

ALPHONSI TOSTATI HISPANI,

EPISCOPI ABVLENSIS

Opera omnia,

Quotquot in Scripturæ sacræ Expositionem & alia, adhuc extare inuenta sunt.

AD PHILIPPVM II CATHOLICVM ET INVICTISSIMVM

Hispaniarum, & Indiarum REGEM.

de la casa de seuilla de los clerigos menores

Apud Io. Baptistam, et Io. Bernardum Sessam.
VENETIIS, MDXCVI.

Franco fecit

lot 11

n° 121

ALPHONSI TOSTATI HISPANI,

EPISCOPI ABVLENSIS,

PHILOSOPHI, THEOLOGI,
Ac Pontificij Iuris, Cæsareique consultissimi, necnon linguæ Græcæ, & Hebraicæ peritissimi,

Commentaria in Primam Partem EXODI:

Mendis nunc sanè quàm plurimis diligenter expurgata.

CVM INDICE COPIOSISSIMO.

Ad PHILIPPVM II. Catholicum & Inuictissimum Hispaniarum, & Indiarum Regem.

de la casa de sevilla — de los clerigos menores

VENETIIS, MDXCVI.

Apud Io. Baptistam, & Io. Bernardum Sessam, fratres.

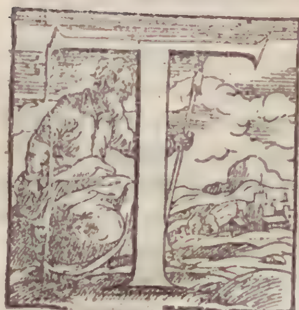
Corregido segun el nuevo indice del año de 1632

REVEREN.MI D. DOMINI ALPHONSI TOSTATI DE MADRIGAL HISPANI EPISCOPI ABVLENSIS,

SACRAE THEOLOGIAE PROFESSORIS, IVRIS vtriusque licentiati, ac olim Collegij S. Bartholomæi Salmanticæ collegialis, eiusdemq; Ciuitatis Cathedralis Scholastici præclara

IN EXODVM COMMENTARIA.

De continuatione libri hui' ad Genesim.

TOTVS LIBER MOYSIS, quem Grecè Pētateuchum dicimus, Hebraicè Humas, idest quinarius appellatur, cōtinet secundum Hebreos quinque distinctiones principales, & quinquaginta tres minores, quas vulgato nomine Ceder vocant. Finita ergo prima distinctione, quę Hebraicè Beresith dicebat, incipit secunda, quam ipsi eodē idiomate Veellesemoth vocant, Grecè autē Exodus, Latinè verò exitus nūcupatur. Et quia vt superiore libro premōstratū reor, sacra scriptura duo opera principaliter cōtinet, creationis, s. & redemptionis: de primo opere legislator in pcedentis libri exordio, quantū decuit, prælibauit: in cęteris, q consecutionis ordine subnectuntur secundū opus, qd valde longū, atq; in varias formas diffusum est, inchoauit. Et quia opus redēptionis ad Messiam, i. Christū Deū hominē pertinet: oēs libri ad ipsum, velut ad quēdam verticē inclinati, in ipso quasi in quodam solidissimo cardine deuoluunt. Hunc autē quidā venisse denunciant eius mirifica opera enarrantes, in quo totius noui testamēti librorū canonicus ordo versat. Cęterorū autē quidā eum futurum pnunciant, secundū temporū dnas, in quo genere totā propheticā seriē collocamus. Alij autē ad eum suscipiendū disponunt rectis moribus imbuēdo: quia solis purgatis animis Deus fide, & spe colitur atq; charitate suscipitur. Ad quā seriē sapiētiales, & cęteri in hunc modū pertinere noscuntur. Cū quibus, & legales primā obtinere positionē per se liquet. Qui autē residui de tota serie sunt, Messię lineam à rerū exordio principaliter cōtexentes in ipsum vsq; deueniunt. Ad quos pcedens liber, quē Genesim Grèco nomine appellamus, pertinere perspicuū est. In ipso. n. à nascentis mundi prima origine tēporū scribuntur historiæ, Patriarcharū ordo, lineaq; cōtexit: in eo ēt promissus Messias sępe describitur, ad quē totā librorum congeriē pertinere, atq; circūflecti adnotauimus. In illo ēt antiquorū, à qbus Dei populus exordiū sumpsit, gesta narrata sunt. Hic autē quodā magno articulo interposito à Moyse legifero, Hebręorūq; duce, qui robustioris, electiq; populi fuit quodā psidiū, relicta historia quasi de nouo resumit. Et qa superiori libro coadunauit Hebrēā plebē legis susceptiuā, hic cōsequenter subnectit eorū legē directiuā. Et sicut in pręcedēti

Sacra Scriptura duo opa principaliter continet.

Libri legales, sapientiales, & historiales

Huius lib. cōtinētia.

A nascētis mūdi dispositiones, factaq; dicunt: ita in hoc renascētis Dei populi exordia cōtinentur. Et cū principaliter in hoc lex directiua intēdat: linealis tn̄, atq; consecutiua tēporū historia nō omittitur. Est. n. iste liber sicut, & pcedēs gestorū cronographus, cū ipsa lege seriatim facta, & euētus continens Hebręorū. Nec quisq; existimet, q iste liber ex alia parte caput sortitus multā tēporū historiā pretermittat, qm̄ pcedens in morte Ioseph finē accepit, iste autē à morte fratrū suorū assumpsit initia. Inter q satis breuē tēporis cursum nullamq; rē cōmemoratione dignissimā intercidisse rationi satiscōsentaneū est. Et velut superiore libro cum

B generationē Ade per Cain designasset ad eādem per Seth reliquū filiū adnotandā deueniēs articulū interposuit, quasi ad aliā pertineat narrationē: nō secus hic antiquorū serie terminata, cū nouus populi Dei status recenseri deberet, articulus, magnaq; diuisio interposita est. Totus autē iste liber à Moyse legifero exordia auspicatur, cuius natiuitatē in secūdo describit capite. Istud autē j. c. nō aliorū tēporū distinctiuā continet historiā, sed eiusdē ordiendæ historiæ quandā præponit

C procemialē narrationem. Huius autē libri cōtinentia à Moysis natiuitate exordia sumēs, durā Hebręorum seruitutē sub ingratis Aegyptijs narrat, eorūq; clamorē: deinde Deū Aegyptios multipliciter punientē, & spoliata Aegypto Hebræisq; trāsductis Aegyptios rubri maris fluctib' depressisse. Post hęc deficiētib' cibis manna pluit, aquarū abūdantiā inueniunt, & Amalechitarū gēte grauissima superata, legē, cęremoniasq; suscipiūt. Ad extremū ɔfirmato fędere, tabulisq; legalibus susceptis, ac fractis, pactiq; violatoribus enecatis, in tabernaculi, & varię suppelectilis fabricā totus libri

D ordo cōcluditur. His. n. veluti quibusdā introductorijs ad libri exordia coaptatis, ipsam libri narrationem aggredi oportet: prius tamen incidētales annotationes tēporū, vt intētionis nostræ ab exordio fuit, breuissimè, velut puntatim apponemus.

Continentia li. Exo

De regibus, qui erāt apud Gētiles, qn̄ Iacob, Ioseph in Aegypto mortui sunt: et de Historia Apocripha Aseneth vxoris Ioseph.

Tempore, quo Iacob in Aegypto mortuus est, Apis rex argiuorū, q ex Gręcia nauibus in Aegyptū transfretauerat, mortuus est: quē Aegyptij Deorū maximum fecerunt Serapin nuncupantes, cuius filius Argus suc-

E cessit in regnū: ex cuius noīe Argi, siue Argiui quidā populi Gręcię in Achaia nūcupati sunt: ante. n. nec locus, nec gēs hoc noīe censebātur. Apud Sicyonios regnabat tūc Erato, apud Assyrios Baleus. Argus quoq;

Quæst. 1. Temporū incidentales annotationes.

Apis quō i Aegyptū factus est Deus.

post mortem Deus haberi cœpit, templo, & sacrificijs honoratus: qui honor pauloante cuidam ignoto, & plebeio viro delatus est: quia boues ad aratrum primum iunxit: de quibus Aug. de Ciuit. Dei, lib. 18. c. 6. Deïde apud Assyrios Amito rege duodecimo regnãte, & Pleneo Sicyoniorum rege decimoprimo, apud Argiuos manente Argo, Ioseph mortuus est: de quo August. de Ciuit. Dei, lib. 18. cap. 7. Et Historia Asenech, quæ vt Apocriphum quid iudicatur, saltem aliquid ad solatium interferam. Cum vidisset filius Pharaonis Asenech in domo patris sui, exarsit in pulchritudinem eius, & locutus fuit ad Simeonem, & Leui, vt interficerent Ioseph: & ipse susciperet in vxorem Asenech, eisque magnam auri mollem tribueret: qui non intenderunt ad sermones eius, Cœpitque filius Pharaonis Ioseph, apud fratres suos Dan, & Gad filios ancillarum dicẽs, se audiuisse à Ioseph, quòd post mortem Iacob interficeret eos, nè essent participes hereditatis paternę, cum filijs liberarum: suasit etiam, vt occiderent Pharaonem patrem suum, quia valde diligebat Ioseph. Cumque illi vellent interficere insidiosè Pharaonem comitantes filium eius, prohibiti sunt à custodibus: qui retulerunt Pharaonem languere, & interdixisse, nè quis ad eum intraret, etiam filius eius. Tunc assumptis quinquaginta viris filius regis stetit cum Dan, & Gad in loco insidiarum, per quem Ioseph, & Asenech transitum facere debebant. Ibat autem Asenech, cum sexcentis viris, qui omnes excepto vno ab insidijs trucidati sunt, qui fugit ad Simeonem, & Leui. Asenech autem fugit in curru suo comitante Beniamin. Simeon, & Leui assumpta copia armatorum persecuti sunt insidias, & plurimos de insidiantibus trucidarunt: Dan vero, & Gad latuerunt inter frutecta. Post hæc cum Asenech sedens in curru, cum Beniamin filium Pharaonis ad se venientem videret, arripiens lapidem percussit eum in tempore dextro in terram vsque deijciens; Beniamin autem videns Simeonem, & Leui confortatus est, qui perquirebant fratres suos Dan, & Gad: vt eos occiderent: eorumque iram emoliuit. Illi autem leuantes filium Pharaonis à terra lauerunt vulnus ligantes illud: duxeruntque ad patrem suum gestorum causam, & ordinem enarrantes. Pharao autem gratias egit, quòd non interfecissent eum: tertio autem die ex vulnere mortuus est: pater verò eius Pharao nõ post multum dolore filij diem clausit extremum.

Argi siue Argiui populi vnde dicti sint.

Plebeius vir, quia primo boues ad aratrum iunxit, vt Deus adoratus est.

Asenech Historia Apocripha.

De testamentis duodecim Patriarcharum filiorum Iacob; & quomodo quilibet filios suos moriens benedixerit, atq; admonerit.

Quædam autem duodecim Patriarcharum filiorum Iacob in Grecis voluminibus reperiuntur, quæ hic placuit adnotare, quia quandam futuri temporis continent prophetiam. Ruben ait posteris suis: Quis noscet legem Dei, & diuidet iudicium, & sacrificia pro omni Israel, vsque ad consumationem temporum principis sacerdotum Christi, quem dominus dixit: quia in eo elegit dominus regnare super omnes populos adorare semen ipsius: quoniam pro nobis morietur bellis visibilibus, & inuisibilibus, & erit in nobis rex sęculorum. Testamentum Simeon: Dominus Deus magnus Israel apparebit in terra, vt homo, & saluabitur in ipso Adam: tunc dabuntur omnes spiritus erroris in conculcationem, & homines regnabunt super perniciosos spiritus: tunc resurgam in lętitia, & benedicam altissimum in mirabilibus ipsius: quoniam Deus corpus assumens, & comedens cum hominibus saluabit homines. Et nũc filioli obedite Leui, & in Iuda letabimini, & non efferamini super duas tribus has, quoniam ex ipsis orietur vobis salutare Dei. Suscitabit enim Deus ex Le-

Testamentũ Ruben.

Testamentũ Simeõ.

F ui, vt principem sacerdotum, ex Iuda, vt regem Deũ, & hominem: iste saluabit omnes gentes, & gentem Israel. Testamentum Leui: Agnoscite, quia faciet dominus iudicium super filios hominum: quoniam petris scissis, & sole extincto, & aquis siccatis, & igne timente, & omni creatura turbata, inuisibilibusque spiritibus liquefactis, inferno spoliato, in passione altissimi homines non credentes permanebunt in iniustitijs, & ob hoc digni punitione iudicabuntur. Et nũc cognoui filij à scriptura Henoch, quoniam in fine impiè agetis, in Deum manum imponentes: & confundentur in vobis fratres vestri, & in omnibus gentibus fiet illusio. Etenim pater noster Israel mundus erit ab impietate sacerdotum, qui imponent manus in

G Saluatorem Mundi: quid facient omnes gentes, si vos tenebrescatis in impietate, & inducatis maledictionẽ super genus vestrum, pro quibus lumen mundi datum est in vobis ad illuminationem omnis hominis? Hunc volentes occidere contraria mandata docebitis Dei iustificationibus. Cognoui in librum Henoch, ꝙ per septuaginta hebdomadas errabitis in sacerdotio, sacrificia polluetis: legem exterminabitis, & contemnetis sermones prophetarum, in peruersitate persequemini viros iustos, & pios odio habebitis. Sanum sermonem abominabimini, & erroneũ appellabitis, & in fine, vt extimastis occidetis eum nescientes ipsius resurrectionem, innocentem sanguinem in malitia super capita recepturi. Propter ipsum

H erunt sancta vestra destructa vsque ad pauimentum, atque prophanata: & non erit locus vester mundus, & in gentibus eritis in maledictionem, & desperationem: donec ipse rursus visitabit, & miserans recipiat vos in fide, & aqua. Suscitabit dominus sacerdotem nouum, cui omnes sermones Dei reuelabuntur. Et ipse faciet iudicium veritatis in terra, & multitudine dierum. Et orietur astrum ipsius in Cœlo, sicut rex illuminans lumen cognitionis, & lumen Dei, & magnificabit in orbe terrarum vsque ad assumptionem ipsius: iste splendebit sicut sol in terra. Et tollet omnes tenebras de sub Cœlo, & erit pax in omni terra. Cœli exultabunt in diebus ipsius, & terra gaudebit, & nubes lętabuntur, & cognitio Dei fundetur in ter-

I ra, vt aqua marium, & angeli gloriæ faciei Dei gaudebunt in eo, Cœli aperientur: & mox gloria veniet super ipsum sanctificatio cum voce paterna, sicut ab Abraam patre Isaac: & gloria altissimi super ipsum dicetur: & spiritus sanctificationis, & intellectus requiescet super ipsum in aqua. Ipse dabit magnificentiam Dei filijs suis in veritate in sęculum: ipse aperiet portas Paradisi, & stare faciet minantem gladium aduersus Adam, & dabit sanctis comedere de ligno vitę: & Belial ligabitur ab ipso, & dabit potestatẽ filijs suis, ad cõculdandum super ipsum, & perniciosos spiritus. Tunc exultabunt Abraam, Isaac, & Iacob, & ego gaudebo, & omnes sancti induentur lętitia. Testamẽtum Iudæ: Visitabit vos dominus in misericordia, & de-

K lectatione, & in captiuitate inimicorum vestrorum. Et post hæc orietur vobis astrum ex Iacob in pace, & exurget homo ex semine meo, vt sol iustitiæ, ambulans cum filijs hominum in mansuetudine, & iustitia, & omne peccatum non inuenietur, & aperientur super ipsum cœli ad effundendum benedictionem spiritus sancti, & patris. Et effundet super hos spiritum gratiæ: & eritis ei in filios in veritate, & ambulabitis in præceptis illius primis, & vltimis. Hoc est germen altissimi, & hoc est in vitam omnis carnis. Tunc effulgebit sceptrum regni mei, & à stirpe mea nascetur vas plantationis, & in ea nascetur virga iustitiæ gentibus iudicare, & saluare omnes inuocantes Deum. Testamentum Isachar: Omnem

Testamentum Leui.

Pulchra Prophetia d Christo.

Nota contra pfidos Iudęos.

Iuxta illud reliquie in Israel conuertentur in finem: & illud psal. Conuertẽtur ad vesperam.

Testamentum Iudę.

Testamentũ Isachar

nem agreſtem feram ſeruituti ſubijcietis, habetis vobiſcum Deum Cœli ambulantem cum hominibus in ſimplicitate cordis.
Teſtamentum Zabulon. Teſtamentum Zabulon. Noui in ſcriptura patrum meorum, quoniam in vltimis diebus recedetis à domino, & diuiſi eritis in Iſrael, & duos reges ſequemini, & omnem abominationem facietis. Et poſt hoc orietur vobis dominus lumen iuſtitiæ, & ſanitas, & miſericordia. In pœnis eius ipſe redimet omnem captiuitatem filiorum hominum, & Belial: & omnis ſpiritus erroris conculcabitur, & conuertet gentes in æmulationem eius, & videbitis Deum in forma hominis, quẽ iam elegerit, dominus Iſrael nomen ei. Et rurſus malitia ſermonum veſtrorũ ad iracundiam prouocabitis eum, & abiecti eritis vſq; ad tempus conſumationis.
Teſtamentum Dan. Teſtamẽtum Dan: Dan vero poſt enumerationẽ malorum filiorum ſuorum dicit: Reuertentes ad dominum miſericordiam cõſequemini, & ducet vos in ſanctificationem ſuam clamans vobis pacem. Et orietur vobis ex tribu Iuda, & Leui ſalutare Domini, & ipſe faciet aduerſus Belial prælium, & vltionem victoriȩ dabit terminis veſtris, & captiuitate capiet à Belial animas ſanctorum: & conuertet corda incredula ad dominum, & dabit inuocantibus eum pacem æternam: & requieſcent in eum ſancti. Et in noua Ieruſalem lætabuntur ſancti, quæ erit in glorificatione Dei vſque in ſæculum: & non amplius ſuſtinebit deſolationem Ieruſalem, nec captiuabit Iſrael, quia dominus erit in medio eius, cum hominibus conuerſatus, & ſanctus Iſrael regnans ſuper illos in humilitate, & paupertate. Et qui crediderit in eum, regnabit in veritate in cœlis. Et nunc timete dominum filij mei, & attendite vobis metipſis à Satana, & ſpiritibus eius: appropinquate autem Deo, & angelo excuſanti vos: quoniam hic eſt mediator Dei, & hominum: & in pace Iſrael contra regnum inimici ſtabit. Ob hoc ſtudet inimicus ſubuertere omnes inuocantes dominum: nouit enim quòd in qua die credit Iſrael, conſumabitur regnum inimici.
Teſtamentum Neptalim. Teſtamentum Neptalim: Ecce filij mei oſtendi vobis tempora extrema, quoniam omnia fient in Iſrael: & vos ergo mandate filijs veſtris, vt vniantur Leui, & Iudæ. Per Iudam enim orietur ſalus in Iſrael, & in ipſo benedicetur Iacob. Per ſceptrum enim apparebit Deus habitans inter homines, vt ſaluetur genus Iſrael congregabit iuſtos ex gentibus.
Teſtamentum Gad. Teſtamentum Gad. Auferte odium ab animabus veſtris, & diligite ab inuicem in rectitudine cordis. Dicite, & vos filijs veſtris hoc, vt honorent Iudam, & Leui, quoniam ex ipſis oriri faciet dominus ſaluatorem Iſrael.
Teſtamentum Aſſer. Teſtamentum Aſſer. Aſſer loquens filijs ſuis dicit: Noui quoniam peccabitis, & trademini in manus inimicorum veſtrorum, & terra veſtra deſolabitur, & vos diſpergemini in quatuor angulos terræ, & eritis in diſperſionem, & deſpecti ſicut aqua inutilis, vſquequo altiſſimus viſitabit terram. Et ipſe veniens, vt homo cum hominibus manducans, & viuens, & in ſilentio conterens caput draconis. Per aquam hic ſaluabit omnes gentes Deus in virum abſconditus. Dicite ergo filijs veſtris, vt non diſcredant ei.
Teſtamentũ Ioſeph. Teſtamentum Ioſeph. Vidi quoniam ex Iuda nata eſt virgo habens Stolam Biſſinam, & ex ipſa prodijt agnus immaculatus, & à ſiniſtris eius, ideſt agni, vt leo, & omnes beſtiæ impetum fecerunt aduerſus eum. Et vicit eas agnus, & perdidit in conculcationem. Et gaudebunt in eo angeli, & homines, & omnis terra. Hæc autem fient tempore ſuo vltimis diebus. Vos ergo filij mei cuſtodite mandata domini, & honorate Iudam, & Leui: quoniam ex ipſis orietur vobis agnus Dei gra-

A tia ſaluans omnes gentes, & Iſrael regnum eius æternum, quod non præteribit.
Teſtamentum Beniamin. Teſtamentum Beniamin. Loquens filijs ſuis ait: Cuſtodite mandata Dei, vſquequo Deus ſalutare ſuum reuelet omnibus gentibus. Tunc videbitis Henoch, Noè, Sem, Abraam, Iſaac, Iacob reſurgentes à dextris in exultatione. Tunc, & nos reſurgemus vnuſquiſque in ſceptrum noſtrum adorantes regem Cœlorum, qui in terris apparuit in forma hominis humilis. Et quotquot crediderint ei in terra, gaudebunt ei. Tunc quidem omnes reſurgent. Hi enim in gloriam, hi autem in ignominiam. Et iudicabit dominus in primis Iſrael de ea, quæ in ipſum eſt, iniuſtitia, quoniam aduenientem Deum in carnem liberatorem non
B crediderunt, & in terra apparentem, & arguet in electis genus Iſrael.

Fuit autem Ioſeph princeps Aegypti, ſub quinque regibus, qui omnes Pharaones dicti ſunt, licèt primus, qui eum ſublimauit ad veteres cronographos aliud nomen, quàm Pharao non habuiſſe creditur: licèt Scholaſtica Hiſtor. eum Nephrem appellet. Anno autem nono ſublimationis Ioſeph fuit ſecundus annus ſterilitatis. Et tunc intrauit Iacob in Aegyptum, cum tota progenie in ſeptuaginta animabus. Poſt hunc regnauit Amoſis Pharao dictus primus in decimo octauo Dynaſtia Aegyptiorum, quæ incepit anno decimotertio principatus Ioſeph. ſ. i ſexto anno ſterilitatis. Huius anno decimotertio mor-
C tuus fuit Iacob. Regnauit autem Amoſis vigintiquinque annis. Tertius Pharao, qui in decimo octauo Dynaſtia Secundus eſt, Chebrom cognominatus eſt annis treſdecim regnans. Quartus Ameomphis, qui regnans XXI. annis. Quintus Inephres, cuius anno nono mortuus fuit Ioſeph annorum centum, & decem, qui tenebat ducatum octuaginta annis, ſcilicèt ab anno trigeſimo, quando factus eſt præpoſitus Aegypti, vt patet Gen. 41. capit. vſque ad mortem ſuam, ſcilicèt anno centeſimodecimo, vt patet Gen. 50. cap.

Quæſt. 3. Sub quibus regibus mã ſit Ioſeph viuens in Aegypto.

D

CAPITVLVM PRIMVM.

HÆC ſunt nomina filiorum Iſrael, qui ingreſſi ſunt in Ægyptum, cum Iacob. Singuli cum domibus ſuis introierunt, Ruben, Simeon, Leui, Iudas, Iſſachar, Zabulon, & Beniamin, Dan, & Nephthalim, Gad, & Aſſer. Erant igitur omnes animæ eo-
E rum, qui egreſſi ſunt de femore Iacob ſeptuaginta; Ioſeph autem in Ægypto erat. Quo mortuo, & vniuerſis fratribus eius, omnique cognatione ſua, filij Iſrael creuerunt, & quaſi germinantes multiplicati ſunt, ac roborati nimis impleuerunt terram.

Gen. 46.

Hæc ſunt. Liber iſte, qui apud nos Græcè Exodus, latinè exitus dicitur, Hebræo nomine Velleſemoth nuncupatur, ideſt hæc nomina. Et intelligitur ibi,

Hebræi quomodo à principijs suos libros nominare consueuerunt.

sunt, quia modus loquendi Hebraicus decurtatior est, & sic nominatur, quia Hebræi libros suos à principijs nominare consueuerunt, vt taliter liber vocetur qualis prima dictio, aut oratio in libri capite fuerit, & hunc morem latinorum auctoritas in nominandis psalmis secuta est, vt nominemus. psalmus Beatus vir. vel in psalmo, qui dicitur: Quare fremuerunt: & sic conuenienter in omnibus libris nominandis, aut ex materia, aut ex auctore proprijs nominibus vsa est. Continet autem liber iste, vt prelibauimus, hystoriam à natiuitate Moysis ducis Hebræorum, quæ in cap. 2. inchoauit, ad quam velut prohemialiter huius capituli series ante ponitur. Sed rursus in hoc aliud prohemium est, ad paruam afflictionum narrationem. In superioris libri fine posita fuerat totius stirpis Iacob viuente Ioseph consolatio, in principio huius subinfertur mortuo eo insurgens tribulatio. Et diuiditur in duas partes. Primò breue ponitur prohemium. Secundò incipit narratio consequentium ibi. *Surrexit interea.* Circa primum. *Hæc sunt nomina filiorum Israel.* Idest Iacob, qui dicitur Israel mutato nomine, vt patet supra Gen. 32. & 35. cap.

Quæst. 1.

Quare p̄posuit in hoc libro Moyses nomina personarum, & numerum ingredientiũ in Aegyptũ. Cap. 1.

Ponit autem hic Moyses nomina, & numerum patrum ingredientium in Aegyptum de femore Iacob propter duo. Primò, quia secundũ modum sententiarum, & omnium artium factiuarum, vel cuiuslibet negocij oportet primam considerationem facere de subiecto artis præsupponendo illud esse. Et cognoscendo quid est, quia de illo cœtera, quæ in arte sunt, dicuntur, aut ad illum reducuntur. Sic enim ait Aristoteles, in principio primi Posteriorum, quòd de subiecto in qualibet arte oportet præsupponere: quid est, & quia est. Nunc autem cum iste liber Iudaicorum gestorum, & euentuum cronographus sit, sicut & cœteri: necesse est, vt subiectum habeat, de quo faciat narrationem. Et quia isti sunt illi, qui de femore Iacob nati in Aegyptum descenderunt, quibus postea multiplicatio diminutio, & afflictio, & liberatio, & alia in hunc modum tanquam quædam passiones de subiecto admittuntur, & prædicantur: Oportebat nos solos tanquam subiectum huius libri principio narrationis apponere, vt sciamus quam liber iste materiam sortiatur. Secunda causa est, quia Moyses intendebat ostendere magnam Dei misericordiam super populum suum filios Iacob: ideo describit ingredientium in Aegyptum exiguam paucitatem, vt egredientium describat multitudinem numerosam. Quibus inter se collatis, satis Diuina benignitas elucebit, quæ tanta angustia, & erumnarum omnium ponderibus aggrauatam in tam paruo tempore spetialiori cura ad tantum adauxit numerum copiosum. *Filiorum Israel.* In Gene. capit. 46. ponebantur singillatim nomina omnium ingredientium in Aegypto: hic autem sola duodecim filiorum Iacob nomina apponuntur. Cœteri autem generali nomine continentur. Et hoc quia non oportet sepe repetere, aut quia nota sunt, aut quia multoties dicta sunt. *Qui ingressi sunt in Aegyptum.* Tota enim Iacob posteritas in Aegyptum introiuit, ibique habitauit. *Cum Iacob.* Hic differentiam facit inter ingredientes: quia licèt tota posteritas in Aegyptum intrauerit, quidam tamen cum Iacob, alij autem sine Iacob. Et hoc patet infra, quia cum describit filios Iacob ingredientes cum eo, subticuit Ioseph, & postea addidit: Ioseph autem in Aegypto erat: idest non descendit cum Iacob: sed ante eum erat in Aegypto. *Singuli cum domibus suis introierunt.* Ista distributio non fit inter omnes filios Iacob: sed solum inter illos,

F qui cum Iacob ingressi sunt, quod patet infra, & ex supradictis. *Cum domibus suis.* Vocat autem domos familiam, idest quòd quilibet descendit cum sua familia. Congregationes enim multorum descendentium ab vno domus illius esse dicuntur: sic in sacra scriptura frequenter valde ponitur. Poetæ etiam hoc modo loquuntur. Sic etiam ait Virgilius latinorum caput, & flos poetarum vocans congregationem Romanorum domum Assaraci: quia ab Assaraco Troiano patre Anchise per Aeneam descenderunt, vt patet Aeneidos lib. 6.

Domus quid dicatur.

Cum domus Assaraci Græcia claraſq; Micenas.
Imperio reget, victis dominabitur Argis.

Sed adhuc magis propriè accipi potest hic domus,
G quia domus, vt vult Phylosophus in primo capitulo primi Polit. est Oeconomica communicatio ex viro, & vxore, & filijs, ac seruis, vel boue aratore, vt ait Esiodus poeta; quia bos, vt ibi vult Phylosophus, pauperibus pro ministro est. Dicuntur ergo isti descendisse cum domibus suis, quia vxores, & filios, & seruos, vel ancillas, & pecora, atque vniuersam supellectilem, cœteraque quæ, in terra Chanaam habere potuerunt, in Aegyptum adduxerunt, iuxta imperium Pharaonis. Gen. 45. & 46. cap. Ioseph autem non descendit cum domo sua in Aegyptum, quia quando illuc venit, solus veniebat, & in seruum venditus est. Deus autem parauit ei ibi domum dando vxorem, & filios, & diuitiarum atque seruo-
H rum multitudinem copiosam. *Rubem Simeon.* Hic non seruatur ordo natiuitatis istorum ad plenum, quia ponuntur omnes filij Liæ primo. Sed manifestum est, quòd ante Isachar, & Zabulon nati sunt omnes filij ancillarum, vt patet Gen. 30. cap. Sed seruatur hic ordo vxorum, quia cum Lia fuerit prima vxor, quam Iacob carnaliter cognouit: licèt Rachelem sibi prius desponsauerit, vt patet Gen. 29. ca. ponuntur primo omnes sex filij Liæ: Cum autem Rachel post hanc in vxorem acquisita fuisset, quantum ad matrimonij consummationem, vt patet Gen. 29. cap. scilicèt vna hebdomada postquam accepta fuit Lia, ponuntur filij eius immediatè, qui fuerunt duo, scilicèt Ioseph, & Beniamin, vt patet
I Gen. 30. & 35. cap. Sed quia Ioseph non descendit cum Iacob in Aegyptum, sed ante descenderat: ponitur hic solus Beniamin. Deinde ponuntur filij ancillarum, quæ post dominas suas in matrimonium assumptæ fuerunt, quarum prima fuit Bala ancilla Rachelis, quæ peperit Dan, & Neptalim, vt patet Gen. 30. cap. Ideo filij eius primo ponuntur: vltimo accepta fuit Zelpha, quæ ancilla erat Liæ: & peperit duos, scilicèt Gad, & Aser, qui ponuntur in fine. *Erant igitur omnes animæ.* Ponuntur animæ pro ipsis hominibus denominando totum à parte. Quod patet quia animæ non egressę sunt de femore Iacob, sed ipsi homines geniti ab eo. *Quæ egressæ sunt de femore Iacob.* Idest quę natę sunt ab eo. Natiuitatis autem
K principium est in femore, cui vasa genitalia annectuntur. Vel signat femur clunes siue nates, quibus adiunguntur lumbi, de quibus semen deciditur ad generationem filiorum: licèt ponantur omnia membra spermatizare, ad conformitatem membrorum in prole genita, quod non fieret, si ab vna parte corporis semen solummodo deriuaretur. Ponimus tamen semen esse in lumbis, quoniam ibi sunt vasa seminaria, à quibus humor ille emmittitur. Sic enim ait Isidorus Eticor. lib. 8. vbi ait de dijs Gentium tractando de venere, quòd liquidum salsum fluit à lumbis in coitu. Et ob hoc tota vis libidinis in viris ponitur in lumbis. Et quando passiones venereę corpus transmutant, vt ait Philosophus in 7. Etic. dicit commentator

Ordo natiuitatis s̄uatur, nã qui prior est tempore potior iure est.

Natiuitatis principium esse in femore.

Luxuria in viris in qua parte corporis sit. Cap. 11.

mentator, quòd in lumbis fit quidam ardor, & tremor, qui non apparet in cœteris partibus corporis eò, quòd ibi totus impetus libidinis fit. Alia litera habet. *Omnes animæ eorum, qui ingressi sunt de femore Iacob.* Et tunc est litera decurtata: quia cum innuat debere poni duas orationes, solum vna ponitur. Et cum duæ orationes requirant ad minus duo verba, & duo casualia, in ista oratione ponitur verbum vnius orationis, & casuale alterius: vt ambæ orationes intelligantur. Prima oratio esse deberet: Quæ egressæ sunt de femore Iacob. Secunda oratio est: Et ingresse sunt in Aegyptum. Hic ponitur verbum secundę orationis, scilicèt. Ingressę sunt; & casuale primę orationis, scilicèt. De femore Iacob: Vtraque autem satis bona litera est, sed ista secunda magis explicat, quàm prima. *Septuaginta & quinque.* In Hebreo autem ponitur septuaginta, sic ponebatur Gen. 46. capit. & in his numeris est varietas: quia aliquando ponitur sexagesima sexta, aliquando septuagesimo, aliquando 75. de quibus diximus ibidem. Interpretes autem 75. transtulerunt, & sic habetur in actibus Apostolorum. c. 7. Et hoc modo oportet computare nepotes Ioseph, qui postea geniti sunt in Aegypto. Alia tamen litera nostra concordans cum Hebrea ponit animas 70. hic: & tunc facile est computare sicut in superioribus. Et quando hic dicitur quòd omnes animę egressę de femore Iacob, siue ingressæ in Aegyptum erant 70. siue 75. non est computandum secundum modum superiorē, scilicet quæ venerunt, vel ingressæ sunt cum Iacob: quia tunc non sunt vltra 66. vt patuit. Gen. 46. sed hic cumulantur omnes, siue ingredietes cum Iacob, siue ante illum. Ponuntur autem hic fuisse 70. vt videatur quãtum in tam pauco tempore, scilicet annis 215. multiplicati fuerunt, quia ita notare vult, cum dicit; Germinantes quasi herba, quia cũ hic ad ingressũ fuissent animæ 70. nec omnes gignere poterant, quia Iacob, qui hic computatur nunquam postea genuit. Fuerunt tamen in exitu de Aegypto viri potentes ad bella procedere sexcenta tria millia, & quingēti quinquaginta, vt patet Num. 1. cap. Etiam quia in his non fuerunt computati Leuitę, qui essent in tanto numero sicut quilibet de alijs tribubus, scilicet vt haberent quinquagiuta milia pugnatorum, vel plures si computarentur: ita quòd essent circiter septingenta millia peditum. Quidam sic putauerunt conijcientes ex alijs tribubus, in quibus magna pugnatorum multitudo reperiebatur: sed falsum est, quia in tota tribu Leui computando ab vno mense, & supra inuenti sunt viri vigintiduo mille ducenti quadraginta, & tres. Et satis mirabile hoc erat, quia tribus Leui, quę æqualis alijs tribubus esse debebat tam modicum creuerit: vt omnes masculi eius non accederent ad medietatem summæ aliorum virorum pugnatorum, quę in alijs tribubus erant de his Nume. 3. cap. preter hoc senes, & paruuli infra 20. annos, & fœminę, de quibus esset copia infinita ita, quòd ad minus essent in duplo, vel in triplo, quàm ipsi numerati ad pugnã. Nec valet si dicas quòd infra 12. cap. dicitur quòd egressa sunt de Ramesse in Socoth sexcenta milia peditum fermè, quia ibi ponitur minor numerus, cum nõ esset magna necessitas omnes numerare in primo capit. Nume. cum omnes per tribus, domos, & capita singula computati sunt, positus fuit numerus precisus, nec magis, nec minus. Et si dicas quòd adhuc non potest stare, quia in ingressu de Aegypto non videntur fuisse tot. s. sexcenti tria millia quingenti, & quinquaginta, immo nec sexcenta millia, quia in litera dicitur fermè, quod in diminutionem sonat. Ad textum libri Numerorũ dicetur, ꝙ illud fuit post in alia computatione, postq̃ magis creuerant filij Israel, isti ad tantum numerum

Hebręorũ maxima multiplicatio in paruo tẽpore.

A deuenirent. Sed hoc non valet, quia ista computatio, quæ ponitur in primo cap. libri Numerorũ citò post exitum de Aegypto facta est, scilicèt vno anno, quia dicitur in principio illius cap. quòd in secundo mense secundi anni facta fuit ista computatio, & sic fluxerant solum menses, in quibus non poterat tanta fieri multiplicatio. Quomodocunque sit, factum est, vt crescerent quasi centum millia peditum computatis Leuitis, qui ibi computantur, hic autem non. *Ioseph autem in Aegypto erat.* Hoc refertur ad superiora, scilicet licèt Ioseph, & filij eius computentur inter istas animas septuaginta, vel septuagintaquinque, tamen non descendit ipse cum Iacob, sed ante descensum eius erat in Aegypto cum prole sua.

B Descendit enim ante patrem suum annis quasi 23. quia ipse venditus fuit in Aegypto anno 16. vitæ suæ, scilicet finito illo, & inchoato 17. vt patet in litera Hebraica. Iacob autem descendit in Aegyptum anno 39. Ioseph: in quibns concluduntur 23. anni, licèt non perfecti: patet antecedens, quia Ioseph stetit coram Pharaone ad interpretandum somnia anno tricesimo, & immediatè secuti sunt anni septem fertilitatis, & consequenter anni sterilitatis, in quorum secundo venit Iacob in Aegyptum, vt colligitur Gen. 45. cap. & sic fluxerunt anni nouem post interpretationem somniorum: ergo fuit annus 39. Ioseph quando venit Iacob. *Quo mortuo.* Vt patet Gen. 50. cap. *Et vniuersis fratribus eius.* Et hoc innuitur quòd Ioseph mor-
C tuus fuit ante omnes fratres suos, quia ante eos ponitur hic in ordine moriendi, & sic diximus Gen. 50. cap. Et declaratur ex hoc, quia Ioseph mortuns fuit anno vitæ suæ centesimo decimo, vt patet Gen. 50. homines autem illius temporis communiter magis viuebant, scilicèt centum quinquaginta, vel centum triginta: sic patet infra 6. cap. de Leui, qui vixit annis centum triginta septem: sic autem apparet fuisse de alijs, vel in maiori numero, vel paulominus. *Omnique cognatione sua.* Vocat hic cognationem non omnes, qui erant de illo genere: quia tunc nullus de Hebręis, siue de filijs Israel mansisset, sed dicitur immediatè contrarium, scilicet quòd filij Israel creuernnt post mortem istorum: sed vocatur cognatio istorum, idest
D illi, qui erant de semine horum, & erant istis immediati vt filij eorum. Et hoc patet quia quando isti intrauerunt Aegyptum omnes habebant filios, vt patet Gen. 46. & aliqui eorum habebant filios, qui erant iam satis magni viri, scilicet annorum vigintiquinque, vel trigesimo, & post ingressum horum in Aegyptum fluxerunt vsque ad exitum anni ducenti, & quindecim, vt probatum fuit Genes. 15. cap. & alibi ergo non poterat aliquis tanto tempore viuere de filijs, vt accederet ad tempus illud, in quo Aegyptij inceperunt affligere Iudæos, scilicet ante natiuitatem Myosis pauloante, quæ fuit ottuagesimo anno ante exitum de Aegypto, vt patet infra septem. cap. Quibus detractis à ducentis, & quindecim, manent cen-
E tum triginta, & quinque. Quibus addantur illi anni, quos habebant antequam veniret Iacob in Aegyptum, scilicèt in quibusdam vigesimoquinto, & in alijs vigesimo. Et sic communiter, quòd attingit ad annos centesimum quinquaginta, quam durationē nullus in illo tempore sortiebatur. *Filij Israel creuerunt.* Scilicèt nepotes istorum, qui vocantur filij Israel, quia erant de semine eius secundum tamen generationis numerum erant pronepotes, & vltra Iacob, & hoc ad plus, quia in aliquibus lineis de istis erat iam quarta, aut quinta, vel sexta generatio, quia minus quidam quàm alij viuebant. *Creuerunt.* Scilicet per generationē, sicut aliæ gentes successu temporum. *Et quasi germinantes multiplicati sunt.*

deſt tantum creuerunt, ac ſi germinarent. Et ponit hoc ad deſignandam admirabilem multiplicationẽ, quaſi dicat: Non creſcebant iſti ſicut alij homines creſcunt per generationem, ſed tantum multiplicabantur, vt herbæ, in quibus ex vno grano, valde multa grana, & interdum multæ ſpicæ pullulant.

Quæſt. 2. An Hebrææ mulieres in Aegypto pariebant duos, tres, quatuor, quinque, & ſex filios in vno partu.

Volunt enim Hebræi, ꝙ mulieres Hebræorum in Aegypto geminos pariebant, & interdum tres, aut quatuor, aut ſex, & ſic ſatis notum erat ꝙ citò multiplicari poſſent. Nec eſt hoc abſonum, quia Aug. de ciui. Dei lib. 18. ca. 6. dicit iſtam multiplicationẽ fuiſſe ſupernaturalem, & non eſt intelligendum, ꝙ fuiſſet ſupernaturalis, ita ꝙ nihil tale naturaliter fieri poſſit: quia naturaliter fœmina uno conceptu, & uno partu ſeptem fœtus effundere poteſt, cum totidem ſint cellulæ matricis ad cuſtodiam fętuũ, dum ſunt in utero. Sed erat hoc ſupernaturale, ꝙ omnes fœminę iſtum modum concipiendi, & pariendi haberent. Et quod hoc multo tẽpore duraret, ſicuti de iſtis dicitur. Etiã quod dum maioribus laboribus pręmerentur, magis gignerent, quia manifeſtum eſt, ꝙ naturaliter contrarium euenire debet. *Ac roborati nimis.* Hoc poteſt referri ad quoſlibet illorum, qui naſcebantur, ſcilicet ꝙ eſſet nimis robuſtus, quod etiam uidebatur eſſe ſupernaturale: quia quando fęmina plures fętus conceptu uno gignit, non ſunt omnes perfecti uiribus, aut corpulẽtia, aut intellectu, quia perfectio totalis ſeminis, qui in unum transfundi debebat ad plures tranſit: ꝙ autem hic multi eſſent, & ꝙ omnes robuſti, ualde mirabile erat. Alio modo poteſt hoc referri ad totam illam gentem, ſcilicet ꝙ roborati ſunt, ideſt quòd per magnam multitudinem, quam habebant, erant facti robuſti, ſcilicet quòd alij populi non poſſent eos faciliter expugnare, uel deprimere. Et iſte eſt conſonantior ſenſus ad literam: quia pro primo ſenſu nõ deberet dici, & roborati nimis: ſed & robuſti nimis: quia roborari eſt robuſtum fieri quando non erat, & hoc pertinet ad totam gentem, q̃ autem robuſta non erat quãdo pauci erant, cum autem multiplicati ſunt, erat populus robuſtior. Robuſtus autem dicitur non qui uires acquirit, ſed qui habet, & hoc pertinebat ad quẽlibet: quia illi, qui robuſti uiribus ſunt, à natiuitate tales ſunt, cum à natiuitate habeant membra diſpoſita ad uires: nec ſic poſtea in eis aliqualis magna, uel notabilis mutatio. Iſta autẽ duo, q̃ hic ponuntur, fuerunt occaſio, ut Aegyptij opprimerent eos timentes, ut ex multitudine acquiſita fiducia iungerentur hoſtibus eorum, uel inſurgerent in eos, ut patet infra. *Impleuerunt terram.* Non terram ſimpliciter: quia tũc nulli alij morarẽtur in Aegypto, & alijs regionibus: ſed impleuerunt terram, ſcilicet Geſſen, in qua habitabant. ſ. ꝙ licèt illa terra ſatis ampla eſſet: quia tamen ipſi tãtum multiplicati fuerant, non capiebantur in terra illa. Ex hoc infertur, ꝙ Iudæi non morabãtur in una ciuitate, ut aliqui uolunt: ſed in pluribus ciuitatibus, & oppidis, & uiculis: quia una ciuitas quantacunque eſſet non diceretur implere terram Geſſen: uel dato quòd implerent unam ciuitatem magnam, non dicerentur implere terram.

Quomodo intelligitur ꝙ filij Iſrael robuſti nimis impleuerunt terram.

Actu. 7. ca.

Surrexit interea Rex nouus ſuper Ægyptum, qui ignorabat Ioſeph. Et ait ad populum ſuum. Ecce populus filiorum Iſrael multus, & fortior nobis eſt. Venite ſapienter opprimamus eum: nè fortè multiplicetur: & ſi ingruerit contra nos bellum, addatur inimicis noſtris, expugnatiſque nobis egredia-
F tur de terra. Præpoſuit itaque eis magiſtros operum, vt affligerent eos oneribus. Ædificaueruntque vrbes tabernaculorũ Pharaoni Phiton, & Rameſſes. Quantoque opprimebant eos, tanto magis multiplicabãtur, & creſcebant: oderantque filios Iſrael Ægyptij, & affligebant illudentes, & inuidentes eis: atque ad amaritudinem perducebant vitam eorũ operibus duris luti, & lateris: omnique famulatu, quo in terræ operibus præ-
G mebantur. Dixit autem rex Ægypti obſtetricibus Hebræorum, quarum vna vocabatur Sephora, altera Phua præcipiens eis: Quando obſtetricabitis Hebræas, & partus tempus aduenerit, ſi maſculus fuerit, interficite eum, ſi fęmina, reſeruate. Timuerũt autem obſtetrices Deum, & non fecerũt iuxta præceptum regis Ægypti: ſed conſeruabant mares. Quibus accerſitis ad ſe rex ait: Quidnam eſt hoc quod facere voluiſtis, vt pueros
H ſeruaretis? Quæ reſponderunt. Non ſunt Hebrææ ſicut Aegyptiæ mulieres. Ipſæ enim obſtetricandi habent ſcientiam, & priuſquã veniamus ad eas, pariunt. Bene ergo fecit Deus obſtetricibus, & creuit populus, confortatuſque eſt nimis. Et quia timuerunt obſtetrices Deum, ędificauit eis domos. Præcepit ergo Pharao omni populo ſuo dicens: Quicquid maſculini ſexus natum fuerit, in flumen proijcite: quicquid fœminini,
I reſeruate.

Maia Athlãtis filia, quæ Maio menſi nomẽ dedit, floret. Mercurius primus vir doctiſſim' claret.

Mercurius trimegiſt' Aegyptius vir maximus, & potentiſſim' claret.

Mercurius Hermes Italus modulãtiæ inuentor. 22. q. 2. c. ſi qualibet.

Surrexit. Hic ponitur ſecundum, ſcilicèt narratio ſubſequentium: quod pertinet ad operis executionẽ: & incipit deſcribi afflictio populi Hebræorum, & diuiditur in quatuor partes: primo ponĩt dicta afflictio: ſecundo ducis liberantis prouiſio in ca. 2. tertio regis, & Aegyptiorum punitio infra 5. c. quarto Iudaici populi de Aegypto eductio infra c. 12. circa medium, ſcilicet: vocatis Moyſe, & Aaron. Prima in duas, primo ponitur afflictionis occaſio: ſecundo ſubiungitur actualis afflictio, ibidem. *Præpoſuit itaque eis.* Circa primum ponit hic cauſas, quare Aegyptij afflixerunt Iudęos, & vñr eſſe duę. ſ. vna de mutatione regis alia de
K inuidia Aegyptiorũ in eos. Circa primum. *Surrexit itaque rex nouus.* Dicitur rex nouus, vt vult Ioſephus: quia iſte rex non pertinebat ad eandem domum, vel progeniem, ad quam pertinebant præcedentes. Et ſi hoc verum eſt, neceſſe erat mutari Dynaſtiam: quia in Aegypto diuidebatur poteſtas regnatiua per certas domos regni, ſcilicet per Diapolitanos, per Thebæos, & per Paſtores. In qualibet autem iſtarum domorum manebat poteſtas regia per certum numerum regũ, deinde tranſibat per aliam domum, & erant ibi alij totidem reges. Tempus autem non erat determinatum cuilibet Dynaſtiæ: ſed ſecundum quòd accideret regum iſtarum protelari: ideo aliquando vna Dynaſtia durabat in duplum, quàm alia, vel magis

Ægyptij quare afflixerunt Iudæos.

Principatus regnatiuus in Aegypto, non manebat ſemp in eadem progenie: ſed erant quatuor domos, ex quibus accipiebantur reges.

Sed

Sed hoc non est necessarium dici: quia satis est, quòd in eadem Dynastia aliquis rex sit gratus alteri, & deinde ueniat alius rex, qui contrario modo se habeat ad easdem domos.

Quis fuit rex nouus, qui primo afflixit Iudæos in Aegypto.

Quæst. 3. Opi. Sãcti Vincentij impugnatur.

Quis autem fuit iste rex dicit Vincentius lib. 1. Speculi Historialis, quod fuit Memphers quintus de Pharaonibus: sub quo mortuus est Ioseph. s. anno nono eius. Istum enim asserit afflixisse Iudęos. Sed hoc valde falsum est, nec respexit aliquo modo tex. Biblię Vincentius quantũ ad hoc: quia ipse dicit, quod Memphers fuit, sub quo Ioseph mortuus est: & eum, qui Iudęos afflixerit. Textus aũt dicit, quod surrexit rex nouus, qui ignorabat Ioseph, & iste afflixit Iudæos: ergo non erat idẽ, sub quo mortuus est Ioseph, & qui afflixit Iudæos. Itẽ quia inter mortem Ioseph, & istam afflictionem trãsierunt dies multi: quia, vt dicitur in litera, iam mortuus fuerat Ioseph, & omnes fratres eius, & tota cognatio eorum, idest omnes, qui ab eis immediate descenderũt. s. filij, ut supra declarauimus. Sed nullus rex tm̃ durare poterat, ut consumerentur duæ generationes, maximè quia rex modicum uiuit, ut cõmuniter: quia ut habet Eccl. 10. Omnis potentatus uita breuis. Item quia iam iste rex Mẽphers regnauerat 9. Annis, qñ mortuus fuit Ioseph, ut ait idem Vincentius, ergo semper ei maneret minus de tempore uitę, ita quod non posset ipse pertingere ad tempus, in quo afflicti sunt Israelitæ per Aegyptios. Item quia reges, ut cõmuniter incipiunt regnare, qñ sunt iã uiri adulti, & magni, cum nunquã potestatem regiam assequantur, donec patres eorũ uita defuncti sint, maximè tempore illo, quo homines saniores erãt, & omnes quasi ad eundẽ modum ætatis attingebãt: maximè quia ista afflictio Iudæorum uidetur incepisse ex uerbis tex. paulò ante natiuitatem Moysis, inter quam, & mortem Ioseph multi anni fluxerunt. Concludit ergo non fuisse eundem regẽ, sub quo mortuus fuerit Ioseph, & qui afflixerit Iudæos, qui Memphers nuncupatur. Sed, ut ait Iosephus, iste fuit Armonophis, sub quo ista afflictio facta est, & natus fuit Moyses, & iste dr̃ fuisse octauus rex ab illo, qui Mẽphers dicitur, sub quo fuit Ioseph, & hoc nõ est intelligendum: quod fuerit octauus ab illo, qui dicitur Memphers, sub quo mortuus fuit Ioseph, sed quod fuit octauus ab illo, qui dicitur Nefren, sub quo accepit principatum Ioseph, ut prælibauimus in parua temporũ annotatione superiori. Et patet quia non est uerisimile, quod octo fuissent reges in 64. Annis, qui fluxerũt inter mortem Ioseph, & natiuitatẽ Moysis, maximè quia in tempore illo reges satis durabãt, magis quã nunc. Quod autem soli 64. Anni fuerint inter mortem Ioseph, & natiuitatem Moysis patet; quia ut probatum fuit Gen. 15. c. mansio filiorum à die, quo intrauit Iacob in Aegyptum, fuit annorũ ducentorũ, & quindecim, à quibus subtrahantur anni 71. quibus uixit Ioseph postquàm uenit Iacob in Aegyptum, qđ patet quia Iacob uenit anno 39. uitæ Ioseph, ut probauimus in isto. c. & sepe in Ge. & uixit Ioseph annis cẽtum decem, ut patet Ge. 50. c. ergo manent. 71. Deinde subtrahantur 80. anni, quos habebat Moyses in anno, quo locutus fuit coram Pharaone, & exierunt de Aegypto, qui coniuncti faciunt annos 151. manebũt ad complendum 210. annos, anni 63. siue 64. quia de uno nõ est curandum. In hoc ergo paruo spacio temporis non uĩ rationabile, uel satis credibile fluxisse tẽpora 8. regum illius ætatis. Item quia principatus Ioseph in Aegypto fuit annorũ 80. Sed in hoc tempore nõ fluxerunt quinque reges totaliter, ut declaratum fuit in breui annotatione temporũ in principio libri huius. Antecedẽs patet: qa Ioseph factus fuit Princeps Aegypti, quando erat annorum 30. Vt patet Ge. 41. c.

Opinio Iosephi.

Quot reges fuerũt ab anno in quo Ioseph accepit principatum, vsq; ad natiuitatem Moysis.

An principatus Aegypti fuit ablatus à Ioseph in vita sua.

A & postea uixit usque annum centesimum decimũ, ut patet Gen. 50. ergo manebant anni 80. in quibus dominatus fuit continue Ioseph: quia in tota uita sua nũquam ei fuit ablatus principatus. Quod patet: quia qñ mortuus fuit Ioseph, adiurauit fratres suos tanquam dominus, ut portarent ossa eorum in terram promissionis. Item quia dicitur, ibidem quòd conditus fuit aromatibus, & repositus in loculo in Aegypto. Si aũt fuisset ei ablatus principatus, non fuisset ita honorificè sepultus. Item & fortius: quia in hoc. cap. unum de causis afflictionis Hebræorum fuit: quia rex nouus, qui surrexit, non cognoscebat Ioseph: quasi dicat: si cognouisset Ioseph non afflixisset Iudæos. Sed si diceremus, quòd Ioseph fuisset uiuens depositus à principatu, quomodo propter eius memoriam parceretur omnibus Hebræis quando ipsi uiuenti propter beneficia sua nõ parcebatur? ualde absonum esset. Item quia tunc non incepisset afflictio Iudæorum mortuo Ioseph, & fratribus suis, & tota cognatione, ut litera innuit, sed uiuente Ioseph incepisset. Dicendum ergo quòd iste rex nouus fuit, quia Monophis octauus à Nefren, sub quo Ioseph factus fuit præfectus Aegypti. Et non sub illo, qui dicitur Memphers, sub quo mortuus est, & tunc nulla est dissonantia in temporibus: quia à tempore, quo Ioseph factus fuit pręfectus usque ad mortem suam fuerunt anni 80. præcisi, & fuit duratio regum quinque penè, ut supra in annotatione temporum descripsimus. Tempus autem, quod fuit inter mortem Ioseph, & natiuitatem Moysis fuit annorum 69. in quo fluxerunt penè tempora 4. Regum. Satis ergo hoc concors rationi est. *Surrexit interea.* Scilicet illo tempore paulo ante natiuitatem Moysis: & dicitur surgere, quia tunc assumptus fuit in regnum, & antea rex non erat. *Rex nouus.* Scilicet Armonophis, qui dicitur nouus dupliciter, uel quia pertinebat ad aliam Dynastiam, ut supra declarauimus, uel quia non erat eiusdem conditionis, cuius fuerunt omnes superiores, qui clementes erant Hebræis ob recordationem beneficiorum Ioseph. Fuit autem iste rex octauus ab initio principatus Ioseph, scilicet ab illo Pharaone, qui Ioseph toti præfecit Aegypto, & fuit tertius

D ab illo rege, qui regnabat, cùm mortuus fuit Ioseph. *Qui ignorabat Ioseph.* Idest qui non recordabatur utrum Ioseph fecisset aliqua bona Aegyptijs: uel si recordabatur, non putabat ei gratias referendum, uel posteritati suæ ob hoc benefaciendum. O misera humanorum actuum conditio: ò infœlix sæuientis fortunæ mutatio Ioseph, qui paulo ante Aegyptijs tantam contulerat gratiam, ut eius interpretatione, & prudenti frugum dispositione tota Aegyptus superstes sit, quæ alias fuerat fame ualida peritura, nec tantę calamitatis ullum aliud poterat habere solamen: cui ob hoc quicquid habebat, & quicquid erat iure debebat, & insuper magnum honorem tanquam dijs, & patribus, quibus non possumus reddere æqualia, ut patet 8. Ethicor. totaliter abolitus est, obliuioni traditus est: ut non modo ei saltem cineri iam defuncto honorem debitum non impenderet, sed etiam miseram eius progeniem indigne subijceret seruituti, iniustis oneribus manciparet, immeritis cladibus trucidaret. Pessimus ergo ille rex, & omni indignitate indignior, qui cum quotidiana in se Ioseph beneficia experiretur, quintam partem prouentuum Aegypti annuatim percipiens, quod dispositione prouida Ioseph reditibus regijs olim fuerat attributum, benefactorem Ioseph, quem ipsa beneficia necessario demonstrabant, ingratæ mentis ægritudine tabefactus nunquam in recordationem suam saltem tenui rimula reducebat,

Exageratõ de miseria mutabilitatis fortunæ, & de iniqua retributione factorum.

Cap. 14.

Apostrophe cōtra sęculi amatores, qui omnia ob laudis, & famosę memorię permanetiam operantur.

Discant ergo huius sęculi amatores, auribus percipiant, et aliquando cor insipiens ad contemplandam veritatem conuertant: qui nisi ad auras populares, & quorumlibet expectatorum, consectatorumque sermunculos benefacere nesciunt, qui propagandi nois ac dilatandæ famæ post funera facibus inflamant inquietos dies, & noctes insomnes assiduā occupatione deducunt, quam fragile atque falax bonum fama sit, cum de tanto beneficio Aegyptijs impenso, cui nullum vnquam alicuius hominis beneficium ad aliquam gentem exequari potuit, ita cito abolitum est: sic cito pertransit, vt post sexagintaquatuor annos nullum de illo recordationis vestigium manserit. *Et ait ad populum suum.* Persuadendo ei ad intentionem suam deuenire: quia tanta scelera, quanta impius ille rex in Hebręorum miserandam gentem moliebatur sine populi assensu exequi non audebat. *Ecce populus Israel multus.* Ista fuit secunda occasio, quare Aegyptij inuidentes Hebręis duris laboribus oppresserunt eos. Dicit.n. Iosephus ꝙ inuiderunt Aegyptij Iudęis propter virtutem ingenij, & laboris industriā, & affluentiam opum, & sobolis nobilitatem. Erant enim hic duo: inuidia, & timor: quia enim Iudęos prosperari videbant, videndo cruciabantur, & dissecabantur in cordibus suis. Secundò timebant existimātes, ꝙ Iudęi vel fugerent de terra illa, vel iungerentur hostibus eorum: & expugnarent eos. *Populus Israel multus.* Quia vt supra dicitur multiplicabantur, quasi germinantes. *Et fortior nobis.* Potest intelligi dupliciter: vno modo de quolibet viro p se, scilicet quod viri Hebręorum fortiores erant quam Aegypitij: & hoc quia Aegyptij sunt valde luxuriosi, & in parua ętate vacabant coitibus, quod corporis magnitudinem futuram tollit, vires eneruat, & ad generandum indispositos reddit, & si contingat generare proles inde natę imperfectę corpore, & intellectu sunt, vt declarat Arist. 7. Politi. de quo late diximus. Ge. 29. & 30. c. Hebręi autem è contrario cōtinebant vsque ad tempora debita generationi, & tunc abundabant in prole, & in virtute prolis. Vel vocantur fortiores non ꝙ Iudęi essēt singulatim fortiores Aegyptijs: sed ꝙ totus populus Hebręorum ex multitudine tantas vires acquisisset, vt maiora bella facere posset quā Aegyptij. Et licet Israel multiplicatus esset, & fortificatus nimis, magis tñ illud fore reputabāt Aegyptij. Est enim hec conditio inuidorum, vt eis aliorum bona maiora videantur. Sic ait Ouidius primo de Arte amandi.

Aegyptij sunt valde luxuriosi; & ideo viribus debiles.

Coitibus in parua ętate inceptus multa mala facit.

Vberior seges alienis semper in agris.
Viciniq; pecus grandius huber habet.

Venite sapienter opprimamus eum. Idest non faciamus vel cladem publicam in eos, quia tunc haberent occasionem fugiendi. Etiam quia nobis hoc vtile non esset. Nunc enim possumus eos subijcere in seruitutem, & magnas inde consequi vtilitates. Si aūt clade publica destruamus eos, non habebimus seruientes. *Sapienter opprimamus eum.* Idest istum populum Israel. Opprimere est subijcere ad aliquam seruitutē inuoluntariā. Et hoc intendebāt facere Aegyptij Hebræis: & hoc sapienter se facturos putabant. s. bellum nō inferendo, sed seruitutibus duris deprimēdo.

Quęst. 4. Sapientia, & prudentia quomodo differūt ab astutia. Cap. 12.

Et hoc non erat sapienter factum: quia sapientia accipitur hic pro prudentia: cum sapientia proprie dicta non pertineat ad agibilia, nec sit principium alicuius operationis, idest nullius actionis directiua est, vt patet in 6. Ethic. circa finem: sed sapientia consistit circa perfectissimū ens maxime speculabile, prudentia autem humanas dirigit actiones, cum sit habitus cum recta ratione actiuus eorum, quę ad totam vitam, vt patet in 6. Ethic. In prauis autem actionibus quantumcunque suo prauo rectissimè cohęreat,

F prudentia esse non potest: quia inde modica potentia, quę est de agibili ad finem quando est, ad rectam intentionem existimatio laudabilis est, & prudentia est. Cum autem finis malus est, astutia dicitur. Sic et idem Philosophus in eodem libro dixit ꝙ enbulia, ꝗ dicitur rectitudo consilij, est de bono fine per rectum medium tempore conuenienti, & aliud bonum totius vitæ simpliciter. Isti autem ad malum finem faciebant, scilicet vt immeritos impiè subijcerent seruituti. Vel intendebant eorum multiplicationem impedire, quod iniustum valde erat: & hoc per malum adipisci volebant medium, scilicet per iniustam oppressionem. *Nè fortè multiplicetur.* Scilicet magis quam multiplicatus est: vel ne fortè multiplicentur,
G scilicet tantum, vt possint pugnare contra nos. Et nō est intelligendum, quòd tunc Hebræi valde multiplicati essent, sicut postea quando exierūt de Aegypto: quia in 80. annis, qui fuerunt à natiuitate Moysi, scilicet Paulo postꝗ incepit ista afflictio vsq; exitum de Aegypto valde magna multiplicatio facta est, cum postea magis multiplicarētur in vno anno: quàm tūc in quatuor, vel quinque, quia postea erant valde plures, ideo plures valde generarent: etiam quia quotidie magis premebantur, & dicit tex. quòd dum plus torquebantur, magis multiplicabantur. *Et si ingruerit.* Idest si apparuerit, vel acciderit. *Contra nos bellum.* Scilicet illatum ab hostibus. *Addatur inimicis nostris.* Idest coniungatur hostibus nostris: & adiuuet illos
H contra nos. Satis putabāt Aegyptij, quòd Hebræi soli non auderent inuadere Aegyptios modo bellico: qa non erant tot sicut Aegyptij, etiam quia paucas vrbes habebāt, & earundem vrbium fortalitia in potestate Aegyptiorum custodiebantur: sed solum timebant eos ausuros, cum viderēt hostes ingruere Aegyptijs. *Expugnatisque nobis.* Idest victis, vel deletis, cum adiutorio hostium nostrorum. *Egrediatur de terra.* Idest recedat de terra ista in aliam terrā, quod in magnum Aegyptiorum damnum redundaret: quia Hebręi magna tributa annuatim persoluebant: & pręter hoc cogebantur ad faciēdum quęlibet alia opera publica, vt construere ciuitates, reficere pontes, & instaurare, & similia facere. *Præposuit.* Inito consilio
I de affligendo Iudæos hic subiūgitur eorum afflictio, & hoc fuit mandando eis facere opera dura, & vt magis in hoc agitarentur, & inquietarentur præponebātur eis aliqui Aegyptij, ad quorum imperium necesse erat eos operari. Et isti quia oderant eos affligebant eos nimis. *Præposuit eis magistros operum.* Non erant isti magistri tanquam Architectonici, & artificum manualium directores: quia Aegyptij nihil in hoc laborabāt: sed erant magistri operum, idest mandantes quid facerent, & quantum facerent: & si non velociter operarentur, cogebant eos pęnis duris. *Vt affligerent eos oneribus.* Licet Iudæi facerent ædificia ad vtilitatem regis, & totius Aegyptij, tamen rex non intendebat principaliter illas vtilitates: sed af-
K flictionem, & debilitationem Iudæorum: ita vt non tantùm multiplicarentur. Et quia inter omnia, quæ vires eneruant, & corpus cōfringunt nihil magis est, quàm onerum subuectio: cogebant illi magistri operum Hebræos portare magna onera laterum, vel lapidum, vel alicuius alterius rei grauis, & ædificauerūt Hebræi vrbes tabernaculorum, ꝗ satis magnæ erant, in quibus multos labores, & satis magnum tempus impendere oportebat. Sed adhuc præter hæc multa alia opera facere cogebantur. *Vrbes tabernaculorum.* idest fecerunt magnas vrbes, vbi antea erant sola parua, & pauca tabernacula, & hoc consonat satis: quia dicitur quòd fecerunt Phiton, & Ramessem: sed Ramesses est ciuitas, in qua Iudæi habitauerūt, & de qua exie-

Nihil est quod magis cōfringat corpus quā onera.

Vrbes ædificatę ab Hebræis, quare tabernacula appellentur.

exierunt, cum ibant de Aegypto in terram Chanaan, vt patet infra 12. ca. vbi dicitur quòd profecti sunt de Ramesse in Socoth. Ante ergo q̃ ipsi facerent istam vrbem, videtur quòd erant ibi aliqua simplicia tabernacula, in quibus tanquam in vinculis, vel tugurijs rusticanis ante homines habitabant. Et sicut dicitur de Ramesse, ita dicendum est de Phiton, cum eodẽ modo vocetur. *Vrbes tabernaculorum.* Vel vocantur vrbes tabernaculorum, idest vrbes in quibus morabantur custodes regni Aegypti, quoniam iste vrbes erant in finibus Aegypti, in quibus posuerat Pharao custodes, vt viderent, quis ægrederetur de Aegypto, vel ingrederetur in illam, & ne permitterent aliquos de Hebræis egredi de terra illa. Et hoc patet, quia istæ duæ vrbes, quas Hebræi condiderunt, erant in terra Gessen, in qua ipsi habitabant. Ista autem terra est in extremitate Aegypti, ideo viuente Ioseph eis ad habitandum datá est, vt declarauimus Gen. 45. & 46. cap. Vel vocantur vrbes tabernaculorum, idest tabernaculorum regalium, scilicet quòd in ciuitatibus illis construxerunt Hebræi magna palatia regi. Vel (vt alij volunt) dicuntur vrbes thesaurorum: quia tanta soliditas murium, & turrium robusta proceritas illis vrbibus inerat: ac si ibidem thesauri recondi deberent, qui nunq̃ nisi in locis tutissimis reponuntur. *Phiton, & Ramesses.* De Phiton, quæ ciuitas sit ignoratur: de Ramesses aũt dicitur quòd ante erat nomen terræ, vt patet Ge. 47. vbi dicitur ꝙ Ioseph tradidit patri suo, & toti cognationi locum habitandi in optimo solo terræ Ramesses: postea vero in extremitate illius Hebræi construxerunt vrbem, quæ diceretur Ramesses à noĩe terræ illius: & hoc non obstante semper mansit idem nomen terræ illi, & ciuitati: quia infra 12. ca. dicitur quòd Hebræi in prima egressione de sedibus suis exierunt de Ramesse in Socoth. Sed cõstat quòd non omnes morabãtur in ciuitate illa: ergo accipitur ibi vt nomen terræ. Deinde vocata fuit illa vrbs ciuitas heroum: quia à viris famosis, & strenuis seruabatur. Deinde vocata fuit pagus Arsenoites, idest sine sexu: quia ibi vterque sexus regnare cepit, scilicet tam viri q̃ fœminę nulla facta vtriusque distantia. Postea vocata fuit Thebe, siue Thebaida, de qua fuit legio Thebæa, cui prefuit Mauritius, quę vno animo simul pro Christi nomine Maximiani Imperatoris seuissimi gladio trucidata est. *Quantoque opprimebant eos.* Subijcientes durioribus operibus. *Tant magis multiplicabantur.* In hoc apparet Dei immensa, admirandaque benignitas huius gentis curam agens spetialem, vt contra aliorum hominum morem insolitum illam mirabiliter adaugeret. Nec potest intelligi hoc esse naturaliter: quia naturaliter in labore nimio homines indisponuntur ad generationem. Primo quia labor excitat ardorem, & cõsumit non solum humorem seminalem, ex quo fit generatio, quod tanquam aliquid molle faciliter cõsumi potest: sed etiam ipsas partes carneas duras emoliendo resoluit. Cessante ergo principio materiali generationis, scilicet semine: generatio fieri non potest. Et si contingat fieri generationem, quia semen illud per laborem ad paruam quantitatẽ redactum est, fetus valde minuti corpore nascuntur. Et quia quãtũcũque illud sit: quia premente labore spiritus seminis coguntur exhalare, necesse est fœtus inde natos viribus valde deficere. Etiam cũ semen illud aliqualiter ex ardore laboris resoluente à propria humiditate deficiẽs ad siccitatem quãdam, quæ est præter armoniam corporis declinauit, necesse est fœtus inde genitos distemperatæ esse complexionis: & ꝑ hoc necesse est recto intellectu carere, cũ bonitas intellectus fundetur in cõtemperatione phãtasiæ, quam necesse est vaciliare, si præter armoniam

Thebe varia nomía.

Hebræi quáto plus opprimebantur, tãto Dei pro uidentia plus cresce bant.

Labor impedit generationem.

A siccitas in semine sit. Ex quo inferebatur, vt latè tractauimus. Gen. 30. c. ꝙ filij hominum multùm studiosorum cœteris paribus sunt alijs hominibus mente, & corpore imperfectiores. De his Arist. 7. Poli. ca. 15. vbi ait: qualibus autem quibusdam corporibus existentibus maximè vtilitas erit his, qui generant neq; enim, qui athletarum habitus optimus, siue optimus ad politicam optimã habitudinẽ: nec ad enechiã, nec ad sanitatem, & puerorum procurationem, nec q cu-ris indigens, & male habens valde, sed medius horũ. Oportet quidem igitur habere habitum labores passum, at labores non violentos, nec ad vnum solum sicut athletarum habitus: sed ad actiones liberorum: similiter autem idem oportet existere viris, & mu-
B lieribus. *Oderantque filios Israel Aegyptij.* Quia inuidebant eis, & videbant eos quotidie multiplicari: & astutiam, quam contra eos moliti fuerant, nihil valere: sed prorsus in contrariam relabi partem: vt multiplicatio, quam ipsi sapienter, vt sibi fingebant, per labores duros impedire volebant, eisdem laborantibus maior fieret. *Et affligebant illudentes.* Cum enim Aegyptij cogerent Iudęos ad opera vilia, scilicet ad portandum stercora, & immunditias vrbium, videntque eos sub onerum grauitate gementes illudebant dicentes. Ecce miseri nunc multiplicabimini: sic enim vos, vt asinos premi oportet, & videbimus si vt prius coitibus indulgebitis. *Atque ad amaritudinem perducebant vitam eorum operibus.* Idest tantùm prę-
C mebantur laboribus duris, quòd vitam suam exosam haberent, & amaro animo viuẽtes quietam mortem laboriosæ vitæ præponerent. *Operibus duris.* Vocantur ista opera dura dupliciter. Primo quia ipsa in se difficilia, atque laboriosa sunt. s. vt deportatio terræ, & laterum, & similiũ. Secundo modo vocãtur opera dura, quia in eis supra modum ab Aegyptijs inquietabantur, scilicet ꝙ daretur quotidie magnum numerũ laterum, qualis rationabiliter forte sufficeret ad duos dies, maximè quando cogebantur dare solitum laterum numerum, & non dabantur eis stipulæ: quia tũc nullo modo poterant exequi, ideo flagellabantur, vt patet infra 5. c. *Luti, & lateris.* Lutum vocatur calx ad cõmiscendũ lateribus in ædificationibus, & patet,
D quia coniunguntur ista duo, scilicet lutum, & later. Vel vocatur lutum quodã genus bituminis, quod est ad modum luti viarum: & illud valde conuenit fortibus ædificijs. *Omnique famulatus.* Idest omni genere seruitij. *Quo in terræ operibus premebantur.* Idest omnia opera, quęcunque de terra fieri poterant, excogitabant Aegyptij, vt opprimerent Iudæos. Faciebant eos trãsportare terrã de vno loco ad alterum, vt planarent vicos, & plateas. Et hanc deportabãt in cophinis, de quo Psal. 80. Manus eius in cophino seruierunt. Imponebantur eis officia multum dura, & vilia, quæ ad solos seruorum vilissimos pertinebant, scilicet vt lutum platearum, & sordes platearum, atq; stercora cloacarum in cophinis deportarent. Addit
E etiam Iosephus alia opera, scilicet vt Nilum fluuium per multos alueos deriuarẽt: vt aqua eius intrare posset quãdo exundationes fiunt. Etiam vt ciuitates fossa circundarent, vt aqua exundationum non intraret ciuitates, vel vt ibi ad refluxum fluminis aquæ manerẽt ad multos vsus necessariæ. Et præter hoc grauior, ac cęteris intollerabilior labor erat magna illusio, & insultatio Aegyptiorum: quia vt ait versificator.

Est misero peius derisio quam dolor eius.

Dixit autem rex Aegypti. Hic insurgit alia tribulatio: qa vidẽs rex Aegypti, ꝙ Iudęi laboribus duris oppressi a multiplicatione non cessabant: sed magis multiplicabantur; excogitauit aliã iniquitatem prioribus grauiorem. Vt Hebręorum paruulos in partu ipso necarent,

Filij hominum studiosorum multum sunt imperfectiores mente, & corpore alijs.

Officia vilia Hebręorum, quæ ab Aegyptijs facere cogebant.

Alia afflictio Iudęorum.

rent,vt ante infans mortuus esset quàm matri, aut parentibus cognitus. Et hoc nitebatur agere ministerio obstetricum. Sed quia hoc grande malum erat, & totius Iudaicę gentis exterminatiuum, proculdubio si maneret, Deus volens eos puniri, sed non deleri, auertit hoc graue malum ponens in mente obstetricibus, nè quicquam tale committerent. *Dixit rex Aegypti*. Idem rex est, qui supra eos laboribus duris presserat, & qui eorum infantes occidi iuberet, scilicet Armonophis octauus ab illo Pharaone, qui Ioseph prę fecerat toti Aegypto. *Obstetricibus.* Non fuit istud dictum publicum quasi positum pro edicto, quia tunc mulieres Hebrææ hæc cognoscentes sibi in partu cauerent, nè aliquam reciperent de obstetricibus Aegyptiorum: sed dixit eis rex tacitè, vt sic malum celaret, & mors illatam fętui aborsus esse fingeretur. Nec est putandum, q̃ rex ad hoc omnes obstetrices vocasset: quia tunc hoc magis cognosceretur: sed vocauit pręcipuas earum.s. Sephoram, & Phuam, de quibus infra in tex. iubens, vt illę cęteris hoc idē faciendum imperarent. *Obstetricibus Hebræorum*. Vocantur obstetrices Hebręorum, non q̃ essent de genere Hebręorum: sed quia obstetricabant fęminas Hebręorum.

Quæst. 5. Obstetrices Hebręorū an essent Hebręę. Non enim videtur quòd istę obstetrices essent de genere Hebreorum. Primo quia rex Aegypti volebat infantes Hebręorum ministerio obstetricum occidere: sed hoc multum erat absurdum, q̃ vocasset obstetrices de genere Hebręorum, quia sciebat q̃ naturaliter dolerent destructioni cognationis suę, nec hoc vnquam exequerentur. Item quia dicitur infra q̃ mulieres istę obstetrices dixerunt non esse tales mulieres Hebręas sicut Aegyptias: quia ipsę habēt obstetricandi scientiam. Et quando ad ipsas veniebant, iam pepererant: ex quo istę innuebant, se non esse de genere Hebręorū. Etiam quia hic dicebant obstetricare se aliquando Aegyptias. Sed si istę obstetrices essent Hebrææ, non est verisimile q̃ Aegyptię permitterent se obstetricari ab eis, timentes ne aliquod malum in fœtus agerent: quia Hebrææ oderant Aegyptios, & Aegyptias, quia ab eis valde premebantur. Nicolaus autem arguit hic aliter hoc non posse stare, scilicet: quia dicitur supra quòd Ioseph, & fratres sui, & tota cognatio fuerant iam mortui, scilicet q̃ omnes, qui intrauerant in Aegyptum cum Iacob, mortui fuerant. Sed Iudęi dicunt Iocabed intrasse cum Iacob, scilicet natam fuisse in itinere, ergo non viuebat: sed ipsi ponunt Iocabed fuisse vnam de obstetricibus, ergo non potest stare. Si autem istud argumentum aliquid concludit, solum concludit quòd Iocabed non erat vna de obstetricibus, sed non concludit, quòd non erant obstetrices Iudææ, licèt hoc etiam nullo modo concludit, vt infra dicetur. *Quarum vna vocabatur Sephora, altera Phua*. Ista sunt nomina mulierum Aegyptiarum, & ponuntur hic istę duę, non q̃ istę solę essent, quia tātę multitudini Hebręarum obstetricandę vix sufficerēt quingentę: maximè quia in quolibet loco Hebręorū oportebat esse aliquas obstetrices, vt promptę essent, quando aliqua Hebræa parturiret. Hebręi dicunt, q̃ istę duæ erant Iocabed, & Maria, scilicet mater, & filia: & tamen vocantur hic alijs nominibus: quia erant Binomię, vt sæpe contingit in sacra scriptura: maximè quia quidam Hebræi dicunt ista non esse nomina propria: sed communia, quia

Ad quid vocentur obstetrices pariētib⁹. vbi nos dicimus. *Sephora*. In Hebræo dicitur. *Sifra*. Et interpretatur cantatrix: quia vna istarum cantabat quando pueri nati nouiter lugebant, vt placaret eos. *Phua*. Hebraice dicitur adornatrix: quia pueros natos adornabat figurando, & disponendo membra, vt postea pulchra manerent: quia pueri nouiter nati teneri sunt, & qualitercunque eis mem-

F bra disponantur taliter manent, maximè in capitibus, & naribus. Et ob hoc ex imperitia, & negligentia obstetricum capita valde male disposita in figura habent, vt aliquando sint multum oblonga aliquando multum sphærica interdum alijs modis deformata. Et hoc valde nocet intellectui: quia cum intellectus consequatur organa maxime interiora, q̃ p̄supponit in sua operatione illis deordinatis, necesse est intellectū indisponi ad intelligere. Organa autem sunt in capite secundū diuersas cellulas, & requirunt debitā magnitudinem, & figuram, & cōplexionem. Cum ergo caput figurā debitam nō recipit, necesse ē organa à debita magnitudine, & figura deficiētia valde indisponi. Patet per Philosophū in Physiognom.

G Vbi figurę capitū diuersę diuersos modos, & cōditiones naturalium effectuū sortiuntur maxime in illis, qui in occipite debitè non figurantur, ita quòd capita eorum à posteriori parte capitis recurua, & quasi sine occipite sunt: quia in his necesse est memoratiuam languere potentiam. Sciendum etiam quòd quando hic dicimus, quòd nomē vnius obstetricis erat Sephora & postea 1.2.c.& 4. dicimus uxorem Moysi uocari Sephoram nulla facta differentia, in Hebręo magna differentia est: quia ista uocatur. *Sifra*. Vxor autem Moysi vocatur. *Ciphra*. Siue propriè. *Ciphora*. Etiam quia ista, de qua hic scripta est in principio cū litera, sin, uxor autem Moysi scribitur cum litera, cama. Sed hoc quod dicunt hic Iudæi falsum est, scili-

H cet, q̃ Iocabed, & Maria fuerint obstetrices: quia Iocabed, & Maria erant Hebrææ. De obstetricibus autem probatum est: quòd essent Aegyptiæ. Argumentum autem Nicolai in hac parte nihil cōcludit; immo est contra literam, & ego miror qualiter ipse taliter arguat obmissa litera textus: & adhærens cuidam vanitati Hebræorum: quia infra 6. ca. dicitur q̃ Amram accepit vxorem nomine, Iochabed: & genuit ex ea Aaron, & Moysen, & Mariam, vt patet etiam infra ca. 2. sed natiuitas Moysi fuit post istud mādatum regis ad obstetrices: ergo tunc Iochabed ualde congruenter poterat esse obstetrix, nisi aliquid aliud obsisteret. Quod autem arguit Nicolaus non potuisse viq; tunc Iocabed superstitem esse, quia intrauit in Aegyptum

I cum Iacob. Dicat obsecro vndè hoc acceperit, nunquid reperit in aliquo textu? Nequaquā sed cuidā vanitati Hebræorum innixus contra textum sacræ scripturæ incautè militat, & offendit. Si autem Iochabed sit patruelis Amram, & quomodo sit filia Leui infra 2. cap. explicabitur. Dicendum autem vt sup. Sephorā, & Phuam obstetrices fuisse de genere Aegyptiorū. *Quando obstetricabitis Hebræas*. Idest quando exhibueritis officium vestrum adiuuando Hebræas in partu. *Et tempus partus aduenerit*. Hic accipitur tempus partus strictissimè, scilicet pro ipsa emissione fętus à ventre, & hoc experiuntur obstetrices applicātes manus suas partibus interioribus parturientis, vt adiuuetur in effusione infantis. *Si masculus fuerit*. Antequam

K fœtus in lucem prodeat obstetrices inter ipsa vasa genitalia eum manibus contrectātes: an vir, vel femella sit, cognoscunt perspicuis argumentis. Communis assertio hoc prodidit, masculos, scilicet ore prono, & oculis depressis in terrā nasci: fœminas autem è conuerso oculis suspicientibus cœlum emitti. Quod si veritate fulcitur satis facilis cognitionis modus erat. Quicquid autem sit constat quædam manifesta argumenta videri, quibus obstetrices fœtum in ipsa effusione cognoscunt. Et hoc satis fundatur ex hoc loco: quia nisi aliquo certo modo perspicuum hoc haberi posset, rex hoc obstetricibus non mandaret. Si enim fœtus per visum quantum ad sexū cognosci deberet, non citius obstetrix, quam aliæ præsentes partui conspice-

Figura capitis q̃ faciūt obstetrices valde nocet intellectui & valde pdest maxime ad memoriā iō audiuimus Epm Burgo. de isto Beato Auctore narrantem q̄ cū Io. 2. regis castel le cancellarius fumus esset puerorum in regia seruiētium capita tāgebat, & cum aliquos bene figuratos, & cum magno occipite videret regi dicebat. Domine rex mittatis hunc ad scolā. Et q̃ de illis plurimi clari euaserunt īter quos.

Quomodo cognoscitur cum fœtus à ventre egreditur: an sit fœmina vel vir.

spicerent: & tunc non esset locus occidendi masculum natum. Etiam quia si sic non fuisset, dato ꝙ rex hoc putaret, obstetrices assererent nullo mō cognosci posse fœtus sexum antequam ab vtero emissus sit: & sic mandatum regis immediate refellerent: quia non procederet tanquam fundatum super falsam regis existimationem. *Si masculus fuerit interficite eum.* Vt tollatur multiplicatio Hebræorum: & si hoc inceptum continuatumque foret ante multos annos, gens Hebræorum necessariò perijsset nullo nascente, qui continuaret gentem suam lege successionis. *Si fœmina reseruate.* Quinque rationes mouebant regem ad reseruandum fœminas enecatis masculis. Primò fiebat hoc, vt tollatur hoc machinamentum euidens esse. Quoniam si omnes mortui nascerentur, satis constaret dolose hoc confici si autem fœminę viuentes reseruarentur licet suspicandi locus esset non tamen ita verisimilis coniecturę locus tribueretur. Secundò quia supra dictum fuerat quòd populus Hebræorum multiplicatus, atque roboratus posset adiungi hostibus suis, & expugnare eos, cui rei in fœminis auferebatur timendi locus. Tertiò quia fœminæ Hebręorum pulchriores erant fœminis Aegyptiorum: ideo ipsi Aegyptij, qui libidinosi valde erāt, vt patet Eze. 23. ca. scilicet: Quorum carnes, idest mēbra virilia sunt, vt carnes asinorū, & sicut fluxus equorum fluxus eorum: desiderabāt valde Hebræas ad explendam in eis suam libidinem. Quartò quia volebāt eas Aegyptij ad famulatum, vt vxores eorum quasi dominæ essent. Quintò quia cum Hebreæ ingenio perspicatiores essent mulieribus Aegyptijs, faciebant quædam muliebria opera pertinentia ad lanificium, vel subtiles tincturas, vel alia in hunc modum, quę nullatenus Aegyptię faciebāt, & ob hoc nimis eas habere volebant. *Timuerunt autem obstetrices Deum.* Idest obstetrices dixerunt regi, se libenter quod iusserat executuras: sed postea. *Timuerunt Deum.* Scilicet quòd Deus mouit mentem earum ad horrorem tanti delicti, vt illud summopere abhorrerent, & mouit in eis quendam terrorem, scilicet vt crederent se morte terribili Deo puniente cito perituras, si talia attētassent. Et iste modus valde conformis erat, quia imperfecti magis timore quàm amore mouentur: quoniam facile contēnit omnia qui se existimat moriturum, vt ait Hieronymus in fine Epistolæ ad paulinum. Facilius autem cūcta deuitat, qui se ob aliqualem causam certissimè periturum formidat. Aliqui dicunt quòd obstetrices fuerunt admonitę per Hebræas qualiter rex eas iniustè affligebat, & quod valde magnum nefas erat contra eas quicquam durum agi. Et sic illę à malo, quod intendebant destiterunt, quod nō abnuo. Prius tamen rationabilius, & efficatius est: quia motus interiores violentissimi sunt. *Et non fecerunt iuxta præceptum regis.* Licèt à principio se facturas libenter promisissent. *Sed conseruabant mares.* Nihil mali eis magis quàm fœminis irrogantes. *Quibus accersitis.* Idest vocatis. Vidit enim rex post aliquantum tempus quòd infantes, quos Hebrææ pariebant, sospites erant, ideoque cognouit obstetrices eius iussa nō fuisse secutas. Quamobrem vocari eas iussit huius obmissionis causam diligentissimè quæsiturus. *Quidnam est quod facere voluistis.* Idest quomodo hoc fecistis: vel quid intendebatis assequi non complentes iussa mea? *Vt pueros seruaretis?* Quod ego vetueram, quasi dicat: Pessimam rem operatę estis, ideoque supplitio hanc noxam luendum erit. *Quæ responderunt.* Antequam istę obstetrices venerunt ad regem, cognouerūt qd causæ esset, vt à rege vocarentur, & conformiter statuerunt hoc quod sequitur respondere. *Non sunt Aegyptiæ sicut Hebrææ mulieres, ipsæ enim obstetricandi habent scientiam, &*

Quinque rationib' motus est rex Aegypti ad occidendum masculos Hebręorū & non fœminas.

Imperfecti magis timore q̄ amore mouentur.

A *prius quàm veniamus ad eas, pariunt.* Idest domine rex non putes nos tuum imperium contempsisse, sed nō potest hoc, quod iubes ita in Hebręis sicut in Aegyptijs perfici. *Quia non sunt Hebrææ sicut Aegyptiæ mulieres.* Scilicèt quia Aegyptię nullo modo nouerunt artem obstetricandi, nec parere possunt, nisi nos iuuerimus. *Hebrææ autem obstetricandi habent scientiam.* Quod potest dupliciter intelligi, vno modo quòd omnes mulieres Hebręę ita edoctę erant, quòd sciebāt se disponere ad tempora partus sine aliqua obstetrice: tanq̄ si obstetrices eis suum ministerium exhiberent. Et hoc nesciunt Aegyptiæ: quia si eis obstetrix non assistat parere nequeunt. Alio modo, & cōuenientius intelligi potest quòd inter Hebræas multę mulieres, immo
B quasi omnes peritiam obstetricandi habebant, & q̄ncunque aliqua parturire inciperet, quelibet alia Hebręa, quæ assisteret obstetricis vicem agebat, nec erat necesse aliquam aliam expectari obstetricem. Inter Aegyptias autē nullæ fœminæ erant, quæ hoc noscerent, nisi quædam ad hoc officium deputatę: ideo q̄n aliqua Aegyptia parturiebat dato quòd omnes astarent Aegyptiæ, nisi ibi aliqua de illis ad hoc ministerium deputatis prius esset, alię obstetricandi peritiam non habebant. Et hoc idem erat in Hebræis. Sed obstetrices mentitę sunt, vt bonum, quod faciebant non impediretur, & ipsę capite non plecterentur. Credidit autem hoc istis ille rex, nec vlterius quicquam in hoc inquisiuit: quia Deus vtens eo, vt sua quadā crea-
C tura mouit eum, vt hoc verissimum esse putaret. Vbi nos dicimus. *Ipsę obstetricandi habent scientiam.* In Hebræo dicitur. *Ipsę sunt haijod.* Idest bestiæ, scilicet quòd sicut bestiæ nullo obstetricante fœtus effundūt ita mulieres Hebreę nulla obstetrice adiuuāte pariūt, & si verum est: quòd sic dictum fuit regi Aegypti insipientior ipse fuit in credendo: quia hoc in nulla gēte reperitur, vt feminę nullo adiuuante tanquam bestiæ pariant. Sed dicendum quòd illa litera signat id quod nostra propter æquiuocationem nominis Hebraici: vno modo *Haijod* venit de *Haija*, & idem est quòd bestiæ pluraliter. Alio mòdo deriuatur de *Hai*, idest viuens: vel de *Hain*, idest vitæ, & tunc *Haijod* significat viuentes pluraliter, & tunc est sensus. *Non sunt Hebrææ*
D *mulieres sicut Aegyptiæ.* Quia ipsę viuentes sunt, idest habentes viuacem intellectum, & industriū ad quodlibet operabile. Et sic cōsueuimus hominem acutum viuum, vel viuacem appellare. Hoc autem modo reddit litera Hebraica in sensum literæ nostrę, scilicèt ꝙ mulieres Hebręę erant viuentes, idest viuaces ingenij ita quòd omnes, vel plures earum obstetricandi habebant peritiam. De mendacio obstetricum dicendum quòd fuit officiosum quod alicui ꝓderat, scilicèt omnibus Iudæis, & nulli nocebat: quia non erat præiudicium alicui, quòd infantes Hebręorum viuerent. Et si arguas quòd eodem modo quando aliquis fur inquiritur, vel quilibet alius ad mortem, vel punitionem ꝙ non erit peccatum mentiri occultando eum, cum illi
E prosit. Respondetur quòd non est simile: quia de ratione mēdacij officiosi est, quòd alicui prosit, & nulli noceat. Occultare autem latronem mentiendo, qui ad mortem quæritur, est nocere publicæ iustitiæ, & politicę vtilitati: qa totius cōmunitatis vtilitas est: nè crimina remaneant impunita. In isto autem pręcepto regis Aegypti: quia iniquū erat, non tenebantur obedire, ideo veritatem tali mendacio cogendo officiosum, & nō perniciosum erat. Occultare autē latrones aut cœteros malefactores mentiendo nō officiosum: sed perniciosum valde est, cum in communem hoc vergat pernitiem, scilicet reipublicæ peiorationem. *Bene ergo fecit obstetricibus Deus.* Scilicet dando eis bona temporalia. *Et ædificauit illis domos.*

Mendaciū officiosum quod dicitur.

An inquirente iudice latroes occultare illos mentiendo sit mendatiū officiosū.

An

An istę domus, quas ædificauit Deus obstetricibus, fuerint domus regiæ, & sacerdotales, vt Hebræi dicunt, aut domus spirituales.

Quæst. 6. Iudęi, qui ponunt Iocabed, & Mariā fuisse obstetrices: dicunt ꝙ Deus ędificauit istis domos, idest fecit ꝙ duæ domus, quæ erant in Israel, scilicèt domus regia, & domus sacerdotalis fundarentur in istis: quia Iocabed peperit Moysen, & Aaron, qui fuit primus sumus sacerdos: Maria autem accepta fuit in coniugium à Caleph, qui fuit princeps in tribu Iuda, quæ erat tribus regia. Sed hoc multipliciter falsum est. Primò quia si istę mulieres non erant Hebræę, vt probatum est, non erant Maria, & Iocabed, quæ erant de tribu Leui. Secundò quia Maria soror Moysis filij Iocabed non fuit accepta in vxorem à Caleph de tribu Iuda, vt videbitur infra 31. cap. Dicendum ergo quòd istę obstetrices fuerunt Aegyptiæ, vt supra dictum est: & Deus ædificauit illis domos, quæ autem domus fuerint istæ, Beatus Gregorius dicit, quòd ædificauit eis domos temporales, scilicèt quòd locupletarentur nimis in diuitijs, & quòd fortè essent capita aliquarum magnarum domorum, siue cognationum. Beatus Hieronymus super Isaiam dicit, ꝙ istę fuerunt domus spirituales, scilicèt dando eis virtutes pro quibus requiescerent in cœlestibus. Nicolaus aūt dicit vtrumque fuisse, scilicèt quòd dedit eis Deus in mentem, vt ad eum redirent: quia ad motum eius, vel ad monitionem Hebræorum contemnentes mandata regis, cum periculo capitis sui Hebræorum pueros reseruabant. Dedit eis etiam domos temporales, quia receptæ fuerunt inter Iudæos in matrimonium in loco honorato. Ad primum de domo spirituali non obstitit mendacium earum: quia mendacium officiosum veniale est, cum quo gratia Dei satis stat, licèt aliqualiter ex tali mendatio diminuatur: sicut patet in Iudith, quæ in sacra scriptura laudatur, vt sancta fęmina propter illa, quæ egit aduersus Holofernem, suum populum liberando: tamen hæc mediante officioso mendacio, quod habuit ad eum, vt patet Iudith 6. cap. promittendo se monstraturam loca, quibus contra Hebræos faciliter belligeraret: etiam quia finxit se fugisse imploraturam misericordiam Holofernis: quia sciebat Hebræorum gentem citò delendam. Ad secundum de domibus temporalibus inter Iudæos dicit, quòd receptę fuerunt inter Hebræos sicut patet de Raab, quæ erat Ierichontina: & quia abscondit in domo sua exploratores Iudeorum, vt patet Iosue 2. cap. accepta fuit cum tota cognatione sua, vt viueret in medio Israel, vt patet Iosue 6. & licèt ibi non dicatur, quòd ipsa accepta fuit in vxorem à nobilissimo viro totius populi Israel, scilicet à Salmon, qui fuit princeps in tribu Iudæ, quæ erat tribus regia, & honoratissima. De hoc Matth. 1. cap. vbi dicitur Salmon, autem genuit Booz de Raab: sicut etiam patet de Achior, qui erat gentilis veniens cum Holoferne: quia tamen conuersus fuit ad Iudaismum receptus fuit inter honoratissimos gentis illius, vt patet Iudith ca. 8. Sed ista non videntur vera licèt aliquem colorem præseferant veritatis: quia similitudo valde distans magis dissimilitudo dicenda est. Quomodo enim quisquam crederet, vt illę obstetrices, quę erāt de genere Aegyptiorum viros quamtuncumque honorabiles in populo Israel accipere vellent in matrimonium, cum omnes quotidianis angustijs, & extremis miserijs angerentur: nec inter eos tunc aliquis altero honorabilior videbatur, cum omnes cuiuscunque conditionis ab Aegyptijs subire onera cogerentur. Nam licèt Moyses, & Aaron, q inter Hebręos, vt honorabiliores videbant cęteris Iudęis, vel vt iudices præessent: tamen rex mandauit eis ire ad onera di- F cens, infra 5. cap. Moyses, & Aaron quare solicitastis populum? ite potius ad onera vestra. Quod autem dicitur de Raab, quæ desiderauit accipi inter Iudeos: & inter Iudeos in loco optimo assumpta est, idem causę non subest: quia tunc Iudęi erant extra Aegyptum cunctisque gentibus formidabiles: qa deiecerant atq; deleuerāt reges fortes Ammorreorum Seon, & Og, & Chananeum regem Arad, & quinque reges Madianitarum, & ad eorum auditum tota Iericho cum habitatoribus suis consternata mente elanguit. Sic.n. dixit ipsa Raab exploratoribus, vt patet Iosue 2. cap. noui, ꝙ tradiderit vobis dominus terram; etenim irruit in nos terror vr̄, & elanguerunt omnes habitatores terræ. Audiuimus quòd siccauerit Deus aquas G maris ad introitum vestrum: quando egressi estis de Aegypto, & quæ feceritis duobus regibus Ammorreorum, qui erant trans Iordanem Seon, & Og: quos interfecistis. Et hoc audientes pertimuimus, & elanguit cor nostrum, & non remansit in nobis spiritus ad introitum vestrum. Dominus enim Deus vester ipse est Deus in Cœlum sursum, & in terra deorsum. Nunc ergo iurate mihi per dominum, vt quomodo ego feci vobiscum misericordiam, ita & vos faciatis cum domo patris mei. Ecce enim quanta suberat causa permouens, vt Raab desideraret suscipi in plebe Hebræorum. Nunc autem quando istę obstetrices pueros Hebræos eruerunt, quid miserabilius Hebraica gente, quæ tantis angustiarum cumulis angeba- H tur? Nulla ergo fœmina fuisset libera, quæ illorum matrimonium affectaret, cum sciret filios suos sub capitis periculo nasci. Et si illa discrimina mortis euaderent: necesse erat adultos in Aegyptiacam miserabilem deprimi seruitutem: maximè quia Hebræis euadendi tunc spes aut pauca, aut nulla erat, cū non audiuissent per Moysen, quòd Deus vellet eos de prędicta eruere seruitute. Et si dicas quòd istę mulieres non fuerunt copulatę in matrimonium cum aliquibus de plebę Iudeorum, fuerunt tamen postea in exitu de Aegypto copulatę, quia tunc exibant ad libertatem, sicut dicitur infra 12. cap. quòd ascendit cum Hebręis vulgus promiscuum Aegyptiorum multitudinis infinitæ. Respondetur hoc stare non posse, qa istę quæ I obstetrices tunc erant, aliqualis ætatis essent, quia hoc ministerium non datur nisi matronis prouectis: Sed inter istud tempus, & exitum de Aegypto interciderunt anni ad minus octuaginta vitę Moysis, quando fuit exitus de Aegypto, vt patet infra 7. cap. Et istę obstetrices faciebāt hoc ante tempora Moysis saltem anno precedenti, vt patet hic, & cap. sequenti. Ergo anno exitus de Aegypto, vel non viuebant, vel iam antiquissimę valde erant. Magis tamen credendum est eas tunc non viuere: quia tunc haberent annos cētum, & decem, vel centum, & viginti computando triginta, vel quadraginta, quos haberent quando obstetricabant, ad quam ętatem rarissimè mulieres accederent: etiam tēpore illo. Et dato ꝙ viuerent, nulla K earum talis esset, quę virum tunc matrimonialiter accipere posset. Dicendum ergo videtur iuxta intentionem Beati Gregorij, quòd Deus ędificauit istis mulieribus domos, scilicèt quòd eas locupletauerit magnis diuitijs inter Aegyptios, & fecerit eas fortè principia, vel capita magnarum domorum inde nascentium. Sed quęritur cum istę mulieres manserint in gentilitate, & Deus eis bona temporalia solum contulerit, quare scriptura de hoc facit mentionem, cum scriptura non curet de his, quę sunt parui momenti? Respondetur quòd ideo hic positū, quia istę obstetrices magnam gratiam cōtulerunt populo Iudeorum omnes eorum pueros ad tempus à morte liberantes: & hoc faciebant timentes Deum, & contemnentes propter

Confuta Nicolai.

Opinio Auctoris. Quare sit mentio ꝙ obstetricibus Deus ædificauit domos.

propter Deum pręcepta regis. Merebantur ergo ex hoc aliquam gratiā a Deo percipere. Si ergo scriptura hic tacuisset beneficia illis exhibita, benefacere volentium intentio refrigesceret: cum tāto beneficio, quòd in sacra scriptura reperiebant nullum condecēs premium redditum legeretur. Valde ergo cōdecuit ad beneficos accendendos insinuari bene merita sine congruentibus præmijs non transiri. Satis etiam dici posset, quòd istę obstetrices bonum spirituale acceperint, scilicèt gratiam Dei gratū facientem, & ꝙ saluatę fuerint obtinentes vitam æternam. Nam multi de gentilibus saluati sunt cum non tenerentur ad obseruationem legis Mosaycę: maximè quia tunc illa non erat: sed credentes solum quòd Deus vnus esset, & remunerator bonorum, ita tamen quòd eum diligentes cauerent à malis operationibus, à quibus conscientia sine vlla lege dicat esse cauendum, vt patet ad Rom.2.c. Deus ergo, qui mouit cor istarum, satis verisimile est, quòd eis radicauerit istam credulitatem, & indicauerit ad bene operandum, & sic saluarentur. Quicquid tamen, sit planum est, quòd scriptura solū loquitur de felicitate temporali dicens, quòd ædificauit eis domos. Si attendatur modus loquendi scripturæ, non eam extra propriam significationem torqueamus. *Et creuit populus.* Quia non occidebantur infantes, sequebatur multiplicatio prolis. In hoc videbitur fortassis, quòd non immediatè ante natiuitatē Moysis istud de obstetricibus factum est: quia postea subditur, ꝙ populus crescere incepit, & roborari, cum non occiderentur aliqui de eis. Sed isti anni non possunt esse multi propter ea, quæ supra dicta sunt, scilicèt, ꝙ ista persecutio fuit postq̄ mortuus fuit Iacob, & Ioseph, & oēs fratres sui, & tota cognatio, s. eorū, q descenderunt cū Iacob in Aegyptum. Sed isti vel saltē minores de eis, vt filij Beniamin, vel Iudæ, & similes non multum ante natiuitatē Moysis mortui fuissent. Quod satis patet ex computationibus superioribus; & patet sic cum Moyses natus fuerit octuaginta annis ante exitū de Aegpto, & anni oēs, quibus stetit populus Israel in Aegypto fuerunt 215. vt sæpe dictum est detractis 80. annis vitæ Moysis ante exitū de Aegypto manent 135. anni, quibus tunc steterant in Aegypto; si homines illius temporis viuebant 130. vel 140. annis, vt patet infra 6.c. de Leui, qui vixit annis 137. Cum ergo minores filij Beniamin, vel Iudæ nati fuissent fortassis duobus, vel tribus annis ante descēsum in Aegyptum, vt patet Genesis 45. & 46. vbi vocantur paruuli non potentes per sè ambulare, sed indigētes plaustris ergo illi poterant viuere, vsq; propè natiuitatē Moysis, & sic videtur omnes illos mortuos fuisse ante natiuitatem Moysis per annos 10. vel 15. & tunc incepit afflictio in operibus duris. *Confortatusque est nimis.*. Scilicèt populus Hebræorum ex multiplicatione virorū bellatorum potentium defendere, & pugnare in aliā gentem. *Præcepit autem Pharao.* Videns sè rex ex secunda machinatione superatum, rursus tertiam inijt, quæ atrocior quanto manifestior ceteris erat. *Præcepit Pharao.* Tantum enim inuida Regis rabies in Iudęos mādauerat, vt quos ante vix duris laboribus præmere audebat, & paulopost occultissimo consilio per obstetrices necari iubeat, nunc apertissimo per totam Aegyptū edicto iubeat in flumine publicæ enecari. *Omni populo suo.* Idest omni populo Aegyptiorum, quia sciebat ꝙ Hebræi in hoc nullo modo obedirent: potius omnem atrocissimā mortem sponte subirent quàm, vt filios suos in alterutrum insanè occiderent. Isti autē Aegyptij, ad quos dirigebatur edictum, erant illi, qui in terra Gessen inter Hebræos morabantur: quia ad alios in alteri. Aegypti finibus habitantes nihil edictū huiusmodi attinebat. *Quicquid masculini sexus natum*

Multi gētiles saluati sunt, & quid requirebatur ad saluationem eorū.

Filij Israel steterūt in Aegypto an. 215.

A *fuerit in flumen proycite.* Ponitur hic flumen confuse, quia non potest poni determinatè pro Nillo, vel quolibet altero, quia non erat aliquis vnus fluuius, qui tangeret omnia loca, in quibus Hebręi habitarent. Sufficiebat enim in quodcūque flumen proijcere, quia ibi secundum mandatum regis proiecti morerētur. Mandauit autem eos in aquas mergi, & non iugulari, vel alia inferre tormenta, quoniam hoc minus horridum erat atque facilius patiebatur. *Quicquid fœminei reseruate.* Fęminarum autem reseruatio fiebat ex quinque causis, supra assignatis. Sed quęret aliquis quare tanta mala permittebat Deus pati Iudęos, qui, vt videtur, tunc temporis à vitijs satis immunens erant: ipse autem sine causis fieri nil permittit, cum omnia ab illo prouidentiæ pacatissimo fonte iusta lege procedant. Respōdetur quòd Hebręi tunc idolorum cultui operam dabant imitātes morem Aegyptiorum, ideo illos, quos inscelere magistros ac preuios habuerūt, in irrogandis pęnis tortores senserunt. Sic enim est in inferno, vt homines, qui dęmonibus suggerentibus sceleribus enormibus se miscuerunt eisdem affligentibus cruciētur, sicut ait Beatus Bernardus in libro de contemplatione. Qui autem Hebræi Idola coluerint in Aegypto patet Eze.23.c. vbi dicitur de fornicatione eorum cū dijs Aegyptiorum sub quadam metaphora corporalis ac venereę fornicationis in hunc modum: insuper fornicationes suas, quas habuit in Aegypto non reliquit: nam & ibi dormierunt cum ea in adolescentia sua, &

B

C ibi confregerunt vbera pubertatis eius, & effuderunt fornicationem suam super illam. Et iterum ibidem. Multiplicauit enim fornicationes suas recordans dies adolescētię suę, quibus fornicata est in terra Aegypti: & insaniuit libidine super concubitum eorum, quorū carnes sunt vt asinorū, & fluxus equorum fluxus eorū, & visitasti scelus adolescētię tuę, quando subacta sunt in Aegypto vbera tua, & confractæ mammæ pubertatis tuę. Item patet hoc, qa si Hebręi non essent assuefacti cultui idolorū non petiuerant immediatè, vt exierunt de Aegypto apud montem Sinai absente Moyse ab Aaron dicentes, fac nobis Deos, qui nos pręcedant, vt patet infra 32. c. & quando viderunt vitulum cōflatum dixerunt: Ecce dij tui Israel, qui eduxerunt te de

D Aegypto in eodem c. Item quia si non essent assuefacti ad idolatriam, & prompti valde ad illam: Deus nō tantopere illis idolorum cultum vetuisset, nec iure, vel verbo aut saltem cogitatione, vt patet in omnibus istis quatuor libris vsque ad finem Deute. maxime in ipso Deutero. Hoc autē omnium peccatorum maximū est, qa nullū ita Deo directè repugnat; de quo dicemus latius Deutero 5.c. Rationabilius ergo Hebręi tā duris laboribus, ac seruitutibus mancipati sūt, vt qppe q toto hoc tpe ab idolorū cęreimonijs nō cessaret.

Quæst. 7. Quare Deus permittebat Iudæos tā ta mala pati.

Hebræi in Aegipto idola coluerunt, & ab ijs tāſē per mali fuerunt.

CAPITVLVM II.

E GRESSVS est post hæc vir de domo Leui, & accepit vxorem stirpis suæ. Quæ concepit, & peperit filium. Et videns eum elegantem abscondit tribus mensibus. Cumq; iam celare non posset, sumpsit fiscellam scirpeam, & liniuit eam bitumine, ac pice, posuitq; intus infantulum, & exposuit eum in carecto ripe fluminis stante procul sorore eius, & considerante euentum rei.

Actu. 7. c.

Asia nympha Asiæ in nomen perat, & nomē dedit.

Egressus.

Egressus. Postquam descripta est miserandæ gentis Iudaicę dura afflictio, hic consequenter subiungit ducis liberantis prouisio. Et diuiditur in duas partes, quia primò dux iste nascitur. Secundò ad eripiendam plebem mittitur infra cap. 3. Prima in duas, primò ponitur conditio Moysis liberatoris tempore prosperitatis, secundò subiungitur eadem tempore aduersitatis ibi. *Audiuitq́; Pharao*. Prima in tres. Primò ponitur Moysis natiuitatis conditio.

Quæst. 1. Secundò eiusdem nati educatio ibi. *Ecce autem*. Tertiò adulti, & educati conuersatio ibi. *In diebus illis*.

De natiuitatis Moysis conditione. Circa primum. *Egressus est post hæc*. Hic ponitur conditio natiuitatis Moysis quantum ad tribum demonstrando ꝙ fuerit de Tribu Leuitica. s. filius Amrã, qui erat filius Caath, & nepos Leui: Moyses autem erat pronepos Leui: & dicitur. *Egressus est post hæc*. Idest post mandatum regis demergendis infantibus Hebręorum. Quasi dicat, ꝙ durum videbatur, quòd aliquis accederet ad vxorem suam ad gignendum, vel nouiter duceret vxorem, cum filij si masculi essent, in flumen mergendi erant. Sed iste vir quasi contempto regis mandato egressus est, idest ausus est egredi extra prohibitionem, vel extra timorem aliorum, & accessit ad vxorem suam cognoscendo eam ad generandum. *Vir de domo Leui*. Non nominatur hic quis fuerit iste vir: sed infra 6. cap. ponitur, qui fuit Amrã, qui erat filius Caath, & nepos Leui, vt patet ibidem. *Et accepta Vxore*. Non est intelligendũ, ꝙ tunc nouiter accepisset vxorẽ, qã tribus annis ante hoc genuit Aaron, vt patet infra 7. cap. vbi dicitur, ꝙ quando intrauit Moyses coram Pharaone erat annorum 80. & Aaron erat 83. Isti autem erant filij Amram, & Iochabed: vt patet infra 6. cap. etiam, quia ante hos genita fuerat Maria, quæ erat soror Moysis, & Aaron, vt patet infra 15. & ista erat ad minus octo, vel nouem annorum, quando natus fuit Moyses, quia ipsa stabat in ripa fluminis expectando, quid eueniret de Moyse, qui erat in cista scirpea in carrecto fluminis, & postea locuta fuit sapienter ad filiam Pharaonis, quasi puella intelligens, vt patet infra in litera. Est ergo sensus, quòd Amram accepit vxorem: non quòd eam tunc nouiter sibi in matrimonium copulauerit: quia ante eam habebat, sed accepit eam, ad cognoscendam matrimonialiter, vt gigneret. Et ponitur accipere quasi de nouo, quia multi dies erant, quibus Amram ab vxore abstinuerat malens carere liberis, quàm eos ad necẽ subitaneam gignere. Nunc ergo ad eam accedens videbatur eam nouiter in vxorem accipere, cum vxor præcipuè assumatur ad generandum. Causa autem huius abstinentię ab vxore erat præceptum regis, vt occiderentur infantes Hebræorum. Cuius etiam causa erat, vt dictum fuit præcedenti capitulo, nè populus Hebraicus multiplicaretur, vel vt ait Iosephus, quia quidam scriba sacrorum dixerat Pharaoni quendam infantem de Hebræis nasciturum esse, qui regnum Aegypti humiliaret, & virtute transcenderet vniuersos, quem rex occidere cupiebat sicut dicitur de Herode, qui audito ꝙ quidam puer nouiter natus regnaturus esset in Iudęa, mandauit omnes pueros à bimatu, & infra in Bethlehem, & terminis eius occidi, vt patet Matth. 2. Sed vt ait idem Iosephus, Deus per somnium apparuit Amram, & dixit ne timeret ad vxorem suam accedere, quia puer, quem Aegyptij timebãt, ex ea nasciturus erat: etiam significauit ei de sacerdotio Aaron. Rabbi Salomon dicit hoc fuisse reuelatum à filia sua Maria, quæ vocatur prophetissa, vt habetur infra 15. cap. Cuius modus fuit. Cum Maria sæpe patrem suum Amram adhortaretur, quare ad vxorem suam non accedebat, & ipse responderet, se nolle liberos in perniciem gene-

F rare, filia intulit: Pater mi durior est sententia tua, quàm sententia regis, quia rex imperauit solos infantes pueros occidi, tu autem, & masculum, & fœmininam indifferenter occidis, maximè quia ex te nascetur liberator Israel: confortare ergo, & accede ad vxorem tuam. Iis autem Amram factus constantior, ad accedendum ad vxorem suam egressus est. *Stirpis suæ*. In Hebręo habetur. *Filiam Leui*. Et sic erat ista Iochabed soror patris Amram, scilicèt Caath, & amita Amram.

An Iochabed fuerit filia Leui genita ab eo in anno centesimodecimo. Et quare Beatus Hieronymus mutauit literam Hebraicam in isto cap. & infra in 6. Quæst. 2.

Nicolaus autem multum instat contra istam partem dicendo, quòd non est verum, quòd Iochabed fuerit filia Leui: & primo arguit contra quandam stultam positionem Hebręorum, qui dixerunt Iochabed natam fuisse in itinere Aegypti, cum veniret Iacob in Aegyptum. Tunc arguit, quia sicut dictum fuit præcedenti capitulo tota cognatio Ioseph, & fratrum suorum mortua fuerat, scilicèt omnes, qui descenderunt personaliter in Aegyptum, quando insurrexit ista afflictio: sed Iochabed: vt illi Hebręi ponunt, descendit personaliter in Aegyptum, ergo non erat tunc viuens. Item arguit secundò, quòd dato, ꝙ Iochabed, tunc viueret necesse esset ipsam tempore natiuitatis Moysis fuisse annorum cẽtum triginta quinque 15. cap. tota mansio filiorum Israel in Aegyptó à die, quo intrauit Iacob cum sua progenie vterque ad annum exitus fuit annorum ducentorum, & quindecim, à quibus subtrahantur anni octuaginta, qui transierunt à natiuitate Moysis vsque exitum de Aegypto, vt patet infra 7. cap. vbi dicitur, quòd quando Moyses intrauit coram Pharaone erat annorũ octuaginta, manebunt 135. anni, & sic satis patet, ꝙ Iochabed multum excesserat, nec in tali ætate aliqua femina gignebat in tempore illo, nec in tota illa tertia ętate, aut in secunda. Ad quam insanientium illorum Iudeorum pertinaciam nititur respondere dicendo, ꝙ Moyses miraculose genitus est ex matre, quę ætatem gignendi valde excessisset. Et hoc non videbatur valde irrationabile, vt quia tanta miranda operaturus erat ex matre naturaliter concipere non potente, Diuino miraculo gigneretur, vt ex hoc ipso omnibus p̄sumendi daretur auspicium, quis puer ille futurus esset, sicut de Beato Ioanne Baptista legitur Luc. 1. cap. quod quia de sterili Elisabeth natus est, factus fuit timor super oẽs, qui audierant, & super omnia montana Iudæę diuulgabantur hæc: & posuerunt omnes, qui audierant in corde suo dicentes: Quis putas puer iste erit? Sed ex hoc rursus arguuntur: quia licèt mos sit sacrę scripturę non referre omnia, quę gesta sunt: quia quędam modici momenti sunt, aut ab intentione sacrę scripturę remota, tamen tale factum, quod non modici ponderis est, & in quo Diuina bonitas, & magnitudo admirabiliter commendaretur, non videtur rationabile, vel verisimile, quòd sacra scriptura illud tacuisset, cum intentio sit sacrę scripturę Diuinã bonitatem atque magnitudinem enarrare. Etiam qã ipse Moyses huius libri scriptor satis diligenter exposuit, vt patet in litera, qualiter in carrecto fluminis expositus à Pharaonis filia acceptus, atque nutritus sit. Cum ergo hoc, quod non est tanti miraculi, quod à fortuna factum vulgares fabulari possent, tam diligẽter, & accuratè expositum fuerit nulla ratione concesserim, aliud quod nullus posset nisi Deo, aut causę supra naturam agenti, vt ita dicam, attribuere à diligenti viro spiritu prophetico pleno fuisse suppressum. Sed adhuc concesso natiuitatem, & Moysis cõceptionem miraculosè factam, vt puã de tali ac tanto viro: quid

Marginal notes in the right column, beside the lines where they are printed:

G — Nico. opi. contra Hebræos. (beside "tem dicendo, quòd non est verum, quòd Iochabed")

H — beside "à die, quo intrauit Iacob cum sua progenie vterque"

Responsio Hebræo. (beside "Iudeorum pertinaciam nititur respondere dicendo")

I — beside "erat ex matre naturaliter concipere non potente"

Impugnatio. (beside "iste erit? Sed ex hoc rursus arguuntur")

K — beside "detur rationabile, vel verisimile"

quid dicetur de natiuitate Aaron, qui tribus annis ante Moysen genitus est, vt patet infra 7. capit. vbi cum dicatur Moysen fuisse quando apparuit coram Pharaone annorum octuaginta, subijcitur de Aarõ, quòd erat tunc annorum 83. quem necessariò ipsa Iochabed anno suo 132. genuisset, in quo equaliter ipsa ad cõcipiendum indisposita erat. Idem de Maria sorore Moysis, dicendum videtur, quę in natiuitate Moysis puella erat, vt puta annorum 15. ad magis, quę stabat expectans quid fieret de Moyse, qui clausus erat in cista scirpea. Et tunc in natiuitate Marię dicẽdum est, Iochabed fuisse annorum 120. quę ætas, sine magno miraculo ad cõcipiendum, aut pariendum inepta est: & patet, quia tempore Abrahæ, quando homines magis viuebant, Sarra, quæ concepit nonagenaria, pro miraculo habitum est, vt patet, in tex. Gen. 17. & vicesimoprimo cap. Ex aliquibus prædictorum Nicolaus concludit, vt sibi videtur, ꝙ Iochabed filia Leui non fuerit vxor Amram, sed quędam alia eiusdem nominis. Ad literam, quę dicitur in Hebręo, ꝙ erat filia Leui, dicit, quòd non intelligitur, ꝙ Iochabed, fuerit immediatè filia Leui, sed quòd fuerit de stirpe eius, qui omnes vocantur filij Leui. Et dixit exemplum, quia Ioannis mater Elisabeth vocatur de filiabus Aaron, vt patet Luc. 1. Constat tamen ipsam non fuisse immediatam filiam eius. Ad glo. aũt, Hebraicam, q̃ dicit eam fuisse amitam Amrã, respondet nõ esse curandũ de ea, quia maximè repugnat textui: cum dicatur infra 6. cap. Amram accepit vxorem Iochabed patruelem suam. Patruelis autem dicitur filius, vel filia patrui, & sic sunt patrueles filij duorum fratrum, qui vocantur consobrini. Et secundũ hoc Caath pater Amram, habuit alium fratrem, vel sororẽ, cuius filia fuit Iochabed, & fuit neptis Leui, & non filia eius immediata. Item cõfirmat, quia matrimonium, cum amita secundum legem erat prohibitum, vt patet Leui. 18. turpitudinem amitę tuę non discooperies. Et idem patet Leui. 20. cap. Vir autem iustus, qualis erat Amram non esset verisimile, ꝙ accepisset amitam. Et si dicatur, quòd lex non erat data, respondet, quòd ante legem multa de legalibus obseruata sunt, vt patet de suscitatione seminis fratris mortui. Gen. 38. capit. sic etiam de alijs eodem modo, putat dicendum de euitatione matrimonij cum amita. Hęc autem, vt putat

Cõfutatio Nicolai.

Nicolaus veritatem firmissimam habent. Sed si respiciantur, falsa sunt, nec ideo putandum est, quòd ex eo, quòd opinionem erroneam quorundam insipientiũ Iudęorum improbauerit conclusum esse Iochabed, non esse filiã Leui, & immediatam: quia non stante illa opinione, stat veritas tex. quia illa opinio non solum est erronea ponendo Iochabed natam esse, cum descenderet Iacob in Aegyptum, quod ipse improbat, in quo satis consentio, sed aliud absurdius valde dicit, scilicèt Iochabed stetisse ad mortem Moysis, & planxisse: ex quo concluditur, quod cum Iochabed, vt supra probatum est, egerit annos 135. in Moysis natiuitate, & Moyses vixerit postea 120. annis, vt patet Deutero. 31. cap. quòd ipsa haberet tunc annos 255. ad quam ætatem, immo nec ferè ad dimidiam nulla de mulieribus illius temporis attingebat. Mihi autẽ in ista parte non curanti de vanitatibus, & insanijs aliquorum Hebręorum, immo nec cõtra illas arguere, vel scrutari, quia secundum Phylosophũ primo Ethi. ca. 3. omnes perscrutari opiniones maius fortassis est, sufficiens autem maxime eas, quæ superficietenus, aut habent, siue apparent, vel existimantur habere ali

Opin. auctoris.

quam rationem. Dicendum videtur cum veritate textus Hebraici, Iochabed verè fuisse filiam immediatam Leui: nec ponendum puto eam genitam fuisse in via Aegypti, cum descenderet Iacob de terra Cha-

A naam, sed ponendum est eam fuisse genitam in Aegypto, & hoc sic videtur cum vixerit Leui annis 137. vt patet infra 6. cap. potuerit gignere filiam suam Iochabed anno 100. vel 110. & ꝙ potuerit gignere isto tempore, patet, quia Abraham proauus eius genuit post annum 140. sex filios de Cœtura, & patet, quia Sarra mortua est anno 127. vitę suę, vt habetur Gen. 23. cap. sed Abraham habebat 10. annos super Sarrã, quia quando Sarra erat nonagenaria, Abraham erat centenarius, vt habetur Ge. 17. cap. Ergo cum mortua fuit Sarra, Abraham erat annorum 137. sed post mortem Sarrę aliquanto tempore accepit Abraham vxorem Cœturam, & genuit ex ea sex filios, vt patet Gen. 25. cap. Ergo ad minus in anno 144. genuit ali-

B quem de illis sex filijs, cum illi fuerint ex eadem fœmina, q̃ quolibet anno ad plus vnum pareret, in quo etiam non multum refert vtrum duo, vel tres anni excesserint, vel superauerint: satis enim est, quòd in anno 140. genuerit; cum ergo ex tempore Abrahę, vsque ad tempus Leui non tantum fuerit diminuta natura humana, si ille genuit anno 140. potuit gignere Leui anno centesimo decimo, scilicèt triginta annis retrorsum. Nec obstat si dicas, ꝙ Abrahã miraculosè genuerit, & ideo non esse trahendum ad consequentiam: quod demonstrabis, quia cum Abraham esset centum annorum genuit Isaac, quòd pro miraculo reputat scriptura Gen. 17. & 21. & ad Ro. 4. cap. vbi dicitur, quòd contra spem credidit Abraham, se fu- Obiectio tollitur.

C turum patrem multarum gentium, quanto magis quando genuisset anno 140. Dicendum quòd non est verum, quia Isaac natus fuit per miraculum, alij autem filij non nati sunt per miraculum. Et ratio est, qa Sarra sterilis erat, & antiquata satis, ideo ineptissima ad conceptum, Cœtura autem erat puella tenera, & ad prolem apta, ideo faciliter, sine aliquo miraculo genuit ex illa Abraham sex filios, sic ait Aug. de ciuit. Dei, lib. 15. cap. 39. Et hoc idem Apostolus clarè ponit ad Gala. 4. cap. Scimus, quia Abraham habuit filios duos, vnum de ancilla, alterum de libera. Qui autem de ancilla fuit secundum carnem, idest via carnali, & naturali, quasi dicat, sine repromissione, vel miraculo, sicut gignuntur cœteri homines, & sicut

D fuit in ancilla Agar gignẽte Ismaelem, ita fuit in Cœtura gignente alios, quia illi non erant repromissi, nec necessarij ad complendam benedictionem, sicut nec Ismael. Item patet hoc in Iacob, qui fuit pater Leui, quoniam ipse genuit Beniamin anno vitę suę 106. vel quasi: ergo satis potuerit Leui gignere in anno 110. antecedens patet, quia quando Iacob cognouit primam vxorem Liam, erat annorum 84. vt declarauimus Gen. 29. cap. & quando genuit Ioseph anno 7. post, erat annorum 91. vt patet ibidem: & post genuit Beniamin pauloante, quàm venderetur Ioseph, qui venditus fuit incipiente anno 17. vt patet Gen. 37. secundum literam Hebraicam; secundum nostram, anno 16. ergo Beniamin fuit genitus ad minus anno

E 15. vitę Ioseph, quos annos addendo ad 91. annum, in quo natus fuit Ioseph, vt dictum est, erũt anni 106. in fine quorum Iacob genuit Beniamin. Nõ est ergo irrationale aliquo modo, immo satis verisimile dicere Leui genuisse in anno 110. Hoc autem dato, sequitur, ꝙ Iochabed filia Leui erat annorum 68. quando natus fuit Moyses. In ista autem ætate valde bene concipere poterat mulier illius tẽporis, etiam satis post, cum in isto tempore aliquæ mulieres pariant circa illa tempora: consequentia patet, quia quando Leui intrauit in Aegyptum, cum patre suo Iacob, erat annorum 43. vt patet sic, quia Leui habebat quatuor annos super Ioseph, cum Ioseph natus fuerit in fine secundi septeni, quo seruiuit Iacob Laban, vt patet Ge. 30. ca.

Leui

Leui autem fuit tertius filius Liæ, atque per hoc in tertio anno genita, cum illa conceptio continua fuisset, vt declarauimus Gen. 30. cap. manent ergo quatuor anni inter tertium, & septimum, quibus natus fuit Leui ante Ioseph. Sed quando Iacob intrauit in Aegyptum, Ioseph erat annorũ 39. vt declarauimus sepe, & patet præcedenti cap. ergo Leui erat tunc 43. annorum, cum ipse excederet Ioseph annis 4. ab isto anno vsque ad annum 110. vitę Leui manent 67. anni, vt patet subtrahendo 43. à 110. qui 67. addantur ad annos 80. quibus natus fuit Moyses ante exitum de Aegypto, vt patet infra 7. cap. facient annos 147. deficiunt ergo anni 68. ad complendum annos ducentos, & quindecim, qui necessario computãdi sunt inter annum 110. vitę Leui, & annum, in quo natus fuit Moyses. Satis ergo ex his sic se habentibus concluditur Iochabed potuisse conuenienter esse filiam veram, & immediatè genitam à Leui, & fuisse matrẽ Moysis; & sic Moyses ex parte matris erat nepos Leui: ex parte patris erat pronepos eius.

Ad rationes Nicolai. Ad primã rationem.

Ad probationes, & argumenta Nicolai quasi leuissimè responderi potest: primò quando arguitur contra Glosam Hebraicam, scilicèt quòd nullus de illis, qui descenderũt cum Iacob erat superstes, quando natus fuit Moyses, vel quando insurrexerunt istę tribulationes, sed Iochabed descendit cum Iacob, ergo &c. Ad hoc non oportet respondere, quia positio mea non ponit Iochabed descendisse cum Iacob in Aegyptum: sed in Aegypto genitam fuisse anno 110. vitę Leui.

Ad secundam.

Ad secundum quando arguit, quòd dato, quòd viueret Iochabed tunc, tamen esset annorum 130. quando genuisset Moysen, quod absonum esse probatum est, satis patet responsio, quia hoc argumentum procedit ex radice alterius, scilicèt dicendo Iochabed descendisse in Aegyptum cum Iacob, quod negatum est: sed ponendo eam genitam anno 110. vitę Leui, vt positum est, solum reperietur eam esse annorum 68. in natiuitate Moysi, quod rationi satis consonum est. Cum autem concludit Nicolaus ex prædictis Iochabed non fuisse filiam Leui, satis patet consequentiam suam nihil valere, etiam consequens concedendo, quia licèt secũdum illam positionem erroneam, atque distortissimam nulla ratione, aut textus veritate, vel colore subnixam sequatur Iochabed non potuisse filiam esse Leui: poterat tamen esse secundum alium rationabilem modum, qualem supra assignauimus. Nec valet illa consequentia, sicut nec ista: Sortes non currit in campo, ergo non currit, cum arguatur ab inferiori negato ad superius negatum. Idem modus arguendi est hic, scilicèt Iochabed non potest esse filia Leui, tenendo positionem illorum Iudeorũ, ergo non potest esse filia Leui; maximè, quia illa positio non est omnium Hebręorum, sed quorundam ignorantium, quia Rabbi Abraham, Auenz Eera, qui inter eos acutissimus est, hoc irridet. Quando autem Nicolaus respondet ad literam Hebraicam, quæ dicit in isto loco Iochabed esse filiam Leui, dicit non accipi hic, quòd sit filia immediatè, sed quòd sit de tribu sua, & applicat exemplum de Elisabeth, quæ dicitur esse de filiabus Aaron Luc. 1. cap. Illud autem exemplum non multum probat, quia aliud est esse filiam Aaron, & aliud esse de filiabus Aaron, quia esse de filiabus Aaron, manifestè dicit deriuationem ab illo in tribu sua, & non ab eo immediatè: esse autem filiam Aaron magis explicat eam fuisse genitam immediatè ab Aaron. Sed de hoc non multum curo, qa etiam aliquando vocantur aliqui filij Iacob, qui non fuerunt ab eo geniti, sed à posteris suis. Potuisset tamen Nicolaus ponere conueniens exemplum sicut dicitur Messias, siue Christus filius Dauid, vt patet

F Matth. 22. Sed adhuc non potest dici, quòd non sit verè filia Leui, quia infra 6. cap. dicitur, quòd Iochabed erat amita, siue auuncula Amram, sed Amrã erat nepos Leui, ergo ipsa erat filia ponendo vtrumque esse de stirpe Leui, vt ponit litera nostra, & Hebręa. Et quando cõfirmat hoc, scilicèt quòd illicitum erat accipere amitam in matrimonium: sed Amram erat vir iustus, ergo accepisse eam non est verisimile. Obiectio.

Respondetur, quòd illa lex non erat tunc data. Et quando replicat, quòd multa de legalibus obseruabantur ante legem datam, concedo: ergo istud ante legem obseruabatur, consequentiam nego: quia pari modo argueretur, quòd omnia legalia obseruabantur ante legem, quod non conuenit, vt probauimus Gen. 2. Respõsio.

G & 8. & 19. cap. Quando autem respondet ad Glosam Hebraicam, in qua dicitur Iochabed esse amitã Amram, dicit istam glo. esse manifestè falsam, licèt satis constet eam esse veram manifestè, vt dicetur immediatè. Et probat hoc, quia infra 6. cap. dicitur, ꝙ Amram accepit Iochabed patruelem suam, idest consobrinam, & nullo modo signat amitam. Respondetur, ꝙ in hac parte sub reuerentia tanti doctoris, ad quem os tanquam ad Cœlum attollere non audeo Beatus Hieronymus à veritate Hebraica deuiauit, quod quidem nõ ignorantię, aut inaduertẽtię adscribi potest; quia hic, & infra 6. cap. mutauit sententiam super istã literam quantum ad cõformitatem Hebraicę literæ: Et patet, quia hic dicitur in Hebręo accepit vxorem

Confutat Beatũ Hieronymũ.

H filiam Leui: in nostra autẽ litera dicitur accepta vxore stirpis suę, idest Leuiticę, quoniam ipse Amram de tribu Leuitica est, & infra vbi ponitur secundum literam Hebraicam: Accepit Amram Iochabed amitam suam, siue auunculam, Beatus Hieronymus transtulit: Accepit Amram patruelem suam, idest consobrinam, quæ est filia patrui, vel amitę. Quòd autem litera Hebraica posuerit amitã, patet, quia dicit. *Dodaca.* Idest amitam suam. *Dodo.* Idem est, ꝙ patruus suus, & nullo modo signat consobrinam, vel patruelem: & patet, quia Leuit. 20. vbi nos habemus, turpitudinem amitę tuę nõ reuelabis, Hebraica litera ponit eandem dictionem, quæ ponitur infra 6. cap. scilicèt. *Dodaca.* Quare ergo Beatus Hieronymus in ista parte mutauerit sententiam literę Hebraicę, causam certissimè

I ignoro: sed satis conijcio fuisse eandem, cum motiuo Nicolai, scilicèt quòd visum est sibi, ꝙ si Leui genuisset Iochabed, ipsa esset valde antiqua, cum natus fuit Moyses, & sic non potuisset esse mater eius. Nec mirandum est, ꝙ vir tam solemnis quantus est Hieronymus, cuius vestigia semper adoro, ad hoc non attenderit: quia, vt ait Ouidius, interdum bonus dormitat Homerus, idest aliquando magni viri ad aliqua, quæ parua sunt, non respiciunt. Sed hoc paruitati ingenij adscribendum non est. Satis ergo ex præcedentibus apparet sub reuerentia Beati Hieronymi, Iochabed verè fuisse filiam Leui, vt patet in litera Hebraica manifestè. *Quæ concepit, & peperit filium.* Scilicèt Moy-

K sen accedente ad ipsam viro suo Amram, qui eam licèt esset amita sua accepit in vxorem: quia mos erat sanctis patribus, & omnibus antiquis Iudeis accipere coniuges de tribu sua: & quia Amrã non reperit fortè in tribu Leuitica aliam fœminam pro tunc, quam acciperet in vxorem, accepit eam: maximè, quia talis copula vetita non erat. Solus enim contractus matrimonialis cum matre, aut sorore tũc temporis, & semper fuit prohibitus. Hoc tamen adhuc existente non accepisset eam Amram, si aliquam patruelem suam reperisset. *Et videns eum elegantem.* Idest pulchrum valde. Ista fuit causa quare abscondit eum, quia vidẽdo eius pulchritudinem, & bonam habitudinẽ quasi à Deo specialiter datam, putauit eum esse, qui liberaturus esset

Moysen quare abscondit pater eius.

Moysen quare abscōdit pater eius.

esset Israel. vel vt ait Rabbi Salom. de facie Moysi exibāt magnę lucis radij, qui futurę virtutis ac magnitudinis insignia præferebant. In quo confortatus pater laborauit, & voluit eum occultare. *Abscondit tribus mensibus.* Hoc tempore securè poterat abscondere pater: sed post tres menses non sine periculo suo & pueri morte. *Cumq; iam celari non posset.* Quomodo non poterat celare pater Moysen, cùm eū tribus mensibus celauisset? respondetur ꝙ non poterat nunc: quia mandauerat Pharao certo tempore cuiuslibet anni, vel forte multis vicibus inquiri domos Hebræorū, vt viderēt vtrū infantes laterent. Cōpletis autem illis tribus mensibus accidit, ꝙ complerentur dies, quibus perscrutatio fieri deberet: ideo non poterat pater abscondere Moysen. Dicit Nicolaus quòd tenuit eum pater tribus mensibus, & non potuit amplius tenere: qa erat statutū regis, vt cōpletis tribus mensibus fieret scrutatio. Sed non videtur rationabiliter dictum: quia si quibuslibet tribus mēsibus fiebat inquisitio, & tūc erant completi tres menses, ergo in die, quo natus fuisset Moyses, fuisset facta altera inquisitio, qđ nō cōuenit, vel forte duobus, vel tribus diebus ante: quia tūc cùm viderent Iocabed partui propinquissimā, expectarent vnū vel duos dies ad partū. Sed quæretur quomodo potuit Aaron saluari quando natus est, qui tribus annis ante Moysen ortus fuit, vt patet inf. 7. ca. Respondetur quod edictum regis de mergendis pueris in flumen nōdum factū fuerat: sed post factum fuit. *Sumpsit fiscellam.* Idest quandam cistam, vt inf. dicitur, quæ est vasculum ad portandum fructus, vel panē, vel aliquid aliud: *scirpeam,* idēst factā de scirpis. Dicuntur scirpi herba sine nodo, quę semper est apud loca palustria, de qua Terentius in andria in fine ait. Inimicus nodū quęrit in scirpo: quasi dicat: quęrit inuestigare qđ impossibile est: in scirpo enim nunquam nodus reperitur, Vocatur scirpus vulgariter iuncus, & alio nomine vocatur papyrus. Fuit autem facta fiscella de iuncis: quia materia leuis est, vt super aquam faciliter fluctuaret, nec aliquo pondere mergeretur. *Et liniuit eam bitumine, ac pice.* Ista duo posuit, vt fortius solidarent. Fuit autem facta litura, vt aqua nō subintraret per rimulas iuncorum. Et non dicitur de ista fiscella, ꝙ linita fuerit intus & extra, sicut dictum fuit de arca Noe. Genes. 6. cap. Est est duplex causa. Primo quia ista fiscella non erat multo tempore statura in aqua qualitercunq; res se haberet, sicut arca Noe, quæ magno tempore & magnis fluctibus agitari debebat, ideo indigebat vtraq; litura, ne si exterior aliquo casu quantum ad aliquam partem corrumperetur, aquæ subintrarent obsistēte interiori litura. Secunda causa, quia odor picis noceret puero adhuc tenero, in quo fortiter reciperentur impressiones quęcunq; essent. *Posuitq; intus infantulum.* Ex hoc apparet quòd ista fiscella erat aperta in parte superiori, per quā mitteret infans, & ista fiscella erat satis magna, vt ibi puer spatiose caperet inuolutus pannis, & erat ista cista a parte inferiori latior, vt tota magnitudo sederet sup latitudinē inferiorē, & nō euerteretur. Si aūt fuisset totaliter rotūda aut alta, & ęqualiter ampla in fundo, & in summo, cōtingeret eā declinare in alterū latus, quod esset ad magnum periculum pueri. *Et exposuit eum.* Exponere est aliquem destitutū humana cura, vel solatio, & seipsum adiuuare, vel regere non potentē, diuinæ dispositioni velut vulgariter dicitur in fortunam suam, vel potius in mortē derelinquere: & isto modo videbatur exposuisse

Nicolaus. — Aarō quomodo saluatus fuit. — Fiscella quare nō fuit linita intus, & extra sicut arca Noe.

A Amrā cū posuisset eū in fiscella ad quēlibet euētū.

An Amram peccauerit exponendo Moysen in carecto ripæ fluminis.

Quæst. 3.

Videtur quod peccauerit Amram exponendo filium suum Moysen, quia ille qui exponit aliquem, negat ei viscera pietatis, vt patet extra de infantibus expositis & languidis cap. vnico: sed negare officium pietatis ei, cui obligamur pietatis viscera ostendere, peccatum est: ergo peccat quicūq; exponit. ¶ Itē videtur hoc esse Deum tētare: quia cum Deus mandauerit cuilibet curam sui ipsius agere, & illos qui Domini sunt, vel Rectores agere
B curam subditorum suorum, vel familiarium, & qui non agit valde vituperatur, & est infidelis, vt patet prima. Timo. 5. cap. Qui suorum maxime domesticorum curam non habet, fidē negauit, & infideli deterior est. Qui ergo dimittit agere curam sui totum se ponens ad diuinam dispositionem, vel qui curam suorum non potentium se curare negligit relinquens causę superiori, Deum tentat: quod peccatum magnum est: & in scriprura sepe prohibitum repugnans spei certę, & fidei, quā de Deo habere debemus, vel qa forte deordinate speramus quod ipse non sperandum esse demonstrat.

Arguitur primo. — Secundo.

Item iura non puniunt sine aliquo peccato, licèt aliquando & raro puniant propter quasdam irre-
C gularitates, quæ non sunt peccata: sed iura puniūt exponentes pueros, vel aliquos languidos, qui se ipsos curare, aut regere nequeunt: ergo isti peccāt. Antecedens patet extra de infantibus expositis & languidis, vbi dicitur quòd pater, qui negato pietatis officio filium exposuerit, caret ex hoc patria potestate, quam antea naturaliter & ex lege humana tenebat &c. Si patronus per ipsum vel per ratihabitionem, quę in maleficijs retro trahitur, libertum exposuerit, ex hoc ipso in præiudicium patroni ingenuitatem acquirit, si aūt Dominus seruum exponat, eodem modo libertatem acquirit. Satis ergo apparet ex his exponere quemquā graue peccatum esse. ¶ Ad hoc respondetur, ꝙ Amram non
D peccauit exponendo Moysen: quia tunc aliquis secundum verba capituli allegati peccare dicitur exponendo, quando negato vel relegato pietatis officio filiū ad fortunam exponit, & in perniciē: tunc aūt aliquis pietatem relegare dicitur, quādo potēs aliquo modo pietatem exhibere, hoc vel nō vult vel negligit, & sic sunt viri, vel mulieres, qui propter verecundiam, vel paupertatē, vel ob aliā similē causam filios suos in aliquibus locis ad quēlibet euentū exponūt. Sed ille, qui nō potest aliquid vltra agere, non dr̄ exponere, vel non peccat in exponendo, sicut fuit de Agar, quando errabat in solitudine Bersabeę & carens aqua aut quouis potu videbat filium suum Ismaelē cito moriturū, posuit
E eū sub vna arborū, & recessit inde dicens, non videbo morientem puerū, & clamauit flens econtra, vt patet Gene. 21. c. Hęc aūt nulla alia pietatis officia puero poterat exhibere: quia ētsi apud eū mansisset nihilominus morereť: quia aqua deficiebat, recedendo ergo ab eo dolorē minuebat cui astando nullatenus proficiebat. Sic aūt fuit in Amrā: quia fecit diligētiā, quā potuit, vt patet in litera. s. ꝙ seruauit eū tribus mensibus. Postq̄ aūt non potuit vlterius seruare, quia seruatio redundabat in certam pueri necē, & ī periculo Patris, posuit eū in fluuio, et nō totaliter exposuit: quia non destituit eū omnimode officio pietatis: nā Maria soror pueri asta-

Tertio. — Respōsio ad quæst. Exponere quādo intelligit.

bat respiciens a lõge quid fieret de puero, vt si quē forte aduersum videret, quãtũ posset succurreret, & secundũ hoc potest responderi ad argumenta.

Ad primũ argumentum. Ad primũ exponere est negare vel relegare officium pietatis, qđ semper est mortale peccatũ. Respondetur ꝙ exponere accipitur dupliciter, aut ꝓprie aut large, accipiendo ꝓprie sic diffinitur in modo, quod est abnegare pietatis officium, & isto modo nõ est verũ, ꝙ Amrã exposuit Moysen: qa officia pietatis vsquequo potuit, exhibuit, vt prediximus: alio modo accipit̄ exponere, idest relinquere aliquē sine subsidio, siue cũ possumus aliqualiter cõsolari, siue cum nõ possumus, & isto modo non est peccatũ exponere aliquē, & hoc modo cõcedit litera Amrã exposuisse Moysē filiũ suũ: & hoc modo.

Ad secundum. Ad secundum qñ dicitur, ꝙ exponere illo modo videbatur esse tentare Deũ, cũ totaliter aliquid eius potestati relinquit̄. Respondetur ꝙ tunc tentare Deũ proprie dicimur, cũ neglecto eo quod per humanã industriam agere possumus, totos nos diuino regimini subijcimus expectãtes a Deo escam, aut vestem, aut oĩum aduersitatũ liberationem: si tñ homo agat quantũ potest prudentia sua, sufficit: cętera diuinæ dispositioni exponens non tentat Deum, immo fidelis est: quin potius ille, qui parato eo qđ prudentia aut facultate humana cõfici põt, nihil vlterius sperat, sed negocio totaliter cæpto diffidit, quasi infidelis est nullã diuini regiminis rebus causatis moderationē inesse existimans, qđ pro fecto non modicum subtrahit diuinæ pfectioni & toti statui rationis humanæ: qm̃ hoc ablato irrita est vniuersa spes nostra, qua secundũ patientiã expectamus, donec reueletur in nobis admirabile lumen glorię. Potest tñ aliquis nihil de his, quæ humanitus fieri possunt curans, sed omnia subijciens diuinę potestati Deũ non tentare, qñ potius agẽdo aliquid de his, quę humanitus fieri poterant grande peccatum esset, vt patet in mandato Christi ad apostolos Luc. 10. vbi dicit debere eos sine sacculo & pera pergere, & sine pecunia aliqua in zonis suis: quia quocunque ierint nihil eis deficiet. Si aũt aliquis de illis sciens in aliquo loco, ad quē iturus erat gentē durã esse non habentē viscera pietatis, iuxta humanã prudẽtiam in sacculo suo ad cibos necessaria asportaret, valde ille peccaret, vt qui mandato Christi non confisus inferioribus se regulis commendabat, ẽt Christus mandauit Luc. 21. apostolis dicens: dum steteritis ante reges, & præsides, nolite præmeditari qualiter respondeatis: dabitur enim vobis in illa hora quid loquamini. Si aũt aliquis de apostolis corã quouis rege statutus de ratione fidei suæ quæsitus disputare non vellet, donec humano ingenio intra seipsum recogitans quid diceret, inueniret, valde a fide deficiebat. Est ergo regula ꝙ vbi promissio aliqua, aut mandatum Dei intercidit, diuina tentatio interuenire non potest: cũ autē nihil horũ factum est, Deũ nunq̃ inquietare debemus; donec quicquid humana potentia aut prudẽtia expleri potest peragatur, licẽt in omnibus diuinam directionem expetere possumus, & debemus. Hoc aũt facto quicquid superest diuinæ potentiæ totaliter submittendo nulla ratione peccamus. Sic egit Abraham, qui faciens quãtum poterat, ne vxori suæ castitas discrimini subijceretur, cætera Deo cõmittens in Aegyptũ perrexit, vbi satis matrimonialis castimonia poterat naufragari: sed nõ peccauit, de quo diximus Gen. 12. c. eodē modo fecit hic Amram, vt prælibatum est.

Tentare Deũ quãdo dicit̄.

Ille, qui factis eis, q per humanam prudentiã fieri pñt totaliter negocio incepto diffidit, multum detrahit diuinæ bonitati & ꝓuidentiæ.

Ad tertiũ. Ad tertiũ argumentum quando arguitur, ꝙ iura

F nunquã imponunt pœnã nisi propter peccatũ: sed exponentibus pueros aut languidos pœnã imponunt, ergo &c. Respondetur ꝙ ibi accipitur exponere proprie, qđ est aliquem priuare humanitatis subsidijs, cum ei possumus misereri: & tunc culpa est, & iura pœnã imponunt: cùm tñ aliquis faciens quantũ potest, post puerũ aut ęgrotum quemlibet permittat ad diuinã dispositionē, nec peccatũ est, nec a iure pœna infligitur. Aliquis ergo isto modo exponens filium non amittit patriam potestatem, aut si patronus libertum, nõ ob hoc ingenuitatem acquirit, vel si seruum Dominus, non ob hoc reditur libertati. Sic autē fuit de Amram, qui quantũ potuit agens quæ regulare non potuit, Deo regu-
G landa commisit. *In carecto ripę fluminis.* Carectum dicitur de carex: is: quæ est herba alta in modũ gladij facta, & in finibus acuta, & vocat̄ vulgariter espadanam, vel, carlizo. Est ergo carectũ locus vbi carices multi crescunt. In illo aũt posuit puella puerũ, vel pater eius, ne ĩpetus aquę eũ inde labendo aliorsum deduceret: ibi aũt carectũ obicibus tenebatur. *Ripę fluminis.* Posuit aũt in ripa, vt rapiditas aquæ medij aluei non deferret velociter fiscellam aliorsum, velut volẽtes videre si faciliter accipere cistã possent. *Stante procul sorore pueri.* Astabat quidem soror, ne aliqua pietatis cura quanta impendi posset puero deficeret. Stabat tñ procul, ne venientes suspicarentur illam manere in custodiam eius. *Sorore*
H *eius.* Ista erat Maria, quæ iam aliquantę ætatis erat, vt puta. 12. vel. 13. annorum, quæ iam prudenter speculari euentum posset, & filiæ Pharaonis discrete loqui. *Considerante euentum rei.* Amram credens vel saltem suspicans illum esse puerum, qui liberaturus esset Israel, postquam humano consilio aut facultate nihil facere valuit, diuinæ bonitati cõfidens aliquem bonum euentum expectabat. Manebat autē domi orans cum vxore sua pro paruulo, quem eis donauerat, vt nunc in extrema discriminis angustia eũ tueri dignaretur, super quo Maria solicita quod Deus vellet facere prospectabat.

Ecce aũt descendebat filia Pharaonis, vt
I lauaretur in flumine: & puellę eius gradiebant̄ per crepidinē aluei. Quę cũ vidisset fiscellã in papirione, misit vnã e famulabus suis, & allatã aperiens, cernensq; in ea paruulũ vagientē, miserta eius ait: De infantibus Hebræorũ est hic. Cui soror pueri; vis ĩquit, vt vadã, & vocē tibi mulierē Hebręã, quę nutrire possit infantulũ? Respõdit: vade. Perrexit puella, & vocauit matrē suã. Ad quã locuta filia Pharaonis: accipe ait pue-
K rũ istũ, & nutri mihi: ego dabo tibi mercedē tuã. Suscepit mulier, & nutriuit puerũ, adultumq; tradidit filiæ Pharaonis. Quem illa adoptauit in locũ filij, vocauitq; nomē eius Moyses, dicens: quia de aqua tuli eũ.

De pœ. distin. 2. c. vt cognouerunt. §. apponitur ĩ prin. ĩgl.

Ecce aũt. Hic ponit̄ secundũ, scilicet Moysi nati educatio, quæ Deo faciẽte mirabiliter ꝓcurata est. *Ecce descendebat.* Domus, in qua manebat filia regis, erat in alto loco sup flumen, tunc aũt descẽdebat: qa locus, in quo lauari debebat, humilior erat; ẽt qa fluuiorũ aluei respectu quarũcunq; terrarũ

Moysi educatio.

habi-

habitatarum inferiores sunt, cùm aqua, quæ ex se-ipsa terminabilis nõ est, ex naturali grauitate terræ proniora loca appetat, ac ibi fluat, sic dicit psalmo. 23. ꝙ terra est super maria, & super flumina: quia semper partes terrę eminent, alioquin futurũ erat aquã per totã terrã vndiq; diffluere. *Filia Pharaonis, vt lauaretur.* Magna cura Aegyptiorũ erat frequẽtare aquas: quia sicut Chaldæi ignẽ, & aliæ gentes terrã, siue Cererem, quę idẽ est, ita Aegyptij aquas colebãt: quia intentio antiquorũ apprehendentium per hoc nomen Deus quicquid in omniũ rerũ latitudinẽ melius excogitari poterat, rẽ sua natura nobiliorẽ, atq; in effectu vtiliorẽ Deum vocauerunt. Cũ autem apud Aegyptios aqua nihil vtilius inueniretur, quia cęlo nõ pluẽte, nec alias impressiones methereologicas ĩmittẽte, sola Nili aqua inundãte per planiora Aegypti loca in alueis deriuata rerũ omniũ copiosa habebat vbertas. Idẽ fiebat in alijs fluuijs quantũ ad loca Aegypti, ad quæ Nilus irriganda nõ attingit, præcipue in terra illa, quæ est ad Septentrionem maris rubri: quo obice Nili fluẽta trãsire nõ valent, quoniã rubrũ mare magis est ad Aquilonẽ contra terrã Chanaan quã Nilus: cũ Nilus veniat a parte meridiana per Aethiopica deserta, vt ait Solinus in polistor. c. de Aegypto. ista etiã flumina licèt non inundẽt, quouis possint modo in plures alueos deriuantur, & sic tota irrigatur Aegyptus, vt patet Deutero. 11. c. quam ob rem aquarũ Aegyptij pcipui cultores, aquas & nymphas aquarũ cultrices frequentabant, quandam reuerẽtiam fluminibus exhibẽdo, et in eis sępissime se lauando. Vel forte frequentabant aquas ad cultum Serapis magni Dei Aegyptiorũ. Exibat autem de flumine Nilo quidam taurus ex improuiso, qui a quibusdã Serapis dicitur, vel verius Apis Deo Serapi consecratus, habẽs in humero dextro candidũ ad modũ lunæ corniculatę. Ad quẽ cùm statim confluerent Aegyptij omni genere musicorum vasorum psallẽtes, leuabatur in aera super eos, & tanquã psallẽs ferebatur: ad motũ autem & stationẽ ipsius in terra ipsi mouebantur, & consistebant. Eadẽ autem die, qua videbatur, euanescebat. Dicunt autẽ quidam eũ quolibet anno in festo Serapis apparere. Vnde ipsum Serapin, aut Serapi consecratũ autumãt ob hoc Apin appellantes. De isto Serapi refert Plinius auctor certissimus, ꝙ in die apparitionis eius quodã semel ipse astiterit, atq; cũ cæteris expectãtibus ipse quoq; cõtemplatus fuerit: Nec mansit iste taurus omni tẽpore, quo Aegyptus in errore idolorũ permansit, sed quodam tempore, maxime tẽpore Iusti sacerdotis Eliopoleos: Quamobrem quidã de nostris autumant, Deũ permisisse Aegyptios in hãc incidisse insaniã, quia infantes Iudæorum ab eis in fluctibus necabantur, vt peccatum fluminis errore flumineo puniretur. De his Isidorus etym. li. 8. vbi de diis gentium refert: de hoc etiam multa disputat August. 18. de ciuit. Dei. Solinus autẽ inter antiquos auctores proculdubio certissimus, de Apide Aegyptiorũ deo in c. de Aegypto in Polihistor, sic refert. Inter omnia, quæ Aegyptus habet digna memoratu, pręcipue bouem mirantur, Apin vocant: hunc ad instar colunt numinis insignẽ albæ notæ macula, quę dextro lateri ingenita cornicularis lunę refert faciem: statutum cui spatium est, quod vt astuit, profundo sacri fontis immersus necatur, ne diem longius trahat, quã licebit: mox alter nec sine publico luctu requiritur, quẽ repertum centum antistites Memphin persequuntur, vt incipiat ibi initiatus sacer fieri: delubrum, quibus succedit aut

Quæst. 4.

Aegyptij quare aquam pro Deo habuere.

Taurusquidã Apis dictus ex Nilo exiens.

Quid dicat Plini⁹ de Api boue. lib. dis. Cap. 46.

Cap. 11.

Quid Solinus de Api.

A ĩcubat, mistice thalamos nominat: dat omina manifestantia de futuris, illud maximũ si de consulentis manu cibũ capiat, deniq; aduersatus Germanici Cæsaris dexterã prodidit ingruentia, nec multũ post Cæsar extinctus est. Pueri Apim gregatim sequuntur, & repente velut lymphati futura præcinũt: bos illi ostenditur fęmina in anno semel, & ipsa non absq; certis insignibus, quæ vt inuenta atq; oblata est, neci datur: Apis natalem Memphi celebrãt iactu aureæ paterę quã proiiciunt in Nili statum gurgitem. Hęc solẽnitas septẽ dies agitur, quibus diebus cũ sacerdotibus quasdã Cocodrili indutias habent, nec atrectat lauãtes, verũ octauo die cęremonijs iã patratis, velut reddita seuiẽdi licentia, solitã sumunt atrocitatẽ. Secundũ ꝙ vir iste certis-
B simus manifeste asserit, Apis ille bos multis temporibus durauit: quia ẽt mortuo Christo habebatur, & colebatur. Nã Cæsar Germanicus (de quo iste dicit ꝙ cõsulente eo, & apponente cibũ ad os, Apis ipse manum eius aduersatus fuit, idest deuitauit nolens de manu eius sumere pauẽ, in quo tristis euentus omen agentibus sumebatur, qđ re ipsa cõprobatum est: nã non post multos dies Cæsar Germanicus occisus est) post Christum fuit multis diebus, tẽpore quo post mortem Christi beatus Petrus Romã venit. Ab hoc loco vsq; inf. in isto c. nulla gentium scribitur historia, & inter hoc & illud fuit distantia annorũ 30. vel pluriũ, scilicet quando Moy-
C ses fuit ad bellum Aethiopiæ, vbi accepit vxorem. *Descendebat filia Pharaonis.* Ista vocabatur Termuth, vt ait Iosephus. *Vt lauaretur in flumine.* Erat flumen circa palatium suũ in descensu, & erat locus secretus ibi, vt puta forte aliqua balnea in quibus ipsa lauaretur: quia non est credendum filiam regis nec aliquam honestam fœminã in loco publico conspicientibus cunctis velle lauari. *Et puellæ eius*, scilicet domicillæ seruientes ei, & concomitantes. *Per crepidinem aluei*, idest per crepidinem, quæ erat apud alueum: dicitur alueus locus, per quẽ aqua fluit, scilicet cõcauitas illa prona, & decliuis, per quã aqua dilabitur inclusa vndiq; aliquibus tumoribus terræ, ne aqua diffluat in omnẽ partem, sed teneat cer-
D tũ cursum. Crepido dicitur locus pręruptus, vel scissus apud alueum fluminis, scilicet ipsa terra eleuata apud marginem, quę alta & prerupta est scissionibus aquarum, & quotidianis ruinis: & dicitur crepido a crepo, as: quia videtur crepare, cùm aliquid inde frangatur atque tollatur. Est autem ista crepido apud alueum: quia ista terminat fluuium. Duæ enim crepidines ex alterutra parte cõcludunt. Aliquando aũt crepido significat sumitatem, vel altitudinem a qua ad cæteras partes descensus est. Et hoc modo in altari holocaustorum, qđ erat ex quatuor tabularũ lateribus, sumitas tabularum dr̃ crepido, & sic mandatur Leui. primo. c. ꝙ quando fiat holocaustũ de auibus, sacerdos faciat decurrere sã-
E guinem super crepidinem altaris: idest super extremitatem tabularum, & de ipsa extremitate fluebat per parietes altaris ad pnã circa basim altaris. *Quæ cum vidisset fiscellam.* Amram nesciens quid ageret de filio suo, quem vlterius occultare non poterat, orauit Deum, vt dirigeret, quid de ipso faceret. Tunc Deus mouit mentẽ eius, vt poneret eum in flumine, & hoc apud illam partem, per quã regis filia descensura erat, vt ipsa eum acciperet, & adoptaret. Et licèt de hoc Amrã nihil cognosceret, faciebat tamen vt a Deo mouebatur. Apparet etiã ex hoc loco ꝙ in terra Gessen, in qua morabatur Amram manebat tunc rex, quia erat ibi filia eius, vel forte

Crepido quid sit.

si iã regis morabatur ibi in aliquibus palatijs, maxime si iste locus, in quo morabatur Amram erat aliqua de illis duabus ciuitatibus, quas construxerant Iudæi. s. Phiton, & Ramesses: quia tunc maneret ibi rex ad tempus, vel saltẽ filia regis. *In papyrione.* Papyrio dr̃ a papyris. i. locus, in quo papyriones crescũt: & dicuntur papyrus. i. vincus, vel scirpus, vt dictũ fuit sup. & papyrio idẽ est ꝙ carectũ. *Misit vnam de famulis suis.* Ad educendũ fiscellã, vt videretur quid erat interius. *Et allatam aperiens.* Erat enim appositũ coopertorium in sumitate illius fiscellæ, vt nõ sub intraret aliquod nociuũ ad puerum. *Cernensque in ea paruulum vagientem.* i. plorantẽ, quia solatio materno carebat, et lac nõ propinabatur ei tẽpore congruẽti. *Miserata eius.* Ad hoc fecerat Deus poni fiscellã, vt videns eã filia Pharaonis moueret misericorditer super puerũ: quia vidit eum innocentem, & plorãtẽ in signum mortalis miseriȩ, omniq; humano solatio destitutũ, & morti acerbȩ expositũ. *De infantibus Hebrȩorum est hic.* Cognouit aũt hoc filia Pharaonis: quia sciebat mandauisse patrẽ suum oẽs paruulos Hebrȩorũ in flumen mergẽdos, & cogitauit ꝙ aliquis de Hebræis timens ne occideret, posuit eũ in loco illo, ne saltẽ videret mortẽ eius, vel forte, et certius: quia vidit eũ circuncisum, qđ clarissime indicabat eũ esse Hebrȩũ: quia nulla gens prȩter Hebrȩos circũcidebantur. *Cui soror pueri.* Maria soror, quæ a longe respiciebat euentũ rei, videns fiscellã extrahi de flumine accessit quasi ex improuiso veniens, & immiscuit se puellis filiȩ Pharaonis. Et in hoc apparet Mariã fuisse iã puellã aliquantȩ ȩtatis circa annũ 15. vel quasi, quȩ talia dicere sciret, & audere corã filia Pharaonis. *Vis vt vadam & vocem tibi Hebræam.* Erat enim tam elegantis formæ Moyses, vt nullus eum videret, qui ad misericordiã & amorẽ eius non moueret. Filia ergo Pharaonis videns eũ, & miserata ei ploranti tanquã deficiẽti lacte fecit, vt ait Iosephus, multas Aegyptias ei pbere vbera, quibus auertebat faciẽ nolens de lacte illo suggȩre, tãquã, quȩ essent, agnosceret. Tunc Maria captata occasione loquẽdi dixit. Vis vocẽ tibi mulierem Hebrȩã, quæ lactet puerũ: quia forsitã accipiet mamillas gentis suæ? Huic dicto assensit filia Pharaonis; quia Maria videbatur loqui rõnabiliter. *Quȩ nutrire possit infantulum.* quasi dicat, Satis constat nũc ꝙ iste infantulus non poterit nutriri apud mulieres Aegyptias, cùm nullius earũ vbera lactet. *Perrexit puella.* s. soror Moysi: *& vocauit matrem eius.* s. matrem pueri, & suã: quia vtriusq; eadẽ mater erat. s. Iochabed. Sic aũt uocauit Maria matrẽ Moysi, tanquam aliquã extraneam mulierẽ uocasset, & ipsa mater Moysi sic accepit eũ nutriendum tanquã puerũ extraneũ accepisset. *Ad quam locuta est filia Pharaonis.* s. ad Iochabed matrẽ Moysi. *Accipe inquit puerum, & nutri mihi.* i. nutrias eũ pro me: quia ego volo te tenere eũ. Et verisimile est ꝙ promisisset ei dare aliquid, & realiter tunc vel postea dedisset, vt diligentem illius curam ageret. *Suscepit mulier.* s. Iochabed. *Et nutriuit puerum.* Diligenter tanquã illa, quæ eũ vt filium cognoscebat, licèt verbis prodere non audebat. *Adultumque tradidit filiȩ Pharaonis.* Non accipitur hic qualiter nos accipere consueuimus pro illo, s. qui est annorum. 14. vel vlterius s. in pubertate: sed accipitur adultus. i. ablactatus, vel aliqualiter nutritus, vt qui annos laboriosȩ nutritionis euasisset: perueniens ad tertiũ, vel quartũ annum, in quo pueri iã colludere incipiunt: & conuiuere illorũ gratum est. Et ex illo tẽpore accepit eũ filia Pharaonis, vt lȩtaretur cũ eo: quia elegantis formæ erat. *Quem illa*

Papyrio quid.

F *adoptauit in locum filij.* Filia Pharaonis nõ habebat filiũ, ideo adoptauit istũ in filium, ita complacuit ei. Ista adoptatio & acceptatio Moysi in palatio filiæ Pharaonis, & regis fuit vtilis Moysi ad duo. Primo ad euadendũ mortẽ: quia si filia Pharaonis non accepisset eum de flumine, necesse erat eũ perire quia alij Aegyptij non nutrirent. Nullus enim auderet in discrimen capitis sui puerũ Iudæum nutrire. Secũdo profuit, vt Moyses vrbanior atque audacior esset: qm̃ homines qui in loco humili nutriũtur, fracti animi sunt nihil audentes: qui autẽ cognoscunt se in magno, & honorabili loco genitos, & semper fuisse in reuerentia habitos, acquirunt audendi vires. Quod rectoribus populorũ valde cõuenit qualis futurus erat Moyses. *Vocauitque nomen eius Moyses.*

Vtile fuit Moysi, ꝙ acceptus fuerit i palatio filiæ Pharaonis propter duo.

G Ab euentu huic puero nomẽ imponitur, vt sequẽs indicat litera: *Scilicet quia de aqua tulit eum.* Aliqui de nostris volũt hoc nomen interpretari, vel deriuare dicẽtes Moysen a moys, qđ est aqua. Sed hoc nõ est rõnabiliter dictũ: quia ad istã deriuationem oportet accipere linguã, ĩ qua huius nominis facta fuit impositio. Constat aũt in litera Hebraica, ꝙ ibi ponatur nomẽ istud secũdum aliam formã, & suȩ originis: quia ibi nõ vocat̃ Moyses secundũ formã dictionis latinȩ aut Grȩce: sed Mosse: & deriuatur de *Messian* dictione Hebraica, q̃ est verbũ pteriti primȩ personȩ, et significat extraxi eũ: & satis cõcorditer se habẽt istȩ duȩ voces qđ requirit̃ ad deriuatio-

H nẽ. *Scilicet mosse messian:* & signat mosse. i. extractũ, qa *messian* signat extraxi eum. Sed dices, cũ ista impositio nois sit in Hebræo, qũo filia Pharaonis cũ esset Aegyptia non imposuit magis in idiomate Aegyptio. Cõstat aũt idioma Aegyptiũ ab Hebræo multũ differre. Rabbi Abrahã Auen Ezra dicit se legisse in libris Aegyptiorũ, & inuenisse ꝙ nomẽ Moysi in lingua illa dr̃ Munon, & non Mosse. Potuit autẽ ista impositio fieri dupliciter: vno modo qm̃ illa filia Pharaonis, q̃ aliquas de Hebrȩis famulis ad officia, vel famulatus speciales secũ habebat, didicisset ex eis linguã hebraicã, & qa puer iste Hebrȩus erat, maluit ei nomẽ imponere in Hebræo. Alio modo posset dici ꝙ filia Pharaonis imposuit nomẽ in lin-

Cur Moyses quare a filia Pharaonis nõ fuit nominatus nomine Aegyptio, sed Hebrȩo.

I gua Aegyptia: sed quia ista erat odiosa Hebræis, mutauerũt ad linguam Hebream, vt potuerũt. sed prima positio verior est: quia in textu redditᷓ cã huius impositionis per vocabuli deriuationẽ: sed verũ est, ꝙ non esset idẽ verbũ nomẽ, a quo deriuatio fieret in lingua Aegyptia, & Hebrȩa. *Quia de aqua tuli eũ.* Manifestũ est ex hoc ꝙ ista impositio nõ fuit facta in latino, quia nullo modo deriuatur ista dictio Mosse, vel Moyses ab aliquo verbo latino, sed eduxi, vel tuli, siue traxi, vel alio idem significante.

Sciendũ ꝙ vt ait Iosephus: cũ Termuth filia regis Aegypti adoptasset Moysen: desiderauit, vt pater suus eũ adoptaret. Tulitq; eum ad Pharaonẽ, cuius venustatẽ ipse admiratus coronã regiã, quã capi-

Quæst. 5.

K ti tenebat, capiti pueri forte apposuit, in qua Amonis. i. Iouis arretini figura sculpta erat. Puer aũt coronã proiecit in terrã, & fregit. Sacerdos aũt Eliopoleos, qui in domo regia de honoratissimis habebat, a latere regis surgens dixit: Hic est puer, quẽ dij nobis occidendũ esse mandauerũt, vt de cætero timore careamus. Voluitq; in eũ irruere atq; occidere, sed regis auxilio liberatus est. Persuasione aũt cuiusdam sapiẽtis, qui hoc per ignorantiã factũ esse dicebat, ad veritatis argumẽtũ prunȩ delatȩ sunt, cuius iudicio experiẽdũ erat vtrũ ex industria, aut ex causa hoc prouenisset. Prunas aũt allatas puer accepit atq; ori applicuit: vnde linguæ sumitas exusta est.

Iosephus de Moysi adoptione, & coronam regis in terrã proiectione.

eſt. Ex quo eū Hebręi impeditioris linguę factū tradunt. Facto aūt Moyſe iuuene robuſtæ ætatis accidit, ut Aethiopes uaſtarēt Aegyptū uſq; ad Memphin, & mare. Quāobrē cōuerſi Aegyptij ad diuinationes rñſum acceperūt, ut ī hoc bello auxiliatore uterenī Hebręo. Vix aūt magnis precibus obtinuerūt a Terimuthe filia Pharaonis, ut exercitui Aegyptiorū iā parato ducē Moyſen p̄ponerēt. Obtinuerūt tñ pri⁹ p̄ſtitis ſacr̄is ne ei nocerēt. Erat aūt Moyſes uir bellicoſus, & peritiſſimus, q̄ fluminis iter tanquā longus p̄termittēs per terrā duxit exercitū itinere breuiori, ut incautos, nihilq; tale expectantes Aethiopes præueniret. Sed per loca plena ſerpentibus iter faciēs tulit in arcis papyreis ſuper plauſtra ciconias ægyptias, naturaliter, ut ait Solinus in Poliſtor. ſerpētibus inimicas, quę roſtro per poſteriora miſſo aluū purgāt. Cū aūt caſtrametandū eſſet, eas de arcis proferebāt: ut ſerpentes abigerēt, & uorarēt ne exercitui quicquā nocere poſſent. Sic per noctē ubicūq; manendū eſſet, ſecurus erat exercitus. Inuētos aūt Aethiopes expugnās incluſit in ciuitatē Saba regiam, quā poſtea Cābiſes ex noīe ſororis ſuæ Meroē noīauit, quamq; quia inexpugnabilis eſſet, cū diutius obſediſſet, iniecit oculos ſuos in eum Carbis filia regis Aethiopū. Et ex pacto ei tradidit ciuitatem, ſi eā duceret in uxorē, qđ ſic factū eſt. Et de hoc dictū eſſe quidā autumant, qđ habet̄ num. 12. c. rixati ſunt Maria, & Aaron cōtra Moyſen pp uxorē eius Aethiopiſſam, de quo ibidē dictū eſt. Cū aūt Moyſes in Aegyptū redire uellet: & ipſa nec illuc cū Moyſe tendere nec Moyſen ſolū abire conſentiret, & Moyſes redeundi deſiderio flagrans tanquā uir peritus aſtrorū duas imagines ſculpſit in gēmis huius efficaciæ, ut altera memoriam altera obliuionē conferret: æqualibus annulis imprimēs alterū uxori tradidit, alterū ſibi ipſe ſeruauit, ut ſicut amore pari, ſic paribus annulis inſignirētur. Annulū aūt memoriæ efficacē ſibi retinuit, ne unquā eā uxorem ſuā eſſe obliuiſceretur. Alterū uero, cuius potētia erat obliuionem inducere, uxori tradidit. Quæ cæpit amoris eius obliuiſci, & ſic liberę in Aegyptū reuerſus eſt. De his Ioſephus in libris antiquitatum. Ab hoc loco uſq; ad finē huius c. nulla gentium interponitur hiſtoria, quæ autem ibi dicuntur his contemporanea ſunt, ut quibuſdam placet.

De duobus imaginibus Moyſi.

22. qō. 3. c. non inferenda.

In diebus illis poſtquā creuerat Moyſes, egreſſus eſt ad fratres ſuos, viditq; afflictionem eorum: & virum Ægyptiū percutientem quēdam de Hebręis fratribus ſuis: cūque circunſpexiſſet huc atq; illuc, & nullū adeſſe vidiſſet: percuſſum Ægyptiū abſcondit ſabulo. Et egreſſus die altero conſpexit duos Hebręos rixantes: dixitq; ei, qui faciebat iniuriā: Quare percutis proximū tuū? Qui reſpondit: Quis conſtituit te principē, et iudicē ſuper nos? Num occidere me tu vis, ſicut heri occidiſti Ægyptium? Timuit Moyſes, & ait: Quomodo palā factum eſt verbū iſtud? Audiuitq; Pharao ſermonem hūc, & quęrebat occidere Moyſen. Qui fugiens de cōſpectu eius, moratus eſt in terra Madian, & ſedit iuxta puteum. Erant autē

De pę. di. 2. c. vt cognouerunt.

32. q. 4. ca. nimium. De cōſec. d. 1. cap. 1. Act. 7.

A ſacerdoti Madian ſeptē filię, quæ venerant ad hauriēdam aquā: & impletis canalibus adaquare cupiebāt greges patris ſui. Superuenere paſtores, & eiecerunt eas: Surrexitq; Moyſes, & defenſis puellis adaquauit † oues earū. Quæ cùm reuertiſſēt ad Raguel patrē ſuum: dixit ad eas: Cur velocius veniſtis ſolito? Reſponderunt: Vir Ægyptius liberauit nos de manu paſtorum: inſuper & hauſit aquā nobiſcum, potumq; dedit oui-
B bus. At ille. Vbi eſt inquit? Quare dimiſiſtis hominem: vocate eum, vt comedat panē. Iurauit ergo Moyſes q̄ habitaret cum eo. Accepitq; Sephoram filiam eius vxorem: Quæ peperit ei filium, quē vocauit Gerſan dicēs: Aduena fui in terra aliena. Alterum vero peperit, quem vocauit Eliezer, dicens: Deus enim patris mei adiutor meus, & eripuit me de manu Pharaonis. Poſt multū vero tēporis mortuus eſt rex Ægypti: & inge-
C miſcētes filij Iſrael, pp opera vociferati ſūt; Aſcēditq; clamor eorū ad Deum ab operibus: et audiuit gemitū eorū, ac recordat⁹ eſt fęderis, qđ pepigit cū Abraā, Iſaac, et Iacob. Et reſpexit dñs filios Iſrael, & liberauit eos.

† Alias greges.

De pę. di. 2. c. vt cognouerunt.

Apollo Delphic⁹ phitoniſcæ inuentor claret. Diana virgo claret. Eſculapi⁹ medicus claret. Pluto & Neptun⁹ reges claręnt.

IN diebus illis. Hic ponitur tertium. ſ. adulti conuerſatio: hoc fuit poſt bellum factum cōtra Aethiopes, quia poſt iſtud factum, quod narrauit hic, modico tempore māſit Moyſes inter Aegyptios. *Egreſſus ad frratres ſuos.* ideſt, poſt quam fuit magnus uir, motus fuit pietate ſuorum cognatorum, & to-
D tius populi Iſrael, ideo uoluit uidere, qūo in laboribus uexarētur. Dicitur autē egreſſus ad illos, quia Moyſes manebat ī urbe regia ī palatio regis: labores autē Hebręorū erant in alijs locis conſtruendo urbes, et reficiendo alia ędificia. Exiuit ergo tunc de ciuitate regia, & iuit ad locum illum, ubi præcipui Hebręorum labores erant. Erat Moyſes annorū quadraginta, quando iſta fecit, quia immediate perrexit ad terrā Madian, in qua etiam manſit alijs quadraginta annis, & quando redijt, & intrauit primo ad Pharaonē erat annorū octoginta, ut patet inf. ca. 7. De his habet̄ clare Actuū. c. 7. & ſatis late, vt ibi recitauit beatus Stephanus. *Vidit afflictionem eorum*, quia vidit eos affligi laboribus irrationabili-
E bus, & compaſſus fuit eis toto corde, atque opere expleuit quod ſequitur. *Et virum Aegyptium percutientem quēdam de Hebræis.* Iſte Hebræus percuſſus, vt Hebræi autumant, fuit maritus Salomith, et habent ex eo quod dicitur Leuitici 24. de viro blaſphemo filio mulieris nomine Salomith, quem peperit de viro Aegyptio inter filios Iſrael. Dicunt ergo, quòd Salomith erat pulchra, quamobrem præpoſitus vnus Aegyptiorum ex his, qui præerant operibus, exarſit in eam, qui vt eius frueretur concubitu, quadam die valde diluculo, cum adhuc tenebræ eſſent, vocauit ille præpoſitus maritum Salomith, fecitque eum tendere ad laborem,

Hebræorum adinuentio.

prępositus autem relinquens illum in opere ad Salomith vxorem eius rediјt, quæ cum adhuc tenebrę essent, eum non cognoscens putans esse virum suum, recepit eum, atq; accedēs ad eā genuit virū illum blasphemum, de quo dr̄ in Leuitico. Quo cō perto maritus Salomith ex relatu vxoris Aegyptium īfestabat, ꝙ rē detestabilē operatus esset. Vnde & Aegyptius ex hoc eū durius affligebat. Hoc autē vidēs Moyses accensus corde ob atrocitatē facti captata oportunitate occidit. Aegyptium. *Quedam de Hebræis fratribus suis.* Vocant Israelitę Hebræi propter duo. primo: quia erant descendentes de linea Heber, vt patet Gen. 11. c. secundo dn̄r Hebręi, quia Heber secundum linguā Hebraicā significat duo, vno modo est nomē ꝓprium: alio modo est p̄positio significās idē qđ trans, vel vltra, & hoc quia Israelitę erāt oriundi de trās fluuium Eufratem: sic enim dr̄ Iosue. 24. c. trans fluuium habitauerunt patres vr̄i ab initio Thare, & Nachor. Vnde sicut nos vocamus aliquas gentes transmōtanas, vel cisalpinas, idest citramontanas, ita vocabant̄ Israelitę Hebræi, & transfluuiales. De hoc latius dicet̄. inf. 21. c. *Fatribus suis.* Vocat fratres largo modo ꝓ oībus, qui sunt ab eodē populo geniti, & sic oēs Iudęi vocant̄ inter se fratres. sic patet. inf. 21. c. Vbi dr̄. Si emeris seruum Hebræum, q frater tuus est; non distinguit ibi magis de vna tribu q̄ de alia: sed oēs indifferērer vocat fratres. Non erat autē iste Hebræus, qui affligebat̄, de familia, aut tribu Leui, de qua erat oriundus Moyses, qa Salomith vxor istius erat de tribu Dan, vt patet Leui. 24. c. Verisimile ergo erat hunc fuisse de tribu Dā: quia Hebræi semper habuerunt istā cōsuetudinē ēt ante legē datā, vt acciperēt vxores de stirpe sua, vt patet in Abrahā: & in Abrahæ filio Isaac, & in Iacob: postremo autē in Amrā patre Moysi, q oēs acceperunt vxores de mulieribus valde coniunctis lege cōsanguinitatis. *Cumq; circunspexisset huc atque illuc.* Videns Moyses ꝙ iste merebatur mortē, & ꝙ ipse iuste eā infligere poterat, voluit infligere. Sed timens ꝙ si Aegyptij scirent, vergeret in periculum capitis Moysi, habuit circa hoc diligētiā quantā potuit captata oportunitate loci ad occisionē. *Nullumque adesse vidisset.* Qui huius rei testis, aut publicator esse posset, p̄ter illū Hebręū, qui affligebatur, corā quo nō timuit Moyses occidere Aegyptium: qa satis credidit illum nunq̄ dicturum, cum in fauorē eius ista fecisset. Ex hoc apparet ꝙ Moyses solus atq; incomitatus de regis aula recesserat, quia alijs comites eius factum viderent atq; ꝓpalarent. Etiā patet qa nullus de Aegyptijs, vel Hebręis in loco illo aderat: qa pari modo Moyses Hebræos huius facti conscios esse sicut Aegyptios formidabat. *Percussum Aegyptium abscondit in sabulo.* Idest percussit, vel occidit Aegyptium, & abscondit in sabulo idest arena. Est enim Aegyptus terra multū arenosa: & hoc generale est in oībus terris, quorum appropinquatio est versus ęquinoctialem, quia ibi nimius calor solis terram solidam, & glebosam in viuas resoluit arenas. Sic est in Libya, sic ī rota Aphrica, maxime autem in extremis montibus interioris Aethiopię, vbi terra nulla est, qualiter nos terrā appellare consueuimus: sed viuę, & ardentes arenę omnium animalium habitationem excludunt, præcipue hominum, qui in puris arenis vitam nulla possent conditione protrahere. Ibi tamen serpentum atque draconum copiosissima sunt habitacula, qui pro eo quod frigidissimæ sunt naturæ, calidissimum orbem inhabitant, vt ait Solinus in Polistor. c. de Aphrica, & capitulo de Aethiopia.

Israelitę quare vocētur Hebræi.

Fratres dicuntur q sūt ab eodē populo geniti.

An Moyses peccauerit occidendo Aegyptium.

SEd quæretur, quō Moyses propria auctoritate Aegyptium illum occidit: quia ad occidendum aliquē iuste, dum tn̄ nō fit indefensionē, nō solum requiritur scelus mortis promeritorium, sed ēt auctoritas iudicantis, qui talē possit pęnam infligere. Quæst. 6.

Item dato ꝙ Moyses fuisset iudex, tn̄ videbatur iniuste punire, cùm pro sola percussione, quæ erat ad incitandum in opere, dato quòd iniustę fieret, non debuisset mortis pœnam infligere. Secundū.

Item dato quòd aliud crimen maius obijceret̄, tn̄ ad executionē, & prolationē sententiæ capitalis oportebat causam diligenter examinari: quia vita vnius hominis non paruipendenda est. Tertium

G

Item ꝙ Moyses non ageret vt iudex satis patet, qa iudex publice profert sententiā, & executioni demādat. Moyses autē tanq̄ male agens a nullo videri volebat: ideoq; circunspexit vtrum quisquam astaret, qui huiusmodi rei conscius esse posset, veluti malum perpetrans, & lucem exosus in abscondito tenebrarum loco hoc confecit. Quartū.

Ad hæc respondetur, quòd Moyses iuste occidit Aegyptiū, & ꝓ causa iusta, & iusto ordine, & ꝓcessu: qa nō esset de tāto viro, q sic cōtinue cū Deo facie ad faciē loquebat̄ p̄sumēdū, vt qcq̄ iniustū, aut ī ordinata passione agēte mouisset: sed qcquid gestū est, vt decuit factū fuisse opinari, rōni ɔsentaneū est. Respon-sio. Moyses iuste occidit Aegyptium.

H

Ad primū qn̄ arguis, ꝙ Moyses huiusmodi pęnā īiuste inflixerit: qa iudiciaria auctoritate carebat: rn̄det̄, ꝙ licèt ꝑ hoīes iudex cōstitutus nō esset, erat tn̄ a Deo ad hoc missus, & potestas ei tradita: ideo licèt alijs nō cōstaret, cū tn̄ ipse hoc verū esse cognosceret, Deo sic in mēte eius dictāte, satis erat actus licitus, cū cōtra cōscientiā nō esset. Qui ergo liberator Israelitici populi a Deo cōstitutus erat, auctoritatē vindicandi iniurias illi populo factas habebat: sed ille Aegyptius iniuste p̄mebat Hebręū, idcirco quātū ad hoc rōne delicti efficiebat̄ de foro eius. Et hoc ītelligebat Moyses putās se à Deo missū ad liberationē populi sui: & qn̄ ascēdit ad vidēdū afflictionē populi sui, Deo monēte cor eius factū fuit: sic declarat late beatus Stephanus, vt patet Actuū. 7. c. dicēs. Cū aūt impleret tēpus quadraginta annorū, ascēdit in cor eius, vt visitaret fratres suos filios Israel. Et cum vidisset quendā iniuriā patientē: vindicauit illum, & fecit vltionē ei, qui iniuriam intulerat ꝑcusso Aegyptio: existimabat autem intelligere fratres, qn̄ Deus ꝑ ipsius manum daret salutem illis. At illi nō intellexerūt: idest ꝙ Moyses cognoscebat se missum a Deo ad liberādum Israel, & ita exequebat̄ punitiones q̄madmodū liberator. Existimabat ergo ꝙ alij Hebręi in hoc intelligerent eū liberatorē eorum, tn̄ ipsi non intelligebant: sed solū putabāt eum facere hoc ex quodā amore, vel zelo eorum. Erat ergo Moyses iudex, & liberator Israelitarum, qui in hac parte hāc, & quamlibet aliā punitionem licite poterat cuilibet peccanti infligere. Ad primum.

I

K

Ad s̄m qn̄ arguit̄, ꝙ licèt esset Moyses iudex, tn̄ ista pœna iniuste inflicta est mortē ferēdo ꝓ simplici ꝑcussione. Respōdetur ꝙ Moyses puniuit Aegyptiū non solū pro percussione, sed magis pro adulterio, qđ sic dolose cōmisisset, qđ vitium capite plectēdū est maxime apud Aegyptios, qui maius malū adulterium quā homicidium reputabāt. Vnde melius putabant esse virum occidere, vt vxore fruerētur, quā viuēte viro ad eā carnaliter accedere, sicut declarauimus Gen. 12. ca. vbi dicitur: Dicturi sunt Ad secundum.

Aegyptij

Aegyptij vxor eius est: & te seruabunt, me autem occident.

Ad Tertium. Ad tertium quando dicitur ꝙ non conuenienter stat, quòd dicatur Moysen eũ puniuisse ꝓ adulterio: quia tunc oportebat ꝙ accusaretur, & probaretur illud crimen aduersus illum: quia aliàs nõ debebat condemnari. Respondetur ꝙ in notorijs nõ est necesse seruari ordinem iudiciarium secũdum quòd iura humana volunt: quia non oportebat testes induci. Hoc autem crimẽ adulterij iam notoriũ erat Moysi ꝑ cõfessionẽ Aegyptij: quia qñ maritus Salomith ĩcreparet Aegyptiũ, quod accessisset ad vxorẽ suã: Aegyptius ille cõfitebatur, & ex hoc insultabat Hebræo: quia nõ putabat ex hoc sibi malũ aliquod euenturũ. Moyses hoc cognito occidit Aegyptium. Nec seruabatur hic totalis ordo iuris, quia secundũ iura humana ẽt in notorijs oportet proferri sententiã: sed Moyses non protulit aliquã sentẽtiã, sed ipse per seipsum occidit, ratio est: quia Moyses nõ solũ erat Iudex filiorũ Israel, sed etiam erat Dux, vel liberator, quod importat quãdã violentam operationem expugnatiuam: non ergo cõpetebat Moysi solum, vt Iudici sententiam concipere & proferre: sed etiam cognita iusta causa tãquam Dux iudicans, & inferẽs iustum bellum qualitercunq; posset reos occidere.

Ad quartum. Ad quartũ qñ confirmaẽ, ꝙ Moyses nõ egit hoc vt iudex: quia iudex publice sentẽtiat: Moyses aũt quæsiuit locũ, in quo nullus videret tanq̃ in tenebris aliquid malũ operans. Respõdetur ꝙ Moyses iudex erat a Deo positus, sed quia de ista potestate iudiciaria collata a Deo Aegyptijs nihil cõstabat, imo nec Hebræis, vt patet Act. 7. ca. nolebat in publico hoc exequi: quia sciebat sibi immediatè obsistendum: imo dato ꝙ Aegyptij scirent ꝙ Deus misisset eum, non curarent: sic patet infra c. 5. qñ stetit Moyses corã Pharaone petens ex mandato Dei, vt dimitteret Israel ad sacrificãdũ in desertũ: & respõdit Pharao: Quis est Dñs vt audiam vocem eius, & dimittã Israel. Nescio Dñm, & Israel non dimittã. Sic ẽt fit nunc secũdum iura humana: quia si iudex timeat aliquos viros potentes obstituros executioni sententiæ, si in publico fiat, vt puta in occisione malefactorũ: iudices tunc in secretò pronũciãt in domibus suis, vel aliàs, & ibi sententias executioni demandant. Istum ergo modum iudicãdi atq; vindicandi tenuit Moyses quousque omnibus Iudæis notum factum est, quòd Deus eum misisset.

Et egressus die altero. Quando ista faciebat Moyses erat annorũ quadraginta, vt patet Act. 7. cap. & postea recedens in terrã Madiã mãsit ibi alijs quadraginta annis, vt patet Act. 7. & hoc apparet in anno, quo venit Moyses de terra Madiã stetit coram Pharaone: quia tũc erat annorũ octoginta, vt patet in 7. ca. *Die altero.* Vtrum iste dies alter esset immediate post diem, in quo percussit Aegyptium, aut post per aliquos dies non constat in litera: sed Act. 7. ca. dicitur quòd egressus fuit die sequenti. *Egressus.* scilicet quia die illo, quo occidit Aegyptiũ redijt ad vrbem regiam, vel ad aliquem alium locũ, in quo hospitabatur. *Conspexit duos Hebræos.* Iudæi dicunt

Iudæorũ adinuẽtio. istos duos fuisse Dathã, & Abirõ: et hoc nõ patet ex aliquo loco, sed ipsi coniiciũt: quia sicut isti duo repugnauerũt hic, ita repugnabãt ei posteã ĩ deserto, vt patet Nu. 16. c nolentes Moysen esse iudicẽ sup se, sicut hic dixerũt; qs te cõstituit iudicẽ inter nos. *Dixit ei qui faciebat iniuriam.* In hoc notaẽ ordo iudicialis, quẽ aliqualiter tenebat ꝓ tunc Moyses inter Iudæos: quia primo cõspexit quis eorũ iustã, iniustãue litẽ foueret: & hoc ex verbis eorũ cognito,

F quia nõdũ tm̃ processerãt in malo, vt quispiã eorũ corporalẽ pœnã incurrisset, charitatiue admonuit iniuriantẽ vt a malo cępto discederet. *Quare percutis proximum tuum?* i. nullã iustã causam habes, vt debeas ꝑcutere proximũ tuũ. s. Hebræũ? *Qui respondit: quis te constituit.* Ille q iniuriã patiebaẽ videns ꝓ se bñ sñari, nõ reclamauit, alius aũt qui iniuriã ĩferebat sentiẽs malæ volũtatis suæ intercludi propositũ superbiẽs eũ vt iudicẽ recusauit. *Principẽ & Iudicẽ.* Ista duo posuit quia mãdare, vel vetare queadmodum Moyses faciebat, ad iudices solos, vel principes ptinet. *Super nos.* quasi dicat; Tu nõ potes mandare nobis aliquid nisi sis princeps, aut iudex nr̃: sed neutrũ horũ potes habere, nisi aliquis id tibi tribuerit: qriẽ

G ergo qs tibi tribuit: sed nullus tibi tribuit, ergo non potes nobis aliquid imperare. *Nuquid occidere me vis?* Quia iste aut vidit, aut sciuit ab aliquo quid heri egisset Moyses Aegyptio, quia affligebat aliũ, iõ timuit, ꝙ eũ ẽt vellet occidere, sicut Aegyptiũ occiderat: *sicut occidisti heri Aegyptium.* Rab. Salo. dicit ꝙ Moyses occiderat Aegyptiũ proferendo sup eũ nomẽ Dñi Tetragrãmatõ, quod Iudęi vocãt semiãmeforas: & hoc dicũt sciuisse Moysen: & hoc modo putabat ille Hebręus, ꝑ vellet eũ occidere. Sed hoc falsum est, quia si Moyses sola prolatione diuini noĩs Aegyptiũ occidisset, nõ respexisset huc atq; illuc: vt videret si quisq̃ esset huius rei testis: qa dato ꝙ ibi essent mille, & Aegyptius perijsset, sine ali- Quæst. 7. An Moyses Aegyptiũ occiderit vulnere, vel noĩe Dei tetragrammaton.

H quo vulnere Moyse nõ tãgente eũ, nullus putaret Moysen occidisse illũ, nec oportebat ad hoc inqri locorũ oportunitatem: quia vbiq; erat locus occidẽdi taliter. Itẽ si Moyses taliter occidisset, Aegyptius ille aut igne cęlesti, aut aliqua punitione desuper, vel sine vulnere aliquo cecidisset: quocũq; aũt horũ dato nõ oportebat eũ sepeliri sub arena, sed insepultũ relinquere: quia satis pateret ꝙ ipse ꝑ se nullo alio agẽte cõcidisset. Itẽ qa cũ tũc nullus posset cognoscere, qs occidisset eũ, nullus diceret Pharaoni Moysen occidisse illũ: sed dictũ est Pharaoni Moysen occidisse vnũ de Aegyptijs, vt patet infra: ergo nõ occidit sic, sed totaliter ꝑcutiẽdo gladio, aut lapide, vel ligno. *Timuit Moyses.* Quia cũ cogno-

I uit ꝙ aliquis huius rei cõscius erat, credidit ꝙ cito veniret ad aures Pharaonis, q eũ occideret, & sic factũ est: qa cũ cognouit id Pharao, voluit occidere eũ. *Et ait, qũo palã factũ est verbũ istud?* Admiratus fuit in hoc Moyses: qa qñ ipse occidit Aegyptiũ circũspexit huc atq; illuc, & neminẽ vidit. Ex hoc ẽt vr̃, ꝙ null' de Hebręis viderat ꝑter illũ, cũ quo rixabaẽ Aegyptius: qa qñ nũc ille Hebręus dixit, ꝙ Moyses occiderat Aegyptiũ miratus est: si autẽ ipse fecisset corã Hebræis absẽtibus Aegyptijs, nõ miratus fuisset ꝙ postea iste Hebręus hoc ei dixisset. *Verbũ istud.* i. istud factũ vocat verbũ occisionem Aegyptij. Sic enim sępe est modus loquendi sacræ scripturę sm̃ modos loquendi antiquorũ res ipsas enunciabiles

K verba nũcupare. sic patet 2 Reg. 1. ca. vbi q̃siuit Dauid, qđ est verbũ, qđ factũ est ĩ castris Israel. i. qs euẽtus fuit in castris. *Audiuitq; Pharao sermonẽ hunc.* Hic poniẽ qualiter se habuit Moyses in aduersitate. *Audiuitq; Pharao.* Quia ꝑuenit ad aures eius ꝑ famã: vel qa aliquis de Iudæis, q erat maliuolus Moysi retulit hoc regi. *Et quærebat occidere Moysen.* Quia nunc Pharao vidẽs ꝙ Moyses in defensionem hebræorũ Aegyptios occidebat, credidit qđ dictum fuerat a sacerdote Eliopoleos, quãdo iuit Moyses in infantia portatus coram Pharaone, & confregit coronã eius: voluitq; eum sacerdos ille trucidare tanq̃ Aegypti futurum destructorẽ. Rex aũt tunc eum liberauit, de quibus Iosephus libro primo antiqui-

tatū. Nunc autē qa videbat verba, factis cōprobari voluit occidere eū, nec tñ ideo putandum est ꝙ iste fuerit rex Pharao, cuius coronam confregit Moyses, quia cū Moyses nūc esset annorū quadraginta, patet Act. 7. c. & illud factū fuisset, quando Moyses erat valde infans, transierant iā a tempore illo quasi quadraginta anni. Sed nō est credendū. ꝙ aliquis de illis regibus tantū regnauerit: quia in descriptionibus temporū, in quibus ponūtur reges Aegypti, secundum Iosephum, & alios cronographos nullus de istis reperitur, q regnaret vltra annos triginta, maxime quia iste Pharao, cuius coronā Moyses cōfregit, illo tēpore iam regnauerat forte per decē annos, aut plures: quia iste fuit, qui incepit affligere Iudæos operibus duris mergendo eorū infantes in flumine, & mandādo obstetricibus, vt masculos Iudæorū in ipsa alui effusione necarent. Dictus fuit autē Armonophis. Etiā quia eo tēpore, quo Moyses cōfregit coronā, debuisset esse ętatis prouectę, quia tantam filiā habebat, quæ Moysen adoptaret. Dicendum tñ est: ꝙ id dictū sacerdotis Eliopoleos, & aliorū sacerdotū augurantium, & coronæ confractio non solū ab ipso Pharaone, sub quo gestū fuit, sed etiā ab aliquibus sequentibus consideratū est: ideo ipsi persequebantur Moysen. Et patet hoc quia illi, qui quærebant animā Moysi mortui sunt paulo antequā mitteretur ipse a Deo de terra Madiā, vt patet infra in litera: sed Moyses venit de terra illa anno octogesimo vitæ suæ, ergo vr̄, ꝙ nō solū ille rex, sub quo natus fuit Moyses, & cuius coronā confegit, vel etiam immediate sequens, sed etiā omnes alij, qui durauerunt per illos annos octoginta, vsquequo venit Moyses in Aegyptū, persequebātur Moysen, & cognouerāt atq; notauerāt istud factū. *Qui fugiens de conspectu eius*. i. fugiens ne Pharao videret eum. Iudæi autem ponunt quēdam modū miraculosum, ꝑ quē Moyses fugerit, Dicunt enim ꝙ ad mandatū regis Moyses corā eo ductus est, & decapitari iussus. Moyses autē confidenter locutus est se iustē Aegyptiū occidisse. Qđ vr̄ Apostolus innuere ad Hebrę. 11. c. dicēs: Non est veritus animositatē regis. Tunc cū poneretur Moyses, vt decapitarēt spiculator aurisia percussus est. i. quodā genere cæcitatis, quo aliqui vident omnia alia præsentia sibi præter id qđ præ oculis est: & illud qđ videre desiderat, minime videt, vt ait Aug. de Ciuit. Dei lib. 22. de quo Gen. 19. c. diximus: nō potuit ergo videre speculator Moysen, nec aliquis de alijs præter Pharaonē, qui ita stupidus factus est: vt non potuerit dicere seruis suis, ꝙ Moysen apprehenderent, & tunc est sensus. *Fugiens de conspectu Pharaonis*. i. ꝙ Moyses steterit in conspectu Pharaonis positus ad decapitandū, sed recessit eo vidente, & retinere non potente. *Moratus est in terra Madian*. Terra Madian non est de terra Aegypti, vt patet inf. cū filiæ sacerdotis Madian dixerunt ei: vir Aegyptius liberauit nos Si autē ipsę fuissent in terra Aegypti, non vocauisset Moysen virū Aegyptiū, quasi per hoc discretionē, & cognitionē demonstrantes. Est autē terra Madiā denominata a quodā filio Abrahę de Cethura nomine Madian, vt patet Gen. 25. c. Et erat terra ista propinquior terrę promissionis quā Aegyptus: est autē in quadā parte deserti circa Arabiā, per quam venerūt Iudæi de Aegypto, & patet inf. 3. c. quia ipsa est conuicina monti Sinai, in quo tunc pascebat gregē Iethro. Moyses postea autē in exitu de Aegypto transiuit per illum montē, & ibi fuit data lex, vt patet inf. 19. & 20. c. *Et sedit iuxta puteum*. Hic est ordo mutatus, quoniam prius Moyses vt aduena nesciens ad quē locum ipse deberet ire, sedit apud puteum, & postea liberatis filiabus sacerdotis Madiā, & inito pacto cum patre earū moratus fuit in terra illa. *Sedit iuxta puteum*. Ille puteus erat in agris ad adaquādos greges, sicut patet Gen. 29. de puteo Mesopotamię. Satis verisimile est, ꝙ Moyses qui vir tā sanctus erat, & quē Deus ad tantā celsitudinem disposuerat, orauerit Deum, vt dirigeret iter eius, & Deus oratus posuerit ei in mente, vt sederet apud puteū: qa ibi habiturus esset ea, q̄ ei necessaria erāt. *Erant sacerdoti*. Supra descripta fuit Moysi fugientis tribulatio, hic consequēter ponit eiusdē consolatio. Et hoc dupliciter, primo ĩ eius grata susceptione: scđo in hostis populi sui morte ibi. *Post multum autem. Erant sacerdoti Madiā septem filiæ*. Andreas dicit, ꝙ accipitur hic sacerdos. i. princeps. Et sic dicitur. 2. Reg. 8. c. ꝙ filij Dauid erant sacerdotes. i. principes, vel maiores: vel accipitur proprie sacerdos pro ministro Dei, vel dęmoniorum.

Et dicunt quidam Iudęi, ꝙ iste erat vnus de tribus consiliarijs, quorum vnum dicunt fuisse Iob, alium Balaam ariolum, & istud dicūt tertium. Volunt etiam ꝙ ex eo, quod iste coleret verum Deū, & consuleret pœnas non debere infligi Iudæis, a Pharaone relegatus est. Horum autem motiuum est: quia Moyses declinauit ad hunc quasi esset suorum contribulium adiutor. Sed ista falsa, & friuola sunt: quia Iob non potuit esse consiliarius regis huius, cum fuerit ante, vt sup. declarauimus Gen. 36. c. & super prologum, qui est epistola ad Paulinum. c. 8. & Gen. 22. c. Etiā quia ipse erat rex in terra Idumeorum: quomodo ergo veniret, vt esset consiliarius regis Aegypti. Item quia Iob erat vir valde iustus, vt patet in toto libro suo, non est verum, aut verisimile ꝙ tam atrocia scelera in Iudæos expleri mandaret. Item quia Iudæi auctore Moyse recipiunt librum eius: sed si ipse fuisset talia contra eos consiliās, & idolis seruiens, non recepissent ipsi librum eius. Item de Balaam ariolo non est verisimile, quia ipse habitabat in Haran in montibus orietalis partis, vt patet Nume. 22 & 23. c. scilicet apud Mesopotamiam, quæ valde distat a terra Aegypti: non est ergo multum credēdum, ꝙ ipse veniret in Aegyptum, vt esset consiliarius Regis Pharaonis: maxime quia in terra sua inter Reges Madian, & Moab erat multum honoratus, vt patet Nume. 22. c. vbi Balach Rex Moab loquitur ad Balaā dicens: Veni & maledic populo huic & c. Noui enim ꝙ benedictus sit cui benedixeris, & maledictus in quem maledictum congesseris. Item quia Balaam multū iuuenis esset tempore isto, quo isti ponūt eum fuisse consiliarium Regis Pharaonis, ita ꝙ illa ætas nōdum erat totaliter apta cōsilio: quia inter tempus istud, in quo ista consilia de infligendis malis in populo Israel, & tempus, in quo ipse venit de terra Haran ad Regem Moab, vt patet Nu. 22. c. transierunt anni plures q̄ cētum viginti: quod patet, quia illa mala consilia, vt de mergendis paruulis, & occidendis fuerunt data ante natiuitatem Moysi, vt patet pręceden. c. sed Moyses vixit annis 120. vt patet Deut. 31. ca. & in anno, quo ipse mortuus est, venit Balaā de Harā in terrā Moabitarū ad consulendū contra Hebræos, ergo trāsierant plures q̄ centū, & viginti anni, in quibus continue ipse erat ætatis dispositę ad consulēdum. Quod est absurdum, & impossibile, maxime quia tempore, quo ipse venit ad Regem Moabitarum, non debuisset esse valde senex, cū ipse tantū iter super Asinā ambulare posset, & tā fortiter Asinā verberare, vt patet Nu. 22. c. Antecedens patet, quia ætas cōgrua ad cōsulendū, maxime in factis Regalib. quæ ardua sunt, est senectus.

Pharao q ꝑsecutus est Moysen non fuit ille, cuius coronā fregit in infantia.

Iudæorū inuentio.

Madiā terra vbi, & a quo denominat.

Quæst. 8. Tres consiliarios Pharaonis fuisse qdā opinati sunt & qui fuerint.

ctus. Dum adhuc aliquis iuuenis est, vel solum vir nondum maturuit: ꝙ ergo aliquis pluribus q̃ centum & viginti annis duraret in senectute tẽpore illo, absurdũ est: quia ad hoc requirebatur eum vixisse pluribus q̃ ducentis annis, qđ nulli hoĩ post Thare patrẽ Abrahæ legit cõtigisse: si tota descriptio annorũ in libris sacrę scripturæ requiratur. Qđ autẽ dicunt istum sacerdotẽ Madian esse sacerdotem Dei veri, falsũ est: quia ille erat sacerdos terræ Madian, quasi princeps aliorum sacerdotum: sed Madianitæ non colebant Deum verum, ergo ille sacerdos non immolabat Deo vero, sed idolis. Fundamentum autẽ horum qđ habet inf. 18.c. potius est contra eos, scilicet, ꝙ cum venisset Ietro sacerdos Madian socer Moysi ad eum, dixit: Benedictus Dñs, qui liberauit vos de manu Aegyptiorũ, & de manu Pharaonis, qui eruit populum suũ de manu Aegypti. In is verbis Iethro laudat, & benedicit Deum verũ, ergo videt, ꝙ ipse colebat eũ. Sic enim cõcludunt. Sed textus, qui sequit repugnat, cũ dr; Nunc cognoui, ꝙ magnus Dñs sup oẽs Deos: quasi dicat, ꝙ ante nõ cognoscebat Iethro Dei potẽtiã, nec putabat eum venerãdum esse sup alios Deos. Ergo tẽporibus p̃cedẽtibus nõ cognoscebat Deũ Hebræorum, Deum verum esse, qđ necessariũ erat ad hoc, ꝙ esset sacerdos eius. *Quæ venerunt ad hauriendum aquam.* Honorabilis occupatio erat tpe illo pascere greges: qđ patet, quia Abrahã, & Isaac, & Iacob, filijq; sui, & Laban cum filiabus suis, qui viri potẽtes, & diuites valde erãt, occupabant in pastu pecorum: & sic licèt pr̃ istarum puellarum vir honoratus esset, tñ filiæ suæ nõ dedignabant pascere gregẽ. Sic ẽt patet de Rachele, quę erat filia Laban viri honorabilis, tñ pascebat gregem, vt patet Gen. 29.ca. *Venerunt ergo istę puellæ ad hauriendum aquã.* Pro gregibus. *Et impletis canalibus.* Quia istę puellæ nõ poterant resistere viris pastoribus volentibus adaquare: ipsę primo ibãt, vt nullus eas occuparet, & haurientes aquã canales implebãt. Impletis autẽ canalibus veniebãt pastores, & nõ p̃mittebant eas adaquare gregẽ suum vsq; ad vltimum, & sic cogebãtur bis implere canales, qđ patet cum sequit. *Cupiebant adaquare gregẽ patris sui.* Quasi dicat. Impletis canalibus adhuc cupiebãt adaquare gregẽ suum, donec alij adaquarẽt, et sic impletis canalibus adhuc cupiebãt adaquare gregẽ. Si autẽ impletis canalibus mox adaquãdi gregẽ eis potestas esset, nõ diceret, ꝙ impletis canalibus cupiebant adaquare gregẽ: sed ꝙ adaquabant: qm̃ qui cupit nõdum fruit cõcupito. *Superuenerunt pastores, & eiecerunt eas.* Quæ erant volentes adaquare gregẽ impletis canalibus. *Surrexitq; Moyses, & defensis puellis.* A molestijs, quas inferebãt eis pastores: vilis cõditionis, & abiecti animi est in fœminã velle cõtendere, quæ infirmioris sexus est, nec viro resistere potest. Moyses autẽ, qui erat vrbanus vir, & cordis generosi, quippe qui inter vrbanos viros in aula regia enutritus fuerat, puellis condolens, & pastorum iratus vilitati surrexit, vt eas defenderet auctoritate obiecta periculis. Et licèt Moyses esset vnus, & pastores essent multi, ita reuerendus erat, & elegantis formæ, & diserti eloquij, vt eo insurgente omnes tanquam Domino cesserint. *Adaquauit oues earum.* Idest fecit oues accedere ad canales, vt ibi adaquarentur. *Quæ cum reuertissent.* Idest reuersæ fuissent, est grammatica antiqua. *Ad patrem suũ Raguel.* Aliqui dicunt, ꝙ ponit hic pater pro auo: quia Raguel non erat pater earum, sed auus: quia inf. 18.ca. socer Moysi vocatur Iethro & non Raguel. Sed hoc non videt bene dictum: quia cum isto eodem Raguele habitauit, vt patet immediate, & iste dedit ei filiã suam Sephoram vnam de puellis illis, ergo iste erat socer Moysi. Constat autem, ꝙ Moyses habitauit cum socero suo, & non cum soceri sui patre: quia quando venire debuit in Aegyptum, petiuit licentiam a socero suo, vt patet inf. 4.c. non ab alio. Videt ergo magis dicendum, ꝙ iste qui dicitur Iethro vocatur etiam Raguel: quia multa nomina habet. Primo enim vocatur Raguel, vt patet hic. Secundo vocatur Iethro, vt patet inf. 4.c. & inf. 18. Tertio vocatur Hobab, siue Houaph secundum Hebreos, vt patet Nume. 10.ca. vocatur etiã Cinæus, vt patet iudi. 4 ca. Quidã Iudæi dicunt, ꝙ aliqua nomina istorum ei a casu imposita fuerunt, scilicet Iethro, qđ ĩterpretatur adijciens: quia propter ipsum additum fuit vnum caput in lege, scilicet de ordinatione tribunorum, cẽturionum, quinquagenariorum, atque decanorum. De quo inf. 18. Vocatur autẽ Hobab i. amans: quia legem Dei amauit conuersus ad Iudaismum, vt innuitur. inf. 18. cap. Hoc tñ non obstante verum est ꝙ pater Iethro, qui erat auus istarum puellarum vocabat Raguel, vt patet Nume. 10. vbi dixit Hobab Moyses filio Raguel Madianitidi cognato suo. Hic tamen nõ accipitur Raguel pro auo, sed pro patre. *Cur velocius venistis solito?* Miratus fuit pater: quia alijs diebus sero veniebãt de pastu ouium, nunc autem valde cito. *Vir Aegyptius.* Istę mulieres non erant Aegyptię, quia Madian nõ est in terra Aegypti, ideo vocabãt Moysen virum Aegyptium ad quandã discretionẽ. Cognouerunt autem istę puellæ Moysen esse Aegyptium, quia terra ista erat confinis Aegypto, & cognoscebant istę gentes aliquid de lingua Aegyptiaca. Moyses autem aliquid de lingua Aegyptiaca quã Hebręa loquebat, ex quo facile cognitum fuit eum Aegyptium virum esse. *Liberauit nos de manu pastorum.* Qui arcebant nos a carnalibus aquarum ne adaquaremus greges. *Insuper hausit aquam nobiscum.* Idest iuuit nos ad haurienddm aquam. Hic mutatur ordo, scilicet quia prius Moyses iuuit eas ad hauriendum aquã quàm defenderet eas a pastoribus: quia defensio fuit in adaquatione pecorũ: nam impletis canalibus, superuenerunt pastores, qui arcerent eas, sicut cõsueuerant ab adaquatione pecorum. *At ille: vbi est, inquit?* Videns enim Iethro, ꝙ magnum bonũ homo incognitus filiabus suis fecisset, q̃siuit eũ tanquam gratias acturus, vel aliquid simile tributurus. *Quare dimisistis hominem.* Idest cum tm̃ bonũ vobis fecisset, quare sic eum reliquistis, vt non potius adduceretis eum vobiscum ad ministrandum ei aliquod solatium. *Vocate eũ, vt comedat panem.* Idest vt cenet nobiscum. Nomine panis omnia cibaria quotcunq; sint ĩtelligunt, vt patet 4 Regum. 6.ca. vbi nomine panis apponitur magna ciborũ præparatio. Moyses autem licèt in palatio reginæ, & Pharaonis delicate nutritus foret, tñ ciborum ĩediam virtute tollerantiæ superabat, vt ait Iosephus, & hoc fuit maxime in itinere de Aegypto in terram Madian, qđ satis desertũ atq; cibis carens erat. *Iurauit ergo Moyses, vt habitaret cum eo.* Idest cum Iethro. Hic subijcientur alia, quę scriptura exprimere nõ vult: quæ ex superioribus satis intelligi dantur, scilicet quomodo vocatus fuerit Moyses, & quomodo comederit cum Iethro: deinde interpositis alijs verbis locuti sunt, vtrum Moyses vellet habitare cum Iethro, quod cõsensit Moyses, & tunc Iethro promisit se daturum ei filiam suam Sephorã maiorem, si tamen cum eo manere vellet, & loco eius, quod

Tpe antiquo filiæ magnorũ virorũ pascebant greges.

Vilis animi est cõtẽdere cũ fœmina.

Raguel an fuerit pater vxoris Moysen.

Ioseph*.

quod dare debebat Moyses ad sustentanda onera matrimonij recepit Iethro seruitiū eius, sicut Laban promisit se daturum Iacob filiam suā Rachelem, si seruiret eis annis septem, vt patet Gen. 29. c. Sed in hoc magna differentia fuit: quia Laban noluit tradere filiam suam Rachelem, donec Iacob seruiret ei annis septem, Iethro ante seruitium dedit Moysi filiam suam: sed vt ipse securus esset fecit iurare Moysen, vt habitaret cum eo, idest vt nō recederet ab eo immediate, vt accepisset filiā eius, & tunc Moyses iurauit, ꝙ habitaret cum eo, idest, ꝙ non recederet ab eo sine licētia eius: signū huius est, quia inf. 4. cap. post multos annos, quando Deus mandauit Moysi redire in Aegyptum, petiuit licētiam redeundi a socero suo Iethro. *Accepitq; Sephoram filiam eius.* Vtrum aūt ista fuerit maior illarum septem puellarū, certū non est: sed satis videtur, ꝙ fuerit maior, quia mos fuit antiquorum primogenitas, & maiores filias primo nuptui tradere, sicut patet Gen. 29. cap. in responsione Laban ad Iacob. *Quę peperit ei filium.* Non videtur ꝙ immediate genuit Moyses filium, quia tempore quo venit Moyses in terram Madian vsquequo in Aegyptum reuersus est, fluxerūt anni quadraginta quia Moyses erat annorū quadraginta quando interfecit Aegyptiū, & fugit inde in terrā Madian, vt patet Actuū. 7. & postea fluxerūt alij quadraginta anni, vsquequo Deus apparuit Moysi in monte Synai: & mandauit ei regredi in Aegyptum, vt patet eodem. c. Si ergo Moyses immediate genuisset, vt iuit in terrā Madian: primogenitus eorū esset annorum quadraginta vel fere quādo redijsset in Aegyptum: sed inf. ca. significat quōd redeunte Moyse in Aegyptū filij eius erant parui, quasi nō poterant p se ambulare, cum dicat ꝙ Moyses imposuit eos sup asinū. Dicendum est ergo ꝙ Moyses genuit paulo anteq̄ rediret in Aegyptum. *Quem vocauit Gersen.* Causa huius impositionis immediate patet. *Aduena fui in terra aliena.* Scilicet terra Madian, quæ erat aliena, cum non fuisset ibi natus Moyses, sed venisset ad habitandum fugiendo a facie Pharaonis. Ista est ratio deriuationis huius partis: quia ī Hebræo, guer, siue, gur, interpretatur peregrinus. Alium quoque peperit: non debuit esse magna distantia cōceptus inter vnum, & alterum, quia quādo Moyses reuersus fuit in Aegyptum ambo erant ita parui, ꝙ impositi fuerunt super asinum, quasi non potētes ambulare. Si aūt magna distantia tēporū fuisset inter vnum & alterum, dato ꝙ vnus non potuisset ambulare alius posset, sed neuter tunc poterat. *Quem vocauit Eliezer.* Causam huius subdit dicens. *Deus patris mei adiutor meus eripuit me.* Iste fuit mos omnium antiquorum sanctorum semper inuocare Deum patrum suorum. Licèt idē esset Deus illis, & patribus suis; quando tñ aliquod bonum a Deo recipiebant, nō nominabant eum Deum suū sed Deū patris sui, idest ꝙ ista, quæ a Deo recipiunt non meritis suis, sed patrum suorum suscipiunt, qđ ad vere humiles pertinet, scilicet sua merita tanq̄ nihilum apreciari. Deriuatio autem huius nominis est compositio duorum nominum Hebræorū: & transformatio eorum, vt plura signantia sint: & componit de, el, quod significat Deum, &, ezra, quod adiutorium notat: sed transmutata forma plura significant scilicet heli, Deus meus, ezer, adiutor meus, vel adiutorium meum, scilicet Deus meus adiutor meus: in expositione tñ dicitur Deus patris mei, quod ad idem pertinet. *Eripuit me de manu Pharaonis.* In cuius memoriam voco istum filium sic. Fuit au-

Moyses nō habuit filios immediate post q̄ venit in terrā Madian.

A tem ereptus de manu Pharaonis: quia Deus fecit eum fugere, cum Pharao inquireret eum ad occidēdum: vel eripuit eum de manu Pharaonis idest ꝙ stante ipso corā Pharaone, & mandāte eum occidi Deus liberauit eum de manibus Pharaonis ex cęcando spiculatorē, & reddendo stupidum Pharaonē. *Post multum vero tempus.* Hic ponitur Moysi cōsolatio in hostis populi sui morte: quando scilicet nunciatum est ei, ꝙ Rex Aegypti, qui persequebatur Moysen erat mortuus. *Post multum vero tempus.* Hoc fuisset post annos quadraginta postquā venerat Moyses de Aegypto, scilicet anno, quo redire debuit, qui erat annus octogesimus vitæ Moysi. *Mortuus est Rex Aegypti.*

B Secundum literam istam videtur ꝙ iste Rex fuit ille, qui pueros mersit in flumine, & imposuit dura opera Iudæis, sub quo Moyses natus fuit: quia non videtur fieri distinctio aliqua in littera de alio Pharaone, nec mentio. Sed dicendum est ꝙ nō fuit idē Pharao, quia nunquam aliquis de regibus tantum regnauit, vt sup. declarauimus, ideo secundum Iosephum in libro primo antiquitatum, dicendum est fuisse quinque reges ab illo, sub quo natus est Moyses vsque ad istum. Nam Moyses natus fuit sub rege Armonophis, vt prædiximus præcedenti c. Et iste fuit, cuius filia eum adoptauit, & cuius coronam ipse confregit. Post natiuitatem autē Moysi mortuus fuit iste Rex anno septimo. Post istum C successit Herus Rex annis trigintaocto regnans: huius regni anno trigesimotertio fugit Moyses in Madian occiso Aegyptio. Deinde regnauit tertius dictus Acētres annis duodecim. Post hunc successit Achorus regnans annis septem. Deinde Centrus quartus successit annis decem et octo regnans. Sub isto regnante Moyses redijt in Aegyptum, & fecit coram isto signa. Iste ēt fuit qui cum curribus, & equitibus in mare extinctus est: vt patet īf. 15. c. Iste ergo Rex, de quo hic dr̄ ꝙ mortuus fuisset fuit Achoinus, qui pcessit Centrem, & ipse cum alijs duobus regibus immediate supradictis exosum habebant Moysen ad instigationem Iusti sacerdotis Eliopoleos. Et mortuo isto māsit Phua D filius eius, qui eodem modo instigabat ad mortē Moysi mandato patris sui. Mortuo aūt rege Achoro, etiam mortuus fuit Phua filius Iusti sacerdotis Eliopoleos. Ideo licet Centres Rex sequēs Iudęos satis affixerit, sicut cęteri Pharaones, tamen hostis Moysi specialiter nō erat. Hoc autem tempore decuit Moysen redire in Aegyptum ad loquendum corā Pharaone, quia si tempore alicuius trium Pharaonum præcedentium venisset de cęteris nō curando ipsum Moysen ad mortem specialiter insequerent: & tunc nō posset cōuenienter Dei mādata proponere Pharaoni, nec facere signa secundū successionē dierum, vt fecit corā eo. *Et ingemiscentes filij Israel.* Nouū gemitū habuerunt: qa licèt Cētres E Rex nouus, qui tūc dominari incipiebat non aduersaretur Moysi, incepit tñ durioribus laboribus, & oneribus populum affligere. *Propter opera vociferati sunt.* Conquerentes publice ꝙ iniustissime torquerentur coram Deo, & hominibus: & petebant quòd Deꝰ liberaret eos ab hac quotidiana morte. *Ascenditq; clamor eorum ad Dominum.* Iste est modus loquendi humanus, veluti si Deus esset qdā Rex valde potens habitans in altitudine cęli: & qñ nos fortiter clamaremus, ipse audiret: tunc diceretur clamor noster ascendere: quia versus superiorem partē cęli incipiebat clamor insonare. Nūc aūt secūdū veritatē sic nō est, qa Deus quātū ad essētiā suā

Quæst. 9.

Quinque regis Aegypti a natiuitate Moysi vsque ad reditū eius in Aegyptum.

non

non magis est in cęlo, q̃ in terra, q̃ in inferno, vbiq; enim est: quia nulli loco deest: ideo nec boni, ac mali quicquã facere, aut saltẽ q̃s põt cogitare, ꝙ Deus ipse nõ videat, nõ audiat, melius q̃ nos ipsi qui agimus intelligat. Sed quia Deus oĩa audiens non oĩa exaudit, cum interdum peccatores in pęnis, vel prauis desiderijs clament, & Deus nõ assentiat: dicitur illum clamorem audire, qui in eum iuste tẽdit: quẽ ipse miseratus attẽdit, & vt petitur assentit. Et huic modo loquendi consonat sacra scriptura, quæ dicit orationes, & clamores nostros, aut cętera deferri in cœlum, aut præsentari Deo manibus angelorum, vt patet Tho. 12. c scilicet. Qñ orabas cum lachrymis, & sepeliebas mortuos, & relinquebas prãdium, & mortuos abscõdebas ꝑ diẽ in domo tua, et nocte sepeliebas: ego obtuli orõnem tuã Domino. *Et audiuit gemitum eorum.* Orationẽ peccatorum nõ exaudit Deus, qñ in desiderijs suis manere volunt. Isti autẽ Israelitę licèt ꝑ multa tp̃a ante quasi per nonaginta annos laboribus duris cruciati essent, & licèt forte Deum inuocarent, tñ nõ exaudiebant: quia vt diximus p̃cedẽti. c. ipsi colebant idola, quæ Deus maxime detestat. Ideo licèt aliqñ gemerent ad Deum patrũ suorum, nõ exaudiebant: q̃a Deus neminẽ audit, nisi totaliter cõuersum. Sicut patet Iohel. 2. ca. Conuertimini ad me in toto corde vestro: idest nullo modo speretis ĩ idolis: sed totaliter in me, & tunc exaudiam. Tẽporibus autẽ transactę afflictionis Iudæi fuerãt, vt Samaritani, qui Deum verum timent: & nihilominus deos suos idest idola colunt, vt patet. 4. Regum. 17. c. Qđ non acceptat Deus: vt testimonio Eliæ cõprobat: qui dixit sacerdotibus idolorum: Quousq; claudicatis in duas partes? Si Dñs est Deus, sequimini eum: si autẽ Baal, sequimini eum, vt patet. 3. Re. 18. c. Quasi dicat: Non oportet duos deos, aut plures diuersos simul colere, quia sic colẽdo nullus colitur. Nunc autẽ Iudęi nullũ fructũ sentiẽtes in dijs, quos colebãt, vexatione dante illis intellectum ad Deum verum redierunt, clamantes toto corde, & tunc audiuit Deus gemitum eorum. *Ac recordatus fœderis, quod pepigit.* Recordatio in Deo nunquã est: q̃a nullius rei obliuio ei vnq̃ inest: sed scriptura seruat morem humanum. Cum enim aliquis homo ꝓmisit alterũ adiuuare, quem nunc in laboribus videt, & nõ adiuuat, promissi oblitus dr̃: cum aũt adiuuare vt promiserat incipit, dr̃ pacti prioris recordari. Cũ ergo Deus cum vidisset eos temporibus effluxis sub onere gemere, nec vnquã eos ad liberãdum respexisset, oblitus eorum videbatur. Nunc autẽ eos iuxta antiqua promissa liberans, fęderis sui dr̃ recordari. *Fęderis quod pepigit cum Abrahã, Isaac, & Iacob.* Pactum istud vel fędus principaliter cũ Abraham initum fuit, licèt postea fuerit cõfirmatum cum posteris: de confirmatione facta ad Isaac habetur Gen. 26. c. De cõfirmatione facta Iacob habet Gen. 28. & 35. ca. Fuit autẽ fedus istud, quòd Deus multiplicaret gentem Hebræorum sicut arenã maris, & puluerẽ terrę, & stellas cęli: vt patet Gen. 13. & 15. & 17. & 22. c. Et ꝙ reges Iudæ exirent. Pręnunciauit etiam ꝙ semen Abrahę futurum esset peregrinum quadringentis annis in terra non sua: & ꝙ afflicturi essent eum. Deus autẽ iudicaret idest puniret gẽtem, que eum afflictura erat. Et post exirent inde cum auro, & argento, & diuitijs multis: de quibus Gen. 15. c. Nunc autem effluxerant anni quadringẽti peregrinationis eorum. Dura ẽt afflictio, vt ꝑdictũ erat, venerat super eos: solum ergo restabat, vt Deus iuxta fœdus, quod pepigerat, eriperet eos. *Et respexit Dominus*

Deus nõ audit orationẽ peccatorum ambulantiũ in suis desiderijs.

A *filios Israel.* Oculis pietatis ad cõpatiendum eis, quia ante semper eos aspiciebat, sed nõ ad miserendum. Quia vt dr̃ Prouer. c. 15. In omni loco oculi Domini cõtemplant̃ bonos, & malos. *Et liberauit eos.* Hoc refertur ad inferiora, quia postea misso Moyse, & factis prodigijs multis, atq; portentis, per mare rubrum demersis Aegyptijs liberati sunt.

Cronica temporalium incidentium eo tempore quo natus fuit Moyses, de quo ĩ istó. c. actum est: apud Assyrios. 14. Rex erat nomine Safrus. Apud Sicionios autẽ qui regnum in Græcia tenebant decimus Rex erat nomine Ortopolis. Apud argiuos, q̃ vltimo regnatiuã potestatẽ in Achaia assumpserãt, Rex quintus Triasus noĩe apicẽ regni tenebat. Eo B tp̃e vt q̃busdã placet Atlas astrologus claruit. Qui q̃a de primis astrologis fuit, occasionẽ fabula inuenit, vt eũ assereret celũ humeris sustẽtasse. Prometheus ẽt eo ꝙ de rudibus doctos effecerit, aut q̃a simulacra ĩ formã humanã de luto formauerit, homines fecisse dictus est, de quo Ouidi. Meta. lib. j. in principio. Multa quoq; alia hoc tp̃e in Græcia artis poeticę inuẽtione cõfingi cęperũt. Hæc tñ de Atlãte, & Prometheo, vt verius loquamur, prioribus tẽporibus acciderunt, de q̃bus diximus Gen. 38. ca. de his autem Augu. 18 de ciui Dei. ca. 8. Ab hoc loco vsque ad c. 9. nulla gentium continetur historia. vbi ea, q̃ facta sunt, quasi cõtẽporanea his fuerunt.

Cronica corũ quæ acciderũt tẽpore natiuitatis Moysi.

C

Capitulum III.

Oyses autem pascebat oues Iethro soceri sui sacerdotis Madian. Cumque minasset gregem ad interiora deserti, venit ad montem Dei Horeb. Apparuitque ei Dominus in flamma ignis de medio rubi: & videbat quòd rubus arderet, & non combureretur. Dixit ergo Moyses: Vadam & videbo visionẽ D hãc magnam, quare non comburatur rubus. Cernens autem Dominus, quòd pergeret ad videndum, vocauit eum de medio rubi, & ait: Moyses, Moyses? Qui respõdit: Adsum. At ille: Ne appropies, inquit, huc, solue calceamentum de pedibus tuis: locus enim in quo stas, terra sancta est. Et ait: ego sum Deus patris tui, Deus Abrahã, E Deus Isaac, & Deus Iacob. Abscondit Moyses faciem suam: non enim audebat aspicere contra Deum.

De pę. di. j. ca. sũt q. in vers mi nisterij.

Deut. 24.

Iosue. 5.

Actu. 7.

De pę. di. 1. c. sũt q. 32. q̃. 4. ca. recurrat.

MOyses. Postquam descripta est ducis liberatoris prouisio, hic subiungitur eius ad liberãdum missio. Et diuiditur in duo. Primo ponitur potestatis huius commissio. secũdo incepit executio in 4. cap. circa medium. *Abijt itaque.* Prima in tres.

Primo præponitur diuina apparitio.

Secundo annectitur facta confirmatio, ibi. *Cui ait Dominus.*

Tertio circa agenda subiungitur instructio, ibi. *Dixitque Moyses.*

Ad primum.

Quæst. 1.

Moyses

Moyses autem pascebat oues. Sic enim cõuetũ fuerat ĩter Iethro, & Moysen, vt Iethro daret Moysi filiã suã, & Moyses moraret cũ Iethro pascens gregẽ eius, & hęc pactio fuerat iuramento firmata, sicut dr̃ pręcedenti. c. ꝙ iurauit Moyses habitare cũ eo idest cũ Ietro. Sed iã magno tẽpore seruierat Moyses Iethro, scilicet quadraginta annis. Quod patet, quia iste fuit annus, ĩ quo recessit in Aegyptũ: sed tunc Moyses erat annorũ octoginta, & qñ fugit in Madian de Aegypto, erat annorum quadraginta, vt declarauimus pręcedenti c. Etiam quia Actu. 7. c. dr̃ ꝙ quadragesimo anno postquã venit Moyses in Madiã, apparuit ei Deus in Sinai monte, & ob hoc qñ Moyses volẽs redire in Aegyptũ petijt licentiã a Iethro socero suo, libẽter ei cõcessit, vt patet inf. 4. c. *Ietro soceri sui.* Ex hoc patet, ꝙ Raguel & Iethro sint nomina eiusdẽ p̃sonę, q̃a supra vocauit Raguelẽ patrẽ vxoris Moysi, nũc vocat eũ Iethro. *Sacerdotis Madian.* Idest q̃ erat sacerdos ministrãs, & sacraficia faciẽs idolis ĩ terra Madiã. *Cunq; minasset gregem.* Hic ponit locus, in quo facta fuit apparitio diuina. Minare est baculo dirigere: & pertinet proprie ad pastores; q̃a minor. is. deponens ꝑtinet ad minitantes: mino. as. pertinet ad dirigentes, vel abigẽtes pecora. Sic ait Ebrardus.

Pastor oues baculo minat: lupus ore minatur.

Ad interiora deserti. Idest quòd Moyses introduxit tunc gregem ad loca interiora montis. Et in hoc recessit Moyses a cęteris pastoribus. Alij enim non ascendebant montem Sinai, tũ quia excelsus erat, tũ quia fama erat Deũ habitare in monte. Recessit aũt Moyses in partẽ interiorẽ deserti, vt volunt q̃dã, ne greges sui depascerent blada aliena. Sed hoc nihil est, quia Moyses annis præteritis non depascebat blada aliena, tñ non erat solitus intrare ad interiora deserti versus montẽ Sinai. Ascendendo de Aegypto versus orientẽ aliqualiter, & aliqualiter declinãdo in latus septẽtrionis est terra Madian ad extremitatem Arabiæ cõiuncta mari rubro. Mons aũt Sinai est in Arabia, vt ait Apostolus ad Gala. 4. c. ideo est ad partẽ sinistrã terræ Madian aliqualiter versus occidẽtem, & septentrionẽ. Ascendit ergo Moyses ad interiora deserti propter duo. Primo vt ibi meliora pascua reperiret: quia alij pastores loca illa nõ frequentabãt. Secundo q̃a Moyses erat iam vir deueniens ad perfectionẽ, ideo vacabat cõtemplationi, cũ pastorale officium ad hoc valde conueniat. Et quia attentio, quę requirit in cõtemplatione deperibat, qñ manebat inter alios pastores: ideo vt liberius Deo vacaret, abscondita loca, inacessa, vel non frequentata ab hoĩbus requisiuit. *Et venit ad montẽ Dei Oreb.* Oreb idem est quod Sinai: ideo aliqñ habet vnum nomen aliquando alterũ: vel vt quidã volunt, vocatur Oreb pars superior montis Sinai. Et vocatur mõs Dei: quia ibi postea apparuit Deus in rubo, vel postea qñ dedit legẽ sic ẽt vocat mons Dei Oreb. 3. Reg. c. 19. vbi dicitur ꝙ comedit Elias panẽ subcinericiũ & ambulauit quadraginta diebus. & quadraginta noctibus: in fortitudine cibi illius vsq; ad montẽ Dei Oreb. Vel vocatur mons Dei: q̃a fama erat in terra illa Dñm habitare in mõte illo *Apparuitque ei Dominus in flamma.* Dominus vocatur hic angelus: nõ enim erat Deus ille, qui loquebatur in rubo de medio ignis: sed angelus, vt patet Act. 7. c. sed apparuit ei angelus in medio flammę rubi. Sic ẽt sępe vocatur Deus angelus eius, qui nomine eius loquitur. Et vt quasi generaliter dixerim, Deũ nemini vnquã in veteri testamento apparuisse: sed angelũ loco Dei: quia ĩ ipsa datione legis,

Moyses ascẽdit ad interiora deserti ꝑpter duo.

Mons Sinai, et Oreb idem.

Mons Sinai quare diuersis nominibꝰ appellet.

Deum nũquam apparuisse

F quæ fuit maximum, q̃d factum est ĩ veteri testamẽto, cum per illã vniretur Israel Deo in populum peculiarẽ, nõ loquebat Deus ipse, sed angelus eius, vt patet ad Gal. 3. ca. scilicet lex ordinata ꝑ angelos in manu mediatoris. Et tñ ille angelus locutus fuit, quasi esset Deus dicẽs. Ego sum Dñs Deus tuus, qui eduxi te de terra Aegypti de domo seruitutis: non habebis deos alienos coram me.

veteri testamento sed Angelum loco Dei.

In flamma dicitur apparuisse dupliciter, aut quia ibi Deus specialẽ effectũ demõstrabat, scilicet, quia faciebat ardere rubum & nõ consumi: ideo ibi esse specialiter videbatur, & apparebat. Secundo modo

Quæst. 2. In flãma apparuisse dupliciter dicit.

G & proprius: quia aliquis ibi esse dr̃, vbi loquit: Deus aũt loquebat de medio rubi, vel potius angelus gerens vicẽ Dei, ideo ibi apparere, vel esse videbat, & verissime ibi esse dicebatur, qñ ibi erat, & nõ in alio loco. Angeli enim licèt incorporei sint, & leges corporis, & loci nõ sequant, scilicet circũscriptionẽ, & motus cõtinuitatẽ ad acquisitionẽ loci: tñ eo modo, quo in loco esse dr̃, in vno loco est, & nõ in pluribus q̃a infinitus non est. Locatio autẽ ꝓprie conuenit corpori: Deus aũt & angelus in loco esse dicuntur: sed non per eundem modũ secundum regulã philosophorũ: quia oẽs transferentes, secundũ aliquã similitudinem transferunt, vnde necesse est, vt qñcunq; aliquid dr̃ de pluribus æqualiter, vel codẽ

Nõ bene dicitur locũ Angeli esse indiuisibilem: quia Angelus est indiuisibilis.

H modo, omnia habeãt reductionẽ ad illud vnum, de quo oĩa dñr, cui proprie tale esse cõuenit, & s̃m aliquã cõformitatẽ, quã habent ad illud, sortientur illud nomẽ. Cum ergo dicatur locatũ esse de corpore proprie, oportet ꝙ Deus, & angeli, q̃ aliquo modo dñr esse in loco, dicant per aliquã cõformitatẽ ad locationẽ corporis. Corpora enim locari dñr ꝑ cõmensurationẽ, & applicationẽ quãtitatis suæ ad locũ. Deus aũt & substãtię spirituales dñr locari ꝑ applicationẽ nõ quãtitatis, quã non habent: sed virtutis siue potẽtiæ operatiuę ad locũ. Sicut enim in corporibus quantum aliquod corpus occupat, tñ dicimus locum eius: ita quãtum occupat virtus alicuius substantię specialis, tñ dicimus locum eius:

Deus & Angeli secundũ extensionẽ suę virtutis in loco nõ sũt ꝓprię sed per analogiam.

I quia secundum essentiã, vel quantitatẽ nullum locum habet. Si autẽ aliqua spiritualis creatura esset, cuius operatio ad nullã partẽ loci se extenderet, illa nullum locum habere diceretur. Nec aliquis credens se subtiliter loqui dicat, proprie locum angeli in indiuisibili esse: quia ipse indiuisibilis, secũdũ substantiam est: quoniam hoc est contra naturam loci proprie, vel metaphoricè sumpti: q̃a locus quomodocunq; siue proprie, siue analogicè dicatur, semp dicit formaliter extensionem continentem. Indiuisibile autem nihil horum est. Ideo dicendum quòd Deus, vel angeli secundum quòd indiuisibiles sunt per substantiam suam non quantum nec proprie, nec improprie locum habent: secundum autem ꝙ in eis reperitur aliqua extensio licèt non vera: sed

K metaphorica, scilicet secundum virtutem, vel operationem, dicuntur improprie vel metaphoricè in loco esse. Deus autem, vt communiter loquuntur, dicitur esse vbique secundum essentiam, & potentiam, & præsentiam. Quod autẽ dicitur secundum præsentiam valde superflue dictum est: quia qui alicubi est, illi loco prius est, cùm illum locum aut occupet, aut repleat, aut teneat: nec quisquam in aliquo loco est, qui illi loco prius non sit. Cum ergo Deus vbique esse dicatur siue secundum essentiam, vt dicunt, vel potentiam: oportet vt omni loco prius sit. Nec oportet dici Deum esse vbique per præsentiã per quemdã modum eius essendi ĩ loco, q̃ distinguat cõtra esse ꝑ potentiã, vel essentiã. Etiã

cum

Superflue dicit Deũ eſſe vbiq; per præſentiam.

cũ dicimus Deũ vbiq; eſſe ſecundũ eſſentiã, valde improprius modus dicẽdi eſt: quia iſte nec capitur ſub proprio loco, nec ſub metaphorico. Quia cùm locus dicat continuitatem, & extenſionem, vt prædictum eſt: oportet ad hoc ꝙ aliquis locus nominetur, eam reperiri ibi propriè, vel ſecundũ metaphorã. Sed eſſentia Dei nullo modo habet reſpectum intrinſecus, vel extrinſecus denominantem ad ipſa corpora, in quibus eſt continuitas, vel extenſio, ſecundũ quę deberet dici in aliquo loco, vel vbiq;; niſi accipiatur ſecundum accidens vniuerſale, ſcilicet ſecundum potentiã, vel operationẽ, eo ꝙ operatio Dei eſt in continuitate creaturarũ: quia cùm ſint corpora continua, & Deus in qualibet parte illorũ operetur conſeruando, vel aliquid cauſando: neceſſe eſt operationem Dei eſſe continuã denominatione extrinſeca. Et huic modo cõpetit localitas. Et quantũ ad iſtum modũ bene diceret Deus eſſe in omni loco ſecundum eſſentiã: ſed iſte non eſſet modus diſtinctus ab eo, qui eſt eſſe ſecundum operationem vel potentiam vbique. Ergo non bene dicitur quòd Deus eſt vbique per eſſentiam.

Imppriè Deus eſt i loco ſecũdũ eſſentiã, quia ſic Deum eſſe in loco eſt impoſſibile.

Itẽ quia tunc nõ proprie diceret Deũ eſſe vbiq; per eſſentiã, vel ſecundum eſſentiã: quia per, vel, ſecũdum, denominant habitudines cauſę formalis. Sed non eſt diuina eſſentia aliquid, per qđ Deus dicatur in loco aliquo, vel omni metaphoricè: ſed ꝑ operationẽ, qñ abſtracta diuina operatione, quam in aliquo loco, & vbiq; ſentimus, nõ dicimus Deũ eſſe in loco. Et ab iſto modo tota locutio humana de Dei localitate cępit exordiũ: quia cũ Deus ſenſibilis per ſe non ſit, homines, nec eũ eſſe, nec eũ in aliquo loco eſſe putarent, niſi per quandã eius operationem, quam ſentiunt, & coguntur fateri ipſius eſſe: quia eam reducere nõ poſſunt in aliã cauſam. Et quia ſecundum conditionem rerũ naturaliũ, a quibus videtur motus interius capi exordium, res vbi operatur ibi eſt: ſic nos vbi diuinam operationem ſentimus, ibi Deũ eſſe aſſerimus. Sic enim Iacob videns in Bethel angelos aſcendẽtes, & deſcendentes per ſcalã, & alia mirabilia fieri, iudicauit ibi Deum eſſe. Vnde locum illũ Bethel, ideſt domum Dei nũcupauit, vt habetur Gen 28. c. & magi Pharaonis videntes Moyſen feciſſe cinifes, quos ipſi facere non poterant, cognoſcenteſq; illã operationẽ diuinã eſſe, dixerũt: Digitus Dei eſt hic. Ecce qualiter localitatem Deo, vel digito eius attribuerunt eo modo, quo Deus locatus eſſe dicitur: quia viderunt operationem, quam eius eſſe neceſſario confiteri cõpulſi ſunt. Non ergo dicitur conuenienter Deũ eſſe in loco ſecundum eſſentiã: quia denotat cauſam formalẽ, per q̃ conueniat ei localitas, ſcilicet ꝙ Deo non conueniat localitas per ſe, & ꝙ eſſe ſit aliqua ratio, vel forma, ſecundũ quam conueniat Deo eſſe in loco, ſiue propriè, ſiue methaphoricè: ſicut dicimus, homo eſt in loco ſecundũ quantitatẽ, ideſt, quia homo eſt quantitas, ſed ꝙ homo, non eſt in loco: ſed homo ſecundum quantitatem eſt in loco, ideſt quia quantus eſt: & ſic quantitas eſt ratio exiſtendi in loco. Sicut ergo cõmuniter propriè ſunt in loco: & quia dicuntur eſſe ſecundum quantitatẽ, quantitas eſt eis propria ratio exiſtendi in loco, ita ſi Deus eſt in loco ꝑ eſſentiã, metaphoricè neceſſariũ eſt Dei eſſentiã eſſe cauſam formalẽ, propter q̃ cõueniat Deo eſſe metaphoricè in loco: ſed falſum eſt: quia ꝑ eſſentiã non cõuenit Deo ꝓpriè, aut metaphoricè eſſe in loco, cũ eſſentia Dei nõ ſit aliquid ſequẽs leges loci, ſcilicet cõtinuitatẽ, & extenſionẽ, eſſe in loco vere, ꝓpriè conuenit me-

Vnde humana locutio de localitate Dei cœpit.

A taphoricè: ſecundum quæ ergo non conuenient[illegible] dicitur vllo modo, Deum eſſe in loco ſecundum [illegible]ſentiam. Ex his ergo appret non bene dici De[illegible]m eſſe in loco ſecundum eſſentiam, nec prop[illegible]riè, nec appropriatè: ſed vere & methaphoricè dicetur Deum eſſe in loco, vel diuinam eſſenti[illegible] eſſe in loco. Multũ enim inter iſta differt: quia dic[illegible]ere diuinã eſſentiã eſſe in loco, eſt ponere diuin[illegible] eſſentiã vt ſubiectum, cui aliqua paſſio ſiue propr[illegible]ietas propriè, vel appropriatè conuenire poteſt: & tunc poterit eſſe quid, ſecundũ qđ diuinę eſſentię cõueniat eſſe in loco ſaltẽ methaphoricè, vt dic[illegible]ẽdo, Deũ eſſe in loco, vel vbiq; ſm operationẽ. Si t[illegible]ñ dicat Deum eſſe in loco ſm eſſentiã, nõ ponit i[illegible]i diuina eſſen-

B tia, vt ſubiectũ paſſionis alicuius, ſ[illegible]d vt aliquid formaliter denominans: & tunc falſ[illegible]um eſt: quia diuina eſſentia nec propriè, nec ap[illegible]propriatè ſit cauſa eſſendi Deũ in loco, ſed ipſa operatio. Dr̄ tñ Deus vbiq; eſſe ſecundũ eſſentiã, & c[illegible]onſentit iſte modus loquẽdi ad excludendũ errorẽ quorundã, qui ſuboriri poſſit: quia Phyloſophi, licèt primã cauſam, quã nos Deum dicimus, ſecundum durationẽ, infinitã conceſſerint, non tñ ſecundũ eſſentiã, vt apparet in 8. Phyſi. quia ergo, ſi nos negaremus Deũ eſſe vbiq; ſecundũ eſſentiã, aliqui putarent eſſentiã Dei eſſe alicubi, & nõ vbiq;, & per hoc finitã eſſentiam putarent, licèt in hoc male arguerent, vt oẽ fundamentũ apparens erroris tollatur, cõiter contendũt

Quare dicatur Deũ eſſe vbi ſecundũ eſſentiã, cũ tamẽ nullo modo ſit verũ. Et quare apud catholicos conſentit iſta locutio.

C Theologi Deũ eſſe vbiq; ſecundũ eſſentiam: quod, vt ad veritatẽ ſaltẽ methaphoricã reducatur, idẽ intelligi dat, & in eodẽ ſenſu accipitur, ꝙ Deũ eſſe vbiq; vel diuinã eſſentiã eſſe vbiq; ꝓpriè, cum vel appropriatè ideſt metaphoricè loquendo, Deus ſecundum eſſentiam nec eſt alicubi, nec vbique.

Poſtremo Deus dr̄ eſſe in loco vel vbiq; ſm potentiã. Qui modus ſatis calũniabilis eſt ex vi ſermonis: quia cùm eſſe, & potentia idẽ ſint in Deo, nec potẽtia ſecũdũ ſe aliquã relationẽ habeat ad creaturã, niſi ſecundũ actũ ſaltẽ quantũ ad noſtrũ intelligere, cũ potentiã eius nunq̃ intelligamus, niſi per actionẽ diuinã denominantẽ extrinſecus. Dicẽdũ ergo, ꝙ qñ dr̄ Deus eſſe vbiq; ſm potentiam, eſt ſenſus, ꝙ Deus vbiq; põt operari. Secundũ cõditionẽ

Quomodo intelligat Deus præſens eſſe vbique per potẽtiam.

D ergo operationis diuina potẽtia vbiq; eſt. Et qñ ſacra ſcriptura Deũ vbiq; eſſe denominat, nõ ab eſſe, vel potentia denominat, ſed ab operatione. Ierem. 23. ca. cũ dicit. Nunquid non cęlum & terram ego impleo, dicit Dominus: ibi autẽ dicit, ſe omnia loca explere: quia in omni loco operatur, ſcilicet videt. Quod patet ex pręcedentibus cũ dicitur. Si occultabitur vir abſconditus, & ego nõ videbo eum, dicit Dominus? Nunquid non cœlũ, & terram ego impleo dicit Dominus? Quod autem Deus per operationem in loco ſit, non poteſt intelligi de nominatione extrinſeca, nõ prout dicit Deũ operãtem, ſed factionem paſſiuam rei, aut ipſam rem, quę fit,

E & eſt Deo extrinſeca; & tunc Deus dicit eſſe in loco nõ quidem propriè, quia tunc oporteret quòd Deus quantus eſſet, ſecundum ꝙ res propriè locatur, & operatio Dei eſſet aliqua ratio eſſendi in loco, quemadmodũ eſt extenſio, & continuitas quãtitatis. Sed erit in loco per ſuam operationem metaphoricè, ſcilicet ſi habeat operatio Dei denominatione extrinſeca aliquã ſimilitudinem ad rationem eſſendi in loco: quia operatio Dei, quæ ad omnia eſt denominatione extrinſeca extenſa eſt ſecũdum extenſionem rerũ continuatarum: quia totã rem, & quamlibet eius partem perficit, & conſeruat: & ſicut hoc eſt in vna parte rerũ naturalium,

ita est in toto vniuerso: quia totũ conseruatur ab ipso. Et tamẽ adhuc non est operatio Dei in rebus, vel in loco sicut res locata in loco: quia res locata tenetur, & conseruatur a loco: diuina autem operatio non tenetur a loco: sed ipsa tenet, & conseruat locum, sicut & rem locatam. Deus enim ita influit ad conseruationem locorum, sicut rerum locatarũ: quia omnis locus est aliquid alicuius rei locatæ cũ sit vltima superficies corporis ambientis.

Respõsio tacitę obiectioni. Nec valet si arguas ꝙ superficies vltimi cęli est locus ipsius, & tamen non est aliquid rei locantis, sed locati: quia vltimum corpus magis locatur ꝑ centrum quàm per circunferentiam. Sicut ergo ipsa res conseruatur per Dei actionem, ita quęlibet pars rei, vel quodlibet, quod est aliquid, licèt nõ sit pars rei. Quod dico propter accidẽtia rei, quæ sunt aliquid rei, tamen nõ sunt partes rei. Concluditur ergo ex superioribus, Deum non esse in loco propriè, sed metaphoricè. Et hoc non per præsentiam, & potentiam, & essentiam, vt dicitur: sed per operationem, semper intelligendo sanè, & catholicè. De angelo autem quomodo sit in loco quasi cõformiter dicendũ est. Non enim potest dici angelus esse in loco propriè, cùm non sit quantus, erit ergo metaphoricè: & non dicitur angelus esse in loco secundum essentiam sicut de Deo diximus: quia essentia, vel substantia angeli est spiritualis, & indiuisibilis, ideo locus eam nõ recipit, cùm sit locus quoddam continẽs continuũ, & extensum; indiuisibilis autẽ ad diuisibile nulla est proportio, vt vnum in altero esse possit, vel vnũ alterũ in se capiat: quia sicut chimera non est in loco, quia nihil est; ita nec substantia angeli est in loco, quia secundum se indiuisibilis est, nec aliquis habens granũ intellectus dicit angelũ esse in loco ſm essentiã; sed solũ per operationem. Ex quo ẽt incidentaliter concluditur qđ præmittebatur de localitate Dei, scilicet ꝙ nõ sit Deus per essentiã vbiq;; immo nec in aliquo loco: quia non poterat in eo dari mediũ, quando esset vbiq; per essentiã, vel nullibi: quia sicut se habet Deus ad vbiq;, ita se habet angelus ad alicubi: sed angelus auctoritate sapientum in nullo loco ſm essentiam est, ergo Deus ſm essentiã vbiq; non erit, nec in aliquo loco, non ꝙ omnia non repleat, sed quia nec vnũ, nec oĩa essentiam eius recipiunt. Cũ ergo conceditur Deũ secundũ essentiã vbiq; esse, cõceditur ex causa supra tacta, scilicet vt abscindatur oĩs errãdi occasio. Erit ergo angelus in loco ſm applicationem virtutis. Sicut enim res corporea in loco est: quia partes rei locatę applicantur partibus loci: ita angelus dicẽ esse in loco ꝑ operationẽ, vel virtutem: quia virtus operatiua angeli applicatur loco. Habent autem angeli virtutem operatiuã, vel motiuã naturaliter, & valde magnã, quã ẽt ſm phylosophorũ positionem ipsę intelligẽtię sunt cęlorũ motrices, vt patet. 12. meta. Est aũt illa tanta vis, vt omnes homines coniuncti non possent cœlũ vnũ mouere, vel potentia eorum collata in vnũ ad hoc non sufficeret. Angelus aũt non potest esse in vniuerso toto simul: quia nullus angelus habet tãtam virtutem, vt possit operari in toto orbe simul. Nõ potest etiam vnus angelus esse in tota cęlorũ mole: quia nullius angeli virtus omnes cęlos mouere posset imò ſm positionẽ phylosophorũ nullus angelus siue intelligentia duos orbes simul mouere posset: quia potentia cuiuslibet est adæquata orbi moto, & excedit in tantum ꝙ possit mouere: quia nunquam motus prouenirет a proportione æqualiter. Est tamẽ talis excessus, ꝙ si apponeretur ali-

Quomodo Deus sit in loco.

Angelum esse in loco quomodo cõcedi debet.

Oẽs homines cõiuncti nõ possẽt vnum cęlũ mouere, & tamen Angelus mouet.

F qua quantacunq; moles illi orbi, iam intelligentia mouere nõ posset. Istam aũt adæquationẽ ponunt ad conseruationem regularitatis motus. Nam si aliqualiter excederet potentia motoris ad potentiam moti, interdum contingeret motum esse velociorem: interdum autem esse tardiorem: vel sequeretur discordia in armonia motus inter illum orbem motum, & alios orbes; vel oporteret tenere quamlibet intelligentiam excedere orbem suũ secundum eandem proportionem, & hoc erat ponere in natura aliquid superfluum, qđ Deus, & natura non recipit. Vel enim illę intelligentiæ habẽtes vires valde maiores, quã sit resistentia orbium motorũ ab ipsis, aliquando mouere deberent fortius, ꝙ̃ nunc mouent, aut non. Si autem aliquo tẽpore fortius mouere deberent, ergo erit irregularitas cęlestis motus, qđ est contra sacram scripturam ponentem cœlum regulariter semper moueri: & maxime cõtra phylosophiã, quę hoc impossibile indicat. Si aũt nunquam velocius mouere debeant, ponetur aliquid frustra, scilicet illa potẽtia motiua, quæ ad mouendũ non est: immo est contra naturam, ꝙ secundũ illã fiat motus: quia tunc esset irregularis. Non potest etiam vnus angelus esse in tota terra; quia operatio sua non se extendit ad mouendum totam terram, quoniam ſm phylosophũ maioris potẽtiæ est mouere terram, quã cęlos, ideo dicit in secundo de cęlo & mundo, ꝙ terra moueri non potest: quia nulla potentia est, quæ possit eam pellere extra medium mundi. Erit ergo locus angeli secundum extensionem virtutis suæ: sed in hoc differt locus angeli a loco rei quantæ: quia locus rei quantæ determinatus est, nec potest esse maior, vel minor, ꝙ̃ sit sua quantitas extensa: locus aũt angeli põt esse maior, vel minor: quia interdũ potest applicare totam virtutẽ, inrerdũ aũt partem virtutis, cũ sit agens non naturale, sed voluntarium: sicut nos interdum possumus vnam rem mouere toto conatu, interdum autem cum parte conatus. Non potest autem angelus maiorem locum tenere quàm sit sua virtus naturaliter determinata, potest tamen tenere minorem locũ: quia potest mouere, vel conseruare rem minorem, quàm sufficiat sua potentia naturalis. Et sic est: qa non est credẽdum, quod quãdo vnus angelus mouit Abacuc portans illũ ꝑ capillũ verticis de Iudæa in Babylonem, vt daret cibos Danieli, de quo Dani. 14. ca. & qñ angeli panem, & cibos ad manducandũ Christo ieiunanti detulerunt, & sic de alijs: cum quanto impetu & conatu mouet vnum cęlestem orbem, portauerint. Angelus ergo qui apparebat in rubo in flamma, solùm habebat locum in illo spatio rubi, & aeris ardentis: quia ibi operatio sua erat.

Maioris potentiæ est mouere terram, ꝙ̃ quodlibet cęlũ. Terra nõ potest moueri.

G

H

I

De loco angeli hæc dicta sufficiant. Et quia motus est ad locum, de motu angeli dicendum fuerat cõsequẽter: quia in eo multa satis subtilia sunt: sed ad præsens non dicam: quia non est propositi nostri rerum naturas propheticè inuestigare, sed sacræ scripturę breuiter, vt potuerimus expositioni intendere: etiam quia longus valde, ac cuilibet fastidiosus viderer: immo in hoc quod dictum est, puto aliquos delicatos valde fastidituros, & mordaciter tanquam prolixitatem inutilem argutu-ros. Sed videant quia hoc rationale fuit. Nam in sacra scriptura sæpissime de loco Dei, & angelorum commemoratur. Non fuit ergo superfluum illud semel pro tota scriptura explicare, vt quandocunque de loco Dei, aut angelorum agamus, ad hanc partem lectorem transmittamus.

K

An

An ignis in quo apparuit Angelus, vel Deus fuerit verus ignis, vel similitudo veri ignis.

Quæst. 3. SEd quia hic dicitur Angelum, siue Deum apparuisse in igne, de illo igne an verus, vel sola similitudo fuerit veri ignis non paruum dubium est.

Posset aliquis dicere, hunc non fuisse ignem: sed speciem ignis, sicut dicitur de igne, qui apparebat super castra filiorum Israel: quia per diem erat eis columna nubis, per noctem vero columna ignis, vt patet. inf. 13. c. & tamen ille non erat ignis, sed figura, vel apparentia ignis, vt patet Nume. ca. 9. vbi dicitur quod per diem erat nubes super castra, per noctem vero quasi species ignis.

Hoc autem nõ obstante videtur magis dicendũ ꝙ ille fuisset verus ignis: quia nusquam de eo reperitur ꝙ vocatus sit ignis similitudo, sed ignis. Sic ẽt vocatur Act. 7. c. Ignis flammæ rubi: maxime quia hoc pro miraculo accipitur a tota ecclesia, & omnibus doctoribus. Si autem non fuisset ignis verus, sed sola figura non fuisset miraculum: quia species ignis non potest comburere, cùm apparentia non sit forma actiua: Deo autem nõ erat difficilius causare ibi verum ignem, quàm similitudinem, licèt secundum se multum distet: quia arte maleficorum potuisset ibi ignis species causari, quę non combusisset: ignis autem verus, qui non combureret, nullo modo causari poterat. Et si dicatur ꝙ ita accipietur hic ignis pro similitudine, vel apparentia ignis, sicut in columna ignis apparente super castra, quæ non erat ignis, sed species ignis. Respondetur ꝙ non est simile: quia ibi non ponebatur ignis columna ad miraculum: sed solum ad lucendum, ideo non referebat an ignis verus esset, an similitudo ignis veri, scilicet lux ignea: quia æqualiter vtrunque luceret: in igne autem rubi demõstrabatur miraculum, ideo oportebat esse ignem verum.

Instantia soluitur.

Obiectio remouet. Sed adhuc dices, ꝙ non oportebat esse ignem verum: quia hoc fiebat ad apparentiam hominum tantum, ergo iudicarent existente ipso vero igne, sicut si esset similitudo ignis.

Respondetur ꝙ hoc non valet: quia opera Dei vera sunt, idest verum esse habẽt, sicut ab ipsa summa veritate & exemplari perfectissimo prodeunt. Cùm ergo Deus faceret hoc, vt videretur mirabile ad significationem futurorum: oportebat ꝙ vere mirabile esset, quod esse non posset, nisi ponatur esse uerus ignis.

Alia instãti tollitur. Sed adhuc argues, ꝙ eodẽ modo oporteret dici ꝙ columna ignis apparens super castra esset verus ignis, cum uideretur ignis, & esset a Deo factus. Respõdetur ꝙ omnia quæ facta sunt a Deo, uera sunt: & sic illa columna ignis uera columna erat nõ quidem ignis, sed lucis igneæ. Sicut enim ignis ueritatem habet correspondentem, ita lux ignea ueritatem habet: quia non apparenter est lux, sed uere est lux: sed non apparenter est similitudo ignea, sed uere est similitudo ignea, licèt non uere ignis: quia alia est ueritas ignis, & alia ueritas similitudinis ignis. Veritas autem rei, quæ non est ueritas propositionis, quam uocamus conformitatẽ signi cõplexi ad signatum secũdũ modũ loquendi philosophi in primo Perierme, scilicet ab eo ꝙ res est uel nõ est, oratio uera, uel falsa dicitur esse: sed ueritas cuiuslibet rei incomplexe, et simpliciter sumptę dicitur ueritas est ꝓprietas siue passio entis: quia cuilibet enti, in eo ꝙ ens est, ueritas correspondet. Nõ enim potest esse ens, quin sit uerum ens, & ista ueritas attenditur in duobus. Primo autem attenditur

Veritas rei

A in assimulatione ideati ad ideam, vel exemplati ad exemplar: est enim Deus idea vel exemplar omniũ rerũ: quia cum sit perfectissimus continens eminẽtem omnem gradũ perfectionis ad similitudinem aliquorũ graduum perfectionis existentis in eo, immo qui est ipsemet, qui species singulas rerũ produxit, licèt ista similitudo longe distans est, vt dissimilitudo magis quã similitudo esse videatur: vt patet extra de summa Trinit. c. damnamus: illę tamẽ res quæ deficiũt ab illa qualicunq; similitudine, res veræ non sunt, sic homo lapideus verus homo nõ est: quia similitudinẽ perfectionis specificę nõ habet, quã in Deo habet sua idea, & sic de singulis. Et quãtũ ad hoc ignis verus est, qui illã conformitatẽ ad illam ideã habet, & lux ignea vera est, quæ conformitatem habet, non ad ideam ignis, sed ad ideam lucis igneæ. Si autẽ respiciatur ista origo veritatis bene, scietur quæ res sit vere homo, vel vere ignis, & sic de alijs: nescietur tamen quãdo est vera simpliciter, quia quælibet res vera est, cũ ens est, & necesse est habere aliquã veritatẽ: tunc tamen nesciretur, vtrũ ille ignis, aut illa flãma ignea simpliciter vera essent: quia quodlibet eorũ veritatem habet in sua specie. Ideo datur secundus modus, scđm quem cognoscatur veritas rei simpliciter. s. conformitas ad finẽ: quia res proportionari debent scđm finem, ad quẽ sunt. Quia in artificialibus & in quibuscunq; præsupponitur finis, ipse ponit necessitatẽ his, quæ sunt ad finẽ, vt si aliquis vult facere domũ ad defensionẽ ab hostibus, finis imponit necessitatem, vt sit de materia forti, & non de stipulis aut frondibus. Si autẽ aliquis vellet habere equũ ad ambulandũ, et detur ei equus ligneus, vel ferreus, siue lapideus, ille nõ est verus simpliciter, licèt sit verus equus ligneus: quia nõ consonat fini, ad quẽ petitur. Sic ergo ad propositũ, licèt ignis sit verus ignis in sua specie & scđm suam ideã, & lux ignea in se vera sit, tamẽ similitudo veri ignis nõ est aliquid verũ simpliciter ad finẽ miraculi faciendi, sed ipse ignis: quia non est miraculũ, ꝙ similitudo ignea non cõburat arborem: nec valet si dicat; ꝙ tantũ homines iudicarent esse miraculũ dato ꝙ esset similitudo, quã ꝙ esset ignis: quoniam si esset similitudo ignis, non esset verũ miraculum, sed solũ apparens, qđ non est dicendũ: quia in hoc differunt miracula facta a Deo a miraculis factis a maleficis, vel dęmonibus: quia Dei miracula vera sunt, miracula aũt maleficorũ solũ sunt apparentia. Sic enim dicitur in vituperiũ Antichristi, ꝙ ipse apparebit scđm operationẽ satanę in signis, & prodigijs mendacibus, vt patet. 2. ad Thessa. 2. c. Nunc aũt erit hic duplex veritas, si ponatur ignis verus, qui fuit in rubo. Primo ponitur veritas in sua specie, quæ est conformitas ad suam ideam, vel exemplar: secũda veritas erit cõpletiua, quæ est conformitas ad finẽ: quia verus ignis cõpetit ad miraculũ, & non similitudo ignis. In colũna aũt ignis ponitur etiã duplex veritas dicendo eã esse lucem igneam, vel similitudinem ignis, & non ignem. Primo ponitur veritas suæ speciei: quia lux ignea specificam veritatem habet cum sit ens. Secundo ponitur ens secundum conformitatem ad finem: quia solum ponebatur ad lucendum, & nõ ad miraculũ, & sic manent vera opera Dei quantũ ad vtrumq;: sed in vno erat verus ignis, in alio nõ: quia non erant ad eundem finem. Conclusum ex superioribus aliqualiter videtur, non fuisse similitudinem ignis in rubo, sed verum ignem. *In flamma ignis.* Coagrue valde apparuit Deus in his duobus. s. in flamma, & in rubo, prouisurus infirmitati

attenditur in duob.

B

C

D

E

Iudæo-

Iudæorum,qui ad idolatriā valde proni erant. Et si vidissent aliquā similitudinem, in qua Deus apparuisset, illam sibi figurassent, & pro Deo coluissent. Ignis enim nec linealē, nec superficialem figuram fingendo recipit, minus aūt statuam habere potest: rubus aūt non potest statuificari, licet possit aliqualiter pingi. Tunc aūt statuis, & non picturis vtebantur: rubus aūt propter figurę suę varietatem, & partes in frondibus, aculeis, & fructibus statuificari nō posset, maxime ab illis qui adhuc in hac arte rudes erant, ideo in datione legis factū est; quia apparuit Deus in medio ignis, vt patet inf. 19. & Deuter. 4. & 5. ca ꝙ aūt appareret in igne, vt nulla imago vel effigies videretur, declarauit diligēter Moyses Deuter. 4. c. cū dixit: Locutus est dominus ad vos de medio ignis: vocem eius audistis, & formā penitus nō vidistis. Iterū eodē. c. de hoc loquēs magis declarat dicens: Custodite aīas vr̄as. s. a faciēdis imaginibus ad cultū: non vidistis aliquā similitudinem in die, qua locutus est vobiscum Deus in Oreb de medio ignis, ne forte decepti faciatis vobis sculptā similitudinem, aut imaginem masculi vel fęminæ similitudinem oīum iumentorum, quæ sunt super terrā. *De medio rubi.* Quare Deus dr̄ apparuisse in medio rubi, cum ignis ille totum rubum occuparet.

Deus quare dicitur apparuisse de medio rubi, cum ignis totum rubū occuparet.

Respondetur ꝙ vox angeli loquentis audiebatū in rubo. Et licet Deus diceretur esse in rubo vel angelus, quia ibi specialis fiebat operatio, tamē specialius erat angelus ibi, vbi loquebatur: quia aliquis dicitur esse vbi operat, & operatio certior magis manifestat. Locutio aūt magis manifestabat angelū, quā incensio rubi, & in particulari circūstantia sic & magis proprie ab ipso quā incensio. Et quia vox Dei, vel angeli non audiebatur a latere rubi, vel super rubum: sed quasi in medio rubi, & medio ignis formaretur, dicebatur angelus apparere in medio rubi, vel loqui de medio rubi: sic dicitur Deuter. 4. & 5. c. ꝙ Deus loquebatur de medio ignis: quia in illa magna mole, & spatio ignis erat medium, in quo videbatur formari vox illa, quæ perstrepebat.

Quomodo potuit esse ignis verus in rubo, & quòd non exureret: & quomodo causatus fuit.

Quæst. 4. SEd adhuc de isto igne quæretur, cū dictum fuerit, quòd erat verus, quomodo ibi erat.

In quo duo quæruntur.

Primo qūo ibi erat. & non comburebat: & quantum ad hoc manifestū est ꝙ miraculose fiebat solo Deo operante, & suspendente actionē naturæ a se creatę, sicut suspēdit actionē ignis, qñ tres pueri ambulabāt in igne bñdicentes Deū, vt patet Dan. 3. c.

Suspēsio, ne ignis rubum cōbureret, qualiter facta fuit.

Qualiter aūt fiat ista suspensio, satis patet modus: quia non fit hoc violentando naturā: sed desistendo ab influentia in illā, secundum quam ipsa poterat esse, & agere. Nā secundum phylosophorū omniū, & catholicorū doctrinam planum est, esse sub ordinationem causarū, secundum quas cuncta esse habent in fieri, & in facto esse. Quoniam sicut sol & homo generāt hominem, ita homo genitus habet esse & operari scd̄m virtutem decisam in semine ab homine generante, licèt ipse homo suppositaliter non conseruet, satis est ꝙ conseruet in virtute. Sol ēt conseruat nos in esse: quia per influentiā suam cuncta vegetātur. Et sic est de alijs corporibus cęlestibus, & omnibus causis subordinatis. Si ergo ista faciunt ad conseruationem, quāto magis cā prima? Sic enim dr̄ in prima propositione libri de Causis, ꝙ cā primaria plus influit in effectū quā

F causa secūdaria. Sicut ergo in generando aliquā rem Deus est cā prima, a qua omnes causæ virtutem influendi accipiunt: & ipsa causata magis de esse recipiunt: sicut videmus, ꝙ res naturales habent virtutem ad operandū aliquid vno tempore, qđ nō possunt operari alio tēpore ex sola diuersitate influentię corporū cęlestiū: scd̄m ꝙ aliqua arbor crescat influente sole super eā per calorem, & eadem naturaliter crescere desistat, si sol influere desinat calorem super illā: ita cū Deus magis influat in quamlibet rem, quā omnes causæ eius simul, ipso desinente ab influentia illa necesse est ipsam rem ab operatione desinere nulla violentia ei facta: sed solū subtracto ei illo, per qđ erat & operabatur. Et sic ignis

G ille cōburere non poterat, nō ꝙ Deus ei aliquid apponeret, per qđ impediret ab actione: sed ꝙ desistat ab aliquo, qđ ad agēdū Deus ei ministrabat. Et hoc modo omnis suspensio rei a sua operatione non fit per aliquod positiuum, sed per priuationem.

Sed tunc argues: si Deus desisteret a conseruatione illius ignis, cū Deus conseruet ignem in esse, & in operari, nō solū non operabitur cōburendo, sed ēt deficiet ab essendo, ergo non fit isto modo suspēsio ab actu. Rñdetur ꝙ res quælibet habet duas perfectiones. s. actum primū, & actum scd̄m. Actus primus est forma, vel essentia rei: actus scd̄s vel secunda perfectio est aliquid consurgens a forma. s. operatio. Et istæ duæ perfectiones non se habent æqua

Instantia respōdet.

Duplex rei perfectio seu duplex actus, scilicet prim⁹, & secundus.

H liter ad rem, cū esse sit ei immediatissimū tanquā idem existens cū ipsa essentia rei: agere autē, qđ est aliquid deriuatum a forma, est vt aliquid magis extraneū, de quibus diximus Gen. 2. c. in principio. Licet ergo conseruatio Dei, qua conseruat in qualibet re esse, & operari sit vna: tñ quia ipsum esse & operari in re sunt duo realiter distincta, vnū cōseruari pōt sine altero: licèt ī hoc sit quidā ordo: quia cū agere deriuetur ab esse, non pōt conseruari operatio rei sine essentia eius: esse aūt sine operatione satis pōt cōnseruari. Distinguere aūt vnam coseruationē ab alia quantū ad ipsam rem cōseruatā, a volūtate Dei depēdet. Angelus aūt nō poterat hoc mō suspēdere actionē ignis: qa non cōtinet naturā

I in virtute, cū non depēdeat ab eo tanq̄ a cā totali.

Secundum erat quomodo ille ignis ibi fuit, scilicet quomodo causatus fuit, vel unde uenit.

Aliquis forte diceret ꝙ angelus, qui stabat in rubo causauit illū ignem cōuertendo aerem in igne.

Ignis apparens de medio rubi quomodo causatus fuit.

Sed hoc non potest dici: quia angeli non possūt gignere formas substantiales: quia hoc pertinet ad cōtinentem naturā in virtute, cuiusmodi nō est angelus: licèt angeli, et quilibet hoīes possent cōuertere ignem in aerem, uel aerem in ignem applicādo actiuā passionibus. Qđ autem ignem conuertamus in aerē hoc patet qñ ignem extinguimus: quia nō pōt dici ꝙ ignis redeat in nihilum cū habeat materiā, & tñ ibi perdit forma, ergo oportet uel ꝙ ignis

K transeat ibi in aerē, uel ꝙ maneat materia prima sine forma, qđ secundum naturam non est possibile. Ex aere ēt ignem facere possemus, si sciremus tantū calefacere aerē, ut rediret ad subtilitatem igneā: subintraret enim tunc forma ignis, quēadmodum cū ignis turbo inflammat aerē sibi conuicinum, ut efficiatur flāma. Angeli aūt hoc facere faciliter possunt: quia isto modo malefici Pharaonis adiuuantibus dęmonibus sanguinem, & ranas fecerūt, & colubros. Poterat ergo isto modo fecisse angelus, qui de rubo loquebatur. Sed ꝙ ipse nō fecerat manifestat in hoc: qa ignis, quē ipse causaret, uel quilibet infra Deum necessario naturaliter existeret, cū per natu-

naturalia instrumenta actiua, & passiua consisteret: sed ignis naturaliter tantus non poterat infra suam spheram manere in materia tam rara, nisi haberet materiam grossam, vnde alimentaretur. Sicut apparet, siquis velit carbones ignitos magnam flammam emittentes totumq; aerem in circuitu in flammam vertentes tota flamma subito peribit: quia vnde sustentetur, non habet. Et hoc est quod dicit Boetius de consolatione lib. 3. prosa. xj. Ignis prorsus omnem refugit sectionem. Sed ille ignis mansit in rubo non accipiens materiam, vel fulcimentum nutritionis alicuius rei grossæ, ergo a solo Deo erat. Sed vtrum per creationem, vel aliàs sit, adhuc dubium est. Posset aliquis dicere quòd Deus illum ignem de cęlo adduxerit, scilicet de spera ignis, & posuit ibi. Sed hoc non multum conuenit: quia ignis ille cęlestis non lucet, iste aũt lucet: quia Moyses vidit eum. Nisi dicas ꝙ Deus condensauit eum reducendo in minorem extensionem: & tũc poterat lucere: sicut astra in cęlo lucent, & non orbes: quia astra sunt densiores partes sui orbis, vt ait phylosopus in primo de cęlo, & mundo. Sed quia oporteret ponere miracula plura isto modo, non est ista congrua positio. Primum est facere descendere ignem de sphera sua, quod est contra naturam suam. Secundum condensare ad tantam densitatem, vt luceret, & a nobis videretur. Tertium quia dato ꝙ ille ignis descenderet, non posset transire sine miraculo per interstitia frigidissima aeris, quin extingueretur: & quia pluralitas non est ponenda sine necessitate, vt patet octauo Topicorum; cum sit peccatum per plura facere, quod potest fieri per pauciora. Ponendum videtur ergo, quid Deus illum ignem creauerit, non quidem proprie creauerit: quia hoc fit non pręsupponendo materiam: sed produxerit subito conuertendo aerem propinquum illi rubo in ignem, & postea illum conseruando. *Et videbatur ꝙ rubus arderet & non combureretur.* Ardere est flammas emittere, comburi est consumi, vel deficere esse. Et sic rubus ardebat idest emittebat flammas cum ig circuitu eius esset ignis circunfusus occupans totam viriditatem: quia super folia, & corticem viridem erat ille ignis, tamen non deficiebat propter hoc viriditas rubi, nec deficiebat aliquod folium eius. Sed dicet aliquis ꝙ iste ignis non erat verus, cum dicatur hic ꝙ rubus ardere videbatur, & non comburebatur. Si autẽ verus ignis fuisset, non solum apparet ardere immo vere arderet. Respondetur ꝙ ardere est ex se flammas emittere, & tunc aliqua res ardet, cum de substantia sua flammas emittit, & tũc talis res cibus ignis est. Sed non erat sic in rubo: quoniam videbat Moyses: quia nõ emittebat ille de se flammas, sed Deus illum ignem verum circumposuit rubo, ita ꝙ sicut aer locare debebat rubum ambiendo, & circunscribẽdo immediate partes eius: ita ignis locabat rubum ambiendo cum cum omnibus partibus suis coniunctione immediatissima: ita ꝙ cuicunque videnti appareret, non ꝙ ignis esset circunfusus, sed ꝙ ipse rubus illum ex se emitteret, quod est ardere, tamen rubus non emittebat, nec erat cibus ignis. Et tamen quia Moysi sic videbatur, dicitur ꝙ videbatur ardere, non tamen vere ardebat; ideo nec ardebat nec conburebatur. Sed nec tollitur miraculũ propter hoc: quia licèt ignis ille verus erat, & applicitus imediate rubo, ꝙ non combureret miraculum erat, scilicet in suspẽdẽdo actionẽ ignis: quia nullus dęmon, vel angelus poterat hoc exequi cum nõ possit mutare naturam: sed specialiter, & varijs modis eam ministrare. Hoc ponebatur in signum liberationis Iudęorum, scilicet ꝙ sicut ignis ille verus circũdabat rubum, qui erat materia satis leuis, & cito combustilis, & non cõburebatur: ita ipsi existentes in igne

Ignis rubi an fuerit a deo creatus.

Ardere & comburi quomodo differunt.

Rubus an vere arderet, & ꝙ fuit figura liberationis iudęorum.

A laboris Aegypti non consumerentur, sed illęsi inde cito liberarentur: fuerunt autem illęsi ab illo igne, quia in tempore exitus de Aegypto omnes erãt sani, & fortes ad itinerandum, vt patet psalmo. 104. scilicet Lętata est Aegyptus in profectione eorum: quia timor incubuerat super eos, & eduxit illos cum auro & argento, & non erat in tribubus eorum infirmus. *Dixit ergo Moyses, vadam.* Idest proposuit ire. Nec ponitur hic dicere, idest verbo tenus proferre: quia Moyses cùm solus esset, nulli ista loquebatur: sed solum intra se concipiebat. Sed illa conceptio interior cùm sit formatiua verbi, quod gignitur, cum respectu dictionis patientię, & intra nos sit dictio, patientia, scilicet ipsa patientia, obiecti conceptio, vel potius ipsius verbi in-
B tranea enunciatio, quæ est dici suum, potest proprie dici verbum, & competit ei verbum esse, vel dici, sicut & in diuinis verbum est simili conceptione, & patientia dictione: idem enim qui filius ille verbum est: sed filius, vt gignitur, verbum autem vt a formante, vel concipiente dicitur, & in ipso pater dicens se ipsum, & omnia alia dicendo manifestat. *Vadam, & videbo.* Moyses stabat longe ab illo rubo, qui ardebat, ideo, vt melius iudicaret, quid esset, vel qualiter fieret, voluit appropinquare. *Et videbo.* Videbat hoc Moyses ex loco, in quo ante erat: sed quia aliquid mirabile erat, specialius causam rei iudicare voluit, & inspicere, & hoc nõ videbat a loco, ĩ quo erat: sed intellexit se posse videre propinquius accedendo. *Visionem hanc magnam.* Idest
C Rem istam magnã siue mirabilẽ, quam video. Et nempe mirabilis erat, vt quippe qui solo Deo operante supra naturam fieri posset, scilicet ignem verum, rei cõbustibili immediate applicatum nõ consumere rubũ. *Quare non comburatur rubus.* Putabat enim Moyses quòd accedendo ad rubum causam cognoscere posset, quare non combureretur rubus. Et hoc quia forte existimauit non esse ignem verum: sed apparentiam ignis. Et hoc poterat experiri apponendo alia ligna, vt videret si comburerentur, vel apponendo manum ad videndum, vtrũ aliquis calor ibi appareret. *Cernens autem Deus quòd pergeret ad videndum.* Deus a sęculo sciebat, & cernebat Moysen velle pergere ad videndum quando Moyses actualiter illud pergebat visurus, & fa-
D cit scriptura effigiem quandam tanquam Deus vel ille angelus staret in medio rubi, & videret oculis corporalibus quemadmodum homines, & tunc non videbat Deus, vel angelus velle pergere Moysen ad contẽplandum rubum, donec incepit pergere, & tunc mandauit ei ista, quæ sequuntur. *Vocauit eum de medio rubi.* Angelus ille vocauit Moysen non vt ad se veniret: sed vt ad ea, quę dicturus erat attenderet, scilicet ad mandatum de non accedendo propius. *De medio rubi.* Quia videbatur quòd illa vox, quæ formabatur procedebat de medio rubi in medio illius ignis, sicut dicitur Deutero. 4. & 5. cap. ꝙ in datione legis Deus loquebatur de medio ignis. *Moyses Moyses.* Duplex vocatio ponitur ad significandam attentionem, vt Moyses diligenter
E attendat, & vltra pergredi non audeat. *Qui respondit, adsum.* Idest, ecce domine paratus sũ, iube quod velis. *At ille.* Idest Deus vel angelus loquens de medio rubi. *Ne appropies.* Idest non accedas. *Huc.* Scilicet ad locum, in quo sum in rubo. Volebat enim Moyses magnam illam visionẽ contemplari, & in hoc erat aliqualiter irreuerens, volens accedere ad secreta Dei. Mandauit ergo ei Deus ne vltra accederet, idest ne præsumeret diuina secreta rimari: quia perscrutator maiestatis, opprimetur a gloria, vt patet Pro. 25. c. & in ps. 63. accedet hõ ad cor altũ, & exaltabitur Deus. Nullus. n. p̃sumat Dei iudicia, aut secreta scrutari: quia scrutãdo deficiet, & tradetur in reprobũ sensũ, cũ dicat scriptura, Altiora te ne q̃sieris, & maiora te ne perscrutatus fueris. Ecclesiast. c. 3. & de

Secreta dei rimari nullus debet.

licti sui penam non effugiet. Ideo Moyses nunc diuina voce correctus, postea in datione legis ad locum caligi nis, vbi Deus erat accedere non audebat, vt patet infra c. 24. *Solue calciamentum de pedibus tuis.* Idest auferas a pedibus sotulares. Iste fuit mos antiquorum non intrare loca sacra calciatis pedibus: & sic faciebant Iudęi post istam ammonitionē angelicam. Sarraceni etiam hodie generaliter hoc obseruant: quia non intrant phana sua, & delubra, nisi calceos ante fores reliquerint. Gentiles etiam istum modum tenuerunt. Nam vt patet infra Reg. c. 5. quādo apposita arca in tēplo Dagō repertus fuit Dagon in limine portę cōfractis brachijs, & pedibus: quia ex tunc fuit statutū, vt nullus intrās tēplum Dagon, siue de sacerdotibus, siue de laicis pedē ponat super limen templi Dagon, & ista maior reuerētia est: quia nec calciatis pedibus, nec cū calceis calcare audēt limen Dagon. *Locus in quo stas terra sancta est.* Terra in se sancta non est: sed sancta dicitur, quia ibi Deus apparuit, & postea legem dedit. Et sic illa terra quam benedicti pedes Iesu calcauerūt sācta dicitur, maxime quia illa caro mundissima nudis vestigijs terram tangebat. Et ait, Ego sum Deus patris tui. Non mentiebatur in hoc angelus: quia a Deo positus eius personam repręsentabat, & sic Deus dici volebat. *Deus Abraham, Deus Isaac, Deus Iacob.* Vocat se Deū istorum: quia isti eum vere, & toto animo coluerunt: vel quia istis beneficia specialia promisit. *Abscondit Moyses faciem suam.* Propter diuinam reuerentiam apparentem in rubo. *Non enim audebat respicere contra Deum.* Quia indignum se reputabat ista visione, ideo velauit faciem suā pallio, vt sicut antea nimis excesserat volēdo irreuerenter sacreta in diuina videre, ita nunc multum deprimeretur (ve)lando faciem suam.

Antiquorum mos fuit nō ingredi loca sacra calciatis pedibus.

Christus discalciatus incedebat.

Quæst. 5. Et istam reuerētiā sibi Deus teneri voluit in veteri testamento: quia adhuc ipsa vasa ministerij sanctuarij nolebat videri nuda a Leuitis Chaatitis: sed prius ea sacerdotes velabant: & velata Chaachibitis deportanda tradebant: quia aliàs Deus illos repente morituros pręducebat, vt patet Nume. 4. c. Etiam quando arca domini venit de terra Philistim in agrum Bethsames: Bethsamitę obtulerunt victimas. Et quia viderunt arcam, percussit dominus septuaginta mille viros de populo, & quinquaginta milia plebis, vt habetur. 1. Reg. 6. cap. In nouo testamento non est tam terribilis: quia corpus suum nobis ministrandum tradit, quantumcunq; indigni sacerdotes simus, & illud omnibus videndum sub illa effigie prabet specierum panis, & vini.

Cui ait Dominus: Vidi afflictionem populi mei in Ægypto, & clamorem eius audiui propter duritiā eorū, qui pręsunt operibus: & sciens dolorem eius descendi vt liberem eum de manibus Aegyptiorum, & educam de terra illa in terram bonā, & spaciosam: in terrā, quæ fluit lacte, & melle, ad loca Chananęi, & Hethęi, & Amorręi, & Pherezęi, & Heuęi, & Iebusęi. Clamor ergo filiorum Israel venit ad me, vidiq; afflictionē eorum, qua ab Aegyptijs opprimuntur. Sed veni & mittam te ad Pharaonem, vt educas populum meum filios Israel de Aegypto.

Infra q. 1. cap. teneamus.

Cui ait Dominus. Ille angelus, q loquebatur in rubo. *Vidi afflictionem populi mei in Aegypto.* Scilicet quo modo premantur duris operibus, & filij eorum occidantur, vel saltem aliquandiu occisi fuerint. Notandum est

F mirabiliter, ꝙ quando Moyses voluit irreuerenter se ingerere ad conspiciendum diuina secreta, ab angelo accedere vetitus est: cum autem stupuit, & velauit faciem suam indignum valde se existimans, angelus ei declarauit mysterium magnum de ardore rubi, & ꝙ nō cōbureretur, quia vt diximus signabat, ꝙ ille ignis tribulationis, quem Iudęi sustinuerant, & tunc sustinebant, non erat consumpturus eos, & deleturus vsq; ad fundamētum. Et hoc designat cum dicit se vidisse afflictionem, & denunciat. Qui de suo igenio multū præsumentes omnia se posse cognoscere existimant, nihil ad Deum referentes, qui finxit cor, & tribuit intellectum, interdum a Deo deijciuntur, & euanescūt in cogitationibus. Putātes enim se sapiētes stulti valde

Confidentes ꝓprio ingenio a Deo deijciunt, & e contrario.

G fiunt: quia tradit eos Deus in reprobum sensum malitia eorum exigente, vt patet ad Rom. 1. cap. Illi autem qui intellectui suo nihil cōfidentens omnia quæcūq; intelligūt, Dei munere se intelligere iudicant, eiq̄ pro illo gratias īpendūt, sēper se in suis oculis paruos existimātes nulliusq; eorū quæ recipiunt dignos arbitrātes, ad magna secreta Dei attollūtur cōtēplāda. Et talium intellectus magnus, & certus est, pro quibus Christus gratias agit patri Matthęus 11. cap. dicens. Quoniā ipse abscōdit hęc secreta a sapientibus, scilicet qui in oculis suis sapientes videbantur: & reuelauit ea paruulis. *Et clamorem eorum audiui.* Scilicet compatiens eis ad liberandū eos. Clamabant enim, quia premebantur valde operibus duris, vt patet præcedenti cap. *Propter duritiam eorum, qui præsunt operibus.*

H Pręposíti operum affligebant Hebręos valde, imponentes tam dura, & magna opera, quæ nullus posset facere. Et quando nō finiebant, flagellabant eos, vel alias cedebant. Sic patet infra 5. cap. quando flagellati sunt præpositi: qui erant de generatione Iudęorum. *Et sciens dolorem eius.* Quia valde durus, est: & eum tolerare non potest. *Descendi, vt liberarem eum de manibus Aegyptiorum.* Deus autem qui vbique est, nec locum dimittere aliquod, nec nouiter acquirere pot. st ideo nec ascendere, vel huc atq; illuc diuertere aut flecti pōt: sed condescēdit scriptura modo intelligendi nostro maxime pro simplicibus: quia sacra scriptura ideo Spiritu Sancto dictante condita est, vt a nobis legatur & intelligatur. Cum er-

I go modus nostri intelligendi non extendat se vltra corpora, vel per modos, & a penditia corporum, quicquid illud fuerit, quod contempletur si sacra scriptura vellet exprimere, quæ Deus facit per modum, quem ipse facit, aut ineffabilia essent, aut nobis nullo modo intelligibilia. Et sic frustra scripta eēnt. Oportuit ergo sacram scripturam modum tenere corporeum in assignationibus Dei, vt quod saltem sub tenebra, & metaphora intelligere valeamus: quoniā ipsa diuina secundum claram veritatem hic concipi non valent. Et hoc est quod ait Philosophus 2. Meta. sicut se habet oculus noctuæ ad lumen solis, sic habet intellectus noster ad ea, quæ sunt notissima in natura. Notissima autem in natura vocat Deum, & alias substantias separa-

K tas, quę quia multum de entitate habent multum cognoscibiles sunt. Cum enim sit ratio intelligendi, & ipsum obiectum intellectus: modicum tamen nos cognoscimus, aut nihil per modum, per quem sunt ex defectu potentiæ cognitiuę: sicut solem magis quam terram de se esse visibilem ipsa natura nullo mōstrante demonstrat, noctua tamen terram videt, lumen autem solis intueri non valet: quia potentiam visiuam debilem habet ex teneritudine organi. Dans ergo scriptura nobis modum intelligendi planum, & naturæ nostræ conformem statuit Deum, vt quendam magnum regem in cœlo altissimo reuerendo solio sublimatum, & in illo audisse voces Hebræorum ascendentes de terra: & iustam causam attendens nunc de-

scendis-

scendisse ad terras, vt vindictam reddat, & liberet de manu tribulantium. *Et educerem de terra illa.* Quia licèt Deus in terra Aegypti potuisset Hebræos liberare deprimendo Aegyptios seruituti Hebræorum, non tamen sic fecit: quia promiserat prioribus eorum se daturum aliam terram meliorem Aegypto. *In terram bonam, & spatiosam.* Terram bonam vocat, scilicet meliorem Aegypto: quia Aegyptus dura, & odiosa videretur Hebræis, cum ibi mala multa tolerarent. *Spatiosam.* Idest in qua possent dilatari. Dicit hoc, quia in terra Aegypti data fuit eis quædam pars Terræ Gessen, quæ valde parua erat tantę multiplicationi Hebræorum, quanta tunc erant, quoniam indiguissent dimidia terra Aegypti, aut amplius. Erat autem alia causa quare Aegyptus non esset terra spatiosa: quia licèt magnam terrã contineat, cum non pluat ibi, aut fiant rores, & aliæ impressiones, quibus fruges, & arbores nutriantur: sed inundationibus Nili, aut deductionibus laboriosis aquarum in alijs fluminibus terra colatur: non poterit esse ibi habitatio, nisi in parte illa, quę fluuijs contermina est, aut ex altera parte maris rubri versus meridiem in planioribus locis Aegypti: quia illa sufficienter Nilaicis inundationibus irrigantur. Quamobrem necesse est magnam partem Aegypti inhabitatam relinqui, scilicet eam, quæ montuosa est, & ista vocatur desertum magnum inter Aegyptum & Arabiam: & in alijs partibus. *Quæ fluit lacte, & melle.* In hoc declaratur bonitas Terræ Chanaam, ad quam volebat introducere eos super terram Aegypti, scilicet in vbertate. Etiam in spatiositate, quia in terra promissionis vbique poterat fieri habitatio tam in montibus, quam in vallibus, vel campestribus, cùm aquam de cœlo expectet, quæ indifferenter campos, & montes irrigat: & non ducitur aqua ad irrigandum iacto semine in modum hortorum, vt patet Deutero. 11. c. Et non est intelligendum, quòd ista terra fluat lacte, & melle: quia hoc in nulla terra est: sed dicitur ad notandam abundantiam rerum delectabiliũ ad vescendum, vel dicitur abundare lacte, quia est terra ad pascua opportuna. Dicitur abundare melle: quia est terra montuosa abundans floribus, & lignis, ex quibus apes mella conficiunt. *Ad loca Chananæi, & Hethæi.* Hic nominantur istę gentes, quas expulsurus erat Deus de Terra Chanaam ad introitum filiorum Israel: & cum debeant esse septem gentes, solũ sex nominantur hic: quia subticentur Gergessæi, qui fere vbique tacentur, cum sit memoria de alijs, nisi Gen. 15. & Deuter. 7. ca. Quare autem taceãtur Iudei dicunt causam esse: quia libẽter cessit de terra ante ingressum filiorum Israel, nec eis restitit, sicut alij populi per bellum. Sed non videtur hoc verum esse: quia infra in Deuteronomio designatur, quomodo cum omnibus istis septem gentibus bella gesturi erant, & magis patet actuum 13. c. in recitatione Beati Pauli, vbi dicitur, quod Deus expulit septem populos, vt eos collocaret in Terra Chanaan, scilicet Israelitas. Sed de septẽ populis vnus erat Gergessæus. Sed videntur subticeri: quia fortè iste populus minor atque debilior alijs populis erat: aut quia alicui de cœteris commixtus erat, ita vt pene nomen perdidisset. Isti omnes septem populi erant de stirpe Chanaam nepotis Noè, quem maledixit ipse, vt patet Gen. 9. cap. licèt vocatur vnus de istis specialiter Chananęus, & aliquando omnes generaliter Chananæi. Quare autem vnus vocetur specialiter Chananæus, cum omnes æqualiter descendant de stirpe Chanaan, causa reddita fuit Gen. 10. cap.

Quare autem Deus promittat eis dare hic septem populos, cum Gen. 15. c. promiserit dare decem gentes dubium est. Ad quod respondetur, quòd ali trẽs gentes datæ fuerunt alijs, qui aliquo modo pertinebant ad semen Abrahæ, in quo facta fuit promissio; scilicet vna gens Moabitis filijs Loth consobrinis Abrahæ, alia gens Amonitis filijs Loth: tertia fuit tradita Idumęis nepotibus Abrahę per Esaù, septem autem relictę sunt Iacob, & posteris eius tãquam in quo benedictio principaliter impleri debebat. Quomodo autem ista fuerint latius declarauimus Gen. 15. cap. *Clamor ergo filiorum Israel venit ad me.* Ista dictio, ergo, non ponit hic, vt coniunctio illatiua, siue nota consequentiæ: sed ponitur, vt cõiunctio inceptiua, & idem est de ista dictione igitur: quia in multis narrationibus ponitur in principio, cum nihil precessit, quod est contra naturam nostræ cõsequentiæ. *Clamor filiorum Israel.* Hic fit repetitio superioris. Erat autem iste clamor de paruulorum extinctione in aquis, & de dura in operibus afflictione. *Et vidi afflictionem eorum, qua ab Aegyptijs opprimuntur.* Idest valde premuntur, vel suppeditantur in impositione tantorum operum. *Sed veni, & mittam te.* Moyses erat distans ab Angelo, qui loquebatur in rubo de medio ignis, quia mandatum fuerat ei, nè appropinquaret. Et quia Deus volebat confortare Moysen, quem ad tam ardua negotia missurus erat dando de se bonam spem, & demonstrando aliqualem familiaritatem, vt sic libentius exequeretur. Familiaritas autem demonstratũr faciendo eũ venire apud se, sicut inter homines illi, qui habent maiorem dominorum familiaritatem, apud eos magis appropinquant. Istam familiaritatem postea tenuit Moyses semper cum Deo: quia loquebatur ei ore ad os, sicut homo loqui solet ad amicum suum, vt patet infra 33. cap. *Et mittam te ad Pharaonem.* Renunciaturum ei verba mea, & facturum coram illo, & seruis eius signa mea, & portenta, quæ ego dabo in manu tua. *Vt educas populum meum de Aegypto.* Idest istam renuntiationem verborum meorum facies, vt permittat te educere populum meum de Aegypto. Vel aliter. Ego mitto te ad duo. Primò te constituo nuncium verborum meorum ad Pharaonem. Secundò te constituo ducem filiorum Israel, vt dirigas eos, & educas de Aegypto.

Dixitq; Moyses ad Deũ: Quis sum ego, vt vadam ad Pharaonem, & educam filios Israel de Aegypto? Qui dixit ei: Ego ero tecum, & hoc habebis signum, ꝙ miserim te, cum eduxeris populum meum de Aegypto, immolabis Deo super montem istum. Ait Moyses ad Deum: Ecce ego vadam ad filios Israel, & dicam eis: Deus patrum vestrorum misit me ad vos. Si dixerint mihi; quod est nomen eius? quid dicam eis? Dixit dominus ad Moysen: Ego sum, qui sum. Ait: Sic dices filijs Israel: Qui est, misit me ad vos. Dixitq; iterum Deus ad Moysen: Hęc dices filijs Israel: Dominus Deus patrum vestrorũ, Deus Abraham, & Deus Isaac, & Deus Iacob, misit me ad vos: hoc nomen mihi est in æternũ, & hoc memoriale meũ in generatione, & generationẽ. Vade, & congrega seniores Israel, & dices ad eos: Dominus Deus patrũ vestrorum apparuit mihi, Deus Abraham, & Deus Isaac, & Deus Iacob dicens: Visitans

Marginalia: Terra spatiosa quare dicatur. — Quare hic non nominãtur Gergessæi. — Quæst. 6. Quare hic Deus promittat 7 gentes. — dæis dare septẽ populos Ge. autem decem. — Dirrachiũ conditur. Calcis Cuboęę insulæ ciuitas, quę Nigropons dicitur conditur.

visitaui vos, & vidi omnia, quæ acciderunt vobis in Ægypto: & dixi vt educam vos de afflictione Ægypti in terram Chananæi, & Hethæi, & Amorræi, & Pherezæi, & Heuçi, & Iebusæi: ad terram fluentẽ lacte, & melle: & audient vocem tuam: ingredierisque tu, & seniores Israel ad regem Ægypti, & dices ad eum: Dominus Deus Hebræorum vocauit nos: ibimus viam trium dierum in solitudinem, vt immolemus domino Deo nostro. Sed ego scio quòd non dimittet vos rex Ægypti vt eatis, nisi per manum validam, extendamque manum meam, & percutiam Ægyptum in cunctis mirabilibus meis, quæ facturus sum in medio eorum. Post hoc dimittet vos. Daboque gratiam populo huic coram Ægyptijs. Et cum egrediemini, non exibitis vacui, sed postulabit mulier à vicina sua, & ab hospita sua vasa argentea, & aurea, ac vestes, ponetisque eas super filios, & filias vestras, & spoliabitis Ægyptum.

Infra 8.

Infra 11. & infra 12. 37. dist. ca. legimus. 14. q. 5. ca. scriptum. Item c. dixit dominus, ue diuoti. cap. Gaudem⁹.

Dixitque Moyses. Hic ponitur tertium, scilicet instructio circa agenda, quia istud negotium magnum erat, & indigens magna prudentia, & instructione ad exequendum illud. *Dixitque Moyses ad Deum.* Idest ad Angelum, qui loquebatur ei excusando se ne mitteret eum, *Quis ego sum, vt vadam ad Pharaonem.* Quasi dicat. Domine istud negotium valde magnum est. Ego autem valde paruus, nec ad particulam huius negotij sufficiens. *Et educam Israel de Aegypto.* Quasi dicat. Quodlibet istorum est ita magnum, quòd indigebat valde magno viro. Quomodo ergo domine committis mihi omnium virorum inexpertissimo. *Qui dixit. Ego ero tecum.* In hoc cõsensit Deus cum Moyse, quòd nec ipse nec aliquis hominum sufficiens erat per se ad faciendum ista, nisi Deus dirigeret eum: ideo dixit. *Ero tecum.* Idest licèt tu non sis ex te sufficiens, ego te iuuabo. *Hoc habebis signum, quòd miserim te.* Verbum Dei ita certum est, quòd non oportet, vt det aliquam signi, vel probationis certitudinem. Sed quia adhuc populus Hebraicus erat imperfectus, & Deus volebat eos mouere ad magna, dabat eis quædam signa, vt crederent: quia simplici verbo sciebat non esse credituros. Dat ergo hic signum Moysi, vt credat se certissime à Deo missum, scilicet. *Cum eduxeris populum meum de Aegypto, immolabis super montem istum.* Idest in hoc cognosces, quòd ego misi te, quia cum exiueris de Aegypto cum populo meo, ego faciam te venire per locum istum, & immolare super mõtem istum. Et nunc ego prędico hoc tibi antequam fiat, vt quando factum fuerit, non possis dubitare te missum esse à Deo.

An istud signum datum de immolatione super montem, cum sit posterius ipsa re potuerit esse signum futuri: & vtrum sit signum prænosticatiuum, vel rememoratiuum, aut demonstratiuum: & an ex isto textu possit argui contra Iudæos, quòd auctoritas Isaiæ: Ecce virgo concipiet: intelligatur de Messia, & Beata Virgine.

Quæst. 7. Et in hoc arguitur communiter contra intentionẽ Hebræorum super illud Isaię 7. vbi Deus prædixit Acham, quòd esset liberandus à duobus regibus, scilicet rege Syrię, & rege Israel coniurantibus contra re-

F gem Iudę, & ad hoc dedit ei signum de Messia nascituro, quæ natiuitas fuit post illam liberationem per plures quam sexcentos annos, dicens: Propter hoc dabit dominus ipse vobis signum, ecce virgo concipiet, & pariet filium, & vocabitur nomen eius Emmanuel. Iudæi autem nolunt hoc signum intelligi de Messia nascituro, sed de quodam alio euentu propinquo ante liberationem Acham ab illis regibus, de quo Deo dante ibi magis dicetur. Et arguunt quia signum est aliquod argumentum faciens venire in cognitionem alicuius rei. Id autem p quod aliud cognoscitur prius est illo, sicut via ad terminum: futurum autem cum posterius sit, non potest reducere in cognitionem prçteriti: ideo signũ conuenienter dicitur esse ante rem, quæ notificatur, & non post rem. Sed ad hanc responsionem suam satis repugnat ista litera, quę dat signum de futuro, scilicet quòd signum cognoscendi, quòd Deus misisset eum ad Pharaonem, scilicet quòd postquam ipsi exirent de Aegypto euntes in terram Chanaam venirent per montem illum, & sacrificarent in eo. Constat tamen quòd missio ad Pharaonem, & liberatio de Aegypto longe priora erant quàm sacrificare super montem illum. Et quando dicitur quòd signum nunquam datur de futuro, sed semper datur ante ipsam rem, vt sic cognoscamus rem: non est conuenienter dictum: quia quædam sunt signa ante ipsam rem, & vocantur prænostica, quia rem antequam sit elucidant euenturam. Quædam sunt signa demon-

Signum quid sit.

G (marginal letter beside "quæ notificatur")

H stratiua, quia rem in præsenti demonstrant esse, sicut pendulus tabernæ vini signum est, & vexillum præcedens signum regis, aut militis ibi venientis est. Quoddam est signum rememoratiuum, & pertinet ad prçterita, quando per aliquod signum reducimur in memoriam rerum gestarum, sicut Crux est signum Passionis Christi, non signum futurę Passionis, quia vt ait Paulus Apostolus, Christus resurgens à mortuis iam non moritur, & mors illi vltra non dominabitur, sed est signum reducens nos in memoriam passionis eius præteritę. Et sic istud signum quod hic ponitur, potest esse signum rememoratiuum, licèt non sit prenosticum, aut demonstratiuum. Sed adhuc melius dici potest, quòd non solum sit signum rememoratiuum, sed etiam sit manifestatissimum: hoc modo,

Diuersa signa. s. de futuro de pñsenti, & de præterito.

I scilicet quandocunque aliqua res fit, & nescitur vnde proueniat, potest cognosci per aliquod signum à posteriori. Vt si aliquis diceret; si tale vel tale mane eueniet: scias quòd id quod hodie tibi euenit, fuit ex tali, vel tali causa. In proposito enim nunc quando Deus mittebat Moysen ad Pharaonem, si Moyses dubitaret, vtrum Deus esset, qui eum mitteret, vel non poterat hoc cognosci per ea, quæ futura erant, sed nunc prædicerentur; ideo Deus congruenter eum certificabat dicens, si forte nunc dubitas tu Moyses, quòd ego sum Deus, qui mitto te: ego dico tibi, ꝙ in exitu de Aegypto immolabitis mihi super montem istum. Et qñ immolaueritis super montẽ istum, cognosces

K certissime, ꝙ ego te miserim, idest ꝙ Deus misit te. Et sic non mandabat, ꝙ qñ exirent de Aegypto immolarent super montẽ istum, sed futurum eis ṗdicebat. s. ꝙ sic eueniret, ꝙ in exitu de Aegypto ibi immolarẽt. Et talia signa dabat Christus discipulis suis dicens: Hæc dico vobis anteꝗ fiant, vt cum factum fuerit credatis. Volebat. n. certitudinẽ verbi eius apperire non ante ipsam rem factã, sed postꝗ fieret. Hæc autem satis bene dicta sunt: sed non multũ militant cõtra Iudęos si ipsi respondere sciant, quãtum ad signũ datum de Messia nascituro p Isaiam, de quo infra dicam. Sed adhuc põt poni, ꝙ non sit hoc signũ reprçsentãs aliqđ pteritũ, sed futurũ prĩcipaliter: qa duo mãdabat hic Deus Moysi, s. vt nũciaret verba sua Pharaoni; secundũ vt educeret,

& liberaret filios Israel. Quantum ad primum non potest esse signũ de futuro, quia prius fuit nunciatio verborum Dei facta Pharaoni per Moysen, q̃ immolatio super montem Sinai. Quantum ad secundum, s. liberationem de Aegypto, etiã alicui videbitur, ꝙ prius fuit quam immolatio super montem illum: qm̃ liberatio de Aegypto fuit in eductiõe filiorũ Israel de terminis Terrę Aegypti, & præcipue in mari rubro, vbi submersis Aegyptijs cũ rege suo, & toto exercitu, & tota ptãte curruum, & equorum Aegypti, quę conuenerat ad ꝑsequendum Hebręos, vt patet infra 12. cap. Hebręi nõ timuerũt vltra Aegyptios, quasi nullus maneret in Aegypto, q eos ꝑsequi posset. Et dato ꝙ manerent aliqui, nullus auderet persequi illos territi tanta suorũ à Deo immissa ac facta clade. Sed ista oĩa fuerunt anteq̃ venirent, & sacrificarent in mõtem Sinai, ergo etiam illud signum fuit post liberationem de Aegypto. Ad hoc respondetur, ꝙ liberatio Israel de Aegypto non attenditur in solo exitu de Aegypto, vel transitu maris rubri: quia quid erat, vel proderat liberatio de Aegypto, si reliquisset Deus cadere Israelitas in manus Amalechitarum, de quo infra 17. Quid etiam illud proderat, si liberando illos de illo periculo, ꝑmisisset eos fame, aut siti mori, aut hostilib⁹ vulneribus cadere, aut serpentũ venenatis morsibus interire, quę oĩa erãt in deserto: nihil inquam esset: qa melius esset eis mori in Aegypto sup ollas carniũ, vt ipsi murmurabant, & patet Num. 11. c. q̃ prędictis incõmodis in deserto miserabilem vitã terminare. Et hoc est qđ clamabat Moyses ad dominũ, vt patet infra cap. 32. s. Nè quęso dicant Aegyptij, callide eduxit eos, vt interficeret ĩ mõtib⁹, & deleret de terra. Etiam Nume. 14. c. Non poterat introducere populũ in terra pro qua iurauerat, idcirco occidit eos in solitudine. Dicendum ergo quòd liberatio Israelitarum de Aegypto dependebat ex fine omnium aduersitatum, & introductione in terrã, pro qua Deus eis iurauerat. Hoc autem nõ erat consumandum vsq; post mortem Moysi, cum introducerentur in Terrã Chanaã. Et tũc verũ est, quòd istud signũ p̃cedebat illam liberationẽ. Hęc autem bene posita, & fulta sũt, sed adhuc videtur melius mihi dicendum, & conformius intentioni, & punctuationi literę: ꝙ istud signum datum est p̃cedẽs ad ista duo, s. ad missionem ad Pharaonẽ, & ad liberationem de Aegypto: sed non est signum istud, qđ seq̃t de immolatione super montem Sinai: sed signum est illud qđ p̃cessit. s. visio ardentis rubi. Et non debet punctuari litera, vt nos legimus nũc, vt legat̃ totũ sub vno contextu. s. *Hoc habebis signum, quòd miserim te; cum eduxeris populum meum de Aegypto, immolabis Deo super montem istum.* Quia si totum hoc claudatur sub vno versu, erit sensus supradictus. Et talem punctuationem non facit litera nostra, nec litera Hebraica: sed illud primũ ponit sub vno versu. s. *Hoc habebis signum, quòd miserim te.* Et tũc ly. hoc. refertur ad superiora. s. ꝙ ardor in rubo, & sine cõbustione erit signum, ꝙ Deus mittit te ad denunciandum ista Pharaoni, & ad educẽdum Israelitas de Aegypto. Et satis conueniens signum hoc erat: qm̃ nullus talia facere poterat, nisi Deus q nunq̃ mẽtitur. Sicut enim si ille Angelus, q loquebatur in rubo, suscitasset aliquem mortuum ad demonstrãdum se dicere hoc ex parte Dei, vel dicere hoc vt Deus, credendum sibi esset: ita si nunc faciebat rubum ardere, & non cõburi, qđ ad solum Deum pertinet, sibi credendum est. Et est sensus. S. tu dubitas quòd ego qui mitto te, sim De⁹: poteris hoc cognoscere per istud signũ, qđ vides de rubo ardente, & non consumpto. Quod aũt seqtur, ad alium sensum pertinet, & tam in litera nostra, q̃ in Hebręa sub alio versu locat̃. *Cum eduxeris populum meum de Aegypto, immolabis Deo super montem istum.* Hoc non ponitur per modum signi prenuntiati, sed per modũ

Determinatio quę.

Alia respõsio, & melior.

De his dixit latius Auctor in libro sup Ecce virgo concipiet.

A imperij mandando, quòd qa Moyses iam certificatus erat de missione sua, & de eductione de Aegypto, qñ transiret ad Terram Chanaam per montem istum, vt immolaret Deo. Et isto modo exponendo faciliter respondere possunt Iudęi ad argumentum, quod supra fiebat ad probandum signum datum de natiuitate Messiæ dicentes, quòd hic nõ ponitur signum factum post ipsam rem cuius est signum, sed ante ipsam, vt patet in expositione. Ideo probatio quæ inducebatur de hoc non valet. Sed adhuc non stante ista probatione manet alia fortior probatio ex ipso textu Isaię 8. cap. s. Dixit dominus ad me. Voca nomen eius accelera spolia detrahe, festina prædare, quia antequam puer sciat inuocare patrem, aut matrem suam, auferetur fortitudo Damasci, & spolia Samarię coram rege Assyriorũ. B Illud signum est, quod præmittebatur in cap. præcedenti. 7. eiusdem Isaiæ, scilicet propter hoc dabit dominus ipse vobis signum. Ecce virgo concipiet, & pariet filium. Ergo nulla alia probatione apparente ex ipso textu Isaię manifestè concluditur, signum dari ibi de futuro: quia ille puer, quem concipere virgo debebat in signum post destructionem Samarię, & Damasci nasciturus, & locuturus erat. Superior expositio valde consonat literę: sed indifferenter ipsa, vel superiores teneri possũt. Doctores aut nostri communiter aliam superiorem sequuntur. Sed data quacunque illarum, oportet dare quomodo Israelitę sacrificauerũt super montem Sinai: siue litera illa de immolatione C legatur per modum enunciationis de futuro, aut per modum mandati. Et dicendum quòd Israelitę multotiens immolauerunt super montem Sinai. Primò in cõfirmatione legis datę, vt patet infra 24. c. quando Moyses fecit occidi. 12. vitulos, & sanguinem fudit partim super altare, & super librum legis, & partim super populum, quia sic fedus componi debebat, vt patet ad Hebr. 9. c. Deinde immolauerunt sępius in consecratione Aaron, & filiorum eius, & in dedicatione tabernaculi, & post aliquot diebus, s. per duos menses, & vltra obtulerũt victimas in monte Sinai. Patet quia erectio, & dedicatio tabernaculi fuit facta in principio anni secundi exitus de Aegypto, s. mense primo die prima mensis, vt patet infra 40. cap. & tunc fuerunt sacer- D dotes consecrati: sed arca Domini, & totus Israel non mouit castra de monte Sinai, vsque ad annum secundum, mense secundo eiusdem, & die 20. eiusdem mẽsis, vt patet Nume. 10. c. *Ecce ego vadam.* Quia Deus dixerat Moysi. Ego ero tecum, idest adiuuabo te, quasi confidens in benignitate, & ptãte Dei, noluit se amplius excusare, sed promptum se exhibui, dicens. *Ecce ego vadam.* Scilicet iuxta mandatum tuum. *Ad filios Israel.* Non dixit se Moyses iturum ad Pharaonem, licèt Deus dixisset, quòd volebat eum mittere ad Pharaonem, sed solum ad filios Israel: quia vidit se non eẽ eloquentem ad proponendum coram rege, ideo postea aliqualiter repugnauit Deo mittenti, vt patet 4. c. cum dixit; Non sum eloquens ab heri, & nudiustertius. E *Deus patrum vestrorum misit me ad vos.* Scilicet ad annunciandum liberationem vestrã de seruitute Aegyptiorum. *Si dixerint mihi, quod est nomen eius? quid dicam eis?* Sciebat Moyses, quòd Hebręi non cito credunt, nisi signa aut experimenta viderint, vt patet primę ad Corint. primo, vbi dicitur. Iudęi signa quęrunt, Gręci autem sapientiam. Ideo volebat certificari in aliquo, saltem in nomine Dei, nè dicerent Hebręi, Moysen fuisse stulte locutum. Et quia Deus cognoscebat conditionem Hebręorum, dedit signa, quę faceret Moyses coram eis, quando ista diceret, scilicet conuersionem virgę in colubrum: & mutationem coloris manus leprosę, vt patet infra quarto capitulo, & hęc fecit coram eis, vt patet in fine eiusdem capituli.

Signi natiuitatis Messię probatio ex illo: Ecce virgo concipiet.

Israelitæ quomodo sacrificauerunt super montem Sinai.

Dominū esse summum ī entibus vnde accipiat̄ Deus est q est, quia a seipso, & nō ab alio est, & omnia alia ab ipso sunt. Aeternitas & immutabilitas Dei.

Dixit dominus ad Moysen: Ego sum, qui sum. Per hoc vocatur Deus esse summum in entibus. *Ego sum qui sum.* Idest ego sum, qui vere sum, vel cui proprie esse conuenit. Vere enim sum quia id quòd sum ex me sum, & nō ab aliqua alia natura, vel essentia esse recepi. Aliæ autem res non sunt, quæ sunt, quia suū esse non ex se, sed ex Deo habent. Ideo quod sunt non sunt, quia id quod sunt, non ex se sunt, sed ab alio, idest a Deo sunt. Et hoc dicit Isaias 41.c. Ecce vos estis ex nihilo, & opus vestrū ex eo, quod non est. Etiam notatur in hoc æternitas Dei, & immutabilitas in essendo. Deus enim est quod est: quia id quod est perditurus nunquam est. Cęterę autem non sunt, quę sunt, quia id quod sunt, aut perditura sunt, aut de se perdere patent, nisi ipse, qui esse dedit illud gubernet. Et istum modum loquendi sequitur Philosopus in 6. Ethicorum, ubi incorruptibilia, & ęterna, de quibus est sapientia, uocat per se entia, & uere entia: cetera autem, quæ mutabilia sunt, non proprie esse habent. De isto esse Dei infra 6.c. quando aget de magno Dei nomine Adonay magis dicetur. Secundum Andream ista litera debet legi quasi irrisoriæ, idest quòd Deus irrideat illam interrogationem tanquā superfluam, quia cum ipse sit Deus Abraham, & Isaac, & Iacob, & tam familiaris eis fuerit non indigeret nomine ad cognoscendum eum. Ideo dicitur. *Ego sum qui sum.* Idest ego sum qui sum Deus vester: nec indigetis alio nomine ad cognoscendum me. Et tunc tantum valet dicere: ego sum qui sum, sicut ego sum ego. Et iste modus visitatus est in locutiōibus vulgaribus: quia quando aliquis paterfamilias, vel domesticus alicuius domus clamat ad fores, vt sibi aditus cōcedatur, & quispiam ab intra querit: quis ad nostra ostia clamat? respondet qui ad fores manet, ego, non manifestans nomen suum, quasi per seipsum ex familiaritate notum. Sic nec etiam indiget Deus nomine: quia nomen imponitur ad denotandum differentiam, & faciendam discretionem inter indiuidua similia cùm autem Deus vnus sit, vt patet Deuteron. 6.cap. scilicet: Audi Israel, Deus tuus vnus est, non indiget nomine, quia non sunt plures pares essentiæ diuinæ, vel plures pares dij, licèt sint plura diuina supposita: quod longe aliud est. *Sic dices filiis Israel.* Si quærant nomen meum. *Qui est misit me ad uos.* Idest ille qui esse suum ex se habet & non ex alio, misit me ad vos.

Quæst, 8.

In Deo multa perfectio denotat̄ cum dicitur, q̄ est.

Multa perfectio denotatur, cū dicitur qui est. Nam inter omnes formas perfectissima, & simplicissima est esse: quia in qualibet alia forma includitur. In hoc enim qđ est esse oīpotentē includit esse & in hoc qđ est esse sapientē, bonū, ęternū, infinitū, immēsum, immortalē &c. Dicēdo ergo simpl'r Deus est qui est attribuit ei esse sine aliqua limitatione aut restrictione eē, qđ includit eminenter oīum pfectionē. Et hoc est in Deo, cui oīs perfectio reperta in quocūq; genere attribuit, nō vt reperitur in illo genere, sed eminentius, tāquā in exēplari perfectissimo, in quo res pfectius, & verius sunt, q̄ in se ipsis, vel in suo genere. Istud ergo nomen cōuenit propriissime Deo, nec est inter alia noīa eius aliud, qđ maiorē designet perfectionē, licèt sub quodam vniuersitatis, & eminentię inuolucro. Et hoc dicitur infra, hoc est nomeñ mihi, hoc est memoriale in ęternum. *Hæc dices filijs Israel.* Ista est annūciatio, quā mandauit Deus fieri Israelitis. *Dominus Deus patrum vestrorum.* Idest quem ab antiquo coluerūt patres vestri. *Deus Abraham, Deus Isaac.* Alios patres habuerunt Hebræi, qui fuerunt cultores veri Dei, vt Noe, & Sem, de Noe patet Gen. 8.c. & 6. de Sem apparet Gen. 14.c. Vbi vocatur sacerdos Dei altissimi, tamē Deus non denominat se hic deum istorum: quia populus eius specialiter electus incepit in Abrahā, cui factę sunt repromissiones, & semini eius, vt patet ad Galā. 3. c. Et omnes

Deus spāliter se appellat Deū Abraham Isaac, & Iacob. & nō aliorum p̄cedentiū patrum.

F descendentes per lineam Abrahæ directè ad Isaac, & Iacob pertinebant ad populum Dei. Quod non fuit in linea descendenti a Noe per Sem, vsque ad Abraham. *Misit me ad uos.* Ideo recipere debetis me. Et facere vel recipere quæ annuncio tanquam ipse mandaret per se ipsum. *Hoc est nomen mihi in ęternum.* Scilicet Deus Abraham, & Deus Isaac. Et hoc verum est quia vsque in hodiernum diem vocatur Deus Abraham et cetera, vt patet in exorcizādis paruulis in baptismo in orationibus, quibus ecclesia vtitur. Vel pōt hoc referri ad superiora, scilicet. *Qui est misit me ad vos. Et hoc est nomen Dei in ęternum.* Quia semper ei hoc nomen propriissime conuenit. *In generatione, & generatione.* Idest in ęternum, scilicet q̄ istud nomen durat mihi in vna generatione, deinde mortua illa in alia generatione, & sic vsq; in ęternum. Vel manet in generatione, & generatione, quia nunc vna generatio vocat me isto nomine, deinde sequens generatio appellabit me eodem nomine, & sic in æternum. *Vade, & congrega seniores Israel.* Ista verba Dei licèt ad totum populum dirigerentur, non poterant toti populo renunciari, quia tanta multitudo cōgregari non posset, & dato q̄ congregaretur, audire non posset. Satis ergo erat vocari aliquos de eis, qui postea cęteris referrēt: & isti sunt seniores Israel. Nō vocantur seniores illi, qui maioris ętatis erant in toto populo, quia sicut magna iuuētus, vel pueritia prudentię inexpers est cū fiat prudētia secundū tēpus multū, q̄ in iuuenibus nō est, vt patet. 6. Ethicorum: ita senes valde

In iuuenibus, & in antiquissimis nō potest esse prudētia.

H ad prudentiam apti non sunt, quia propter frigiditatē distemperatam cerebri indisponuntur ad opera intellectus organa Phantastica, & logistica, & existimatiuę, a quibus dependebat fundamentaliter opus prudentiæ, quod reducitur ad particulare cognitum non qui propriorum, idest non per sensum de proprijs obiectis, vt per visū, aut auditū, siue alios: sed qualiter sentimus in Mathematicis extremū trigonū, idest per quē sentimus particularia artiū Mathematicarū, vt triāgulum, aut pentagonū particularem, q̄m isti per intellectum cognoscibiles nō sunt, sed per sensū, qui est imaginatiua. Sic ad particularia prudentiæ pertinet extimatiua, quę est sensus particularis. Vocantur autē hic seniores, homines magnę auctoritatis in populo, qui

I in omnibus causis tāquam sapientiores consuluntur Isti senes congregati fuerunt: quia totum populum in virtute continebant: nec enim oportebat ad concilium vocare totam rusticam concionem: quia isti aut nihil loquuntur, aut cęteros rectè iudicantes quadā rusticana pertinacia impediunt. Satis ergo erat q̄ isti homines magnæ auctoritatis vocarentur, & postea isti cęteris dicta, & cōcordata referrēt. *Visitās visitaui vos.* Isto modo loquendi vtitur, quia sic dixerat supra Gen. 50. ca. Ioseph, visitabit vos Deus post mortem meam, & ascendere vos faciet de terra hac. Non intelligas visitare, idest liberare, quia nondum liberauit eos Deus, sed liberare volebat. Visitare aliquē est venire ad videndū eum, vt patet ex modo vulgari. Sic enim Deus licèt oīa

Quid est aliquē visitare.

K semper, & vbique videat, quia omnia abscōdita, & nō abscondita, sunt nuda ante oculos eius, vt patet ad Hebræ. 4.c. tñ q̄n aliquē in miseria videt, & nō eripit eū, videre nō dicit. Q̄n autē ad adiuuandū festinat, tūc dicitur visitare. Cū ergo Deus hactenus Hebręos intollerabiles angustias tollerantes, & sub duris oneribus gementes conspiceret, & non liberaret sæpe vocatus, nec audire nec videre dicebatur. Nūc autem quia eos oculo pietatis aspiciēs liberare voluit, eos visitare dicitur: sic enim supra dixerat ipse: Vidi afflictionem eorum, & descendi, vt liberarem eos. *Et omnia quæ acciderunt vobis in Aegypto vidi.* Quia nil est quod Deum lateat, sed hactenus adiuuare, & eripere dissimulaui. *Et dixi, vt educam vos.* Idest proposui, vt vos educam.

Dei

Deus omnia præterita, præsentia, & futura simul disponit.

Dei autem propositum non ex tempore est, quia nũc Deus nihil proponit, quod ab æterno propositum nõ habuerit, cum propter infinitatem suam, & omnifariam perfectionem nihil ei allici, aut deperire potest. In suo tamẽ æterno simplicique intuitu omnia simul punctarieque disponens legibus fati certis temporibus executioni acommodat, vt ait Boetius de Consolat.lib.4.prosa.6. Ista ergo varietas dispositionis, & cõpletionis rerum non est in ipso creatore disponente, sed in ipsis rebus ex illo immutabili principio mutabilitatis suæ legem trahentibus. Non prius ergo Deus in suo consilio mundum facere disposuit, quam liberare Hebræos de Aegypto, vel malos in die iudicij vniuersaliter condemnare, & sic de cœteris, cum in Deo adintra omnia vnius totaliter ac simpliciter sint, in eo dem autem totaliter nulla temporis, aut æternitatis prioritas, aut præcessio, vel posterioritas siue successio est. Res autem mutabiles, quæ fatalibus legibus explicantur, inter se istam temporum distantiam, alteritatemque recipiunt. Deus ergo ab æterno nõ pro æterno Hebræos de manu Aegyptiorũ liberare disposuit: ipsi autem pro tunc liberati sunt. *Vt educam vos de afflictione Aegypti*. Qua iniuste affligimini. *In terram Chananæi*. Iam expositum est. *Et audient vocem tuam*. Idest libenter recipient verba tua, & credẽt illis. Hoc enim clare sciebat Deus. Quod autem Hebræi libenter audirent vocem Moysi causa erat, quia eis maximam lętitiam annunciabat: quòd autem verbis eius fidem accommodarent libenter, & sine magna inquisitione causa fuit, quia multi de viris sapiẽtibus in populo, & considerantes promissiones factas patribus suis sciebant quomodo Deus dixerat Abrahæ, vt patet Gen. 15. cap. quòd semen eius futurum esset peregrinum quadragintis annis in terram non suam, & in quarta generatione redirent in terram Chanaam. Computantes ergo generationes, & annos, reperiebant tunc compleri, ideo expectabant auxilium eis à Deo illo tẽpore futurum. Quamobrem denuncianti Moysi ista sine magnis assertionibus ante signa facta plures eorũ crediderunt, licèt postea ad confirmationem, vt Deus mandauerat, signa coram eis fecit, vt patet infra quarto capitulo. *Ingredierisque*. Consolatur Deus Moysen dando ei societatem, quia magnus timor, & horror erat ei soli coram rege intrare, & ista proponere. *Ingredierisque tu, & seniores Israel*. Non legitur quòd postea intrauerint cum eo seniores Israel ante Pharaonem, nec unquam intrauerunt. Et hoc fuit, quia quando Deus ista dicebat, volebat, vel demonstrabat, se velle, quòd Moyses, vt principalis proponeret: & quòd seniores Israel irent cum eo ad honorandum eum, & sic maior audientia daretur ei coram rege. Etiam vt illi ratum habeãt pro se quod Moyses ex parte Dei ad eorum vtilitatem proponebat. Sed quia Moyses dicit se esse impeditioris linguæ ad proponẽdum ista, vt patet infra 4. ca. Deus dedit ei Aaron, vt loqueretur pro eo, & sic Aaron erat vt principalis in proponẽdo, & Moyses faciebat signa maiora: ideo tunc non oportebat ire seniores Israel cum Moyse: quia ipse ibat cũ Aaron. *Dominus Deus Hebræorum vocauit nos*. Cui obedire tenemur, quia Deus est, & quia dominus est. *Ibimus viam trium dierum per solitudinem*. Idest vt eamus viã trium dierum per solitudinem: quasi dicat: Ipse mandauit nobis, vt eamus per desertum tribus diebus, & sacrificemus ei. Vel potest introduci ista litera, quod sit hic sensus decurtatus, sicut consueuit sępe fieri in litera Hebraica. Et erit ista responsio replicatiua Moysi ad responsionem primam Pharaonis. Nam posset esse quod Deus videns qualiter responsurus esset Pharao, instrueret Moysen de responsione replicatiua. Nã dicente Moyse, quod Deus eorum vocauerat eos, vt

A sacrificarent ei in deserto: responderet Pharao: sacrificate Deo vestro in terra hac: tunc non contentus Moyses responderet: non sic, sed ibimus viam trium dierum in solitudinem. Et licèt Pharao in principio aliter responderit, vt patet infra 8.cap. intentio autem huius est, quia Deus volebat educere Israelitas de Aegypto, & volebat vt permitteret eos Pharao exire. Et quia sciebat quòd non permitteret, & Deus erat factũrus in eo terribilia prodigia, noluit, vt peteret Moyses primo eductionem simpliciter totius populi Israelitici de Aegypto, vt irent ad alias terras, quia hoc satis graue erat Pharaoni, cum perderet magnam partem redituum suorum: ideo si non consentiret non videbatur mirandum, & postea si Deus propter hoc cum

Quare Deus voluit, quòd Moyses peteret à Pharaone, ꝙ permitteret populum Israel exire Aegyptum ꝑ viam triũ dierum, & non plurium, vel pauciorũ.

B puniret, & seruos suos, non viderentur punitiones valde iustę. Petiuit ergo modicum, vt quia concessurus non erat Pharao, & Deus puniturus erat eum, punitio valde iusta videretur. Nõ petiuerunt, quòd permitteret eos sacrificare Deo suo in terra illa, vel ad mediam dietam, vel ad vnam, quia hoc permitteret Pharao, vt ipse dixit, & patet infra 8. cap. Sed ad hoc Moyses poterat respondere, quod ibi respondit, scilicet quòd nõ poterant in terra illa immolare Deo abominationes Aegyptiorum. Si autem vellent sacrificare de animalibus, quæ Aegyptij colunt coram ipsis, lapidibus eos obruerent, vt habetur infra 8.cap. non petiuerunt etiã licentiam 6. vel 7. vel plurium dierum, quia tunc perspicuum esset, quòd ipsi recedere vellent totaliter de

C terra illa: quoniam ipsis petentibus tres dies dixit Pharao: Cui dubium est, quòd pessime cogitetis. Non fiet sic, sed ite tantum viri, & maneant paruuli, & vxores, vt patet infra 10. cap. *Per solitudinem*. Terra Gessen est in finibus Aegypti versus confinia maris rubri contra Madian, & est ibi solitudo magna, per quam petebant Iudei, vt permitterentur ire ad immolandum. *Sed ego scio, quòd non dimittet vos rex Aegypti*. Scilicet libenter, Deus enim omnia immobiliter cognoscens sciebat rerum contingentes, liberosque euentus. Et quoniam ipse considerabat cor regis Aegypti durum valde, satis cognoscebat, ꝙ nollet dimittere Hebræos ad mandatum Dei, sed nec in hoc imponebat ei aliquã necessitatem dimittendi, vel non dimittẽdi, vt declarauimus.

D Gen. 50. cap. *Nisi per manum validam*. Idest nisi quando senserit super se magnam potentiam meam in grauitate pęnarum illatarum. Vocatur autem potentia magna Dei manus valida: qa sicut nos per manum fortẽ, vel brachium durum fortiter operamur: sic Deus per suam magnam potentiam operatur, quantum vult. *Extendam manum meã, & percutiam Aegyptũ*. Metaphora est, quasi Deus sit vir pugnator, habens ante pugnam manum collectam, & deinde extẽdat eam ad fortiter pugnandũ, & sic dicitur infra 15. ca. in cantico Moysi. Dominus quasi vir pugnator. *In cunctis mirabilibus meis*. Idest ad faciendũ omnia miracula mea: non est intelligendum in omnibus miraculis simpliciter, quia Deus non fecit omnia miracula sua in Aegypto, cùm Deus

Causa quare Hebrei cito crediderũt Moysi eorum liberationem prædicenti.

Dei potentia vocatur man⁹.

E infinita possit facere. Infinitum autem nunq̃ est factũ: quia tunc infinitũ aliqñ esset finitum, ꝙ includit contradictionem: ideo litera subiunxit. *Quæ facturus sum in medio eorum*. Quasi dicat: Non in omnibus simpliciter, sed in illis solis, q̃ facturus sum in medio illorum, idest inter illos. Et est sensus, in cunctis mirabilibus punitionibus, quas ego faciam in Aegypto, q̃ mirabiles erũt, quia naturaliter fieri non possunt. Extendam manum meã, idest fortiter, vel dure puniam, quasi manus mea sit extenta ad dure percutiendum. *Post hæc*. Idest factis omnibus punitionibus meis. *Dimittet vos*. Non gratis, sed violenter. Ipse tamen vos ad festinanter exeundum incitabit, vt patet infra 12. cap. *Daboque gratiam populo huic coram Aegyptijs*,

Quæst. 9. Gratia dupliciter accipitur.

Gratia significat duo: vno modo gratia est libera affectio, vel amor, siue tributio, siue meritis eius, cui fit sola benignitate amantis, vel tribuentis. Et isto modo communiter loquimur de gratia. Sic autem accipiendo, gratia erat in Aegyptijs, quia ipsi libenter mutuabant Hebræis omnia, quæ petebant. Alio modo accipitur gratia pro quadã qualitate reperta in aliqua parte, secundum quam placet alteri. Et isto modo gratia erat in Hebræis. Et sic loquitur hic scriptura: tãtam enim gratiam imposuerat Deus Hebræis, scilicet tribuendo eis quandam qualitatem, secundum quã ita placebant Aegyptijs, ꝙ si omnia, quæ habebant petiuissent libenter tunc concessissent. *Et cum egrediemini.* Recedentes totaliter à terra Aegypti animo nunquã redeundi. *Non exibitis vacui.* Scilicet portantes solum res vestras, sed etiam portabitis res Aegyptiorum. Vacuos enim exire dicit: si solum cũ rebus suis egrederentur: quia eis plura iure debebantur, quam tunc actualiter possiderent. *Sed postulabit mulier à vicina sua.* Sicut viri afficiuntur in conuersatione sua ad alios viros: ita mulieres afficiuntur ad alias mulieres. Et cum Hebræi habitarent inter Aegyptios: licèt ab eis, scilicet à præpositis operum, & rege dure affligerentur, habebant tamen de alijs amicos, & Hebrææ habebant Aegyptias amicas à quibus petebant. Solum mandatur hic, quòd mulieres petant: de viris autem subticetur: sed infra 11. cap. mandatur ꝙ vir petat ab amico suo, & fœmina ab amica sua. Quando autem ista petitio facta fuerit: dicitur infra 12. cap. scilicet antequam recederent. *Et ab hospita.* Hebræi erant multiplicati valde in Aegypto. Et quia modica terra eis data fuerat ad habitandum, non capiebantur in ea: & cogebãtur multi illorum cum vxoribus suis habitare in domibus Aegyptiorum: & tunc ipsæ Aegyptiæ dominæ domus vocabantur hospitæ, à quibus petere debebãt. *Vasa aurea, & argentea, & vestes.* Ista petebant Hebræi ad honorandum solemnitatem sacrificij sui quasi immediate venturi essent. *Ponetisque super filios, & super filias vestras.* Vt ipsi portent: quasi dicat. Vestra iumenta, & asinos onerabitis rebus vestris: illa autem, quæ ab Aegyptijs receperitis, portabitis super filios, ac filias vestras. *Et spoliabitis Aegyptum.* Idest tolletis multas diuitias Aegypti, non de tota Aegypto, sed de illa terra, in qua morabantur cum Aegyptijs.

An Iudæi furtum commiserint, vel peccauerint auferendo bona Aegyptiorum.

Quæst 10. Opinio Iudæorum.

Sed circa hoc dubium est vtrum Iudæi furtum cõmiserint, vel aliquid in hoc peccauerint. Dicunt aliqui Iudæi, ꝙ nõn peccauerunt, quia mulieres Aegyptiæ proprio motu, sine aliqua instantia Iudæorum donauerunt eis vestes, & vasa præciosa. Sed hoc falsum est, quia in litera dicitur. *Postulabit mulier ab amica sua.* Idem ponitur infra 11. Sed postulabit vir ab amico suo, & mulier à vicina sua: & infra 12. cap. vbi hoc factum fuisse narratur, dicitur ꝙ petierunt ab Aegyptijs vasa aurea, & argentea, & vestem plurimam.

Alia opinio.

Aliqui autem dicunt, quòd licèt Iudæi petiuerint ab Aegyptijs, ipsi Aegyptij non commodata, sed donata omnia ista concesserunt. Et tunc non erat peccatum donata tollere: quia per donationem transfertur proprietas à donatore in donatarium, idest in illum, cui donatur.

Differẽtia inter donatum, & commodatum.

Et tunc non est differentia vtrũ aliquis tollat res, quas iuste emit, aut quæ ei donatæ sunt. Sed hoc falsum est, quia infra 12. cap. dicitur. Dedit autem Deus gratiam populo coram Aegyptijs, vt commodarent eis. Commodare autem, & donare multum differunt: quia in commodato non transit dominium in commodatarium, idest in illum, cui commodatur: in donatione autem sic. Item, quia in re donata furtum cõmittere non potest donatarius, idest is cui donatur; F in commodatione autem commodatarius furtum committere potest, si commodata fuerit ei res ad certum vsum, & ipse fuerit vsus ad alterum, vt si commodatus fuit alicui equus vsque ad certum locum, vltra eundo furtum cõmittit. Item, quia dicitur hic; Et spoliabitis Aegyptum, & infra 12. cap. dicitur: Et spoliauerunt Aegyptum. Nullus autem alium spoliat, cùm donata tollit, sed quando commodata, aut non commodata aliqua fraude, vel violentia surripiat, vel auferat.

Responsio auctoris. Furtum quid sit.

Dicendum ergo ꝙ Hebræi acceperunt rem alienam, & commiserunt furtum materialiter, quia furtum consistit in contrectatione rei alienæ inuito domino animo lucrandi facta: quæ omnia hic reperiuntur saltem materialiter: quia Hebræi tulere illa, quæ G Aegyptij vt sua possidebant, pro quibus etiã poterant aduersus Iudæos agere actione furti. Hoc autem fuit inuitis dominis: quia Aegyptij tradiderunt istas res cõmodatas ad certum locum, & tempus. Cum autem Hebræi reduxerũt ea ad alia loca, & maiori tempore, fecerunt cõtra voluntatem Aegyptiorum. Etiam fuit hoc animo lucrandi: quia non faciebant Hebræi causa illudendi Aegyptios, sed vt ista pro se reciperent.

Opinio quorundã ex nostris.

Quidam ergo de nostris respondent, quòd Hebræi verissime furtum commiserunt, cũ reperiantur ibi omnes conditiones furti, tamen non peccauerunt, quia Deus hoc mãdauit. Diuinum autem mandatum omnem prorsus culpam excusat, & id quod secundum se damnabile valde erat, diuino mãdato licitum satis efH ficitur. Sic dicunt esse de fornicatione, quæ est contra præcepta decalogi secundæ tabulæ, tamen mandato Dei Oseæ fornicatus est, & nõ peccauit, vt patet Oseæ primo cap. Idem dicunt de homicidio, quod eodem modo est contra ꝑcepta secundæ tabulæ, tamen Deus mandauit Abrahæ, quòd immolaret filiũ suum Isaac, & non peccabat in hoc, immo valde laudatur à Deo, quia voluit eum immolare, vt patet Gen. 22. cap.

Reprobatur opinio supra posita.

Sed iste modus loquendi valde inconueniens est, & falsũ, scilicet quòd Deus faceret quòd aliquid, quod erat vere furtum, nõ esset vere peccatum, quia hoc videtur implicare contradictionẽ. Nam licèt Deus de potentia absoluta; quemlibet male agentem, & in malo finientem possit ad vitam æternam adducere: de potẽI tia tamen ordinata hoc repugnat, quia sic stabili Dei iuditio fundatum est, vt bene agẽtes æternam vitam, mali autẽ gehennam in perpetuum assequantur. Contra hanc autem legem Deus nunquam agit nec facturus est. Cum ergo hac lege sancitum sit fornicationẽ malum esse, & furtum, includit contradictionem, ꝙ Deus fecerit aliquando id, quod est vere, & proprie furtum esse bonũ, vel non esse culpabile, cum sit contra Dei ordinatam potẽtiam, qua Deus semper vtitur. Etiam id quod dicitur, scilicet ꝙ Hebræi vere furtum commiserint falsum est: quia diffinitio facti non competit isti actioni Hebræorum. Nam furtum est contrectatio rei alienæ: Hebræi autem non contrectabant rẽ alienam, sed rem suam: quia sicut per donationem ꝓK prietas rei donatæ transit ad donatarium, idest ad illũ, cui aliquid donatur, ita quòd in illo non potest ipse donatarius committere furtum, vel rapinam siue fraudem: ita fuit in ista acceptione Hebræorum. Nam sicut si ipsi Aegyptij libere donauissent Hebræis res, quas tulerunt, clarũ esset nullo modo commisisse furtum, ita cum proprietas omniũ rerum verius sit apud Deum, quam apud aliquem hominem, vt patet psalmo 23. scilicet: Domini est terra & plenitudo eius: & ipsi homines non sunt domini, sed procuratores rerũ: ipse Deus poterit res quascunque, quę nunc apud vnũ hominem manent, alteri donare: cũ illæ res sint Dei, & non eius, qui possidet. Hebræis autem sic factum est; quia Deus mandauit eis accipere res, quæ tunc ab

Proprietas rerum verius est apud Deũ, quã apud quemcunque hominem.

Aegyptijs vel iniuste possidebantur, vel iniuste detinebantur: ergo nihil peccauerunt, nec furtum commiserunt res Aegyptiorum auferẽdo, quia illas à Deo donatas receperunt. Quando autem obijcitur applicando cęteras particulas diffinitionis, scilicet inuito domino: & animo lucrandi facta: falsè applicatur, quia fundatur ista applicatio ex supposito, scilicet ꝙ res alienas contrectauerint, qui non rem alienam sed suam contrectat, domino inuito contrectare non potest, quia ipsemet dominus est. Etiam animo lucrandi non fit, quia lucrum est ad res, quæ nondum in nostrum titulum deuenerunt, quæ autem nostræ sunt, eas lucrari non possumus. Et quando inducunt similitudinem de fornicatione, quia fornicatio vera peccatum aliquando non est, vt patet in Osea, quia Deus ei fornicari mandauit. Dicitur sicut antea ꝙ falsum est, & includit contradictionẽ, fornicationem veram esse, & peccatum non esse. Hic autem dicendum est non fuisse fornicationem. Licèt in hoc duplex est modus dicendi. Nam beatus Thomas de Aquino in prima secundę dicit, ꝙ licet fornicatio secundum se mala sit, tamen quãdo Deus mandat acedere ad aliquam feminam, & quęcunque illa sit, facit ꝙ ille accessus sit licitus, sicut matrimonialis. Cum ergo mandauit Oseæ accipere vxorem fornicariam, siue mandasset acedere suę vxori, siue alienæ, ex mandato illo fiebat, ꝙ ille actus non sit fornicatio: & consequenter quod non sit peccatum. Sed hoc non multum teneo, quia textus ipse Osee primo capitulo videtur dicere oppositum: cum ait accipe vxorem fornicariam. Mandabat ergo Deus ꝙ illam mulierem, ad quam accederet in vxorem acciperet, quia non dixit accipe feminam fornicariam: sed accipe vxorem fornicariam: vxor autem nomen coniugij dicit. Cum vxore autem sua nemo fornicari potest qualitercunque cum ea se habeat. Licèt quidam dicat quòd ardens amator vxoris in propria vxore adulter est. Et non valet si dicas, quòd accipitur hic vxor pro muliere, vel femina, quoniam sicut hic ponitur vxor, quod est nomen significatiuum coniugij, & non sexus, ita ponitur in Hebræo: quando ergo dicitur Oseę accipe vxorem fornicariam, non est sensus, quod Deus ei mandet fornicari, sed quod mandet ei accipere in vxorem illam, que fuit fornicaria. Licèt in hoc quibusdam videatur dubium, vtrum fuerit fornicaria cum dijs falsis vero deo relicto: aut fornicaria coniungens se multis viris. De his autem magis dictum fuit in prologo, qui est epistola hieronymi ad Paulinum cap. 7. Ad aliud quando inducit simile de immolatione, quam volebat facere Abraham de filio suo Isaac, non est verum, quòd ex illa imolatione esset homicidium, quia Abraham nõ ex causa sua, sed solo mandato Dei volebat occidere Isaac. Et tũc stat quòd Abraham non ageret contra legem, quia non occidebat innocentem. Nam esse innocentem est, vel malum non egisse, vel malum non habere. Quod stat dupliciter, aut quantum ad Deum, aut quantum ad homines. Quia autem aliquis sit innocens coram hominibus, bene stat, quia multi sunt qui nulla mala, aut nocumenta alijs hominibus intulerunt. Esse autem innocentem quãtum ad Deum, in nullo reperitur, quia omnes nocentes sunt ei vel peccato mortali, vel veniali, vel originali, vel saltẽ pęna peccati originalis. Nam & ipse Christus, qui peccatum nullum egit, aut contraxit, subiectus erat necessitati moriendi, vt ait Apostolus ad Hebræ 8. cap. quia statutum est vnumquemque hominem semel mori. Et per illam legem Christus moriturus erat: & hoc ex preuaricatione primi parentis. Cum ergo Isaac nocens esset coram Deo, quantum ad peccata venialia saltem & originale, vel etiam de mortalibus, si qua fuerunt taceatur: quantum ad ista debitor erat mortis quãtum ad Deum, & poterat eam repetere ab eo, quandocunque vellet, & vbicunque, & per quamcumque personam. Abraham ergo volendo immolare Isaac, volebat immolare nocentem Deo, & qualiter oportebat, scilicet mandato illius, qui mandare poterat, scilicet Dei: ergo homicida vocandus non erat in hoc, sed executor iustitiæ. Alij autem respondent conuenientius, scilicet ꝙ vere furtum semper peccatum mortale est, & quod Deus nunquam dispensat quòd vere furtum, aut vere homicidium non sit malum: sed solum interpretatur, scilicet in tali casu accipere rem que ab alio possidetur non esse furtum, & accedere ad fęminam non coniunctam sibi matrimoniali fędere non esse fornicationem. Et iste est modus dispensandi in legibus humanis, & ecclesiasticis: quoniam summus pontifex condens canonem, non dicit quòd aliquis concedens ordinem, vel beneficium esse symoniacum, vel non esse symoniacum. Etiam nunquam dicit quòd incidere voluntarie in excommunicationem per communicationem excommunicatorum non sit peccatum, vel quod sit bonum, sed interpretatur in tali, vel tali casu communicando excommunicato non incurrere excommunicationem. Et isti non dicunt quòd Hebræi vere furtum commiserint, sed quòd actio eorum fuit talis, qualis est actus furandi: sed Deus interpretatus fuit non esse illam actionem furtum dando eis potestatem accipiendi illa bona, quæ Aegyptij tunc possidebant, & hoc fuit mutando dominia rerum ab Aegyptijs in Hebręos: quod satis facile Deus agit, cum omnia Dei sint, vt supra dictum est. Alio modo potest dici adhuc magis excusando Hebręos, quòd dato quod Deus mãdauisset eis accipere ista ab Aegyptiis; potuissent ipsi facere hoc iure suo: quia Aegyptij abstulerũt multa bona Iudęorum per exactiones extortas, & irrationales pensiones impositas: maxime quia cùm liberi essent, cogebant eos laborare in multis laboribus, in quibus nihil eis soluebant. Erant ergo Aegyptij debitores pro omnibus his Hebręis. Insuper quia filios eorum in flumine merserant, quod poterat redigi in pęnam pecuniariam. Et quia nullus debet accipere debitum sibi ab altero sua auctoritate, vel rem suam inuentam apud alterum recipere violenter, non poterant Hebręi rapere violenter ista ab Aegyptijs, nisi prius ab eis coram iudice petijssent: & quia non erat idem iudex Iudęis, & Aegyptijs, non poterant Hebręi cum Aegyptijs iudicio contendere. Etiam quia dato quod Hebręi vellent contendere coram iudicibus Aegyptiorum, tamen ipsi non libenter audiuissent, aut contra eos Hebręos iudicassent, eos durius affligentes. Habẽtes ergo Hebręi iudices Aegyptiorum suspectos, non obligabantur coram ipsis ventilare suã actionem: sed magis requirentes Aegyptios, vt redderent eis res suas, si nollent, poterant indicere bellum, & repetere damna, & iniurias per iustum bellum: quousq; sufficienter satisfactum sibi esse putarent. Et isto modo vna gens, vel vnum regnum quando damna, aut iniurias ab alia gẽte recipit: si gens inferens damna admonita non vult damna, aut iniurias resarcire; bellum iustum indicit, & agit, in quo iuste potest facere prædas vsquequo damna, & iniurias illatas resarcitas esse putent, & expensas belli sufficienter acquisitas, more litigantium corã iudicibus, in quibus foventi causam iniquam expensę soluendę imponũtur. Possunt etiam cędes strages & facere, vel in vindictã iniurię, vel in resistentes eis tanquam in eis, qui obstant executioni iustitiæ, cùm iustum bellum iustitiæ quædam executio est. Hebręi autem non poterant Aegyptijs indicere bellum, quia pauciores eis erant, & pene inermes, atque omnibus bellicis subsidijs destituti. Poterant ergo quo-

Marginalia: Oseę accipiẽdo fornicariam non fecit fornicationem. — Opi. tho. 12. q. 94. ar. 5. Impugnatio. — Dupliciter itelligitur aliquem esse innocentem. — Secunda responsio aliorum. — Tertia respõsio melior & est auctoris — Propria auctoritate nulli licet accipere violenter debitum ab alio.

Iustū bellum est iustitię executio.

quocūq; alio modo propria auctoritate res suas apud Aegyptios detentas, aut labores suos iuste inuadere, & accipere, siue hoc clandestine, siuè publice exerceatur. Sed forte dicet aliquis, quòd licèt Iudæi possent iuste surripere res suas apud detinentes eas, aut apud detinentes labores eorum: sed hoc faciebat rex Aegypti, & non ipsi subditi, inter quos morabantur. Hebræi ergo non poterant aduersus Aegyptios hæc facere. Respondetur, quòd ipsi Iudęi si potuissent directe contra ipsum regem hæc facere, recipiendo res suas iniuste per extorsiones ablatas, & labores impie detentos, magis licuisset eis: sed non poterant aduersus regem, ideo sufficiebat quòd aduersum subditos agerent. Sic enim licèt vnus rex damna inferat alteri regno, aut regi non petentur damna ab ipso rege solum, sed in regni illius quacunque parte prædę vsque ad satisfacta damna iuste agentur. Et hoc quia mala, quę subditis inferuntur, regi inferuntur, cum rex nulla alia bona habeat præter ipsum regnum. Sed licèt ista potuissent facere Iudæi propria auctoritate: diuinum mandatum valde eis conueniens fuit, vt nō agerent aliquid contra conscientiam: quia si Iudęi hoc in mandatis à Deo non recepissent: forte putarent se nō posse licite rapere res subditorum, cùm rex ipse grauamina intulisset. Cum autem Deus mandauit postulare ab Aegyptijs, & tollere, certificati sunt. Item quia licèt Hebræi scirent se posse recipere clandestine, vel qualitercunque res Aegyptiorū, tamen forte ignorabant quantitatem vsque quam accipere deberent, ideo abstinerent ab accipiendo: nunc autem qa Deus mandauit eis accipere vestes, & vasa aurea, & argentea ab Aegyptijs nulla posita taxatione, certificati sunt, quia quantuncunque acciperent, non peccarent. Et per hoc poterant scire Hebræi non solum generaliter, quòd ille actus bonus erat, vel saltem non malus, quia Deus mandabat, sed etiam scire poterant spetialiter de quolibet Aegyptio, à quo aliquid accipiebant, quòd iuste illud accipiebant. Et hoc quia erat eis certum signum, per quod vllo modo dubitare possent. Nam si Deus mandasset Iudeis, quòd occiderent multos de Aegiptijs, licèt istum actum licitū scirent: quia a Deo mandatum: nescirent tamen quos Aegyptios Deus occidi mandabat, & quandocunque aliquē occiderent, de illo dubitarent, quia signum datum non erat: hic autem erat datum signum certum, in quo Hebræi de nullo Aegyptio, a quo aliquid reciperent, dubitare possent se iuste, aut ex voluntate Dei ab illo recipere, quia Deus dixerat quòd daret eis gratiam in conspectu Aegyptiorum, vt darent eis, quecunque postularent. Sciebant enim Hebręi, quòd si Deus istā gratiam non daret eis contra Aegyptios, quòd Aegyptij nullo modo eis aliquid comodarent, maxime res tam præciosas, & ad longinquam terram extra Aegyptum. Cum ergo videbant quòd Aegyptij, a quibus petebant, libentissime eis omnia postulata concedebant, nō dubitabant, quando Deus mouisset corda illorum Aegyptiorum, & dedisset eis gratiam coram illis ad auferendum bona illorum. Non ergo magis dubitabāt quòd Deus ab illo Aegyptio accipere mandasset, quam ab Aegyptijs generaliter accipere iussisset. Sicut ergo primum mandatum, quia explicitum, faciebat opus licitum, ita secundum, quia tacite Deus ab isto Aegyptio, vel illo accipere mandabat, cum signa suę generalis promissionis, & mandati ostenderet. Item valde proficiebat istud diuinum mandatum, quia licèt Hebręi scirent, quod possent accipere a subditis regis Aegypti res suas loco regis Aegypti, tanquam si ab illo acciperent, tamen non erant totaliter certi, a quo, vel a quibus recipiendum esset. Deus autem per istud mandatum cum signo dato certificabat Hebręos, a quibus ipse res illas accipi vellet: maxime quia Iudęi putarent hoc iustissime fieri, quia nō dubitarent Deum scire aliquas causas, ex quibus illa punitio magis ad illos Aegyptios quam ad alios deuoluenda erat. Postremo mādatum istud Dei valde proderat: quia licèt Hebręi scirēt se iuste rapere posse bona Aegyptiorum: tamen timebant quòd forte magis concitarentur Aegyptij cōtra eos ex isto furto, & persequerentur capientes eos, & occidentes. Non audebant ergo hoc sine diuino precepto aggredi, ne forte liberationi suę hoc impedimentum aliquod tribueret.

Responsio tacitæ obiectioni.

F

CAPITVLVM IIII.

G RESPONDENS Moyses ait. Non credent mihi, neq; audient vocē meā: sed dicent: Non apparuit tibi dominus. Dixit ergo ad eum. Quid est, quod tenes in manu tua? Respondit. Virga. Dixitque dominus: Proijce eam in terram. Proiecit, & versa est in colubrum, ita vt fugeret Moyses. Dixitque dominus: Extende manum tuam, & apprehende caudam eius. Extendit & tenuit, versaque est in virgam. Vt credant, inquit, quòd apparuerit tibi dominus Deus patrum tuorum: Deus Abraham, & Deus Isaac, & Deus Iacob. Dixitq; dominus rursum: Mitte manum tuā in sinū tuum. Quam cum misisset in sinum protulit leprosam instar niuis. Retrahe, ait, manū tuam in sinum tuū. Retraxit, & protulit iterum, & erat similis carni reliquæ. Si nō crediderint, inquit, tibi, neq; audierint sermonē signi prioris, credent verbo signi sequentis. Quod si nec duobus quidē his signis crediderint, neq; audierint vocem tuam, sume aquam fluminis, & effunde eam super aridam, & quicquid hauseris de fluuio, vertetur in sanguinem.

Alias habet Deus.

H De conse. dist. 2. cap. re vera. De hæreti. ca. cum ex iuncto.

I

Respondens. Descripta Moysi potestate, & missione: hic describitur de eius perfecta informatione, & per diuina miracula confortatione. Et diuiditur principaliter in tres partes. Primò ponitur Dei confortatio. Secundò Moysi excusatio, ibidem. *Ait Moyses.* Tertiò eiusdem mandati accelerata executio, ibidem. *Abijt itaque Moyses.* Circa primum. *Respondens Moyses ait.* Ad missionem diuinam, & anunciationem eorum, quæ dicta sunt. *Non credent mihi.* Dicet aliquis.

K

Quomodo Moyses dixit non credent mihi, cum supra Deus dixisset ei, quòd seniores, ad quos loqueretur, audirent vocem eius. Respondent quidam Iudæi, quod Moyses dixit hoc diffidens verbis diuinis. Et propter hoc dicunt, ꝙ Deus non introduxit eum in terrā promissionis vltra Iordanem, & allegant ad hoc illa, quæ dicuntur infra 6. cap. in principio, scilicet. *Nunc videbis, quæ facturus sum.* Sed non videbis postea in ingressu

Quæst. I. Resp. Hebręorum

Improbatur respōsio Hebræorum. gressu terræ trans Iordanem, quæ facturus sum regibus, quos Iosue occidet. Sed hoc non conuenit, quia pœna illa inflicta Moysi, & Aaron, ꝙ non transirent Iordanem, solū fuit propter peccatum, quod fecerunt ad petram Cades in aquis contradictionis, vt patet Numeri 20. c. & eadem causa exprimitur Numeri 27. & 32. & Deut. 3. c. & alibi multotiens, & textus quē inducunt nihil de hoc probat: quia solum dicitur in eo, ꝙ videbit Moyses ea, quę faciet dominus nūc Pharaoni, nec in hoc aliquid de futuro excluditur: maxime qa quando aliqui peccant in sacra scriptura, & eis punitio danda est aut immediate fit, aut denuntiatur quę pœna infligenda erit: aut saltem in generali comminatio fit. Hic autem nihil huiusmodi fuit. Ergo non sunt alia astruenda. Dicendum ergo quòd Moyses in hoc nō discredidit verbis Dei, quia deus dixerat quòd seniores, ad quos locutus erat Moyses, audirēt verbū eius: & hoc credidit Moyses. Sed quia in terra illa in populo Hebręorum multi de aliis rebelles, & pertinaces erant, qui non crederent verbis eius, de quibus Deus fuerat locutus, ad hoc ergo videbantur signa necessaria esse. Et hoc fuit motiuum dandi signa in manu Moysi, quæ faceret coram Hebręis. *Nec audient vocem meam*. Idest nolent audire tanquam loquentem insana, vel non audient, idest non exaudiēt: quia licèt audiant, tñ non intelligent verum esse, vel non cōsentient facere, quę fieri debent ad hanc liberationem.

Respōsio Auctoris.

Quęstio 2.

Quare Deus dedit signa Moysi facienda in Aegypto conformia triplici statui Hebræorum.

Ad hanc credulitatē Deus dedit Moysi tria signa, vt plenius contentaret omnes de populo: & quia sicut est in naturalibus, & artificialibus, & generaliter in tota rerum vniuersitate, fini debent proportionari omnia, quę sunt ad finem: cum ergo ista signa darentur ad designandam liberationem Hebręorum de Aegypto, debebant conuenire illi liberationi. Et sic est, qm̄ ista signa designant totum statum Hebręorū, qui fuit sub tribus conditionibus, scilicet. Aut quantū ad ingressum. Aut quantum ad statum medij temporis. Aut quantum ad exitum. Primum signum tangit principaliter introitum in Aegyptum: quia in introitu, Ioseph erat præpositus totius terræ Aegypti, & gestabat virgam quasi dominus post regem. Et hoc designatur Gen. 47. scilicet vbi postquam concessit Ioseph ducere patrem suum in terrā Chanaam, Iacob conuersus ad lectuli caput adorauit Deum litera autem septuagintainterpretum habet, adorauit fastigiū virgæ eius, idest adorauit super virgam sui filij Ioseph, quam portabat in signum dominij. Hæc autem tenebatur in manu dum tempore Ioseph Hebræi honorifice sustentati sunt nemine affligente. Fuit autem proiecta in terram: cum post mortem Ioseph deductus fuit honor Iudæorum vsq; ad puluerem, cogentibus eos Aegyptijs in laboribus luti, & lateris, & alijs operibus vilibus. Postquam autem virga in terram proijcitur vertitur in colubrum, vel draconem, quia draco, vel coluber insidiantur, vt mordeant, & veneno latenter diffuso totum corpus commaculant, & inficiunt: sic enim rex Aegypti imposuit Hæbreis, dicens, ꝙ concepissēt magnum malum cōtra regnum eius, scilicet, vt iungerent se hostibus eorum, & expugnata terra recederent, vt dictum fuit primo c. Coluber autem per caudam appræhēsus vertitur in virgā, quia in cauda, idest in fine illorum malorū, quæ tunc Aegyptijs facientibus Hebræi patiebantur ipsi conuerterentur in virgam, idest rursus acciperent potestatē regnatiuam. Quod factum fuit ingressis eis in terram Chanaam: quia reges sibi subijciebāt, & colla eorum calcabant, vt patet Iosue 10. c. Quando mandauit illis, qui cū eo ad pugnam iuerant imponere pedes super

Hebręorū status fuit ī Aegypto sub tribus cōditionibus.

Primum signum cōforme introitui in Aegyptū.

A colla quinq; regum captorum, vt patet ibidem. Considerabatur secundo status Israelitici populi in Aegypto: vbi medio tempore crudos acerbosque dolores perpessus est: inter quos maximus fuit ille, cum ex mandato regis pueri in flumine necarentur, vt patet supra primo c. Et hoc designatur per aquam versam in sanguinem. s. ꝙ in aquis sanguinis humani fiebat extinctio, & Deus monstrabat se ista acriter vindicaturū, faciendo de illis specialem in signo hoc recordationem. Consideratur tertio status populi Israelitici, quantum ad exitum de Aegypto. Fuit autem iste exitus, & progressus factus dirigente Moyse, & curam populi agente, quia sic mandauerat Deus præcedenti c. vt diceret ista Pharaoni, & vt educeret Israelitas de

Secundū signū conforme statui Hebræorū in Aegyptū. Tertium signum conforme exitui de Aegypto.

B Aegypto, sic etiam dicitur Numeri 11. c. Porta eos in sinu tuo, sicut portare solet nutrix infantulum. Hoc autem est mittere manum in sinum, idest diligenter custodire, quia non est alius locus secretior quàm sinus, ex missione tamen manus in sinum ipsa leprosa redditur, & fœtida: quia Aegyptij quando viderunt Moysen recipere Hebręos sub cura sua, & procurare pro eis coram Pharaone habuerunt eos magis exosos tanquam fœtidos, & leprosos. Ideo dixerunt prępositi filiorum Israel Moysi & Aaron, quando exierunt a Pharaone. Videat dominus & iudicet: quoniam fętere fecistis odorem nostrum coram Pharaone, & seruis eius, & prębuistis ei gladium, vt occideret nos, vt habetur infra 5. ca. Sed in secunda missione in sinum

C manus sanata est, quia licèt ad principium, quando suscepit curam Hebręorum, ipsi redditi sunt leprosi fœtidi, vel infirmi: tamen in secunda vice, idest post agēte Moyse curam eorum sanati sunt: quia mare rubrū ipso dirigente trāsierunt: aquas & cibos in deserto habuerunt, hostes suos deleuerunt, & nouissime vsq; ad terram eis promissam deducti sunt. Ex his satis faciliter inducitur sensus literæ sequentis. *Sed dicent: Non apparuit tibi dominus*. Idest dicent: tu fingis hoc, vt inter nos tāquam Dei nuncius honoreris, vel recipias inde quæstum: sed non est verum quòd tibi apparuerit. *Dixit dominus ad eum. Quid est quod tenes in manu tua?* Non dixit hoc Deus inquirendo quasi dubitaret: sed vt ex respōsione Moysi conuenientius induceretur signū,

D quod Deus facere destinabat. *Respondit: Virga*. Hęc. n. erat virga pastoralis, quam tenebat Moyses ad minandum oues per pascua. *Proyce illam in terram*. Quid autē signet proiectio in terram, & quid conuersio in colubrum & cętera quæ sequuntur, supra dictū fuit. Quidam autem Hebrei aliter exponunt: vt Rabi Abraham, Auenezra dicentes: Virgam signare Pharaonem, qui in principio ingredientium Hebræorum in Aegyptum fuit vt virga mollis, nihil eis nocens, & ducibilis ad quamlibet partem secundum voluntatem Ioseph. Postea fuit conuersus in draconem, quia mortuo Ioseph incepit insidiari Hebreis, vt tolleret multiplicationem eorum duris laboribus: deinde per obstetrices mādando occidi paruulos Hebreo-

Hebręorū expositio.

E rum in partu, & postea submergendo in flumine. Et sic vocatur Rex Aegypti draco, vt patet Ezech. 29. ca. vbi dicitur: Fili hominis pone faciem tuam contra Pharaonem Regem Aegypti, & prophetabis de eo, & dices: Ecce ego ad te Pharao Rex Aegypti, draco magnæ, qui cubas in medio fluminum tuorum. Postea autem versus fuit in virgam: quia in exitu eorum mollis fuit, non solum permittens eos exire, sed etiā compellens ad festinanter exeundum, vt patet infra duodecimo ca. Sed prima expositio melior est, quia directius consonat verbis signi quàm ista secunda. *Et versa est in colubrum*. Subito, quia diuinę operationes in instanti fiunt, nec tempore vllo modo mensurantur. *Ita vt Moyses fugeret*. Coluber est abominabilis,

&

Quare coluber sit abominabilis homini

& terribilis omnibus hominibus. Quod fuit inflictum ad inimicitias ex eo tempore, quo diabolus loquens per eum Euam seduxit, & genus humanum ad omnia miseriarum genera prolapsum est. Moyses enim fugiendi occasionem habuit, quia subito timore pauefactus cernens magnum colubrum sibi appropinquare secundum magnitudinem virgæ præexistentis, & quia moueri illum vidit ad notandum, quòd erat animal viuens, habens in se principium sui motus, & non erat aliquid phantasticū, se continere non potuit. *Dixitque dominus: Extende manum tuam.* Erat enim Moyses in se collectus, & procul a colubro. Tunc mandauit ei Deus manum extendere, idest accedere ad colubrum. *Et apprende caudam eius.* Coluber fluxibilis erat, & circum torquebatur: & per caudā teneri non poterat: sed oportebat teneri aut per medium, aut per caput. Quia tamen mox, vt tangeret eum Moyses in virgam vertendus erat tanquam aliquid durum per caudam teneri poterat. Et non mandabat Deus Moysi tenere colubrum per caudam, quasi sic minus timeret: quia ipse eum ad tenendum confortabat: sed mandauit tenere caudam propter significationem supra positam. *Extendit, & tenuit.* In hoc notatur obedientia Moysi, qui colubrum, quem ante fugiebat ad mandatum Dei nuda manu tenere non dubitauit. *Vt inquit credant, quòd apparuit tibi dominus.* Idest hoc signum ideo feci, vt tu etiam facias coram eis: & sic credant omnes, quòd ego Deus eorum miserim te. Quod satis concluditur. Quia conuertere subito rem vnius speciei in rem alterius speciei infinitę potentiæ est, quæ Deum solum operantem necessario arguit. Nam ad hoc naturalis causa nulla sufficeret. Cum ergo aliquis missus a Deo ista faceret, cum Deus nunquam mentiatur, nec falsitati testimonium perhibeat, quæcunque aliquis dicat confirmans ea tali signo, necessarium est esse vera. *Dominus Deus patrum vestrorum.* Scilicet quem illi coluerunt: nam Hebræi nullum alium Deum reciperent, vel audirent. Et dato quòd aliquis faceret miracula, quæ solus Deus faceret: si tamen diceret se missum ab alio Deo gentium: vt a Ioue, vel Priapo, siue Marte, nullo modo reciperetur dictum eius: immo ab eo tanquam ab aliquo execrabili aures auerterent. *Deus Abraham, Deus Isaac, & Deus Iacob.* Ponuntur isti specialiter, quia isti fuerunt a quibus incepit electio populi Dei. *Dixitque dominus rursum.* Hic ponit signum secundum de manu leprosa. Et licèt primum sufficeret: voluit tamen secundum adiungere ad maiorem abundantiam. *Mitte manum tuam in sinum tuum.* Ad faciendum secundum miraculum. Cuius significatio patet ex superioribus. *Qui cum misisset.* Quia mox Deo mandanti obediuit. *Protulit leprosam.* Non solum mandauit Dominus quòd Moyses mitteret manum in sinum, sed etiam postquam misit mandauit, vt proferret eam, & sic videretur, an leprosa esset. *Instar niuis.* Idest ad aliqualem similitudinem niuis. Ista enim est vna cognitio lepræ, de qua Leuitici decimotertio capitu. Quia ad cognoscendum lepram, oportet inspici verum colorem, & si eum mutauerit. Color autem mutatus attenditur cum a colore viuo & naturali caro degenerat in alborem. Et quantum ad hoc dicitur instar niuis, idest sicut nix. Non ꝙ in leprosis sit albedo intensa, vt in niue: sed quia sicut in niue est quidam candor vel lux quantū ad quasdam partes planas, & velut lapideas, & duras: sic in leprosis desiccata cute manent quædam partes deficientes propria humiditate emittentes quendam candorem. Situs autem facit hoc, & vocatur iste fulgor non albedo, qui est proprius color naturalis, sed albor,

Signa facta supra naturaliter confirmāt dicta propter q̄ fiunt.

F qui est quidam color infectus degenerans a viuido colore. Situs vero consideratur inspiciendo vtrum carnis particula, in qua talis macula cōspicitur, cętera humilior carne sit aut ęqualis: quia si inferior est, lepra iudicatur: de quibus plene Leui. 13. cap. *Retrahe ait manum tuam.* Idest mittas iterum manum tuam in sinum. *Retraxit.* Idest secunda vice misit. *Et protulit iterum.* Idest eduxit eam secundario de sinu. *Et erat similis carni reliquę.* Scilicet in colore, & figura situs, scilicet de perdito albore redierat natiuus color, & situs, qui humiliatus fuerat, cętere carni adæquatus est: *Si non crediderint inquit tibi.* Sciebat Deus certissime quòd seniores, & totus populus libenter audirent vocem Moysi a Deo, tamen loquebatur conditionaliter, tanquam ignorās

G euentum, & volens omnibus conuenientijs remediū adhibere. Et hoc faciebat ad satisfaciendum Moysi, quia Deus nouit corda, & figmentum nostrum, quoniam lene est. Sic enim multotiens loquitur Deus in scripturis, vt patet primo Regum 16. cap. quando misit Deus Samuelem in Bethleem, vt vngeret regem vnum de filijs Isai. Cui Samuel humano more contremiscens Saul regis furorem ait: Sciet Saul, & interficiet me. Deus autem licèt sciret ꝙ Saul non occideret Samuelem, tamen, vt contentaret eū, dedit ei quendam paliatum modum, scilicet vt tolleret vitulum de armento, & diceret se venisse ad immolandum domino. *Nec audierint sermonem signi prioris.* Idest si non audierint vocem tuam propter signum prius. Signum

H factum a Deo, vel a Moyse vocem non habet, quia nō est animal, sed accipitur sermo, vel vox pro ipsa re, sicut sæpe vocatur verbum ipsa res, quæ fit, & sic dicitur secundo Regum primo cap. Quod est verbum, qđ factum est in castris Israel, idest quid est quod accidit in bello? Et est sensus. *Neque audiuerint sermonem signi prioris.* Idest si non crediderint, vel non consenserint tibi propter primum signum. *Credent verbo signi sequentis.* Idest credent verbis tuis propter signum sequens, scilicet secundum. Vel credent verbo signi sequentis. i. ipsi signo sequenti, quod vocatur verbum, idest res. *Quod si nec audierint.* Hic ponitur tertium signum, quod ad superabundantiam est, cum satis demonstret primum. *Nec his duobus signis crediderint.* Non loquitur

I Deus sub dubio, quasi nesciens an alicui istorum crederent: sed more humano ad valde contentandum Moysen loquitur: quia sciebat Deus, quòd cuicunq; soli crederetur: Moyses tamen sicut a domino accepit, ita coram Hebræis egit omnia tria, non inquirens an primo, vel secundo crederent: quia etiā si ipsi verbis Moysi simpliciter crediderint, scientes tempus pro missionis diuinę ad liberandum completum esse, ipse tamen omnia successiue egit, & sic magis populus cōfortatus est. *Nec audierint vocem tuam.* Expositum est supra. *Sume aquam fluminis.* Istud signum factum fuit existentibus senioribus cum Moyse in litore fluminis. Et forte hoc fuit, quia sciens Moyses, quòd hoc signum facturus esset, vocauit senes extra ciuitatem in margi-

K ne fluminis, & ibidem consedentibus facta sunt omnia ista signa. *Et funde eam super aridam.* Idest super terram extra fluuium. Hoc autem nomen est valde proprium hic: quia licèt totum istud elementum terra vocetur tam illa, quæ est separata ab aquis, quàm illa, quæ sub aquis latet: specialiter tñ arida signat terrā separatam ab aquis. Sic patet Gen. primo cap. vbi dicitur. Appellauit Deus terram aridam, congregationes autem aquarum appellauit maria. *Quicquid hauseris de flumine, vertetur in sanguinem.* Idest quicquid de aqua acceperis de fluuio, & ieceris super terram, vertetur in sanguinem. Hoc autem pertinebat ad paruulorū occisionem in fluuio, de qua supra diximus.

Ait

Ait Moyses: obsecro domine: non sum eloqués ab heri, & nudiustertius: & ex quo locutus es ad seruum tuũ: impeditioris, & tardioris linguæ sum. Dixit dominus ad eũ: Quis fecit os hominis? Aut quis fabricatus est mutũ, & surdum, videntẽ, & cęcũ? Nonne ego? Perge igitur, & ego ero in ore tuo, doceboq; quid loquaris. At ille: Obsecro domine, inquit, mitte quem missurus es. Iratus dominus in Moysen ait: Aaron frater tuus leuites, scio quòd eloquens sit: ecce ipse egredietur in occursum tuum, vidensq; te, lętabitur corde. Loquere ad eum, & pone verba mea in ore eius, & ego ero in ore tuo, & in ore illius, & ostendã vobis quid agere debeatis: Et ipse loquetur pro te ad populum, & erit os tuum: tu autem eris ei in his quæ ad Deum pertinent. Virgam quoq; hanc sume in manu tua, in qua facturus es signa.

De pę. dis. 2. ca. vt cognouerũt. §. item opponitur.

Ait Moyses. Obsecro domine. Hic ponitur secundum. s. Moysi excusatio, valde enim videbatur durum Moysi, ꝙ ipse istum nuncium apportaret Pharaoni, & causam subdit. *Non sum eloquens.* Idest non sum bene aut prompte loquens. Hoc autem valde indecẽs erat, quia si male loqueretur ante Pharaonẽ, irrideretur: nec alicuius ei daretur audientia. Quod ad magnam dehonorationem Moysi, & eius qui mittebat eũ videbatur redundare. Dicit Nicolaus ꝙ ista dixit Moyses, vt mitteretur cum eo Aaron frater suus, qui eloquẽtior erat: etiam quia erat maior eo tribus annis. vt patet infra 7. c. Sed non videtur hoc multum consonare litterę. Magis enim videtur ꝙ Moyses se totaliter excusaret, & petebat mitti alium cum dixit, non sum eloquens: quasi dicat: Ego non sum prõptus ad exequendum hoc. Et subiunxit: Mitte quẽ missurus est, idest mitte aliũ qui ad istã missionem magis idoneus sit. Etiam si Moyses peteret ꝙ alius mitteretur cũ eo, hoc videbatur esse superfluũ, quia hic solum erat annunciare ista verba Pharaoni, & facere signa. Cũ ergo ipse se clamaret inhabilẽ, & peteret alium mitti, nihil videretur sibi manere, ad quod ipse mitti deberet: qa signa facere ad eum, qui loquebatur pertinebat. Nec valet si arguas ex eo quod factum est: quia licèt postea ipse & Aaron missi fuerunt, Aaron ad loquendum & ipse ad faciendũ maiora signa, quia Aaron non erat dignus ad totam familiaritatem cum Deo, quia Deus non elegerat eum ad tanta bona sicut Moysen: hoc enim Deus iudicabat, quia id quod de Moyse facturus erat sol⁹ cognoscebat: Moyses autem, qui humilis & mitis valde erat, nõ iudicabat de se aliqua magna. Et dato ꝙ ipse videret se facere aliqua maiora alijs, tñ ex conditione humilitatis se indignissimũ reputabat. Nunquam ergo ipse de se existimare, & a fortiori nec petere auderet, vt mitteretur alius tanquam proferens verba: ipse autem tanquam prodigiorum operator, & secretarius Dei, qui audita a Deo alteri loquenti recitaret. Erat ergo intentio Moysi excusantis, quòd ex quo ipse eloquens non erat, & consequenter ad istum nuncium ineptus, quòd mitteretur alius eo modo, quo Deus eum mittere volebat. *Non sum eloquens.* Causa autem quare Moyses non es-

Queſt. 3.

Improbatur opinio Nicolai de Lira.

A set eloquens, secundum quosdam est, quia ista verba Dei referri debebant Pharaoni idiomate Aegyptio: Moyses autem linguam istam oblitus fuerat cũ mansisset quadraginta annis extra Aegyptum in terra Madiam, vt patet Act. 7. cap. Sed hoc non videtur verum: quia ꝙ aliquis, qui in vna lingua ab infantia sua, & ab vberibus enutritus est maxime manens in ea vsque ad annos quadraginta ętatis suæ nõ videtur, quòd aliquo modo obliuisci potuisset: Huiusmodi autẽ erat Moyses, vt patet Actu. 7. c. Alij autem volunt ꝙ Moyses bene nouerat adhuc linguã Aegyptiam: tamen vox sua erat valde exilis, & delicata ita ꝙ bonum sonũ reddere non valebat. Hoc autem valde dissonat, quia pronunciatio cõformis, & corporis gestus est vna pars eloquẽ-
B tię, vt ponit Tullius in 3. lib. Rethoricæ nouæ: quia eloquentia est congrua, ornataque orationũ cõtexio cũ pondere sententiarũ conueniens persuasioni. Ad hoc autẽ quòd persuasioni cõueniat, nõ solũ oportet dulcia esse, & sententiosa, sed etiam conuenienti voce proferri: quia aliquid acute aliquid graui sententi oportet moderari: acomodari etiam singulis oculorũ vigorẽ & corporis proprios gestus. De quibus Valer. max. libro 8. ait de Demostene, & Eschine. De hoc ẽt multa Horatius in satyra ad Pisones, vbi agit de instructione poetarum: de hoc diximus in expositione prologi primi super Gen. cap. 2. & 8. Aliqui autem volunt quòd Moyses erat impeditæ linguæ, quia quando præsentatus fuit Pharaoni, & deiecit coronam eius, & fre-
C git eam, de consilio cuiusdã sapientis apposite fuerunt prunæ, quas Dei motu, atque instinctu Moyses acceptas ori applicuit, & linguæ extremitatem exussit: vnde non ita expedite sicut ceteri homines proferre valebat. Et hoc satis conuenit. Vel potest dici quòd ipse erat naturaliter impeditus, quòd non poterat quasdã literas, aut quasdam dictiones idiomatis Aegyptij bene proferre, sicut accidit nunc, quia in quolibet idiomate sunt homines nõ potentes recte proferre aliqua verba illius idiomatis, licèt in illo nati, & nutriti sunt. *Non sum eloquens ab heri, & nudiustertius.* Ista sunt aduerbia temporis de se nihil certum designantia, sed limitanter ex additione termini numeralis, scilicet nudiustertius nudiusquartus, & consequenter, idest ante
D tres dies, ante quatuor dies, & sic de alijs. Est sensus, quòd ipse erat impeditus in lingua non accidentaliter, vel ipsa die solum, ita quòd posset cito tolli, sed istud impedimentum erat ab heri, & nudiustertius, idest a multis diebus retro, vel a natiuitate sua. Et hoc verius. Quia licèt istud aduerbium, nudiustertius, signet spatium trium dierum ante: tamen in sacra scriptura solet poni pro valde magno tempore præterito: & aliquando pro æterno a parte ante: sic patet ad Hebre. 13. capit. cum Apostolus vellet ostendere Christum, quia dicit suppositum diuinum, & non humanum esse ab æterno, sicut quelibet personarum diuinarum, & durare in æternum dixit: Iesus Christus ab heri, & hodie ipse, & vsque in sæ-
E cula.

Queſt. 4.

Opinio quorundã.

Opinio secunda.

Eloquentia diffinit.

Tertia opinio.

Quomodo intelligitur, quòd Moyses erat impeditioris linguæ ex die, quo locutus est ei dominus.

Quæſt 5.

Et ex die, quo locutus es ad seruum tuum impeditioris linguæ sum. Aliqui volunt quòd Moyses dixisset: domine, ego non eram eloquens antequam comparerem ante te, nunc a multis diebus: sed nunc comparendo ante te ex comparatione ad te videor inde magis impeditus esse. Sed ista sententia valde inepta est, quia non solum Moyses, comparatus ad Deum minus eloquens erat, quàm ante, immo nec aliquid erat in conspectu eius, quia cũ Deus infinitus sit, Moysi ad ipsum nulla poterat esse collatio, vt ẽ ex natura finiti ad infinitũ, q̃ nullo mõ cõparari

Opinio prima.

parari valent, ut ait Boetius de consolat. lib. 2. prosa 7. Nec Moyses tam stultus erat, vt aliquo modo se Deo compararet. Ridicula est ergo talis sententia. Alij dicũt ꝙ ex quo apparuit ei Deus loquẽs de medio ignis in rubo, stupuit, vt patet Act. 7. c. & ex hoc mansit minus prompta locutio, & sic patet Dan. 10. c. quãdo apparuit Angelus Danieli dixit: Domine in visione tua dissolutę sunt compages meę, & nihil remãsit in me virium. Hanc solutionem tenet Nicolaus: sed non videtur verum, quia licèt in apparitione Angeli contremisceret Daniel, tamen recedente ipso confortatus mansit: quia ista est conditio bonorum angelorum, qui primò aliquo modo terrent, vel stupidos homines reddunt ad insinuandã suam excellẽtẽ reuerẽtiã, & hoĩs infirmam naturã, sed postea cõsolanť, vt se bonos esse demonstrent. Et ista ponitur ab oĩbus catholicis esse conditio angelorũ bonorũ. Et si dicas ꝙ istud impedimentũ linguę tñ in Moyse cito abolitum est, & sic abolendum erat, rñsio Moysi nihil valeret, s. ꝙ alius mitteretur, ex eo quòd ipse non erat eloquẽs cũ mox reditura esset eloquentia. Sed hoc falsum est, cum postea Moyses nunquã eloquens fuerit, qa Aarõ semper loquebať pro eo, qđ non contingeret, si Moyses postea fuisset eloquens. Non erat ergo ista nõ eloquentia, siue indispositio ad loquendũ ex visione Dei, vel angeli, sed non ineloquentia, vel dispositio mala, quam tenuerat ab antiquo, quia aliàs daretur, ꝙ ex apparitione angeli, vel Dei causaretur aliqua pena manens. Et cum pœna semper sit ob culpã aliquã, sequeretur ꝙ oporteret poni in Moyse aliquam culpã ꝑꝑ q̃ infligeretur ei illa pœna, alioquin iniusta eẽt. Sed hoc non vr̃ verũ, nec per hoc asserimus Moysen illo modo aut peccasse, aut peccare potuisse, ꝑꝑ qđ pęnã mereretur. Sed quia nunq̃ scriptura sacra describit alicuius punitionẽ specialiter si non adiungat culpã generaliter, vel specialiter, sed nullo mõ aliqua Moysi culpa describitur, ergo ꝯñs est dicere istam non esse pęnam inflictam: sed aliquã a natura, vel aliàs maculã ẽt, quia nunq̃ legitur in sacra scriptura, ꝙ angelus bonus apparens alicui ex sola apparitione ei pęnã aliquã remanẽtem inflixerit. Nec valet si arguas de Iacob, qui recedẽte angelo, qui luctabatur cum eo, adhuc claudicabat, vt patet Gen. 32. c. quia post valde modicum claudicare cessauit, vt ibidẽ declarauimus. Alij aũt, vt Andreas dñt. *Ex die, quo locutus es ad seruum tuum tardioris linguæ sum.* Facientes hoc sub vno contextu. Et licèt isti bene exponant vt infra dicemus, tñ errant in punctuatione literæ. Illi autem, qui supra exponebant istam literam codẽ modo punctuãtes, & dicentes Moysen fuisse impeditiorẽ in lingua post apparitionẽ Dei, q̃ ante, valde errant contra veritatẽ literę Hebraicę: & verã punctuationẽ istius, quia litera Hebraica habet. *Non sum vir verborum, nec heri, nec nudiustertius, nec ex die, quo locutus es ad seruum tuum.* In omnibus istis ponitur in Hebręo, Gaz, quæ est dictio Hebraica negatiua, & additiua, sicut est apud nos ista dictio, nec. Et quantum ad hoc oĩa ista ęquantur, scilicet ꝙ Moyses non erat eloquens, nec ab heri, nec a nudiustertius, nec in die, quo Deus apparuit ei. Et hoc idem sonat ista litera si punctuetur, vt iacet, & non corrumpatur in prolatione, vt quidam faciunt de punctis nihil curantes, dum tamen veritatem literæ teneant. Quod valde absonũ est, cum tota scripturæ vis in punctuatione dependeat, quia ablatis pũctis aliam vnionem dictiones, & orationes habebunt, quã ante tenuerant, & cõsequenter resultabit alia sententia, ex quo sequitur duplex fallacia, s. compositionis, & diuisionis: & interdum alij errores. Debet ergo litera ista pũctuari sub duobus versibus sic. *Non sum eloquens ab heri, & nudiustertius: Et ex quo locutus es ad seruum tuum.* Et tunc ista negatio non cadit super omnia ista

Apparentes hoĩbꝰ boni Angeli prio eos terrẽt postea cõsolantur.

Tertia opinio.

Tota scripturæ vis in pũctuatione consistit.

F tria. Et est sensus, qui ante, s. ꝙ Moyses nõ est eloquẽs, idest bene proferens ab heri, & nudiustertius, idest a multis diebus retro, vel a natiuitate sua, & ex quo locutus es ad seruũ tuũ, idest etiã ex tempore illo, quo locutus es ad me. Quasi dicat. Licèt non essem eloquẽs ab heri & nudiustertius, tñ nunc ex collocutione tua putaui me fieri bene loquentem: sed non factum est. Nec litera Hebraica potest consentire aliam sententiam præter istã. Tunc sequitur alius versus, scilicet. *Impeditioris, & tardioris linguæ sum.* Ista est per se alia sñia, quæ aliquo mõ supioris expositiua est, scilicet Dñe nõ sum eloquẽs: quia ĩpeditioris linguę, idest impeditæ, & tardæ sum. q. d. Quæ proferre debeo malè profero, & tardè. Nec valet si arguatur: quia ponitur ibi impe-

G ditioris linguæ, Quasi psupponat linguam non fuisse ante tãtum impeditã: quoniã hic ponitur cõparatiuus pro positiuo, vt sępe fit in scripturis. Et apparet hoc ex litera Hebræa, vbi non ponitur cõparatiuus in hac parte. *Dixitque dominus ad eum.* Hic redarguit aliquo modo Deus Moysen, quasi non perfecte confidat in eo: vt patet ex responsione. *Quis fecit os hominis?* q. d. Maius est facere os hominis, & dare ei loquelam, quam post malã loquelam bonam facere. Sed ego feci os, ergo potero dare tibi eloquentiam. *Aut quis fabricatus est mutum, & surdum?* Idest quis fecit mutum, & surdum Q. d. Ego. Si ergo ego dedi os, idest loquelã, & ego feci aliquem mutũ loquela carentẽ, & dedi auditũ, & feci aliquem surdum, quanto magis potero dare eloquen-

H tiam alicui linguam impeditam habenti. Ideo nihil dubitare deberes mandatum meum suscipere. Aliter exponunt Iudæi quidam. vt Rabbi Salomon, scilicet quòd Moyses accusatus fuit de occisione Aegyptij, & præsentatus Pharaoni, qui respondit se iuste illud egisse. Deinde cum rex mandaret illum decapitari spiculatore iussa cõplere parante decidit super ipsum aurisia, ita quòd cetera videns, solum Moysen coram se constitutum non videbat. Quod cernens Moyses incepit de manibus eius elabi vidente ipsum solo Pharaone, qui ita stupidus factus est, vt nunquam loqui potuerit seruis suis, quòd Moysen fugientem apprehẽderent. De quo magis dictum fuit sup. 2. c. Et vocatur hic cęcus spiculator, qui cęcitate percussus est,

I non cęcitate vera, sed aurisia. Vocatur mutus, & surdus Pharao, qui videns fugientem loqui non potuit, vt comprehenderetur Moyses. Et tunc est sensus. *Quis fecit os hominis.* Idest quis dedit tibi, vt loquereris ita constanter coram Pharaone, quando comprehendit te. *Aut quis fabricatus est mutum, & surdum.* Idest quis fecit Pharaonem esse mutum non potente iubere seruis suis, vt comprehenderent te. *Cæcum, & videntem.* Idest spiculatorem, qui te non vidit, quando iugulare voluit. *Nonne ego?* Quasi dicat sic. Si ergo ego potui te liberare de domo Pharaonis faciendo omnia ista: & dedi tibi os, vt loquereris cõstanter coram Pharaone, quomodo dubitas posse tibi deficere nunc eloquentiam me volente? Sed prima expositio

K melior est: quia ista non potest totam literam ordinare, sed quasdam particulas. *Perge igitur, & ego ero in ore tuo.* Mouendo linguam tuam: quia ea quæ corã Pharaone loquuntur, non a seipsis, sed a Deo loquuntur, ideo non ipse, sed Deus loquitur, sicut patet Luc. vigesimosecundo. Dabitur enim vobis in illa hora quid loquamini: quia non estis vos qui loquimini, sed spiritus patris vestri qui loquitur in vobis. & secundæ, Petri cap. primo. Non enim voluntate humana allata est aliquando prophetia, sed Spiritu Sancto dictante locuti sunt sancti dei homines. *Doceboque te quid loquaris.* Quasi dicat. Non putes quòd errabis in loquendo aliquid falsum proferendo: quia ego docebo te omnia. Ille autem, quem Deus erudit errare non põt.

Hebreorũ expositio.

Prophetæ nõ ex seipsis sed ex Deo [illegible]

At

At ille inquit: Obsecro Domine. Licèt Moyses videret rationes Dei conuincentes,& non posset aliquid respondere obijciendo: respondit tamen negando: nè Deus eum mitteret. *Mitte quem mißurus es.* Idest: Domine non mittas me, quia alium magis idoneum reperies; mitte ergo illum,quẽ mittere debes, idest: qui ad hoc magis idoneus est, vt mittatur,scilicet fratrem meum Aaron, vt quidam volunt, quia eloquentior est me, & antiquior. Aliqui volunt dicere, quòd Moyses petebat à Deo: vt mitteret Messiam: quia ei pertinebat talis liberatio de Aegypto: qa dicitur: *Quem mißurus es.* Quasi per excellentiam. Hoc tamen valde longum est à litera: quia si Moyses talia petijsset, respondisset ei Deus ad illud. Sed nihil tale in litera ponitur. Non fuit ergo illa intẽtio Moysi aliquo modo: sed solum quòd mitteretur aliquis alius idoneus. *Iratus Dominus in Moysen ait.* Quia nimis videbatur repugnare Deo. Sicut n. quando alicui rationes euidentes conuincentesque proponimus, quibus consentire non vult, pertinaciç eius irascimur: ita cum Deus dixisset Moysi tanta signa facta suç potestatis,& manifestè monstraret nuncium istum rationaliter esse suscipiẽdum: & ipse non susciperet, videbatur Deus illi quasi iratus.

An Moyses peccauerit se difficilem exhibendo Dei iussioni.

Quæst. 6. Pro parte affirmatiua primo arguitur. Sed nunquid Moyses peccauit in hoc? Et videtur ꝙ peccauerit. Primò quia dicitur quòd Deus iratus fuit in Moysen: sed Deus non irascitur, nisi rationabiliter, ergo Moyses cui dominus iratus est, peccauit. Minor patet, quia Deus est iustus iudex iustus, fortis, & patiens,nec irascitur per singulos dies, vt patet ps. 7. vbi Deus commendatur de mansuetudine more nostro tanquam multum patiens: ergo quando ipse irascitur,iuste irascitur immo valde iuste, quia non semper irascitur, quando iuste irasci potest: quia vt ait Phylosophus 4. Ethicor. cap. de mansuetudine, mansuetus magis est cõdonatiuus,idest remittens iniurias,quàm punitiuus. Ille ergo cui irascitur peccauit: quia alias non iuste irasceretur ei. Item qui non obedit mandato Dei valde peccat: quia si principi terreno mandati non obedientes mori iubentur secundum leges humanas, etiam secundum leges diuinas, qui non obedierit summi sacerdotis imperio, aut decreto iudicis morte moriatur, vt patet Deuter. 17. cap. & extra. Qui filij sunt legiti. cap. per venerabilem. Quanto magis mori debent, vel peccabunt non obedientes Deo? quia lõge magis est æternã, quam temporalem offendere maiestatem; vt patet extra de Hæreticis. cap. vergentis. Si Moyses non obediuit Deo: quia Deus mandabat ei nuncium istum suscipere, & ipse non suscepit, ergo peccauit. Item si non obedire mandato principis in abominentia, vel per interpositam personam culpabile est: quanto magis non obediens principi personaliter mandanti: quia tunc mandatum suum contemnitur ex persona sua: quod longe deterius est: sed Moyses videtur contempsisse mandatum Dei personaliter iubentis, cum nõ assensit, ergo valde peccauit. Antecedens patet quandocunque præcepta legis scripta in lege contemnimus illa transgredientes mortaliter peccamus: etiam si Deus illa actualiter non mandet quanto magis vere ipse Deus actualiter aliqd imperat. Item sicut in speculatiuis declinare ab aliqua veritate cognita est decidere in falsitatem oppositam: & est magnus error, ita praticis deuiare à bona, & rationabili actione est deuiare, & cadere ad oppositã malã actionẽ, quod valde malum est, & peccatũ: sed ea quç mandat Deus semper sunt rationabilia. Qui ergo non assentit illis, declinabit in oppositam malitiã: sed Moyses dicto Dei non assensit quod erat aliquid agibile, & bonum ergo, declinauit in malum sibi oppositum.

Secundo arguitur. — Tertio arguitur. — Quarto arguitur.

Resp̃sio ꝙ Moyses nõ peccauit. Respondetur ꝙ Moyses non peccauit mortaliter: quia

A peccatores non exaudit Deus, vt patet Io. 9. c. sed exaudiuit petitionem Moysi dando ei Aaron fratrem suũ, vel socium iuxta petitionẽ eius, ergo non peccauit. Itẽ si peccasset, Deus non fecisset eum ducem Hebræorũ in liberatione: nec dedisset in potestate eius facere ista signa, quç infra scripta sunt. Etiã qa sicut orabat Moyses de ablatione plagarũ a Pharaone, ita faciebat Deus, vt patet inf. 8. & 9. & 10. c. Item quia si Moyses peccasset, valde multum peccasset, scontemnẽdo Deum in propria persona, quod erat peccatorum maximũ; vel forte quam maximum. Non ergo sic transijsset inultum: sed maxima fuisset punitio subsecuta: sed nihil huiusmodi fuit, ergo non peccauit. Sed dicendum ꝙ Moyses venialiter peccauit, quia aliqualiter pusilla-

Respõsio Auctoris.

B nimis, siue timidus fuit, cùm ei Deus diceret non esse timendum recipere nuncium, ipse autem aliqualiter timuit. Non tamen fuit valde magna pusillanimitas: quia talis mortale peccatũ esset, cum declinaret multum a medio rectç rationis. Modica declinatio a medio virtutis, quia latet, peccatum non est, nec vituperabile: magna autem deuiatio peccatum est, & vituperabile: vt patet in fi. 2. Aethi. Ad argumenta autem faciliter responderi potest. Ad primum, deus iratus fuit Moysi propter hoc, & ipse nunquam irascitur nisi iuste ergo &c. Respondetur ꝙ Deus iuste iratus est, tamen non sequitur ex hoc Moysen mortaliter peccasse, nam ira dei erat, quia Moyses Deo demonstrãti euidentia signa, quæ Moyses agere deberet, non consen-

Ad primũ argumentum in oppositum. Ad primũ.

C sit: sed iste non consensus non fuit deo repugnando, sed obsecrando, ne sibi tale mandatum imponeret: nec deus totaliter determinabat se dicẽdo, volo quòd totaliter vadas: quia si sic dixisset, Moyses teneret exequi nulla obstante exceptione: sed non erat sic, quia deus non se habebat vt pure mandans, sed magis vt persuadens, & recipiẽs excusationes Moysi. Et si Moyses recte se excusaret, deus nullo modo irasceret: quia tamen ei recte suadenti non assensit, sed obstabat deprecando aliqualiter, dicitur contra eum iratus. Ad secundum quando dicitur, ꝙ non obediens deo peccat, sed Moyses non obediuit, ergo peccauit. Aliquis forte respondere posset ꝙ obedire mandato stat dupliciter, aut obedire mandato pure mandato in his, q̃ sunt

Ad secundum. Duplex obedientia mandati.

D de necessitate salutis: aut obedire mandato, quod est magis consilium in his, quç non sunt de necessitate salutis. Primo modo peccatum graue est, sed secundo modo nõ obedire peccatũ nõ est, quia ad hęc non tenemur nisi ex certis conditionibus. Sed ista responsio nulla est, quia ista distinctio preceptorum, & consiliorum locum habet: quia pręcepta sunt ad omnes directa, consilia autem non sunt ad omnes directa, sed ad aliquos, ideo nullus ad ea obligatur, nisi qui ex conditione virę suę ratione status, vel professionis ad ea se obligauerit. Sed qñ directe aliquid pręcipit vni psone, qualecunq; illud sit, illa persona illud agere tenetur, cũ Deus mandet. Nec oportet dici q est de necessitate salutis, vel ptinet ad sup erogationẽ. Vnde si Deus alicui

E homini laico, q ad nihil tenetur, nisi ad pcepta, & habet vitã satis laxã, mandaret erogare oia sua pauperib⁹, & postea exponere se durõ martyrio, tenet illud agere tanq vnum de pceptis primç tabulç. Et ro est, qa licet ista facere secundũ se erat supererogationis. Postquã tñ Deus specialiter alicui illud mandat, nullo mõ potest mortale peccatũ euitare, nisi illud agat. Si ergo Moysi Deus mãdasset suscipere istam legationẽ, qualiscunq; ipsa esset, tenebat eã recipe sub pęna mortalis peccati. Dicendũ ergo ꝙ Deus non mandauit Moysi recipere ista simpliciter, vt dictũ est: sed solũ dicebat esse suscipiendum rationibus manifestis. Ille autem qui aliquo mõ deuiat à persuasione, etiam si recta sit, non peccat eo modo, quo peccaret deuiando à iusto mandato.

Quando Deus alicui persone aliquid particulariter præcipit illud facere sub pena peccati mortalis.

Item

Item non poterat Moyses in hoc non esse obediens, dato quòd per modum mandati ista dicta fuissent, quia ille non obedire dicitur, qui mandato imposito repugnat exequi nolendo: Moyses autem non repugnabat Deo, sed solum obsecrabat, vt ei non imponeret. Multum autem distat nolle recipere mandatum, aut rogare, nè imponatur: quia rogare secundum se non est peccatum, nisi in eo, quòd aliquis desiderat irrationabiliter effugere honestum iugum. Et quãtum ad hoc Moyses aliqualiter peccauit non quidem non obediendo, quia nihil de inobedientia habuit nec saltem minimum: sed magis quam debebat ne imponeretur mandatum orando, quod ad aliqualem timiditatem, vel pusillanimitatem pertinebat. Ad aliud quando dicitur, quòd maius peccatum est nõ obedire Deo, vel principi personaliter mandanti, quam per interpositam personam aut aliàs: hoc conceditur. Et quando dicitur quòd Moyses videtur contempsisse Deum in propria persona iubente, ergo peccauit mortaliter. Negatur, quia Moyses Deum contempserit nec personaliter, nec absentem: quia contemptus est cum mandantis, aut mandati auctoritate neglecta in aliud quodcunque volumus, effrenate deuoluimur. Oportebat ergo præcessisse mandatum, vt vel ipsum, vel etiã mandans contemni potuissent. Sed hic non fuit mandatum, vt declaratum est, ergo nec contemptus: sed solum fuit obsecratio de non imponendo mandatum. Et quantum ad hoc non magis differt, quòd aliquis obsecret Deum non imponi mãdatum, cum eum in aliqua effigie cernit, aut cum eum tanquam absentem sensitiue non conspicit. Ad aliud qñ dicitur, quòd in moralibus, qui deuiat à recta ratione decidit in oppositam prauam actionem: sed Moyses deuiauit ab eo, quod Deus mandauit, quod erat iustũ ergo decidit in iniustum; respondetur, ꝙ si iustum, & iniustum, vel actio secundum rectam rationẽ, & contra rectam rationem essent contraria immediata tam secundum formam, quam secundum subiectum, teneret consequentia: quia tunc dato quocunque bono, quod aliquis agere posset, & non ageret, illud necesse erat declinare in aliquod malum: sed nunc non est sic: quia licèt iustum, & iniustum secundum formam cõtraria immediata sunt, tamen secundum subiectum non sunt: quia licèt inter iustum, & suum oppositum iniustum nõ sit aliqualiter forma media, tamen inter istud iustum, & suum oppositum, scilicet istud iniustum dabitur aliquid operabile, scilicet alterum iustũ. Et ideo non est necesse, ꝙ quandocunque aliquis declinat ab vno actu, qui est secundum rectam rationẽ, quòd incidat in aliquid, quod est contra rationem: quia sequi Christum in arctissima paupertate bonum est, tamen non sequi primum in paupertate non est contra rectam rationem. Tenet autem hoc verum in præceptis, sed non consilijs: quia si aliquis deuiet à recta ratione, q̃ est non fornicari, necesse est male agere: vel si deuiet à recta ratione, quæ est non furari. Moyses autem licèt declinauerit ab illa recta ratione, quia illud de se non erat sub præcepto, non cogebatur cadere in malum. Rabbi Salomon aliqualiter videtur velle, quod Moyses peccauerit quasi mortaliter, vel mortaliter, & dicit propter hoc Moysi fuisse pœnam inflictam. Ponit enim regulam, quòd in sacra scriptura nunquam ponitur, quod iratus fuerit Deus in aliquem, qn subiũgatur immediate pęna. Et hoc multa exempla habet in libris veteris testamenti. Hic autem non videtur poni aliqua pœna Moysi; ideo dicit quòd pęna fuit data in ablatione sacerdotij, & hoc notatur, vt ipse vult cum infra dicitur Leuites Aarõ, quoniam sacerdotium, quod dari debebat Moysi, datum fuit fratri suo Aaron. Sed istud valde ridiculum, & ineptũ

Ad tertiũ.

Cõtẽptus quid sit.

Ad quartũ.

Opinio Iudæorum an Moyses peccauerit.

F est, quia sacerdotium non potest demonstrari, quod pertinuisset ad Moysen, & sic ꝙ transfertur ad Aaron; immo magis videbatur pertinere ad Aarõ secundum legem antiquissimã, scilicet quòd primogeniti essent sacerdotes, cum poneretur sacerdotalis potest vnum de iuribus primogenituræ. Item quia dato quòd sic esset, textus nihil horum innuit, quoniam nominãdo Aaron Leuitem, non designat ei aliquam sacerdotalem potestatem: quia istud nomen Leuites nunquam significat sacerdotes. Nam duo sunt propriè significata eius, aut significare tribum, scilicet vt dicatur Leuites, qui est de tribu Leui, aut dicatur Leuites, qui est in ministerio inferiori sacerdotibus. Et isto secundo modo filij Aaron, non vocabantur Leuitę: quia erant

G sacerdotes. Rabbi Abraham, & Auenezra dicit, quòd licèt illa regula teneat vt communiter, tamen nõ semper, quia nume. 12. cap. dicitur de Aaron, & Maria, ꝙ iratus fuit dominus in eos, tamen non fuit aliqua pœna inflicta Aaron: sed solum Marię. Ista responsio calumniabilis est; ideo videtur dicendum, quòd licèt verum sit quantum ad aliqua magna peccata mortalia: tamen in paruis, vt in venialibus licèt Deus irascatur, tamen non semper poni oportet pœnam, cum non semper infligatur, huiusmodi autem fuit hic, qa Moyses solum venialiter peccauit: vt declaratum est. *Aaron frater tuus Leuites.*

Responsio auctoris ad opinionẽ Iudęorum.

Multa dixerat Moysi suadendo accipere hanc legationem, quia ante ipse se indignum reddens, solus re-

Quæst. 1.

H cipere noluit, dedit ei socium ipsum Aaron fratrem eius, qui vocatur hic Leuites, idest de tribu Leui, sicut etiam erat Moyses, quia tamen non erat distinctum officium sacerdotale, & Leuiticum: sed postea fuit distinctum, data lege in monte Sinaì; de quo nume. 3. & 4. & 8. cap. & 18. *Scio quòd eloquens sit*. Idest quod habeat linguam bene sonantem, & proferentem, quia dicit: Tu excusas te, quia non es eloquens: ecce ille est eloquens, & ibit tecum. *Ecce ipse egredietur in occursum*. Quia poterat Moyses de hoc rursus dubitare, vtrum Aaron susciperet vel fieret legationem, vt loqueretur coram Pharaone; dedit ei signum, per quod crederet Deum mouisse cor Aaron, vt hoc susciperet, scilicet vt Aaron veniret in occursum Moysi. Et hoc satis

I erat congruum signum quantum ad ipsum Moysen: Cum ante prędiceretur, quam fieret. Etiam quantum ad Aaron: quia non est verisimile, quod Aaron qui nesciebat aduentum Moysi habitantis in terra longinqua, nec hoc miserat Moyses ad dicendũ in Aegyptũ: quia immediate, vt recepit iussionem domini rediit ad Iethro, vt licentiaret eum ad eundum, moueretur sciens ꝙ venturus esset Moyses. Et sic videtur ꝙ antequam moueretur Moyses ad recedẽdum de deserto, vt veniret in Aegyptũ exiuit Aaron de Aegypto. Nec potest dici ꝙ ipse veniebat ad inquirendũ Moysen fratrem suum: quia in textu dr̃, ꝙ veniebat in occursum eius, idest ad recipiendum eum. Et sic videtur ꝙ Deus reuelauerat Aaron, quòd veniret Moyses, & mouit eũ

K vt iret in occursum eius. *Vidensque te lætabitur corde*. Quia valde desiderabat videre eum: maxime quia forte Deus indicauerat ei quòd Moyses liberaturus esset Israel. *Loquère ad eũ*, scilicet qualiter tibi apparuerim: & quid tibi dixerim. *Et pone verba mea in ore illius*. Idest dicas ei verba mea, quę ego tibi dicere mandabam, ita vt ipse sciat dicere: & ego ero in ore tuo mouens linguam tuam ad dicendum ea, quæ ei debes annũciare: *Et in ore illius*. Mouendo linguam eius, vt ista verba valde dicat apposite ad persuadendum congrua vocis, & vultus, & totius corporis motus seruata habitudine. Etiam faciam ne lingua eius, vt fieri assolet, in aliquo deuiet non bene proferendo, vel aliud proferat quam proferre voluisset. *Et ostendam vobis quid agere debeatis*.

Quia

Quia diceret Moyses, domine licèt nunc nouerimus, quid facere debeamus: tamen postquam locuti fuerimus ad populum Israel, & ad Pharaonem: si nobis aliter quàm volumus responderit, nescimus quid tūc agere debeamus. Ad quod dicit Deus, quòd etiā postea docebit quid agere quātum ad signa & prodigia: aut quid dicere quantū ad responsiones, & verba eorū ad quos mittuntur, debeant. *Ipse loquetur pro te ad populū.* Quia tu impeditum lingua te dicis. *Et erit os tuum.* Quasi dicat: Non loquetur Aarō ex se sed ex te: quia sicut os non loquitur ex se, sed est organū loquendi, scilicet quod quæcunq; corde cōcipiantur, ore proferātur: ita Aaron erat os Moysi. s. vt quęcunq; Moyses mādasset tanquā intellectus concipiens, Aaron loquęretur tanquā os suum exequēs. *Tu autem eris ei in his, quæ ad Deum pertinent.* Idest tu pręeris ei quantū ad ea, quæ pertinēt ad Deū, scilicet quantum ad reuelationes, & operationes magnorū prodigiorū: ita quòd ipse solū sit vt os, tu autē sis ei, vt mandans quid dicere debeat. In Hebræo dicitur *Tu eris ei Deus.* Idest tu eris ei quasi Deus reuelās, quid dicere debeat. Et sic patet infra 7. c. Ecce dedi te Deum Pharaonis, idest dedi tibi potestatem super Pharaonem, scilicet ad inferendum ei pęnas, vt Deus: quia Deus, vt hic ponitur, in litera Hebraica. s. Elohim multum generale nomen est, & significat iudices, & dominos temporales, & omnes maiores sic autem habetur in translatione Chaldaica. *Tu eris ei maior.* Idest mandās quid loqui debeat. *Virgam quoque hanc.* s. quam tenebat Moyses in manu, quando Deus mādauit, vt iaceret in terrā, & versa est in colubrum. *Sume in manu tua.* Idest porta tecum. *In qua facturus es signa.* Idest per quàm, vel cum qua: quoniam per istam virgam percussit aquam fluminis, quādo versa est in sanguinem, & diuisit mare rubrum in exitu & proiecit coram Pharaone, vt in colubrum verteretur.

Abijt Moyses, & reuersus est ad Iethro socerū suum, dixitq; ei; Vadam, & reuertar ad fratres meos in Aegyptū, vt videā si adhuc viuant. Cui ait Iethro: Vade in pacē. Dixit ergo dominus ad Moysen in Madian: Vade, & reuertere in Aegyptum: mortui sūt enim D omnes, qui quærebant animam tuam. Tulit ergo Moyses vxorem suam, & filios suos, & imposuit eos super asinū: reuersusq; est in Aegyptum portās virgam Dei in manu sua. Dixitq; ei dominus reuertenti in Aegyptū. Vide, vt omnia ostenta, quæ posui in manu tua, facias coram Pharaone. Ego indurabo cor eius, & non dimittet populū. Dicesq; ad eum: hæc dicit dominus: Filius meus primo genitus Israel. Dixi tibi: dimitte filium meū, E vt seruiat mihi, & noluisti dimittere eum: ecce ego interficiam filium tuum primogenitum. Cunque esset in itinere in diuersorio, occurrit ei dominus, & volebat occidere eū. Tulit illico Sephora acutissimam petram, & circuncidit pręputium filij sui: tetigitq; pedes eius, & ait: Sponsus sanguinum tu mihi es. Et dimisit eum postquā dixerat sponsus sanguinum tu mihi es: ob circuncisionem.

8. q. j. c. in scripturis. Matthę. 2. Deucalion promethei filius claret in Thessalia.

A Dixitq; dominus ad Aaron: Vade in occursum Moysi in desertum. Qui perrexit obuiā ei in montē Dei, & osculatus est eum. Narrauitq; Moyses Aaron omnia verba domini, pro quibus miserat eum, & signa quæ mandauerat. Veneruntq; simul, & congregauerunt cunctos seniores filiorum Israel. Locutusq; est Aarō omnia verba, quæ dixerat dominus ad Moysen, & fecit signa coram populo, & credidit populus. Audierūtq; quòd B visitasset dn̄s filios Israel, & quòd respexisset afflictionem illorum, & proni adorauerunt.

Abijt Moyses. Hic ponitur tertium, scilicet mandati executio. Et describitur ista pars executiua penes tria quæ considerantur. Primò in motu, scilicet terminus a quo Moyses recessit. Secundò penes mediū, per qđ processit, ibi. *Cumque essent in itinere.* Tertiò penes terminum, ad quem accessit, ibi. *Veneruntque simul.* Circa primum. *Abijt Moyses.* Recepto mandato Dei volens illud cōfestim tradere executioni, recessit de deserto, in quo tunc erat cum gregibus. *Ad Iethro cognatum suum.* Locus, vbi erat Moyses pascēs gregem in mōte Sinai, satis distabat a loco, in quo manebat Iethro socer su⁹: C & antequā recederet Moyses de terra illa volebat petere licentiam a Iethro socero suo. Primò quia, vt patet supra 2. c. Moyses pepigerat, & iuramento firmauerat habitare cum Iethro pro filia sua Sephora. Non erat ergo licitum, vt recederet sine eius licentia, vt patet, licèt in hoc nōn tenebatur seruire amplius Moyses socero suo: quia iam manserat apud eū annis quadraginta, vt patet Act. 7. vbi dicitur quòd Moyses anno vitæ suæ quadragesimo, occiso Aegyptio fugit in Madian, & post alios quadraginta annos, scilicet anno. octogesimo vitæ suæ apparuit ei Deus in monte Sinai in rubo ardenti: in istis autem quadraginta annis satis poterat seruiuisse pro vxore. Secundò petiuit licentiā, vt daret ei suam vxorem, & filios, qui erāt cum ipso Iethro in ciuitate: volebat enim portare eos in terram Aegypti secum: quia sciebat quòd in breui liberandi essent, & volebat eos secum educere in terram Chanaam. Tertiò, quia forte putabat non visurum vltra socerum suum, ideo decuit ei loqui in recessu. *Cognatum suum.* Cognatum, & socerum pro eodem accipit litera nostra: quia cognatus non est hic nomen cognationis, vel consanguinitatis, sed affinitatis: ideo aliquando vocat litera nostra, Iethro socerū Moysi, vt patet sup. 3. c. aliqn̄ vocat eū cognatū ei⁹, vt patet hic, & inf. 18. & nume. 10. & Iudi. 4. cap. *Vadam & reuertar ad fratres meos in Aegyptum.* Non est intelligendum, vt aliqui imperiti volunt, ꝙ Moyses diceret se velle ire in Aegyptum, & quòd postea esset recessurus: sed ire, & reuerti idem actus sunt. Hic licèt dicantur duo nomina respectu diuersorum, idem tamen sit actus. Nam respectu Iethro existentis in terra Madian, a qua Moyses recedebat dicitur, vadam: respectu terræ Agypti, de qua ipse olim venerat illa itineratio dicebatur reuersio. *In Aegyptum.* Ex hoc etiam patet quod supra dicebamus 2. capit. quòd terra Madian non est pars terræ Aegypti, nec eiusdē idiomatis, quia hic dicit se reuersurum in Aegyptum, tanquam non esset in Aegypto: etiā qa Madianitę erāt de genere Abrahæ de filio suo Madian per Cethuram, Aegyptij autem erant de genere Cham, vt patet Gene. 10. cap. vbi dicitur Chus, & Mesraym filij Cham, quia Mesraym, vel Mizrayn, Hebraicè, dicitur Aegyptius. *Vt videam si adhuc viuat.*

Tertia pars.

Causę quare Moyses petiuit licentiam a Iethro cognato suo.

Quia quadraginta anni erant, quibus recesserat Moyses de Aegypto: quadraginta autem annis multæ mutationes fiunt, & multi moriuntur. Et ista satis racionabilis causa erat, scilicet redire in terram suam ad habitandum inter cognatos suos. Et licèt Moyses istam causam expresserit, aliam subticuit, quæ magis vrgebat, scilicet diuina missio, & apparitio.

Quæst.8. Et in hoc apparet Moysi nobilitas, qui noluit gloriari apud homines declarando sibi Deum apparuisse, nisi illis quibus Deus declarari mandauerat. Sic etiam beatus Paulus, cùm maximam visionem accepisset, scilicet videns diuinam essentiam, & vidit multa arcana, quæ mortalibus reuelare nefas erat: tamen istam missionem per annos quatuordecim subticuit, vt patet 2. ad Corinth. duodecimo cap. vbi etiam patefecit eam: quia sic temporis opportunitas exigebat propter pseudo Apostolos falso nomine gloriantes. In quo instruuntur viri contemplatiui, qui interdum a Deo recipiunt visiones, & admirabiles consolationes, quasi incipientes degustare, quàm dulcis est dominus, quòd hæc non cuilibet patefacere debeãt, nisi cum magna difficultate, & vbi multum prodesse senserint, aspiciẽtes tamẽ ne diuina beneficia specialia contemnantur, si ea quibuscunque vulgaribus, & imperfectis viris exponãt: vel nisi ex speciali Dei mandato: quia quendam laudis appetitum protestatur velle de se talem magnitudinem cuilibet propalare. *Cui ait Iethro; vade in pace.* Licèt Iethro aliam vrgentiorem causam non audierit: quia tamen erat vir rationabilis, videns quòd tanto tempore Moyses ei seruiuisset iudicauit iustum esse dimittere eum cum vxore sua, & liberis ire, quò vellet. Et hoc cognoscebat Moyses, scilicet Iethro esse rationabilem, & mansuetum virum, ideo petijt licentiam. Iacob autem quãdo recessit de Mesopotamia non petiuit licentiam, quia nouerat Laban esse virum fraudolentum, & non concessurum, immo si sciuisset eum velle recedere, omnia, quæ possidebat, abstulisset ab eo. Gen. 31. cap. *Dixit ergo dominus ad Moysen in Madian.* Idest dum adhuc staret in Madian, apparuit enim ei iterum. Et hoc dũ maneret apud Iethro socerum sum: quia cùm Iethro dedisset licentiam Moysi redeundi in terram Aegypti, secumque vxorem, & filios, scilicet filiam, & nepotes Iethro aduecturus esset, voluit autem Iethro quiescere aliquibus diebus cum eis celebrando grandia festa. Et quando Deus vidit Moysen in his aliqualiter morantem, admonuit eum iterum in Aegytum redire. *Vade, & reuertere in Aegyptum.* Supra expositum fuit. *Mortui sunt omnes, qui quærebant animam tuam.* Habebat Moyses hostes in Aegypto, qui desiderabãt eum occidere, propter quos non audebat regredi in Aegyptum. Nunc autem quia omnes illi mortui erãt poterat secure redire.

Reuelationes, & diuina secreta non sũt passim omnibus reuelanda: sed pro loco, & tempore, & ex spãli Dei mandato.

Quæst.9. Qui autem fuerint isti quærentes animam eius: dicunt quidam Iudæi, vt Rabbi Salomon, quòd isti erant Dathan, & Abiron, qui pugnabant quando Moyses dixit vni eorum, quare percutiebat proximũ suum, & ipse dure respondit. Et vt Rabbi Salomon ait, ille diuulgauit mortem Aegyptij factam per Moysen. Sed istud valde ridiculum est. Primò quia non videtur quòd ambo isti peterent animam Moysi. Nã ille in cuius fauorẽ locutus fuit Moyses, & tunc quasi assentiens tacuit, non videtur, quòd vellet mortem Moysi. Item quia hoc falsum est. Nam Dathan, & Abiron non fuerant tunc mortui: quia postea in deserto terra eos viuos absorbuit in seditionem Chore concitata contra Moysen, & hoc patet nume. 16. & 26. cap. Aliqui tamen Iudæi respondent ad hoc, quòd Dathan, & Abiron non fuerunt mortui corporaliter:

Qui erãt illi qui quærebant animam Moysi. Insaniæ Iudæorum.

F sed solum quantum ad diuitias, quia eas perdiderunt. Ex quo ipsi arguunt pauperes mortuos vocari. Sed hoc etiam ridiculum est: quia dato, quòd isti diuitijs caruissent: tamen si ipsi quærebant animam Moysi, non minus poterant eum nunc quam antea persequi, scilicet vel insidiose occidendo, vel apud regem diffamando. Non erat ergo magis tutus nunc Moyses, quàm quando isti diuites erant. quod absonum valde est, nec Deus talem securitatem præstaret Moysi. Dicendum ergo quòd mortui fuerant illi Aegyptij, qui quærebant animam eius. Nam vt diximus supra 2. c. cum esset Moyses paruulus, & fuisset adductus ad Pharaonem, vt eum adoptaret, impositam capiti suo coronam a Pharaone in terram proiecit, & fregit ipsam.

G Quod vidẽs iustus sacerdos Eliopoleos, qui tunc regi assistebat, voluit Moysen adhuc infantulũ gladio transfodere, nisi Pharao obstitisset: qua a dijs suis audierat, ex Hebræis puerum nasciturum, qui regnum deprimeret Aegyptiorum. Post mortem autem huius mãsit Phua filius eius sacerdos Eliopoleos: qui paternũ odium aduersum Moysen obseruauit. Iste autem mortuus fuerat paulo ante quam rediret Moyses in Aegyptũ. Mortuus etiã fuerat rex Aegypti, qui inquirebat animam Moysi. Nam vt supra 2. cap. diximus, Moyses natus fuit sub Armonophi, qui regnauit annis septem nato Moyse. Deinde suscepit principatum Horus, cuius tempore Moyses occidit Aegyptium, & iste voluit occidere Moysen. Postea regnauit Acen-

H tris, qui odium prædecessoris seruauit. Post hunc regnauit Achoris, qui eodem modo recordatus occisionis factę a Moyse, eum odio habebat. Post hunc regnauit Acentres, cuius anno nono redijt Moyses, in Aegyptum: quia iste nõ recordabatur occisionis factę a Moyse, & huius tẽpore fuerat mortuus Phua filius Iusti Sacerdotis Eliopoleos, qui ad mortem Moysi reges sollicitabat. Non manebat ergo istis mortuis aliquis hostis Moysi. *Tulit Moyses vxorem, & filios.* Quia non disponebat vltra redire in terram Madian, ideo omnia ad eum pertinentia inde portare volebat. Nec legitur, quòd Moyses portaret aliqua pecora, in quibus erant diuitiæ antiquorum, nec aliqua supellectilia: sed solam vxorem cum duobus filijs super asi-

I num: etiam quando postea Iethro reduxit ad Moysen Sephoram vxorem suam, & duos filios suos dum essent Israelitæ in deserto Sinai, vt patet infra decimoottauo capitu. non legitur aliquid præter filios, & vxorem ad eum detulisse, & forte tunc Iethro delaturus erat ei aliqua de bonis suis, vel saltem filiam suam ei indotatam tribueret: quia tamen cognouit Moysen esse ducem, & dominum tantę multitudis, existimauit illum nullo horum indigere. *Et imposuit eos super asinum.*

An oppinio Rabbi Salomon, quòd asinus, in quo Moyses tulit filios, & vxorem, erat asinus, in quo Abraham portauit ligna holocausti pro Isaac: & quòd super eum veniet Messias habeat aliquem colorem.

K Rabbi Salomõ, dicit quòd iste asinus est ille, in quo Abraham tulit ligna ad incendendum holocaustum, vt patet Gene. 22. cap. Dicit etiam, quòd iste est asinus, super quem veniet Messias, vt dicitur Zachariæ c.9. Ecce rex tuus venit tibi, & ipse pauper, & sedens super asinam. in Hebræo, dicitur asinum. Motiuum autem eius est duplex: Primum quòd iste asinus non potuisset tantum onus portare, s. vnam mulierem, & duos filios, nisi fuisset asinus specialis, scilicet ille q sustentaturus esset Messiam. Secundũ motiuũ est pp articulum, qui reperitur præpositus isti dictioni in Hebręo, & vocat aliquid speciale. Articulis autem carent Latini, Gręci habent, & Hebræi, de quo Priscianus in minori volumine libro primo. Nec est iste articulus, Quæst.10.

vt

Nota diffinitionem idiomatũ circa articulos dictionales.

vt vulgares grammatici putant, istę dictiones hic, hęc, hoc: quia istę dictiones deriuatiuæ sunt, & non articulares, licèt eas articulos vulgariter nominem⁹: quia dictionibus latino vsu præponuntur ad notificandum genus. Est autem articulus quædam limitatio addita dictioni, quæ non est aliqua specialis qualitas superaddita: sed aliqua proprietas specialitatis suppositi, & sic dixit Priscianus articulum secundum suppositorũ notitiam demonstrare, apparet hoc in vulgari nostro: nã si dicam, ombre viene, ponitur ibi dictio nominalis sine articulo, & non significat aliquam specialitatem: sed põt teneri ibi, homo, p quocunq; homine determinate tamen, & nõ confuse, vel distribute: si aũt ponatur articulus, & dicatur, elombra viene, limitatur illa dictio, homo, per illum articulũ, el, ad significandũ certũ hominem: de quo specialẽ cognitionẽ habuerimus: & quãtũ ad hoc cõmunicat aliqualiter articulus cũ dictione relatiua: sed adhuc multũ distat: & sic dicit Priscianus, quòd articulus secundã notitiã suppositorũ demonstrat, & sic est iste articulus in obliquis, nã multũ differt si dicatur, ombre veo, vel, al ombre veo: quia in primo nihil speciale vocatur, in secũdo autem sic; & differunt isti articuli a conceptibus prępositionalibus, qui sunt habitudines casuales deseruientes obliquis in vulgari. Nam dicendo, esta casa es de ombre, li.de. dicit conceptum prepositionalem conuenientẽ genitiuo, & non est articulus, quia nullum hoĩem specialiter significat. Si aũt dicatur, esta casa es del hõbre, aliquid spetiale denominat, & sic. del. est articulus, & non cõceptus prępositionalis: immo, vt verius dicã, est cõpositum ex vtroq; dicendo, casa de el honbre, & eo dẽ modo reperitur in datiuo, & accusatiuo habitudo, siue cõcepta prepositionalis, qui est. a. & articulus, qui est. al: & sic aliud est, a proueccho a honbre, aliud est, a prouecho a al onbre: Idẽ de accõ, veo a nõbre, vel, veo a al onbre: vocatiu⁹ autẽ caret articulo, quia repugnat ei ex natura rei, cùm articulus faciat secundam notitiam suppositorum, qui necessario est in tertijs personis, vocatiuus autem semper est secundæ personæ, & determinatæ ad quam dirigitur sermo: ideo apud illam gentem habet articulum, sed ponitur ei quidam conceptus excitatiuus, scilicet o. qui articulus dicẽdus non est Ablatiuus autẽ articulum habet, & cõceptum prepositionalem nõ, el, &, la, sed, de: el aũt, &, la sunt articuli: nam si dicat, vẽgo de casa, nullã domum specialem dico, si autem dixero, vengo de la casa, aliquã specialem domum expressi, de qua cognitio iam pręcesserat. Sciendum autem quòd in solis rectis siue suppositis personalibus ponitur in modo loquẽdi articulus sine conceptu præpositionali, vt, el onbre corre: ibi. el. est articulus: & non est aliqua habitudo prepositionalis: in obliquis autem nunquam ponitur articulus sine conceptu prępositionali; quia nullo modo possemus ponere, dato ꝙ vellemus: quia significatio nulla esset, & idioma nõ consentiret, licèt nos interdũ loquentes corrupte aliquas literas intercipimus, & sic videmur articulos sine conceptibus prępositionalibus posuisse, vt cum dicimus veo al honbre, ibi ponitur articulus. s. al: & non ponitur præpositionalis conceptus, sed intelligitur, & deficit, quia dicere deberemus ad perfectè exprimendum, veo a al onbre, & ita in literis scribimus, cum perfectè secundum significationem orationum, & naturam idiomatis dirigi volumus. Possunt tamen poni conceptus præpositionales sine articulis, vt tamen dicitur, vengo de casa, & non, de la casa. Sic autem ad propositum cùm multum differat præponere articulum alicui dictioni, aut sine articulo proferre: quia cum articulo proferentes aliquid speciale signamus, & in Hebræo ponatur hic articulus, vt vulgariter dicam, quia in latino non sunt verba æquipol-

Quid est articulus.

Honbre viene, i lingua Hispanica figuat homo venits.

A lentia eis *Puso Moysen los hijos sobre el Asno.* non dixit, *Sobre Asno.* Solum: quia tunc non vocabatur aliquid speciale: cum ille articulus faciat secundum notitiam, vt ait Priscianus, oportet nos intelligere per Asinum non quemlibet asinum: sed aliquem, de quo specialis mentio facta fuit. Et quia nullus videtur similis nisi asinus, qui portauit ligna holocausti, & asinus Messię, qa isti ponuntur cũ articulo: ergo ad istos congrue referẽdũ videtur. Hęc aũt de articulis dixi, quia attinebãt ad propositum, vt vis fondamenti Rabbi Solomonis intelligeretur. Etiam quia articuli cũ in idiomate cõmuni latino non sint, apud plerosq; latinorum quid sint, totaliter incognitũ est: nec nouerint qualiter illis vtamur, cũ tamen magna pars certitudinis maternorũ idioma B tũ ab articulis dependeat, Ista compositio Rabbi Salomonis, valde ridicula est, quia secundũ eam oporteret eundẽ asinum durasse per annos plures quã quatuor mille, quia, vt ipsi volunt, nondũ venit Messias, qui super eũ æquitaturus est. Oportet ergo adhuc illũ asinũ viuere. Ad fundamenta sua facile est respondere. Ad primum quãdo dicitur, ꝙ non posset vnus asinus portare tot personas, quidam respondent, ꝙ nõ fuit vnus asinus, sed duo, vel tres, quia frequenter ponitur in scriptura singulare pro plurali, vt patet infra 8. c. venit musca grauissima, & tamen erant muscę innumerabiles: Sed licèt hoc posset dici, tamẽ si respiciatur, nõ est hic locus ad ponendum singulare pro plurali, quia quãdo sic ponit, accipitur nomen speciei pro noĩe indiuidui, C vel suppositi, nomen autem speciei etiã in singulari significat oĩa indiuidua sua, licèt nõ coniunctim ex modo supponendi: hic autem magis videtur denominari indiuiduum, quàm species; ideo videtur vnicus fuisse asinus. Nec est difficile vnum asinũ fortẽ portare vnã feminã, & duos paruulos, maximè quia femina interdum pedes incederet, & vnus paruulus alium super asinum teneret. Ad alterum quando arguitur de Articulo. Respondetur ꝙ de vi vocis necessarium erat nos intelligere per asinũ illum aliquẽ specialem asinũ, tamẽ nos aliquando nõ obseruamus, qa volentes de aliquo cõmuni loqui, articulos ex vsu loquendi corrupto, vel improprio apponimus. Et sic stat hic asinus pro aliquo asino, quicunque ille fuerit. Nec accipitur specia- D liter, licèt litera ipsa de se hoc significaret. *Reuersus est in Aegyptum.* Idest incepit reuerti in Aegyptum, quia nondum totaliter reuersus fuerat. Nam primo occurrit ei Aaron in itinere, & postmodum dimisit vxorẽ, & circuncisus fuit filius. *Portans virgã Dei in manu sua.* Ista est virga, quæ versa fuerat in colubrum iubente Deo, & vocatur virga Dei, quia mandante Deo in Aegyptum deferebatur, vel quia Deus in illa miracula facturus erat, scilicet conuertendo illam in colubrum coram Hebreis, & coram Pharaone, & postea vertendo fluuium in sanguinem ad tactum eius, & aperiendo mare Rubrum percutiente ipsa. Alij dicunt quòd ista vocatur virga Dei, quia nomen Dei in ea scriptum erat. Volunt enim quòd ista virga esset E quadrangulata, vel laterata, & in quolibet laterum habebat vnam de quatuor literis nominis domini Tetragrammaton. Dicunt etiam hanc virgam natam fuisse in viridario Iethro in Madian: cunque sepius multi eam euellere tentauissent immobilis permanebat, donec Moyses eam euulsit, tanquam cui diuino munere virga illa erat profutura, & hanc secum gerebat Moyses in pascuis, in hac gregem minabat, quo volebat. *Dixitque ei dominus reuertenti in Aegyptum.* Idest apparuit ei dominus iterum, cum reuerteretur in Aegyptum. Ista fuit tertia apparitio. Nam primo apparuit in monte Sinai mandans, vt veniret. Secundo apparuit in Madian Moysi, manente apud socerum suum mandans, vt aduentum festinaret. Tertiò appa-

Refellitur insania.

Responsio ad primũ eius motiuum.

Responsio ad secũdũ.

Virga Dei quę fuerit vel qualis.

Quatuor vicibus apparuit eis Moysi ante quam iret.

apparuit ei hic venienti mandans, vt omnia signa, quę ab eo acceperat coram Pharaone demonstraret. Quarta autem apparitio, infra subditur cum volebat eum Deus occidere.

An Deus apparuerit per noctem, vel per diem Moysi in his quatuor vicibus. Et an in somno vel vigilia.

Quæst. 11. De istis apparitionibus an fierent per noctem in sōnis an per diem, dubium est. Forte aliquis dicet, quòd fiebāt per noctem, quia sic consueuerat antiquis patribus fieri. Nam Deus Abraham dormienti, & per noctem apparuisse narratur, primo quando ei mandauit quòd exiret de domo, & aspiceret astra cęli: hoc autem necessarium erat fieri per noctem, de quo Gen. 15. cap. Etiam quando apparuit dominus Abimelech regi Philistinorum, vt patet Gen. 20. c. Item quando mandauit Abrahę, vt iret ad immolandum filiū suum de nocte apparuit, vt patet Gen. 22. cap. Item apparuit Isaac filio eius per noctem, vt patet Gen. 26. cap. quando volebat descendere in Aegyptum, & iussit vt maneret in Gerara. Item apparuit de nocte Iacob, quando erat in Bethel: vt patet Gene. 28. cum dormiret super lapides. Item quando erat in Mesopotamia, & monstrauit ei arietes varios, & maculosos, vt patet Gen. 31. cap. & sic dicitur Iob 33. c. per somnum in visione nocturna, quando irruit sopor sup homines, & dormiūt in lecto, tunc aperit aures virorum, & erudiens eos, instruit disciplina. Et sic manifeste innuitur: quòd diuina instructio siue reuelatio prophetica, quod idem est, fit per noctem. Ad hoc respondetur quòd de istis quatuor apparitionibus, quas legimus in hoc ca. non est æqualiter dicendum, quia de duabus earum constat ex littera, quòd factę fuerint in vigilia: de alijs autem duabus nihil constat. De prima. n. scilicet quando apparuit Deus Moysi intranti ad interiora montis Sinai satis patet, quòd fuerit facta per vigiliam, quoniam non poterat Moyses per somnium pascere gregē, aut minare oues, aut videre rubum ardentem, & ire ad videndum: & calciamenta de pedibus tollere, vultum veste contegere, interroganti domino respondere, & cetera, quæ ibi in hunc modum recitantur, vt fugere colubrum, & proijcere virgam, & deinde tenere colubri caudā. De alia apparitione, quæ fuit quarta, scilicet quando volebat eum occidere in diuersorio satis patet ꝙ fuerit in vigilia. Nam cū Deus, aut Angelus vellet Moysen occidere, & eum premeret, Sephora vidēs accepit acutissimam petram, & circūcidit preputium filij sui Eliezer. Et dixit Moysi: spōsus sanguinis tu mihi es. Si autem fuisset per noctem in somno, non uidisset istam afflictionem Sephora, nec circuncidisset filium suum. De alijs autē duabus apparitionibus medijs non apparet clare ex littera: quia nihil describitur, ex quo alterutra pars argui, aut conuinci possit. Videtur tamen dicendum quòd in die fuerint: quia quando fit apparitio per noctem, apponitur semper aliquis verborum apparatus Dei excitare volentis: hic autem nihil horū est, sed simpliciter dicit, dixit Deus ad Moysen. Item quia non fuit idē modus apparendi Moysi, & ceteris antiquis, vt patet Num. 12. c. Siquis īter vos fuerit propheta domini, in visione apparebo ei, aut per somniū loquar ad illū. At non talis seruus meus Moyses, qui in omni domo mea fidelissimus est, ore enim ad os loquor ei, & palam & non per ęnigmata Deum videt. *Vide, vt omnia ostenta.* Vocatur ostentum, siue portentum, quod idem est, signum magnum atq; mirabile, vt patet in litera Hebraica, licèt secūdū proprietatem linguæ latinæ ostentum, aut portētum dicitur, quod aliquid signat in futurum, dicta ab ostēdēdo, vel procul tendendo. *Quæ posui in manu tua.* Idest quę posui in potestate tua, vt illa faceres: quoniā manus propriè organū operatiuū est, & ꝑ ipsam omnis operatio de-

Ostētum, & portentum quid sint.

F signatur. *Facias coram Pharaone.* Admonet eum hic ne prætermittat facere aliquod signum de prædictis, aut negligentia, vel verecundia, siue timore. *Ego indurabo cor eius & non dimittet populum.*

Quæ dicatur anima obstinata, vel indurata. Et quomodo Pharao dicatur induratus: Et an sequatur inconueniens dicendo, quòd Deus induret nos: & an per hoc tollatur libertas arbitrij.

Pro hoc notandum, quòd durum, & molle propriè accipiuntur in corporibus, vt sunt quædam proprietates, scilicet durum ad non faciliter patiendum, vel impressiones recipiēdū, molle dicitur naturalis proprietas, siue quędam dispositio ad nullo modo resistendū, sed cuilibet agenti cedendum. Anima autem secundum metaphoram dicitur mollis, vel indurata: quia sicut corpus non cedens volēti imprimere in eo aliquā formam dicitur durum, & cedens volenti imprimere vocatur molle, ita anima cùm se habeat ad formas vel impressiones spirituales. s. ad assentiendum rectę suasioni, dicitur mollis, vel dura. Nam aīa, quæ persuadentem ad optima claris rationibus non recipit, indurata dicitur: quia in eo forma talis qualis deberet ipsa suggerente non imprimitur. Anima aūt cùm suadentibus, vt decens est, liberū assensum accomodat, vt in ea, qđ suggeritur imprimatur, mollis est. Sic aūt Pharaonis cor indurari dicebatur: quia tantis signis visis, quæ solꝰ Deus agere poterat, non assentiebat, vel si ad modicū prementibus angustijs assentiret, mox rediuiua pertinatia resumptis viribus dissentiebat, vt nequaquam quòd peteretur impleret. Deus autem istam obdurationem futuram prædixit, vt cùm in actu eam respiceret, tanquam de aliquo inopinato nō admiraretur. Qđ autem cor Pharaonis induraretur, nullum dissonum videtur: sed quòd illud Deus induraret, valde videtur inconueniens. Nam sicut lapis, quia durus est, volentem formā leuiter imprimere non permittit: ita & qui obduratꝰ est, bonū recipere nō potest: qa taliter dispositus est: ergo Deus in nobis efficiet, per qđ mali simus, & nullo modo ad bonum vertibiles, tunc autē satis inculpabiles nos erimus quęcunque faciamus: qa aliud nihil præter illud facere sinimur: sicut nullus rationabiliter culpatur, quia sitit aut esurit, quia naturaliter ad hoc dispositus est. Respondetur ꝙ Deus dicitur cor Pharaonis indurare nō quidē malitiam apponendo, sed suam gratiam nō apponēdo, aut appositā non conseruando. Gratia Dei est aliquid mollificatiuū aīæ nostrę, q̄ cū insit, aīa nostra mollis valde effecta ad quācunq; partem faciliter vertibilis est. Hac autem deficiente, anima nr̄a dura, & immobilis redditur, atque in malo radicatur. Dicendū cōmuniter ꝙ Deus neminē indurat malitiam apponendo, aut quamlibet alteram formam positam inducentem ad malum causando: sed gratiam mollificantem subtrahendo: non tamen intelligendum est quòd Deus aliquam gratiā, quā nobis apposuit tollat remouendo: quia gratia, cū sit quasi ens respectiuum, non est aliquid tale, quod migrare possit, & apponi, & tolli: sed in illo, in quo erat esse deficit: gratia autem est a Deo causante, ita ad permanendum indiget Deo conseruante in esse: tamē gratia dependet a duobus. Primo a Deo eā in aīa nr̄a causante: secundo a libero arbitrio ipsi se conformanti. Quando aūt liberum arbitrium gratiæ se conformat, manet: quando autem non se conformat, volens magis peregrinis hospitibus assentire carnalibus, aut temporalibus desiderijs prouocatum, gratia ꝑditur: quia ipsa gratia, licèt liberū arbitrium perficiat, tamē ad operandū non violentat. Ideo possumus nos gratiam habentes ei repugnare. Et forte alicui durum videbitur, & quasi incredibile: quòd cùm intellectus, & ratio semper deprecentur ad optima, vt patet in fine primi Ethic.

Quæst. 12.

G H I K

Quomodo Deus cor Pharaonis dicitur indurasse.

Gratia a duobꝰ dependet.

quomo-

quomodo anima nostra quando gratiā habuerit desiderat ad mala venire, cum videamus interdum ipsos gratiam non habentibus noxijs tentationibus compugnare, & ipsis non aſsentire, quanto magis, qui gratiā acutaliter habent, quæ ad bona ſemper inclinat? Ad hoc ſatis patet reſponſio: nam ſi liberum arbitrium noſtrum ſemel in gratia informatum nulla extrinſecus impedimenta ſentiret, quæ illud ad mala diſtraherent, aut ex nihilo factum non eſset, vt ex ſe ipſo cadere non poſset teneret iſtorum argumentum. Sed dato quòd gratia animam informet, & ad bonum inclinet ſunt tamen extrinſecus impedimenta tentationum, ad quas naturaliter inclinamur, & quanto naturalius tanto intenſius in illas prolabimur. Et forte iſtę tentationes fortius mouent quàm gratia: aut ſenſibilius. Ideo nec interdum valde mirandum eſt ſi labamur, etiam ſi vituperabile ſit; immo quod deterius eſt, aliqui gratiæ Dei volūtarie reſiſtunt: ſic patet Iob. 21. capit. qui dixerunt Deo. Recede a nobis ſciētiam viarum tuarum nolumus. Quid eſt omnipotens, vt ſeruiamus ei: & quid nobis prodeſt ſi adorauerimus illum? Et quod magis plangendum quàm dicēdum eſt, quidam magis ſpiritus ſancti gratiam, quàm dæmonis aſtutiam formidantes, atque ab ea fugientes, cùm carnalibus tota mente, aut ſecularibus fruantur illecebris, ne Dei benignitas ad id quod fugiunt ducat inuitos, verba perſuaſoria prædicantium, aut ſingulariter ad bona exhortantium, aut deuotam lectionē, aut in hunc modum ſingula, quæ a vitijs humanam mentem interdum diuellere ſolent, toto mentis conamine fugiunt, ne ab eo quod diligunt, vllatenus abſtrahantur. Heu heu: ecce vere deflendos voluntarie infęlices: immo ipſa infęlicitate peiores: quos niſi, vt raro aſsolet, attollat immenſa benignitas creatoris ipſa vita, quàm cernunt viuentes domibus tartareis tumulabit. Si ergo iſti ſpontaneæ gratiam reijciunt, non eſt mirandum quòd alij tentationum duris oneribus fatigati Dei gratiam non totaliter voluntarij eijciant: immo neceſse eſt ſic fateri: quia nihil communius eſt quàm hoc. Nam manifeſtum eſt, quòd ille, qui iuſtus eſt, in gratia eſt: ſed illum contingit iterum in peccatum mortale prolabi: ac iterum reſurgere, & iterum, & pluries ruere, quod non poteſt fieri ſine gratiæ perditione: quia Dei gratia non ſtat cum peccato mortali. Ergo ſicut iſte voluntariè peccauit, ita voluntariè gratiam repulit, cùm ipſum peccatum ſit cauſa expulſionis gratiæ, natura, aut origine, licèt vtrunque ſit ſimul tempore. Nec eſt dicendum quòd Deus tollat a nobis gratiā antea quā peccemus: quia tunc nos nihil mali mereremur quęcunq; agētes: quia nullus ſine gratia bene quicquā agere poteſt, vt patet Io. 15. Sine me nihil poteſtis facere. Sed hoc falſum eſt: quia tūc Deus mandaret nobis impoſſibile: quod irrationabile valde eſt, & puniret nos iniuſtiſſimè, quorum vtrūq; abſonū eſt ſatis. Manet ergo gratiā perdi ex peccato mortali. Sed cū omne mortale peccatum voluntariū ſit, reſtat quoq; ipſam gratiā perdi voluntarie, quia in bona cōſequētia ſi antecedēs eſt volitum, cōſequens eſt volitum, licèt antecedēs ſit per ſe volitū conſequens autē eſt volitū p antecedens. Cum autem aliquis per mortale peccatum a recto & bono decidit, niſi Deus eum iterum per gratiam mouentem ad ſtatum boni relictum incitet, manebit durus quaſi lapis, ita quòd quantacunq; perſuaſoria verba ab extra dicantur, aut quantalibet ingruant affligentia mala, mori quidem poterit, conuerti tamen minimè. Manet tunc liberum arbitrium ad bonum, malumque vertibile: ſed id, quo ad bonum vertatur, non habet. Solet autem Deus peccantibus poſt caſum gratiam ad bonum motricem impendere, vt ad rectitu-

Quomodo poſſibile ſit quòd habēs gratiā ad malum inducatur.

Deus peccātib' primam gratiam motricem ad bonum da re ſolet.

A dinem conuertantur: & ſic fit in omnibus, qui poſt lapſum vitam renouant. Impoſſibile enim erat, quòd quiſquam poſtquam ſemel peccaſset de ſe ad bonum verteretur: immo nec bonum vellet, aut cogitaret, niſi Deus eum ſua gratia pręueniret: & hęc eſt prima gratia, de qua dicunt doctores, quòd primam gratiam nullus meretur, quoniam ipſa pręcedit omnem motum liberi arbitrij. Huic autem gratiæ ſi liberum arbitrium cōſentiat ſecundā promeretur, & illa eſt, quę in contritione peccati infunditur. Si aūt illi gratię motrici liberū arbitriū conſentiat, hoc ipsū in dolorē male geſtorum flectitur: qui motus contritio vocatur. Si autem aliquis ſit, quē Deus poſt lapſum non moueat, aut tam leuiter moueat, vt ad ſurgendum a malo non

B ſufficiat, ille induratus obſtinatuſque manet in malo finiturus. Et quia iſta induratio fit Deo non apponēte gratiā, aut modicam, quanta nō ſufficiat: ideo Deus indurare aliquē dicitur, non quidē poſitiue, ſed priuatiue. Sed dices quid magis eſt, quòd Deus aliquem induret aliquā malitiam apponendo, aut gratiā nō cōferēdo? quoniā iſta æqualia ſunt. Nā ſicut exiſtēte in aliquo malitia impoſſibile eſt bonum eſse, ita impoſſibile eſt, gratia Dei nō mouente, bene agere: ſic.n. ipſe dicit Io. 15. c. Sine me nihil poteſtis facere. i. ſine grā mea motrice. Et patet exēplū, quid magis eſt ꝙ aliquis aliū gladio trāſfodiens occidat, quā ꝙ eū carcere includēs, nullaq; cōferens alimēta per famē morte conficiat: ſi enim Deus gratiā non conferret, & per motū liberi ar

C bitrij ſine gratia aliquis bonus eā poſset, ualeret quidē quod dicitur ſed nunc ambo ęqualia ſunt. Reſpondetur quòd verū eſt: quia licèt aliquid in ſe differat, ad noſtrā tamen vtilitatē nihil ſic, quā aliter, multū intereſt. Sed dicendū ꝙ ob hoc cū aliquis peccat, Deus eum ad bonū intellectū mouet: qa ſcit ſine eius motu impoſſibile eſse iſtū eſse bene agentē, cū tamē aliquis ad tantā venit malitiā, vel totiēs frequentatā, quanta Dei iuditio digna, & magis quā digna videtur ad perditionē, vel Deus eū non mouet, vel debiliter mouet, ita quod ad bonū ille nunquam flectetur: & iſtos, vt ſic neceſsariū eſt perire, ſicut pręſcitus, vt pręſcitus neceſsario dānabitur. Nec ex hoc libertas aliqua adimitur volūtati, qa ademptio eſset, ſi iſta eſsēt vera in ſenſu diuiſo, ubi ali-

D quid ſimpliciter enunciatur, in cōpoſito autē nihil differt: quia ibi fit enūciatio cū reduplicatione, nec Deus iſtā non appoſitionem gratiæ neceſſariā ad benefacere agit, vt aliquis peccet, aut ęternaliter dānetur: ſed, vt malum, quod egit, puniatur, licèt per accidens ad talē punitionem inflictam ſequatur æterna perditio. Sciendū autē ꝙ peccato cuilibet pęna debetur, & ſecundum quantitatem peccatorū, ita debet eſſe menſura dolorū vt patet Deu. 25. c. Iuxta menſuram delicti erat plagarum modus. Idē Apoc. 18. c. Etiam cū malū pęnę ſic ſe habeat, qđ ſecundū ſpeciē minus quolibet malo culpę erit, ſic, ꝙ cū aliquis peccauerit modicū merebitur pęnam, quæ eſt dolor aliquis. Cum autē magis peccaueri, magis dolere merebitur. Et in tātum deueniet

E iſta deordinatio, vt aliquis tantum, vel totiēs peccet, vt iam nulla pęna, quę ſit dolor ei ſufficiens ſit. Datur ergo ei pęna, q̄ nec eſt inflictio doloris, ſed mitior omni dolore; nec eſt culpa, vel pēcatū, ſed minor peccato: eſt tamen occaſio ad peccandum, vel ad non reſurgendum a malo. Et quando iſta pęna alicui infligitur, tantū eſt, ac ſi actualiter in infernū demergatur, vel ſi tūc in peccato mortali moriatur, quoniā ſic finiturus eſt. Quantus autē ſit numerus peccatorū, ex quibus pmeretur aliquis, vt gratia ei nō apponatur, aut quāta ſunt, aut quotiens repetita humanę cognitioni non ſubeſt, quia hoc ſecretum altiſſimū Deus ſibi ſoli ſciendum ſeruauit. Conſtat tamen quòd illi, qui pręde ſtinati ſunt, nunquam talia, aut tāta peccata cōmittet, vt ſibi

An differat quòd Deus malitiam apponat, vel quòd gratiam non conferat.

Qualiter Deus, & qua ex cauſa non apponat, vel conferat gratiā alicui peccāti.

Totiēs qs poteſt peccare, quòd De' ei gratiam ſuam non conferet.

non apponi gratiam totaliter, vel terminatè mereantur: quia vt ait Apostolus ad Rom. 9. Scimus quòd diligentibus Deum omnia cooperantur in bonum his, qui secundum propositum vocati sunt sancti, idest illis, qui secundum propositum immutabile diuinæ voluntatis ad bonum æternum, & ad sanctitatem tēporalem saltem in vltimo vitæ prȩordinati sunt. Nunc autem de Pharaone hoc dicendum est, quòd ipse tāta mala fecerat, ac totiens iterauerat, quòd demerebatur gratiam apponi, ideo deus ei in pęnam malorum prȩteritorum gratiam non appositurus erat: & sic eū sciebat nunquam signis, ac mirabilibus faciēdis per Moysen consensurum. Et quia vt prȩdictum est, istam non appositionem gratię Deus in pęnam ei faciebat, eū indurare dicebatur, & ob hoc prȩnunciauit eum nunq̄ auditurum vocē Moysi. *Et non dimittet populum.* Scilicet ad primū dictum tuum, sed postea dimisit: immo recedere cōpulit, vt patet, infra 12. c. *Hæc dicit dominus.* i. Deus Hebrȩorum, qui est Deus verus, & dn̄s oīum: quia omnia fecit, & possidet, vt patet Deute. 32. c. Nec declarauit Moyses in speciali quis dominus esset iste, quasi loqueretur de aliquo, qui oībus notus esset. Et propter hoc indignatus fuit Pharao: quia eū vocabat dominum simpliciter, quasi esset dominus oīum, etiā ipsius Pharaonis. Vnde ait infra 5. c. Quis est dominus, vt audiam vocem eius, & dimittam Israel. Nescio dominum, & Israel non dimittam. *Filius primogenitus meus Israel.* Omnes homines filij Dei dicuntur: quia a Deo in esse p̄ productionē, & generationis adiutoriū processerunt; specialiter tamē Israel primogenitus dicebatur: quia eū cęteris populis anteponebat, & eū ad maiora bona cōseruabat, in quo primogenitus assimilatur, qui maiorē partē hȩreditatis capit, vt colligitur Gen. 49. cap. Vocatur etiam primogenitus Dei: quia inter populos, quos Deus sibi amore speciali coniunxit, Israel fuit primus. Nam primo vocauit Abraham, cum mandauit ei quòd ęgrederetur de terra sua, & de cognatione sua, vt patet, Gen. 12. c. cęteris gentibus declinantibus tunc ad idolatriam. Etiam aliqualiter potest vocari Israel primogenitus Dei: quia de populo Israel natus fuit filius Dei, qui vnigenitus eius dicitur, ac primogenitus omnis creaturę, vt patet ad Colo. j. capit. *Primogenitus meus Isarel.* Scilicet scias quòd Israel est primogenitus meus: ideo habeo causam diligendi eum specialiter, & adiuuandi eū: prȩmititur. *Dixi tibi dimitte filium.* Istud dictum non erat ad principium annunciationis, quam fecit Moyses coram Pharaone: quia dicitur hic. *Dixi tibi.* Ergo oportebat prȩcessisse alias de hoc narrationes. Et dicendum quòd hic dabat Deus Moysi verba, quę prȩponeret Pharaoni ad vltimam plagam, in qua perierunt primogeniti, & patet ex eo, quod sequitur, scilicet ego interficiam filiū tuum primogenitum. *Vt seruiat mihi.* i. vt eat ad sacrificandum mihi in deserto itinere dierū triū, sic enim proposuerat Moyses Pharaoni in principio narrationis, vt patet supra 3. cap. *Et noluisti dimittere eum.* Licèt punitus esses nouem plagis. Ecce ego interficiam filium tuum primogenitū; quasi dicat ista mors, quę requiritur in primogenitis totius Aegypti non eueniet ex aliqua causa naturali: sed ex sola voluntate diuina. Nam nullo prȩcedente infirmitatis insigni vna nocte omnes primogeniti in Aegypto mortui sunt, ita quòd non esset domus, in qua non esset mortuus, vt patet infra. 12. capit. In hac autem strage fuit etiam primogenitus Pharaonis: sic enim prȩnunciatum fuerat, scilicet, morietur omne primogenitum in terra Aegypti a primogenito Pharaonis, qui sedet in solio eius vsque ad primogenitum ancillæ, quę est ad molam, & omnia primogenita iumentorum, vt patet infra 11. capit. *Cunque esset in diuersorio.*

Quare populus Hebræorum dicatur primogenit⁹ Dei.

F Hic ponitur secundum, scilicet medium, per quod Moyses processit. *Cunque eßet in itinere in diuersorio.* Idest cum ambularet Moyses, & venisset ad quoddā diuersorium. Vocatur diuersorium domus, q̄ est in itinere: dicta a diuertendo, idest deuiando, vel declinando: quia viatores quando ambulant declinant ad illas, vt ibidem maneant ad sumendos cibos, vel dormiendum. *Occurrit ei dominus.* Idest Angelus, qui vocatur dominus: quia vt diximus prȩcedenti cap. in testamento veteri licèt ponatur Deus apparuisse, semper intelligēdum est Angelum esse, vt ibi dictum fuit, & multotiēs alibi: quia aliàs mutaretur ordo ministrantium, & assistentium Deo sine aliqua necessitate, aut vtilitate, qđ non est dicendum: sicut Deus nunquam mutat ordinem naturæ faciendo miracula, nisi ex aliqua causa vtilitatis, aut necessitatis, vt ipse iudicauit, & aliqualiter nobis apparent. *Occurrit ei dominus.* Quasi veniens ex aduerso ad inferendum malum. Sic enim apparuit Angelus, qui volebat percutere asinam Balaam veniens ex aduerso in angustia viarum, dicens: Ego veni, vt aduersarer tibi: quia peruersa est via tua mihi, quia contraria. Et nisi illa declinasset de via dans locū resistenti, te occidissem, & illa viueret, vt patet nume. 22. c. *Et volebat occidere eum.* Idest Moysen.

Angelus i testamēto veteri sem per appare bat, & non Deus.

G

Causa autem erat: quia non circunciderat filium suum Eliezer tempore debito. Sciendū, vt patet supra 2. c. quòd Moyses genuit duos filios, scilicet Gerson, & Eliezer, Gerson natus fuerat aliquanto tempore ante, vt qui forte esset quatuor, vel quinq; annorū, & iste circūcisus fuerat tp̄e debito: Eliezer autē natus fuit paulo ante recessum de terra Madian, ita q̄ circuncisio faciēda erat in exitu de terra Madiā, & quia sciebat Moyses prȩceptū esse, infans dierū octo circuncidetur, vt patet Gen. 17. c. Ex opposito videbat quòd si tunc Eliezer circuncideretur, cùm pater agressurus esset iter, & filius cū eo, posset puer periclitari ex effusione sanguinis, ideo distulit circuncidere: quia licèt dati essent octo dies, tamen aliquando differebatur tempus, quādo ipsi paruuli erant debiles valde, vt aliquando circūciderentur post duos menses, vel tres, siue plures, sicut rabini sui viderint expedire. Prȩuentio autem tēporis non fit in viuentibus: quia nullus ante octo dies, qualitercunque se habeat, circunciditur: si tamen aliquis mortuus fuerit ante octo dies, post mortem antequam tradatur sepulturæ circunciditur, licèt hęc quędam abusio est: quia circuncisio fiebat in ipso homine propter duo: primo ad distinctionem populi Dei a populo infidelium: qui autem mortuus est, cum non sit in numero hominum, non oportet vt fiat aliquod signum in eo distinctiuū. Secundo fiebat circuncisio ad delectionem peccati originalis in ipso homine, vel in ipsa anima si adhuc viueret homo: nunc autem ad hoc nihil proderat ista circuncisio: quia nō erat homo, cui deleretur istud crimen. Si autem dicas quòd licèt non esset homo, erat tamen anima, cui adhuc deleri posset hoc crimen, respōdetur q̄ hoc non potest stare. Nam animę humanæ aut bonū, aut malū ex corpore nō euenit, nisi secundū q̄ habet esse in corpore: cùm aūt anima post mortē nō habeat esse in corpore, circuncisio, aut quęcunq; alia facta in corpore nihil proderūt: q̄a nihil magis post separationē aīę a corpore aīa pertinet ad illud corpus, quā ad aliud corp⁹ humanū mortuum, aut viuens: sed circuncidendo aliqua alia corpora, nihil prodesset aīæ, vt manifestum est, ita nec circuncidendo istud corpus. Hoc autem dicto dicendum q̄ Moyses putauit se posse licite portare filium suum incircuncisum ratione viæ. Fuit tamen aliqualis negligentia, quæ erat culpabilis. Quamobrem volebat Deus eum punire, nisi circunciderer. Et hoc maximè, quia ipse erat futurus legislator

Quæst. 13.

H Quare Angelus volebat occidere Moysen.

I

Quare circūcisio fiebat in homine.

K

Hebræo-

Hebræorum, & nunc mittebatur, vt nuncius Dei, & vt dux ad liberandum, ideo decebat vt legem ipse perfectius quã cęteri obseruaret: quia turpe est doctori, cũ culpa redarguit ipsum, vt ait Cato: quia bonus prędicator primo debet agere quàm docere: quia incepit Iesus facere, & docere, vt patet Act. 1. c. Et beatus Paulus: Castigo corpus meũ, & in seruitutem illud redigo, ne cum aliis prędicauerim, ipse reprobus efficiar, vt patet prima Cor. 9. c. Aliqui autem volunt dicere ꝙ Angelus domini non volebat occidere Moysen: sed Eliezer filium suum, quia incircuncisus erat. Sed hoc irrationale est, quia pęna infligitur pro culpa: Eliezer autem nihil peccauerat: quia nondũ venerat ad ætatem, vt petere posset circuncisionem: ergo puniri nõ debebat. Moyses autem fuerat in culpa: quia in tempore debito eum non circunciderat: etiam quia dicitur in tex. *Et volebat occidere eum*. Cum ly. eum. sit relatiuum, & quòd referatur ad ea, quæ ponuntur immediate in textu: sed hic nulla mentio sit de Eliezer, sed de ipso Moyse, cum dominus mandabat ista, quæ præcesserunt, ergo ad ipsum refertur ista interfectio, & satis patet ex textu, quia non torsit Angelus Eliezer: sed ipsum Moysen; quod videtur, quia Moyses non circuncidit puerum, sed Sephora. Quomodo autem Angelus, siue Deus occidere vellet Moysen dicit Rabbi Salomon, quòd apparuit Angelus dñi in similitudine draconis magni, & absorbuit Moysen per caput vsque ad locum circuncisionis, & cætera pars corporis manebat extra guttura patens. Euomuit autem eum rursus: quia absorbuit per pedes vsque ad locum circuncisionis manente reliquo corpore extra os draconis. Quod videns Sephora cogitauit illud fieri propter circuncisionem, & arepta petra acutissima circuncidit eum. Rabbi Auenezra vult quòd aliquis tremor, vel morbus durus inceperit torquere Moysen apparente Angelo Dei, & cùm ipse non posset præ anxietate puerum circuncidere, innuit vxori suæ, vt eum circuncideret: vel quia forte Angelus domini videbatur velle eum occidere euaginato gladio, vel aliquo alio modo, quod vidit Sephora, & intelligens circuncidit. *Tulit illico Sephora*. Idest immediate, vt vidit Moysen tanta angustia circundari propter filium incircuncisum, qualitercunque potuit breuiter circuncidit. *Acutissimam petram*. Hebræi dicunt *Nouaculam*.

Insania Iudæorum.

Quæst. 18. Cum quo instrumento fieri debebat circuncisio.

Inter Hebræos non erat determinatum instrumentum, quo fieret circuncisio; licèt aliqui de nostris voluerint fuisse determinatum cultrum lapideum: sed hoc fuit per accidens: Fundamentum eorum est: quia Iosue quinto capit. Vbi mandauit Deus Iosue, quòd faceret cultros lapideos, & circuncideret filios Israel: non tamen est verum: quia ea, quę sunt essentialia circũcisioni cum ipsa circuncisione data simul a Deo determinata sunt, vt patet Gene. 17. capitu. inter quæ non fuit aliquid positum de instrumento obscindẽdi. Sed dicendum quòd fuit indifferenter, siue gladius ferreus, siue lapis, vel quodlibet aliud, quo cõueniẽter abscindi posset. Sephora autem tulit hic petram: quia accelerate faciebat istam circuncisionem videns Moysen virum suum premi mortis angustia: ideo quodcunque sibi primo occurrit accepit. Et quia petram acutam apud se vidit, illam ad incisionem accepit. Hebræi autem dicunt *Nouaculam acutam*: quia ista dictio, quæ hic ponitur, scilicet Cor. æquiuoca est interdum signans nouaculam, quia acuta est, interdum significat petram, vel similia. Et sic vbi nostra litera aliquando ponit silices acutos, litera hebraica ponit istam dictionem, & aliquando pro ensæ, & sic variat. Et licèt hic dicant Hebręi nouaculam, ita dicere possunt petram: nec negant, quin in isto loco pos-

A sit ista dictio significare lapidem. *Et circuncidit præputium filij sui*. Scilicet Eliezer, quia Gersen iam circuncisus erat. Ipsa autem circuncidit: quia Moyses repentina præuentus angustia circuncidere non valebat. *Et tetigit pedes eius*. Aliqui vt Nicolaus exponunt hoc, scilicet quòd ipsa Sephora tetigit pedes filij sui Eliezer: quia sanguis fluens ex circuncisione decurrendo tangebat pedes pueri, & præputium etiam ad pedes eius dimissum est. Alij volunt quòd ipsa tetigit pedes eius. idest Moysi proijciens prępu-tium ad pedes Moysi quasi irata, quòd propter eum cogeretur circuncidere filium suum. Et hoc erat quasi quoddam improperium. Et tunc irata, vt isti volunt, dixit ei. *Sponsus Sanguinum tu mihi es*. Idest

B tu es talis vir, propter quem ego cogerer circuncidere filium meum. *Et dimisit eum*. Sed non videtur ista conueniens expositio. Nam non est rationale quòd Sephora: tunc irasceretur Moysi: quia cogebatur propter eum circuncidere filium: quia si iste esset primus filius, in quo insolita erat circuncidere, & de quo magis dolere posset, & timere: quia neminem vnquam circuncidi viderat: sed in isto secundo non videtur, quòd aliquid istorum dixisset, cum esset assuefacta ex primo. Ideo dicendum aliter, quòd Sephora tetigit pedes Moysi præputio filij sui, vt tingeret eum sanguine, vt si aliquis sanguis effundendus erat ab eo, in illum solueretur, vel quòd ille pro eo sufficeret. Simile patet infra duodecimo

C capitul. quando mandauit Deus quòd sanguis agni immolati poneretur in superliminari domus, & super vtrunque postem; vt Angelus transiens, & videns illum sanguinem transiret vltra, & non percuteret in illa domo, quasi ille sanguis suffecisset pro sanguine, qui effundendus erat de domo illa. Sic Sephora intelligebat, scilicet domine Deus si aliquis sanguis effundi debet a viro meo, sit iste, quem super eũ effundo, scilicet sanguis circuncisionis, & quòd pœna paruuli circuncisi sufficiat pro pęna, quàm pater debet tolerare. Et hunc morem seruant Iudæi moderni, & ab antiquo, vt in mẽse Septembri luna decima eiusdem mensis conputando a lunatione propinquiori ęquinoctio, quod est in primo gradu librę quem sol

Ritus Iudęorũ modernorũ.

D intrat eodem mense, accipiunt ad vesperum aues aliquas, & iugulant effundentes sanguinem super capita illorum quos tenere diligunt, imprecantes, vt si Deus tunc aliquem sanguinem iudicat venturum super illum, sit ille, qui aspergitur & non alius. Et motiuum eorum est: quia in illis diebus dicunt sedere Deũ ad iudicandum omnes gentes, omnia regna, omnes populos, & singulariter quemlibet hominem, & distribuit vnicuique, quod ei euenturum sit. Sed istud ridiculum, & erroneum valde est, non solum contra fidẽ catholicam, sed ẽt cõtra philosophos alte sentiẽtes: quoniã hoc magnam Deo attribueret imperfectionẽ. s. successionem actuum, & nouas volitiones, & intellectiones: quod non totaliter perfecto conuenit:

Deus non habet successionem actuũ, nec nouas volitiones.

E quia nouam volitionem, aut intellectionem recipere pertinet ad illum, qui non habet omnia. Ergo non est infinita, quod est contra rectam fidem. Etiam non est perfecta: quia perfectio rei est, quando potẽtialitas sua est redacta ad actum. Si ergo Deus quolibet anno noua iudicia dat, & nouas volitiones habet, iudicia, & volitiones, quas habebit anno sequenti, non habet nunc, & potest postea habere, ergo est in potentia: si autem in potentia, ergo non perfecta: quia actus est qui perficit. Etiam quia cum quęlibet forma adueniens perficiat ipsum, cui aduenit: sed quolibet anno secundum istorum positionem Deo noua iudicia, & volitiones aduenıunt. Ergo perficitur per illas: quę omnia obsurdissima sunt, & repugnantia

naturæ deitatis. Consilium autem Dei, & iudicium, & volitio coęterna sunt ipsi Deo, immo realiter sunt ipse Deus. Et secundū ꝙ substantiam Dei minime alterari aut aliquo modo mutari concedimus, ita nec volitio, nec iudicium. Nec valet si obijciatur quod habetur Hiere. 18. c. scilicet, Subito loquar de gente, & aduersus regnum, vt eradicem. & destruam, & disperdam illud. Si pœnitentiam egerit gens illa a malo suo, quod locutus sum aduersus eam, & ego pęnitentiam agam super malo, quod cogitaui, vt facerem ei, & subito loquar de gente, & regno, vt ædificem, & plantem illud: si fecerit malum in oculis meis, vt non audiat vocem meam, pęnitentiam agam super bono, quod locutus sum, vt facerem ei, in quibus monstrari videntur iudicia, & cogitationes Dei esse volubiles secundum merita actuum humanorum: sed hoc longe aliter est, quia ista mutatio non est in sententia Dei, vt declaratum fuit Gen. 20. cap. & Deutero 18. Sunt ergo apud Hebræos quædam superstitiosæ obseruationes a quodam errore procedentes, vt patet in hoc, & in multis alijs, & quia sacram scripturam nec perfectè, & verè intelligunt, nec circa humanas disciplinas aliqualiter experti sunt. *Et ait: Sponsus sanguinum tu mihi es.* Ecce quia secundum illos, qui dicunt quòd Sephora tetigit pedes Eliezer, oportebat dici quòd ipsa vocaret eum sponsum sanguinū, quia ad eundem diriguntur istæ duæ locutiones: sed conuenit hoc dici Eliezer, ergo litera superior solum exponi debet de Moyse, scilicet quòd eius pedes tetigerit: & habet ista litera duos sensus: vno modo intelligitur quòd Sephora dixerit Moysi. *Sponsus sanguinis tu mihi es.* Idest tu es mihi maritus talis conditionis, scilicet talem deum colens, vt propter te effunderem sanguinem filij mei, quasi dicat: Si ego accepissem virum Madianitam, non oportuisset effundere sanguinem filij mei: sed quia accepi virum siue sponsum Hebræum: secundum morem illius gentis, oportet effundere sanguinem filij mei. Sed ista sentētia non multum conuenit: quia videtur improperatiua, & supra improbata fuit. Sed est sensus. *Sponsus sanguinum tu mihi es.* Idest tu es maritus acquisitus per sanguinem, quasi dicat: Angelus Dei volebat te occidere, & occidisset, nisi circuncidissem filium meū, ergo per sanguinem filij mei liberatus es, & quasi nouiter te nunc in virum acquisiui. *Et dimisit eum.*

Iudęi superstitiosi, & idocti circa sacram scripturā.

Quæst. 15 Nicolaus, & omnes doctores nostri referunt hoc ad ipsam Sephoram, scilicet quòd ipsa Sephora indignata contra Moysen dimisit eum, & recessit reuertens ad patrem suum in Madian, cum filijs suis, & patet quia infra 18 c. dicitur ꝙ Iethro venit ad Moysen in monte Synai, & duxit secum Sephorā ad Moysen, & duos filios eius. Sed hoc nō potest stare: quia litera Hebraica repugnat. Nam vt diximus Gen. 38. cap. lingua Hebraica in hoc valde certa est, quia in personis verborum dato quòd non apponatur suppositum, apparet ex ipso verbo an suppositum masculus, vel fęmina sit, quod nullo modo est in latino. Nam ista persona verbi, scilicet dimisit, ita conuenit masculino sicut feminino, verbū tamen quod ponitur hic apud Hebræos, nullo modo conuenit fœminę, vt patet ex mutatione, & differentia magna literarum. Nam ponitur in Hebræo *Vayyn*: & si fœminę pertineret, solum poneretur *Natheres*. Dicendum ergo necessario quòd hoc refertur ad genus masculinum, scilicet ad Angelum, qui dimisit Moysen, scilicet quòd Angelus torquebat ante Moysen aliquo de modis supra assignato. Cùm autem Sephora circuncidit puerum, & tetigit pedes Moysi dicens, sponsus sanguinū &cæt. cessauit Angelus torquere Moysen, & recessit ab eo. Item patet hoc magis, quia in Hebręo dicitur *Nayyrefe nimenu*, Idest relaxauit ab eo, & non signat dimisit eum, idest recessit ab eo: sed solum significat relaxare, vt quando aliquis torquebat alterum vel stringebat eum, & relaxat, vel non puniendo, vel nō stringendo. Fundamentum apparens istorum omniū est: quia dicitur in litera. *Dimisit eum postquam dixit, sponsus sanguinis tu mihi es.* Quia ista videntur pertinere ad idem. Sed manifestum est, quòd Sephora dixit. Sponsus sanguinis tu mihi es, ergo etiam ipsa fuit, quæ dimisit Moysen. Si autem non staret in oppositum veritas literæ Hebraicæ explicita, satis coloratus modus esset iste, sed nunc non stat, ideo dicendū quòd Angelus dimisit, vel relaxauit Moysen postquam Sephora dixit, sponsus sanguinis tu mihi es: non tamen est intelligendum quòd Angelus relaxauit propter ista verba: sed propter circuncisionem factam, quæ fuit simul cum his verbis. Etiam non potest stare quod dicebatur, scilicet quòd Sephora irata percussit pedes Moysi præputio filij sui, & dimisit eum: quia tunc quæritur, an Sephora dimisit Moysen irata de eo, quia Angelus voluit eum occidere, aut quia ad liberandum eum a morte coacta fuit filium suum circuncidere. Non propter primum: quia tunc valde irrationabiliter mota fuisset Sephora, cùm afflictis non sit danda afflictio. Moyses autem in hoc quòd ab Angelo torquebatur, nihil peccabat aduersus Sephoram, ergo nullam causam irascendi ei haberet: quia mala passis non irascimur, sed naturaliter compatimur, vt ait Boetius de Consola. libro quarto prosa sexta. Nec irata fuit Sephora aduersus Moysen, quia propter eum coacta fuit filium suum circuncidere: quia tunc magis irasci debuisset quando primus filius, scilicet Gersom circuncisus est, & magis tunc debuisset recedere ab eo: quia nihil tale vnquam viderat, sed tunc non recessit ab eo, ergo nec nunc ob hoc recessit ab eo, maxime quia cùm ipsa diligeret Moysen, quod apparet, quia vt dicitur supra in litera: illico, idest immediate vt Sephora vidit Moysen cruciari ab Angelo, circuncidit filium, non solum ipsa non irasceretur circuncidendo filium, quia aliàs tale fecerat de Gerson primogenito: sed etiam si nunquam fecisset, & non esset talis conditio Moysi, vt circunciderentur filij eius solum, vt Moyses mortem euaderet, ipsa libenter filium circuncidisset. Et quando magis fundatur: quia ipsa fuit reuersa ad patrem suum, & ipse eam ad Moysen postea duxit in desertum Synai in exitu de Aegypto: respondetur quòd verum est eam reuersam fuisse: sed nec tunc fuit reuersa, nec ob istam causam: sed magis ipsa reuersa fuit mandato Moysi Postea, quando occurrit ei Aaron, & cum annunciauit ei verba domini, Aaron videns vxorem, & filios Moysi, quos in Aegyptum ducere intendebat: increpauit eum leuiter, dicens, non fieri hoc decenter: quia cùm alij Hebræi, qui tunc manebant in Aegypto sub captiuitate, viderent, quòd Moyses adducebat illuc vxorem, & filios, non crederent, quòd ibat ad liberandum eos de Aegypto: sed ad manendum ibi inter eos, & sic verba Dei dicta a Moyse minus credulitatem haberent. Videns autem Moyses, quòd Aaron rectè diceret, remisit vxorem, & filios ad patrem suum in Madian vnde recesserat: maximè quia filij, & vxor magis onerarent eum in expediendis istis negocijs, quàm adiuuarent. Etiam quia facilius vxor, & filij Moysi post liberationem de Aegypto adducerentur de terra Madian in terram Chanaan, quàm quòd portarentur in Aegyptum, & deinde cum alijs irent in terram Chanaan: quia terra Madian propinquior est terrę Chanaan, quàm Aegyptus, cum

Contra Nicolaum de Lira.

Quare Moyses remisit vxorem suam ad patrem suum.

cùm terra Madian sit in deserto in finibus Arabię circa mare rubrum, & montem Sinaì. *Ob circuncisionem.* Idest propter circuncisionem: Quasi dicat. Per sanguinem effusum in circuncisione filij fuit liberatus Moyses sponsus, siue maritus Sephorę. *Dixit Dominus ad Aaron.*

Quæst. 16. Omnes, ad quos Deus loquitur, prophetas more scripturæ nuncupamus, etiam si de futuris nihil dicant. Cùm autem Aarō Deus apparuerit, vt hic patet: ergo propheta nuncupari poterat, & istam occasionē murmurandi habuit ipse, & Maria soror eius contra Moysen. Quia cùm Maria, & Aaron essent prophetę, sicut Moyses, q̄re magis Moyses separabat se ab vxore sua, q̄ Aaron à sua, vel Maria à viro suo? vt patet Num. 12. Quibus Deus respondit faciendo differentiā inter statum prophetarum: quia non omnes eundem gradum teneāt, ideo nec eodem mō prōptos esse necesse est.

Quomodo Aaron fuerit propheta.

Quando autem apparuit dominus Aaron, an quando Moyses erat in diuersorio, vt veniret ad occurrēdum ei, an ante: dicendum quòd scriptura sacra, & cœterę humanæ scripturæ narrantes gestorum ordinem coguntur aliquando postponere, & anticipare, nè si rem quamlibet in suo loco, & tēpore enarrare velint, vtrāque alterutrum implicent. Nam contingit duas res eodem tempore fieri, & interdum eam, quę prius incepit, posterius terminari. Cùm ergo ista simul gesta, simul narrari nō possunt, necesse est mutari ordinem quātum ad aliquid. Nam si ea, quę prius inchoata est, & posterius terminata, prius enarrari incipiat, & ne fiat implicatio, tota consumetur, temporum mutatio fit, cùm postea alia res gesta narratur, quę ante istam consumata est. Si autem quę prius consumata est, prius referri incipiat, ordo ēt mutatus erit, cū id quod posterius fieri inchoatū est, primo narrari incipiat. Necesse est ergo eum, qui plura eodem tempore, vel quasi eodem tempore gesta narrare voluerit, tempora variare. Quia si aliquis enarrator rerum gestarum tempora diligētissime obseruare voluerit, cuilibet rei suum tempus adaptando necesse est rerum historias minutatim concidi, vt nunc pars vnius narretur, & immediate alterius particula subiungatur. Et sic per ordinem, ita vt in narratione ipsa tanta obscuritas, & ad intelligēdum ineptitudo sit, vt ipsa diligens ordinis obseruatio omni inordinato processu deterior sit. Nunc ergo Deus apparuit Aaron in Aegyptum iubens, vt iret in occursum Moysi, & videtur quòd eodem tempore, vel quasi, apparuerit Aaron, & hoc ei mandauerit, quo apparuit Moysi. Quod conijci datur ex eo, quod infra dicitur, scilicet quod Aaron occurrit Moysi in mōte Dei, scilicet in monte Sinaì, qui est valde coniunctus terrę Madiam, cum in eo Moyses pasceret oues, vt patet præcedenti capitulo. Aegyptus autem magis ab illo monte elongata est, ideo videtur quòd quasi simul exierint isti, scilicet Moyses à loco, vbi habitabat socer suus, & Aaron à loco, in quo habitabat in Aegypto, vel quasi eodem tempore. *Vade in occursum Moysi.* Nesciebat Aarō, vtrum Moyses veniret, dominus autem annunciauit ei, quòd veniret, & mandauit, quòd exiret in occursum eius; & hoc fuit ad consolationem Moysi. *Qui perrexit ei obuiam.* Idest immediate, vt Deus mandauit, Aarō in occursum Moysi exiuit. Erat enim Aaron Propheta, & Deo cognitus. *In montem Dei.* Idest in montem Sinaì, qui vocatur mons Dei: quia dominus ibidem apparuerat Moysi, & ibidem daturus erat legem. Inuenit autem Aaron Moysen in monte Dei: quia venientibus de Madian in terra Gessen, iter erat per latus montis Sinaì, qui magis porrigitur contra Aegyptum. Nam Madian magis orientalis est aliqualiter, quàm mons Sinaì. Et patet hoc: quia Aegyptus, & mons Sinaì, sunt magis occidentales, quàm Terra

Quare Moyses inuenit Aaron in mōte Dei: quia iter de Madian in Aegyptū erat per Sinai.

A Chanaan, vt sępe probauimus, cum Abraham volens descendere in Aegyptum, declinauerit versus terram Occidentalem terrę Chanaan per latus meridianum, quę est terra Palestinorum: sicut apparet Gen. 12. c. in descensu Abrahę in Aegyptum. Sed Madian est aliqualiter magis Orientalis, quàm Terra Chanaan, vt patet Gen. 25. cap. vbi dicitur, quòd Abraham diuisit filios concubinarum ab Isaac, & fecit eos habitare ad plagam Orientalem Terrę Chanaā. Sed Madian erat vnus de illis filijs concubinarum: quia erat natus de Cethura, vt patet ibidem: ergo Terra Madian erat magis Orientalis, quàm mons Sinaì, & Aegyptus. Item mons Sinaì magis orientalis erat, quàm Aegyptus, quia cùm recta via de Terra Chanaan in Aegyptum

B sit per Terram Philistjin, vt patet infra 13. Terra autē Philistjin est contra Orientem Terrę promissionis, vt patet ex descensu Abrahę Gen. 12. cap. & tunc non oportet transire mare rubrum, & filij Israel venientes in terram promissionis, per montem Sinaì ascenderunt per partem Orientalem Terrę promissionis, vt patet Nume. 32. vbi filij Ruben, & Gad accipientes possessionem in itinere antequam transirent Iordanē, dixerunt se accepisse hæreditatem in oriente terrę promissionis. Ergo mons Sinaì, per quem tunc ascenderunt erat magis orientalis, quàm Aegyptus: quia venientes recto itinere ex Aegypto intraturi erant per occidentem Terræ Chanaan: venientes autem per montem Sinaì, intrabant per orientē Terrę Chanaan.

C Patet autem consequentia: quia mons Sinaì, aut erat magis orientalis, quàm Aegyptus, aut magis occidentalis, aut in directo, scilicet in via pergendi de Aegypto in Terram Chanaan: Non potest dici, quòd sit in via recta, quia infra 13. ca. dicitur quòd Deus quando eduxit Israelitas de Aegypto, non eduxit eos per viam breuem, & rectam Terrę Philisthinorum: sed circunduxit eos, sed perducti sunt per montem Sinaì, ergo non erat via directa per montem Sinaì. Nec potest dici, quòd Aegyptus sit orientalior monte Sinaì: quia tunc euntes per montem Sinaì in Terram Chanaan, intrarēt per partem multum occidētalem, cùm ipsa via recta sit per partem occidētalem, quanto magis via, quę declinaret ab illa via recta magis contra oc

D cidentem: sed per montem Sinaì transeuntes intrant in Terram Chanaan per partem Orientalem, vel quasi, ergo mons Sinaì, magis orientalis est quàm Aegyptus, sed Terra Madian est magis orientalis adhuc, quàm mons Sinaì, & Aegyptus, ergo descendens de de Terra Madian in Aegyptum recte descendit per latus montis Sinaì. *Et osculatus est eum.* Quia diligebat eum, cum essent fratres. Osculum autem dilectionis signum est, ideo sponsa in canticis amore flagrans, primum quod à sponso petit, est osculum dicens. Osculetur me osculo oris sui. *Narrauitque Moyses omnia verba Domini Aaron.* Sic enim mādauerat Deus supra. *Loquere ad eum, & pone omnia verba mea in ore eius.* Et ratio erat, quoniam Aaron prolaturus erat ea coram senioribus

E Israel, & coram Pharaone. *Pro quibus miserat eum.* Idest ad quæ narranda miserat eum Deus. *Et signa, quæ mandauerat.* Tria signa supraposita, scilicet de virga versa in colubrum, & de manu leprosa, & de aqua versa in sanguinem. Non est autem intelligendum, quòd fecerit Moyses ista signa in itinere coram Aaron: sed solum dixit ei, quòd Deus mādauerat sibi ista tria facere. Et ratio est, quia ista signa erant ad manifestandam diuinam magnitudinem, Aaron autem, quia Propheta erat cum Deo loquens, satis constabat sibi de magnitudine Dei, nec indigebat signis, atq; portentis. Et patet hoc in litera, quia nō dicit litera, & fecit coram eo signa, quę Deus mandauerat: sed dicit; narrauit ei oīa verba, & signa, quę mandauerat. Solum ergo fuerunt

narrata

narrata qualiter fieri deberent, sed non facta fuerunt. *Veneruntque simul*. Scilicet in Aegyptum ad principaliorem locum habitationis Hebræorum. Et hoc fuit iam remissa vxore ad Iethro in Madian terram suam. *Et congregauerunt cunctos seniores*. Idest omnes maiores, & honorabiliores Hebræorum, & hoc mittendo ad eos nuncios nominatim, vt venirent ad certum locũ: quia verbum factum fuerat à domino: quod oportebat in commune referri. *Locutusque est Aaron*. Quia Moyses erat impeditæ linguæ, & sic Deus mandauerat supra dicens. Ipse loquetur pro te ad populum, & erit os tuum. Nec in hoc erat aliquis defectus Moysi: quia seniores filiorum Israel putabant, quòd esset data potestas loquendi Aaron: quia senior erat annis tribus Moyse, vt patet infra 7. cap. Etiam quia Deus dixerat, quòd Aaron esset, vt os, & Moyses esset ei in Deũ, vt habet litera Hebraica, vel in his, quę ad Deum pertinent, vt habet litera nostra, ideo sicut domini per se non loquuntur ad omnes: sed per suos relatores, aut secretorum conscios, ita Moyses tanquam cum Deo loquens non loquebatur immediate ad populum, vel Pharaonem: sed ipse Aaron. Et patet hoc in operatione signorum, quia Aaron faciebat parua signa, Moyses autem prodigia magna. *Omnia, quæ dixerat Dominus ad Moysen*. Incepit primo dicere qualiter apparuisset ei, & deinde quid locutus fuisset, & post ad cõfirmationem istorum, scilicet quòd apparuisset ei Deus, & quòd mandauisset illa, quæ nunc recitabat Aaron, subiunxit signa, quæ Deus mandauerat. *Et fecit signa coram populo*. Scilicet Aaron omnia tria signa, vt euidentius pateret dictorum veritas: licèt vnum de his tribus signis aperuisset sufficienter veritatem. *Et credidit populus*. Scilicet illi seniores, qui erant congregati, quoniam isti propter multitudinem populus vocari poterant. Et hoc, quia signa, quæ fecit coram eis Moyse mandante Aaron frater suus, erant sufficienter probantia.

Quæst. 17. An Aaron fecit signa.

Nicolaus tamen dicit, quòd non fecit Aaron signa, sed Moyses: & probat, quia non potuisset Aaron facere signum de manu leprosa, potest autem esse fundamentum suum, ex eo quòd dicitur Leuit. 21. capit. Homo de semine Aaron, qui habuerit maculam non accedet ad offerendum panes Deo suo, si cœcus fuerit, si claudus, si vel paruo, vel grandi, & torto naso, si fracto pede, si manu, si gibbus, si lippus, si albuginem habens in oculo, si iugem scabiem, si impetiginem in corpore, vel herniosus, omnis, qui habuerit maculam de semine Aaron, non accedet offerre hostias domino, nec panes Deo suo. Sed ista positio videtur contra literam manifestè: quia litera dicit, quòd locutus fuit Aaron omnia verba, quę dixerat dominus ad Moysen, & fecit signa coram populo. Illa coniunctio, &, identitatem notat suppositi, nec ipsa aliquo modo referri potest ad Moysen, nisi nos violentius eam ponentes extra naturam terminorum, quod nunquam fieri debet, nisi ex magna necessitate: scilicet quando litera implicaret contradictionem; nisi sic exponeretur, vel forte reperiretur alibi contradictorium eius, vel conuinci posset euidenti ratione. Hoc autem non est in hac parte: quia dato quòd manus Aaron fuisset leprosa, non inhabilitabatur ad summum sacerdotium: quia habentes tales maculas, vel qui dudum eas habuerunt, erant inhabiles ad sacerdotium propter scandalum horroris; & ne vilipenderetur, aut dehonestaretur sacerdotale ministerium in eis. Non erat autem ista causa in præsenti: quia Aaron non incurreret lepram magno tempore: sed subito venit, & subito retracta manu secundo de sinu sanata est. Etiam quia lepra Aaron non fuit aliquid horribile, nec ex hoc reddebatur ipse cuicunque con-

F temptibilior, quia non fuit lepra tanta ex vitio corporis, scilicet carne infecta, & corrupta, nec fuit ei data à Deo in pœnam vitiorum: sed solùm supernaturaliter causata est ad monstrandum diuinam magnitudinem, & veritatem verborum eius: ideo ex hoc, nec quantum ad homines, nec in seipso vilior, vel inhonestior reddebatur. Item quia ille, qui leprosus fuisset, non erat ex natura rei, vel ex se ipso inhabilis ad sacerdotium: sed inhabilitabatur ex lege: sed tempore, quo ista facta sunt, vel quo Aarõ in sacerdotium assumptus est, non erat illa lex, ergo non obligabat eum: quia constitutio solùm datur ad futura, nec vnquam se extendit ad præterita, nisi in ea specialiter caueatur, vt patet extra de constitutionibus in capi-

G tulo. Cognoscente, & capitulo vltimo. Item ista constitutio secundum verba sua non se extendit ad Aaron: sed ad posteros eius: quia dicitur in ea: Homo de semine Aaron, & cętera. Ergo solùm se extendit ad eos, qui erant de semine Aaron: sed Aaron non erat de semine Aaron, ergo non ligabatur ipse hac lege. Dicendum ergo videtur rationabiliter valde, & ex verbis textus, quòd Aaron fecit ista tria signa coram senioribus. *Audiuerunt*. Scilicet isti seniores. *Quia visitasset Dominus, & respexisset afflictionem eorũ*. Hoc aut audiuerunt, quia Aaron coram eis hoc referebat: sed magis videtur, quòd ponatur hic audire, idest credere, vel intelligere: scilicet. *Audierunt*. Idest certificati sunt, quòd Deus vellet eos liberare. Et hoc pa-

H tet: quia infra sequitur, quòd propter hoc adorauerunt Deum proni. Ex sola tamen auditione, scilicet si non certificati essent signis, vel saltem credidissent simplicibus verbis, non moti fuissent ad reddendum gratias tanquam pro beneficio dato, vel prænunciato siue certe promisso: quòd respexisset afflictionem eorum, scilicet volendo eos liberare: quia si accipiatur large respicere, idest videre, vel ad aliquid aspicere, Deus semper respiciebat eos: quia in omni loco oculi domini contemplantur bonos, & malos. Prouerbiorum capitulo decimoquinto. *Et proni adorauerunt*. Idest inclinauerunt se vsque ad terram, extendentes manus suas, adorando Deum. In Hebreo ponuntur hic duo verba; primum quod signat incli-

I nationem capitis, & loco huius ponitur proni in litera nostra, idest humiliantes se: secundum verbum signat manuum extensionem, & loco huius ponitur in litera nostra adorauerunt: quia ista duo complent adorationem Dei, scilicet inclinatio, & manuum expansio: ista adoratio fuit in actionem gratiarum pro tanto beneficio: quia non decet ingratos esse benefactoribus, pręcipuè tantis beneficijs. Et quia Deo nihil alterum possumus retribuere, vt contra passum, vt ait Phylosophus 8. Ethyc. Dijs, & parentibus non possumus ęqualia retribuere, solas ergo gratiarum actiones, & adorationes in testimonium magnitudinis, & bonitatis summe reddere debemus. Sic enim facit ciuitas, quæ nõ potens dare regi virtuoso aliquid

K ęquale: honorem illi tanquam bonorum maximum tribuit, vt patet 5. Ethyc.

CAPITVLVM V.

POST HÆC ingressi sunt Moyses, & Aaron, & dixerunt Pharaoni: Hæc dicit Dominus Deus Israel: dimitte populum meum, vt sacrificet mihi in deserto. At ille respondit:

Quis

Quis est Dominus, vt audiam vocem eius, & dimittam Israel? Nescio dominum, & Israel non dimittam. Dixeruntque: Deus Hebræorum vocauit nos, vt eamus viam trium dierum in solitudinem, & sacrificemus domino Deo nostro: nè forte accidat nobis pestis, aut gladius. Ait ad eos rex Ægypti: Quare Moyses, & Aaron sollicitatis populum ab operibus suis: Ite ad onera vestra.

Post hæc. Descripta prouisione ducis liberatoris, hic subiungitur flagellatio Pharaonis. Et diuiditur in tres partes. Primò ponitur admonitio Pharaonis, vt dimitteret Israel in solis verbis. Secundò subiungitur alia admonitio in verbis subsequentibus signis, infra 7. cap. Tertiò ponitur pœnarum inflictio, infra circa medium 7. cap. ibidem. *Dixit autem Dominus ad Moysen: ingrauatum est.* Prima in duas. Primò ponitur regis monitio, & eius responsio. Secundò populi Israelitici aggrauatio, ibidem. *Dixitque Pharao.* Circa primum. *Post hæc.* Idest postquam Aaron, & Moyses steterūt coram senioribus Israel recitantes verba domini, & facientes signa, & populus credidit. Nam tunc concordatum fuit inter eos, quòd Moyses, & Aaron irent immediate coram Pharaone: quia non oportebat dilatari istud negotium. *Ingressi sunt Moyses, & Aaron.* Scilicet in domum regis, vt proponerent ibi mandata suæ legationis. *Moyses, & Aaron.* Non ponitur hic, quòd aliquis de alijs intrauerit cum eis, scilicet de senioribus, quos Deus cum Moyse ire mandauerat, vt patet supra 3. ca.

Quæst. 1. *An intrauerint seniores, cùm Moyse ad Pharaonem.*

Prima opinio Hebræorum. Nicolaus quærit hic, vtrum intrauerint seniores cū Moyse ad Pharaonem. Et respondent quidam Hebrei, quòd non intrauerunt timentes regem irasci in eos. Et propter hoc dicunt, quòd puniti sunt, nè accederent ad Deum cum Moyse ad adorandum prope, vt patet infra 24. cap. Sed ista ratio non conuenit, quia ibi non solum prohibiti sunt seniores accedere ad Deum cum Moyse, sed etiam Nadab, & Abiu, qui erant filij Aaron, & satis iuuenes. Etiam quia Aaron prohibitus fuit ibi accedere cū Moyse. Dicitur enim Moysi, dixit Deus: Ascende ad dominū tu, & Nadab, & Abiu, & septuaginta senes ex Israel, & adorabitis procul, solusque Moyses ascendet ad dominum, & illi non appropinquabunt, & populus non ascendat cum eo. Constat tamen, quòd Aaron stetit cum Moyse coram Pharaone, ergo non fuit illa prohibitio accessionis propter hoc. Secunda opinio Nicolai. Alij dicunt, cùm quibus videtur tenere Nicolaus, quòd isti seniores steterunt coram Pharaone cum Moyse, & Aaron, tamen scriptura solum facit mentionem de Aaron & Moyse, tanquam de principalibus. Sed nec hoc videtur verum. Magis enim dicendum est, quòd seniores non intrauerunt cum Moyse, & Aaron, quia quando respondit Pharao durè istis, vt patet infra, solum Moysen, & Aaron nominauit, dicens: quare Moyses, & Aaron sollicitatis populum ab operibus suis? Ite potius ad onera vestra. Si tamen hic fuissent alij seniores, etiam locutus fuisset ad eos. Nec potest hic responderi, quòd Pharao locutus fuerit ad istos duos tanquam ad principales, quia tunc nullus ibi quicunque aut agebat, aut dicebat prçter Aaron. Quare autem non intrauerint seniores cum Moyse & Aaron, sicut supra Deus mandauerat, ratio fuit posita supra 3. cap. scilicet, quia illud dictum fuit à Deo, quando ipse mittere volebat

A solum Moysen, tanquam loquentem, & facientem signa; & ad conuocandum mittebat seniores: sed quia Moyses rogauit, vt non mitteretur ipse, quia erat impeditę linguæ, & dominus misit cum eo Aaron tanquam loquentem, cessauit prius mandatum; quia iam sufficiebat Moysen & Aaron simul ire. *Hæc dicit Dominus.* Ista locutio multum fuit dura Pharaoni, sicut & cuilibet superbo fuisset. Nam dominus relatiuum est ad seruum. Cùm ergo dominus exprimitur, oportet seruum exprimi, vel subintelligi. Magis tamen exprimi debet, vt cuius sit dominus, videatur. Hic autem Aaron & Moyses posuerunt dominum simpliciter, non nominantes cuius esset dominus, ideo intelligebatur, quòd omnes serui eius essent, nulla facta differentia: quod valde displicuit
B Pharaoni, quia etiam ipse sub tali dominatu comprçhendebatur, cùm nullum vt dominum cognoscere vellet, vt patet in sua responsione. *Deus Israel.* Vocauit dominum simpliciter: Deum tamen vocauit Israel. Ratio fuit, quia dominus nomen seruitutis est subiectionis cuiusdam est. Et quantum ad hoc non est differentia: quia totus orbis æqualiter ei subiectus est; immo qui bonus est minus seruus est, quàm qui malus est: quia seruitus, & dominatio duritiem quandam important. Qui autem voluntariè Deo, subijcitur, & vult libere id, quod Deus vult: & non vult, quod Deus non vult: non seruus propriè, sed liber est. Ideo quantum ad rationem proprij dominij magis
C sunt mali sub dominio Dei, quàm boni. Si autem accipiatur dominus, vt inducit quandam potestatem, non concernentem vim coactiuam, æqualiter potēs, & dominus in bonos, & malos est. Et hoc exprimit Seneca in epistolis ad Lucillum: Fata volentem ducunt, nolentem trahunt. Vocat autem Fata diuinā dispositionem in his inferioribus, quæ volentes ducit, idest moliter mouet: nolentes trahit, idest si aliquis repugnet illi dispositioni diuinæ, magis violentabitur. Deus autem est nomen creationis, cui debetur cultus, & adoratio. Et quia ista adoratio præcipuè dabatur ab Hebreis, qui erant familiaris populus Dei, vocatur Deus Hebrçorum. Et sic vocat se Deum Abraham, & Isaac, & Iacob. Et hoc dicit esse nomen suum: &
D memoriale in æternum in generationem, & generationem. *Dimitte populum meum.* Populus Israel vocatur populus Dei, quia patres sui coluerant Deum specialiter. Et ipse promiserat eis accipere gentem illam in populum, vt patet sepius in genesi. *Vt sacrificet mihi in deserto.* Licèt Deus intēderet educere populum suum de Aegypto, & introducere in Terram Chanaan: tamen solum petebat à Pharaone per Moysen, vt permitteret eum ire ad sacrificandum: quia sciebat Deus, quòd Pharao dimittere nollet, & ipse eum acriter puniturus esset. Et vt punitio iustior appareret petiuit Moyses loco Dei à Pharaone id, quod modicum erat, scilicet dimittere populum ire ad sacrificandum in desertum; quia non acquiescens in modico iustius pu-
E niretur: quàm si non acquiesceret in magno. *Quis est Dominus.* Multum fuit Pharao indignatus in verbis Aaron: quia si dixisset; Dominus Hebrçorum dicit, vt dimittas populum suum, irrisisset Pharao tāquam nolens obedire imperio domini alieni. Sed quia dixit, dominus simpliciter, vocans illum etiam dominum Pharaonis: qui necessario includebatur sub generalitate omnium hominum, valde indignatus fuit: quia nunquam quisquā hominum ei talia dixerat, scilicet nominando eum habere dominum, & dixit ira repletus. *Quis est Dominus.* Quasi dicat. Quis est dominus, qui possit mihi mandare talia? quia ego non cognosco aliquem dominum superiorem. *Vt audiam vocem eius.* Idest vt eius obediam mandato. Non dicit hoc, vt

Mali magis sunt serui Dei, quàm boni accipiē do seruitutem propriè.

vt finem, scilicet quòd quæreret Pharao quis esset dominus, vt ipse cognoscens eum obediret ei: sed magis debet legi irrisoriè, & mordaciter animo irato. *Quis est Dominus, vt audiam vocem eius?* Quasi dicat. Quis poterit esse talis dominus, vt ego tenear obedire ei? *Et dimittam Israel?* Scilicet ad mandatum eius: *Nescio Dominum.* Idest non cognosco aliquem superiorem, qui mihi quicquam imperare possit.

Quomodo Deum esse sit per se notum, & ab omnibus cognitum, cum Pharao hic dicat; nescio Dominum.

Quæst, 2. Quæritur quomodo dicitur, quòd Deum esse, est per se notum, cum hic dicat Pharao, quòd ignorat esse aliquem dominum? Id autem quod per se notum est, ab omnibus cognitum est: quia est ista ratio per se noti. Etiam quia dicitur in psalmo decimotertio, & psalmo quinquagesimo secundo, Dixit insipiens in corde suo: non est Deus, idest putauit, quòd Deus non erat. Ad hoc respondetur, quòd Deum esse est per se notum. Quod patet auctoritate Damasceni in primo libro Sententiarum suarum, scilicet cognitio Dei existendi omnibus naturaliter innata est. Item quia per se nota dicuntur, quæ cognitis terminis, cognoscuntur: vt patet primo Posteriorum, vt totum esse maius sua parte. Cognito enim significato complexo istius termini pars, & huius termini totum nullus intellectus est, qui immediatè clare non videat veritatem totius complexionis: & sic in ceteris: sed cognito quid significat iste terminus, Deus, necesse est cognoscere Deum esse, ergo Deum esse, est per se notum. Antecedens patet, quia iste terminus, Deus, secundum conceptionem omnium apprehendentium significat id, quo nihil melius est: sed necesse est aliquid melius esse, & per se notum est aliquid melius cœteris esse, ergo manifestum est esse Deum. Patet consequentia: quia cuilibet intuenti apparet, quòd non sunt omnes res æquales, sed vna est melior altera, & sic per ordinem est: ergo oportet dare vnam meliorem cœteris. Et sic non valet, si dicas, quòd hoc est verum, si in rebus non ponatur processus in infinitum: quia tunc deuenietur ad vnum, vltra quod non procedatur, & illud tenebit summum gradum in bonitate. Sed quia non est per se notum apud omnes, vtrum sit status in ordinationibus causarum, cùm in hoc laboret sepius Aristoteles, ergo posito, quòd sit processus in infinitum, vt aliqui putant, sequitur quòd Deus non sit per se notus, aut Deum esse. Respondetur quòd siue ponatur processus in infinitum, siue processus in causis teneat statum ad aliquid, semper est per se notum, Deum esse: quia non ponendo processum in infinitum, satis patuit qualiter dicatur, Deum esse, quòd sit per se notum. Si autem sit processus in infinitum, tunc oportebit dare aliquam rem infinitę perfectionis, alioquin stabitur in aliquo finito secundum primum modum. Si autem detur aliqua res infinitę perfectionis, illa erit perfectissima, vt Deus: quia infinito nihil maius est; & sic manebit, quòd sit per se notum, Deum esse: quia secundum vtrumque modum necesse est dare aliquid, quo nihil melius sit. quod designat iste terminus, Deus. Hoc tamen non obstante, in rebus non est dare processum in infinitum: quia processus dicit quendam ordinem: ordo autem est in rebus secundum quandam causalitatem, vt vna res aliquo modo dependet ab alia, vel attinet ad eam. Iste autem ordo causalitatis quadruplex est secundum quatuor genera causarum, & in quolibet ordine causalitatis ponimus statum. Nam in ordine causarum efficientium incipientes à causa particulari in generatione Socratis, qui est vnus homo particularis, ascendimus per alias causas agentes paulo vniuersaliores, scilicet actiones elementorum: deinde ad magis vni-

In rebus nō est dare processū i infinitum in aliquo genere causalitatis.

F uersales, scilicet ipsos orbes per motum influentes: deinde ad vniuersaliores causas, scilicet intelligentias motrices orbium: deinde ad vltimam causam, scilicet ad primam intelligentiam, quæ mouet cœteras intelligentias, vt causata sua immediatè, sibi subdita in ratione amati, & desiderati, vt assimilentur ei cœterę, & participent esse diuinum, vt ait Aristo. 12. Meta. In ordine causalitatis finalis etiam statum assignamus. Nam ad eandem rem primum efficiens, & vltimum finem statuimus. Et ratio est, quia prima causa dicitur esse aliquid secundum causalitatem, & efficientiam vniuersaliorem, vltimus finis vocatur propter bonitatem pleniorem: quia causa efficiens est aliquid secundum potentiam influendi: causa finalis est aliquid secundum rationem bonitatis in eo repertam. Igitur G secundum regulam Aristotilis, secundo Topicorum, si simpliciter ad simpliciter, & magis ad maximè, idest si aliquid est causa efficiens propter esse potentem ad aliquid influere: ergo erit maior causa, vel vniuersalior propter posse magis, & in plura influere, & erit maxima, & vniuersalissima causa propter maximè, atque in plurima influere, quæ vocatur efficientia plenissima, atque vniuersalissima. Sic dicere possumus de causa finali: si aliquid propter esse bonum est finis, ergo propter esse magis bonum est maior, & vlterior finis, propter esse optimum est maximus & vltimus finis. Et quia contingit ista duo reperiri in eadem re, scilicet vniuersaliorem efficientiam, & ple- H niorem bonitatem, illa res erit secūdum efficientiam vniuersalissimam primum efficiens, & secundum bonitatem pleniorem causa finalis; & sic in duobus generibus causarum extrinsecarum fit reductio ad ipsum Deum. Ideo iuste vocatur primus, & nouissimus Alpha, & Omega, primus quidem in genere efficientis, vltimus quidem, vel nouissimus in genere finis, vt patet Apocalipsi primo capitulo. Nec dicit in Deo maiorem perfectionem esse primum, quàm esse nouissimum. Ista autem duo reperiri simul in eodem, facit altissimum gradum entis diuini. Quod autem in hoc genere causalitatis sit status tam in finibus naturalibus, quàm in finibus à proposito, patet: quia finis est, qui mouet agentem, & ad consecutionem illius I tota agentium cura laborat. Et quia non volumus omnia propter seipsa immediatè, sed quædam propter alia: si illa rursus propter alia vellemus, & alia propter alia, daretur processus in infinitum: & quod deterius esset, frustra esset omne humanum desiderium; cum nunquam attingere posset bonum, quod optaret, quo nihil deterius, nihilque absurdius. Quia cum ipso totius naturę insurgit destructio, & vniuersitatis rerum maxima deordinatio. Sic enim arguit Aristoteles in prohœmio primi Ethycorum dicens: Si vtique est aliquis finis operabilium, quem propter ipsum volumus, alia autem propter illum, & non omnia propter alterum desideramus, procedit ens in infinitum: sicque esset vacuum, & inane desiderium. K In causalitate materiali eodem modo ordo tendit ad aliquem statum: quia sicut in causis efficientibus accipimus magis particularem incipientes; ita accipiamus hic materiam magis particulatam per dispositiones. Et ista est materia, quæ pluribus dispositionibus informata iam nata est, vt sit materia vltima speciei; vt corpus humanum vltimate organizatum est materia hominis, vt sic interdum aliqualiter loquamur, sed ante hanc materiam est materia sub paucioribus dispositionibus, s. embrio: deinde est alia materia sub paucioribus dispositionibus, q̄ est sanguis, & lac: & sic p ordinem. Et istæ materię dum sunt sub paucioribus dispositionibus tanto sunt vniuersaliores, nō quidem secundum essentiam, sed secundum indifferentiam:

Idem est primum efficiens, & vltimus finis.

Cur Deus vocatur Alpha, & Omega.

quia quanto aliqua materia habet pauciores dispositiones, tanto potest esse materia formarum magis differentium. Et ratio est, quia dispositio est de natura formæ substantialis venturæ, ideo dum talis dispositio est in materia, non patitur aliam substantialem formam educi de potentia materiæ, vel induci in potentiam materiæ: nisi illam cui conata est. Deinde sequitur materia sola quantitate, & elementalibus qualitatibus disposita. Vltimate sequitur quidam gradus materiæ carentis omni dispositione quãtitatis, aut qualitatis, sed in sua simplicitate existens, & potentialitate; de qua dicit Commentator in libro de Substantia orbis, quòd materia substantiatur per suum posse. Hanc Ylen, aut materiam primam appellamus, quia in assignatione materiæ non sit vlterius procedere. Et iste gradus materiæ nunquam datur secundum actum, sed considerandus est propter naturales transmutationes. In ordine causalitatis formalis idem modus tenendus est, scilicet vt deueniamus ad aliquam vltimam formam: licèt in hoc est bipartitus modus assignandi. Nam illi, qui pluralitatem formarum in eodem indiuiduo substantialiter asserentes formalistæ à formis dicuntur, ponunt in formis, quæ sunt partes compositi ordinem, vt primo ponatur in Socrate forma humanitatis, deinde animalitatis, deinde corporeitatis, vsque ad formam entis, si quis ens vniuocè prædicari velit. Illi autem, qui vnitatem formæ substantialis sequuntur, ponunt ordinem in formis secundum ordinem entium prædicamentalium: quia entia prædicamentalia dicunt formas, quia sunt naturalia, quæ necessario sunt formæ: non formæ, quæ sunt partes compositorum, sed ipsæmet composita signata inexplicitè, & per modum naturæ. Quis tamen istorum duorum modorum sit conuenientior, satis patet, quòd vnitas formæ. Sed hoc stabilire enucleando subtiles veritates latentes alterius erit negocij. Nunc autem redeuntes vnde disgressi sumus, dicendum est, etiam Deum esse, per se notum esse: quia veritatem esse per se notum est, quia si veritas est, per se notum est, quòd veritas est, aut falsitas est: & tunc verum est, quòd falsitas est, & sic quocunque modo notum est, quòd veritas est, sed Deus veritas est, vt patet Ioannis decimoquarto, vbi dicit Christus, qui Deus est: ego sum via, veritas, & vita: ergo per se notum est Deum esse. Aliquis tamen obijciet, quia illud, quod cum difficultate probationis stabilitur, & cognoscitur, non est per se notum: sed Deum esse cum magna difficultate cognoscitur, ergo non per se notum erit. Antecedens patet, quia Phylosophi cognoscentes res naturales per subordinationem causarum deuenerunt in cognitionem primæ causæ, quæ Deus est, de quo in septima Physicor. Item quia Apostolus ad Romanos primo capitulo, ait: Inuisibilia Dei per ea, quæ facta sunt à creatura mundi intellecta conspiciuntur: sed illa, quæ per alia cognoscuntur, non sunt per se nota, sed sunt scita, vt conclusiones, vel argumentatiuè, & probabiliter cognita, vt opiniones, ergo Deum esse non per se notum, sed per alia cognitum. Respõdetur ad primum, quòd Deum esse per se notum est, quia ex natura terminorum incomplexorum notum est, si aliquæ proprietates, siue attributa diuina sunt, quæ per se nota non sunt, vt Deum esse infinitum, esse beatificatorem animarum, & remittentem vita, esse trinum & vnum, & sic de cœteris. Magna enim differẽtia est cognoscere aliquid esse, vel cognoscere tale, aut tale esse: quia cognoscere esse solum promptius est, quàm cognoscere esse talem, vel talem. Quando ergo dicitur, quòd Phylosophi argumentatiue cognouerunt pri-

Dispositio præcedens in materia é de natura formę substantialis venturæ.

Materia substantiatur p suũ posse.

Quomõ formalistæ, q ponunt pluralitatem formarũ ordinent causas.

Argumenta contraria.

Secũdum Argumentum.

Ad primũ

Deum eẽ est per se notũ, sed aliqua attributa nõ sunt de eo p se nota.

A mam causam, quæ est Deus, ergo non per se nota erat: dicendum quòd esse Deum primam causam, est quoddam attributum, sicut esse summe potentem: quia à maxima influentia, & potentia nascitur esse primam causam æqualiter, ergo dubium erat Deum esse primam causam, aut vltimum finem, aut infinitum, & sic de cœteris. Deum ergo esse per se notum erat, nec hoc inquirebant Phylosophi: sed Deum esse primam causam, non erat per se notum, quia erat quoddam attributum, & hoc cognoscere non poterant Phylosophi per se, sed argumentatiuè. Ad argumentum de dicto Apostoli eodem modo dicendum est, quòd verum est, quòd homines Gentiles cognoscebant inuisibilia Dei per ea, quæ facta

B sunt, sed Deum esse, non cognoscebant per ea, quæ facta sunt, sed per se notum erat. Vocantur autem inuisibilia Dei, aliqua attributa Dei inuisibilis, vt summa bonitas, summa potentia, incorruptibilitas, summa delectatio. Hęc enim per ea, quę facta sunt in Deo conspiciuntur. Quia autem ibi intelligatur de attributis Dei, patet ex eo, quod sequitur in litera Apostoli, scilicet: Sempiterna quoque eius deitas. Vbi vult æternitatem Dei, quæ attributum est esse naturaliter cognitam. Sciendum autem vlterius, quòd aliquid esse per se notum stat dupliciter. Vno modo per se notum dicitur quo ad se, vel sumitur alio modo per se notum quo ad nos. Primo modo per se notum simpliciter dicitur illa propositio, cuius prædicatum

C includitur in ratione subiecti: contingit tamen, quod illa propositio non erit nota quantum ad nos, quia nos ignoramus diffinitionem subiecti illius propositionis: sicut ista propositio; Homo est rationalis, est per se nota secundum se, quia quæ dicit hominem, dicit necessario rationale; ignoranti tamen quid sit homo secundum diffinitionem erit non per se nota. Et ideo vt dicit Boetius in libro de Hebdomadibus, quòd quædam propositiones solis sapientibus per se notæ sunt, sicut scienti, quòd Angelus est incorporeus, per se notum est, quòd non est in loco: hoc tamen rudibus non est manifestum. Illę autem propositiones sunt per se notę quantum ad nos, quarum terminorum signata, & habitudines concipimus.

D Vnde ista; totum est maius sua parte, quantum ad nos nota per se est. In his autem per se notis, quarum termini cadunt in appręhensione omnium, est quidam ordo secundum ordinem, qui reperitur in terminis ipsarum propositionum. Et quia iste terminus, ens, est cuius significatum ob omnibus primo concipitur, quia vt ait Auicenna ens, & essentia sunt, quæ prima appręhensione concipiuntur: ideo Maximę, vel propositiones per se notæ, quę fundantur super ens, sunt simpliciter priores, scilicet. De quolibet esse, vel non esse, quia hoc primum principium immediatè fundatur super ens, vt patet quarto Metaphysic. & collocatur inter regulas ęternas, deinde secundum ordinem terminorum resolubilium in lineis pędicamentali-

E bus, quorum cognitionem habemus, erit ordo propositionum per se notarum, vnde diffinitio animalis erit prius per se nota, quàm diffinitio hominis, quia iste terminus, animal, est prius cognitus, quàm iste terminus, homo, cùm sit irresolubilior. Et sicut reperitur ordo propositionum per se notarum in ratione speculatiua, quæ fundatur super ens, ita erit ordo propositionum per se notarum in ratione practica, quę fundatur super bonum, cùm bonum sit, quod primo cadit in appręhensione practica, & ordinatur ad opus. Omne enim agẽs agit propter bonum. Ideo primum principium in ratione practica est, quod bonum est appetendum. Super hoc fundantur immediatè duo præcepta rationis practicæ, scilicet quòd bonum de-

bemus

Ad secundum.

Quid Apostolus p inuisibilia Dei.

Propositio per se nota dupliciter dicitur.

Quæ sint ppositiones per se notę quãtũ ad nos.

Ordo propositionũ per se notarum.

bemus velle, & facere, & malum debemus fugere. Et quia quælibet natura, siue essentia generationis, vel speciei habet quandam inclinationem ad bonum, secundum ordinem rerum erit ordo inclinationum, super quas fundantur præcepta iuris naturalis. Et quia homo communicat cum omnibus superioribus, reperientur in eo omnes istæ inclinationes, & omnia ista præcepta naturalia. Post appetitum boni in vniuersali, conuenit omnibus rebus, quòd desiderent se conseruari: quia conseruatio in esse est maximum bonum, & secundum hoc inest omnibus rebus, quòd fugiant sua contraria, & nociua: & ex hoc nascitur secundum præceptum naturale, scilicet vim vi repellere, & est hoc aliquid per se notum valde vniuersale in practicis, licèt legistę illud ponunt sub iure Gentium, G quod pertinet ad solos homines, vt patet. ff. de Iustitia, & iure in l. vt vim. Magis tamen videbatur sub lege naturali ponendum, etiam secundum eorum positionem: quia natura docuit hoc ius cœtera animalia: quia & hoc rebus inanimatis conueniat. Potest tamen dici specialiter pertinere ad ius Gentium: quia oportet esse cum moderamine inculpatæ tutellæ, quod solis rationem habentibus conuenit. Res autem inanimatæ desiderant suam conseruationem fugiendo sua contraria, & tendendo in loca naturalia. Res autem animatę super hoc desiderant suam conseruationem quodam alio modo speciali, scilicet per generationem: & ab hoc venit commixtio maris & fœminę, quam matrimonium vocant. Et procreatio liberorum, & educatio, & similia. Hæc autem in ordine per se notorum tam secundum rationem practicam, quàm speculatiuam patent. Nunc autem dicitur, quòd Deum esse, est per se notum, quantum ad se: quia prædicatum includitur in ratione subiecti, scilicet esse includitur in Deo, vnde propriè dicitur de eo, vt supra tertio capitulo. Ego sum, qui sum, & qui est misit me ad vos. Ratio est, quia Deus est suum esse propter simplicitatem suam, & omnimodam carentiam compositionis, scilicet esse, & essentię, actus, & potentiæ, materię & formę, generis & differentię. In nulla autem alia re esse est idem totaliter, quòd essentia, vel res non est suum esse. Ad argumentum quod inducitur de litera quando dixit Pharao: Dominum nescio, & Israel non dimittam; dicendum, quòd Pharao non negauit se nosse Deum: sed negauit se cognoscere Deum. Et sic bene stabat apud eum per se notum esse, Deum esse, & dubitare, vtrum Deus Dominus esset; quia esse Dominum est quoddam Dei attributum, vt importat quandam relationem ad subiectam creaturam, & hoc ita poterat ignorari de Deo, sicut vtrum Deus esset prima causa, vel esset ęternus, vel peccata remittens, vel nos glorificans. Dominus enim importat quendam respectum ad creaturam, vt ipsa creatura Deo mandante sic, aut sic moueatur, vel operatur. Et hoc est, quòd Deus habet prouidentiam istorum, & regat ea. Quod apud plerosque dubium est. Nam apud omnes antiquos ventilatum fuit, & plurimi cernentes mala, quę fiunt inter homines, quę à Deo procedere non possent, cum esset iustissimus, negauerunt Deum curare ista, sed dixerunt solum curare de cęlestibus, vt patet Iob. capitulo vigesimosecundo. Circa cardines cœli ambulabat, & inferiora non considerabat. Alij autem attribuebant Deo regimen omnium, quę naturaliter mouentur tam in Cœlo, quàm in natura elementali, solos hominum actus ab eius prouidentia, & regimine subtrahentes: quos fortunę temerario motu agi credebant. Et sic est opinio omnium miserorum, & afflictorum de Deo conquerentium. Quod deplorat Boetius de Consolatione, libro primo, quinto

Quare legistæ præceptum de repellēdo vim vi sub iure gentiū collocatūt

Cur aliqui dubitauerūt, vel negauerunt Dei prouidentiam in terrestribus.

F Metros. Vbi cum multa de Dei regimine circa res cœteras posuisset subiunxit.

Omnia certo fine gubernans.
Hominum solos respuis actus.
Merito rector cohibere modo.
Nam cur tantas lubrica versat
Fortuna vices? Premit insontes.
Debita sceleri noxia pœna.
At peruersi resident cœlso
Mores solio: sanctaque calcant.
Iniusta vice colla nocentes.
Latet obscuris condita virtus
Clara tenebris: iustusque tollit
Crimen iniqui.
Nil periuria nil nocent ipsis.
Fraus mendacij compta colore.
Sed cum libuit viribus vti,
Quos innumeri metuunt populi,
Summos gaudent subdere reges.
O iam miseras respice terras,
Quisquis rerum federa nectis.
Operis tanti pars non vilis,
Homines quatimur fortunę salo.
Rapidos rector comprime fluctus,
Et quo Cœlum regis immensum
Firma stabiles fœdere terras.

Simile etiam suspicati sunt aliqui de antiquis Phy- H losophis. Vnde de quodam dicit Boetius de Consolatione libro primo prosa quarta. Vnde haud iniuria quidam tuorum familiarium quęsiuit, si quidem Deus, inquit, est, vnde mala? bona vero vnde, si non est? Non iniuste ergo dubitare poterat Pharao, vtrum aliquis dominus esset, quia licèt crederet, immo, vt vsitatiori loquar modo; sibi per se notum esset Deum esse, tanquam quoddam bonum maximum, vtrum tamen esset illud summum bonum dirigens omnes res, & pręcipue actus humanos, secundum quam directionem oritur respectus dominationis, nesciebat: quia non solùm iste, immo omnes antiqui hoc tenuerunt, maximè Phylosophi, qui posuerunt Deum exteriora nec curare; immo nec intelli- I gere: nè vilesceret intellectus eius. Alij dicunt, quòd licèt Pharao cognosceret Deum dominum esse, tamen ignorabat an esset ille, qui coleretur ab Israel, & crederetur. Et hoc aliqualiter dici posset, tamen pręsupponit, quòd Pharao cognosceret dominationem Dei vniuersaliter, quod erat habere cognitionem vnius veri Dei, & qualiter ille omnia regeret: quod valde magnū erat pro antiquis. Rarissimi enim de antiquis talem existimationem habebant. *Et Israel non dimittam.* Scilicet ad pręceptum eius, quia non cognosco aliquem talem habere auctoritatem mandandi. *Dixerunt.* Scilicet Aaron & Moyses, quia licèt vnus loqueretur, tamen ex consensu vtriusque loquebatur. Et ex diuino instinctu sic dixerat Deus, capitulo K pręcedenti. Ego ero in ore tuo, & in ore illius, & docebo vos, quid agere debeatis. *Deus Hebræorum.* Vocauit hic Hebręos non omnes, qui descendunt de stirpe Heber, sed solùm omnes descendentes de stirpe Iacob, quia Madianitę, Moabitę, Ammonitę, Hidumei, Ismaelitę, & innumeri alij populi descendebant de Heber, quia omnes hi erant de Abraham, & Thare patre suo, vt sępe declaratum est in Genesi: erant tamen omnes isti Idolatrę. *Vocauit nos.* Per Prophetam suum Moysen; ideo ei obedire tenemur. *Vt eamus viam trium dierum in solitudinem.* Idest vt exeamus de terra ista, in qua habitamus, & ambulemus intrantes ad interiora deserti, quantum ambulare poterimus diebus tribus, & ibi sacrificemus ei.

Aliqui

Quæst. 3.

An opinio Hebræorũ quòd per tres dies intelligant tres menses sit vera.

Aliqui Hebræi volunt, quòd per istos tres dies intelliguntur tres menses. Et est ratio sua, quia Deus dixerat Moysi, cum apparuisset ei in monte Sinai, quòd quando exirent de Aegypto sacrificarent ei in monte illo: sed ad montẽ illum non accesserunt, vsque ad tres menses post exitum de Aegypto: ergo debent intelligi tres menses. Antecedens patet infra decimo nono capitulo, vbi dicitur, quòd mense tertio prima die mensis ab egressione de Aegypto venerunt in montẽ Sinai. Et simile habetur in scriptura: Ezechiel, quarto capitulo, Diem pro anno dabo tibi. Sed hoc non est multum rationale, quia ipsi petebant à rege ire per tres dies, si autem intelligerent, quòd deberent ire per tres menses, esset petitio deceptoria, quod non conueniebat, quia Deus non mandasset taliter proponi. Et si dicas, quòd Deus intendebat non solum ducere Hebræos in desertum per tres dies, sed totaliter de terra illa auulsos deducere in Terram Chanaã: respondetur, quòd verum est: tamen hoc non obstante, quia sciebat Deus Pharaonem non esse hoc concessurum, immo nec in spacium dierum trium, hoc solùm mandauit peti, vt Pharao, qui ob repugnantiam puniendus erat, iustius videretur esse punitus. Item isti fundant se super falsum, scilicet quòd Judæi accesserunt ad montem Sinai in tribus mensibus. Nam licèt in prima die mensis tertij accesserint ad montem Sinai, vt patet infra decimo nono capitulo: tamen non ambulauerunt illud iter in tribus mensibus, sed in mense, & dimidio, quia die quintadecima mensis primi recesserunt Israelitæ de Aegypto, vt colligitur infra decimosecundo capitulo, & numeri trigesimotertio, & accesserunt ad montem Sinai in prima die mensis tertij, vt patet infra decimo nono capitulo: ergo manebat eis ad ambulandum istud iter medietas primi mensis, & totus secundus mensis, & tunc in primo die mensis tertij accesserunt, & sic falsum est fundamentum, scilicet quòd in tribus mensibus illuc accesserunt. Ideo non stat illa expositio. Dicendum ergo, quòd solum tres dies petiti sunt, licèt Deus aliud intenderet, vt experiretur, & puniret pertinaciam Pharaonis. *Vt sacrificemus Domino Deo nostro.* Noluerunt sacrificare in Terra Aegypti, vt dixerat eis Pharao: quia excusabantur, quòd Aegyptij eos lapidibus obruerent si viderent mactari animalia quæ ipsi colebant, vt patet infra octauo capitulo, & magis fuit declaratum supra tertio capitulo. *Nè forte accidat nobis pestis, aut gladius.* Idest nos volumus facere ista sacrificia, vt liberet nos à malis, & nominauit hic duo mala maiora, scilicet pestem, & gladium; quia pestis generaliter inficit, & cito consumit: gladius autem vndique vorat, & clades malas facit. Etiam signantur omnia mala per hæc: quia mala, quæ nobis infliguntur, aut sunt à Deo, aut ab homine: si à Deo, sic est pestis, & per eam intelliguntur omnia alia mala pœnę à Deo inflicta: si ab hominibus infligantur, sic est gladius, qui est ab hostibus, & per hunc cœtera nocumenta, quę hominibus perpetimur infligentibus. Aliter potest exponi. *Nè forte accidat nobis pestis, aut gladius.* Idest Deus vocauit nos, vt iremus ad sacrificandum, & si forte nos non obediremus ei, posset nobis euenire in hanc inobedientiam pestis, aut gladius: ideo, vt non eueniant, volumus ire ad sacrificandum. *Ait ad eos Rex Aegypti.* Scilicet ad Moysen & Aaron, qui ibi soli erant, vt innuitur ex eo, quod subditur. *Quare Moyses & Aaron sollicitatis populum.* Idest quare vos magis, quàm cęteri commouetis populum. *Ab operibus suis.* Scilicet inducentes eos, vt relinquant labores suos, & eant ad sacrificandum? *Ite ad onera vestra.* Idest non sollicitetis amplius populum: sed magis eatis ad labores vestros sicut cœteri. Ecce qualiter licèt Moyses & Aaron essent viri venerabiles valde, tamen nihil eis Pharao honoris super cœteros impendebat, mandans eis ire ad conficiendos lateres, vel faciendum alia opera vilia sicut faciebant alij Hebræi. Licèt Pharao mitteret Moysen & Aaron ad labores illos, tamen non laborabant in talibus, quia certus numerus laterum imponebatur toti populo quotidie, quem explere debebant, & partem horum quæ Moysi, & Aaron, & cęteris honorabilioribus venire debebant, reliquus populus inter se diuidebat, vt hi à laboribus vilibus atq; seruilibus immunes essent.

Responsio Auctoris.

Mala quæ nobis infliguntur, vel à Deo, vel ab homine.

B Dixitque Pharao: Multus est populus terræ, videtis quòd turba succreuerit: quanto magis si dederitis ei requiem ab operibus? Præcepit ergo in die illo prefectis operum, & exactoribus populi, dicens: nequaquam vltra dabitis paleas populo ad cõficiendos lateres, sicut prius: sed ipsi vadant, & colligant stipulas, & mensuram laterum, quam prius faciebant, imponetis super eos: nec minuetis quicquam. Vacant

C enim, & idcirco vociferantur, dicentes: eamus & sacrificemus Deo nostro. Opprimantur operibus, & expleant ea, vt non acquiescant verbis mendacibus. Igitur egressi præfecti operum, & exactores ad populum dixerunt, sic dicit Pharao: non do vobis paleas: ite & colligite sicubi inuenire poteritis: nec minuetur quicquam de opere vestro. Dispersusque est populus in omnem terram Ægypti ad colligendas paleas.

D Præfecti quoque operum instabant dicentes: Complete opus vestrum quotidie, vt prius facere solebatis, quando dabantur vobis paleæ. Flagellatique sunt qui præerant operibus filiorum Israel ab exactoribus Pharaonis dicentibus: Quare non implestis mensuram laterum sicut prius, nec heri, nec hodie? Veneruntque præpositi filiorum Israel, & vociferati sunt ad Pharaonem dicentes: Cur ita agis contra seruos

E tuos? Paleæ non dantur nobis, & lateres similiter imperantur: en famuli tui flagellis cœdimur, & iniuste agitur contra populum tuum. Qui ait: Vacatis ocio, & idcirco dicitis: Eamus, & sacrificemus Domino. Ite ergo, & operamini: paleæ non dabuntur vobis, & reddetis consuetum numerum laterum. Videbantque se præpositi filiorum Israel in malum, eo quòd diceretur

Helles Deucalionis filius vir insignis claret.

retur eis: non minuetur quicquam operis de lateribus per singulos dies.

Dixitque Pharao. Ista dixit ad famulos, licèt quidam Hebræi velint dicta fuisse ad Moysen & Aaron. Et hoc quia litera Hebraica obscurior est hic quàm nostra. Et ponitur hic secundum, scilicet populi aggrauatio. Et ponuntur duo; primo tangitur afflictio totius populi in generali: secundo afflictio Moysi in speciali, ibi: occurreruntque. *Multus est populus Terræ.* Idest populus Hebræorum habitans in terra ista. Satis enim multus erat, quia licèt infra decimosecundo capitulo, ponantur fermè sexcenta milia peditum fuisse illo anno, quo exierunt de Aegypto, quod paucis post hoc diebus euenit; tamen plura fuerũt, quàm septingenta milia adhuc præter paruulos, infra viginti annos, & senes ineptos ad bellum, & omni copia fœminarum, vt declarauimus supra primo capitulo. *Et videtis, quòd turba succreuerit.* Idest videtis, quòd quotidiè multiplicatur iste populus: quanto magis si dederitis eis requiem à laboribus? Quasi dicat. Aegyptij intendebant impedire multiplicationem Hebræorum, & ob hoc premebant eos laboribus duris: vt patet supra primo capitulo, nunc autem Moyses & Aaron petebant, vt permitterentur ire ad sacrificandum. Et si hoc concessum fuisset, daretur eis aliqualis occasio cessandi ab operibus, & quiescendi, & consequenter magis multiplicarentur: quia si multiplicabantur quando operibus premebantur, quanto magis si quiescere sinerentur. Et quia Pharao videbat seruos suos tacentes, quando ista proponebantur à Moyse, & Aaraone: & quasi ex taciturnitate petitioni eorum assentientes, conuertebatur ad eos, incitando eos, vt maioribus laboribus gentem premerent Hebræorum. *Præcepit ergo in die illo præfectis operum, & exactoribus populi.* Andreas vult, quòd præpositi, & exactores sint idem.

Secunda pars.

Quæst. 4.

An præpositi, & exactores Aegypti sint idem, & q. erant.

Sed falsum est, quia infra dicitur, quòd præpositi flagellati sunt ab exactoribus. Idem autem non flagellatur à seipso. Etiam dicit, quòd isti præpositi, & exactores erant Aegyptij. Quod non est verisimile, quia Aegyptij non flagellarent Aegyptios. Ideo dicit Nicolaus, quòd exactores erant qui populum cogebant verberibus ad explendum numerum laterum. Præpositi autem erant, qui sollicitabant populum in laboribus explendis. Sed Nicolaus vult solum ponere exactores, qui habebant vim coactiuam, esse de filijs Aegyptiorum, præfectos autem esse de Hebræis: quia ipsi flagellabantur ab Aegyptijs. Sed dicendum, quòd exactores solum erant de Aegyptijs, qui affligerent Iudæos. Præpositi autem, siue præfecti erant duplices: quia quidam erant de Aegyptijs: quidam autem de Hebræis. Et erat iste ordo: quia præfecti, qui erant de Aegyptijs constituebant quid, aut quantum Hebræi facerent, aut in quo loco. Exactores erant quidam constituti sub præfectis, qui verberarent Hebræos, quando debitum numerum laterum, aut labores reliquos non complerent. Præpositi autem Hebræorum erant ad incitandum populum, vt compleret labores suos. Et ista distinctio inter præfectos Aegyptiorum, & Hebræorum patet, quia præfecti Aegyptiorũ vocantur semper præfecti: præfecti autem de filijs Israel vocantur semper præpositi, vt patet per totum istud capitulũ. Item quia quando loquebatur Pharao ista de afflictione populi, loquebatur seruis suis, & tamen dicitur, quòd locutus fuit ad præfectos, & exactores populi. At si dicatur, quòd etiam locutus fuit ad præfectos, qui erant de genere Hebręorum faciens

F eos vocari, non valet, quia hic dicitur: nequaquam dabitis populo paleas, sicut prius: sed ipsi vadant, & colligant. Sed manifestum est, quòd præpositi de genere Hebræorum paleas non habebant, cum reciperet eas populus ab Aegyptijs congregantibus illas præcepto regis, & dantibus ad confectionem laterum; ergo isti erant præpositi de genere Aegyptiorum. Item quia dixit Pharao ad istos præfectos, & exactores. Mensuras laterum, quos prius faciebant, imponetis eis. Sed vt ipse Nicolaus vult, præpositi Hebræorum nihil constituebant, quod faciendum esset, sed solum instabant, vt populus compleret labores suos, ergo oportet esse alios præpositos Aegyptios, & alios Hebræos. Item quia præfecti dicebant complete opus
G vestrum quotidie, vt prius facere solebatis: sed constat, quòd isti non erant præfecti de genere Hebræorum, sed de genere Aegyptiorum; quia Hebręorum præfecti non dicebant ista, immo eis dicebantur, vt patet infra, scilicet. Videbant se præpositi filiorum Israel in malum, eo, quòd diceretur eis, non minuetur quicquam de lateribus per singulos dies. Non erant ergo soli præfecti de Hebræis, sed etiam de Aegyptijs. *Et exactoribus populi.* Idest quibusdam Aegyptijs, qui erant positi ad cogendum populum ad labores duris verberibus. Exactor enim, idest coactor, vel afflictor dicitur. *Nequaquam vltra dabitis paleas populo.* Quia magnus labor erat inquirere paleas per totam terram Aegypti, & magna distractio ab ope-
H ribus, præcipiebat Pharao Aegyptijs, vt colligerent paleas, & ponerent eas sub potestate præfectorum, & exactorum: & isti dabant Hebræis quantum eis de paleis opus erat: nunc autem, vt durius affligeret vetuit eis paleas dari. Et non faciebat hoc Pharao, vt maiorem numerum laterum facerent, vel vt Aegyptios à labore colligendi excusaret, quia sciebat impossibile esse paleas colligere, & numerum laterum consuetum reddere: faciebat tamen, vt eos valde affligeret ducens ad magnam perplexitatem, & non peterent ire ad sacrificandum Deo suo. Hæc autem permittebat Deus fieri populo suo, vt magis desiderarent exire de Aegypto, nec vnquam desiderarent illuc redire, sicut fecerunt postea resipiscentes, qua-
I re exierant de Aegypto, infra decimoquarto capitulo, scilicet. Nunquid non erant sepulchra in Aegypto, ideo tulisti nos, vt moreremur in solitudine? & infra decimosexto capitulo. Vtinam mortui essemus in Aegypto: & Numeri vndecimo. Recordamur piscium, quos comedebamus in Aegypto gratis: in mentem nobis veniunt cucumeres, & pepones, porrique, cœpe, & alia: anima nostra arida est: & nihil vident oculi nostri, nisi manna. Et Numeri decimoquarto capitulo. Vtinam mortui essemus in Aegypto, & non in hac vasta solitudine. Constituamus nobis ducem, & reuertamur in Aegyptum. Et Numeri vigesimoprimo capitulo. Quare eduxisti nos de Aegypto? Erat etiam hoc ad maius deside-
K rium Terræ promissionis: quia sicut quando aliquis fessus est, vmbra sibi est gratior: & quando siti consumitur aqua fluminis salientis dulcior, vt ait Virgilius in Bucolicis, egloga quinta, quæ incipit.

Quare permittebat Deus Hebræos affligi plus solito tempore, quo petebant exitum de Aegypto.

Cur non Mopse, boni: quoniam conuenimus ambo.
Tale tuum carmen nobis diuinæ Poeta.
Quale sopor fessis in gramine, quale per æstum
Dulcis aquæ salienti riuo restinguere sitim.

Dulcior requies, & quodlibet bonũ post assumptas amaritudines, & angustias.

Ita quando aliquis laborauit multum pro aliqua re, desiderabilius eam accipit: ita dicit Boetius de Consolatum, libro tertio. Metro primo.

Dul-

Dulcior est apium mage labor.
Si malus ora prius sapor edat.
Gratius astra nitent, vbi Nothus
Desinit imbriferos dare sonos.
Lucifer vt tenebras pepulerit,
Pulchra dies roseos agit equos.

Si enim Deus introduxisset Hebręos in terrã Chanaam nullo præcedente labore, cito illam terram fastidirent, cùm gens esset valde instabilis, quia etiã post finitis laboribus eam faciliter fastidiebant. Proderat etiam hoc ad monstrandam Dei iustam punitionem: quia quanto Pharao Hebręos iniustius affligeret, tanto eum Deus iustius puniret cum poena & culpa opposita sibi fronte respondeant. *Ad conficiendos lateres*. Idest ad faciendos. *Sed ipsi vadant, & colligant stipulam*. Non est intelligendum ꝙ colligerent stipulam, & illam sic lateribus conficiendis miscerent, quia maiores essent stipulæ, quàm lateres, nec aptissime cohæreret propter magnam corpulentiam stipularum; sed colligebant stipulas, & post conuertebant eas ad minutum, & sic luto commiscebant. Ex quo innuitur, quòd non erant isti lateres, vt nos vocare consueuimus, scilicet factos ex fortissimo luto, & deinde igne coctos ad solidationem maximam, quia in istis paleæ non miscentur, nisi forte tunc miscerentur propter paucam tenacitatem luti Aegypti, & hoc forte esset, quia cùm ipsi ædificarent ciuitates fortes ex his, non est verisimile, quòd essent lateres non cocti, quia tunc ædificia fragilia valde essent, atque modica aqua concussa diruerent. *Et mensuras laterum*. Posuerat rex quandam summam laterum, quos Hebræi quotidie facere deberent, & hos faciebat totus populus. Hebræi autem dicunt, quòd ista mensura fraudulenter imposita est, scilicet quòd rex Aegypti volens scire, quantum numerum laterum quotidie Hebræi facere possent, mandauit, quòd omnes in regno suo lateres facerent, siue Hebræi, siue Aegyptij: & quòd pro quolibet latere, aut pro certo numero laterum certum pretium daretur. Tunc omnes Hæbrei ardenti animo fecerunt lateres, & mandauit rex eadem die numerari quantum quilibet de Hebręis fecisset, & tantam summam postea cuilibet ad quamlibet diem imponebat. Sed hoc videtur fictum, quia hoc posset stare si cuilibet Hebræo certus numerus præfigeretur conficiendorum laterum, sed non erat sic, sed toti populo vna summa imponebatur, quam complere deberent, & sic leue erat videre, vtrum compleretur summa: Si autem cuilibet per se imponeretur summa, difficile esset à quolibet exigere quotidie rationem laboris sui: & oportebat esse valde multos præfectos exactores, tam ex Hebræis, quam ex Aegyptijs. *Imponetis super eos*. Hoc erat valde irrationale, quia cum mandaretur eis, quòd colligerent paleas, imponebatur eis nouus labor, quòd autem adderetur nouus, & non minueretur antiquus, iniustum erat. *Nec minuetis quicquàm*. Scilicet de numero laterum, & de mensura magnitudinis eorum. *Vacant enim*. Idest quiescunt habentes otium, & hoc valde falsum erat, quia vix cum duro labore quotidie implere poterant numerum laterum paleis datis. *Et iccirco vociferantur*. Idest clamant. *Eamus & sacrificemus Deo nostro*. Quasi dicat. Ociositas impellit eos ad petendum ista. *Opprimantur operibus*. Idest valde premantur imposita magnitudine operum. *Et expleant ea*. Idest cogantur per verbera adimplere. *Ut non acquiescant verbis mendacibus*. Idest

Quales erant lateres Aegypti.

Quæst. 5.

Opinio Iudæorũ.

Reprobatio opinionis Iudęorum.

A verbis Moysi, & Aaron inducentibus eos, vt eant ad sacrificandum. Quasi dicat. Si populus videret se premi intollerabili labore, non peteret ire ad sacrificandum. Vocauit autem Pharao verba illa Moysi, & Aaron verba mendacij: quia putabat quòd ipsi illa confinxissent, & Deus non apparuisset eis. Et hoc erat quia Pharao non viderat aliqua signa, in quibus manifestaretur eos a Deo missos. Nam in prima vice, qua comparuerunt Moyses & Aaron coram Pharaone, non fecerunt aliqua signa, quia Pharao immediate dure respondit, & ad hoc aliqua signa non petijt. Postea Pharao petijt signa, vt patet infra 7. c. Vbi dicitur: Cunque dixerit vobis Pharao, ostendite signa, dices ad Aaron: Tolle virgam,
B & tunc ibi inceperunt facere signa. *Igitur egressi præfecti operum*. Idest illi, qui constituebant quid esset faciendum, aut quantum, aut vbi. Et non erant isti præfecti Hebræorum, sed Aegyptiorum: quia vt supra diximus non loquebatur Pharao ad præfectos de populo Israel, sed ad præfectos, qui erant Aegyptij: Ad populum dixerunt: *Sic dicit Pharao*. Idest istud est mandatum Pharaonis. *Non do vobis paleas*. Idest antea dabam vobis paleas mandando Aegyptijs, quòd colligerent, & darent vobis: nunc autem mando, quòd vobis non dentur. *Colligite sicubi*. Idest si alicubi; est dictio composita de, si, &, vbi, & interponitur litera, c, vt sint vna pars, sicut in ista dictione, hæccine, & in quibusdam
C alijs adiectionibus syllabicis, de quibus Priscianus in maiori volumine libro decimotertio. *Nec minuetur quicquam de opere vestro*. Quod facere solebatis. *Dispersusque est populus*. Scilicet Hebræorum: nam, vt dictum est, toti populo imponebatur certa summa laterum conficiendorum pro quolibet die, quando autem dabantur paleæ omnes laborabant ad complendum illud opus: cum autem non datę fuerunt paleæ, pars populi iuit ad lateres conficiendos, reliqua missa est ad colligendum paleas per Aegyptum. *Per omnem terram Aegypti*. Multæ paleæ expendebantur in conficiendis lateribus, cum totus populus Hebræorum illi operi insudaret, & paleæ, quæ erant in terminis Hæbreorum iam con-
D sumptę fuerant: ideo cogebantur Aegyptum totam peruagari ad inquirendas paleas. *Præfectique operum instabant*. Non erant isti præpositi de filijs Israel, sed de Aegyptijs; & patet quia præpositi de genere Hebræorum non dicebant Hebræis, quòd complerent opus, sed præfecti Aegyptiorum dicebant hoc præpositis Hebræorum, vt patet infra, scilicet, Videbantque se prepositi filiorum Israel in malum, eo quòd diceretur eis, non minuetur quicquam de lateribus per singulos dies. *Complete opus vestrum*. Idest opus vobis assignatum. *Sicut prius facere solebatis*. Quia nihil minuitur vobis de labore. *Flagellatique sunt, qui præerant operibus*. Quia positi erant quidam prępositi de genere Hebręorum,
E qui preessent operibus, & illi dabant rationem de laboribus quotidianis prępositis, & exactoribus, qui erant de genere Aegyptiorum. Et quando non complebat populus labores suos, periculum erat super pręposiitos de genere Israel, quia illi erãt reddituri rationem, & non populus. *Filiorum Israel*. Nõ intelligas ꝙ illi, qui pręerant solũ filijs Israel, flagellati sunt, quia etiã Aegyptij pręerant operibus Hebręorum, dicentes, quid fieri opporteret: & isti nõ flagellati sunt, sed illi, qui de filijs Israel erant, & pręerant operibus, flagellati sunt. *Ab exactoribus Pharaonis*. Isti erant, qui fuerant positi, vt reciperent rationem quotidianorum operum, & verberarent Hebręo-

bræorum præpositos, quando opera non complerent. *Quare non impletis mensuram?* Idest numerum laterum. *Sicut prius.* Scilicet quando paleæ dabantur vobis. *Nec heri, nec hodie.* In prima die, qua Hebræi non compleuerunt opus, non flagellauerunt eos exactores Pharaonis expectantes forte, vt sequenti die complerent: cum autem neutra die compleuerunt, irati exactores flagellauerunt præpositos populi Israel. *Veneruntque præpositi filiorum Israel.* Idest illi, qui eos incitabant ad opera, & erant de genere eorum. *Vociferantes ad Pharaonem.* Vt liberaret eos à graui seruitute, & magna iniuria. *Cur ita agis contra seruos tuos.* Scilicet tanto iugo premendo. *Paleæ non dantur nobis.* Quæ olim dari consueuerant, & sic innouatum est

G contra nos. *Et lateres similiter imperantur.* Idest in eodem numero, & mensura imponuntur nobis, sicut ante, licèt minui deberent ex labore colligendi paleas nouiter imposito. *En famuli tui.* Idest nos, qui sumus famuli tui. *Flagellis cædimur.* Idest verberamur: quia cædo, vt est verbum transitiuum signat percutere, & scindere, & decidere: quando est verbum absolutum significat dare locum, vel recedere. *Iniuste agitur contra populum tuum.* Scilicet, quòd flagellemur nihil male meriti. Caute locuti sunt rethoricè ad captandum amorem, & misericordiam. Nam non dixerunt: iniuste agis contra populum tuum, quia dicerent iniuste agere regem, ex quo ipse offen-

H deretur, & detraheretur honor eius; quamobrem ipse iratus eos durius flagellaret, sed dixerunt: Iniuste agitur contra nos, idest Præpositi tui agunt nobis iniuriam præter tuam intentionem. Sed rex etiam ex hoc non flexus est: quia prædixerat Deus, quòd non dimitteret eos nisi in manu valida, & prodigijs multis. Sed dicet aliquis, quòd non dixerunt sic Hebræi ad non offendendum regem, sed fuit a casu, quia supra dixerant: Cur ita agis contra seruos tuos? quod directe tendebat in regem. Respondetur, quòd hic fiebant duo mala, scilicet quod laborum numerus augeretur. Secundum, quòd non complentes flagellis cæderentur: Quantum ad primum, quod non erat

I valde magnum, nisi secundum sequeretur, dixerunt præpositi: Cur ita agis contra seruos tuos? Quod autem sic intelligatur, patet quia dicitur: Paleæ nobis non dantur, quod pertinebat ad primum grauamen: secundum autem erat difficilius, scilicet quòd flagellarentur, quando complere non possent. Et hoc dicebant ipsi non de voluntate regis, sed de suorum exactorum procedere arbitrio. *Vacatis otio.* In hoc concessit Pharao, quòd ista iniuste fiebant, ita quòd planum erat eos tolerare non posse, sed fiebant ista, vt non incitarentur ad eundum, vt sacrificarent Deo suo. *Vacatis otio.* Idest quiescitis: quasi dicat: Priora opera vobis imposita parua erant: ideo quie-

K scebatis, & ociabamini valde: & ideo petebatis, vt permitteremini ire ad sacrificandum, quasi nihil habentes, quid faceretis. Nunc autem, vt hoc non petatis, oportet vt maioribus laboribus opprimamini. *Ite ergo, & operamini.* Idest non veniatis ad conquerendum coram me: quia vos promeruistis malum vestrum. *Paleæ vobis non dabuntur.* Licèt antea vobis darentur; quia tamen tunc vocabatis otio, nunc non dabuntur. *Et redditis consuetum numerum laterum.* Nihil minuendo propter defectum palearum. *Videbantque se præpositi filiorum Israel in malum.* Idest videbant

F se positos in perplexitate: quia vtrinque eis in angustia vertebatur. Videbant enim, quòd populus Hebræorum nihil vltra facere poterat, etiam si occideretur. Cæterum ipsi si non redderent quotidie numerum laterum consuetum factorum à populo flagellabantur, nesciebant quomodo effugerent nisi Deus remedium adhiberet. *Eo quòd diceretur eis.* Scilicet a præpositis Aegyptiorum, de quibus dicitur supra, quòd instabant dicentes; Complete opus vestrum quotidie, vt prius facere solebatis. *Et non minuetur quicquam de lateribus per singulos dies.* Idest singulis diebus dabitis tantum, quantum dare consueueratis: Ex hoc insurgebat angustia, quoniam si aliquid fuisset diminutum, potuissent tolerare aliquo modo Hebræi.

Occurreruntque Moysi, & Aaron, qui stabant ex aduerso egredientes a Pharaone, & dixerunt ad eos: Videat Dominus, & iudicet, quoniam fœtere fecistis odorem nostrum coram Pharaone, & seruis eius, & præbuistis ei gladium, vt occideret nos. Reuersusque est Moyses ad Dominum, & ait: Domine cur afflixisti populum istum? Quare misisti me? Ex eo enim quo ingressus sum ad Pharaonem, vt loquerer ex nomine tuo, afflixit populum tuum, & non liberasti eos.

Phaethon cuius tpe magnum fuit incendiũ, claret

Occurreruntque. Hic ponitur afflictio Moysi in speciali insurgens ex afflictione populi, qui videbatur habuisse occasionem in dictis eius. *Occurreruntq; Moysi.* Isti præpositi filiorum Israel ingressi fuerant ad Pharaonem, vt conquererentur de malo, quod patiebantur, & cum egrederentur de Palatio Pharaonis.

Occurrerunt Moysi, & Aaron, qui stabant ex aduerso egredientes à Pharaone.

Quæst. 6.

Qui erant egredientes a Pharaone an Moyses & Aaron, vel præpositi.

Aliqui Hebræi dicunt, quòd Moyses & Aaron egrediebantur tunc de domo Pharaonis facta prima monitione, scilicet vt dimitteret Pharao Israel, & in exitu inuenerunt præfectos filiorum Israel, qui ingrediebantur ad regem. Sed hoc non videtur verum, quia præpositi filiorum Israel intrauerunt ad Pharaonem, vt conquererentur de malis, quæ infligebant eis exactores. Sed istæ pœnæ datæ fuerant ex præcepto regis, scilicet quòd populus Israel premeretur durioribus laboribus, vt non peterent se dimitti ire ad sacrificandum, ergo cum ista pœna fuerit imposita propter dictum Aaron & Moysi, aliqui dies interciderunt inter exitum Aaron & Moysi à Pharaone, & inter tempus, quo iuerunt præpositi ad conquerendum. Patet enim, quia dicitur supra, quòd flagellati sunt præpositi filiorum Israel, quia non reddebant numerum debitum laterũ postquam ablatę sunt eis paleæ: ergo ad minus isti dies, in quibus flagellati sunt, interciderunt inter egressum primum Moysi & Aaron à facie Pharaonis, & introitum istum prępositorum conquerentium de flagellatione.

ne. Nam postquam egressi sunt Moyses, & Aaron à facie Pharaonis, misit Pharao præpositos, qui dicererent Paleæ vobis non dabuntur, & complebitis numerum laterum, & post hæc flagellati sunt, non potentes complere laborem impositum: & post hoc conquesti sunt. Oportuit ergo ad minus esse tres, vel quatuor dies inter diem, qua exierunt primo à facie Pharaonis Moyses, & Aaron, & diem istam, in qua intrauerunt præpositi operum, patet hoc, quia cum exactores Aegyptiorum flagellauerunt præpositos Hebræorum, dixerunt eis, quare non impletis mensuram, sicut prius, nec heri, nec hodie, ergo isti duo dies laboris ad minus intercciderent, & aliquis alius dies prior, in quo populus admoneretur, vt non datis paleis compleret numerum laterum. Nec potest dici, quòd Moyses, & Aaron, tunc exiuissent de faciendo aliam admonitionem proximam; quia nulla facta est, quousque dominus iterum mandauit Moysi, apparere coram Pharaone, vt patet infra 6. & 7. cap. Dicendum ergo, quòd non egrediebãtur tunc Moyses, & Aaron à Pharaone, sed præpositi Hebræorum, & inuenerunt Moysen, & Aaron stantes in portis, vt viderent quale responsum rex dedisset. Et confirmatur, quod supra dictum est, quia dixit Moyses, vt patet infra. Domine cur afflixisti populum istum? Quare misisti me? Ex eo die, quo locutus sum ad Pharaonem in nomine tuo, afflixit populum istum, & non liberasti eos. Item quia dicitur, quòd Moyses, & Aaron stabant ex aduerso; sed in litera ponitur, quòd præpositi tunc steterant coram Pharaone, oportet quòd esset in exitu de domo Pharaonis, nec potest dici, quòd præpositi egrediebantur, & Moyses & Aaron etiam egrediebantur, quia tunc non possent sibi occurrere, cum progrederentur versus eandem partem, occursus autem fit ab oppositis, maxime, quia in textu dicitur: Ex aduerso. Et confirmatur ratio superior, quia dicitur; Occurrerunt Moysi & Aaron, qui stabant: quasi dicatur: Moyses, & Aaron, non mouebantur tunc, cùm occurrerrunt eis præpositi filiorum Israel: stare autem conuenit expectantibus, & non egredientibus.

Determinatio qst.

Et si dicas, contra: quia in litera dicitur; Occurrerunt Moysi & Aaron, qui stabant egredientes a Pharaone, ergo Moyses & Aaron erant, qui egrediebantur. Respondetur, quòd ista litera non debet sic punctari, vt dicatur: Qui stabant egredientes, ita quòd istud participium, egredientes, determinet istud verbum, stabant. Tunc enim referentur ad Moysen & Aaron, sed illud participium, egredientes, determinat verbum illud, occurrerunt. Et tunc est sensus. Præpositi filiorum Israel, egredientes à Pharaone occurrerunt Moysi & Aaron, qui stabant ex aduerso. Quia autem sic debeat punctuari patet, quia istud participium, egredientes, non potest determinare istud verbum, stabant, cum repugnet ex natura rei; quia egredi motus est: stare autem quietem notat, quietis autem dictio abusiue, & contra veritatem rei determinaret dictionem significantem motum. Dicendum ergo, quòd quando Moyses & Aaron sciuerunt, ꝙ præpositi ibant ad Pharaonem, secuti sunt eos, vt scirent, quid diceret Pharao expectantes ad portam palatij Pharaonis, quando egrederentur præpositi. *Et dixerunt ad eos.* Scilicet præpositi ad Moysen & Aaron. *Videat Dominus.* Scilicet afflictionem, quæ ob causam vestri nobis euenit. *Et iudicet.* Idest iuste distribuat dando vobis malum, quod meremini, quia tantam nobis angustiam intulistis. *Quoniam fœtere fecistis odorem nostrum coram Pharaone.* Metaphora est, scilicet ꝙ Pharao, & serui sui ante ingressum Moysi ad Pharaonem non multum premebant Hebræos,

Obiectio soluitur.

A tractantes eos bene, quasi essent boni odoris. Cum autem Moyses, & Aaron intrauerunt ad Pharaonem incepit Pharao, & serui sui durius persequi Hebræos tanquàm fœtidos, & abominabiles, velut fœtor ex odore pristino mutatus fuisset. *Et præbuistis ei gladium, vt occideret nos.* Idest dedistis eis occasionem opprimendi nos durius vsque ad mortem, quia ante hoc Pharao non inueniebat occasionem, qua premeret Hebræos: nunc autem occasione inuenta desæuiebat in eos. *Reuersusque est Moyses ad Dominum.* Ad rogandum pro afflictione populi tollenda, & quasi ponenda quærimonia apud eum de hoc, quod fiebat. Et non locutus fuit quicquam præpositis istis dura verba habentibus Moyses, nec correxit eos cum potuisset:

B sed patienter tolerauit illatam amaritudinem, & hoc, quia vidit eos passionatos, donec sine passione essent expectans. Nam Pharao afflixerat eos verbis duris prouocans ad dolorem, ideo amaro, & concitato animo egrediebantur ab eo, nec poterant quicquàm pacifice loqui.

Ex hoc prælati, & omnes maiores doceri debent obseruari tempora correctionis, quia quandoq; corrigere non prodest, immo valde pestiferum est: quia exarcebatur ipse, qui corrigi deberet, & perditur auctoritas castigantis. Et hoc est dum passio fortis in aliquo est. Ratio est, quia correctio est, quando aliquis verbis alterius persuasus, malum se egisse iudicat, & dolet. Iudicare autem male egisse, pertinet ad

Quest. 7. prælati debēt obseruare tpa correctionis conueniētia exēplo Moysi.

C intellectum pacatum, & recte se habentem, dolere autem de malo commisso voluntatis dispositę, atque imperturbatæ est: passio autem vtrumque destruit. Nam sicut malitia habitualiter corrumpit iudicium, & mentiri facit circa principia pratica, vt patet circa finem 6. Ethicorum: sic passio secundum actum corrumpit iudicium: quia incontinens, qui ante passionem iudicabat non esse fornicandum, in passione existens iudicat esse fornicandum, vt patet in 7. Ethicorum, c. 2. Et sic dicitur incontinens penitiuus, & non obediens electioni rectę, quia ipsa passio perturbat intellectus aciem, & limpidum verumque animi intuitum. Corrigens ergo expectare debet quousque is, qui corrigi debet, pacato animo sit, nisi forte in mo-

D ra magnum periculum timeatur: quia tunc, & si non propter eum, qui monetur, saltem propter eos, qui vident correctio facienda est. Hoc autem verum est, quando ille, qui passionatus est, non recipiet castigationem: si tamen aliquis castigans tantæ auctoritatis sit, & potestatis, vt quilibet audiens cum quantuncunque passionatus sit, propter auctoritatem, & potestatem eum recipiat, & hoc cognoscitur, tunc etiam in passione existentes corrigi decet. Hoc etiam verum est, quando in correctione attenditur principaliter bonum ipsius castigati. Si tamen corrigens magis attendat vtilitatem aliorum, coram quibus corrigit, vtpote quia peccauit publice, & redarguitur publicè, satis conueniens est cum in

Quo tpe quis dèat corrigere delinquentem.

E passione existentem corripi, seu redargui, vt alij similia facta deuitent, scientes talium fieri redargutionem. *Reuersusque est Moyses ad Dominum.* Quomodo fuit ista reuersio ad Deum? Nunquid Deus manebat in aliquo loco, ad quem Moyses reuerti posset eundem ibi inuenturus? Vel nunquid Moyses nunc vidit Deum, vel qualiter se habuit? Respondebit quispiam forte, quòd ista reuersio Moysi ad Deum fuit, quòd Moyses videns populum in perplexitate conuertit se ad auxilium diuinum petens orando, vt eos eriperet. Sed dicendum, quòd non solum hic, immo postquàm Moyses missus fuit à Deo de terra Madian ad procurandam liberationem Israelitarum, Deus apparebat ei quandocun-

que Moyses volebat, & necessarium esse censebat, ideo quando volebat Moyses, vt ei Deus appareret egrediebatur Moyses extra ciuitatem ad aliquem locum secretum a consortio hominum, & ibi Deus apparebat, & loquebatur cum eo. Non quidem ipse Deus, sed angelus eius, vt prælibauimus supra 3. ca. Et sic nunc videns se amaritudine circundari, iuit ad videndum Deum, & quærendum, quare ista sic tristia acciderent. Quia autem nunc Moyses non solum orasset, sed etiam Deus ei apparuisset patet, quia cum Moyses locutus fuisset ad Dominum ista dura, quę nouiter euenerant, Deus consequenter respondit, vt patet in principio sexto capitu. scilicet. Dixitque Dominus ad Moysen. Quod non esset, nisi Deus ei tunc apparuisset. *Reuersusque est* G *Moyses ad Dominum*. Idest conuersus fuit ad quærendum a Deo auxilium, cùm humana via angustiæ populi succurri non posset. Vel dicitur. *Reuersus est Moyses*. Quia forte Moyses habebat aliquem certum locum in illa ciuitate, in qua manebat, & in illo consueuerat ei Deus apparere, & loqui cum vellet, & quando reuertebatur ad illum locum dicebatur reuerti ad Deum, qui quasi in illo loco habitabat secundum corpoream apparentiam. *Ait, Domine cur afflixisti?* Non locutus fuit Moyses quousque vidit Angelum incorporea effigie repręsentantem Deum, & tunc tanquam ad aliquem præsentem locutus est. *Cur afflixisti?* Deus non afflixerat, sed Pharao, qui imposuerat onera duriora. Quare H ergo dicit, quòd Deus afflixit? Dicet aliquis, quòd Deus dicitur afflixisse, quia permisit Iudęos affligi. Sed hoc non conuenit, quia tunc eodem modo diceretur Deus fornicatus fuisse, & superbiisse, quia aliquem fornicari, aut superbire permisit. Nam eo non permittente nihil boni, aut mali fit. Sed dicendum, quòd Deus dicitur afflixisse, quia non solum permisit, sed etiam occasionem, & incentiuum ad affligendum tribuit, quoniam ex eo, quòd mandauit Deus Moysi petere a Pharaone, vt dimitteret populum ire ad sacrificandum, Pharao iratus Populum opprimere cœpit, & patet per verba Moysi, infra cum dicitur. *Quare misisti me? Ex die enim, quo ingressus sum ad Pharaonem, vt loquerer in nomine tuo, afflixit populum istum, & non liberasti eos. Quare misisti me?* Quasi dicat. Si aduentus meus non prodesse, sed obesse debebat frustra misisti me. Sic enim dicebat Rebecca, cum videret infantes collidi in vtero, & timeret aborsum. Si sic mihi futurum erat, vt quid necesse fuit concipere, vt patet Gen. 25. quasi dicat. Si conceptus meus non prodesset ad partum, & liberorum educationem, non opportebat, quòd Deus motus precibus dedisset mihi conceptum. Ex hoc apparet nimia caritas Moysi, quia de verbis mordacibus, & amaris in eum iactis non curabat: sed magis ipsorum pungentia, & amaricantium eum miserias apud dominum deplorabat. *Ex eo enim die, quo ingressus sum ad Pharaonem, vt loquerer in nomine tuo*. Idest tan- K quàm missus a te, & nuncians verba tua, & dicens Deus Hebræorum vocauit nos, vt patet supra. *Afflixit populum tuum*. Scilicet magis quàm ante afflixerat. Quia licèt ante afflixisset, non erant onera ita intollerabilia, sicut nunc, quia paleas populo colligere mandauit solitum laterum numerum non diminuens. *Et non liberasti eos*. Ab hac afflictione mouens cor Pharaonis ad reuocandum sententiam datam. Sed aliquis fortassis quæret, quare Moyses ista dixit ad Deū, cum sibi iam dixisset Deus, quòd Pharao non dimitteret populum nisi in manu valida, & Moyses de hoc certus esse debuisset, nec talia inquirere? Respondetur, Moyses credebat secundum verba Dei, quòd Pha- F rao non dimitteret populum, nisi in manu valida: putauit tamen, quòd ob reuerentiam Dei, cuius nomine Moyses loquebatur aliqua pars operis remitteretur Iudæis, sed econtrario res lapsa est, nam maiora onera eis ex die illa imposita sunt, ideo admirabatur Moyses.

An Deus Dicatur facere aliqd quia permittit.

Obiectio.

Respōsio.

CAPITVLVM VI.

DIXIT Dominus ad Moysen: Nunc videbis quæ facturus sum Pharaoni: per manum enim fortem dimittet eos, & in manu robusta eijciet illos de terra sua. Locutusque est Dominus ad Moysen dicens: Ego Dominus, qui apparui Abraham, Isaac, & Iacob in Deo Omnipotente: & nomen meum Adonai non indicaui eis. Pepigique fœdus cum eis, vt darem eis Terram H Chanaam, terram peregrinationis eorum, in qua fuerunt aduenæ. Ego audiui gemitum filiorum Israel, quo Aegyptij oppresserunt eos, & recordatus sum pacti mei. Ideo dic filijs Israel: Ego Dominus qui educam vos de Ergastulo Aegyptiorum, & eruam de seruitute, ac redimam in brachio excelso, & iudicijs magnis, & assumam vos mihi in populum, & ero vester Deus: & scietis quia ego sum I Dominus Deus vester, qui eduxerim vos de Ergastulo Aegyptiorum, & induxerim vos in terram, super quam leuaui manum meam, vt darem eam Abraham, Isaac, & Iacob: daboque illam possidendam vobis, ego Dominus. Narrauit ergo Moyses omnia filijs Israel: Qui non acquieuerunt ei propter angustiam spiritus, & opus durissimum. Locutusque est Dominus ad Moysen, dicens: Ingredere, & loquere ad K Pharaonem Regem Aegypti, vt dimittat filios Israel de terra sua. Respondit Moyses coram Domino: Ecce filij Israel non audiunt me, & quomodo audiet Pharao, præsertim cum incircumcisus sim labijs? Locutusque est dominus ad Moysen, & Aaron, & dedit mandatum ad filios Israel, & ad Pharaonem Regem Aegypti, vt educerent filios Israel de terra Aegypti.

Corinthus conditur i Achaia.

Iob patientissim⁹ hoc tempore claret.

Ioannes, & Mābres Pharaonis malefici viri doctissimi claret.

Diuisio cap.

Dixitque Dominus. Descripta Moysi angustia de populi afflictione: hic agitur eius consolatio ex diuina consolatione: & diuiditur in duas partes. Primo ponitur consolatio diuina. Secundo enarratur Moysi genealogia ibi. *Isti sunt Principes.* Prima in duas, primo ponitur dicta consolatio, secundo subiungitur eius enarratio ibi. *Narrauit ergo Moyses.* Circa primũ. *Dixitque dominus.* Moyses proposuerat quærelam suam coram domino, quare ipse non eriperet populum, & narrauit totius populi intollerabilem angustiam, ideo dominus respondet hic ei consolando cũ ex malo, quod infligetur Pharaoni, per quod cogetur dimittere Israel. *Nunc videbis.* Idest immediate, quia immediate mandauit Deus Moysi, quòd iret coram Pharaone, & peteret, quod ante petierat, & faceret signa, vt patet sequenti cap. Interponuntur autem hic quædam alia incidentaliter, quæ faciunt ad historiam istam aliquo modo. *Quæ facturus sum Pharaoni.* Idest quas plagas missurus sum in eum. *Per manum fortem dimittet eos.* Idest liberatio ista vestra per magnam potentiam, & pœnam inflictam Pharaoni, quia ipse non libenter vos dimittet. *Per manum fortem dimittet eos.* Idest per potentiam meam fortiter flagellantem ipsum Pharaonem. Et facit hic metaphoram de viro bellatore, qui in fortitudine manus suæ deijcit hostes, quia sic dicitur infra 15.c. Dominus vir pugnator. *Et in manu robusta eijciet eos de terra sua.* Ista idem sunt, sed ponitur replicatio ad maiorem expressionem. *In manu robusta.* Ista manus robusta non attribuitur Pharaoni, ita quòd ipse in magnitudine potentiæ suæ eijceret Iudæos de Aegypto, quia non indigebat potentia ad eijciendum eos, sed magis ad retinendum, quia ipsi desiderabant exire de terra illa, ideo solum, vt ipse consentiret eos exire spontaneè exirent, sed attribuitur ista manus robusta Deo, scilicet quòd Pharao eijciet Israelitas de terra sua in manu robusta, idest per magnam potentiam Dei fortiter punientem. Satis fuit magna potentia, vt Pharao, qui ante rogatus & ex parte Dei admonitus extiterat, vt populum dimitteret, & nolebat, nunc ipse cogeret eos exire velocius, quàm ipsi vellent, vt patet infra 12.c. vbi Aegiptij territi morte primogenitorum, putantes totã Aegyptum subito perituram, si ibi Hebræi permanerent, coegerunt eos vrgentes media nocte, vt recederent immediate. *Locutusque est ad Moysen.* Tota ista fuit vna continuata locutio, sed quia hic incipiebat alterius rationis caput. Ponitur hic hoc, quasi distinctiuum superioris rationis ab ea, quæ sequitur. *Ego sum Dominus, qui apparui Abraham.* Idest manifestaui me ei, vt patet Gen. 12.13.15.17.18.22. *Isaac.* Huic etiam manifestatus est, vt patet Gen. 26.c. *Et Iacob.* Huic apparuit, vt habetur Gen. 28.31.32.35.36. *In Deo Omnipotenti.* Deus volebat consolari Moysen positum in angustia, ideo promittit ei clariorem cognitionem de se ipso, quàm concessa sit antiquis patribus.

Quando De' apparuit Abraham, Isaac & Iacob.

Quęst. 1. *An Deus promittat hic Moysi se demonstraturum maiorem potentiam, quàm patribus antiquis.*

Prima expõ quorũdã catholicorum.

Aliqui doctores catholici exponunt literam istam, dicentes, quòd Deus promittat hic Moysi, se demonstraturum maiorem potentiam, q̃ indicauit patribus antiquis, & hoc in mutatione rerum de sua specie, vt in conuersione virgæ in colubrum, & conuersione aquæ in sanguinem, & in alijs pœnis infligendis, quarum quælibet considerata diuinam importat potentiam, & non potest expleri per aliquod agens potentiæ finitæ. Et dicunt ad hoc, q̃ hoc nomen Adonay secundum Hebręos, significat generale dominiũ rerum, secundum quòd omnia sunt subiecta Deo, tam in potentia naturali, quàm in potentia obeditiua, scilicet, quòd potest vti re iuxta naturam institu-

A tam, scilicet ex homine gignendo hominem, & ex capra capram: aut in potentia obeditiua, scilicet, vt faciat ex quacunque re quicquid voluerit, sicut ex quolibet ligno artifex facit, quod vult, ita quòd Deus ex homine faciat arborem, vel ex arbore faciat ferrum, & sic de alijs. Istud autem generale dominium, secundum vtranq; potentiam soli Deo conuenit, ideo hoc nomen Adonay, quod illud signat, dicitur nomen magnum non realiter, vel formaliter, sed significatiue; & tunc applicant literam. *Apparui Abraham, Isaac, Iacob, in Deo Omnipotente.* Idest ego demonstraui me istis antiquis patribus in magna potentia, promittendo eis magna futura. *Et nomen meum Adonay non indicaui eis.* Idest: Licèt monstrauerim istis antiquis magnam potentiam: tamen non indicaui eis nomen meum magnum Adonay, Significatum autem huius nominis, vt isti volunt, est vniuersale dominium rerum, quod apparet in obedientia omnium creaturarum. *Et hoc non indicaui eis.* Miracula magnæ potentiæ, sicut nunc monstraturus sum in mutatione rerum de suis speciebus, quod ad infinitam potentiam attinet. Sed ista non videntur vera, primo quia fundamentum istorum peccat, cum dicunt, quòd istud nomen Adonay, significat vniuersalem Dei potentiam, quia tunc solum prædicaretur de habente vniuersalem potentiam, scilicet de ipso solo vero Deo. Sed falsum est, quia etiam prędicatur de quocunque homine, & ita est istud nomen appellatiuum apud Hebræos, sicut istud nomen dominus in latino. patet Gene. 24.c. vbi Eliezer, cum peteret Rebeccam a parentibus suis, & faceret mentionem de Abraham, domino suo, vocauit eum Adonay. Etiam mali homines, dum tamen sunt domini temporales, vocantur Adonay singulariter, & Adonin pluraliter, vt patet Esaię 19.c. vbi vocantur reges Aegyti Adonin, siue Adonay. Nam vbi litera nostra dicit; Ponam Aegyptum in manu dominorum crudelium, litera Hebraica habet. *Adonin qualet.* Sed constat istos non habere vniuersale dominium, ergo istud nomen Adonay, non designat singularium rerum vniuersale dominium. Et eodem modo se habet istud nomen Elohym, quod nõ solum Deo conuenit, sed etiam angelis, & sacerdotibus, & iudicibus, & viris sanctis, & multis alijs, vt patet in locis scripturæ. Secundario errant isti dicentes falsum, scilicet quòd Deus non monstrauit antiquis patribus suam magnam potentiam. Quia tempore Abrahæ, de quo fit hic mentio, Deus fecit mirabilia demonstrantia infinitam potentiam, scilicet missionẽ ignis sulphurei de cœlo, & subuersio totius vallis Sodomorum cum quatuor ciuitatibus. Tunc etiam aliud magnum factum est demonstrans Dei immensam potentiam, scilicet mutatio subita vxoris Loth in statuam salis. Maius est enim hoc quàm mutare virgam in draconem, & aquas in sanguinem: quodlibet enim istorum infinitæ potentię est, tamen secundum se aliqua sunt maiora alijs, quia secundum naturam inter ea, quæ sunt magis symbolica, facilior est transmutatio, vt ait Arist. secundo de Generatione, & corruptione. Dicuntur autem symbolica ea, quæ habent inter se similes qualitates. Illa ergo, quæ in pluribus qualitatibus conueniunt, facilius inter se transmutantur: quæ autem in paucioribus qualitatibus conueniunt, difficilius vnum mutatur in alterum. Vnde, quia vinum, & acetum, quia multa symbola, idest qualitates similes habent, licèt differant in specie, cito fit transmutatio de vno ad alterum. Inter hominem autem & vinum valde pauca symbola sunt, ideo difficulter vnum mutabitur in alterum; Sic ergo cum sanguis & aqua plura symbola inter se habeant, quali

De nomine Dei Adonay, qd significet

De noĩe Elohym

Secunda causa erroris.

baculus, & draco, licèt quatū ad Deum nihil differat, tamen secundum se maius miraculum est, mutare virgam in colubrum, quàm aquam in sanguinem; vbi autem sint plura symbola, vel pauciora, patet ex gradu speciei, quia quanto species sunt sibi magis cōiunctæ in linea perfectionis specierum, tanto sunt magis simbolæ: quanto autem magis distant secundum gradum perfectionis, tantò habent panciora symbola. Magis distant in linea perfectionis gradualis homo & aqua, quàm arbor & aqua, ideo facilius transibit aqua in arborem, vel econtrario existentibus pluribus symbolis, quàm homo in aquam, vel econtrario propter pauca symbola. Cum ergo sint pauciora symbola inter hominem & lapidem, quàm inter virgam & draconem, facilius secundum se erit mutare virgam in draconem, quàm hominem in lapidem: sed tempore Abrahę fuit mutatus homo in lapidem, scilicet vxor Loth in statuam salis, vt patet Gene. 19. ergo maior Dei potentia monstrata fuit tempore Abrahæ, quàm tempore Moysi. Item ante tempora Abrahæ, tempore Noe, qui fuit de antiquis patribus, & cui Deus reuelatus est, vt patet Gene. 6. c. fuit diluuium excedens altissimos montes quindecim cubitis, vt patet Gene. 7. c. hoc autem diuinæ potentiæ est solius, vt ibidem probatum est, nam nulla causa naturalis hoc operari posset: ergo fuit diuina potentia reuelata patribus antiquis. Item tempore Adæ, cui Deus reuelatus est, fuit maior ostensio diuinæ potentiæ, quàm in omnibus istis, scilicet creatio rerum; creatio maior est oībus alijs miraculis, quia fundatur super non ens, & deducitur aliquid ad esse, ista etiam demonstrata fuerunt omnibus patribus antiquis, scilicet quòd Deus creasset omnia, ergo non demonstrata fuit vniuersalis Dei potentia magis tempore Moysi, quàm alijs temporibus, immo tempore Moysi minus, quàm temporib. antiquis monstratum est.

Secunda ratio ad eandē cōfutationē.

Tertia ratio confutandi.

Tertiò peccant isti, quia faciunt contradictionem in litera, quod impossibile est recipi in sacra scriptura. Nam in litera dicitur, quòd Deus apparuit Abrahæ, Isaac, & Iacob, in Deo Omnipotenti, idest vt Deus Omnipotens, scilicet demonstrando eis omnipotentiam suam, quomodo ergo poterit stare, quòd Deus non monstrauerit eis nomen suum magnum, si hoc nomen significat vniuersale dominium rerum: Non potest ergo stare, quòd Deus demonstrauerit antiquis paruam potentiam, & Moysi totam. Quartò peccant, quia putant, quòd istud nomen Adonay, apud Hebræos sit nomen magnum Dei, sed falsum est, quia si esset nomē magnum Dei, nulli nisi Deo conueniret: sed hoc etiam hominibus conuenit, vt supra probatum est. Item quia ipsi putant, quòd in Hebræo est scriptum istud nomen, Adonay in isto loco, sed falsum est, quia non scribitur Adonay, sed nomen Dei Tetragrammaton, idest quatuor literarum, quod alias literas habet quàm nomen Adonay, vt patet scienti aliquid in Hebræo, litera tamen nostra posuit hic nomen Dei Adonay, quod tamen non ponitur apud Hebræos. Et ratio est, quia nomen Dei Tetragrammaton, vt quidam volunt, tantæ sanctitatis est, q̄ a nullo nominari debeat, nisi a sacerdote magno in benedictionibus nubentium, ideo quantūcunque scribatur in Hebręo, nunquam legitur, sed solū ponitur istud nomen Adonay loco eius, licèt sit nomen commune signans Deum: vel magis loco illius nominis Tetragrammaton legitur Adonay, quia secundum se non potest legi, quia tales quatuor literæ coniunguntur in eo (Quę vix quicquā significare possint) Possent aūt poni ad constituendū aliquā dictionem, & ideo vocatur istud nomen ineffabile, quia legi, aut dici non potest, sed solum scribi: si tamen legatur significat esse, quia tales literæ fere ibi ponuntur, sicut in verbo, quod significat esse secundum linguā Hebræam, & hoc propriè conuenit: quia supra 3. ca. dictum est, quòd esse est nomen propijssimum Dei, cùm ipse dixerit, Ego sum, qui sum, & postea: Qui est misit me ad vos. Non potest ergo stare ista positio, quæ procedit ex ignorantia literæ Hebraicę putans, quòd ponatur ibi nomen istud Adonay, cùm ponatur nomen Tetragrammaton. Ad sciendum autem intentionem Hebræorum considerari oportet, quòd vt ait Rabbi Moyses, inter nomina, quæ in sacra scriptura de Deo reperiuntur, quædā significant Deū p relationē ad creaturas, vt creator, dñs, & misericors, & dominator: & similiter alia significant Deum per modum qualitatis, vt sapiens, benignus, fortis: alia per modum quantitatis, vt immensus incircunscriptus, æternus, & sic de terminis significantibus alias proprietates pertinentes ad modum aliorum prædicamentorum, licèt omnia ista prædicamenta transeant in diuinam substantiam, quantum ad rem significatam, licèt non quantum ad modum significandi, & prædicandi: nomen autem Dei quatuor literarum, quod Græce vocamus Tetragrammaton, signat diuinam essentiam puram, & nudam ab omni attributo, prout in se existit. His suppositis dicit Rabbi Salomon, quòd hoc nomen significat diuinæ esse veritatem, ad veritatem autem pertinet completio promissorum, & quia tempore Moysi completa sunt, quæ antiquis patribus promissa fuerant, ideo nomen magnum Tetragrammaton, dicitur ei demonstratum, & sic applicat literam. *Apparui eis in Deo Omnipotenti.* Idest ego solum demonstraui me antiquis, vt omnipotentem, promittendo ea, quæ nullus, nisi Deus Omnipotens reddere posset. *Et nomen meum magnum non indicaui eis.* Idest non demostraui significatum nominis mei magni, scilicet veritatem meam, quæ est in reddendo promissa, quoniam in tempore eorum non fuerunt completa promissa facta de possidenda terra Chanaam, sed tibi demonstraui, quia in tempore tuo complebo hæc; quia tunc educti sunt de Aegypto, & transeuntes per desertum venerunt in terram promissionis, & huic expositioni satis concordat sequens litera, cùm dicitur, quòd Deus pepigit cum eis fœdus, vt daret eis terram Chanaam, & semini eorum, & non dedit vsque in præsentem diem. Nunc autem videns afflictionem populi sui, voluit educere eos de terra hac, & inducere in terram Chananæorum, quam promisit. Ista tamen expositio licèt bona, & literalis videatur, deficit tamen in applicatione fundamenti. Quia nomen Dei Tetragrammaton, quod hic ponitur, non signat veritatem promissorum, sed veritatem essentiæ, vel naturæ: veritas enim promissorum, quam accipit Rabbi Salamon, est veritas complexorum, quæ est conformitas signi mentalis, aut vocalis, vel scripti ad rem signatam: veritas autem, quam signat hoc nomen Dei, est veritas diuinæ essentiæ, quæ se habet, vt in alijs rebus veritas entis, & hoc reperitur tam in complexis, quàm in incomplexis: & magis tamen in incomplexis, quæ sunt magis entia per se: complexa autem per accidens sunt. Etiam quia ista expositio, non potest bene applicare primam partem, scilicet qualiter Deus se demonstrauerit antiquis in Deo Omnipotenti, quia si nomen domini dicatur secundum completionem promissorum, quæ est quædam veritas, oportet quòd referatur Deus Omnipotens ad solam veritatem promissorum istorum, quod non conuenit, quia in promissione nulla omnipotentia demonstratur, cùm quilibet possit promittere infinita, promittere enim cuilibet facile est, reddere autem

Tertia cā erroris est per cōtradictionē in litera.

Quarta causa erroris.

Sacerdos magnus vtebatur noīe magno Dei solum in benedicē dis nubentibus.

Secunda expō literæ secundum Rabbi Salomon.

Prehabita expositio est defectuosa.

Incōplexa sūt magis quia p se complexa p accidens.

F G H I K

autem difficillimum. Item quia completio diuinorum promissorum, de qua intelligit hic Rab. Sal. non fuit tempore Moysi: nam completio dependet ex vltimo rei, maxime cum ipsum vltimum est maximum nunc autem in promissione facta antiquis patribus præcipuum erat ipsa introductio: in terram promissionis. Tempore aut Moysi, licèt fuerit Israel eductus de Aegypto, & transductus per desertum, tamen non intrauit terram promissionis vltra Iordanem præuento Moyse per mortem: sed hæc per Iosue completa sunt. Alij autem exponunt istam literam aliter, scilicet quòd Deus apparens antiquis patribus Abraham, Isaac, & Iacob manifestauit se eis sub isto nomine Omnipotens, & non sub nomine suo magno Tetragrammaton: sed hoc falsū est, quia in Genesi, quando Deus loquebatur ad Abraham, Isaac, & Iacob reperitur sæpe istud nomen: & patet Gen. 15. c. Vbi quando Deus apparuit Abrahæ dicens; Ego sum Deus, qui eduxi te de Hur Caldęorum loco huius nominis ponitur in Hebræo, nomen domini Tetragrammaton: maxime quia iudicare aliqđ nomen quantum ad materiale illius nominis, scilicet quantum ad ipsam vocem aut parum, aut nihil est: quia nomen ex se non habet aliquam excellentiam: sed solum ex rebus signatis: dato ergo, ꝙ Deus istud nomen suum Tetragrammaton nunquàm dixisset Abrahæ, & dixisset illud Moysi: non erat in hoc magna differentia: quia nec Abrahæ multum diminuebatur: nec Moysi multum excellentiæ addebatur. Si enim quid per nomen importatur ignoretur, nihil magis refert dicere lapis, quàm dicere Angelus, & sic in cęteris: immo quędam barbaries est nomina alicui ignota proferre. Sic enim ait apostolus: prima ad Corin. c. 14. Si ergo nesciero virtutem vocis ero illi, cui loquar barbarus. Aliter autem dicendum videtur, scilicet ꝙ Deus antiquis apparuit sub nomine Dei Omnipotentis monstrando magnitudinem suam, tamen nomen magnum Adonay, vel potius Tetragrammaton non indicauit eis; quia non demonstrauit eis signatum huius termini, qui est nomen Dei magnum. Nam licèt in Deo potentia eius sit eius bonitas, & bonitas est eius æternitas, & sapientia, & sic de cæteris diuinis attributis, quia omnia in Deo sunt idem, & vnū, nisi obuiet relationis diuersitas, idem ergo est materialiter in Deo signatum huius termini fortis, quod est huius termini sapiens, & huius termini, quod est nomen magnum, nec importantur per istos diuersos terminos diuersæ res: licèt signata istorum terminorum differant secundum rationem, vel formaliter, & non solum in se ipsis, sed quantum ad nos, quia si nobis demonstretur signatum huius termini, Fortis, in Deo non propter hoc demonstratur significatum huius termini, Sapiens, aut, misericors, & etiā in nostro modo cognoscendi ista diuersa sunt, quia nos cognoscimus vnum, non cognoscentes reliquum. Nam cū omnia, quæ sunt in Deo, inter se idē sunt, qui cognoscant de Deo vnum attributum, cognoscent omnia, quę in Deo sunt, quod falsum est: quia omnes de Deo sciunt, ꝙ bonus est: quia nomen hoc importat omnibus concipientibus id, quo nihil melius excogitari poterat; ait Anselmus. Non tamen cognoscit aliquis homo omnia attributa diuina, dico autem saltem de uiatoribus, quia de compræhensoribus alia est speculatio: Deus autem licèt se demonstrauerit antiquis patribus sub nomine, & ratione Omnipotentis: tamen nō demonstrabat eis suam maximam perfectionem saltem in confuso, quæ importatur per nomen suum magnum Tetragrammaton, ita quòd licèt Deus se reuelaret antiquis patribus, nihil tamen de eo cognoscebant, nisi quia omnipotens erat: alias autem perfe-

Tertia expositio literæ.

Omnem excellētiā quam habet aliqđ nomen nō habet ex se sed ex rebus signatis.

Quarta expositio auctoris.

A ctiones singulariter signatas, vel sub quodam inuolucro, aut pelago, vt importatur in hoc nomine Dei magno quatuor literarum non cognouerunt: ideo non dicitur eis fuisse ostensum nomen magnum Tetragrammaton. Moysi autem demonstratum fuit nomen Dei magnum Tetragrammaton, quia signatum eius cognouit, & hoc dupliciter: primo sub quadam vniuersalitate, & inuolucro, scilicet sub hoc nomine est. Cum dictum fuit ei ego sum, qui sum, & subiunctum fuit responsum ad filios Israel, scilicet qui est misit me ad vos. Secundo demonstratum fuit ei clarius: quia cognouit Deum per essentiam saltem sub quoddam raptu, vt videtur Numeri 12. c. scilicet non sic seruus meus Moyses, qui in omni domo mea B fidelissimus est; ore ad os loquor ei, & palam, & non per ænigmata, & figuras Deum videt; de quibus ibi dictum est diffusius. Eodem modo declarat Augu. 12 super Gen. ad literam: & ad Paulinam, & in libro de videndo Deum: sic enim tenēt omnes doctores. Deus autem non ostendit ista antiquis patribus, quia successiue dabat Deus cognitionem maiorem in Patriarchis, vt dictum fuit Gen. 49. benedictiones patris tui confortatæ sunt benedictionibus patrum eius, idest plura de benedictionibus Deus reuelauit Iacob, qui fuit vltimus inter tres Patriarchas, quam reuelauerat patribus eius, nec etiam Deus consuetus fuit loqui ad antiquos patres verbis; sub quibus loquebatur ad Moysen: nam nulli antiquorum dictū est; Ego sum, C qui sum; vel qui est, est nomen meum: nec frequentabatur apud eos nomen Dei Tetragrammaton; Et si aliquando ponebatur, magis ponebatur secundum vocem, scilicet vt solum intelligeretur Deus per illum, quàm vt cognosci daretur ratio propria signati eius. Sed loquebatur Deus ad antiquos, sub quibusdam alijs nominibus inducentibus respectū ad creaturas, & signantibus quasdam speciales perfectiones solum in Deo, vt istud nomen fortissimus: nam quando Deus apparuit Iacob descendenti in Aegyptum, dixit ei: Ego sum fortissimus Deus patris tui: vt patet Gen. 46. Et postmodum cum ipse benediceret filios suos Gen. 49. c. hoc nomine vsus est, dicens de Ioseph: Dissoluta sunt vincula brachiorum eius per manum D fortis Iacob, idest per manum Dei, vel potestatem, qui est fortis Iacob: aliquando vocabat se Deum Omnipotentem, quia Omnipotentia est nomen importans respectum ad creaturas, & isto nomine communius vtebatur ad eos, vt patet quando apparuit Iacob in Luza, vt habetur Gene. 35. dixit ei, ego sum Deus Omnipotens, cresce, & multiplicare. Sic etiam dixit quando apparuit Abrahæ, vt patet Gene. 17. ca. Ego Deus Omnipotens ambula coram me, & esto perfectus. Considerandum autem, quòd Deus est vna essentia, vel natura simplicissima, in qua sunt infinite perfectiones: quia omnis perfectio, quæ reperitur in quocunque genere, aut specie creaturæ est reducenda in Deum eminentius, & pręter perfe- E ctiones, quæ sunt in creaturis, quas finitas esse necesse est, sunt & aliæ infinitę perfectiones in Deo, quas nos non cognoscimus, cum nihil horum viderimus, aut sensitiue, aut arguitiue cognouerimus; omnes autem hęc perfectiones sunt vnica res, indiuisa numero propter simplicitatem diuinæ essentiæ in ipso Deo, licèt in creaturis quando reperiuntur aliquæ istarum, realiter distinctę sunt. Et quia Deus vnica res est, vnicū ei nomen competebat: sed quia nomen imponitur ad notificandum, & in Deo sunt plures perfectiones notificabiles, imponimus ei diuersa nomina, & secundum quòd istæ perfectiones in Deo sunt idem realiter: ita signata nominum diuinorum sunt, idem realiter, sed per alium, & alium modum importatur

Nota primo quomodo fuit Moysi nomen Dei demōstratum.

Moyses quam Deū vidit per essentiam.

Quod Deus ē quid simplicissimum, in quo cōgregātur perfectiones oīum creaturarum.

tur deus per illa, quia quædam important deum, sub maiori perfectione, alia sub minori, secundum quòd ipsa nomina ex seipsis dicunt maiorem, vel minorem perfectionem: nam hoc nomen omnipotens secundum seipsum maiorem designat perfectionẽ, quàm istud nomen misericors, Et ideo maiorem perfectionem in deo assignare cum volumus eum omnipotẽtem nominamus quàm si eum misericordem appellemus. Sciendum autem, ꝙ inter ista nomina quædã important deum per modum formæ, quædam verò per modum subiecti, per modum formæ importatur in his nominibus attributorũ, scilicet bonus, sapiens, æternus, infinitus, creator, increatus immutabilis, & sic de cæteris: per modum subiecti importatur in his nominib. deus, & in nomine magno Tetragrãmaton, quia nomen Tetragrammaton, nõ est nomẽ alcuius proprietatis attributalis, sed puram notat essentiam diuinam, essentia autem per modum subiecti designatur, vt quoddã receptaculum perfectionum, quia licèt idem realiter sit, quia in deo non est subiectũ, nec forma subiecti, hoc tamen importatur ex modo significandi nominum: & quia ista nomina diuina non important deum sub eadem perfectione, necesse est dare inter ea nomẽ magnum, quod perfectius signet deum, & quia sunt duo genera nominum diuinorũ, scilicet, quæ signãt deum per modum subiecti, & per modum formæ, ideò in quolibet istorum generum necesse est dare nomen magnum dei in genere enim nominum signantium deum per modũ subiecti nomen istud deus, non est magnum, quia solum importat deitatem confusè, nõ explicando aliquid alterius. Nomen autem domini Tetragrammaton signat perfectius, quia ipsam puram essentiam notat, sub quadã excellentia maxima, vt est pelagus omnium perfectionum, & sunt ista duo nomina, quasi duo specula, quorum vnum imaginem perfecte, & lucide repræsentat, aliud illam obfuscate reddit, Ideo istud nomen Tetragrammaton, quod reperitur apud Hæbreos, vocatur nomen magnum dei. Idem est dicendum de nominibus significantibus deum, vt formam, vel per modum formæ, quia cum non omnia æqualiter signent: sed quædam per modum maioris perfectionis, quędã per modum minoris, erit dandum aliquod nomen perfectius deum exprimens per modum formæ, & quia inter formas perfectissima est esse, vt patet in libro de causis, cum includatur in omni forma, & contineat eminenter omnem perfectionem formarum: nomen quod imponitur deo ab essendo, erit perfectissimum inter omnia nomina designantia eum per modum formæ, & hoc est nomen, scilicet ego sum, qui sum, & hoc importat quoddã pelagus perfectionis diuinæ essentiæ, vt ait Damascenus. Hæc autẽ duo nomina magna tam secundum formam, quam secundum subiectum fuerunt notificata Moysi, Nam nomen quod signat deum secundum formam, expressum fuit ei supra 3.c. Cum dictum fuit; Ego sum, qui sum, & cum subiungitur; Qui est misit me ad vos. Nomen autẽ magnũ, quod signat deũ ꝑ modũ subiecti, s. nomen sumptũ a subiecto, quod est Tetragramatõ, exprimitur hic, & multotiens alibi, signatum autem vtriusque nominis horum tam secundum formam, quàm secundum subiectum, quantum ad perfectionem importatam per ea, ostensa fuit Moysi, quando vidit deum secundum essentiam, vt dictum fuit, vt patet Numer. 12. c. Et secundum hoc applicatur litera. *Apparui in Deo Omnipotenti.* Ponit hic duo nomina dei, quæ monstrata fuerunt antiquis, quia istis nominibus vtebatur deus loquens ad antiquos, scilicet deus, & Omnipotens, & pertinent ad duo genera nominum diuinorum, quia deus signat deum per modum su-

Nota distinctionẽ de aliqbus diuinis nominibus significantibus ꝑ modũ formę, & aliquib. per nomẽ subiecti.

Ego sum qui sum est nomẽ magnam importans essentiam.

F biecti, & Omnipotens signat eũ per modum formæ: sed nec istud nomen, Deus, est nomen Dei magnum, ſm subiectum, nec istud nomen, Omnipotens, est nomen Dei magnum ſm formam, quia deus signatur per hoc nomen deus, sub quadam ratione confusa deitatis, & istud nomen, Omnipotens, significat Deũ secundum formam nõ quantum ad suam maximam perfectionem, sed quantum ad respectum ad creaturas. Signata autem horum nominum deus demonstrauit antiquis secundum modum significandi horũ nominum, deus enim seipsum demonstrauit eis obscure, & sub quodam inuolucro, sicut istud nomen, Deus, confuse illum significat. Demonstrauit etiam signatum huius nominis, Omnipotens, quia ostendit eis aliqua opera fortia, quæ nullus nisi Omnipotens,

G & potentiæ infinitæ facere posset. *Et nomen meum Adonay.* Idest Tetragrammaton, sic enim transtulit Hieronymus, quia nomen dei magnum quatuor literarum inefabile est, sed cum legi debet, loco eius dicitur Adonay, & sic ponitur id, quod voce profertur pro eo, quod scribitur, sic enim decuit, nam aliàs aut oportuisset poni in latino literas illas, quatuor Hebræas, quæ complent nomen domini magnum, aut illud subticeri, quorum neutrum conueniens fuit. *Non indicaui eis.* Quia non indicauit eis signatum illius nominis secundum modum illius nominis, scilicet diuinam essentiam clare cognitam, nec etiam demonstrauit eis signatum alterius nominis magni, sci-

H licet, Qui est, Sum qui sum, quoniam non demonstrauit eis perfectionem importatam per istud nomẽ eo modo, quo importatur, nec etiam vsus fuit ad eos loquens istis nominibus, Moysi autem vtrunque indicatum est. *Pepigi cum eis fœdus.* Idest feci cum eis pactum. *Vt darem illis.* Ista promissio, quæ infra dicitur licèt sæpe fuerit dicta Abrahę, vt patet Gen. 12. & 13. & 17. & 22. c. & Isaac fuerit facta, vt patet Ge. 26. & Iacob Gen. 28. c. Tamen pactum nunquam fuit factum nisi cum Abraham illa vice, qua apparuit ei, de qua dicitur Gen. 15. c. Quia tunc ad faciendum fędus mandauit ei Deus occidere vaccam, & arietem, & capram, & aues, & diuisit alterum secus partes istorũ anima-lium, & transibat dominus inter diuisiones, & Abra-

I ham, quia iste erat modus hominum componentiũ fœdus, & sequitur in eodem ca. In die illo pepigit dominus cum Abraham fędus, dicens; Semini tuo dabo terram hanc, quasi dicat, ꝙ ante illum diem nunq̃ pepigerat fędus, tamen promissiones factę fuerant, vt patet Gen. 12. & 13. c. *Vt darem illis terram Cahanaan.* Idest terram, in qua habitabant septem populi de stirpe Chanaan: de quibus infra dicitur. *Terram peregrinationis eorum.* Idest illa terra Chanaam erat terra, in qua tunc ipsi morabãtur quando ista promissio facta fuit: sed nõ vt indigenę, sed quasi alienigenę. Et hoc patet, quia in prima promissione facta ad Abraham, de qua dr̃ Gen. 13. ca. Leua oculos tuos, & vide a loco, in quo nunc es, ad aquilonem, & ad meridiẽ, & ad orientẽ, &

K ad occidentẽ, omnẽ terram, quã conspicis, tibi dabo, & semini tuo post te: sic enim cũ confirmaret pactũ, quod fecerat Abrahę, ad Isaac filium eius ait, Gen. 26. ca. Tibi. n. & semini tuo dabo vniuersas regiones has complens iuramentũ, quod spopondi Abraham patri tuo. *In qua fuerunt aduenę.* Aduena dicitur ab adueniendo, & est ille, qui de vno loco venit ad habitandum in alio: sic enim fuit Abraham, & posteri eius, s. filius, & nepos, quia venit Abrahã de Hur Chaldeorũ cum patre suo in Aran, vt patet Gen. 11. ca. Deinde mandante domino exiuit inde: quia ibi erat tunc domus patris sui, vt patet Gen. 12. c. & tunc incepit peregrinari, & aduena esse, & sic ipse dixit ad Hethęos in Hebron cum precaretur ab eis vendi sibi aliquem locum

Quæst. 1. Quare illa promissio sępe facta fuit.

Terra Chanaam. i. septem populorum.

cum ad sepulturam tanquã non habens de suo. Aduena sum, & peregrinus apud vos, vt habetur Gen. 23. c. *Ego audiui gemitum filiorum Israel.* Idest exaudiui consentiens eos liberare: semper Deus omnia videt, omnia audit: sed quando ad preces nostras non mouetur, tanquam non audiat dicimus eum non audire, & non videre.

Quomodo dicimus Deum nõ videre neque audire.

Et sic conqueritur Habacuc de deo, quasi non audiat, aut non videat mala, quæ boni patiuntur a pessimis, vt patet Habacuc primo. c. Quare non respicis super inique agentes, & taces deuorante impio iustiorem se, & facies hominum quasi pisces, & quasi reptile non habens principẽ. *Quo Aegyptij oppreßerunt eos.* Idest quem gemitum fecerunt eos habere Aegyptij durè eos opprimendo. *Et recordatus sum pacti mei.* Quasi non habuisset deus pactum conuentum inter se, & Hebræos, ita permittebat eos premi, & sic videbatur oblitus pacti: sed postquam incepit eos liberare, dicitur recordatus pacti sui, quo eos liberare promisit, non quòd in eo proprie cadat obliuio, aut recordatio, & recte dicitur deus tunc recordatus, quia tunc complebatur pactum factum ad Abraham. Dictum namque fuerat Gen. 15. c. quòd semen Abrahæ futurum esset peregrinum in terra non sua quadringentis annis, & post liberationem abirent inde, nunc autem complebantur anni quadringenti, ideo tunc liberatio fieri debebat, ideo, scilicet quia recordatus sum pacti mei. *Dic filijs Israel.* Annunciando eis bonum. *Ego dominus qui educam eos.* Idest ego sum dominus potens eos liberare de Aegypto, & certissime liberabo. *De Ergastulo Aegyptiorum.* Idest de carcere, quem habent in Aegypto.

Ergastulũ quid.

Ergastulum dicitur locus in quo captiui coguntur laborare, in Aegypto autem sic erat, quia exactores Pharaonis cogebant eos per verbera laborare, vt patet præcedenti cap. Et dicitur Ergastulum ab erge quod est labor, & termino quod est status quasi status laboris. *Et eruam de seruitute.* Ducendo vos in aliam terram, in qua non seruiatis, sed liberi sitis. *Atque redimam.* Idest emã vos, dicuntur empti, quia cum labore inde liberabantur. *In brachio excelso.* Idest per brachium excelsum, est metaphora viri pugnatoris, qui eleuat brachium suum ad percutiendum, sic deus eleuabit potentiam suam super Aegyptios, vt premeret eos in exitu Hebræorum. *Et iudicijs magnis.* Idest pęnis admirabilibus quoniam, horrescent omnes homines: quando audierint talia fuisse Aegyptijs inflicta, & sic quando videmus aliquas punitiones magnas inflictas dicimus illas esse iudicium dei. *Et aßumam vos mihi in populum.* Scilicet vt sitis mihi populus peculiaris de cunctis populis terrę, vt patet infra 19. & Deuter. 7. cap. quia licèt omnes populi sunt populi dei, quia eos creauit, & continue gubernat, tamen Hebraicus populus dicebatur specialiter populus dei, quia eũ speciali fide, & amore, & actu exteriore culturus erat. Et licèt deus ex tẽpore Abrahę assumpsisset gentem Hebręorum ad specialẽ amorem, & speciales promissiones, tamen nunquam accepit eos in populum, nunc autem dicit se accepturum eos in populum. Et ratio est, quia in temporibus prioribus, cum viuebat Abraham, & Isaac, & Iacob, non erant tanti, qui facerent populum ideo, in populum accipi non poterant, nunc autem cum in Aegypto erant, idola coluerunt vsque ad tempus pene, quo educti sunt: ideo accipi non debuerunt vsq; ad exitũ.

Quid sit accipere aliquã gẽtem in populum.

Causa autem potissima est, quia accipere aliquam gentem in populum est per specialem pactionem, & leges viuendi, tanquam ipse, qui illos in populum accipit eos dirigat, sed deus non dederat legem Hebręis vsque ad tempus, quo eduxit eos de Aegypto, vt patet infra 20. c. ideo tunc accepit eos in populum, & sic antequam dedisset legem, cum mandaret eos parari ad recipiendum legem, dixit ꝙ volebat eos recipere in populum

A peculiarem de cunctis populis terræ, vt patet infra 19. c. *Et ero vester dominus.* Oportet ꝙ quando aliqua conuentio, vel pactum fit ex alterutra parte, aliquæ conditiones, vel res obseruandæ proponantur, vt quem ad modum vna pars aliquid obseruat alteri, ita altera alteri, sed deus faciens hic pactum cum Hebræis assumebat eos in populũ.

In pacto semꝑ cõditiones aliquę obseruandę ponuntur.

Ergo oportet quòd Hebręi aliquid obseruarẽt ad deum, scilicet quòd acciperent eum in deum. Accipere autem in populum est, quòd deus haberet specialem curam de benefaciendo Iudęis magis quam alijs gentibus: quòd autem Hebræi acciperent eum in deum erat quòd præberẽt ei specialiorem cultum quam ceteræ gentes. Et obedirent legibus eius specialibus, ad quas non obligabantur cęterę gentes.

B Et hoc voluntarium erat, & non naturaliter debitum, quia tunc eodem modo tenerentur ad hoc cœtere gentes, qđ falsũ est. Et sic loq̃batur Iacob vouens, quãdo ibat ĩ Mesopotamiã, vt patet Gen. 28. c. dicẽs. Si fuerit Deus me cũ, & custodierit me in via, ꝑ quã ambulo, & dederit mihi panem ad vescendum, & vestimentum ad induendum, reuersusque fuero prospere ad domum patris mei, erit mihi dominus in deum, & lapis iste, quem erexi in titulũ, vocabitur domus dei, cunctorumque, quæ dederis mihi decimas, offeram tibi. *Et scietis.* Idest cognoscetis per experientiam. *Quod ego sum dominus Deus vester.* Idest vos videbitis quomodo ego habeo de vobis specialẽ curam, quando senseritis beneficia, quæ ego facio vobis. *Qui eduxerim vos de erga-*

C *stulo Aegyptiorum.* Hoc erit postquam ego eduxero vos de Aegypto, quia tunc cognoscetis, quòd nullus vobis tantum præstaret beneficium, nisi esset deus vester. *Et induxerim in terram.* Hoc etiam futurum erat, postquã deus induxisset eos in terram promissam, quia tunc compleretur fędus, & appareret veritas dei, & ꝙ non decidisset de verbis eius, nec minimum, omnibus his adimpletis satis poterant euidenter cognoscere, quòd deus esset vere deus eorum. *Super quam leuaui manum meam.* Vt darem vobis, idest quam iuraui dare vobis: quia iuramentum apud antiquos fiebat cum eleuatione manus contra cęlum, quasi deus inuocaretur in testimonium, qui habitabat in cęlis.

Quomodo iuramentum apud antiquos fiebat.

Et hoc quia ista promissio non fuit simplicibus verbis facta: sed iuramen-

D to vallata, vt patet Gen. 22. c. Vbi dixit deus: Per memetipsum iuraui dicit dominus. *Vt darem eam Abraham, Isaac, & Iacob.* Quia licèt isti non fuerint in ea, vt indigenę, tamen deus dedit eis ius ad illam terram ex promissione sua, postea vero successores sui tenuerũt eam a tempore Iosue. *Daboque illam vobis possidendam.* Idest illis solis dedi eam, quãtum ad ius quoddam, siue titulum, sed non quantum ad possessionem, vobis autem dabo eam possidendam. Hic loquitur ad totum Israel, & saluata fuit ista promissio in pueris, infra 20. anno, qui intrauerunt in terrã promissionis, & in Leuitis, quos non compræhendit diuina sententia, cęteri autem de his, ad quos loquebatur, non introierunt in terram promissionis, vt patet Nume. 14. c. *Ego Domi-*

E *nus.* Ista appositio fit ad confirmationem cęterorum, quasi dicat, sciatis quòd ego, qui promitto vobis ista, possum dare, quia sum dominus, i. oĩum rerũ, & possum eas ad meum mouere arbitriũ. *Narrauit ergo Moyses.* Hic ponitur secundum, scilicet consolationis diuinæ narratio. *Narrauit ergo Moyses omnia filijs Israel.* Fuerat Moyses consolatus in verbis dei, quia ista non solum erant ad consolationem dei, sed etiam ad consolationem filiorum Israel, narrauit eis illa, vt æquanimiter tolerarent labores impositos nouiter vtcunque possent, vsquequo deus eis velociter remedium adhiberet. *Qui non acquieuerunt ei.* Idest non fuerunt contenti in verbis his, nec lętati sunt, vt Moyses lætatus fuerat, & hoc quia vulgares magis attendunt ea, quæ in pręsenti cernuntur,

nuntur, quam ea, quæ in futurum ventura dicuntur, seniores autem, qui videbant signa dei præterita, & tẽpus completionis pacti credebant verbis istis. *Propter angustiam spiritus.* Idest amaritudinem cordis, & perplexitatem, quia nesciebant, quid facerent. *Et opus durissimum.* Quia noui labores fuerãt impositi, scilicet paleæ colligende, & solitus numerus laterum. *Locutus est dominus.* Ista fuit alia locutio, postquam Moyses enarrauit verba Domini, & nõ acquieuit ei Israel. *Ad Moysen. Ingredere, & loquere ad Pharaonem.* Hic mandat soli Moysi ingredi ad Pharaonem, vt si quo modo consentiret Moyses solus intrare ad Pharaonem. *Vt dimittat filios Israel de terra sua.*

Quęst. 3.

Vtrũ De⁹ Moysi mãdauerit vt a Pharaone peteret quòd simpliciter dimitteret filios Israel exire de Aegypto?

Forte aliquis dicet, quòd Deus mandabat Moysi, vt peteret a Pharaone quòd simpliciter dimitteret exire filios Israel de Aegypto, quia sic videntur sonare verba. Et si dicatur, contra, quia supra solum petebatur, quòd permitteret eos ire ad sacrificandum. Respondebitur quòd primo petitum fuit, quòd permitterentur ire ad sacrificandum itinere dierum trium, sed q̃a Pharao non acquieuit, hic petitur magis, scilicet vt dimittat eos totaliter de terra sua exire. Sed non est verum, dicendum est enim quòd solum petijt hic Moyses sicut ante, scilicet quòd permitterentur ire ad sacrificandum itinere dierum trium sicut ante, & patet, quia infra 8. c. Eodem modo petitur solum quòd permittantur ire ad sacrificandum; & si diceretur, quòd hic petebatur, quòd simpliciter recedere permitterentur, dabitur ꝙ qualibet vice mutaretur petitio. Quod non est dicendum, quia talis narratio, & mutabilitas faceret petitionem ineptam, & stultissimam. Et si dicas quòd in litera dicitur. *Vt dimittat eos de terra sua.* Dico quòd non petebant se dimitti de terra Aegypti, ita quòd totaliter irent cum intentione nũquam reuertendi, sed quòd permitterentur exire de terra Aegypti ad sacrificandum, & isto modo petebatur a principio: nam cum dicitur supra 3. & 5. c. ꝙ irent ad sacrificandum domino Deo suo in solitudine itinere dierum trium, non intelligitur quòd istę tres dietę computarẽtur intra Aegyptum, sed extra. Et patet quia dicitur in solitudine, idest in desertum, erat autem desertum extra Aegyptum inter Arabiam, & Aegyptum. *Respondit Moyses coram Domino.* Quia quando ista loquebatur ei Deus apparebat sub quadam formam visibili, & coram eo immediate, vt locutus est Moyses, subintulit ista. *Ecce filij Israel non me audiunt, quomodo audiet Pharao?* Tenet consequentia: quia, scilicet quod magis videtur inesse, & non inest, nec id, quod minus, magis enim videbatur inesse, ꝙ Israelitę audirẽt verba Dei, qui eos volebat liberare, quàm ꝙ audiret ea Pharao, contra quem ista verba tendebant: sed filij Israel non audiebant eum, vt patet supra quomodo ergo audiret eum Pharao? Quasi dicat nullo modo, & sic in ista parte Moyses amaro animo, quia non audiebant eum filij Israel, excludebat diuinum mandatum, tanquam inutile esset illud facere. *Præsertim cum sim incircuncisus labijs.* Hic allegat aliam causam, quare non debeat mitti, scilicet quia est incircuncisus labijs. Circuncisio accipitur proprie in membro genitali, & ab illo fit transumptio ad alia membra. Et sic dicitur incircuncisum cor, & incircũcisa labia, vel oculi. Sic dicitur incircuncisa mẽs, vt patet Leui. 26. c. Donec erubescat incircuncisa mẽs eorum, sicut enim in genitali membro circuncisio dicitur amputatio cutis superfluæ, ita in corde aut labijs, vel oculis, aut cęteris partibus dicitur aliquid incircuncisum, quando superfluitates non sunt ablatæ, & sicut incircuncisus membro genitali pro abominatione, & vituperio habebatur apud Hebręos, vt patet infra Reg. 17. c. vbi vocauit Dauid Goliath Gethæum incircuncisum, volens ei improperare: quia dehonorabat castra

Circuncisio ꝓprie accipitur ĩ membro genitali in alijs autẽ membris transumptiue. Incircuncisio superfluitatem denotat.

F Dei viuentis. Ita quandocunque aliqua pars incircuncisa dicitur, accipitur in malum. Vocantur labia Moysi incircuncisa non ꝙ superfluitatem aliquam continerent, scilicet in verbis, aut alijs: sed quia impedita erãt ad loquendum, & tarda vocantur incircuncisa, quia accipitur incircuncisum generaliter pro omni defectu, & sic in malum, & vituperium tanquam promptę ad libidinem improperat Deus Iudææ tanquam cuidam mulieri dicens Ezechie. c. 16. quando nata es in die ortus tui, non est pręcisus vmbilicus tuus. *Locutus est Dominus ad Moysen, & Aaron.* Ista fuit alia locutio, quia Deus mandauerat supra soli Moysi, vt loqueretur coram Pharaone, & quia excusauit se ex rõnibus supradictis, hic mittit eum & Aaron, vt loquatur Aaron sicut cõsueuerat coram Israel, & coram Pharaone. G *Et dedit mandatum ad filios Israel, & ad Pharaonem.* Idest dedit eis mãdatum, ut irent ad filios Israel, & ad Pharaonem. *Vt educerent filios Israel de terra Aegypti.* Istud fuit secundum mandatum, scilicet quod præcepit eis, ut essent duces educendo filios Israel de Aegypto. Alio modo potest intelligi. *Dedit eis mandatum ad filios Israel.* Idest dedit eis mandatum, ut consolarentur filios Israel angustia, & desolatione oppressos. *Et ad Pharaonem.* Vt comminarentur ei pęnas mox secuturas, nisi dimitteret Israelitas: prima tamen expositio melior est.

Isti sunt principes domorum per fami- Supra 1. age. 46. b nu. 26 2. 1. Paral. 5. b.
H lias suas. Filij Ruben primogeniti Israelis, Henoc, & Phallu, Hesron, & Charmi. Hæ cognationes Ruben. Filij Simeon Iamuel, & Iamin, & Iami, & Ahod, & Iachin, & Saber, & Saul filius Chananitidis. Hæ ꝓgenies Symeon. Et hęc nomina filiorum Leui per cognationes suas: Gerson, & Caath, & Merari. Anni autem vitæ Leui fuerunt centum triginta septem. Filij Gerson Lobni, & Semei per cognationes suas. Filij Caath Amram, & 1 Paral. 23
I Isaar, & Hebron, & Oziel. Anni quoque vitæ Caath centum trigintatres. Filij Merari Moholi, & Musi. Hæ cognationes Leui per familias suas. Accepit autem Amram vxorem Iochabeth patruelem suam, quę peperit ei Aaron, & Moysen & Mariam. Fuerũtque anni vitę Amram centum triginta septem. Filij quoque Isaar Core, & Napheg, & Zechri. Filij quoque Oziel, Misael, & Elisaphà, & Sechri. Accepit autem Aaron vxo- Supra 2. 2. Nu. 26. b.
K rem Elisabet filiam Aminadab sororem Nahason: quæ peperit ei Nadab, & Abiu, & Eleazar, & Ithamar: Filij quoq; Chore Aser, & Elcana, & Abiasaph. Hæ sunt cognationes Choritarum. At vero Eleazar filius Aaron accepit vxorem de filiabus Phutiel, quę peperit ei Phinees. Hi sunt principes familiarum Leuiticarum per cognationes suas. Iste est Aaron, & Moyses, quibus pręcepit Dominus, vt educerent filios Israel de terra Aegypti

gypti

gypti per turmas suas. Hi sunt, qui loquuntur ad Pharaonem regem Aegypti, vt educant filios Israel de Aegypto. Iste est Moyses, & Aaron in die, qua locutus est dominus ad Moysen in terra Aegypti. Et locutus est Dominus ad Moysen dicens: Ego Dominus, loquere ad Pharaonem regem Aegypti omnia, quæ loquor tibi. Et ait Moyses coram Domino: En incircuncisus labijs sum, quomodo audiet me Pharao?

Isti sunt Principes. Hic ponitur secundum principale, scilicet Moysi genealogia, & describitur hic processus generationis Moysi, & Aaron, scilicet a quibus parentibus ortum traxerint, ne facta eorum alijs postea ex identitate nominis attribuerentur, sicut sępe fit in historijs, quia non explicantur plene origines, ac conditiones personarum. *Isti sunt Principes domorum.*

Quæst. 3. Vtrum domus vocetur cōgregatio vni⁹ populi vel vnius familię.

Quæritur quid vocat hic domum, nunquid totam congregationem Israelitarum, vt hoc dicebatur Gen. 46. c. & Psa. 112. vbi ponitur domus Israel. Aut nūquid vocatur domus tota congregatio vnius tribus, scilicet quòd omnes filij Rubem vocentur vna domus: aut vocatur domus cōgregatio vnius familiæ sub Tribu: aut vocatur domus vna œconomia, quæ componitur ex viro, & vxore, & filijs, & seruo, vel boue aratore: iuxta positionem Hesiodi poetæ, & Arist. 1. Pol. c. 1. Dicendum quòd non potest accipi hic domus pro tota congregatione filiorum Israel: quia domus nunquam habet plures œconomos, vel dominos regentes, sed hic ponuntur principes multi: ergo non erat vna domus filiorum omnium Israel. Item quia dicitur in litera per domos, ergo non erat vna domus, nec potest hic accipi domus pro congregatione omnium, qui sunt in vna tribu: quia tunc quot sunt tribus, tot essent domus, & solum poneretur in qualibet Tribu vnus princeps, sed hic ponuntur multi, quia de Ruben ponuntur omnes filij sui, vt principes familiarum, & domorum, & sic in tribu Simeon, & Leui, nec potest accipi domus pro vna œconomia, & tunc non oporteret ponere principes, cum dicatur princeps ad multos, & si acciperetur domus isto modo, quot essent viri vxorati, tot essent domus. Dicendum ergo quòd accipitur hic domus pro congregatione vnius familiæ, sub qualibet autem tribu erant multæ, scilicet quot erant filij illius, a quo tribus denominatur, scilicet quot filios habebat Ruben, tot erant familiæ eius, & quot filios Simeon, tot familiæ eius, de quibus Nume. 26. c. vbi ponitur cathalogus familiarum. *Isti sunt principes domorū.* Idest principes congregationum spetialium, quæ vocantur familiæ sub vna tribu. *Per familias suas.* Scilicet quòd in qualibet familia assignabatur vna domus, & vnus princeps. Et istud pronomen demonstratiuum, Isti, non demonstrat Ruben, & Simeon, & Leui: quia isti non erant principes famialiarum. Sed demonstrat filios eorum, qui enarrantur in litera. *Filij Ruben.* Incipit numeratio a Ruben: quia intēdebat scriptura principaliter computare genealogiam Moysi & Aaron, qui erant de Tribu Leui, sed quia in ordine natiuitatis priores erant Rubem, & Simeon, quàm Leui, præposuit eorum narrationem. Et quando secundum ordinem deuenit ad cōputandum genealogiam Leui, ibi stetit, nec computauit aliquid in alijs tribubus. Secunda ratio est, quia Iacob pater istorum quādo mortuus est, & locutus fuit ad omnes filios suos, vt patet Gen. 49. locutus fuit contra Ruben multa propter coitum

A cum Bala vxore patris sui, & contra Simeonem, & Leui propter occisionem Sichimitarum; contra alios autem nihil: ideo videbātur isti tres filij cum sua posteritate reprobati. Ne autem hoc crederetur, scriptura nominauit eos hic. *Primogeniti Israelis.* Idest Iacob, qui vocatus fuit Israel mutatione, vt patet Gen. 32. & 35. vocatur hic Ruben primogenitus secundum carnē, quia primo natus fuit, quàm cęteri: tamen non retinuit iura primogenituræ, de quo diximus Gen. 48. & 49. c. *Henoc, & Pallu.* Hic ponuntur quatuor filij Ruben, qui erant principes familiarum, & istos genuit antequam veniret in Aegyptum, vt patet Gen. 46. c. vbi ponuntur illi qui intrauerunt in Aegyptum cum Iacob, & ponuntur isti quatuor filij Ruben, & totidem familię remanserunt postea in Tribu Ruben vsque ad introitū

Quatuor filij Rubē ante Aegypti introitum geniti.

B terræ promissionis, vt patet Nume. 26. c. *Hę sunt cognationes Ruben.* Idest istę quatuor familiæ denominatę ab his quatuor, scilicet familia Henochitarum, familia Phalluitarum, familia Esromitarum, familia Carmitarum, vt patet Nume. 25. c. & istę vocantur cognationes Ruben, quia sunt quædam spetiales lineæ generationum descendentes a Ruben. *Filij Simeon.* Iste ponitur post Ruben, quia immediate natus fuit post eum, vt patet Gen. 29. c. *Iamuel, Iamin.* Hic ponuntur sex filij Simeon, & nati sunt antequam intraret in Aegyptum, vt patet Gen. 46. c. quia ibi ponuntur omnes isti inter intrantes in Aegyptum cum Iacob, sed de istis defecit postea vna familia de Ahod, de quo magis diximus

Sex filij Simeonis ante Aegypti ingressum geniti.

C supra Gen. 46. c. *Saul filius Chananitidis.* Iste nominatur specialiter filius Chananitidis, quia cęteros filios suscepit Simeon de vxoribus, quæ erant ex progenie Abrahe, siue de Idumæis, siue Madianitis, vel Moabitis, aut Amonitis, hunc autem suscepit ex vxore Chananæa, quæ autem sit ista vxor Chananitis, diffusius dictum fuit Gen. 46. c. *Hæ progenies Simeon.* Idest familiæ denominatæ ab his dicuntur progenies, idest quædam spetiales lineæ Simeonis, & sunt quinque familiæ, scilicet Iamuhelitarum, Iaminitarum, Iachinitarum, Zareitarum, Saulitarum, vt patet Nume. 26. c. *Et hæc nomina filiorum Leui.* Iste fuit tertius filius Iacob, natus immediate ex Lia, vt patet Ge. 29. c. *Per cognationes suas.* Quia tres sunt cognationes secundum tria nomina filiorū,

D qui ponuntur hic, scilicet cognatio vel familia Meraritarum, cognatio Caathitarum, cognatio Gersonitarum, vt patet. Nume. 3. & c. Istæ sunt principales domus, & cognationes Leuiticæ, a quibus oriūtur rursus alię spetialiores secundum nomina filiorum istorum, quæ infra ponuntur. *Anni autem vitæ Leui fuerunt centū triginta septem.* Iste fuit post Ioseph mortuus annis viginti tribus, & patet, quia Ioseph vixit annis centum decem, vt patet Gen. 50. c. Si autem Leui, & Ioseph nati fuissent eodem anno, fuisset mors Ioseph ante mortem Leui annis viginti septem quia Leui vixit annis. 137. detrahātur autem ab his. 27. anni, illi anni, quibus præcessit natiuitas Leui natiuitatē Ioseph, qui sunt, 4. anni: manebunt. 23. anni: patet, quia Leui natus fuit

Leui post Ioseph mortuus annis 23.

E tertio anno postquam accepit Iacob vxorem, cùm ille fuerit tertius filius natus continuata generatione. Ioseph autem natus fuit anno septimo postquam cœpit Iacob vxorem, vt colligitur Gen. 30. c. ergo fuerunt quatuor anni medij inter natiuitatem vnius, & alterius. Vixit etiam Leui ab introitu in Aegyptum annis 93. quod patet quia quando intrauit Iacob in Aegyptum cū omnibus filijs suis, erat Ioseph annorum triginta nouem, quia quando stetit coram Pharaone ad interpretandum somnia, erat annorum triginta, vt habetur Gen. 41. c. Deinde transierūt nouem anni vsque ad tempus, quo intrauit Iacob, scilicet septē anni vbertatis, qui inceperunt immediate post interpretationem somnij Pharaonis, & duo anni sterilitatis, vt colligitur

gitur Gen.45.c.sed quando Ioseph erat annorum triginta nouē, erat Leui annorū 43, qa excedebat eū in 4.annis, vt supra probatum est: ergo anno, quo Leui intrauit in Aegyptum cum Iacob, erat 43.annorū, qui si subtrahuntur a tota summa annorum, scilicet a.137. manebunt 93.anni. Item mortuus fuit Leui post mortē Iacob annis 76. quod patet, quia mortuus fuit post ingressum in Aegyptum annis 93. vt supra probatum est. Iacob autem mortuus fuit post introitum in Aegyptū annis 17.vt patet Gen.47.qui si subtrahantur a. 93.annis quibus mortuus fuit Leui post introitum in Aegyptum, manebunt anni 76. Mortuus fuit etiam Leui ante exitum de Aegypto annis 112. quod patet, quia duratio filiorum Israel in Aegypto fuit 215. annis, vt patuit Gen.15.c.a quibus si subtrahātur, 93. quibus mortuus fuit Leui post introitum in Aegyptum manebunt. 122. mortuus fuit Leui ante natiuitatem Moysi: annis 42. quod patet, quia a morte Leui vsq; ad exitū de Aegypto fuerunt anni 122. vt supra probatum est, a quibus subtrahantur anni 80. quibus natus fuit Moyses ante exitum de Aegypto, vt patet infra 7. c. manebunt anni 42. *Filij Gerson.* Iste Gerson fuit primogenitus Leui, & descenderunt ab eo duę familiæ a duobus filijs, quos habuit, scilicet familia Leuitica, & Semeitica, vt patet Nume. 3. c. *Per cognationes suas.* Quia isti duo filij fecerunt istas duas familias, quæ vocantur duæ cognationes. *Filij Caath.* Iste erat secundus filius Leui, & istos tres filios, scilicet Gerson, Caath, Merari genuit Leui antequam intraret in Aegyptū, quia isti fuerunt de intrantibus cum Iacob, vt patet Gen. 46.c. *Amram, Isuar Hebron, & Oziel.* Ab his descenderunt quatuor, scilicet familia Amramitarum, Isuaritarum, Hebronitarum, Ozielitarum, vt patet Nume. 3.c. *Anni vitæ Cahath centum trigintatres.* Cahath fuit mortuus ante natiuitatē Moysi, & antequam inciperet afflictio filiorum Israel in Aegypto: quia supra 1.c. dicitur, quòd postquam mortuus fuit Ioseph, & fratres sui, & tota cognatio illa, scilicet illi omnes, qui intrauerunt cum Iacob in Aegyptum, surrexit rex nouus, qui non cognoscebat Ioseph, & incepit affligere iudeos, sed Cahath fuit de his, qui intrauerunt cum Iacob in Aegyptum, ergo iam mortuus erat, ex quo concluditur, quòd Caath erat ad minus decem, vel duodecim annorum, quando intrauit cum patre suo in Aegyptum, quia a tempore, quo intrauit Iacob in Aegyptū cum domo sua vsque ad natiuitatē Moysi fluxerunt anni 135. quod patet, quia tota mansio filiorum Israel in Aegyptū fuit ducentorum quindecim annorum, a quibus subtrahantur, 80. quibus Moyses natus fuit ante exitū de Aegypto manent, 135. anni ab ingressu in Aegyptum vsque ad natiuitatem Moysi. Si ergo poneretur quòd Cahat natus fuisset anno, quo intrauit Iacob in Aegyptum, cùm ipse vixerit annis 133. relinquitur quòd post natiuitatem Moysi tribus annis mortuus fuisset, tollantur ergo isti tres anni, qui relinquerentur post mortem Moysi, & alij septem vel octo quibus incepit tribulatio ante natiuitatē Moysi, erunt anni 11. vel 12. qui apponentur vitę Cahat ante ingressum in Aegyptum, quia necesse fuit Cahat mortuum fuisse antequam inciperet illa Hebreorum tribulatio. *Filij Merari.* Istę fuit vltimus filius Leui. *Moholi & Musi.* Ab istis descenderunt duę familiæ, scilicet Moholitę, & Musitæ, vt patet Nume 3. cap. *Hæ cognationes Leui.* Idest omnes istæ generationes nominatæ sunt quædā lineę spetiales descendentes de Leui. *Per familias suas.* Idest quòd in istis lineis descendentibus erant diuersæ familiæ, quia in qualibet linea vna familia, totidem ergo sunt familiæ, quot cognationes. *Accepit Amram.* Propter istum describitur tota ista genealogia, quia genuit Moysen, & Aaron. *vxorem Iacobed patruelem suā.*

Leui post patris mortem annis 76. mortu' est.

Moyses natus est post mortem Leui annis 42.

Moyses nat' est post ingressum Iacob in Aegiptum annis 135.

F Patruelis est filia patrui, & vocatur patruelis, idest consobrina, & sunt patrueles filij duorum fratrum. Et secundum hoc oportebat, quod Iochabed esset filia Hebron, vel Oziel, vel Isuar, quia isti erant fratres Amrā. Sed in Hebræo non dicitur patruelem suam: sed amitam suam, vel auunculā suam, scilicet quod soror patris sui, & esset filia Leui, vt diximus diffusius, supra 2. c. *Quę peperit ei Aaron, & Moysen.* Prius ponitur Aaron, quia natus fuit tribus annis ante Moysen. Et patet quia anno quo Moyses erat 80. annorum, erat Aaron anno rum 83. vt patet infra 7. c. Et non ponitur inter istos Maria, quæ fuit soror Moysi, & Aaron, vt patet infra 15.c. & Num. 12. & ipsa nata fuit ante Moysen, & Aaron per decem annos, vel forte plus, quia quādo Moy-
G ses fuit positus in fiscella scirpea ī carecto fluminis ipsa obseruabat eum stans a longe, & locuta fuit prudenter ad filiam Pharaonis, vt patet supra 2. c. quod non posset esse, nisi puella esset ad minus duodecim annorum, vel plus. *Fueruntque anni vitæ Amram centum triginta septem.* De isto non potest constare quoto anno ante exitum de Aegypto mortuus fuerit, vel vtrum de Aegypto cum ceteris exierit, quia non ponitur quoto anno eum Caath genuerit, iste vixit totidem annis, quot auus suus Leui, vt patet supra. *Filij quoque Isuar.* Iste fuit frater Amram, vt patet supra, & computatur hic progenies eius. *Filij quoque Oziel.*

Iste est alius frater Amram, & non ponitur hic progenies Hebron, sicut aliorum trium fratrum, de qui-
H bus supra. Forte dicet aliquis quod hoc factū est: quia Hebron nō habuit filios, & cito mortuus est. Vel quia filij sui in deserto perierunt, sicut fuit de quibusdam filijs Simeonis, & Beniamin, a quibus non determinantur familiæ, quare vel mortui sunt sine filijs, vel filij eorum in deserto varijs cladibus perierunt, de quibus diximus Gen.46. & Nume.26.c. Sed hoc non potest stare, quia infra in libro Numerorum c.3. vbi ponitur Cathalogus Leuitarum ponitur familia Hebronitarum, quod esse non posset si Hebron sine posteris obijsset, vel filij eius in deserto perijssent. Sed dicendum quòd scriptura non multum curauit hic enarrare eius progeniem. *Accepit autem Aaron vxorem.* Hic ponitur progenies Sacerdotalis, quæ deriuata fuit per Aaron, & po-
I steros suos. *Elisabeth filiam Aminadab sororem Naason.* Ista Elisabeth fuit de tribu Iuda. patet, qa Aminadab erat de tribu Iuda, vt habetur in genealogia Christi. Mat.1. c. & vocatur soror Naason ad notandam excellentiā eius, quia Naason fuit princeps filiorum Iuda primus, qui in deserto preerat tribui Iudæ, & toti cohorti magnæ sub vexillo suo, vt patet Nume.1. & 2. & 7.c.

Ex hoc aliqui probant quòd tribus sacerdotalis, & regalis erant commixtæ propter dignitatem Sacerdotij summi. Et hoc verum est, sed non accipitur conueniens fulcimentum ex loco, quia Aaron accepit istam vxorem antequam Sacerdotium esset in tribu Leui: nam a casu, & ex diuina voluntate, quæ nōdum consta
K bat hominibus tribus leuitica ad Sacerdotium assumpta est, quia ipsa vindicauit scelus idolatrię in cæterum populum quando adorauerunt vitulum, vt patet infra 32.c. Quod ergo accepisset Aaron mulierem de tribu Iuda, & de principibus eius, non fuit hoc ex dignitate sacerdotali, quam ipse tunc non tenebat, nec erat in sua tribu: sed fuit per accidens, sicut quilibet de alia tribu potuisset eam accipere in vxorem. *Quæ peperit ei Nadab, & Abiu.* Isti erat maiores filij eius, & mortui sunt in monte Synai, quando offerebant coram domino ignem alienum in die octauo consecrationis suæ; vt patet Leui 10. & 16. Nume. 3. & 26.c. *Eleazar, & Ithamar.* Eleazar successit patri suo Aaron in Sacerdotium vt patet Nume. 20.c. vbi mortuus fuit Aaron in mote Hor apud fines Edon, & induit filium suum Eleazar

ante-

Patrueles sunt filij duorū fratrum.

Aaron tribus annis natus fuit ante Moysen.

Maria Moysi, & Aaron soror per decē annos vel plus orta est ante eos.

Quæst. 4.

Quare hic non ponitur progenies Hebron.

Quæst. 5.

Tribus sacerdotalis & regalis erant coniunctę. Tribus leuitica dei voluntate ad sacerdotium assumpta est.

antequã moreretur : filij Ithamar fuerunt sacerdotes minores,vt in diuisione Leuitarũ in primo lib.Paral.in multis locis. *Filij quoque Core.* Iste Core concitauit seditionem contra Moysen,vt patet Nume. 16.c.& cõbustus est,& a terra absorptus. *Aßer.Elchana, & Abiasaph.* Isti fuerunt viri boni non consentientes seditioni patris sui ideo cum absorberetur a terra pater, cum ipso tabernaculo manserunt filij pendentes in aere donec ingẽs illa terrę vorago,quæ disiluerat in se reclusa est : sic dicitur Nume.26.c. Grande miraculum factum est in Israel, vt Core pereunte filij eius non perierint, & ideo isti laudantur postea in scriptura, & habuerũt officia in templo inter alios Leuitas,quia Choritæ erant principes eorum, quæ frigebãtur in sartagine, vt patet 1.Parali.6.c.& erant ianitores,vt patet primo Parali.26. c. & condiderunt isti multos Psalmos qui intitulantur filiorum Chore. *Hæ sunt cognationes Coritarum.* Tres cognationes,vel familię fuerunt in Coritis secundum ꝙ fuerunt tres filij. *At vero Eleazar filius Aaron.* Iste accepit vxorem antequam exiret de Aegypto, vt hic innuitur: ex quo incidentaliter inducitur quòd illa sententia,quæ data fuit Nume.14.c.scilicet quòd omnes numerati a.20.annis supra morerẽtur in deserto nec quisquam de eis pręter Caleph, & Iosue intrarent terram promissionis, quia Elezar intrauit terram promissionis,quia factus fuit summus Sacerdos anno quadragesimo quo exeuntes de deserto intrauerunt in terram Chanaam,vt colligitur Num.20.& 33.c. & postea fuit iste multo tempore sacerdos in terra promissionis, vt patet Iosue 21. c. & 24. vbi agitur de eius morte, & sepultura in terra Chanaan in monte Effrain. Sed iste habebat plures quam 20.annos quando data fuit illa sententia, quæ fuit in secundo anno exitus de Aegypto, vt patet Nume.10.iuncto 13.& 14. non est autem verisimile, quòd Eleazar accepisset vxorem anno 18.qa valde erat cito, maxime,quia eodem anno,quo egressi sunt de Aegypto, facto tabernaculo in principio sequentis anni Sacerdos effectus est.Quod non est verisimile,si esset tunc 19. annorum,tamen sententia illa de non intrando terram promissionis vltra Iordanem Leuitas non comprehendebat,quia illi non numerati sunt cum reliquo populo per eandem computationem annorum, sed Leuitæ computati sunt per se, & cęteri per se, vt patet Nume. 1. & 3. c. *Quæ peperit ei Phinees.* Iste fuit Sacerdos post pręsentem suum,& cõfirmata fuit dignitas summi Sacerdotij in stirpe eius, quia placauit iram Dei occidendo Zambri principem tribus Simeon, & Madianitidem coeuntes, vt patet primo Macha. c. 2. *Hi sunt principes familiarum Leuiticarum.* Scilicet omnes supradicti, quia licèt non describantur isti tãquam capita familiarum infra Nume. 3. c. tamen primo Paralip.c.23.& 24.& 25.& 26. describuntur, vt principes familiarum. *Per cognationes suas.* Idest quòd quilibet istorum faciebat vnam familiam, & vnam cognationem,quia ista duo idem sunt. *Iste est Aaron, & Moyses, quibus præcepit Dominus.* Hoc ponitur ad notificationem istarum personarum, quia vt dictũ fuit interdum ex identitate nominum gesta vnius personę alteri attribuuntur, ideo descripta genealogia Moysi, & Aaron sufficienter, ita vt cognosci posset, additur. *Iste est Moyses,& Aaron.* Idest nõ putetis quòd Moyses, & Aaron, qui eduxerunt ad mãdatum Dei Israel de Aegypto, sint de alia tribu quam de Leuitica,nec sint alij in tribu Leuitica, qui vocantur his nominibus, sed hi, quorum nunc Genealogia enarrata est. Et præponitur hic Aaron Moysi,& interdum ecõuerso, quãdo vero præponitur Aaron Moysi,si fit, qa Aarõ primogenitus erat natus tribus annis ante Moysen,vt patet infra 7.c. Item ex dignitate sacerdotali,& si dicas quòd hoc non potest stare, quoniam ista ante

Eleazar multo tẽpore fuit Sacerdos in terra ꝓmissionis.

Aarõ quare pręponitur Moysi.

A Sacerdotium Aaron facta sunt. Respondetur quòd licèt eductio filiorum Israel fuerit ante sacerdotium Aaron, tamen ista narratio Hystorica fuit facta per Moysen post sacerdotium Aaron, quia iste liber Exodi in deserto scriptus est,de quo magis diximus Deute. 31. c. Quando autem Moyses præponitur Aaron causa est, quia ei cõmissa fuit cura de educendo Israelitas de Aegypto.Secundo quia Moyses recipiebat verba dei immediate,& postea tradebat ea Aaron.Sic dicitur supra 5. c. Ipse loquetur pro te ad populum, tu autem eris ei in his, quæ ad Deum pertinent & infra 7. c. & Aaron frater tuus erit Propheta tuus. *Quibus præcepit dominus, vt educerent filios Israel.* Idest vt essent præcipientes, & incitantes ad exitum,& postea in pro- B gressu : fuit tamen ista cura commissa principaliter Moysi: Aaron autem minus principaliter. *De terra Aegypti per turmas suas.* Idest per cognationes tribuum suarum aut familiarum : nam in exitu de Aegypto nõ erant omnes Hebræi indifferenter mixti, quia multitudo confusa difficulter regitur, sed quælibet tribus procedebat segregata ab alia tribu, & rursus in illa tribu quot familię erant,tot diuisiones fiebant,& sic procedebant. Erat autem ordo iste valde congruens ad minus litigandum: quia homines incogniti difficilius cõmuuicãt,& necesse est magis turbari &c. Quia proficiebat hoc ad maiorem letitiam,& concordem communicationem. Naturaliter enim illi, qui pertinent immediate ad eandem radicem, vel sunt inter se mul- C tum consanguinitate coniuncti magis gaudẽt in mutua communicatione, quam si communicent ad extraneos. Et iste modus,qui erat in procedendo obseruabatur in castrametando, ne orirentur dissensiones, quod interdum eueniebat. Qualiter aut castrametarentur secundum ordinem suum sub quatuor vexillis,patet Nume. 2. *Hi sunt.* Scilicet Moyses & Aaron. *Qui loquuntur ad Pharaonem.* Non loquebantur ambo, sed Aaron præcipue loquebatur, cum diceretur, os Moysi,vt patet supra quinto capitulo,& infra 7. vbi vocatur Propheta eius Moyses, tamen interdum aliqua pauca verba in responsionibus interserebat, vt patet infra 10.c.& in alijs locis. *Vt educant filios Israel.* Idest sua legatio ad Pharaonem erat, vt ꝑmitteret ipse eis edu- D cere filios Israel de Aegypto, licèt ipsi non sic proponerent, sed dicerent se velle sacrificare domino deo suo in deserto itinere dierum trium. *Iste est Moyses, & Aaron in die, qua locutus est dominus ad Moysen.* Idest isti duo quorum genealogię descriptæ sunt Moyses, & Aaron exequentes mandatum Dei Coram Israel, & Pharaone ex die, qua locutus est Dominus ad Moysen, vt ista proponerent coram populo, & Pharaone. *In terra Aegypti.* Idest istud ministerium vtriusque nõ incepit ante Diem, qua locutus fuit Deus Moysi in Aegypto,& hoc fuit postquam venit de terra Madiã. Deus enim sępe apparebat Moysi per Angelũ suum, dum ista negocia tractabantur, Ideo ad confirmationem maiorem missionis Aaron cum Moyse apparuit E Deus iterum Moysi venienti de terra Madian, dum esset intra Aegyptum,vt Aaron iret cum eo,loqueretur ad seniores, & deinde ad Pharaonẽ. *Et locutus est Dominus ad Moysen.*

Ista fuit alia apparitio quam prior,vt quidam volũt. Sed magis videtur, quòd fuerit illa, de qua ante dictũ est : sed hic iteratur, vt incipiat tanquam a capite narratio, cum supra interposuerit Genealogiam Moysi, & Aaron. Quia autem sit eadem missio,patet quia eadem dicuntur hic & ibi,nam ibi se excusauit Moyses, quia erat incircuncisus Labijs, ita se excusat hic. Item quia si essent duę missiones,vel locutiones ponerentur in eis distincta mandata Dei,alias enim frustra erat apparere,& loqui, nisi aliquid speciale mandasset:sed

Moyses quare præponit Aaron.

Quomodo in exitu de Aegypto Hebrei incedebant ordinate.

Deus per Angelum suum Moysi sępe apparebat.

Quæst.6. An illa apparitio sit alia a priori.

non

non ponitur in superiore locutione aliquod mandatum Dei, ergo non fuit aliqua distincta apparitio ab ista. Nec valet si dicas quòd ibi dictum fuit, vt educerent filios Israel de Aegypto, & vt loquerētur ad Pharaonem. Quia frustra erat mandare loqui ad Pharaonem, nisi diceretur quid loqui deberent: hic autem non ponitur quid loqui deberent, ergo non fuit per se aliquod mandatum sed inceptio scriptoris, deinde facta interruptio, & rursus ad idem redditur. Etiam mandare quòd educerent filios Israel de Aegypto nō erat aliquod speciale mandatum, quod per se dari debuisset, quia mandatum Dei erat principaliter de his, quæ pertinebant ad finem, de fine autem non oportet dari specialiter mandatum. Cum ergo finis omnium istorum, quæ dicebantur, & fiebant esset eductio Israelitarum de Aegypto, oportebat reliqua, quæ ad finem, mandari ante eductionem non tunc: maxime quia mandatum Dei ordinatum est, id ergo quod prius mandat, prius fieri debet, sed exitus de Aegypto erat posterior, ergo non debebat prius mandari, maxime per se mandari non debebat, quia nō erat aliquid per se factibile, nisi præcessissent alia. *Ego Dominus.* Idest ego qui dico tibi hoc, sum Dominuus tuus, ideo mihi obedire debes. *Loquere ad Pharaonem.* Mandabat ei, ꝙ ipse per se loqueretur ad Pharaonem sine Aaron. *Omnia, quæ ego loquor tibi.* Idest omnia, quę dicam tibi imediate. *Et ait Moyses coram Domino.* Idest immediate respondit, nec petiuit deliberationem ad respondendum, quia satis constabat sibi, quòd ipse ineptus esset ad loquendum coram Pharaone. *En incircuncisus labijs sum.* Idest habens labia impedita ad pronunciandum, quare autem dicantur labia incircuncisa, supra dictum est. *Quō audiet me Pharao?* Non vult audire fratrem meum Aaron, qui eloquens est super ista re, quantomagis me abijciet, qui valde impeditę linguæ sum. Aliam causam suæ excusationis posuit supra, scilicet quod non conueniebat eum mitti, quoniam si filij Israel, quorum liberationem ipse procurabat, eum audire nolebant, quantomagis Pharao, cui mala comminaturus erat. Istam autem hic subiciuit, tanquam sufficienter supra explicitam.

CAPITVLVM VII.

Dixitque Dominus ad Moysen. Ecce constitui te Deum Pharaonis, & Aaron frater tuus erit Propheta tuus. Tu loqueris ei omnia, quę mando tibi, & ille loquetur ad Pharaonem, vt dimittat filios Israel de terra sua. Sed ego indurabo cor eius, & multiplicabo signa, & ostenta mea in terra Ægypti, & non audiet vos. Inmittamque manum meam super Ægyptum, & ducam exercitum, & populum meū filios Israel de terra Æegypti per iudicia maxima. Et scient Ægyptij, quia ego sum Dominus, qui extēderim manum meam super Ægyptum, & eduxerim filios Israel de medio eorum. Fecit itaque Moyses, & Aaron sicut præceperat Dominus, ita egerunt. Erat autem Moyses octoginta anno-

Alias loquere.

F rum, & Aaron octogintatrium, quando locuti sunt ad Pharaonem. Dixitque Dominus ad Moysen, & Aaron. Cum dixerit vobis Pharao, ostēdite signa, dices ad Aaron, Tolle virgam tuam, & proijce eam coram Pharaone, ac vertatur in colubrum. Ingressi itaque Moyses, & Aaron ad Pharaonem, fecerunt, sicut pręceperat Dominus. Tulitque Aaron virgam coram Pharaone, & seruis eius, quæ versa est in colubrum. Vocauit autem Pharao sapientes & maleficos, & fecerunt etiā ipsi per incātationes Aegyptiacas, & Arcana quædam similiter. Proieceruntq; singuli virgas suas, quæ versæ sunt in dracones. Sed deuorauit virga Aaron virgas eorum. Induratumque est cor Pharaonis, & non audiuit eos, sicut præceperat dominus.

26. q. 5. ca. nec mirū. 2. thi. 3. j. q. j. ca. teneamus. 26. q. 5. ca. nec mirū de conse. di. 2. c. reuera. infra c. 23. q. 4. ca. Nabuchodonosor.

Dixitque. Descripta monitione Moysi ad Pharaonem in simplicibus verbis, hic subnectitur alia monitio in verbis, & signis, & diuiditur in duas partes. Primo ponitur monitio in signis. Secundo apponitur monitio in pęnis inflictis ibi, dixit autem Dominus ad Moysen. Prima in duas. Primo ponitur mādati impositio. Secundo eiusdem executio ibi. *Ingressi itaque.* Circa primum. *Dixit Dominus ad Moysen.* Istud dictum continuatur cum locutione Dei, quę incepta fuit præcedenti. c. *Ecce constitui te Deum Pharaonis.*

Non dicitur quòd Deus fecerit Moysen Deum, sed quòd fecerit eum Deum Pharaonis accipiendo cum adiectione, quia istud nomen Deus alicui conuenit cum adiuncto, cui sine adiuncto nullo modo cohęreret: sic enim vocantur quædam loca ex nomine Dei, cū conotatione, vt patet Gen. 22. c. Vbi vocatur mons Moria mons Dominus videt, vel dominus videbit, & non vocatur simpliciter Deus, vel dominus: sic etiam habetur Ezechi. vltimo ca. in fine vbi dicitur, & nomen ciuitatis illius ex tunc Dominus ibidem, vocatur enim ciuitas illa Dominus, vel Deus ibidem, ista autē sic nominantur a quibusdam effectibus. Si tamen vocaretur aliquis Deus simpliciter, diceretur de eo istud nomen secundum essentiā. Deitas autem intra se cōmunicabilis est per generationem, & inspirationem, sicut communicauit pater filio in diuinis esse Deum gignendo eum, & pater, & filius, vt unicum principium communicauerunt Spiritui Sancto esse Deum per spirationem, & processionem actiuam. Ad extra tamen diuina natura non est communicabilis, sed vnibilis, vel potius aliquid sibi vnire potens ad suppositi identitatem. Sicut verbum diuinum assumpsit hominem Christum ad vnitatem suppositi, vel Hypostasis, quod idem est in lingua Grçca. Moyses tamen nec effectus fuit Deus, nec alicui personæ diuinæ per assumptionem vnitus, ideo Deus simpliciter dicendus non est, si acciperetur proprie istud nomen Deus. Aliquando tamen accipitur large, & significat Dominos temporales, vel iudices, vel Sacerdotes, vel viros Sanctos, sic patet Ps. 81. Ego dixi dij estis. Et hoc cōfirmat Saluator noster Ioan. 10. c. Deos illos, ad quos sermo Dei factus est, dixit Dominus: & in prędicto Psal. dicitur Deus stetit in synagoga deorum, & in medio Deos dijudicat ibi accipitur pro sacerdotibus. Aliquādo accipitur pro iudicibus, sic patet infra 22. c. Applicabitur

Quæst. 1. Moyses Deus Pharaonis cōstitutus est non simpliciter.

Deitas ad extra vnibilis est.

G, H, I, K (section letters in margin)

ad

ad Deos, ideſt ad iudices, Vocatur autē Moyſes Deus A Pharaonis, ideſt dominus Pharaonis, quia tenebat poteſtatem ſuper eum ad inligendum plagas, & minas, & ſic ponit tranſlatio Chaldaica, ſcilicet conſtitui te dominum ſiue maiorem Pharaonis, vel poteſt accipi pro Deo figuratè, ſcilicet. *Conſtitui te Deum Pharaonis.* Ideſt non ſolum ded. tibi poteſtatem ſuper eum, vt Dominus tenet ſuper ſeruum ſuum, ſed etiam te feci Deum eius ideſt dedi tibi poteſtatem ſuper eum talem qualem ſolns Deus habet, ſcilicet inferendi in eū plagas, quæ ſolum virtute diuina infligi poſſunt. In Hebręo autem ponitur hoc nomen pluraliter, ſcilicet Elohim, & in Latino ſecundum illam correſpondentiam. *Conſtitui te Deos Pharaonis.* Sed non curauit litera noſtra & rectiſſime factum eſt, quia in litera Hebraica B conſueuit, vt communiter poni iſtud nomen in plurali pro ſingulari, ſic patet Gen. 1. In principio creauit Deus, in Hebręo ponitur Elohim pluraliter, & in multis alijs locis. Nec magis mouentur Hebræi, quòd ponatur in plurali, quam in ſingulari, quia in hoc lingua Hebraica multum abuſiua eſt in habitudinibus ſuppoſiti, & appoſiti, & adiectiui, & ſubſtantiui Latina tamen lingua, quæ hoc ſtrictiſſime ſeruat non conſueuit plurale pro ſingulari ponere, niſi in quibuſdam locis, vbi ipſa rerum natura expoſcit: cum tantum videtur ſignificare ſingulare, ſicut plurale. Si ergo in litera Latina poneretur in talibus locis Deus pluraliter, ſcandalum quodam, & abuſio vocū, & ſignatorum eſſet, ponendo tamen pluraliter, vt litera Hebraica facit eſt C ſenſus. *Conſtitui te Deos Pharaonis.* Ideſt poſui te magis timendum, & terribilem Pharaoni, quam dij, quos colit, quia tu poteris ei inferre ſupplicia, quæ dij ſui nec intelligere, nec tollere poterunt. Dicebat autem Deus iſta Moyſi, vt conſortaretur ad apparendum coram Pharaone, & auderet facere iſta ſigna, quę infra ponuntur. *Et Aaron frater tuus erit Propheta tuus.* Solus Moyſes ponitur Deus Pharaonis, Aaron autem non, licèt ipſe feciſſet coram Pharaone iſta gna, quæ ſequuntur, & quaſdam de plagis infra poſitis, quia tamen Aaron faciebat, ex mandato Moyſi vt miniſter, poteſtas iſtorum videbatur progredi à Moyſe tanquam à Deo ſolo potente iſta. Vocatur Aaron Propheta Moyſi, quia ſicut Deus, qui per ſe omnibus hominibus nō lo D quitur, habet quoſdam ſpeciales, qui ſunt Prophetę ſui reuelantes dicta diuina gentibus, ita Moyſes tanquam Deus non loquens reuelabat intentionem dei Aaron, & ſic Aaron reuelabat intentionem illam Pharaoni, & cęteris audientibus. Et dicitur. *Erit Propheta tuus.* quaſi dicat non meus, quia tu eris Propheta meus, & ipſe erit Propheta tuus, quia tu à me audies, ipſe autem à te.

Quod Deus in lingua Hebræa pluraliter ſępe ponitur.

Aarō Prophet. Moyſi vocatur.

Quęſt. 2. *Vtrum Aaron fuerit Propheta.*

Aliqui volunt probare Aaron fuiſſe Prophetam ex hoc loco, quia dicitur erit Propheta tuus. Sed ex hoc magis infertur oppoſitum, quia omnis Propheta eſt Propheta Dei, ſed Aaron non vocatur hic Propheta Dei, ſed Propheta Moyſi, ergo non colligitur ex hoc E loco. Sed dices quòd licèt Aaron non audierit immediate verba à Deo, tamen erat Propheta, quia audiebat verba diuina à Moyſe, & proponebat Pharaoni, & cęteris auditoribus. Sed hoc non ſufficit, quia neceſſe eſt, vt ille, qui Propheta vocari debet inſpiretur à Deo, vt patet Pet. 2. c. 1. vbi dicitur, Non enim aliquando voluntate humana allata eſt Prophetia, ſed Spiritu Sacto dictante locuti ſunt Sancti Dei homines: ſed Aaron non inſpirabatur hic à Deo, ſed ſolm ù Moyſes, ergo Aaron non erat in hoc Propheta. Item quia ſequeretur hoc dato quoddam valde abſurdum, ſcilicet quod ſi Aaron eo quod recitabat verba Dei dicta per Moyſen, eſſet Propheta: ita quilibet noſtrum, quia recitat verba dicta per Moyſen, aut per Eſaiam, vel Hieremiā vocaretur Propheta, quod nullo modo conſentiendū eſt. Concludendum ergo, q Aaron Propheta erat, vt patet ſupra 4. c. quia dicitur, quòd apparuit ei Dominus, & mandauit quòd exiret in occurſum Moyſi. Et patet 1. Reg. 2. c. cum Deus loqueretur contra Heli ſacerdotem dicens. Nunquid non aperte reuelatus ſum domui patris tui, cū eſſent in Aegypto in domo Pharaonis. Quod non poteſt intelligi de Moyſe, quia non erat Heli de domo Moyſi, ſed de domo Aaron. Et patet ibidem manifeſtius in litera, cum dicitur, & elegi eum ex omnibus tribubus Iſrael, vt eſſet mihi in Sacerdotem, & aſcenderet ad altare meum, adoleret mihi incenſum, & portaret Ephod coram me. Quæ de Moyſe intelligi non poſſunt, quia non fuit ipſe ſacerdos, ſed Aaron. Nec poteſt intelligi de alio, quam de Aaron, quia dicitur, quod in Aegypto reuelatus fuit ei in domo Pharaonis, licet enim poſtea fuerunt aliqui prophetantes de filijs Aaron, tamen dum in Aegypto eſſent, non legitur de aliquo de filijs eius, quod prophetauerit. Ex hoc autem loco non probatur, q Aaron fuerit Propheta, ſed q fuerit interpres Moyſi, cum ipſe non loqueretur, quia erat impeditæ linguę. Concluditur tamen ex hoc loco, quod Propheta accipiatur in ſacra ſcriptura dupliciter. Vno modo pro illo, qui immediate audit aliquid à Deo, & vocatur propriè Propheta. Alio modo accipitur pro illo, qui verba iſta proponit. Et hoc valde largè, vt patet ex ſupradictis. Erat ergo Aaron iſto ſecundo modo Propheta, ſcilicet interpres verborum Dei, quæ dicebantur primo ad Moyſen. *Tu loqueris omnia, quæ tibi mando.* Id eſt tu dices ea, quæ tibi dico ad Aaron. *Et ille loquetur ad Pharaonem.* Proponendo aliquando tamen reſpondebat Moyſes, vt patet infra, & ratio eſt, quia propoſitiones requirunt multa dicta. Et quia Moyſes aliquo modo erat tardus, ſiue balbus, non poterat ea dicere. Reſponſiones autem breues erant, ideo poterat reſpondere Moyſes interdum, alia etiam erat cauſa potiſſima, quia Aaron nihil unquam dicebat, niſi quod primo mandabat ei dicere Moyſes. Et quia propoſitiones ante Pharaonem, erant ex deliberatione, ſcilicet ea quæ Moyſes ante dixiſſet Aaron, ideo poterat proponere Aaron, reſponſiones autem, quæ dari deberent Pharaoni, interdum erant deliberatæ, antequam venirēt ad Pharaonem, interdum verò ſine deliberatione. Quando enim primo deliberabant reſponſiones, tūc reſpondebat Aaron, quando autem non deliberatę erant, reſpondebat Moyſes, quia Aaron tunc neſciebat, quid reſponderet. *Vt dimittat filios Iſrael de terra ſua.* Vt dimittat eos exire de Aegypto itinere dierum triū ad ſacrificandum Deo ſuo in ſolitudine, ſic fuit expoſitum ſupra præceden. c. Non eſt enim intelligendū quòd peteret Moyſes dimitti illos totaliter, quia ſic variaret in petitionibus, & no eſſet audiendus. *Sed ego indurabo cor eius.* Ideſt ego non apponam ei gratiam, quę mollificat cor, & diſponit ad bonam operationem, & conſentiendum rectę actioni, & perſuaſioni, Iſta autē non appoſitio fiet ex demeritis Pharaonis, quia malitia eius tanta eſt, vt ſecūdum Dei iudicium mereatur gratiam non apponi, & ex hoc ſequitur induratio eius tanquam ex defectu eius, quod mollificabat. Et quia Deus non apponit iſtam gratiā, ex cuius defectu fit induratio, Deus dicitur indurare. De hac autem induratione diffuſius dictum eſt ſupra 4. c. & ibi requirantur, quia multa ibi vtilia ſunt. *Et multiplicabo ſigna.* quaſi dicat. Si Pharao nō eſſet induratus, ad primum ſignum aſſentiret, quia tamen induratus eſt, oportet multa ſigna fieri. *Et oſtenta mea.* Signum propriè dicitur aliqua operatio mirabilis conteſtans eſſe Deum operantem, & loquentem, & vocatur ſignum ideſt argumentum

Aaron verè fuit propheta.

Propheta in ſacris literis biſariam ſumitur.

apo-

a posteriori: sic enim loquitur Arist. in primo Posteriorum, & in alijs locis vbi probationes a priori demonstrationes vocat, probationes autem aposteriori vocat signa. Sic dicuntur hic solum signa illa mirabilia, quę ponebantur ad probandum quòd Deus misisset Moysen, & ista signa non infligebant aliquam pęnam, sicut fuit cōuersio virgę in draconem, & conuersio draconis in virgam. Alia dicuntur ostenta, quę sunt magna signa demonstrantia diuinam potestatē, & infligētia pęnam, cuiusmodi erat conuersio aquæ in sanguinem, quia non poterant bibere Aegyptij, & generatio ranarum & muscarum, & vessicarum turgentium, & mors primogenitorum, & similia. Vel aliter possunt distingui quòd signum est paruum miraculum, ostentum, vel prodigium dicitur magnum miraculum, & sic signa non pertinebant ad Moysen, sed Aaron. Ostenta vero pertinebant ad Moysen, & illa, quæ vocantur hic ostenta aliquando vocantur portenta, & aliquando prodigium, vt patet infra in multis locis, prima tamen distinctio melior est. *In terra Aegypti.* Idest super terram Aegypti, quia ista signa, & portenta, vel ostenta fiebant ad pęnam Aegyptiorum, vt dimitterent Hebreos. Dicuntur autē ostenta ab ostēdendo: vel quia ostendunt se esse a Deo, quia a nullo alia talia fieri possent, & per hoc demonstrant veritatem eius ad quod inducebantur probādum. Vel quia ostendunt magna esse peccata eorum, quibus infliguntur, & magnam atque exardescentem iram Dei super eos, quia aliter tanta mala non imponerentur. *Et non audiet vos.* Idest non exaudiet faciendo quod petitis, licèt audiat quod dicitis. Communiter enim audire pro exaudire ponitur, tāquam auditio inutilis sit, vbi non sequitur exauditio. *Immittamque manum meam super Aegyptum.* Idest ponam potentiam meam operatiuam, quæ signatur per manum, & hoc ad puniendum Aegyptum. *Et educam exercitum, & populum meum filios Israel.*

Differentia inter signum, & ostentum. Alia distinctio inter ostentum & signū. Ostentum vnde dicitur.

Quęst. 3. Quare Israelitę vocantur exercitus Dei, & populus Dei

Vocantur hic Israelitæ exercitus Dei, & populus Dei, exercitus quantum ad viros aptos ad pugnam, qui tunc exierunt de Aegypto, sic dicitur infra 12. c. Profecti sunt filij Israel de Ramesse in Sochot sexcenta ferme milia peditum virorum. Vocatur autem populus quantum ad reliquam multitudinem paruulorum, & fęminarum, & senum, qui ad bellum apti nō erant, sic dicitur infra 12. c. absque paruulis, & mulieribus, sed & vulgus promiscuum innumerabile ascēdit cum eis. *Per iudicia maxima.* Illa, quæ ante vocabantur ostenta, & signa, vocantur hic iudicia, & ratio est, quia quandocunque alicui aliqua pena magna infligitur, nullo homine faciente, dicimus quale Dei iudicium. Idest quanta poena inflicta a Deo. *Et scient Aegyptij quòd ego sum Dominus.* Idest cognoscent per experientiam quod ego sum vniuersalis Dominus, qui talia facio, quoniam nullus alius talia operari posset, nam hæc ad omnipotentiam pertinent. Hoc autem non cognoscent per argumentorum violentiam, sed per malorum inflictorum sęuitiam. *Quia ego sum Dominus.* hoc dicit, quia Aegyptij, vel saltem rex eorum negauerat se nosse aliquem Dominum, sic enim dixit, vt patet supra 5. c. Quis est Dominus vt audiam vocem eius, & dimittam Israel, nescio Dominū, & Israel non dimittā, qui ergo ignorare voluit impunitus, scire cogetur acriter verberatus. *Qui extenderim manum meam super Aegyptum.* Idest in hoc quòd ego extenderim manum meā ad percutiendum Aegyptum, cognoscent ipsi me esse Deum, quia illa punitio talis erat, qualis esse non posset ab aliquo minore Deo vero. *Et eduxerim filios Israel de medio eorum.* Sicut manifestabatur diuina potestas in percussione admirabili Aegyptiorum, ita demonstrabatur in stupenda eductione Hebræorum:

Aduerte diuinam potētiā in vlciscēdo.

F Quis non stuperet quòd Aegyptij qui pauloante Hebræos nullo modo dimittere volebant totiens exorati, instarent nunc vehementissime, vt Hebræi velociter de Aegypto exirent. Videbant etiam Aegyptij Hebręos deportantes vasa aurea, & argentea sua, & vestes pręciosas, & præ stupore in eos moti non sunt, sepelientes mortuos suos, quos occiderat Dominus, vt patet Nume. 33. c. Quis etiam non stupeat mare rubrum ad mandatum Moysi in plures diuisiones fuisse seiunctum, & stetisse aquam immobilem quasi murum? Et profundum maris, quod humidum, & limosum valde ante extiterat, mox disiccatum Hebreorum populo promptum aditum atque exitum tribuisse, hostibus eorum diuina vltione submersis:

Nota plures diuisiones maris rubri.

G quis enim hoc a seculis in auditum magnum celebrādumque miraculum non stupeat? Stupebit inquam omnis, quia hoc tale verbum est, vt omnis qui audierit, tinniant ambę aures eius. *Fecere itaque Moyses & Aaron.* Quid est hoc quod fecerunt? respondetur, quod illud quod Deus antea imperauit, cum dixit, loquere ad Pharaonem. Et dicitur hic quòd Moyses & Aaron hęc egerunt, quia vterque a Deo aliquid faciendum accepit, scilicet Moyses, vt audiret a Deo, quæ facienda erant, & reuelaret ea Aaron, rursus autem Aaron ea Pharaoni proponeret, & ponuntur ista hic per anticipationem, quia facere sicut Deus mandauerat, erat loqui ad Pharaonem, sed hoc nondum factum erat, cum ponatur infra apparatus, & verba Domini,
H quæ mandauit, & signa, & quomodo accesserunt ad Pharaonem: sed quia illa complectio aliqualiter tenditur, vt videatur quomodo isti compleuerunt sibi dicta, ponitur immediate quòd compleuerint, & postea subditur quomodo compleuerint. *Sicut præcepit Dominus ita egerunt.* Ista est pura repetitio eiusdem rei, & nihil omnino significat vltra præcedentem orationem. *Erat autem Moyses*. Licet superius Moyses incepit procurare istud negocium cū Aaron coram Pharaone, vt patet supra 5. c. quia tamen non fecerāt signa vsque nunc, & portenta, hic, vt in capite hystorię, ponitur quantę ętatis erant Aaron, & Moyses, quando ista procurare inceperunt. *Annorum octoginta, & Aaron octoginta & trium.* Et sic Aaron excedebat Moysen annis tri-
I bus. Ex hoc etiam patet, quia illo anno, quo primo Aaron, & Moyses comparuerunt coram Pharaone exierunt Hebræi de Aegypto, quia in deserto morati sunt filij Israel annis quadraginta vt patet Deute. 8. c. & nunc Moyses erat 80. annorum, vt patet in litera, & erat annorum centum viginti, quādo exierunt de deserto filij Israel, & transierunt Iordanem, & ipse mortuus est, vt patet Deute. 31. c. Ergo oportet quòd quādo Moyses erat annorum 80. egressi fuissent de Aegypto, & intrauissent in desertum alias si postquā Moyses compleuit annos 80. quòd fuit, quando primo apparuit coram Pharaone, morati fuissent aliquo anno in Aegypto faciēdo ista signa cū mora in deserto fuerit annorū 40. necesse esset ꝙ cōpleuisset Moyses an-
K nos 120. antequam cōplerentur 40. anni. quibus mansit Israel in deserto saltem per vnū annum, aut annū, & dimidiū, quod falsum est, quia imediate post mortem Moysi fecit Iosue transire Israel Iordanem, vt patet Iosue 1. c. *Quando locuti sunt ad Pharaonē.* Licèt in hoc modica differētia est, quia modicū tēpus fuit inter vnā locutionē, & alterā. *Dixit Dominus ad Moysen.* Hoc fuit in eadē locutione, de qua ante dicebatur, & patet, quia quando Deus aliqd mandabat Moysi & Aaron, ibant ad Pharaonē, sed inter pręceptū superius & istud non ponitur, ꝙ irent ad Pharaonē, vel aliquid facerēt, ergo vnū preceptū erat, ꝙ cōcise ponitur. *Ad Moysen & Aaron.* Nō est intelligendū ꝙ Deus loqueretur ad Moysen & Aaron simul, sed solū ad Moysen, sic enim di-

ctum

ctum fuerat supra quarto capitu. Ipse loquetur pro te ad populum, & erit os tuum, & tu eris ei in his, quæ ad Deum pertinent: sic dictum fuit supra isto capit. Et Aaron frater tuus erit Propheta tuus: quia si Deus loqueretur ad Aaron, Moyses superfluus esset: quia Aaron audiret a Deo, & proponeret coram Pharaone, & cum dicitur hic. *Ad Moysen, & Aaron*. Est sensus quòd Deus loquebatur ad Moysen solum: sed dicebat ea, quæ ambo respondere deberent Pharaoni, & proponere. Sicut quando aliquis loquitur ad vnum gerentem vicem plurium, vel communitatis loquitur ei pluraliter, tanquam ad omnes loqueretur simul. *Cum dixerit vobis Pharao*. Sciebat Deus, quòd Pharao petiturus esset, vt signa demonstrarent, qualiter Deus eos misisset, & si non possent ostendere, eos tanquam mendaces argueret, nec vltra audiret, infra tamen non ponitur quòd Pharao petiuerit signum, ponitur tamen quomodo Moyses & Aaron fecerunt signa. Tenendum tamen est, quòd Pharao petiuerit: quia Deus prænunciauit illum petiturum, cum dixit. *Cum dixerit vobis Pharao, ostendite signa*. Nec dicitur quòd dixerit Deus si dixerit vobis Pharao, quasi conditionaliter posuisset: sed cum dixerit quòd assertionem ponit: & hoc manifestatur, quia prima vice, qua apparuerunt Moyses, & Aaron coram Pharaone, de qua patet supra quinto capit. Non fecerunt signa, licèt signa a Deo facienda recepissent: quia non legitur in litera, quòd Pharao illa petiuisset. Immo monstratur, quòd postquam Aaron locutus fuit, immediate Pharao iratus remisit eos ad onera sua. *Ostendite signa*. Nunc autem fecerunt signa, vt patet in litera, ergo videtur, quòd Pharao illa petiuerit. *Ostendite signa*. Idest faciatis aliqua signa, vel mirabilia Diuina, vt pateat quòd Deus misit vos. *Dices ad Aaron*. In hoc patet quod supra dicebatur, scilicet Deus non locutus fuit ad Moysen & Aaron simul, sed ad Moysen solum: quia si ad vtrunque locutus fuisset, non dixisset hic Deus Moysi: dices ad Aaron, tanquam Aaron absens esset: sed diceret Aaron tollat virgam, & proijciat in terram; nunc autem Moyses ista edicere debebat, Aaron ergo ipse tunc præsens non erat. *Tolle virgam tuam*.

Quæst. 4. Vtrum Aaron, vel Moyses proiecerit virgam coram Pharaone.

Mandauit Deus, quòd Aaron virgam proijceret, & non Moyses, vt quidam volunt: quia Moyses magno tempore, scilicet quadraginta annis manserat in terra Madian extra Aegyptum, vt patet Act. septimo capitu. Et credebant eum potuisse magicas artes didicisse. Si ergo ipse proiecisset virgam, putarent magica arte hoc factum fuisse, & non inclinarentur ad petitionem eius, quia Aegyptij etiam circa artes istas instructissimi erant: de Aaron autem non poterat hoc præsumi, quia tota vita sua manserat in Aegypto, nec potuisset addiscere artes maleficorum, nisi Aegyptij hoc nouissent, ideo ad signa facta ab eo libentius assentirent. Sed hoc licèt aliqualiter coloretur, non videtur consistere, quia dato quòd Aaron non potuisset addiscere artem magicam ab Aegyptijs, quin ipsi nouissent; potuisset tamen didicisse eam a Moyse postquam venit de Madian, saltem quantum ad illam partem de conuertendo virgam in colubrum, & econtrario, ideo nec sic crederent. Dicendum ergo quòd ista fecit Aaron, vt alia, quæ videbantur maiora relinquerentur facienda Moysi, qui videbatur operari ex maiori potestate. Et patet hoc, quia ista, quæ fecit Aaron, fecerunt etiam malefici, licèt non eo modo, quo Aaron, quia

A Aaron fecit ea verè, malefici autem sub quibusdam apparentiis inanibus: ea autem, quæ Moyses fecit, non potuerunt facere malefici, vt patet infra nono, & decimo capitulo. Vnum tamen quod fecit Aaron non potuerunt facere malefici, scilicet gignere cyniphes, vt patet infra octauo capitulo. *Virgam suam*. Aliquando vocatur ista virga Moysi: aliquando virga Aaron: aliquando virga Dei. Vocatur Virga Moysi, quia Moyses portauit illam de terra Madian; aliquando vocatur virga Aaron, quia Aaron faciebat signa habens illam virgam in manu, vt patet hic. Vocatur aliquando virga Dei, quia Deus mandauerat illam adduci de terra Madian, vt patet supra quarto capitulo. Vel

Virga per quam miracula fiebant multiplicitur nominabatur, & cur.

B quia diuina miracula fiebant per illam virgam. Vel quia nomen Dei scriptum erat in illa, de quibus diximus supra quarto capitulo. *Et proijce eam coram Pharaone*. Mandatur proijci, vt ibi in terra conuerteretur in colubrum, & non in manu Aaron: vt verus coluber sicut erat videretur per motum, & non crederetur, quòd Aaron per aliquas species, quas manu tenebat faciebat sic apparere. *Ac vertetur in colubrum*.

De hoc non dubitabat Aaron, quia iam fecerat ipsa ista signa coram Populi Israelitici senioribus, vt patet supra quarto capitulo. Ingressi itaque Moyses & Aaron. Hic ponitur secundum, scilicet mandati Diuini executio. *Ingressi itaque Moy-*

C *ses, & Aaron*. Manebat tunc rex in palatio suo, & Moyses & Aaron, vt loquerentur ei, ingressi sunt domum eius. *Fecerunt sicut præcepit Dominus*. Scilicet vt primo peterent ex parte Dei, vt dimitteret populum Israel ire ad sacrificandum in desertum itinere dierum trium. Deinde cùm Pharao peteret ab eis signum Diuinæ missionis: quia dicebat Pharao non esse missos a Deo, sed hoc ipsi confingebant, inceperunt facere signa, videlicet quæ Dominus imperarat, cuius modus subiicitur. *Tulitque Aaron virgam*. Hic non ponitur quòd Pharao petiuerit signum, tamen manifestum est, quòd petiuerit: quia aliès ipsi non darent, cum esset superfluum facere impertinentia. patet etiam hoc: quia

D Deus dixerat. *Cum dixerit vobis Pharao, ostendite signa*. In quo innuebatur Pharaonem petiturum esse signa. Aliàs Moyses, & Aaron excessissent mandatum Dei, quod non est dicendum; patet consequentia, quia Deus mandauit, quòd quando Pharao peteret ab eis signa, quod facerent ista, quæ sequuntur: sed ipsi fecerunt ea, ergo Pharao mandauit eis facere. Item si propter hoc non crederetur, quòd Pharao petiuerit signa, quia in litera non scriptum est, eodem modo non est credendum, quòd Moyses, & Aaron petiuerint a Pharaone, quòd permitteret Iudæos ire ad sacrificandum Deo suo: quia hic non est scriptum. Sed hoc ridiculum

Non bene arguitur dicendo hoc non est scriptū ergo non est factū.

E est: quia tunc Moyses, & Aaron tanquam stulti nihil proponentes coram Pharaone incepissent facere signa. Et hoc esset valde stultum, & signa inutilia: quia signa semper inducuntur ad probationem alicuius dicti, aut facti: si ergo ipsi nihil proponerent, signa sua fierent in vacuum. Item sequeretur, quod facerent contra voluntatem Diuinam, quia Deus mandauerat eis ista vice, vt patet in principio huius capituli, quòd loquerentur ad Pharaonem, vt dimitteret filios Israel de terra sua ire. Dicendum quòd ipsi locuti sunt ista coram Pharaone, & Pharao petiuit signa, ipsi autem dederunt. Sacra tamen scriptura aliquando loquitur compendiose, vbi pōt haberi cognitio rei ex coiecturis, vel

certis articulis a superioribus. *Tulit Aaron virgam.* Postquam proposuit, quòd intendebat coram Pharaone, & petiuit Pharao signa, ipse incepit facere ea. *Coram Pharaone, & seruis suis.* scilicet valde publicè, & apertè, vt videretur illud esse verum; illa.n. quæ falsa sunt, in abscondito fieri desiderant, ne eorum falsitas deprehendatur. *Quæ versa est in colubrum.* Non versa est in colubrum immediate, vt Aaron cœpit eam sed postquam, eam iecit in terram. Fuit autem ista conuersio virgę in colubrum vere, & non apparenter, solùm quia fiebat ad attestationem diuinæ missionis, & voluntate diuina, ideo verè fieri debebant: quia omnia opera Dei vera sunt, virgę autem magorum quantum ad apparentiam versæ sunt, et non veraciter. *Vocauit autem Pharao sapientes.* Dicuntur sapientes illi, qui cognouerunt multa in naturalibus, & ex speciali cognitione naturarum possunt facere aliqua, quæ videntur mirabilia, & sunt secreta naturæ, isti autem sapientes sunt, quos nos Philosophos vocamus ex impositione Pythagoræ quia cùm ante tempora sua omnes qui quodam statu viuendi, aut cognoscendi ceteros præcedebant sapientes dicebantur: Pythagoras autem cùm tantum nomen non sustineret, interrogatus quid se profiteretur, non se sapientem sed Philosophum, idest sapientiæ amatorem esse professus est, vt ait August. octauo de ciuita. Dei cap. secundo. Sapiens tamen, vt accipitur a sapientia propriè dicta dicitur, qui cognoscit causas altissimas, vt ait Philosophus sexto Ethic. & isto modo sola cognitio de diuinis sapientia dicitur: scriptura tamen non obseruat hic istam proprietatem. *Et maleficos.* Idest vtentes artibus magicis per quasdam dęmonum occultas pactiones, & quibusdam mendacijs habent autem ista maleficia valde multas species, de quibus magis dicitur Deute. decimo octauo cap. *Et fecerunt etiam ipsi.* Idest sicut Aaron conuerterat virgam in colubrum, ita malefici conuerterunt: isti malefici facientes ista præcipuę fuerunt duo, scilicet Iannes & Mambres, vt patet secundę ad Thi. 3. cap. vbi dicitur, Quemadmodum Iannes, & Mambres restiterunt Moysi. *Per incantationes Aegyptias.* Incantatio dicitur a cantando, & est cùm aliqua verba, vel carmina dicuntur super aliquam remissiue animatam, siue inanimatam, siue super cibum, siue super potum, vt possit mutari a sua natura ad aliquem nociuum effectum, scilicet vt occidat vel stultos reddat, vel ad amorem, vel aliam passionem moueat assumentes, sic patet per Boetium quarto de consolatione Metro. 3. scilicet.

Sola cognitio de diuinis sapientia dicitur.

Iannes & Mambres malefici Pharaonis

Incãtatio vnde dicitur, & qd faciat.

Vela Naritij ducis,
Et vagas pelago rates,
Eurus appulit insulę,
Pulchra qua residens dea,
Solis edita semine,
Miscet hospitibus
Aonis tacta pocula carmine.

Aliquando autem animalia incantantur, idest per carmina, vel verba a suis viribus cohibentur, vt patet Psal. quinquagesimoseptimo, vbi dicitur. Furor illis secundum similitudinem serpentis, sicut aspidis surdæ obturantis aures suas, quæ non exaudiet vocem incantantium, & venefici incantantis sapienter. De viribus autem istarum incantationum, & vtrum verè an falsè operentur infra magis dicetur. *Incantationes Aegyptias.*

Quæst. 5. Dicuntur Aegyptię, quia in Aegypto primo inuentę sunt, vt quidam volunt. Sed nõ est hoc verum quia

F Zoroaster rex Bactrianorum, qui testimonio antiquorum cronographorum ridendo natus est, vt ait Solinus in Polistor. cap. de his, quæ mirabilia fuerunt in homine: artis magicæ repertor fuit, sic ait Isidorus Ethy. libro tertio iste: Zoroaster per multa tempora ante mortuus fuerat, scilicet tempore Nini regis. Ninus enim rex Babyloniorum, & Assyriorum, cuius regnum morte eius cessauit in principio vitæ Abrahę cum pugnaret aduersus multas gentes ipsum Zoroastrẽ Bactrianorum rex bello impetitum interfecit. De quo Paulus Orosius libro primo de Ormesta mundi. Vocantur ergo incantationes istę Aegyptiæ, quia in Aegypto magis frequentabantur. *Et arcana quædam.* Istud non habetur in Hebræo. Et vocantur istę incantationes arcana quædam, quia secretè verba illa dicuntur, ne ab alijs audiantur. Vel quia quidam motus specialiter facti ibi non videntur. Vel vocantur arcana quędam idest quædam secreta, quia effectus istarum incantationum sunt secreti, quia nescitur quomodo procedant. Vel vocantur arcana quædam quidam processus secretus naturæ. Et correspondet hoc sapientibus, nam positum fuit hic quòd Pharao vocauit sapientes, & maleficos, & isti fecerunt quòd potuerunt quibuslibet correspondet vnus actus. Sicut ergo maleficis competit incantare, ita sapientibus, qui rerum naturas specialiter nouerunt aliquid correspondet, scilicet operatio per modum secretum naturæ. Et
H sic dicitur quòd isti nouerunt per quosdam modos secretos, vel occultos naturæ operari. *Proiecerunt que singuli virgas suas.* Vtrum autem isti fuerint valde multi, non patet, satis apparet, quòd erant ad minus duo. Et sic ponit Apostolus secundę ad Thi. 3. c. scilicet Iannes, & Mambres. Nec ibi negat fuisse plures, ideo non est inconueniens, quòd omnes sapientes & malefici congregati a Pharaone, & electi ad hoc, opus proiecissent virgas singulas, & omnes illę uirgę fuerunt versę in dracones: differenter tamen, quia virgę maleficorum versæ sunt per incantationes: virgę autem sapientum per arcana quędam, idest per quædam naturæ secreta commenta. *Quæ versæ sunt in Dracones.* Idest in colubros secundum longitudinem virgarum, & penè ad ean-
I dem grossiciem. Isti dracones, in quos dicuntur mutatę virgę non fuerunt ex mutatione virgarum vera: sed ex apparenti. Quis autem modus huius mutationis fuerit, infra tangetur. *Sed deuorauit virga Aaron virgas eorum.* Idest coluber conuersus ex virga Aaron deuorauit dracones factos arte maleficorum, qui videbantur fecisse dracones ex virgis. Ex hoc patet, quia deuorare pertinet ad res animatas vegetabiles, & habentes stomachum, vel os stomachi, pertinet etiam ad rem habentem potentiam nutritiuam: virga autem potentiam nutritiuam eo modo habendi, quo habet animal non habet: ideo ad eam non pertinet deuorare, aut deuorari propriè. Volunt autem Hebræi, quòd virga Aaron versa fuit in colubrum, & deinde
K conuersa fuit in pristinam naturam virgæ: & tunc facta virga deuorauit virgas incantatorum, & sapientum Pharaonis. Et licèt videatur loquendi modus proprior alius quã iste: tamẽ iste non est impossibilis, quia qualitercunque factum fuerit, constat diuina virtute factum esse, & quia non est impossibile apud Deum omne verbum, vt patet Luc. primo, & Gen. decimo septimo cap. Aequaliter Deus poterat vnum, vel alterum facere, cum subdatur omnipotentiæ: virtute enim diuina quodlibet corpus conuerti potest in alterũ, cùm ergo virgę maleficorum essent quędam corpora, poterant conuerti in aliam virgam. Nec valet si arguatur quod virga deuorare non potest quicquã, quia hoc pertinet ad rem habentẽ virtutẽ nutritiuam

Vbi incantationes primo inuentę sint. Zoroaster rex ridendo natus est, & artium magicarũ inuẽtor fuit.

Dracones a magis Pharaonis facti non fuerũt veri sed apparentes.

A uam: quoniam si propriè assumatur deuorare verum est: includit enim contradictionem virgam vnam existentem virgam aliquid deuorare, ideo per nullam potentiam potest tale fieri: quia nulla potentia est ad contradictoria pro eodem tempore: sicut per nullam potentiam causari posset, quòd simul aliquis homo esset, & lapis: licèt satis subiiciatur Diuinæ potentiæ conuertere hominem in lapidem, cui rei testimonium perhibet vxor Loth versa in statuam salis, vt patet Genes. decimonono capitulo. Accipitur autem hic deuorare large secundum quandam metaphoram: sicut dicimus, quòd ignis deuorat ligna, vt consueuit interdum loqui Isaias. Est autem analogia duplex in hoc: quia qui

Nulla potentia est ad contradictoria pro eodẽ tempore.

B proprie deuorat, rem deuoratam consumit, nihil de ea relinquendo. Secundo quòd ipsa res deuorata transit in substantiam rei deuorantis. Cum .n. dicimus ꝙ ignis deuorat ligna, solum seruatur vna analogia, s. ꝙ ignis ipsas res, quas comburit totaliter destruit, quia quod combustum est, non est iam quod erat. Dicendo autem quòd virga Aaron existens virga deuorauit virgas maleficorum, obseruatur duplex Analogia, prima quòd ipsę virgę maleficorum consumptæ fuerunt, ita quòd de his nihil mansit. Secunda Analogia est, quia virgæ transierunt in substantiam virgæ Aaron, quia forte ipsa fuit facta maior secundum vtramque dimensionem: vel Deus eam densiorem fecit redigendo magnam quantitatem sub mino

C ri loco, quàm manere deberet. Prior tamen modus videbatur melior, sed non multum refert cum vterque satis consistat. *Induratumque est cor Pharaonis.* Duricies ista fuit, quia resistebat rectę impressioni: sicut enim corpora dura non cedunt volentibus imprimere aliquam formam: ita cor Pharaonis non assentiebat euidenti probationi, ad quam omnis intellectus dispositus inclinatur, signum enim istud de conuersione virgæ satis erat demonstratiuum diuinæ potentiæ, ideo viso illo debuisset assentire, sed non fecit, iste autem dissensus fuit ex obduratione cordis. Obduratio autem est ex defectu gratiæ, quæ in Pharaone non apponebatur, quia eius demerita hoc exposcebant, vt declarauimus supra 4. c. *Et non audiuit eos.* Faciendo

Cor Pharaonis ex defectu gratię induratũ est.

D quod petebant. *Sicut præceperat Dominus.* Deus enim mandauerat Pharaoni, quòd dimitteret Israelitas ire ad sacrificandum, ipse autem non permisit: vel dicitur. *Sicut præceperat Dominus.* Idest sicut prędixerat, quia Deus prædixit Moysi & Aaron, quòd non audiret eos Pharao.

Dixit autem Dominus ad Moysen: Ingrauatum est cor Pharaonis, & non vult dimittere populum. Vade ad eum manè: ecce egredietur ad aquas, & stabis in occursum eius super ripam fluminis, & virgam, quæ conuersa est in Draconem, tolles in

E manu tua, dicesque ad eum: Dominus Deus Hebræorum misit me ad te: dicens. Dimitte populum meum, vt sacrificet mihi in deserto: & vsque ad præsens audire noluisti. Hæc igitur dicit Dominus: In hoc scies, quòd sum Dominus, ecce percutiam virga, quæ in manu mea est, aquam fluminis, & vertetur in sanguinem. Pisces quoque, qui sunt in fluuio, morientur, & computrescent aquæ, & affligentur Ægyptij bibentes aquam fluminis. Dixit quoque Dominus ad Moysen: Dic ad Aaron: Tolle virgam tuam, & extende manum tuam super aquas Aegypti, & super fluuios eorum, & riuos, paludes, & omnes lacus aquarum, vt vertantur in sanguinem, & sit cruor in omni terra Aegypti tam in ligneis vasis, quam in saxeis. Feceruntque Moyses & Aaron sicut præceperat Dominus. Et eleuans virgam percussit aquam fluminis coram Pharaone, & seruis eius: quę versa est in sanguinem, & Pisces, qui erant in flumine, mortui sunt. Computruitque fluuius, & non poterant Aegyptij bibere aquam fluminis. Et fuit sanguis in tota terra Aegypti. Feceruntque similiter malefici Aegyptiorum incantationibus suis. Et induratum est cor Pharaonis, nec audiuit eos, sicut præceperat Dominus. Auertitque se, & ingressus est domum suam, nec apposuit cor etiam hac vice. Foderunt autem omnes Aegyptij per circuitum fluminis aquam, vt biberent. Non enim poterant bibere aquam fluminis. Impletique sunt septem dies postquam percussit Dominus fluuium.

1.q.j. cap. teneamus De conse. di.2. c. reuera.

Dixit autem Dominus. Hic ponitur secundum principale, scilicet ammonitio Pharaonis in pœnis inflictis: & diuiditur in nouem partes principales, secundum quòd fuerunt nouem pœnę inflictæ, quæ patent ex hoc loco, vsque ad cap. 12. inclusiue: vbi autem incipiant satis patet. Deus autem in insligendis pęnis habuit se, vt bonus medicus, quia, vt patet secundo Ethycorum, pęnę sunt quædam medicinæ, ideo oportet fieri ex contrarijs, sicut medicina præbetur ex contrarijs causis morborum: quia ergo isti Aegyptij peccauerant male vtendo Dei creaturis: ita in ipsis creaturis puniti sunt, vt per quæ quis peccat, in his torqueatur. Et sicut creaturæ Deo nobis propitio ad seruiendum, & proficiendum subordinantur: ita eodem nobis irato contra nos armantur, sic patet Sapien. 5. c. Armabit creaturam ad vltionem inimicorum, & infra. Pugnabit cum eo orbis terrarum contra insensatos. *Dixit Dominus.* Ista fuit locutio, & apparitio postquam Moyses & Aaron iuerunt ad Pharaonem, & non exaudiuit petitionem eorum. *Ad Moysen.* Non ponitur hic Aaron, quia Deus soli Moysi apparebat, & loquebatur, vt dictum fuit supra quarto, & sexto capitu. Deinde Moyses reuelabat verba Dei fratri suo Aaron, vt postea ille diceret ea coram Pharaone. *Ingrauatum est cor Pharaonis.* Idest valde graue factum, ita quòd ad verba mea non facile inclinetur, ideo ad commouendum eum, durioribus & acrioribus remedijs vtendum est. *Non vult dimittere populum.* Licèt petiueris, & signa feceris demon-

ſtrans hoc eſſe ex voluntate Dei. *Vade ad eum mane.* Quia illo tempore Pharao egrediebatur ad aquas. *Ecce egredietur ad aquas.* Ad aquas, ideſt ad flumen Moyſes & Aaron expectaturi erant Pharaonem, quia rege vidente aquas fluminis in ſanguinem conuerſuri erant. Egrediebatur autem Pharao ad aquas in mane, quia ſanum eſt valde in mane ire ad aquas, quia viſio illa multum reficit. Reges autem multum curant de ſanitate. Vel forte ibat ad ſpaciandum in campis, & apud flumen. Vel forte ibat ad patrandũ aliquẽ cultum aquis: quia Aegyptij aquam Deum reputabãt ſicut Chaldęi ignem. Aqua nanq; ſuper omnes alias terras magna commoda præbet Aegypto, cum per ſe frutecta, & agros ſeminatos irriget, & fęcundet. Alij qui volunt quòd exibat ad aquas ad adorãdum Apin taurum Deum magnum Aegyptiorum Serapi conſecratum, de quo diximus ſupra 2. c. Sed non eſt verum, quia Apis ſemel in anno apparet, & eadem die mactatur, ſed rex non ſolũ iuit iſta die ad aquas, ſed quotidie pergebat ad aquas, vel multotiens, patet infra 8. c. Modicum poſt hoc mandauit Deus Moyſi, quòd iret ad Pharaonem diluculo, cum iret ad aquas: dicendum ergo, vt ſupra. *Et ſtabis in occurſum eius ſuper ripam fluminis.* Ideſt ſtabis ex oppoſito, & non ibis poſt eum, ideo mandabat Deus Moyſi, quòd antequam Pharao iret ad aquas, ipſe ſtaret in ripa fluminis in illa parte, per quam ſciebãt quòd accederet Pharao ad aquas. Et hoc erat, vt Pharao cum accederet ad aquas, videret Moyſen & Aaron ſtantes in ripa fluminis in occurſũ eius, quaſi expectantes eum: ſi autem irent a parte poſteriori ſequentes regem, non videret eos. Item ſi vellent accedere ad regem, non permitterentur, qa multi circunſtabant ex vtroque latere regis, & a parte poſteriori a parte autem anteriori nullus, quia ipſe Pharao equitans accedebat ad aquas. Item quia ſignum ipſum fieri debebat in aquis, oportebat ergo ꝙ Moyſes & Aaron, qui facturi erãt, ſtarent in margine aquarum in conſpectu regis, & ſeruorum ſuorum. *Et virgam, quæ verſa eſt in Draconem.* Scilicet coram Pharaone, vt patet ſupra, & coram ſenibus Iſrael, vt patet ſupra 4. c. & coram Deo in monte Synai, vt patet eodem cap. Hanc enim virgam diligenter cuſtodiebat Moyſes, qa Deus iuſſerat ei deportare eam in Aegyptum de terra Madian, vt patet ſupra 4. c. *Tolles in manu tua.* Scilicet quando iueris de domo tua ad flumen. *Dominus Deus Hebræorum.* Ideſt Deus verus, qui eſt Dominus omniũ rerum generali dominio, cùm omnia conſeruet, & dirigat in ſuos fines, & imperet eis, vt uult, & eſt Deus Hebræorum per cultum ſpecialem. *Miſit me ad te.* Ideſt non putes quod ego venio a meipſo, quia Deus mitit me, ideo verba mea contẽnenda non ſunt. *Dicens.* Ideſt mandans mihi, quòd dicam. *Dimitte populum meum.* Scilicet Iſraelitas, qui ſunt populus meus per amorẽ ſingularem, & beneficia eis, & patribus eorum partim promiſſa partim exhibita, ſicut ego ſum Deus eorum per ſpecialem cultum, & reuerentiã. *Vt ſacrificet mihi.* Ideſt vt eat ad ſacrificandum mihi itinere dierum triũ in ſolitudine, ſacrificare enim ſolum permittebat Pharao in terra Aegypti, vt patet ſequenti cap. ſed non permittebat quod irent extra Aegyptum. *Et uſque ad præſens audire noluiſti.* Ideſt exaudire, vel conſentire petitioni, nam bis ab eo hoc iam petitum fuerat. Primo ſine aliquo ſigno, vt patet ſupra 5. c. Secundo cum ſigno conuertendo colubrum in virgam, & e contrario, vt patet ſupra iſto cap. *Hæc igitur dicit Dominus.* Ideſt, quia verbis Dñi noluiſti aſſentire, cogeris pęnis ab eo inflictis hoc quod petebatur efficere. *In hoc ſcies.* Ideſt in hoc cognoſces per experientiam. *Quia Dominus ſim.* Quaſi dicat tu antea hoc negaſti dicens, Quis eſt Dominus, vt audiam vocem eius, & dimittam Iſrael? K

Quæſt. 6. Sanum eſt valde mane ire ad fontes vide infra c. ſeq. q. 11.

Aegyptij. Aquam Deum putabant ſicut Chaldei ignem.

Quare Iſrael erat populus Dei.

F neſcio Dominum, & Iſrael non dimittam: ideo nunc etiam inuitus cognoſces. *Ecce percutiam virga, quæ in manu mea eſt.* Antequam iſta plaga infligeretur, Moyſes admonere debebat Pharaonem, vt ſi forte non penitus conſentiret petitioni audiendo Moyſen mala cominantem percutiam virga. Iſta verba mandabat Deus dici Pharaoni, & Moyſes dicit ſe percuſſurum, quia licèt ipſe percuſſurus non eſſet, ſed tamen Aaron ex mandato ſuo percuſſurus erat, ideo videbatur ipſemet percutere. *Virga, quę in manum mea eſt.* Debebat enim tunc Moyſes tenere virgam in manu ſua, & oſtendere Pharaoni, vt ſi forſitan timeret, quia videbat Moyſen ad malum inferendum paratum, & quia iterum videbat illam virgam, quæ verſa fuit in colubrum. *Et vertetur in ſanguinem.* Subito ad tactum virgæ. *Piſces quoque qui ſuut in flumine morientur.* Quia fluminis aqua in verum ſanguinem verſa erit, & piſces, qui ſunt de natura aquatili non poterunt viuere in aqua iam ingroſſata ad ſanguineam conditionem, & naturam. *Et computreſcent aquę.* Ex morte piſcium in aquis cum reſoluatur tabes peſtifera cadauerum in aquam. *Et affligentur Aegyptij.* Et non Hebræi: quia terra Geſſen in qua manebant Hebræi ab hoc liberi fuerunt. Ex hoc non tollitur, ſcilicet quòd in terra Geſſen non fieret aliqua iſtarum plagarum, quia tunc Aegyptij ibi exiſtentes non punirentur: ſed intelligitur quantum ad Iudęos, ſcili-
H cet quòd nihil horum patiebantur, vt infra declarabitur. Erat autem illa afflictio, quia Aegyptij ſitiebant, & non poterant potare aquam fluminum conuerſam in ſanguinem. *Dixit Dominus ad Moyſen.* Iſtud etiam pertinet ad eandem apparitionem: ſupra enim dixerat quid ipſe Moyſes facturus erat; nunc ponit ea, quæ Aaron ordinate geſturus erat dicente Moyſe. *Dic ad Aaron.* Iſtud ſignum Aaron fecit, & ponunt Hebræi duas rationes, quare non percuſſit Moyſes. Prima fuit, ne crederetur quòd Moyſes artem Magicam nouerat, & per hanc iſta miracula, & hominibus ſtupenda faciebat: Aaron autem de ſuſpitio nulla innaſci poterat: quia non potuiſſet addiſcere artem maleficorum Aaron. Alia cauſa eſt,
I quia Moyſes fuerat liberatus de aquis, vt patet ſupra ſecundo capitulo. Ideo non erat rationabile, quòd percuteret aquas: ſed iſtę rationes non multum videntur: quia infra decimoquarto capitu. dicitur quòd Moyſes percuſſit mare rubrum virga illa, & diuiſum eſt. *Tolle virgam tuam.* Ideſt virgam, quam tenebat Moyſes in manu tunc quando ſtabat coram Pharaone, quæ fuerat verſa in colubrum, vt patuit ſupra, & tunc eſt ſenſus. *Tolle virgam tuam.* Ideſt accipe eam: quia Moyſes tenebat eam tunc. *Virgam tuam.* Vocatur virga Aaron, quia Aaron operabatur per illam: aliquando vocatur virga Moyſi, aliquando virga Dei, vt diximus ſupra. *Extende manum tuam.* Eleuando virgam in manu. *Super aquas Aegypti.* Ideſt contra omnem partem Aegypti, in qua eſt aqua, & ſic ex illo loco maledicebat omnibus aquis, mandando voluntate Dei, quòd conuerterentur in ſanguinem. Nec eſt verum quod quidam dicunt, quòd ſolus Nilus, qui magnus erat, & diuiſus in multas parte s Aegypti aquas multas habebat, conuerſus fuiſſet in ſanguinem: quia non ſolum flumina, ſed etiam riui, & paludes, vt patet infra conuerſi ſunt. *Super fluuios eorum.* Ideſt ſuper omnes magnos fluuios, qui continue fluunt. Et riuos, ideſt torrentes: vt patet in litera Hebraica. Et dicitur riuus a ruendo; quæ aquę torrentum non durãt toto anno, ſed tempore pluuioſo, vel humido ex copia imbrium, cum impetu fluunt, tũ ex conditione aluei inęqualis, tũ ex paucitate aquę aluei offenſę vorticibus,

Quæſt. 7. Quare Aaron & non Moyſes aquas percuſſit.

Riuus a ruendo dicitur.

cibus,

Palus q̃ sit. Lacus qd sit.

cibus, & necesse est apparere talem ebulitionē, qđ in magna aqua non fieret comprimēte eminentia aquarum inferiorū eleuatione. *Paludes.* Idest aquas congregatas ad aliquem locum, quæ tamen ex aliquo fonte deriuantur. *Lacus.* Idest congregationes aquarum pluuialium. *Et fiat cruor.* Idest sanguis. *In omni terra Aegypti.* Idest quòd in qualibet parte in Aegypto, vbi erat habitatio hominum, & erant aquę, conuertebantur in sanguinē: præterquā in terra Gessen, vt aliq volunt. Sed falsū est, vt infra declarabitur. *Tam in vasis ligneis.* Idest non solū conuertantur in sanguinē aquæ, quæ extra domos sunt: sed etiā aquę, quas Aegyptij in domibus suis habent reconditas ad bibendū, & hoc siue sint in ligneis vasis, aut lapideis vel testeis. *Feceruntque ita Moyses & Aaron.* Nō fecerūt ambo hęc, qa solus Aaron eleuauit virgā, vt verterētur aquę in sanguinē, sic.n. Deus mandauerat, vt Aaron percuteret aquā coram Pharaone. Sed dicūtur ambo fecisse, quia Moyses nūc loquebatur Pharaoni prædicens istā pęnā infligendam, Aarō autē eleuata virga eam infligebat. Vtrumque autē Deus mandauerat, ideo ambo fecerūt, sicut præceperat Dominus, quia quilibet fecit aliquā particulā de eo qđ mādauerat Dominus. Vel posset hoc referri ad ipsā virgę eleuationē, & conuersionē aquarū, quia vterque hoc egit, quia cū Moyses mandauerit, & Aarō executus fuerit. *Et eleuans virgam.* Scilicet Aaron. quia ei mandatū fuerat. *Et percussit aquam fluminis coram Pharaone.* Vt ipse videns ad mandatū, & percussionem Moysi & Aaron cōfestim aquas in sanguinem versas, crederet a Deo inflictā punitionē, & non venisse a casu, vel ex speciali influētia tēporis. *Quæ versa est in sanguinem.* Cōfestim, vt tacta fuit, in quo diuina potētia ostēditur, quia naturales potentię subito non operantur. *Et pisces, qui erant in flumine mortui sunt.* Ista mors piscium potuit dupliciter euenire, aut ex voluntate Dei punientis, scilicet vt sicut aquā conuertebat, ita vellet pisces occidere. Et tunc dicetur quòd pisces mortui sunt mox vt aqua percussa fuit, & simul, & semel fuit conuersio aquarum in sanguinem, & pisciū mors. Vel potest dici, ꝙ isti pisces mortui fuerint per consequentiam.s. quia non poterant viuere, nisi in aqua cum de complexione aquatili sint, & quia nunc conuersa fuit in cruorem, qui est alterius cōplexionis, cum sit calidior, & condēsatior non poterant viuere pisces. Et isto modo nō oportet, ꝙ ponantur pisces immediate mortui cum aqua conuersa fuit in sanguinem, sed intercideret aliqua mora cum actiones naturales temporū continuitatibus mensurentᷣ. *Computruitque fluuius.* Quia multa pisciū cadauera in eo erant, in quibus fętidę exhalationes reddebātur, & quia humor ille sanguineus crassior erat, & multū susceptiuus putrefactionis. Item ex copia admirabili pisciū in fluminibus Aegypti magis quam in alijs terris, vt patet Nume. 11.c. cum.n. torquerentur Israelitæ in deserto, ꝙ reliquissent delitias Aegypti, & in deserto solum manna comederent, dixerunt. Recordamur piscium quos comedebamus in Aegypto gratis, idest sine aliquo precio, quod non fieret nisi ex multitudine immensa. *Et non poterant Aegyptij bibere aquam fluminis.* Quia iam non erat aqua, sed verus sanguis, & erat eis talis potus horribilis, quia crassus, & quasi concretus erat. Etiam quia cum sit naturę calidę sitim non extinguebat, & super hoc nō conueniebat complexioni humanæ. *Et fuit sanguis in tota terra Aegypti.* Replicatio superioris dicti est. *Feceruntque similiter malefici Aegyptiorum.* Scilicet conuertendo aquam in sanguinem, sicut fecerant Aaron & Moyses, vt supra diximus. Aegyptij puniebantur in eo, in quo deliquerant, vt pœnę fierent per contraria, sicut medicinæ, licèt igitur malum inflictū Hebræis ab Aegyptijs, scilicet mors primogenitorum

Naturales potentię subito nō operātur.

Actiones naturales temporis continuitate mensurantur.

Quare Aegyptij in eo in quo deliquerant puniebantur.

A non fuerit primum, quia antea eos duris laboribus afflixerant, vt patet supra primo cap. quia cùm ista fuit maior alijs de ista prius fuit facta memoria hic, & prius inflicta punitio: vt sicut illi in aqua suffocauerant pueros Hebræorum, sanguinem humanum vndis extinguentes ita eis aquæ suæ in sanguinem verterentur, vt bibere non possent. Sed nec ista pœna tanto sufficit sceleri perpetrato, quoniam solum hic incepta fuit, & postea in mari rubro consumata, vt sicut ipsi Hebræos in flumine extinxerant, ita ipsi maris fluctibus necarentur, & ibi erat totalis correspondentia.

Quomodo Aegyptiorum malefici poterant aquam in sanguinem conuertere, cum tota fuißet conuersa ante per Moysen & Aaron.

B Sed quæritur quomodo malefici Aegyptiorum potuerunt conuertere aquas in sanguinem, quia tota aqua fuerat in sanguinem versa. Quidam Hebræi respondent, quòd adhuc manebant multæ aquæ, quæ in sanguinem verti possent: quia solum aquæ fluminum, & riuorum, paludum, & lacuum versæ sunt, & quæ erant in vasis: manebant ergo aliæ aquæ quæ adhuc conuerti possent in sanguinem. Sed hoc non est verum, quòd dicitur in litera, ꝙ fuit sanguis in tota terra Aegypti, ergo vbicunque erat aqua in terra Aegypti erat sanguis. Et si respondeas, quòd licèt dicatur in tota terra Aegypti fuisse sanguinem, tamen manebant aliquæ aquæ non conuersæ in sanguinem, quia ista dictio, Omnis, non distribuit in scriptura semper, sicut in dialecticis, secūdum totam suā vim, & patet multotiens, quia ponitur, omnis, idest multus; sic dicitur Gen. 41.c. Omnes prouincię veniebant in Aegyptum, vt emerent escas, tamen, vt ibi dictum est, nō veniebāt omnes, & Psal. 64. Ad te omnis caro veniet, & tamē non venit ad Deum caro asinina, aut taurina, sed soli homines, & in multis alijs locis scripturæ, quæ cuilibet prę multitudine nota sunt. Sed adhuc hoc nō potest stare, quia si Deus ad punitionē Aegyptiorum conuertebat aquas in sanguinem, si alię aquę manerent, non esset totaliter pęna, quia adhuc haberent vnde biberent. Item Iudæi præsupponunt falsum, scilicet ꝙ præter aquas fluminum, & torrentium, & lacuum, & paludum, vel vasorum domesticorum esset alia aqua, quia omnis aqua, aut colligitur ab imbribus & sic sunt lacus, vel cisternæ, vel aqua recondita in vasis domesticis, cisternæ namque lacus dicuntur licèt in Aegypto hoc non contingat, quia ibi non pluit. Dices ergo, vnde sunt lacus Aegyptiæ? Respondetur ꝙ quando Nilus inundat super terram per alueos suos sunt facta quædam receptacula aquarū, vt ibi maneat pars aquarum inundantium, & illa vocantur lacus, vel paludes. Si autem aquę sint fluentes ab origine terrę scilicet a fontibus sic sunt flumina aut torrentes; & ipsa capita fontium, & aquæ fluuiales, vel fontales reconditæ in ligneis, aut lapideis vasis ad vsum domesticum. Nec obstat si dicas, quòd hic non ponuntur fontes, quia necessario intelliguntur, nam omnis fons deriuatur in fluuium, aut torrentem. Et cùm torrens aut fluuius capiti suo, scilicet fonti continuentur, sicut flumina, & torrentes in sanguinem vertebantur, ita necesse erat verti fontes, qui sunt origines. Nec valet si arguas de puteis, qui non sunt aliquid prædictorū, quia reducuntur ad paludes, aut lacus, cum sit aqua collecta, & stans, licèt fontalem habeat originem. Sed etiā dictum istud non potest stare, quia infra dicitur, quòd Aegypti foderunt per circuitum fluminis, vt inuenirent. Et dicit Iosephus hāc in sanguinē veram esse. Sit autem quodcunque, quia non refert hic satis, tamen apparet, ꝙ si fontes in Aegypto mansissent in natura aquæ, non oportuisset fodere aquam fluminis in circuitu. Sed forte aliquis dicet, quod malefici Pharao-

Quæst. 8. Opinio Hebręorum.

C

Omnis in sac. scriptura non semper distribuit.

D

E

Respōsio ad tacitā obiectionem.

nis conuerterunt de aqua fluminum conuersorum in sanguinem aliquam aquam, & postea illam in sanguinem, vel potius sanguinis imaginem conuerterunt. Sed hoc non potest stare, quia si malefici Pharaonis potuissent saltem duas guttas aquę versę in sanguinē vertere in aquam, potuissent vertere totam, vel simul, vel paulatim accipiendo in vasculis, sed hoc falsum est, quia tunc nulla pęna fuisset Aegyptij, cum possent omnes fluuios versos in cruorem, in aquam rursus deducere. Item quia hoc eis impossibile erat, quia volūtate Dei conuersi fluuij in sanguinem, potestate dęmonum, & arte qua malefici utuntur, non poterant reduci in aquam, cū nulla sit potestas, quæ militet cōtra Deum: immo dato quòd non fuissent aquæ Aegyptiorum conuersę in sanguinem, sed in sanguinis similitudinem, tamen quia Deus illud fecerat, non possent malefici illam similitudinem aquæ sanguineam auferre. Item dato quòd Deus permisisset maleficos, & ipsos dęmones cum eis operari quantum possent: tamen non possent conuertere aquam fluminis, quę in cruorem versa fuerat, rursus in aquam conuertere, quia verè fuerat aqua conuersa in sanguinem, cùm opera Dei vera sint, & sic erat in alia specie: conuertere ergo indiuiduum vnius speciei in indiuiduū alterius soli Deo pertinet ex pura potentia, & ad ipsas res naturales tanquam ad instrumenta eius. Dęmones tamen, vel angeli boni non possent, de quo magis infra dicemus. Et si forte dicatur quòd malefici non cōuerterint sanguinem, qui erat in fluuio in verā aquā, tamen conuerterint in similitudinem veræ aquę, quia hoc sufficiebat, & tunc desinēdo talia operari, ille qui erat verus sanguis appareret sanguis, vt erat: hoc autē faciliter fieri poterat per quandam ludificationē, quā faciunt aperitores, vt cum faciunt videri quòd vnus gallus portet trabem magnam in ore. Et quòd vnus homo ascendat in cęlum per quendam funiculum, & sic vt interdum aliqui reddunt se alijs inuisibiles, licèt pedum motu, aut tactu, aut vmbra solis deprehendūtur: sic ergo Magi Pharaonis ludificando oculos Aegyptiorum, possent facere videri sanguinem, qui erat in fluuio esse aquam, & rursus tollendo illam ludificationem videretur sanguis, vt erat, & sic putarentur cōuertere aquam in sanguinem, licèt nulla alia aqua esset. Sed hoc non potest stare, quia dato quòd aliàs malefici per tales ludificationes possent hoc facere: Deus tamen nullo modo permitteret eos in hoc casu, ne viderentur agere contra potentiam eius, saltem in conspectu Aegyptiorum, & sic contemnenda essent opera illa, vel ne putaretur quòd Moyses & Aaron per artes magicas hoc fecissent, & alij, quia sapientiores eis erant in arte illa, pręualuissent aduersus eos destruendo effectus eorum, sed magis econtrario, si aliquam aquam isti vertissent in sanguinem, Moyses & Aaron poisēt eā reducere ad similitudinem, & veritatē aquę sicuti ipsa erat. Et paret hoc ex superioribus, quia licèt conuersa virga Aaron in serpētem, & similiter versis virgis Aegyptiorum maleficorum æqualitas miraculi videretur, tamen vt rursus factum per Aaron verum videretur, & magnum, deuorauit virga sua virgas maleficorū. Aliqui autem de doctoribus nostris dicunt ꝙ malefici portauerunt istam aquam de terra Gessen, in qua habitabant Hebręi, quia ibi non fuit versus fluuius in sanguinem. Sed hoc non multum videtur, qa Iosephus dicit totum Nilum, & omnes egyptias aquas tam in terra Gessen, quam in cętera Aegypto in sanguinem versas, & apparet hoc rationabiliter, quia aliter Aegyptij, qui morabantur inter Iudęos in terra Gessen non fuissent afflicti, quod est inconueniens quia forte illi, vel aliqui eorum magis puniebant eos quam alij, qui remoti habitabant in alijs partibus Ae-

Nulla potestas cōtra Dominum militat.

F gypti: ꝙ autem Aegyptij habitarent inter Hebręos, patet supra 3. c. vbi mandauit Dominus, quòd quando exirent de Aegypto postularent mulieres Hebrææ a vicinis mulieribus Aegyptijs, quę erant etiam hospitę suæ, vasa aurea, & argentea, & vestes præciosas, idē infra 11. & 12. c. Ergo Hebręi inter Aegyptios habitabant, & hoc multum conueniebat Pharaoni, ut nullo sciente recederent de Aegypto, cum essent in finibus Aegypti versus Aquilonem. Idem patet infra 12. c. vbi mandauit Deus poni sanguinē agni pascalis super postem vtrumque domus, & in superliminari, vt cū transiret Angelus percussor, qui vastabat domos Aegyptiorum occidens primogenitos, videns illas domos sanguine tinctas relictis illis trāsiret ad alias domos nō **G** litas sanguine: si autem Hebręi soli in terra Gessen habitarent, non oportuisset talia signa poni ad differentiam domorum Aegyptiarum. Item quia si Aegyptij sciuissent ibi aquā esse, de loco illo adducerent aquas, & non tantum affligerentur. Dicendum autem quantum ad hoc, quòd in terra Gessen, sicut in tota alia Aegypto, aqua fuerat versa in sāguinem ad afflictionem Aegyptiorum, tamen quando Hebræi illam bibere volebant, vertebatur in propriam naturam aquę, & saporem, & colorem. Et conijcitur ex hoc, quia non dixit hic Moyses quòd Deus faceret mirabile conuertendo omnes aquas Aegyptias in sanguinem præter aquas terræ Gessen, sicut dixit infra 8. c. quòd faceret mirabile, scilicèt quòd in terra Gessen, in qua erant **H** Hebræi non essent muscæ grauissimę sicut essent in tota Aegypto. De aqua autem, quam malefici cōuerterunt in sanguinem, aut verius in sanguinis speciem, dicendum videtur, quòd misterio dęmonum, quibus malefici adiuuabantur, aliunde allata sit, & conuersa ibi videntibus cunctis. *Incantationibus suis.* Idest quibusdam verbis aut carminibus tacito ore prolatis super aquam conuertendā. Dicuntur autem incantationes a cantando, quia per verba aut carmina fiunt, vt magis supra diximus in hoc c. *Et induratum fuit cor Pharaonis.* nolens consentire petitioni iustæ, & signo demonstranti diuinam potentiam. *Nec audiuit eos etiam hac vice.* quia alijs duabus vicibus petiuerant, & non exaudiuerat. Primo qn̄ simpliciter petierunt nō dato aliquo signo, **I** de quo supra 5. c. Secūdo qn̄ petierunt demonstrando signū. s. conuertēdo virgā in colubrum, vt patet supra isto. c. Motiuū aūt aliquale fuit qa vidit, ꝙ malefici sui similia fecerāt, & nō credidit Aaron & Moysen fecisse hoc diuina potestate, sed artibus magicis. Ioseph tamē dicit ꝙ dubitās in ista plaga vtrū a Deo esset, mādauit, ꝙ Hebræi recederent: cū tn̄ aqua fluminis ad naturā suā rediit, sniam permutauit. Sed ex litera non multū hoc videtur. *Foderunt autem omnes Aegyptij per circuitum fluminis aquam.*

An inuenerint Aegyptij aquā, qn̄ fodiebāt in circuitu fluminis. Iosepuhs dicit ꝙ ista fossio eis nō profuit, quia etiā reperiebatur sanguis in locis fossionū, Sed dices cōtra, quia dicit in litera: foderunt in circuitu fluminis aquā; ergo **K** aquā repererunt, aliàs nō dicerētur fodisse aquā. Item quia dicitur in litera: nō enim poterāt bibere de aqua fluminis: quasi dicat ꝙ quia nō erat potabilis aqua fluminis, cū esset verus sanguis, potabant de aqua, quam in circuitu fluminis fodiebāt, quę potabilis erat. Ergo nō conuersa in sanguinē. Itē quia si in circuitu fluminis nō reperissent aquā, cū oēs aquæ versę essent in sanguinē in septē illis diebus, & non possent potare de illis, vt dicitur in litera, morerentur siti tā Aegyptij, q̄ iumenta eorum. In contrariū ex parte Iosephi: satis patet rō, qa si aquę, quas fodiebāt Aegyptij in circuitu fluminis, essent verę aq̄, nō fuisset pęna Aegyptiis cōuerti fluuios in sanguinem, vel fuisset satis modica, cum in circuitu fluminis sufficienter sibi, & iumentis

Opinio docto. propria.

Incantationes vnde dicantur.

Quæst. Iosephus

Obiect. contra Ioseph.

Pro Ioseph.

Doctoris mens.

suis aquam foderent. Dicendum ergo ꝙ aqua, quam fodiebant Aegyptij in circuitu fluminis, non erat vera aqua, sed erat sanguis, qui colabantur de sanguine fluminis inter arenas, & in hoc aliqualiter grossitiem sanguineam perdebat angustissimis colatus meatibus, colorem etiam aliqualiter: quia color ille inter se rubeus fundatur in grossitie sanguinea, si autem reducatur ad raritatem aqueam non manebit ille color ita intensus, sed declinabit ad quendam alborem. Sapor etiam aliqualiter mutatus est colatione per terram, sicut videmus interdum, quòd aqua, quæ salsuginosa, aut amara est, transiens per aliam terram perdit aliqualiter saporem, videtur etiam hoc manifestissime in mari, quia aqua marina, quæ salsa valde est, si ponatur in vasis factis de cera in ipso mari perdet saporem, & erit dulcis sicut aqua fluuialis, quia cœra totam salsedinem imbibit, & consumit. Et confirmatur hoc quia illa aqua, quam fodebant Aegyptij in circuitu fluminis, aut emanabat per arenas de flumine, aut nascebatur de fontali origine: non est dicendum quòd nasceretur de fontali periuatione, quia tunc non magis foderent in circuitu fluminis, quam alibi, quia non essent magis fontes ibi quam alibi. Item quia non est verissimile, quòd tot fontes essent in circuitu fluminum, quoniam in tota Aegypto fodiebāt ad inueniendam aquam fontalem: sed vt aqua fluuialis colaretur per arenas aliqualiter potabilior, & sic fuit quia sanguis ille attenuebatur, & fiebat melioris conditionis, & saporis: licèt ergo retineretur ibi quædam coloris decoloratio, & diuersitas a vera aqua, & saporis grauitas, & amaricatio, tamen non erat tanta quanta fuisset in vero sanguine fluuij. Et hoc dato non potest dici quòd isti inuenirent aquam in circuitu fluminis, quia cum hæc aqua emanaret de alueo fluminis, qui erat verus sanguis, non poterat sic naturaliter subito mutari in colatione arenarum, vt esset vera aqua. Et sic responderi potest ad argumenta quę fiebant contra dictum Iosephi. Ad primum quando dicitur quòd foderunt aquam in circuitu fluminis, dicendum quòd non foderunt Aegyptij aquam ita quod fodientes aquam inuenirent, sed foderunt aquam idest foderunt, vt aquam inuenirent, non tamen inuenerunt veram aquam: sed aquarū similitudinem quandam magis quàm in flumine. Ad secundum quando dicitur ꝙ Aegyptij foderunt aquam in circuitu fluminis, quia non poterant bibere de aqua fluminis, ergo videtur ꝙ aqua, quā fodiebant potabilis erat: dicendum ꝙ Aegyptij ideo foderunt in circuitu fluminis, non ꝙ ibi aquam inuenerint, sed quia aquā fluminis, q̄ verus sanguis erat bibere non poterant, putantes se apud flumen bonam aquam inuenturos, sed non inuenerūt, quia etiā sanguis verus erat deposito tamen sapore, & colore, & crassitudine aliqualiter, & licèt non esset aqua vera, erat tamen potabilior, quam sanguis per fluuij alueum labens. Ad tertium quando dicit ꝙ si in circuitu fluminis non inuenissent aquā in septē diebus, cū non possent bibere de flumine morerentur siti, dicendū ꝙ licèt non inuenirent verā aquā in ripa fluminis: inuenerūt tn̄ sāguinē similiorē aquę, q̄ sanguis decurrēs per alueum fluminis, & hoc extinguebant sitim homines, & iumēta vtcunque poterāt, & sic non moriebantur: immo dato ꝙ sanguis solus talis qualis in fluuio erat reperiret, tamen de illo potarent, ne sitis discrimina paterentur, quia nihil est ad ꝙ necessitas non subigat, nec aliqua est detestabilis esca, aut horridus potus, quē mortis necessitas nō honestauerit. Adducti ergo mortis angustia hoīes, & iumenta de liquido fluuio sanguine siti restinguerēt, ne sitibūdi morerētur. *Foderunt autem omnes Aegyptij.* Quia istud malum in tota Aegypto erat: ideo oēs cogebantur ne

Respōsio ad argumēta cōtra Iosephū.

Nihil est ad quod mortis necessitas nō subigat.

A cessitate sitis fodere sibi, velus puteos circa fluuiū. *Per circuitum fluminis.* Non erat vnū flumen hoc, sed multa flumina, licèt vnū ibi principale esset. s. Nilus, quia hoc in tota Aegypto erat: Aegyptus autem non tota Nilo irrigatur, sed solū planiora Aegypti citra mare rubrū ad meridianam partem, vt Paulus Orosi. lib. 1. de Ormesta Mundi; cętera autem alijs fluminibus artificialiter, & per laborem humanum irrigantur. *Non enim poterant bibere de aqua fluminis.* Idest de aqua, quæ fuerat versa in sanguinem, quia assueti erant ante bibere bonam aquam, si tamē nihil aliud potabilius illo sanguine reperissent eum degustare cogerentur. Inuenerūt tamē in circuitu fluminis sanguinem, qui magis aquę gestaret imaginem, ac per hoc potabilior esset. *Impletique sunt septem dies. Postquam percussit Dominus fluuium.*

B Idest durauit ista plaga per septem Dies, & quia Pharao non redibat ad Moysen, & Aaron petens plagæ dimissionem, Deus mandauit Moysen & Aaron ad Pharaonem ire: aliam ei duriorem annunciantes, & confestim efficientes plagam, nisi petitioni eorum consentiret. Et est ista oratio principium sequentis capituli quantum ad sentētiam, licèt non sic ordinetur: quia in hac ponitur postquam, ꝙ nunquam stat cum vna oratione, sed necessario secundam infert sub eodem contextu sicut relatiuum quam cum antecedente ad eandem pertinet orationem, sed ad diuersas, nec tamen sine illo stare potest, quia necesse est vtrunque ad eundem redire contextū, distinxit tamen litera no-

C stra hic capitulum, quia sequitur alia plaga in reuelatione, & locutione diuina, & isti septem dies qui hic ponuntur ad priorē pertinent. s. quantū illa durauerit.

Vtrum dęmones possint vnam naturā vere in aliā conuertere & vera miracula facere, & de potētia dęmonū, & Angelorū. Quęst. 10.

Sed quia in superioribus dictum est qualiter malefici, & sapientes Pharaonis fecerint signa duo, quæ fecit Moyses & Aaron, scilicet conuersionem virgarū in dracones, & aquarum in sanguinem, quærendum est qualiter hoc factum sit, an dęmones facere talia possint. Et vr̄ ꝙ malefici, & ipsi dæmones quorū vtuntur auxilio nō potuerint facere talia signa veraciter, & primo sic. Quia dicitur secunda ad Thessalo. c. 2. quòd Antichristus veniet in signis mendacibus secundum

Ratio prima quòd non.

D operationem Satanę, idest quòd Satanas illa operabitur ergo videtur, quod diaboli non possint efficere vera signa, cum Satanas princeps eorum non possit vera efficere, sed falsis vtetur. Nec valet si aliquis dicat, ꝙ Satanas potest efficere vera signa, tamen Deus nō permittet eum facere vera signa. Hoc falsum est quia illa signa fient ad euersionem Christianorum, vt assentiāt errori eius recedentes a vera fide, ad hoc autem cautū est quòd illa signa vera sint quamquam vera videantur, tunc autem vera videbuntur, ergo non est ponendum quòd Deus tollat potestatem eius naturalem, si quam habet ad hoc inutiliter. Item quia si nō permitteretur tunc agere signa vera, hoc est quia ligabit eius potentia, vt non agatur secundum totam viui suā, sed

Secū.

E hoc rursus falsū est, quia tēpore Antichristi nō ligabit potentia dęmonis, immo magis soluetur Satanas, vt patet Apoc. 20. c. Nā cū positū fuisset quod post Christi passionē potestas Satanę ligāda esset, cū dicitur, & apprehendit draconē serpentē antiquum, qui est diabolus Satanas, & ligauit eū per annos mille, & misit eū in abyssum, & clausit, & signauit super illū, vt non seducat amplius gentes donec consumentur mille anni, tunc oportet eum solui modico tempore. Et deinde interpositis paucis, cum velit facere sermonē de tēpore Antichristi ait: Et cùm consumati fuerint mille anni, soluetur Satanas de carcere suo, & exibit & seducet gentes, quæ sunt super quatuor Angulos terræ: nō erit ergo potestas eius tunc ligata, sed multum soluta.

Item ſi diceremus quòd tunc eſſet poteſtas ſatanæ ligata, opporteret dici quòd alio tempore fuiſſet ſoluta. Et tunc arguitur ſic diabolus deſiderat nocere, quia inuidus eſt, quātocunque magis permittitur, plura mala agit, ſed nunquam tanta in ſeculo mala fuerunt, quantam erunt tempore Antichriſti: ergo tūc magis erit potētia eius ſoluta, & libera antecedēs patet Mat. 24. c. vbi loquitur de hoc, vt ſatis patet ex ſerie textus dicens: Erit enim tunc tribulatio magna, qualis non fuit ab initio mundi vſque modo, nec fiet. Et niſi breuiati fuiſſent dies illi: non ſalua fieret omnis caro, ſed propter electos breuiabūtur. Non poteſt ergo diabolus vera ſigna facere, quia ſi facere poſſet, in illo tempore maxime faceret, ſed non faciet, vt probatum eſt.

Quarta. Item illum, ex quo confirmatur fides noſtra, non dēt dari aduerſario fidei noſtræ qui eam totaliter euertere ſtudet, ſed miraculorum, & ſignorum corporalium operationes datæ ſunt ſicut robur, & cōfirmatio fidei noſtræ, vt patet Mar. vltimo c. ſcilicet. Illi autem profecti ſunt, & prædicauerunt vbique domino cooperante, & ſermonem confirmante ſequentibus ſignis: ergo non debet hoc concedi diabolo, qui totam fidem noſtram nititur euertere, cū ſit rex ſuper omnes filios ſuperbiæ, vt patet Iob 41. c.

Quinta. Item quia materia iſta corporalis non ſubeſt poteſtati dęmonis, vt ait Augu. 3. de Trini. Non eſt putandum iſtis trangreſſoribus Angelis ad nutum ſeruire corporalium materiam rerū.

Sexta. Item omnes alterationes reducuntur ad motum localem, vt patet in 7. Poli. ſed inter hos præcipuus eſt motus celi, ad quem omnes reducuntur, & per quem alij regulantur: ergo cùm dęmones hunc cęli motū pro ſui voluntate variare non poſſint, quia ſoli Deo conuenit, ut ponit Hierony. in epiſtola ad Policarpum, nō poterunt aliquam tranſmutationem facere de forma in formam.

Septima. Item illud quod ſubijcitur virtuti corporali, nō poteſt influere in corpora, ſed dęmones ſubijciuntur virtuti cęli quantum ad operationem ſuam in his corporalibus, & ob hoc malefici ſeruant certas cōſtellationes, & a dęmonibus iubētur colere aliquos planetas, & conſtellationes temporum, ergo non poſſunt mouere cęlum.

Octaua. Item dęmones operantur per modum artis: ſed ars non poteſt tranſmutare naturales effectus, aut formas rebus inducere, niſi naturalia agentia, & paſſiua ſibi debite applicando, ergo nō poſſunt aliquid aut mutare, aut alterare. Antecedens patet, quia ars non habet aliquas res ad ſe ſubiectas in potentia naturali, ſed obeditiua. Et dicitur ſic de Alchimiſtis, quòd ſpecies tranſmutare non poſſunt, quia nec verum aurum, nec verum argentum efficere poſſunt quia licèt: Alchimiſtæ poſſint inducere in aliquā materiam accidentia aliqua auri, vel argenti: non tamen poſſunt inducere formam ſubſtantialem auri, cum omnibus ſuis diſpoſitionibus, quia ad hoc non requiritur calor ignis quo utuntur Alchimiſtæ, ſed calor cauſatus per radios ſolares, & quod hoc fiat, vbi eſt virtus mineralis. Item aurum quod Alchimiſtę efficiunt, nō habet operationes conſequentes verum aurum ſecundum proprietates ſpeciei. Nec eſt dicendum, quod Alchimiſtæ poſſint inducere omnes qualitates accidentales in materiam, de qua volunt facere aurum, & non poſſint inducere formam ſubſtantialem auri, quia hoc pene includit contradictionem, cū forma ſubſtantialis non ſit aliqua diſpoſitio, ad quam generans ſpecialem laborem, aut actionem habeat ſicut ad cauſanda cętera accidentia, quia forma ſubſtantialis naturaliter educitur de potētia materiæ, materiæ vltimate diſpoſita. Nec eſt poſſibile ſecundum Philoſophorum poſitionem eſſe materiam vltimatè diſpoſitam, quando ſequatur immediate ſubſtantialis forma, ſiue de potentia materiæ educatur, ſiue in

Alchimiſtæ ſpecies tranſmutare non poſſunt.

F ducatur in materiam a datore formarum, vel ſecundum quālibet aliam variam poſitionē materiarum, & formarum, de quibus Ariſt. primo Phy. licèt nos dicamus per Deum poſſe iſtum effectū impediri. Circa operationem tamen dęmonum eſt diuerſitas opinionum. Quidam enim de antiquis, dicentes dęmones eſſe animalia corpore aerea, mente rationalia, & æterna tempore, animo paſſiua, de quibus Apuleius in libro de Deo Socratis, putauerunt dęmones Deos eſſe, & cauſare in rebus effectus per modum creationis, ſed iſte tantus error eſt tam per ſe notus, & multiplici ratione, & ſcripturæ, & ſapientum auctoritate, quod eum improbari non conuenit. Alia fuit opinio Auicēnæ, quod dęmones, & omnes intelligentiæ poterāt

G inducere formas tam ſubſtantiales, quam accidentales rebus. Cuius ratio eſt, quia materia multo efficatius obedit conceptioni, & voluntati ſubſtantiæ ſeparatæ, ſcilicet intelligentiæ, quā qualitatibus cōtrarijs agentibus, quæ ſunt diſponentia quædam ad formam, quę eſt ex influentia ſubſtantiæ ſeparatæ: ideo dicit, ad conceptionem, & volitionem ſubſtantiæ ſeperatæ, vel pręter aliquem motum cęli, & ordinem eius ſequi effectum aliquem in his inferioribus, & ponit exemplum de anima humana, ad cuius appręhenſionem, & conceptionem tota corporis magnitudo mouetur. Vt patet maxime in amantibus apprehenſa forma pulchritudinis deſideratę, ſiunt in eis terribilis mutationes, & hoc ſatis dicit Ariſt. 7. Ethi. in amantibus adueniente

H paſſione fieri magnos motus, de quo ſatis diximus Gen. 30. c. ſicut autem in hoc motu accidit, & in apprehenſione mali per timorem, ita vt totum corpus obrigeat, & vertatur in pallorem, & apprehenſo tempore iugulationis rubor ſubitaneus mutatur in vultu: ſic velut in cęteris effectibus naturalibus: Et videtur hoc valere, quia anima, quæ infimū gradum tenet inter ſubſtantias ſpirituales, hoc poteſt, quanto magis poterit hoc dæmon, aut quælibet intelligentia ſeparata, quę maioris potentię eſt. Sed iſta poſitio ſatis errat, primo in fundamento, a quo tota deuiatio procedit, nam ponit qualitates cōtrarias diſpoſitiōe ad formā, & formā ipsā ſubſtātialē influi a datore formarū, quod attribuit intelligētijs ſeparatis. Hoc aūt eſt ptra poſitionē oīum

I Philoſophorū communiter loquentium, & cōtra Ariſt. quia ipſa forma de potentia materię educitur, & non influitur a datore formarū. Errat etiā quia ponit intelligentias illas ſine motu cęli, vel aliquo alio pręſuppoſito ſola conceptione ſua formas quaſdam, aut effectus producere, quia ſecundum poſitionē communem omnium Philoſophorum intelligentię non agunt, niſi mediante motu cęli, tanquam quodam inſtrumento, ſic enim habetur 12. Metha. quod intelligentiæ mouent ad participandum eſſe diuinum per motum, vt amantia, & deſiderantia, ſi autem poſſint ſine motu cōmunicare eſſe diuinum, ſcilicet diffundēdo bonitatē ſuā cauſando vniuerſaliter in inferiora, ſicut Deus facit ſiue prima intelligentia, vt ipſi dicunt, non oporteret

K eos mouere cęlū ad participandū illud eſſe, cū Deus, & natura nihil faciat fruſtra, vt patet in 1. Politicorū. Et peccatū ſit per plura facere qd pōt p vnū fieri, vt patet 8. Ethicorū. Nec valet ratio ſua. ſ. quod anima noſtra, quæ eſt infima ex ſola cōceptione facit multos effectus in corpore, quia corpus eſt inſtrumētū animæ, imo magis cōueniens ei quam inſtrūm ſi pars ſpeciei, licèt Plato poſuerit totam rationem, vel eſſentiam hominis conſiſtere in anima, corpus autem eſſe inſtrumentum. Vnde diffiniuit eſſe hominem animam in corpore viuentem: quia ergo corpus ei cognatiſſimum eſt, ſeruit ei ad nutum: & poteſt in quibuſdam rebus producere in eo effectus quoſdam ſine aliquo alio inſtrumento extrinſeco. Nullam tamen operationem poteſt

Rationes iſtę a Doct. non ſoluuntur qua tenet per ſe oppoſitum. Diuerſitas operationum de operatione dęmonum.

Confutatio opinionis Auicē[nnæ].

Intelligentie non agunt niſi mediante motu cęli.

Top.

Quid ſit homo ſecundum Platonem.

test anima nostra per solam cōceptionem suam cau- A
sare in rebus extra: quia propter nostrum affirmare,
vel negare nihil immutatur in re: vt colligitur primo
Periermenias. Intelligentiæ ergo cœlestes magis
possunt, quia per instrumenta possunt operari in res
exteriores causando formas substantiales, quas nullo
modo anima nostra sine instrumento, aut cum in-
strumento causare potest. Dæmones autem non ha-
bent coniuncta talia instrumenta: quia non mouent
ipsi cœlestes orbes: sed boni angeli. Quia etiam se-
cundum positionem Phylosophorum antiquorum,
vt Porphyrij, & Apulei dæmones inferiores sunt cor-
poribus celestibus habitantes in aere, de quo Augu.
de ciui. Dei lib. 19. Vbi ponit operationes eorum se-
cundum opinionem antiquorum. Theologi etiam B
repugnant huic positioni dicentes formas esse ex in-
fluentia solius Dei, qui eas in potentia materię posuit.
Sed nec per hoc ponunt eas latere in materia secun-
dum esse perfectum, vt voluit Anaximander, & Ana-
xagoras: vt ait Phylosophus primo Metaph. Nec po-
nunt eas dari à Deo tanquam datore specialiter se-
cundum intentionem Auicennæ. Sed quòd Deus
imposuit materiæ virtutem, vt formæ substantiales
possint educi de potentia eius siue illa virtus vocetur
potentia materiæ, siue ratio seminalis, non differt, dū
tamen sane intelligatur quid sit ratio seminalis, de
quibus magis dicetur infra 23. ca. & ibi vide. Istas ta-
men formas exire in actum, vt informent sine actio-
ne qualitatum contrariarum directarum ab agenti- C
bus naturalibus intelligentibus per motum cœli im-
possibile est. Auicenna autem opposito modo vo-
lebat, scilicet quòd ipsę formæ substantiales disposita
materia per qualitates contrarias a Deo influantur, si-
ue ab ipso datore formarum qualitercunq; ponatur.

Doctoris ad qōnē responsio.

Dicendum ergo quòd Dæmones formam aliquam,
aut accidentalem, aut substantialem ex propria virtu-
te causare non possunt, patet quia vtraque educitur de
potentia materiæ, præter ipsum intellectum, scilicet
animam rationalem, qui excedit materiam, & diui-
nus est quantum ad quendam modum non ad essen-
tiam, vel naturam, & solus educitur ab exteriori, vt ait
Phylosophus. Omnes autem aliæ formæ corpora-
les de potentia materię educuntur: de substantialibus D
autem satis patet, quia disponitur ipsa materia actio-
ne qualitatum contrariarum vsque ad vltimam dispo
sitionem, & tunc sequitur eductio instantanea formæ
substantialis de potentia materiæ. Formæ autem ac-
cidentales corporum (Quia de accidentibus animæ
non est hic qō) educuntur de potentia materiæ: licèt
paucioribus dispositionibus, vel vt verius loquamur,
& proprius causantur in materia, quia dispositiones
accidentales corporum sunt, vt quædam passiones
materiæ, hæc etiam ex actione naturalium agentium
inferiorum, quorum virtus deriuatur a motu cęli fa-
cto per angelos, generātur, ita vt dęmones virtute sua
nec albedinem, nec nigredinem causare possunt: im-
mo nec similitudines horum, ita vt fallant oculos no- E
stros nisi ex actione naturali non ex potentia sua, sed
in modum artis, scilicet quòd dæmones ex subtilitate
sua innata cognoscunt omnia naturalia: sciunt enim
virtutem actiuam cuiuslibet rei, scilicet quid agere
possit, & quid, & a quo pati posset, & vbi hoc fieri de-
beat, & quo tempore; & quia ipsi vident aliquando
aliquam materiam, quasi dispositam ad suscipiendū
vnam formam, applicant id, quod velociter possit cō-
plere dispositionem, ita q̃ naturaliter consequatur
eductio formæ de potentia materiæ. Et sicut est in
substantialibus formis, ita est in accidentalibus, & in-
terdum aliqua tam velociter faciunt, vt videantur per
potentiam solam diuinam hoc egisse, vt generare vnā

Qualiter dęmones operātur.

herbam in vna hora, quæ secundum cursum commu-
nem gignitur in duobus, vel tribus mensibus, & ad
illam magnitudinem deducitur. Non ergo valde mi-
randa est operatio ista dęmonum, quia non est opera-
tio eorum, sed naturæ: sed scientia est admiranda; ea-
dem enim, quæ ipsi faciunt, & nos faceremus, si tantā
cognitionem, vt ipsi de naturalibus haberemus. Est
ergo operatio eorum, vt artificum, & non vt virtutē
aliquam influendi, aut causandi habentium. Et isto
modo possunt dęmones facere aliqua signa siue mira
bilia saltem in aspectu nostro.

Operatio dæmonū non est admiranda, sed scientia.

Quest. 11.

Tripliciter differunt signa facta a Deo, & ab angelis malis.

Sed differunt signa facta à Deo à signis factis ab an-
gelis malis tripliciter. Primò ex efficacia virtutis ope-
rantis, quia signa, quæ à Deo fiunt, sunt in his ad quæ
potentia creaturæ nullo modo accedit, vt suscitare
mortuos, & illuminare cæcos, & similia: mirabilia au-
tem facta per dęmones sunt in his, quæ naturali virtu-
te fieri possunt, sed arte dęmonum diriguntur, & con
ficiuntur: est ęnim, vt minister non tanquam interius
operans: sicut est in medico, qui non sanat laborantē
agendo virtute sua aliquid in eum: sed applicando ei
ea, quę naturaliter talr pūt operari. Secundò differūt
quantum ad vtilitatem signorum, quia signa facta à
Deo principaliter, & ministratiue a bonis hominibus,
vel angelis sunt de bono, & vtili nobis, vt de sanatione
morborum, & alijs similibus. Operationes autem ad
mirabiles dęmonum sunt de aliquo inutili: & super-
uacuo, vel nociuo, vt volare per aera, & reddere mem
bra humana stupida, vel facere hominem immotum
loco, & huiusmodi. Istam differentiam assignat bea-
tus Petrus in itineratio Clementis. Tertiò differunt
quantum ad finem mirabilis operationis: quia signa
facta a bonis hoībus, vel angelis ministerialiter sunt
ad laudem diuinam, vel fidei corroborationem, vt pa-
tet Mar. vltimo cap. vbi dicitur: Prædicauerunt vbi-
que sermonem, confirmante Deo, sequētibus signis.
Sciendum etiam q̃ dęmones faciunt quędam mirabi
lia assumentes corpora, quę sibi vniunt ad motum, &
nunquam possint assumere corpora animata, licèt
possint ea localiter mouere impellendo, sicut non di-
citur, q̃ angelus, qui mouit organa vorantia asinę Ba-
laam assumpsit linguam asinę, sed solum q̃ mouet,
de quo Numeri 22. c. in istis autem corporibus assum
ptis non possunt comedere. Nec valet si arguas de an-
gelis bonis, qui comederūt in domo Abrahę, vt patet
Gen. 18. c. & de eisdem angelis, qui comederunt in do
mo Loth; vt patet Gen. 19. c. Quia de ratione come-
stionis proprie dictę non solum est cibi diuisio ad par
tes minutas qualiter in stomacho digeri debeat, vel
eius traiectio ad partem interiorem: sed q̃ ille, qui co
medere debet habeat potentiam nutritiuam, ita q̃ ci-
bum illum transmutare possit in substantiam suam.
Dęmones autem, vel angeli licèt vere cibū frangant,
& ad interiora illius assumpti corporis traijciāt, tamē
quia corpus illud vim nutritiuam non habet, vt tran-
sire possit in substantiam illius, comedere proprie nō
dicitur. Et si obijcias de Christo, q̃ post Resurrectio- E
nem suam comederit, vt patet Luc. vltimo c. quando
obtulerunt domino fauum mellis, & partē piscis assi,
& Actu. 3. c. dicitur. Dedit eum Deus manifestum fie
ri non omni populo, sed testibus pręordinatis a Deo,
qui manducauimus, & bibimus cum illo. Sed sicut se
habent angeli, & omnes substantię separatę, ita se ha-
bent corpora glorificata post mortem, quale corpus
Christus habebat, ergo si ipse comedit, etiā dęmones
comedere possunt, vel angeli boni. Respondetur, q̃
non est idem iudicium de Christo, sicut de angelis, qa
licèt cibum illum acceptum post Resurrectionē non
fuerit conuersum in corpus eius benedictū, quia iam
perfectum erat, nec indigebat cibo, sed conuersum

An angeli possint comedere.

Quid sit de ratione comestionis ppriæ dictæ.

De comestiõe Christi post resurrectionem.

fuit

fuit in aliquam materiam præiacentem virtute Dei, in quamcunq; ipse voluisset, sicut angeli comedẽtes cū Abraham, & cum Loth: tamen Christus magis propriè post Resurrectionem suam habebat vim nutritiuam, & potuisset transmutare illum cibum in substantia sua tam ad nutritionem, quam ad augmentationem: ita.n.ad hoc potentiæ corporis promptę erāt, sicut antequam moreretur: tamen non factū fuit sic, quia ipse præordinauerat vltra non nutriri, nec augmentari. Dicendum ergo ꝙ verissimus Christus comedit post Resurrectionem. Nec valet si obijciatur, ꝙ non transiuit cibus in substantiam eius. Nam non requiritur hoc: satis.n.est ꝙ Christus habebat potentiam nutritiuam ad digerendum, & transmutandum in substantiam suam. Etiam experiebatur saporem cibi, & potus, & frigidum, aut calidum, & cęteras qualitates: hoc autem satis erat ad hoc, ꝙ vere comederit. Alioquin diceremus, ꝙ si aliquis homo assumpserit cibum, & postea non digesto illo, nec mutato in substantiam corporis euomuerit eum, ꝙ iste non comedit, sed hoc nullus homo dicet. Idem autem fuit in Christo, quia quod est in isto homine euomere non conuertendo in substantiam suam, est in Christo conuertisse in aliquam præiacentem materiam ſm suū arbitrium, sed hoc non est in dęmonibus, vel angelis.

Verissime Christus post Resurrectionem comedit.

Quęst. 12. *An angeli de se generare possint.*

Non possunt etiam dæmones, vel angeli mali generare: quia generatio fit ſm virtutem in semine ad organizandum fetum, & disponendum dispositione vltimata, & perfecta; Dæmones autem vel angeli semen non habent in corporibus assumptis, quia semē correspondet animali ad conseruationem speciei, corpus autem assumptum a dęmone non est corpus animalis, sed aereū. Nec valet, si dicas, quod habetur Gen. 5.c.s. ꝙ videntes filij Dei filias hominum, ꝙ essent bonę acceperunt eas, & genuerunt ex eis: sed filij Dei vocantur angeli boni, vel mali ergo generare possunt. Respondetur ꝙ hoc non obstat, quia ibi nō vocantur filij Dei ipsi angeli boni, vel mali: sed filij Seth, qui erāt filij Dei, quia erant de linea Seth, quæ erat benedicta a Deo, & de qua Messias venturus erat. Et isti acceperunt filias hominum.i. mulieres de stirpe Cayn, quæ carnales valde erant, de quo diffuse diximus Gen.6. c. Possunt tamen dęmones generare nō quòd ipsi sint generantes, sed quòd sint ministri generationis.s. mouendo semen de loco ad locum. Et hoc fit per dęmonem sucubum, & rursus incubū, s. qui suscipiat semen à viro effundente, vel in sōnijs, vel aliàs, & conseruat, & ad aliquam fęminam educit faciendo se incubum, & cognoscendo fęminam aperiendo claustra eius. Vñ si fuerit virgo, ita deflorabit eam quasi si vir cognouisset eam. Sicut dicitur de matre Merlini. Nec hoc inficiandum est: quia quod multis videtur non potest esse omnino falsum: vt ait Phylosophus in 7. Ethic. & in fine tertij libri de Somno, & vigilia, & sic ait Augu. 15. de Ciui. Dei, c.24. quòd dęmones sunt quos Gallidusios vocant, & hi mulieres ad virilē concubitum incitant, & peragūt, & eas improba vexāt libidine, & hoc ita plurimis notū est, quod impudentia esset illud difiteri. Sciunt autem isti dęmones sucubi, & incubi conditionē seminis cuiuslibet hominis ſm naturā, & proprietatem eius, a quo discinditur, quā dęmon optime nouit; cognoscit etiam qualitatem cuiuslibet mulieris, & conditionem temporis aut particulę temporis, vel constellationis: ideo consideratis istis, quæ faciunt ad bonitatem naturalem fętus geniti poterit taliter applicare semina, quòd inde homines valde præstantes corpore, & viribus excellentes atque intellectu potentes oriantur. Sed dices contra, quia semen non habet virtutē generandi, aut communicendi semini fęmineo

F ad conceptionem nisi quādiu calor animæ retinetur in eo. Si autem poneretur dęmon incubus, & sucubus, antequam iste dęmon semen acceptum à viro infundat alicui fœminę, infrigidabitur, & erit ineptum ad generationem, quia semen valde cito infrigidatur, & est satis mirabile, quòd in quibusdā viris ꝑꝑ longitudinem vasis genitalis semē in decursu frigesit antequā commisceatur, semini fęmineo, & ob hoc generare non possunt, vt dicunt medici. Respondetur, quòd velocitas dęmonis in motu tanta est, quia virtus potētię motiuę super rē motā habet tantā victoriā, quod quasi subito transit ad locū, quem vult: sed nec iste transitus tam velox naturaliter esse posset, quin calor naturalis decisus in semine ab anima extingueretur quan-

G tum ad aliquid: ita quòd semen ineptū esset ad generandum, cùm aliquando vt dictum est, infrigidetur in decursu virilis membri plus debito longioris. Sed ipsi dęmones, qui omnia naturalia cognoscunt, habēt aliquas res promptè, cum semen illud recipiunt, quibus illud semen per aliquantam moram in suo naturali calore seruetur, nihil perdendo quousque in matrice alicuius fœminæ infundatur. Sed dices contra hoc, quia diximus, quòd isti, qui gignūtur per dęmonē incubum, & sucubum sunt fortiores viribus, & statura proceriores. Contra quia ista generatio non fit in virtute dęmonis sed in virtute seminis recepti: sed semē illud nō habet magis virtutē, quòd immediate infundatur a viro alicui fęminę, ꝙ quòd dęmō illud conser-

H uet, & infundat, ergo non erunt fortiores nati sic, quā sic. Ad hoc respondetur, quòd licèt generatio fiat in virtute seminis, cui dæmon intrinsice nil de virtute apponit; per accidens tñ multum confert; quia si forte vir gigneret emittendo illud semen, & per se infundendo matrici alicuius feminæ forte infunderet fœminæ, quæ non esset conueniens quantitati illius seminis, & sic aut generatio non fieret, aut si fieret non multum excellenter fieret. Etiam posset in tali tempore coire in quo constellatio temporis ſm virtutem celi non adiuuaret generationem, & sic fieret inepte. Dæmon autem vtrunque nouit, & facere potest, s. cognoscere quodquod semē virile, cui semini muliebri conueniat; nouit etiam tempus conceptioni optimū,

I & locum, & ventum illius temporis, & omnia alia conuenientia, de quibus Aristo. 7. Politicorum, c.15.

Cõstellatio celi, & locus, tps, & vẽtus generationẽ adiuuant.

An dæmones in corporibus assumptis, per illa met corpora videant, audiant, & sentiant, & quomodo corpora assumant, & ad quid. Quęst. 13.

Sciendum etiam ꝙ dęmones nullo modo in corporibus assumptis vident, vel audiunt, aut sentiunt olfando, aut palpando: dato.n. quòd alicui angelo bono, vel malo assumēti corpus apponerentur multi homines, vel asini, nō videret vtrū essent homines, vel asini per oculos eo modo, quo nos videmus intelliget tñ vtrum sint homines, vel asini: sicut intelligit quando non assumpsit corpus: nō habet se, vt nos, quia anima nostra clausis oculis de eo, ꝙ ante eam est, nihil nouit,

K ideo cęci carent scīa de colore, quia anima nunquam habuit experientiam de colore per visum, vt ait Phylosophus primo Posteriorū, angelus tñ in assumpto corpore, & habendo oculos claros nihil magis videt, quam si clauderet oculos, ideo æqualiter cognoscit res conuertendo vultum ad eos in corpore assumpto sicut si non conuerteret vultum, sed posteriora. Et sic angeli, qui apparuerunt Abrahæ, & comedebant cū eo, non videbant eum per oculos assumptos. Nec angelus, qui apparuit Agar fugienti dominam suam vidit eam licèt ipsa dixerit: Profecto hic vidi posteriora videntis me, vt patet Gen.16.c. quoniam Agar sic putabat, quòd angelus eam videret: quia loquebatur ad eam. Angeli etiā nō audiunt in corporibus assumptis

A magis,quàm si corpora non haberent: sed cognoscũt ea,quæ dicuntur tanquam si audirent. Non ergo magis percipiunt voces in propinquo, quàm in distanti: non sic facit anima nostra, cuius operatio coniuncta est organis, vel dependet ab eis,præsupponens ea, & operans per ea quantum ad aliquid. Nec magis delectantur vocibus armonicis,& miris concentibus, quã si nihil diceretur. Nec magis turbantur aut tristantur vocibus tristibus, & terribilibus, quàm si cantus suaues dicerentur,quia nihil auditu percipit:licèt cognoscat,quæ vox sit delectabilis, & quæ tristabilis, ita perfecte,immo perfectius,quã nosipsi,qui exprimimus. aut in eis delectamur, aut affligimur. Nec quicquam odoratiuum an suaue,& aromaticum,an graue,& fetidũ sit:non ergo offenduntur in corporibus illis magis si eis fętida cadauera apponantur,quam si thymiamata odoris suauissimi applicentur. Nec gustu cibos discernunt,vtrum sapidi, an insipidi, pontici, an stiptici,salsi,dulces,vel amari,vel acuti sint. Tantum ergo discernunt de cibo antequam gustent,& ad interiora illius corporis assumpti traijciant,vel ore diminuant, & frãgunt,sicut cum actualiter frangunt:quod in nobis non est, quia antequam pulmenta ore tractauerimus,eorum saporem ignoramus,tunc autem cognoscimus cum actualiter degustãtur: cibi ergo,quos assumebant angeli inuitati ab Abraham, vel Loth, vt patet Gen.18.& 19.c.non erant eis alicuius saporis, ac nihil gustassent.Immo quod plus est,si dato,ꝙ dęmones, vel angeli vellent in assumptis corporibus per oculos videre,aut audire auribus,vel narib⁹ odorare, seu gustu cibos discernere nullo modo possent: quia videre nunquam est sine oculo, qui est instrumentũ videndi,& audire non fit sine aure,odorare non fit sine naribus, & sic de cæteris sensationibus: sed dęmones in corporibus assumptis nihil horum habent, quia nec oculos,nec aures,nec aliquid cæterorum,ergo nec vident,nec audiunt,nec cætera sentiunt. Antecedens patet,quia oculus,vel quodlibet alterum organum,cum sit animæ instrumentum,& ad hoc solũ naturaliter factum est, duo habet de essentia sua: Primum ꝙ sit carneum, ideo manus facta de lapide, aut de ligno,aut de reliqua parte corporalis materiæ præter quam de carne,non est manus,aut oculus,nisi æquoce,vt ait Phylosophus primo Politicorum c.1.& in fine 4. Meteurorum, huiusmodi autem sunt omnia organa assumpti corporis ab angelo,vel dęmone, qa non assumit angelus corpus carneum, sed corpus aereum. Ex quo etiam correlarie inducitur,ꝙ non oportet in corpore assumpto ab angelo esse tot tunicas humoris vitrei, & glacialis sicut in nobis sunt: nec intra corpus eędem dispositiones,quia non habet omasos,& cor,& iecur,& cætera intestina, nec distinctiones cellularum capitis, & repletionem earum in medullis,& alia huiusmodi, quæ sunt in corpore humano,quia quædam eorum esse non possunt: quoniam taliũ distinctio repugnat qualitati aereæ, vt distinctio humoris vitrei,& glacialis,& cæterarum, quæ in corpore humano intuenti satis patent. Alia autem sunt quæ licèt angelus, vel dæmon de corpore aereo formare posset tamen non format,quia Deus,& natura, & omnia agentia secundum rectam rationem nihil faciunt frustra,cum peccatũ sit per plura facere, quod potest fieri per pauciora, vt patet 8. Ethic. Aequaliter autem consequitur sic angelus,qui intendit sicut omnia membra interiora perfecta essent. Dicendũ ergo, ꝙ quando angeli boni, vel mali apparent in assumptis corporibus,assumunt quendam globum aereũ,quan tum sufficiat ad magnitudinem corporis humani, in quo apparere volunt,& condensant illum aerem tantum, vt sint visibiles, & palpabiles si se palpandos ex-

B

C

Quodlibet organum duo habet de sui essentia.

D

E

Determinatio qũo angeli vel dæmones corpora assumunt.

hibere voluerint, maior tamen densatio requiritur ad hoc,ꝙ sit palpabile corpus, quàm vt sit solum visibile:& illi globo sic assumpto, & redacto ad similitudinem lineamẽtorum humanorum (s.ꝙ sit ibi similitudo capitis,& pedum,& oculorum,cęterorumque membrorum,vt consueuit in hominibus esse,& sicut describunt sæpe Prophetæ,& patet Apoc.primo c.de illo, qui apparuit inter septem candelabra aurea vestitus podere, & accinctus zona circa renes, & capilli eius tanquam lana alba) addunt quandam exteriorẽ superficiem coloris in ipso aere condensato, vt ille color singulis membris corporis conformis sit, aut secundum ætatem, in qua apparentia corpora esse videntur: aut secundum modum coloris conuenientis illi fini, ad quem apparent,intra ipsum autem corpus nulla distinctio membrorum,aut qualitatum sicut in corpore nostro est, quia non est necessitas horum, cum non videantur. Secundum autem, quod est de essentia oculi, aut auris, aut cæterorum organorum, & quod proprie pertinet ad rationem speculatiuum, est ipsa potentia, vel virtus organica, quæ subiectiue est in organo,radicaliter autem in anima. Qui autem ista virtus isto modo se habeat patet, quia non se habent virtutes organicę,vt intellectus,& voluntas,quæ sunt potentiæ animę,& sunt in ea tam radicaliter,quã subiectiue, quod patet, quia consequuntur animam quocunque ierit,& qualitercunque se habuerit:nam, siue anima in corpore,siue extra corpus sit,semper intelligere potest. De potentia visiua aut cæteris organicis non sic est,quia dum anima in corpore est,videt, dum autem extra corpus est,non videt: necesse est ergo alium modum habere potentiam organicam in anima, quàm habeat ipsa potentia intellectiua. Nam non potest dici, ꝙ potentiæ organicæ sint subiectiue, & radicaliter in anima:quia tũc sicut anima intelligit post separationem a corpore, quia habeat intellectũ radicaliter,ita videret post separationẽ.Sed falsum,& impossibile est. Nec rursus potest dici,quòd potentia visiua,& aliæ organicę nullo modo pertineant ad animam,ita quòd non sint in ea aliquo istorum duorum modorum,quia tunc anima nihil ageret ad visionem. Sed falsum est,quia corpus quod coniunctum animę videbat, anima recedente nihil videt,aut sentit. Item fętus organizatus antequam adueniat anima,non habet aliquam sensationem: sed veniente anima audire potest,& videre, & sic de cæteris, ergo istæ potentiæ pertinent ad animam aliquo modo: & quod dicitur de potentijs sensitiuis, intelligendum est de potentia motiua:quia eodem modo est organica, s. in musculis,& neruis, licèt in hoc specialius sit, quia anima separata habet aliquam vim motiuam, quia impellere potest aliquod corpus per solam applicationem sine aliqua formali vnione, qualem habet in corpore humano. Concludendum ergo,potentias organicas esse in anima radicaliter, quia ipsa adueniente corpori potentiæ adueniunt, & ipsa recedente recedunt; & non esse in ea subiectiue: quia ipsa separata non videt, vel habet aliquem actum organicum, quemadmodum habet quantum ad intellectum, & hoc quia ipsum organum erat subiectum potentiæ illius organicæ: sine istis autem potentijs organicis non possunt illæ partes corporeæ esse organa, quoniam ista est ratio essentialis eius,& propria: sicut ipsa anima rationalis tanquã forma vltimata partis dat esse corpori humano, & per istas potentias distinguuntur essentialiter organa,& non solum in figura, vt quidam simplices putauerunt. Et per hoc distinguuntur a cæteris partibus corporis,quæ non sunt organa, sicut esse hominis nõ est in figura liniamentorum, sed in forma substantiali,ideo in cadauere; licèt sit organum quantum ad figuram,

Virtus organica subiectiuę ẽ in organo, radicaliter autẽ in anima.

Rõ quare aĩa post separationẽ a corpore non vidit sed bene intelligit.

Membra inter se distinguunt p virtutes suas non tm figura.

guram,quia ſymbolicę qualitates manent eædem in genito, & corrupto: vt ait Phyloſophus ſecũdo de Generatione,& corruptione,& licèt maneat ibi caro,tamen quia deficit ſecundum eſſentiale ad organum, ſ. ipſa potentia organica, nõ dicitur cadauer habere organa,ſ.oculos,aut nares, niſi æquiuoce, ſicut dicebatur de oculo lapideo,aut igneo. Et patet,quia ſicut dicimus hominem mortuum, aut hominem pictum æquiuoce hominem,vt ait Ariſt. in antepredicamentis,ita oculus hominis mortui,aut hominis picti dicetur æquiuoce oculus, quia ſicut ſe habet eſſentia totius ad totum,ita ratio partis ad partem. Et proprius ponere poſſumus exemplum quantum ad iſtud eſſentiale organi in ipſo fętu organizato, & nondum animato,quia verius caro eſt in ipſo fętu,quàm in cadauere, quia in fętu ſaltem virtus ſeminalis deciſa ab anima manet perducens ſemen vſque ad illam diſpoſitionem vltimatam: in cadauere autem nulla virtus animalis manet, in hoc ergo fętu licèt ſint illa membra,quæ nos in viuentibus vocamus pedes, vel aures, ſiue oculos: in ipſo tamen nec oculi ſunt, nec pedes, quia virtus organica, quæ eſt eſſentialis deficit, nam cum ſit ab anima, & anima nondum corpori infuſa ſit,talem virtutem eſſe in corpore impoſſibile eſt.Nõ erit ergo organum aliquod,quia deficit hęc virtus. In dæmonum corporibus aſſumptis non poteſt eſſe talis virtus organica:quia repugnat formaliter ex duobus, ſ. ex conditione angeli, & ex conditione corporis aſſumpti. Primò ex conditione dæmonis, vel angeli: quia,vt diximus,vires organicę ſunt radicaliter in anima,& ſubiectiue in corpore:in dęmonibus autem,vel angelis non ponuntur tales vires radicaliter,quia ſolũ reperiuntur in anima,ex eo ꝙ eſt vnibilis corpori tanquam pars ſpeciei ad completionem indiuidui humani,ſiue ſuppoſiti,angelus autem,vel dęmon eſt ſuppoſitum, vel perſona continens perfecte rationẽ ſpeciei in ſe,nec poteſt vniri alicui formaliter,ſ.vt ex vtriſque vnum efficiatur per ſe,ſiue formaliter, ſicut ex anima & corpore reſultat vnum ſuppoſitum naturæ, quod eſt vnum per ſe,vel formaliter angelus autem cuicunque rei addatur, nunquàm facient vnũ per ſe,ſed ꝑ accidens tanquàm motor, & mobile, & non tanquã materia,& forma. Repugnat etiam hoc ex parte corporis aſſumpti, quia organum materialiter ſumptum ad recipiendum potentiam organicam, magnam diſpoſitionem in qualitate,& diſtinctione,& ſitu partiũ requirit patet hoc quia quædam organa ſunt de natura aquea, vt oculus, quędam de natura aerea, vt olfatus,& organum auditus,& ſic de cæteris: patet etiam in diſtinctione partium,vt ſi conſideremus quot tunicæ ſunt in oculo,& qualiter quædam ſunt completæ, & quædam non,vt declarant medici in Anatomia, & patet in prima parte perſpectiuæ communis, patet etiam de figura partium, vel ſitu, quia quædam organa ſunt rotunda:quædam oblonga:quædam alijs modis formata. Nec conueniebat oculum ita formari vt aurẽ,nec naſum ita vt oculum,& ſic de cæteris.Rationes autem ſatis patent ex natura ſenſibilium, & conuenientia ſenſationis, & vt magis tuta ſint, has tñ proſequi non intendo, ne valde cogar digredi a propoſitis. Concluditur ergo ex ſuperioribus,corpora aſſumpta ab angelo bono, vel malo organa nõ habere, nec ipſos dæmones, vel angelos in eis poſſe ſentire. Sed argues contra,quia dæmones,& angeli aſſumunt corpora habentia diuerſa organa,vt oculos, & pedes, & aures, ergo per illa ſentiunt, aliàs eſſet talis aſſumptio ſuperflua,quod non eſt dicendum de natura ſemper rationabiliter operante, cuius ſunt angeli boni. Ad hoc reſpondetur, quòd angeli non vident in corporibus aſſumptis, nec audiunt, nec habent cæteras

Nulla virtus organica eſſe põt in corporibus ab angelis aſſũptis.

F ſenſationes: quia vt ſupra probatum eſt, non habent oculos,vel aures,aut cætera organa,niſi valde ęquiuoce,vt homo pictus, aut homo ligneus, quia angeli aſſumentes corpora non influunt in eis vitam, ſed ſolũ motum: quia influere vitam pertinet ad ſpm̃, qui eſt pars ſpeciei,nec eſt per ſe ſuppoſitum, aut pars continens in ſe totam naturam ſpeciei, ideo illi parti coniunctæ,quæ eſt pars ſpeciei,vitam influit. Et ſunt ambo vnum formaliter, & per ſe ex reſultatione. Angeli autem perfecte continent in ſe rationem ſpeciei, ideo non poſſunt vniri alicui rei tanquam dantes ei vitam, ſed vt motor mobili. Illa ergo accidentia, quæ conſequuntur vnionem motoris ad mobile, reperientur in corporibus illis aſſumptis:accidentia tñ, G quę conſequuntur vnionem formę dantis viuere ad materiam, quę redditur viuens,non reperientur ibi: ſed huiuſmodi eſt in angelis aſſumentibus corpora, ergo non erit ibi videre aut audire,vel cęterę ſenſationes.Et quando dicis quare ergo dęmones in corporibus organicis apparent? Reſpondetur, quòd illa quę videntur eſſe in illis corporibus organa, non ſunt, ſed figurę organorum: iſtę tamen ſimilitudines organorũ non fruſtra aſſumuntur, quia aſſumuntur ad oſtendendum angelorum ſpirituales virtutes, ſ. ꝙ licèt angeli non videant, vel audiant, aut cęteras ſenſationes habeant:tamen ſciunt perfecte,quid nos videmus, & quid audimus, & quocunque alio modo ſentimus. Etiam ipſi omnia eis appoſita ſciunt quaſi viderent, H omnes voces intellectualiter cognoſcunt,quaſi audirent,omnes ſapores diſcernunt,quaſi guſtarent: odores aut fętores diſtinguunt, tanquam ſi odoratum haberent:poſtremo frigidum,& calidum, molle aut durum,noſcunt, quaſi tangerent: hęc autem omnia per vnicam potentiam intellectiua,m ſicut nos per varia organa,quia in eis perfecta valde eſt,ipſi operãtur: & quia volunt,ꝙ nos intelligamus eos iſta cognoſcere quod non poſſemus ex ſola intellectiua potentia, quam in eis eſſe credimus, ſicut iudicamus ex potentia intellectiua noſtra,demonſtrant nobis illas partes organis ſimiles tanquam per eas ſentiant. Et iſte modus obſeruatur in ſcriptura, quia Deus, qui a nobis in via,ſicuti eſt in ſua eſſentia, intelligi nullo modo valeret, I datur nobis intelligi vtcunque poſſimus. Datur ergo ei in ſcriptura ſimilis modus loquendi,quaſi quidã rex potens eſſet ſedens in throno ſuo in parte meliori cęli empirei, & dr̃ interdum ad nos deſcendere ad puniendum,vel iudicandũ, vt patet Gen. 11. & 18. & ſupra 3.c.dr̃ etiam iraſci,dr̃ habere omnes aliàs proprietates quas homines in ſe patiuntur,non ꝙ in eo talia eſſe aſſerantur,ſed ꝙ per iſtum modum congruentius nobis intelligi datur. Et hoc innuit Dionyſius in ſuis libris de angelica Hierarchia: ex omnibus partibus humani corporis, decet proprietates angelicas conſiderare.

Angeli aſſumentes corpora nõ influ[unt] eis vitam ſed mot[um] tantum.

Qũo nobis datur intelligi Deum in ſcriptura.

An angeli, vel dæmones in aſſumptis corporibus moueantur.

Quæſt.

K Non poteſt etiam dęmon,vel angelus in aſſumpto corpore moueri proprie, quia quando aliquid adiungitur alteri ſolum in ratione motoris, ſi in ſe ſit immobile,non oportet quòd moueatur ad motum rei, quam mouet, ſicut patet ex poſitione Phyloſophorũ circa ſubſtantias intellectuales mouentes orbes, quia dicunt moueri ſolum orbes. Et non ipſos angelos mouentes. Angeli aut aſſumentes corpora,ſunt ſubſtantię ſpirituales,ergo ad motum corporum, quę aſſumunt non mouentur. Et ſi arguas de Raphaele angelo Thobię,qui duxit Thobiam iuniorem per multas terras, ſ. de Niniue vſque in vrbem, vbi habitabat Raguel, & poſtea cũ famulis perexit ad Gabelum, vt habetur Thobi. 6. cap. ergo mouebatur localiter.

Re-

A Reſpondetur, ꝙ angeli mouentur localiter non per ſe ſed per accidens ex motu corporum, quę aſſumūt. ſicut anima noſtra mouetur ꝑ accidens ex motu corporis, in quo eſt. In Deo tamen ſpeciale eſt, quia licèt Deus aſſumat aliquod corpus: ſiue ſolum, vt motor mobile, ſiue vt illud corpus habeat vnitatem hypoſtaſis cum Deo, ita ꝙ perdendo ſuam ſuppoſitalitatem, vel hypoſtaſim aſſumatur de diuinæ perſonę hypoſtaſim, & corpus illud moueatur, Deus non mouetur; ſic patet in homine Chriſto, quia moto corpore ſuo benedicto per ſe, & anima ſua per accidens, verbū diuinum aſſumens illam naturam motam non mouetur per ſe, nec per accidens, niſi velimus loqui ſēm communicationem idiomatum. Diuerſitatis ratio

Verbum diuinum ī Chriſto nec per ſe, nec per accidēs mouebatur, quia vbiq; erat.

B eſt, quia licèt angelus non ſit corporeus, tamen eſt finitæ eſſentiæ ſpiritualis, ideo alicubi diffinite eſt, ita ꝙ non eſt alibi, & ſic aſſumpto corpore ita eſt in illo corpore, ꝙ non eſt alibi, ideo ad motum corporis per ſe: mouebitur ipſe angelus per accidens. In Deo autem nihil eſt huiuſmodi, quia non eſt finitæ eſſentiæ, ſed cęlum, & terram replet, nec limitatur a terminis iſtorum, vt patet Ieremię 43.c. Cęlum, & terram ego impleo, dicit dominus: ideo non ſolum eſt in corpore ſic aſſumpto, ſed etiam in omnibus alijs corporibus, & rebus; ideo moto illo corpore aſſumpto, non mouet̃; quia non mouentur omnia alia corpora. Nam licèt partes mundi mobiles ſint, mundus tamen totus nunquam mouetur, quia includit cōtradictionem. Sicut

C ergo anima noſtra, quæ in toto corpore eſt, non mouetur per accidens ad motum manus noſtræ, aut pedis, ſed ad motum totius corporis: ita Deus in omnib⁹ exiſtens rebus nō mouetur per ſe, aut per accidens ad motum corporis, quod aſſumeret. Et dato quòd totus mundus moueretur motu recto poſito vacuo extra terminos cęli empirei; tñ Deus in toto mundo exiſtēs non moueretur per ſe, aut per accidens: quia Deus nō ſolum eſt in toto mundo, ſed etiam extra mundum. Non aſſerendo, ꝙ extra mundū aliquę vacuitates ſint, aut aliquis locus, in quo Deus ſit: ſed ꝙ Deus a toto mundo non compręhendatur aut diffiniatur. Semper ergo maneret immobilis quibuſcunque motis. Quod autem dicunt Phyloſophi de intelligentijs motricib⁹

Si totus mundus moueret̃ motu recto poſito extra mūdum per impoſſibile vacuo Deus nullo modo moueret̃.

D orbium, non eſt ſimile huic, quia intelligentia mouēs non mouetur per ſe in orbe, nec per accidens, quia nō vnitur alicui parti corporis cęleſtis magis quam alteri, ſed toti orbi vnitur: totus autem orbis non mouet̃, ſed partes orbis mutant ſitum; ideo ſi non mouetur orbis, nec ipſa intelligentia coniuncta mouebitur. In corporibus vero aſſumptis licèt aſſerere angelū moueri per accidens, quia ipſum corpus totum, cui vnitur, mouetur per ſe motu proprio recto.

Quęſt. 15.

An angeli, uel dæmones in aſſumptis corporibus loquantur.

Qūo intentio concepta extra per vocem exprimitur.

Non poſſunt etiā dæmones, vel angeli in aſſumptis corporibus loqui proprie: quia loqui eſt per vocem exprimere conceptiones animæ, vt patet 1. Periermenias. Sunt ea, quæ in voce ſunt eorum, quæ in anima paſſionum notæ: intentio autem cognita, vel concepta

E non poteſt deriuari ab anima in vocem, niſi per aliqđ medium, quod communicet naturam vtriuſque: nā anima totaliter ſpiritualis eſt, vox autem eſt corporalis proprietas totaliter, quia eſt quidam ſonus; nō pōt ergo conceptio ſpiritualis deriuari immediate in vocē iſtam, niſi habeat quædam inſtrumenta media inter naturā ſpiritualem, & corporalē. Et huiuſmodi ſunt vis phantaſtica, & imaginatiua, quę concipiunt, vel appręhendunt phantaſmata, ſiue ſpecies non in materia quemadmodum facit intellectus. Et rurſus ſunt corporales, quia ſunt organicę in certa parte corporis, & apprehēdūt, & iudicāt ſēm quaſdā cōditiones corporis: per has ergo potentias tanq̄ per media cōgrue deriuat̃

A conceptio animæ in vocem. Nam conceptio animæ ex quadam ſimilitudine ad phantaſmata poteſt deriuari, ita quòd ſecundum illam conditionem cauſetur quoddam phantaſma in potentia phantaſtica, & quia phantaſia aliquo modo conuenit cum organo; & potentia vocatiua, quæ eſt magis corporea, poterit ex phantaſmate ſic, vel ſic cauſato deriuari talis, vel talis vox expreſſiua conceptionis intellectiuę: ſine medio autem fieri impoſſibile eſt. Contra hoc argues, quia in ſcriptura noui, & veteris teſtamenti ſæpiſſime reperimus angelos hominibus fuiſſe locutos, & per hunc modū data fuit lex in monte Synai in voce angeli loquentis de medio ignis, vt patet infra 19. & 20. ca. & Deutero. 5. & 4. Ad hoc reſpondetur, quòd in angelis

Quid ſit loqui.

B qñ aſſumunt corpora non eſt propria locutio, quia loqui eſt formare vocem ex percuſſione aeris reſpiratiui determinatis organis, ſ. pulmone, & arterijs vocalibus, lingua, palato, dentibus, & cæteris, de quibus ſēm phyloſophum ſecundo de Anima, c. de voce: in corporibus autem ab angelis, vel dæmonibus aſſumptis non ſunt huiuſmodi voces, quia non ſunt talia organa, vt ſupra lucide probatum eſt. Et hoc eſt quantum ad propriam rationem vocis, prout eſt quædā ſpecies ſoni. Eſt tamen aliqua ſimilitudo vocis in quantū ea, quæ angeli intelligunt, aut volunt, quibuſdam ſonis articulatis in ſimilitudinem vocum nobis exprimūt: ſic enim animalia quędam non reſpirantia vocare dicuntur, quia quendam ſonum ſimilem voci faciunt,

Qūo angeli, vel dæmones in corporib⁹ aſſumptis nobis loquantur.

C vt piſces per brāchias: & quædam inſtrumenta voces videntur emittere: quia ſonos quaſi dearticulatos emittunt, de quibus Ariſt. 2. de Anima, c. de voce. Et non poſſunt angeli in corporibus aſſumptis intentiones conceptas eodem modo exprimere per illos ſonos, quemadmodum nos ſignamus per vocē formatam; quia vox noſtra eſt ſignum ſecundum naturam deſeruiens conceptioni intellectus, angeli autem non exprimunt conceptiones ſuas modo naturali, ſed per modum artis, ſicut artifex ſimilitudine artis, & exemplaris demonſtrat in opere. Exprimunt.n. angeli conceptiones per aliquid quod eſt extra: nos autē per id eſt intra; ideo ad expreſſionem illorum conceptuum magna ars requiritur in formandis illis ſonis. In nobis

D autem non requiritur aliqua ars: quia quæcunq; concepерimus, mox per vocem exprimere nouimus, non diſtinguētes vtrum ornate, an inornate, quia iſtæ ſunt poſteriores operationes artis. Tanta enim differentia eſt in expreſſione conceptus angelici per voces, & inter noſtram expreſſionem, quanta eſt ſicut ſi nos cantus aliquos velimus vocibus noſtris exprimere. Aut ſi muſicis inſtrumentis nil loquentes, aut vocantes exprimamus: quia in proferendo cantum per vocem: ſi tamen cognouerimus quantum eleuare, aut deprimere, quantum acuere, aut grauare, nulla difficultas eſt, in exprimendo autem per muſica inſtrumenta magna ars, & difficultas eſt.

Quæſt. 16.

An dæmones intrare poſſint in corpora humana, & quomodo.

E Sciendum etiam, quòd dæmones poſſunt intrare in corpora humana, ſ. in os, in ventrem, & in cerebrū, & cæteras partes corporis humani: quia dæmones, & angeli habent virtutē immutandi corpora noſtra, & alia corpora naturalia mutabilia: nō quidem a ſeipſis, vt ſupra determinatū eſt: ſed per coniunctionē naturaliū actiuorum, & paſſiuorū. Et quia angeli boni, vel mali ibi ſunt, vbi operātur, & alqñ operātur intra corpora noſtra: ideo neceſſe eſt, quòd illabantur corporibus noſtris: & per hoc potentiam habent ſuper partes organicas immutando eas. Et ſi dicas contra, quia duo ſpiritus non poſſunt eſſe in codē loco: ſed anima humana eſt in corpore, ergo dæmon non poteſt eſſe

Angeli ibi ſunt vbi operātur.

Obiectio pulcra.

in

in corpore: añs patet, & minor, cum dicantur animæ esse in corporibus ſm quamlibet partem corporis, & in toto ipso corpore principaliter, nulla ergo pars manet, in qua sit dæmon: spiritus autem duos non posse esse in eodem loco, patet ex modo corporum, nam duo corpora non possunt esse in eodem loco, quia quodlibet eorum replet, & occupat totum locũ. Angeli autem non sunt in loco occupatiue, nec replent aliquid hoc modo, sed sunt ſm operationem, s. ꝙ vbi angelus operatur, ibi est: cum ergo operatio angeli sit in isto loco, & contineat totum locum perfecte, non poterit alius angelus occupare eundem locum, quantum ad operationem, & continentiam eiusdem loci, quia sequeretur confusio operationum non subordinatarum. Ad hoc respondetur, ꝙ anima nõ est in corpore, vt in loco, sed vt forma dans esse specificum: cũ ergo angelus sit in corpore, vt in loco, & operetur cõseruando locum, & non dando ei esse substantiale, & anima sit vt forma, & det esse specificum, bene poterunt esse in eodem corpore, quia non sequitur confusio operationum. Et tunc ad formam argumenti, cũ dicitur duo spiritus non sunt in eodem loco, conceditur: & sic dicitur, quòd licèt angelus, & anima sint in eodem corpore, non tamen sunt in eodem loco, quia esse in loco est esse per modum locati, & conseruantis iuxta modum assignatum localitati spiritui. Essent ergo duo spiritus in eodem loco: si vterque, s. si anima & dęmon, vel angelus in corpore essent vt in loco, sed non est sic, quia angelus est, vt in loco: anima autem est, vt forma in materia sua. Sed adhuc arguas: Angelus est vbi operatur, sed angelus non solum habet operationem circa corpus, sed etiam circa animam, quia angeli purgant, perficiunt, & illuminant animas nostras, sicut patet de angelo, qui purgauit animam Isaię, & illuminauit in similitudinem cuiusdam corporalis purgationis per calculum ignitum, quem forcipe tulerat de altari, vt patet Isai. 6. c. sed angelus, vel dęmõ non dicitur esse in anima nostra, quia solus Deus, qui qui ei dat esse, ei illabitur, ergo eodem modo nõ erit in corpore. Ad hoc respondetur, ꝙ esse angelum, vel dæmonem intra corpus conuenit per hoc, quod est intra terminos corporis. Corpus autem habet terminos duplicis rationis, s. terminos essentiæ, & terminos quãtitatis: dęmon autem, vel angelus est intra corpus eiq; illabitur, quia est intra terminos quantitatis eius, scilicet quòd includitur intra illam corpulentiam quantitatiuam, non tamen est intra terminos essentiæ corporis, quia id quod est in essentia corporis, aut est vt pars sua, aut vt virtus eius intrinseca dans ei esse: dæmon autem non est intra corpus tanquam pars eius, quia non est quantus, vt sit pars rei quantæ, nec est intra terminos esse, vt virtus dans ei esse, quia dęmon nõ dat corpori esse, sed anima. Est ergo anima dupliciter in corpore, s. vt intra terminos quantitatis, & vt intra terminos essentiæ. Est enim intra terminos quantitatis, quia anima nõ est extra corpus, sed intra. Secundò est intra terminos essentiæ, quia anima est, vt quędam virtus dans esse formaliter corpori. Anima autem nõ habet terminos istis duobus modis, sed solum habet terminos quantitatis; quia anima incorporea est, sed habet terminos essentiæ simplicis, nec eo modo, quo corpus: quia intra essentiam corporis sunt omnia, quę sunt eius partes, aut virtus illud conseruans, & dans esse: anima autem non habet partes eo modo, quo corpus, sed solum partes, quę sunt potentiæ eius, & est aliquid intra animam, vt virtus conseruans eam: non quidem vt forma, quia formæ non est forma: sed aliquid quod essentialiter est extrinsecum; est tamen intrinsecum eminenter, cum det cuilibet rei esse, & ista virtus est Deus, Et sic Deum dicimus illabi animæ

Responsio ad obiectionem.

Deus sol' potest aíæ illabi.

F intra terminos essentiæ eius, quia eam conseruat dans ei esse: dęmon autem nullo modo potest illabi animę, quia si non potest corpori illabi, ita ꝙ sit intra terminos esse eius, quantomagis non poterit illabi animæ, quæ simplicioris essentiæ est? Et quando dicitur, quòd angelus est, vbi operatur, sed operatur in anima, ergo est in anima. Dico ꝙ operatio sola Dei est in anima, cum det ei esse, quod est intrinsecum: operationes angelorum in anima sunt, vt quædam perfectiones super additæ ad essentiam, ideo non oportet, ꝙ angeli ista operantes sint intra animam. Sicut angeli purgantes alios, aut perficientes, siue illuminantes secundum naturam actuum Hierarchiorum non dicuntur esse intra illos angelos, quos purgant, perficiunt, aut illu-
G minant: fundamentum satis notum, & solidum est, quia isti actus nõ sunt intra essentiam: ideo non oportet, quòd angeli operantes illos sint intra essentiam eorum, in quos operantur.

An angeli, vel dæmones possunt per se ipsos organa sensuum immutare. Quæst. II

Nõ possunt etiam dęmones, vel angeli per seipsos immutare organa sensationis, ita quòd faciant videre quod non est: vt videre hominem, esse asinum, aut hominem ascendere cœlum per funem, nec possunt alijs modis illudere sensus, quia quando aliquis videt hominem vt capram, aut sentit se gustare dulcia, cum nihil gustet, oportet ibi esse formas quasdam, per quas immutentur sensus, quia non potest esse ali-
H quid in sensu, cui nihil subsit in re; cum sensus sit potentia passiua, & immutetur a rebus: non est enim dicendum, quòd potentia visiua seipsam immutet, vel auditiua, & sic de cæteris: sed quòd si immutatur, ab alio mouetur, vt patet 7. Phys. ita omne quod immutatur, ab alio immutatur, quia immutatio passio quædam est, & proprium est passionis inferri ex actione, vt ait Aristo. in prædicamentis: impossibile est ergo esse passionem sine actione. Sed potentia organica, cum immutatur patitur, ergo necesse est aliquod agens esse, & istud est ipsa res exterior, quę est obiecti. Nec potest dici, quòd ipsamet potentia sensitiua seipsam immutet. Quia potentia organica solum ponitur passiua, & nullo modo actiua. Item dato, quòd
I aliquo modo ipsa poneretur actiua, nullo modo posset seipsam immutare, quia vt communiter dicitur, & est necessarium, licèt possit potentia, vel virtus naturalis adiuta per virtutem supernaturalem excedere suum obiectum materiale, idest quod possit excedere solitam quantitatem, vtpote si aliquis poterat audire ab vna leuca, quod possit audire a decem, vel si aliquis poterat videre visibile distans ab vna leuca, possit idem videre a viginti, vel triginta. Nunquam tamen potest eleuari potentia organica per aliquam virtutem siue naturalem, siue supernaturalem: vt possit vltra terminos, vel vltra obiectum suum formale, scilicet vt potentia auditiua possit videre, vel quòd potentia visiua patiatur ab odore. Sic
K ergo in præsenti cùm obiectum formale potentiæ visiuæ sit color, & sic obiectum cuiuscunque potentiæ organicæ est aliqua forma extra, impossibile est quòd numeretur, nisi ab aliqua forma exteriori, s. a re ipsa multiplicata. Item quando aliquis videtur ludificari, illa forma, quę cernitur, non est in aere circunstante, qa cũ ille aer quietus non sit, moueretur illa forma ad motum aeris, quod tamen non contingit: ergo in ipsa re est forma illa. Sed argues contra, quia cum aliqua res vere sit homo, & habeat figuram hominis, nõ potest ibi esse figura alterius speciei, quia impossibile est eandem rem duabus formis totalibus diuersis esse figuratam: sed videtur habere talem figuram, ergo hoc a dæmone est. Ad hoc respondetur, quòd figurę visibiles,

Poten[...] organi[...] est po[...] tia pa[...]

Figuræ vel formæ quæ videntur in præstigijs non sunt in re visa nec in medio sed in ipso sensu.

sibiles, quę videntur in his prestigijs non sunt in re ipsa visa, vel quam nos putauimus videre, nec est in aere medio, sed est in ipso sensu, s. in oculo, non tamen ꝙ potentia visiua eam causaret, quia potentia visiua solum patitur, & nullo modo agit, sed causata est illa forma. Et hoc dupliciter contingit. Vno modo, ꝙ illa forma per cuius pręsentiam in sensu videntur fieri tales visiones, sit recondita in thesauro specierum, s. in imaginatiua, vel memoratiua, & dęmon per operationem suam, quia vt diximus corpori illabitur intra terminos suæ quantitatis, faciat decurrere illam speciem ad sensum, s. ad visum: & tunc necesse est, quòd ipsa existente in organo visiuo, immutetur potentia visiua ab illa, sicut si speciei obiectum adesset: nam si species hominis conseruata in imaginatiua aliquo casu defluat ad potentiam visiuam, per eosdem neruos, per quos recepta est, necesse est, ꝙ videatur nobis hominem adesse. Nec in hoc fallitur potētia visiua, quia naturaliter sic immutatur: nam ipsa non immutatur ab obiecto per se, scilicet ꝙ ipse homo extra visus per se immutet potentiam visiuam: quia omnis naturalis operatio, aut sensatio fit per applicationem, & contactū virtutis agentis ad ipsum passum, vt declarat Arist. in libro de Generatione, & corruptione. Obiectum autem extra non applicatur ipsi organo visiuo, immo vt ait Arist. 2. de Anima sensibile positum supra sensū tollit sensationem; ergo immutatio fit per ipsam speciem multiplicatam ab obiecto cōtingentem ipsum organum. Cum ergo species ponatur refluere ad sensum, quomodocunque refluat, immutabitur visus à tali specie, tanquàm si obiectum visibile, a quo multiplicata fuit illa species, ibi adesset, & sic iudicabit potentia visiua se videre hominem. Nec potest ipsa aliquo modo iudicare se decipi, nisi intellectus argumentatiuè ex quadam reflexione hoc iudicet: sic. n. contingit in somnijs, vt defluant species imaginatiuę ad sensum visus, vel auditus, vel ad aliquem alium, & iudicamus res illas nobis esse præsentes. In hoc tamen magna est differentia, & valde notabilis, quia in vigilia nunquàm possunt fluere species conseruatę in imaginatiua ad sensum, nisi operatione Dei, aut angeli, vel dæmonis; in somno autem possunt defluere ad sensum, & multotiēs defluunt tam ex operatione dæmonis, vt in somnijs, quæ fiunt dæmone illudente, vt ait Grego. 4. Dialo. Interdum defluunt sola operatione naturæ ex potestate fantasiæ, & imaginatiuæ, cuius magna operatio est super naturam. Et ratio diuersitatis est, quia potentia imaginatiua in vigilia paruam habet operationem, deseruientibus omnibus organis & potentijs operationi rationis: in ipso autem in somno sopitis viribus animalibus & rationalibus, incipit dominari imaginatiua, & potest facere per se sine dæmone operante, decurrere ipsas species ad potentiam visiuam. De his Phylosophus in 2. & 3. de Somno, & vigilia. de hoc etiam diximus Gen. 40. c. Alius modus huius illusionis potest esse, ꝙ organa perturbentur: quibus perturbatis, necesse est falli iudicium sequens ex eis, s. iudicium existimatiuæ, aut intellectus. Nam vt ait Phylosophus in 10. Ethic. Et qui habet ophthalmiam, s. quēdā humorē melancolicū in oculis omnia, qualiscunq; coloris sint, subalba vident. Et si quisquā habeat linguam infectam colera, quæ est amara, necesse est, vt ea, quę gustauerit, amara esse iudicentur, ꝙ autem possint perturbari organa sensationis, quantum ad aliquod tempus, satis patet. Potest etiam sub aliquo morbo a sola causa extrinseca: quia quædam sunt species, quę hoc modo perturbant, & faciunt apparere terribilia, vt combusto quodam oleo speciatis confectionis, tota domus videbit repleri vitibus frondentibus, & producentibus vuas; & ex quodam fumo

Somnia quomodo causantur.

Secundus modus, in quo causentur illusiones.

A alterius rei immutabitur oculus, ita vt iudicet omnes trabes domus esse serpentes. Tunc autē forma aliqua non est in re extra talis, qualiter sensus immutatur: nec illa defluit ab imaginatiua ad visum, quia hoc raro fit in vigilia, sed solum est passio perturbati organi, quod cum aliud videat, aliud iudicat se videre: sicut dicebatur de gustu patientis morbum, cum dātur ei aliqua dulcia, & videntur ei amara, qm̄ s̄m rem non est sapor amarus in eo, quod gustat, sed prouenit ex conditione organi gustatiui infecti, sic in visu, cum in re ipsa non sit vitis frondosa, aut magnus serpens, sed trabes, vel paries: tamen organum perturbatum hoc patitur.

B *Quare angeli, uel dæmones illabi non possunt animæ vostræ, & quomodo nobis cogitationes immittant, & eas cognoscant.* Quæst. 18

Non possunt etiam dæmones, vel boni angeli illabi animæ nostrę, quia illabi animę est manere intra animam. Cum autem anima simplex sit, nec habens partes quantitatis, nihil intra eam esse potest, nisi quod ei esse tribuat, sicuti Deus est; dęmon autem, vel angelus animę nullo modo esse tribuunt. Sed contra hoc argues, quia nullus potest cognoscere ea, quę sunt in anima, nisi sit ipsa anima, vel aliquis intra animam, sed dęmones nouerunt malas cogitationes peccatorum, & accusant eos de eis, & ob hoc permittuntur à Deo tentare eos: ergo nouerunt eas existentes intra animam, & sic illabuntur ei. Respondetur, quòd dęmones, vel angeli boni non cognouerunt hominis
C cuiuscunque cogitationes, nisi Deus eis reuelet, aut ipsi eas aliquo exteriori suo signo conijciant, & hoc est argumentatiuę sicut, qui hominem per viam trāsire non vidit, iudicat tamen transiuisse, quia eius vestigia inuenit: vident enim in motibus corporis, aut in dispositione vultus quasdam cogitationes nostras, quia motus, aut gestus illis cogitationibus conformes effigiamus: sic enim dicit versificator.

Quod tibi mens velat, facies rubicunda reuelat.
In vultu hominis legitur secreta voluntas.

Sic enim medici quasdam animę dispositiones per pulsus qualitatem contemplantur, & iudicant: sunt tamen aliquæ cogitationes, quibus in vultu, aut corporis moti nihil correspondet, & de his nihil dæmo-
D nes iudicare queunt. Si tamen videant corpus hominis tremere, & quændam pati ardorem circa lumbos iudicant eum de actu venereo, aut de forma desiderabili iudicare, quia isti motus consequuntur ad tales cogitationes, vt per Aristo. patet 7. Ethic. Sed adhuc argues: nullus ponere malas cogitationes potest nisi sit in ipsa anima, cùm cogitationes sint intra animam: sed dæmones immittunt nobis malas cogitationes, vt patet Luc. 22. capitu. vbi dicitur de Petro: Simon ecce Satanas expetiui vos, vt cribraret sicut triticum: ego autem rogaui pro te, ne deficiat fides tua. Et clarius patet Io. 13. vbi dicitur de Iuda, quòd postquàm porrexit ei Christus buccellam, introiuit in eū
E Satanas: sed non dicitur, quòd introiret in eum quantum ad corpus, ita quod eum vexaret, ergo introiuit in eum quantum ad animam. Ad hoc respondetur, quòd mali angeli cogitationes nobis malas immittūt non intra animam nostram existentes, sed vt exterius phantasmata illustrantes, vt ex diuersis compositionibus eorum possint nouæ conceptiones apprǽhendi interius, tamen non cogitur istas cogitationes accipere: quia præter intellectum recipientem, & obiectum cognoscibile requiritur actualis intentio cognoscentis, vt cognoscere intendat: angeli autem boni quodam modo intellectum nostrum acuunt mirabiliter, vt ait Augusti. quia lumen intellectus nostri agentis confortatur per intellectuale lumen ipsorum, quod

Quomodo angeli nobis cogitationes immittūt.

valde

valde magnum est. Dæmones autem hoc efficere non possunt, quia licèt lumen intellectus sui sit multo maius lumine intellectus nostri, quia tamen lumine gratiæ illuminati non sunt, non intendunt lumen nostri intellectus rectificare, confortando illud per ostẽsionẽ aliquorum vtilium: sed quædam inutilia ostendendo nos decipere laborant, & hoc est eorum illustratio: nunquàm tamen intrinsecus agendo: quia si ipsi possent intra animam nostram cogitationes imprimere, cogeremur illas cogitationes retinere, quia innascebantur ab intrinseco. Deus autem cum illabitur intra essentiam animæ, potest nobis cogitationes imprimere, & illas cogemur retinere, si ipse velit ex virtute sua sic agere: sic dicitur: Cor regis est in manu Dei, & quocunque voluerit vertet illud. Et hoc patet in damnatis, qui non affliguntur ab infernali igne, saltem ante diem iudicij: ita quòd ignis agat in animam eam conburendo, cum oporteat esse notoriam agentis in proportione virtutis actiuæ ad passum: sed hic econtrario est, quia anima, cum sit spiritus, excellentior est valde corpore, & appenditijs corporis: ideo ignis corporeus in eam agere non potest: sed Deus cogit ipsum intellectum damnatorum apprehendere ignem, vt aliquid triste, & semper flecti super hoc, nec vnquàm laxari ab hac cogitatione: & in hoc totus cruciatus animarum ante iudicium est. Si autem posset intellectus apprehendere ignem, non in ratione nociui, vel dato, ꝙ apprehenderet in ratione nociui: si posset ab hac cogitatione laxari, aut in eis ante iudicium, nulla pęna esset, aut non continuaretur, sed interdum reciperet interualla. Hoc tamen falsum est, quia indesinenter cruciantur. In via tamẽ nulli Deus talem cogitationem immittit, à qua resilire non possit, quia tunc totus merendi, aut demerendi locus auferretur. Post mortem vero in pęnam malorum iustè impeditur. Et tunc quando arguitur de Petro, ꝙ Satanas expetiuit, vt cribraret eum. Ista cribratio non erat aliquis motus cogitationis causatus intra animam: sed quædam illustratio phantasmatum varie conuertendo, vt præsentaret intellectui species timorosas, vt induceretur Petrus ad negandum Iesum. Quod autem dicitur de Iuda, ꝙ post buccellam panis acceptam introiuit in eum Satanas, non est intelligendum, ꝙ animæ eius illapsus sit, quia tunc eum cogere potuisset ad malum, cum moueret intrinsece: hoc autẽ falsum est, sed est sensus, ꝙ assumpta buccella panis, exigentibus peccatis Iudæ, permissus fuit diabolus a Deo magis tentare Iudam, & sic dicitur ingressus in eum, nõ ꝙ in eum ingressus sit, sed ꝙ phantasmata eius taliter commouerit, & illustrauerit, vt bonum ei vendere Iesum videretur, vt pecuniam perditam lucraretur. Sed adhuc argues, ꝙ diaboli intrẽt animam nostrã quantum ad partem volituram, quia dicũtur dæmones incentores malorum: sed incendere pertinet ad voluntatem s. mouere per modum cuiusdam desiderij: ergo dæmones voluntatem nostram intrant, & in eam aliquid imprimunt. Ad hoc dicitur, ꝙ dæmon non intrat voluntatem nostram, nec in eam aliquid imprimit: sed partem inferiorẽm, sicut supra dicebamus de phantastica, mouet: in volũtate autem nihil agit, quia ipsa libera est, & domina sui actus: dæmones ergo solum possunt imprimere in phantasiam, angeli autem boni in phantasiam imprimũt, & aliquo modo in intellectum illuminando: Deus autem & in intellectũ, & voluntatem, & vbicunque vult.

Deus solus potest hominum mentibus cogitationes imprimere.

Nota cruciatũ animę dãnatę ante diẽ iudicij.

Quomodo introiuit Satanas in Iudam.

Quæst. 19 Quare dęmones vocãtur incẽtores malorum.

Sed quia dæmones vocantur incentores, considerandum est, ꝙ cùm dæmones non possint imprimere in intellectum, & voluntatem, & desiderent semper nobis nocere ad malum ꝑducẽdo, laborant peruertere illa principia, per quæ nos operatiui sumus: principia autem operatiua sunt intellectus, & voluntas: vt iudicans, & eligens, vel inclinans, vt patet in principio 6. Ethic. Et sicut ista duo sunt in homine, vt homo est: ita sunt alia duo subordinata, vt animal est. Et quia non potest dæmon in illa duo superiora, quę pertinent ad simplicem animę essentiam, laborat subuertere alia duo, quę subordinantur illis in operando. Sicut enim in homine, vt homo est, reperitur intellectus, & iudicans; ita in eodem, vt animal est, reperitur potentia existimatiua, quę est collectiua intentionum particularium, & iudicat quid vtile, & quid inutile, quid bonum, & quid bono contrarium: & sic de alijs abstrahendo intentiones non sensatas à speciebus sensatis. Est autem aliud principium operatiuum, quod respondet voluntati, & hoc inclinat per modum cuiusdam desiderij, & vocatur pars affectiua, in qua sunt affectibilis, & concupiscibilis, & irascibilis, & cęterę passionũ species, quę sunt quidam affectus: sicut enim per voluntatem rationalem inclinatur aliquis ad aliquid faciendum: ita per concupiscibilem inclinatur ad volendum, vel fugiendum. Has duas perturbare potest dæmon, cùm sint virtutes corporales, idest virtutes animæ consequentes conditionem corporum, perturbat enim dęmon phantasiam, vt prediximus. Vel species variè coniungendo, vt aliquid videatur bonum, quod non erat, vel ante non videbat: vel aliquas earum illustrando, vt intellectus se conuertens super eas nouas intentiones ex eis assumat. Interdum autem dęmon conturbat partem affectiuam intrando corpora nostra, & mouendo sanguinem circa cor, tanquàm materiam irę, cùm diffiniatur ira accẽsio sanguinis circa cor, vt patet 2. Top. Interdum autem mouet quendam calorem venereum in lumbis nostris, & nos ad libidinem concitat: hęc autem Deus eum agere permittit, vel nostris malis exigentibus, vel vt robustiores, & magis probati efficiamur. Cum autem dęmon phantasiam siue existimatiuam nostrã conturbat, dr̃ suggestor, & suasor: qa ista ad intellectũ pertinet, s. quibusdam rationibus ad aliquid inducere: phantasia autẽ, & existimatiua ad modũ intellectus se habent. Cum autem dęmon conturbat partem nostram affectiuã, dr̃ incentor ab incẽdendo, i. incensor: quia vim concupiscibilẽ, & irascibilem ad aliquid inflammat. Est ergo dęmon incentor malorum, non ꝙ in voluntate aliquid intendat: sed ꝙ vim affectiuã, quę de natura, aut conditione corporea est, inflammet.

Duo principia mine operandi animæ.

Quis fuerit modus, quo malefici Pharaonis ista tria signa fecerunt.

Hæc autem prædicta de potentia dæmonum: quia præsentis locis necessitas exigebat, breuius quàm potui, explicui, licèt alicui nimis prolixus, aut onerosus videbor: dici tamen oportuit, nec ego de hoc curo: quia scriptura non fastidiosum lectorem exigit, sed solertem. Nunc autem magis ad propositum applicando dicendum est: quis fuerit modus, quo malefici Pharaonis ista tria signa fecerunt. Dicendum autem, quòd dæmones non potuerunt verè conuertere virgas in dracones: quia ad conuertendum virgam in draconem, oportebat gignere nouam formam substantialẽ, & dispositiones præuias ad eam, & corrumpere formam substantialem præcedentem, & dispositionem præcedentem. Corrumpere quidem satis facile est, sed gignere de nouo sic subito dispositiones, & formam, non est cuiuslibet potentiæ, sed infinitæ: quandocunq; aliquid fit, siue transmuttatur, oportet ꝙ ab aliquo trãsmutetur; quia oẽ, quod mouetur, ab aliquo mouetur, vt patet 7. Phil. & quia inter agens & passũ, vel trãsmutãs & transmutatũ semꝑ oportet esse ꝓportionẽ inęqualitatis, ita ꝙ agẽs habeat victoriã suꝑ patiẽs, oportet ꝙ ipsũ, qđ fit, subijciatᷓ potẽtię faciẽtis.

Scriptura non fastidiosum lectorem exigit, sed solertem.

Si-

Subijci autem potentiæ alicuius stat dupliciter: aut subijci potentię eius naturali, aut potētię eius obeditiuę. Illud autem quod fit per generationē, solùm est in potentia naturali eius, qđ ipsum gignit: & quia gignens, & genitum sunt eiusdem naturæ, id quod compositũ est ex materia, & forma, non potest gigni, nisi ab illo, quod habet materiam, & formam: dęmon aũt nō est compositus ex materia, & forma, ergo non poterat gignere aliquid horum. Etiam quia draco non potest gigni nisi ex dracone, sed dęmon non est draco, nisi loquendo sub Metaphora, vt consueuit interdum loqui scriptura, ergo non poterat gignere dracones.

Quid sit potentia obedientialis. Alio modo est res, quæ fit in potentia obedientiali, scilicet quòd possit fieri non solùm determinatè ad vnum modum: sed qualitercunque voluerit agens: verbi gratia, semen humanum est in potentia naturali ad generandum hominem, & nō capram, nec ouem, vel lapidem: si autem semen humanum subdatur alicui secundum potentiam obeditiuam, ille poterit de illo semine facere capram, aut lapidem, aut ignem: huiusmodi autem nulla res est in potentia obedientiali alicuius, nisi quantum ad illum, qui continet totam rem in virtute sua, vel potestate; dæmonibus autem cùm non sint domini naturæ, sed solùm artifices, non subdentur aliquę res in potentia obedientiali, nisi ea, quæ arti subduntur: arti autem non subditur aliqua forma substantialis, sed solùm accidentalis: nec omnes accidentales, sed quædam, vt sunt figuræ, & similia: dæmones ergo non poterāt causare veros dracones virtute sua.

Quatuor modis magi Pharaonis signa causare poterant. Potuerunt ergo esse quatuor modi istius causationis signorum à Magis, aut conuersionis virgarum in colubros. Primò vt dæmones ista fecerunt non realiter causando, sed de loco ad locum mouendo: est enim in dęmonibus potentia motiua valde velox, ideo quasi subito, & imperceptibiliter mouentur de loco ad locum, poterant ergo dæmones virgas proiectas à maleficis subito, & imperceptibiliter ab oculis omnium tollere, & serpentes aliunde allatos apponere. Et satis verisimile est, cùm cognouerimus ex quorundam experientijs aliquos in breuissimo temporis spacio multa terrarum spacia transijsse dæmonibus adiuuantibus. Etiam videmus hoc in quibusdam hominibus, qui subtilitate manuũ mouent aliqua, quæ alij homines respicientes non vident, tanta promptitudine, & velocitate manuum illi pollent: quantomagis dæmones, qui motus velocitate quasi incomparabiliter omnia corpora excedunt. Secundò modo potest hoc fieri ex quodam motu specierum sensibilium, quia, vt dictum est, nos non immutamur organicè ab ipso obiecto per se, sed ab obiecto per formam sensibilem, idest speciem rei sensibilis. Cùm ergo illa species maneat in sensu, nihil refert an ipsum obiectum sensibile sit in presentia organi aut non: quia æqualiter sic, aut sic sentietur. Cùm ergo contingat species reseruatas in thesauro specierum refluere ad principium organicum, necesse est, vt fiat sensatio sicut fieret obiecto presente. Sicut ergo aliquis habens coram se serpentem, videret serpentem, & ab eo organicè immutaretur: ita si species serpentis manens in thesauro specierum, scilicet in imaginatiua potentia tunc refluxerit ad potentiam visiuam, necesse erit, quòd ille, qui hoc patitur, videatur videre coram se serpentem. Istā autem defluxionem formarum fieri demóstrat Aristotiles in secundo de Somno, & vigilia, dicens, quòd descendente plurimo sanguine ad principium sensitiuum, descendunt etiam formæ imaginatę, & tunc videntur multa nobis adesse, vel fieri, quæ nec adsunt, nec fiunt, & hoc contingit sæpissime in dormientibus cũ somniant. Hoc modo poterant facere dæmones in

A vigilia, cùm possint immutare vires nostras corporeas, vt declaratum est supra: facerent ergo hoc. Vel quia primo defluere cogerent de parte imaginatiua speciem virgę ad organum visus, & post hoc facerent descendere spetiem draconum, ita, quòd viderentur virgæ conuersæ in dracones: quia à principio videbatur virga, & immediate visus fuit serpens. Vel quòd malefici ponerent veras virgas in conspectu omnium, & tunc dæmones cogentes descendere speciē draconum ad oculos facerent videri illas virgas dracones; & rursus cessante illa specie viderentur virgæ veræ, vt ante erant. Tertiò modo fieri poterat hoc per quandam turbationem organorum sensitiuorũ, scilicet vt potentia visiua turbaretur aliquibus speciebus naturalibus, quæ ad hoc faciunt, secundum quòd

B consueuerunt facere omnes apparitores, siue præstigiatores, de quo supra diximus. Sicut cùm incenso quodam oleo, videtur tota domus plena vitibus frondosis, & ex quodam alio fumo videntur omnes trabes domus esse serpentes magni, & tunc non daret aliqua res nec figura rei extra, nec in sensu talis qualis sentiebatur: sed solùm fiebat ex in dispōne organorũ: sicut patet de infirmo, cui dãt cibi dulces, & ipse iudicat eos amaros: qa illa amaritudo non est in ipsa re q̃ gustatur: sed sic sentitur, quia organum gustus indispositum est. Quartò modo poterat hoc fieri, s. per applicationē dęmonum adiuuando naturam, qa ars adiuuat naturam ad velocius operandũ. Sicut enim medicus nō operat

C sanando patientem aliqđ naturalr̃ operando: sed solũ dando infirmo tales naturales confectiones, q̃ habeãt virtutem sanatiuam: ita dęmon nihil naturaliter potēs producere, quia valde cognoscit virtutes naturalium, posset applicare virtutes actiuas rebus passiuis dispositis, vt cito sequeretur forma genita, & sic cùm alicubi esset materia penè disposita ad generationē colubri, posset dęmon appropinquare conueniens actiuum, vt ipse cognoscit: & sic cito gigneretur coluber, & sic de rana, & sic de aqua versa in sanguinem. Sed nunc inquirendum est, quis istorum modorum fuerit conueniētior. *Quis horum modorũ congruentior fuerit.* Et respōdetur, quòd malefici fecerunt tria signa, scilicet de conuersione virgarum in colubros, de conuersione aquarum in sanguinem, de generatione ranarum.

D Nunc ergo aut volumus, ꝙ ista tria signa fuerint facta per vnum modum supradictorum, aut per diuersos, s. vnum signum ꝑ vnum modum, & reliquũ per alterũ. Si autem velimus, ꝙ per diuersos modos, dicendum quòd quidam modus cōuenientior est vni signo, quã alter, & alter alteri, vt patet cuilibet volenti considerare. Si autem velimus, ꝙ omnia ista signa fuerint per eundem modum, tunc oportet speculari, quis conuenientior sit omnibus. Et videtur, ꝙ non conueniat quartus modus, scilicet quòd dæmones fecerint ista coniungendo actiua passiuis: quia licèt hoc conueniat tertio signo. i. generationi ranarum. s. ꝙ dęmones inquisierint naturam dispositam ad generationem ranarum: & tunc applicantes sufficiens actiuum, genuerint ranas. Non tamen conuenit primo signo, scilicet

E conuersioni virgæ in serpentem, quòd virga non est in tali dispositione, vt naturaliter posset ita velociter conuerti in serpentem, quia oportebat transire per multas transmutationes. Item coniungere actiua passiuis est, quando aliqua res gigni debet, quæ nondum est: sed quando vna res totaliter in aliam mutari debet, non est propriè applicare actiua passiuis. Idem videtur quantum ad secundum signum, quod fuit prima plaga, scilicet conuersio aquarum in sanguinem, quia applicare actiua passiuis esset, quòd aliqua aqua, vel humor, qui esset in propinqua dispositione ad sanguinem, adiungeretur alicui actiuo transmutanti eam cito ad formam perfectam sanguinis.

Hic autem non videtur sic fuisse: quia ad hoc, quòd videretur maleficos Pharaonis tantum posse, quãtum Moyses & Aaron conueniebat, vt sicut Aaron existẽs super flumen percussit, & versus fuit in sanguinem: ita ipsi malefici habentes coram se aquam claram, & veram viderentur eam conuertere in sanguinem. Talis conuersio operatione naturali non poterat ita subito fieri: quia satis multę transmutationes sunt inter aquam veram, & sanguinem naturalem. Tertius modus etiam non videtur ad hoc cõuenire, scilicet quòd solùm sit hoc perturbatio potentiæ organicæ ex aliquibus rebus naturalibus, & tamen nulla res esset, nec aliqua figura eius extra: sed solum esset error oculorum turbatorum, aut infectorum: quia secũdum hoc nihil esset quod fieret à magis Pharaonis, nec aliquid in re præsupponeretur. Hoc tamen repugnat: quia dicitur de primo signo, quòd virga Aarõ deuorauit virgas maleficorum. Si autem nihil esset in re: sed sola perturbatio oculorum, ex quadam ludificatione, nõ esset verum, ꝙ virga Aarõ deuorasset virgas maleficorum, quia quod non est, deuorari nõ potest. Eodem modo non conuenit secundus modus: quia in eo ponitur, ꝙ factum fuerit secundum quendam defluxum spetierũ ad visum, s. ꝙ species serpẽtis, aut species virgæ virtute demonum agentium in nostram imaginatiuam faciẽtium defluere species istarum rerum ad oculos apparuerit in nostro sensu, vel organo: & tñ nihil fuerit in re nec secundũ rem, nec secundum speciem. Quia idem inconueniens est, sicut ad alium modum supradictum, s. ꝙ ibi non fuerit aliqua res, ideo non potuerit esse deuoratio virgarũ, cum oporteat deuorari id, ꝙ est. Nec potest responderi, quòd virga Aaron non deuorauit secundum veritatem virgas maleficorum, cum nihil essent, sed visum fuit, ꝙ eas deuorabat, qm̃ scriptura nõ loquitur de eo, quod apparet, sed de eo quod est, quia Moyses scribens ista bene nouerat, vtrum res essent an solæ imagines. Dicendum ergo quod fuit primus modus, s. quòd dęmones fecerunt ista per velocem, & imperceptibilem motũ localem, s. tollendo vnum, & apponẽdo alterum, & iste modus conuenit omnibus signis. De primo patet, s. ꝙ malefici proiecerint in terram veras virgas, & dęmones imperceptibiliter eas inde tollerent, & serpentes veros, q alias geniti fuerant aliunde allatos ibi loco virgarum apponerẽt. Et rursus transacta aliq̃li mora, vt ab omnibus conspici posset quomodo virgas mutassent in colubros, subito dęmones inde colubros auferentes, virgas ante proiectas ponerent, & tunc virga Aaron deuoraret virgas maleficorum, vt supra diximus. Vel forte serpens, in quem mutata fuerat virga Aaron, deuorauit serpentes allatos à dęmonibus ad ostentationem maleficorum. Idem patet, quantum ad secundum signum de conuersione aquæ in sanguinem, scilicet quòd dęmones deducerent aquam veram de extra Aegyptum, cũ in Aegypto non reperiretur, vt declaratum est, & tũc illa visa à Pharaone, & omnibus circunstãtibus dęmones inpceptibiliter illam auferẽtes verum sanguinem aliunde ad ipsum locum portantes in loco, vel vase, in quo erat aqua ponerent, & ad tantam mensuram, vt eadem aqua, quæ ante fuerat esse intelligeretur. Potuit autem ille sanguis adduci ex aliquo interficiendo aliqua animalia fera, vel qualiacunque, quod demonibus satis promptum erat. Vel potuit esse, quòd ille sanguis fuerit adductus de vero sanguine, qui erat in flumine, aut in lacubus, quia hoc nihil diminuebat de veritate, aut auctoritate Diuini miraculi. Item patet de tertio signo, scilicet de ranarum generatione, quod ipsi dæmones portarent subito ranas, vel de his, quæ ante erant in flumine, vel de his, quæ erant in domibus, quas fecerat Deus: & cętera.

Prim⁹ modus factis fuit conuenientior, scilicet per motus velocitatem.

F

CAPITVLVM. VIII.

DIXIT quoque Dominus ad Moysen: Ingredere ad Pharaonem, & dices ad eum: Hæc dicit Dominus: Dimitte populum meum, vt sacrificet mihi. Si autem nolueris dimittere, ecce ego percutiam omnes terminos tuos ranis, & ebulliet fluuius ranas, quæ a-
G scendent, & ingredientur domum tuam, & cubiculum lectuli tui, & super stratum tuum, & in domos seruorum tuorum, & in populum tuum, & in furnos tuos, & in reliquias ciborum tuorum: & ad te, & ad populum tuum, & ad omnes seruos tuos intrabunt ranæ: Dixitque Dominus ad Moysen: Dic ad Aaron, extende manum tuam super fluuios, & super riuo, & paludes, & educ ranas super Terram Aegypti.
H Extendit Aaron manum super aquas Aegypti, & ascenderunt ranæ, operueruntque Terram Aegypti. Fecerunt autem, & malefici per incantationes suas similiter, eduxeruntque ranas super Terram Aegypti.

Supra 7.

Secunda plaga ranarum. q. 1. ca. neamus glo.

Dixitque. Descripta primę plagę illatione, hic agit de secundæ impositione, quia primo ponitur cominatio, secundo eiusdem executio ibi. *Dixitque Dominus*. Tertio eiusdem remotio ibi. *Vocauit autem*. Circa primum. *Dixit Dominus ad Moysen*. In alia apparitione.

Et hoc fuit post septem dies à conuersione aquarũ
I in sanguinẽ, sic.n. dicitur in fine pcedentis c.s. Impleti sunt septẽ dies postq̃ percussit dominus fluuiũ, & tũc sequet ista litera, s. Dixitq; domin⁹. i. qa Pharao noluit dimittere populum ex impositione plagę primę, locutus fuit dominus Moysi de inflictione plagæ secundę. Ad Moysen. s. solùm, qa non loquebat Deus ad Aarõ, sed postea Moyses reuelabat ei verba dñi, vt diceret coram Pharaone. *Ingredere ad Pharaonem*. Idest intra in palacium regis, qa nõ mandauit Deus ista vice Moysi, ꝙ expectaret Pharaonẽ, cùm egrederet ad aquas in ripa fluminis, qa ista plaga non fuit facta ex actuali pcussione super aquas fluminis, sicut alia facta fuerat ad inflictionem, ergo alterius oportebat esse super aquas non autem ad istã. *Hæc dicit Dominus*. Idest non ego sed ipse,
K qui mittit me dñs, idest Deus Hebręorum. qui est dominus simpliciter, s. omnium rerum vniuersi, ideo potest cuicunq; imperare quod voluerit. *Dimitte populum meum*. Scilicet populum Israelitarum, qui est populus meus per specialia beneficia, quæ ei feci, & maiora factarum me promisi: & ideo vocauit Deus Israelitic ũ populum primogenitum suum, vt patet supra 4. cap. vbi dicitur. Filius meus primogenitus Israel. *Vt sacrificet mihi*. Non solùm petebat, vt permitteret eum sacrificare, quia hoc Pharao permisisset sicut patet infra in litera, cum dixit, sacrificate dño Deo vestro in terra hac: sed etiam petebat, quòd permitteret eos ire extra Aegyptum in solitudinem itinerer dierum trium, vt ibi sacrificarent, sic enim dicta fuit petitio supra 3. & 5. ca.

Quæst. 1.

Quare Deus vocauit populum Israel: primogenitũ.

Hic

Modum petendi à dominis, & à quocunque.

Hic autem licèt non tota exprimatur dependet ex illo loco. *Sin autem nolueris dimittere*. Communis modus petendi est, quòd ille, qui petit, licèt credat rem petitam sibi non concedendam, nunquam ponit negatiuam, aut conditionalem, sed simpliciter, nè demonstret se dubitare, aut diffidere de bonitate eius, à quo petit: quoniam ille, à quo petitur, licèt non intendat dare, cum tamen videt petentem precari, quasi confidat bonitati eius, aliqualiter lætatur, cùm saltem per accidens laudatur de aliquali benignitate, aut liberalitate. Cùm autem præposita aliquali negatiua videat petentem bonitati eius diffidere, etiam si dare intēdebat, quia tamen videt se non reputari liberalem, promouetur ad oppositum, & non tribuit. Hic autem Moyses proposuit negatiuam conditionaliter, in quo satis se diffidere demonstrabat bonitati eius. Sed diuersitatis ratio est, quia Deus ex cuius mandato, & persona loquebatur Pharaoni Moyses, non petebat hoc tanquam suppliciter rogans, sed tanquam imperiose mandans, ideo demonstrabat se posse eum affligere, nisi quod petebatur concederet. *Ego percutiam omnes terminos tuos ranis*. Idest ego dabo istam plagam, vel percussionem in cūctis terminis tuis, scilicet quòd sint pleni ranis: & ista satis magna plaga erat, quia quędam istarum ranarum erant pestiferę veneno afficientes. Aliæ autem ita erant magnæ, & horribiles, & in tanta numerositate, quòd nullo modo permittebant quietem Aegyptiorum: nam cùm comedere vellent, saliebant super cibos, & tabe sua fluida vniuersa fedabant, intrabant etiam vasa, in quibus fiebant pulmentorum decoctiones, & antequam fierent fedabantur: sic enim in lectis, & omnibus alijs non dantes eis vllā requiem, sed animas eorum ad amaritudinem deducentes. *Et ebulliet fluuius ranas*. Idest ista ranarum percussio in tanta copia erit, quòd videbitur ebullire. Est autem ista secunda inter plagas decem quæ his versibus continentur.

Prima rubens vnda, tabes ranæque secunda.
Inde culex tristis, post musca nocentior istis.
Quinta pecus strauit, vessicas sexta creauit.
Pone subit grando, post brucus dente nephando.
Nona tegit solem, primam necat vltima prolem.

Ista pęna secunda etiam correspondet culpæ interfectionis puerorum Hebręorum, & sicut Aegyptij volebant occidere pueros in aqua, vt securius, & sine maiori clamore occiderent, ita Deus de flumine loquaces ranas exire coegit, vt quasi puerorum mortem exclamarent, & vindicarent: & licèt pro isto facto alia pęna fuerit illata, tamen quia facinus graue fuit, pęna non suffecit, sed alia subsecuta est, immo nec hæc suffecit quousq; fluctibus maris rubri Aegyptij submersi sunt. Nec propter hoc insurgit duplex tribulatio, vel fit bis punitio in idipsum, quia hoc est cùm quelibet pœna est ęqualis delicto, si autem multæ sunt paruę, quarum nulla delicto ęquatur, possūt dari tot quousque ęquentur culpæ: & sic fit in iure, quòd alicui pedes, & manus abscindantur, deinde quòd iuguletur, aut suspendatur. *Quæ ascendent*. Quia fluuius est humilior, & pronior cœtera terra, ideo à fluuio ad domos ciuitatum fit ascensus. *Et ingredientur domum tuam*. In hoc patet, quòd fiebant ista miraculose, quia contra naturam ranarū est exire de fluuio, & ingredi domos. *Et cubiculum lectuli tui*. Idest intrabunt in cameram tuā, vbi dormis, nec poteris eas prohibere ab illo loco secretissimo, dato quòd ponas custodes, non poteris te defendere ab eis: quia Deus introducet eas, te non vidente, vel repugnare non valente. *Super stratum tuum*. Idest super locum, in quo paratur tibi mensa, & tu sedes. Primò nominatur hic rex in ista punitione, quia

A plus peccauit: deinde serui eius, qui aut consuluerunt, aut mandanti fuerunt. *In domos seruorum tuorum*. Quia etiam ipsi peccauerunt consentiendo regi in malum, & acriter inferendo pœnas Hebræis. *In populum tuum*. Scilicet quòd istę ranę dispergentur per populum tuum, ad cruciandum omnes. *Et in furnos tuos*. Vbi coquuntur panes delicati pro rege. *Et in reliquias ciborum tuorum*. Quia quando aliqui cibi reseruabantur ad esum, quantuncunque secretissime conseruarentur, ranæ intrabant, & fœdabant eos. *Et ad te, & ad populum tuum, & ad omnes seruos tuos ingredientur ranæ.*

Quæst. 2. Vtrum ranę intrauerint Aegyptiorum corpora.

Dicunt Hebræi, quòd non solum intrabant ranæ in domos Aegyptiorum, sed etiam in corpora eorum per partes inferiores, aut hiatum superiorem. Sed hoc
B non videtur, quia sic morerentur Aegyptij, cùm ranę intra corpora eorum morerentur, & putrefierent: sed est ista repetitio superiorum, scilicet quòd ranę intrarent in domum Pharaonis, & seruorum eius. Et non valet cum dicitur. *Ad te, & ad populum tuum*. Non enim vult ista litera signare, quòd intrarent in corpus Pharaonis: sic enim dicitur supra Moysi: ingredere ad Pharaonem, sed non est sensus, quòd mandaretur Moysi intrare in viscera Pharaonis: quia si hoc litera exprimere voluisset, non dixisset. *Ad te, & ad populum tuum*. Sed ingredientur in te, & populum tuum, quia ista prępositio, ad, terminum signat: & ideo est sensus, ad te, & ad populum tuum, idest ingredientur ad domos tuas, & domos populi tui. Sic dicitur Gen. 19. cap.
C Vbi sunt viri, qui introierunt ad te, idest ad domum tuam, vel intelligitur ingredientur ad te, idest non solum intrabunt domum tuam, sed peruenient vsque ad te, idest vsque ad locum, in quo tu sedis, scilicet super stratum tuum, vt supra dictum est. *Dixit Dominus ad Moysen*. Hic ponitur secundum, scilicet prædictæ plagæ inflictio. *Dixit Dominus*. Non fuit ista locutio, vel apparitio distincta ab ea, de qua nunc diximus, scilicet quando prænunciauit ei istam plagam, sed quia ponit hic modum executionis, facit quasi distinctionem in locutione, cùm videatur esse caput rationis, & istę distinctiones (locutus est, & similes) ponuntur ad vnum de duobus, scilicet vel ad distinguendum locutiones, & tempora locutionum, vel ad faciendum
D in eadem locutione aliquas diuersitates clausularum. Et istud secundum est hic. *Dic ad Aaron*. Quia Aaron non erat prius, quando Deus apparebat Moysi, ideo Moyses dicebat postea verba Dei ad Aaron. *Extende manum tuam super fluuios*. Ista extensio fiebat ad inuocandum ranas de fluminibus, mandando eas exire in virtute verbi Dei. *Super fluuios*. Non erat tunc Aaron super aquas, quando ista mandauit, sed erat in ciuitate coram Pharaone præsentibus maleficis, & patet, quia non poterat esse Aaron super omnia flumina, aut torrentes, & paludes, quia non erat possibile, sed extendebat manum suam contra omnes partes Aegypti, vbi erant aquæ, vt inde ranæ ascenderēt super fluuios, scilicet, qui semper fluunt, & vocantur communiter

Fluuius dicitur eo, quia semper fluit.

E fluuij, & riuos, idest torrentes, qui congregantur ex pluuialibus aquis, sed quia in Aegypto non sunt pluuiæ vocantur torrentes passim decursus aquarum, siue ex paruis fontibus, ita, quòd nomen fluuij, non mereantur, aut ex lacubus deriuantibus fluenta sua aliquo tempore. *Ac paludes*. Idest lacus facte ex inundatione Nili quia aqua inundans cadit in aliquas terræ concauitates, aut inequalitates, siue naturaliter, siue labore humano paratas, & ibidem manet refluente Nilo ad alueum suum. Idem fit in alijs fluminibus non inundantibus, quia artificiose deriuatur aqua ad irrigandum segetes, & fruteta, & tunc cadit in lacus. *Et educ ranas*. Quasi dicat, manda eis exire, quia ad mandatum tuum immediatè exibunt.

Quęst. 3. An omnes ranę qbus Aegyptij affligebantur essent in aquis.

Nec est credendum, quòd omnes istæ ranæ essent in aquis: quia non sufficerent omnes illæ ad replendū sic Terram Aegypti, vt affligerentur Aegyptij, sicut prædixerat Deus, maximè, quia dicitur infra, quòd ranæ mortuæ fuerunt, & collectę in immensos aggeres, & aliæ ad fluuium redierunt. Si ergo de existentibus in flumine, & paludibus essent isti aggeres mortuarū ranarum, nullę manerent, quæ redirent ad fluuium, vel valde paucæ. Ideo dicendum, quòd præter eas, quę erant in flumine, Deus produxit subito alias magis tumentes, & colore, & corpulentia, ac figura deformiores, & istæ multum vexabant. Deinde cessante plaga mortuæ fuerunt istæ à Deo nouiter productæ, & aliæ aquatiles in sedes suas redierunt. De istis ranis dicit Iosephus, quòd in breui moriebantur, & putrefiebant, & ex eis fętor intollerabilis exalabat. *Super Terram Aegypti*. Scilicet vt sint super totam terram in ciuitatibus, & oppidis, sicut antea in aquis esse consueuerant. *Extendit Aaron manum*. Eleuando eam contra partes Aegypti, in quibus erāt flumina, & paludes. Non fecit hoc Moyses, sed Aaron, quia maiora signa reseruabantur Moysi, quæ malefici facere nō possent secundum rem, nec similitudinem. *Et ascenderunt ranæ*. Scilicet illæ, quæ erant in flumine, & alię, quas Deus subito produxit, vel aliunde detulit. Sed dices quo istæ ranæ ascenderunt de flumine?

An ranæ ex se venerint ex longinqs partibus.

Dicendum, quòd non venerunt ipsę per se motę, quia non possent de paludibus distantibus venire ad Ciuitates, sed Angeli Dei, qui animalia post diluuium transtulerunt ad diuersas prouincias, eduxerunt eas de flumine, & posuerunt subito coram Pharaone, & seruis eius. *Et operuerunt Terram Aegypti*. Non totam terram, sed ciuitates, & oppida, & cœtera loca, in quibus habitabant Aegyptij, vt ibi affligerentur: ranę aut, quę essent in locis non habitatis Terrę Aegypti, nullo mō do affligerent Aegyptios, ideo ibi non erant.

De pę. dis. 1. ca. Nullus debitę in glo.

Vocauit autem Pharao Moysen & Aaron, & dixit eis: Orate Dominum, vt auferat ranas à me, & à populo meo: & dimittam populum, vt sacrificet domino. Dixitque Moyses ad Pharaonem: Constitue mihi, quādo deprecer pro te, & pro seruis tuis, & pro populo tuo, vt abigantur ranæ à te, & à domo tua, & à seruis tuis, & à populo tuo, & tantùm in flumine remaneant. Qui respondit: Cras. At ille: Iuxta, inquit, verbū tuum faciam, vt scias, quoniam non est sicut Dominus Deus noster: & recedent ranæ à te, & à domo tua, & à seruis tuis, & à populo tuo, & tantùm in flumine remanebunt. Egressique sunt Moyses & Aaron à Pharaone, & clamauit Moyses ad Dominū pro sponsione ranarum, quam condixerat Pharaoni. Fecitque Dominus iuxta verbum Moysi: & mortuæ sunt ranę de domibus, & de villis, & de agris. Congregaueruntque eas in immensos aggeres, & computruit terra. Videns autem Pharao, quòd data esset requies, ingrauauit cor suum, & non audiuit eos, sicut præceperat Dominus.

F *Vocauit autem*. Hic ponitur tertium, scilicet prędictę plagę remotio. *Vocauit autem Pharao Moysen & Aaron*. Videbat se Pharao affligi ista plaga ranarum, ideo vocauit Moysen & Aaron, vt tollerent eam, & vocauit vtrumque, quia vterque egerat, vnus eam prę nunciando, alter eam actualiter infligendo.

Quæst. 4. Quare Pharao vocauit Moysen & Aaron in secunda plaga, & non in prima.

Sed quare Pharao vocauit Moysen & Aaron in secunda plaga ad amouendam eam, & non vocauit in prima? Ratio est, quia magis afflictus fuit in secunda plaga, quàm in prima: nam in prima poterat Pharao, & alij potentes habere vinum, aut alios liquores ad potum, quibus sustentarētur illis septem diebus, quibus fuit sanguis, maximè, quia, vt dictum fuit capitulo precedenti, Aegyptij fodiebant circa fluuium, & inueniebant sanguinem aliqualiter declinantem ad saporem, & colorem, & tenuitatem aquarū, & de illo bibebant ipsi, & iumenta sua cogente angustia. Nunc autem nō poterat aliquo modo euadere Pharao, nec aliquis de potentibus, quia ranę intrabant in lectum Pharaonis, & in stratum, & in cibos eius, coact9 fuit ergo Pharao rogare Moysen & Aarō, vt amouerēt plagam ranarū, quod magna afflictio erat ipsi, cum esset superbissim9, & dedignaret loqui illis; maximè, quia ipse antea non permittebat eos accedere ad se. *Fecerunt autem, & malefici Pharaonis similiter*. Quia sicut fecerat Aaron ascendere ranas, ita & illi fecerunt, & illę ranę, quas fecerunt ascendere malefici, verę ranę erant, quia demones eas subito quasi de fluminibus Aegypti, si aliqua manserant, aut aliunde eas duxerunt. *Per incantationes suas*. In istis incantationibus dicebantur quędam verba exprimentia pactum cum demone, quibus ipsis dęmones allicerentur ad faciendum ista. *Orate Dominum, vt auferat ranas*. Ecce cogitur Pharao cognoscere, qđ Deus dixerat, nam à principio quando locuti sunt Aaron & Moyses coram Pharaone, dixit Pharao. Quis est Dominus, vt audiam vocem eius, & dimittam Israel? Dominum nescio, & Israel non dimittam. Postea aut dixit Deus Pharaoni. In hoc scies, quòd dominus sim: scilicet infligendo pęnas. Nunc autem Pharao pœnis coactus cognouit Deum intulisse pœnas, & posse auferre: & orauit vt Moyses tanquam acceptus ei peteret ab eo plagę cessationem. *Vt auferat ranas*. Credidit Pharao Deum, quem Moyses predicabat, posse tollere ranas, quia forte mandauerat maleficis suis, vt tollerēt ranas, quas induxerant Moyses & Aaron, ipsi autem non valebant, quia minor potentia non potest in maiorem. *A me & a populo meo*. Idest à domo mea, & domibus populi mei. *Et dimittam populum, vt sacrificet*. Idest dimittam eos ire in solitudinem itinere dierum trium, ad sacrificandum Deo suo iuxta id quod petisti. *Dixitque Moyses Pharaoni*. Iam letabatur Moyses putans, quòd nūc dimitteret eos, sed non fuit sic. ideo offerebat se pro eo gratis rogaturum. *Constitue mihi diem, in quo deprecer*. Voluit Moyses arbitrium Pharaonis in eligenda die, in qua rogaret pro eo.

K *An Moyses Deum tētauerit præfigendo certum tempus orationis pro Pharaone, & promittendo id, quod non erat in sui potestate.*

Quæst. 5. *Sed dices*. Videtur, quòd Moyses tentauit hic Deū, quia præfixit certum tempus ad orandum pro Pharaone: & sic Iudith redarguit maiores ciuitatis Bethuliæ, quia clamante populo ob defectum aquæ, & mandantibus ipsis, quòd expectaretur misericordia Dei per quinque dies, vt si forsitan Deus pluuiam mitteret, sin autem traderent ciuitatem Assirijs, terminus Deo ponebatur. Tunc ait Iudith: Qui estis vos, qui tentatis dominum, & posuistis tempus miserationis domini? Item videtur, quòd Moyses stultè se habuerit promittendo id, quod nō erat in potestate sua: quia

quia tollere ranas de tota Aegypto, & ponere in fluminibus, Diuinæ Potestatis solius erat. Respondetur, quòd Moyses nec tentauit Deum, nec fuit indiscretus: & ad hoc potest dupliciter dici. Vno modo, quòd non licèt statuere terminum, & quòd ista pertinerent ad Diuinam Potestatem, tamen Moyses, cum cognosceret se liberatorem filiorum Israel ex mandato Dei, vt patet supra 3. & 4. c. faciebat omnia, quæ ptinebant ad istud mandatum. Et iste modus obseruatur in iuribus humanis, quòd si alicui per literas, vel mandatum aliqua causa diffinienda delegatur, committuntur ēt eius potestati omnia, quæ pertinent ad expeditionem illius causæ, vt cogere contumacem, & similia, dato, quòd in mandato, vel litera ista specialiter non committantur: quia aliàs mandatum esset superfluum, B quia illa, quæ mandantur expleri nunquam possent, nisi traderetur potestas quantum ad alia, quæ necessario exiguntur ad ipsam causæ diffinitionem. Vt patet extra de officio & potestate iudicis delegati capitulo præterea in primo. Sic ergo cum Deus delegasset istā causam Moysi, vt patet supra, etiam si non explicasset ei quomodo dabat potestatem faciendi omnia ista, quæ præcedebant ad expeditionem negocij, deliberationem eorum tacitè concedere videbatur, vt patet ex dictis: & ideo Moyses confidens de diuina voluntate, & credens se à Deo moueri antequam specialiter à Deo mitteretur ad liberandum Israel, exercebat opera liberatoris, vt patet Actuum 7. cap. scilicet occidendo Aegyptium vexantem Hebręum, etiam concordando Hebræos litigantes; maximè, quia potestas faciendi ista cum ipso mandato generali liberandi filios Israel specialiter commemorata, & delegata sunt, cum dixit Deus præcedenti capitulo, ecce constitui te Deum Pharaonis, idest vt possis facere de eo quicquid velis quasi Deus. Alio modo responderi potest, quòd Moyses non tentauit hic Deum: nec aliquid indiscretum promisit: immo nihil promisit, sed solum dixit, se pro eo oraturum: orare autem nihil est potestatis, nec in quo diuina intercidere possit tentatio. Et sic respondetur ad primum quando dicitur, quòd Moyses tentauit Deum præfigendo tempus, secundum primum dicitur, quòd licèt præfixerit tempus, non tentauit Deum: quia tentatio est, vbi aliquis vult accipere experientiam de eo, de quo est incertus, Moyses autē non erat incertus de diuina operatione, quia quotidie mandata à Deo super hoc recipiebat. Etiam quia specialiter à Deo potestas sibi fuerat attributa, vt faceret quicquid vellet de Pharaone. Nec est simile quod dicitur de principibus Bethuliæ, quia illi dubitauerunt de Dei auxilio, & posuerunt tempus vsquequo expectare deberent, & si vltra transiret non expectarent, sed traderēt se hostibus: vnde dixerunt. Aequo animo estote fratres, & hos quinq; dies expectemus à domino misericordiam, forsitā enim indignationem suam abscindet, & dabit gloriam nomini suo: si autem transactis quinq; diebus nō venerit adiutorium, faciemus hęc verba quę locuti estis. Alio modo respondetur, ꝙ Moyses non potuerit tentare Deum, nec terminum ꝑfixerit ad aliquid faciendum, qđ diceret aliquam potestatem, sed solum pręfixit terminum Pharaoni, quādo orare pro se vellet: nec rursus ista assignatio aliq̄ superstitionem supponebat: immo ad tollendam superstitionem ponebatur: quia si Moyses taliter diceret, s. tali die pro te orabo, & nō alia, esset aliquid superstitionis: quia attribueret aliquam virtutem tempori, vel Deū ad exaudiēdum promptiorem vno tempore, q̄ altero iudicaret. Sed nihil horum fuit: immo vt iudicaret se de his non curare: voluit, quòd dies constitueretur secundum voluntatem Pharaonis, quod in Dei laudem cedebat. Ad alterum quando dicitur, quod promisit

Quid sit tentare Deum.

Quomodo sit superstitio in determinatione dierum in orationib⁹.

A Pharaoni Moyses aliquid indiscretum, scilicet id quod in potestate sua non erat. Respondetur secundum primum modum, quòd non promisit id quod erat extra potestatem suam: immo quod in sua potestate erat: quia cum Deus dedisset ei potestatem liberandi Israelitas de Aegypto, dabat ei potestatem faciendi omnia alia, quæ requirebantur ad istam liberationem: sed promittere hoc pertinebat ad hāc liberationem, cum Pharao diceret se dimissurum eos, si ab eo ranas tollerent: poterat ergo Moyses pro hoc spondere: maximè, quia ad maiora data fuerat potestas Moysi, scilicet vt esset Deus Pharaonis: qui vero spondet quod potest, in nullo errat: sic autem fecit Moyses. *Constitue mihi diem.* Idest quemcunque diem volueris hunc mihi constitue, vt orem pro te.

Sed quæritur quare dimisit Moyses electionē diei in arbitrio Pharaonis. Respondetur, quòd Aegyptij vigebant in artibus magicis, quæ fiunt per dęmones, qui non ex potestate sua, sed secundum naturæ positionem operantur coniungentes actiua passiuis, vt declaratum fuit capitulo præcedenti: ideo magi in reuerentia naturæ operantis obseruant certas constellationes, & eas colunt. Putabat ergo Pharao, quòd Moyses & Aaron essent sapientes in magicis, & operarentur virtute alicuius determinatæ constellationis: vt ergo tolleret hanc suspitionem Moyses posuit in arbitrio Pharaonis, quando vellet pro se orari. *Pro te, & seruis tuis.* Idest pro pœna inflicta tibi, & seruis tuis. C Serui Pharaonis vocantur non omnes subditi eius, sed solum illi, qui continuo astabant in domo eius, & curia eius specialiter ei seruientes. *Et pro populo tuo.* Idest pro omnibus alijs, qui morantur in ciuitatibus, aut oppidis. *Vt abigantur ranæ à te.* Idest tollantur. Abigere propriè pertinet ad pecora, quando aliquis disturbat pecora, & facit ea dispergi, vt possit de eis furari: & sic vocant iura crimen abigeatus istam dispersionem: & transfertur in scriptura aliquando ad aues, vt patet Gen. 15. cap. Quando dicitur, quòd volucres descenderunt super cadauera animalium immolatorum: & tunc sequitur, quòd Abraham abigebat eas, idest remouebat à cadaueribus: hic autem transfertur ad ranas. Aliquando autem transfertur ad homines, D scilicet quando aliquis non permittit aliquem accedere ad locum, quem optat, dicitur eum abigere. *A te, & à domo tua.* Ex hoc loco forte aliquis confirmare vellet quod supra dicebatur ex intentione Hebræorum, scilicet quòd ranæ non solum intrabant in domos Aegyptiorum, sed etiam in corpora eorum: quia dicitur à te, & à domo tua: quasi dicat, quòd aliæ erant ranæ, quæ erant in Pharaone, & aliæ, quæ in domo sua. Respondetur, quòd nihil ex hoc infertur, quia hic dicitur. *A te.* Idest à domo in qua habitas, scilicet à loco strato, & mensis, & furnis, & reliquijs ciborum. *Et à domo tua.* Idest ab omnibus seruis tuis, qui vocantur domus eius, sicut omnes pertinentes ad Iacob, qui cum eo in Aegyptum descenderunt, vocantur domus eius, vt patet Gen. 46. cap. Et tota congregatio E Romanorum descendentium ab Aenea vocantur domus Assaraci: quia Aeneas descendit ab Assaraco auo suo: sic dicit Virgilius Aeneidos, lib. 6.

Cum Domus Assaraci Graeciam, clarasque Micenas.
Imperio reget victis dominabitur Argis.

Et tantum in flumine remaneant. Idest solum maneant in flumine. Nec promisit in hoc Moyses, vel dixit se oraturū, vt ranæ omnes existentes in terra redirent ad fluuium, sed ꝙ nullæ postea ascenderēt de flumine ad infestandum Aegyptios, quia quotidie hoc fiebat: nā semꝑ ascendebant, & pures videbantur: ideo timebat

Quęst. 6. Cur Moyses dimisit electiōem diei in arbitrio Pharaonis.

Abigere ꝓpriè qd sit.

Pharao, quòd accederēt tot, vt occiderēt Aegyptios. Sic enim contigit paulopost tēpora Alexandri, quasi per annos decem: nam Auienatę, qui erant quidam populi apud Græciam tanta ranarum, & murium tēpestate vrgebantur, vt cogerentur sedes suas dimittere, & requirere alias: ideoque petierunt Græciam. Et Cassander, qui erat vnus de ducibus relictis ab Alexandro, videns eorum probitatem, & antiquum robur ne necessitate deficientium sediū cogerētur Macedonibus bella mouere, in finibus Macedoniæ eis sedes dedit: vt ait Paulus Orosius, tertio de Ormesta mundi capitulo vltimo. *Qui respondit cras.* Idest cras ora pro me, vt tollantur ranę.

Tempore Alexandri per decem annos in Auienatis magna fuit multitudo ranarū & muriū.

Sed quæritur cùm Pharao tantam angustiam ranarum toleraret, & Moyses daret ei electionem, qua die pro se rogari vellet, cur non ea die pro se orari petijt, sed distulit vsque cras? Respondetur, quòd Pharao aliqualiter suspectus vtrum ranæ illæ veritate consisterēt, an artibus magicis, aut fictæ, aut deductę essent, voluit aliqualiter præstolari, vt sic quid essent iudicarent. Nam si sponte nullo cogente deficerent, eas magicarum artiū versucijs, aut fictas, aut ductas esse constabat: sic non erat opus Moysen & Aaron pro tollendis eis exorare: si verò diebus aliquod consisterent, cōuinceret ęas diuino nutu aduenisse, voluit ergo saltem vsque in diem crastinum, cùm afflictione sui maxima præstolari. *Iuxta verbum tuum inquit faciam.* Scilicet vt orem mane pro te, vt dicis *Vt scias quoniam non est sicut Dominus Deus noster.* Idest vt cognoscas, ꝙ nō sit aliquis hō, aut Deus, sicut Deus noster: quasi dicat, ego facio hoc ad laudem Dei mei: quia tu inquisiuisti à maleficis tuis, vt in potestate deorum tuorum, & suorum ranas à te abigerent, sed quia non potuerunt, ego in nomine Dei mei abigam, vt videas, ꝙ nullus Deus est ita potēs, vt Deus noster, q omnium Dominus est. *Et recedent à te.* Idest desinent affligere te. *Et à domo tua.* Idest ab omnibus de familia tua. *Et à pueris tuis.* Idest à seruitoribus tuis. Vocantur pueri non ætate, sed seruitio, sic enim communiter vocare consueuimus: sic agitur primo Reg. 21. cap. vbi cum peteret Dauid ab Abimelech dari sibi de panibus ꝓpositionis, quia nulli alij erant: respondit Abimelech: si mundi sunt pueri maximè à mulieribus, manducent. Vocauit autem pueros non ætate, quia illi erant viri fortes seruientes Dauid, maximè, quia si fuissent pueri ætate non peteretur vtrū mundi essent à mulieribus, quia pueri coire nequeunt. *Tantùm.* Idest solummodo. *In flumine remanebunt.* Idest non ascendent vltra ad te, & ad seruos tuos, sicut nunc ascendebant. *Egressique sunt Moyses & Aaron à Pharaone.* Idest à Domo Pharaonis composito hoc fœdere. Aliquid tamen dicunt ꝙ noluerunt orare in domo sua præsente ipso: quia ibi erant idola, nè viderentur humiliari illis. Sed hoc nihil est propter duo. Primò, quia non erant ipsa die oraturi, sed sequente, vt patet ex conuentione, supra non ergo debebat expectare in domo Pharaonis vsque ad sequentem diem. Item, quia Moyses, qui ista faciebat, loquebatur cum Deo apparente sibi, & loquente ad eum: noluit ergo ibi orare ēt sequente die, quia Deus non dignaretur apparere ei in domo Pharaonis: quia alij non erant digni videre, aut audire Angelum apparentem Moysi. *Et clamauit Moyses ad Dominum.* Orando in clamorem ex magno cordis affectu, nè Deus desereret eum tempore illo, non implendo id, quod ipse loco eius spoponderat, quia in hoc multum videretur diminuta gloria eius. *Pro sponsione ranarum.* Idest promissione, quam fecerat Pharaoni de ranis: vel expellendis: vel orando, vt expellerentur. Quocunque autem modo, sequebatur magna ꝺpressio nominis Dei apud Aegyptios, si non expellerentur ranæ; quia si

Quæst. 7. Cur Pharao nō eadem die pro se orare petijt à Moyse, sed ad crastinum distulit.

Serui quādoq; pueri appellant.

F Moyses spopondisset ranas expellere, concluderetur si non expelleret, quòd aut ipse à Deo non mittebatur, quia Deus nolebat hoc facere, pro quo spoponderat ipse, aut Deus eius ad hoc impotens erat. Dicendo etiam, quòd Moyses ꝓmisit se oraturum pro Pharaone, vt abigerentur ranæ: si non abigerentur ranæ sequeretur, quòd aut Moyses non rogauerat, & tunc petitio sua tanquam petitio viri mendacis audienda non erat. Aut si rogasset sequeretur, quòd vel non mitteret eum Deus, quia non exaudiebat eum, vel si vellet exaudire & non faceret, quòd non posset. Hæc omnia satis grauia erant, ideo quocunque modo spopondisset Moyses, scilicet siue orare spopondisset, siue expellere ranas, si non fieret, vt spoponderat. *quam condixerat Pharaoni.* Idest quam conuenerat cum Pharaone, secundum vt Pharao dimitteret populum si Moyses ranas expelleret. Dicitur autem condicere à, con, quod est simul, &, dicere, quia simul dicunt, idest conueniunt, vel consentiunt, in aliquā re. *Fecitque Dominus iuxta verbum Moysi.* Scilicet expellendo ranas, vt pręcatus fuerat Moyses: sed hoc quod fecit Deus dicitur hic in generali, & postea in speciali explicatur. *Et mortuæ sunt ranæ de domibus.* Idest quæ erant in domibus habitationum. *Et de villis.* Scilicet de plateis, & vicis villarum. Quia etiam loca per quæ homines discurrebant, & delectabiliter spaciabantur homines in ciuitatibus repleta erant ranis, quarum multę per se moriebantur. Alię autem transeuntium pedibus conculcatę intollerabilem fœtorem, & visui deformem, atq; horribilem prætendebant effigiem. *Et de agris.* Non est hoc contra id quod, supra dictum est, scilicet quòd non erant ranæ super omnes partes Aegypti: quia verum est, quòd in solitudinibus, aut locis à ciuitate, vel hominum habitatione seiunctis non erant ranæ: quia Deus dederat eas in punitionem: in talibus autem locis nulli pœnam inferebant: erant tamen in agris, scilicet in locis excultis apud ciuitatem, ad quæ homines, vt solaciarentur exibant, & ibi affligebantur. Erāt etiam inter segetem, & fruteta ea sua tabe, ac contagione fluida maculantes, & fructus ipsos fœtidos, ac fœdos, & prorsus esui ineptos reddentes. *Congregauerunt eas in immensos aggeres.* Idest in magnos cumulos: dum enim viuerent compræhendi non poterant in diuersa loca reptantes, & quia venenosę erant, cum autem mortuę fuerunt, congregauerunt eas ne fœtore suo pestem infligerent. Et non repugnat hoc promissioni Moysi, scilicet quòd ranæ solum in flumine manerent: quia Moyses solum promisit, quòd non exirent vltra ranæ sicut exibant, sed quæ erant in flumine manerent. De illis autem quæ erant in terra non promisit, quòd reduceret eas ad flumen, sed quòd eas tolleret à Pharaone: & hoc verum est, quia faciendo eas omnes mori, tollebat eas à Pharaone, nè possent vltra affligere. *Et computruit terra.* Primò ranæ mortuæ suppositę in immensos aggeres computruerunt noxio calore: & dum resoluerentur fluebat ab illis liquida tabes huberrime, quæ terram vndique corrumpebat, & computrescere faciebat. *Videns autem Pharao, quòd data esset requies.* Ab afflictione ranarum mortuis omnibus illis. *Ingrauauit cor suum.* Scilicet reducendo se ad pristinam intentionem, vt non dimitteret populum. Et hoc erat, quia Pharao priuatus erat gratia Dei mollificante, & ad bonum instigante demeritis suis: ideo licèt in magna angustia vexatione dante intellectum rogaret Moysen, vt pro eo ad Dominum intercederet, tamen post redeunte quiete solita in eo mansit durities. *Et non audiuit eos.* Idest non audiuit petitionem Moysi & Aaron, quàm ante confirmauerat: quod valde vituperabilem virum reddit, maximè regem, inconstantem dictis, aut factis esse.

G, H, I, K

Gratia Dei mollificat cor hominis, & ad bonum instigat.

Hoc

Hoc modo autem multi ad Deum paciscuntur: nam periculis atque perplexitatibus conuallati præces, & vota fundunt: sed prosperitate redeunte pauca, aut nulla reddunt. *Sicut præceperat Dominus*. Idest non audiuit Moysen, & Aaron Pharao sicut mandauerat Dominus, quòd audiret eos. Vel *Sicut præceperat Dominus*. Idest sicut prænunciauerat, scilicet quòd induraretur cor Pharaonis, & non exaudiret donec per manum validam cogeretur dimittere: immo incitare ad recedendum Hebræos de Aegypto.

Tertia plaga Cyniphum. j. q. 1. c. teneamus. in gl.

Dixitque Dominus ad Moysen: Loquere ad Aaron: Extende virgam tuam, & percute puluerem terræ: & sint Cyniphes in vniuersa terra Aegypti. Feceruntque ita. Extendit Aaron manum virgam tenens, percussitque puluerem terræ, & facti sunt Cyniphes in hominibus, & in iumentis. Omnis puluis terræ versus est in Cyniphes, per totam terram Aegypti. Feceruntque similiter malefici incantationibus suis, vt educerent Cyniphes, & non potuerunt. Erantque Cyniphes tam in hominibus, quàm in iumentis. Et dixerunt malefici ad Pharaonem: Digitus Dei est hic. Induratumque est cor Pharaonis: & non audiuit eos, sicut præceperat Dominus.

Quæst. 8. Quare in tertia plaga Pharao non admonetur.

Dixit Dominus ad Moysen. Ista est altera locutio, & postquam descripsit supra secundam plagam hic describit tertiam. Et non diuiditur ista sicut præcedentes, quia non ponitur hic comminatio, & deinde plagę absolutio, sed sola inflictio. Et ratio est, quia Pharao in superioribus multum fuerat irrationalis recedendo à conditione interposita, cum Moyse & Aaron, postquam illi compleuerunt, quod promiserant: D non ergo debuit moneri tanquam nouiter peccans, sed dure puniri sicut in malo obstinatus. Nec valet si arguas, quòd in alijs plagis, quæ infra infliguntur pręmittitur comminatio, vt patet infra in litera, & capitulo nono, & decimo. Quia hic non ponitur principaliter per petitionem, quam non exaudiuit: sed quia facta sponsione, & completa pro altera parte, ipse à conditione recessit. Postquam ergo in plaga, quę hic describitur, fuit sufficienter punitus pro ista infidelitate, rursus admonetur pro petitione principali, scilicet vt dimittat Israeliticum populum. *Loquere ad Aaron*. Quia Aaron non erat pręsens, quando Deus ista verba dicebat, nam soli Moysi apparebat Deus. *Extende virgam tuam*. E Vocatur ista virga Aaron, scilicet quàm duxit Moyses de Terra Madian: & in qua omnia mirabilia facta sunt: quia Aaron ista, quæ suprascripta sunt, per eam operatus fuerat, quæ aliquando vocatur virga Dei, aliquando virga Moysi, cuius causæ supra assignatæ sunt. *Percute puluerem terræ*. Idest percute super terram. Ista percussio naturaliter nihil operari poterat ad id, quod intendebatur, scilicet ad generationem Cyniphum, sed voluntas Dei sola faciebat: mandabat tamen percuti puluerem terræ: vt videretur, quòd ad mandatum Aaron ex parte Dei isti Cyniphes gignebantur, etiam non naturaliter ex aliquo casu factum fuit. Etiam vt cognosceretur quare ista plaga infligeretur. Correspondet namq; ista plaga

Quomodo plaga ista correspondet culpæ Aegyptiorũ

A culpæ Aegyptiorum, qua oppresserant gentem Hebręorum in duris operibus terrę, & luti: & cũctis mercibus, de quo supra 1. ca. *Et sint Cyniphes*. Idest mando, ꝙ te percutiente fiant Cyniphes. *Vel sint Cyniphes*. Idest erunt Cyniphes. Vocantur autẽ Cyniphes muscę minutissimę, ita vt visum cernentis effugiant, quę acutissimis stimulis carnem terebrant, atq; cruciant. *In vniuersa terra Aegypti*. Scilicet in ciuitatibus, & agris vbicunque homines, aut bestię essent. *Feceruntque ita*. Ponitur hic completio in generali: deinde explicatur ibi in speciali, & ista litera nihil aliud dicit, quàm ea, quę sequitur, scilicet. *Extendit Aaron*. Sed dices, quare ponitur hic, fecerunt, cum solus Aaron hoc effecerit? Respondetur, ꝙ Deus duo mandauit hic, scilicet Moysi B mandauit, vt diceret ista Aaron, & Aaron mandauit ꝑ Moysen, vt illa efficeret: quia ergo Moyses iuxta verba domini narrauit Aaron, & Aaron hoc egit, vterque fecit, quod pręceptum est: ideo de vtroq; dicitur. *Fecerunt ita*. Scilicet vt cuilibet eorum fuerat imperatum. *Extendit Aaron manum*. Scilicet brachium eleuando ad percutiendum puluerem. *Virgam tenens*. Manu sua. *Percussitque puluerem terræ*. Non oportuit esse multas ꝑcussiones, q̃a non fiebant Cyniphes in virtute percussionis, sed à sola diuina voluntate: percussio autẽ solũ fiebat in signum, vt supra dictum est. Et non fuerunt facti Cyniphes solum in loco, vbi percussit Aaron: sed etiam in tota Aegypto in hominibus, & iumentis: sed ipse non percussit in tota Aegypto. Sic enim fuit de ꝑ- C cussione aquarũ in prima plaga: quia percussit Aaron solum in conspectu Pharaonis aquas, & oẽs aquę Aegypti versę sunt in sanguinem: & de ranis venientibus de fluminibus, & paludibus: nam cum eleuauit Aarõ virgam contra flumina, & paludes, venerunt ranę de omnibus aq̃s Aegypti. *Facti sunt Cyniphes in hominibus, & iumentis*. Idest ascenderunt Cyniphes sup homines, & iumenta ad cruciãdum illos. Non est intelligendũ, ꝙ Cyniphes fierent in ipsis hominibus, aut iumentis: quia facti sunt de puluere terrę tanq̃ de materia, & ob hoc percussus est. Sed dicitur in hominibus, & iumentis. i. quòd fuerunt in hominibus, & iumentis: q̃a sępe in sacra scriptura ponitur facta sunt, idest fuerũt. Sicut dicitur facti sunt omnes dies vitę Iacob centũ quadra- D gintaseptẽ anni. i. fuerunt anni vitæ Iacob centũ q̃dragintaseptem anni: vt patet Gen. 47. cap. *Et iumentis*.

Quæst. 9. Quare Cyniphes iumenta vexabant, cũ non peccassent.

Sed dices, quare erant Cyniphes in iumentis, cum nihil peccauissent? Respondetur, quòd hæc infligebantur ad maiorem punitionem malorum, vt non solum punirẽtur Aegyptij in se, sed etiam in rebus suis. Sicut quando pater malus est, Deus punit eum, & filios suos vsque in quartã generationem, vt ipse ex hoc doleat, vt patet infra 34. & Deut. 7. c. Maximè, quia hoc redundabat in damnum Aegyptiorum: nam iumenta duris muscarum aculeis terebrata consistere non poterant, & Aegyptij ea ad laborandum accipere non valebant. *Omnis puluis terræ versus est in Cyniphes*. Hyperbole est: nam non conuersus fuit totus puluis, scilicet E vniuersaliter accipiendo: sed magna pars, ita quòd videbatur totus puluis conuersus in Cyniphes. Multis alijs locis, sic loquitur scriptura faciẽdo Hyperbolem. *Per totam terram Aegypti*. Quia nullus locus in Aegypto erat, in quo non essent Cyniphes ad cruciandum homines, & iumenta. Iudęi nõ vocant hos Cyniphes, sed pediculos, dicentes, tam numerosam multitudinem pediculorum super Aegyptios ascendisse, vt nulla arte, aut medicamine eis subueniri posset. *Feceruntque similiter magi*. Idest facere agressi sunt, sed non valuerunt, vt infra sequitur, & patet, quia dicitur: Vt educerent Cyniphes, quasi dicatur, non eduxerunt. *Incantationibus suis*. Scilicet prouocantes dęmones carminibus illis, aut verbis. *Vt efficerent Cyniphes*. Idest vt

Cur dicit in litera fecerunt pluraliter, cũ solus Aarõ efficeret.

facerent eos apparere coram Pharaone, siue adducentes de alijs partibus opere dæmonum, vel coniungentes actiua passiuis ad generationem istorum, quia cùm ista sint animalia imperfecta, cito gigni possunt. Sed quæritur quomodo potuisset apparere, vtrum isti educebant Cinifes, vel nõ: quia vt dictum est Cinifes, quos fecerat Aaron de puluere, operuerũt totam terram existentes in hominibus, & iumentis. Respondetur, quòd videri poterat: nam dum Moyses, & Aaron stabant coram Pharaone ad videndũ, vtrum malefici possent educere Cinifes; abigebantur alij Cinifes mãdato Aaron in virtute Dei ab illo loco, in quo erant cũ Pharaone, & sic videre poterat Pharao, & serui eius, vtrum magi possent facere Cinifes videntes locum illum vacuum Cinifibus. *Et non potuerunt*. Licèt coacti fuissent ad hoc: quia Deus non permittebat Dæmones operari, vt aliqñ saltem cognoscerent Diuinã Potentiam, & non semper errarent: nam si omnia signa, quæ fecissent Aaron & Moyses, potuissent facere malefici, putaret Pharao, quòd Moyses & Aaron magicis artibus ista faciebant, & nũquam eis assentiret, nec videretur valde culpabilis, si non assentiret: quia non constaret ei illo modo, vtrum à Deo Moyses, & Aarõ mitterentur, vel vtrum facerent in fraudem. *Erant autem Cinifes, tam in hominibus, quàm in iumẽtis*. De illis quos Aaron eduxerat percutiens Terram. *Dixerunt ad Pharaonem malefici*. Postquam viderunt, quòd non possent facere muscas, cõfessi sunt, quòd Deus impediret eos. Dicunt autem Hebræi, quòd non potuerunt malefici Pharaonis facere aliquid minus grano ordei. Sed hoc irrationabile valde est: quia id, quod potest in maius, naturaliter potest in minus: immo velocius, & facilius possent super corpus paruum, quàm super magnum. Sed contrariũ est, quia Deus impediuit eos, vt demonstrarentur vera esse miracula Aaron & Moysi: qa malefici, qui maiora facere potuerant, nõ potuerunt post facere minus: & sic confiterentur malefici Moysen & Aaron adiuuari à Deo, ipsos autem impediri: quod sic efficiebat ad monstrandã veritatem miraculorum Aaron, & quòd essent à Deo: & patet hoc per id quod dixerunt malefici, scilicet. *Digitus Dei est hic*. Diuina potestas est nos impediens, & Aaron adiuuans: nam si nos permitteremur agere, faceremus hoc, sicut alia maiora fecimus, sed non permittimur.

An magi Pharaonis Cyniphes educebãt, vel aliunde asportabant.

Quæst. 10. Alio modo potest exponi, quòd non sit sensus maleficos confiteri hic esse diuinam virtutem, & hoc, qa infra ponitur quomodo restiterunt Moysi & Aaron, quod non videtur, si cognouissent Deum hoc facere. Et hoc est, ꝙ magi dicerent Moysen & Aaron non virtute diuina, sed artibus magicis efficere hoc, & cum dixerunt. *Digitus Dei est hic*. Est sensus virtus alicuius spiritus superioris, per quem Moyses & Aaron operãtur, est hic, idest manifestatur in ista operatione impediendo virtutem eius, in quo nos operamur. Et sic dixerũt Pharisęi Christo: in Beelzebub Principe Dęmoniorum Dęmonia eijcit iste, vt habetur Luc. 11. c. sꝙ Christus haberet aliquam cõuentionem cum Beelzebub, & operaret in virtute ei⁹, & quia Beelzebub erat maior inter demones, ꝙ ipse expelleret alios dæmones de corporibus. Et hanc expositionem sequitur Nicolaus, & satis rationabilis est. Sed prima mihi rationabilior videtur, & tenetur communiter ab Augustino, & omnibus doctoribus. Et ratio huius positionis, vel motiuum eius non multum valet, scilicet quòd malefici adhuc post istam vicem repugnauerunt Moysi: vt patet sequenti capitu. Si tamen cognouissent esse à Deo non repugnassent: nam Pharao bene cognouit istas plagas esse à Deo, quando orabat Moysen & Aaron, vt orarent Deum suum pro Pharaone, vt tolleret istas plagas: sic patet supra in litera, & infra in alijs plagis, &

F tamen cognita diuina virtute adhuc post omnia hæc non assentiebat petitioni ex parte Dei: quia indurauerat cor suum; & sicut dicitur de Pharaone, ita dicendum reor de maleficis Pharaonis, qui pessimi, & sceleratissimi viri erant: quos nominatim reprobat sacra scriptura, vt patet prima ad Timotheum tertio capitulo, vbi dicitur de multis sceleratis, qui resistunt sanæ doctrinæ, quemadmodum Iamnes, & Mambres restiterunt Moysi. Etiam quia si malefici propter diuinam virtutem cognitam, nunquam cõtra Moysen & Aaron, rursus insistere conari deberent: nec etiam debuissent insistere cognoscentes, quòd operabantur in virtute alicuius maioris spiritus, qui impediret operationem ipsorum. Sed nec ex hoc destiterunt: quia

G malitia impediente rectum animi intuitum, semper nitebantur in vetitum: ideo ratio ista non multum mouet. Tenendum ergo, vt primo dictum est, scilicet qnòd magi coacti fuerunt à Deo confiteri veritatem, etiam si nollent, dicendo, quòd potestas Dei eos impediret. Sic enim Balaam, qui volebat maledicere filios Israel, vt patet Numeri vigesimosecundo capitulo, & vigesimotertio, & vigesimoquarto, tamen non potuit maledicere, sed econtrario benedicebat volens maledictionis verba proferre; cui cùm diceret Balach Rex Moabitarum: ad maledicendum vocaui te, tu econtrario benedicis: respondit Balaam: Nunquid non dixi tibi, quòd non possum loqui bonum, vel malum, nisi quod dominus posuerit in ore meo.

H Augustinus autem dicit, quòd per digitum Dei intelligitur spiritus sanctus, sicut per dexteram intelligitur filius. Dixerunt autem magi esse ibi digitum Dei, idest spiritum Dei. Et quærit Augustinus, quare magis defecerunt malefici in hoc tertio signo, quàm in primo, & secundo. Respondet, quòd hoc est, quia Pharaoni non defecerunt in cognitione patris, & filij, sed defecerunt in cognitione spiritus sancti. Hoc quidam sensui allegorico conuenit: literali autem nequaquam. *Induratum est cor Pharaonis*. Deficiente gratia mollificante. Ista induratio magis, quàm aliæ admiranda est: quia in alijs malefici saltem quantum ad apparentiam faciebant signa, quæ Moyses & Aaron faciebant: ideo poterat aliquo modo putare illa arti-

Cur malefici defecerunt in tertio signo, nõ in prioribus.

I bus magicis confici: nunc autem maleficis suis agere non potentibus, & confitentibus ibi diuinam latere ptãtem, satis fuit mirãdum, qũo veritati tam notę nõ assenserit. *Et non audiuit eos*. Idest non compleuit petitionem eorum. *Sicut præceperat Dominus*. Idest eo modo, quo Deus mandabat fieri, scilicet vt permitteret de Aegypto exire Israel. *Vel sicut preceperat Dominus*. Idest sicut prędixerat: quia Deus prædixit, quòd non exaudiret eos Pharao, & ita factum est. *Dixitque Dominus*. Descripta plaga tertia; hic subiungitur quarta, & diuiditur in duas partes: primo prędmittitur comminatio: secundo subnectitur irrogatio, ibi, & venit musca ad primum.

K Dixit quoque Dominus ad Moysen: Consurge diluculo, & sta coram Pharaone: egredietur enim ad aquas, & dices ad eum: Hæc dicit Dominus: Dimitte populum meum, vt sacrificet mihi. Quod si non dimiseris eum, ecce ego immittã in te, & in seruos tuos, & in populum tuum, & in domos tuas omne genus muscarũ: & implebuntur omnes domus Ægyptiorum muscis diuersi generis: & vniuersa terra, in qua fuerint.

Mitylene ciuitas cõditur. Quarta plaga muscarum.

Faciam-

Faciamque mirabilem in die illa terrã Gessen, in qua populus meus est: vt non sint ibi muscę: & scies quoniam ego dominus in medio terræ, ponamq; diuisionem inter populum meum, & populum tuum. Cras erit signum istud. Fecitque dominus ita. Et venit musca grauissima in domos Pharaonis, & seruorum eius, & in omnem terrã Aegypti corruptaq; est terra ab huiuscemodi muscis. Vocauitque Pharao Moysen, & Aarõ, & ait eis: Ite, & sacrificate Deo vestro in terra hac. Et ait Moyses: non potest ita fieri: abominationes enim Aegyptiorum immolabimus domino Deo nostro? Quod si mactauerimus ea, quæ colunt Aegyptij coram eis, lapidibus nos obruent. Viam trium dierum pergemus in solitudinem, & sacrificabimus domino Deo nostro, sicut præcepit nobis. Dixitque Pharao: Ego dimittam vos, vt sacrificetis domino Deo vestro in deserto: veruntamẽ longius ne habeatis: rogate pro me. Et ait Moyses: Egressus a te orabo dominum, & recedet musca a Pharaone, & a seruis suis, & a populo eius cras. Verumtamen noli vltra fallere, vt non dimittas populum sacrificare domino. Egressusque Moyses a Pharaone orauit dominum, qui fecit iuxta verbum illi⁹: & abstulit muscas a Pharaone, & a seruis suis, & a populo eius: non superfuit nec vna quidem. Et ingrauatum est cor Pharaonis, ita vt nec hac quidem vice dimitteret populum.

Dionysius qui, & liber pater timens Aegyptũ periturã ꝓpter plagas Dei fugit in Indiam, & eam domuit, supra 3. fol.

Plaga 4.

Dixit dominus ad Moysen. Apparendo iterũ postquam Pharao consentire noluit inflicta plaga tertia. *Consurge diluculo.* Quia istud signũ fieri debebat coram Pharaone, quando ibat ad aquas: Pharao: autem satis diluculo, scilicet in prima parte diei ibat ad aquas: qa sanũ valde erat. Et ita corã Pharaone extra domũ suã in itinere quo pergit ad aquas. Forte iõ mandatũ est, ꝙ staret cum eo extra domum suam: quia si voluisset stare in domo sua, non daretur ei dicendi facultas; cùm autẽ esset in vico ciuitatis, quo pergebat ad aquas omnibus videntibus, & audientibus vocem Aaron & Moysi Pharao auertere se non poterat, aut non audire dissimulare. *Egredietur enim ad aquas.* Ista est quædam determinatio dicti: quia forte Moyses diceret, domine quomodo inuenire potero Pharaonẽ diluculo extra domum suam? cui respondet dominus, *Ipse enim egredietur ad aquas.* Idest bene poteris inuenire, quia diluculo exibit ad aquas.

Quæst. 11. *Quare Pharao ita frequẽter egrediebatur ad aquas diluculo.* Sed quare Pharao ita frequenter egrediebatur ad aquas diluculo? Responderi potest, quòd gratia sanitatis faciebat, quia sanum valde est quolibet mane ire ad aquas. Aliqui volunt quòd faciebat causa adorãdi aquas, quia Aegyptij colebãt aquas, tãquam maximè

A vtiles, quia eis ad totam vitam cõferebant: sicut Chaldæi colebant ignem, de quo magis diximus, supra 2. c. Alij volunt, quòd hoc faciebat veniens ad adorãdum Apin Deum Aegyptiorum ĩ figura bouis, vt ait Plin. & Solinus in Polistor. c. de Aegypto. Sed hoc non est verum: quia Apis semel in anno solum apparebat, & eadem die, qua videbatur in ciuitate Memphitica occidebatur: licèt multotiẽs Pharao veniebat ad aquas, ergo non veniebat ad videndum Apin. Aliter autem dici potest, quòd veniebat Pharao cum seruis suis ad aquas, vt lauaret se ibi non solum a contagionibus, & fecibus corporis, sed etiam a maculis cordis: quia putauerunt antiqui aquam lauare posse vtrunque, hoc autem apparet aliqualiter ex eo, quod faciunt Sarracæni B habitantes in terra illa, scilicet quòd se continuo lauãt ad deletionem. Hoc tamen apud omnes Saracænos cõmune est, ideo in oratorijs suis siue Phanis, delubra quædam, idest congregationes aquarum a delendo dicta habent: quia ibi putant se omnium obtinere veniam peccatorum. Multi etiam christiani aliqualiter istum modum sequuntur in illa regione lauãtes se in aurora versus ortum solis, imitantes Sarracænos, qui tenuerunt eandem terram totaliter: & nũc saltem secundum temporũ euentus, & successiones partim retinetur a quibusdam christianis. De ablutione criminum per aquam apud antiquos vulgares ab initio, quo mundus errare incepit, opinio fuit. Nam Hercules, qui fuit de antiquissimis tempore iudicum C Israel, & ante Troianum excidium, putauit crimina ꝑ aquam ablui, ideo cum per Libyam pugnando domãdoque discurreret quendam gratissimum fontem inuenit, in quo se abluens ab omnibus facinoribus putauit esse solutum, vt declarat Seneca ĩ prima Tragedia, quæ dicitur Hercules etæus. Idem etiam tenuit Theseus eiusdem temporis coętaneus, atque Herculis socius, qui innuit in terra sua esse fontem, in quo abluerentur vitia: vt patet tragedia prima Senecę, quæ dicitur Hercules furens, in carmine vltimo in fine carminis ait, nostra cetel⁹ manet illuc solutũ cęde gradiuus manũ restituit armis, illate Alcide vocat facere innocentes terra quæ superos solet. Ouidius tanquam vir doctissimus hanc opinionem vt nimis rudem, atq; antiquam condemnat, vt patet in primo libro Fastorũ, D vbi astruit, quòd aqua nõ abluit contagia mentis. Duo ergo modi istorum sũt satis rationabiles, scilicet quòd vel exibat ad sanitatem, vel ad emundationem peccatorum. *Hæc dicit Dominus.* Scilicet Deus verus Hebreorũ, q est domin⁹ vniuersaliter, & cui rationabiliter obedire debes. *Dimitte populum meum.* Israeliticum populũ, vt sacrificet mihi, idest vt eat ad sacrificandum in solitudinem itinere dierum trium: nam in Aegypto bene permittebat Pharao eos sacrificare, vt patet infra. *Quia si non dimiseris eum.* Licèt peteret posuit negatiuã conditionaliter, quòd est vicium in recta petitione, vt supra declarauimus. Sed hoc verum est quantum ad illum, qui solum petit nullam habens potestatẽ Deus E non simpliciter mandabat Moysi, ꝙ peteret sed cõminando, vt intelligeret Pharao Deũ, & cuius noĩe petebatur potestatẽ habere ad faciẽdũ, qđ petebat. *Ecce ego mittam in te.* Primò nominat regem in punitione: quia principaliter peccabat, ideo Deus eum duro iuditio afficiebat, nam iudicium durum fiet his, qui præsunt; & potentes potenter tormenta patientur, vt patet Sapientiæ 5. cap. *Et in seruos tuos.* Idest in familiares tuos, qui tibi in domo tua quotidie astant, & ministrant. *Et in populũ tuum.* Idest in omnes habitantes in regno tuo: Omnes hi puniuntur, vel quia principi assentiunt, & fauent, vel quia ei male agenti cum possint non dissentiunt: peccatum enim principis redundat in punitionem subditorum, vt diximus Gen. 20. cap. Aliquando

Vide sup. c. præce. q. 6. Contra Pliniũ, & Solinum.

Antiq. putabant aqua posse lauare maculas cordis, & corporis.

Delubrũ quid sit.

Populus quandoq; patitur ob dominū. Multa sūt muscarū genera.

do enim domini non puniuntur directe,& puniuntur sui populi, & sic aliquando obseruat Ecclesia, vt pro peccato dominorum terras eorū subijciat interdicto: patet extra de sponso, & matrimonio, cap. non est vobis. *Omne genus muscarum.* Multa sunt genera muscarū, quarum quædam sunt communes, quædam sunt virides,& fetidæ, alię valde grossę, & sonantes, aliæ quę ex mortuis aquis gignuntur: aliæ, quæ iumenta afficiunt, & culices nominantur; multa quoque alia: inter hac erant quædam genera muscarum venenosarum: hæ autem omnes in Aegyptios missę, tam multitudine sua durè nocentes, quàm feditate horrorem causantes, magnæ afflictionis Aegyptijs erant. In Hebræo habetur. *Mittam commixtionem.* Et dicunt Hebræi,& Iosephus, quòd ista erant animalia diuersarum specierū,

G quæ Deus misit in ciuitates,& loca habitationum, vt morsibus,& aspectu Aegyptios afficerent,& terrerēt. Quocunque modo accipiatur ista punitio, siue ex muscis, siue ex animalibus feris extraneis, & domesticis correspondent elemento terræ. De animalibus feris si exponatur satis patet, de muscis etiam, quia muscæ partim ex corruptione, vt in fructibus,& animaliū cadaueribus, partim ex corruptione aeris generantur, vt declarat Ouidi. Meta. lib. 15. precipua tamē materia eorum terra est. Et inflicta fuit ista plaga correspondenter ad afflictionem, qua presserant Aegyptij Hebræos in varijs operibus terrę vilibus, sicut muscæ sunt viles, scilicet purgando fęces de plateis ciuitatum ducendo extra ciuitates, purgando etiam vicos, faciē-

H do fossata magna in circuitu ciuitatū ad maiorem valli firmitudinē, & ne aq̄ inūdationis Niliacæ aliquo casu intrarent vrbes. *Et implebūtur omnes domus Aegyptiorum muscis diuersi generis.* Erat enim tanta multitudo, vt vbicunque essent Aegyptij, aut quocunque fugerēt persequerentur eos muscę, & operirēt vultum eorum, & totam corporis partem nudam, vt nec etiam ipsa, quę veste contecta erant illęsa manerent: sed aliquo casu muscæ illuc penetrantes abscondita ipsa aut affligerent, aut fedarent. *Et vniuersa terra, in qua fuerint.* Ex hoc patet, quòd muscę istæ non erant in campis, & solitudine, vbi nullus de Aegyptijs aut morabatur, aut negociabatur, sed solū in locis illis, vbi erant Aegyptij, quos

I possent affligere. Etiam patet ex hoc, quòd si aliquis de Aegyptijs stans in ciuitate, vbi erat muscarum multitudo, fugeret extra ciuitatē ad locum, vbi antea muscæ non fuerant, illuc muscæ sequebantur eum, ne impunitus euaderet: cùm dicitur. *Et in vniuersa terra, in qua fuerint.* Idest sint vbicunq; voluerint: quia ibi eos muscæ afficient. *Faciamque mirabile in die illa.* Scilicet cras quando fiet istud signum. Est autem mirabile, quòd Aegyptios persequerentur muscæ: Hebræos autem non. *In terra Gessen.* Non erat tunc Pharao in terra Gessen, raro enim ibat ad terram illam: sed Moyses & Aaron, vt loquerenť ad Pharaonē,& facerēt signa ista erāt ī ciuitate regia, in qua tūc erat rex Aegypti. Nec ē intelligendū, q̄ postquā vna plaga fuisset inflicta, Moyses, & Aaron redirent in terra Gessen, donec postea

K mandaret eis Deus redire ad Pharaonem: quia cum multotiens loquerentur Pharaoni, & multa facerent signa, grauarentur valde totiens eundo, & redeundo, maximè quia ista signa erant multum coniuncta inter se, scilicet quòd pauci dies intercidebāt inter vnū & alterum, ita quòd interdum non possent Moyses,& Aaron solum venire de terra Gessen in ciuitatem regiam. Etiam non potest hoc stare: quia tunc non recederet Moyses & Aaron de terra Gessen ad nunciandum aliquid Pharaoni, donec Deus loqueretur Moysi, sed in isto ca. dicitur quòd Deus locutus fuit Moysi, dicens: Consurge diluculo, & sta coram Pharaone. Sed manifestum est, quòd hoc non posset esse, nisi

F quando apparuit Deus Moysi esset in ciuitate regia, & sic patet de alijs vicibus dicendū. *In qua est populus meus* In terra Gessen acceperat a principio locum habitandi ad mandatum Pharaonis, & instantiam Ioseph, vt patet Gen. 47. c. *Vt non sint ibi muscæ.* Non intelligas generaliter, quòd in tota terra Gessen non erant futurę muscæ, quia ibi habitabāt multi Aegyptij admixti Hebręis, vt ergo illi non manerent impuniti, necesse erat ibi esse muscas, in illa tamen parte in qua erant Aegyptij erant muscæ, in parte autem in qua erant Hebræi, non erant muscæ: nam domus Aegyptiorum muscis plenæ erāt, domus autem Hebræorum nullas muscas habebant. Et si quando contingeret intrare Hebræū in domum alicuius Aegyptij, muscæ nō ledebant eū: si autem Aegyptius domum Hebræi quasi refocillaturus intraret, muscæ eum illuc persequebantur.

Quid autem dicemus de Hebræis, qui morabantur in domibus Aegyptiorū: qa multi de eis nō hn̄tes domos manebāt in domibus Aegyptiorū, vt patet sup. 3. c. vbi dr̄: postulabit mulier a vicina sua, & ab hospita sua, & sic morabantur in domibus Aegyptiorum tanquam in domibus hospitum. Respondetur, quòd in parte illa domus, in qua erant Aegyptij muscis locus erat, in parte vero, vbi erāt Hebræi nō erāt muscæ: q̄ūo mēūq; tū̄ accideret, scilicet siue Hebræi non essent in locis muscarum, siue inter eas inciderent nullo modo nocebant eis, sicut supra diximus de aqua conuersa in sanguinem, quàm cum biberēt Aegyptij sanguis erat, cum autem portarent Hebræi ad veritatem aquæ, & dulcorem pristinum vertebatur. *Vt scias: quia ego sum dominus.* Idest ego faciam hoc, vt cognoscas, quod sū Deus, quia nullus posset tantum miraculum facere, nisi esset verus Deus,& dominus omniū. *In medio terrę.* Idest in terra. Iste modus loquendi est vsitatus in scriptura sacra, quia non potest intelligi, quòd Deus vocaret se dominum solum in medio terræ, quia nūc non esset dominus in Aegypto, cum non sit in medio terrę, sed magis declinet ad minorem partem veniendo a meridie, vbi incipiunt climata terræ habitabilis, Ierusalem autem hoc modo asseritur esse ī medio terræ, cum sit in medio quarti climatis, & ibi est medietas septem climatum cōmuniter habitatorum, & ab antiquo. Licèt nunc quædam insulæ habitabiles factę sunt, quæ extra ista climita ponūtur, vt iam pertineāt ad octauum,& nonum, & partim ad decimū clima, secundum quantitatem eleuationis poli, & maioritatem diei, quàm addit vnum clima ad alterum. Dicitur ergo. *In medio terrę.* Idest in ipsa terra, scilicet in tota terra,& non solum in terra, sed etiam in celo,& vbique. Ponitur autē hic specialiter in terra ad elidendū quorundam antiquorum opinionem de diuina prouidentia, de qua iam diximus, scilicet quòd Deus solum cutabat de his, quę fiunt in cęlo, & de directione rerū naturalium, de actionibus autem humanis nihil curabat, nec dominabatur eis premēdo male agentes, vel dirigendo bene agentes: sed omnia casibus,& voluntatibus hominum in terram fluitare. Vt ergo ista opinio tolleretur a Pharaone, si forte eam tenebat, Deus voluit facere ista mirabilia, in quo demōstrabat, q̄ nō solum curaret Deus de cęlestibus, sed etiam de terrestribus, quæ precipue sunt negociatio, & actus humani, & non solum dominatur in cęlis, sed etiam in terra. *Ponamque diuisionem inter populum meum.* Scilicet Hebręorum. *Et populum tuum.* Scilicet Aegyptiorum: vterque autem erat Dei populus, quia ipse creauerat,& gubernat cōtinuo; Hebręi tamen beneficijs specialibus, & amore, & promissionibus ad Deum magis quam cetęre gētes, aut populi pertinebāt. Fuit ista diuisio q̄ in Aegyptijs essent muscę, in Hebręis autem non. Et hoc referri potest ad populum Aegyptiorum, qui erat

Quęst. 12. An muscę Hebręos vexarit cū Aegyptijs commorātes.

Quomodo Ierusalem est in medio terræ.

Deus omnibus dominatur & omnia curat.

extra

extra terram Gessen, in quo generaliter erant muscę: vel ad populum Aegyptiorum, qui erat in terra Gessē mixtus Hebręis. Et in hoc maius miraculum erat, quia domus Aegyptiorum erant mixtę domibus Hebręorum, & in domibus Hebręorum non erant muscę: domus autem Aegyptiorum plenæ erant. Cras erit signum istud: sicut Moyses supra posuerat in electione Pharaonis, quando pro se orari vellet, vt tolleret suspitionem artium magicarum, ita nunc diem certū præfixit, & horam dici, vt aliqui volunt ad veritatē, & certitudinem promissionis diuinæ notandam. *Fecit dominus ita.* Scilicet vt promiserat Moyses, & ponitur hæc executio in generali, sed postea subditur in speciali. *Et venit musca.* Hic ponitur secundum, scilicet plagę factę inflictio. *Et venit musca grauissima.* Idest multæ muscæ, quia non erant vna sola immo multa genera muscarū, vt dictum est in littera. In Hebræo dicitur. *Venit commistio grauissima.* Scilicet multitudo ferarum de montibus, & vexabant homines in ciuitate etiam ipsa animalia olim domestica in rabiem efferata suos dominos inuadebant. Istam autem, quam hic vocat Hieronymus, muscam grauissimam, interpretes septuaginta Cynomiam, idest caninam muscam vocauerūt, quia fortiter mordet, & tenacius inhęret: & sic dicitur in Psal. 77. misit in eos cynomiam, & comedit eos. *In domos Pharaonis.* Idest in palatia eius, quæ multę domus, & magnæ sunt. *Et seruorum eius.* Quia in domos seruitorum suorum, & assistentium ei venit musca. *Et in omnē terram Aegypti.* Vbicunque esset habitatio alicuius Aegyptij, vt eum affligerent. *Corupta est terra.* Idest infecta tabe istarum muscarum, quia grossæ erant, & plenæ sordida tabe, ac fætida, ipsosque homines, & vniuersa cibaria maculabant, & terram ipsam nec sinebant eos comedere, quia in ora eorum ingredi contendebant. *Vocauitque Pharao.* Hic ponitur tertium, scilicet plagæ inflictæ admonitio. *Vocauit Pharao Moysen, &c.* Quia videbat se a muscis affligi, petijt pro se orari ad Deum, vt liberaretur ab eis *Ite sacrificate Deo vestro in terra hac.* Idest ite vos ad terrā Gessen in qua sunt alij Hebræi, & ibi sacrificate Deo vestro non exeuntes terram istam. *Et ait Moyses, non potest ita fieri.* Idest non sacrificabimus in terra hac, & licèt causæ, quas infra ponit Moyses verę sint: tamen principalis causa, propter quā ipse petebat eos dimitti sacrificare in solitudinem, non erat ista sed quia Deus sciebat, ꝙ Pharao ingrauauit cor suum, & quòd hoc continuaret, nec vellet dimittere exire Hebræos de terra illa, & quia Deus ob hoc puniturus erat eum, volens, vt valde iusta videretur omnibus inflicta punitio, postulari mandauit ab eo id, quod satis modicum erat. s. vt dimitteret eos exire tribus diebus ad sacrificandum de terra sua: & quia hoc aliqualiter graue videretur Pharaoni, & non dimittere vellet Hebręos, hoc postulari mandauit. Si autē sciret Pharaonem hoc concessurum, petiuisset simpliciter dimissionem Hebręorum de terra Aegipti, quę iusta erat satis. Si autem hoc permisisset nulla ei pęna infligeretur. Si autem non permitteret, erat ei danda afflictio, sed non tanta, quanta nunc illata est: quia minor culpa illa esset, quanto id, quod petebatur grauius esset. *Abominationes enim Aegyptiorum sacrificabimus domino Deo nostro?* Debet legi interrogatiue, scilicet, nūquid abominationes Aegyptiorū sacrificabimus Deo nostro? quasi dicat non faciemus. Hoc potest intelligi duobus modis: vno modo quòd ipsi nollent colere, vel sacrificare Deo suo in terra illa, quia tunc sacrificarent ea, quæ abominabantur Aegiptij: nā Hebræi tauros, aut oues, vel capras immolaturi erant. Hæc autem erant abominationes Aegyptiorum, non quòd Aegyptij ista abominarentur, quia ea colebant: sed abominabantur ea iugulari: nulla enim maior iniuria alicui fieri posset,

A quàm ꝙ aliquis vellet iugulare Deum eius: sed Aegyptij colebant ista animalia, vt Deos, & Hebræi volebant, vel debebant ea iugulare si sacrificarēt Deo suo: ergo hoc esset magna abominatio Aegyptiorum: & huic concordat litera quæ infra sequitur, quòd si mactauerimus ea, quę Aegyptij colunt coram ipsis lapidibus nos obruent. Alio modo potest intelligi, quòd fuit hoc disiunctio in litera, scilicet quòd diceret Moyses, nos volumus sacrificare Deo nostro. Si autem sacrificaremus in terra hac opportebat, quòd aut sacrificaremus abominationes Aegyptiorum, idest aliqua animalia abominabilia nobis, quæ Aegyptij immolāt dijs suis. Et forte sunt aliquę aues fędę, vel ferę, vel similia, quę vario modo immolant a Gentibus, vt Pria-

B po apud veteres asinus immolabatur, Cereri porcus, Veneri anser, Phebo equus, Dianę viscera canis: de quibus & multis alijs vanitatibus sacrorum Gētilium Ouidius ait Fastorum libro primo. Hæ autem abominationes erant Hebręis, nec aliquo modo ea immolarent Deo suo. Si autem vellent Hebręi immolare ea, quę immolari licebat, scilicet capras, tauros, & arietes: quia Aegyptij colebant ista animalia vt Deos, si hoc vidissent, lapidibus obruissent eos. Nullo modo ergo cōueniebat Hebręis sacrificare in terra Aegypti. *Quòd si mactauerimus ea quæ Aegyptij colunt.* Idest si voluerim⁹ immolare Deo nostro de animalibus, quę Aegyptij colunt vt Deos: s. de tauris, arietibus, & capris, occidēt nos. Hebręi enim immolaturi erant Deo suo de istis

C tribus generibus animalium quę communiora erant, & mundiora, & ista postea de quadrupedibus in lege Deus immolari mandauit, vt patet Leuitico primo capitu. & licèt ipsi nescirent id quod Deus in futurum mandaturus erat, poterant tamen istam obseruationem accipere ab eo, quod Deus mandauerat Abrahæ, vt patet Gen. 15. cap. vbi confirmans cum eo fędus mandauit ei occidere vaccam, & arietem, & capram, & turturem, aut columbam: ista autem Aegyptij colebant. Colebant nāque taurum, quia in figura tauri Apis Deus Aegyptiorū adorabatur: immo erat verus taurus, sed de modo adductionis eius, & apparitionis certo die, & quòd tale esset taurus ille Apis, q̄ vno anno apparebat, sicut ille, qui alijs annis sequeban

D tur, satis mirādum erat: de quo multa loquitur Aug. 18. de ciuita. Dei. Colebant etiam arietes, quia iupiter in figura arietis apud eos, & apparebat, & fingebatur: nam cum humanā effigiem sculpissent capiti eius arietina cornua apponebāt: quia sub eadem effigie aliquādo appareret. Capras etiam colebant, quia dęmones facientes admiranda ab eis colebantur, qui in caprarū imagine solent in montibus apparere: abominabile ergo valde erat Aegyptijs, quod aliquis ista animalia occideret: & hoc dicitur Gen. 46. cap. Quia detestantur Aegyptij omnes pastores ouiū, eo quòd pastores oues occidunt, & comedunt, & percutiunt. *Coram eis.* Idest videntibus eis, quasi dicat, ipsi reputabūt hoc fieri in terra sua ad eorum iniuriam, & habebunt ex hoc

E occasionem ingrauandi super nos: sed hoc necesse esset videri ab Aegyptiis si in terra hac immolaremus. Ergo non decet in hac terra immolare. *Lapidibus nos obruent.* Idest cooperient, quasi dicat tantum in nos desęuient, quòd nos lapidabūt, & tantam lapidum multitudinem iacient super nos: quòd cooperient nos, & sic lapidibus nos tumulabunt. *Viam trium dierum pergemus in solitudinem.* Idest nos exibimus de ista terra ad immolandum, & ambulabimus tribus diebus per solitudinem, & in loco, ad quem accesserimus in fine triū dierum immolabimus Deo nostro. *In solitudinem.* Ista solitudo est desertum magnum quod est inter Aegyptum, & Arabiam, & intra ipsam Arabiam apud mare rubrum contra terram Chanaam, per quod desertū postea

Gentes q̄ sacrificia diis faciebant, & de quibus animalib⁹.

Animalia Aegyptij colebant.

Quare Aegyptij detestatur pastores ouium.

postea transierunt Hebręi, cum venerūt in terrā promissionis. *Ego dimittam vos, vt sacrificetis domino deo vestro in deserto*. Tunc Pharao affligebatur plaga diuersi generis muscarum: ideo quodcunque petebat Moyses concedebat: sed postea retrocessit completa conditione sicut supra fecerat. *Veruntamen ne longius abeatis*. Timebat Pharao, quòd recederent de terra sua, ideo comendauit eis hoc. *Rogate pro me*. Scilicet vt Deus vester benefaciat mihi, & conseruet regnum meum. *Et ait Moyses, egressus a te*. Idest postquā exiero a domo tua. *Orabo dominum*. Sicut mandasti bis: noluit autem orare in domo Pharaonis ex causis supra assignatis isto c. Saltem ex vltima illarum, scilicet quia Deus ei appariturus erat, & locuturus, qđ non decebat in domo Pharaonis: quia illi qui ibi aderant indigni erant audire Angelum loquentem cum Moyse, aut videre. *Et recedet musca*. Idest omne genus muscarum, quæ erant in domibus, & ciuitatibus. Et in hoc loquitur Moyses tanquam certus de voluntate dei, & potestate eius, qa non dixit orabo ad Deum, vt recedat musca: sed orabo & recedet musca, quasi certus esset, quòd quando ipse rogaret musca discederet: quia Deus dederat ei potestatem faciendi quicquid vellet de Pharaone, & promittendi ad libitum, maximè quia Deus dirigebat Moysem in promittendo, vt nihil promittet: nisi qđ Deo placeret. *A Pharaone*. Idest domo Pharaonis. *A seruis eius, & populo eius*. Idest a domibus seruorum suorum, & totius populi sui. *Veruntamen nolli vltra fallere*. Idest non mentiaris nunc, sicut ante mentitus es: quia promisisti dimittere nos si tolleremus ranas, & non dimisisti: *vt non dimittas populum sacrificare domino*. Idest non decipias nos dicendo, quòd dimittes nos, & postea non dimittas. *Egressusque Moyses a Pharaone*. Idest a domo Pharaonis. *Orauit dominum*. Vt tolleret muscas de vniuersis terminis Aegypti, de locis in quibus nocere poterant. *Qui fecit iuxta verbum illius*. Idest Deus fecit secundum verbum Moysi, idest secundum quòd sponderat Moyses Pharaoni, scilicet tollere muscas. *Et abstulit muscas*. Vt sicut volūtate eius sola venerant muscę sup Aegyptios, ita voluntate eius recessere tab eis. Vel factum fuit hoc in ministerio Angelorū, scilicet quòd ipsi eas abstulerūt de terra illa impellendo in aliquem locum desertum, vel mare. Vel forte dedit eis Deus inclinationē, vt recederent de terra illa: sed duo primi modi verisimiliores sunt: nam subito ablatæ sunt. Tertiò modo cōueniet motui naturali, si ipsi mouerunt ab aliqua inclinatione insita: & tunc fieret per aliquam moram temporis. *Non super fuit ne vna quidē*. & hoc satis fuit magnum miraculum: quia antequam venirent ista plaga muscarum aliquæ muscæ erant in Aegypto: sed quia opera Dei valde perfecta sunt: vt patet Deu. 32. ca. ideo non solum pęnam muscarum, quam attulerat abstulit: sed etiam omnes quæ ante erant inde remouit. Sic enim fuit in Christo Iesu, qđ quando ipse aliquem ægrotum sanabat perfectiorem eum redebat, quàm antequam ęgrotus fuerat: vt satis aperte legendo curationes eius in locis euāgeliorum. *Et ingrauatum est cor Pharaonis*. Idest postquam recepit quietem a diuersis generibus muscarum, rediit ad antiquā grauitatem, scilicet quòd nullo modo vellet dimittere Israelitas de terra sua. Et ex hoc apparet qualiter tenebat in corde quando loquebatur Pharao Aaron, & Moysi ante remotionem plagę: quia dixerat ego dimittam vos vt sacrificetis domino Deo vestro, veruntamen ne longius abeatis.

Quęst. 13. An Pharao intendebat Hebræos dimittere cū promisisset.

Queret aliquis quando Pharao dicebat ista an intendebat saltē pro tunc dimittere Hebręos, vel forte non intendebat dimittere, sed solum fallebat eos verbis contra id, quod animo gerebat loquens. Respondetur quòd Pharao quando ista loquebatur siue in istis pla- F gis, siue in alijs intendebat dimittere Hebręos cogente necessitate pęnarum. Sed postquam videbat se liberatum, ad pristinam redibat maliciā. Et patet ex hoc, quia dicitur, induratum, vel ingrauatum est cor Pharaonis: postquam impletæ erant liberationes a Plagis. Dicitur cor Pharaonis indurari nolēdo eos dimittere: ergo videtur, quòd ante molle erat volendo eos dimittere, alias frustra poneretur tunc indurari cor eius, cū semper esset induratum: ideo tenēdum quòd tempore, quo Pharao ista promittebat, complere intēdebat: sed postea indurabatur, & mutabatur. *Ita vt nec in hac quidem vice dimitteret populum*. Idest quòd sicut Pharao fefellerat eos alia vice in sponsione pro liberatione a ranis, & non dimisit eos ita fefellit nunc.

G

CAPITVLVM. IX.

DIXIT autem dominus ad Moysen: Ingredere ad Pharaonem, & loquere ad eum: Hæc dicit dominus Deus Hebræorum: Dimitte populum meum: vt sacrificet mihi. Quod si adhuc renuis, & retines eos: ecce man⁹ mea H erit super agros tuos, & super equos, & asinos, & camelos, & oues, & boues, pestis valde grauis. Et faciet dn̄s mirabile inter possessiones Israel, & possessiones Aegyptiorū, vt oīno nil pereat ex his, q̄ ptinēt ad filios Israel. Constituitque dominus tēpus dicens: Cras faciet dominus verbum istud in terra. Fecit ergo dominus verbum hoc altera die, & mortua sunt omnia animantia Aegyptiorum. De animalibus verò filiorum Israel nihil omnino perijt. I Et misit Pharao ad videndum: nec erat quicquam mortuum de his, quæ possidebat Israel. Ingrauatumque est cor Pharaonis: & non dimisit populum.

Infra eo...

Quia pl... ga mort... litatis ani... malium.

Dixit autem. Descripta quarta plaga, hic annectitur quinta, & diuiditur in duas partes: primo ponitur plagæ comminatio: secundò eiusdem inflictio ibi. *Fecit ergo Dominus*. Circa primum. *Dixit autem dominus ad Moysen*. Ista fuit alia locutio, & apparitio Dei ad Moysen postquam Pharao noluit consentire petitioni, quam ante confirmauerat de dimittendo Israel. K *Ingredere ad Pharaonem*. Idest ad domum Pharaonis. *Hoc dicit dominus Deus Hebræorum*.

Quæst. ...

Ille qui est deus Hebræorum est verus: alij autē dij gentiū sunt dęmonia, vt patet Psal. 95. Vocatur tamen ille Deus specialiter Hebræorum, quia Hebrei eum specialiori cultu, & honore colebant, & certa fide: alij autem populi colebant dęmonia. Iste autem Deus Hebręorum vocatur dominus sine determinatione: quia est dominus omnium rerum, & omnia potest, ideo Pharao, qui naturaliter est vnus de seruis eius, etiam si nollet tenebatur exaudire vocem eius, tanquam vocē domini sui. *Dimitte populum meum*. Scilicet Israeliticū. Ista est semper diuina petitio. *Vt sacrificet mihi*. Scilicet eundo in solitudinem itinere dierum trium. *Quia si adhuc*

hus rennuis. Idest si nunc non vis dimittere sicut alijs vicibus noluisti. *Et retines eos.* In continua seruitute. *Ecce manus mea.* Idest potestas mea operatiua, quæ intelligitur per manum, quia manus est organum organorũ: vt patet.2.de Anima. *Super agros tuos.* quasi dicat, nõ intelligas quòd manus mea vel potestas mea nõ est sufficiens ad puniendum, & quòd iam exhausta sit in his plagis: quia adhuc non cessabo. Nam ego ponam manum meam super agros tuos, scilicet destruendo ea, quæ in agris sunt: ista plaga nõ fuit inflicta per humanum ministerium sicut cæteræ: quia in alijs Aarõ, aut Moyses aliquid faciebant: in hac autem nihil fecerũt. *Et super equos tuos.* Antiqui vtebantur equis ad currus tam ad pugnandum, quàm ad ambulandum: ideo equi eran animalia præciosissima, quę valde ad bellum proficiebant, & ad pacem: fuerunt autem isti equi mortu præter illos, qui conseruati sunt ex verbo domini. *Et asinos, & camelos.* Ista sunt animalia solum ad ferendum iugum, & onera, nec apta sunt ad opera bellica sicut equus. Cameli autẽ in terra illa valde multi sunt: quia est terra calida, & æqualiter temperata minus declinans ad frigiditatẽ, quàm caliditatem. *Boues, & oues.* Ægyptij autem non comedebant carnes, nec boues, nec oues, vt diximus late Gen.44.& 45.& 46.cap. sunt tamen boues ad laborandum, & in hoc nõ est difficultas. Sed de ouibus est maior difficultas quomodo eas haberent Aegyptij, quia non proderant ad laborẽ, maximè cum dicatur Gen.46.c. quòd abominantur Aegyptij omnes pastores ouium. Dicendum quòd ad hoc satis dictum fuit Gen.41.& 44.& 45.& 47. scilicet quòd Aegyptij habebant aliquas pauculas oues, non quidem ad cibum, sed ad quietem, & cultum, & forte ad laticinia. *Pestis valde grauis.* Ista pestis fuit quòd animalia, quæ erant in agris morerentur, nõ tamen mortua sunt omnia: sic enim non mãsissent aliqua pro grãdine, quæ postea strauit pecora: & adhuc post grandinem, quando Pharaone persequente iuerunt cum eo sexcenti currus electi, & omnes alij, qui haberi potuerunt in Aegypto: vt patet infra 14.cap. Quilibet tamẽ currus quatuor equos habebat. Ista pestis fuit quædã corruptio voluntate diuina cadens in agros, & animalia nõ ex aliqua naturali causa, ex hoc quia Deus dixit. *Et manus mea.* Quasi dicat, ego faciam hoc specialiter, & non ex aliquo naturali incentiuo. Alio modo potest dici, quòd ista pestis fuit corruptio aeris ledentis agros solos, & hoc fuit supernaturaliter: deinde omnia animalia, quæ ex herbis pascebantur naturaliter tabefacta, & mortua sunt tanquam assumentia cibũ indebitum. Sed vtrum pestis super solos agros venerat, & postea cõsequẽter animalia lesa sint: vel vtrum animalia simul cum agris peste corrupta sint, non multũ refert ad rem. *Et faciet dominus mirabile.* Non dixit dominus, ego faciam mirabile: sed locutus fuit de se in tertia persona, quia non loquitur, vt ipse loquatur: sed dicitur narratio eorum, quæ Moyses ad Pharaonẽ locutus fuerat: volebat enim Deus dare Moysi certam Pharaoni formam loquendi, vt nec mutare deberet tempora, nec personas nec aliquid alterum. Fuit autẽ istud mirabile de diuisione iumẽtorum mortuorum, & agrorum lesorum, quia iumenta Aegyptiorum, & agri eorum lęsi sunt, & animalia peste corrupta. Animalia autem, vel agri Hebręorũ nihil detrimenti passa sunt. *Inter possessiones Israel, & possessiones Aegyptiorum.* Quasi dicat, nõ eadẽ plaga, erit in omnibus, quia licèt coniuncti essent agri Aegyptiorum, & Hebræorum, & iumenta vtrorunq; tamen agri Aegyptiorum infecti sunt, & iumenta tabida peste consumpta sunt: agri autem Hebræorum nihil intemperiei aeris, aut nocumenti susceperunt, nec iumenta minorata sunt. *Vt nihil omnino intereat de his, quæ pertinent ad filios Israel.* Si

De Paral. lib.4.c.10.

Cameli multi in Aegypto, quia è terra calida.

An Aegyptij habuerint oues.

In ista plaga nõ sũt mortua omnia animalia.

A enim de Aegyptijs multa iumenta perijssent: de Hebræis autem aliqua saltem valde pauca, ex aliquo casu factum esse putarent. Nunc autem quia de Aegyptiorum iumentis valde multa perierunt, de Hebræorum autem iumentis, aut pecoribus nihil omnino, satis magnum miraculum fuit. Et patuit, quia illos Deus specialiter persequi, hos autem specialiter voluit conseruare. *Constituitque dominus tempus.* Scilicet in quo infligeret illam plagam, vt si non prædiceretur tempus, antequam fieret, postea ex euentu facta esse putaretur. *Cras faciet dominus verbum istud.* Idest hanc rem quã nũc tibi denuncio. Res enim gestę in sacra scriptura sæpe verba vocantur, non vt sunt sed inquantum referũtur, quod propriè conuenit verbo. *In terra.* Scilicet Aegypti. *Fecit ergo dominus verbum hoc.*

B Hic ponitur secundum, scilicet plagæ inflictio, idest Deus ministerio suorum Angelorum sine ministerio alicuius hominis fecit hoc. *Altera die.* Idest die sequente sicut predixerat. *Mortuaque sunt omnia animantia Aegyptiorum.* Idest omnia animalia, quæ possidebant Aegyptij, scilicet illo tempore, & hora quam prædixerat Moyses. Dicunt enim Hebræi quòd quando locutus fuit Moyses Pharaoni de inflictione huius plagæ, fecit quandam lineam in pariete, ad quam sol certo tẽpore diei accedebat, & dixit: Cras cum sol ad hanc perueniet lineam hæc pestis erit. Dicuntur autem occisa omnia animantia Aegyptiorum esse consumpta, non quòd omnia fuerint consumpta, quia de animalibus,

C quæ non erant in agris nullum omnino perijt, cũ ista pestis dicatur missa super agros, vt patet supra in litera. Nec etiã perierunt omnia animantia, quæ in agris erant, quoniam alia plaga venit, scilicet grandinis, in qua multo plura iumẽta perierunt, quã in hac plaga, vt patet infra in litera. Ergo non fuerant omnia consumpta hac peste. Sed vocantur omnia, idest multa secundum morem sacræ scripturæ, quo omnis pro multis ponuntur. *De animalibus vero filiorum Israel.* Tàm de pecoribus, quàm de iumentis: pecora namque multa habebant: ideo voluerũt habitare in terra Gessen, quæ erat pascualis, vt patet Gen.47.c. *Nihil omnino perijt.* Idest nec vnum animal. *Et misit Pharao ad uidendum.* Quia voluit comprobare vtrum omnia, quę Moyses loque-

D retur vera essent, vt saltem eum comprehendere posset in aliquo sermone, & tanquam mendacem repellere. Item quia volebat in hoc iudicare an a Deo, vel natura agente ista euenirent: Nam si ista pestis non solum in animalibus Aegyptiorum, sed etiam in animalibus Hebræorum euenisset, iudicaret non fuisse a Deo inflictam in pęnam eius, sed a natura factam fuisse communem. Si autem videret sibi, & Aegyptijs solis hoc euenisse, iudicaret malũ ex Dei voluntate, & vt Moyses loquebatur, specialme in eũ illatam fuisse punitionem. Sed aliquis quæret quare in alijs plagis non misit Pharao ad videndum vtrum euenissent Hebræis sicut euenerat Aegyptijs, quia in nulla plaga puniti sũt cũ nõ ꝓpter eos, sed propter Aegyptios infligerentur.

E Respondebit aliquis, quòd in alijs etiam misit ad vidẽdum Pharao, sed non fit mentio de eo in litera. Sed nõ videtur esse valde rationabile, quia non videtur, quare magis fecerit mentionẽ in ista quàm in alijs. Itẽ quia si in alijs misisset Pharao ad videndum, cum in vna vice certificatus esset, non erat aliquid, propter quod totiens ad videndum mitteret. Et huiusmodi signum est, quia in alijs sequentibus plagis q̃ satis magnæ erat, & non infligebantur Hebreis, nunquam misit Pharao ad videndum, vtrum fierent in terra Gessen, sicut in cetera Aegypto: quasi certificatus vna vice pro omnibus. Dicendum ergo quòd nulla alia vice de pręteritis plagis misit. Et hoc quia nuntij non poterãt ire in terram Gessen: in præcedenti enim plaga propter multitudinem

Quæst. 2.

Quæst. Pharao in alijs plagis nõ misit ad videndũ an Hebræis euenissent sicut fecit in ista.

titudinem muscarum, quæ hominem in via vehemẽter cruciarent, cùm sic Aegyptij stantes, & contecti, & abigentes muscas non possent earum euadere stimulos. Idem erat quantum ad cyniphes, qui eodem modo cruciabant. Idem quantum ad ranas, quibus obstãtibus non poterat aliquis vias pertransiere, nisi cũ valde magno horrore, ranas conculcando, & euisceràdo. Hęc autem plaga solùm fuerat inflicta in animalibus brutis, ideo nihil impediebantur viri ire quocunq; vellent. De hac autem plaga dicendum, quòd euenit Aegyptijs secundum correspondentiam pœnæ, quã ipsi infligebant Hebræis, quia non solùm eos puniebant, sed etiam eorum animalia enecabant, dura & importabilia onera imponẽdo. *Nec erat quicquam mortuum de his, quæ possederat Israel.* Scilicet de iumentis, aut pecoribus: licèt simul essent iumenta eorum cum iumentis Aegyptiorum. *Ingrauatum est cor Pharaonis.* Idest licèt tantam stragem iumentorum videret, & pecorũ, non emolitum fuit cor eius: vt saltem propter damna, quæ populus suus patiebatur dimitteret recedere Hebręos. Et non orauit Pharao Moysen in ista plaga, vt oraret pro eo sicut orauerat in quibusdam aliarum: quia aliæ erant in fieri, & durabant, ideo tolli poterant. Ista autẽ in percussione, & morte pecorum cõsumata fuit mox vt infligi cępit. Ideo non oportebat rogari pro ea: quia nihil de ea manebat quod posset auferri. *Et non dimisit populum Israeliticum.* Scilicet ire ad sacrificandum in solitudinem itinere dierum trium, vt petebant.

Quare Pharao ĩ aliis plagis Moysen orauit, & nõ in ista.

Et dixit dominus ad Moysen, & Aaron: Tollite plenas manus cineris de camino, & spargat illum Moyses in cęlum coram Pharaone, sitque puluis super omnem terram Aegypti. Erunt enim in hominibus, & iumentis vlcera, & vesicę turgentes in vniuersa terra Aegypti. Tuleruntque cinerem de camino, & steterunt corã Pharaone, & sparsit illum Moyses in cęlum. Factaq; sunt vlcera vesicarum turgentium in homnibus, & iumentis: nec poterant malefici stare coram Moyse propter vlcera, quæ in illis erãt, & in omni terra Aegypti. Indurauitque dominus cor Pharaonis, & non audiuit eos, sicut locutus est dominus ad Moysen.

Quæst. 3.

Plaga sexta.

Et dixit dominus. Descripta quinta plaga, hic apponitur sexta, & diuiditur in duas partes: quia primo ponitur quomodo eam Deus prædixerit: secundo qualiter eam inflixerit ibi: *Tuleruntque cinerem.* Hic non ponitur comminatio istius plagæ Pharaoni, quia Pharao erat quasi stupidus in plagis præteritis, nec multum curaret de verbis, cùm de ipsis rebus minus curaret quã decebat, conueniebat ergo eum nũc aliqua dura plaga in se ipso acriter cruciari, vt vexatio daret ĩtellectũ, & audiret iustam petitionem. *Et dixit dominus.* Ista fuit alia locutio postquam Pharao noluit exaudire petitionem factam post inflictionem quintę plagæ. *Ad Moysen & Aaron.* Non est intelligendum quòd Deus apparuerit Moysi & Aaron simul, & loqueretur ad eos: qa supra 4. cap. dictum est, quòd Aaron esset os Moysi, & Moyses esset in his quæ ad Deum pertinebant, scilicet quantum ad reuelationes diuinas, & supra 7. capit. dictum fuit ad Moysen & Aaron erit propheta tuus, idest solùm ipse enunciabit verba, quę tu ei reuelaueris.

F Sed hic dicitur. *Ad Moysen & Aaron.* Non quòd ad ambos simul loqueretur: sed quòd istud quod nunc mãdabat, ambo completuri essent, scilicet quòd tollerẽt cinerem de camino. *Tollite plenas manus cineris de camino.* Moyses & Aaron portare debebant in manibus suis quantum caperetur de cinere coram Pharaone; & dicitur tollite, idest asportate vobiscum: quia ista plaga infligi debebat corã Pharaone, & spargi cinis. Et quia isti quando starent volentes facere hoc corã Pharaone non inuenirent ibi cinerem, & dato quòd peterẽt cinerem sibi dari, non daretur: Ideo Deus quando locutus fuit Moysi, mandauit, vt secum cinerem portarent coram Pharaone, ne cogerentur illum postea inquirere. *Plenas manus.* Vt satis de cinere posset spargi.

Propter duo in sexta plaga cinis de camino ardente sumebatur.

G *Cineris de camino.* Idest de fornace ardente: tollebatur autem cinis iste quasi ardens de camino propter duo: primo ad indicandum effectum eius, scilicet quid sequi deberet ex illo. Nam vesicæ turgẽtes, quę postea natæ sunt ex ista sparsione, fiunt ex calore: nam quandocunque aliquid multum igni applicatus, primo causantur in eo quędam vesicæ siue tumores pleni quadã aquositate resoluta per calorem: cinis autem iste, quia de camino sumptus erat, calidus, & siccus erat, ideo satis demonstrabat, quid inde futurum esset. Secũdo assumptus fuit cinis de camino ad significandum causam, ex qua illa plaga infligebatur. Erat enim huiusmodi plaga in elemento ignis, cũ ipsi cineres de igne sumpti essent ad correspondentiã afflictionis Hebręorum in decoctione laterum.

H Et ideo aliquando cùm Deus loquitur de captiuitate Aegyptiaca, vocat eam fornacem ferream: vt patet Deutero 4. cap. vbi dicitur. Vos autem eduxit dominus de fornace ferrea Aegypti, quasi nihil sit, quo conuenientius illa captiuitas designetur, quàm per fornacem. *De camino.* Caminus non solum signat fornacem, sed ignem, vel fornacem ardentem, vt notetur quòd cineres quasi ardentes spargi deberent: non propter id, quod ipsi efficiebant, sed propter id, quod a Deo futurum esse signabant. *Et spargat illum Moyses.* Quia iste cinis erat spargendus contra cœlum. Moyses autem habebat potestatem in his, quæ ad cęlum, cùm vocaretur Deus Pharaonis, vel Deus Aaron. Aaron autem solũ erat

Caminus qd signet.

Aliquorũ expositio confutatur.

I ordinatus quantum ad ea, quę pertinebant ad populum. Sed ista ratio satis parui ponderis est, magis autẽ videtur ad ostendendum potestatem Moysi: quia in omnibus superioribus plagis sic accidit, quòd aut Dei voluntate sine hominum ministerio inflictæ sunt: vt plaga de diuersis muscarum generibus, & plaga pestis super agros, & animalia, vt patet in cap. præcedenti, & in hoc. Aut per Aaron ministerialiter inflictæ sunt, vt patet in percussione aquarum, quando versę sunt in sanguinem, & vt patet supra 7. c. & in inductione ranarum de fluminibus, & paludibus extendente Aaron manum suam: & in generatione cyniphum, vt patet præcedenti cap. Conueniẽs ergo erat, quod aliqua plaga ministerio Moysi infligeretur. Sed non fuit aliqua

K de sequẽtibus pręter sequẽtem de grandine, & sequẽtem de locusta: quia illę sine ministerio hominum impositę sunt, ergo decebat quòd Moyses hanc infligeret. *In cęlum.* Idest contra cęlum, quia ista prępositio, in, aliquando ponitur pro contra, vt cum dicitur vado in hostes, idest contra hostes: coram Pharaone, vt videat Pharao quòd ista plaga a Deo infligitur denunciante Moyse, & non euenit naturaliter. *Sitque puluis.* Idest erit puluis. vel aliter. *Sitque puluis.* Idest mando ꝙ immediate, quòd cinerem sparseris, fit vt puluis super omnem terram Aegypti. Non est intelligendũ quòd ex isto cinere sparso fieret puluis super totam terram Aegypti, quia tã paucus cinis, quod ad nihil quasi sufficiebat: sed cinis spargebatur propter conformitatem

Prępositio, in, quandoque pro contra ponitur.

plagæ

plagæ, scilicet quia talis erat ille puluis, qui futurus erat super omnem terram Aegypti sicut cinis, quem Moyses spargebat coram Pharaone. Iste autẽ puluis diuina pendens virtute in aere cadebat super homines, & omnia pecora, atque iumenta, & calore suo mox causabat in carne turgentes vesicas. Nec est putandum, quòd iste puluis eleuatus in aere esset solum puluis terræ: quia ille non est naturæ ita calidę, vt vesicas generet, licèt aliquo modo sit naturę siccæ. Sed dicendum est quòd erat aliquis puluis nouiter a Deo productus: qui esset qualitatis igneæ, & valde nociuus. Vel si velimus quòd esset puluis de terra: ille nõ permaneret in sua qualitate, quia sic non poterat talia efficere: sed dedisset ei quandam qualitatem igneam ad causandum vesicas: & quia ille puluis multus erat. Et continue cadens de aere replebat Aegyptiorum corpora turgẽtibus vesicis. & simile ponitur Deutero 28. cap. Cum Moyses pronunciaret Hebræis quę mala futura eis essent, si non obseruarent legem Dei ait: Det dominus imbrem super te puluerem, & de cęlo cadat super te cinis, donec conteraris. *Eruntque in hominibus, & in iumentis vulnera.* Hic ponitur ordo pręposteratus, quia cum ex puluere illo causarentur in iumentis, & hominibus vulnera, & vesicę prius erant vessicę, quàm vulnera: cum vesicæ sint quidam tumores causati in cute ex calore aleuante, & resoluente. Et intra illos tumores erant quædam aquositates resolutę a calore ignis de partibus subtilibus, & delicatis carnis. Deinde calore magis dessicante consumebatur cutis tenera, & contrahebatur: & necesse erat rumpi: cum autem rumperetur apparebat cętera caro aperta, & illa ruptio vocabatur vulnus *In hominibus, & iumentis.* In hominibus propter culpam suam: in iumentis autem ex dominorum culpa, vt in hoc etiam affligerentur. Et vocantur hic iumenta non stricte, vt communiter accipimus, scilicet pro animalibus iuuantibus ad onera subuehẽda: sed etiam pro omnibus pecoribus, quia in omnibus fuerunt vesicæ. *Vesicæ turgentes.* Idest inflatæ. *In vniuersa terra Aegypti.* Quandocunque ei aliqua plaga infligebatur, toti Aegypto communis erat. *Tuleruntque cinerem.* Hic ponitur secũdum, scilicet plagę executio. *Tuleruntque cinerem.* Scilicet quòd Moyses & Aaron impleuerunt manus suas cinere, & duxerunt secum, cum stetert coram Pharaone. *Et steterunt contra Pharaonem.* Idest coram eo ex opposito eius: ita quòd Pharao videre posset eos facientes: & dubitare non posset de auctoribus plagę: vel vt forte conterritus hac plaga vocaret eos ad rogandum, vt dimitterent plagam hanc: & ipse quoque eos dimitteret de terra sua. *Et sparsit illum Moyses.* Quia sic Deus iusserat. *In cælum.* Idest contra. *Factaque sunt vlcera vesicarum turgentium.* Idest ex vesicis turgentibus siue inflatis prouenerunt vulnera siue vlcera. Hic loquitur propius quàm ante, quia ex puluere cadente super eos causabantur vesicę turgentes, idest inflatę. Et deinde cute combusta, & in se contracta fiebat ruptio: post ruptionem vero caro illa aliqualiter putrida, & consumpta vlcus vocabatur, & nõ propriè vulnus: quia Vulnus est diuisio carnis ex exteriori nocumento, vt ferro ligno, aut lapide. Vlcus dicitur diuisio carnis ex nocumento intrinseco, vt puta cũ caro putrefit, & consumitur ex aliqua interiori intemperie: sanguine, & carne cõuersa in saniem venenosam. *Nec poterant malefici stare coram Moyse.* Licèt malefici in tertia plaga quãdo facti sunt cyniphes cõfessi fuerunt se impediri a digito Dei, idest potestate diuina adiuuante Moyse & Aaron, tamen in malitia obstinati ob hoc contra niti non destiterunt: merito ergo nunc grauiora ipsi quàm cęteri vlcera tollerabãt, & duriores vesicarum turgentium punctiones. *Propter vlcera, quæ in eis erant.* Sentiebant enim malefici, quòd dum plus stabãt

Puluis a Moyse sũptus qualis fuerit.

Quæ vulnera essẽt istius plagæ.

Differẽtia inter vulnus, & vlcus.

Malefici Pharaonis grauiori[bus] vlceri[b]us premebantur [pro]pter eo[r]um obsti[n]ationem.

A coram facie Moysi, acrius cruciabãtur, fugerunt ergo a conspectu eius. *Et in omni terra Aegipti.* Idest in omnibus Aegyptijs, & animalibus Aegyptiorum. Si autem hoc tempore contingeret aliquos a casu de exterioribus prouincijs in Aegyptum venientes ibi manere, in eos vlcera non erũpebant, quia Deus solos Aegyptios affligere intendebat. Etiam quia illos non puniendo euidẽtius pateret Deum has plagas in Aegyptios propter eorum facinora specialiter destinasse: non erãt tamen tum temporis aliqui de alienigenis in Aegypto talia iudicia formidantes: immo quidam de his, qui in Aegypto antea morabantur, credentes tunc a sedibus ruituram Aegyptum, alias gentes, & sedes habitandas petierunt. *Indurauitque dominus cor Pharaonis.* Quia sicut

B antea, ita & nunc non apposuit ei gratiam motricẽ ad bonum suis demeritis exigentibus, ideo mansit durus quasi lapis non exaudiens iustam petitionem. *Sicut locutus est dominus ad Moysen.* Idest sicut Deus prænunciauerat, quòd non exaudiret eos Pharao nisi per manum validam, ita factum est, quia vsque ad mortem primogenitorum nunquam dimisit eos. Ex hoc patet quòd in alijs plagis, quando dicitur induratum cor Pharaonis, & quòd non audiuit Moysen & Aaron sicut præceperat dominus: quòd ponitur ibi præceperat dominus, idest prædixerat, vel pręnunciauerat, sicut dicitur hic, quia eodem modo ponitur hic hoc sicut ibi illud, nec importat variam significationem.

C Dixitq; dominus ad Moysen: Mane consurge, & sta coram Pharaone, & dices ad eum: Hæc dicit dominus Deus Hebræorũ. Dimitte populum meum, vt sacrificet mihi: quia in hac vice mittam omnes plagas meas super cor tuum, & super seruos tuos, & super populum tuum, vt scias, quòd non sit similis mei in omni terra. Nunc enim extẽdens manum percutiam te, & populum tuũ

D peste, peribisque de terra. Idcirco autem posui te, vt ostendam in te fortitudinem meã, & narretur nomen meum in omni terra. Ad huc retines populum meum, & non vis eum dimittere? En pluam cras hac ipsa hora grandinem multã nimis: qualis non fuit in Aegypto a die qua fundata est vsque in præsens tempus. Mitte ergo iam nunc, & congrega iumenta tua, & omnia quæ habes in agro: homines enim, & iumenta, & vniuersa, quæ inuenta fuerint foris, nec congre-

E gata de agris, cecideritque super ea grando, morientur. Qui timuit verbũ domini de seruis Pharaonis, fecit cõfugere seruos suos, & iumenta in domos. Qui autem neglexit sermonem domini, dimisit seruos suos, & iumenta in agris.

Suprà 8. c. supra. eo.

Genus ciuitas conditur.

Dixit quoque dominus. Posita sexta plaga, hic describitur septima, & diuiditur in tres partes, quia primo ponitur pęnę comminatio: secundo eiusdem inflictio, ibi. *Et dixit dominus ad Moysen.* Tertio eiusdem ablatio.

Quæst. 4.

ratio. *Misitque Pharao.* Circa primum. *Dixit dominus.* In alia apparitione postquam Pharao obstinatus fuit in sexta plaga inflicta. *Ad Moysen.* cui soli apparebat. *Mane consurge.* volebat Deus, quòd Moyses prenunciaret hanc plagam Pharaoni,& quia nunquam melius, & apparatius eũ inueniret,quàm quando exiret ad aquas diluculo ex more suo,mandauit ei mane consurgere, vt staret coram Pharaone eo tempore quo eum ad aquas iturum esse sciebat. *Et sta coram Pharaone.* Scilicet publicè, vt omnes ex hoc admoneantur predicens ei penas futuras: quia vt pena, quàm Deus infligebat Pharaoni omnibus seculis iusta videretur, volebat eum admonere omnib⁹ modis, quibus aliquis homo admoneri potuisset, ideo volebat, vt Moyses publicè hoc clamaret, vt saltem Aegyptij commonerent regem,vt petitioni illi consentiret;sic enim factum fuit, cum comminaretur Moyses sequẽtem plagam,vt patet sequenti cap. quia nolente Pharaone exaudire petitionem Moysi,comminata pena dixerunt serui Pharaonis ad eum; Vsque quo patiemur hoc scandalum, dimitte homines, vt sacrificent domino deo suo. Nõne vides quòd perierit Aegypt⁹. *Hæc dicit dominus Deus Hebræorum.* Cuius vocem audire deberes, quia verus Deus est: dominus etiam omnium,quæ in celo, & in terra est: præcipue cum totiens a te hoc idem petiuerit. *Dimitte populum meum,* Scilicet Israel. *Vt sacrificet mihi in solitudine itinere dierum trium.* Prius peregrato. *In hac vice mittã in te omnes plagas meas.* Nec intelligitur, quòd in hac vice, idest nunc, quando ista infligebatur omnes aliæ infligerentur:quia istę,quatuor plagę, quę infligendę manebant,singillatim datæ sunt. Nec intelligitur in hac vice,idest interposita hac sola admonitione,scilicet quòd nunc monuerit Moyses Pharaonem pro omnibus sequentibus plagis, quia sicut in ista plaga monuit,ita monuit in sequenti, vt patet sequenti cap. Sed intelligitur in hac vice, idest quasi continue, quasi dicat: Non cessabo te percutere donec consumentur in te omnes plagæ meæ. Et sic fuit,quia inflicta vna plaga, paucis interpositis diebus, infligebatur alia,& sic vsque ad vltimam,ita quasi continuę videbãtur. *Omnes plagas meas.* Nõ intelligas. *Omnes plagas meas.* idest omnes quas Deus immittere poterat: quia tũc videretur exhausta potentia Dei punitiua in hoc. Sed istę pœnæ erant finitę, ergo potentia Dei finita erat. Sed non est id concedendum:dicitur ergo, *Omnes plagas meas.* Idest omnes plagas, quas in te mittere destinaui. Et in hoc demonstrabat Deus se scire quomodo Pharao in obstinatione,in qua nunc erat,esset permansurus,& propter hoc essent ei omnes istæ pęnę infligẽdæ. *Super cor tuum.* Idest istæ plagæ, quas ego missurus sum,erunt super cor tuum,idest tangent cor tuum,scilicet quòd si de præteritis non multum doluisti, quia te non multum tangebant,de his tamen,quas inflicturus sum,valde dolebis,quia atrocitate sua superant omnes priores. Et hoc maximè patuit in vltima, cũ mortuus fuit primogenitus Pharaonis,vt patet infra 11.ca. & 12. quia tunc amaritudine cordis percussus surrexit per noctem cum populo suo, & coegit Hebræos fugere de terra sua. *Super seruos tuos.* Qui tibi in domo tua assistunt,& ministrant. *Et super populum tuum.* Qui moratur in ciuitatibus,& cunctis locis regni tui.

Moyses clamando stetit coram Pharaone vt saltem serui eius eum renitẽtem monerent.

Qualis modus,& ordo fuerit in atrocitate pęnarum inflictarum Pharaoni, & suis. Et an Deus semper det distinctas pœnas secundum distinctiones delictorum.

Quæst.5. Describitur hic grauitas culpę: & conuenienter ordo atrocitatis pęnę. Nam primo ponitur rex,quia ipse magis peccabat quàm cęteri,cùm ipse mandaret hæc omnia fieri. Et ideo ponitur ipse in primo gradu pœnę,ita quòd ipse durius quàm cęteri puniretur.Etiam dato quòd ęqualis secundum rem ei pęna cum cęteris [F] tribueretur: tamen ipse magis quàm cęteri ex hoc affligeretur: cùm verissime illud magis ipse sentiebat q̃ cęteri. Nã sicut ĩ naturalibus eadẽ potẽtia,& æqualis agẽs in passa inequaliter disposita agit inęqualiter. Et ideo necesse est ab eodẽ agẽte magis rẽ vnã, quã cæteras pati, vt si calor igneus in tribus gradibus apponatur stupę,& apponatur ferro,non ęqualiter aget, nam ferrum nihil aut modicum incendetur, stupa autem totaliter consumetur.Sic enim hic in passionibus humanis, quia reges sunt delicatè nutriti, quęlibet adueniẽs tribulatio magis eos quàm cęteros pungit; sic enim ait Boetius de Consola. libr.2. prosa 4. Adde quòd felicissimi cuiuscunque delicatissimus sensus est; & nisi cuncta ad nutum succedant, omnis aduersitatis insolens [G] minimis quibusque prosternitur:adeo perexigua sunt,quæ fortunatissimis sũmã beatitudinis detrahũt. Secundo loco culpæ sunt serui regis, qui ei consentiebant Hebræos punienti, & forte adulantes omnes facta laudabant. Etiam quia cùm ipsi coniunctissimi regi essent,poterant ei aptius persuadere, ne tã enormia onera populo imponeret Hebrẹorum: quia autẽ non fecerunt,in secundo loco punitionis regi suo successerunt. Et miranda est in hoc diuina dispositio,quę nihil penitus inordinatum relinquit. Nam cùm omnes pro hoc scelere affligerentur,Deus sic disponebat, vt qui magis peccauerat siue committendo, siue omittẽdo, grauius affligeretur. Vt scilicet in prima plaga de aqs in sanguinem versis, licèt quantum ad hoc omnibus [H] commune esset,quia omnes sanguinem bibebant,tamen illis qui magis peccauerant, amarior, & horribilior sanguis ille erat: sic illis qui nullo modo peccauerant, nec erant subiecti domino peccanti,sanguis ille ita vt limpidissima aqua dulcis erat: quod apparet in ipsis Hebræis,qui nihil peccauerant, nec propter eos plagæ istæ inferebantur,sanguis ille ad naturam aquę vertebatur,vt declarauimus supra 7.cap.Idem patet de manna,quia cùm omnibus iudeis idem esset manna, quidam tamen,qui peccatores erant,fastidientes manna,nauseabant super illud:Sic patet Numeri 11. vbi dicitur: Quis dabit nobis ad uescendum carnes, anima nostra arida est, & nihil vident oculi nostri, nisi mana.et Numeri 21. cap. Nauseat anima nostra super ci[I]bo isto leuissimo. Viris tamen bonis,& iustis manna vertebatur in omnem iucunditatem saporis, vt patet Sapientiæ 16.cap.Pro quibus angelorum esca nutriuisti populum tuum, & paratum de cœlo panem prestitisti eis sine labore,omnę delectamentum in se habẽtem,& omnis saporis suauitatem.Idem autem in secũda plaga ranarum dicendum est,quia qui magis peccauerat magis ab eis affligebatur,scilicet quòd in ambulando plures obuias ranas habebat,& plures conculcabat, & in cibos eius cadebant: & super lectum eius cadebant,& ascendebant. Et quod in his omnibus magis affligebatur,& horribiliores ipse quàm alij iudicabat:tanto enim infelicior quisque est,quanto id,quod pati necesse est,minus æquanimiter tolerat. Et hæc ip[K]sa opinio non ideo talis erat,quia ipse sic, aut sic volebat: sed quia a Deo puniente sic infligebatur eis renitẽtibus,sicut supra diximus de pęna damnatorum in apprehensione inuoluntaria de igne, tanquam de nociuo. Idem de tertia, scilicet de multitudine cyniphũ; & de quarta, scilicet de diuersis generibus muscarum, dicendum est: quia illum cyniphes & acrius, & perseuerantius mordebant,qui magis cęteris peccauisset, & ideo dato quòd in eadem domo, vel platea æqualiter muscis plena plures Aegyptij inæqualiter peccantes manerent, illum plures muscæ insequebantur, qui grauius deliquisset,sicut diximus supra de Hebreis. Idem in quinta plaga:quia illius plura iumenta mortua secundum numerum, aut secundum proportionem,

tionem, aut saltem secundũ domini sui reputationem qui grauius peccauit. Idem in 6. illi plures vesicæ turgentes innatæ sunt: & acrius cruciantes, & fœdiora, atque enormia vlcera confecerunt, qui cęteris magis deliquerit. In septima autem, & in cæteris eadem applicatio est: quia eadem ratio subsistit, præter quàm in decima, scilicet in morte primogenitorum, vbi omnes æquales fuerunt. Licèt aliquis nimis ignorans dicet, ꝙ aliqui, qui valde modicum peccauerũ, primogenitos non amiserunt. Sed falsum est, quia litera repugnat infra 11. cap. & 12. scilicet. Percussit dominus omne primogenitum in terra Aegypti a primogenito Pharaonis, qui sedebat in solio eius vsque ad primogenitum captiuę, quę sedebat in carcere, siue ad molam, vt habet alia litera. Dicendum ergo, quòd in hoc omnes æqualiter puniti sunt, scilicet vt cuilibet primogenitus moreretur. Et sic dicitur in eodem 12. cap. non fuit domus in tota Aegypto, vbi non esset aliquis mortuus. Sed in hoc fuit ratio diuersitatis ab alijs. Quia alię pęnę habent quantitatem, scilicet vt vni de ea magis aut minus quàm alteri dari queat: ista autem consistebat in indiuisibili, scilicet mors primogenitorum: quia aut totaliter primogenitus moreretur, aut nullo modo: quia ergo omnes aliquo modo peccauerant oportebat oībus hanc infligi punitionem. Sed rursus considerando non infligebatur pęna æqualis. Quia omnis pęna cum sit dolorosa, duo concernit. Primo dicit damnum aut lęsionem materialiter: secundo dicit quandam ex hoc innatam tristitiam vel dolorem formaliter, in qua verius consistit ratio pęnę. Et sic dicendum, quòd licèt pęna quantum ad suum materiale omnibus æqualis fuerit, qa materiale erat hic mors primogenitorum, qui omnibus Aegyptijs communis fuit: formaliter tamen quantum ad ipsum dolorē satis rationabile est, quòd non fuerit æqualis. Sed quòd Deus dederit quandam tolerantiā illis, qui minus peccauerant, vt minus torquerentur: vel eis dabat opinionem meliorem de hoc, scilicet vt minus malam illam mortem reputarent. Opinio autē in his omnibus non modicum operatur: hæc enim est, quæ diuitē aut inopem efficit, & non vis congestæ pecuniæ: hæc quietos aut inquietos reddit, & in cęteris vitæ generibus hoc idem potest, vt non iniuste dicat Boetius de consola. lib. 2. prosa 4. Nihil miserum, nisi cum putes. Et si forte hoc dare nolimus, sed vt omnibus sicut in re, ita in opinione æqualis dolor esset: dicendum erit quòd hi non æqualiter pro illo peccato puniti sunt: sed partem præteritorũ malorum hoc superabundanti supplicio luerunt. Et hoc satis est verisimile, quia Deus nō semper pænas, vt vitia distincta sunt, ita distinctas dat, sed nonnunquam quod quis in multo tempore peccauit simul luit: primus tamen dicendi modus mihi magis placet. Sed aliquis dicet: Deus de istis paruis non curat, an modicum magis, aut minus quisquam puniatur. Hoc tamen valde irrationabiliter dictum est. Nam Deus non iudicat vt homo. Iudices namq; nostri qui culparum quantitates ad liquidum nosse non possunt, nec pænas æquales distribuere sciunt: ideo circa valde parua non curant. Deus autem culparum nouit quantitates: ideo confitendum est eum æqualiter pęnas distribuere, & diuersis secũdũ proportionē. Si enim detur quòd Deus de modicis non curet, dabitur quòd interdũ aliquem pęna merita non coerceat, quod forsitan minime quisquam adiudicaret: dabitur etiam quòd interdum aliqualiter plus debito puniret, vel quòd non omnibus æqualiter meritis ęqualia distribueret, quod valde dissonat iustitiæ iudicantis; maxime cùm Deus iudex iustissimus prædicetur: multa quoque alia intendenti incōuenientia apparebũt, quæ non modicum detrahunt bonitati diuinæ. Repugnat

In omnib⁹ plagis magis peccātes graui⁹ afflictati sunt præterquam ĩ decima.

Deus qui culparum mensuram vsq; ad minimũ nouit ęqualiter singulis distribuit serua ta proportione.

A & hoc testimonijs scripturæ: nam cũ Christus ęqualitatem Dei in iudicando describere vellet, posuit parabolam de patrefamilias, qui seruum non remittentem debitum sicut ei dimissum fuerat condemnans, mandauit poni in carcerem: decernens quòd inde non exiret, donec redderet vniuersum debitum vsq; ad nouissimum quadrantem. Et concludit ibi Christus, quòd Deus sic faciet non remittentibus, & cōsequēter omnibus alijs peccantibus, vt patet Mat. 18. ca. Item cùm Christus redargueret humanam solertiam superabundantem circa inquisitionem eorum, quę ad vitam, & recedentem a Dei cogitatione dixit: Nō esse tantũ curandum, cũ Deus curet de nobis, quia etiā de rebus paruis curat. Et cum ibi timorem discipulorum

B suorum tollere vellet, ait, & subiungit. Nonne duo passeres asse veneunt, & vnus non cadit sine patre vestro? Vos autem multis passeribus meliores estis, Matt. 6. Et conclusit alibi: Amen dico vobis quoniam omnes capilli capitis vestri numerati sunt; quasi dicat. Adhuc de capillis capitis vestri Deus magnā curā habet, vt patet Matth. 10. capit. Si ergo capillos Deus ita recipit, vt eos qui ita parue vtilitatis sunt ita computet, vt nec vnus ex eis cadat sine Dei consilio, & voluntate: & idē in passeribus medium assem valentibus dicatur: quanto mgis circa punitionum, & præmiorum distributiones curabit nimiam, cum in hoc totus status hominum sit, scilicet in puniri qualiter debent, & præmia recipere, quæ merentur. Postremo quia si daretur,

C quòd Deus de minimis non curaret, daretur quòd illa minima ad regulam non reduceret, quia id qđ a Deo dirigitur, sub eius cura tenetur: hoc autem perfectioni diuinæ repugnat, & statui totius vniuersi, qđ Philosophi ordinatissimum esse testantur; vt patet 12. Met. in fine: quia tunc aliqua sine lege incertis casibus vagarentur soli temeritati relicta, quod nō consentit generalis diuina prouidentia, & vniuersale dominium. Redeuntes ergo ad propositum, vnde disgressi sumus, sicut seruitores Pharaonis in secundo gradu culpę fuerunt, ita positus fuit eis secundus gradus punitionis; populus autem, qui conuersationis regię insolitus erat, atque per hoc minus peccabat, quia ei non ita consentiebat, nec suadendo familiariter regem a malo distra

D here poterant, vltimum gradum, & minimum culpæ tenuit, atque ex hoc minimus ei punitionis gradus datus est. *Vt scias quòd non sit similis mei in terra.* Particula, vt, potest teneri dupliciter.

Vno modo quòd teneatur pro, &, scilicet. *Et scies quòd non sit.* Et contra, idest ego infligā tibi has pęnas, & per hoc cognosces, quòd non sit aliquis similis mei. Bene dicebat, qa istę punitiones tātę erant: & ita mirabiliter factę: ꝙ nullus eas, nisi oīpotēs facere potuisset. Alio modo potest teneri, vt prout dicit causam finalē s. istam pęnam ego tibi infligo, vt cognoscas nullũ esse ęqualē mihi. Et tunc dicendũ est ꝙ particula, vt, non dicit causam finalē principalē, sed secũdariā. Nā Pharao, & populus su⁹ principaliter punitus fuit: quia grauiter

E delinquebat cōtra Hebręos dura seruitute p̄mēdo: & volentes redire in terram suā violenter detinendo. Secũdario aũt factum fuit, vt ipse Pharao, & populus eius cognoscerēt diuinā potestatem: & ex hoc sequeretur laus, & honor Deo, scilicet cognosci ab illis, quibus ante fuerat incognitus, cũ dixerat Pharao. Quis est dñs, vt audiam vocem eius? Dominũ nescio, & Israel non dimittā. *In omni terra.* Idest nullus de regibus terræ sit ita potens, sicut ego. Dicebat. n. hoc ad deprimendũ superbiā regũ, qui Deos se credi, & nominari volebant, nec se Deo subiectos esse putabant, vt patet de Nabuchodonosor, qui mandauit se nominari Deum, & indixit ne aliquis pręter eũ Deus vocaretur, vt patet Iudith in 1. cap. Sic etiā de Pharaone rege Aegipti, qui in tātam

Deum de minimis curam habere.

Quæst. 6.

H elatus

elatus superbia dixit: Terram Aegypti, & fluuiũ suum esse ita quòd nullus alterius. Dixit etiã quòd ipse creauerat seipsum, vt patet Eze. 29. c. vbi dicitur: Ecce ego ad te Pharao rex Aegypti draco magne, q̃ cubas in medio fluminum tuorũ: & dicis meus est fluuius, & ego feci memetipsum: idem dixit rex Tyri elatus diuitiis multis, vt patet Ezechi. 28. c. vbi dicitur: Eleuatum est cor tuum, & dixisti, Deus ego sum, & in cathedra Dei sedi in medio maris: non autem soli isti sed etiã multi de antiquis regibus hoc dixerunt: nam hoc tenuit Alexander Macedo mandas se coli, vt Deũ: vnde quadam die quia magister suus Calistenes, & Philotas Parmenionis filius optimus vir in exercitu eius, quia eum solito more, vt Deum non salutauerunt, occidi mandauit, & fecit, vt ait Paulus Orosius libro 3. de Ormesta mundi: de morte Philotę, & accusatione, atque excusatione est diffusius Alexandreidis lib. 8. Dixit autem Deus quòd nullus erat ei æqualis in omni terra: & nõ solum in terra sed nec in cęlo: ipse tamen illud solum explicuit: quia de cęlo nullus antiquorum dubitabat, aut inquirebat: sed solum de regibus terræ saltẽ quantum ad simplices. *Nunc enim extendens manum meam.* Idest potentiam meam, facit metaphoram tanquam Deus vir pugnator aut iudex pęnarum distributor sit. *Percutiã te, & populum tuum.* Quia omnes peccabãt, omnes puniri debebant. *Peste.* Non potest ista pęna referri ad plagas iniectas, scilicet ad grãdinem, quia illa fuit ad mortem animalium, quæ erant in agris: nec de alia sequente, scilicet de vento vrente, quia hæc fuit ad læsionem frugum, & arborum: Nec de alia, scilicet de tenebris palpabilibus, quia nullus in his mortuus est: sed refertur ad vltimam plagam, scilicet mortẽ primogenitorũ, quæ fuit vere pestis a Deo immissa per Angelum percussorem, vt patet infra 12. cap. *Et peribitis de terra.* Scilicet tu & populus tuus. Hoc fuit per pestem illam primogenitorum: qua magna pars Aegypti perijt: cùm non fuerit domus, in qua illa nocte non fuisset aliquis mortuus, vt patet infra 12. cap. Et per submersionẽ in mari rubro, vbi magnus valde Aegyptiorum exercitus, vt pote qui contra sexcenta milia Hebræorum dimicaturus erat, in abyssum mersus disperijt. *Peribis de terra.* Idest de superficie terræ, scilicet per mortem; homines namque quandiu viuũt super terram sunt: cùm autem moriuntur pereunt de terra, q̃a amplius apparere non permittuntur; quinimo vt aliis horrori, & fętori non sint, defossa humo conduntur. *Idcirco enim posui te, vt in te ostendam fortitudinem meam.* Non est putãdum quòd Deus aliquem peccare faciat, vt demonstret in eo magnitudinẽ potentiæ suæ, quia Deus neminem peccare facit. Item quia Deus non indiget malis nostris, vt puniendo nos, potentiam suam, & iustitiam ostendat: quia pluribus alijs modis hoc ostenderetur. Nam omnia diuina attributa perfectionem eius signant, quę nobis in via ex parte cognoscũtur sine pęnis inflictis satis demonstrari queunt. Nam sapientia eius patet in vniuersarum rerum admirabili dispositione, atque quotidiana gubernatione: Bonitas eius, & liberalitas in beneficiorum numerosa exhibitione: Potentia eius, in rerum admirandarum operatione, vt mortuos suscitando, & faciendo cętera in hunc modum. Misericordia in miserorum subuentione: Clementia in delictorum grata remissione: Iustitia in pręmiorum condigna retributione. Et sic patet discurrenti per cętera, quòd omnia sine pęnarum inflictione notificari queant.

Multi reges Deos se videri volebant.

Alexander Macedo Deũ se coli voluit.

Deus malis nostris non indiget ad demonstrandam potẽtiam suam nos puniẽdo.

In quo cognoscitur sapientia, & bonitas & liberalitas ac potẽtia misericordia & clementia Dei.

Quæst. 7. Sed dicet aliquis: licèt Deus nullum peccare faciat, vt in eo fortitudinem suam ostendat, permittit tamẽ eum peccare ad notificandum hæc. Sed nec hoc potest stare, quia vt dictum fuit diffusius supra quarto capit. Deus continue gratiã ad bonum motricem nobis

F largitur: per hanc autem licèt formaliter boni non simus, quia nihil aliud est quàm quædam passiua incitatio ad bonum, quam Deus ex mera liberalitate sua facit, per hanc tamen, vt boni simus, inducimur, & quia sine Dei gratia mouente nullum bonum aut facere, aut velle possumus, vt patet Ioan. 15. cap. Sine me nihil potestis facere, idest sine gratia mea motrice, Deus hanc gratiam nulli denegat, quantumcũque peccatori, sed continuè pulsat, & ad pęnitentiam vocat, vt patet Apocalip. 3. cap. scilicet. Ecce sto ad ostium, & pulso, si quis audierit vocem meam, & aperuerit ianuam, introibo ad illum, & cœnabo cum illo, & ipse mecum. Et hoc verum est generaliter, nisi aliquis tanta aut talia commiserit, quæ secundum
G altissimum, & secretissimum Dei iudicium gehennam mereatur: hunc autẽ vel non incitat, vel modicũ, ita quòd hæc incitatio illũ non trahat ad bonum. Hæc autem non appositio gratię pęnarum maxima est earũ, quas Deus in hoc sęculo tribuit: quia nihil differt aliquem non moueri a Dei gratia adiutrice, vel adiudicari morti æternæ: cùm nunquam bonum faciet non motus: & sic damnabitur; licèt ista subtractio, vel vt verius dicam non appositio, arbitrij libertatem nullatenus tollit, aut diminuit, vt plenius declarauimus supra 4. cap. Nunquam ergo hanc pęnam Deus dabit, aut unquam dedit cuiquam nisi pro maximo delicto. Permittere ergo isto modo obstinari, vt Dei iustitia demonstretur totaliter irrationabile est, cùm
H semper talis pęna sequatur ad magnum peccatum. Magnam ergo iniustitiam Deus alicui facere videretur, si eum nihil mali meritum ad demonstrandam iustitiã suam priuaret generali beneficio, scilicet gratiæ motricis, & per hoc permitteret obstinari: quia hoc modicum differt ab eo, quod est Deum creare aliquã animam, & sine aliqua originali, aut actuali labe pęnis gehennalibus mancipare: quod nunquã eueniet. Sed in hoc distinguendum est, quia aliquando Deus gratiam non apponit, & permittit hominem labi, & si hoc ad tempus sit, & rursus per gratiam motricem ad meliora resurgat, malum non est valde. Sed aliquãdo valde prodest, quia plerunque is, qui stabat, ociositatis, & incuriæ lassitudini incumbebat. Et tunc dimit-
I tit eum Deus cadere, vt cautior resurgat, & a maiori lapsu diligenter custodiat. Sic enim Petrus totius Ecclesiæ futurus caput elabi permissus est, vt melior fieret. Licèt in hoc si proprius velimus loqui, etiam in bonis, & diligentibus Deum, quibus secũdum testimonium Apostoli ad Rom. 8. omnia cooperantur in bonum, quia secundum propositum vocati sunt sancti, nõ permittitur casus principaliter casus, vt boni sint, quia permissio casus pęna quædam est, quę sine culpa dari non debet, nec vnquam datur. Culpa autem in eis leuis est, scilicet quod interdum de bono aliqualiter efferũtur, aut illud cum pauca diligentia custodiunt, quæ cuiusdam leuissimi vitij species sunt. In pęnam ergo harum permissio casus infligitur: sed secũdario Deus
K quo volente omnia cooperantur in bonũ vocatis sanctis, secundum firmum eius propositum facit, vt iste casus ad meliora resurgendi occasio sit. Si autem ista non appositio gratiæ sit ad semper, ita quòd Deus desistat alicui ex suis demeritis secundum altissimũ eius iudicium gratiã motricem tribuere, obstinatio sequitur in illo. Et hęc pęnarum maxima est, quę nunquam in prædestinatis cadit, quibus omnia cooperãtur in bonum. De vtraque aũt istarum omissionũ intelligi potest quod diximus supra 4. cap. sed magis permissioni perpetuę, vel ad semper conuenit. Concluditur ergo Deũ nec induxisse ad obstinationẽ ipsum Pharaonẽ, nec permisisse obstinari, vt in eo iustitiã, & fortitudinem suã puniendo mõstraret. Deus autem qui omniũ poten-

Gratia volũtatis motrix nemini quantũcunq; peccatori denegatur a Deo.

Non appositio gratiæ maxima pęnarum quæ in hoc sęculo a Deo tribui soleat; quæ arbitrij libertatẽ non tollit.

Potentissimus est, cui omnia etiam mala bona sunt: Vt ait Boetius de consola. lib. 4. prosa 6. vbi dicitur: Sola diuina vis est, cui mala quoq; bona sint, cum eis cõpetenter vtendo alicuius boni elicit effectum. Ordo n. quidẽ cuncta complectitur: vt quod ab assignata ordinis ratione discesserit, hoc idem in alium tamẽ ordinem relabatur, ne quid in regno prouidentiæ temeritati liceat. Cum ergo Deus ex natura rei bono bene vtatur, & ex altissima plenitudine potestatis atq; bonitatis mala vertat in bona, oportet vt ex qualibet culpa, quę mala est, aliquod bonum eliciat. Hoc autẽ est demonstratio iusticiæ eius, & perfectio vniuersitatis, & pulchritudinis creaturarũ. Quia vero peccatum Pharaonis valde magnum erat, vtpote qui cõtra Dei mandatũ totiens restitisset, nolens dimittere populum Hebræorum, oportebat secundum eius conditionem ex hac culpa aliquod bonum ordinari: bonum aũt hoc fuit, vt demonstraretur in Pharaone fortitudo Dei: & narraretur nomen eius. *In omni terra.* Est ergo sensus quòd Deus posuit Pharaonem. i. culpam suã deordinatam ad hoc ordinauit, vt propter eã punitus, materia esset mõstrandi diuinam magnitudinẽ, & narrandi nomen Dei in terra. Similiter habetur Abacuc c. 1. cum loquitur contra Nabucdonosor prementẽ Hebræos, & dicit: Domine in iudicium posuisti eum, & fortem, vt corriperes fundasti eum; licèt ista auctoritas mitiorem sensum habet. Occasio autẽ errandi in ista litera est, quia dicitur. *Ideo posui te.* Ideo, aũt semper dicit causam motiuã, siue finalem; & sic videtur esse sensus literę si attendatur in cortice, ꝙ Deus posuit sic Pharaonẽ obstinatũ, vt monstraretur fortitudo Dei in puniendo eũ, quod iam improbatũ est. Debet ergo accipi, quòd particula, ideo, nõ dicat principalem causam finalem, sed quandã secundariã: & tunc patet sensus literę p additamentum. s. ego nolebã quod tu peccares, sed quia peccasti: ideo posui te, vt demõstrẽ in te fortitudinem meam. Et tunc non sequitur aliqđ incõueniens. Quia vult dicere: licèt peccatum tuũ malũ sit, saltem hoc bonum Deo ordinante sequitur, quòd fortitudo Dei in puniendo mõstretur: & quòd Deus vbiq; laudatur. De intellectu huius, Deo dante, videbitur super epistolam ad Ro. 9. c. Caute ergo circa similes auctoritates attendendũ est, quia sensum valde crudum in cortice preferunt, si nihil molliter enucleentur: nam sic simpliciter acceptæ arbitrij libertatem tollere, aut Deum peccatorum nostrorũ causam cõstituere videtur, quorũ vtroq; nihil deterius, aut periculosius est: sic. n. patet in illa auctoritate Apostoli ad Ro. 9. c. dicens quòd sicut figulus potestatem habet ex eadẽ massa faciendi aliud vas in honorẽ, aliud in cõtumeliã: sic Deus alia vasa irę fecit in interitũ, alia vasa misericordiæ in glo. Teneriter valde tales auctoritates exponẽdę sunt, ne in aliqđ prædictorum inconuenientium incidamus: & in hoc laborat ibi Apo. 8. & 9. & 10. & 11. c. vt statuat pdestinationem, & præscientiã Dei. Vtrunque autem sine arbitrij necessitate aut Dei iniustitia. Et ibidem in 9. capit. hanc auctoritatem, de qua nunc agimus in testimonium præscientię inducit. Patet ergo sic litera. *Ideo posui te.* Idest non feci ego te malum, vel permisi fieri malum: vel solum creaui te ad hoc vt obstinareris, & in te vltionem meam demonstrarem, quia Deus vult omnes homines saluos fieri, & ad veritatis agnitionẽ venire, vt patet prima ad Timo. cap. 2. Sed quia tu voluntarie peccasti, quod ego nolebam, ideo merito peccati tui ego te posui, vt demonstrarem in te fortitudinem meam. i. tu meruisti propter peccatum tuũ, vt demõstraretur in te fortitudo mea. *Et vt enarretur nomen meum in omni terra.*

Deus ex qualibet culpa bonũ aliqđ elicit.

Ideo aduerbium quiddicat.

Circa auctoritates quæ in cortice literæ videntur arbitrij libertatẽ tollere, vel Deũ iniustũ facere caute valde procedẽdũ est de quo vide Latius per dominum Abulen. Iosue 11. cap.

Quæst. 8. Sicut quando aliquis iudex facit aliquam punitionẽ terribilem de aliquo multum peccante, laudatur no-

A men eius in multis terris: ita Deus Pharaonẽ sibi tandiu resistẽtem tam acriter puniuit, vt expletis in eo decem durissimis plagis, ad extremum eum cũ toto suo exercitu fluctibus rubri maris perdiderit: omnes gẽtes mundi rei magnitudine permotæ, & facti iustitia, Deũ auctorem, vel laudabant, vel admirandũ prædicabant. Et durauit memoria huius facti apud gentiles Deum non colentibus per multa tempora, vt patet 1. Regũ. cap. 6. Vbi cum philistiin peterent consilium a sacerdotibus, quid de arca Dei Israel facerent, sacerdotes responderunt: Quare aggrauatis corda vestra sicut aggrauauit Pharao, & Aegyptus cor suum? Nonne postquam percussus fuit dimisit eos, & abierunt? & sicut erat fama huius facti in hac prouincia post tanta tempora ita erat in alijs terris. *Adhuc retines populum meum?*

B Interrogatiue legi debet, quasi dicat: cùm tantas pęnas lueris, quia nõ dimisisti populum meum rogatus totiens, quomodo adhuc retines? *Et non vis dimittere eum?* Idest etiam nunc dicis quòd non vis eum dimittere. *En pluam.* Ista plaga solo Deo operãte facta est nullo homine ministrante, sicut in quibusdam alijs. *Hac ipsa hora cras.* Ad exprimendam magnam certitudinem hoc dicitur, cùm non solum dies, sed etiam hora præfigitur. *Grandinem multam nimis.* Scilicet tantam quantam nunquam naturaliter euenire consueuit. *Qualis non fuit in Aegypto a die, in quo fundata est.* Hoc ponitur ad mõstrandum miraculi magnitudinem: quia ponitur aliquid insolitum, quod a seculis factum non

C fuit. Et hoc magis mirabile erat in Aegypto, quàm in quibusdam alijs terris, maximè in illis, q̃ sunt a principio quarti climatis versus septimum. Nam in Aegypto cum sit terra multum australis, rarissime pluit & vix, aut nunquam ningit, vel venit grando, & difficilius adhuc est venire grandinem quàm ningere: quia grando ex maiori atque intenso frigore causatur: fit autem hoc propter caliditatem regionis: quia Aegytus partim in tertio climate, & partim in secundo est. Et hoc patet Deutero. 11. cap. vbi cùm Deus hortaretur Hebræos ad custodiam præceptorum denuncians eis qualitatẽ terrę, quam sortituri erant, scilicet quòd indigebant pluuia, dixit: Terra illa non est sicut Aegyptus, in qua iacto semine in hortorum morẽ aqua

D ducitur irrigua: sed terra vestra est expectans pluuiam de cęlo. In quo innuit quòd terra Aegypti non expectabat aquam de cęlo: quasi dicat, quia rarissime ibi pluit. Quòd ergo est in Aegypto, idem est & a fortiori procedendo ab Aegypto versus meridiẽ ad lineam æquinoctialem per transuersum, secundi, & primi climatis, & vltra spacia climatum ad terram, vbi sunt viuæ arenę. Erat ergo satis mirabile in Aegypto fieri grandinem, quæ rarissime, & ex aliqua forti temporũ intemperie euenire solet, maxime in tanta quantitate, & multitudine, quia dicitur, multa nimis. Et dicitur. *Qualis non fuit in Aegypto.* Et hoc satis conuenit, quia ea quę temporibus pręteritis acciderant in Aegypto, naturaliter euenerant: ea verò, quę nunc Deus

E facturus erat, supernaturaliter causabantur. Oportebat ergo esse differẽtiam quantitatis notabilis, & multitudinis in his operibus. *A die quo fundata est vsq; in præsens tempus.* Idest a die, quo incepit habitari: quoniam fundatio pertinet ad Deum, & fuit hoc quando ipse dedit locum, & situm terris, scilicet quòd super maria fundauit eas: vt patet Psalm. 23. Vtrunque autem verum est: quia si accipiatur fundari, idest habitari, Aegyptus fundata fuit, idest habitata primùm a Mesrain filio secundo Cham, & nepote Noe, vt declarauimus Gen. 10. ca. Nunc ergo sicut verum est, quòd non fuit in Aegypto tanta grando, quanta facta fuit nũc a tempore, quo habitauit in terra illa Mesrain populans eam nouiter, quia de hoc

Mirabile erat in Aegypto maxime ĩ par te illa quæ declinat ad meridiẽ fieri pluuiã, & grandinem.

Aegyptus habitari & populari cepit mesrayn secũdo filio Cham, & nepote Noe.

possent homines recordari ex memoria paucarum generationum precedentium: Ita verum est quòd ex die quo Deus fundauit eam, non factum fuit huic simile quicquã. De hoc autem patet: nam a tempore, quo habitari cępit non fluxerant anni octingenti: qđ patet: quia a cessatione diluuij vsque natiuitatẽ Abrahæ fuerunt anni trecenti & duo, vt probauimus Gen. 11. ca. Deinde vsque ad natiuitatem Isaac fluxerũt anni cẽtũ, quia Abraham genuit Isaac anno centesimo vitæ suę, vt patet Gen. 17. & 21. c. qui additi ad priores faciẽt quadringentos, & duos annos. Deinde a natiuitate Isaac, in quo cępit semen Abrahæ peregrinari vsq; ad annũ exitus de Aegypto, qui fuit iste in quo mirabilia facta sunt, transierunt alij quadringenti, & quinque anni, vt probauimus Gene. 15. capit. qui coniuncti ad superiores faciẽt annos 807. ab istis autem dematur tẽpus qđ fluxit inter cessationem diluuij, & tempus, quo Mesrain incepit habitare in Aegypto, qui sunt anni centũ, vel paulo plures, vt patet ex computatione facta Gen. 11. cap. quia populatio diuersarum terrarum facta fuit post diuisionem linguę in Babilonica ædificatione; qđ apparet ex diuersitate linguarum cuiuslibet gentis diuersarum terrarum: nam si antequam diuisę essent linguæ, Gentes ad populandum diuersas terras processissent, maneret in illis terris vnitas idiomatis, sub quo habitari incepit: sed facta diuisione linguarum in ędificatione illa, dicitur in tex. Gen. 11. quòd Deus sic dimisit eos, idest dispersit in varias terras: quia in linguis diuersi erant: ista autem diuisio linguarum facta fuit tempore Phaleg filij Heber, qui natus fuit. 101. anno post diluuium, vt patet computando annos generationis a tempore quo inceperunt gignere filij Noè, scilicet duobus annis post diluuim, sicut nos computauimus Gen. 11. cap. Auferantur ergo isti centum anni, qui fluxerunt ab exitu de arca vsque ad tempus quo facta est linguarum confusio, & iuit Mesrain ad populandum Aegyptum, manebũt anni 707. vel quasi, ex quo condita fuit Aegyptus, idest incępit habitari vsq; ad tempus, quo ista mirabilia fiebant per Moysen. Vera est litera in alio sensu, scilicet quòd sicut a tempore quo habitari cępit Aegyptus per Mesrain non fuit talis grando, ita nec a tẽpore, quo fundata est Aegyptus, scilicet per Deũ producentẽ terras, & firmantem eas. Quod in secundo die fuit, vt declarauimus Gen. 1. c. Nã in tota prima ætate, quæ sola fluxerat ab orbe condito, vsque ad diluuium maior temporis temperies fuit, ꝙ postea vnquam contigerit ex optimo aspectu celi, vt declarauimus latius Gen. 5. cap. in tantum quòd Poetæ dixerunt illã ætatem fuisse tẽpus vernum totaliter, vt ait Ouidius Metamor. lib. 1. in descriptione primæ ætatis sic inquiens.

Ver erat æternum, placidiq; tepentibus euris,
Mulcebant Zepheri natos sine semine flores.

Et deinde cum describeret secundam ætatem declinãtem ab illa temperie dixit, quòd illud ver perpetuũ fuerat diuisum in quatuor tempora anni cum inquit;

Iupiter antiquę contraxit tempora Veris.
Perque hyems æstusq;, & inequales autumnos.
Et breue ver spacijs exegit quatuor annum.

Declarant etiam magis immediate quod volumꝰ, scilicet, ꝙ in tota illa prima ętate nec fuerit magnꝰ calor nec nimiũ frigus, nec gelu, aut glacies, nix, aut grando, nec domorum necessitas inquiens.

Tunc primum siccis aer feruoribus vstus
Canduit, & ventis glacies astricta pependit.
Tunc primum subiere domos: domus atrita fuere,
Et densi frutices, & iunctæ cortice virgæ.

Non potuit ergo tempore primæ ætatis tanta gran
F do esse in Aegypto, quãta fuit in ista plaga; immo nõ fuit aliqua grando, vt aliqui volunt: sed falsum est, vt infra patet. *Mitte ergo iam nunc.* Scilicet ad agros. *Et congrega iumenta.* Scilicet quę sunt ad humanum adiutorium in subuehendis oneribus, vt equi, muli, & asini, boues, atque cameli. *Et omnia quæ habes in agro.* Scilicet omnia pecora, quia aliquas oues habebant Aegyptij, vt patet in principio huius cap. & Gen. 47. licèt valde paucæ essent. Fuit autem istud consilium datũ nõ solum Pharaoni, sed etiam omnibus Aegyptijs, qui hoc audire poterãt: sic patet ex eo quod infra ponit. s. *Qui timuit verbum domini de seruis Pharaonis, fecit confugere seruos suos, & iumenta sua in domos: qui autem neglexit sermonem domini, dimisit seruos suos, & iumenta*
G *in agris.* Admiranda enim Dei pietas, & nullis vnquam vocibus quantumcunq; laudantibus explicãda, & verè miserationes eius super oĩa opera eius: quia hostem qui ei inobedientissimus totius orbis fuerat, cũ punire voluisset, salubriter admonuit, & qualiter meritam plagã euadere posset, consuluit. Verè ergo iste est Deus, qui de thesauris misericordiæ suæ per media viscera charitatis nos miseros, atq; indignos videre solem, tantis beneficijs, & tam tenerrime fouet, & impẽsiori cura custodit, vt sine eius consilio capillus vnus de capite nostro non cadat, aut minimus pulex saltem paruo morsu quietem nostram disturbet. *Homines, & iumenta.* Ex hoc apparet quòd in illa grandine multi homines perierunt, quia aliqui negligentes cõsilium
H domini manserunt, & grando cadens irruit in eos, atque deleuit. *Et vniuersa, quæ inuenta fuerint foris.* Scilicet pecora, vel quęcunque alia animalia. *Nec congregata de agris.* Eiusdem sententiæ replicatio est ex super abundanti modo loquendi. *Cecideritque super ea grando morientur.* Ex hoc patet quòd plurimæ aues in Aegypto mortuæ sunt: quia illæ quæ in agis discurrunt, & per aera volant, nec solent nisi raro domos, vrbanaq; præsidia ingredi, mortuæ fuerunt necessario cadente grandine super eas. Et sic fit multotiens temporibus nostris, vt cùm magna grando ceciderit, colũbę, & aliæ aues, atque lepores mortui inueniantur. *Qui timuit verbum Domini de seruis Pharaonis.* Aliqui erant de seruis Pharaonis, qui modicum in hoc peccauerant, & his dedit
I Deus, vt timerent eum, & audirent salubre consiliũ eius. *Fecit confugere seruos suos.* Scilicet pastores. *Et iumenta.* Scilicet iumenta, & pecora. *In domos.* Vt ibidem tuta manerent. *Qui autem neglexit de seruis Pharaonis.* Sicut Pharao obstinatus erat, ita quòd sępius percussus non castigaretur: ita erant multi de seruis eius repugnantes mandatis Dei plagis non correcti, sed peiores effecti, qui adhuc non credebant verbis domini: licèt veritatem eorum sæpe in se experirẽtur. *Dimisit seruos suos, & iumenta in agis.* Tanquam nullam plagam timeret euenturam. Ista, quæ hic ponuntur de seruis Pharaonis audientibus verbum Dei, vel renuentibus per anticipationem dicuntur: quia illa facta sunt postquam Moyses denunciauit Pharaoni fu-
K turam plagam, nunc autem nondum annunciauerat: sed ponuntur hic verba, quibus Deus instruebat Moysen, vt loqueretur coram Pharaone. *Et dixit Dominus ad Moysen.* Non fuit ista alia locutio aut apparitio ab ea, qua denunciauit quid facere debebat, hic autem cõtinuato sermone Dei ad eum ponitur qualiter hoc facere debebat; ideo ponitur.

Dei misera|tio, & pietas e[r]|ga homi|nes.

Multæ a[ues] in Ae[gy]|pto m[or]|tuę fu[erunt ca]|dente [gran]|dine [super] eas.

Et dixit dominus ad Moysen: Extẽde manum tuam in cęlum, vt fiat grando in vniuersa terra Aegypti super homines, & super iumenta, & super omnem herbam agri in

terra

Septima plaga grādinis. Psal. 77. Psal. 104.

terra Aegypti. Extenditque Moyſes virgam in cęlum, & dominus dedit tonitrua, & grādinem, ac diſcurentia fulgura ſuper terram. Pluitque dominus grandinem ſuper terram Aegypti, & grando, & ignis mixta pariter ferebantur. Tantęque fuit magnitudinis, quāta ante nunquam apparuit in vniuerſa terra Aegypti, ex quo gens illa condita eſt. Et percuſſit grando in omni terra Aegypti cuncta quę fuerunt in agris ab homine vſque ad iumentum: cunctamque herbam agri percuſſit grando, & omne lignum regionis confregit. Tantum in terram Geſſen, vbi erant filij Iſrael, grando non cecidit. Miſitq; Pharao, & vocauit Moyſen & Aaron dicens ad eos: Peccaui etiam nunc: dn̄s iuſtus, & ego, & populus meus impij. Orate dominum vt deſinant tonitrua Dei, & grando, vt dimittā vos, & nequaquam hic vltra maneatis. Ait Moyſes: Cum egreſſus fuero de vrbe, extēdam palmas meas ad dominum, & ceſſabūt tonitrua, & grando non erit, vt ſcias quia domini eſt terra. Noui autem, quòd & tu, & ſerui tui necdum timeatis dominum deum. Linum ergo, & ordeum lęſum eſt, eo quòd hordeum eſſet virēs, & linum iam folliculos germinaret. Triticum autem, & far non sút lęſa, quia ſerotina erant. Egreſſuſque Moyſes a Pharaone ex vrbe tetendit manus ad dominum, & ceſſauerunt tonitrua, & grando, nec vltra ſtillauit pluuia ſuper terram. Vidēs autem Pharao quòd ceſſaſſet pluuia, & grando, & tonitrua, auxit peccatum, & ingrauatum eſt cor eius, & ſeruorum illius, & induratum nimis: nec dimiſit Iſrael, ſicut præceperat dominus per manum Moyſi.

1. q. 1. cap. Eccleſia. § item peccato Aegyptiorum.

Et dixit dominus. Tāquam alia noua narratio incipiat *Extende manum tuam in cælum.* Ideſt cōtra cęlū, nō quòd illa manus extēſio aliquid operaret, ſed vt eſſet ſignū, quòd ad voluntatē Dei mandante Moyſe iſta grando eueniret. *Vt fiat grando in vniuerſa terra Aegypti.* Ideſt ꝙ mox, vt tu manū in cęlū extuleris, grando veniet, quæ eſſet cōis toti terræ Aegypti. *Super homines, & ſuper iumenta.* Ideſt ad occidendū hoīes, & iumenta quotquot in agris reperirentur. *Et ſuper omnē herbam agri.* Scilicet ſuper herbas, quę ſpōte naſcuntur, & ſuper eas, quæ ſeminantur, & extabāt tunc tēporis natę, & ſup arbores: quia vt inf. dicitur linū, & ordeum lęſum eſt, eo ꝙ ordeū eſſet virens, & linū iam foliculos germinaſſet: triticum aūt, & far non ſunt lęſa, quia ſerotina erant. *Extenditq; Moyſes virgam in cęlū.* Supra mādauerat ei Deus manū extendere, ipſe aūt virgā porrexit: nec tamē contra formā mandati egit, quia extēdendo virgam extēdebat manū. *Et dominus dedit tonitrua & grādinē.* Deus. n. iſta fecit per Angelos ſuos: nam ordo ſummus eſt in hie

A rarchiis, & ordinibus Angelorum, vt quidā ordines ad faciendū miracula, & quędā magnalia ſint, vt virtutes & poteſtates, & principatus. Exiſtente ergo tali ordine Deus nunquā illū mutat: quia valde ſuperfluū eſſet mutare eū ſine neceſſitate: cū videamus in his naturalibus nunquā mutari cōſuetū modū, nec ſine magna neceſſitate, aut vtilitate in operatione miraculorū ad fidei robur, vt patet Mar. vlt. capi. Tunc. n. vt ait Greg. natura cedit miraculo, & virt⁹ ſupra cōſuetudinē operatur. Sicut. n. Deus ſe habet ad hūc ordinē creaturarū corporearum, ita ſe habet ad ordinē creaturarum ſpiritualium. ſ. Angelorum: ſicut ergo q̄cunq; in his corporalibus fiunt ab agēti naturali, Deus ꝑ ipſum agens naturale agere dr̄, quia virtutē agēdi, & cōtinuā influē-

B tiā adminiſtrat: ita qcquid Angeli, & cęteri ſpūs hierarchici operātur, Deus ꝑ eos dr̄ operari. Sicut ergo ī his inferiorib⁹ rariſſime mutat̄ ordo ſine neceſſitate, aut magna vtilitate in his, quę natura agere nō ſufficit: ita erit in ſupeririobus, ꝙ nunquā mutabitur ille ordo. ſ, vt Deus agat ſine miniſtro. Et licèt in iſto ordine corporalis creaturæ raro mutatur ordo naturę, aliquando tamen ad noſtrā eruditionem mutatur, vt in operatione miraculoſa, ex qua fides exordiale fulcimentum accepit. In ordine autē Angelico rarius, vel nunquā mutari cōſuetum morē credēdum eſt, quia nō ſubſiſtit eadē ratio: nā in mutatione ordinis creaturę corporeę inſtruimur, quia illum cernimus: mutationē autē ordinis creaturæ ſpiritualis fieri, quia a nobis cōſpici nō va-

C let, inutile eſſet. Tenēdum ergo pro regula quòd quādocunq; in ſcriptura ſacra Deus aliqd egiſſe narratur, nunquā illud ꝑ ſe ipſum ſine miniſtro egit: non quòd ipſe in faciendo laboret, ſed quia dignitatē eius ſic decet: cū habeat tantā copiā miniſtrorū. Nā vt dicit Dani. c. 7. Milia miliū miniſtrabant ei, & decies cētena milia aſſiſtebāt ei. Et hoc verum eſt, niſi id qđ faciēdū eſt, potētiā creatæ ſubſtantię excedat, quia tūc De⁹ ſe ſolo operatur: vt patet ī productione rerū ſ̄m ſuas formas, & in creatione materię, & alijs, de qbus Gen. 1. c. ſic etiā in generatione formarū ſubſtantialiū ſine aliqua materię primæ diſpoſitione, & in ſuſcitando mortuos, & cęteris in hūc modū, quæ Deus nulli creaturę faciendā communicauit. *Tonitrua, & grādinem.* Cauſabātur au-

Quæſt. 9.

D tē tonitrua ex illiſione: & erant magna valde ad terrendum Aegyptios peccatores. *Ac diſcurentia fulgura ſuper terram.* Multa enim tunc fulgura ceciderunt: & forte ſuper ciuitates, & aliqua ædificia, vt aſſolet flammis lucentibus, iſta nimio impetu diruerunt. *Pluit Dominus grandinem.* Quia grando illa ad modum pluuię cadebat, ſcilicet vt ita ſpiſſi, & frequentes lapides grandinis caderent, vt conſueuerunt guttæ pluuiæ diſtillare. Nec propter hoc tamen credendum eſt illam grandinem pluuiæ mixtā decidiſſe, ſed potius oppoſitum. Nā grādo ſi pluuię mixta cadat, tenerior, & facilius ſolubilior, ac per hoc minus nocens eſt. Tunc autem Deus valde nocere volebat, qualiter nunquam in Aegypto grādo aliqua nocuiſſet. *Grando, & ignis.* Ideſt fulgura ignita, at-

E que flammantia. *Mixta pariter ferebantur.* Quia ſimul cadebant. Grando enim ſua duritie, & pondere fortes faciens ictus, quę obuia habebat cōterebat, maximè quę aliqualiter tenera erant, vt animalia, & germinātia. Fulgura autem quæ trifida ſecundū Ouidiū Metha. lib. 2. vocantur, & ſecundū Iſido. Etimo. ca. 9. lib. 13. propter tres proprietates. ſ. qa lucēt, cōburunt, diuidunq;, vel diruunt. Dupliciter nocebāt. ſ. quę dura erāt frāgēdo, & quæ cōbuſtibilia cōburendo, vel liquabilia liquefaciēdo: iſti. n. ſunt effectus eius, vt ait Philoſophus 2. Meteor. c. 9. *Tantęq; fuit magnitudinis.* ſ. quilibet lapis grandinis, quantæ autem nunquam apparuit in vniuerſa terra Aegypti. Ex hoc loco falli illos conſtant, qui ſimpliciter aſſerūt nūquam fuiſſe grandinem, aut niuē, aut

Fulgura tres habēt proprietates.

Falluntur dicētes nūquam pluuiam niuē aut grandinem in Aegypto fuiſſe.

pluuiam, vel huiusmodi meteorologica in Aegypto. Quia aliàs non fieret hic comparatio huius grandinis ad alias, si nunquàm fuissent, quia comparatio inter non entia ridicula atq; superuacua est: etiam quia tūc non fuisset miraculum in quantitate grandinis, sed solum quia nunquam aliȩ grandines fuissent. Dicendū ergo quòd grandines, aut niues aliquando in Aegypto factæ sunt: sed ita rarissimȩ sunt, quòd pro nihilo computari possent: aut ex modo loquendi dici nunquam fuisse. *Ex quo gens illa condita est.* Idest ex quo cȩpit aliquis in Aegypto habitare. Et secundum istum modum ista litera, & superior, quæ huic similis est, magis referuntur ad principium habitationis terræ illius per Mesrain: quàm ad principium fundationis per Deum in creatione rerum. Ista plaga cadens omnes segetes virentes destruxit, & arbores germinantes, redigens segetes ad siccam confractamque stipulam, vt correspondeat afflictioni, quàm Hebræis Aegyptij intulerunt, cogentes eos stipulas colligere per vniuersam Aegyptum, laterum numerum non minuentes, vt patet supra quinto cap. *Et percussit grando in omni terra Aegypti.* Non solum grando percussit, sed etiam fulgura, fit tamen de grandine specialiter mentio, qa fulgura non erant ita spissa, atque frequentia sicut lapides grandinis. *Cuncta quȩ fuerunt in agris ab homine vsque ad iumentum.* Sic enim prȩnunciatum fuerat supra, quòd omnia, quæ non colligerentur in domos, & caderet grando super ea morerentur, siue homines, siue iumenta: & ponitur hic percutere, idest occidere, quia iste est mos sacræ scripturæ: vt patet in libris, vbicunque agatur de bellis. Sic enim dicitur infra 12. cap. Percussit dominus omne primogenitū in terra Aegypti, idest occidit: vt patet in litera ibidem. *Cunctamque herbā agri.* Quia illa tenera erat, cum esset tempus primitiuorum, vt patet infra. *Percussit grando.* Idest destruxit non enim potest hic accipi percuti. i. occidi, quia occisio solū est ad animalia. *Et omne lignum regionis confregit.* Quia arbores tūc germinauerant emitentes foliculos, ideo ex teneritudine confractȩ sunt. Tantum, idest solum. *In terra Geßen, in qua erant filij Israel, grando non cecidit.* Et hoc rursus miraculum grande erat, scilicet quòd fieret diuisio inter populum Pharaonis, & populū Dei, vt dictum fuit in principio huius capi. Sed non est putandum quòd in terra Gessen nulla caderet grando, quia tunc euaderent impuniti Aegyptij illi, qui morabātur cum Hebreis, qui forte magis quàm cȩteri Aegyptiorum populi peccabant, cùm viderent Hebræorum afflictionem, & nō misererentur eorū. Sed sicut in cȩteris plagis dicebamus dicendum est hic, scilicet quòd iumenta, & pecora Aegyptiorum, quæ erant in agris, & ipsȩ eorum segetes consumptæ sunt. Iumenta autem Hebrȩorum, & pecora non perierunt: vel quia ea in domos recollegerunt, vel quia ea in agris manentia lapides grandinis, & fulgura non tangebant. Idem de segetibus, & agris Iudȩorum dicendum, quòd nullo modo lȩsi sunt. Licèt in hoc nihil differret, quia Hebræi non erant vltra collecturi segetes in Aegypto, vel agros possessuri, cū post paucos dies exituri essent de terra illa, scilicet ante vnum mensem, noluit tamen Deus lædere, ne Aegyptij ex hoc gauderent videntes punitionem saltem quantum ad aliquid esse communem: & Hebræi valde ex hoc affligerentur, & penè desperarent putantes Deum iam sibi aduersum esse. *Misit Pharao, & vocauit.* Hic ponitur tertium, scilicet inflictæ plagȩ ablatio, *Vocauit Aaron, & Moysen.* Videbat Pharao cūctam Aegyptum fulminibus, atque grandinibus deperire; conteritus ergo finem omnibus putans breuiter esse affuturum, si malum illud paulo vlterius tenderetur, vocauit auxiliatores, scilicet Moysen & Aaron, qui has plagas infligebant, vt eisdem orantibus Deus placatus pȩnam relaxaret. *Peccauimus nunc.* Idest licèt ante peccauimus, tamen peccatum nostrū, quod nunc egimus grauius, cæteris fuit.

Quomodo plaga grandinis correspondeat afflictioni ab Aegyptijs Hebrȩis illatȩ.

F

An vere Pharao cōtereretur de malo, quod agebat Hebræis, vel fingebat hoc, vt relaxaretur ei pæna.

Sed quæres nunquid Pharao verè conterebatur, an fingebat hoc, vt relaxaretur ei plaga. Dicendū quòd Pharao licèt non conteretur meritorie, ita quòd contritio illa esset charitate informata, pȩnitebat tamen ex timore, scilicet quòd Pharao vere dolebat: non quidē quia mala, quȩ fecerat, erant diuinæ maiestatis offensiua: sed quia timebat propter mala præterita sibi infligi durā punitionem: & sic voluisset Pharao nō egisse mala, quȩ egerat: nihil tamen in hac volitione merebatur, quia non insurgebat ex radice diuini amoris, a qua opus redditur bonum atque meritorium. Non tamen est dicendum quòd Pharao fingeret se dolere, vt pȩna relaxaretur, vt probauimus supra in isto cap. quia tunc non diceretur Pharaonis cor indurari, cum semper eandem teneret intentionem. *Dominus iustus.* Idest Deus vere qui has plagas mihi inflixit iuste infligit, cū ego promerear. *Ego & populus meus impij.* Idest iniusti, & mali, quia ego malum facio, & populus meus cōsentit, vel instigat, vel saltem non repugnat. *Orate dominū, vt desinant tonitrua Dei.* In hoc Pharao cogebatur rectā existimationem de Dei operatione habere, quia vexatione saltem dante intellectum intelligebat Deū hæc operari, & credebat eum solum posse amouere: & quia sciebat se indignum esse, qui rogaret, Moysen & Aaron Dei ministros, vt per se precarentur orabat. *Vt desinant tonitrua.* Illa enim tonitrua terribilia erant, mentes malorum sibi conscias ad timorem mortis stimulantia, vt magis tonitrua timerent, quàm de damno rerum perditarum per grandinem dolerent. Commouebant eos etiam frequentia fulgura, quæ videbātur lucentissimis flammis discurrentia: nam illa subito, si deus in Aegyptios dirigere ea vellet, totam Aegyptū cum incolis consumptura esse videbantur. *Tonitrua Dei.* Idest a Deo inflicta, in hoc autem certus erat, quòd magicis artibus non fiebant sed a Deo solo, quia sui malefici, & sapientes nihil horum agere iam valebant. *Et grando.* Hanc secundo loco posuit, quia vt dictum est magis sibi ipsis a tonitruis, & fulminibus timebant, quàm propter grandinem de rerum amissione dolerent. Sed rursus si grando non cessaret, ciuitates grandibus cooperiendæ erant: & sic Aegyptij viuentes magnis grandinum mollibus sepellirentur. *Vt dimittam vos.* Scilicet ire ad sacrificandum in solitudine sicut petitis itinere dierum trium. *Et nequaquam hic vltra maneatis.* Aliqui Hebræi volunt, quòd per hoc Pharao intendebat eis dare licentiam recedendi totaliter de Aegypto: quia dicitur. *Nequaquam vltra maneatis.* Sed falsum est, quia Pharao solum concedebat ea, quæ petebant Hebræi: sed vt supra patet ex cap. 3. vsq; huc nunquam Moyses petijt, quòd Pharao dimitteret Hebræos recedere totaliter de terra sua, ergo Pharao non intendebat eis concedere hic talem licētiam. Cū ergo dicitur: nequaquam hic vltra maneatis, intelligitur quod facerent cessare grandinem, & tonitrua, & immediate dimitteret eos ire ad sacrificandum, & nequaquā detineret saltem modicū spaciū, sicut detinuerat alijs vicibus, cum promiserat. *Ait Moyses.* Consentiens eius conditioni: Cum egressus fuero de vrbe; in hoc apparet quod dicebamus supra quinto ca. scilicet quòd Moyses extra ciuitatē habebat aliquē locum, in quo cum Deo loquebatur sequestratus ab humana cōuersatione. In ciuitate autē forte non erat locus ita secretus, in quo Moyses loq posset cū Deo nemine vidē te. Et licèt Moyses egerat, vt venirent tonitrua, & grandines, tamen eo eūte extra ciuitatem, vel ad aliū locū, quo

Quæstio

Pharao non meritorie pȩnitebat sed tātum timore inflictȩ plagæ inferendæ

G

H

I

K

quo vellet eum grandines non percutiebant. *Extendā palmas meas ad dominum.* Iste erat modus orandi, scilicet manus extendere implorando Dei misericordiam. *Et cessabunt tonitrua.* In hoc Moyses certe promittebat ea, quæ ad Deum expectabant, scilicet quòd cessaret ista plaga, quæ a Deo infligebatur. Et nō erat in hoc Moyses indiscretus, quia Deus commiserat ei totum istud negocium, & facere, & promittere quicquid vellet, iō promittebat tanquam de suo. *& grando non erit.* Idest cessabit cadere: quia ex quo grando cadere inceperat nunquam cessauit vsquequo Moyses orauit Deum, vt cessaret. *Vt scias, quia domini est terra.* Idest ista fient, vt tu cognoscas quòd tota terra pendet ad Dei voluntatem: & quicquid voluerit de illa facere faciet. *Noui autem quòd tu, & serui tui necdum timeatis deum.* Quasi dicat ego volo rogare Deū vt tollat a te, & à populo tuo plagam istam, vt sic cognoscatis Deum: quia ego noui, quòd vsque huc nondū timeatis Deum: ideo oportet vt aliqua miracula adhuc vobis demōstrētur, per quæ timeatis Deum. Iste timor potest intelligi de filiali, & etiam de seruili; de filiali autē satis notū est, quia Pharao, & serui eius, nec tunc, nec ante timebant Deum timore filiali, scilicet quòd nolēt mala facere. s. vt non offenderent Deū: quēadmodū filius bon⁹ se habet ad patrē. Et timore seruili cū non perfecte timebāt, quia licèt aliquādo dū pœna actualiter infligeretur, timerēt eū tanquā potentē eis malefacere: tamen recedēte pœna nullo modo timebant: immo nec cū pœnam ipse Moyses eis ex mandato Dei cōminaretur, vt patet sup. quia dicente eo, vt reducerentur iumenta in domū, ne cōsumerentur grandine, multi de seruis Pharaonis cōtempserunt verbū domini: & nō reduxerunt pastores, nec iumenta. Bene ergo nouerat Moyses ex his, quòd nec Pharao nec serui eius adhuc timerent dominū aliquo timore. Augustinus aūt in quæstionibus sup Exodum, dicit quòd Moyses hic petebat a Pharaone timorem pietatis, quem nōdum habebat, & idem dicit Rabanus. *Linum ergo, & ordeum.* Ista est recapitulatio superiorū: quia dictū fuerat de grandine, & fulguribus, hic ponitur quātum damnum ista intulerint, & in quibus rebus. Dicitur ergo quòd linum. i. illud, ex quo cordæ, & fila fiūt, quod inter herbas temporaneas cōputatur, *Læsum est:* quia iam natū fuerat, *Et ordeum:* est. n. ordeū pabulum iumentorū, quā nos improprio nomine anonam vocamus, & est valde temporaneum: *Eo quòd ordeum esset virēs.* Idest quia iam ordeū nasci inceperat, & erat valde tenerū. Hoc fuit in mense Februarij, in quo in terra Aegypti quæ est temperata, ordeum natū est, triticum aūt nondum. *Et linum iam foliculos germinasset.* Idest herba illa, quę vocatur linū, ex qua fiunt cordę, iā emiserat foliculos, quòd est in exordio natiuitatis suæ. *Triticum autem, & far non sunt læsi.* Triticum cibus hominum proprius est, & valde consonus eorum cōplexioni: far dicitur quædam species tritici habens granum grossius tritico. Aliqui autem far speltam vocāt. Ponuntur autem hic tria, quę nō sunt lesa, scilicet quæ in domibus manebāt: quia principaliter pestis ista fuit in agris: quia grando existentibus intra domorū tecta nihil nocebat, fulgura tamen forte aliquid nocuerunt ędificia diruendo, & domos conflagrando, atque diuidendo. Secundum quod seruatum fuit est id, quod serotinum erat: quia nōdum natum erat: sed latebat sub terra sicut triticū, & far, de quibus dicitur, quòd erant serotina: quia in qualibet regione tardius seruntur, & serius nascuntur: quia alterius complexionis quàm ordeum sunt. Tertium quod euasit est, qđ durum erat: quia grando illud conterere non valebat, licèt fulgura talia dura corriperent. *Egressusque Moyses a Pharaone.* Idest a domo Pharaonis: quia ibi orare non decebat ex causis supra assignatis in isto cap. 8. *Ex vrbe.*

Timor duplex. s. filialis, & seruilis.

Pharao, & serui eius non timebant Deū timore filiali nec ēt seruili perfecte.

A Non solum Moyses exiuit a domo Pharaonis: sed ēt exiuit ab vrbe, quia etiam in vrbe ei locus tutus non erat, & ab hominum cōmunicatione semotus. *Tetendit manus ad dominum.* Iste erat modus orandi tā apud Hebræos, quàm apud gentiles, cùm iste modus proprie congruit ad implorandam pietatem, vt patet aliquando in Poetis. Sic dicit Apostolus: Viri orent ad Deum tendentes puras manus, vt patet. *Cessauerunt tonitrua, & grando.* Orante Moyse: quia sic promiserat Deus, cum dedit ei potestatem super Pharaonem, vt faceret de eo quicquid vellet, tanquam Deus eius, vt patet supra septimo capit. scilicet. Ecce constitui te Deum Pharaonis. *Nec vltra stillauit pluuia super terram.* Non intelligas quòd plueret cum grandinibus: quia B vt supra diximus grandines sola cadebant. Nec valet si arguas: quia dicitur non stillauit pluuia: quia pluuia non solum competit imbribus, sed etiam omnibus, quę de aeris regione minutatim cadunt, vt nix, & grando, & ros, & pruina: sic dicitur supra. Pluit dominus grandinem super terram Aegypti, grando tamē non erat pluuia; ideo est sensus. *Nec vltra stillauit pluuia.* Idest postquam Moyses orauit, non cecidit aliqua gutta grandinis sicut ante cecidit. Posset tamen dici, & satis vere, quòd pluuia mixta erat: sed magnitudo lapidum grandinis tanta erat, quòd guttę aquę modicum de eius duritie adimebāt. *Videns autem Pharao quòd cessasset pluuia, & grando, & tonitrua.* Ex hoc patet quòd non solum erat grando, & tonitrua, sed etiam pluuia: licèt C superius bene argutum sit. Potest autem ad illud dici, quòd licèt grandines fortiores sint, quādo sine pluuia magis quàm si cum pluuia mittantur, tamen magnitudo grandinis supplebat, qđ pluuię mollicies relaxabat. *Auxit peccatum.* Scilicet nolendo dimittere populum Hebræorum: augebatur autem peccatum, quia ante in repugnando Deo totiens peccauerat, nunc autem cùm Deus exoratus fuisset a Moyse pro eo, & relaxasset plagam, ipse autem non relaxasset Hebræos, valde peccabat. *Et ingrauatum est cor eius.* Scilicet quia ante cum timeret, fuit mollificatus, vt dimitteret Israelitas. Sed postquam cessauit pœna, redijt pristina grauitas, & duricies cordis. *Et seruorum illius.* Non solū indurabatur cor Pharaonis: sed etiam seruorum suo- D rum, non omnium quidem, sed quorundam: nam alteri timebant Deum, & attendebant verba eius, vt patet supra cum dicitur. Qui timuit verbum domini de seruis Pharaonis fecit confugere seruos suos, & iumēta in domos. Qui autem neglexit sermonem domini dimisit seruos suos, & iumenta in agris. *Et induratū nimis.* Scilicet magis quàm alijs vicibus, quia cùm cor durum dicatur, quod bene persuadenti nō obedit, quāto aliquis magis bene persuadenti non obedit, magis induratus erit, & qui maximè bene suadenti non obtemperat, induratissimus erit secundū regulā Arist. 2. Topic. Si simpliciter ad simpliciter, & magis ac maximè. Sed sic erat quòd Pharao rationibus clarioribus nunc repugnabat quàm a principio, ergo magis nunc E quàm tunc induratus erat: patet antecedēs, quia a principio non ita constabat illa, quæ dicebat Moyses esse a Deo, vel illas punitiones ab eo prouenire, sicut cum sepius a Deo punitus fuit, & expertus fuit in se euidentissime verba Dei esse vera. *Nec dimisit filios Israel.* Scilicet ire ad sacrificandum sicut pepigerat cum Moyse. *Sicut præceperat dominus per manum Moysi.* Idest non compleuit Pharao id quod mandauerat Deus per manum Moysi. i. per Moysen, quia Moyses ferebat ista verba ad Pharaonem. s. vt dimitteret populū Israel: & hoc non compleuit Pharao. Ponitur per manum Moysi ex consuetudine loquendi in idiomate Hebræo, & consonat modo loquendi Philosophi in secundo de anima vbi manus vocatur organum organorum:

Quod⁹ orādi tā apud Hebræos, quā apud gentiles.

Alia expositio.

Cor durū dicit quod bene persuadēti nō obedit.

quia licèt Moyses non loqueretur ista verba per manum, sed per os; quia cū os est organum executiuum, & manus in genere executiuorum tenet principatū, ponitur per manū Moysi, idest per os Moysi. Et sic manus per omnibus alijs organis interdum ponitur. Et sic nos dicere consueuimus: per manum huius hominis expediuntur eius negocia: & tamen negocia ad actū rationis expectantia sunt.

De par. ani maliū libr. 4. cap. 10.

CAPITVLVM. X.

ET dixit Dominus ad Moysen: Ingredere ad Pharaonem: ego enim indurau cor eius, & seruorum illius, vt faciam signa mea hæc in eo, & narres in auribus filij tui, & nepotum tuorum, quotiens contriuerim Aegyptios, & signa fecerim in eis, & sciatis quia ego dominus. Introierunt ergo Moyses & Aaron ad Pharaonem, & dixerunt ei: Hæc dicit dominus Deus Hebræorum: Vsquequo nō vis subijci mihi? Dimitte populum meum, vt sacrificet mihi: sin autem resistis, & non vis dimittere eum, ecce ego inducam cras locustam in fines tuos, quæ operiet superficiem terræ: ne quicquam eius appareat, sed comedatur quod residuum fuerit grandini: corrodet enim omnia ligna, quæ germināt in agris, & implebunt domos tuas, & seruorū tuorū, & omnium Aegyptiorum: quantā non viderunt patres tui, & aui, ex quo orti sunt super terram vsque in presentem diem. Auertitque se, & egressus est a Pharaone. Dixerunt autem serui Pharaonis ad eum: Vsquequo patiemur hoc scandalum. Dimitte homines, vt sacrificent domino Deo suo. Nonne vides, quòd perierit Aegyptus? Reuocaueruntque Moysen & Aaron ad Pharaonem, qui dixit eis. Ite sacrificate domino Deo vestro. Qui nam sunt qui ituri sunt? Ait Moyses: cum paruulis nostris, & senioribus pergemus, cum filijs, & filiabus, cum ouibus, & armentis. Est enim solennitas domini Dei nostri. Et respondit Pharao: Sic Dominus sit vobiscum, quomodo ego dimittam vos, & paruulos vestros. Cui dubium est, quòd pessime cogitetis? Non fiat ita: sed ite tantum viri, & sacrificate domino: hoc enim, & ipsi petistis. Statimque eiecti sunt de conspectu Pharaonis.

F *Et dixit.* Descripta septima plaga hic conuenienter subiungitur octaua: & diuiditur in tres partes; primo ponitur pęnę comminatio: secundo eiusdem irrogatio, ibi. *Dixit autem Dominus.* Tertio eiusdem ablatio, ibi: Quamobrem. Circa primum, *Et dixit dominus ad Moysen.* Ista fuit quędam apparitio sequens postquam Pharao indurauit cor suum nolens dimittere filios Israel percussus plaga septima, & ab eadem liberatus. *Ingredere ad Pharaonem.* Idest ad domum eius. *Ego indurau cor eius.*

Octaua plaga.

Pręnunciat hic Deus Moysi quid futurum esset, vt non affligeretur tędio: nam Moyses totiens signa fecerat coram Pharaone, & Pharao liberatus fefellerat eos nolens tenere sponsionem, quòd Moyses tædio affectus desperare posset de liberatione videns continuis
G plagis nunquam proficere. Vt ergo credat ista esse de voluntate Dei, prędicit ei quòd etiam si ista vice percutiat eū, tamē cor Pharaonis durū manębit, sicut cōsueuit. *Indurauit cor eius.* Nō apponendo ei gratiā motricē demeritis eius exigentibus, sine qua cor humanum durum manet quasi lapis, vt declarauimus supra 4. ca. *Et seruorum illius.* Quia eodem modo quidam de seruis Pharaonis indurati erant sicut ipse Pharao: nam si omnes serui Pharaonis boni fuissent timentes Deum, promouissent Pharaonem ad dimittere Iudæos, quia nullus est quantumcunque tenacis opinionis, qui si omnes sibi obuios videat, continuè lacessitus ab opinione non discedat illa. Ergo mali serui Pharaonis, qui ob-
H durati erant, dominum suū in malitiam sustinebant. *Vt faciam signa mea hęc in eo.* Non est putandum, quòd Deus Pharaonem indurauerit: vel eum indurari permiserit, vt in eo suam magnitudinem demonstraret, quia primum istorum Deo nullo modo pertinet, scilicet vt ipse directe aliquem induret: quia hoc esset causare in eo aliquam malitiā, quod euidentur repugnat, cum malitia non sit aliquid positiuū, quod a Deo causari possit. Secundum autē nūquā a Deo infligitur, nisi in pęnam, vt declarauimus supra 4. & 9. c. Nihil ergo horū fecit. Sed est sensus: ego non te indurau, nec seruos tuos: sed te iam induratū ad hoc ordinaui, vt demōstrarē signa mea in te. Et tunc est rectus sensus: quia nō attribuitur Deo causalitas culpæ, vel occasio: sed datur
I ei ordinatio culpę iam existentis, quę malum est, ad aliquod bonum. Nec tamen ex hoc putandum est, quòd Deus aliquid nouiter statuat, vel in finem dirigat, sed ꝙ, quia non ordinauerat ipse Pharaonē ad obstinationem, sed peccatis suis demerentibus, postea ordinauit eum Deus ad demonstrandum in eum suam magnitudinem. Sed peccata Pharaonis fuerunt in tempore, ergo arguet aliquis quòd ista ordinatio fuit ex tēpore, Deo tamen nō conuenit: qa tunc necessario esset ī eo aliqua mutatio. Respondetur quòd oīs dispositio Dei est æterna, sed differt: quia eos, qui beati erūt vltimatè, & vocātur p̄destinati, Deus ab ęterno præordinauit ad illud bonū: sciens quòd illud habebūt, & hoc volēs, atq; ad hoc causalitatē tribuēs mediū disponēdo. Eos aūt
K qui ęternaliter dānabuntur, non ordinauit ad istud malū quod habituri sunt: sed solū præcognouit, quod habituri essent, vt magis declarabitur, infra 32. c. Et sic ab ęterno cognouit Deus de Pharaone, quòd æternaliter damnandus esset: quia sua demerita hoc exigerent, licèt ergo ipse non ordinauerit eum ad pœnam aut ad culpam: quia tamen ab æterno præcognouit eum malum futurum, ab æterno eum ordinauit, vt in eo manifestarentur iudicia Dei, & potentia magna; & secundum hoc est intelligenda auctoritas præcedentis ca. scilicet iccirco posui te &c. Vel aliter. *Ego indurau cor eius.* Idest Pharao tantum peccauit, & induratus est quòd iam mereretur mortem temporalē: & consequēter mortē æternā; sed ego eū iā induratū tādiu

sustineo,

Quæst. 1.

Sine gra[tia] cor hum[a]num d[u]rum manet q[ua]si lapis.

Deus n[on] indurau[it] Pharao[nem] nec ind[ura]re perm[isit] ad hoc [vt] faceret [in] eo signa.

sustineo, vt demonstrem in eo signa mea: quasi dicat. Pharao iam perfectè malus est, & in se totaliter inutilis: ego tamen sustineo eum ad istam vtilitatem, vt demonstrentur in eo signa mea. Et istam secundam expositionem sequitur quidam doctor satis solennis in quodam opere suo. Ait, faciam signa mea, idest demonstrantia potestatem meam infinitam. *Vel signa mea.* Idest signa, quæ mihi soli conueniunt: quia nullus alius ea facere valet. *Hæc in eo.* Idest non omnia signa mea: quia infinita sunt signa, quibus Deus suam omnipotentiã monstrare posset, sed solùm signa mea hæc, idest ista decem signa, vel plagas quas in eo expẽdam. *Vt narres in aures filij tui.* In hoc patet occasio errandi, quàm aliqui reperiunt in scriptura: quia, vt, dicit causam finalẽ, & ideo in superficie literę videtur sensus, quòd ideo Deus istas plagas dabat, vt narraretur nomen eius in vniuersa terra. Sed falsum est, quia pęna semper infertur pro culpa secundum rectam dispositionem iustitiæ. Sed istę plagæ quædam pœnalitates erant, & valde magnæ: ergo pro culpa inferebantur. Dicendum ergo, quòd causa principalis, propter quã istæ pœnalitates dabantur erant peccata Pharaonis, & seruorum suorum. Sed quia ad Deum ex plenitudine potestatis pertinet ordinare effectum, nõ solùm ad vnum bonum, sed etiã ad multa: ideo pęnas istas, quas principaliter infligebat Aegyptijs propter peccata sua, etiam in aliud bonum ordinabat, scilicet in laudem suam, scilicet vt enarraretur nomen eius in multas generationes. Istud tñ erat finis minus principalis: quod patet ex hoc: quia quando sunt duo fines, ad quos fit aliqua res, & illi ita se habent, quòd si vnus illorum existeret, dato quòd alius non existeret, fieret effectus, & alius sic se habet, quòd non fieret effectus ipso existente, nisi alius existeret, ille alius, quo existente nihilominus effectus causaretur, est effectus principalis finis aut causa: exempla multa patent, quæ non pono breuitatis causa. Sed applicando in istis, patet, scilicet, quòd ista pœna inflicta Aegyptijs dabat ad duo, scilicet ad punitionem pro culpa eorum, & vt Dei magnitudo monstraretur, aliter manerent aliqua mala impunita. Sic etiam patet in illis, quos Deus punit nemine vidente: quia in his punitionibus non manifestatur nobis Dei magnitudo. Sed datur alius finis diuinæ punitionis, scilicet laus eius, vel demonstratio fortitudinis suæ: & sic solus iste finis, scilicet quòd pena non habeat aliquam culpam, quam puniat, vt si essent omnes iusti, vel saltem quantum ad eos, qui iusti sunt, tunc manifestum est, quòd Deus non puniret aliquem, qui esset innocens, vt monstraretur potestas sua in puniendo: quia talis punitio valde iniusta esset, & contra regulas à Deo traditas in sacra scriptura, vt habetur infra 32. cap. Cùm Moyses deprecans pro remissione sceleris populi, qui vitulum adorauerat, & si Deus dimittere nollet petens se de libro vitæ deleri, Respondit dominus hoc facere nolens, & dixit: Qui peccauerit in me, delebo eum de libro meo: quasi dicat. Ego non punio sic indifferenter quemlibet: sed solùm illum, qui peccauerit in me: reliquos autem conseruabo. Sic etiam 1. Reg. 2. cap. cùm Deus loqueretur ad Heli per Prophetam quendam, volens eum sacerdotio priuare, quod promiserat permanere in domo patris sui, ait. Absit à me, vt faciam hanc rem: sed qui honorificant me glorificabo eos, qui autem contemnunt erunt ignobiles. Patet ergo, ꝙ in inflictione pęnarum semper ipsa culpa delenda, vel punienda, est causa principalis finalis: laus Dei, vel enarratio fortitudinis eius est causa secundaria, & quasi incidens. Multum est ergo ista distinctio attendenda ad expositionẽ talium auctoritatum, quę in superficie literę videntur tollere, aut diminuere arbitrij libertatem, aut ipsum

Occasio errãdi quorundam.

Pœna sup infertur p culpa.

Si omnes homines essent iusti Ds nemine puniret quãuis in illa punitione appareret potestas Dei.

A Deum peccatorum nostrorum causam constituere. *Vt enarres in aures filij tui.* Licèt enarratio istorum mirabilium Dei, & demonstratio fortitudinis eius sit causa secundaria, multum tamen à nobis attendenda est, & Deus hanc nobis valde recommendat, vt semper maneat memoria eius in omnes generationes, mandat etiã pręcepta sua enarrari posteris, vt illi ea custodiant, & doceant alios longe futuros custodire ea, sic patet Deut. 6. c. Cùm te interrogauerit filius tuus cras dicẽs: quid sibi volunt testimonia hæc, & cęremonię, atque iudicia, quę pręcepit dominus Deus noster nobis, dices ei: Serui eramus in Aegypto Pharaonis, & eduxit nos inde dominus in manu sua, fecitque signa, atque iudicia, prodigia magna, & pessima in Aegypto cõtra
B Pharaonem, & omnem domum eius in cõspectu nostro, & eduxit nos inde, vt introductis daret terram, super quam iurauit patribus nostris & cętera. Quid autem debeant patres enarare, aut docere filios suos, diximus super epistolam Hieronymi ad Paulinũ, qui est prologus primus, & magnus: quem præposuimus Gen. in cap. 2. eiusdem. *Et nepotum tuorum.* Patres, quia antiquiores sunt, & plura viderũt de mirabilibus domini, non solùm obligantur filijs immediate annũciare ea: sed etiam nepotibus, & pronepotibus, & omnibus generationibus suis, quas videre potuerint. Et eodem modo filij, quando accedunt ad ætatem adultam, obligantur quęrere ista à patribus suis, & auis vsque ad omnes generationes maiorum, qui tunc sup-
C stites sunt, vt patet Deut. 32. cap. scilicet: Interroga patrem tuum, & dicet tibi, & maiores tuos, & annunciabũt tibi. *Quotiens contriuerim.* Idest fregerim Aegyptios: quasi dicat multotiens: quia in qualibet istarum decẽ plagarum conterebat eos, quoniam quælibet earum ducebat vitam eorũ ad amaritudinem, & si durasset, sufficiens erat eos funditus delere. *Et signa mea.* Idest demonstrantia potestatem meam fecerim in eis. *Vt sciatis, quia ego Dominus Deus.* Quasi dicat volo, quòd nõ solùm Aegyptij cognoscant me esse Deum, & Dominum: sed etiam vos, & licèt vos fide teneatis me esse Deum, volo tamen quòd adhuc in signis mirabilibus comprobetis. Nam Hebræi semper fuerunt duri, & sine signo non credunt, ideo petebant à Christo sæpe
D signa, vt patet Matth. 8. cap. Sic quoque ait Apostolus prima ad Corinth. 1. cap. Iudæi signa quærunt, Græci autem sapientiam. & in his signis demonstrat Deus de se duo, scilicet quòd Deus est, & quòd Dominus est: patet quia ista signa demonstrant omnipotentiã: omnipotentiam autem nõ cuilibet enti, sed maximo, & optimo soli conuenit: Deum autem communis omnium affirmat conceptio esse id, quo nihil melius excogitari potest: omnipotentia ergo soli Deo tribuetur: etiam Deus probatur ex hoc esse dominus, nõ solum alicuius specialiter dominus, sed simpliciter dominus, quoniam dominus potestatis nomen est, qui autem tales plagas potuit Aegyptijs irrogare, manifestum erat, quòd esset dominus ipsorum. *Introiuerunt*
E *ergo Moyses & Aaron ad Pharaonem, & dixerunt ad eum.*

Mandauit Deus Moysi, quòd intraret ad Pharaonẽ, & loqueretur ad eum, tamen non dixit quid loqueretur, sed quia hic subditur quid locut⁹ fuerit Moyses ad Pharaonem, credendum est, quòd hoc ei Deus loqui mandauerit, quia si Deus mandauit loqui, aliquid mãdauit loq, quia aliàs derisorium præceptũ esset. Sed nõ est credendũ, ꝙ Moyses aliquid auderet loqui ad Pharaonẽ, nisi Deus ei mandasset, cũ supra 4. c. promiserit, ꝙ esset in ore eius: ergo id quod locutus est Deus, ei dixit: patet hoc clarius, quia dicitur in litera; hoc dicit Deus Hebręorum; scriptura tñ tacuit, nè totiens idem diceret. *Dixerunt ad eum.* Non dixerunt ambo, sed solus Aarõ, q erat os, vel Propheta Moysi, vt patet supra 7. c.

Debent parentes, & qui antiquiores sunt posteris suis enarrare mirabilia Dei.

Filij adulti tenent inquirere à patribus, & maioribus suis mirabilia Dei

Quæst. 2. An Deus dixerit Moysi quid loqueret.

Sed

Sed dicitur, quòd ambo dixerunt, qa Aaron ex vtriusque consensu illud loquebatur, immo verius ex mandato Moysi. *Hæc dicit Dominus Deus Hebræorum.* Idest Deus Hebræorum, qui est verus Deus, & est dominus omnium, dicit hæc, quæ tibi annunciamus: quia ex nobis ipsis non loquimur. *Vsquequo non vis subyci mihi?* Quasi dicat. Ego sum naturaliter dominus omnium, & tui, quare ergo reniteris nolendo mihi obedire? Quasi dicat. Non deberes hoc agere. *Dimitte populum meum.* Scilicet populum Hebræorum. *Vt sacrificet mihi.* Idest vt eat ad sacrificandum mihi in solitudinem itinere dierum trium. *Si autem resistis.* Nondum castigatus superioribus plagis. *Ego inducam cras locustam.* Locustæ animalia satis nota sunt, quæ segetes interdum tantum demoliuntur, vt solas paleas extantes relinquant. Idem in arboribus efficiunt. *In fines tuos.* Idest intra terminos Terræ Aegypti. *Quæ operiant superficiem terræ.* Præ multitudine, & sic faciliter omnia deuastabunt. *Nè quicquam eius appareat.* Idest tanta sit multitudo, quæ nihil de terræ superficie apparere permittat, cùm terrę insederit. *Sed comedant, quod residuum fuit grandini.* Hic ponitur effectus huius plagę, scilicet vt comederet omnia, quæ remanebant non consumpta: remāserunt enim à grandine, & fulgoribus inconsumpta far, & ordeum, quæ serotina erant, & illud linum, quod nondum foliculos emiserat, & alia quæcunque essent nondum nata, quia tunc locusta ea deuorauit. *Corrodet enim omnia ligna, quæ germinant in agris.* Licèt locusta mollis videatur, tamen præscindit, vt etiam ipsas arborum virgas corrodat, & inutiles faciat. *Omnia ligna quæ germinant.* Idest omnes arbores emittentes germina, scilicet germina, vel folia aut flores, & non solùm hæc, sed etiam illa, quæ nondum germinant, sed semina tenera ad germinandum prompta corrodet. *Et implebunt domos tuas.* Fuerunt enim locustę in domibus in magna copia, vt ipsos Aegyptios, aut morderent, aut impetu suo, vt assolet percuterent impetendo vultus eorum, & vt eos inquietos redderent, nec comedere sinerent prolabentes super cibos, & omnia replentes, atque deturpantes, vt etiam ab Aegyptijs progredientibus præ multitudine conculcatę in saniem verterentur, & horridę valde essent. *Et seruorum tuorum.* Qui tibi in domo tua, & curia assistunt, & ministrant. *Et omnium Aegyptiorum.* Scilicet habitantium in toto regno, qui non sunt in curia tua. *Quantum non viderunt patres tui, aut aui.* Idest licèt aliàs in Aegypto videris locustas, nunquam tamen tam numerosam vidisti multitudinem. *Ex quo sunt super terram.* Idest ex quo nati sunt. *Vsque in præsentem diem.* In qua ego mittam omnes has locustas, quas tibi annuncio, & licèt hic dicat solùm de patribus, & auis, quòd illi non viderunt, etiam de reliquis prædecessoribus intelligendum est ex tempore, quo fundata, aut habitata est Aegyptus, sicut dicebat in præcedenti capitulo de grandine. *Auertitque se.* Scilicet Moyses & Aaron, quia Pharao non concedebat eorum petitionem, etiam Moyse comminante pœnam locustarum. *Et egressus est à Pharaone.* Idest à domo Pharaonis, de vtroque, scilicet Moyse & Aaron hęc dictum esse accipiendum est, sed Moyses hic principaliter nominatur, & singulariter, tanquam eo nominato Aaron per quandam consequētiam intelligatur. *Dixerunt autem serui Pharaonis ad eum.* De seruis Pharaonis quidā obstinati erant, sicut & ipse Pharao, de quibus dictum fuit in principio huius capituli, scilicet. Ego indurati cor eius, & seruorum illius. Alij autem erant, qui non erant obdurati, & timentes Deum obedierunt voci eius, & reduxerunt pastores, & iumenta in domos ad euadendum in superiori plaga, vt patet in præcedenti capitulo: isti autem locuti sunt ad Pharaonem, quia ipsi vo-

F luerant, quòd Pharao concessisset petitionem Moysi & Aaron, & quia noluit, ideo ipsi concitati sunt, quasi cum quadam indignatione, aut quærela dicētes, quòd petitio eorum exaudiri deberet. *Vsquequo patiemur hoc scandalum?* Idest quare non vis istorum petitionem exaudire? vsquequo enim vis, quòd patiamur tanta mala, quanta hactenus passi sumus? Vocatur autem scandalum lapis in quo pedem offendimus, & cadimus: sic enim eis eueniebat, quia quotiescunque Hebræorum petitionem repulissent, subiacebant pœnæ infligente eis Deo aliquam plagam. *Dimitte homines.* Idest dimitte istos Hebręos. *Vt sacrificent Domino Deo suo.* Idest vt eant ad sacrificandum Domino Deo suo in solitudine, sicut petunt, & patet quòd iste fuerit intentus

G seruorum Pharaonis, quia immediatè Pharao faciens vocari Moysen & Aaron inquisiuit, qui de illis ituri essent ad sacrificandum. *Nonne vides, quòd perierit Aegyptus?* Idest nunquid non respicis, quomodo tota terra Aegypti destructa est? quia totiens restitisti petitioni istorum? Nunquid vltra vis resistere, vt omnes simul pereamus? Et isti verum dicebant, nam in plaga pestis iumentorum, & in grandine, & fulguribus Aegyptiorum iumenta pro maiori parte mortua fuerant, agri quoque cum arboribus, atque segetibus disperierant: ipsi quoque Aegyptij tantas amaritudines passi fuerant: rectè ergo Aegyptus perijsse dicebatur. *Reuocaueruntque Moysen & Aaron ad Pharaonem.* Moyses enim, & Aaron egressi fuerant à Pharaone indignati ad exe-

H cutionem plagæ, & reuocati sunt à seruis Pharaonis: quia Pharao eos vocari mandauit, vel vocari consensit. *Qui dixit, ite, & sacrificate Domino Deo vestro.* Scilicet in solitudinem sicut petitis. Hucusque actum fuerat inter Moysen & Pharaonem, vt dimitteret Hebræos ire ad sacrificandum, sed non fuerat ventilatum qui irent, nec quid portarent. Volens ergo Pharao tollere occasionem eis recedendi, volebat detinere aliquid ad illos pertinens; cuius obtentu redirent. *Qui nam sunt, qui ituri sunt?* Quasi dicat, estis pauci, qui ituri estis, an multi? *Ait Moyses cum paruulis nostris.* Idest filijs infantibus. *Cum senioribus filijs, & filiabus.* Omnes enim volebant colere Deum suum, & videre sacrificia. *Cum ouibus, & armentis.* Oues signant hic parua animalia, quæ

I communi nomine greges vocantur, vt oues, & caprę, armenta vero sunt congregationes magnorum animalium, scilicet boum, & vaccarum, causa autem quare hæc ire debebant, quia oportebat de his sacrificare. *Est enim solemnitas Domini Dei nostri.* Idest magnum festum, & solenne cœlebrare debemus Deo nostro, ideo oportet omnia armenta, & greges nobiscum ire, quia nescimus, quæ aut quot Deus iubeat immolari. Istam responsionem, quam dedit hic Moyses Pharaoni, non legimus datam fuisse Moysi à Deo: sed credendum est, quòd quando Deus ei dixit quid loqui deberet, diceret etiam, quid responderet: quia sic dicitur supra quarto capit. Ego ero in ore tuo, & in ore illius, & docebo vos quid agere debea-

K tis. Et si fortè vellemus dicere, quòd non dixisset ei Deus, quando mandauit ei verba, quæ præponere debebat, tamen dixit postea, quando respondit, satis bene stabit, scilicet quòd quando Pharao quæreret à Moyse ista, Deus mouebat linguam eius, vt loqueretur, quæ oportebat, & taliter mouebat, quòd Moyses sentiret se à Deo motum. Sic enim erat de Apostolis, quibus mandauerat Christus. Quando steteritis ante reges, & præsides, nolite præmeditari qualiter respondeatis, dabitur enim vobis in illa hora quid loquamini: quia non estis vos qui loquimini, sed spiritus patris vestri, qui loquitur in vobis, vt patet Marci decimo, & Lucæ vigesimoprimo capitulo.

Scādalum qd ...

Qua... Apostol... loqu... Deus ... guam ... rum m... bat.

Sed

Quaest. 3. Quomodo verum esset quod tunc fuerit magna solennitas.

Sed quomodo erant vera ista, quæ proponebat Moyses, scilicet quòd esset magna solennitas, & oporteret illuc ire omnes cum ouibus, & armentis? Respondetur vt supra diximus 3. & 5. cap. quia Deus non intendebat mittere ad sacrificandum Hebręos extra Aegyptum in solitudine itinere dierum triũ, sed qa sciebat, quòd Pharao nollet dimittere populum, & ob hoc cum Deus puniturus esset, voluit petere aliquid alterum minus, quod sciebat Pharaonem non permissurum, vt punitio iustior videretur. Nec est intelligendum, quòd Deus ista petierit, vt haberet occasionem puniendi Pharaonem, quia hoc valde iniustum esset, scilicet quòd Deus quæreret contra nos calumnias, sed quia Deus volebat educere Hebręos de Aegypto, & sciebat Pharaonem non permissurum, ob hoc iudicabat eum magna pœna dignum: quia tamen non pateret ista dignitas pęnę, si illud, quod erat magnum, peteretur, aliud minus petijt, quod negando euidenter se reum magnæ pœnæ faciebat. Aliud ergo, & longe distans est, quòd Deus inquirat occasionem puniẽdi quod est malum, aut quod inquirat id per quod pęna, quæ iusta est, iusta esse appareat, Deus ergo nõn inquisiuit occasionem puniendi, cum iam causam iustã valde haberet, sed quæsiuit illam pœnæ dignitatem elucidare proponendo quod facilius fieri poterat. Quõ ergo dicitur, quomodo erat solennitas magna Dei, cũ nulla, aut magna, aut parua esset, cùm nec illuc ituri essent, aut Deus hoc nunquam voluisset? Respondetur, quòd hoc non refertur ad id, quod petitur, sed ad id, quod Deus facere intendebat, scilicet ad eductionẽ de Aegypto. Et tunc verum est, quòd erat magna solennitas, quia multas victimas in monte Sinaì immolarunt in legis confirmatione, & in dedicatione tabernaculi, & sacerdotum consecratione, vt patet infra 24. & 29. cap. & Leuit. 8. & 9. & 10. & Num. 7. in multis quoque locis, & sic in istis verbis veritas cautè cęlatur, sed mẽdacium nullum exprimitur: taciturnitas enim veritatis peccatum non est, nisi cùm quis obligatur dicere, scilicet in casu, in quo tacendo proximo damnũ, aut periculum generatur, vel si fides ex hoc periclitatur. In alijs aũt æqualiter se habet, eam vel exprimere, vel tacere: Mendacium ideo semper malum est, quia ex Deo non est, quoniam diabolus mendax est, & mendatij pater, vt patet Ioan. 8. cap. Vel posset intelligi hęc litera sub conditione, scilicet quòd Deus sciebat Pharaonem non dimissurum Israel, & Deus non intendebat eos mittere ad sacrificandum itinere dierum trium, tamen est sensus, quòd si Deus ista intendisset, & Pharao in hoc consensurus esset, magna erat solennitas, quàm Hebræi facturi erant, quia Deus eis mandaret aliquas magnas victimas immolare. Primus tamen modus consonantior est, ad excusandum mendacium. *Respondit Pharao sic Dominus sit vobiscum, quomodo ego dimittam vos.* Ironia est: Quasi dicat, melius sit Deus vobiscum, quàm ego dimittam vos, quasi dicat: ego nullo modo dimittam vos: sic enim consueuimus communiter loqui, melius vos adiuuet Deus, quàm ego faciam hoc. *Quomodo ego dimittam vos, & paruulos vestros?* Quasi dicat, nullo modo dimittam vos cum filijs, in quo innuit, quod permittere eos ire si dimitterent filios, quia propter filios redire cogerentur, nè filij eorum perirent, & redigerentur in seruitutem. *Cui dubium est, quòd pessime cogitatis?* Quasi dicat, cuilibet satis notum est, quòd si vos vultis ire cum paruulis, & vxoribus, & senioribus: ita, quòd nullus de vobis maneat, & cũ ouibus, & armentis, quòd hoc faciatis, vt de hac terra recedatis, & hęc est pessima cogitatio, scilicet contra statum regni mei, vt destituatur habitatoribus. In Hebræo dicitur. *Ecce malum in oculis vestris.* Idest. Ecce satis patet, quòd oculus vester est

Taciturnitas veritatis peccatum non est nisi cũ quis obligat dicere.

Litera Hebræa.

A ad malum faciendum, attendens. Quid autem Iudæi super hoc fabulentur, dicetur infra 32. cap. super partem. *Callidè eduxit eos.* Et cęt. *Non fiet ita.* Scilicet quòd eatis omnes vos cum armentis, & ouibus. *Ite tantum viri.* Idest do vobis licentiam, quòd eant omnes viri, scilicet omnes masculi adultæ ætatis, & maneant paruuli, & vxores, & oues, & armenta: certissimè enim credebat Pharao, quòd si viri soli recederẽt quòd propter vxores, & filios redirent. Sed quæritur quando isti petierunt, ꝙ dimitterentur ire ad sacrificandum cùm paruulis, & vxoribus, & senioribus atque armentis, cũ adhuc maneret Pharaoni satis magnum pignus Hebræorum, scilicet agri eorum. Respõdetur, ꝙ Pharao videbat quanta erat afflictio, quàm eis irrogabat: ideo
B putabat, quòd ipsi libenter dimisissent agros suos, vt dimitterentur exire de tanta afflictione Aegypti, non confidebat ergo tali pignori, immo nec credidisset eis si ipsi omnes cum vxoribus paruulis, & senioribus recederent, etiã relictis vniuersis pecoribus, quia suspicari poterat libenter eos illa perdituros, vt tanta mala euaderent seruitutis, dimissis tamen vxoribus, & filijs securus erat, quia nullus dolor esset, qui virum ab vxore, & filijs cogeret separari, nam dura est vt mors dilectio, vt patet Canticorum 8. cap. immo qualibet morte dilectio fortior, aut durior, cùm propter dilectionẽ multotiens mortem subeamus. De agris autem Iudei ipsi nihil curabant, quia habere hęreditatem in terra afflictionis renuebant: nunquam ergo leguntur de-
C siderasse hæreditates, quas in Aegypto tenuerant, sicut ollas carnium, porros, cępas, atque pepones, & nouissimè piscium numerosam multitudinem, quam gratis accipiebant, vt patet Num. 11. cap. *Hoc enim, & ipsi petitis.* Idest satis vobis concedo dimittendo ire solos viros, quia sic petijstis, scilicet saltem solos viros dimitti. Sed valde in hoc mentitur Pharao, quia nihil unquam tale petiuerant, sed non erubescit mentiri, quia non timebat, quòd eum aliquis de mendacio redargueret. *Statimque eiecti sunt de conspectu Pharaonis.* Hic subticentur aliqua, scilicet quòd forte Moyses dixit se nunquam talia petiuisse, vel saltem noluit consentire conditioni regis, scilicet solos viros ire: ideo rex iratus mandauit eos eijci à facie sua. Sed mirum
D valde est, quomodo Pharao non mandabat Moysen occidi, quia videbat, quòd omnes plagę inflictæ sibi, & populo suo ipso procurante inflictæ fuerant, & totiens ante regem apparebat ei comminando pœnas, aut saltem quomodo non imponebat ei silẽtium, aut mandaret, quòd non appareret coram eo. Respondetur, quòd Pharao immediatè secundum se ad hoc motus fuisset, sed Deus eum ad hoc moueri non permittebat, ei timorem Moysi incutiens, scilicet ꝙ faciebat eum credere, ꝙ si tangeret Moysen, cõfestim Deus occideret eum, cum videret tanta signa facientem: ideo licèt Moyses diceret aliqua dura Pharaoni, quæ nullus homo auderet dicere alicui regi, tamen nõ mouebatur in eum, vt cum dixit: Noli vltra fallere, vt pa-
E tet supra 8. c. manifestum est autem, quòd istud verbũ valde iniuriosum erat maximè regali honori. Ad vltimum tamen Pharao multum turbatus dixit Moysi, nè appareret coram eo, quia quacunq; die appareret eum occideret, vt patet infra in litera.

An satis fuisset Pharaoni si abeuntibus Israelitis manerent eorũ agri.

Quare Pharao Moysẽ nõ occidi fecit, aut ei silentium imposuit.

Dixit autem Dominus ad Moysen: Extende manum tuam super terram Aegypti ad locustam, vt descendat super terram, & deuoret omnem herbam, quę residua fuerit grandini. Et extendit Moyses virgam super Terram Aegypti, & dominus induxit ventũ

Psal. 104. Sapien. 16 Ioel. 1. Apoc. 9.

Octaua plaga locustarum.

vrentem tota die illa, & nocte. Et mane facto ventus vrens leuauit locustas, quæ ascenderũt super vniuersam terram Aegypti, & sederunt in cunctis finibus Aegyptiorum innumerabiles, quales ante illud tempus nõ fuerant, nec postea futurę sunt, operueruntque vniuersam superficiem terræ vastantes omnia. Deuorata est igitur herba terræ, & quicquid pomorum in arboribus fuit, quæ grando dimiserat: nihil quoque omnino virens relictum est in lignis, & in herbis terrę: in cuncta Aegypto. Quamobrem festinus Pharao vocauit Moysen & Aaron, & dixit eis: Peccaui in dominum Deum vestrum, & in vos, sed nunc dimittite peccatum mihi etiam hac vice, & rogate dominum Deum vestrum, vt auferat à me mortem istam. Egressusque est Moyses de conspectu Pharaonis, & orauit dominum. Qui flare fecit ventum ab occidente vehementissimum, & arreptam locustam proiecit in mare rubrum, non remansit nec vna quidem in cunctis finibus Aegypti. Et indurauit dominus cor Pharaonis, nec dimisit filios Israel.

Psal. 135.

Dixit autem Dominus. Hic ponitur secundum, scilicet pœnæ inflictio, & fuit ista locutio alia ab illa, qua dixit ei verba, quę proponere deberet coram Pharaone, nunc autem dictis illis, & non receptis mandauit Deus Moysi facere signum ad inferendum plagam. *Extende manum tuam super Terram Aegypti.* Idest contra omnem partem Aegypti, vt in omnibus partibus veniat ista plaga. Extensio autem manus nihil efficiebat, sed solum erat ad signandum, ꝙ mandato Moysi Deo faciente plaga infligebatur, & non eueniebat naturaliter. *Ad locustam.* Idest quasi vocans locustam, sicut extendere manum ad alterum est signum vocandi eum cum depressione eiusdem, & incuruatione cõtra se; & hoc erat quasi Moyses ad rem rationabilem loqueretur: ita enim obediuit ei locusta, vt mandante eo, & manum tendente, confestim ascenderet. *Vt ascendat super eam.* Hæc dicit tanquam locustæ antequã venirent mandante Moyse mansissent sub terra, vel in aliquo loco humili: ita quòd terræ superficies, quã nos premimus, & cui insidemus esset, superior illo loco, & fortè hoc dicitur, quòd locustam illam Deus, subito formauit de aliqua parte terrea, vel limosa, & cũ illa formata volitauit in aere, ascendere dicebat respectu loci formationis suæ. *Et deuoret omnem herbam.* Idest consumat frangendo, & scindendo: magis enim locusta frangendo, & dispergendo, quàm glutiẽdo vastat. *Quæ residua est grandini.* Non est intelligendum, quòd aliqua herba fuerit, quæ potuerit resistere grandini, & euadere, quia illa vniuersa vastabat, sed dicitur herba residua illa, quæ nata fuit postquam venit grando: sic patet precedenti capitulo, vbi dictum est, quòd linum, & ordeum, quia erant primitiua læsa sunt: triticum autem, & far, quia erant serotina, idest nondum nata, non sunt læsa. Hæc ergo, quæ euaserãt illam plagam, quia nondum nata erant, nunc nouiter nata à locusta

Deus subito locustã formauit de limo terræ.

F consumpta sunt. *Extendit Moyses virgam.* Mandatum fuit, ꝙ manum extenderet. Sed quia in illo mandato intelligebatur manus, & virga, in qua miracula facere consueuerat, vtrumq; extendit super Terrã Aegypti.

Nicolaus dicit, quod Moyses in alia plaga extẽderat manum contra cœlum, & in ista extendebat manum super terram ad signandum, ꝙ qui potest in maius potest in minus, cùm istę potestates sint subordinatę. Sed salua reuerentia eius, ista modicum pondus videntur habere, quia ipse præsupponit, ꝙ eleuare manus ad cęlum erat alicuius potestatis, & eleuare super terrã erat minoris, & ex hoc intulit cap. p̃cedente, ꝙ plagam illã grandinis Aaron non potuit, & non debuit, quia non habebat ipse potestatem eleuãdi manus ad cęlũ. Non videtur hoc verum, qa eleuatio manus, aut virgę nihil G efficiebat, vt sępe diximus, & satis patet ex seipso, quia nec in manu, nec in virga aliqua talis virtus erat. Sed solùm fiebat hæc eleuatio in signum, s. ꝙ mandante Moyse ista fiebant, & non naturaliter. Si autem alicuiꝰ potestatis ista essent, satis rõnale erat, quòd Moyses solum extenderet manus contra cęlum, & Aarõ contra terram: sed non sunt, & patet, quia si ista eleuatio esset alicuius ptãtis, aut auctoritatis, operatio illa, quę sequebatur eleuãte Moyse manus in cęlum esset mirabilior illa, q̃ sequebatur cum Aarõ extendebat manum suã sup terrã: aut aquã, sed falsum est, qa Aaron extendẽte manum suam sup aquã versa fuit aqua in sanguinem, H Moyse aũt tendente manus in cęlũ distillauerunt grãdines copiosę, & admirabilis quantitatis. Sed manifestum est, quòd maius miraculum est cõuersio de vna spetie in alteram, q̃ nullo mõ fit taliter per naturam, q̃ generatio grãdinis, q̃ naturalr̃ gignitur. Natura enim non põt cõuertere aq̃ in sanguinem, nisi factis magnis transmutationibus in vasis habentibus talem vim nutritiuam: sicut sunt corpora animalium, fiunt tñ grandines p naturã: dato etiã, quòd in Aegypto nunq̃ talis, aut tanta fuerit, potuisset tñ esse, quòd fortè in montibus Riphæis, aut Hiperboreis, q sunt multum septentrionales, vbi magnum frigus viget, tanta grando aliquando genita naturaliter fuerit. Etiam qñ subita ranarum, & Cyniphum facta extendente Aaron manũ I sup terram valde excedebant grandinis, quantęcunq; distillationem. Item, quia cum Moyses in vno signo faciendo manus in cęlum tenderet, & in alio extenderit super terram, sequeret, quòd signum factum in extensione manuũ esset minus, q̃ factum in tensione contra cęlum, sed falsum est, qa qñ extendit manus in cęlum grando distillauit, & pluuia, & fulgura coruscantia qñ vero manus tetendit sup terram factæ sunt subito locustę. Sed manifestum est, quod productio locustarum mirabilior est, q̃ fulgura cadentia, aut grando distillans, quia hęc naturaliter fiũt: generatio aũt subitanea locustarum naturę metas trascendit. Cõcluditur ergo nõ esse maioris potestatis, vel auctoritatis manꝰ tendere in cęlũ, q̃ sup terrã, & Aarõ potuisse ita facere K signum de extensiõe manuum in celũ, sicut Moyses. Quare aũt Moyses fecerit, & non Aaron, dictum fuit supra 8. c. Qñ vero nunc Moyses tetendit manus in cęlum in alio signo, & in isto tetendit sup terrã, nõ est ad signandum, quòd qui potest in plus, potest in minus, cùm vtrunq; facere nihil sit posse. Sed solùm signare Diuinam Potentiam facientem, sed fiebat ex natura signi, quia sic competebat: nam in signo superiori de missione grandinum, & fulminum manus tetendit in cœlum, quasi vocans grandines, & fulgura, quia grandines, & fulgura de cęlo, idest de aeris interstitio medio cadebant. In isto signo de educenda, & vocanda locusta extẽdit manum super terram: quia locusta non veniebat de parte supiori aeris, vt caderet in terrã, sed è cõtrario de terra surgens in aerem conscendebat.

Quæst. 4. Opin. Nicolai de Lira. Confutatur.

Et

Et hoc euidenter innuit litera, cùm dicit: Extende manum tuam super Terram Aegypti ad locustam, vt ascendat super eam, scilicet de infimo ascendat in altũ. Nullo modo ergo congruebat in plaga locustarũ manum in cęlum tendere, cùm ipsa locusta non de cęlo, idest de aere, sed de terra euocanda esset, & patet hoc ex alijs signis factis per Aarõ: quia sic extendebat manum, vt natura signi exigebat: nam cùm aqua in sanguinem verti debuit, non super terram, sed super flumen Aaron manum, & virgam extendit, vt patet supra 7.c. cùm autem Cyniphes, qui de puluere gignendi erant volebat, non in cœlum, nec in aquam manus tetendit, sed percussit puluerẽ terræ, vt patet supra 8.c. Satis ergo ex his liquet, quæ causa diuersę extensionis manuum Aaron & Moysi fuerit, & diuersitatis in signis varijs cuiuslibet ipsorum. *Et dominus duxit ventum vrentem.* Iste ventus ad duo proficiebat secundum Dei intentionem. Primò ad dessicationem herbarum, vt locustę venientes paratiores ad destructionem herbas reperirent, quoniam magis lędunt locustę segetes aliqualiter duras, quàm valde teneras. Secundò proficiebat iste ventus ad generationem locustarũ, erat enim iste vent⁹ vrens, idest callidus, & siccus, scilicet Solanus à parte orientali, & iste fortificat valde locustas. Dicet tamen aliquis ex hoc, quòd illę locustæ naturaliter gignebantur, cùm ventus vrens eas genuerit. Respondetur, quòd vel ille ventus in tam pauco tempore eas gignere non poterat in multitudine tam copiosa, vel si fortè, posito tali vento, in tam pauco tempore naturaliter tantæ gigni possent: Dicendum est illum ventum in tali temperie, & complexione naturaliter gigni non potuisse. Primum tamen magis negandum videtur, scilicet quòd posito illo vento in tam pauco tempore tantæ locustæ gigni potuissent. *Tota illa die.* Scilicet postquam Moyses manum extendit, non fuit ista extensio manus in principio diei, scilicet in ortu solis, quia illa die Moyses intrauit ad Pharaonem, & nescitur an diluculo, vel magis sero. Deinde locutus fuit coram Pharaone, & non exauditus exiuit à facie eius, & mandante Deo extendit manum suam, & insurrexit ventus. Fortè ergo erat tunc hora tertia, aut quasi meridies, quando ventus incepit, & durauit in reliqua parte diei, & in sequenti nocte tota vsque ad auroram, & tunc facto diluculo sequentis diei, venerunt locustæ super terram Aegypti. *Et mane facto.* Scilicet in die sequenti postquam Moyses extendit manũ suam, & venit vẽtus vrens. *Ventus vrens.* Scilicet Subsolanus: veniens à media fronte Orientis. *Leuauit locustas.* Idest eleuauit faciendo surgere, quia in die illo, & nocte præteritis locustæ genitæ, & fortificatæ fuerant, & tunc ventus fecit eas aduolare super Terram Aegypti. Ex quo innuitur, quòd illæ locustæ non fuerunt genitæ in Terra Aegypti, sed in aliquo loco deserto in parte Orientali Terræ Aegypti, vbi sunt multa deserta versus Ethiopiam. *Quæ ascenderunt super vniuersam terram Aegypti.* Fuerant enim istæ locustæ genitæ in terra, cum ergo in aera volauerunt, vt considerent in diuersis partibus Aegypti, ascendere dicebantur: fuerunt autem istæ locustæ quasi subito adductæ in totam Aegyptum: quasi non prius in vna parte, quam in alia, & non fuit hoc per Angelos factum, sed per ventum Subsolanum flantem ab Oriente. Sicut dicitur postea, quòd quando auferri debuerunt istæ locustæ, deduxit eas in mare Rubrum ventus Fauonius insurgens ab Occidente. Et sciendum quòd iste ventus vrens, qui induxit locustas in Aegyptum, valde latus erat, quia Aegyptus aliqualem continet latitudinem, & cùm in totam Aegyptum ascendere deberent locustæ, oportebat, vt latitudo illius venti occuparet totam distantiam Aegypti transuersaliter à septentrione in austrum. Et in hoc etiam satis mirabile erat: quia raro ventus tam latus fit in aliqua regione, cùm materia magna valde ad hoc requireret, scilicet quòd ventus ille occuparet totam latitudinem frontis orientalis, quæ fortè esset quadraginta, aut quinquaginta leucarum, vel plus, & totam extensionem, quæ esset inter extremitatem australem Aegypti, & borealem. *Et sederunt.* Ad deuorandum, & destruendum. *In cunctis finibus Aegyptiorum.* Idest intra terminos totius Aegypti erant locustæ, scilicet quòd non erat aliquis locus in tota Aegypto, in quo possent lædere locustæ, quando ibi essent. *Innumerabiles præ multitudine.* Nec multum erat esse innumerabiles, quòd quotcunque essent, cùm veniunt, à nobis numerari non possunt, sed vocantur innumerabiles comparando ad alias vices, quibus apparuerũt, quia in comparatione aliarum vicium nũc innumerabiles videbantur, quamuis alijs vicibus fuissent innumerabiles. *Quales ante illud tempus non fuerunt.* Qualis dicit hoc principaliter quantitatem discretam, scilicet quòd tot locustæ nunc fuerunt in Aegypto, quot non fuerunt alijs temporibus: signat etiam hic qualis potentiam in deuorãdo, & destruendo, scilicet quòd nunquam fuerunt locustæ, quæ tantum deuorarent, etiam comparatis æqualibus multitudinibus. *Nec postea futuræ sunt.* Necesse est quantum ad istum passum, & similes, scriptorem huius libri non solum rerum gestarũ gestatorem, sed etiam prophetam fuisse cùm futura prædixerit, scilicet ꝙ non fuit talis locusta in quantitate, atrocitate, & multitudine.

Sed dicet aliquis contra, quia Ioel. 2. cap. dicitur de locustis, quæ tempore eius euenerũt. Quasi mane expansum super montes populus multus, & fortis: similis ei non fuit à principio, & post eum non erit vsque in annos generationis, & generationis. Ergo locustæ, quę fuerunt tempore Ioelis fuerũt maiores, & plures quàm istę. Respondetur, quòd reddenda sunt verba Ioelis ad terram illam, de qua loquitur. Prædicebat enim Ioel hanc plagam duabus tribubus, scilicet Iudę, & Beniamin, & in illis verum est, quòd à principio tantę, aut tales locustę in eo non fuerunt, nec postea futurę sunt: fuerunt tamen maiores locustę in alijs populis, vt in Aegypto, & fortè aliquando in alijs. *Operueruntque vniuersam superficiem terræ.* Scilicet terræ cultæ, aut habentis aliquas herbas, vel arbores, quia locustas ascendere super terram planam sine gramine, aut semine valde erat superfluum. *Vastantes omnia.* Scilicet segetes, & arbores, ita vt nihil de eis, quæ tunc erant nata maneret, & declarat hoc, cum dicit. *Deuorata est igitur herba terræ.* Idest consumpta, scilicet aut deglutita, aut fracta, vel dissipata: vocatur hic herba terræ omne virens, quod non est arbor: siue fuerint segetes, siue herbæ de his, quæ sua sponte nascuntur. *Et quicquid pomorum in arboribus fuit.* Idest etiam omnes fructus arborum, non erant tunc aliqui fructus, quia erat mensis Februarij, aut in principio Martij, quia recessus de Aegypto fuit quintodecimo die mẽsis martij. Vocatur ergo poma arborum, idest foliculi, quæ tunc deformabantur in folia, frondes, & fructus. Licèt possemus dicere, quòd illa terra propter magnam calliditatem respectu huius terræ, ita temporanea est, ꝙ fructus, q hic sunt in Maio, sunt ibi in principio Martij. Et est sciendum, quòd pomum accipitur tripliciter: vno modo strictissimè pro quodam fructu rotundo valde, & à rotunditate vocatur malum, & istum modum sequuntur vulgares grammatici. Secundò modo accipitur pomum pro omni fructu habenti corticem tenerum, vt gunidalum, cerasum, prunum, malum, arbutum, & pirum, & similia, & tunc distinguitur pomum contra nucem, vt nux signat omnia dura in fructibus. Et isto mõ sępe vtunt̃ loquẽtes. Tertio

Vẽt⁹ vrẽs.

Locustę nõ fuerũt genitæ in terra Aegypti: sed in aliquo deserto loco in parte Orientali.

Quęst. 5.

An locustę quę fuerũt tẽpore Ioelis fuerint plures istis ad Pharaonẽ missis.

Pomum tripliciter accipit̃ in sacra scriptura.

Tertiò modo ponitur pomum pro omni fructu generaliter, & hoc modo accipitur hic, scilicet tam ꝓ habentibus corticem durum quam blandum. *Nihil quoque omnino virens relictum est in herbis, vel arboribus*. Quia ea, quæ antea virentia extiterant, grandines, & fulgura destruxerunt, quę autem nouiter nata sunt, quia Serotina erat, quantum ad segetes locustarum impetus dissipauit. *Quamobrem*. Hic ponitur tertium, scilicet prædictæ pœnæ ablatio. *Quamobrem*. Idest quia Pharao vidit omnia virentia locustarum morsu fuisse deleta. *Festinus Pharao*. Velociter vocari mandauit Moysen & Aaron, quia videbat dissipari triticum, & far, & cœtera, in quibus futuri anni spes viuendi erat, considerabat etiam quòd Aegyptij multum conquererentur, quòd in præcedentibus plagis multum afflicta fuerat Aegyptus: ita, quòd Pharaoni dixerint serui sui. Dimitte homines sacrificare Deo suo: nõne vides, quòd perierit Aegyptus? quantomagis nunc cùm etiam far, & linum destructa sunt, & triticum, & ordeum, omniaque alia, quæ virentia erant, & in quibus alimentorum sequentis anni spes erat, subiecta sunt istis plagis, & perierunt, vt ergo saltem aliquid remaneret antequam omnia locustæ deuastarent, rogauit Pharao Moysen & Aaron festinus, vt rogarent Deum pro eo, & cessaret locusta. *Peccaui in Dominum Deum vestrum*. Idest contra Deum vestrum, qui totiens mihi mandauit, vt dimitterem vos ire ad sacrificandum, & non dimisi. Vel peccaui per ingratitudinem, quia cum sæpe fieret ei relaxatio istius pœnæ à Deo petente Moyse, & ipse promisisset dimittere populum, & non dimitteret, erat ingratus tantis Dei beneficijs non respondendo, & erat infidelis promissa cum Moyse, & Deo non obseruando. *Et in vos*. Non solùm peccauerat in Deum eum deludens totiens, faciens eum inutiliter (vt saltem sibi videtur) auferre istas plagas. Sed etiam peccauit in Moysen & Aaron, quòd eos inutiliter faciebat discurrere, & fefellerat eos non tenendo pacta cum eis inita. Vel peccauit in eos, idest in Israel populum illum tandiu iniustè detinendo, & cruciando contra interposita pacta: sed prior sententia melior est. *Sed nunc dimittite peccatum*. Idest vos relaxate iniuriam vobis factam in frequentibus deceptionibus, & frustratorijs operationibus. *Etiam in hac vice*. Idest. Sicut in cœteris vicibus dimisistis mihi peccatum meum cùm transgressus sum promissionem, etiam nunc hac sola vice rogo, vt mihi peccatum remittatis. *Et rogate Dominum Deum vestrum*. Peccauerat hic Pharao contra duos, scilicet contra Deum, & contra Moysen & Aaron, vt ipse confessus fuit immediatè supra, ideo ad remissionem peccati sui totaliter necesse erat, vt vterq; horum remitteret. Et licèt Deus maior esset, & maior ei facta fuisset offensio, quamobrem ab eo remissio prius imploranda erat: Pharao tamen prius rogauit Moysen & Aaron, vt dimitterent iniuriam sibi factam, sic enim decuit. Nam sciebat Pharao, quòd offensio Dei non remitteretur, nisi rogando Deum. Pharao autem sciebat se non exaudiendum à Deo, quia vir pessimus erat, prius ergo quæsiuit sibi apud Deum intercessores, quibus diuina ei remitteretur offensio. Et in hac deprecatione duo faciebat Pharao. Primò iniuriam factam proximo sibi remitti procurabat, cui tenebatur satisfacere, sine qua satisfactione, aut proposito satisfactionis Deus non acceptaret præces Pharaonis factas à seipso, vel quas alius quispiam pro eo fudisset, sic dicitur Matth. 5. cap. Cùm offers munus tuum ad altare, & recordatus fueris, quòd habet aliquid aduersus te frater tuus, relinque ibi munus tuum, & vade, & reconciliare prius fratri tuo, & postea veniens offers munus tuum. Secundò sibi intercessores apud Deum pro reliqua offensione procurabat.

Dicebat vt Pharao primo petere veniã offensionis Hebræorum, quam offensionis Dei.

F *Vt auferat*. Quia credebat Pharao sicut Deus istam plagam inflixerat, ita eum solùm illam tollere posse. *Mortem istam*. Istam plagam. Vocat mortem, maiori eam nomine appellans, quam cœteras, quia ex ea magis se sensit afflictum, cùm videret triticum, & far, in quibus totius cibi ad sequentem annnum spes erat, locusta rodente fuisse consumpta. Affligebatur etiam in seipso impetu locustarum ad oculos, & vultum omnesque partes corporis nudas. Videbat etiam multitudinem earum numerosam, non sinentium homines quiescere, aut cibos sumere, nec saltem ora aperire, quando mox cœco oris hiatu quotquot poterant mergerentur. Erat ergo hoc Aegyptijs viuens, & manens mors, & morte ipsa vera atrocius, ac si permansisset, in breui veram mortem inducturum: correspõ-

G debat ista plaga locustarum vniuersa corrodentium afflictioni duræ, quam exercebant Aegyptij in Hebræos vitam eorum ducentes ad amaritudinem, vt patet supra primo capitulo, illa enim Hebræorum corda quasi atrox locusta rodebat. *Egressus est de conspectu Pharaonis*. Idest facta ista conuentione Moyses exiuit de domo Pharaonis, & de ciuitate vadens extra vrbem ad orandum, vt solitus erat. Sic enim dixit supra præcedente capitulo. Cùm egressus fuero de vrbe extendam manus meas ad dominum, & cessabũt tonitrua, & grando non erit. *Et orauit Dominum*. Quare oraret extra vrbem, & non in domo Pharaonis, aut in vrbe, causæ supra 7. & 8. & 9. cap. assignatæ sunt. Sciendum

H autem quòd licèt Moyses ex pacto facto cum Pharao ne iret ad orandum pro eo, sciebat tamen quòd sponsionem completurus non esset, cùm dixisset ei Deus, ego induraui cor eius, & seruorum eius: faciebat tamen hoc Moyses, vt satisfaceret Pharaoni, & nec inutiliter, quia sic Deus completurus esset plagas suas, & in Pharaone maiora Dei signa, & iustius illata paterent, si totiens perfido Pharaoni petenti remitteret. *Qui flare fecit ventum ab Occidente*. Iste erat Fauonius flans à media fronte Occidentis frigidæ & humidæ complexionis, & proficiebat ad duo. Primò ad dissoluendum vires locustarum ex humiditate, & frigiditate: sicut ipsę ex contraria qualitate fuerant genitæ, &

I confortatæ flante vento Subsolano, qui callidus, & siccus est, & vocatur in litera ventus vrens, & ex hoc satis patet illum ventum superiorem, qui locustas induxerit, esse Subsolanum Orientalem, licèt litera nostra non valde clare ponat, cùm locustæ inductæ, & ablatę ab oppositis ventis fuerint, vt semper in natura ab oppositis causis oppositi effectus oriuntur. Sed de hoc vento secundo ponitur, quòd fuerit occidentalis: ille ergo, qui huic in complessione totaliter obuius erat ad eductionem diuersorum effectuum, necesse erat Subsolanus orientalis. Secundum quod faciebat iste ventus erat: quia locustas tollebat de Aegypto portans eas in mare: sicut alius eas fecerat ascendere super Aegyptum. *Vehementissimum*. Vt tantos locustarum aggeres portare posset in mare, & cœleriter hoc

K faceret nulla remanẽte. *Areptam locustam*. Arripere est violenter capere quasi valde rapere, & conueniebat illi vento, qui violentia sua locustas herbis, & arboribus insidere volentes, ab Aegypti limitibus euellebat deducens eas in mare. *Proiecit in mare rubrum*. Ex hoc apparet, quòd mare rubrum teneat Orientalem partem Aegypti, cùm ventus veniens directè à fronte Occidentis expulerit eas in mare rubrum tanquam ad punctum oppositum.

An mare rubrum impediat Nilum per totam Aegyptum transire, & de ortu maris rubri, & per quæ loca transeat.

Ex hoc autem aliquis arguet, quòd Nilus non transeat per Aegyptum, cum Nilus ponatur esse ad partẽ meridianam Aegypti intrans per deserta Ethiopica mare

Quaꝛ Ph rao voc bat mag istam pl gam loc starũ mor tem qua cœteras.

Moyses o rabat De pro Pha raone, plaga t leretur, tamen s bat, quo Pharao p ctum no erat ser turus.

In natur sem[…] oppo causis o positi e tur effe

Quæst. 6.

mare rubrum ponitur ad latus septentrionale Aegypti, si ergo dicamus mare rubrum esse in oriente directe ipsius Aegypti, & cùm dicamus eum fluere, & trāsire diuidendo Aegyptum vsq; ad mare aliud, quo absorbetur, impediet nè aliquæ aquæ intrent in Aegyptum, cùm circūdet illo modo Aegyptum, & hoc verum est, quòd etiam Nilus mari rubro absorbetur, nec potest dici, quòd mare rubrum sit in oriente Aegypti: ita, quòd intret per mediam frontem Aegypti, & transeat directe in Occidentem, quia tunc ventus occidentalis non arriperet locustas ad eijciendum eas in mare rubrum versus Septentrionem, & esse vētum australem oppositum, qui proijcerēt in mare locustas, quæ starent in parte Aegypti declinante ad meridiem post, vel vltra mare rubrum. Sed hæc falsa sunt, nec consonant aliquo modo textui. Ex quo videtur dicendum, quòd mare rubrum sit in Oriente Aegypti, non quidem, quòd ab Oriente Aegypti incipiat directè fluere ad occidentem eius, sed quòd sit transuersaliter in Oriente, quasi incipiens intrare Aegyptum per cōfinia lateris Septentrionalis, & Orientalis Aegypti, & transuersaliter fluat per totam latitudinem frōtis Aegypti versus orientem, & declinet contra meridiem Aegypti. Et isto modo valde videbatur conuenire, ꝙ occidentalis ventus arreptas locustas de Aegypto ꝓijceret in mare rubrum, & quòd tantum occuparet mare rubrum de fronte Orientali Aegypti, quanta erat latitudo Aegypti à meridie in septentrionem. Alioqn cùm locustæ vento rapiente venirent directè ab occidente Aegypti de omnibus finibus Aegypti, si non occuparet mare rubrum totam frontem orientis Terræ Aegypti versus orientē, caderent extra mare rubrum, quod est contra textum. Sed adhuc posito hoc, sequeretur inconueniens, quod antea inducebamus, scilicet quòd mare rubrum occupans totam latitudinē frontis orientalis Aegypti, & fluens in meridiem, circuiret Aegyptum ad hoc, quòd continuaret se alteri mari versus occidentem, & tunc impediret Nilum ne introiret in Aegyptum aliquid, vel valde modicū. Quod est contra positionem omnium describentium situs orbis, & regnorum. Nam dicitur, quòd Nilus irrigat planiora Aegypti, & quasi totam Aegyptum, vt patet per Solinum in Polistor. capitu. de Aegypto. Et idem Paulus Orosius lib. 1. de Ormesta mundi. Dicendum ergo hanc esse habitudinem maris rubri, & Nili fluminis in Terra Aegypti. Nam Aegyptus, vt dicunt Paulus Orosius, & Solinus, versus orientem in longū multum extenditur: latitudo autem eius non est valde magna, mare autem rubrum, quod nascitur à partibus Indianis, de cōfinio Indi fluminis, venit circa latus septentrionale orbis terminans à meridie omnes regiones, quæ sunt circa Caucasum, scilicet Aracusiā, Parthiam, Assyriam, Mediam, Persidem, & cœteras, & post istas declinat versus meridiem intrans per Arabiam continuo descensu. Et ob hoc duobus nominibus nuncupatur. Nam à parte Orientali declinans per confinia regionum, quæ sunt circa Caucasum, & Taurum montem vocatur sinus Persicus. Cùm autem intrat Arabiam, & Aegyptum vsquequo alterius maris fluctibus absinuatur sinus Arabicus vocatur. Est autē Arabia aliqualiter Septentrionalis Aegypto, & aliqualiter orientalis, & quando istud mare transiens totam Arabiam accedit ad terminos Aegypti arcuatur, & reflectitur in oriente eius, sicut alia flumina, & maria ex decliuia, & dispositione terrarum consueuerunt, & fit ibi magnus sinus occupans quasi totam frontem orientalem Aegypti, quæ non multum lata est, vt dicunt Solinus, & Paulus Orosius. Non tamen fluit contra meridiem Terræ Aegypti, quia ibi terrarum obijcibus detinetur, sed fluit per partem septentrionalem

Auctoris pulchra determinatio.

Habitudo maris rubri, & Nili respectu Aegypti. Vnde nascatur mare rubrum & per quæ loca transeat.

A Terræ Aegypti in confinibus Arabicæ solitudinis, & aliquando facit aliquos sinus paruos in Aegypto deinde circa occidentem Aegypti arcuatur, & facit manere quasdam partes Terræ Aegypti, vltra se versus septentrionale latus Aegypti cuiusmodi est terra Gessen, in qua manebant Hebræi, ideo dicitur infra decimotertio capitulo, quòd potuissent Hebræi venire in Terram Chanaan, per viam Terræ Phylistinorum, quæ vicinior est, & non cogerentur transire mare rubrum. Deinde circa occidentem Aegypti fluens mare per ipsam Terram Aegypti reliquo mari absorbetur. Hoc viso satis patet, quòd mare rubrum nihil impediet Nilum, quin fluat quasi per totam Aegyptum, quia Nilus, qui dicitur Gehon Gen. 2. cap. vt volunt
B omnes Catholici est Nilus: satis enim patet hunc de Paradiso nasci, quia caput eius à pluribus inquisitum reperiri non potest, vt tangit Aristot. in libr. de Ortu, & inundatione Nili, & Seneca libr. 6. de naturalibus quæstionibus, & Solinus in Polistor. capitulo de Aegypto. Et patet quia sicut omnes isti fatentur, & alij auctores Gentilium, Nilus fluit Aegyptum veniens de Aethiopia, quod vult scriptura nostra Gen. 2. cap. vbi dicitur nomen fluuij secundi Gehon, ipse est, qui circuit omnem Terram Aethiopię, scilicet omnem Aethiopiam Orientalem vsque ad Aegyptum, quia Aethiopiam Aphricanam, quæ est contra Occidentem nullus fluuius veniens de Paradiso Terrestri, qui est in Asia, vel de tota Asia, potest fluendo tangere
C cùm Asia, & Aphrica Mari Mediterraneo seiungantur, ideo necesse erat ibi omnia flumina Asiatica absorberi. Ex Aethiopia ergo Asiatica, quàm circuit Nilus, vel Gehon, quod idem est, testimonio sacræ scripturæ, & auctorum gentilium decurrit in Aegyptum, & cùm Aethiopia sit Australis respectu Aegypti, vtpotè magis declinans contra æquinoctialem, quàm cœterę terræ, necesse est intrare Nilum per latus Australe. Et quia supra diximus, quòd mare rubrū tenebat frontem latitudinis Orientalis Terræ Aegypti, & rursus declinabat ad septentrionale latus iuxta Arabicam solitudinem, & sic decurrebat quousque in parte Occidentali transuersaliter scindebat Aegyptum, manebit tota alia Aegyptus non occupata ma-
D ri rubro, ita quòd possit Nilus transire per illam, & irrigare præter illam partem, quæ relinquetur in Occidente Aegypti, & septentrionis, quæ parua est, ad quā Nilus nō accedit īpediente mari rubro. Et huiusmodi erat Terra Gessen, ad hanc enim non accedebat Nilus, sed ex alijs fluminibus non inundantibus artificiosè irrigabatur quibusdam factis aquæductibus. De his autem dicetur infra decimotertio capitulo, vbi ponetur aliqualis figura Aegypti, & maris rubri discurrentis, & Niliaci defluxus, vt aliqualis habeatur ad intelligendum prōptitudo. *Non remansit nec vna quidem.* Scilicet de locustis. In quo Dei quidem patet potentia, quia si aliquis ventus vehemens istas locustas solū naturaliter abstulisset, aliquę saltem mansissent terrę
E cauernis, aut obijcibus occultatæ: sed nunc Deus dabat eis impetum, vt surgerent in altum, & tunc vento rapidissimo tollebantur. Omnes istæ locustæ fuerunt proiectę in mare rubrum, quia sumatur mare rubrum in Oriente Aegypti, vt occupet totam latitudinē frontis orientalis, & sic quotquot ab occidente directè procederent, necesse erat, quòd caderēt in mare rubrum, aut transirent super illud. Et dato quòd sinus maris rubri non occupet totam frontem Orientis Aegypti, omnes locustę Aegypti caderent in mare rubrum, ponendo quòd iste ventus Occidentalis, qui detulit locustas in mare rubrum, non fuerit Fauonius, qui flat directè à media fronte occidentis versus punctum orientis, sed fuerit Zephyrus, qui etiam est occidentalis

Idem est Nilus, & Gehon fluuius.

colla-

Nota ventorum distinctionẽ à duodeci pūctis stã- tium.

collateralis Fauonij à parte meridiei. Et tunc flaret contra orientem contra contingentia frontis orientalis cum latere septentrionali, & tunc illa pars, quę non occupabatur à mari rubro in fronte orientis Aegypti, versus meridiem suppleretur in eo, quod abundaret frons orientalis Aegypti declinando ad aliquam partem lateris septentrionalis. Quia cum isti venti flent per lineam rectam à partibus oppositis mūdi ad aliàs, vt patet in assignatione sex punctorum Spheræ, scilicet duorum punctorum in oppositis partibus æquinoctialis lineæ, & duorum in oppositis partibus Tropici capricorni, & duorum punctorum oppositorum in duobus polis mundi, & duorum punctorum in vna parte latitudinis circuli artici, in quo est polus Zodiaci, ad punctum oppositum in circulo Antarctico Zodiaci, & aliorum duorum punctorum in alia latitudine prædicti circuli arctici, ad punctum oppositum circuli antarctici, qui patent in assignatione sphæræ materialis, de quo forsitan alibi lucidius dicemus. Erit necesse, quòd quantum ab vna parte declinant ab occidente versus meridiem, tantum declinent in opposita ab oriente versus septentrionem, & è contrario. *Indurauit Dominus cor Pharaonis*. Idest non apposuit ei gratiam motricem ad assentiendum rationabili pacto, quod egerat cum Moyse, qua gratia absente ad omne bonum corda nostra dura, & inepta sunt: hæc autem non appositio erat propter Pharaonis demerita, vt in superioribus sæpe expositum, ac dictum est. *Nec dimisit filios Israel*. Scilicet etiā si promisisset, quod tamen erat satis mirandum de tanta duricie. *Dixit autem Dominus*. Descripta octaua plaga hic subiungitur nona, & diuiditur in tres partes. Primò ponitur plagę irrogatio. Secundò eiusdem ablatio ibid. *Vocauitque Pharao*. Tertiò Pharaonis post plagam abolitam induratio ibid. *Indurauit autem*. Circa primum.

Psal. 104. 9. plaga tenebrarum Sa. 17. c. 18.

Dixit autem Dominus ad Moysen: Extende manum tuam in Cœlum, & sint tenebrę super Terram Aegypti tam densæ, vt palpari queant. Extenditque Moyses manū in cœlum, & factæ sunt tenebræ horribiles in vniuersa Terra Aegypti. Tribus diebus nemo vidit fratrem suum, nec mouit se de loco, in quo erat. Vbicunque autem habitabant filij Israel, lux erat. Vocauitq; Pharao Moysen & Aaron, & dixit eis: Ite sacrificate domino: oues tantum vestræ, & armenta remaneant, paruuli vestri eant vobiscum. Ait Moyses: Hostias quoque, & holocausta dabis nobis, quæ offeramus domino Deo nostro, cuncti greges pergent nobiscū. Non remanebit ex eis vngula, quæ necessaria sunt in cultum domini Dei nostri, præsertim cum ignoremus quid debeat immolari, donec ad ipsum locum perueniamus. Indurauit autē dn̄s cor Pharaonis, & noluit dimittere eos. Dixitq; Pharao ad Moysen: Recede à me, & caue, nè vltra videas faciem meam, quocunq; die apparueris mihi, morieris. Respondit Moyses: Ita fiat, vt locutus es, non videbo vltra faciem tuam.

F Dixit autem Dominus ad Moysen, idest apparuit ei, & locutus est, & fuit ista locutio postquam inflicta fuit octaua plaga, & non exaudiuit eos Pharao. *Extende manum tuam in Cœlum*. Idest contra Cœlum.

Quæstio.

Non est hic dicendum, quòd ideo extenderit manum suam in Cęlum Moyses, quia maioris potestatis erat, quàm Aaron: nam ista extensio nihil operabatur efficiendo, sed signando, vt supra declarauimus in isto capit. Sed tetendit manus in Cœlum ex conuenientia signi, quod facere debebat, scilicet inductionem tenebrarum palpapilium, quia enim hæ tenebræ causabātur ex retractione radiorum solarium, & aliorum siderum, siue ex ingrossatione aeris superioris, Plaga ista desuper veniebat, ideo manus ad cœlum tendere G debebat, quasi vocando illam tenebram, vt veniret: sicut supra vocabat locustas, & hoc modo loquitur Boetius de Consolat. lib. 1. Metro. 3. agens de causatione obscuritatis dicit.

Sol latet, & nondum Cœlo venientibus astris.

Desuper in terram nox funditur.

Sint tenebræ. Idest, & erunt tenebræ. *Tam densæ, vt palpari queant*. Tenebra propriè nomen priuationis est, & palpari non potest, quia non est ens reale, nec aliquid positiuum. Hic tamen accipitur tenebra Metaphoricè pro quadam Metaphorica impressione, quæ caligo vocatur, ex vaporibus humidis, & frigidis con- H densata in tantum, vt palpari possint ex soliditate, iam declināte ad grossiciem aqueam, vel terream. De hac in primo Mete. per Aristot. fit autem ista caligo sæpe in maritimis Oceani, exhalante aqua grossos vapores, qui a frigido circunstante condensantur, & ingrossantur amplius, ita vt totaliter visum tollant. Non potuit tamen talis caligo naturaliter fieri maximè in terra, quæ non erat super Oceanum, licèt quantum ad quādam partem esset coniuncta mari rubro: hoc tamen nihil erat, quia in alia parte Aegypti declinante ad meridiem, quæ erat seiuncta à mari rubro æqualis caligo erat. Item quia existente ista caligine Aegyptij nihil videbant, Hebræi aūt qui inter eos manebant, clare videbant, vt infra patet. Causata fuit ista caligo, vel tene- I bræ ex duob⁹, scilicet ex priuatiuo, & ex positiuo, ideo erat eis valde per accidens. Priuatiuum erat retractio radiorum solarium, & omnium astrorum, quæ ad illa loca, in quibus manebant Aegyptij nullos radios dirigebant, ad partem verò, in qua manebant Hebræi emittebant solitum lumen suum. Positiuum fuit vaporum supernaturaliter eleuatorum condensatio magna: ita vt tactum paterentur, quod nunquam in tali densitate visum est. *Extendit Moyses manum in Cœlum*. Idest contra Cœlum ex mandato Dei, quia plaga de superioribus veniebat, scilicet retrahendo radios luminosos, & inspissando aerem superiorem. *Et factæ sunt tenebræ horribiles*. Non solùm palpabiles, sed etiam horribiles, quia in illis tenebris fiebant horribi- K les visiones, vt patet Deuter. 4. cap. & Sapie. 17. *In vniuersa Terra Aegypti*. Nullus enim fuit locus, in quo non essent huiusmodi tenebræ. *Tribus diebus*. Satis hoc suffecit afflictioni Aegyptiorum: nam si pluribus diebus tenebræ mansissent, omnes Aegyptij perijssent fame, & angustia, cùm in illis diebus de locis, in quibus erant, moti non sunt, & sic necessarium est, quòd nullus comederit in illis tribus diebus, nisi apud mensam staret, quia non mouebantur de loco, in quo stabant. *Nemo vidit fratrem suum*. Idest alium, qui erat apud eum, cùm quo communicabat, & manebat in eadem domo: ignis autem siquis erat tunc apud Aegyptios, aut extinctus est, aut nullatenus fulsit. *Nec mouit se de loco, in quo erat*. Quia quilibet tantis visionibus imaginariis terribilibus vrgebatur, quod vide-

Caligo Aegypti ex duobus causata fuit.

Ignis n[illegible] splend[illegible] tempore [illegible] Aegypti.

videbatur ei confestim moriturum, si saltem modicum moueretur. Etiam quia cum tam insolitam tenebram experti fuissent, putauerunt totum naturę ordinem fuisse peruersum, ideo timebant grauia discrimina quocunque se verterent affutura. Etiã quia motus erat ad habendum aliquod necessarium, vt cibum, aut potum, aut cętera in hunc modum: sed tunc tanta obscuritate præuenti, & animo simul turbato nihil de his vbi nam esset recordabantur. *Vbicunque autem erant filij Israel lux erat.* Filij Israel erant in terra Gessen: & quia in hac erant Aegyptij admixti Hebræis, erat caligo, & radiorum luminarium priuatio, in ipsis autem locis, in quibus erant filij Israel, dato ꝙ vnus Hebręus apud vnum Aegyptium maneret, erant radij solares, & lux: quia Deus vtitur rebus omnibus ad nutum suũ, cum omnia subsint ei in potentia obeditiua. *Vocauitque Pharao.* Hic ponitur secundum, scilicet prædictæ plagæ ablatio, fuerat enim ista plaga inflicta conformiter ad obdurationem Aegyptiorum, & mentis cęcitatem: nam sicut ipsi tanta videntes diuina signa nõ respexerũt: sed obdurato animo restiterunt, ita Deus eis inconsuetam tenebram dedit, vt apertis oculis nihil cernerent. *Vocauitque Pharao Moysen, & Aaron.* Ista vocatio fuit post tres dies, cessante tenebrosa caligine: nam in illis tribus diebus dum durauit plaga nullus motus fuit de loco suo, vt patet in litera. Item patet hoc, quia quando in alijs plagis Pharao dicit Moysi ꝙ irent ad sacrificandum, prius petebat, vt oraret pro cessatione plagæ, nunc autem non petijt hoc: sed immediate dixit: ite & sacrificate Domino Deo vestro. *Ite & sacrificate Domino.*

Ignis non splenduit tempore tenebrarũ in Aegypto.

Quest. 8. Quare Pharao dixit quòd irent ad sacrificandum.

Dices quare Pharao dixit Moysi & Aaron, ꝙ irent ad sacrificãdum cùm liberatus esset iam a plaga, quia alijs vicibus cũ requies daretur indurabatur. Respondetur ꝙ Pharao expertus huius plagæ atrocitatem, & terrorem horribilium visionum putauit alia crudiora mala sibi seruata, nisi dimitteret populum Hebræorũ ire ad sacrificandum, ideo mandauit ꝙ irent. *Oues tantum.* Idest solum remaneant. Hoc potest intelligi duobus modis, vno modo ꝙ Pharao vellet dimitere oẽs Hebręos tam senes q̃ paruulos, tàm viros quam feminas, sed vt esset securus ne recederent, voluit detinere eorũ pecora, in quibus tota erat eorum possessio, quia his detentis in Aegypto nõ recederẽt omnibus bonis expoliati. Alio modo intelligitur ꝙ Pharao non dicebat hoc: quia intenderet Hebręos dimittere sub ista conditionę ad sacrificandum: sed volebat experiri, an vellent recedere totaliter de Aegypto, vel solũ ad sacrificandũ ire. Nam si ipsi intenderẽt ire ad sacrificandũ solum, & postea redire, non multum curarẽt, an armẽta secum portarent, vel dimitterẽt ea in Aegypto suis pastoribus custodienda. Si autem instarẽt Israelitæ ꝙ vellent secum pecora cuncta deducere, satis constabat velle eos recedere de Aegypto, vterque aũt istorũ modorũ satis cõgruit literæ: sed de supradictis magis consonat secundus. *Oues tantum, & armenta.* Oues vocat oues, & capras, quæ cõputantur in gregibus: armenta vocantur congregationes magnorum pecorũ, vt vaccarum, & ęquorum, aut camelorum. *Paruuli vestri eant vobiscum.* Facit mentionem spetialem de paruulis, quia paruulos ante spetialiter detinebat. *Ait Moyses.* Non consentiẽs huic pręcepto, aut conditioni Pharaonis: quia Hebręi non debebant ire ad sacrificandũ, sed ad fugiendũ in aliã terram. s. Chanaã. *Hostias quoque, & holocausta dabis nobis.* Aliqui exponunt istam literã dicentes: quomodo vis ꝙ maneant pecora nostra, quia non solum de pecoribus nostris immolare debemus, sed etiam tu qui vis, vt pro te Deũ rogemus debes nobis dare hostias idest pecora, quæ offeramus Deo in holocaustum pro te. Alio modo intelligitur, ꝙ dice-

A ret Moyses: hostias dabis nobis, idest quid, ꝑdest ꝙ mittas nos omnes ad celebrandũ festiuitatem Dei nostri si non permittis nos portare pecora, de quibus immolemus. Hostias ergo dabis nobis, idest non solum permittes nos ire, sed etiam dabis, idest volumus ꝙ des nobis hostias idest pecora nostra ad immolandas victimas, & iste sensus est melior, quia dicitur in litera. *Hostias quoque.* Idest non solum permittes nos ire sed etiã pecora nostra ad hostias & holocausta. Hostias vocat Hostias pacificas, quarum partem comedent offerentes, partes alię Deo cremabãtur, de cuius ritu patet Leui. 2. & 7. c. Sed tunc non erat ille ritus de seruandis spetialiter omnibus illis partibus quæ in lege seruari iussæ sunt. Holocausta dicuntur sacrificia, quando ani

Differentia inter Hostias & holocausta.

B malium immolatorum carnes totaliter incenduntur. *Cuncti greges ascendent nobiscum.* Idest oportet quod permittas nobiscũ ascẽdere omnes greges nostros, alioquin non recipiemus conditionem tuã. Accipitur aũt hic grex pro omni congregatione pecorum, siue magnorum, siue paruorũ: in paruis proprie dicuntur greges, in magnis autem vocantur armenta: vtrũque aũt largo vocabulo vocauit gregem. *Nec remanebit ex eis vngula.* Idest nihil remanebit. Et iste modus loquendi multum expressius ad præscindendum vsque ad minimum. s. ꝙ nec minima pars alicuius pecoris manere deberet. In hoc satis argui posset ꝙ Hebræi recedere volebant de Aegypto, quia dato ꝙ sic esset, vt Moyses petebat, ꝙ Pharao deberet eis permittere holocausta,

Grex ab armento quid differat.

C idest aliqua pecora ad holocaustum acciperent aliquã partem, immo & si vellent accipere tertiam partem pecorum, vel etiam medietatem: licèt non esset verisimile, ꝙ tot victimas immolaturi essent, non tamen erat rationabile, quod dicebat. s. nec remanebit ex eis vngula. *Eorum, quæ necessaria sunt ad cultum Domini Dei nostri.* Bene loquebatur Moyses, sed potuisset Pharao rationabiliter elidere petitionem suam, cum petebat omnia pecora, quia non omnia necessaria erant ad cultum Dei sui. *Præsertim cum ignoremus quid debeat immolari.* Recte hoc poterat sustineri, quantum ad species pecorum, scilicet ꝙ forte ignorarent an de tauris, arietibus, aut capris immolandum esset. Ad satisfaciẽdum ergo huic dubio poterat Pharao permittere eis

D ducere pecora de omnibus speciebus, & de qualibet specie ducerent quantũcunque pecora vellent, non tñ oportebat duci oĩa vsq; ad vngulã, idest ꝙ nihil remaneret, nisi forte rñderet Moyses, ꝙ non solum erat in electiõe Dei, de quibus speciebus pecorum ei immolandum esset, sed etiam quæ indiuidua accipi deberent, sed nunquam tale legitur, scilicet quòd in veteri testamento sępe legatur Deum mandasse alicui immolare capram, aut taurum, vel arietem, vel huiusmodi, nunquam tamen reperietur quòd mandauerit: immola mihi hunc arientem, vel istam capram. *Donec ad ipsum locum perueniamus.* Populus Israeliticus immolaturus erat Deo in monte Synai, vt dictum fuerat supra tertio capitulo. Cum eduxeris populum

E meum de Aegypto, immolabis Deo super montem istum, & non mentiebatur Moyses, quia nesciebat quid Deus immolari sibi vellet, nam omnia sacrificiorum genera, & modi, qui continentur in toto Leuitico, in montem Synai constituti sunt, vt patet Leui. vigesimo septimo capitulo in fine: hęc autem licèt vera essent, erant tamen impertinentia, quia non ideo volebat Moyses quòd permitterentur exire cum ouibus, & armẽtis, quia nescirent quid immolaturi erãt, sed quia ad Aegyptũ nunquã redire volebant; mendacium ergo Moyses nullum protulit, sed veritatẽ caute suppresit. Nam si aperte loqui vellet, debuisset dicere: Ecce Deus noster mandat, vt recedamus totaliter de Aegypto, vt nunq; ad eam redituri:

Cur Moyses veritatem Pharaoni aperte non manifestauit.

voluit tamen ſic dicere, quia Deus veritatē illam ſubſiceri mandauit. Et ex hoc eliditur quorundam irrationabilis quæſtio, ſcilicet cùm Deus æqualiter poſſet aliter educere Iſraelitas de Aegypto Moyſe proponēte nudam veritatem, quare eum tantis laboribus inculcauit. Reſpondetur, quòd iſta quæſtio pertinet ad operationes humanas, ſcilicet vt homo agat res quanto facilius fieri poſſunt, & ideo peccatum eſt per plura facere, quod poteſt fieri per pauciora, vt patet octauo Topicorum. Deo autem omnes modi agendi æqualiter poſſibiles ſunt, quia non eſt ei magis mouere lapidem, quàm creare totum orbem. Omnia ergo quæ per tot annorū curricula diſpoſuit, & fecit in vno inſtanti, ita perfecte, vt nūc ſunt, velut ab eo facta ſunt, operari potuiſſet: ſic tamen fecit, quia voluntati eius, quæ ſola pro ratione & regula ſufficit, ſic complacuit: in nobis autem fatuitas magna eſſet, ſi aliquis potens aliquid vna die perficere, in vno anno ꝑficiat. Ex hoc autem interdum in hominibus de operibus Dei innaſcitur magna admiratio: cum quędam eorum videantur facta per tātos circuitus, & afflictionum cumulos, qui vt ipſis videt: paruis laboribus expediri potuiſſent & ſic verum eſt, quòd Deus ea minoribus laboribus noſtris, & paucioribus rerum circuitibus ea perficere poſſet, nos tamen, qui iſta miramur, & nihil a Deo facta ſciremus, tanquam ſtulta condemnare vellemus, ſi poteſtati noſtrę, & iuditio regulanda traderētur cōfeſtim in eis deliraremus. De Deo tamen dubitandum non eſt, quando omnia hęc breuius facere potuerit, quid enim cogebat per tot plagas Aegyptijs inflictas, per tot Moyſi, & Hebręorum anguſtias, & veritatis ſuppreſſionem Hebręos ab Aegyptijs liberare, cū potuiſſet Deus ſine vllius plagę inflictione, & cōſentiente Pharaone Hebræos educere. Nec dicendū eſt, ꝙ ideo neceſſe fuit ſic fieri, vt diuina fortitudo probaret, qa ut declarauimus præcedenti capit. ſine vllis pęnis noſtris Deus perfectiones ſuas nobis oſtēdit: Huic admirationi noſtrę condeſcēdit Boe. de conſo. li. 4. proſa 5. dicēs. Nec mirum, inquit, ſi quid ordinis ignorat a ratione temerarium, confuſūmque credatur. Tenendum tamen eſt conſilium eius quod ſubiungit, ſcilicet ſed tu quamuis cauſam tantæ diſpoſitionis ignores, tamen quoniam bonus mundum rector temperat recte, fieri cuncta ne dubites: recurrendum autem eſt in his ad mirationibus ad id, quod ait Apoſto. ad Ro. 11. O altitudo diuitiarum ſapientiæ, & ſciæ Dei, quam incompræhenſibilia ſunt iudicia eius, & inueſtigabiles viæ eius. Quis enim cognouit ſenſum Domini, aut quis cōſiliarius eius fuit? Nos enim qui in his admiramur, ſi horum cauſas ſecr etiſſimas noſceremus, rectiſſime hæc facta conprobaremus. Sufficit ergo ſiquis quęrat, quare iſta ſic Deus fecit, cùm aliter leuius facere potuiſſet, dicere, ſic factum eſſe, quia ſic Deus voluit, & hanc ſolam cauſam expreſſit Chriſtus homo, admirans magnalia Dei, ſubleuando paruulo s, & dimittēdo magnos, vt patet Mat. 11. ca. vbi dicitur Confiteor tibi pater Domine celi, & terræ, quia abſcondiſti hoc a ſapientibus, & prudentibus, & reuelaſti ea paruulis. Ita pater, quoniam ſic fuit placitum ante te. Ecce qualiter ī magnis & admirabilibus factis Dei Chriſtus Ieſus, qui occultiſſimas iſtorum cauſas cognouerat, ſolā diuinam voluntatē iſtorum cauſam expreſſit. Quāto magis nos, qui de illa diſpoſitione nihil cognoſcere poſſumus? *Indurauit autem Dominus.* Exponatur ſicut in præcedētibus. Et noluit dimittere eos. Eo modo quo Moyſes volebat: licèt ipſe eos vocari fecerit ad dandum eis mandatum de eundo ad ſacrificandum. *Dixitque Pharao ad Moyſen.* Iam Pharao valde iratus erat Moyſi, quia nō recipiebat conditionem, quam rex dabat, *Recede a me, & caue ne vltra videas faciem meam.* Non

Non eſſe quęrendū cur Deus per plura faciat qđ per pauciora fieri potuiſſet.

F prohibuit ei Pharao, quòd non videret faciem ſuam, quia non eſt in poteſtate noſtra quibus viſis tāgamur, nam dato quòd Moyſes nollet videre Pharaonē, ſi tamen contingeret Pharaonem tranſire coram Moyſe, neceſſe eſſet Moyſen videre Pharaonem, niſi ante oculos ex induſtria concluſiſſet: erat tamen in poteſtate Moyſi venire ad videndum Pharaonem, & hoc poterat ei Pharao inhibere, & ſic videtur ſonare litera. Intelligendum tamen eſt, nec hoc fuiſſe prohibitum, quia nihil Pharaoni nocebat, quòd Moyſes coram eo appareret, ſi nihil faceret aut loqueretur. Inhibuit ergo ei Pharao ne appareret coram eo, idest quòd non veniret ad dicendum ei aliquid ex parte Dei, ſicut facere ſolitus erat, vel ne aliquid faceret coram eo: quia
G quando aliquæ plagæ faciendæ erant, Moyſes, aut Aaron faciebant eas coram Pharaone, vt patet ex ſuperioribus. Iſta duo offendebant Pharaonem, ideo hæc duo interdixit Moyſi ſub interminatione mortis. *Quocunque Die apparueris mihi.* Ideſt, veneris coram me, ſcilicet ad loquendum aliquid ex parte Dei: vel ad faciendum iſta ſigna, quæ facis. *Morieris.* Ideſt mandato meo occideris. Et licèt iſta videantur dicta ſoli Moyſi, dicebantur etiam ipſi Aaron, qui pro Moyſe loqui ſolitus erat, & quatuor ſigna priora, ſcilicet vnum ſignū, & tres plagas effecerat. *Reſpondit Moyſes.* Libenter ſuſcipiens id, quod Pharao mandabat, quia ſciebat longe aliter euenturum. O miſerande, & miſerabilis Pharao ſtultus te furor exagitat, nunquid ex pręcedenti-
H bus caſtigatus non euaſiſti, vt diſceres timere verbum Domini, & obedire voci eius? tu enim mortē cominaris ei, quē totiens pro vita exoraſti; in ſanis valde, & longe aliter quam exiſtimas tibi eſt euenturum, atque pro tanta duritie caput tuum demerſura in breui extrema calamitas. *Ita fiat vt locutus es.* Ideſt ego non diſſentio in hoc, nec repugnabo mandato, ſed tu potius contra venies. Cum tu & ſerui tui ſupplices exorabitis, vt faciam quod petebam, vt patet infra 11. capit. *Non videbo vltra faciem tuam.* Ideſt non veniam ad videndum, ſed potius tu ibis ad me: cum illata vltima plaga Pharao, & ſerui eius ſurrexerunt media nocte dicentes Moyſi, vt recederet de Aegypto, vt patet infra 12. capit.

Quia P[...] rao Mo[...] prohib[...] ne vide[...] amplius [...] ciē ſua[...]

I

CAPITVLVM XI.

ET dixit Dominus ad Moyſen: Adhuc vna plaga tangam Pharaonem, & Aegyptum: & poſt hæc dimittet vos, & exire compellet. Dices ergo omni plebi, vt poſtulet vir ab amico ſuo, & mulier a vicina ſua vaſa argentea, & aurea, & veſtem. Dabit autem Dominus gratiam populo ſuo coram Aegyptijs. Fuitque Moyſes vir magnus valde in terra Aegypti coram ſeruis Pharaonis, & omni populo.

K

ſupra [...] infra [...] Pſ. 104

Et dixit. Deſcripta in pręcedentibus nona plaga, hæc deſcribitur decima, & diuiditur in duas partes: primo ponitur plagæ cominatio ſecundo eiuſdē inflictio in c. 12. In parte. *Factum eſt autem.* Prima iterum in duas, quia primo ponitur pars principalis, ſecundo pars incidentalis in principio 12. c. Prima in duas, quia primo

Decima plaga.

Deus

Deus istam pęnam annunciat Moysi, secūdò Moyses annunciat illam Pharaoni ibi. *Et ait, hoc dicit Dominus.* Circa primum. *Et dixit Dominus ad Moysen.* ista locutio Dei ad Moysen videtur fuisse antequā Moyses recederet a conspectu Pharaonis, quia istam plagā Moyses nunciauit Pharaoni, vt patet in litera, sed non nūciauit eam postquam recessit illa vice a conspectu Pharaonis: quia Pharao mandauerat sibi, vt patet pręcedenti ca. ꝙ nunquam compareret coram eo, & Moyses hoc consensit dicens, ita fiat, vt locutus es, nō videbo vltra faciem tuam. Sed forte dicet aliquis, ꝙ Deus mandauit Moysi, vt rediret ad Pharaonem ad nunciandū ista, licèt ipse dixerit, se non redíturū ad Pharaonem, quia aliquando prophetę loquuntur ex spiritu suo, & non ex spiritu Dei, & postea Deus mandat oppositum, vt patet 3. Re. 7. qñ Dauid vidēs, ꝙ habitaret in domo Cedrina, & Arca Dei maneret in Papilionibus, dixit ad Nathan prophetam: Vides ne qđ ego habitem in domo Cedrina, & Arca Dñi sit in medio pelliū. Et dixit Nathan ad regem: Omne ꝙ est in corde tuo vade, & fac, quia Dñs tecum est. Et tunc in eadē nocte factus fuit sermo Dei ad Nathan, vt diceret Dauid, ꝙ nō ipse templum ędificaret, sed qui de eo nasceretur. Sic ergo potuit esse de Moyse, ꝙ ante spiritu suo ipse promiserit non se redíturū ad Pharaonem, cū spiritus Dei postea mandauit exire ad Pharaonem. Et si dicatur cōtra istum modum, qūo ergo Pharao nō occidit Moysen venientem coram eo? Rñdetur ꝙ Dñs immutauit cor eius, vt non irasceretur Moysi. Sed adhuc non potest stare, quia nō consonat litera: nam immediate dicitur, ꝙ Moyses prædixit plagam, & subiunxit: Descendent oēs isti serui tui ad me, & orabunt me dicentes, egredere: manifestum est ꝙ ista verba concordant, & respondent mandato Pharaonis demonstrando illud esse in damnum Pharaoni, quia non veniret Moyses ad ipsū, sed ipse ad Moysen: si autem ista fuisset alia apparitio Moysi coram Pharaone quàm fuit cessatio plagæ, qñ stetit coram Pharaone, & madauit ei, ꝙ non appareret coram eo, non consonarent ista verba, quæ se referunt ad mandatum Pharaonis. Item quia infra dicitur: Moyses exijt iratus nimis a Pharaone: manifestum aūt est, ꝙ Moyses non irasceretur nimis, nisi aliquid iniustum ei fieret, vel iuberetur: sed si ponatur ꝙ ista fuit alia apparitio Moysi coram Pharaone, non ponitur in litera aliquid, ꝑpter quod Moyses fuerit iratus, qa nec ponitur ꝙ Pharao responderit aliquid ad prænunciationē huius plagæ. Ponēdū est ergo ꝙ fuerit apparitio superior corā Pharaone, & tūc satis patet quare Moyses nimis iratus esset. s. quia interdictum fuit sibi, ne corā Pharaone vltra appareret, quod in eadem vice fuit. Sed adhuc dices, non pōt hoc stare: quia Deus non apparebat Moysi coram idolatris, immo nec coram Aaron, sed Moyses solus tendebat extra vrbē in locum secretum, & ibi loquebatur ei Deus, quāto magis nō appareret ei corā Pharaone? Rñr ꝙ vt dictum est sæpe, & patet Nu. 12. c. Ad prophetiam causandam, quæ sine diuina reuelatione non est, oportet esse diuinam apparitionem, sine manifestationem, sed ista differūt. Quia aliquando demonstratur alicui per essentiā, vt Moysi, & Paulo Apostolo: & in hac ostensione secretissima cognoscuntur, & plura quā in alijs prophetijs: sic patet. 11. ad Cori. 12. vbi cùm dixisset Apostolus se vidisse Deū, & nescire an in corpore vel extra corpus: subiunxit se vidisse secreta, quę non licet homini dicere. Alio mō fit diuina apparitio ad prophetā per solā mutationem intellectiuam. s. ꝙ Deus eleuet intellectū prophetę lumine supernaturali ad cognoscēda q̄dam, quæ naturaliter cognosci non poterant, & ista fiebat communiter in prophetis. Alia est apparitio diuina, quæ fit per solam visionem imaginariam, scilicet cum intellectū prophetæ Deus volens illuminare, immittit in imaginationem quasdam nouas formas, per quas appræhendit aliquid, quod aliter scire non poterat, & istæ formæ immutant tanquam pręsentia essent, obiecta illarū formarum sicut declarauimus supra 7. c. De descensu formarū imaginatarum ad principium sensitiuum. Alio mō fit diuina apparitio in prophetis per solam vocē auditā sine aliquo alio: dum tñ is, qui audit, eam intelligat: sicut fuit de Samuele, cui locutus fuit Dñs per noctem vocans eum, vt patet j. Regum 3. c. Aliquando fit apparitio in assumpta figura, & videtur oculis, & verba audiuntur, sicut patet de Daniele cui apparebat sępe Gabriel Angelus, & ad locutionē eius vehementer turbabatur Daniel, interdū vt dissoluerentur compages eius, & non remanerent in eo vllæ vires. Sic etiam apparebat sępe Dñs Moysi, vt patet ex præcedentibus. Nunc ergo dicendū ꝙ quędam apparitiones ad prophetas possunt fieri corā alijs, siue idolatris, siue colentibus Deum, quędam aūt nō. Prima, quæ est apparitio, vel reuelatio essentiæ diuinę non fit coram alijs, maxime corā idolatris, non quidē quia timeatur ꝙ idolatrę videant essentiam diuinam, quia nec ipsi prophetæ eam vident sine specialissimo priuilegio, & in paucissimis: sed nō fit propter immutationem magnā, quę fit exterius in corpore videntis Deum per essentiam, quia cū illud sit summū intelligibile, nō potest anima nostra ad illud peruenire, nisi ab omnibus suis operationibus cesset tam ab animalibus, quā vitalibus, siue naturalibus, intendendo illi soli sicut declarauimus latius Gen. 20. c. & Num. 12. Cū autem anima sic intendit, & ad illud intelligibile summum rapitur, nec homo videt, nec audit, nec tangit, aut hēt aliquem sensum; immo nec respirat, nec pōt corpus sustinere ita ꝙ ad modum cadauerum necesse sit membra animali operatione destituta cadere velut exanimata: quod patet in Beato Paulo, qui dum raptus fuit ad videndum diuinam essentiam, ita priuatus fuit omnibus sensibus, & actu animę circa corpus, vt nesciuerit an in corpore, vel extra corpus fuerit, vt patet 11. ad Corin. 12. c. & idem habetur Actu. 9. c. Quia tunc cum locutus fuit ei Christus, & videtur facta fuisse illa apparitio ex eo quòd ex tunc incepit prædicare mirabilia, quæ ante non nouerat, vt patet ibidem: tunc enim collapsus est in terram quasi mortuus, & fugit lumen ab oculis eius, & ad manus suorum portabatur in ciuitatem. Quia ergo aliquis propheta sic collabatur vt mortuus coram aliquibus, maxime corā idolatris, rationabile non est. Maxime quia cùm apud Gentiles Puella virgo, quæ Phebi Sacerdos erat, cùm aliquid diuinum prędictura erat, arripiebat eam Dęmon, quem ipsi Deum magnum Phebum putabant, & spumans ore labebatur in terram, vt ait Lucanus libro 3. de bello Iulij Cęsaris, & Pompei: putarent ergo Gentiles videntes prophetam ante Deum sic collabi, a dęmonibus arripi, & modo Sacerdotum suorum vaticinari.

Et si arguas, quare ergo cùm Paulus raptus fuit, & vidit diuinam essentiam, concidit coram suis? Ad hoc respondetur, quòd satis constat Paulum raptum fuisse tunc, & vidisse diuinam essentiam. Sed vtrum in illa locutione Christi, quando in terram collapsus fuit, raptus fuerit, vel postea in illis tribus diebus sequentibus, quando non manducauit, nec bibit, vt patet ibidē, non constat. Si autem velimus dicere quod iste raptus fuit postquam ductus fuit in ciuitatem, & iacuit illis tribus diebus non comedens aut bibens, non pateret aliqua mutatio in eo, quia quasi mortuus iacebat ex pauore, quem conceperat in itinere. Si autem dicatur quòd raptus fuit, quando Christus sibi locutus fuit, & cecidit in terram: deinde fuit paululum

Cur Moyses dixerit se ad Pharaoné non rediturum cum Deus ad eū exinde redire pręceperit

Apparet Deus varijs modis.

Cum anima ad Deū rapitur homo tunc nullū sensum habet immo nec respirat.

Quest. 2. Cur Dom. Paulus in rapere suo concidit corā suis.

Iulum in terra,& poſtea ſurrexit: in illo autem modi- F co ſpacio,quo fuit in terram proſtratus, videtur dicendum magis,ꝙ fuerit raptus, & tunc dicetur,ꝙ qñ aliqs ad videndam diuinã eſſentiam rapitur, non rapit̃ corã alijs: ne alij mutationẽ corporis ſui videant. Niſi forte cum illa apparitiõe ſit mixtũ aliquid q̃d q detur in pęnã, ſic.n.fuit hęc,quia cum Paulus perſequeretur chriſtianos publice, in pęnam huius Chriſtus eũ corã alijs deiecit, & hoc ſignificauit eis Chriſtus in voce, cũ dixit: Saule ſaule cur me perſequeris? Et hanc vocẽ ſui audiuerunt,vt patet ibidem,& ſic intelligere poterãt illũ caſum non ad videnda diuinã eſſentiã: ſed ad pęnã inflictum fuiſſe. Aliter põt rñderi,ꝙ illud,q̃d dictũ ſolũ eſt in Prophetis Dei, & q reputant̃ vt Prophetę Dei, Saulus autem tunc nõ reputabatur, vt Propheta Dei: G ideo nullum ſequebatur inconueniens ad caſum eius. Secunda apparitio, quæ eſt ſola intellectus eleuatio in propheta per lumen ſupernaturale ad cognoſcẽdum aliquid, quod ante naturaliter cognoſcere non poterat, & poteſt fieri vbicunque:quia ad hanc non ſequitur aliqua corporis mutatio, nec aliquid q̃d audire aut videre non liceat aſſiſtentibus. Tertia, quæ eſt viſio imaginaria per formas a Deo immiſſas, vel in imaginatiua noſtra illuminatas, & mirabiliter ordinatas, vt propheta aliquid concipiat, quod ante non concipiebat:fieri poteſt vbicunque,cum eodem modo non ſequatur aliqua corporis mutatio in propheta,aut exterior apparentia eius, quod videre non deceat aſſiſtentes. Et ſic patet de Eliſęo, cui cùm diceretur a rege Io- H ram,qui regnabat in Samaria,vt prophetaret de eis, tãdẽ improbato ipſo Ioram per Eliſęum,reſpondit Eliſęus: Adducite mihi pſaltem ideſt cantorem,& ſequitur in litera: Cumque caneret pſaltes, facta fuit ſuper eum manus Domini, et ait. Hæc dicit Dominus &c. Manifeſtum eſt quòd Eliſęus ibi aliquo de iſtis duobus modis habuit reuelationem:quia non poteſt dici, ꝙ fuerit ibi reuelatio Dei per eſſentiã, quia hoc nulli viatori concedimus niſi Moyſi, & Paulo; nec etiã fuit ibi viſio,aut apparitio alicuius Angeli, nec vox aliqua, ſed ſolum dicit ꝙ facta eſt ſuper eum manus Domini ideſt venit ſuper eum ſpiritus prophetiæ, licèt de iſtis duobus modis non apparet clare quis fuerit, uidetur tamen magis fuiſſe per ſolam intellectus eleuationẽ, I quia dicitur, facta eſt ſuper eum manus Domini ideſt ſpiritus prophetiæ, quod ad intellectũ pertinet magis, quàm ad imaginatiuam. Etiam quia cũ viſio imaginaria fiat per imagines,quæ ſunt formæ ſenſitiuę,& magis pertinent ad modum videndi corporeum, quã ad intelligere, ſemper dicitur in eis quòd propheta vidit tale,aut tale, ſicut quòd Daniel viderit beſtias illas quatuor,& viderit ſimilia,quæ patẽt in libro ſuo. Et quòd Ezechiel viderit ſimilitudinem gloriæ Domini ĩ quatuor animalibus apud fluuium Chobar, vt patet Ezechiel 1.c.&10. Et quòd viderit templũ conſtrui,cuius menſuram deſcribit c. 40. & vſque ad finem libri ſui: ſic de Zacharia propheta, quòd viderit candelabrum, & ſeptem oculos ſuper lapidem, & quatuor currus di- K uerſorum equorum, de quibus Zacha. 4.& 3. Ideo videtur mihi quædam regula generalis ſatis vera, quæ pleriſque teſtimonijs,& exemplis ſcripturæ confirmatur, ſcilicet quòd quandocunque aliquis propheta dicit: Hæc dicit Dominus,quòd illa, quæ dicit cognouit ſola eleuatione intellectus per lumen ſupernaturale: cum autem dicit: Ego vidi tale aut tale: vt diximus in prædictis exemplis, & in multis alijs locis prophetiarum, quòd illa cognita fuerint imaginaria viſione, de quibus aliàs magis dicetur: conſtat ergo ex his quòd reuelatio Prophetica, aut viſio dei quantum ad iſtos duos modos poteſt fieri Prophetis coram quibuſcunque ſiue Deum colentibus, ſiue idola.

Paulus in illo modici temporis ſpatio quo proſtratus iacuit ĩ terrã raptus fuit.

Quomodo facta fuit diuina reuelatio Eliſęo Prophetę.

Moyſi & Paulo Deus per eſſentiam reuelatus eſt.

Regula cognoſcẽdarum reuelationum.

F Quartus modus erat, quòd aliqua vox audiatur prophetæ, & non videatur aliquid alterum, ſicut diximus de Samuele. Et de iſta dicendum eſt quòd non fit coram alijs:quia forte alij non ſunt digni talem vocem audire. Aliquando tamen fit ad multos,cùm Deus intendit non loqui ad vnum tanquam ad prophetam, ſed vult commonere omnes:ſic fuit cùm Deus in mõte Synai dedit præcepta,quia tunc cunctus populus audiebat voces,vt patet infra 19.c. & ſic dixit eis Moyſes Deu. 4. c. Vocem quidem eius audiſtis, formam autẽ penitus non vidiſtis, & ipſi tanquam congratulantes dixerunt: Nos audiuimus vocem dei de medio ignis, & probauimus,quòd loquente Deo cum homine,vixerit homo. Deu. 5. c. Fuit autem hoc vt totus populus G timeret Deum audiens terribilem vocem eius: vt patet eodem Deu. 5. c. Aliquando etiam quando loquitur Deus ad prophetiam directe permittit, vt audiant alij vocem illam, vt patet in Chriſto. Ioan. 12. c. cum petijt a patre glorificari,& facta fuit vox de cęlo dicẽs: Clarificaui,& iterum clarificabo. Tunc turba quę aſtabat admirata eſt,& quidam dixerunt factum fuiſſe tonitruum, alij dixerunt, Angelus ei locutus eſt. Fuit ergo hęc vox audita a turba, licèt non eſſet digna audire vocem de cęlo: vt ſecundum quòd Chriſtus petebat glorificari, ita clarificaretur audientibus omnibus quòd de cęlo ad eum vox fieret, & ſic eum in maiori reputatione tenerent. Et hanc fuiſſe intentionem vocis declarauit Chriſtus cum ſubiunxit ibidem:non H propter me hęc vox venit, ſed propter vos. Aliàs autẽ nunquam fit vox alicui prophetæ cęteris audientibus. Quintus modus reuelationis,aut viſionis dei eſt in ſubiecta figura, cum Angelus loco Dei corpus aſſumens apparet:hoc autem nunquam fit alicui prophetæ vidẽte reliquo populo,nec in bonis,nec malis, q̃a adhuc ſecretius eſt,quòd videtur quàm quod auditur, maxime quia cũ viſione ſẽper fit locutio, & nõ ẽ cõtrario. Nunc ergo dicendũ ꝙ Deus apparuit Moyſi in domo Pharaonis nõ reuelando ſe ei per eſſentiã, nec loquendo in voce, ſiue forma apparente, nec apparẽdo in ſubiecta creatura. Sed apparuit ei vno de duobus modis p̃dictis: ſ. aut eleuãdo intellectũ eius ſup naturaliter ad cognoſcẽda iſta, q̃ dicebant̃. i. an ei reuelabant̃, & Pha- I raoni dicenda erãt: aut p viſionẽ imaginariã, quorũ qlibet modus ſatis ꝯgruebat corã alijs, q̃a aſtãtes nullã in hoc mutationẽ pphetæ reſpiciunt, aut vidẽt q̃ videre nõ licet. Quis aũt iſtorũ duorũ modorũ fuerit, Dicẽdũ ꝙ fuit primus. ſ. ꝙ Deus eleuauit intellectũ eius ſupnaturaliter ad cognoſcendũ ſm regulam, q̃ ſupra poſuimus. ſ. ꝙ. Qñ dr̃, dixit Dñs, ptinet ad intellectiuã cognitionem, ſic.n. ponitur in principio lr̃æ. Et dixit Dñs ad Moyſen: maxime quia iſte modus huius reuelationis non pręfert in ſe formas viſibiles, quales ptinent ad viſionem imaginariã: concluditur ergo, ꝙ Deus apparuit Moyſi in domo Pharaonis. Et qñ arguitur ꝙ Deus apparere cõſueuerat Moyſi extra vrbem etiã non pñte Aaron. Rñdetur ꝙ illud intelligitur quantũ ad appari- K tionẽ per locutionẽ, & p viſum in forma aſſumpta, q̃a hoc non erat decens audientibus, & aſſiſtẽtibus, q iſta viſione digni non erant. *Adhuc plaga vna tangam Pharaonem.* ideſt ſolum vna plaga erit ad Pharaonem,& in hac conſummabuntur ſigna Aegypti. Iſta plaga eſt illa, quam prædixerat Deus Moyſi, ſcilicet de morte primogenitorum, de qua ſupra 4.c. cum dixit: Dimitte filium meum: & noluſti dimittere eum, ego interficiam filium tuum primogenitum. *Tangam Pharaonem, et Aegyptum.* Quia iſta plaga de primogenitorum occiſione ad omnes pertinuit: primogenitus enim Pharaonis mortuus eſt, & omnes primogeniti Aegyptiorum, vt patet infra in litera, & capitulo duodecimo. *Poſt hæc dimittet vos, & exire compellet.*

Quo[modo] D[eus] appar[uit] Moyſi [in] domo [Pha]raonis.

Epil[ogus] & ce[...] ſio [...] queſt[...]

Non

Non solū permittet vos recedere sicut petebatis: sed etiam ipse conpellet vos exire, tanta erit amaritudo pęnę, & timor maioris mali: quia quando viderunt Aegyptij in qualibet domo mortuos aliquos, putauerunt ꝙ omnes morerētur, nisi recederent Hebrei: & sic dixerunt, vt patet infra 12.c. cum dicitur vrgebant Aegyptij hebręos, dicētes, oēs moriemur. *Dices ergo omni plebi*. Licèt in ista reuelatione Deus dixerit Moysi, vt mandaret populo petere vasa aurea, & argentea, & vestes ab Aegyptijs: tamen prius annunciauit mortē primogenitorum Moyses Pharaoni, quā diceret ista plebi: nam vt dictum est ista reuelatio fuit facta Moysi coram Pharaone, & immediate denunciauit ei, quę a Deo acceperat: populo aūt non potuit denunciare ista de petitione vasorum quousque recederet a Pharaone. *Postulet vir ab amico suo*. Ista reuelatio non fuit facta nunc nouiter Moysi, quia in monte Synai ei reuelatum fuit, cum Deus dixit: Et cū egrediemini non exibitis vacui, sed postulabit mulier a vicina sua, & ab hospita sua vasa argentea, & aurea, & vestes: ponetisq; sup filios vestros, & filias vestras, & spoliabitis Aegyptum. Hæc etiā Moyses dixit populo, qn̄ venit de Madian ad consolationem populi. Et sic patet supra 4. c. cum dr̄. Locutus est Aaron omnia verba, quæ dixerat Dn̄s ad Moysen, & fecit signa coram populo. Sed illa verba de spoliatione Aegyptiorū erant de verbis, quæ Deus dixit ad Moysen. Ergo Aaron locutus fuit ea coram populo Hebræorum: nūc aūt iterum reuelauit, vel repetiuit Deus Moysi ista verba, quia antea prędixerat ei, ꝙ hoc facere deberent, sed non determinauerat eis tēpus, qn̄ facere deberent. Nunc ergo determinat Deus ꝙ immediate, vt Moyses ista renunciauerit populo, oēs incipiāt petere ab Aegyptijs vasa, & vestes. *Vir ab amico suo*. Quia licèt Aegyptij percuterent, & affligerent Hebræos mandato regis: tamen aliqui de eis beniuoli erant aliquibus Hebręis, & illi vocantur amici eorum. maxime quia nunc oēs amici erant cū dedisset Deus gratiam Hebræis in conspectu Aegyptiorū, sed nō loquitur hic litera de talibus amicis, sed primo modo dictis. *Et mulier ab amica sua*. Vel a vicina sua, secundum quòd patet supra 3. cap. Et hoc quia viri magis discurrunt q̄ mulieres: ideo hn̄t possunt amicos in locis distantibus, mulieres vero non discurrunt, ideo amicæ suæ sunt vicinæ suæ. *Vasa aurea, & argentea*. Satis apparētem causam habebāt Hebræi ad petendū ista, quia putabant Aegyptij eos ire ad sacrificandū Deo suo. Et in talibus requiritur magnus honor, & apparata, scilicet quòd portarent bonas vestes, & vasa preciosa, & cętera, quæ pertinent ad ornatum.

Dabit autem Dominus gratiam populo suo.

Quæst. 3. Quæ grā a Deo data fuit Hebræis.

Scilicet ꝙ Deus immitteret quandā promptitudinē Aegyptijs in modum cuiusdam liberalitatis, quę etiā consistit in accommodando res libenter: ita ꝙ dabūt vobis cuncta, quę petieritis, non erat tamen ista liberalitas, cùm sit quidam habitus, sed erat quædam impressio facta a Deo, quæ pertinebat ad genus passionis cuiusdam, non quidem naturalis, sed impressæ a Deo. Vel potest intelligi quòd ista gratia non fuerit in Aegyptijs sed in Hebræis, scilicet quòd Deus dederit eis quandam qualitatem supernaturaliter, secundum quam ita placuerunt Aegyptijs, quòd non solum dederunt eis ea quę petierunt, sed etiā dedissent eis omnia, quæ possidebant, si petijssent. Et iste secundus modus satis conformatur literæ, & forte magis quam primus, quia dicitur. *Dabit autem Dominus populo suo gratiam coram Aegyptijs*. Scilicet quòd ista qualitas, quę gratia hic nominatur, in Hebræis esset. Non dixit autem quòd peterēt pecuniam ab Aegyptijs, & hoc propter duo. Primo quia non habebant colorem ad petendū pecuniam, sicut ad petendum vasa argentea, & vestes, quia vasa, & vestes erant ad honorem solennitatis: pecuniæ autem nihil ad hoc proficiebant: maxime quia nec indigebant aliquib. pecunijs ad cibos cum iter eorum ad sacrificandum, vt ipsi petiuerant erat per solitudinem: in qua non erant habitatores, quibus pro cibarijs pecunias darent, aut possent impendere: si ergo petijssent Hebræi pecunias, satis intellexissent Aegyptij quòd non voluntate sacrificandi, & redeundi, sed voluntate totaliter recedendi hoc petebant. Secundo quia pecunię Aegyptiorum non erāt ita vtiles Hebræis, sicut vasa aurea, & argentea, & vestes, quia vasa proficiebant ad duo, scilicet ad constructionem & fabricationem vasorum tabernaculi, & ad valorē, vt inde haberent alia necessaria, pecunię autem Aegyptiorum non valebant ipsis aliquid cum recedere deberēt de terra illa. *Fuitque Moyses vir magnus*. Nicolaus autem vult quòd vocetur hic magnus Moyses, quia fuit constans coram rege denunciando ei pęnas, & infligendo. Sed magis videtur referri ad ea, quę hic dicta sunt, scilicet quod Deus daret gratiam Hebræis, vt peterēt, & petita reciperent ab Aegyptijs. Et quātum ad hoc fuit vir magnus, quia tenebatur in magna reputatione coram seruis & tota Aegypto: ideo forte ipse petijt multa vasa argentea, & aurea, & lapides preciosos ab Aegyptijs, qui libenter ei darent, quem in tanta reputatione tenebant. Vel forte vt uult Auenezra aliqui de iudæis videntes Moysen tantum ab Aegyptiis honorari, in nomine eius petebant ab Aegypijs vasa aurea, & argentea dicentes, date hoc nobis amore Moysi, & dabantur petita, quod multum extollebat Moysem apud suos Pharaoni.

Pecuniam quare non postulauerunt Hebræi.

Quomodo Moyses fuerit vir magnus.

Et ait: Hæc dicit Dominus. Media nocte ingrediar in Aegyptum, & morietur omne primogenitum in terra Aegyptiorum: a primogenito Pharaonis, qui sedet in solio eius, vsque ad primogenitum Ancillæ, quæ est ad molam, & omnia primogenita iumentorum, eritque clamor magnus in vniuersa terra Aegyptij, qualis nec ante fuit, nec postea futurus est. Apud omnes autem filios Isael nō mutiet canis ab homine vsque ad pecus, vt sciatis quanto miraculo diuidet Dominus Aegyptios, & Israel. Descendentque omnes serui tui isti ad me: & adorabunt me, dicentes: Egredere tu, & oīs populus, qui subiectus est tibi. Post hæc egrediemur. Et exiuit a Pharaone iratus nimis. Dixit autē Dn̄s ad Moysen. Non audiet vos Pharao, vt multa signa fiant in terra Aegypti. Moyses autē, & Aaron fecerūt oīa signa, et ostenta, q̄ scripta sūt corā Pharaone. Et īdurauit Dn̄s cor Pharaonis: nec dimisit filios Israel de terra sua.

Et ait. hæc dicit Dn̄s. Postq̄ retulit lr̄a ea, q̄ reuelata fuerāt Moysi, & dicēda erant populo, hic ponunt ea, q̄ Moysi reuelata sūt, vt dicerent Pharaoni. *Media nocte ingrediar in Aegyptum*. Ista fuit prima nox, in q pcussit Deꝰ primogenita Aegyptiorū. Qn̄ āt fuerit ista media nox rn̄detur, quòd fuit in nocte sequenti, postquā Moyses dixit ista Pharaoni: nam Moyses locutus fuit ista in mane coram Pharaone, & postea in media nocte facta fuit pestis. Et tunc cum recessit Moyses a Pharaone

misit aliquem nuncium ad terrã Gessen, quæ ibi erat apud ciuitatem, in qua tunc rex manebat, & omnes Hebræi petiuerunt vasa, & vestes ab Aegyptiis, vt mandauerat Deus. Vel forte dicendum est melius, ꝙ non eadem die dixerit ista Moyses Hebreis, sed aliqua alia die precedenti. Sed hic ponuntur per recapitulationẽ, & in ista die petiuerũt. Et manifestatur hoc, quia sicut cap. sequẽti in principio dicitur: quòd mandauit Deus agnum anniculum immaculatũ comprehendi die decima mensis primi, & teneri vsque ad 14. diem eiusdẽ mensis, & tunc immolari, & prænũciauit eis ꝙ die 15. eiusdem mensis egressuri essent de Aegypto, necesse ergo fuit quòd ad minus sex diebus ante. s. nono die mensis eiusdem ista acciderint, cum mandaretur fieri in decimo: poterant ergo scire tempus quando opporteret petere vasa aurea, & argẽtea ab Aegyptiis, & vestes, petiuerunt autem die 14. mensis Martij, quia sequenti die recessuri erant.

Quomodo Deus ĩgrediatur aliquẽ locũ cũ vbique sit

Ingrediar Aegyptum. Deus ad nullum locum ingreditur, vel exit, cum vbique semp sit, dicitur tamen ingredi per effectum. Sicut descendere dicitur de cęlis ipsum verbum diuinum, vt carnẽ de virgine sumeret. Hic autem non dicitur ingredi, qa ipse secundum essentiam, vel aliquam operationem ingressus fuerit, quia hoc damnum, quòd hic infligendum prenunciatur, non per ipsum Deum, sed per Angelum percutientem factum est, vt patet sequẽti cap. Deus tamen ingreditur, quando aliquis eius nomine ingreditur, Angelus autem eius hic dicitur ingredi in Aegyptum, quia forte ille Angelus, qui secundum locum diffinitus est, in Aegypto ante non erat, & tũc nouiter intrauit in Aegyptum incipiendo ibi esse. Vel dicitur ingredi in Aegyptum, quia ante mediam noctẽ nihil in Aegypto faciebat, media autem nocte incepit percutere. *Media nocte.* In Hebræo dicitur. *Quasi media.*

Quare difficillimum est assignare punctum mediæ noctis, & quid est proprie media nox, & an Dei operatio sit in instanti, vel in tempore imperceptibili, & an sit verum quòd Angelus aliquid operetur in media nocte, & quòd tunc percusserit primogenita Aegypti.

Quæst. 4.

Et dicit Rabbi Salomon, quia hoc dixit, ne calũniarentur Aegyptij, quia forte sapientes Astrologi scientes inquirere ista, inquirerent per instrumenta sua pũctum mediæ noctis, & quia difficillimum est assignare punctum medię noctis, cum sit aliquid valde imperceptibile, nisi sint instrumenta astrologica valde magna, in quibus partes motus explicite comprehendantur, & adhuc sic difficile est comprehendi, ideo disceptarent Aegyptij, dicentes nõdum est media nox: vel iã est media nox preterita, vt ergo tolleretur disceptandi occasio dictum est.

Deus in instanti operatur Angeli vero in tempore licèt imperceptibili.

Media nocte. Quasi idest modicũ ante vel modicum post: nec loquendo stricte, poterit verificari ista litera. s. ꝙ media nocte fuerint mortui primogeniti Aegyptiorũ, quia operationẽ Dei dicimus esse in instanti, operationem aũt Angeli in aliquo tẽpore licèt imperceptibili, ideo dicimus eos repẽte operari, operatio aũt hominum extensione maiori tẽporis mensuratur. Cum ergo operatio Angeli sit subitanea, oportet dari aliquod tẽpus, in quo sit, quãtũcumque paruum sit: sed media nox non est aliquod tempus, nec pars temporis, nec aliquid diuisibile, sed instãs copulãs partes tẽporis: ergo nõ poterat aliquo mõ Angelus in media nocte occidere saltem vnum primogenitum de Aegyptijs, quantuncumque diuina virtute operatio Angelica adiuuaretur, quia sicut Deus non potest communicare Angelo, vel alicui creaturæ, ꝙ possit creare, quia repugnat creaturæ, & quia creare est potentiæ infinitæ, quæ soli Deo conuenit: ita operari sine tempore, non potest communicari creaturę, quia arguit potentiam infinitam, quę nullo modo est commuuicabilis creaturæ. Antecedens patet. s. quòd

Angelus non poterat in media nocte occidere saltẽ vnum primogenitum quãtuncumq; adiuuaretur virtute diuina.

F in media nocte non sit tempus. Distinguẽdum enim est quòd aliud est media nox, aliud est in media nocte, quia media nox dicit partem sub duplam totius noctis, & est magnum tpˢ, & isto modo non loquebatur Deus, quia tunc quęlibet pars noctis est aliquid medię noctis: cum duę medietates contineant totam noctem, & sic nõ esset aliquid determinatum. Alio mõ. s. in media nocte signat terminum copulantem partes duas totales noctis, & ęquales, & iste dicit aliquã certitudinem, & non est ista media nox siue in media nocte tempus, sed instans copulans duas partes continuas temporis: & patet quia sicut in continuis quantitatibus, quæ non sunt duratio, sed quędam magnitudines, dantur puncta copulantia partes eorum,
G vt dicimus quod partes lineę copulantur ad punctum, vt Arist. ait in prædicamento: Quantitatis illa aũt puncta non sunt aliquæ magnitudines, nec partes magnitudinum, sed solum termini magnitudinum: sic datur in motibus, quia datur mensura intrinseca. s. mutata esse, & hoc non est motus, nec pars motus, nec aliquid diuisibile, sed terminus motus: in quolibet. n. cõtinuo cuiuscunque generis, sic oportet dare terminos huiusmodi, qui indiuisibiles sint, & quia non sunt nisi tria genera continuorum. s. continuum permanens, continuum successiuum, quod est motus, & continuum quod est mensura continui successiui, & est tpˢ: est dare solum istos tres terminos, quorum quilibet est indiuisibilis. s. punctus instans, & mutatũ esse, & hi sunt
H indiuisibiles. Non poterat ergo Angelus in media nocte percutere primogenita Aegyptiorum, cùm in media nocte solum instãs sit: Deus autem si per se operaretur poterat occidere primogenita Aegyptiorũ media nocte: cum ipse in instanti operetur. Nec tñ est intelligendum, vt quidã simplices opinantur. s. ꝙ Deus operet̃ in instanti idest in aliquo valde modico spatio, qđ quasi nihil videatur. Hoc aũt est ex defectu intellectus eorum, quia non pñt concipere qñ aliqua operatio fiat sine tempore, vel duratione: tñ est. n. dicere Deus operatur in instanti, sicut Deus operatur sine aliquo tempore, vel operatio dei non habet aliquã durationẽ, quia in oĩ duratione est continuitas, & necesse est dari aliqđ prius, & aliquid posterius. i. quòd aliqua
I pars effectus ꝑducatur ante, & aliqua post. In effectu aũt, quem Deus ipse per se producit, nihil horum est, quia oẽs partes effectus producti simul sunt: quod põt accipi per durationem rerum, quia operatio Dei videtur ptinere ad modum rerum permanentium, licèt ipsa non sit permanens nec successiua. Nam sicut nunc cùm totus hõ est partes simul sunt, & in quocunq; indiuisibili assignato in tẽpore oẽs illæ partes sunt, & simul sunt, cum non dicamus ꝙ vna sit postquã aĩa est, cum iã factæ sunt. Ita dicimus in ꝑatione Dei. s. ꝙ det aliquod imaginarium indiuisibile, in quo Deus operetur, si aliquẽ effectũ tunc causat, & aliqua ps illius tunc producta est oẽs ꝑductæ sunt. Nõ est aũt sic in ꝑationibus nostris, vel Angelorũ, quia aliqua pars effectus
K sui dat̃ in aliqua parte durationis, & tũc aliqua pars, q̃ posteris non est. Esse aũt oẽs ꝑtes effectus a Deo producti simul. s. ꝙ quandocũq; vna est altera sit, & in illa nihil præcedat, est Deũ ꝑari in instanti, & perinde est ac si dicat̃, Deus nõ operat̃ in tẽpore. Nec est simile dicere natura operat̃ ꝑ tẽporis successionẽ satis ꝑceptibilẽ, Ang. repẽte, Deus vero in instãti, qa duo prima dicũt mẽsuras, tertiũ aũt nõ: nã tẽpus aliqua mẽsura est, cũ sit successio, & repẽte, vel subito aliqua mẽsura est, cũ sit q̃dã pars valde parua tẽporis, & nobis quasi imꝑceptibilis, instãs aũt nõ est mensura. Primo quia mẽsura, & mensuratum adæquantur: adæquatio autem est inter hñtia quantitatem quod non competit instãti. Secundo & principalius, quia dato quod adhuc mensura

An Deus operet̃ aliquo modico tẽpore.

sura

Instans nō est aliquod ens reale sed a nobis conceptum ad distictionem temporis.

sura ponatur indiuisibilis saltem loquendo valde large: tamen instans adhuc non potest poni mensura diuisibilis, vel indiuisibilis, quia instans non est ens reale, quod aliquid ponat, sed solum aliquid conceptum a nobis, vt melius intelligamus certitudinem temporis. Nec est idem de instanti totaliter, quòd est de puncto, aut de mutato esse, quia punctorum quędam sunt copulantia partes continui, alia sunt terminantia. Puncta enim, quæ sunt copulantia, vel vt verius dicamus, quę vocantur copulantia, non sunt entia realia: sed solum sunt per intellectū nostrum, quia cùm omnis magnitudo permanens sit diuisibilis in infinitū, possumus eam diuidere in quacunque parte, & quia in diuisione semper cātur punctus distinguens in illis locis, per quem nos diuidi posse cōtinuum cogitamus, puncta

Puncta copulantia non sunt entia vera sed per nostrum intellectum.

B imaginamur, & illa vocantur continuantia: quia imaginamur ea esse intra partes, quæ sunt actualiter continuatæ: sunt tamen diuisibiles, si tamen illa pūcta ponerentur esse realiter, iam non esset magnitudo continuata, sed diuisa, puncta autem: quæ sunt terminantia, licèt indiuidualia sint, & non sint partes paruę, aut magnæ ipsorum cōtinuorum, tamen sunt res, & non priuatiuæ, sed positiuę: & de his dicit Philosophus, ꝙ punctus habet positionem in linea idest ordo situs scilicet quia punctus non in qualibet parte lineę est, sed in extremitatibus. Sic esset de mutato esse, quia cū motus sit aliquid cōtinuum, est diuisibile in infinitum, & per quālibet partem signatam est diuisibilis, cū ergo ad diuisionem sequatur terminatio, & terminatio in

C motu sit mutatum esse, imaginamur in motu infinita mutata esse, cum in infinitum, vel per infinitas partes potuisset secari motus. Huiusmodi autem mutatum esse nō est ens reale, sed sola imaginatione subsistens, & quia quilibet motus habet aliquem terminum habet necessario vnum mutatum esse, quod est ei naturale, & illud est ens, licèt nō sit pars motus, aut aliquid diuisibile: assignamus nos ergo in magnitudine manente aliquem punctum, qui est res, & aliquid qui nō est res, & in mutato esse, quod pertinet ad motum damus aliquod mutatum esse, quod sit res, & aliquod ꝙ non sit res. In tempore autē assignantur instantia, sed non possunt assignari instantia, quæ sint res, sed quæ non sint res, quia sicut punctus terminans magnitu-

D dinē est res, & nō qui copulat partes magnitudinis, ita instans quod terminaret tempus deberet esse ens reale: illud autem quod assignatur intra ipsum tempus non est ens reale, sed sic est ꝙ cum tempus sit vnum continuum durans a mundi creatione, nec vnquā intercidit, cum motus cęli, in quo fundatur, nō intercidatur, nunquam dabitur ꝙ in tempore fuerit instās terminans tempus, cum nunquam tempus terminatū fuerit. Nisi forte dicas terminatū fuisse quoddā tempus, quando Iosue pugnante stetit sol, si tunc ponantur omnes alij cęli stetisse: non tamen sequitur ex hoc tempus cessasse, quia tempus est numerus motus, sed tūc fuit omnis motus propriè, aut largè dictus, scilicet generatio, corruptio, augmentatio, diminutio secun-

E dum locum mutatio, & alteratio vt patet inspicienti bella facta tunc, cum sol stetit, in quibus omnes istæ mutationes interuenerunt. Sed adhuc de hoc nō insistendo saltē dicetur, quòd ex tunc non terminatū fuit tēpus. Nec valet si dicas ꝙ vnus annus terminatur, & alius incipit, quia inter tēpus, ꝙ facit vnū annū, & tempus qđ facit alterū, nō est realiter aliquod disiunctiuū, sed sola nostra cogitatio, q̄ vult vocare spaciū, aut morā in qua sol redit de puncto ad punctū motu proprio vnū annum. Solùm ergo sunt instantia, quę nos ponimus in tēpore imaginata, & non realiter existētia: operari ergo in instāti est in nihilo operari. Sed dices quare ergo dicitur Deus operari in instanti? Respondetur

Nūquam in tempore dabitur instans ipsum termi nans cum nunquam temporis terminatū fuerit.

Quare dicam⁹ Deū in instanti operari.

A ꝙ hoc est, vt melius intelligatur modus operationis eius, quia sicut inter vnā partem quantitatis continuę, & reliquam nihil est: sed nos imaginamur esse pūcta, quia imaginamur esse diuisibiles ita inter vnam partē temporis, & reliquam ei coniunctam nihil est realiter, sed solùm quia tempus diuisibile est, & inter illas duas partes imaginamur esse instans, quod diuidere posset: nam si instans poneretur realiter, tempus esset realiter diuisum, sicut inter partes continuæ quantitatis si ponatur punctus, actualiter sunt diuisę: melius tamen intelligimus dicendo, Deum operari in instanti, quàm dicendo ꝙ Deus operatur in nihilo. Et accipitur sic sicut duę partes temporis istius, scilicet vnius horę, quæ sunt duæ medietates horę. Inter has autē nullum aliud intercidit, quia tunc totum haberet aliquid præter duas medietates, quòd est falsum. Nunc ergo dicatur sic, quòd Deus creauit vnam animam, vel fecit aliquem effectum, & ille effectus non erat existente aliqua parte de prima mediate horæ, & ille est ante oēm partem secundæ medietatis horę, ideo fuit sine aliqua mora, vel perceptibili, vel imperceptibili, & hoc propriè est Deum in instanti operari. Hic autē multa alia essent, quæ paucis verbis explicari non possunt: ideo melius subticebuntur, cum studeā in quantum valeo breuitati, saluo intellectu eorum, quę dicuntur, quantum mihi videtur elucidādum. Concluditur ergo media in nocte siue potius hoc, quod est in media nocte, non esse ens reale diuisibile, vel indiuisibile, sed solum instās imaginatum. Non potuit ergo Angelus bonus, aut malus media nocte primogenita Aegyptiorū occidere, potuisset autem Deus, si per se facere voluisset: sed constat ꝙ per se non egit cùm dicatur misisse Angelum percutientem, vt patet c. sequenti. Hic autē quę rēdum esset de isto Angelo, qui percussit Aegyptū an bon⁹, vel malus fuerit: sed melius dicet infra sequēti c.

Media nox non est ens reale diuisibile vel indiuisibile sed solum instans imaginarium.

Nunc autem queritur vtrū iste Angelus percutiens fuerit vnus an plures. Posset aliquis forte dicere, quòd fuerint plures, quia dicitur Ps. 77. loquendo de Aegyptijs. Misit in eos iram suam immissiones per Angelos malos: ergo fuerunt plures Angeli, qui hoc fecerunt. Sed hoc nō valet, quia ibi loquitur textus de omnibus plagis illatis Aegyptijs, & ad hoc fuerunt plures Angeli, quia forte vnus intulit vnam, & alius aliam. Sed vtrū istā plagam de morte primogenitorum plures simul, aut vnus intulerit non apparet inde. Aliquis autem forte dicet quòd fuit vnus, quia infr. 12. c. dicitur quòd cū Deus viderit sanguinem in vtroque poste, non sinet percussorē ingredi domos vestras: ergo videtur quòd vnus percussor erat. Dicendū quòd fuerint plures Angeli percussores. Et ratio huius est quia ista percussio facta fuit in tota Aegypto quasi media nocte, & hoc in tota Aegypto æquale fuit, quia eodē tēpore, quo in vno loco primogenita occisa sunt, & in alio loco idē factum est, quod non videtur posse fieri, si vnus Angelus hoc solus fecisset. Quia licèt Angelorum sit mira celeritas, tamen hoc videtur impossibile potētię creatæ: quia Aegyptus magnū regnū erat habēs multas ciuitates, villas, & viculos, & in his oībus facta fuit occisio, quia sicut dicitur cap. sequenti. Non fuit aliqua domus in qua non iaceret mortuus: ad occidendū ergo tanta milia hominum successiue, quantacunque parua esset successio in operatione, nō videbatur posse fieri in tam paruo tēpore. s. quòd in quolibet loco Aegypti ferè in media nocte mortua fuerint omnia primogenita. Videtur dicendū magis, quòd fuerint multi. s. ꝙ in vno loco percuteret vnus Angelus siue bonus, siue malus, & alius in alio loco, vel quòd vnus Angelus percusserit duo vel tria loca si parua erant. Ad argumentū qn̄ dicitur quòd Dn̄s non sineret ingredi percussorē. Rn̄det ꝙ licèt plures eēnt percussores: tn̄ non

Quæst. 5. An Angelus percutiens primogenita Aegyptiorum fuerit vnus vel plures.

Plures Angeli fuerūt qui primogenita Aegyptiorū occidere.

erant simul percutientes, scilicet quòd ambo percuterent in eadem domo: nec etiã in eadem ciuitate erant multi percussores, sed vnus: ideo percussor non debebat permitti intrare domos Iudęorũ, quia dato quòd Deus permitteret ĩtrare, sicut permittebat in domus Aegyptiorum, tamen non intrassent percussores, sed percussor. *Media nocte.* Nicolaus dicit quòd non fuit ista media nox sequens post illum diem, in quo Moyses dixit Pharaoni quòd morerentur primogenita Aegypti. Sed per aliquos dies post, scilicet per quatuordecim ad minus. Et quòd ista, quæ habentur sequenti c. de ritu Agni Paschalis dicta fuerint populo, postquam recessit Moyses a Pharaone, & in istis diebus populus parauit se ad faciendum Pascha, & ad exitum de Aegypto, & petijt vasa ab Aegyptijs. Sed hoc nõ videtur esse valde cõueniens, quia Moyses simpliciter dixit: Media nocte ingrediar Aegyptum: cum autem aliquis sic dicat de proxima media nocte intelligitur, maxime qa Aegyptij erant valde cauillantes. Et si media nocte sequente non euenisset mors primogenitorum, vt sonabant verba Moysi, accusassent Moysen tanquam mendacem. Ponendo autem quòd in media nocte sequenti, postquam ista dixit Moyses, fuit facta ista plaga, non sequitur aliquod incõueniens: sed sola anticipatio, vel recapitulatio dictorum, & hoc non est inconueniens, quia frequenter fit in sacra scriptura. Item quod dicit, scilicet quòd oportebat ad minus illa quę infra sequũtur dicta fuisse per quatuordecim dies ante mortẽ primogenitorum, & ista verba de prænunciata peste per quatuordecim dies ante fuisse prolata, non videtur cõcludi ex positione. Fundamẽtum suũ est, quia in principio sequentis cap. dicitur. Mensis iste primus erit vobis in mensibus anni, & sic videtur quòd in primo die mensis huius dicta fuerint illa verba, & quartadecima die ad mediam noctem post illum diem fuit facta ista pestis videt quòd ad minus quatuordecim diebus ante inflictionem fuerit prænunciata pestis. Sed hoc nõ sequitur, quia illa verba sequentis cap. potuerunt dici die octaua, vel nona mensis ipsius, scilicet Martij, quia dicitur, decima die mensis huius &c. ergo poterat dici hoc alia die ante decimã, scilicet nona die, & sic solum dicta fuissent verba de morte primogenitorum diebus quinque ante mortem primogenitorum, cum primogeniti mortui fuerint quartadecima die in nocte media, & ista potuissent dici die nona eiusdem mẽsis. Nec videlicet quod supponitur vt fundamentum, scilicet, Mensis iste erit vobis primus in mensibus anni, quia non solum potuisset dici hoc in principio mẽsis, sed etiam in medio, vel in fine eius. *Et morietur omne primogenitũ in terra Aegypti.* Quia angelus missus a Deo percutiebat illos. *A primogenito Pharaonis.* Nominauit primogenitum eius in principio, quia ipse honoratior erat in tota Aegypto. *Qui sedet in solio eius.* Idest qui sedere dẽt post mortẽ eius iure successiõis paternę. Vel quia forte tũc sedebat in solio patris, quia eũ pater coronauerat, sicut viuẽte Dauid coronatus fuit Salomõ filius eius, vt patet 3. Reg. c. 1. Et faciũt aliqs reges moderni, hoc ẽt fecerũt multi de Imperatorib. Romanis, q filios suos Cęsares faciebãt, & imperabãt simul pr̃, & filius. *Vsque ad primogenitum ancillæ.* Nominauit hic duo extrema. s. primogenitus Pharaonis q honoratissimus erat inter oẽs Aegyptios, & primogenitũ ancillæ, qui infimũ locum tenebat: cũ serui non participent dignitatibus, & honoribus. Intelliguntur aũt oẽs alij medij inter hos, ideo dicit litera vsque ad primogenitũ ancillę. Nam si solum intelligerentur isti duo, non poneret, vsque, cùm ista dictio dicat discursum mediũ inter aliqua duo. *Quę est ad molam.* Idest ponit ad molendũ. Hoc subiungitur ad notandũ minorẽ dignitatem, quia cũ serui sint extremi, & isti sunt dupliciter, vel qui ponuntur ad opera vilissima, vel qui ponuntur ad durissima.

Lirani opinio.

Confutatio Lirani.

F Primo modo loquitur Tullius in Paradoxis Paradoxa quarta quę dicit oẽs sapientes liberos esse, ibidem aũt subdit de seruis Citeresibus. s. de adulatoribus, aut mimis, vel ioculatoribus, & similibus, & dicit ꝙ illi, qui verrunt, & stercora purgant pessimũ seruitutis locum tenent, eo ꝙ ista opera fędiora sint. Alij autẽ dñr serui indignissimi, qa eis dantur opera duriora, & isto mõ illi, qui ponuntur ad molam, indignissimi sunt, cũ molere maximus labor sit Ancilla ergo, quæ est ad molã, indignissima est infra autem 12. c. dicitur a primogenito Pharaonis vsque ad primogenitum captiuæ, quæ sedet in carcere. Sed ista idem sũt, quia ancilla, quę sedet ad molam est Ancilla, quę sedet in carcere: nã istę Ancillæ, vel serui per diem cõguntur sedere ad molam terendo panem: in nocte verò ponuntur in carcere profundo, & clauso, sic enim fit nũc omnibus captiuis ne effugiant. *Et omnia primogenita iumentorum.* Primogenita iumentorum, vel ipsa iumenta nihil peccauerant, cũ peccare non possint, punita fuerunt tamen ad maiorem Aegyptiorũ afflictionem, vt in se & rebus suis punirentur. Vocãtur hic iumenta generaliter oĩa animalia domestica, siue iumenta, vt equus, & mulus, aut asinꝰ, aĩalia, siue alia vt pecora, & canes, & catti, & aues domesticę, omniaque alia: quia in his oĩbus mortua sunt primogenita. *Eritque clamor magnus.* Clamabãt. n. Aegyptij magnitudine plagæ inflictæ. s. mortis primogenitorum: nam oẽs aliæ modici momenti, aut nocumenti in comparatione huius existimantur, cùm filij sint maiora bona, quæ patres eorũ diligunt, & conseruari desiderant, maxime quia Aegyptij non solùm dolebant de morte filiorum, sed etiam timebant de morte sua, sic. n. dixerunt infra sequenti cap. cum vrgerent Hebræos omnes moriemur. *Qualis ante non fuit.* Quia nunquam ex temporibus inceptis a constitutione Aegypti fuit tantus dolor in Aegypto, ideo nec tantus planctus. *Nec postea futurus est.*

G

H

Forte alicui videbitur hoc durum, quia maior planctus debuisset esse in Aegypto, quando submersus est Pharao, & infinitus exercitus Aegyptiorũ in mare rubrum cũ toto bellico apparatu, scilicet curribus equis, vt patet infra 14. cap. Respondetur quòd maior planctus fuit in morte primogenitorum, quia ante quãdo mortui sunt omnes primogeniti Aegyptiorum fuit planctus maximus. Primo quia communis valde erat, nam nullus ab hoc excipiebatur, sic dicitur sequenti ca. quòd non fuit domus in Aegypto, in qua non iaceret aliquis mortuus. Tamẽ quia erat planctus acerbus, cum valde magnus dolor est in morte primogeniti: quia cõmuniter ille magis q̃ ceteri diligitur, & magis de portione hęreditatis habiturus. Erat aũt iste planctus durus etiam, quia non solùm Aegyptij dolebant primogenitos mortuos, sed etiam plorabant pro se, quos sciebant, aut timebant, morituros: cùm dicerent vrgentes Hebręos, omnes moriemur. Planctus autem de morte Pharaonis, & aliorum cum eo submersorum in mari rubro non fuit tam vniuersalis, quia non fuit mortuus aliquis de qualibet domo Aegypti, vt omnes plangerent. Etiam quia propter Pharaonem mortuũ tristati non fuerint, sed potius in hoc miseriarum suarum acceperunt vindictam: cùm ipso insistente contra Hebręos, & inobediente mandatis Dei, ipso adhuc viuente tota penè Aegyptus plagis perierit. *Apud omnes filios Israel non mutiet canis.* Idest inter filios Israel non intrabit exterminator, nec erit aliquod malum, immo nec apud eos canis saltem in silentio latrabit, & hoc signum magnæ quietis est, quia canes sunt animalia multum inquieta per noctem ex magno timore. Quando ergo aliquid sentiunt, quantuncunque paruum sit, latrant, si ergo in nocte

I

K

Qui ser[ui] serui vi[lis]simi

Iumento[rum] prim[o]genita [...] cèt [...] peccas[sent] tamẽ [...] tua fuer[unt] maiore[m] pęnam [Ae]gyptio[rum]

Quæst[io] An pla[n]ctus pri[mo]genitor[um] fuerit [ma]ior [...] gyptijs [...]

nocte illa illatę pestis apud filios Israel canis latraturus A non erat, omnia pacatissima valde necesse erat manere. Rabbi Salomon aliter exponit latratum canis, scilicet de Beelsephon, qui erat canis æreus, & non erat latraturus filijs Israel in exitu de Aegypto. Hoc autem nihil ad propositum, de quo infra c. 13. dicemus. Mutire autem significat latrare tenuiter, vel voce submissa; & hoc est cùm canes nihil vident, sed aliquid sibi videre, aut audire videntur, vel ex inquietudine animi sine aliqua noua apprehensione. Quòd ergo non latrarent, scilicet voce alta, nec mutirent, scilicet voce submissa, valde magna quies erat.

Ab homine vsque ad pecus.

Aliqui volunt hoc referre ad superiora, s. quòd in Aegypto occiderentur primogenita ab homine vsq; B ad pecus. Sed hoc non stat: quia hoc esset replicare sententias cõtinue; patet quia supra dictum fuit, quòd in Aegypto morerentur primogenita omnia à primogenito Pharaonis vsque ad primogenitum ancillæ, quæ est ad molam: & primogenita iumentorum. Dicendum ergo, quòd hoc refert ad filios Israel, s. q̄ sicut apud Aegyptios morerentur omnia primogenita a primogenito Pharaonis vsque ad primogenitũ ancillæ, & primogenita iumentorum. Ita apud Hebræos non mutiret canis, idest non latraret ab homine vsque ad pecus, idest nec homini, nec pecori, scilicet quia nec de hominibus aliqui morerentur, sicut de Aegyptijs: nec de iumentis: sic dicitur Psal. 103. q̄ iumenta Hebręorum non fuerunt minorata, & quòd C in exitu suo de Aegypto, non fuit in tribubus eorum infirmus. *Vt sciatis quanto miraculo diuidat Deus Aegyptios, & Israel.* Idest hoc faciam, vt Pharao, & Aegyptij cognoscant quantum sit miraculum in hoc, scilicet quòd Aegyptij percutiantur, & Israelitę nihil. Hoc autem magnum erat miraculum: sicut si ignis totam ciuitatem inuoluens, & omnia ædificia consumens, quosdam homines in medio sui vreret, alios autem seruaret illæsos. *Descendentque omnes isti serui tui ad me.* In hoc insultat Pharaoni Moyses demonstrans mandatum suum esse contra seipsum, quia licèt ipse nunc mandaret Moysi, nunquàm videre vlterius faciem suam, idest, quòd nunquàm vltra ad eum veniret ad loquendum aliquid in his, aut signa faciendum, cum D coactus pestis dolore, & sui discriminis terrore ipse cum seruis suis irent ad Moysen, vt faceret quod petebat. Dr̄ hic. *Descendent.* Quia in illa ciuitate, in qua tunc Pharao manebat palatium regis erat in loco eminentissimo ciuitatis, quia sic congruebat ad aeris aliqualē temperiem, præcipuè cum Aegyptus calida valde sit, cætera autem ciuitas erat in loco depressiori sicut nũc fit: quia castella ciuitatum, vt fortiora sint, sunt in locis altissimis ciuitatum, & intus sunt palatia regum: erat ergo sic a domibus Pharaonis, in quibus manebant serui sui cum eo ad habitationes ciuium descensus quidam, in quibus manebat tunc Moyses, vt hospes: descendere ergo deberent serui Pharaonis versũ hospitium Moysi, si illuc ire volebant. E

Cõfutatio expositionis.

Nicolaus dicit, quòd Pharao non descendit cum seruis suis ad Moysen: sed soli serui descenderunt. Et hoc quia Pharao prædixerat, quòd Moyses nunquàm esset amplius eum visurus. Vtrum autem rex descenderit ad Moysen non patet: sed ista quam ponit Nicolaus non videtur esse causa, etiam si non descenderit. Nam illud mandatum non imponebat sibi Pharaoni, sed Moysi; quia dixit ei: Caue ne videas faciem meã. Etiam in pęna ostenditur, cum dixit: quocunq; die apparueris mihi morieris: non imponebat ergo sibi legem Pharao, sed alteri, scilicet Moysi: poterat ergo descendere ad eum non obstante hoc. *Omnes isti serui tui ad me.* Omnes ibant, vt magis mouerent Moysen: ad id quod volebant. *Et orabunt me.* Hoc in pęnam eorum erat, quia antea Moysen petentem exaudire nolebant: nunc autem versa vice cogebantur ipsi petere a Moyse, vt recederet cum populo suo, sicut ante petiuerat. *Egredere tu.* Scilicet de terra Aegypti ad immolãdum in solitudine, & omnis populus, qui subiectus est tibi. Aegyptij enim videbant populum Hebræorum subiectum Moysi, quia ipse mittebatur à Deo tanquàm dux ad dirigendum, & ducendum eos ad sacrificandum: & hoc cognoscebant Aegyptij per signa, quæ faciebat Moyses ad eorum eductionē. *Post hæc egrediemur.* Scilicet postquàm orauerint me serui tui, vt egrediar. *Et exiuit à Pharaone iratus nimis.* Fuit autem ista ira: quia Pharao tantum inobediens erat mandatis Dei. Et cùm ipse indigeret Moyse potius quàm Moyses Pharaone, mandabat tñ sub pœna capitali ne vltra compareret Moyses coram ipso talia facturus, aut dicturus.

Ista ira non fuit peccatum, quia non fuit per vindictam, aut odium, sed per zelum: sicut quandoque nõ hominibus; sed hominum irascimur delictis, detestando ea: pertinet ergo ista ira ad charitatem, cum ad delictorum emendationem proficiat: immo carere ira, quantum ad talia, vitium quoddam est, quia nõ irasci aut detestari peccata aliena propinquum est ei, quod est assentire eis. *Dixit autem Dominus ad Moysen.* Ista locutio fuit, & apparitio postquàm Moyses exiuit a Pharaone. *Non audiet vos Pharao, vt multa signa fiant in terra Aegypti.* Non tenetur particula, vt, proprie, prout importat causam finalem: quia tunc esset sensus, Pharao non vult vos audire, idest acceptare preces vestras. & hoc vt faciatis alia, & alia signa. Sed hoc falsum est, quia Pharao non desiderabat, vt fierent signa, immo valde tristabatur, cum fiebant, quia in damnum eius erant: sed tenetur impropriè, vt, addiciem, & signat id quod, etiam si, & est sensus. *Non audiet vos Pharao, vt multa signa fiant.* Idest etiam si multa alia signa fiant præter ea, quæ facta sunt, ideo inutile esset iam multiplicare signa super eum. *Moyses autem, & Aaron.* Hic ponitur epilogus breuis dictorum, quia supra positæ fuerunt omnes plagæ illatæ Aegyptijs: hic concludit breuiter, quis ea fecerit, & cuius auctoritate cum dicitur. *Moyses & Aaron fecerunt omnia signa.* Prius fecit Aaron signa quàm Moyses, quia ipse primo virgam proiecit cum versa est in draconem, deinde vertit aquas in sanguinem, deinde ranas eduxit, ad vltimum cyniphes terræ puluere percusso eduxit: reliqua autem signa per Moysen, facta sunt quantum ad illa, quæ humano ministerio inflicta sunt, ponitur tamen Moyses ante Aaron propter auctoritatem signorum, quia Aaron erat interpres, & minister Moysi: Moyses autem Deus Pharaonis constitutus fuerat, vt patet supra 7. cap. *Omnia signa, & ostenta.* Signa dicuntur illa, quæ sine inflictione pœnarum diuinam potentiam demonstrabant: ad comprobandam verã operationem, & locutionem Moysi à Deo: Ostenta dicuntur signa magna, quę non solùm erant diuinam potentiam demonstrantia, sed etiam pœnam infligentia: de hoc magis dictum fuit, supra 7. c. & hoc modo omnes decem plagę vocantur ostenta. *Et indurauit Dominus cor Pharaonis.* Accipienda est induratio non vt à Deo directe causetur, tanquàm ipse illam velit, sed tanquàm illam in pœnam infligat peccatorũ: quæ qualiter intelligenda sint, supra 4. & 9. ca. declarauimus. *Nec dimisit filios Israel de terra sua.* Sed hoc videtur falsum, quia dicitur hic in litera supra, quòd serui Pharaonis descensuri erant ad Moysen orantes, vt recederet ipse cum populo suo: & dicitur, quòd post hoc egrediemur; ergo non solum dimisit eos exire: sed etiam orauit, vt exirent. Item quia cap. sequenti

Quæst. 7. Ira quãdo nõ est peccatum.

Signa ab ostensis q̄d distent: q̄ras supra si uis.

quenti dicitur, quòd Pharao, & Aegyptij instabant, vt recederent Hebrei ad sacrificandum donec fecerunt eos exire, & istud fuit propter plagam pestis inflictam: ergo dimisit eos Pharao propter ostenta facta in eum. Respondetur, quòd non repugnant ista literæ: quia licèt dimiserit Pharao istos ire ad sacrificandum propter plagas inflictas, nō tamen propter eas quas Moyses & Aaron fecerunt vsque ad nonam plagam inclusiue, scilicet vsque ad tenebras palpabiles, & tamen in his adhuc induratus erat Pharao, nec dimittebat populum: & de istis dicitur hic; postea tamen secuta fuit alia plaga, scilicet pestis primogenitorum: & propter hāc dimisit eos Pharao, & exire compulit: hæc tamen non per Moysen & Aaron, sed per Deum ministrante angelo percussore inflicta fuit. In litera autem dicitur quòd Moyses & Aaron fecerunt omnia signa, quæ mandauerat Dominus: tamen Deus indurauit cor Pharaonis, & non dimisit eos; ista autem omnia signa, & ostenta sunt nouem, postea fecit Dominus aliud signum siue ostentum de morte primogenitorum, & non indurauit tunc Pharaonem, & dimisit Israel.

CAPITVLVM XII.

DIXIT quoque Dominus ad Moysen & Aaron in terra Aegypti; Mensis iste vobis principium mensium primus erit in mensibus anni. Loquimini ad vniuersum cœtum filiorum Israel, & dicite eis; Decima die mensis huius tollat vnusquisque agnum per familias, & domos suas. Sin autem minor est numerus, vt sufficere possit ad vescendum agnum, assumet vicinum suum, qui coniunctus est domui eius, iuxta numerum animarum, quæ sufficere possunt ad esum agni. Erit autem agnus absque macula masculus anniculus. Iuxta quem ritum tolletis & hædum, & seruabitis eum vsque ad quartamdecimam diem mensis huius. Immolabitque eum vniuersa multitudo filiorum Israel ad vesperam. Et sument de sanguine eius, ac ponent super vtrumque postem, & in superliminaribus domorum, in quibus comedent illum. Et edent carnes nocte illa assas igni, & azymos panes cum lactucis agrestibus: non comedetis ex eo crudum quid, nec coctum aqua, sed assum tantùm igni. Caput cum pedibus eius, & intestinis vorabitis, nec remanebit quicquàm ex eo vsque mane. Si quid residuum fuerit, igne comburetis.

Hedus paschalis. De cōs. d. 2. ca. quid sit sanguis Di. 11. c. ecclesiasticarum in gl.

F *Dixit quoque* &c. Superius dixerat Moyses plagam pestis venturam in primogenitos Aegyptiorum sequenti nocte: & cùm hic secundum naturam historię sequi debuisset mors illorum, interposita fuit celebratio paschalis, & cæremoniæ quæ in comestione agni obseruanda erant.

Et ista interpositio satis conuenit huic loco, quia cū ista de celebratione paschali dicta fuerint Moysi, dum fierent istę plagę: & erant ista multum principalia: necesse erat ea hic scribi, & quia ista non sunt res gestæ; sed præcepta, de quibusdam gerendis interponendo ea, necesse fuit interrumpi historicam narrationem, & inseri in aliquo loco inter plagas. Et quia nullus locus conuenientior fuit, quàm iste, interrupta fuit
G hic historia, & posita fuerunt hic ista cæremonialia: & patet hoc, quia sequenti cap. dicitur de recessu Israelitarum de Aegypto: & quia in nocte præcedenti ante illum recessum, scilicet decimoquarto die mensis primi immolauerunt agnum paschalē, ponitur hic immolatio eius, & ritus immolandi ad futuras generationes. Et fuit hic recapitulatio quantum ad ista cæremonialia: quia antequàm Moyses annūciaret mortem primogenitorum dicta fuerunt ista: nam mors primogenitorum nocte sequente postquam prenuntiata fuit inflicta est, vt declarauimus præcedente cap. Sed ista de celebratione paschali ad minus necesse fuit dici antequàm fierent per sex dies: quia celebratio paschæ, & mors primogenitorum fuit die quartadecima
H mensis primi, vt patet in litera: sed ista ad minus dicta fuerunt mense primo die nono, aut octauo mensis, quia dicitur in litera, quòd decima die mensis illius accipere deberent agnum, aut hœdum ad immolandum, nec potuerunt ista dicta fuisse multis diebus ante, vt aliqui putant, vt forte vno mense, aut duobus: quia quando ista dixit Deus Moysi, sic incepit dicere; Mensis iste principium mensium, primus vobis erit in mensibus anni: ergo oportebat quòd quando ista dicebantur, iam esset mensis inceptus: vt saltem esset prima dies: & cum in quartodecimo die celebratum fuerit pascha: non potuit dici ante, nisi per dies quatuordecim ad plus. Añs patet, quia dicitur, mensis iste, ergo iam erat inceptus mensis. Non potuerunt
I ergo ista dici ante annunciationem mortis primogenitorum, nisi per dies quatuordecim, cū in ipsa quartadecima die mors fuerit annunciata, & sequenti nocte inflicta. Nec potuerunt ante eam minus quàm per dies quinque dici, scilicet die nono eiusdem mensis.

Quæst. 1. Interpositio pceptorū cęremonialiū de celebratione paschæ conuenienter ponitur in loco isto.

In isto capite intendo facere aliquid specialius, quàm in alijs, tangendo breuiter aliquos sensus allegoricos: ratio enim hoc expetit. Nam hic agitur de immolatione agni paschalis: ista autem immolatio, & omnia alia cæremonialia veteris testi duplicē comparationem habent. Vno modo comparantur quantum ad ipsum Hebraicum populum, cui specialiter dabantur ad specialem subiectionem Dei: & singula-
K rem cultum, & specialiorem munditiam, quàm in cæteris populis, & vt per hæc diuinorum beneficiorum recordationem haberent: iste enim erat finis principalis inquantum ista præcepta conueniebant isti populo: sic enim patet infra 13. cap. de redemptione primogenitorum. Dixit enim Deus: Cum interrogauerit filius tuus cras, & dixerit, quid est hoc respōdebis ei dicens: in manu forti eduxit nos dñs de Aegypto seruitutis: nā cum induratus esset Pharao, & nollet nos dimittere, occidit dñs omnē primogenitū in terra Aegypti, ab hoīe vsq; ad iumentum: idcirco immolo domino omne, quod aperit vuluam masculini sexus; & omnia primogenita filiorum meorum redimo. Quòd autem immolatio agni paschalis, & man-

De imm[olatio]... agni pas[cha]lis, & ... veteris [te]stamenti cęremonijs.

In vete[ri] lege ... quædam cæremonialia ... lum... in ... tio... nefi... Deo ... ptorum.

manducatio azimorum essent ad memoriam diuini beneficij, patet Deut. 16. c. vbi dicitur: Obserua mensem primogenitorum siue nouarum frugum, & verni primi temporis, vt facias phase domino Deo tuo: quoniam in isto mense eduxit te dominus Deus tuus de Aegypto nocte: immolabisq; phase domino Deo tuo de ouibus, & de bobus in loco quem elegerit, vt habitet nomen eius ibi; non comedes in eo panem fermentatum: septem diebus comedes absq; fermento, quoniam in pauore egressus es de Aegypto; vt memineris egressionis de Aegypto omnibus diebus vitę tuæ: & quod dicitur de istis idem dicitur de omnibus alijs. In omnibus enim finis principalis est memoria beneficiorum Dei, vt patet Deut. 6. c. satis clare. Alio modo considerantur omnia ista ceremonialia secundum quandam habitudinem, quam habebant ad populum futurum, scilicet ad tempus Messiæ: quia vt ait Apostolus prima ad Corin. 10. cap. Omnia in figura contingebant illis, & hoc magis declarat idem Apostolus secunda ad Corin. 3. & 4. c. Idem etiam dicunt doctores Hebræi, quòd omnes Prophetæ prophetauerunt ad dies Messiæ, idest prophetauerunt principaliter de his, quæ fieri debebant a Messia. Cum ergo Moyses fuerit maximus prophetarum, vt patet Deut. c. vltimo: ea quę dicuntur ab eo ordinabantur in Messiam. Alios respectus vel habitudines potest habere scriptura, scilicet ad ea, quæ agimus, & sic causatur tropologia: aut ad ea, quæ speramus, & sic causatur anagogia: illi tamen duo modi sunt principaliores, & non vbicunque, sed pręcipuè in cæremonialibus, quia quædam alia sunt in quibus historicus sensus principaliter intenditur. De his Aug. de Ciui. Dei, lib. 17. Secundum ergo istos duos modos sunt duo sensus, s. literalis, inquantum ista cęremonialia respiciunt statū illius populi solius, & finem suum immediatum: quā tum ad secundum modum, s. inquantum habent cōparationem ad dies Messię, erit hic sensus allegoric⁹: historicum aūt sicut proposui, & conáicui principaliter tangam: allegoricum autem non totaliter, sed quantum ad aliquid dicam: & hoc non intēdo in alijs locis prosequi. Sed hic, quia litera de Messiæ morte valde conformatur, & de Eucharistiæ Sacramento breuiter tangam. Et quia nunc nouiter præceptum de immolando phase Hebræis datum fuerat, & hec fuit prima immolatio, quædam hic obseruata sunt, quæ non manserunt ad futuras generationes, de quibus magis dicemus prosequendo literam. Et hoc fuit, quia populus iste adhuc rudis erat, & indigebat quibusdam apparitionibus, quibus non indiguit in futuris generationibus, & sic videntur aliqua mutata de obseruatione phase intra ipsum tempus Iudæorum, quo hoc obseruari debuit: sed non fuit mutatio; quia illi apparatus non dabantur, vt postea obseruarentur: sed vt solum in prima vice fierent. Sicut neq; diceretur aliqua lex mutata, si in ea tempus præfinitū est vsq; quo valeret, si post illud non valuit: diceretur tamen mutata si daretur simpliciter, ita quòd intelligeretur valitura in omne tempus, & postea fieret, vt non valeret. Idem enim est de Sacramentis nouæ legis: quia modi obseruationis Sacramentorum non sunt idem in omnibus ecclesijs, sed in quibusdam sic, in alijs autem aliter obseruantur: essentialia autem, & principales solennitates eædem manent. Sic etiam aliquid mutatum est de modo obseruationis Sacramentorum nunc, quę in primitiua ecclesia tenebāt, quia tunc Apostoli in nomine Christi baptizauerunt: nos autem in nomine totius Trinitatis secundum formam datam Matth. 28. c. baptizamus. Accedendo autem ad literam dico, quòd in isto, ca. tanguntur duo principal.a. Primò ponit partem interpositam descri-

Cæremonialia antiquę legis respiciebant Messiam.

A bendo ea, quæ pertinent ad agnum paschalem. Secundo redit ad historiam principalem, ibi. *Factum est autem.* Prima in duas: primo ponitur huius mandati ad Moysen facta reuelatio: secundo eiusdem ad seniores Hebræorum promulgatio, ibi. *Vocauit autem.* Prima in tres: nam primo quantum ad agnum paschalem ponitur modus immolandi: secundo modus comedendi, ibi. *Sic autem comedetis.* Tertiò ritus ad futuras generationes conseruandi ibi. *Habebitis autem hanc diem.* Circa primum. *Dixit quoque Dominus ad Moysen.* Hoc fuit dictum antequàm denuntiaret Moyses Pharaoni plagam de peste primogenitorum, vt probauimus cap. præcedenti, licet Nicolaus teneat oppositum, ibi tamen de sua positione dictum est.

Diuisio capituli.

B Fuit autem dictum hoc ante denunciationem illius plagæ ad minus per dies sex, & ad magis per quatuordecim, includendo vtrumque diem, scilicet primum, & vltimum, vt declarauimus supra in hoc cap. *In terra Aegypti.* Ex hoc patet, quòd istud dictum fuit dum infligerentur plagę, & non fuit dictum Moysi in terra Madiam, sicut quædam alia de quibus, supra 3. & 4. c. *Mensis iste.* Scilicet Martius, qui apud Hebræos vocatur Nisan ex nomine Chaldaico, quia in Hebræo non ponuntur aliqua nomina mensibus, sed solum vocantur mensis primus, & mensis secundus, & sic de cæteris.

Quis sit primus mensis Hebræorum, an Martius, vel September, aut Ianuarius: Et quo die incipiat annus apud diuersas gentes, & de correctione Kalendarij facta per Numam, & Iulium Cæsarem; & de errore eius post propter non esse quadrantem precisum. Quæst. 2.

C Quis autem fuit iste mensis, in quo ista dicta sunt. Dicendum quòd Martius noster. Aliquis tamen proteruiet dicens, quòd non est iste mensis primus, qui mandatus fuit Hebræis: sed forte fuit, September: qui erat simpliciter primus mensis anni. Respondetur, quòd non potest esse September: quia in isto primo mense mandatur celebrari Pascha azimorum, sed manifestum est, quòd Iudęi celebrant semper Pascha in Martio nostro. Item quia dicitur, quòd iste mensis erit vobis primus in mensibus anni, quasi dicat, quòd ante non erat primus, sed September ante computabatur, vt primus, ergo non erat iste mensis September. Sed poteris forte adhuc proteruire dicens, quòd Hebræi errauerint in computatione mensis, & assignauerint eum, qui non erat primus ex mandato Dei. Respondetur, quòd hoc non valet: quia mandatum fuit Hebræis, quòd septimo mense celebrarent festum expiationis, & festum clangoris, & festum tabernaculorum, hoc tamen celebrant in Septembri, qui est septimus à Martio, vt patet Leuit. 23. & Num. 29. ca. ergo Martius primus est inter menses, sicut hic dominus mandat. Sed adhuc dices, quòd eodem modo Hebræi errant hic in computatione septimi mensis, quoniam dato vno incōuenienti plura contingunt: si ergo in assignatione primi errant, ita errabunt in assignatione septimi: quia ista cōsequēter se habēt: nam posito Martio, vt primo necesse est Septembrem septimum esse. Ad hoc respondetur, quòd non potest stare mensem Septēbrem esse primum: quia tunc sequeretur septimum mensem esse Martium computando à Septembri vltra, sed hoc repugnat literæ: quia dicitur infra 34. cap. cum loquitur de festiuitatibus tribus principalibus, & ponit de festo tabernaculorum, ac dicit: Solennitatem quoq; quando redeunte anni tempore cuncta conduntur, idest omnes fructus siue messes, siue vuæ collecti sunt, intra domos conseruantur. idem infra 23. c. cum dicitur: Solennitatem quoque in exitu anni [illegible] gregaueris omnes fruges tuas de agro [illegible]

Martius est primus mensis.

D

E

stum est, quòd nō colliguntur fruges de agris in Martio, & cuncta alia: immo tunc incipiūt fruges esse nouæ, ergo non est septimus mensis Martius, sed Septē ber, quia in illo iam collecta sunt, vel colliguntur ad domos in terris aliqualiter temperatis, in valde frigidis serius cuncta conduntur. Sed adhuc forte dices, quòd primus mensis sit Ianuarius, sicut est apud nos, & non Martius. Respondetur, quòd non potest stare, quia mensis primus apud Hebręos vocatur mensis nouarum frugum, vel mensis primitiuorum: quia tunc primæ segetes, & primi fructus maturari incipiunt, aut quasi maturi sunt: sic dicitur infra 23.c. tempore mensis nouorum quando egressus es de Aegypto non apparebis vacuus in conspectu meo, & solēnitatem mensis primitiuorum operis tui, s. custodies. Ista autem est solennitas paschalis azimorum, quę est in primo mense, vt patet hic in litera. Sic dicitur infra 34.c. Septem diebus vesceris azimis, sicut præcepi tibi in tempore mensis nouorum: mense enim verni temporis egressus es de Aegypto. Sic etiam dicitur Deut. 16.c. Obserua mensem primitiuorum siue nouarum frugum, & verni, & primi temporis, vt facias phase domino Deo tuo, quoniam in isto mense eduxit te dominus Deus tuus de Aegypto. Sed ista non possunt conuenire Ianuario, quia in nulla terra sunt aliquę segetes, aut fructus maturi in Ianuario: nam etiā apud equinoctialem in parte Ianuarij hiems est, quanto magis in Aegypto, quæ est in tertio climate, & parte; & in terra Chanaā, quæ est in medietate quarti climatis: necesse est ergo dicere mensem primum, de quo hic dicitur, esse mensem Martium nostrum. *Vobis principium mensium*. Idest erit apud vos principium mensium, quasi dicat, ante nō erat principium mensium: sed September erat principium mensium: quòd autem Martius ante non esset principium mensium, patet quia si fuisset ante principium mensium, non statueretur, vt esset tunc principium mensium: sed nunc statuitur, cum dicitur: Primus erit in mensibus anni, quasi dicat, ante non erat primus: quòd autē September primus mensis esset anni probatum fuit Gen. primo, & 7. ca. quia in eo mundus creatus est: & apud Hebræos antea computabatur vt primus simpliciter, & nunc idem seruant: quia Martium vocant primum mensem quantum ad celebrationem festiuitatum: sed quantum ad alias computationes Septē ber tenetur vt primus, & in omnibus contractibus eorum: & hoc satis manifestatur infra 23.c. vbi agitur de festiuitate tabernaculorum, quæ est in Septembri, & ille vocatur apud Hebræos nunc septimus mensis, ibi tamen vocatur finis anni, cum dicitur solennitatem quoque in exitu anni, quando congregaueris omnes fruges tuas de agro. Sed manifestum est, quòd vbi annus desinit, ibi incipit: nam in continuis vltima sunt idem, tempus autem continuum est, totum, ergo principium vnius anni, & finis alterius idem sunt realiter. Iste mensis September vocatur principium anni, infra 34. cap. cum agitur de festiuitate tabernaculorum, quæ est in Septembri, & dicitur: Et solennitatem, quando redeunte anni tpe cuncta conduntur. Apud alias gentes nō est primus mensis iste; quia nec annū eodem modo computant, nec tot menses habent. Nam apud Aegyptios, a principio quatuor mensibus annus terminabatur: apud Arcades tribus mensibus durabat: apud Acarnanas sex mensibus tendebatur. In Italia apud Lauinios tredecim mensibus. Apud Romanos ab initio decem mensibus efficiebatur. De his Solinus in Polistor, c.1. de Orig. vrbis Romæ, & tēporibus, & de diebus intercalaribus: de his etiā Augu. de Ciui. Dei, lib. quintodecimo: menses etiam non erant ijdem ad incipiendum, & finiendum: nam si an-

In nulla terra in mense Ianuarij sūt segetes aut fruct' maturi.

Septēber erat prim' anni mensis apud Hebręos.

F ni erant inæquales, necesse erat non ab eisdem mensibus incipere, vel non in eisdem finiri. Vnde apud Romanos antiquitus decem menses anni erant: & primus mensis erat Martius, vltimus autem erat December, vt ait Solinus in Polistor, c.1. vbi supra. Et probat quia prima die anni Vestalibus ignem accendebant, & mutabant pro veteribus virides laureas, sicut in principio anni facere soliti sunt referendo ad tempus Solini. Sed isto modo a natura claudebatur valde inepte, quia necesse erat variari tempora, nam si isto anno prima dies anni incipiebat prima die, qua Arietis primum gradum sol intrabat computatis decem signis Zodiaci pro decem mensibus, necesse erat sequentē annum in principio Aquarij incipere, & alium sequē-
G tem in principio Sagitarij, & alium in principio Libræ, & sic status temporis incertus esset. Nam vnus annus inciperet in principio veris, alius in hyeme, alius in Autunno, alius in Aestate, & sic cōtinue variando: deinde Numa Pompilius annum istum aliqualiter emendauit computando annum per lunationes: & sic complebat annum in lunationibus duodecim, quæ faciunt dies trecentos quinquaginta vnum: sed quia adhuc non complebatur annus in decursu solis de puncto ad punctum, sequebatur variatio temporum inceptionis, & principij anni, licèt non tanta. Cùm ergo isti viderēt adhuc annum temerè clausum: quia sol cursum Zodiaceum non nisi trecentis sexaginta quinq;, & quadrante diei perficere constet, istos dies,
H qui deerant prædicto numero adiunxerunt cum quadrāte suo: hoc autem fecerunt hortatu Pytagoræ, qui admonuit in singulis numerum imparem præponere. Hæc autem anni diffinitio, s. vt trecentis sexaginta quinque diebus, & quadrante constaret toti orbi placuit, cùm tamen gentes varie menses haberent, varie istos dies, & quadrantem intercalabant, idest computando addebant, vel minuebant, & interponebant. Nam aliter à Gręcis intercalabatur per embolismos, & hyperbalontas, s. subtrahendo in octo annis, & addendo in nono. Aliter a Romanis, inter quos potestas intercalandi sacerdotibus attributa est, qui pro libidine gratificantes publicanorū Romanis interdum subtrahebant tempora, vel augebant, & sic redibat in-
I conueniens prius tactum. Donec in tempore Iulij Cæsaris, qui hunc errorem, & temporum inconstantiam reformauit. Nam primo anno dies 21. & quadrante intercalauit: de Numero 365. & sic menses retrogradati sunt, & habuit ille annus dies 344. & sequēs incipiens tempore suo, & 365. dies habuit cùm quadrante, & cæteri in hunc modum sequentes. Et quia non poterat computari quadrans diei a vulgaribus, mandauit singulis annis 365. dies computari. Et quia quadrans superabundabat, quarto anno mandauit vnum diem intercalari: qui constabat ex quadrantibus quatuor super excrescētibus, in quatuor annis, & ista intercalatio, idest interpositio diei vnius in fine cuiuslibet quarti anni fieret. Sacerdotes autem qui-
K bus rursus intercalandi licentia tributa est, in principio cuiuslibet quarti anni intercalabant, & eodem anno quarto computato quasi pro primo in secunda serie ad alium quartum in principio quarti anni diem intercalabant. Et hoc tantumdem erat, ac si in singulis tribus annis vnus dies intercalaretur, idest interponeretur. Cùm ergo in 36. annis nouem dies intercalari debuissent: singulis quatuor annis vnum diē apponendo, dies 12. intercalauerunt: quasi tribus annis vnum diem intercalantes. Quod vt erratum comperit Cæsar Augustus Octauianus, qui Iulio Cæsari successit, mandauit duodecim annos continuos sine intercalatione decurrere, quibus dies illi tres, qui superflue antea fuerant intercalati, intercalari, idest inter-

poni debuerant. Ab illo autem tempore vsque nunc A in eo cursu tempora permanserunt, sed rursum alius paruus error sub apparuit, quia ille quadrans, quo annus excessit dies 365. non est præcisus, s. quòd nec fit aliquid magis, vel minus. Ideo Natiuitas Domini, quę vt Beda testatur, fuit in æquinoctio hiemali iam vltra æquinoctium fit per dies decem, & sic in annis 1436. vsque tempora nostra isti dies delirant super excrescẽtes: si ergo mundus per multos annos duraturus foret, oporteret Natiuitatem Christi cadere sole existente in Aquario, & rursum in Piscibus secundum magnam temporis durationem. Sed quia iste error non valde magnus, ac sensibilis vulgo erat, cùm in centum annis non mutetur tempus per vnam diem anteriorando, vel posteriorãdo, licèt periti in Astrologia hoc B euidenter agnoscant, vsque hodie tamen correctum non est: quia hoc non solum indiget sapientia emendãtis, sed etiam auctoritate approbantis, s. vt sic omnes homines, vel saltem tota ecclesia annos computaret, vt iste corrigeret. De superioribus varietatibus, & dierum intercalationibus, idest interpositionibus ad æquandum annum dicit multa Solinus in Polist. ca. de temporibus Romæ, & diebus intercalaribus. Errant ergo apud antiquos Romanos, qui fuerunt ante tempora Numæ, & ante tempora Iulij Cæsaris mensis primus anni Martius: sic enim ait Ouidius primo libr. Fastorum.

Error Kalẽdarij merito corrigendus de quo lata auctor in suo defensorio in finem.

Qui Ianum sequitur, veteris fuit vltimus anni.

Et hoc rursus fuit in alio tempore quando corre- C cto aliqualiter anno tempore Numæ, ante tempora Iulij Cæsaris duo menses additi sunt, s. Ianuarius, & Februarius: & isti constabant tunc paucioribus diebus quàm nunc: nam Ianuarius diebus viginti, & nouem, Februarius viginti & octo, vt compleretur numerus, quem volebat Numa Pompilius, s. tricentorum, & quinquaginta quinque dierum. Vnde Ianuarius, quia imparis numeri erat, & ob hoc lætus reputabatur, dijs superis attributus est: quia in eo Ianum, & Saturnum aliosque multos Deos cœlestes colebant, de quibus omnibus Ouidius in libro primo Fastorum. Februarius, quia paris numeri erat, mali ominis habebatur, ideo dijs inferis eum attribuebant, eumque Februarium vocantes: quia Februa, idest purgationes mor- D tuorum fiebant, & immolationes dijs infernalibus, secundum ritus, quos ponit Ouidius secundo libro Fastorum. Quem ritum, quia tenax in Gentilitate erat, & eum Ecclesia extirpare non poterat, aliquid quasi simile, ad alium tamen finem constituit, s. prima die Februarij fieri Processionem candelarum: quæ & ad honorem Solennitatis Purificationis pertinet, & ad tollendum paulisper Gentilitatis ritum. Isti autem duo menses post Decembrem ponebantur, ita quòd Februarius vltimus anni mensis foret: & hoc dixit Ouidius, vt ante diximus scilicet.

Februari' mensis unde dictus.

Processio Cãdelarũ unde ritũ habuit.

Qui Ianum sequitur, veteris fuit vltimus anni.

Idest ille mensis, qui est post Ianum, idest Ianuariũ, scilicet Februarius fuit vltimus veteris anni: quia ante Iulium Cæsarem sic mansit: sed postea Iulius Cæsar, qui annum correxit ad certam constantiam, vt ait, Solinus in Polistor: vbi supra: & Ouidius in libro primo Fastorum, mutauit istos menses; quia Ianuario, qui ante dies 29. habebat: dies 31. dedit, vt nunc habet, Februario autem nihil addidit, aut diminuit: quia sic ratio computus exigebat: quòd in eo secundum communem vsum intercalatio fiat, quàm intercalationẽ nos vulgato nomine bisextum vocamus. Fecit etiã vt annus non à Martio, vt ante, sed à Ianuario inciperet: licèt in hoc nihil differt, scilicet vtrum annus in Martio, an in Augusto, vel Octobri incipiat, dum tamen menses teneantur, vt nunc sunt, s. quòd nec ad-

Intercalationẽq; dierum nos bisexti vocamus.

datur, nec minuatur quicquid præter quadriennem intercalationem, siue diem bisextilem, vt tempora in suis principijs, & finibus quantum ad motus vniformes solis, & vicissitudinarias qualitates hyemis Aestatis, Veris, & Autunni cõstantius maneant. *Primus erit in mensibus anni.* Idest ante non erat primus in mensibus anni: sed nunc mando, quòd sit primus in mensibus anni hoc enim ex superiori bene infertur, scilicet Martius est principium mensium, ergo est principiũ anni: menses enim primitatem, aut posteritatem habent secundum id, in quo ordinantur. Ordo autem finis est in anno: qui est ergo primus in mensibus, erit primus in anno: licèt ergo ante mensis primus esset September, nunc incipit Martius vocari primus. Ex euentu notabili, qui eis fuit, scilicet quòd in illo mense de captiuitate Aegyptiaca liberati sunt. Et hoc faciebat valde ad memoriam beneficij diuini, nam cum viderent mensem primum mutatum, recordarentur facilius beneficij, propter quod ista mutatio facta est. Sic enim Hebræi mutantes menses, mutauerunt & computationem annorum: quia non computauerũt ab orbe condito, vt consueuerant: sed ab exitu de Aegypto annos computare cęperunt. Sic etiam nos annos nostros à Christi natiuitate inchoamus: quia eius natiuitas totius nostræ reparationis (quæ beneficiorũ maximũ est) exordium fuit. Sic Græci à primo anno regni Alexandri annos suos computant, vocaturque ille primus annus regni Græcorum: quia alij reges in Græcia fuerunt in Lacedæmonia, & in Thessalia, & Argos, & Sicyonia siue Pelopenensio, & etiam in tota Græcia simul, vt fuit Philippus pater Alexandri Macedonis. Nullus tamen facta, & gloriam Alexandri, de Græcis adæquauit, cùm ipse Monarchiam saltem plene adeptus fuit. Idem in 1. cap. primi libri Machabæorum, cùm computatur discursus Græcarum historiarum per pueros, quibus diuisit Alexander regnum suum: accipitur numerus annorum ab initio regni Alexandri, & vocatur primus annus regni Græcorum. Computabant autem Græci ante hoc per Olympiades, vt patet infra: sic autem Romani annos suos ab vrbe condita numerantes: quia vrbs condita aliquid magnum erat, rursus à tempor. bus Octauiani, quo imperante omnes terræ Romano Imperio, aut fœdere pacis, aut conditione subiectionis sociatæ erant: ideo mandauit, vt describeretur vniuersus orbis, & quilibet profiteretur subditum se Romanorum Imperio, vt patet Luc. 2. c. temporibus ergo eius per Aeras computari anni cęperunt. Aera enim quinque annorum erat spacium, in quo singulis annis tributum Romanę Ciuitati tribuebatur de varijs rebus: vno anno de auro, alio de argento, & sic de cæteris, vt aliqui volunt. Magis tamen hoc pertinet ad inditionem, quæ continebat quindecim annos, cùm tribus quinarijs, & in vno anno soluebatur quinario aurũ, in alio argentum, in alio æs. Sed quia quolibet anno dabatur æs, quodcunque aliud specialiter tribueretur, ætates illæ æreæ nuncupatæ sunt. Et sic inter Græcos E ante Alexandri tempora per Olympiades computabatur: continebat aũt vna Olympias quatuor annos; quæ ortum habuerunt a ludis factis Ioui Olympiaco, idest habitanti in monte Olympo: nam in illo monte de tota Græcia, multisque alijs partibus ad experientiam singularis virtutis, scilicet roboris, & agilitatis famosi iuuenes conueniebant, & qui alios in omnibus superasset, magna dona reportabat de his Olympiadibus ait Arist. primo Ethic. Quemadmodum in Olympiadibus non fortissimi, sed pugnantes coronantur. Hæ Olympiades à Pelope auo materno Herculis in honorem Iouis inchoatæ sunt: deinde tractu temporis in dissuetudinem abeuntes ab Iphito Eleo restau-

Cur Martius a Deo primus ao ni mensis instruatur.

Annorum cõputatio varie fier apud antiquos solebat.

Aera quid

Olympias unde & vnde ortũ habet.

tatę sunt, & incepit computari tunc prima Olympias, vt ait Solinus in Polistor. c. de Origine vrbis Romæ, & temporibus eius. Fuit autem annus primus primæ Olympiadis ante Natiuitatem Christi, anno sexcentesimo, & regnante apud Iudæos rege Ezechia.

An mensis iste Nisan, qui vocatur hic primus, sit Aprilis, vel concidat cùm Aprili: Et an aliquis mensis noster possit coincidere totaliter cùm aliquo mense Hebræorum: Et quomodo Iudæi computant menses, & annos per lunationes: Et quomodo anni lunares concordari possunt cum solaribus.

Quæst. 3. Opinio quorundã dicentium Martiũ esse Aprilẽ.

Iste autem mensis primus Hebræorum, quem ipsi Nisan vocant, & Græci xandicum, Aegyptij autem farunculi: & nos Martium appellamus, ab aliquibus doctoribus nostris dicitur esse Aprilis: sic enim dicit Glo. ordinaria super hunc locum, & Andreas, & Magister in historijs scholasticis, licèt non ita clare. Hoc autem si stricte accipere vellemus, non est verũ: quia mensis septimus est, in quo fit festum clangoris prima die, & post festum expiationis, & deinde festum tabernaculorum, siue scenophegiæ: vt patet Leuit. 23. & numeri 29. Sed manifestum est, quòd ista festa semper celebrantur à Iudæis in mense Septemberi: saltem duo prima, rarissime autem vltima eorũ veniunt in principio Octobris, vel in fine Septembris. Si tamen Aprilis esset primus mensis, septimus esset October, ergo Aprilis non est primus.

Aucto. sententia.

Est ergo accipiendum sane dictum istorum, s. quòd Nisan, qui est primus mensis Hebræorum est Aprilis, non quòd sit Aprilis præcisus, scilicet quòd incipiente nostro Aprili, ille incipiat, & desinente eo, desinat. Sed quia coincidit cùm Aprili aliquando, s. cùm parte eius: nam illud primum dari non potest, cùm menses Hebræorum sint lunares, & non sint æquales mensibus nostris solaribus, nullus ergo mensis est, de mensibus Hebræorum, qui totaliter idem sit cum aliquo mense nostro. Iudæi enim computantes menses per lunationes, dicunt vnum mensem vnam lunationem, & in principijs lunationum tanquam sint principia mensiũ magnam solennitatem faciebant, & clangebant buccinis, vt patet Ps. 80. vbi dicitur: Buccinate in Neomenia tuba in insigni die solennitatis vestræ.

Neomenia q̃d sit.

Vocatur Neomenia noua luna, quod interpretatur luna deficiens nouiter: quia cùm luna conuenit cum sole, vt sint in coniunctione: & sic luna sub radijs solis occultatur nobis, & deficit lumen suum: & tunc vocatur noua: quia nouum lumen a sole accipit. Vocatur etiam hoc festum kalendarum: & mandabat Deus in illo specialia fieri sacrificia: vt patet Nume. cap. 28. Nos autem computamus annum per mẽses solares, facientes in vno anno duodecim menses ferè in correspondentia ad duodecim signa Zodiaci, quæ sol per transit in anno. Si autem facientes annum per lunationes velimus dicere duodecim lunationes facere vnum annum sicut duodecim menses solares, deficient ad complectionem annis solaris dies vndecim, quia celerius luna totum Zodiacum cursum conficit quam sol vnum signum pertranseat.

Celerius transit luna totum Zodiacũ q̃ sol vnũ signum.

Volentes ergo concordare annos lunares annis solaribusq; in quolibet tertio anno tredecim lunationes faciunt, sic. n. sunt anni embolismales. Iudæi autem ne tempora perdant. (Sicut ante dicebamus de cõputationibus annorum antiquis) computãt in tertio anno tredecim lunationes, & æquant ista quibusdam specialibus regulis à maioribus suis Astrologis traditis. Quãdo autem in tertio anno Iudæi faciunt tredecim lunationes, duplicant vnum mensem, scilicet duodecimum, qui vocatur Adar. Et tunc secundus Adar, qui aliàs concurrere debebat cùm Februario, concurrit cùm Martio. Et Nisan, qui primus mensis eorum est, &

F cõcurrere debebat cùm Martio, cõcurrit cùm Aprili, & aliquando accedit ad principiũ Maij. Et sic quantũ ad illum annum, in quo ęquant annum lunarem cùm solari, verum est, quòd concurrit primus mensis Hebræorum, scilicet Nisan cum nostro Aprili, nõ quòd illo incipiente incipiat, & illo desinente desinat: quia hoc impossibile est, vt dictum est: sed quia magis concurrit ille mensis cum Aprili, quàm cum Martio, aut Februario. In alijs autem annis aliquando magis coincidit cum Martio, aliquando cum Aprili magis. Ad sciendum autem quolibet anno primus mensis Hebræorum, s. Nisan, cum quo magis concurrat, s. cũ Martio, an cum Aprili, oportet hoc inquirere per Astrologicam cognitionem, aut secundum speciales

G regulas computistarum. In generali tamen dicitur, quòd principium Nisan est in lunatione, & illa lunatio attendenda est secundum æquinoctium vernale, quod est quartodecimo die mensis Martij: nam tunc intrat sol primum gradum Arietis. Illa ergo lunatio, quæ fuerit propinquior æquinoctio illi, erit principium mensis primi, qui est Nisan. Ex hoc sequitur, quòd in annis illis, in quibus non est æquatio anni lunaris, & solaris, qui sunt embolismales, necesse est incipere primum mensem Hebræorum, qui dicitur Nisan intra nostrum Martium, & patet consequentia ex regula: nam nulla lunatio durat triginta diebus: medietas ergo lunationis sunt quatuordecim dies, & dimidia. Si autem dicamus, quòd lunatio incipiat vl-

H timo die Februarij per totum diem, accipiẽdo ipsum diẽ, & quartodecimo dies mensis Martij, in fine quorum est ęquinoctium vernale: erunt quindecim dies: quæ est maior pars lunationis: sequens ergo lunatio post æquinoctiũ distabit ab æquinoctio per dies quatuordecim, & sic erit propinquior æquinoctio, & in illa incipiet mensis Hebræorum dictus Nisan. Si autem lunatio fiat in Februario, in vltima die quasi per dimidiam diem, aut noctem ante Martium, poterit ibi esse principium mensis Nisan, cum sit pars propinquior lunationis ad ęquinoctium. Nunquàm autem potest Nisan incipere in Aprili: quia saltem ponatur, quòd incipiat aliqua lunatio prima die Aprilis, cùm medietas lunationis sit quatuordecim dies, &

I dimidium: & secundum regulam supra datam lunatio, quæ est propinquior æquinoctio vernali, est principium Nisan, qui est primus mensis Hebræorum, computentur dies ab æquinoctio vsque ad primum diem Aprilis. Cùm enim Martius dies 31. habeat & æquinoctium sit quartodecimo die Martij, detrahendo quatuordecim, a 31. manent decem & septem dies, qui sunt maior pars lunationis, non poterit ergo ibi incipere Nisan. Nunquàm ergo poterit incipere Nisan celerius, quàm in prima die nostri Martij, vel aliqua particula vltimi diei Februarij, nec potest tardius inchoare, quàm die vigesimo octauo, vel in principio vigesimi noni mensis Martij: quia vtrumque distat quatuordecim diebus ab æquinoctio vernale,

K & ista est maior distantia in genere paruarum distantiarum. Ex his autem clare patet, quòd quandocunque Nisan incipiat ante ęquinoctium vernale, magis coincidit cùm Martio, quàm cùm Aprili: quia ad minus decem & octo dies mensis Nisan complebuntur intra nostrum Martium: patet consequentia, quia cum ęquinoctium sit quartodecimo die Martij, incipiat lunatio saltem vna die ante, s. die tertiodecimo mensis: cùm autem in mense illo sint trigintannum dies, auferendo dies duodecim, quia dies tretiusdecimus pertinet ad lunationem, manebunt dies decem & octo, vel decem & nouẽ. Si autem incipiat lunatio in ipso equinoctio, s. quartodecimo die mensis, aut sequenti, scilicet quintodecimo, aut sextodecimo, magis

per-

pertinet ad Martium, quàm ad Aprilem, etiam si incipiat 17. die, quia computando inclusiuè a die 17. vsq; ad finem Martij, sunt dies quindecim, quæ est magis quàm medietas lunationis, si autem incipiat die 18. magis pertinet ad Aprilem: & sic deinceps vsque ad 28. & 29. diem Martij, vltra quem non potest incipere Nisan, nisi in annis æquationis solaris, & lunationis mensuræ, qui sunt embolismales. *Loquimini ad vniuersum cętum*. Idest ad omnem multitudinem filiorum Israel, & hoc; quia omnes istud præceptum impleturi erant.

Quæst. 5. An Moyses & Aaron omnẽ populum congregarint ad dicendũ ista verba.

Sed dicet aliquis: nunquid Moyses & Aaron locuti sunt ista ad omnem Israel, scilicet quòd congregarẽtur omnes Iudæi? Forte dicet aliquis quòd non: quia non possent omnes congregari cùm ibi essent plura quàm mille millia virorum, a viginti annis supra cõputando etiam senes, & computando in omnibus tribubus. Etiam quia si totus Israel hoc audiri debebat, non solum viri audire debebant, sed etiam mulieres: quia ad illas eodem modo pertinebat obligatio obseruandi mandatum, & sic esset populus quasi infinitus, & confusus, nec audire posset aut intelligere. Item quia Aegyptij non permitterent omnes Hebræos sic congregari propter duo. Primò quia sic ab operibus interdum vacarent, quod nullo modo permittebant Aegyptij, cùm instarent præpositi, & exactores cogẽtes quotidie ad reddendum consuetum numerum laterum: vt patet supra 5. cap. Secundò quia si Aegyptij viderent congregari vniuersum Israel, putarent ꝙ ad machinationem aliquam contra eos, & Pharaonẽ congregabantur. Nec poterant Hebræi congregari omnes simul non cognoscentibus Aegyptijs, cùm Aegyptij habitarent inter eos. Etiam quia tanta multitudo sine magno tumultu congregari non poterat, maxime quia non poterant congregari in locum secretum, sed in campum necesse erat eos coniungi. Item quia multum repugnabat hoc intentioni Moysi: nam hic dicendum erat quomodo die quintodecimo mensis huius, in quo tunc de Agypto erant secessuri, vt patet infra in litera: hoc autem non oportebat, quòd audiret aliquis Aegyptius, si tamen tota multitudo conueniret, non posset fieri ignorantibus Aegyptijs, ideo non conueniebat. Item quia nulla vtilitas erat omnes sic congregari, satis enim erat quòd congregarentur omnes seniores, idest habentes maiorẽ auctoritatem, & prudentiores in Israel, & illi audirent cæterisque singillatim referrent. Nec valet si arguas: quia dicitur hic ad omnem cętum filiorum Israel, quia sic dicitur supra 3. & 4. c. nam seniores vocantur totus cętus, aut totus populus: quia illi continent alios in virtute. Vnde cum dominus dixisset, supra 3. cap. Moysi, quòd congregaret seniores Israel, & proponeret eis verba illa, quæ audierat, & in cap. 4. dicitur quòd Moyses congregauit omnes seniores filiorum Israel; & postea concluditur, quòd Aaron locutus fuit omnia verba, quæ dixerat Deus Moysi ad populum, & ꝙ fecit omnia: manifestum tamen est, quòd nullus alius erat ibi, nisi seniores, qui vocati fuerant, ergo illi vocantur populus. Item patet manifeste, quòd non dicta fuerunt ista verba ad totum populum, sed ad solos seniores: quia infra vbi agitur de publicatione istorum verborum dicitur, quòd vocauit Moyses omnes seniores filiorum Israel, & dixit ad eos; Ite tollentes, &c. Mandauit tamen hic Deus, quòd loquerentur Moyses & Aaron ad omnem cętum Israel: vel quia seniores dicuntur omnes cętus Israel, vel quia licèt non essent dicenda simul toti Israeli, erant tamen eis declaranda a senibus: quia ista a toto populo obseruanda erant. *Decima die mensis huius*. Ex hoc patet, quòd supra dicebamus, s. quòd ista prius annũciata sunt Moy-

A si, & toti Israeli, quàm mors primogenitorum: quia mors primogenitorum 14. die mensis huius annunciata fuit, & sequenti nocte inflicta. Ista autem annunciata fuerunt ad minus die nona mensis huius. Sed adhuc antea videntur fuisse dicta: quia primo Moysi dici debuerunt, qui manebat extra terram Gessen, inferendo plagas Pharaoni in ciuitate, in qua manebat Pharao. Et postea dicta fuerunt senibus in terra Gessen, & quòd ad hoc congregarentur, & deinde quòd ipsi senes enarrarent hoc reliqua multitudini, quæ nõ videntur potuisse fieri in vna die, s. in nona die mensis primi. Magis ergo vr̃ dicendum, quòd dicta fuerunt ista Moysi a Deo tertia, vel quarta die mensis primi, & tunc mansit satis de spacio, in quo ista omnia fieri

B possent. *Tollat vnusquisque agnu*. Ista quæ dicuntur hic, s. quòd decima die mensis acciperetur agnus, & postea immolaretur 14. die non fuerunt cæremoniæ pertinentes ad esum agni, ita quòd semper manere deberẽt in futuris generationibus. Et patet hoc, quia infra 23. & Deuter. 16. & in multis alijs locis istorum quatuor librorum vbi de hoc fit mentio, nunquam ponitur, quòd per diem decem accipi debuit, & die 14. iugularetur, siue ipsa die acciperetur, siue ante: fuit tamen mandatum fieri in ista vice: quia forte Hebræi occupati in præparatione eorum, quæ pertinebant ad viam: quia ipsi quæ possidebant, portaturi erant, quæcunque portari possent: & quia in hoc requirebatur magna sollicitudo, forte obliuiscerentur

C tollere hædum, si die 14. illum sumpturi essent: vtile ergo fuit accipi eum per 4. dies ante. Item quia vt infra dicitur agnus ille deberet esse immaculatus, macularum autem quædam erant manifestæ, quædam occultæ, de quibus Leu. 22. c. Oportebat ergo Iudęos, qui nunquam circa talia occupati fuerant, per aliquos dies ante tenere agnum in domo, vt sic cognoscerẽt, an immaculatus esset: in temporibus autem sequentibus ista non obligauerunt: quia non suberat aliqua istarum causarum: nam cognitio maculæ valde leuis erat eis postea, cùm quotidie ad minus duos agnos immolarent, s. pro sacrificio matutino, & vespertino, vt patet Num. 28. c. multa quoque alia in alijs festiuitatibus, vt patet Num. 28. & 29. c. & in alijs locis. Ali-

D qui Iudæi dicunt, quòd hoc fuit, vt Deus Hebręis magnam confidentiam de se daret: nam Moyses & Aarõ dixerant sup. 8. c. ꝙ si mactauerimus ea, quę Aegyptij colunt coram ipsis, lapidibus nos obruent; vt ergo viderent, quia Aegyptij eis nocere non poterant, mandauit, vt non solum immolarent illum agnum in terra Aegyptij, immo ẽt quatuor diebus antequã immolarent, tenerent eum in domo ligatum, & quasi ad immolandum paratum, tamen Aegyptij hoc videntes, non auderent aliquod malum committere in Hebræos. *Tollat vnusquisque*. Iste vnusquisque, est hic dominus domus, qui vocatur princeps æconomiæ: ad cuius mandatum tota domus regitur: & iste tollere debebat agnum, vel mandare suis domesticis, quòd

E acciperent eum, & quilibet de talibus accipere debebat agnum vnum: cùm tamen domus sufficeret ad esum agni. Non intelligitur, ꝙ quilibet vir acciperet vnum agnũ; quia etiam vna domus si parua erat, non obligatur accipere agnum, sed coniungi alteri domui. *Agnum*.

Quæst. 5. Quidam Hebræi volunt, quòd possit etiã de vaccis immolari.

Potest etiam accipi hædulus loco agni, cùm non habetur agnus, vt patet infra. Quidam Hebræi voluerunt, quòd posset etiam accipi de vaccis: nam hic ponitur, quòd fiat de agno, aut hædulo caprarum, eodem modo ponitur alibi, scilicet Deut. 16. c. quòd fiat de bobus, dicitur. n. immolabis domino phase de ouibus, & de bobus. Item quia hic dr̃, quod ista immolatio, & commestio agni deberet fieri secundum domos,

mos, scilicet quòd in qualibet domo vnus agnus immolaretur, si esset sufficiens: si autem non, adiungeretur reliqua domus. Ita videtur, quòd si esset magna domus, sicut domus principum, & magnorum virorum, quòd immolare deberent vnum taurum, siue vitulum, ita quòd esset anniculus, sicut dicitur de agno, & hædo caprarũ. Rñdetur, ꝙ nõ poterat immolari phase, nisi de agnis, vel hædulis: quia hic solum fit mentio de his, & licèt locum ab auctoritate negatiue nõ valeat, tamen satis conuincitur debere hic valere: quia Deus erudiebat hic rusticam gentem, legibus, & præceptis nondum assuetam: si ergo non poneret præceptum completè, non haberent ipsi vnde quod deficiebat intelligere possent: nec aliquis auderet aliquid vltra facere, cum ergo hic non ponatur, nisi de agno, & hædo caprarum satis explicite, de vitulo autem, vel tauro nihil prorsus tangatur, de his solum intelligẽt. Item quia in præceptis a Deo datis, ne homines cauillandi locum haberent, Deus mandauit, ne aliquid adderent, aut subtraherent, vt patet Deut. 4. ca. Ecce præcepta, & iudicia, quæ ego propono vobis, & subditur: Non addetis ad verbum, quod vobis loquor, nec diminuetis ex eo. Cum ergo non ponatur hic aliquid de vitulo, ergo non est intelligendum de eo. Præcipue, quia circa talia non valet ratio arguentium putãtium concludere sicut circa naturalia. Cum dicunt eadem ratio est hic, sicut ibi, ergo debet esse idem effectus, vel sicut se habet hoc ad illud, ita istud ad illud: quoniam ea, quæ mandantur hic sunt cæremonialia, & quasi in tota lege: ceremoniæ autem, vel nulla causam habent, vel valde leuem. Et si habent causam, illa non fuit causa ad esse: sed quædam causa congruitatis ad res, quæ iam ordinatæ sunt, ita quòd ipsa ordinatoris voluntas in his præcipua fuit, de quibus diximus latius Leuit. 27. c. Quis enim causam dare posset quare Deus mandaret magis offerri quotidie vnum agnũ quàm duos in sacrificio matutino, & idem de vespertino, & sic in cæteris: maxime quia quædam videntur esse præter omnem rationem. Vt si quisquã reperiat nidum, & inueniat matrem & filios, quòd non capiat omnes: sed teneat filios, vel oua, & matrem liberam ire permittat: vt habetur Deut. 22. c. Et quædam alia, quæ satis videntur dura, scilicet quòd quandocunque sumaretur numerus omnium Israelitarum, quilibet solueret dimidium siclum, vt patet infra 30. Et subditur diues non addet aliquid ad medium siclum, & pauper nihil diminuet: aliqui tamen pauperes in hoc grauari viderentur: maxime quia diuites rationabiliter plusquam pauperes soluere deberent. Necesse est ergo in præceptis, maxime in cæremonialibus, quale istud est de immolatione phase, sequi solam literam, nec aliquid vltra, etiam si nobis bene videatur, addere aliquid. Ad illud autem quod dicit, scilicet quòd etiam de bobus immolari posset, vt patet Deute. 16. capitu. dico quòd non sic intelligitur ibi litera: quia non loquitur de immolatione phase, quàm quilibet facere debebat: sed de hostijs pacificis, quas in festiuitatibus istis populus offerebat, quæ erant de bobus, aut de ouibus, & de capris: & patet Deut. 12. & 14. & in alijs locis, vbi dr̃ quomodo tẽporibus tribus anni qui ascendebant in templum deberent portare secũ animalia ad immolandũ hostias pacificas: vel pecuniã ad emendum ea, & deberent vocare peregrinos, & aduenas, & leuitas, & reliquos pauperes ad vescendũ secum. Ad aliud autem quando dr̃, ꝙ sicut in domo minori non immolabatur vnus agnus: quia non sufficiebat ad hoc familia, ita deberet cũ domus esset magna immolari vnus vitulus, qui sufficeret. Respondetur, ꝙ nõ deberet fieri: quia ista cæremonia de agno paschali solum fiebat, vt recordarentur Hebræi, ꝙ Deus eduxerit illos de Aegypto, sic dr̃ Deut. 16. Obserua mensem nouarum frugum primi, & verni temporis, vt facias phase domino Deo tuo: quoniam in isto mense eduxit te dominus de Aegypto. Oportebat ergo ꝙ ea, quæ fiebant ad recordationem exitus de Aegypto, essent conformia eis, quæ fuerunt in Aegypto: quia figura, & figuratum proportionantur: sed in Aegypto, non comederunt in pascha vitulum, sed hędũ in omnibus domibus Israel: ergo non oportebat postea, nec debebat vitulus in pascha immolari. Et quando dicitur, quòd erant aliquæ magnæ domus, in quibus non sufficeret agnus, ergo quòd deberet assumi vitulus: non valet, nam poterat huic satisfieri, scilicet quòd sicut quando domus paruę erant coniungeban

Cæremoniæ nullã causam ad eẽ habẽt: vel valde leuem: sed ordinatoris voluntas in his pcipua est & totalis.

Agni paschalis immolatio fiebat ad recordationem liberationis de captiuitate Aegyptij.

F

G tur duæ, vel tres ad vescendum vnum hædum: quando esset magna, vt vnus hædus non sufficeret, poterãt accipi plures agni, aut plures hædi caprarũ, licèt quantum ad hoc magis videtur, ꝙ in nulla domo quantacunque esset, immolaretur magis quàm vnus agnus. Et si dicatur ꝙ non sufficeret. Respondetur, quòd nõ oportebat sumere de illo ad facietatem, poterant nanque de illo sumere quomodocunque essent saltem quisq; modicum: & postea sumerent de alijs cibis ad facietatem: quia non vetebantur illa die sumere alios cibos communes in tantum, quòd non dimitterent istam cæremoniam diuini beneficij recordatiuam.

Non e... tebat ... agno ... turitat... comed...

Per domos, & familias. Hic accipitur domus stricte non pro tota cõgregatione Hebræorum, quæ vocatur do-

H mus Israel, vt patet Psal. 112. s. domus Israel benedicite domino. Nec accipitur pro domo vnius tribus sicut dicitur sup. 2. c. Egressus est vir de domo Leui, totam autem progeniem Leui domum vocat. Sed accipitur stricte domus pro vna æconomia, i. vna communicatione domestica, quę constat ex quatuor personarum generibus, s. viro, & vxore, filijs, & seruis. Licèt Phylosophus in 1. Politic. c. 2. in principio aliter vocat dicens oportere, quòd in omni domo, quæ est pars Politiæ sint de spotes, & seruus. i. dominus, & seruus, maritus, & vxor, pater, & filij. Ista tamen sex nomina reducunt ad quatuor personas: quia idem est pr̃, & marit⁹, & despotes siue dominus: & in qualibet istarum domorũ debebat accipi vnus agnus, aut hædus, vt infra subiun-

Quæ ... sonæ ... runt ... vna æ... nomi...

I gitur. *Et familias suas.* Idest quòd iste agnus deberet accipi in qualibet domo, & qualibet familia: nã domus, & familia cõuertunt ĩ re, licet differant ĩ modo significandi. Quia domus principaliter importat regimen, & communicationem personarum inter se in illa æconomia. Familia autem importat primo personas illius domus non principaliter signans regimen, aut communicationem, ideo quot modis dicitur domus tot modis dicitur familia. Licèt quantum ad primum modum, quo accipimus domũ vocantes totum Israel domũ, non consueuimus sic nuncupare familiam. In alijs autem modis sic: quia familia semper dicit deriuationẽ ab aliquo vno principio, & nunquam includit ipsum principium: domus autẽ sic. Et nõ accipitur hic

Differ... inter ... mum ... famili...

K familia sicut accipitur Num. 26. vbi ponitur Cathalogus familiarum tribuum Israel. Et non potest ibi accipi familia pro vna congregatione domestica: quia ibi in qualibet tribu ponuntur duæ aut tres, vel quatuor, aut quinque familiæ ad plus: tamen in qualibet tribu ponuntur triginta milia, aut quadraginta & quinquaginta milia virorum, vt patet ibidem: & ipsi viri sunt patresfamilias, idest quilibet habens domum, & vxorem. Hic accipitur familia pro personis habitantibus in vna communicatione domestica sub dispositione, & cura patrisfamilias, & isto modo communiter familiam appellare consueuimus: & sic dicitur paterfamilias quilibet, qui vnam domum regit sic etiam iura dicunt filios esse de familia patris. *Sin autem minor*

est

est numerus, vt sufficere possit ad vescendum agnum. Si enim in qualibet domo mandaretur vnus agnus occidi, esset duplex damnum. Primò quòd illa domus, quæ esset pauper, & paucarum personarum, vt solum viri & vxoris, grauaretur in emptione agni: licèt de hoc non tantum curat litera: quia dato quòd aliqua domus esset pauper, haberet tamen tot personas, quæ sufficerent ad esum agni, deberet assumere agnum: quia in hoc dato quòd pauperes non haberent, diuites ex mandato Dei speciali dabant illis. Sic enim mandatum fuit Deut. decimoquinto capitulo. Omnino indigens, & mendicus non erit inter vos, i. faciatis quòd nullus īter uos sit totaliter pauper, ita quòd cogatur mendicare: sed vos date illi, vt non mendicet, & hoc optimæ obseruant Iudæi moderni inter se. Secundum damnum erat, quia aliquę familiæ paruæ erant, quæ non possent comedere adhuc dimidiam partem vnius agni, qui esset anniculus, ideo cogerentur perdi carnium plures partes, ergo ad tollendum hoc inconueniens subditur. *Assumet vicinum suum.* Idest vna domus adiungetur alteri ad sumendum vnum agnum: si tamen vna domus sufficeret ad comedēdum vnum agnum, non debebat vocare aliam domum ad vescēdum simul de illo: vt minor fieret sumptus: quia isto modo nunquam superessent carnes agnis, cum tales congregationes possent comedere vnum agnum, & plus: infra tamen dicitur quòd si aliquid de carnibus agni maneret, comburi debebat: in quo præsupponitur quòd aliquid manere posset interdum: quòd autem carnes maneant est postquam omnes saturati sunt, & hoc quia familia pauca, erat carnes autem plurimæ: nunquam tamen hoc accideret si domus possent coniungi ad vescendum de illo agno quomodocunque vellent: etiam quia infra hoc declaratur, cum dicitur iuxta numerum animarum, quæ sufficere possunt ad esum agni, ita quòd non assumantur plures aut pauciores. *Qui iunctus est domui eius.* Vicinus a vico dicitur, vnde illi vicini dicuntur inter se, qui in eodem vico morantur: proprius tamen vicini dicuntur, qui domos coniunctas habent. Hunc autem assumere mandatur secum ille, qui familiam sufficientem non habet ad esum agni, & non eum qui aliqualiter a domo sua disiunctus est: quia maior communicatio est inter magis coniunctos, & cęteris paribus maior amor est inter istos magis communicantes: nam cōmunicatio amoris actus est, & retinaculum ideo sępe multæ amicitiæ dissoluuntur propter modicum communicare: sic enim ait Aristotil. octauo Aethi. Loca enim non dissoluunt amicitiam simpliciter, sed amicitiæ operationem. Si autem diuturna absentia fiat, & amicitiæ videtur obliuionem facere: vnde dictum est: vtique multas amicitias non appellatio dissoluit, idest multi sunt amici, qui propter dissuetudinem colloquendi iam non amici efficiuntur: licèt Hieronimus dicat in epistola ad Paulinum capitulo primo. Vera nanque necessitudo, idest amicitia est, & Christi glutino copulata: quam non vtilitas rei familiaris, non præsentia tantum corporum, non subdola, & palpans adulatio: sed Dei timor, & sacrarum scripturarum studia conciliant: hoc autem ad maiorem amicitiam pertinet, & quasi alterius generis, & forte Hieronymus accipit amicitiam non valde propriè: quia amorem latentem in contra passis aliquo modo amicitiam nominat: qui amor & charitas dici potest. Amicitia tamen secundum Phylosophum octauo Aetichorum, non vocabitur. *Qui iunctus est domui eius.* Si ille qui domui eius coniunctus erat, Hebræus esset: nam Israelitæ habitabant in terra Gessen admixti Aegyptijs, ita quòd inter domus

Iudęi obseruare debent ne inter eos aliquis mendicet.

Comunicatio amoris est retinaculum.

Quæ sit vera amicitia secundum Hier.

A Hebręorum erant domus Aegyptiorum, vt patet infra in litera cum dicitur: transibit enim Dominus percutiens Aegyptios: cunque viderit sanguinem in superliminari, & in vtroque poste, trāsibit, & non sinet ingredi percussorem domos vestras. Isti tamen Aegyptij qui coniuncti erant domibus Hebręorum non debebant comedere de Agno Paschali, vt patet infra in litera. s. hæc est religio Phase, omnis alienigena non comedet ex eo: omnis autem seruus emptitius circuncidetur, & sic comedet: aduena & mercenarius nō comedent ex eo. *Iuxta numerum animarum quæ sufficere possunt ad esum agni.* Idest non assumet quotcūq; voluerit ad esum agni illius: ita ꝙ fiat minor sumptus, sed inspicietur quot personę sufficient comedere vnum agnū, B ita quòd comedant ad saturitatem, & illę assumentur. Nam Deus videns cōditionem huius gentis, quæ adhuc carnalis & valde imperfecta erat, vt alliceret eos ad colendum festa sua & diligendum ea: mandabat eis quòd in festis comederent splendidius, & lætarentur in omnibus, quæ desiderabat anima eorum, vt patet Deute. 12. & in multis alijs locis. Dato ergo quòd essent duę domus, quarum neutra ad esum agni sufficeret, ambæ tñ sufficerēt ad comedendū agnum, & dimidium, vel magis: non debebant iungi illæ duæ domus: quia hic non dicitur ꝙ quādo vna domus nō sufficit, ꝙ adiungatur ei alia solum: sed ꝙ adiungatur ei domus vicini sui, & hoc iuxta numerum personarum, quæ comedere possunt vnum agnum: ita ꝙ co- C medant ad saturitatem: illa ergo domus, quę nō sufficiebat ad esum agni assumebat, de domo vicini sui tot personas, quot esui agni sufficerent, reliquæ vero manentes iungebantur alteri domui, & sic fiebat in omnibus domibus Israel. Vocantur hic animę, idest ipsi hoīes, accipiēdo totū a parte, iuxta modū consuetum in scriptura, vt patet Ge. 46. septuaginta animæ ingressæ fuerunt in Aegyptū, idem supra 1. c. *Erit autem agnus.* Hunc agnum comedebant Israelitę secundum numerum personarum, vt dictum est.

Dicunt aūt quidā, ꝙ istę erant decem personę. s. decē capita inter magnos, & paruos Rabbi Salamō tñ dicit ꝙ ab hac lege excusabant infirmi, qui nō poterant comedere carnes vltra quantitatē vnius oliuę. Poterit D aūt forte dictum Rabbi Salamō intelligi de Pascha celebrando in futurum, quia tunc non erat aliquis infirmus, cum de Aegypto egressi sunt, sic dicitur Ps. 104. Et eduxit eos cum argento, & auro, & non erat in tribubus eorum infirmus. *Absque macula.* Macula vocatur hic non varietas coloris, quam nos communiter maculam nominamus, sed aliqua monstruositas, aut defectus membri, vel deformitas aut morbus: hoc patet Deut. 12. c. vbi cū Deus daret legē qualiter possent Hebræi comedere carnes in vrbibus suis dixit: Si comedere volueris carnes in vrbibus tuis, occide, & comede, siue immundū fuerit, hoc est maculatū debile, siue mundū hoc est integrū: q̄ aūt sint maculæ in pecoribus, quæ offerri debebant habentur Leu. 33. c. vbi E dicitur, omnis macula non erit in eo, si cęcū fuerit, si fractum, si cicatricem habens, si papulas, aut scabiē, vel impetiginem non offeretis ea Domino: bouem & ouem cauda amputatis voluntarie offerre potes, votum autem ex eis solui non potest: omne animal quòd vel contritis, vel a tonsis, vel sectis ablatisque testiculis est, non offeretis Domino. *Masculus.* Fœminam autem offerri aut immolari in his nolebat: quia ea quæ ad Dei cultum sunt, de melioribus perfectioribusque esse debent: sexus autem perfectus est masculinus, fœminus autem valde deficit: quia vt dicit philosophus fęmina est masculus occasionatus immolabantur tamen aliqñ capræ pro peccato, & oues pro hostijs pacificis, de qbus magis dicet in Leuitico.

Quæst. 6. Quot personę secūdum quosdam agnū comedere debebant.

Que macula attendēda erat in Agno Paschali, & quę mūdities.

Ratio tamen potissima quare erat masculus, erat ad signandum Christum passurum pro nobis immolandum, & hunc sensum intendebat legislator, vt patet ex verbis beati Ioan. 19. cap. Christus autem erat masculus, ideo debebat agnus esse masculus.

Quæst. 7. Cum dicatur in textu, quod agnus esset immolãdus quare adiungitur quod esset masculus.

Sed quæritur, cùm hic dicatur agnus erat immolandus, quare adiungitur, quòd esset masculus: quia dicendo agnus satis apparet, quòd masculus esse debebat, quia agnus nunquam femella est. Respondet Glo. ordinaria, & Andreas, qui eam maxime sequitur, quòd hoc adiunctum est: quia in Greco ponitur, probaton, vbi nos dicimus agnus: & potest extendi ad masculum, vel feminam, vt ergo ambiguitas tolleretur posita fuit ista adiectio, scilicet masculus. Sed salua horum reuerentia qualitercunque dicant, non est ista causa: quia non solum in Græco habetur agnus masculus, sed etiam in Hebræo, vnde Græca Biblia translata est, & ibi est origo omnium istorum: non ergo fuit causa ambiguitas idiomatis Greci, cùm hoc prius constet in Hebræo. Item quia dato, quòd ista ambiguitas esset in Græco, & non in Hebræo, nihil tamen ad nos attinebat: quia ista Biblia, quam transtulit Hieronymus, non fuit translata de Græco, sed de Hebræo, vt ait Hieronymus in prologo super Gene. qui incipit. Desiderij mei, & in prologo super Paralipomenon, qui incipit: Septuaginta interpretum. manet ergo nunc dubium quare in Hebræo sic positum fuit, cum ibi non sit ambiguitas ista; satis enim distinguitur ibi nomen ouis à nomine agni. Respondetur, quòd hoc positum fuit ad tollendum dubium: quia aliquando talia nomina ponuntur ad signandum speciem, & aliquando ad signandum sexum, sicut istud nomen ouis est nomen fæmellæ, & istud nomen vacca. Aliquando tamen ponuntur pro nomine speciei, vt cum dicimus: iste habet oues, & vaccas: quia ibi non solum intelligitur, quòd habet oues femellas, sed etiam quòd habet Arietes, & Agnos, & non solum quòd habet vaccas femellas, sed etiam quòd habet Tauros, & Boues castratos. Ita istud nomen agnus potest signare sexum masculinum, vel speciem, scilicet ouem, vel agnam; nomen autem speciei non distinguit sexum: sed indifferenter conuenit masculo, & fœminæ: vt ergo intelligeretur quòd hic signabat nomen sexum, & non speciem additum fuit masculus. *Anniculus*. Idest vnius anni, non quòd integrum annum haberet: sed quòd infra annum esset, vel saltem annum non excederet: quia agnus, qui excedit annum, iam aries est. poterat autem iste agnus accipi post octauam diem à Natiuitate sua vsque ad ætatem vnius anni: sic enim erat quantum ad oblationem: quia animalia immolabilia non immolabantur vsque ad octo dies post natiuitatem, & deinceps. sic patet Leuit. 22. cap. Bos, ouis, & Capra cum genita fuerint, septē diebus erunt sub vbere matris suæ, die autem octauo, & deinceps offerri poterūt Domino.

Quæst. 8. Nicolaus de Lira cõfutatur.

Quare agnus magis, quàm aliud animal immolabatur.

Quare autem agnus magis, quam aliud animal immolabatur, est causa, vt vult Nicolaus, quia Aegyptij colebant Iouem in figura Arietis, & ad detestationem huius idolatriæ, ne putarent Hebræi agnum habere aliquid numinis, occidebant illum mandato Dei. Sed non videtur ista esse causa: quia Iupiter non colebatur in figura Agni, sed in figura Arietis: quia Agnus cornua parua, aut nulla habet; Iupiter autem, siue Libycus Amon, vt ipsi nominant, cum magnis cornibus Arietinis, & circunflexis pingebatur, aut sculpebatur; magis ergo ad hoc decuisset Arietem immolare: sed hoc prohibuit Deus specialiter, cum dixit, agnus anniculus, idest agnus solum vnius anni,

F vel infra annum. Item si ad prohibendam idolatriam vetuisset, magis mandasset Taurum immolari: quia Apis Deus magnus Aegyptiorum, qui annis singulis apparebat, vt ait Plinius, & Solinus in Polistor. capitu. de Aegypto, in figura Bouis, immo in vero Boue apparebat (de quo diximus supra secundo capitulo) & hunc magis colebant Aegyptij, quàm aliquem alium Deum: quia mirabilius eis apparebat, & idolatrandi magis occasionem præstabat: quia pueri eum gregatim sequebantur, & sacerdotes vsque in Memphis, & ibi mactabatur. Ad eum etiam tanquàm verum Deum consulendum de multis, ac distantissimis terræ partibus veniebatur. Nam Cæsar Germanicus ad eum consulendum iuit, eique ma-
G gnum panem porrexit, cuius manum aduersatus infaustum omen ostendit: nam anno sequenti Cæsar Germanicus occisus est, vt ait Solinus in Polistor. capitulo de Aegypto. iste enim Bos viuens erat, & miracula faciebat, futura quibusdam insignibus ostendendo, ideo magis in eo moueri poterant, & crederent in Tauris aliquid numinis esse, quàm videndo Amonen cui Arietinum caput, seu cornua sculpebātur: quia hæc fabræfacta, & non naturalia erant, nec aliquid numinis portendebant: magis ergo debuissent Taurum immolare: sed non mandauit sic Deus. Videtur ergo, quòd mandauit agnum, quia paruus erat, & quilibet eum habere poterat: & propter hoc mandauit eum esse vnius anni, idest non excedere
H vnum annum: quia in illa ætate modicus erat, & à quolibet faciliter haberi poterat. Et hoc videtur clarius, quia etiam hyrcum paruum vnius anni, idest infra vnum annum mandauit eodem modo offerri, & immolari, si non haberetur agnus, quia hædus anniculus paruus erat: Bos autem, etiam si anniculus esset; tamen semper magnus erat, nec poterat sic immolari nisi à valde multis.

Apis Aegyptiorū Deus in vero boue eis apparebat.

Sed adhuc quæres, quæ fuit causa potissima quare mandatus fuit agnus immolari? Respondetur, quòd, vt dictum fuit in principio huius capitu. sacrificia, & alia cæremonialia populi Iudaici poterant dupliciter accipi. Vno modo secundum comparationem, quam habent ad illum populum solum,
I cui dabantur. Alio modo comparantur ad tempora futura Messiæ, & secundum istas duas comparationes habent duos fines, scilicet vnus qui correspondet statui Hebræorum: & alius qui correspondeat statui temporis Messiæ. Finis autem, qui correspondet statui Hebræorum in cæremonialibus maxime in isto de immolatione agni paschalis, est memoria beneficiorum Dei, & præcipuè memoria exitus de Aegypto, vt dicitur infra in litera: vbi dicitur: Et cùm dixerint vobis filij vestri, quæ est ista religio? Dicetis eis: victima transitus Domini est, quando transiuit super domos filiorum Israel in Aegypto, percutiens Aegyptios, & domos nostras liberans. Et cum hic dicatur, quòd ista victima erat pro tran-
K situ Dei in Aegypto, Deuteron. decimosexto capitulo dicitur, quod etiam fuit ad recordationem exitus de Aegypto: hæc autem apparens diuersitas infra soluetur isto capitulo. Quantum ergo ad istum finem non magis conueniebat agnus, quàm caper, quàm Taurus: quia quodcunque sufficiebat, etiam si ponatur alius finis, scilicet vitatio idolatriæ, non magis conuenit ad hoc agnus, quàm Taurus: immo vt declarauimus magis Taurus occisus ab idolatria submouebat. Alius autem finis correspondet istis sacrificijs secundum habitudinem, quam habent ad tempus Messiæ, & isto modo correspondet magis, aut magis sic quàm aliter debere fieri; ideo principalis causa qua-

Cur Deus immolationē agni præcepit.

Causa principalis ... Deus agni immolationem præcepit.

quare magis agnus, quàm aliud animal fuerit, est ex conuenientia ad significationem temporis Messiæ: nam vt infra magis declarabitur, per occisionem istius agni paschalis Messiæ mors insinuatur, qui in similitudinem agni mitis, & sine querela omnibus fuit: & hunc modum Isaias secutus cum de morte Messiæ clarissimè prænunciaret, eum agnum nuncupauit, sic patet Isai. 53. cap. Sicut ouis ad occisionem ducetur, & tanquam agnus coram tondente se obmutescet, & non aperiet os suum. *Iuxta quem ritum tolletis hædum.*

Quæst. 9. Quidam voluerunt duas esse imolationes fiédas altera de agno, & altera de hædo.

Ex hac litera cum præcedente, vbi dicitur quòd decima die mensis huius immolari debebat agnus: & nunc dicitur quòd hædus de capris debebat accipi à tota multitudine: & quartadecima die immolari: voluerunt aliqui, quòd istę essent duæ immolationes, scilicet vna, quæ fieret de agno, & hoc quòd decima die mensis primi acciperetur in qualibet domo vnus agnus, & immolaretur. Deinde quòd quartodecimo die mensis acciperetur vnus hædus à tota multitudine filiorum Israel, & immolaretur die quartodecimo. Sed hoc falsum est, primo quia si agnus decima die acciperetur, & immolaretur, ad nihil hoc videbatur proficere, cum non esset in exitu de Aegypto nec ad aspargendum sanguinem. Item si agnus distincte comedi debuisset die decima, opportebat quòd Deus poneret ritum eius: sed non ponit hic aliquem ritum: quia ea, quæ infra ponuntur, de comestione hędi dicuntur, si hędus distincte comedebatur. Item ista immolatio secundum quòd hic facta est, mansit in futuras generationes: sed postea nunquàm facta fuit immolatio die decimo mensis primi, sed semper die quartodecimo ad vesperam, ergo non erat aliquid immolandum die decimo: antecedens patet Leuit. 23. cap. vbi ponitur cathalogus feriarum, idest omnium festorum, cum dicitur in principio, cap. Hæc sunt feriæ Domini, quas celebrare debetis mense primo quartodecimo die mensis ad vesperum Phase Domini est: & quintodecimo mensis huius solennitas azimorum: Item ista immolatio vocatur Phase, idest transitus, quia posito sanguine huius victimæ super vtrumque postem, & in superliminari die quartodecimo mensis primi ad vesperam angelus percutiens transibat domos eorum, non percutiēs eos sed Aegyptios: si autem dicatur, quòd aliqua victima fuit die decima mensis, illa non potest vocari Phase: quia non fuerunt hostia lita de sanguine eius. Item quia dicitur, quòd carnes huius hædi immolati comedi debebant per omnes domos filiorum Israel, sed non est possibile, quòd carnes vnius hædi sufficerent toti populo Israel: ergo non immolabatur vnus hircus à tota multitudine, sed erant tot hædi, aut agni, quot domus. Item quia non potest hoc stare: nam ille hædus si poneretur vnus, deberet à tota multitudine filiorum Israel coniuncta immolari: sed non poterat tota multitudo conuenire ad immolandum: quia non esset locus, vbi omnes caperentur. Etiam quia cùm ista immolatio fieri deberet in quartodecimo die ad vesperam, & ipsa nocte futura erat pestis, & nullus erat de domibus suis exiturus, vt patet infra, non posset hoc stare: quia totus Israel erant habitans dispersim per terram Gessen, & si ad vnum locum conuenirent omnes ad immolandum in vespera, non possent redire ad noctem in domos suas, vt ibidem manerent iuxta mandatum Domini: ergo non debebat immolari à tota multitudine. Item sanguis illius victimę, quæ immolabatur quartodecimo die erat aspergendo ipsa nocte in quolibet poste domus, & in superliminari: sed non posset sanguis vnius hædi sufficere ad tingendum postes omnium domorum

A Hebræorum: ergo non erat dandus vnus agnus, aut hædus, qui immolaretur à tota communitate Israel, & sic non essent duæ oblationes agni, & hædi. Item quia ea, quæ Deus mandauit Moysi, ipse nunciauit senioribus Israel: sed senioribus non mandauit duas victimas, aut immolationes: sed solum quòd in qualibet domo immolarent vnum animal, scilicet agnum, aut hædum, ergo solum erat vna immolatio: antecedens patet infra, vbi dixit Moyses; Ite tollentes animal per familias vestras, & immolate Phase. Item motiuum eorum non valet, scilicet quia dicitur in litera. *Iuxta quem ritum tolletis & hædū.* Quasi iste hædus alius esset ab agno immolando, sed in litera Hebraica clarius habetur, cum dicitur: (de Arietibus

B aut Capris tolletis eum.) Hoc autem refertur necessario ad id, quod præcessit cum dicitur. *Erit Agnus sine macula.* Et hunc agnum tolletis de Arietibus, aut Capris, idest poterit esse agnus, vel hædus, & in litera nostra, quando dicitur. *Iuxta quem ritum tolletis & hędum.* Non est sensus, quòd sumpto agno debeat assumi hædus, & seruari: sed quòd si forte non habeatur agnus aliquo casu, vel quia forte carior est, assumatur loco eius vnus hædus, & in isto obseruabitur idem mos, qui in agno obseruatur. *Et seruabitis eum vsque ad quartamdecimam diem.* Hoc refertur siue ad agnum, siue ad hædum: quia vterque die decima accipi debebat, & die quartadecima immolari. Et hoc, quia sanguis illius agni poni debebat in vtro-

C que poste, & superliminari: vt angelus percutiens, qui tunc transire debebat per domos Aegyptiorum, videns illum sanguinem non percuteret ibi: & quia ista percussio fieri debebat die quartadecima mensis nocte media, ideo vespere præcedente immolari debebat victima, vt tunc ibi sanguis poneretur: die enim sequenti, scilicet quintodecima mensis primi futurus erat exitus de Aegypto. *Immolabit eum vniuersa multitudo filiorum Israel.* Non refertur hoc ad hædum, quem aliqui putabant à tota multitudine immolandum: sed refertur ad quemlibet eorum siue hædus esset, siue agnus. Et non est intelligendum, quòd vniuersa multitudo immolaret eum, idest tota multitudo iuncta eum, idest vnum hædum, aut a-

D gnum immolaret: sed quòd quilibet de multitudine vnum agnum, vel hædum immolaret, si sufficeret domus illa ad vescendum eum: sin autem, assumerentur de alia domo tot personæ quousq; sufficerent ad edendum agnum. *Ad vesperam.*

Aliquando vespere accipitur pro occasu solis, scilicet cum sol incipit ire sub horizonte: & est noctis prima pars, quæ vocatur crepusculum, & isto modo dicitur Leuit. vigesimoquarto, quòd Aaron deberet collocare lucernas in tabernaculo ante velum a vespere vsque mane. Manifestum est, quòd ibi accipiatur vespere pro ea parte, quæ obscura est: quia lucernæ solum ardere debebant, cum esset tenebra: & patet quia subditur, ibi vsque mane quasi dicat, quòd Quæst. 10

E in mane adueniente luce extingui debebant. Alio modo accipitur vespere pro tota nocte; sic patet Gene. primo, capitulo. Factum est vespere, & mane dies vnus: mane vocatur totum tempus, quo sol manebat super horizontem: siue illa nubecula lucis primariæ: vespere vocatur totum tempus, quo manebat sub horizonte suæ creationis. Aliquando vocatur vespere tempus paucum, quod est ante solis ortum, vt patet Matth. vigesimooctauo capitulo, quia dicitur ibi, quòd vespere Sabbati, quæ lucescit in prima Sabbati, Maria Magdalene, & altera Maria venerunt videre dominum, scilicet ad monumentum, vt ibidem apparet: quòd autem hoc vespere fuerit vltima pars noctis, scilicet dilu-

diluculum, patet Mar. 16. cap. vbi dicitur, quòd Maria Magdalene, & Maria Iacobi, & Maria Salomæ emerunt aromata, vt venientes vngerent Iesum, & valde mane vna Sabbatorum venerunt ad monumentum. Et sic id quod vnus Euangelista vocauit vespere, vocauit alius valde mane. Alio modo vocatur vespere pars diei postquàm sol incipit declinare à puncto meridiani versus occasum. Et hoc modo hora nonæ vocatur vespere: quia est postquam sol incipit declinare à meridiano ad occasum: sic enim dicitur in Hymno horæ nonæ, qui loquitur de tempore illo: Largire clarum vespere, idest da nobis bonam horam nonæ. Communiter tamen obseruatur iste modus in lingua latina: quia vespere possit accipi indifferenter pro omnibus istis horis, vel temporibus assignatis: vespera autem nunquam possit accipi, nisi pro aliqua parte diei iam declinantis ad occasum; vnde nunquàm vespera significat aliquid de nocte. Et ad significandum hoc posuit hic beatus Hieronymus ad vesperam, & non vespere, scilicet quod accipi deberet istud tempus pro aliqua parte diei iam declinantis. Et hoc verum est: quia immediate post meridiem incipit vespera, & tunc post meridiem diei quartædecimæ vsque ad solis occasum poterant immolare istum agnum, & assare, & vesci illo. Et sic consueuerunt facere nunc Iudæi: quia licèt agnum non immolent, tamen tenentes obseruationem azimorum, quæ pertinebat ad idem tempus, incipiebant immediate post meridiem 14. diei expellere de domibus suis omnem panem fermentatum, & incipere vesci azimis. Nec potest accipi hic alijs modis: nam non potest accipi vespere pro tota nocte: quia ad vesperam dicitur ad signandum certitudinem temporis nox autem nō est certitudo temporis, sed est aliquod tempus extensum, & magnum. Non potest etiam accipi vespere pro parte vltima noctis, quæ vocatur diluculum: quia tunc non fuisset immolatus agnus vsq; ad diluculum pauloante solis ortum: sed hoc falsum est: quia media nocte debebat transire percussor angelus per domos Aegyptiorum: & quando reperiret domos Hebræorum sanguine litas, non debebat eas tangere. Item quia Hebræi summo mane egredi debebant de Aegypto: sed si tunc immolarent agnum, nō possent hoc facere: ergo non erant immolaturi summo mane. Nec potest accipi vespere pro parte noctis prima, cùm sol declinat ad occasum sub horizonte: quia illud tempus non pertinebat ad diem 14. in qua mandabatur immolari agnus, sed ad diem 15. Nam secundum Hebræos dies incipit ab occasu solis, vt patet Leu. 23. c. A vespere in vesperam celebrabitis Sabbata vestra. Necesse ergo est accipi vesperam eo modo, quo diximus, scilicet pro parte diei, quæ est postquam sol declinat à meridiano versus occasum: ideo non poterāt Hebræi immolare, aut parare hædum illum post solis occasum, poterant tamen illum comedere post solis occasum: debebat autem immolatio fieri pauloante occasum solis, non tamen post occasum: sic enim dicitur Deut. cap. 16. cum dicitur: Immolabis Phase ad occasum solis, quando egressus es de Aegypto, & coques & comedes, *Et sument de sanguine*. Scilicet omnes, qui cum immolant, accipient de sanguine eius in qualibet domo: siue ille agnus aut hædus sit. *Et ponent super vtrunque postem*. Postes dicuntur duo ligna coniuncta ex alterutra parte parietibus domorum, quibus ostia adhærent: super hos autem postes ponebatur sanguis, idest in capitibus postium. *Et in superliminari*. Dicitur superliminare lignum transuersaliter iacens super ostia, & in illo coniunguntur postes: cùm ipsum sit super duos postes quantum ad duas extremitates suas: & cùm sanguis poneretur in capitibus postium, quæ tangunt superliminare, & in ipso superliminari erat tota pars superior ostiorum domorum rubricata sanguine. Ponebatur aūt iste sanguis, vt angelus percutiēs transiēs percutiendo domos Aegyptiorum, cùm perueniret ad domos Hebræorum, & videret sanguinem illum in Ianua, non percuteret aliquem in illa domo, de quo magis infra dicetur. *Domorum in quibus comedent illum*. In domo, in qua immolabatur, in eadem comedebatur: ex hoc patet quia multæ domus erant Hebræorum, in quibus non ponebatur sanguis: quia dictum fuit, quòd si aliqua domus paucas personas haberet, quæ non sufficerent ad esum agni, quòd iungerentur de duabus domibus, & comedebant in vna domo, & ibidem immolabant. & cùm dicatur quòd in domibus, in quibus comedebatur deberet sanguis aspergi: videtur quòd erant multæ domus, in quibus non poneretur sanguis super vtrunque postem, & in superliminari. Sed dices, quomodo ergo manebant illæ domus, quia angelus percutiens, qui transiturus erat percutiebat in omnibus domibus nisi in illis, in quibus videbat sanguinem super postes, & in superliminari: ergo in illis domibus percuteret: sed falsum est, quia nullus de Hebræis mortuus fuit in hac plaga secundum quòd in cæteris nulla detrimenta, aut offensionem passi sunt. Respōdetur, quòd illi qui erant ex aliqua domo parua, in qua non comedebatur agnus, nec ponebatur sanguis illa nocte super postes, non reuertebantur illa nocte ad dormiendum in domum suam, sed dormiebant in illa domo, in qua comederant: illa autem sanguine lita erat, ideoque non timebant angelum percussorem. Sciendum autem, quòd ista cæremonia de tingendis postibus sanguine, & superliminari non fuit data tanquam conseruanda in omnes generationes, sed solum fuit data pro tunc. Et hoc patet infra Num. 9. cap. quia cum ibi iterum de immolatione, & modo edendi agnum paschalem tractauisset, nihil dixit de litura sanguinis, sed solum de alijs cæremonijs edendi. Item patet hoc clarius, quia ista tinctura sanguinis in vtroque poste, & superliminari fiebat ad hoc, quòd angelus percutiens Aegyptios, videns sanguinem, transiret illas domos non percutiens, sed in futuris generationibus non manebat ista causa, scilicet de angelo percutienti, ergo nec manere debebat eadem cæremonia. *Edent carnes*. Dicunt Hebræi, quòd ex hoc patet, non licere eis comedere neruos illius agni paschalis, aut cartilagines, quæ sunt in capitibus ossium: duriores quidem reliqs carnibus, sed ossibus molliores, dicunt has non esse carnes. Hoc tamen non multum concludit, quia solùm videtur hic Deus prohibere eis fractionem ossiū, aut suggere medulas ossium, cùm ossa frangere non deberent: neruos autem non prohibebantur comedere, cùm nerui carnes sint, idem de Cartilaginibus dicendum est, quia ossa non sunt, *Nocte illa*. Licèt immolatio fieri debebat ante solis occasum, & apparatio agni tamen esus eius fiebat de nocte saltem in principio noctis, *Assas igni*, quia nihil coctum, aut crudum comedi debebat, vt infra patet, sed igni assum: fiebat autem hoc, quia Deus volebat Hebræos educere de Aegypto, cùm quadam festinatione, quia vrgebant Aegyptij, & compellebant exire, vt patet infra, & Deuter. 16. Cùm ergo ista immolatio significatura erat exitum de Aegypto, oportebat, quòd ibi essent aliqua signantia velocitatem, & hoc patet in carnium assatione, quia decoctio carnium, aut alia apparatio tarda valde est, assatio autem velocior.

Sciendum quòd iste agnus assabatur hoc modo, natu primo immolabatur, idest iugulabatur, & accipiebatur sanguis eius ad liniendum vtrumque postem,

Vespera nō potest accipi nisi pro parte diei declinantis ad occasum.

Dies secūdum Hebræos incipit ab occasu solis vsque ad alium occasum.

Postes quid sint.

Liminare quid sit.

Multæ domus erant Hebræorum in quibus sāguis immolati agni super vtrumque postem erat.

Opinio Hebræorum dicentium non licere comedere neruos & carthilagines agni paschalis. Confutatur.

Quæstio. Modus immolandi atque assandi agnum paschalem.

stem,& superliminare. Deinde detracta pelle extrahebantur intestina, & lauabantur, vt possent torreri, quia supra mandatum erat caput, & caudam, & intestina debere comedi tosta. Post cæteræ carnes nihil amplius diuisæ simul assabantur, nec diuidebatur per medium, vel in quadrantes, vt nos consueuimus agnos, aut hędulos torrere, quia tunc necesse erat aliqua ossa frangi, s. ossa spondylium idest ossa illius spinę, quæ in modum cratis descendūt per dorsum. Nec etiam auferebatur caput, aut pedes ad assandum, ne confringeretur aliquod os, vt infra vetitum est. *Et azimos panes.* Idest panes sine fermento. Sunt enim isti panes valde nociui stomaco, & graues: fermentum namque ex sua acutie subtiliat, & digerit ponderositatem, & humiditatem commixtę farinę cum aqua: cum autem non comiscetur fermentum, valde ponderosus panis est, & male digestibilis. Ideo vocatur panis afflictionis Deut. 16. c. Hoc autem fiebat ad notandam celeritatem, quæ in exitu de Aegypto esse debebat: nam panes azimi immediate, vt farina comiscetur aquæ fiunt, & sine alia expectatione co qui possunt, quod non fit in panibus fermentatis, quia illi postquàm facti sunt, aliquo spatio satis magno tenentur, vt fermentum digerat, & subtilet materiam panis. Ideo Abraham quando voluit inuitare angelos in specie virorum, vt cito pararetur cibus, mandauit Sarrę, ꝙ commisceret cito tria sata, i. acciperet cito tres mensuras farinæ, & commisceret aqua, atque faceret inde subincineritios panes, vt patet Gen. 18. cap. Item Loth inuitans eosdem angelos dicitur, ꝙ coxit azima, idest ꝙ coxit panes illos, qui cito parari poterāt, quia iam nox erat quando angelos illos suscepit in domo, & non poterat occupari circa decoctionem panum fermentatorum, cum requireret magnam moram, vt patet Gen. 19. cap. Istud autem est attendendo celeritatem, qua exituri erant de Aegypto, ita ꝙ illa esset futura, & isto modo conueniebat illi immolationi soli, quia illa sola fuit ante exitum de Aegypto. Alio modo potest attendi, ꝙ comestio panum azimorum sit cæremonia quædam pro futuris immolationibus, sicut mandatur infra, quòd sit ritus in omnibus generationibus Hebræorum: & tunc significat panem azimum, quem Hebræi comederunt in exitu de Aegypto: nam tanta fuit celeritas exeundi cogentibus Aegyptijs, & Pharaone, ꝙ non potuerunt fermentare panem, sed tulerunt Massam conspersam ligantes eam pallijs, & coxerunt eam in prima mansione, s. in Sochot. Et hoc manifestatur Deut. 16. c. vbi mandantur obseruari dies azimorum, cum dicitur: septem diebus comedes azima, quia in pauore egressus est de Aegypto. Vel in velocitate, secundum ꝙ alia litera vult in annotatione Hebraica, vt memineris egressionis de Aegypto omnibus diebus vitæ tuæ. *Cum lactucis agrestibus.* Dicūtur istæ lactucæ quædam herbæ amaræ ad similitudinem lactucarum, quę in hortis nascuntur, sed minores sunt, & asperiores, & amaræ: fiebat autē hoc ad signandam amaritudinem, de qua tunc exierunt: iste enim erat finis principalis, vt recognita miseria, quam ibi sustinuerant, & diuina liberatione mirabili assurgerent in magnas laudes eius: de panibus autem azimis de quibus dictum est.

Panes azimorū comedebar. ad denotādam celeritatē apparitionis

Panis fermentatus magnam requirit moram in sui decoctione.

An Hebræi in Aegypto panes azimos comederint.

Quæst. 12. Dicet forte aliquis, quòd non comederunt Hebræi in Aegypto panes azimos: quia vt infra patet, ipsi voluerant fermentare panem, sed cogentibus Aegyptijs velociter exire non permissi sunt fermentare panem, sed tulerunt farinam conspersam in pastam, & sic facientes panes coxerunt in Sochot. Videtur ergo hæc decoctio azimorum fuisse a casu, & contra eorum intentionem, & non ex proposito; quia non se

A intelligebant astrictos ad comedendum azima: maxime, quia illi panes azimi, quos coacti sunt facere Hebræi vrgentibus Aegyptijs ad exitū, non cocti fuerunt in Ramesse, vbi manebant Hebræi, sed in Sochot, postquàm recesserunt, quia ibi fuit prima mansio, vt patet infra, & Numer. 33. capitu. Non potuerunt ergo comedere de his panibus azimis die 14. mensis primi cum agno immolato antequàm exirent de Aegypto, nec videntur fuisse aliqui alij panes azimi facti ante hoc, cùm illi, quos fecerunt postea, non intendissent azimos relinquere, sed fermentare. Respondetur, quòd Hebræi comederunt agnum paschalem cum azimis in Aegypto. Sed distinguendum est, quia hic sunt duo præcepta

B de azimis. Primum est, quòd agnus comederetur cum azimis. Secundum est, quòd septem dies obseruarentur in azimorum comestione, & non appareret aliquid fermentatum in domibus Hebræorum. Primum autem præceptum, scilicet, comedetis illum cū azimis, commune fuit illi primæ immolationi in Aegypto, & omnibus alijs in futuras generationes. Secundum autem solùm pertinebat ad futuras generationes, scilicet quòd septem diebus comederent azima: & in signum huius distincta fuerunt ista precepta: nam hic immediate ponitur, quòd deberent comedere cum azimis: præceptum autem de septem dieb⁹ azimorum infra ponitur per se tanquàm non ad ista pertineat. Patet autem hoc magis clare infra 13. cap.

C cum dicitur: Cumque te introduxerit dominus in terram Chanaam, & Hethæi, Euæi, Ammorræi, & Gebusæi, quam iurauit patribus tuis, vt daretur tibi, terram fluentem lacte, & melle: celebrabis hunc morem sacrorum mense isto, septem diebus vesceris azimis. Non fuit ergo factum hoc in Aegypto, nec obligauit aliquo tempore ante introitum terræ Chanaam. Dicendum est ergo quòd omnia, quæ mandantur in isto cap. à principio vsque ad illam partem (habebitis autem hunc diem) fuerunt obseruata in prima immolatione in Aegypto, ea autem, quæ infra dicuntur, pertinebant ad futuras generationes, cum ibi fiat mentio de azimis septem dierum. Ad argumentum ergo dicendum, quòd Hebræi comede-

D runt azima cum agno, scilicet quòd in 14. die mensis illius facti sunt pauci panes azimi, quot sufficerent ad vnicam comestionem, scilicet dum comederent agnum paschalē: sed postea non intendebant comedere azima, & sic cū die sequenti recessuri essent de Aegypto, voluerunt facere panes azimos pro via, illa nocte comiscuerunt farinam aquę facientes pastam, & intendentes fermentare, & coquere illa nocte: sed cum pestis primogenitorum inualesceret media nocte, surrexit Pharao, & Aegyptij, & non permiserunt factam pastam fermentari, & sic coacti sunt panes azimos facere etiam si non intendissent eos facere, sed fermentare. *Non comederis de eo crudum quid.* Quia cibus crudus indigestibilis est ab igneo calore stomaci, in-

E digent enim maiore calore, scilicet calore puri elementi, scilicet ignis, & talis non est in stomaco, quia non conuenit nostræ complexioni, excederet enim valde armoniam, quæ requiritur in animali. Nec dicit hoc, quasi ipsi Hebræi aliquid crudum de carnibus vorare vellent. Sed loquitur ex superabundantia volens omnia explicare, tam illa, de quibus posset esse error, quàm ea, in quibus non posset errari. Sic enim consueuimus aliquando loqui, & sic locutus fuit serpens ad Heuam, vt patet Gen. 3. cap. Eritis sicut dij scientes bonum, & malum. Non quòd aliquod malum tunc esset, quod posset cognoscere, quia omnia, quæ Deus fecerat erant valde bona: sed quia voluit loqui multum comprænhensiue dicens:

Duo præcepta de azimis.

Calor stomaci non sufficit ad digerendum carnes crudas.

Expositio Nicolai Lirani.

Cognoscentes bonum & malum, idest scietis omnia, quæ sunt, vel esse possunt, vel qualitercunq; se habere possint quantum ad omnem modum, & differentiã. Nicolaus dicit, quòd hoc vetabatur in detestationem idolatriæ, quia aliqui idolatræ in honorem deorum suorũ carnes, aut crudas, aut semicrudas comedebant. Ego autem cum aliqualiter inuestigauerim libros antiquorum præcipuè de ritibus gentilium, & hoc maxime in libris Fastorum Ouidij, vbi celebritatũ ritus, & causæ, & tempora apponuntur, tale quid inuenisse non recolo. Habuit autem hoc Nicolaus a quibusdã Hebreis harum rerum penitus inexpertis, qui quando cæremoniarum suarum causas, aut apparentias reddere nequeunt, in detestationem idolatriæ factum esse loquuntur. *Nec coctum aqua*. Duplici ratione. Primò carnes expeditius assantur, quàm coquantur: omnia autem ista, quæ faciebant, quandam velocitatẽ exeuntium de Aegypto portendebant: vt patet ex prædictis, & infra etiam dicetur. Secundò quia carnes coctę resoluuntur ex humiditate, aqua subintrante aperiente calore, nam calor carnes aperit aqua vero carnium apertarũ porositates subintrans cuncta mollificat: ideo istę carnes licèt facilius digestioni obediant, debilioris tamen sunt nutrimenti propter teneritudinem: ideo non conueniunt valde exercentibus magnos labores, & corporis motus quales sunt itinerantes. Carnes autem assatæ indurantur per calorẽ igneum superfluas humiditates digerentem, & carnes solidantem, cùm nulla humiditas aquea mollificans subintret: quando potius ipsæ, quę naturales erant, carni, nõ conuenientes tamen corpori alimentabili, aut effluunt, aut euaporant; licèt ergo istæ carnes difficilius digerantur, tamen solidioris sunt nutrimenti, laborantibus conuenientes. Sed contra hoc arguitur, quia Deut. 16. c. dicitur de immolatione Phase, quòd comedi deberet, & prius coqui, s. coques, & comedes in loco, quẽ elegerit dominus Deus tuus. Nec potest dici, quòd intelligatur illud de alijs sacrificijs, quæ immolabantur in festiuitate paschali: quia litera dicit: non poteris immolare Phase in qualibet vrbium tuarum: sed in loco, quem elegerit dominus Deus tuus, vt habitet nomen eius, ibi immolabis Phase vespere ad occasum solis: quando egressus es de Aegypto, & coques, & comedes in loco, quem elegerit dominus Deus tuus. Respondetur, ꝙ agnus ille, aut hędus non poterat aliquo alio modo parari, sed solum assari: vt hic dicitur: ibi tamen ponitur, ꝙ deberet coqui, quod prouenit ex æquiuocatione literæ Hebraicæ, cui etiam aliquo modo alludit litera latina, nam idem verbum signat apud Hebræos decoctionem, & assationem, & non potest distingui nisi ex adimito quando signet decoctionem, aut assationem. Ideo hic in litera nostra, & Hebrea non solum dixit: ꝙ nihil de agno deberet esse coctum, sed adiunxit, ꝙ nihil deberet esse coctũ aqua: quasi non sufficeret dicere coctum solùm propter æquiuocationem: eandem ęquiuocationem secuta fuit litera nostra extendens hoc verbum ad coqui, & assari. Et satis patet ex modo loquendi communi omnium latinorum, quia dicimus cibos coqui in stomaco, ibi tamen manifestum est, ꝙ nec coquuntur, nec assantur accipiendo proprie, vt distinguitur coqui contra assari. Aliquando etiam ponitur coqui pro assari proprie dicto, vt cum dicimus, ꝙ panis coquitur in furno, ibi tamen non est coctio in aqua sed assatio in igne; ratio autem huius generalitatis vocabuli propter aliquid commune vniuocum, quod reperitur in omnibus istis signatis. Nam coqui signat quandã resolutionem humiditatum superfluarum, vt sit res cocta apta ad cibum vel ad membrum. Cum elixatione, i. decoctione in aqua consumantur humiditates carniũ

Carnes in aqua coctę facilius digeruntur, & sunt debilioris nutrimenti.

In litera Hebraica est æquocatio de assari, & coqui.

Coctio signat resolutionem quandam humiditatum superfluarum à cibis.

F crudarum nõ conuenientes corpori nutribili, dicitur esse decoctio. In assatione etiam resoluuntur humiditates crudæ, & redduntur carnes ad talem dispositionem, vt corpori conueniant: in decoctione panis in furno resoluitur a calore igneo humiditas aquea existens in farina conmixta, & ponderositas tollitur per calorem digerentem, & subtiliantem, vt conueniat cibo: nec tamen totalis humiditas tollitur, qn maneat ibi quædam teneritudo, & mollities ex humiditate temperatè digesta: quia nõ redditur panis totaliter in siccum, vt comburatur. In stomaco autem datur alius gradus decoctionis, quia ignis exterior non est eiusdẽ complexionis, & armonię cum igne stomaci: ideo digesto cibo per ignem elementarẽ, necesse est iterum

G digeri ab ignea caliditate stomaci, vt totaliter cibus aptus sit ad transeundum in substantiam membri: cõuenit ergo omnibus his actionibus, ꝙ vocentur decoctiones: quia idem modus reperitur in illis. *Sed assum tantum igni*. Idest solum poterit iste agnus, vel hędus assari ad ignem, & nullo alio modo parari. *Caput cum pedibus eius, & intestinis vorabitis*. Idest ꝙ nihil debebat manere de eo, quin comederetur. In alijs autem assationibus detrahuntur pedes rei assatæ: quia non bene assantur, cum sint valde sicci, & neruosi, ideo cito comburuntur, & non assantur, conueniunt autem decoctioni: intestina etiam propter teneritudinem assari bene non possunt, quia cum in eis sit humiditas magna, & valde tenax inclusa pellibus: nam ipsa intestina

H ad naturam pellis declinant, indigebant satis magno calore, & igni, vt excluderetur humiditas: & quia rursus ipsa intestina mollia sunt, ante cõburerentur, quã bene per assaturam digererentur: nam immediate, vt eis ignis apponeretur contraherentur in se, cum sint de natura pellis, & conseruando intraneam humiditatem ante vrerentur superficietenus. Cõueniunt ergo magis elixationi, siue decoctioni in aqua, quia ibi paulisper per calorem aperientem, & digerentem, & humiditatem aqueam, ne cõburantur, conseruantur, & melius disponuntur: mandauit tamen dominus vniuersa assari, & comedi ex causa supra assignata, s. vt signaretur velocitas exitus: Cùm ergo agnus iste, aut hędus assari debebat, detracta pelle nihil ei abscĩdebatur,

I ne confringeretur os aliquod, sed sola intestina, vt abluerentur deducta, mox ipsi agno assando superponebantur, vt simul cuncta torrerentur: omnia ista assari mandabat, quia ista erat victima domini, & nihil de ea perire debebat, cum esset aliquid sacrum: sic patet Num. 9. c. cum dicitur: Si quis autem mundus est, & in itinere non fuit, & tamen non fecit Phase exterminabitur anima illa de populis suis: quia sacrificium domino non obtulit tempore suo. Ecce qualiter vocauit sacrificium domini. Item quia in alijs carnibus quas Hebræi comedebant, non requirebatur, quòd essent mundæ sed qualitercunque essent poterant eas comedere, sed istum agnum non poterant offerre, nisi mundus esset, vt patet hic: antecedens patet Deut. 12. cap.

K cum dicitur: Si autem comedere volueris, & te eius carnium delectauerit, occide & comede iuxta benedictionem domini Dei tui, quam dedit tibi in vrbibus tuis, siue immundum fuerit, hoc est maculatum, & debile, siue mundum: hoc est integrum, & sine macula, quod offerri licet, siue capream, & ceruum comedes: absq; esu duntaxat sanguinis, quem super terram quasi aquam effundes: & infra eodem c. dicitur. Quando dilatauerit dñs terminos tuos sicut dixit, & volueris vesci carnibus, quas desiderat anima tua. Locus autem quem elegit dñs sit procul; occides de armentis, & pecoribus, quæ habueris, & comedes in opidis tuis, vt tibi placet sicut comeditur capra, & ceruus, ita vesceris eis. Item distinguitur in hoc esu agni

Pedes & intestina non sunt apta assationis.

Agno paschali decoriato nihil de eo amputabatur sed totus assabatur.

A agni paschalis ab alijs carnibus: quia sicut ad comedendum de carnibus sacrificiorum requirebatur mũdicia: vt patet Leuit. 7. capitu. cum dicitur, qui fuerit mundus vescetur ex ea: anima polluta, quæ ederit de carnibus hostiæ pacificorum, quæ oblata est domino, peribit de populis suis: & qui tetigerit immunditiam hominis, aut iumenti, siue omnis rei, quę polluere potest, & comederit de huiuscemodi carnibus, interibit de populis suis: quia aliter nec poterant etiam offerre, vel accedere ad tabernaculum sanctuarij, quacunque immunditia essent immundi, vt patet Leuit. cap. 11. & 12. & 14. & 15. cap. & in multis alijs locis: sic requirebatur munditia in comedentibus Phase, vt patet Num. 9. cap. Vbi illi, qui erant immundi, conquesti sunt, quare non comedebant Phase sicut alij: ibi mandat Deus, quòd nullus immundus comedat Phase: sed faciat in mense secundo, quando fuerit iam mundus. De alijs autem carnibus communibus poterant comedere omnes, siue essent mundi, siue immundi: vt patet Deut. 12. c. cũ dicitur sicut comeditur capra, & ceruus, ita vesceris eis, & mundus, & immundus in commune vescentur. Item distinguitur comestio agni ab alijs carnibus: quia cæteris carnibus vesci licebat in qualibet vrbe filiorum Israel: vt habetur Deut. 12. & patuit in superioribus allegationibus comedere autem, & immolare Phase non licebat in qualibet vrbe, sed solum in loco vbi esset tabernaculum domini, & arca: sic dicitur Deut. 16. cap. Non poteris immolare Phase in qualibet vrbium tuarum, quas dominus Deus tuus daturus est tibi, sed in loco, quem elegerit dominus Deus tuus, vt habitet nomen eius, ibi immolabis Phase. In hoc etiam æquiparatur sacrificijs alijs: quia non poterat in omni loco offerri: sed solum in loco tabernaculi: vt patet Leuit. 17. cap. cum dicitur: Homo de domo Israel, aut de aduenis, qui peregrinantur inter vos: si obtulerit holocaustum, & ad victimam, & ad ostium tabernaculi non adduxerit, vt offeratur domino, interibit de populo suo. Sicut dicitur Deut. 12. capit. Caue ne offeras holocausta tua in omni loco, quem videris: sed in eo, quem elegit dominus in vna tribuum tuarum. Sicut ergo in sacrificijs nihil relinqui debebat de animali immolato, ita nec de agno paschali, cum eẽt quoddam sacrificium. Antecedens patet Leuit. 6. ca. vbi dicitur de hostijs sacerdotum, cum dicitur cuius carnes eadem die comedentur, nec remanebit ex eis quicquam: idem dicitur de hostia pacificorum pro illa parte, quæ manebat offerentibus, quod tota comedi debebat, & si aliquid remaneret, igne cõsumeretur. *Non remanebit ex eo quicquam vsque mane.* Dicunt enim aliqui, quòd hoc erat, vt non expectarent se comesturos de eo die sequenti, cum diluculo recessuri essent, & hoc satis rationabile est: sed magis videtur, quòd fiebat, quia ista immolatio pertinebat ad naturam sacrificiorum, in sacrificijs autem, in quibus aliquid comedi licebat, non debebat relinqui aliquid comedendum ad alteram diem, vt patet Leuit. 7. cap. cum dicitur cuius carnes eadem die comedentur: nec remanebit ex eis quicquam vsque mane. Et in hoc æquiparatur ista immolatio immolationi victimarum pacificarum quantum ad partem, quę veniebat sacerdotibus: nam pars eueniens sacerdotibus eodem die comedi debebat: vt patet Leuit. 7. c. Et quantum ad hoc excedit ista victima hostias pacificas quantum ad partem offerentium: quia si aliquis offerret victimas pacificas, poterat comedere carnem euenientem sibi eadem die, aut sequenti comedere. In die autem tertio nullo modo, vt patet Leuit. 7. c. cum dicitur: si voto, vel sponte quisquam obtulerit hostiam eadem die similiter comedetur: sed & si quid in crastinum remanserit, vesci licitum est: quicquid autem tertius dies inuenerit, ignis absumet: si quis de carnibus victimæ pacificorum die tertio comederit, irrita fiet oblatio, nec proderit offerenti; quin potius quæcunque anima tali se edulio commaculauerit, præuaricationis rea erit.

(Nihil de agno paschali reliqui poterat cum eẽt quoddam sacrũ.)

Et si dicas quare ergo in ista immolatione cùm pertineat ad omnes populares erat strictior regula, quàm in victimis pacificorum pertinentibus ad eosdem populares, vt possent comedere de victima pacificorum in secundo die, de agno autem immolato nullo modo. Respondetur, quòd hoc erat, quia agni immolatio erat sub præcepto, oblatio autem victimarum pacificarum erat ex voluntate sola. In his autem quæ B ad necessitatem pertinent, strictior regula ponitur quàm in his, quæ solum voluntaria sunt. Quod patet in oblatione pacificorum spontanea, & in oblatione ex voto: nam quædam animalia voluntarie offerri possunt, quæ ex voto non recipiuntur, vt patet Leuit. 22. ca. cum dicitur: Bouem, & ouem autem, & cauda amputatis voluntarie offerre potes: votum autem ex his solui non potest. Sed adhuc dices, quòd non est ista ratio: nam non solum victima pacificorum spontanea potest comedi in secundo die, sed etiam victima, quæ ex voto: sic patet Leuit. 7. cap. cum dicitur: Si voto, vel sponte obtulerit quis hostiam, eadem similiter comedetur die: sed & si quid in crastinum remanserit, vesci licitum est. Ecce qualiter æquat quantum ad hoc hostiam spontaneam, & votiuam. C Respondetur, quòd licèt aliqua similitudo sit de agno immolato ad hostiam votiuam: tamen maior obligatio, & strictior est in oblationibus: quæ sunt totaliter ex præcepto, quàm in his, quæ non sunt ex pręcepto quomodocunque aliter sint: nam oblationes votiuæ, licèt postquàm votum emissum est, necesse sunt: tamen a principio ante emissionem voti sunt simpliciter liberę. Oblationes autem, quæ in præcepto sunt, nunquàm sunt liberæ: ergo strictior regula apponenda est quantum ad eas, quæ sunt in præcepto simpliciter, quam quantum ad eas, quæ sunt votiuæ. Immolatio autem agni paschalis non est spontanea, nec votiua: sed est sub magna præcepti obligatione: intantum D quòd si aliquis obseruare negligeret, merebatur mortem: quia dicitur quod peribit de populo suo: vt habetur Num. 9. cap. cum dicitur, quòd exterminabitur anima illa de populis suis, & peccatum suum ipse portabit. *Si quid residuum fuerit, igne comburetis.* Idest si in nocte illa quartidecimi diei, coniunctæ personæ tot quot ad esum agni sufficerent, non comederent totas agni carnes cum intestinis, in ipsa nocte immediate post cœnam comburere debebant, ne maneret in alteram diem: quare autem hoc fiebat, ratio est: nam vt supra dictum est, istud erat vnum de sacrificijs, & sicut in alijs sacrificijs nihil debebat ex comestis carnibus remanere, sed igne consumi, ita in hoc: antecedens patet Leuit. 7. cap. vbi dicitur: Tam de vi- E ctima, quæ eueniebat sacerdotibus, quàm de illa, quæ pertinebat ad populares, quòd deberet igne consumi, si quid vltra tempus statutum maneret: cum dicitur de hostia sacerdotum: cuius carnes eadem die comedentur, nec remanebit ex eis quicquàm vsque mane: si voto, vel sponte quisquam obtulerit hostiam, eadem similiter comedetur die, sed & si quid in crastinum remanserit vesci licitum est: quicquid autem tertius dies inuenerit, ignis absumet. Aliqui dicunt, quòd ossa agni immolati, quæ non comedebantur, quia non frangebantur, cõburi debebãt. Sed falsum, quia in litera ponitur conditionaliter, & sub dubio, cũ dicitur si quid residui fuerit igne comburetis: si tamen voluisset de ossibus intelligi, non posuisset sub dubi-

(Cur obseruatio de immolando agno cæteris strictius esset, cum ad populares et ptineret.)

(Votiua ut differát ab eis, quæ pręcipiuntur.)

(Opinio quorundá dicentium ossa agni paschalis cõburi debere quia non comedebantur. Cõfutatio opinionis.)

dubitationem: quia certum est ossa superremanere cum frangi, aut comedi non possent. Ratio autem quare nihil de aliquo sacrificio remanere debebat, quin csõumeretur comedẽdo, aut cõbureretur igne, erat, quia carnes sacrificiorum sacræ erant, vt patet Leui. 6. c. ideo non debebant negligi sicut carnes aliæ communes: si autem nõ mandarentur omnes comedi, aliquæ de eis darentur canibus, sicut interdum con sueuerunt dari de alijs carnibus: etiam aliqua earum negligenter conseruatæ permitterentur putrefieri. Hoc autem erat dedecus Dei, cùm ista sacrificia sibi consecrata essent: debebant ergo comedi totaliter, ita quòd nihil de eis daretur alicui animali, cum non deberent dari homini non circunciso. Si tamen aliquid comedi non posset, igne vrendum erat: & hoc quia etiam in hoc Deus laudaretur, & honoraretur, quia ibi holocaustũ fiebat de illis carnibus, sicut de alijs de animalibus, quæ in holocaustum totaliter incendebantur.

Sic autem comedetis illum. Renes vestros accingetis, & calciamenta habebitis in pedibus, tenentes baculos in manibus, & comedetis festinanter. Est enim Pha-
Heb. 11. se, idest transitus domini. Et transibo per terram Aegypti nocte illa, percutiamque omne primogenitum in terra Aegypti, ab homine vsque ad pecus: & in cunctis dijs Aegypti faciam iudicia, ego Dominus. Erit autem sanguis vobis in signum in ædibus, in quibus eritis: & videbo sanguinem, & transibo vos: nec erit in vobis plaga disperdens, quando percussero terram Aegypti.

Sic autem. Hic ponitur ſm, s. comedendi modus. In superioribus enim licèt dicta sint aliqua quæ pertinebant ad comedendi modum: tamẽ illa tenebant se ex parte agni comestibilis: hic ponuntur aliquę cæremonię, quæ sunt dispositiones ipsorum comedentiũ. *Sic autem comedetis illum.* Idest iste erit modus, quẽ obseruabitis in comedendo illum agnum, aut hædum.

Quæst. 11. Et sciendum ꝙ ista, quæ sequũtur, sunt communia tam illæ primæ immolationi, quàm omnibus sequentibus in futurum, vsque ad illam partem. *Habebitis autem hunc diem.* Sicut supra diximus: illa. n. pertinẽt ad futuras generationes. *Renes vestros accingetis.* Quasi parati existentes ad iter, & non iacentes in stratis, & desidiosi quiete magna. *Calciamenta habebitis in pedibus.* Ita vt significetur intẽtũ vos velociter velle moueri, ꝙ post cenam illam nihil aliud agere debeatis, quàm aggredi iter, & nihil aliud faciendũ maneat: nec etiam calceatio sotularium. *Tenentes baculos in manibus*. Hoc ad duo pertinebat: primo, quia ipsi viatores baculòs habentes per viam, quibus innitãtur: & sic laborem subleuent, & in motu iuuentur. Secundò quia ipsi Hebræi educentes omnia sua de Aegypto, portabant multos asinos, quibus ea imponebant, & illos baculis dirigere debebant. *Et comedetis festinantes.* Idest non manebitis colloquentes ad mẽsam, sicut in alijs cęnis facere cõsueuistis, quando quieti eratis: nunc autem ad designandum egressum de Aegypto, qui fuit in festinatione, & pauore: vt patet hic, & Deut. 16. c. Oportet ista agere. *Est enim Phase.* Idest transitus. Ista est ratio om-
F nium supradictorum, quare velociter fieri debebant, s. quia ista immolatio, & commestio est Phase, idest transitus, s. quia sicut angelus exterminator velociter transibat domos Hebræorum, tanquàm viator, nihil ibi manens ad faciendum malum: ita ipsi omnia hæc ad signandum illud beneficium, s. quia liberabantur ab angelo exterminatore velociter hæc facere debebant. In superiorbus tamen referebamus hæc ad velocitatem viæ, qua exituri erant de Aegypto. Et verũ est, quia illa immolatio ad vtrunque signandum referebatur, sed diuersimode: quia ista prima immolatio signabat vtrunque, sed principaliter festinationem angeli exterminatoris transeuntis super domos Hebræorum nihil percutientis, vt patet immediate, cum
G dicitur: Est enim Phase domini, idest transitus: transibo enim super terram Aegypti nocte illa, percutiãque omne primogenitum in terra Aegypti, ab homine, vsque ad pecus, ac pertransibo vos, & non erit in vobis plaga disperdens. Signat autem minus principaliter egressionem velocem de Aegypto. In futuris autem generationibus istæ immolationes, & comestio azimorum signabat principaliter exitum velocẽ de Aegypto: sic patet Deut. 16. cap. cùm Moyses post 40. annos ab exitu de Aegyto hortaretur eos ad custodiendas cæremonias agni paschalis, dixit. Obserua mẽsem nouarum frugum, & verni primi temporis, vt facias Phase domino Deo tuo: quoniam in isto mense eduxit te dominus Deus tuus de Aegypto nocte. Si-
H gnabat autem minus principaliter transitum angeli percutientis super Aegyptios, & non percutientis Hebræos. Et hoc patet, quia in isto cap. infra Deus mandauit fieri istam obseruationem ad memoriam huius transitus angeli percutientis super eos, cum dicitur: Et cum dixerint vobis filij vestri; Quæ est ista religio? Dicetis: eis victima transitus domini est, quando transiuit super domos filiorum Israel in Aegypto, percutiens Aegyptios, & domos vestras liberans. Sed dices, cùm hic exprimatur ista causa huius immolationis agni, & in Deuteronomio exprimatur alia, non videtur quæ sit principalior. Respondetur, quòd immo ex hoc apparet id quod dictum fuit, scilicet quia ista causa fuit expressa in prima immolatione, & non alia,
I ista fuit principalior in prima immolatione, & quia alia causa fuit expressa per quadraginta annos postea Moyse, & non ista, illa videbatur esse principalior ad futuras generationes. Et ratio est, quia ista liberatio a morte, quæ inferebatur per angelum exterminatorem, signatur totaliter, & principaliter in futuris generationibus per redemptionem primogenitorum, vt patet infra 13. ca. cum dicitur: Cumque interrogauerit te filius tuus cras, dicens, quid est hoc? respondebis ei, in manu forti eduxit nos Deus de Aegypto de domo seruitutis: nam cùm induratus esset Pharao, & nollet nos dimittere, occidit dominus omne primogenitum in terra Aegypti a primogenito hominis vsque ad primogenita iumentorum: idcirco immolo
K domino omne, quod aperit vuluam masculini sexus, & omnia primogenita filiorum meorũ redimo. *Est. n. Phase, idest transitus Domini.* Istud fuit additum in litera nostra ad expositionem huius nominis Phase: quia in Hebræo solum habetur, *Est enim Phase*. Vocatur autem transitus domini: quia angelus percutiens ex Dei mandato transibat non percutiens Hebręos: sic enim dicitur infra. Transibit enim Dominus percutiens Aegyptios, cũque viderit sanguinem in superliminari, & in vtroque postẽ transcendet hostium, & non sinet percussorẽ ingredi domos vestras. *Et transibo per terram Aegypti.* Deus dicit se transiturum per terram Aegypti non ꝙ ipse transeat: quia moueri non potest, cũ vbique sit, sed quia Angelus percussor

Immola- tio agni pa- schalis du- os transi- signabat.

Cur causæ immolatio- nis agni uarię hic, & Deut.

ex

ex mădato eius transibat. *Nocte illa.* Scilicet nocte quartidecimi diei mensis primi. *Et percutiam omne primogenitum in terra Aegypti.* Ista fuit vltima plaga: quia sic dixerat Dominus precedenti cap. adhuc plaga vna tangā Pharaonem, & Aegyptum, & post hæc dimittet vos. Fuit etiam ista plaga maior omnium, quia ad nullam aliarū Pharao dimisit Hebræos, nisi ad istam: quinimmo eos fugere cōpulit de Aegypto: vt patet infra. inflicta fuit autem correspondenter ad culpam Aegyptiorum, qua Hebreorum paruulos siue primogenitos siue alios in flumine occiderant.

A

An plagæ Aegyptijs inflictæ fuerint tantum decem, vel multo plures, & an Dies Aegyptiaci habeant malam influentiam, & quare ecclesia mandat illos non obseruari, & an propter hoc neget astrorum influentiam, & an sit licitum certa tempora anni ad seminandum, & serendum, & alia faciendum obseruare.

B

Quæst. 15. Dicit Magister in historijs scholasticis, ꝙ non fuerunt istę solæ plagæ illatæ Aegyptijs, sed etiam multæ alię: ponuntur tamen iste solæ, quia principaliores fuere, vnde vult in qualibet die, quę in kalendarijs nostris Aegyptiaca vocāt aliqua plaga Aegyptijs inflicta fuerit, & tūc oportet esse ad minu s24. plagas, quia in quo libet mense duo dies Aegyptiaci vocantur in Kalendarijs. Sed hoc forte non multum cōtinet veritatem. Primo quia plagę inflictę Aegyptijs in valde pauco tēpore inflictę sunt, cùm vna quasi immediate sequeretur post alteram: si autem teneretur hoc dictum, cùm in quolibet mense ponantur dies Aegyptiaci, sequeretur quòd vno anno ad minus durassent infligendo plagas. Hoc aūt non potest stare, quia tunc sequeretur, quòd Moyses non erat annorum 80. qñ primo apparuit coram Pharaone, quod tamen asseritur supra 7.c. Vel ꝙ non ambulauissent 40. annis per desertū, qđ tñ asseritur Deut. 8.c. Vel quòd qñ mortuus est non com plesset solū 120. annos, vt asseritur Deut. 31.c. sed 121. consequentia aūt satis declarata fuit supra 2.c. Et patet quia Moyses erat annorū 40. qñ occidit Aegyptium, & recessit de Aegypto ī terram Madian, vt patet Act. 7.c. & māsit ann. 40. in Madian cū Iethro: vt patet Act. 7. & sic rdeundo eodē anno de Madian in Aegyptum cōplebat annos 80. qñ stetit corā Pharaone. Si ergo durasset plagarū inflictio vno anno secūdū assignationē dierum Aegyptiacorum in Kalendarijs, qñ exiuisset Moyses de Aegypto esset annorū 81. quibus addantur anni 40. qbus māsit ī deserto cū Israelitis: vt patet Deu. 8.c. cū dixit adduxit te Dñs 40. ann. per desertū, vt affligerēt te, atque tentaret, & nō fierēt, quę in tuo animo versabātur, manebūt in summa anni 121. quibus vixissuet Moyses. Sed hoc falsum qa Moyses mortuus fuit die, quo cōpleuit annos 120. vt patet Deut. 31.c. cū dr̄ ego sum hodie 120. annorū, & non possum vltra ingredi, & egredi: præsertim cū dixerit mihi dñs, non transibis Iordanē istū. Cōcluditur ergo, ꝙ in faciendo ista signa nō effluxit vnus annus, sed quasi vnus mensis, vel paucū plus, & ille cōputat cū anno primo egressionis de Aegypto, ita quòd ex illo tpe cōputaretur vnus annus cū illo pauco, ī quo inflictę sunt plagę. Itē isti dies Aegyptiaci dñr hr̄e malam influentiā, & verissime sic est, sed non attraherent influentiam ab illis plagis inflictis Aegypto toti: ergo non denominantur ab illis plagis inflictis. Antecedens patet quia ea, quæ fiunt in inferioribus, nullam videlicet cęlo influendi tribuūtur, quin potius è contrario vis influxiua cęlestium operatur in hæc inferiora. Item dato quòd Dei voluntate hoc fieri potuisset, vt ex illis plagis inflictis Aegypto in quolibet annos illis diebus sequerentur malę influentię, tamen nullo modo factum fuisse, concedendū est, quia tunc Deus omnes homines in omnia futura tempora propter delicta Aegyptiorum puniuisset, quod ita absurdum est, vt aures non paterentur. Dicendū autem quòd isti dies Aegyptij vocati sunt, quia Aegyptij, qui in Astrologia erant florentissimi consideratione astrorum hos dies nociuos repererūt, & verissime sic est mandat tamen Ecclesia illos non obseruari, ne Gentilitatis superstitionibus studeamus, sicut patet ex concilio Martini Papę, & habetur in decretis 26.q.5.c. non licèt hominibus Christianis. De his etiam multa Augu. de ciui. Dei lib. 5. in principio per aliqua capitula, vbi agit de Fato. Nec in hoc Ecclesia veritati astrorum repugnat: quia Ecclesia vult quòd nos non credamus influxibus astrorum, quasi eis volūtas nostra subdatur, sicut tenebant Gentiles, & tangit illud Seneca in tragœdia, quæ intitulatur Edippus concordans sententię popularium in carmine decimo quod totum de hac materia scriptum est, cum dicitur.

Opinio ōnis magistri historię scholasticę ponentis plures plagas quā decē confutatio.

C

D

E

Dies Aegyptiaci malam habēt influētiam.

Ecclesia non negat astrorū influxū: sed negat ei liberum arbitriū subdi.

Fatis agimur, cedite fatis.
Non sollicitæ possunt curæ
Mutare rati stamina fusi.
Quicquid patimur mortale genus,
Quicquid facimus, venit ex alto.
Seruatque suæ decreta colus
Lachensis dura reuoluta manu.
Omnia secto tramite vadunt.
Primusque dies dedit extremum.
Non illa Deo vertisse licet,
Quæ nexa suis currunt causis.
Idcuique ratus prece non vlla
Mobilis ordo; multis ipsum
Timuisse nocet:
Multi ad fatum: venere suum, dum fata timent.

Idem dicit Ouid. Metamo. lib. 9. dum Venus loquitur ad Iouem, & Iupiter ei respondet Poetica fictione Gentilium, tamen firma sententia, scilicet.

Tu sola insuperabile fatum
Nata mouere putas, intres licèt ipsa sororum.
Tecta, trium cernes illic molimine vasto
Ex Aere, & solido rerum tabularia ferro.
Quæ neque concursum cęli, nec fulminis iram
Nec metuunt vllas tuta atque æterna minas.
Inuenies illic incisa adamante perenni.
Fata tui generis.

Ecce qualiter istorum, & omnium vulgarium antiquorum firma sententia erat, ex motu cęli, & dispōnibus eternis mentem nostram necessitatem agendi, patiendique contrahere, qui error in Gentilibus nouiter conuersis adhuc manebat, ideo doctores Ecclesię multum laborauerunt hanc erroneam opinionē elidere. Non tamen negat Ecclesia, nec vult nos negare, quin corpora celestia influāt in hæc inferiora, & quod non eedem complexiones sint influentiarum deuersorum dierum. Quis enim dubitet corpora cęlestia in his inferioribus sanitatem, aut infirmitatem tam obtinere, quam etiam influere, quoniam etiam hęc clausis oculis confiteri cogemur, præcipuè cum dicat scriptura Gen. 1. c. quòd sol, & luna, & cetera astra data sunt in signa, & tempora, dies, & annos, de quibus ibi dictum est, & Gen. 40. cap. Propter hoc ergo Ecclesia non prohibet quòd medici certis diebus, aut certis signis, & motibus astrorum exhibere patientibus pharmacias, cum omnes hoc experiantur, quòd luna existenti in tali, vel tali signo pharmacia nihil operetur, & in quo signo, vel triplicitate existente eadem pharmacia, & in eodem patiente admirabiliter operetur, Dicendum ergo quòd Ecclesia solum vetuit credere, quòd astra influant super ea, que ad liberum arbitriū pertinent, sed in alia, quæ pertinent ad corporalem natu-

Aristotil. vult naturã corpoream subditi corpori cęlesti: animam autẽ nullo modo.

naturam,nullus dubitat, quin corpora cęlestia multum operentur,& ecclesia hoc tacet,& ista est sententia Aristo. nam cum in 3.lib. de anima, asseruerit voluntatem nostram esse liberrimã, nec posse vllo modo necessitari, in primo de Gene.& corru.dixit, quòd ꝓpter accessum, & recessum solis in circulo obliquo omnis generatio,& corruptio causatur. Ecce qualiter anima ab omni cęlesti influentia absolutam esse asserens,totam naturam corpoream influentię solis,& cęterorum astrorum subiectam liquido contestatus est.

Explanatur ca.non licèt 26. q.5.

Sed adhuc dices contra,quia in decretis 26.q.5.in c.nõ licet hominibus christianis. dicitur quòd non licet colere elementa,aut obseruare cursus astrorum,aut certos dies ad faciendum domos,aut ad plantandas vel incidendas arbores. Respondetur ad hoc,quòd secus est de ędificatione domus,quam de plantatione,aut incisione arborum: quia ędificatio domus pertinet ad artem:arti vero non dominantur corpora cęlestia, cùm ars sit habitus intellectiuus: sed est adhuc peius,quia illi,qui certis diebus domus ędificare volunt, aut in eis nouitur habitare,arbitrãtur, quòd qui domum in tali die inceperit, non finiet ędificare eam. Vel qui in tali die inceperit habitare in ea, nũquam in ea prosperabitur,aut cito morietur. Et sic dicunt de quibusdam alijs superstitionibus,quòd qui tali die vestem induerit,nõ viuet vsquequo vestis conteratur. Vel qui tali die contraxerit matrimonium, habebit malam vxorem, aut modicum cum ea morabitur: & cętera in hunc modũ. Quæ valde condẽnat Ecclesia, & vera philosophia. Nam in quibusdam istorum ponitur, quòd cęlum influat in liberum arbitrium,vt quomodo dicitur,quòd qui tali die contraxerit malam,vxorem habebit, quia malam aut bonam esse vxorẽ in Dei gratia, & nostro arbitrio situm est. Et isto modo errant illi, qui nolunt incipere bella,nisi die Martis,quia in hoc attribuũt aliquid numinis marti,quem Deum belli Gentilis asseruit fatuitas. Aliqua autem ponuntur hic,quę licèt nõ dicant cęlum influere in liberũ arbitrium, attribuunt tamen aliquam causalitatem cęlo,aut terrę,quę naturaliter non potest subsistere: nam omnem metã talis naturæ excedit. Vt verbi gratia, q diceret ꝙ ille,qui in tali die inceperit nouam habitare domum,quòd modicum in ea viuet: aut qui noua veste indutus est, non durabit tantum quantum vestis: quia tunc quęro, an ista abbreuiatio vitę est a cęlo,vel est ab illa domo,quã ingreditur,vel a veste,qua cõtegitur. Si autem dicas ꝙ sit a cęlo,ego satis cõfiteor vitam animaliam, & mortem esse per influẽtiam cęli,quia Deus illam sic vt seruitricem suam ordinauit,sicut ordinauit ignem ad lucendum, & calefaciendũ. Et hoc vult Philosophs dicens, ꝙ omnis generatio, & corruptio in terra fit per accessum,&recessum solis in circulo obliquo,vt habetur primo de generatione,& corruptione. Et tũc si vita, aut mors pro tunc venit ab influentia cęli,nihil erit intrare ad habitandum nouam domum, aut noua tunica contegi, cum nihilominus cœlum ipsum taliter influeret. Valde ergo superfluum erit vitare nouam domum intrare, aut accipere nouas vestes. Si autem dicas,quòd illa influentia venit a mala domo,aut a veste,vel calciamento. Hoc falsum est,quia tunc quacunque die illam domum nouam inceperis habitare, sequetur idem effectus:vel quando acceperis illas vestes nouas:sed hoc absurdum est. Item quia domus,aut vestis vel calciamentum non ponuntur habere naturaliter tales vires influendi, cùm sint res artificiales,& artificialia nõ habẽt vires influendi, cum esse principium influendi solum competat formis naturalibus de prędicamẽtis qualitatis.

Quomodo erroneum sit dies certos obseruare.

Ex his aũt patet,ꝙ obseruare certam diem, aut motum astrorum,vel figurationes eorum,scilicet aspectus beniuolos,vel maliuolos ad con-

F struendum domum valde, erroneum est. De plantatione autem arborum aliter dicendum est: nam dicitur ꝙ nullus debet colere elementa, aut planetas, vel obseruare cursus astrorum, vel certos dies ad plantandas,vel scindendas arbores. Quantum ad primum manifestum est, ꝙ nec pro plantandis arboribus,nec pro aliqua alia re aliquis,præter Deum vnicum, & verum colendus est: quia scriptum est. Nõ habebis Deos alienos. infra 20.& Deut.5. Etiam Mat.4.c.dicitur, Dominum Deum tuum adorabis,& ei soli seruies. Idẽ patet Deut.10.c. Prohibuit autem Ecclesia colere ista ad faciendũ aliqua opera,quia apud Gentiles talis erat consuetudo,vt id,quod cuique summè vtile erat,Deũ iudicaret,& illud coleret. Sic Aegyptij coluerũt aquas, &

G Chaldęi ignem. Cęteris etiam rebus Gentiles deitatẽ attribuerũt, scilicet Iugis Deum Iugatiuum: vallibus Valloniam Deam præfecerunt: rura idest agros deę Rusinæ, limen domus Limentino Deo tribuerunt, Cardinem deę Cardeę,fores autem Forculo: insuper Adeonam, & Abeonam, Interducam, Manuducam Deum patrem subigum Pertũdam, & dani virginensem cęteram ignobilium, atque turpissimorum deorum turbam,quę ad plures,quam ad trecentos Marco Varrone testãte in libris sacrorum accedit: de quibus Aug.de ciui.Dei libro 6.c.7. De his autem Deo dante, super 3. Reg.c. 2. vberius dicetur,quia ibi litera expetit. Gentiles ergo quando aliquid in aliqua re facere debebant,Deum,qui præerat illi rei,colebant,ab eoq;

Nota d… rum m… tudine… secund… Gentil…

H se dirigi, aut aduersari credebant. Qui ergo aliquid in agris agere debebat deam Rusinam,quæ ruribus idest agris dominabatur colebat: sic qui in vallibus operaturus foret, deam Valloniam honorabat: qui autem in montibus Iugatiuum Deum præ cęteris efferebat. Et hoc putauerunt milites regis Benadab, cum pugnando victus fuisset in montibus a rege Achab, ideoque dixerunt: Dij montium, dij eorum,ideo superauerunt nos:sed melius est, vt pugnemus contra eos in campestribus,& obtinebimus eos. Deus tamẽ subdidit, quia dixerũt Siri, Deus montium est Dominus,idest Deus Hebręorum,& non Deus vallium dabo omnẽ multitudinem hanc grandem in manu tua. Et sic fuit,quia postea in vallibus ꝓualuit Achab contra Benadab regẽ

I Syriæ. Et quia iste mos nondum totaliter fuerat extirpatus in Ecclesia primitiua, quia sicut dicitur 4. Reg. 17.c.de Samaritanis, qui Deum verũ timebant,& nihilominus Deos suos colebãt: ita isti colentes Christũ adhuc ex more antiquo aliquam reuerentiã, & cultũ dijs illis exhibebant: mandatum fuit ꝙ nullus coleret ista,vt Deos ad plantandum, vel aliquid alterum faciẽdum in aliquo negotio. Dicitur etiam in illo cap.ꝙ nõ debet christianus aspicere cursus astrorum ad plantandas arbores, aut incidendas. Hoc potest intelligi dupliciter: vno modo quòd nullo modo inspiciantur cursus astrorum ad faciẽdum ista, & hoc falsissimum valde est. Et primo patet de scindendis arboribus: quia quodam tempore arbores si scindantur mox putrefiunt, & teredonibus idest quibusdam vermibus inte-

Lig… quibu… d eo… cila p… fiunt… ri ali… incid… multo… pore te… rant.

K rioribus consumuntur: alijs autem diebus, vel in alijs dispositionibus lunæ si incidantur, multis temporibus incorrupta seruantur: quis ergo non aduertet cursum lunæ ad incidenda ligna? immo stultissimus valde est, qui incidendo illa talia non inspicit, nam cuncta, quæ agit,inutilia valde sunt. De plantandis autem arboribus, vel serendis seminibus dicẽdum est, quod ad serendum ordeum respiciendum est quòd sit sol in Libra, aut in principio Scorpionis. Ad serendum triticum respiciendum est, quod sit sol in Scorpione, vel in principio Sagittarij, sic etiam seminandæ sunt fabę sole existente in Tauro. De his, & plerisque alijs Virg.in Geor. vbi tractat de plantatione arborum, &

satione

fatione feminũ. Si autem hæc non inſpiciantur, indifferenter ſeminabimus, aut plantabimus arbores ſole exiſtente in Cancro, aut in Leone: & tunc per ſe notum eſt, quòd nihil naſceretur: & qui talia ageret ſtultiſſimus iudicaretur. De hoc Boetius de conſola. lib. 1. Metr. 6. aſſerens cuncta debere inquiri tempore ſuo, & Deum cuilibet rei certa tempora diſtinxiſſe ſic ait:

Cum Phebi radijs graue.
Cancri ſidus inæſtuat.
Tunc qui larga negantibus.
Sulcis ſemina credidit.
Eluſus cereris fide.
Quernas pergat ad arbores.
Nunquam purpureum nemus.
Lecturus violas petas.
Cum ſæuis aquilonibus.
Stridens campus inhorruit.
Nec quæras auida manu
Vernos ſtringere palmites.
Vuis ſi libeat frui.
Autunno potius ſua.
Bacchus munera contulit.
Signat tempora proprijs.
Aptans officijs Deus.
Nec quas ipſe coercuit.
Miſceri patitur vices.

Alio modo poteſt intelligi ꝙ ad plantandum, vel ſcindendum arbores non ſunt curſus aſtrorum inſpiciendi, ideſt quòd non debet aliquis tantum confidere curſui aſtrorum, ꝙ ſi in tẽpore bonæ influentiæ feminet, quòd neceſſario credat multas euenturas fruges, & ſi in tempore malo ſeminauerit, quòd credat neceſſario ineptas, aut paucas inde colligendas meſſes: quia hoc valde erroneum eſt. Nam Deus qui ſupra naturæ curſum operatur, cum vult, aliquando peccatis noſtris exigentibus, bonas temporum influentias conuertit nobis in infauſtos exitus, priuans frugibus, quas naſcentes oſtenderat: ſic patet Leui. 26. c. Quod ſi non audieritis me, nec feceritis mandata mea, viſitabo vos velociter in ardore, & egeſtate: fruſtra feretis ſementem, quæ ab hoſtibus deuorabitur: ſi autem ſic non obedieritis mihi, dabo vobis cęlum deſuper ferreum, & terrę eneam: conſumetur in caſſum labor veſter, non proferret terra germen, nec arbores poma prębebunt: eadem & plurima alia Deut. 29. c. vbi ponitur cathalogus maledictionum: ſic etiam Pſ. 105. Poſuit flumina in deſertum, & exitus aquarum in ſitim: terram fructiferam in ſalſuginem a malitia habitantium in ea.

Deus aliquando pecatis noſtris offenſus bonas temporũ influẽtias in malas conuertit.

Aliquando autem Deus nobis miſeratus ſi colamus eum recto corde, tempora infęlicia in magnam proſperitatem ꝯuertit, ſic patet Oſeę 2. c. Et erit in die illa exaudiã cęlos, & illi exaudient terrã, & terra exaudiet triticum, & triticum, & vinum, & oleum, & hęc exaudient Iezrahel, & ſeminabo eam mihi in terrã, & miſerebor eius, quę fuit abſque miſericordia. Sic patet Mala. c. 3. Inferte omnem decimam in horreum, & ſit cibus in domo mea, & probate me ſuper hoc dicit Dominus, ſi non aperuero catharactas cęli, & effudero vobis benedictionem vſque ad abũdantiam. Idem patet Aggei 1. c. pro vtraque parte vbi dicitur: Ponite corda veſtra ſuper vias veſtras: ſeminaſtis multum, & intuliſtis parum: comediſtis & non eſtis ſaturati: bibiſtis, non eſtis inebriati: operuiſtis vos, & non eſtis calefacti, & qui mercedes congregauit, miſit eas in ſacculũ pertuſum reſpexiſtis ad amplius, & factum eſt minus: intuliſtis in domum, & exſufflaui illud: quamobrem dicit Dominus exercituum: quia domus mea deſerta eſt, & vos feſtinatis vnuſquiſque in domum ſuam pro

Deus aliquando nobis cõpatiens infeliciatem pora ĩ magnam proſperitatẽ conuertit.

A pter hoc ſuper vos perhibiti ſunt celi, ne darent rorẽ, & terra prohibita eſt, ne daret germen, & vocaui ſiccitatem ſuper terrã, & ſuper montes, & ſuper triticũ, & ſuper vinum, & ſuper oleum, & ſuper quęcunque profert humus. & ſequitur poſtea in 2. c. eiuſdem: Ponite corda veſtra ex die iſta a die, qua fundamẽta iacta ſunt templi Domini: nunquam iam ſemen in germine eſt, & adhuc vinea, & ficus, & male granatum, & lignum oliuę non floruit ex iſta die benedicam. De his autem multa Leui. 26. & Deut. 28. c. Dicitur etiam in illo cap. ꝙ non ſunt obſeruandi dies ad ſeminandum vel incidendum arbores. Ad quod dicendum quòd obſeruatio certæ diei cõtingit fieri dupliciter, vno modo: quia obſeruat certa dies, ſcilicet Mercurij, aut Martis, & ſic
B de ceteris: quia in illo die eſt aliquis motus ſpetialis celi, vtputa: quia tunc eſt luna quinta, aut ſexta: & ſic de alijs, aut quia dominatur Mars, vel Mercurius, qui sũt talis, vel talis complexionis, & tunc licitum eſt obſeruare dies, dum tamen vt dictum eſt, non attribuatur illis cauſalitas ſuper liberum arbitrium, aut ea, quæ non conueniunt naturaliter. Alio modo cõtingit obſeruari diem, vtpote, quia aliquis ſupponit nõ incipere facere tales res, niſi ĩ die Martis, aut Mercurij, & ſic de alijs diebus non curando quota luna ſit, aut quis motus celi, vel quis aſpectus planetarum, ſed ſolum obſeruat illud facere, ꝗa eſt dies Martis, aut dies Mercurij: & hoc illicitum eſt, quia eſt quędam ſpeties ſuperſtitionis, & hoc modo prohibetur illic. Concluditur ergo ex ſu-
C perioribus quando tẽpora obſeruanda ſunt, & an dies Aegyptiaci dicantur a plagis inflictis Aegypto, an ab aliquo alio. *Ad homine vſque ad pecus.* Ideſt occidam primogenita hominum: & primogenita iumentorũ.

Quomodo interdum obſeruare tẽpora ad ſeminandũ & ad incidendum arbores licitum eſt, aliquando ſuperſtitioſum.

Cõclu ſio queſt.

Licèt iumenta non peccaſſent, nec quidquam mererentur mali, quia tamen erant Aegyptiorum, mortua ſunt: vt ipſi in eis punirẽtur, vnde conſiderandum quòd non ſolum mortua ſunt primogenita iumentorũ in Aegypto, ſed & ſi Aegyptij aliquas aues nutriebant, quę pullos haberent primogeniti inter aues, moriebantur, & hoc ſi ſunt aues, in quibus poſſunt diſtingui primogenita, nam vt cõmuniter in auibus domeſticis non poſſunt cognoſci primogenita, immo nec ſm veritatem poſſunt dari primogenita, quia iſtę aues
D plura oua pariunt, & incubantes ſuper ea faciunt omnia, vel plura eorum ſimul pullos habere: non tamen moriebantur primogenita ferarum, ſiue beſtiarum, ſiue volucrum, quia illa non erant in poſſeſſione Aegyptiorum, nec hoc cognoſcerent, nec ſic affligerentur. *Et in cunctis dijs Aegypti faciam iudicia.* Ideſt nõn ſolum puniam Aegyptios, ſed etiam Deos eorũ faciendo in eis iudicia, ideſt admirabiles punitiones. Fuit iſta punitio forte ſicut punitio Dagõ dij Azotiorum, qui ante arca Domini pronus inuentus eſt, & caput, & palmæ eius abſciſſæ fuerant, quando arca domini illata fuerat in templũ eius: vt patet primo Reg. 5. c. Vel, vt volunt Hebræi, iſta punitio deorum fuit, quia omnia idola Aegyptiorum illa nocte ſubito putrefacta, atq; in-
E cinerata fuere: metallica vero reſoluta, & fuſa in terram, vt aurea argentea, & ęrea, vel ſtanea: lapidea autem vſque ad puluerũ cõminuta. *Ego Dominus.* Ideſt ego, qui iſta dixi, ſum Dominus, ideſt potens in omnia, ideo facere poſſum, quæ dico. *Erit autem vobis ſanguis in ſignum.* Hic ponitur ratio mandati ſuperioris, cum dicebatur, quòd deberent ponere ſanguinem hedi, vel agni immolati ſuper vtrunque poſtem, & in ſuperliminari domus, ſcilicet vt eſſet ſignum Angelo tranſeunti, & non percuteret domum in qua ſanguis illitus eſſet oſtijs. Iſte autem ſanguis non erat alicuius poteſtatis naturaliter, ſcilicet quòd illã poſſet tollere peſtem, vel expellere Angelum percuſſorem, ſed ſolum erat ſignum, vt ponitur in litera. Erat autem

Queſt. 16. Nota qua re iumentorum primogenita etiã mortua ſunt.

tem

tem signum, vt Angelus videns sanguinem non percuteret in illa domo. Sed dices quid proderat iste sanguis postibus, & superliminari illitus? Quia etiam eo non existente Angelus cognoscebat domos Hebręorum, & Aegyptiorum, immo, vt dictum fuit supra 7. c. dato ꝙ Angelus, vel dęmon non cognosceret domos illas sine sanguine, nunquam eas cum sanguine nosse posset: quia ista sunt signa, quę visui corporeo aliqd reportant, intellectui autem nihil, ideo licèt Angelus corpus acciperet, & omnia lineamenta organorum, nihil tamen sic videret, vt declaratum fuit 7. c. nihil ergo videtur prodesse sanguis, vt signaret illam esse domũ Hebræi, & non debere ibi percuti. Respondetur ꝙ non ponebatur iste sanguis tanquam aliquid efficeret, quia dato ꝙ in portis Aegyptiorum positus fuisset, nihil ibi efficeret, quia nihilominus Angelus percuteret eos, nec ẽt ponebatur in signum, tãquam per hoc Angelus aliquid cognoscere deberet: sed vt aliqui volũt, ponebatur in signum distinctiuum, vt sicut Aegyptij distinguebantur mẽte ab Hebręis, quia Hebręi verum Deum colebant, Aegyptij autem non: ita volebat Deus, quòd in signo exteriori distinguerentur. Sed hoc forte non multum valebat, quia signa exteriora dantur ad distinctionem, & cognitionem, & ad hoc proficiunt secundum ꝙ ab alijs cognoscuntur, sicut circuncisio dabatur in signum, vt omnes populi scientes Hebręos esse circuncisos, cognoscerẽt eos esse spetialem populum. Hic autem nihil tale erat, quia Aegyptij non cognoscebant, quomodo sanguis ponebatur in domibus Hebręorum, nec dato ꝙ vidissent eum sequenti die ostijs illitum, nesciebant ad quem finẽ posuissent, maximę quia, vt videtur ex litera, iste sanguis non ponębatur in signum alijs gẽtibus, sed Deo, quia dicitur. Erit autem vobis sanguis in signum in ędibus, in quibus eritis, & videbo sanguinem atque pertransibo, nec erit in vobis plaga disperdens. Iudęi autem aliqui satis bene considerantes, dicunt, quòd hoc ponebatur per modum cuiusdã orationis ex mãdato Dei, scilicet quòd dicerent Hebræi, qui erant in Aegypto: domine Deus si peccata nostra aliquem sanguinẽ in nobis effundi promeruerunt, sit iste, quẽ de hoc agno effundimus, & iste modus erat in sacrificijs pro peccato: vt patet infra 29. c. vbi cum immolarentur Hostiæ pro Aaron, & filijs eius, vt remitterentur peccata eorum, ipsi imponebant manus capiti arietis, & vituli, quasi impecantes, quòd Deus trãsferret punitionem debitam pro peccatis eorum in illa animalia immolãda. Idem & clarius mandauit Deus Leui. 16. c. ꝙ fieret emundatio omnium iniquitatum populi in die expiationum mandauit offerri duos hircos pro peccato, factisque ceremonis circa primum hircum immolandum, subiunxit de secundo, dicens: Postquam emundauerit tabernaculum, & sanctuarium, & altare, tunc offeret hircum viuentem, & posita vtraque manu super caput eius confiteatur omnes iniquitates filiorum Israel, & vniuersa delicta atque peccata eorũ, quę imprecans capiti eius emittet eũ per hominem paratum in solitudinẽ. Idem dicũt de Sephora vxore Moysi, de qua supra c. quòd quãdo vidit Moysen vexari ab Angelo, quia filium non circunciderat, velociter ipsa circuncidit, & tetigit pedes Moysi præputio pueri adhuc fluente sanguine, quasi diceret: Domine si iste vir meus aliquid mali meretur, scilicet quòd effundatur sanguis ex eo, iste sanguis pueri, quem super eum effundo, oro vt sufficiat. Ista bene, & conformiter posita sunt ad sensum horum verborum: sed adhuc non exprimitur in his, qualiter ille sanguis in signum fuerit positus. Ideo videtur dicendum, quòd quia Deus in his cęremonijs de Agno Paschali intenderet principaliter signare mortem Messię mediatoris, vt ait

Cur sanguis agni ponebatur super postes.

Auctoris intentio.

F Apostolus prima ad Corint. cap. 10. Omnia in figura contingebant illis: mandauit, vt iste sanguis poneretur in postibus domus, vt eo existente domus Aegyptiorum percuterentur, & domos Hebræorum non intraret Angelus percutiens, vt saltem implicitè isti Hebræi confiterentur, se per Messiæ sanguinem esse liberandos: sic etiam est in alijs cæremonijs, quia vt omnes catholici doctores asserunt, cęremonialia proficiebant Hebræis, non quidem in seipsis, sed per ea tacite, vel expresse profitebantur Messiam futurum, in quo ista vmbratilia cessarent. Et tunc stat quòd iste sanguis esset signum, & hoc non ad alias gentes, sed ad Deum, cùm ipse dicat: transibo, & videbo, & tunc est sensus. Iste sanguis erit in signum, idest vos ponetis
G istum sanguinem in postibus vestrarum domorum ex mandato meo, & quando ego transiuero per domos vestras, & Aegyptiorum, & videro sanguinem, erit mihi iste sanguis signum, quod vos profitemini a morte liberandos per mortem Messiæ, & hoc saltem implicite, & sic etiam ab hac morte liberabo vos. Erat autem ille sanguis signum ad placitum, & non naturaliter signans: quia Deus intendebat eos liberare a morte, & sic ex sola voluntate sua liberabant a morte, nec istud signum aliquid tale efficiebat, vel ex natura sua signabat, sicut fumus signat ignem, sed solum volebat liberare, & mandabat eis accipere pro signo istum sanguinem postibus illitum. Si enim mandasset quòd ponerent ad portam vnum lapidem, & ille
H esset in signum, & Angelus transiens, atque lapidem videns, non percuteret eos, esset ille lapis sufficiens signum: sed signum de sanguine agni positum est, quia magis decebat, vt profiterentur sic saltem implicite Messiæ sanguine se fore liberandos. Tale autem signum erat iris diluuij non venturi, quia vt declaratum fuit Gen. 9. cap. non signabat naturaliter iris diluuium vlę, de quo ibi Deus loquitur, non esse venturum, nam diluuium vlę naturaliter euenire non potest, ergo nullum signum potest illud non venturum naturaliter signare; & sic de conflagratione iudicij, vt ibi, & Gen. 6. c. late dictum est, sed quia Deus promittebat, quòd nunquam veniret diluuium vlę super terram, ideo voluntas eius sola erat, quæ tollebat di-
I luuium nunquam inundare super omnes terras, vt homines tamen magis contenti essent, quia natura nostra scrupulosa valde est, dedit pro signo iridem mandans, quòd nos intelligeremus, quòd quandocunque iridem videremus, quòd Deus non erat destructurus terram omnem per aquas, & sicut dedit illud signum, ita potuisset dare aliud. s. quandocunque videritis solẽ oriri intelligatis, ꝙ non erit diluuium: Et patet quòd hoc potuisset dari pro signo: nam si iris ad non futurum diluuium nullam causalitatem tribuebat, aut naturaliter non signabat, sed hoc accipiebatur ex sola voluntate Dei, ita poterat velle, ꝙ ortus solis signaret diluuium non venturum, nihil efficiendo: dedit tamen iridem in signum, quia magis decebat: nam Deus re-
K spicit ea, quæ sunt vera, vel propinqua veritati, licèt ergo iris secundum veritatem non tolleret vlę diluuiũ, signabat tamen aliquid, quod erat propinquum. Nam iris vt Gen. 9. c. declaratum fuit signat naturaliter diluuium particolare non cito futurum: magis ergo cõueniebat hoc poni pro signo non futuri vlis diluuij, quam ortum solis, qui secundum veritatem nec similitudinem, aliquid ad diluuium attinebat. Sic autem fuit de sanguine agni postibus illito ex significatione implicita mortis Messiæ. *Videbo sanguinem, & pertransibo.* Idest cum Angelus percutiens viderit sanguinem in domorum vestrarum portis: quia scit illum esse ibi, licèt oculis non videat: nouit etiã tale pactum esse inter me, & vos, vt, cùm sanguis fuerit in portis, non

Iris sig[...] est ad [...] cia[...] diluuij [...] vlę am[...] ventur[...] non e[...]

De nomine Phase. percutiat sed transibit domos vestras, scilicet ꝙ Angelus veniens ad domum vnius Aegyptij, & percutiens ibi omnia primogenita masculina, tam hominum q̄ iumentorum, trāsibat ad sequentem domum, vt ibi quoque percuteret: & si in portis erat sanguis illitus, pertransibat domum illam, nihil ibi mali efficiens. Et ab hoc vocatur istud festum Phase, vt ait Abbenzra: non quidem transitus idest ambulatio, sed transitus idest intermissio, vt cùm aliquis saltat tangit quasdam partes terrę, & alias in medio derelinquit. Vn̄ licèt nos Hebræum nomen corrumpamus dicentes Phase, in Hebręo tamen dicitur, Pereza, & hoc non tolerat litera latina, cum non sit aliqua litera faciens talem sonoritatem, & dicitur in Hebręo, Pereza, de perizea, idest olandus: quia sicut olandus figit quendam pedem, & alterum non: & sic discontinuatur suus motus: ita faciebat iste Angelus exterminator, quia quandam domum percutiebat, & alteram non, scilicet quia ibi sanguinem reperiebat in portis.

Quid fiebat de domibus, in quibus simul Aegyptii, et Hebręi morabantur, nunquid sanguine tingebantur?

Quæst. 17. Sed adhuc quęret aliquis, cùm supra cap. 3. dictum sit, quòd aliqui Hebręi habitabant in domibus Aegyptiorum, cū ibi dicatur postulabit mulier a vicina sua, & ab hospita sua vasa aurea, & argentea, & vestes: videtur quòd aliqui eorum tanquam hospites morabātur in domibus Aegyptiorum, non habentes vbi morarē tur, quid fiebat de illis domibus? quia secundum mandatum Dei tenebātur illi immolare Phase, & tingere postes, & superliminaria sanguine, alioquin si aliquis de Hebręis hoc facere contempsisset, non solum primogenitus eius, sicut Aegyptijs eueniebat, morereť, sed etiam omnes de domo sua, & principaliter ipse paterfamilias. Nunc ergo dato ꝙ illa domus sanguine tingeretur, quęrit̄ an Angelus percuteret ibi aliquos. Si autem dicas quòd neminē percuteret, sequeretur ꝙ aliqui primogeniti Aegyptiorum mansissent illęsi, sed falsum est, quia dicitur supra 11. c. & hic in litera, quòd Deus percuteret primogenitum omne Aegyptiorum ab homine vsque ad pecus. Item quia dr̄ inf. in litera, quòd non fuit domus Aegyptiorum in tota Aegypto, in qua non esset aliquis mortuus. Si autem dicatur, ꝙ Deus ibidem percutiebat Aegyptios, tunc non manebit pactum Dei, cum dicitur: Erit autem vobis in signū in domibus, in quibus eritis, & videbo sanguinem atque pertransibo. Sed aliquis respōdebit fortassis, quòd Angelus transiens percutiendo, cū deueniret ad illam domū, in qua manebant Hebręi, & Aegyptij, portasque sanguine illitas percuteret Angelus omnia primogenita Aegyptiorum intra existentia de Hebręis autem neminem, & dicet quòd in hoc non dissoluebatur pactum domini: quia litera dicit: erit autem vobis sanguis in signum, videbo, atque pertransibo, & non erit in vobis plaga disperdēs: & sic solum promittit, quòd non percuteret Hebręos, sed Aegyptios bene poterat percutere non soluto pacto. Hoc tamen non potest stare, quia tunc esset ista litera aliqualiter superflua: nam non deberet dicere, videbo sanguinem, ac pertransibo, & non erit in vobis plaga disperdens: sed solum dici deberet, videbo sanguinē, & non erit in vobis plaga disperdens: nam illa litera, & p trāsibo, multum repugnat huic positioni: sonat enim quòd Angelus videns illum sanguinem, transire debebat nullo modo ibi percutiens: & hoc signat proprijssimè istud nomen pereza in Hebręo, quod ponitur, vbi nos corrupta litera dicimus Phase. Dicendum ergo est quod illi Hebręi, qui morabantur in domibus

Auctor's responsio. Aegyptiorum cum ipsis Aegyptijs, erat pauperes, & habentes paucam familiam, & sic non sufficiebant ad vescendum agnum integrum: ideo secundum relatiuam supra dictam, scilicet quando erat minor familia trāsibat in domos vicinorum suorum secundū numerum personarum, sic isti transibant in domos aliorum Hebręorum, qui in domibus proprijs morabanť, & ibi comedebant de agno. Et dato quòd aliquis Hebręus habitans in domo alicuius Aegyptij haberet familiam sufficientem ad esum agni: tamen transibat diuisus in plures domos aliorum Hebręorū, & hoc valde rationabiliter, quia si Aegyptij in terra sua non erat permissuri Hebreos sacrificare de animalibus, quę ipsi colebant: vt patet supra 8. c. quanto magis, quòd intra domos Aegyptiorum videntibus ipsis immolarēt animalia, quę ipsi colebant: Hoc enim redundabat ad magnam iniuriam Aegyptiorum, ideoque nullo modo talia in domibus suis fieri paterentur. Itē & maxime, quia domus illę in quibus immolabatur agnus, & comedendus erat, sanguine tingebātur in postibus, & in superliminaribus: hoc autem super omnia Aegyptij detestarentur, scilicet portas domorum suarum sanguine abominationis suę, scilicet agni immolati fędari, nec hoc vlla ratione paterentur quin potius: ipsos Hebręos, si talia auderent, hostiliter ad mortem persequerentur, & verissime magnum præiudicium fieret in hoc Aegyptio tàm corā Deo, quàm coram hominibus. Coram homnibus satis notum est, quia in domo alicuius nihil contra voluntatē eius faciēdum est, pręcipue quod ipsi abominabile, & contra religionē suam est. Coram Deo etiam hoc iniuria esset, quia licèt Aegyptij melius fecissent, si colerent Deum facientes easdem ceremonias, quas Hebręi faciebant: tamen ad faciendum illas non obligabantur, nec peccabant mortaliter in non faciendo: quòd ergo Hebręi vellent cogere Aegyptios ad id quod Deus non obligabat, scilicet vt linirentur sanguine postes domus eorum, & supliminaria, erat irrationabile valde: sicut si aliquis Hebręus occideret aliquem Aegyptium, quia nolebat circuncidi, ab vtroque enim ęqualiter solutus erat. Ista ergo positio tenenda est, & tunc non sequitur aliquod inconueniens: quia omnes primogeniti Aegyptiorum masculi occiderentur, cum portę eorū non essent sanguine tinctæ, & Hebræi, qui habitantes in domibus Aegyptiorum veniebant ad domos Hebręorum, vt ibidem comederent de agno immolato, manebant in eadem domo, quia sanguine tincta erat vsque mane. *Nec erit in vobis plaga disperdens.* Idest non veniet in vos illa pestis primogenitorum qua vastabantur Aegyptij: vocatur autem ista plaga disperdens, idest destruens. Quia plagarum quædam sunt affligentes, quia homines affligunt, sed non totaliter destruunt, quemadmodum plaga ranarum, cyniphum, & muscarum: quoniam nullus moriebatur his plagis. Vocatur plaga disperdens, idest destruens illa, quæ occidit, secundum quòd erat pestis omnium primogenitorum Aegyptiorum. *Quando percussero terram Aegypti.* Idest habitatores terræ Aegypti: est hic metonymia, quia ponitur continens pro contento: & quando dicitur hic, quòd Deus percussit primogenita Aegyptiorum, non est putandum, quòd ista Deus per se fecerit, sed per Angelum, cum infra dicatur, & non sinet percussorem ingredi domos vestras: sed dato quòd hoc non exprimeretur, sic intelligendum esset secundum regulam, quam dedimus supra 3. cap. quòd licèt dicatur Deus aliqua facere in sacra scriptura, nunquam accipiendum est, quòd ipse agat per se, sed per Angelum, nisi illa, quæ fiunt, talia sint, vt per potentiam creatam fieri non possint.

Habebitis autem hunc diem in monimentum: & celebrabitis eum solennem

Domino

Domino generationibus vestris cultu sempiterno. Septem diebus azyma comedetis. In die primo non erit fermentum in domibus vestris. Quicunque comederit fermentum, peribit anima illa de Israel a primo die vsque ad diem septimum. Dies prima erit sancta, atque solennis: & dies septima eadẽ festiuitate venerabilis: nihil operis facietis in eis, exceptis his, quæ ad vescendum pertinent, & obseruabitis azyma. In eadem enim ipsa die educam exercitum vestrum de terra Aegypti, & custodietis diem istum in generationes vestras ritu perpetuo. Primo mẽse quartadecima die mensis ad vesperam comedetis azyma vsque ad diem vicesimáprimam eiusdem mẽsis ad vesperam. Septẽ diebus fermentatum non inuenietur in domibus vestris. Qui comederit fermentatum peribit anima eius de cętu Israel, tam de aduenis, quam de indigenis terrę. Omne fermentatum non comedetis. In cunctis habitaculis vestris edetis azyma.

Leuī. 23. n. 28. cap.

Habebitis autem. Hic ponitur tertium, scilicet ritus ad futuras generationes conseruandi: ideo ista quę hic posita sunt de azymis panibus, non mandatā sunt conseruari Hebręis, cum recesserunt de Aegypto, sed pertinebāt ad futuras generationes: sic patet inf. 13. c. Cũque te introduxerit Dominus in terram Chananei, & Hethei, & Heuei, Amorrei, atque Iebusei, quam iurauit patribus tuis, vt daret tibi, terrā fluentem lacte, & melle, celebrabitis hunc morem sacrorum mẽse isto: licèt tamẽ non mandasset Deus istos dies azymorum obseruare, accidit quòd obseruarent necessitate coacti: quia non permiserunt eis Aegyptij panes fermentare, vt patet infra. *Habebitis hunc diem monumentum.* Idest in memoriam. Potest intelligi ꝙ, ly, hunc, demonstret illum diem, in qua celebrauerunt immolationem agni, & eripuit eos Deus ab exterminatore sanguine illito vtriusque domorum postibus, & tunc est sensus. *Habebitis hanc diem in monimentum.* Idest semp recordabimini de hac die, scilicet quomodo ī ea percussis Aegyptijs vos liberati estis. Sed non conuenit iste sensus, quia immediate subiungitur. *Et celebrabitis eam solennem.* Sed manifestum est, ꝙ eadem die, in qua immolauerant in Aegypto, nunquam potuerũt vlterius celebrare, cùm illa non permansisset, tempus autem cum effluxerit iam non est aliquid in re, sed in sola apprehensione nostra conferente. Debet ergo intelligi, ꝙ particula hunc, demonstrat oẽm diem, quæ annuatim succedit illi diei, in qua prima immolatio facta est in Aegypto: & sępe hoc modo demõstrat hoc per nomen hic, hęc, hoc, vt ait Priscianus in 13. libro maioris voluminis, & Ebrardus in c. de pronomine. s. referendo non ad id, qđ visui subijcitur, sed ad simile illi, vt dicimus, hęc herba crescit in horto meo, idest alia talis: sic ergo dicitur hic. *Hunc diem habebitsis in monimentum.* Idest alium, qui ei lapsu anni integri in eadem temporis dispõne & habitudine anni succedit. Et tunc non obstat ꝙ supra arguebatur, quia licèt ille dies immolationis primę, quę p̄terijt nunquam vlterius celebrẽt;

Quæst. 18. Prima expositio.

Secunda expositio.

F alius tamen succedẽs ei anno versato celebrañ, & tunc est sensus. *Habebitis hunc diem in monimentum.* Idest mandabo vobis quòd in quolibet anno recordemini facere vnum diem festiuitatis, in qua recordemini de immolatione, & exitu de Aegypto. Monimentum dicitur memoratio, quasi mentem monens, idest eam faciẽs recordari præteritorum, & hoc modo vocant libri hystoriarum monimenta maiorum: quia per eos ducimur in recordationem gestorum antiquorum. *Et celebrabitis eum solennem.* Idest illum diem quolibet anno transuerso huic diei immolationis primę succedentẽ facietis valde solenne. Solennitas ista erat in immolatione agni, & eiectione panis fermentati de domo, atque introductione azymorum: *In generationibus vestris.*

G Idest in omnibus descendentibus a vobis: quia omnes Hebręi obligabantur ad faciẽdas cęremonias has sub pęna exterminationis a populo Dei, vt patet Num. 9. c. cũ dicitur. Si quis mundus est, & in itinere non fuit, & tamen Phase non fecit, exterminabitur anima illa de populis suis. *Cultu sempiterno.* non quòd semper duraret, quia tunc oportebat etiam post diem iudicij durare, cum sempiterna dicantur illa, quæ principia habent, finibus tamen durationis carent, sicut animę nostræ, & Angeli. Accipitur autẽ sempiternum pro quadam duratione indeterminata, quę satis magna est, & sic dicitur de alijs quibusdā cęremonialibus, vt de circuncisione, ꝙ esset pactum sempiternum in carne Hebręorum: vt patet Gen. 19. c. 17. c. Aliquando enim

H dictio Hebraica, quæ hic ponitur. s. olam, significat satis paucum tempus. s. tẽpus iubilei, quod est ad magis quinquaginta annorum, & rursus post alios quinquaginta fit alius iubileus: vt patet Leui. 25. c. dicitur tñ infra 21. c. & Deut. 15. ꝙ si aliquis emeret seruũ, qui esset Hebręus in anno septimo remissionis eũ dimissurus esset liberũ: si autem ille diceret ꝙ bene erat sibi apud Dominum suum, velletque manere cum eo perforāda erat auris eius, & erat seruus vsque in sempiternũ: vt habetur Deut. 15. vel vsq; in seculum, vt patet infra 21. c. Nam in hoc nihil differt, cum eadem dictio ponatur in Hebręo vtrobique. s. olam: iste tamen cum venire, annus iubilei liber exibat cum vxore sua, & filijs, vt patet Leuit. 25. c. Aliqui autem dicunt ꝙ ista obser

I uatio durabat in ęternum, quia dato ꝙ non conseruaretur in se, conseruabatur in alio meliori, sicut obseruatio Phase Iudęorum in obseruatione nostra pāschali. Et hoc licèt aliqualiter videatur, non est solidum: quia dato quòd sint aliquæ obseruationes veteris testā quæ habebant alias quasi correspõdentes in nouo testamento: tamen non omnes sunt hmōi: quia obseruationi azymorum, quæ fiebat septem dies, nihil consimile successit in nouo testamẽto: tamen dicitur hic quòd ista comestio azymorum debebat obseruari in ęternum. Etiam nihil successit in nouo testamento festiuitati hebdomadarũ, ī qua ducebanẽ primitię mẽssis triticeę: & tñ ista debebat esse legitimum sempiternum, vt patet Leuit. vigesimotertio capitu. Idem de festo tabernaculorum, vel Scenophegiæ, & de fe-

K sto clangoris, & de festo expiationis: de istis tamen dicitur quòd etiam erāt legitima sempiterna: vt patet Leui. 23. cap. Dato ergo quòd nulla obseruatio similis eis, quæ ęrant in veteri testamento, succederet in nouo: tamen ista cęrimonialia cessatura erant. Dicendum ergo quòd obseruata sunt vsque in sempiternum, idest vsque ad illud tempus, in quo ex natura sua repugnabit eis obseruatio: dum autem non repugnauit semper obseruata sunt: repugnabat namque formaliter cęremonijs veteris testamenti obseruari in nouo testamento, quia cęremoniæ veteris testamenti erant quidam ritus protestantes implicitè Messiam futurum; si ergo in nouo testamento obseruarentur

Monimentum dicitur quasi mentem monens, & ob hoc libri hystorici dicuntur monimenta maiorum.

Auctoris expositio.

rentur

A rentur etiam signarent Christum venturum, sed cùm Christus fuerit minister noui testamenti, venit ante principium noui testamenti: seruare ergo cęremonias, quę signarent Christum adhuc venturum erat facere legem mentiri. Adueniente ergo Christo, & incipiente nouo testamẽto, nec opus fuit seruari cęremonias veteris testamenti, nec debuerunt teneri. *Septem diebus azyma comedetis*. Dicuntur azyma panes sine fermento: quia azymus dicitur ab a quod est sine, & zymon quod est fermentum, quasi sine fermento: ista azyma durabant septem diebus integris: vt patet infra: nam die 14. mensis primi post meridiem, scilicet ad vesperam, vt ibidem dicitur incipiebant, & mandatur quòd comederentur vsq; ad vigesimamprimam diem eiusdem mensis ad vesperam. Et vt supra dixi- B mus, non fuerunt azyma imposita Hebręis, vt obseruarentur in exitu de Aegypto post primã immolationẽ, vt patet cap. sequenti: accidit tamen quòd illi comedissent azyma istis septem diebus: quia cum fermentare vellent massam, cogentibus Aegyptijs tulerunt pastam cospersam aqua & non fermentatam, sicque coxerunt in socoth, & comederunt illis septem diebus panes azymos ex euentu. Deus aũt qui hoc presciebat mãdauit, vt in futuris generationibus seruarentur iste septem dies azymorum ad memoriam horum dierũ, in quibus exeuntes de Aegypto azyma comederunt: sic patet Deu. 16. c. cum dicitur: Septem diebus comedes absque fermento afflictionis panem, quia in pauore egressus es de Aegypto, vt memineris diei egres- C sionis tuę de Aegypto omnibus diebus vitæ tuę. Immo si Deus mandauisset Hebręis exeuntibus de Aegypto, vt obseruarent illos dies septẽ in azymis nõ valde recte diceretur, ꝙ postea celebrarent futuræ generationes illos dies azymorum: quantum ista proprie mandantur, quando populus liberatur a deo ab aliquo labore, & in memoriam illius liberationis indicitur sibi a Deo, quòd aliquid faciant: si autem non euenisset eis ille labor infligentibus Aegyptijs: sed Deus mandasset obseruare illos dies in azymis, fuisset non imponere aliquid in memoriam pręteriti beneficij, sed labori pręterito laborem in futuro adiungere. *In die primo non erit fermentum in domibus vestris.*

Azymus vnde dicitur.

Quęst. 19.

Quis fuerit dies primus. Azymo.

D Quis est iste dies primus? Aliquis dicet, ꝙ iste est dies 14. mensis primi, in cuius vespera ĩmolabatur agnus, & mandabatur expelli fermentum de domo. Et patet hoc, quia infra dicitur, primo mense 14. die mensis ad vesperam comedetis azyma. Sed non potest hoc stare primo, quia dicitur immediate ꝙ ista prima dies erat sancta, & solennis sicut dies septima: quasi dicat quòd isti duo dies erant solenniores cæteris: vt patet Leuit. 23. c. vbi latè ponitur quid agi deberent in his solennitatibus: sed hoc non potest conuenire diei 14. mensis primi, in quo fiebat immolatio agni: quia in illo die nulla solennitas erat: sed ita fiebant omnia officiorum opera, vt in alijs diebus. Solum autem hoc fiebat, quòd post meridiem excludebatur panis fermentatus a domo, antequam immolaretur agnus: & magis de- E claratur hoc Leui. 23. c. quia cum ibi ponatur tota festiuitas horum dierum, nihil ponitur in die 14. sed incipitur computari solennitas a die quintadecima. Item quia dicitur infra: in eadem enim ipsa die, idest in prima die azymorum educam exercitum vestrum de terra Aegypti: sed manifestum est, quòd non fuerũt educti Hebræi de Aegypto die quartadecima, quia in illa immolauerunt Phase, & sequenti nocte fuit mors primogenitorum: sed die sequenti, scilicet quintadecima egressi sunt de Aegypto. Dicendum ergo quòd prima dies azymorum erat dies quintadecima mensis primi. Et sic dicas quòd in die quartadecima comedebantur azyma: vt patet infra. Respondetur quòd

Auctoris expositio.

non comedebãtur in toto illo die, sed ad vesperã post meridiem: ideo non computatur vt vnus dies: sed pars illa diei computatur cum die quintadecima mensis eiusdem, quæ erat primus dies integer, in quo comedebantur azima: dies autem vicesimusprimus cõputatur, vt vnus dies: quia licèt non computaretur totus ille dies pro azymis, quia vsque ad vesperam solum comedebantur: tamen quia maior pars diei, & prima obseruanda erat in azymis, vocabatur etiam dies azymorum. *Non erit fermentatum in domibus vestris.* Etiam ex hoc manifestatur de quo intelligatur: nam in die quartadecima poterat esse fermentatum in domibus Hebręorum vsque post meridiem, & comedebant illo die in prandio de fermentato: in die autem quintadecima qui vocatur hic primus, nullo modo erat fermentatum quicquam in domo. *Quicunque comederit fermentatum a prima die.* Computatur hic prima dies, vt diximus ipsa dies quintadecima mensis primi: & non solum ipsa, sed etiam illa parua pars diei, quæ erat ab eo tempore quod dicebatur vespera vsque ad occasum solis: nam in occasu solis diei quartędecimę incipiebat dies 15. cum mandatum sit eis Leui. 23. A vespera in vesperam celebrabitis sabbata vestra, modica ergo erat pars quæ restabat in die 14. ab illo tẽpore, qđ vocabatur vespera vsque ad solis occasum: ideo computari poterat cum die quintadecima. Et sic necesse est, quia non solum merebatur mortem ille, qui vesceretur pane fermentato in die 15. sed etiam ille qui in die quartadecima post meridiem ab eo tempore, quo vespere vocari incipit, fermentato vteretur. Sic patet infra cum computatur ista obseruatio azymorum a vespera quartędecimę diei vsque ad vesperam diei 21. & subiungitur immediate pęna mortis non obseruanti hæc. *Peribit anima illa de Israel.* Idest occidetur mandato iudicis, si constiterit, sicut de illo, qui sanguinem comederet: vt habetur Leuit. decimoseptimo cap. & Deut. decimosecundo, & Leui. septimo. Cum autem non constaret, Deus exterminabat animam illam, vel occidendo illum virum, aut infligendo magnas pœnas, nisi de commisso doleret, proponens talia deinceps non committere. *A die primo vsque ad diem septimum.* Idest a meridie diei quartędecimę vsque ad post meridiem diei vigesimoprimo nam in die quartadecima ante immolationem agni inquirebatur tota domus, si esset quicquam fermentatum, & si aliquid reperiebatur, excludebatur a domo. Sic enim mandatur infra vigesimętertię cap. Non immolabis super fermento sanguinem victimæ tuæ, idest non immolabis victimam tuã, quæ est agnus paschalis pertinens ad quemlibet de Israel, de cuius sanguine postes domus liniri debebant, super fermentato, idest dum fermentatus panis fuerit in domo. *Vsque ad diem septimum*. Non vocatur dies septimus mensis, sed septimus ab eo tempore, quo incipiebant azyma comedi, & sic cum dies primus esset a vespera quartędecimę diei, dies septimus erat vsque ad vesperam vicesimęprimæ diei. *Dies prima erit sancta atque solennis.* Sanctus multa significat: sed cõmuniter in sacra scriptura dicitur sanctus, idest Deo applicitus, scilicet qui tollitur ab vsu humano, & applicatur soli cultui diuino: sicut dicitur infra decimotertio cap. sanctifica mihi omnem primogenitum, quod aperit vuluam in filijs Israel, idest applica ad cultum meum omnia primogenita. Et hoc patet, quia primogenita pecorum immolaticiorum immolabant, primogenitam autem hominum redimebantur quinque siclis, vt patet Numer. tertio capitulo, & dabantur illi quinque sicli Deo: asinus autem commutabatur oue: & sic omnia ista primogenita applicabantur Deo, quod non fiebat de alijs secundo loco, aut tertio genitis, vocatur

Sanctu qđ significet.

catur

catur autem dies ista sancta, idest Deo applicata, quia expendebatur in cultum eius, & non in vtilitatem hominum: vocatur autem solennis, quia in ea multa ad honorem dei fiebant specialius quàm in alijs diebus: quidam enim sunt dies, qui sancti sunt, sed non solennes sicut sabbatum, quod erat in maiori custodia, q̃ cętera festa, quia nec licebat in eo ignem accendi, vel cibos apparari, sicut in alijs solennitatibus, etiam paschalibus: vt patet Leui. 23. c. Alij autem dies sunt sancti, & solennes sicut isti dies duo paschales, & festum hebdomadarum, & festum scenophegiæ, & dies propitiationis sancti sunt: quia in his etiam a corporalibus operationibus vacandum, & deo soli adhęrendum est. Dicuntur solennes, quia in eis fiunt specialia sacrificia, aut oblationes, vel quædam alia pertinentia ad magnitudinem horum dierum, quæ non fiunt in alijs. De solennitate huius diei ponitur Leui. 23. c. scilicet quòd illo die adducerentur primitiæ spicarum ordeacearũ, & adolerētur coram Domino. Debebat etiam immolari agnus cum libamentis suis, scilicet vino, & oleo, vt ibidem describitur. Debebant etiam in eadem die offerri duo vituli de armento, aries vnus, agni anniculi septem, & tres decimæ similę conspersę oleo cum quolibet vitulo duæ decimæ cum ariete: & decima decimæ cum quolibet agno, & vnus hircus pro peccato, & non solùm erat ista dies solennis, & aliæ similes quantum ad Deum, sed etiam quantum ad ipsos Hebræos: quia illa die induebantur melioribus vestibus, & comedebant delectabiliora fercula, & in maiori abundantia, quàm cęteris diebus: sic patet Nee. 8. capi. Comedite pinguia, & bibite mulsum, dies enim Sanctus Domini est. *Et dies septima eadem festiuitate venerabilis*. Dies intermedię erant ad sacrificādum domino: tamen non vocabantur sanctę, quia in eis licebat operari sicut in cęteris dieb⁹: ideo prima dies, & vltima solum erant solennes: vt patet Leu. 23. sed solennior erat dies septima, quę erat vltima, quàm dies prima: & patet, quia dicitur ibidem: dies septimus erit celebrior, & sanctior, nullumque seruile opus facietis in eo: idem patet Numeri 28. cap. De primo autem die non dicitur quòd in eo non debebat fieri aliquod opus seruile sed intelligit, vt patet hic in litera: & hanc differentiam innuit beatus Ioannes 7. cap. cum dicit. In nouissimo autem die magno festiuitatis stabat Iesus, & clamabat: vocauit autem istum diem magnum quasi cęteris maior esset. Et si arguas quia dicitur hic in litera, quòd dies septima eadem festiuitate venerabilis est. Respondetur ꝙ dicitur eadem festiuitate per respectum ad dies intermedios: quia dies ītermedij licèt essent dies azymorum, tamen non erāt sancti nec solennes: septimus autem erat venerabilis eadem festiuitate qua primus, idest ꝙ non erat profestus sicut intermedij, sed venerabilis sicut vel primus dies: non tamen in hoc negatur, quin esset etiam maior solennitas quàm in primo, cū declaretur in Leuitico satis. Tamen teneri potest oppositum, scilicet ꝙ isti duo dies erant æqualis solennitatis, cum dicatur in litera, ꝙ dies septimus eadem festiuitate erit venerabile: ergo equātur. Item quia dicitur immediate de ambobus, ꝙ nullum opus seruile fiet in eis: & quando arguitur quia infra Leui. vigesimotertio & Nume. vigesimooctauo capit. dicitur quòd dies septimus erit sanctior, atque celebrior. Respondetur quòd non intelligitur comparando ad primum sed ad intermedios: & ideo patet hoc, quia postquam dixisset solennitatem huius diei, dicit de alijs diebus, quod non erant solennes: & quia idem de septimo intelligeretur, facit differentiam dicens, quòd dies septimus sanctior atque celebrior erit, quam quinq; dies intermedij inter ipsum & primum; non tamen magis quàm primus.

Dies septimus azymorum solennior ac celebrior.

F Demonstratur etiam in hoc, quia si celebrior esset quàm primus, oporteret quòd aliqua fierent specialiter in eo, quę non fierent in primo. Sed non videtur esse verum: quia tunc litera declarasset illa: aliàs ipsi nescirent quid specialius in hoc die quàm in cęteris facere deberent: & tunc esset superfluum dicere, quòd erat celebrior, & non declarare maiorem celebritatem suam. Ad illud autem quod dicitur Ioannis septimo capit. quòd clamabat Iesus in die nouissimo magno festiuitatis, respondetur quòd ille dies erat magnus, non quòd omnibus alijs maior esset, sed quia inter septem dies ipse solus, & primus celebres & magni erant: & hęc positio magis tenenda videtur quàm prima. *Nihil operis facietis in eis.* De his, quæ pertinent

G ad seruitutem humanam. *Exceptis his, quæ ad vescendum pertinent.* Poterant enim in his diebus facere cibos, & alia pertinentia ad cibos, vt accendere ignem, scindere ligna, haurire aquam: non poterāt tamen eadem die vendere carnes, quia venditio carnium est quędam dispositio remota ad parandum cibos, cum possent die præcedenti decoriari, & vendi, sicut fiebat pro sabbatis. Sciendum tamen, quòd si aliquis istorum duorum dierum, scilicet primus aut septimus erant in die sabbatj, non poterant facere etiam ea, quę pertinebant ad cibos, nec accendere ignem, sicut dicitur infra 35. capit. Non accendetis ignem in cunctis tabernaculis vestris: dies enim sabbati strictioris obseruationis erat, quàm cętera festa etiā paschalia.

Opera in ... & vis... die pha... ab h... perag... tera...

H *Quæ opera in lege veteri poterant fieri in sabbato. Et a quibus operibus abstinendum sit in festiuitatibus legis Christi. Et quæ frangūt festum, & quæ non. Et quid proprie sit seruile opus.*

Quæ ... opus ... le.

Ex hoc autem videri potest quid dicatur opus seruile, quod a plerisque dubitatur: aliqui autem putauerunt opera seruilia dici, quibus homo seruit homini, vel sibi, vel alteri. Et hoc falsum est, quia tūc nihil fieri posset in talibus festiuitatibus Hebręorum, in quibus prohibebantur opera seruilia: sed falsum est, quia poterant in eis fieri multa: nam poterant parari cibi, & adaquari iumenta, & similia: de cibis patet hic, quia cum prohibeantur alia opera, sola ea, quæ ad cibum pertinent, excluduntur. Dicendum ergo quòd in operibus sunt tria genera, quędam sunt necessaria, ꝙ ad

I alios dies differri non possunt, nec poterāt aliquo modo præueniri vt fierent. Et licèt quędam istorum aliàs seruilia essent, tamen necessitas facit ea non esse seruilia. Et ista necessitas est duplex: quędam est ex dei mandato, cui necessario obediēdum est: ideo, si Deo mandante aliquis agat contra aliquod istorum pręceptorum, non peccat: quia cogitur sic facere a mandato Dei, & isto modo Israelitę non peccauerunt in deserto, licèt ambularent in sabbatis: quia Deus mādauerat, ꝙ mouente nube mouerentur, & quiescente illa quiescerent. Sed aliquando contingebat eos moueri sine intermissione per plures dies, nulla requie aliquorum dierum habita: ergo ambularent in sabbatis: & hoc doctores Hebręorum confitentur. Antecedens, scili-

Tria ... ra.

Necess... in ... pie...

K cet ꝙ mandato Dei ambularent, patet Num. 9. ca. vbi dicitur. Ad imperium Dñi proficiscebātur, & ad imperiū illius figebant tentoria. Itē Elias propheta ad mandatum Dei ambulauit 40. diebus & 40. noctibus sine intermissione vsque ad montem Dei Horeb. vt patet 3. Re. 19. c. sed manifestū est, ꝙ in illis 40. diebus aliqua sabbata fuerunt: ergo ad mandatum Dñi ambulauit in sabbato, & non peccauit. Alia autem est necessitas, quę est ex parte hominū. s. cū ipsi hoīes, aut res sue periclitantur, & necesse est perire, nisi succurratur eis in sabbato, & tūc succurri potest. Quis dubitat quin iumentis in sabbato pabulum dari deberet, & adaquari etiam debebant? Nam nisi hoc fieret, necesse erat ea perire. Quis etiam dubitat, q̄n pecora pasci deberēt

in

Opera q̃ ĩ sabbato fie ri possunt, & ipsum nō soluūt.

in sabbatis,& solennitatibus,& cōseruari,aliàs morerētur fame,vel deuorarentur,& perderentur,si tūc incustodita relinquerentur? Custodiebant ergo Iudei pecora sua in sabbatis,sicut in alijs diebus. Medicinæ etiā in sabbato dari poterant,vt nō periclitarentur infirmi, & licebat parari cibos eos, qui ante festum parari non poterant:licèt pro sanis non pararentur in sabbatis: q̃a cibi facti pro infirmis sunt in eadem necessitate, ĩ qua medicina eis exhibitæ.

Quęst.21.

An liceat curare, & medicare ĩ sabbato.

Quod aūt liceret curare in sabbato satis demōstrabat Iesus sanās multos in sabbatis:vt patet de Hydropico, quē apprehensum sanauit corā Pharisæis, & legis peritis:vt patet Luc.14.c.etiā de paralytico, qui multis annis iacebat in grabato,vt patet Io.5.c.Et de muliere q̄ patiebatur fluxū sanguinis a 18 annis, vt patet Luc. 13.cap. De multis quoq; alijs patet discurrenti libros Euangeliorum. Quòd autem licebat ducere iumentū ad aquas in die sabbati,patet Luc.13. cū dixit Christus hypocritæ vnusquisq; vestrū nō soluit sabbato bouem suū,aut asinū à presepio,& ducit adaquare? quasi dicat sic. Et cōcludit ibi pari modo de curatione in die sabbati, ꝙ licita esset dicens:hanc autem filiā Abrahæ, q̄ alligauit Satanas à decem & octo annis nō opportuit solui a vinculo die sabbati:quasi dicat,a fortiori eā solui oportuit. Circa curationem Christi in sabbato putādum est,ꝙ cū ipse Deus esset,poterat curare ĩ sabbato, vel quādocunq; ei placuisset, nec ipse obligabat custodire sabbatum,cū ipse dedisset legē illam: lex aūt subditos,in quos fertur obligat, & non legislatorem, sed nō oportet isto modo excusare operationem Christi in sabbato,quia cū ipse se excusaret corā Hebræis,non respondebat, dicens: ego sum Deus, & possum hoc facere,sed defendebat se rationibus legitimis, tanquā esset quidam alius vir,vt patet Luc.14.cap.vbi cū eum accusarent Pharisæi,quòd curaret sabbato, quòd non licebat, respondit Iesus,hoc non esse cōtra legem,adducens exemplū de boue, aut asino cadente in puteū, & tūc dicitur ꝙ Pharisæi non poterant respondere ad hęc tanquā ipse rationabititer se excusaret, & sic ipse presupposuit Mat.5.ca.ꝙ non veniebat soluere legem sed adimplere: & sic fuit, quia vsq; ad passionem suā seruauit totam legem Moysi ad literā, sicut obseruabant alij Iudei: semel aūt Christus operans in sabbato curando legitur se excusasse vocando se Deū, & posse facere hæc:vt patet Io.5.cap.Nam cum sanasset paraliticum iacentē in grabato,Pharisæi persequebant eū, quia hoc faciebat in sabbato:quibus respondit; Pater meus vsque nunc operatur, & ego operor, in quo dicebat se Deum,& posse facere ista,& sic intellexerunt Pharisei:quod patet per ea,quę subduntur,scilicet propter hoc magis quærebant eū interficere,quia non solum soluebat sabbatū, sed & patrē suum dicebat Deū ęqualē se faciēs.Et iterū q̄n accusauerūt Pharisęi discipulos eius, ꝙ in sabbato spicas vellerent confricantes manibꝰ,comederēt:pro quibus cū respōdisset Iesus & euidentibus rationibus de scriptura veteris testi.ꝓbans non violari sabbatū,subiūxit aliam excusationē.f.ꝙ ipse poterat violare sabbatum sine peccato,quia erat maior sabbato,in quo dicebat se Deū,vt patet Mat.12.ca. Cōsiderandū aūt,ꝙ dato ꝙ Christus defenderet se solū rationibus legitimis, vt quidam homo, etiam dato ꝙ curatio medicorum in sabbato esset illicita: tamen curatio Christi erat licita: quia curatio medicorum est quidam labor, & occupatio, scilicet considerare patientis dispōnem,& medicinam congruentem parare & dare ei,& cibos quoque infirmitati conformes:curatio autem Christi nihil laboris, aut occupationis habebat: quia solo verbo curabat: vel cum volebat manum patienti imponebat: hæc autem non tollebant quietem sabbati. Sciēdum vlterius,quòd licèt istæ cu-

Christus vsque ad passionem suam obseruauit totam legem Moysi ad literam.

A rationes Christi nullo modo poterant esse illicitæ, eo quòd nullam quietem sabbati soluebant: tamen curationes medicorum adhuc aliquando magis licitę esse poterant, quàm curationes Christi. Nec intelligantur ista verba in deteriorem exitum,quòd aliqua opera nostra sint meliora aliquibus Christi operibus:quia minor actus Christi fuit perfectior omnibus actibus omnium hominum simul sumptorum, cùm ille homo Iesus verbo diuino iunctus gratiam sine mensura acceperit: merebatur ergo in quolibet actu inestimabiliter,sed accipiendo sane, scilicet comparando actus non quantum ad personas agentes, sed ad genus actꝰ: sicut orare ex genere suo actus melior est, quàm comedere & magis meritorius: magis tamen Christus
B merebatur comedendo, quàm nos orando, quia ille actus, qui est comedere in eo ordinabatur a maxima charitate,quæ tanquam radix dat actui quantitatē meriti: in nobis autem iste actus,qui est orare à parua charitate ordinatur: nunc ergo secundum istū sensum dico,quòd curationes factæ à medicis in aliquo casu possent videri magis licitę quàm curationes factæ à Christo,non quantum ad agentem, sed quantum ad hoc quòd non est soluere sabbatum:& hoc patet,quia tanto aliqua operatio minus soluebat sabbatū, quāto magis necessaria erat, sed aliq̄ curationes factę à medicis magis necessarię esse possunt, quā curationes factę à Christo, non quidē simpliciter magis necessariæ, sed magis necessarię quantū ad ipsum, qui curatur: nam-
C que tum ad demonstrationem diuinæ virtutis magis necessariæ erāt illę,quas faciebat Christus,quā istę, quas agunt medici, sed ad salutem infirmi aliquando non. Nam si legantur omnes, quos Christus sanauit, in Euangelijs memorati preter puerū centurionis, & filium reguli,qui grauibus febribus vexabātur ad mortem, & socrum symonis Mat.8. quę etiam tenebatur febribus,reperietur,quòd non erat periculū in illis, si detineretur curatio eorum ad alterum diē: vt patet Mat.3.cap.de illo qui habebat manum aridam, & curauit eum in sabbato: dato autem quòd non curasset eum illa die,nō periclitaretur ex hoc: idē patet de muliere sanata a domino in sabbato,quæ patiebatur morbum à decem & octo annis: quia poterat sustineri vs-
D que ad alteram diem:de quo Luc.13.idem de Hydropico,quem sanauit sabbato in domo Pharisæi.Luc.14. idem de paralytico,quem sanauit in porticu Salomonis iacentem in grabato,vt patet Io.5.c.In nullo.n.istorum erat necessitas curationis pro illa die:contingit t̄n in infirmis,quos medici curant, quòd tanta sit necessitas,vt si vna die prætermittant a medico ea, quæ fieri debent,moriatur ęgrotus.

Orare melior actus est quā comedere: Christꝰ tamē magis merebatur comedendo quàm nos orando.

Quęst.22.

An in die sabati bellum agere liceat.

Licet etiam bellum agere die sabbati, cùm hostes præmunt;aggredi tamen non licet,quāuis de hoc fuit apud Hebræos dubium,& magnis temporibus hoc indeterminatum remāsit. Nam tempore Mathathiæ,cū ciuitas Ierusalem destructa fuisset ab Antiocho rege, & multi recessissent de Ierusalem, vt non cogerentur
E immolare idolis,venerūt ad eos ministri Antiochi, & intulerunt eis bellum diebus sabbatorum, scientes ꝙ illis diebus non pugnarent:putantes autem illi Iudæi, quòd peccatum esset pugnare in sabbato,non se defenderunt,nec obturauerunt loca discooperta, dicentes: Moriamur in simplicitate nostra, testes erūt super nos cœli, & terra, quòd iniuste perditis nos: & mortui sunt ipsi, & vxores eorum,& filij eorum, & pecora eorum vsque ad mille animas. Mathathias tamen, qui erat summus sacerdos cum aliorum assensu determinauit inferentibus bellum in diebus sabbatorum esse resistendum, & sic factum est. De his extra de regulis iuris, quod licitum non est. Et Machabęo.primo capit. secundo.

An liceat pro neceſſitate ſua aut rerum ſuarũ aliquid agere ĩ ſabbato.

Sicut aũt licet homini pro pſonæ ſuæ neceſſitatib', vel alterius proximi aliqd agere in ſabbato: ita licet ꝓ neceſſitatibus rerum ſuarũ: vnde ſi aliqui exiſtẽtes ĩ locis tutis, & nõ timẽtes hoſtes, viderent hoſtes rapiẽtes prædam magnã, quæ eſſet in agris, licitè inuadere poſſent pro defenſandis rebus. Si ẽt aliquis hñs ſegetes in agris videret inundationem aquarũ, aut aliam ſubitaneam deſtructionẽ ſuperuenturã, quæ vniuerſa diſperderet, niſi occurreretur, debet ſuccurrere ẽt in die ſabbati: & patet hoc, quia ſi nos pro aĩalium noſtrorũ neceſſitate aliquid in die ſabbati facere poſſumus: ita ne perdamus alias res. Antecedens patet, qa Chriſtus determinauit Luc. 13. c. & Phariſæi in hoc conſenſerunt coacti ratione, ꝙ in die ſabbati iumenta ducerentur ad aquã. Itẽ Luc. 14. dicitur, ꝙ ſi bos, aut aſinus alicuius ceciderit in puteũ in die ſabbati, confeſtim extrahi debebat. Ex his ergo patet, ꝙ omnia opera neceſſaria tã ad perſonas, quàm ad res poſſeſſas poterãt fieri in die ſabbati.

Quæ vocãtur opera neceſſaria.

Vocantur aũt opera neceſſaria ea, quæ ſunt ad euitandum manifeſtum periculũ, & non ea, quæ ſunt ad manifeſtũ lucrum: poterit.n. aliquis licitè die ſabbati facere aliquod opus, ne moriatur vnus aſinus, quẽ habeat: nõ tamen poteſt facere aliquod opus in ſabbato, etiã ſi poſſit lucrari mille aſinos. Sciendũ etiam ꝙ neceſſitas perdendarũ rerũ eſt duplex: quia aliqñ eſt directa, & abſoluta, aliquãdo indirecta, & cõditionalis. Neceſſitas autẽ abſoluta ſiue directa excuſat facientẽ op' in die ſabbati, ne perdat res. Neceſſitas autẽ indirecta, & cõditionalis non excuſat, v.g. Si aliquis nõ cuſtodiat pecora ſua in die ſabbati, diſpergentur: ideo cuſtodire debet: vel ſi bouem cadẽtẽ in puteũ dominus ſuus nõ ſubleuet die ſabbati, morietur: ideo extrahere debet: iſtæ ſunt neceſſitates directę, & abſolutę, quia venit neceſſitas directè a parte ipſius rei: dicitur neceſſitas indirecta, vel conditionata, qñ non euenit neceſſitas perdendi directè ab ipſa re, ſed ab aliquo agente volũtario inducere nos volente ad aliquod inconueniens per rerũ perditionem. Vt ſi aliquis dicat, ego accipiam tibi omnes facultates tuas, niſi ambulaueris decem leucas in die feſto: tunc potius debet permittere perdi oẽs res ſuas, quàm ambulare nec vnam leucam: quia melius eſt omnia mala pati, quàm malo conſentire, vt patet 32. q. 5. cap. ita ne, & extra quod vi, aut metus cauſa in cap. ſacris. Ratio aũt diuerſitatis in his ſatis patet: quia quando aliquis habet neceſſitatẽ directam non cõſentit in aliquod per ſe malũ ſeparatũ ab ipſis rebus, quas perditurus eſt niſi ſuccurrat: in neceſſitate autẽ conditionata primo conſentitur in aliquod, qđ eſt per ſe malum ſeparatũ ab ipſis rebus, quas vult eripere: nõ tamẽ decet eas tali modo eripere.

Secũdum gen' operũ de quo ſupra q. 20

Secundũ genus operationum eſt facere aliqua, quę nõ ſunt ſimpliciter neceſſaria: ſunt tamẽ immediate conſeruatiua vitę humanę, vel licèt ſint ſimpliciter, nõ tñ ſunt neceſſaria determinatè pro hoc vel illo tẽpore, & talis eſt ciborũ paratio. Cibi.n. conſeruãt vitã humanam, & potus: ideoq; ſunt neceſſarij: tñ paratio eorũ nõ eſt neceſſaria pro aliquo tempore determinato. ſ. ꝙ nũc debeat fieri, & poſtea non: quia in vna die poteſt fieri ciborũ apparatio pro altera die: cętere autem operationes humanæ, vt arare, metere, & texere, & facere calceamẽta non ſunt ita directæ ad vitam hominis ſicut cibus, & potus, licèt oĩa ad vitam proficiant: ideo illa ponuntur in altero genere, & iſta diſtinctio patet ex feſtiuitatibus Paſchalibus, in quibus ciborum apparatio permittebatur: cęteri ãt labores non, vt patet hic: & Leui. 23. cap. In ſabbato autem quod valde magnæ obſeruationis apud Hebręos erat, non permittebatur aliquod genus operis niſi primum, ſcilicet quæ neceſſaria erant, ciborum autem apparatio nullo modo permittebat, vt patet infra 20. cap. & 31. quia omnia opera excludebantur, quod de

F voluntarijs intelligendum eſt: neceſſaria autem nulla lege regulantur.

Queſt.

Ex hoc cõcluditur quid dicatur opus ſeruile: nã poſſet ſic diffiniri ſaltẽ largè circumſcribendo: Opus ſeruile eſt operatio laborioſa organorũ executiuorum nulla vrgente cauſa ad humanã vitam nõ immediate ſuſtinendã, aut fouendã. Dicitur primò operatio laborioſa, i. quæ de ſe laborioſa ſit, ad excludendum actũ, qui eſt comedere, & bibere, qui nõ ſunt laborioſi. Aliqui actus ſunt, qui licẽt ĩ ſe laborioſi ſint: alicui tñ habituato perſectè non ſunt laborioſi, immo valde delectatur in eis, ſicut eſt ſcribere: qui actus alicui fortè videbit ſaltẽ pro aliquanto ſpacio delectabilis: quia vt ait Phil. 2. Aeti. ſignũ aggrauati habitus eſt fieri delectationẽ in

Quę deffiniti operis ſeruilis, & declaratio definitionis & qđ ... ſeruile ... gat ſabbatum.

G operibus: ideo dicitur communiter, ꝙ habitus facit faciliter, & delectabiliter operari. Dicitur vltra, organorum executiuorum: quædam enim organa potentiarum actiuarum dicũtur propriè executiua, quia exequi eſt aliquid facere, quod a ſuperiori potentia determinatum eſt: voluntas autem potẽtia ſuperior eſt, quę oĩa agenda determinat: organa aũt potentiarũ paſſiuarũ non ſunt executiua, quia cũ exequi, vt dictum eſt, ſit facere id, qđ a ſuperiori potẽtia determinatũ eſt, oportet executionẽ eſſe actum voluntariũ: ſed in potentijs paſſiuis nõ reperitur actus voluntarius: quia agere eſt in poteſtate agentis: ſed pati non eſt in poteſtate patiẽtis: ratio eſt quia agere eſt ab ipſo agente: pati autẽ nõ eſt ab ipſo patiente, ſed ab altero, ſcilicet ab agente, cũ

H ſit illatio actionis, vt patet in prædicamentis per Philo. potẽtiæ paſſiuæ ſunt oẽs ſenſitiuæ tã interiores, ꝙ exteriores, quia patiunĩ, & immutãtur ab obiectis. Ideo potentiæ viſiuæ organum, & ipſa potentia, & ſic de auditiua, de guſtatiua, de tactiua, & olfatiua, nõ vocãtur potentię executiuæ, nec organa ſua vocantur organa executiua, quia nõ mouentur ad imperiũ voluntatis, ſed ad motum obiecti. Nam vt ait Aug. non eſt in poteſtate noſtra quibus viſis tãgamur: actus ergo iſtarum potentiarum non vocantur actus executiui: ideo de his ſatis patet, ꝙ non ſint actus ſeruiles, etiam quia iſti pertinent ad genus actuum neceſſariorium. Potentiæ actiuæ dicuntur executiuę, & organa ſua dicuntur organa executiua. Sed adhuc iſtæ potentiæ diſtinguuntur, qa

Actiuæ potentiæ ... tur ... ſunt executiuæ.

I quædam ſunt naturales potentiæ actiuæ, vt digeſtiua, attractiua, expulſiua, generatiua, augmentatiua. Quòd autem ſint actiuæ patet, quia non mutantur aut alterãtur ab obiectis, ſed alterant obiecta, quia potentia digeſtiua alterat cibum, & potentia attractiua, & ſic de cęteris. Sed iſtæ potentiæ actiuæ naturales non vocãtur executiuę propter duo: primo quia potẽtia executiua, vt diffiniuimus, exequitur determinationem ſuperioris potentiæ, ſcilicet voluntatis. Iſtæ autem nõ mouentur arbitrio voluntatis, quia voluntate mãdante, vt ceſſent ab agendo, non ceſſant, & ipſa mandante, vt agãt nihil magis agunt etiam ipſa nõ aduertente ęqualiter actus ſuos explent. Sic ait Boetius de cõſola. lib. 3. proſa 11. acceptas eſcas ſine cogitatione trãſigimus, & in

Naturales potentiæ actiuæ habent ... terminata organa ... ſed ſunt ... toto corpore.

K ſomno ſpiritũ ducimus neſciẽtes, ſola ergo natura mouente iſtæ potentiæ agunt, & ea deficiente ab agendo quoque ipſę deſinunt, quia plantatiui generis, & non humanę ſpeciei vires hę ſunt. Sed non vocantur iſtæ potentiæ executiuę, quia potentię executiuę determinata habent organa: iſtę autem naturales potentiæ, licèt in quibuſdam corporis partibus magis actus ſuos quàm in cęteris demonſtrent: in toto tamen corpore ſunt. Digeſtiua namque potentia, licèt in ſtomaco, & epate magis appareat, tamen in toto corpore eſt: quia in omnibus membris digeſtio celebratur, vel ut cibus parti corporis ad quam tendit. Similiter expulſiua, etiam non ſolum in inteſtinis: ſed etiã in toto corpore eſt: quia ex oĩbus corporis partibus per

conca-

concauitates porosas digestionis superflua meatibus angustissimus excludūtur. Attractiua ēt in singulis membris est: quia assumpto attractoque cibo omnes partes corporis nutriuntur. Generatiua aūt vt quibusdam videtur: satis simpliciter considerantibus in genitali mēbro est: nā cū generatio fiat secundū virtutē decisā ab aīa in semine disponentē transmutantē, atq; cōfigurātē semen vsq; ad cōpletam organizationē secundū cōformitatē speciei, vocabitur potentia generatiua q̄dā potentia seminis decisiua, & expulsiua. Hec aūt nō solum est in mēbro genitali, sed magis est ī singulis mēbris cū in singulis membris sit quędam vis decisiua de substantia eius, ut in semine reperiant partes formatiuæ omniū partium corporis secundum loca corporis, a quibus decisa sunt: nā si semē esset solū de superfluo alimēti, vt quidam simplices putauerunt, cū superfluū alimenti non sit cōuersum in substantiā corporis animalis, nō consequeretur aliquā virtutē specialem animalis: nec esset possibile gigni naturaliter aliquod animal sicut vrina est superfluum digestionis, & stercus, nihil tamen ex eo gignitur: quia non assimilatur naturæ animalis, cum non transierit in substantiam eius. Itē tunc sequeretur, dato quòd posset fieri generatio, ꝙ cum generans in animalibus solum largiatur materiā, & virtus naturalis materiæ postea cętera efficiat, ꝙ nullus homo esset filius alterius hominis: quia non est de substantia eius, sed magis est de substātia alimēti scilicet arietis, vel vaccæ. Concedendum ergo necessario de parte substātiali patris, & matris descindi materiā seminalem. Sed adhuc rursus aliqui putauerunt ꝙ licèt esset semen de substātia animalis gignentis, tñ descindebatur de vna parte corporis, scilicet de lūbis. Sed falsum est, necesse est.n. singula mēbra corporis spermatizare: nā generatio fit secundū virtutē decisam a semine, semen aūt si descinderet ab vna sola parte corporis, solū haberet virtutē formatiuā secundum cōuenientiā illius partis, ideo nō formarentur diuersa mēbra in aīali genito: qđ tamen falsum: q̄a tāta distinctio mēbrorū est in animali genito, sicùt in ipso gignēte: oportet ergo descindi a singulis mēbris. Et patet hoc, quia sicut est in digestione ita est ī generatione: in digestione aūt quādo cibus digestus est in stomaco, adhuc non est natus trāsire ī substātiā alicuius mēbri specialis corporis, sed postea ꝑ vim attractiuā singulorū mēbrorū deducitur ad illa, & ꝑ virtutē specialē digestiuā, & assimilatiuā digeritur, & assimilatur trāsitq; in formā, & substātiā illorū mēbrorū: ita in generatione, cū debeat aliud totū animal produci simili generanti, oportet vt de singulis mēbris aliquid descindat, in quo sit virtꝰ assimilatiua materię ad illud mēbrū, à quo decisa ē: partes aūt istę spermaticę decisę a singulis mēbris, cū magna parte superflui de alimento cōseruātur in q̄busdā vasculis seminarijs adherētibus lūbis: ideo dicit vis luxuriæ esse in lūbis, & liquidū salsum fluere de lūbis secūdū Isid. 8. Acti. de Venere dea gentiliū cū alijs dijs. Ob hoc etiā cum insurgit passio venerea, fiunt immutationes, & ardores quidā in lumbis: ex illis aūt vasculis defluit seminalis humor in coitu, vel aliàs. Patet ergo ꝙ in generatione principaliora sunt alia mēbra corporis simul sumpta q̄ virga virilis. Et adhuc considerando quòd virga virilis organum est, per qđ defluit seminalis humor, dicēdū est testiculos principaliter agere in seminis effusione quàm virga: quia cū semen cōtineatur in vasculis seminarijs per motum virgę virilis quantumcunq; esset, aut qualiscunq; numquā semen effluerent, nisi testiculi mouerent principaliter. Et patet in spadonibus, qui licèt virgam retineant, testiculis tamen amputatis seminalē humorē nunquā effundunt, licèt feminas cognoscāt, & virgines deflorare possint retenta soliditate, & inflatione accidentali virgę, vt in

Multi inconsulte istam opinionē attribuunt, S. Tho. sed si vere loquamur Tho. tenet ꝙ fiat de superfluo nō tamen de tali superfluo de quali Do. Abulē. loquitur in prima parte q. fi. art. fi.

Opinio doctoris.

A ceteris consueuit. Testiculi ergo principaliter agūt: q̄a ipsi ascendentes viribus naturę ad superiora per quasdam chordas tangunt vasa seminalis humoris cōtentiua, & partem eius distillare faciūt: cùm autē recidant ad inferiora cessat fluxus, & cū iterum moueantur in superiora faciunt defluere, donec totū exhauriatur ēt ipsę medullæ. Patet etiā hoc magis, quia aliqui putant principaliter agere virgam virilem. Sed falsum est q̄a solū est vt canalis, per quē semen transit, & non principium motiuum nā in somnis nullo modo mota virga virili ex apprehensione fantastica, aut imaginatiua, quæ dominatur naturæ motis testiculis, & ascendentibus ad vasa seminaria semen distillat. Patet ergo ex superioribus quòd potentię actiuæ naturales non vocā-

B tur potentię executiuæ, ideo non vocat actus suus operatio seruilis, vt digerere, attrahere, gignere; manēt ergo alię operationes potentiarum actiuarum, quę sunt animales. Et licèt omnes istę potentiæ, & organa large operatiua nuncupentur, tamen specialiter loquēdo quædam sunt motiuæ, quædā operatiuę, & quædā expræssiuæ. Motiua organa dicuntur nerui, & musculi, in quibus reperitur potentia motiua, & ista est principaliter in cruribus, ad ambulandū, licèt sit in alijs partibus corporis: magis tamen propriè habet organum q̄ potentiæ naturales actiuæ, de quibus supra diximus, q̄a illę sunt simpliciter in quamlibet parte corporis: istæ autē, scilicet motiuę sunt in solis partibus neruosis atque musculosis. Alia sunt organa, quæ specialiter vo-

C cantur operatiua, sicut sunt manus: quia licèt alia mēbra operatiua sint: manus tamen specialiter ideo vocātur organa organorum, vt ait Philosophus in 2. de anima. Alia sunt organa expressiua cuiusmodi est lingua cum alijs instrumentis vocalibus, de quibus Philosophus 2. de Anima. cap. de voce: quia illa virtuti interp̄tatiuę. i. locutiuę, quę est quædā vis aīæ deseruiunt: cū ista tria sint organa executiua, q̄a volūtati obediūt p̄ci piēti: vt patet de lingua, q̄ exprimit ꝙ volūtas imperat, & manus quæ agit id, quod voluntas vult, & pedes in quibus est vis motiua, qui ferunt hominē quo vult, & vt dicit Philosophus in 1. Poli. c. 5. dominatur eis pars racionalis principatu despotico: poterit esse in his operatio seruilis, vt declarabitur. Et inquantum dicit ope-

D ratio organorum executiuorum, excluditur operatio intellectus voluntatis, & memoriæ: quia istæ non sunt potentię organicę, cum non alligentur alicui organo, nec consequantur specialem cōditionem organi, aut partis corporis: quia tunc determinarent sibi certum genus obiecti: sicut potentia visiua, vel auditiua ex cōplexione organi. Hoc tamen falsum est: quia intellectus extenditur secundum extensionē, & latitudinem entis, nec determinat sibi cōditiones particulares, quę conueniunt modo, & complexioni organorum: ideo actus istarū non sunt operationes seruiles: quātumcūq; ergo aliquis insistat recordationi, aut intellectioni, vel volitioni non dicetur habere actum seruilem. In tribus autem istis potētijs operatiuis possunt esse ope-

E rationes seruiles: & patet primo de operatione seruili, quæ est in ambulando: ideo aliquis ambulando potest seruiliter agere. In hoc autem differt, quia ista ambulatio aut fit propter delectationem, & corporis recreationē ad accellerandam digestionem, vt calor naturalis excitetur: aut est ad aliquam acquisitionem lucri, uel negociorum expeditionem. Si primo modo, non potest reduci in opus seruile: nisi ex quantitate, ut si aliquis ad delectationem die festo eat ad uenationem vnam, vel duas leucas: quia dato quòd non intendat ibi aliquam vtilitatem, scilicet rei leuationē sumptuū domesticorum ex acquisita venatione tamen ex quātitate sua tollit quietem sabbathi, & vacationem in Deum, quæ est principalis intentio festiuitatis.

Operationes intellectꝰ memoriæ, & voluntatis seruiles esse non possunt.

ergo in festiuitatibꝰ talibus venationibus insisteret, detractis adhuc alijs culpis, aut grauitatibus quę solent in venationibꝰ subsequi, ex solo hoc motu crederem eũ mortaliter peccare: & satis patet, si respiciatur intentio festiuitatis. Ad tollendum ergo istas humanas cauillationes, quæ poterant fieri, fuit determinatũ ex traditione antiquorũ Iudæorum fortè ab ipso Moyse, vel aliquo alio Propheta aut sancto viro, ꝙ in diebus sabbatorum solum possent Hebræi moueri in directum pro mille passus, qui sunt dimidia leuca: & sic patet Act. 1. ca. vbi dicitur, quòd cũ Apostoli vidissent Iesum ascendentem in celũ stantes cum eo in monte Oliueti, reuersi sunt ab illo monte vsq; in Ierusalẽ, qui mons vt dr̃ ibi est iuxta Ierusalẽ, sabbathi habens iter. i. inter montem & Ierusalem est tantum spacium, quantum concedebatur cuilibet Hebreo ambulare in sabbato. Distat aũt mõs Oliueti à Ierusalem quasi per dimidiã leucam, quæ facit mille passus: vt patet in libro de diuisione terræ, & sic dicitur ab eis, qui viderunt terram illam. Sicut ergo Iudęis peccatum mortale erat ambulare in sabbato vltra mille passus, & vocabantur tales sabbati transgressores: ita apud nos licèt non sit tã stricta festorum obseruatio tamen ambulare vnã leucam, aut duas ad venationem, aut maiorem diei partẽ morari in ea satis, videtur mortiferum esse: si autẽ aliquis ambulet itinerando ad expediendum aliqua negocia, satis est mortale peccatum manifestum.

Apud Iudæos determinatũ est vt ĩ sabbato non amplius mille passibus in directũ mouerentur.

Quęst. 25.

An negociari ĩ diebꝰ festiuis sit mortale peccatũ

Et sicut in itinerãdo peccatũ mortale est pro negocijs: ita siquis in vrbe illa die velit negociari, nisi circa aliqua valde parua, aut leuia, quæ quietem sabbati nõ impediant, peccatum mortale videtur. Nisi hoc sit in causam piam: quia tunc si alia die non potest ita commode expediri, vel aliæ oportunitates cum conscientiæ timore fieri possent, distinguendo tamen qualia, & quanta erant, quæ expediebantur: tutius tamen esset abstinere, nisi valde esset causæ necessitas, vel aliæ circunstantiæ valde particulares, quę non possunt in communi iudicari, sed cadunt in peritia iudicãtis cum casus se offert, vt ait Philosophus in 3. & 5. Aetico. in his autem bonę conscientię arbitrium tenendum est, cùm regula in vniuersali dari impossibile sit. Et sicut est circa actus potentiæ motiuæ, ita est circa actus potẽtiæ operatiuę, quia possunt esse ibi actus seruiles, ut arare, fodere, texere, suere, & sic de ceteris: & sicut potentia operatiua manus est generalior ceteris potẽtijs, cum dicatur organum organorum ita per eam sunt plures operationes seruiles. Quando autem istę vocẽtur seruiles, magis dicetur immediatè. Est tertia potẽtia executiua potentia expressiua, quæ vocatur interpretatiua, aut locutiua, & habet organa, scilicet linguã & cetera, quæ sunt instrumenta vocalia, vt patet in secundo de Anima, & nõ est sic in ista potentia sicut in ceteris: quia in alijs sunt actus, qui sunt de se seruiles, in ista autem non sunt actus de se seruiles: arare autẽ, aut itinerare, qui pertinent ad alias duas de se seruiles sunt: non est autem sic in locutione pertinente ad potentiam expressiuam. Notandum tamen est, ꝙ actus dicitur seruilis, qui ad seruum pertinet: ideo actus, qui nullo modo pertinet ad seruum, non vocatur seruile: & sic nostrum intelligere, quod nullò modo pertinet ad seruum nostrum, scilicet quia nullo modo potest per eum expediri, non vocatur actus seruilis. Dicitur actus seruilis dupliciter, secũdum quòd dupliciter potest pertinere ad seruũ: vno modo quia per ipsum seruum expediri potest, aut expediri, decet, ne dominantis vilescat status, vt arare, fodere, verrere, & similia disponere, atque cibos parare, quę sunt ancillaria ministeria, vt ait Arist. primo Polit. cap. 4. & isto modo actus potentię expressiuę, scilicet locutio ipsa non dicitur actus seruilis, quia non potest per seruum expe-

De tertia potentia executiua vt actꝰ seruilis in ea fiat.

F diri: nam seruus non potest dicere id, quod dominus suus dicturus est, nisi prius ei dominus dicat: & tunc idẽ est quòd dicat ipse seruo, aut ꝙ dicat alteri, cui seruus dicturus est. Etiam quia per locutionẽ non deprimĩt auctoritas dominantis, sicut cũ araret, aut foderet, aut cetera ancillaria disponeret: maximè quia ipsa locutio potest esse executio alicuius artis liberalis, à qua nõ denominatur actus seruilis, vt cum quis loquitur de grammatibus, aut Rethoricis, vel Geometricis, & sic de ceteris. Alio modo vocatur operatio aliqua seruilis a fine, pro quo fit, vtputa si fit propter lucrũ: seruus enim a domino propter lucrum accipitur, scilicet vt excuset dominum faciendo ea pro quibus faciendis hominibus laboris mercedem daturus esset.

G Quæcunq; ergo opera fiũt ad vtilitatem, i. ad aliquam acquisitionẽ, licèt de se non essent seruilia, vocãtur tamẽ seruilia, & sunt ab ipso fine, pro quo fiunt, qui actibus nomen & speciem dat; vt patet in 3. Aethic.

Operationes ergo linguæ, quę secundum se erant liberales, ex fine possunt esse seruiles: legere ergo, & docere quãcunq; artẽ, & causas aduocare, & iudicare, & alia similia facere, vt ponere ratiociniare, liberales actꝰ sunt: nam docere de se non est opus seruile, legere de se non est seruile; efficiuntur tamẽ seruilia ex fine, vt si quis doceat ex cõuentione, vt lucretur: vel si studeat vt lucretur, vel cantet: ideo peccatũ est siquis in die festo doceat, vt pecunias acquirat, vel studeat eodẽ modo: vel aduocatus, aut procurator si causam peroret:

Quęst. An doceat, legere vocantur quę opera seruilia sunt, & festis possunt.

H & aduocatus si illa die libellum condat, aut aliqua alia partis suæ munimenta, vt pecunias inde sumat. Peccãt etiam isto modo illi qui eo die ratiocinia rerum suarum, aut reddituũ faciunt, aut cum debitoribus rationem ponũt, nisi hoc sit valde breue, vt quasi in duobꝰ verbis perfunctoriè agendum esset, ita ꝙ nihil esse iudicaretur. Aliquando tamen ista opera potentiæ expressiuę nõ sunt seruilia ex fine, nec aliquo modo: prohibita tamen sunt in die festo: quia per accidẽs impediunt quietẽ diei festi, vt si quis doceat die dominica, aut aliqua magna festiuitate nõ propter pecunias, sed pietatis causa, non esset aliquo modo seruile opus: nõ tamen liceret tota die doctrinę vacare, sicut in alijs diebus profestis, quia tunc nulla distantia festiuitatis, &

Peccãt in die festo ratiocinia, & computus faciunt.

I nõ festiuitatis fieret; debet tamen fieri distantia, quia dies festus principaliter inuẽtus ẽ ad vacandũ Deo magis quàm necessitatibꝰ proximorum: ideo licèt opera charitatis proximis illa die impẽdenda sunt, præcipuè tamen deo vacandũ est. Sic enim dicitur ꝙ sabbatũ debet dño sanctificari. i. domino applicari, scilicet vacando principaliter ei: & hoc est per specialẽ recogitationẽ beneficiorũ perceptorum a Deo, vt ex hoc insurgamus in laudem Dei contẽplantes magnitudinẽ eius: si aũt totaliter occupemur illo die necessitatibus proximorũ, nihil vacabit nobis ad vacandũ Deo; qđ tamen necessariũ est. Et hoc verum est, nisi sit pietas talis circa proximum, quæ commode dilatari nõ potest: quia tunc potest, & debet quilibet dimissa diuina cõtempla

K tione descendere ad actiones proximorum: vt cũ quis taliter infirmatur, vt indigeat totaliter sibi ministrari tota die; cessandum est ab alijs contẽplationibus in die festo, & implicandũ est his pietatis actionibus: tunc. n. necessitas tollit omniũ obligationem alterã. Sic ẽt dicendum ꝙ diebus valde festiuis, vt dominicalibus, & alijs pręcipuis nullus tota die studere deberet, quãtumcunq; id, quod quisq; studeat, bonum sit, & nõ intentione lucrandi; vtpote si quis studeat in Theologia; debet. n. fieri differentia inter diẽ solennẽ, & nõ solennẽ in studẽdo; contrariũ aũt facere nõ caret culpa: Primò qa tollit quies festiuitatis: secũdo qa studere ẽ aliquid ad finẽ: vacare aũt Deo est aliquid, qđ est pars ipsiꝰ finis: ideo dimittẽdũ est studiũ, ꝑter vacationẽ ad Deũ.

Diebus festiuis non licet per totam diem studere etiam si Theologie studeret.

Precipuè

Præcipuè cum aliquis obligetur ad vacandũ Deo aliquo modo secundũ gen⁹ status sui, & cognitionis suę. Studere autem nemo obligatur, maximè quia ista obligatio, quæ est ad vacandũ, est pro certo die: ideo tũc vacandum est. Hoc aũt verum est nisi magna necessitas studij esset: vtputa in eo, qui studere deberet ad sermonizandum sequenti die, & nõ posset sequenti die aliter tenere mẽte actũ suum, nisi sic faceret. Idem de doctoribus, vel magistris, aut cęteris regentibus cathedras, si cum labore preuident lectiones suas. In his tñ non est tãta excusatio: quia pro pecunijs legunt lectionem suam: & sic sunt mercenarij facientes opera seruilia: ideo tenẽtur facere aliqualẽ vacationem ad Deũ, saltem audiendo Missam, aut aliqua officia diuina, & aliquid Deo in cognitione tribuendo de die: & tunc B non peccabũt cęteram diei partem studio lectionum suarum impendentes.

Quęst. 17. An cantores cantãdo diebus festiuis peccent. De cantoribus idem etiam dicendum est, quia cantare est actus potentiæ expressiuæ, idest locutiuę: ideo secundum se actus liberorum est: potest tamen, vt dictum est de cęteris, effici seruilis ex fine, vtpote ꝙ aliqs cantat ex conuentione docens: vt ei dentur pecuniæ, vel quia seruit alicui domino cantando, vt detur ei certa pensio. Distinguendum tamen est, quia si aliquis cãtans coram aliquo domino, vel aliquis laicus, vt interdum solet esse sacrista Ecclesiæ cantando seruiat, vt inde mercedem accipiat, quia tunc distinguendum est, quia aut merces istorum incerta est: vtpote quòd ille, qui seruit alicui domino cantando, nõ conuenit quid C ei detur, sed seruit expectans premium secundum domini voluntatem, & tunc iste nullo modo peccat cantando in festis, quia non est specialis directio istius act⁹ canendi in festiuitate ad remunerationem, cùm illa nesciatur: etiã quia ipsa incertitudo premij tollit aliquid de seruilitate operis, tollendo specialem intentionem voluntatis in premium. Sic de laico sacrista canente in Ecclesia, cui certa pensio non assignata est: sed vtrum magis, aut minus habeat dependet ex euentu: vtpote si constituatur ei salarium in redditibus de mortuorũ exequijs: quia ista nõ sunt certa, cũ cõtingat aliqñ mori, & aliqñ nõ, vel in quocũq; alio incerto habeat suũ priuilegium: tunc non peccat in canendo, cùm incertitudo premij pro ista, vel illa die tollat specialem ordi- D nationem operis ad lucrum, quæ efficiebat opus seruile. Si autem cantori Ecclesiæ certum salarium sit positum, vel cantori alicuius domini, distinguẽdum, quia aut hoc est impositum pro multis, vtpote si dicatur ꝙ sacristæ laico Ecclesię dabuntur viginti duplæ: quòd toto anno ministret cãtando ad Missam cęteraque officia, eodem modo si dominus cantori suo certum salarium pro vno anno, aut pro vno mense constituat: aut non sic fit, sed forte cõuenitur specialiter, vt si forte cras sit solennitas aliqua, & cõueniatur cum aliquo quòd cantando adiuuet ad officia, & dabuntur ei tot aut tot pecuniæ: & tunc dicẽdum quòd si primo modo fiat consignatio certi salarij, & ex illo cuilibet diei certa pars obueniat, tamen cantando in diebus festiuis E non peccat, quia quando fit ista conuentio, non habetur specialiter intẽtio, vt pro labore certæ diei, scilicet festiuitatis detur preciũ: sed pro toto anno: ideo opus non iudicatur esse seruile. Et sicut in contractibus, aut alijs factis humanis debet res potius iudicari, quòd valeat, quàm quòd pereat: vt patet de regulis iuris in sexto: ita hic iudicandum est nõ haberi specialem intentionem ad laborem aut certum prẽmium festorũ: & sic ipsi facientes tales conuentiones habere debent intentionem, vt specialiter ista non intendant. Et tũc excusatur istud opus quòd non sit seruile ex tribus: primo ex fine, quia vt dictum est, non attenditur, aut nõ attendi debet specialiter intentio laboris certę diei, sci-

Tria sunt quę excusant opus seruile ꝙ non fit seruile.

A licet diei festi, aut lucrum diei illius: & isto modo dicitur in canonicis, aut præbendatis alicuius Ecclesiæ, qui si cãtent, vel recitent in Ecclesia non principaliter, vt Deo seruiant, vel non intendentes aliquo modo Deo seruire: sed vt recipiant reditus præbendæ, & hoc faciant in diebus festis, nõ dicuntur violare custodiam festiuitatis, sed solum peccant mortaliter: quia deordinãt finẽ, cũ tenerentur cantare principaliter ꝑ Deũ, & nõ ꝑ reditus præbendæ. Secundũ quod excusat est necessitas operis, quia Ecclesia requirit pro diebus festis sicut pro alijs diebus cantores, immo præcipue in festiuitatibus. Et quantum ad hoc reducitur ad genus operis necessarij, vel quasi, & non vocatur seruile.

Quęst. 18. An qui parat cibos alicui diebus festiuis peccet vt coquus. Et his duobus modis licitum est, nec videtur facere opus seruile, qui parat cibos alicui diebus festis non ex conuentione speciali pro illo festo, sed pro toto mense, aut anno, quia qui pro certo præcio conuenit parare cibos in toto mense, aut anno, non verè specialiter intendit conuenire pro diebus festis: sed pro toto mẽse, aut anno simul: etiam quia cibi ita sunt necessarij pro diebus festis sicut pro alijs: ideo sicut permittitur alicui quòd paret cibos ꝑ se, ita permittet ꝙ paret pro alijs ex conuentione: licèt in hoc sit differentia, quia in sabbato in lege veteri non permittebatur apparatio ciborum: quia etiam ignem accendere prohibebãtur, vt patet infra in cap. 35. in alijs autem festis permittebatur ciborum apparatio cęteris operibus prohibitis, vt patet hic in litera cum dicitur: Nullum opus facietis in eis exceptis his, quæ ad cibum pertinent: in nostris autem solennitatibus, quę non strictè obseruãtur, vt declarabitur infra 20. cap. permittitur ciborum apparatio, qualiscunque solennitas illa sit: est ergo necessitas aut quasi necessitas parandi cibos illa die. Ceterum iustum non est quòd aliquis laboret parando cibos maximè pro multis, quia magn⁹ labor est, & multũ occupatiuus: ideo debet recipere aliquod preciũ. Nec est dicendum quòd quilibet deberet parare pro se cibos die festo potius, quàm ex conuentione parari ab alio faceret, aut permitteret: nam quædam personæ sunt, quibus forte inhonestum esset parare cibos, nec Deus eas ad hoc obligat: nam sicut non debent cogi diuites pauperum cibis vti, vt ait beatus Augustinus, & habetur in decretis. 41. dist. in cap. non cogantur diuites. Ita nec honorati viri, & habentes status prę minentiæ in seculo, vel in Ecclesia non obligabũtur ad hoc, quia inhonestum esset valde, quòd vnus rex die festo pararet pro se cibos, etiam quia non obligatur rex currere per viam consiliorum strictam: sed ꝑ viam patentem mandatorum. Etiam quia paratio ciborum est valde seruilis; & non solum seruilis, sed etiam computatur inter opera banausorum, vt patet per Philosofum primo Polit. capit. quarto, vbi vocat ciborum apparationes ancillaria ministeria & banausa. Et hoc verum est ex seipsa: sed ex necessitate aliquali vocatur non seruilis, vt infra declarabitur. Etiam non conuenit hoc, quia si quilibet deberet pro se cibos parare multi impedirentur a vacatione diei festi; nunc autem cùm vnus pro omnibus facit pro pretio, non impediuntur cęteri. Et ideo licèt aliqualiter de se videretur inhonestum, datur indulgẽtia propter bonum, quod inde sequitur, vt alia, quæ mala erant vitarẽtur, sicut aliqualiter dicitur de actu matrimoniali, qui datus est secundum indulgentiam, & non secundũ præceptum, vt patet 1. ad Corin. 7. capit. quod declarat Augustinus super Gene. ad literam, & in libro de Nuptijs dicens, quòd actus carnalis, qui est in carne mortua per peccatum mortalis erat, sed efficitur venialis, idest permissus, & non peccatum veniale, vt aliqui male intelligunt, excepta honestate nuptiarum. De hoc in quarta sententiarum per Magistrum dist. 26.

De Episcopis etiã eodem modo dicim⁹, ꝙ nõ esset honestũ episcopũ parare cibos, cũ posset habere seruiẽtes ad hoc: nõ obligat̃ ergo parare cibos, obligat̃ tñ mentẽ suã habere paratã per humilitatẽ, & deiectionem sui, quòd non erubescat ista facere, si temporis opportunitas hoc exigeret. Et hoc, quia tenetur sequi regulã cõsiliorum, cũ teneat statum ꝑfectionis, & succedat Christo, & beatis Apostolis. Ex imitatione ergo Christi tenetur se ad ista paratũ in mente habere, quia cũ ipse lauisset discipulorũ pedes, vt patet Io. 13. c. dixit: Scitis qd fecerim vobis: vos vocatis me magister, & domine, & bñ dicitis, sum etenim. Si ergo ego laui vestros pedes magister, & dominus, & vos debetis alter alterius lauare pedes: Exemplum enim dedi vobis, vt quemadmodum ego feci, ita & vos faciatis. Hoc autem plenius patet Matt. 20. c. vbi Christus prælatis succedentibus sibi humilitatis formam tribuit, cum fecit differentiam inter principes seculi, & inter principes Ecclesię, qui sibi successuri erant, dicens: Scitis quia principes gentiũ dominãtur eorum, & qui maiores sunt potestatem exercent eorũ: non ita erit inter vos, sed quicunq; voluerit inter vos maior fieri, sit vester minister, & qui voluerit inter vos primus esse, erit vester seruus: sicut filius hominis nõ venit ministrari, sed ministrare. Cũ ergo succedant Episcopi in locũ Apostolorũ, cogũtur ad istas obseruationes, vt mente ad hoc prompti sint: nam status transit cum onere, vt patet de regulis iuris in sexto in regula: rationi congruit, vt succedat ĩ onere qui substituit in honore: sed illę obseruationes sunt onera Episcopalis dignitatis, vt declaratum est, ergo Episcopi coguntur subire illa.

Tenentur Episcopi ad cõsilia ex cõditione status.

Quest. 29. An ablutio vasorũ ad cibos ĩ die festo sit peccatum.

Ex superioribus ergo patet ꝙ aliquem parare cibos ex cõuentione pro anno vel mẽse non est peccatũ, et si die festo paret, licèt tamen apparatio ciborũ fieri deberet, ablutio tamen vtensilium, cęterorumq; vasorum ad cibos, & parationẽ non deberet eadẽ die fieri, sed differri ad alterã diẽ, quia hoc nõ pertinet ad ciborũ parationem, maximè quia nõ est hoc necessariũ, & potest fieri in nocte sequenti, quæ non pertinet ad diẽ festũ; secus quãdo sunt multi dies festi simul, vt ĩ octauis Paschalibus, quia tunc non potest differri ad diem non festũ, cum necesse sit interim vtensilia mũda esse. De his ergo parationibus ciborum, qñ fiunt pro p̃cio, si fiant pro magno tẽpore, & nõ pro aliqua die speciali festi, patet ꝙ non sit seruile opus: sed si sit pro aliqua die festiua specialiter, videtur esse aliqualiter magis difficile: nec tñ est prohibitũ, quia necessariũ est: cũ interdũ contingat ad aliquẽ diem festũ, in quo fit aliqua solennitas in cibis propter cõuiuia nuptiarũ, aut alias necessariũ esse conueniri specialiter cũ aliquo parare cibos. Tertium qđ faciebat non esse opus seruile ipsum cantum sacristę die festo in Ecclesia est, quia ille cãtus non est aliqua operatio ad humanum obsequium, sed ad laudãdum Deum: & idẽ de præbendato dicẽte horas in illa die, vel eunte ad chorum: ideo conuẽtio precij pro illo labore non facere opus seruile, nisi specialis intentio ad illum diem habeatur, vt infra declarabitur: & sic ait Apost. ad Cor. c. 4. quòd si Christus ab aliquo predicet, siue per veritatem. i. cum vera ĩtentione, siue per occasionem. i. causa lucri non curat: si tamen p̃dicare pro pecunijs in die festo esset frãgere obseruationem festi curaret Apostolus, & talia prohiberet: vr̃ ergo ꝙ solum est peccatũ in deordinatione finis, sed non in fractione festi, si autẽ fiat conuentio pro certo die. s. vt cum aliquo conueniat, quòd dabuntur ei certę pecuniæ, vt ĩ hac die Paschę, & octauis eius adiuuet ad canendum diuina officia, tunc satis videtur difficile ꝙ aliquis taliter conductus cãtet: si propter nihil aliud cãtat, nisi vt merces ei detur. Adhuc tamen non videtur esse tãta violatio festiuitatis sicut in alijs officijs, vt arare, fodere, aut texere ex causis supradictis. s. quia necessitas Ecclesiæ hoc petit: & quia iste vacat diuinis laudibus cãtando, quibus aliàs vacaturus esset. Nec tamen dicendum est quòd iste in hoc committat Simoniam, quia actus ille est talis, qui potest cadere in laicum, nec est sacramẽtũ aliqđ, sicut non cõmitteret simoniã laicus, qui pro certo pręcio conuento pulsaret Ecclesiæ cimbala, siue in vna die, siue in multis. Vel qui Ecclesiã verreret eadẽ cõuentione; est tñ aliqualis dissolutio festi, qa pro ista die specialiter cõuent⁹ est, & ipse ita laborat ac si aliqua alia officia ĩ die profesto, & cõi ageret.

Tertium quòd excusat op⁹ seruile.

F

Sed adhuc argues quòd ille qui de canonicis aut prębendatis vadit ad Ecclesiam & cãtat solum ꝑp distributiones quas scit esse in illo die, quòd frãgat festiuitatis obseruationẽ, si dies festus ille sit. Respondetur quòd si aliquis p̃bendatus hoc modo faciat, mortaliter peccat peruertendo finem eundi ad Ecclesiã, aut faciendi diuina officia: nullo tñ mõ dissoluit festiuitatis obseruationẽ: quia ex eo quòd prebẽdatus ẽ in aliqua Ecclesia, habet ius recipiẽdi distributiones quotidianas, si sacris assistat officijs: nulla ergo conuẽtio cũ eo fit, vt eat ad Ecclesiã: & sic mercenarius non est ex contractu, sicut ille, qui pro conuẽta summa pecuniarum adiuuat ad cãtandũ officia in aliquo festo. Ad hoc ergo ꝙ istud licitè totaliter fieret, cum necessitas Ecclesię hoc expetat, deberet ille, qui taliter conuentus cantat, cantare sine certę pecunię conuẽtione: sed qa ad cibos aliqbus indigebat pecunijs deberent sibi dari cibi, aut pecunię pro cibis, & forte aliquid plus secundũ laboris exigentiam: ita tñ quòd non interueniat ita purus contractus.

G

Quest. An canonicus cantans in festo ... Ecclesia propter distributiones ... festum.

H

Quid de illo qui cantat Missam, aut recitat in die festo solũ pro pecunijs? Respondet̃ distinguẽdum esse, qa aut dicit missam propter pecunias solũ non tñ conueniendo, aut taxando quantum ei det̃, sed solum expectando illam mercedẽ, q̃ sibi dandã esse scit: & tunc aut est simonia, aut aliqd simile simonię verę, licèt nõ sit cõtractus de quãtitate: sicut Giezi puer Helisei nõ cõuenit aliquid sibi dari à Naaman Syro pro sanatione à lepra; quia tñ petijt aliquid sibi dari fuit verè peccans in hoc scelere: vt patet 4. Re. c. 5. Immo ab eo inchoauit istud vitiũ: iste tñ non frangit festiuitatis celebritatẽ, aut obseruationẽ, quia non cõuenit. Si aũt conueniat, & taxet summã p̃cij sibi dandã ꝓ missa dicẽda, tũc erit clarè simoniacus, & fractor festiuitatis aliqualiter, quia tanq̃ mercenarius in die solẽni locauit operas suas: non tamen totaliter frangit festiuitatem.

Quest. An ... dos ... Missam ... die festo ... pecunijs frangat festum.

I

De aduocatis autẽ idẽ est iudicium, quia cum purè mercenarij sint conuenientes pro certo p̃cio, aut quota partis litis, si obtineãt non poterunt die festo in hoc cõdere libellos suos, aut cętera cliẽtulorũ suorũ munimẽta. Secus si agerent causã pro miserabilibus ꝑsonis, aut causis valde pijs, sicut sunt causæ Ecclesiarũ, aut hospitaliũ, vel monasteriorum, quia in his cõcedit sedes Apostolica priuilegia: nã clerici ẽt si in minoribus ordinibus sint, dum tñ de bonis Ecclesiæ sustẽtentur, nõ possunt aduocare causas aliquas, nisi Ecclesiæ suæ, aut personarum cõiunctarum, aut miserabilium personarum, vt orphanorum, & viduarum, cæterorumq; pauperum, vt patet extra, de postulãdo. c. Clerici, & cap. ex parte, & c. cum sacerdotis. Et hoc si gratis pro deo faciat, aut pro valde modico pręcio, ita vt non videatur esse merces laboris, aliàs autem illicitum est ista facere, cùm pure mercenarius sit agens.

Quest. An aduocati pro ... cio labo... te in die festo frangant festum.

K

De iudicando autẽ, qui est actus interpretatiuæ, dato ꝙ iudex non pro pecunijs iudicaret, prohibitio imposita est, ne isti seculares actus talib⁹ diebus fiãt: vt patet extra de ferijs. c. omnes dies: & per totum titulũ. Et hoc ꝑp duo: Primo quia licèt iudicare secũdũ se nõ sit actus seruilis, est tamẽ seruilis ex fine. s. quia fit ad limitandas contentiones pro causis seruilibus. i. rerum, quę sunt

Quest.

Ad iudicare liceat in diebus festiuis. sunt ad vtilitates humanas, scilicet in pecunijs, & in cæteris, & multo fortius prohibentur causæ criminales illis diebus. Secūdo quia dato quòd iudicare nullo modo esset actus seruilis, tamē erat impeditiu⁹ vacationis diei festi, in quo homines circa Deū intendere debēt; actus autē forenses totaliter tollunt hoc, cùm ibi sint mentiū, & verborum disceptationes, & pugnæ: vnde iudicia iurgia dicta sunt, quasi iuris garriū, quia partes aduersæ iure garriunt.i.disceptant; vt ait Isidorus Etymolog.lib.18. & extra de verbo signi.ī c.forus. Et hoc patet, quia si in ieiuniorum diebus, in quibus nulla festiuitatis obseruatio est, prohibentur cōtentiones iudiciorum & petitiones debitorū, quanto magis in diebus festiuis, qui magna obseruatione colendi sunt? Antecedens patet Isa.c.58. Ecce enim in die ieiunij vestri B inueniuntur oēs voluntates vestrę, & omnes debitores vestros repetitis: Ecce ad lites, & cōtentiones ieiunatis, & percutitis pugno impie: nolite ieiunare sicut vsque ad hāc diē, vt audiatur in excelso clamor vester. Nunquid tale est ieiunium quod elegi, per diē affligere hominem animā suam: nunquid cōtorquere quasi circulum caput suum, & saccum & cinerē sternere? Nunquid istud vocabis ieiunium, & diē acceptabilem domino? Nonne hoc est magis ieiunium quod elegi? dissolue colligationes impietatis, solue fasciculos deprimentes, dimitte eos, qui cōfracti sunt liberos, & omne onus disrumpe. Dicitur vltra in diffinitione, operis seruilis nulla vrgente causa, idest ita quòd nō sit necessitas illius operationis: quia necessaria pertinent ad primū genus operis: ideo non sunt seruilia formaliter, licet materialiter aliquando coincidant cū seruilibus.

Declaratio diffinitionis operis seruilis. Et hoc siue sint necessaria respectu nostri ad Deū, siue respectu personarū nostrarū, siue rerū nostrarum, vt late supra declaratū fuit. Dicitur vltra in diffinitione, ad humanā vitā non immediate sustētandā. Quia q̄dā sūt opera humana quæ pertinent ad sustentationē vitę humanę immediatè, & quędā, quæ mediatè. Immediatè dicūtur ad vitā humanam pertinere ea, quibus vita humana conseruatur: & sine quibus nullo modo potest cōseruari: huiusmodi aūt est cibus, & potus, quo intrinsece nutritur, & conseruatur homo, & quælibet aīalia. Opera mediate facientia ad vitā humanā sustentandā sunt illa, quæ licèt faciant ad vitā, tamen eis non existētibus simpliciter, aut pro tunc potest vita humana sustētari, sicut arare, texere, negociari, itinerari: quia licèt aliqua istorum sint necessaria remotè: tamē nullū eorum est, quod immediate faciat ad vitā humanā: quia arare non facit immediate ad vitā humanā, sed cibus causatus ex hoc, quia terra aratur, & alia opera in ea fiunt. Sic est de texere, suere, coria madere, gladios fabricare, quia istis non existentibus adhuc possunt homines viuere: & dato quòd non bene viuatur sine eis magno tempore existentes, tamen non determinantur ista opera ad certa tempora, scilicet quòd non possim⁹ viuere, aut bene viuere hodie, vel mane, nisi sint

Ciborum apparatio non potest dici seruile opus si par ua sit & necessitas cogat. ista operata. De ciborum tamen paratione aliter est, quia quolibet die, aut quasi oportet ponere ciborum parationem: non vocatur ergo paratio ciborum opus seruile. Et patet hoc quia in sabbato erat prohibita ciborum apparatio, & ignis accensio, vt patet infra 35. cap. in alijs aūt festiuitatibus non erant prohibitæ apparationes ciborum, vt patet hic in litera. Propter hoc autem in mandato de custodia sabbati non dictū fuit, q̄d non fieret opus seruile in eo: sed quòd nullū opus fieret, vt patet infra 20. ca. cū dicitur: Septimo autem die sabbati domini tui non facies in eo omne opus.i.nullū opus facies: ex ęquipolentia. Sic etiam habet infra. 31. ca. Sex diebus fac opus, in septimo sabbatū est requies sancta domino, oīs qui fecerit opus in hac die, morieт. Ecce qualiter nō determinauit de quo genere operis

A intelligeretur: sed vniuersaliter dixit, nō esse faciendū opus, quasi omne opus cuiuscunq; modi, dū tamē voluntariū esset, excluderet ab hac die: opera autem necessaria fieri poterant vt supra declaratum est. sic dicit Leui.23.cap. Dies septimus, quia dies sabbati requies est vocabitur sanctus: omne opus non facietis in eo in cunctis habitationibus vestris. Cum aūt Deus ageret de alijs solennitatibus, non sic vniuersaliter locutus est omne opus prohibēs, sed solum opus seruile, vt patet Leui.23.cap. Nam cū incepisset ibi dicere de festiuitate azymorū, quæ durabat per septem dies; vt patet hic in litera huius c. dixit quòd primus dies erat celeberrimus, & dies septimus illi⁹ festiuitatis celebrior, & subiunxit: Nullumq; opus seruile facietis in eo. Deinde cum in eodem cap. diceret de festiuitate hebdomadarum septem, idest de Pentecoste inquit: Omne opus seruile non facietis in eo: legitimum sempiternum erit in cūctis habitaculis, & generationibus vestris: deinde cum sermonem faceret de festo clangoris in eodem c. idem subiunxit, scilicet. Omne opus seruile nō facietis in eo, Deinde cum loqueretur de festo tabernaculorum dixit, quòd dies primus erat celeberrimus & nullum opus seruile ī eo fieri debebat: cùm autem in sabbato dicatur nullum opus esse faciendum, & in istis solennitatibus dicit, opus seruile vetari, necesse est distingui inter omne opus, & opus seruile. Sed dices forte, quòd scriptura noluit hic distinguere inter omne opus, & opus seruile, sicut interdum consueuit non C multam differentiam facere in terminis. Sed hoc non potest stare, quia si scriptura accepisset hic omne opus solū pro opere seruili, ita quòd ista cōuerterent, & interdum diceret de sabbato quòd non esset in eo faciēdū aliquod opus: interdū quòd nō esset faciendū in eo opus seruile: sed nūquā sic dicitur, q̄a vbicunq; agitur de sabbato semp̱ dicitur, quòd nullū opus seruile ī eo fieri debebat, vt patet supra 20. & 31. c. etiā Leui.23, & in alijs locis. Itē diceretur quādo agitur de alijs solennitatibus aliquando nō faciendū esse opus seruile, & aliquando diceret nullū opus esse faciendū. Sed falsū est, quia semper dicitur, quādo agitur de festiuitatibus supradictis, quòd nullū op⁹ seruile fiet in eis; necesse est ergo distingui inter omne opus, & opus seruile. Et cō- *An sacra scriptura distinctionem faciat inter omne opus & opus seruile.*

D firmatur hoc, quia cum ageretur Leui.23.cap. de cæteris quatuor festiuitatibus, & diceret quòd nullū opus seruile in eis faciendum erat, de hac sola subiunxit, q̄d anima, quæ in die illa, vel quidpiam operis faceret, deleretur de populo suo, & conclusit: Nihil ergo operis facietis ī eo. Et ratio diuersitatis fuit, quia in festiuitate propitiationis nō parabatur cibus, sicut in die sabbati, & patet quia in toto illo die non comedūt quicquam, aut bibunt Iudei, ideo nihil parare debent: sed tota die orationi, & lectioni vacant. Et si dicas quòd comedūt occidente sole. Respondetur quòd iam illud nō ē de eadē die: nam Hebræi cōputant dies ab occasu solis vsque ad alium occasum solis, vt patet Leui.23.ca. A vespere vsque in vesperum celebrabitis sabbata vestra: il- *Iudæi ī die ꝓpitiationis nihil comedūt aut bibunt.*

E le ergo solis occasus pertinet ad alteram sequentem diem, & sic in ea dei nihil comedunt. Item quia si ista duo, scilicet omne opus, & opus seruile conuertētur, cum dicatur in alijs solēnitatibus, quòd nullū opus seruile in eis fieri debebat, sequeretur q̄d nulla differētia erat in obseruatione sabbati, & cęterorū festorū: Sed falsū est, quia ī obseruatione sabbati nō licebat parare cibos, aut accēdere ignē, vt patet infra 35. c. in alijs autē festiuitatibus licebat parare cibos, vt habetur hic in litera cum dicitur: nihil operis facietis in eis exceptis his, q̄ ad vescendum pertinent. Oportet ergo dare differentiam inter obseruationem sabbati, & cæterorū festorū: sed nulla alia dari potest, nisi ꝙ in sabbato non parabantur cibi, & in alijs festiuitatibus parabantur, vt patet

tet hic litera, ergo parare cibos non est opus seruile, cũ permittatur in festiuitatibus illis, in quibus nõ permittitur aliquod opus seruile, vt patet ex supradictis. Quia autem omne opus nihil addat super opus seruile, nisi parationem ciborum, patet ex hoc, quia Leuit. 23. cap. dicitur quòd in die sabbati nullum opus faciendũ erat, & quòd in aliis festiuitatibus non deberet fieri aliqđ opus seruile: hic autẽ dicitur quòd in festiuitate azymorũ in prima die, & in septima nihil operis fieri debebat præter ea, quæ ꝑtinẽt ad cibos, & tamẽ in ea prohibetur omne opꝰ seruile; ergo sola ciborũ apparatio includitur in omni opere, & nõ in seruili. Prohibebat aũt ciborũ apparatio in die sabbati, si esset morosa, aut aliqualiter impeditiua, vt accendere ignẽ, coquere aliquid, vel torrere: sed leuis apparatio, quemadmodũ ciborũ decoctorum dispositio in vasculis mensæ, & appositio panũ, & similia. De leui apparatione patet Mat. 12. c. vbi dicitur ꝙ Apostoli ambulantes cũ Christo in quodã sabbato per sata esurientes spicas euellebant, & comedebant: prius grana excucientes, & purgantes, de quo accusati sunt, & Christus respondit pro eis. Aliqui autem volunt, vt diximus, quòd isti excusentur, quia illa apparatio ciborũ erat valde leuis, quasi dicat, quòd si maior fuisset, nõ excusarentur. Sed hoc nõ est verum quia non solũ in parua occupatione parationis excusarentur: sed etiã in valde magna, vtpote si quisq̃ de Iudæis in sabbato stetisset in aliquo loco, in quo ei nihil occurreret, nisi pisces crudi, & carnes crudæ, & forte passus fuisset famẽ ex die præcedenti, ita quòd illũ diem sine cibo crederet se non posse transigere: nũquid deberet mori fame, aut comedere pisces crudos, aut carnes? Neutrum facere debebat: mori enim nihil comedere volens irrationale valde erat, & peccatũ. Comedere autem carnes crudas horribile est naturæ humanæ: etiam quia indigestibiles sunt, & peirclitaretur sanitas: debebat ergo facere ignem, & coquere, vel assare pisces, & facere reliquum necessariũ apparatũ. Et hoc, quia necessitas omnẽ legem excludebat. Et istũ modum respondendi habuit Christus, quia nõ dixit illas apparationes leues eẽ, sed dixit esse necessarias allegãs exẽplum de eo, quod fecit Dauid, cũ fugeret a Saule: quia petijt panes sibi dari, & quia nulli erãt, qui dari possent, nisi panes propositionis, quos solis sacerdotibus comedere licebat, comedit de illis, & tamen fuit sine crimine, quia necessitas famis hoc egit. Cum ergo dicitur in hac diffinitione operis seruilis, quòd illa operatio non pertineat immediate ad vitam humanam sustentandam, sed sustentet mediate, vt diximus supra, intelliguntur oĩa opera potẽtiæ motiuæ, quæ ꝑtinet principaliter ad pedes, & operatio potẽtiæ operatiuæ, q̃ est in manibus actus enim harum duarum potẽtiarum sẽper vocãtur seruiles præter ciborum parationem, quę pertinet ad operatiuam scilicet manualẽ nisi sint necessarij, aut valde parui propter aliquam recreationem, vt declaratum fuit supra Quãtum ergo ad potẽtiam motiuã, cuius actus comunior est ambulare, diximus supra quòd in sabbatis, aut in diebus festiuis nostris non licebat itinerare ad negocia. Ad recreationẽ autem licebat aliquantulum ambulare: sed parum, scilicet solum per mille passus, vt patet Act. j. c. in nostris autẽ festiuitatibus, quæ non ita stricte obseruantur, poteramus aliqualiter magis moueri.

Leuis ciborũ apparatio non ꝓhibetur in die sabbati.

Quæst. 34; An itinerantes in die festo peregrinãdo ad aliquas deuotas ecclesias frãgãt festum.

Sed quid dicendũ est de illis, qui euntes peregrinando ad aliquas deuotas Ecclesias itinerant diebus festiuis? Quidam doctores distinguunt vtrũ ista itineratio ad loca deuota sit in eundo, aut in redeundo; si in eundo est sine mortali peccato: si autem in redeundo, est peccatum mortale. Ad videndum aũt veritatẽ huius, & omnium aliorũ circa obseruationem festorum, cõsiderandũ est, vtrum aliquo modo incidat necessitas

F itinerãdi, ita ꝙ illa necessitas sit rerũ aut personæ, & sit directa, vt declarauimus supra: quia tũc generaliter dicendum, ꝙ qualitercunq; eueniat, licitũ sit, verbi gratia, si quis itinerans ad vnam Ecclesiã deuotã accedat in vespere alicuius festi ad locũ, in quo cibum nullum inuenire potest, quia forte est terra inhabitata, vel aliter, tunc licitè potest itinerare die festo vsque ad locũ, in quo cibos inueniat, dum tamẽ ipse itinerans nõ fuerit in culpa, scilicet quia sciens talem dietam se habere noluit præuidere: quia qui in culpa fuit, non debet ex hoc iuuari: sibi. n. imputet, qui se talẽ constituit, vt dietam illam haberet, cũ potuisset ad locum conuenientem accedere, nisi neglexisset. Sicut dicitur quod excommunicatio non incutit iustum metum, si autem ponatur quòd aliquis egit, quare excommunicari deberet,

G iste timere debet excommunicationẽ, sed non excusatur propter hoc: sibi enim imputet, q talẽ se cõstituit, vt excõmunicationem timere deberet, vt patet extra de his q̃ ui metusue causa fiũt in ca. cũ dilectus, per doctores. Potest etiam euenire necessitas, vt si timeatur de via non secura, nisi tunc transeatur, & hoc siue propter hostes, siue propter latrones: & sic de similibus, quia tunc siue itinerans ad loca deuota, siue non, excusatur. Aliquando etiã excusatur propter aliquã causã honestã, licèt non necessariã, vt si quis itinerãs peregrinando perueniat in vespere alicuius festi ad locum, in quo missam audire nõ potest, maximè si dies sequens sit dominica, potest itinerare per vnã, vel duas leucas

H vsque ad locum, vbi audire possit, vel etiã magis si pꝰ distat locus, in quo sit Ecclesia. Si tamen est aliquis locus magnus, & delectabilis, in quo quiescere possint peregrinantes, & solum propter delectationem, quã ibi habere intendunt, itinerant recedentes de aliquibus locis paruis, in quibus manebant, vbi tamen cibus sufficienter, & Missam pro sequenti die inuenire poterant, & tendunt ad magna loca ambulantes die festo vsquequo illa loca attingant, non videtur esse sine culpa. Ad hoc tamen videndum est id, quod dicebatur à quibusdam, scilicet quòd aut peregrinãtes sunt in recessu de loco deuoto, aut in eundo: in eundo peccatũ non ponebant, in redeundo autem sic: fundamentum istorum est, quòd peregrinantes in eundo peregrinan

I tur pro Deo. s. vt accedãt ad loca deuota, in quibus colitur Deus: in reditu peregrinãtur pro se, quia peregrinantur, vt veniant in domos suas: ideo aliqua pro Deo facere licet, quæ pro nobismet nõ licet. Hæc autem licèt quẽdam colorem habeãt, tamen non videntur cõtinere solidam veritatẽ: verum est enim quòd liceret in die festo peregrinis itinerare, si Deus mandauisset, vel obligauisset ad peregrinandum, & nulli alij dies essent ad peregrinãdum, nisi dies festis: sed neutrũ est: quia Deus non obligauit nos ad peregrinandum, & dato quòd mandasset nos peregrinari, manebãt alij dies, in q̃bus peregrinari possemus: ideo si aliquis siue eundo, siue redeundo, itineret in die festo, nõ peregrinat ꝑ Deo, sed pro se ipso. Nã licèt pro Deo ipse eat ad

K talẽ locũ deuotũ, tñ quòd eat ista die festiua nõ est pro Deo, sed pro seipso; quia vt non expẽdat de suis rebus magis, si pluribus diebus manserit peregrinando, diebus festis etiam peregrinatur, vt breuius iter conficiat. Distinguendũ tamen est ad aliqualẽ veritatẽ illius dicti: qa locus ille, ad quẽ fit peregrinatio, aut est habens indulgentias pro certo die, & nõ pro alijs, aut non, sed in omnibus diebus ęquale est, quod in eo obtinetur. Si autẽ in oĩbus diebus ęquales sint indulgentiæ, non refert magis, quòd eat vno tempore q̃ altero sic nullo modo excusabitur ambulans diebus festis, quia nulla causa vrgebat, vt illis diebus ambularet, ideo tunc nõ est facienda differẽtia in eundo, vel redeundo sit. Si autem sint indulgentiæ in certa die, & tunc ille qui pere-

peregrinatur, aut recessit de terra sua tempore abundante ad peragendum tantam viæ distantiam, aut nõ. Si autem non accepit sufficiens tempus, vt possit accedere in die illa, & propter hoc itinerat, vt accedat in die illa, licèt aliqualiter magis excusetur, quàm si esset in reuentu, quia iam quodammodo necessitatur cõditionaliter, scilicet vt possit habere suum propositũ, non tamen totaliter excusatur, quia culpa sua se talem constituit, vt cogeretur postea aliqualiter itinerare in die festo. Si autem aliquis volens incipere iter tempore debito, non potuit incipere detentus aliquibus vrgentibus causis, licèt melius, & consultius sibi esset, vt non peregrinaretur, sed vt maneret in patria, cũ non obligetur peregrinari, & obligetur festa non frãgere, si tamen desiderio obtinendi indulgentias itineret, & cogatur, vt accedat, itinerare diebus festis, à magna parte delicti excusatur, tamen aliqualiter peccat, cùm aliqualiter fuit in culpa recedendo tali loco de terra sua in tam pauco tempore, vt cogeretur diebus festis itinerare. Si autem aliquis recessit de terra sua tempore, quo posset conuenienter venire ad locum indulgentiarum, & postea casualiter in itinere impeditus fuit, vt non posset accedere ad locum, nisi diebus festis itineraret, non peccat itinerando, cùm tunc iter totaliter fiat propter Deum, dum tamen illi occasionali impedimento ipse itinerans causam non dederit. In redeundo autem nullo modo potest excusari, nisi ex aliqua causa necessitatis, de quibus supra dictum est: vtputa si nõ potuit in vespere alicuius festi accederẽ ad locum, vbi cibos haberet, aut quia timuit hostes, vel latrones in via intelligendo, vt supra diximus, ita quòd ipse harum impeditionum causa non extitisset.

Quæst. 35. An faciens opera manualia diebus festiuis frangat festum.

Si autem sit actus pertinens ad potentiam operatiuam, scilicet ad manum, etiam sunt operationes seruiles, & valde multæ, secundum quòd manus in plura potest, quàm cœtera organa, cùm ipsa vocetur organum organorum, & quia omnes actus manuales penè sunt seruiles, inquirendum est, vtrum faciendo aliquos tales actus manuales dicatur aliquis frangere festiuitatem. Et tunc distinguendum est, quia isti actus, aut sunt parui, aut magni. Si autem parui, dato quòd seruiles sunt, nõ videtur frangi festiuitatis obseruatio, vt si aliquis acuat gladium ad scindẽdum carnes, quia iste paruus labor, & breuis est: vel si aliquis ducat aquã de fonte, aut puteo, qui non multum distat, vel domũ verrere, & alia similia parua facere, de quibus tenenda est consuetudo patriæ: nam si in aliquo loco sit consuetudo in die dominicali non duci aquam de fonte, aut non verri domos, sed ista parata esse ex die præcedenti, tenenda est consuetudo, quia laudabilis est: si autem consuetudo sit, quòd ista fiant, fieri possunt, quia in his non multum differt. Si tamen sit consuetudo ista non fieri, & aliquis faciat contra consuetudinem, præcipuè si ex contemptu, satis grauis culpa est. Si autem ista sint magna, idest sit aliquis actus, qui durat ꝑ magnam partem diei, vt per tres, vel quatuor horas, aut per medium diem distinguendum est. Quia aut sunt opera delectabilia, vt pulsare in vasis musicis, & tunc nullo modo est fractio festi, licèt aliquo alio modo posset esse peccatum, vtputa, si aliquis ageret hoc ex lasciuia. Vel fortè intentus isti pulsationi abstrahebatur à vacatione in Deum, vtpote, quia non ibat ad Missam, & sic de alijs vacationibus, ad quæ aliquo mo do obligamur. Ista enim opera sic assumpta seruilia non sunt, quia secundum se non sunt seruilia, nec etiã ex fine, cùm solùm fiant ad delectandum. Potest tamen hic aliquis facere ista opera seruilia ex fine, vt si aliquis pulset ex conuentione, vt aliquid lucretur, & sic sunt illi, qui pulsant vasa musica ad nuptias conducti certo precio pro tota die, & sic ad alios actus solen-

Pulsans in instrumento musicalia in nuptijs diebus festiuis spe lucri, & tota die peccat.

A nes, & licèt fortè ista pulsatio esset delectatio durans aliquanto spacio, tamẽ cùm protrahatur in magnam partem diei, vel multum frequẽter satis laboriosa est, maximè in vasis musicis resonantibus flatu, & non solùm pulsu, quia emittitur multus flatus, & exinanitur cerebrum atque dessicatur. De istis autem, & de illis, qui in ecclesijs pulsant organa conducti pro diebus festiuis, quasi eodem modo dicendum esset, mitius tamen de illo, qui organa ecclesiæ cõductus pulsat, quia iste habet vnam causam excusantem, quàm non habent illi, qui conducti pulsant in nuptijs, aut alijs actibus secularibus, scilicet quòd ecclesiæ necessitas, aut honestas in magnis festis hoc expetit. Est etiam alia causa, quia ipsa organorum pulsatio est quædam vacatio in Deum, cùm sit laus eius, vt patet ps. 150. Laudate dominum in sono tube, laudate eũ in psalterio, & cythara: laudate eum in timpano, & choro: laudate eum in cordis, & organo: laudate eum in cimbalis benesonantibus: laudate eum in cimbalis iubilationis. Item psal. 80. dicitur buccinate in Neomenia tuba in insigni die solennitatis vestræ, & Num. 10. ca. mandauit Deus fieri duas tubas argenteas ad canendũ in kalendis, aut alijs solennitatibus, ideo Dauid quando adducere volebat arcam in domum suam, cantabat, & psallebat in organis coram ea, vt patet 2. Reg. 6. cap. cum dicitur: Dauid autem, & omnis Israel ludebat coram domino in lignis fabrefactis, citharis, liris, & timpanis, fistris, & cimbalis. Et ob hoc quando Dauid voluit relinquere dispositionem ministrorum templi ꝑ Salomone filio eius, constituit cantores, & pulsatores in varijs organis musicis, de filijs Asaph, & Heman, & Idithum, vt patet 1. Paralit. cap. 25. Gentiles etiam hoc modo Deos suos honorabant, sic patet Dan. 3. cap. qui mandauit ad adorationem statuæ magnæ pulsari tubas, & fistulas, citharas, sambucas, & psalteria, & simphonias, atque omne genus musici vasis. Sic etiam Aegyptij exibant obuiam Api tauro Deo magno Aegyptiorum, vt ait Solin. in Polistor. cap. de Aegypto. Minus ergo iste actus seruilis est, & magis excusabilis, quàm pulsatio in actibus, & solennitatibus secularib⁹. De hoc ergo dicendum est, vt de cantore, qui conducitur ad cantandum in diebus solennibus. Si autem in istis aliqua fractio solennitatis est, magis est in alio, quàm in eo, q seruit ecclesiæ. Dicendum ergo, quòd ista opera musicalia sic facta ex conductione, & cantare, de quo supra diximus, attento rigore videntur seruilia, & violare aliquo modo festum. Consuetudini tamen relinquenda sunt, quæ interdum ea, quæ peccata essent, facit non esse peccata, cùm antiquata sit, & accipiatur pro lege, vbi lex deest, vel vbi nõ multum declarauit, & sic mitius est. Quantum verò ad alia officiorum manualium opera distinguendum est, qa quædam sunt officia, quorum actus sunt conuenientes, vel vtiles dieb⁹ festiuis ipsis artificibus. Alia officia, quorum actus magis vtiles, aut quodammodo necessarij sunt propter ipsos recipientes operata ab ipsis artificibus, verbi gratia, actus qui est texere, fabricare gladios, suere vestes, & lauare pannos, & similes sunt vtiles in diebus festis ipsis solis artificibus, scilicet quòd si faber fineretur fabricare gladios die festo, aut textor texere, aut sutor suere, accresceret eis maius lucrum, quia quotidie lucrarentur, nunc autem in diebus festis consumunt de acquisitis, & nihil acquirunt, nulla tamen vtilitas esset recipientibus ipsa operata ab artificibus istis, nam nulla vtilitas magis inest toti ciuitati, quòd sutores suant in die festo, quàm quòd non suãt, & quòd fabri gladios die festo faciant, aut quòd non faciãt, quia nec nos ex hoc aliquid acquirimus, aut de acquisitis perdimus. Et de istis datur regula generalis, quòd omnis artifex, qui operando in die festo sibi soli prodest

Deus valde laudatur in cantu vasorũ musicaliũ, & mandat se ibi laudari.

Consuetudo interdũ facit ea, q peccata esse[nt], nõ esse peccata.

B C D E

Regula vniuersalis oĩs artifex, q̃ operãdo in die festo sibi soli prodest in operando mortaliter peccat, & dissoluit festũ.

prodest in operãdo, mortaliter peccat, & festiuitatem dissoluit, nisi forte id, quod fecit valde modicum est, quia modicum, vt supra diximus, non facit solennitatem dissolui: licèt in his consuetudo, & animus agentis inspiciendus est, scilicet qua intentione id agat, & cùm ille actus de se sit illicitus pro tali die, consideranda est conscientia operantis, quia si credat se mortaliter peccare, mortaliter peccat, cùm voluntatem suam deordinet ad faciendum id, quod putat esse peccatũ, quia qui agit contra conscientiam, ædificat ad gehennam, vt patet extra de restitutione spo. capit. literas, & extra de præscrip. quoniam omne. Et hoc est, quia iste actus, quem aggressus est, erat de se illicitus: si fortè fuisset actus licitus, & ipse operans ex errore iudicij putaret esse illicitum, nõ oportebat, quòd mortaliter peccaret, licèt se mortaliter peccare putaret, vt determinat Beatus Thomas de Aquino, in quadam quæstione de quolibet, in quo quærit de errore conscientiæ. Si autem iste actus de se esset illicitus, & tñ posset esse non illicitus ex quantitate actus, vtpotè, quia modicum egit, & tunc si putat se non peccare, agens non peccat, si autem putat se peccare, peccat, vt supra dictũ est, licèt non tantum peccet quantum putat: ratio diuersitatis est, quia peccatum consistit in deordinatione voluntatis, cùm eligit declinare ab eo, quod ante simpliciter bonum ei esse dicebatur. Nunc ergo ille, qui agit actum, qui de se est illicitus, & aliquo modo potest esse licitus, si putat se bene agere, nõ deordinat voluntatem suam, cùm bono se adhærere putet, & sic non potest ibi formaliter reperiri ratio peccati: quando autem agit id, quod de se est illicitum, licèt aliquo modo posset esse licitum, si putat se peccare, peccat, quia putando quod facere hoc est peccatum, & velle postea illud facere, est velle declinare à bono, & actualiter declinare ab eo, quod est iudicatum esse bonum, de his autem fortè alibi magis dicetur.

Vide & examina verba Tho. in illo quolibet, quia dubia.

Quæst. 36. An macellarij, & venditores panis vini ac fructuum, & aliarum rerum comestibiliũ die festo peccent, & frangant festum. An nundinæ licitæ sint in diebus festis.

Alij sunt artifices, quorum operatio in die festo, nõ solùm prodest ipsis, immo magis recipientibus opera ipsa, quemadmodum macellarij venditores vini, venditores panis, & fructuum, & similes: nam maius bonum est ciuitati, quòd vendantur carnes, quàm ipsi carnifici, quia carnifex solùm acquirit per venditionẽ carnium pecunias, ciuitas autem acquirit conseruationem in esse, quia carnes sunt alimentum, sic de venditoribus panis, & aliorum alimentorum. Et de istis est aliqualis difficultas. Sunt tamen alij, qui vendunt diebus festis ea, quę non pertinent ad vitam sustinendam immediatè, vt qui vendunt pannos, aut calciamenta, aut varia iocalia auri, & argenti, vel vtensilia rei familiaris, & de istis non est dubium, quin soluant festiuitatem: ideo prohibuerunt iura fieri nundinas, aut forum diebus dominicis, vt patet extra de fer. cap. omnes dies, vbi vetatur diebus dominicis fieri nundinas, & forum, & quòd non iudicentur causæ criminales, & quòd iuramenta solennia non fiant, nisi pro pace tenenda, aut componendis treugis: causæ etiam ciuiles, siue pecuniariæ iudicari non debent, & si iudicentur, processus factus in eis est nullus, vt patet extra de ferijs in capitulo, Constitutus. Nisi sint causę personarum miserabiliũ, in quibus non tenetur rigor iuris. De illis autem, de quibus dicere incepimus, considerandum est, quòd illa officia non sunt equaliter illicita in diebus festis, aut licita. Est autem hoc in duobus, quia illa artificia, quæ habent res minus necessarias, sunt magis illicita. Item illa quæ habent res, quæ minus in alia die fieri possunt, sunt magis licita. Ex hoc sequitur, quòd venditores pigmentorum, idest aromaticarum specierum magis peccant, quàm cœteri venditores, quia nihil minus necessarium ad sustentationem vitæ, quàm pigmenta, quæ sunt ad facienda

F varia condimenta, & delectationes in gustu. Etiam dato, quòd pigmenta in condimentis velimus, ita bene emere possumus præcedẽti die sicut in die festo, ideo vendentes pigmenta in talibus diebus satis videtur frãgere solennitatem, & fortè peccare mortaliter. Deinde sequuntur venditores fructuum, quia fructus minus sunt necessarij ad vitam sustentandam. Deinde sunt tres ocupationes, scilicet carnificum, & panetariorum, atque vendentium vinum. Hæc enim tria ad vitam humanam necessaria sunt, sed in hoc diferunt, quia panis, qui simpliciter magis necessarius est, cùm dicatur Eccl. 29. cap. Initium vitæ hominis panis, & aqua magis cõmunis, quia quasi nulla domus est manifestè, in qua panis non fiat, sed de carnibus, & vino non est sic, maximè de carnibus, quia nullus de ciuita-

G te carnes habet, nisi carnifices, qui eas occidunt, & parant, de istis tamen tribus nullum est, quod minus anticipari possit, q̃ officium vendentium vinum. Nam panis potest emi vna die pro alijs diebus sequentibus, de carnibus etiam quia carnes possent in die pręcedẽti festum ad vesperam vendi, & conseruarentur illæsæ pro alia die, sed non est sic de vino, quia vinum non congruè obseruatur de vna die ad alterã saltem quantum ad omnes. Ideo Hebræi faciunt aliquid speciale in vino, scilicet quòd cùm in sabbato suo à cęteris venditionibus, & emptionibus cessent, solùm vinum vendunt credentes se non frangere sabbatum. De venditione autem panis non est tantus labor, nec tantum

H tollit de vacatione in Deum, quia non oportet ibi facere magnam apparationem. Esset tamen valde bonum, si non venderetur publicè, vt venditur in festis. Non quidem, quòd vendere panem postulanti in illa die aliquod peccatum sit, sed quia non est valde conueniens festiuitati, quòd venditrices sint in loco publico tota die expectantes emptores, sicut in alijs diebus profestis fit. De venditione autem vini dicendũ, quòd satis concedenda est ex multis oportunitatibus, quæ habentur sic vendendo, & non haberentur vendendo præcedenti die. Hoc tamen obseruandum esset, scilicet vt ante Missam expletam diebus festis vinũ non venderetur, maximè diebus dominicis, quibus omnes Christiani Missam audire tenentur, nisi aliquã

I habeant excusantem causam: qui autem post Missam vinum petit honeste petit, qui vero ante Missam inhoneste, nec in hoc ei fauendum esset. De carnium autẽ venditione valde esset licitum, quòd die præcedenti fieret, quod est opus satis laboriosum, & impediens artifices tempore, quo vacare deberent audiẽdo Missam, precipuè cùm die præcedenti ita bene fiat, vt die dominica, nec quidquam de laboribus, & vtilitatibus hominum perderetur. In aliquibus autem locis consuetudo valde laudabilis est diebus festis, maximè dominicis non vendi carnes, & multum tenenda est. Faciens autem contra eam satis grauiter peccat: vbi autem non est consuetudo, relinquatur consuetudini, vt ait Guiller. in hoc casu, & in quibusdam similibus:

K licèt tamen non vendantur carnes diebus dominicis, possunt tamen saltem in aliqua parte diei apparari carnes, scilicet iugulari, & decoriari pro sequenti die, si aliter non possunt parari, aut saltem non congruè, maximè quando multa festa similia sunt, quia tunc necesse est in eis carnes parari, quia non possent teneri ex alijs diebus.

Quid dicendum de eis, qui diebus festis scribunt? Respondetur secundum Guiller. quòd aut scribunt pro se, aut pro pecunijs, si autem mercede conducti violatio festi est, & peccatum graue. Si autem pro se, aut est magna scriptura, aut parua, si magna, vtpotè si aliquis vnum librum pro se scribat, peccatum est, quia tunc nõ fit differentia inter vacationem festi, & labo-

Hebræi ... cet vin... vendere sabbato.

Vinum ... bus fest... uis. ne... te Miss... vendat... vt extra... confes... 1. in ca... tas miss...

De venditione carnium.

Quæst. 3... An scri... tes die... festis ... gant ...

rem

rem aliorum dierum. Si autem aliquid paruum est: maximè si spirituale est, vt si aliquis scribat aliquas deuotas notulas, aut prædicator scribat sermones suos, quos facturus est. Aut studens non habens lectionem pro sequenti die scribat eam in libro suo, aut si librum corrigat mendacem: qui ad audiendum lectionem, aut ad studendum per eum immediatè necessarius est. Sic tantum Guill.

Quæst. 38. An liceat diebus festis molere.

Quid de molendinis, & pariferis, vtrum liceat die dominica molere. Respondetur, quòd Molendini, & pariferæ, aut molunt cùm industria, & labore humano aliquali, vt sunt pariferę, & molendini ad aquã, & de istis tenendum est, quòd non debent molere die dominica. Vtrum autem in alijs festiuitatibus, consuetudo patriæ attendenda est: licèt quædam magna festa Beatæ Virginis, & Apostolorum ab hoc secludenda essent, de cęteris autem fiat, vt consuetum est fieri: si autem sint Molendini, qui paruo hominum labore molunt, vt Molendini ad ventum, tenenda est consuetudo, vt ait Guill. sed magis videtur, quòd saltem diebus dominicis cessare deberent.

Quæst. 39. De his qui homines trãsducũt ꝑ flumina diebus festiuis an frangant festum.

Quid de illis, qui transducunt homines in brachijs per flumina, vtrum liceat die festo facere. Respondetur, quòd illi, qui volunt transire, aut ferunt merces, aut seipsos solos: si autem ferant merces, non sunt transuehendi, quia opus seruile faciunt: si autem seipsos solos, tunc aut incipiunt iter euntes ad aliqua loca distantia, & tunc non essent transuehendi, aut veniũt de alijs locis ad illum locum, apud quem barcha est, & tunc transuehendi sunt, siue itinerent, siue nõ, quia si itinerent fortè carebunt cibis, si non transducantur, vel cogentur itinerare per aliam partem, vel retrocedere, aut vadis se exponere, quorum omnia, aut mala, aut periculosa sunt. Si autem sint homines locorum finitimorum, aut habitantes segregatim, vt in quibusdam partibus consuetum est, & conuenire volunt illo die in locum maiorem, vel quia ibi Missam audire volunt, vel vt quiescant licitum est.

Quęst. 40. De fodiẽtib⁹, & arãtibus diebus festis pro pauperibus an frangant festum.

Quid de illis, qui arant, & fodiunt diebus festis? Respondetur, quòd aut faciunt pro se, aut conducti, aut alteri gratis pro Deo: nulli autem licet conductione aliqua interposita diebus festis arare, aut fodere: nulli etiam licet diuiti, aut pauperi in agris suis colere die festo. Si autem fiat gratis pro Deo in subuentione aliquarum miserabilium personarum, licitè fieri potest. Sed distinguendum, quia aut sunt magna festa, vt dies Dominicæ, & festa Beatæ Mariæ, & Apostolorum, & tunc fieri illicitum est: si autem sint minora festa, quemadmodum octauę Paschales, fieri potest, & sic consueuit fieri in quibusdam terris, vt in octauis Paschalibus diuites arent prædia pauperum, & sicut est de arate ita est de fodere. Et licèt honestius valde esset ista opera pietatis in diebus non vacatiuis facere, scilicet quando sua opera facere licitum est: tamen quia homines ita sunt amantes seipsos, quòd nõ dimitterent facere opera sua die, quo facere possunt, vt opera pauperum facerent: saltem quõcunque ad pietatem ducendi sunt: ideo Ecclesia illud tolerat, & consuetudo, & pietas licitum faciunt. Præcipuè cùm Christus aliquid de similibus signare voluit, quando Hebræis Pharisæis accusantibus discipulos eius, quòd sabbato spicas vellerent, & comederẽt; respondit post duas primas responsiones, quæ habentur Matth. 12. hæc verba. Si sciretis quid est misericordiã volo, & nõ sacrificium, nunquam condemnassetis innocentes: quasi dicat, quòd in quibusdam magis pietati, quàm sacrificio fauendum est.

Quęst. 41. An restaurantes ædificia ecclesiastica die bus festiuis frãgãt festum.

Quid de illis, qui faciunt, aut restaurant aliqua ædificia Ecclesiæ in die festo? Respondetur, quòd aut Ecclesia est pauper, aut non: si autem Ecclesia non sit pauper, non est pro ea die festo laborandum, cùm ipsa

A possit de reditibus se construere. Si autem sit pauper, possunt ædificia restaurari, vt supra diximus non in diebus dominicis, aut magnis festis, sed in paruis, & tunc etiam non tota die ne Missa omittatur, & decens ad Deum vacatio. Audita autem Missa potest fabricari in ædificijs, sed non tantum quantum in profestis diebus, scilicet vsque ad lassitudinem: sic tenet Guill.

Quęst. 42. An reædificãtes põtes, & muros diebus festiuis frãgant festũ.

Quid de reædificatione pontium, & murorum, & aliorum publicorum ædificiorum. Respondetur, quòd aut instant hostes, qui per murum introire possent, aut per pontem, & tunc quocunque die, licet murum construere, & reficere pontem: quia si bellũ diebus festis suscipi potest, etiam omnia bellica ad defensionem apta parari possunt, quia accessorium

B sequitur regulam principalem, vt patet de regulis iuris in sexta, in regula. Accessorium. Etiam quia quandocunque permittitur aliquid fieri, omnia sine quibus illud expediri non potest, permittuntur, vt patet extra de officio delegati capitulo præterea, in primo. Quòd autem ista fieri possint tutandæ vitæ suadet nècessitas, quæ omnem legem excludit, & actum quẽlibet licitum facit, vt patet extra de regulis iuris capit. quod licitum nõ est. Sic.n. dicitur de Machabęis: nam illi viri, qui recesserũt de Ierusalẽ, nè cogerẽtur immolare dijs gentilibus, cũ bello impeterentur diebus sabbatorum non putantes, quòd necessitas obseruationum sabbati excludebat, non opilauerũt loca secreta,

C idest noluerũt ponere aliquod murale diebus sabbatorum, nec alijs pugnantibus se defenderunt, sed dixerunt, moriamur in simplicitate nostra, testes erunt cęlum, & terra super nos, quo iniustè perditis nos, & occisi sunt quasi mille animæ virorum, mulierum, atque paruulorum, & pecora sua. Deinde alij Machabei determinante Mathathia, qui erat summus sacerdos, aggressi sunt inuadentes se diebus sabbatorum, non putantes se peccare, & sic erat, vt habetur primo Machab. cap. 2. Si autem non sit necessitas belli, aut alicuius imminentis mali, non possunt põtes, aut muri die festo refici. Nec valet si dicatur, quòd est opus publicum, quia seculare est, & non ita pium sicut reficere Ecclesias: maximè quia communitates nunquam sũt

D ita pauperes, sicut Ecclesiæ, quia semper habent aliquos proprios reditus. Et si fortè esset aliqua ciuitas, quæ reditus non haberet, sicut Lacedemonia in Græcia, vt ait Aristo. 2. Polit. cap. 6. de politia Lacedemoniorum in fine, tunc possent rectores ciuitatis omnes de ciuitate cogere ad illationes pecuniarũ, idest quòd singuli darent aliquid, vel quòd omnes laborarent, cũ omnibus ista vtilitas communis esset, vt patet. Vel quòd omnes illi laborent totaliter, licèt hoc raro contingat, quia semper ciuitates habent proprios reditus pro reædificatione, & publicis sumptibus. Quia politia illa in qua communitas nulla bona habet, est valde vituperabilis, vt probat Phylosophus 2. Polit. vbi supra: ideo raro accidit ciuitates taliter se habere. De Eccle-

E sijs autem non est idem iudicium, quia non sunt pertinentes ad bona publica; ideo non possunt ita induci homines per legem punientem ad exequendum vtilitatem Ecclesiæ. Etiam quia Ecclesias contingit valde pauperes esse, quòd non est in ciuitatibus. De ista autem materia obseruationis festorum possent esse infinitę quæstiones; ideo nullus est, qui scripto, aut mente eas comprehendere posit, sed sicut in quibusdam iudicatur, ita in omnibus alijs, cùm venerint ad casum, iudicio viri prudentis terminabuntur. Aut recta conscientia, quando perfecta ratio de illis haberi nõ potest. Hoc autem Deus pręuidens vnicuique cõscientiam dedit tanquam iudicem particularium, quę alio iudicio legis iudicari non valent; ideo ꝑ conscien-

tiam

tiam ligamur, & per conscientiam absoluimur. Quia vt ait Apostolus, hæc est gloria nostra testimonium conscientiæ nostræ, ad Corint. 2. cap. primo, & alibi ad Roma. 14. Omne quod non est ex fide, peccatum est, idest omne quod est contra conscientiam, sicut homo credit bonum, aut malum esse, de quo supra magis diximus. Dicitur vltimo in diffinitione operis seruilis, ad humanam vitam sustentandam non immediatè: ex quo elicitur, quòd id, quod nullo modo est propter nos, nec directè, nec indirectè, licèt sit actus de supradictis, non erit seruilis, quia erit ad Dei seruitutem, & non ad humanam vtilitatem. Sed valde cauendum est, quia quædam videntur esse ad Dei seruitutem, & sunt propter hominis vtilitatem, sicut ambulare peregrinando in die festo ad loca deuota, propter Deum videtur esse. Sed subtilius considerando reperietur, quòd est ad vtilitatem hominis, vt supra declarauimus. Sunt autem alia, quæ purè sunt propter Deum, licèt sint pertinentia ad potentias seruiles, vt ambulare, scilicet si sint aliqui populi, vt consueuit esse in paruis ruribus, & illa Ecclesia distat ab vtroque populorum per vnam, vel per duas leucas, vel quasi, possunt ire in die Dominica illuc ad audiendum Missam, nec in hoc frāgunt solennitatem, cùm propter Deum solùm faciāt nulla rei familiaris vtilitate prætenta: immo in hoc satis merentur si bono animo laborem illum itineris tolerent, quasi si peregrinarentur ad aliqua loca deuota extra terram suam. Etiam si aliqui existentes in ruribus die dominica, vel in alio festo veniant diluculo ad villam, vel ciuitatem, vt audiant sermonem. Et sic de quibusdam alijs, quę solùm sunt ad Dei cultum, & nō sunt magni laboris, quia si fortè aliquis existens in rure velit venire ad audiendum sermonem, qui fortè fiebat in vespere, & distaret locus suus à ciuitate ꝑ sex, vel per septem leucas, ita quòd maiorem partem diei festi ambulare deberet, licitum non esset, tunc enim oportebat venisse die præcedenti, qui esset profestus siue nefastus: hoc modo clerici rurales, qui die dominica ex necessitate locorum beneficij sui, & ecclesiarū fortè duas Missas celebrare tenentur, possunt duas, vel tres leucas ambulare. Idem iudicium de similibus. Hoc etiam licebat in veteri testamento quantum ad sabbatum, quod erat obseruationis strictissimæ: nam licèt in domibus Hebręorum non liceret facere ignē: licebat in templo immo sub pręcepto erat, quòd ignis in altari semper arderet, & sacerdos quotidie subijceret ei ligna, vt patet Leui. 6. cap. Etiam in die sabbati non licebat animalia occidi, nec carnes vendi, aut parari, cùm omne opus simpliciter manuale laboriosum esset prohibitum, vt patet infra 20. & 31. c. & Leui. 23. In templo autem, siue tabernaculo omnia ista facere licebat, quia ibi occidebantur carnes, & decoriabātur die sabbati, & diuidebātur in frusta, & ponebantur super prunas, & cremabantur: sic patet Num. 28. cap. vbi mandatur, quòd quolibet die offerentur duo agni anniculi vnus in mane, & alius in vespere, & quòd in sabbatis super hos duos agnos offerentur alij duo agni, cùm libamentis suis. Sed dices fortè, quòd ista animalia occidebantur, & decoriabantur præcedenti die, & concidebantur in frusta: deinde die sabbati solùm ponebantur super ignem altaris, & sic non videtur tanta sabbati fractio. Sed hoc non est verum, qa eadem die, qua occidebatur victima, sanguis eius debebat fundi per cornua altaris holocaustorum, & postea detracta pelle concidebatur animal, & ponebatur super prunas, vt patet Leui. 1. cap. ergo eadem die qua occidebatur incendebatur, ergo die sabbati ista fieri poterāt: maximè, quia tunc multæ victimæ pacificæ, & holocausta offerebantur à popularibus, & sic occupabātur maiori parte diei sacerdotes in iugulando animalia, & decoriando, atque in frusta concidendo. Et patet hoc maximè, quia in die propitiationis, quæ erat tantę obseruationis, sicut sabbatum, cùm mādaretur in eo nullum opus fieri simpliciter, sicut in sabbato, vt patet Leuit. 23. cap. immolabatur hircus in tabernaculo, & effundebatur sanguis eius aspergendo contra propitiatorium inter Sancta Sanctorum, & postea fundebatur reliquus sanguis per cornua altaris holocaustorum. Idem fiebat de vitulo, & postea ducebantur ista animalia extra castra, & cremabantur, & alius mittebatur cum capro emissario per solitudinem, vt patet Leui. 16. & aliquid de his ad Hebr. 9. cap. Ergo multa fiebant in sabbato, in quo nullum opus fieri debebat. Et non solùm faciebant hoc sacerdotes, sed etiam po- G pulares, quia in sabbatis, aut alijs solennitatibus offerebant hostias pacificas, de quibus certa pars comburebatur coram domino in altari, vt patet Leui. 3. cap. & certa pars manebat, vt comederent ipsi offerentes, & sacerdotes, vt patet Leui. 7. cap. Sed istam partem remanentem ipsi populares coquebant in sabbato intra atrium tabernaculi, & patet hoc, quia dicitur 1. Reg. cap. 2. quòd filij Helì duo peccabant valde in hoc, scilicet quòd quando aliquis de Israel immolaret victimam, veniebat puer sacerdotis, dum coquerentur carnes, & habebat fuscinulam tridentem in manu sua, & mittebat eam in lebetem, vel in caldariam, aut in ollā siue cacabum, & omne quod leuabat fuscinula tolle- H bat sibi sacerdos, & postea subiungitur, quòd etiam antequam immolarent adipem veniebat puer sacerdotis, & dicebat immolanti da mihi carnes, vt coquā sacerdoti, non enim accipiam à te carnē coctā, sed crudam: ex quo videtur quòd secūdum morem tabernaculi, & offerentium ipsi offerentes coquebāt partem residuam victimæ pacificę, & post sacerdotes tollebāt partem suam coctam, sed illi filij Helì erant filij Belial nescientes dominum, nec officium sacerdotum. Ex quo concluditur, quòd etiam populares in sabbato poterant coquere carnes, quas offerebant, & ibi in atrio tabernaculi comedebāt, quia iste erat cultus Dei, in quo nullum vocatur opus seruile. Et isto modo respondit Christus Pharisæis Matth. 12. cap. cùm accusarent discipulos de sabbati transgressione, dicens: Sa- I cerdotes in templo sabbatum violant, & sine crimine sunt. Tertium opus siue genus operis est opus seruile de quo supra satis dictum est. Ex his ergo apparet à quibus operibus abstinendum sit in festiuitatibus. Nā tria genera operum posita sunt. Primum erat opus necessarium, à quo nulla abstinentia erat in sabbato, vel alijs solennitatibus veteris testamenti, nec est nunc aliqua abstinētia ab illo in festiuitatibus noui testamēti. Secundum opus erat cibi apparatio, quod non est simpliciter necessarium pro illa die, cùm possit fieri alia die pręcedenti. Et istud fuit vetitum in sabbato in veteri testamento, & in die propitiationis, vt patet Leuit. 23. capit. cùm omne opus simpliciter vetetur. In K alijs autem festiuitatibus Hebræorum, vt in Pascha azimorum, & in Pentecoste eorum, & in festo Clangoris, & festo Tabernaculorum permittitur ciborum apparatio; ideo sabbatum, & dies propitiationis tenent primum gradum obseruationis festorum. Tertium genus operationum, quæ vocantur solę seruiles vetatur in omnibus festiuitatibus Hebræorum, & istę solæ vetantur in festiuitatibus noui testamenti: nam in omnibus festiuitatibus nostris licitum est cibos parare; ideo nostræ festiuitates minus obseruantur, quā sabbatum, & propitiationis dies. Et obseruantur ęqualiter sicut Pascha Azymorum, & cœterę solennitates Hebræorum. *Et obseruabitis Azyma.* Idest in istis diebus quiescetis ab operibus seruilibus, & comedetis panem sine fermento. *In eadem enim ipsa die.* Idest in die 15.

Loquitur

Declaratio vltimę particulę diffinitionis seruilis positę supra q. 24.

In veteri lege in sabbato licebat occidere animalia, & decoriare, & ignem accendere i tēplo.

Non ... sacerdo... tes in ... bato ... bant ... stratio... quæ ... bantur ... uiles, ... etiam ... pulares ... fereba... hostias.

Tertiu... mem... de quo... pra. q...

Quæst. 43. Quare sic loquitur Deus de ista die decimaquinta

Loquitur Deus de ista quintadecima die, quasi distaret, quia ista dicta fuerunt Moysi, die quarta, aut quinta mensis primi, vt declaratum fuit in principio huius capituli. *Deducam exercitum vestrum.* In idiomate Hebręo communiter consueuit multitudo virorum, siue pugnatorum, siue non pugnatorum vocari exercitus. Et sic erat hæc, quia Israelitę exeuntes de Aegypto, non ibant ad pugnandum, sed ad itinerandum. Vel potest vocari exercitus, quia in tota ista multitudine solum computantur illi, qui erant apti ad arma. Nam infra dicitur: profectique sunt filij Israel de Ramesse in Socoth sexcenta fermè milia virorum peditum absque mulieribus, & paruulis. *Et custodietis diem istum.* Idest diem qui succedit annuatim isti quintodecimo die egressionis de Aegypto euoluto anno. *In generationibus vestris.* Idest quòd omnes posteri vestri custodiant. *Ritu perpetuo.* Supra declaratum fuit quomodo sic iste ritus, vel cultus perpetuus. *Primo mense.* In hoc patet, quòd Deus non mandabat Iudæis obseruare azyma in anno, quo egressi sunt de Aegypto, sed in futuras generationes, quia quando dabat istam legem de obseruandis azymis. Iam erat mensis primus, cùm dictum fuerit in principio cap. Mensis iste vobis principium mensium, primus erit in mensibus anni, sed hic non dixit in isto mense quartadecima die mensis ad vesperum comedetis azyma, sed dixit: primo mense quasi non loquat de isto primo mense, in quo tunc erant, sed de alijs primis mensibus, qui venturi erant alijs annis postquam exirent de Aegypto, & introducti essent in Terram Chanaan. *Quartadecima die mensis ad vesperum comedetis Azyma.* Post meridiem quartadecima die mensis primi, non poterant comedere Hebræi panem fermentatum, sed non immediatè obligabantur comedere panem azymum quousque immolarent agnum, & comederent eum, non enim poterant comedere agnum paschalem cum fermentato pane, nec poterāt sine azymis, dato quòd aliquis vellet comedere sine pane carnes agni, quia supra dictum est: Edent carnes assas igni, & azymos panes: agnus autem immolabatur ad solis occasum, vt patet Deut. 16. ca. & postea assabatur atque comedebantur carnes eius; ideo hoc erat in principio noctis, sed dicitur hic ad vesperum, quia poterat post meridiem quacunq; hora immolari, & consequenter comedi ad vesperum, scilicet ad solis occasum, vel ante.

Agnus paschalis nō poterat comedi cum fermētato pane, nec sine azymis.

Quare Iudæi moderni hodie obseruant comestionem Azymorum, sed non obseruant immolationem agni Paschalis.

Quæst. 44. Iudæi autem moderni obseruant comestionem azymorum, sed non obseruant immolationem agni, quia nunc non immolant agnum. Aliqui autem simplices Christiani dicunt, quòd hoc faciunt, quia reges non permittunt eos ista facere, vel domini, in quorum terris sunt. Sed falsum est, quia etiam dato, quòd reges eis mandarent immolare agnum secundum cœremonias legis, ipsi nullo modo agerent: potius enim se mori permitterent. Sicut si mandaretur eis existentibus Iudæis, quòd comederent carnem porcinam, quia eodem modo vtrunque militat contra ceremonias veteris testamenti. Aliqui autem de Iudæis dicunt, quòd non obseruant nunc cœremoniam de agno paschali, & obseruant ceremoniam azymorum, quia dicitur infra de obseruatione azymorum. In cunctis habitaculis vestris comedetis azyma. Et de agno paschali non dicitur in cunctis habitaculis vestris, sed dicitur, custodi verbum istud legitimum tibi, & filijs tuis vsque in æternum. Sed ista responsio valde inepta est, & potius probat oppositum, nam ex hoc patet, vel saltem cōcluditur, quantum ad ipsos, quòd etiam hodie debeant immolare agnum paschalem, & de azymis nihil apparet ex hoc loco, & patet quia cum dici-

A tur de agno paschali, quòd debet manere vt legitimū sempiternum, determinatur tempus, scilicet quòd sēper obseruari deberet. Ideo secundum eos, qui nesciunt distinguere inter diem & omnem diem, vt ait Apostolus ad Rom. 14. cap. teneri deberet sic ad literam, si nihil aliud respiciatur. Cùm autem dicitur: In cunctis tabernaculis vestris azyma comedetis, non determinatur tempus durationis illius legis, sed locus. Nec ex hoc aliquid apparet, nisi aliud respiciatur, verum est tamen quòd etiam litera mandat hic obseruare eis azyma ritu perpetuo, cùm dicit, primam diē azymorum obseruandam in generationibus suis cultu perpetuo. Cùm ergo dicatur hic deberi vsque in sempiternum quolibet anno obseruari legitimū im-

B molationis, non possunt ex hac parte inducere, quòd aliquo tempore cessare debuerit. Item non intelligitur sic ista litera, vt isti putant, scilicet quòd non dicatur de immolatione agni debere obseruari in singulis domibus, & de azymis, quòd in omnibus habitaculis obseruari deberent, quia agni immolatio non deberet durare ad semper, & panis azymi obseruatio sēper durabat. Sed dicitur de azymis, quòd in omnibus habitaculis comedi debebant, quia nulla erat domus quantuncunque parua, in qua non possent comedi azyma. De immolatione autem agni nō dicitur, quòd esse deberet in qualibet domo, quia vt supra dictum est, aliquę erant domus, in quibus non erant personæ sufficientes ad esum agni, & tunc debebant duæ do-

C mus sumi aut tres, si duæ ita paruæ essent, quòd non sufficerent. Causa autem radicalis quare nunc ipsi comedunt azyma, & non immolant agnum, quia pro comestione azymorum determinatus non fuit locus, aut terra, quia in quacunque terra essent, poterant comedere. Comestioni autem, & immolationi agni paschali determinatus erat locus, scilicet solùm ciuitas, in qua esset tabernaculum Domini, vt patet Deutero. 16. cap. cùm dicitur: non poteris immolare Phase in qualibet vrbium tuarum, quàm dominus daturus est tibi, sed in loco quem elegit dominus deus tu⁹, vt habitet nomen eius ibi. Ideo quando Hebræi volebant facere Pascha, ascendebant ad locum, in quo erat tabernaculum, & ibi intra atrium tabernaculi im-

Comestio azymorū non determinabat terra, nec locum, & agni immolatio vtrunque. Sacrificia extra tabernaculum offerre erat pęna capitalis.

D molabatur agnus, scilicet iugulabatur, & propter hoc mandabantur quolibet anno ascendere in locum Sāctuarij in festo azymorum, vt patet infra 23. & 34. & Deuter. 16. cap. debebat autem immolari iste agnus in atrio tabernaculi, quia erat vnum de sacrificijs domini, vt patet Num. 9. cap. cùm dicitur. Peribit anima illa de populis suis, quia sacrificiū domini non obtulit tempore suo. Sacrificia autem nūquam extra tabernaculum offerri, aut immolari debebāt sub pęna capitis, vt patet Leuit. 17. cùm dicitur: homo de domo Israel, siue de aduenis, qui peregrinantur inter vos, qui obtulerit holocaustum, siue victimam, & ad ostium tabernaculi testimonij non adduxerit, vt offeratur domino, interibit de populo suo. Sic ēt dr̄ Deuter. 12. ca.

E Caue ne offeras holocausta tua in omni loco, quem videris, sed in eo, quem elegerit dominus in vna vrbium tuarum offeres. Et propter hoc quando aliquis de Iudeis habitantibus in terra promissionis erant negociando extra terram illam, ita quòd non posset venire ad locum Sanctuarij, non immolabat Phase, sed in secundo mense quartodecimo die mensis ad vesperam immolabat, si posset redire eo tempore in terrā suam, vt patet Num. cap. 9. cùm dicitur. Homo, qui fuerit mundus super anima, siue in via procul in gente vestra faciat Phase domino mense secundo quartadecima mensis secundi ad vesperam, vsque ad vigesimā primā eiusdem mēsis ad vesperam. Ecce qualiter computantur hic dies de momento ad momentum,

scilicet

scilicet quòd eo tempore, quo incipiebant comedere azyma in die quartadecima mensis, inciperent comedere fermentatum die vicesima prima, & sic ex parte diei quartidecimi, & reliqua diei vicesimæ primæ efficiebatur vnus dies integer. *Septem diebus*. Computando, vt supra positum est. *Fermentatum non inuenietur in domibus vestris.* Non solùm prohibentur comedere fermentatum, sed etiam retinere in domo, ideo in die quartadecima mensis ad vesperum, scilicet postquam sol incepisset declinare à puncto circuli meridiani, inquirebant omnes Hebræi domos suas, & nunc identidem faciunt. Et siquid de fermentato reperiretur excludebatur, scilicet quòd dabatur animalibus ad comedendum, vel aliàs: ita quòd nullo modo reperiretur, vel esset in domo eorum.

Quæst. 45. Duplex ratio, propter q. Iudęi nō possunt habere panē fermentatum in domib⁹ tēpore immolationis agni.

Huius autem duplex ratio erat. Prima quia ista comestio azymorum signabat comestionem Israelitarum, quæ fuit in exitu de Aegypto, cùm ergo illi nihil habuerunt secum de pane fermentato, sed solùm tulerunt Massam conspersam, & fecerunt azymos, ita debebant alij successores nihil retinere de fermentato in domibus suis in istis septem diebus. Alia ratio est, quia Deus uolebat, quòd nullo modo Iudæi transgrederentur istud præceptum. Et quia cognoscebat figmentum nostrum esse debile, maximè illorum, qui valde imperfecti erant, qualiter habentes cor generosum naturaliter recusamus iugum, & nitimur in vetitum, ideo magis inclinarentur ad comedendum fermentatum illi Iudæi, quando eis prohibitum esset, quàm antequam vetaretur: sic ait Apostolus ad Ro. cap. 7. declarans præcepta legis veteris esse duræ obseruationis dicens: Nam & peccatum occasione accepta per mandatum operatum est in me omnem concupiscentiam. Si ergo Iudæi in domibus tenerent panem fermentatum ex hac concupiscentia stimulati comederent de illo agentes contra Dei mandatum; prohibuit ergo Deus occasionem mali. Etiam quia panis azymus est insipidus, & gustui disconueniens, & stomacho valde nociuus, & Iudæi laborem sustinent in comedendo de illo, vt patet Deuter. 16. cap. cùm dicitur: Septem diebus comedes absque fermēto afflictionis panem: cùm ergo viderent in domo panem fermentatum, quo suaue est vesci, inducerentur ad comedendum de eo. *Qui comederit fermentatum, peribit anima eius de cœtu Israel.* Idest quòd à iudice occidi debet, si constet eum talia egisse: si autem non constat, Deus eum occidet, vel dabit ei aliam pœnam, nisi conteratur de hoc. Et hoc est perire de cœtu Israel, idest quòd per mortem tolletur, nè sit in cœtu Israel, idest inter cœteros homines. Et ista est maxima pęna homini, qui moritur: nam ipse dolor, qui est in patientibus mortem, licèt valde crudus sit, tamen non est in hoc totum malum, quia subito transit, & multa alia cruciaminum genera interdum homines tollerant, quæ mortis dolore acriora sunt. Sed malum quod in morte horribile est, iudicatur ipsa perpetua separatio ab omnibus, quæ amabamus, & in quibus tota vita nostra, & totum bonum nostrum consistebat, maximè in illis, qui sunt ardentissimi huius seculi amatores, nihil in futuro seculo sibi repositum præstolantes: dolent enim isti inextimabiliter quasi cor eis radicitus euellatur. Nam cùm anima transeat in amatum, & isti tenacissimè res fluxas huius seculi ament, ab eis violenter maximè distrahuntur: præeligerent enim millies mori, vt iterum ad semper hic viuendum redirēt: quàm semel mori etiam absque dolore.

Malū mortę horribilius est ab amatis reb⁹ separari

Viris sanctis vita exilium est, & mors patriæ recuperatio.

Viris autem sanctis in oppositum cedit, quorum bonum nondum reuelatum est, sed in futuro expectatur: ideo quandiu viuunt, ingemiscunt ad mortem suspirantes, quia vita eis exilium est, mors autem patriæ recuperatio: sic di- F cit Apostolus 2. ad Corint. Quandiu viuimus in corpore peregrinamur à domino, ibid. cap. 5. ideo mortem quoddam bonum sibi putant, quia per eam ęternorum bonorum inchoatur introitus, ideo dicebat Apostolus ad Phylippen. primo capit. Mihi autem viuere Christus est, mori autem lucrū. *Tam de aduenis.* vocantur hic aduenæ non illi, qui adueniebant solum ad habitandum, vel negociandum in terram eorum, sed illi, qui veniebant de ritu gentilitatis ad Iudaismū, & isti vocantur alibi proseliti, sic nominat eos Christus Matth. 23. cap. redarguens Pharisæos, cùm dixit: Væ vobis Pharisæi, qui circuitis mare, & aridam, vt faciatis proselitum vnum, idest vt conuertatis vnum ad fidem, & cùm fuerit factus, facitis eum filium Gehennæ duplo quàm vos. Isti autem aduenę postquam G semel circuncidebantur, obligabantur ad omnes cœremonias legis, vt ait Apostolus ad Gala. 5. cap. Testificor omni homini circuncidenti se, quòd debitor sit vniuersæ legis faciendæ, idest quòd obligetur ad omnia mandata legis: ideo si aliquis repugnaret alicui obseruationi, eadem pœna plectebatur, qua ille, qui erat de genere Hebræorum: sic patet infra, & Leuitici 24. cap. *Quam de indigenis terræ.* Idest de illis, qui de terra nostra oriundi sunt, scilicet qui sunt nati de genere Hebræorum, & dicitur indigena, non ab indigeo, indiges, sed indigena, quasi inde genitus, idest qui natus fuit de ipsamet terra. Et inde vocantur etiam indigetes, H idest oriundi de terra illa: sic enim vocant Poetæ Gentilium Deos indigetes, idest genitos, vel morantes in terra, in qua coluntur, & sic vocat Ouidius Meta. 15. libro Aeneam Deum indigetem, quia in Italia Deus factus est, in qua moratus fuit, & tenuit regnum. *Omne fermentatum non comedetis.* Idest nullum fermentatum, per æquipollentiam negationis postpositæ. Et bene seruatur his bis æquipollentiæ, quia nullum fermentum, vel fermentatum comedere debebant, nec minimam saltem particulam. *In cunctis habitaculis vestris comedetis azyma.* Non erat sic de azymis, sicut de agno Paschali, quia azyma vbique comedebantur, etiam si non esset in domo nisi vna anima: agnus autem non mandabatur sic comedi in omnibus I domibus, quia aliquæ domus paruæ erant, in quibus non poterat comedi vnus agnus, ideo iungebantur multi de alijs domibus ad vescendum in vna, secundū numerum personarum sufficientium ad esum agni. Ex hoc patet, quia non comedebantur die quartidecimi mensis primi azyma, in omnibus domibus Hebræorum, quia prima comestio azymorum erat cum agno Paschali, sed domus paruæ non immolabant agnum, sed transibant ad alias, ergo in illis non comedebantur azyma illa die, sed sequenti die, scilicet decimaquinta, & consequenter.

Aduenæ.

Proseliti.

Indigenæ qui dicā

Indigetes

Vocauit autem Moyses, omnes seniores K filiorum Israel, & dixit ad eos: Ite tollentes animal per familias vestras, & immolate Phase. Fasciculumque Hyssopi tingite in sanguine, qui est in limine, & aspergite ex eo superliminare, & vtrumque postem. Nullus vestrum egrediatur ostium domus suæ vsque mane: transibit enim dominus percutiens Aegyptios: cumque viderit sanguinem in superluminari, & in vtroque poste, transcendet ostium domus, & non sinet percussorem ingredi domos vestras, &

Dist. 11. ca. ecclesiasti carum in 5. scriptu ri in glo. De cōsecr dist. 2. cap. Quid sit sanguis. & c. accipite.

lædere. Custodi verbum istud legitimum tibi, & filijs tuis vsque in æternum. Cumque introieritis terram, quam Dominus Deus daturus est vobis, vt pollicitus est, obseruabitis cæremonias istas. Et cum dixerint vobis filij vestri: Quæ est ista religio? Dicetis eis: Victima transitus domini est, quando transiuit super domos filiorum Israel in Aegypto percutiens Aegyptios, & domos nostras liberans. Incuruatusque populus adorauit. Et egressi filij Israel fecerunt B sicut præceperat dominus Moysi, & Aaron.

Vocauit autem. Hic ponitur secundum, scilicet mandati diuini promulgatio ad Israel. *Vocauit autem Moyses.* Vtrum autem Moyses staret in Terra Gessen, quando istud mandatum ei à domino datum est, aut in vrbe regia inferendo plagas Pharaoni, & Aegyptijs non cõstat: dicendum tamen quòd si Moyses stabat in vrbe regia, in qua erat Pharao, quòd venerit tunc in Terra Gessen, in qua erat cœtus Israel, & mandauerit ibi cõgregari seniores populi ad audiendum mandatum. *Cunctos seniores filiorum Israel.*

Quæst. 46. Sed dices quomodo fecit hic Moyses vocari solos seniores, cùm Deus mandauerit vocari, aut denunciari hoc toti populo, vt patet supra, cum dicitur: loquimini ad vniuersum cœtum filiorum Israel, & dicetis eis. Respondetur, quòd seniores dicuntur totus populus, quia continẽt virtualiter totum populum, cùm isti seniores dicantur homines prudentes, & magnæ auctoritatis, reliqua autem rusticana, atque indocta multitudo ad nihilum in talibus vtilis est, nisi vt discordiam generet. De hoc autem magis dictum fuit in principio capituli. *Ite tollentes animal.* Scriptura non intendit insistere superfluis, & cùm Moyses tenuerit in annunciando ista populo formam, quam ei Deus mandauerat, non oportet hic enarrari qualiter Moyses ista populo enarrauerit, quia tunc esset bis ponere D idem in eisdem verbis. Refert ergo breuiter scriptura ea, quę Moyses dixit subticendo pleraque eorum, quę dixit, & quædam nouiter ponendo, quæ ei mandauerat Deus dicere, & non fuerunt supra posita. *Tollentes animal.* Non dicitur hic, quod animal istud fuerit, ex quo manifestum est, quòd non sic dixit Moyses, quia tunc non intellexissent Hebręi, de quo animali loqueretur, an de boue, vel capra, vel ariete, sed ipsi immolauerũt agnum, ergo manifestũ est, ꝙ dixerit eis, ꝙ esset agnus, aut hædus pcipuè, qa Deus mãdauerat ei explicare ita, vt supra positũ est. Sed ponit hic animal, nihil vlterius explicando de qua specie esset, aut de conditionibus, quia ista ex superioribus dantur intelligi, vt narratio scripturæ breuior fiat. Et satis conuenienter E ponitur hic animal non determinando, quia de duabus speciebus assumi poterat, scilicet de agnis, aut hædis. *Ite tollentes animal.* Idest eatis, & tollatis animal, scilicet vt teneatis eum in domo die decima mensis, vt dicitur supra. In Hebræo dicitur. *Euntes accipite.* Idest ille, qui non habet gregem, emat agnum, aut hædum, qui autem habet gregem, accipiat de grege suo. *Per familias vestras.* Idest quælibet familia, scilicet domus tollat vnum agnum, intelligendo vt supra, si sufficiens est ad vescendum agnum, aliàs cõgregarentur de pluribus domibus. *Et immolate Phase.* Idest immolate sacrificium transitus, scilicet quòd immoletis illum agnum, cuius sanguis in postibus ponendus est, vt tran-

A seat percussor. Etiam quia ipsi festinantes, & cum apparatu itineris comesturi erant. Non erat agnus ille Phase, sed vocatur Phase secundum prædicationem casualem, & non formalem, qua sæpe vtitur scriptura. Et iste modus tenetur in omnibus libris scripturę sacræ, vbi agitur de isto festo, quia semper vocatur agn⁹ Phase, sic patet Deuter. 16. ca. Non poteris immolare Phase in qualibet vrbium tuarum. idem modus tenetur in libris noui testamenti, quia iste agnus vocatur Pascha, sicut hic vocatur Phase, sic dicitur Matth. 26. & Luc. 23. Vbi vis, vt paremus tibi comedere Pascha? idest agnum paschalem, & ipse Christus, cùm loqueretur ad eos in cœna, ait: desiderio desideraui hoc Pascha manducare vobiscum antequam patiar, vt patet eisdem capitulis. Et nos etiam loquentes communiter dicimus Christum esse Pascha nostrum, vt patet in hymno Paschali vbi dicitur.

Iam Pascha nostrum Christus est.
Qui immolatus agnus est.

Fasciculumque Hyssopi. Istud exprimitur hic, quod ante non ponebatur, scilicet quid esset illud, quo sanguis agni immolati aspergi deberet. Et hoc etiam dixit Deus Moysi, sed nõ fuit supra positum, nam Moyses nihil auderet dicere, nisi dominus illud dixisset, quia Deuter. 18. cap. valde comminatur Deus illi Prophetę, qui aliquid dicit quod à Deo non accepit. Hyssopus apud nos signat herbam, ex qua fiunt cordæ, & vulgariter dicitur Esparto, sed in Hebræo ponitur quoddam nomen quod apud nos signat herbam, quę vulgariter vocatur Oregano, in hoc autem multum non refert, melius tamen dicitur Hyssopus, quàm Origanum, quia Hyssopus est propriè herba ad aspergendum aquam, vel aliquid aliud quando est sicca, & fracta plurima tunsione, & redacta in fila. Origanum autem non est huius conditionis: ideo videtur, quòd fortè est æquiuoca dictio, vel ipsi non propriè declarant illud vocabulum. Et suadetur ex hoc, quod 3. Reg. cap. 4. vbi ponitur magnitudo sapientiæ Salomonis, dicitur quòd Salomõ disputauit super lignis à Cedro, quæ est in Libano vsque ad Hyssopum, quę egreditur de pariete, sed manifestum est, quòd non est Origanũ de herbis, quę sponte nascuntur in pariete, sed in ortis per culturam: Hyssopus autem, idest sparto sponte nascitur, siue in parietibus, siue in agris. Item quia ibi vult textus innuere Hyssopum esse herbam, quasi minoris valoris, aut perfectionis inter omnes, cùm dicat, quòd Salomon disseruit à Cedro, quæ est in Libano vsque ad Hyssopum, quæ egreditur de pariete; quasi dicat, à maximo vsq; ad minimum. Sed manifestum est, quòd Hyssopus, si accipiatur pro Origano non est inter herbas imperfectissima, quia est herba boni odoris, & apta condimentis, & apparationibus carnium. Si autem accipiatur pro Esparto, verum est, quòd est imperfectissima, quia agri pleni sunt, & sine aliquo humano studio crescit, & nihil aliud proficit, nisi quia filositate sua, & extensione ad cordas faciendas assumitur. Oportet ergo accipere ibi in 3. Reg. cap. 4. Hyssopum pro Esperto, & cùm hic ponatur eadem dictio in Hebræo, etiam signabit Sparto. De ista herba fiebat vnus fasciculus, secundum quòd in ecclesijs fit aspersorium aquę de Hyssopo. *Tingite in sanguine.* Immediate vt iugulabatur agnus aspergebatur sanguis facto isto fasciculo, nè sanguis relictus per aliquam moram gelidus, atque concretus redderetur, & postea nõ posset aspergi. *Qui est in limine.* Non est intelligendum, quòd sanguis agni immolati staret in limine, quia cũ sit fluxibilis, quasi aqua diffluerit de limine quod est lignum transuersaliter positum in domus introitu, cui insident portæ, sed intelligendum, quòd ille sanguis recipiebatur in aliquo vase magno, scilicet pelui, aut

Hyssopus quæ herba sit.

aut lintere, & ponebatur in limine domus, vt in eo ibidem posito tingi posset fasciculus ad liniendum postes, & superliminaria. *Aspergite ex eo.* Idest ex sanguine. *Superliminare.* Dicitur superliminare lignum directè oppositum liminari domus secundum situm, scilicet subtus, & supra: nam liminare, vt dictum est dicitur lignum transuersaliter iacens in introitu domus, cui insident duo cardines inferiores portarum: superliminare dicitur lignum iacens transuersaliter supereminenter in domus introitu, in quo coniunguntur duo cardines superiores portarum: hoc autem superliminare rubricari debebat sanguine agni. *Et vtrunque postem.* Dicuntur postes ligna duo erecta à cardinibus inferioribus vsque ad superiores, quibus inhęrent latera portarum duarum: tingebantur autem postes, & superliminare, valuæ autem non aspergebantur: quare autem hoc fieret in vno, & non in alio, ratio nō videtur, & fortè rationem ponere de omnibus non oportet, quia quædam sunt pure positiua, quæ non dependent à ratione determinante hoc magisque oppositum. Sicut si mandatur, quòd aliquis det siclum & dimidium pro aliqua re, nō est maior causa quare det siclum & dimidiū ex præcepto, quàm quòd det duos: sicut patet Num. 3. cap. mandatur ibi, quòd loco cuiuslibet primogeniti, qui redimitur, accipiantur quinque sicli, sed non est maior causa, quare det quinque, quàm tres, vel sex: de hoc modo legis positiuę diximus magis Leui. vlt. cap. Si autem aliqua ratio potest assignari, ista videtur, scilicet quòd ille sanguis ponebatur vt signum, quia dicitur infra: cumq; viderit sanguinem, ad hoc autem quòd videatur melius ponitur in postibus, & superliminari quàm in valuis, quia valuæ sunt volubiles, & cùm aperiuntur, à transeuntibus non videtur sanguis earum; postes autem, & superliminare immobiles sunt, ideo quocunque valuę se habeant, semper videbitur sanguis superliminari, & postibus illitus. *Nullus vestrum egrediatur ostium domus suæ vsque mane.*

Quæst. 47. Quare hoc mandatum est? Respondetur, quòd propter Angelum percutientem, quia fortè apparebant illa nocte terribiles visiones ambulante per vicos Angelo exterminatore, & Iudæi territi fuissent si talia vidissent. Vel fortè quia Deus mandauerat exterminatori, vt omne primogenitum in calle repertum, aut in domibus non aspersis sanguine occideret; ideo si percussor inueniret aliquem de Hebræis, qui primogenitus esset extra domum, occideret eum. Ista obseruatio solum data fuit pro prima celebratione agni paschalis, quæ facta est in Aegypto. In alijs autem non factum fuit hoc, quia non subsistebat eadem causa: nā vt dictum est, Hebræi non exiuerunt domos suas illa nocte in Aegypto, quia tunc Angelus exterminator transibat per vicos: postea autem, cùm in terra promissionis celebrata fuit ista solēnitas, non ambulabat Angelus percutiens per vicos. De sanguine autem qui ponebatur in portis, dicendum est, quòd non eadem ratione positus fuit in prima immolatione in Aegypto, & in cœteris postea in terra promissionis, quia in Aegypto positus fuit, vt Deus videret sanguinem, & non sineret Angelum percutiētem ingredi domos Hebræorum, in cœteris autem immolationibus factis in Terra Chanaan sanguis illitus postibus non ponebatur, vt Angelus videns recederet à domo illa, sed vt signaretur, quòd in prima immolatione Aegypti positus fuit ille sanguis, & liberati fuerunt Israelitæ ab Angelo percussore. *Transibit autem dominus percutiens Aegyptios.* Idest Angelus à Deo missus transibit per omnes vicos locorum ad percutiendum in qualibet domo Aegyptiorum. *Cumque viderit sanguinem.* Humano loquitur more: quasi dicat, quòd tunc Deus recor-

F daretur pacti sui, cùm videret sanguinem in portis, quia illud signum inter eum & Hebręos conuentum fuerat. Est sensus, quòd Deus volebat saluare Iudæos ab exterminatore, & ad hoc dedit eis signum de sanguine illito portis, vt per hoc intelligeretur saltem implicitè, quòd per sanguinem, & mortem Messiæ saluandi erant. Cùm ergo Deus sciret Hebręos compleuisse mandatum eius de rubricando sanguine portas, tanquam obseruatores mandati saluabat eos. *Transcendet ostium.* Quia quando aliquod ostium sanguine tinctum non erat, intrabat Angelus in illud, & percutiebat primogenita intus existentia: domos autem Hebræorum transcendebat, idest transibat, quia non intrabat ad eas. *Et non sinet percussorem ingredi domos vestras.*

G Idest Angelum illum, qui percutiebat. Ingrediebatur verissime ille Angelus in domos Aegyptiorum, quia Angelus cum sit finitæ essentiæ, & virtutis non potest vbique agere, sed in loco determinato, cùm ergo percutere vellet primogenita Aegyptiorum, quæ erant intra domos, intrabat domos eorum.

An Angelus percutiens Aegyptios fuerit bonus, vel malus.

Circa hoc quæritur, an iste Angelus percussor, qui hic ponitur, fuerit malus Angelus, an bonus. Respondetur, quòd omnes creaturæ sunt executrices diuinæ iustitiæ in ipsos malos, aut purgatiuæ quantum ad ipsos bonos, sicut ipsi Deo ordinare placet; ignis namque gehennæ diuinæ iustitiæ organum est, malos in æternum affligens. Ignis etiam alius purgatorius ponitur, qui secundum diuinam iustitiam in bonis nondum perfectè bonis omnem prorsus manentem saltem paruæ fœditatis rubiginem tollit, & purgat. Aliæ etiam irrationales creaturæ interdum in malos puniēdos diuina iustitia exigente exardescunt: sic dicitur Sapientiæ 5. cap. Armabit creaturam ad vltionem inimicorum, & pugnabit pro illo orbe terrarum contra insensatos. Sicut ergo cunctæ irrationales creaturę ad nutum Dei seruiunt in puniendo malos, & purgando bonos: quantomagis angelica natura, quæ rationalis est, & ponitur propriè ministratiua Dei? quia vt ait Daniel cap. 7. quidam de Angelis ministrant, quidam assistunt; quia millia millium ministrabant, & decies centena milia assistebant ei. & Apostolus ad Hebr. 1. cap. vocat Angelos spiritus administratorios: ab hac autē assistentia, & ministratione dæmones pro sua indignitate sūt expulsi: sed nec propter hoc totaliter Deo ministrare desierunt: nam sicut in magna patrisfamilias domo quædam sunt vasa aurea, & argentea, quædam lignea, & fictilia, quædam in honorem, & quædam in contumeliam, vt ait Apostolus 2. ad Timo. 2. cap. ita quidam sunt ministri Dei secūdum honorem, & quidam secundum contumeliam: dæmones autem, qui ministri Dei secundum honorem esse potuerant, sua indignitate vasa iræ, & ministri in contumeliam facti sunt: ideo & si dæmon non ministret Deo nunc eo modo quo ministrasset, si mansisset, aliquo tamen modo ministrat, & sic tam dęmones, quàm boni Angeli Dei ministri sunt. Inflictio autem pœnarum quędam diuinæ iustitiæ ministratio est: ideo non est dubium, siue per bonos Angelos, siue per malos potuisse effici, & hoc sacra scriptura in plerisque locis insinuat tam dęmones, quàm bonos Angelos Deo ministrare puniendo aliquos. Sed aliqui fortè iudicabunt ista debere fieri secundum quandam conuenientiam, scilicet quòd mali Angeli dentur in punitionem malorum, & boni in punitionem bonorum, cum eos interdum puniri conueniat, vt boni non puniantur à malis Angelis, quos sępe vicerunt, & ne ipsi dæmones glorientur in bonorum punitionibus, quas exercent. Ad hoc autem dicendum quòd bonorum, & malorum punitio consideratur dupliciter, quia aut dum

viuunt,

H

I

K

Quæst. Omnes creaturæ et irrationales executrices diuinæ iustitiæ.

Dæmones ministri ...

An ... boni ... Angeli ...

viuunt, aut poſt mortem. Si autem conſiderentur poſt mortem verum eſt: quia mali in inferno à Dæmonibus ſolis cruciantur, nec aliquis de bonis angelis illuc ad cruciandum quendam vadit. Etiam boni poſt mortem in purgatorio non torquentur à malis angelis: nec permittuntur dæmones videre tormenta bonorum, nè de eis aliqualiter gaudeant, & iam iniuſtum erat, quòd boni punirentur à malis angelis, quia conſummata victoria non debet victor ſubijci victo. Nec rurſus puniuntur boni in purgatorio à bonis angelis, quia cum iam illi, qui in purgatorio ſunt, ſint certi ciues ciuitatis Dei, & conciues angelorum ſanctorum: non eſt iuſtum, quòd ab illis puniantur, cùm quibus poſt paululum exultaturi ſunt: ſed potius ipſi angeli boni ex Dei voluntate aliquando veniunt ad eos, qui purgatorio igne affliguntur, & conſolantur eos tolerabiliora cruciamina facientes. Et reuelant eis aliqua de bonis, quæ fiunt in hoc ſeculo pro eis, vt inde citius liberentur: reuelant etiam proſperitates ſuorum ſaltem in virtutibus, quos in ſeculo dilexerunt, ex quo conſolantur cùm eos deſiderent ſaluos fieri. Ignis autem ille purgatorius nullo angelo bono, vel malo accendente ardet, ſed diuina iuſtitia nutriente, & affligente per illum vnumquemq; ſecundum ꝙ promeruit. Si autem conſiderentur pœnarum inflictiones factæ ab angelis in vita iſta, commutantur: quia interdum boni angeli puniunt bonos, & interdum malos, & mali angeli interdum bonos, & aliquando malos, vt ait Dionyſius quarto capitulo libri de diuinis nominibus. Ratio autem diuerſitatis eſt, quia homines licèt ab æterno præordinati ſint à Deo, qui quoſdam ex pura miſericordiia elegit ad vitam æternam, & quoſdam ex propria malitia damnandos preſciuit: tamen ſecundum ſe quandiu viuunt ſunt in potentia ad vtrunque. Nullus homo eſt, qui quandiu viuit, non ſit in potentia, vt damnetur, vel vt ſaluetur: & ſic ſecundum ſe indifferens eſt ad ciuitatem Dei, vel ad ciuitatem diaboli: ideo conueniens eſt, vt aliquando ab angelis ciuitatis Dei, ideſt à bonis: interdum autem ab angelis ciuitatis nequam, ideſt à dæmonibus flagellentur. Per mortem autem determinatur homo ad ſortem alicuius ciuitatis, quàm in æternum permutare non poteſt. Mali ergo per mortem ciuitati diaboli aſſociati ab angelis bonis puniri non debent, ſed ab ipſis malis. Boni autem, qui in purgatorio igne cruciantur, cùm certiſſimè pertineant ad ciuitatem Dei, non debent permitti puniri à malis angelis, nè in hoc lætentur ex ſumma inuidia, quam habent: eſſet enim hoc magnus dolor bonis, & magnum dedecus, vt cùm certam victoriam de dæmonibus obtinuiſſent, rurſus eis puniendi ſubijcerentur: hoc autem in via non erat dedecus, quia licèt interdum boni angelos malos vincerent: tamen perfecta victoria dependebat ex futuro euentu, ſcilicet ex vltimo triumpho apud mortem: ideo boni tanquam incerti non arbitrarentur ſibi ad contumeliam puniri à malis angelis, ſed cum poſt mortem certiſſimam victoriam obtinuerint, dedecus magnum eſſet rurſus ei ſubijci. Par ratio eſt bonos angelos non punire malos poſt mortem, quia boni angeli quæcunque faciunt ad bonum faciunt, & principaliter puniunt, vt ad bonum reducant, quàm vt totaliter lædant: illi aũt qui in inferno puniendi deputati ſunt, non puniuntur iam per modum correptionis, vt quoquo modo meliores fiant, ſed puniuntur per modum vindictæ: ideo non conuenit eis talis pœnarum illatio. Nec valet ſi arguas, quòd angeli boni euerterunt Sodomam, & alias tres ciuitates, vbi erant viri peſſimi, & peccatores coram domino, vt patet Geneſis deci-

Quomodo animæ in purgatorio exiſtentes cõſolãtur ab angelis.

Homines dum viuũt interdum à bonis, & interdum à malis angelis puniuntur.

A motertio capitulo. Et omnes perierunt damnati morte æterna. Ad hoc dicendum, quòd vtrum Sodomitæ omnes morte æterna perierint, non conſtat, licèt aliqualis præſumptio eſt omnes eos Tartareis ſedibus collocatos, vt aliqualiter ſuadetur ex his, quæ diximus Geneſis decimonono capitulo: dato tamen, quòd omnes morte æterna perijſſent, tamen vt ſupra diximus nullus eorum, vel quoruncunque aliorum eſſe poterat, qui dum puniretur non contereretur de malo, & efficeretur dignus vita æterna: ideo quantum ad hoc poterat eſſe angelorum punitio ad corrigendũ magis quàm ad æternaliter cruciandum. Angeli ergo boni aliquando bonos viuentes aliquando malos affligunt: quòd autem bonos affli-
B gant patet de illo angelo, qui percuſſit ſeptuaginta millia virorum in Iſrael propter numerationem facta à Dauid, vt patet ſecundo Regum, vltimo capitulo: illi tamen erant viri boni, quia ipſe Dauid vocauit eos oues, & innocentes, cùm dixit ad Deum: Ego ſum, qui peccaui: ego ſum, qui inique egi, iſti oues ſunt, quid fecerunt? quaſi dicat, nihil, vertatur obſecro manus tua contra me, & contra domum patris mei. Quod autem ille fuerit angelus bonus apparet aliqualiter ex litera, quæ vocat eum angelum domini: Dæmones autem non conſueuerunt vocari angeli domini, ſed angeli mali, vel angeli ſimpliciter. Etiam quia Dauid locutus fuit illi angelo cum magna reuerentia, vt quidam volunt. Sed non eſt verum,
C quia nihil ibi Dauid angelo locutus fuit, ſed ſoli Deo cum dixit litera: Dixit autem Dauid ad dominum, cùm vidiſſet angelum: ego ſum, qui peccaui & cęt. patet tamen magis, quia Dauid fecit altare in illo loco, in quo vidit angelum, vt habetur ſecundo Regum vltimo capitulo, quod non feciſſet ſi ille angelus malus fuiſſent: licèt hoc ſatis calumniabile eſt. Quod autem boni angeli interdum malos homines viuentes crucient, patet in euerſione Sodomorum, quòd Sodomitæ viri peſſimi erant, & peccatores coram domino: tamen angeli, qui ſubuerterunt quatuor ciuitates illas, boni erant, quod patet Geneſis decimooctauo, & decimonono capitulo, quòd duo illorum venerunt in Sodomam ad deſtruendum eam, & A-
D braham aſſociatus fuit eis, ſi tamen iſti fuiſſent angeli mali, non miſiſſet eos Deus ad Abraham. Etiam non loqueretur cum eis humilians ſe tantum, vt patet Geneſis capitulo decimooctauo. Item quia licèt mali angeli interdum ponantur ad puniendum, nunquam tamen mittuntur ad liberandum aliquę, quia cùm ſint inuidi nollent facere nobis bonum. Eſt ergo hoc angelorum bonorum officium: ſed vt patet Geneſis decimonono capitulo, illi angeli ſubuerterunt Sodomam, & liberauerunt Loth cum vxore, & filiabus ſuis. Nec vlaet in hoc dictum Hebræorum, qui voluerunt vnum de illis duobus angelis miſſum fuiſſe ad liberandum Loth, & alius ad ſubuertendum Sodomam, quia vt declarauimus Gene-
E ſis decimonono capitulo, & firmiter probauimus, ambo angeli liberauerunt Loth, & ambo ſubuerterunt Sodomam. Angeli mali interdum bonos cruciant, & interdum malos: bonos autem pœnas inſligendo, & paſſiones concitando: ſunt enim dæmones incentores ad malum, quia inuidia ſua laborant nos ad malum pertrahere. Et ob hoc aliquando excitant noſtram vim concupiſcibilem ad libidinem valde inflammando: interdum iraſcibilem faciendo ſanguinem feruere circa cor: aliquando autem phantaſmata permutant, vt mala cogitemus ſecundum quòd latè declarauimus ſupra ſeptimo capitulo, vbi de poteſtate dæmonum, & bonorum angelorum diximus: iſte autem actus nequaquam conue-

An ex Sodomitis aliqui ſaluati fuerunt.

Angeli Sodomã ſubuertentes boni fuerunt.

Angeli mali interdũ bonos, & interdum malos cruciant.

nit Angelis bonis, quia iste est actus tentandi, licèt per accidens sit materia virtutis, tamen directè tendit ad subuersionem nostram; ideo angeli boni non faciunt in bonis hominibus, vel malis, quia nemini dant vllam offensionem, idest peccandi occasionem. Nec est idem de pœnarum inflictione, quia pœnæ directè tendunt in bonum, scilicet in correctionem, cũ sint quædam medicinæ, vt ait Phylosophus in 2. Ethi. cùm dicit: Demonstrant autem pęnę per hoc factæ: medicinæ enim pœnæ quædam sunt, natę fieri p contraria. Sicut ergo medelæ, quæ in corporibus pęnales sunt, dantur ad sanandum morbos animorũ, sic enim faciunt legislatores, & iudices in rectis policijs: quantomagis Deus, & angeli, q ordinatius agunt? Pęna ergo ad malum nunquam est, nisi aliquis per malam voluntatem abutatur ea: ideo pęnarum inflictiones conueniunt angelis bonis, & non tentationes: nunquam ergo angelus bonus quenquam ad iram, aut libidinẽ mouit: sed angelus malus cupiens euertere nos tentat quotidie, permissus tamen à Deo. Deus etiam nunquam tentat aliquem, vt patet Iacobi, cap. 1. cùm dicit: Nemo cum tentatur dicat, quoniam à Deo tentor: Deus enim tentator malorum non est, ipse enim neminem tentat: vnusquisque verò tentatur à concupiscentia sua abstractus, & illectus. Et idem dicit Apopolus prima Corin. 10. ca. Fidelis est Deus, qui non pmittet vos tentari vltra id quod potestis, sed faciet tentatio cum profectu. Non dixit enim, quòd Deus non tentabat nos vltra id, quod poteramus, quasi ex opposito concederet, quòd Deus tentabat nos quantũ poteramus, sed dicit, quòd Deus non permittit nos tentari vltra id quod possumus: quasi dicat, solùm permittit nos tentari iuxta id, quod possumus. Et sic ipse nullo modo tentat, nec vltra id quod possumus, nec citra illud. Aliæ sunt pęnalitates, quæ dantur bonis interdum propter aliqua peccata parua, quæ egerunt, vt purgentur, vel vt ab alijs maioribus caueant, vel vt appareat eorum tollerantia. Et istæ pœnæ per malos angelos infliguntur, vt patet de Iob, qui à malo angelo punitus fuit, scilicet filij sui occisi, & filię, & omnia alia destructa, ipse quoque ad vltimum in corpore vulneratus, vel potius vlceratus, vt patet Iob. c. 1. cùm dicit: Quadam autem die, cùm venissent filij Dei, vt assisterent coram domino, affuit etiam inter eos Satan: & postea dixit dominus ad Satan: Nunquid considerasti seruum meum Iob, quòd nõ sit similis ei in terra, simplex, & rectus ac timens Dominum, & recedens à malo? Et postea subditur, quòd Deus dederit potestatem Satanæ, vt percuteret bona Iob: deinde percussis omnibus, adhuc contendente Satana, Deus dedit ei potestatem percutiendi ipsum Iob, & percussit à planta pedis vsque ad verticem ipsum Iob vlcere pessimo. Nicolaus etiam dicit, quòd angelus malus infligebat pœnas Beato Paulo, vt patet secundæ ad Corinthios decimosecundo capitulo, vbi dicitur: Datus est mihi stimulus carnis meæ Angelus Satanæ, qui me collaphizet. De hoc tamen dicendum, quòd aut intelligitur, quòd angelus malus inflixerit aliquas corporales punitiones Beato Paulo, sicut inflixit Beato Iob, aut Beato Antonio, quẽm multi dęmones frequẽter laniabant, & percutiebant baculis, vt patet in vitis patrum: aut accipitur punitio Satanæ pro quadam tentatione ad libidinẽ. Accipiendo isto secundo modo verum est, scilicet quòd Paulus terribiliter cruciabatur à concupiscentia venereorum actuum intantum, quòd ipse exclamaret: Infœlix ego homo, quis me liberabit de corpore mortis huius? vt patet ad Rom. 7. capitulo. Et hoc non erat speciale in Paulo, quia non solum in eo, sed etiam in omnibus nobis est, quia grauissime à dæmone affligimur, & tentamur. Si autem accipiatur

Angeli mali sunt, qui homines tentant.

An Angelus malus pœnas inflixerit D. Paulo.

F secundo modo, scilicet quòd Paulus à dæmone corporaliter afflictus fuisset, falsum est, quia nullo modo tetigit dæmon Beatum Paulum. Et sic litera sonat, quòd non vult eum à dæmone cruciatum, sed à concupiscentia carnali: nam dicitur, datus est mihi stimulus carnis meæ angelus Satanæ: stimulum enim carnis suæ dixit sibi datum ad cruciatum, & non dæmonem. Et si dicatur, quòd dicitur ibi angelus Satanæ: non valet, quia non vult dicere, quòd angelus Satanæ, idest diabolus ei ad torturam datus sit, sed quòd Angelus Satanæ erat stimulus carnis suę. Et sic innuitur, quia angelus Satanæ ponitur aperte post tanquam pdicamentum, quod identificatur cum priori. stimulus carnis meæ angelus Satanæ, idest stimulus carnis G meæ est mihi angelus Satanæ, idest missus à Satana, scilicet quòd Satanas mittebat sibi illum stimulum carnis. Et hoc vult Augustinus in libro contra Faustum, & in libro de verbis domini, scilicet quòd ille stimulus carnis à Deo ei datus est, & à Satana: à Deo autem, vt virtus sua probatior redderetur: à Satana autem, vt ad mala inclinatus redderetur, & malus efficeretur. Angeli autem mali interdum malos cruciant, vt patet de Saule, de quo dicitur primo Regum decimosexto capitulo, quòd spiritus domini recessit à Saule, & exagitabat eum spiritus nequam à domino: idest spiritus malus per mandatum Dei torquebat eum, & sic patet ex verbis seruorum eius: dixerunt enim: Ecce spiritus Dei malus exagitat te, iubeat H dominus noster rex, & serui, qui coram te sunt, quærant hominem scientem psallere cithara, vt quando arripuerit te spiritus Dei malus, psallat manu sua, & leuius feras. Et ideo subiungitur postea de Dauid, quòd quandocunque Spiritus Dei malus arripiebat Saul, tollebat Dauid cytharam, & pulsabat manu sua, & refocillabatur Saul, & leuius habebat: recedebat enim ab eo spiritus malus. Aliquando etiam spiritus mali, idest dæmones inuadunt malos propter aliqua peccata, qui vocantur arrepticij, de quibus frequentissimè in euangelijs, quia multos eorum Christus sanabat. Vnde dixerunt Pharisęi, quòd Christus in virtute Beelzebub dæmonia à corporibus expellebat; vt patet Lucæ vndecimo, & Matthei I decimoseptimo: dicitur de illo arrepticio, quem non potuerunt sanare Apostoli, qui ignibus se iactabat, & in aquam frequenter, de quo dixit Christus, quòd hoc genus dæmoniorum non eijcitur, nisi in oratione, & ieiunio. Etiam de illo homine in quo erat dæmonum vna legio, idest sex millia sexcenti, sexagintasex, & missus fuit in agmen porcorum, vt patet Marci quinto capitulo. Aliquando etiam dæmon cruciat malos ex mandato sanctorum, vt illi per hoc purgentur. Ipse autem dęmon intendit eos non purgare, sed ad malum inducere, vel occidere, vt patet in Ecclesia primitiua, quando aliquis excommunicabatur, quia tradebatur Satanæ ad cruciandum, vt per illum cruciatum lueret pœnam meri- K tam, & sic saluaretur in die Iudicij, vel in die mortis suæ; sic patet primæ ad Corinth. cap. quinto, de illo quem Apostolus tradidit Satanæ puniendum, quia cum nouerca sua coibat tenendo eam in vxorem, cùm dicitur: Omnino auditur iter vos fornicatio, & talis fornicatio, qualis nec iter gentes, ita vt vxorem patris aliquis habeat: & vos inflati estis, & non magis luctum habuistis, vt tollatur de vobis, qui hoc opus fęcit: ego quidem absens corpore, præsens autem spiritu iam iudicaui, vt prius eum, qui sic operatus est, in nomine domini nostri Iesu Christi congregatis vobis, & spiritu meo cum virtute domini Iesu, tradere huiusmodi Satanæ in interitum carnis, vt spiritus saluus sit in die domini nostri Iesu Christi.

Angeli interdum malos cruciant.

Dæmones ob varia peccata homines inuadunt.

Satis

Angeli Aegyptios pcutientes mali fuerunt.

Satis ergo videtur dicendum, quòd ille Angelus immo illi angeli, q percusserunt Aegyptios, quia vt supra 11.ca. declarauimus, multi erant, videtur ꝙ fuerit spiritus malus: magis enim sic consonat litera, quàm si ponatur, ꝙ fuerit bonus angelus: quoniam Ps. 77. dicitur loquendo de plagis Aegyptiorum. Misit in eos irā suam immissiones per angelos malos: hoc autem aliqualiter suadet, non tamen necessario probat, quia ex hoc videtur, ꝙ aliquæ plagę inflictę sint Aegyptijs per angelos malos, sed ꝙ omnes inflictæ sint per angelos malos, non patet, quia potuerunt aliquę à bonis, & aliq̄ à malis infligi, vel si plures earum à malis illatę sunt, ꝙ ista de percussiōe primogenitorum illata fuerit per malos, non concluditur ex hoc: vt dixi, tamen magis videtur consonare, ꝙ mali angeli fuerunt, cùm psal. dicat: immissiones per angelos malos. Item, quia qn̄ scriptura vult nominare aliquem spiritum, dicit eum angelum Dei, vel spiritum Dei, & sic de similib⁹, sicut sæpe patet in scriptura: sic enim dicitur 2. Reg. 24. ca. quòd ille angelus, qui percussit de populo septuaginta millia, erat angelus domini, & omnes doctores vocāt eum spiritum bonum. Iste autem percussor filiorum Aegyptiorum, non vocatur angelus domini: immo nec angelus, sed exterminator, vel percussor quod solùm sonat in pœnam. Etiam quia dicitur in litera. *Non sinet ingredi percussorem.* Quasi dicat, quòd ipse percussor libenter intrasset, si permitteretur: sed hoc non pertinet ad bonos angelos, qui libentius nobis remittunt, quàm puniant, & ipsi defensores nostri sunt, & dicuntur postulare pro nobis, cùm labimur aut punimur, vt patet Matth. 23. cap. Angeli pacis amare flebunt. & Apostolus ad Rom. 8. cùm dicitur, similiter autem & spiritus adiuuat infirmitatem nostram: nam quid oremus, sicut oportet nescimus, sed ipse spiritus postulat pro nobis gemitibus inenarrabilibus. *Custodi verbum istud.* Idest totum istud mandatum, quod tibi do de immolatione agni Paschalis, & obseruatione azymorum. *Legitimum tibi, & filijs tuis.* Quia Deus volebat non solum custodiri Pascha pro tunc, sed etiam in futuras generationes: ideo ponebatur mandatum illud in lege. *Vsque in æternum.* Idest in multa tempora: supra expositum est: manifestum enim est, ꝙ istud nomen æternum, aut sempiternum non accipitur in propria vi, quoniam etiam ipsi Iudei confitentur hoc. Et patet Deuter. 16. cap. vbi dicitur, ꝙ Phase non debebat immolari in qualibet vrbe, sed solùm in ciuitate, quam Deus elegisset ad ponēdum ibi tabernaculum suum: cùm ergo essent extra terram Chanaan non poterant immolare Phase, & sic non erat sempiternum mandatum. *Cunque introieritis terram, quàm dominus Deus daturus est vobis.*

Quæst. 49 An Iudęi i deserto obligabātur obseruare Phase.

Ex hoc patet, quòd in deserto non obligabantur seruare istam immolationem Phase, aut azymorum ritum. Et si dicas contra, quia Num. 9. capit. dicitur quòd Iudęi fecerunt in deserto Phase, secundum omnes cœremonias Phase, quod fecerant in Aegypto. Respondetur, ꝙ nunquam in quadraginta annis, quibus morati sunt filij Israel in deserto, vt habetur Deu. 8. cap. fecerunt aliquod Phase nisi illud, quod celebrauerunt secundo anno exitus de Aegypto in monte Sinaì, vt dicitur Num. 9. cap. Et hoc quia tunc non mouebantur per diuersas partes deserti, sicut ante & post moti sunt: nam in monte Sinaì mansit populus Israel quasi per annum, quia mense tertio anni, quo egressi sunt de Aegypto, venerunt in monte Sinai, vt patet infra 19. capit. Et hoc in primo die mensis tertij: deinde anno secundo egressionis de Aegypto mense secūdo die vigesimo mensis recesserunt de monte Sinaì, vt patet Num. 10. capit. deficiebant ergo decem dies ad completionem vnius anni, quo stetissent filij Israel in

A monte Sinaì: ideo erant ibi quasi habitatores, & non tanquam peregrini. Etiam quia ibi erāt prope terram Madian, de qua erat Ietro cognatus Moysi, & habere poterant omnia necessaria ad celebritatem Paschatis. In alijs autem mansionibus mouebātur per desertum Pharan terram inhabitatam, & sine vlla qete, vt nunc huc, & nunc illuc mouerentur. Etiam dicēdum ꝙ illa celebratio Paschalis facta in monte Sinaì non fuit facta ex viribus huius mandati, sed ex mandato speciali, quia Nu. 9. cap. dixit Deus ad Moysen in deserto Sinaì anno secūdo postquam egressi sunt de terra Aegypti mēse primo dicens: Faciant filij Israel Phase tempore suo quartodecimo die mēsis huius ad vesperum iuxta oēs cęremonias, & iustificationes eius. *Vt pollicitus est.*

B Idest sicut promisit: istud additur, quia dicere posset aliquis de Hebræis: ad quid das nobis legem pro tempore, quo steterimus in Terra Chanaan, quia nōdum terram illam attigimus, nec scimus vtrum aliquis nostrum ema visurus sit, & sic inane præceptum est? Respondet Moyses tacitè, quòd certum est aliquos de eis illuc ituros, quia Deus promisit illam terram dare eis, ergo certum est, quòd dabit, & aliqui eam attingent, quoniam verbū domini inuariabile est, vt patet Matth. 24. capit. Cœlum & Terra transibunt, verba autem mea transient. *Obseruabitis cœremonias istas.* Cœremoniæ dicuntur quædā obseruationes, vel modi speciales colendi Deum, qui non sunt de se determinati à recta ratione, sed ex solo mandato Dei, vel legislatoris, & istud adhuc proprius importatur per nomen positum hic in Hebræo, quàm in litera nostra. *Et cum dixerint vobis filij vestri.* Hic ponit Deus rationem quare faciant Iudæi istas cœremonias. Et notandum quòd ista est ratio declarans, quare Deus aliquid mandauerit facere Hebræis, sed quia magis hoc, quàm illud non datur causa, sed sola voluntas ferentis legem. Et ponit Deus responsionem, quam dare deberent filijs suis interrogaturis in posterum de hac obseruatione. Et magis posuit Deus hoc in huiusmodi præceptis, quàm in alijs, quia ista cęremonialia, cùm non insurgant ex determinatione rationis, qn̄ ab aliquibus videntur obseruari, apparēt eis mirabilia, donec constet eis de motione eius, qui mandauit, vel

Cęremoniæ qd sint.

C toris, & istud adhuc proprius importatur per nomen positum hic in Hebræo, quàm in litera nostra.

D cur introducta sunt. Non est sic dubium de præceptis moralibus, quę ponuntur in decalogo, quia: Non occidere: Non fornicari: Parentes honorare, etiam euidentem rationem habent de se: ideo nullus de eis inquirit, quare imposita sint, cùm & ipsæ Gentes, quæ legem non habent, naturaliter faciunt ea, quæ legis sunt, conscientia dictante illis, vt patet ad Rom. 2. cap. De his ergo cœremonialibus, quia sciebat Deus interrogaturos posteros Israelitarum, reddidit rationē, quam ipsi dare possent. Idem ponit de redemptione primogenitorum, vt patet sequenti capitulo, & generaliter de omnibus alijs cœremonijs, & iudicijs, vt patet Deuter. 6. ca. *Quæ est ista religio?* Idest, quæ cęremoniæ sunt istę, quas obseruatis? non quærunt principaliter de quid est, quia ipsi bene norunt quid est, sed de

E causa, scilicet quare introducta sunt: dicitur enim religio aliquis modus specialis colendi Deum, siue verū, siue falsos Deos: vocaturque religio à religando, quia religant se homines illi mō viuendi, & colendi Deū. *Victima transitus Domini est.* Idest istud est sacrificium factum in memoriam trāsitus domini, scilicet cū Deus percutiens primogenita Aegyptiorum transcēdebat domos nostras nihil nocens, sicut infra declaratur. *Quando transiuit super domos filiorum Israel.* Angelus erat, qui transibat, & dicitur trāsire super domos, quasi notetur, ꝙ angelus volitaret per aera super domos, & descenderet in domum, cùm percutere vellet, & rursus in alterā. *Percutiens Aegyptios.* Idest primogenita Aegyptiorum

Religio q̄ sit & vn de dicatur.

ptiorum tam in iumentis, quàm in hominibus. *Et domos nostras liberans.* Idest nullum occidens in domibus nostris, quia vt dicitur supra præcedenti capitulo. Apud filios Israel non mutiet canis ab homine vsque ad pecus. *Incuruatusq; est populus.* Idest seniores, qui soli vocati fuerant ad audiendum mandatum domini, sed ipsi sunt populus, quia reliqua multitudo includitur virtualiter in senioribus, qui sunt maioris auctoritatis; fuerũt autem incuruati regratiantes Deo pro tanto beneficio, quod eis promittebat. *Et adorauit.* Vocatur hæc adoratio extensio manuum ad Deum. Sic dicitur ps. 143. Eleuatio manuum mearum sacrificium vespertinum, idest ita sit obsecro adoratio Dei, quàm ego facio eleuando manus Deo acceptabilis, sicut sacrificiũ quod fiebat in vespere quolibet die. Adoratio autem secundum se est quidam cultus, quem anima deuota Deo exhibet in seipsa per fidem, & caritatem: sic dicitur. Ioan. 4. cap. Deus spiritus est, & eos qui eum adorant, oportet in spiritu adorare. & Augustinus in Enchiridion ait: fide, & spe colitur Deus. Adoratio tamẽ prout apparet in signo exteriori dicitur quidam situs, vel depressio partium corporis curuando corpus, & extendendo manus in signum interioris adorationis; sic enim ait Apostolus ad Timot. 2. cap. 2. tendentes puras manus ad Deum sine crimine: si autem ista corporis habitudo non correspondeat interiori motui affectionis in Deum, non est adoratio, sed vera irrisio. *Et egressi filij Israel.* Hoc potest referri ad seniores, & est sensus, quòd illi egressi sunt, scilicet à loco, in quo steterant cum Moyse & Aaron audientes mandatũ dñi. Et tunc inceperunt facere quod mandatum fuerat. Si autem referat ad populum, est sensus, quòd filij Israel, idest totus populus audientes ista à senioribus incepit quærere agnos ad immolandum, & dicuntur egredi non quòd egrederẽtur de loco suo ad alium, sed quia mos scripturę est dicere de aliquo, quando nihil faciebat, & postea aliquid facit quod egreditur, idest exit in actum, idest exit à vacatione in occupationem: sic dicitur supra 2. capit. Egressus est post hęc vir de domo Leui, & accepit vxorem, ad accipiendum autem vxorem non oportebat eum egredi aliquo modo, maximè quia tunc non accepit eam nouiter, vt ibidem probatum est, sed dicitur egredi, quia ante non accedebat ad vxorem suam, & tunc incepit accedere ad eam. *Fecerunt sicut præceperat Dominus.* Scilicet inquirendo agnum, vel hædum die decima mensis, & immolantes die quartadecima ad vesperam. *Moysi & Aaron.* Non mandauit Deus ista Moysi & Aaron, quia soli Moysi loquebatur, vt sæpe dictum fuit supra, sed dicitur mandauisse Moysi & Aaron, quia Moysi Deus ista reuelauit, & mandauit ei vt ipse cum Aarõ starent cũ senioribus Israel, & declararẽt eis præceptum domini.

Quid sit adoratio.

Adorationi exteriori debet motus mẽtis correspõdere

Quęst. 10.

Conuenientissima allegoria agni Paschalis Messiæ mortem, & Eucharistiæ sacramentum euidentissimè repræsentantis.

Nunc autem quia cœremonias agni Paschali literaliter exposuimus, vt in principio huius capituli proposuimus, sensum allegoricum, siue tropologicum breuiter substringamus, non quidem eo ordine, quo literam exposuimus particulatim sensus eliciendo, sed sumatim quid contineat enunciando: nam sicut ille agnus à Iudæis immolatus erat agnus Typicus, & Pascha vmbratile: ita Christus erat agnus verus, & verum Pascha; sic dicitur prima ad Corinth. quinto capitulo. Pascha nostrum immolatus est Christus. Agnus à Iudæis immolatur, quia Christus ab eisdem patitur. Tota cum multitudo filiorum Israel immolat, quia omnes coram Pilato petierunt, vt eum crucifigeret, vt patet Matth. 27. cap. Ad vesperam, idest ad solis occasum immolatur, vt patet Deuter. 16. ca. quia Christus aduesperascente mundo,

F & in vltimis diebus passus est: nam Isaia 2. capitu. & Michæas in quarto, dies Messiæ dies nouissimos vocant, cùm dicitur: Erit in nouissimis diebus præparatus mons domus domini in vertice montium, & eleuabitur super colles, & fluent ad eum omnes gentes, & ibunt populi multi, & dicent: venite ascendam in montem Domini, & cœtera. Quæ omnia de Christo, idest de Messia debere intelligi tam Christianorum, quàm Iudæorum testatur assertio. Sanguis agni in vtroque poste linitur, cùm memoria Passionis Christi in corde per fidem, & ore per confessionem imprimitur, quia corde creditur ad iustitiam, ore autem confessio fit ad salutem. Tunc autem super liminare sanguine agni rubricatur, cùm
G cor nostrum ad spem cœlestium per merita Passionis Christi eleuatur, quia spes est certa expectatio futuræ fœlicitatis, ex meritis Christi principaliter proueniens. Sanguis postibus illitus ab exterminatore liberat, quia omnes qui Christi meritis non saluantur, mors æterna condemnat. Istud animal quod immolabatur agnus esse debebat, quia Christi, qui vt agnus pius erat, & cunctis sine quærela, typum pręferebat: dicitur namque de eo Isa. 53. cap. Sicut ouis ad occisionem ducetur. Et tanquam agnus coram tondente obmutescet, & non aperiet os suum. Aliquando etiam hædus accipi poterat, quia fœtorem carnis, siue Christi carnem signabat, quæ licèt mundissima esset, venit tamen in similitudinem carnis pec-
H cati, vt patet ad Rom. 8. cap. vel signat, quòd Christus tanquam abominabilis, & vilis alijs habitus est, sicut enim ipse de se clamat: Ego vermis, & non homo opprobrium hominum, & abiectio plebis psal. 21. Et alibi, Super me mouerunt caput suum omnes, qui sedebant in portis. de hoc etiam Isai. cap. 53. Et nos putauimus eum quasi leprosum, & percussum à Deo, & humiliatũ. & ante hoc: non est ei species, nec decor, & vidimus eum, & non erat aspectus, & desiderauimus eum despectum, & nouissimum virorum, virum dolorum, & scientem infirmitatem, & quasi absconditus vultus eius, & despectus, vnde nec reputauimus eum. Dicitur autem iste agnus anniculus, quia si maior esset, aries dicitur, qui robore suo pre-
I mit cœterum ouium gregem, quod Christo non cõueniebat, quia in humilitate passus est, & non in robore; ideo dicitur obmutuisse in passione tanquam agnus, aries autem cum tondetur, aut occiditur, non subticet. Dicitur immaculatus, quia Christus mortuus pro nobis, & relinquens exemplum vestigia eius insequendi, peccatum non fecit, nec inuentus est dolus in ore eius, vt patet 1. Petri. cap. 2. nam cum malediceretur non maledicebat, & cum pateretur, non comminabatur. Sicut agnus iste Christi veri typum gerit, ita eius comestio Eucharistiæ noui testamenti designat sumptionem. Carnes agni nocte comeduntur, quia corpus Christi in huius vitæ tenebrosa no-
K cte, & luctuosis calamitatibus tanquam mentium infirmarum verum atque perfectum solamen accipitur: sic dicitur psal. 79. Cibabis nos pane lachrymarum, & potum dabis nobis in lachrymis in mensura. De carnibus agni vsque mane nihil dimittitur, quia in mane, quod futurę vitæ principium est, Christum iam sacramentaliter non sumemus, sed delectabimur in eo vacantes, & videntes, quoniam ipse trãsiens pręcinget se, & ministrabit nobis in regno suo, vt patet Matth. Hic autem solum Christi corpus sacramentaliter sumimus, idq; viaticum dicitur, quia in via solum à nobis sic accipitur. Carnes agni comeduntur asse calore igneo, qa Christus pro nobis passus est ex amore nimio, quia propter nimiam charitatem qua dilexit nos Deus, misit Deus vnigenitũ suũ, vt peccata nostra

Agnus immaculatus erat, quia Christus qui nullũ fecit peccatum præferebat.

redi-

redimeret, de quo Apostolus ad Gala. capit. quinto, quod ipse frequenter declarabat, cùm dicebat: cibus meus est, vt faciam voluntatem eius, qui misit me, vt patet Ioan quarto capitulo. Carnes non crudas agni lex comedi iubet, quia vt ait Gregorius, carnes Christi crudas ille comedit, qui eum purum hominem esse intelligit. Coctæ aqua non comeduntur, quia ille eas coctas aqua comedere dicitur, qui misteria vnionis verbi cum natura assumpta per humanam sapientiam inquirere nititur. Carnes agni totaliter debent comedi, quia totus Christus cum omnibus, quæ nobis de eo catholicè proponuntur debet credi.

Tot' agn⁹ comedebat, quia totus Christus debet credi.

Nihil autem de carnibus agni reijciendum est, quia de nullo articulo aut puncto fidei catholicæ, quòd falsus aut dubius sit à nobis putandum est, sed omnia accipere debemus, & credere captiuantes omnem intellectum nostrum, & aliorum in Christi obsequium, vt patet secundæ ad Corinthios capitulo primo. Siquid autem de carnibus agni in nocte manet, igne cremandum est, quia siquid de credibilibus pertinentibus ad Christum in hac tenebrosa nocte à nobis concipi, vt est, non potest, spiritus sancti igni relinquendum est, idest quòd ea quæ cognoscere non valuerimus, Dei iudicio relinquamus, nè cogamur euanescere in cogitationibus nostris, cùm preceptum sit: Altiora te ne quæsieris, & maiora te ne præscrutatus fueris, vt patet Ecclesiastici capitulo tertio. Et Prouerbiorum vigesimoquinto capitulo. Qui perscrutator est maiestatis, opprimetur à gloria; præcipuè, quia deficiunt scrutantes scrutinio, & cum accedit homo ad cor altum, tunc exaltatur Deus, vt patet psalmo sexagesimotertio. De carnibus agni alienigena nullus comedit, quia corpus Christi nulli dandum est nisi credit. Carnes agni cum azymis comedere debemus, quia si Eucharistiam sumere debemus, oportet vt in sinceritatis atque puritatis vitæ azymis conuersemur. Sic enim ait Apostolus primæ ad Corinthios capitulo quinto: itaque epulemur non in fermento malitiæ, & nequitiæ, sed in azymis sinceritatis, & veritatis. Cùm lactucis agrestibus, quæ amaræ sunt, Carnes Christi comeduntur, si cùm Eucharistiam sumere debemus, nobis scelera nostra cum cordis amaritudine ad memoriam reducuntur. Ossa agni non confringuntur, quia ossa Christi in Passione illæsa reponuntur, sic enim declarat Beatus Ioan. capitulo decimonono, scilicet quòd milites venerunt, & fregerũt primo crura latronum, ad Iesum autem cum venissent, inuenerũt eum iam mortuum, & non fregerũt crura eius, sed vnus militum lancea latus eius aperuit, & continuo exiuit sanguis, & aqua: facta sunt autem hæc, vt compleretur scriptura, scilicet, os non comminuetis ex eo. Et sic videtur, quòd præcipua intentio huius obseruationis fuit ad signandum, quòd ossa Christi frangi non deberent, quia euangelista non assumit probationem in sensu allegorico, sed in literali, quoniam in Metaphoris non est arguere.

Non est arguere in Metaphoris.

Ad esum agni renes accingere debemus, quia Eucharistia sumere non licet, nisi a carnalibus venereisque delectationibus abstineamus. Sic enim ait Gregor.: tunc lumbos præcingimus, cùm carnis luxuriam per continentiam coarctam⁹. Baculos ad esum agni tenem⁹ in manibus, quia ad sumptionem Eucharistię non solum fides in corde, & voce lucere debet, sed ẽt in operibus. Calceamenta tenemus in pedibus, quæ de mortuorum animalium pellibus sunt, quia vt digne Christum assumamus, antiquorum Sanctorum in domino mortuorum exempla debemus affigere mentibus, vt ex his quantum proficimus, aut deficimus attendamus, vt ait Gregorius in Homilia super Lu-

A cam capitulo decimo, vt aliqui volunt, sed falsum est, quia oppositum ibi dicit, cùm ad malam significationem calceamenta trahat, quia ibi Apostolis interdicebantur. Festinanter agnum comedimus, quia Eucharistiam nos de huius seculi miseriis exire quotidie contendentes assumimus. Illi autem primogeniti, qui de agni carnibus non comederunt, mortui sunt, quia qui Eucharistiam tanquam inutilem contempserint, morti æternæ mancipati sunt: quia vt dicit Christus, & habetur Ioan. sexto. Nisi manducaueritis carnem filij hominis, & biberitis eius sanguinem, non habebitis vitam in vobis: qui manducat meam carnem, & bibit meum sanguinem, habet vitam æternam. In vna domo totus agnus
B comedebatur, & indiuisus, quia in conuenticulis hæreticorum, licèt sacramenta secundum substantiam sint, tamen digne, & vtiliter non sumuntur: plura autem de agno Paschali speculari possemus, quæ cuilibet experto satis nota videbuntur.

Factum est autem in noctis medio, percussit Dominus omne primogenitum in Terra Aegypti, à primogenito Pharaonis, qui in solio eius sedebat, vsque ad primogenitum captiuæ, quæ erat in carcere, &
C omne primogenitum iumentorum. Surrexit Pharao nocte, & omnes serui eius, cunctaque Aegyptus, & ortus est clamor magnus in Aegypto. Neque enim erat domus, in qua non iaceret mortuus. Vocatisque Pharao Moyse & Aaron nocte ait: Surgite, & egredimini à populo meo vos, & filij Israel, ite & immolate Domino sicut dicitis. Oues vestras, & armenta assumite, vt petieratis, & abeuntes benedicite mihi.
D Vrgebantque Aegyptij populum Israel de terra exire velociter, dicentes: Omnes moriemur. Tulit igitur populus consparsam farinam antequam fermentaretur, & ligans in palijs posuit super humeros suos. Feceruntque filij Israel, sicut præceperat Dominus Moysi, & petierunt ab Aegyptijs vasa argentea, & aurea, vestemque plurimam. Dominus autem dedit gratiam populo coram Aegyptijs, vt commodarent eis, &
E spoliauerunt Aegyptios. Profectique sunt filij Israel de Ramesse in Socoth sexcenta ferè millia peditum virorum absque paruulis, & mulieribus, sed & vulgus promiscuum innumerabile ascendit cum eis, oues, & armenta, & animantia diuersi generis multa nimis. Coxeruntque farinam, quam dudum de Aegypto consparsam tulerant, & fecerũt subcineritios panes azymos. Neque enim poterat fermentari co-

Decima plaga primogenitorum. psal. 77. supra 34. sapien. 18.

Exitus de Aegypto. psalm. 77. psal. 104. psal. 134. sapien. 18. supra cap. 3. & 6.

14 q. 5. ca. scriptũ §. è contra. Item cap. dixit Dñs. sup. 11 & sup. 10 1. Reg. 6.

gentibus exire Aegyptijs, & nullam facere sinentibus moram: nec pulmenti quicquam occurrerat præparare. Habitatio autem filiorum Israel, qua manserunt in Aegypto fuit quadringentorum triginta annorum. Quibus expletis eadem die egressus est omnis exercitus Domini de Terra Aegypti. Nox ista est obseruabilis Domini, quando eduxit eos de Terra Aegypti. Hanc obseruare debent omnes filij Israel in generationibus suis.

Factum est autem. Hic ponitur secundum principale, scilicet postquam legislator posuit cœremonias incidentaliter quantum ad Agnum Paschalem, hic redit ad Historiam principalem. Et diuiditur in tres partes; Primo ponitur Hebræorum per Moysen de Aegypto eductio: Secundo mansionis Aegypti recapitulatio: Tertio quorundam cœremoniarum Paschalium repetitio. Secunda ibi. *Habitatio autem.* Tertia ibi. *Dixit quoque Dominus.* Circa primum factum est autem. *Factum est autem in noctis medio.* In tempore quo prænunciauerat Dominus futurum esse, vt patet præcedenti capitulo, scilicet media nocte ingrediar Aegyptum, & morietur omne primogenitum in Terra Aegypti. *Percussit Dominus omne primogenitum.* Idest occidit. Scilicet infligendo quoddam pestis subitaneæ, vt magis sic Aegyptij ad timorem mouerentur. Non est autem putandum, quòd Dominus percusserit per seipsum, cùm supra dictum sit, quòd transibat Angelus exterminator, & percutiebat, sed dicitur Deus percutere, quia eius mandato Angelus ille percussor feriebat. *A primogenito Pharaonis, qui sedebat in solio eius.* Ponitur primo primogenitus Pharaonis, quia iste erat honorabilior in tota Aegypto: & sciendum, quòd non solum vocantur hic primogeniti filij familias, qui sunt sub custodia patrum suorum, & primo nati sunt, sed omnes homines in Aegypto, siue senes, siue iuuenes, siue habentes tunc patres, siue non habentes, qui apud patres suos primogeniti fuerunt, & sic multi senes centum, aut pluriumannorum mortui sunt in Aegypto, quia primogeniti erant: etiam contingebat, quòd in eadem domo moreretur pater, & filius, quia vterque erat primogenitus: nam filius erat primogenitus patri suo, & pater eius alteri patri suo primogenitus extitit.

In morte primogenitorũ in Aegypto contingebat, q pr̄, & filius in eadem domo morerentur.

Quare Pharao non fuit mortuus in morte primogenitorum, cùm ipse esset primogenitus, & hæres regni.

Quæst. 51. Cur Pharao mortuus non est cũ esset primogenitus.

Sed quæres de Pharaone, quomodo Pharao non fuit mortuus in hac peste, quia ipse videtur fuisse de primogenitis, quoniam primogeniti succedunt patribus in regnum. Responderi potest dupliciter. Vno modo, quòd Pharao non fuerit primogenitus, quia tunc non assumebantur reges per successionem, sed fortè per electionem. Et patet aliqualiter, quia Regnum Aegypti non manebat semper in eadem linea Regum; sed fiebant Dynastiæ, idest tempora principatuum, & vno tempore regnabat Reges Diapolitani, alio tempore Thebæi, alio modo illi, qui vocabantur Pastores Reges, vt latius declarauimus Genesis vigesimoquinto capitulo: cùm ergo mutarentur tempora regnandi ad diuersas domos, non videtur, quod secundum legem primogenitorum curreret successio, sed secundum electionem illius

F domus, scilicet maiorum in illo genere, & sic potuit esse, quòd iste Pharao, qui vocabatur Ceneres, vt declarauimus supra secundo capitulo, non fuerit primogenitus patri suo. Alio modo potest responderi, & fortè melius, quòd licèt Pharao esset primogenitus, tamen non permisit eum Deus in peste illa perire, vt reseruaret ad videndum maiora mala, vt magis cruciaretur exigentibus peccatis suis: nam nunc valde cruciabatur in peste illa; nullus enim erat in tota Aegypto, qui maioribus anxietatibus vrgeretur. Alij namque dolebant de morte suorum primogenitorum, ipse autem pro primogenito, totoque populo angustiabatur. Alij namque solos primogenitos perdebant, ipse autem primogenitos, & seruos, &

G regnum totum amittebat. Nam cùm cœteri morerentur, quid ei proderat tenere regnum, cùm quasi ad nihilum redigeretur, vt nullos quibus præesset haberet: prælegisset ergo ipse inter cœteros morte cadere, quàm cœteris morientibus solus inutilisque rex manere: magna ergo afflictio erat; sic namque quondam rex Oedipus Thebanorum flebat suorum omnium penè stragem pestiferam cernens, se solum superstitem mansurum arbitrabatur, de quo Seneca Tragædia quinta, quæ vocatur Oedipus carmine primo, cùm post multas quærelas de morte ait.

Afusus aris supplices tendo manus.
Matura poscens fata, præcurram vt prior.
H *Patriam ruentem neue post omnes cadam.*
Fiantque regni fumus extremum mei.
O sæua nimium numina, o fatum graue.
Negatur vni nempe in hoc populo mihi
Mors tam parata? sparue letali manu.
Contacta regna: linque lachrymas funerat
Tabifica cœli vitia, quæ tectum inuehis.
Infaustus hospes, profuge iam dudum ocyus.

Pharao ergo si inter hos mortuus fuisset, non vidisset maioris, aut ferè dimidiæ partis regni sui stragem tam in hominibus, quàm iumentis, nec angustiatus sic fuisset, sed adhuc ad vlteriores calamitates seruabatur, scilicet vt pereunte coram se toto suo

I exercitu fluctibus maris rubri ipse vlterius moreretur, & sic omnium Aegyptiorum infœlicissimus, atque calamitosior foret, quod non contigisset, si eum mors inter cœteros primogenitos occupasset. *Vsque ad primogenitum captiuæ.* Iste erat vltimus in dignitate in omnibus primogenitis Aegyptiorum; ideo ponitur primus, & vltimus, vt reliquus ordo medius intelligatur. *Quæ erat in carcere.* Supra vndecimo capitulo dicitur, vsque ad primogenitum captiuæ, quæ sedebat ad molam, sed idem est, quia ancillæ tales in die molunt, in nocte autem ne effugiant carcere includuntur. *Et omne primogenitum iumentorum.* Vocantur iumenta ipsa pecora, & animalia cœtera à iuuando, etiam quæ in oneribus subuehen-

K dis infirmitatem nostram adiuuant, vt equi: Asini, Cameli, Boues, & Muli. *Surrexitque Pharao nocte.* Idest post mediam noctem, nõ enim crediderant Aegyptij verbis Moysi, scilicet quòd primogeniti ei' illa nocte morerentur: ideo dormiebant securi in lectis, cùm autem facta media nocte quilibet in domo sua sensit mortem filiorum, & iumentorum, surrexit à lecto clamans dolore magno commotus, & quia mors incepit in primogenito Pharaonis: ideo ipse primo surrexisse ad plangendum dicitur. *Et omnes serui eius.* Qui ei specialiter in domo sua astabant, & ministrabant: isti autem surrexerunt propter duo: Primò, vt plangerent primogenitum regis, qui erat Dominus eorum. Secundum, vt etiam plangerent

gerent suos primogenitos: nam inter ipsos seruos Pharaonis multi moriebantur, quia multi erant primogeniti. *Cunctaque Aegyptus*. Idest omnes habitatores Aegypti: fuit enim iste vniuersalis dolor, quia nullus fuit locus nullaque domus quantacunque parua, quæ istum dolorem euaserit. *Et ortus est clamor magnus in tota Aegypto*. Nunquam enim tantus dolor fuit in Aegypto: excedebat enim iste dolor magnitudine omnes dolores tam extensione, quàm intensione. Extensione quidem, quia nullus vnquam tam communis in Aegypto fuit, cùm non esset domus, in qua non iaceret aliquis mortuus. Erat autem magnus intensione, quia erat dolor primogenitorũ. Cùm enim patres tenerrime filios diligant, maximeque primogenitos, nullus dolor eis maior euenire potest, quàm de morte eorum: nam dolor, qui postea eis euenit de submersione Pharaonis totiusque exercitus in mari rubro, non fuit tantus, quia non se extendit ad omnes, etiam quia non erant illi filij primogeniti, sed multi fortè eorum nullum, qui pro eis doleret habebant. *Neque enim erat domus, in qua non iaceret mortuus*. Istud ponitur ad probandum planctus magnitudinem, quia erat vniuersalis. Et si dicatur, quomodo erat in qualibet domo aliquis mortuꝰ, quia aliquę domus essent, quæ non haberent primogenita. Rabbi Abraham Ebbenzra dicit, quòd hic non ponitur, quòd omnino non fuerit aliqua domus, in qua non iaceret mortuus, sed quòd ponitur pro pluribus, scilicet quòd in pluribus domibus Aegyptiorum erant mortui. Hoc autem non multum videtur, quia aliud est quando scriptura ponit affirmatiuè istud signum, omnis, quia tũc aliquando accipitur pro multis, vt patet Gen. 41. cap. Omnes prouinciæ veniebant in Aegyptum, vt emerent cibos. Sed hic magis vult pręscindere, cùm ponit negationem dicendo, neque erat domus, in qua non iaceret mortuus. Maximè quia hoc non erat valde difficile, quia paucæ domus sunt, in quibus non sint filij, & tunc aliquis inter eos est primogenitus, & ille moriebatur: vir etiam, vel vxor si primogeniti essent moriebantur: paucissimę ergo domus erant, quæ aliquid de hoc non haberent. Maximè quia sic Deus disposuerat, vt vniuersalis dolor in Aegypto esset. Contingebat autem, quòd in eadem domo plures mortui essent, quia si plures filij primogeniti essent, plures moriebantur, vtpote si paterfamilias ex pluribus vxoribus filios suscepisset, quia tunc haberet duos primogenitos. Et si plures vxores, vel concubinas potuisset habere plures primogenitos, & omnes moriebantur: ipse etiam paterfamilias si primogenitus extiterat patri suo, moriebatur, & ipsa vxor si primogenita erat. Et sic aliquando contingeret omnes de domo mori: vtpote si tres essent, scilicet vir, & vxor, & vnus filius primogenitus, quia tunc si paterfamilias primogenitus esset, & ipsa vxor, nullus domui illi superstes maneret. *Vocatisque*. Supra posita fuit causa exitus, scilicet vniuersalis mors primogenitorum: hic subditur ipse exitus Hebræorum. *Vocatisque Moyse, & Aaron*. Pharao tantis doloribus conuallatus magis timore futuri, quã dolore præteriti angebatur: putauit enim totam Aegyptum subito perituram, si Hebræi in ea manerent: fecit ergo velociter vocari Moysen & Aaron, vt cœterum populum educerent. Erant autem tunc Moyses & Aaron in ciuitate regia, quia præcedenti die plagam Aegyptijs euenturam prædixerãt: maximè, quia Moyses spiritu prophetico cognouerat, quòd Pharao ipsa nocte mitteret ad eum, vt exiret de Aegypto, cũ populo sibi subiecto, & sic prenunciauerat Pharaoni: ideo vt ipse dixerat, Pharao misit omnes seruos suos ad rogandum Moysen, vt ipse cum reliquo populo Hebræorum dignaretur statim exire de Aegypto.

A Potest autem intelligi hoc dupliciter. Vno modo, quòd serui Pharaonis vocarent Moysen & Aaron, & dicerẽt eis ista verba ex parte Pharaonis, scilicet: egredimini à populo meo, & abeuntes benedicite mihi. Alio modo potest intelligi, quòd Pharao cum seruis suis descendit ad Moysen & Aaron, & dixit eis per seipsum, quòd egrederentur immediate de Aegypto, & hoc magis consonat: supra vers. vndecimo capitulo, dixerat Moyses ad Pharaonem: descendent omnes serui tui isti ad me, & orabunt me dicentes: Egredere tu, & omnis populus, qui subiectus est tibi: & non dixit ibi, quòd Pharao descenderet, quia in omnibus his Moyses obseruabat regalem reuerentiam, non enim decebat, quòd Moyses diceret Pharaonem ad se descensurum, licèt in veritate sic esset. B *Nocte, & ait*. Tantus timor Pharaonem inuaserat, vt non expectauerit vsque mane ad mittendum nuncios Moysi, vel ut ipse iret, sed immediate surrexit, & vocauit Moysen & Aaron, & dixit, vt abirent, quia propter eos istam malorum grauedinem incumbere Aegyptijs non dubitabat. Et non est intelligendum, quòd Pharao fecit vocari ad se Moysen & Aaron, quasi cum eis locuturus, licèt dicatur hic, vocãs Moysen & Aaron, quia immediate subditur, surgite, & egredimini à populo: ergo ante vocauerat eos, quàm surgerent, vel egrederentur. Est ergo sensus, quòd Pharao, & serui sui descenderunt ad domum in qua manebant Moyses & Aaron, & fortè aliqui alij de C Hebræis secum, & ipsi dormiebant, quia tunc erat media nox, Pharao ergo & serui sui vocauerunt ad Ianuam, dixitque Pharao ista quæ sequuntur, scilicet, surgite, & egredimini. *Surgite*. Idest non maneatis hic pigrescendo, sed confestim surgite. *Et egredimini à populo meo*. Idest egredimini de Aegypto, quia propter vos ista pestis venit. Egressuri autem erant ad immolandum in solitudine itinere dierum trium; quia sic petierant à principio, vt patet supra tertio, & quinto capitulo. *Vos, & filij Israel*. Non erant ibi filij Israel in ciuitate illa, sed in Terra Gessen, quæ satis modicum distabat ab illa vrbe regia, vt quidam volunt. *Et immolate domino sicut dicitis*. Scilicet solùm euntes viam dierum trium. *Oues vestras, & armenta* D *assumite*. Idest oues, & capras, quæ vocantur greges, & boues, qui vocantur armenta: nominauit hic oues, & armenta, & non paruulos, & senes, licèt ista principalia essent, quia supra prima vice quando Pharao consensit, vt recederent ad immolandum, vt patet capitulo primo mandauit, vt recederent soli viri manentibus vxoribus, & senibus atque paruulis. Sed cum rursus alia plaga premeretur, concessit etiã omnes viros, & fœminas, paruos, & magnos ire: sed dixit, quod manerent armenta, & oues, & in hoc manserat Pharaonis firma sententia: nunc autem dicit, quòd etiam armenta, & oues illuc eant. *Vt petieratis*. Quia Moyses dixit supra decimo capitulo, cùm negabat ei Pharao dare armenta, & oues: ho- E stias quoque, & holocausta dabis nobis, quę offeramus Domino Deo nostro; cuncti greges ascendent nobiscum, & non remanebit ex eis vngula. *Et abeuntes benedicite mihi*. Idest quando immolaueritis Deo vestro rogate pro me, vt misereatur mei, & imprecamini mihi bona, & regno meo. *Vrgebantque Aegyptij populum*. Sicut enim in ciuitate, in qua erat Pharao ipse, & serui eius vrgebant Moysen & Aaron, vt recederent. Ita reliqui Aegyptij, qui morabantur in Terra Gessen inter Hebręos, surrexerunt nocte, & vrgebant eos, vt recederent: ipsi tamen iuxta mandatum Domini non exierunt de domibus suis vsque mane. *De Terra exire velociter*. Quia putabant, quòd si amplius ibi manerent tota periret Aegyptus.

Dicentes: Omnes moriemur. Idest nisi vos velociter exieritis, omnes subito moriemur: nam licèt Deus dixisset per Moysē, q̃ primogenita omnia in Aegypto morerentur, & ipsi qui ante audierant, hoc experientia cōprobassent: tamen sicut in alijs plagis accidebat, quòd vna inflicta si Pharao dimittere populum nollet, alia confestim sequebatur, vt colligitur ex superioribus: ideo quia post plagam primogenitorum nulla grauior restabat, nisi vt omnes simul perirent, putauerūt, quòd si Hebræi amplius starent in Aegypto, Aegyptij tanquam rebelles, & detinentes eos simul morerentur. *Tulit igitur populus.* Idest tota multitudo filiorum Israel. *Conspersam farinam.* Dicitur farina conspersa pasta commixta ex aqua & farina, quando nondum est fermentata, & totus populus hoc fecerat, quia omnes scientes se recessuros sequenti die, vt Moyses prædixerat eis per aliquos dies ante: ideo in nocte illa post mediam noctem inceperat parare Massas suas, vt facerent panes, & coquerēt in Aegypto pro itinere antequam recederent, sed quia valde inquietati sunt exire velociter Aegyptijs vrgentibus, non potuerunt fermentare Massam, quam conspersam habebant, idest commixtam aquæ.

Quomodo Hebræi egressuri de Aegypto tam paucos panes secum tulerunt.

Quæst. 52. Sed quęres, quomodo Hebræi ambulaturi iter magnæ solitudinis, tam paucos cibos secum tulerunt de Aegypto, cùm cito panis, quem ducebant defecit eis? Fortè aliquis dicet, quòd sperauerunt in domino, ideo putauerunt, quòd licèt modicos cibos portarent, Deus eis daret. Sed non potest hoc stare, quia gens valde infidelis erant, nec sperarent tantum in Domino. Et patet quia infra 14. capit. dicitur, quòd cùm viderunt Pharaonem exercitumque eius venientem supra se, timuerunt valde diffidētes de diuina bonitate, & dixerunt: Forsitan sepulchra non erant in Aegypto, ideo tulisti nos, vt moreremur in hac solitudine? quid hoc facere voluisti, vt educeres nos de Aegypto? nonne iste est sermo, quem loquebamur ad te in Aegypto, dicentes: Recede à nobis, vt seruiamus Aegyptijs, multo enim melius est seruire eis, quàm mori in solitudine? Etiam quia postea deficiente pane fame laborare incipientes dicitur, quòd murmurauit omnis congregatio filiorum Israel contra Moysen & Aaron in solitudine, dixeruntque ad eos. Vtinam mortui essemus per manum domini in Terra Aegypti, quando sedebamus super ollas carnium, & comedebamus panes in saturitate. Cur induxistis nos in desertum istud, vt occideretis omnem multitudinem fame? Si ergo ita murmurauerunt contra Moysen & Aaron in deserto, postquam viderunt mirabilia eius in mari rubro, & non crediderūt, vel sperauerūt in eo, quanto magis antequam exirent de Aegypto, cùm nondum vidissent mirabilia Dei in mari rubro? Dicendum ergo, quòd Iudęi sciebant terrę Chanaan viam à Terra Aegypto, quia licèt nō ambulasset aliquis eorum per eam, cùm non dimitterentur exire de Aegypto, sed semper vacare operibus: audierant tamen, per quem locum erat via, & quomodo populata esset, quia vt dicitur infra 13. cap. via vicinior Terræ Chanaan ab Aegypto erat per Terram Phylistijn, & illa erat breuis atque populata; putabant se ergo ituros per illam viam, & sic haberent omnes cibos necessarios in locis, per quos transirent. Deus tamen noluit ducere eos per illam viam, nè fortè videntes aduersum se bella insurgere, redirēt in Aegyptum: duxit autem eos per magnam solitudinem Arabiæ, scilicet desertum Sin, & Pharan: ideo cùm Hebræi viderent se ibi carere cibis tanquam non habentes vnde emerent, inceperūt murmurare, vt patet infra 16. cap. *Antequam fermentaretur.* Quia non po-

Auctoris opinio.

F tuerūt eam fermentare cogentibus Aegyptijs velociter exire, sed solùm conspargere farinam suffecerit. Vel vt ait Ebbenzra, illa Massa conspersa erat ex alijs diebus, & tunc fermentari debebat, quia sic dicit esse consuetudinē in Aegypto, vt Massam per plures dies conspersam teneant, & deinde quando volunt eam fermentare ad faciendum panes fermentant. *Ligans in palijs.* Idest in quibusdam sindonibus albis, quia ibi melius ligabatur, quàm in palijs, idest vestimentis, qui sunt panni pilosi, & adhereret eis fortè pasta. *Tosuit super humeros suos.* Aliqui portabant in humeris, aliqui in asinis, sed ad portandos paruulos, & alia suppellectilia, vix sufficiebant iumenta eorum: ideo Massas humeris imponebant. *Feceruntque filij Israel sicut præ-*

G *ceperat eis dominus, & petierunt.* Licèt ponatur hæc coniunctio copulatiua denotans ista esse duo, scilicet. Facere quod præceperat dominus, Et petere ab Aegyptijs vasa aurea, & argentea: tamē idem sunt, sed ponitur secundum morem scripturæ, quę interea describit rem in confuso, deinde explicat particulariter. Nā cùm dicitur quòd filij Israel fecerunt, sicut pręceperat eis dominus, ponitur in vniuersali & cōfuso cōpletio præcepti. Erat enim præceptum, quòd filij Israel peterent vasa aurea, & argentea, & vestes ab Aegyptijs, & fuit hoc primo mandatum Moysi in monte Sinai, cùm esset in Terra Madian, vt patet supra 3. cap. deinde mandatum fuit iterum paulo ante exitum, vt patet supra præcedenti capitulo: cùm autem dicitur, & pe-

H tierūt, ponitur pręceptum in speciali. *Et petierunt ab Aegyptijs.* Scilicet die præcedenti. *Vasa aurea, & argentea, vestemque plurimam.* Quasi ituri essent ad sacrificandum domino Deo suo, & mox redituri: habebant ergo rationabilem colorem, quia Deum suum, quem solenniter colere intendebāt, his preciosis rebus, quæ apud mortales magni valoris existimantur, honorare debebant: Deus autem si secundum seipsum respiciatur, non colitur in auro, & argento, aut veste preciosa, quia hæc omnia ad naturam infimam, scilicet elementum terræ pertinent, & sola humana opinio eis precium tribuit, sicut cuilibet alteri rei precium attribuere poterat: quia naturaliter attendendo, vna formica toto auro quantuncunque in vniuerso sit, preciosior est, cùm

I excedat illud in gradum essentialis perfectionis. Gradus autem perfectionis accidentalis, quomodocunque sint, non æquiualent vni gradui perfectionis essentialis. Maximè quia inter aurum & formicam non solum est vnus gradus perfectionis essentialis, sed valde multi, scilicet gradus essentiales lapidum preciosorum, qui fortè essentialiter excellunt aurum, deinde gradus essentiales omnium plātatiuorū, scilicet omnium herbarū, & arborum, quæ sunt essentialiter ordinatę sicut numeri, vt ait Phylosophus: species namque sunt sicut numeri. Et deinde aliqui gradus animalium: si qui sunt infra formicam, vt antiforicam, & conchilium, quę non habent vim secundū locum motiuum. Si ergo Deus secundum se conside-

K retur, & istę res secundum se considerentur: magis coletur Deus in vna formica, quàm in toto auro, & argento vniuersi. Deus ergo non colitur in aliqua harum rerum, nec in auro, nec in argento, nec in vestibus, aut pecoribus cœterisque rebus, sed in sola anima nostra, quæ rationis particeps est, atque per hoc Dei capax, & eius imagine insignita. Et adhuc Deus non colitur ab anima nostra per se, & simpliciter quasi naturaliter, sed per quædam dona à Deo immissa, scilicet spe, fide, & charitate, secundum quas Deo vnimur & adhæremus, sic enim ait August. in Enchiridion: fide, & spe colitur Deus, & Beatus Ioan. 4. cap. Deus spiritus est, & eos qui eum adorare debent, oportet in spiritu ambulare, vel adorare. Non enim colitur

Naturaliter vna formica toto auro mundi preciosior est.

Deus colitur anima fide, & charitate informata.

Deus

Deus ab anima nostra in hoc, quòd aliquid intelligimus, vel aliquid volumus, quia tunc omnes homines eum colerent: sed in hoc, quòd eum per fidem specialiter tenemus, captiuantes intellectum nostrum, & aliorum in obsequium Christi, vt patet 2. ad Co. 10. c. Vel saltem credentes de Deo ea, quæ naturaliter intelligi non possunt, scilicet vt ait Apostolus ad Ro. 1. inuisibilia Dei per ea, quæ facta sunt à creatura mundi intellecta conspiciuntur: sempiterna quoque eius deitas, & subditur, quia quod notum est Dei, manifestum est illis: sine ista fide quantumcunque subtiliter intelligamus, a nobis Deus non colitur: & patet, quia cultus est quidam honor Deo exhibitus, secũdum quem creatura placet suo creatori, sed sine fide impossibile est placere Deo, vt patet ad Heb. 11. capit. ergo sine fide Deus non colitur. Deus etiam a nobis charitate colitur, secũdum quòd per amoris motum informati ferimur in Deum propter seipsum diligendũ. Et iste est maximus cult⁹ Dei; nam licèt per fidem credamus, & in Deum: per charitatem tamen ei vnimur, atque cum eo identificamur, quia vt patet Io. ca. 4. Qui diligit Deum, vnus spiritus est cum eo. Demones autem licèt credant, vt ait Iaco. in canonica sua ca. 2. Dęmones credunt, & contremiscunt: tamen quia Deum secundum charitatem non diligunt, nullo modo eum colunt. Colitur etiam Deus a nobis spe, prout cum iam amantes tantum bonitati eius confidimus, quòd ad sperãda bona cęlestia ex liberalitate ei⁹ insurgimus. Colitur etiã a nobis Deus per alias virtutes inquantum sunt quidam boni habitus animę, non quidem immediate, quia non immediate Deũ attingunt: sed prout a charitate in Deum ordinãtur tanquam in finem altissimum, sicut in moralibus à iustitia legali actus virtutum particularium ordinantur in bonũ commune tanquam in obiectum altissimum. Res autem inferiores corporeæ in tantum sunt ad cultum Dei, inquantum volũtatis nostrę, & interioris virtutis testimonia quædam sunt: nam cum nos aliquem hominem maximè honorare volumus, facimus ei magnas humiliationes, & ei ista pręciosa, quæ nos multũ apręciamus, apponimus, vt aurum, & argentum, & vestes præciosas; ista enim placent illi inquantum affectionis, quæ secundum se conspici nõ potest, quædam demonstrantur insignia. Si enim ille, cui ista apponũtur, vel cui magna corporis reuerentia exhibet̃, cognosceret ista non ex voluntate honorandi, sed voluntate illudendi procedere, non delectaret̃, quin potius abominabile valde sibi esset. Ita enim Deus volens sibi affectionem puram sine crimine haberi, & hanc per hæc exteriora monstrari, non quantum ad ipsum: quia ipse bene nouit abscõdita cordis, sed quantum ad alios, vt alij videãt quod nos Deum colim⁹, ista acceptat. Vult enim Deus sibi fieri, vt fit dominis temporalibus, scilicet vt sicut alijs affectus interior per signa exteriora panditur: ita apud Deum interior cultus per exteriora signa demonstretur, & per hoc est maior cultus, cũ aliquis intra, & extra Deum colit, quàm cum intra solum colit. Nam licèt ipse exterior cultus, & res adhibitæ ad honorem secundum se nihil placeant: cum tamen ordinantur a voluntate, Deo valde placent: & sic est ibi duplex bonum. Primum est ipsę mot⁹ interior fidei charitatis, & spei in Deũ qui per se nullo alio adiuncto placet. Secundo sunt ipse res, & actus exteriores, qui, vt a voluntate directi, Deo placent. Et isto modo dicitur, quod quando aliquis sacrificium facit bono animo, odoratur dominus odorem suauitatis, vt patet Gen. 8. cap. de Noe, qui obtulit Deo holocaustum de cunctis animalibus mundis. Et in Leuitico vocatur odor holocaustorum odor suauissim⁹ domino, ex eo, quod voluntate bona Deus iudicat bonum, & accepta

Quomodo colitur Deus a nobis per virtutes morales.

Maior cultus est cũ Deus mẽte, & insignis exterioribus colitur quã cum mente tantum colitur.

A bile illud sacrificium: sic enim dicitur Gen. 4. cap. Respexit Deus ad Abel, & munera eius. Quod aũt Deus velit sibi fieri sicut nos facimus viris potentibus, quos honorare cupimus, patet Mala. 1. ca. cum loquit̃ Deus contra sacerdotes, qui contemnentes eum, offerebãt animalia cęca, & clauda, cum dicit: Dicit dominus exercituum ad vos ò sacerdotes, qui despicitis nomen meum, & dixistis: In quo despeximus nomen tuum? offertis super altare meum panem pollutũ, & dicitis in quo polluimus te? in eo quòd dicitis mensa domini despecta est: si offeratis cęcum ad immolandum, nõ ne malum est? & si offeratis claudum, & languidum, nonne malum est, offer illud duci tuo, & si placuerit ei, & susceperit faciem tuam, dicit dominus exercituum, quasi dicat, non suscipiet illud dux tuus, & sicut B ipse non susciperet, ita nec ego. *Dedit autem dominus gratiam populo coram Aegyptijs.* Idest Deus dedit Hebræis quandam qualitatem supernaturaliter creatam, secũdum quam placuerũt Aegyptijs, ita quòd omnia quæ petiuerant impetrarent. Vel quòd Deus mouit corda Aegyptiorum, vt libenter darent Hebræis quod petebant. *Vt cõmodarent eis.* Ex hoc repellitur error quorundam Iudæorũ, qui dixerũt quòd Iudæi acceperant gratis dona, & nullo modo poterant committere furtum: quia hic dicitur, quòd Hebræi petiuerũt comodatum, & Aegyptij comodatum dederũt. Nullo enim modo verisimile est etiã si non exprimeret̃ in litera, ꝙ Aegyptij darent diuitias suas auri, & argenti Iudęis abC dicando à se proprietatem, & possessionem. *Et expoliauerunt Aegyptios.* Per fraudem quandam saltem apparentem. Dicuntur autem spoliare, quia tulerunt eis meliora de possessionibus suis, scilicet aurũ, & argẽtum, & vestes. Nec est intelligendum, quòd expoliauerunt omnes Aegyptios, sed solum illos inter quos habitabant, sic dicitur supra 3. cap. postulabit mulier a vicina sua, & ab hospita sua vasa aurea, & argentea, & vestes: vtrum autem in hoc peccauerint supra 3. cap. late tractatum est. *Profectique sunt filij Israel de Ramasse.* De Ramasse dictum est supra 1. c. & Gen. 47. est enim Ramasse quædam ciuitas, quæ postea Thebæ, vel Thebea ciuitas dicta est, de qua fuit beatus Mauricius princeps legionis Thebeæ, quem Maximianus occidit suD per Rodanum flumen Frãcię prope ciuitatem Auinionem, de quo Gualterus Alexandreidis lib. 2. ponit pulchros versus, & incipitur: Qualiter alpinis. Non est intelligendum quòd omnes Hebręi habitarent in ciuitate Ramasse, quia sexcenta milia virorum peditum pręter senes, & paruulos, & vxores, non possent in vna ciuitate commorari: maximè quia inter eos morabantur Aegyptij, vt patet ex superioribus. Erant ergo in pluribus locis terræ Gessen; tamen quando recedere debuerunt, cõgregati sunt ad ciuitatem Ramesse, vt omnes simul recederẽt, & haberent vnum ducem, ne dispersim euagarentur, & ibi venit super eos nubes dirigens exercitum eorum: quia vt dicitur sequenti capit. Dominus autem pręcedebat eos ad ostendendam viã E per diem in columna nubis, & per noctem in columna ignis, vt dux esset itineris vtroque tempore. Nunquã defuit columna nubis per diem, & columna ignis per noctem coram populo. Item quia si Deus non dedisset columnã nubis super eos, immediatè vt exierũt de Ramesse, nescirent quam viam tenere deberẽt, & fortè ambulassent per viam terræ Philistijm, quæ vicinior est, & populosior. *In Socoth.* Prima mansio fuit in Socoth, quia non quieuit nubes donec accesserunt ad Socoth: sic enim ponitur Numeri 33. ca. vbi ponitur cathalogus mãsionum, quòd Socoth fuerit prima, ibi autem coxerunt panem, quẽ tulerant de Ramesse conspersum, & non fermentatum, vt patet infra. *Sexcenta fermè milia peditum.* Dicuntur pedites homines expediti ad

Error quorundã Iudęorũ repellitur.

Ciuitas Ramesse est ciuitas Thebea de qua fuit beat⁹ Mauritius.

ti ad bellum, vt sunt viri potentes vti armis, & non ponitur hic numerus precisus istorum exeuntiũ de Aegypto: sed nõ causatur fermè sexcẽta millia, idest ferè, quia ferè, diminuit vim verbi, quasi dicat, fortè non erant tot: est enim iste modus alicuius numerantis, qui non computat ꝑcisè, sed quasi quantum esse possit existimat per intellectum: plures enim erant pedites Hebręorum, quàm sexcenta millia in exitu de Aegypto, quia numeri primo cap. vbi computantur pugnatores, ponitur numerus præcisus, cum numeretur per tribus, & familias, & capita, scilicet sexcenti mille, & tria millia, quingenti, & quinquaginta: Ibi tamẽ nõ computatur tribus Leuitica, vt patet eodem capit. & Numeri 3. cap. Et si dicas, quòd isti creuerunt postquã exierunt de Aegypto. Non videtur esse verum, quia isti computati sunt in principio anni secundi ab exitu de Aegypto, vt patet Numeri primo capit. scilicet prima die mensis secundi, in anno secundo, in vno ergo anno nõ poterant esse tot supercrescentes: quia addita tribu Leuitica, & viginti tribus millibus virorum, qui occisi sunt in adoratione vituli, vt patet infra 32. capit. quia isti primo mortui sunt, quàm tolleretur summa bellatorum, quæ ponitur Numeri primo ca. Et patet quia isti mortui sunt ĩ primo anno exitus de Aegypto in mense quarto eiusdem anni circa finẽ mensis quarti: & summa bellatorum, quæ ponitur Numeri primo cap. fuit accepta in secundo mense anni secundi: ergo decem mensibus, aut nouem ad minus fuit prius interfectio colentium vitulum quàm numeratio bellatorum: antecedens patet, quia Hebræi venerunt in montẽ Sinai mense tertio, die prima mensis anni, quo de Aegypto egressi sunt, vt patet infra 19. cap. deinde 3. die mensis eiusdem data fuit lex, & confestim Moyses descendit in eadem die tertia, & sanctificauit populum aspergendo sanguinem in confirmationem fęderis, vt patet infra 24. c. deinde ascendit sequenti die, & stetit cum domino quadraginta diebus, & quadraginta noctibus: & quando descendit inuenit populum colentem vitulum, & eadem die occisi sunt de populo viginti tres mille viri, vt patet infra 32. ca. Et sic fuit ista occisio circa vicesimam diem mensis quarti, anni primi: sed numeratio bellatorum fuit secundo anno ab exitu de Aegypto prima die mensis secundi, vt patet Numeri primo cap. In exitu ergo de Aegypto erãt plures quàm sexcenti mille viri: tribus namque Leuitica seorsum computatur, vt patet Numeri primo, & 3. cap. de his magis diximus supra primo cap. *Absque paruulis, & mulieribus.*

Qui pedites dicantur.

Pedites hebræorũ in exitu de Aegypto erant plures quam sexcenta millia.

Isti enim nunquã computantur, quia nondum habent nomen in populo: vxores autem sequuntur legẽ virorum, ideo sub eisdem intelliguntur. Etiã quia scripturę solum computant personas potentes rempublicam defensare: mulieres autem, paruuli, & senes non possunt pugnare, ideo non computantur, licèt de mulierib⁹ voluit Socrates, & Plato, quòd deberent pugnare sicut viri, & facere generaliter omnia, quæ faciunt viri, vt patet in secundo Poli. capit. secundo, & inducebant hoc ex ordine naturę in cæteris quidem animalibus: nam omnibus animalibus hoc commune est, ꝙ masculus, & fęmella fętus genitos fouent, & nutriunt, ambo etiam cibos quærunt: & ambo alia inuadentia animalia reijciunt, & expugnant: debuit ergo sic esse in hominibus. Respondet autem ibidem Philosoph⁹, non esse conuenientem parabolam, idest similitudinẽ à cęteris animalibus ad homines, quia in cęteris animalibus sunt eadem opera maris & femellę, quoniã propter naturæ sui imperfectionem nõ sunt distincta opera œconomiæ: viro autem, & vxori naturaliter opera in œconomia distincta sunt, & opera domestica pertinent ad vxorem, quę autem foris geruntur, quem

Quęst. 53.

Quare in computationib⁹ alicuius gentis non solent numerari pueri, & senes & mulieres.

F admodum opera bellica ad virum solum pertinent. *Sed & vulgus promiscuum innumerabile ascendit cũ eis.* Idest multi de Aegyptijs promiscui, idest viri, & fœminę ascenderunt cum eis, quia videntes mirabilia, quæ De⁹ egerat in Aegypto super eos, cõuersi sunt ad ritum iudaicum. Isti autem forte voluerunt ire ad sacrificandũ Deo Hebræorum cum ipsis Hebræis, vt placarent eũ sibi, & postea videntes, quòd Hebræi totaliter recedebant de Aegypto, recesserunt cum eis. Magis tamen dicẽdũ est, ꝙ plures de Aegyptijs cognouerunt ab Hebræis, quòd ipsi recedebant animo nunquam redeundi in Aegyptum, & ipsi voluerunt ascendere cum eis, & tulerunt ea, quæ potuerunt de suis: nam si ipsi ascendissent cum Hebræis solum animo sacrificandi, & nõ

Multi de Aegyptijs videtes mirabilia Dei recesserũt cũ Hebræis de Aegypto.

G recedendi simpliciter de Aegypto, nõ tulissent secum res suas, & postea cum viderent Hebræos totaliter velle recedere de Aegypto, redirent in terram suam deceptos fuisse credẽtes. Sed dices quomodo Aegyptij permissi sunt recedere cum Hebræis, præcipuè cum portarent bona sua? Respondetur quòd illi qui custodiebant portus regni tanta primogenitorum suorum quos sepeliebant angustia tenebantur, vt non inquirerent quis de Aegypto exiret: sic enim dicitur Numeri 33. cap. quòd Israelitę exierunt de Aegypto videntibus Aegyptijs, & sepelientibus mortuos suos. Etiam quia dato, quòd aliqui custodes in portubus vellẽt prohibere exitum Aegyptiorum, tamen non possent co-

H gnoscere, qui erant Aegyptij, aut qui Hebræi nã omnes eandem linguam, & habitum habebant. Morati fuerant enim Israelitę in Aegypto ducentis, & quindecim annis, & tota ista multitudo, quæ nũc exibat de Aegypto nata fuerat ibi, ideo nosse poterant linguam Aegyptiacam: & Aegyptij qui inter eos habitabant nosse poterant linguam Hebræam, nulla ergo discretio Hebræi & Aegyptij haberi poterat. Facile ergo erat quòd Aegyptij admixti Hebręis egrederentur de Aegypto inuito Pharaone. Satis enim planum est, ꝙ Pharao nollet dimittere de regno suo exire Aegyptios, cùm tanta mala passus fuerit, vt non dimitteret Hebræos. *Oues, & armenta.* Per oues etiam capras intelligit: quia ista duo pertinent ad greges, armenta au-

I tem vocantur boues. *Et animantia diuersi generis multa nimis.* Vt asini, & equi, vel cameli, & similia, si qua habebant. *Coxeruntque farinam, quam dudum de Aegypto conspersam tulerant.* Fuit farina cocta in Socoth: erat autẽ conspersa, idest comixta aqua dudum, quia forte vt ait Ebbenzra, Egyptij conspargebant farinam aqua, & tenebant eam sic multis diebus, nec corrumpebatur, qa non erat fermentata: fermentum enim cito massam corrumperet, nisi coqueretur, qđ patet quando postquam farina conspersa fermentata est, & tardatur multum decoctio panis, quia tunc fiunt panes acetosi valde, & non conuenientes gustui aut stomacho. Non enim potest dici, quòd eundo de Ramesse verius Socoth morarentur pluribus diebus, sed vno solo. Vel po-

Aegyptij conspargebant farinam aqua nõ fermẽtantes & sic multis diebus ne corruptione durabat.

K test dici farina dudum conspersa, idest ante conspersa, quasi dicat, licèt Hebræi coxerint panes in Socoth, tamen non cõsparserunt ibi farinam, sed eam de Aegypto conspersam tulerunt. *De Aegypto.* Quasi dicat, ꝙ cum essent in Socoth non erãt in Aegypto, & hoc verum est. Vel quia locus ille, & regio illa in qua est Socoth, non sit de Aegypto, sed de Arabia. Aut quia erat de Aegypto, sed terra illa est depopulata ita quòd nullus habitat, & vocatur solitudo Aegypti magis quã Aegyptus. Et istud secundum verius est: quia licet cõtra latus septẽtrionale terrę Aegypti terra Gessen sit quasi extremitas Aegypti: tamen versus illam partem, ad quam procedebant non erat extremitas Aegypti: nam ipsi procedebant cõtra mare rubrum ad partem orientalem eius: quia deseruerunt viam terræ Philistin,

ſtin, quæ erat vicinior, & per latus ſeptentrionale: aliqualiter verſus orientem, & aſcenderunt magis cõtra orientē, vt declaratum fuit ſupra 10. c. & declarabitur ſequenti c. Mare ergo rubrum, vt ait Paulus Oroſius libro primo de Ormeſta mundi, eſt ab oriente Aegypti ſuperiori, ſcilicet iſtius Aegypti, in qua erant Iudæi: ergo antequam accederent ad mare rubrum, adhuc erāt in terra Aegypti, ſed non vocatur illa terra Aegyptus ſaltem vulgato nomine: quia ibi nullus de Aegyptijs habitabat ſaltem tunc, ſed erat magna ſolitudo. *Et fecerunt ſubcinericios panes azymos*. Vocabant̄ panes, quos ibi fecerunt azymi, quia paſta de qua facti ſunt, non erat fermentata: vocabātur ſubcineritij, idest facti ſubcinere, quia Socoth non eſt aliquis locus populatus, in quo inuenirēt clibanos ad coquendū panes. *Nec enim poterant fermentari cogentibus Aegyptijs*. Ideſt Hebræi voluerant fermentare paſtam in Aegypto, ſed tantum vrgebant eos Aegyptij, vt recederent, quòd ipſi cõuertentes ſe ad parandum alia, quæ itineri neceſſaria erāt, & quæ de ſupellectilibus ſuis ſecū tollere poterant nõ potuerunt panem fermentare. Vel forte erat eis qdam alius modus fermentandi, quàm nunc fit, moroſior, & non poterat ita breuiter expediri. *Et nullam facere moram ſinentibus*. Aliqua fuit mora, quia Aegyptij venerunt ad vocandum Hebræos, vt recederent poſt mediam noctem: ipſi tamen non exierunt vſque ad auroram: ſed illud tempus detinuerūt in pręparādis alijs rebus, quas in itinere portari oportebat: maximè quia tunc totam domum ſuam quilibet motur⁹ erat: ideo iſta mora, quę fuit poſtquam eos Aegyptij vocauerūt, vt recederēt, vſq; ad tempus, quo receſſerunt, nulla dr̄, quia non erat ſufficiens ad omnia neceſſaria apparanda, quia nihil, & inutile ęquiparantur. *Nec pulmenti quicquam occurrerat præparare*. Ideſt tanta erat vexatio Aegyptiorum, vt cito diſcederent, quòd nullum cibum pro itinere parare poterant. Erant ergo in ſatis magna afflictione Hebrę, & Aegyptij, qui cum eis aſcēdebāt, quia cū mouerentur tunc per ſolitudinem, nullū cibū comederunt, niſi panem azymorum ſubcineritiū: niſi forte aliquos arborum fructus in via reperirent. *Habitatio autem*. Hic ponitur ſecundum, ſcilicet manſionis filiorum Iſrael in Aegypto recapitulatio. *Habitatio autem filiorum Iſrael, quā manſerunt in Aegypto fuit 430. annorum*.

Hebrę i volebant paſtam fermentare at Aegyptij vrgētes vt recederēt nõ permiſerunt.

An totum tempus peregrinationis ſeminis Abrahæ fuit quadringentorum triginta annorum præciſe.

Queſt. 54.

Non eſt intelligendum, quòd in Aegypto tantum manſerit, cū totum tempus peregrinationis ſeminis Abrahæ ſit quadringentorum annorū ſolum, vt patet Gen. 15. ca. & iſti inceperunt ante ingreſſum in Aegyptū, & patet hoc in litera Gen. 46. c. nā ibi dicitur, ꝙ qñ deſcendit Iacob in Aegyptum deſcēdit cum eo filius eius Leui, & nepos eius Caath: Caath autē genuit Amram, vt patet ſupra 6. c. & Amrā genuit Moyſen, vt patet ibidē. Anno aūt octogeſimo Moyſi fuit exitus de Aegypto, quia tunc fecit Moyſes plagas coram Pharaone, vt patet ſupra 7. c. ad plus ergo fuit manſio Iſraelitarum in Aegypto tanta quanti anni iſtorum cõiūcti. Vixit aūtem Caath annis 133. vt patet ſupra 6. c. deinde Amrā filius eius vixit annis 137. vt patet ibidē: Moyſes autem filius Amrā erat annorū 80. quando egreſſi ſunt de Aegypto, vt patet ſupra 7. c. coniungantur ergo iſti anni: & facient 350. annos præciſos, & ſic non ſunt 430. Ab iſtis autem adhuc oportet tollere multos annos ad ſciendum, quòd fuerunt præciſi illi, quibus manſerunt in Aegypto. Primo deducendi ſunt anni quos habebat Caath, quando deſcendit in Aegyptum cum Iacob auo ſuo, qui forte eſſet annorum 20. cum pater eius Leui eſſet tunc 44. annorum, vt declarauimus Gen. 15. c. & ſupra 2. cap. Subtrahendi ſunt ēt

A anni, quos vixit Amram, poſtquā genuit Moyſen, qui ſimul plures erunt quàm centum viginti, aut triginta; nam ſecundum veritatem ſunt centum trigintaquinque, quia manſio filiorum Iſrael in Aegypto præciſa fuit ducentorum quindecim annorū, vt probauimus Gen. 15. c. licèt communiter ab Hebręis vocētur 210. & nos ſequentes morem eorum aliquando ſic vocemus. Dicendum ergo quòd iſte numerus 430. annorum non incipitur ab ingreſſu in Aegyptum, vt probatum eſt, ſed ab aduentu Abraham de Aram in terram Chanaam: in quo anno incipit eſſe habitatio extra terram ſuam: nam cum maneret Abraham in Arā, licèt eſſet extra terram ſuā, ſcilicet ciuitatē Vr Caldęorum, tñ quia manebat in domo patris ſuis Thare, non diB cebatur peregrinare: cum aūt inde receſſit, tunc peregrinari incepit, & ſic cùm mandaret ei dominus recedere de Aram in terram Chanaam tanquā mandaret ei peregrinari dixit: Egredere de terra tua, & de cognatione tua: vt patet Gen. 12. c. Sciendum ꝙ iſta locutio eſt impropria, quia ſi proprie acciperetur, nõ poſſet cõputari niſi ab eo tempore, quo Iacob genuit Rubē primogenitū ſuum in Meſopotamia, & erat annorū 84. vt probatur fuit Gen. 29. c. quia tunc incepit Iacob quī dicit̄ Iſrael habere filios: antea. n. nulli filij Iſrael erāt: ſed ab illo tempore planum eſt, ꝙ non poſſunt eſſe anni 430. Licèt ergo propriè filij Iſrael dicantur filij Iacob, tñ large vocantur filij Iſrael ipſe Abraham cū tota ſua ſucceſſione, ideo habitatio ei⁹ dicitur habitatio C filiorum Iſrael. Sed dices quare vocatur iſta habitatio filiorum Iſrael in Aegypto, cū non ſolū habitauerunt in toto iſto tempore in Aegypto, ſed ēt ī terra Chanaā, & in Meſopotamia, cū ibi moratus fuerit Iacob annis 20. vt patet Gen. 29. & 30. & 31. c. colligendo ex eis. Reſpondetur quòd iſti anni vocant̄ ab Aegypto, quia maiori tēpore morati ſunt in Aegypto, quā in aliquo alio loco. ſ. aut in terra Chanaam, aut in Meſopotamia: immo ſi cõputetur, medietas iſtius totius temporis morati ſunt in Aegypto: nā totum tempus fuit annorum 430. medietas aūt eſt 215. & tātū mora, ſunt in Aegypto, vt declaratū fuit Ge. 15. c. et dicetur infra. Itē quia peregrinatio dicit quendā laborem, cū ſit exiliū a propria patria, vel carentia propriarum ſedīu: laborē autē D nullū ita durum ſenſerunt Iſraelitæ, ſicut in Aegypto. Nam in Meſopotamia nõ fuerūt ſubiecti in ſeruitutē: licèt ibi Iacob ſatis pro vxoribus, & pecoribus laborauerit. In terra Chanaā, licèt habitarent vt peregrini, tñ non ſubijciebantur in ſeruitutem. In Aegypto autem non ſolum fuerūt redacti in ſeruitutem, ſed etiā in duriſſimam ſeruitutem. Reſpõſio tamen potiſſima quare vocatur totū iſtud tempus habitatio in Aegypto eſt illa, quam aſſignamus Gen. 15. c. ſ. quia tēpus iſtud incepit in habitatione Aegypti, & finitum fuit in habitatione Aegypti: medium aūt cū denominetur ab extremis, & extremum vtrūq; iſtius temporis pertineat ad Aegyptios, denominabitur totū tēpus māſio Aegypti. Patet hoc, quia primo anno, quo Abrahā exiuit de A-E rā venit in terrā Chanaā: & quia tūc accidit ibi fames, vt patet Gen. 12. c. coactus fuit Abrahā deſcēdere ī Aegyptū, & habitauit ibi modico tēpore: poſtea reuerſus fuit ī terra Chanaam: & māſit ibi per totā vitam ſuam cum ſuo filio Iſaac: deinde Iacob filius Iſaac iuit in Meſopotamiā ad accipiendam vxorē: vt patet Gen. 27. ca. & manſit ibi 20. annis: vt habet̄ Gen. 31. ca. deinde reuerſus fuit in terra Chanaam, & manſit ibi quouſque anno. 130. vitæ ſuæ deſcēdit in Aegyptum: vt habetur Gen. 47. cap. & ibi mortuus fuit, & māſit tota ſua poſteritas vſque ad completionem iſtorum annorum 430. Poterit autem ſi haberi computatio. Quando Abraham venit in terram Chanaam anno quo egreſſus eſt de Aram, erat annorum 75. vt patet Gen. 12. ca.

ab illo

Manſio pręciſa filiorū Iſrael ī Aegypto fuit 215. annorum.

Cur vocet̄ habitatio filiorum Iſrael in Aegypto.

In nulla terra Hebræi fuerunt magis afflicti quam in Aegypto.

ab illo ergo tempore vsque ad natiuitatem Isaac, quæ fuit anno centesimo Abrahæ: vt patet Gen. 21. capit. fluxerunt anni 25, quibus addantur anni 60. à natiuitate Isaac vsquequo genuit Esau, & Iacob: sunt anni 85. quibus iungantur anni 130. quos compleuerat Iacob, quando descendit in Aegyptum: vt patet Genn. 47. erunt anni 215. manent ergo alij 215. ad completionem 430. annorum. Quòd autem computatio incipere debeat à tempore, quo exiuit Abraham de Aram Mesopotamiæ, patet ex hoc, quia Apostolus ad Gala. c. 3. computat 430. annos a tẽpore, quo fuit facta promissio Abrahæ vsque ad dationem legis in monte Sinai: idem enim est computare vsque ad exitum de Aegypto, vel vsq; ad dationem legis: quia lex data fuit post exitum de Aegypto 50. diebus: nam die 15. mẽsis primi fuit exitus de Aegypto: vt patet isto ca. & Num. 33. cap. & lex fuit data die 3. mensis tertij: vt patet infra 19. cap. ideo computando inclusiue a die 15. mensis primi vsque ad diem tertium mensis tertij sunt 49. aut 50. dies: in numero ergo annorum 430. nullã qualitatem notabilem faciunt 50. dies. Nunc ergo cũ numerus annorum positorum hic, & positorum ab Apostolo sit idem, & finis eorum sit idem, è contrario principium erit idem: sed Apostolus incipit computare suos 430. annos à promissione facta Abrahæ de semine multiplicando, & de terra Chanaam possidenda: vt patet ad Gal. 3. cap. Et ista promissio fuit facta anno primo, quo ingressi sunt ipse, & domus sua in terram Chanaam: vt colligitur Gen. 12. capit. ergo ab illo tempore debet incipi ista computatio. Hebræi autem incipiunt computare istos annos à tẽpore, quo dixit Deus Abrahæ. Scito prænoscens, quòd peregrinum futurum sit semen tuum in terram non suam: & affligent eos 400. annis: vt patet Gen. 15. cap. Sed non potest stare, quia numerus completus annorum reperitur a promissione facta Abrahę vsque exitum de Aegypto, vt supra patuit: quanto autem magis cõputent à citeriori tempore, minus reperietur de annis, scilicet a tempore, quo ista verba dicta sunt Abrahæ, idest, peregrinũ futurum est semen tuum in terram nõ suam: quia inter introitũ Abrahę in terrã Chanaã, & promissionem factam ei a dño, ad tẽpus, in quo data sunt ista verba de peregrinatione seminis eius, transierunt aliquot anni: nam post illam promissionem factam descendit Abrahã in Aegyptum, & mansit ibi aliquanto tempore: deinde redijt in terrã Chanaã: vt patet Gen. 12. ca, Postea moratus est ibidem cum cõsobrino suo Loth: & deinde abinuicem separati sunt: vt patet Gen. 13. c. Deinde cũ habitasset aliquãto tẽpore Loth ĩ Sodomis, veniẽtes quatuor reges inuaserũt ciuitatem, & tulerunt eum captũ cum cætero populo Sodomorũ, & Abrahã pugnans aduersus illos reges eripuit Loth: vt patet Gen. 14. ca. Deinde aliquantis interpositis diebus apparuit ei dominus, & promisit terrã Chanaã prędixitq; seminis sui peregrinationem: vt patet Gen. 15. c. Ista ergo prædicta aliquibus annis indiguerũt ad fieri, qui necessario interciderunt inter promissionem, à qua Apostolus computat. 430. annos, & ipsam prænũciationem seminis captiuandi. Qualiter autem hoc reducatur ad æqualem summam, cùm cõputentur communiter 400. anni a natiuitate Isaac vsque ad exitũ de Aegypto: quia tunc cũ inter promissionẽ factam siue ingressum Abrahæ in terram Chanaam, & natiuitatẽ Isaac soli 25. anni interciderint, quia Abraam erat 75. annorũ cùm intrauit in terram Chanaã, vt patet Gen. 12. c. & cẽtum annorum erat, qñ genuit Isaac, vt patet Gen, 21. cap. ergo relinquitur, quòd isti anni totaliter collecti sic computando essent 425. Ideo dicendũ est quòd a natiuitate Isaac, in qua incepit semen eius peregrinari, non solum fluxerunt vsq; ad exitum de Ae-

Lex. 50. dieb⁹ post exitum de Aegypto Hebræis data est.

F gypto anni 400. sed 405. & sic cum 25. annis qui præcesserũt ab introitu terrę promissionis Abrahę vsq; ad natiuitatem Isaac, resultabunt 430. anni completi: & isti colliguntur sic, scilicet quòd à natiuitate Isaac vsq; ad descensum in Aegyptum fluxerint. 190. anni: sic a natiuitate Isaac vsquequo genuit Iacob fluxerunt anni 60. vt patet Gen. 25. cap. deinde quando Iacob descendit in Aegyptum erat 130. annorum, vt patet Ge. 47. c. qui sunt anni 190. deinde ergo vsque exitum de Aegypto manent 215. qui faciunt annos 405. & non 400. p̃cisè. Nicolaus autem consentit in ista summa totali, sed non in modo eliciendi eam: nam sequitur opinionem Hebræorum, qui dicunt durationem Israelitarũ in Aegypto fuisse solum annorum ducentorum, & decem: ideo vult ipse quòd à natiuitate Isaac vsq; ad ingressum in Aegyptum fuerint anni 195. ad complendum totam summam: sic enim dicit, q̃ licèt ex cõputatione videantur esse 190. anni ex natiuitate Isaac vsque descensum Iacob in Aegyptum, tamen sunt 195. Et ratio sua est, quia isti anni computantur à nobis ex annis diuersarum personarũ, in quibus computantur anni cõpleti & relinquuntur incompleti, & isti incompleti rursus in totali numero qui resultat ex omnibus cõputantur, & supplentur anni quinq; ex minutis, & cõfractis. Sed hoc non potest vllo modo stare, quia isti anni 190. qui cõputantur secundũ literã sumuntur ex duobus numeris integris. s. ex annis 60. quos habebat Isaac, quando genuit Iacob, & ex 130. quos habebat Iacob qñ descendit in Aegyptũ: cùm ergo isti nõn possint habere nisi duos annos incõpletos: illi facient vnũ annum solum: aut vnum & dimidium ad plus: nullo ergo modo poterunt suppleri quinque anni integri ex annis incõpletis. Et dato q̃ velis assumere annos priores. s. qui fuerũt ab ingressu Abrahæ in terram Chanã, solus ille est vn⁹ numerus. s. 25. anni: vt supra patuit, cui solum corrispondere poterit ad plus vnus annus incõpletus, qui sit dimidius aut paulo plus quam dimidius, & sic non poterit ex omnibus istis tribus numeris integris assumi aliquid incompletum, quod possit facere ad plus duos annos, aut duos, & dimidium, impossibile ergo erit cõplere quinq; annos. Dicendum ergo, q̃ à promissione facta Abrahæ siue ab ingressu in terram Chanaam fluxerunt anni 215. vsq; ingressum in Aegyptum, de quibus computantur solum 190. à natiuitate Isaac vsq; ad descensum in Aegyptũ anni 190. solum, deinde in Aegypto manserũt annos. 215. Quia autem dicit Historia Iudęorum fuisse annos 210. solum non est verum. Causa autem erroris fuit, quia cõputando 400. annos à natiuitate Isaac vsq; ad exitũ de Aegypto: non oportet ponere plures fuisse annos mãsionis in Aegypto; nam à natiuitate Isaac vsq; descensum in Aegyptum sunt anni 190. ad complẽdũ ergo 400. annos deficiunt solum 210. ideo posuerit 210. annos fuisset mansionis Aegypti. *Quibus expletis.* Idest annis 430. cõputando ab ingressu Abrahæ in terram Chanaam. *Eadem die egressus est omnis exercitus domini de terra Aegypti.* Hoc potest dupliciter intelligi: vno modo, quòd completis istis 430. annis eadem die, idest eadem die qua completi sunt, exiuit totus Israel de Aegypto, & tunc sequitur, q̃ in eadem die illius mẽsis, in qua intrauit Abraham in terram Chanaam, exiuit Israel de Aegypto: sed Israelitæ exierũt de Aegypto die 15. mensis primi, qui est Martius: ergo die 15. Martij introiuit Abraham in terram Chanaam. Alio modo potest intelligi, quòd postquam cõpleti sunt isti 430. anni siue immediatè, siue iterpositis aliquibus diebus, aut mensibus, eadem die egressus est omnis exercitus domini de Aegypto, idest exiuit totus Israel de Aegypto, idest quòd omnis multitudo filiorum Israel eadẽ die egressa est de Aegypto, idest vna die, scilicet quòd

Opinio Nicolai de Lira de iusta computatione annorũ reijciatur.

G H I K

Auctoris opinio.

Prima expositio.

non

Pro miraculo existimat̄, ꝙ oēs hebrei & Aegyptij multi cū eis vna die de Aegypto excederent.

non morati ſunt in exeundo pluribus diebus: ſed eadem die, qua primi inceperunt exire, & vltimi exierūt, nec manſerunt aliqui exituri ad alteram diem, & ponitur hoc pro miraculo, quia tanta multitudo filiorum Iſrael, ſcilicet plures, quàm ſeptingenti mille, ant quaſi pedites, vt ſupra probatū ē, & paruuli, & mulieres, & ſenes, & vulgus Aegyptiorū ꝑmiſcuū innumerabile: qui oēs forte excederēt trigeſies cētena millia, poſſent eadem die exire de eodem regno. Quia videtur quòd egebant pluribus diebus ad exeundum, præcipuè cum non irent vt bellantes, ſed vt mouētes ſecum domos ſuas quantum ad ſupellectilia, quę aſportare poterant, Etiam quia procedebant ibi mulieres, & paruuli, qui lento greſſu mouentur. Et hoc fuit ex ſpeciali dei voluntate, ne ſi pluribus diebus egrederentur, Pharao caperet multos eorum qui vltimo exirent. *Omnis exercitus domini.* Non vocantur exercitus propriè, ideſt multitudo pugnantium: quia plures erant ibi non potentes pugnare, ſcilicet paruuli, mulieres, & ſenes: ſed vocatur exercitus domini, ideſt multitudo domini, more Hebraico vocante turbam, vel multitudinem exercitum. *Nox eſt iſta obſeruabilis domini.* Ideſt iſta nox eſt digna obſeruatione: quia tātum miraculum Deus fecit in ea, vt patet infra: obſeruatio iſta eſt: quia Hebræi tota illa nocte vigilant legentes in ſacris libris: eſt autem nox iſta nox quartędecimè diei ſecundum computationem noſtrā: tamen ſecundum cōputationem Hebræorum eſt nox 15. diei: quia nox ſecundū illos præcedit diē: eſt autem iſta nox, in qua primo immolauerunt agnum in Aegypto, & mortua ſunt primogenita Aegyptiorum. *Quando eduxit eos de terra Aegypti.* Non exierunt de nocte: quia Deus mandauerat eis ſupra vt nullus eorū exiret limen domus ſuæ per totā noctem. Etiam quia Num.33.c. dicitur ꝙ exierunt 15. die menſis primi videntibus Aegyptijs: & ſepelientibus mortuos ſuos, ſed cum primogenita Aegyptiorū mortua fuiſſent eadem nocte in media nocte non immediate Aegyptij ſepeliſſent ea, ſed expectarent vſque mane, vt plangerent mortuos, & funeris officia aptius exequerentur. Dicendum ergo ꝙ dicuntur per noctem egreſſi: quia per noctem data fuit eis licentia & poteſtas exeundi: & iſto modo reſpōdetur ad id quod habetur Deu.16.c. cum dicitur, ꝙ in iſto mēſe eduxit te dominus Deus tuus de Aegypto nocte. i. fecit tibi dari licentiam, vel fecit plagam mortis primogenitorū, propter quā Pharao dedit eis licentiam exeūdi: immo cōpellebat exire: & iſta licentia, & cōpulſio fuit poſt mediam noctem. *Hanc obſeruare debent omnes filij Iſrael.* Et ſic obſeruant vſque hodie, vt ſupra diximus. *In generationibus ſuis.* Ideſt ipſi, & omnes veniētes de ſemine eorum. Obligauit autem iſta obſeruatio omni tempore, quo manſerunt cętera cærimonialia: & quia Hebræi aliqua obſeruant nunc de eis, quæ per Moyſen mandata ſunt, & alia non.

Regulę pulchræ ad ſciendum quæ ſunt illa, quæ Iudæi nūc obſeruant de his, quæ eis Moyſes mandauit: & quæ non.

Quęſt.55. Ad cognoſcendum quæ ſeruant Iudęi, vel quę non ſeruant: conſiderandum eſt, ꝙ omnia ceremonialia, quæ determinant certum locum nō ſeruantur ab eis. Quę autē abſolutè ſine loci determinatione dicuntur, nunc ab eis obſeruantur. Vnde quia circuncisio nō cōcernebat certitudinē loci, vel terrę, in qua fieret: ita obſeruatur ab eis nunc ſicut in terra promiſſionis. In feſtiuitatibus aūt, ſcilicet ſabbato, & Paſcha azymorum, & Pentecoſte, & feſto Clangoris, & Propitiationis, & Tabernaculorum duo conſiderantur: primo ipſa obſeruatio diei abſoluta, de qua Leui.23.c. Secundo ipſis immolationes debitæ illę diebus, de quibus Num. 28. & 29. ca. Quantum ad primum, ſcilicet obſeruationem dierum abſolutè: quia non concernebat locum:

A ita tenetur à Iudęis hodie ſicut quando erant in terra promiſſionis. Agnus verò Paſchalis, & cętere immolationes, quæ fiebant in illis feſtis, quia concernebāt certum locum, cum non poſſent fieri extra locum ſanctuarij. ſ. ſuper altare holocauſtorū: & nunc nō habent altare holocauſtorum: ideo iſta ſacrificia non faciunt: antecedens patet Leu.17. & Deu.12.c. vbi prohibetur ſub mortis periculo, ne quiſquā audeat extra atrium tabernaculi ſanctuarij immolare hoſtias ſuas. Obſeruatio autem azymorum non concernit locum: ideo nunc tenetur a Iudæis, ſicut in terra promiſſionis. In die autem Pentecoſte, quę vocatur Leu.23.c. feſtiuitas hebdomadarum, ideſt ſeptem hebdomadarū cōputando a feſtiuitate azymorum erāt duo, ſcilicet obB ſeruatio diei in ſe, & iſta tenetur: ſecundum erat ſacrificium factum de pecoribus, & de ſpicis primis meſſis triticeæ, vt patet Leui.23. & quia iſta fieri debebant in tabernaculo, nunc non fiunt. Idem in feſto Clangoris fiebat obſeruatio ab omni opere ſeruili: vt patet Leui. 23. cap. & nunc fit: fiebat etiam immolatio animaliū, vt patet num.29.c. & nunc non fit. Ter etiam in anno aſcendebāt in locum ſanctuarij ad faciendum ſolennitatem domini, vt patet infra 23. & 34. cap. & Deut.16 nunc aūt non, quia nec tabernaculum habent, nec morantur in terra promiſſionis. Etiam mandatum eſt ſibi duas decimas quolibet anno facere, & in tertio anno tres decimas, ſicut habetur Deut.14.c. nunc autē nullam habent aut faciunt: quia ſacerdotes, & Leuitę in Hebræi quolibet anno duas decimas ſoluebant, & ī tertio tres nunc nullam habent.

C tabernaculis non ſunt, quibus iſta dari debebant. In feſtiuitate propitiationis fiebat obſeruatio ab omni opere ſimpliciter, & nunc fit. Mandabatur etiam fieri afflictio corporis illa die, vt patet Leui.23.ca. & nunc fit, quia tota illa die nihil comedunt Hebræi aut bibunt. Mandabatur fieri oblatio arietis, & vituli, & duorum hircorum, quorū vnus eſſet in ſortem domini ad immolādū, & alius in Caprum emiſſarium, vt patet Leu. 16.c. & hoc nō obſeruatur. In feſto Tabernaculorum erant duo dies cuſtodiēdi, & nunc cuſtodiuntur. Erāt fiendę oblationes, vt patet num.29.c. & illę non fiunt. Erat etiam fienda quædam exultatio in ramis arboris pulcherrimę, & ſpatulis palmarum, & arbore denſarū frondium, atque in ſalicibus detorrente, & habitare de

D bebāt in tabernaculis factis de frōdibus, & ramis arborum: vt patet Leui. 23.c. Et quia iſtę cęremonię non concernebant certum locum, obſeruantur vſque hodie. Mandabatur etiam abſtinentia à quibuſdam carnibus volatilium, & greſſibilium: vt patet Leui.11. & Deut. 14.c. & iſta quia non concernunt locum obſeruantur. Mandabatur quædā purificatio fieri in parientibus, vt poſt 40. dies in maſculis, & 80. mulieribus: vt pariens iret ad templum, & offerret quaſdam aues, ſcilicet par turturum aut duos pullos columbarum, vel agnum anniculum, vt patet Leui.12.c. Hoc tamen nō obſeruatur nunc, quia iſta oblatio in tabernaculo fieri debebat. Mandabat etiam fieri annus remiſſionis poſt ſeptem annos, & iubileus poſt annos 50. vt patet Le- Annus iubilei poſt 50. erat apud Hebræos.

E uit.25.c. quia tamen hoc quandam loci determinationem concernit, vt patet eodem cap. ex aliquibus circūſtantijs ibi poſitis, nunc non obſeruatur. Item mandabatur fieri ſeparatio leproſorum, & quędam purificatio: nunc autem non fit, quia quædam animalia tūc offerri debebant. Etiam ſacerdos iſta faciebat, qui nunc non eſt, de quo Leui.14.c. Viri patientes fluxum ſeminis immundi erant, & fiebāt eis quędam purificationes: ſed nunc non fiunt, quia immolari debebant duo pulli columbę, vir autem de quo exibat ſemē coitus, & mulier, cum qua quiſquā coiret immundi erāt & lauari debebant aqua nihil immolantes: ſed quia iſta immundicia ſolum erat quædam irregularitas priuans ab acceſſu, vel ingreſſu ſanctuarij, & quia nunc non

non est sanctuarium, non curant de abluendo se. Mulier autem quæ patitur menstruum quolibet mense erat immunda, & nullus eam tangere debebat, nec quisquam cũ ea coire sub pęna mortis: vt patet Leui. 20.c. ideo licèt mandentur ibi fieri quædam purgationes, quia tamen non habetur sacerdos aut tabernaculum, in quo fiant immolationes, quæ ibi dicuntur, nõ fiunt: sed solũ ipsę mulieres Hebrææ postquam cessat sanguis mẽstruus lauantur aqua, vt mundæ sint respectu virorum suorum: de his omnibus Leui. 15. c. Probatio aũt zelotypię dabatur in lege: vt patet Nu. 5. c. quia tñ fiebat in tabernaculo illa probatio, nunc obseruari non potest. Votum etiam Nazareorum tunc obseruabatur, quia tamen illud præsupponit quasdã cęremonias tẽpli, & immolationes, nunc non fit: de quo Num. 6. c. Fiebat etiã abstersio omnium immunditiarum in lege veteri ꝑ cineres vitulę rufę comixtos aqua & aspersos super immundum: vt patet Nu. 19. c. & ad Hebræ. 9. Et licèt ista vitula rufa nõ immolaretur in tabernaculo, aut cremaretur, sed extra castra vtrunque agebatur, vt patet eodẽ cap. tñ quia aspersio fiebat septies cum sanguine eius cõtra fores tabernaculi: & quia immolatio fiebat per sacerdotem magnum, aut per filium eius: quoniã Eleazar filius Aarõ primã vitulam immolauit, non potest hoc obseruari: Primogenita etiam pecorũ immolabant̃ domino: vt patet infra 13. cap. quia tamen nunc non est locus, vbi immoletur, non obseruatur hoc. Item primogenita hoĩum redimebant̃ quinq; siclis: vt patet Num. 3. c. nunc tñ non fit, quia non sunt sacerdotes, ad quos ista iura pertinebant: vt patet Nu. 18. cap. Et sicut nos diximus de istis, ita quilibet inquirens poterit iam leuiter scire de omnibꝰ alijs cęremonialibus legis veteris: vtrum obseruẽtur a Iudæis, & causam sciet: & sic erit ista propria cognitio demonstratiua à priori faciens scire si accipiantur dicta legis, vt per se nota, & immediata principia. Et si obijcias quia Num. 15. Deus mandauit Iudæis ducere in vestibus fimbrias, vt distinguerẽtur ab alijs populis, & ibi non dicitur ꝙ obseruarent in terra promissionis, sed absolutè dixit quòd facerent fimbrias iacentinas per quatuor angulos paliorum: & tamen nũc nõ obseruãt sic. Ad hoc posset responderi dupliciter: vno modo quòd alia mandata superiora, quæ continentur in eodẽ ca. dicuntur obligare in terra Chanaam, ita intelligeretur de hoc mãdato. Alio modo potest respõderi, & melius, ꝙ istud mandatũ nullum determinatũ locum concernebat, ideo seruari debebat etiã extra terrã promissionis, & nũc ab eis seruatur, quia licèt nõ portent fimbrias iacintinas, portant tamen quædã fila nodata loco fimbriarum, & maximè faciũt hoc eorũ Leuitæ, quos ipsi sic vocant. Et si arguas de præceptis iudicantibus, quæ ponuntur infra 21. cap. & 22. sæpe in Leuitico, & Numeris, atq; Deuteronomio, qa ista nõ obseruantũr nũc. Respondetur ꝙ ad executionem legis punientis requiritur minister legis habens potestatem puniendi: sed Iudei non habẽt nunc tales ministros, vel iudices ideo nõ possunt obseruare. Si tamen darẽtur eis iudices de genere suo, & permitterent̃ iudicare secundum quòd ipsi vellent, iudicarent̃ per illas leges inquantum non concernunt determinationem sanctuarij aut terræ promissionis. Tenendo ergo secundum quòd Iudæi tenent nunc (etiam si erroneũ sit) scilicet quòd cęremoniæ veteris testamenti obligabant in sempiternum: valde prudenter antiqui sui distinxerunt obseruationes tenendas, & non tenẽdas: nunc circa eandem solennitatem distinguentes multa. Moderni tñ plerorũq; istorũ causas, aut nesciunt, aut ñ respiciũt, sed solũ ex maiorũ tradõe custodiũt: qa ipsi maiores ab antiqs (licèt cãs quar̃ sic ĩ obseruatiõib. distinguerent) cognoscerent, tñ eas non scripserunt.

Sub pęna capitis Hebræis erat mulierem menstruũ patientem tangere.

Obiectio.

Respon. 2.

Obiect. 2.

Solutio.

F Dixitque dominus ad Moysen, & Aarõ: Hæc est religio Phase: Omnis alienegina non comedet ex eo: omnis autem seruus emptitius circuncidetur, & sic comedet. Aduena, & mercenarius non edent ex eo. In vna domo comedetur: nec efferetis de carnibus eius foras: nec os illius confringetis. Omnis cætus filiorum Israel faciet illud. Quod siquis peregrinorum in vestram voluerit transire coloniam, & facere Pha-
G se domini, circuncidetur prius omne masculinum eius, & tunc ritè celebrabit: eritque sicut indigena terræ. Siquis autem circuncisus non fuerit, non vescetur ex eo. Eadem lex erit indigenæ, & colono, qui peregrinatur apud vos. Feceruntque omnes filij Israel, sicut pręceperat dominus Moysi, & Aaron: & eadem die eduxit dominus filios Israel de terra Aegypti per turmas suas.

Num. 9.

24. q. 1. ca. audiuimꝰ & ca. qui ex sol. & Quoniam vetus. Ioan. 19.

H Dixit quoque dominus. Hic ponitur tertium, scilicet cæremoniarum agni Paschalis repetitio: fiunt autem istę repetitiones frequenter in veteri testamento. Causa autem duplex est: Prima, vt aliquid addatur: & sic si respiciantur omnes repetitiones factæ in veteri testamento, aut nouo nunquam reperietur aliqua, in qua non fiat additio: nisi forte illa fieret ex necessitate historiæ, vt pote cùm Deus mandaret aliquid dicere Moysi, dicebat ei quid dicturus esset: & postea ponitꝰ scriptura quomodo repetebat eadem verba Moyses Pharaoni: licèt hoc non semper adhuc fit, sed ponitur sub quadam clausula generale dicendo, fecerũt, vel locuti sunt Moyses & Aaron iuxta omnia, quæ prę-
I ceperat dominus. Secundo fit replicatio ad imprimẽdum magis eandem rem memoriæ: quia ex pluribus sensationibus, & intellectionibus causatur fortior impressio, vel causat̃ memoria: vt ait Philosophus in primo Metaph. in principio: & propter hoc reperietur, quòd non fit repetitio in sacra scriptura, nisi quantum ad ea, quæ erãt valde specialia: & Deus volebat multum custodiri: sicut erat abstinere à cultu idolorum, de quo sępissima repetitio fit ĩ omnibus istis quatuor libris: & præcipuè in Deuteronomio: & sic de sabbato, & quibusdam alijs: ista autem obseruatio paschalis agni specialis erat: ideo repeti frequenter debebat, ꝑcipue quia hic aliquid additur ad superius dicta, vt patet considerando literam.

Causa quare sępe in veteri testamento cæremoniæ repetitæ duplex est.

K *Dixit quoque Dominus.* Vtrum eadem locutio Dei fuerit ista cum superiori quando datæ sunt cæremoniæ Paschales, an postea iterum dictum fuerit, non plenè patet. Dicet forte aliquis quòd fuerũt duæ locutiones: quia hic dicitur. *Dixit quoque Dominus*. Scilicet quia fit hic interruptio præteritorum, & caput rationis: quod non diceretur debere fieri, si esset cõtinuata narratio. Sed hoc non concludit: quia sepe factũ fuit sic: & declarauimus supra 6. & 7. ca. nam cũ dominus dixisset Moysi quid agere deberet, postea interpositis quibusdam volens declarare qualiter illud agere deberet, dictum fuit in litera: Et dixit dominus ad Moysen; non obstante, tamen quòd ista ratio non concludit: videtur dicendum, quòd istud non dictum fuit simul cum superiori ennarratione cæremoniarũ, sed post:

Quæst. An ista locutio Dei ad Moysen fit alia à superiori.

post: quia si simul dictum fuisset, non interponeretur hic exitus de Aegypto, & mors primogenitorum intervtrunque. Sed dicet aliquis: quo ergo tempore dictum est, nunquid ante exitum de Aegypto, vel post? Dicendum videtur, quòd post exitũ de Aegypto hoc dictum fuerit. Et primo suadetur ex hoc, quia interruptiones historiarum in sacra scriptura fiunt rationabilius quàm fieri possunt, vtputa spiritu sancto dictante, vt habetur 2. Petri ca. 1. sed cùm hic fiat interruptio historiæ ponendo ista præcepta, quæ non sunt res gestæ, sed dictæ, & supra ponatur exitus de Aegypto saltem in generali, intelligẽdum est ista fuisse dicta post exitum de Aegypto. Et si dicas nunquid immediate post exitum de Aegypto: an multis diebus post? Respõdetur quòd satis potest dici multis diebus post exitum de Aegypto. Et si dicas, quare ergo positum fuit hic? Respondetur quòd ratio fuit, quia istud mandatum pertinebat ad ceremoniam obseruatã in exitu de Aegypto, scilicet ad immolationem agni paschalis: sic patet infra 16. ca. vbi dicitur ꝙ Aaron posuit manna in vno vase quantum continebat gomor, & posuit illud in vase coram domino: constat tamen quòd ea, quæ ibi dicuntur de manna fuerunt secundo Mense post exitum de Aegypto, vt habetur in eodẽ c. tabernaculum tñ non fuit perfectum, atq; Aaron factus sacerdos vsq; ad secundũ annum exit⁹ de Aegypto, vt patet infra 40. c. de erectione tabernaculi. Alia ratio, quia ista quæ hic dicuntur, magis pertinebant ad futuras generationes, quã ad eos qui erant in Aegypto: nam dicitur hic: Omnis seruus emptitius circuncidetur, & sic comedet, sed tunc nõ erat aliquis seruus inter Hæbreos, cùm ipsi essent serui Aegyptiorũ. Item quia dicitur: Siquis peregrinorum in nostram voluerit transire coloniam, & facere Phase, domini circuncidetur prius: constat tamen, quòd tunc non fuerunt aliqui facientes cum eis Phase: quia in domibus omnium Aegyptiorum Deus occiderat primogenita: & tamen tunc non erat aliquis, qui vellet transire in coloniam Hebræorum: ergo &c. *Ad Moysen, & Aaron.* Solum dictum fuit hoc Moysi, quia Deus loquebatur Moysi, & nunquam Aaron: tamen dicitur loqui ad vtrunq;, quia vterque proponebat illud populo, scilicet Moyses dicebat illud Aaron, & Aaron coram populo proponebat. *Hæc est religio Phase.* Idest istæ sunt ceremoniç, quç obseruari debent in solennitate Phase, scilicet in agno Paschali. Dicitur religio a religando: quia homo se religat ad talem, vel talem obseruantiam cultus diuini. *Omnis alienigena non comedet ex eo.* Idest nullus alienigena per æquipollentiã negationis postpositæ signo vniuersali: vocatur aũt alienigena, idest extraneus a cultu Dei: vel quia Gentilis est: vel quia Iudęus erat, qui conuerteretur ad Gentilitatem: nunc autem ipsi alienigenas vocant Iudæos ad Christianitatem conuersos: sic enim ait Rabbi Salomon. *Non comedet ex eo.* Idest ex agno Paschali. Ista eadem obseruatio in Eucharistia tenenda est: quia nulli danda est nisi qui catholicus sit: & non solum hoc, immo nulli danda est nisi ei, qui in statu bonæ vitæ est: alij enim iudicium sibi manducant, & bibunt: vt patet prima ad Chorinth. vndecimo capit. *Omnis autem seruus emptitius.* Dicitur emptitius ad differentiam illius, qui seruit pro mercede, & vocatur mercennarius: quia de illo alia lex danda est: vt patet immediate. Et dicuntur hic serui emptitij non solùm illi, qui pecunijs emuntur: sed etiam illi, qui in bello capiuntur, quia æquale dominium acquiritur in vtrisque, cùm de iure gentium illi, qui in bello capiuntur, efficiantur serui capientium: vt patet in instituta, de iure naturali gentium, & ciuili in §. ius gentium. Ista litera quantum ad illud, verbum, comedet, potest dupliciter intelligi:

Alienigena quid significet.

Seruus emptitius, & mercenarius.

A Vno modo ad dominum, scilicet ad ipsum Hebræum, & tunc est sensus: quandocunque aliquis Hebræus habuerit aliquem seruum emptitium, circuncidat illum antequam comedat de agno Paschali: nam si non circuuciderit eum, non poterit ipse dominus de agno Paschali comedere. Alio modo potest intelligi, quòd si aliquis Hebræus habet aliquem seruum: & ille seruus, quia est res domini sui, si voluerit comedere, debet circuncidi. Sed adhuc istud secundum potest intelligi dupliciter: vno modo, quòd ponatur conditionaliter, scilicet quòd si seruus emptitius voluerit comedere de Phase, quòd circuncidi prius debet: secundo modo, quòd legatur per modum præcepti, scilicet quòd mandatur cuicunque Hebræo

B habenti seruum emptitium, quòd illum circuncidat, & faciat eum comedere de agno Paschali: & iste sensus est, quem intendit litera, scilicet quòd ponatur per modum præcepti: nam si poneretur per modum conditionis, litera essent superflua, quia ponitur regula vniuersalis, quòd quicunque alienigena circuncidi voluerit possit comedere de agno paschali: si ergo serui emptitij circuncidérentur, quis dubitabit, quòd comedere possent? ergo superfluum esset ponere. Item quia tunc quare poneretur differentia inter seruum emptitium, & mercenarium, & aduenam? nulla enim ratio esset: tamen dicitur de seruo emptitio, quòd circuncidetur, & comedet. De mercenario autem, & aduena dicitur, quòd non comedet

C ex eo: sed manifestum est, quòd comedet si vult circuncidi: ergo non datur hic lex conditionaliter, sed absolute, scilicet quòd ex eo, quòd aliquis seruus emptitius est, debet dominus suus circuncidere eum. Etiam si nollit, & tunc comedet: cogetur etiam obseruare omnes aliàs cæremonias Hebræorum, & ratio diuersitatis est inter seruum emptitium, & mercenarium, vel aduenam, quia seruus emptitius est proprie seruus: & seruus est res domini sui, cùm vocetur possessio eius: vt patet per Aristo. in quinto Ethicorum: & infra capitu. vigesimoprimo dicitur seruus pecunia domini sui: & primo Politicorum capit. secundo, vocatur seruus organum animatum separatum: homo existens simpliciter al-

D terius: sicut ergo quilibet homo habet potestatẽ super membra sua tanquam res suas: ita habet potestatem super seruum suum, cùm simpliciter sit res sua: potest ergo eum circuncidere. Mercenarius autem, & aduena non sunt res eius, apud quem manent, quia si aliquis mercenarius est, pro pecunijs laborat. Aduena autem adhuc magis liber est, quia a nullo aliquid recepit, nisi quòd venit ad morandum in aliquo loco, vel ciuitate causa lucri, aut aliàs. *Aduena, & mercenarius.* Aduena dicebatut aliquis Gentilis habitans inter Hebræos, vt mercatores, qui venirent de locis diuersis, & in multis locis faciunt habitationem vt morentur: isti enim non cogebantur circuncidi. Mercenarius vocatur aliquis de Gentilibus, qui ve-

E niebat ad faciendum aliqua opera Hebræorum: quia quantocunque iste esset familiaris Hebræis: tamen non poterat comedere de agno Paschali: nisi vellet circuncidi: quia tunc admitteretur libenter ad comestionem agni Paschalis inter eos, sed non sic dicit de seruo, quia seruus cogebatur circuncidi & comedere: mercenari⁹ aũt comedebat si volebat. *Nõ comedet ex eo.* s. si solũ sint aduenæ aut mercenarij, sed si cõuertant tunc comedent. *In vna domo comedetur.* Idest quòd in domo, in qua fuerit immolatus, comedetur totus. *Nec efferetis de carnibus eius foras.* Idest quando in vna domo fuerit assatus, non debet pars carnium mitti ad aliam domum, sed in eadem totus comedetur. Nicolaus autem dicit, quòd hoc fiebat ad signandam

Cogebatur seruus empticius circuncidĩ & comedere de Phase.

Differẽtia inter aduenã & mercenariũ.

primam

Opinio Nicolai de Lira refellitur.

primam immolationem agni in Aegypto, in qua tanta erat sollicitudo parationis ad iter, quòd non vacabat eis discurrere de domo in domum, nec mittere ad inuicem encenia. Sed sub reuerentia domini Nicolai nullo modo potest assignari ista causa in hoc loco. Quantum ad primum, cùm dicit quòd tantam sollicitudinem habebant, quòd non vacabat eis moueri de domo in domū: non enim est ista causa, quia dato quòd nullam sollicitudinem habuissent, non possent discurrere de domo in domum: quia Deus mandauerat, vt nullus exiret de hostio domus suæ vsque mane, vt patet supra: in tota ergo nocte ex mandato Dei non poterāt discurrere de domo in domum. Itē secundo quando dicit, quòd propter sollicitudinem recedendi non vacabat eis mittere encenia, quia dato quòd non haberent illam sollicitudinem recedendi: tamen non possent mittere de vna domo in alteram quicquam. Et patet hoc tripliciter: primo quia dicitur supra, quòd in qualibet domo deberet immolari agnus: si domus esset sufficiens, si autem esset ita parua quòd non haberet personas sufficientes ad esum agni: tunc deberet aduocare ex alia domo secundum numerum qui esset sufficiens ad esum agni tot personas, quòd sufficerent ad comedendum agnum integrum. Si autem possent mitti de vna domo in alteram encenia: non oporteret vocari de alia domo personas illas ad esum agni, sed mitterent eis necessaria: Vel saltem Deus hoc mandaret, quòd si vna domus non sufficeret ad esum agni, pars illius daretur alteri domui, sed non iussit: quinnimo mandauit, quòd si de vna domo non sufficerēt, ad eandem domum de alia domo personæ aliquæ conuenirent. Item quia dicitur quòd si aliquid de carnibus ei⁹ superesset, igne consumeretur: sed manifestum est quòd si liceret mitti encenia de illis carnibus quibus vellent, nunquam aliquæ carnes manerent, quæ igne consumi deberent: ergo intelligitur, quòd non possent mittere encenia. Item encenia mittuntur eis, qui non habent: sicut mādantur inuitari illi qui pro se nihil parauerunt: sed tūc omnes habebāt ad saturitatem de agno Paschali: quia omnes, aut in domo sua immolabant, aut ab alijs, qui immolabant vocabantur, ergo non erat necessarium mitti alicui encenia. Item quia sicut istud agnum immolari, & solum comedi caput cum pedibus, & intestinis, erat quędam Messiæ futura figura: ita extra domum illam, in qua immolabatur nihil efferri, erat quædam futurorum figura: & istæ figurę principaliter intendebantur in significatione, licèt fieri debebant ista ad literam, vt mandabantur: sicut dicitur Ioa. 19. cap. quòd quando milites venerunt ad Iesum fractis cruribus latronum non fregerunt crura eius inuenientes eum mortuum: vt compleretur scriptura, quæ dicebat: os non comminuetis ex eo. In hoc intendebat Christus signare vnitatem Ecclesiæ in qua ministri consecrant Eucharistiam: siquis autem sit extra Ecclesiæ ministros, idest quòd non sit sacerdos, non potest Eucharistiam conficere; non ergo ideo non mittebant encenia isti in Aegypto, quia non vacabat eis propter sollicitudinem: sed quia sic eis mandatū fuerat, vt non educeretur aliquid de carnibus eius foras ad significationem futurorum ex causis iam assignatis supra. *Nec os illius confringetis*. Istę duæ cęremoniæ repetuntur hic principaliter, scilicet quòd non comederetur per partes in diuersis domibus. Et secūda quòd nullum os eius confringeretur: quia istæ duæ specialius signabant Messiam quàm cęteræ. Quia non efferri carnes extra vnam domum signabat vnitatem Ecclesiæ in conficiētibus ministerijs: quia autem non confringeretur os eius signabat nullum os esse confringēdum in corpore benedicto Christi. *Omnis cętus*. Idest tota multitudo. *Filiorum Israel faciet illud*. Idest Phase non coniunctim, quòd omnes vnum agnum aut hędum immolare deberent, vt aliqui tenuerunt, & supra improbauimus: quia non sufficeret vnū animal omnibus: sed quòd omnis cętus filiorum Israel faciat illud, Idest quòd non sit aliqua domus inter filios Israel, in qua non fiat si sufficiens est. *Quare siquis peregrinorum*. Peregrini vocantur illi, qui de alio ritu scilicet de Gentilitate veniunt.

Duę agni cęrimonię maxime Messiam figurātes.

F

Nec vocatur hic peregrinus qui Iudæus esset, & postea apostatans a lege verteretur ad aliquam sectam, & rursus vellet redire in legem: quia nullo modo reciperetur ab eis: sed magis si vellet redire occideretur si eum tenere possent: sicut faciunt Christiani siquis ad Iudaismum vertatur, vel saltem ad sarracenos: quia etiam si resipiscant, semper eis dabitur pęna. Etiam quia dicitur hic, quòd si peregrini conuerterentur, circuncidebatur tamen prius ex eis omne masculinū domus: sed non potest hoc conuenire Hebræis: quia illi qui aliquo tempore Hebręi fuerint, circūcisi sunt. *In vestram voluerit transire coloniam*. Idest in vestrum ritum siue cultum: dicitur autem colonia à colendo, sicut cultus: proprie autem colonia, vt accipitur in libris historicis, dicitur ciuitas, quæ ab hostibus capta, & occisis eis, qui intra manebant, ab alijs peregrinis populatur. Et sic Romani quādo capiebāt ciuitates quasdam faciebant colonias, & quasdam tributarias, & quasdam de prouincia: accipiendo autem coloniam illo modo, dicitur colonia à colocolis, idest habitare: quia alienigenę ducuntur ad habitandum ibidem. Accipiendo aūt coloniā, vt dicitur hic, deriuatur de colocolis, idest honorare, quia colo multa signat, vt ait Hebrardus in his versibus.

Quęst.

G

H

Agros, rus, formam, superos colit, atque parentes.
Hos arat, hos habitat, ornat, honorat, amat.

Colonia enim cultus Dei dicitur, siue cultus Dei veri, siue Dei falsi: hic autem pro Deo vero accipitur. *Circuncidetur prius omne masculinum*. Idest omnes qui sunt in domo sua, & sunt sub potestate sua circuncidentur: & per hoc intelliguntur serui emptitij: quia seruus est res domini sui: vt supra declarauimus. *Et sic ritè celebrabit*. Idest sic faciendo celebratio illa grata est Deo: aliter enim siquis non circuncisus in persona sua, vel in reb⁹ suis, scilicet in domesticis celebret Phase, non erit grata Deo immolatio, quando potius magna pęna dignus erit talia faciens. Sicut cum quis Eucharistiam indignè suscipit: quia iudicium sibi manducat, & bibit, non diiudicans Corpus Domini, vt ait Apostolus primę Corint. 11. cap. Secundum substantiā tamē, & sacramētaliter, & realiter ita accipit Corpus Christi, qui est in peccato mortali quātocunque, sicut qui est valde gratus Deo: ritè tamen idest ordinatè non recipit: quia non recipit iuxta intentionem Dei instituentis sacramentum: qui volebat à bonis solum summi, vt per hoc ei magis incorporarentur. Sic enim intentio Dei instituētis istam celebritatem erat, vt solùm a circuncisis celebraretur: qui ergo incircuncisus erat, contra Dei intentionem faciebat, nec erat grata talis immolatio. Et ratio est: quia ista recordatio erat instituta ad recordationem beneficij Dei in Aegypto, scilicet quòd liberauit populum suum percutiens primogenita Aegyptiorum: ille ergo qui nō erat pars populi Dei, non reddebat congrue gratias de beneficio hoc, cùm esset impertinens: reddendo tamen gratias dicebat beneficium ad se pertinere, & sic erat quædam implicatio contradictionis eius, cum in sacrificando tacitè profiteretur se esse de populo Dei, in opere, negabat se esse, cum nollet se circuncidere, sicut dicit Io. canonica prima, & Apostol⁹ ad Tim. cap. primo. Qui confitentur se nosse Deum: factis autem

Vnde dicitur colonia, & quę proprie colonia dicitur.

I

K

tem

Circuncisio tẽpore veteris testa. faciebat hoĩem de populo Dei.

tem negant, &c. Circuncisio est enim illa, quæ faciebat esse aliquem de populo Dei tempore veteris testamenti, cùm poneretur in signum distinctiuum illius populi à cæteris. Sicut baptismus per caracterem efficit aliquem formaliter Christianum: qui ergo nõ erat circuncisus, nõ erat de populo Dei: ideo non pertinebat ad eum huiusmodi beneficium, nec memoriam eius tanquàm sibi impensi facere debebat. *Eritque sicut indigena terræ.* Idest sicut oriundus de terra vestra: quia dicitur indigena, quasi inde genitus, idest genitus de illa terra, de qua fit mentio: dicitur indigena terræ non solùm quia in terra, in qua vos habitatis, natus est: sed quia in vestro ritu natus est: nam si aliquis de Gentilibus esset aduena, aut mercenarius in terra Hebræorum: vel forte ibi habitasset ab antiquo, sicut Iebusæi in Ierusalem, & Ammorræi alijq; , qui habitabant inter filios Israel de gentibus: vt patet Iosu. 9. ca. de Gabaonitis: & Ios. 16. ca. & multis alijs, iste vocaretur indigena: quia in terra illa natus fuerat ipse, & patres eorum. Nõ tamen esset iste indigena, de quo hic loquitur: sed ille qui natus est a patre Hebræo vbicunq; natus: & sic vocaretur iste indigena legis, sicut alij vocarentur indigenæ terræ. Hic autẽ accipitur indigena terræ large, ꝓ indigena legis. *Si quis circuncisus non fuerit, non vescetur ex eo.* Hic concludit generaliter, quia supra posuerat speciales determinões de indigenis, & aduenis, & mercenario, & seruo emptitio: quicunq; ergo incircuncisus est, quacunque occasione hoc euenerit, comedere non debebat. Nicolaus dicit hoc solùm dici de Iudæis, qui pueros suos aliquando propter infirmitatem incircuncisos dimittebant, vt nõ nocerent eis. Et hoc satis est bene dictum, tamen non multum vr̃, quia postquã Moyses filium suum Eliezer propter infirmitatem, & itineris laborẽ ne sanguis efflueret neglexerat circuncidere, vt patet sup. 4. c. & punitus fuit dure ab angelo, donec vxor eius Sephora tulit petram acutissimam, & circuncidit eũ: omnes timebant dimittere filios suos incircũcisos, nisi ex graui infirmitate aut debilitate: & talibus non conuenit esus carnium: quocunq; tamen modo contingat aliquẽ incircuncisum esse, nõ debet comedere de carnib' agni immolati. Sed argũes, quõ ergo mandauit Deus Israelitis, vt facerent Pascha tpe suo in deserto, cùm nullus tunc de Israelitis in deserto circuncisus fuerit: vt patet Iosuæ quinto cap. Aliquis forte respondebit, ꝙ omnes tunc circuncisi sunt, vt comederent agnum Paschalem secundum mandatum legis hic. Sed falsum est, quia dicitur Iosuæ quinto capitulo, ꝙ omnes Iudæi, qui in deserto nati sunt per 40. annos incircuncisi fuerunt vsquequo Iosue circuncidit eos in Galgala: nemo. n. eos in via circunciderat: non potest ergo dici, ꝙ circuncisi fuerint, vt mãducarent Phase. Aliter autem respondebit aliquis, ꝙ non circuncisus fuit tunc aliquis: tñ nullus incircuncisus comedit Phase: nam omnes qui circuncisi erant tanquàm dispositi ad immolandũ Phase immolauerunt illud: qui autem non erant circuncisi, non comederent ex eo. Sed hoc rursus non vr̃ verum: qui si illi qñ essent incircuncisi non comederent Phase, multi fraudati essent comestione Phase, sed in litera Nu. c. 9. solùm ponitur, ꝙ duo conquesti sunt se fraudari celebritate Paschali: & peterent se circuncidi: sed non fuit sic, ergo non erant aliqui incircuncisi. Itẽ quia quãdo dñs in eodem c. daret legem de celebrantibus solennitatem Paschalem dixit: Homo qui fuerit super anima immundus, aut procul in via de gente vestra, faciat Phase domino mense secũdo 14. die mensis ad vesperã, & postea subdidit, Siquis aũt & mundus est, & in itinere non fuit: & tñ non fecit Phase, exterminabitur anima illa de populis suis: nulla tñ mentio fit ibi de incircuncisis, nec ponitur incircuncisio pro excusatione. Di-

Quis propriè indigena dicatur.

A cendum ergo, ꝙ nullus in deserto circuncisus fuit ad comedendũ Phase, vel aliàs, vt dr̃ Ios. 5. ca. Nec aliquis fuit de toto Israel, qui non comederet Phase, si potens esset comedere: quod dico propter pueros valde teneros, qui carnes comedere non pñt: quia nondum sunt ablactati, vt qui hñt solùm quatuor, vel quinq; mẽses: & propter aliquos si infirmi erant, vel aliàs qui comedere non possent: nullus tñ de omnibus comedentib' erat incircuncisus, sic non fiebat contra cæremoniam agni Paschalis. Et hoc fuit, quia omnes Hebræi, qui exierunt de Aegypto circuncisi erant: vt patet Ios. 5. ca. cum dr̃: Omnis populus, qui egressus est ex Aegypto generis masculini, vniuersique bellatores viri mortui sunt in deserto per longissimos viæ circuitus, qui omnes circuncisi erant: sed post exitum de Aegypto nullus natus fuit, qui posset comedere carnes vsque ad tempus, quo Pascha celebratum est: ergo nullus propter non circuncisum esse prohibitus est. Et hoc fuit, quia omnes illi, qui erant circuncisi, ita erant tenerrimi, ꝙ nullo modo poterant comedere carnes: nullo modo ergo obstabat ad comedendum Phase, non circuncisum esse: qa dato ꝙ isti paruuli circuncisi essent: nullo modo possent comedere carnes, quę sunt cibus solidus. Antecedens patet, quia istud secundum Pascha, quod in deserto factum fuit, de quo Num. 9. cap. fuit factum vno anno solùm à die, qua egressi sunt Iudæi de Aegypto: vt habetur Numer. nono, cum dicitur: Locutus est dominus ad Moysen in deserto Sinai, anno secundo postquàm egressi sunt de Aegypto, mense primo dicens. Faciant filij Israel Phase in tempore suo, & sic in principio secundi anni dictum fuit hoc, & factum: ergo vnus annus solum fluxerat à primo Pascha: nunc ergo si aliqui paruuli nati sunt in illo anno in via, nondum essent vnius anni tempore istius secundi Phase: & sic propter teneritudinem, non possent comedere carnes: nullus ergo de toto Israel excusatus fuit aliquo impedimento comedere tunc de agno Paschali præter illos duos viros, qui polluti erant super anima hominis, idest contingendo cadauer, & illi fecerunt Phase mense sequenti quartodecimo die mensis: vt patet ibidem. *Eadem lex erit indigenæ, & colono.* Nulla enim erat acceptio personarum in hoc, sed omnes æqualiter manducabant Phase: & sic quantum ad omnes pœnarum inflictiones, vel reductiones iustitiæ æqualitas erat in eo, qui natus erat ex Iudæis, & ei qui conuersus erat ex Gentilitate, sicut dicitur Leuitic. vigesimoquarto, vbi agitur de lege talionis.

Auct. opinio.

QVAESTIO. LVIII.

HOC autem fallit in honoribus, quia honores non dabantur conuersis de Gentilitate, scilicet vt essent principes populi, vel haberent aliquam excellentiam, sicut dabatur Hebræis, qui nati sunt ab Hebræis. Et istud obseruatur in rectissimis politijs, in quibus non dantur honores aut regimina aduenis, sed indigenis cæteris paribus, nisi in aliquo casu ad tollendum dissensiones, vel factiones ciuium. In ecclesia etiam idem obseruatur, quia episcopatus neophitis dari non debet, vt patet ad Titum 1. ca. datur tamen alijs: de hoc dicemus Deut. 23. cap. *Indigenæ, & colono.* Indigena dicitur, qui in Hebræorum ritu natus est, quia patrem Hebræum habebat. Colonus dicitur, qui ad colendũ verum Deum transit ad ritum Iudaicum veniens de Gentilitate: sicut qui de vna ciuitate transit ad habitãdum in alia ciuitate, quæ depopulata fuit per bella, vel alias. *Feceruntq; omnes filij Israel sicut præceperat Dominus.* Scilicet celebrantes primum Pascha in Aegypto. Ex hoc autem forte aliquis vellet inferre contra ea, quæ

Equalitas apud Hebræos seruabatur tã Iudæisqua conuersis ad Iudaismum nisi ĩ honorib'.

quæ supra determinauimus, scilicet ista, quæ dicuntur hic de cæremonijs Phase, dicta sunt post exitum de Aegypto. Dicens quòd hic dicitur, quod fecerunt filij Israel sicut Dominus præcepit: ergo ista superius iam dicta erant eis, cum fecerunt Pascha in Aegypto. Respondetur, quòd ista non ponuntur hic ordine consequenti, sed secundum recapitulationem, sicut sæpe fit hic, & in alijs locis. *In eadem die eduxit Dominus filios Israel de terra Aegypti.* Sed non videtur hoc verum: quia exitus de Aegypto fuit die quintadecima mensis primi: sed celebratio Phase fuit quartadecima die ad vesperam: non ergo fuit in eadem die. Respondetur quòd accipitur hic dies pro die naturali, qui continet vigintiquatuor horas, scilicet diem, & noctē, & cùm secundum Hebræos dies incipiant computari a vespera, vt patet Leuit. vigesimotertio capit. scilicet, A vespera in vesperam celebrabitis Sabbata vestra: & vespera, vt hic accipitur, est solis occasus, cùm agnus immolari deberet in occasu solis, vt patet Deut. 16. ca. ergo comederetur in nocte, & illa nox pertinebat ad diē sequentem, quę erat quintadecima: ergo verum erat, quòd in die quintadecima egressi sunt de Aegypto, & fecerunt Pascha: & sic idem dies fuit egrediendi, & celebrandi Pascha. *Per turmas suas.* Idest diuisi in partes, scilicet quælibet tribus per se non admixta alteri, & in qualibet tribu quælibet familia per se distincta ab alijs familijs: & in qualibet familia quęlibet domus per se, vt nulla esset confusio: quæ tamen sequeretur si omnes miscerentur.

CAPITVLVM XIII.

Isra. 22. & 34. Num. 2 & 8. 15 q. 1. ca. Nec his q inuictus. De voto. c. magnæ. Psal. 113.

LOCVTVSQVE est Dominus ad Moysen, dicens. Sanctifica mihi omne primogenitum, quod aperit vuluam in filijs Israel, tam de hominibus, quā de iumentis: mea sunt enim omnia. Et ait Moyses ad populum: Mementote diei huius, in qua egressi estis de Aegypto, & de domo seruitutis: quoniam in manu forti eduxit vos Dominus de loco isto: vt non comedatis fermentatum panem. Hodie egredimini mense nouarum frugum. Cumque intro duxerit te Dominus in terram Chananæi, & Hethæi, & Ammorræi, & Heuęi, & Iebusęi, quam iurauit patribus tuis, vt daret tibi terram fluentem lacte, & melle: celebrabitis hunc morem sacrorum mense isto. Septem diebus vesceris azymis, & in die septimo erit solennitas Domini. Azyma comedetis septem diebus: non apparebit apud te aliquid fermentatū, nec in cunctis finibus tuis. Narrabisque filio tuo in die illo, di-

F cens: Hoc est quod fecit mihi Dominus, quando egressus sum de Aegypto. Et erit quasi signum in manu tua, & quasi monimentum ante oculos tuos: & vt lex Domini semper sit in ore tuo: in manu enim forti eduxit te Dominus de Aegypto. Custodies huiuscemodi cultum statuto tempore a diebus in dies. Cumq; introduxerit te Dominus in terram Chananęi, sicut iurauit tibi, & patribus tuis, & dederit tibi eam, separabis

Deu. 5. 16. q. 3. c. [illegible] ro. 23. q. [illegible] c. Remittitur. §. [illegible] notandum verbo Aegyptiaca.

G omne, quod aperit vuluā Domino, & quod primitiuum est in pecoribus tuis: quicquid habueris masculini sexus consecrabis Domino. Primogenitum asini mutabis oue: quod si non redemeris, interficies. Omne autem primogenitum hominis de filijs tuis precio redimes. Cumque interrogauerit te filius tuus cras, dicens: Quid est hoc? Respondebis ei: In manu forti eduxit nos Dominus de terra Aegypti, de domo

23. q. 5. c. Remittitur. §. [illegible] scientes in finem.

H seruitutis. Nam cùm induratus esset Pharao, & nollet nos dimittere, occidit Dominus omne primogenitum in terra Aegypti a primogenito hoīs vsque ad primogenitum iumentorum. Idcirco immolo Domino omne, quod aperit vuluā masculini sexus, & oīa primogenita filiorum meorum redimo. Erit igitur quasi signum in manu tua, & quasi appensum quid ob recordationem ante oculos tuos: eo quod in manu forti edu-

Supra eo. 23. q. 4. c. Nabuchodonosor.

I xit nos Dominus de Aegypto.

Locutus. Posita quadam interruptione historiæ per cæremoniarum enarrationem de Paschali celebratione: hic agitur alia incidentalis interruptio de primogenitorum redemptione: necesse enim erat fieri interruptionem historicæ narrationis, vt hoc interponeretur: quia dum ista dicebantur, hoc factum fuit, vel potius dictum: & in nullo loco melius potuit poni quàm hic. Nam ante liberationem de Aegypto: saltem in generali enarratam non poterat conuenienter poni præceptum de primogenitorum redemptione. Nam istud præceptum fuit ad reddendū gratias Deo

K de tanto beneficio, scilicet de liberatione primogenitorum suorum cum morerentur primogeniti Aegyptiorum, & ponitur ad memoriam huius beneficij: prius debebat poni mors Aegyptiorum, & eductio de Aegypto saltem in vniuersali, quàm præceptum de redemptione primogenitorum. Sicut signatum naturaliter est prius signo, & memorabile prius est quā recordatio, vel recordatiuum eius. Nec decebat, vt poneretur distanter à loco isto: quia signum, & signatum naturaliter conueniunt, & vnum declarat reliquum, ideo posito vno conuenienter ponitur reliquum.

Quando ista verba de redemptione primogenitorum Moysi dicta fuerunt.

QVAESTIO. I.

SED quæres: quando ista verba dicta sunt Moysi à Deo? Respondetur, antequam exirent Hebræi de Aegypto, vel forte in ipsa die egressionis, quia Moyses dixit ista populo cum egrederentur de Aegypto, vt patet infra in litera cum dicitur: hodie egredimini mense nouarum frugum, & sic tunc egrediebantur. Et si arguas contra, quia dicitur in litera: mementote diei huius in qua egressi estis de Aegypto de domo seruitutis. Ergo videtur, quòd iam egressi fuerant. Respondetur, ꝙ licèt nondum egressi essent de Aegypto; erant tamen tunc in egredi. Dicitur tamen quando egressi estis, quia ibi mandabat Deus recordari illius diei. Quando autem recordatio illius diei esset, iam illa dies præterita esset, ideo pro tunc dicitur, quã egressi estis de Aegypto: quia pro tunc iam eritis egressi. Sed adhuc argues, quia infra dicitur, ꝙ Moyses tulit secum ossa Ioseph: sed prius Moyses eduxit ea de sepulchro quàm egrederentur de Aegypto: ergo etiã istud præceptum de primogenitis fuit datum, & pronunciatum antequam exirent de Aegypto, & antequam inciperent moueri ad egrediendum. Ad hoc respondetur, quòd ista de ossibus Ioseph deportatis a Moyse ponuntur per recapitulationem, quia poni deberent ante exitum de Aegypto. Sed tu dices, quòd non videtur maior ratio, quare dicamus istud de ossibus Ioseph poni per recapitulationem, quàm hoc ꝙ pertinet ad præceptum de primogenitis. Respondetur quòd non est simile, quia ex litera patere potest, ꝙ præceptum de primogenitorum redẽptione impossibile sit esse positum secundum recapitulationem: & narratio de ossibus Ioseph necessariò sit posita per recapitulationem: quod patet, quia cùm præceptum de primogenitis sit quoddam signum liberationis de Aegypto, saltem pestis primogenitorum secundum rectum rationis ordinem, quem sequitur scriptura, necessariò fuit poni post illam liberationem. Hoc autem de ossibus Ioseph necessariò ponitur per recapitulationẽ: quia prius Moyses tulit secum ossa Ioseph quàm moueretur de Aegypto. Et videtur hoc fuisse præcedenti die, vel aliquibus diebus antequam recederent, postquam sciebat Moyses certum diem recessus. Non est enim verisimile, quòd expectasset Moyses vltimum tempus recedendi: maxime quia forte Moyses fecit aliquam capsam, in qua poneret ossa Ioseph: vt ibi melius, & honorabilius ossa Ioseph ducerentur: & sic aliqua saltem die ante acciperet ea: & dato quòd illa acciperet in die, qua exibant de Ramesse incipientes moueri: tamen non posset illa accipere post primam mansionem: sed in litera ponitur asportatio ossium Ioseph post primam mansionem, cum dicitur: profectiq; de Socoth castrametati sunt in Etham: sed Socoth prima mansio est: vt patet Nu. 33. cap. & sic dicuntur ossa Ioseph capta, & asportata à Moyse post primam mansionem, quod non esset sic verum. Dicendum est ergo ista poni per recapitulationem: diuiditur ergo in duas partes: primo agitur de primogenitorum redemptione tanquàm de quodã incidentali: secundo reuertitur historia, vt narret de materia principali ibi. *Igitur cum emisisset.* Circa primũ. *Sanctifica mihi omne primogenitum.* Accipitur hic sanctificatio, idest applicatio, & sic est sensus. *Sanctifica mihi omne primogenitum.* Idest applica ad cultum meum omnia primogenita. Omne autem quod ad Dei cultum applicatur siue directè, siue indirectè dicitur sanctificatum: dies enim Sabbati sanctificata dicitur, idest ad cultum Dei applicata; quia in illa die diuino cultui magis quàm alijs diebus vacare debemus. Dicuntur primogenita sanctificata: quia Deo appli-

[Margin: Diuisio cap.]

A cantur, & remouentur ab vsibus humanis: siue sint immolatitia, quæ directè Deo applicantur, cùm non maneant apud dominos suos, sed immolentur Deo; siue non, quia alia primogenita, quæ per se non applicantur Deo, applicantur per alterum, vt primogenitum asini, quod commutatur oue. Vel primogenita Israelitarum: quia licèt non applicentur Deo per se, alios loco sui faciebant applicari, vt filij Aaron, vt patet Num. 3. cap. & specialiter ipsi Leuitæ, qui minores erant dicebantur dono dati sacerdotibus à filijs Israel: vt patet Num. 8. cap. Vestes etiam sacerdotales, & tabernaculum cum omnibus vasis, & vtensilibus sanctificantur, & vnguntur, quia specialiter Dei cultui applicantur, cùm non liceat vti illis ad alios vsus. *Quod aperit vuluam.* **B** Aliqui accipiunt aperire, idest apertum habere: & sic dicunt primogenitum quod aperit vuluam, idest habet vuluam apertam: & sic sola fœmina primogenita mandarentur immolari, aut sanctificari. Contrarium tamen est: quia masculina primogenita mandantur offerri, vt patet infra in litera, fœminina autem non. Sed dicitur, quod aperit vuluam, i. quod primo exit per vuluam: ideo enim primogenitum est, quia vuluam matris primo aperit: nam quæ postea nascuntur, nõ dicuntur primogenita, nec primo aperire vuluam. Et dicuntur primogenita aperire vuluam ad nascendum, cùm aliàs aperta fuerit ad semen suscipiendum: sed apertio quæ ad pariendum est magna valde, & laboriosa est vsque ad mortis periculum. Aliæ **C** autem apertiones respectu huius dolorosæ non vocantur apertiones: ideo cùm femella cuiuscunque speciei primo parit, vulua dicitur aperiri. *In filijs Israel.* Idest inter filios, quasi dicat, omnia primogenita, quæ sunt inter filios Israel domino sanctificari debent: siue sint primogenita hominum, siue iumentorum. Nec debet intelligi. *In filijs Israel.* Idest de filijs Israel: quia tunc esset sensus, quòd omnes filij Israel, qui essent primogeniti, sanctificarentur: & solum esset lex de hominibus, & non de iumentis. Sed falsum est: quia immediate dicitur tam de hominibus quam de iumentis: & sic ponitur hoc tanquàm vniuersaliter dictũ: & deinde subdiuiduntur partes, s. omnia primogenita, siue hominum, siue iumentorum. *Tam de hominibus* **D** *quàm de iumentis.* Istud præceptum traditum fuit in exitu de Aegypto, vt supra dictum est, sed non fuit immediate traditum executioni: oportebat enim ad tradendum executioni, vt omnia primogenita pecorum applicarentur: & omnia primogenita hominum. Quantum ad applicationem primogenitorum hominum ad Deum non fuit immediatè completum: sed postea in monte Sinai, quando tribus Leuitica separata est, & numerata: vt specialiter famularetur domino, vt patet Num. 3. & 4. & 8. cap. Et hoc fuit in primo anno exitus de Aegypto. Et patet, quia consecratio templi, & sacerdotum simul fuit: sed consecratio templi fuit in principio secundi anni, vt patet infra 40. & Num. 7. cap. Ergo tunc fuit in sacerdotibus, & Leuitis facta applicatio, & redemptio aliorum remanen- **E** tium. Applicatio autem pecorum ad Dei cultum erat per immolationem, vt fieret de eis sacrificium, sed hoc non factum fuit immediate: nam non leguntur fecisse sacrificium vsque post dationem legis: cum voluit Deus confirmare legem, vt quoddam pactum: cum populo mandauit offerri vitulos duodecim, vt aspergeretur sanguis eorum super altare: & librum legis, & populum: nam pactum in sanguine confirmandum erat: vt ait Apostolus ad Hebræ. 9. capitulo. Et postea in consecratione sacerdotum, vt habetur Leuitic. octauo, & nono, & decimò capitulis. Et in dedicatione templi: vt patet Numer. 7. capitulo. nam ante non erant datæ leges de sacrificijs, quæ in mon-

[Margin: Expõ aliquorum cõfutatur.]

[Margin: In monte Sinai præceptũ de sanctificatione primogenitorũ primo traditum, fuit executioni.]

monte Sinai datæ sunt, & continentur in Leuitico, cuius omnia verba dicta sunt in monte Sinai: vt patet Leuit. vltimo capitulo, ideo non faciebant sacrificia. Fuit autem speciale in ista lege: quia cæteræ leges, & constitutiones solùm extenduntur ad futura: præterita autem non comprehendunt: vt patet extra de constitutio. capitulo, cognoscentes, & capitulo vltimo. Ista autem etiam ad præterita se extendit, sed non sine causa: quia hoc quidem nisi humanum dicit, scilicet quòd constitutio solum extenditur ad futura, nisi in ea specialiter de preteritis caueatur. Sic autem fuit hic: quia Deus mandauit specialiter Numer. 3. capitulo, quòd non solùm primogeniti hominum futuri applicarentur, sed etiam illi, qui iam nati erant. Immo rationabilius erat istos applicari, quàm futuros quia isti obligabantur, & non ita specialiter futura, cũ isti qui nunc erant, liberati fuissent. Vnde mandauit Moysi, quòd acciperet summam omnium primogenitorum Israel à mense vno, & supra, & inuenti sunt viginti duo mille ducenti septuaginta tres: & loco istorum: quia diuino cultui assignari debebant assumpti sunt omnes Leuitæ, qui erant viginti duo mille. Et quia super fuerant 273. de primogenitis populi, pro illis mandauit Deus solui pecuniam: ita quòd pro quolibet darentur quinque sicli. Pecora etiam, quia de primogenitis computabantur applicata sunt domino: & cùm deberent domino dari ad immolandum, mandauit ea dare Leuitis, scilicet quòd sicut Leuitæ accipiebantur loco omnium primogenitorum Israel: ita pecora Leuitarum acciperentur loco omnium pecorum Israel. Et quia ipsi Leuitæ erant ministri Dei non habentes vnde sustentarentur: donauit eis pecora sua, quæ immolari debebant Deo: ex quibus sustentarentur. De quibus magis Numer. 28. capitulo. vbi agitur de viribus sacerdotalibus. Sed pecora non principaliter fuerunt applicata Deo sicut ipsi primogeniti hominum: nam de pecoribus non fuit accepta summa, vtrum plura essent primogenita pecorum Israel, quàm omnia pecora Leuitarum. Et dato quòd hæc fieri mandarentur, Moyses hæc facere non poterat: quia non possent cognosci, quæ essent primogenita inter pecora: nisi quando nascuntur consideret ea pastor: & immediate segreget per aliquod signum: immo in grege magno nullus posset cognoscere omnia primogenita. Et adhuc patet, quòd non intendebatur principaliter pro nunc sanctificatio primogenitorum in pecoribus: sed postea in terra promissionis: ideo dicitur in litera: Cùm te introduxerit dominus in terram Chananæi, sicut iurauit tibi, & patribus tuis, & dederit eam tibi, separabis omne quod aperit vuluam domino: & quod primitiuum est in pecoribus tuis. Sed licèt aliqui putent hoc specialiter in primogenitis hominum quàm in pecoribus fuisse factum: tamen verum non est: quia eadem cæremonia, & secundum idem tempus tenebantur de vtrisque, scilicet quòd sicut non obligabantur, nec debebant redimere aut immolare primogenita pecorum tunc, sed post ingressum terræ Chanaam: ita non debebant redimere primogenitos filios vsque in eandem terram: vt infra declarabitur. *Quam de iumentis.* Iumenta communiter vocantur animalia, non fera, nec comestibilia, ad laborem nata, vt hominem iuuent, in subuehendis oneribus prompta, quemadmodum sunt asinus, equus, mulus, camelus, & similia. Et ista distinguuntur contra bestias, quę dicuntur feræ, vt leones, vrsi, & similes, & contra pecora, quæ mansueta sunt: tamen ad iuuamen humanum in subuehendis oneribus non sunt, vt oues, capre, & similia. Et illo modo accipiendo iumenta, nullum iumentum immolabile, aut redemptibile est: nam equus

Iumẽta q̃ sint.

F nec redimitur, nec immolatur, idem de mulo, & camelo, solus asinus inter iumenta proprie dicta non immolatur, sed redimitur: accipiuntur ergo hic iumenta large, non pro iumentis adiuuantibus vsus humanos, sed pro pecoribus. Et de istis verum est, quòd pecora immolabilia sunt. *Mea sunt enim omnia.* Idest omnia primogenita pertinent ad me: & non solùm est verum, quòd primogenita sint aliquid Dei, sed etiam omnes res, quia domini est terra, & plenitudo eius: vt patet supra decimo capitulo, & Psal. 23. Sed vocantur hic primogenita speciali modo aliquid Dei: nam cætera sua sunt creatione, & quotidiana gubernatione atque conseruatione: primogenita autem Hebræorum, non solùm istis modis pertinebant ad G Deum: sed etiam quodam speciali beneficio, scilicet quòd ab eo liberata sunt, ne morerentur: nam cùm in Aegypto exterminator occideret primogenita Aegyptiorum: non permisit Deus ingredi eum domos Hebræorum, ad percutiendum: vt patet præcedenti capitulo, & istud assignatur infra pro causa. *Et ait Moyses.* Posita præcepti ad Moysen reuelatione: hic subiungitur de eius ad populum promulgatione.

In veteri legeiumẽ menta nõ immolab tur præter asinum, q̃ redimeba tur.

QVAESTIO. II.

ET sciendum, quòd non solùm ista, quæ posita sunt dixit Moysi Deus, sed etiam omnia quæ infra ponuntur, quæ recitauit Moyses coram populo. H Nam nihil aliud auderet Moyses dicere quàm quod à Deo audiuisset: sed sacra scriptura obseruauit breuitatem quantum potuit: nam si semel ponerentur omnia verba, quæ dixit Deus Moysi: deinde ponerentur eadem omnia, quo modo ea retulit Moyses populo, oporteret fieri inutilem repetitionem: ideo satis erat semel poni omnia, vel in diuina reuelatione ad Moysen, vel in promulgatione Moysi ad populum. *Mementote diei huius.* Scilicet quintædecimæ mensis primi. *In qua egressi estis de Aegypto.* Quia licèt tunc egrederentur, refertur hoc ad futuras generationes, quæ recordari debebant huius diei: & tunc egressio de Aegypto esset præterita, vt supra declarauimus in principio. *De domo seruitutis.* Idest quòd sicut serui te-
I nentur in vna domo ne fugiant, et ibi coguntur laborare. ita vos tenebamini in Aegypto, & cogebamini laborare in duris operibus luti, & lateris: vt patet supra primo, & quinto capitulo. *Quoniam in manu forti.* Idest per magnam potestatem eduxit vos dominus, scilicet in operatione magnorum miraculorum, & inflictione pęnarum: nam Aegyptij Iudæos gratis nolebant dimittere. *De loco isto.* Scilicet de Aegypto: accipiendo locum valde large. *Vt non comedatis fermentatum panem.* Hoc coniungitur superiori, scilicet mementote, vt non comedatis panem fermentatum in die, qua egressi estis de Aegypto. Rabbi Salomon dicit, quòd Iudæi obligabantur comedere azyma in ista quintadecima die, quæ erat prima dies azymo-
K rum: in aliis autem solùm obligarentur abstinere a fermento, & fermentato: non tamen obligabantur comedere azyma, scilicet quòd possent comedere carnes solas, aut pisces, aut fructus: dum tamen non comederent cum eis panem fermentatum. Sed hoc non videtur verum, quia æquale præceptum ponitur de omnibus istis septem diebus quantum ad azimorum comestionem, quia dicitur præcedenti capitulo. Septem diebus azyma comedetis, & postea subditur, Primo mense quartadecima mensis die ad vesperum comedetis azyma vsq; ad diem vigesimoprimo eiusdem mensis, & Deut. decimosexto capitulo, dicitur septem diebus comedes absque fermento afflictionis panẽ quoniã in pauore egressus es de Aegypto. Isto. n.

Nihil Moyses pop dicebat q̃ a D audisset.

fiunt

fiunt ad recordationem decet esse fmm modum rei, de qua fit: ergo sicut comestio azymorũ non solùm fuit in die exitus de Aegypto, sed etiam in sequentibus, non solum in futuris generationibus ad memoriam debuit eẽ sub precepto primus dies, scilicet dies quintadecima mensis, sed etiam alij sex dies sequentes *Hodie egredimini.* Istud præceptum fuit datum in exitu de Aegyto: ideo dicitur hodie, quia illa die egredi incipiebant: & sic decebat dari istud præceptum: quia præcedenti nocte fuerant primogenita eorum liberata: ideo tanquam firmius retinentes adhuc illud beneficium, libentius reciperent præceptum de sanctificatione primogenitorum. *Mense nouarum frugum.* Idest in Martio, qui vocatur apud Hebræos Nisan vocabulo Caldaico, & coincidit cum Martio nostro: & etiam interdum cum magna parte Aprilis nostri: vt declaratum fuit præcedenti capitulo. Sunt enim in hoc mense fruges nouæ, scilicet ordeũ; & sic dicitur supra 9. capitulo, quando venit grando, & destruxit ordeum, quod virens erat, & linum quod folliculos germinauerat: triticum autem, & far, quia serotina erant non sunt læsa. Et hoc est in terris temporaneis, & calidis, qualis est Aegyptus, quę in tertio climate est, & pars eius in quarto;, eodẽ modo in terra Chanaan, quæ satis calida est cum sit principaliter in principio quarti climatis, & partim in tertio, ideoque mensis iste primus est mensis primitiuorum in terra Chanaan, & mandabantur offerri in eo primitiæ spicarum ordeacearum, vt patet Leuit. vigesimotertio capitulo. Et in Pentecoste adducebantur primitiæ spicarum tritícearum, vt patet in eodem capitulo. *Cumque introduxerit.* Hic declaratur magis istud præceptum de azymis. *Cumque introduxerit.* Ex hoc innuitur, quòd dum essent in deserto, non erant seruaturi cæremonias azymorum: immo nec poterant, dato quòd vellent: quia ibi non habebant aliquẽ panem ad comedendum, nec azimum, nec fermentatum, sic innuitur infra decimosexto capitulo, cum dicitur: filij Israel comederunt man. quadraginta annis donec venirent ad terram habitabilem: hoc enim cibo aliti sunt donec pertingerent fines terræ Chanaã; & clarius hoc dicitur Deut. vigesimonono capitulo, cum dicitur: Adduxit vos Dominus quadraginta annis per desertum, & nõ sunt attrita vestimenta vestra, nec calceamenta pedum vestrorum vetustate defecerunt, panem non comedistis, vinum non bibistis. Quando autem fuerunt in monte Sinai morantes potuerunt habere omnia necessaria, ideo mandauit eis dominus celebrare festiuitatem Paschalem, vt patet Nume. 9. capitulo. Et nullam aliam custodierunt in deserto. *In terram Chananæi.* Hic ponuntur quinque populi Chananeorum solùm: septem tamen sunt, qui promittuntur filijs Israel, vt patet sæpe, & habetur Deut. septimo capitulo, hic autem subticentur duo, scilicet populus Ferezeorum, & Gergeseorum, qui minores populi erant, & subintelliguntur nominatis alijs tanquam principalioribus. *Quam iurauit patribus vestris.* Deus promisit terram Chanaan Abrahæ, vt patet Gen. decimotertio cap. & postea Gen. decimo quinto, fecit cum illo fedus occisis animalibus, & diuisis: sed in his omnibus iuramentum non intercidit. Postea vero cùm Abraam voluisset filium suum vnigenitum Isaac obediendo Deo immolare, Deus tanquam pro maximo cultu, & honore sibi exhibito volens dare magnam certitudinem de promissionibus factis, iurauit ei se daturum terram illam, & multiplicaturum semen eius, vt patet Gen. vigesimosecundo capitulo, & postea cùm Deus repeteret eandem promissionem Isaac, sub eodem iuramento facto confirmauit: vt patet Gen. vigesimosexto capitulo. Et mul-

Multotiẽs Deus promisit Abrahę terrã Chanaã: sed semel iurauit.

A totiens alibi istud iuramentum repetit Moyses in istis quatuor libris. *Vt daret tibi terram fluentem Lacte, & Melle.* Istud dicitur sub Metaphora ad notandum fertilitatem terræ illius. Erat enim pascualis, ideo dicebatur fluere lacte. Erat etiam nemorosa, & ideo dicebatur abundare, vel fluere melle: quia apes in montibus mella conficiunt. Et ponebat hoc Moyses, vt incitaret eos ad desiderium terræ illius: quę tam fertilis erat, & eis Dei dono concedebatur: ne ipsi vilipenderent eam: nam mali, qui erant inter eos, magis volebant redire in Aegyptum, quàm ire in terram illam desiderabilem: & sic dicitur Psal. 104. Et pro nihilo habuerunt terram desiderabilem, idest terram Chanaan, quæ desiderabilis erat valde, quia tantis bo-

B nis abundabat. *Celebrabitis hunc morem sacrorum.* Idest tenebitis istas cæremonias circa agnum paschalem, vt dictum est, & obseruationes azymorum, vt etiam infra dicuntur. Dicetur mos sacrorum, idest consuetudo in obseruando cæremonias: quia omnia, quæ ad Deum fiunt dicuntur sacra, vel sanctificata, & cùm iste mos cæremoniarum ad Deum pertineat, dicetur mos sacrorum, idest ritus in sacris cæremonijs. *Mense isto.* Idest in primo mense. Ex quo patet, quòd istud præceptum de sanctificatione primogenitorum & repetitio de cæremonijs paschalibus dicta sunt in mense primo, in quo egressi sunt Hebræi de Aegypto. Et sic innuitur id quod supra dicebamus, scilicet quòd istud præceptum dictum fuit cum Hebræi inci-

C perent de Aegypto exire. *Septem diebus vesceris azimis.* Ex hoc patet quod supra dicebamus, scilicet ꝙ ita obligarentur ad vescendum azyma in omnibus septem diebus sicut in primo: quia de omnibus datur æquale mandatum. *Et in die septimo erit solennitas domini.* In ista obseruatione azymorum, quæ durabat per septem dies, duo dies erant celebres, s. primus, & septimus: quia nullum opus in his fiebat exceptis his, quæ ad cibum pertinent, vt patet præcedenti capitulo, & Leuit. vigesimotertio: in alijs vero diebus licebat omnia facere quæcunque vellent: fit autem hic mentio de septimo: quia de primo supra in isto capitulo dictum est, quod obseruari deberet. *Azyma comedetis septem diebus.* Replicatio superioris sententiæ est.

D *Non apparebit apud te.* Idest in domo tua. *Aliquid fermentatum.* Quia non solùm vetabatur comestio azymorum: sed etiam ne illis diebus esset in domibus Iudæorum, ideo in die quartadecima mensis primi post meridiem inquirebant Israelitæ domos suas: & nunc idem faciunt: & si aliquid fermentatum reperiebatur, eijciebatur a domo. Quare autem non deberet manere fermentatum in domibus Iudæorum præcedenti capitu. declaratum est. *In cunctis finibus tuis.* Idest in tota terra tua, scilicet in domibus: quia quòd maneret in aliquo loco, ad quem homines non accedunt: non videtur esse prohibitum: & sic pręcedenti capitulo solùm dicebatur, non apparebit fermentatum in domibus vestris. *Narrabisque filio tuo.*

E Hic ponitur quid respondere deberent patres, cùm filij inquirerent in futurum de istis cæremonijs quid significarent, vel propter quid fierent in redemptione primogenitorum, & præcedenti capitu. ponitur responsio ad inquisitionem de agno paschali: nunc autem mandatur, quòd patres narrent filijs ista. Quia si forte filij non interrogauerint patres, debent eos instruere in hoc, scilicet dicentes quid mandauit Deus, & quare mandauerit: nam cùm fides sit ex auditu, vt patet ad Rom. 10. & non ex aliqua speculatiua inquisitione: quanta ad ea, quæ sunt propria fidei non possent sequentes generationes aliquid de eis, quæ de Deo credenda erãt cognoscere, nisi prioribus eis enarrantibus: vt. s. illi, qui immediate viderunt illa à Deo fieri

Filij Hebræorum debebant à patribus quærere legis cæremonias, & patres eos instruere.

fieri in Aegypto, & in deserto, & audierunt præcepta domini, narrarent ea successoribus suis immediatis commendando eis, ꝙ ipsi etiam sequentibus enarrarẽt, & sic propagaretur fides in omnes generationes, & hoc commendat Deus, vt patet Deuter. 6. capit. dicens: narrabis ea filijs tuis. *In die illo*. Idest in tempore illo, scilicet quando egressi fueritis de terra deserti introeuntes in terram Chanaam. Quia ad tunc obligabat ista obseruatio, vt patet in litera, ideo tunc ratio ipsius reddi debebat. *Hoc est, quod fecit Dominus*. Scilicet quòd fecit nos comedere panem sine fermento, cùm Aegyptij cogerent nos velociter exire de Aegypto. Etiam Deus fecit hoc, scilicet liberãdo primogenita nostra in Aegypto, & occidendo primogenita Aegyptiorum, ideo mandat sibi fieri has solennitates agni Paschalis, & azymorum. *Mihi, quando egreßus sum de Aegypto*. Istud pronomen, ego, demonstrat hic totum Israel: quia omnes Israelitæ filijs suis dicere ista debebant, & tunc verum est, ꝙ Deus fecit ista Israeli: quia populus qui transijt, & qui manet: licèt simpliciter diuersi sint: quia Ecclesia. 1. c. dicitur, generatio transijt, & terra in æternum manet: tamen aliquo modo dicitur iste populus, idem nunc: & ante hoc per mille annos per continuitatem generationis: sicut dicitur de fluuio, quòd est idem, qui nunc fluit, & fluebat ante mille annos, scilicet idem Tagus, idem Dorius, licèt nullũ pedale, aut nulla pars aquę nũc est in eo, quę fuit ante hoc per mille annos: poterat ergo totus Israel dicere nũc: Deus eduxit me de Agypto: quia eduxit istum populum, cuius partes sibi succedunt in temporis mutabilitate. *Et erit quasi signum in manu tua*.

Qũo populus aut fluuius est idem ĩ tpibus inuicẽ distantib.

QVAESTIO. III.

Quare Iudæi appẽdebãt philateria.

IVDAEI aliquando hoc obseruauerunt ad literam, facientes quasdam cedulas, & scribentes in eis exitum de Aegypto, & quædam quæ continentur Deut. 6. cap. pertinentia ad vnitatem diuinæ essentiæ, & præcepta decalogi, & istas ligabant brachio dextro, & ponebant in fronte: & licèt omnes non obseruarent, Pharisei tamen obseruabant, qui erant præcipui legis obseruatores, tenentes eum locum inter Iudeos, quem religiosi tenent apud nos, ideo de eis dixit Christus Mat. 23. cap. Omnia opera sua faciunt, vt videantur ab hominibus: dilatant Philateria sua, & magnificant fimbrias. Vocantur istæ cartulæ philateria à philaxe, quod est obseruare, & thorath, quod est lex, quasi legis custodia, scilicet quòd ibi custodiebantur præcepta legis saltem principalia. Fimbriæ autem sunt, quæ erant in quatuor angulis palliorum, de quibus Numeri quintodecimo capitulo. Iudæi autem moderni non appendunt in brachio, aut in fronte huiusmodi cartulas: sed ponunt eas in postibus domorum suarum, vt intrantes, & exeuntes recordentur mandatorum Dei, vt dicitur Deut. sexto capitulo, cum dicitur. Meditaberis sedens in domo tua, & ambulans in itinere, dormiens atque consurgens: & ligabis ea quasi signum in manu tua, eruntque, & mouebuntur inter oculos tuos, scribesque ea in ostijs, & limine domus tuæ. Hoc autem quod leuius est, scilicet ponere ea in ostijs domus, hodie obseruant plerique Iudæorum. Non erat tamen intentio Dei mandantis, quòd ista ponerentur ante oculos, & in manu: sed quod homo versaret in eis animum suum sicut dictum fuit, scilicet stans in domo, aut in via gradiens, dormiens, atque consurgens: sic enim Dauid describens virum beatum, qui hic promeretur, vt in vita æterna beatus sit: pro primo posuit assirmando. In lege domini fuit voluntas eius, & in lege eius medita-

F bitur die ac nocte. Apportatio autem harum cedularum ad rem modicum proficiebat: sed loquebatur Deus sub quadam similitudine, scilicet sicut signum continuo positum ante oculos nostros facit nos continuę cogitare de ipsa re signata: ita Deus mandabat ista præcepta esse in nostra cogitatione continue, quasi appensa essent ante oculos nostros. Et ideo litera nostra hoc attendens dixit. *Et erit quasi signum in manu tua*. Idest non quòd ista ponantur in manu, aut in fronte inter oculos. Sed sicut ista existentia inter oculos reducerent ad continuam cogitationem: & sicut plerunque cum quispiam vult recordari alicuius rei, quæ ei dicta fuit, ponit filum in manu: & licèt obliuiscatur, postea conuersus vidensque filum in G manu, recordatur rei, quam intendebat. Sic debet esse memoria istorum iugis apud nos, quasi ista signa haberemus. Et quòd Hebræi ista ponerent ante portas suas tempore, quo obligauit obseruatio cæremoniarum non erat inconueniens: tamen non obligabantur, quia hoc non mandabat Deus. Vel possunt dici, ista posita inter oculos ad mouendum intellectum, qui vocatur oculus, aut visus animæ: vt ait Philosophus sexto Ethicor. tractans de potentia demotica, & prudentia. Poni dicebatur in brachio ad monendum nos, vt operemur: quia ista duo sunt quæ Deus à nobis petit, fides scilicet & operatio: fides namque sine charitate, & operatione mortua est: vt ait Iacobus canonica sua secundo capitulo. Et hoc ratioH nabile erat: quia quædam præcepta istorum erant ad agendum, quædam ad credendum solum. Oportebat ergo vtrumque admonere, intellectum scilicet & operationem. *Et quasi monimentum*. Idest memoria, vel signum recordatiuum. Dicitur namque monimentum de moneo mones: quia ad intelligendum aliquid monet: hic vocatur monimentum ante oculos, sed infra ponitur quasi quid appensum ante oculos: declarat enim magis ibi quàm hic: nam dato quòd ista fieri deberent, aut aliqua similia, non solum deberent esse monimentum ante oculos, sed debent esse appensa: quia si istæ cartulæ fronti ligarentur, & non penderent, nec mouerentur, oculus non respiceret ea: cum autem appendantur, ita quòd perue-I niant ad oculos, & non sint fixæ, sed moueantur, magis incitabunt, cùm videri poterunt. Etiam quia non solùm visu, sed etiam tactu proficient, cùm tangendo per motum partes propinquas oculis, dato quòd non viderentur, sic perciperent, & mouerent, ideo Deuter. sexto dicitur: eruntque, & mouebuntur in oculis tuis. *Vt lex Domini semper sit in ore tuo*. Ista est intentio supradictorum, scilicet quòd lex deberet esse quasi memoria in oculis nostris, & in manu nostra, vt sic continuo eam cogitatione versantes, etiam in orę versaremus: volebat enim Deus vt laudes eius semper enarrarentur, & præcepta custodirentur, ad quod proficiebat continua ruminatio legis in ore, quia sic alios concitaremus, & nos ipsos. *In manu forti eduxit* K *te Dominus de Aegypto*. Idest in magna potentia, & prodigijs multis, vt supra patuit: & hoc repetit sæpe scriptura commemorando Hebræis sæpissimè diuinum beneficium: vt sic proptiores ad mandata exequenda efficiantur. Et non est mirandum quòd hic interdum dicat: egressi estis de Aegyto, & interdum dicat: egredimini per præsentis modum, quia in Prophetis mutantur tempora, ideo interdum per futurum, interdum per præteritum, & per præsens de eadem re loquuntur, quod multis est occasio parum, aut nihil intelligendi in eis. Nam cum putant præterita tempora describi, tunc euentus futuros enunciant: & cum putant de futuro loqui in tempora præterita relabuntur. *Custodies huiuscemodi cultum*.

Philat... & fim... quid s... Cap... lib...

In Pro... us f... ı p... de ... re loqu... tibus.

Iste

Iste cultus est obseruantia azimorum, de quibus immediate dictum extiterat. Et obseruatio cæremoniarum agni paschalis. *Huiuscemodi*. Idest huiusmodi, quia est adiectio sillabica, quæ interdum ponitur ad coniungendum duas dictiones in vnam, & sic dicim⁹ sicubi, interposita, c. pro, si vbi, idest si in aliquo loco: interrogatiuè aut infinitiuè sic dicimus; hæccine idest hæcne, scilicet nunquid hęc, vt patet Deut. 32. c. Aliquando adiectio ponitur in fine dictionis, vt cum dicimus hosce, idest hos, sic enim dicit frequenter Terentius in comedijs suis: per hosce dies, idest per hos dies. Sic etiam dicimus suapte, meapte, idest sua, & tua, de quibus Priscianus maiori volumine lib. 13. *Statuto tempore*. Idest annuatim, scilicet immolationem agni Phasę: die quartadecima primi mensis ad vesperum, & azima ex tunc vsque ad vigesimam primam diem mensis eiusdem vsque ad vesperum, sic enim statutum fuit, cap. præcedenti. *A diebus in dies*. Idest ab vno anno in alterum, scilicet quòd consideretur tempus, in quo tunc offertur isto anno, quòd eodem tempore immoletur, aut custodiantur azima sequenti anno, & sic in cæteris annis. Vel aliter, quòd iste cultus maneat a diebus in dies, idest ex nunc vsque ad alios dies, scilicet vsque in sempiternum, vt supra dictum est. Vel in generationes, & generationes. Prima tamen expositio melior est. *Cumque introduxerit*. Hic ponit sanctificationem primogenitorum, quomodo Deo applicari deberent. *In terram Chananæi*. Vocatur Chananæus non vnus de illis septem populis, sed omnes simul vniti, vt descendunt a Chanaam.

QVAESTIO. IIII.

An obligarētur Iudæi in deserto ad oia hæc.

Ex hoc patet etiam quòd nō obligabantur ad sanctificationem primogenitorum vsque dum intrarent terram Chanaam, & ibi pacificè morarentur expulsis hostibus, atque interfectis, & diuisa terra. Dominus tamen mandauit postea applicari in monte Sinai, vt patet Numeri cap. 3. cùm accipi mandauit omnes Leuitas loco primogenitorum Israel: & ꝓ excrescentibus de primogenitis filiorum Israel datum fuit precium pro quolibet quinque sicli, vt patet ibidem, & pecora Leuitarum pro pecoribus totius Israel accepta sunt: & hoc fuit ex speciali mandato Dei, aliter enim non obligasset ista lex: nunquàm tamen postea in deserto ista redemptio facta est, aut sanctificatio, scilicet quòd postquàm omnes Leuitę in deserto Sinai accepti sunt loco primogenitorum totius Israel, qui tunc erant, etiam si aliquis nasceretur primogenitus non applicabatur domino, nec dabatur de eis pretium. Et si aliqua primogenita pecorum nascebantur, non immolabantur domino. Ratio fuit, quia sicut mandatum de celebrando solennitatem paschalem, & azima fuit datum pro tempore, quo essent in terra promissionis, & ideo cum steterunt in deserto, nunquam celebrauerunt Phase, nisi vnum in secundo anno exitus de Aegypto, dum starent in monte Sinai, de quo diximus præcedenti cap. latè, & hoc quia mandauit dominus expressè, vt patet Numeri 9. cap. Ita nunc cùm ista lex de primogenitis sanctificandis solum dicatur ad terram Chanaam, tenēda nullo modo obligabat in deserto, nisi quia Deus specialiter mandauit Numeri 3. cap. quòd tunc fieret applicatio pro ipso de tribu Leui, & omnibus pecoribus eorum loco omnium primogenitorum aliarum tribuum. Et applicatio pecorum suorum pro omnibus primogenitis pecorum reliqui populi: sed cùm illa lex non data fuerit vlterius, nec dixerit, deinde semper primogenita debere sanctificari, manebat in vigore ista lex, quæ dicit solùm esse primogenita sanctificanda post

A introductionem in terram Chanaam, ideo nec pecorum primogenita, nec hominum in 40. annis quibus mansit Israel in deserto, vt patet infra 16. & Deut. 8. sanctificata sunt, scilicet quòd pecorum primogenita, non immolabantur, & primogenita hominum precio non redimebantur. Fuit autem motiuus huius quia precium redemptionis primogenitorum dabatur Leuitis ad sustentationem, cùm ipsi essent applicati Deo loco omnium primogenitorum Israel, vt dicitur Numeri 3. ca. scilicet, tulit Moyses precium eorum, qui fuerant amplius, & quos redemerat à Leuitis pro primogenitis filiorum Israel mille trecentos sexaginta quinque siclos iuxta pondus sanctuarij, & dedit illud Aaron, & filijs eius iuxta verbum, quod

Cū q... re in deser 10 nō fuit facta primogenito rum redēptio.

B præceperat sibi dominus. Nunc autem in deserto sacerdotes, & Leuitæ non indigebant pecunia: quia non comedebant panem, aut vinum, quod pecunia emere deberent, quia continuis 40. annis panem non comederunt, & vinum non biberunt, vt patet Deut. 29. ca. sed manna de cęlo: nullo ergo modo indigebant pecunia. Postquàm autem intrauerunt terram promissionis, eguerunt pecunia, cùm oporteret emere cibos deficiente manna, vt patet infra 16. & Iosuę 5. capit. vbi dicitur, quòd cùm attigerunt terram Chanaam, cessauit manna: ideo tunc debuit dari pecunia pro redemptione primogenitorum. Nec poterat aliquis de istis primogenitis applicari Deo, ita ꝙ accederet ad ministrandum in tabernaculo: quia

C quicunque accederet ad tabernaculum, dato quòd non ministraret, nisi Leuita esset, iubebatur interfici, vt patet Numeri primo, cap. cùm dicitur: deponēt Leuitæ tabernaculum cùm castra metanda fuerint, & erigent: quisquis externorum accesserit, occidetur. Idem Numeri 3. cap. Idem 16. cùm Core, & tota sua coniuratorum multitudo partim incensa partim submersa est. Primogenita etiam pecorū non debebant tunc immolari: quia cum in deserto mouerentur mota nube, & vagi incederent, non poterant facere sacrificia. Et hoc patet, quia festiuitates, quæ ponuntur in Leuitico secundum suas immolationes non obseruatæ sunt in deserto, vt ibidem dicetur. Etiam quia Numer. 15. cap. cum daretur modus sacrificandi, dictum fuit. Cùm ingressi fueritis terram habitationis vestræ,

Quicunq; ad tabernaculū accedebat interficiebātur nisi Leuita esset vel sacerdos.

D quam ego dabo vobis, & feceritis oblationem Domino in holocaustum, aut victimam pacificam, vota soluentes, vel sponte offerentes munera, aut in solennitatibus vestris offerentes odorem suauitatis domino. Ecce qualiter ibi præsupponitur, quòd oblationes, & victimæ non erant faciendæ in deserto, sed in terra Chanaam. Causa autem potissima quare non fiebant in deserto immolationes, erat, quia in omnibus illis offerebatur tertia pars vini, & similę triticeæ, vt patet Numeri 15. cap. sed in deserto nihil tale erat, ergo non poterat fieri immolatio. Et si aliquis proteruiat dicens, quòd ibi dicitur, quòd oblationes faciendę erant in terram Chanaam, sed non negat quòd in deserto

E fieri deberent. Hoc non valet, quia illic dabatur modus solum ad immolandum in terra Chanaam, & nō in deserto: si ergo dicas quòd in deserto fiebat immolatio, da modum, per quem fiebat, satis patet in istis quatuor libris Moysi, quòd nunquàm tale reperitur. Dicendum ergo videtur, quòd forte nunquam facta fuit immolatio aliqua in toto deserto, nisi illæ, qui factæ sunt in confirmatione legis, de quibus infra 24. c. & illæ, quæ factę sunt in consecratione tabernaculi, & sacerdotum, de quibus datur forma infra 29. c. & postea nunciatur factum fuisse, & modus faciendi exprimitur Leui. 8. & 9. & 10. c. Et si arguas quomodo ergo consecratus fuit Eleazarus filius Aaron, quę factus fuit sacerdos magnus mortuo Aaron? Respon-

detur quòd nulla consecratio, aut victimarum immolatio ibi facta est, sed solum indutus fuit vestibus sacerdotalibus patris sui. Et hoc satis colligitur ex tex. Numeri 20. c. cum dicitur. Cunque Aaron spoliasset vestibus suis, induit eis Eleazarum filiũ eius illo mortuo in montis supercilio descendit Moyses cum Eleazaro, & sic nulla alia solennitas ibi facta fuisse videtur. Causam autem fuit, quia oportunitas loci non erat: nam stabant apud terram hostilem, & carebant necessarijs ad solennitatem istam, vnde ab hostibus inquietabantur: qui etiam non permitterent eis requiescere: nam immediate sequitur ibidem, quòd Chananęus rex Arad pugnauit contra Israel, & vicit atque accepit ex eo prædam. Concluditur ergo ex superioribus, quòd in deserto non fuit facta sacrificatio primogenitorum hominum, aut pecorum, sed reseruabatur facienda in terra Chanaam præter illam vnicã, quæ facta fuit in deserto Synai. Ratio antem huius fuit, quia Moysen præsciuerat Deus moriturum ante transitum Iordanis, ideo quia ille erat legislator, & sanctissimus atque prophetarum maximus qualis postea non surrexit in Israel, vt patet Deut. 34. c. decuit, vt ille daret formam sacrorum, cùm sacrificia essent potissima pars legis, & non solum daret formam sacrificandi verbo, sed eriam doceret exemplo. Nam quędam sunt, maxime ea, quæ sunt multum particularia, quæ magis oculo quàm verbo intelliguntur. Etiam decebat vt iste eligeret ministros, qui eẽnt determinati ad cultum Dei, & daret eis regulas, sacrificandi, & totius ministerij, atque cultus diuini: vtrunque autem fecit in monte Synai, quia lege suscepta, & fabricato tabernaculo mandato Dei accepit Aaron & filios eius de cęteris Leuitis, & consecrauit eos Domino atque ministrare fecit. Tunc etiam dedit eis modum sacrificandi, & faciendi cętera: hæc autem facta sunt in monte Synai, qui erat locus quietissimus, separatus ab omni hostium impulsu. Nam ab Aegypto nullus timor erat, quia satis distabat. Ab Idumæis, Ammonitis, Moabitis Chananeis, cęterisque populis satis distabant, quia isti erant cõiuncti terræ Chanaam. Erant ergo tunc in vastissimo deserto. Sin, & deinde succedebat desertum Pharam, vt patet Numeri 13. c. Et post illud desertum erant hostes, qui nominati sunt: nam vt patet Numeri 33. c. vbi ponitur cathalogus mansionum inter montem Synai & montẽ Hor, qui est in extremis finibus Edon, & apud Moab, & cęteros populos, sunt mansiones viginti. Et in his omnibus non reperiebant hostes, quia erat magna solitudo, prætcrquam dum essent in Cadesbarne, quæ est decimanona mansio post montem Synai: nam ibi existentes cum murmurassent contra Dominum venientibus exploratoribus, & sequenti die mortuis illis ascendere vellent in montem contra terram Chanaam descendit Amalechita, & Chananęus, qui habitabant in montibus & percusserunt eos, vt colligitur Numeri 13. & 14. c. Propter hoc ergo morati sunt in monte Synai vno anno demptis decem diebus, vt probauimus præcedenti cap. Et in illo anno facta sunt omnia hæc. *Sicut iurauit tibi, & patribus tuis.* Quòd autem iurauerit Deus dare istam terram de nullo legitur, nisi de Abraam: vt patet Gen. 22. c. Si autem legantur promissiones factæ Isaac, & Iacob, non reperietur in eis quòd Deus iurauit, sed, quòd solum promisit. Quòd autem iurauerit eam dare istis, qui tunc erant in deserto, nunquam legitur: sed dicitur iurasse istis, & patribus suis: quia sicut promisit Abrahæ illam terram, & confirmauit iurõ, ita alijs quibus eam postea promittebat dicebat, ego dabo tibi & semini tuo terrã Chanaam, sicut iuraui Abrahę patri tuo. Et licèt tunc nihil iuraret, quia tamen pro-

Laudes & gřę Moysi. Moyses sacrorũ formam dedit & ministros elegit.

Omnibus Patriarchis Deus promisit dare terrã Chanaam, sed nulli iurauit nisi Abraæ.

F mittebat sub iurõ facto Abrahę, tantum erat ac si iurasset tunc, cùm idem iuramentum obligaret tunc, si Deus obligari posset. Sic enim fit secundum iura humana, quia si aliquis inquiri dicitur, vt veritatem dicat de multis articulis, & respondeat de vno, & postea dicitur ei sub iurõ pręstito mandatur tibi, quòd dicas veritatem etiam in hoc articulo, de quo nunc quæro, eodem modo obligatur, sicut si in quolibet articulo nouiter iuraret, & eodem modo deieraret si in secunda interrogatione mentiretur sicut in prima. Quod autẽ Deus sub iuramẽto præstito Abrahę promiserit etiam aliquibus alijs terram illam, patet in promissione facta Isaac: vt habetur Gen. 26. cum dicitur. Tibi enim & semini tuo dabo vniuersas regio-
G nes has complens iuramentum, quod spopondi Abraham patri tuo. Istis autem qui nunc erant in deserto, non solum non promisit Deus sub iuramẽto terram illam, immo nec promisit eam aliquo modo, quod patet si legatur Exodus a principio vsque huc. Et hoc, quia Deus nunquam loquebatur populo per se, postea autem c. 23. dicitur quòd Deus introducet eos in terram illam si obseruauerint mandata sua, & mittet Angelum suum, qui exterreat omnes illas gentes. Dicitur tamen Deus promisisse, & iurasse istis dare terram Chanaam, quia quando iurauit eam dare Abrahæ iurauit eam dare istis, vt patet in forma iuramenti: quæ habetur Gen. 22. c. cum dicitur. Per memetipsum iuraui, dicit Dominus, quia fecisti rem hanc, &
H non pepercisti filio tuo vnigenito, benedicam tibi, & multiplicabo semen tuum sicut stellas cęli, & velut arenam, quæ est in littore maris, & possidebit semen tuum portas inimicorum suorum. *Et dederit eam tibi.* Idest fecerit te in ea pacifice habitare. Aliud nanquam est introducere in terram Chanaam, & aliud dare eãi quia Israelitę non tenuerũt pacificè terram possessionis vsque annos septem post ingressum in eam, & post diuisionem eius per alios septem annos, de quibus aliquę historiæ fidem faciunt quantum temporis fuerit secundum certitudinem vsquequo habitauerunt in pace, & redierunt duæ tribus, & dimidia de bellis adiuuantes alias tribus, sed constat quòd fuit magnum tempus: sic enim dicitur Iosuę 22. ca. ad duas tribus,
I & dimidiã. Non reliquistis fratres vestros longo tempore vsque in pręsentem diem. Licèt igitur non constet vtrum quartuordecim anni, an plures fuerint, constat tamen quòd fuerint plusquam septem: quia Caleb filius Iephone princeps in tribu Iuda petiuit a Iosue dari sibi Hebron antequam distribuerẽtur sortes alijs, tribubus, vt patet ex processu libri Iosuę, quia hoc habetur Iosuę 14. & distributio sortium habetur Iosuę 15. & 16. vsque ad 20. c. exclusiue. Et tamen postea recesserunt duæ tribus & dimidia ab alijs, vt patet Iosuę 22. c. Sed quando Caleb petiuit Hebron, fluxerant septem anni ab introitu terrę Chanaam, ergo quando recesserunt duæ tribus & dimidia ab alijs, erãt plures quam septem anni: antecedens patet, quia
K quãdo petiuit Caleb, erat annorum 85. Et dicitur ibidem quòd transiuerant 45. anni ex tempore quo fuit explorator vsque tunc: sed ab illo tempore vsque ad transitum Iordanis fluxerunt trigintaocto anni, ergo manent septem. Antecedens patet, quia in deserto ante transitum Iordanis steterunt Israelitę 40. annis: sed cùm missi sunt exploratores erat secundus annus, ergo manebant trigintaocto. Tunc enim proprie dicebatur Deus dedisse eam Israel, & ante non, sed introduxisse in eam: ideo finita diuisione terræ, & hostium deletione: dicitur Iosuę 21. c. Deditque Deus Israeli omnem terram, quam se patribus eorum traditurum iurauerat, & possederunt illam atque habitauerunt in ea: dataque est ab eo pax in omnes per circuitum

Hijs qui in deserto erant non promisit Deus dare terrã Chanaan.

Israelitę non habitauerunt quiete terra promissionis vsque ad 14 annos post transitum Iordanis.

Oblatio ſanctificationis primogenitorum non obligauit immediate poſt introitum terrę promiſſionis.

A cuitum nationes, nulluſque eis hoſtium reſiſtere auſus eſt: ſed cuncti in eorum ditione coacti ſunt: nec vnum quidem verbum quod ſe illis præſtaturum eſſe promiſerat, irritũ fuit, ſed omnia rebus expleta ſunt. Ex hoc autem patet quòd oblatio ſuperiorum, ſcilicet ſanctificationis primogenitorum non obligauit immediate poſt introitum in terram promiſſionis, ſed poſtquàm terra pacificè poſſeſſa eſt. Et idem dicendum videtur de alijs obſeruationibus, ſcilicet de Phaſe immolatione, & azymorum obſeruatione, ſcilicet, quòd non fuerit in tempore, quo non pacificè poſſederunt. Si autem obijcias de Phaſe quod immolauerunt in introitu terrę promiſſionis: vt patet Ioſuę 5.c. Reſpondetur quòd hoc fuit, quia tunc vacabant à bellis, ſed poſtea cum a bellis non vacabant, nihil B horum facere poterant. Quod autem non obligarentur ad hæc vſque quo quiete poſſiderent terram, & etiam quòd in deſerto nihil de his ceremonijs cuſtodirent: patet Deut. 12.c. cum dicitur: Non facietis ibi ideſt in terra Chanaam, ad quam itis quę nos facimus hic hodie ſinguli quod ſibi rectum videtur: & ſubijcit cauſam quare non fiat obſeruatio cęremoniarum, cùm dicit. Nec enim vſque in præſens tempus veniſtis ad requiem, & poſſeſſionem, quàm Dominus Deus daturus eſt vobis: quaſi dicat quòd poſtquam tenuerint requiem, & poſſeſſionẽ à Deo promiſſam, iſta facere deberet, ante vero non. *Separabis omne, quod aperit vuluam Domino*. Ideſt ſeparabis ad cultum Dei C omne primogenitum de pecoribus, quæ dicũtur aperire vuluam: quia illis naſcentibus primo materna clauſtra totaliter aperiuntur, cum in conceptu parua fuiſſet apertio. *Et quod primitiuum eſt*. Ideſt primo naſcitur, idem ſunt iſta. *De pecoribus tuis*. Hic accipitur proprius quàm ſupra, cùm dicebatur, quòd primogenita hominum, & pecorum ſanctificanda eſſent, ex quo excludũtur primogenita in alijs animalibus, vt in eqs, mulis, & camelis, quia iſta non ſunt pecora. Etiam de auibus, nam non obligabantur dare primogenita auium, dato quod illa cognoſcere, poſſent: non debebat etiam offerri precium profane redimendo: vt patet Deute. 24.c. de his omnibus pleniſſime cum ſuis fundamentis infra 3.4 c. pecora autem ſolum vocantur oues, & capræ, atque boues, nam de his ſolis lice- D bat immolari: vt patet Leui. 1. capitu.. vbi ponitur ſufficientia animalium quę in holocauſtum offeruntur, & ponuntur iſta tria ſolum, & in omnibus alijs libris, vel nunquam reperientur immolari, niſi de iſtis tribus ſpeicebus quadrupedum. *Quicquid habueris maſculini ſexus*.

QVAESTIO. V.

Cur Deus maſculos primogenitos offerri præceperit.

ALIQVI volunt, quòd ideo mandat de maſculo offerri, quia iſta ſanctificatio fit propter liberationẽ primogenitorum in peſte Aegypti, & in peſte Aegypti ſolum liberati ſunt maſculi. Sed hoc non videtur verum alicui, quia tunc quæritur vtrum in gre- E gibus Hebręorum eſſet aliqua ouis, quæ eſſet primogenita, & inter homines ſi fuit aliqua fęmina primogenita. Si autem dicas quòd non falſum eſt, & inopinabile: quia in tanta multitudine pecorum Hebręorum non eſt aliquo modo rationi cõforme, quòd nulla femella primogenita eſſet: aut in hominibus nulla mulier primogenita, cùm tam numeroſa turba eſſet. Si autem dicas, quòd aliqua fęmella in pecoribus fuit primogenita, & aliqua mulier in hominibus, cogeris dicere quòd illa mortua fuit, cùm non ſit liberata a percuſſore, ſed hoc manifeſte eſt contra literam ſupra 11.c. cum dicitur: Erit magnus clamor in terra Aegyptiorum qualis non fuit antea, nec poſtea futurus eſt: apud omnes autem filios Iſrael non mutiet canis ab homine vſque ad pecus. Etiam præcedenti cap. dictam, fuit quòd cùm Deus videret ſanguinem in ſuperliminari domus, & in utroque poſte, tranſiret, & non permitteret ingredi percuſſorem, ergo nullus de Hebręis mortuus fuit maſculus, aut fęmina: neceſſe eſt ergo dicere tam maſculos, quam fęmellas liberatos fuiſſe in hominibus, & pecoribus. Dicendum ergo videtur iſtis, quòd Deus ſolum mandauit redimi maſculina, aut immolari, quia Deus vult pro ſe perfecta cùm ipſe perfectus ſit, ſicut dicitur Mat. 5.c. Eſtote perfecti ſicut pater veſter cęleſtis perfectus eſt. Opera etiam Dei perfecta ſunt: vt patet Deute. 32. volebat ergo ſexum perfectum ſibi attribui, iſte aut eſt ſexus maſculinus, cũ natura intendat gignere maſculinũ, & fęmina ſit vir occaſionatus vt ait Philoſophus, debuit ergo ei applicari & offerri maſculus. Quando autem primogenita erant fęmellæ, non immolabantur Domino, nec redimebantur, quia cum non liceret ſecundum ſe, nihil loco eius licitum erat dari. Licèt aliqui volunt quòd deberet dari aliud animal, vel precium. Sed falſum eſt, quia hoc teneret, ſi iſtud animal ex cõditione ſpeciei, & ſexus licitum eſſet, & ex conditione indiuiduali ſua per accidens eſſet illicitum: vt ſi eſſet claudum, cęcum, aut debile, vel fractũ, aut amputatis aliquibus corporis partibus ſecundum illa, quæ ponuntur Leui. 22.c. cùm tamẽ animal ex natura ſpeciei eſt illicitum, vt canis aut equus, nec ipſum, nec aliud loco eius dari debebat, ſic dicitur Deute. 23. non offeres precium canis, ideſt non ſolum canis in ſe illicitus erat, ſed etiam quicquid loco canis daretur: ſic cùm fęmella, vt primogenitum dari non licet, nec aliquid loco eius dari licebit: hoc tamen verum non eſt, ſed teneas id, quod declarauimus infra 34. capit. *Conſecrabis Domino*. Ideſt ſeparabis illud, vt ſacrum: vt ſit ad cultum Dei, ſcilicet immolando illud. *Primogenitum Aſini mutabis oue*. Ideſt primogenitum Aſini inmundum eſt tàm ad cibum, quàm ad immolationẽ, ideo non immolabis illum, ſed loco eius dabis ouem.

De Gen. al. enum vbi. 2. c. 3.

Sed ex hoc argues contra ſupradicta, ſcilicet quod licèt aliquod animal ſit immundum ſecundum ſpeciem, quòd liceat aliquid dari pro eo, quia pro Aſino aliquid datur, ſcilicet ouis. Reſpondetur quòd iſte fuit caſus ſpetialis expreſſus a lege ex quadam ſpetiali cauſa, ideo non debet trahi ad conſequentiam, quia quæ vni in priuilegium conceduntur, ab alijs in ꝯſequẽtiã trahi non debent, vt patet extra de regulis iuris, in ſexto in regula, quod alicui gratioſe conceditur trahi non debet ab alijs in exemplum. Inter cętera animalia, quæ primogenita habebant, ſolum primogenitũ Aſini redimitur oue, alia aut animalia non redimebãtur oue, aut pecunia: quia ſi aliqua alia redimenda fuiſſent, hic explicarentur, cùm iſta eſſet lex data primo de applicatione, & ſanctificatione primogenitorum, & ea, quæ hic non exprimerentur, non poſſent intelligi, nec fierent. Et ſi obiiciatur, quod dicitur Numeri 18.c. vbi agitur de applicatione primogenitorũ ad Deum, ſcilicet omne animal immundum redimi facies quinque ſiclis: ſed de aſino dicitur hic, quòd oue commutandus erat, ergo hic de alijs animalibus immundis, vt de æquis, & mulis dictum eſt. Reſpondetur, quòd non erant redimenda primogenita in alijs animalibus præterquam in pecoribus, & quod hic dicitur de animali immundo non eſt intelligendum de animali immundo ſecundum ſpeciem, vt æquus, & mulus, & camelus: ſed de animali immundo in ſe ipſo ex accidenti, licet mundum eſſet ſecundum ſpeciem: vt ſi aliquem primogenitum arietem, aut hyrcum, vel bouem contingeret eſſe cęcum aut claudum, habentem aliquam aliam de enormitatibus.

Obiectio contra dicta tollit.

tatibus, quę ponuntur Leu. 22. c. quia ille debebat redi-mi precio quinq; siclorum, & non animalia immūda secundum spetiem. Aliter etiam potest responderi, sicut respondetur infra 34. c. Quare autem asinus magis quàm alia animalia immunda redimebatur, ita q̄ daretur pro eo ouis? Respondet Rabbi Abraham, Auenezra, quia soli asini educti sunt ab Israelitis de Aegypto. Ista sati s bona responsio erat, & valde conformis intentioni, propter quam fiebat ista sanctificatio primogenitorum, scilicet quòd liberata sunt primogenita de Aegypto: si ergo solos asinos de Aegypto Hebręi eduxerunt, valde rationabile est, quòd soli primogeniti asinorum inter cętera animalia redimantur. Sed hoc videtur falsum manifeste: quia supra 12. c. dictum fuit: Profecti sunt filij Israel de Ramesse in Socoth sexcenta fermè millia peditum absque paruulis & mulieribus: sed & vulgus promiscuū innumerabile ascendit cum eis, oues & armenta, & animantia diuersi generis multa nimis: ergo non solum asinos habebant, sed etiam præter pecora habebant alia animalia diuersarum spetierum. Magis ergo videtur aliquibus dicendum quòd asini fuerunt redēpti commutando eos oue, quia licèt aliqua alia animalia haberent, vt equos, & mulos, vel forte camelos: tamen pauca animalia erant de illis, ideo modicū adiumentum Hebræis egredientibus præstare poterant, asini autem fuerunt quasi in multitudine infinita, ideo illi totum onus suppellectilium Hebræorum, & paruulos suos, & vxores deferebant. Quamobrem voluit Deus illud animal honorare, aut quandam ei excellentiam inter cętera tribuere. Et si dicas contra, quia supra dicitur quòd animalia diuersi generis quæ habuerunt Hebræi exeuntes erant multa nimis, ergo falsum supponitur, cum dicitur, quòd pauca animalia erant de alijs, vt de equis, vel mulis, aut camelis. Respondetur quòd bene stat, quia cum dicitur quòd animalia, quæ habuerunt Hebræi exeuntes de Aegypto erant multa nimis, non intelligitur, quòd de quolibet diuersorum generum essent animalia multa nimis, sed sufficiebat, quòd ipsa omnia simul essent multa nimis: & quòd de vna spetie earum, vt de specie asinina essent multa nimis, de alijs autem vt de equis aut camelis essent valde pauca. Et tunc manet qđ dictum fuit, scilicet quòd asini quasi tulerunt totū onus Hebræorum exeuntium de Aegypto. Sed magis tenendum quòd dicit Rabbi Abraham Auenzra: & ad textum illum, Dicitur quòd animalia multa nimis diuersorum generum erāt boues, oues, capræ, asini, de quibus facta fuerat mentio. Licèt posset teneri alia positio. *Quod si non redemeris.* Idest si nolueris redimere asinum dando pro eo vnam ouem, siue arietem. *Interficies.* Idest mando quòd interficias illum, & hoc fiebat, quia iste asinus, qui primogenitus erat, obligatus erat Deo, vt applicaretur ad cultum eius: & quia directe non applicabatur ad cultum Dei immolando eū: cùm immundus esset: dabatur pro eo ouis, & tunc asinus ille absoluebatur ab obligatione, qua tenebatur Deo, & sic poterat conuerti ad vsus humanos. Si autem non dabatur pro eo ouis, manebat obligatio asini ad applicationem ad Deum, nec poterat licitè conuerti ad vtilitatem, aut seruitium humanum, mandabatur ergo occidi, vt sic tolleretur, ne aliquis posset illum ad vsus suos conuertere. Nec est tenendum vt aliqui imperitè extimantes arbitrantur, scilicet, quòd si non dabatur ouis pro asino, quòd occidebatur asinus ad honorem Dei: quia hoc abusio est. Non enim vult Deus tales sibi immunditias immolari, nam si ad honorem Dei dari posset, non commutaretur oue, sed ipse per se immolaretur: sed falsum est, quia litera non consentit. Etiam quia si ad honorem Dei immo-

F lari posset, non occideret eum dominus suus: sed ipse sacerdos immolaret eū, & offerret sanguinem eius, & comederet carnes, quia ista erat lex quantum ad animalia primogenita, quæ immolabantur: vt patet Numeri 18. c. Gentiles autem asinum immolabant Deo suo Priapo, vt ait Ouidius libro primo fastorum cùm dicitur de eo. Hellespontiaco victima grata Deo. vocatur Deus Hellespontiacus Priapus: quia fuit natus in insula Hellesponto: & ab ea propter magnitudinem membri virilis exulauit, & postea in gratiā ob eandem turpissimam causam in deum assumptus est, vt ait Linguitio. Huic autem asinus immolatur propter inimicitiam, quam habet cum eo, quia clamoribus suis importunus eum a solatio nympharū, quod ei iam inesse videbatur disturbauis, vt prosequitur satis turpiter verbis tamen dulcibus Ouidius in primo

Gentiles Deo Prapo asinum immolabant.

G Fastorum. Alias autem similes turpitudines, nequid intactum linqueret, gentiles dijs suis faciebant, cum immolabant Phebo equum, Dianę viscera canis, vt ait idem Ouidius in primo Fastorum. Vbi nos dicimus hic *Interficies.* In Hebræo habetur. *Deceruicabis.* Idest abscindes caput per ceruicem.

QVAESTIO. VI.

Nota ridiculum dictum rabini Iudei.

QVIDAM autem Iudęus doctor satis ridiculus dixit, quòd debebat illi asino suspendi in quadā cartula nomen Domini sanctum, scilicet nomen te-

H tragrammaton quod est ineffabile, & illa charta deberet pendere à ceruicibus, & hoc vocabat deceruicari. In quo dicto tāta apparet fatuitas, vt redargutione extrinseca non egeat. *Omne autem primogenitum hominis de filijs eius.* Idest de populo Israel ad excludendū mercenarios, aut aduenas, qui manebant inter Isaelitas in ciuitatibus suis: quia isti redimi non debebant, cum isti non pertinerent ad populum Dei. De seruis autē emptitijs, qui circūcisi erant, & de cęteris alienigenis circuncisis dicendum est, quòd etiam primogenitos redimebant sicut illi, qui descendebant de vera linea Hebręorum. Et hoc quia serui emptitij, & alienigenę circuncisi admittebantur ad comedendū de Agno Paschali, ergo debebant admitti, vt redimerēt primogenita sua. Valet cōsequētia, quia cui maius conceditur, minus concessum esse videt, sed magis erat comedere de Agno Paschali, quàm redimere primogenitos, & hoc permittebatur, ergo etiam redimere primogenitos: minor patet quia agnus Paschalis erat quoddā sacrificium: vt patet Numeri 9. c. cum dicitur. Qui mundus fuerit, & in itinere non fuit, & tamen non fecit Phase, peribit anima illa de populis suis, quia sacrificium Domini non obtulit tempore suo: hoc etiā latius c. præcedenti probatum est: permittere autem aliquem comedere aliquid de sacrificio Domini, multum est: redimere autem primogenitos, modicum valde est, scilicet solum dare pecunias sacerdotibus pro suis primogenitis. Item eadem causa est immolandi Phase, & comedendi, & redimendi primogeni-

K ta, cuicunque ergo vnum conuenerit, & alterum conueniet, cùm posita causa sequatur effectus: antecedēs patet, quia causa immolationis Phase in Aegypto fuit vt liberarentur ab Angelo percutiente sanguine illito portis: vt patet præcedenti c. quia sanguine viso nō permittebat Dominus Angelum percussorem ingredi domos Hebręorum. Redemptio autem primogenitorum ex eadē causa fiebat, scilicet vt recordarētur, quia Deus liberauerat primogenita eorum ab angelo exterminatore: ista enim causa infra in litera assignatur, si ergo ex ista causa Gentiles circuncisi permittebantur facere Phase, & comedere de illo: eodem modo permitterentur immolare primogenita. Nec ob-

stat

ſtat litera cum dicit. *De filiis tuis.* Quia illud poſſeſſiuum, tuis, non dicit formam alicuius ſpecialiter de Iſrael: ſed refertur ad totum Iſrael, vt ſub hoc nomine intelligerētur neceſſario omnes, qui ſunt de Iſrael: non ſolùm autem ſunt de Iſrael illi, qui nati ſunt de ſemine Hebręorum, ſed omnes qui circuncisi ſunt, quia per circuncisionem incorporabantur populo Iudaico: ſicut nunc per fidem, & Baptiſmum incorporantur populo Chriſtiano, vt magis declarauimus præcedente c. *Precio redimes.* Non ponitur hic precij quantitas: ſed Numeri 3.c. determinatur, & ſunt quinque ſicli ſecundum pondus ſanctuarij: quia tantum datū eſt pro quolibet de illis primogenitis filiorum Iſrael, qui excreuerunt ad numerum Leuitarum. *Cumque interrogauerit te filius tuus.* ponitur hic reſponſio ad interrogationes, quæ fieri poſſent ſuper his obſeruationibus: nam vt dictum fuit ſupra iſta præcepta, quæ ſunt cęremonialia, de ſe non habent aliquā rationem, quare ſic, vel ſic fiant, niſi detē ab ipſo īponente ea: & quia venturi ſucceſſores admirarentur de iſtis cur fiebant inquirerent, ideo ponitur hic reſponſio. *Filius tuus.* Scilicet quem teneris principaliter inſtruere: quia licèt omnibus eſſe debemus parati reddere rationem de ea fide, quę in nobis eſt, vt ait Apoſtolus, multomagis filijs noſtris, quos tenemur inſtruere in moralibus, vt declarauimus Gen. 18.c. *Cras dicens.* Ponitur cras pro tempore futuro, etiam poſt multos annos: quia ſi iſta interrogatio fieret mille aut quinque milibus annorum, poſtquam talis reſponſio a Domino ſubiecta eſt, taliter reſponderi debebat: vt ponitur hic in litera, & ſic in omnes generationes: & ſic dixit Iacob ad Laban ſocerum ſuum cùm iniret cum eo pactum pro cuſtodia ouium, ſcilicet cras reſpondebit mihi iuſtitia mea, cū placiti tempus aduenerit: vt patet Gen. 30.c. vbi, cras, vocatur tempus in quo pariebant oues: quod diſtabat ab eo tempore, quo ipſe pactum inijt: nam primo cōcipiebant in conſpectu virgarum, & canalium, & poſt pariebant. *Quid eſt hoc?* Ideſt quare fit hoc? bene ſciebāt filij quid eſt hoc quod fiebat, quia videbant ipſi dare pecuniam pro redemptione primogenitorum, ſed cauſam ignorabant, & hanc inquirebant. *In manu forti.* Ideſt magna potentia, & prodigijs multis. *Eduxit nos Dominus de Aegypto.* Nam Pharao non permittebat nos exire gratis. *De domo ſeruitutis.* Ideſt de domo, in qua ſeruituti ſubiecti eramus: nam erat Aegyptus nobis tanquam quædam domus, in qua omnes Hebræi coniuncti erant, vt ſeruirent Aegyptijs. *Nam cum induratus eſſe Pharao.* Quia plagis nouē præcedentibus non emollitum fuerat cor ſuum, vt nos dimitteret: vt patet ſupra diſcurrendo per omnes plagas illatas, quia in qualibet indurabatur. *Occidit Dominus omne primogenitum.* Dominus enim fecit hoc, quia ipſe miſit Angelum percuſſorem, qui omnia primogenita Aegyptiorum occidebat. *A primogenito hominis vſque ad primogenitum iumentorum.* Ideſt omnia primogenita qualiacunque illa eſſent ſiue ouium, ſiue iumentorum, occiſa ſunt: nam a primogenito Pharaonis, qui ſedebat in ſolio eius vſque ad primogenitum captiuæ, quę ſedebat ad molam, & primogenita iumentorū mortua ſunt: vt patet ſupra 11.c. *Idcirco immolo Domino.* Non eſt iſta cauſa ſi accipiatur litera vt iacet: nam ꝙ Deus occidiſſet primogenita Aegyptiorum, ſi nihil vlterius foret, non eſſet cauſa, vt Hebræi tenerentur ad aliquid Deo. Sed eſt ſenſus literę per ſuppletionē, ſcilicet quòd ex eo, quia Deus occidit primogenita Aegyptiorum nolentium aliter dimittere egredi Hebræos, & ſic permiſſi ſunt egredi, quòd teneantur primogenita Hebræorū obligata Deo. Vel aliter quia Deus percuſſit primogenita omnium Aegyptiorum nolente Pharaone dimittere populum: & liberauit

Filios inſtruere tenemur.

A tunc primogenita Hebræorum ab Angelo exterminatore: ne eis quicquam noceret, ideo tenentur Deo obligata tanquam tunc moritura, niſi ea Dominus liberaſſet. *Omne primogenitum.* Scilicet primogenitum pecoris: non enim poteſt intelligi de primogenito aſini, quod immundum eſt: aut de primogenito hominū, quia homines nō ſunt animalia immolatitia. *Immolo Domino.* Ideſt trado ea ad immolandum, quia ipſe, qui dabat primogenitum pecoris, non immolabat illud, ſed ſacerdos: nam nullus alius hoc officium ſub pena mortis accipere debebat, quia vt dicitur Numeri 1. & 3.c. quicunque de extraneis a tribu Leuitica accederet ad tabernaculum ad miniſtrandum, vel quia vellet ibi aliud facere, mori debebat.

Solus ſacerdos immolare poterat.

B Sed dices: quomodo primogenita pecorum immolabantur Domino, cùm ipſa pertinerent ad ius ſacerdotum? Forte aliquis dicet, quòd pecora primogenita immolabantur Domino, & in holocauſtum incendebantur: pellis autem manens cedebat in ius ſacerdotis: quia vt dicitur Leui. 6.c. de animali quod intenditur in holocauſtum, pellis ſolùm pertinebat ad eum, qui faciebat holocauſtum. Sed hoc non poteſt ſtare, quia Numeri 18.c. dicitur quòd carnes animalis dati pro primogenito pertinebant ad ſacerdotem. Dicendum ergo, quòd de pecore primogenito oblato pertinebat primo ad Deum ſanguis, qui effundebatur in altari holocauſtorum, ſicut in cęteris ſacrificijs. Pertinebat etiā totus adeps ideſt pinguedo interior. Et hoc C tàm generali, quam ſpeciali lege. Generali quidem quia Leui. 3.c. dicitur: Omnis adeps Domini erit iure perpetuo in generationibus, & cunctis habitaculis veſtris, nec adipem, nec ſanguinē omnino comedetis, & Leui. 7.c. dicitur: Si quis adipē, qui offerri debet in incenſum Domini, comederit, peribit de populo ſuo. Lege autem ſpeciali etiam hoc pertinebat ad Deum, quia Nume. 18.c. dicitur quòd adeps primogeniti pecoris oblati pertinebat ad Deum. Iſtis autem datis Deo, omnes carnes animalis pertinebāt ad ſacerdotem, ſic enim dicitur ibidem. Primogenita autem ouis, bouis, & caprę non facies redimi, quia ſanctificata ſunt Domino: ſanguinem autem eorum fundes ſuper altare, & adipes adolebis in ſuauiſſimum odorem D Domino, carnes vero in vſum tuum cedent, ſicut pectuſculum conſecratum, & armus dexter tua erunt. Et iſto modo reſpōdetur ad argumentum factum de litera, cum dicitur quòd primogenita pecorum Domino immolantur, verum eſt, ſed propter hoc non ſequitur, quin omnes carnes illius animalis pertineāt ad ſacerdotem: quia immolatio idem eſt quòd iugulatio, ſiue occiſio ideo immolantur Domino iſta primogenita, quia ad honorem eius occiduntur, & ſanguis eorum funditur in altari, & adipes incenduntur ad honorem Dei, carnes tamen manent cedentes in ius ſacerdotū. Si autē diceretur: idcirco offero in holocauſtum omne primogenitum, tunc teneret argumentum, quia de holocauſto nihil manet niſi pellis E nam omnia membra cum capite, pedibus, & inteſtinis Domino incenduntur: vt patet Leui. 1 c. & ſic nihil maneret ſacerdotibus. Sed immolatio nihil tollit. *Omne quod aperit vuluam maſculini ſexus.* Ideſt omne qđ eſt primogenitum, vel aperit vuluam vt ſupra declaratum eſt: & eſt maſculini ſexus, quia fęmellę dato ꝙ primogenitæ eſſent, non immolabantur Domino: cauſa autem ſupra aſſignata eſt. *Et omnia primogenita filiorum meorum redimo.* Ideſt quia filij noſtri non ſunt animalia immolatitia, nō immolo eos: ſed do pro eis precium quinque ſiclorum. Ex hoc patet, quòd iſta non ſit locutio vnius hominis de Iſrael, ſed totius Iſrael, quia nullus de Iſrael diceret omnia primogenita filiorum meorum redimo: quia non habet vnus homo

An primogenita reorū immolabantur cū ad ſacerdotes ptinerent.

De holocauſto nihil apud Hebręos manebat niſi pellis.

mo filios multos primogenitos, sed hoc conuenit populo, qui habet multos filios primogenitos: qui cum omnes generantes in populo sint partes populi: & omnes geniti dicantur filij populi, aut ciuitatis illius; sic dixit Christus Luc. 23. c. loquens ad mulieres Ierusalem, quæ plangebant, cùm adduceretur ad mortem: Filiæ Ierusalem nolite flere super me, sed super vosipsas flete. Sic dixit Efron Ethæus Abrahæ, scilicet, coram filijs populi mei Gen. 23. c. & Ieremias dixit Treno 3. c. Oculus meus deprędatus est animã meam in cunctis filiabus vrbis meæ. *Erit igitur quasi signum in manu tua.* Hic concludit iterum quod supra dicebat, scilicet quòd istæ obseruationes rememoratiuę beneficij Dei liberando primogenita, & educendo de Aegypto sint in iugi meditatione nostra. *Quasi signum in manu tua.* Idest sicut signum positum in manu, scilicet filum ligatum, vel aliud quidpiam, quod ad recordationem ligatum est, nos iam oblitos rei ad memoriam eius, recordationemque reducit, vel quia in manu ligatum est nos in obliuionem cadere non permittit: ita erunt istæ cęremoniæ, scilicet quòd tu habeas istam ceremoniam de redimendo primogenita tanquam aliquid recordatiuum liberationis primogenitorum tuorum in Aegypto, & sic erit vt signum ligatum manui ad recordationem huius. *Et quasi appensum quid.* Hic declarat magis quàm supra, quia ea, quę appensa sunt magis videntur, quàm ea, quæ ligata sunt. Nam si aliqua cartula, vel quicquam aliud in fronte firmiter ligata esset, & fronti applicita, non posset venire ante oculos: quod autem appensum est ante oculos, & mouetur, videri potest, cùm illud interdũ motu suo tangat oculos. Ideo dicitur Deute. 6. c. eruntq; & mouebuntur inter oculos tuos. Dicuntur autem ista appensa, quia ligata sunt capillis aut fronti adhærentia, & mouentur in parte interiori ante oculos. *Ob recordationem ante oculos tuos.* Idest sicut si tu haberes aliquid ante oculos tuos pendens ad recordationem alicuius rei illud faceret te continuo cogitare super talem rem, aut non sineret te obliuisci: ita debet esse istud præceptum, quòd nunquam obliuiscaris illius eductionis, & liberationis Aegyptiacæ per redẽptionẽ primogenitorum tanquam per quoddã signum pendens ante oculos. *Eo quòd in manu forti.* Idest magna potestate. *Eduxerit nos Deus de Aegypto.* Quasi dicat magnum beneficium Dei fuit erga nos, educere nos de Aegypto, faciendo pro nobis tanta miracula, ideo non debetis ponere illud in obliuione, sed continuo recordari tanquam haberetis signa posita in manibus, & ante oculos.

Igitur cum emisisset Pharao populum, non eos duxit Dominus per viam terræ Philistim, quæ vicina est, reputansne forte pęniteret eum, si vidisset aduersum se bella cõsurgere, & reuerteretur in Aegyptũ, sed circunduxit per viam deserti: quæ est iuxta mare rubrum: & armati ascenderunt filij Israel de terra Aegypti. Tulit quoque Moyses ossa Ioseph secum: eo quòd adiurasset filios Israel dicens: Visitabit vos Deus: efferte ossa mea hinc vobiscum. Profectique de Socoth castrametati sunt in Ethan in extremis finibus solitudinis. Dominus autem præcedebat eos ad ostendendam viam per diem in

[Margin: 5. q. 5. cap. nõ omnis in versi. populum cõtumacem.]

[Margin: Gen. 50. Iosu. 24. 13. q. 2. c. Hebron Nu. 34.]

F columna nubis, & per noctem in columna ignis, vt dux esset itineris vtroque tempore. Nunquam defuit columna nubis per diem, nec columna ignis per noctem coram populo.

Igitur cum emisisset. Posita circa quædam cęremonialia parte principali, hic agit de egressione Aegypti, & de his, quæ acciderunt in egressione, & diuiditur in tres partes, primo ponitur modus procedendi: secundo remotio impedimenti, tertio continuatio itineris cępti: secũda in prin. 14. c. tertia in 15. Circa primum
G vbi ponitur modus procedẽdi. *Igitur cum emisisset Pharao populum.* Idest quando Pharao mandauit Hebreis, quòd recederent ad sacrificandum, & compulit illos cito recedere. *Non duxit eos Deus per uiam terrę Phylistim.*

QVAESTIO. VII.

DEVS enim erat, qui ducebat eos, idest dirigebat in itinere suo, sicut dicitur infra: Dominus autem præcedebat eos ad ostendendam viam per diẽ in columna nubis, & per noctem in columna ignis, vt dux esset itineris vtroque tempore; nunquam defuit columna nubis per diem & columna ignis per noctem coram populo, & sic dicitur infra 40. c. Si quan-
H do nubes tabernaculum deserebat, profiscebantur filijs Israel per turmas suas: si pendebat desuper, manebant in eodem loco. & Numeri 9. c. dicitur. Cunque ablata fuisset nubes, quæ tabernaculum protegebat, tunc proficiscebantur filij Israel, & in loco vbi stetisset nubes, ibi castrametabantur, ad imperium Domini proficiscebantur, & ad imperium illius figebant tabernaculũ. *Per viam terræ Philistiym.* Via quæ descendit ab Aegypto versus terrã Chanaan est per terrã Phylistiim, q̃ est in extremitate terræ Chanaan in latere meridiano eius: & patet quia Gen. 10. c. vbi ponuntur termini terræ Chanaan ponitur Sydon a parte anguli occidẽtalis in cõtingentia lateris septemtrionalis. Et Gerara ponit̃ pro latere australi. Sodoma, & Gomor-
I rha, et Lasa ponuntur pro angulo orientali in contingentia lateris meridiani. *Cum dicitur.* Factique sunt termini Chanaan venientibus a Sydone Geraram vsque Gazam, donec ingrediaris Sodoman, & Gomorrham: & Adama, & Seboyni vsque Lasa. Generara tamen est in terra Phylistinorum: vt patet Gen. 20. & 21. c. quia ibi vocatur Abimelech rex Gerare, & idem vocatur rex Phylistinorum tãquam Gerara sit Metropolis in terra Phylistinorum. Et Abraam cum maneret apud Geraram, dicebatur peregrinari in terra Phylistinorum: & hoc clarius patet Gen. 26. c. vbi viri Gerarę vocãtur Phylistiim, vel Palestini per istam viam descendit Abraham in Aegyptum: vt patet Gen. 12. c. cum dicitur quòd Abraam perrexit contra
K meridiem, & descendit in Aegyptum: si autem Abraham non tenuisset istam viam, sed debuisset ire per viam, qua postea ascenderunt Israelitæ non debebat de loco, in quo habitabat, scilicet inter Bethel, & Hay descendere ad partem australem: sed magis ascendere ad orientem: quia Iericho, & Iordanis fluuius, per quem intrauerunt Israelitę in terram Chanaan, vt patet Iosuę 3. & 4. capi. est ad orientem terrę Chanaan: vt patet ex his, quæ dicuntur Numeri 32. Bethel autem & Hay sunt procedendo contra occidentem post Iericho, & montem Hebal atque Garizin: vt patet Deute. 11. scilicet post viam, quæ pergit contra solis occubitum. Per hanc etiam viam descendere volebat Isaac in Aegyptum: nam cùm orta famę dispo-

[Margin: Termini terrę Chanaam.]

[Margin: Abraam descendit in Aegyptum per viam terræ Philistijm.]

A dispoſuiſſet deſcendere in Aegyptum, & incepiſſet deſcendere, venit recta via in Geraram, & cùm vlterius progredi vellet in Aegyptum, a deo inhibitus eſt. Ecce qualiter via à terra Chanaan in Aegyptum, & è contrario, erat per terram Phyliſtiim in qua erat Gerara, quæ vicina eſt. Iſta via eſt valde breuis, cùm Aegyptus ſit magis occidentalis quàm terra Chanaan, & ſit latus ſeptemtrionale Aegypti verſus latus meridianum terræ Chanaan, oportet quòd illi, qui recte vadunt de Aegypto ad terram Chanaan aſcendant contra Orientem, ſed non directe contra orientem Aegypti, ſed declinando in latus ſeptemtrionale: ſicut ſi aliquis volens pertranſire totam longitudinem quadrati, non aſcendat directe per coſtam, ſed declinet aſcendens per diametrum quadrati, & tunc aliqualiter B apropinquat orienti, & aliqualiter ad latus ſeptemtrionis. Huiuſmodi autem via eſt cùm aliquis aſcēdit de Aegypto in terram Chanaan per terram Philiſtim, quia terra Philiſtiim eſt meridiana pars terræ Chanaan, ideo erit ſeptemtrionalis Aegypto: cùm Aegyptus ſit magis verſus lineam æquinoctialem, & contra latus meridianum quàm terra Chanaan, vt colligitur Numeri 13. c. Aſcendendo per viam, qua aſcenderūt Iſraelitæ eſt aſcendere quaſi directè de Aegypto verſus orientem ſuum, licèt aliqualiter ſe in arcus deflecterent: & deinde tantum eleuauerint verſus orientē, quouſque tranſirent totam longitudinem terræ Chanaan verſus Orientem, quouſque eſſent ſecundum longitudinem vltra orientalem partem terræ Chanaā ſcilicet in terra Seon regis Amorræorum, & Og Regis Baſan, quæ eſt ad orientem alterius terræ Chanaan, quæ eſt circa Iordanem, vt patet Numeri 32. c. cum duæ tribus, & dimidia accipientes terram iſtorum duorum regum Ammorrhæorum, profeſſæ ſūt ſe recepiſſe poſſeſſionem ad orientalem partem terræ promiſſionis. Et deinde inde deflecterentur in arcùm venientes de orientali parte verſus ipſum Orientem terræ promiſſionis tanquam contra occidentem. Quod etiam iſta via terræ Phyliſtiim breuis ſit patet, quia terra Phyliſtiim eſt pars terræ Chanaan, vel ſaltē coniuncta ei in latere meridiano: magis tamen dicendum eſt quòd ſit pars terræ promiſſionis, ſiue Chanaan, quia cùm Iſaac eſſet in Gerare, & ſpopondiſſet ei Deus dare terram Chanaan, quàm promiſerat Abrahæ dixit: Tibi enim, & ſemini tuo dabo vniuerſas regiones has: ſi autem non fuit Gerara, quæ eſt caput Paleſtinæ de terra Chanaan, non dixiſſet vniuerſas regiones has, quia iſtud pronomen demonſtrat rem præſentem ante oculos conſtitutam: ſed dixiſſet dabo regiones illas. Item quia cùm poſuiſſet terminos terræ Chanaan, poſuit inter eos Geraram, & Gazam quoque quæ ſunt duæ ciuitates terræ Phyliſtim: de Gerara iam patuit, de Gaza autem habetur primo Regum 6. c. vbi ponuntur ciuitates Philiſtinorum offerentes per ſingulos annos aureos, & dicitur ibi: Gaza vnum. Quod autē ponantur termini terræ Chanaan, patet Gen. 10. cùm dicitur: Factique ſunt termini Chananæorum per gentibus a Sydone vſque Geraram, & Gazam, & Sodomā, Gomorram, Adamam, & Laſa. Nec valet ſi dicas, quòd iſti ſunt termini extrinſeci, quia tunc poterit terra Phyliſtim eſſe terminus terræ Chanaan, & eſſe alia terra. Nam non poteſt ſtare quod Sodoma, Gomorra, Seboym, Adamar & Laſa ponuntur ibi termini terræ Chanaan, & tamen ſunt intra terram Chanaan. Nun ergo cùm terra Phyliſtim ſit pars terræ Chanaan, & terra Phyliſtim ſit ꝓpinqua valde Aegypto, ergo erit terra Chanaan propinqua Aegypto per partem illam: quia tantum aliqua res eſt propinqua alteri, quantum aliqua ſua pars propinquiſſima appropinquat illi: quòd autem terra

Via terræ Chanaan per terrā Phyliſtij breuis eſt.

Terra Phyliſtiim eſt pars terræ Chanaan.

Reſpōſio tacita.

Philiſtiim ſit propinqua Aegypto, quia Gerara, quæ eſt in terra Phyliſtiim eſt propinqua Aegypto, patet nam eſt apud deſertum Sur, & Cades, vt patet Gen. 20. nam ibi dicitur, quòd habitabat Abraā inter Sur, & Cades, & peregrinabatur in terra Gerare: quaſi dicat, quòd exiſtens inter Sur, & Cades erat peregrinus habitator terræ Geraræ, ſed deſertum Sur propinquū eſt Aegypto, quia immediate vt Hebræi exierunt de Aegypto tranſeuntes mare rubrum, intrauerūt in deſertum Sur, vt patet infra 15. c. cùm dicitur. Tulit aūt Moyſes filios Iſrael de mari Rubro, & egreſſi ſunt in deſertum Sur. Cùm ergo Gerara, quæ eſt in via deſcendendo de terra Chanaan in Aegypto ſit apud deſertum Sur, videbitur quòd inter Aegyptum, & terram Phyliſtiim ſolum ſit interiectum deſertum Sur, aſcendendo autem per aliam viam, qua iuerunt filij Iſrael, tranſierunt per multas ſolitudine, s& vaſtas, atque terribiles: vt patet Deute. 8. c. & magna itineris arcuatio, longiſſimique fuere circuitus: ſic dicitur Ioſuæ 5. c. Omnis populus, qui egreſſus eſt de Aegypto generis maſculini, vniuerſique bellatores viri mortui ſunt in deſerto per longiſſimos viæ circuitus. Idem patet Deute. 2. c.

Deſertum Sur eſt inter Aegyptum, & terrā Philiſtiim.

Reputans ne forte pœniteret eum, ſi vidiſſet aduerſus ſi bella conſurgere.

QVAESTIO. VIII.

C HIC ponitur cauſa quare Deus duxit Hebræos per viam deſerti, quæ laborioſa erat, & prolixa. Et ponitur Deus deliberans more humano aliquid conditionaliter fiendum, quaſi Deus dubitaret vtrum pœniteret in futurum cœpti itineris, & vellēt redire in Aegyptum: ſed non eſt alia talis conditio, aut dubitatio in Deo, ſed ſcriptura loquitur plano modo, vt nos intelligamus, & noluit ponere alium modum, qui magis conueniebat Deo, vt non induceret aliquam ſuſpitionem de coactione liberi arbitrij: eſt autem ſenſus, quòd Deus cognoſcebat conditionem Hebræorum, & ſciebat quòd ſi eos dirigeret per viam terræ Phyliſtim, quæ erat breuis, & ſine labore pœniteret eos, quia inſurgerēt Phyliſtiim contra Hebræos, & re D dirent in Aegyptum habentes opportunitatem reuertendi: cùm etiam per viam deſerti gradientes ſemel deſperati voluerint redire in Aegyptum: vt patet Numeri 14. c. cùm audita enarratione exploratorum fleuerunt dicentes: Vtinam mortui eſſemus in Aegypto, & non in hac vaſta ſolitudine: vtinam pereamus, & non inducat nos Dominus in terram iſtam, vt cadamus gladio: & vxores ac liberi noſtri ducantur captiui: nonne melius eſt reuerti in Aegyptum: dixeruntque alter ad alterum, conſtituamus ducem nobis, & reuertamur in Aegyptum. Per viam enim terræ Phyliſtiim ex qualibet leui occaſione reuerterentur: cùm terra populata eſſet, & poſſent habere cibos: per viā autem deſerti non aggrederentur hoc facere, niſi ex maxima deſperatione, quia terra deſerta erat ſine ha E bitatore, nec cibos alicubi habere poterant, & aquas rariſſimas, quæ interdum miraculo profluebant: vt patet de aquis Raphidin infra 17. c. cibum autē a Deo habebant, ſcilicet manna. Si autem reuerti pararent in Aegyptum, timerent ſe fame morituros, & ſiti quia crederent veriſimiliter, quòd Deus non daret eis manna: cùm contra eis mandatum reuerterētur. Etiam, quia ſi ipſi Hebræi venirent per tertam Phyliſtiim Aegyptij veniſſent poſt eos, & perſequerentur vſque ad internitionem: cum eſſet via terreſtris, nec deberent tranſire mare rubrum vt infra declarabitur, & tunc non factum fuiſſet miraculum Dei, ꝙ Deus in Pharaonem, & cunctos Aegyptios exercere diſpoſuerat,

Scriptura ponit Deū deliberantem more humano, vt nos facilius intelligamus.

fuerat, scilicet submergere eos in mare rubrum iniquitatibus suis exigentibus. Item dato quod alij Aegyptij remanentes vellent persequi Hebreos nauigio transeuntes mare rubrũ, vt eos occiderẽt in deserto, tamen nõ auderent, quia terra illa erat asperrima, & non possent incedere equitãdo sicut per viã terrę Phylistiim, quæ plana est. Etiam, quia dato quod viç asperitatem cordis pertinatia non exhorrescat, tamen videntes nullas in solitudine aquas, nullos ad vescendum cibos, nullo modo eos persequi auderent. Decuit etiam ista via, vt Deus ibi tentaret, & erudiret Israel in siti, & fame, & aliis incommodis, vt declaratur Deu. 8. c. cũ dicitur: Recordaberis cuncti itineris, per quod adduxit te Dominus Deus tuus per desertum quadragintis annis, vt affligeret te atque tentaret, & nota fierent, quæ in tuo aĩo versabãtur: afflixit te penuria, & dedit tibi cibum manna, quem ignorabas tu, & patres tui: vestimentum tuum, quo operiebaris nequaquam vetustate defecit, & pes tuus non est subtritus. En quadragesimus annus est, vt recogites in corde tuo: quia sicut homo erudit filium suum, sic Dominus Deus tuus erudiuit te, vt custodias mandata Domini Dei tui, & ambules in viis eius, & timeas eum. Aliæ multæ causæ fuerũt, de quibus aliquæ tangentur infra 16. c. *Ne forte peniteret eum.* Idest populum Hebræorum, quasi dicat, a principio gauisus fuit populus Hebræorum, cùm audiuit quòd Deus volebat eos educere de Aegypto: vt patet supra 8. ca. cum dicitur: audierunt, quòd visitasset Dominus filios Israel, & quòd respexisset afflictionem eorum, & proni adorauerunt: nunc autem si aliqua aduersa insurgerent, peniteret eos exiuisse de Aegypto, sicut penituit ante transitum maris rubri, cum viderunt Pharaonem venientem super se: vt patet infra 14. c. *Si vidisset aduersum se bella consurgere.* Licèt ponatur hoc conditionaliter, intelligendum est sine conditione, quia sine dubio si ascendissẽt per viam terræ Phylistiim pugnassent immediate contra eos Phylistiim, qui erant propinqui Aegypto interposito deserto Sur, vt supra dictum est: maxime quia ipsa via erat per mediam terrã Phylistiim, ideo ipsi nullo modo permisissent Hebræos transire. Insurgerent etiam alię gentes propinquę sicut Ismahelitæ, qui habitabant circa eãdem viã, scilicet circa desertum Sur, per quod erat via: sic enim dicitur Gen. 25. c. Habitauit autem Ismael ab Euila vsque Sur, quę respicit Aegyptum. *Et reuerteretur in Aegyptum.* Multæ rationes sunt, quare si iuissent per terrã Phylistiim reuerterent in Aegyptum, & non per viã deserti. Primo quia per viam terræ Phylistiim immediate insurrexisset eis bellũ: cùm adhuc essent propinqui Aegypto, & nõ esset eis difficile redire in Aegyptum. Per viam autem deserti non insurrexerunt ei immediate bella vsque quo venit in Raphidin, & pugnauit contra eum Amalech: vt patet infra 16. capit. Et post multas mansiones dum essent in Cades, pugnauit contra eos Chananæus, & Amalechites: vt patet Numeri 14. c. Item & fortius, quia postquam transierunt mare rubrum incedentes per solitudinem dato quòd voluissent reuerti non possent: quia non poterant tunc reuerti, nisi per viam, per quam venerũt, quia nullam aliam viã sciebant, immo nulla alia erat, cum terra illa sit asperrimi situs, & montuosa: si autẽ redirent per viam, qua venerant, oportebat transire per mare rubrum, quia aliàs non poterant adire Aegyptum: hoc autem patet ex primo aduentu de Aegypto, quia necesse fuit eos transire mare rubrum, & ipsi Aegyptij, qui cognoscebant vias terrę illius, si sciuissent aliam viam, ita quòd non transirent per mare exponentes se tanto discrimini, per illam iuissent, sed non fecerunt, & hoc demonstrauerunt ipsi, cùm dixit Pharao infra 14. capitu. Coarctati sunt in terra, & con-

Rationes quòd si Hebræi per viam Phylistiim in desertum iuissent iterum reuerterentur.

F clusit eos desertum, quasi dicat, quòd mari, & deserto clausi vndique tenerentur. Si ergo voluissent reuerti Hebræi per mare rubrum, non potuissent, quia non habebant puppes ad transiendum, nec aliquis habitator erat ibi, qui teneret ratem vectoriam, cùm terra deserta, & inuia esset. Nullo modo ergo Hebræi ista cogitantes auderent reuerti in Aegyptum. Et si dicas contra, quia Numeri 14. ca. dixerunt: Constituamus ducem super nos, & reuertamur in Aegyptum. Non valet, nam hoc ex amaritudine cordis, & magno dolore consternata mente dixerunt, non attendentes modum redeundi, sicut aliquando passionati dicunt se facturos aliqua, quæ postea cùm considerauerunt modum faciendi, reperiunt ea sibi impossibila. Isti ergo

G cum dixerunt illud, non considerauerunt modum reuertendi, sed si considerauissent, reperissent quòd nullo modo poterant redire in Aegyptum. Item quia per viam terræ Phylistiim, quia populata erat possent reperire cibos ad necessitatem, cùm redirent, si autem vellent redire in Aegyptum per viam deserti nõ possent, cùm non haberent cibos, quia mãna, quod eis in cibum erat defecisset, cùm ipsi contra mandatum Dei reuerterentur. Non habebant ergo oportunitatem redeundi per viã deserti sicut per viam terrę Phylistiim. *Sed circunduxit.* Idest duxit in circuitu per viam deserti, quasi dicat via, quę erat per terram Phylistiim, vt supra diximus, erat recta: via autẽ quæ erat per desertum, scilicet per desertum Sur, & desertum Syn, &

H desertum Pharan, istę nanquam solitudines erant per viam, qua Israelitæ ascenderunt in terram Chanaan. Ex quo uidetur quòd via terræ Phylistiim, per quam breuius ascendissent nõ erat ita deserta sicut ista, cùm ista vocetur via deserti, alia autem non. *Quæ est iuxta mare Rubrum.* Si Hebræi iuissent per viam terræ Phylistiim, non debebant transire mare rubrũ, sed via terrestri procedere, nunc autem quia Deus circunduxit eos per viam deserti, posuit eos ĩ tali strictu terrarum, vt coarctarentur vndique, & cogerentur transire mare rubrum.

De terminis Aegypti, & quotuplex sit, & qualiter mare rubrum, & Nilus se habent in terra Aegypti: & per quam viam transierunt Iudæi.

I

QVAESTIO. IX.

CONSIDERANDVM autem est in hac parte, qualiter mare rubrum se habebat in terra Aegypti, & qualiter Nilus, quia ista duo videntur facere in hac parte difficultatẽ, supra aũt. c. 10. de hoc aliquod diximus, sed hic rursus dicendũ est: vt ista via Hebręorum clarior habeatur, & primo sciendũ est de terminis Aegypti. Aegyptus aũt secundum Paulum Orosiũ lib. 1. de Ormesta mũdi, vbi agit de diuisione Asię, duplex est. s. Aegyptus supior, & Aegyptus inferior. Aegyptus superior in Oriente ꝑ longũ extenditur, cui ad Septemtrionẽ est sinus Arabicus, a meridie Oceanus: nã ab Occasu ab ĩferiore Aegypto incipit: ab Oriente

K rubro mari terminatur. Aegyptus inferior ab Oriente habet Syriam, & Palestinam, ab occasu Lybiã, à Septẽtrione mare nrm. i. Mediterraneũ, a meridie montẽ, q appellatur Elimax, & Aegyptum superiorem, & Nilum, qui de littore incipientis maris rubri videt emergere. Sciẽdum autem, quod licèt distinguatur ab Orosio duplex Aegyptus, superior scilicet & inferior, tamen eadem Aegyptus est: sicut dicimus duplicem Hispaniam citeriorem, & vlteriorem, tamen eadem Hispania est, & sic dicimus Castellam veterem, & Castellã nouam: eadem tamen Castella est: & patet hoc quia alij Topographi, idest situs terrarum descriptores non diuidunt Aegyptum sic, vt Paulus Orosius, sed sim-

De terminis Aegypti.

Aegyptus duplex, scilicet superior & inferior.

ſimpliciter Aegyptum vocant: patet in Solino, qui in libro, qui Poliſtor. dicitur terrarum ſitus, & notabilia earum proſequitur: tamen in cap. vbi de Aigypto agit nullam talem diuiſionem apponit. Etiam patet, quia vtraque Aegyptus ſibi continua eſt. Nam vt patet in verbis Oroſij, Aegyptus ſuperior ab occidente inferiorem Aegyptum habet. Et vbi vna incipit reliqua deſinit: licèt dicat ipſe quòd Aegyptus inferior habet Aegyptum ſuperiorem a parte meridiana, & ſi videtur eſſe aliqualis repugnantia in verbis. Dicendum autē quòd Aegyptus quam ipſe vocat ſuperiorem, cùm ſit eadem cum Aegypto inferiore ſecundum modum loquendi ſcripturæ, vt infra declarabitur, extenditur ad partem meridianam magis quàm alia pars Aegypti, quam ipſe vocat Aegyptum inferiorem, & tunc illa pars excreſcens de latitudine frontis occidentalis verſus meridiem, cum aliqualiter vergat, vel deſcendat ad occidentem, dicitur circundare latis meridianū illius partis Aegypti, quam ipſe vocat Aegyptum inferiorem. Et ſic dicit quòd Aegyptus inferior habet Aegyptum ſuperiorem a meridie: cum autem dicit quòd Aegyptus ſuperior habet ab occidente inferiorem Aegyptum, verum eſt quantum ad illam partem frontis occidentalis, quæ magis declinat ad ſeptemtrionem, quia in illa parte frons occidentalis Aegypti ſuperioris, & frons orientalis Aegypti inferioris ſe cōtingunt: & ſicut illa pars Aegypti, quam ipſe vocat Aegyptum ſuperiorem magis declinat ad meridiem quàm pars Aegypti, quam vocat inferiorem: ita pars Aegypti, quam ipſe vocat inferiorem Aegyptum magis declinat ad ſeptemtrionem, ideo in fronte orientali Aegypti inferioris tāgunt tres terræ, ſcilicet Aegyptus ſuperior quantum ad latitudinem frontis declinantem ad meridiem, & Syria, & Paleſtina, quantum ad latitudinē frontis declinātem ad ſeptemtrionem.

Sacra ſcriptura non diſtinguit Aegyptū in duas partes, ſed vnā facit.

Sacra ſcriptura vtramq; harum partium vocat Aegyptum indiſtinctè loquens, quaſi vna Aegyptus ſit, & patet hoc colligendo ex diuerſis locis: nam hic dicitur quòd via breuis de Aegypto ad terra Chanaan eſt per terram Phyliſtiim ſed manifeſtum eſt quòd nō poteſt intelligi, quòd via de Aegypto ſuperiori ſit per terram Phyliſtiim ad terram Chanaan, cū ſit ibi medius ſinus Arabicus, qui eſt pars maris rubri. Etiam quia Aegyptus ſuperior ſecundum trāſuerſalem lineā meridiei, & ſeptētrionis æqualis eſt terræ Chanaan, ideo non poterat eſſe aſcenſus per viam terræ Phyliſtiim, ſed neceſſario accipitur pro Aegypto inferiori, & tūc valde conuenit ei aſcenſus de Aegypto per terrā Phyliſtiim cū terra Phyliſtiim partim ſit orientalis Aegypto inferiori, & partim ſeptemtrionalis. Etiā dr̄ ſupra 10. c. ꝙ quando Deus miſit locuſtam diſſipantē in terra Aegypti, & poſtea expulit eam in mari rubro dicit, ꝙ expulit eam contra oriētem ad mare rubrum, nam ventus eam impellens fuit occidentalis, & ſic ponitur ibi mare rubrum eſſe ad orientē Aegypti. Sed manifeſtum eſt, ꝙ non poteſt hoc dici de Aegypto inferiori, quia illa non habet ab oriente mare rubrū, ſed Aegyptum ſuperiorē, & Arabiam atque Paleſtinā. dr̄ ergo de Aegypto ſuperiore, quia habet ab oriente mare rubrū, vt patet in verbis Pauli Oroſij ſupra poſitis. Nunc ergo accedendo magis dicendum eſt, ꝙ tota iſta Aegyptus, quę continet partem ſuperiorē, & inferiorem ab oriente mari rubro terminatur: ab occidēte Lybia: a meridie Oceano mari quantum ad partem ſuperiorē, & monte altiſſimo Elimax dicto verſus partē inferiorē: a Septētrione habet in parte ſuperiore ſinū Arabicū, qui eſt pars maris rubri, & deinde iſte ſinus maris labitur per Aegyptū circa partē occidentalem, & in parte inferiori ſeptētrionis habet quādā linguā maris mediterranei. Mare rubrū ꝙ Aegyptū tangat ab oriē-

A te, & a parte aliquali Septētrionis fluit de partibus Indie, a quo indus fluuius abſorbetur: & decurrit verſus latus ſeptētrionis tāgens a parte meridiei Aracuſiam, Pharthiā, Aſſyriā, Perſidem, & Mediam: quę ſunt magnæ prouinciæ hn̄tes a ſeptentrione Caucaſum monte. Deinde iſtud mare deflectitur ad meridiem nomina diuerſa habens: nam in parte ſuperiori vſquequo tangit deſerta Arabica vocatur ſinus Perſicus: cum autem accedit ad Arabiā, vocatur ſinus Arabicus quouſque mari mediterraneo alteri coniungatur. Dicitur autem eſſe mare rubrū terminans Aegyptū ab oriente: non ꝙ fluat à parte Septemtrionis mūdi tranſuerſaliter ad meridiem, & in decurſu tangat orientalē plagam Aegypti, quia tunc ſequeretur ꝙ Nilus nō poſ-

De ortu maris rubri, & eius decurſu.

B ſet ullo modo ingredi Aegyptum, quia cū mare rubrum teneat totam frontē orientis Aegypti vſque ad oceanum, ad quem ſic decurreret ꝙ nullus fluuius de ueniens de parte ſuperiore mundi, ſcilicet de Oriente poſſet intrare Aegyptū, quia à mare rubro prius abſorberetur. Nilus autē cū ſit vnus de quatuor fluminibus Paradiſi, venit de Oriēte: quia Paradiſus in Oriēte eſt, licèt deflectat verſus meridiē. Ergo ſic nullo modo poſſet intrare Aegyptū: qđ falſum eſt, q̄a Nilus irrigat pleniora loca Aegypti, vt teſtant̄ oēs auctores, & ipſi qui Aegyptū viderunt. Nec etiā poteſt dici ꝙ mare rubrum ſit ab oriente Aegypti ideſt ꝙ intret in Aegyptum per mediam frontē Aegypti, quia tunc non

Nilus vnus ex quatuor fluminib' Paradiſi veniens.

C diceretur terminare Aegyptum ab oriēte, cùm terminatio dicatur eſſe per tranſuerſum, & non in rectum, & acutum: tamen vt dicit Paulus Oroſius, mare rubrū terminat Aegyptum ſuperiorē ab oriente. Item quia ſi ſic intraret mare rubrum in Aegyptum non diceretur eſſe in Oriente magis quàm Occidente, quia ſicut intraret per orientem, ita intraret per aliam partē Aegypti occidentalem, aut meridianam. Item quia repugnat litera tex. ſupra 10. c. nam ſi mare rubrum ſic directe intraret per frontem orientalem Aegypti ventus veniens ab occidente, & arripiens locuſtas nō eas poſſet proijcere in mare rubrum, quia oportebat mare eſſe tranſuerſaliter poſitum, vt obijceret vento occidentali proijcienti locuſtas in mare: ſed ſic poſito mari rubro oportebat flare ventum auſtralem ad iacendū par

D tem locuſtarum, quæ erant verſus meridiem in mare rubrum, & partē locuſtarum, quæ erat verſus Septemtrionē iacere debebat in mare ventus borealis: textus tamen dicit, quòd ventus veniens ab occidente arripuit omnes locuſtas, & eiecit eas in mare rubrum: vt patet ſupra 10. c. oportebat ergo, quòd mare rubrum iaceret, vel flueret tranſuerſaliter occupans totam frontem orientalem Aegypti. Dicendum ergo vt declarauimus ſupra 10. cap. quòd mare rubrum veniens a partibus indicis per totam Aſiam, cum incipit declinare ad meridiem, & tangit Arabiam intrat per deſerta eius, & declinando magis ad meridiem tangit caput Aegypti, ſcilicet frontem orientalem eius, & ibi ſit magnus ſinus, extenditurque per magnam latitu-

E dinem frontis orientalis Aegypti: non tamen fluit ad meridiem Aegypti, quia tunc ſequerentur inconueniētia ſupra aſſignata, ſcilicet quòd mare rubrum impediret introitum Nili in Aegyptum, ſed colliū obiicibus eius fluxus intercluditur, ne in meridiem deriuetur: tunc autem refluit ad partem ſeptemtrionalem, & fluit per latus ſeptemtrionale Aegypti & ſic ſtant omnia ſuperiora conuenienter, ſcilicet quòd mare rubrum ſit ab oriente Aegypti: vt patet ſupra decimo capitulo & ait Paulus Oroſius, quòd Aegyptus ſuperior ab oriente mare rubrum habet: ſtat etiam quod dicebat vlterius, ſcilicet quòd ſinus Arabicus, ideſt mare rubrum, quod ibi vocatur ſinus Arabicus, vt ſupra declarauimus, terminet Aegyptum a parte ſeptem-

Mare rubrum vocatur sinus Arabicus quandoq;

septemtrionali, quia postq̃ in oriente terrę Aegypti fecerit magnum sinum refluit ad partem septemtrionalem Aegypti, & terminat ab illa parte. Deinde cũ mare rubrum longo tractu per latus septemtrionale Aegypti fluxerit inter Aegyptum & Arabica deserta, ingreditur Aegyptum apud desertum Ethan, & per partem illam Aegypti fluens ad vltimum reliquo mari mediterraneo absorbetur. Et hoc modo quędam pars Aegypti inferioris satis magna versus occidentem manet extra mare rubrum, & ibi coniungitur Arabia, & Palestina terræ Aegypti. in hac autem erat terra Gessen in qua erãt Iudei, ideo ipsi erant extra mare rubrũ, nec oportebat ire ad terrã Chanaan per mare rubrũ: & generaliter omnes, qui de Aegypto. s. inferiori, de qua est via in terram Chanaan per terram Phylistum, vadunt per terram Phylistiim, non debebãt transire p̃ mare rubrum, cùm illud sit magis orientale, & ante illam viam mare rubrum latus septemtrionale Aegypti deserit, & diuidit ipsam Aegyptum fluens per eã quousq; mari Mediterraneo alteri adiungat. Hoc aũt sic disposito faciliter disponetur qualiter Nilus intret Aegyptũ. s. quia Nilus cùm veniat de Paradiso Terrestri hiatu subterraneo mersus occultis fluxibus p̃ multa terrarum spacia vehitur, deinde rursus de littore incipientis maris rubri videtur emergere, rursusq; mersus iterum in Ethiopia emergit, ibique per Ethiopica deserta labitur faciens magnam insulam nomine Meroem, a qua clima Diameroes dr̃. Postea vero intrat in Aegyptum per partem Meridianam, & discurrens per totam Aegyptũ in multas partes artificiosis alueis ad omnem partem ducitur: & cũ bis anno inundet, vt declarauimus Gen. 26. ca. omnia planiora loca Aegypti irrigat, vsquequo versus Occidentẽ Aegypti mari rubro absorbeatur. Et isto modo non prohibetur Nilus intraret in Aegyptum, nec irrigare: quia sinus maris rubri terminans Aegyptũ a parte oriẽtis solũ occupat frontẽ orientis, & non diffunditur in Meridiẽ Aegypti, nec trãsuersaliter fluit vsque in Oceanũ, qui est ad meridiem Aegypti, sed sistit aqua collium obicibus interclusa, ideo põt intrare Nilus per meridianã partem Aegypti in cõfinio lateris orientalis, & meridiani sub ipso sinu maris rubri, aut modicum infra per quamlibet partem lateris meridiani. Sic enim consonabit dispositio istorum omnibus auctoribus, & nullo modo se impedient Nilus fluuius, & mare rubrum. Nũc ergo dicendum, quomodo Hebræi poterant transire in terram Chanaan sine mari rubro, & quomodo p̃ viam deserti nõ potuerit transire sine maris rubri trãsitu, & quomodo non coacti sunt bis transire mare rubrum. Sciẽdum, vt supra diximus, quòd terra Gessen est in Aegypto inferiori, & cum illa sit extra mare rubrum versus septentrionem, & coniungatur ibi terrę Philistiim, & Arabiæ, poterant ascendere de illa parte Aegypti, & intrare in terram Philistiim per viã viciniorem, quam dicit textus esse per terram Philistiim: ista tamen via terræ Philistiim non est pro tota Aegypto: nam non cõuenit parti superiori Aegypti, quæ circundatur mari rubro a septentrione, sed solum inferiori Aegypto, quæ cõiungitur terrę Philistiim: Deus autem, vt dicitur in textu, noluit ducere Israel per terram istã ex caussis supra assignatis, sed fecit eos ire per viam deserti. Est autem via deserti isto modo, quia cũ Aegypti pars inferior teneat ab oriente Arabiã, & terram Philistiim, terra Philistium, est magis ad Septentrionem quàm Arabia. Si ergo ipsi vellent ire in terram Chanaan per viam terræ Philistiim declinabant magis ad Septentrionem, & iter rectius erat: si autem vellent ascendere per viam deserti, sicut Deus eos fecit ascendere, oportebat ire per Arabiam; & sic factum est, quia omnes mansiones quæ computantur

De ortu & decursu Nili.

Descriptio viæ deserti.

F post mare rubrum vsque ad propinquitatem terræ promissionis, scilicet vsque Moab, & Edom, sunt in Arabia: nam Arabia coniugitur Idumææ in confinibus Bethoron, & ibi omnes mansiones filiorum Israel sunt, vt patet in libro de diuisione terræ Sanctæ. Filij ergo Israel cùm recedentes de Ramesse, in qua coniuncti sunt ad simul eũdum debuissent, declinare versus septemtrionem aliqualiter, vt irent per terrã Phylistiim, Deus direxit illos per columnam nubis, quæ immediate super eos apparuit, vt irent in Socoth ascẽdendo versus orientem per terrã Aegypti, per aliquot dies: quoniam fecerunt tres mansiones ante mare rubrum: ergo ad minus essent tres dies, immo plures fuerunt, quia Moyses acceperat licẽtiam a Pharaone,
G vt iret totus populus per solitudinem itinere dierum trium ad sacrificandum: & postea ipsis procedentibus contra mare rubrum, nunciatum est Pharaoni q̃ fugerent Hebrei de Aegypto: hoc autẽ non poterat esse nisi post tres dietas ad minus, quia nondum poterant iudicari fugere, dum solum ambulauissent tres dietas, quia ad illas licentiam acceperant a Pharaone. Et sic videtur q̃ postquam ipsi recesserunt de Ramesse vsque quo accederent apud mare rubrum, satis magnã partem Aegypti ambulauerãt per solitudinem Aegyptiacam: cùm ergo sic ambularent, erant magnę rupes altissimique scopuli a parte septemptionali eorum, & cùm accederent ad mare rubrum apud solitudinem Ethan, mare rubrum intrans ad partem interiorẽ Ae-
H gypti diuidendo eã, & relinquendo latus septemtrionale quod terminabat in superiori Aegypto, finebat apud radices altissimorum scopulorũ montis Ethan, ita q̃ inter mare, & radices montis non poterat esse aliquis transitus, quia scopuli alti valde: erant: cogebantur ergo redire per viam per quam venerant, aut intrare per mare rubrum quia per montes Nullus erat aditus, cùm essent altissimi scopuli, & continuati, ita quòd nulla aperitio in eis erat ad subintrandum, & fugiendum. Et isto modo putauit eos Pharao esse inclusos; quia ab oriente erat mare rubrum, & declinabat etiam ad meridiem, ita quòd non esset fuga ad meridiem; a septemtrione erant montes altissimi Ethan, ideo per nullam harum partium patebat effu-
I gium: ab Occidente verò Pharao cũ exercitu magno instabat. Vt autem ista de modo Nili, & maris rubri in Aegypto, & quomodo Iudæi includebantur a mari rubro intelligantur melius figuram horum subijci potest. *Armati ascenderunt filij Israel.* Ascendere dicebantur filij Israel, quia progrediebantur versus terram Chanaan, quæ altior est quàm terra Aegypti, cùm Aegyptus sit meridiana, & terra Chanaan sit septemtrionalis, & generaliter terra decliuior est contra meridiem eleuatior autem contra Septemtrionem, de quo magis diximus Gen. quadragesimosecundo capitulo. Armati autem ibant Israelitę, idest quasi pręcincti ad bellum, ideo dicuntur supra pedites capitulo vigesimosecundo. quia pedites sunt ho-
K mines expediti ad ineundum bellum. Sed dices quòd non videtur hoc verisimile, quia Hebræi in Aegypto premebantur durissima seruitute, vt non fierent fortes, & inuaderent Aegyptios, vel iungerẽtur hostibus eorum, vnde ipsi Aegyptij videntes Hebręos tantum multiplicari, metuebant eos: vt patet supra primo capitulo. non est ergo verisimile, quòd eis arma habere permitterent, quia sic eis magis terribiles essent, immo in nulla ordinata policia seruis arma conceduntur, ne in Dominos surgant. Respondetur quòd Hebręi in Aegypto non permittebantur arma tenere, tamen cum ierunt ad sacrificandum petierunt ea ab Aegyptijs, & Aegyptij gratis concesserunt, sicut accommodauerant vasa aurea, & argentea, & vestes & erat

An Isra[...]ticus p[...]pulus [...]re exe[...]tus ar[...] inter[...] fugere

erat rationale motiuum: quia Hebræi portabant res preciosas in desertum, ne ergo aliqui prædones videntes eos inermes inuaderent eos ad rapiendum vasa, quæ deferebant, concesserunt eis arma, vt sic se ab inuadentibus defensarent: vbi autem nos habemus. *Armati*. Litera Hebraica habet, Hamusin, vel secundum alios. *Hamisin*. Dicitur autem. *Hamusin*. Idest quintatus, scilicet de toto populo ablata quinta parte. *Hamusin*. Idest quinquagenita, scilicet quòd de toto populo esset ablata quinquagesima pars.

An totus populus ascenderit in desertum præter quintam partem.

QVAESTIO. X.

Abben Ezræ opinio prima confutat.

CIRCA hoc autem est duplex sensus: quia quidam dicunt, quòd vocantur quintati, vel quinquagentati, quia totus populus Israel simul ascēdebat præter partem quintam, vel quinquagesimam, quæ manebat ad ferendos cibos, & hanc opinionē recitat Rabbi Abraham Abben Ezra. Sed hoc non potest stare, quia istud fuit in mouendo castra primo de Aegypto, scilicet ꝙ ipsi ascenderūt quintati vel quinquagentati, & tunc esset sensus, quòd in die qua ascenderūt de Aegypto, scilicet de Ramesse mouentes se contra Sochoth, ascendit totus populus Hebręorum præter partem quintam, siue quinquagesimam, quæ mansit ad ferendum eis cibos: hoc autem est contra literam, quia isti cibi, quos delaturi erant isti, aut erant farina conspersa, & non fermentata, aut aliquid aliud. Si autem dicas, quòd isti deferre debebāt farinam conspersam, & non fermentatam: hoc falsum est, quia non portabant istam farinam aliqui specialiter de populo, sed totus populus, scilicet quilibet portabat farinam, quam in domo sua conspersam habebat: sic dicitur supra decimosecundo capitulo. Tulit populus conspersam farinam antequam fermentaretur, & ligans in pallijs imposuit super humeros suos. Si autem dicas, quòd ista quinta pars populi manebant ad portandum alios cibos, falsum est, quia Hebræi nullum pulmentum, idest nullum cibum factum potuerunt portare de Aegypto cogentibus Aegyptijs, vt patet supra decimosecundo capitulo. Item si aliquem cibum portassent, maximè ille esset panis, cum scirēt se non habere panem in tota multitudine Israel, sed solum farinam conspersam: sed falsum est, quòd panem portauerint, quia tunc non comedissent illo die solum azyma sed aliquid fermentatum, scilicet panem quem illi ab Aegypto: portassent hoc autem falsum est, quia in illo die nec in alijs sequentibus non comederunt fermentatum, sed panes azymos, & ob hoc mandauit Deus septem diebus comedi azyma in futuras generationes: quia frustra aut ridiculum, & quoddam velut mendacium esset instituere dies azymorum in memoriam dierum, in quibus non comederūt Hebræi azyma, sed fermentatum. Itē quia si aliqua pars populi debuisset manere ad accipiendos cibos, oportebat hoc statui prius de consensu totius Israelis congregati, & eligi viros, qui ad hoc exequendum manerent: in hoc autem magna mora requirebatur maior quàm vnius diei, sed non fuit aliquid tale Hebræis, quia mox, vt congregati fuerūt in Ramesse, recesserūt inde cogentibus Aegyptijs, & nullam moram facere sinentibus: vt patet supra decimosecundo capit. Item quia si aliqui de Hebræis manerent retro, periculum erat eis, ne forte Pharaonem pœniteret, & retineret eos, ideo vt supra dictum fuit, quasi pro miraculo Deus fecit, vt omnes eadem die exirent vt patet præcedenti capitulo. Item quia si ad quærendum cibos aliqui manerent, oportebat, quòd illi morarentur post alios in Aegypto: sed hoc non poterat esse, nam Aegyptij nullatenus hoc permitterent, cùm ipsi vrgerent eos valde ad exeundum, dicentes: omnes moriemur. Etiam quia dicitur: neque enim poterat panis fermentari cogentibus Aegyptijs, & nullam moram facere sinentibus: quomodo ergo tantam partem populi permitterent ad quærendum cibos? Item quia si cibos inquirere deberent, oportebat quòd eos emerent, aut peterent ab Aegyptijs: sed nullus Aegyptiorum eis aut venderet, aut daret, cum omnes essent intenti planctui magno, & funeribus primogenitorum suorum: sic enim dicitur Numeri trigesimotertio capitulo. Profecti sunt de Ramesse mense primo quintadecima die mensis fecerūt altera die Phase filij Israel in manu excelsa videntibus cunctis Aegyptijs, & sepelientibus primogenitos, quos percusserat Dominus. Tantus autem erat iste planctus, & tam viscerosus dolor, quòd nihil aliud attendere sinebat, sic enim dicitur supra vndecimo capitulo: Eritque clamor magnus in vniuersa terra Aegypti, qualis ante non fuit nec postea futurus est: non potest ergo stare ista expositio. Alij dicunt, quòd vocantur filij Israel quintati vel quinquagentati, quia quinta pars siue quinquagesima eorum mortua fuerat: & hoc tenet Rabbi Salamon, dicit enim, quòd aliqui de filijs Israel erant viri pessimi, & Deus nolebat eos educere de Aegypto, ideo quando illata fuit plaga tenebrarum palpabilium, quæ durauit per tres dies, vt patet supra decimo capitulo, occidit Deus quintam partem, siue quinquagesimam de filijs Israel, quia mali erant, & in illis tribus diebus sepelierunt eos, & fuit facta tenebra ne Aegyptij viderent mortem Hebræorum, & lætarentur super hoc dicentes, quòd ita moriebantur Hebręi sicut ipsi. Sed hoc non est rationale, quia si vocaretur populus Israel quintatus, quia quinta pars eorum mortua fuerat, ita vocaretur quartatus computando omnes qui mortua fuerat temporibus præcedentibus ex quo introierant in Aegyptum. Item præsuppositum videtur falsum, scilicet quòd quinta pars filiorum Israel mortua fuerit in illis tribus diebus tenebrosis: nam ista esset valde magna punitio, & nunquam legitur aliquam talem fecisse Deus in populo Hebræorum: nam licèt sæpe aut peste, aut terræmotu, aut ignium incensionibus, aut hostibus irruentibus eos percusserit, nunquam tamen quintam partem populi occidit. Item dato, quòd talis punitio facta fuisset, nullo modo scriptura eam subticuisset, quia cùm incendat homines in amorem Dei interdum per pœnas, interdum per beneficia, vel aliàs attrahat: tales attractiones tanquam aliqua principalia de intentione sacræ scripturæ non prætermittūtur silendo: maxime quia ista de maximis punitionibus, quàm unquam Deus fecerit, fuisset: non ergo videtur facta fuisse. Item quia Moyses erat dux populi, & gerens curam de eo tanquam mater de vnico filio suo, & hoc ex mandato Dei, vt patet Nu. 11. c. cùm conqueritur Moyses Deo de tanto labore imposito dicens: Cur afflixisti seruum tuum, & quare non inuenio gratiam coram te? cur imposuisti pondus vniuersi populi huius super me? nunquid ego concepi omnem multitudinem aut genui eam, vt dicas mihi: porta eos in sinu tuo, sicut portare solet nutrix infantulum, & defer in terram pro qua iurasti patribus eorum? Moyses ergo, qui tantam populi curā gerens quandocunq; populū aliquo malo premi videbat,

Secunda opinio Rabi Salomon confutatur.

bat, ad Deum pro eis preces fundebat: si nunc aliquid tale contigisset, ipse clamasset valde ad Dominum pro eis, sed nihil horum exprimitur. Etiam dictum istud satis videtur fictitium, scilicet quòd ideo Deus in diebus tribus tenebrarum occidit eos, vt non viderent Aegyptij, & non lætarentur: quia dato, quòd Aegyptij non viderent Hebræos sepeliri, audirent tamen omnes viuentes clamore valido fremere pro tanta populi clade: nihil ergo magis est, quòd viderent quàm quòd audirent, æqualiter enim per vtrumque certificarentur. Etiam quia dato adhuc, quòd ipsi Hebræi in funeribus suorum non clamarent, quod inopinabile est, & sic Aegyptij nec viderent nec audirent, tamen post triduum ablata tenebra vidissent multitudinem sepulchrorum, & sic clarum esset, quòd Hebræi mortui essent. Etiam quia viderent eos defecisse ex numero aliorum: nam populi quinta pars defuncta non poterat occultari, & hoc fortè fuisset occasio, vt Aegyptij non permitterent Hebræos ita faciliter recedere de Aegypto. Item quia si tanta populi strages facta fuisset, Hebræi consternati animo non auderent egredi de Aegypto. Dicendum ergo, quòd nihil tale accidit: sed accipitur hic. *Hamysin*. Siue. *Hamuisin*. Pro. *Aluizin*. Quia. *Haluzin*. Signat proprie armatos: ista tamen nomina aliquando signant id quod. *Haluzin*. Et sic tenet Rabi Abraham Abben Ezra. Et quasi communiter Iudæi hoc modo exponunt. Et hunc ideo sensum secuta fuit litera nostra. *Tulit ergo Moyses ossa Ioseph*. Fuerat Ioseph sepultus in Aegypto repositus in quodam loculo, & antequam moreretur adiurauit filios Israel, vt asportarent ossa sua secum quando ascenderent de terra illa, nam non mandauit ea asportari immediate vt mortuus est propter causas expressas Genes. vltimo capitulo. Moyses ergo voluit complere adiurationem totius Israel.

Sexta

Septima

Octaua

Auctori opinio.

Quomodo Moyses tulit ossa Ioseph, & quomodo cognouit vbi erant: & an tulerit ossa aliorum Patriarcharum.

QVAESTIO. XI.

QVOMODO autem tulerit Moyses ossa Ioseph, videtur dicendum, quòd quia tumulus Ioseph erat in alto loco, Moyses qui erat dux totius Israel, accessit ad illum tumulum nemine prohibente, & extumulauit ossa, imposuitque in aliqua capsa artificiose facta, vel in aliqua arca parua, & ibi portauit vsque in terram Chanaan. Dicit magister in historijs scholasticis ex auctoritate Iosephi, quòd quando Moyses voluit tollere ossa Ioseph, Nilus fluuius inundauerat valde, & loculum Ioseph operuerat, cùm ergo Moyses eum non inueniret, scripsit nomen Domini Tetragramaton in quadam lamina aurea, illa autem fluctuauit super aquas perueniens vsque ad locum, in quo erat sepulchrum Ioseph. Alij autem volunt, quòd quædam ouis locuta est miraculose, & voce sua ostendit sepulchrum Ioseph, prophetauit etiam de labore, quem sustinere debebant in itinere deserti, & de hoc putant dictum esse illud, quod habetur Psalmo septuagesimonono. Qui deducis velut ouem Ioseph, quia vt volunt ista ouis multo ab Israelitis per desertum adducta est. Nicolaus autem arguit contra istam positionem, scilicet quòd non sit verisimilis, scilicet quia ossa Ioseph erant honorabiliter recondita in Aegypto, vt patet Genes. vltimo capitulo, & ponebantur ibi ad memoriam beneficiorum eius, vt Aegyptij videntes tumu-

Cõfutatio per Nicolaum de Liram.

F lum eius recordarentur beneficiorum receptorum ab eo, & cognationem atque posteritatem suam iniustis oneribus non grauarent. Ad hoc ergo oportebat vt in loco patenti poneretur, vt ab omnibus conspici possent, & non in agris, aut in locis, in quibus Nilus inundans ea operire valeret. Et quando dicitur de oue, quæ apparuit loquens de ossibus eius, & conantur probare auctoritate, scilicet. Qui deducis velut ouem Ioseph: non potest stare, quia Ioseph non ponitur in genitiuo, sed in accusatiuo: & sic non probat quod ipsi volunt, quia oportebat, quòd poneretur in genitiuo, vt signaretur ouem esse ipsius Ioseph, idest quæ demonstrauisset ossa Ioseph. Et quantum ad hoc verum est, quòd nihil probatur ex

G hoc Psalmo. Sed vtrum fuerit an non, ex hoc non patet, satis potest teneri sic accidisse. Et quando arguit Nicolaus istum locum sepulchri Ioseph esse honorabilem, & non in agris. Respondetur, quòd antiquorum mos fuit mortuorum cadauera in agris sepelire, sic patet Genes. vigesimotertio capitulo. Vbi dicitur, quòd Abrhaam emit agrum, & speluncam duplicem ab Efron Etheo in possessionem sepulchri, idest vt ibi posset sepelire mortuos. Et ibi sepultus est ipse, & vxor eius. Isaac etiam cũ Rebecca, & Iacob cum Lia, vt habetur Gen. quadragesimonono capitulo. Gentiles etiam eodem modo faciebant, cadauera inferentes ad sepeliendum in agris, & ex hoc, quòd ea ibi sepeliebant agri sacri efficiebantur: vt patet sepe in libris Di-

H gestorum de religiosis, & sumptibus funerum, & de sepulchro violato. Immo nunquam fuit consuetudo sepeliendi mortuos intra ciuitates, & oppida vsque ad tẽpus Ecclesiæ primitiuę, vbi constitutũ est qa fideles conueniebant ad orandum ad Ecclesias, & pro mortuis orare valde sanctum, atque religiosum erat, vt patet secundo Machab. capitulo sexto. cum dicitur: Sancta atque salubris cogitatio est pro defunctis orare, vt a peccatis soluãtur. Et quia hoc in nullo loco cõgruentius fieri poterat quàm in Ecclesijs, tum quia loca deuota sunt, & orationi dicata, vt patet Matthei vigesimoprimo capitulo, cùm dixit Christus: Domus mea Domus orationis vocabitur, & vos fecistis eam speluncam latronum: tum quia ibi fideles existentes, cum

I sepe illuc ad orandum conueniant, viderent propinquorum atque charorum suorum sepulchra, & mouerentur ad orandum pro ipsis. Multum ergo decuit corpora defunctorum in Ecclesiis, aut in cimiterijs Ecclesiarum tumulari. De his aliquid dicetur Numeri decimonono capitulo. Ante tempora tamen Ecclesiæ nec Iudæi sepeliebant aliquos in templo suo, cùm nedum ipsi qui mortuos tetigissent, aut intrassent in tabernacula mortuorum permitterentur templum tangere, aut intrare, nisi prius cineribus vitulæ rufæ commixtis aqua aspergerentur in emundationem macularum, vt patet Numeri decimonono capitulo. Gentiles autem non in templis deorum, sed in agris, & montibus suorum cadauera tumulabant: quia ni-

K hil vtilitatis iudicabant ea in templis sepeliri, cum nec ipsi pro mortuis exorarent. Nam quidam post mortem animam non superasse testantes, pro eo, quod non est, orare superuacuum esse putabant. Alij autem vt Pythagoras animas per varia corpora incessabili motu succedere, vt si anima ab vno corpore separata confestim in aliud introeat, superuacuum quoque talem orationem dicebant. Alij autem post mortem pęnas nullas animabus esse existimantes ab orando cessabant: sic enim dixit Pythagoras, vt ait Ouidius Metamorph. libro decimoquinto, negans esse pœnas, sed ista attribuens fictioni poetarum. Cum dixit.

Auctoris responsio ad argumentum Nicolai.

Nota & animæ ... & poetæ

O genus

O genus attonitum gelidæ formidine mortis.
Quid stigios amnes quid numina vana timetis;
Materiem uatum, falsique pericula mundi.
Morte carent animæ, semperque priori relicta
Sede, nouis domibus uiuunt manentque receptæ.

Vnde dicit de seipso, q̄ fuerit Euforbus miles in bello Troiano mortuus ab Atride minore, scilicet a Menelao rege marito Helenę raptę. Et subiungit Ouidius in eodem decimoquinto. ex auctoritate, & verbis Pythagorę.

Ipse ego nam memini Troiani tempore belli.
Panthoides Euforbus eram, cui pectore quondam.
Hæsit in aduerso in hasta minoris Atridæ.

Istam tamen opinionem redarguit Persius grauis satyra quinta loquendo contra Ennium Poetam, qui dixit se habuisse animam Pytagoræ in quinto loco, scilicet quòd illa anima prius fuit in Euforbo milite. secundo, in quodam Tigno. tertio, in Homero. quarto, in Pythagora, quinto in quodam Pauone. Vnde dicit Persius:

Cor iubet esse Meonides.

Multi Deũ esse negauerunt.

Alij aũt, quę præcarentur, nesciebant: quia nec Deos esse putabãt: Epicurus nãq; Deos esse negauit, & quidam alij Philosophi: isti ergo nec pro viuis exorabãt. Alij aũt Deos ponentes fatali necessitate oĩa fieri existimabant: ideo Deum dicebant illa non posse mutare. Sic ait Seneca ex cõsensu populi loquens in Tragedia quinta, quę dicitur Oedippus, in carmine decimo, quod incipit: Fatis agimur: & per Ouidium Meta. libro nono, quorum dicta præcedenti capitulo posuimus. Isti ergo fatuitatem orationem esse putabant, cùm nihil mutari orando in rebus valeret. Alij autem dixerunt, Deum non curare de istis, sed seipso frui inferiora nec intelligens, nec attendens: quæ positio plurimorum phylosophorũ atque solemnium fuit. Istis ergo cùm à quo peterent, non haberent, oratio irrita censebatur: plurimæque aliæ, dissonæque sententię fuere tam vulgarium quàm philosophorũ: omnes namque de hoc loquebantur, cùm ista hominis pars præcipua esset. Taceo has, quia non libet ijs immorari, cùm iste locus non sit; taceo etiam positiones Platonis, atque Porphyrij, quarum vtramque per se hæreticam August. decimonono, de ciuitate Dei censet, ex vtraque autem commentarnam veritatem catholicam asseuerans cõfici inter omnium Gentilium positiones de pęnis, aut statu animarum post mortẽ, quarum nulla vera fuit, non fuit aliqua, q̃ veritati tantum cõsentanea esset, quantum positio Virgilij Aneidos libro sexto, vbi late tractat de campis Elisijs, idest de gaudijs beatorum, & varietate tormentorum secundum conditiones reorum: vnde Augu. quantum ad multa, quæ catholicæ veritati consentiunt eius auctoritatem sequitur, allegans versus eius in libris de ciuitate Dei: sed adhuc secundũ istius positionem orari Deos non conuenit, quia statutę pęnę mutari non valent. Accedendo ergo ad propositum dicimus, Gentiles nullam causam habuisse sepeliendi mortuos suos in templis deorũ, cùm nec pro ipsis orarent: faciebant tamen antiquo more Gentiles purgationes animarũ post mortem festa celebrantes in calendis Februarij, & hæc festa Febru. idest purgationes dicebantur, non vtanimę defunctorũ a peccatis purgarentur: sed vt nobis ipsę animę mites essent, ne nos apparẽdo terrerẽt: sic declarat Ouidius in principio secundi libri Fastorũ: & isto modo Greci animam Achillis mortui immolatione Polixenę filię Priami placauerunt fundendo sanguinem puellæ Achillis tumulo imbibendum, ne eis terribilis, vt ante toti Grecorum classi apparuerat. De hoc Ouidius dulciter valde Meta. lib. 12. & Seneca in Tragædia sexta. quæ dicitur Chroas carmine decimo, quod incipit: Quicunque hymen funestus, illetabilis. Et magis in carmine tertio eiusdem tragedię, quod incipit: Quam longa Danais semper in portu mora. Nunc ergo redeuntes vnde digressi sumus, satis conuenienter dicendum esse puto secundum morem Gentilium, Aegyptiorum sepulchrum Ioseph in agris fuisse, non tamen in loco vili, atque abiecto, sed satis honorabili, & ad quem Nili inundatio non attingebat. Contigit tamen illo anno forte inundationem Nili maiorem solito extitisse, & ad loca, quæ alia non accesserat attigisse: hoc autem non vt quidam putant ex speciali influentia planetarum in signis aqueis, aut aspectibus planetarum ad hoc facientibus: quia Nilus non inundat tempore humido, quale est Hyems, aut ver, sed tempore calidissimo, & sicco. s. sole existente in cancro, et in Virgine, scilicet in Iunio, & Augusto, vt ait Solinus in Polist. & interdum cùm maxima siccitas, & vehementissima æstas in Aegypto, & apud alias gentes incanduit, Nilus maioribus aquarum excessibus augmentatur, euenit ergo ex quadam speciali virtute, de qua aliquid diximus Gen. 26. c. Et hoc æquale non est, quia inundatio Nili cum communem legem tenet 16. cubitis eleuatur. Interdum autem minuitur, & famem in Aegypto facit: contingit autem diminui, licèt rarissime vsque ad quinque cubitos: quod omen infaustissimum Aegyptij putant: & sic fuit anno, quo bellum Iulij Cesaris, & Pompei in Thessalia in campis Farsalicis factum est. Interdum autem super 16. crescit, nunquam tamen visus fuit a fundatione Aegypti excessisse cubitos. 22. hoc autem rarissime valde fit, ita vt pene rari sint, qui hoc sciant etiam inter Aegyptios, nisi qui antiqua scripta legunt potuit ergo esse, quòd illo anno, quo exierunt Hebrei de Aegypto Nilus ad viginti duos excreuerit, & sic tumulus Ioseph fluctibus opertus sit, & predicta facta fuerint. Magis tamen tenendum nihil horum factum extitisse: sed vt in principio commemorauimus, scilicet quòd Moyses sine aliquo impedimento ossa illa extumulauerit. De ossibus autem aliorum Patriarcharum vtrum similiter ablata fuerint de Aegypto Gen. capitulo quadragesimosexto secundum quosdam diximus, q̄ nõ: ibi vide. Est autem potissima ratio, quia Hebræi valde inquietabantur ab Aegyptijs, vt cito exirent, ideo non vacabat eis ossa auorum suorum inquirere. Etiam quia non possent illa secum portare cum non sufficerent iumenta eorum ad portandum res suas, quia & ipsam massam aspersam, & non fermentatam quasi de Aegypto asportandam humeris suis imponebant: vt patet supra decimosecundo capitulo. Item declaratur hoc ex eo quod infra subditur, scilicet, quòd Moyses tulit ossa Ioseph, eo quòd adiurasset filios Israel: quasi dicat, si non adiurasset filios Israel, non tulisset Moyses ossa eius: de alijs autem non legitur, quòd adiurauerint filios suos, ergo non asportata sunt. Item si ossa aliorum Patriarcharum asportata fuissent de Aegypto, fieret postea mentio de sepultura eorum in tribubus suis, sicut ossa Ioseph. asportata fuerunt, & postea scriptura commemorat ea sepulta fuisse in Sichen: sic enim dicitur Iosue vigesimoquarto capitulo, Ossa quoque Ioseph, quæ tulerant filij Israel de Aegypto, sepelierũt in Sichen in parte agri, quem emerat Iacob a filijs Emor patris Sichen centum nouellis ouibus, & fuit in possessionem Ioseph: de alijs autem non fit vlla mentio qualiter in tribuũ suarũ sortibus tumulata sint, ergo non fuerunt adducta.

Qui dixerunt Deũ non curare de ijs inferioribus.

De purgatione animę Achillis facta p mortem Polixenę.

Nilus inũdat tempore calidissimo, & sicco.

Inundatio nili non excedit. 22. cubitos.

An ossa aliorum Patriarcharum de Aegypto asportata fuerint.

adducta. Item quia si ossa aliorum Patriarcharum ducerentur, quælibet tribus duceret ossa patris sui, sed hoc non fuit, quia tunc filij Ioseph precipue, cùm duę tribus essent, scilicet Manasse, & Effraim, duxissent ossa Ioseph, non tamen fecerunt, quia Moyses illa secum tulit: ergo nec aliorum Patriarcharum ossa asportata sunt. Hęc superficie tenus rationabilia valde videntur, tamen non obstantibus his verum est, quòd ossa 12. Patriarcharum ducta sint de Aegypto in terram Chanaan, de quo diximus Gen. 46. c. & habetur actuum 7. Ad rationes istas satis poterit quisque applicare solutionem. *Eo quòd adiurasset filios Israel.* Idest.

QVAESTIO. XII.

Tenebantur Israelites ꝓpter iurationē patribus eorum factā asportare ossa Ioseph.

SI non adiurasset eos, quia tanta premebantur tunc angustia in exitu, & onere rerum suarum portandarum, ossa eius non asportassent, vt tamen totus Israel non incurreret periurium, etiam si cum labore tamen asportata sunt. Adiurauit autem Ioseph filios Israel non quidem eos, qui tūc erant, sed eos, qui tempore suo superstites erant, nullus autem de his, qui nunc viuebat erat, quando mortuus fuit Ioseph, nisi tunc natus fuisset nouiter, cum moreretur Ioseph: tenentur tamen filij complere promissa patrum in vita, maximè talia, qualia ipsa naturalis ratio si non vlla promissione dictat esset faciendum, cuiusmodi erat asportare ossa Ioseph, qui tanta eis beneficia præstiterat, vt eos a fame, quæ totum orbem vastabat nullo modo potentes euadere, cibis sufficientibus pauit, & in optimis Aegypti possessionibus collocauit, licèt postea peccatis suis exigentibus, quæ Ioseph eis dederat in honorē conuersa sunt in dolorem, propter hoc tamen ab obligatione beneficij Ioseph non soluebantur. Quod autem nullus de his, quos Ioseph adiurauerat, tunc superesset, apparet satis: quia mansio filiorum Israel in Aegypto fuit annorum ducentorum, & quindecim, vt probauimus Genes. 15. & clarius supra 12. c. Ab istis aut subtrahantur anni, quos vixit Ioseph postquam Iacob cū filijs suis descēdit in Aegyptum. Anni autem totius vitæ Ioseph fuerunt centum decem: vt patet Gen. quinquages. capit. Ab istis subtrahantur anni triginta nouem. quos egerat Ioseph cum descendit pater suus Iacob in Aegyptum, manebunt septuaginta vnum anni, quos vixerit post introitum Israelitarum in Aegyptū. Antecedens patet, quia quando Ioseph stetit coram Pharaone ad declarandū somnia erat annorum triginta, vt patet Genes. quadragesimoprimo capit. Et immediatè inceperunt anni fertilitatis: & post hos immediatè secuti sunt anni sterilitatis septem, in quorum secundo venit Iacob in Aegyptum: vt patet Genes. quadragesimoquinto capit. colligendo ex litera: & sic erant nouem, qui adiungantur alijs trigintanouem ablatis præcedentibus efficient annos trigintanouē, quos egerat Ioseph quando intrauit Israel in Aegyptum: demptis ergo istis triginta nouem ablatis, a centum, & decem quos vixit Ioseph, manent 71. anni quos vixit post introitum Israelis in Aegyptum, qui demantur à 215. annis quibus mansit Israel in Aegypto, vt declarauimus præcedenti capitu. manent anni centum quadragintaquatuor: qui fluxerūt post mortem Ioseph, vsq; ad exitum de Aegypto: sed manifestum est, quòd nullus in illo tempore tantum viuebat, quia licèt Iacob vixerit annis 147. vt patet Genes. quadragesimoseptimo capitulo, de filijs tamen aut successoribus suis nihil tale habetur, quia Ioseph vixit annis centum & decem, vt patet eodem capitu. Amram filius Chaat vixit annis centum triginta septem. vt patet eodem capitulo,

F Moyses autem filius Amram vixit annis centum viginti, vt patet Deuteron. trigesimoprimo cap. nullus ergo accedebat ad centum quadraginta quatuor annos: ergo in anno vltimo, quo exierunt de Aegypto, q̄ erat centesimus quadragesimus quartus post mortē Ioseph, nullus erat de Hebræis, qui natus esset tempore, quo mortuus fuit Ioseph: Nullus ergo de illis adiuratus fuit. Moyses autem portauit ista ossa. Et hoc valde rationabiliter, quia ista deportatio fiebat propter adiurationem factam filiis Israel: hoc autem iuramentum præstiterūt seniores Israel nō nomine suo, quia non putabant se exituros de Aegypto, sed nomine totius communitatis, idest totius populi Israelitici: & sic nullus specialiter obligatus erat specialiter, sed

Quomodo p̄stiterunt seniores Israel iuramentum de portandis ossibus Ioseph.

G ipsa communitas: & cùm ipsa communitas nihil sit, nisi ipsę personæ, non autem quælibet personę sed ipsę quę regunt, & disponunt officia publica: ista obligatio cedit illis personis inquantum sunt administrantes rempublicam: cùm rector totius populi Hebręorum esset Moyses, ad eum specialiter ista obligatio pertinebat, ideo ipse asportauit ossa Ioseph. *Dicens: Visitabit vos Dominus.* Ista sunt verba Ioseph, quę dixit senioribus Israel, quando adiurauit eos iam mortui propinquus: vt patet Genes. quinquagesimo capitulo, Deus autem visitauit Israel eruendo eum de laboribus, & afflictionibus Aegyptiacæ seruitutis. Dicitur autem vulgariter aliquis visitare alterum, cùm ad videndum eum venit. Sic enim Deus dicebatur non venisse ad videndum

H Israelitas in toto illo tempore, quo steterant in Aegypto, quia nulla specialia beneficia eis præstiterat, per quę ipsi crederent se a Deo visitari: licèt multiplicatio eorū satis miraculosa erat, vt declarauimus supra primo capitulo. Vel quia eos in laboribus prægrauatos à malis non liberabat: cùm autem incepit eos liberare percutiendo Aegyptios, vt eos dimitterent, dictus fuit eos visitasse, sic patet supra quarto capitu. quia cum venisset Moyses ad eos missus a Deo, & fecisset Aaron signa, ac Dei verba retulisset, dicitur in litera: Credidit populus, audieruntque, quòd visitasset Dominus filios Israel, & quòd respexisset afflictionem eorum, & proni adorauerunt. Hic non ponuntur omnia verba Ioseph: nam Genes. quinqua-

I gesimo capitulo dixit: Visitabit vos Dominus, & ascendere faciet de terra ista: & sic visitatio referebatur ad liberationem a seruitute, ascensio autem ad eductionem de Aegypto. *Profectique de Socoth.* Erat Socoth nomen alicuis partis terræ incipiente deserto postquam exierunt de Ramesse, & ibi fecerunt primam mansionem, & coxerunt farinam, quam tulerant consparsam de Aegypto, vt patet præcedenti capitulo. Et satis iste locus, Socoth, erat propinquus Ramesse, quia postquam exierunt de Ramesse nihil comederunt vsque Socoth, nam nullum pulmentum occurrerat eis parare cogentibus Aegyptijs exire, & nullam moram facere sinentibus: vt patet præcedenti capitulo, farinam autem coquere non potuerunt

K vsque in Socoth cap. vt patet supra. Sed non est dicendum quòd tota die sine cibo ambulassent: dicendum ergo q̄ Socoth distabat a Ramesse ꝑ duas, aut tres leucas, & sic postquam deambulauissent illas posuerunt ibi castra, coxeruntque subcineritios panes, & comederunt, manseruntque ibi tota illa die, nam quęlibet mansio dicebatur, quia ibi castra figebantur, & postea mouebantur: vt patet Numeri 33. cap. sed non potuissent castra, idest tētoria portabilia totius Israelis: ita cito figi, & moueri, si eadem die inde recedere debuissent. *Castrametati sunt.* Idest fixerunt tentoria, vel locauerunt sarcinas suas. Potest illud verbum dupliciter declinari: vno modo, quòd sit tota vna dictio, scilicet.

Quātum distat Socoth a Ramesse.

scilicet Castrametor, castrametaris, & sic verbum compositum de castrum,& metor,aris,& retinet sensum componentium signans castrorum fixionem. Alio modo potest declinari, quod sint duæ dictiones per se declinatæ, scilicet castrum castri,& metor-metaris: & tunc metor significat figere, vel locare. *In extremis finibus solitudinis*. Idest secunda mansio fuit in extremitate deserti: quia illa terra, per quam tunc procedebant, scilicet de Ramesse in Socoth, licèt habitata non esset, tamen solitudo non dicebatur, quia solitudo est terra deserta situ aspero montuosa solis feris habitata: hoc autem non erat inter Ramesse, & Socoth, & Ethan: sed ista solitudo incipit post locum siue terram quandam, quæ est in extremitate deserti,& ille locus vocatur Ethan: sic dicitur Numeri trigesimotertio capitulo. de Socoth venerunt in Ethan, quæ est in extremis finibus solitudinis: dicuntur autem extremitates solitudinis, quia solitudo Ethan est magna,& montuosa pertinens ad Arabiam quæ terminabatur versus Aegyptum circa Socoth, & mare rubrum:quia radices montium illorum descendebāt vsque ad illa campestria,quæ sunt apud Socoth, & mare rubrum, & in fine illorum cāpestrium locorum iuxta radices montium fixerunt castra in secunda mansione & hic est castramentari in extremis finibus Ethan. *Dominus autem pręcedebat eos*. Hic ponitur qualiter se habebant Hebręi in directione viarum:nullus enim de Israelitis, qui tunc erant iuerant in terram Chanaan, ideo viam nesciebant. Si autem iuissent per viam terræ Phylistiim, licèt ipsi nescirent eam, tamen non indigerent aliquo dirigente, quia quęrerent in populis: nunc autem accepta via deserti non poterant sic facere, quia ipsi nunquam ambulauerant per eam. Etiam quia nullus homo habitabat in solitudine,qui eis viam ostenderet: ideo quando venit ad eos Ietrho Socer Moysi, qui alio nomine vocatur Obab, & postea recedere vellet ab eis in terram suam, dixit ei Moyses: noli inquit nos relinquere: tu enim nosti in quibus locis per desertum castra ponere debeamus, & eris Dux noster: petebant enim illum tanquam directorem, cùm ipsi de hoc nihil scirent, nullumque alium ostendentem haberent: Deus autem qui supplet ea, quæ homines facere nequeunt, direxit eos dando eis nubem suam per diem, & noctem. *Dominus autem pręcedebat eos*. Omnia illa, quæ virtute Dei fiunt non operante natura inferiori, Deus agere dicitur,cum ergo ista nubes moueretur ostendens iter Israelitis non ex naturali inclinatione, quia nubes secundum suam inclinationem non mouentur motu recto, sed circulari ex raptu primi mobilis per contiguationem, & tactum aliorum cœlestium corporum, & elementorum super montes altissimos vbi circulariter moueri queunt: aliquādo autem mouentur motu recto, impellente vento versus aliquam partem mundi. Sed tunc nihil tale erat, sed voluntate Dei mouebantur:non tamen Deus per seipsum dirigebat eos, sed Angelus Domini, qui mouebat illam nubem existens in parte anteriori eius: sic patet infra capitulo sequenti, cum dicitur: Tollensque se Angelus Dei, qui præcedebat castra Israel,abiit post eos, & cum eo pariter columna nubis priora dimittens post tergum stetit inter castra Aegyptiorum, & castra Israel: sic enim supra capitulo tertio determinatum est generaliter,quòd quandocunque Deus aliquid agere dicitur,nunquam est intelligendum, quòd per seipsum faciat, sed per Angelum suum, nisi quando ea, quæ facta sunt dicuntur talia, ac tanta, vt potentia creata ad ea non se extendat. *Pręcedebat eos*. Congruenter præcedere dicitur, quia

Nubes pcedens Hebræos in exitu de Aegypto non mouebatur motu naturali.

A ille, qui viam alicui monstrare debet, ipsum in ambulando præcedere debet, alioquin nullo modo dirigit: Deus autem per Angelum suum mōstrabat eis viam, ideo oportebat, vt coram eis moueretur: sic dicitur sequenti capitulo. Tollensque se Angelus, qui præcedebat castra Israel, abiit post eos: sic etiam infra trigesimo, cùm Deus diceret se relicturum eos,& daturum Angelum suum ad directionem eorum dixit. Mittam præcursorem tui Angelum meum, idest qui currat ante te. *Per diem in columna nubis*. Idest quando mouebant castra per diem, præcedebat eos quædam nubes, quæ est lucida, & satis densa, ita vt videri posset in meridie quantacunque esset solis lux: ista autem nubes stabat super tabernaculum postquam
B fabricatum est, & dum ipsa staret super illud siue vno mense, siue vno die, siue vno anno, manebant filij Israel in castris, & non mouebantur. Cùm autem illa nubes moueretur, & ipsi quoque mouebantur: & quia in exercitu filiorum Israel quando moueri deberent, tribus Iuda cum vexillo suo erat prima, vt patet Numeri decimo capitulo, columna nubis, quæ erat super tabernaculum mouebat se, & sedebat super vexillum filiorum Iudæ, & sic dirigebat. Cum autem cessare deberent à motu, & castrametari, nubes illa retrahebat se a parte anteriori vexilli filiorum Iudæ, & sedebat super tabernaculum. quod mouebatur in medio eorum, & figebatur in medio omnium castrorum: vt patet Nu. 2. c. vbi dici-
C tur, quòd omnia castra, & vexilla filiorum Israel esse debebant per girum tabernaculi. De profectione eorum ponitur Nume. decimo capitulo. Vbi tabernaculum mouebatur in medio eorum, & secundum ordinem, quem tenuerunt ibi in recedendo de Monte Sinai, moti fuerunt postea in omnibus aliis mansionibus: sic enim dicitur in eodem capitulo: Hæc sunt castra, & profectiones filiorum Israel per turmas suas quando egrediebantur. Hæc autem obseruantur post montem Sinai, vbi constructum fuit tabernaculum, sed in alijs mansionibus præcedentibus fiebat alio modo, scilicet, quòd columna nubis semper stabat super vexillum filiorum Iuda, idest in parte illa, vbi castrametabantur illi: nam quando mo-
D ueri debebant, præcedebat modicum nubes vltra vexillū Iudæ siue tribum eius, & tunc omnes castra mouebant, & incipiebant proficisci. Cum autem quiescendum erat, manebat nubes super eandem partem tribus Iudæ mouendo se paulatim, ita vt moueri poterant filij Iudæ, & reliquus exercitus. Et credendum, quòd Deus dabat eis aliquas vires specialiter ad ambulandum, vt mulieres, & paruuli, qui ad equitandum asinos non habebant, laborioso itinere non lassarentur. Et hoc innuit Psalmus centesimus quartus, cùm dicit: Et eduxit eos cum argento, & auro, & non erat in tribubus eorum infirmus: Quod in multitudine tanta, quæ erat vltra trigesies centum millia inter paruulos, & vxores, & senes,
E & vulgus promiscuum Aegyptiorum, quod cum eis ascendit: vt patet capitulo præcedenti, nam in illis etiam nullus infirmus erat, aliàs enim moueri non possent, valde miraculum grande erat. Sicut ergo ab eis omnem ęgritudinem impedientem expulit, ita credendum est, quòd aliquas vires apposuit. Licèt postea tentauerit eos, & relinquendo eos suis viribus itineris labore fatigati murmurauerunt: vt patet Num. capitulo decimoprimo. Quia pro labore itineris dolentes murmurare inceperunt contra Deum, & accensus ignis a Domino vorauit extremam partem castrorum: & aliàs aliqui fatigati recedūt, sicut patet de illis, quos percusserunt Amalecitæ,

Deus dabat specialiter vires Israelitis ad ambulandum.

lechitę, vt habetur Deuteronomii vigesimi sexto capitulo. Hoc autem Deus faciebat ad tempus subtrahendo beneficia sua, vt tentaret, atque erudiret: sicut dicitur Deuteronomii octauo capitulo. Recordaberis cuncti itineris, per quod adduxit te Dominus Deus tuus quadraginta annis per desertum, vt affligeret te atque tentaret: & nota fierent quæ in tuo animo versabantur, vtrum custodires mandata illius an non: afflixit te penuria, & dedit tibi cibum, quem ignorabas tu & patres tui: en quadragesimus annus est, vt recogites in corde tuo, quia sicut homo erudit filium sic Dominus Deus tuus erudiuit te, vt custodias mandata eius.

De nube præcedente Israelitas, cuius figuræ esset, & quare vocatur columna nubis, & non nubes: Et an defenderet ab æstu Hebræos incedentes.

QVAESTIO. XIII.

DE ista columna nubis dicendum est, quòd vocabatur columna nubis, & non nubes simpliciter, quia non erat facta in modum nubis, sed in modum columnæ: nubes autem sunt longæ, & latæ secundum modum vaporum, atque exhalationum ascendentium, & condensatarum per frigus, & sic sunt nubes iacentes, quia cum de latitudine, & longitudine multum habeant, de grossitie, aut profunditate modicum habent: columna autem è contrario longitudinem, & latitudinem modicam habet, altitudinem autem multã sicut patet in columnis ædificiorum sic autem erat nubes illa, quæ manebat super tabernaculum: quia satis erat modicum habens de latitudine, & longitudine, cum vix eius basis operiret totum tabernaculum, altitudo autem erat magna, quia in altum versus cœlum multum procedebat. Differebat etiam in hoc a nube: quia nubes iacens est, columna autem erecta: hæc autem clara erat valde, & densa, & non tantum ponebatur ad lucendum sicut ad ostendendum viam propter grossitiem suam, vt videretur progredi tanquam aliquod corpus satis solidum, & cuicunque perspicuum non ponebatur ad lucendum, quia per diem satis illuminabat Sol. Sed de ista columna dicuntur quidam, quòd non solum erat ad demonstrandum viam, sed etiam ad defensionem ab æstu, vt cum illa nubes corpus grossum, & satis densum esset, prohiberet radios solis, ne transirent, & calefacerent aerem circundantem Israelitas, & terram in qua mouebantur, & ipsos Israelitas. Quod autem nubes aliqua ad prohibendum filios Israel ne sole vrerentur esset posita, non est irrationabile, quia illa terra calida valde est, cum sit in tertio Climate; pars nanque maior Arabiæ ad tertium Clima pertinet, in quo ardores vehemētes necessariò sunt, maximè in Aestate, Vere, & Autumno, cùm & in principio quinti Climatis, in quo nos sumus, penè intolerabiles ardores in æstate sint. Etiam quia Israelitę mouebantur in deserto inter magnos montes per quasdam depressas valles, in quo ipse solis ardor maior fit ex varietate reflexionis radiorum solarium. & hoc patet, quia montuosæ sunt, & situ aspero eminentes, vnde sæpe in isto processu montes nominantur, quia tota illa terra, aut scopuli montium, aut cauernosæ, atque depressę valles sunt. Sed quòd ista columna nubis defenderet ab æstu, non potest dici, nam ista columna ita erat stricta quantum ad longitudinem, & latitudinem, quòd nullam partem cooperiebat exercitus sed, solum tabernaculum: nam

An columna nubis defenderent ab æstu Hebręos incedentes.

F si cooperiret aliquam partem exercitus non diceretur manere super tabernaculum magisquam super castra Israelitarum: sed solum dicebatur esse super tabernaculũ, vt patet infra quadragesimo capitulo, cum dicitur. Si quando nubes tabernaculum deserebat, proficiscebantur filij Israel per turmas suas: si pendebat desuper, manebant in eodem loco: nubes quippe Domini incubabat per diem tabernaculo, & ignis in nocte, videntibus filijs Israel per cunctas mansiones, idest quòd filij Israel existentes in castris suis videbant nubem incubantem, & pendentem super tabernaculum, ideo non erat super eos. Item quia nubes ista præcedebat filios Israel, vt patet in litera: ergo non ibat super eos, quia si super eos iret

G cooperiendo eos, nullo modo præcederet eos, nisi relinqueret eos, & vltra iret. Item quia si ista cooperuisset totum exercitum eorum defendendo ab æstu, non mota fuisset a parte anteriori ad posteriorem cùm Pharao persequebatur Hebræos apud mare rubrum: sed quando hoc fuit, ista nubes mota fuit a parte anteriori ad posteriorem, vt patet infra sequenti capitulo, cum dicitur. Tollensque se Angelus, qui præcedebat castra filiorum Israel, abijt post eos: & cum eo pater columna nubis, ergo ista nubes non erat tanta quæ operiret exercitum. Item patet ex nomine, quia ista non vocatur hic nubes sed columna nubis sic, etiam dicitur sequenti capitulo, & Numeri nono capitulo, & in multis alijs locis, & in

H Psalmo nonagesimooctauo, cum dicitur: Inuocabant eum, & ipse exaudiebat eos, & in columna nubis loquebatur ad eos. Sed columna nubis differt ex hoc a nube: quia nubes est ampla in parte latitudinis, & parua in altitudine. Columna autem est stricta in longitudine, & latitudine, & magna in altitudine: si autem illa nubes omnia castra filiorum Israel disposita in quadrum, vel saltem in quadrangulum operiret, non vocaretur columna, sed nubes: quia illa multitudo filiorum Israel computando omnes existentes ibi tam de Hebręis quam de Aegyptijs: quia excederent trigesies centena millia, & occuparent in longitudine castrorum vnam leucam, aut amplius: & in quadrum quasi tantundem, hoc ergo dato, si ista nubes

I columna dici debebat, oportebat, vt duplo, aut triplo altior versus cœlum quam latior esset, scilicet continens duas aut tres leucas altitudinis versus cœlum, hoc autem dato quòd esset: non possent Hebręi cognoscere cum eos nubes operiret totaliter, & nullus extra eam esset: solam ergo superficiem inferiorē considerare poterant planam, & nihil in altum. Ergo non videretur eis columna. Etiam non est verisimile aliquid tale fuisse, quia Deus nihil facit frustra: sed facere tantam grossitiem altitudinis nubis, scilicet per duas aut tres leucas versus cęlum, cùm hoc nihil prodesset magis, quàm si nullam altitudinem haberet, immo nec viderent. Item dato quòd taliter nubes disposita esset, vt duplo aut triplo altior esset quàm lata, ta-

K men columna non diceret: quia columnæ graciles sunt, tanta autem grossities nec turris nec columna diceretur; non erat ergo tam lata, sed ita stricta, vt solum tabernaculum operiret. Conclusum ergo ex superioribus patet illam columnam solum ad demonstrandam viam profecisse, sed nequaquam exercitum ab æstu defendere poterat. Sed forte quæretur, an fuerint duæ nubes, vna quæ vocata sit columna nubis, & fuerit stricta secundum longitudinem, & latitudinem, & alta versus cęlum, cui proprie conueniat esse columna recta, & ista poneretur ad dirigendum viam essetque super tabernaculum. Alia esset magna secundũ latitudinē, & longitudinem totã Hebręorũ

An essent duę nubes

conti-

continens latitudinem, atque longitudinem in proficiscendo, & ista secunda vocata fuerit nubes, quia erat magnę latitudinis, atq; longitudinis, & valde paruę latitudinis, vel grossitiei: atq; hoc totum populum manentē & persistentē contegens ab æstus feruore interceptis solaribus radijs liberaret. Hoc autem forte aliquis teneret, vt literę satisfaceret, & Iudeos ab ęstu defenderet. Sed non potest stare hoc, primo quia si ista magna nubes poneretur superfiueret parua columna: nam columna nubis solùm ponebatur ad dirigendum, ista autem videtur, quòd posset dirigere, cùm lucida esset, & moueretur super eos: parua ergo columna non prodesset, ergò non esset ponenda, quia Deus nihil facit frustra: ergo vnam earum tollere oportebat: non paruam columnā, quia illa ponitur hic cap. & infra 40. & Nu. 9. & 10. c. in multisq; alijs locis, ergo oportet tollere maiorem istarum columnarum, quam vocamus nubem. Item si aliqua talis nubes fuisset, aliquando de ea mētio fieret: sed nunquam de ea dicitur in litera, sed semper de paruula columna nubis, quę manebat super tabernaculum, ergo non erat aliqua talis nubes. Item si ista magna nubes fuisset super exercitum Hebrçorum, non oportuisset ꝙ quando venit Pharao contra Israel super mare rubrum, quòd Angelus, qui præcedebat Hebræorum castra in parua columna, dimisisset anteriorem nubis partem, & venisset ad posteriorem, & columna cum eo: quia illa magna nubes operiens totum exercitum Hebræorum obscurata fuisset in parte posteriori, vt non viderent Aegyptij: sed non factum est sic: immo Angelus qui præcedere solebat in columna stans in priori parte exercitus, dimisit illam conuersus ad partem posteriorem, & cum eo columna nubis: ergo nō erat ibi aliqua nubes magna operiens totum exercitū. Item si aliqua talis nubes poneretur, sequeretur contra textum, & patet sic, quia illa nubes magna quę cooperiret totum exercitum Hebræorum oporteret ꝙ esset ita grossa, ꝙ non petransirent radij solares per eam ad calefaciēdum terram, & exurendū Hebreos, aliàs inutilis esset: si autem tantæ grossitiei esset, nubecula columnaris, quæ supra mouebatur ad dirigendū exercitum, non posset videri ab Hebræis: & sic nihil dirigeret, cùm non dirigeret nisi in quantum videbatur: consequentia patet, quia actio radij solaris fortior est, quàm actio speciei visibilis, quod patet: actio radij est actio realis, actio autem speciei visibilis est actio intentionalis: omnis autem realis actio potest in plus, & vehementius quàm intentionalis. Etiam patet, quia species visibilis non potest videri per reflexionem, nisi reflectatur in corpore speculari: radius autem solaris videtur a nobis non directe, etiam sine reflexione in corpore speculari: vt patet, quia cùm sumus in vmbra, videmus radios solares, qui directe non veniunt contra illam partem. Etiam quia radio solari debetur alia actio, scilicet calefacere per reflexionem suam: sed speciei visibili nō debetur calefacere, aut frigefacere: non posset ergo videri columna nubis, quæ pręcedebat exercitum, & dirigebat: sed hoc falsum est: sed infra 40. c. dicitur, ꝙ nubes incubabat per diem in tabernaculo videntibus populis Israel per cunctas mansiones suas.

Cōclusio.

Concluditur ergo ex superioribus vnicam columnam esse, & non simul columnam dirigentem, & nubem magnam oppositam ab ęstu protegentem: illa autem sufficiebat ad dirigendum in via. Quantum ad ardorem solis dicendum, quod non tollebantur per aliquam nubem oppositam radijs solaribus contegente meos: sed quia Deus volebat aerem circundantem eos temperare, ita quòd non esset eis ab æstu aliqua afflictio: immo non erat eis delectabile quòd poneretur super eos aliqua nubes ita densa, quòd radios

A solares transire deuitaret, quia sic non viderent cœlum, & solem, & tolleretur eis quædam magna delectatio, quæ consistit in videndo solem, & cęlum. Sic enim dicitur Ecclesiastés vltimo capit. Dulce lumen, & delectabile est in oculis hominū videre solem: non ergo priuaret eos Deus tanta delectatione: ergo melius foret aliter ponere, scilicet aerem temperare, ita vt tepidus esset: nec aliquam inferret molestiam. Forte dici posset, quòd danda sit nubes, quæ præcederet, quæ vocetur columna, & nubes quæ esset lata protegens a sole, & de hac videtur fieri mentio Num. 14. capitulo. cùm dicitur, quòd nubes gloriæ tuæ protegat eos, idest cooperiat: & in columna nubis præcedas eos: sic ponuntur ista duo distincta. Et si velimus

Substentatur quòd erant duę nubes.

B ponere eam ad vitandum ista inconuenientia, dicendum quòd columna nubis erat immediate super castra, nubes autem magna tollens ardorem erat supra, ita, quòd nubes non tolleret visionem columnæ. Item non oportet poni istam semper fuisse super Israelitas sicut pręcedebat semper columna nubis: sed solum in magno solis ardore. Et ad argumenta his suppositis faciliter poteris respondere. Si autem volueris tenere solam columnam nubis fuisset, sicut hic probatur, respondebis, quòd nubes gloriæ & columna nubis pro eodem accipiuntur, sed vocatur eadem res multis nominibus, sicut consueuit fieri in sacra scriptura: veritatem autem huius magis declarabimus Num. decimoquarto capitulo. & ibi vide. *Et noctem in columna ignis.*

C Idest sicut per diem columna parua stabat super tabernaculum cùm standum foret, & præcedebat ambulantes cùm castra mouerentur: ita columna parua ignis per noctem apparebat super tabernaculum, aut præcedebat exercitum si mouendum foret: per noctem tamen nunquam Hebręi mouerunt castra, postquam transierunt mare Rubrum: quia iam liberati erant a timore Aegyptiorum: sed ante mare rubrum leguntur ambulauisse per noctem, cum Pharao insequeretur eos à tergo, vt comprehenderet super mare rubrum. Quia tunc mandauit Deus quòd ambularent filij Israel: & Angelus, qui præcedebat eos transtulit se ad posteriorem partem castrorum, & illuminabat Hebræos ambulantes,

D vt appropinquarent ad mare, & ambularent per illud: & obscurabat partem Pharaonis. Et sic tota illa nocte ambulauerunt columna ignis illuminante eos, vsquequo transiuissent mare in vigilia matutina. Quod autem post transitum maris rubri non mouerent castra per noctem, conijcitur ex eo quod habetur Numeri octauo capitulo, vbi ponitur quomodo ad motum columnæ mouebantur: & ponit terminos ibi multos, scilicet si moueretur columna post vnum diem, & vnam noctem, aut si post vnam noctem solam, aut si post vnum mensem, & sic de alijs, in quibus tamen nunquam innuit castra moueri aliquando per noctem. Etiam quia dicit ibi, castra moueri ad motum columnæ nubis, sed colum-

E na nubis nunquam mouebatur, aut manebat nisi per diem: cum nubes non illuminaret nisi per noctem. Item ambulatio nocturna non est conueniens, quia tunc est tempus refocillandi: nisi igitur necessitas esset, non mouerentur, sed non videtur aliqua necessitas ambulandi per noctem euenisse Iudæis post transitum maris rubri, ergo nec postea per noctem moti sunt, ante mare rubrum fuit necessitas ambulandi: vt patet sequenti cap.

An fuerit duæ columnæ, scilicet vna nubis, & alia ignis, & an columna ignis esset verus ignis.

QVAESTIO. XIIII

CIRCA hoc aliquis quæret, vtrum fuerint duæ columnæ istæ, scilicet vna columna nubis, & alia columna ignis. An fuerit vna columna, scilicet quæ per diem illuminaret & per noctem, sed per diem appareret nubes lucida, & densa, per noctē verò magnus ignis. Respondetur ꝙ vtrumque esse poterat, scilicet ꝙ essent duæ columnæ, quarum vna columna per diē demonstraret viam, & per noctem illa subleuata, alia columna ignis apponeretur, vel ꝙ esset eadem. Magis tamē videtur ꝙ fuerit eadem columna, quia Deus frustra nihil facit, sed ita bene ꝑ vnicam columnam hoc fiebat sicut si ponerentur duæ: ergo magis ponenda est vna: quia illa columna per diem luceret, vt nubes, per noctem vt ignis, nec oportebat eā moueri & subintrare reliquam. Etiam quia ipsi Hebrei nunquam sentiebāt illam columnam moueri vel eleuari, & subintrare alteram. Sed cum erat dies videbāt eam clarā: cum autem sol occubuisset in principio nocturni crepusculi, videbatur columna ignea illuminans totum exercitum: ita ꝙ qui extra territoria sua essent, quantumcunque distarent a columna, quæ sedebat in medio castrorum super tabernaculum illuminabat omnia castra, ita vt lucernarum lumine non egerent. Itē conuinciturhoc, quia sequenti cap. eadem vocat columna ignis, & nubis, cùm dicitur. Iamque aduenerat vigilia matutina, & ecce respiciens Dominus super castra Aegyptiorum per columnam ignis, & nubis, interfecit exercitum eorū. Ecce qualiter vnam columnam ignis, & nubis dixit. Nec valet si dicas quòd vocauit columnam ignis, & nubis quasi de copulato extremo: sed debet intelligi copulatiue, scilicet columna ignis, & columna nubis, & sic erunt duæ columnę: quia secundum eos, qui ponunt duas columnas esse: nunquam illę columnę erant simul, sed cùm vna adueniebat, alia recedebat, hic autem contrarium est: quia si duæ sunt, necesse erat eas simul existere, cū dicatur: respiciēs Dominus per columnam ignis, & nubis; ergo simul per vtramque respiciebat, nō potest ergo dici quòd tunc essent duæ columnę, sed vna. Hæc autem est rationabilior positio, & satis inducta ex litera. Sed adhuc quæritur an ista columna, quæ dicitur colūna ignis, esset verus ignis, an solum vis ignea. Respondetur, quòd si quantum ad Deum respiciamus, nihil magis possibile est vnum quàm alterum, cùm apud Deum nihil difficile sit, vt patet Gen. 17. cap. ita enim poterat ponere columnam veri ignis sicut columnam habentem speciem ignis: qui enim misit ignem de celo super Sodomitas, vt patet Gen. 19. c. & fecit descendere globos igneos super duos quinquagenarios regis Ochozię, vt patet 4. Reg. 1. c. poterat facere descendere columnā nubis, aut ignis. Sed cōsiderandū est ex textu quid magis literæ congruat textus enim cōmuniter vocat illam columnā nubis, & ignis, quasi columna veri ignis esset, & infra 40. c. magis exprimitur, cum dr̄, Nubes quippe Dn̄i incubabat ꝑ diē tabernaculo, & ignis in nocte: ecce enim qualiter cū ibi ignem vocauit. Et hoc magis signat veritatē ignis, quàm dicere columnam ignis: sed Nume. 9. cap. non vocatur columna ignis, nec ignis absolutè, sed vocatur species ignis, & adhuc non solùm species ignis, sed aliquid quod diminuit magis de veritate ignis, scilicet quasi species ignis: cùm dicitur: In die, qua erectum est tabernaculum operuit illud nubes, a vespere autem erat quasi species ignis vsque mane; sic faciebat iugiter: per diem operiebat illud nubes, & per noctem quasi species ignis. Sed forte dices, quod non

An colūna ignis eēt verus ignis.

F erat ista columna ignis aut columna nubis; quæ præcedebat filios Israel. Et licèt ista esset columna ignis apparentis, alia erat columna ignis veri. Respondetur quòd non potest hoc stare: quia columna, quæ manebat super tabernaculum, erat quæ dirigebat Israelitas, vt patet infra 40. cap. cum dicitur: Si quando nubes tabernaculum deserebat, proficiscebantur filij Israel per turmas suas. Idem dicitur Num. 9. c. Cumque ablata fuisset nubes, quæ protegebat tabernaculum, proficiscebant filij Israel per turmas suas. Idem patet Nu. 10. c. cum dicitur: Anno secūdo mense secundo die vicesima eleuata est nubes de tabernaculo fœderis, profectique sunt filij Israel per turmas suas, eadem ergo erat nubes, quæ tabernaculo insidebat, & quæ castra mo-
G uentes dirigebat. Sed reuertendo ad primum, cùm ista nubes vocetur ignis Exo. 40. c. & vocetur quasi species ignis Nu. 9. c. quid tenendum erit in hoc, vel quomodo concordabuntur scripturæ; quia non potest stare vtrumque. Nam id quod est species, idest similitudo ignis, vel quasi similitudo ignis, non est ignis: sicut species visibilis non est ipsa res visibilis, sed intentio eius. Dicendum quòd nullo modo potest stare litera, si ponatur, quòd erat verus ignis, quia non potest concordari alteri literę, quę vocat illam columnam quasi speciem ignis. Et ponendo quòd fuerit species ignis potest concordari litera, quæ vocat speciem ignis: nam cum ista duo simul non possint stare, necesse est vt vnū sit verum quantū ad apparentiam, & aliud quantum
H ad realem existentiam. Si autem diceremus quòd ille erat verus ignis quantum ad realem existentiam, non poterat esse verum, quòd dicatur, quasi species ignis, nisi quantum ad apparentiam, & tunc erit sensus, quòd apparebat quasi species ignis, tamen nō erat vera species ignis, nec iudicabatur esse species ignis. Vtrumque tamen falsum est, quia si poneretur verus ignis, non solum appareret ibi esse species ignis, sed verissime existeret species ignis. Etiam secundum est falsum, quia Hebrei non solùm videbant speciem ignis, sed etiam iudicabant illam esse veram speciem ignis. Si autem ponatur econtrario, stabit bene, scilicet quòd dicatur ignis secundum apparentiam, idest quòd licèt appareret ignis, tamen non erat ignis se-
I cundum existentiam, sed quòd erat quasi species ignis, idest quòd vere sic erat, quòd ibi esset quasi species ignis, non tamen vere sic erat, quòd esset ibi ignis. De veritate aūt huiusmodi in re, & sua similitudine late declarauimus supra 3. c. Nec tamen scriptura mentitur vocans ignem eum, qui non est ignis, sicut non mentitur dicendo manus, & pedes, oculosque Dei, cùm Deus horum nihil habeat, quia vt alibi sępe dicendum est, scriptura vult se conformare intellectui nostro, cùm ad nostram doctrinam omnia scribantur, vt ait Apostolus ad Ro. 15. cap. licèt ergo res aliquando sic se non habebant, si dicuntur tamen sic se habere, vel potius per modum sic se habendi, vt melius intelligantur: falsum non dicitur. Sic enim dici-
K tur infra vigesimo capitulo. & Deut. quinto. Non habebis Deos alienos: manifestum tamen est quòd nullus potest Deos alienos habere, cùm tales nusquam sint: solus enim vnus Deus est, quod autem non est ens, haberi non potest. Sic enim dicitur præcedenti capitulo, & Num. trigesimotertio. nam in cunctis dijs Aegypti faciam iudicia: sed manifestum est Deos non fuisse in Aegypto, & multotiens in hunc modum. Vocantur autem isti dij non secundum rem, sed secundū colentium existimationē. Sic ergo vocat hic scriptura illam columnam esse ignem: cū tn̄ solū esset species ignis, quia videntes putabant esse ignem. Et sic respondebitur ad quæstionem, quod illa columna non erat ignea, sed habens speciem ignis.

Columna illa ignis non potest stare quòd esset veri ignis.

Ista

Ista etiam quæstio dependet ex quæstione, supra determinata: nam ponendo ꝙ essent duę columnæ, poterat esse dubium, an ea, quæ dicebatur columna ignis, esset verus ignis, an sola ignis similitudo. Et tũc recurrendum est ad rationes supra factas. Si aũt diceretur, ꝙ illa columna esset eadem, quæ vocabatur columna ignis, & columna nubis, clare patebit, quid respondendum esset ad istam quæstionem: quia non poterat dici, quòd esset verus ignis, quia tunc nõ esset nubes, & cùm per diem appareret vt nubes, oportebat miraculosè dari speciem nubis illi vero igni. Si autem miraculum dari oporteat, magis congruet ꝙ esset vera nubes, & appareret ignis: quàm ꝙ esset verus ignis, & appareret nubes: quia quando sunt duæ positiones circa eandem materiam, illa est magis tenenda, vt omnes doctores confirmant, quæ paucioribus positis aliquid constituit, quàm illa, quæ multa ad illud faciendum ponit: sic enim ait Philosophus 8. Topicorum in principio: peccatũ est per plura facere, quod poterat fieri per pauciora. (Cap. 3.) Etiam quando ad faciendum aliquid oportet poni miraculum, illa positio melior est, quæ pauciora, & minora ponit miracula. Nunc ergo, ꝙ eadem res numero nunc haberet similitudinem vniꝰ rei, nunc alterius, non poterat effici subitò, vt ibi efficiebatur sine media transmutatione, nisi ponendo miraculum: minus tamen miraculum est ponendo, ꝙ erat vera nubes, & de nocte apparebat ignis, quia hic solùm ponitur vnum miraculum, s. mutatio veri coloris, aut speciei lucis, quia alium colorem, aut lucis modum habet ignis quàm nubes. Si autem ponatur ꝙ erat verus ignis, & apparebat per diem nubes: oportet ponere multa miracula. Primum, ꝙ species coloris, aut lucis igneæ mutaretur ad colorem, vel lucem nubis. Secundum, ꝙ ignis cuius naturalis locus non erat super tabernaculum, sed in sphera sua apud concauum orbis lunæ, descenderet contra naturam leuitatis ad standum super tabernaculum. Tertium miraculum, ꝙ si ignis esset, calefaceret sua propinquitate eos, qui manebãt apud tabernaculum, s. Leuitas, & ipsos Sacerdotes, qui manebant, & ministrabant in tabernaculo: sed non calefaciebat eos, ergo miraculum erat, s. ꝙ suspenderetur actio ignis. Etiam miraculum erat, ꝙ non vrebat ipsum tabernaculum, cùm aliquando inclinaretur illa nubes vsque ad tabernaculum, & intra tabernaculum, vt patet infra 40. ca. cum dicitur. Postquàm cuncta perfecta sunt, operuit nubes tabernaculum testimonij, & gloria domini impleuit illud, nec poterat Moyses ingredi tectum fęderis nube operiente omnia. Sic etiam dicitur Num. 12. c. Cumque fuissent ingressi, descendit dominus in columna nubis, & stetit in introitu tabernaculi. Cùm ergo dictum fuerit, ꝙ eadem erat columna nubis & ignis, necessario illa columna combureret cortinas tabernaculi, & omnia, quæ intra erant, nisi Deus miraculosè cohiberet actionem ignis suspendendo eam. Tenendum ergo est, quòd ista columna erat columna verę nubis, sed cum occubuisset sol, faciebat eam Deus lucere, vt verum ignem. *Vt dux esset itineris vtroque tempore.* Idest vt in die, & in nocte dirigeret viam eorum: per diem autem ambulabant, per noctem verò nunquã leguntur ambulasse, nisi quando transierunt mare rubrum vrgente Pharaone à tergo; postea autem semper ambulabant per diem, vt supra declarauimus. *Nunquam defuit columna nubis per diem.* Scilicet ex quo recesserunt de Aegypto, vsquequo intrauerunt terrã Chanaan; nam cum congregatus esset totus populus Hebręorum in Ramasse, apparuit super eos nubecula columnaris in anteriori parte exercitus, quia tamen exierunt ordinati exierunt: sic enim dicitur supra, ꝙ educam exercitum vestrum de Aegypto per turmas

(Columna nubis primo descẽdit sup filios Israel cõgregatos in Ramesse ad exeundũ.)

A suas. Et tunc moti inde dirigentę columna ambulauerunt versus Socoth, & sic ad cętera loca, ad quæ columna dirigebat vsque in terram Chanaan. Et ex hoc loco arguuntur illi Iudęi, qui dicunt columnam nubis cessasse per mortẽ Aaron in exercitu Israel. Est autem eorum error, quia in processu libri Numerorum nõ fit mentio de columna nubis post mortem eius: sufficit tamen ꝙ hic generaliter dicitur non cessasse nubẽ super eos. Etiam quia si cessasset mortuo Aaron, cum Aaron fuerit mortuus in monte Hor, cessasset ibi columna; quomodo ergo ambulassent post Hebræi, per octo mansiones, quæ sunt post montem Hor vsq; ad campestria Moab super Iordanem, quæ est vltima mansio, vt patet Num. 33. cap. nullo enim modo videtur, ꝙ scirent viam, quia illę mansiones sunt in deserto: nam non fuit eis concessus introitus per terram Edom, quæ erat via breuis, nec per viam Moab, sed per viam campestrem circuendo montem Seyr de Elath, & Asion gaber, quæ sunt solitudines, vt patet Deut. 2. capit. Dicendum est ergo, ꝙ nunquàm cessauit columna dirigens, vsquequo introierunt in terram Chanaan; de quo magis dicetur Num. 21. cap. *Coram populo.* Idest præcedendo populum in mouendo castra: licèt columna ignis nunquàm præcessit Israelẽ, quia sola vna nocte leguntur ambulasse, scilicet cùm eos Pharao insequeretur a tergo super mare rubrum, vt patet sequenti ca. sed tunc columna ignis non præcedebat, sed subsequebatur, quia dicitur: tollensque se angelus, qui præcedebat castra Israel, abijt post eos, & cum eo pariter columna nubis priora dimittens post tergum stetit. Dicitur esse columna coram populo, quando mouebatur præcedendo: quando verò stabat dicitur, esse coram populo, idest ad visum totius populi: quia licèt ipsa incumbaret in medio eorum super tabernaculum fęderis: tamen videbant eam omnes filij Israel, in circuitu tabernaculi existentes per turmas, & cunctas mansiones suas, vt patet infra 40. capitulo.

De mirabilibus Aegypti: & de his, quæ in eo famosa sunt.

QVAESTIO. XV.

QVIA in superiori textu sæpe fecit mentionẽ de Aegypto, nunc locus est, vt de ea aliquid breuiter substringamus. In Aegypto autem duo famosa atque principalia sunt, scilicet fluuius Nilus, & mare rubrum. De Nilo autem, qui famosior est quantum ad eius variam originem atque fontale caput: & de eius innundationibus, satis Gen. 2. & 26. c. dictum est. (Nota.) De mari rubro qualiter terminet, aut defluat per Aegyptum, supra ca. 10. & in isto dictum est. De Tauro Apide Deo magno Aegyptiorum, qui forte inter oĩa Aegypti ostenta mirabilior est, supra 2. ca. dictum est. Sunt, ꝑter hæc in Aegypto Cocodrili animalia nimis magna quadrupediaq;, quorũ interdum magnitudo ad viginti cubitos excedit: hæc enim in Nilo flumine nutriuntur: tantum autem in terra sicut in aqua valẽt: nam per noctem morãtur in vndis per diem verò terrę incubãt, linguam non habẽt, maxillam superiorem in comedendo mouẽt, quod soli ei conuenit contra consuetudinem cæterorum animalium morsus eius terribilis est dentibus superioribus, & inferioribus se configentibus: ita quod inferiores quasdam habent vacuitates inter se in quibus subintrent superiores. Et inter superiores rursus aliæ paruæ distantiæ, quibus inferiores concluduntur: & sic vtrique dentes catenati tenacissimo morsu inhęrent, vt quod momorderit, nisi præcisum dilaniatumque non effugiat. Oua gignit, & fouet, qualia oua anseris: nidum siue cubiculum

(Cocodrili qd & vbi nutriãtur & de eorũ natura.)

lum suum in terra naturali prouidentia disponit, nam non alicubi fetus fouet, nisi ad quem Nili innundatio accedere non valeat. In fouendo fetus masculus, & femella vices seruant. Præter morsus diram tenacitatem, vnguium atrocitate munitur, maxima cutis firmitate atque duritie circundatur: in tantum autem quod etiam si magnis, lapidibus impetu machinæ pulsis eius terga percutiantur lapides quasi ferro, aut alijs duris lapidibus illisi resiliunt. Strophilos aūt parua auis est, quæ dum reliquias sibi huius beluæ desiderat: labia eius dulciter scalpit. Cocodrilus autem scalpurigine blandiente os aperit, & strophilos vsque ad fauces eius comestura cibos in ore existentes intrat. Quod respiciens Enhidrus, qui piscis genus est ora Cocodrili ingressus penetrat fauces atque eius præcordia corrodit, eoque perempto exit ab aluo. Sunt Delphines in Nilo, quorum dorsa serratas habent cristas. Hi Delphines studiosè importuneque ad natandum inscios Cocodrilos illiciunt, demersique dolosè sub vndis teneritudinem ventrium supernatantium Cocodrilorum resecant, & interimunt. De his Solinus in Polistor. c. de Aegypto. Præterea in insula Nili dicta Meroe habitant homines corpulentia valde exigui: audacia tamen tantum præditi, vt Cocodrilis obuios se ad pugnandum præferant, quorum animositatem Cocodrili extimescentes terga vertentes fugiunt: fugientes capiuntur: capti seruitio subiguntur atque domantur: qui metu incusso ita victoribus obsequuntur, vt immemores atrocitatis suæ ipsos per aquas victores equitando dorso inuehant. Cocodrili autem odoris indicio vbi hanc insulam, aut gentem esse cognouerint, corde pauido procul fugiunt. In aqua obtusè vident, in terra autem acutissimè: & hoc communis naturæ conditio efficit: nam & nos in aere tanq; in medio conuenienter raro atque disposito videmus, in aqua autem valde modicum: quia grossius medium est prohibens transitum specierum visibilium nisi ad paruam valde distantiam, & satis tenuiter. Cocodrili autem in hyeme cibum nullum sumūt: nam quatuor mensibus à principio brumæ incibati vitam ducunt: quod satis mirabile est, atque ita Aegyptijs euidentissimum, vt nulli liceat dubitare. Sunt quoque circa Nilum Scinti quadrupedia animalia, forma quidem Cocodrilis similia, sed aliqualiter minuscula: de carnibus horum medicinalia pocula conficiuntur, quibus nerui stupidi ad motum excitentur, & veneni vis extinguatur. De his Solinus vbi supra. Hypotamios quoque solus Nilus gignit, animalia scilicet quadrupedia, nimiumque astuta: dorsum, & iubam comarū, atque hinnitum equorum habentes, nares valde simas, non vt equorum in longum porrectas: vngulas etiam bifidas, idest in duas partes diuisas, vt boues tenent, dentes verò aduncos, & magnos aprorum instar, & caudam tortuosam sortiuntur per diem in fluctibus habitant, per noctem verò segetes depascūt, ad quas non rectis gressibus facie præcedente, sed aduersis vestigijs, ita vt posteriora præcedant dolosè tendit, vt vestigijs fallat, vt quasi non eat, sed redierit, nullæq; ei tanquàm redituro in fūnere insidiæ præparentur. Cùm autem hypotamius nimia sacietate distenditur arundines recenter scisas petit, super quas tandiu discurrit, quousque arundinum acutæ radices pedes vulnerent sanguinis largum profluuium facientes, quo emisso à pinguedine atque distensione liberatur: plagam autem cœno commaculat, & operit donec conducatur in cicatricem. Circa ripas Nili auis est Ibix dicta, quæ serpentum depopulatur oua, & ea vt escam gratissimam ad nidum deferens fetibus suis ministrat, & sic diminuuntur serpentum multitudines: & non solùm in Aegypto, sed etiam in Arabia,

Strophilos auis parua. *De delphinibus Nili.* *Meroe insula Nili.* *Animal scintum.* *De hypotamijs.* *Ibix auis in ripis Nili habitās.*

F quæ Aegypto contermina est. Nam omnes lacus Arabici serpentum multitudinem creant, quorum tam velox, & pestiferum virus est, vt ante mors quàm dolor insequatur. Serpentes Arabici alati sunt, atque in Aegyptum veniunt: sed istæ Ibides sagacitate, qua ad hoc valent in procinctum cunctæ euntes magnum agmen faciunt: serpentibus in Aegyptum aduentantibus antequàm limites eius vastent, occurrunt in aere conflictum magnum facientes, vniuersam serpentum turbam vorant: ob hoc ab Aegyptijs sacræ vocantur, & illæsæ sunt. Ore fetus pariunt. Nigras ibides pelusiata pars Aegypti nutrit, cætera autem candidas. De his Solin. vbi sup. Inter arbores Aegyptiacas ficus mirabilior est: folijs moro comparanda, ficus gignens
G non solùm in ramis, sed etiam in trunco: tantæ enim fecunditatis est, vt septies in anno fructum ferat: vnde si vnam ficum ei abstuleris, confestim alia renascitur. Lignum eius mox vt in aquas mittitur, fundum petit. Deinde cum diu in aqua sederit quasi leuius factum sustollitur, & versa vice euenit, quod in alijs lignis nō contingit; alia namque vt in aquam iaciuntur supernatant aquis, cùm autem diu aquis madefacta humore prægrauata fuerint ad infima demerguntur. Palma Aegyptia res admiranda est: fructus namque eius si ante maturitatem decerpatur sitim tollit: si autem maturus sit, sensum tollit, motum impedit, linguam retardat, disturbatisque officijs mentis, & corporis hominem quasi ebrium reddit. In Aegypto gentes quædam sunt, quæ à primis auctoribus suæ originis tradi-
H tum ferunt, vbi nunc solis occasus est, ibi quondam orientem fuisse. Inter Aegyptias vrbes Thebe nobiles sunt, ad quas Arabes vndique commertia conuehunt. Est & Alexandria quàm magnitudo sua eiusque auctor Alexander Macedo nobilitant: ibi enim Alexander sepultus est à Ptolomæo rege Aegypti. Sunt in Aegypto piramides turres fastigiatæ vltra omnium altitudinem, quæ humana manu effici potest: hæ mensuram vmbrarum egressæ vmbras nullas habent.

Serpentes arabici alati. *Ficus Aegyptiaca septies in annum ficus gignit.* *De palma admirabili Aegyptiaca.* *De piramidibus Aegypti.*

CAPITVLVM XIIII.

I

LOCVTVS est autem Dominus ad Moysen, dicens: Loquere filijs Israel: Reuersi castrametentur è regione Phiahiroth, quæ est inter Magdalum, & mare contra Beelsephon: in conspectu
K eius castra ponetis super mare. Dicturusque est Pharao super filijs Israel: Coarctati sunt in terra: conclusit eos desertum. Et indurabo cor eius, ac persequetur vos, & glorificabor in Pharaone, & in omni exercitu eius: scientque Aegyptij, quia ego sum Dominus: feceruntque ita. Et nunciatum est regi Aegyptiorum, quòd fugisset populus: immutatumque est cor Pharaonis, & seruorum eius super populum,

& dixerunt: Quid voluimus facere, vt dimitteremus Israel, ne seruiret nobis? Iunxit ergo currum, & omnem populum suum assumpsit secum. Tulitque sexcentos currus electos, & quidquid in Aegypto curruum fuit: & duces totius exercitus.
Sup. 13. c. Indurauitque Dominus cor Pharaonis regis Aegypti, & persecutus est filios Israel.
Iosu. 14. At illi egressi erant in manu excelsa. Cumque persequerentur Aegyptij vestigia præcedentium, repererunt eos in castris super mare: omnisque equitatus, & currus Pharaonis, & vniuersus exercitus erant in Phiahiroth contra Beelsephon. Cumque appropinquasset Pharao: leuantes filij Israel oculos viderunt Aegyptios post se: & timuerunt valde: clamaueruntque ad Dominum, & dixerunt ad Moysen: Forsitam non erant sepulchra in Aegypto, ideo tulisti nos, vt moreremur in solitudine. Quid hoc facere voluisti, vt educeres nos ex Aegypto? Nonne iste est sermo, quem loquebamur ad te in Aegypto, dicentes: Recede à nobis, vt seruiamus Aegyptijs?
Psalm. 79. Multo enim melius erat seruire eis, quàm mori in solitudine.

Locutus. Supra descriptus fuit modus Hebræorum procedendi, hic ponitur remotio impedimenti, & tanguntur quinque. Primò ponitur Pharaonis insecutio: secundo populi trepidatio, ibi. *Cumque appropinquasset.* Tertiò Moysi assecuratio, ibi. *Et ait Moyses.* Quartò populi saluatio, ibi. *Tollens se Angelus.* Quintò Aegyptiorum submersio, ibi. *Iamque aduenerat.* Circa primum. *Locutus est autem Dominus ad Moysen.* Idest apparuit ei Angelus loquens loco Dei; & dicens ista quæ hic ponuntur, & fortè Angelus loquebatur Moysi de columna nubis, inclinata columna ad terram: sic enim consueuerat ei loqui, vt patet Num. 12. ca. cum dicitur: Cumq; fuissent, ingressi descendit Dominus in columna nubis, & stetit in introitu tabernaculi vocans Aaron, & Mariam.

QVAESTIO. I.

Aduerte quæ subticentur in hoc cap. SCIENDVM, quod hic tacentur quędam de rebus gestis, quæ aliqualiter ex sequentibus intelligũtur, ideo sacra scriptura illa non posuit, s. quod cum recederent filij Israel versus solitudinem Ethan, & mare rubrum, Pharao mittebat post eos exploratores, vt considerarent si transgrediebantur viam trium dierum quam petiuerant. Cùm autem illi viderunt Hebræos transgredi, celeriter nunciauerunt Pharaoni Hebræos fugere, qui armata multitudine exercitus, & curruum secutus fuit, & inuenit apud mare rubrum: cùm autẽ Pharao accessisset ad eorum loca pxima, locutus fuit Dominus ad Moysen dicens ista, quæ hic mandantur. *Loquere filijs Israel.* Iam non loquebatur Aaron loco Moysi: quia à principio antequàm Moyses in magna
A auctoritate haberetur, decebat, vt alius loqueretur pro eo, ne verba Dei, quæ ipse dicebat ineptitudine linguæ suę negligerentur: postquàm fuit habitus in magna auctoritate propter signa magna, quæ faciebat, & certitudinem eorum, quæ ipse mandata à Deo asserebat, quantumcunque balbutiens esset, audiretur: non ergo oportebat, quod alius pro eo loqueretur: apud Aegyptios namque iam magnæ auctoritatis effectus fuerat, vt patet supra 11. c. cum dicitur. Fuitque Moyses vir magnus valde in terra Aegypti coram seruis Pharaonis, & omni populo. Hebręi etiam eum in magna auctoritate habebãt: quia quæcunque mandaret mox exequebãtur: sic dicitur infra sequenti c. Timuit populus Deum, & crediderunt Domino, & Moysi
B seruo eius. *Reuersi castrametentur.* Idest reuertantur, & castrametentur. *E regione Phiahiroth.* Idest contra Phiahiroth: duæ dictiones sunt, s. è. præpositio, & regione, ablatiuus. Ista reuersio fuit, quia Hebræi processerant contra desertum Ethan, & fixerant tentoria in radicibus siue extremitatibus solitudinis Ethan. Est autem ista solitudo aliqualiter contra Septemtrionẽ, & ipsi declinabãt ad partem illam, quasi inuenturi ibi aliquam viam, vel saltem vt Pharaoni, qui post eos stans ista cernebat, videretur quod ipsi inquirebant aliquam viam ad intrandum per solitudinem. Mandauit autem Deus, quòd declinarent ab illa parte aliqualiter versus meridiẽ, & occidentem, s. contra ista loca, quæ hic nominantur, quæ erant circa mare rubrum,
C & aliqualiter versus Pharaonem, vt ipse crederet eos errare in via, & sic sumeret maiorem audaciam ad persequendum eos. Nec tamen putandum est ex hoc, quod Deus Pharaonem voluerit ad malefaciendum incitare: quia Deus neminem ad malũ inducit: sic enim ait Iacobus in canonica primo c. Nemo, cum tentatur, dicat quoniam à Deo tentatur: sed vnusquisque tentatur à concupiscentia sua abstractus, & illectus: sed Deus Pharaonem, qui ad summum malitiæ deuenerat in his, quæ peccandi occasiones videntur puniuerat: vt sicut alicui datur corporalis afflictio in pęnam peccati: ita aliquis ex malitia sua meretur, vt ei detur talis pęna, quæ licèt non detur, vt ipse peccet, fit tamen ei occasio peccandi, de quibus latè diximus supra 4. & 9. c.
D *E regione Phiahiroth.* Idest contra Phiahiroth, cùm isti Hebræi declinarent à radicibus, vel extremitatibus deserti Ethan versus meridiem, erat Phiahiroth magis contra meridiem: ita quod cùm isti inciperent reuerti de extremitatibus deserti, vultus eorum erat directus cõtra Phiahiroth, & ipsi circa Phiahiroth accesserunt. Non enim potest accipi aliter contra Phiahiroth: quia si accipiatur contra, idest ex opposito solùm, non dicentur solùm declinasse, vel castra fixisse contra Phiahiroth: sed etiam contra Magdalum, & Beelsephon: quia locatis castris vbicunq; ipsa locarentur, erat aspectus contra omnem positionem mundi: quia secundum quod est positio in geometria, vt patet per Euclidem lib. 1. à quolibet puncto in quemlibet punctum con-
E tingit rectam lineam ducere, ergo à castris Hebræorũ vsque ad mare rubrum poterat duci linea recta, & sic erant è regione maris rubri: & à castris Hebræorum ad Magdalum, vel Beelsephon, vel castra Pharaonis poterat duci linea recta: ergo castrametati sunt Hebræi è regione Beelsephon, & è regione Magdali, & castrorum Pharaonis. Sed hoc falsum est: quia si essent castra Hebręorum è regione omnium istorum locorum, non dicerentur esse è regiõe aliquorum istorum, quia superfluum valde esset talia dicere. Necessariò ergo dicendum est, quod erant castra Hebræorum è regione Phiahiroth, non respectu situationis, sed respectu profectionis ad locandum ea: sed quod ipsa castra Hebræorum postquàm locata erant, non erant ma-

De situ deserti Ethã, & Phiahiroth.

Deus neminem ad malum inducit.

magis è regione Phiahiroth quàm Magdali, vel Beelsephon: sed quando ipsi mouebantur ad castrametandum, non mouebantur dirigentes oculos suos contra Magdalum, aut Beelsephon: sed solum contra Phiahiroth. *Quæ est inter Magdalum, & Beelsephon.* Ista sunt quædam nomina partium terrarum, aut fortè aliquorum locorum, qui erant ibi contra mare rubrum: licèt ibi loca rara sint, cum illud quasi solitudo sit.

De situ Magdali, & Beelsephon.

Ista loca sic erant disposita, ꝙ Hebræi declinantes de extremitate, vel de radicibus solitudinis Ethan mouebantur contra meridiem, & ista duo loca vel tria, scilicet Phiahiroth, Magdalum, & Beelsephon erant contra meridiem respectu solitudinis Ethan, & erat iste ordo, ꝙ mare rubrum erat ad Orientem: Magdalum in eadem parte meridiana respectu solitudinis Ethan erat magis ad Occidentem: Phiahiroth erat locus intermedius maris existentis ad Orientem, & Magdali existentis ad Occidentem, ideo castra Hebræorum dirigebant oculos suos contra Phiahiroth, & non cõtra alia loca. Beelsephon est locus magis adhuc declinans ad Meridiem in eadẽ rectitudine, in qua Beelsephon, s. ꝙ si aliquis de extremitate solitudinis Ethan directè tenderet in Beelsephon oportebat, ꝙ tenderet Phiahiroth inter mare rubrum, & Magdalum.

QVAESTIO. II.

De cane æneo latrãte contra Iudæos.

BEELSEPHOTH secundum linguam Hebræam interpretatur idolum absconditum. Dicunt enim, ꝙ fecerat Pharao artificiosè quendam canem æneum, quem sub terra posuit, vel saltem in aliquo loco reconditum, qui taliter erat fabricatus, vt quando aliquis de Iudæis recederet, clamaret terribiliter, dicens Hebræum fugere, & sic Iudæus videns se proditum reuertebatur. De talibus artificiatis vtrũ fieri possint, & quid sit id quod talia in eis operatur: Num. 21. c. dicam; constat autem ꝙ talia fieri possint: nam Albertus Magnus Theutonicus fecit quoddam caput ferreum, quod ad omne, quare, respondebat, illud tamen postea per beatum Thomam de Aquino, tunc temporis eiusdem Alberti discipulum fractum est. Tale etiam fuit non valde magnis temporibus in quodam loco Hispaniæ in Castella apud Ciuitatem Zamoram, quæ alio nomine Numantia dicitur: cuius talis erat conditio, vt cum aliquis Hebræus locum illum intrauisset, magna voce clamabat Hebræum aliquẽ locũ illũ intrauisse: quod post, cuiusdam Hebræi astutia, cũ veritatẽ caput illud loqueretur, incolæ nescientes putantesque iam delirare confregerunt. Et dicunt Hebræi, quòd Dominus mandauit moueri castra contra Phiahiroth, & Beelsephon, quasi dicat: vos timetis illum canem tanquàm declaraturum fugam vestram: nunc ergo non timeatis, & ite contra illum: quia non clamabit, vt videatis, quòd ego sum Deus. Et de hoc exponit Rabbi Salomon, illud quod supra 11. cap. dictum est, s. eritq; clamor magnus in vniuersa terra Aegypti: qualis ante non fuit, nec postea futurus est: apud omnes autem filios Israel non mutiet canis, idest non latrabit ille canis, qui dicitur Beelsephon contra filios Israel, cum recesserint de Aegypto.

De capite ferreo ab Alberto Magno fabricato.

Cõfutatio fictionis Hebraicè de cane æneo.

Dicendum ergo ꝙ licèt talia artificiata fieri possint, & Aegyptij, qui fortè tunc in talibus periti erant, potuissent ista facere, tamen non fuit aliquid tale in loco illo, s. contra Phiahiroth: quia ista talia ponuntur in locis, per quæ aliqui consueuerunt fugere, vt sic arceantur à fugiendo per illum locum, cum sciant se proditos: sed non erat aliquid tale ibi: quia ibi ex vna parte mare rubrum circundabat, quod transibile non erat: maximè, cum ibi non essent puppes: quia loca deserta erant. Non poterant etiam fugere per aliam partem,

F scilicet per solitudinem Ethan: quia erant ibi scopuli in altum prominentes: & ita erecti ꝙ nullus poterat per eos transire: vnde Hebræi coacti sunt transire per mare quasi nullo modo potentes transire per montes illos, nõ ergo erat ibi aliqua opportunitas, vt poni deberet canis taliter clamans. Item quia Hebræi ista dicentes fundant se super significatum huius nominis Beelsephon, quod Hebraicè interpretatur idolum latens: nam licèt in Hebræo sic istud nomen signet ab accidenti: tamen ipsum nomen non est Hebræum, sed Aegyptium, cum ista, quæ ibi ponuntur sint nomina locorum Aegyptiorum: ergo sunt imposita ad signandum in Aegyptio idiomate, & non in Hebræo, in Aegyptio autem non significabit idem, &

G sic non stabit pro idolo abscondito. Patet, quia aliqua nomina aut dictiones sunt eædem in diuersis idiomatibus, tamen significatũ non est idem: nam ista dictio, leuaui, in latino est verbum, & significat, erexi. In Hebræo est nomen, & significat cor meum: sic declarauimus de alijs Gen. 11. cap. sicut ergo stultè aliquis argueret si in latino poneretur ista dictio, leuaui, ex Hebræo idiomate, & propter hoc diceret, quòd signabat erexi, cum non signabat hoc, sed cor meum. Ita stulta argumentatio est cùm istud nomen Beelsephon sit Aegyptium, quòd arguatur ex eo signato quod habet in lingua Hebræa. Etiam applicatio quam facit Rabbi Salomon non est conueniens, quia quando supra dicitur: apud omnes autem filios Israel, non mu-

Non licèt arguere in diuersis idiomatibus ex significato nominis.

H tiet canis, non potest intelligi de illo cane Beelsephõ, quod ipsi fingunt: sed de quiete, quam habuerunt in Aegypto nocte illa, qua vastabat dominus primogenita Aegyptiorum in hominibus, & iumentis; apud Israelitas autem nulla perturbatio fiebat. Et patet hoc ex consecutione literæ supra 11. ca. cum dicitur: Media nocte ingrediar Aegyptum, & morietur omne primogenitum in terra Aegypti à primogenito Pharaonis, qui sedet in solio eius vsque ad primogenitum ancillæ, quæ est ad molam, & omnia primogenita iumentorum, & erit magnus clamor in terra Aegypti, qualis non fuit ante, nec postea futurus est. Apud omnes autem filios Israel non mutiet canis. Item quia si de cane Beelsephon intelligi deberet, non dice-

I retur, apud omnes filios Israel: sed supra 11. ca. dicitur apud omnes filios Israel, ergo dicendum quòd nullus talis canis erat, sed Beelsephon est nomen loci, sicut Magdalum, & Phiahiroth. Item ratio diuini mandati non applicatur cõuenienter cum dicitur, quòd ideo mandauit eos ire inter Magdalum, & Beelsephon: quia timebant accedere ad eum: quasi dicat: vos timetis accedere ad eum, sed non timeatis, quia non latrabit, quia iste latratus erat quando ignotum erat, vtrum recederet Iudæus, vt cognosceretur: sed cognoscebãt Aegyptij tunc Hebræos, cùm tunc persequerentur eos fugientes, ergo nunquàm proderat magis, quòd intrarent quàm latrarent. *In conspectu eius.* Idest contra Phiahiroth. *Castra ponetis super mare.* Idest figere tentoria vestra circa mare. Non dicuntur esse su-

K per mare, ita quòd essent super aquam: sed super mare, idest super terram propinquam mari: quia illa dicitur super mare, sic dicitur Psalm. 23. Quoniam ipse super maria fundauit eum, idest orbem terrarum, & super flumina præparauit eum: non tamen erant valde apud mare, quia post hæc mandauit Deus Israelitis, ut ambularent versus mare rubrum, & ambulauerunt tota nocte quasi, & in vigilia matutina, vel paulo ante introierunt mare, quod desiccauerat ventus flans tota ipsa nocte, vt patet infra in litera. *Dicturusque est Pharao.* Non ponitur infra, quòd Pharao ista dixerit, sed quia hic dixit Deus, quòd Pharao ista dicturus esset, manifestum est quod dixit: quia verbum Domini infal-

infallibile, vt patet Mat. 24. cap. Cælum, & terra transibunt, verba autem mea non transient. Ista dicturus erat Pharao, quando vidisset eos castrametantes super mare: nam vt supra dictum est, Pharao misit post eos exploratores, vt viderent quantum procedebant, & comperto quòd ambulauissent vltra tres dietas, insecutus fuit eos vsque ad mare rubrum, & cepisset eos in mari rubro, nisi angelus opponens nubem nigram à parte exercitus Pharaonis tenuisset eos, ne tota illa nocte ad se accedere valerent, vt patet infra cum dicitur. Stetit inter castra Aegyptiorum, & castra Israel, & erat nubes tenebrosa, & illuminans noctem, ita vt ad se inuicem toto noctis tempore accedere non valerent. *Super filios Israel.* Idest de filijs Israel, sicut dicitur 2. Reg. 1. cap. Lugeo super te frater mi Ionatha, idest Lugeo de te. *Coarctati sunt in terra.* Idest in terra plana, scilicet quia in terra plana exitum nō habent concludente eos mari rubro ab Oriente, & Meridie, ab Occidente autem Pharao. *Conclusit eos desertum.* Scilicet quia solitudo Ethan altissimos montes habet in principio, quibus conclusi sunt, vt intrare non possent. *Et indurabo cor eius.* Idest non apponam ei gratiam propter sua demerita, & sic manebit durus: quia sine gratia nullus bene agit, vt patet Ioan. 14. cap. sine me nihil potestis agere. Quomodo autem aliquis mereatur indurari, & quomodo Deus hominem induret, & quomodo ipse se induret, dictum est supra 4. & 9. capit. *Ac persequetur vos.* Non correctus præcedentibus afflictionibus. *Et glorificabor in Pharaone.* Idest gloria mea apparebit in Pharaone. Non est intelligendum, quòd Pharaonem Deus talem posuerit, vt appareret gloria sua in eo puniendo: sed quia Pharao malus erat, malitia sua saltem per hoc reducebatur ad bonum, scilicet in hoc quòd erat materia, in qua reluceret diuina iustitia: Deus tamen non indiget malitia nostra ad demonstrandum iustitiam suam: quia nullam penam infligendo potest demonstrare omnes suas perfectiones: vt declarauimus supra 9. cap. & sic est sensus, glorificabor in Paraone, magnitudo mea iustitiæ, & potentiæ apparebit in puniendo Pharaonem, & exercitum eius. *Scientque Aegyptij, quòd ego sum Dominus.* Quia istę punitiones inflictæ, erant tantæ virtutis, & potentiæ, quòd demonstrabant eum esse Deum, qui talia infligere potuisset: nam infinitæ potentiæ erat subitò mare diuidere. Vel si fortè Deus hoc per angelos suos repente fecit, se Deum demonstrauit, qui tales ministros haberet, qui prædicta facere possent. Aut quia Dij Aegyptiorum non poterant ista facere, vel ea fieri prohibere. *Feceruntque ita.* Scilicet reuersi, & castra fixerunt in solitudine, in extremitatibus magis versus Aegyptum contra Phiahiroth, sic enim Deus supra præceperat. *Et nunciatum est regi Aegyptiorum, quòd fugisset populus.* Hoc nunciatum fuit ab exploratoribus, quos miserat Pharao post Hebræos, vt viderent quantum proficiscebantur: isti autem cum viderunt, quòd Hebræi ambulauissent vltra tres dietas, putauerunt eos fugere, & nunciauerunt Pharaoni. *Immutatumque est cor Pharaonis.* Scilicet quòd ante eos libenter dimiserat immo exire compulerat: nunc autem mandabat eos reuocari, & persequebatur ad reuocandum. *Et seruorum eius.* Omnes enim immutabantur: quia omnes mali erant, & Deus eos obdurari permittebat. *Super populo.* Idest super fugam populi Hebræorum. *Quid voluimus facere.* Ista sunt verba repræhensoria Aegyptiorum ad se ipsos dicentium, se fecisse magnam stultitiam dimittendo Hebræos, qui valde vtiles eis erant. *Iunxit ergo currum suum.* Idest mandauit iungi currum: quia rex non iungeret per se currum sed per famulos suos: sed qui per alium facit per se ipsum facere videtur, vt pa-

A tet de regulis iuris in sexto in regula, qui per alium sic dicitur 3. Reg. 6. capitulo, fecit Salomon templum, idest fieri imperauit. *Et omnem populum suum assumpsit.* Idest omnem exercitum, scilicet magnam partem populi. *Tulitque secum sexcentos currus electos.* Currus fuit apud antiquos bellicum artificium: nam quadriga falcata erat, scilicet habens falces siue gladios acutos in rotis, vt in circuitu quicquid obuium haberent scinderent atque secum traherent. Erant etiam in quolibet curru quatuor equi armati, quorum priores duo in frontibus fortes gladios, & longos habebant, vt quicquid obuium haberent perfoderent. Et hoc aliqualiter patet 3. Reg. 10. capitulo, vbi dicitur, quòd Salomon emebat currus de Aegypto, & Coa, & quilibet
B currus valebat sexcentis siclis argenti: & quòd quilibet equus valebat centum quinquaginta siclos, & sic videtur, quòd erant quatuor equi: quia quatercentum quinquaginta efficiunt sexcentos. Nec accipitur quadriga pro lignis: sed pro equis, vt satis patet ex textu, cum dicatur quòd negociatores portabant ei equos de Aegypto, & Coa: super quemlibet istorum curruum erant tres, aut quatuor pugnatores viri armati.

De modo curruum falcatorū.

Quomodo Aegyptij habuerunt equos, cum omnia iumenta dicantur mortua.

QVAESTIO. III.

C SED quæret aliquis: quomodo Aegyptij poterant habere equos, cùm omnia iumenta dicantur mortua, vt patet supra 9. capitulo. Respondetur, quòd illa grando, & pestis fuit super iumenta, & pecora, quæ erant in agris. equi autem boni, & fortes, in quibus consueuerunt homines equitare, non sunt in agris, sed in domibus, & omnes hi conseruati sunt. Etiam quia multi de Aegyptijs audientes verbum Moysi timuerunt Deum, & miserunt ad agros reuocantes pecora, & iumenta sua, vt patet supra 9. capitulo, cum dicitur. Qui timuit verbum domini de seruis Pharaonis, fecit confugere seruos suos, & iumenta in domos. *Et quicquid in Aegypto curruum fuit.* Idest non solùm istos sexcētos currus electos adduxit secum: sed etiam omnes
D alios quoscunque Pharao habere potuit in Aegypto, etiam si non essent ita boni, & electi ad bellum. *Et duces totius exercitus.* Valde magnam multitudinem Pharao congregauit: quia cum tanta Hebræorum turba dimicaturus erat, scilicet cum plusquam sexcentis millibus peditibus: Deus tamen non permisit Aegyptios pugnare cum Hebræis: quia isti Hebræi, qui ibi erant, nati sunt in seruitute, & tota vita sua seruitutis iugum tulerant: vnde licèt corporis robur haberet, animus tamen eorum timidus erat, ita vt ad occursum vnius pueri Aegyptij corde pauido fugam caperent, & patet infra, quia mox, vt Pharaonis exercitum viderunt, dixerunt clamantes atque dolentes omnes, melius eis fuisse seruire Aegyptijs, quàm mori in
E solitudine. Naturaliter enim illi, qui tota vita sua assueti sunt iugum ferre, sunt pauidi, & ad virilitatem, & bellum inepti: maximè contra eos, quos vt dominos tenuerunt: quia oculos non audent attollere. Et ista fuit vna de causis quare Deus tenuit Hebræos in deserto vsquequo moreretur vniuersa hæc generatio, q̃ de Aegypto egressa est, scilicet quia pauidi valde erant, & ad bella Chananæorum inepti. Introduxit autem Deus prolem nouam natam in deserto nullo iugo domitam inter asperitates viarum, vt nec corde pauido hostibus cederet, nec bellorum duritias exhorreret. *Indurauit Dominus cor Pharaonis.* Supra expositum est, scilicet gratiam non apposuit. *Et persecutus est filios Israel.* Quasi dicat magna induratio cordis

Cur Deus permisit Hebræos omnes in deserto mori, qui de Aegypto egressi fuerant.

erat,

erat quòd totiens afflictus à persequendo Hebræos, non desisteret. *Atque illi egressi erant in manu excelsa.* Hoc ponitur ad declarandam duritiem cordis Pharaonis: quia Hebręi in manu forti, idest in operatione miraculorum egressi fuerant de Aegypto, scilicet Deo percutiente Aegyptios, quasi dicat, si filij Israel egressi fuissent de Aegypto latenter, & per timorem, non esset mirandum, quòd Pharao persequeretur eos ad reducendum eos: sed ipsi egressi palam, scilicet videntibus Aegyptijs, & sepelientibus mortuos suos: & fortitudo miraculorum Dei fecerat eos exire, non debuisset Pharao persequi eos: quia formidare deberet ne Deus, qui tanta mirabilia fecerat ad educendum eos maiora faceret iterum in persequentes. *Cumque persequerentur Aegyptij vestigia præcedentium.* Idest quòd Aegyptij, quando exierunt ad persequendum, eos venerunt sequentes vestigia eorum: quia illa terra est aliqualiter inuia, ideo tenuerunt viam aliorum, maximè vt non perderent eos in itinere. *Repererunt eos in castris super mare.* Quia Hebræi lento gressu mouebantur sequentes motum nubis, & quietem eius. Aegyptij autem velocissimè mouebantur, ideo inuenerunt Hebręos quiescentes super mare in castris suis non putantes, quòd eos Pharao sequeretur: nec cogitantes tunc quam viam tenere deberent, cùm nubes Domini dirigeret eos: cùm autem Aegyptios viderunt, totaliter euadendi spe amissa ob difficultatem euadendi, quia via non patebat, contra Moysen clamauerunt. Etiam dato quòd via pateret, Pharao à tergo instabat, qui eos confestim comprehensurus esset, nisi dominus miraculose eruisset: ibi enim putauit Pharao posse comprehendere eos tanquàm coartatos à terra, & mari. *Omnis equitatus, & currus Pharaonis.* Equites sunt illi, qui equis insident, & super currus non veniunt. Currus dicuntur ipsi equi cum plaustris, & homines bellatores supra stantes. *Erant in Ahiroth.* Iste est locus magis declinans ad meridiem quàm Phiahiroth, circa quem castrameati fuerant Iudæi. *Contra Beelsephon.* Sic diximus supra, quòd veniendo de deserto Ethan, apud quod castra fixerant Hebræi, erat venire de Septemtrione, contra Meridiem ad Phiahiroth, & deinde procedendo vltra ad Meridiem erat Beelsephon: cum autem Ahiroth, vbi castrametatus fuerat Pharao, esset magis ad Meridiem quàm Phiahiroth: satis stabit contra Beelsephon. *Cumque appropinquasset Pharao.* Hic ponitur secundum, scilicet populi Israel trepidatio. *Cumque appropinquasset Pharao.* Quia tunc velociter veniebat contra eos, & erat satis prope ita, quòd exercitus Hebræorum satis clarè videbat exercitum Aegyptiorum. *Leuantes filij Israel oculos.* Contra illam partem à qua veniebat Pharao, scilicet à parte occidentali. *Viderunt Aegyptios post se, & timuerunt valde.* Quia Aegyptij semper fuerant Domini Hebræorum, solo visu terrebant eos: maximè quia Hebręi pauca arma secum tulerant, Aegyptij autem ad bellum parati erant. *Clamaueruntque ad Dominum.* Non fuit iste clamor diuinum auxilium inuocando, sed de Deo murmurando, quod patet per ea quæ subduntur contra Moysen. *Et dixerunt ad Moysen.* Dolentes valde cùm se in arcto positos viderent. *Forsitan non erant sepulchra in Aegypto.* Ironica locutio est desperantium, scilicet certum est, quòd nos moriemur in hac solitudine, quare ergo inducebas nos hic? quasi dicat videtur, quòd ducebas nos, vt moreremur in hac solicitudine, quasi sepulchra non essent in Aegypto. *Vt moreremur in hac solitudine.* Non propriè erat solitudo terra, in qua nunc erant, quia campestris erat, licèt esset aliqualiter carēs habitatoribus: propriè autem solitudo est desertum Ethan, in cuius extremitatibus castrametati sunt Hebræi, & postea descenderunt contra Phiahiroth.

F *Quid hoc facere voluisti, vt educeres nos de Aegypto?* Idest ad quid fecisti nobis tantum malum, vt faceres nos exire de Aegypto? quia ibi melius eramus, & hoc sæpius conqueruntur, vt patet infra 16. ca. cum dixerunt: Vtinam mortui essemus per manum domini in terra Aegypti, quando sedebamus super ollas carnium, & comedebamus panes in saturitate. Et Num. 11. capitulo, quando desierauerunt carnes dixerunt: Quis dabit nobis carnes ad vescendum? recordamur piscium, quos comedebamus in Aegypto gratis: in mentem nobis veniunt cucumeres, & pepones, porrique, cæpæ, & allia: anima nostra arida est, nihilque vident oculi nostri nisi man. *Nonne iste est sermo, quem*

G *loquebamur ad te in Aegypto?* Quasi dicat mala, quę nunc nobis euenerunt, nos prædiximus tibi in Aegypto, & tu non assentiebas nobis dicens, quòd introduceres nos in terram lacte, & melle manantem. *Recede a nobis, vt seruiamus Aegyptijs.* Idest non facias ista signa pro nobis, nec inducas nos ad exeūdum de Aegypto, sed dimitte nos seruire Aegyptijs. *Multo enim melius est seruire eis quàm mori in solitudine.* Ista verba non referuntur ad nunc, sed ad tempus, quo Hebræi stabant in Aegypto: tunc enim dicebant: multo enim melius est seruire Aegyptijs, quàm mori in solitudine. Hebræi enim timebant, quòd postquàm exirent de Aegypto, caperent eos Aegyptij persequendo eos, & occiderent in desertis, & sicut isti meditabantur, ita

H futurum esset nisi dominus succurrisset.

Et ait Moyses ad populum: Nolite timere: state, & videte magnalia Domini, quæ facturus est hodie. Aegyptios enim quos nunc videtis, nequaquam vltra videbitis vsque in sempiternum: Dominus pugnabit pro vobis, & vos tacebitis. Dixitque Dominus ad Moysen: Quid clamas ad me? Loquere

I filijs Israel, vt proficiscantur: tu autem eleua virgam tuam, & extende manum tuam super mare, & diuide illud, vt gradiantur filij Israel in medio mari per siccum. Ego autem indurabo cor Aegyptiorum, vt persequantur vos, & glorificabor in Pharaone, & in omni exercitu eius, & in curribus, & in equitibus illius. Et scient Aegyptij: quia ego sum Dominus, cum glorificatus fue-

K ro in Pharaone, & in curribus, atque in equitibus eius. Tollensque se angelus Domini, qui præcedebat castra Israel, abijt post eos: & cum eo pariter columna nubis, priora dimittens post tergum, stetit inter castra Aegyptiorum, & castra Israel. Et erat nubes tenebrosa, & illuminans noctem: ita vt ad se inuicem toto noctis tempore accedere non valerent. Cumque exten-

22.q.5.c. Recurrat. §. his ita ver. vel ... mui Israel sup.13.c.

De conſ. di. n.:.c. reuc.a.

extendiſſet Moyſes manum ſuper mare: abſtulit illud Dominus flante vento vehementi, & vrente tota nocte, & vertit in ſiccum. Diuiſaque eſt aqua, & ingreſſi ſunt filij Iſrael per medium ſicci maris. Erat enim aqua quaſi murus à dextera eorum, & leua. Perſequenteſque Ægyptij ingreſſi ſunt poſt eos: & omnis equitatus Pharaonis, currus eius, & equites per medium maris.

Etait Moyſes ad populum, nolite timere. Hic ponitur tertium, ſcilicet Moyſi aſſecuratio: ſciebat Moyſes quòd nullum periculum futurum erat, cùm Dominus dixiſſet ei glorificabor, in Pharaone, & in ſeruis eius. *State*. Ideſt non fugiatis: vel. *State*. Ideſt non moueamini ad pugnandum, vel ad aliquid alterum: quia vt infra dicitur, Dominus pugnabit pro vobis, & vos tacebitis. *Et videte*. Ideſt delectamini in videndo. *Magnalia Domini*. Ideſt mirabilia magna Dei. *Quæ facturus eſt hodie*. Accipitur hic dies pro die naturali, quia non fuit facta iſta ſubmerſio in mare per diem, ſed per noctem, ſcilicet in vigilia matutina, vt patet infra. *Aegyptios quos nunc videtis, nequaquam vltra videbitis*. Scilicet viuos, quia omnes ſubmerſi ſunt, nec vnus quidem remanſit, viderunt tamen eos mortuos, & eiectos ad littus maris ad conſolationem ſuam, & vt raperent arma, & reliqua ſpolia: indigebant enim Iudæi armis, quia in deſerto pugnaturi erant, ſcilicet cum Amalech, alijſque populis, vt patet infra decimoſeptimo capitulo: & ſic verum eſt, quia Aegyptij mortui non ſunt Aegyptij, cùm homines mortui non ſint homines. *Vſque in ſempiternum*. Ideſt nunquàm, ſic patet Ioan. capitulo decimotertio, cum dixit Petrus ad Ieſum: Non lauabis mihi pedes in æternum, ideſt nunquàm. *Dominus pugnabit pro vobis*. Scilicet ſubmergendo Aegyptios in mare rubrum: ſic dixerunt infra Aegyptij, fugiamus Iſraelem, Dominus pugnat pro eis contra nos. *Et uos tacebitis*. Ideſt non pugnabitis, nec clamabitis, ſed ſolùm reſpicietis qualiter Deus facit magnalia in Aegyptios. *Quid clamas ad me?* Ex hoc videtur, quod licèt in textu non ponatur, quòd Moyſes indeſinenter clamabat ad Dominum pro Iſrael, vt liberaret eos, quia licèt ipſe ſciret, quòd Deus volebat Hebræos ſaluare à Pharaone: tamen intelligebat quòd p̄ catus hoc acturus erat: nam Deus hoc vult, vt ea bona quæ nobis agere debet: nos precibus illa mereamur: vt præmium non ſit ſine merito: tamen ita ordinauit, vt ait Hugo de ſancto Victore, quod ab ipſo ſit meritum, & præmium. Sic patet de Iſaac, cui Deus promiſerat ſeminis multiplicationem: tamen vxorem ſterilem ei dedit, nec ex ea potuit gignere: quouſque multis annis Deum pro vxore ſua deprecatus eſt: & licèt hic Deus diceret Moyſi, quid clamas ad me? non propter hoc dicebat, quòd oratio eius erat Deo tędioſa: ſed ſic dicit, vt innuat orationem eius eſſe exauditam. *Loquere filiis Iſrael*. Apparuit enim tunc angelus Domini Moyſi, loco Dei loquens iſta. Et forte Deus locutus fuit ei de nube, vt ſupra dictum eſt vt proficiſcantur: quia tunc caſtrà habebant Hebræi, apud mare fixà, vt patet ſupra, & ibi hoc mandabat, quòd irent directè ad mare rubrum, quia nulla alia via erat. *Tu autem tolle virgam tuam*. Ideſt eleua virgam

A Deo eſt meritū, & præmium.

A tuam. *Et extende manum tuam ſuper mare*. Iſta eleuatio virgę, & extenſio manus ſecundum ſe nihil proderat: quia nullius potentiæ ad hoc agendum erat manus Moyſi aut virga eius: ſed iſta fiebant ad ſignandum, quòd Deus mare rubrum diuidebat ad preces Moyſi in vtilitatem Hebræorum: ſic enim extenderat Aaron virgam ſuper fluuium, ad conuertendum in ſanguinem, & extendit virgam ſuper omnes aquas Aegypti, vt inde ranæ exirent, vt patet ſupra 7. & 8. capitulo. *Et diuide illud*. Quia ad verbum tuum diuidetur per voluntatem meam. *Vt proficiſcantur filij Iſrael in medio mari per ſiccum*. Ideſt in mari: non accipitur hic medium propriè, ſed pro medio interpoſitionis, nam non ambulabant ipſi per medium ma-B re, vt ſignat æquam diſtantiam, quia ambulabāt circa ſcopulos ſolitudinis Ethan girando ſe, vt verterētur ad alteram partem ſcopulorum per mare: vbi reperirent conuenientem locum ad intrandum in ſolitudinem, & ambulando per eam. *Ego autem indurabo cor Aegyptiorum*. Satis induratum cor erat, cum non mouerentur timore, vt per mare rubrum intrarent: quia hoc inſolitum à ſeculis fuit: & ſi aliquis hominum Hebræorum intrauerit, tamen hoc miraculosè à Deo factum eſſe dubium non erat. Conſiderare ergo debuiſſent, quòd Deus non propter eos iſtud miraculum fecerat, cùm contra eos totiens pęnas immiſiſſet, & ſic debebant cauere ne intrarent timentes ne aquæ refluerent ſuper eos, ſicut poſtea factum eſt.

C *Et glorificabor in Pharaone*. Gloria eſt dilatatio famę: quia vt ait Tullius Gloria eſt longè lateque patens præconium: & ſic Deus fecit quòd iſtud factum dilataretur per totum orbem in linguas hominum, & ſeruaretur memoria perpetua: ſic patet 1. Reg. capitulo ſexto, vbi ſacerdotes Philiſtinorum dixerunt eis: Nolite indurare corda veſtra, ſicut indurauit Aegyptus, & Pharao cor ſuum, nonne poſtquàm percuſſus eſt tunc dimiſit eos, & abierunt? *In curribus, & equitibus ſuis*. Quia omnia ſubmerſit in fluctibus, vt patet infra. *Et ſcient Aegyptij, quia ego ſum Dominus*. Per has punitiones inflictas tales, quales nullus niſi Deus infligere poſſet. *Cum glorificatus fuero in Pharaone*. Hoc non cognouerunt Aegyptij, qui ſub-D merſi ſunt: ſed Aegyptij remanentes in Aegypto, qui non fuerunt cum Pharaone contra Hebræos: immo iſti, qui manſerunt in Aegypto poſtquàm audierunt Pharaonē, & totum exercitum in mari eſſe ſubmerſum, opera ſua, quæ quis illo die, quo Pharao incepit perſequi agebat, Deum ſuum vocauit. Vnde qui agrum colebat, agrum Deum ſuum vocauit: qui autem domum fabricabat, domum adorauit, vt Deum: vt ait abbas Apollonius in colationibus patrum: illi tamen Aegyptij, qui maris fluctibus abſorpti ſunt, antequàm mergerentur in ipſo mari Dei potentiam cognouerunt contra ſe militantem, vt patet infra, cum dixerunt: Fugiamus Iſraelem, quia Deus pugnat pro eis contra nos. *Tollenſque ſe angelus*. Hic

Quid ſit gloria.

E ponitur quartum, ſcilicet Iſraelitarum ſaluatio. Illa columna nubis & ignis, quæ præcedebat filios Iſrael dirigens eos, non mouebatur circulariter rapiente cęlo ſecum ignis ſpheram, & aeris maiorem partem, nam motus iſtius nubis erat, vt motus progreſſiuus, ſcilicet directus, & mouebatur nunc ad vnam partem nunc ad alteram, vt patet in diuerſis caſtrametationibus Hebræorum. Etiam quia iſta nubes aliquando eleuabatur, aliquando deſcendebat, & aliquando mouebatur aliquando manebat. Nec poteſt dici, quod iſta mouebatur vento impellente, quia ventus non faceret eam ſtare, eleuari, & deſcendere. Etiam quia cùm ventus flet ab aliqua parte orbis contra

An nubes dirigens Iſraelitas moueba: a vēto impellente.

tra aliam oppositam, illa nubes moueretur directè ab illa parte contra aliam: sed non erat sic, quia nubes interdum circunflectebatur in rotam quasi. Item quia illa nubes valde tardè mouebatur, scilicet quantum poterant moueri paruuli, & mulieres Hebræorum cum armentis, & gregibus suis, si autem ventus illam moueret velocius moueretur. Item quia tunc quando ventus vehementior esset, moueretur velocius illa nubes: sed falsum est, quia æqualiter mouebatur, ita vt poterant sustinere Hebræi. Oportet ergo dicere, quòd ista nubes mouebatur ab aliquo agente secundum rationem, scilicet à Deo, vel angelo: sic enim dicitur Numer. nono capitulo, cum dictum fuisset, quòd ad motum nubis mouebantur tentoria, vel ad quietem eius quiescebant, subditur: Ad Imperium Domini proficiscebantur, & ad Imperium illius figebant tabernaculum: quasi ipsa nubes, per quam dirigebantur, moueretur per Deũ. Et quia vt declaratum fuit supra tertio capitulo, nullam actionem Deus agit in his inferioribus per se, nisi talis sit ad quam angelica virtus non sufficiat, & ista poterat fieri per angelum, dici debebat, quòd fieret per angelum, & sic dicitur in litera, quia angelus erat intra illam nubem, & mouebat eam quocunque volebat. Sicut enim angeli mouent corpora cœlestia applicando suam virtutem toti illi orbi, vt volunt Philosophi, & consonat positioni Catholicorum. Ita applicabat virtutem suam ad istam nubem, & mouebat eam. Ille autem angelus erat in parte anteriori exercitus, quia nubes præcedebat exercitum, cum autem veniret Pharao contra Hebræos, agressurus fuisset eos, & dispersurus, vel occisurus nisi Dominus prohiberet, ideo angelus voluntate Dei mouit nubem illam ad partem posteriorem exercitus, obscurando partem illam, quæ erat contra Pharaonis exercitum, vt non viderent Hebræos, & sic tota nocte ad eos accedere non valuerunt: potuerat autem Deus Aegyptios occidere antequàm inuaderent Hebræos, vel tradere in manibus Hebræorum, sed non erat ita famosum, sicut si mare diuideret Hebræis, & postea ingressis Aegyptijs verterentur aquæ super eos, sicut factum est, ideo tamdiu eos sustinuit ne occideret.

Angelus nubẽ mouebat ei virtutẽ suã applicãdo

Qui præcedebat castra Israel. Nam angelus mouebat nubem existens intra eam, & nubes præcedebat dirigens: ergo etiam angelus. *Abijt post eos*. Idest conuersus fuit ad posteriorem partem castrorum, & mouebatur ibi inter Aegyptios, & Hebræos. & hoc fuit quasi ad solis occasum, & deinde illuminabat per noctem: & licèt in parte posteriori exercitus esset, tamen dirigebat anteriorem illuminando, sicut quando erat in anteriori etiam illuminabat posteriorem.

QVAESTIO. IIII.

Quõ nubes viam mõstrabat cum esset in parte posteriori.

SED dices: quomodo ista columna poterat monstrare viam cum moueretur in parte posteriori, quia antea mouebatur in parte anteriori, & versus illam partem, ad quam dirigebat ipsa motum suum dirigebantur vexilla, scilicet primum vexillum tribus Iudæ, quod præcedebat in motu, vt patet Numer. decimo, quia post nubem sequebatur immediatè istud vexillum, nunc autem nihil tale erat. Respondetur, quòd ista nubes licèt totum illuminaret exercitum: tamen vltra exercitum angustabantur radij eius apud vexillum Iudæ, & illuminabant quasi quandam viam per quam illi, qui erant in primo vexillo mouerentur: alij autem posteriores sequebantur eos vsque

F ad mare rubrum: deinde consederunt ibi postquàm mare diuisum est donec ventus flans illud desiccaret. Et quia iste modus procedendi, scilicet quòd nubes staret in parte posteriori erat insolita Hebræis, cùm ipsi viderent nubem conuerti ad posteriorem partem exercitus ambulare nollent, ideo mandauit eis Deus specialiter antequàm angelus cum nube tenderet ad posteriora exercitus, vt mouerentur, cum dixit supra. Loquere filijs Israel, vt proficiscantur: tu autem extende virgam tuam: nunquàm autem ante nec post Deus mandabat verbaliter, quòd mouerentur cùm mota nube mouerentur: hic autem fuit specialis modus procedendi, ideo oportuit quòd Deus specialiter in verbo moueri eos mandaret. *Et cum eo pariter columna nubis*.

G In hoc notatur, quòd ipse angelus mouebat columnam, quia ad motum angeli mouebatur columna, & cùm ipse relinqueret partem anteriorem exercitus ipsa pariter relinquebat. *Post tergum stetit inter castra Aegyptiorum, & Israel*. Licèt dicatur nubes stare inter castra istorum, non est intelligendum, quòd castra Hebræorum, & Aegyptiorum fixa essent. De castris autem Hebræorum, patet quia dixerat Deus supra Moysi: Loquere filijs Israel, vt proficiscantur: de castris autem Aegyptiorum idem, quia ipsi conabantur valde accedere ad Hebræos, vt tenerent eos, ideo quantum possent agerent, vt accederent ad eos, & hoc infra declaratur cum dicitur, ita vt ad se inuicem toto noctis tempore accedere non

H valerent: sed dicebatur ista nubes stare inter vtraque castra, quia castra Hebræorum mouebantur, & castra Aegyptiorum sequebantur eos. *Et erat nubes tenebrosa*. Ex hoc patet, quod supra dicebamus præcedenti capitulo, quòd ista nubes non fuerit ignis verus, sed nubes vera, quæ per noctem lucebat, vt ignis, cum hic vocetur nubes, & tamen immediatè dicatur, quòd illuminabat noctem: & sic nubes erat, quæ illuminabat noctem. *Et erat nubes tenebrosa*. Scilicet contra partem exercitus Aegyptiorum, & illuminans noctem ad partem filiorum Israel, ita illa columna erat laterata, scilicet quòd vnum latus suum erat lucidum contra Hebræos, & alterum obscurum ex parte Aegyptiorum: sic enim acciderat cum infererentur

I plagæ Aegyptiorum: quia apud Aegyptios erant tenebræ, vbicunque autem filij Israel erant, lux erat, vt patet supra decimo capitulo. Nicolaus autem dicit, quòd secundum illos, qui ponunt columnam esse vnam: dicendum est quòd ex vna parte erat columna lucida, & ex altera erat obscura: secundum illos, qui ponunt duas columnas esse, dicendum est quòd columna nubis adueniente nocte non recessit, vt consueuerat sed mansit, & columna ignis superuenit ad illuminandum noctem: erat autem columna nubis obscurans ex parte Aegyptiorum, & columna ignis illuminans ex parte Hebræorum. Sed hoc non potest stare, quia istud refertur ad eandem nubem, cùm dicitur, quòd nubes erat tenebrosa, & illumi-

Expo. Nicolai confutatur.

K nans noctem, & sic non erant duæ nubes, quarum vna esset tenebrosa, & altera illuminans noctem. Vnde etiam ex hoc, sicut præcedenti capitulo determinauimus, videtur, quòd ista columna fuerit vnica: nam si duæ columnæ fuissent, non oportuisset quòd eadem esset tenebrosa, & lucida: immo nullo modo fuisset, quia tunc vna semper esset ad diem, altera semper ad noctem. *Ita vt ad se inuicem toto noctis tempore accedere non valerent*. Aegyptij conabantur accedere ad tenendum, aut occidendum Hebræos, sed obstante tenebrosa nube accedere non valebant.

QVAE-

QVAESTIO. V.

Quomodo tenebrę impediebant Aegyptios, nè accederēt ad Hebræos.

SED dicet aliquis: quomodo tenebrę impediebãt, vt Aegyptij non accederent ad Hebręos? nunquid Aegyptij non poterant intrare per tenebras, & accedere ad Hebræos? Respondetur, quòd istę tenebræ fuerunt tales quales illæ, quæ in Aegypto acciderant in plaga nona, vt patet supra 10. cap. de quibus dicitur: Factæ sunt tenebræ horribiles super terram Aegypti, tribus diebus nemo vidit fratrem suum, nec mouit se de loco suo, in quo erat. Ita hic, quia tam densa erat illa nubes, vt nihil omnino viderent: ideo non auderent moueri, putantes se casuros in aliqua periculosa loca, vel cœcos incursuros in manibus Hebræorũ, vel quia nesciebant in quo loco Hebræi essent, aut per quem locum illuc irent, vel quia videbant aliquas visibiles visiones non permittentes eos illuc accedere. *Toto noctis tempore.* Quando Hebræi viderunt Aegyptios super se venientes, ipsi erant super mare non iuncti littoribus maris, sed in parua distantia, & tunc dominus mandauit eis, quòd ambularent dicendo Moysi: Loquere filijs Israel, vt proficiscantur: deinde interposita nube inter vtraque castra Hebræi ambulauerunt vsq; ad mare, & Aegyptij secuti sunt eos: ambulante vlterius nube tenebrosa, cùm autem accesserunt ad littora maris steterunt ibi, & Moyses eleuans virgam extendit manum secundum Dei mandatum, & diuisum est mare, tunc insurrexit ventus vrens, qui per totam noctem flans desiccauit fundum maris, vt esset aptum ad transeundum per illud iam induratum. Et hoc fuit quasi a principio noctis vsq; ad vigiliam matutinam, vel modicum ante vigiliam matutinam, & sic à principio noctis, vel quasi vsque ad illud tempus manserunt Hebręi quiescētes ante mare diuisum, Aegyptij etiam coacti sunt non moueri, quia licèt ipsi conarentur accedere ad Hebręos impediente tamen tenebrosa nube accedere non valuerunt: postea cùm Hebræi transijssent mare, Aegyptij videntes mare diuisum intrauerunt. *Cunque extendisset Moyses manum.* Hoc fecit immediatè vt accessit ad littora maris videntibus cunctis Hebræis, vt admirarentur, & laudarent diuinam magnitudinem. *Abstulit illud dominus.* Idest diuisit illud Deus. *Flante vento vrenti.* Idest vento calido: Non est intelligendum, quòd ventus abstulisset, vel diuisisset mare, quia ventus etiam si à Deo moueretur, tamen non poterat, aut impetu suo fortissimo euertere aquas extra alueum, aut desiccare ex intensa caliditate. Sed manifestum est, quòd non euertit aquam extra alueum, sed solùm diuisa fuit: etiam non desiccata fuit, quia tunc etiam non solùm desiccasset ventus illam viam maris, aut plures vias, per quas transierunt Israelitæ, sed totam aquam obuiam: sed non fuit hoc, quia solùm aqua cessit faciens viam, & non desiccata fuit. Et si fortè dicas, quòd Deus solùm impulit ventum, vt rumperet, vel desiccaret illam partem per quam transituri erant filij Israel. Tamen hoc non potest stare, si Deus operaretur per virtutem venti ministerialiter seruientis, quia tunc licèt ille ventus desiccaret sua vehementi caliditate, tamen cum aqua semper flueret à parte superiore maris, incideret in illam partem, & nunquam potuisset desiccari. Oportebat ergo esse potentiam Diuinam, quæ hoc efficeret, aut per se, vel per ministros suos, non tamen per ventum, qui ad talia causalitatem suam non extendebat. Etiam dato, quòd ille ventus illud posset desiccare, aut impellere, oportebat, quòd ille ventus continuaretur, vt aquæ non coirent. Sed hoc falsum est, quia tunc Hebræi, & Aegyptij non potuissent intrare per mare præ

Ventus vestres non diuisit aquas, sed desiccauit viam inter aquas maris.

A magnitudine venti, sed intrauerunt omnes nullo modo impediti: ergo tunc non erat ventus. Dicendum ergo, quòd diuisio maris à Deo facta est per angelos exequentes, ventus autem solùm fuit ad desiccandum fundum maris, quod erat humidum, & valde limosum, & in hoc durauit tota nocte ventus flans. Et sic litera ista licet punctuetur, vt iste ablatiuus: vento vrenti: non ponatur vt determinans istud verbum, abstulit, vel diuisit, tanquam causa instrumentalis: tamen debet intelligi, vt determinet illud verbum vertit in siccum, & tunc est sensus clarus, & verus, scilicet quòd dominus per potentiam suam, & angelos abstulit mare, idest diuisit: deinde vertit in siccum vento vrenti tota nocte. *Vento vehementi, & vrenti.*

Diuisio maris rubri à Deo facta est per angelos exequētes.

B

QVAESTIO. VI.

ALIQVI volunt, quòd iste ventus fuerit borealis, quia dicitur vrens: nam borealis ita siccus est, quòd vrit. Sed non potest hoc stare, quia in litera Hebraica ponitur contrarium, quia ibi vocatur vētus Solanus: dicitur enim. *Ruha quadni.* Signat ventum. *Quadni.* Signat Solanum, vel Orientalem, quia quadni deriuatur de quædã, idest oriens, ventus autem orientalis idem est, quod Solanus. Etiam patet hoc, quia Hebræi ibant contra orientem Aegypti, & mare rubrum erat eis ab oriente, vt supra declaratum est, & al
C tissimi scopuli solitudinis Ethan à parte Septētrionis, necesse ergo erat, quòd ventus faciens diuisiones esset orientalis diuidens mare rubrum existens contra frontem orientalem. Etiam dato, quòd ventus deberet venire à parte boreali, venire non posset, quia scopuli altissimi Ethan, qui non permittebant Hebræos transire, in mari rubro non permitterent venire ventum aquilonarem, vel borealem: litera nostra vocauit istum ventum vrentem, quia calidus est cum veniat à parte orienti calida: maximè, quia Deus tunc dedit ei specialem virtutem caliditatis, vt cito desiccaret fundum maris. *Tota nocte.* Non durauit ventus tota nocte in vertendo fundum maris in siccum, quia Hebręi intrauerunt in mare ante vigiliam matutinam, & Ae-
D gyptij in ipsa vigilia matutina ingressi submersi sunt, vt patet infra, sed dicitur tota nocte flauisse vẽtus, quia maiore parte noctis flauit, scilicet vsque vltra mediam noctem. *Et vertit in siccum.* Non ipsum mare, sed fundum maris quod discopertum ab aqua erat: diuisaque est aqua subito extendente Moyse manum super marę: deinde successiuè per maiorem partem noctis flante vrente vento desiccata est via vsque post mediam noctem. *Ingressique sunt filij Israel.*

An ventus desiccans fundũ maris fuerit Borealis.

An diuisio maris rubri fuerit vna, vel plures.

QVAESTIO. VII.

E LICET textus hic ponat solũ fuisse mare diuisũ, nihil vltra addendo, quasi fuerit vnica diuisio, tñ Psal. 134. ponitur, ꝙ fuerunt plures diuisiones; dicitur enim, qui diuisit mare rubrum in diuisiones: quot autem fuerunt istæ diuisiones dicendum, quòd duodecim, quia aut oportebat omnes tribus per vnicam aperturam intrare, aut per duodecim, vt non videretur aliqua illarum abiectior esse, cui nõ attribueretur aliqua diuisio. Nicolaus vult cũ quibusdam Hebræis, ꝙ fuerit vnica diuisio. Et adducit ad hoc quod communiter ponitur ab Hebræis, & quibusdam Catholicis, scilicet quòd Hebræi formidabant intrare mare rubrum post Moysen, & tunc tribus Iuda prima inter cœteras constantior ingressa est post Moysen, & re-

giam potestatem promeruit: si autem cuilibet tribui vna fuisset diuisio, magis formidassent intrare potissimè ille tribus, quæ non haberent secum Moysen. De Moyse autem verisimile est, quòd in tribu Leuitica ingressus fuerit, & non cum tribu Iuda, aut cum aliqua alia. Ad illud, quod obijcitur de Psalmo, cùm dicitur: Qui diuisit mare rubrum in diuisiones, respondet, quòd ponitur plurale pro singulari, idest diuisiones pro diuisione, sicut ponitur Gen.46.cap. vbi dicitur, filij Dan Vsin, ibi dicitur Dan habere filios, & tamen solum ponitur ibi, quòd habuerit vnicum filiū, scilicet Vsin. Dicit etiam, quòd illa diuisio poterat vocari diuisiones. Primò propter suam magnitudinē. Secundò propter diuersas sui partes. Ad ista respondetur tenendo quod posuimus, scilicet ꝙ fuerint plures diuisiones, scilicet duodecim, ꝓ duodecim tribubus. Ad primum quando dicit, ꝙ alijs tribubus non audentibus intrare prima ingressa est tribus Iuda, & promeruit potestatem regiam, ꝙ istud est satis dubium, vtrū verum sit, habens ortum à quibusdā Iudæis satis paruę auctoritatis, qui textum directè, aut indirectè facientē non demonstrant. Etiam fortè aliquis istam positionem redarguet, quia dicitur, ꝙ ibi tribus Iuda promeruit regnum, quia Gen.49.cap. Iacob transtulit potestatem regnatiuam, quæ pertinebat primogenito ad ipsum Iudam, cùm dixit: Non auferetur sceptrum de Iuda, & dux de femore eius. Ista enim potestatem regnatiuam dicunt, quomodo ergo potuit eam hic promereri, si ibi prius data fuit? Et si fortè dicas, ꝙ licèt potestas regnatiua promissa esset tribui Iudæ, tñ ibi eam promeruit, sicut Deus ordinat nos ad vitam æternam prædestinando nos ab æterno, & tamē facit, ꝙ hic promereamur eam per bonos actus: nā vt ait Gregorius in primo Dialogorum: Prædestinatio Dei ita ordinata est, vt precibus sanctorum obtineatur: potuerat ergo potestas regnatiua, ante ꝓmissa fuisse tribui Iudæ, & ꝙ nunc eam promereretur. Sed hoc non valet, quia si potestas regnatiua fuisset ꝓmissa tribui Iudæ, & non tradita, bene potuisset eam postea promereri. Sic enim est quod inducitur de prædestinatione Dei: & adhuc minus, quia licèt Deus ordinauerit nos ad vitam æternam, tamen nobis non constat. Sed non fuit sic de tribu Iuda, quia non solum fuit ei potestas, & ius regnandi promissum, sed actualiter traditum. Et patet, quia potestas regnatiua erat ius primogenitorum pertinēs ad eos cum alijs multis iuribus, scilicet septem, vel octo, vt declarauimus Gen.25.cap. Ista autem iura primogenituræ inter filios Iacob pertinebant ad Ruben, qui debebat esse prior in donis, idest in maiori parte hæreditatis, & maior imperio quantum ad potentiā regnatiuam, & tamen quia maculauit stratum patris sui, non creuit, sed effusus est sicut aqua, vt patet Gen. 49. & ibidem declaratum est, & magis Gen. 48. Quomodo ista duo iura potissimè, scilicet duplex pars hæreditatis, & potestas regnatiua translata sunt ad Iudā, & Ioseph iure successionis patet: Quia cùm non deberet ea tenere Rubem propter peccatum suum, tradita sunt istis, quia excluso Rubem, qui erat primogenitus, oportebat, quòd ista iura trāsferentur ad alios, & quia vxores principales Iacob erant duæ, scilicet Rachel, & Lia: Decens erat, ꝙ ista iura diuiderentur inter earum filios. Primogenitus autem Rachelis erat Ioseph, ideo ei duplex pars hæreditatis tributa est, vt patet Ge.48.c. Et ob hoc duæ tribus ab eo descenderunt, scilicet Manasse, & Ephrain. Potestas autem regnatiua, quæ erat alterum præcipuum ius primogenituræ, traditum fuit filijs Liæ. Et quia primogenitus Liæ, scilicet Ruben illud non meruit, debebat transferri ad alterū sequentem post primogenitum, & iste erat Simeon. Sed rursus ipse non meruit, quia valde cōtristauit patrē suum

De potestate regnatiua quæ fuit tradita Iudæ.

F Iacob in occisione Sichimitarum. Post istum sequebatur Leui, ad quem conuenienter ius istud pertinebat, sed non traditum fuit ei, quia etiam peccauerat sicut Simeon, vt patet Gen.49.ca. cùm dicitur. Simeon, & Leui vasa iniquitatis bellantia, in consilio eorū non veniat anima mea, & in cętu eorum nō sit gloria mea, quia in furore eorum occiderunt virum, & in voluntate eorum suffoderunt murum. Post istos sequitur Iudas, & quia iste non peccauerat sicut isti, tradita fuit ei potestas regnatiua: quòd autem tradita fuerit, & nō promissa patet, qa eadem ratio est de duplici parte hęreditatis, & de potestate regnatiua: sed duplex pars hæreditatis quantum ad ius immediatè data fuit, ergo ēt potestas regnatiua: antecedens patet, quia Iacob ante-
G quam moreretur dedit sortium duarum iura duobus filijs Ioseph, & sic ipse Ioseph habebat istas duas sortes tanquam duo de fratribus suis, & sic dixit ipse Iacob Gen.48.c. Duo igitur filij tui, qui nati sunt tibi in terra Aegypti anteq̄ venirem huc ad te, mei erunt Ephrain, & Manasse: vt Ruben, & Simeon reputabuntur mihi: reliqui autem, quos genueris post eos tui erunt, & nomine fratrum suorum vocabuntur in possessionibus suis: cùm ergo, vt patet, ius duplicis sortis immediatè traditum fuerit Ioseph, ergo ius regnandi traditū fuit immediatè Iudæ: non potuit ergo illud mereri in introitu maris rubri, & sic fortè ista positio quantum ad istam particulam falsa est, & sic fundamentum Nicolai est valde fragile. Sed adhuc concessa ista positione
H non militat argumentum suum, & intētio, quia dato, ꝙ Moyse intrante nullus ausus fuerit ingredi antequā ingrederetur tribus Iuda, benè stat, ꝙ fuerint plures viæ, scilicet duodecim, quia cùm Moyses esset in tribu Leui, intrante Moyse debuerant intrare omnes de illa tribu post eum: sed extimuerunt donec tribus Iuda, q̄ erat intratura per aliam diuisionem, intrauit, & tunc ceteræ consecutæ sunt. Et dato, ꝙ potuisset promereri ius, vel potestatē regnatiuam ibi promereret. Quando autem respondet ad dictum psalmi, ꝙ ponatur plurale pro singulari. Dicendum, ꝙ non bene cōsonat, quia quod ponatur numerus pro numero, qd fit secūdum figuram Aleothecam, non contingit nisi quando aliquis modus talis est in nostro idiomate vulgari: vnde
I in vulgari cōmuniter dicimus de quolibet homine, ꝙ filios habet, etiam si vnum solum filium habeat: nunquam tamē reperitur in vulgari idiomate, ꝙ ponatur sic diuisiones in plurali pro singulari. Et quando dicit ꝙ illa diuisio potest vocari diuisiones, qa magna erat: non est aliquo modo rationabile, quia tunc quælibet res multum ampla vocaretur multæ res, vel posset vocari, & sic vna magna ciuitas vocaretur multæ ciuitates: quod absurdum penitus est, & omnem tollens certitudinem. Quando verò dicit, ꝙ poterat vocari diuisiones pluraliter propter plures partes suas, tunc quæritur an ille partes erant diuisæ, ita ꝙ inter partem, & partem esset aqua media, an sine aqua. Si autem essent plures partes: ita ꝙ inter partem, & partem esset mur⁹
K aquę: tunc habebitur qd intēdebatur. s. ꝙ essent plures diuisiones. Si autem inter partē, & partem nulla esset aqua: sed solùm essent plures partes spatij terrę, ridiculum, immo absurdum esset, vocare illam diuisionem plures diuisiones, qa tunc cùm q̄libet res quāta habeat partes, qa est diuisibilis in infinitū: diceremus, ꝙ q̄libet res quanta esset plures res: hoc aūt rationi totaliter dissonat. Dicendum ergo plures diuisiones fuisse, vt vult Psal. s. duodecim pro 12. tribub⁹. *Per medium maris sicci.* Idest per mare iam desiccatum: nam postq̄ Deus illud diuiserat in 12. partes, ventus Solanus calidus intrans ꝑ illas partes desiccauit fundum maris flādo tota noctē, vt patet supra, scilicet vsq; vigiliam matutinā, vel pauloante. *Erat enim aqua quasi murus à dextra eorum, & leua.*

Contra responsionē Nic. Lira.

Magna

Diuisio maris rubri nō fuit sicut diuisio Iordanis.

Magna profunditas maris patebat, cùm aqua in sua altitudine eleuata maneret, & fundum maris discoopertum esset, & non fuit ista diuisio maris facta, sicut diuisio Iordanis diuisus fuit ad introitum filiorum Israel, vt patet Iosue tertio capitulo: sed non stetit aqua quasi murus ex vtraque parte, sed aqua veniens à parte fontali Iordanis stetit quasi mons, & cùm continuè fluerent aquæ à parte superiori intumescebant aquę, & eleuabantur fortè ad plures quàm centum cubitos, ita quòd viderentur à quibusdam ciuitatibus procul: aqua autem, quæ erat infra locum diuisionis effluxit vsque ad mare solitudinis, idest vsque ad mare mortuum, ita quòd totus alueus, vel plane, iam siccus esset deficientibus aquis: quia non continuabatur fluxus à parte superiori. Hic autem pars inferior non fluxit, quia non est ita fluxus maris, sicut fluminum, quia aqua maris magis stare videtur: ideò ab vtraque parte stabat quasi murus, & nihil crescebat: aqua autem Iordanis, quia fluens erat, permisit Deus partem inferiorem secundum suam inclinationem decurrere in mare: partem autem superiorem supernaturaliter tenuit, quæ continuo intumescebat, quia aqua ab origine fontali Iordanis semper effluebat. *Persequentesque Aegyptij ingressi sunt post eos.* Magna enim Aegyptiorum audacia immo maxima dementia tanto se periculo exponere, vt mare intrare non formidarent, quod ad eorum internitionem aper tum fuera, quod Hebræi ad suam euasionem paratū ingredi extimuerant: sed ista non ex eorum impauiditate veniebat audacia, sed magis ex eorum culpa: cum eos Deus permitteret indurari, vt supra dicitur: ego indurabo cor Aegyptiorum, & persequentur vos: quasi dicat: Aegyptij nullo modo Iudæos taliter persequi auderent, nisi eos dominus indurasset. *Omnis equitatus Pharaonis.* Istibant in equis solis siue curribus. *Currus eius.* Idest equi cum curribus, & viris armatis supra. Habuit autem Pharao in exercitu suo gentem multam, vt ait Iosephus, & istam armatam atque ad bellum dispositam, scilicet ducenta millia peditum armatorum, & quinquaginta millia equitum, & præter hos sexcentos currus electos trecentos, scilicet de suis, & trecentos recepit ab Aegyptijs, & omnem aliam multitudinem curruum qualiuncunque, quæ in Aegypto inueniri potuit, in quibus multi armati viri procedebant.

Numerus exercitus Pharaonis

Iamque aduenerat vigilia matutina, & ecce respiciens dominus super castra Aegyptiorum per columnam ignis, & nubis, interfecit exercitum eorum, & subuertit rotas curruum, ferebanturque in profundum. Dixerunt ergo Aegyptij: fugiamus Israelem: Dominus enim pugnat pro eis contra nos. Et ait Dominus ad Moysen: Extende manum tuam super mare, vt reuertantur aquæ ad Aegyptios super currus, & equites eorum. Cunque extendisset Moyses manum contra mare, reuersum est primo diluculo ad priorem locum. Fugientibusque Aegyptijs occurrerunt aquæ, & inuoluit eos Dominus in medijs fluctibus. Reuersęque sunt aquæ, & operuerunt currus, & equites cuncti exercitus Pharao-

A nis, qui sequentes ingressi fuerant mare, nec vnus quidem superfuit ex eis. Filij autem Israel perrexerunt per medium sicci maris, & aquæ eis erant quasi pro muro à dextris, & à sinistris: Liberauitque Dominus in die illo Israel de manu Aegyptiorum, & viderunt Aegyptios mortuos super littus maris, & manum magnam, quam exercuerat Dominus contra eos. Timuitque Populus Dominum, & crediderunt B Domino, & Moysi seruo eius.

Iamque aduenerat. Hic ponitur quintum, scilicet Aegyptiorum submersio. *Iamque aduenerat vigilia matutina.* In nocte distinguuntur quatuor vigiliæ, inter quas vigilia matutina est quarta, & est circa auroram incipiens, scilicet vltima de quatuor partibus noctis: Hebręi namque accesserunt ad mare rubrum, quando erat principium noctis, & tunc Moyses extendit manum super mare, & diuisum est, stetitque aqua à dextra, & sinistra quasi murus: sed adhuc manebat solum humidum, & limosum: ideo superuenit ventus vrens, & ille tota nocte, idest maiore parte noctis C flans vertit illud in siccum, vt patet supra: tunc cessante vento in tertia vigilia noctis, quæ est post mediam noctem, intrauerunt Hebræi in mare per diuisiones suas, & in fine huius tertiæ vigiliæ exierunt mare rubrum, quod patet in quarta vigilia, in qua versæ sunt aquæ super Aegyptios: Hebræi iam exiuerant. Hebræos persequendo Aegyptij intrauerunt in mare in fine tertiæ vigiliæ, & dum totus Aegyptiorum exercitus introisset pertransita aliquali parte quartæ vigiliæ, quæ erat vigilia matutina, ita quòd non poterant refugere, incepit Deus punire eos, & sic dicitur. *Iamque aduenerat vigilia matutina.* Idest aliqua pars vigilię matutinæ aduenerat. *Et ecce respiciens dominus super castra Aegyptiorum.*

Nox quatuor habet vigilias.

D

QVAESTIO. VIII.

DEVS semper respicit bonos, & malos in omni loco, & in omni tempore, nec magis in vigilia prima, quàm tertia, vel quarta: sic dicitur Prouer. decimoquinto. In omni loco oculi domini contēplantur bonos, & malos. Sed dicitur Deus aliquem respicere, aut visitare, quando eum, aut eripere inchoat, aut punire: sic autem respexit castra Aegyptiorum in vigilia matutina, quia in tertia vigilia, licèt mare incepissent intrare, Deus eis nihil nocebat. In quarta autem vigilia, quæ erat matutina incepit Deus mittere super Aegyptios pœnam debitam: Aegyptij enim in E tota nocte præcedente non viderant Hebræos: quia erat inter eos nubes tenebrosa quantum ad partem Aegyptiorum, & illuminans noctem quantum ad Hebræos, illa autem obscuritas adempta est, cum Hebræi essent in fine maris, vel quasi, & Aegyptij essent in littore nondum audentes intrare, aut videntes qualiter intrarent, & viderunt Aegyptij transisse Hebræos: ideo ipsi quoque ingredi ausi sunt, & cum iam omnes ingressi essent, & aliqualiter ambulassent fortè per omnes duodecim vias, sicut Hebræi respexit dominus super eos. *Per columnā ignis, & nubis.* Licèt hic dicatur dominus respexisse super Aegyptios, non est intelligendum de Deo, sed de angelo, qui erat in nube, & ille vocatur Deus, sicut communiter vocantur

cantur Angeli Deus in toto Veteri Testamento, quia loco Dei apparent, loquuntur, aliquid faciunt. Istam ergo euersionem, & mortem Aegyptiorum angelus faciebat loco Dei; ideo dicebat Deus agere. Dicitur respicere per columnam nubis, & ignis, quia ex illa columna genita sunt fulgura, & tonitrua, vt dicit Nicolaus, & historia scholastica, Inquantum dicitur columna ignis, intelliguntur fulgura: inquantum dicitur columna nubis, intelliguntur tonitrua: hæc autem missa sunt super Aegyptios. Sed iste non videtur conueniens sensus, quia si ex illa nube genita fuissent fulgura, & tonitrua, illa nubes totaliter defecisset, & esset exinanita substantia eius, & cum nubes nũquam defecerit per diem, & noctem, vt patet supra præcedenti capitulo, oportebat aliam nubem apponi: non erat ergo hoc conueniens, quia tunc melius erat ex alia nube, aut materia disposita ad generationem tonitrui, & fulminis. Ideo dicendum, quòd non est iste sensus, sed quia angelus ille, qui dirigebat filios Israel, erat in nube cum moueret eam, vt patet supra, & ille puniuit Aegyptios. Qñ aũt debuit eos punire dicitur, quòd respexit per columnam ignis, & nubis, secundum Metaphoram, quasi ille angelus esset qdam homo stans in nube illa, & respiceret per nubẽ, idest per interradios nubis tanquam per fenestram ad puniendum Aegyptios. Et iste modus loquendi frequens est in sacra scriptura. Sic dicitur Amos primo capitulo: Dominus rugiet ex Sion. & Psalmo trigesimosecundo: De preparato habitaculo suo respexit super omnes, qui habitant orbem: Deus enim respicere, vel agere aliquid dicitur de loco illo, in quo principaliter esse creditur: angelus autem verissimè erat in nube illa: ideo per nubem respicere dicebatur. Vocatur autem columna ignis, & nubis, quia illa columna, vt determinatum fuit præcedenti capitulo, erat, quæ illuminabat per diem, & noctem: ideo per noctem erat ĩ specie ignis, vt patet Numeri nono capitulo, per diem autem apparebat columna nubis, & sic verissimè erat nubes. Vel vocabatur columna ignis, & nubis, & hoc verius, quia vt dictum fuit supra, illa nubes erat tenebrosa, & illuminans noctem. Quantum ergo ad partem Hebræorum, quam illuminabat, vocabatur columna ignis: quantum autem ad partem Aegyptiorum, quam caligabat, vocabatur nubes, quia densa erat, & per noctem obscura. Ex hoc etiam patet, quòd eadem esset columna ignis, & nubis, quia eadem vocatur hic columna ignis, & nubis. Quid autem pœnalitatis angelus ille Aegyptijs inflixerit non patet: constat tamen, quòd antequam aqua verteretur super Aegyptios àliqua pœnalitas infligebatur eis, quia dicitur in litera: Interfecit exercitum Aegyptiorum. Etiam quia antequam fluctus occurrerent eis, dixerunt adinuicem: fugiamus Israelem, quia dominus pugnat pro eis contra nos: ergo aliqua punitio infligebatur eis, vt fugerent, cùm ipsi dicerent Deum pugnare contra ipsos. Si autem essent fulgura, & tonitrua, vt dicebat Nicolaus, satis est verisimile, non tamen, quòd illa fierent ex nube, vt ipse putabat, sed quia angelus respiciebat per columnam ignis, & nubis, quia erat in ea, & inde mittebat in eos fulmina, que de proximo aere formabat: aut alterum genus pœnæ, scilicet lapides, aut grandines, vel sagittas ignitas, quicquid enim esset ad mortem sufficiens erat. *Interfecit exercitum Aegyptiorum.* Idest vulnerauit, & tunc fugiebant. Vel interfecit exercitum, idest magnam partem exercitus, ex quo territi cœteri videntes manifestè Deum pugnantem contra eos fugiebant. *Subuertitque rotas curruum.* Hoc potest intelligi positum per anticipationem, scilicet, quod euersio rotarum fuit, quando confluen-

Quare dicitur Deus respexit p columna ignis, & nubis.

Quare vocatur colũna ignis, & nubis.

Quę pęnę Aegyptijs inflictę sũt antequam suffocarentur.

F tibus vndis omnia subuersa, atque submersa sunt. Et tunc deberent postea poni, quia antequam ista fierent dixerunt Aegyptij, fugiamus Israelem, sed non poterant hoc dicere postquam submersi erant: maximè, quia immediatè dicitur, quòd eis fugientibus occurrerunt eis aquæ, ergo ante inceperunt fugere, quàm subuerterentur currus. Vel potest poni propriè, sine anticipatione, scilicet quòd currus subuertebantur antequam venirent super eos aquæ, quia fortè Deus misit in Aegyptios spiritum vertiginis, vel aliquam tempestatem, & subuterebantur currus eorum, & equi procidebant. *Ferebanturque in profundum.* Idest aliqui de illis curribus, qui subuertebantur declinabant contra stantes aquas, & mergebantur per eas, & præfocabantur.

G *Dixerunt quoque Aegyptij.* Cùm viderunt, quòd Deus puniebat eos. *Fugiamus Israelem.* Idest fugiamus ab Israel: nam Israel non pugnabat tunc contra Aegyptios, nec defendebat se ab eis, cùm castra Hebræorũ distarent à castris Aegyptiorum: nam interposita nube tenebrosa, & illuminante noctem, toto noctis tempore ad se accedere non valebant, vt patet supra. Sed dicuntur Aegyptij fugere Israelem, idest cessare à persequendo eum, & reuerti in castra sua extra mare. *Dominus enim pugnat pro eis.* Videbant enim, quòd veniebant eis genera tormentorum ex alto, scilicet fulmina, aut lapides, vel sagittæ ignitæ, vel aliquid alterũ. *Et ait dominus ad Moysen.* Quando iam Moyses, & omnes Hebræi erant extra mare: quod patet, quia dicitur,

H quòd Moyses extendit manum super mare, quod non contingeret si ipse esset in via profunda maris: nam non extenderet manum super mare, sed intra cor maris. Item quia extensio manus fiebat ad reducendum aquas, sicut ante erant, scilicet vt coniungerentur, si ergo Moyses, & Hebræi intra mare tunc starent, redirent fluctus super ipsos. *Extendo manum tuam super mare.* Extensio manus Moysi super mare nihil efficiebat, qa nullius virtutis erat secũdum se, sed fiebat in signum, quòd Deus orationi Moysi, & voluntati eius consentiret. Nec etiam requirebatur ad hoc, quòd coniungerentur aquæ aliqua potentia: nam aquæ naturaliter fluunt, & continuantur: ablata ergo potentia Dei, quę tenebat aquas ne coniungerentur, ipsę aquæ ex incli-

I natione sua coniungerentur, sed mãdauit Deus Moysi extendere manum, vt quando Moyses eam extenderet, Deus desisteret tenere aquas, & ipsæ coirent. *Vt reuertantur aquæ super Aegyptios.* Nam Aegyptij tunc erant in medio maris, & magis contra illam partem per quam Hebręi exiuerant: ideo mare eiecit corpora mortuorum Aegyptiorum ad littora illa in quibus erant Hebræi. *Super currus, & equites eorum.* Quia omnes tam currus, quam equites fluctibus demersi sunt. *Cunque extendisset Moyses manum contra mare.* Ex hoc patet, quod supra dicebatur, scilicet, quòd Moyses erat extra mare, quando ista fecit, quia aliàs non posset extendere manum contra mare, sed intra mare. *Reuersum est primo diluculo ad priorem locum.*

K Idest quando mare reuersum est ad locum suum, idest vt coniungeretur sicut ante erat, fuit diluculum primum, idest principium aurorę: hoc est in quarta vigilia, quæ vocatur vigilia matutina. *Fugientibusquę Aegyptijs.* Aegyptij enim videbant, quòd Deus pugnaret contra eos pro Israel: ideo inceperunt fugere ad opposita littora per quæ intrauerant, cùm autem ipsi redirent conclusæ sunt aquæ ab extremo littore per quod intrauerant, & occurterunt eis fugientibus: ita, quòd euadere non possent. *Et inuoluit eos Dominus in medijs fluctibus.* Deus enim aquas concurrere ab illa parte egerat: ideo ipse eos inuoluere dicebatur. *Reuersæque sunt aquæ.* Idest coniunctæ fuerunt inter se. *Et operuerunt.* Quia via maris pro-

funda

funda valde erat, & tunc aquæ, quæ stabant quasi murus inter se coierunt, vnde necesse erat, vt caderent super verticem Aegyptiorum. *Currus, & equites cuncti exercitus*. Et non solum istos, sed etiam pedites, nam nullus de exercitu Pharaonis euasit, vt patet immediatè, sed in exercitu Pharaonis erant ducenta millia peditum, vt ait Iosephus, ergo illi etiam cooperti sunt fluctibus. *Qui sequentes ingressi fuerant mare*. Idest sequendo Hebræos: nam Aegyptij, vt viderunt, quòd Hebræi ingressi fuerant, ipsi quoque ingredi ausi sunt. *Nec vnus quidem superfuit ex eis*. Hebraica litera hic est aliqualiter Amphybologica, ideo aliqui Iudæi dicunt, quòd vnus remansit ex omnibus, scilicet Pharao, sed falsum est, quia Psalmus centesimusquintus, habetur etiam in Biblia Sacra. Et operuit aqua tribulantes eos, & vnus ex eis non remansit. De Pharaone autem satis potest dici, vt volunt aliqui Iudæi, quòd ipse, qui plus omnibus peccauerat, vt omnibus infelicior plura dolorum genera experiretur, fuit vltimus eorum, qui suffocatus est, & vidit suos aquis suffocari, & dolore tunc quidem magno de perditione suorum, & timore vehementissimo de morte sibi vicina angebatur, ad vltimum verò cum cœteris perijt. *Filij autem Israel perrexerunt per medium sicci maris*. Hoc debet legi per recapitulationem: nam antequam Aegyptij cooperirentur fluctibus, ambulauerunt Israelitæ per mare siccum, vt supra declarauimus. *Aquæ eis erant quasi pro muro*. Quia sicut muri sunt parietes alti eminentiores domibus ciuitatis, & hominibus intra ambulantibus: ita aquæ illæ erant eleuatæ super eos in magna altitudine, & non fluebant. *A dextris, & sinistris*. Quia ex nulla parte aquæ fluebant, cùm illud mare, sicut & cœtera, sit magis stans quam fluens: non sic factum est in diuisione Iordanis, vt supra declaratum est. *Liberauitque dominus*. Ista liberatio non viribus, aut prudentia humana, sed Dei voluntate gesta est in die illo, quia licèt in alijs diebus, quando eduxit eos de Aegypto die quintodecimo mensis primi libera uit eos de Aegypto, cùm dicatur, quòd eduxit eos in manu excelsa, tamen si tunc non liberasset eos ab Aegyptijs insequentibus, liberationes preteritæ nihil valuissent: nam si tunc non suffocasset Deus Aegyptios in mari rubro, ipsi accepissent Hebræos, & eos captiuassent, aut crudeliter trucidassent. Si autem hoc fuisset, melius erat Hebræis mori in Aegypto cùm ipsis Aegyptijs, quando sedebant super ollas carnium, & comedebant panem in saturitate, vt ipsi dixerunt infra decimosexto capitulo, quàm post itineris labores ab Aegyptijs in solitudine lacerari: nunc ergo eos liberauit, idest liberare finiuit, quia quando eduxit de Aegypto, licèt aliquo modo liberaret, tamen non perfectè, quia adhuc timebant Aegyptios post se venturos: postquam autem transierunt mare rubrum, & viderunt Aegyptios mortuos in littore maris, nunquam amplius timuerunt eos, ideo tunc perfectè ab eis liberati sunt. *viderunt Aegyptios mortuos super littus maris*. Nam postquam fluctus in se coierunt, & suffocauerunt Aegyptios, ex natura fluctuum maris eiecti sunt ad littora, vbi erant Hebræi.

Pharao secundum Hebræos vltimus suffocatus est.

An transierint Israelitæ directè mare rubrum, scilicet à fronte in frontem, vt communiter dicitur, vel per modum cuiusdam semicirculi.

QVAESTIO. IX.

ET aduertendum, quòd sicut supra tetigimus, non transierunt Hebræi fluctus maris rubri per directam frontem contra orientem, sed intrauerunt

A per mare, & non transierunt per transuersum, ita, quòd totum brachium maris rubri pertransirent, sed ascenderunt directè per medium aquæ versus partem illam, vnde veniebant aquæ, & cùm pertransissent modicum apud quosdam altissimos scopulos solitudinis Etham, qui erant in littore maris rubri, & impediebant, nè transirent per terram: circunflexi sunt ad idem littus vltra scopulos, & intrauerunt terram. Et aliqualiter conijcitur ex dictis in litera, quia natura maris est mortuos ad propinquiora littora eijcere: propinquiora autem erant littora illa, per quæ intrauerant, quàm ea, quæ erant transuersaliter versus orientem, ideo ad illa eiecti sunt. Item quia illa nox erat parua in qua intrauerunt Iudæi in
B mare: nam erat minor quam duodecim horarum, cùm esset aliquibus diebus post æquinoctium vernale, quod fit in Martio: nam mensis ille primus, in quo egressi sunt de Aegypto, coincidebat cum Martio nostro, vt declarauimus supra decimosecundo capitulo, & tamen iste transitus per mare rubrum fuit post medietatem illius mensis: nam die decimoquinto mensis illius egressi sunt de Aegypto, vt patet Numeri trigesimotertio capitulo, & transitus maris rubri fuit post per tres, aut quatuor dies ad minus: non poterant ergo transire mare rubrum per transuersum in illa nocte, cùm ibi mare rubrum satis latum est, vt dicitur ab eis, qui illam partem maris in Aegypto viderunt. Fuit autem facta ista tran-
C sitio maris rubri per modum cuiusdam semicirculi, scilicet quòd extremitas illius lineæ semicircularis esset in parte illa terræ, per quam intrauerunt in mare, & alia extremitas esset in eodem littore interiectis quibusdam scopulis intrantibus mare, & quadam parte aquæ maris. Si autem transiuissent ad littus oppositum, linea transitus esset linea recta, sed non potuit esse, quia in tam paruo tempore non poterant transire tantam latitudinem maris: maximè, quia non inceperunt transire in principio noctis, sed post mediam noctem in tertia vigilia, & transiuerunt ante finem quartæ, scilicet ante auroram. Et patet hoc, quia non intrauerunt Israelitæ in mare, donec ventus flans desiccauit profundum maris: sic namque dici-
D tur in textu, quod filij Israel ambulauerunt per medium sicci maris, idest iam desiccati à vento vrente: sed de isto vento vrente dicitur, quòd flauit tota noctè: non quidem tota noctè, quia non esset verum, vt postea colligitur ex textu, sed maiori parte noctis, scilicet vsque post mediam noctem in tertia vigilia, & tunc Hebræi transierunt: ita, quòd in principio quartæ vigiliæ, quæ est vigilia matutina Aegyptij erant in mari, & Hebræi iam transiuerant. Nam dixit tunc dominus ad Moysen, quòd extenderet manum super mare. Et coniungerentur aquæ, vt supra patet: ergo videtur, quòd ad plus Hebræi morati sunt in transeundo mare rubrum vnam vigiliam noctis, quæ sunt tres horæ, aut minus secundum noctes il-
E lius temporis. Tenendo ergo istum modum, qui verus est, debemus dicere, quòd duodecim viæ filiorum Israel per mare fuerunt duodecim semicirculi incipientes ab eodem littore, & redeuntes ad idem littus, quorum maiores erant illi, qui magis intrabant ad cor maris. Ad hoc etiam facit, quia præcedenti capitulo, dicitur, quòd Hebræi castrametati fuerant in extremis finibus solitudinis Etham, & deinde euntes ad mare rubrum transierunt illud, & in exitu intrauerunt per solitudinem Etham, & ambulauerunt per eam tribus diebus vsque Mara, vt patet Num. 33. c. Ergo ad illam partem littoris redierunt, a qua exierant. Necessitas autem faciendi istum semicircu-

Rem nouam legit auctor cōtra omnes scribentes

lum fuit interpositio scopulorum solitudinis Etham, quæ intercludebat transitum per Terram, cùm illi scopuli prominerent atque intrarent mare rubrum. Figuram autem huius transitus poni non oportet descriptam, quia satis faciliter poterit quilibet imaginari quomodo transierint partem maris rubri non transeundo totum brachium transuersaliter à littore opposito vsque ad littus oppositum, sed redeundo semicirculariter ad idem littus. Nicolaus vero tenet oppositum, scilicet quòd Hebræi transeundo per mare rubrum transierint ad littus oppositum transuersaliter, & dicit idem sentire Iosephum, confirmās quòd non est verisimile, quòd Deus reduxerit Hebræos ad eādem terram, de quām exierant, scilicet ad terram aduersariorum suorum Aegyptiorum. Ad argumentum quod fit de eiectione cadauerum ad littus propinquius secundum naturam maris respōdet, quòd non militat, quia non constat cui littori coniunctiores existerent. Etiam dicit ex intentione Iosephi, quod licèt non deberent Aegyptij mortui appropinquare eidem littori opposito, in quo erant Hebræi: Deus tamen eos illuc appulit ad consolationem Hebræorum, vt viderent Aegyptios mortuos, & eos amplius non timerent. Etiam vt haberent arma, & spolia Aegyptiorum: arma namque singulariter eis necessaria erant, cùm essent aduersus hostes conflicturi: nam immediate vt intrauerunt desertum pertranseuntes paucas mansiones, & venientes in Raphidin pugnauit contra eos Amalech, vt patet infra decimoseptimo capitulo, & postea aliæ gentes, vt patet Numeri decimoquarto, scilicet Amalechites, & Chananæus. Et fuit istud bellum secundo anno egressionis de Aegypto; deinde anno quadragesimo pugnauerunt contra Chananæum regem Arath, & contra Sehon, & Og reges Ammoreorum, vt patet Numeri vigesimoprimo, & Deuter. secundo, & tertio cap. & deinde contra omnes, qui erant in Terra Chanaan, vt patet in Iosue. Ad aliud de eo, quod dicitur Num. trigesimotertio capitulo, quòd Hebræi exeuntes de mari rubro ambulauerūt tribus diebus per desertum Etham, in quo steterunt, & post transitum maris rubri deambulauerunt, non sunt idem: dicit enim quòd post transitum maris rubri non leguntur Hebræi appropinquasse Aegypto. Et confirmat vlterius, quia capitulo sequenti dicitur, quòd cum egressi sunt Hebræi de mari rubro, intrauerunt in desertū Sur, & non dicit, quòd intrauerunt desertum Etham, & tamen si redijssent ad littus, de quo exiuerant, intrauissent in desertum Etham. Sed dato, quòd Nicolaus, & Iosephus, & aliquis maior eis dicant, quòd Hebræi transierunt transuersaliter mare rubrum ad littus oppositum, tamen non potest stare in veritate, & patet necessario ex hoc. Quia si Hebræi transiuissent ad littus oppositum maris rubri, necesse esset, quòd bis transijssent mare rubrum, sed nullus hoc concedit, nec est concedendum, quia tunc oportuisset fieri aliud miraculum ad transeundum rursus, quod scriptura nullo modo tacuisset. Et hoc quia omnia loca Arabiæ, per quæ transit mare rubrū, & per quæ transierunt Iudæi, tunc temporis habitata non erant: ideo non possent habere puppem, in qua transirent illud. Etiam quia si illud iterum transire debuissent oporteret facere vnam mansionem ibi, quia non poterant ita cito transire per barcham tantę hominum atque pecorū, & iumentorum copię: immo indigebant pluribus diebus ad transeundum, sed non fit de hoc mentio. Fit tamen mentio de aliquibus vicibus, quibus accedebant apud mare rubrum, magis ergo faceret mentionem si iterum transiuissent. Antecedens patet,

Opinio Nicolai de Lira.

F quia infra fit mentio, quòd steterint ter apud mare rubrum. Primo postquam venerunt in Helim, vbi erant duodecim fontes, & septuaginta palmę, & inde profecti fixerunt tentoria super mare rubrum, vt patet Numeri trigesimotertio capitulo. Secundò venerunt in mare rubrum cùm recesserunt de Cadesbarnæ, vt patet Deuteronomij primo, & secundo capitulis. Nam dicitur in fine primi capitu. Sedistis ergo in Cadesbarnę multo tempore, & sequitur immediatè in principio secundi: Profecti inde venimus in solitudinem, quæ ducit ad mare rubrum, & ista solitudo est Elath apud Asiongaber, vt patet eodem capitulo, cùm dicitur infra. Cunque transissemus fratres nostros filios Esaù, qui habitabant in Seir per viam

G campestrem de Elath, & de Asiongaber. Sed Asiongaber est coniuncta mari rubro, vt patet tertio Regū, capitulo nono. cùm dicitur: Classem quoque fecit rex Salomon in Asiongaber, quæ est iuxta Ahilan in littore maris rubri in Terra Idumęæ. Tertiò steterunt apud mare rubrum, quando locutus fuit eis Moyses vltima verba, scilicet in cāpestribus Moab: sic dicitur Deuteronomij primo capitulo: Hęc verba locutus est Moyses ad omnem Israel trans Iordanem in solitudine campestri contra mare rubrum. Consequentia superior patet, scilicet quia si transiuissent Iudæi ad oppositum littus maris, quòd oportebat bis transire mare rubrum. Nam mare rubrum nō transit per terram promissionis, vt patet in libro de diuisione Terrę Sanctæ, & ab illis qui totam illam terram ambulauerunt.

Hebrei ter steterunt apud mare rubrū.

Mare rubrum non transit per terram promissionis.

H Patet, etiam quia mare rubrum ponebatur, vt terminus includens totam terram promissionis ab vna parte, ergo non transibat per eam: antecedens patet Exo. vigesimotertio capitulo, cùm dicitur: Ponam autem terminos tuos à mari rubro vsque ad mare palestinorum, nec transit infra terram promissionis contra occidentem, sed transit vltra terram illam ad orientem, quia vt ait Paulus Orosius primo de Ormesta Mundi, capitulo de Asiæ diuisione. Mare rubrum venit de partibus Indiæ, & fluit iuxta latus Meridianum montis Caucasi, apud Aracusiam, Persidem, Mediam, & alias gentes: deinde descendit in Arabiam, deinde in Aegyptum, sed caput Arabiæ per quod intrat mare rubrum magis Orientale est, quàm Terra Chanaan.

Caput maris rubri.

I Si ergo Hebręi transijssent ad alteram partem eius, necesse erat, vt iterum transirent illud, vt venirent in terram Chanaan. Etiam multum superfluum videbatur, si Hebræi possent vnico transitu paruo maris rubri venire in Terram Chanaan, quòd bis transirent idem mare, & maiori transitu, scilicet à littore in littus oppositum, quæ est magna latitudo aquarum, nec potest aliquid huic rationi responderi. Etiam Nicolaus ad vnam de rationibus, quas ponit in contrarium non respondet, scilicet ad illam, qua arguitur, quòd non potuissent transire tantam magnitudinem, & latitudinem aquarum in pauco tempore, scilicet in vna vigilia noctis. Ad argumentum primum, quando respon-

Responsiones Nicolai, non sunt veræ.

K det de mortuis eiectis ad littus propinquius, dicens, quòd non constabat cui littori magis coniuncti essēt, scilicet littori, per quod intrauerant, an alteri, ad quod tendebant. Respondetur, quòd patet satis, quòd essent propinquiores littori, per quod intrauerant, quia magna latitudo maris rubri, quæ est in illa parte, per quam transire debebant Iudæi, si ad littus oppositum transijssent erat magna satis, vt patet ab his, qui locum illum inspexerunt. Ad aliam suam responsionem ad hoc argumentum non oportet replicare, quia illa solutio non repugnat huic positioni, immo procedit positis fundamentis huius positionis, scilicet quòd essent propinquiores littori,

per

per quod intrauerunt quam littori, per quod exi-
erunt: siue alteri littori opposito. Ad illud quan-
do dicit, quòd non est verisimile, quòd Deus redu-
xisset per talem transitum maris rubri Hebræos ad
terram hostium suorum, de qua exierant. Dicen-
dum, quòd multum decipitur in hoc Nicolaus: nam
desertum Etham, quod erat in eodem littore, per
quod intrauerunt Hebræi, non pertinebat ad Terram
Aegypti, sed ad Arabiam: nam mare rubrum diuidit
Arabiam ab Aegypto à parte Septentrionali, ideo ille
sinus maris rubri vocatur sinus Arabicus, vt ait Pau-
lus Orosius primo de Ormesta Mundi, & Historia
Scholastica. Patet etiam hoc clarius in libro de diui-
sione Terræ Sanctæ, qui ponit omnes mansiones fi-
liorum Israel post mare rubrum in Arabiam: tran-
seundo ergo mare rubrum semicirculariter non re-
dibant in Terram aduersariorum, scilicet in Aegy-
ptum, sed in magnas solitudines Arabicas. Ad alte-
rum quando respondet, quòd solitudo Etham, in qua
steterunt ante transitum maris rubri, & in qua stete-
runt post transitum non sunt eadem solitudo. Dicen-
dum, quòd ista responsio non potest stare, nam nun-
quam recedendum est ab vniuocatione termini, sine
necessitate. Nam æquiuocatio dicit pluralitatem.
Pluralitas autem nunquam est ponenda, sine necessi-
tate, quia peccatum est per plura facere quod potest
per pauca fieri, vt patet octauo Topicorum, in princi-
pio: maximè, quia oportet vitare æquiuocationem
quantum potuerimus, cùm sit vna de fallacijs, & tol-
lat scientiæ certitudinem. Sed hic non est necessitas
ponendi istas duas solitudines Etham, hic nominatas
fore diuersas, cum probatum fuerit, quòd ad idem lit-
tus redierunt, per quod intrauerant: tunc enim valde
conuenit, quòd sit eadem solitudo; nam vt diximus
præcedenti capitulo, quando Hebræi recesserunt de
extremis finibus solitudinis Etham declinauerunt cō
tra meridiem ad Phiahiroth: deinde ascenderunt iux-
ta mare rubrum apud montes altissimos, & iuga con-
tinuata solitudinis Ethā, & cum intrassent in mare, &
redijssent ad idem littus per semicirculum, satis proba
bile videbatur: immo quasi necessarium, quòd redi-
rent ad littus quod esset pars solitudinis Etham: præci-
puè cum textus dicat, eos mox vt de mari exierunt,
ambulasse tribus diebus per solitudinem Ethā, vt pa-
tet Numeri trigesimotertio capitulo. Non enim vi-
detur verisimile, quòd in tā modico spatio quod am-
bulauissent per mare pertransissent solitudinem E-
tham, & exeuntes de mari intrassent in aliam. Item
quando confirmat, quia post transitum maris rubri
non leguntur Aegypto appropinquasse. Responde-
tur, quòd ista confirmatio peccat, vt supra diximus
putando, quòd si redijssent Hebræi ad desertum tran-
seundo mare rubrum semicirculariter, quòd transi-
bant ad Terram Aegypti rursus: sed falsum est, quia
desertum Etham, non pertinet ad Aegyptum, sed ad
Arabiam, immo ex opposito si Hebræi transijssent ad
littus oppositum redijssent ad Aegyptum, quia mare
rubrum veniebat ibi per latus Septentrionale Aegy-
pti in Aegyptum, & Arabiam, & ibi incipiebat aliqua-
liter ingredi in Aegyptum, vt declarauimus supra præ
cedenti capitulo; ideo si transuersaliter ibi transijssent
iuissent ad illam partem, quæ secundum Paulum O-
rosium vocatur Aegyptus superior. Item quando
magis confirmat dicens, quòd infra sequenti capitu-
lo, dicitur quòd immediatè, vt exierunt de mari ru-
bro, ingressi sunt in desertum Sur, & non in deser-
tum Etham: si autem intrassent in desertum Etham
redijssent ad Aegyptum: ego miror valde de Nico-
lao, cùm velit, quòd desertum Sur, & Etham non
sunt idem: nam litera cogit eum confiteri, etiam si no-

Aequiuocatio in quantum potest euitanda est cum tollat scientiæ certitudinem.

An desertum Sur, & desertū Ethā sunt idem.

A lit: nam infra decimoquinto capitulo, dicitur Tulit
Moyses filios Israel de mari rubro, & ingressi sunt in
desertum Sur, & sic immediatè, vt exierunt de mari
rubro intrauerunt desertum Sur, sed Numeri trigesi-
motertio capitulo, dicitur quòd filij Israel profecti
de mari rubro ambulauerūt per solitudinem Etham:
ergo est idem desertum necessariò, quia aliàs non po-
test existere, cùm vtrobique dicatur, quòd egressi de
mari rubro intrauerunt solitudinem Etham. Item, &
clarius, quia dicitur infra decimoquinto capitulo, ꝙ
immediatè, vt exierunt de mari rubro, ambulauerunt
per desertum Sur tribus diebus, & Numeri trigesi-
motertio capitulo, dicitur: quòd ambulauerunt per
desertum Etham mox, vt exierunt de mari rubro tri-
B bus diebus, ergo erat eadem solitudo. Item quia di-
citur infra decimoquinto capitulo, quòd postquam
ambulauerunt tribus diebus per desertum Sur, vene
runt in Mara. Et Numeri trigesimotertio capitulo,
dicitur: quòd post desertum Etham tribus diebus am-
bulantes per illud venerunt in Mara, nullus ergo po-
test subterfugere quin solitudo Etham, & desertum
Sur sint idem, quod negat Nicolaus. Satis ergo indu-
ctum patet ex superioribus, quòd Hebræi transierunt
mare rubrum non ad oppositum littus, vt vult Nico-
laus, & Iosephus, sed circulariter redeundo ad solitu-
dinem Etham, apud quam stabant antequam intra-
rent mare rubrum, & ibi introierunt in Arabiam per
latus meridianum eius, cùm antea ambulassent per
C latus Septentrionale Aegypti, quæ duo latera con-
iuncta sunt: sicut quando duo homines sunt simul ha
bentes vultus versos ad eandem partem dextra vnius
necessariò est apud sinistram alterius. *Et manum ma-
gnam quam exercuit Dominus contra eos.* Idest viderunt
magnam potentiam, & pœnam duram, quæ infligi-
tur per manum, quæ est maximè operatiua, cùm sit
organum organorum, vt patet secundo de Anima:
non est sensus, quòd viderunt pœnam duram, vel po-
testatem magnam Dei, quando viderunt Aegyptios
super littus maris, quia pœna à Deo inflicta iam tran-
sierat. Sed quòd videndo Aegyptios mortuos co-
gnouerūt quanta fuisset Dei potētia, & iustitia in tam
duras pœnas tam iustè in tantam multitudinem exer-
D cendo. Nam antequam viderent eos in littore maris
nesciebant an omnes mortui fuissent, vel aliqui eua-
sissent, vel quid de eis factum esset: postquam autem
viderunt omnes eos mortuos in littore cognouerunt
perfectè quanta fuisset potentia Dei. Vel accipitur
potentia Dei pro ipsa re, in quam exercetur potentia,
vel pœna: sic patet Deuter. 9. cap. cùm dicitur: Pecca-
tum autem vestrum, quod feceratis, idest vitulum ar-
ripiens igne combussi, & in frusta comminuens om-
nemque in puluerem redigens proieci in torrētem,
qui de monte descendit. Ecce qualiter vocatur hic
peccatum non ipsum peccatum, idest actio mala vo-
luntaria, sed ipsum quod per peccatum fit, scilicet ipse
vitulus. *Timuitque populus Deum.* Reputans eum
E magnum Deum, potentem malum aut bonum in-
ferre, cui voluerit. Et istud est principium cognitio-
nis Dei in imperfectis. Et potest fortè iste timor in-
telligi de reuerentiali, scilicet quòd videntes experi-
mento tantā eius magnitudinem reueriti sunt ei ma-
gis, quàm alicui homini, aut Deo, vel cuicunque al-
teri rei. Sed valde fuit leuis iste timor, nam paulopost
cùm venisset tota multitudo in desertum Sur, mur-
murauit aduersum Deum pro defectu panis: ideo qn̄
aliquotiens Hebrei bono spiritu commoti efficieban-
tur timorati Deo, & reuerentes, Deus dicebat de illis,
quòd vellet eos talem habere mentem semper: quasi
dicat, quòd pauco tempore illud duraturum erat: sic
patet Deut. 5. c. cùm Hebręi audiuissent vocē Dei, siue

angeli clamantis de medio ignis in montem Sinai, & dantem præcepta timuerunt laudantes Deum, quòd eis locutus fuisset, & tamen non fuissent mortui, & dixerunt Moysi: tu magis accede, & audi cuncta, quæ dixerit dominus Deus noster tibi: loquerisque ad nos, & nos audientes faciemus ea: & tunc subiungitur quod cùm audisset dominus, ait; audiui vocem verborum populi huius, quæ locuti sunt, bene omnia locuti sunt: quis det eos talem habere mentem, vt timeant me, & custodiant vniuersa mandata mea? *Et crediderunt Domino.*

QVAESTIO. X.

Credere tripliciter sumitur.

DISTINGVITVR communiter credere tripliciter, scilicet credere Deum, credere Deo, credere in Deum. Primum, scilicet credere Deum commune est apud omnes, quia etiam Gentiles crediderunt Deum, idest crediderunt Deum esse, & non loquitur de idiotis, qui Venerem, Martem, cœteramq; farraginem selectorum deorum, semideorum, ac plebeiorum, viliumq;, quos Ouidius Metamorphoseos libro primo rustica numina vocat, Deos vocant: sed de Phylosophis eorum, qui naturaliter deum cognouerunt: nam quod notum est Dei, manifestũ est illis: vt patet ad Rom. 1. cap. & subditur, qui cùm deum cognouissent, non vt deum glorificauerunt, sed euanuerunt in cogitationibus suis, & putantes se sapientes, stulti facti sunt. Et quantum ad hoc nullus est, qui deũ non credat, quia omnes tenent deum esse: nisi sit aliquis insipientissimus, qui deum esse neget: sicut fuit bestialis ille, de quo dicitur Psal. 13. & 52. Dixit insipiens in corde suo, non est deus. Epicurus enim huic insipienti similis fuit, quia deos esse negauit, vt ait Augustin. 19. de ciuitate Dei cap. 1. non quidem fuit insipiens negando deos, quia fides Catholica deos negat, cùm dicatur Deuter. 6. cap. audi Israel dominus deus tuus vnus est: sed quia negauit multos deos, & etiam vnum deum: sic etiam Diagoras Phylosophus Deos esse in dubium reuocauit: Prothagoras autem nullo modo esse contendit, vt ait Lactantius de natura Deorum lib. 1. cap. 1. Et hoc meriti nullius est, quia naturaliter cognoscitur, vt patet ad Romanos primo, sed ea, quæ naturaliter constant, meritum nullum habent: nam vt ait Gregorius, fides non habet meritum, cui humana ratio prębet experimentum. Secundum est credere deo, & hoc est credere verbis eius. Et sic dicitur hic, quòd crediderunt Deo, idest quòd crediderunt verba dei esse vera. Nam ante deus eis dixerat, ꝙ eos de Aegypto erepturus esset: ante tamen quàm Pharao, & exercitus suus morerentur in mari rubro, nondum erant certificati, ꝙ deus eos eriperet, cùm autem occidit Aegyptios, crediderunt firmiter verbis domini, scilicet se esse ab Aegyptijs liberatos. Et in hoc non est differẽtia quantum ad deũ, & homines, quia sicut deo credimus, ita hominibus credim⁹, & sic patet in litera, cùm dicitur, crediderunt deo, & Moysi seruo eius. In credendo autem deo vtrum sit meritum, aut non, distinguendum est, quia aut deus dicit talia, q̃ ratione naturali constare possunt, & tunc credere ei meritum non est, quia tunc non credimus ei, quia ipse est, scilicet propter suam dignitatem, & auctoritatem: sed propter rationis firmitatem. Si autem illa quę deus dicit, excedant conditionem humanam, & cognitionem, credere ei meritorum est: & sic dicitur Gen. 15. cap. credidit Abraham Deo, & reputatum est ei ad iustitiam: & sic patet ad Rom. 4. Et hoc erat, quia dictum fuerat Abrahæ, quòd futurus esset pater multarum gentium: hoc tamen repugnabat statui Abrahæ secundum naturam de tali muliere gi-

Qui Deũ negarunt, aut esse ne in dubium reuocarunt.

Credere Deo quandoque meritoriũ est quãdoque non.

F gnere quæ sterilis erat: sic enim dicitur ad Ro. 4. cap. qui citra spem in spem credidit, vt fieret pater multarum gentium, secundum quòd dictum est ei sic. Erit semen tuum sicut arena maris, & non infirmatus est fide, nec considerauit corpus suum emortuum, cùm ferè centum esset annorũ, & emortuam vuluam Saræ: in repromissione etiam Dei non hæsitauit diffidentia, sed cõfortatus est fide, dans gloriam Deo, plenissimè sciens, quia quęcunque promisit potens est facere: ideo reputatum ẽ ei ad iustitiam. Apostolus etiam iterum ad Hebr. 11. cap. laudat multos placuisse deo, quia crediderunt verbis eius, quæ erant supra hominis cognitionem: dicit enim de Abrahã, & Sara: Fide, qui vocatur Abraham obediuit in locum exire, quem

G accepturus esset in hæreditatem, & exiuit nesciẽs quò iret. Fide enim demoratus est in terra repromissionis tanquam in aliena in casulis habitando cum Isaac, & Iacob cohæredibus repromissionis eiusdem. Expectabat enim fundamenta habentem ciuitatem, cuius artifex est deus. Fide & ipsa Sara sterilis virtutem in conceptione seminis accepit, etiam præter tempus ætatis, quia fidelem credidit esse eum, qui repromiserat. Et subditur in eadem litera meritum fidei, cùm dicitur: Propter hoc ab vno orti sunt, & hoc emortuo, tanquam sidera cœli in multitudine, & sicut arena, quæ est ad oram maris innumerabilis. Tertium est credere in deum, & istud est fides propriè, quia symbolum non dicit credo deum, nec credo deo, sed cre-

H do in deum. Hoc autem maximum est, & ad nullum pertinet, nisi ad deum, scilicet quòd in nullam aliam rem credere debemus, quàm in deum. Est enim credere in deum, intellectu, & voluntate totaliter deo inhærere, non quidem per amorem, quia hoc pertinet ad charitatem, sed fide, scilicet quòd voluntas nostra velit, & mandet intellectui nostro assentire omnibus, quæ deus dicit, qualiacunque, aut quantacunque illa sint, & mandet assentire omnibus illis, quæ à catholicis de deo dicuntur quantuncunque difficilia sint, & quòd ipse intellectus assentiat omnibus illis, non quia illa intelligat, quia rationem nostram effugiunt, sed quia propter Dei amorem illis assentimus. Et ista vocatur captiuatio intellectus nostri in obsequium Chri-

I sti, vt dicitur ad Corinth. 2. cap. 10. Et in hoc consistit propriè ratio fidei, cùm omnia ista credimus, & deum potentem ad hæc, & bonum existimamus, vt totam mentem firmissimè in eo nullo existẽte scrupulo ponamus. Hinc autem Hebræi non dicuntur credidisse in Deum, sed credidisse deo, & Moysi seruo eius, quia ipse Moyses prędixerat eis ista verba ex parte Dei, ideo sicut non crediderant deo firmiter donec ista, quæ dicta fuerant, rebus ipsis comprobata sunt: ita non crediderant Moysi Prophetæ eius, tunc autem vtrique crediderunt.

Credere in Deũ est fides propria.

Cronica, & annotationes temporum incidentales omnium regnorum, & notabilium gestorum, quæ apud Gentiles contingerunt à tempore quo Iudæi descenderunt in Aegyptum

K *vsque nunc.*

QVAESTIO. XI.

CRONICA temporum, à qua à principio libri vsque nunc cessaueramus, quia nullam relatu dignam interposita tempora habent historiam, nunc interserenda breuiter, vt consueuimus, videbuntur. Anno octingentesimo decimo ante vrbem conditam, qui est annus millesimus quingentesimus, quinquagesimus ante Christum natum Amphitõ tertius rex Athenientium, quorum primus Cecrops fuerat regnauit Athenis, cuius temporibus aquarum vehementissima inundatio magnam partem populorum

De regno Amphitionis tertij regis Athenientium.

Thessaliæ

Thessaliæ consumpsit: paucis per quædam montium latibula atque refugia liberatis: maximè in circuitu Parnasi montis. Circa quem Deucalion tunc regno potiebatur, qui ad se confugientes in ratibus per duo capita Parnasi montis fouit, donec cessaret illuuies. Ideo Poetæ ab eo ferunt genus humanum reparatū, cuius modum ponit Ouidius Meta. libro primo per oracula, & responsionem deæ Themis. Nam cum duo soli, scilicet Deucalion, & Pyrrha, vt idem Ouidius ait, illum diluuium euasissent, conspicientes gen' humanum funditus deletum in aquis diluuij periisse, in hoc modo deplanxerunt, cum primo Deucalion Pyrrhæ in hęc verba affatus est.

Deucalion lachrimis ita Pyrrham affatur obortis.
O soror, ò coniux, ò fœmina sola superstes.
Quam commune genus mihi, & patruelis origo,
Deinde thorus iunxit, nunc ipsa pericula iungunt.
Terrarum quascunque videt Occasus, & Ortus.
Nos duo turba sumus, possedit cętera pontus.

Hoc autem planctu finito consilium inierunt quomodo lapso iam orbi succurrendum foret: petiuerūt que templa deæ Themis, cuius inter cæteros Deos responsa certiora erant, licèt ambigua, quæ consulta respondit in hæc verba.

Discedite templo,
Et velate caput; cinctasque resoluite vestes.
Ossaque post tergum magnæ iactate parentis.

Quibus auditis Pyrrha tanquam detestabile, infandumque abhominata dictum, scilicet ossa matris suæ tangere, rogauit ab ea Themi, vt eis veniam concederet, nam talibus monitis assentire non intendebat. Deucalion autem paulisper recogitans ambiguum dictum deæ latere volentis sic interpretatus est, scilicet per magnam matrem terrā intelligi, quæ omnia gignat: ossa autem eius durissimas partes, scilicet lapides esse: cui sentētiæ cum vterque fauisset, lapides post terga iecerunt: & in homines fuisse conuersos, pulchrè, atq; artificiosè valde idem Ouidius licentia Poetica fabulatur. Eo tempore pestes plurimas morbosque grauissimos in Aetiopia penè vsque ad eius desolationem percrebuisse Plato testatus est in libro primo, qui dicitur Thymeus. Eo tempore Dionysius filius Semeles oriundus de ciuitate Thebana, qui Bachus, aut Liber pater dictus est, & inter Deos habitus, Indiam cum exercitu magno petijt, atque domuit: cędibus repleuit, sanguine madefecit, libidinibus polluit. Indorum autem gens vsque tunc temporis nulli hominum obnoxia erat, seruili pace contenta, quæ quanto magis innocēter viuendo à cruentis bellis abstinuerat, tanto facilius bello inepta non magnis laboribus capta est. De his Paulus Orosius primo lib. de Ormesta mundi: de Bacho autē Seneca in tragedia quinta, quæ dicitur Oedippus carmine primo, & Ouidius in libro heroidum, qui dicitur liber Epistolarum, in Epistola Adrianæ ad Theseum, quæ incipit. Mitius inueni quàm te genus omne ferarum. Et Gualterus Alexandreidis libro primo. Et Ouidius Metamorp. libro tertio. Hæc autem omnia annis quinque antequam plagæ Aegyptijs infligerentur gesta sunt. De plagis autem illatis Aegyptijs auctores Gentilium longe aliter fabulantur quàm sacræ scripturæ veritas asseueret. Fuerunt autē inflictę anno octingētesimo quinto ante vrbem conditam, qui est annus millesimus quingentesimus quadragesimus septimus ante Christum natum. Pompeius Trogus apud Gentiles cronographorum temporum capacissim', & suus abreuiator Iustinus dicunt, quòd Aegyptij cum scabiem, & vitiligenē paterentur, responso accepto à dijs suis Moysen de Genere Hebræorum cum cęteris ęgris atque labe tabefactis à terminis Aegypti expulerunt:

De peste grauissima Aethiopiæ.

De Dionysio filio Semeles quē Bachū Gētilitas finxit.

Quo tempore plagę Aegyptijs inflictę sint.

A Moyses autem dux Exulū factus, furtim abstulit Deos Aegyptiorum, quos cùm Aegyptij parato bello armis repeterent, magnis aquarum, cęterarumque importunitatum correpti tempestatibus in domum redire compulsi sunt. Cornelius etiam antiquus cronographus de eadem re sicait. Plures auctores in hoc consentiunt, quòd Bochorus rex Aegypti cùm Aegyptiorū corpora dira tabe fędari videret, Amonem Deū magnum idest Iouem consuluit, qui respondit ad Aegypti purgationem necesse esse vt Hebręi, qui dijs odiosi valde sunt, ab Aegypto expellerentur. Cùm ergo Hebræorum populus in varijs locis collectus esset, alijque mandatum regis reueriti dolentesque, quòd ab Aegypto pellerentur per lachymas torpescerent,
B Moyses vnus de exulibus admonuit cæteros, ne aliquam hominum aut Deorum opem expectarent: sed sibimet, vt duci celesti crederent, cuius auxilio presentes miserias euasissent. Ecce enim quantum varia quantumque distorta isti de Moyse proferūt testimonia, quòd satis ex inuidia factum constat, vt Dei laudes, qui in Aegyptijs, atque dijs eorum admiranda iudicia egerat, tacerentur. In contrarium tamen visū est, quòd totus mundus sacræ veritati consentiens, eorum arguit, atq; irridet inuidiam: de his Paulus Orosius libro primo de Ormesta mundi. Magnum autē diuinæ punitionis monimentum, atq; recordatio posteris magna documenta daturū: vsque hodie restat: nam cùm Aegyptij in curribus, & equis Hebræos per
C mare rubrum persecuti essent, rotarum signa quæ viuis arenis impressa sunt vsque hodie perseuerāt, ita vt si rotarum orbita eadem die illa vestigia impressissēt. Et si forte contingat ventis impellentibus arenarum aggeribus signa illa occultari, mox diuina prouidētia ad statum pristinum reducuntur, vt si diuina miracula homines spiritu inuidiæ concitati tacuerint, ipsa per se terra exclamet. Sic enim respondit Christus Phariseis quibusdam, qui sub honestatis imagine Christi laudes subticeri volebant, cùm dixerunt: magister increpa discipulos tuos, quibus ipse ait: Dico vobis quia si hi tacuerint, lapides clamabunt, vt patet Luc. 19. ca. Eo tempore grauissimus calor per totum orbem sole faciente incanduit, vt sol per deuia cursus sui variando
D transuectus, terram non plus solito calore affecisse, sed igne combusisse videretur: tunc enim Aetiopes plus solito incandescentem estum, qui ad meridiem habitant, & Scytæ, qui ad Septentrionem commorantes ardorem acriorem hactenus inexpertum tunc nouiter expellentes tolerare non potuerint. Ex hoc autē poetarum licentia, quæ diuinam prouidentiam ignorat ad Phętontis fabulam aditum adinuenit, quàm latè Ouidius tractat Met. libro secundo in principio. Aliquanto tempore ante illationem plagarum in Aegyptios, quidam de Aegyptijs timentes Aegyptum à sedibus ruituram, in alias terras recesserunt. De quibus fuit vnus Cecrops, qui in Græciam profectus vrbem construxit in littore maris, quam Actem vocauit, postea autem Athenæ dicta est, de cuius nomina-
E tione magis infra dicetur: hanc quidam Græcorum Daydas vocant siue Diadas, alij autē Ortomenam vocauerunt. Cecrops autē Aegyptiaco idiomate, Differs dicitur, quod in latino bihomo, vel bicorporis dicitur propter staturæ proceritatē, & virium immensitatem, vel propter peritiam vsumque linguæ tā Aegyptiæ, quàm Græcæ. Eo tempore Dionysius, qui & Bachus dicitur ab India nuper subacta reuersus Argos Grecię ciuitatem opulentissimam in Achaia prouincia condidit. Et primus Grecis vineæ vsum dedit, ideo Bachus dictus est, idest vinum, & ei matronæ Bachanalia, vel Argia festa celebrant. In quibus quasi vino temulentæ furiunt: de quibus Ouidius Meta. lib. tertio,

Magnum miraculū

Vnde Phętontis fabula ortū habuit.

Cecrops Aegyptius Athenarū conditor.

dio, & in libris fastorum, & alibi in Lucano, & alijs sępe. Per idem tempus, vt quidam ferunt Erictonius currum: & Troylus primus quadrigam iunxisse ferũtur. Sed falsum est, quia isti fuerunt in Troia, quæ nõdum condita fuerat.

De Aegypti nomine.

Aegyptus, quæ Hebraicè ab antiquo Mesraim, aut Nuzrain dicebatur: deinde Aerica nuncupata, ad vltimũ paulopost tempore ab Aegypto rege submerso Aegyptus dicta est.

Lacedemõ. conditor Lacedemoniæ.

Eo tempore Lacedemon Semeles Thebanæ filius Lacedemoniam vrbem condidit: deinde paulopost dum filij Israel castrametarentur in deserto Curetes, & Coribantes armorum imitantes strepitum medullatam saltationem, & artem tripudij inuenerunt, de hoc Ouidius Fastorum libro quarto sic ait.

Pars clipeos manibus, pars galeas tenet inanes.
Hoc Curetes habet, hoc Coribantes opus.

Isidorus tamen Etimo. 19. ludos à Lydis hominibus, qui de Lydia Asię prouincia in Italiam aduentarunt, inuentos esse confirmat. Hoc etiam aliqualiter innuit Ouidius in lib. primo de arte amandi. Aanno ante vrbem conditã septingẽtesimo septuagesimo quinto, qui fuit millesimus quingentesimus decimus septimus: & fuit tricesimus postquam Hebræi de Aegypto exeuntes solitudinem intrauerant, in qua tunc permanebant, Danaus, & Aegyptus fratres duo, quorum Danaus quinquaginta filias, Aegyptus autẽ quinquaginta filios habebant eos mutuo matrimoniali fœdere coniunxerunt: hæc autem dolositate Danai gesta sunt, vt fratrem suum Aegyptum hac occasione regno priuaret.

Danaus Aegypti frater quinquaginta filias habuit. Aegyptus rex Aegypti quinquaginta filios.

Aegyptus namque vir potens Aegyptiacæ terræ, quæ ab eo nouiter nomẽ acceperat, rex erat: quem Danaus valde timebat, cum quinquaginta filios haberet: filias suas ergo eis tradidit, vt eos per matrimonij fędera trucidaret omnes: namque vna die fratres omnes sorores, quæ eorum patrueles erant, ad nuptias acceperant; pater autem Danaus cuilibet filiarũ suarũ districtè mandauerat, vt cũ spõsum suũ ad se i cubiculũ recipere deberet, taliter se habere, vt aliqui ministri Danai latenter thalamum intrantes sponsum occiderent. Quod vt Danaus molitus fuerat satis faciliter patratum est, cùm inter consanguineos nullę tales præsumerentur aut cauerentur insidiæ: omnes ergo illi quinquaginta filij Aegypti regis falsarum nuptiarum decepti imagine sub vna nocte trucidati sunt. Excepto vno, qui beneficio vni⁹ de filiab⁹ Danai reuelato secreto inter media pericula ꝑ latebras noctis aufugit: de quibus Ouidius in libro Episto. Epistola, quæ incipit. Mittit Hypermestra.

Aegypti mors, & danai fuga.

Tandem Agyptus rex tanta tamq; repentina filiorum clade consternatus in Aegypti flumine mersus est. Danaus autem frater eius tot scelerum machinator regno quod tot flagitijs acquisierat expulsus Greciam adit, ad ciuitatem Argos, vbi tunc Steleneus regnabat, qui eum profugum & egentem in regno suscepit. Sed tandem innata proditione Argolicos ciues dulciter persuadens in facinus Steleneum regem expulit, atque ipse regnauit. de hoc Paulus Orosius libro primo de Ormesta mundi. Ante hæc tempora Inachus Argolicorum rex sceptrum Achaiæ tenuit, cuius filia Isis fuit, quæ alio nomine dicitur Io: cuius mutationem fabulosam in bouem Ouidius describit Meta. libro secundo. De quo iam Gen. 38. cap. diximus.

De Ioue quem gentili Deum fingunt.

Ante hęc tempora Iupiter, quẽ Gentilitas deum fuisse mẽtitur: cùm homo fuerit regnãs in Creta Græciæ prouincia, in qua sepulchrũ eius quasi vsque ad tempora Christi permansit, vt tangit Lactantius de natura deorum libro primo, Europam Agenoris regis filiam de Tyro ciuitate Fœniciæ apud Ierusalem rapuit, quia per mare innaui cuius insigne Taurus erat aduexerat, à Poetis in figuram Tauri candidi Iupiter mutatus dicitur: atque eam per vasta

F equora super dorsum tremulam vectauisse: de quibus Ouidius Metamor. libro secundo in fine, & in principio tertij. Ante tempora exitus Hebręorum de Aegypto, Cadmus Thebas Græcorum condidit, & gentis suæ postea infortunia multa secuta sunt.

Cadmus Thebarũ conditor.

Per idem ẽt tempus Narcissi fabula conficta est, qui puer pulcherrimus dicebatur, quã aliqui veritatem historicam volunt, licèt aliqua poetica intermixta, quod rationi absonum non est. De his Ouidius Metamorpho. libro tertio. Eodem quasi tempore Pyrami, & Tisbe Babilonicorum iuuenum tenerè se vsque ad vtriusq; amorosam internionem amantiũ historia fuit, de qua Ouidius Metamorpho. lib. quarto. Eo tempore fabula de mutatione mori albi in nigrum colorem: & Leucotea Phebi amasiæ in virgam turis: & Licię Orcamij filiæ

Nota tempus quo transmutationes Ouidianæ fuerunt.

G in eliotropium herbam, siue solisequium, & Daphnidis in saxum: Scitonis de viro in fęminam: Croci pueri in florem sui nominis: Salinatis pueri in florem; Hermafroditi in semiuirum: Mineidarum thebanarum in vespertiliones: Cadmi, & vxoris suæ in serpentes; Athlantis in montẽ: Coraliorum virgarũ in lapides rubros, de quibus Ouidius Metamor. libro quarto. Eo tempore Perseus Iouis & Daphnes filius, qui Argolicus natione erat, trãsiuit in Asiã apud montem Caucasum, ibique barbaram gentem diuturno, grauique bello perdomuit: cui postea victor nomen dedit, eam Persidem à nomine suo vocans: vt ait Paulus Orosius libro primo de Ormesta mundi.

H Dum autem Perseus victor rediret Andromedam in Iopen oppido beluæ deuorandam expositam pugnãs cum belua eripuit, vt ait Ouidius Metamor. libro quarto. Licèt ipse velut huius dicti immemor in libro primo de arte amandi dixerit eam arreptam fuisse à belua in terra Indorum; sic enim ait.

Andromedam nigris Perseus portauit ab Indis.

Narratio de Perseo & Andromeda Historia est.

Hoc autem licèt aliqui inter historias, & fabulas distinguere nescientes fabulosum esse testentur, veritas historica est, vt declarat Solinus in Polistor. capitul. de regione estiatiue, & Iope oppido, cum dicit: id oppidũ saxum ostentat, quod vinculorum Andromedæ vestigia adhuc retinet, quàm expositam beluæ non irritus rumor circum tulit: nam illius beluæ ossa quidam Ro-

I manus ædilis nomine Scaurus tempore ædilitatis suæ Romę publicauit: annalibus enim Romanorum cõprehensum est; ossa costarum illius beluę quadraginta pedum in longitudine fuisse.

De Ganimede a Tantalo rapto.

Eo tempore Tantalus Ganimedem Trois Dardanorum, siue Troianorũ regis filium ad abutendum rapuit: quem poetę ad Iouem deuenisse vt eo abuteretur, testantur. Propter hunc autem puerum raptum graue bellũ inter vtrunque regem, scilicet Troem, & Tantalum gestum est, vt Sophocles poeta confirmat. Iste tantalus filium Pelopem coxisse dicitur, & dijs in epulas ministrasse, quapropter eum dij in inferno diris penis alligauerunt, scilicet vt pendentia poma cum labijs esurienti applicẽ-

K tur; si degustare voluerit, protinus effugiant, idem de aquis, cum sub inferiori labio coniungantur, sed si eas delibare voluerit, confestim relabuntur. de his Seneca secunda Tragedia, quę dicitrr Thiestes carmine primo: & Ouidius Meta. libro quarto. Hoc tamen fabulosum est, cùm postea ab ipsis etiam poetis referatur miseratione Deorum vixisse compactis membris in vnum, quę Tantalus dissecuerat: & quia pars lateris defuit dij lapidem album marmoreum, cęterę carni conformatum in magnitudine, & figura posuerunt. Etiam quia posteritas filiorum ab eo postea descẽdit, cum auus maternus Hercules dicatur, & multa atque dura bella inter ipsum, & Dardanum regem postea gesta sunt, de quibus Paulus Orosius vbi supra.

De Dar[illegible]

Parum post hoc Pandion rex Ateniensium in bello grauatus barba-

barbarorum à Tereo Thraciano auxilia suscipiens ei filiam suam Prognem tradidit, qui postea Philomenam Prognes sororē stuprauit lingua abscisa ne quicquam loqui valeret: cognito tandem Progne dissimulauit huius facti dolorem, donec sororem ad domum reuexit, & Itin filium suum huius doloris solamen patri Tereo epulandum dederunt: ex quo fabula de conuersione Philomenę, & Prognę ī aues ortum habuit, de quibus Ouidius Meta. libro sexto. Eo tempore Atreus Thyestem fratrem exosus, quia vxorem eius cognouerat, atque ex ea prolem genuerat, filios trucidās ei igni assatos in cibum dedit, & sanguinem ebibendum: quod infelix Thyestes falsi honoris deceptus imagine, non cognouit quousque negocium patratū est. Quo facto eclipsis solis accidit, quam rudes tunc populi ad delendum orbem ob immanitatem dicti facinoris à Deo fieri putauerunt. De his Seneca late tragedia secunda, quæ dicitur Thyestes. Sed istud factū, & cętera quæ sequuntur, licèt à quibusdā nescientibus concordare historias Gētilium temporibus sacrę scripturæ, videatur contigisse simul cum superioribus, tamen ad tempora Iudicum multo post pertinet, sicut in libro Iudicum latius disseretur. Eo tempore Oedippus, Lai regis filius, & Iocastæ reginę Thebarum à patre expositus est in monte Atheron transfixo ferro per platas pedum, vt moreretur, aut saltem cognosceretur, qui transiens ad Polibium regem Atheniensiū, & Meropem ductus à quodam pastore, qui eum in monte inuenerat, paruulus à regina Merope assumptus, qua quia nō pareret illum se peperisse mentita est. Sic enim rex Polibius, sic omnes Athenarum, totiusque regni turba credidit: postea cum vir effectus esset, seque Atheniensium regis filium arbitraretur, bello cōtra Thebanos commisso Oedippus Laium Thebanorum regem, qui pater suus erat, cùm paucis ignorāter occidit, tandem regno potitus Iocastam reginā Thebanorum regis Lai vxorem, quæ mater sua erat in vxorem accepit: & ex ea duos filios, scilicet Etheoclem, & Polinicem vnico conceptu genuit. Deinde cùm magna strages in regno Thebano ex aeris corruptione euenisset, inquisitis dijs, responsum est ob regis facinora, qui patrem occidisset, matremq; stuprasset, & ex ea genuisset, hæc aduersa contingisse. Huius autē rei facta diligenti inquisitione atque sufficienti probatione Oedippus sibi oculos manibus eruit, & infęlicē vitam egit dirigente eum quocunque iret Antigona filia eius. Quo excęcato duo filij eius Etheocles, & Polinices, quia gemelli erant vno partu effusi, de regnando sic inter se conuenerunt, vt vnus vno anno, & alius alio sceptrum Thebanum haberet, quod cùm forte Etheocli prīo anno aduenisset, secūdo anno sceptrum dimittere admonitus recusauit, ideo Polinices gentes multas contra eum in bellum mouit: vtrinque autem crudeliter pugnatum est: quo bello totius Europę vires conuenetę mutuis vulneribus profligatæ sunt. Et ad vltimum ipsi duo fratres prouocati ad singulare certamen mutuis vulneribus concidere. De quibus latissimè Statius in Thebaide, qui hanc historiam solam metricè descripsit. Et Seneca in tragedia tertia quæ dicitur Thebais per totū, & in quinta, quæ dicitur Oedippus. Eo tempore Medea filia regis Oethæ, in insula Colchos fuit, quæ Iasonem de Gręcia venientem ad regnum patris sui, vt vellus aureum acciperet, ardentissimo amore dilexit, immo stulto amore insanuit, viam namque ei tribuit qualiter totum regis Thesaurum acciperet, quod poetæ aureum vellus vocant, quod difficile satis fuit. Prius tamen fide interposita, vt eam Iason in vxorem acciperet, nec vllo tempore repudiaret: in exitu autem de terra Colchos Medea cum Iasone per mare ventura erat: & quia sciebat patrem suum Oethem Thesauri ablatione commotum eam Iasonemq; insecuturum, fratrem suum paruulum arripuit, quem in itinere occidit atque laniauit per varias agrorum partes spargendo: vt dum pater eam insequeretur, dilectissimi filij sui inuētis artubus dolore commotus in deplorando, & colligēdo moraretur: ne eos celerius valeret comprehendere, quod sic gestum est. Tandem Medea duos paruulos ex Iasone suscepit: dum autem in Gręcia essent Creō rex Thessaliæ induxit Iasonem, & penè coegit, vt filiā suam Creusam duceret in vxorem mandans Medeæ, vt a regno suo recederet, quo dolore Medea vehemēter stimulata est: & sicut ante insanè dilexerat, ita nūc immoderato odio in Iasonem concitata est. Nam cū aliter de Iasone vindictam sumere non posset, & de Creonte, atque Creusa, in ipso die, quo exul terram deserere debebat, chlamydem preciosam varijs intinxit venenis (in maleficiorum arte vehementer edocta) quam Creusę filiæ regis Creontis, quam tunc Iason ducturus erat, per filios suos paruulos misit, quæ cùm à Creusa diligenter attractaretur, ignis de ipsa succensus est, qui Creusam, & Creontem regem, cum regio palatio exussit. His autem nondum Medeæ furor satiatus, cùm à Iasone ad pęnam quæreretur, duos filios suos & Iasonis, eo vidente, trucidauit: vt qui promissi fractor extiterat, tali cruciatu puniretur: quæ postea confugiens in regnū Athenarum, ab Aegeo rege Thesei patre in vxore suscepta est, de quibus Ouidius Metamor. libro septimo. Et Seneca in Tragedia septima, quę intitulatur Medea: & Paulus Orosius primo lib. de Ormesta mundi. Sed hoc factum est superius: de Oedippo non conueniūt huic tempori, sed tēporibus Iudicum, vt in eodem libro veris rationibus comprobabitur. Eductio autem filiorum Israel de Aegypto, vt vult August. 18. de Ciuitate Dei. 8. cap. fuit regnante Cycrope apud Athenas. *Licèt alij tertium regem Atheniensem tunc fuisse velint.* Multi enim tunc de Gentiliū regibus in Gręcia, & paulo ante ad Deos translati crediti sunt, ceca & vana superstitione Gentilium, in quibus fuit Melatonicę Criasi regis coniunx, & Forbat filius eorum, qui post patrem suum Criasum Argiuorum rex sextus fuit, & octauus rex Argiuorum, scilicet Lasus filius Triope regis. Et rex nonus Steleneus siue Stelenas. Vt quidam scribunt eo tempore, vt vulgatiores fabulæ ferunt, Mercurius ex Ioue & Maia Athlantis filia floruit in multis artibus clarus. Hoc ēt tempore quidam Herculem fuisse scribunt: sed vt veritas se habet magis pertinet ad tempora posteriora, cùm ipse tempore belli primi Troiani contra Laumedontem pugnauerit factus socius Iasonis, & Thelamonis, vt historicorum antiquorum probat auctoritas. Ciuitas ergo Atheniensis, quæ his ferè temporibus cōdita est: vt supra declaratum est, à Cycrope rege hoc nomen accepit: habens ortum à Minerua, quæ alio nomine Palas, aut Tritonia virgo dicitur. Minerua namque Græcè Athena dicitur: cuius causam Marcus Varro in libris historicis suis sic assignat. In ciuitate Atheniensi cum repente oliua visa esset, quę alias visa non fuerat, & aqua in quodam alio loco erupisset, Cycropem regem prodigia ista mouerunt: misit ergo ad Apolinem Delphicum cōsulturus, quid nam hęc sibi vellent: Apollo autem respondit, oliuam figurare Mineruam, aquam vero Neptunum. Et in potestate esse ciuium ex cuius noīe illorū duorū, Deorū illa ciuitas vocaretur. Quo audito Cycrops vniuersos ciues in concilium aduocauit. Moris namque tunc erat, vt tam viri quàm feminę publicis consultationibus interessent, receptis ergo in commune vocibus, mares pro Neptuno, fęminę pro Minerua tulere sententias. Et quia vna plus fęminarum, quam virorū fuit, Minerua

Marginalia: Vnde fabula de Progne & Philomena ortū habuit. — Oedippus — De Medea — A — B — C — D — E — Eductio filiorum Israel de Aegypto quando facta. — De Mercurio. — De impositione nominis Atenarum.

Minerua in causa obtinuit. Tunc Neptunus vehemẽter iratus aquis marinis insolitè intumescẽtibus Atheniensium terram depopulatus est;: non est enim demonibus difficile quaslibet aquas latius spargere. Vt autem ira Neptuni placaretur, triplici supplicio fœminæ, quæ pro Minerua sententias tulerant affectę sunt. Primum vt nulla deinceps fęmina publicis cõsultationibus interesset, aut votum eius ibidem susciperetur: secundum vt nullus nascentium materno nomine cẽseretur: tertium ne quis eas Athenas vocaret. Itaque illa ciuitas mater, & nutrix liberalium artium, doctrinarumque, ac tãtorum Philosophorum, qua nihil habuit Græcia clarius, ludificantibus dæmonibus de lite Deorum suorum maris, & fęminæ, nomen accepit. De his Augustin. de Ciuitate Dei libro 18. cap. 8. & 9. Ouidius autem Metam. libro sexto, aliter causam assignat, scilicet quòd dij duodecim in ciuitate Atheniensi ad iudicandum sederunt, inter quos precipuus erat, & medius Iuppiter, coram quibus dum Neptunus, & Minerua de impositione nominis in ciuitate illa contenderent: sententia Deorum decretum est: vt quilibet eorum ageret aliquid, in quo suam potentiam demonstraret, quo viso ipsi iudicarent, cui potius nomen imponendum pertineret. Neptunus autẽ longo tridente, quo aquas pelagi mitigare dicitur, saxum percussit, ex quo protinus ferus homo armatus exiuit. Minerua autem terram hasta sua leuiter quatiens ederam cum baccis, & oliuam exilire fecit: quo dij admirati victoriam Mineruæ tribuerunt. Hoc tamen fabulosum esse dubium non est, quia nec duodecim dij ad iudicandum sedere potuerunt, nec eis iudicantibus Minerua, & Neptunus litigare. Aliud autem primum, secundum positionem Marci Varronis, satis verisimile est, quia Apollinem Delphicum respõsa quęrentibus dare, incertum non est: nam Lucanus libro tertio de bello plusquam ciuili refert, quendam Romanum de statu illius belli illuc ad consulendum accessisse, dubiaque portasse responsa. Paulus Orosius sexto libro de Ormesta mundi, & Augustinus de Ciuitate Dei capitulo decimoseptimo, libri tertij scribunt, etiam Pirrum regem Epirotarum, qui pro Tarentinis contra Romanos bellum assumpserat, Apollinem Delphicum consuluisse, cuius responso, vt solebat ambiguo deceptus, à Romanis victus est. Titus Liuius etiam sępe scribit Romanos Apollinem adijsse cum aliqua grauia emergebant: sicut cum pro Beri cinthia matre deorum ad Ideum montem Phrygiæ apud Troiam eundem fuit. Dum filij Israel manerẽt in deserto paulo antequam intrarent in terram promissionis, Busiris tirannus crudelissimus in Aegypto fuit: licèt eum tempore Iosue quidam fuisse asseuerent: qui crudeli hospitalitati assuetus hospites suos per intempestam noctem clandestinè occidebat, & dijs scelerum suorum fautoribus eorum sanguinẽ offerrebat: quem postea Hercules hospitio susceptus versa vice domuit, & necauit, vt ait Paulus Orosius primo de Ormesta mundi: & Ouidius Metamor. lib. septimo. Et Boetius de consolationibus libro tertio, prosa sexta, sic ait: Busiridem accepimus necare hospites solitum ab Hercule hospite fuisse mactatũ. De historicis ergo interpositionibus vsque ad librum Iosue subticendum erit, quia vsque illuc dictum est, & aliqua hic secundum intentionem aliorum inserta sunt, quæ ad librum Iosue, & Iudicum pertinẽt, cum eo tempore gesta sunt.

Quod fabulæ de impositione nominis Athenarum dicant.

De busiride tyráno.

F

CAPITVLVM XV.

T VNC cecinit Moyses, & filij Israel: carmen hoc domino, & dixerunt: Cantemus domino: gloriosè enim magnificatus est: equum, & ascẽsorem deiecit in

Infra eodem. Cantauit dño Moyses canticum. [illegible] 130.

G mare. Fortitudo mea, & laus mea dominus, & factus est mihi in salutem. Iste Deus meus, & glorificabo eum: Deus patris mei, & exaltabo eum. Dominus quasi vir pugnator: omnipotens nomen eius currus Pharaonis, & exercitũ eius proiecit in mare. Electi principes eius submersi sunt in mari Rubro, abyssi operuerunt eos, descẽderunt in profundum quasi lapis. Dex-

Esa. 11.

H tera tua domine magnificata est in fortitudine, dextera tua domine percussit inimicum, & in multitudine gloriæ tuæ deposuisti aduersarios meos. Misisti iram tuam, quæ deuorauit eos, sicut stipulam, & in spiritu furoris tui congregatæ sunt aquæ. Stetit vnda fluẽs, congregatę sunt abyssi in medio mari. Dixit inimicus: Persequar, & comprehendam, diuidam spolia, implebitur aĩa mea. Euaginabo gladium meum,

I interficiet eos manus mea. Flauit spiritus tuus, & operuit eos mare, submersi sunt, quasi plumbum in aquis vehementibus. Quis similis tui in fortibus domine? Quis similis tui, magnificus in sanctitate, terribilia, atque laudabilis, & faciens mirabilia? Extendisti manum tuam, & deuorauit eos terra. Dux fuisti in misericordia tua populo, quem redemisti. Et portasti eum in fortitudine tua ad habitaculum sanctum tuũ.

De pe. di. 3. ca. sunt plures.

K Ascenderunt populi, & irati sunt, dolores obtinuerunt habitatores Philistijm. Tunc conturbati sunt principes Edom, robustos Moab obtinuit tremor, obriguerunt omnes habitatores Chanaan. Irruat super eos formido, & pauor in magnitudine brachij tui. Fiant immobiles quasi lapis, donec pertranseat populus tuus domine, donec pertranseat populus tuus iste, quem possedisti. Introduces eos: & plantabis in monte hęreditatis

tatis tuæ firmiſſimo habitaculo tuo, quod operatus es domine. Sanctuarium tuum domine, quod firmauerunt manus tuæ. Dominus regnabit in æternum, & vltra. Ingreſſus eſt enim eques Pharao cum curribus, & equitibus eius in mare, & reduxit ſuper eos dominus aquas maris. Filij autem Iſrael ambulauerunt per ſiccum in medio eius.

23.q.4.ca. Nabuchodonoſor, & de conſe.diſt.4.c. nec quemquam ſupra eo.

Tunc cecinit. Enarrato ſupra diuino beneficio, hic ſubiungitur gratiarum actio, & diuiditur in duas partes, quia primo ponitur gratiarum actio quantum ad uiros, ſecundo quantum ad feminas, ibi. *Sumpſit ergo Maria*. Circa primum. *Tunc cecinit Moyſes*. Deus enim inauditum à ſeculo miraculum egerat diuidendo mare Rubrum, & ducendo Hebræos per medium illius in ſicco, Aegyptioſque, qui vt eoſdem comprehenderent poſt eos intrauerant, medijs fluctibus merſerat: propter qđ ex animi exultatione laudes multæ debebantur: & mentis congratulatio, quæ ſignatur in cantico. Conuenienter ergo Moyſes, qui dux iſtius populi erat, tanquam qui magis de beneficio tenebatur, canticum incepit.

QVAESTIO. PRIMA.

Quare Moyſes & nõ aliquis de populo canticum incepit.

DVo enim mouebant vt Moyſes canticum inciperet. Primum quia erat propheta domini, & ſciebat quid cantandum eſſet, aut in quo magis Deus laudaretur. Secundum quia iſtud canticum erat gratiarum actio pro beneficio recepto. Qui ergo magis de beneficio recipit, magis benefactori tenetur: quilibet autem de Iſraelitis beneficium ſuſceperat, quia liberatus fuerat à morte: maius tamẽ receperat Moyſes quolibet aliorum: nam quilibet de populo ſui ipſius ſolum beneficium recipiebat: Moyſes autem nõ ſolum perſonale beneficium, ſcilicet ſui ipſius, ſed totius populi receperat. Nam quicunque de populo perit, ſibi perit, & alteri non perit: quia tñ oẽs de populo duci ſubiecti ſunt, ſi pereunt, non ſolùm ſibi pereunt, ſed etiam regenti duci pereunt. Sic dicitur ad Rom. 14. Suo domino ſtat ſeruus, aut cadit. Cũ ergo Moyſes totius populi dux eſſet, quòd populus ſaluaretur ei ſaluabatur: quòd populus periret ei peribat: ideo ipſe ſuper omnes, & ante de redempto populo gratias agere tenebatur: & ſic litera eum ponit ante alios cantantem. *Et filij Iſrael*. Ideſt poſtquam Moyſes iſtud carmen ſemel cantauit, & alios edocuit, ipſi ſępius cãtauerunt. *Cantemus domino*. Ideſt demus ei laudes de tãto beneficio: & innuitur in hoc, quòd ipſi in alterutrum ad cantandum ſe inuitabant dicentes: cantemus domino, quod magnam affectionem laudãdi oſtendit. *Glorioſè enim magnificatus eſt*. Iſta eſt cauſa laudis eorum. Quia Deus magnitudinem ſuam oſtenderat liberando eos. *Glorioſè enim magnificatus eſt*. Ideſt magnitudo ſua cum magna gloria demonſtrata eſt. Non dicitur Deus magnificatus, ideſt factus magnus, quia hoc hominibus conuenit, qui ex paruo ſtatu aſcendũt ad magnum: Deo autem nihil accreſcit, cum infinitus ſemper ſit, & actualiſſimus ad nihil in potentia exiſtens: ſed dicitur Deus magnificatus, ideſt demonſtrãs magnitudinem: nam poteſtas, & habitus manifeſtãtur in operatione; ſecundum ſe enim videri aut cognoſci non poſſunt: cũ ſint proprietates occultę. Deus ergo licet ſemper æqualiter potens extiterit: non tamen ſemper demonſtrat nobis magnam potentiam

A ſuam: cùm ergo tunc fecerit miraculum inauditum, magnitudinẽ oſtendit: ideo magnificatus fuiſſe, ideſt magnitudinem oſtendiſſe dicitur: Dicitur autem glorioſè magnificatus, quia gloria eſt famę dilatatio, ſiue celebritas nominis: & quia nunc iſta Dei manifeſtatio per totum orbem publicata fuit: vel publicandam ipſe prædixerat, dicebatur glorioſè magnificatus, ideſt quòd fama magni miraculi ſui per totum orbem crebreſceret. *Equum, & aſcenſorem deiecit in mare*. Ideſt equites, & aſcenſores: nam fuerunt multi equites in illo exercitu Pharaonis, ſcilicet quinquaginta millia equitum: vt ait Ioſephus libro ſecundo Antiquitatũ. *Deiecit in mare*. Iſta deiectio poteſt intelligi dupliciter. Vno modo quantum ad principium pęnę inflictæ: cũ

B Deus reſpexiſſet caſtra Aegyptiorum per columnam ignis, & nubis, & incepiſſet interficere eos: quia tunc dicitur, quòd ſubuertit rotas curruum: & ferebantur in profundum. Vel refertur ad poſt, ſcilicet quòd cũ Aegyptij fugerent Deũ pugnantem contra eos, tẽdentes contra littus, per quod introierant, concluſi ſunt fluctus, & obuiauerunt eis: & tunc impetus aquæ eleuaret equos, & equites, atque ſubuerteret. *Fortitudo mea*. Hoc dicit populus Iudaicus, ideſt Deus eſt fortitudo mea: quia ſicut fortitudo hominis facit cum cõtra alterum hominem pręualere, ita Deus fecit Hebręos cõtra Aegyptios poſſe: quaſi dicat: Non eſt fortitudo mea robur manuum mearum, nec ſtrepitus armorum, aut apparatus equorum: ſed Deus ſolus: ſci-

C licet quòd ſicut alię gentes pugnant in fortitudine manuum ſuarum: ita nos pugnamus adiuuante, & faciẽtę Deo noſtro: ſic enim patet ſupra cum dixit Moyſes Iſraelitis pręcedenti cap. dominus pugnabit pro vobis, & vos tacebitis, & pſal. 19. Hi in curribus, & in equis; nos autem in nomine domini ſperauimus, & liberati ſumus. *Et laus mea dominus*. Ideſt laudabilis meus, ſcilicet quòd ipſe eſt, quẽ ego laudabo, & adorabo, nullumque alium: quia tanta fecit mihi. Vel dicitur lã^9^ mea, ſcilicet, quòd ipſe eſt, quem ego laudabo, & adorabo, nullumque alium, quia tanta fecit mihi. Vel dicitur laus mea, ideſt de quo ego laudabor, vel gloriabor, ſcilicet quia Hebræi gloriabantur ſe coram Gentilibus meliorem Deũ habere quàm illi. Vel laus mea,

D ideſt proptèr quem ego laudabor, quia Gentiles vidẽtes mirabilia, quæ Deus agebat, laudabant Hebræos, qui tam magnum, atque excellentem Deum haberẽt, & tam bene regulantem eos. Sic patet infra Deutero quarto capit. cum dicitur. Hæc eſt ſapientia noſtra, & intellectus coram populo: vt audientes vniuerſi præcepta hæc dicant: en populus ſapiens, & intelligens: gens magna, & non eſt alia natio tam grandis, quæ habeat Deos appropinquantes ſibi, ſicut Dominus Deus noſter adeſt cunctis obſecrationibus noſtris: quæ eſt enim alia gens ſic inclyta? Idem dixit Dauid in laudem huius populi Pſalmo centeſimo quadrageſimo quarto, ſcilicet: Beatum dixerunt populum, cui hæc ſunt: & beatus populus cuius eſt

E dominus Deus eius. Quilibet namque populus ex excellentia, vel defectu rectoris ſui laudatur. Sic enim dicitur Eccleſiaſtes decimo capitulo. Væ tibi terra, cuius rex eſt puer, & principes eius mane comedunt: beata terra, cuius rex nobilis eſt: & cuius principes veſcuntur tempore ſuo ad reficiendum, & non ad luxuriam. *Factus eſt mihi in ſalutem*. Ideſt fecit mihi ſalutem, ideſt ſaluationem: quia ſaluauit me ab Aegyptijs perſequentibus me, qui me occidiſſent, niſi ipſe eos in mari extinxiſſet. *Iſte Deus meus*.

An Deus apparuerit Iudęis ſuper mare in forma viſibili.

QVAE-

QVAESTIO. II.

Opinio Hebræorum.

IVDAEI volunt q̃ tunc apparuit eis in quadam visibili specie super mare: & ista fuit species, vel forma viri robustissimi prompti ad delendum hostes: sic dicitur infra. Dominus quasi vir pugnator: & cũ istud carmen concinerent, demonstrarent eum super mare. Et dicunt quòd tunc clarius vidit Deum super mare totus populus, quàm postea Prophetę. Ista autem non habent aliquam auctoritatem, cum ex aliquo loco non concludantur. Etiam non est hoc verisimile, quia istud canticum cecinerunt Hebræi postquam Aegyptij in aquis extincti sunt, & viderunt eos super littus maris. Dato ergo quòd quando Deus percutiebat Aegyptios, vel vertebat fluctus super ipsos appareret super mare, tamen cessantibus omnibus illis non erat verisimile talem formam manere, cùm esset superfluum. Item videtur quòd etiam in puniendo Aegyptios nulla talis forma apparuerit: quia præcedenti cap. dicitur, quòd quando aduenit vigilia matutina, respexit dominus per columnam ignis, & nubis: & percussit, vel occidit exercitum Aegyptiorum: cùm dicatur Deus, idest Angelus, qui loco Dei illa faciebat, respexisse per columnã nubis, videtur, quòd ipse Angelus intra erat. Vel ponit eum scriptura per modum vt intra stantis, & sic non vt videretur in aliqua forma apparenti, sicut dicitur infra 20. quòd Deus loquebatur de medio ignis, idest videbatur vox illa venire de medio ignis: ita hic videbantur illa tormenta, vel immisiones procedere de medio nubis. Item & fortius videtur, quòd non apparuerit ibi Angelus, aut Deus in forma viri, vel aliqua alia imagine rei, quæ communiter videtur: nam Hebræi erant valde proni ad idolatram, cùm tanto tempore, idest a natiuitate sua morati fuissent inter idolatras Aegyptios: Deus ergo intendebat multum cauere ne aliquam occasionem haberent idolatrandi: si autem tunc Deus liberans eos à maximo periculo apparuisset in forma viri: sic eum postea colerent: & ad idolatriam conuerterentur. Et ista fuit causa, quare Deus non apparuit in aliqua imagine in die, quo dedit legem in monte Sinai: quia tunc magis necesse erat apparere ad loquendum populo: sed non apparuit aliqua forma: tantùm autem vox audita est: & hoc frequenter repetit eis Moyses factũ fuisse, vt non haberent occasionem colendi idola. Sic patet Deut. quarto cap. cum dicitur: Custodite igitur solicite animas vestras: non vidistis aliquam similitudinem in die, qua locutus est vobis dominus Deus in Horeb: ne forte decepti faciatis vobis sculptam similitudinem, aut imaginem masculi, aut feminæ, similitudinem omnium iumentorum, quę sunt super terram, vel auium sub cęlo volantium, atque reptilium, quæ mouentur in terra, aut piscium, qui mouent̃ sub terra in aquis. Si tamen diceretur, quòd super mare rubrum aliquam formam viderunt Hebręi, argumentum, quod hic agit Moyses, nihil valeret: nã licet Moyses dicat ibi, quòd non deberent facere aliquam imaginem, aut similitudinẽ, quam colerent: quia nullam viderunt dum Deus dabat eis legem in Horeb: ipsi responderent, quòd bene agere eis licebat, quia licèt nõ viderunt similitudinem in Horeb, viderunt tamen in mari rubro quando eos eripuit. Nullo modo ergo dicendum est, quòd aliqua imago apparuerit super mare rubrum: quia manifestè repugnat intentioni Moysi. Nec valet si arguas de eo, quod habetur infra 24. c. cum dicitur de toto populo Israel. Et viderunt Deum Israel, sub pedibus eius quasi opus lapidis saphirini, & quasi cęlum, cùm serenum est: & sequitur, viderunt dominum, comederunt, atque biberunt. Et sic pa-

Si Deus Iudeis super mare apparuisset dedisset eis occasionẽ idolatrandi.

F tet, quòd ibi fuerit visus Deus in aliqua imagine. Respondetur, quòd ibi non apparuit Deus in aliqua forma, quæ esset occasio ad idolatrandum: nam illa similitudo fuit, vt nubes densa coloris saphiri. Et patet cum dicitur, quasi cęlum, cùm serenum est: nubes autem non est aliquid quod possit recipere statuam, aut imaginem superficialem depictam: res autem, quæ habet determinata lineamenta sicut homo, & cętera animalia, possunt bene recipere statuam, vel depictam imaginem: ideo Deus cauebat in his imaginibus apparere. Et propter hoc Deute. quarto cap. ista sola expressa sunt, quasi de his solis timeretur, cum dicitur: Ne forte decepti faciatis vobis sculptam similitudinẽ, aut imaginem masculi, aut feminę, similitudinẽ omnium iumentorum, quæ sunt super terram: vel auiũ
G sub cęlo volantium: atque reptilium, quæ mouentur in terra: aut piscium qui mouentur sub terra in aquis. Ista positio peccat etiam quantum ad alterum, cùm dicit quòd populus tunc clarius vidit Deum, quàm postea Prophetæ: non est enim verisimile, quòd genti tam peccatrici, quæ pauloante de Deo murmurauerat, & paulopost murmurauit Deus se clare ostenderet. Item dato quòd Deus illis tunc clare se ostendisset: tamen non ita sicut Prophetis: quia vt ipsimet Iudæi volunt, & supra dictum est, Deus in imagine visibili apparuit super mare. Sed cognitio Dei in forma apparente est leuissima, cum nihil de Deo videatur:
H sed solùm quædam figura corporis, quæ est ex elemẽtis: ergo isti videndo Deum, vel Angelum in tali figura non videbant eum clarius quàm Prophetæ: immo nec ita clarè: quia cum De⁹ sit ens purè intellectuale, tunc aliquid de eo nobis demonstratur: cùm aliqualiter intellectus noster super naturaliter ad contemplandum aliquas veritates de eo eleuatur. Iudæi autem tunc non fuerunt sic eleuati: Prophetæ autem sic aut intellectiua, aut imaginaria visione. Item dicere ista est fundare super fundamentum falsum, quia ille, qui fecit ista in mari rubro, non erat Deus per se, sed Angelus eius, qui erat in nube: sicut dicitur præcedenti cap. respexit dominus per columnam nubis, & ignis super castra Aegyptiorum. Et occidit exercitum eo-
I rum: dato ergo, quòd apparuisset aliqua figura operãtis, ille non esset Deus, sed Angelus. Dicendum ergo quòd dicitur hic: Iste Deus meus: quia demonstratur ibi Deus non ad sensum, sed ad intellectũ: sicut quãdo celebramus festa sanctorum in responsorijs dicimus: Iste sanctus pro lege Dei sui: & tamen non demonstratur ibi aliquis sanctus, sed intelligitur esse ille cuius festiuitas celebratur: sic dicitur de Martyribus: Hic est vere martyr: cùm ergo nunc Hebræi vidissent Aegyptios mortuos in littore maris, quos Deus occiderat: vel saltem Angelus precepto eius: & vidissent diuisionem maris rubri, vt ipsi transirent, quę sunt opera Dei solius: vel facta mandato aut permissione speciali Dei, loquebantur de eo tanquam de præsente
K ibi. Et hoc verum erat, cùm Deus omni loco pręsẽs sit: sed ad huc specialius hic isti intelligebant: cũ quælibet res de naturalibus, & etiam ipsi Angeli dicatur esse vbi operatur: Deus cùm ibi tunc operatus fuisset, diceretur specialiter esse ibi: ideo poterat demonstrari tanquam ibi specialiter existens, vel demonstrari prius secundum tempus etiam si non secũdum locũ: sicut quando aliquis egit aliquod factum notabile, & est recens: dato quòd ille qui illud egerit à nobis recesserit, tamen dicimus iste homo est talis, vel talis, tãquam de præsenti loquentes: cùm memoriæ, & intentioni nostrę præsens sit. Ideo cùm Deus egisset illud factum quòd erat admirabile, & recens, loquebantur de eo tanquam de præsenti eis. *Et glorificabo eum.* Idest laudabo eum: est enim laus sermo explicans magnitudinem:

Auctoris sententia.

tudinem: laudabant ergo isti Deum, quia explicabant magnitudinem eius per verba eo modo, quo poterāt explicare, dicentes eum fortissimum super omnes Deos. Vel dicitur glorificabo eum, idest laborabo dilatare famam eius: quia gloria est nominis celebritas, siue vt ait Tullius, longè lateque patens præconium: & hoc faciebant Iudæi enarrando omnibus gentibus, inter quas erant, magnitudinem Dei: vt ipsi cognoscerent, & scirent esse potentem: & ideo Deus mandabat ista narrari filijs suis, & nepotibus, & omni future generationi, vt omnes seruiant, & timeant eū: vt patet Deute. sexto cap. *Deus patris mei*. Ista est vox totius populi, quæ vocat dominum esse Deum patris sui, idest Abrahæ, & iste erat pater totius populi Hebræi: quia in illo cępit electio populi Dei, & ipse recepit circuncisionē: quæ erat vt signum distinctiuum populi Dei. Vtrunque patet ad Rom. 4. cap. cum dicitur de Abrahā. Et signum accepit circuncisionis signaculum iustitiæ fidei, quę est in præputio: vt pater esset omnium credētium: per præputium, vt reputetur illis ad iustitiam, & sit pater circuncisionis: dignitate ergo præcellit Abraham alios Hebræorum patres, & tempore. Si autem diceretur, hic Deus patrū meorum, intelligeretur pro Abrahā, Isaac, & Iacob, qui sunt tres præcipui patriarchæ: sed cùm exprimatur pater singulariter, necesse est referri ad Abraham ex meritis eius: namque Deus benefaciebat populo huic, & complebat in eo promissiones, vt patet Gen. 18. ca. cùm dicitur. Scio, quòd pręcepturus sit filijs suis, & domui suæ post se, vt timeant Deum, & faciant iustitiam, & iudicium: vt adducat Deus pater Abraham omnia, quæ locutus est ad eum. Et non solùm populo isti, qui nunc erat Deus miserabatur propter Abraham, sed etiam Patriarchis alijs: nā Isaac Deus promisit terram, quam promiserat Abrahę non meritis eius, sed meritis Abrahæ, vt patet Gen. 26. cap. cum dicitur: Tibi enim, & semini tuo dabo vniuersas regiones has: complens iuramentum quod spopondi Abraham patri tuo. *Et exaltabo eum*. Idest magnis laudib⁹ eum prędicabo. Et hoc differt à laudare, vel glorificare: quia laus potest esse de quocunque bono facto large accipiendo laudem, & sic quilibet homo potest laudari. Exaltatio autē est de valde magnis factis, propter quę aliqs non solum laudatur sicut cęteri: sed exaltatur, idest fit altus siue præponitur cęteris in gradu altiori. Et hoc proprie cōuenit Deo, quia nullus ita magna facta agere potest vt Deus: differunt ergo laus, & exaltatio gradualiter secundum quantitatē: vt liberalitas, & magnificentia, velut magnanimitas, & philotymia, de quibus in quarto Ethico. *Dominus quasi vir pugnator*. In Hebræo non habetur quasi, sed dicitur dominus vir pugnator: sed ad idem redit, quia manifestum est, quòd non dicatur hoc de Deo secundum substantiam, sed à proprietate; quia sicut vir pugnator fortiter dimicat ad habendam victoriam, ita Deus fortiter pugnauit contra Aegyptios hostes Iudæorū. Et ex hoc mouentur aliqualiter Iudæi dicentes, quòd Deus apparuerit super mare rubrum in forma viri pugnatoris. *Omnipotens nomen eius*. Litera ista posset intelligi dupliciter, Vno modo, quòd dicatur nomen Dei esse omnipotens, idest quod nomen Dei sit magnę virtutis, & potentiæ: & hoc non dicitur conuenienter, quia nomē Dei est quædam vox aut scriptum vel terminus mentalis, ideo non conuenit ei aliqua virtus, cùm non sit qualitas actiua nisi in mutando auditum, vt est vox: in mutando visum, vt est scriptum: in mutando intellectū, vt est terminus mentalis. Si autem obijciatur quia dicitur Marci. ca. vlt. de potestate nōis dñi: Signa aūt eos, qui crediderint hęc sequent: In nomine meo dęmonia eijciēt, linguis loquent nouis, serpentes tollent, & si quid mortiferum biberit, nō eis no

Abrahā pater totius populi Hebræi.

Differētia inter laudē, & exaltationem.

Nomē Dei in se nullius est virtutis cū sit vox.

A cebit: super ęgros manus imponent, & bene habebūt: Idem patet Luc. 9. cap. Dixit enim beatus Ioannes ad Iesum: præceptor vidimus quendam in nomine tuo eijcientem dęmonia, & prohibuimus eum: quia non sequitur nobiscum. Respondetur, quòd nomen Dei secundum se non habet virtutem, sed vt ipse Deus in magna reuerentia teneatur ipse vult, quod inuocato nomine suo fiant virtutes, nō quòd eas faciat potestas nominis, sed ipse Deus audito nomine suo, & inuocato agit mirabilia maximè in credentibus. Et hoc intendebat beatus Marcus cùm dixit: Signa autem eos, qui crediderint, hæc sequentur, in nomine meo demonia eijcient. Si autem istud nomen Dei, aut Iesū, in quo virtutes fiunt, haberet aliquam virtutem in se,
B & absolute vbicunque esset, & quandocunque haberet illam virtutem: quia quæ naturalia sunt, vbique habēt eandem potentiam, vt patet quinto Ethic. Et subditur exemplum, quia ignis ardet hic, & in Persis, idest quia ignis habet virtutem comburēdi naturaliter, vbicunque sit, siue hic, siue in Persis eam habet: si ergo diceremus, quòd nomen Iesu absolutè, & secundū se haberet aliquam virtutem, necessariò haberet eam quandocunque fuisset: sed nomen Iesu fuit multis tēporibus ante Christum natum, quia multi alij sic vocati sunt, ergo tunc habuisset virtutem, quam nunc habet, sed non habuit, quia non fiebant tunc mirabilia in nomine illo: antecedēs patet, quia Iosue vocatus fuit Iesus, vt patet Ecclesi. 46. ca. cùm dicitur: Fortis in bel
C lo Iesus naue successor Moysi. Et ad Hebræ. 4. cap. vocatur Iosue Iesus cum dicitur: Si eis Iesus requiē præstitisset, de nulla alia loqueretur post hac die. Etiam vocatus fuit quidam sacerdos Iesus, vt patet 3. Zacha. cap. 3. cum dicitur: Et ostendit mihi dominus Iesum sacerdotem magnum: & infra sequitur. Et Iesus indutus erat vestibus sordidis. Vocatus fuit etiam alius Iesus, scilicet qui fecit librum Ecclesiasticum, & vocatur Iesus Sirach. Si autem respondeas, quòd istud nomen ante tempora Christi nullam habebat virtutem, sed ipse ei potestatem atque virtutem postea dedit, sicut videtur innuere beatus Marcus cùm ait. In nomine meo dęmonia eijcient, idest quia istud nomen est meum, volo quòd habeat virtutem, vt in eo possint
D dęmonia eijci. Sed tunc quæritur, vt supra dicebamus. An illa virtus sit in nomine, an Deus ad inuocationē illius nominis virtutes efficiat. Si autem dicas, quòd post Christum semper istud nomen in se habuerit virtutem expellendi dęmones aut faciendi alia mirabilia: ergo quandocunque post Christi passionem, & resurrectionē Christi nomen, scilicet Iesus inuocetur, fient mirabilia illa: sed falsum est, quia aliqui de credentibus in noīe illo mirabilia fecerūt, et quidā de nō credētibus, alij autem facere nō possunt: ergo non est potestas in nomine, sed in Deo, qui nos inuocantes nomen suum saluat, sicut dicitur Act. 4. cap. cum dicitur: Nec est enim aliud nomen sub cęlo datum hominibus, in quo oporteat nos saluos fieri. Quantum autem ad
E operationem miraculorum, quæ fit per voluntatem Dei inuocato nomine illo, aliquando dicimus eam fieri aliquādo non, prout Deus occultissimo iudicio suo conuenire cognoscit. Nam aliquibus fidelibus in nomine suo miracula operari cōcedit, vt patet Marci vlt. cap. Aliqui autem fideles non possunt, quia forte fides in eis deficit: vel quia rei opportunitas miraculum fieri non requirit: nam aliàs si tantam fidem habuerim⁹, vt granum sinapis, & dixerimus huic arbori moro, eradicare, & transplantare in mari, obediet nobis, vt patet Luc. 17. capit. Aliquibus etiam nondum fidelibus Deus permittit in nomine suo operari miracula concedendo virtutem, vt patet Luc. 9. cap. cum dixit beat⁹ Ioannes ad Iesum: Præceptor vidimus quendam eijcien-

Aliquibus infidelibus Deus permittit miracula facere in nomine eius.

cientem demonia in nomine tuo, & prohibuimus eũ, quia non sequitur nobiscum. Cui Iesus: Nolite prohibere, quia qui non est aduersum nos nobiscum est siue pro nobis est. Aliquibus autem non credentibus in nomine Iesu miracula facere Deus non concedit, vt patet Act. 19. cap. de septem filijs vnius sacerdotis Iudei, qui videntes per Christianos in nomine Iesu mirabilia fieri, tentauerunt & ipsi super arepticios inuocare nomen Iesu dicentes, adiuro vos per Iesum, quem Paulus prædicat: quibus respondit spiritus malus, qui adiurabatur dicens, Iesum noui, & Paulum scio, vos autem qui estis? & insilijt ille homo qui habebat dæmonium in duos illos viros, qui eum adiurabãt, & dominatus amborum inualuit contra eos, ita vt nudi, & vulnerati effugerent ab illo: hæc autẽ secreta Dei sũt, de quibus ad nos nihil attinet iudicare. Concluditur ergo ex dictis, quòd nomen Dei non est omnipotens, idest quòd in se habeat aliquam potestatem, sed solũ ad inuocationem illius Deus agit miracula. Alio ergo modo dicendum est. *Omnipotens nomen eius.* Idest quòd Deus vocatur omnipotens: & hoc ei proprium est: quia nullus alius omnipotens vocari potest, & hoc patet per miracula facta: & sic credendum est, quòd quando Moyses extendit manum suam super mare, vt clauderent fluctus super Aegyptios, inuocauerit nomen domini: sicut ad percusionẽ petræ, vt aqua efflueret, nomen Dei inuocauit: vt patet infra 17. & Nume. 20. cap. *Currus Pharaonis, & exercitum eius proiecit in mare.* Quando Aegyptij intrauerunt per aperturam maris rubri, non erant proiecti in mare, sed ambulabant per mare: cùm autem aquę venerunt super eos, operuerunt eos, & impetu suo euerterunt atque deiecerunt: & sic dicitur præcedenti cap. subuertit rotas curruum, & ferebantur in profundum. *Electi principes eius.* Idest Pharaonis. *Submersi sunt in mari rubro.* Non solũ principes electi submersi sunt: sed etiam totus exercitus peditum, equitum, & curruum: ita quòd nec vnus ex eis non remansit, vt patet cap. precedenti: sed fit mentio specialis de principibus electis, quia de istis magis dolendum erat, cùm essent capita populi. *Et descenderunt in profundum.* Non propriè dicebantur descendere in profundum, quia cùm ipsi ambularent per aperturam maris rubri, erãt in profundo, scilicet in profundo loco soli: nec poterãt descendere in locum profundiorem: quia terram non penetrauerunt: sed dicunt descendere in profundum, quia quando aquæ venerũt super eos, ipsi conati sunt se in aquis attollere: & enatare, sed Deus demersit eos vt omnes ibidem morerentur, & sic descenderunt ad profundum, scilicet ad fundum, vel terram maris rubri. *Quasi lapis.* quasi dicat, sicut lapis grauitate sua immediate vt super aquas ponitur fundum petit, nec aliquo modo potest enatare: ita nec aliquis de Aegyptijs potuit enatare, vt saluaretur in tanta multitudine. *Abyssi operuerunt eos.* Vocãtur abyssi multitudines magnæ aquarum profundarũ, quæ propter suam altitudinem obscuræ sunt quasi sine luce: nam abyssus propriè dicitur aliquid tenebrosum, & sine luce: ideo dicimus esse abyssos in terra, vel in aqua, quia in vtroq; reperitur obscuritas; in aere autem, vel in igne non dicimus esse abyssum, quia sunt super nos, & non habent talem dispositionem. *Dextera tua Domine.* Deus non habet dexteram, nec sinistram, quia istæ sunt partes corporis: Deus autem spiritus est, vt patet Ioan. 4. cap. cum dicitur: Deus spiritus est, & eos, qui eum adorare debent, oportet in spiritu adorare, spiritus autem carnem, & ossa non habet, vt patet Luc. 24. cap. Est autem hic metaphora de homine pugnatore: nam pugnatores dexteram contra hostes tendunt, & dextera hostes percutiunt. Cùm autẽ Deus nunc fortem pęnam Aegyptijs inflixerit, dicebatur per dexteram suam pugnasse; nam in dextera tot' motus viget: sic enim vult Philosophus quinto Ethi. dicens quòd dextera melior est, quàm sinistra: & Isidorus Etymologiarum libro vndecimo, tractando de homine, & partibus eius dicit, quòd dextera est ad mouendum agilior, sinistra autem ad deferendum aptior. *Magnificetur in fortitudine.* Potest legi dupliciter. Vno modo, quòd ponatur tempus pro tempore, scilicet futurum pro præterito, & est sensus, dextra tua magnificetur in fortitudine, idest operatio tua, quæ signatur per dexteram, fuit magnificata in fortitudine, idest demonstrauit tuam magnam fortitudinem: quia antea non apparebat te esse tam fortem: sed nunc ista operatio demonstrauit, te esse fortissimum. Alio modo, quòd legitur per modum futuri, scilicet, dextera tua magnificetur in fortitudine, idest dextera, scilicet operatio, vel potentia tua ad operandum laudetur, de magna fortitudine. *Dextera tua domine percussit inimicum.* Idest potentia tua punitiua destruxit Pharaonem, qui erat principaliter inimicus, & omnes alios inimicos, scilicet illos, qui veniebant in exercitu eius. *Et in multitudine gloriæ tuæ.* Idest cùm multo honore tuo, & fama. *Deposuisti aduersarios meos.* Idest amouisti eos de altitudine sua, quia ante dominabantur nobis, nunc autem mortui sunt coram oculis nostris: hoc autem fuit in multitudine glorię Dei, idest cum multitudine gloriæ Dei: quia ponitur, in, pro cum: sicut dicitur Gen. trigesimo secundo capit. In baculo meo transiui Iordanem, idest cum baculo. Dicitur autem ista depositio hostium cum multa gloria siue fama: quia ex ista depressione secuta fuit celebritas nominis magna Deo, cum omnes gentes audierunt hoc, & iudicauerunt Deum esse magnum: aduersarios meos; ista sunt verba totius populi, quia Aegyptij erant hostes totius Israel. *Misisti iram tuam.* In Deo non est ira nec aliqua passio, quę sunt in nobis motus quidam: nec accipitur hic ira ꝑ aliquo motu passionali, vel similitudine motus: sed pro eo quod solet per iram infligi: irati namque pęnam in vindictam infligunt, cùm ira sit appetitus vindictę, vt patet primo de Anima. Cùm ergo nũc Deus pęnam inflixerit, dicebatur iram immitere: fuit autem ista ira conuersio fluctuũ super Aegyptios. *Quæ deuorauit eos.* Consumpsit vel destruxit eos: non accipitur hic propriè deuorare, quia deuorare est aliquam rem ad cibum sumptam per guttur traijcere ad stomacum; fluctus maris non habent guttur, nec stomacum, cùm non habeant vim nutritiuam: ideo non deuorant: sed sicut res deuorata pęnitus consumitur, cùm nihil de ea maneat: ita fluctus maris totaliter deleuerunt Aegyptios, quia vnus ex eis non remansit, vt patet præcedenti cap. Sic enim dicitur ignis deuorare ligna, quia ea cõsumit, sic dr̃ Isa. 17. Sicut deuorat stipulã lingua ignis. *Sicut stipulam.* Idest sicut ignis deuorat vel consumit faciliter stipulam: ita Deus sine labore, aut magna mora occidit omnes Aegyptios venientes cum Pharaone, scilicet subito inducẽdo sup eos aquas maris. *In spiritu furoris tui congregatę sunt aquæ.* Idest ira tua congregauit aquas. Dicitur spiritus furoris .i. incentiuum irę: est enim iste modus loquendi vulgatus in sacra scriptura, vt incentiuum, vel impetus cuiuslibet rei vocetur spiritus, sic dicitur Psalmo 9. Spiritus procellarum, idest impetuositas procellarum, & Psalmo 149. Spiritus procellarum, quæ faciunt verbum eius, idest quòd impetus venti obedit Deo: sic dicitur spiritus zelotipiæ, idest incentiuum, vel scrupulus zelotipiæ, ac patet Num. quinto capit. cùm dicitur, Si spũs zelotipię cõcitauerit virũ contra vxorẽ suam: sic spiritus furoris, idest incentiuum furoris, vel irę. Iste spiritus furoris, idest incentiuum furoris congregauit aquas. Et accipitur spiritus furoris in Deo non pro aliquo

F G H I K

Abyssus obscuritatem proprie significat.

In dex[...] totus m[...] tus corp[...] ris viget.

Rhet. lib. 2. cap. [...]

aliquo motu paſſionali: ſed pro voluntate puniendi: illis tamen quibus pœnæ infliguntur videtur, quòd illi qui eas infligunt eis irati ſunt licèt nullam iram habeant.

QVAESTIO. III.

An dici debeat ſpiritus furoris vel pietatis.

SEd videtur ꝙ non deberet hic dici, in ſpiritu furoris, ſed in ſpiritu pietatis, aut dulcoris. Nam mare rubrum apertū eſt à Deo ex pietate, vt tranſirent Iſraelitæ, ne venientes Aegyptij ad eos, & inuenientes ſuper mare rubrum occiderent eos. Reſpōdetur, quòd Deꝰ fecit diuiſionē maris rubri ad duo. Primo ad hoc quòd pertranſiret populus Dei.ſ. Iſrael, & quantum ad hoc ſpūs pietatis fuit: quia ex pietate Deus iſta egit. Secundo egit ad pęnam Aegyptiorum: nā Aegyptij tantum aut taliter peccauerant: ꝙ Deus illos vltimo ſupplicio dignos iudicabat. Aperuit ergo mare rubrū, vt eos ibi puniret. Et quantū ad hoc fuit ſpiritus furoris, quia videbatur Deus punire Aegyptios tāquam iratus eis, ſed puniebat ſolū, vt volens punire, etiā non vt iratus. Vel aliter dicendum, quòd hic poteſt accipi congregari, ideſt coire, vel continuari; nam antequā venirent Iſraelitę, mare rubrū continuum erat, cū autē Moyſes extendit manum ſuā ſuper illud diuiſum eſt, & aquæ, quæ antea congregatę, vel continuatæ erant diſcontinuatæ ſunt, vt intrarent: cū autē Aegyptij ſteterunt intra mare, aquæ coierunt redeuntes ad continuitatem: ergo tunc congregatæ ſunt. Et iſta congregatio facta fuit ad punitionem Aegyptiorū, ideo videtur facta in ſpiritu furoris.i. quaſi ex ira: & hoc modo non oporteret facere ſuperiorem diſtinctionē, & valde concordabat hoc literæ. Sed infra videtur ꝙ nō ponatur hic congregari.i. coire, ſed adunari intra ſe, vel reſtringi.ſ. quòd qn̄ aquæ continuatæ erant intra ſe non erant reſtrictæ, quia totum locum, quē occupare debebant, occupabant: cùm autē diuiſę ſunt, & manſerunt apertę duodecim, viæ oportuit aquas magis intrare, reſtringi, & coadunari, quaſi ſi condēſarentur, & hoc vocatur hic congregatio. Et tunc manet primus ſenſus.ſ. aquæ cōgregatę ſunt, ideſt manſerunt intra ſe reſtrictę facta diuiſione inter eas: & hoc ſignat litera ſequens.ſ. ſtetit vnda fluens, & congregati ſunt abyſſi in medio mari. Hic enim non poteſt ſtare congregari ꝑ continuari, ſed pro reſtringi, vel adunari. *Stetit vnda fluens.* Ideſt vnda, quæ de natura ſua fluida erat ſtetit.i. non mota eſt manens erecta in ſublime ad modū muri. Et fluens non dicit hic actum, ſed naturalem inclinationem vel conſuetudinem, quia vnda non fluebat tunc, ſed erat fluxibilis, aut ante hoc fluxerat.

Obiectio diluitur.

Sed argues ex hoc contra ea, quæ dicta ſunt præcedenti cap. cùm fecimus differentiam inter diuiſionem maris rubri, & diuiſionem Iordanis: nā quando Iordanis diuiſus eſt, aqua, quæ ſtabat in parte inferiori fluxit vſq; ad mare, & manſit totus alueus deſſicatus: aq̄ verò ſuperiores intumuerunt, & eleuatæ ſunt quaſi montes: in tranſitu, & diuiſione maris rubri, vtrinque aqua ſtetit erecta quaſi murus, ſcilicet tā à dextra, quā à ſiniſtra: huius autem data fuit cauſa, quia aquæ Iordanis fluunt de Libano ad mare ſaliſſimum: aquæ autē maris rubri non fluunt, ſed ſunt magis ſtantes: hic autem dicitur, ſtetit vnda fluens, ideſt quòd ante illa vnda fluebat, & poſtea ſtetit immota mandante Deo. Reſpondetur, quòd aquæ maris rubri nec tunc fluebant, nec vnquam ante fluxerant: ſed dicitur vnda fluens, quia nulla aqua de ſe eſt terminabilis, ſed termino àlieno: quæcunque ergo aqua ſit, licèt immota ſit, quia terminata eſt, ſi auferatur ei ille terminus neceſſariò mouebitur: niſi ab alio rurſus teneatur. Cùm ergo aqua maris rubri eſſet ſtans, velut in paludibus, niſi

A quòd quaſdam habet fluctuationes, non vocatur fluēs ideſt quòd tota fluat: quia vna pars tenet aliam, & alia aliam: ſed cùm de medio aliquid tollitur, vel aquæ diuiduntur, continuo inclinatur aqua ad illum locū tanquam ad decliuiorem. Et ſic futurum erat in diuiſione viarum maris rubri, niſi Deus diuiſas aquas tenuiſſet: quia ipſę naturaliter fluerent ad illas profunditates, & aperturas medias ſine aqua: ideo dicitur, quòd vnda fluens, ideſt quæ de natura ſua fluida eſt ſemper petens loca decliuiora, ſtetit, ideſt nō mota eſt, ſcilicet ſtando per ſe tāquam corpora dura terminata proprio termino. *Congregatę ſunt abyſſi.* Ideſt magnæ moles aquarum obſcurę propter magnitudinem, & ſpiſſitudinem, quæ non poteſt penetrari ab ipſis radijs ſolaribus: **B** fuerunt autem iſti abyſſi congregati, ideſt reſtricti in ſe, vt relinquerentur aperturæ magnę viarum, ꝑ quas totus Iſrael tranſiturus erat, & ipſi Aegyptij. *In medio mari.* Ideſt intra mare, quia non accipitur hic medium pro medio ſecundum æquidiſtantiam, ſed ſecūdū inter poſitionem: nam fuit iſte tranſitus per mediū maris ęqualiter, ſed magis circa littus: nā vt declarauimus precedenti cap. tranſitus maris rubri non fuit à littore ad litus oppoſitum, ſed quędam circulatio, ideſt via facta per ſemicirculū rediens ad idem littus à quo inceperant intrando per mare, & hoc fuit, quia ſolitudo Ethan, quæ erat coniuncta mari rubro, habebat ſcopulos altiſſimos prominentes, & intrantes partim in mare, vt ergo circuirēt illos coacti ſunt intrare per ma- **C** re faciendo ſemicirculum, & quia erant duodecim tribus facti sūt duodecim ſemicirculi propinqui ſatis littori, ſed quidā erant maiores alteris cùm eos intra ſe ambirent. *Dixit inimicus.* Scilicet Pharao. Qui erat hoſtis capitaneus, & cęteri, qui cum eo erant. Vel dicitur inimicus.i. inimici ſ̄t enim aliquando ex ea large cùm ponitur ſic ſingulare pro plurari, vt ſepe vtuntur poetæ, cùm dicitur in Ouidio Meta. li. 8. Dixerat, & naues armato milite complent, ideſt armatis militibus. Vtrū aūt voce iſta protulerit Pharao, & ſui: vel vtrū aīo ſolū conceperint, modicū refert, vtrunq; enim ſatis ſtat, nā Pharao forte vt ſuos ad pugnandum contra Iudæos incitaret diceret iſta, quæ ſequuntur, vt non timerent Iudæos, plures namq; erant Hebræi pugnatores quā Ae- **D** gyptij: nā Aegyptij, vt ait Ioſephus ſolū erant ducēta millia peditum, & quinquaginta millia equitū, & currus electi ſexcenti. Hebręi aūt erant plures quā ſexcenta millia peditum pugnatorū, vt declarauimus ſupra 12. cap. *Perſequar.* Tranſeundo poſt eos per mare rubrum. *Et comprehandam.* Quia ipſi habent pecora, & ſupellectilem multā portandam: & paruulos, veteres, atq; vxores: ideo non poſsūt veloci paſſu moueri, ego aūt cum populo meo equitibus, & peditibꝰ, quia expediti ſumus ad pugnam, & ad curſum velociter tenebimus eos. *Diuidam ſpolia.* Volebat Pharao comprehendere oēs Hebræos, & quia ipſi portabant ſupellectilē variam, & pecora muita nimis, atque animalia diuerſi generis, vt patet ſupra 12. cap. volebat illa comprehen- **E** dere Pharao, & diuidere inter ſuos. *Et implebitur anima mea.* Ideſt deſideriū meū, quaſi dicat: ego deſidero diuitias multas, iſti vero habent eas, cū ergo accepero, q̄ poſſident ſaciabor, & in hoc mētiebat̄, quia diuitię nō ſaciant, ſed augēt potius appetitū, ſaciaret tn̄ quantum ad aliquid.i. quia ipſe appetebat accipere bona Hebręorum, poſtquā aūt acciperet vltra nō appeteret illa, & ſic contentaretur. *Euaginabo gladium meum.* Non dicebat hoc Pharao in perſona ſua, quia ipſe modicū per ſe facturus eſſet: ſed loquebatur de Gladijs ſui exercitus, nam illi ad imperiū eius mouebantur. *Et interficiet eos manus mea.* Hebręi enim ſerui fuerant Pharaonis duriſſima ſeruitute, ideo magis vtile erat ei, quòd reduceret eos in terram ſuam ad ſeruiendum, ita duriori

seruitute, quàm quòd eos occideret: sed quia Pharao totaque Aegyptus grauiter percussa fuerat à Deo propter Hebræos, primogenitis mortuis, & animalibus Aegyptiorũ atque terræ nascentibus deletis, valde iratus erat eis, & volebat vindicare se eos interficiendo. *Flauit spiritus tuus.* Idest ventus missus à te. Est enim istud nomen æquocum ad multa, scilicet pro re inuisibili atq; substãtiali, vt Deus, anima, Angelus. Aut pro vento, & sic patet Reg. 3. cap. 19. cũ dicitur, quòd transiuit coram Elia spiritus grandinis, idest ventus cum grandine, & sequitur: & non in spiritu dominus: & sic patet Ioan 3. cap. cũ dicitur: Spiritus vbi vult ibi spirat, idest ventus: sic.n. exponit Aug. & patet per ea, quæ sequuntur ibidem.s. vocem eius audis, & nescis vnde veniat, aut quo vadit: hoc aũt nõ intelligitur de spiritu sancto, quia non vult dicere Christus, ꝙ Nichodem⁹ audiret vocem spiritus sancti. Etiã quia dicitur, nescis vnde venit, aut quò vadit: ire autẽ, aut venire non competit spiritui sancto, ergo de vẽto intelligitur, maximè quia subditur post istud exemplum: sic omnis est, qui natus est ex spiritu: si tñ acciperetur primo spiritus pro spiritu sancto, impossibile esset postea dicere comparando: sic est omnis, qui ex spiritu natus est. Sic etiam dicitur Gen. 1. c. Spiritus domini ferebatur sup aquas: idest ventus missus à Deo, vt ibidem declaratum est. Alio modo spiritus pro impetu sic, dicitur. Spirit⁹ procellarum, quæ faciunt verbum eius, vt patet Psal. 149. Idest impetus procellarum, vel procellæ impetuosæ. Alio modo pro incentiuo, vt dicimus spiritũ luxuriæ, idest incentiuum: sic etiam dicimus spiritum furoris, idest incentiuum irę, vel ira vehementer incensa, vt patet supra in litera. Alio modo pro prędicatore, sicut ait Ioan. in Canonica prima 4. cap. Nolite adhuc credere omni spiritui, sed probate an ex Deo sit: idest non credatis omnibus prædicatoribus, sed probate primò an sint ex parte Dei bono zelo venientes. Hic autẽ accipitur spiritus pro vento, & vocatur spiritus Dei, idest ventus missus à Deo. Iste ventus non fuit ille, qui mare apertum desiccauit flando tota nocte, vt patet præcedenti cap. sed ille ventus, qui venit ad faciendũ fluere aquas, vt redirent super Aegyptios. Et patet hoc ex sequenti litera, quia dicitur, & operuit eos mare, & sic iste ventus fuit ad operiendum eos. Nec fuit iste ventus ab eadem parte orbis, à qua erat ille, qui diuisum mare desiccauit: nam ille fuit Subsolanus directe orientalis, tamen vocatur in litera nostra vrens: & in Hebræo vocatur orientalis. Et cùm viæ illę essent cõtra Orientem aliquo modo, si ille ventus veniret, intraret per illas vias sicut ante intrauerat ad desiccandum: & magis diuideret, quàm concluderet fluctus. Dicendũ ergo quòd ille ventus fuit Meridianus, scilicet Auster, qui impellebat aquas contra Septentrionem, vt fluerent in illas aperturas, quę erant ab Occidente cõtra Orientem. Non enim potest dici, quòd iste ventus fuerit aquilonaris: nam scopuli altissimi solitudinis Ethan erant à parte aquilonari maris rubri, qui prohiberent omne ventum transire. *Et operuit eos.* Idest Aegyptios. *Mare.* Scilicet impellente vento aquas, vt fluerent super eos ambulantes in profundo. *Submersi sunt quasi plumbum.* Idest sicut plumbum graue valde est, & immediate vt ĩ aquam iacitur fundum petit, ita Aegyptij licèt venientibus aquis super eos conati essent se attollere, & enatare, tñ De⁹ depressit eos tãquã plumbũ. *In aquis vehemẽtibus.* Idest in aquis multis, siue magnis, qa mare erat. *Quis similis tui in fortibus dñe.* Idest quis inter fortes est ęqualis tibi, quasi dicat, null⁹ enim quisquã alius posset talia signa agere, & portenta, qualia tu agis. Et quidẽ cõparatio nulla Dei ad hoĩem fieri potest: nã finiti ad infinitum proportio nulla est: vt ait Boet. de consol. lib. 2. prosa 7. cum dicit: & finitis quidem ad inuicẽ fuerit quædã, infiniti aũt ad finitum nulla vnquã poterit esse collatio. *Quis similis tui.* Replicatio eiusdẽ sententię est, sicut fit sępe maximè in carminib⁹ quemadmodũ istud est. Vel potest esse, ꝙ faciat aliam sententiã: nã supra dixerat nullũ esse similẽ Deo in fortitudine dicens, quis similis tui in fortibus: nunc ponit nullũ esse Deo similẽ quantum ad alias excellentias, cũ dicit. *Quis similis tui.* Scilicet in sanctitate, & miraculorum operatione: ideo subdit. *Magnificus in sanctitate.* Idest quis est similis tui, vt sit ita magnificus in sanctitate sicut tu. Dicitur aũt magnificus in sanctitate. i. magnus valde in sanctitate, ita ꝙ nõ est aliquis ita sanctus sicut tu. Accipitur aũt hic magnificus improprie, nã vt ait Philosophus 4. Ethic. c. de magnificentia. Magnificus dr̃ qui facit valde magnas expẽsas, qualiter oportet, & vbi, & qñ, & sic de alijs circunstantijs: vt in faciẽdo templa, & in faciendo sepulchra, & expensas nuptiarum, & aliorũ, quæ semel fiũt per vitã: Deus autem nõ dicitur isto modo magnificus hic, sed accipitur magnificus. i. magnus vel magna faciens. *Terribilis.* In penarũ illatione: quia in malos debitas pęnas admirabiliter exerces. *Atque laudabilis.* Quia eripis confidentes in te. *Et faciens mirabilia.* In apertione maris rubri ad transitum Iudeorũ, & in suffocatione Aegyptiorum, & in oĩbus pęnis inflictis in Aegypto. *Extendisti manum tuã.* Metaphora est tanquã de viro pugnante, qui manum extendit ad percutiendum hostẽ: Deus ergo quando punit, manum extẽdere dicitur: cũ autẽ nõ punit, manũ collectã habet. *Et deuorauit eos terra.* Nõ quòd deuorauerit eos terra aperiẽdo se, sicut absorbuit Dathã, & Abiron, qui viuentes deglutiti sunt, vt patet Num. 16. & 26. cap. sed ꝙ descenderunt in profundum maris.s. ad solum, & sicut illi qui deuorantur à terra humano occultantur aspectui: ita illi qui maris fluctibus abscõdũtur, licèt terræ viscera non subintrent, donec eos mare ad littus depellat, occultantur: & sic fuit de Aegyptijs, qui visi sunt intrare in viscera terræ, quia non cõparuerũt donec ad littus cõpulsi sunt. *Dux fuisti in misericordia populo, quem redemisti.* Idest direxisti nos populũ tuum per vias datas in mari rubro. Fuit autem ista directio in misericordia, quia ex pietate Deus aperuit viam Hebræis, ne Aegyptij comprehenderent eos coarctatos à mari, & terra, & occiderent in ore gladij. Vel fuit misericordia, quia qñ intrauerunt per mare rubrũ, nisi Deus tenuisset aquas maris, fluerent super eos, & morerentur simul. *Populo quem redemisti.* Idest populo Hebræorum, quẽ redemisti de Aegyptiaca seruitute. Vel dicitur dux quantum ad columnã ignis, & nubis, quæ demonstrabat Israelitis viam vbicunq; essent præcedẽdo eos: vt patet supra 13. c. & tunc dicitur dux ex misericordia, quia ex misericordia dirigebat eos. *Et portasti eũ in fortitudine tua.* Idest cum fortitudine. i. per operationẽ mirabilium eduxisti eos de Aegypto: per fortitudinem ẽt aperuisti eis mare rubrum: per fortitudinẽ pauisti eos cibo Angelorum in solitudine. *Ad habitaculũ sanctum tuum.* Ista litera necessario legitur per modum futuri, licèt hic ponatur de preterito: nã in tempore illo, quo Moyses cum populo Israel cãtauit istud canticum, cũ trãsierunt mare rubrum, nõdum accesserant ad aliquẽ locum, qui vocari posset habitaculum Dei, & sic dicetur. *Et portasti eum.* Idest portabis, Moyses.n. spiritu prophetico cognoscebat ꝙ Deus introductur⁹ esset Hebræos in terrã Chanaan, quã promiserat: Et hoc nõ ꝯditionaliter, sed simpliciter verum erat, ita ꝙ nullo euẽtu ꝑturbari poterat: ideo ita loquebat de eo sub certitudine: tãquam de eo, qđ factum erat: & ille modus seruatur frequenter in Prophetis. *In fortitudine tua.* Qualitercunq; intelligatur habitaculum Dei, vt infra declarabitur Hebręi ducti fuerunt ad illud cum miraculorum operatione. *Ad habitaculum sanctum tuum.*

Spiritus in sacris litteris multipliciter accipitur.

Quomodo Deus dicitur magnificus.

QVAE-

QVAESTIO. IIII.

Deus vbique est sed specialiter in quibusdam locis per quendam specialem effectum.

Deus in nullo loco habitat cum in loco nullo circunscribatur: domus namq; vel habitaculum ipsum habitatorē circunscribit: Deus aūt quia infinitus est s̄m essentiam vbiq; est, & totus mundus eū cōtinere non valet, sic dicitur Iere. 23. c. Cęlum, & terra ego impleo, dicit dn̄s: dicitur tamen Deus habitare in aliquo loco propter aliquē specialem effectū, qui eū magis ibi ostendit quā alibi, & sic dicitur Deus habitare ī cęlo, quia ibi dat gloriā beatis: & sic dr̄ Mat. 5. Nolite iurare per cęlū quia sedes Dei est. Aīa ēt nostra sedes Dei, vel Tēplum dicit, quia ibi Deus operationē suam demonstrat eā illustrādo per gratiā, & virtutibus adornando: sic dicit beatus Bernar. in lib. de contēplatione: Tēplum Dei est mens iusti, & altare optimum cor ei⁹: & Apost. 2. Corint. ca. 10. dicit: Templum Dei est, qđ estis vos, qui autē pollucrit tēplum Dei, destruet illum Deus. Dicuntur etiam aliqua loca corporea tabernacula Dei, quia Deus specialiter operatur in illis, vel inuocatur nomen eius in illis, sic patet 3. Reg. 8. cum dicit: Ergo ne putandum est, ꝙ Deus verè habitet super terram? si enim cęlum, & cęli cęlorum te capere nō possunt, quāto magis domus hęc, quā ędificaui? Et postea subditur in litera, ꝙ illa domus facta est, vt inuocetur ibi Deus in oratione, & exaudiat in cęlo quicquid ibi dicatur: huiusmodi autē sunt oīa loca, in quibus Deus virtutē miraculorum suorum vult demonstrare, vel vbi catholicus populus domum facit ad orandum, & Deo gratiarum actiones, & laudes canendum. Quod autē fuit istud habitaculum, s̄m Ra. Abraham Aben Ezra est mons Sinai, quia ibi habitabat Deus in caligine nubis, & igne, atq; legem dedit, & verba eius ꝑ Angelos exaudita sunt. Et non solum fuit habitaculū Dei iste mons ex tempore, quo Israelitę castrametati sunt ibi, & Deus legem dedit, sed ēt ab antiquo: quia fama erat apud pastores Madian Deum habitare in monte Sinai, nullusq; ob hanc causam ad illum audebat accedere: & ideo qn̄ Moyses duxit gregem ad interiora deserti: perueniens ad montem Sinai, vidit quæ rubum ardere, & ꝙ non cōbureret, cumq; voluisset accedere ad locum, vt consideraret visionem hanc magnā: prohibitus fuit à Deo dicente, ne appropies huc, solue calceamentum de pedibus tuis, locus enim in quo stas terra sancta est, & satis rationabile, ꝙ intelligatur de hoc loco. Et tunc qn̄ dicitur, ꝙ in fortitudine Dei illuc adducti sunt, verum est. f. delēdo Aegyptios hostes eorum, & diuidendo mare rubrum, atq; dādo eis cibum in deserto, & aquam de petra, & nouissime deijciēdo hostes eorum Amalechitas insurgentes in eos, vt patet infra 17. cap. Alio modo, vt vult Nicolaus, & alij: intelligitur hic habitaculum Dei templum factum in monte Moria, ad quē Deus deducturus erat Hebręos: & istud tēplum postea construendum erat. Melior est tn̄ prior expositio, ne fiat replicatio eiusdem sensus. In oībus enim scripturis, maximè in sacra cauendum est quantum poterimus, ne fiat replicatio, aut aliquid videatur dici ex abundantia: quia peccatum est per plura facere, quod potest per pauca fieri, vt ait Arist. 8. Topicorum. Si autem intelligamus hic de tēplo facto in terra Chanaā, erit duplicatio, cùm infra dicatur: Intro duces eos atq; plantabis in monte hæreditatis tuæ firmissimo habitaculo, quod operatus es. sanctuarium tuum & cætera. Ponendo autem pro monte Sinai, nō sit duplicatio. Dicendo tamen accipi pro habitaculo terræ Chanaan verum est, ꝙ illuc venerunt per fortitudinē dei. f. per opera mirabilia, q̄ supra diximus, & ꝑ multa alia deuincēdo Chananęum regē Arad, vt patet Num. 21. c. & Seon regē, & Og, Amorrhęorum reges

Mons Sinai fuit Dei habitaculū secūdum Auē Ezra.

Opinio Nicolai, & aliorū de habitaculo Dei.

A duos, vt patet Deu. 2. & 3. c. Et delēdo Amonitarū reges quinq;, vt patet Nu. 31. c. Et desiccādo Iordanē, vt patet Iosue 3. c. Et destruēdo Chananæorum reges 31. cum populis suis: vt patet Iosue 12. c. multa quoq; alia. Et qđ mirabilius oībus videtur, soliq; diuinæ potētiæ cōcessum, stetisse solē immotum ꝑ vnius diei spacium ad preces Iosue, donec se vlcisceretur de inimicis suis, vt patet Iosue 10. c. *Ascenderunt populi*. Qn̄ Iudei transierunt mare rubrum, intrauerunt ī Arabicas solitudines versus mōtē Sinai. Est autē terra illa carēs habitatore, maximè in tp̄e illo: nūc āt aliqualiter habitat ꝓp aquas quas Deus eduxit de petra in Raphidim, & in Cadesbarne, vt patet infra 17. Nu. 20. c. Circa illas solitudines tn̄ sunt multę gētes. f. Philistijm ab Occidente, & Amalechitæ atq; Chananæi à parte superiori, & Madianitę donec veniatur ad confinia terrę Edō, & Moab, & Amō, regumq; Ammorrhæorū: ideo qn̄ audierunt isti populi vicini tātum miraculum. f. ꝙ siccasset De⁹ mare rubrum ad introitum eorū, & deleuisset Aegyptios opprimētes eos, cōsternati sunt valde, & timuerunt, ꝙ eos disperdituri essent: sic patet Num. 22. ca. cùm dixit Balach rex Moab: Ita delebit hic populus oēs, qui ī nostris finibus cōmorantur: quomodo solet bos herbas vsq; ad radices carpere. Et Deute. 2. ca. dixit Deus Hebræis: Trāsiuistis per terminos fratrum vestrorū filiorum Esau, qui habitant in mōte Seir, & timebunt vos. Et clarius Iosue 2. c. cum dixit Raab meretrix Iericontina ad exploratores Israelitarum: Noui quòd tradiderit vobis dominus terram: etenim irruit in nos terror vester, & elanguerunt omnes habitatores terræ: audiuimus, quòd siccauerit dominus aquas maris rubri ad introitum vestrum, quando egressi estis de Aegypto, & quæ feceritis duobus Ammorrhæorum regibus, qui erant trans Iordanem Seon, & Og, quos interfecistis, & hæc audientes pertimuimus, & elanguit cor nostrum: & non remansit nobis spiritus ad introitum vestrum. Isti ergo populi volentes succurrere expellentes Hebręos de terra illa, cōfederati sunt: vt quilibet populus pugnaret contra eos, inter quos primi fuerunt Amalechitæ, qui erant propinquiores, & inceperunt bellum cōtra eos, dum essent in Raphidim, vt patet infra 17. capit. Et quantum ad hoc dicuntur populi ascendisse, idest mutuo conuenisse, vel pepigisse de bello infligendo Hebræis. *Et irati sunt*. Idest incurrerunt odium Hebræorum: nam eos valde exosos habuerunt, quia timebant, quòd Hebræi omnes populos Arabiæ delerent. *Dolores obtinuerunt habitatores Philistijm*. Idest dolores venerunt super Philistinos, cùm ista audierunt, timentes malum sibi ab alijs Hebræis futurum. Dicitur autem aliquid obtinere alterum, cùm vigorem habet super illud, vel victoriam: sic dicitur aliquis obtinere in causa forensi quando profertur sententia: sic etiam dicitur Gene. septimo cap. Obtinuerunt aquæ terras centum quinquaginta diebus, idest tenuerunt aquę terras sub se toto isto tempore: quia aquæ eleuatę erant super montes altissimos, quindecim cubitis, vt patet ibidem. *Tunc conturbati sunt principes Edom*. Idest principes Idumææ, qui sunt principes filiorum Esau. In terra autem Edom primo dominati sunt multi duces simul: deinde mutato isto principatu dominati sunt reges octo successiue: postea mutato principatu regio inceperunt rursus habere duces, post quos iterum habuere reges: vt patet Genesis trigesimo sexto capitulo, & ibi declaratum est. Isti autem conturbati sunt: quia timuerunt, quòd filij Israel acciperent terram eorum: ideo cùm miserunt ad Idumeos Israelitæ legatos, vt peterent transitum per terram eorum: respondit rex Edom: Non transibis per me, alioquin armatus occurram tibi: postea autem cum

Quando Hebręi trāsierunt mare rubrum omnes alij conuicini populi maximè timuerunt.

Populorū cōfœderatio aduersus Hebręos.

transierunt per illos, timuerunt: vt dicitur Deut. 2. ca. scilicet transibitis per terram, siue terminos fratrũ vestrorũ filiorũ Esau, qui habitat in Seir, & timebũt vos: mandauit tñ Deus ne mouerentur contra eos in bellũ. *Robustos Moab obtinuit tremor.* Idest tremor, vel nimius timor venit super principes robustos Moabitarum, sup regem, & alios principes: nã timuerunt valde eos, cum audiuerunt facta hebræorũ, & mirabilia, quę Deus agebat pro eis: sic dicitur Num. 22. ca. s. Videns aũt Balach filius Sephor oĩa, quę fecerat Israel Ammorrhęo: & ꝙ pertimuissent cũ Moabitę, & impetũ eius ferre nõ possent, dixit ad maiores natu Madian: ita delebit hic populus oẽs, qui in nostris finibus commorãtur: sicut solet bos herbas vsq; ad radices carpere. *Obriguerunt oẽs habitatores terræ Chanaan.* Scilicet septẽ populi, qui cõmuniter dicuntur esse in terra illa. Obrigere est infrigidari siue gelari, vel durescere, quod fit in magno pauore: talis autẽ euenit in omnibus Chananæis, cũ audierũt, qđ Deus faceret ꝓ Hebræis: vt patet Iosue 2. c. cum dicitur: Noui, quòd tradiderit vobis dominus terrã: etenim irruit in nos terror vester, & elanguerũt oẽs habitatores terrę. Audiuimus enim ꝙ siccauerit dominus aquas maris rubri ad introitum vestrum, cùm egressi estis ex Aegypto, & quę feceritis duob⁹ Ammorrhęorum regibus: qui erant trãs Iordanẽ Seon, & Og, quos interfecistis: & hęc audientes pertimuimus, & elãguit cor nostrum, & nõ remansit in nobis spiritus ad introitũ vestrum. *Irruat super eos formido.* Supra Moyses spiritu prophetico cognoscens futura sub certitudine prędixit illa per modũ præteriti: hic rogat ea cõpleri: sciebat. n. clarissimè Moyses, quòd ea, quę ꝑdestinata sunt, sic prædestinantur: vt sanctorũ precibus impleãt: rogabat ergo pro horũ cõpletione: sic. n. ipse Moyses sciperat de Isaac, cui numerositas seminis promissa est: tñ vxor sterilis ei data est: vt patet Gen. 25. nec gignere ex ea potuit vsq; post annos 20. quàm eam acceperat, & cõtinuo rogabat pro ea. *Formido.* Idest timor in aĩa. *Et pauor.* Scilicet exterius: pauor. n. reddit hominẽ stupidũ, vt immobilis sit: & hoc præcabatur Moyses euenire in gentibus istis, donec ipsi transirent in terram promissionis. *In magnitudine brachij tui.* Idest in fortitudine tua: quasi dicat, sicut tu domine per fortitudinẽ tuã magnã fecisti ꝓ nobis mirabilia multa: ita nũc immitte terrorẽ super oẽs gentes has: & sic fecit iterũ pro Iacob in terra Chanaã immittendo terrorem in omnes gentes in circuitu, ne eũ persequerentur: cũ dicit Gen. 25. c. Cunq; profecti essent terror domini inuasit oẽs per circuitũ: & nõ ausi sunt persequi recedentes. *Fiant immobiles quasi lapis.* Silicet vt nullo mõ moueantur in bellũ contra nos: licèt aũt sic rogauisset Moyses: tñ postea nõ sic totaliter cõpletũ est: vt patet de bello Amalechitarũ, qđ paulopost surrexit cõtra eos: vt patet ĩfra 17. c. Et iterũ Amalechitæ cũ Chananæis: vt patet Nu. 14. c. Et iterũ Chananæus rex Arad: vt patet Num. 21. ca. fiebant aũt hęc pro tentatione Hebræorum, vt appareret vtrum diligerent Deũ, & nota fierent quæ in eorũ cordibus versabantur: vt patet Deu. 8. c. Maximè qa hæc fiebant pro peccatis Hebręorũ, vt traderent in manus hostiũ: qđ colligitur ex 3. 4. & 6. c. Iudi. vbi mox, vt Hebræi declinabant ad idolatriam mittebat super eos aliquos hostes, qui eos premerent seruitute. *Donec pertranseat populus tuus iste.* Quasi dicat nunc nobis periculũ est cũ transimus inter has gentes, ne insurgant aduersum nos: postquam aũt fuerimus in terra possessionis nostræ nõ timebibus eos. *Donec pertranseat populus tuus.* Ista replicatio verborum est cũ identitate pertinens ad solum ornatũ: sicut cõsuetum est in canticis, maximè qñ obseruatur lex metrica quantum ad numerum syllabarum, & pedum quantitatis prolationis cuiuslibet syllabę s̃m tempora quę habet: vt obseruatur in poetis

Quæ prædestinantur sic prædestinantur, vt sanctorum precibus impleantur.

F & in versibus Ieremiæ in lib. Trenorum, qui secundũ literã Hebraicã per metra iambica cum comate heroico procedit: vt declarauimus in Epist. ad Paulinũ, quæ ponitur vt prologus Bibliæ totius in cap. 7. eiusdẽ. *Iste quem possedisti.* Scilicet specialiter accipiendo eũ in populũ tuum peculiarẽ: vt patet infra 19. c. & Deu. 32. ca. cum dicitur. Nunquid nõ ipse est pater tuus, qui possedit te, fecit & creauit te? Hoc autẽ est quantum ad quãdam specialẽ possessionẽ: nã generaliter Deus oẽs populos possidet: vt patet Psal. 23. s. Domini est terra, & plenitudo eius, orbis terrarũ, & vniuersi, qui habitãt in eo. *Introduces eos.* Ista referuntur ad terram Chanaã, & possunt legi dupliciter. Aut per modũ orationis, Aut cuiusdã propheticæ enũciationis. Per modum oratio-
G nis est sensus, ꝙ Moyses oraret Deum dicẽs: Domine ego oro te, vt introducas hunc populum in terrã Chanaan. Per modum prophetiæ possunt legi, ꝙ sit sensus, Moysen loqui cum Deo, & dicere: Domine ego scio, ꝙ tu introduces istos seruos tuos, & populũ tuũ in terram Chanaan. Sed melius videt per modũ orationis, vt continuetur modus loquendi superiori, qui erat deprecatiuus. *Et plantabis.* Idest radicabis eos in terra illa: dando eis ciuitates, & possessiones, in quibus maneant radicati. Et fit metaphora ab arbore, quæ cũ plantatur radices agit. *In monte hęreditatis tuæ.* Idest in terra Chanaan, quæ est aliqualiter montuosa: vt patet Deute. 11. cap. cum dicitur: Terra enim ad quã ingredieris possidendam, nõ est sicut terra Aegypti, de qua
H existi: vbi iacto semine in hortorum morem aquę ducuntur irriguæ: sed montuosa est, & campestris. Sic etiam dicitur Deute. 1. cap. cum dicitur: Reuertimini, & venite ad montẽ Ammorrhæi: & cætera quæ ei proxima sunt campestria atq; montana. *Firmissimo habitaculo tuo.* Idest ista terra est firmissimum habitaculum tuum. s. quòd semper habitabis in illa: specialia beneficia dando populis tuis ibi existentibus: nam Deus non dimisit Hebręos, & accepit aliã gentem: licèt ipsi dimiserint verũ Deum suum, & acceperint alium Deum, & de hoc conqueritur dñs Iere. 1. cap. cum dr̃: Trãsite ad insulas Cethin: & videte, & in Cedar mittite, & cõsiderate vehementer, & videte si factum est huiuscemodi, si mutauit gens Deos suos, & certe ipsi non sunt
I dij: populus vero meus mutauit gloriã suam in idolũ. Vel potest hic accipi mons Hæreditatis per mõtã Moria, in quo construxit Salomon templum: vt patet 2. Paralipo. 2. ca. Et vocatur ille mons hæreditas Dei specialiter: quia ille locus specialiter ad Deum pertinebat: nam in cęteris locis terræ promissionis poterant fieri omnia, quæ ad humannm seruitium attinebant: in isto aũt loco, vel mõte nihil fiebat nisi ipse Dei cultus: imo aliqui homines non audebant intrare ad partes interiores, nisi ad orandum, & offerendũ: ideo Christus cum reperit ibi ementes, & vendentes, euertit mensas nummulariorum, & cathedras vendentiũ columbas: vt patet Mat. 21. & Luc. 19. capit. *Firmissimo habitaculo tuo.* Idest ꝙ templum Salomonis fuit firmũ
K habitaculum Dei: quod dicitur ad differentiam aliorum habitaculorum eius: nam in Silo prius habitauit arca dñi: sed postea propter peccata sacerdotũ dimisit Silo, & trãsiuit ad alia loca: nam in manus hostiles tradita est, vt patet 1. Re. 4. c. Deinde venit in domum Aminadab in Gabaa, vt patet 1. Reg. 7. cap. & mansit ibi toto tempore, quo regnauit Saul. s. quasi per quadraginta annos, imo maiori: quia antequam Saul efficeret rex, ducta fuit arca in domo Aminadab: deinde postquam regnasset Dauid septem annis super Iudam in Ebron, & congregatus fuisset ad eum omnis Israel: tuleruntq; arcam de Gabaa, quæ erat in domo Aminadab, & posuerunt eam in domo Obethedon Gethęi, vbi stetit tribus mensibus: postea translata fuit....

Templum Salomõis fuit firmissimum Dei habitaculum.

suit in ciuitatem Dauid,& mãsit ibi,donec poneretur in templo Salomonis. De his mutationibus patet 2. Reg.6.cap. In templo autem facto in monte Moria p Salomonem mansit maiori tempore,quàm in alijs locis: nam nunquã arca inde ablata est donec Ieremias videns imminere aduentum Chaldæorum,ne ipsa cũ alijs rebus,quę in templo erant à Chaldæis vilipenderetur, & combureretur:tulit eam secretè super verticem Phasga in mõtẽ Abarin,ad locum sepulchri Moysi,& eam ibi cum corpore eius clausit,&manet vsque in pręsentem diẽ omnibus hominibus incognita. Nã sicut nulli hominũ sepulchrum Moysi scire datũ est, vt habetur Deu.34.cap.ita nec arca,quæ cum corpore eius latet. De his habetur 2. Machab.cap.2.&adhuc licèt arca inde propter hostes ablata sit: tamen nomen domini semper fuit inuocatum in templo illo: nã etiã post reditum de Babylone Deus illud templũ restaurari mandauit diligenter,vt patet per totum Prophetã Aggeum,& per Zachariam vsq; ad 4.c.& postea Deus inuocatus fuit semper in templo hoc, vsquequo post mortem Christi quasi per annos quadraginta, à Romanis deletum est: vocabatur ergo rectè istud tẽplũ firmissimum Dei habitaculum : quia firmius ibi quã in aliquo alio loco habitauit:ita vt non prius desineret Deus habitare in templo illo, quã peccatum Iudæorũ per mortem Messiæ consummatum fuerit, atq; per hostes vindicatum,ita vt ipsum templum cum cęteris vrbis ædificijs conflagrarit. Licèt de hoc non modicũ Titus qui de Iudęis triumpho habito lętabatur, hæsitauerit: mouebat enim eum antiqua veneratio,& admiranda pulchritudo : sed Dei dispositio cũ ad incendendum illud tanquam aliquid de cętero inutile incitauit. *Quod operatus es domine*. Idest tu Deus fundasti templum istud:quia disposuisti locum istum vt ibi fieret templum. Etiam mouisti Dauid,& Salomonem vt ibi facerent, & dedisti facilem modum, vt fieret tantum opus in tam breui tempore. *Sanctuarium tuum domine*.Idest istud habitaculum tuum est sanctuarium: & vocatur sanctuarium a sanctitate: in templo autem erat sanctitas: quia habitabat ibi gloria domini inter cherubin super arcam, vt patet Numer.7. & 2. Reg. sexto, ideo operiebat illud aliquando gloria domini: vt de cõsummatione tabernaculi in mõte Sinai Exo. 40. cum dicitur: Postquam cuncta perfecta sunt,operuit nubes tabernaculum testimonij, & gloria domini impleuit illud: nec poterat Moyses ingredi tectum fęderis, nube operiente omnia, & maiestate domini coruscante: quia nubes cuncta operuerat. Idem factum fuit consumato templo Salomonis: quia gloria domini operuit illud: vt patet 3. Reg.8.capi. cum dicitur. Factum est autem cum exisset sacerdos de sanctuario,nebula impleuit domum domini, & non poterant sacerdotes stare, & ministrare propter nebulã: impleuerat enim gloria domini domum domini. Et cum totum tabernaculum,aut templum sanctum vocaretur à Deo,qui ibi colebatur: quædam tamen partes eius specialiter sanctæ erant: quia specialiter Deus in eis habitabat sicut super arcã inter Cherubin: ideo illa pars interior sanctuarij vocabatur sancta sanctorũ, vt patet infra 26.cap. *Quod firmauerunt manus tuæ*. Idest quod tu egisti vt patet supra. *Dominus regnabit in æternũ & vltra*.

Archa ca[…] facta in sepulchro Moysi, & adhuc est incognita.

QVAESTIO. V.

Differentia inter Dei regnum, & aliorum […]

POstquam posuit orationẽ hæc,conuertitur ad Dei laudationem dicens,ꝙ regnum eius non est aliqđ sicut regnorum terrę, quæ vicissitudinariè commutãtur, & interdum totaliter ruunt: regnum autem domini in ętemum manet, regna aũt terrę multos aduersantes habent: & si aduersantes non habent,ipsa de se magna ruunt: quia quæ valde magna sunt in humanis,diu consistere non possunt,vt ait Lucanus lib. primo de bello plusquam ciuili Iulij Cæsaris, & Pompei, vbi tres rationes Romani casus in illis bellis assignat. Primam dicit esse fatalem dispositionem: Secundam inuidia magnitudinis,qa quilibet solus dominari vult, nec quemquam parem videre desiderat, cum dicit: Summa namque potestas impatiens consortis erit: inuiderat autem Pompeius,ne Cęsar ei ęqualis fieret. Tertiam rationẽ dicit esse, quia ipsę res magnę etiam nullo impellente coincidunt, cùm dicit, in se magna ruunt. Ideo regna temporalia quemquã beatũ efficere nequeũt,vt ait Boe.de conso.lib.3. prosa 7. cũ dicit.

B An vero regna regumq; familiaritas efficere potentẽ valeant quid in quo eorum fęlicitas perpetuo duxit:at qui plena est exemplorum vetustas,plena est pręsens ætas,qui reges fęlicitatem calamitate mutauerint. Et subiungit ironicè : o pręclara potentia, quæ nec ad conseruationẽ quidem sui satis efficax inuenitur. Regnum autẽ Dei firmissimum est:quia nec de se labi potest: cùm ęterna stabilitate firmatũ sit. Nec aduersariũ quemquam habet,cũ quęcunq; sunt,ei directè, libenterq: subdantur:vt ait Boetius de consol.lib.4. prosa 6. latè hoc probans. Dominus ergo regnabit in æternũ. *Et vltra*. Vltra æternum nihil est, quia æternum interminatã durationem dicit tam à parte ante quã à parte post: sed ponitur vltra ex abundanti ad signandam af-

Æternum quid dicat.

C fectionem loquentis: nam ex abundantia cordis os loquitur,vt patet Luc.6.cap. sicut ergo iste Moyses valde desiderabat durationem regni Dei, cùm Deũ amore amicitię diligeret, præferebat illud per quædã verba signantia magnam affectionem. Et sic frequẽter in scriptura sacra ex affectione dicentis ad comprehẽdendum multa ponuntur aliqua non necessaria : sic dicitur Gen. 3. cap. ex verbo serpentis ad Heuam eritis sicut dij scientes bonũ,& malum:constat tamen, ꝙ malum tunc nihil erat,quòd cognosci posset:sed ad signandum valde large omnia entia,& modos entium præsentium,vel futurorum qualitercunque se habentiũ,vel possibilium se habere. Sciendum aũt, ꝙ ista litera ex loco illo. Introduces eos,potest exponi anagogi-

In sacra scriptura multa ponuntur ad signãdam affectiorẽ dicentis q̃ non sunt valde necessaria.

D cè referendo ad vitã æternam, & ꝙ iste sensus intẽtus est ab ipso proferẽte,aliàs non propriè assignaret in litera:nam sicut declarauimus Gen.15.c. ꝙ sub promissione terræ Chanaan ad ipsum Abrahã facta, intelligebatur vita æterna: quæ dicitur terra viuentium: ita hic sub isto habitaculo temporali, ad quod introducebantur,intelligeretur tabernaculũ celeste in cęlo empyreo. Abrahæ namque terra Chanaan promissa fuit, & semini eius,vt patet in cortice literæ, vt patet Gene. 15.cap.& sic fuit ad rem,quia Deus illam promisit, & postea dedit,vt patet in plurimis locis scripturæ : nam Iosue 21.c.cũ tradita esset terra Chanaã in manus Hebręorum dixit scriptura : Dedit dominus Israeli oẽm terram,quam se patribus eorũ traditurum iurauerat;

E & sequitur infra:ne vnũ quidẽ verbũ,ꝙ illis pstaturũ se esse promiserat,irritũ fuit : sed rebus oĩa expleta sunt. Cũ ista tñ terra materiali,q̃ promittebat explicitè,promittebat implicitè terrã viuentiũ.i.vitã ęternã: quia ꝓ actibus factis in charitate necessario correspõdet præmiũ maius quã terrenũ : ergo cũ ibi promittit p̃miũ ꝓ bona operatione,necessario illud erit aliquid mai⁹ præmio materiali. Et sicut Deus dicẽdo illa verba promissionis Abrahæ,intẽdebat in illis verbis promittere ei, & toti semini suo iusto vitam ęternã : & hoc intelligebat Abraham sic promitti,vt patet Ioan.8.cap.cum dixit Christ⁹ Abraham pater vester exultauit, vt videret diẽ meũ,vidit,& lętatus est,idest quod Deus reuelauit Abrahæ redemptionem futuram per Messiã de semi-

ne suo: & vita æterna, quæ habebatur per redemptionem Messiæ: & clarius patet ad Hebre. 11. cū dicitur: Fide demoratus est in terra repromissionis tanquam in aliena in casulis habitando cū Isaac, & Iacob cohæredibus promissionis eiusdem, expectabat enim fundamenta habentem ciuitatem cuius artifex, & conditor Deus. Sicut ergo erat ibi, ita poterat esse hic. Et licèt hoc non includat aliqđ inconueniens, tamen non habet eandem rationem, quam habet in promissione facta Abrahe, nam ibi necesse est intelligi vitam æternam promissam esse: cùm pro actibus latriæ non debeat promitti solum premium terrenum, quod est minus quolibet actu charitatis: hic autem erat oratio Moysi, & non promissio Dei: ideo bene stabat, ꝙ ipse peteret introductionem in terram Chanaan, non petendo vitam æternam. Etiam dato, quòd legatur litera ista per modum prophetiæ, vt supra diximus: bene stat, quia Moyses prediceret introductionem in terrā Chanaan nihil intelligendo de vita ęterna: sequendo tamē istum sensum, exponetur sic litera. *Introduces eos.* Scilicet populum istum Israelitarum. *Et plantabis.* Id est radicabis, vel firmabis: hoc autem pertinet ad vitā ęternam: nam postquam aliquis eā semel adeptus fuerit, vlterius perdere non valebit: & in hoc differt ab ista vicissitudine vitę huius calamitosæ: quia licèt nunc quisquam in gratia Dei sit: tamē eam perdere potest, quia in quotidiano motu est: ideo de nullo certum quid assignari potest: donec extremam horam attigerit: ibi aūt nulla est transmutatio, nec vicissitudinis obumbratio, quoniam priora transierunt. *In monte hereditatis tuæ.* Patria celestis mons est: quia in locis altissimis est: maximè cęlum empyreum, quod super omnia corpora est immobile, & clarum: atque sanctis spiritibus plenum, vbi Deus beatis animabus requiem dat ab omnibus laboribus suis in sæcula sæculorum. Vocatur hæreditas domini, quia licèt in omni loco Deus sit: ī nullo tamen tantū de affluentia bonitatis suę indicat quātum ibi: & perpetuo hoc idem ibi facturus est. *Firmissimo habitaculo tuo.* Idest quòd illud cęlum est firmissimum, nulla enim corporea substantia magis firma, aut solida est quàm cęlum: nam cętera elementa aut elementaria corpora corruptionem, alterationemq; suscipiunt, corpora tamen cęlestia non suscipiunt peregrinas impressiones, vt ait Philosophus secundo de cęlo, & mundo: ideo corpora ęterna vocari possunt simpliciter quantum ad totum, & partem quamlibet suam: de firmitate cęlorū dixit Iob. ca. 37. tu forsitan cum eo fabricatus es cęlos, qui solidissimi sunt quasi ere fusi sint: hæc est ergo sedes firmissima in æternum non ruitura: ideo beati, qui habitant in illa: quia in sæcula sæculorum laudabunt Deum, vt patet Psalm. 83. *Quod operatus est domine.* Quia istud habitaculum manus hominum non fecerunt: sed Deus ipse à principio cum primaria luce creauit, spiritibusq; Angelicis, & cæteris quæ ei coęua ponuntur; de quibus diximus late Gen. primo capit. *Sanctuarium tuum domine.* Verè quidem sanctuarium: nam licèt domus, in quibus in terris Deus à fidelibus colitur, & inuocatur, sanctuaria à sanctitate Dei ibidem inuocati dicantur, non tamen eis ita proprie nomen sanctuarij conuenit sicut illi fęlici loco beatorum: nam hęc templa manu facta quantacunque sanctitate polleant, prophanari, atque quotidianas pati immunditias possunt: illud autē nullatenus pollui potest, quia nihil cōtaminatum, aut immundum intrabit in illud. Etiam quia illi qui in templis nostris orant, ipsique sacerdotes, qui pro cęteris ad Deum mediatores existunt, infirmitate peccati circundati sunt, vt ait Apostolus ad Hebræ. 7. cap. cū dicit. Talis enim decebat, vt esset nobis pontifex sanctus innocens impollutus segregatus à peccatoribus: & excel-

F sior cęlis factus, qui non habet quotidie necessitatem quemadmodum sacerdotes prius pro suis delictis hostias offerre, deinde ꝓ populi: lex enim homines cōstituit sacerdotes infirmitatem habentes: in vita ęterna tam ipse sacerdos Christus, quàm cęteri, qui ab eo redempti illuc ascenderunt, omnibus prorsus maculis carent, quoniam priora transierunt: & istam excellentiam templi cęlestis ad terrenum innuit Apostolus ad Hebræ. 9. cap. dicens: Christus assistens pontifex futurorum bonorum per amplius, & perfectius tabernaculum non manu factum, idest non huiusmodi creationis: nec per sanguinem hircorum, aut vitulorum, sed per proprium sanguinē introiuit semel in sancta, ęterna redemptione inuenta. *Quod firmauerunt manus*

G *tuæ.* In Deo nec manus, nec pedes, nec cęteras organicas partes assignare possumus, cū corporeus non sit: sed sicut in nobis vis operatiua in manibus est, cū manus dicatur organum organorum, vt ait Philosophus secundo de anima, ita vt modo nostro intelligam⁹, potentiam operatiuam Dei manibus suis attribuimus, cùm tamen ipse tale nihil habeat. *Dominus regnauit in æternum, & vltra.* Supra expositum est. *Ingressus est enim.* Isti duo versus sequentes pertinent ad canticum præcedens, & replicantur in eis verba priora ad modum cantilenarum communium: in quibus cum ponantur quædam verba, quæ sunt principia cantici, postea in fine cuiuslibet rationis perfectę replicantur: sic etiā faciunt interdum poetę, licèt raro: vt ponāt quosdam

H versus qui intercalares vocantur, & postea interpositis quibusdam iterum resumant illos: sic enim facit Ouidius in libro epistolarum in epistola Deianirę ad Herculem, quæ incepit.

Cur membra Deo tribuimus.

Versus intercalares sunt qui sępius interpositis quibusdā alijs replicātur.

Gratulor Aetholiam titulis succedere nostris.

Idē facit Martianus capela in libro de Nuptijs mercurij, & Phisiologiæ, in carmine musarum ad honorem nouæ nuptę cùm in cęlum ducitur dicentes.

Scande cęli templa virgo digna tanto fędere.

Te socer subire celsa astra poscit Iupiter.

Et isti duo versus nouies repetuntur: quia quęlibet nouem musarum in fine carminis ponebat eos. Versus autem, qui repetitur in Epistola Deianiræ est.

Impia quid dubitas Deianira mori?

I Erant enim ista verba Deianirę volētis seipsam occidere: quia camisiam toxicatam Herculi miserat, qui eum ad mortem induxit: pro quo ipsa cum poneret aliquam rationem suadentem ad se occidendum concludebat in fine.

Impia quid dubitas Deianira mori.

Totiens ergo istum versum repetiuit, quot rationibus mortem suam persuasit: & ad extremum persuasa gladio incubuit spontaneam mortem amplectens. Idem seruatur in Theodolo in fine disputationis Pseustis pastoris, & virginis Alicię, quorum vterque vnum versum intercalarem accepit. Virgilius autem in Bucolicis idem facit in Egloga octaua, quæ incipit.

Pastorum musam, Damonis, & Alphesibæi.

K Et ponuntur ibi duo versus intercalares sæpius repetiti, scilicet.

Incipe Męnalios mecum mea tibia cantus.

Secundus versus est.

Ducite ab vrbe domum mea carmina ducite Daphnim.

Ingressus est enim eques Pharao. Idest Pharao intrauit equitando in mare rubrum. *Cum curribus, & equitibus.* Omnes sui equites, & currus cum eo intrauerunt: currus enim erant sexcenti electi, & de alijs non electis omnes qui in Aegypto reperiri potuerunt: equites autem erant quinquaginta millia, vt ait Iosephus. *Et reduxit super eos dominus aquas maris.* Nam aquæ ad ingressum eorum, & Hebræorum steterant quasi murus à dextra, & leua, postea fugientibus

Aegyptijs à percutiente Deo conclusi sunt fluctus, vt exire non possent: & aquæ reductæ sunt super eos flāte meridiano vęto, sicut patet supra, scilicet: Flauit spiritus tuus, & operuit eos mare. *Filij autem Israel ambulauerit per siccum*. Idest per fundum maris desiccatū: nam post diuisionem maris misit dominus ventū orientalem calidum desiccantem tota nocte fundum maris, vt patet supra decimo quarto capit. *In medio maris*. Idest in mari: non autem in medio secundum æquidistantiam, sed intra mare.

Sumpsit ergo Maria prophetissa soror Aaron tympanum in manu sua: egressęque sunt omnes mulieres post eam cum tympanis, & choris: quibus præcinebat dicens: Cantemus domino: Gloriose enim magnificatus est, equū, & ascensorus ei est deiecit in mare. Tulit autem Moyses Israel de mari rubro: & egressi sunt in desertum Sur. Ambulaueruntque tribus diebus per solitudinē, & non inueniebant aquam. Et venerunt in Mara: nec poterant bibere aquas de Mara, eo quòd essent amarę. Vnde & congruum loco nomen imposuit, vocans illum Mara, idest amaritudinem. Et murmurauit populus contra Moysen, dicens: Quid bibemus? At ille clamauit ad dominum. Qui ostendit ei lignum: quod cum misisset in aquas: in dulcedinem versæ sunt. Ibi constituit ei præcepta, atque iudicia, & ibi tentauit eum: dicens. Si audieris vocem domini Dei tui, & quod rectum est coram eo feceris, & obedieris mandatis eius, custodierisque omnia præcepta illius, cunctum languorem, quem posui in Aegypto, non inducam super te. Ego enim sum dominus Deus sanator tuus. Venerunt autem in Elim filij Israel, vbi erant duodecim fontes aquarum, & septuaginta palmæ, & castrametati sunt iuxta aquas.

(De cōs. d. 1. a cap. reu. 14. — Iudit 5. — Eccle 38.)

Sumpsit autem. Hic ponitur minus principale, scilicet gratiarum actio quantum ad mulieres. *Sumpsit autem Maria*. Sicut Moyses cantauit cum omnibus filijs Israel, ita Maria soror Moysi, & Aaron cantauit cū omnibus mulieribus: & rationabile valde erat: nam sicut Moyses, qui erat dux populi, & propheta domini, erat principalis inter viros cantantes: ita Maria, quia prophetissa erat, debuit esse dux, vel præuia inter cantantes mulieres: ideo subditur in textu causa huius prioritatis, cùm vocatur prophetissa.

QVAESTIO. VI.

(Dupliciter aliquis propheta vocari pōt.)

VOCATVR aliquis quantum attinet ad præsens dupliciter propheta. Vno modo, quia ex diuina reuelatione aliqua alijs hominibus, quę Deus di-

A cenda mandauit, annunciat, & isto modo communiter accipimus prophetam pro illo, cuius dicta in libris reperimus, vt Isaiam, Ieremiam, & cæteros: & isto modo Mariam sororem Moysi prophetam dicere nō possemus, quia nescimus, quæ ex diuina reuelatione ipsa aliquibus gentibus annunciauerit: quidam tamē dicunt, quòd ipsa prophetauit patri suo Amram, quādo accedere nolebat ad vxorem suam, quòd accederet, quia ipse geniturus erat filium liberatorem Israel, de quo diximus supra secundo capit. Hoc autem satis conuenit, tamen firmitatem non habet vllam. Alio modo dicuntur prophetę illi, qui licèt nulla dicenda hominibus à Deo recipiunt, Deum tamen vident, & cùm eis loquitur declarādo eis aliquas veritates oc-B cultas. Et isto modo, quia Deus loquebatur frequenter cùm Abraham, vt patet Gen. 12. 13. 15. 17. 18. & 22. capit. atque in alijs locis, diceretur propheta: & sic vocauit eum scriptura, vt patet Gen. 20. capitul. cum dixit Deus ad regem Abimelech, qui tenebat vxorem Abrahę. Nunc ergo redde ei vxorem suam: quia vir propheta est, & orabit pro te: & isto secūdo modo Maria prophetissa vocari potest: quia ad eam loquebatur dominus, vt patet Numeri 12. cap. Nam cum ipsa, & Aaron redarguerent Moysen propter vxorem Aethiopissam, dixerunt: Nū per solum Moysen locutus est dominus? nonne & nobis similiter est locutus. *Soror Aaron*. Non solū erat soror Aaron, sed etiam soror Moysi: cum omnes ex eadem matre patreque geniti essent:
C sed vocatur soror Aaron ex quadam ratione speciali, sicut Simeon, & Leui vocantur specialiter fratres propter concordiam eorū ad malum, licèt alios quatuor fratres haberent ex eadem matre Lia, & patre Iacob genitos: sic patet Gen. 49. cap. cùm dicitur: Simeon, & Leui fratres vasa iniquitatis bellantia. Etiam isti duo vocantur specialiter fratres Dinæ, cū alij quatuor fuerint fratres eiusdem ex patre, & matre: isti tamē quia eam specialiter diligebant, & quia pro ea specialiter laborauerunt: vt patet Gēn. 34. cap. in occisione Sichimitarum pro stupro, & violatione Dinæ: & ibidem dicitur: Arreptisque duo filij Iacob Simeon, & Leui fratres Dinę gladijs. Hebræi dant rationes duas, quare vocetur specialiter soror Aaron. Prima est, quia an-
D tequam nasceretur Moyses, ipsa habebat pro fratre solum Aaron: qui erat maior Moyse annis tribus: vt patet supra septimo capitu. & tunc prophetauit patri suo Amram de natiuitate Moysi ducis Israel. Secunda quia Aaron multum se ostendit pro ea zelare, quando percussa fuit lepra propter murmurationem: vt patet Nume. 12. capitulo, cùm dicitur: Cunque respexisset eam Aaron, & vidisset perfusam lepra, ait ad eum: obsecro domine mi, ne imponas nobis hoc peccatum, qđ stultè commisimus, ne fiat hæc quasi mortuum, & vt abortiuum quod proijcitur de vulua matris suæ. Et ecce medium eius deuoratum est lepra. *Tympanum in manu*. Tympanū à tinniendo dicitur, quia manibus percussum tinnitus reddit. Est enim instrumentum qua-
E dratum de lignis factum: & interdum rotundum: & superius corio extento, & infra tintinabula parua ponuntur: vt ex tinnitu pellis extentæ, & tintinabulorū interiorum conueniens sonus reddatur ad cōcordiam vocis canentium puellarum. *Egressęque sunt omnes mulieres post eam*. Nam ipsæ viderant qualiter viri concinebant Moysi: ideo motę sunt; vt haberent & ipsæ ductricem canentem, & discurrebant super littus maris rubri canentes domino, & lętantes videndo cadauera Aegyptiorum in littore: & acceperunt ab eis omnia spolia, arma, & vestes. *Egressi sunt*. Scilicet de tētorijs suis, vel de inter castra: nam immediate, vt exiuērant de mari rubro stetit nubes, & fixerunt castra secūdum ordinem suū, & manebat quęlibet mulier in tentorio

(Primo. — Secundo. — Quomodo Maria Moysi soror prophetissa erat. — Opinio Hebręorū. — Tympanū quid sit.)

ſuo,& omnes intra ambitum caſtrorum: cùm autem choreando cantare voluerunt, egreſſæ ſunt ſingulæ de tentorijs ſuis: & omnes de caſtris,& inceperũt magnas choreas agere per littora maris rubri. *Cum tympanis,& choris.* Inter alia ſupellectilia, quæ ſecum aſportauerant de Aegypto multæ de mulieribus tympana ſecum attulerant, ad conſolationem iuuencularũ, & puerorum tenerorum: & tũc omnes,qui tympana habebant aſſumpſerũt illa,inter quas Maria, quę princeps cęterarum erat,tympanum aſſumpſit,quod forte ipſa aſportauerat,vel ab alia aſportante accepit. Canticum inchoauit præcinẽdo in voce,& timpano: & tũc cęterę mulieres concinebant in tympanis, & vocibus cantantes eadem,quæ cantabat Maria: vt patet in choreantibus, vbi vno canente cęteri ſuccinunt concinentes. De iſtis tympanis dicit Nicolaus, quòd Deo inſpirante de Aegypto aſportata ſunt,quia vel à Deo audiuit Maria,vel ei, & cęteris mulieribus in mente dedit, vt tympana aſportarent: quia Deus in deſerto in tympanis colendus erat. *Et choris.* Dicitur chorus cõgregatio,vel chorea concinentium,atque ſaltantium: ſic enim fecerunt iſtę mulieres, quia omnes coniungebãtur,& cantabant. *Quę præcinebat.* Ideſt quòd Maria ante omnes alias cantabat,& cęterę reſpondebant. Præcinere enim eſt ante alios canere: & ſic faciebat Maria: quia ipſa cęteris dignior erat, quia ſoror Moyſi ducis Iſrael: & pręcipuè quia prophetiſſa; nam propter prophetiam non ſolùm fęminis, ſed etiam viris pręponi deberet,ſicut Delbora prophetiſſa, quæ iudicauit magno tempore totum Iſrael: vt patet Iudi.4.& 5. capit. & ad ipſam totius Iſraelis cauſę deferebantur iudicande. *Cantemus domino.* Iſtud eſt canticum,quod Moyſes cantauit cum omnibus viris de populo: in quo apparet, quòd prius cantauit Moyſes aliquotiens iſtud canticum cùm viris: quàm inciperent cantare illud mulieres: aliàs enim neſcirent illud,niſi audiuiſſent. *Glorioſe magnificatus eſt.* Ideſt magnitudinem poteſtatis ſuę demonſtrauit in hoc facto, & hoc cum magna gloria ſiue fama: quia iſtud factum auditum eſt per omnes terras,& omnes gẽtes aut laudauerunt Deum, aut eius magnitudinem admiratæ ſunt: quia nunquàm tale viderant,vel audiuerant,nec aliquid tale poſtea cõtigit. Ioſephus tamen in libris antiquitatum, vbi tractat de bello Alexandri, dicit quòd cũ Alexander perſequeretur Darium fugiẽtem mare, Pamphilicum ei, & exercitui ſuo apertum eſt voluntate Dei,qui diſpoſuerat regnum Perſarum per Alexandrum delere de hoc Ioſephus in ſecundo libro Antiquitatum, & hæc finit. Iſti tamen dicto ab alijs Cronographis fides nulla datur,ideo nullus aliorum,qui acuratiſſimè Alexandri macedonis geſta conſcripſerunt hoc operi ſuo interpoſuit, aut ſaltem ab alio dictum retulit: qđ tñ pro maximo poſitũ fuiſſet,ſi ſic eueniſſet,aut eueniſſe crepitum fuiſſet. Reuera quidem inter cętera Alexandri facta,& fortunas nihil iſta re mirabilius atque relatu dignius eſſet. *Equum, & aſcenſorem proiecit in mare.* Quia venientibus fluctibus ſuper eos, omnes tam homines quàm iumenta eorum perierunt: nec ipſi equi, qui aliàs enatauiſſent,ibi euaſerunt, volente Deo eos diſperdere, ne exeuntes in Aegyptum reuerterentur, & cęteris Aegyptijs prodeſſent. Etiam quia Deus voluit monſtrare iſtam deſtructionem fuiſſe ab eo inflictam: ideo quòd fuiſſet vniuerſalis,& nihil euaderet, ne ſi aliquis de Aegyptijs, aut equis Aegyptiorum ſuperfuiſſet à caſu eueniſſe diceretur. *Tulit autem.* Hic ponitur,ſcilicet impedimenti remotio,& itineris cępti continuatio, & diuiditur in tres partes. Primo ponitur aquarum,& ciborum prouiſio,quę in itinere ſumme neceſſaria ſunt: ſecundo hoſtis inſurgentis repreſſio,infra circa medium 17,capit. *Venit autem Amalech.*

Qr̃ tympana in deſerto aſportata ſint.

De maris Pamphili apertione, & quomodo Ioſeph⁹ errauit in hac de quo rogo videas do. Abul. Ioſue 3.ca.q. 41.

F Tertio populi procedentis ordinatio in principio 18.c. Circa primũ adhuc diuidit̃;qa primo ponit̃ populus ſitiẽs 2.populus eſuriẽs,ideo primo prouidet̃ de aquis 2. de cibis inf.16.c. Ad primũ *Tulit aũt Moyſes filios Iſrael de mari rubro.* Dr̃ Moyſes eos tollere,quia tollere importat quandam quaſi violentiã: & ſic Moyſes quaſi violenter inde abſtraxit: vt volunt quidam, nam Hebræi erant cupidi valde,& inhiabãt ſpolijs Aegyptiorum, q̃ multa,& præcioſiora fuerũt,vt volunt Hebræi, quàm ea quæ tulerant de Aegypto,cùm petiuerunt vaſa aurea,& argentea,& veſtes: ab his autem ſpolijs remoueri non poterant. Sed non multum hoc videtur, quia collectio ſpoliorum omnium Aegyptiorum modicũ duraret,forte non per duas horas, vel tres, quia plures
G erant ipſi Hebræi, qui colligere poſſent,quàm Aegyptij mortui in mari. Nam de Aegyptijs erant ducenta milla peditum,& quinquaginta millia equitũ, & currus ſexcenti electi, & aliqui de alijs non electis: & ſic omnes,qui erant in exercitu Pharaonis, & mortui sũt in mari rubro, non accedebant ad trecenta millia. Pedites autem Hebræorum,qui erant apti ad bellũ erant vltra ſeptingenta millia, vt declarauimus ſupra Gene. duodecimo capitulo,quanto magis,quia alij ſeniores, & alij minores peditibus irent ad ſpolia: immo etiam ipſę mulieres, & ſic breuiſſimè diriperent omnia ſpolia. Etiam quia non eſt veriſimile, quòd Moyſes prohiberet Hebræos à capiendo ſpolia Aegyptiorum: nã indigebant eis,maximè armis, & auro, & argento, ſi
H quod portabant: ad offerendum poſtea in vaſa,& cuncta opera ſanctuarij. Etiam quia cùm Deus dediſſet eis tantam læticiam tradendo inimicos eorum in man⁹ ſuas,irrationabile videbatur eos diſtrahere,ne hac læticia fruerentur. Etiam non poteſt dici, quòd Moyſes eos inde abſtraxerit, quia nunquam mouebantur caſtra, niſi per motum nubis, vt patet infra 40. capit. & Numeri 9. cap. cum dicitur: Ad imperium domini proficiſcebantur, & ad imperium eius figebant tabernacula: cunquę ablata fuiſſet nubes proficiſcebantur filij Iſrael: & in loco vbi ſtetiſſet caſtrametabantur: non dicitur ergo quantum ad hoc, quòd Moyſes eos tulerit: ſed dicitur eos tuliſſę, quia ipſe omnium eorũ curam agebat tanquam pater,& dux, ſicut dicitur Nu-
I me. vndecimo cap, quando conqueritur Moyſes de tã to onere impoſito dicens, Cur affixiſti ſeruum tuum, & quare non inuenio gratiam coram te: & quare impoſuiſti pondus vniuerſi populi huius ſuper me? Nunquid ego concepi omnem hanc multitudinem, vel genui? vt dicas mihi,porta eos in ſinu tuo: ſicut portare ſolet nutrix infantulum,& defer in terram,pro qua iuraſti patribus eorum? Sicut ergo mater tolere filiũ dicitur,aut rex exercitum: quia ſub cura eorum ſunt: ita Moyſes dicebatur tuliſſe exercitum Hebræorũ de mari rubro: & ſicut de loco illo tulit,ita poſſet dici de alijs locis tuliſſe, licèt in alijs locis non ſic ſcribatur. *De mari rubro.* Ideſt de littore maris rubri, in quo caſtrametati fuerant. *Et egreſſi ſunt in deſertum Sur.* Incipit
K deſertum Sur in littore maris rubri, ſed tamen ſtantes apud mare rubrum, non dicebantur ſtare in deſerto Sur, ideo cùm inceperunt ambulare dicebantur egredi de littore maris, & intrare deſertum. Iſtud quod vocat̃ hic deſertũ Sur, vocatur deſertum Ethan Numeri trigeſimo, ſecundo capitulo, quia ſicut dicitur hic, quòd tranſito mari rubro intrauerunt in deſertum Sur; ita dicitur ibi, quod poſt mare rubrum intrauerunt in ſolitudinem Ethan. Et ſicut hic dicitur quòd ambulauerunt tribus diebus per deſertum Sur: ita dicitur ibidem, quòd ambulauerunt tribus diebus per ſolitudinem Ethan. Et ſicut dicitur hic, q' non inueniebant aquam in deſerto Sur: ita dicitur ibi quòd populus nõ inuenit aquam in ſolitudine Ethan.

Et

Expoſitio Hebræorum.

Auct. expoſitio.

Idem eſt deſertum Sur, & ...

Desertum Sur non habet magnam latitudinem.

Et sicut dicitur hic, quòd post desertum Sur venerunt in Mara, & hoc latius diximus supra cap. 14. Istud desertum Sur, siue Ethan, per quod nunc transiuerunt Israelitæ, non habet magnam latitudinem, sicut alia deserta, quia in tribus diebus transierunt latitudinem eius filij Israel, veniẽtes vsque Mara: filij autem Israel valde modicum ambulabant, quia habebãt paruulos, & mulieres, & seniores, & armenta multa portanda, & teneros fętus, quia tunc erat Aprilis, scilicet mensis secundus secundum Hebręos, & ipsi incipiunt in Martio: ergo valde modicum ambularent. Est tamen habens magis de longitudine, nam extenditur longitudo eius contra Occidentẽ versus terram Phylisthinorum, & iuxta latus Aegypti inferioris. Et patet Gene. 20. cap. cùm dicitur, quòd habitauit Abraham inter Sur, & Cades, & peregrinat⁹ est in Geraris, idest quòd dum Abraham peregrinaretur in Geraris, idest in terra Gerare, quæ erat caput terræ Phylisthinorum, morabatur, idest habebat domicilium inter Sur, & Cades, idest apud desertum Sur: ergo desertum Sur est cõiunctum Gerare, quæ est in terra Phylisthinorum: terra tamen Phylisthinorũ satis occidentalis erat terrę illi, per quam tunc transibant, quia vt dicitur supra 13. cap. iter rectum, & breue à terra Aegypti, vsque ad terram Chanaan erat per terram Phylisthijm, sed istud iter reliquerunt, vt ibi patet, & circuierunt ascendẽtes contra Orientem ad mare rubrum. *Ambulaueruntque tribus diebus per solitudinem.* Idest per istam solitudinem Sur, siue Ethan. Cauendum est in hoc, quia aliqui nõ faciunt differentiam inter Sur, & Sin, sed pro eodem accipiunt: sed falsum est, quia solitudo Sur est immediatè post mare rubrum ante castrametationẽ Mara: sed solitudo Sin est vltra Mara, & vltra Elim, scilicet inter Elim, & montem Sinai, vt patet capitulo sequenti.

An columna quieuerit in illis tribus diebus, in quibus Israelitæ ambulauerunt per desertum Sur.

QVAESTIO. VII.

Inconuenientia sequentia si nubes nõ quieuerit.

SED quæres de istis tribus diebus vtrum columna quieuerit an non. Si autem dicas, quòd columna non quieuit: ergo etiam ipsi moti sunt, aliàs perdidissent columnam, quod falsum est, quia semper columna præcedebat eos, quando mouebantur: nec vnquã defuit coram eis columna ignis, aut nubis, vt patet supra 13. cap. sed si ipsa ambulasset, & ipsi manerent perderent eam: necessarium ergo est, quòd si ipsa columna illis tribus diebus, & noctibus continue mota est, vt ipsi quoque tribus diebus continuis mouerentur. Sed hoc nullo modo cõcedendum est, immo impossibile est, nisi Deus miraculosè operaretur, quia nullus homo posset tribus diebus, & noctibus continuis moueri: maximè, quia tunc non potuissent sumere cibum, ad quod requirebatur aliqualis requies. Et maximè, quia paruuli nullo modo hoc tolerassent, maximè pecora, quia licèt homines mouendo se possent comedere, pecora tamen non possunt. Si autem dicas, quòd in quolibet illorum trium dierum columna stetit, & ipsi stabant stante columna, vt tota nocte requiescerent ad resumendas vires, tunc sequitur inconueniẽs, quia vbi columna stetisset figebant castra, vt dicitur Num. 9. scilicet: Cumque ablata fuisset nubes proficiscebantur filij Israel, & in loco vbi stetisset, ibi castrametabantur: ergo videtur, quòd essent assignandę tres mansiones in ista solitudine Sur, cùm Moyses omnes mansiones numeret: sed has non descripsit, vt patet Nume. 33. capit. vbi ponitur cathalogus mansionum. Et hoc confirmat, quia in eodem 33. ca. dicitur, quòd omnia loca castrorum describũtur, cùm inquit litera: Hę sunt mansiones filiorum Israel, qui egressi sunt de

Inconuenientia cõsequentia si quieuerit.

A Aegypto per manum Moysi, & Aaron, quas descripsit Moyses in castrorũ loca, quæ domini iussione mutabant. Et postea ibi in litera subditur, quæ loca fuerũt illa, inter quæ non ponitur aliqua mansio facta in deserto Sur, siue Ethan in his tribus diebus, ergo non castrametati sunt in istis tribus dieb⁹, nec quieuit nubes. Respondetur, quòd quando Israelitæ mouebãtur per desertum, quotidie columna manebat ad vesperũ illis diebus, quibus mouebantur, vt quiescerent per noctẽ, quia nec homo aliquis, nec pecora posset sustinere ambulare cõtinuè vltra vnam diem, & noctem: maximè populus Hebraicus habens paruulos teneros, & seniores, & mulieres delicatas: & non solùm quiescebat columna per noctem, sed etiam quiescebat per diem ad

Auctoris responsio.

B sumendum cibos: vt haberent spacium ad cibos parãdos, & ad comedendum. Et si dicas, quòd non indigebant aliqua paratione ciborum, quia in deserto mãna comedebant vsque ad introitum terræ Chanaan per annos quadraginta, vt patet infra sextodecimo, & Iosue 5. c. sed manna non indigebat aliqua paratione. Respondetur, quòd licèt saporem haberet, & comedi posset sine aliqua paratione: Hebræi tamen, qui super isto cibo nauseabant, vt patet Nume. 21. capit. diuerso modo illud parabant: vt patet Num. 11. c. cùm dicitur. Erat autem mãna, quasi semen coriandri coloris Bdelij: circuibatq; populus colligens illud, frangebat mola siue terebat in mortario coquens in olla, & faciens ex eo tortulas saporis, quasi panis oleati. Hoc etiam patet

Quomodo manna in deserto parabatur

C infra 16. ca. cùm loqueretur Deus de custodia sabbati mandauit, vt manna colligeretur in omnibus diebus præterquam in sabbato, & quòd omnia quæ parari in cibis, aut coqui deberent coquerentur die præcedenti, cùm dicitur. Cras quodcunque operandum est, facitè, & quæcunque coquenda sunt coquite. Ergo tunc coquebatur manna, & fortè carnes, quia aliquãdo aliqui eorum comedebant carnes cum portarent pecora multa: sed adhuc dato, quòd non deberent parare cibos, non poterant sumere cibos conuenienter itinerando. Item, quia in iumentis hoc nõ potuisset euenire, quia necesse erat ipsa qualibet die pasci carpendo herbas: ergo oportebat aliquam partem diei dari, in qua maneret columna, vt pecora cibum sumerent, &

D adaquarentur: necesse est ergo, quòd omni die quo mouerentur, columna ad minus bis quiesceret, scilicet ad sumendum cibum in meridie, vel ante, & ad manẽdum in vespere, & ideo in solitudine Sur, in qua tribus diebus manserunt ambulantes per eam ad minus quieuit columna sexies. Ad argumentum autem respondetur quando dicitur, quòd quandocunque columna quiescebat figebantur tentoria, & vocabatur illa castrametatio, & has omnes castrametationes, siue castrorum loca describit Moyses Num. 33. inter q̃ non ponitur fuisse aliqua castrametatio in solitudine Sur, vel solitudine Ethan, quod idem est. Dico, quòd quandocunque columna quiescebat Hebræi quiescebant: sed non in omni loco, in quo nubes quiescebat

Ad argumentum responsio.

Regula ad cognoscẽdum, quando Hebręi castra figebant, & q̃n non.

E figebãt castra, quia licèt in meridie nubes quiesceret, vt ipsi, & pecora eorum cibos sumerent, tamen non figebant tentoria: sed solùm quando intelligebant se mansuros aliquanto tempore, vnde in meridie nunquam figebant castra: sed solùm ponebant, idest exonerabant iumenta sua ad sumendum cibum: in solis occasu si columna quieuisset non figebant etiam tentoria: sed aliqualiter, vt potuissent se ponebãt nesciẽtes vtrum in crastinum orto sole itineraturi essent. Cùm autem aduenisset dies, si columna non moueretur, putantes se aliquandiu ibi mansuros figebant castra, & tunc quandocunque columna moueretur, & ipsi proficiscebãtur: si autem columna mota ante meridiem, vel in meridie quiesceret, & maneret maiori spatio

tem-

temporis quam ad sumendos cibos manere consueuisset, figebant castra existimantes se ibi aliquādiu staturos. Nūc ergo dico, ꝙ Moyses non descripsit omnia loca, in quibus Israelitæ ponebant castra, sed omnia loca, in quibus figebant ea, & quia non fixerunt castra in pluribus quàm 42. locis ex Aegypto vsque ad Iordanem, non computatę sunt nisi 42. mansiones. In multis tamen alijs locis quieuit nubes, quia fortè in pluribus quàm ducentis, aut trecentis: & sic fuit in deserto Sur, siue Ethan, ꝙ non computatur aliqua mansio, qa licèt nubes ad minus sexies quieuerit, & totiens ipsi posuerunt castra, tamen nunquam castra fixerunt, cū nunquam nubes quieuerit, nisi ad horam qua consueuerant cibos sumere, & in vespere ad solis occasum. In istis autem duobus temporibus nunquam figebant castra. Et istam differentiam aliquo modo innuit litera Num. 9. cap. s. ꝙ quando vna nocte manebat nubes quiescebant: si autem mansisset vna die, & nocte, dissipabant tentoria: aut si mansisset tempore ampliori, & postea recessisset. Dicit enim si fuisset nubes à vespere vsque mane, & statim diluculo tabernaculum recessisset, proficiscebantur, & si post diem, & noctem recessisset, dissipabant tentoria: ergo videtur, ꝙ quando nubes manebat solùm vna nocte, & recedebant diluculo, quòd non dissipabant tentoria, idest nō prosternebant ea ad solùm, sed si post vnum diem, & vnam noctem recessisset, dissipabant tentoria quasi dicat, ꝙ quando vna nocte solùm manebat nubes, non figebantur castra: ideo sequenti die diluculo non poterāt dissipari, si tamē per vnam diem, & vnam noctem stetisset, dissipabant tentoria, scilicet qa iam erecta erant. Nec valet quando dicitur Numeri 9. quia cùm ablata fuisset nubes proficiscebantur, & quando in aliquo loco stetisset ibi castrametabantur, quia castrametari generale est ad positionem castrorum, vel fixionem castrorum. Et tunc verum est, ꝙ vbicunque mansisset nubes, castrametabantur, scilicet quia aut ibi castra ponebant, aut figebant ea, & accipiendo sic large castramentari, non est verum, ꝙ omnes castramentationes computentur à Moyse in cathalogo māsionum Numeri 33. cap. sed accipiendo propriè, vel strictius castrametari, idest figere castra, & isto modo respōderi potest ad omnes dubitationes de varietate castrametationum, & mansione nubis, & quiete populi. *Et non inueniebant aquam.* Non est intelligēdum, ꝙ nullam aquā inuenissent, quia tunc sequeretur, ꝙ in tribus diebus, & noctibus nō biberint Israelitæ, nec pecora eorum: sed hoc absurdum est, quia non posset aliquis homo diebus tribus, & noctibus manere sine aqua: maximè itinerando, cùm motus itineris excitet ardorem, & causet humiditatum desiccationem: ideo ambulantes in itinere frequentibus potibus indigent, sed est sensus, quòd aquæ raræ erant, & non sufficientes ad tollendā eorum sitim, & pecorum suorum: licèt aliqualiter suffecissent ad vitam. Et patet iste modus loquendi frequenter in scriptura, vbi modicum nihil esse dicitur, quia nihil, & inutile æquiparantur. Nam Hebræi dixerunt, ꝙ in solitudine non erat panis, nec aqua, vt habetur Num. 21. cap. cùm dicitur: Cur eduxisti nos de Aegypto, vt moreremur in solitudine? deest panis, non sunt aquæ, & sic dicitur Deuter. 8. c. cùm dicitur: Dominus fuit ductor tuus in solitudine magna, atque terribili, in qua erat serpens flatu adurens, & scorpio, & dipsas, & nullæ omnino aquæ. Ecce quam efficaciter negat aquas fuisse in deserto dicens, non solùm nullas fuisse, sed etiam nullas omnino: nullus tamen tan vecors est, qui dubitet aquas fuisse in solitudine: nam solitudo accipitur à trāsitu maris rubri, vsque Cadesbarne, siue vsque montem Hor, quando fuerunt in extremis finibus terræ Edom, in quo spatio fuerunt plures

Sacra scriptura dicit nullas omnino aquas fuisse in solitudine tamē multæ ibi erāt, quia modicum pro nihilo reputatur.

F quàm 25. mansiones, vt patet Num. 33. c. computando eas ibidem: in istis ergo māsionibus necesse fuit aquas esse, aliàs enim non potuissent Hebræi, & pecora eorū superuiuere: maximè, quia fuerunt in hac solitudine 39. annis. Nam quando in secunda vice reuersi sunt in Cadesbarne, erat primus mensis anni quadragesimi, vt declaratur Num. 20. ca. necesse erat ergo istas aquas esse, vel à Deo educente eas mirabiliter, vel quia oriebantur naturaliter in itinere illo, Deus autem solùm bis legitur aquas mirabiliter eduxisse in deserto, scilicet semel in Raphydin: vt patet infra 17. cap. & iterum in Cadesbarne, vt patet Num. 20. ca. Ergo in omnibus alijs locis aquæ erant orientes à terra, licèt vltra Cadesbarne iterum hoc factum fuit cùm ingressi essent terram Ammorrheorum, etiam non erat solitudo, vt pa-

G tet Nu. 21. quādo dicitur, quòd ascendat puteus, Concinebant. Quòd autem in alijs locis essent aquæ, patet in aliquibus: nam in Elim erat 12. fontes & 70. palmę, vt patet infra in litera, & in monte Sinai erant aquæ, quia dicitur Deuterono. 9. capit. Peccatum autem vestrum, quod feceratis, idest vitulum arripiens igne cōbussi, & in frusta comminuens omnemque in puluerem redigens proieci in torrentem, qui de monte descendit. Idem autem de alijs locis necessario intelligēdum est, quia vbi Hebræi aquas non inueniebant, clamabant ad Moysen pro aqua: sed non reperiuntur clamasse in aliquo alio loco specialiter, nisi hic, & in Raphydin, & in Cadesbarne, & deinde in terra regū Am-

H morrheorum, vel modicum ante illam, ergo in alijs locis semper aquam inueniebant. Dicendum ergo, ꝙ quando hic dicitur, ꝙ non inueniebant aquam, quòd est sensus non inueniri abundantiam aliquam tamen inueniebant, & hoc generale est in omnibus desertis Arabicis, ꝙ aqua rara valde sit. *Et venerunt in Mara.* Ista mansio est extra desertum Sur, siue Ethan, quia distincte connumeratur hic, & vocatur locus iste hic Mara, per anticipationem, quia quando Hebræi venerunt in illum, non vocabatur Mara, nam istud nomē ab aquarum amaritudine ei congruè impositum est, vt patet in litera immediatè, sed Moyses scripsit istam narrationem postq̄ Israelitæ transierant per illum locum. Et tunc iam vocabatur Mara, cùm scripsit, ideo sic ap-

I pellauit. *Nec poterant bibere aquas de Mara, eo quòd essent amaræ.* Cùm accesserunt Israelitę in Mara, inuenerunt multitudinem aquarū, ideo sitibundi omnes ad aquas se inclinauerunt, sed cum gustarent, inuenerunt eas amarissimas, & inceperunt clamare, quid bibemus? erant enim istę aquæ fortè salsuginosę, sicut aquę maris. *Vnde, & congruum loco nomen imposuit.* Tunc enim congruè nomen imponitur, cùm correspondet proprietati rei signatę, qa nomina vt ait Phylosophus, sunt signa passionum, quę in anima sunt, vt habetur in primo Periermenias: signa autem in anima sunt quædā naturales imagines rerum ad extra: sicut ergo illę imagines signant iuxta proprietatem rei: ita nomina vocalia tunc congruè imponuntur, cùm correspondent

K proprietati rei signatæ: sed nomen istud Mara, signat amaritudinem, & aquæ illius loci erant amaræ, ergo conuenienter ille locus Mara appellatus est. *Imposuit vocans illud Mara.* Quis imposuit istud nomen? aliquis fortè respondebit, quòd Moyses tāquam maior inter eos nomen imposuit: sed falsum est, & patet ex isto verbo imposuit, quod habet suppositum in recto propinquiori, & ille est populus, qui licèt nō exprimatur, intelligitur in illo verbo, & venerunt, & immediatè dicitur de populo, quòd murmurauit popul9, & sic referendum videtur ad populum. Magis tamen dicendum est, quòd Moyses illud nomen imposuerit, cùm non ponatur aliquis rectus ante hoc, nisi ille superior, scilicet tulit Moyses. *Et murmurauit populus cōtra Moysen.*

De impositione nominis Mara loco, quo Hebræi aquas amaras reperiere.

Quando nomē conueniēter imponitur.

Quis fuit impositor huius nominis Mara.

Quid

Quid autem murmurauerint infra subditur, scilicet dicens: Quid bibemus? Non fuit ista murmuratio tāta, sicut aliqua aliarū, qa in alijs pœnitebat eos egressos fuisse de Aegypto, vt patet supra 14. ca. cùm dixerunt: Nunquid non erant sepulchra in Aegypto, & ideo tulisti nos, vt moreremur in solitudine? Et cap. sequenti quando murmurauerunt, dixerunt: Vtinam mortui essemus per manum domini in terra Aegypti, quando sedebamus super ollas carnium, & comedebamus panes in saturitate. Eodem modo infra 17. pro aqua in Raphydin. & Num. 11. pro carnibus. Et Nu. 13. & 14. pro exploratoribus. & Num. 20. pro aqua, & Num. 21. pro manna.

Quare dicitur, quòd Iudæi murmurarint, cùm non dixerint verba murmurationis: Et in quibus verbis consistat propriè murmuratio.

QVAESTIO. VIII.

In quibus verbis cōsistit propriè murmuratio.

Qui petit aliquid à Deo tanq̄ sibi debitū murmurat.

SED. quæres: quomodo vocatur ista murmuratio, cùm non videantur dixisse talia verba, quæ facerēt murmurationem? Respondetur, quòd murmuratio est, vt cōmuniter à minori ad maiorem, quia propriè maiores de minoribus non murmurant, & est cū contra aliquid dicitur, quod dici non deberet, & sic dicitur murmuratio contra Deum quandocunq; aliquis dicit malum de eo, quod Deus egit, cùm omnia, quæ Deus fecit, valde bene facta sunt: ideo cùm Hebræi dicerent, quòd magis valuerat eis manere in Aegypto, quàm venire ad solitudinem, murmurabant, qa Deus illos eduxerat, & sic bonū erat eos eductos fuisse magis, quàm manere in Aegypto. Etiam quandocunq; aliquis petit à Deo aliquid dari sibi tanquam debitū, Deum tētat, cùm Deus nulli teneatur: sed etiam omnes Deo tenentur obnoxij, ideo contra ea, quæ non debet dicit. Vt si quisquam diceret, domine quare non das nobis cibos, aut aquas? Deus namque nobis nec cibos, nec aquas dare tenetur. Si autem exorando petamus, tentare nō dicimur. Sic etiam quando aliquis aduersum hominem aliqua dicit, quæ dicere non deberet, contra eum murmurat. Nunc ergo planum est, quòd Moyses, & Aaron non tenebatur dare populo cibos, aut potus, cùm ergo conquereretur populus de Moyse, quia cibos eis non dabat, aut aquam, murmurabant aduersum Moysen: si autem populus conquereretur de Moyse, quia in aliquibus casibus non iustè iudicaret, non dicitur murmurare, quia non dicerent contra id, quod debebant, nam Moyses tenebatur iustè iudicare. *Quid bibemus?* In isto verbo patet murmuratio, quia per hoc petebant ipsi ab eo, vt daret eis aquam, & irato animo dicebāt, ꝙ Moyses malè ageret in non dando aquam, ipse tamen non tenebatur dare aliquid tale, quia nec poterat, & sic declarat Moyses sequenti cap. quod ipse non erat tantæ potentiæ, vt peteretur ab eo aliquid, quo non dato murmurare deberent, cùm dicitur: Audiuit enim murmur vestrum cōtra dominum: nos verò quid sumus, quia murmurastis contra nos? *At ille clamauit ad Dominum*. Vidit populum positum in angustia sitis, & aquarum amaritudinem, ita quòd nullo modo potabiles essent, ideo compatiens eis rogauit Deum: vt daret eis aquam potabilem. *Qui ostendit ei lignum*. Quod autem lignum fuerit istud, non declaratur in litera. Rabbi Salomon dicit quòd istud fuit Adelpha vulgariter nominata, quæ de natura sua amaritudinem habet, & mortifera est, & hoc fuit ad magnificandum miraculum, scilicet cùm vtrunque amarum esset, & per missionem ligni in aquam debuissent aquæ amaræ reddi, tamen non fuerunt ductæ in amaritudinem: sed fuerunt potius dulcoratæ. Et satis rationabile est, nā eodem modo fecit

Rabbi Salomon dicit, quòd lignum in aquis immissū fuit Adelpha.

A Eliseus, vt patet 4. Reg. 2. cap. quando ad sanandum sterilitatem fontis, & terræ misit intra sal; dixerant enim sibi filij prophetarum, quòd ciuitas Iericho erat bonæ habitationis, tamen aquæ erant pessimæ, & propter eas terra erat sterilis, & tunc misit in eas sal: sed cōstat, quòd sal non sanat sterilitatem, sed magis eam efficit: ideo ad efficiendum aliquam terram sterilem ponitur sal in ea, quia sua caliditate, & siccitate virtutem germinatiuam terræ totaliter extinguit: ideo omnis terra, quæ salsuginosa est, sterilis est, ideo pro maledictione terra salsuginosa dicitur, vt patet Psal. 106. cùm dicitur: Posuit flumina in desertum, & exitus aquarū in siccum: terram fructiferam in salsuginem propter malitiam habitantium in ea. Et sic terra salsuginosa

Cum principes aliq̄ terram inhabitabilē reddere volunt sale in sulcis spar so arant.

B repugnat fructiferæ. Etiam quia quando aliquis dominus vult aliquam terram propter malitiam habitantiū perpetuo facere inhabitabilem, arat eam ponens sal in sulcis, & sic in perpetuum sterilis est; sic patet Iudi. 9. c. vbi Abimelech expugnans ciuitatem Sichem volens eam vsque ad radicem delere, omnibus occisis, ciuitateq; deleta, sal in ea dispersit. Dicitur enim: Oppugnabat vrbem, quam cepit interfectis habitatoribus eius, ipsaque destructa, ita vt sal in ea dispargeret: posuit .n. ibi salis sparsionem pro vltimo malorū, quæ fieri possunt alicui ciuitati. Sicut ergo Eliseus ad magnificandum diuinum miraculum sal posuit ad sanandam sterilitatem, qđ tamen maioris sterilitatis est effectiuum, ita rationabile satis est, ꝙ ad ostendendam diuinam potentiam, poneretur lignum amarum in aquas. *In dul-*

C *cedinem versæ sunt*. Miraculosè agente Deo, quia dato, quòd illud lignum missum in aquas dulce fuisset, non habuisset tantam virtutem, vt tam magnam aquarum multitudinem in dulcedinem de amaritudine cōuertisset; maximè, quia hoc repente factum est, scilicet immediatè vt lignum fuit missum, sed naturali actione conueniens non est repente fieri. *Ibi constituit ei præcepta*. Idest ibi data sunt aliqua præcepta populo.

QVAESTIO. IX.

An Hebræis in Mara præcepta data sint.

PRAECEPTVM communiter accipitur pro præceptis Decalogi, alia autem vocantur ceremo-

D niæ, & iudicia: sed constat, quòd hic non data sunt eis præcepta Decalogi, nam postea in monte Sinai data sunt. Rabbi Salomon dicit, quòd populus Iudæorum erat multum ociosus, & quia ociositas docuit multa mala, vt patet Ecclesiastici 33. cap. vt non haberent occasionem diuagādi ad aliqua inhonesta: dedit eis duo præcepta, in quibus studerent, scilicet. Præceptum de obseruatione sabbati, quod in se multa continet documenta. Et præceptum de vacca ruffa combusta, de cuius cineribus fiebat aqua ad delendas maculas immūditiarum in omnibus contaminatis, de quibus Nu. 19. cap. & dedit eis quædam iudicialia præcepta, vt scirent qualiter se adinuicem habere deberent, quòd autem aliqua mandauerit Deus Israelitis in Mara, negari non

E potest, cùm dicitur hic. *Ibi constituit ei præcepta, & iudicia*. Et adhuc non valet si aliquis dicat, quòd non fuerunt hic data aliqua præcepta specialia, sed solùm dominus admonuit ibi populū generaliter, vt custodiret mandata sua, dicens: Si audieris vocē domini Dei tui. Et etiam quia ista duo ponuntur hic, vt distincta, scilicet cōstituere præcepta, atque iudicia, & tentare populum, cùm dicitur: ibi constituit ei præcepta atque iudicia, & tentauit dicens: Si audieris vocē Domini Dei tui. Ergo ista verba pertinebant ad secundum, scilicet ad tentationem, & non ad constitutionem præceptorum, & iudiciorum; quæ autem fuerunt ista præcepta, aut iudicia, non patet ex tex. Non tamen potest dici, quòd datum fuerit aliquid de illis duobus, quæ dixit

Rabbi

Contra Rabbi Salomon, & primum pceptum ab eo positum.

Rabbi Salomon, scilicet de celebratione sabbati. De primo non potest intelligi de custodia sabbati, quia sabbati custodia tunc fuit comēdata, quando aliquid contra Sabbatum agere poterant, scilicet habentes aliqua opera, in quibus occuparentur: sed sic erat, quòd quando steterunt in Mara, nondum habebant aliqua opera ad faciendum, sed semper vacabant quieti, nisi cùm nubes moueretur, & ipsi deberent eam sequi, a qua itineratione non excusauit post mandatum de Sabbato: nam nubes mouebatur per angelum, vt patet supra 14. capitu. & per mandatum domini mouebatur, & quiescebat, vt patet Num. 9. ca. Ergo tantum erat, quòd mouerentur nube mota, sicut quòd Deus diceret eis verbotenus, nunc moueamini. Sed Deo mandanti expresse in die sabbati, quòd mouerentur etiam post præceptum de Sabbato obedire tenebantur, ergo si nubes moueretur in sabbato, moueri debebant. Quantum ergo ad hoc nunquam fuit speciale. Ad alia autem opera, quæ fieri poterant in die sabbati. Dicendum quòd nihil habebant quid agerent, cùm erant in Mara, & antequam illuc accessissent: ergo nō erat necesse dari præceptum de sabbato: cùm autem euenit Iudæis occupatio, scilicet de colligendo māna, & coquendo aut aliàs parando, vt patet Num. 11. cap. datum fuit mandatum de sabbato, vt ab hac occupatione abstinerent in die sabbati, vt patet sequenti cap. Cùm dicitur Cras quicquid est faciendum facitè, quicquid est coquendum coquite, quicquid aūt reliquum fuerit reponite vsque mane. Etiam quia ista præcepta, quæ hic dicuntur, & iudicia constituta sunt in Mara: sed præceptum de sabbato constitutum est in deserto Sin, vt patet cap. sequenti, sed inter Mara, & desertum Sin distantia est: nam duę mansiones intermedię sunt, scilicet Elim, & mansio super mare rubrum, vt patet Num. 33. cap. ergo non fuit præceptum de sabbato datum in Mara. Sed fortè dices, quòd istud præceptum de sabbato datum fuit in Mara, non est enim inconueniens idem præceptum multotiens dari, sicut sæpe reperitur; nam etiam istud præceptum sabbati necesse est ad minus dicere, quòd bis datum fuit. Primò fit mentio de eodem infra 16. & postea iterum 20. c. inter alia pręcepta decalogi. Post hoc autem fuit iterum datum infra 31. cap. Et iterum infra 34. Sic etiam conuenienter videtur posse dici, quòd iterum, & primo datum fuerit in Mara, licèt clare non dicatur. Respondetur quòd stare non potest, quia infra 16. ca. de isto præcepto sabbati loquitur Moyses Israelitis, tanquam de aliquo insolito, quod nunquam audierunt. Si tamen eis primo hoc dictum fuisset, non videretur eis obscurum tanquam insolitum: nam mandauit Moyses cuncto Israel die sexto colligere cibos duplices, scilicet pro ipso die, & sequenti, quod fecerunt, cum autem fecissent, venerunt ad Moysen quærentes, quid hoc sibi velit, & respondit Moyses: Hoc est quod locutus est dominus requies sabbati sanctificata erit domino Cras, quodcunque operandum est facitè, & quęcunque coquenda sunt coquite. Si autem in Mara datum fuisset pręceptum de sabbato, dato quòd iterum repeteretur infra à Deo, tamen ipsi audientes, quòd die septimo nihil colligere debebant, non stupuissent, vel dubitauissent de causa huius obseruationis, nec venissent ad inquirendum à Moyse. Concluditur ergo necessario, quòd pręceptum de sabbato non datum fuit in Mara.

Contra secūdum dictum Rabbi Salomō

Quantum ad aliud præceptum de vitula ruffa, cuius cineres commiscebantur aqua ad tollendas, abluendasque commaculationes: dicendum etiam est, quòd nō fuit datum hic. Et arguitur primo, quòd superfluum namque fuisset tunc vitulam incendere, & cineres aq commiscere, quia isti cineres, vt patet Num. 19. capit. erant ad tollendas contaminationes: sed tunc nullæ

F cōtaminationes esse poterāt: ergo nec ista vitula ruffa cremari debebat ad emūdandum. Antecedens patet, quia contaminatio erat quædam irregularitas, quam aliquis incurrebat tangendo morticina hominum, vel aliorum animalium, & intrando in domum alicuius mortui, vel tangendo tabernaculum, & per hanc irregularitatem prohibebantur ab ingressu tabernaculi: vt patet Num. 19. cap. cùm dicitur. Omnis qui contigerit humanæ animæ morticinum, & aspersus ex hac commixtione non fuerit, polluet tabernaculum Domini. & iterum postea dicitur. Si quis hoc ritu non fuerit expiatus, peribit anima illa de medio Ecclesiæ, sue quia sanctuarium domini polluit. Sic ergo videtur, quod

G ista immunditia facta per aquam lustrationis, & immunditia, quam antea incurrebant, non erant quantū ad ipsos de populo inter se respectu sanctuarij. Sed tūc non erat aliquod sanctuarium, ad quod accederent: quia illud non fuit factum vsq; ad montem Sinai: ergo non debebat tale præceptum dari ibi, vel fieri talis cōmixtio aquarum lustrationis. Item quia quando ista vitula combusta fuit, primo Eleazarus filius Aaron immolauit eam: sed non fuit Eleazarus sacerdos vsque in monte Sinai, vbi facto tabernaculo facta est sacerdotum consecratio, vt patet infra 29. & Leui. 8. 9. & 10. c. quod autem Eleazarus in prima vice immolauerit istam vitulam ruffam, patet Num. 19. cap. vbi ponitur præceptum istud extense tanquam populo, qui nunquam illud audierat. Et subiungitur in litera: habeant filij Israel,

H & aduenę, qui sunt inter vos, hoc sanctum iure perpetuo. Item quando fiebat immolatio illius vitulæ ruffæ debebat aspergi sanguis illius septies contra fores tabernaculi, vt patet Num. 19. c. cùm dicitur, & tingens digitum in sanguine eius aspergat contra fores tabernaculi septem vicibus, sed cùm erant in Mara, nullum tabernaculum habebant, ergo tunc non factum est. Item quia ille, qui illam vitulam immolaturus erat deberet esse sacerdos: sed cùm erant in Mara, nullus adhuc erat sacerdos, ergo tunc fieri non potuit. Antecedens patet, quia dicitur Num. 19. quòd sacerdos erat facturus ista, scilicet: Tradesq; eā Eleazaro sacerdoti, quæ eductā extra castra immolabit in conspectu omniū, & postea subditur: lignum quoque Cedrinum, & Hy-

I sopum, coccunque bis tinctum sacerdos mittet in flāmam, quæ vaccam vorat, quòd autem non essent sacerdotes, nec tabernaculum existēte populo in Mara, patet, quia tabernaculum fabricatum fuit in mōte Sinai, & ibi sacerdotes consecrati sunt: satis ergo inductū est euidenter ex superioribus, quod nullum de istis duobus præceptis quæ astruit Rabbi Salomon fuisse tradita, fuerit datum Israelitis in Mara, sed aliquod alterum, de quo nō fit hic mentio. *Et ibi tentauit eum dicens.* Idest Deus tentauit populum. Tentare autem est, de aliqua re experientiam accipere: Deus autem de nulla re experientiam accipit, cùm omnia nota sint, & nuda oculis eius, vt patet ad Hebr. 4. cap. dicitur tamen tentare, quando nobis demonstrat ad quantum sumus. Nam

Quomodo Deus tentauit Israelitas in Mara.

K homo etiam de seipso certitudinem habere non potest, nisi per laborem. Aliqui tamen nunquam se ad multa posse extimant, qui tamen ad pauca valde sunt. Alij autem vice versa ad nihil se esse arbitrantes, quos tamen Deus ad magnos labores subeundos potentes fecit: horum autem cognitionem habere non possumus, nisi per laborum experientiam, & hæc maximè per legem datam, quia lex cogit nostram voluntatem limitando ei certum modum agendi, & hoc nobis difficile est, quia proni sumus ad id, quod nobis prohibetur: sic enim ait Apostolus ad Roman. 7. cùm dicitur: Occasione autem accepta peccatum per mandatum operatum est in me omnem cōcupiscentiam. Et hoc quia lex præcipit interdum contra ea, ad quę nos naturaliter

Legislatio libertati repugnat, & ideo p'es [illegible]

raliter

raliter inclinamur, cùm autem mens nostra videt se legis seruituti subiectam, cùm naturaliter libertatem desideret, ad repugnandum legi fortius stimulatur, quàm antequam lex data esset: in hoc autem, ꝙ est deprimere stimulos animę repugnantis legi, virtus est, & ibi experimur de nobis ad quantum valeamꝰ, & vocatur ista tentatio: de hoc autem, scilicet quomodo mens nostra repugnet legi, & valde sentiat se grauari, & quomodo homo agat nō id, quod vult, sed id, quod non vult, latissimè declarat Apostolus ad Ro.7.c. *Si audieris vocem domini Dei tui.* Idest si exaudieris obediendo ei, quia audire vocem solùm non est aliquid meritorium, cùm sit actus indifferens pertinens ad potentias, quæ interdum sine nostro arbitrio patiuntur. *Et quod rectum est coram eo feceris.* Illa determinatio coram eo nō refertur ad illud verbum, feceris, sed ad illud adiectiuum, rectum. Est autem sensus, ꝙ Deus vult, vt faciamus id quod est rectum coram eo, idest id quod ipse iudicat esse bonum, & declarat nobis bonum esse in lege sua, & præceptis: & non quod nos faciamus id, qđ rectum est in nostris oculis, quia nos interdum bona esse iudicamus, quæ Deus tanquam pessima detestat. *Obedierisque mandatis eius.* Idem est quod superius, nam facere rectum coram domino nihil est aliud, quàm facere ea, quæ Deus facienda esse iudicat: hæc autē sunt, quæ ipse mandat, & dicuntur mandata eius. *Custodierisque omnia præcepta illius.* Præcepta, & mandata distingūtur tāquam generale, & speciale, quia præcepta solùm se extendunt ad Decalogum loquendo propriè: mandata autem sunt omnia, siue cœremonialia, vel iudicialia, vel qualiacunq; nunc tamē cum essent in Mara, non erat ista distinctio pręceptorum, & mandatorum per species, quia postea facta fuit in monte Sinai, dante ea domino ad Moysen, interdum tamen scriptura ponit ista nō faciens distinctionem, & multiplicat verba ad magis imprimendum, cùm tamen vnum, & idem per diuersa verba intelligat. *Cunctum languorem quem posui in Aegypto, non inducam super te.* Idest non inducam super te plagas, quas posui in Aegypto: si autem malū feceris, inducam super te plagas istas, sic dicitur in Cathalogo Maledictionum Deuter. 29. cap. Percutiat te dñs vlcere pessimo Aegypti, ita quòd sanari nō queas. Et sic erat quando boni erant: nam in exitu de Aegypto, quando nondum contra dominum repugnauerant, dicitur de eis Psal. 104. Et profecti sunt cum auro, & argento, & nō erat in tribubus eorum infirmus: qñ autem mali erant, sępius à Deo puniebantur: vt patet in plagis multis illatis in vituli adoratione, & in tędio itineris, & in desiderio carnium, & in murmuratione pro exploratoribus, & murmuratione pro manna, vt patet infra 32. & Num. 11. & 13, & 14. & 21. cap. *Ego autem Dominus sanator tuus.* Idest. Ego sum dominus potens te sanare ab omnibus infirmitatibus, si quæ euenerint, vel si aliquas tibi peccanti inflixero, easdem rursum tibi pœnitenti remittam. Vel vocatur sanator non solum quia infirmitatem, aut plagam iam existentem curat: sed quia ne adueniat, facit, & isto modo dicit Psalmus: Saluasti animam meam ab inferno inferiori. Manifestum est autem, quòd Deus non extraxit animam Dauid ab inferno inferiori, quia ipse non descendit illuc, sed dicitur saluare, idest facere ne cadat: maximè, quia quando Dauid ista dicebat, viuens erat: ideo tunc nec erat anima sua in inferno superiori aut inferiori, sed solùm eripuit eam Deus, aut saluauit ab inferno superiori præseruando eum, nè moreretur in peccato mortali, & descenderet ad infernum inferiorem.

Distinctio inter præceptum, & mandatum.

Deus dicitur sanator, quia non solum infirmitatē sanat, sed ne adueniat facit.

CAPITVLVM XVI.

A ENERVNT autem in
Elim filij Israel, vbi erant
duodecim fontes aquarum, & septuaginta palmę, & castrametati sunt
iuxta aquas. Profectique
de Elim venit omnis multitudo filiorum Israel in desertum Sin, quod est inter Elim, &
Sinai quintadecima die mēsis secundi, post-
B quam egressi sunt de terra Aegypti. Et murmurauit omnis congregatio filiorum Israel
contra Moysen & Aaron in solitudine. Dixeruntq; filij Israel ad eos: Vtinam mortui essemus per manum domini in terra Aegypti,
quando sedebamus super ollas carnium, &
comedebamus panem in saturitate. Cur induxistis nos in desertum istud, vt occideretis
omnem multitudinem fame? Dixit autem
dominus ad Moysen: Ecce ego pluā vobis Psal. 77.
C panes de cęlo. Egrediatur populꝰ, & colligat Sapien 16.
quæ sufficiunt per singulos dies, vt tentē eū: Io.6. de cō sec. di.2.c.
vtrum ambulet in lege mea an non. Die autem reuera. ca. inquit.
tem sexto parent, inferant, qđ & sit duplum
quàm colligere solebant per singulos dies.
Dixeruntq; Moyses & Aarō ad omnes filios
Israel: Vespere scietis, ꝙ dominus eduxerit
vos de terra Aegypti, & mane videbitis gloriam domini: audiuit enim murmur vestrū
contra dominum. Nos vero quid sumus, qa
D musitastis contra nos? Et ait Moyses. Dabit
vobis dominus vespere carnes edere, & mane panes in saturitate: eò quòd audierit murmurationes vestras, quibus murmurati estis
contra eū. Nos enim quid sumus? Nec contra nos est murmur vestrum, sed contra dominum. Dixit quoq; Moyses ad Aaron: Dic
vniuersæ congregationi filiorum Israel: Accedite corā domino: audiuit enim murmur
vestrum. Cunque loqueretur Aaron ad om-
E nem cœtum filiorum Israel: respexeruut ad
solitudinem. Et ecce gloria domini apparuit
in nube. Locutus est aūt dominus ad Moysen, dicens: Audiui murmurationes filiorū
Israel: loquere ad eos: Vespere comedetis carnes, & mane saturabimini panibus, scietisq; Manna de Cœlo dat.
quòd ego sum dominꝰ Deus vester. Factum
est ergo vespere, & ascendens cōturnix cooperuit castra: manè quoq; ros iacuit per circuitum castrorum. Cunq; operuisset super-

ficiem

ficiem terræ, apparuit in solitudine minutũ, & quasi pilo tusum in similitudinem pruinę super terram. Quod cùm vidisset filij Israel, dixerunt adinuicem: Manhu? (Quod significat. Quid est hoc?) Ignorabant enim quid esset. Quibus ait Moyses: Iste est panis, quẽ dominus dedit vobis ad vescendum.

Venerunt. Supra descripta fuit aquarum prouisio, hic ponitur ciborum exhibitio, & rursus in duas, qa primo succurritur populo famescenti; secundo populo sitiẽti infra 17.c. Prima in duas, primo ponitur carentia cibi, secundo subditur prouisio Dei, ibi. *Dixit Dominus ad me.* Circa primum. *Venerunt autem in Elim.* Postquã recesserunt de Mara, vbi erant aquæ amarę, venerũt in Elim.

QVAESTIO. PRIMA.

Quid est Elim.

EST autem Elim nomen cuiusdam partis deserti: nec putare debet quisq̃, ꝙ sit nomẽ alicuiꝰ villæ, aut ciuitatis, qa nunc castrametabãtur ꝑ solitudinem, in qua non modo homines habitãtes in ciuitatibus, & oppidis, imo nec saltem homines habitantes in tugurijs erant, & ideo cętera nomina castrametationũ, quę ponuntur in isto libro, & colligunt̃ Nu.33.c. dicẽdum ꝙ nõ sunt loca habitata, sed nomina partiũ solitudinis. *Vbi erant duodecim fontes.* Nominauit hic fontes tanq̃ id, quod erat principalissimũ. Nam Hebræi ambulãtes ꝑ solitudinem frequenter patiebantur defectum aquarum, ideo pretiosius quod ipsi existimabant aqua erat, & sic fontes pręcipuè hic nominati sunt, fuit autẽ cuilibet tribui vnus fons adhauriẽdum aquam assignatꝰ: nè si omnes ad eundem fontem recurrerent ex communi haustu dissensio oriretur: dicit autem Iosephus, ꝙ in istis fontibus modica aqua erat, & limosa, ideoq; modicum sufficiebat, ex quo in eadem mansione modicum morati sunt. *Et septuaginta palmæ.* Istæ ad vmbram aliqualem, & delectationẽ in fructibus sufficiebant. Sed dicit Iosephus has modicum à terra eleuatas fuisse, quia humor fontalis modicus ad earum alimentum non sufficiebat. Dicunt Iudæi, ꝙ 70. palmas ibi habuerunt in signum, ꝙ 70. iudices habituri erant de senioribus, de quibus dr̃ infra 24.c. cùm mandatur, ꝙ Moyses & Aaron, Nadab, & Abiu, & 70. seniores ex Israel adorent ꝓcul: de modo autem electionis horum seniorum hr̃ Nu.11.c. Sed ꝙ istę palmę significent 70. seniores Israel futuros iudices multũ à litera, & apparentia alienum est. *Et castrametati sunt.* Idest fixerunt: nã hic castrorum fixio fuit, cùm vna fuerit ista de mansionibus: & sunt duę partes, castrametati sũt: nam metor. aris per se declinat, sic patet Nu.33.c. cùm dr̃ Deut. 1. & metatus est locum vbi castra figere deberetis. *Iuxta aquas.* Vt sine labore aquas haurirẽt manẽtes apud eas. *Profecti sunt de Elim.* Nam aquæ erant deficiẽtes, vt vult Iosephus. *Venit omnis multitudo filiorum.* Quia omnes sequebantur nubem procedentes ꝑ turmas suas: vt patet Nu.33. & nõ solùm filij Israel, sed Aegyptiorũ quoq; vulgus promiscuum infinitum, qđ ascẽderat cum eis, vt patet supra 12.c. isti.n. cùm ipsis ascẽderunt semper, & interdum eos ad malum incitabãt: nã in mansione, q̃ dr̃ sepulchra cõcupiscentię, ipsi Aegyptij, q cum alijs ascenderant, mouerunt eos ad peccandũ: nam ipsi primo desiderauerunt carnes, & pisces, & incitauerũt oẽs alios, vel magnam partem reliquorum Hebræorũ ad concupiscendum eas: sic.n. dr̃ Nu.11.c. vulgus qppe ꝓmiscuum, q ascenderat cum eis, flagrauit desiderio sedens, & flens iunctis sibi pariter filijs Israel, & ait: Quis dabit nobis ad vescendum carnes? recordamur pisciũ,

70. palmæ in Elim, quid significẽt secundum Hebræos.

Aegyptiorum vulgꝰ quod cum Hebræis erat eos incitabat sæpe ad peccandum.

F quos comedebamus in Aegypto gratis, in mẽte nobis veniunt cucumeres, pepones; cepę, porriq;, & allia, anima nr̃a arida est: nihil aliud vident oculi nr̃i, nisi Man. Isti autem Aegyptij, q cum eis ascẽderant, sicut cęteri murmurauerunt in Cadesbarne, cùm venerunt exploratores, & sñia mortis in deserto sup eos, sicut sup cęteros Hebręos lata est, & iacuerũt cadauera eorum in deserto, vt prænunciauerat Deus: filij tñ eorum, q tunc paruuli erant, vel q in deserto nati sunt, ascenderunt in terrã Chanaan, cùm alijs filijs Hebręorũ. *In desertũ Sin.* Non est idem desertum Sin, & desertum Sinai, qa desertum Sin attigerunt filij Israel q̃ntodecimo die mensis secundi ab exitu de Aegypto.s.30. diebus post exitũ de Aegypto: nã 15. die mensis primi de Aegypto exierunt, vt colligitur supra 12. & patet Nu.33.c. sed in desertum Sinai venerunt primo die mensis tertij, vt

Desertum Sin, nõ est desertum Sinai.

G patet infra 19.c. Item in deserto Sin datum fuit mãna, in deserto autem Sinai data fuit lex. Item qa inter desertum Sin, & desertum Sinai ponunt̃ tres mansiones. s. Daphca, & Alus, & Raphydin, vt patet Nu.33.c. Etiam qa desertum Sinai ponitur limes, vel terminus deserti ex vna parte.s. ab aquilone, vt dr̃ in litera.s. qđ est inter Elim, & desertum Sinai. Sciendum ẽt ꝙ non est istud desertum idem cum illo deserto Sin, in quo ponit̃ Cades, quę alio noĩe vocatur Cadesbarne, vt dr̃ Nu.20.c. Venerunt autem filij Israel, & oĩs multitudo in desertum Sin mense primo, mansitq; populus in Cades, & mortua est Maria: nam istud desertum longe distat ab

H illo. Et si dicas, ꝙ satis poterat esse idem desertum, qa licèt sic ponatur esse desertum Sin, & postea iterum nominet desertum Sin, poterit esse continuatum ab isto loco vsq; Cadesbarne, sicut q̃dam alia deserta sunt magnam terram occupantia. Sed adhuc non potest stare, qa hic dr̃, ꝙ desertum Sin est inter Elim & desertum Sinai, ergo ab vtraq; parte terminatum est desertum Sin istis duobꝰ locis: sed vltra desertum Sinai, sunt adhuc aliqua deserta, qa ad minus est desertum Pharan, quod ęst valde magna solitudo, & aliqua loca intermedia añ desertum Pharan.s. Haseroth, & sepulchra concupiscentiæ, vt patet Nu.33.c. Dicendum ergo, ꝙ duo sunt deserta Sin.s. vnum qđ est circa principium Arabię in latere meridiano, & istud ẽ qđ nunc trãsierunt.

Duo sunt deserta Sin.

I Aliud est circa terminos terræ Edõ, & istud est in quo est Cadesbarne, de qua infra Nu.20.c. *Quod est inter Elim & desertum Sin.* Elim est à parte meridiana magis versꝰ Aegyptum in principio Arabiæ. Desertum Sinai est magis intra solitudines Arabicas tendendo cõtra Aqlonem. *Quintodecimo die mensis secundi.* Et sic erãt iam 30. dies, qbus exierant de Ramesse ciuitate, & terra Aegypti: nam die 14. mensis primi Phase celebrauerant, vt patet supra 12.c. *Postquam egressi sunt de terra Aegypti.* Dr̃ hoc ad declarandum, ꝙ iste mensis secundus erat eiusdem anni, in quo de Aegypto exierant, non.n. erat aliꝰ annus secundus, aut tertius. *Et murmurauit omnis congregatio filiorum Israel.* Dr̃ oĩs congregatio ad comprehendendum Leuitas, q ẽt nunc cum cęteris murmurauerunt. Et non solùm filij Israel, sed ẽt Aegyptij, q ascen-

K derunt cum eis, qa illi non erãt cęteris sanctiores: cùm & ipsi aliq̃n Israelitas ad murmurandum incitauerint, vt patet Nu.11.c. q̃n vulgus ꝓmiscuum flagrauit desiderio carnium. *Contra Moysen & Aarõ.* Hic dñr isti murmurare contra Moysen & Aarõ, qa directè verba sua fuerunt contra eos: tñ murmuratio si in se attendatur magis est contra Deum, q̃ contra Moysen & Aaron, & sic ipsi respõderunt, cùm dr̃: audiui enim murmur vr̃m contra dñm: nos vero qd sumus, quia musitastis cõtra nos? dabit vobis dñs carnes edere, & mane panes in saturitate, eò ꝙ audierit murmurationes vr̃as, quibus murmurastis contra eum: nos verò quid sumus? nec contra nos est murmur vestrum, sed contra dñm.

Iudæi non murmurauerunt directè contra Moysẽ sed contra Deum.

Et

Et ratio eſt, quia iſta, q̄ petebant Iudæi principaliter ptinebant ad Deum: nã ipſi dolebant, ꝙ exierant de Aegypto, & hoc nō fecerat Moyſes, ſed De⁹: Moyſes aūt ſolum erat miniſter, ideo ſi malum aut bonū erat, Deo attribuendum erat, & non Moyſi. Etiam ꝯquerebant, ꝙ non haberent panem, nec aquam in ſolitudine, ſed dare panem, & aq̄ non poterat Moyſes, ſed Deus: erat ergo murmuratio ad Deum. Sed quia ſupra dixim⁹, ꝙ tunc cōtra aliquē murmuratur, qn̄ dr̄ aduerſus eū id, qđ dici non deberet: ſic. n. erat ꝯtra Moyſen, qa conq̄rebãtur, ꝙ eos de Aegypto eduxiſſet, cùm tn̄ ipſe non eduxiſſet, ſed Deus. Etiam conquerebant, ꝙ non daret eis cibos, non tn̄ de hoc ꝯqueri deberent aduerſus ipſum, quia talia dare non poterat. *In ſolitudine.* Scilicet in deſerto Sin. *Vtinam mortui eſſemus.* Cùm magna cordis amaritudine iſta dicebant, qa fame cruciabant: nã 30. diebus ſatis laborauerant modicum cibum ſumentes, nec ad ſaturitatem propter inopiã, nam ſolùm comederunt paſtas, quas tulerant de Aegypto non fermentatas, faciebantq; de eis ſubcinericios panes ãbulantes p deſertū vſq; illuc: nunc aūt paſtę cōſumptæ fuerant. *Per manum domini.* Ideſt p plagas inflictas à Deo. ſ. ꝙ ſicut Aegyptij percuſſi fuerant à Deo, & ꝯſumpti multis plagis pcipuè plaga mortis primogenitorū, ita ipſi voluiſſent magis ibi quietam mortem accepiſſe, q̄ diuturnis cruciatib⁹ famis, grauiq; labore tabeſcere in deſerto. Hoc autem dicebant diffidentes diuinę bonitati & potētię. Nam quidam eorum putabant, ꝙ Deus nō poſſet eis dare cibū in deſerto, vt patet Pſ. 77. Nunquid poterit Deus parare menſam populo ſuo in deſerto? Alij credebant Deum poſſe, ſed diffidebãt Deū velle facere: quod etiam valde malum erat: imo quaſi æquale priori: nam bonitas in Deo, & ſapientia, & potētia æqualia ſunt: tn̄ ergo peccat, qui negat Dei potentiã, ſicut qui negat eius bonitatem, vel eius ſapiētiam: Negare. n. Dei potentiã eſt dicere aliquem caſum eē, in quo Deus ágere non poſſit: negare eius ſapientiam eſt qn̄ dicimus aliqua eſſe, q̄ Deus neſciat, aut ſcire nō poſſit. Negare Dei bonitatem eſt qn̄ dicim⁹, ꝙ aliqua creatura Dei, maximè creatura rōnalis in extrema neceſſitate exiſtens, nec potēs aliquo mō ſibi ſuccurrere mō humano, non credat, quia ſi à Deo petat toto corde ſubſidium, nō ſuccurrat ei Deus. Et patet ꝙ hoc ſit negare bonitatem Dei, quia bonum eſt ſui ipſi⁹ diffuſiuum, vt ait Dio. 4. c. de Diuinis nominibus: Deus ergo cum ſit ſummè bonus, ſummè ſe in oĩa diffundit, qui ergo putat Deum, ſibi in neceſſitate exiſtenti non ſubuenturū, ſi toto corde ad eum ꝯuertat, quãtum in ſe eſt, Dei bonitatem negat. Sicut cùm aliquis vr̄m habens amicū nō recurrit ad eum in neceſſitatibus ſuis, quia exiſtimat, ꝙ ei non ſubueniet, iſte aſſerit amicum illum modicæ bonitatis eſſe: ideo ab eo nihil petit, ita qui in neceſſitate exiſtens à Deo nihil petit, quia putat Deum non ſubuenturum, in Deo nullam aut modicam bonitatem eſſe exiſtimat. Nec valet ſi dicas: ego bene credo, ꝙ Deus eſt ſummè bonus, & cuilibet bono in omni neceſſitate ſuccurreret, ſed tanta ego delicta patraui, ꝙ Deus non vult ſuccurrere mihi. Reſpondet, quod iſte aut negat, q᷑ Deus ei peccanti remittere non vult, & hoc peſſimum eſt. ſ. negare totam Dei miſericordiam, & facere eum mendacem, cùm ipſe dixerit Ezech. 18. c. Quocūq; die peccator ingemuerit, peccati eius non memor ero. Si autem dicit, quòd bene credit Deum remittere culpam, & tn̄ ꝙ illam pęnam remittere non vult, ideo quod in caſu illo non adiuuabit, ſed pro peccatis pmittet pati illam mortem, & anguſtiam: ēt iſte negat magnam partem bonitatis Dei. Nam ſicut in hominibus ille iudicatur melior, & clementior, q totam iniuriam libenter remittit, q̄ qui partem ei⁹, vel ille, q multas q̄ ille, q vnam ſolã de multis:

Equale eſt diffidere bonitati Dei, & poteſtati ei⁹.

Quid ſit Dei bonitatem negare.

Qui inter homines [illegible] clementior [illegible].

A Deus magis clemens, aut bonus erit, quanto plura nobis dimiſerit: ſed maxima bonitas Deo attribuēda eſt: ergo Deus maximè remittit culpas, & pęnas ad ſe conuerſis. Et non eſt idem iudicandum de qualibet pęna quam patimur, & de vltima neceſſitate, quia alijs pœnis fortè ſuccurri poteſt modo humano, extremę autem neceſſitati, qualem aſſignauimus, non poteſt ſuccurri modo humano, ideo in illis ſuccurſus ad homines habendus eſt, in hac ad ſolum Deum.

QVAESTIO. II.

ET dato quòd Deus alicui in extrema neceſſitate poſito non ſuccurrat, non repugnat diuinę bonitati, quia fortè melius eſt illi, ſic poſito in anguſtia mori, quàm ſuperuiuere: tn̄ quòd ipſe poſitus in extrema anguſtia nō petat à Deo ſibi ſuccurri, quia putat Deū nullo modo precibus inclinandum, vt ei ſuccurrat: negat Dei bonitatem, ponēs diuinę bonitati terminum, ſ. ꝙ in talibus, aut tantis peccatis pęnę relaxationē nullatenus faciet: vel certum terminum diuinę bonitati aſſignans, in quo magna fit ei iniuria. Infinitum. ſ. ſub certis limitibus coarctare. Et ſi arguas de eo, quod dr̄ 2. Mach. 9. c. de Antiocho rege: Orabat autem hic ſceleſtus dn̄m, à quo non eſſet miſericordiã conſecutur⁹. Reſpondetur dupliciter: vno modo, ꝙ iſte nō rogabat aĩo recto, ſed ſolum ex timore, & non pęnitens, ꝙ Deum offendiſſet, ſed dolens, ꝙ talem ęgritudinem incurriſſet: & tūc rationabile erat, ꝙ ei non ſuccurreret, nec remitteretur culpa, nec pęna: & ſatis declarat hoc ibi litera, cùm dicit, Orabat autem hic ſceleſtus. i. ꝙ qn̄ orabat ſceleſtus erat: ſi tn̄ iſte vero corde oraſſet, iã iuſtus eſſet cum oraſſet: nam p motum ꝯtritionis, qui penè indiuiſibili fit, culpa nobis remiſſa eſt, & gr̄a nobis infunditur, & ſic iuſti ſumus: ſed iſte, qn̄ orabat adhuc ſceleſtus erat, ergo nondum ꝯtritionis motum in Deū habuerat, p q̄ iuſt⁹ efficeret. Alio modo poſſet reſponderi, quòd licèt iſti vera ꝯtritio de malis eueniſſet, per hoc remittebatur ei culpa malorum prętoritorum: ſed quia fortè Deus ſciebat illam pęnam ſibi ꝓfuturã, non relaxauit: ſic. n. ſupra diximus, quòd nō repugnat diuinæ bonitati alicui exiſtenti in vltima neceſſitate non ſuccurrere, quia fortè ei ſic vtile eſt: ſed quòd ille, q eſt in vltima neceſſitate nolit petere ſuccurſum à Deo quia non putat ſibi ſubuenturum, magna diffidentia diuinæ bonitatis eſt. Et ſi obijcias de eo, qđ hr̄ ad Heb. 12. de Eſau, de quo dr̄, quòd pęnitentię locum non inuenit, licèt eam cum lachrymis inquiſiuiſſet. Reſpondet, quòd ibi non petiuit Eſau veniam de delictis ſuis, qa iſta nulli homini, & nullo tpe denegat: nec ēt petiuit ſuccurſum in vltima neceſſitate poſitus: ſed ſolùm petiuit reddi ſibi primogenita, q̄ vendiderat fratri ſuo, & in hoc non eſt aliquo modo admirandum, ꝙ Deus non exaudiuiſſet eum, qa perdere primogenituræ iura eſt pdere aliq̄ vtilitatem, & dominium temporale, licèt quantum ad aliquid eſſet ſpirituale. Sicut ergo ſi aliquis peteret à Deo decem duplas quas pdiderat ex negligētia ſua, vel vnum Eccleſiaſticum beneficium, habens aliquales ꝓuentus, non eſt aliquid admirandū, aut contra Dei bonitatem, ſi illud pditum rogatus nō reddat: imo nec aliquis iſta bona temporalia petere debet, niſi ſub ꝯditione. ſ. ſi ad Dei cultum in eo dirigeretur. Cùm ergo ea petendo non recepit, ſemper in meliorem partem iudicare debemus, quia veriſſimè ſic eſt, ſi corda noſtra dirigamus in Deum. Sic ergo ad propoſitum redeuntes, dicimus iſtos Iudæos aliqualiter, imo multum Dei miſericordiam negauiſſe, qui non crediderunt Deum eis ſuccurſurum in extrema anguſtia poſitis, & ob hoc non petiuerunt ſupplicando, ſed conqueſti ſunt de eius bonitate deſperando.

Quare Deus aliquando in neceſſitate conſtitutis nō ſuccurrit quamuis Deum rogent.

In

In terra Aegypti. Quia plagæ illæ, in quibus isti mori maluerant in Aegypto inflictæ sunt. *Quando sedebamus super ollas carnium.* Rectè enim isti secundum suam existimationem petebãt: nullo enim ad Deum habito respectu, sicut isti non habebant, melius erat saturatos, quàm famelicos mori, & meliùs morte repentina qualis erat mors Aegypti primogenitorum, quàm diutinis famis cruciatibus anxiari, & ad extremum tabefactos deficere. Dicebant se Hebræi in Aegypto sedisse super ollas carnium, in quo eorum magna notatur voracitas, & desiderium ad sumendum illos cibos, quia non solùm carnes ad saturitatem comedebant, sed etiam super ollas carnium sedebant affectuosè, nè quid eis de cibo periret, & quantum ad hoc conquerebantur in deserto nullas habere carnes, & sic verum erat, quia ex die. 14. mensis primi in qua ad vesperam fecerant Phase comedentes agnum: non comederant vllas carnes. Et licèt portarent secum pecora, non audebant contingere ea ad comedendum, quia in valde paucis diebus omnia deuorarent: sic enim dixit Moyses ad dominum, cùm dixisset ei Deus, quòd diceret Iudæis se habituros carnes pro mense integro: sexcenta millia peditum sunt huius populi, & tu dicis dabo ei esum carnium mense integro: nunquid ouium, aut bouum multitudo cędetur, vt possit sufficere ad cibũ? vel omnes pisces maris in vnum congregabuntur, vt eos satient? De quibus Num. 11. cap. *Et comedebamus panes in saturitate.* Idest habebamus de pane quantum volebamus; terra namque Aegypti Nilo flumine irrigata, vel quibusdam alijs aquis artificialiter ductis ferax valde est, ideo ad sufficientiam panem habere poterant, in quo notatur, quòd in deserto non habebant panem ad sufficientiam, non enim negabant se in deserto non habuisse panem: sed non habuisse ad saturitatem: nam vsque ad locum illum durauerat eis panis pastarum, quas eduxerant secum de Aegypto, sed de illis in magna parcitate comedebant, vt eis amplius abundaret. Et satis patet, quòd modicum de cibo sumebant, nam si ad saturitatem sumpsissent, non durarent eis pastæ, quas portabant de Aegypto in humeris 70. diebus, sicut durauerunt, scilicet à 15. die mensis primi, qua exierunt de Aegypto, vsque ad diem 15. mensis secundi, vt patet hic in litera. *Cur induxistis nos in desertum istud?* Quasi dicat: nos putabamus, quòd vos inducturi eratis in terram fertilem, & per viam bonam, nunc autem induxistis nos in terram deserti, vbi fame consumimur. *Vt occideretis omnem multitudinem fame.* Vt, tenetur dupliciter, aut dicens causam finalem, aut consecutiuam. Hic autem pro vtroque teneri potest: nam ita isti Iudæi irati erant, & malè iudicabant, quòd putabant Moysen & Aaron, ideo adduxisse eos in desertum, vt morerentur fame. Alio modò potest stare, & melius, vt notat consecutionem, & tũc est sensus, quòd licèt Moyses & Aaron non duxissent in desertum Iudæos, vt occiderent eos fame, tamen redarguebant eos, & conquerebantur de eis, quòd indiscreti valde erãt ducendo eos in tale desertũ vbi consequens erat, vt fame morerent. Et hoc patet rationabilius, quia si Iudæi in solitudine fame morerentur, necesse erat Moysen & Aaron, cùm cęteris fame perire: non est autẽ opinabile, quòd aliquis vellet fame mori, vt cœteri morerentur. *Dixit autem dominus ad Moysen.* Quia vidit eum in magna positum angustia, quia eum multum Iudæi vrgebant: sicut dicitur seq. capit. quid faciam populo huic? adhuc pusillum, & lapidabit me. Et in hoc ponitur secundum, scilicet prouisio Dei. *Ecce ego pluam vobis panes.* Quia Hebræi conquesti fuerant propter panem: promittit eis se daturum panem. Et non accipit hic panem pro eo, qui cõficitur ex granis tritici, aut aliarum frugum: sed generaliter pro fundamento totius alimenti, scilicet aliquid quod suppleret vicem panis: nam sicut panis est cœterorum ciborum fulcimentum, & magis corroboratius, vt dicitur Psal. 103. Panis cor hominis cõfirmet: ita manna erat loco panis, ita ꝗ cum manna poterant comedi carnes, aut fructus, sicut cum pane, quia solidus cibus erat. Et poterat vocari manna panis, quia in modum panis formabatur à quibusdam postquam colligeretur, & fiebant de eo tortulæ, vt patet Num. 11. ca. cùm dicitur: Circuibat populus, & colligens illud frangebat mola, siue terebat in mortario coquens in olla, & faciens ex eo tortulas. Dicitur autem pluere panes, quia manna veniebat per modũ pluuiæ, vel niuis cadentis de aere. Dicitur autem de cęlo pluere, quia manna cadebat de parte superiori, & sic videbatur cadere de cœlo. Vel vocatur cęlum aer, sicut consuetum est vocari in sacra scriptura, vt patet Psal. 8. cùm dicitur: Volucres cęli, & pisces maris, idest volucres volantes in aere: sic dicitur Matth. 13. cap. Aues cęli comederunt illud. *Egrediatur populus.* Scilicet de tentorijs suis ad colligendum manna, quia illud cadebat in medio castrorũ, scilicet inter omnia castra, & ad omnem partem castrorum, vt omnes sine labore colligere possent. *Quæ sufficiant per singulos dies.* Quantum autem esset hoc, quod cuilibet sufficere debebat, non dicitur hic, sed postea subiunctum est, s. vnum Gomor per singula capita, nec collegerũt aliqua die manna antequã data esset illa mensura Gomor, vt euidenter declaratur ex litera inferius: cùm dicitur, quòd videtes Israelitæ admirati sunt, & dixerunt quid erat illud, dixit Moyses colligat vnusquisq; quantum sufficiat ad vescẽdum Gomor vnum per singula capita. *Vt tentem eum vtrum ambulet in lege mea.* Non faciebat Deus hoc tentando Israelitas. i. volendo de eis accipere experientiã, nam bene nouerat, sed volebat, quòd ipsi demonstrarent de seipsis sibi, vel alijs, vtrum boni, an mali essent: & sic fecerunt, quia antequam darentur eis præcepta, non apparebat bonitas, vel malitia eorum: sed postquam data fuit certa regula agẽdi, s. ꝗ acciperent Gomor, & nõ amplius, immediatè apparuit malitia eorum, q͞a aliquid acceperunt vltra Gomor. Etiam aliqui collegerunt die sabbati, quo colligi non debebat, & sic declaratur Deut. 8. c. Vt affligeret te, atq; tentaret, vt nota fierent, quæ in tuo animo versabantur. *Die autem sexto parent quod inferant.* Idest parent se ad colligendum, & inferendum, & id quod collegerunt, & intulerunt in domos suas duplum erit ad id, quod alijs diebus inferebant. Aliqui dicunt, quòd in die festo non colligebant isti cibos duplices, sed tantum quantum in alijs diebus, postquam tamen collectum erat, reperiebant illud duplum ad id quod reliquis diebus colligere solebant. Sed falsum est, vt patet infra in litera, cùm dicitur: In die autem sexto collegerunt cibos duplices, idest duo Gomor per singula capita, sed antea vnum Gomor dabatur pro quolibet capite, vt patet in litera ante hoc. *Vespere scietis quòd eduxerit vos Dominus de Aegypto.* Ante hoc conquerebantur Israelitæ, quòd Moyses & Aaron eduxerant eos stultè de terra Aegypti in solitudinem, in qua cibus nullus reperiebatur, & putabant, quòd Deus non curaret de eis: nunc autem demonstrato Dei miraculo, scilicet dando eis cibum, quem nunquam cogitauerant, satis apparebat, quòd de eis curam haberet, & quòd ipse eduxisset eos de Aegypto; aliter enim non approbaret iter eorum dando eis manna in solitudine in necessitate constitutis, quod naturaliter euenire non poterat: nam manna erat aliquid taliter confectum, quod naturaliter non gignitur in aere, sicut aliæ impressiones Meteoræ, scilicet nix, grando, vel pluuia. Et patet, quia scriptura vocat eum esse panem angelorum, vt patet Psalmo 77.

Margin notes: Hebræi voraces erãt, & tñ pecora q̃ secum habebant contingere non audebant. — Manna panis vocari potest. — Gomor mẽsura. — Aliquorũ expositio. — Manna naturaliter gigni non poterat.

Section letters in the gutter: F, G, H, I, K.

Item

Item si aliquid naturale fuisset, euenisset in tot annorum curriculis, sed nunquam manna visum est, nisi qñ Israelitę transierunt per desertum, ergo non erat naturaliter factum. Item si fuisset naturale, illud cõtigisset in alijs locis ita dispositis, sed solum cõtingebat inter tentoria castrorum filiorum Israel: ergo nõ erat naturale. Patet maxime, quia si hodie stetissent ĩ vno loco, ibi pluebat manna, & nullo modo vltra vel citra: si aũt mane mouerentur vlterius pluebat manna ibi, & in nullo alio loco, & sic conuenienter sicut mouebantur Israelitæ ita consequebatur eos manna. Item si aliqua impressio naturalis fuisset, nõ tantum durasset: sed ista durauit per 40. annos, ita ꝙ ex die, quo cępit, vsq; quo intrauerunt terram Chanaan, nunquam cessauit: nec fuit aliqua dies, in qua non plueret manna præter Sabbatum: nulla alia impressio naturalis tantum duraret: quia illę consequuntur naturam tẽporis, sed non manebat idem tempus, nam si illa impressio ex magna frigiditate iuuaretur sicut nix, & grando, ex magna caliditate destrueretur, sicut in estate, & vere niues nullæ sunt: si aũt iuuaretur ex caliditate, tempore frigiditatis periret: si aũt mediam temporis temperiem sequeretur, ex caliditate, aut frigiditate periret: sed omnibus istis temporibus æqualiter manna veniebat: ergo non erat naturale, sed a Deo datũ. In vespere aũt visuri erãt vnum signum. s. de missione coturnicum, in quo Dei potestas apparebat. *Et mane videbitis gloriam Domini.* Idest non solùm in vespere Deus mittet vobis misericordiam suam dando coturnices: sed etiam in mane. s. sequentis diei demonstrabit gloriam suam. i. potestatem suam dando vobis manna. Et hoc fuit respectu eiusdem diei, in quo locutus fuit ista Moyses ad populum: nam dicta fuerunt ista in aurora, & deinde Moyses recitauit ea in auribus multitudinis: & eadem die in sero venit coturnix, & sequenti die in aurora repererunt manna inter castra. s. apud illa, quia nõ intra. *Audiui autem murmur vestrum contra Dominũ.* Idest murmur vestrum contra eũ, idest contra seipsum, qui est Dñs.

QVAESTIO. III.

Quomodo murmuratio Hebræorum erat cõtra Deũ & contra Moysen.

SED dicet aliquis: quomodo dr̃ hic murmur esse cõtra Dñm, cùm supradictum fuerit, & murmurauit omnis congregatio filiorum Israel contra Moysen, & Aaron. Rñdetur ꝙ ista murmuratio erat ad Deum, & erat ad Moysen, ad Deum quidem, quia ista, quę petebant Israelitæ a nullo dari poterant, nisi a Deo, & ipsi Hebræi hoc cognoscebant: & sic videbantur conqueri de eo, quare eis ista non daret. Contra Moysen aũt erat ista murmuratio, quia dicebantur aduersus eum ea, quæ dici non debebant. s. ꝙ quare non dabat eis cibos, & aquas in solitudine, sed vt declarat immediate Moyses magis eẽ istud murmur ꝯtra Deũ q̃ ꝯtra ipsũ, & Aaron, licèt verba dirigerentur ad Moysen. *Nos vero quid sumus?* Quasi dicat. vos petitis murmurando cibos, & potus & conquerimini quare ista non dantur vobis: sed frustra q̃tum ad hoc conquerimini de nobis, quia nos nihil sumus. i. nos non habemus talem potestatẽ, vt vobis ista concedamus. *Quia mussitastis contra nos.* Idest locuti fuistis cõtra nos murmurando. *Et ait Moyses.* Ista nõ fuit alia locutio à precedenti: sed interponitur hic, ait Moyses, quia ponit vt caput alterius rationis, cũ sup. redarguerit Israelitas, nũc denunciat eis, ꝙ a Deo recepturi sint. Vel est modus sacrę scripturę, qui interdum interponit talia principia loquendi in medio alicuius narrationis. *Dabit vobis Dominus vespere carnes.* Idest hodie in vespere dabit carnes. i. coturnices, q̃ venerũt sup castra in multitudine copiosa, vt patet infra. *Et mane panes in saturitate.* i. sequenti die in mane venit mãna sup castra inter tẽtoria totius populi. Et dr̃ panes in saturitate, quia sic ipsi supra petuerãt, ꝙ in Aegypto comedebant panes ad saturitatem, & nunc fame peribãt. Hoc autem faciebat Deus, vt satisfaceret desiderio eorum, & non putarent eum esse impotentem.

A

Quare Deus dedit primo carnes, & secundo panes, cum e contrario conuenientius esset.

QVAESTIO. IIII.

ALIQVI querẽt, quare Deus dedit carnes in vespere, & panes in mane, cũ conuenientius videaẽ dari carnes in mane, & panes in nocte. Etiã ex hoc ordine aliqui arguũt, ꝙ conueniẽtius est comedere magis in nocte, q̃ in meridie, quia in nocte veniunt spiritus, & calor ad stomacum, & celebratur conuenientior digestio. Rñdetur ꝙ Deus dedit carnes, & panes propter murmurationes Israelitarum, vt dr̃ immediate. s. eo ꝙ audierit Dñs murmurationes vestras, quibus murmurati estis contra eũ, ideo decuit, vt iuxta formam petitionis eorum, siue murmurationis daretur a Deo remedium. Hebræi autem primo petiuerunt carnes, & deinde panes: vt patet supra cũ dr̃: Vtinã mortui essemus per manum Dñi in terra Aegypti, qñ sedebamus super ollas carnium, & comedebamus panes in saturitate: ob hoc ergo Deus primo dedit eis carnes, deinde panes. Alij rñdent, ꝙ ista distinctio ciborum fuit f̃m conuenientiam rei data: nam coturnices venerunt volãtes super castra Israelitarũ, & cũ tota die volauissent diuturno volatu fatigatæ tanq̃ ad requiẽ ad terrã descẽderunt, & ceciderunt inter castra in mane aũt hoc non erat ita conueniens: quia cũ in mane modicũ volauissent, fatigatę esse non poterant. De manna aũt dicunt esse rationẽ, quia descendebat mane per modũ roris: & talis dispositio conuenit horæ matutinę. Sed ista non multũ conueniũt. Et primo de coturnicibus, quia coturnices non venerũt ex instinctu suo quasi ad istam partẽ volare cupientes, sed ventus missus a Deo impulit eas contra castra Hebręorũ, sic dr̃ Ps. 77. Transtulit austrum de cęlo, & induxit in virtute sua Aphricum, & pluit super eum sicut puluerẽ carnes, & sicut arenam maris volatilia pennata, & ceciderunt in medio castrorum eorum circa tabernacula eorũ. Dato ergo isto, poterãt venisse coturnices siue in aurora, siue meridie, vel vespere. Etiam ista quæstio non multũ angit, quia si quolibet die venissent coturnices, adhuc aliqualiter esset locus arguendi, sed non veniebant quotidie, sed solum illa nocte prima ad vesperam, qñ dictũ fuit hoc: & tunc nondum venerat manna, sed die sequenti, ideo quicunque cibus conuenienter dareẽ illi tempori. Quod aũt non venerint conturnices qualibet nocte, patet, quia si idem fuisset de coturnicibus, & mãna, sicut nunq̃ fuerunt in desiderio hñdi mãna, q͂a semper illud habebant, ita nunq̃ fuissent in desiderio habẽdi coturnices: sed qñ Israelitę steterunt in mansione sequenti post montẽ Synai. s. in sepulchris concupiscentiæ, flagrauit populus desiderio carniũ, vt patet Nu. 11. c. & ibi dedit Dñs iterũ coturnices, ergo ante hoc nõ comedebant carnes. Quod aũt dr̃ de manna, ꝙ conuenientius caderet in mane q̃ in sero, q͂a cadebat vt ros, cui matutinus casus cõpetit. Rñr, hoc non conuenire, quia determinatio tp̃is conuenit impressioni tãtę naturaliter ꝯñti determinationẽ agentis naturalis, & materiæ quantũ qualitates suas, sed mãna non generabaẽ naturaliter, vt sup. declaratũ fuit: ergo nõ consequebaẽ tp̃is qualitatẽ, & sic poterat cadere quocunq; tp̃e conueniẽter. Et si dicas ꝙ mãna ꝯsequebaẽ tp̃is qualitatẽ, quia infra dr̃ de eo, cũq; incaluisset sol, calefiebat, & liq̃fiebat: liquefieri aũt ad calorẽ solis est cõseq tp̃orũ vicissitudinarias qualitates. Rñr ꝙ mãna erat corp⁹ hñs qualitatẽ elemẽtalẽ, vel similẽ elementali. s. q̃dã humiditatẽ, deinde quandã duritiẽ paruã, ita ꝙ possit cõpingi in tortulas: sed sicut ipsũ mãna erat volũtate Dei ab

Respõsio.

B

Deus dedit Hebręis primo carnes, & deinde panes: quia primo ꝑ carnibus quam pro pane murmurauerunt.

C

D

Coturnices non qualibet nocte veniebant.

E

Contra secundũ dictum.

Manna ab Angelis cõficiebatur sine aliquo agente naturali

Angelis causatũ sine aliqua operatione alicuius agentis corporei naturalis: ita istę qualitates erant in mãna mõ supernaturali. s. q̃ videbantur operari ad oppositũ, nã mãna liquefiebat incalescente sole. Si ergo naturaliter efficeret, oportebat vt quocunq; calore apposito, qui esset ęqualis calori solis, mãna liquefieret: ergo q̃n poneretur in olla ad ignem liquefieret, & nõ possent postea ex eo compingi tortulæ: sed Nu. 11. c. dr̃ q̃ populus circuibat colligens manna, & frangebat mola siue terebat in mortario coquens in olla, & faciens tortulas. Sed nõ est sic de aliqua re naturaliter eliquabili, vt de butyro congelato, aut oleo, vel niue, aut melle, vel cera siue gelu, & sic de cęteris in hunc modum: nam licèt ista aliq̃n nimis condensata sint, & dura frigore cõstringente: tñ ad calorem solis posita resoluuntur, idẽ est si ad ignem ponantur: vel si in olla ponantur. Sed mãna ad solem liquefiebat, & ad ignem, vel in olla indurabatur: non ergo erat illa qualitas in manna naturaliter: quia tunc posita identitate agentis in specie poneret̃ identitas effectus: sed cùm posuerimus manna ad calorem solis liquefieri, & non ad calorem ignis: ergo non erat illa qualitas naturaliter ibi, sed aliqua superiori causa sic dirigente: nam in illa re naturali sic reperietur: si ergo istę qualitates reperiebantur in manna non naturaliter, non consequebantur naturam temporis.

Manna ad solem liq̃fiebat, & ad ignem indurabatur.

Quare sole incalescente mãna liquęfiebat.

Quare ergo liquefiebat, cum sol incaluisset? Rñr, q̃ Hebręi in aurora quolibet die accipiebant mãna, q̃d pluerat de cęlo s̃m mensuram assignatam, & ne maneret in crastinum, & conculcaretur comedereturque in sequẽti die, liquefiebat adueniẽte solis ardore. Ad aliud q̃n dicebat quòd conuenientius erat carnes dari in vespere q̃ in die, quia adueniẽte nocte celebratur melius digestio quàm in die. Rñr q̃ in die licèt anima non intendat tãtum ad digestionem sicut in nocte, cùm somnus sit quies virtutum animalium cum intensione naturalium. i. q̃ tunc quiescunt virtutes animales. s. vires sensitiuæ, & motiuæ, atque operatiuæ: & vires rationales. i. intellectus voluntas, & memoria: & intenduntur in actibus suis naturales. s. digestiua, attractiua. appetitiua, nutritiuę vires, & ipsa augmentatiua: tñ in die calor digerens adiuuatur per motum, q̃d non fit in nocte. Etiam quia si aliquis multos cibos valde sumpsisset, & immediate cubitum iuisset, poterat suffocari, ĩ die aũt hoc nõ ɔtingit.

Ad aliud argu.

Eo q̃ audierit Dñs murmurationes vestras. Idest ideo dedit Deus vobis ista, quia audiuit murmurationes vestras, & voluit vos contentare tollens vobis occasionẽ vlterius murmurandi. *Quibus murmurati estis cõtra eum.* Quia licèt vr̃a murmuratio s̃m verba ad me, & Aaron dirigebatur: tñ quantum ad rem in Deum principaliter tendebat. *Nos enim quid sumus?* Quasi dicat licèt vos fingatis, q̃ vr̃a murmuratio est contra nos, tñ non est: sed contra Deum, quia nos non sumus tales ɔtra quos possitis murmurare. *Nec enim contra nos est murmur vestrum.* Murmuratio Israelitarum bene erat contra Moysen & Aaron, quia contra eos dicebant ea, quæ dicere non debebant: sed ipsi dicunt, quòd non erat contra eos: quia id quod petebatur in murmuratione: vel de quo ipsi conquerebantur, nõ erat aliquid tale, quod dare possent Moyses, & Aaron, sed solus Deus. *Sed contra Dominum.* Scilicet quantum ad rem, & principaliter: licèt ad me, & Aaron verba dirigantur. *Dixitq; Moyses ad Aaron.* Ista est alia locutio a superiori, nam supra Moyses, & Aaron locuti fuerant ad populum: nunc autem solus Aaron loquitur ad eos. Et fuit hic sicut in Aegypto: nam Aaron erat ibi propheta Moysi, vt patet Exodi 7. siue os eius, vt patet supra 4. c. scilicet q̃ Deus loquebatur ad Moysen; & Moyses ad Aaron, & Aaron ad Pharaonem, vel Aegyptios. Ita hic loquebatur Aaron ad Israelitas. Sed dices, quare loquebatur hic Aaron loco Moysi ad Israel?

Quare ... Aaron ... co Moys ... loquebat

F Nam licèt in Aegypto, Moyses habuerit Aaron, vt prophetam suum, vel os non tamen postq̃uam exierunt de Aegypto, quia tunc Moyses loquebatur, vt patet supra 12. & 13. & 14. ac. 15. & etiam in isto. c. Rñdetur, q̃ iã Moyses non loquebatur ad Israelitas per aliũ mediatorem cùm magnæ auctoritatis esset apud eos: vt patet supra 14. c. cũ dr̃, timuit omnis populus Dñm, & crediderunt Deo, & Moysi seruo eius: sed hic locutus fuit Aaron, quia q̃n ista verba dici debebant, Moyses futurus era absens. s. apud nubem, in qua apparebat Gloria Dñi contra solitudinẽ, vt Deus ei tunc loqueretur. Ad q̃d intelligendum cõsiderandum est, q̃ modus istarum locutionum fuit iste. s. primo locutus fuit Dñs ad Moysen die, quo murmurauit Israel, & hoc

G fuit in hora prima, vel quasi in principio illius diei: & tunc Moyses dixit ista verba Aaron, & ambo iuerunt ad populum, dixeruntq; oĩa ista verba Dei. Post hæc cũ iam pertransisset aliqua pars diei, Moyses dixit ad Aaron, vt loqueret̃ ad filios Israel, & diceret eis ista, quæ sequuntur. s. accedite coram Dño: & cùm ista dixisset Moyses ad Aaron, recessit a castris populi, & iuit ɔtra solitudinẽ ad locum, vbi Deus appariturus erat, & locuturus: postquam vero Moyses illuc iuit, Aaron locutus fuit ad populum ista, quæ dicta sunt, & cùm loqueretur, apparuit Dñs in nube contra solitudinẽ, & Moyses erat apud illam nubem audiens quid loqueretur Deus, & postquã locutus fuit Deus ad Moysen, recessit Moyses a loco illo, & venit in castra, dixitque popu-

Ordo, & modus ... cutionum quæ ... cap. ... tinentur.

H lo verba, quæ dixerat ei Deus. s. q̃ in vespere viderent gloriam Dei, & tunc cùm venisset vesper illius diei paulo ante solis occasum venerunt coturnices ad castra volitantes inter tentoria, & sic fuerunt omnia ista in eodem die facta, & dicta. Et patet quia in prima locutione Dei, & Moysi ad populum, de qua hic fit mentio dr̃, q̃ in vespere viderẽt gloriã Dei: & in secũda idẽ dictũ est. Et postea narratur qũo in vespere venerit coturnix, ergo omnia ista ad eundẽ diem pertinent: *Dic vniuersæ congregationi filiorum Israel.* Hoc erat, vel quia solis senioribus dicebat, quæ vocatur tota congregatio. Aut totus populus, vel cętus Israel, vt patet supra 12. c. & ibi declarauimus, & tunc faceret Aaron istos seniores vocari per nuncium, & conuenirent ad audien-

I dum quæ dicebat Aaron. Sed magis videtur q̃ dixerit ista Aaron toti congregationi Israelitarum. s. procedẽdo per medium castrorum per callęs tentoriorum, & clamabat ipse, vel aliquis pręco loco eius, vt oẽs accederent ad Dñm, & viderent gloriam eius: & hoc facilius fieret, quàm vocare seniores, & q̃ ipsi conuenirẽt ad concilium, quia quasi dum morabatur Aaron faciendo istos vocari, posset præconium dare per omnia castra: maxime, quia hoc non solùm dici debebat senioribus, sed etiam reliquo populo, quia cùm omnes murmurauissent, decebat, vt omnes viderent gloriam Dei apparentis in nube: & tolleretur omnibus occasio murmurandi, si videntes gloriam Dei in nube & Moysen loquentem cum Domino, & postea

K verba rebus compleri, crederent Deum verum, atque potentem, eumque timerent atque diligerent. *Accedite coram Domino.* Deus vbique est, ideo nullus ad eũ accedere potest; quia, accedere est quando aliqua res distabat, & postea minus distat. Accipiendo ergo quantum ad veritatem diuinæ essentiæ solùm, cùm non sit magis in vna parte, quàm in alia, nemo ad Deum, vel coram Deo accedit. Potest autem Deus accipi secundum aliquem nouum effectum, & speciale; & s̃m hoc Deus magis est in vno loco quàm in altero, quia maiora beneficia, aut mutabiliorem operationem efficit in vno loco quàm in altero, & isto modo accedere poterant ad Deum, quia in columna, siue nube apparebat gloria Domini, idest fulgor

Quomodo Israelitae ad Dominum accedebant cum sit vbiq;

fulgor magnus quasi Dei ibi existentis, & loquentis, & in alijs locis, licet Deus esset, quia tamen non demõstrabat ibi fulgorem suum, & mirabilia opera, non dicebatur Deus ibi existere. Dicebantur autem isti accedere ad Dominum, quia nubes, in qua apparebat gloria Domini, erat extra castra versus solitudinem, & ipsi accedebāt illuc ad videndum melius nubem, in qua Deus loquebatur: exeuntes de tentorijs suis, qui erant in castris. *Audiuit enim murmur vestrum.* Idest quia murmurastis contra Dominum mandat Deus, quòd compareatis coram illo, scilicet ad nubem in qua videbatur, vt videatis si eum debite inquietastis murmurando contra Deum. *Cunque loqueretur Aaron.* Scilicet cum eis loquebatur per calles praeconizando, quòd accederent ad Dominum. Vel forte postquam omnes conuenerunt vocati exeuntes extra castra, dixit ad eos Aaron, quòd accederent ad Dominum, & dum ista loqueretur apparuit gloria Domini in nube. *Ad omnem coetum filiorum Israel.* Idest non solùm ad seniores qui sunt totus populus, vel cetus, vt dictum est: sed etiam ad reliquam aliam multitudinem, vt dictum est. *Respexit ad solitudinem.* Quo modo dicuntur aspexisse ad solitudinem, quia ipsi erant tunc in solitudine, scilicet in deserto Syn: vt patet supra in principio c. Respondetur quòd tota illa terra erat solitudo: sed quia castra Israelitarum erant fixa in quidam planicie, & apud illam erant loca praerupta, & scopulosa, vocabantur illa loca solitudo, & locus castrorum erat populatus, quia talis differentia videtur esse inter solitudinem, & terram habitatam. *Ecce gloria Domini apparuit in nube.*

Petitio.

Solutio.

An ista nubes fuerit illa, quae praecedebat castra.

QVAESTIO. V.

Responsio auct.

ISTA nubes erat extra castra ad partes solitudinis praeruptę. Dubitatur autem de hac nube vtrum fuerit columna nubis, quae praecedebat castra. Diceret forte aliquis, quòd non potest hoc intellligi de columna nubis, quae praecedebat exercitum castrorum, quia illa non vocabatur nubes, sed columna nubis: vt patet supra 13. c. & in alijs locis: sic etiam dicitur supra 14. c. cū dicitur: Respexit Dominus castra Aegyptiorum, per columnam ignis, & nubis, & Ps. 98. cum dicitur, In uocabant Dominum, & ipse exaudiebat eos, & in columna nubis loquebatur ad eos. Respondetur quòd hoc non obstat: quia licèt vt communiter vocetur columna nubis, aliquando tamen vocatur nubes, vt patet infra 40. c. cum dicitur; Si qn̄ nubes tabernaculū deferebat proficiscebantur filij Israel per turmas suas, si pendebat desuper: manebant in eodē loco, nubes quippe Dñi incubabat per diē tabernaculo, ignis in nocte. Idem patet Nu. 9. c. per diem operiebat illud nubes, & per noctem species ignis: Cunq; ablata fuisset nubes, quae tabernaculū protegebat: tunc proficiscebantur filij Israel. Aliud tn̄ est ꝙ aliquo modo ostendit istam nō esse colūna nubis, quia columna nubis sedebat sup tabernaculū, postq̄ tabernaculū constitutum est in mōte Sinai, & istud tabernaculum erat in medio castrorū Israel: vt patet Nu. 2. c. Añ aūt q̄ esset tabernaculum, sedebat nubes sup castra Israelitarū in parte priori sup partē tribus Iudae, sed ista nubes nunc nō erat sup exercitū Israelitarū, sed contra solitudinē, ergo nō erat colūna nubis. Quidam volunt ꝙ ista fuerit nubes sedens super tabernaculū paruum, qđ portabat Moyses in deserto anteq̄ fabricaretur, & construeretur magnum tabernaculū, de quo infra 33. c. De hoc tn̄ non est multū insistendū, quia nō potest constare vtrum fuerit nubes super illud tabernaculū, an non: cōstat tn̄ ꝙ illa nubes non erat super castra sed extra contra solitudinē, vt patet in lr̄a. *Apparuit gloria Domini in nube.* Idest apparuit

A in nube fulgor tanq̄ aduenientis Dei, & sonitus loquētis. *Locutus est Dominus ad Moysen dicens.* Ista locutio Dei fuit qn̄ Moyses recessit ex castris accedens ad nubem contra solitudinē, in qua apparebat Deus, & dixit Deus ei ea, quae sequuntur. *Audiui murmurationes filiorū Israel.* Vna murmuratio fuit sola. s. quare eduxissent eos Moyses, & Aaron in solitudinē, vbi moriebant̄ fame, & siti sed vocant̄ p̄les murmurationes, quia p̄les fuerūt murmurantes, & quilibet faciebat vnā murmurationem: ista est sn̄ia quasi decurtata; est. n. sēsus: ego audiui, q̄ filij Israel murmurauerūt contra me, ideo volēs eis tollere occasionem murmurandi amplius, dabo eis abūdantiam eorum, q̄ petunt: ideo loquere ad eos ea, quę sequūtur. *Vespere comedetis carnes.* Idest hodie in sero co-

B medetis carnes, quia veniēt coturnices sup castra, & accipietis ex eis in abūdantia. *Et mane saturabimini panibus.* Panes vocat māna, quia de ipso postea tortulae formabant̄: vt patet Nu. 11. c. de hoc aūt ad saturitatē comedebant: nā accipiebant singuli Gomor vnū, & sufficiebat ei ad cibū siue modicū siue multum de cibo sumerent, vt patet infra. *Scietisque ꝙ ego sum Dñs Deus vr̄.* Idest in ista operatione miraculorum, q̄ videntibus vobis faciam, cognoscetis, ꝙ ego sim Dñs Deus vester. i. in operatione miraculorum, q̄ vos videtis: vos scitis, ꝙ ego sum Deus, cum nullus alius ista facere possit, & quia ista miracula sunt ad vtilitatem vr̄am. s. dando vobis cibum apparet, ꝙ non solum sim Deus, sed etiam, ꝙ sim Deus vester. *Factum est ergo vespere.* Idest sic fuit ī illa die

C ꝙ in vespere. i. in sero diei illius in solis occasu, vel parū ante solis occasum venit coturnix. *Ascendens operuit castra.* Dicitur coturnix ascendisse, quia castra Israelitarū erāt in solitudine in locis satis altis: nā deserta Arabica loca sublimia sunt, maxīe respectu Aegypti, de qua coturnices ascendebāt: nam apud sinū Arabicum maris rubri est istarum auium innumera multitudo: cum ergo venirent a parte illa contra castra Hebręorum ascēdere dicebant̄. Quod autē venirent a parte Aegypti patet, q̄a Aegyptus est ad partem australē Arabiae. Iste ēt aues ascēdebāt a parte australi, vt patet Ps. 77. cum dr̄: Trāstulit Austrū de cęlo, & īduxit in virtute sua Aphricū. Et pluit sup eos quasi puluerē carnes, & sicut arenā maris volatilia pēnata: ergo cū istae coturnices ascēderent impellēte austro, necesse erat eas venire a p̄te ma-

D ris rubri, & Aegypti. Et nō venerunt istae coturnices ad castra Hebraeorum quasi desiderarēt manere in castris, sed q̄a ventus faciebat eas cadere inter castrorum tabernacula: vel circa castra, sicut legit̄, ꝙ alia vice ceciderint, vt patet Nu. 11. c. cum dr̄. Ventus aūt egrediēs à Dño arreptas trans mare coturnices detulit, & dimisit in castra: itinere quātum vno die ꝯfici pōt: ex oī parte castrorum p circuitum, volabantq; in aere duobus cubitis altitudine sup terrā: in ista vice tn̄ siue extra castra ī circuitu fuerint siue nō ꝯstat, ꝙ inter castra ceciderint, quia dr̄ in lr̄a seq̄nti. *Operuit castra.* Idest illę coturnices q̄ ascenderūt de transmare rubrum venerunt sup castra, & operuerunt ea. Et licèt hic nihil dicat̄ vtrū extra

Ventus auster a Domino missus ad Hebraeorum castra tulit coturnices.

E castra ceciderint aliq̄ coturnices, sicut ceciderunt alia vice: satis tn̄ euidēter cognosci dat̄, ꝙ nō ceciderint extra castra, sed solum intra castrorum ambitum inter tabernacula, quia in alia vice dē qua Nu. 11. c. illae coturnices datae sunt in escam pro vno mense integro, vt patet eod. c. ideo q̄libet collegit de illis valde multas: nā dr̄ ibidē, ꝙ qui parum collegit habuit coros decē: pro tāta ergo multitudine capiēda nō solum oportebat inter castra venire coturnices p magnā satis distantiā. s. p longitudinē vnius dietę, vt patet ibidē: hic aūt nō datę sunt coturnices pro multis diebus, sed solùm pro vna nocte: ideo satis paucas esse sufficiebat, & cum dicatur in textu ꝙ ceciderint in medio castrorū, nō oportebat ꝙ caderent ēt in circuitu. *Mane quoque ros iacuit.* i. māna.

QVAESTIO. VI.

An possit māna ros nūcupari. Exposi. Rabbi Salomon.

POTEST enim vocari ros māna, nō φ esset vt ros, quę guttas aqueas dicim⁹, sed ad modū roris gelati, quē pruinā vocamus: nam sicut pruina est in modum granulorum distinctorum: ita manna erat, vt grana distincta. Rabbi Salomon, & alij doctores Hebrei dicūt, φ ros accipitur hic non pro manna, sed pro rore, quia antequam descenderet manna descendebat pruina, & super pruinam descendebat manna, & super manna descendebat ros aliqualiter condensatus cooperiens manna. Et probat hoc per literam Hebraicam, quę aliqualiter videtur differre a nostra, in qua dicitur sic. *Mane quoque fuit operimentum roris in circuitu castrorum; & ascendit operimentum roris, & ecce in solitudine minutum discoopertum.* Et ista positio confirmatur ex dictis in duobus locis. Primo quia dicitur Nume. 11. c. Cunque descenderet super castra ros, descendebat pariter & man. In Hebræo dicitur, descēdebat super eū man. De tertio, scilicet de rore descendēte super omnia ista, patet hic in litera Hebraica cum dicitur. *Mane quoque fuit operimentum roris.* Idest φ ros cadens operiebat māna: erat enim congelatus. Nicolaus autem qui valde sequitur istam positionem, dicens eam subtiliorem quam positionem doctorum Catholicorum, exponit cum dicit in litera Hebraica consequenter. *Ascendit operimentum roris.* Quòd mane oriente sole resoluebatur ros in vapores a calore solis: & ascendebant illi vapores, & tunc apparebat māna discoopertum, & minutum, vt patet in litera. Ista expositio patitur duo inconuenientia. Primum quia non concluditur ex litera nostra, vel ex Hebraica, vt volunt Nicolaus, & Rabbi Salomon. Secūdo quia non est rationabilis, ideo aliqualiter repugnat literę. Quantum ad primum, quando dicitur. *Mane quoque fuit operimentum roris in circuitu castrorum.* Non est sensus quòd ros operiret māna, sed accipitur ros pro ipso māna: & fuit manna operimentum, idest operimentum terrę, quia ante hoc apparebat terra discooperta, nunc quando venit manna apparuit cooperimentum idest manna fuit operimentum, scilicet terrę. Quod autem non cōcludatur in his verbis etiam iunctis eis, quæ ponuntur Nu. 11. rorem accipi hic pro rore, quæ vocabatur ab eis ros existens sup māna: patet: Nam sicut hic ponitur ros, ita ponitur Nu. 11. c. cum dr: Cūque descēderet super castra ros, descēdebat pariter & man. Et in litera Hebraica eadem dictio ponitur hic & ibi: sed fm eos non ponitur ibi ros pro rore, quem ipsi dicunt stetisse super māna, vt cooperimentum: sed pro pruina iacente in māna. Etiam qn̄ infra dicunt. *Et ascendit operimentū roris, & ecce in solitudine minutū discoopertum.* Quòd exponunt. s. φ postquam eleuabatur ros vaporaliter, apparebat mā discoopertū quasi ante coopertū iacuisset. Sed hoc procedit ex ignorantia singulariter termini: nā in Hebręo dr: & ecce in solitudine minutū decorticatū. Et quantū ad hoc exprimit figura, & color ipsius māna: nā erat minutū, vt grana tritici. Et subdit color inquantū dr decorticatū. i. φ māna non erat talis coloris, qualis triticum cū cortice suo, quia ille est color flauus, sed erat color albus, qualis est triticum decorticatū. Et hoc satis apparet in litera nostra cū dr minutū pilo tunsum: quia pilo tūsum dr triticū, qn̄ percutitur aliquo baculo, & frequentibus percussionibus decorticatur. Percussiones aūt vocantur tunsiones a tondendo, vel tunendo, φ percutere significat, & inde dicit tunsio pectoris. i. percussio pectoris. Vel potest ista dictio discoopertū accipi fm Analogiam ad decorticatū: vel sub metaphora. s. φ triticū anteq̄ tundatur, & decorticetur tunsionibus ictibus coopertū est: quia non apparet id, φ ei substantiale est. s. medulla: cùm autem decorticatum fuerit, discoopertum est, quia tunc apparet medulla. Secundū propter qd ista ratio non conuenit, est,

Tex. Hebræ.

Expō Nic. de Lira.

Contra: Rabbi Salomon, & Nicolaū. Cōtra primum dictum eorum.

F quia aliqualiter videtur literę repugnare: nam cum dicitur. *Et ascendit operimentum roris.* Exponit Nicolaus, & Rabbi Salomon, φ sole calescente, ros, qui erat super māna liquefiebat, & consumebatur, eleuabaturq; in vapores ad regiones aereas, & quantum ad hoc dicebatur ascendere: & tunc ablato illo impedimento apparebat man. Sed hoc non est conueniens, quia si per calorem solis euaporabiliter ascendebat ros, tunc quoque manna resolueretur in vapores, vel liquesceret: sed falsum est, quia manna colligebatur antequam liquefieret. Antecedens patet, quia dicitur infra: Cunque calefieret sol liquefiebat manna: sed non poterat ros totaliter ascendere per vapores, donec sol calefieret: ergo quādo ros ascenderet, iam liquefactum esset

G manna, sed non liquefiebat, ergo non erat ros super māna, qui vaporaliter ascenderet. Etiam quia tunc posito rore super manna, cùm colligeretur manna antequam sol incaluisset, & tunc ros maneret super manna, necesse erat, vt cum ipso manna ros colligeretur, quia licèt ros gelidus differret in figura a manna, tamen, quia in magna multitudine erant, non possent omnia grana roris secerni a granis māna: sicut si multum ordeum admixtum esset granis tritici. Et cùm sapor roris sit malus, & cōburens, & sapor manna esset optimus, miscerentur isti sapores, & conficeretur prauus sapor: sed falsum est, quia sapor māna erat dulcissimus, vt patet infra cùm dicitur: Gustus eius quasi similæ cum melle. Item Deus, & natura nihil faciunt

Roris sapor malus, & cōburens. Māna dulcissimum erat.

H frustra: sed frustra poneretur talis ros super manna, cum nihil operaretur, quia non conferebat ad immundiciam, nec ad aliquid alterum: ergo non debebat poni. Antecedens patet, quia māna cadebat de nocte ante auroram, & immediate in aurora colligebatur: non ergo poterat pollui etiam si non haberet operimentum. Et dato φ haberet operimentum, non conseruaretur a pollutione, siue ventus insurgens eijceret puluerem super rorem, siue animalia aliqua trāsirent super illum. Nam cum Rabbi Salomon dicat, φ ascendebat operimentum roris per vapores calore solis resoluente, sequeretur, φ immunditię manerent super manna, scilicet puluis euaporata tota materia roris, quia puluis nō poterat euaporari, cū esset corpus siccum, & nō resolubile, qd pertinet ad materiam, quæ

I euaporatur, scilicet φ sit humida: non debet ergo aliquo modo poni tale operimentum roris. Dicendum ergo, quòd ad descensum mannæ erant duo, scilicet Pruina, & Manna, & considerandum, quod antequam aliquid descenderet, Deus mittebat ventum qui purgabat superficiem terræ; ita vt nulla sordes maneret, quæ manna descendens commaculare posset. Deinde descēdebat pruina, q̄ est gelida valde, & formata in granula. Postea māna. Et ista duo patēt Nu. 11. c. cū dr: Cūq; descenderet ros, descēdebat pariter & mā. i. super rorem, q pruina erat, descendebat man. Et non ponitur ibi aliquid vltra, & tunc non sequitur aliquod inconueniens de supra assignatis. Hic autem cùm li-

K tera loquitur de rore, non loquitur de rore, qui vocabatur secundum istos cooperimentum manna: quod erat in tertio loco: nec de rore, qui erat in parte inferiori sub manna, quia ille venire non poterat, sed de ipso manna, qui aliquo modo vocatur ros, eo quod erat aliquid condensatum, & album vt nix. *Cunque operuisset superficiem terræ.* Istud manna eleuabatur in aliquali cumulo, & grossitie a terra, ne colligerent Israelitæ de illo manna, quod erat coniunctum superficiei terræ: siue apud pruinam, quia pruina erat mali saporis cum esset ex materia naturali, sicut fit naturaliter: licèt ibi fieret modo quodam speciali, quia naturalia agentia nō possunt generare pruinā, nisi tpe multū frigido: hic autem quotidie generabatur, cum caderet

Pruina d... cū m... descē... bat ... gelida...

quo-

quolibet die manna in quadraginta annis: hoc tamen non obstante naturaliter gigni poterat applicando actiua passiuis; ita, quòd virtus agendi esset in naturali agente, & materia, dato ꝙ Angeli non facerent per aliq̃ superiorem potestatẽ, sicut demones interdũ faciũt aliqua, quę vñr nobis mirabilia, & tñ naturaliter fiunt, vt declarauimus latè supra 7. c. In Hebręo dr̃. *Et ascẽdit operimentũ roris.* Et idem signat, licèt sit alius modus loquendi. Ascendere operimẽtum idem est, qđ venire aliquod operimentum super terram: & istud opimentũ erat mãna, qđ cadebat de aere, vbi cõficiebatur ab Angelis, & pre sui multitudine opiebat supficiẽ terrę: & dicebatũ ascendere non respectu termini a quo erat motus, sed respectu termini, in quo quiescebat, vel situs, quẽ post quietem acquirebat.

Quomodo intelligit quòd manna ascendit.

B Nam si consideremus interstitium aeris, in quo manna ab Angelis formabatur, ille locus superior est omni terra, ideo nõ deberet dici, ꝙ mãna ascenderet: sed magis ꝙ descenderet ad operiendũ terram. Considerando tñ situm, quẽ mãna post quietem tenebat. s. ꝙ erat super terrã cooperiens illam: dicebatur, ascendere: non prout ascẽdere signat aliquid fieri, sed factum esse. Nec proprie accipitũ hic ascendere pro moueri ad supra, sed pro supra esse, & sic verum est ꝙ operimentum ascendebat, non ꝙ a parte inferiori versus superiorẽ motus esset, sed quòd postquam descẽdisset de aere, supra erat. i. supra terrã. *Et apparuit in solitudine minutum.* Hic ponitur figura ipsius manna: non cadebat in castris inter tentoria, quia loca castrorum erant inmunda propter multas feces

Quare mãna inter castra nõ cadebat.

C hominum, iumentorum, & terra attrita pedibus atq; soluta in puluerẽ, ideo non caderet mundè manna inter castra. Etiã quia postquam incaluisset sol liquefiebat mãna & fluebat: vt aqua si aũt inter castra caderet, necesse erat postea ipsa castrorum loca tanto humore perfusa lutosa fieri: maxime, quia quotidie mãna calore solis solutum in fluorem aqueum vertebatur. Erat ergo mãna extra castra: & tunc nullum inconueniens sequebatur. Primo quia loca separata a castris, in quibus cadebat mãna, erant ab omni contagione sincera, & herbosa, vel saltem terra nõ soluta in puluerem, cũ iumentorum pecorumq; vngulę, & humani pedes eã non attriuissent: Etiam quia dato ꝙ flueret per calorẽ solis manna in calorem aqueum, tamen non obesset

D Israelitis, q̃a erat extra castra. Hoc ẽt patet q̃a supra dr̃: Mane quoq; ros iacuit in circuitu castrorũ. Dicitur iacuisse in solitudine, vt supra expositũ est: quia licet tota illa terra solitudo esset, tñ loca prerupta, & alta, q̃ erant apud castra Israelitarum, vocabãtur tantum solitudo, comparando ad loca plana, in quibus manebant castra, quæ erant quasi loca habitata; apud illa aũt loca prærupta semota a castris iacuit mãna. *Minutum.* Vocatur mãna minutum quantum ad figuram, quia nõ cadebat mãna in vna pasta sicut nix, vel non coniungebatur post casum in vnum cumulũ, quasi videretur vna res grossa: sed erat minutum. i. minutatum. s. diuisum in granula: & erant ista grana satis dura, ita vt in olla teri possent, & coqui in olla, vel cacabo: deinde formabã

E tur inde tortulę, vt patet Num. 11. c. *Et quasi pilo tunsum.* Hoc ponitur ad notandam speciem coloris. s. ꝙ mãna erat albi coloris, qualem colorem habent grana tritici decorticata. Et dicitur pilo tunsum. i. percussum baculo: quia pilus significat percussorium ligneũ, quo triticũ percutitur ad decorticandũ. Tundo tũdis est pcutere, & sic dr̃ pilo tunsum. i. baculo pcussum. q. d. talis coloris erat manna qualis triticum qñ decorticatum est pluribus percussionibus: nam triticum tunc albi coloris est, cùm añ flauum habuerit. *In similitudine pruinæ.* Idest sicut pruina ex maxima frigiditate condensante, & diuidente in granula parua formatur: ita manna licet nõ haberet magnam frigiditatem: cùm autẽ esset

Quem colorem mãna habebat.

A naturaliter factum, habebat granula diuisa. *Quod cum vidissent filij Israel.* Scilicet primo diluculo mox vt consurrexerunt. *Dixerunt adinuicem Man hu?* Iste est modus admirantium, vel dubitantium, vt ad alios loquendo conuertantur super dubia inquirendo, *Man hu.* Nõ est vna dictio sed duę, scilicet. *Man*, & hu. *Man.* est dictio interrogatiua: & significat quid. *Hu.* est dictio demõstratiua significans sicut iste, ista, istud. Et est sensus. *Man hu?* Idest quid istud? & subintelligitur verbũ est. s. quid est istud: nam litera Hebraica decurtata est in modo loquendi. Alio modo ista dictio. *Man.* Signat cibum: & *hu.* Id quod iste: & est sensus, ꝙ Hebręi videntes hoc dixerunt, cibus iste, scilicet quia Deus promiserat eis dare illa die diluculo panes, & cùm viderent mãna esse talis dispositionis, vt ad cibum aptum videre-

Prima expositio.

Secunda expositio.

B tur dixerunt. *Man hu.* Idest cibus est iste. Primus tamen sensus est in litera, scilicet accipiendo interrogatiue: & patet, quia dicit: Ignorabant enim quid esset. Accipiẽdo autem secundo modo forte aliquis responderet, ꝙ Israelitæ ignorabant quid esset, scilicet determinate, sciebant tamen ꝙ esset cibus datus. Sed hoc nõ conuenit, quia cùm in litera dictum fuisset, ꝙ Israelitæ dixerunt. *Man hu?* Idest quid est hoc? dubitando, subditur causa huius dubitationis, ignorabant enim quid esset, idest ideo dubitauerunt, quia nesciebant, quid esset. Si autem acciperetur hic. *Man hu.* Idest cibus est iste, nullo modo posset subiungi ratio dubitationis, scilicet. Ignorabant enim cùm nulla dubitatio præcessisset. Itẽ

C patet hoc ex eo quod infra sequitur: nam si non fuisset hæc dubitatio, non sequeretur infra responsio Moysi: quę tamen ponitur, vt patet. Item quando respondetur, quòd isti ignorabant quid esset manna distincte, vel specialiter, sciebant tamen quòd cibus esset: falsum est, quia cùm Moyses responderet ad q̃onem factam de manna, vt patet ex litera dixit: Iste est panis, quem dedit vobis Dominus ad vescendum: & tamen respondit vniuersaliter esse cibum, ergo ipsi non sciebant esse cibum in vniuersali, alioquin rñsio Moysi esset superuacua, cum ipsi cognoscerent, quod Moyses respondebat. Necesse est ergo dicere, quòd accipiatur *Man hu.* pro interrogatione, scilicet quid est hoc? *Quod significat, quid est hoc.* Ista litera non habetur

D in Hebræo, sed subinterseruit eam Hieronymus ad significandum quid significent dictiones illæ Hebręę, scilicet. *Man hu.* Et sic fit in multis alijs locis, vbi ponitur interpretatio nominis Hebraici, vt patet Genes. trigesimoprimo capitulo, vbi dicitur: idcirco appellatum est nomen eius Galaad, idest cumulus testis: sic etiam fit aliquando in nouo testamento in Euangelio, & Apocalypsi, vbi ponuntur nomina Græca, vel Hebraica complentia sensum: & tamen ponuntur aliqua alia latina, quæ illorum Hebræorum, & Græcorum sensum nobis declarant: sic patet Mar. capitulo quinto. cum dixit Iesus ad filiam Archisynagogi. *Thabitacumi.* Et subditur in litera, quod est interpretatum: puella, tibi dico surge. Et Lucæ etiam dixit Iesus

E ad surdum: Effeta quod est aperite. Et Apocal. nono capitulo, dicitur de locustis Metaphoricis cruciantibus per menses quinque, & habebant super se regem Angelum abyssi: cui nomen Abbadion, Grece Appolion, Latine autem exterminans. *Ignorabat enim quid esset.* Ista est causa superioris interrogationis: omnes nanque in alterutrum quærebant, quid est hoc: & hoc erat quia omnes ignorabant quid esset, & nõ erat hoc mirandum: quia nullus eorum tale vnquam viderat, vt patet Deute. 8. capit. cum dixit afflixit te penuria, & dedit tibi cibum, quem ignorabas tu, patres tui. *Quibus ait Moyses.* Quando vidit omnes dubitantes de manna quid esset. *Iste est panis.* Vocatur manna panis, licèt non esset panis, quia ita nutrieba, vt panis.

Manna panis vocat.

Vel ita erat fundamentum omnium aliorum ciborũ, sicut panis.s. ꝙ sicut cum pane omnia cibaria comeduntur, & sine ipso quasi cruda vñr: ita est de manna, quia cum ipso oẽs cibi comedebantur. Vel vocatur panis, quia ex ipso panes compingebantur, vt patet Nu. 11.c. cũ dicitur, ꝙ colligebat populus manna, frangebat mola, aut terebat in mortario coquens in olla, faciensque ex eo tortulas. Et istum modũ seruat in multis locis scriptura. Nam eodem modo vocatur manna cibus, vt patet Ps. 77.s. Panem Angelorum manducauit homo, idest manna, vt ibi patet, ꝙ ab Angelis formatum erat, & de aere in terram cadens. *Quem dedit vobis Dominus ad uescendum*. Promiserat.n. die præcedenti dicens: Vespere comedetis carnes mane saturabimini panibus.i. manna. Cùm ergo iam aduenisset mane, in quo panes ad saturitatem dari debebant, Moyses cognoscens promissum Dei esse completum, declarauit Israelitis dicens. Iste est panis, quem dedit vobis Dominus, quia promiserat.

Hic est sermo, quem præcepit vobis Dominus. Colligat vnusquisque ex eo quantum sufficit ad vescendum: Gomor per singula capita, iuxta numerũ aĩarum vr̃arũ, quæ habitant in tabernaculo sic tolletis. Feceruntque ita filij Israel: & collegerunt, alius plus, alius minus, & mensi sunt ad mensuram Gomor; nec qui plus collegerat, habuit amplius, nec qui minus parauerat, reperit minus: sed singuli iuxta id quod edere poterant, congregauerunt. Dixitque Moyses ad eos: Nullus relinquat ex eo in mane. Qui non audierunt eum, sed dimiserunt quidam ex eis vsque mane, & scatere cępit vermibus, atq; computruit. Et iratus est contra eos Moyses. Colligebant autem mane singuli quantum sufficere poterat ad vescendum: cumque incaluisset sol, liquefiebat. In die autem sexto collegerunt cibos duplices: idest duo Gomor per singulos homines: venerunt autẽ omnes principes multitudinis, & narrauerunt Moysi. Qui ait eis: Hoc est quòd locutus est Dominus: requies sabbati sanctificata est Domino. Cras quodcunque operandum est, facite, & quæ coquenda sunt, coquite: quicquid autem reliquum fuerit, reponite vsque in mane. Feceruntq; ita vt præceperat Moyses, & non computruit, neque vermis inuentus est in eo. Dixitque Moyses: Comedite illud hodie, quia sabatum est Domini, non inuenietur hodie in agro. Sex diebus colligite: in die autem septimo sabbatum est Domini, idcirco non inuenietur. Venitque septima dies: & egressi de populo, vt colligerent, non inuenerunt. Dixit autem Dominus ad Moysen:

Ps. 77. sap. 16. Ioan. 6.

De conse. di. 2. cap. reuera.

E Vsquequo non vultis custodire mandata mea, & legem meam: Videte, quòd Dominus dederit vobis sabbatum, & propter hoc die sexta tribuit vobis cibos duplices: Maneat vnusquisq; apud semeptipsum, nullus egrediatur de loco suo die septimo. Et sabbatizauit populus die septimo. Appellauit q̃ domus Israel nomen eius Man. Quod erat, quasi semen coriandri, album, gustusque eius quasi similę cum melle. Dixit autem Moyses: Iste est sermo, quem præcepit Dominus: imple Gomor ex eo, & custodiatur in futuras retro generationes, vt nouerint panem, quo alui vos in solitudine, quando educti estis de terra Aegypti. Dixitque Moyses ad Aaron. Sume vas vnum, & mitte ibi Man: quantum potest capere Gomor, & repone coram Domino ad seruandum in generationes vestras sicut pręceperat Dominus Moysi. Posuitque illud Aaron in tabernaculo reseruandum. Filij autem Israel comederũt Man quadraginta annis, donec venirent in terram habitabilem: hoc cibo aliti sunt, vsquequo tangerent fines terræ Chanaan. Gomor aũt decima pars est ephi.

Exo. 20.

Numeri. Forma manuę.

Iudit. ca. capitulo Nic. p.

Hic est sermo quem præcepit Dominus. Hic ponitur qualiter vti deberent isto cibo in colligẽdo, & seruando, & primo de collectione in sex diebus, secundo de nõ collectione in sabbato. Circa primũ. *Hic est sermo, quem præcepit Dominus.* Idest hoc qđ sequitur est lex, quã dedit Dñs de colligendo mãna. Et ideo quia data erat ista lex absolute sine determinatione tẽporis, & ꝑsonarum circa ipsam collectionẽ mãna, oẽs obligabat, etiã futuros sub pęna peccati mortalis. *Colligat ex eo.* Idest ex manna. *Vnusquisque quantum sufficiat ad vescendum.* Et subditur immediate certa mensura, cum dr̃ Gomor ꝑ singula capita, in quo demonstrat̃ ꝙ Deus sciebat quãtumcunque sufficeret, cum diceret accipiendum esse Gomor vnum ꝑ singula, & sup. dixerit ꝙ acciperet quilibet q̃tum ei sufficeret, sequit̃ ꝙ Gomor vnum cuilibet sufficiebat. *Gomor per singula capita.* In Hebræo dr̃. *Homer.* Sed quia Latina ꝓprietas lr̃am multum aspiratã nõ habet, sicut requirit necessitas huius nominis, pro ipsa.g. posita est: q̃ aliquo mõ grauitatẽ habet, sed non talem, qualem illa lr̃a Hebraica. Gomor autem est nomen mensuræ, de quo infra magis dicitur. *Gomor per singula capita.* Idest ꝙ cuilibet ꝑsonæ det vnũ Gomor.

An iniqua esset ista lex, & temperantiæ repugnans, scilicet quod quilibet vnum Gomor colligeret.

QVAESTIO. VII.

SED forte arguetur, ꝙ ista lex esset iniqua repugnãs virtuti temperantiæ, nã temperantia sicut quælibet alia virtus est in medio: sic enim dicit Ari. 2. Ethi. virtus est habitus electiuus in medio cõsistens determinata ratione: ille ergo tẽperatus est, q circa medium est in gustu, sed nõ est idẽ medium in temperãtia oĩbus, qa tunc poneret medium s̃m rẽ: sed falsum est, qa debet poni medium secundum proportionem Geometricam, vt declarat̃ in 2. Ethi. Nam in hec non põt aliqua

regula

regula assignari de medio. Non enim potest dici, ꝙ comedere quotidie duos panes sit temperatū esse: & comedere vnū sit insensibilitas, & comedere tres sit intemperantia: et sic de potu: Quia aliquis homo est, cui comedere vnum panem quotidie valde multū est, vt quia forte est aliquo modo languens: vel quia modicam digestionē habet. qa expars est laboris, & motus. Alius aūt est tam fortis complexionis, & laboris, ꝙ comedere tres panes solum quotidie valde modicū est. Sic.n. ponit Phylosophus exemplū in 2. Ethic. dicens. Quod non est idē mediū Miloni, & dominatori Gymnasiorum: nam dicit ibi ꝙ comedere sex minas est mediū inter duas, q̄ sunt paucū: & decē, quæ sunt multū: sed non ꝑpter hoc magister. i. medicus cuilibet sex minas in cibum sumere præcipiet: nā Miloni quidē paucū, dominatori aūt Gymnasiorum multū. Et ratio est quia magister Gymnasiorum vocatur docēs, vel principaliter agēs Gymnasia. s. hastiludia, palestrā, saltum, cursum, & iactum, cetera quoque in hunc modū: ista namq; requirunt leuitatem corporis, ꝙ impeditur per multum cibū, quo stomacus repletur, & totū corpus ad motum impeditur: ideo exercētes talia Gymnasia ab istis impedimentis se abstinēt. Sic ait Apostolus prima ad Corin. 9. c. cū dicit: Hi qui in agone contēdunt, ab omnibus se abstinēt. Milo aūt erat vir robustissimus magni laboris, & indigēs multo cibo: nam de eo dicit Solinus Polist. c. 1. de his, quę fuerunt memorabilia in homine, ꝙ Milo Crotoniensis cuius tanto robore pręditus extitit, vt nuda manu percutiens taurū vno ictu occideret, & quē occidit eadem die solus ītegrū deuorauit, nihil in hoc grauatus stomaco. Nūc ergo, ꝙ omnibus Israelitis assignaret æqualis mensura cibi. s. Gomor vnū per singula capita, valde incōueniens est, qa necesse erat in tanta turbarū numerositate esse diuersarū complexionum personas quę plus, minusve de cibo indigerēt. Rñdetur, ꝙ simpliciter non potest ſm naturā præfigi certū mediū, quantū ad tēperantiā: nā alius plus, alius minus habet. Nec valet argumentū factū de isto loco, qa sicut māna supra virtutē naturæ ꝑ Angelos cōficiebat, ita supra modū naturalē nutriebat: volebat enim Deus ꝙ ista mēsura. i. Gomor sufficeret cuilibet homini etiā maxime comedenti, & posset comedia quolibet quantumcunque modicū comedenti. Iosephus aūt dicit hoc a Deo fuisse factum, vt tolleretur locus contentionis: nā si aliqui voraces plus alijs de cibo comederēt putantes sibi defuturū, nisi in magna copia sumerent, minores viribus opprimerēt: nihil eos capere permittentes. Nunc aūt qa videbat quilibet quātumcunque vorax, ꝙ Gomor vnum sufficiebat ei, nō curabat contra quēlibet alium contendere, postq̄ Gomor vnum accepisset. *Iuxta numerum animarum vestrarū.* Idest, ꝙ qlibet paterfamilias totiens acciperet Gomor, quot personas habebat in sua domo siue tētorio. Et accipitur anima, quæ est pars pro toto homine, vt sæpissime in scriptura consuetum est, vt patet Gen. 46. & supra 1. c. & num. 9. cōputabantur autē sub quolibet patrefamilias omnes animę, vt daretur ei totiēs Gomor, et hoc erat de potentibus comedere, vt excluderentur paruuli qui solo lacte cibantur: nam illi non poterant comedere manna: cùm manna esset solidus cibus, sicut panis triticeus.

De viribus & cibo Milonis ciuis Crotoniensis.

QVAESTIO. VIII.

An etiam infirmis daretur vnum Gomor.

DICERET etiā aliquis, ꝙ non solum isti paruuli excusabantur, idest quòd non computabantur, vt daretur eis Gomor, sed etiam infirmi, quia communiter ægrotantes non comedunt de cibis aliorum. Respondetur, quòd non potest hoc stare ex duobus: primo quia tunc nullus erat inter Hebræos, qui infirmus esset, vt patet Ps. 104. cùm dicitur: Egressi sunt cū auro, & argento, & non erat in tribubus eorum infirmus. Secundo, quia dato, ꝙ aliquis infirmus esset, ille comederet de manna, licèt forte non tantum sicut alij sani: qa non potest vis eius nutritiua tantum digerere: comederet autem de manna, quia alij cibi, qui prohibent infirmis, prohibentur quia habent aliquam repugnantiā, vel malitiam, ex qua ęgrotantes peiorarentur: manna autem non erat huius cōplexionis. Nam vt supra declarauimus, manna non erat factū per naturalia agentia. s. per virtutes corporum, sed per Angelos, ideo qualitates illę, quæ erāt in manna, non erant in eo modo naturali, vt declarauimus de humiditate eius, vel teneritudine, ſm quam liquefiebat ad solem, & indurabat ad ignē. Sic ergo non esset aliqua qualitas magna in eo, quæ deterioraret ægrotantes: imo dato, quòd esset, Quod nullo mō cōcedēdū est. Illa non noceret, quia Deus tolleret eam, vel mutaret actionem eius ad oppositum, secundum ꝙ statui Hebræorum conueniret. Sic enim faciebat de humiditate, secundum quā illud liquari ad solem faciebat, ne maneret ad alterum diē, & manna vetus comederetur, vt supra declaratum est. Et per eandem humiditatem faciebat illud ad ignem in olla, indurari, quia sic conueniebat statui Hebræorum, vt indurato, & compacto formari possent inde tortulę, vt patet nu. 11. & teneret modum cibi. Si autē sic ad calorē ignis in olla solueretur in humorē aqueū, sicut ad tactum solis, non teneret modum cibi, sed modum potus, qđ inconueniens valde erat. Quod autem in manna non esset aliqua nociua qualitas, quæ ęgrotantium corpora peioraret, patet: nam si manna fieret ex materia naturaliter disposita, & per agentia naturalia, necesse erat, vt consequeretur qualitates communiter consequentes speciem, & conditionē, atque gradū materię sic, vel sic ad ḡnationē dispositę: ideo siue qualitas nociua, vel sanitatis effectiua consequetur talem speciē, vel gradum dispositionis materiæ, necesse erat illam rem sic genitam consequi illam qualitatē. Deus autem quando agit aliquid, vel Angeli ex voluntate & mandato illius, non coguntur producere in tali, vel tali qualitate accidentali, maxime quando est res, quæ nō pertinet ad species vniuersi. Possunt ergo producere rem in qualicunque qualitate voluerint. Et sic poterant Angeli facere manna sub qualitatibus valde pestiferis, vel valde sanificatis. Quid ergo dicendum esset? vtrum in qualitate pestifera, vel sanificatiua fecerint. Dicendum, ꝙ sub qualitatibus sanificationis: nam quando Deus aliqua facit per se, aut per ministros suos Angelos, aut facit illa ad inferendum pęnam, aut ad demonstrandum suam benignitatem, & larga beneficia. Si autem Deus ad inferendum pęnam aliquid faciat, non est dubium quin illud sit multum pestiferum, vel damnificatiuum, & hoc patet in plagis illatis Aegyptijs: nam illę erant creatæ supernaturaliter a Deo, vt patet supra septimo, & nono atque decimo capitulo, quia ibi dicit Dominus quòd Pharao, & Aegyptij scient eum esse Deum per has pęnas inflictas, quasi dicat, quòd tales erant, quòd nullus nisi Deus eas inferre potuisset. Quod autem fuerint pestiferę valde, & nociuæ patet considerando singulas earum. Si autem Deus aliquid faciat ad demonstrandum largam benignitatem suam, quod natura facere non potest, necesse est, vt illud sit valde bonum: nam si non est valde bonum, necesse est quòd hoc cōtingat ex defectu alicuius causæ: quia malum fit ex defectu causarum, vel circunstantiarum particularium, vt patet secundo Ethicorum. necesse erat ergo, quod deficeret hic vel voluntas agentis, vel potestas eius, vel condecentia finis: voluntas, vt quòd Deus noll-

Quare Deus faciebat manna ad solē liquefieri, & ad ignē indurari.

In manna non erat aliqua qualitas nociua.

Deus produxit manna sub qualitatibus sanatiuis.

lit illud bene agere: poteſtas vt.ſ. dato, ꝑ vellet ꝙ non poſſet: condecentia finis, ſcilicet quòd dato ꝙ Deus vellet & poſſet: tamen finis non exigeret, vt aliquod bonum fieret, ſed malum: non enim poſſet deficere ex alijs cauſis. Primus autem defectus ſtare non poteſt, ſcilicet quòd nollet bonum Deus agere. Implicat enim hoc contradictionem, ſcilicet vt Deus vellit demonſtrare benignitatem ſuam, & larga beneficia, & nollit bonum agere, quia benignitas eius in bonis demonſtratur, non autem in illatione pęnarum. Nec etiam poteſt ſtare ſecundus defectus, ſcilicet quòd velit, & non poſſit: quia hoc abominabilius eſt, & contra omnem ſcripturam, & fidem prædicantē de Deo omnipotentiam. Nec poteſt ſtare tertius defectus, ſcilicet condecentia finis, quia ſtatui Hebræorum, quem Deus volebat conſeruare per ſua beneficia, valde cōdecebat bona elargiri: cum ergo Deus feciſſet manna ad demonſtrandum ſuam largam bonitatem, vt patet ſupra in litera cum dicitur: Veſpere ſcietis, quòd eduxerit vos Dominus de Aegypto, & mane videbitis gloriam eius. Vocauit ibi gloriam Domini bonitatem, & poteſtatem eius, quę monſtrabatur in datione manna. ſic etiam pro magno beneficio ponit manna Deute. 8.c. cū dicitur: Affixit te penuria, & dedit tibi cibum, quem ignorabas tu & patres tui, & ſubditur magnitudo Dei in hoc, cum dicitur: Vt cognoſcas quòd nō in ſolo pane viuit homo: ſed in omni verbo, quòd procedit ex ore Dei: idem habetur Sapien. 16. c. cum dicitur: Pro quibus Angelorum eſca nutriuiſti populum tuum: & paratum panem de cęlo præſtitiſti eis ſine labore omne delectamentum in ſe habentem, & omnis ſaporis ſuauitatem: ſubſtantiam enim tuam & dulcedinem, quam in filios habes oſtendebas: deſeruiens vniuſcuiuſque voluntati. Neceſſe ergo erat, quòd manna, quod Deus non ad puniendum, ſed ad monſtrandum ſuam bonitatem, & dulcedinem in filios oſtenderat, valde bonum eſſet & ſanum: immo dicendum quòd tantum ſanum erat, quòd conſeruabat corpora Hebræorum, ne aliqua infirmitate tabeſierent, niſi cùm Deus ſpecialiter aliquem vellet occidere, quia tunc manna non conferebat ei virtutem: & ſic dato ꝙ aliquis languens eſſet, manna ei dandum eſſet, quia cibus valde leuis erat nullo modo grauās ſtomacum. *Quæ habitant in tabernaculo.* Quia Hebræi portabant tentoria per deſertum, ſub quibus habitabant, cum nubes manebat. Vel faciebant ea, vtcunque poterant de pellibus, vel pannis, & manebant ſub illis ad tegendam turpitudinem ſuam, velut non eſſent actus cuiuſlibet omnibus noti. Sic domus vel tabernaculum neceſſarium eſt, vt patet Eccleſia. 29. c. cum dicitur: Initium vitæ hominis aqua, & panis, & veſtimētum, & domus protegens turpitudinem. In quolibet autem iſtorum erat vnus Iconomus, ſiue paterfamilias, qui aliorum curam gerebat, & iſte computabat capita domus ſuę, & quot fuiſſent tot Gomor recipiebat. *Feceruntq́, ita Iſrael.* Iſta clauſula nihil aliud ſignat quàm illę, quæ ſequuntur, ſed illę ſignificant illud determinate, iſta ſignificat illud ſub confuſo. Et iſte modus obſeruatur multotiens in ſacra ſcriptura, ſicut declarauimus ſupra in illationibus plagarum Aegyptijs, & Pharaoni, & in locutionibus Dei ad Moyſen, & Moyſi ad Pharaonem, vel ad Iſrael. Sed dices, videtur quòd iſta clauſula non ſignet id, quod ſequentes, immo contradicat eis: quia hic dicitur, quòd filij Iſrael fecerunt ita, ſcilicet ſicut mandauerat eis Dominus: vt colligerent ſinguli quantum ſufficiebat, ſcilicet Gomor vnum per ſingula capita: ſed infra dicitur, quòd collegerunt alius plus, & alius minus, ergo non fecerunt ſicut mandauerat eis Dominus. Reſpondetur, quòd nullo modo repugnat iſta clauſula inferioribus: quia mandatū

Māna valde ſanum erat & Hebræorum corpora conſeruabat ne aliqua infirmitate tabeſcerent.

F Dei licèt vnum eſſet, continebat tamen duas partes, ſcilicet quòd quilibet colligeret ad ſufficientiam; & quòd illud eſſet Gomor vnum per ſingula capita, & hoc fecerūt, & infra ſatis clare dicitur. Primo quia quilibet eorum collegit ſatis, ſcilicet tantum quantum ſufficere exiſtimabat: & quia ſic erat ſecundum quòd quidam magis de cibo quā alij naturaliter indigebāt, plus alij quàm alij collegerunt: nec in hoc aliquo modo peccabant, quia tantum ſibi neceſſarium eſſe opinabantur, Compleuerunt etiam ſecundam partē pręcepti, ſcilicet quod ſinguli acceperunt vnum Gomor: quia licèt aliqui plus alijs collegiſſent, cum poſtea ad Gomor menſi ſunt, omnes repererunt ſolum vnum Gomor. *Collegerunt alius plus, alius minus.* Nam quando
G colligebant, non menſurabant, ſed poſtea ad menſuram veniebant: ideo adhuc, quòd præter indigentiam cibi, quam aliquis magis alio habebat naturaliter: ipſi vellent æqualiter ducere de māna, ſcilicet quilibet intendens portare Gomor ſolum: tamen ęqualiter eos omnes colligere non contingeret, quia ſine menſura colligebant. *Et menſi ſunt ad menſuram Gomor.* Prius quilibet colligebat quantum ſatis eſſe putabat, poſtea veniebant ad illos, qui habebāt menſuras publicas. Nam non eſt credendum, quòd quilibet de Hebræis haberet Gomor ad menſurandum, ſed erāt paucæ de iſtis menſuris, & ponebant, vt qlibet veniens menſuraret.

QVAESTIO. IX.

H IMMO ſatis eſt admirandum qualiter in toto Hebręorum exercitu fuerit aliquod Gomor, quia cum Hebræi exierunt de Aegypto non potuerunt ſecum tollere omnia ſua ſupellectilia, quia ad hoc quilibet indigeret multis aſinis, aut cęteris iumentis, cū etiā filios paruulos, & vxores ducturi eſſent, q itinerare pedeſtres non poterant: portabat ergo quilibet de Hebręis illa ſupellectilia ſolū, q̄ precioſiora, & vtiliora iudicauit: nihil autē magis inutile erat, q̄ portare menſuras ligneas de Aegypto, cū non viderentur eſſe ad aliquā vtilitatē: ideo nullus duxiſſet ſecū Gomor, niſi Deus ad hoc ſpecialiter monuiſſet, quia neceſſariū erat Gomor in deſerto ad menſurandū manna, ſicut ſupra diximus 15. c.
I de tympanis, q̄ adducta ſunt de Aegypto: ſed adhuc de illis maior ro exiſtebat, quia fęminę conſuetæ congaudere in canticis, & plauſibus tympanorū, vt laborē itineris rege interiecta linirent, adducerēt ſecū aliqua tympana: maxime qa paruulorū neceſſitas exigebat. ſ. vt paruuli cū plorarent tinnitibus tympanorū, & voce cōcordi à ploratu ceſſarent. De Gomor autē nulla rō aut vtilitas erat, niſi Deus ad hoc ſpecialiter monuiſſet. Forte aūt gomor nō de Aegypto adductū eſt, ſed ī deſerto fabricatū eſt: ita ꝙ Iudęi nouas menſuras habere inciperēt, ſicut nouos ſiclos: quia ſiclus ſanctuarij, q ibi exordiū habuit, duplus ad ſiclū vſualē erat: & ſi hoc cōcedamus, nō oportebit facere aliquas de ſuperiobus difficultatibus. Quocūq; tñ mō ponamꝰ: dicere oportebit
K ꝙ nō habebat qlibet Gomor: qa in prima die, qua māna collegerūt, mēſi ſunt ad Gomor, ſed in ꝓcedēti die ſolū dictū fuit de Gomor mēſurante māna: ergo oportebat ꝙ omnia Gomor, quæcunq; eſſent, ꝓcedenti die facta fuiſſent: ſed nō poterant tot Gomor vna die fieri, vt quilibet prfamilias de populo vnū haberet: ergo nō erant Gomor pro omnibus, ſed erant aliqua pauca Gomor, quę ponebātur in communi, & omnes metiebātur manna ſuum per illa Gomor publica. Magis tñ dicendum, ꝙ Gomor eſſet menſura Aegyptiaca, & aliquas de eis ſecū attulerint, qa in vna die nō occurreret populo ita facere Gomor in tanto numero, vt ſufficerent ad menſurandum cito ꝓ toto populo. *Nec qui plus collegerat habuit amplius, nec q minus parauerat, reperit minus.*

An Gomor fuerit ductum de Aegypto vel factum in deſerto.

Gomor menſura erat Aegyptiaca, & inde adducta in deſerto.

Forte

Fortè quilibet pater familias computans perſonas ſiue capita domus ſuæ, colligebat ſimul pro omnibus ſecundum ꝙ putabat ſe accedere ad numerum trium, vel quatuor, vel quinque gomor, ſecundum ꝙ quęlibet domus erat: & licèt contingeret quòd aliquis colligeret magis de manna quàm eſſet vnum gomor, vel duo, vel tria, & ſic ſecundum numerum capitum tabernaculi ſui, & alius colligeret minus de manna quã ſufficeret ad complendum tot gomor, quot habiturus erat: tamen quilibet æqualiter reperiebat, ſcilicet quòd quilibet pro vno capite reperiret vnum gomor, & ſic de multis capitibus. *Sed ſinguli iuxta id quod edere poterant congregauerunt.* Ideſt Deus ſic regulauit manna colligentium, vt ſolum colligerent eá, quibus opus erat.

QVAESTIO. X.

Quo intelligitur ꝙ Iudęi de manna ſolũ colligebãt ꝙ edere poterãt.

HOC autem poteſt intelligi dupliciter: vno modo ꝙ quilibet colligebat quantum ſibi neceſſe erat, & ſecundum veritatem vnus colligebat pluſquã alius ſed id, quod vnuſquiſque colligebat, non excedebat gomor. Alio modo, ꝙ quilibet colligeret quantum indigebat, & vnus indigebat magiſquàm alius: nullus tamen portauerit pluſquam alius ad menſuram, ſed ſinguli gomor vnum. Quantum ad primum modum, ſcilicet ꝙ ſecundum veritatem vnus homo indigeret medio gomor: alius vno gomor. Alius duobus aut plus: & ſic veraciter Deus regularet manna colligentium vt ille, qui indigebat medio gomor colligeret medium gomor ille, qui indigebat vno colligeret vnum, & ille qui duobus aut plus indigebat colligeret duo, aut plus: ſed cum iſti ad menſuram veniebant ſinguli inueniebant gomor, & in hoc erat æqualitas menſuræ. Sed differebat quantum ad modum: quia ſi aliquis collegiſſet ſecundum veritatem medium gomor, aut minus quam ei ſufficiebat: quando veniebat ad gomor Deus rarè faciebat manna, vel aliquo modo eleuabat, ita vt occuparet maiorem locũ, ſcilicet totum gomor cum naturaliter medietatem eius, aut minus occupare debebat. Qui autem collegerat vnum gomor, cum veniebat ad menſuram reperiebat vnum gomor, & in hoc tenebatur regula naturalis: nec erat aliquod miraculum. Cum autem aliquis pro ſe ſolo duo gomor, aut plus collegiſſet quam indigebat, & veniret ad menſuram, inueniebat ſolum gomor: quia Deus condenſabat manna illud, vt occuparet minorem locum: quam alias occupaturum eſſet: & ſecundum hoc nullum miraculum erat in ſaturitate, ſed in menſuratione: nam quilibet ſaturabatur, eo, qđ ſibi ſufficiens erat ſecundum naturam, ſed illud poſtea Deo agente maiorem, aut minorem locum tenebat, quàm occupaturum eſſet ſecundum naturã. Secundus modus magis eſt miraculoſus, ſcilicet quod vnus homo plus alio indigeret, & plus alio colligeret: ſed quando veniebat ad menſuram tantum veriſſimè portabat vnus, ſicut alius: & ſecundum iſtam poſitionem dici debet, ꝙ quando quilibet eorum veniebat ad menſurandum: ſolum portabat tantum de manna quantum naturaliter repleret vnum gomor: & ſic in menſurando non erat aliquod miraculum. Sed tunc quæretur, cum quilibet iſtorum non æqualiter alteri colligeret, quia dicitur in litera, quòd alius plus, alius minus colligebat, quomõ ſinguli reperiebant æqualiter vnum gomor: & ſecundum veritatem ſic erat, ꝙ non erat magis, quàm vnum gomor? Reſpondetur ꝙ dupliciter hoc fieri poterat; vno modo ꝙ quamuis aliquis multum colligeret, tamen angeli veniebant, & rapiebant, ipſo non vidente, cum ferret ad menſuram, ita ꝙ ſolum relinquerent vnum gomor. Alio

Quæſtio diluitur.

A modo, ꝙ licèt quilibet tantum, quantum collegiſſet, portaret, tamen Deus annihilabat partem illius manna, cum menſuraretur: ita ꝙ ſolum maneret gomor. Alia difficultas eſt, cum dicatur in litera quod quilibet colligebat quantum ſibi neceſſarium erat: manifeſtũ eſt autem, quòd non omnibus æqualiter neceſſe erat, ſed cuidam neceſſe erat comedere duplum, aut triplũ quàm alteri: ſi ergo quilibet ſolum gomor portabat, non videbatur ꝙ quantum ſibi neceſſe erat, colligebat, ſed aliqui ſic magis quàm ſibi neceſſe eſſet, colligerent, alij autem minus. Reſpondetur, ꝙ non colligebat quiſque tantum, ſicut ſibi neceſſarium erat, ſed Deus faciebat, vt illud quod quilibet colligebat, i. Gomor ſibi ſufficeret. Et in hoc monſtrabatur miraculũ, B ꝙ idem Gomor ſufficeret diuerſis ſumẽtibus, quorũ quilibet naturaliter alteri æqualis non erat, ſed quidã plus, quidam minus exigebant. Sed quæretur quis iſtorum duorum modorum ſit conuenientior. Fortè dicendum videtur, quòd licèt vterque ſatis ſit apparens, iſte tamen ſecundus ſit magis conſonus rationi. Primò quia cum in vtroque ponatur miraculum, conuenientius ponitur in vno quàm in altero: nam ſi Deus dirigebat manum cuiuſlibet colligentis ſecundum primum modum, & veriſſimè vnus colligebat magis quàm alius: ſed quando veniebant ad menſurã cuiuſlibet, manna ſolum occupabat vnum gomor. Ad quid hoc fiebat? Non enim videbatur ponendum eſſe tale miraculum: quia miracula non ſunt ponenda C ſine neceſſitate. Si tamen ſic ponatur, ꝙ Deus dirigebat manum illius colligentis, vt tantum colligeret, quantum neceſſarium erat, non poterat errare in colligendo, ergo ſuperfluum erat menſurare. Et ſi dicas, ꝙ adhuc erat neceſſaria menſura ad tollendum contentiones, & inuidiam: aliquis enim videret alium multum de manna colligentem, qui licèt colligeret ſolum quantum ſibi neceſſe erat: tamen incitaret alium, qui non tantum colligebat ad magis colligendum: quia ille non iudicaret vtrum iſte magis, aut minus colligeret quàm ſibi neceſſarium erat. Ad hoc reſpondetur, ꝙ dato ꝙ aliquis videret alium plus ſe colligentem: & ex hoc incitaretur ad magis colligendũ: tamen ſuppoſito ꝙ dicebatur, ſ. ꝙ Deus dirigeret D manum cuiuſlibet colligentis, vt tm̃ colligeret, quantum neceſſe erat, non colligeret aliquis ſupra id, quod neceſſe erat: dato ꝙ alium plus ſe videret colligẽtem. Etiam videretur, ſi quilibet colligeret quantum ſibi neceſſe erat, & ideo ſaturabatur: ꝙ ſi contingeret eum colligere minus quam ei ſufficiebat, ꝙ non ſaturaretur: ſed ad hoc diſponebat æqualitas Gomor, in menſura manna collecti ab vno, & ab altero, quia cum aliquis multum colligens videret alium modicum colligentem, & cum ad menſuram venirent, quilibet haberet Gomor plenum, alia die nollet tantum colligere: cenſeret namque eſſe ſuperfluum pluſquam alij colligẽdo laborare: cum poſtea in menſura nihil plus haberet quàm cæteri: & ſic ſi alia die multum colligendo E tãtum quantum neceſſarium erat, collegiſſet, nunc minus colligens ad neceſſarium non accederet. Et ſi Deus non dabat virtutem illi cibo ſecundum ꝙ ponit ſecundus modus, ſcilicet vt æqualitas cibi inæqualiter indigentes ſaturaret, ſequeretur inconueniens, ſcilicet ꝙ aliqui accipientes gomor non acciperent ad ſaturitatem: & ſic oporteret poſtea magis accipere, quod non permitteretur: quia ſinguli accepturi erant gomor, & non amplius. Dicendum ergo, ꝙ ſecundus modus eſt verior, ſcilicet ꝙ omnes colligerent ſolum gomor, ideſt tantum manna quantum replere poſſet vnum gomor, per modum ſupra tactum, & illud licèt cuidam ſufficeret naturaliter, & cuidam non, tamen Deus faciebat, ꝙ cuilibet ſufficeret ex miraculo.

Reſpõſio ad aliud quęſitum.

ſaculo. *Sed ſinguli iuxta id quod edere poterant, congregauerunt.* Ideſt quilibet ſiue modicum, ſiue multum colligeret, ſolũ colligebat gomor, & illud erat, quod cuique ſufficiens erat. *Dixitque Moyſes ad eos.* Hic ponit præceptum quantum ad quendam modum comedendi manna. *Nullus relinquat ex eo in mane.* Hoc præceptum propter duo ponitur. Primò ne Hebræi haberent occaſionem plus debito colligendi: nã ſi ad alteram diem ſeruare licuiſſet, non quaſi pro vno die colligerent, ſed quaſi pro duobus: ideo plus colligerent, quàm aliàs collecturi eſſent. Secunda ratio quia deſperandi, vel diſſidendi de bonitate Dei locus daretur: nã qui in vna die ad alteram colligeret, videretur id facere, quaſi altera die nihil tale habiturus eſſet: vt ergo tota cura eorum in Deo eſſet, qualibet die pro illa die ſolum colligebant, vt ad aliam diem Dei largitatem certiſſimè expectarent. *Qui non audierunt.* Ideſt non exaudierunt obedientes verbis Domini. Quantũ eſt ad auditũ ſatis audierunt: ſed audire nihil prodeſt ſine exaudire. *Sed dimiſerunt quidam ex eis vſq; mane.* Ideſt aliqui increduli verbis Domini putantes ſequenti die mãna nõ affuturũ conſeruauerunt ex eo, quod collegerant parcius comedentes. Hæbrei dicunt ꝙ iſti, qui reliquerunt, fuerunt Datan, & Abiron. Hoc eſt ſolum dicere: ad poſitiones autem quæ ſolũ ſunt dictæ, ideſt non conſiſtunt in aliquo fundamento, ſed in ſolo dicere, non debet aliquis artifex reſpondere, nec contra eas arguere: vt ait Philoſophus in primo Phy. vbi probat, ꝙ non eſt arguendum cõtra Permenidem, & Meliſum: quia poſitiones eorum ſolum cõſiſtunt in dici, & nõ ſillogizantes ſunt: quemadmodum nec arguere oportet ad poſitionem Heracliti: ſic eſt enim poſitio iſtorum, quæ in nulla ratione fundatur, ſed in ſola voluntate eorum. Licèt fortè aliquis ex hoc colorem accipiet: quia iſti poſtea peſſimi fuerunt: vt patet Num. 16. cap. & terra abſorbuit eos. Sed ex hoc nihil infertur: quia tunc omnia mala, quæ facta ſunt, iſtis adſcribere oportebat: nullus ergo tunc in alijs murmurationibus peccaſſet, aut in pœnarum inflictionibus punitus fuiſſet: manifeſtum eſt, ꝙ plerique alij conciderunt: nihil ergo hoc eſt: ſed ſola voluntas paſſionata volens de uno malum dicere, & non de alio: quare ergo non dicunt hoc feciſſe Core, qui cum Datan, & Abiron peccauit: imo ad peccandum incitamentum attulit: vt patet Num. 16. cap. nulla ratio eſt: ſed quia non placet eis. *Scatere cœpit vermibus.* Scatere idem eſt, ꝙ ebullire, ideſt ꝙ ex manna recondito ad alterum diem cęperunt vermes proſilire, & ebullire quaſi inter ſe feruentes: ſic dicitur Abacuc. 3. cap. Ingrediatur putredo in oſſibus meis, & ſubter me ſcateat, ideſt ꝙ putredo quæ in oſſibus genita fuerit ſubterſcateat, ideſt ebulliat fluendo ad partes exteriores. *Et computruit.* Ideſt factum fuit manna putridum atque ſordidum, vt penitus eſſet incomeſtibile.

Duę rõnes quare mãdabãt vt non ſeruaretur manna in alterã dié.

Tex. 10

QVAESTIO. XI.

An mãna naturaliter putrefactum ſit.

ET iſta putredo, & ebullitio vermium non fuit cauſata naturaliter tanquàm ex cõditione manna hoc eueniret: quia colligebatur manna 6. feria pro ipſa die, & ſequenti. Item quia infra mandatum eſt, vt colligeretur vnum gomor manna, & reſeruaretur ad futuras generationes, & ſic in multis temporibus non computreſceret. Sed hoc fortè aliquis ad contrarium ducet dicens, ꝙ manna ſecundum naturam ſuam non poterat conſeruari niſi vna die: ideo manna reconditum ad alterum diem naturaliter computruit. Et cum dicitur, ꝙ conſeruabatur ex feria 6. ad diem Sabbati, & ex tempore illo ſeruari debebat ad futuras generationes: dicetur quòd hoc fiebat ex ſpeciali miraculo

F Dei ſupra naturam ipſius manna. Sed hoc falſum eſt, quia putrefactio quãdo naturaliter fit, cauſatur ex corruptione armoniæ qualitatum rei, ſcilicet humiditatis, & caliditatis: ſed in manna non erant qualitates modo naturali, ergo non poterat fieri putrefactio modo naturali: antecedens declaratum eſt ſupra de humiditate ipſius manna, ſecundum quam ad ſolem liquefiebat, & ad ignem indurabatur. Item arguitur de manna, quia illo die, quo cadebat de aere apud caſtra Iſrael: aut erat aliqualiter diſpoſitum ad putrefactionem, ergo peſtiferum eſſet: nam cibus, cuius qualitates corruptæ ſunt, mali nutrimenti eſt: ſed hoc non eſt dicendũ de manna, vt ſupra declarauimus: quia optimus cibus, & ſuauiſſimus erat. Si autem dicas, ꝙ non erat diſpo-

G ſitum ad putrefactionem quãdo cadebat de cęlo: ergo non poterat immutari tantum in vna die, vt perfectè diſponeretur ad hoc ꝙ ſequenti die eſſet putridum, & vermibus ſcateret: maximè quia iſtud manna colligebatur in mane pro cibo totius diei: ergo in toto die manebat in optima diſpoſitione: & ſic in nocte debebat incipi mutari alteratiuè: ita ꝙ in mane vermibus ſcateret. Sed hoc minus conueniens eſt, vt in vna nocte poſſet aliquid quod antea erat ſaniſſimi nutrimenti, totaliter alterari: ita vt vermes ſequenti diluculo ex eo ſcaterent. Dicendum ergo, ꝙ manna non habebat in ſe aliquam qualitatem, ſecundum quam diſpoſitionem ad corruptionem etiam in multis diebus mutaretur: ſed iſta putrefactio cauſabatur a Deo in

H in pœnam eorum, qui non aſſentiebant verbis eius. *Et iratus eſt contra eos Moyſes.* Per hæc oſtendit iram zeli, quæ pertinet ad prælatum, ſecundum quàm vultu commoto aſperis verbis in ſubditum inuehitur delinquentem. Ira autem, quæ eſt per odium aut rancorem non cadit in ſanctos viros: & hoc maximè in Moyſen, quem de manſuetudine ſacra ſcriptura collaudat: vt patet Num. 12. capi. cum dicitur. Erat enim Moyſes vir mitiſſimus ſup omnes homines, qui morabantur in terra. & iuſtam cauſam iraſcendi Moyſes habuit: quia Deus in hoc vilipendebatur, cum non curaret populus de verbis eius. *Collegerunt autem mane ſinguli.* In mane colligebatur propter duo. Primò quia ibi aſſumebatur cibus pro tota die, & oportebat

I ad meliorem apparatum, vt confringeretur in olla, vel mortario, & coqueretur in olla: & ſic fierent ex eo tortulæ: ad hanc autem apparationem indigebant aliquãto ſpacio: ideo expediebat mane colligere, vt cibi parari poſſent ad congruam horam comedendi. Secunda cauſa & principalior, quia manna poſtquam ſol caleſiebat, liquefiebat, & nullo modo iam quicquam ꝑderat, vt patet in litera ſequenti. *Quantum ſufficere poterat ad veſcendum.* Scilicet pro toto die, & hoc erat gomor vnum quod cuilibet homini ſufficiens erat. *Cumque incaluiſſet ſol liquefiebat.* Sol non dicitur incaleſcere, quaſi in ſe calidus ſit, cùm corpora ſupra cœleſtia non ſuſcipiant peregrinas impreſſiones: vt patet per Ariſt. 2. de cęlo, & mundo: & dato ꝙ ſol calidus eſſet, taliter

K incaleſcere non poſſet quaſi ei de nouo caliditas aduenire t. Et licèt dicere ſolem, aut cætera aſtra, vel cęleſtes orbes calidos eſſe inconueniens ſit, inanius tamen eſt putare eum incaleſcere, ideſt de non calido fieri calidum, vel è contrario quàm ſemper calidum extitiſſe. Dicitur autem incaluiſſe quando radij eius calefacere terrã incipiunt: nam ſol magis, aut minus inferiora hæc calefacit, cùm radios directius emittit: nam tunc angulus reflexionis fortior eſt, quia maior: cum autem ſol magis accedit ad perpendicularem, radij fortiores ſunt: igitur cum ſol eſt in puncto orientis radij eius directè emiſſi non tangunt aliquam terram, ſed tranſeunt ab oriente, in occidentem, ad partẽ oppoſitam cœli: cum autem incipit magis aſcendere,

Manna à Deo putrefactũ eſt in pœnã eorũ qui ei nõ aſſentiebãt.

Due cauſę erant quare manna colligebatur in mane.

Sol in ſe calidus nõ eſt.

Quanto maior eſt angulus reflexionis radiorum ſolarium, tanto calor maior eſt.

magis terram tangit, & directius, & fiunt maiores anguli reflexionis, & sic continuè terra, & aer magis calefiunt, donec deueniat sol ad altissimum punctum meridianum, quem tangere potest: & tunc maiores ardores vigent. Sic ergo contingebat Israelitis in deserto, ꝙ cum sol aliqualiter eleuaretur, ita vt radij reflexionis ad calefaciendum confortarentur, incipiebat manna eliquari, & ista liquatio non fiebat naturaliter, vt supra declarauimus: nam si naturaliter mãna liquefieret ad solem, quia secundum suam humiditatem haberet naturalem positionem, scilicet ad faciliter patiendum, sequeretur ꝙ apposito æquali calore ignis tantum liquefieri deberet: sed apposito calore ignis, cum coqueretur in olla non liquefiebat: vt patet Numer. vndecimo, sed fiebant ex eo tortulę: ergo nec naturaliter ad solem liquefiebat, nec ad ignem indurabatur: liquefiebat ergo, vel indurabatur ex Deo taliter disponẽte illã naturam: indurabatur autem ad ignem, quia sic expediebat ad formandos cibos: & ad suam laudem, & Israelitarum beneficia potiora, faciebat illud eliquari, scilicet ne manens in agro colligeretur pars eius in altera die: & sic seruaretur in multos dies, quod Deus nolebat. *In die vero sexta collegerunt cibos duplices*. Istud mandatum dederat Deus: vt in die Sabbati, qui septimus erat, totaliter vacarent Deo: nullam actionem aut occupationem aliam eis commisit, aut permisit, sic dicitur sup. Die sexto parent, qđ inferant, & sit duplum quàm colligere solebant per singulos dies: hac enim die colligentes pro duobus diebus, collegerunt cibos duplices, scilicet quilibet duo gomor: & tamen alijs diebus consueuerant colligere pro singulis vnum gomor.

Mãna nõ liqfiebat naturaliter nec ét naturaliter i durabatur sed ex Deo sic disponente.

QVAESTIO. XII.

HEBRAEI dicunt, quòd in ista die tantum sicut in alijs collegerunt, scilicet gomor vnum, & tamen quando venerunt ad mensurandum inuenerunt quilibet duo gomor. Sed hoc non rectè stat: quia in litera dicitur, collegerunt cibos duplices, non solum quòd inuenerunt, scilicet postea in mensuratione, sed quòd ipsi collegerunt. Item quia Deus mandauit per Moysen: vt patet supra, quòd colligerent duplum illa die quam alijs diebus, cum dicitur: die sexto parent, quod inferant, & sit duplum quàm colligere solebāt per singulos dies: cùm ergo isti non vituperentur, ꝙ tantum vel non tantum collegerint: necesse est dicere, quod tantum collegerint quantum Deus mandauit: sed Deus mandauerat colligere duplices cibos: ergo duplices collegerunt: si autem isti solum collegissent, vt in alijs diebus, dato quòd postea in mensurando apparuisset duplex quantitas, non excusarentur à peccato fractionis mandati Domini: quia illud quod est per accidens, non ordinat illud, quod est per se: maximè quia ratio delicti, vel boni operis consumatur in actu interiori: cùm ergo venit aliquid post consummatam rem non variat aliquid de re: quia impossibile est iam bonum, vel malum factum non fuisse. Et si fortè dicas, quòd præceptum Dei de colligendis cibis duplicibus non intelligatur quantum ad ipsum colligere: sed quantum ad id quod postea proueniebat, s. quòd licèt solum vnum gomor collegerint, tamen postea ex eo duo gomor exierent. Hoc enim ridiculum est valde; nã Deus nihil mandat alicui, nisi quod est per ipsum operabile, aliàs frustra esset mandare: sed quod ex vno gomor exirent duo, non erat humanæ potentiæ, sed solius diuinæ, ergo non mandaret hoc Deus eis. Item Deus non mandaret Iudæis aliquid, quod ipsi nullo modo intelligere possent: sed ipsi non possent intelligere quantum colligendo exirent duo gomor: ergo non mandaretur eis aliquid tale; man-

Antiq col legerūt die sexta Hebræi quantum alijs diebus.

A dauit ergo Deus, quòd colligerent duplices cibos quã colligere consueuerant, & sic collegerunt: *Idest duo gomor per singulos homines*. Homo non signat hic sexum, sed naturam: quia stat tam pro masculo quàm pro femina: tantum autem pro quolibet collectum fuit, quantum ipsi existimarent esse duplum ad id, quod alijs diebus colligebatur: & cum venissent ad mensuram, repererunt duo gomor. *Venerunt autem omnes principes multitudinis*. Principes multitudinis vocantur hic principes tribuum, quia in qualibet tribu erat vnus princeps, scilicet ille, qui veniebat directè per lineam primogenitorum ab ipso primo capite tribus, & sic computantur Numeri primo, secundo, septimo, & decimo capitulo. Erant etiam principes familiarum,

In qualibet tribu erat vnus princeps q veniebat p lineā primogenitorum.

B nam quælibet familia vnum caput habebat. Et non accipiuntur hic principes 70. seniores, & tribuni, centuriones, quinquagenarij, vel decani, quia isti nõdum instituti erant, infra enim instituti sunt, vt patet 18. cap. *Et enarrauerunt Moysi*. Scilicet quòd ipsi collegissent cibos duplices sicut Moyses mandauerat, sed nesciebãt ad quid erat hoc, iõ quærebant scire quid facturi erant de cibis duplicibus: quibus Moyses respondit, vt infra sequitur, quòd oportuerat colligi istos cibos quia sequenti die colligi nõ poterant, ex quo Sabbatum erat. Nicolaus dicit, quòd isti principes venerunt ad narrandum Moysi miraculum, quod acciderat, scilicet ꝙ ipsi collegerant vnum gomor, & inuenerat quilibet duos. Sed ista positio dependet ex opinione, quam

Nicolai expositio cõfutatur.

C supra improbauimus, scilicet quòd quilibet ipsorum collegisset vnum gomor, ideo non potest stare. *Hoc est quod locutus est Dominus*. Hic datur ratio, quare mandauerat Moyses, quòd colligerent sexta feria duplos cibos: quia Deus locutus fuit ei hoc, scilicet quod sequitur, vt diem Sabbati custodirent, ideo a collectione manna vacandum erat. *Requies Sabbati sanctificata erit Domino*. Idest Deus mandat, quòd in die Sabbati quiescatis applicando illam requiem ad cultum eius, quod est sanctificare, scilicet quòd nihil agatis in die Sabbati, nisi vacare Deo. Nec ex hoc obligabantur tota die Sabbati vacare Deo: nec aliquis ex eis tantum vacabat: sed obligabantur cessare ab alijs operationibus, vt non impedirentur, si fortè Deo vacare vellent.

Nõ obligaturaliqs i toto Sabbato Deo vacare sed in tota die ab opibus vacare seruilibus.

D Vel vt daretur eis incentiuum, siue occasio vacandi Deo: nam cùm aliquis videret se carentem omni operatione, conuerteretur ad Deum citius, quàm si posset alijs actionibus implicari. *Cras quodcunque operandum est facite*. Ista oratio potest habere duos sensus secundum compositionem, & diuisionem huius dictionis, cras. Nam si istud aduerbium cras determinet illud verbum facite, alium sensum causat, quàm si determinet istud participium, operandum: nam si determinet istud verbũ facite, esset sensus, facite cras, quicquid faciendum fuerit: & iste sensus est contra omnia superiora: nam si aliquid faciendum erat die sequenti, non erat dies Sabbati, cum requies Sabbati sit sanctificata Domino: & tunc ad minus ista dies, in qua ista

E dicebantur esset dies Iouis, scilicet feria quinta: & tunc vtraque positio superior esset falsa. Quia siue poneretur Hebræos collegisse vnum gomor, & postea inuenisse duos, vt supra improbatum fuit: Vel collegisse duos ad mandatum Moysi, non refert quantum ad hoc: nam ista non potuerunt fieri, nisi die Veneris, s. 6. feria, in qua cibus accipiebatur duplex, s. pro ipsa die, & pro sequenti, scilicet Sabbato. Die ergo Iouis nihil horum factum est. Etiam quia tunc litera ista non faceret consonum sensum. Si autem istud aduerbium cras, determinet istud participium, faciendum, vel operandum: erit tunc sensus: facite quidquid operandum est cras, idest quidquid cras facere debebatis, quia Sabbatum est, facite hodie. *Quæcunque coquenda sunt, coquite*.

quite. Hebræi coquebant manna: quia primo terebant illud mola, vel confringebant in mortario, & postea coquebant in olla, vt patet Numeri 11. cap. & exinde faciebant ex eo tortulas. Et fortè aliquando coquebant aliqui eorum carnes: quia pecora multa habebant, licèt rarissimè de eis comedebant: ex venatione tamen, vel aucupio in desertis illis aliquid accipiebant, & illud parare oportebat. *Quidquid autem reliquũ fuerit.* Idest quidquid remanserit. *Reponite vsque in mane.* Idest de eo, quod hodie coxeritis, & parau eritis, comedite, & quidquid ex eo vobis superfuerit, reponite in crastinum ad cibos. *Feceruntque ita, sicut præceperat Moyses.* Scilicet parando, & coquendo die Veneris, quidquid die Sabbati paraturi essent: & conseruauerunt de illo cocto manna ad diem Sabbati. *Et non computruit, nec vermis inuentus est in eo.* Sicut inuentus fuit, quando in primo die ipsi inceperunt custodire ad alterum diem: quia tunc computruit in pœnam eorũ: nunc autem agebant mandato Dei. *Dixitque Moyses: comedite illud hodie.* Istud fuit dictum die sabbati: nã Iudæi, qui alia vice reposuerant manna in alterum diẽ, viderantque illud scatere vermibus, putabant ꝙ nunc eodem modo scateret vermibus custoditum ad diem sabbati: cùm autem in die sabbati repererunt illud mundum, & bonum, sicut præcedenti die fuerat, admirati recurrerunt die sabbati ad Moysen, dicentes, ꝙ manna sanum esset: & tunc Moyses dixit: comedite illud hodie, scilicet ex quo bonum est contra vestram existimationem. *Comedatis illud: quia Sabbatum Domini est non reperietur in agro.* Idest Deus istam diem ad solã vacationem suam distinxit: ideo noluit, vt hodie manna caderet, ne haberetis occasionem colligendi illud: & sic infringeretis diem sabbati, ideo non reperietur hodie in agro sicut cæteris diebus. Et in hoc poterat quilibet cognoscere, quando erat sabbatum, vel non: si enim reperiretur manna in agro in aurora, erat signum, ꝙ non esset sabbatum: si autem non reperiretur, erat sabbatum indubitanter. Nec vnquàm ista regula in 40. annis fefellit, donec tetigerunt terminos terræ Chanaan. *Sex diebus colligite.* Scilicet sex diebus continuis incipiendo post sabbatum vsque ad alterum sabbatum. *In die septimo Sabbatum Domini est.* Idest illa die debet vacatio, vel requies fieri ad solam Dei contemplationem, vel cultum. *Idcirco non inuenietur.* Quasi dicat, ne fortè si ea die inueniretur, sicut alijs diebus, putaretis colligendum esse, & peccaretis infringendo verba Domini. *Venit autem septima dies.* Istud fuit secundum sabbatum, in quo comederunt manna: nam non potest intelligi de primo pro quo collegerant cibos duplices: quia de illo sabbato, iam dictum fuit: ꝙ Moyses mandauit manna, quod ex die præcedenti reconditum non computruerat comedi, dicens: comedite illud hodie: quia sabbatum Domini est: sed post hoc fit mentio quomodo adueniente septima die, iuerunt ad quærendum illud in agro, & non inuenerunt: Moyses autem increpauit eos, vt patet: sed non conuenit hoc primo sabbato, in quo ipsi videntes manna non computruisse, nec vermibus scatere, iuerunt congratulantes ad Moysen, & Moyses mandauit eis comedere de ipso: fuit ergo hoc in secũdo sabbato. *Et egressi de populo, vt colligerent nõ inuenerunt.* Dicuntur egressi: quia ad colligendum manna oportebat eos egredi de tabernaculis suis, & de castrorum medio: nam manna cadebat in circuitu castrorum: sic dicitur supra mane quoque ros iacuit in circuitu castrorum: & non ita coniunctum castris, vt contingeret terminos castrorum, quia loca illa plerunq; erant sordida fecibus castrorũ, & puluerulenta a tritu pedũ hominum, & iumentorum: sed in locis aliqualiter remotis. Et hoc patet, cùm dicitur supra: Apparuit in so-

F litudine minutũ, & quasi pilo tunsum in similitudine pruinæ super terram ad colligendum: ergò in talibus locis egredi oportebat. Et istorum egredientium quidam edacitate moti sunt, vt fortè plures cibos haberent, vel vt recens manna colligerent: quia illud ex die hesterna reconditum fuerat: alij autem infidelitate, vt experirentur, an vera essent verba Moysi. *Et non inuenerunt.* Quia Deus dixerat in tali die se non daturum. *Dixit autem dominus ad Moysen.* Scilicet in eodem sabbato, in quo isti mandatum Dei perfregerant exeuntes ad colligendum. *Vsquequo non vultis seruare mandata mea.* Increpatio est, quasi dicat, non est iste primus error vester: iam enim aliàs incœpistis, & repugnastis mihi, vt patet in omnibus superioribus mur-
G murationibus, & repugnantijs ad Deum. Et nunc adhuc in malo vestro obstinati persistitis: sed vsquequo durabit ista superbia, & pertinacia vestra, vt non obediatis voci meæ? quasi dicat: tempus esset, vt cessaret, quia sufficere vobis deberet peccasse in me. *Mandata mea, & legem meam.* Potest hoc intelligi dupliciter: vno modo ꝙ mandata, & lex idem dicantur in re, sed differant in ratione, scilicet quòd omnia, quæ hic ponuntur dicantur mandata, & dicantur lex. Mandata quidem, eo quòd omnia, quæ hic ponuntur, Deus mandabat fieri per Moysen. Vocantur lex, quia lex est aliquod firmatum mandatum datum ab illo, qui habet potestatem, & voluntatem condendi eam, ad plures generaliter extensum, & ad multa tempora. Et
H ex hoc differt à mandato: quia mandatum est quædã particularis præceptio ab illo etiam, qui condendi legem potestatem non habet, etiam ad superiorem personam, & pro vnico actu, & ad tempus paucissimum. Ista ergo inquantum præcipiebantur solum mandata dici poterant: inquantum autem firmitate constare debebant, lex dicebantur. Alio modo possunt accipi, vt lex dicatur quantum ad ipsam obseruationem sabbati puram inquantum dicebatur, ꝙ requies erat Domini, & nullum opus fieret in eo, & quòd sanctificata erat Deo. Et ista iuste lex vocatur, quia in valde multa tempora duratura erat, scilicet vsque ad aduentum, & mortem Messiæ, & Euangelij diuulgationem. Alia autem specialia, quæ pertinebant ad quasdam obser-
I uationes manna vocabantur mandata, quia non erant duratura ad semper, sed solum eo tempore, quo durabat manna, scilicet per quadraginta annos, vt patet infra in litera, & Deuter. octauo cap. Fuerunt autem ista mandata octo de manna, vt patet in litera, scilicet. Primum, vt in mane colligerent antequam calefieret sol, & liquefieret: secundum quòd quilibet colligeret sicut sibi necessarium erat: tertium vt quilibet acciperet vnum gomor, & non amplius siue vir, siue fœmina, siue paruus, siue magnus, dum tamen computaretur vnum caput de comedentibus: quartum vt nihil incrastinum reseruarent: quintum vt feria sexta duplum colligerent: sextum vt residuum eius, quod die Veneris, siue feria sexta paratum fuerat, scilicet quasi
K vnum gomor pro sabbato reseruarent: septimum vt residuum sextæ feriæ in sabbato manducarent: octauum, vt impleretur vnum vas capiens mensuram gomor, & reseruaretur ad futuras generationes: ista omnia præcepta in litera ponuntur in isto ca. si respiciantur, licèt quædam eorum cum alijs coincidunt aliqualiter. *Videte quòd Dominus dederit vobis Sabbatum.* Dominus loquitur de se ipso, & cùm deberet loqui in prima persona, quæ signat per modum, vt à se loquitur tamen in tertia persona.

Differẽtia inter mandatum, & legem.

Octo, fuerũt mandata de manna.

QVAESTIO. XIII.

ET fortè dicet aliquis, quòd hoc fit, quia Deus non est, qui loquebatur hic: sed angelus Dei, vt declaraui-

Q. Deus de seipso in tertia persona loquatur.

rauimus supra 3. cap. quòd nunquam Deus aliquid loquatur per se, nec agat, nisi quando virtus nulla angelica ad illud attingere sufficit, sicut creare, mortuos suscitare, cæcos illuminare, & similia. Respondetur, quòd non est causa hæc, nam iste, qui loquitur de Deo, vt de tertia persona, loquebatur ante de eo, vt de prima a se ipso nominando, cum dixit. Vsquequo non vultis custodire mandata mea, & legem meam? Dicendum ergo quòd iste modus consuetus est in sacra scriptura, vt mutetur persona in loquendo, scilicet vt aliquando loquatur de se, vt de se: aliquando de se, vt de altero. *Dedit vobis Sabbatum.* Quasi dicat, mandatum de custodia sabbati non est aliquid derisorium, quia Deus dedit vobis: ideo obseruare deberetis ob reuerentiam eius: quasi dicat, vos deberetis hoc videre, idest apud vos considerare, & sic custodiretis: *Et propter hoc tribuerit vobis in die sexto cibos duplices.* Hic ponitur probatio, quòd Deus dederit sabbatum: si enim fortè quisquam de Iudæis diceret Moysi, quod Deus non dedisset sabbatum, poterat Moyses probare hoc signo, scilicet quòd ideo dabat Deus duplices cibos in die sexto, vt colligerentur tunc pro ipsa die, & sequenti: si enim noluisset eos quiescere in die sabbati, non dedisset eis duplices cibos, sed faceret, sicut alijs diebus, & in die sabbati caderet manna, sed non cadebat. Ex hac litera fortassis colorem quendam licèt fucatum habere possent illi, qui dicebant quòd Israelitæ in feria sexta tantum de māna collegerunt, sicut alijs diebus, sed Deus multiplicauit illud, & fecit vt quando ad mensuram venirent, quilibet inueniret duo gomor, cùm solum vnū inuenire debuisset: & sic innuitur, cum dicitur, quòd Deus tribuerit cibos duplices, idest de cibis simplicibus fecit duplices. Non est tamen ista intentio, sed magis quòd Deus duplicauerit cibos, idest quòd de manna pluit duplū in feria sexta, quàm cæteris diebus colligere solebant. Nam Deus sciens quantum de manna sufficiebat, vt quilibet de populo Israel vnum gomor acciperet, pluebat tantum, & aliquid amplius, ne cogerentur Israelitæ vsque ad minimas reliquias colligere: & illud modicum quod restabat liquefiebat, incalescente sole: si autem in die Veneris tantum, & non amplius de manna cecidisset, non suffecisset ad saturitatem duorum dierum: pluit ergo Deus in die Veneris siue sexta feria duplum quàm alijs diebus de manna: & sic quilibet collegit realiter dupliciter de cibis illa die, scilicet duo gomor, vt supra declarauimus. *Maneat vnusquisque apud semetipsum.* Idest maneat in domo sua non discurrens ad aliquos labores, vel negociationes. Vel manere apud se ipsum est cùm homo extra seipsum non euagatur, intendendo aliquibus operationibus, dato quod fiant sedendo, sed intra actum intellectus totum se collocat cogitando de Deo, & ei de beneficijs receptis votiuas gratias mentaliter tribuendo, & cùm statum suum speculatur quantum quotidie proficiat, aut quantum deficiat: quantum Deo accedat, aut quantum ab eo discedat. Hoc enim propriè est manere apud seipsum, quia per seipsum, & de seipso cogitando operetur: actus namque rationis, quo homo animal diuinum dicitur, est proprijssimus actus eius, quo magis a brutis insensibilibusque distamus: ideo cum huic actui vacamus, propriè apud nos manemus, quia quæ sunt intra hominem agamus: cùm autem ad alios actus animales potentiarum sensitiuarū distrahimur, non apud nos manemus, quia nō ea, quæ homini propriè congruunt, sed vt naturæ inferiori brutorum similamur: tunc ergo non apud nos, sed apud bestias requiescimus. *Nullus egrediatur de loco suo.* Idest de domo sua. *Die septimo.* Scilicet sabbato: non est simpliciter intelligendum, quòd in sabbato non poterant egredi de loco suo, idest de domo sua, quia egre-

Quid propriè sit manere apud semetipsū.

A diebantur, & nunc sic egrediuntur, sed non poterant exire ad laborandum, vel negociandum. Dicebatur autem hoc propter casum supra positum de manna; quia aliqui egrediebantur die sabbati ad colligendum manna. Quia autem die sabbati ambulare possent Hebræi ad solaciandum, non autem ad aliquam pecuniariam vtilitatem, vt ipsi communiter confitentur: & ratio ipsa indicat, quia anima in qua lex Dei est, non aufert sanitatem naturæ. Erat ergo concessum Iudæis die sabbati ambulare mille passus, vel plus ad solatium & recreationem: sic innuitur Actu. primo cap. vbi dicitur, quòd discipuli venerunt de monte Oliuarum in Ierusalem, & illud spacium habet iter sabbati: sed constat quòd à monte Olíueti, vsque in Ierusalem est di-
B midia leuca, siue mille passus: ideo tantum poterant Iudæi ambulare in die sabbati: Ad expedienda autem negocia, nihil ambulare poterant, nec duos passus: imo nec manentes in domibus suis aliquid expediebant: quia differt multum operatio ex fine, qui eam facit seruilem, vel non seruilem, vt declarauimus sup. 12. cap. in quæstione de custodia sabbati, & ibi latè videas. *Et sabbatizauit populus die septimo.* Incipientes colere sabbatum. *Appellauitque domus Israel nomen eius man hu.* Istud nomen nō fuit impositum à Moyse: sed à toto populo cum quæsiuit alter ab altero dicendo manhu; idest quid est hoc: licèt aliqui dicunt vocari man. idest cibum, quia cibus à Deo datus erat, de hoc autem magis supra dictum est. *Quod erat quasi semen*
C *coriandri:* Hic punctuanda est litera, vt non coniungatur illud adiectiuum album, ita vt dicamus quòd manna erat album, quasi semen coriandri, quia semen coriandri nigrum est, vel fuscum, & nullo modo album. Debet ergo illud adiectiuum per se punctuari. Et tunc ponuntur hic tria, scilicet quantitas manna, & color, & sapor. Quantitas inquantum dicitur, quasi semen coriandri, idest tantæ magnitudinis erat granum manna, sicut granum seminis coriandri. Coriandrum autem herba valde nota est, & valgaris: cuius semen prodest ad condimentorum sapores. Color tangitur inquantum dicitur album: quia manna erat album, sicut nix, & hoc innuitur supra, cum dicebatur: Apparuit in solitudine minutum, & quasi pilo tunsum: vocatur pi-
D lo tunsum, idest tritici granum percussum baculo, & decorticatum, & tunc album est, quia medulla alba est, cortex vero coloris flaui erat. Sapor tangitur cum dicitur: gustus eius, quasi similę cum melle, idest talis erat sapor, quem experiebantur comedentes in gustādo, sicut siquis comedebat panem cum melle. Simila dicitur farina delicatissima, quæ alio nomine adeps nuncupatur: Vel magis accipitur hic farina pro ipso pane facto de farina delicatissima, & erat frixus sartagine deinde melle intinctus: ideo sapor eius suauis valde videbatur. Et non est sensus, quòd manna solum habuerit istum saporem, sed habuit omne genus saporum, & delectamenti: quia tamen communiter gustantibus sapor similę cum melle videtur suauissimus
E sapor, manna sic vocatur: habuit tamen manna multos alios sapores suaues, atque delectabiles valde, ita vt cuilibet conuerteretur ad quemcunque saporem desideraret, vt patet sapien. decimo sexto capitulo, cum dicitur: Pro quibus angelorum esca nutriuisti populū tuum, & paratum panem de cœlo præstitisti eis sine labore, omne delectamentum in se habentem, & oīs saporis suauitatem: substantiam. n. tuam, & dulcedinē tuam, quam in filios habes, demonstrabas deseruiens vniuscuiusque voluntati, ad quod quis volebat, conuertebatur. Impossibile erat autem hoc naturaliter fieri, sed Deo sic volente sic disponebatur: nam quælibet res, quę iam a natura inest, habet determinatam operationem, & determinatum principium operandi:

Iudæi in die sabbatimille passus ambulare poterant ad solaciādum ad negociādū nihil.

Color, sapor, & quātitas mannę.

Similia farina est delicatissima

Manna habuit multos delectabiles sapores, & cuilibet conuertebat ad quecūque saporem desideraret.

di: si autem manna ex conditione, vel natura ei a Deo data omnes istos sapores habebat, necesse erat, vt haberet principia istorum saporum, scilicet armoniam digestionis calidi, & humidi, in qua fundatur sapor: Et cùm quidam sapores inter se sint quasi contrarij, & insurgant ex diuersis gradibus digestionis calidi, & humidi: alius sapor est, qui ex paucioribus, ita q; si aliquid ei addatur, iam non erit in eadem specie, in qua ante erat: si ergo ad talem saporem requirerentur quinq;, vel sex gradus digestionis calidi, & humidi, & non plures: alius est qui requirit viginti gradus fortè: hos autem esse in eodem impossibile est, quia ad istum saporem requiruntur soli quinque gradus digestionis: ad alium autem requiruntur, non pauciores quàm viginti, ergo existente illo sapore impossibilè est existere istum, quia exigunt diuersas præcisiones, sicut existentibus viginti vnitatibus impossibile est, existere solas duas. Item dato quòd omnes sapores simul fuissent in manna: quia Deus illos indidisset naturæ manna: tamen necesse esset tunc, quòd quicunq; comederet de manna, omnes illos sapores sentiret: quia sicut gustatiua potentia patitur ab vno illorum, ita pateretur à quolibet alio: quia non est diuersa ratio de vno, & altero: sed nulli ad omnes istos sapores conuertebatur, ergo non habebat omnes istos sapores manna. Item non potest stare, quia id quod naturaliter, vel à constitutione alicui inest, ad voluntatem nostram mutetur: quia status rerum naturalium in sola voluntate Dei est; sed sapor manna conuertebatur ad quamcunq; speciem saporis secundum voluntatem cuiuslibet comedentis: vt patet Sapien. 16. c. vt sup. dictum est; ergo ille sapor, ad quem conuertebatur manna, non erat actualiter in manna: quia tunc non diceretur conuerti ad illum, nec verissimè conuerteretur: nec fieret aliqua mutatio. Necesse est ergo dicere, quòd in manna erat vnus sapor determinatus; nam cùm manna esset aliquid corporeum: licèt naturaliter non gigneretur; quia tamẽ Deus dabat ei quoddam esse corporeum, quodcunq; vellet, ad illũ modũ corporis consequebatur quidam sapor. Quòd autem manna haberet plures sapores, non erat sibi naturale: maximè quia illi sapores essent ad voluntatem cuiuslibet. Hoc autem esse non poterat, nisi ex directione alicuius virtutis intelligentis, & volentis, quæ esset ad opposita: huius autem est Deus dominans naturam, & mutans eam ad quod voluerit. Sapor autẽ manna videbatur quasi panis cum melle, vel cuiusdam alterius specialioris, cuius apud nos fortè cognitio non est. Iste tamen adhuc naturalis sapor in pœnam videbatur malus malis, vt displiceret: & magis vidererẽ eis sapor alliorum, porrorum ceparumque atq; peponum appetendus: sicut patet Num. vndecimo cap. cum dicitur: Quis dabit nobis ad vescẽdum carnes? recordamur piscium, quos comedebamus in Aegypto gratis, in mentem nobis veniunt cucumeres, & pepones, porrique, cæpe, & allia: anima nostra arida est, nihil respiciunt oculi nostri nisi man: & ideo ipsi aliquando fastidierunt manna: vt patet Num. vigesimoprimo capitulo, cum dicitur: Cur eduxistis nos in solitudinem, deest panis, nõ sunt aquę, anima nostra nauseat super cibo isto leuissimo. Iste autem sapor in litera positus est ad notandum suauitatem multorum saporum, qui reperiebantur in manna: nam Num. vndecimo capit. ponitur alius sapor manna, cum dicitur: quòd faciebant tortulas ex manna saporis quasi panis oleati. *Dixit autem Moyses.* Deus dixerat Moysi, vt reseruaretur manna in futuras generationes, & hoc dixit hic Moyses ad Aaron, vt infra patet. *Iste est sermo, quem præcepit Dominus.* Idest Deus mandauit, vt fieret hoc quod sequitur. *Imple gomor ex eo.* Idest accipias vnum vas

Sapor ad quẽ mãna cõuertebatur secũdũ voluntatẽ comedẽtis nõn erat in manna actualiter.

Sapor proprius i mãna videbat quasi pãis cũ melle.

F factum de auro, in quo positũ fuit manna illud quantitatis vnius gomor: & sic dicitur in Epistola ad Hebræ. 9. cap. cum agitur de arca, & subditur, in qua erat vrna aurea habens manna. hoc autem, quod dicitur: *Imple gomor.* Non dicitur ad Moysen, sed ad Aaron: vt patet infra. *Et custodiatur in futuras retro generationes.* Idest vt maneat ad generationes, quæ fuerint post vos: illud enim quod præcessit, ante esse dicitur: quod autẽ postea venit dicitur esse retro.

QVAESTIO. XIIII.

ET fuit custoditum istud manna ad demonstrandũ futuris generationibus, vt viderent q; sicut Deus
G fuisset misertus patrum suorum dando eis manna in deserto, vbi nullum cibum habere poterant, sic misereretur eorum si conuerterentur ad eum toto corde. Et hoc demonstratum fuit tempore Ieremiæ, nam cùm Iudæi diffidentes essent à Domino, & conuerterentur ad idola: quia dicebant bene sibi esse, & panib⁹ abundare quando conuertebantur ad idola. Ieremias ostendit eis manna, dicens: Hic est cibus, quo Deus aluit patres vestros in deserto: ideo potest vos alere, si credatis ei firmiter. Et ista impletio vasis gomor secundum Nicolaum fuit facta immediatè, vt manna incepit dari filijs Israel, scilicet ĩ deserto Sin: & dicit q; fuit positum in vase illo in paruo tabernaculo coram domino: quia ante factionẽ tabernaculi magni porta-
H batur tabernaculum paruum in deserto, vt patet infra 33. capitu. Sed hoc non videtur verum: quia ad illud paruum tabernaculum nullus intrabat nisi Moyses, & Iosue, qui custodiebat istud tabernaculum in absentia Moysi, cum reuerteretur in castra, & illud tabernaculum erat extra castra: cùm ergo Moyses maximè introiret in istud tabernaculũ, ipse deberet implere gomor, & ponere coram domino. Item quia Moyses dixit Aaron, q; sumeret vas, & poneret ibi manna ad mensuram gomor: & poneret coram domino: sed Aaron nõ introiuit coram domino, donec factus fuit sacerdos: cùm tunc inceperit ministrare intra sancta sanctorum, & extra in altari holocaustorum, & thimiamatum: sed non fuit factus sacerdos vsquequo stetis-
I sent vno anno in monte Sinai, quia in principio secundi anni erectum fuit tabernaculum, vt patet infra 40. cap. & tunc dedicatum est, & sacerdotes vncti sunt, s. Aaron & filij eius, vt patet infra 29. & Leuit. 8. & 9. ca. ergo ad minus fieri non potuit vsq; ad secundum annum exitus de Aegypto: in quo autem anno factum fuerit, non constat; satis videtur q; factum fuerit postquàm omnia, quæ erant in tabernaculo domini perfecta sunt, & incepit ministrare Aaron, & fuit in secundo anno. Et tunc si arguatur, quomodo ergo fit hic mentio de eo? Respondetur, quòd ponitur per anticipationem, quia cum poni debuisset postea, ponitur hic ad coniungendum cum isto capitulo, ita vt hic ponantur omnia, quæ pertinent ad manna. Ex
K quo patet, quòd non est verum, vt quidam dixerunt, quòd omnia, quæ continentur in isto libro, & in sequentibus scripta fuerant immediatè, vt fiebant: quia tunc sequeretur, quòd nulla esset anticipatio, vel recapitulatio; sed falsum est, vt patet hic, & in multis alijs locis. Etiam quia tunc sequeretur, quòd omnia, quæ ponuntur in Leuitico dicta sunt, & facta post ea, quæ ponuntur in Exodo: sed falsum est, quia illa, quæ ponuntur in Leuitico dicta sunt Moysi, dum stetisset in monte cum domino: sed postquàm descendit de mõte, erexit tabernaculum, & fecit illud quod continetur in isto libro. *Vt nouerint panem, quo alui eos in solitudine.* Idest vt futuræ generationes cognoscant beneficia tradita eis in alendo eos in deserto. *Quomodo edu-*

Q. manna custoditũ fuit ad futuras generationes.

cti estis de terra Aegypti. Ista est mutatio personæ, nam deberet dici: quando educti sunt de terra Aegypti, cũ ante loqueretur in tertia persona, & iste modus consuetus est in sacra scriptura. Et ratio huius mutationis est, quia illi patres, ad quos loquebatur tunc Deus, erant præsentes: ideo respectu futurorum loquebatur de eis in tertia persona, tãquàm de absentibus: & quia ipsi patres, de quibus loquebatur, erant præsentes, loquebatur Deus illis in secunda persona. *Dixitque Moyses ad Aaron*. Quia Deus mandauerat manna poni in arca, & arca erat sub ministratione Aaron, qui erat sacerdos magnus: ideo ad eum pertinebat ponere in arca quidquid ponendum erat. *Sume vas vnum*. Istud vas erat de auro: vt patet ad Hebræ. nono capitu. vbi dicitur, quòd in arca erat vrna aurea habens manna. *Quantum potest capere gomor*. Mensus fuit Aaron manna ad vnum gomor, & posuit illud in vrna aurea. *Repone coram Domino*. Scilicet in arca. Et dicitur stare coram Domino: quia Deus sedere dicebatur super cherubin, vel in medio cherubin in propiciatorio arcæ: & de eodem loco ad Moysen, vel Aaron loquebatur, vt patet Numer. septimo capitulo, cum dicitur. Cumque ingrederetur Moyses tabernaculum fœderis, vt consuleret oraculum, audiebat vocem loquentis ad se de propiciatorio, quod erat super arcam testimonij inter duos cherubin, vnde loquebatur ei. *Sicut præcepit Dominus Moysi*. Idest sicut præcepit dominus mihi Moysi, & loquitur hic Moyses de seipso in tertia persona tanquam loqueretur de altero. Et hoc quia omnia ista loquebatur mouente Deo: ideo quandoq; de se quasi de altero magnas proferebat laudes: vt patet Num. duodecimo capitulo, cum dicitur. Erat autem Moyses vir mitissimus super omnes homines, qui morabantur in terra. Quia autem ista loqueretur Moyses patet: quia dicitur supra. Dixitque Moyses ad Aaron. *Posuitque illud Aaron in tabernaculo reseruandum*. Ex hoc patet, quod dicebatur, scilicet quòd intelligatur de tabernaculo magno fabricato in monte Sinai: ad quod intrabat Aaron: quia erat sacerdos eius: & nõ de tabernaculo paruo, quod portabat Moyses in deserto ante constructionem magni tabernaculi, quia in illo tabernaculo solus Moyses habebat administrationem, Aaron autem nullam. *Filij autem Israel comederunt manna quadraginta annis*.

QVAESTIO. XV.

An dicere ꝙ Hebræi 40. annis manna comederint fit per anticipationem.

FORTE aliquis dicit, hoc esse factum per anticipationem, quia ista, quæ describuntur in hoc cap. acciderunt in deserto Sin, quo primo pluit manna, quòd autem comederint Israelitæ annis quadragintis manna pertinet ad tẽpus, in quo iam consummati essent anni quadraginta, sed isti post hęc, quæ hic scripta sunt cõsummati fuerunt, ergo hic ponuntur per anticipationem, sicut illud de positione vasis cum manna in arca, de quo hic scriptum est. Sed non potest dici factum, vel positum per anticipationem, quia illa sunt per anticipationem, quæ ab ipso scribente antea scribuntur, quam scribi debuerunt alijs dimissis, dum tamen illa tempore, quo scribuntur iam transierint: hic autem non est sic: quia annos quadraginta in quibus comedit manna israel, non vidit completos Moyses, nam manna durauit vsq; ad principium 41. anni: quasi ad quindecim dies primi mensis, quando fecerunt Pascha Israelitæ in Galgalis transito Iordane: quia tũc comederunt de panibus terræ illius, & defecit manna: vt patet Iosue quinto capitulo. Sed Moyses mortuus fuit mẽse vndecimo, anni quadragesimi ante transitũ Iordanis: nam tunc incepit loqui omnia verba Deuteronomij ad israelitas, & continuo mortuus est: vt pa-
A tet Deuteron. primo capitulo, in principio, & 31. & 32 atque 34. cùm ergo anticipatio sit transmutatio alicuius rei gestæ extra ordinem suum, ita quòd non eodẽ ordine dicitur, quo facta fuit, quomodo tamen aliqua res, quæ nondum facta est prænunciatur, etiam si ponatur inter res gestas, non dicitur anticipata, vel recapitulata, quia nondum gesta est. Sic etiam dicendum est in enunciationibus Propheticis, quæ sunt purè Prophetiæ, quando plura de futuro enunciantur, licèt illud, quod prius euenturum est posterius enuncietur, non est anticipatio, vel recapitulatio, sicut patet in Isa. qui in secundo capitulo suo enunciat de Messia venturo, postea in quinto capitulo, & in tertio, & in quarto, dicit de captiuitate babylonica, quæ ante Mes-
B siam quasi per annos quingentos ventura erat: nullus tamen doctorum quantumcunque curiosus mordine dicit Isaiam dixisse de aduentu Messiæ per anticipationem, aut de captiuitate Israelitarum babylonica per recapitulationem. Dicendum ergo, quòd ista dicta sunt Propheticè: quia Moyses ista scripsit, & ipse non vidit completionem horum temporum, ergo solo spiritu sancto dictante loquebatur. *Donec venirent in terram habitabilem*. Non est intelligendum, quòd statim, vt venerunt in terram habitabilem, cessauerit manna, quia Israelitæ venerunt per terram Idumæorum, vt patet Deuter. 2. capitulo. Et maximè per terram Moab, quia postquàm circuierũt montem Seyr longo tempore perrexerunt per viam campestrem
C de Elath, & Asiongaber: vsque ad terram Ammon, & Moabitarum, & intrauerunt per ciuitatem Hur Moabitarum, vt patet Deutero. secundo capitulo, & postea transito torrente Arnon intrauerunt terram duorum regum Ammorræorum, quæ erat habitata: & possederunt eam delentes populos cum regibus suis in ore gladij: vt patet Deutero. secundo, & tertio capitulo, & in his omnibus non cessauerat manna: ideo vocatur hic terra habitabilis terra Chanaan: vt infra declarabatur. *Vsquequo tangerent fines terræ Chanaan*. Non vocantur fines terræ Chanaan strictè pro illa parte terrę, in qua positi sunt limites diuidentes regna: quia tunc non solum vsq; ad fines terræ Chanaan comederunt manna, sed etiam postquàm intrauerunt fines illos.
D Nam fluuius Iordanis est terminus terræ Chanaan, ab Oriente: vt patet Num. trigesimosecundo capitulo, sed transito Iordane, adhuc comederunt manna. Sed accipiuntur fines terræ Chanaan, pars terræ antequam accederent ad aliqua loca terræ Chanaan, & sic factum est; nam durauit manna vsque ad diem quartumdecimũ mensis primi anni quadrigesimiprimi, quando fecerunt Phase, & die sequenti comederunt de frugibus terræ illius, & defecit manna: vt patet Iosue quinto capitulo. Et dato quòd accipiantur termini terræ Chanaan, pro terminis propriè sumptis, qui sunt limites regnorum: est sensus quòd vsque ad fines terræ Chanaan durauit manna, quia licèt modicum durauerit manna pertransitis terminis, dicitur duras-
E se vsque ad illos, quia de modico scriptura sacra in talibus non facit mentionem; nam quod modicum distat inesse videtur. *Gomor autem decima pars est ephi*. Hic ponuntur duæ mensuræ, scilicet ephi, & gomor, & notificat litera minorem per maiorem. Vnde sciendum, quòd notificare quantitatem mensuræ, vel monetæ alicuius stat dupliciter, aut directè, aut per circulum. Per circulum autem notificari potest mensura minor per maiorem, vel moneta minor per maiorem, aut moneta per rem venalem, vt declarauimus Gen. vigesimotertio, vbi diximus de monetis. Notificare autem mensuram, aut monetam directè est notificare maiorem, per minorem, quia secundũ Philosophum 10. Metaph. in vnoquoque genere est dare

Quousq; manna durauit Israelitis ꝙ quo vide latius in Iosu. c. 2

Cap. 2

dare vnum minimum: quod sit metrum, idest mensura omnium aliorum. Et ratio est, quia minimum est quasi elementum cuiuslibet rei, cùm includatur in ea tanquàm pars sua: illa ergo moneta, quæ est minima in aliqua terra, est mensura omnium monetarum illius terræ: cùm ad eam sit vltimata resolutio: & cet. mensura, quæ est minima in aliqua terra, est propriè notificans, & mensurans omnes mẽsuras terræ illius. Cùm ergo gomor sit minor mensura quàm ephi: quia decies continetur ab ea, deberet ephi notificari per gomor quantum ad notificationem directam: sed hic fit notificatio per circulum: vt si aliquis cognoscat prius per posterius, & diffinitionem per diffinitum. Et istæ notificationes non sunt notificationes simpliciter, sed saltem quantum ad illos, qui ignorant. Vt si aliquis dubitet quid est animal rationale: respondebitur ei: quòd est homo, licèt secundum naturam in contrario quæri deberet, scilicet quid est homo: respondebitur animal rationale. Est autem ephi magna mensura continens decies gomor: gomor autem mensura parua est. Rabbi Salomon dicit, quòd gomor continet quantitatem 42. ouorum. Non credo tamẽ quòd sciri posset quantitas ephi, & gomor: quia tunc oporteret esse aliquam mensuram nostri temporis, quæ actualiter mensuraret illas, & nostras, quæ nunc sunt: & sic foret comparatio propriè vniuoca: & sic necessariò illæ nunc existerent: aliàs enim cùm semper esset mensura æquiuoca, necesse est illas non posse mensurari. Dicendum ergo quòd quantitas ephi, vel gomor nobis ignotę sunt, sicut quantitas monetarum præteritorum temporum, licèt melius sciri possit quantitas mensuræ, quàm quantitas valoris monetæ. Nam valor monetæ est per regulationem ad res venales, quarum valor etiam refertur ad monetam secundum fertilitatem, aut sterilitatem: ista autẽ postquam transierint cognosci non possunt magno post tempore, cùm non maneat medium vniuocum. Quantitas autem mensuræ ablata est: ideo quandocunque mensura aliqua inueniatur, scitur quantitas eius: etiam si illa fuerit mensura antiquissimorum temporum. Si autem inueniatur aliqua moneta, quæ fuerit à multis temporibus ante, ita quòd iam non sit in vsu, impossibile est sciri determinate quantus fuit valor eius tempore, quo erat moneta vsualis.

Minima moneta í qualibet terra mensura est oĩum aliarũ.

CAPITVLVM XVII.

Iurgatur popul⁹ pp aquas.

GITVR profecta omnis multitudo filiorum Israel de deserto Syn per mansiones suas, iuxta sermonem Domini, castrametati sunt in Raphidim, vbi nõ erat aqua ad bibendum populo. Qui iurgatus contra Moysen, ait: Da nobis aquam, vt bibamus. Quibus respondit Moyses: Quid iurgamini contra me? Cur tentatis Dominum? Sitiuit ergo ibi populus præ aquæ penuria, & murmurauit contra Moysen, dicens: Cur fecisti nos exire de Aegypto, vt occideres nos, & liberos nostros, ac iumenta siti? Clamauit autem Moyses ad Dominum, dicens: Quid faciam populo huic? Adhuc paululum, & lapidabit me. Et ait Dominus ad Moysen: Antecede populum, & sume tecum de senioribus Israel: & virgam, qua percussisti fluuium, tolle in manu tua, & vade. En ego stabo ibi coram te, supra petram Horeb: percutiesque petram, & exibit ex ea aqua, vt bibat populus. Fecit Moyses ita coram senioribus Israel: & vocauit nomen loci illius tentatio, propter iurgium filiorum Israel, & quia tentauerunt Dominum, dicentes: Est ne Deus in nobis, an non?

...q. 4. ca. displicet.

Num. 20. Aqua de petra. Num. 20. Psal. 77. 1. Cor. 10. de consec. dist. 2. c. reuera, & c. ĩ ea lic.

Igitur. Descripta liberatione Israelitarum a periculo famis: hic describitur liberatio à periculo sitis, & diuiditur in duas partes, quia primò ponitur de petra durissima abundans eductio aquarum: secundò deletio hostilium turbarum, ibi: *Venit autem Amalech*. Prima in duas: primò ponitur aquę penuria: secundò Dei abundans prouidentia ibi: *Ait Dominus ad Moysen*. Circa primum. *Igitur profecta omnis multitudo filiorum Israel*. Non solùm filij Israel, scilicet qui erant de stirpe Iacob, mouerunt castra de deserto Sin in Raphidim: sed Aegyptij etiam vulgus promiscuum atque innumerabile, quod ascenderat cum eis, vt patet supra decimosecundo capitulo. Quia autem huc venerint Aegyptij patet: quia vltra Raphidim, & vltra montem Sinai in sepulchris concupiscentiæ leguntur fuisse cum Israelitis: & ipsi tunc incitauerunt Israelitas ad desiderandum carnes, vt patet Numeri vndecimo capit. cùm dicitur: Vulgus quippe promiscuum, quod ascenderat cum eis flagrauit desiderio sedens, & flens iunctis pariter filijs Israel, & ait: Quis dabit nobis ad vescendum carnes? *De deserto Sin*. Quod est ante montem, vel desertum Sinai longo tractu: & in hoc primo comederunt Iudæi manna. *Per mansiones suas*. Idest faciendo aliquas mansiones intermedias inter desertum Sin, & Raphidim, & istæ sunt duæ mansiones, scilicet de deserto Sin in Daphca: de Daphca in alijs, & inde in Raphidim: vt patet Nume. trigesimotertio capitulo, vbi ponitur catalogus mansionum.

QVAESTIO. I.

IN his autem libris non fit mentio de illis mansionibus, & ratio est, quia in trigesimotertio capitulo, libri Numerorum Moyses descripsit omnes: quia ibi volebat facere catalogum: vt omnes scirentur seriatim siue magnæ, siue paruæ: in hoc autem libro, & in tota alia parte libri Numerorum solum computat illas Moyses, in quibus aliqua relatu digna euenerunt. Et cùm sint 42. mansiones in vniuerso collectæ solùm denominantur hic, & in discursu libri Numerorum mansiones quasi quindecim, quia in istis aliqua notabilia euenerunt. Primò nuncupatur Socoth: vt supra decimotertio capitulo, quia ipsa fuit prima inter omnes: vt patet Numeri trigesimotertio capitulo, &

Q̃ Moyses nõ co... putat ... oés m... nes H... bre... foli... q... q... bilia ... derunt.

& ibi coxit populus massas, quas tulerat de Aegypto nondum fermentatas, & fecit subcinericios panes: vt patet supra decimosecundo capitulo. Secundo nuncupatur mansio in extremis finibus solitudinis Ethan, quia cum ipsi tenderent directè ad solitudinem ex mandato Domini declinauerũt versus meridiem, & aliqualiter versus occidentem super mare rubrum ad conspectum Pharaonis. Et ex ista ratione denominatur etiã mansio tertia, quæ erat super mare rubrum è regione Phiahiroth, quia ad ipsum locum venerunt. Nominatur quarto loco mansio in litore maris rubri: quia ibi steterunt ad videndum magnalia Dei, quomodo conuertebat mare super Aegyptios: & vt viderent corpora eorum in litore maris, & cantarent Domino in tympanis, & choris: vt patet supra decimoquinto capitulo. Quintò loco denominatur Marat: quia ibi miraculosè ligno iniecto in aquas: ipsæ aquæ amaræ dulces factæ sunt: vt patet supra decimoquinto capit. Sextò loco nominatur Elim: quia ibi ipsa sitientes, & desiderantes vmbras inuenerunt duodecim fontes, & septuaginta palmas, vt patet supra 16. cap. Septimò loco ponitur desertum Sin, quia ibi primo datum fuit manna, vt patet supra decimosexto capit. quod valde magnum memorandumque beneficium fuit. Octauò loco ponitur Raphidim: quia ibi populo aqua de petra data est abundantissimè, & Amalechitas insurgentes profligauit. Nonò loco computatur desertum Sinai: quia ibi data fuit lex, & omnia præcepta eius tã cerœmonialia, quàm moralia, & quàm iudicialia, vt patet infra decimonono capitulo, & vigesimo, & sic per totum librum istum. Decimò loco computantur sepulchra concupiscentiæ: quia ibi arsit magna pars populi conquesta de labore itineris, & alia magna pars, quæ flagrauit desiderio carnium: vt patet Num. vndecimo capitulo. Vndecimò loco computatur Haseroth: quia ibi Maria, & Aaron murmurauerunt contra Moysen, propter vxorem eius Aethiopissam: & facta fuit Maria leprosa per septem dies: & patet Num. duodecimo capitulo. Duodecimò loco computatur Cadesbarne, siue Cades deserti Sin: quia in secundo anno exitus de Aegypto, ibi murmurauerunt exploratores missi ad terram Chanaan, & totus populus cum eis, vt patet Numer. decimotertio, & decimo quarto capitulo, & in anno 40. in Cadesbarne iterum redeuntes murmurauit populus ex defectu aquæ, & data fuit aqua de petra, & Moyses & Aaron peccauerunt contra Dominum, quia non benedixerunt eum ad aquas, vt patet Numero vigesimo capitulo. Aliæ duæ, vel tres mansiones post has nominantur in discursu libri Numerorum, & in secundo capitulo Deuteronom. sed quia non sunt ita famosæ, de eis non curo. Si autem aliquis objiciat, quod Numer. vigesimoprimo capitulo, nuncupantur plures aliæ mansiones, scilicet Oboth, & Ieabarim: torrens Zareth, torrens Arnon, Matthana: Nahaiel in Bamoth. Respondetur, quòd non sunt omnes istæ mansiones: sed solum duæ, scilicet Obeth, & Ieabarim: vt patet Numer. trigesimotertio capitulo, quia de omnibus illis locis computatis in capitulo vigesimoprimo Numer. solum duo ponuntur in catalogo mansionum, scilicet Numer. trigesimotertio capitulo. Ex supradictis patet ergo inductiuè illatum, solum quatuordecim, vel quindecim mansiones nuncupantes fore in processu horum librorum, cùm tamen sint 42. vt patet in catalogo earum: causa supra dicta est: quia in alijs nihil memoratu dignum gestum est. *Iuxta sermonem Domini.* Non est putandum, quod Deus per se, aut per angelum suum aliquam vocem mãdati formauit ad Moysen, vel ad ipsum populum, vt inde egrederentur: sed

A vocatur sermo Domini columna nubis præcedens: nam sicut vox à Deo missa explicaret, quòd voluntatis Dei erat castra deberi moueri: ita columna mota idẽ certissimè designabat: vt patet infra quadragesimo capitu. cum dicitur. Si quando nubes tabernaculum deserebat, mouebantur filij Israel per turmas suas: si pendebat desuper, manebant in eodem loco. Et Numer. nono capitulo, dicitur. Cumque ablataque fuisset nubes, quæ tabernaculum protegebat, proficiscebantur filij Israel, & in loco, vbi stetisset nubes, ibi castrametabantur. Quòd autem iste motus nubis vocetur sermo Domini, patet in eodem capitulo, nam cum dictum foret, quòd mouebantur ad imperium nubis subiungitur. B Ad imperium Domini proficiscebantur, & ad imperium illius figebant tabernacula. quasi idem faciat sermonem Domini, & columnam esse, vel dici. *Castrametati sunt in Raphidim.* In Hebræo dicitur: in Raphidim. Quia Hebræi non ponunt f. in medio dictionum: sed p. f. autem ponunt in fine dictionum. Et ista fuit causa, apud scriptores nostros, qui transtulerunt de Hebræo, quare cum in dictionibus Hebræis secundum sonoritatem, & vim prolationis deberent ponere f. ponunt ph. vt hic: deberemus enim sic scribere Rafidim, scilicet cum f. & scribimus Raphidim, scilicet cum ph. & idem obseruatur in principijs dictionum Hebræarum: nam C ipsi dicunt Pelistim, & nos debentes dicere Filistim dicimus Philistim. Est autem Raphidim mansio modicum distans a monte Sinai. *Vbi non erat aqua ad bibendum populo.*

QVAESTIO. II.

SED aliquis quæret: cùm Deus sciret aquas nullas esset in Raphidim, & Hebræos grauiter anxiandos aquarum penuria, quare ducebat eos per desertum Raphidim. Respondetur, quòd causa potest esse duplex: vna quia Hebræi erant valde obliuiosi D beneficiorum, quantacunq; eis beneficia conferrentur, immediatè obliuiscebantur Dei benefactoris sui: nec ei aliquas gratiarum actiones corde, aut voce soluebant. Patet hoc in processu istius libri, & libri Numerorum, & maximè in libro Iudicum, scilicet quia cùm quietem haberent conuertebantur ad idola. Dabat ergo eis Deus aliquos persequentes hostes, aut alterius modi tribulationes: & sic vexatione dante intellectum clamabant ad Dominum: sic patet Psalmo 77. cum dicitur: Cùm occiderent eos, quærebant eum, & reuertebantur diluculo, & veniebant ad eum: volens ergo Deus, vt Hebræi cognoscerent eum in Deum, & Dominum, affligebat eos, vt a nullo alio salutem, aut remedium E habere potentes, ad eum necessariò conuerterentur, confitentes mirabilia eius. Alia ratio fuit, quia Hebræi erant infirmi valde, & imperfecti, superbia tamen eleuati, putabant se esse magnos, & viros sanctos: vt patet Numer. decimosexto capitulo, cum dixit Core ad Moysen: Sufficiat vobis, quòd omnis multitudo sanctorum est, & in ipsis est Dominus: cur eleuamini super populum Domini? vt ergo isti vilissimi cognoscerent se esse vilissimos in sufferentia tribulationum: quia virtus in infirmitate perficitur, vt patet 2. ad Corin. vndecimo capit. Vel saltem si ipsi se non cognoscerent obdurati excæcatique prauitate cordis sui nequam, alij cognoscerent

Duplex cã esse potest quare De⁹ duxerit Hebræos in Rapaidi.

Deus sæpe Hebræos affligebat vt eũ Deũ cognoscerent.

rent eos esse viles, sicut & nos nunc videntes legentesque ea, quæ Deus eis fecerit, & ea, quæ ipsi pro tantis beneficijs tribuerint, eos hominum abiectissimos, atque infoelicissimos fuisse certissimè videremus. Alia autem poterat adhuc esse causa, quia idem est de populo nouo, & puero nouo. Pueri namq; à principio debent instrui circa mores, vt rectè lætentur, & rectè tristentur: quia tota moralis Philosophia in hoc est, vt ait Philosophus 2. Ethic. ca. 3. ex auctoritate Platonis, cùm ait: Propter voluptatem quidem mala operātur, propter tristitiam autem à bonis recedimus, propter quod oportet confestim duci qualiter ex iuuenibus, vt Plato ait quare, & gaudere, & tristari in quibus oportet, recta enim disciplina hæc est. Iuuenes ergo à principio, quia ad passiones indomiti præter rectam rationem operantur, rectè tristari per verbera, & abstinentias à delectabilibus docendi sunt; vt satis patet 9. & 10. Ethicor. Sic ergo noui populi, qui nouis legibus subijci inchoant, adhuc penè indomiti iugum legis ferre recusant, aut non libenter tolerant: ideo quibusdam tribulationibus ad bonum inducendi sunt, ita vt legislator adinueniat eis tales occasiones, q̄ necesse sit eis obseruare leges: sic enim faciebat Deus dans eis aquarum penuriam, quas nullo modo haberet poterant, nisi ab ipso Deo peterent: sic etiam fecit Lycurgus legislator Lacedæmoniorum, quos ad obseruantiam legum optimarum, vtpote indomitos flectere non valeret, adiurauit, vt 12. leges quas condiderat, saltem vsque ad reditum eius in patriam custodirent: cùm rex esset, & potens, in longinquam terram sub pauperis habitu peregrinatus est: vt à nullo unquam suorum cognosci posset: & cùm morti propinquus esset, ossa sua in mare proijci mandauit, vt nulla saltē occasione ipse etiam mortuus in Lacedæmoniam deueniret: & compatriotæ a seruatione legum soluerentur. Et sicut fuit de puero nouo, & populo nouo, ita fuit de mundo nouo: nam prima ætas mundi vsq; ad Noe fuit velut eius tenera infantia, & vt insurgentes nouiter motus praui in futurum abijcerentur, totus mundus vniuersali diluuio deletus est: tanquam siquis multos pueros pro puerilibus ineptijs pariter flagellaret: de quo latius diximus Gen. 6. cap. De his causis tribus quasi in summa aliquid tangitur Deut. 8. c. cum dicitur: Recordaberis cuncti itineris, per quod te eduxit Dominus Deus tuus 40. annis per desertum, vt affligeret te atque tentaret: & nota fierent, quæ in tuo animo versabantur: vtrum custodires mandata illius an non: afflixit te penuria: & dedit tibi cibum, quē ignorabas tu, & patres tui. En quadragesimus annus est, vt recogites in corde tuo: quia sicut homo erudit filium suum, sic Dominus Deus tuus erudiuit te. *Qui iurgatus est contra Moysen*. Idest populus fecit iurgium contra Moysen. Iurgium dicitur verbosa litigatio cum ira: licèt aliquando specialiter accipitur iurgium pro iuridica disceptatione, idest pro eo, quod in alterutrum partes iudicio assistentes dicunt, & obijciunt: & sic dicitur iurgium, quasi iuris garrium: vt patet 18. Etic. & extra de verborum significationibus in cap. forus: Et contendebat populus contra Moysen, tanquam totam curam eorum gereret, ideoque teneretur eis in omnibus penurijs succurrere: & verum est, quòd Deus totam multitudinis curam Moysi imposuisset, vt patet Num. vndecimo capitulo, cum dicitur: Domine quare afflixisti seruum tuum, & quare non inuenio gratiam coram te: & cur imposuisti pondus vniuersi populi huius super me: nunquid ego concepi omnem hanc multitudinem, vel genui eam, vt dicas mihi porta eos in sinu tuo, sicut portare solet nutrix infantulum, & defer in terram pro qua iurasti pa-

Quæ sit recta philosophia moralis.

De Lycurgo Lacedæmoniorum rege leges condente.

Decuit mūdū inchoantem p̄ aduersitates corrigere.

Iurgium quid est.

Isidorus lib. 8. Etymolo. cap. 15.

F tribus eorum? Hoc tamen dato, quòd tota populi cura incumberet Moysi: non tenebatur ipse ad hoc: quia nullus tenetur vltra possibilitatem. Erat autem simpliciter impossibile Moysi, quòd ipse daret eis aquam deficientem aut cibum: cùm potentiæ diuinæ sint: ideo non iuste iurgabantur isti contra Moysen, & Aaron petentes aquam. *Da nobis aquam, vt bibamus*. Quia deficiebant aquæ in Raphidim. *Quibus ait Moyses*. Respondens eis, quòd non iuste contra eum iurgarentur. *Quid iurgamini contra me?* Hic ponuntur duo, scilicet iurgari, & tentari: & vt vult Rabbi Abraham aben Ezra, & est valde rationabile dictum, dicendum esse q̄ Israelitæ bipartiti erant: nam quidam erant, qui non habebant aquas ad potandum, & petebant eas. Alij G erant qui habebant aquas, quas portauerunt de mansione proxima, scilicet de Elim: illi enim, qui non habebant aquas dicebantur iurgari, & non tentare: qui autem habebant aquas dicebantur tentare. *Quid iurgamini contra me*. quasi dicat; licèt vos indigeatis aquas tamen contentio vestra contra me superflua est: quia ego non possum dare vobis aquam. *Et cur tentatis Dominum*. Quærit Nicolaus quare isti dicebantur tentare Deum: quia quandocunque aliquis agit ea, quæ acturus est humano consilio, si postea nihil agere possit, & à Deo petat auxilium, non dicitur tentare. Respondetur, quòd ad hoc posset dici, sicut ante dicebamus, scilicet isti, qui tentabant Dominum erant, qui habebāt aquas asportatas de Elim & cùm non indigeH rent diuino auxilio speciali: quia humanum eis sufficerat, & petebant à Deo, tentabant Deum. Alio modo, quia tentare aliquem est velle habere experientiam de eo, quantum ad aliquid, quod necesse non est: sic erat de Hebræis, cùm vellent accipere curiose de Deo experientiam, vtrum Deus daret eis aquas, aut non: & sic dixerunt infra. Est ne Dominus in nobis, an non? Et in hoc propriè consistebat tentatio: vt declarat textus cum dicitur: Quia tentauerunt Dominum dicentes, est ne in nobis Dominus, an non? *Sitiuit igitur ibi populus pro aquæ penuria*. Erat modus Israelitarum itinerantium in solitudinibus Arabicis, quia aquæ ibi paucæ sunt, cùm ad aquas abundātes, & optimas in itinere accessissent, replere vasa sua: cùm ergo I recessissent de Elim ī Raphidim, fortè in itinere aquæ acceptæ defecerant, & quando fixerunt castra in Raphidim plures eorum aquas non habebant, ideo ex penuria earum cùm in mansione illa aquæ nullæ essent, inceperunt sitire, & clamare. *Et murmurauit contra Moysen*. Murmuratio dicitur, cùm contra aliquem dicuntur illa, quæ dici non deberent: quòd ergo Israelitæ peterent à Moyse aquas, & conquererentur, quia non dabat eis, valde erat dicere contra Moysen, cum ipse non posset eis dare aquas: & ideo non posset obligari ad dandum. Contra Deum etiam poterat esse hæc murmuratio: quia licèt Deus ista dare posset, tamen si Hebræi non peterent à Deo ista supplicantes, vt postulare decebat, sed conquerētes quaK re ista non daret, murmuratio erat, cùm Deus licèt ista dare possit, ad nihil nobis, quin potius nos ei tenemur: vt ait Philosophus li 8. Ethi. c. 14. dicens: Dijs, & parentibus non possumus reddere æqualia: licèt adhuc Philosophus non cognouit quantum Deo tenemur, cùm nesciuerit rerum creationem, & cuiuslibet animæ nostræ, & Dei redemptionem, atque beatam vitam, quam præstolamur: nullus de Deo ergo conqueri debet, aut iustè potest: etiam si eum fame mori permittat: sed simpliciter tanquàm a benigno gubernatore subsidium petere. *Cur nos exire fecisti de Aegypto*. Non rectè conquerebantur in hoc: nam Moyses non fecit eos exire de Aegypto,

Quid sit Deum tentare.

Dijs, & parentibus non possumus reddere æqualia.

pto, ſed Deus, & patet, quia Pharao non permittebat Hebræos egredi ad ſacrificandum: cùm autem plagis multis punitus eſſet, ad vltimum eos exire compulit, vt patet ſupra duodecimo capitulo, & tunc non erat in poteſtate Iſraelitarum exire, aut non exire de Aegypto: quia cogebantur exire ab Aegyptijs, & Pharao ne: ſed iſtud Deus agebat: ergo Deus eos exire fecerat, & non Moyſes: fuit autem Moyſes quantum ad iſta merus, & nudus miniſter faciens, & dicens quę à Deo audiebat, & ex ſeipſo nihil faciebat: ſi ergo Iſraelitæ dicerēt Moyſen eduxiſſe eos de Aegypto, falſum eſſet. *Vt occideres nos, & liberos noſtros.* Iſta dictio, vt, dupliciter ſtare poteſt: vno modo notando cauſam finalem: alio modo notando conſecutionem. Si ſignificet cauſam finalem, eſt ſenſus, quod Moyſes ad hunc finem fecerat eos egredi in ſolitudinem, vt morerentur ipſi cum paruulis ſuis, & iumentis ſuis: & iſte ſenſus non eſt conueniens, quia non intelligerent alij Hebræi, ꝙ ad iſtam intētionem faceret Moyſes: nam ſi ad talem locum venirent, vbi cæteri fame, aut ſiti perirent, neceſſe etiam erat ipſum Moyſen ſimul perire: non eſt autem putandum, quòd aliquis ſeipſum vellet occidere, vt cæteri morerentur. Si autem teneatur, vt, conſecutiuè: eſt ſententia quòd Moyſes egit valde imprudenter ducendo Iſraelitas per ſolitudinem: & ad iſtam imprudentem actionem conſequebatur, vt omnes fame, & ſiti morerentur. Iſte ſenſus conuenit literæ, ſm intentionem Iſraelitarum. Licèt ipſi hoc dicendo falſum dicerent. Nam cùm ſuppoſitio corū falſa ſit, ſcilicet quòd Moyſes duxerit eos in ſolitudinem: neceſſe eſt omnia ſuper hoc fundata falſa eſſe. Quia autem Moyſes ad talem, vel talem intentionem duxiſſet Iſraelitas in ſolitudinem, fundatur ſuper hoc, quia ipſe duxiſſet eos: ſed ipſe non duxit eos, vt inductum fuit ſupra, ſed Deus, ergo nec ad aliquam intentionem conuenientem, vel non conuenientem eos duxit. *Et iumenta ſiti.* Omnes enim ſiti morerentur, niſi Deus ſuccurriſſet. Qui notantur hic per tres gradus, cum dicitur nos, & liberos, & iumenta. Per nos quod ad primam perſonam pertinet, intelligebantur omnes, qui tunc conquerebantur, vel conqueri poterant, iam habentes rationem, & ætatem. Per liberos intelliguntur filiæ, & filij Iſraelitarum, qui paruuli adhuc erant, & conqueri nondum poterant, ſicut per ipſos q loquebantur de ſe, intelligebantur magni ſiue viri, ſiue fœminæ. Per iumenta intelliguntur omnia viuentia irrationabilia. *Clamauit autem Moyſes ad Dominum.* Propter duo. Primum vt miſereretur populo ſiti pereunti, quia verè eorum miſerijs condolebat, quos amabat in viſceribus caritatis: & pro quorum ſalute libenter mortem ſubijſſet, vt patet infra 32. cap. cùm petijt ſe de libro vitæ deleri niſi dimitteretur peccatum Iſrael. Secundum erat, vt ipſi Moyſi prouideretur, qui obiurgantis populi non poterat moleſtias ſuſtinere: & ſic dicitur in litera: adhuc puſillū, & lapidabit me. *Quid faciam populo huic?* Ideſt quomodo potero ſatiſfacere petitioni eius. *Adhuc puſillum, & lapidabit me.* Ideſt pro modico non lapidant me, vel ſi modicum temporis tranſit, & eis non do, quod petunt, lapidabunt me: ideo peto, vt antę mihi ſubuenias, quàm me lapident. Et dicebat hoc Moyſes timore naturali ductus, non carnali, aut mundano, & ille cadit in virum conſtantiſſimum, & perfectiſſimum: & ſic aliquo modo dicimus Chriſtum timuiſſe, cùm dixit Mat. 26. c. Triſtis eſt anima mea vſque ad mortem: licet in hoc multum diſtat: quia in puris hominibus quantumcunque perfecti eſſent, ponimus veras paſſiones, in Chriſto autem non dicimus fuiſſe paſſiones, ſed propaſſiones, quæ ad alterum modum ſe[illegible], de quibus magiſter tertio ſententiarum diſt.

Propter duo Moyſes hic ad Deum clamauit.

In Chriſto nō fuerūt paſſiones ſed ꝓpaſſiones.

A nono. Vel poteſt dici, ꝙ Moyſes dixit iſta ardens amore proximorum, ſcilicet ꝙ non principaliter timebat mortem ſuam: ſed timebat quòd ſi eum Iſraelitæ occidiſſent, poſtea ad idolatriam ſine rectore manentes confluerent: & morte æterna omnes morerentur. Vel ſi Iſrael occideret Moyſen, timebat ipſe, ne Deus deſæuiret in eos, & vniuerſos deleret quaſi vnum virum, ſicut dictum fuit de Ieremia. Ierem. 26. ca. vbi cū vellet eum ſynagoga malorum occidere, quia prophetauerat contra Ieruſalem, reſpondit: Veruntamen ſcitote, & cognoſcite, quia ſi occideritis me, ſanguinē innocentem tradetis contra voſmetipſos, & contra ciuitatem iſtam, & habitatores eius: ſi ergo pro occaſione Ieremiæ retorqueri deberet pœna in totam
B ciuitatem, & habitatores eius, quanto magis pro morte Moyſi, qui erat rector totius Iſrael, & maximus inter prophetas? vt patet Deut. vltimo c. cùm dicitur. Et non ſurrexit propheta vltra in Iſrael, ſicut Moyſes, quem noſſet Dominus facie ad faciem in omnibus ſignis, atque portentis, quæ miſit Deus per eum facere. *Ait Dominus ad Moyſen.* Hic ponitur ſecundum, ſcilicet Dei prouidentia: *Ait Dominus ad Moyſen.* Reſpondendo iuxta petitionem eius qui dixerat; quid faciam huic populo? & reſpondet Dominus facias iſta, quæ ſequuntur. *Antecede paululum.* Scilicet ante frontem caſtrorum, vbi fortè conuenerant ad conquerendum de eo omnes Iſraelitæ. Vel melius dicendum videtur, ꝙ iſta anteceſſio dicitur reſpectu parui tabernaculi,
C quod portabat Moyſes in deſerto: ante fabricationem magni tabernaculi: de quo patet infra 33. cap. cùm dicitur: Et omnis populus, qui habebat aliquam quæſtionem, egrediebatur ad tabernaculum fęderis extra caſtra: cumq; egrederetur Moyſes ad tabernaculum, ſurgebat vniuerſa plebs, & ſtabat vnuſquiſq; in oſtio papilionis ſui, aſpiciebantque tentorium Moyſi, donec ingrederetur tentorium. Cùm ergo omnes volentes quærere aliquid à Moyſe, concurrerēt ad illud tabernaculum, veriſimile eſt ꝙ ad conquerendum de aquis illuc irent, & tunc ipſis ibi exiſtentibus clamauit Moyſes ad Dominum: vt ſupra dicitur: & reſpondit ei Deus: & hoc videbant filij Iſrael: vt patet infra 33. cap. cum dicitur. Ingreſſo autem illo in taberna-
D culum fęderis, deſcendebat columna nubis, & ſtabat ad oſtium, loquebaturque cum Moyſe cernentibus vniuerſis, ꝙ columna nubis ſtaret ad oſtium tabernaculi, ſtabantque ipſi, & adorabant per fores tabernaculorum ſuorum. His ergo ſuppoſitis dicendum, ꝙ Deus mandauit Moyſi, vt antecederet, ſcilicet vltra tabernaculum illud paruum videntibus Iſraelitis, quaſi dicat: tu timebas, ꝙ vſque modicum te lapidarent, nunc ergo vade ante eos, & nihil tibi nocere valebunt me defendente. Sed adhuc fortè melior videtur prima expoſitio, quia iſta ſecunda præſupponit falſum, ſcilicet factum eſſe tabernaculum fęderis paruum, de quo dicitur infra trigeſimotertio capitulo. Vel ſi factum erat, nondum erat extra caſtra: nam Moyſen
E habuiſſe ſemper aliquod tabernaculum pro ſe in caſtris, & familia ſua, ſatis eſt confitendum, ſed nunquàm iſtud fuit tabernaculum fęderis, donec poſuit in eo Moyſes duas tabulas lapideas, vt declarabitur infra trigeſimotertio capitulo. Etiam nunquàm legitur fuiſſe poſitum extra caſtra, donec fuit cauſa, quæ ibi explicabitur ergo cùm eſſent in Raphidim, nondum erat extra caſtra tabernaculū. Et ibi non poteſt dici, quòd irent Iſraelitæ ad conquerendum ad tabernaculum illud. *Et ſume tecum de ſenioribus Iſrael.* Inter illos, qui venerant ad conquerendum, erant ſeniores multi, & illos mandauit Deus accipi, quia maioris auctoritatis erant apud reliquum populum, vtpote quorū ſententiæ magis aſſentiretur, & quia firmioris ſidæ

erant: hos senes mãdauit Deus accipi in testes miraculi noui, qa Moyses mandato Dei educturus erat aquas de petra: & quia possent dicere Israelitę, quòd ibi aquę præextiterant negantes miraculum, mandauit Deus seniores adduci, vt contemplarentur prius locum illum, viderent aquarum nulla præfuisse insignia, & subito de percussis silicibus aquarum abundantiam effluxisse. *Et virgam, qua percusisti fluuium.* Dicit Rabbi Salomon, quòd ideo mandauit Deus tolli illam virgam ad percutiendam petram: quia aliqui de Israelitis putabant illam virgam solum habere virtutem ad malum, scilicet ad illationes plagarum in Aegypto, vt patet supra capitulo septimo, vsque 12. in quibus agitur de plagis, & ad subuersionem Aegyptiorum in mare rubrum: nam per virgam mare apertum est, vt patet supra decimoquarto capitulo, ideo ad hoc portari decebat, vt monstraretur eius ministerium non solum ad malum, sed etiam ad bonum posse conuerti. Ad malum quidem in plagarum illatione, ad bonum verò in aquarum eductione. Et licèt ista positio non repugnet textui aliquo modo: tamen sibijpsi repugnat. Nam dicitur, quòd ista virga ante hoc ad solum malum profuerat: vt aperiendo mare rubrum, sed falsum est, quia apertio maris rubri principaliter, & primo ad ingressum Israelitarum seruiuit: hoc autẽ valde bonum fuit, scilicet magna Dei pietas, ne Aegyptij reperientes Hebræos super litora mari rubri irruerent in eos, & vniuersos trucidarent. Quod postea Aegyptij mortui fuerint in mari rubro, non euenit ex apertione mari rubri, sed quia aquæ postea confluxerunt super eos. Dicendum ergo, quòd Deus mandauit tolli virgam non ad auferendum aliquam talem opinionem, sed quia illam esse volebat organum virtutis suæ operantis. *Qua percussisti fluuium.* Alios effectus priores virtuosos, & magni miraculi fecerãt Moyses & Aaron per istam virgam in illatione Aegyptiarum plagarum, sed istum solum nominauit, quia iste cæteris famosior erat. Et hoc verum est accipiendo per fluuium mare rubrum, vt aliqui accipiunt si autem accipiatur de fluuio propriè intelligitur de percussione fluminum Aegypti cùm in sanguinem versi sunt: & tunc nominatur istud miraculum: quia fuit primum inter cæteras plagas: vt patet supra septimo capitulo, licèt non fuerit ista famosa sicut apertio maris rubri. Sed tunc arguetur contra literam: quia dicitur hic. *Qua percussisti fluuium.* Sed manifestum est, quòd Moyses non percussit fluuium, sed Aaron, vt patet supra septimo capitulo. Respondetur, quòd Aaron percussit fluuium: sed quia egit mandato Moysi, vt patet ibidem, dicitur egisse Moyses: quia sicut ille possidet, cuius nomine possidetur, ita ille agit, cuius nomine alius agit. *Tolle in manu tua, & vade.* Istam virgam tenebat Moyses in tabernaculo suo paruo valde custoditam: quia Deus eam sibi custodiendam mandauerat. *En ego stabo coram te.* Deus vbique stat, & extra omnem locum: ideo propriè loquendo De⁹ non est magis ante nos: quàm infra nos, quàm supra nos: nam ista pertinent ad corporea habentia positiones: quia quantitatis finitæ sunt. Deus autem nec quantitatem dimensiuã habet, nec finitus est: nam cœlum, & terram ipse implet: vt patet Ierem. vigesimotertio capitulo: vt tamen diximus supra septimo capitulo, Deus dicitur stare in aliquo loco, quia ibi aliquid specialiter operatur: & quia Moyses stare debebat ante petram, & ex petra percussa aquæ profluxuræ erant diuina operatione, Deus ante Moysen stare dicebatur. *Ibi.* Idest in loco, ad quem ieris percussurus. *Super petram Oreb.*

Expositio Rabbi Sal.

Contra Rab. Sal.

Auc. expõ.

F

QVAESTIO. III.

NON est putandum, quòd ista vocetur petra Oreb: quia staret in monte Oreb, nam mons Oreb, & mons Sinai idem sunt, & patet quia pro eodem accipiuntur indifferenter in scripturis, licèt vt quidam volunt Oreb est pars suprema montis Sinai ad verticem: nam ad montem Sinai nondum venerant, sed postea venerunt mense tertio exitus de Aegypto die primo, vt patet infra decimonono capitulo. Sed dicendum, quòd Oreb est aliquis alius locus deserti ante montẽ Sinai, qui etiam vocatur mons Oreb. Vel fortè vallis Oreb, quia interdum multa loca sunt, quæ habent vnum nomen, sicut patet in denominatione rurum; quia multa coincidunt sæpè in æquiuocationem à casu. Et hoc necesse est, quia plura sunt rerum negocia, quàm verba: & ex hoc dicit Philosophus in principio primi Elencorum, quòd æquiuocatio est locus publicissimus: quia res infinitę sunt, idest quasi non habentes finem: quia nos nullo modo numerum completũ rerum nouimus: nomina autem & orationes finitæ, ideo necesse est multas fieri æquiuocationes, & plures amphibologias, quia maior est multiplicitas orationũ causans amphibologiam, quàm multiplicitas nominum causans æquiuocationem. *Percutiesque petram, & exibit aqua.* Hic verò nullo modo dubitare debebat Moyses de completione tam magnæ rei, quia Deus certificauerat sic euenturum, & si dubitasset iã fuisset in crimine, quia modicę fidei esset, cùm in Deo debuisset iactare totam spem, & curam suam. *Et exibit ex ea aqua, vt bibat populus.* Idest tanta aqua exibit, quòd sufficienter poterit bibere totus populus. Et nomine populi intelliguntur etiam pecora, & iumenta: quia illa etiam biberunt, cùm de illis quoque Israelitę conquesti fuissent, cum dixerunt: Cur eduxisti nos de Aegypto, vt occideres nos, & liberos nostros, & iumenta nostra siti. Iste fons qui tunc de petra Dei beneficio speciali effluxit vsque hodie effluere nondum cessauit magnas aquas emittens, ita quòd tota vallis irrigatur: & antea aquarum penuria habitata non fuerat, nunc autem tota aquarum gratia habitata est: & vocatur vallis Moysi, quia ibi Moyses percussit silicem, vt aquas emitteret. *Fecitque Moyses ita.* Scilicet percussit petram, & fluxerunt aquæ. *Coram senioribus Israel.* Qui à Moyse adducti fuerant, vt huiusmodi rei testes essent. *Et vocauit nomen loci illius tentatio.* Iste locus est Raphidim: non enim potest accipi pro loco, in quo erat petra Oreb: de qua eductæ sunt aquæ. *Propter iurgium filiorum Israel.* Quia filij Israel iurgati fuerant ibi contra Moysen: vt daret eis aquam ad bibendum. In Hebræo dicitur. *Vocauit nomen loci illius tentatio, & iurgium.* Ita quòd ille locus haberet duo nomina, scilicet tentatio, & iurgium: quia ibi filij Israel tentauerunt Deum: & iurgati sunt contra Moysen. Tentatio fuisset quantum ad illos, qui portabant aquam de alijs, & conquesti sunt, vt daretur aqua. Iurgium vocatur quantum ad illos, qui non portabant aquas, & amaro animo conquerebantur pro aquis deficientibus. Et non ponitur tunc vnum tanquàm causa alterius: sicut in litera nostra, scilicet quòd vocetur tentatio: quia ibi iurgium factum est à filijs Israel: sed ponuntur ibi duo nomina vnius loci: & causa nulla imponitur, quare sic dicta sint: sed satis facile est ducere literam Hebraicam ad nostram, cùm litera Hebraica ex natura idiomatis patiatur multas amphibologias. *Quia tentauerunt Dominum dicentes.* Secundum literam nostram rectius applicatur hoc, scilicet quòd nomen istius loci fuerit, scilicet tentatio: quia

Mõs Oreb & Sinai sunt vnũ & idem.

Fons qui erupit de petra Oreb hodie abundantissima emanat.

G H I K

quia licètibi iurgium fuerit: tamen tentatio principalius malum fuit: cùm esset malum directum in Deū: iurgium autem erat contra Moysen. Etiam quia si duo nomina ponere voluisset, poneret duas rationes nominum: sed solum ponit vnam, cum dicit: Quia tentauerunt Dominum dicentes. *Est ne Dominus in nobis an non?* Iste est modus superbiæ, idest videamus vtrum Deus sit inter nos, & habens curam nostri, an non: quasi dicat, si Deus est inter nos, ipse dabit nobis omnia necessaria: si autem non est inter nos, quæremus alium modum viuendi: sed non erat ista bona diuisio: nam licèt Deus inter eos esset, tamen non necessariò eis dare debebat ea quæ ipsi volebant; quia vt Deum illum supplicare debebant.

Pugna cōtra Amalech.

Venit autem Amalech, & pugnabat contra filios Israel in Raphidim. Dixitque Moyses ad Iosue: Elige viros, & egressus, pugna contra Amalech, ego stabo in vertice collis, habens virgam Dei in manu mea. Fecit Iosue, vt locutus erat Moyses, & pugnauit contra Amalech: Moyses autem & Aaron, & Hur ascenderunt super verticem collis. Cumque leuaret Moyses manus, vincebat Israel: sin autem paululum remisisset, superabat Amalech. Manus autem Moysi erant graues: sumentes igitur lapidem, posuerunt subter eum, in quo sedit: Aaron autem, & Hur sustentabant manus eius ex vtraque parte. Et factum est, vt manus illius non lassarentur vsque ad occasum solis. Fugauitque Iosue Amalech, & populum eius in ore gladij. Dixit autem Dominus ad Moysen: Scribe hoc ob monimentum in libro, & trade auribus Iosue: delebo enim memoriam Amalech sub cœlo. Aedificauitque Moyses altare: & vocauit nomen eius, Dominus exultatio mea, dicens: quia manus solius Domini, & bellum Domini erit contra Amalech, à generatione in generationem.

36. dist. c. si.

Iudi. 4.d. Sap. 11.

Venit autem Amalech. Hic ponitur secundum, scilicet deletio hostilium turbarum, & diuiditur in duas partes: primo ponitur pugna: secundo describitur gratiarum actio pro victoria.

QVAESTIO. IIII.

Continuatio literæ secundum Rabbi Sal.

RABBI Salamon continuat istam literam ad præcedentem per modum cuiusdam Metaphoræ, scilicet quòd quidam homo fuit habens filium, quem portabat in via: & quia vidit ante faciem suam venientem leonem, posuit filium ad posteriora. Rursus conuerso vultu cum à tergo lupum insequentem conspiceret, posuit filium super humerum suum, vt sic eum liberaret. Deinde cum filius esuriens, & sitiens cibum atque potum petijsset, pater ei vtrumque prebuit: sed tamen cum puer paterno humero insidens quosdā

A viatores videret, quæsiuit ab eis vtrum patrem eius vidissent, quod dictum pater abominatus: tanquàm nulla paternorum beneficiorum filio superesset memoria, eum colubro deiecit ab humero deuorandum. Sic namque, cùm Deus vt pater portaret filios Israel de Aegypto, & exiuisset Pharao tanquàm fortis leo quærens deuorare eos: Deus posuit eos ad aliam partem sui interponens columnam Aegyptijs, & Hebræis: ita vt ad se toto noctis tempore accedere non valerent: & erat nubes tenebrosa, & illuminans noctem: vt patet supra decimoquarto cap. Deinde occurrit eis ex opposito mare rubrum, quo dtransire nō poterant: ideo Deus imposuit eos humero suo aperiendo eis mare rubrum. Deinde cùm pane indigerent,
B præbuit eis manna: vt patet in decimosexto cap. Postea sitientibus illis tribuit aquas, vt patet in hoc capitulo. Tandem Israelitæ obliti Dei benefactoris sui dixerunt: Est ne Dominus in nobis, an non; quod dictum Deus abominatus tradidit eos in manus Amalechitarum, tanquàm in manus colubri aliqualiter vulnerandos. Vel vt ait Nicolaus, Deus permisit Israelitus ab Amalechitis percuti: vt postea ex habita victoria fierent audaciores ad alios hostes. Et ista est causa, quare Iosue fecerit Israelitas ponere pedes super colla regum, quos vicerant, vt cùm alios viderent in bello, non formidarent eos, de quo patet Iosue decimo cap. Sic etiam Deus dimisit multas gentes de Chananæis in terra promissionis post introitum Israelitarum, vt
C erudiret in eis filios Hebræorum, qui non nouerant bella Chananæorum: vt patet Iudi. tertio capitulo. Continuatio autem optima est: quia sic Historica requirit narratio: nam postquam venerunt Israelitæ in Raphidim, immediatè contra eos surrexerunt Amalechitæ, & sic patet in litera, cum dicitur, quòd Amalech pugnabat contra Israelitas in Raphidim. *Venit autem Amalech*. Non accipitur hic Amalech pro nomine alicuius viri: sed pro nomine populi descendentis ab Amalech: nam vnus vir non pugnaret contra magnum exercitum. Iste populus Amalechitarum licèt esset de genere Idumæorum, tamen non mansit cum eis vadens ad habitandum ad aliam terram, quæ est magis intra deserta Arabiæ quàm montes Seir, in
D quibus habitant Idumæi, & fuit Amalech filius Eliphaz primogeniti Esau: vt patet Gen. 36. & primo Paralip. primo capitulo. *Et pugnabat contra Israel in Raphidim*. Bis pugnauerunt Amalechitæ contra Israelitas. Primò in Raphidim, vt patet hic. Secundò quando erant in Cades deserti Sin, in secundo anno exitus de Aegypto postquam venerunt exploratores de exploranda terra Chanaan, vt patet Numer. decimoquarto capitulo. Et in qualibet vice harum erant Israelitæ apud terram Amalechitarum: nam terra Amalech est in Arabia extenta à Meridie in Septentrionem. Et fortè incipit latus eius Meridianum apud Raphidim, tendit in Septemtrionem, & accedit vsque ad Cadesbarne, siue Cades deserti Sin: ideo ibi iterum
E potuerunt pugnare cum Hebræis. Et ista pugna fuit incepta quasi latenter per Amalechitas non respicientibus Hebræis: & percussit de eis, & occidit eos qui erant in castrorum extremitate: vt patet Deuter. vigesimoquinto capitulo, cum dicitur: Memēto, quę fecerit Amalech tibi in via, quando egrediebaris de Aegypto, quomodo occurrerit tibi, & extremos agminis tui, qui lassi resederant, occiderit. *Dixitque Moyses ad Iosue*. Erat Iosue vir robustus, & valens, & animositatis nimiæ atq; magnæ prudentiæ, & seruus Dei, atq; Moysi cōtinuus minister: vt patet infra 33. c. ideo tanquam strenuum inter omnes Hebreos elegit eum Moyses ad opera belli. *Elige viros*. Rectè mādauit eligere viros, quia in bellis non multitudo indocta:

Secundum Nicolaum de lira deº permisit Hebræos ab Amalechitis percuti, vt fierēt ad alios hostes audaciores.

Bis Amalechitæ cō tra Israelitas pugnauerūt.

Iosue vir erat robustus valens animosus magnęque prudentiæ & Dei seruus.

sed exercitati, & animosi etiam in paucis solent conferre victoriam: vt ait Vegetius de re militari libro 1. in principio. Ad sciendum autem quales ad bellum apti sunt, oportet talem fieri diligentissimam electionem. Et non solum mandauit Moyses, quòd eligerentur viri ad pugnandum: sed etiam quòd eos eligeret Iosue: nam ipsi viri bellatores sub disciplina ducis debent deseruire: ideo decet, vt ipse tales eligat, quales nouerit suo regimini concordare, quod nullus melius quàm ipse dux belli noscere potest. *Et egressus pugna*. Idest egrediaris de castris, & pugna contra eum: nam Amalech erat distans à castris, quia Amalech primo insidiatus fuit Israelitis, & inuenit in via, qua veniebant de deserto Sin in Raphidim quosdã, lassos non potentes cum alijs ambulare, & hos occidit: vt patet Deut. vigesimoquinto capitulo, non tamen ausus fuit accedere ad castra. Tunc autem Moyses cognoscens, quod fecisset Amalech, dum essent in Raphidim, ne Amalechitæ illuc accedere vellent, & viderent mulieres, & paruuli, qui erant in castris, cæteraque imbellis turba clamoribus omnia implerent: & virorum animos ad timorem stimularent: misit Iosue, vt extra castra pugnaret. *Cras*. Quia fortè ipsa die Iosue eligeret viros ad pugnam, & pararet cætera bellica vasa, & sequenti die iret congressurus in hostes. Et tunc staret Moyses contra hostes in vertice montis. *En ego stabo in vertice collis*. Ista dicit Moyses ad confortandum Iosue, scilicet quòd oraret pro eo stans in vertice montis: & sic superaret: iste mons erat ad partem occidentalem castrorum inter castra, & locum quem tenebant Amalechitæ. *Habens virgam Dei in manu mea*. Ista etiam dicebat Moyses ad magis confortandum: quia illa virga fuerat organum Dei ad multa miracula. Per eam namque percussæ aquæ fluuiorum in sanguinem versæ sunt, vt patet supra septimo capitulo. Per hanc puluis percussa in ciniphes versus est, vt patet sup. octauo capitulo. Per hanc contra cœlum extentam venerunt tonitrua, & grandines, & fulgura coruscantia, vt patet supra nono capitulo. Per hanc eleuatam contra terram Aegypti ascenderunt locustæ numerosæ super omnes fines Aegypti, vt patet supra decimo cap. Per hanc mare rubrum apertum est, & rursus aquæ conclusæ sunt, vt patet supra decimoquarto capitulo. Per hanc percussus lapis in Raphidim abundantissimas aquas emisit, vt patet in isto capitulo. Ista virga de qua hic loquitur Moyses vocatur tripliciter: aliquãdo enim vocatur virga Moysi: aliquando virga Dei: aliquando virga Aaron. Vocatur virga Moysi, supra in isto capit. & hoc quia Moyses eam custodiebat: vocatur virga Dei, quia erat organum diuinorum miraculorum, vt supra declaratum est: & ab isto nomine eam vocauit Moyses, quia magis confortaretur Iosue, cùm audiret eam vocari virgam Dei, quàm virgam Moysi. *Virgam Dei manu mea*. Scilicet vt sicut extendendo eam contra mare rubrum diuisum est, & rursus eadem extenta contra idem mare conclusum est, ita extendendo eam contra Amalechitas lassarentur, aut in fugam verterentur. *Fecit Iosue, vt locutus fuerat Moyses*. Scilicet eligendo viros, & educendo eos extra castra contra Amalechitas. Et non ponitur hic quot bellatores elegerit Iosue contra Amalechitas, sicut ponitur Num. 31. cap. quòd electi fuerint 12. mille viri Hebræi contra Madianitas. Et licèt ibi pugnauerit Israel contra quinque reges: vt patet ibidem: tamen fortè plures bellatores nunc elegit Iosue, quia nunc timidi adhuc valde erant, cùm nullum bellum vnquàm gessissent: & quia corda eorum nouiter de antiquissima seruitute liberata adhuc timore seruili pauitabant. Cùm autem contra Madianitas pugnauerunt, erant in anno 40. exitus de Aegypto: post omnia alia bella, vt patet ex ordine libri Numerorum, quia nullum bellum in libro illo ponitur post bellum contra Madianitas. Etiam patet, quia istud bellum factum est postquàm accessit Israel ad terram Moabitarum apud montem Phegor, & immolauerunt Deo Phegor: nam pro illa fraude bellum in Madianitas actum est; vt patet Numer. trigesimoprimo capitulo, sed vallis contra fanum Phegor, fuit vltima mansio apud Iordanem: & sic dicitur Deuter. tertio capitulo, in fine cum inciperet recitare Moyses totum illum librum, quod fuit apud mortem suam, dixit: Et mansimus in valle contra fanum Phegor: ergo fuit istud bellum in fine 40. anni. Et tunc adiuuabantur ex duobus: primo per experientiam bellorum: quia multa bella viderant atque fœliciter confecerant: vt patet de bello contra Chananæum regem Arath: vt patet Num. vigesimoprimo capitulo, & bellis multis contra Ammorreos. Nam pugnauerant contra Seon regem Esebon, & occiderant eum cum toto populo suo, vt patet Num. vigesimoprimo, & Deut. secundo capitulo. Pugnauerant etiam atque deleuerant Og regem Basan cum populo suo: vt patet Deuter. tertio capitulo. Modicum ergo tunc erat eis pugnare contra Madianitas. Secundò adiuuabantur animositate virorum, nam illi, qui de Aegypto egressi fuerant cùm in seruitute geniti, & nutriti essent, pauitantia corda gerebant, nec ad bellum apta, & omnes isti mortui sunt ante transitum torrentis Zareth: vt patet Deuter. secundo capitulo. Et sic illi, qui intrauerunt ad pugnandum in terram duorum regum Ammorræorum: & qui cõtra Madianitas erant de populo illo nouo, qui genitus fuerat in deserto. Vel qui valde teneræ ætatis exiuerat de Aegypto, ita vt nihil recordarentur eorum, quæ fiebant olim in Aegypto. Et hi animum liberum nulli seruire, consuetum: sed asperitatibus induratum, & bellis ad audendum eleuatum habebant. Fortè ergo magis ad bellum valerent 20. homines Hebræorum, qui fuerunt in anno 40. exitus de Aegypto, quàm centum eorum, qui fuerunt in primo anno, quos oportuit pugnare contra Amalechitas. *Pugnauit contra Amalech*. Dicitur per anticipationem: quia primo exiuit Moyses in verticem montis quàm pugnaret Iosue contra Amalech: vt apparet ex his, quæ infra dicuntur: sed infra ponitur de ascensu Moysi in montem, ergo est anticipatio. *Moyses autem, & Aaron & Hur ascenderunt, in verticem montis*. Isti duo, scilicet Aaron & Hur ascenderunt cum Moyse ad honorandum eum, quia non decebat rectorem tanti populi solùm esse. Erant namque isti duo viri honorabiles valde, & fortè post Moysen nulli alij erant ita honorabiles: vnde Moyses in sua absentia faciebat eos iudices totius populi, vt patet infra vigesimoquarto capitulo, cum dicitur: Habetis Aaron, & Hur vobiscum, si quid natum fuerit quæstionis referte ad eos. Ascendebant etiam isti, vt famularentur Moysi tenendo manus eius erectas in cœlum, dum oraret: vt infra patet.

Quę miracula fuerit facta per virgam Moysi.

An iste Hur, de quo hic dicitur, fuerit filius Caleb, & Mariæ sororis Moysi.

QVAESTIO. VI.

DE isto Hur dicunt quidam doctores nostri, quòd fuerit filius Caleb, & Mariæ sororis Moysi. Et hoc credunt verissimè: quia, vt ipsi volunt, Maria soror Moysi alio nomine Ephrata dicta est, & hanc accepit in vxorẽ Caleb mortua Azuba, & peperit ei Hur, vt patet primo Paralip. secundo capitulo, & hoc non vide-

Cōfutatio opinionis. Prima ratio. videtur inconueniens pro tanto: quia multæ personæ Binomię reperiuntur in sacra scriptura, vt Esau Edō, & Seyr, vt patet Gen. trigesimosexto capitulo. Et sic beatus Petrus multa nomina habet, scilicet Petrus, & Simon, & Cæphas, & Bariona: vt declarauimus in prędicto capitulo Gen. Sed falsum videtur, quòd Hur fuerit filius Marię, & Caleb, quia tantę iuuentutis erat Caleb: quòd non acciperet vxorem, & tantæ ætatis prouectæ erat Maria, quòd non acciperet virum. Patet hoc, qa Maria soror Moysi, erat antiquior ętate ipso Moyse: vt patet ex his, quæ dicuntur supra secundo capitulo, scilicet ꝙ quando Moyses infantulus trium mensium expositum fuit a parentibus in carrecto fluminis, puella soror eius obseruabat a longe, quid fieret de puero: & cùm accepisset eum filia regis Aegypti, accessit ad eam Maria soror pueri, & dixit: Vis vt vocem tibi mulierem Hebræam, quæ nutrire possit infantulum? Ergo tunc discreta puella erat, quæ diligentem pueri custodiam aliqualiter longe posita caute agebat, & quæ verba discretionis discretæ, & impauido corde coram filia regis proferre potuerit: esset ergo ad minus 12. vel 13. siue 15. annorum. Et tunc cùm Moyses in exitu de Aegypto fuerit annorum 80. vt patet supra septimo capitulo, Maria esset annorum 95. vel quasi. De Caleb autem rursus considerare oportet, quòd ipse fuerit annorum 40. quando fuit ad explorandum terram Chanaan cum alijs: vt patet Iosue 14. capitulo, cum dicitur: Quadraginta annorum eram, quando misit me Moyses famulus Domini de Cadesbarne, vt considerarem terram: & hoc fuit qn̄ missus est ad explorandum: vt patet ibi in litera: sed de Cadesbarne fuit missus Caleb cum alijs anno secundo exitus de Aegypto. Ergo quando factum fuit istud bellum contra Amalechitas, erat Caleb annorum 39. Item considerare oportet, quòd in tempore illo viri non accipiebant ita cito vxores, sicut nunc; sed in anno 30. aut 40. vel pauloante, quia in hoc non multum refert. Et tunc hoc dato considerare oportet vlterius, quòd Caleb habuit aliam vxorem, antequàm haberet Mariam, & illa vocata fuit Azuba: nam sic dicitur primo Paralipo. capitulo secundo, vbi vocatur prima vxor Caleb Azuba; secunda Ephrata: & hanc secundā volunt vocare Mariam: cùm ergo primam tenuerit, & susceperit ex ea prolem, vt patet ibidem, oportet, quòd aliquanto tempore maneret cum ea, ergo ad minus esset quasi annorum 40. quando suscepisset Mariam: & sic necesse fuisset, quòd accepisset eam in vxorem, vel in deserto; vel pauloante quàm egrederentur de Aegypto: & si tunc fuisset in vxorem acceptam, esset ipsa annorum quasi 95. vt patet ex præcedentibus, scilicet quia Moyses erat tunc annorum 80. & Maria soror eius erat annorum 15. vel quasi maioris ætatis, quàm ipse: vt supra inductum est. Sed non est verisimile, quòd mulier tantæ ætatis nouiter acciperet in matrimonium, maximè quia ipsa erat mulier magnæ sanctitatis, quia erat Prophetissa, vt patet supra 15. non erat ergo aliqua causa quare mulier tantæ ætatis appeteret virum: nec quare aliquis vir appeteret mulierem tantæ ætatis. Etiam dato quòd ipsa acciperet virum, nunquid acceptura erat virum tam iuuenē, qui nondum esset annorum 40. ipsa existente annorū plurium quàm 90. Item dato quòd in tali ætate contraxisset Maria, non poterat concipere, quia Sarra erat 90. annorum quando peperit, & pro mirabili habitum est: quanto magis: quia ætas iam magis defecerat tempore Mariæ quàm tempore Sarræ: ideo si pro mirabili habitum est illam genuisse in anno 90. pro mirabiliori haberi debuisset Mariam genuisse in anno 90. vel 95. imo etiam si genuisset anno 80. Etiam dato quòd concepisset anno 90. vel paulopost de Caleb

A non poterat tunc puer genitus, scilicet Hur tantæ ętatis, vel roboris esse, vt sustineret manus Moysi cum Aaron; quia ad plus esset duorum, vel trium annorū; sed ad hoc quòd ascenderet in montem cum Moyse, vt sustineret manus eius, oportebat esse virum iam robustum ad minus 20. vel plurium annorum; quia in minori ętate homines paucas vires habēt. Item quod plus est, quia Hur de quo dicimus, positus fuit, vt iudex totius Israel cum Aaron, quando ascendit Moyses ad Dominum: vt patet infra vigesimoquarto capit. cum dicitur habetis Aaron, & Hur vobiscum, siquid quæstionis natum fuerit referetis ad eos. Ad hoc autem quòd aliquis iudex sit, oportet quòd sit ætatis maturæ, & sic Hur ad minus esset tunc annorum 30.

B vel 40. ergo tantæ ætatis esset Hur sicut pater suus Caleb, sed hoc impossibile est. Item quia positio ista est modici momēti: nam ob hoc dicunt Hur esse filium Caleb: quia legitur primo Paralip. secundo capitulo, quia Caleb genuerit Hur ex Ephrata: sed hoc nihil valet, quia multi vocati fuerunt hoc nomine Hur, maximè quia coguntur etiam mutare nomen matris: nam si diceretur in litera, ꝙ Caleb genuit Hur ex Maria, adhuc (licèt nō ex hoc cogeremur dicere de isto Hur) tamen haberet aliquē colorem: sed vocatur Ephrata. Item quia nullo modo potest stare, quòd Maria, & Ephrata fuerint eadē mulier; nam ab Ephrata vxore Caleb dicunt nominatam Ephratam, idest Bethlehem, quæ ante vocabatur Ephrata: sed hoc fuit post-

C quàm intrauerunt in terram Chanaan, vbi est Bethlehem: sed manifestum est, ꝙ Maria non intrauit in terram Chanaan: quia mortua fuit in Cadesbarne, siue in Cades deserti Sin, quod idem est: vt patet Numer. vigesimo capitu. cùm dicitur Veneruntq; filij Israel, & omnis multitudo in desertum Sin mense primo, & mansit populus in Cadesbarne, mortuaque est Maria ibi, & sepulta in eodem loco: ergo impossibile fuit aliquem locum in terra Chanaan ab ea nominari. Concluditur ergo ex superioribus, quòd Hur non potuerit esse filius Caleb, sed alterius viri: nec est conueniens aliquo modo Mariam esse vxorem Hur: quia ipsa erat multum antiqua, & ipse multum iuuenis, ita vt potuerit esse filius Mariæ, quia Maria magnæ ætatis tūc erat, Hur de quo hic dr̄ non erat filius Caleb sed alteri⁹.

D scilicet annorum 95. vel quasi. Et poterat habere filium annorum 60. qui satis maturus esset, vt fieret iudex. Fortè autem magis dicendum videtur, quòd iste Hur erat vir Mariæ, & erat iam antiquus valde, & magnæ sapientiæ expertus circa hæc particularia, quæ visu discuntur, & ob hoc ipse cum Aaron tanquàm viri antiquissimi, & magnæ auctoritatis Israel positi sunt, vt iudices. *Ascenderunt super verticem collis*. Idest ad sumitatem cuiusdam montis, qui erat medius inter castra Israel, & Amalechitas, & declinabat mons ille versus meridiem: quia contra illam partem erant Amalechitæ pugnantes tendentibus Israelitis ad partes Aquilonares: nam tendere de mari rubro in terram Chanaan ad minus vsque ad Cadesbarne erat tendere

E ab Austro in Aquilonem. *Cumque eleuaret Moyses manum*. Aliqui dicunt, quòd eleuabat eas in signum vexilli. Sed hoc nihil est, quia tunc oporteret, vt Israelitæ pugnantes, scilicet Iosue, & qui cum eo erant respicerent ad manus Moysi. Sed hoc inconueniens erat, quia cum Moyses staret in monte retro pugnantes Israelitas cum Amalechitis, non poterant videre manus eius, & si conuerterentur ad respiciendum oporteret, vt verterent terga Amalechitis fugiendo. Antecedens patet: quia Moyses erat in monte medio inter Israelitas pugnantes, & inter castra: & ipsi Israelitæ, qui iuerant ad pugnandum iuerant à parte Aquilonari contra meridianam, cum Amalechitæ manerent in parte posteriori castrorum: venientes à Aliqui dn̄t ꝙ Moyses ideo man⁹ eleuabat vt esset signum vexilli.

parte meridiana, & percussissent extremos agminis Hebræorum, qui lassi resederant: vt patet Deut. 25. ca. Item dato ꝙ ipsi essent ad talem partem, vt videre possent manus Moysi: tamen nihil proficiebat ei eleuare, vel deprimere eas, quia ipsi non poterant esse semper intenti ad manus Moysi. Item quia dicitur, infra ꝙ quando manus Moysi erant eleuatę vincebat Israel, quando verò erant depressę vincebat Amalech: sed ad hoc nihil proficiebant manus Moysi, si ponerentur vt vexillum. Dicendum ergo ꝙ manus Moysi, eleuabantur ad orationem: quia sic docet Apostolus orare, scilicet leuare puras manus ad Deum sine crimine, vt patet ad Timo. prima, 2. c. *Vincebat Israel*. In hoc patet virtus, vel efficacia orationis Moysi, vt ipso eleuante manus ad Deum, quod notat orationis intensiorē feruorem, vincebat populus suus. *Si autem paululum remisisset*. Idest incuruasset, vel humiliasset, quod notabat lassitudinem in oratione: vel relaxationem à feruore spiritus. *Vincebat Amalech*. In quo apparet ꝙ victoria Hebræorum solū erat ex oratione Moysi: quia manentibus eleuatis manibus eius vincebat Israel: si ergo nunquàm eleuarentur manus Moysi, nunquàm vinceret Israel. Ratio huius potest esse duplex. Prima quòd Deus faceret hoc, vt cognoscerent Hebræi, ꝙ in sola diuina virtute se liberatos. Secundò & verius, quia isti Hebræi quos Iosue ad pugnandum elegerat, erant inepti ad pugnam, vt sup. declarauimus habentes corda pauitantia, & seruili timore depressa, & viribus carentes: ab omni animositate alieni: ideo primo impetu Amalechitę effugassent eos, nisi affuisset adiuuans manus Dei, quæ manifestabatur in eleuatione manuum Moysi. *Manus autem Moysi erant graues*.

Duplex rō qr eleuatis manibus Moysi Israelitæ vincebant.

QVAESTIO. VI.

EX hoc dicit Nicolaus apparere, ꝙ multi de populo illo erant peccatis aggrauati, propter quos deprimebantur manus Moysi: quia vt ait Gregorius, secundum qualitatem subditorū disponitur vita rectorum. Sed hoc non videtur: quia si hoc eueniret ex peccatis populi, dum eadem peccata manerent, semper inclinarentur, vel remitterentur manus eius præ grauitate: sed falsum est; quia dum nullus tenebat manus eius cadebant: quando autem tenebant eas Aarō, & Hur: vel postquàm supposuerunt lapidem, non ceciderunt. Magis ergo dicendum, quòd manus Moysi cadebant ex naturali lassitudine. Nec tamen est dicendum ex hoc, ꝙ Moyses erat tunc nimis senex, & deficeret viribus, quia Moyses tunc erat annorum 80. solùm, nam in ipso anno exiuerant de Aegypto, quasi duobus mensibus ante hoc, & quando steterat Moyses coram Pharaone, erat annorum 80. vt patet supra 7. cap. in anno autem 80. non erat senex Moyses: quia post hoc vixit annis 40. vsque ad annum 120. vt patet Deut. 31. cap. cum dicitur 120. annorum sum hodie: maximè, quia post hoc erat Moyses vir robustus, cum ascendit in montem, & descendit post 40. dies, portās duas tabulas lapideas in manu sua, & confregit eas ad radicem montis: & post hoc assūmptis secum Leuitis intrauit per medium castrorum transiens à porta vsq; ad portam, & occidens eos, qui vitulum coluerant. De quibus infra trigesimosecundo, & Deuter. 9. cap. Multa quoque alia virilitatis opera fecit Moyses, post hæc, ideo non possent cadere manus eius præ defectu virium; maximè cum Hebræi asserant, ꝙ ipse Moyses personaliter occiderit regem Og gigantem. Item bonæ vires sequuntur bonam complexionem, sed complexio dispositissima mansit in Moyse vsque ad mortem; ergo etiam vires. Antecedens patet, quia vires

Qr manus Moysi graues erant ſm Nicolaum de Lira.

F & bona complexio se consequuntur: quòd autem in Moyse manserit status bonę complexionis patet Deu. vltimo capitulo, cum dicitur: Moyses erat centum viginti annorum, quando mortuus est, & non caligauerant oculi eius: nec dentes eius moti sunt, quod signū roboris manentis est. Si ergo Moyses in fine vitæ robur habebat, vt occidere posset per se regem Seon in bello: vt patet Deuter. 4. capit. cum dicitur, contra fanum Phegor in terra regis Seon Ammorræi, qui habitauit in Esebon, quem occidit siue percussit Moyses: ergo per 40. annos ante hoc magnas vires haberet. Dicendum ergo, quòd manus Moysi graues erant nō aliqua grauitate speciali: sed sicut consueuit esse in omnibus hominibus: nullus enim est quantumcunq;
G robustus sit, qui possit manus in altum extensas tenere magna parte diei, nisi ab alio sustententur. *Sumentes autem lapidem posuerunt subter eum*. Tentauerat ante Moyses stans manus in altum extendere, nunc autem ab vtroque fatigatus est: nam nec manus extentas tenere potuit, nec magno tempore stare: ideo vtrunque remedium adhibitum est; sedit enim, & manus eius ab alijs sustentatæ sunt: & positus est subter eum lapis ad sedendum, quia in loco illo nihil aliud habere poterant cum essent extra castra: nec decebat aliquem eorum redire in castra, vt adduceret mollia stramenta. *Aaron autem, & Hur sustentabant manus eius ex vtraque parte*. Nullus eorum vtramque poterat tenere manum, vterque autem cum ad alterutram sederet
H partem manus eius sustentabat. *Et factum est vt manus eius non lassarentur*. Idest isto modo faciendo, scilicet vt Moyses sederet super lapidem, & sustentarentur manus eius ex vtraq; parte euenit, vt non lassarentur manus eius tota die. *Vsque ad occasum solis*. Non dicit vsque ad occasum solis: quia in occasu solis, vel paulo ante occasum manu fatigatæ essent: sed quia iam in occasu solis non erat necesse manus esse extentas, cùm totaliter fugatus esset Amalech, pro cuius fuga manus tendebat Moyses ad Dominum; vt patet infra. *Fugauitque Iosue Amalech*. In Hebræo dicitur. *Debilitauit Iosue Amalech*. Quod intelligunt dupliciter: vno modo, ꝙ Iosue occidit omnes viros fortes de exercitu Amalech, & soli timidi remanserunt, & debiles viri-
I bus ac corde. Vel debilitauit eos, vt quidam Hebræi dicunt, quòd Amalechitæ erant magici, & conabantur volare, vt irruerent cum impetu super eos, sed ostendit eis Iosue nomen Domini tetragrammaton scriptum, & debilitabantur à volatu suo atque cadebant. Sed ista ridicula sunt: ideo dicendum quòd debilitare accipitur hic quemadmodum in litera nostra profligare: quia cum Iosue debilitasset vires Amalechitarum, compulit eos in bello vertere terga. *Amalech, & populum eius*. Ex hoc patet, quòd non accipitur hic Amalech sicut supra: quia supra signabat nomen populi, & hic est nomen viri: nisi fortè velimus dicere, quòd supra acciperetur Amalech pro nomine viri, qui esset dux: quia tunc bene stat, quòd Amalech
K idest ille vir pugnaret contra Hebræos, quia semper sub duce accipiuntur milites eius: & sic dicimus quòd vnus rex pugnat contra vnam ciuitatem, quia nominato rege non est sensus, quòd ipse solus pugnet: sed ipse cum toto suo exercitu.

Moyses robustus erat & bonæ cōplexionis.

An Amalech fuerit di stirpe Ismahelis.

QVAESTIO. VII.

SED dubium est primo de Amalech cuius fuerit stirpis. Quædam Glosa Strabi: super istam partem dicit, ꝙ Amalech fuit de filijs Ismaelis: nā vt ipse vult Ismael habuit quendam filium dictum Amalec, a quo

Ama-

Amalechitæ descenderunt. Sed hoc falsum est: quia Gen.26. c. & primo Paralippo.2. c. dicitur ꝙ Amalec fuit filius Eliphaz filius primogenitus Esau. Item Iosephus secundo libro antiquitatum dicit, ab Amalec nepote Esau Amalechitas nominatos. Item patet aliqualiter hoc esse de opinione omnium doctorum: nã secundo Regum primo c. cum Dauid quæreret ab illo iuuene, qui confessus fuerat se occidisse Saulem, vnde esset respõdit: filius hominis aduenę Amalechitæ ego sum: sed omnes dicunt ꝙ iste erat filius Doeg Idumęi. Ergo Amalechitę, & Idumæi eadem gens reputantur. Infertur ergo ex superioribus ꝙ Amalechitę de genere Esau sunt, & non de stirpe Ismaelis. De glosa autem Strabi: vel alicuius doctoris quando contra textũ est, nihil curandum est. Si autem doctor magnus fuerit quemadmodum Augustinus aut Hieronymus, dicta eorum taliter exponenda sunt, vt textui dissona nõ videantur, ne contemnantur si a nobis abiecta fuerint: si tamen nullo modo textui concordari possent, repudianda essent, quia impossibile erit textum falsum esse in sacra scriptura. Si autem nos reuerentiam tantorum Doctorum obseruare vellemus, deberemus dicta eorum, quæ textui concordare non possumus, potius fateri non intelligere, quàm illa redarguere. Quæritur autem adhuc dato ꝙ Amalec fuerit de stirpe Esau, an iste, de quo hic fit mentio, fuerit Amalec nepos Esau, sed quartus vel quintus ab eo: nam non est verisimile tanto tempore durasse Amalec nepotem Esau, quia Esau genuit cito, cum acceperit vxorem anno. 40. vt patet Gen.26.c. Eliphaz autem ita cito potuerit genuisse Amalec, & sic anno 80. a natiuitate Esau essent filius eius Eliphaz, & nepos eius Amalec, & cum Iacob & Esau nati fuerint in eadem hora, & acceperit Iacob vxorem primã ad cognoscendum eam carnaliter anno 84. vitæ suæ, vt patet ex his, quæ declarauimus Genes.29.c. sequitur ꝙ 4. annis antequam acciperet vxorem Iacob natus fuerit Amalec. Sed hoc inconueniẽs est, quia tunc sequeretur ꝙ Amalec esset annorũ 265. qñ pugnauit contra Israel: sed hoc non est possibile, qa homines illius temporis ad magis accedebant ad 130. annos vel parum plus: antecedens patet, quia ab anno 80. vitæ Iacob vsquequo in Aegyptum ingressus est, fluxerunt anni 50. nam annorum 130. erat Iacob, qñ intrauit in Aegyptum & stetit coram Pharaone, vt Gen.47.c. Anno autem 80. vitæ Iacob vel quasi Amalec natus est, vel quasi eodem tempore, vt supra declarauimus: deinde ab ingressu Iacob in Aegyptum vsq; ad exitum fluxerũt anni 215. vt declarauimus Gen. 15. & supra 12. c. adiunctis autẽ istis fient anni 265. Nam primo anno exitus de Aegypto ante mensem tertium pugnauit Amalec contra Israel in Raphidim. Itẽ dato ꝙ adhuc viueret Amalec, non esset aptus ad pugnãdum, quia labores bellici requirunt robustum virum, Amalec autem multum confectæ ætatis esset, & impotens ad negocia bellica: sed hic dicitur ꝙ ipse, & populus suus pugnauerint contra Israel, cùm ergo inter Iacob, & Moysen, vel Aaron, qui tunc erant secundum lineam Leui transierãt generationes quatuor a Iacob, scilicet Iacob: Eliphaz, Amram, & Leui, & nu- trierat quintã, scilicet Moyses, per lineam Esau solum erant duæ, scilicet ipse Esau cum Eliphaz: nam tunc superesset Amalec: maxime, quia ipse Eliphaz iam genuisset Amalec cùm Iacob incepit gignere, & sic omnes quator generationes Iacob transiuissent viuente Amalec. Dicendum ergo, quod iste Amalec, qui erat hic dux belli, non erat ille, a quo istę gentes Amalechitæ dictæ sunt, nec filius Eliphaz: sed aliquis quintus, vel sextus ab Esau, & sic verisimile est, quod principes illius populi ab illo primo capite suo semper Amalec vocarentur. *In ore gladij.* Idest percutiendo

An Amalech fuerit nepos Esau, vel quartus vel quintus.

Auctoris sententia.

A eos gladio, & sunt istæ Metaphoricæ locutiones: nam gladius os, aut pedes, vel manus non habet, cùm non sit animal, sed quia illud quod habet os attrahendo alimentum, & transglutiendo vorat, vel corrumpit illud: ita cùm gladius percutiens consumet dicitur vocare, ideo os ei ponitur, scilicet quòd consumantur, vel deuorentur a gladio omnia, quę percutiendo tangantur. *Dixit autem Dominus ad Moysen.* Postquam fugatus fuisset totaliter Amalec. *Scribe hoc ob monimentum.* Idest ad memoriam, dicitur monimentum tanquam monitio mentis, & sic libri hystorici apud antiquos, vocantur monimenta maiorum, idest recordatio gestorum virorum nobilium antiquorum. *In libro.* Quis liber fuerit iste dubium videtur, forte responderi posset, quòd liber, in quo ista scripta sunt in monimentum est iste liber Exodi: quia hic scribuntur ea, quæ egerunt Israelitæ contra Amalechitas, & Amalechitę cõtra Israel: nam antequam ista diceret Deus Moysi, nullus liber ab ipso scriptus fuerat: poterat hic ergo q cunque liber signari. Sed quia in Hebræo ponitur hic articulus, qui notitiam secundum suppositorum designat, & apud Latinos non habetur: non potest accipi pro quolibet indifferenter, sed pro aliquo libro speciali. Et istum dicit Rabbi Abraham Aben Ezra esse librum, qui vocatur liber Iustorum, de quo sępe fit mentio in sacra scriptura, & iste liber per modum historiarum: interdum autem per modum Prophetiæ describitur, vt patet ex his, quæ de illo libro in sacra scriptura
C sæpius traduntur. Et licèt aliqua futura sint, tamen spiritu Prophetico cognita per modum prçteriti certissime enarrantur: sic patet Iosue 10. c. cum dicitur. Nonne scriptum est in libro Iustorum stetit itaque sol in medio celi, & non festinauit occumbere spacio vnius diei: non fuit antea, nec post tam longa dies obediente Deo voci hominis, & pugnante pro Israel. Manifestum est, quòd illa, quę in libro iustorum licet sint de futuris narrationibus: tamen antequam fiant tanquam pręterita enarrantur: nam scriptor libri Iosue allegauit dictum libri iustorum & recitatur ibi tanquam præteritum: ergo quando factus fuit liber Iosue, ille liber scriptus erat. Aliqua scribunt per modum imperandi Propheticè: vt patet secundo Regum primo capitulo
D cum dicitur: & præcepit vt docerent filios Hebræorum, sicut scriptum est in libro Iustorum, considera Israel pro his, qui mortui sunt super excelsa tua, & vulnerati. In isto libro gesta multorum temporum continebantur Prophetice dicta: & hunc librum fecit Moyses, vt hic patet, & liber autenticus valde fuisset iste, quia libri sacræ scripturæ faciunt de eo mentionem allegãtes verba eius ad confirmationem eorum, quæ dicuntur. Postea tamen abolitus est, nec scriptura de eo facit mentionem, non quod eius auctoritas improbata sit, cùm semel & multoties eum sacra scriptura approbauerit, multoties allegando dicta eius, vt patet ex dictis: sed quia nunc, non habetur. Et hoc fuit quia forte ab antiquo peritissimi Hebræorum, aut
E Doctores catholici in Ecclesia primitiua de eo non curauerint, quia ab hereticis, vel quibusdam imperitis corruptus fuerat: sicut patet de libro Iusti Henoch, in quo plura Propheticè prædicta sunt: vnde eum in epistola sua Iudas Apostolus allegauit: Hebræi tamen periti, & doctores nostri antiqui vidẽtes hunc librum Hæreticorum mendacio deprauatum, vbi auctoritati libri Hæretici sua falsa dogmata miscentes totaliter veritatem & auctoritatem corruperunt: vnde nunc Ecclesia veritates eius in canone scripturarum suarum non recipit, ne pariter falsa cogatur confiteri. de hoc August. de ciuitate Dei libro decimoquinto. *Et trade in auribus Iosue.* Quid est quod tradendum erat in auribus Iosue: non enim intelligi potest de historica narra-

Quis liber fuerit iste i quo scripta sunt hæc quæ de Amalech dicũtur.

Liber iustorum a Moyse scriptus est, & est valde auctenticus.

Liber iusti Henoc ab hereticis deprauatus est.

narratione, scilicet de bello contra Amalec: quia ipse Iosue ita bene sciebat ista, sicut Moyses, & melius: quia fuerat dux belli, sed in auribus Iosue tradendum erat id quod Propheticè enunciabat, scilicet quòd memoria Amalec delenda esse de sub cęlo: & hoc rationabiliter dici poterat Iosue: quia ipse futurus iustior erat. Et conferebat hoc ei ad duo: primo ad lętitiam, quia Iosue, licèt tunc vicisset Amalechitas, tamen incertus erat de statu eorum post, vtrùm forte ipsi rursus debellarent Hebræos. Cùm autem hic prenunciatur delenda memoria Amalec de sub cęlo: gaudere poterat Iosue, quia ille erat hostis Hebræorum, & si ipse delendus erat non deleturus erat Hebræos. Secundo proficiebat ad significandum, quòd Iosue non deberet iungere postea aliqua fędera cum Amalechitis, sed bellum magis aduersus eos gerere debebat: sic patet infra, quia bellum Dei erit contra Amalec a generatione in generationem. Et quantum ad hæc adhuc magis dici posset, quòd accipiatur hic liber pro libro iustorum, quia in illo libro ponuntur ista, & similia Propheticè & extensius. Et iste liber vocatur etiam liber bellorum Domini, quia ibi Propheticè enarrantur bella, quæ Deus facturus erat: & sic dicitur Nume. 21. capitulo. Vnde dicitur in libro bellorum Domini, sicut fecit mari rubro, sic fecit torrentibus Arnon, scopuli torrẽtium inclinati sunt, vt requiescerent in Arnon, & recumberent in finibus Moabitarum. Sed manifestum est, quòd non potest ibi accipi pro libro numerorum, quia ibi fit confirmatio illorum, quæ gesta sunt per alium librum cum dicitur: Vnde dicitur in libro bellorum Domini: quasi dicat ista confirmantur per ea, quæ dicuntur in libro bellorum Domini. Item quia ea, quæ ponuntur in libro Numerorum sunt, vt historica narratio: ista tamen verba ponuntur Prophetico modo, scilicet sicut fecit mari rubro: sic faciet torrentibus Arnon: sed quando scribebat Moyses librum Numerorum iam facta erant ista: ergo videtur, quòd illa, quæ dicuntur de libro bellorum Domini non pertinent ad librum numerorum, sed ad alium specialem librum, & iste est, in quo scripsit Moyses ista verba, scilicet: delebo memoriam Amalec: vel aliquia alia significantia idẽ Prophetice, quia infra dicitur ꝙ manus solius Domini & bellum Dei erat contra Amalec in generatione in generationem. Rectissime ergo istud bellum Dei in libro qui dicitur Dñi scribi debuit. *Delebo enim memoriã Amalec sub cœlo.* Idest ita destruam Amalec, ꝙ faciam memoriam eius non manere in aliqua parte orbis, quod est esse sub cęlo. Hoc etiam fuit Prophetatum per Balaam dum staret in monte altissimo Moabitarum, & cõuerteret se ad diuersas terras gentium: vt patet Nu. 24. capitulo, tunc dixit de Amalec. Principium gentium Amalec, cuius extrema perdentur. Fuit autem facta ista deletio tempore Saulis: ipse namque mandato Dei p̃ Samuelem Prophetã iuit contra Amalec, & deleuit omnia præter regem eius Agag & pecora pulchra atque pinguia: vt patet 1. Reg. decimoquinto capitulo, & ex post non fuit populus Amalechitarum: nam si aliqui percutientes effugerunt, vel tempore illius belli erant in alijs nationibus, ita pauci fuerunt quòd non redierunt ad restaurandum populum Amalechitarum: sed commiscuerunt se cum gentibus, & perijt nomen eorum de sub cęlo. *Edificauitque Moyses altare.* Hic ponitur secundum, scilicet gratiarum actio pro victoria. *Aedificauitque Moyses Altare.* Scilicet ad offerendum Deo victimas pro victoria concessa. Et istæ proprie vocantur Hostiæ pacificæ, quia victoria habita pax obtenta est, & licet non fiat hic mentio, quòd immolauerit Moyses victimas, tamen intelligendum est; quia Altare non fit ad solas preces

Liber iustorũ vocatur etiã liber bellorum Domin.

Nomen Amalechitarum totaliter perijt tẽpore Saulis.

F fundendum, vel gratiarum actiones reddendum: sed ad holocausta aut victimas immolandum. Et si dicas: quomodo potuit altare fieri ad immolandum victimas, cùm nondum essent sacerdotes ad immolandum? officium nanque istud ad sacerdotes pertinebat. Respondetur, quòd ante consecrationem Aaron adhuc erant sacerdotes, vt patet infra decimonono capitulo, cum dicitur: Vade & descende, ascendesque tu & Aaron tecum, sacerdotes autem, nec populus non transeant terminos: nec ascendant ad Dominum. Et hoc satis patet, quia ius sacerdotale erat vnum de iuribus primogenituræ: vt declarauimus Genes. vigesimoquinto & vigesimoseptimo capitulo, ideo omnes primogeniti sacerdotes erant, & immolare

G poterant, & de istis fuerunt illi duodecim, iuuenes tribuum duodecim, de quibus dicitur infra vigesimoquarto capitulo, scilicet Misit iuuenes de filijs Israel, & obtulerũt holocausta, immolaueruntque victimas pacificas Domino vitulos 12. Sed adhuc dices, his existentibus non poterit adhuc Moyses immolare, altare construere, & ibi holocausta cremare, quia ipse non erat de primogenitis: Aaron nanque frater eius primogenitus erat, quia tribus annis maior erat, vt patet supra 7. c. Respondetur ꝙ Moyses erat sacerdos non s̃m ius commune primogenitorum, sed secundum Dei speciale priuilegium, qui eum omnium sacerdotum principem fecerat, & hoc non solum dedit Deus Moysi sed etiam filijs Aaron: nam manifestũ

H est ꝙ vnus solus de filiis Aaron primogenitus erat, sed oẽs quatuor sacerdotes facti sunt: vt patet infra 29. & Leu. & 9. & 10. c. Moyses autẽ ante oĩa ista habuit priuilegium a Deo super sacerdotes, scilicet ꝙ ipse tanquam magnus sacerdos cõsecraret eos, & vngeret, atque in eorum solennitate consecrationis immolaret victimas, vt patet infra 29. & Leui. 8. & in alijs locis. Potuit ergo ante hoc altare construere, & victimas immolare, quia omnium plena summaque protestas ei concessa erat. *Et vocauit nomen eius, Dominus exaltatio mea.* Non vocauit nomen eius Dominus simpliciter; quia istud nomen non est communicabile rebus irrationabilibus: sed vocauit eũ complexe, scilicet Dñs exaltatio mea, idest Deus est exaltatio mea, quia ex victoria contra Amalechitas exaltati sunt: sic vocan-

I tur alia loca cum connotatione nomine Domini, vt patet Gen. 22. c. vbi mons Moria vocatus fuit Dominus videt, quia ibi Deus vidit afflictionem Isaac, & obedientiam Abrahę. Et Ezechi. vlt. c. vbi agitur de templo magno dicitur in fine: Et nomen ciuitatis illius Dominus ibidem. In Hebræo dr̃ hic. *Et vocauit nomen eius Dominis vexillum meum.* Idest Deus est quasi vexillum meum in bello: nam sicut bellatores confortantur vidẽdo vexillum suum, & q̃n illud præcedit in bellis ipsi libenter sequuntur, & si vexillifer retrocedat alij procedere vltra non possunt: ita est de Deo, quo fauente, bella conficiuntur, quo abeunte, aduersa cuncta sequuntur. Et satis conuenit litera nostra He-

K brææ, quia vexillum exaltatio, vel aliquid exaltatum est: dicens *Quia manus solius Domini.* Idest potestas Dei per seipsam destruet Amalec. Et si arguas contra: quia non manus Dei sola destruxit Amalec cùm Saul rex iuerit ad Amalechitas cum Israelitis, & destruxit eos in ore gladij: vt patet primo Regum decimoquinto capitulo, Ergo nõ manus solius Dei. Respondetur quòd manus solius Dei fecit hoc, quia ipsa totam virtutem & potestatem ad hoc faciendum cõtulit: nam forte Amalechitæ erant ita potentes, ꝙ Israelitæ non preualuissent aduersus eos, vel non suffecissent eos delere penitus, nisi virtus Dei specialiter affuisset. Alia litera habet. *Quia manus solij Domini.* Solium sedes signat vel thronum. Et est sensus quòd potestas throni Dei pu-

Primogeniti erant sacerdotes ante Aaron.

Moyses licèt primo genitus nõ fuerit: tamen speciali priuilegio erat sacerdos.

pugnabit contra Amalec: nec tamen est intelligendũ quòd Deus sedet aut solium habebat, quia ista conueniunt corporibus collocatis: Deus autem corpus non est, sed purus spiritus: dicitur tamen thronus Dei, idest quædam tranquillitas Dei in seipso sine aliquo motu disturbantium passionum, aut mordentium curarũ. Et tunc potestas throni Dei contra aliquem pugnat, quando Deus in sua trãquillitate existens aliquem impugnat, vel delet: sic factum est de Amalec, quẽ Deus quietus stans deleuit quando voluit misso contra eos Saule. Et sic dicit Boetius de consola. lib. 3. Metro. 9.

Stabilisque manens das cuncta moueri.

Et bellum Dei erit contra Amalec. Licèt bellum in quo deletus fuit totus populus Amalechitarum per Saulem gestum fuerit, tamen Dei bellum dicitur, quia virtus Dei illud egit, vt supra diximus. *A generatione in generationem.* Idest semper vsque deleatur, quasi dicat, nulla pax ei erat a Domino donec eum destruat, & sic commendauit Moyses Israelitis: vt patet Deut. 25. c. cùm dicitur. Memento quę fecerit tibi Amalec in via quando egrediebaris ex Aegypto: quando occurrerit tibi, & extremos agminis tui, qui lassi residebant occideret, quando tu eras fame, & labore confectus, & non timuerit Deum. Cùm ergo Dominus Deus tuus dederit tibi requiem, & subiecerit tibi cunctas per circuitum nationes in terra, quam pollicitus est tibi, delebis nomen eius de sub cęlo: caue ne obliuiscaris.

CAPITVLVM XVIII.

CVMQVE audisset Iethro Sacerdos Madian cognatus Moysi, omnia quę fecerat Dominus Moysi, & Israel populo suo: & ꝙ eduxisset Dominus Israel de Ægypto: tulit Sephoram vxorẽ Moysi, quam remiserat: & duos filios eius, quorum vnus vocabatur Gersan dicente patre: Aduena fui in terra aliena. Alter vero Elyezer: Deus enim, ait, patris mei adiutor meus, & eruit me de gladio Pharaonis. Venit ergo Iethro cognatus Moysi, & filij eius, & vxor eius ad Moysen in desertum, vbi erat castrametatus iuxta montem Dei, & mandauit Moysi, dicens. Ego Iehtro cognatus tuus venio ad te, & vxor tua, & duo filij tui cum ea. Qui egressus in occursum cognati sui, adorauit, & osculatus est eum: salutauerunt que se mutuo verbis pacificis. Cumque intrasset tabernaculum, narrauit Moyses cognato suo cuncta, quæ fecerat Dominus Pharaoni, & Aegyptijs propter Israel: vniuersumque laborem, qui accidisset eis in itinere, & quòd liberauerat eos Dominus. Lætatusque est Iethro super omnibus bonis, quæ fecerat Dominus Israeli, eo quòd eruisset eum de manu Aegyptiorum,

supra 2.

A Et ait: Benedictus Dominus, qui liberauit vos de manu Aegyptiorum, & de manu Pharaonis, qui eruit populum suum de manu Aegypti. Nunc cognoui quia magnus Dominus super omnes Deos: eo quòd superbe egerint contra illos. Obtulit ergo Iethro cognatus Moysi holocausta, & Hostias Deo, veneruntque Aaron & omnes seniores filiorum Israel, vt comederent panem cum eo coram Deo.

De pe. di. 1. c. venit. 88. disti. c. 1.

B

Cunque audisset. Descripta populi liberatione, hic agitur de eius ordinatione. Et diuidit in duas partes, quia primo describitur aduentus Iethro consulentis: secũdo Moysi consensum præbentis, ibi. *Altera die.* Circa primum. *Cumque audisset Iethro.* Habitabat Iethro in Madian, vt patet supra 2. c. & est terra Madian coniuncta desertis Arabiæ, per quæ trãsibant filij Israel: maxime monti Sinai, in quo nunc erant, quia Moyses pascens gregem eius minauit eum ad interiora deserti, & duxit in montem Sinai, vbi audiuit vocẽ Domini in rubo ardenti, qui non comburebatur: vt patet sup. 3. c. & ideo cùm ambularent Israelitę per terram illã, audire poterat hoc satis cito Iethro in terra sua Madiã. *Iethro.*

C

QVAESTIO. PRIMA.

ISTE Iethro vocatur multis nominibus, nam aliqñ vocatur Iethro, vt patet hic, & sup. 3. & 4. c. Licèt etiã in hoc nomine lrã Hebraica faciat differentiã, quia aliqñ vocatur Iethro, vt patet sup. 3. c. ĩ litera Hebraica, & aliquando vocatur Iether: vt patet supra 4. c. in eadem litera Hebraica. Vocatur etiam Raguel: vt patet supra 2. c. cũ dr̃ ꝙ sacerdoti Madian erãt quatuor filiæ, & postea subiungitur, quæ cum reuertissent ad Raguel patrem suum: ex quo videtur ꝙ Iethro, cuius filiã accepit Moyses, vocatus fuit Raguel, quia ipse est, qui habebat filias septem, de quibus accepit vxorem Moyses. Etiã vocatus fuit iste Obab, vt patet Nu. 10. c. cum dicitur. Dixitq; Moyses Obab filio Raguel cognato suo Madianitidi: sed nullum cognatum habebat Moyses nisi Iethro: ergo Iethro est qui vocat̃ Obab. *Sacerdos Madian.* Potest vocari dupliciter sacerdos, vno modo sacerdos, idest potens vel princeps, & sic dicitur 2. Regum. 8. c. ꝙ filij Dauid sacerdotes erant. Constat tamen ꝙ ibi sacerdotes non possunt dici, idest sacrificia facientes, quia ipsi non erant de tribu Leui, sed de tribu Iuda: nullus tamen audebat effici sacerdos, aut attentare eorum officium, qui non esset de tribu Leuitica: vt patet Num. 18. c. vbi cùm sacerdotium commendasset Deus Aaron, & filijs eius ait. Alienigena nõ miscebit̃ vobis, & postea subditur. Siquis externus accesserit occidetur: vocantur ergo illi sacerdotes. i. principes, vel maiores. Alio modo accipitur sacerdos, idest sacra dijs faciens, aut Deo vero, & erat iste Iethro sacerdos isto secundo modo in terra Madian, vt declarauimus sup. 2. c. *Cognatus Moysi.* Accipit̃ cognatus pro socero. Erat nanque Iethro socer Moysi, cũ Moyses accepisset vnã de filiabus eius. Cognatus autem proprie signat consanguinitatem, hic autem ponitur vt nomen signans affinitatem. Quod autem pro eodẽ accipiatur hic cognatus, & socer, patet, quia idem, qui vocatur cognatus, uocatur socer. Nam supra 3. cap. vocatur Iethro socer, cùm dicitur: Moyses autem pascebat oues Iethro soceri sui sacerdotis Madian. Vocatur autem cognatus Moysi, supra quarto capitu. cum dicitur: abiit Moyses

Quare Iethro multipliciter nominat.

D

Sacerdos dupliciter sumitur.

E

Cognatus quid proprie significat.

Moyſes, & reuerſus eſt ad Iethro cognatum ſuum: ſic vocatur hic, ſic Numer.10.c.cùm dicitur: dixit Moyſes Obab filio Raguel cognato ſuo Madianitidi. *Omnia, quæ fecerat Deus Moyſi.* Duo audiuit Iethro, ſcilicet bona quæ fecerat Deus Moyſi, & bona quæ fecerat Iſraeli. Et iſta ſunt diſtincta, quia Moyſes non conſiderabatur ſolum, vt vnus de populo Iſraelitico, ſed etiã vt quædam perſona, ideo quædam beneficia pertinebant ad Moyſen ſpecialiter, quæ non erant beneficia populi Iſraelitici: nam beneficia populi Iſraelitici erãt, ꝙ Deus eduxiſſet eos de Aegypto, & transduxiſſet per mare rubrum, & dediſſet manna, & ſimilia. Preter hęc tamen, quæ communia erant Moyſi cum cęteris Iſraelitis facta fuerunt alia ſpecialia Moyſi.ſ. ꝙ factus fuerit dux totius populi Iſraelitici, & ꝙ data fuerit ei virtus faciendi miracula, & ꝙ loqueretur cum Domino, & vt in magna reputatione haberetur coram omnibus, tam Aegyptijs quàm Hebræis: vt patet ſupra 11.c.cum dicitur: fuitque Moyſes vir magnus valde in terra Aegypti coram omnibus ſeruis Pharaonis, & omni populo. *Et Iſrael populo ſuo.* Quæ bona fecerit Iſrael patet ſupra: vocatur Iſrael populus ſuus, quia Deus ſuſcepit iſtum populum ſpecialiter, vt peculiarem & ſpecialem de cunctis populis terrę: vt patet infra 19.c.& Deut.7.c.& propter ſpecialia beneficia iſtis exhibita, ſic patet Deut. 4. cùm dicitur: Facta eſt aliquando huiuſcemodi res, & ſi nunquam cognitum eſt, vt audiret populus vocem Dei loquẽtis de medio ignis ſicut tu audiſti, & vidiſti, ſcilicet fecit Deus, vt ingrederetur, & tolleret ſibi gentem de medio nationum per tentationes, ſigna, atque portenta, per pugnam atque robuſtam manum. *Eo, quòd eduxiſſet Dominus Iſrael de Aegypto.* Iſtud erat primum & maximum beneficium collatum Iſraelitis ſimul, & erat maximum. Primo quia erat valde generale: nam nullus de Iſraelitis erat, qui hoc beneficiũ nõ participaſſet. Secundo quia maximum bonum eis conferebatur, ſcilicet libertas: nulla res .n. eſt quantuncunque precioſa, quæ libertati comparetur. Iuxta dictum poetæ.

> Maximũ beneficiũ Iſraelitis collatum fuit eductio de Aegypto.

Non bene pro toto libertas venditur auro.

In Aegypto autem exiſtentes omnes Hebrei ſerui erant: cùm autem educti fuerunt, liberi effecti ſunt. Item quia non ſolùm erat iſta ſeruitus: ſed etiam erat grauiſſima ſeruitus, cum dicatur: Fornax ferrea, & ſic patet Deut.4.c.cum dicitur, ꝙ Deus eduxit vel liberauit Iſrael de fornace ferrea Aegypti. *Tulit Sephoram vxorem Moyſi.* Ante iſta licèt Iethro ſciret ꝙ Moyſes eſſet in Aegypto non ferebat ei vxorem, quia neſciebat de ſtatu eius: vel etiam vtrum inde receſſurus eſſet: & qa longe erat Aegyptus a Madian: terra aũt iſta per quam nunc tranſibant erat coniuncta terræ Madian.ſ. deſertum Sinai: nam Moyſes cùm paſceret gregem ſacerdotis Madian intrauit in interiora deſerti veniens ad montem Sinai: ergo videtur ꝙ mons Sinai modicum diſtabat a terra Madian. Poterat ergo leuiter nunc portare Iethro Sephoram vxorem Moyſi ad eum. Etiam quia nunc Iſraelitæ tranſibant per deſertum euntes ad tenendas ſedes in terra Chanaan: ſi ergo non veniſſet nunc Iethro, oportebat vel nõ portare Moyſi vxorem ſuam: vel ad terram lõginquiorem portare. Item quia nunc videbat Moyſen generum ſuum proſperatum valde ſecũdum popularem exiſtimationem, quia erat dux tantæ congregationis, ideo moueretur magis ad ducendum ei vxorem & filios: quia ſic honoratiores eſſent. *Sephoram uxorem Moyſi.* Iſta erat maior de filiabus ſeptẽ Iethro ſacerdotis Madian: vt declarauimus ſupra 2.cap. *Quam remiſerat.* Vt patet ſupra quarto cap. nam cùm tenderet Moyſes de terra Madian in Aegyptum, ferebat ſecum vxorem ſuam, & duos filios ſuper aſinum: cùm autem perueniſſet ad diuerſorium,

F & Angelus Domini voluiſſet occidere Moyſen propter filium ſuum non circunciſum, tulit Sephora acutiſſimam petram, & circuncidit carnem præputij ſui, & tetigit pedes Moyſi, & poſtea receſſit a Moyſe reuertens in terram ſuam Madian. Et licèt dicatur in textu ibidem, quòd dimiſit eum: tamen non eſt intelligendum, ꝙ Sephora Moyſen inuolũtarium dimiſerit: ſed cõſenſu Moyſi factum eſt volente Deo nam ad illud negocium, quod Moyſes expediturus erat, onus magnum erant vxor, & filij: cùm debeat in his vir expeditus haberi: & Moyſi valde placuit, quòd vxor cum filijs redirent: nam non decebat illos portari in Aegyptum, quia eſſet ſuſpitio contra eum, quòd non intenderet Iſraelitas de Aegypto eſſe educendos, cùm ipſe

G duceret vxorem, & filios ſecum, quaſi ad habitandum in Aegypto. *Quorum vnus vocabatur Gerſon.* Hic repetuntur nomina filiorum Moyſi cum interpretationibus ſuis, de quibus dicitur ſupra 2.c. Et iſte Gerſon fuit primogenitus, vt patet ex ordine eorũ. Etiam quia quando Moyſes tendebat in Aegyptum circunciſus fuit in via Eliezer: alius autem erat circunciſus: ergo maior erat Gerſon, quam Eliezer. *Dicente patre.* Ideſt quia dixit pater eius.ſ. Moyſes. *Aduena fui in terra aliena.* Ideſt ego veni ad habitandum ad terram alienam: Moyſes autem natus fuit in Aegypto: vt patet ſupra 2. c. ideo illa terra eius erat terra propria Aegypti: cum autem fugit de Aegypto propter timorem Pharaonis, cum occidiſſet Aegyptium, vt patet ſupra 2. c. venit in ter-

H ram Madian, quę erat ſibi terra aliena, & in hac habitauit aduena 40. annis, quia iuit illuc, cùm eſſet annorum 40. & venit inde in Aegyptum cùm eſſet annorũ 80. vt patet Auctum 7. ca. *Alter vero Eliezer.* Hos duos filios habuit ſolùm Moyſes in annis 40. quibus tenuit Sephoram vxorem ſuam in terra Madian. Et fuit iſte ſecundus minor, qui circunciſus fuit in itinere eundo a terra Madian in Aegyptum: vt patet ſupra 4.c. *Deus enim patris mei adiutor meus.* Iſta eſt interpretatio nominis, ſcilicet ꝙ Eliezer ſignat id quod Deus patris mei adiutor meus: & hoc dicitur quantum ad bona quę attingerat, aut quantum ad mala, quæ vitauerat: nam Moyſes fuerat adiutus a Deo: quia effugerat gladium Pharaonis Deo liberante, ſicut dicitur immediate. Eui-

I tauerat etiam inimicorum ſuorum inſidias. Attigerat etiam bona, ad quæ Deus eum adiuuerat: nam cùm ipſe profugus eſſet de Aegypto in terram alienam, non expectabat recipi pacifice in aliqua terra, & dari ſibi vxorem, & gignere filios. Magis tamen dicitur hic Deus adiutor quantum ad euitãdũ mala, in quę Moyſes incidiſſet, niſi Deus adiuuaret. *Eripuit me de gladio Pharaonis.* Quia cùm ipſe occidiſſet Aegyptium, & abſcondiſſet in ſabulo, notum factum fuit Pharaoni: qui eum comprehendere voluit, & occidere, ſed ipſe aufugit de terra. Vel ſecundum quòd expoſuimus ſupra ſecundo & quarto capitulo, quòd Moyſes poſtquam occidiſſet Aegyptium ductus eſt coram Pharaone, a quo cùm quęreretur, quare illum hominem

K occidiſſet: reſpondit ſe iuſte egiſſe non veritus animoſitatem regis: vt patet ad Hebræ. vndecimo capitulo, tunc cùm mandaſſet eum rex iugulari, ſpiculator percuſſus fuit aurifia ideſt cęcitate, vt omnia alia videndo ſolum Moyſen non videret, & Pharao percuſſus ſtupiditate fuit, quòd licèt videret Moyſen fugientem, & cuperet eum detinere, nunquam potuit mandare alicui de ſeruis ſuis, vt eum detineret, & ſic ſpecialiter Deus eum liberauit de gladio Pharaonis. *Venit ergo Iethro.*

Quo tempore Iethro venerit ad Moyſen.

QVAESTIO. II.

DVBIVM est quo tempore Iethro ad Moysen venerit. Volunt aliqui, quòd venerit in primo anno egressionis de Aegypto, & ante datam legem. Et hoc suadetur, quia terra Madian est coniuncta deserto Sinai: vt patet supra tertio capitulo, quia Moyses pascens gregem Iethro soceri sui minauit eum ad interiora deserti deducens ad montem Dei Horeb, qui est mons Sinai. Existens ergo Iethro tam propinquus deserto Sinai, non est verisimile, quòd tardaret per annum ire illuc. Etiam quia dicitur in principio capituli, quòd cùm audisset Iethro cognatus Moysi, quæ fecisset Dominus Moysi, & Israeli populo suo: tulit Sephoram vxorem Moysi, & duos filios eius, & venit ad eum: sed ista, quæ referebatur Deum fecisse Moysi & Israeli, audiuit Iethro ante annum secundum exitus de Aegypto cùm esset ita propinquus deserto per quod transibat Israel: ergo non expectauit vsque ad secundum annum. Item in sacra scriptura nihil est credendum dici per anticipationem, aut recapitulationem, nisi cùm necessitas literæ hoc exigit, scilicet quia aliter veritas literę consistere non potest, nam si indifferenter possemus dicere esse anticipationem vel recapitulationem, tolleretur omnis certitudo narrationis historicæ quantum ad ordinem in sacra scriptura: quod valde inconueniens est: cùm ergo ponatur hic de aduentum Iethro ante dationem legis, intelligendum erit ipsum venisse ante dationem legis.

Nihil in scriptura p anticipationẽ dr aut recapitulationẽ nisi cũ necessitas cogit.

Respondetur quòd vtrũ Iethro venerit ad Moysen Paulo ante finem anni primi exitus de Aegypto, vel in principio anni secundi: non est magna difficultas, vel differentia, quia non magis potest vnum probari quam alterum: sed quòd Iethro venerit ante dationem legis ad Moysen, videtur difficile.

An Iethro venerit ad Moysẽ ante datã legem.

Primo quia dicitur in litera quòd Iethro accessit ad Moysen, cum castrametati essent apud montem Dei, scilicet apud montem Sinai: sed videtur quòd Iethro non inciperet iter, vt veniret ad Moysen in montem Sinai, nisi sciret iam ibi esse castra locata: ne cogeretur vagari post Moysen per desertum: si tamen nos demus, quòd venit Iethro in montem Sinai recedens de terra sua postquam sciuit esse Moysen in montem Sinai, impossibile erat, quòd veniret ante dationem legis: patet consequentia, quia licèt mons Sinai aliqualiter coniunctus sit terrę Madian: distat tamen a loco illo, in quo morabatur Moyses cum Iethro per duas aut tres dietas, vt declarauimus supra quarto capitulo. Et patet quia cum Moyses pergeret in Aegyptum, & voluisset occidere Dominus Moysen propter Eliezer filium suum incircuncisum, cùm esset in diuersorio circuncidit eum Sephora mater pueri, & reuersa est cum filijs in terrã suam. Ex quo innuitur, quòd aliqualiter longe a ciuitate, in qua erat Iethro, contigit hoc de circuncisione pueri, & reuersione Sephorę. Sed post dicitur ꝙ Moyses perrexit in Aegyptum via, qua inceperat, & exiuit ei obuiam mandato Dei Aaron: inuenitque Moysen apud montem Dei, idest apud montem Sinai. Apparet ergo, quòd locus iste montis Sinai, in quo Aaron veniens de Aegypto obuiauerit Moysi, distaret per duas aut tres leucas. Si ergo debuisset Iethro tendere in montem Sinai cognito, quòd manerent ibi castra Israel, oportebat ad minus post sex dies a collocatione castrorum illuc accedere, quia cùm distet mons ille a ciuitate, in qua manebat Iethro per tres dietas, aut plus, maximè in parte eius elongatissima a terra Madian, quæ esset Aegypto propinquissima: nam apud illam castra fixa sunt: vt patet infra decimo nono capitulo, cùm dicitur: Profecti de Raphidim &

Primũ argumentũ.

A peruenientes in desertum Sinai castrametati sunt in eodem loco ibi, quia Israel fixit tentoria e regione montis: si ergo die qua fixa sunt castra in monte Sinai recessisset aliquis de monte illo ad ciuitatem terræ Madian, in qua manebat Iethro, peruenisset illuc in tribus diebus, & tunc Iethro apparans se ad iter veniret in desertum Sinai in alijs tribus diebus, & sic elapsi essent dies sex a fixione castrorum quando veniret Iethro in castra Israel ad Moysen. Et tunc non potuisset venire ante dationem legis, quia lex data fuit tertio die postquam accesserunt ad montem Sinai, vt patet infra decimonono capitulo, cùm dicitur, quòd statim vt fixerunt castra apud montem Sinai, Moyses ascendit in montem, & dixit ei Deus: Vade ad populum B & sanctifica eos hodie: & cras lauent vestimenta sua, & sint parati in diem tertium, & tunc sequitur. Die tertio descendit Dominus coram omni populo super montem Sinai: necessariò ergo data fuisset lex isto modo, quando venit Iethro in montem Sinai. Sed de hoc magis dicetur infra decimonono capitulo, scilicet quòd fuit lex data sexto die., & tamen adhuc sic non poterat venire Iethro, quia nullus iret immediate ad dicendum Iethro venisse castra Israel in Sinai. Item dato quòd Iethro veniret ad montem Sinai antequam cognosceret ibi stare castra. *Quod non est verisimile, quia nollet per desertum incertus euagari.* Tamen non posset venire ante dationem legis, quia in litera dicitur, quòd quando venit Iethro exiuit ei obuiam Moy- C ses, & illa die comederunt, & biberunt in letitia, & sequenti die surrexit Moyses, vt iudicaret Israel a mane vsque ad vesperã, quod videns Iethro redarguit Moysen, quòd stulto labore consumeretur: & sic transit ista dies in iudicio. Deinde die altera inceperunt ordinare principes tribunos, & centuriones, & quinquagenarios atque decanos, & sic transierunt in his dies tres: primus in conuiuio: secundus in iudicio: tertius incipiendo ordinare de regendo populo. Si ergo Iethro venit ante dationem legis oportebat, vt veniret prima die qua castrametatus fuit Israel apud montem Sinai: sed hoc non conuenit, quia tunc in secunda die castrametationis Moyses surrexisset ad standum in iudicio de mane vsque ad vesperam, & in tertia die ince- D pissent ordinare de principibus, & iudicijs populi: sed hoc falsum est, quia in prima die qua castra fixerunt apud montem Sinai mandauit Deus Moysi, vt purificarentur vsque in diem tertium lauantes singuli vestimenta sua, & abstinentes ab vxoribus suis: non est ergo vllo modo verisimile, quòd cùm mandarentur purificari, & solliciti esse ad recipiendum legem vsque in diem tertium, ꝙ die præcedenti irent ad iudicium a mane vsque ad vesperam, quia contentiones forales, quæ fiunt in iudicio, & vocantur propriæ iurgia quasi iuris garria, idest locutiones vel contẽtiones, tranquillitatem animæ opprimunt, & feruorem attentionemque spiritus circa Deum. Vnde in diebus ieiuniorum si licitè, & meritoriè fieri deberent, vetabat Dñs repe- E titiones debitorum & iuridicas contentiones: vt patet Isaiæ 58.ca. cùm dicitur. Ecce in die ieiunij nudæ inueniuntur voluntates vestræ, & omnes debitores vestros repetitis: ecce ad lites & cõtentiones ieiunatis, & percutitis pugno impiè: nolite ieiunare sicut vsque ad hanc diem, vt audiatur in excelsis clamor vester: nunquid tale est ieiunium quod elegi per diem affligere hominem animam suam, nunquid cõtorquere quasi circulum caput suum & saccum & cinerem sternere: nunquid istud vocabis ieiunium & diem acceptabilem Domino? nonne hoc est magis ieiunium quod elegi dissolue colligationes impietatis, & solue fasciculos deprimentes: dimitte eos, qui confracti sunt liberos, & omne onus disrumpe? Si ergo in ieiunio

Lex data fuit tertio die postq̃ in Sina ventum est.

2. Argum.

Trib' diebus iudices constituit Moses; & quales.

iunio quod frequentissime fit requiritur cessatio a litibus, & foralibus contentionibus, vt sit dies acceptabilis domino, & intendant homines in deũ: quanto magis cũ dari debuit lex, quę fuit vnum quid specialissimum cùm deberent audire Deũ loquentem: non est ergo vllo modo putandum, quòd præcedenti die ante legis dationem stetisset Moyses iudicando Israel a mane vsque ad vesperam: sed hoc sequitur si venit Iethro ante legis dationem, vt patet inductum ex superioribus. Item secundum ordinem datum superius oportuisset, quòd in tertio die postquam venit Iethro incepissent ordinare de iudicibus atq; principibus populi: sed hoc non potuit esse: quia die tertio post castrorum fixionem in monte Sinai data fuit lex, & ascẽdit diluculo Moyses in montem, vt patet infra 19. cap. Ergo nullo modo poterant illo die ordinare aliquid de principibus, vel iudicibus populi: ergo non venit Iethro ante legem datam. Et dato quòd dicamus legem datam sexto die, iste dies tertius erat, quo Moyses stetit cum Deo in monte, & descendens denunciauit Israelitis, vt se mundificarent vsque ad alterum diẽ tertium computando ab ipso die, & erat dies sextus mensis. Item quia quãdo venit Iethro in castra Israel, obtulit Domino holocausta, & hostias Domino, sed ante dationem legis non erat facta differẽtia inter holocausta, & hostias pacificas, pro delicto: ergo videtur quod data erat lex distinguens sacrificia, de quibus in Leuitico. Item non potuit esse immediate aduentus Iethro ad Moysen post legem datam, quia data lege ascendit Moyses ad Dominum, & stetit cùm eo quadraginta diebus, vt acciperet legem in tabulis duabus lapideis, & acceptis tabulis, cùm descenderet de monte, inuenit adorasse populum Deos alienos, & confregit tabulas, & introiens in castra, percussit ipse, & Leuitæ qui iuncti sunt ei a porta castrorum vsque ad portam: & postquam hæc gesta sunt, conuocauit reliquũ populum, dicens eis, quòd volebat ascendere in montem ad orandum Deum pro eis, si aliquo modo dimitteretur peccatũ eorũ, & ascendit stetitque alijs quadraginta diebus continuè orans prostratus coram Domino, vt remitteret peccatum: & post istos secundos quadraginta dies mandauit ei Deus dolare tabulas similes prioribus, & dedit ei verba in illis, quæ fuerant scripta in prioribus, & sic transierunt in hoc plures quam 80. dies, de quibus omnibus Deut. 9. c. licèt Iudæi dicant fuisse dies 120. scilicet ter. 40. Et s'm illum numerũ descendit Moyses de monte in decima die mensis septimi anno primo egressionis de Aegypto. Sic aũt vocãt ipsi illum diem propitiationis, quia in illo die signatũ fuit primo, quod facta fuisset remissio peccati de immolatione vituli, & fabricatione: secundum computationem aliam complentur dies in principio mẽsis sexti. s. in Augusto, ideo nõ posset venire Iethro ad castra, vt inueniret Moysen vsque ad mensem sextum eiusdẽ anni. Nisi forte dicas, quòd venerit 40. diebus post legem datam, quando Moyses descendit de monte, & confregit tabulas. Sed tunc non potest stare, quòd venerit, quia quando venit Iethro erat totus Israel in pace, ita vt exirent Moyses, & seniores ad salutandum Iethro in itinere: sed hoc non potuit esse verum de illo tpe, quando descendit Moyses de monte, quia tũc occidit Moyses 23. milia eorum, qui adorauerunt vitulũ, & voluerũt fabricare, vt patet infra 32. c. ideo tunc oẽs in planctu erant, nec poterant fieri ea, quæ dicũtur hic facta in aduentu Iethro. Item quia Iethro venit ad Moysen, & ordinauit cum eo populum quantum ad iudices, & post recessit in terram suam in secundo anno exitus de Aegypto mense secundo, quando Israel mouere volebat castra de monte Sinai, vt patet Num. 10. c. vbi posito, quomodo Israel disponebatur ad mo-

Aduentus Iethro nõ potuit esse immediate post dationem legis in monte Sinai.

Quia Iethro non venit ad Moysen post datã legem 40. diebus.

F uenda castra subiungitur, quòd dixit Moyses Hobab filio Raguel Madianitidi cognato suo. Proficiscimur ad locum, quem Dñs daturus est nobis: veni nobiscum vt benefaciamus tibi, quia Dominus bona promisit Israeli: cui ille respondit: Non vadam tecum, sed reuertar in terram meam, in qua natus sum. Et ille noli inquit nos relinquere: tu enim nosti in quibus locis per desertum castra ponere debeamus, & eris dux noster. Et licèt ibi nihil de hoc dicatur: tamen hic dicitur: quòd reuersus fuit in terram suam: videtur ergo, quòd in secundo anno, mense secundo reuersus fuerit. Cùm ergo Iethro reuerti proponeret in terram suam, non est verisimile quòd moraretur tanto tempore, scilicet vno anno cum Moyse, quia non re-

G linqueret tanto tempore domum suam, & dispositionem rei familiaris: consequentia patet, quia lex fuit data primo anno exitus de Aegypto mẽse tertio in principio mensis, scilicet die tertia, vt patet infra decimonono capitu. Et recessus de monte Sinai, quando recessit Iethro a Moyse fuit anno secũdo exitus de Aegypto mense secundo die vicesima mensis, vt patet Nume. decimo capit. deficiebant ergo tredecim dies ad complendum: stetisset ergo cum Moyse Iethro vno anno demptis diebus duodecim, vel tredecim, quod non est conueniens. Dicendum ergo est, quòd Iethro venit ad Moysen in desertum Sinai post datã legem. Quanto autem tempore post datam legem venerit. Respondetur, quòd non potuit venire ad mi-

H nus ante sextum, vel septimum mensem eiusdem anni exitus de Aegypto, vt supra probatum est, quia illis temporibus morabatur Moyses cum Domino in monte. Concludendũ ergo ꝙ venerit Iethro ad Moysen in montem Sinai in fine primi anni exitus de Aegypto. s. mense 12. vel in principio anni secũdi, & manserit cùm Moyse per mensem vel paulo plus in castris montis Sinai. Et tunc nullum inconueniens de suprapositis sequitur, & stabit conuenienter, quòd manserit cum Moyse vsque ad tempus, quo recedere debuerunt de monte Sinai, vt patet Num. 10. c. nec erat hoc multum tempus. s. manere vno mense extra patriam suam. Item quia veniente Iethro ad Moysen constituti sunt principes & iudices in Israel, vt patet hic, sed isti

I iudices, & principes constituti sunt qñ recedere volebant Israelitę de monte Sinai. s. in secundo anno: ergo illo tẽpore Iethro venit ad montem Sinai. Antecedẽs patet Deut. 1. c. dicitur ꝙ Dominus locutus fuit in Horeb idest in monte Sinai dicens: Sufficit vobis qñ in hoc mõte mansistis reuertimini, & venite ad mõtẽ Amorræorum. Et sic hoc erat, qñ recedere debebant, & tũc subiungit Moyses, dixique vobis in tempore illo, non possum solus sustinere, quia Dñs multiplicauit vos: nõ valeo solus vestra negocia sustinere, pondus ac iurgia: date e vobis viros sapientes & gnaros, quorũ conuersatio sit probata in tribubus vestris, vt ponam eos vobis principes: tunc respondistis mihi: bona res est, quam vis facere, tulique de tribubus vestris viros sa-

K pientes, ac nobiles & constitui eos principes tribunos, centuriones, quinquagenarios, atque decanos: isti aũt sunt iudices, quos fecit constitui Iethro: ergo venit ad montem Sinai pauloante quã recederent inde Israelitæ, scilicet in principio secundi anni: isto viso facile est respondere ad obiecta. Ad primum quando dicitur ꝙ mons Sinai est propinquus terræ Madian, ergo potuisset venire valde cito, scilicet ante datam legem, & non tardasset per annum venire. Respondetur ꝙ licèt mons Sinai sit propinquus terrę Madian, non tamen est ita propinquus quin distet duabus aut tribus dietis a loco, in quo morabat̃ Iethro in terra Madian: vt supra declarauimus: non poterat ergo accedere Iethro ad montẽ Sinai ante legem datam: sed ad plus accederet

Quo tpe Iethro venit ad Moysen in mõte Sinai.

Ad 1. Arg.

cederet ad montem Sinai tribus diebus, post datam legem, vt inductum fuit supra. Quando autem dicitur, quòd non debuisset tamdiu morari ire illuc. Respõdetur, quòd forte Iethro erat impeditus aliquibus ex causis in terra sua, & non poterat illuc ire. Vel forte ipse per relationem aliquorum narrantium audierat quomodo Moyses non erat in castris, sed stabat cũ Domino in monte,& quia volebat ire ad Moysen principaliter, differebat itineratione suam vsquequo Moyses quiete maneret in castris, ideo non curauit ire vsq; ad finem anni primi, vel principium secundi. Ad secundum quando dicitur, quòd in litera dicitur: cum audisset Iethro cognatus Moysi, quę fecisset Deus Moysi, & Israeli populo suo, tulit Sephoram vxorem suam,& duos filios eius,& venit ad eum: ergo videtur quòd statim, vt audiuit ista Iethro, venit ad Moysen. Respondetur, quòd dato ꝙ Iethro venisset ad Moysen statim, vt ista audiuit: tamen non potuit venire ante legislationem. Nam Iethro veniebat ad Moysen quem sciebat manere in castris Israel apud montem Sinai, sed hoc posito nõ poterat ipse venire ante legem datam, quia tribus diebus postquam fixa sunt castra in mõte Sinai data fuit lex, vt patet infra 19.c. Ergo non potuit venire Iethro ante datam legem: etiam posito, quòd data fuerit lex sexto die mensis. Et si dicas: dato, quòd non venerit ante datam lege, m venit tamẽ immediate post datam legem 8. vel 9. diebus. Respondetur, quòd, cùm ponitur hic: pro postquam, scilicet quòd postquam audiuit Iethro ea, quæ fecit Deꝰ Moysi,& Israeli, venit ad Moysen in montem Sinai. Quantum ergo est ex natura istorum verborum non magis innuitur, ꝙ venerit Iethro immediate post datam legem, quàm in fine illius anni, quàm in principio sequentis, quia quodlibet horum est venire postquam audiuerit quæ fecit Deus Moysi. Sed vt communiter illi, qui talia verba audiũt, aut loquuntur, intelligunt immediate talia, vel talia fieri, scilicet postquam factum est hoc, factum fuit illud. Et isto modo hic intelligemus, scilicet quòd satis cito postquam ista audiuit Iethro, venit ad Moysen: tamen litera repugnat, vt patet ex probationibus supioribus. Ad tertium quando dicitur, ꝙ in scriptura sacra nihil credendum est esse per anticipationem, aut recapitulationem, nisi cùm necessitas literæ hoc exigit, aliàs tolleretur certitudo historica sacræ scripturæ. Sed hic ponitur istud c. ante dationem legis, ergo intelligendum est, ꝙ datum fuit ante dationem legis. Respondetur, ꝙ impossibile est sacram scripturam, vel aliquam aliam narrationem, quæ multorum gesta narrat, totaliter seruare ordinem temporum, quin aliqñ faciat recapitulationem, & anticipationem, vel nullam historiam integre, sed per minutissimas, & inutiliter enarrabit. Nunc ergo non valet ista ꝯsequentia, istud ca. ponitur ante dationem legis, ergo ea, quæ hic ponuntur, facta fuerunt ante dationem legis, quia tunc etiam sequeretur: istud cap. ponitur ante castrametationem filiorum Israel in monte Sinai,& patet, quia infra 19.c. dicitur, quòd venerunt Israelitæ apud montem Sinai,& ibi castrametati sunt, ergo ista quæ in hoc cap. ponuntur, gesta sunt ante castrametationem in monte Sinai, sed falsum est, quia in isto cap. dicitur quòd Iethro venit ad Moysen in desertũ vbi erat castrametatus apud montem Dei, scilicet apud montem Sinai. Respondetur ergo ad formam argumenti, quòd nunquam aliquid debet intelligi esse anticipatum, vel recapitulatũ, nisi cùm necessitas literæ hoc exigit, sed hic sic factum est, quia vt probatum est supra, necesse est, vt ista dicta intelligantur per anticipationem, cum deberent poni in libro Numerorum, fuit tamen hic anticipatũ, quia ea, quæ sequuntur in cap. sequenti, pertinent ad legis

Ad secundum argumentum.

Ad tertium argumentum.

Sacra scriptura, & quælibet historia nõ potest totaliter ordinẽ in dictis seruare, quin aliquando recapitulationem, & anticipationem faciat.

A dationem, & consequenter omnia, quæ in toto isto libro narrantur, pertinent ad datam legem. Ea etiam quę continentur in Leuitico sunt precepta data in mõte Sinai, vt patet Leui. vlti. c. in fine libri: liber autem Numerorum, qui post hos sequitur, continet dispositionem castra mouentium de mõte Sinai, ideo in nullo loco melius dici potuit quàm hic. *Et filij eius.* Scilicet duo Gerson,& Eliezer: hos duos solũ habuit Moyses in terra Madian in quadraginta annis quibus ibi moratus est,& postquam Sephora ad eum reducta est, nullum filium genuit, & hoc quia forte ipsa erat iam inepta ad conceptum, cùm esset plurium quàm 60. annorum: nam Moyses iuit in terram Madian, cùm esset annorum quadraginta, vt patet Act. 7. c. Et immediate
B Iethro dedit ei vxorem de filiabus suis præstito iuramento a Moyse, quòd habitaret cum eo: vt patet supra secundo c. seruiuit autem Moyses annis quadraginta Iethro, vsquequo mandato Dei redijt in Aegyptũ, vt patet Act. 7. c. & supra 7. c. quia quando Moyses stetit coram Pharaone erat annorum 80. sed tunc venerat de terra Madian. Istis ergo quadraginta annis tenuit Moyses Sephoram in vxorem,& insuper illo anno, qui intercidit inter reditum eius in terram suam, & inter reditum ad Moysen virum suum. Quando autem accepta fuit in vxorem a Moyse, esset plurium quàm 20. annorum, & fortè 25. vel 30. quia ista erat maior inter septem filias sacerdotis Madian, & omnes illæ septem filiæ erant iam ita magnæ, quòd pascebant gregem patris sui, vt patet supra secundo cap. esset ergo Sephora
C nunc quando reducta fuit ad Moysen annorum 60. vel 65. & sic pęne inepta ad concipiendũ. Item quia Moyses rarissime accedebat ad vxorem, cùm loqueretur continue cum Deo: ideo nolebat ulla delectationis carnalis fęce ab illa Dei altissima contemplatione deprimi, vnde ex hoc habuerunt occasionem iurgandi contra Moysen Aaron & Maria soror eius, vt patet Nu. 12. c. cum dicitur, Locuta est Maria,& Aaron contra Moysen propter vxorem eius Ethiopissam: nunquam ergo Moyses alios filios genuit post hos. *Ad Moysen in Desertum.* Vocatur terra montis Sinai deserta: quia nullus ibi habitat respectu terræ Madian, de qua veniebat Iethro, quæ habitata est: & sic dicitur supra
D 3. c. cùm Moyses vellet ducere oues versus montem Sinai, dicitur, cũque minasset gregem ad interiora deserti, venit ad montem Dei Horeb. *Vbi erat castrametatus apud montem Dei.* Idest in quo loco fixerat castra, vel posuerat,& hoc erat iuxta montem Dei. i. iuxta montem Sinai, qui vocatur mons Dei, quia in monte illo habitabat Dominus. Vel quia ibi apparuerat Moysi in rubo, vt patet supra 3. c. & ibi iterum apparere debebat in igne, qñ daret legem iuxta hunc montem dicunt castrametati Israelitæ, quia nullus de illis posuit castra super montem, cum esset locus indispositus, & laboriosus valde in ascensu: sed in valle iuxta montẽ, vbi loca erant planiora, & abundantiora aquis. Etiam quia Moyses nõ sineret eos accedere ad mõtem, quia scie-
E bat ibi legem dandam: & in die quo lex dari debuit, scilicet die tertio post castrametationem, aut sexto mãdauit Deus, ne quis auderet ascendere in montem, aut saltem tangeret terminos eius,& si quis tangeret morte, moreretur. Ex hoc etiam patet, quod supra dicebamus, scilicet quod Iethro venerit ad Moysen post datam legem, quia venit illo tempore, quo Moyses manebat in castris apud montem Sinai: sed Moyses non fuit quiete in castris in monte Sinai cum omnibus cõditionibus, quæ infra ponuntur vsque ad sextum, vel septimum mensem anni primi: ergo ante illud tempus non potuit esse, quod venerit. *Et mandauit Moysi dicens.* Idest misit ad dicendum, quia non est intelligen-

Moyses nõ accedebat ad vxorem propter frequens colloquium Dei.

Nemo Israelitarũ castrametatus est supra mõtem Sinai sed prope illum.

gen-

gendum, quòd Iethro mandaret aliquid Moysi, cùm Moyses esset tantus vir, princeps tanti populi. Etiam quia verba ista, quæ dicitur mandasse Iethro Moysi, non pertinent ad præceptum cùm dicitur: ego cognatus tuus Iethro venio ad te. Sed pertinent ad modum indicantis: & non ad modum imperantis: & sic aliquę gentes dicunt vulgariter mandare, idest mittere: & hoc modo dicitur Genes. quadragesimoquinto capitulo, de Ioseph hortante fratres suos, vt ducerent patrem in Aegyptum, dicens: festinate & ascendite ad patrem meum, & dicetis ei: hæc mandat filius tuus Ioseph idest misit tibi ad dicendum, scilicet. Dominus fecit me dominum vniuersæ terræ Aegypti, descende ad me, ne moreris: & Nume. vigesimo capitu. dicitur cùm mitteret Israel legationem ad Regem Edom, dixit, hæc mandat frater tuus Israel, idest mittit ad dicendum, quia non est verisimile quòd Ioseph aliquid patri suo præciperet, aut Israel supplicās pro ingressu per terram Edom nihil imperaret regi eius: & misit ad nunciandum Iethro aduentum suum per aliquem de eis, qui secum veniebāt, de quibus scriptura mentionem non facit, quia solùm curat de substantialibus narrationis, intelligendum tamen est aliquos viros venisse cùm Iethro ad honorandum eum, & comitandum, & ipsam vxorem eius, quia iste erat honor Moysi: nam si solus venisset Iethro cùm Sephora, & filijs Moysi, quoddā inhonestum atque diminutiuum status Moysi erat, ideo Iethro, qui vir prudens erat, cauit hoc. Et ex eadem causa misit ad dicendum Moysi, quomodo veniebat, vt reciperetur in castra honestius exeunte Moyse, & aliquibus alij in occursum eius. Circa hoc multum debet attendere vir prudens: nam licèt nullus debeat desiderare honorem pro seipso, debet tamen conseruare honorem, & statum alterius: nam sicut conseruare alterius diuitias bonum atque virtuosum est, & lędere aliquem in diuitijs peccatum est: ita, & fortius conseruare honorem alterius maior virtus est, cùm honor sit maximum bonum inter omnia infra bonum virtutis, quia ponitur maximū bonum politicum, vt patet primo Ethicorum: cùm dicit, qui autem excellentes, & operatiui honorem: ciuilis enim vice fere, hic finis, idem patet 5. Ethicorū vbi cùm Phylosophus poneret quid esset dandum bene regentibus pro tanto labore, respondet merces autem quædam danda: hæc autem honor, gloria: quibus vero non sufficiunt hęc isti sunt tyranni, & sic cum optimum regimen ciuitatis poneret tanquam optimā virtutis actionem, pro mercede huius dedit maximum bonum politicum, scilicet honorem, & gloriā, idest celebritatem nominis, ideo subiunxit, quòd si aliquis de rectoribus ciuitatū non contētaretur honore, quæ est maximum bonum quod potest dare politia, iam tyrannus est. Propter hoc ergo si nocere in diuitijs furando eas peccatum est, maius valde erit nocendo in honore, scilicet tollendo alicui honorem suum. Apostolus ergo instruens nos bene moraliter viuere præcepit de honore proximorum curare dicēs: Honore vos inuicem præuenientes. *Qui egressus in occursum cognati sui.* Vocatur Iethro cognatus, cùm tamen sit socer, quia istud nomen cognatus proprie est nomen significans consanguinitatem, vt cùm quæritur ab aliquo de qua cognatione es, sed hic ponitur large, vt significet omnem modum affinitatis. *Adorauit.* Idest inclinauit caput suum ad eum: quia licèt Moyses valde maior esset in honore: tamen virtus magna erat ei inclinare se coram alio minore: præcipue quia Iethro erat socer Moysi, & ex hoc habebat quendam gradū maioritatis super Moysen generum suum. Item quia Iethro senior erat, & patet seniores reuereri maxime,

Comitatus Iethro ad Moysen venit vt vxorem Moysi honoraret.

Honor maximum bonum inter omnia infra bonū virtutis.

Merces vltima bene regentiū est honor & gloria, qui plus desiderat tyrannus est.

F quia Deus per Moysen dixerat, vt patet Leui. decimo nono capitulo. Coram capite cano consurge, & honora personam senis. Hanc autem inclinationem capitis sacra scriptura generaliter vocat adorationem. *Et osculatus est eum.* Prius adorauerat, idest inclinauit se coram eo, cùm iuxta se accederet, deinde osculati sunt, quia osculum pacis magni amoris signum est, ideo sponsa dulcissimi sponsi sui amore succensa eius osculum petit, dicens. Osculetur me osculo oris sui, vt patet in principio cantici canticorum. *Salutauerūt se mutuo.* Idest quilibet salutauit alterum, salutare enim est verba salutis dicere, scilicet quod aliquis imprecatur alteri salutem dicendo. Deus det vobis vtriusque vitæ prosperitatem atque incolumitatem, vel conseruet vos feliciter per
G tempora diuturna, & cętera in hunc modum. *Verbis pacificis.* Idest verbis amicabilibus vel pertinentibus ad pacem, vt cùm aliquis alteri pacem imprecatur. *Cunque intrauißet tabernaculum.* Scilicet tabernaculum Moysi, omnes enim qui per desertum ambulabant habebant tabernacula, quæ vocantur papiliones, vel tentoria facta de ligno incerato aut de pellibus, vel aliàs qualitercunque poterant: Moyses autem erat in quodam tabernaculo. Sed distinguendum est, quia antequam factū esset tabernaculum magnum in deserto, Moyses portabat quoddā paruum tabernaculum, quod ponebat extra castra totius populi, & super illud sedebat columna nubis, de quo infra 33. capitulo, dicitur Moyses tollens tabernaculum tetendit extra castra procul, voca-
H uitque nomen eius tabernaculum fœderis: & omnis populus, qui habebat aliquam quæstionem, egrediebatur ad tabernaculum fœderis extra castra. Cunq; egrederetur Moyses extra castra ad tabernaculum, surgebat vniuersa plebs, & stabat vnusquisque in ostio papilionis sui: aspiciebatque tergum Moysi, donec ingrederetur tentorium: ingresso autem illo tabernaculum fœderis descendebat columna nubis, & stabat ad ostiū, loquebaturque cùm Moyse cernentibus vniuersis: quia columna nubis staret ad ostium tabernaculi, stabantque ipsi, & adorabant per fores tabernaculorum suorum: cùm autem factum fuit magnum tabernaculum cessauit istud paruum, & tunc Moyses habebat tabernaculum suum apud atrium tabernaculi ad orien-
I talem plagam ad ostium atrij tabernaculi, vt patet Nu. c. 3. secundum autem quòd supra determinauimus. Iethro venit ad Moysen in fine anni primi exitus de Aegypto, vel in principio secundi. Si autem dicamus quòd in fine primi anni venit dicendum est, quòd tabernaculum Moysi erat tunc paruum tabernaculum fixum extra castra, quia tabernaculum magnum nunquam fuit erectum vsque ad primum diem mensis primi anni secundi exitus de Aegypto, vt patet infra 40. c. & ante erectionē huius tabernaculi semper manebat Moyses in tabernaculo paruo extra castra, ergo in illo suscepit Iethro. Si autem venit Iethro in secundo anno exitus de Aegypto: quia iam tabernaculum erectum erat, & Moyses habebat tabernaculum in
K circuitu tabernaculi fęderis, oportebat, quòd ibi reciperet Iethro. De veritate horum supra dictum est, & magis dicetur infra trigesimotertio capitulo. *Narrauit Moyses cognato suo.* Idest Iethro socero suo, qui vocatur cognatus eius, idest affinis. *Cuncta quæ fecerat Deus Pharaoni.* Moyses narrauit ista Iethro multis rōnibus.

De tabernaculo Moysi.

QVAESTIO. III.

PRIMO, QVIA ista erant mirabilia Dei, & narrando ea dabatur laus DEO, & multiplicatur fama eius in gentes, quæ eum non cognoscebant. Secundo quia Moyses intendebat prouocare Iethro

Quare Moyses Iethro cũcta quæ Deus Pharaoni fecerat enarrabat.

Iethro ad amorem Dei veri, qui erat specialiter Deus Hebræorum, vt susciperet ritum Iudæorum: & per ista prouocari poterat, quæ monstrabant magnitudinem Dei super alios Deos gentiũ, qui conficti sunt. tertio dicebat ista ad congaudendum: nã iste est proprie actus amicorum, sicut ait Philosophus 9. Etic. ꝙ conuiuere sit actus amicorum, & subiungit, quòd conuiuere non est quemadmodum animalia in eodem pasci, sed mente, & verbo particpare: participatio autem in verbo delectabilis valde est, quomodo amici, qui absentes diu nouiter se vident temporum præteritorum actas calamitates, aut prosperitates narrant, vt gaudium vnius per enarrationem fiat gaudium alterius: & sic dupla suscipiat moramenta: vel calamitas enarrata per amici veri cõpassionem emollescat. Et sic dixit Darius, cùm confossus iaculis iaceret in limine mortis, cuidam de exercitu Alexandri, qui fortuitu in vallem illam deuenerat, vbi ipse curru abiectus iacebat, quòd desideraret videre valde Alexandrum, vt in colloquendo parua hora longas finiret querelas, vt patet per Galterum Alexandreidis libro sexto. *Cuncta, quæ fecerat Deus Pharaoni, & Aegyptijs propter Israel.* Scilicet in illatione decem plagarum magnarum, de quibus supra a capitulo septimo, vsque ad duodecimum, & de submersione eorum in mari rubro, de quo supra decimo quarto capitulo. In his omnibus tam Pharao, quàm Aegyptij patiebantur, vt patet in comminationibus plagarum, in quarum qualibet fit mentio de Pharaone, & seruis eius, & populo eius, scilicet quòd ad domos Pharaonis, & seruorum eius introirent ranæ, vel introirent cynifes, vel omne genus Muscarum. *Propter Israel.* Idest omnes istę punitiones, quę infligebantur solùm infligebantur, vt Pharao dimitteret Israelitas: vt patet in petitionibus Moysi, & comminationibus plagarum, in quibus pręmittebatur, quòd Pharao dimitteret Israel, quod si nõ dimitteret Deus mitteret super eum talem aut talem plagam, & si à principio Pharao consensisset dimittere Israelitas ire ad sacrificandum, nulla ei, aut populo suo plaga illata fuisset. *Vniuersumque laborem, qui accidißet eis in itinere.* Iste erat labor, qui euenerat ex defectu ciborum; vt patet supra decimo sexto capit. & ex defectu aquarũ: vt patet supra decimo quinto, & decimo septimo capit. & ex impugnationem hostium: vt patet supra decimoseptimo, scilicet quando Amalech percussit de Israelitis eos, qui lassi resederant. *A quo liberauit eos dñs.* Nam licèt multi labores accidissent, tamen Deus liberabat eos, scilicet dando aquam dulcem in Mara, vt patet supra decimo quinto cap. dando manna in deserto Sin, vt patet supra decimo sexto ca. dando aquã in Raphidim, vt patet supra decimo septimo, liberando ab Amalechitis, & delendo, vel fugando eos in eodem loco. *Lętatusque est Iethro super omnibus bonis.* Idest de omnibus bonis: quia quando, super ponitur ꝓ, de, construitur cum ablatiuo: vt ait Doctrinale in regimine ablatiui.

Cum super est pro, de, sexto coniungere debes,

Et subdit exemplum Virgilij Aeneidos libro primo in fine, scilicet.

Multa super Priamo rogitans, super Hectore multa.

Idest quòd Dido regina Carthaginensium rogitabat multa ab Aenea Troiano de Priamo, & rogitabat multa de Hectore. *Quæ fecerat Deus Israeli.* Causa lętandi erat, quia Iethro diligebat Moysen, qui erat gener suus, quem Deus tantum magnificauerat, & propter eum diligebat omnes Israelitas: ideo lętabatur in omnibus bonis, quæ Deus eis fecisset. Item Iethro erat vir iustus gaudens super rectè factis: & quia Pharao iniustè presserat Hebræos, gaudebat de eius pęnis: & quia Israel iniustè puniebatur, gaudebat de eius cõsolatione. *Et quòd eruißet eum de manu Aegyptiorum.* Educendo primo de terra eorum per signa portentaque magna in manu robusta, & brachio extento: vt patet Num. trigesimo tertio capit. Et postea liberauit eos de manu Aegyptiorum cum Pharao, & currus eius, & equites insecuti sunt Iudæos vsq; ad mare rubrum, & ibi interfecissent eos, nisi Deus protegeret interposita nubis columna vtrique exercitui, quæ obtenebraret Aegyptios, & illuminaret Hebræos, ita vt ad se toto noctis tempore accedere non valerent: & aperto mari rubro Hebræi euaserunt, Aegyptij autem fluctibus demersi sunt. *Benedictus Dominus, qui liberauit vos.* Cognitis beneficijs diuinis assurgebat in laudes eius mente ei congratulando, quod Deus à nobis petit: non vult Deus, quòd beneficijs eius vicem reddamus: quia nec reddere possumus, & dato quòd possemus reddere non oportebat, quia Deus bonorũ nostrorum non indiget; vt patet Psal. decimo quinto, solam ergo gratiarum actionem, & laudem in his omnibus a nobis desiderat: quia etiam in his nos meremur: sic patet Psalm. quadragesimo nono. Immola Deo sacrificium laudis, & redde altissimo vota tua, & post hoc: Sacrificium laudis honorificabit me, illic ostendam iter salutarium meorum. *Et de manu Pharaonis.* Quia tã Pharao, quàm Aegyptij volebant Hebræos occidere. Nam sicut cor Pharaonis induratum erat, vt patet supra nono cap. cum dicitur: qui timuit verbũ domini de seruis Pharaonis fecit cõfugere seruos, & iumenta in domos: qui aũt neglexit sermonẽ dñi dimisit seruos suos & iumenta in agris: & supra c. 10. dr̃: Ingredere ad Pharaonẽ, ego. n. indurauì cor ei⁹, & seruorum illius. *Qui eruit populum suum de manu Aegypti.* Replicatio eiusdem sententiæ est, sicut sępe fit in scriptura, & est modus loquendi personarum affectarum ad aliquid: cùm enim ad aliquid magno amore aut ira vel detestatione aut qualibet alia passione prosequimur: cùm illam passionem verbis enucleare volumus: quia sunt ea, quę sunt in voce earum, quæ in anima passionum notæ: vt ait Philosophus in principio Periarmenias: quia illa passio intensa est, ita vellemus eã intense explicare: & quia cùm semel in verbo proposuerimus nõdum intensioni passionis satisfactum est, quę plura verba desiderat, adhuc idem per eadem, vel alia verba explicamus. In alijs hominibus, qui nõ habent tales passiones, non fiunt eiusdem sententię frequentes replicationes. Sic autem Iethro magno amore affectus erat in Deum, qui tanta bona fecerat Hebræis, & tam iustè distribuerat inter eos, & Aegyptios. *De manu Aegypti.* Idest de manu Aegyptiorum: ponitur continens pro contento per metonymiam, vt si dicamus Hispania pugnat contra Arabes, idest homines Hispani. *Nunc cognoui, ꝙ magnus dominus super omnes Deos.*

Nullã aliã retributionem Deus à nobis petit nisi, vt de acceptis beneficijs gratias referamus.

Aliqua passione laborantes idẽ sepius replicant.

QVAESTIO. I.

Iethro nõ erat veri Dei sacerdos sed Idolorum

ET hoc loco redarguuntur illi, qui dicunt, quòd Iethro erat sacerdos Dei veri, cùm dicitur, ꝙ erat sacerdos Madian: vel ꝙ ante colebat Deum verum. Nam si ante coluisset Deum verum, vel fuisset sacerdos eius; non diceret, nunc cognoui, quòd magnus

gnus dominus super omnes Deos. Sed responde-
bis quòd licèt antea Iethro fuit sacerdos Dei veri, &
coluisset eum: tamen nunquam viderat, aut audi-
uerat eum talia mirabilia fecisse. Sed hoc nihil est,
quia dato, quòd Iethro nunquam vidisset Deum ta-
lia mirabilia fecisse, aut audisset: si tamen ipse cole-
bat eum, credebat eum esse verum Deum omnipotē
tem, & nullum esse Deum præter ipsum aliter autem
non coleret eum: satis ergo ante hoc sibi notum esse
debuisset, quòd Deus erat magnus super oēs Deos,
cū cuilibet colenti eū constet nullū esse Deū ꝑter ipsū.
Dicendum ergo ꝙ Iethro ante hoc colebat Deos Gē
tium: nunc aūt audita tantorum miraculorum mul-
titudine: quorum quodlibet naturæ potentiam valde
excedit: & quæ nullus deorum suorum unquā fecit,
confessus est hunc esse verum Deū & magnum, alios
aūt vel omnino Deos nō esse, vel nō tantæ potentię si
cut Deus Hebręorū. Fuit āt iste Iethro conuersus tūc
ad cultū veri Dei, & patet quia cōfessus fuit Deum He
bręorū esse maiorē alijs dijs, & nō solū ore, sed ēt ope-
re; quia obtulit holocasta, & victimas, vt patet imme-
diatè. Si aūt quæras vtrū Iethro fuerit circuncisus, qa
verum Deū cognouit. Respondetur, ꝙ non; quia cir-
cunsio est signum distinctiuū populi Dei, & per hoc
efficiebatur aliquis de populo Dei: si ergo recepisset
circūcisionē, obligatus fuisset ad oēs obseruantias He
braicas; vt patet ad Gala. 5. ca. cum dicitur: Testificor
enim homini circuncidēti se, ꝙ vniuersæ legis faciē-
dę debitor est: hoc ergo stante, si rediret Iethro ad ter
ram suam, inter gentiles Idolatras non posset tenere
cęremonias Hebręorum, quantum ad festiuitates, &
alia, quę facienda erant in loco, quem elegisset domi-
nus, scilicet vbi staret tabernaculū eius: & quod dete-
rius est, quia assuetudine inter gentiles nimia conuer-
teretur ad mores Gentilium, & ad colendū Deos eo-
rum: non ergo dimitterent eum Iudæi redire in terrā
suam Madian: nec rogarent eum, vt veniret sed con-
pellerent venire. Contrariū tñ est, quia rogabat Moy
ses socerum suum Iethro, vt non dimitteret eos, vt pa
tet Num. 10. ca. cum dicitur: Proficiscimur in terram
quam dñs daturus est nobis veni nobiscum, vt benefa
ciamus tibi: cui ille respondit. Non vadam tecum sed
reuertar in terram meā, in qua natus sum. Cui Moy-
ses. Noli inquit nos relinquere, tu enim nosti, in qui-
bus locis per desertum castra ponere debeamus: cùm
aūt ista rogasset, non potuit compellere eum, vt iret
cum eis in terram Chanaan: sed reuersus fuit in terrā
suam: vt patet in isto cap. si tñ potuisset eum compelle
re Moyses compulisset: non ergo fuit circuncisus, qa
tunc non permisisset eum Moyses redire in terrā suā.
Eo quòd superbè egerūt contra eos. Hoc refertur ad superio
ra. s. quòd Deus iuste valde puniuit Hebręorū oppres-
sores Aegyptios: quia iniuste valde, & superbè se ha-
buerunt contra eos: nam Aegyptij nullum ius habe-
bant super Hebræos, cum recepissent eos pacificè in
terra sua, & propter eos liberati fuissent a sterilitate
omnia consumente, scilicet per consilium Ioseph: vt
patet Gen. 41. cap. nunc autem sola superbiā, & violen
tia oppresserant eos intollerabili seruitutis iugo. mul-
ta ergo mala propter tantam superbia merebantur. *Ob
tulit ergo Iethro cognatus Moysi.* Portabat forte secum Ie-
thro aliquos greges, de qbus accepisset pecora ad imo
landum. Vel forte pastores sui pascebant gregē iuxta
montem Sinai, sicut quondam fecerat Moyses, cùm
pasceret oues eius, & de illis acciperet aliqua pecora.
Vel forte emit ab Hebræis: vel ei gratis Moyses dedit.
Obtulit Iethro. Fides enim de Deo per quam ei place-
mus: vt patet ad Hebrę. 11. cap. in corde solo est: sed
quia corde creditur ad iustitiam, ore autem confes-

F sio fit ad salutem: vt patet ad Rom. 10. cap. Iethro vo-
luit istam fidem veri Dei profiteri, & fuit professus in
ore, in quo est primum signum, cùm ea, quæ sunt in
voce, earum quę sunt in anima sicut passionum notę
sint, vt ait Aristo. dicendo ea, quæ supra posita sunt. s.
Benedictus dominus, qui liberauit vos de manu Aegy
ptiorum. Secundum signum, & vltimum est in ope-
re, quod licèt non ita determinate explicet sicut vox:
tamen magis assentimus operi, quàm voci in morali-
bus: vt patet decimo Eticorum in principio. Vn-
de si aliquis dicat abstinendum a delectabili, quod est
in actu venereo, & ipse non abstineat, non credit ver
bo eius: & sic veritates perdunt auctoritatem suā: quia
impudicorum ore tractantur. Si aūt aliquis, quem pru
G dentem existimamus abstineat a fornicatione, etiam
si nulli dicat, quòd a fornicatione abstinendum est,
credimus ei; sic dicit Philosophus vbi supra, scilicet in
principio 10. Ethicorum. s. ne forte aūt non bene hoc
dicitur: de his. n. quæ in passionibus, & actionibus ser-
mones nimis sunt credibiles operibus. Cùm autē dis-
sonant his, quæ secundū sensum contempti verum in
terimunt: vituperans. n. delectationem, visus aliquan-
do appetens inclinare vero ad ipsam, vt talem existen
tem omnes. Iethro ergo demōstrauit se in hoc signo
habere fidem Dei cū ei obtulit holocausta. Inter ope-
ra exteriora, quæ ad honorem Dei fiunt, nullum ma-
gis deitatis protestatiuum est, quàm sacrificia offerre.
Nam alij actus, qui ad honorem Dei fiunt, vt adora-
H tiones, gratiarum actiones, laudes, & similia homini-
bus etiam dantur, aliquando etiam licitè: sacrificium
autem nullus hominum quantumcunque erret alte-
ri homini exibuit: sed aut Deo vero, aut illi, quem exi
stimabat esse verum Deum. *Holocausta, & hostias Deo.*
Iste ritus sacrificandi, quem nunc tenuit Iethro, non
fuit secundum ritum, quo sacrificabatur dijs Gentiū:
sed secūdum ritum, quem tenebāt cultores veri Dei:
nam alias suspectum esset sacrificium Iethro, quia pu
tarent Hebręi quòd immolabat, & offerebat dijs Gē-
tium: fuit ergo seruatus modus, quē tenebant Iudæi
in sacrificando. Erant enim distincta in principio Le-
uitici tria sacrificiorum genera. s. Holocaustum, & ho
stię pacificæ, & victima pro peccato. Holocaustum fie
I bat ad solam laudem Dei simpliciter, hostiæ pacificę
fiebāt tanquam gratiarum actiones pro pace recepta,
aut quolibet alio bono. Victima pro peccato erat, qñ
aliquis peccabat cōtra ea, quæ in lege scripta sunt per
ignorantiam: aut per aliqualem negligentiam, & sic
de alijs casibus. In holocausto omnes carnes, & adipes
cum homasis cremabantur: vt patet Leui. primo. In
hostia pacifica pars cremabatur Deo, pars dabatur sa-
cerdoti, & pars reseruabatur pro ipso offerente: vt pa-
tet Leuit. tertio, & septimo capitul. Iethro aut solum
duo genera istorum sacrificiorum obtulit, scilicet ho
locaustum ad solam Dei laudem: cognita eius tanta
magnitudine. Hostiæ, scilicet pacificæ oblatæ sunt
ad gratiarum actiones pro tantis beneficijs collatis
K Moysi, & Israeli. Tertium autem genus, scilicet
hostias pro peccato non obtulit. Primo quia non
intēdebat Iethro aliqua hic diluere facinora, sed solū
agere gratiarū actiones. Secundo quia sacrificia ꝓ pec
cato solū fiebāt ī illis, qui totaliter erāt subiecti ritui iu
daico: hoc autem non erat Iethro, quia licèt con-
fessus fuerit Deum verum Hebræorum esse: ta-
men non suscepit circuncisionem distinctiuam po-
puli eius a cęteris populis: vt supra declaratum
est: ergo non attinebat ad eum facere sacrificium
pro peccato, sed solùm alia duo. *Veneruntq; Aaron.*
Tempore, quo venit Iethro in castra Israel ad mon-
tem Sinai Aaron erat consecratus summus sacerdos.
Te-

Duo sunt signa volitionis nostrę. s. vox & operatio.

Inter omnia opera exteriora nihil magis deitatis protestatiuū est, quā sacrificium.

Duo sacrificiorū genera Iethro obtulit.

Tenẽdo ꝙ venerit ĩ principio secũdi anni. Quia in principio ipsius anni Aaron, & filij sui cum ipso tabernaculo consecrati sunt: & sic erat Aaron honoratissim⁹ omnium Israelitarum. Et quantum ad aliquid erat maior Moyse cùm Moyses esset solùm Leuita, ille autem summus sacerdos. Quantum ad aliquid erat minor, inquantum Moyses erat Propheta maximus cui loquebatur dominus facie ad faciem, vt patet Nume. duodecimo cap. & quia erat dux totius populi, & iudex etiam ipsius Aaron: ponendo ergo Moysen tanquam caput totius Israelis, Aarõ erat in secundo gradu. *Et omnes seniores Israel*. Vocantur seniores Israel non omnes illi, qui erant prouectę ætatis, quia hoc nõ erat magnus honor: sed vocantur seniores omnes, qui erant magnæ auctoritatis in Israel, & ætatis maturæ: nam ætas matura conuenit perfectæ prudentię, vt patet in sexto Ethicorum. Iuuenes autem prudentes non sunt, quia prudentia ex experientia fit. Experientia autem requirit magnum tempus, quod impossibile est præcessisse in iuuenibus. Et hic ponitur seniores, qui per excellentiam erant sensatissimi, de quibus non essent valde multi in Israel: licèt multi homines prudentes mediocriter essent in Israel. Hi autem propter honorem Moysi venerunt ad comedendum cum Iethro socero eius. *Vt comederent panem*. Nomine panis in sacra scriptura intelliguntur omnes ciborum apparationes: vt patet quarto Regum 6. cap. vbi petito pane sequitur: Fuit adducta magna ciborum præparatio: tanquam illa nomine panis significarentur. Et forte licet dicatur hic, quod iuerunt ad comedẽdum panem comederunt manna, quia in deserto solo manna aliti sunt, & panem non comederunt: vt patet Deute. vigesimo nono capit. tamen ipsum manna vocatur panis: vt patet supra decimo sexto capit. cum dicitur: Vespere comedetis carnes, & mane saturabimini panibus: & tamen ibi loquitur de manna. & quia Iethro bonus vir erat, delectaretur in comedendo manna, quod vertebatur ad omne genus saporis, & delectamenti: vt patet Sapientię decimo sexto ca. Vel potest intelligi de panibus factis de tritico, quia de terra Madian forte potuissent haberi, & non solùm comederent isti panem, sed etiam alios cibos, scilicet carnes: quia in deserto pecora multa portabant Iudæi: vt patet supra duodecimo cap. cum dicitur: Oues quoque, & armenta, & animantia diuersi generis multa nimis: imo oportebat ipsum Iethro comedere carnes, quia vt supra patuit, ipse obtulit holocausta, & hostias pacificas: sed ista erat lex in hostijs pacificis, quod præter adipes, & renes, & caudam qui incẽdebantur Deo: vt patet Leui. 3. cap. & pectusculum, & armum: vt patet Leui. septimo, capit. qui cedebant in ius sacerdotum, cęteræ carnes cedebant in ius ipsorum offerentium, & comedebant eas coram domino: vt Leui. sexto, & septimo cap. De hostijs ergo pacificis, quas obtulit Iethro multę partes carnium ei veniebant pro se, & senioribus: & præter has multos alios cibos haberent, quos faceret parari Moyses. *Coram domino*. Deus vbiquę est: ideo vbicunque aliquod fiat coram domino fit: sed dicitur fieri coram domino id, quod fit coram aliquo loco, in quo De⁹ specialiter dicit esse: & quia Deus in tabernaculo facto per Moysen esse dicebatur specialiter: & maximè in altari sacrificiorum, vel in sancto sanctorum inter Cherubin, quæ coram istis locis fiebant, coram Deo fieri dicebantur. De primo patet infra vigesimo nono cap. cum dicitur; Ad ostium tabernaculi testimonij coram domino, vbi constituam, vt loquar ad te, ibique præcipiam filijs Israel. De secundo, scilicet de propiciatorio in sancto sanctorum dicit Num. 7. ca. Cunque ingrederetur Moyses tabernacu-

Inquo Aaron erat Moyse maior.

Iuuenes prudentes non sunt.

A lum federis vt consuleret dominum, audiebat vocem loquẽtis ad se de propiciatorio, quod est super arcam testimonij inter duos Cherubin, & inde loquebatur ei. Nunc ergo dicẽdum, sicut supra distinximus, quòd aut venit Iethro in fine anni primi exitus de Aegypto: & tunc non erat factum magnum tabernaculum, sed portabat Moyses quoddã tabernaculum paruum, qđ ponebat extra castra, & vocabatur tabernaculum fęderis: vt patet infra 33. cap. & dicerentur tunc esse coram domino si ibi comederent: quia erant coram columna nubis, in qua Deus loquebatur, vel verius Angelus loco eius: vt patet infra 33. cap. cum dicitur: Ingresso autem illo tabernaculum fęderis descendebat columna nubis, & stabat ad ostium, loquebaturq; cũ

B Moyse. Si autem dicamus, quòd venerit Iethro in principio secundi anni, quòd veresimilius est, dicetur quòd tabernaculum magnũ esset iam factum, & erectum, & intra illud comederit Iethro cum senioribus Israel: quia ipse obtulit holocausta, & hostias: ergo oportebat offerri in altari holocaustorum, quod erat intra atrium tabernaculi, ad ostium tabernaculi, & circa altare oportebat, vt ipsi offerentes comederent carnes sacrificiorum, & sic dicerentur comedere coram domino, idest coram altari holocaustorum, apud qđ Deus loquebatur: vt patet infra 29. cap.

Altera autem Dei sedit Moyses, vt iu-

C dicaret populum, qui assistebat Moysi a mane vsque ad vesperam. Quod cum vidisset cognatus eius, omnia scilicet, quę agebat in populo, ait: Quid est, hoc quod facis in plebe? Cur solus sedes, & omnis populus præstolatur de mane vsque ad vesperam? Cui respondit Moyses: Venit ad me populus quærens sententiam Dei. Cunque acciderit eis aliqua disceptatio, veniunt ad me, vt iudicem inter eos, & ostendam

D præcepta Dei, & leges eius. At ille: Non bonam, inquit, rem facis: stulto labore consumeris, & tu, & populus iste, qui tecum est: vltra vires tuas est negocium, solus illud non poteris sustinere: sed audi verba mea atque consilia, & erit Deus tecum. Esto tu populo in his, quæ ad Deum Deut. 1. pertinent, vt referas quæ dicuntur ad eum: ostendasque populo cęremonias, & ritum colendi, viamq; per quam ingredi debeant:

E & opus quod facere debeant. Prouide autem de omni plebe viros potentes, & timentes Deum, in quibus sit veritas, & qui oderint auaritiam, & constitue ex eis tribunos, & centuriones, & quinquagenarios, & decanos, qui iudicent populum omni tempore: Quidquid autem Iudices cõstitu. Moyses. maius fuerit, referant ad te, & ipsi minora tantummodo iudicent: leuiusq; sit tibi, partito in alios onere. Si hoc feceris, im-

plebis imperium Dei, & præcepta eius poterit ſuſtentare: & omnis hic populus reuertetur ad loca ſua cum pace. Quibus auditis Moyſes fecit omnia, quæ ille ſuggeſſerat. Et electis viris ſtrenuis de cuncto Iſrael, conſtituit eos principes populi, tribunos, & centuriones, & quinquagenarios, & decanos. Qui iudicabant plebem omni tempore. Quidquid autem grauius erat, referebant ad eum: faciliora tantummodo iudicantes. Dimiſitque cognatum ſuum; qui reuerſus abijt in terram ſuam.

Altera autem die. Hic ponitur ſecundum, ſcilicet conſenſus Moyſi præſidentis: nam licèt Iethro conſulens adueniret: niſi Moyſes, qui preſidens populi erat, conſenſiſſet conſilio Iethro, nihil factum fuiſſet. *Altera autem die*.

QVAESTIO. V.

Quare Moyſes nõ ſedit illo die ad iudicãdum.

IN die qua venit Iethro non ſedit Moyſes ad iudicandum propter honorem Iethro: & ſic factę ſunt feriæ illo die: nam licèt forte in mane ſediſſet ad iudicandum, ſecundum quod conſueuerat: tamen audito quòd Iethro veniret, ſurrexit infecto iudicio, vt occurreret Iethro, & poſtea eadem die ad iudicandum non rediuit: ſequenti die, in qua non oportebat tantam ſolennitatem fieri Iethro, ſurrexit Moyſes ad iudicandum, ſecundum quòd conſueuerat. *Sedit Moyſes, vt iudicaret populum*. In communicationibus hominum, quia non ſeruatur ſemper æqualitas, fiunt litigia, & querelę: & dato quòd fiat æqualitas, aliqui putant iuſtitiam eſſe iniuriam: ideo conqueruntur tanquam de iniuſto ſimpliciter: legiſlatores vel rectores politiarum volentes illas ſaluas fore, laborant litigia per iuſtas leges conuenientes politiæ dirimere; & hoc maximè neceſſarium eſt in politia: nam ſine hoc nullo modo ſtaret aliqua politia ſaltem per valde modicum tempus: nam cùm quotidianę naſcerentur diſſenſiones, & non eſſet aliquis, qui eas terminaret, neceſſe erat fieri diſceſſiones a politia: vt ait Philoſoph' 5. Politicorum: ſecundum dictum Chriſti: Omne regnum in ſeipſum diuiſum deſolabitur, & domus ſupra domum cadet: vt patet Luc. vndecimo cap. & ob hoc dixit Philoſophus in 2. cap. tertij libri Politicorũ, quòd diſtributiuum iuſtitiæ, idest iudex magis neceſſarium eſt in ciuitate, quàm panis quantum ad eſſe ciuitatis, ſecundum quod ciuitas: quia ergo populus Iſrael erat tantus populus, in quo ſi computentur omnes tam iuuenes, quàm ſenes, ſiue de Iſraelitis, ſiue de Aegyptijs aſcendentibus cum eis, erunt plures quàm trigeſies centum millia, & omnes iſti poterant tumultuare: & maximè quia, dum maior communicatio eſt inter aliquos, tanto maior ad litigandum occaſio eſt: inter iſtos autem erat magna communicatio valde, quia tentoria eorum erant coniuncta, & ibant ad eaſdem aquas, & ad idem manna: & ſic de alijs particularibus occaſionibus litigandi, quæ imaginari non poſſunt, niſi cùm caſus ſe offert. Ad tot ergo litigia populi indomiti legibus dirimenda, neceſſe erant magnam valde eſſe occupationem: maximè quia iudex vnus ſolus erat; non ergo poterat ea finire, etiam ſi laboraret quotidie a mane vſque ad veſperam.

Iudex magis neceſſarium eſt in ciuitate q̃ panis.

F *Sedit Moyſes*. Ad iudicandum. Iudex ſedere debet ad notandam maturitatem ſententiæ, ſcilicet quòd nõ impetuoſo animo, & præcipitato feratur ſententia: ſed cùm tranquilitate iudicij. *Vt iudicaret populum*. Scilicet ad determinandas cauſas totius populi venientis ad eum. *Qui aſſiſtebat Moyſi*. Non eſt intelligendum, quòd totus populus aſſiſteret Moyſi iudicanti: nam valde ſuperfluum eſſet: ſed illi ſoli, qui cauſas habebant, aſſiſtebant Moyſi: vt patet infra trigeſimo tertio capit. cùm dicitur: Et omnis populus, qui habebat aliquam quæſtionem, egrediebatur ad tabernaculum fęderis extra caſtra.

Iudex cũ ſententiam profert ſedere debet.

G *De mane vſque ad veſperam*. Tanta erant negocia, quòd non poterant breuiter terminari, quia tantus populus erat, & vnus iudex ſolùm, nec erat aliquis iudex appellationum: ideo licèt aliquis ſe grauari crederet, non habebat quem per appellationem adiret. Sed nec neceſſarium reputabat hoc Iſrael: quia Moyſes erat vir iuſtiſſimus ſecundum rem, & ſecundum eorum opinionem: ideo nullo modo exiſtimare poterant, quòd ex fauore partium iura peruerteret. Rurſus erat doctiſſimus vir, quia ei dominus ore ad os loquebatur: ideo non poterat deficere in aliqua cauſa populi iudicanda: & ſi forte contingeret eum neſcire, quòd in tali cauſa determinandum eſſet conſulebat dominum, qui reſpondebat: vt

H patet de duab' interrogationibus filiarum Salphaad, ad quarum neutram Moyſes ſciuit reſpondere, donec quæſiuit a domino: de prima patet Nume. vigeſimo ſeptimo, de ſecunda Nume. trigeſimo ſexto capitul. Tenebat ergo totus populus iudicium Moyſi tanquã iudicium Dei: cùm autem dicitur a mane vſque ad veſperam, non eſt intelligendum ſic ſtrictè, ſcilicet quòd tota die perſiſteret in iudicio: quia neceſſe erat eos ire ad ſumendos cibos, & ad aliquam quietem: ſed eſt ſenſus, quòd Moyſes confeſtim de mane ſurgebat ad iudicandum, & qui habebant cauſas veniebant ad eum: deinde cùm eſſet tempus ſumendi cibos, ibant omnes ad refectionem corporum in cibis, & potibus, & alia quiete: deinde interiecto aliquanto

Si contigeret, quòd Moyſes aliquas cauſas determinare neſciret conſulebat dominum.

I to ſpacio redibat Moyſes ad iudicandum, & populus, qui habebat cauſas cum eo: & tunc perſeuerabant vſque ad veſperam. *Quod cùm vidiſſet cognatus eius*. Ideſt Iethro ſocer eius, ſcilicet quomodo ſolus cum tanto labore iudicaret populum. *Omnia ſcilicet, quæ agebat in populo*. Ideſt cum videret cunctos labores eius, quos ſolus ſuſtinebat in iudicando totum populum. *Quid eſt hoc quod facis in plebe*. Bene videbat Iethro quid faceret Moyſes in populo iudicando, ſed quærebat, vt ex reſponſione congruentius, contra eum argueret: vel iſta interrogatio eſt modus aliquorum indignatorum volentium alios redarguere tanquam male agentes: ſic enim volebat Iethro redarguere Moyſen. *Cur ſolus ſedes, & omnis populus præſtolatur?*

K Quaſi dicat duo inconuenientia ſunt hic. Primum eſt immoderatus labor tuus: quia ſolus ſedes ad iudicandum nemine adiuuante ad tolerandum labores. Secundum quia totus populus expectat inutiliter totam diem: ſi autem multi iudices eſſent, vtrunque inconueniens tolleretur. Primum quia Moyſes minus laboraret: ſecundum, quia pluribus cauſas iudicantibus cauſæ citius finirentur: & non expectaret populus tota die, ſicut nunc expectat. *De mane vſque ad veſperam*. Quia non poſſunt antea finiri cauſæ, imo nec tunc finiuntur. *Cui reſpondit Moyſes*. Mitis valde erat Moyſes: vt patet Numer. duodecimo capitu. vbi dicitur: Erat autem Moyſes vir mitiſſimus ſuper omnes homines, qui

mora-

morabantur in terra: ideo licèt aliqualiter aspere Iethro quæsiuisset mansuetè valde, & sine vlla indignatione respondit. *Venit ad me populus.* Idest aliqui de populo, qui inter se contentiones habent. *Quærens sententiam Dei.* Idest vt respondeatur sibi ex parte Dei quid in tali, aut tali negocio faciendum est: nulla enim certitudo maior, aut tanta est quanta certitudo verbi Dei: Ideo Iudæi volebant in singulis scire quid Deus mandaret: & quia Moyses erat Propheta eius familiarissimus, veniebant ad eum quærentes tanquam à Deo quęrerent. Non tamen oportet in omnibus Deum inquirere, nam licèt Deus omnia sciat, & respondendo nunquam fatigetur, nec ei vlla adueniat fessio aut fastidium, tamen nos propter reuerentiam eius cauere deberemus, ne eum in omnibus inquietemus aut inquiramus; sed cum valde magna reuerentia, & necessitate hoc faciendū est. *Cunque acciderit eis aliqua disceptatio.* Vocatur disceptatio verborum contentio: vt si aliquis dicat hoc bonum aut iustum esse: alius autem è contrario contēdat iniustum esse: & sic propriè petitio, & responsio, & replicatio atque rationum conflictatio in iudicio disceptatio dicitur. *Veniunt ad me, vt iudicem inter eos.* Tanquam ego certissime inter eos iudicem, vt habens sermonem domini. *Et ostendam præcepta Dei, & leges eius.* Idest volunt ipsi certificari per Deum in quęstionibus suis: ideo quærunt à me, vt ego quæram à Deo, & ipse det præcepta, & leges in talibus causis: pro eodem accipiuntur hic præcepta, & leges, scilicet determinationes causarum: sed aliter, & aliter: quia determinatio data à Deo, secundum quòd applicatur ad illum casum, pro quo talis determinatio data est, vocatur præceptum Dei, tanquam regula specialis vnius actionis: secundum autē, quòd istud mandatum ponitur, vt quædam regula ad omnes similes actiones posteriores vocatur lex; sic patet Numeri vigesimo septimo capitu. cum respondisset dominus dando mandatum de filiabus Salphaad dicens: Iustam rem postulant filiæ Salphaad, subiunxit idem extendendo ad omnes filios Israel, dicens: Ad filios autem Israel loqueris hæc, & postea conclusit: Eritque hoc filijs Israel sanctum lege perpetua. Sic etiam patet primo Reg. 30. capit. cùm Dauid diffiniret quęstionem illorum, qui quærebant vtrum de præda dandum esset aliquid manentibus ad sarcinas: respondit Dauid: Aequa pars erit descendētis ad prælium, & manentis ad sarcinas, & similiter diuident, & tunc subiungitur, quòd ista diffinitio extendatur ad omnes similes casus, cùm dicitur, & factum est ex die illa & deinceps constitutum atque præfixum, & quasi lex in Israel vsque ad diem hanc. *Non bonam inquit rem facis.* Idest Iethro dixit, non facis bonam rem: non volebat dicere Iethro, quòd Moyses faceret non bonam rem, idest malam: quia tunc Moyses peccaret mortaliter, quandocunque sic iudicaret: sed falsum est, quia iudicare iustè secundum se bonum est: maxime quia Moyses obseruabat omnes circunstantias, scilicet iudicando iustè cui debebat, & quando debebat, & propter quid debebat, & sic de alijs: non poterat ergo esse malus actus: sed vocatur non bona res, idest mala res, quia melius, & magis sine labore fieri poterat, huiusmodi bonum respectu maioris boni videtur habere rationem non boni, sicut in formis dicimus, quod nigredo, quia imperfectior est albedine vocatur priuatio albedinis: è contrario autem in malis minus malū respectu maioris mali habet rationem boni, & eligibilis, licèt non sit simpliciter bonum aut eligibile: quia ergo si Moyses posuisset multos iudices, congruenti⁹, & magis sine labore eius, & magis sine fastidio populi iudicari poterant: nam populus, vel magna pars popu-

Iudæi volebant omnes causas per Moysem determinari ga ille a Deo quærebat.

Differētia inter pceptum, & legem.

Quomodo Moyses malam rē faciebat: solus iudicādo.

A li, quæ litigabat expectabat quotidie Moysen iudicantem à mane vsque ad vesperum, & nec sic expediebantur: positis autem multis iudicibus sine vlla expectatione causę celeriter finirentur: ergo malè fieri videbantur eo modo, quo Moyses ea faciebat. *Stulto labore consumeris.* Quando aliquis consumitur laborando, si labor iustus est, & quasi necessarius, rectè fieri videtur, vel saltem non malè: quando autem aliquis consumitur labore, & ille nihil proficit, labor ille stultus, & inutilis est: huiuscemodi iudicabat Iethro esse laborem Moysi, quia valde multum laborabat in iudicando: quia quasi per totum diem iudicio vacabat, quod valde affligeret: nam verbosę atq; clamosę litigantiū contentiones aures fastidiunt pertinacia litigantium,
B qui interdum iure cognito assentire nolunt, & peruigiles de componendo inter litigantes, atque diffinientes curę valde iudicem torquent; iste ergo labor consumptiuus valde est: sed & pręter hęc inutilis, & stultus erat, quia sine tanto labore causę melius determinari poterant, quàm vt Moyses faciebat, & hoc ponendo pluralitatem iudicum. *Tu, & populus iste, qui tecum est.* Non solum consumebatur vano stultoque labore Moyses, sed etiam populus: nam Moyses stulto labore consumebatur solus tantum populum iudicando: populus autem stulto labore etiam tamdiutius Moysen iudicantem expectando, non poterant omnes causæ qualibet die terminari, ideo quotidie expectare cogebantur, nec sic terminabantur,
C & labor durus erat tam Moysi, quàm populo, qui cū eo erat. *Vltra vires tuas est negotium.* Idest labor iste, quem tu accipere vis, & quotidie accipis, vltra vires tuas est, idest magis quàm tu possis tolerare. Et hoc dupliciter: Primo quòd labor iste erat vltra vires Moysi, quia licèt Moyses eum nunc toleraret: tamen non posset eum semper tolerare, quia consumebat eum talis labor, sic dicitur supra: stulto labore consumeris. Secundo quia etiam si Moyses multum laboret, & non posset semper iustum laborem tolerare, tamen nullo modo poterat quotidie, aut in multis diebus explere istum laborem, quia tanta erant negocia populi, quòd non sufficiebat ipse aliquo modo ad determinādum ea, ideo maioribus viribus indigebant, scilicet viribus
D plurium. Et patet quòd ista secunda expositio sit melior per id, quod sequitur, scilicet. *Solus illud non poteris sustinere.* Idest non solùm erit labor tuus in sustinendo, sed etiam tanta est magnitudo negocij, quòd tu nullo modo poteris sustinere, idest quòd non sufficies ad terminandum illud: sed requiritur, quòd alij ponantur, qui te adiuuent. *Sed audi verba mea, atque consilia.* Verba, & consilia pro eodem accipiuntur hic: sed vocantur verba inquantum solùm enarrantur, vocantur consilia inquantum proponuntur ad melius dirigendum statum alicuius: & quia Iethro volebat dirigere statum Moysi, qui laboriosus erat, & aliqualiter inutilis, dicebatur ei dare consilia. *Et erit Dominus tecum.* Idest & prosperaberis. Quandocunque
E ergo aliquis prosperatur, dicitur dominus esse cum eo: quia Deus est, qui prosperat hominem in operibus suis: sic dicitur Gene. trigesimo nono capitulo, de Ioseph, scilicet quod Ioseph ductus est in Aegyptum, & emit eum Putiphar princeps exercitus de manu Ismahelitarū, fuitq; dominus cum eo, & erat vir in cunctis prospere agens: sic enim fuit de Moyse: quia ante viuebat in labore: nunc autem inuentus fuit modus, per quem viueret virtuose, & sine labore: ergo dominus erat cum eo, idest valde prosperatus erat. *Esto tu populo in his, quæ ad Deum pertinent.* Aliquid pertinere ad Deum stat dupliciter: Vno modo, quòd illud dicatur a Deo Moysi, vt referret populo: alio modo pertinet ad

Quis labō stultus dicatur.

Iudicū labor magnus est.

Quādo aliquis pspe ratur tunc dr̄ qδ dominus sit cum eo.

Ad Deum pertinere aliquid dupliciter dicitur.

Deum, quia talia negocia erant, quę non possent expediri per hominum iudiciū, & requirebant diuinam sententiam, & ista debebat referre Moyses ad Deū. Primo modo accipitur hic pertinere aliquid ad Deū, vt patet in litera, cum dicitur; Vt referas, quæ dicuntur ad eum: ostendasq; populo ceremonias, & ritum colendi, viamque, per quā ingredi debeāt, & opus quod facere: & hoc modo accipitur supra 4. ca. cum dicitur: Loquere ad eū, & pone verba mea in ore eius, & ego ero in ore tuo, & in ore illius: & ostendam vobis quid agere debeatis; ipse loquetur pro te ad populum, & erit os tuum, tu autem eris in his, quę ad Deum pertinent: idest tu declarabis ei ea, quæ Deus dixerit. sic patet supra septimo cap. in principio: Ecce constitui te Deum Pharaonis, & Aaron frater tuus erit Propheta tuus: tu loqueris omnia, quæ mando tibi; ille loquetur ad Pharaonem, vt dimittat filios Israel de terra sua. Quantum ad secundum modum patet, quia licèt Iethro diceret, quòd Moyses referret ad populum, quæ dicerentur à Deo: tamen non solum ista facere debebat, quandocunque esset dubium de obseruationibus legis in cęremonijs, & iudicijs legis ipse deberet diffinire: quia nullus alius erat, qui hoc posset determinare: & ad hoc pertinet quod dicitur: ostendasque populo cęremonias, & ritum colendi, viamque, per quā ingredi debeant, & opus quod facere: & hoc non est referre aliquid de his, quę à Deo dicuntur: sed docere ea, quæ pertinent ad ritum legis, & quantum ad hunc modum nihil aliud volebat dicere Iethro, quàm vt Moyses esset iudex in pure spiritualibus: alij autem quantum ad mere temporalia, vel aliqualiter mixta. *Vt referas, quæ dicuntur ad eum.* Idest ad populum: ista pertinent ad officium propheticū: quia Prophetæ a Deo audiunt, & nobis audita referunt: & hoc pertinet ad primum modum essendi in his, quæ ad Deum pertinent. *Ostendasque populo cęremonias.* In lege Moysayca quædam erant, quæ partim in Deum partim in proximum ordinabant: alia quæ totaliter in Deum alia q̄ totaliter in proximum. Ad primum modum pertinebant præcepta decalogi, quia ea quæ erant in prima tabula secundum quandam assignationem, scilicet hebraicam, pertinebant solum ad Deum: & ea, quæ erāt in secunda pertinebant ad proximum. Licèt secundum nos aliter ordinentur tabulæ: quia in prima tabula ponūtur omnia affirmatiua, siue pertinentia ad Deum siue ad proximum: in secunda omnia negatiua, quæ ad solum proximum pertinent. Hoc tamen licèt aliqui putent sic apud nos esse, tamen non est sic, de quo infra trigesimo secundo cap. quocunque tamen modo ponantur, aliqua pertinent ad Deum, aliqua ad proximum, & si in istis aliquod dubium accideret, pertinebat determinatio ad Moysen: quia ista erant a Deo data. Secunda, quæ ad Deum totaliter pertinent sunt cæremoniæ: nā cæremoniæ sunt quædam speciales obseruantiæ, per quas dirigebantur Hebræi singulariter, vel totaliter in Deum: qualiter sacrificare deberent, vel habere se in munditia, vel immūditia corporis respectu tabernaculi, & sic de cęteris. Tertia erant, quæ pertinebant ad proximum totaliter, & ista vocantur pręcepta iudicialia: quia in iudicantibus dirigitur tota vita humana respectu proximorum, vt sibi non nocerent, & vitam quietam ducerent: hic autem mentio fit de cęremonijs: quia dixerat, quòd Moyses esse debebat populo in his, quæ ad Deum pertinent: & quia directe ad Deum nihil pertinebat magis quàm cęremonię, quæ ad eum solum dirigunt, vt declarauimus: ideo has proprie ponere debuit. *Et ritū colendi.* Cæremoniæ comprehendunt omnes obseruationes secundum quas nos in Deum habemus, & quia ritus colendi, scilicet sacrificādi præcipuus est in-

Ceremonialia ad Deum totaliter pertinent.

F ter omnes cæremonias, iste magis inter alias cæremonias, & cæremoniarum nomine intelligi debebat, sed hic per se posuit: non est ergo intelligendum, quòd ritus colendi distinctus sit à cæremonijs: quia hic innuitur distinctus poni, sed secundum modum scripturæ ponitur hic cęremonia in generali, & postea in speciali subditur de istis cęremonijs, quæ cęremonię sint, quæ obseruari debent. Et dicitur, quòd sit ritus colēdi, & sic de alijs: istam namque tanquam principalem expressit, & aliàs sub nomine generali retinuit. *Viamque, per quam ingredi debeant.* Quantum ad omnia agibilia, in quibus teneri oportet quandoque rectitudinē quæ est quasi via. Et sic dicit beatus Augustin. quòd aliquando est bonum errare in via pedum, sed nō in

G via morum. *Et quid agere.* Explicatio præcedentium est cùm sępe eadem dicuntur per diuersa verba ad magis declarandum, vel ex modo communi loquendi. Et quantum ad hoc aliquo modo intelligi possunt pręcepta iudicialia, quæ pertinebant ad tertium modum, scilicet quæ ad solum proximum expectant: nam licèt ista pertinerent ad alios iudices, quos Moyses constituturus erat: tamen declaratio eorū circa quædam dubia, scilicet vtrum in tali, vel tali casu debeat intelligi illa lex, ad solum Moysen pertinebat, cùm ipse legem tulisset, &c. in casibus dubijs peteret determinationem per diuinum oraculum: principalia tamen inter omnia erant cęremoniæ, quæ ad Deum directius expectabant: ideo cùm ipse pręponeretur in his, quæ

H ad Deum pertinent, curam talium gerere debebat p̄cipuam, ideo cæremonię principaliter nominatæ sūt. *Prouide autem de omni plebe viros.* Idest in toto isto populo inquire viros.

QVAESTIO. VI.

Ista namque inquisitio, vel prouisio cum diligentia magna fieri debebat propter duo: primo quia iste erat magnus actus, scilicet eligere rectores, & iudices totius populi, in quo maximus status populi pendet, & magnum periculum in hoc est: quia si rectores bonos instituti contingat, populus est in magna prosperi

Eligere rectores populi cum magna diligētia fieri debet.

I tate status sui; si autem mali instituantur, necesse est totum populum deperire: ideo cum magna diligentia inquiri debebant; quia vbi maius periculum vertitur, ibi cautius est agendum, vt patet de elec. in 6. in c. vbi maius. Secundo magna cautela habenda est: quia multę conditiones requirebantur in ipsis eligendis: vt patet infra in litera, & Deut. primo; in quibus, & pręcipuè in aliquibus earum magna inquisitio habenda erat, scilicet vt si aliquis esset diligens munera, & similia: quia talia vitia in quibusdam non facile cognoscuntur. *Potentes.* Hoc potest dupliciter intelligi: vno modo potentes, idest potentes iudicare: posse autē sententiam dare cuilibet facile est: sed posse bene sententiare difficile est. Est autem bene sententiare in duo-

K bus, scilicet in intellectu recte determinante per prudentiam, & in voluntate recte eligente per iustitiam: iustitia namque per quā iusta facimus, iusta volumus, iusti sumus: & iustorum operatiui: vt patet in quinto Ethic. virtus moralis est in parte volitiua. Si enim aliquis sciat quid vnicuique distribuendum per demonstratiuam potentiam siue vim intellectus practici; & tamē habet malam voluntatem, scilicet q̄ non hēt iustitiā informantem voluntatem, & inclinantem ad bene velle, nullo modo bene eliget; vt patet in viris peritis, qui peruertunt rectum iudicium, cùm tamen ipsi cognoscant quid esset iudicandum. Rursus si aliquis hēs bonam inclinationem ad distribuendum vnicuique, quod suum est, non sit peritus in iure, vel in constitu-

tionibus,

tionibus, vel consuetudinibus quibus aliqua gens, vel vniuersitas regi debet: non poterit recte iudicare. Requiruntur ergo ad hoc, quòd aliquis possit iudicare bene, verus intellectus quantum ad practicam existimationem, & recta voluntas ad bonam electionem, scilicet vt eligat bene sententiare, sicut nouit: nam sententiare secundũ quòd in iudicibus accipitur, est actus potentiarum executiuarum, scilicet potentiæ interpretatiuę, quę vocat̃ vis locutiua: ideo ista operatio sequitur ex determinatione duarum virium superiorum, scilicet intellectus, & voluntatis. Et quantum ad istum modũ est dicendum adhuc, ꝙ pręter ista duo. s. quę sunt verus intellectus, & bona volũtas, requiritur quędã constantia, & vis aĩę, vt ipse iudex sit fortis animo, non formidans recte iudicare, & executioni mãdare sententiam propter aliquam personam: sed cogat omnes in virga ferrea, iuxta dictum. Psal. 2. Hoc autem est, quod communiter deficit in iudicibus: nam licèt multum iura cognoscãt, & bene iudicare velint, adeo molles, & formidolosi sunt, quòd propter magnas personas recte iudicare non audent, & cùm iura in minorib⁹ seruauerint, ad maiores iuris disciplinam non extendunt: & sic personarum acceptatores efficiuntur: tales autem iudices effici non debent. Nam sicut, si aliquis sit desiderans vtilitatem rei publicę, & honorem: si tñ formidulosus est ad pugnam factã propter rempublicam ire non debet, vt patet Deute. 20. cap. ita si aliquis vellet recte iudicare, & non corrumperetur muneribus, si tamen formidolosus est, ꝙ non audeat sentẽtias contra magnas personas proferre, aut eas executioni mandare, non debet suscipere iudicaturam, sic patet Ecclesiast. 7. cap. Noli effici iudex, nisi virtute valeas vitia corrigere. Si autem aliquis cognoscens se formidolosum, & non potentem corrigere vitia, velit effici iudex, vel libenter suscipiat iudicaturam oblatam, peccat: quia illud suscipit ad quod se inhabilem cognoscit; & hoc valde magna culpa est. Idem dicendum est quãtum ad alias dignitates requirentes iurisdictionem, & maximè spirituales: nã si aliquis velit suscipere talem Episcopatum, vel cõsentiat sibi dari, in quo sunt tales personæ, quas ipse se posse corrigere desperat, vt sæpe accidit, vtpote quia potentes sunt, & magnum fauorem habentes apud dños seculares, & alios maiores prelatos Ecclesiasticos, peccat valde: quia voluntariè suscipit, vel suscipere procurat id, in quo quæ status requirit facere nõ potest. De mollibus autem, & remissis dicere non attinet, quia per se notum est; nam si aliquis remissus, vel mollis, qui magnum vigorem animi in corrigendis vitiis non apponat, Episcopatum suscipit, mortaliter peccat: nisi susciperе cogatur a prelato: nam tunc tenetur se disponere melius quo potuerit. Et quod plus est dato, quòd aliquis cognoscens se inhabilem ad corrigẽdum peccata, & veraciter sic sit si Episcopatum recipiat, aut procuret, & suscepto Episcopatu Deus eum faciat habilem ad corrigendum, & semper bene corrigat: tamen in suscipiendo peccauit mortaliter: quia posteriora non tollunt priora, idest nõ possunt facere, quòd non fuerint priora: in hoc ergo, quòd consensit aliqs recipere Episcopatum, ad quem certe se videbat inhabilem peccauit: quidquid autem postea euenerit nõ potest tollere, quin iste peccauerit. Alio modo potest intelligi, quòd iudices sint potentes, idest quòd sint maioris potestatis, quàm cęteri populares: nam cęteris paribus melius potentes iudicabunt, quã vulgares, & impotentes: nam impotentes despectui habentur: & si ipsi bene sententient, tamen non poterunt sententias executioni mandare, & tunc idem est, sententiam non ferri, ac executioni non mandari: imo peius est ferri, & non tradi executioni: quia tũc

Quod est illud quod passim i iudicib⁹ hodie deficit.

Prælati vt peccant dignitates suscipiendo.

De mollibus, & remissis iudicibus.

Pericula episcoporũ, & prelatorum.

A sequitur contemptus legum. Etiam quia si sint impotentes iudices, dato quòd boni sint, magis contra eos est præsumptio: quia timore potentiũ iura distorqueãt, ꝯtra iudices potentes. Obseruatis ergo alijs ꝯditionib⁹. s. quòd non sequat̃ auaritiam: melius est esse potentes, quàm pauperes, vel impotentes. Et isti vocantur Deute. primo cap. nobiles, quia nobiles, vt communiter ignobilioribus potẽtiores sunt: vel quia maioris auctoritatis & reuerentiæ sunt propter generis claritatem, & conuenientius eis iura dicentibus obtẽperabitur quàm alicui ignobili, vel de plebe viro. *Et timentes Deum*. Moyses cùm ista retulit postea in recitatione Deutero. non seruauit eadem verba: sed tenuit principalem sententiam vocando viros sapientes, & B gnaros, & nobiles, qui ad ista, quæ hic dicuntur, satis facile reduci possunt: recte autem dixit, timẽtes Deũ: nam supra posuerat quòd iudices deberent esse potẽtes, idest magnæ potestatis: si autem isti viri potentes Deum non timeant, cùm ex potentia sua homines non timeant, ad omne iniuriarũ genus deuoluentur: ideo debuit addi, quòd Deum timerent: in hominibus autem impotentibus nõ erat hoc tam necessariũ: nam licèt Deum non timeant, tamen homines timebunt: ideo non poterunt ad iniurias deuolui faciliter. *In quibus sit veritas*. Veritas potest accipi dupliciter: vno modo pro conformitate signi ad signatum, siue ꝓ conformitate obiectorum positorum in esse cognito ad rem extra secundum alium modum loquendi, C & isto modo veritas pertinet ad intellectum speculatiuum: & tunc est sensus, quòd isti iudices debent habere veritatem, idest debent habere scientiam iuriũ aut constitutionum alicuius vniuersitatis, vel populi, scilicet quòd sicut ad extra se habent in re ipsa iusta, ita ipse intelligat, scilicet quòd sicut hoc, quod est fornicari est iniustũ, ita ipse intelligat esse iniustum, & hoc est conformiter se habere res ad intellectum, sicut signatũ, scilicet ipsę res ad propositiones mentales, quæ sunt signa, vel ad vocales prolatas in sententiando, & hoc est esse sapientem. Alio modo accipitur veritas, prout est quędam virtus moralis in parte volitiua, de qua Philosophus in fine secundi Ethicor. & in fine 4. Et ista dicitur secundum analogiam ad veritatem primam, quæ est veritas speculatiua: nam sicut in illa est D conformitas signi ad signatum, ita hic consistit veritas in volendo aliquam rem demonstrare sic esse, sicuti est. Et hoc est in duobus, vt ait Philosophus vbi supra. s. in sermonibus, & in operationibus. In sermonibus autem quãtum ad modum sunt iactatores, qui dicunt de se gloriosos actus, vel gloriosam prosapiam aut aliquid alterum expressiuum magnitudinis, cùm tamen ipse dicẽs sciat nihil tale sibi inesse. Est autem hic contrarium duplicis veritatis, scilicet veritatis speculatiuæ inquantum non se habent sic signata, idest res extra, sicut signa, idest illę propositiones signãtes, sed in corruptione huius veritatis nullum peccatũ est, quia sicut ista veritas est purè speculatiua, & finis speculatiuę, vel theorię, vt ait Philosophus in secundo E Meta. ita falsum quod opponitur isti veritati pertinet ad intellectum speculatiuum, ideo in actu eius nullo modo est peccatum, aut bene agere, cùm peccatum, vel bonus actus nascatur de ratione libertatis, quę formaliter est in potentia volitiua. Secunda veritas, quæ corrumpitur est veritas, quæ est virtus: nam veritas ista consistebat in volendo demonstrare sic se habere res in nobis, sicuti se habent: mendacium autem oppositum pertinens ad fictionem, vel ironiã, quæ sunt extrema: vt patet in 2. & in 4. Ethic. est quia volumus demonstrare res sic se habere, vt se non habent, & in hoc est peccatũ; quia voluntatis hoc est, scilicet velle aliter demonstrare, quàm sit: & non peccat hic intellectus

Cõueniẽs est iudices esse potẽtes.

Veritas ꝓut ẽ cõformitas signi ad signatũ ad intellectum speculatiuum pertinet

Veritas ꝓut est virt⁹ moralis est in parte volitiua.

tellectus speculatiuus, vel non deficit: quia quando intelligit rem esse, vt est: & tñ demonstratur esse, vt non est.| Est etiam circa operationes ista veritas, & mendacium oppositũ: nam sicut aliquis demonstrat intentionem suam per verba: cùm, s'm Philosophũ primo Periermenias; sint ea, quę sunt in voce earũ, quæ ĩ anima passionũ notæ: ita potest demonstrare per facta: quia facta sunt ab anima imperante: ideo manifestant aĩam facientem: licèt verba sint magis determinata signa, & in eis magis committatur mendacium. Quod magis declarauimus Gen. 27. ca. vbi egimus de fraude Iacob in subripienda benedictione: quandocunque ergo aliquis faciat aliqua, quæ pertinent ad bonum virum, ex hoc demonstrat se bonum virum: cũ aliquis facit ea, quæ pertinent ad solum sacerdotium demonstrat se pure sacerdotem. Si ergo aliquis velit facere ista, vt putetur esse sacerdos, cùm tamen non sit: etiam si ore nõ confiteatur se esse sacerdotem,| mendax est: & peccat mortaliter, secũdum distinctionem factam Gen. 27. cap. Et hoc maximè fit in habitu cùm aliquis malus vir boni & religiosi viri habitum induit, vt religiosus putetur, mendax est, & peccat mortaliter. Et isto modo vocamus aliquos hipocritas, quia longe aliud sunt, quàm in verbis, aut habitu prefigurent: & hos vocat Philosophus fictores: in omnibus his ergo mendacium est, siue verbis, siue factis, siue habitu. habitus tamen ad facta reducitur. Et sciendum, quòd veritati, quæ est prima, scilicet speculatiua non opponitur mendacium. quia mendacium peccatum est, & per hoc pertinet ad voluntatem. Veritas autem speculatiua nullo modo pertinet ad voluntatem: ideo id qđ sibi opponitur, non pertinebat ad voluntatem: & sic dicendum, quòd illi veritati opponitur falsum, & non mendacium. Veritati autem morali, quæ ponitur in effectiua, opponitur mendacium: ideo dicendũ, quòd mendaciũ, & falsum non conuertuntur: quia ad disparatas potentias pertinent: licèt in omni mendacio falsum sit: quantũ ad rem substãtiã relatã ad voces signãtes, vel ad facta: siue habitũ: quia aliter se habet res extra, quã voces, aut facta, vel habitus: non tamen est ibi falsum cõparando rẽ substantiam ad conceptas, siue mentales propositiones: quia sicut res se habet, ita intelligit, licèt aliter signare extra velit: hoc autem pertinet ad diuersitatem intellectus practici, & speculatiui. Iudices ergo istas veritates habere debent, scilicet primam speculatiuam, de qua diximus, vt ita intelligãt iustum esse sicut iustum est. Secunda veritas debet esse in eis, s. vt quemadmodum conceperunt putantes, vel rectè arbitrantes hoc esse ius, vel illud, ita extra signent, vel ita in actibus suis gerant. s. ꝙ aliquis iudex cognoscens aliquid esse iniustũ, non debet illud agere tanquã per hoc demõstret esse iustũ. Debet etiã habere veritatem in habitu. s. vt non gerat habitũ demonstrantẽ eũ esse altioris vitę aut professionis quã sit. Alij aũt dicunt, ꝙ veritas est triplex. s. veritas vitæ: veritas iustitiæ: & veritas doctrinæ siue disciplinæ, vt alij dicũt. Veritas vitæ est, quòd aliquis viuat secundum conformitatem ad rectam rationẽ fundatam in præceptis diuinis, & iuribus humanis, & ista vocatur veritas secundũ analogiam, quã habet ad veritatem speculatiuã cõsistentem in conformitate signi ad signatũ. Alia est veritas iustitię, scilicet in reddendo vnicuiq; quod suũ est, & pertinet ad habentes iurisdictionem, secundũ ꝙ ita iudicant, vt in iuribus est scriptum, aut constitutũ, vel consuetum. Tertia est veritas doctrinæ, secundum quam aliquis ita docet, vt veritas se habet, in quacunque arte, aut consideratione doceat. Aliqui vocant istam veritatem disciplinæ, & dicunt pertinere ad prelatos. De his veritatibus distingũit glosa extra de regulis iuris in capitu. qui scandalizauerit; & ibi ponitur

Verba sũt magis determinata signa, voluntatis, & intellectus q̃ facta.

Veritati speculatiuę nõ opponit mẽdaciũ, sed falsitas.

Mendaciũ & falsum non cõuertuntur.

Triplex est veritas.

F quomodo ab aliqua istarum veritatũ recedere liceat. Omnes istę tres veritates possunt reduci ad veritatem, quæ est virtus moralis, inquantum in eis aliquo modo peccari potest: tertia tamen veritas istarum, scilicet veritas disciplinæ potest reduci ad veritatem speculatiuam. Nam si veritas doctrinæ consideretur in se re ipsa, scilicet secundum cõformitatem rerum de quibus est doctrina ad sola verba docentis, est veritas speculatiua, vel falsitas. Si autem considerentur ipsa verba doctrinæ ad voluntatem docentis, secundum ꝙ vult sic, aut sic docere, pertinet ad veritatem moralẽ, quę est virtus: omnia ista potest intendere litera ista, in quantum dicit. *In quibus sit veritas.* Scilicet intentio principalis literæ est, quòd isti iudices eligendi debent esse tales, in quibus sit veritas, idest qui cognoscant veritates rerum iudicãdarum, scilicet quam sententiam debeant imponere in qualibet causa.| Et hoc pertinebat ad primam veritatem, scilicet ad speculatiuam, quia licèt consideratio iurium sit practica secundum se, quia iura non sunt, vt sciantur, sed vt secundum ea homines regulentur; potest tamen esse speculatiua consideratio de iuribus, vt si aliquis consideret iura solum, vt cognoscat aliquas veritates, scilicet quod est iustum, & quod iniustũ, non referẽdo ad operationem. s. vt per tale ius regulemur, vel non regulemur. Et isto modo omnes addiscentes iura, dum addiscunt, sunt artifices speculatiui: quia licèt ipsa consideratio iurium de se determinetur ad practicũ, quia,

H cum speculatiuum & practicum differant ex fine, & non ex obiectis: vt patet ex 2. Meta. Aristo. quilibet iurista potest esse speculatiuus, si solum vult scire aliquã legem, non vt per eam regulet, sed vt intelligat veritatem iusti, & iniusti: & sic cognitio ista veritatum iudicialium est speculatiua: licèt postea in applicatione ad agibile regulabile dicetur practica. *Et qui oderint auaritiam.* Nihil est quod magis iudicium peruertat sententiam quàm receptio munerum, quę pertinet ad auaritiam, sic dicitur infra 23. ca. Non accipias munera, quę excęcãt oculos,| & subuertunt verba iustorum, idem patet Deut. 17. cap. & sic Deus exprimens causã destructionis Ierusalem, & totius Iudeæ, & captiuationis in Babylonem, dixit Esa. 1. cap. Principes tui infideles socij furum, omnes diligunt munera, & sequuntur

I retributiones: hanc autem Arist. pręcipuè admonuit alumno suo Alexandro esse fugiendam: quia inter cętera vitia monstri parę noctis vitio, nihil est corruptius isto: si enim pecuniæ amor obtinuit semel in aula curritur in facinus leges non curia curat: de quibus Galterus Alexandreidis libro primo. *Et constitue ex eis tribunos.* Hic ponit distinctionem in iudicibus. Primi autem inter iudices vocantur tribuni: quia sunt maiores, plures habentes sub iurisditione sua. Et dicuntur tribuni, qui habent sub se mille: alij aũt iudices minores sunt.

Iura non sunt vt sciantur; sed vt secundum ea homines regulentur.

Nihil ē quod magis peruertat iudicium ... [illegible] auaritia.

QVAESTIO. VII.

K SEd quæritur, quomodo accipiantur isti tribuni, aut centuriones, vel quinquagenarij, aut decani: quia cum dicatur tribunus, qui præest mille, & centurio, qui præest centum, quęritur de quibus accipiuntur isti cẽtum, quibus erat iudicans, vtrum computãdo omnes viros aptos ad bellum, vel considerando omnes habẽtes discretionem siue iuuenes, siue senes, vel vtrum computẽtur iuxta omnia capita cuiuslibet domus, sicut computabantur supra duodecimo capitulo, capita cuiuslibet domus ad celebrandum Phase, vt videretur si domus esset sufficiens ad comedendum Agnum: sic computabantur supra decimo sexto capitulo, capita ad accipiendum manna, ita vt per singula capita daretur vnum Gomor. Non potest

Qualiter accipiantur iudices, & tribuni, & centuriones & cęteri, ... nes ... tentur ad bellum ... sunt apti vel non.

hic

hic accipi isto tertio modo, quia non acciperentur tribuni, quantum ad omnia capita populi, sicut computabantur ad comedendum manna, vel agnum paschalem, sed hoc non daretur, quia oportebat, quòd pro pueris acciperentur tribuni, & centuriones, & nō solùm pro his, sed ēt pro mulieribus, & paruis puellis. (*Quod ridiculum est.*) Quia isti principes, & iudices ponūtur ad regendum, & iudicandum: paruuli autem nec talis regiminis, aut iudicij capaces sunt: ideo inanis esset talis institutio: imo pueri, aut puellæ paruæ legibus non arctantur, quia nō habent perfectum vsum liberi arbitrij, & non solùm de istis, qui singulariter carent vsu rationis perfectę: vtpotè existentes in infantia, sed etiam de pueris grandiusculis, & puellis habentibus vsum rationis, & potentibus peccare in multiplici genere peccati, vt patet extra de delictis puerorum in capitulo, Pueris non habet lex potestatem, nec feruntur leges communes pro istis: vt patet per Arist. 10. Ethic. circa finem & in 1. cap. primi Politic. De mulieribus etiam manifestum est, quòd nō computantur ipsę ad ponendum tribunos: aut centuriones, vel decanos: nā isti ponuntur, vt iudices, mulieres autem non litigant in iudicio. Quia si sunt mulieres matrimonio copulatæ: tunc viri agunt, & defendunt in iudicio pro ipsis. Si autem sint mulieres, quæ nōdum viros acceperint: sunt sub paterna potestate, & non comparent in iudicio ad agendum, vel defendendum: sed patres pro eis. Nicolaus autem licet directè de hoc nihil tangit, tamē implicitè dicit, quod illi computabantur in summa ad faciendum istos iudices, qui erant viri bellatores, cùm dicit, quòd in populo Israel erant 600. millia peditum, vt patet supra 12. c. ex quo patet, quòd ibi fuerunt sexcenti tribuni, & centuriones sex millia, & quinquagenarij 12. millia, & decani sexaginta millia. Sed hoc nō multum videtur, quia isti tribuni, & cęteri, qui nominantur, ponebantur vt iudices, & iudices sunt ad dirimēda litigia: vt patet supra. Nam ex hoc consuluit Iethro fieri iudices in populo Israel, quia vidit, ꝙ multas causas habebant, & à mane vsque ad vesperam assistebant Moysi: sed multi de istis peditibus non habebant aliquas causas iudicandas, nec aliquo modo in iudicio contendebant, ergo non debebant isti computari, vt propter eos fierent plures, aut pauciores tribuni, vel centuriones. Antecedens patet, quia isti pedites dicuntur viri potentes procedere ad bellum, & isti computabantur ab anno 20. vsque ad 60. vt patet Num. 1. cap. sed non erant omnes isti euntes ad iudicia, quia quandiu filiusfamilias non emancipatus manet sub patria potestate, non est sui iuris, & contractus cum eo initi non sunt validi, nisi quantum ad quosdam casus speciales: nec possunt in iudicio contendere, sine auctoritate patrum, cum non sint sui iuris, & tales actus pertineant ad personas sui iuris. Emancipatus filius est separatus à patre existens sui iuris: non emancipatus est quædam pars patris, vt ait Phylosophus 5. Ethi. scilicet quod filius est quædam pars patris donec sit Pelicon, idest donec sit emancipatus. Et ideo concludit, quòd inter patrem & filium non emancipatum non est iustum simpliciter: sed quoddam iustū, scilicet iustum paternum: sicut ergo homo pro seipso vadit ad iudicium agendo, & defendendo, ita potest pro qualibet parte sua: sed filius est quędam pars patris, donec sit Pelicon, ergo pater pro filio aget, & defendet, & non filius. Emancipantur autem filij multis modis: sed communior modus, & qui illo tempore magis reperibilis esset, erat per contractum matrimonij: sed multi existentes in 20. anno, & vltra non contrahebant, quia in anno 25. vel 30. contrahebant: ergo magna pars istorū sexcentorum millium peditum nō haberent vxores, nec essent emancipati: ideo pro ipsis non ponerentur

Non computantur mulieres ad accipiēdū aliquos iudices propter eas.

Filiorum emancipatio multiplex.

A plures, aut pauciores. Non ergo valebat ista cōsequentia, erant sexcenta millia peditum in populo Israel, ergo erant sexcenti tribuni, & sex mille centuriones, & duodecim mille quinquagenarij, & sexaginta mille decani, quia isti iudices non assumebantur secundum numerum virorum bellatorum, vt supra probatum. Erat autem aliud maius inconueniens, scilicet quòd illi, qui principaliter computari debebant, non computarentur. Nam cùm isti iudices ponerentur propter personas potentes contendere in iudicio, ab illis magis computatio fieri debebat, qui magis contendere poterant: sed isti sunt senes, q emancipati semper sunt, cùm vel vxores habeant, vel iam habuerint, vel ætatē excesserint, in qua filij debeāt exuere patriam potesta-

B tem: tamen secundum istam computationem senes prouectæ ætatis non debent computari ad hoc, quod fiant plures, aut pauciores iudices: nam accipiendo numerum sexcentorum millium peditum secundum quòd accipit Nicolaus, non intelligentur ibi senes vltra 60. annos, quia pedites dicūtur viri parati ad bellū, sed senes vltra 60. annos non computabantur inter viros electos ad bellum, vt patet Nume. 1. capit. cùm ibi mandet Deus tolli summam ab anno 20. vsque ad 60. secundum ergo istum modum valde multi excluderentur de honoratioribus, & prudentissimis totius populi, quia tunc homines viuebant vsque 120. annos, vel plus, patet quia Moyses 120. annis vixit, vt habetur Deuter. 31. cap. Et Aaron vixit 123. quia mortuus fuit

C in eodem anno, quo Moyses, scilicet anno 40. exitus de Aegypto mense quinto, vt patet Num. 33. cap. sed tres habebat Aaron super Moysen, vt patet supra 7. ca. vbi quando ingressi fuerunt Moyses & Aaron ad Pharaonem Moyses erat annorum 80. & Aaron 83. tollebatur ergo dimidia vita hominum a computatione iudicum, quæ tamē magis pertinebat ad iudices, quàm iuuenes pedites, quos computat Nicolaus. Dicendum ergo, quòd illa computatio fieri debebat secundum quod fit nunc in ciuitatibus, & in quibuscunque alijs locis, scilicet computare per œconomias, siue habitationes domesticas. Vnde si quęratur in aliqua ciuitate, quot habitatores sunt, nō respondetur, quòd sunt tot viri potentes pugnare in ciuitate: sed respōdetur, quòd

D sunt tot, vel tot communicationes œchonomicæ. In qualibet autem communicatione œchonomica ponitur vnus paterfamilias, siue vir sit siue foemina, & si vir, siue vxorem habens, siue non habēs vxorem. Quot ergo sunt patresfamilias in ciuitate, tot dicuntur habitatores ciuitatis. Sic debuit ibi accipi summa ad statuēdum numerum iudicum: sed vt sciretur quot erant patresfamilias, siue capita domorum: nam in qualibet tribu erant familiæ: deinde familiæ rursus per domos, & istæ domus etiam conseruabantur in deserto, quia vir cum vxore sua, & coetera familia, si aliquam habebant, faciebant vnam domum, & per istas collecta fuit summa ad instituendum istos iudices. Et non sequitur tunc aliquod incōueniens de supra assignatis, quia viri

E senes computabuntur per œchonomias suas, & iuuenes etiam pedites, qui faciunt distinctas ęchonomias, qui autem non emancipati erant, non faciebant distincta capita ad colligendam istam summam: sed sequebantur familiam paternam, cum essent sub patria potestate. *Et centuriones.* Dn̄r centuriones principes super centū à numero suo, quē signāt. Quinquagenarij dn̄r, qui presunt quinquaginta. *Decanos.* Vocantur decem à decas, quod est decem, quia decem subditis præerant.

Ista cōputatio, scilicet ad ponendos iudices fieri debebat secundum numerum personarū per œchonomias.

QVAESTIO. VIII.

SI autem quęras, quot erant centuriones, tribuni, & sic de alijs. Respondetur, quòd certus numerus,

imo

De numero centurionum, Tribunorum.

imo nec aliquis numerus à nobis potest imaginari, in quo fuerint isti iudices. Nicolaus autem respondit, vt supra diximus, quòd erant sexcenti tribuni, & sic consequenter de alijs. Sed hoc supra improbatum est: nõ potest autem aliquo modo cognosci ista summa: nam summa iudicum dependet ex summa populi, à quo assumebantur, sed non potest ille populus esse certus, ergo non potest certa dari summa iudicum. Nicolaus ponebat summa populi, à qua deberent isti iudices cõputari esse sexcenta millia peditum, & hoc supposito bene concludebatur numerus iudicũ, quem ipse ponit, sed quòd ab illa summa colligi debeāt iudices falsum est, vt probatum est: vt autem conclusum fuit, ista summa iudicum colligebatur secundum computationem œchonomiarum, siue patrumfamilias inter Israelitas, & quia iste numerus nobis notus esse nõ potest, numerus istorum tribunorum & centurionum notus esse non potest. *Qui iudicent populum omni tempore.* Ista litera habet duos sensus, vno modo, quòd isti iudices iudicarent omni tempore, idest quòd essent perpetui, scilicet quòd non eligerentur per annos, aut certa tempora, sed quandiu viuerent, & iudicare possent iudicarent: ita quòd sui compotes essent vigentes in omnibus membris sensitiuis, ita quòd non incipiat pturbari in eis rectum iudicium: nam sicut rectum iudicium est per bonam dispositionem organicarum potentiarum facientium bene apprehendere, & discernere: ita incipientibus in senectute corrumpi organis, deprauatur iudicium in senibus, & illa ætas iam ad dignitatem, vel officium iudicaturæ inepta est: toto tamen alio tempore vitæ istius teneret officium iudicaturæ: mortuo autem isto non veniebat officium iudicaturę per lineam paternam in posteros, sicut potestas regnatiua, aut sicut dignitas sacerdotalis, quia sacerdotibus summis succedebant primogeniti in summo sacerdotio, vt patet infra 29. capit. & Leuit. 8. hic autem non succedebat aliquis: sed alius de nouo eligebatur. Nam quando iudicantes per successionem assumunť, efficitur principatus Oligarchicus, qui malus est, vt patet 4. Polit. Et patet hic, quòd filij non debeant in iudicaturis succedere patribus, qui fuerant iudices: nam hic dicitur, quòd isti, qui iudices fieri debebant, tales essent, vt viri potentes essent, & timentes Deũ, & qui non sequantur auaritiam. Sicut ergo debebat hoc esse in primis iudicibus, ita in successorib⁹, sed dato, quòd patres ista habuerint, filij non semper ea habent, quia ex bonis patribus nascuntur pessimi viri filij, & è contrario, vt patet in Dauid, qui vir sanctus fuit, & malum filium genuit, scilicet Absalom. Et è contrario Acham pessimus vir genuit valde bonum filium, scilicet Ezechiam, & Ezechias bonus vir genuit malum filium, scilicet Manasse, & nepotem, scilicet Ammõ: Ammõ autem pessimus vir optimum filium habuit, scilicet Iosiam regem: & sic est mutatio in bono, & malo filiorum, & patrum: nam bonitas paterna nõ venit hæreditariè filio, cùm non transfundatur in semine, sicut esse naturale: & hoc dicit Phylosophus in primo Politi, quia natura determinat, sicut ex equo equũ nasci, & ex homine hominẽ: ita ex bono homine bonum hominem, sed non potest, quia interdum contrarium fit. Obseruatis ergo conditionibus huius literæ non poterat succedere filius patri in iudicatura, sed oportebat eligi aliquem, in quo ista reperirentur, & ita fiebat, quandocunque aliquis horum moriebatur de quacunque dignitate esset, scilicet aut tribunus, aut centurio, & sic de cœteris, quia oportebat alium gradum eiusdem gradus institui, vt nunquam isti iudices deficerent. Secundum ergo istum modum isti iudices semper iudicare debebant, idest quòd erant perpetui, vt non tolleretur eis iudicatura, quandiu viuerent, &

Ex bonis patrib⁹ sępe nascuntur pessimi filij, & è contrario.

Paterna bonitas hęreditarię non venit, quia in semine non transfunditur.

F ad iudicandum idonei essent. Alio modo intelligitur. *Qui iudicent populum omni tempore.* Idest quòd quotidie iudicaretur, præterquam in diebus vacatiuis, vt in sabbatis, & alijs solennitatibus, in quibus non debebant foralia negocia expediri, nè tollerent vacationem festi, & ista cõtinuatio iudicandi fiebat ad dirimendum omnes causas: tot enim causæ erant in illo populo, qui magnus erat, quòd si non iudicaretur quotidie, nullatenus possent expediri, vt ergo quietius populus se haberet, quotidie iudicium fieri debebat, quia sic negocia faciliter expedirentur: nè ex dilatione sumpta, nouam induerent grauitatem. *Quicquid autem maius fuerit, referant ad te.* Esse aliquid magnum contingit hic dupliciter. Vno modo, quòd illud esset pertinens ad iurisdictionem Moysi secũdum se: vtpotè si esset aliqua

G causa tangens obseruationem cœremoniarum, qa istę pertinebant directè ad Moysen, vt patet supra, cum dr: Ostendasque populo cœremonias, & ritum colendi: & tũc quia iurisdictio Moysi erat maior secũdum speciem iurisdictione aliorum iudicũ, quidquid directè pertinebat ad iurisdictionem Moysi, dicebatur maius eo, quod pertinebat ad iurisdictionẽ aliorum iudicũ. Et tunc est sensus, si fortè iudicantibus istis iudicibus, aliquis ignorās distinctionem iurisdictionum, scilicet tuæ, & ipsorum, deferat ad eos aliquam causam de cęremoniarum obseruatione, ipsi deferāt talem causam ad te, quia maius est tale negocium, quàm pertineat ad eorum iurisdictionẽ. Alio modo intelligitur. *Quic-*

H *quid autem maius fuerit referant ad te.* Idest quòd etiam in iurisdictione eorum circa aliquod durum nõ deberēt iudicare sine tuo consensu, aut iudicio: sed quòd referant ad te causam, & tunc quod tu iudicaueris, tenebit tanquam à summo iudice. Et in hoc vocatur duplex distinctio iudicij Moysi à iudicio istorum. Prima distinctio quãtum ad distinctionem iurisdictionum, scilicet quòd Moyses habebat iurisdictionem in his, quę ad Deum pertinent, scilicet referendo ea, quæ dicebantur à Deo coram populo, & hoc nullus poterat vsurpare, nisi cui Deus dedisset, & tunc non erat vsurpare. Vel erat Moyses quantum ad ea, quæ pertinent ad Deum, idest quantum ad cœremonias, ritumque colendi, quæ directè ordinant in Deum: & quia ista

Dupliciter distinguebatur iurisdictio Moysi à iurisdictione aliorum iudicum.

I iurisdictio esset distincta à iurisdictione aliorũ secundum speciem, quia ista erat ad pure spiritualia, nullo modo alij debebant se intromittere quantum ad aliquid horum, nec in magno aut paruo; nam quodlibet pertineris ad Moysen, solum erat magnum respectu aliorum iudicum. Alio modo comparabatur iudiciũ Moysi ad iudicium aliorum in ijs, quæ erant propriè iurisdictionis aliorum: nam cum dictum fuerit, quòd Moyses iudicare debebat in ijs, quæ ad Deum pertinent, & cœremonijs, rituque colendi: omnia alia, quę in ijs non includuntur, pertinebant ad iurisdictionem aliorum iudicum: sed in ijs erant aliquando aliqua magna, vtpotè, cùm ipsi iudicarent per iudicia scripta in lege data a Deo per Moysen, contingeret, quòd

K circa aliquid dubitarent, vtrum talis, vel talis casus particularis includeretur sub illa lege communi, & erat in hoc necessaria Epijchia, & quia Epijchius sic iudicat de aliquo casu, qui videtur repugnare legi, sicut iudicaret legislator in illo, si prius foret, & quia Moyses recipiens legem à Deo, & edoctus in quæstionibus legis prius erat, referri necesse erat talia dubia ad eum: non erat enim aliàs licitum vti Epijchia. Aliquando etiam accidebāt aliqui casus magni, sicut iudicia criminalia, in quibus satis dura est sententia, & sine magno consilio ferenda non est: ideo credendum videtur, q̃ nullas causas, in quibus pena capitis imponi deberet, aut mẽbri mutilatio, isti iudicarent sine consilio, & iudicio Moysi: imo ipse Moyses ista referuabat ad dominum, quia

Alij iudi[illegible] ces in Is[illegible] rael [illegible] bant sen[illegible] tiam capi[illegible] talem [illegible] Moyse.

quia non audebat præcipitare sententiam in damnũ, aut grauem iniuriam alicuius. Sic patet de illo viro, qui blasfemauit, quem Moyses sententiare non ausus est, donec à Deo recepit sententiam, vt patet Leuit. 24.cap. Et de alio, qui postea collegit ligna in sabbato, quem postea Deus mãdauit lapidari, vt patet Nu.15.c. *Referant ad te.* Idest mittant ipsos litigantes ad te, vt coram te causa tractetur, & tu sententies: sicut cùm aliquis iudex cognoscit aliquam causam nõ cadere sub potestate sua, remittit litigantes ad illum iudicem, ad quem ista pertineant. Et maximè fit hoc in foro pœnitentiali, cùm aliquis sacerdos simplex audiat confitentem deliqsse in iudicio tali, cuius absolutio pertinet ad Episcopum, remittit confitentem ad Episcopum, vel vadit cum eo. Vel dicitur. *Referant ad te.* Idest ipsi iudices, coram quibus contigerit talem causam ventilari, quę magna sit, veniant ad te referentes causam, & processum si aliquod fecerunt, vt tu sententies. *Et ipsi minora tantummodo iudicent.* Hoc non potest intelligi quantum ad illa, quæ pertinebant ad iurisdictionem Moysi directè: nam in illis alij iudices non poterant iudicare modicum, aut multum: sed intelligitur de illis, qui cadebant directè sub iudicio ipsorum, scilicet de mere temporalibus, aut mixtis ex vtroque. Nam in his erant quædam magnæ causæ, & quædam paruæ causæ: magnæ dicebantur, quas supra assignauimus, scilicet criminales, & aliæ, in quibus de sententia dubitaretur: cęteræ autem sicut pecuniariæ, aut leues contentiones ad istos iudices pertinebant. Et vocantur paruæ, quia in eis non est periculosum sententiare qualitercunq; sententietur, quia si male fuerit sententiatum, poterit error tolli: in criminalibus autem non potest hoc fieri, quia cùm pœna fuerit illata, nõn potest auferri damnum, vt si aliquis per sententiam iudicis capite punitus fuerit, aut mutilatus membro. *Leuisque tibi sit.* Duo intendebat Iethro per istam ordinationem iudicum plurimum. Primum, quòd Moyses non tantum laboraret, & inutiliter: nam ante stulto labore consumebatur, vt dictum fuit. Secundum erat pax populi, quia populus grauabatur expectando quotidie Moysen à mane vsque ad vesperã, & cùm hoc non expediebantur negocia. Et quia primum intendebat bonum Moysi prius hoc nominauit, dicens: leuiusque tibi sit, idest nõ tantum grauaberis, sicut ante grauabaris, quia antea iudicabas à mane vsq; ad vesperam, nunc autem modicum oportebit iudicare. *Partito in alios onere.* Omne enim finitum per diuisionem consumit, & minus fit. Cùm autem illud onus Moysi ante valde magnum esset, nunc autem diuisum esset in multos iudices, vt patet, iam valde minus esset. *Si hoc feceris.* Scilicet distribuendo iudices diuersos, sicut supra nominaui. *Implebis imperium domini.* Hoc potest intelligi dupliciter: vno modo, quod Iethro vellet innuere istam ordinationẽ esse reuelatam sibi à Deo, & quòd Deus præciperet populum sic ordinari. Et tunc verum est, quòd si Moyses sic ageret, impleret imperium domini. Alio modo est intellectus, quòd Moyses ordinando iudices sic, in populo poterat agere id, quod ei à Deo imperatum erat, & si non ordinaret sic, non poterat complere præceptum, scilicet quod Deus mandauerat Moysi gerere plenam curam de toto Israel, scilicet vt portaret eos tanquam mater, & sicut nutrix solet portare infantulum, vt patet Num.11.cap. cùm dicitur. Cur afflixisti seruum tuum, & quare non inuenio gratiam coram te? & cur imposuisti pondus vniuersi populi huius super me? nunquid ego concepi omnem hanc multitudinem, vel genui eam, vt dicas mihi, porta eos in sinu tuo, sicut portare solet nutrix infantulum, & defer eos in terram, pro qua iurasti patribus eorum? Constat tamen quod in perfecta cura alicuius communitatis

A intelligitur principaliter cura iudicãdi, quia in policijs ita necessarium est distributiuum iustitiæ sicut panis, vt patet 3.Politic. Nunc ergo istud præceptum Dei factum ad Moysen de iudicando, & regendo populum, non poterat compleri à Moyse, nisi isto modo ordinãdo iudices: nam quando ipse solus iudicabat, expectabat eum populus tota die à mane vsque ad vesperam, & non poterant aliquo modo finiri causę, quia tantus populus erat habens causas, & ipse cruciabatur intolerabiliter, & inutiliter. *Præcepta eius poteris sustentare.* Replicatio eiusdem sententiæ est: nam idem est implere imperium domini, & sustentare mandata eius: sed ista replicatio consueta est in sacra scriptura. Vel possunt ista ad diuersa referri. Vnum scilicet primum, signat

B impletionem mandati, scilicet quòd faciendo sic, vt consulebat Iethro distinguendo plures iudices, posset implere mandatum domini de regendo, & iudicando populũ. Secundum signat, ꝙ non solũ posset implere, sed etiam posse sic continuare. s. ꝙ non solùm vna die implere posset, sed etiam quotidie sustineret faciliter illum laborem, faciẽdo autem sicut Moyses faciebat, non contingeret hoc, quia licèt fortè contingeret, ꝙ vna die posset finire omnia negocia populi, quia tunc pauca essent: tamen non cõtingeret hoc quolibet die: non ergo poterat sustinere istum laborem Moyses. *Et omnis hic populus reuertetur in pace.* Ista erat secunda vtilitas, quantum ad populum: nam non solùm Moyses releuaretur à labore suo, sed etiam populus, quia

C populus antea expectabat Moysen per totum diem, & non finiebantur negocia: nunc autem cùm modica valde negocia tractarentur coram Moyse, quicunque ad eum venirent cito expedirentur. Vel dicitur, quòd iste populus reuertetur in pace, quia nõ tenebitur iam totus comparere ante te, sicut antea consueuerat cõparere, & in locis suis existens, idest apud sua tabernacula audiet determinationem negociorum suorum ab illis iudicibus, qui intra ipsos erant. Dicitur autem omnis populus reuerti in loca sua, quia quando comparebant coram Moyse, conueniebant coram Moyse in aliquo loco communi separato à castris, & tabernaculis ipsorum. Et hoc potest dupliciter intelligi, nam si venit Iethro ad Moysen in fine anni primi, Moyses

D teneret tunc tabernaculum paruum extra castra, & ad illud confluebat populus habens quæstiones, vt patet infra 33.cap. cùm dicitur: Moyses quoque tulit tabernaculum, & tetendit illud extra castra procul, & vocauit nomen eius tabernaculum fœderis. Et omnis populus, qui habebat aliquam questionem egrediebatur ad tabernaculum fœderis extra castra: si autem ad istud tabernaculum egrediebantur, erant redituri postea omnes in loca sua intra castra. Si autem accipiat, ꝙ Iethro venerit in secundo anno ad Moysen, quando Moyses habebat tentorium apud tabernaculum magnum, quod erat in medio castrorum, fortè erat ibi aliquis locus magnus, in quo totus populus expectaret eum ad determinationem causarum suarum, & com

E pleto die, vel tempore iudiciorum reuertebatur totus populus in loca sua, singuli in sua tabernacula. *Quibus auditis.* Moyses erat vir humilis valde, & licèt magnæ dignitatis valde esset, quia dux tanti populi: tamen audiuit Iethro consulentem, qui minor eo valde erat: in hoc assumẽs formam discipuli (ex quo apparet, quòd Prophetę non sunt abundatiores sapientia, & consilio alijs hominibus:) nam Moyses Propheta erat, & maximus inter Prophetas, vt patet Deuter.34.cap. vtpotè cui Deus clare apparebat, scilicet loquens ei facie ad faciem, vt patet Num.12.cap. & habebat sententiam Dei, vt patet hic ex verbis suis, cũ respondit ad Iethro, dicens: Venit ad me populus quærens Dei sentẽtiam, cumq; acciderit eis aliqua disceptatio, veniunt ad me:

Prophetæ non sunt abundantiores consilio, & sapientia cęteris hominibus.

vt

vt iudicem inter eos, & oſtēdam præcepta Dei, & leges F eius: Moyſes tamen neſciebat, quomodo ordinaretur populus: ita vt tantus labor tolleretur: & Iethro, qui non erat Propheta, ſed quidam ſimplex vir, ordinauit ita mirabiliter. Et ratio eſt, quia Prophetæ non cognoſcunt ſuper alios aliquid ex aliquo habitu cognitiuo, quem habeant: ſed ex quadam actuali illuminatione, quam ſpiritus ſanctus operatur in eis eleuando intellectum eorum ad cognoſcenda aliqua, quæ ſolùm diuinitus cognoſcuntur: cùm autem ceſſat illa illuſtratio, redeunt ipſi Prophetæ ad ſeipſos, & nihil magis tunc cognoſcunt, quàm ante illuſtrationem illam cognouerant. Si ergo ante erat ruſticus, & paſtor, ita poſtea cognoſcit ſolùm, vt ruſticus, & paſtor: ſi autem Prophetis imprimeretur aliquis habitus cognitiuus ſpecu G latiue, etiam ceſſante illa illuſtratione maneret habitus, per quem ſemper cognituri eſſent, & eſſent cœteris ſapientiores: cuius contrarium videtur manifeſtè. Moyſes autem qui Propheta erat, licèt multa alia reuelata acciperet, tamen ordinationem populi Deus ei non reuelabat: & quia ipſe inquantum non erat Propheta, nō cognoſcebat aliquid tale, nec ei in mentem venerat; Iethro, qui fortè naturaliter perſpicatior erat, ſaltem in agibilibus humanis, vel quia fortè Deus eleuauerat, vel ad hoc conſiderandum eum conuerterat, ſciuit in hoc dare conſilium. *Moyſes fecit omnia, quæ ille ſuggeſſerat.* Audiens Moyſes modū, quem dabat Iethro eſſe valde conuenientem ad diſpoſitionem populi aſſenſit dictis eius. Aliqui autem, qui ſe magnos fore arbitrātur cùm in aliqua re bene iudicare non valuerint, H & videant alios bene iudicantes, eis non aſſentiunt, vel bene iudicaſſe diffitentur: nè ipſi ab auctoritate ſua ſaltem modicum deprimi videantur, ſi alijs bene dicentibus aſſenſerint in eo, quod ſe implicite ignoraſſe fateantur. *Quæ ille ſuggeſſerat.* Suggerere propriè eſt alicui aliquid manifeſtare rogando, & pertinet ad minores, & pertinet ad eos, qui aliquid ad aurem dicunt alterius. Et hoc bene conuenit hic, quia Iethro valde minor erat in dignitate ipſo Moyſe: ſcriptura tamen nō ſemper obſeruat iſtas ſignificationes, quia aliquando ſuggerere pertinet ad maiores, vt patet Io. 14. cap. cùm dicitur: Paracletus autem ſpiritus ſanctus, quem mittet pater in nomine meo, ille vos docebit omnia, & ſug- I geret omnia quæcunque dixero vobis: ſed ſpiritus ſanctus ſuggerens maior erat apoſtolis. *Et electis ſtrenuis viris.* Viri ſtrenui vocantur, qui valde boni ſunt, & inter cœteros approbati, & licèt dicatur hic, quòd electi fuerunt viri boni, quaſi nihil ante hoc factum fuerit: conſiderandum eſt, quòd prius computatus fuit totus populus per domos, vel œchonomias ſingulas: vt ſupra declaratum fuit, vt videretur ſumma totalis eorū, & tunc electi fuerunt ex eis iſti viri ſtrenui, vt eſſent iudices. Et patet, quia tribuni, & centuriones, quinquagenarij atq; decani ſunt iudices aſſumpti à certa ſumma populi: vt ergo totus populus haberet tribunos, aut centuriones, quot deberet habere, neceſſe erat prius totum populum cōputari, aliàs neſciret populus K quot cēturiones, aut tribunos inſtituere deberet: nam cum de quolibet millenario aſſumatur vnus tribunus, impoſſibile erat ſcire, quot tribuni præficiendi eſſent, quouſque ſciretur, quot millenarij reperirentur in toto populo. Neceſſe ergo fuit totum populum prius computari ad ſummam, facta iſta computatione totius populi, cognouerūt quot tribuni, aut centuriones, quinquagenarij, aut decani neceſſarij eſſent, & inceperunt quærere viros ſtrenuos ad faciendos eos iudices.

Quare Prophetę non ſunt ſapiētiores alijs hoibus.

Quid ſit ſuggerere.

Quis fuerit ordo in iudicibus eligendis.

An iudices in Iſrael per electionem aſſumpti ſint, vel per ſortes. Et quis principatus fuerit inter Iudæos tempore iudicum. Et an hodie ſit principatus aliquis pure Monarchicus.

QVAESTIO. IX.

FVERVNT autem iſti iudices aſſumpti per electionem, & non per ſortes, aut per aliquem alium modum. Et ratio eſt, quia principatus democraticus eſt, qui per ſortes eſt, vt patet in 2. & 3. & 4. Polit. quia talis modus aſſumendi principes conuenit hominibus popularibus, & paruę virtutis: & talis principatus eſt de tribus malis principatibus, vt patet in 3. Polit. nunquam ergo debet eſſe, niſi cùm ſit periculum diſceſſionis à Politia, vel ſeditionum, quia omnes volunt eſſe æquales, & volunt eodem modo principari, & quia non poſſunt ſimul omnes principari, contentionē forte dirimi volunt: quia ſors ab euentu eſt. Cùm autem electio eſt, aliqui alijs præferuntur: quia illi qui eligun tur ſignātur eſſe meliores, quod eſt cauſa diſſenſionis populo rudi, & non virtuoſo, nec diligenti rempublicam: abhorrent ergo electionem, & amplectuntur principatum ſortialem. Hic autem non erat contētio dominandi nunc in populo Iſrael, ſed cui Moyſes mādaret accipere, ille acciperet, maximè ad totius populi electionem, licèt poſtea aliqui deſiderantes dominari inſurrexerunt in Moyſen, vt patet Num. 16. cap. ſ. Core, & Datan, & Abiron cum ſuis ſequacibus. Principatus autem per electionē vocatur principatus Ariſtocraticus, vel pertinet ad Ariſtocraticum, qui dicitur principatus ſecundum virtutem: & pertinet etiā ad principatum monarchicum, qui vocatur regalis, & eſt interdum per electionem: magis tamen ad Ariſtocraticum, in quo quilibet dominatur ſecundum virtutē ſuam, id eſt qui magis fuerit virtuoſus magis principatur: qui autem minus virtuoſus minus principatur. Et per hoc poteſt quæri qualis erat principatus Iſraeliticus, ſiue ad quod genus politici principatus ꝑtineret. Et debet diſtingui, quia aut conſiderabatur principatus quantum ad tempus illud, in quo inſtituerentur iudices. Aut ad tempus illud, in quo inſtituti erant. Si autem conſiderentur quantum ad tempus, in quo nondùm erant inſtituti iſti principes iudicantes, dicetur quòd principatus Iſraeliticus erat pure monarchicus: cùm ſolus Moyſes iudicaret totum populum, & præeſſet ei abſolute in omnibus tam ſpiritualibus, quā temporalibus: vt patet hic, & Num. 11. c. vbi tota cura, & onus populi imponitur Moyſi, & omnia, quæ fieri debebant, per mandatū Moyſi fiebant, & ad illius imperium totus pendebat populus. Sic declarauit ipſe Deut. 1. cùm voluit deponere iſtum principatum, & conſtituere iudices dicens: Non poſſum ſolus veſtra negocia ſuſtinere, pondus, ac iurgia. Et vocatur iſte principatus purè monarchicus, quia aliqui principatus ſunt, qui non ſunt purè monarchici. Nam monarchia dicitur ab vnitate principis, & quia princeps aliquando eſt pure vnus, aliquando vnus ſecūdum quid, vel non pure, ita principatus monarchicus, qui dicitur principatus vnius, aliquando eſt principatus pure monarchicus. Princeps autē eſt pure vnus, quando vnus ſolus dominatur, & iudicat, & nullum habet ſubordinatum: Tunc eſt princeps vnus, & non pure vnus, quando princeps vnus dominatur, & alij ſubordinantur ei, qui faciunt vnitatem quandam Analogicam, ſecundum quòd reducuntur ad eum, qui vere vnus eſt. In principatibus autem regnatiuis, q nunc ſunt, eſt principatus monarchicus ſecundo modo, ſ. non pure monarchicus: quia licèt rex ſit princeps, & caput: ſunt tamē multi alij procuratores Domini, & iudices ſubordinati ei. Moyſes autem tenebat primum modum monarchici principat᷑, quia erat pure monarchicus, cum ipſe ſolus dominaretur, & iudicaret, vt patet hic in litera. Si autem conſideretur principatus Iſraeliticus

Principat᷑ Ariſtocraticus eſt principat᷑ p electionem.

Quis principat᷑ fuerit inter Iſraelitas.

Monarchichus principatus pure vnus eſt, qui vnicū habet principem.

Hodie nō eſt principatus pure monarchicus.

cus in illo tempore post quod fuerunt iudices constituti, est distinguendum. Quia aut consideratur totus principatus in se, aut secundum partem. Si consideretur principatus totus, dicendum est quòd ille fuit principatus Monarchicus, non pure Monarchicus, qa adhuc manebat quodammodo vnitas principis: nam Moyses erat vnus princeps, & iudex: & licèt præter ipsum multi alij essent iudices: tamen omnes reducebantur ad ipsum, vt patet hic, quia ipse iudicabat in potioribus causis, scilicet in his, quæ ad Deum pertinent, vt in cœremonijs, & ritu colendi. Alia autem temporalia pertinebant ad alios iudices, & tamen in istis omnia, quæ magna erant reducebantur ad Moysen, & in quocunque dubitarent referebant ad eum. Si autem consideretur principatus Israeliticus secundum partem, scilicet quantum ad statum illorum iudicum institutorum, dicendum, quòd ille principatus fuit Aristocraticus, qa principatus Aristocraticus dicitur principatus secundum virtutem, scilicet quòd qui virtuosi sunt regāt, & qui magis fuerint virtuosi magis regant, & qui maximè virtuosi maximè regant: sic enim fiebat hic, quia illi, qui erant virtuosi, vel qui reputabantur virtuosi electi sunt: & in his erat distinctio, qa maior principatus erat principatus tribunorum, quā principatus centurionum, & principatus cēturionum maior, quàm principatus quinquagenariorum, & principatus quinquagenariorum, quàm decanorum: ideo qui magis virtuosi erant inter omnes illos electos, ad principatum tribunorum assumpti sunt, qui autem in infimum gradum, & virtutis, & sapientiæ inter cœteros obtinebant principatum decanorum obtinuerūt. Iste autem principatus Aristocratic⁹ propriè est eligibilis: nam principatus iste est in solis virtuosis: electio autem est de bono, & de magis bono; ideo qui virtuosi, & boni sunt in principes assumētur data electione eorum: nec potest iste principatus esse sortialis, quia sors ab euentu est, quæ autem fortuita sunt, interdum bona, interdum mala sunt: non ergo conuenit ei sors, sed principatui democratico, vel alijs principatibus. Hic autem necessariò erat dandus principatus Aristocraticus secundum ordinationem Iethro, scilicet quòd assumerentur viri timentes Deum, & qui fugerent auaritiam. *Electis viris strenuis*. Non ponitur hic quis elegerit istos viros ad istos principatus iudicatiuos, vtrùm Moyses an populus: solum autem ponitur, quod instituerit eos Moyses: sed Deuter. 1. ca. ponitur, quòd populus elegerit istos viros, & q̄ Moyses illos instituerit, cùm dicitur: Date è vobis viros sapientes, & postea sequitur: Tulique de tribubus vestris viros sapientes, & nobiles, & constitui eos principes. Quia autem populus hos elegerit meli⁹ fuit, quam quod Moyses eos eligeret Primum, quia qui habet potestatem eligēdi, habet potestatem cōstituendi super se principes, quos voluerit, quod valde multum est, qui autem non habet in potestate sua eligere principē, multum differt, quia non voluntariè subijcitur, & ista potestas semper manere debet apud totum populum, scilicet potestas eligendi principes, & potestas corrigendi eos secundū Policiam Solonis, & est valde rationabiliter dictum: de quo Phylosophus in fine 2. Polit. & hoc ad tollendum seditionem, vt populus videns se habere saltem istum principatum electiuum, non credat se contemptum, & faciat discessionem a legibus, & Politia. Etiā vt populus non totaliter prematur seruitute, si nulla dominandi, aut principandi potestas ei detur. Secundo debuit eligere istos viros populus, & non Moyses, quia melius cognosceret totus populus conditionem omnium illorum, qui eligi debebant, scilicet vtrum essent timentes Deum, & fugientes auaritiam, quam solus Moyses, cum quotidie cōmunicarent eis.

Melius fuit, quòd populus iudices elegerit quā Moyses.

Potestas eligendi, & corrigendi principes semper debet manere apud totum populum.

A Et hoc innuitur Deuter. 1. ca. cùm dicitur: Date è vobis viros sapientes, & gnaros, quorum conuersatio sit probata in tribubus vestris, & ponam eos principes: illi ergo ad quos spectabat videre, vtrum conuersatio istorum esset probata, aliàs non eligere debebant. *De cuncto Israel.* Nam de qualibet tribu electi fuerūt principes iudicantes, & credendum est, quòd modus electionis fuerit iste ad tollendam contentionem, & discordiam ciuilem, quam maximè cauere debet legislator, aut rector populi, scilicet quòd computata fuerit multitudo cuiuslibet tribus secundum modum supra assignatum, scilicet per œchonomias, & viso illo sciretur, quot tribuni essent necessarij cuilibet tribui, & centuriones, & sic de cœteris principibus, & tunc

De qualibet tribu electi fuere tribuni: centuriones, quinquagenarij, & decani.

B Moyses mandaret cuilibet tribui, quòd in se eligeret tot tribunos, & centuriones, & cœteros, ita quòd nullus iudex de vna tribu iudicaret viros alterius tribus. *Constituit eos principes populi.* Moyses nihil aliud egit, nisi instituere, & confirmare illos, quos quælibet tribus præsentabat: nam quælibet tribus de viris suis elegerat tot iudices, quot sibi necessarij erant, & eos Moysi præsentabat: Moyses autem nullam electionem habebat, quia tot solùm præsentabantur, quot confirmari debebant. *Tribunos, & centuriones.* Etiam istam electionē fecerat populus, quia nón solùm quilibet tribus eligebat tot viros, quot iudices ei erant necessarij, sed ēt distinctè præsentabat illos, quia hos presentabat ad tribunatum, alios vt fierent centuriones, & sic de ceteris.

C *Qui iudicabant plebem omni tempore.* Idest quotidie iudicabant in populo, ita vt omnes causæ finirentur sine magno labore: nam si certis temporibus iudicarent isti iudices solùm non finirentur causæ populi, quæ multæ erant, & inueterarentur lites, fierentque difficiliores, & inciderent in inconueniens, quod intendebat vitare Iethro. Ex hoc patet, quòd de duabus sententijs datis supra in illa litera, qui iudicent populum omni tempore: secundum est magis de intentione literæ, scilicet quòd illi iudicarēt omni tempore, idest quotidie; nam si acciperetur ista litera quantum ad primum modum, scilicet quòd isti iudices erant perpetui, ita quòd postquam instituerentur nunquam eis auferetur iudiciaria potestas, non posset ista litera ap-

D plicari; nam quando aliquis incipit iudicare, non potest de eo sciri vtrum iudicat omni tempore, idest vtrum erit iudex perpetuus, scilicet per totam vitam, quia hoc dependet ex futuro. Sed quantum ad primū modum valde conuenit, scilicet quòd isti iudicabant omni tempore, idest semper nulla die cessantes, nisi in festiuitatibus, vt in diebus sabbatorum, in quibus non mouebantur, nec tractabantur quæstiones forales: cū istæ valde impediant quietem contemplationis, quæ intenditur in sabbatis, & in alia quiete festorum. *Quicquid autem grauius erat referebant ad eum.* Omnis dubitatio de iure grauis erat, cùm ipsi dubitabant vtrum sic, vel sic in tali causa sententiare deberent. Dicebantur etiam graues omnes causę criminales criminaliter in-

E tentatæ, in quibus deberet infligi capitalis sententia, vel membri mutilatio. Causæ autem ciuiles pure, vt quæ pecuniariæ sunt, vel leuissimæ contentiones interdum obortæ inter ipsos communicantes de se paruæ sunt, & has iudicabant isti iudices: si tamen inter causas ciuiles aliqua esset, quæ magnam requireret indaginem, referebant eam ad Moysen. *Faciliora tantummodo iudicantes.* Idest de causis grauibus, siue essent spirituales, siue temporales nullo modo se intromittebant: & si aliquando contingeret tales causas adduci coram eis, referebāt eas ad Moysen, vt in eis iudicaret.

An iudices per Israelitas electi potestatem aliquam haberent, & quam potestatem.

QVAE-

QVAESTIO. X.

CIRCA istos iudices constitutos per Moysen aliquę difficultates erant. Prima de modo instituendi eos. Et ista iam expedita est, scilicet quòd per electionem fuerint instituti, & non sortialiter, & quòd aliquo istorum mortuo eodem ordine aliquis alius instituendus erat. Secunda dubitatio erat, ad quod genus principatus Politici correspōdeat iste principatus iudicum, & expedita est ista, scilicet quòd sit principatus Aristocraticus. Tertia dubitatio est, vtrum isti haberent potestatem iudicandi, & quam potestatem habebant. Ad hanc respondetur quantum ad partem primam, scilicet quòd potestatem iudicandi habebāt. Et hoc patet primo ex nomine, quia isti vocantur hic iudices, sed dicitur iudex à iudicando, vel à iudiciaria potestate, ergo potestatem iudicandi habebant. Item patet hoc ex fine institutionis, quia Iethro ordinans ista intendebat tollere laborem immoderatum Moysi iudicando totum populum diuidendo in multos alios: sic enim dixit: non bonam, inquit, rem agis: stulto labore consumeris tu, & populus iste, qui tecum est: vltra vires tuas negocium est: solus non poteris sustinere, & postea subditur: leuiusque tibi sit partito in alios onere: ergo pars iudiciorum eueniebat Moysi, & pars alijs iudicibus. Item, quia dicitur in litera, quòd Moyses magna iudicaret, & ipsi parua, & postea sequitur, & iudicent populum omni tempore. Item, quia infra dicitur, quòd Moyses constituit principes tribunos cēturiones, &c. qui iudicabāt populum omni tempore. Item non est aliquo modo putandum, quòd Iethro, & Moyses laborarent inutiliter: inutiliter eligendo, & constituendo tot principes, & iudices: sed si isti non haberent potestatem iudicandi, frustratoria fuisset talis electio, & institutio: ergo poterant iudicare. Item, quia Moyses mādauit illis, vt iudicarent, vt patet Deuter. 1. cap. cùm dicitur. Tulique de tribubus vestris viros sapientes, ac nobiles, & constitui ex eis principes tribunos centuriones quinquagenarios atq; decanos, qui docerent vos singula: pręcepique eis dicens. Audite illos, & quod iustum est iudicate, ita paruum audietis, vt magnum, nec accipietis cuiusquam personā. Ad secūdam partem huius, scilicet quam potestatem habebant isti iudices, dicendum est, quòd iurisdictio tota populi Israelitici erat penes Moysen, & ipsos: quicquid ergo non erat apud Moysen, erat apud istos. Moyses autem dupliciter habebat iurisdictionem distinctā secundum speciem, scilicet quòd ad Moysen pertinebant ea, quæ erāt ad Deum, scilicet referre populo ea, quæ dicebantur ei à Deo, quod propriè non erat officium iudicis, sed Prophetæ. Erat tamen ei aliquod officium iudicis distinctum, quòd erat in his, quæ erant spiritualia, vt docere populum cœremonias legis, & ritum colendi, & similia, & cùm quæstio verteretur super ista inter istos, respondebat ad dubia, & dirimebat causas determinans quid bene, aut male actum foret, & hoc dicit litera hic, scilicet: esto tu populo in his, quæ ad Deum pertinent, vt referas, quæ dicuntur ad eum, ostendasque populo cœremonias, ritumque colendi, viamque per quam ingredi debeant, & opus, quod facere debeant. Quantum ergo ad hoc in quantum iurisdictio mere spiritualis pertinebat ad Moysē, & temporalis ad alios iudices, alij nullo modo poterant se intromittere de aliqua causa spirituali, siue magna, siue parua: & quantum ad hoc omnia, quæ erant mere temporalia, pertinebāt ad istos iudices. Sed erat in hoc differentia, quia quædam erāt negocia magna in temporalibus, & quædam parua. Negocia magna dicuntur quantum ad ipsam rem, de qua agitur, sicut

Prima ratio, quam haberent potestatē.

Ad secundum quæsitum.

Dupliciter potestas Moysiā potestate iudicum distinguebatur.

F sunt causæ purè criminales, in quibus debebat imponi corporalis pœna: aliæ erant magnæ ex sua intricatione, vt quando inter istas ciuiles, quæ secundum se intricata erat aliqua reperiretur, sicut sæpe euenit. Aliquando magnæ ex ipsis iudicibus, vtpotè quia esset aliqua causa etiam si parua foret, quæ à iudicibus determinari nesciretur, vt fortè, quia legē non inueniebant in illo casu, vel quia data lege nescieurunt applicare legem. In his ergo casibus, quia causæ magnæ erant, ad solum Moysen determinatio earum pertinebat. Determinatio autem omnium aliarum causarum, quæ minores vocātur, pertinet ad iudices alios, vt patet hic, cùm dicitur: Constitue ex eis tribunos, & cēturiones, & quinquagenarios, & decanos, qui iudicēt populum

G omni tempore: quidquid autem maius fuerit, referāt ad te: ipsi minora tantummodo iudicent. Sic patet Deuter. 1. cap. in eisdem iudicibus, cùm dicitur: Quia si quid difficile vobis visū fuerit, referte ad me, & ego audiam. Et non solùm patet hoc in præcepto Moysi ad ipsos, in quo ista mādabantur: sed etiam postquam isti iudices inceperunt iudicare, sic faciebant, vt mandauerat Moyses, vt patet in litera, cùm dicitur: Electis strenuis viris de cuncto Israel constituit eos principes populi tribunos, centuriones, quinquagenarios, atque decanos, qui iudicabant plebem omni tempore: quidquid autem grauius erat, referebant ad eum, ipsi autem faciliora tantummodo iudicantes.

H *An omnes iudices Israel æquales essent in potestate, vel subordinati.*

QVAESTIO. XI.

QVARTA dubitatio est de comparatione istorum iudicum inter se, quia hic erant multi iudices, vt patet in litera, & non erant omnes æquales: sed quidam tribuni, idest millenarij, alij decani à numero decem, & sic de intermedijs. Nam de omnibus istis iudicibus quotquot illi erant, dubium non est, quin subijcerentur Moysi, & subordinarentur ad ipsum referentes ad eum omnes causas magnas, quæ ad eos veniebant, & omnia in quibus dubitabant. Item, si omnes isti iudices essent æquales, scilicet quòd omnes es-

I sent decani, aut omnes tribuni, & sic de singulis, etiam dubium non esset, quia nullus alteri tunc subijceretur: sed omnes immediatè subijcerentur Moysi. Sed quia sunt inequales, videtur esse aliqualiter dubium, an ille, qui erat decanus subijciebāt quinquagenario, & quinquagenarij, si subijcerentur centurionibus, & centuriones tribunis. Si autem ponamus, quòd decani omnes subiecti erant quinquagenarijs, tunc dicemus, quod sub vno quinquagenario erant quinquaginta viri, & illi non erant alij quam illi, qui subijciebantur quinq; decanis. Sic ergo quilibet quinquagenarius habebat sub se quinq; decanos, & quinquaginta viros eorum. Et hoc modo cēturiones, nam quilibet centurio præerat centum viris, & isti centum viri erant sub duobus

K quinquagenarijs, & sub decem decanis: quilibet tribunus præerat mille viris, & decem centurionibus, qui erant super illos viros, & viginti quinquagenarijs, & cētum decanis. Et secundum hoc eisdem præerant decani, quinquagenarij, & centuriones, atque tribuni, & non erat aliquis vir in populo de his, qui non erant iudices, qui non subesset vni decano, & vni quinquagenario, & vni centurioni, & vni tribuno. Alio modo poterat dici, quòd isti principes diuersi preessent diuersis viris, s. quòd alijs præessent decani, & alijs quinquagenarij, & alijs centuriones, & alijs tribuni, & isto modo, qui esset sub aliquo decanorum non erat sub centurionibus, aut quinquagenarijs, vel tribunis, & tunc quilibet de populo haberet vnum solum iudicem. Sed

Primus modus dicendi.

Secundus modus dicendi cum [illegible]

Sed iste modus inconueniens valde est: nam si non voluit Iethro quosdam iudices subordinare alteris ad quod faciebat eorum quosdam tribunos quosdam cēturiones quinquagenarios atq; decanos, quia melius fuisset omnes quotquot fuissent, aut esse decanos, aut omnes quinquagenarios, & sic de cœteris. Item si isti iudices essent disperati, ita quòd vnus nō esset alteri subiectus omnes immediatè subiecti essent Moysi: tunc ergo quandocunque aliqua causa ab aliquo istorum ad superiorem deuolueretur per appellationem, cùm nullus iudex esset intermedius, necesse erat ad Moysen deuolui per appellationē, & tunc redibat inconueniens, quod intendebat vitare Iethro, scilicet quòd Moyses audiret totum populum, quia tunc necesse erat audire totum populum contendentem per appellationē. Item est contra literam, quia in litera determinata fuit iurisdictio Moysi quantum ad ea, quæ pertinent ad Deum, & vt doceat populum cæremonias ritumque colendi, & viam per quam ingredi debeant, & quid agere. Alij autem debeant iudicare in temporalibus, nisi quando aliquid esset valde magnum, quia tunc reducendum erat ad Moysen: sed hoc dato necesse erat Moysen iudicare vnà sicut alij iudices, quia quando aliquis appellat ab aliquo iudice sentiens se grauatum, quantacunque modica sit causa potest deferri appellationi iuste, & deuoluetur causa ad audientiam maioris iudicis: ergo cùm populus appellaret ab illis iudicibus in paruis causis deferretur appellationi, & deuoluerentur parua negocia ad Moysen, quod est contra intentionem literæ, & Iethro ista instituentis: sed hoc procedit si ponatur, quòd isti iudices non erant inter se subordinati, ergo necesse est dicere eos subordinatos. Item, quia si ponerentur sic iudices, vel quomodocunque ponerentur, necesse erat esse valde multos, & quia isti iudices, vt sunt singulares personę poterant inter se contendere, vel contra alias personas, vel aliæ personæ contra ipsos, si ergo non essent subordinati, ita quod quidam audirent causas aliorum, necesse erat omnes causas horum, vel inter se, vel cum alijs, vel aliorum ad ipsos referri ad Moysen, & sic essent duo inconuenientia. Primum quòd Moyses audiret causas facillimas non solùm per appellationem, sed etiam directè ad ipsum venientes, cùm nullus alius esset, qui determinaret, quod est contra literam directè magis quàm si causæ paruæ deuoluerentur ad ipsum per appellationem: nam licèt causa à principio parua fuerit, tamen cùm appellatum est iam magna videtur, sed cùm directè proponuntur magnæ non possunt dici, & tamē secundum istum ordinem proponerentur causæ paruæ directè coram Moyse. Secundum inconueniens erat, quòd non posset Moyses finire causas istas, & populus cum inutiliter expectaret. Concludendum ergo est, quòd isti iudices subordinati erant, scilicet quinque decani vni quinquagenario, & duo quinquagenarij, & decem decani vni centurioni, decem centuriones, & viginti quinquagenarij, & centum decani vni tribuno. Sed tunc quæritur de modo subalternationis, vel subordinationis istorum iudicum quātum ad quid subiecti erant adinuicem. Et respondetur, quod subordinatio istorum iudicū inferiorū ad superiores erat quantum ad duo, scilicet ipsorum iudicum inferiorum ad iudices superiores, & subordinatio subditorum iudicum inferiorū ad iudices superiores. Subordinatio iudicum inferiorum ad superiores erat, vt non voluerentur omnes causæ ad Moysen, quod intēdebat tollere Iethro, cùm ergo essent sub quolibet quinquagenario quinque decani, si illi decani haberēt inter se aliquas causas, quæ non essent de directè pertinentibus ad Moysen, vtpote, quia essent causæ spirituales mere, vt de ritu colendi, aut cœteris cœremo-

Quomodo iudices inter Israelitas ordinabantur, & de eorūdem subalternatiōe.

A nijs, aut esset aliqua causa ciuilis, & esset magna, vel fortè criminalis, quæ semper magnæ sunt: semper oportebat, quòd litigarent sub vno quinquagenario, sicut litigabāt decem viri sub quolibet decano, & si aliquis de alijs popularibus, aut quibuscunque causam haberet contra aliquem decanum, oportebat, vt illam ventilaret coram quinquagenario, qui erat proprius iudex decanorum. Sic etiam quinquagenarij duo subditi erant vni centurioni: ideo si isti inter se litem haberēt sub centurione dirimenda erat, vel si aliquis extraneus, qui nō esset iudex, vel fortè aliquis de decanis, vel subordinatis illi quinquagenario, vel non subordinatis quinquagenarium iudicialiter impeteret, coram centurione eum conuenturus erat. Sic etiam decem centuriones vni tribuno suberant: quidquid ergo litigij inter hos suboriretur, vel si aliquis alius quidquā de centurionibus conuenirent coram tribuno iudicialiter

B experiri debebant. Et sicut erat inter istos iudices subordinatos causarum tractatio per modum simplicis conuersionis, scilicet quòd decani à quinquagenario iudicarentur, & quinquagenarij à centurione, & centuriones à tribunis, ita erat inter eos subordinatio per modum appellationis, vt si decani sub quinquagenario litigarent, & ab eius diffinitione appellarent, deuoluebatur causa ad centurionem, & si a centurione appellaretur, deuoluebatur causa ad tribunum: tunc si omnes tres iudices priorem sententiam confirmarēt rata erat, nec oportebat vltra appellare ad Moysen.

C Et sic Moyses eximeretur à labore sententiandi in istis paruis causis. Secunda subordinatio erat subditorum iudicum inferiorum ad iudices superiores: nam totus populus erat distinctus sub decanis, ita quòd nullus vir erat in toto populo Israelitico, qui non esset subiectus decanis: quinquagenarij autem centuriones, atque tribuni non habebant aliquos subditos præter eos, qui erant sub decanis, & quando isti subditi decanorum volebant inter se contendere, debebant coram decanis suis comparere, nec poterat vnus de populo, qui immediatè alicui decano subiectus erat citare, alium subiectum eidem decano coram quinquagenario directè conuenire non cōueniendo coram decano, nec ipse quinquagenarius poterat aliquos subditos alicu-

D ius decani inducere coram se ad audiendum sententiam in aliquo litigio prius quam à decano appellarēt: sicut nunc Metropolitani, idest Episcoporum domini, scilicet Archiepiscopi, non possunt aliquem de subditis Episcopi iudicare Episcopo inconsulto, vel intromittere se de eis, quæ ad Episcopos pertinēt. Sicut patet extra de excessi. prela. in cap. sicut vnire: possunt autem per appellationem deuolui causæ ab Episcopo ad Metropolitanū; sic in istis, cùm aliquis de populo conuenire alium primum coram decano, & si postea appellaretur à decano, deuoluebatur ad quinquagenarium causa, deinde per appellationem huius deuoluebatur ad centurionem, deinde ad tribunum, & transibat sententia per quatuor iudices, & si confirmabatur

E non erat vltra appellandum, nec reciperetur appellatio ad Moysen in similibus, quia iudices secundum instituta sua non deferrent tali appellationi, & sic non grauaretur Moyses iudicando tot causas populares. Inter istos tamen principes vltimi erant tribuni, ideo si isti inter se litigarent, vel aliquis eos impeteret iudicialiter non erat coram quo causę eorum determinarentur, nisi coram Moyse, & sic oportebat eos coram eo comparere: sed quia isti erant magni viri, & virtuosi atque sapientes super alios, modica, aut nulla litigia inter se haberent, & si aliquas causas haberent, essent magnæ, quia magnæ personæ paruas causas non habent, & tunc siue essent tribuni, siue quicunque alij homines quāndo magnas causas haberent coram Moyse

eas

eas tractare debebant. Et quia isti tribuni pauci erant, & paucas causas habentes, cùm essent personæ honorabiles valde, & non decebat eos quotidie litigare Moyses modicum grauaretur iudicando causas istorum, quando euenirent. In Moyse autem qualitercunque iudicaret erat status, nec erat vltra ad aliquem appellandum, cùm non esset ad quem appellaretur, sicut à Papa appellari non potest, cùm nō sit ad quem appelletur: nam à Papa ad Deum appellari nō potest, cùm non iudicet Deus hic causas iudicio manifesto, sed in futuro sæculo: à Moyse etiam non decebat appellari, & minus quàm à Papa, quia licèt Papa teneat statum altiorem, quàm tenuerit Moyses tēpore suo, quia Moyses gerebat vicem Dei solùm super populū Hebræum, Papa autem vicem Dei gerit super omnes homines, & potest absoluere, & ligare plenissimè ex potestate clauium, quæ apud eum totaliter est, quod non poterat facere Moyses, & in hoc excedunt sacerdotes nostri temporis sacerdotes legis veteris, & Prophetas: quilibet namque sacerdos simplex huius temporis perfectioris status est, quantum ad hoc q̄ Moyses, qui erat eximius, & maximus Prophetarum, vt patet Deut. 34. & quàm Aaron, qui erat summus sacerdos. Nam quilibet sacerdos simplex subditum sibi cōfitentem à peccatis absoluere potest auctoritate clauium sibi tradita: Moyses autem, & Aaron, vel aliquis alius sacerdos, aut Propheta illius temporis absoluere non poterat neque à minimo peccato mortali, aut venali, quia potestas clauium tunc non erat data: nam postea per Christum data fuit Petro, & alijs Apostolis, licèt implicitè, & suis successoribus, & confertur ista potestas clauium in collatione ordinū, licèt non quorumcunque, sed ordinis presbiteralis, vt patet ex ipsa forma ordinandi. Ista autem potestas postea magis communicatur, secūdum distributionem maiorum, vt Episcoporū, & Metropolitanorum, & consequenter vsque ad summum Pontificem, in quo plenissimè sedet ista potestas, vt patet in cap. Cleros 21. dist. vbi dicitur, quòd cœteri Episcopi vocati sunt in partem sollicitudinis, Romanus autem Pontifex ad plenitudinē potestatis. Quantum tamen ad id quod dicebatur de sententia ferenda, minus debuisset appellari à Moyse quam à Summo Pontifice Romano, quia ab aliquo iudice appellandum est secūdum quòd errare potest sententiando, & grauare litigantes: sed minus errare poterat Moyses, quàm Romanus Pontifex, ergo minus ab eo appellandum erat. Antecedens patet, quia licèt tota Ecclesia errare non possit, aut totum Concilium, quia Spiritus Sanctus ibi adest, tamen summus Pontifex inquantum est vnus iudex errat aliquando, quia nō cognoscit omnia, licèt dicatur habere omnia iura in Scrinio Pectoris, vt patet in 6. de rescriptis in c. licèt Romanus. & sicut aliquando contingit eum peccare mortaliter perdendo charitatem, ita contingit eum perdere rectum iudicium quantum ad aliquid. Moyses autem licèt esset vir sanctus: tamen erat vna persona priuata, & errare poterat, tamen quia erat Propheta maximus, & loquebatur cùm Deo quando volebat, & facie ad faciē sine ænigmate, vt patet Num. 12. cap. & Num. 7. vbi dicitur, quòd cum ingrederetur Moyses tabernaculum fœderis, vt consuleret oraculū; audiebat vocem loquētis ad se de propitiatorio, quod erat super arcam inter duos Cherubin, vnde & loquebatur ei: cùm ergo Moyses aliquid dubitaret, vel in lege clarum non inueniret, consulebat dominum; qui respondebat: ideo verba Moysi erant quasi verba Dei: sic enim dixit ipse, & patet hic in litera, cùm dicitur: Venit ad me populus quærens sententiam Dei, cumq; acciderit eis aliqua disceptatio, veniunt ad me, vt iudicem inter eos, & indicem præcepta eius atque leges,

In Moyse erat status causarum appellādarum in veteri testamento.

Sacerdotes nostri tēporis sacerdotes vet. test. & Moysen & omnes ꝓphetas excedunt.

Pontifex omnia iura habet in Scrinio Pectoris sui, licèt omnia non cognoscat.

F Romanus autem Pontifex, licèt magnam habet potestatem, interdum non est vir multum virtuosus, & dato quòd sit valde virtuosus, quia tamen non habet Deum ita respondentem ei ad omnia, sicut habebat Moyses, facilius errare potest. Quinta quæstio in hac materia erat de duratione istorum iudicum, vtrū semper durauerunt in deserto, & postea in terra Chanaan, an aliquo tempore defecerunt. Cuius enodatio ponetur Nu. 11. ca. vbi tractatur hæc materia: de hoc etiam Deuter. 17. cap. *Dimisit ergo cognatum, qui reuersus abyt in terram suam.* Secundum quòd supra clare inductū est, Iethro venit ad Moysen apud montem Sinai in fine primi anni egressionis de Aegypto, vel in principio secundi. Quocunque modo accipiendo modicum stetit
G cū genero suo Moyse, qa solùm stetit Iethro quousq; recesserunt castra Israel de monte Sinai, vt patet Nu. 10. cap. Sed recesserunt de prædicto monte anno secundo egressionis de Aegypto, mense secundo, die 20. mensis eiusdem, vt patet Num. 10. cap. ergo paucis diebus stetit, scilicet duobus mensibus, vel quasi, & tūc Moyses dimisit eum, & reuersus fuit in terram suam Madian. Sed antequam reuerteretur Moyses rogauit eum, vt maneret cū Israel, & iret in terram Chanaan, cùm dicitur: Dixit Moyses Hobab filio Rauhel Madianitidi cognato suo: proficiscimur ad locum, quem dominus daturus est nobis, veni nobiscum, vt benefaciamus tibi, quia dominus bona promisit Israeli: Cui ille respondit. Non vadam tecum, sed reuertar in terrā
H meam in qua natus sum: & ille, noli, inquit, nos relinquere: tu enim nosti in quibus locis per desertum castra ponere debeamus, & eris dux noster, cumque nobiscum veneris quidquid optimum fuerit ex opibus, quas nobis traditurus est dominus, dabimus tibi. Sed licèt ibi non dicatur, tamen Iethro non contentus his: voluit redire in terram suam, & reuersus est. *Dimisit cognatum suum.* Idest Moyses expediuit à se Iethro, qui erat socer suus, & vocatur hic cognatus, quia cognatus erat nomen generale affinitatis. *Qui reuersus abiit in terram suam.* Idest postquam expediuit se à Moyse reuersus fuit in terram suam Madian.

QVAESTIO. XII.

I

NICOLAVS autem dicit probabilius esse Iethro venisse in anno primo egressionis de Aegypto ante dationem legis, & mansisse cùm Moyse quasi anno vno integro, & hoc decebat valde, quia iste de nouo conuersus fuerat ad ritum Iudaicum; ideo debebat instrui in cœremonijs legis, & oportebat manere aliquanto tempore. Maximè, quia videns generū suum in tanta gloria, non ita cito recederet ab eo. Respondetur, quòd id quod dicit Nicolaus primo, scilicet quòd verisimilius est eum venisse in anno primo ante datam legem, falsum est, quia supra claris rationibus improbatum est: rationes autem, quas postea allegat non multum concludunt, scilicet quòd verisimile
K est Iethro mansisse per annum, vt instrueretur in cœremonijs legis. Nam non videtur, quòd cœremoniæ legis essent necessariæ Iethro: nam obseruatio ceremoniarum pertinet ad illos, qui erant de populo Dei, quòd autem aliquis esset de populo Dei, erat per circunsionem, quæ erat signum distinctiuum, vt patet ad Roma. 4. cap. post quam susceptam erat obligatio ad obseruantiam totius legis, vt patet ad Gala. 5. cap. sed Iethro non fuit circuncisus, vt supra inductum fuit, quia in deserto nullus fuit circuncisus, etiam de Hebræis, vt patet Iosue. 5. cap. ergo non debebat instrui in cœremonijs, nec erat aliquo modo necessariū. Etiam quia omnes ceremoniæ consistunt in cultu Dei, quantum ad sacrificia, vel ad quasdam mundicias, quę considera-

An verisimilius Iethro venisse ante datam legem.

ſiderabantur in comparatione ad tabernaculum, vt patet Num. 19. capit. & in conuerſatione ipſorum Iudæorum inter ſe: ſed nihil horum pertinebat ad Iethro, quia cùm ipſe intenderet redire in terram ſuam, & ibi non poſſet immolare, non pertinebat ad eum: quia immolationes fieri debebant ad oſtium tabernaculi, qui autem extra locum iſtum immolaret, mortis pœnam incurrebat, vt patet Leuit. 17. & Deuter. 12. cap. Etiam cùm Iethro maneret in terra ſua, non poſſet contrahere mundiciam, aut immundiciam reſpectu tabernaculi, cùm in terra ſua non eſſet tabernaculum. Item non erant ibi neceſſariæ cœremoniç, quç erant in obſeruatione diuerſorum feſtorum: nec cœremoniæ, quæ erant in communicatione Iudæorum inter ſe, cùm ibi non eſſent Hebræi: ergo nullç cœremoniæ ei neceſſariæ erant, nec ipſe eas addiſcere vellet. Item quando dicit, quòd Iethro videns gloriam tantam generi ſui Moyſi, & filiæ ſuæ vxoris Moyſi non recederet ita cito à Moyſe. Reſpondetur, quòd non multum cito receſſit à Moyſe, cùm manſerit cum eo per duos menſes, aut quaſi, & ſi intentio eius erat aliquo tempore recedere à Moyſe, videbatur inutile vno anno manere cum eo: quòd autem fuiſſet intentio eius recedere, patet Num. 10. ca. vbi dixit ad Moyſen ſuadentem ei manere, & cum eis ire in terram promiſſionis: non vadam tecum, ſed reuertar in terram meam, in qua natus ſum: patet ergo quòd Iethro in fine primi anni venerit ad Moyſen, vel in principio ſecundi, & ſolùm manſerit cum Moyſe vno menſe aut duobus, nec fuit magis neceſſarium manere, licèt voluerit Nicolaus.

CAPITVLVM XIX.

MENSE tertio egreſſionis Iſrael de terra Aegypti, in die hac venerunt in ſolitudinem Sinai. Nam profecti de Raphydim, & peruenientes vſque in deſertum Sinai, caſtrametati ſunt in eodem loco, ibique Iſrael fixit tentoria è regione montis. Moyſes autem aſcendit ad Deum, vocauitque eum Dominus de monte, & ait: Hæc dices domui Iacob, & annunciabis filijs Iſrael: Vos ipſi vidiſtis, quæ fecerim Aegyptijs, quomodo portauerim vos ſuper alas Aquilarum, & aſſumpſerim mihi. Si ergo audieritis vocem meam, & cuſtodieritis pactum meum, eritis mihi in peculium de cunctis populis: Mea eſt enim omnis terra, & vos eritis mihi in regnum ſacerdotale, & gens ſancta. Hæc ſunt verba, quæ loqueris ad filios Iſrael. Venit Moyſes, & conuocatis maioribus natu populi, expoſuit omnes ſermones, quos mandauerat Dominus. Reſpon-

A ditque omnis populus ſimul: Cuncta quæ locutus eſt Dominus, faciemus. Cùmque retuliſſet Moyſes verba populi ad Dominum, ait ei Dominus.

Menſe. Deſcripta eductione Iſrael de Aegypto, quæ fuit quædam diſpoſitio remota ad legiſdationem, hic ponitur legiſdatio: prima in duas, quia primo ponitur immediata diſpoſitio: ſecundo ſubditur legiſdatio, in capitulo vigeſimo. Prima in duas ſecundum quòd dupliciter populus diſponitur: primo per mundiciam, ſecundo per reuerentiam. B Secunda ibidem. *Iam aduenerat*. Iterum prima in duas, quia primo ponitur mundicia corporis, ſecundo immundicia mentis, ibidem. *Et ait Dominus, iam nunc veniam*. Circa primum. *Menſe tertio egreſſionis de Aegypto*.

QVAESTIO PRIMA.

HOC fuit in primo anno, quia ab egreſſu Aegypti vſque ad tempus, quo venerunt in montem Sinai, ſunt vnus menſis, & dimidius, quia in die quintodecimo menſis primi egreſſi ſunt de Aegypto, vt patet ſupra decimoſecundo, & decimotertio capitulo. C Et hoc, quia modica terra eſt inter Rameſſes, de qua receſſerunt quando exierunt de Aegypto, & montem Sinai: ſed morabantur aliquot diebus in manſionibus caſtrametationum, vt patet ex ſuperioribus. Et cùm dicitur hic, menſe tertio egreſſionis de terra Aegypti, eſt ſenſus, quòd in menſe tertio, poſtquam egreſſi ſunt de Aegypto computando à primo menſe, in quo egreſſi ſunt de Aegypto die quintodecimo eius venerunt in montem Sinai. Et ponitur hic menſis non nominando annum, quod eſt contra morem ſcripturæ, & reperitur hoc in duobus annis, ſcilicet in anno primo egreſſionis de Aegypto, & in anno quadrageſimo. De anno primo patet hic, quia iſta euenerunt in primo anno exitus D de Aegypto, vt ſatis patet ex libro Numeri, quia anno ſecundo, menſe ſecundo receſſerunt de monte Sinai, vt patet Numeri decimo capitulo, ſed hic dicitur, quòd venerunt in montem Sinai menſe tertio, ergo neceſſe eſt intelligi de menſe tertio primi anni. De anno quadrageſimo, quòd ponatur menſis ſine anno, patet Numeri vigeſimo capitulo, cùm dicitur: Veneruntq; filij Iſrael, & omnis multitudo in deſertum Sin menſe primo, & manſit populus in Cades, mortuaque eſt ibi Maria. Quod autem intelligatur illud de menſe primo anni quadrageſimi, ibi diffuſius dicetur. *Egreſſionis Iſrael de terra Aegypti*. Ex hoc notificatur quis menſis, & cuius anni fuerit iſte, quia dicitur egreſſionis de Aegypto, id eſt quòd iſte fuerit E primus menſis: tertius poſt exitum de Aegypto: & licèt dicatur hic egreſſionis Iſrael de Aegypto: non eſt intelligendum, quòd ſolus Iſrael egreſſus fuerit de Aegypto, ſed etiam multi de Aegyptijs, ſic enim patet ſupra decimoſecundo capitulo, cùm dicitur: Sed & vulgus promiſcuum innumerabile aſcendit cū eis. *In die hac*. Id eſt in die prima. Vocatur dies prima menſis dies hæc, quia dicebatur antea in menſe tertio, illa autem dies, à qua menſis denominari incipit talis, aut talis menſis vocatur dies hæc: dies autem ſecunda, aut ſequentes non poſſunt vocari dies hæc, quia non ſunt ille dies, in quibus primo menſis ſit talis aut talis menſis: ſola autem dies prima talis eſt. *Venerunt in ſolitudinem Sinai*. Non eſt intelligen-

In menſe & dimidio venerūt Iſraelitę de Aegypto ī montem Sinai.

Antequã Hebræi accederẽt ad mõtem Sinai nũ ambulanerũt super terram habitata.

dum ex hoc, quòd antea istud tempus Hebręi ambulauerint per terram habitatam, & nunc inceperunt introire solitudinem, quia ante hoc introierunt solitudinem, scilicet desertum Sur, & ambulauerunt tribus diebus per illud non inuenientes aquam, vt patet supra 15.ca. & transierunt per desertum Sin, vt patet supra 16.ca. quando pluit manna: sed nunc dicuntur venisse in desertum, vel solitudinem Sinai, quia licèt tota ista terra post transitum maris rubri, & introitu ad partes Arabicas sit solitudo: tamen nominantur diuersæ solitudines à diuersis partibus terrę, vel montibus, vel locis notabilibus, & computatur solitudo Sinai modicum in circuitu montis Sinai, & in illo spatio locauerunt castra Israelitæ. *Nam profecti de Raphydin, & peruenientes vsque in desertum Sinai.* Non dicitur hic sicut supra 17.cap. scilicet: profecta est omnis multitudo filiorum Israel de deserto Sin per mansiones suas iuxta sermonem domini castrametati sunt in Raphydin: hic autem non dicitur per mansiones suas, quia illa additio, scilicet per mansiones suas, nũquam apponitur, nisi quando inter illas mansiones, quæ nominantur aliæ interciderunt, quæ non nominantur: sic enim fuit procedendo de deserto Sin in Raphydin, quia interciderunt duę mansiones, scilicet. Dephcha, & Halus, vt patet in cathalogo mansionum Numeri 33.cap. hic autem inter Raphydin, & desertum Sinai nulla mansio intermedia fuit, vt patet Num.33.c. ergo non debebat dici, quòd Israelitæ venerunt de Raphydin per mansiones suas in solitudinem Sinai. *Castrametati sunt in eodem loco.* Idest cùm peruenissent de Raphydin in desertum Sinai stetit nubes, & fixerunt castra in eodem loco iuxta consuetudinem suam. *Ibique Israel fixit tentoria.* Castrametari, & figere tentoria idem est, & tunc videtur hoc positum ex superabundanti, cùm dictum fuerit ante, castrametati sunt in eodem loco, sed ponitur hic propter illam particulam, quę additur, scilicet è regione montis. Vel potest dici, quòd castrametari, & figere tentoria accipiantur hic vt diuersa, scilicet quòd castrametari est assignare locum pro castris, & figere castra pro ipsa fixione tabernaculorum, quæ est post assignationem loci. Et ista differentia videtur Deuter.1.cap. cùm dicitur: domino Deo vestro non credidistis, qui præcessit vos in via, & metatus est locum in quo castra figere deberetis. Ecce qualiter accipitur ibi metari locum, idest assignare locum, & patet per ea, quæ ibi sequũtur, scilicet nocte ostendes nobis iter per ignem, & die per columnam nubis: sic ergo hic accipietur, & non erit replicatio sententię eiusdem. *E regione montis.* Idest contra mõtem. Et sunt duæ partes, scilicet è prepositio deseruiens ablatiuo, & regione, quæ est ablatiu⁹ huius nominis regio, & signat cõtra positionem, scilicet à fronte, vel è contra. Et dicitur è regione montis, quia Hebræi venerunt ad desertum Sinai, & non ascenderunt in montem, cùm esset locus altus: sed castra fixerũt in valle in locis planis circa aquas, & ista loca erant contra montem ex parte meridiana, erat namque aduentus Israelitarum à parte meridiana, scilicet ab Aegypto contra partem septentrionalem, cùm ergo peruenissent ad montem Sinai non transierunt vltra: sed locauerunt castra apud frontem meridianam illius montis, qui respicit aliqualiter Aegyptum, & mare rubrum, per quod transierant. Metatio autem castrorum erat secundum assignationem aliquorum deputatorum: nam sicut reges, & magni domini habent aliquos officiales, qui cœteris assignant mansiones in loco, ad quem vadunt domini: ita hic ponebantur aliqui viri de singulis tribubus, & isti assignabãt loca pro qualibet tribu. Situs autem castrorum pro qualibet tribu aliqualiter determinat⁹ erat à Deo, quia vt habetur Num.2.cap. in parte orientali po-

F nebat Iudas tentoria, & aliæ duæ tribus, quæ erant sub vexillo suo ad meridianam partem locabat castra. Ruben, & duæ tribus sub vexillo suo ad occidentem locabat castra. Ephraim, & duę tribus sub eo ad septentrionem locabat castra: tribus Dan, & cùm ea aliæ duæ, & quantũ ad hoc nihil oportebat determinare ipsos officiales assignantes loca castrorum, sed postquam ipsi posuissent locum pro sanctuario, quod figendum erat in castrorum medio, & pro Leuitis, qui excubabant in circuitu eius, vt patet Num.1.& 3.cap. assignabant quantitatem castrorum pro quolibet quarta vexillorum, & deinde sub quolibet vexillo assignabãt locum cuilibet tribui quantum occuparet, & post in qualibet tribu assignabant locum pro qualibet familia,

G deinde in qualibet familia tribuum assignabãt locum pro quolibet tentorio aliquorum illius familiæ: ita, ꝙ non esset contentio super locationem, aut occupationem castrorum.

De loco, in quo Israelitæ castra fixere. Et de modo adorandi eorum, an adorarent contra Orientem, vel Occidentem.

QVAESTIO. II.

NICOLAVS dicit, quòd cùm Iudæi accesserunt ad montem Sinai castra fixerunt è regione montis, & hoc ex parte orientali, ita quòd mons Sinai esset eis occidentalis, vt adorarent Deum descendentem super montem Sinai, quia modus Iudęorum

H erat adorare contra occidentem, vt patet in situatione sancti sanctorum, siue tabernaculi interioris: nam ponebatur sanctum sanctorum ad occidentalem plagã, & porta tabernaculi, & atrij erant ad partem orientalem plagam, vt patet infra 26.& 27.capit. & Leuit.16. sed Iudæi orabant contra sanctum sanctorum: ergo oratio sua erat ab Oriente contra Occidentem. Etiam quia astra Cęli mouentur ab oriente in occidentem saltem secundum motum raptus: ergo ab oriente cõtra occidentem orandum est. Respondetur, quòd primum non videtur verum, scilicet quòd Hebræi fixerunt castra ab oriente montis Sinai, quia Hebręi quando castrametari debuerant, nõ transierunt vltra Sinai: sed immediatè, vt accesserunt ad solitudinem Sinai fi-

Contra Nicolaum.

I xerunt castra. Si tamen consideratur terra, de qua veniebant, dicendum est, quòd venerunt à parte meridiana montis Sinai, & non totaliter à parte meridiana, sed aliqualiter à parte occidentali, quia pars Aegypti, de qua ascendebãt est occidentalis respectu montis Sinai, ipsi autem ascendentes versus montem Sinai primo ascenderunt versus partem orientalem, quando ibant ad mare rubrum, deinde declinauerunt versus partem septentrionalem euntes per deserta Arabica contra montem Sinai: ideo ibant ipsi contra frontem meridianam montis Sinai, sed ad figendum castra nõ transierunt montem Sinai: ergo castra locata fuerunt à fronte meridiana montis Sinai, & non à fronte orientali. Motiuum autem Nicolai valde facile est, scilicet

K vt adorarent dominum descendentem super mõtem à parte orientali existentes versus occidentem. Et primo, quia Iudæi nesciebant vtrum in isto monte eis lex danda esset, nec vtrum Deus descensurus esset, quia dato, quòd scirent legem dandam tamen nesciebant modum, scilicet vtrum domino descendente super montem, vel aliàs. Nec valet si dicas, quòd Moyses annunciauerat eis, quia supra solùm annunciauerat eis in Aegypto existens, quòd quando exirent de Aegypto sacrificarent domino in monte Sinai, vt patet supra 3.ca. licèt non dicatur in 4.ca. postea, quòd istud recitauerit Moyses, vel Aaron Israelitis. Et si dicas, quòd postea ambulãdo per desertum Deus reuelauit Moysi, quòd ibi danda esset lex, & quòd descendere deberet

Contra motiuum Nicolai. Israelitæ cum vere nesciebant an legem ibi acciperent turi essent.

deberet in nube, & postea ipse reuelauerit Hebræis. Non potest stare, quia ista nondum sciebat Moyses, quando accessit ad montem Sinai: sed quando in mõtem ascendit reuelauit ei Deus, ꝙ in die tertio veniret in nube, & igne super montem, sed quando Moyses ascendit in montem, vel castrametatus fuerat populus iam, vel tunc castrametabatur: ideo non poterant locare castra ex industria, vt Deum venientem ab orientali parte contra occidentem adorarent. Item dato, ꝙ scirent Deum venturum ad montem, tamen illo tempore non erat Iudæis specialis modus orandi quãtum ad determinationem positionis, s. an contra oriẽtem, vel occidentem, & sic de alijs positionibus: nam ante datam legem Iudæi nullas cęremonias habebant, per quas à cęteris gentibus distinguerentur, nisi ꝙ Deum verum adorabant, & gentes idola. Item quia circũcisi erant, gentes aut non: quantum ad alios speciales modos nihil habebant: sed omnia nũc post legem datam susceperunt, & sic fuit de situ adorationis vtrum contra orientem, vel occidentem, vel aliam partẽ mundi.

Iudæi ante datã legẽ non habebãt specialem modũ adorandi Deum.

Et patet, quia iste modus fuit ex locatione tabernaculi interioris. s. Sancti Sanctorum, quia illud fuit locatum contra occidentem, vt patet infra 26. c. & Leui. 16. sed istud non erat factum, quando venerunt in montem Sinai, cùm ibi factum fuerit tabernaculum, & omnia alia, vt infra patet: ergo non erat tũc iste modus. Item dato, ꝙ esset iste modus adorandi quantum ad determinationem situs apud Iudęos, etiam anteꝗ venirent ad montẽ: tñ non multũ facit ad hoc, qa iste modus tenet, quando Deum colimus non apparẽtem in aliqua effigie, & tunc contra talem, vel talem partẽ ex aliqua ratione speciali, s. ꝙ Iudæi adorabant contra Occidentem, vt dissimiles essent gentilibus, q adorabant contra orientem, vel quia stellæ, quæ dñr adorare Deum: vt patet Esdræ 2. c. tendunt ab Oriente in Occidentem secundum motum raptus nobis manifestũ: qñ tamen Deus nobis apparet, non est eadẽ causa, quia vbicunq;, & ꝯtra ꝗcunq; positionem nobis appareat eum venerari debem⁹: ideo si Iudęis à parte meridiana, vel oriẽtali Deus appareret, adorarent eum contra meridiem, vel orientẽ, & patet quia dicitur infra 33. ca. ꝙ Moyses tetendit tabernaculum extra castra, & vocauit nomen eius tabernaculum fęderis, & postea sequitur. Cumq; egrederetur Moyses ad tabernaculum, surgebat vnusquisq;, & stabat in ostio papilionis sui aspiciebantque tergum Moysi, donec ingrederetur tentorium, ingressoque illo tabernaculum fęderis descẽdebat columna nubis, & stabat ad ostiũ loquebaturq; cum Moyse cernentibus vniuersis, ꝙ columna nubis staret ad ostium tabernaculi, stabantq; ipsi, & adorabãt per fores tabernaculorum suorum: sed illud tabernaculum erat extra castra, & tñ frons castrorũ esset valde lata si omnes, qui erãt in fronte castrorũ adorarent, qñ descendebat nubes super illud tabernaculũ: necesse est, ꝙ illud tabernaculum respectu quorundam existentium in vna extremitate frontis castrorum esset meridianũ, & respectu aliorum existentium in alia extremitate opposita esset septentrionale, vel respectu quorundã esset oriẽtale, & respectu aliorum esset occidentale: non ergo adorabant semper Hebręi contra occidentalem partẽ. Item patet, quia vbicunq; essent Iudęi adorabãt versus tabernaculi locum, vt patet 3. Reg. 8. ca. & Dan. 6. cap. quia accusatus fuit, ꝙ haberet fenestras apertas contra Ierusalem, & oraret in die ter contra Ierusalem, sed constat, ꝙ orare in Babylone, vbi erat Daniel contra Ierusalem, non est orare contra occidentem, sed contra meridiem, ergo non erat semper orandum contra Occidentem Iudæis. Antecedens patet, s. ꝙ Ierusalem sit meridiana Babyloni, quia Babylon est septentrionalis, siue aquilonaris Ierusalem, vt patet Hiere. 1. cap.

Cum Iudæi Deum non apparentem in aliqua effigie adorabãt cõtra occidentẽ adorabãt.

A vbi cum loqueretur de captiuitate Babylonica dixit: Ab aquilone pandetur omne malum, & venient principes aquilonis, & ponet vnusquisque solium suum in portis Ierusalem. Item patet, quia Iudęi qñ erant in deserto orabant existentes in domibus suis contra tabernaculum: sed tabernaculum erat in medio castrorum, vt patet Nu. 2. & 3. c. & ad oriẽtem tribus Iudæ cũ alijs duab⁹: ab occidente Ephraim, à meridie Rubem, à septentrione Dan quælibet cũ alijs duabus tribubus: sic ergo soli, q erant in parte Iudę sub vexillo eius poterãt adorare contra occidẽtem, q autem erant sub vexillo Ephraim cũ adorarent contra tabernaculum, necesse erat, vt adorarẽt versus orientẽ, & ꝗ sub vexillo Rubẽ necessariò adorare debebant versus Septentionẽ, & q
B erant sub vexillo Dan, necessariò adorabant ꝯtra Meridiem: non ergo refert multũ istud motiuũ Nicolai, s. ꝙ sederint ad partẽ orientalem montis, vt adorarent ꝯtra occidentem dominũ, qñ descenderet super montem. Dicẽdum ergo, ꝙ castra locata fuerint ad partem meridianam montis Sinai, vt supra declaratum est. *Moyses autem ascendit ad Deum.* Hoc fuit in prima die mẽsis tertij, scilicet die qua accesserunt ad solitudinem Sinai, & patet, quia dixit ei tunc Deus, quòd purificaret populum vsque in tertium diem, & tamen in tertio die mensis tertij lex data fuit: causa autem quare ascendit Moyses in montem fuit, vt requireret voluntatẽ Dei, quia licèt Moyses Deum pꝛsto haberet vbicunq; cum eo loqui vellet, quia tamen sciebat Deum specialiter
C habitare in monte illo, ascendit in montem illum, quia iterum Deus apparuerat ei in mõte illo, cùm pasceret oues Iethro, vt patet supra 3. c. cùm vidit rubrũ ardere, & non cõburi: & potissima causa fuit, quia tũc dixerat ei Deus, cùm eduxeris populũ meũ de terra Aegypti, immolabis super montem istum. Volebat ergo scire Moyses, quid Deus volebat sibi immolari, & quãtum, & quomodo, & sic de cęteris circunstantijs, vt diligenter exequeretur, qa maledictus, qui facit opus domini negligenter, vt patet Iere. 48. c. cùm autem ad ista ascẽderet, vocauit eum Deus, & dixit ei alia ꝗ in litera subsequuntur. *Vocauitque eum dominus de monte.* Deus vocauit formando quandam vocem mysterio angelico, ꝗ dirigeretur ad Moysen, sicut patet de vocibus, quæ so-
D nabant in datione legis, vt patet capitulo sequenti: dicitur vocauisse Deus Moysen de monte, non ꝙ Deus in monte staret, & Moyses extra montẽ, quia ẽt Moyses in monte erat, cùm dictũ fuerit supra ꝙ Moyses ascẽdit in montẽ ad dñm: sed Moyses nõ ascẽderat adhuc in parte superiori montis: ideo vocabat eum de monte, idest de vertice mõtis. Causa autem quare Moyses non ascendebat ad partem superiorem erat, quia cùm ipse pasceret gregem Iethro venit ad montem illum, & in parte superiori illius montis vidit rubum ardere, & non comburebatur, & dixit intra se: vadam, & videbo visionem hanc magnam, quare non coburitur rubus; cernens autem dominus, q pergeret ad vidẽdum vocauit eum de medio rubi, & ait: Moyses ne appro-
E pies, inquit, huc. Quia ergo tũc Deus arguerat eum de irreuerentia in eodem loco accedendo antequam vocaretur, noluit nunc accedere, donec vocaret eum Deus: ergo videns Deus eius reuerentiam vocauit eum, vt accederet ad locum. *Hæc dices domui Iacob.* Vocatur domus Iacob tota posteritas Iacob manens: cùm ergo omnes manentes de posteritate Iacob, ibi tunc esset, vocauit illos domum Iacob, & isto modo accipiũt Poetæ, & Gentilium Hystoriographi domũ, vt ait Aug. de Ciu. Dei, lib. 14. accipientes ab hoc loco: Virgilius namque in 6. Aeneidos omnes Romanos vocat domum Assaraci, quia descendunt ab Assaraco per Aeneam, & Aeneas ab Anchise, Anchises ab Assaraco: sic enim dicit.

Moyses non ascendit ad superiorẽ partẽ montis ne irreuerentiæ argueretã Deo.

Domus Iacob.

Cum domus Assaraci Phthiam, clarasque Micenas
Seruitio premet, ac victis dominabitur Argis.

Et accipitur hic large domus per Analogiam ad domum propriè dictam, quæ est œconomia, & sicut ibi omnes, qui sunt sub cura œconomi, siue patrisfamiliæ, & omnia, quæ possidentur, dicuntur vna domus, cuius caput est paterfamiliæ, & vocatur illa domus illius patrisfamiliæ: ita cùm omnes descendentes à Iacob habeant ad ipsum quandam comparationem, velut ille, qui est de familia alicuius patrisfamiliæ, ad ipsum patremfamiliæ, ita omnes isti vocabuntur domus Iacob, vel domus Assaraci, aut alicuius alterius. *Et annunciabis filijs Israel.* Ista est repetitio Rhetorica eiusdem sententiæ, quando enim eadem sententia ponitur bis simul per verba diuersa cõformiter significantia, pulchritudo quędam est: & iste modus obseruatur in Prophetis valde, maximè in Isaia, vt patet discurrenti librum eius maximè in principijs. Idem signat dom⁹ Iacob, quod filij Israel, quia Israel, & Iacob idem sunt, vt patet Ge. 32. & 35. c. vbi ponitur mutatio nominis, & dicitur, nõ vocaberis vltra Iacob, sed Israel: idem est ergo domus Iacob, quod domus Israel: sed domus, & filij idem sũt, quia domus accipitur hic ꝓ familia, & filij sunt de familia patris: ergo filij Iacob, & domus Israel, vel è contrario idem pœnitus sunt. *Vos ipsi vidistis, quæ fecerim Aegyptijs.* Deus volebat hic dare legem Iudæis, & lex est quoddam onus, cùm volũtas nostra, quę libera est, per illam trahatur ad determinatum modum agendi, & ad nullum alium: cùm tamẽ voluntas nostra vellet sibi relinqui electionem cuiuslibet partis cõtradictionis, lex autem determinando certum modum agẽdi tollit voluntati nostræ electionem: solùm autem manet ibi obedire: maximè, quia ista lex, quæ imponi debebat grauis erat ad tolerandum, vt patet Act. 15. cap. cùm dicitur: hoc est iugum, quod vos, nec patres vestri portare potuistis. Ad hoc ergo, quòd populus, qui hactenus liber ab omni iugo extiterat, nunc se nouo iugo subijceret, oportebat esse magnam persuasionẽ ex parte Dei, & sic incipit hic psuadere allegando beneficia, quæ eis egerat, quæ erant valde magna: propter quę rationabiliter obligarẽtur ad faciendum omnia quæcũque eis Deus mandaret, & recitat beneficia facta ab exitu de Aegypto, & pauloante vsque ad locũ illum. *Vos ipsi vidistis, quæ fecerim Aegyptijs.* Quasi dicat: ego volo, ꝙ vos sitis iudices, vtrũ beneficia vobis exhibita promereantur, vt vos recipiatis legem meam, & custodiatis, & ad hoc ecce beneficia: vos vidistis, q̃ feci propter vos Aegyptijs percutiendo eos in Aegypto, & quid fecerim in mari rubro, & quid fecerim vobis dãdo cibum in solitudine, & sic de alijs, nunquid hæc ꝓmerentur, vt suscipiatis legem meam? quasi dicat, sic: vel aliter. *Vos vidistis, quæ fecerim.* Quasi dicat: ego beneficia multa feci patrib⁹ vestris, Abrahæ, Isaac, & Iacob, propter quæ vos descendentes ab eis mihi eratis naturaliter obligati: maximè, cùm de beneficijs illis ad vos aliquid attineat. Sed quia vos ista beneficia vidistis, nõ curo ea recitare: vidistis vos tamen beneficia exhibita nũc nouiter in Aegypto, scilicet. *Quid fecerim Aegyptijs.* Idest quomodo percusserim eos decem plagis maximis, vt patet supra à ca. 7. vsque ad 12. inclusiue, & vos ipsi videntes omnia ista mala inferri illis, nihil horum passi fuistis, vt patet supra 8. & 10. cap. Vidistis quid fecerim eis, quia vobis egredientibus de Aegypto in lętitia in manu valida, ipsi vlulabant super mortuos suos, & non respiciebant ad vos, quia Deus fecerat iudicia in eis, & in dijs suis, vt patet Num. 33. ca. Vidistis etiam quomodo volentibus Pharaone, & Aegyptijs irruere super vos apud mare rubrum, posuerim columnam nubis, & ignis inter vos & ipsos, quæ vos illuminaret,

Necessaria erat suasio ad hoc, vt De⁹ induceret Israelitas ad sumendum iugum legis.

F & ipsos obtenebraret, ita quòd toto noctis tẽpore ad vos accedere non valuerint. Vidistis etiam quomodo aperto mari rubro, & ipsis persequentibus vos per mare rubrum, aquę coierint super eos, & demersi fuerint in profundum, ita quòd vnus ex eis non remanserit, & vos ipsi vidistis postea cadauera eorum super maris littora, vt patet supra decimoquarto capitulo. *Et quomodo portauerim vos super alas aquilarum.*

QVAESTIO. III.

ISTA locutio est secundum metaphoram, quia Deus non portauerat Iudæos super alas aquilarum,
G quia pedibus suis mouebantur pariter. Sed dicuntur portati super alas Aquilarum, quia sicut Aquila cito volat, ita ego vos cito duxi de Aegypto: ista velocitas non attenditur penes processum viæ, quia veniendo de Aegypto vsque ad montem Sinai, non velociter ambulauerunt, quia terra est satis modica, & ipsi ambulauerunt eam in mense, & dimidio, quia quintodecimo die mensis primi egressi sunt de Aegypto, vt patet Num. 33. cap. & peruenerunt ad montem Sinai in mense tertio prima die mensis tertij: mense ergo, & dimidio morati sunt in itinere illo: sed accipitur velocitas ista penes exitum de Aegypto, quia cùm esset tanta multitudo filiorum Israel, scilicet sexcenta millia peditum, & senes, & paruuli, & mulieres in mul-
H titudine innumerabili, & vulgus promiscuum innumerabile quod ascendit cum eis, vt patet supra 12. ca. & quòd omnes eadem die potuerint recedere de Aegypto, quia videtur, quòd tanta multitudo multis diebus indiguerit ad exeundum, & sic ponitur quasi pro miraculo supra 12. c. hoc cùm dicitur: Quibus expletis eadem die egressus est omnis exercitus domini de terra Aegypti. Vel dicuntur portati isti super alas Aquilarum, idest sine labore magno, quem aliàs debuissent habere, quia sicut Aquilæ ponunt pullos suos teneros super humeros suos, & sine labore illorum portant eos de loco ad locum: ita Deus sine labore portauit Hebræos in itinere illo. Quia licet aliquem laborem habuerint, quasi supra murmurauerunt, quan-
I do viderunt super se Pharaonem venientem, dicentes: Nunquid non erant sepulchra in Aegypto, &c. Murmurauerunt etiam, & angustiati sunt, quando non inueniebant tribus diebus aquas venientes per desertum Sur, & postea venientes in Mara inuenerunt aquas amaras, vt patet supra decimoquinto capitulo. Murmurauerunt, & angustiati sunt in deserto Sin, quando defectio panis, & postea datum fuit manna, vt patet supra decimosexto capitulo. Angustiati fuerunt in Raphydim, quando non inuenerunt aquam, & tentauerunt dominum, vt patet supra decimoseptimo capitulo, & quãdo irruit in eos Amalech, & percussit extremitatem exercitus: isti labores viæ huius fuerunt, sed valde parui fuerunt, vel quasi nulli,
K cùm secundum naturam viæ nullum euadere potuissent: Deus tamen in omnibus remedium adhibuit: nam cùm ipsi timuerunt Pharaonem, qui certissimè eos occisurus fuisset, nisi Deus occurreret, respondit Moyses loco Dei, dicens. Dominus pugnabit pro vobis, & vos tacebitis, & sic factum est, vt patet supra decimoquarto cap. quia mare rubrum absorbuit Aegyptios illæsis Hebræis. Secundus labor nullus fuit, quia licèt deficerent aquæ, & postea reperissent amaras, Deus conuertit eas ad dulcedinem immisso ligno, vt patet supra 15. capitulo. Tertius labor nullus fuit, quia licèt defecisset eis panis: tamen Deus saturauit eos immediatè carnibus, & pane, dicens: Vespere comedetis carnes, & mane saturabimini panibus, vt

Quomodo Hebræi dñr portati à Deo per alas Aquilarum.

Labores ab Hebræis passi usque quo venerũt ad Montem Sinai.

Deus labores Hebræorum alleuiauit.

vt patet supra 16.cap. Quartus etiam nullus fuit: nam petra in Raphydin abundantissimas aquas effluxit, & Amalechitarum populus ad internetionem cœsus in fugam versus est, vt patet supra 17.capit. Deus ergo tanquam aquilam posuit Israelitas sup humeros suos faciens, vt labores magnos, qui in via erant non sentirent: sicut non sentiunt laborem viæ filij aquilarum, cùm portantur super humeros matrum. Et quòd iste sit verus sensus huius metaphoræ de alis aquilarum, patet Deut.32.cap.vbi ista ponuntur, scilicet: Inuenit eum in terra deserta in loco horroris, & vastæ solitudinis, circunduxit eum, & docuit, & custodiuit sicut pupillam oculi sui, sicut aquila prouocans pullos suos ad volandum, & super eos volitans, expandit alas, & assumpsit eos atq; portauit in humeris suis; dominus solus dux eius fuit, & non erat cùm eo Deus alienus.

Tertia expositio.

Alio modo potest etiam applicari ista metaphora, scilicet quòd sicut quādo Aquila ponit pullos suos super humeros suos, & volat in altum, etiam si aliquis à parte inferiori sagittas iaceret ad eam, vt percuteret filios non posset, quia alæ protegebant eos: alæ ergo poterāt percuti, sed pulli Aquilæ non: sic cùm Pharao vellet sagittare Hebręos, idest vellet eos occidere apud mare rubrum, Deus opposuit nubem suam ponens eam inter Aegyptios, & Hebræos, ita vt esset nubes tenebrosa, & illuminans noctem, idest quòd ex parte Hebręorum erat lucida illuminans noctem, & ex parte Aegyptiorum erat obscura valde, ita, vt ad se toto noctis tēpore accedere non valerent, & sic euaserunt Hebræi. Iste sensus satis conueniens est, sed secundus superior continet veritatem literæ. *Et assumpserim mihi*. Idest vos vidistis quomodo ego vos acceperim specialiter ad me protegens sub cura mea, sic dicitur Deut.32.ca. Expandit alas suas, & assumpsit eos, & portauit eos in humeris suis: quasi dicat, nullus dixit mihi, vt vos acciperē sub cura mea speciali, & tamen ego gratis assumpsi. *Si ergo audieritis vocem*. Positis beneficijs, per quæ suadebat eis, vt reciperent legem eius, & custodirent, vel per quæ melius ostendebat eos in generali obligatos ad quodcunque quod eis mandasset; hic ponit cōclusionem intentam, & procedit Rhetoricè modo ꝑsuasiuo. Nam si ille, qui vult aliquem ad aliquid inducere immediatè diceret nullo alio præposito, non assentiret audiens, quia animus eius nō esset inclinatus: cùm autem præmittuntur aliqua verba, in quibus exprimitur obligatio, inclinatur animus audientis ad id, quod postea sequitur: sic enim hic prius posita sunt diuina beneficia, deinde subiungit, quòd verba eius audire debeant, & seruare. *Si ergo audieritis vocem meam*.

Non est in potestate pati, pati, & nō pati.

Idest assenseritis ei animo, quia propter audire solùm nihil meremur, quia non est in potentia nihil audire, vel non audire, cùm potentia auditiua sit potentia passiua, & non est in potestate patientis pati, vel non pati: sed in potentia agentis est magis agere, vel non agere: assentire autem alicui sermoni recto moraliter bonū est, & meritorium, quia hoc est in potestate nostra.

Quid sit Pactum.

Et custodieritis pactum meum. Pactum est conuentio facta inter partes à pace dictum: pactum ergo Dei erat hic id, quod ex parte Dei proponebatur, scilicet vt Hebræi custodirent talia, vel talia mandata, quæ infra exprimētur. Ex parte Hebræorum proponebatur, quod Deus reciperet eos in speciali custodia, & hoc promittit se Deus facturum. *Eritis mihi in peculium de cunctis populis*. Licèt Deus multa bona egisset Iudæis, ex quibus nullo alio interposito obligabantur rationabiliter ad faciendum quidquid Deus mandaret, tamen adhuc plura beneficia se Deus eis facturum denunciat, si custodiant mandata eius, & factum fuit hic vnum pactū inter Deum & Hebræos, quod totum vnum est: nec enim aliud est pactum Dei, & aliud pactum Hebręo-

Pactum inter Deū, & Hebræos est vnum.

A rum, sed tota vna conuentio, in qua pro qualibet parte aliquid proponitur. Nam Deus petiuit à Iudæis, vt custodirent mandata eius, & promittebat se daturum eis specialia bona, vel habiturum eos in peculiū. Iudæi petebant, vt Deus eis bene faceret, & promittebant se custodituros mandata eius. Et licèt Hebræi aliquid horum non peterent, aut promitterent, quia ipsi non mouerunt, vt fieret ista pactio, sed Deus, ad vltimum tamen concesserunt se custodituros mandata Dei, vt patet Deutero.5.capit. scilicet: Cuncta, quæ locutus est dominus faciemus. & consenserunt quantum ad illa, quæ Deus eis promittebat, scilicet vt acciperet eos in peculium de cunctis populis terræ. *Eritis mihi in peculium*. Dicitur peculium pecunia, quam Peculium.

B habet filiusfamiliæ extra id quod habet in hæreditate paterna, & in hac pecunia potest facere quidquid voluerit: quia licèt quantum ad cœtera non sit sui iuris, in illo tamen est, & vocatur talis pecunia castrensis, vel quasi castrensis: illa autem specialis est filiofamiliæ respectu bonorum, quæ habet in hæreditate paterna, quæ sunt multum generalia, cùm sint communia ei cùm cœteris cohæredibus. Et est sensus, si vos custodieritis mandata mea, licèt cœteri populi sint mei per creationem, & gubernationem generalem, vos tamē eritis mihi specialis populus inter omnes, quia specialiora beneficia impendam vobis, quàm cœteris. *De cunctis populis*. Idest omnes populi sunt mei: quasi dicat, Domini est terra, & plenitudo eius, orbis terrarū,

Pecunia castrensis.

C & vniuersi, qui habitant in eo, vt patet Psal.23. & sunt omnes populi, quasi pecunia mea: sed inter cœteros, non eritis vos mihi, vt pecunia, sed vt peculium, quod est aliquid speciale. *Mea est enim omnis terra, & vos eritis mihi in regnum*. Idest licèt tota terra sit mea, non faciam illi, vt vobis, quia vos faciam regnum meum, idest ita excellentes super alios, tanquam vos sitis pertinentes ad regnum, ipsi autem non. Et vocatur istud regnum sacerdotale, quia sacerdos aliquo modo designat principatum, vt patet 2.Reg.8.cap. cùm dicitur: Filij Dauid sacerdotes erant: constat tamen, quòd ibi accipiuntur sacerdotes pro principibus, quia nullus de filijs Dauid ausus fuisset accipere sacerdotium. Nam rex Ozias, qui alio nomine vocatur Azarias, percussus

Iudæi vocabantur regnum Dei sacerdotale.

D fuit lepra in fronte, & permansit sic tota vita per annos multos, quia accepit Thuribulum, vt Thura funderet coram domino, quod ad sacerdotes pertinebat, vt patet 4.Reg.15.capit. Et non solùm, qui acciperet officium sacerdotale, sed etiam siquis acciperet officium Leuitarum, vt patet Num.1.& 3.capit. cùm dicitur: Siquis externus accesserit, morietur, maximè quia Apostolus ad Hebr. capit.7. dicit: nullum fuisse sacerdotem de tribu Iuda. Erant ergo isti sacerdotes, idest principes: sic enim potest hic intelligi, quòd Hebræi essent Deo regnum sacerdotale, idest regnum magni principatus, scilicet quòd ipsi Iudæi principarentur valde, & essent in magna præeminentia. Vel vocari posset regnum sacerdotale, idest regnum per-

E tinens ad sacerdotes, scilicet quòd vos eritis mihi, vt regnum, & vt sacerdotes, quia omnes eritis ita applicati ad cultum meum respectu aliarum gentiū, quòd omnes videbimini, vt sacerdotes: sicut sacerdotes ad cultum Dei magis applicati sunt quàm cœteri, quia alij intendunt rebus suis. Sacerdotes autem pro toto populo cōstituti sunt, vt ministri, & mediatores apud Deum: ideo hoc solùm intendere debent. *Et gens sancta*. Sanctus multa signat: vno modo sanctus, idest mundus, vel sincerus, & hoc sonat vocabulum sanctitatis in Græco, scilicet agios, idest sine terra. Et sic vocantur Iudæi gens sancta, idest gens munda, quia habebat cœremonias, & vniuersos ritus valde mundos: sic patet Deuteron.4.capitu. cùm dicitur:

Quid sanctum signi ficet.

Hæc est sapientia vestra,& intellectus coram populis,
vt audientes vniuersi præcepta hæc,dicant: En popu-
lus sapiens,& intelligens magna:nec est alia natio tam
grandis,quæ habeat Deos appropinquantes sibi, sicut
dominus Deus noster adest cunctis obsecrationibus
nostris. Quæ est enim alia gens sic inclyta,vt habeat cę
remonias iustaq; iudicia, & vniuersam legem, quam
proponam ante oculos vestros? Et rationale erat,quòd
Iudæi magna pollerent mūdicia,quia Christus noster
Deus & homo verus de gente illa carnem assumptu-
rus erat: sed non decebat, vt de gente sordida carnem
susciperet: Gentiles autem tunc temporis versabantur
in magnas idolorum spurcitias,& nephandas cęremo
nias,quas requirebāt dij eorum,vt patet legenti libros
Fasto.Ouidij. Et libros August.de Ciuit.Dei. Vocatur
alio modo sanctus,idest Deo applicitus, & isto modo
accipitur supra 13.c.cùm dicitur: Sanctifica mihi om-
ne masculinum, quod aperit vuluam, idest applica ad
cultum meum immolando si immolatitium est, vel
redimendo,si immolatitium non est:& sic vocatur ve
stis sancta Aaron,vt patet infra 28.cap. quia ad cultum
Dei applicabatur, scilicet ad ministrandum coram do
mino in tabernaculo, & ad nullos alios vsus ꝓphanos.
Sic dicetur de ista gente,quòd erat sancta,idest ad cul-
tum Dei applicita magis,quàm aliæ gentes: nam aliæ
gentes dęmonia colebant iuxta vanitatem suam,& de
sideria sua: Iudæi autem soli Deum verum colebant,
iuxta illud: Notus in Iudęa Deus, in Israel magnū no-
men eius Psal.74. Et ista applicatio erat per ista præce-
pta,quæ nunc dabantur; nam licèt Hebræi Deum ve-
rum ante cognoscerēt,& aliqualiter colerent: modos
tñ colendi eum nondum nouerant: nūc autem in istis
cęremonijs declarabatur eis: ideo nunc totaliter Dei
cultui applicabant: ideo nūc gens sancta dici debebat.
Hæc sunt verba, quæ loqueris ad filios Israel. Scilicet ista ver-
ba,quæ supra dicta sunt referendo diuina beneficia, &
concludendo pactū de legis obseruantia. *Venit Moyses.*
Scilicet descendens de monte,quia tunc modicū stetit
in monte, s.ꝙ solùm audiuit ista verba, & venit ad po-
pulum relaturus ea, & fuit iste descēsus in eadem die,
qa postea dixit Deus ad Moysen,vt faceret sanctificari
populum vsq; in diem tertiam: sed lex data fuit in die
tertio mēsis tertij,cuius die prima venerunt in montē
Sinai,vt patet supra,ergo eadē die, s.prima,qua ascēdit
ad montem, descendit: aliàs non potuisset purificare
populum vsque in diem tertium, quia solùm vna die
purificaret. *Et conuocatis maioribus natu populi.* Vocantur
maiores natu,idest seniores,quia maiori tpe nati sunt.
Isti namque congregabantur ad iudicandum aliquid,
qñ faciendum erat,sicut patet supra 4.cap.nam quādo
Moyses & Aaron exposuerunt legationem suā à Deo
factam,vocauerunt seniores populi. Etiam supra 12.c.
cùm Moyses proponere debuit ritum cœlebrationis
Phase,& custodiam Azymorum,vocauit seniores po-
puli, & illis denunciauit: non enim poterat tanta mul-
titudo,quanta erat ibi,tunc conuenire ad aliquod con
silium,cùm se audire non possent, nisi vox magna ali-
qua resonaret,sicut illa,quæ in monte Sinai voluntate
Dei per mysterium Angelorum formabatur, quando
totus populus audiebat pręcepta: sed hęc vox apud ho
mines non reperitur, satis ergo sufficiebat, ꝙ ista dice-
rentur senioribus,q totum populum eminenter con-
tinebant, & ipsis cōsentientibus postea annunciaretur
populo, Aliqñ tñ vox Moysi tanta fuit, vt totus Israel,
simul eum audiret, sicut cùm recitauit Deutero, vt pa
tet Deut.29.c. *Exposuit omnes sermones.* Idest declarauit:
nam cum ipse dixisset ea, quę dixerat dominus, fortè
magis declarabat, quomodo ista contingerent, quia
aliqui indigebant istos sermones eis magis declarari
Quos mandauerat dominus. Idest quos mandauerat dici

Ideo Deus dedit Iudæis cęremonias mundissimas, quia Christus de gente mundissima nasciturus erat.

F Vel quos mādauerat,idest miserat ad dicendum,sicut
sæpe accipitur mandare.i.mittere ad dicendum, vt di-
cebatur supra,& mandauit Moysi dicens: ego cognatꝰ
tuus Iethro venio ad te.i.Iethro cognatus Moysi misit
ad dicendum ei: ego cognatus tuus venio ad te, & tūc
est sensus. *Quos mandauerat dominus.* Idest Moyses retulit
populo omnes sermones, quos Deus miserat ei ad di-
cendum. *Respondit vniuersus populus simul.* Hoc potest in-
telligi dupliciter: vno modo, ꝙ seniores audierint ista
verba à Deo dicta,& postea retulerint populo, & tunc
vniuersus populus cōsenserit. Alio modo, ꝙ seniores
dicantur totus populus,& tunc respondentibus senio-
ribus,dicatur respondisse vniuersus populus. Iste secū-
dus modus est verior,& patet: quia primus modus nō
G multum stat, cùm dicatur, ꝙ totus populus respondit
simul: nam si primo audierunt seniores, & consense-
runt,deinde audiuerunt populares,non potuerunt si-
mul consentire, quia non diceretur omnibus simul,
quilibet autem consentiret,cùm ei diceret. Item patet
quod dictum est,qa simile habetur supra 12.c.nam in
principio c. dixerat Deus loquimini ad vniuersum cę-
tum filiorum Israel,& dicite eis. Deinde cùm Moyses
istud implere vellet,quasi intelligeret ꝑ hoc totum po
pulum vocari,cùm vocarentur seniores,vocauit solos
seniores,vt patet cùm dicitur in eadem litera: Vocauit
autem Moyses omnes seniores filiorum Israel, & cū
conclusisset colloquium,eos seniores nunc populum
vocauit,dicens: Incuruatusq; est populus,& adorauit:
H satis ergo patet, ꝙ totus populus accipiatur interdum
non pro omnibus indiuiduis,q̄ sunt in populo,sed pro
principalibus in quibus eminenter continet̄ totus po-
pulus. *Respondítque vniuersus populus simul.* Idest seniores,
q̄ erant totus populus respōderunt simul, quia audita
voce domini per Moysen,statim omnes cōsenserunt,
& responderunt vnanimes,vt vnus vir. *Cuncta, quæ locu-
tus est dominus, faciemus.* Deus non determinauerat ali-
quid specialiter dicens debere hoc,vel illud custodiri,
sed dixit, ꝙ custodirent præceptum eius, siue pactum,
quod continebat omnia præcepta, & sicut nunc He-
bræi dixerunt ita tenebant corde, quia verissimè desi-
derabant facere omnia, q̄ Deus mandauerat: & Deus
laudauit eorum intentionem, quam nunc habebant:
I sic patet Deut.5.cap.cùm dicitur; Bene omnia sunt lo
cuti,quis det eos talem habere mentē,vt timeant me:
si autem tunc bonam intentionem non haberent,nō
laudauisset eos Deus, nec locutus fuisset per modum
optantis: dicens quis det eos talem habere mentem.i.
quis faceret, vt eo modo, quo nunc dispositi sunt in
mente, semper dispositi essent? *Cumque retulisset.* Hic
disponitur populus ad puritatem, vel mundiciam, &
primo ad mundiciam corporalem,cùm dicitur. *Cum-
que retulisset Moyses verba populi ad dominum.* Vt ferret in-
de verba ad populum; ita nunc audita responsione po-
puli retulit verba eorum ad dominum existentem in
mōtem,quasi sequester,& medius inter eos; sic enim
se vocat Deuter.5.cap. sequestrum inter Deum,& po
K pulum. Et hoc fuit etiam in eadem die,quia in ista se-
cunda vice dixit Deus Moysi, vt purificaret populum
vsque in diem tertium: sed non posset esse dies tertius
dies dationis legis, nisi ab eodem die computaretur, à
quo venerunt in montem Sinai. Et retulit Moyses ista
verba ad Deum,non quasi ista Deus nesciret, & opor-
teret sibi notificari, sed vt declaretur magis affectus,
& reuerentia,quam habemus ad Deum,& sic Ange-
li coram Deo proponunt orationes nostras, licèt Deꝰ
videat ante desideria nostra, etiam intra nos antequā
quicquam orauerimus: sicut patet Tobię decimoter-
cuado capitulo, cùm dixit Raphael: Ego obtuli me-
moriam orationis tuæ coram domino.

Prima expositio. Secunda expositio verior.

Iam

Iam nunc veniam ad te in caligine nubis, vt audiat me populus loquentem ad te, & credat tibi in perpetuum. Nunciauit ergo Moyses verba populi ad Dominum. Qui dixit ei: Vade ad populum, & sanctifica illos hodie, & cras, lauentque vestimenta sua, & sint parati in diem tertium. In die enim tertio descendet Dominus coram omni plebe super monte Sinai. Constituesque terminos populo per circuitum, & dices ad eos: Cauete ne ascendatis in montem, nec tangatis fines illius: omnis qui tetigerit montem, morte morietur. Manus non tanget eum, sed lapidibus opprimetur, aut confodietur iaculis, siue iumentum fuerit, siue homo, non viuet. Cùm cœperit clangere buccina, tunc ascendant in montem. Descenditque Moyses de monte ad populum, & sanctificauit eum. Cumque lauissent vestimenta sua, ait ad eos: Estote parati in diem tertium, & nè appropinquetis vxoribus vestris.

Iam nunc. Ista est dispositio ad dandam legem, si Deus daturus erat legem, dare eam debebat cum magno apparatu, scilicet veniens in columna nubis, aut in magna caligine. Et quia vtrum Deus daret legem, vel non, pendebat ex voluntate populi, scilicet vtrum eam vellet recipere, vel non, & ante hoc non patebat de voluntate populi: ideo ante hoc videbatur indeterminatum vtrum Deus veniret in caligine ad dandum legem, vel non: nunc autem cùm populus consenserit recipere legem, iam certum est, quòd veniam ad te in caligine nubis, idest, iam non est dubium, quòd ad te veniam, sicut erat ante, idest iam nunc veniam. Non tamen est intelligendum, quòd immediatè veniret, quia ista dicta fuerunt in die primo, quo Deus locutus fuit Moysi. Et patet, quia adhuc post hoc dictum fuit, quod pararentur in diem tertium, sed nubes non venit vsque ad diem tertium: ergo non venit immediatè, vt dictum fuit Moysi. *Iam nunc veniam ad te*. Non solùm Deus venit ibi in caligine nubis ad Moysen, sed etiam ad totum populum, quia omnibus locutus est, vt patet infra sequenti capitulo. Sed dicitur venisse ad eum, quia Moyses ad montem ascendit apud locum caliginis, & ibi stetit cum Domino, & loquebatur dominus ad populum, & ad Moysen principaliter, qui stabat cum domino, & hoc admirabatur populus, qualiter Deus loqueretur cum Moyse existente apud caliginem. *In caligine nubis*. Idest in nube caliginosa, quia erat quædam nubes multum obscura, quæ operiebat montem Sinai, & in illa Deus loquebatur, vel magis Angelus loco Dei. *Vt audiat me populus loquentem ad te*.

A

QVAESTIO. IIII.

POSSET autem aliquo modo intelligi hoc de his, quæ loquebatur Deus ad totum populum, & loquebatur illa ad Moysen, cùm eo ibi existentem in monte. Melius tamen, & verius intelligitur de illis, quæ dixit Deus ad solum Moysen audiente cuncto populo, quæ infra ponuntur, cùm dicitur: Erat omnis mons terribilis, & sonitus buccinæ paulatim crescebat in maius, & prolixius tendebatur: Moyses loquebatur, & Dominus respondebat ei: descendit dominus super montem Sinai, & in ipso vertice montis vocauit Moysen in cacumen eius. Ex his patet, An eum populo an cum Moyse loqueretur Deus.

B quòd cùm Deus loqueretur in sonitu buccinæ, quæ paulatim crescebat, & in altius tendebatur, & Moyses responderet, quòd voces Dei loquentis ad Moysen audirentur à populo, & sic in caligine nubis Deus veniret ad Moysen solùm, & audiret cunctus populus. *Vt audiat cunctus populus loquentem ad te*. Hoc potest intelligi dupliciter: vno modo, quòd: vt: dicat causam finalem: Alio modo, vt dicat consecutionem. Si dicat causam finalem, est sensus, quòd ideo Deus venit ad Moysen in caligine nubis, vt audiret omnis populus, quomodo Deus loqueretur cum Moyse. Si autem dicat causam consecutiuam, est sensus, quòd cùm Deus veniret ad montem Sinai, & loqueret cum Moyse, accideret ex hoc, quòd populus audiret Deum loquentem cum Moyse. Vtraque

C istarum sententiarum satis staret: sed magis videtur standum primæ: nam videtur, quod iste fuerit finis, quare Deus in caligine venerit ad Moysen, & locutus fuerit ei, vt populus audiret, & daret ei auctoritatem. Et satis patet ex eo quod sequitur in litera cùm dicitur, iam nunc veniam ad te in caligine nubis, vt audiat me populus loquentem ad te, & credat tibi in perpetuum: erat intentio Dei facere Moysen virum valde magnæ auctoritatis, vt oĩa, quæ ab eo dicerentur, crederentur esse à Deo dicta, quia sic oportebat cùm futurus esset tanti populi rector, & sine magna auctoritate nihil proficeret. Item quandocunque aliquid fit ab agente rationabili, oportet quod fiat propter aliquem finem, sed Ideo Deus Moysi loquebat coram populo, vt populus Moysi in perpetuũ crederet.

D Deus ista faciebat loquens, de quo nefas est dicere, quod aliquid vane, aut inutiliter egerit, cùm etiam Phylosophus dicat, quod Deus, & natura nihil faciunt frustra: ergo ad aliquem finem egit; sed non potest dari aliquis congruentior finis, quàm quod fuerit factum, vt audiret populus, & vt daret auctoritatem Moysi: ergo iste fuit finis. Et si dicas, quod ideo loquebatur ista in alta voce, vt audiret ea populus, quia in eis erudiebatur quid oporteret vitare, scilicet quod nõ accederent ad montẽ, vt infra patet. non stat: quia tunc non oportebat, quod ista loqueretur Deus ad Moysen, sed ad populũ, sicut locutus fuit verba præceptorum, vt patet cap. seq. tamen non loquebatur ad populum, sed ad Moysen, vt patet infra, cùm dr̃: Moyses loquebatur, & dñs respondebat. Et cùm dicit̃:

E Descendit Deus super montem Sinai in ipso montis vertice, & vocauit Moysen. Et hic dicitur: Iam nunc veniam ad te in caligine nubis, vt audiat me populus loquentem ad te: non ergo ad populũ, sed ad Moysen loquebatur. Etiam quia ista, quæ Deus loquebat̃ nunc mandabat Moysi, vt referret ad populũ: si tñ ipse mandaret populo directè, nõ mandaret Moyses ea referre. Si aũt ista dicebat Deus Moysi, non vt directè ea audiret populus, & faceret, sed vt Moysi, ea populo referret, non oportebat ea in voce alta tubæ proferre, sicut patet de alijs verbis, quæ in isto ca. dicuntur, qui Moyses audiuit in voce tubæ, ita quod populus audiret, sed voce demissa tanquam Deus ad solum Moysen loqueretur. *Et credat tibi in perpetuum*. Ratio fundatur in hoc, quia

Deo assentimus indubitate: intellectus enim noster assentit veritati, cùm ipsa sit finis intellectus, & bonũ eius, vt patet 2. Metaph. ideo quandocunque aliquis aliqua dicit, si sciremus illũ vera dicere, assentiremus ei, & si non propter dicentem, saltem propter ea, quæ dicuntur, quia digna sunt credulitate. Inde enim quasdã propositiones dignitates nuncupamus, quia veritas earum ita est nota, quòd dignum est, vt eis assentiamus. De alijs autem dicentibus aliquid quando scimus, quòd dicentem impossibile est mentiri, assentimus ei indubitate: sic enim est de Deo: Deus enim est veritas per essentiam, ideo impossibile est eum mentiri, sicut impossibile est albedinem facere aliquandiu nigrum.

Deo sẽper credimus, quia veritas est, & mentiri nõ potest.

Sicut ergo Deo indubitatè credimus, ita si aliquid sit, quod adhæsionem habeat ad Deum, assentimus ei: quandocunq; aliquis verba Dei enunciet, assentimus ei, tanquam si Deus diceret. Quia tamen est dubium, quod quis dicat verba Dei, ideo interdum quis dicit se dicere verba Dei, & non assentimus. Ad probandum autẽ, quòd aliquis dicat verba Dei, miracula sunt sufficiens argumentũ, quia miracula dicunt virtutem infinitam eorum, qui faciunt, non possunt ergo fieri, nisi per Deum. Si ergo ad probationem alicuius rei inducantur miracula, sufficiens probatio est: qa tamen contingit esse miracula falsa, sicut dicit Apost. ad Thessa. 2. cap. 2. de Antichristo, quòd apparebit in signis, & prodigijs mendacibus secundum operationem Satanæ, non sunt certa probatio, quia non apparet interdum, quæ sunt certa miracula. Fortior ergo probatio ad inducẽdum, quòd aliquis dicat verba Dei, est ista, quam hic ponit Deus, scilicet quod ipse loquatur ad aliquem videntibus alijs, quia tunc alij non poterunt dubitare, qn Deus locutus fuerit. Sic ergo fuit in Moyse, quia ipse erat omnia quęcunq; diceret Hebręis dicturus ex parte Dei, vt ipsi crederent, quòd Deus ei loqueretur, locutus fuit ibi coram eis, & postea non poterant dubitare, quin Deus locutus fuisset ei, & ideo quandocunque postea diceret aliquid fuisse dictum ex parte Dei, crederetur ei, quia iterum viderant eum, cùm loqueretur ei Deus, & sic in perpetuum obseruaretur illa auctoritas. *Nunciauit ergo Moyses verba populi ad Dominum.* Quæ verba fuerunt ista, quæ retulit Moyses nunc ad Dominum? Respondetur, quòd ista fuerunt verba significantia consensum populi ad suscipiendam legem, scilicet quòd respondit cunctus populus simul: Cuncta, quæ locutus est dominus faciemus. quia ista collocutio domini cum Moyse, scilicet, Iam nunc veniam ad te: fuit quando Moyses descendit de monte postquam prima vice ascenderat, & tulit mandatum Dei per modum persuasionis, si vellent suscipere legem suam, & tunc audito consensu populi ascendit secunda vice in montem, & retulit Deo verba populi, vt dicitur supra, scilicet. Cunque retulisset Moyses verba populi ad dominum, & tunc Deus dixit se venturum in caligine nubis: hic autem cùm rursus dixit, nunciauit ergo Moyses verba populi ad dominum, non fecit nouam sententiam, sed replicauit præcedentem, & sic facit sæpissimè sacra scriptura. *Qui dixit ei.* Videns Deus cõsensum populi referri per Moysen, quasi iam lex danda esset mandauit, vt populus mundificaretur ad accipiendam legem. *Vade ad populum.* Nam nunc manebat Moyses cum domino in monte, dum ista colloquebantur, & erat in secunda vice, qua ascenderat in monte. *Sanctifica illos hodie, & cras.* Idest fac, quòd hodie, & cras sint mundi. Licèt sanctificare accipiatur pro applicare ad cultum Dei, vt patet supra 13. ca. cùm dicitur: Sanctifica mihi omne primogenitum: hic tamen accipitur magis propriè pro mundificare, quia accipiẽdo pro applicatione ad cultum diuinum, magis sanctificati essent in die tertio, quam in primo,

Miracula sunt sufficiens argumentũ ad probandũ quod aliquis dicat verba Dei.

F & secundo, quia in die tertio audituri erant Deum loquentem ad eos, & cùm magna reuerentia, & tremore ante eum consisterent, quod non fiebat in alijs diebus duobus. Et patet per hoc, quod sequitur, scilicet, lauent vestimenta sua, & sint parati vsque in diem tertium. Erat ergo ista sanctificatio quædam mundificatio, & expectatio Dei venturi die tertio ad ferẽdam legem. *Sanctifica illos hodie, & cras.* Idest hodie, & cras non vacent negocijs mundanis, sed laborent in se apparando, & tollendo omnem immundiciam, & variã occupationem, quæ eos distrahere posset à magna attentione, quæ requirebatur circa susceptionem legis cum nimia reuerentia. Mandat autem Deus Moysi, quòd ipse sanctificet illos, idest quod denunciet eis, quod
G Deus mandat, vt sanctificẽtur, idest purificentur: nam ipse non poterat purificare eos. *Hodie, & cras.* Ex hoc notatur, quod istæ duæ ascensiones Moysi ad montem, & collocutiones cum Deo, & rursus cum populo, factæ sunt in primo die, scilicet die, quo venerunt in montẽ Sinai. Nam die tertio lex data fuit, vt patet hic: sed in die tertio non mũdificati fuerunt, quia ad illum diem mundificabantur, vt patet, cùm dicitur. Et sint parati vsque diem tertium. *Hodie, & cras.* Idest purificatio debet fieri hodie, & cras, scilicet quòd ea, quæ non potuerunt facere hodie, quæ pertineant ad mundificationem, faciant cras. Vel qui hodie non potuerint mundificari, mundificentur cras: hoc tamen obseruare debebant, quòd nec ipsa die, nec crastina ad vxores
H accederent, vt patet infra. *Lauentque vestimenta sua.*

QVAESTIO. V.

ISTA cęremonia mundicię valde conueniens erat propter duo, scilicet tam propter significationem tropologicam, quàm literalem. Nam secundum tropologiam signat ista ablutio vestium ablutionem omnium vitiorum, quæ sunt opera carnis, quæ est, vt vestimentum nostrum, & sic dicit Apostolus ad Ephe. 5. cap. quòd vnusquisque debet custodire vas suum in sanctificatione, idest debet habere corpus suum mundum, nè dominentur nobis desideria mala, quæ insurgunt ex carne. Et quia Hebræi ante fuerant sine lege
I viuentes vnusquisque in viam suam, & iuxta desideria cordis sui, nunc qa incipere debebãt subijcere colla iugo legis, iuxta imperiũ dñi debebãt mutare totam veterem conuersationem, & nouam vitam inchoare, sicut nouam legem suscipiebant: omnes ergo priores immundas affectiones, conuersationes, & habitus relinquere oportebat, quod erat lauare vestimenta. Conuenit etiam hoc propter sensum literalem, quia suscipere legem à Deo debet fieri cum magna reuerentia, quia ibi populus coram Deo apparere debebat, oportebat, quòd esset cum magno tremore, & reuerentia. Et licèt ad Deum mundicia vestium nostrarum nihil obest, aut prodest, cùm nec istis offendatur, aut in illis delectetur: tamen quantum ad nos comparatos ad ip-
K sum valde prodest, quia Deus vult mentem nostram puram, & cùm magna reuerentia. Sicut ergo in dominis temporalibus, si aliquis appareat coram eis sordidis vestibus, licèt nihil vestes nostræ sordidæ, aut mundæ illis prosint: tamen indignantur cum apparemus in vestibus sordidis, & lætantur cum apparemus in vestibus mundis: nam qui cum vestibus immundis coram eis apparet, non videtur curare de ipsis, nec facere distinctionem, sicut si coram simplicibus, & rusticis appareret, & iste contemptus est, propter quem iuste irasci potest ille, ad quem fit: nam propter contemptum, & iniuriam insurgit ira, vt ait Arist. 7. Ethic. Sicut ergo domini temporales irascerentur, cùm aliquis sic negligenter coram eis appareret: ita Deus si

Duplici causa conueniens erat. Hebræis legem ... cipere ... bebant ... stimenta lauare.

ea, quæ ad eum pertinent negligenter, & irreuerenter agamus. Comparat enim se Deus in hoc dominis temporalibus, quia ea, quæ nos facimus dominis temporalibus, vult, vt faciamus sibi: vt patet Mala. 1. cap. cum increparet Deus sacerdotes, quia non se habebāt reuerenter ad eum dixit. Dixit dominus exercituum ad vos, ô sacerdotes, qui despicitis nomen meum, & dixistis in quo despeximus nomen tuum? offertis super altare meum panem pollutum, & dicitis, in quo polluimus te? in eo quod dicitis mensa domini polluta est, si offeratis cęcum ad immolandum, nonne malum est? Et si offeratis claudum, & languidum, nonne peccatum est? offer illud duci tuo si placuerit ei, aut si susceperit faciem tuam, quasi dicat, si dux temporalis recepisset illud susciperet Deus: quia tamē domini temporales talia non suscipiunt: non est iustū Deum minoris fieri conditionis. Sic ergo cùm deberent nunc comparere coram domino loquente ad eos in tuba, oportebat, vt cum magna reuerentia comparerent diligenter cauentes, ne in eis aliqua macula appareret: cum autem nunc exiuissent de medio Aegyptiorum, qui idolatræ erant, videbantur vestes eorum polutæ, ideo ad comparendum coram domino congruebat valde eas lauare, ne Deus eas abominaretur. Sic enim fecit Iacob in tota familia sua, cùm ascēdere debuit in Bethel: vt patet Gen. trigesimo quinto cap. Dixit enim abijcite Deos alienos, qui in medio vestri sunt, & mundamini, ac mutate vestimenta vestra, surgite, & ascendamus in Bethel; vt faciamus ibi altare domino. Pertinebant aūt ista ad reuerentiam Dei. Sic in Ecclesijs fiunt vestimenta preciosa valde, non quòd Deus delectetur in auro, & argento, sed ad notandum affectionem nostram, scilicet quòd volumus Deo seruire promptius, quo possumus redigentes in obsequium creatoris illas creaturas, quæ apud nos preciosiores sunt. Ideo valde est magna laus Deo ornatus magnus in vestibus ministrorum Ecclesiæ, & in ædificijs Ecclesiarum: dum tamen ista non reducantur ad curiositatem humanam, scilicet quod homines delectentur in videndo ista magis quàm in considerando, quo modo in altissimo Ecclesiæ ministerio istæ pciosę apud nos creaturæ redigantur directè in obsequium creatoris. Et patet de vestibus, quia Deus mandauit Moysi, vt faceret vestes Aaron multum præciosas, in quibus erat aurum, & argentum, & multi lapides preciosi: vt patet infra vigesimo ottauo cap. De tabernaculo autem, & vasis eius patet infra vigesimo quinto capit. & consequenter vt in opere candelabri, quod erat de auro purissimo, cum lucernis suis, sperulis lilij, & calamis. Et de propiciatorio, quod erat de auro purissimo, & de capitellis columnarum, quia ibi multum aurū, & argentum erat; vt patet infra 38. cap. Patet etiam hoc de Templo Salomonis, in quo erat aurum, & argentum innumerabile, ita quod nihil erat ī toto templo, quod non auro tegeretur; vt patet tertio Regum sexto cap. Concluditur ergo ex superioribus, quod lotio vestimentorum valde congrua fuit: quia pertinebat ad magnam Dei reuerentiam.

Deus vult sibi ministrari cum magna reuerētia, & & munditia.

Magna laus Deo est, & ornatus magnus in vestibus ministrorum Ecclesię & in ædificijs Ecclesiarū. Deus in vet. test. mādauit magnā pulchritudinem, & pretium in constitutione tabernaculi, & vestium sacerdotaliū.

Quare Deus non mandauit Hebræis, vt vestes mutarent, sed lauarent.

QVAESTIO. VI.

SI autem quæratur hic quare Deus mandauit hic, quòd lauarent vestimenta sua, & non mandauit, vt mutarent sicut Iacob fecit in familia sua; quia quando ascendere debuit in Bethel, non mandauit toti familiæ suæ, vt lauarent vestimenta sua, sed vt mutarent illa accipiendo alia: vt patet Gene. trigesimo quinto
A cap. scilicet mundamini, ac mutate vestimenta vestra, surgite, & ascendamus in Bethel. Sed magis videtur rationabile, quòd hic debuerint mutari vestes, quàm quòd ibi; quia ibi solum ascendebant ad faciendum altare domino, quod erat aliquid non multum speciale, cùm sępe Abraham faceret altaria, & Isaac, & cęteri homines: hoc autem fuit quoddam specialissimum, scilicet quòd Deus daret legem loquens cum populo de medio ignis; quia nunquā hoc visum aut auditum est: vt patet Deut. quinto cap. Maiori ergo reuerentia hoc venerandum erat quàm illud. Respōdetur qđ non habuit locum hic tale mandatum: nam viri qui erant in domo Iacob erāt pauci; & quia Iacob erat diues, omnes erant vestiti duplicibus, ideo pote-
B rant mutare vestes: nunc autem maxima pars populi erat de pauperibus, vt semper euenit, & non habebant vestes duplices: ideo non poterant mutare, sed lauare. Etiam si aliqui mutare possent vestes, non tamen omnes; ideo non fuit datum generale pręceptū. Et dato quòd omnes haberent vestes duplices, sicut dicetur Deut. vigesimo nono, non obstat propter sequentem rationem. Item quia Deus volebat, vt cum eisdem vestibus, cum quibus exierant de Aegypto in terram Chanaan; quia illæ non veterescebant, nec calciamenta rumpebantur: vt patet Deut. ottauo cap. cum dicitur: Vestimentum, quo operiebaris nunquā vetustate defecit, & pes tuus non est subtritus: si autē hic mutatæ fuissent vestes, non tenuissent easdem vs-
C que in terram Chanaan, quas de Aegypto exeuntes supra se tenuerant, ergo non facta fuit mutatio. *Et sint parati in diem tertium*. Quod potest dupliciter intelligi: vno modo, quòd isti se purificent immediate, & sint expectantes me vsque ad diem tertium: quia in illo veniam super montem in caligine nubis. Alio modo potest intelligi, quòd sint parati in diem tertiū, idest quòd ipsi incipiant se sanctificare nunc, & taliter faciant, quod quando dies tertius euenerit, iam omnes sint parati totaliter; quia in die tertio non erit locus parandi. *In die enim tertio descendet Dominus super montem Sinai*. Ista est ratio motiua ad hanc purificationem: quia licèt ante Deus staret semper inter ipsos, cùm vbique sit: tamen non apparebat specialiter
D in aliquo loco. Nunc autem apparitурus erat in magno apparatu, & maiestate in sono terribili tubarum, & in nube caliginosa, & igne ardente vsque ad cęlum: vt patet Deut. quarto, & quinto cap. ergo tunc oportebat ei specialem reuerentiam exhibere. *In die enim tertio*. Iste dies tertius cōputatur a principio mensis tertij, de quo hic fit mentio: nam primo die mensis tertij venerunt in montem Sinai: vt patet in princ. capit. & in ipso die ascendit Moyses in montem, & retulit ista populo. *Descendet Dominus*. In illo die dari debebat lex: ideo Deus ad loquendum populo descendebat. Non est intelligendum, quod Deus descenderit: quia quod descendit ad aliquem locum non erat ante in illo loco, ad quem descendit, quia per motum
E acquiritur locus, & deperditur locus. Sed Deus nullum locum acquirit, nec deperdit, quia vbique semper est; vt ait Iere. cap. vigesimo tertio, Nunquid non cęlum, & terram ego impleo? dicit dominus: ergo nō poterat Deus descendere: motus enim ad rem finitā pertinet. Et sicut si detur infinitum secundum quantitatem extensiuam non poterit moueri localiter secundum se totum acquirendo locum, & deperdendo locum motu recto, nisi fiat motus secundum rarefactionem, & densationem ita quòd moueantur partes in toto, vt arguit Arist. contra Melissum ponentē vnicum ens infinitum, & immobile: vt patet in primo Phisicorum: Ita si aliquid sit infinitum secundum essentiam sicuti Deus est, impossibile est quòd moueatur

Prima expositio.

tur

tur localiter: nam licèt nullum locum occupet, omnia tamen loca replet: sicut autem corpora finita secundum quantitatem possunt acquirere, & deperdere locum: ita intelligentiæ finitæ secundum essentiā possunt locum amittere, & acquirere: quia licèt nullum locum occupent, aliquem locum tamen sibi diffiniunt, ita quòd in vna parte orbis sunt, quòd non in alia. De modo autèm localitatis Angelorum, & Dei suprà tertio cap. latè dictum fuit, & ibi vide.

Quomodo intelligendū est, cū dicitur Deus ascēdit, & descendit.

Quādocunque Deus dicitur ascendisse, vel descendisse, non est intelligendum propriè sed quantum ad aliquam demonstrationē effectus in aliqua parte orbis, in qua non videbatur ante nobis Deus: & nunc clare videt, & sic dicitur in symbulo, quòd verbum descendit de celis, & postea descendit ad inferos, & postea ascendit in celum: in quibusdam tamen istorum dicitur hoc secundum communicationem idiomatum quātum ad naturam assumptam a verbo: quia illa natura humana, siue partes naturæ assumptæ aliquid creatum sunt, & competit eis propriè motus, & ascendere, & descendere. Quando tamen dicimus de spiritu sancto, quòd descendit: quia ibi nō potest fieri communicatio idiomatum, cùm non assumpserit aliquā naturam ad vnionem hypostasis, sicut verbum, & tamē dicimus, quòd descendit: vt patet Lucę capitu. tertio quando dicitur, quòd cùm Christus baptizaretur, descendit super eum spiritus sanctus: ibi ergo impropriè dicitur descendere, vel ascendere: sed accipitur secundum quendā effectum: quia nos imaginamur patrem, & spiritum sanctū, quia sunt vnus verus Deus sedere in cęlo empyrio in throno suo, dando gloriam beatis: quando ergo aliquis fit actus in inferioribus, quem scim⁹ manifeste Deum egisse, dicimus Deum descendisse ad agendum illum. Sic patet Gen. vndecimo ca. cùm dixit Deus: Venite, & descendamus, & confundamus labium ipsorum. & ibidem: Descendit autem dominus, vt videret ciuitatem, & turrim, quā ędificauerant filij Adam. Sic dicimus spiritum sanctum descendisse super Christum, & descendisse super Apostolos in linguis igneis.

Non dicit hic ꝓprie aut impropriè ꝙ De⁹ descendit quoniam Deus non egit actum istum.

Sed hic nihil horum oportet dicere, scilicet quòd Deus descenderit ꝓpriè, aut impropria descensione dicta, quia non egit Deus istum actum, sed Angeli. Angeli namque formabāt voces in igne, & loquebātur ad Moysen, & postea scripserunt tabulas, & fecerunt omnia, quæ hic dicitur Deus fecisse. sic patet ad Gala. tertio capitu. vbi dicit Apostolus, quòd lex data fuit ꝑ Angelos in manu mediatoris, idest in manu Moysi. Et patet per ea, quę declarauimus supra tertio cap. quòd quandocunque aliquis actus in sacra scriptura dicitur de Deo, scilicet ꝙ Deus egerit illum, semper intelligitur, quòd fecerint Angeli: nisi sit talis actus, qui excedat potentiam creatam, & tunc bene accipietur hic descendere proprie; quia Angelus est essentia finita diffiniens sibi locum, ita quòd quando est in vno non est in altero, & potest esse in altero loco, quàm in quo est: ergo moueri potest. Cùm ergo Angeli semper sint in cęlo, nisi quādo ad aliquid ministrandum mittuntur: quia sunt administratorij spiritus in ministeriū missi, propter eos, qui hæreditatem capere habēt salutis, vt patet ad Hebrę. 1. cap. ergo quando in Monte Synai astiterunt ad formādas illas voces loco Dei, oportet, vt de cœlo descendissent. *Coram omni populo.* Idest vidente omni populo, & sic dicitur in litera Hebraica. *Descendet Dominus in oculis totius populi.* Et hoc est, quia cùm ille Angelus, qui vocatur hic Dominus, descenderet, omnis populus videret, quia licèt Angelus non sit secūdum se visibilis, videbatur tamen quòd ipse veniebat, quia præcedebant quædam signa demonstratiua diuinam aduenire maiestatem, vel aliquid loco Dei: nam venit

F nubes densissima. Et cęperūt audiri tonitrua, & clangor magnus super montem: qualis naturaliter fieri nō poterat; ergo manifeste innuebatur venisse Deū: & tamen iste aduentus dicitur fuisse coram omni populo: quia aliquando veniebat non vidente populo, sicut quando venit in prima die mensis huius, qua venit Israel in montem Sinai: nam eadem die ascendit Moyses in montem Sinai: vt patet supra, & vocauit eum Deus. Et tamen tunc non vidit populus vtrum venisset Deus, an non: quia non apparuerunt aliqua signa notabilia Dei venientis, & sic multotiens fiebat. *Super montem Sinai.* Ad sumitatem montis Sinai descendit Deus, & ibi videbatur consistere nubes, in qua erat, & vox, quę formabatur. Et patet infra, quia dici-

G tur: Descenditque dominus super montem Sinai in ipso montis vertice. Et vocauit Moysen in cacumen eius. Et fit hic mutatio personæ, quia ipse, qui loquitur debuisset dicere, descendam ego super montem Sinai, sed loquitur de se tanquam de altero. Nec obstat si dicas, quòd iste, qui loquebatur erat Angelus, & loquebatur de Deo: falsum est enim: nā Deus non erat descensurus, vt declaratum est supra: sed Angelus, & ipsemet Angelus vocat se dominum: vt patet infra sequenti capit. cum dicitur: Ego sum dominus Deus tuus, qui eduxi te de terra Aegypti de domo seruitutis, non habebis Deos alienos coram me. Et iste Angelus, qui loquebatur nūc ad Moysen, vocatur dominus: vt patet supra: nam dicitur ascendit Moyses

H ad dominum, &, vocauit eum dominus de monte: sed ipse, qui vocauit est iste, qui nunc loquitur; vt patet ex continuatione totius narrationis: quilibet namque Angelus in sacra scriptura dominus vocatur, maximè in veteri testamēto inquantum loco Dei apparet.

Angel⁹ potest vocari Deus, iure, test. maximè cum loco Dei apparet.

Sed dices, quòd hic non mutatur persona: quia licet iste, qui loquebatur Angelus esset, & ille qui descensurus esset Angelus erat: tamen non erat iste idem Angelus descensurus sed alius. Respondetur quòd etiam hoc falsum est: nam litera signat, quòd ille idem, qui loquebatur ista descensurus erat. Et patet supra, quia cū dictum fuisset, quòd Moyses narrauerat verba Dei, scilicet huius Angeli loquentis ad populum, & verba

I populi ad Deum subiunctum est: iam nunc veniam ad te in caligine nubis, vt audiat me populus loquentem ad te: idem ergo erat, qui nunc dicebat: Dominus descendet super montem Sinai, & qui descensurus erat.

Quare hic Angeli Deus vocantur, & sępe in sacra scriptura.

QVAESTIO. VII.

Responsio quædam dicens, quòd in lege veteri nō fuit cognitio angelorū.

ALIQVIS autem quæret, quare vocanť hic Angeli Deus. Si enim verū est, quòd Angelus ista faciebat, quare non dicebatur, & dixit Angelus, vel fecit Angelus, cùm dicatur, & fecit Deus, vel dixit Deus? Aliquis forte respondebit, ꝙ non dicitur hic,

K quòd Angeli fecerint tale, vel tale licèt Angeli fecerint: quia in lege veteri, siue in tempore illo non fuit cognitio Angelorum. Sed hoc non potest stare, quia Gen. decimo sexto cap. dicitur quòd quando Agar fugeret a facie dominæ suę Sarai affligentis eam inuenit eam Angelus domini in solitudine, & fecit eam, redire. Item Gen. 19. cap. dicitur, quòd duo Angeli venerunt Sodomam ad destruendam eam. Item Gen. 21. dicitur quòd quando Agar errabat in solitudine Bersabeę, & consumpta aqua puer moribundus iaceret sub vna arborum, vocauit Angelus domini de cęlo Agar dicens: Quid agis Agar? Item Gen. 24. capi. cum Abraham loqueretur ad Eliezer seruum suum, vt non reduceret Isaac in Mesopotamiam, ne acciperet

ret ei vxorem de filiabus Chananæorum subiunxit, ipse mittet Angelum suum coram te, & accipies inde vxorem filio meo. Item Gen. trigesimo primo dicit: Dixitque ad me Angelus domini in somnis, Iacob leua oculos tuos, & vide. Item Gen. trigesimo secundo, dicitur quòd cum veniret Iacob in via apparuerunt ei Angeli Dei: & vocauit illos castra Dei. Multa quoq; alia sunt testimonia in Gene. & Exodo, & singulis libris Iosue, Iudicum, & cęteris hystoricis atq; Prophetalibus, vnde pluries, & multo pluries fit mētio in veteri testamento de Angelis, quàm in nouo, vt patet discurrendo libros vtriusque testamenti. Respondetur ergo quòd sacra scriptura mutauit hoc non sine magno mysterio: nam sacra scriptura vtpote spiritu sancto dictante conscripta, fuit cautissima: & quia illa data fuit ad nostram instructionem, ita euitauit oēm modum, per quem in errorem duci poteramus: sed valde poterant duci in errorem Hebręi, si hic Angeli nominarentur: ergo non debuerunt nominari: Hebręi namq; ad idolatriam proni valde erant, & occasionē magnam ad idolatrandum haberent, si nominarent in talibus locis Angeli. Occasio errandi erat in hoc: nam Hebræi tunc valde rudes erāt, & nesciebant distinguere inter Deum, & Angelos, cùm vtrunq; esset spiritualis substantia atque inuisibilis, nisi per actus. Si ergo oēs actus darentur Angelis, Angelos Deum existimarent, & Deum nihil esse dicerent, cùm nihil agētem viderent, aut Angelos id quod Deum, vel Deos dicerent. Nam sicut probatum fuit supra tertio cap. & aliqualiter de ijs supra dictum fuit, nunquā Deus aliquid per se agit, nisi ad illud agendum non sufficiat potentia alicuius substantiæ creatę: sed ad omnia, quę nominantur in sacra scriptrua sufficit potentia creata, scilicet alicuius Angeli, prę̄ter quā ad creandum, & remittendum peccata, & dandū gratiam, & quædam similia valde pauca: ergo omnia, quæ ī scriptura dicitur Deus egisse, vel quasi oīa, Angeli fecerunt. Sed extra beneficia, vel actus mirabiles, qui ponūtur in sacra scriptura, non sunt aliqui alij actus, p quos manifestaretur potentia Dei, aut ipse Deus esse. Ergo si oēs actus Angelici denominarentur ab Angelis, non pateret deum esse: saltem quō Deus verus esset Deus Hebræorū nisi valde obscurè, quod non poterāt percipere Hebręi. Cùm ergo oīa bona se recepisse viderent Hebræi ab Angelis, Angelos Deos existimarent. Iste namq; fuit modus omnium antiquorum in constituendis dijs, vt eos, qui eis multa beneficia tribuissent, diuino cultu, & nomine honorarent: vt ait Arist. tertio Politicorū. Et Aug. de Ciui. Dei lib. 18. cap. 8. Et sic Pallas siue Minerua Dea facta est: qa plures artes inuenit in Aphrica apud Tridonidem lacum. Sicut Ceres in Grecia: quia seminandi, & mensurandi artem tribuit. Sic saturn⁹ apud Latinos, quia agriculturam docuit, & stercore fimentare tellurem: vnde eum Stercutium Deū antiquitas nuncupauit. Sic Phebus propter auguria. Sic Aesculapius propter medicinam. Sic omnes alij, de quibus longum est enarrare. Et non solum in hominibus iste error inualuit, sed etiam ad pura elementa conuersus est. Nam Aegyptij, qui ab aquis maxima suscipiūt bona, aquarum cultores effecti sunt aquam colentes, vt Deum. Chaldęi autem, quia indicio Noe ignem vastaturū fore orbem arbitrati sunt, sicut aqua iterum deleuerat, ne eis noceret honore diuino coluerunt. Sic Tullius Hostilius tertius rex Romanorum febrem, & pallorem atque timorem, vt Deos coluit, ne ei nocerent, cum in bello contra se in fraudem Albanos verti vidit: vt ait Titus Liuius libro primo ab vrbe condita. Est autem iste ordo conueniens. Nam sicut per ordinationem subordinatorum agentium in natura cognouerunt Philosophi primam causam,

Responsio auct. ingeniosa.

Gentiles illos Deos dicebant a quibus potissima bona recipiebant. Aegyptij aquā colebant, Chaldei ignem.

A quæ est verè Deus: vt apparet ex septimo, & octauo Phisicorum: & apprehenderunt illam vt maximum eius licèt non coluerunt, vt Deum: sed euanuerunt in cogitationib⁹ suis, vt ait Apostolus ad Rom. primo. Ita Deum aliqua gens sibi cognouit, aut constituit per exibitionem beneficiorum. Nam licèt Deum verū cognitum naturaliter obligamur, vt Deum colere: tamen Deū nobis accipere ex affectione fuit, quælibet gens illum Deum suum vocauit, ad quē affecta fuit, quia ei multa beneficia contulit: sic hebræi affecti sūt ad hunc, qui Deus verus erat: quia eis specialia beneficia faciebat: & sic in isto pacto legis firmandæ, vt eam custodirent Hebræi, promisit eis multa bona facere, & accipere eos in populum specialem, cùm dici

B tur: Vos ipsi vidistis, quæ fecerim Aegyptijs, & quomodo portauerim vos super alas Aquilarū, & assumpserim mihi. Si ergo audieritis vocem meam, & custodieritis pactum meum, eritis mihi in peculium de cunctis populis: mea est terra, & vos eritis mihi gens sancta, & regale sacerdotium. Manifestum est ergo, quòd cùm omnia beneficia data Hebræis, & omnes locutiones factę ad eos, & ad Prophetas suos facta fuerint per Angelos tanquam per ministros, si semper poneretur, quòd Angelus loquebatur, aut Angelus faciebat: Angelum benefactorem suum, tanquā Deū colerent. Nam non videbatur esse vllus modus, quo Hebræi illum Deum colerent aut existimarent, qui nullum bonum eis, aut hostibus suis malum non in

C tulisset, & quòd illum Deum existimarent, qui cunctorum bonorum collator extitisset, & mala cuncta ab eis auertisset. Decuit ergo, vt sacra scriptura ista per Angelos facta, aut dicta non expresisset: sed per Deum, ne populum adhuc rudem ad idolatriam concitaret. Sed dices, quare ergo aliquando nominat Angelos aliquid fecisse, vel dixisse & aliquando Deū, cùm tamen omnia fecerint Angeli. Respondetur ꝙ ista fuit magna scripturæ sacræ sagacitas, quia nec naturam angelicam per taciturnitatem totaliter voluit negare, nec exprimendo semper naturam angelicam in omnibus, quæ faciebat natura Angelica, voluit ad idolatrandum occasionem dare. Dices ergo quare magis in istis quam in illis nominantur

D Angeli? Respondetur quòd quædam sunt valde magna facta, quæ videntur pertinere ad diuinam operationem mediate, vel immediate. Alia sunt minora, quæ directè non pertinent ad Deum mediatè, vel immediatè. Item quędam sunt beneficia, quæ directè pertinent ad vnam solam personam: alia sunt, quæ ptinebant ad totum populum Hebraicum: per istam distinctionem operum, & beneficiorum potest reperiri fundamentum, scilicet quare aliquando nominātur Angeli, & aliquando Deus. Nam Angeli semper nominantur. Aut quando id quod factum est, aut dictum, non erat valde magnum: aut quando non ad totam communitatem Hebręorum, sed ad vnam personam pertinebat. Omnes vero auctoritates al-

E legatę, & omnia alia loca, in quibus in veteri testamento nominantur Angeli vnum de istis duobus habent: vel fortè vtrunque, vt patet discurrendo in quibusdam. De primo Gene. decimo sexto capitulo, quando dicitur, quòd apparuit Angelus Domini Agar, & reduxit eam ad Sarai, & non nominatur Deus: dicitur, quòd istud negocium paruum erat, scilicet reducere vnam seruam fugientem ad dominam, vel erat ad vnam personam singularem, quia hoc solum dirigebatur ad Agar. De secundo etiam Gene. decimo nono capi. de destructione Sodomorum nominati sunt Angeli, quia non fuit aliquid magnæ potentiæ euertere illas ciuitates, licèt adhuc in hoc videtur quædam differentia saltem in verbis, quia Angeli dicun-

Quelibet gens illum Deum vocauit, ī quē affecta fuit

Quare potius in vno loco quā ī alio Angeli nominātur.

Scriptura ea dicit esse facta ab Angelis q̄ parua sunt & ad vnam solā personam pertinentia. Quę autē magna, & ad cōmunitatē spectantia a Deo esse narrat.

dicuntur venisse ad destruendam ciuitatem: tamen Deus dicitur eam destruxisse, vt patet Gene. decimo nono capitulo: nam in principio fit mentio de Angelis ad destruendum venientibus, & postea vltra medium dicitur; Igitur dominus pluit super Sodomam, & Gomorrham sulphur a domino de cęlo, & subuertit ciuitates has, & omnem circa regionem. Sic dicitur Gen. decimo tertio capitul. Eleuatis oculis Loth vidit omnem circa regionem Iordanis, quæ vniuersa irrigabatur antequam subuerteret dominus Sodomam, & Gomorrham: idem patet Deute. vigesimo nono, & Treno. tertio cap. Item de Angelo, qui iterum apparuit Agar in solitudine Bersabeę erranti, & mŏstrauit ei puteum, nominatur Angelus, quia hoc ad singularem personam fuit, & factum valde paruū, scilicet monstrare puteum, qui antea ibi steterat. Itē quòd dicitur de Angelo dirigente viam Eliezer ad ducendum vxorem pro Isaac: singularis personæ factū est, & satis paruum. Item de Angelo, qui demonstrauit Iacob in somnijs arietes maculosos, & varios, hoc sicut cętera satis paruum erat, & ad vnum virum pertinens. Item de Angelis, qui ei obuiauerunt, cū intrauit terram Chanaan, vel pauloante, quia isti solum venerunt ad consulendum eum, quod erat singulare factum. Aliquando tamen ponitur expressa mentio de Angelis in valde magnis factis, sicut in reuelatione facta Iacob in Bethel, per quam enunciabatur Christus nasciturus de semine suo, quod est maximum misterium legis, & Prophetarum: dicitur tamen ibi de Angelis descendentibus, & ascēdentibus per scalam. Causa huius est, quia ibi ponitur expressa mentio de Deo, bene potest fieri mentio de Angelis: quia per talem nominationem fiet distinctio inter Deum, & Angelos: in istis superioribus exemplis, & in pluribus alijs sacræ scripturæ nominantur Angeli, quia facta illa in quibus nominantur parua sunt, & ad singulares personas pertinentia. Alia autem sunt loca sacræ scripturæ in quibus nominantur Angeli: quia facta solum erant parua, licèt pertinerent ad cōmunitatem Hebræorum. Alia sunt in quibus nominantur, quia ad vnam personam pertinebant, licèt satis magna essent. De primo patet Iosue quinto capit. vbi apparuit Angelus domini euaginatum habens gladium, qui erat princeps exercitus domini, & nunciauit Iosue, quòd Iericho tradenda esset, vt patet ibidem in cap. sexto. Iste autem vocatus fuit Angelus dupliciter: primo quia factum non erat valde magnum: secundo, & principalius, quia ad istum Angelum pertinebat hoc ex officio cùm esset princeps exercitus domini. Aliquando facta fuerunt magna: quia tamē erant ad vnam personam singularem, dicitur quòd Angelus domini fecit, vel apparuit: vt patet Esa. sexto cap. quia purgatio labiorum Isaiæ, quæ signabat purgationē culpæ, & forte tunc a Deo fiebat, valde magnum factum erat, & factum fuit per vnum de Seraphin. Item apparitiones factæ Danieli, & reuelationes magnæ de hebdomadibus, & morte Christi, & regno, & ordine sęculorum, dicuntur factæ per Angelum: quia licèt aliquid magnum essent, facta fuerunt ad vnam singularem personam. Nec tamen est conuertenda consequētia, scilicet quòd quandocunque aliquid paruum fuerit factum, aut reuelatum, aut ad vnam personam singularem dictum, fuerit dictum per Angelum, ita quòd in scriptura nominetur tunc fecisse Angelus: quia multotiens parua dicta, aut facta sunt, quæ tamen dicitur Deus fecisse, aut apparuisse: & hoc quia persona, ad quam fiebat non erat multum firma, & potuisset habere occasionem erroris si dictum fuisset, quòd Angelus faciebat. Nam dicendo, quòd Deus agat, error vel falsitas nul-

Multototies scriptura dicit parua facta, & dicta: q̄ Deus ea fecerit, licèt ab angelis tāquā per ministros facta sint.

F la est: quia licèt Angeli ministerialiter illa exerceant, Deus tamen principaliter illud agit, cùm fieri specialiter mandet, & modum, & virtutem tribuat. Dicendo autem quòd Angeli faciunt, sequuntur inconueniētia supra assignata: nam quādo fit mentio de magnis beneficijs. s. de eductione de Aegypto, & de similibus nòn erat cōueniens nominari Angelos. In apparitionibus autem factis Abrahæ, Isaac, & Iacob, quando promittebatur eis terram Chanaan, & multiplicatio seminis sicut stellas cęli, & arenā, quæ est in littore maris: non dicebatur Angelus ista dicere aut promittere, sed Deus: quia cùm ista maxima beneficia essent, si Angeli ista fecisse aut promisisse dicerentur, ab angelis totum bonum suum recepisse Hebræi pu-
G tarent. Et si in aliquo istorum fiat mentio, quòd angelus loquebatur immediate declaratur, quòd non dixerit angelus a se, sed recitans verba Dei: vt patet Gene. vigesimo secundo capi. cum dicitur: Vocauit autem angelus domini Abraham de cęlo dicens: per memetipsum iuraui dicit dominus, quia fecisti rem hanc, & non pepercisti filio tuo vnigenito, benedicā tibi, & multiplicabo semen tuum sicut stellas cęli, & velut arenam, quæ est in littore maris. Et sicut ista beneficia magna Deus dicitur promisisse; ita omnes alias magnas res pertinentes ad totum populum Hebraicum ipse dicitur egisse. Vnde principium horum beneficiorum, scilicet quando dicitur apparuisse in rubo ardente, qui nō comburebat in monte Sinai Moy-
H si custodienti oues, & dixit quòd volebat educere populum suum Hebraicum de dura seruitute Hebræorum, iam enim recordabatur eius, non dicitur ibi, q̄ apparuit angelus, sed quòd apparuit Deus, quia si angelus ista verba dixisset, vocauisset Hebraicum populum suum, & se educturum eos de manu Pharaonis, quod erat magnum beneficium: propter quod ipsi coluerunt Deum istum verum, vt patet hic cum dicitur. Vos ipsi vidistis, quæ fecerim Aegyptijs, & quomodo portauerim vos super alas aquilarum: & tunc subiungitur, quòd propter hæc beneficia recepta custodiam legis Dei suscepit populus Hebreorum. Et sicut ista promissio liberationis scribitur dicta a domino, ita omnia alia dispositiua ad completionem huius pro-
I missionis, scilicet plagæ illatæ Aegyptijs dicuntur factę a domino: vt patet supra discurrendo a cap. 5. vsq; 13. maximè, quia hic fiebant talia portenta, quæ nullus poterat facere, nisi Deus: debebat ergo potestas faciendi talia attribui Deo, & facere ea. Et hoc declarauit Deus sępe in illatione plagarum, dicens. In hoc cognoscent Aegyptij, quòd ego sim Deus in medio terræ, & quòd non sit Deus preter me. Etiam ipsa eductio de Aegypto Deo attribuitur cū dicitur: quòd eduxit dominus de Aegypto Hebræos: in manu forti Aegyptijs plangentibus, & videntibus atque sepeliētibus mortuos suos: vt patet Num. 33. cap. Portatio autem nubis præcedentis exercitum Hebræorum attribuitur angelo, vt patet supra decimo quarto capit.
K cum dicitur: Tollensque se angelus Dei, qui præcedebat castra Israel abijt post eos, & cum illo pariter columna nubis priora dimittens post tergum stetit inter castra Aegyptiorum & castra Israel. Et huiusmodi ratio est: quia istud erat quoddam paruum, scilicet portare illam nubem. Alia autem, quæ postea secuta sunt, scilicet conuertere aquas super Aegyptios, & dare manna, & educere aquam de petra in Raphidim, Deo attribuuntur: quia est actio magna, & ad totum populum pertinens. Quia aūt Deus in actibus angelorū faciat differentiā interdū vocans eos suos, cū fiunt cum magno apparatu, & excellentia, interdū vocans esse actus angelorum: cùm vero ita fiūt cum magno apparatu patet infra 33. ca. quia ibi dicitur Deū dixisse

Deus attri- buit sibi ea quæ cū ma- gno appa- ratu fiunt: angelis ve- ro, quæ cū minori.

se mittam præcursorem angelum meum, vt eijciam Amorrhæum & cæt. non enim ascendam tecum, qa populus duræ ceruicis es, ne forte disperdam te in via. Sed manifestũ est, q̃ ante hoc nõ præcedebat eos De⁹, sed Angelus domini in columna nubis: sed dicit se iã non præcessurum, sed missurum Angelum suum, qui præcedat, quia non volebat, aut signabat se nolle portare eos in illo apparatu magno, aut gloria, qua portauerat ex Aegypto vsque ad montem Horeb, sed modo quodam nõ ita glorioso, sed cũ maiori labore, aut inopia ipsorum, & non cum tanta custodia. Si tamẽ diligenter attendatur, aliquando idem vocatur angelus, & Deus: & vocatur Angelus ad vnum actum, & Deus ad alterum, vt patet supra decimo quarto capitulo. Nam dicitur, quòd Angelus domini, qui præcedebat castra, conuertit se post tergum, & cum eo nubes: & erat nubes tenebrosa, scilicet Aegyptijs, & illuminans noctẽ, scilicet Hebræis. Ex hoc enim innuitur, quòd ille, qui præcedebat ĩ nube, erat Angelus. Sed postea vocatur Deus, cum dicitur: Iamque aduenerat vigilia matutina, & ecce respiciens dominus super castra Aegyptiorum per columnam ignis, & nubis interfecit exercitum eorũ, & subuertit rotas curruum, ferebanturque in profundũ. Seruat ergo sacra scriptura istam sagacitatem, vt magnos actus a Deo factos dicat: paruos autem interdum ab angelis: vt non detur occasio errandi. Et quia occasio istius erroris magis fuit in primis Iudæis, qui nondum Deum verum cognouerant, aut eum in Deum acceperant, specialiter scriptura obseruauit istam differentiam loquendi obnixe in antiquis. Cùm autem Hebraicus populus in cognitione Dei firmior factus est: ita vt scirent quid Deus agebat, vel quid angelus, non tantum scriptura istã differentiam locutionis obseruauit: vnde aliquando illa magnalia, quæ ad Deũ pertinebant, angelus se fecisse dicat: vt patet Iudic. 2. capit. cum dicitur: Ascendit angelus domini de Galgala ad locum flentium, & ait: eduxi vos de Aegypto, & introduxi in terram, pro qua iuraui patribus vestris, & pollicitus sum, vt non facerem irritum pactum meum vobiscum vsque in sempiternum: ita dũtaxat vt non feriretis fœdus cum habitatoribus terræ huius, & aras eorum subuerteretis, & noluistis audire vocem meam: cur hoc fecistis? Quamobrem nolui delere a facie vestra, vt habeatis hostes: & dij eorũ sint vobis in ruinam. Ecce qualiter angelus dixit hic se eduxisse Israel de Aegypto, & dedisse eis legem, q̃ vocatur fœdus, vel pactum: & ista sunt maxima, quæ Hebræi susceperunt. Licèt ergo tunc dixit hoc angelus, tamen nõ dixisset in principio eductionis Hebræorum de Aegypto: quia si ibi respiciatur discursus huius libri, semper reperietur quod talia dicebatur Deus facere, vel dicere, & non angelus. Respicienda est ergo varietas temporum, & secundum illam scriptura modo loquendi variat. Nunc ergo ad punctum, de quo quærebatur, dicendũm, quòd datio legis fuit maximum, quod intercessit inter Hebræos & Deum, & quia populus suscipiens legem obligat se legislatori obseruare legem sub pœnis contentis in lege: si angeli dicerentur dedisse legem, Hebræi adhuc rudes crederent illam legem esse angeli, & non Dei: & eos directe obligari ad obseruantiam legis angelo, & non Deo. Decuit ergo quòd omnia illa diceretur egisse, aut dixisse Deus. *Constituesque terminos populo.* Apud radices montis posuit Moyses quædam signa, siue limites, vsque ad quos populus solùm accedere debebat, & ista mandabat Deus non quidem, quòd facere contrarium secundum se malum esset, quia non referebat magis sic, vel sic: vtrum ascenderet populus in montem aut non: quia non magis sic visurus esset

Scriptura sagax magnos actus a Deo esse factos dicit paruos ab angelis ne det occasio errãdi.

Aliquãdo scriptura dicit illa magnalia q̃ ad Deũ pertinebãt angelum fecisse, & hoc quãdo populus Hebreus ĩ lege firm⁹ erat.

A de gloria Dei, quàm non ascendendo: fuit autẽ hoc mandatum, vt erudiret Deus Hebræos adhuc rudes ad reuerentiam, & timorem suum. Nam si hoc non mandasset, multi ipsorum permoti curiositate viden di attentarent ascendere in montem, quod videbatur quædam irreuerentia, scilicet quemlibet simplicẽ hominem velle accedere ad Deum, qui tantæ altitudinis, atque maiestatis erat: nunc autem sic edocti re uereri Deo per magnam formidinem, postea gratulabantur valde, quòd in conspectu tantæ maiestatis nõ mortui fuissent, vt patet Deute. quinto cap. cùm dicitur. Ecce ostendit vobis dominus Deus noster maiestatem, & magnitudinem suam: vocem eius audiuimus de medio ignis, & probauimus hodie, quòd lo-
B quente Deo cum homine, vixerit homo. Cur ergo moriemur, & deuorabit nos hic ignis maximus? si.n. audierimus vltra vocẽ domini Dei nostri moriemur: quid est enim omnis caro, vt audiat vocem Dei viuentis, qui de medio ignis loquitur, & possit viuere, sicut nos audiuimus? Hanc eandem reuerentiam docebat Deus obseruari in accessu ad tabernaculum, ne quis de populo auderet accedere ad loca Leuitarum, circa tabernaculũ, vel vt nõ intromitterẽt se de officijs Leuitarũ, nec Leuitæ de officijs Sacerdotũ: siquis aũt cõtrarium faceret, occidebatur: vt patet Num. tertio, & quarto, & decimo octauo capit. Et hoc idem cõfessi sunt ipsi Iudæi conquerentes: Ecce consumpti sumus, omnes peribimus: quicunque accedit ad taber-
C naculum domini, moritur: nunquid vsque ad internetionem cuncti delendi sumus? vt patet Num. decimo septimo cap. Et hoc patet in Bethsamitibus, de quibus occidit dominus septuaginta viros, & quinquaginta millia de plebe, quia viderunt arcam domini, & capsellam in agro Bethsames, cùm duceretur a Philistim; vt patet primo Regum sexto capi. *Per circuitum.* Idest per circuitum montis.

QVAESTIO. VIII.

NON fixerat populus castra in circuitu totius mõtis: sed ab vna parte, scilicet à fronte meridiana, vt supra declaratum fuit: quia dicitur in litera: ibi fixit
D Israel tentoria è regione montis, idest contra montẽ: si tamen totus populus iacuisset circundans montem ad modum coronæ, non diceretur, quòd erat è regione montis: quia è regione solùm signat vnam differentiam positionis, scilicet dextrum, vel sinistrum, ante vel retro; si tamen populus circundaret montem, teneret omnes quatuor differentias positionis respectu montis: & sic licèt aliqua pars populi esset è regione montis: tamen falsum esset, quòd populus fixisset castra è regione montis, cuius contrarium vult litera. Dicendum ergo, quòd licèt populus non fixisset castra in circuitu montis, sed a fronte meridiana; tamen quia multus erat nimis, & dum exiret de castris accedendo ad radices montis, vt audiret
E Deum loquentem non posset capi, sed totus consisteret a fronte meridiana, ideo circunfusus fuit ad diuersas partes montis in circuitu: ideo Moyses in circuitu totius montis, vel saltem in maiori parte, scilicet ad partem meridianam, ad quã directè erant, & ad frontem Orientalem, & Occidentalem: in fronte autem Septentrionali, quæ erat directe opposita illi parti. s. meridianæ, ĩ qua erãt: nõ erat ita necesse ponere terminos. *Et dices ad eos: cauete ne ascendatis in montem.* Istud fuit dictũ in primo die, quo ascendit Moyses in montem Sinai, quando venerunt ad illum in vice secunda, quando populus respondit se velle recipere legẽ Dei, & in eodem die incepit Moyses lustrare montem, & cõstituere terminos populo: mandabat autem Deus,

In qua parte montis populus fixerat castra.

ne quis de populo toto auderet ascendere in montē; nam si hoc mandatum non fuisset, aliqui curiositate videndi ea, quæ intra montem erant permoti, ascenderent in montem, & tunc sequerentur duo inconuenientia. Primum quædam ad Deum irreuerentia, cùm auderent accedere ad locum, in quo Deus erat: cum ad hoc quilibet homo indignissimus sit, nisi quem Deus ad hoc ex sua bonitate sola dignatus fuerit acceptare. Secundum quòd si ipsi accedere conarentur, & videre, quę intra erant, non attēderent ad vocem formatam de medio ignis, in qua dicebantur mandata: quod tamen Deus volebat eos valde attendere, nam propter nihil aliud dicebantur illa, nisi vt audiret cunctus Israel, quæ dicebantur, & custodiret, & timore concepto ex terribilitate illarum vocum non peccarent in Deum. Sic patet infra vigesimo capitulo, cùm dicitur: Et ait Moyses ad populum: Nolite timere, vt enim probaret vos, venit Deus, & vt terror illius esset in vobis, & nō peccaretis. *Nec tangatis fines illius.* i. radices montis ista ꝓhibitio fuit facta pp duo, aut saltē propter vnum eorum. Pimum, quia forte fumus ille, & nubes densissima operiebat totum montem Sinai vsq; ad radices, & quia Deᵘ intendebat eos arcere, ne curiose videre vellent illa magnalia Dei, vetuit etiam ne ad radices accederent, quia ibi gloria domini etiā aliqualiter apparebat. Antecedens patet infra cùm dicitur: Totus autem mons Sinai fumabat, eo quòd descendisset dominus super eum in igne, & ascenderet fumus ex eo, quasi ex fornace, ideo non solum videtur quòd apparebat gloria domini in parte superiori, sed etiam per totum montem vsque ad radices contingentes extremitates vallis. Hoc autem non repugnat ei, quod supra declarauimus: & infra etiam patet quòd dominus descendebat super cacumen Sinai, & non ad partes inferiores: nam verum est, quòd licèt super totum montem descenderit nubes, tamen super partem superiorem cacuminis specialius descendit, quia ibi magis apparebat dominus in igne magno, & nube densissima, & fumo maiore: partes autem inferiores non ita ardebant, aut fumabant. Alia ratio quare vetuerit dominus, ne tangerent radices montis, quia licèt non foret ibi gloria domini in fumo, & igne vel nube densa, tum si ad radices accedendi daretur licentia, daretur occasio ad ascendendum: incitarentur enim ascendere ad superiora, cùm inferiores partes tetigissent: ideo non solum vetabat ascensus ad superiora, sed etiā tangere inferiora. Sic enim fuit supra 12. ca. de pane fermentato, quia mandatum fuit, vt a die quarto decimo mensis primi in vespere non solùm non comederent panem fermentatum, sed etiam vt non haberent in domibus; quia si in domibus haberent incitarētur ad comedendum. *Omnis qui tetigerit montem morte morietur.* Scilicet quòd dominus occidet eum, aut vos occidetis. Si enim ipsi omnes, vel magna pars contenderēt ascendere in montem, aut tangere illum Deus occideret illos, vt patet infra cum dicitur: descende, & contestare populum, ne forte velint transcendere terminos ad videndum dominum, & pereat ex eis plurima multitudo, Et infra dicitur: Sacerdotes autem, & populus ne transeant terminos, nec ascendant ad dominum, ne forte interficiat eos. Si autem vnus aut pauci contenderent intrare, populus eos occidere debebat, vt patet ex litera, quæ sequitur immediate, scilicet: Manus non tangent eum, sed lapidibus opprimetur, aut confodietur iaculis. *Manus non tangent eum.* Hic ponitur modus occidendi eum, qui tetigisset mōtem, & ascenderet per eum: quia si aliquis montem intraret occidendus erat, vt supra dicitur, scilicet omnis qui tetigerit montem, morte morietur. Cùm

Rationes q̄bus Deus Israelitis vetuit, ne tangerent radices mōtis.

F ergo intraret, crederent fortè alij, quòd post eum intraturi essent ad tenendum eum, ne ascenderet, & occidendum eum. Dicit ergo Deus, vt omnes magnam reuerentiam obseruarent: & ne intratio vnius in mōte esset occasio multis intrandi, mandauit, ꝙ q̄n aliq̄s intraret nō intrarēt alij post eum ad tenendum eū: sed ab extra existentes eum occiderent. *Manus non tāgent eum.* Particula eum, non refertur ad montem, ita ꝙ esset sensus, scilicet quòd sicut non licebat tāgere pedibus intrādo, vel ascendendo ita nō licebat tāgere manibus: sed refertur ad intrantem in montem, de quo dicebatur: Omnis qui tetigerit montem, morte morietur. Dicitur ergo, manus non tangent eum, idest non intrabunt post eum in montem, vt tangant eum manibus suis, & sic teneant.
G *Sed lapidibus opprimetur.* Idest quòd quando aliquis vellet intrare, alij ab extra iacerēt lapides in eū, & sic occiderent antequam effugeret in longinquam partem montis. *Aut confodietur iaculis.* Iacula etiam leuia poterant mitti a longe, & sic etiam fugiens percuti poterat. In Hebręo dicitur. *Confodietur sagittis.* Sed idem signat, quia secundum proprietatem Latinę dictionis cùm iacula a iaciendo dicantur, & sagittę iaciantur, iacula dici poterant. *Siue iumentum fuerit, siue homo, non viuet.* Accipitur hic largè iumentum pro pecore, & iumento. Iumentum autem proprie dictum significat animalia ad ferenda onera disposita, vt equus, mulus, & asinus, & camelus, & bos. Animalia autē comestibilia, vt sunt ouis, & similia pecora sunt, & non iumenta: sed non sēp obseruatur ista differentia: quia supra 13. ca. dicitur: Sanctifica mihi omne primogenitum, tam in hominibᵘ, quàm iumentis: accipitur enim ibi iumentum pro pecore, quia sola primogenita pecorum sacrificabantur. Aliquando accipitur iumentum largè pro pecoribus, & iumentis, & sic dicitur Psal. 48. Homines, & iumenta saluabis domine, idest omnia bruta, & Psalm. 147. Qui dat iumentis escam ipsorū: sed ista sententia vniuersalis erat, scilicet quòd quodcunque animal brutū intraret, moreretur: nam eadem ratio stabat in omnibus. De homine autem intrante quare occideretur, ratio manifesta est, scilicet quia contemnebat mandatum Dei, & quia irreuerentiam committebat volēdo curiosè videre magnitudinem Dei, quæ monstrabatur super montem. Sed de iumento non est eadem ratio, quia iumentum contemnere non possit, cùm non sit capax præcepti. Etiam iumentum non committebat irreuerentiam, cùm non intraret montem ad videndum magnitudinem domini existentem in ipso, sed ex quodam instinctu naturę secundū apprehensionem Phantasticam, quia apparet sibi bonum, aut delectabile esse in tali aut tali loco stare. Bruta nāque animalia phantasijs, & memorijs viuūt, idest Phātasia, & memorationibus communibus, opinionem autem vniuersalem non habent, vt ait Aristo. in septimo Ethic. Fit tamen ista punitio in animalibus brutis propter ipsum quod faciunt, quia in se malum est: licèt bestiæ nō dicuntur propriè malum agere, aut male, nec aliquam habere malitiam. Nam sicut intrare aliquem hominem in montem stante ibi gloria diuina malum erat, quia omnes reuereri debent, & timere a tanta magnitudine: ita si bestia intraret montem accedendo ad montem, vbi stabat gloria Dei, malum erat: sic patet Leu. 20. c. de illo qui dormiebat cum pecore: nam ipse, qui faciebat moriebatur, & pecus occidi debebat, licèt pecus in hoc nihil peccaret, erat tamen quædam enormitas facti, ideo peribat. *Cum clangere cęperit buccina, tunc ascendent in montem.* Si hoc sic intelligatur, vt videtur in superficie literæ falsum est: quia quando clangeret buccina non poterant ascendere in montem, cùm tunc veniret gloria domini, intentio

Iumētum quid significet, & in quo differat à pecore.

Quare animalia, quę montē intrabant occidebant, cum non peccarent.

tentio autem huius prohibitionis superioris erat, vt nõ accederet homo aliquis ad videndum curiose maiestatẽ Dei in monte. sed ista maiestas erat quando clangebat buccina, vt patet infra, cùm dicitur: Totus aũt mons Sinai fumabat, eo quòd descendisset dominus super illum in igne, & ascenderet fumus ex eo quasi de fornace, eratque omnis mons terribilis, & sonitus buccinę paulatim crescebat in maius, & prolixius tendebatur. Ideo videtur potius contrarium ex litera, ꝙ antequam buccina clangere inciperet, poterat populus ascendere in montem, quia tunc nondum venerat gloria domini super montem, & non videbatur esse aliquod inconueniens, quare illuc non ascenderent aut intrarent: postquã autem incipiebat buccina clãgere, iam adueniebat maiestas Dei super montem, ideo videbatur inconueniens ascendere; imo contra expressum mandatum literæ: non potest ergo sic intelligi vllo modo. Litera Hebraica habet hic, vbi nos dicimus clangere inceperit, aliquam dictionem, quæ est aliqualiter ęquiuoca, sed significatum suum proprium est finire, vel desinere: & tunc est sensus, quòd quando Deus staret secundum maiestatem suã in monte non ascenderent in montem: nec saltẽ tangerent illum: cùm autem maiestas Dei recederet, qđ erat buccina deficiente clangere: poterant ascendere in montem si vellent. Sed adhuc hoc non multum stat, quia si Deus dedisset eis licentiam ascendendi in montem post clangorem tubę non mandasset immediate contrarium, sed finito clãgore tubæ, scilicet post dationem pręceptorum mandatum fuit contrarium: vt patet Deu. quinto cap. cum dicitur: Vade, & dic eis reuertimini in tentoria vestra; tu verò hic sta mecum, & loquar tibi omnia mandata, atque iudicia, & cæremonias. Videtur ergo, ꝙ litera nostra acceperit hic veriorem sententiam, quam ista sit supradicta, scilicet quòd incipiente clãgere buccina ascenderet populus. Et est sensus, mandauit enim Deus Moysi, vt cõstitueret terminos, quos non transgrederetur populus, quãdo staret audiendo mandata Dei, sed quia ista fieri debebant die tertio, & populus manebat in castris, quæ erant separata aliqualiter ab illis terminis assignatis circa radices montis, & quia non erat conueniens, quòd staret expectando ad radices montis, quando veniret dominus ad loquendum, debebat eis assignari hora, ĩ qua venirent ad audiendum: assignauit ergo Deus nunc horam dicens: Quando buccina clangere cępe-rit ascendent. Dicebantur ascendere. quia ipsi erant in castris suis, quæ aliquo modo distabant a monte, cũ dicatur supra, quòd fixerunt castra e regione montis Sinai. i. contra montẽ, & illa castra erant in locis infimis circa aquas: mons autem Sinai erat in loco altiori, & ad hoc, quòd ipsi irent de castris ad mõtem oportebat eos ascendere, non solùm si vellent ascendere per montem, sed etiam antequam tangerent radices montis: quia forte castra erant in locis planis infimis circa aquas, & tunc modicum ascendendo erat quædam alia planicies, in qua erant radices montis Sinai: & ibi erant constituti termini à Moyse, & sic ad eundũ ad radices montis oportebat ascendere. Patet hoc infra 24. cap. vbi mandauit Deus Moysi, vt ipse, & Nadab, & Abiu, & Aaron ascenderent in montẽ ad dominum: & tamen immediate subiungitur, quòd solus Moyses ascendere debebat: quod non potest intelligi, nisi præsupposito hoc. s. quòd a castris vsq; ad radices montis esset quidam ascensus, & ad hunc locum ascendissent seniores, sed ad montem nullatenus ascendissent: ista dispositio circa multos montes communiter videtur. Et confirmatur ista sententia: quia infra dicitur. Iam aduenerat tertius dies, & mane inclaruerat, & ecce cęperunt audiri tonitrua, & mi-

A care fulgura, & nubes densissima operire montẽ, clangorque vehementius perstrepebat: timuit populus, qui erat in castris, cùmque eduxisset eos Moyses in occursum Dei de loco castrorum, steterunt ad radices montis. Patet ergo, quòd incipiente clangere buccina ascenderunt ipsi de loco castrorum ad locum radicum mõtis, cùm dicatur eos exijsse in occursum Dei: nam exire in occursum Dei nihil aliud est, quàm venire veniente Deo: sed Deus secundum maiestatem dicebatur venire, adueniente voce tubę, tanquam quodam signo Dei aduenientis, ergo incipiente buccina clangere ipsi aduenerunt, siue ascenderunt. Item patet hoc, quia non dicitur ꝙ incipiente buccina clãgere ascendent in montem Sinai, sed ascendent in mõ-

B tem: quasi dicat, ꝙ ipsi non erant ascẽsuri in montem Sinai, sed erant ascensuri ex loco castrorum in planiciem illam, in qua erant radices montis, & termini assignati populo. Et quia quælibet terra altior alia, licèt non sit simpliciter mons, vocatur mons respectu alterius, qua est altior, ita hic qã planicies illa, in qua incipiebãt radices mõtis Sinai, erat altior loco castrorũ, vocabatur mons respectu illius, licèt non esset mons Sinai. *Descenditque Moyses de monte*. Hoc fuit in secũda vice, qua descendit, & in eadem die prima, qua venerunt apud montem Sinai, & castra fixerunt ibi. *Ad populum, & sanctificauit illum*. In ista secunda vice tulit duo mandata à Deo. Primum vt sanctificarentur, idest vt mundificarentur. Secundum vt ponerentur

C termini apud montem, & nullus transiret eos. Istud secundum pręceptum non narratur hic in aduentu: manifestum est enim, quòd Moyses veniẽs ad populum, vtrunque præceptum recitauit eis, quia Deus mandauit dici: ergo ipse non contemneret, aliàs valde mortaliter peccasset, quod non est dicendum. Item patet, quod dixerit, quia fecit illud, ergo dixit, quòd fecerit, patet infra etiam Moyses dixit, quòd ista dixerit populo: nam infra dicitur, quòd cùm in die tertio mandasset Dominus Moysi, vt descenderet populum cõtestando ne transiret terminos positos ad videndum Deum; respondit Moyses non poterit vulgus ascendere in montem Sinai tu enim testificatus es, & iussisti dicens: Pone terminos circa montem, & sanctifica

D illum. Non fit tamen hic mentio, quòd dixerit ista Moyses, quia sacra scriptura valde cauet repetitionẽ inutilem; cùm enim semel dictum fuerit, non oportet aliquo modo iterum replicari, sicut supra declaratum fuit 2. cap. Nam mandabat dominus dici aliquid senioribus Israel, aut Pharaoni: si autem totum, quod Deus dixisset perfectè describebatur a sacra scriptura in prima narratione, quæ dicitur Dei ad Moysen: postea in secunda, quæ dicitur Moysi ad Pharaonem, vel ad seniores Israel, non recitatur: sed dicitur: fecit Moyses, sicut pręceperat dominus, aut dixit Moyses cuncta, quæ præceperat dominus. Si autem in prima narratione non ponũtur a sacra scriptura perfectè omnia, quæ dicebãtur Moysi a Deo: recitabantur postea

E aliqua eorum, quæ in prima narratione descripta fuerant: & supplebantur illa, quæ in prima non dicta fuerant, ita quod in duabus narrationibus vna completa poneretur, & sic superfluum nihil esset. Sic patet supra 12. cap. cùm dixisset latè Deus Moysi omnem ritũ celebrandi, quem dicere debebat Israeli, Moyses recitauit illum populo ita sicut Deus mandauerat: & tamen de tota illa recitatione in secunda narratione nihil ponitur, nisi: Ite tollentes animal per familias vestras, & immolate Phase. Et postea subiungitur quędam clausula, quæ in priori narratione magna nõ fuerat recitata. s. fasciculumq; Hyssopi tingite sanguine, quæ est in limine, & aspergite ex eo superliminare, & vtrunque postẽ. Hic autem cùm in prima narratione, scilicet

Moyses in secunda vice veniens ad populũ tulit duo mandata.

scilicet Dei ad Moysen dictum fuisset hoc latè, non replicatũ fuit: sed quia quędã clausula sub silẽtio in prima narratione pręterierat, hic explicatur. s. ne appropinquetis vxoribus vestris: & non replicatur ipsa, sed quędam alia cũ ipsa. *Et sanctificauit eum.* Sãctificatio, vt dictum est accipitur hic pro mundificatione; vt. s. lauarent vestimenta, & non accederent ad vxores, & cauerent ab omnibus alijs inquinamẽtis, quę tollunt reuerentiam debitam ad Deũ: & tunc sic accipiendo, Moyses non poterat sanctificare populum, sed quilibet seipsum sanctificaturus erat. Sed dicitur, Moyses sanctificauit populum. i. quòd denunciauit eis mandatũ Dei de sanctificando seipsos, sic dicitur infra, q Moyses erat sanctificaturus mõtem, cùm dicitur: Pone terminos circa montẽ, & sanctifica illum. i. denuncia populo, q mons sanctificatus est, & non debent accedere ad eũ. *Cunque lauissent vestimenta sua.* Istud erat primũ, qđ pertinebat ad sanctificationem. i. purificationem, & leuiter fieri poterat, ideo facto hoc subiunxit aliud mandatum de non accedendo ad vxores: quomodo autẽ lotio vestimentorum pertineat ad sanctificationem, & Dei reuerentiã, supra fuit declaratũ latè in isto cap.

An lotio vestimentorum Hebræorum fuerit facta in aquis viuentibus nec ne.

QVAESTIO. IX.

Opinio quędam ponit quòd ista mundatio fuit facta ĩ cineribus vitulę ruffę.

SED quęret aliquis quomodo facta fuerit ista lotio, scilicet an fuerit facta in aquis viuis, an in cineribus vitulę ruffę conspersis atque commixtis aqua: nã aliquando vocatur illa aspersio lotio, vt patet Num. 19. cap. Fortè ergo dicet aliquis, q isti incurrerant multas immunditias tangendo, quę non licebat, quę exprimũtur Leu. 11. 12. 14. & 15. & Num. 16. cap. ideo mandauit, sicut cum ad tabernaculum accedere debebant, q mandarẽtur illa aqua lustrationis: ita nunc, quia ad audiendũ vocẽ domini loquentis in maiestate ituri erãt, & accessuri apud montem, decebat vt aspergerent vestes eorum aqua lustrationis. Antecedẽs patet Num. 19. ca. cum dicitur: Omnis, qui tetigerit humanę animę morticinũ, & aspersus ex hac cõmixtione non fuerit, polluet tabernaculũ domini, & peribit ex Israel: qa aqua expiationis non est aspersus. Et infra in litera: siquis hoc ritu nõ fuerit expiatus, peribit aĩa sua de medio Ecclesiæ suę, quia sanctuarium domini polluit, & non est aqua lustrationis aspersus. Sed hoc non potest stari, qa aqua ista lustrationis fiebat cõmiscendo aquã cum cineribus vitulę ruffę immolatæ, & combustę vsque ad resolutionem vltimam cinerum: sed non erat tunc aliqua vitula ruffa combusta: ergo non poterat esse talis aqua: patet quia ad hoc, q fieret talis combustio vitulę ruffę oportebat, q sacerdos illã immolaret: & deinde cõburebatur. Sed tunc non erãt sacerdotes, licèt infra dicatur de sacerdotibus, s. quòd sacerdotes non ascendant ad dñm, ne percutiat eos: quia isti erant sacerdotes: qui dicebant primogeniti in tribubus, quibus competebat ius primogenituræ ex hæreditate: ad immolationem aũt vitulæ ruffæ requirebatur sacerdos de generę Aaron, quia istis cęremoniæ sacrificiorum datæ sunt. Item non poterat fieri, quia quando vitula ruffa comburebatur extra castra, cùm primo immolaretur, debebat de sanguine eius aspergi contra tabernaculum septem vicibus, vt patet Num. 19. ca. Sed cùm venerunt in montẽ Sinai Hebręi nondum factũ erat tabernaculum, ergo nondum erat cæremonia de vitula ruffa: antecedens patet, quia postea in montem Sinai factum fuit tabernaculum. Item ista aspersio cum cineribus fiebat ad tollendas immundicias arcẽtes homines ab ingressu tabernaculi: sed tunc taberna-

Cõfutatio opinionis.

F culum nullum erat, ad quod accederent, vel intrarẽt: ergo non erat necesse esse talem aquam lustrantem. Item ista cæremonialis cõsuetudo de vitula ruffa fuit ab eo tempore, quo Deus dedit Moysi modum faciẽdi, scilicet vt totus Israel traderet vnam vaccam integræ ætatis Moysi, & Eleazar sacerdos filius Aaron eã immolaret, deinde traduntur omnes alij ritus, qui obseruabantur in vitula ruffa, & concluditur postea, q hoc erit legitimum sempiternũ: & sic videtur quòd tunc primo data fuit ista cæremonia, sed quãdo Eleazar sacerdos fecit istud, iam transierat quasi vnus annus post dationem legis, ergo non poterant tunc esse aquæ lustrationis. Et patet, nã Aaron, & filij cõsecrati, & vncti sunt in sacerdotes in principio secũdi anni exitus de Aegypto postquam tabernaculum erectũ est,
G ergo vsque post non potuerunt esse aquæ lustrationis. Dicendum ergo, quòd ista lotio vestimentorum fuit in aquis puris ad tollendam omnem sordem, quã contraxerant in itinere, vel in Aegypto, quia iam incipientes aliam vitam oportebat vtriusque hominis sordes mutare. *Estote parati in diem tertium.* Iste dies tertius computatur, sicut supra dictum fuit, scilicet quòd ista duplex ascensio in montem & descensio ad populum fuerit facta in prima die, qua venit Israel apud mõtem Sinai: & computaretur ille dies primus de his quibus purificati esse debebant. Et cùm iste fuerit prim9 dies mensis tertij; vt patet in principio ca. dies tertius mensis est, quem hic tertium vocant, in quo dari debe-
H bat lex.

QVAESTIO. X.

An tertius dies in quo data è lex sit tertius dies mensis tertij.

ALIQVI Hebręi aliter recitant, vt Rabi Moyses, & Aben Ezra recitat, licèt dictum eius nõ teneat multum, scilicet quòd lex data fuerit sexto die mẽsis tertij, vt compleantur quinquaginta dies inter dationem legis, & inter Pascha agni immolati: & tunc dicit, quòd iste tertius dies, qui hic ponitur fuerit sextus dies mensis computando sic, quòd primus dies mensis tertij venerunt Israelitæ in montem Sinai, & tũc ascẽdit Moyses ad dominum, & audiuit persuasionem,
I quæ dici deberet populo, vtrum vellet suscipere legẽ, & eadem die descenderit ad populum, & recitauit ista, atque consenserit populus: deinde manserit in castris ipsa die, & sequenti, & post tertia die mensis eiusdem ascendit secunda vice in montem, & nunciauit Deo verba consensus populi, scilicet quòd vellent recipere legem, & tunc dedit eis præceptum, vt mundificarentur, & essent parati vsque in diem tertium. Et computatur iste tertius dies, non a primo die mensis tertij, sed a tertio die mensis eiusdem, in quo tertio die Deus locutus fuit Moysi de purificatione populi vsque in tertium diem sequentem. Sed ista non multum conueniunt: quia cùm litera ista dicat Moysen ascendisse in montem primo die mensis, scilicet quã-
K do venerunt ad montem; & postea dicat vsque in tertium diem debere Israelitas esse paratos, videtur quòd ab eodem primo die mensis oportet assumi principium huius supputationis, nec debet variari, nisi videretur aliqua ratio cogens, vel contrarietas in litera propter quam sic deberem9 variare computationem, sed hoc non videtur. Item inconueniens sequitur ex hac positione, scilicet quia Moyses ascendit prima die in montem, & accepit a Deo verba dicenda populo, vtrum vellent consentire legi quam dare intendebat, & audita immediate Moyses respõsione populi de communi consensu, quòd vellent suscipere, manserit eadem die in castris non reddens Deo responsum, & secunda die vsque in tertiam: ma-

gna enim videbatur esse negligentia, & irreuerentia Dei: præcipuè, cùm ita modicùm distaret cacumen montis, in quo erat Deus à loco castrorum. Concludendum ergo, quòd isti tres dies computantur à primo die mensis tertij, & in tertio die mensis illius data fuerit lex, vt supra supputatum est. *Ne appropinquetis vxoribus vestris.* Cognoscendo eas carnaliter. Actus matrimonialis licitus est, cùm sit indultus à Domino, & aliquando positus sub præcepto ad continuandum genus humanum per generationem, vt patet: quia Adam, & Heuę dictum fuit Gene. primo capitulo. *Crescite, & multiplicamini.* Et Noè, & filijs dictum fuit post diluuium mundo penè deperdito, vt patet Gene. octauo capitulo. Apostolus autem secundum indulgentiam matrimonium esse dixit, scilicet quòd vnusquisque propter fornicationem, scilicet vitandam, vxorem suam habeat, quia melius est nubere, quàm vri. Quocunque modo dicatur, actus matrimonialis licitus est, & interdum meritorius: tamen actus ille in se habet quandam admixtam turpitudinem, quæ non est de genere culpæ, sed de genere pœnæ: & habet quandam mentis magnam depressionem propter delectationem sensitiuam excedentem, & valde materialem, & ista necessariò consequitur: dato enim, quòd aliquis velit gignere, & in coitu non delectari, non potest; quia obiectum necessariò mouet potentiam apprehensiuam secundum naturam suam. Et quia talis est modus, & ordo in potentijs, vt cùm aliqua accedat ad tantam delectationem, quæ iam videatur fruibilis, cæterę cessent non habentes quo fruantur, cùm fruibile assumatur in ratione summi boni, tanta ergo existente delectatione in potentia tactiua, quæ iam videtur propter suam magnitudinem esse fruendum: anima non potest insistere ad aliquod alterum genus actionis, vel delectationis, cùm ipsa sit radix sentiendi, & necessariò intendit tali delectabili mota potentia sensitiua. Et quia in existente maiori delectabili, vel motiuo non potest mouere minus: anima non potest ad aliud intendere, cùm huic intendat. Et sic dicit Arist. septimo Ethico. quòd in delectatione venerea impossibile est aliquid intelligere. Ex hoc etiam euenit quod ait Isidorus vndecimo Ethicor. quòd anima huius conditionis est, quòd in extremo calore delectationis venereæ constituta formas visas rapiat, & fœtui imprimat: nam anima tunc magnæ potentiæ est cùm totas vires suas ibi effundat: nam ante illam maximam delectationem anima in plura diuisa erat, & omnis potentia finita dum in plura diuiditur minor fit ad singula: cùm autem tota ad illam delectationem percipiendam colligitur, magnæ potentiæ ibi effecta totas vires suas effundit, & imprimere formas potest. Ad suscipiendam autem legem Dei cum tanta maiestate, cum quanta venturus erat Deus in tuba & igne magno, & nube densissima, oportebat animum audientium esse eleuatum ad contemplandum, et intentum reuerentiæ tantæ maiestatis, ideo per aliquot dies abstinere debebant ab actibus, qui aciem intellectus deprimunt. Sic enim ait Gregorius, quòd tanto mens à supernorum amore distinguitur, quanto inferius delectatur: cùm autem inter actus distrahentes intellectum a sua contemplatione nullus sit potentior, quàm actus venereus, siue matrimonialiter habitus, siue qualitercunque, quia in hoc non est differentia

Nullus pt sine delectatione gignere.

Aia in extremo calore delectationis venereæ constituta tātę virtutis est, vt formas visas rapiat & fœtui imprimat.

Actus venereus aciē intellectus maxime deprimit.

A quantum ad deprimi intellectum, iste actus vetari debuit.

Iamque aduenerat tertius dies, & mane inclaruerat: & ecce cœperunt audiri tonitrua, ac micare fulgura, & nubes densissima operire montem, clangorque buccinæ vehementius perstrepebat: & timuit populus, qui erat in castris. Cumque eduxisset eos Moyses B in occursum Dei de loco castrorum, steterunt ad radices montis. Totus autem mons Sinai fumabat, eo quòd descendisset Dominus Deus super eum in igne, & ascenderet fumus ex eo quasi de fornace: eratque omnis mons terribilis: & sonitus buccinæ paulatim crescebat in maius, & prolixius tendebatur: Moyses loquebatur, & Deus respondebat ei. Descenditque Dominus C super montem Sinai in ipso montis vertice, & vocauit Moysen in cacumen eius. Quò cum ascendisset, dixit ad eum: Descende, & contestare populum: ne fortè velit transcendere terminos ad videndum Dominum, & pereat ex eis plurima multitudo. Sacerdotes quoque, qui accedunt ad Dominum sanctificentur, ne percutiat eos. Dixitque Moyses ad Dominum: Non D poterit vulgus ascendere in montem Sinai. Tu enim testificatus es, & iussisti, dicens: Pone terminos circa montem, & sanctifica illum. Cui ait Dominus: Vade, descende, ascendesque tu, & Aaron tecum. Sacerdotes autem, & populus ne transeant terminos, nec ascendant ad Dominum, ne fortè interficiat illos. Descenditque Moyses ad populum, & omnia narrauit.

Dñs in Sinai apparuit.

Deuter. 5. psal. 80.

Matthę. 4. Deu. 5 j.q. ca. hoi. 23. q. 4. c. mali.

E

Iam aduenerat. Hic ponitur secundum principale, quo disponitur populus ad Deum per reuerentiam. Reuerentia autem pertinet ad timorem, non autem ad quemlibet, sed ad timorem sanctum, & est propriè reuerentia considerata magnitudine alicuius resilire in propriam paruitatem: sic Iudæi contemplabantur hic Dei magnitudinem in signis, quæ apparebant, & ex hoc iudicabant se esse paruos, & abstinebant ab illa magnitudine, scilicet non audentes accedere ad eam,

Reuerētia ad timorē sanctū ptinet.

& ex hoc timebant, quia Deum ita reuerendum atque terribilem esse videbant, & ob hoc Deus eis se sic terribilem demonstrauit, vt timerent, & reuererentur: sic patet infra sequenti capitulo. ait Moyses ad populum: Nolite timere, vt enim probaret vos, venit dominus, & vt terror illius sit in vobis, & non peccaretis. Apparuit autem hic dominus in nube densissima, & in monte fumante cùm legem dare voluit, vt patet supra cùm dicitur: Iam nunc veniam ad te in caligine nubis.

QVAESTIO. XI.

NICOLAVS dicit, quòd ista apparitio fuit sic facta, quia communiter istæ apparitiones fiunt secundum dispositiones eorum ad quos fiunt, vt ait Gregorius in Homilia super illud Lucæ vigesimoquarto capitulo, de apparitione domini duobus discipulis euntibus in Emaus facta, cùm apparuit vt peregrinus, & finxit se longius ire, scilicet: Nihil simplex veritas per duplicitatem fecit, sed talem se eis exhibuit, qualis in mentibus eorum fuit. & quia in ista vita sunt homines indispositi ad intelligenda illa magnalia Dei, ideo apparet eis sub quadam caligine. Sic enim ait Apostolus prima ad Chorin. decimotertio capitulo. Videmus nunc per speculum in ænigmate, tunc autem videbimus facie ad faciem. Et Phylosophus videns istum gradum imperfectum cognoscendi, quem nos habemus circa summa entia, dixit secundo Metaph. Sicut se habet oculus noctuę ad lucem solis, ita se habet intellectus noster ad ea, quæ sunt notissima in natura entia diuina, quæ secundum se maximè cognoscibilia erant, quia sunt maximè entia: & maximè actus. Ista assignatio conueniens esset, si concordaret omnibus reuelationibus Dei, quæ fiunt in via, sed non consonat: quia quando spiritus sanctus apparuit super Apostolos in die Pentecostes: vt patet Actu. secundo capitulo, non apparuit in fumo, aut caligine, vel nube densissima: sed in linguis igneis. Erat autem ille ignis non fumosus nec terribilis, sed lucidus valde, & delectabilis visui: non est ergo assumenda ista differentia per apparitiones factas in via, & factas in patria: licèt illæ, quæ in patria fient, continue clariores valde erunt. Sed sumenda est distinctio per apparitiones factas in nouo testamento, & in veteri testamento: nam apparitiones factæ in veteri testamento erant sub quadam obscuritate: apparitiones autem factæ in nouo sunt clariores, vt patet discurrendo apparitiones factas in toto veteri testamento tam Prophetis, quàm quibuscunque siue toti populo, vt hic. Et ratio distinctionis est, quia Deus intendebat homines per legem deducere ad bonum, cùm lex sit ordinatiua actuum humanorum; & quia status hominum sunt diuersi, ita oportebat eos diuersimode ad bonum ducere. Quidam homines tenent statum imperfectum, & hos per timorem trahi oportet. Alij sunt in statu aliqualis perfectionis, & hos adduci oportebat per amorem: sed in lege veteri fuerunt homines imperfecti, quia nullo legis iugo domiti fuerant, ideo difficiles ad bonum: quare per timorem malorum, & inflictionem pœnarum eos trahi oportebat. Sic dicit Apostolus ad Galat. tertio capitulo. Lex pedagoga data est in timore. & hic idem

Opinio Nicolai de apparitione Dei in monte Sinai.

Lex vetus cũ pauore & timore magno data fuit qa hominib' impfectis & nullo legis iugo domitis.

F demonstrat Moyses, scilicet quòd Deus voluit incutere Iudæis timorem, vt concepto spiritu timoris non peccarent. Sic dicitur sequenti capitulo: vt enim probaret vos dominus, venit, & vt terror illius, esset super vos, & non peccaretis. Homines autem, quos Christus voluit inducere ad legem nouam, erant aliqualiter perfectioris status; quia primi ipsorum erant Iudæi, qui iugo legis edomiti erant; & sic ad amorem faciliter pertrahi poterant: data fuit ergo lex illa cum magna tranquillitate, vt patet Matthę. quinto capitulo. scilicet Christo sedente, & intuentibus eum dulciter discipulis suis: cùm dicitur: Cum sedisset Iesus, accesserunt ad eum discipuli eius, & aperiens os suum
G docebat eos, dicens: Beati pauperes &c. Ibi namque Christus Euangelicam legem tradere incępit, vt patet ex ordine Euangelij beati Matt. quia in præcedentibus capit. nihil ponitur de doctrina Saluatoris, sed de sola Natiuitate, & adoratione Magorum & Genealogia sua, & quòd inceperit prædicare, & de tentatione, & ieiunio, & quorundam discipulorum vocatione. Ibi autem congregatis in monte incæpit eis sedens dulciter tradere documenta legis nouæ: & sicut lex noua in magna quiete, & amore data est, ita postea cum magna tranquillitate, & incensione cordium in Deum declarata, & confirmata est: Spiritus sanctus namque eam declarauit, & confirmauit; vt patet Ioan. vigesimoquarto capitulo, cùm dixisset
H Iesus discipulis: Multa vobis habeo dicere, quæ non potestis nunc portare: interiectis aliquibus postea subiunctum est: Paraclitus autem Spiritus sanctus, quem mittet pater in nomine meo, ille vos docebit omnia, & suggeret quæcunque dixero vobis, idest ipse declarabit vobis omnia, quæ vobis dixi, & multo plura docebit; & tunc fuit confirmata fides in mentibus Apostolorum, & consequenter in alijs, qui ab ipsis agnitionem fidei suceperunt. Sed ista declaratio, & confirmatio facta à Spiritu sancto, cum magna tranquillitate facta est, quia apparente Spiritu sancto in linguis igneis, ita charitate inflammati sunt, & desiderio æternorum, quod nihil timuerunt, sed ex illa apparitione ineffabiliter consolati sunt, & ibi to-
I tum bonum suum receperunt, cùm antea adhuc imperfecti viri essent. Decuit ergo, cùm istæ duæ traditiones legis distinguantur per amorem, & timorem: vt patet ex supradictis. Et sic ait Augu. Breuis differentia legis & Euangelij, timor, & amor: quòd lex vetus traderetur in signis exprimentibus terrorem, & lex noua in signis exprimentibus amorem: & quia caligo, & fumus, & densitas nubis faciunt obscuritatem, & obscuritas causat timorem, cùm dicatur quòd terribilis est vox: congruebat, vt appareret Deus in caligine nubis, & fumo magno: nam si apparuisset in luce magna, non fuisset terribilis, & dato quòd magna sit, non est terribilis: licèt videri non possit, quia non proportionatur potentiæ nostræ visiuæ, sicut est de luce
K solis directè visa. *Iam aduenerat tertius dies.* Computando istum tertium diem à primo die mensis tertij, vt supra declaratum est; & ponitur hoc, quia in die illa incipiente clangore buccinæ in monte venire debebat totus populus in castris ad terminos constitutos, & audire legem dandam. *Et mane inclaruerat.* Hoc erat in aurora, quando lux est super terram, ita quòd res benè distingui possint, quasi per horam, & dimidiam ante ortum solis, sed hic accipitur pro aliquanto spatio ante solis ortum, quando erat mane satis clarum. *Et ecce cæperunt audiri tonitrua.* Non generabantur ista tonitrua naturaliter, scilicet ex

Lex noua cũ magna tranqllitate data fuit quia hoïb' pfectis & iugo legis domitis.

Breuis dña legis & euag. timor & amor.

Tonitrua quæ fiebant in datione legis non generabantur naturaliter.

ex conditione temporis, nec etiam in loco conuenienti, quia tonitrua generantur supra, vbi est aer frigidus valde, & fit collisio per antiperistasin, hic autem in parte inferiori aeris interstitio, quia aer temperatus est ad caliditatem, & frigiditatem: sic enim erat in capite montis Sinai, vbi fiebant ista tonitrua, maximè quia hoc fiebat in terra multum calida, scilicet in desertis Arabiæ circa Aegyptum. Aliquo tamen modo fiebant naturaliter, quia angeli illi, qui ista faciebant, coniungebant actiua passiuis, & illa vbicunque coniungantur, si sint sufficientia actiua & passiua necesse est, vt sequatur naturalis effectus eorum. *Et micare fulgura.* Dicuntur fulgura quædam impressiones Metheorologicæ inflammatę per antiperistasin à frigido forti circunstante, & non erāt ibi tales impressiones, sed cùm ibi esset fum⁹, & ignis, scilicet species ignis, & species fumi, qui vere fumus, & verè ignis videbatur: apparebant exire fulgura de medio illius magnæ caliginis, cùm solùm species horum esset. Satis autem posset poni, quòd istę impressiones verę essent, scilicet vera tonitrua, & vera fulgura, & verus ignis, & verus fumus. Et hoc dupliciter, quia aut poterāt poni supernaturaliter causata a Deo, vel facta per angelos naturaliter applicando actiua passiuis. Sed non est necesse ista verè fuisse ponere; quia tunc oportebat ponere multa miracula, si à Deo fierent saltem quantum ad ignem, si enim verus ignis erat, quomodo non conburebat montem? Et si illa fulgura vera erant, quomodo non inflammabant, aut destruebant loca vicina, scilicet locum castrorum, aut ipsos venientes ad terminos circa radices montis ad audiendum verba diuinorum præceptorum? Cùm ergo æqualiter fiant omnia, quæ fierent ponendo esse verum ignem, aut vera fulgura, & ponendo fuisse similitudines istorum multum expressas, ita quòd totus populus crederet fuisse verè fulmina, aut verè ignem, magis videtur, quòd ista fuerint similitudines, & non res, vt declarauimus supra 3. & 13. capit. & aliquid dicetur Deut. quarto capit. *Et nubes densissima operire montem.* De ista nube densissima vtrum fuerit vera nubes, an imago nubis non multum refert, quia dato q ponatur nubes vera, non sequitur aliquod inconueniens, vel miraculum, quemadmodum posito igne vero, & fulguribus: magis tamen videtur, quòd fuit species nubis; licèt modica maior potentia requiratur in faciendo illam nubem veram ex materia naturali: quam faciendo imaginem illius nubis. *Clangorque buccinæ vehementius perstrepebat.* Idest sonus buccinæ multum tonabat. Perstrepere propriè est sonum reddere; & pertinet ad res, quæ sonant ex magna collisione. Dicitur clangor buccinæ non quòd ibi esset aliqua buccina talis, qualem non habemus, sed sonabat ibi vox talis, qualis in buccinis nostris formatur, quia angeli sciebant supplere modum illius vocis buccinæ quadam arte naturali. Simplices quidam Iudæi fabulantur istas voces fuisse formatas in quodam cornu accepto de ariete immolato pro Isaac. Sed hoc valde ridiculum est, quare namque magis de illo ariete, quàm de altero cornu acciperetur? quia non fuit maioris virtutis illius arietis cornu, quàm aliorum arietum. Item sonus fit secundum naturam corporis sonabilis, cùm fit collisio aeris, & secundum naturam potentiæ collidentis aerem, sed illud cornu erat ita paruum, quod non erat aptum, vt in eo tantus sonus fieret. Oportuit ergo fuisse quoddam alterum artificium ad taliter sonandum. *Et timuit populus, qui erat in castris.* Quia in illo die tertio erant securi omnes forte dormientes in castris, audita tali voce ita terrifica, qualem nunquam audierant, & visis fulguribus, & auditis tonitruis, obstupuerunt valde: quia fortè crediderunt

Si ponerentur fuisse vera fulgura in datione legis oportebat ponere multa miracula.

Perstrepere quid.

Fabula quorundam Iudæorum de voce buccinæ in monte Sinai.

A runt se morituros. Aliqui dicunt, quòd timebat populus, quia credidit, quòd Moyses perisset illo incendio in monte. Sed falsum est, quia Moyses erat tunc in castris, vt patet immediatè, quia ipse eduxit eos de locis castrorum ad terminos fixos apud montem. Cùm dicitur: Cùmque eduxisset eos Moyses in occursum Dei de loco castrorum, steterunt ad radices montis: fuit ergo timor eorum propter rem magnā eis insolitam. *Cumque eduxisset eos Moyses.* Audita voce tubæ super montem, Moyses vocauit eos, qui in castris erant, vt irent ad locum terminorum fixorum, & non vocauit eos tunc nouiter, quia iam monuerat eos die primo, quando descendit de monte, quia audita voce tubæ parati essent ad eundum omnes simul, &
B patet supra, quia Deus dederat Moysi certum tempus in quo irent ad audiendum præcepta eius, vt patet cū dicitur supra: Cum cœperit clangere buccina, tunc ascendent in montem. *In occursum Dei.* Dicitur ire aliquis in occursum alterius, quando vno veniente, alius vadit: & sic erat hic: nam quando cepit buccina clangere, tunc aduenit gloria domini super montem: erat namque buccinæ clangor quoddam signum aduenientis Dei: & quia incipiente clangore ipsi de castrorum loco exibant venientes contra montem, & maiestas Dei ad montem veniebat, ergo ipsi in occursum Dei venientis ad montem ibant. *Steterunt ad radices montis.* De loco castrorum venire ad radices montis erat ascendere montem, de quo supra dicebatur.
C Cùm cæperit clangere buccina, tunc ascendent montem. Dicuntur stetisse isti ad radices montis, non q accesserunt ad radices montis, quia supra dicebatur, Cauete ne ascendatis in montem, nec tangatis fines illius: sed quia termini ad quos accedere debebat populus, erant circa terminos siue radices montis. *Totus autem mons Sinai fumabat.* Idest ex toto monte Sinai videbat exire verus fumus: licèt esset species fumi solùm, vt supra dictum est. *Eo quòd descendisset Dominus super eum in igne.* Istud est redditiuum causæ, scilicet quare fumabat Sinai: nam Sinai non habebat ex se causam fumandi, quia non habebat ignem, nec gignebat illum quemadmodum quidam montes, qui eructant ignes, & fumos. Sicut mons Ethna in Sicilia.
D Et mons Vesenus in Italia: de monte Veseuo ait Boetius de Consola. libro primo Metro quarto, cum dicitur. Montes ignem eructantes.

Nec ruptis quotiens vagus caminis

Torquet fumificos Vesenus ignes.

Ardebat ergo nunc mons Sinai, & fumabat non ex aliqua causa naturali, quam in se haberet ad hoc, sed quia Deus venerat ad illum montem, & hoc in igne, idest portans secum ignem: ex igne sequitur fumus: si ergo Deus veniebat in igne, veniebat in fumo: sed vt dictum est ille ignis, non erat verus ignis, sed species
E ignis multum expresse notans ignem: sic fumus non erat verè fumus, qui fumus ex resolutione quarundam partium impurarum est, non perfectè digestarum exhalantium antequam calor igneus consumat illas. *Et ascenderet fumus ex eo, quasi de fornace.* Idest sicut cum in fornace est ignis intra, & extra emittuntur magni fumorum globi densi nimis: ita in monte Sinai videbatur esse ignis, quasi latens: & fumus euaporabat in circuitu totius montis, quasi totus mons intra se arderet, & non videretur ignis extra, sic enim era ibi, quia ignis non videbatur ita clare, sed magnus globus fumi, cùm descendit dominus non quidem dominus, idest Deus, sed angelus eius, qui ista faciebat, & loquebatur loco Dei, vt supra declara-

Fumus quid sit.

Duæ cāæ ex quibus Deus descendit in igne,& nube.

declaratum fuit. Et apparuit iste in fumo, & igne obscuro, & nube densissima propter duas causas. Prima fuit, quia ista est visio terribilis, & Deus voluit eis videri terribilis, vt timerent eum, vt supra declaratum fuit. Secunda causa fuit,quia Hebræi erant inclinati ad idolatriam, & si vidissent Deum siue angelum Dei loquentem in aliqua assumpta figura, coluissent postea illam figuram,ideo non apparuit in figura,sed in fumo,& igne; quia fumus,& ignis, cùm sint instabilia, non sunt bene figurabilia, vel per modum statuę,vel per modum planæ superficiei. Aliqua namque vt statua sculpuntur,vt imagines hominum, & aliorum pecorum. Quædam vero sunt, quæ non bene statuificantur, sed superficialiter depinguntur, ignis autem,& fumus neutrum bene suscipiunt. Hoc patet Deut.4.cap.cum dicitur: Custodite sollicite animas vestras,non vidistis aliquam similitudinem in die qua locutus est vobis dominus de medio ignis,ne forte decepti faciatis vobis sculptam similitudinem, aut imaginem, masculi, vel fœminæ,similitudinem omnium iumentorum,quę sunt super terram,aut auium sub cœlo volantium,atque reptilium, quæ morantur in terra,siue piscium,qui sub terra mouētur in aquis. *Eratque omnis mons terribilis.* Ponitur omnis,idest totus, quia hic non distribuuntur partes subiectiuę,sed integrales: nam si teneatur, omnis, propriè est sensus, ꝙ omnes montes tunc fumabant, sed falsum est. Sensus autem est,quòd omnis mons, idest totus mons Sinai; scilicet quælibet pars erat terribilis, quia in parte montis Sinai erat fumus,qui arguebat ibi esse ignem: & in qualibet parte fiebant tonitrua,& fulgura,& hoc erat terribile,cùm naturaliter ibi fieri solitum nō erat, ergo quælibet pars montis Sinai erat terribilis descendente domino super montem. *Et sonitus buccinę paulatim crescebat.* De isto sonitu verissime dicendum est quòd erat sonitus,& illisio corporum, & quia in buccina illiditur aer per meatum longum, atque strictū, ideo sonus redditur fortior cùm totus aer simul collidatur, & vna pars aliam collidat, itaque illa resonatio facta super montem, videbatur tenere modum sonitus buccine, quantum ad modum collisionis aeris, & resonationis vocis; ideo dicebatur ibi esse buccina, cū fortè angeli fecissent naturaliter aliquod tale artificiū, per quod sonitus similis buccinę redderetur:nam poterant condensare valde aerem, & facere figuram magnæ buccinæ, & intra aerem reliquum ita comdensatum collidere,sicut nos facimus in collisione tubarum pulsantes ore. *Paulatim crescebat in maius.* Idest semper eleuabatur ille sonus ad altitudinem maiorē, & fortiorem illisionem, & in omnibus his nondum dicebantur aliqua præcepta: sed postea dicta sunt, vt patet sequenti ca.erat autem iste clangor,quasi quoddam signum diuinæ præsentiæ, & maiestatis in monte, & quasi quædam campana conuocatiua totius populi ad audiendum diuina mandata. *Et prolixius tendebatur.* Dicere quòd iste sonus semper crescebat in maius, est dicere quòd sonitus semper efficiebatur altior. Dicere quod tendebatur prolixius,est dicere ꝙ mutabatur modus clangoris, quia interdum clangor est minutus valde,& concisus, & sonant multæ voces iunctissimæ. Et iste fuit in principio, cùm cepit clangere buccina: postea dum magis clangeret mutatus fuit modus clangoris, scilicet quòd videbatur quasi vna vox continua multum durans, quæ non eleuaretur interdum, & interdum diminueretur, sed continuè,& vniformiter intendebatur, idest fiebat altior illa vox, & semper prolixior, quia semper videbatur magis continuata illa vox. *Moyses loquebatur, & Dominus respondebat.* Idest Deus, & Moyses mutuo colloquebantur, ita quod vnus aliquando respondebat, &

F aliquando alius, & sic vicissim quærebant. Quid autem colloquerentur, dicendum quòd colloquebantur de terminis constitutis; quia Deus mandabat Moysi, vt iterum contestaretur populum, Moyses dicebat, quòd non videbatur necesse, cùm iam contestatus fuisset, & nullo modo populus auderet contra talem contestationem transire terminos assignatos: fuit autem facta ista locutio inter Deum & Moysen in alta voce,vt audiret populus, & videret quomodo Moyses loquebatur cum domino, & darent ei magnā auctoritatem credentes tanquàm Deo, vt patet supra cùm dicitur: iam nunc veniam ad te in caligine nubis, vt audiat me populus loquentem ad te, & credat tibi. *Descenditque Dominus super montem Sinai.* Recapitulatio est, quia iam descenderat Dei maiestas

G super montem quando venerunt Israelitæ, q erant in castris, ad terminos constitutos circa radices montis. *In ipso montis vertice.* Idest Deus descendit ad verticem montis, & licèt gloria domini totum montem teneret, quia vt supra dicitur, totus mons Sinai fumabat, quia descenderat dominus super illum in igne, in cacumine tamen verius saltem secundum apparentiam existebat gloria Dei, quia ibi apparebat maior caligo, & nubes densior, & hoc patet infra 20. capitu. cum dicitur: stetitque populus de longe, Moyses autem accessit ad caliginem,in qua erat Deus. *Et vocauit Moysen in cacumen eius.* Quando autem loquebatur cum Moyse, non stabat Moyses in parte cacuminis

H montis, sed postea ascendit ad cacumen, quando vocauit eum Deus,& tunc locutus fuit ibi, non audiente populo. Ideo magis videtur dicendum, quòd illa, quæ loquebatur Deus cum Moyse audiente populo, quòd non sint ista, scilicet. Descende, & contestare terminum, ne velint transcendere terminos: quia ista dicta sunt, postquam ascendit Moyses vocatus à domino,vt patet in litera,quæ sequitur:sed antequam vocaretur Moyses a domino, loquebatur Moyses Deo, & Deus respondebat Moysi: ergo illa, quæ ibi dicta fuerunt,non sunt hic scripta. *Qui cum ascendisset, dixit ad eum.* Ex hoc patet quod dicebatur,scilicet quòd ista verba: Descende, & contestare, non sunt verba,quę Moyses, & Deus inter se loquebantur:quia

I ista dicta sunt,postquàm vocatus fuit Moyses; sed ea, quæ colloquebātur Moyses, & Deus dicta sunt anteq̄ vocaretur Moyses in cacumen montis. *Descende, & contestare populum.* Ille populus nunquàm viderat talia magnalia Dei: maximè ita propinqua sibi, scilicet in monte coniuncto eis: ideo promouerentur ad intrandum in montem,curiositate videndi:& sic non sufficeret primum mandatum de non transeundo terminos, quos eis dederat Moyses: voluit ergo Deus, quòd iterum eis darentur eadem mandata, vt magis sic cauerent, cùm recentius, & in præsentia Dei eis mandarentur. *Contestare populum.* Idest require, vel admone: ne velint transcendere terminos. Velle solum non erat eis pœnale,sed actualiter transcendere,

K ponitur ergo ne velint transcendere, idest ne transcendant. *Ad videndum Dominum.* Loquitur hic secundum opinionem vulgarem Hebræorum: siue secundum quòd ipsi intendebant: nam secundum veritatem,siue Hebræi intrassent montem, siue non, non magis viderent Deum, aut angelum, qui loquebatur loco Dei,quàm si non intrarent, quia in monte nihil aliud erat, nisi species ignis, & fumi, & nubis densæ atque caliginosæ: sed ipsi Hebræi curiosi putabant, quod intrantes in montem viderent aliqua secreta Dei, scilicet quomodo formabatur illa vox in medio fumi,& ignis:& quis erat ibi formans, vel quæ erant instrumēta formandi. Sic ēt sacra scriptura sæpe loquitur s̄m intentionem hominum, non curans de veri-

veritate rerum, ſicut patet ſequenti cap. Non habebis Deos alienos, ſi enim accipiamus ſecundum veritatẽ nullus poterat habere Deos, cùm vnus ſolus Deus ſit. Etiam nullus poteſt habere Deum, aut Deos alienos: quia vnus Deus eſt, & ille omnium rerum Deus eſt: ideo cuilibet eſt proprius, & nulli alienus: loquitur tñ ſecundum exiſtimationem hominum; quia illi, qui colunt res illas, quæ non ſunt dij, arbitrantur illas eſſe Deos, & ſm iſtam exiſtimationem illi dij alieni ſunt: quia non ſunt ille Deus verus, qui fecit cœlum, & terram. *Et pereat ex eis plurima multitudo.* Ideſt ſi præſumant intrare montem, peribit ex eis magna multitudo, quia omnes illi, qui intrauerint, morientur Deo percutiente eos. Vel fortè quia reliqua multitudo manens percutiet eos, ſicut ſupra dicebatur. Omnis, qui tetigerit montem morte morietur: manus non tangent eum, ſed lapidibus opprimetur, aut confodietur iaculis: quando tamen eſſet magna multitudo non poſſent manentes extra percutere illos; quia eodem modo ipſi percuterent manentes extra, ſed Deus percutiet illos: & quando contingeret, quòd vnus intraret, ſi alij ab extra exiſtentes poſſent eum lapidibus, vel ſagittis, ſiue telis percutere, percutiebant: ſi autem velociter currens euaderet lapides, aut iacula illorum, nec ex hoc debebant ingredi montem; ſed Deus percuteret eum. *Sacerdotes vero, qui accedunt ad Dominum ſanctificentur.* Qui autem ſint ſacerdotes, de quibus hic loquitur, dubium eſt, cùm Aaron, & ſui filij, qui poſtea ſacerdotes effecti ſunt, nondum eſſent ſacerdotes; quia facti ſunt in principio ſecundi anni exitus de Aegypto, cùm fuit tabernaculum erectum, & conſecratum.

QVAESTIO. XII.

An per ſacerdotes hic ſcriptura intelligat filios Aaron, vt alij qui dicũt.

DICVNT tamen aliqui ꝙ licèt nondum eſſent ſacerdotes; loquitur ſcriptura per anticipationẽ, vocando eos ſacerdotes. Sed hoc non eſt conueniens, quia in litera dicitur: ſacerdotes, qui accedunt ad dñm, ideſt qui actualiter miniſtrant, vel miniſtrauerunt, ſiue miniſtrandi habent officium: ſed iſti nondum miniſtrauerant, nec officium miniſtrandi habebãt, ideo non intelligitur de eis. Item quia iſtud dictum præſuponit, quòd certum eſſet iam, quod Aaron & filij ſui ſacerdotes futuri eſſent, & non ſolum eſſet notum apud Moyſen, ſed etiam quòd eſſet notum apud populum, quia Deus mandauit: ſacerdotes ſanctificẽtur: & iſta mandauit dici populo: ſicut ergo Moyſes intelligebat, qui eſſent ſacerdotes futuri, ita oportebat, vt populus intelligeret, quia aliàs cùm Moyſes diceret, ſacerdotes ſanctificentur: populus nihil intelligeret. Quod autem tunc populus nondum cognoſceret futuros ſacerdotes filios Aaron, patet, quia dicitur, ꝙ qñ Moyſes vidit populum adorantem vitulum aureum, intrauit caſtra, & dixit: qui domini eſt, iungatur mihi, vt patet infra 32. Et tunc acceſſerunt ad eum Leuitæ, & occiderunt de populo viginti tria milia. Et tunc dixit Moyſes: Cõſecraſtis manus veſtras hodie domino vnuſquiſq; in filio, aut fratre ſuo, detur ergo vobis benedictio. Ab hoc.n. volunt Leuitas promeruiſſe ſacerdotium: ſed hoc factum fuit poſtea per plures, quàm 40. dies, ergo nondum cognoſcebãtur. Itẽ dato ꝙ verũ foret tribum Leui promeruiſſe ſacerdotiũ in illa pœnæ inflictione; tamen non conſtaret hoc alicui, quia ſacerdotalis dignitas iure hereditario pertinuerat ſemper ad primogenitos: ꝙ ergo ex iſta punitione facta à Leuitis quantumcunq; grata fuiſſet Deo mutaretur ius, quod ab antiquo alijs pertinebat: ſatis videbatur magnum, nec aliquis potuiſſet hoc cogitare, niſi De⁹

A diceret: ſed Deus non declarauit vſque poſt in ſecundo anno, quando erectum fuit tabernaculum, quia tunc mandauit ſeparari tribum Leui ad miniſtrandũ domino in ſacerdotibus, & Leuitis; vt patet Num. 1. 3. 17. 18. cap. Videtur ergo, ꝙ vſque ad illud tempus non cognouit populus, vtrum Aaron, & ſui poſteri futuri eſſent ſacerdotes. Item videtur hoc repugnare literæ, quia infra dicitur: Sacerdotes autem, & populus ne trãſeant terminos, nec aſcendant ad dominum, ne fortè interficiat illos: ſed ſuper hoc dicitur: aſcendeſque tu, & Aaron tecum. mandat Aaron aſcendere, & ſacerdotes non aſcendere, ergo Aaron non erat de ſacerdotibus: ſed ſi accipiantur ſacerdotes pro illis, qui erant futuri ſacerdotes de tribu Leui, Aaron erat ſacerdos,
B imo ſummus ſacerdos, ergo non accipitur pro ipſis. Dicendum ergo, ꝙ accipiuntur hic ſacerdotes pro primogenitis tribuum, qui excellenter erant ſacerdotes: nam licèt omnes primogeniti ſacerdotale ius habebant: in populo tamen Iſrael præcipui ſacerdotes iudicabantur illi, qui erant filij principum tribuum, & erant primogeniti. Et de iſtis intelligitur id, quod ponitur inf. 24. c. Aedificauit altare ad radices montis, & duodecim titulos per duodecim tribus Iſrael: miſitq; iuuenes de filijs Iſrael, & obtulerunt holocauſta. De iſtis autem ſacerdotibus mandauit hic ſpecialiter, ꝙ non aſcenderent ad dominum: quia iſti crederent, ꝙ dato ꝙ vetaretur populus ab aſcendendo, non deberent ipſi prohiberi aſcendere, quia ipſi miniſtrabant
C domino; & ideo ſpecialiter dictum eſt ſacerdotes, qui miniſtrant domino, vel qui accedunt ad dominum id eſt prohibetur eis, ꝙ aſcendant: hic autem mandatur eis ꝙ ſanctificentur. *Qui accedunt ad dominum.* Ideſt ſacerdotes, qui habent officium accedendi ad dominum, ſcilicet faciendo ſacrificia, quod eſt quædam ſpecialis miniſtratio, per quam magis acceditur ad dominum, quàm per alias, quia iſta ſacra eſt, aliæ autem prophanæ: non tamen intelligitur hic de accedendo ad dominum per inquiſitionem alicuius ab ipſo, etiã per colloquia: quia hoc ſolùm datum fuit Prophetis, & magnis ſacerdotibus: nam Aaron, & Eleazarus, & cęteri ſucceſſores inquirebant aliquid à Deo appoſito Ephod, & rationali, quod vocatur rationale iudicij:
D quia ibi indicabantur ſecreta, & ſic patet de Eleazaro Num. 27. c. cùm dicitur de Ioſue: pro hoc ſiquid agendum fuerit, Eleazar conſulet dominum: iſti autem ſacerdotes, quibus ſacerdotium veniebat iure hæreditario cum primogenitura, non habebant tales veſtes, ſicut Aaron, qui veſtes ſanctas mandato Dei habebat, vt patet infra 28. cap. Non erant etiam conſecrati iſti, ſicut Aaron, & filij ſui: non habuerunt inſtitutionem ſpecialem à Deo ſicut Aaron, & ſui poſteri, ſic patet ad Hebræ. 5. cap. nemo indifferenter ſibi ſumat honorem, ſed qui vocatus eſt à Deo, vt Aaron. Etiam non habebant ritus traditos à Deo immolandi, & miniſtrandi in ſacris, & orandi, ſicut Aaron, & filij ſui. Multa quoq; alia ſunt, quæ faciunt maioris dignitatis eſſe
E ſacerdotium Aaron, quàm aliorum primogenitorũ: ideo maiorem familiaritatem habebat Deus cum ſacerdotibus Leuitici generis, quàm habuerit cũ prioribus iſtis; ergo reſpondebat ad conſulta: alijs autem non. *Sanctificentur.* Ideſt licèt iſti ſacerdotes accedant ad dominũ, non propter hoc credant ſe eſſe mundos, ita quòd non debeant mundari, quia hic oportet eſſe ſpecialem munditiam, quia aliquid ſpeciale faciendum eſt. *Ne percutiam eos.* Scilicet ſi contempſerint nam ſi nollent purificari, occideret eos Deus. *Dixitque Moyſes ad Dominum.* Reſpondens, quòd non videbatur neceſſarium, vt iſta conteſtatio fieret. *Non poterit aſcendere populus in montem Sinai.* Ideſt non inclinabitur vllo modo ad aſcendendum, quaſi

Sacerdotes hic ſumuntur p primogenitis tribuum.

Sacerdotes q erant primogeniti tribuũ poterãt accedere ad dñm p ſacrificiorũ adminiſtrationẽ.

quasi dicat, si non fuissent moniti poterant velle ascendere in mōtem: sed quia iam fuerunt moniti per me ex parte tua, nullo modo est verisimile eos inclinari ad ascendendum, vel determinare apud se ꝙ ascendant. Non est enim intelligendum simpliciter, ꝙ non ascendere possent, quia quantuncunque monerentur non ascendere, semper erat in eis potentia ad ascendendum: sed nullo modo credendum erat, ꝙ talia auderent cùm eis pœnæ magnæ prædictæ fuissent. *Tu enim testificatus es.* Idest admonuisti ne ascenderent, & iussisti, vnum est per modum consilij, s. testificari, aliud per modum imperij, scilicet iubere. Vel accipitur testificari, idest dare certum testimoniũ de malo futuro agenti contrarium, scilicet ꝙ Deus diceret, ego mando vobis, ne ascendatis: & hoc erat iubere, & dico vobis certè, ꝙ si ascenderitis, moriemini cuncti, & ex hoc erat testificari. Ex hoc arguit Moyses, quasi dicat, ex quo tu domine mandasti populo, ne ascenderet, nec transiret terminos positos circa montem, nullo modo est verisimile, ꝙ præsumat ascendere. *Pone terminos circa montem.* Non sufficiebat hoc ad rationem Moysi validandam si solum intelligatur; nã dato ꝙ Deus dixisset Moysi, ꝙ poneret terminos circa montem, & sanctificaret illum, non sequebatur ex hoc ꝙ populus non auderet ascendere, nisi intelligatꝰ, ꝙ Moyses ista fecerit sicut mandauit Deus, scilicet ponendo terminos circa montem, & mandando populo ex parte Dei, ꝙ non transirent terminos. *Et sanctifica illum.* Non potest accipi hic sanctificare, idest mũdum facere, quia Moyses non poterat mundificare montem. Nec accipitur sanctificare, idest applicare cultui diuino, quia etiam non poterat Moyses applicare montem ad cultum Dei. Sed accipitur sanctificare montem, idest denunciare populo, quod erat sanctus, scilicet applicitus ad cultum Dei, vel mansionem Dei solùm: saltem in illis diebus, vel pauco tempore, quo maneret ibidem maiestas Dei. Omnes terræ secundum se æqualiter sunt nostro vsui applicitæ, sed quia nos debemus Deum reuereri valde, tanquàm maximum ens, & reuereri est, cognita magnitudine alicuius, in nostram resilire paruitatem. Cùm ergo Dei maiestatem in vno loco terrarũ magis, quàm in alio cognoscamus esse, ad illam terram propter diuinam reuerentiam accedere non debemus propter diuinã maiestatem, & illa terra cùm antea hominum vsibus applicata erat, sancta non erat: nunc Deo specialiter ibi existente sancta efficitur: sic patet supra 3. cap. cùm Moyses vidit rubũ ardere, qui non comburebatur, & voluit videre magnã illam visionẽ, dixit ei Deus: Ne appropies, inquit, huc, solue calciamentum de pedibꝰ tuis, locus in quo stas, terra sancta est: sic etiam quando angelus apparuit Iosue apud ciuitatem Iericho dixit ei: Solue calciamentum de pedibus tuis: locus.n. in quo stas, sanctus est: & hoc quia per præsentiam angeli in humana effigie apparentis locus ille sanctificabatur. *Cui ait Dominus, vade, & descende.* Videbat Deus qđ Moyses non videbat: putabat enim Moyses, ꝙ semel facta monitio coram populo sufficiebat ad hoc, ꝙ nullo modo attentarent ascẽdere mõtem, vt dixit supra. Non poterit populus ascendere montem Sinai: tu.n. testificatus es, & iussisti dicens, pone terminos circa montem, & sanctifica illũ: Deus autem cognoscebat Iudæos adhuc indomitos iugo legis valde inclinari ad id, quod vetabatur eis ne: ergo trangrederentur, vetuit eis iterum ascendere. *Vade, & descende.* Scilicet ad contestandum ne ascendant ad montem. Dr̃ Moyses descendere, quia quando ista ei dicebat Deus, erat cum ipso in vertice montis Sinai, vt patet supra, cùm dr̃: Descendit dominus super montem Sinai in ipso montis vertice, & vocauit Moysen in cacumẽ eius, *Ascendesq;*

F *tu, & Aaron tecum.* Non loquitur hic de ascensu Moysi, & Aaron, quando iuit Moyses ad accipiendas leges: quia tunc non solum ascendit Moyses, & Aaron, sed etiam alij, vt patet 24. c. cũ dr̃: Moysi quoq; dixit, ascẽde ad dñm tu, & Aarõ, & Nadab, & Abiu. & 70. senes ex Israel, & adorabitis procul, solusq; Moyses ascendet ad dñm, & illi non appropinquabunt; in ista autẽ vice soli Moyses & Aaron ascenderunt, vt innuit litera. Nec etiam dicendum est, ꝙ Moyses & Aaron ascenderint nũc ad dñm ad locũ caliginis: & patet, quia qñ Deus loquebatur ad cunctum populum mandata decem in clangore buccinę Moyses videbatur esse in populo, quia populus loquebatur cum eo, quod non posset esse, si tunc Moyses esset in caligine: multũ namq; distaret, nec viderent eum ad loquendum cum eo. G Antecedens patet infra sequenti c. cùm dr̃: Cũctus populus videbat voces, & lampades, & sonitum buccinę montemq; fumantem, & perterriti, atq; pauore concussi steterunt, & dixerunt Moysi: Loquere tu nobis, & non loquatur nobis dñs, ne fortè moriamur. Item quia si Moyses & Aaron, ascendissent ad dñm ad locum, in quo ante erat Moyses: cum Moyse stetisset ante cum dño in vertice montis, sed falsum est, quia infra sequenti cap. dr̃ ꝙ postquàm populus timuit voces magnas buccinæ Dei, & dixit ad Moysen, vt loqueretꝰ eis Moyses accessit ad caliginem, in qua erat Deus. Dicendũ ergo ꝙ Moyses & Aaron ascẽderũt nunc postquàm Moyses descendit ad contestandum populum, H sed non ascenderunt ad partem superiorem montis, sed fortè vsque ad medium montis: ita ꝙ Moyses ibidem existens audiret voces populi loquentis ad eum, scilicet: Loquere tu nobis, & non loquatꝰ nobis dñs: & ꝙ staret in loco, in quo populus eũ videre posset: aliàs enim non posset ad eum loqui populus. Etiam ille locus erat inferior ipso cacumine montis, ita ꝙ ab ipso ascensus esset versus cacumẽ montis, in quo erat Deꝰ: ascendente autem Moyse mansit Aaron in eodẽ loco montis, donec Deus mandauit cunctis, ꝙ redirent ad castra: vt patet Deut. 5. ca. cum dicitur: Vade, & dic eis: reuertimini in tentoria vestra; tu vero hic sta mecum, & loquar tibi omnia mandata, iudicia, atque cæremonias, quæ docebis eos. Fuit autem hoc dictum I Moysi postquàm ascendit ad caliginem, in qua erat Deus, quia fortè alij putarent, ꝙ eum expectare debebant, & sic morarentur valde: ideo mandabat Deus Moysi, ꝙ descenderet ad eos dicens, reuertimini in tẽtoria vestra, & tunc cũ eis reuersus est pariter Aaron: Moyses autem reuersus fuit ad caliginem, in qua erat Deus, ad quam antea ascenderat, & audiuit ibi cæremonias, & iudicia, quæ ponuntur in tribus c. inferioribus, scilicet 21. & 22. & 23. *Sacerdotes autem, & populus.* Idest illi primogeniti filij principum tribuum Israel, qui vocabantur sacerdotes, vt supra declarauimus, & filij primogeniti aliorum magnorum virorum populi, scilicet viri principum familiarum: isti non debebant ascendere ad dñm. Et fit mentio specialis de istis, K quia si solus populus nominaretur, nõ putarent se isti compræhendi appellatione populi, quia ipsi speciali modo adhęrebant Deo quàm populus, cùm ministrarent Deo: putarent ergo, ꝙ sicut ipsi ex officio suo accedebant ad Deum cùm facerent sacrificia, quod ita licitum esset eis hic ascendere in montem ad dominum. *Ne transeant terminos.* Constitutos apud radices montis. *Nec ascendant.* Aliud erat ascendere, aliud transire terminos, bene enim poterant transire terminos non ascendendo: quia termini erant apud radices montis, sed antequàm accederent ad radices montis nondum ascendebant in montem, accedere tamen ad radices montis erat transire terminos. *Ne fortè interficiat illos.* Idest vt non interficiat illos, ponitur

Cum mandauit hic Deꝰ Moysen & Aaron ascendere: [illegible] dauit [illegible] dere [illegible] tabulis [illegible] calogi.

tur autem hic, fortè, non dubitatiuè, scilicet quòd si ascenderent in montem fortè morirentur, vel fortè non: quia proculdubio si ascenderent morerentur: nam sic dicebatur supra: Omnis, qui tetigerit mōtem morte morietur: ponitur autem hic, forte, quasi ex superabundanti: sic vtitur frequentissimè Aristotiles in libris Ethic. dicens: fortassis autem: vel: fortè vtique: & tamen non important dubium nisi rarissimè. *Descendit Moyses ad populum.* Postquàm steterat cum domino in vertice montis, & mandauerat ei Deus, vt descenderet ad contestandum populum. *Et narrauit eis omnia.* Scilicet mandatum Dei de contestatione populi, ne ascenderet: cùm dicitur: Sacerdotes autem, & populus non transeant terminos, nec ascendant in montem: & narratis istis non adhuc loquebatur dominus in tuba verba præceptorum decem, sed prius accepit Moyses secum Aaron fratrem suum, & ascenderunt ad quandam partem montis secundum quod supra declarauimus, quia mandauerat Deus: Ascēdesque tu, & Aaron tecum: factis autem his, & toto populo pacato, & quasi parato ad aliquid audiendum, buccina, quæ ante clamabat, & fortè cessauerat, vt videretur distinctio in vocibus ad quas attendere debebant, incepit loqui sermones istos, sicut sequuntur in cap. sequenti, scilicet. Ego sum dominus Deus tuus, & fortè mutatus fuit modus clangoris, vt intelligibilior fieret nunc, quàm ille, qui ante sonabat, & sic continuauit.

CAPITVLVM XX.

OCVTVSQVE est Dominus cūctos sermones hos: Ego sum Dominus Deus tuus, qui eduxi te de terra Aegypti, de domo seruitutis: Nō habebis Deos alienos coram me. Non facies tibi sculptibile, neque omnem similitudinem, quę est in cœlo desuper, & quæ in terra deorsum, nec eorum, quæ sunt in aquis sub terra. Non adorabis ea, neque coles: ego sum Dominus Deus tuus fortis Zelotes, visitans iniquitatem patrum in filios, in tertiam, & quartam generationem eorum, qui oderūt me, & faciens misericordiam in millia his, qui diligunt me, & custodiunt præcepta mea. Non assumes nomen Domini Dei tui in vanum. Nec enim habebit insontem Dominus eum, qui assumpserit nomen Domini Dei sui frustra. Memento vt diem Sabbati sanctifices. Sex diebus operaberis, & facies omnia opera tua. Septimo autem die Sabbatum Domini Dei tui est: non facies omne opus in eo, tu, & filius tuus, & filia tua, seruus tuus, & ancilla tua, iumen-

[Margin: 21. q. 4. ca. necesse. ... Primum præceptū decalogi.] [Margin: Secundum Præceptū.] [Margin: Tertium Præceptū.]

A tum tuum, & aduena, qui est intra portas tuas. Sex enim diebus fecit Dominus cœlum, & terram, & mare, & omnia, quę in eis sunt, & requieuit in die septimo, idcirco benedixit Dominus diei Sabbati, & sanctificauit eum.

QVAESTIO PRIMA.

LOCVTVS. Postquàm dispositus fuit populus ad suscipiendam legem, hic agitur de eius promul-
B gatione ad plebem: & hoc erat quod principaliter intendebatur in isto libro, & in toto Gen. cùm sacra scriptura tota intēdat hominem dirigere in suum finem, scilicet deducendo in vitam æternam: finis autem iste habetur per media, quæ sunt operationes virtuosæ. Et quia ad omnem operationem virtuosam, quæ est propriè electiua, vt patet in 2. Ethicor. concurrit actus intellectus practici iudicantis, quid fieri debeat, & ad quid, & qualiter, & sic de cæteris, vt patet in 6. Ethico. vbi Philosophus ponit tria eē principia actuum humanorum, vnum tamen eorum non est principium faciendi bonum, vel malum actum: quod pertinet ad genus moris, sed principium faciendi illum solummodo in genere naturæ, & iste est sensus. Sunt ergo
C duo principia, vt patet ibidem, quæ requiruntur ad rectam electionem, siue ad bonam operationem, quod idem est, scilicet intellectus verus, & appetitus rectus: & quia contingit in nobis variari intellectum, scilicet vt id, quod vnus bonum iudicet, alius detestatur, & quod vnus abhorreat, alius tanquam valde bonum eligat, quia quot capita tot sensus, vt patet extra de concessione præbend. in capitu. quoniam. aduersitatem corporum sequitur diuersitas animorum: ideo decet valde ad rectam communicationem humanam dari legem, secundum quam omnes agant: ita quòd lex sit eis pro prudentia, & solum appetitum rectum ipsi faciant per conformitatem ad legem positam. Sic enim dicit Aristo. in 3. Politic. quòd posita recta lege, & per-
D fecta, non oportet esse prudentiam, sed solam obediētiam. Et probat per fistulatores, id est facientes fistulas, quia ipsi non debent dicere, quòd talis, vel talis debeat fieri fistula, sed quòd sciat exequi, sicut ei facere fistulas fuerit imperatum. Sic ergo est in communicatione humana respectu boni politici, quod homines hic vident, & assequuntur, quod non possunt se bene habere propter diuersitatem iudiciorum, nisi ponatur lex communis, quantomagis si comparemus homines quantum ad Deum secundum quod ei subditi esse debent, & colere eum, quia in dirigendo se homines in bonum politicum, quod vident, possunt errare, nō rectè perueniendo, quia nō bene iudicant de eo, quod est ad finem: magis ergo errabunt respectu Dei, quia
E ipsi non cognoscunt modum per quem bene ordinarentur in Deum. Et hoc patet ex erroribus gentium, quia licèt circa regimen politicum multæ gentes errauerint; non tamen omnes errauerunt, quia multæ cōstituerunt sibi politias bonas, vel simpliciter, vel saltē bonas sibi. In ordinatione autem ad Deū omnes gentes errauerunt: ideo non fuit aliqua gens, quæ Deum verum inueniret, aut medium colendi eum, vel habendi se ad ipsum cognosceret, præter Hebræos, qui non inuenerunt, sed Deus eis dedit per legem: necessaria ergo erat ista legislatio, & hoc fuit principale, quia totus populus Hebræorum per legem susceptam specialiter fuit vnicus Deo tanquàm peculium; vt patet capitulo præcedenti, cum dicitur.

[Margin: Intentio sacrę scripturæ est deducere hominē in finē suum.] [Margin: Tria sunt principia actuū humanorum] [Margin: Quot capita tot sensus.] [Margin: Homines circa cultū Dei lege indigent.] [Margin: Oēs gētes errauerūt circa Dei cultū pter Hebræos.]

Si audieritis vocem meam, & custodieritis pactum meum, eritis mihi in peculium de cūctis populis: mea est enim omnis terra, & vos eritis mihi in regnum sacerdotale, & gens sancta. Tota ergo scriptura præcedens adhoc ordinata est; quia in libro Geneseos enumeratus fuit populus Dei legem diuinam suscepturus deducendo eum per stipites siccos: in isto autem enarrata fuit eductio de Aegypto, secundùm quam ad legem suscipiendam immediatius dispositi sunt: totus autem iste liber quantum ad ea, quę restant, & sequentes libri Moysi ad varia præcepta huius legislationis pertinent: licèt quædam historiæ de processu populi interserantur, vt patet in libris Numerorum. Et quia omnia præcepta legis distinguūtur in tria, scilicet moralia, cæremonialia, & iudicialia: secundum istas tres partes diuiditur ista legislatio. Primò agitur de moralibus in isto cap. Secundò de iudicialibus infra 21. cap. Tertiò de cæremonialibus infra 22. & 23. licèt ista distinctio non sit præcisa, quia inter moralia ponuntur quædam cæremonialia, vt patet hic, & inter iudicialia, quædam cæremonialia, & inter cæremonialia quædā iudicialia, sed denominatur diuisio a maiori parte. Prima in duas, quia primo ponuntur præcepta data populo à Deo in buccina clangente. Secundò ponuntur præcepta data à Moyse loquente. Secunda ibi *Cunctus populus*; prima in duas: quia primo ponuntur præcepta ordinantia in Deum: secundo præcepta ordinantia in proximum. Secunda ibi. *Honora patrem tuum*. Circa primum. *Locutusque est Deus*. Postquam totus populus pacatus stetit, & attentus, quid ei diceretur, incepit buccina clangere ista verba, quę sequuntur. Dicitur quòd locutus est Deus, non quòd Deus ipse per se locutus fuerit, sicut latè declaratum est præcedenti cap. sed angeli, qui stabant in medio caliginis illius, formabant vocem illam: & dicebatur Deus loqui, ne tantum beneficium, vel tantus actus quantus est dare legem, attribueretur angelo, ne crederent se Iudæi obligatos angelis. *Cunctos sermones hos*. Istud pronomen demonstratiuum, cunctos, non demonstrat omnia, quæ infra sunt, quia tunc præcepta cæremonialia, & iudicialia dicta fuissent à Deo in voce tubæ, sed demonstrat omnes sermones, qui sunt ab hinc vsque ad illam partem. Cunctus autem populus audiebat voces: hos enim solos, qui ad decalogum pertinent Deus in voce tubæ dixit. *Ego sum Dominus Deus tuus*.

Oīa pcepta legis i tria distinguūtur.

Diuisio cap.

An, Ego sum Dominus, sit primum præceptum primæ tabulæ, vt Iudæi dicunt. Et de ordinatione præceptorum secundum eos.

QVAESTIO. II.

IVDAEI dicunt, ꝙ istud sit præceptum primum de pertinentibus ad Deum: & est Primum in prima tabula & quia posito isto, vt precepto, sequebatur: quòd erant vndecim præcepta, faciunt de alijs duobus præceptis vnum, scilicet duo vltima coniungentes, scilicet quòd concupiscere vxorem proximi, & concupiscere rem eius, dicatur esse vnum pręceptum: coguntur namque dicere esse solùm decem præcepta in tabulis; sic enim dixit Moyses Deut. quarto capitu. scilicet: Et ostendit vobis pactū suum quod pręcepit, vt faceretis, & decem verba, quæ scripsit in duabus tabulis lapideis. Tunc ergo ordinant sic tabulas, quòd in prima tabula ponunt quinq; præcepta, & in secunda ponunt alia quinque, nam in prima ponunt omnia affirmatiua, siue pertinentia ad Deum, siue non pertinentia, & negatiua pertinentia ad Deum. Vt istud: Ego sum dominus Deus tuus: secundum. Non ha-F bebis Deos alienos. tertium. Non assumes nomen Dei. quartum: Memento, vt diem Sabbati. quintum: Honora patrem tuum. In secunda tabula copulant omnia remanentia, quę sunt negatiua, & cùm sint sex ipsi faciunt quinque coniungentes duo vltima, vt diximus. Nos autem aliter tabulas ordinamus, quia in prima tabula ponimus præcepta pertinentia ad Deū, & sunt tria, scilicet. Non habebis Deos alienos: secundum: Non assumes nomen domini: tertium est: Memento, vt diem sabbati. In secunda tabula septem præcepta collocamus, quæ ad proximum pertinent, quorum primum est affirmatiuum: secundum est negatiuum, & omnia alia. Iudæi autem in assignatione tabularum errant in duobus: primò, quia in prima G tabula ponunt vnum tanquam præceptum, quod non est præceptum: secundò, quia in secunda tabula faciūt de duobus præceptis vnum. In prima ponunt pro præcepto hoc. *Ego sum Dominus Deus tuus*. Sed non est præceptū, quia omne præceptum datur per modum præcipiendi, scilicet per imperatiuum, & istud datur non per modum præcipiendi, sed per modum asserendi, vel indicādi cùm dicitur: Ego sum dominus Deus tuus. Item in omni præcepto mandatur aliquid, vel prohibetur: sed in isto: Ego sum dominus Deus: nihil mandatur, nec prohibetur, ergo non sunt præcepta. Sed posset respondere aliquis Iudæus, quòd licèt in hoc non præcipiatur aliquid explicitè, tamen implicitè aliquid præcipitur: nam dicendò, quòd est Deus H verus: est sensus quòd debet coli, quia Deo vero debetur cultus, siue adoratio. Sed hoc nihil est, quia si per istam affirmationem: ego sum dominus Deus tuus: intelligatur aliquod præceptum, non solùm intelligetur, quòd Deus est colendus, sed etiam, quòd non debeant coli dij alieni coram ipso, quia ad Deum verum pertinet, quòd nullus alius, nisi ipse colatur. Etiam intelligetur, quòd non accipiatur nomen domini in vanum, quia nomen Dei veri magnæ reuerentiæ est; ideo nullus debet assumere in vanum. Sic etiam ꝙ, quia Deus verus est, obseruemus Sabbatum propter ipsum: non ergo debet intelligi aliquid præceptum fuisse per istam affirmationem: Ego sum dominus Deus tuus: quia tunc intelligerentur omnia pręcepta, I quæ sunt ad Deum, & sic solùm esset vnum præceptum: quod falsum est. Item dato quòd per istam affirmationem intelligeretur Deum esse colendum, non esset preceptum, quia Deum esse colendum, non potest esse aliquod de præceptis decalogi: ergo nec illud: Ego sum dominus Deus tuus; in quo intelligitur Deum esse colendum: antecedens patet, quia colere Deum nō est aliquid speciale, sed est quoddam valde generale: nam cultus Dei consistit principaliter in fide, & spe, & charitate: sic ait August. in Enchiridion: Fide, spe, & charitate colitur Deus. Consistit etiam in exhibitione exterioris operis, in reuerentia, in famulatu, Quantum ergo ad charitatem insurgeret quoddam præceptum cultus diuini, quod est amare K Deum ex charitate super omnia: de quo Deut. 6. cap. Insurgebat etiam præceptum alterum quantum ad spem scilicet, quòd firmiter speremus de Deo, quòd nobis dabit vitam æternam, vel quælibet bona, quæ petierimus in nomine suo: vt patet Ioan. 17. cap. vsque nunc non petistis aliquid in noīe meo, petite, & accipietis. Insurgit etiam aliud præceptum de fide, scilicet quòd in Deum credamus, & quòd ei fideles simus quantum ad fidelitatem, quam debet seruus domino: sicut ergo seruus debet cognoscere dominum suum, vt dominum, & non alium, & vxor debet cognoscere maritum suum, vt maritum, & nullum alium; ita nos debemus cognoscere Deum verum, vt Deum, & nullum alium, vel alios. Et ex hoc in-

Ordinatio pceptorū decalogi ßm Hebræos.

Ordinatio decem pceptorum secundū catholicos.

Mādatum de cultu Deū est vnū multa de fide, de spe, & charitate de obsequio.

insurgit alterum præceptum, scilicet: Non habebis Deos alienos. Debet etiam colens Deum exhibitionem operis, & hoc in reuerentia, vt non accipiat nomen Dei nobilissimum in vanum, quod est secundum præceptum. Debet etiam famulatum, ad qđ pertinet, vt diem sabbati propter Deum sanctificet, & multa alia. Ecce ergo qualiter cultus Dei cõtinet multa præcepta: sed ad minus colligit ista tria. Si ergo poneretur colere Deum, necessariò comprehenderet ista tria: ergo non essent plura præcepta. Nam præceptum de cultu non potest poni, vt vnum de istis distinctum contra alia: non est enim præceptum de cultu Dei vnũ de præceptis decalogi, sed est quoddam principium in agibilibus, ex quo inferuntur multa præcepta posita in decalogo, vt declarauimus. Sicut in speculatiuis sunt quædam propositiones communissimæ, quæ vocantur principia, & deducuntur ex illis multæ conclusiones speculatiuæ. Secundo errant Iudæi in assignatione tabularum, quia coniungunt duo præcepta in vnum, scilicet præceptum de non concupiscendo vxorem proximi, & præceptum de non concupiscendo rem eius. Et patet, quod ista sint diuersa mandata: nam præceptum dicitur quædam propositio regulatiua actionis humanę, regulantur autem actiones secundum ꝙ regulantur potentiæ, a quibus eliciuntur: sic ergo quandocunque dantur duæ potentię regulabiles, non potest dari idem præceptum de regulatione vtriusque: præceptum de non concupiscendo vxorem proximi est regulatiuum delectationis, quę est in potentia tactiua: præceptum autem de non concupiscendo rem proximi regulat cupiditatem quandam, quæ est magis spiritualis, scilicet desideria dominij rerum: ergo non sunt ista vnum præceptum, cùm sit quędam distinctio in potentijs, siue viribus regulabilibus, & in obiectis ipsis, circa quæ est actio vel delectatio nostra. Item concupiscere rem proximi nostri est concupiscere aliquid eius. Concupiscere vxorem proximi nostri non est concupiscere aliquid eius, cùm vxor non sit aliquid viri tanquam possessiuum, quia æqualem potestatem habet fęmina in virum, & vir in fæminam, vt patet prima ad Cor. 7. c. scilicet. vir non habet potestatem corporis sui, sed mulier, & mulier nõ habet potestatẽ corporis sui, sed vir, licèt vir quantum ad dispositionem ęconomicã magis regit. Nam non debet esse inter virum, fęminamque principatus tyrannicus, ita ꝙ vir dominetur totaliter fęminæ, vt ancillæ: nec debet esse principatus Oligarchicus ita ꝙ fęmina, quando fuerit ditior, viro dominetur, & vir totaliter famuletũ, quia vterq; iniustus principatus, sed dẽt esse principatus Aristocraticus, s. sm virtutẽ. Et qa naturaliter vir prudẽtior est quàm fęmina, & stabilior in proposito, debet magis disponere in communicatione ęconomica. Fęmina autem, quia minus prudẽs est, debet minus disponere: vterque tamen debet aliquid disponere: non est ergo concupiscere vxorem alicuius, sicut concupiscere rem eius: necessariò ergo sunt ista duo mandata. Dicendũ ergo quòd istud primum ex quo occasionem errandi in secundo habent, scilicet quòd istud. *Ego sum Dominus Deus tuus.* sit præceptum: non potest poni præceptum, sed ponitur hic, vt quoddam inductiuum ad cętera, sicut in præcedẽti capitulo, quando Deus locutus fuit Moysi, vt loquere tur ad populum, si vellent suscipere legem eius, posuit quoddã persuasiuũ, scilicet narrationem beneficij dicens. Vos ipsi scitis, quæ fecerim Aegyptijs, & quomodo portauerim vos super alas aquilarum, & assumpserim mihi: & tunc sequitur quòd audiant vocẽ suam, & custodiant pactum suum: sic hic cùm velit subiungere præcepta, quæ daturus erat, posuit prius persuasionem, scilicet, *Ego sum Dominus Deus tuus, qui eduxi te de*

Pręceptũ de cultu Dei non est vnum de decem pręceptis.

Quis principatus debeat esse inter virum, & vxorem.

Istud s. ego sũ dñs Deus tuus non ẽ pręceptũ, sed quoddã inductiuũ ad pręcepta.

A *terra Aegypti.* Idest, quia ego sum Deus tuus verus, qui te eduxi de Aegypto, vbi eras seruus, & nullus alius te inde eduxit, debes facere, quæ ego mandauero, scilicet, vt non habeas Deos alienos coram me, & sic de cęteris. *Ego sum Dominus.* Dominus est nomen potestatis, & gubernationis, quia qui Domini sunt, eos quibus dominãtur disponete possunt, vt volunt: sic ergo Deus vocatur dominus, & non dominus cum determinatione, scilicet Dominus huius terræ, vel alius, sed dominus simpliciter, idest Dominus omniũ rerum: quia omnia potest, & omnia dirigit, & omnia secundum suam voluntatem disponuntur. *Deus.* vocatur Deus per creationẽ: nã Deus dicit id, quo nihil maius, aut melius excogitari potest, & cùm creatio pertineat B ad maximam potentiam, scilicet ad infinitam, Deo attribuitur implicitè, scilicet in quantum vocatur Deus. Vel aliter Deus est nomen naturæ secundum substantiam, vt homo vel Sortes, aut Plato: notificatur ergo Deus per istud nomen Deus quantum ad substantiã. Et per istud nomen dominus quantum ad dignitatem, scilicet quòd non solum Deus est, sed etiam Dominus, idest rector omnium. Et obseruamus hic modum, quem tenent communiter homines inter se, qa quando notificant aliquam personam, honorabilem, notificant eam a duobus ad minus, scilicet a natura vocantes Petrum, vel Platonem, & a dignitate, vt nominantes regem, vel Episcopum, vel magistrum, siue doctorem, & sic de cęteris. Deus ergo notificatur hic C ab his duobus: a natura, quia Deus, a dignitate, quia Dominus simpliciter: licèt in Deo multum differat quantum ad notificationem istam, quia inter Deum & creaturam nunquam potest in aliqua re notari perfecta similitudo, cùm nihil commune vniuocum habeant. Sicut dicitur extra. De summa Trinit. & fide cath. in capitulo, damnamus, quòd inter creatorem & creaturam non potest tanta similitudo assignari, quin maior sit dissimilitudo assignanda. Disconueniunt autem in hoc, quia in hominibus nomen naturæ nullam perfectionem signat, ideo adiungimus nomen dignitatis, scilicet Ioannes rex, vel Ioannes episcopus: in Deo autem per contrarium, quia istud nomen Deus signat infinitam perfectionem, cùm de se D importet, vt omnes apprehendunt, id quo nihil melius excogitari põt: oĩa alia noĩa, quæ de Deo dicuntur designantia quandam dignitatem, aut perfectionem, vt sapiens bonus omnipotẽs infinitus, & sic de cęteris, sunt aliquid de perfectionibus latentibus in illo pelago infinito importato per hoc nomen Deus: plures ergo pfectiones significat hoc nomen Deus, quã quodlibet istorum nominum attributalium diuinorum, scilicet sapiens, aut Iustus: quia ista dicunt, vt aliquid Dei, quod tamen est id quod Deus. Et non solum importat maiorem perfectionem istud nomen Deus, quàm quodlibet nomen attributi, sed etiam magis quàm omnia attributa; quia attributa diuina sunt illa, quæ sacra scriptura de Deo pronunciat, & ea, quæ nos E in laudem eius excogitamus: sed manifestum est, ꝙ ista sunt pauca nomina, licèt quodlibet significet valde magnam perfectionem, sed in Deo sunt infinitæ perfectiones, scilicet quòd nõ possunt computari per numerum, & quęlibet harum est infinita, siue immensa, sed omnes istæ importantur implicite in hoc nomine Deus, quia sunt idem realiter, & essentialiter, quod res signata, siue substantia per istud nomen, Deus: ergo plures perfectiones signat in Deo nomen naturæ, scilicet Deus, quàm nomina dignitatum, quæ sunt attributa. In nobis autem, quia natura non dicit aliquam perfectionem, quæ pertineat ad genus qualitatis, sed solam perfectionem substantialem, quę est gradus entis secundum latitudinem perfectionis suæ speciei:

Deus naturã sigñat & dñs dignitatem.

In hoĩbus nomẽ naturæ nullã pfectionẽ sigñat: sed in Deo nomẽ substãtiæ, s. Deus sigñat pfectionẽ infinitam.

Istud nomẽ Deus sigñat maiorẽ perfectionẽ in Deo quã oĩa attributa simul.

ideo positis nominibus naturæ apponimus nomina dignitatum, vt maiorem perfectionem assignemus. *Deus tuus.* Vocatur hic Deus esse Deus Hebræorum, quia licèt Deus, cùm sit nomen substantiæ, & naturę non est nomen relatiuum, quod dicatur ad aliquid, sicut istud nomen Dominus, tamen ex aliquo extrinseco potest referri magis ad Hebręos quàm ad alias gentes: Deus est nomen substantiæ, & sic proprie assumē do Deus nullius, idest nec Hebræorum est, nec aliorum hominum, sicut homo est nomen substantiæ, ideo non dicetur ad aliquid ita, quòd homo sit vnius homo, vel plurium homo, quia tamen, vt diximus, cùm Deus dicat infinitas perfectiones, & creare est potentiæ infinitæ, nominato Deo intelligimus creatorē, & tunc quia creator dicitur aliquid, Deus dicetur aliquid, scilicet quòd Deus sit Deus omnium, quia est creator omnium. Cùm ergo dicatur, Deus tuus, idest specialiter Deus Hebræorum, non vocatur Deus illorum secundum id, in quo est Deus omnium, quia idē non est principium conueniendi, & differendi, vt ait Aristo. in secundo Topicorum, ideo per genus nihil differt, cùm sit principium conueniendi: quia ergo Deus, vt creator dicitur Deus omnium rerum, non vocabitur Deus Hebræorum, vt creator, sed quantum ad aliquid speciale, scilicet quòd ipse specialiter accepit istam gentem ad se, vt patet præcedenti capitulo, cùm dicitur: Si audieritis vocem meam, & custodieritis pactum meum, eritis mihi in peculium de cūctis populis: mea est enim omnis terra, & vos eritis mihi regnum sacerdotale, & gens sancta. Vel vocatur Deus Hebræorum specialiter, quia ipsi susceperunt specialiter eum colendum, & se ad hoc obligauerunt, vt patet præcedenti capitulo, cùm dicitur: Cuncta, quæ locutus est dominus faciemus. *Qui eduxit te de terra Aegypti.* Idest beneficium, propter quod ipsi sufficienter inclinari deberent ad faciendum omnia mandata Dei. Et nominatur istud beneficium, quia erat beneficium maximum, nam nullum maius bonum est quā libertas, ista autē adempta erat Hebręis in Aegypto, cùm effecti fuissent serui, Deus autem liberans eos restituit eis perfectam libertatem, imo perfectiorem quàm ante habuissent: quia antiquis temporibus, licèt non essent serui, erant tamen subiecti regibus illis, in quorum terra morabātur, nunc autem nulli regi subiecti erant quouis modo. Item quia non solùm fuerunt isti liberati, sed etiam a durissima seruitute, nulla enim crudelior, & durior seruitus erat quàm Aegyptiaca, ideo vocauit eam Deus ferream, vt patet Deute. quarto capitulo, cùm dicitur: Deus eduxit te de fornace ferrea Aegypti. Item erat magnum beneficium istud, quia erat factum tantæ multitudini, quorum quilibet participabat illud, bona autem cùm communiora sunt, meliora, & diuiniora sunt, vt ait Aristo. in principio primi Ethi. sic enim beneficia tanto maiora sunt, quanto communiora sunt, scilicet quòd à pluribus participantur. Alia autem beneficia, quæ Deus egerat Abrahæ, Isaac, & Iacob, non fuerunt ita communia, quia non dabantur tantę multitudini, cùm tūc pauci essent Hebræi, quibus beneficia communicabantur. Fuit etiam narratum beneficium istud, quia recentius erat, quàm cętera impensa Iudæis: nam alia erant beneficia a Deo eis elargita, sed erant antiquiora, ideo non tantum mouebant eos, quia magis mouent visa, quàm non visa: & hoc signauit Deus supra decimonono capitulo, cùm dicitur: Vos ipsi vidistis, quæ fecerim Aegyptijs, & quomodo portauerim vos super alas aquilarum, & assumpserim mihi: quasi dicat, alia beneficia feci vobis, & patribus vestris, quæ vos, qui nunc estis non vidistis, sed hoc de liberatione ab Aegyptijs, & punitione Aegyptiorum vos ipsi vidistis.

Liberatio Aegypto fuit maximum bñficiũ qđ Hebræis conferri posset.

F *De domo seruitutis.* Idest de seruitute, est hic metaphora: sicut enim serui tenentur in vna domo, vt ibi operentur, & postea in nocte clauduntur in carcere, ne effugere possint: ita omnes Hebręi videbantur teneri in tota Aegypto, quasi in vna domo, in qua seruirent. In litera Hebraica dicitur. *De domo seruorum.* Idem est, quia vna domus est quasi carcer, in qua serui teneantur, & operentur. *Non habebis Deos alienos.*

QVAESTIO. III.

HIC loquitur scriptura modo humano secundum opinionem hominum; nam secundum veritatē vnus solùs Deus est, ergo impossibile est aliquem habere Deos. Etiam Deus ille, qui omnium Deus est, communis est, & cuiuslibet rei Deus, nulli ergo alienus, & sic nullus poterit Deum, aut Deos alienos habere: sed quia illi, qui talia colunt, putāt esse vere Deos, vocat scriptura Deos, & quia non sunt illi, qui coli debebant, vocantur alieni. *Non habebis Deos.* Istud est primum mandatum primæ tabulæ, in qua ponuntur tria mandata in solum Deum ordinantia, vt declarauimus supra, & patet istud mandatum, nam quilibet homo debet Deum verum colere. Cultus autem licèt multa dicat, scilicet fidem, & spem, atque charitatem, & multa exteriora obsequia, præcipue tamen concernit tria, scilicet fidelitatem, reuerentiam, & famulatum. Fidelitas est, quòd seruus, vel vasallus Dominum suum recognoscat, & non det honorem Domini sui alicui alteri, quantum ad hoc est istud primum præceptum de non tenendo Deos alienos, nam si alium præter Deum verum vocaremus Deum, honorem Dei veri, qui ei simpliciter pertinet auferremus ei, & daremus alteri. Si autem pertineat quantum ad reuerentiam, scilicet quòd habeat reuerentiam ad dominum suū quantam debet. Et quia reuerentia est considerata magnitudine resilire in propriam paruitatem, cùm Deus maximus inter entia sit, maxime reuereri debemus. Et quia non solum Deus magnus est, sed etiam nomē eius magnum est, vt patet Psal. 8. scilicet: Dominæ Dn̄s noster, quàm admirabile est nomen tuum in vniuersa terra: reuereri ergo debemus nomen domini, & hoc est abstinendo ab illo non nominando, vel si nominemus, cum magna attentione, & timore nominemus. Et ad hoc pertinet secundum præceptum, scilicet, quòd non accipiamus nomen Dei in vanum, scilicet sine reuerentia, idest quòd rarissime nominemus, aut cum valde magno timore: & non est irrationale, quia apud antiquos inoleuit, vt quando aliquid preciosum erat, nomen eius aut totaliter occultaretur, aut ne vilesceret, ut rarissime nominaretur. Et sic fuit de quoddā nomine proprissimo vrbis Romæ, quod apud antiquos ex decreto deorum occultatum est, vt in vulgus non veniret, & dissuetudine a memoria nostra abolitum est. Quidam autem Marenus Soranus nomine, quia illud nomen in publico semel nominare ausus est, morti adiudicatus est, vt ait Solinus in Polistor. c. 1. de vrbe Roma. Sic etiam apud Gentiles antiquos nomen Demogorgonis, qui erat primus Deus, fuit occultissimum, ita vt nullus nominaret, quia sic magis honorem eius crescere putauerunt, si minime nominaretur, & tantæ reuerētiæ dicebant esse, vt quandocunq; nominaretur terram tremeret, de quo Lucanus libro sexto de bello plusquam ciuili, allegans Erito Magam coniurantem furias, & si nolint assentire comminatur se nominaturam nomen Demogorgonis. Nomen ergo Dei, quod grande nomen est, & vere maximi entis ac boni in magna reuerentia haberi debet: cum nomen horum figmentorum in magna reuerentia habitum sit, quæ modicum ...

G, H, I, K (section letters beside the lines "bere Deos", "recognoscat", "ni, & hoc est", "minare ausus est")

runt a chimera. Hoc autem est præceptum secũdum ad Deum. Debemus etiam Deo famulatum, idest obsequiuum quoddã in opere exteriori. Et quãtum ad hoc pertinet secundum præceptum, quod est vltimũ in hac prima tabula. *Nunc ergo non habebis Deos alienos.* Rabbi Salomon vult intelligi hic caueri omnem idolatriam, siue cum imagine, siue præter imaginem: & tunc vocat istos Deos alienos, idest alienantes a Deo vero, quia qui istos vt Deos colit, Deum verum non colit, sicut patet in gentibus, quæ sola ista idola vt Deos colebant: alij colunt ista idola cum Deo vero, vt patet de Samaritanis quarto Regum 17. c. qui Deum cęli timebant, & nihilominus dijs suis sacrificabant: talis tamen cultus Dei verus non est cùm ei singularem perfectionem tollit, quia alios Deos cùm ipso facit. Et isto modo accipiendo oportet dicere, ꝙ hic vitatur idolatria in generali: postea descenditur ad particulare, scilicet. Non facies tibi sculptile, necomnem similitudinem. Melius tamen dicendum est secundum chatolicos doctores, scilicet quòd hic intelligitur idolatria siue cultus falsorum deorum sine imaginibus, & ibi, non facies tibi sculptile vetatur idolatria in imaginibus. Antiqui enim coluerunt Deos sine imagine, vt dicit Marcus Varro in libris sacrorum, & tangit aliquando August. in libris de ciuitate Dei: sic enim deam Vestam Romani sine imagine coluerũt, quia dea Vesta est purus ignis, qui imaginem statuifica tam, aut depictam non recipit, sed ponebatur in æde Vestæ deæ ignis, qui erat æternus, idest qui nunquam extinguebatur, sed eum virgines vestales fouebant. De hoc Ouidius in secundo Fastorum ait.

Antiqui coluerunt Deos sine imagine.

Cum dico Vestam, puram intellige flammam.

In hunc modum alij quidam dij sine imaginibus colebantur. Possunt etiam hic vetari illi dij, qui ex diuersis partibus rerum confingebantur, & istis nihil correspondebat a parte rei: sicut cùm fiebat Libycus Ammon in Aegypto, vel in Libya cũ corpore humano, & cornibus arietinis: constat autem nihil esse tale in rerum natura, sed sola voluntas hominum fabricauit, vt patet Baruch 2. c. scilicet idola nihil sunt, nisi ꝙ sacerdotes volunt: & de talibus intelligitur dictum Apostoli prima ad Chor. 8. c. idolum nihil est, idest idolum, quod sic compositum est ex partibus diuersarum rerum, nihil est, quia illud ponitur, vt signum, & tamen in rerum natura nullum signatum est, quod eis correspondeat: licèt illud dictum ad omnia alia trahi potest, secundum intentionem Apostoli. *Non habebis Deos alienos.* Non adorabis in corde tuo aliquos Deos, qui imaginem, aut similitudinem non habeant. Vel non habebis Deos, scilicet qui sic compacti sunt, vt partes diuersarum rerum habeant. *Coram me.* Idest vidente me, scilicet ego video omnia quæcunq; agis, quia in omni loco oculi domini contemplantur bonos, & malos, vt patet Prouer. 15. c. ideo non debes habere alios Deos me vidente: & est iste modus quo loquitur vir ad vxorem, quod non accipiat amatorem alium vidente ipso. Vel dicitur propter magnam iniuriam, sicut si fęmina maritata amatorem alterum recipiat nesciente marito, iniuria quidem viro est: sed si vidente viro vxor eius coeat cum altero, iniuriarum maxima est: sic Deus, qui Zelotes est, scilicet volẽs eũ simpliciter adorari, & coli, ad iracundiam prouocatur in nos, cùm ipso vidẽte nos fornicamur cum alijs dijs. Et quia quomodocunque nos alios Deos habeamus ipse videt, ideo semper habendo Deos iniuria magna ei fit, vel aliter. *Coram me.* Idest habendo me, quasi dicat, si me in Deum habetis, non potestis habere alium, aut alios Deos. Et hoc dicit, quia forte aliqui vellent colere Deum verum, & colere Deos alios terrarum, sicut Samaritani faciebãt, vt patet quarto Reg. capitu-

A lo 17. respondet Deus, quòd non potest esse, scilicet vt ipso habito in Deum alius habeatur, vel credatur esse Deus. Nam cùm iste honor, scilicet esse Deum detur vni, est maximus, si autem detur multis paruus valde honor est in se, & cuilibet eorum. Cùm ergo secundum veritatem Deus solus sit Deus verus, quod nos istum honorem alijs communicemus, est magna iniuria Deo adæquando ei lapides, aut metalla, quæ humana fatuitas Deos facit. *Non facies tibi sculptile.* Vocant̃ sculptilia statuæ facte per sculpturam, scilicet dolando, & subtrahendo, & sic inducendo in materia aliquam figuram, quam voluerimus. Et isto modo fiebant plura idola gentium: idola autem sculpta in Aegypto primo inuenta sunt per Syrophenem primum
B idolatrarum: ante hoc enim pura elementa vt dij colebantur, sicut Chaldæi ignem colebant docente, & vrgente Nemrod: Aegyptij aquam, de quibus aliqualiter historia scholastica, & Lucas Tudeñ. in libro Chronicorũ suorum. *Neque omnem similitudinem.* Idest nullam similitudinem. Vocatur similitudo figura alicuius rei non sculpta in statuam, sed superficialiter lineata, sicut sunt omnes imagines pictæ in planis superficiebus ex solis coloribus factæ: & istæ similitudines licèt malæ sint, non tamen tantum nocent, sicut statuæ: quia statuæ cùm sint corporeæ, magis mouent videntes ad suspicandum esse Deos, quia magis accedit ad naturam rei viuentis: de imaginibus autem, vel statuis quomodo noceant Christianis, & quomodo vti-
C les sint, dicetur Deute. 4. c. & ibi vide. *Quę est in cœlo desuper.* Idest solis, & lunæ, & cęterorum astrorum. Nam Gentes colebant ista luminaria cęli, & cùm multos Deos haberent, præcipui dij erant ista astra: nam ipsi distinguebant Deos selectos, & semideos, & rustica numina. Dij selecti, idest seorsum electi, qui principaliores erant, ponuntur esse vigintiduo, de quibus plures ponuntur in cęlo præter Plutonem, Neptunum, & Cererem atque Salaciam, & similes. Et quia dijs selectis maior honor debebatur, cùm essent caput semideorum, & rusticorum numinum, maior reuerentia impendebatur cęlestibus luminaribus, quàm ceteris dijs. De destructione horum deorum August. in sexto & septimo de Ciuitate Dei, & aliqualiter innuit Ouidius Metamor. libro primo in principio vbi
D agit de consilijs Iouis cùm cęteris dijs: sicut enim Gentiles istos Deos cęlestes colebant, ita Iudæi coluerunt, vt patet frequenter in tertio, & quarto Regum, vbi dicitur, quòd coluerunt solem, & lunam, & omnem militiam cęli. Colebant etiam specialiter reginam cęli, idest lunam, siue Dianam ex nomine Gentilium, vt patet Ieremię 43. c. vbi redarguit eos Ieremias, & ipsi dixerunt publicè, quòd magis volebant colere reginam cęli, quam Deum: quia dum coluerunt reginam cęli, semper eis bonum fuit: dum autem coluerunt Deum, inuenerunt eos mala, gladius, & fames, ac pestis. Et vetuit specialiter de cultu luminariũ cęli, quia nihil erat inter res huius seculi: ad quod colendum
E magis inclinarent̃ homines, quàm ad luminaria celi, quia ita pulchra sunt, & lucida; maxime quando cognoscitur virtus eorum influendi. Sic ergo Philosophus vocauit solem patrem virorum, deorumque, vt patet in secundo de Anima, & aliqui contemplantes virtutem influxiuam lunę quantum ad agriculturam, & refluxũ atq; fluxum maris, vocauerunt eam creatricem mundi, vt ait Eutymius in libro de agricultura Chaldaica: Vetuit ergo Deus specialiter cultum horũ luminarium Iudæis, vt patet Deute. 4. c. cùm dicitur: Caue ne eleuatis oculis in cęlum respicias cęlum, & lunam, & cętera astra, & errore ductus adores ea, atq; colas, quę creauit Dominus Deus tuus in ministerium cunctis populis. Dicit non esse faciendam similitudinem

Idola sculpta in Aegypto primo inuenta sunt a Sirophene primo idolatrarum.

Gentiles distinguebant Deos selectos & semideos, & rustica numina.

Qr Deus specialiter vetuit coli luminaria cęli.

nem eorum, quæ in cęlo sunt, quia similitudo est superficialis figura nō sculpta, nec fabricata ex corpore, & sic conuenit illis superioribus: quia licèt sol, & cętera astra corpora sphęrica sint, tamen quia nobis videntur per modum superficiei planæ, quæ vocatur similitudo nè figurātur. *Et eorum quæ in terra deorsum.* Idest etiam non facietis similitudinem, aut statuam eorum, quæ sunt in terra, vt bestiarum: quia multi colebant boues, aut oues, aut capras, aut cętera animalia. Aegyptij autem boues colebant, quia Apis bos Deus magnus Aegyptiorum est, de quo Solinus in polistor. ca. de Aegypto. Et de hoc late diximus supra 2. c. Colebant etiam arietes, quia Libycus Ammon cùm Arieti no capite formabatur: colebant etiam capras ex causis assignatis Gen. 25. & 47. Et patet, quòd generaliter Aegyptij colerent omnia pecora, quia Hebræi volentes sacrificare Deo suo non ausi sunt sacrificare in Aegypto, quia Aegyptij videntes occidi Deos suos, Hebræos lapidibus opprimerent; vt patet supra 8. c. Cum dicitur: Nūquid abominationes Aegyptiorū immolabimus domino Deo nostro, quòd si voluerimus mactare de animalibus, quæ Aegyptij colūt, coram ipsis, lapidibus nos obruent. Aliæ gentes colebant alia animalia, de quibus Ouidius in libris Fastorum. *Quæ in terra deorsum.* Non quod hic vetetur cultus aliquorum, quæ sunt infra terram, quia infra terræ superficiem, quam nos premimus fossi lapides, & metalla sunt, hæc autem a nulla gente coluntur, sed vetat coli ea, quæ sunt in terra: sic dicit. *Et quæ in terra deorsum.* Ista differentia situs, quæ est deorsum, & alia, quæ est sursum assumuntur penes idem, scilicet respectu hominum, qui colere debent aliquid, aut alicuius vitare culturam. Et sic dicitur. *Neque omnem similitudinem, quæ in cęlo desuper.* Idest quòd non debemus colere similitudines rerum, quæ sunt in cęlo, quod cęlum est super nos: nec similitudines eorum, quæ sunt in terra, idest quæ mouentur, vel sunt super terræ superficiem, quæ terra est deorsum, idest infra nos, quia nos eam pedibus premimus. *Nec eorum, quæ sunt in aquis.*

Dij quos Aegyptij adorabāt.

QVAESTIO. IIII.

ETIAM ea, quæ in aquis sunt colebantur a Gentibus. Nam licèt pisces non ita distinctè cogniti fuerint apud homines in secunda ætate post diluuiū, in qua fuit principium idolatrię, nec in principio, idest tertiæ, & quasi per totam, in qua magis viguit, quia nondum homines puppes cęteraq; nauigiorum genera fabricauerant, vt æquora sulcarent: tamen pisces, quos aliquando viderant colebant. Coluerunt enim pisces duos, quos in cęlo collocauerunt in extremitate Zodiaci, scilicet facientes esse duodecimum signū. Et hoc quia Venus, & Cupido duo dij cùm fugerent a facie Tiphei gigantis in pugna deorum & gigantum acceperunt effigies duorū pisciū, & intrauerunt in flumine, de quo Ouidius in secundo libro Fastorum. Coluerunt etiam delphinem piscem, quē inter celi astra locauerunt, cum sit quædam constellatio, idest stellarum coniunctio sic dicta. Quia cùm Arion magnus citharista amicus regis Periandri per mare siculū portaretur cùm magnis diuitijs, remiges eum diuitijs omnibus spoliantes in mare deiecerunt. sed antequam deijceretur, parui temporis veniam orauit, & impetrauit, in qua mortem suam citharizando lamentabiliter decantaret, quibus cantibus quidam Delphinus, qui casu naui propinquus stabat illectus, naui latera applicuit. Cunque expleta mortis suæ miserabili querela in mare insilijsset Delphinus dorsum opposuit, eumque vectandum vsque ad littora suscepit, & inter marinos fluctus educto dorso extra aquarum moles eum

Non cogniti fuerūt pisces in secūda ætate nec ēt in principio tertiæ.

Gentiles duos pisces colebant quos locau:rūt ī extremitate Zodiaci.

Historia Arionis.

F in pace ad littora vsque portauit. Quamobrem dij contemplantes beneficium citharistæ suo collatum, Delphinem illum inter sidera posuerunt, quem fatua gentilitas, vt Deum coluit. De his Ouidius in secundo libro Fastorum. De hoc etiam August. de ciuit. Dei libro tertio, vbi dicit quòd gentilium opinio est vectationem illam per vndas non fabulose, vt poetæ assolent enarrare, sed veritate historica gestam esse. Alios autem pisces præter hos tres Gentiles non colerunt. De quadrupedibus autem multa. *Sub terra.* Dicit aquas sub terra esse: tamen secundum ordinem elementorum in ponderibus, & in situ eorum aquæ super terras sunt. Dicuntur tamen aquæ esse sub terra, quia fluidę sunt, & nō terminatæ termino proprio,
G desiderantes semper terminari termino alieno, scilicet termino terræ: & quia in terra sunt concauitates petunt semper loca humiliora terræ. Terra autem, quia solida est, & terminata per seipsam aliquando in magnos tumores eleuata est, aliquando in magnas cauernas concauatur: aqua ergo labens ad partes inferiores respectu aliarum partium terræ planarum, atque prominentium infra terram esse sitam dicitur, cum tamen sit supra terram: quia quomodocunque sit aqua fundatur in terra, & terra infra est, sic dicitur Psal. 23. Quoniam super maria fundauit eum, & super flumina præparauit eum. Et loquitur de orbe terrarū, idest de terra. Abundantius ista posita sunt in littera Deute. 4. c. quia ibi dicitur. Ne decepti faciatis vobis si-
H militudinem, aut imaginem masculi, vel fęminæ, similitudinem omnium iumentorum, quæ sunt super terram, vel auium sub cęlo volantium, atque reptilium, quæ mouentur in terra, siue piscium, qui sub terra mouentur in aquis. Ponuntur autem ibi aues, quæ hic non ponuntur. Aues namque a gentilibus cultæ, vt quædam aues, quæ erant consecratæ dijs, vt aquila, quæ ponitur armiger Iouis, & columbæ, quæ sunt cōsecratæ Veneri, & pauones, qui sunt consecrati Iunoni, & Phebo coruus; Palladi siue Mineruę vespertilio, cùm ante fuisset cornicula. *Non adorabis ea.* Idest non humiliabis te coram istis. Adoratio autem est actus latriæ, & pertinet ad reuerentiam in actu exteriori, vt nos inclinemur coram Deo orantes: vel audi-
I to nomine eius admirabili, vel visa imagine eius inclinemur corā ipsa tanq̄ inclinaremur corā ipso Deo, ita vt oculi in imaginē, & cor nostrū vltra imaginē eleuetur. Nam imago ad prothotipum, idest ad suum significatum, vel primum figuratum reducenda est, vt ait Damascenus: ista ergo adoratio talibus simulachris deorum impendi non debebat, cū per hoc protestaremur alia simulachra esse Deos, vt verorū Deorum repręsentatiua. *Neque coles.* Si cultus accipiatur secundum totum suum significatum, prohibebuntur multa, scilicet omnia, quæ sunt partes cultus, vt fides, spes, charitas, & reuerentia, fidelitas, & deuotus famulatus: & tunc non distinguitur colere, & adorare, cū adorare sit quidam actus maximę reuerentiæ, quę in-
K cluditur sub cultu. Sed accipitur hic colere specialiter pro sacrificari, quia isti erant præcipui actus, quos nos ad Deum habemus, qui diuinam dignitatem designant, scilicet adorare, & sacrificare. *Ego sum Dominus Deus tuus.* Posuerat supra inductiuum ad hoc, vt omnia mandata sua seruarentur nominando beneficia facta in eductione de Aegypto: hic ponit ad istud præceptum specialem persuasionem: quia inter omnia præcepta nullum est maius, quàm hoc: nam directe repugnatur Deo, & totus honor ei tollitur, si alij dij esse credantur; vel cum eo colantur: vel si ipso relinquatur, ita quod non credatur esse Deus, & alij colantur, vt dij: in alijs autem non fit Deo ita directo iniuria. Nam tenendo vnicum esse, & verum Deum:

Apud Gētiles aues colebantur & dicebantur consecratę dijs.

Qd ... lum ...

Nullū ... præceptū ... est ...

&

& illum existimantes maximum bonorum ceteras perfectiones ei attribuendo: possumus fornicari, aut occidere, aut non custodire sabbatum, & sic de obseruatione, & violatione omnium aliorum præceptorũ. Ponit ergo specialem suasionem ad custodiam huius præcepti, & dupliciter attrahit secundum, quòd sunt duo attractiua, scilicet amor, & timor: & primo suadet per amorem, cũ dicit. *Ego sum Dominus Deus tuus.* Idest ego sum Deus tuus specialius, quàm aliarum gentiũ, quia suscepi te in meam custodiam, & in populum peculiarem de cunctis populis terræ, ideo magis me amare debes, quàm aliquem alium quem Deum nominare velis, quia nullus alius de his, qui nominantur dij, tanta beneficia tibi egit. Istud dictum secundũ quamlibet suam particulam supra declaratũ est. *Fortis.* Hoc potest se habere dupliciter: vel ad amorem, vel ad timorem. Ad amorem quidem sic, scilicet ego promisi tibi multa bona agere, & tamen non possem illa agere, nisi fortis essem ad agendum, ideo intelligas, ꝙ fortis sum, & significat tunc fortis id, quod omnipotẽs: & sic quamdiucunque Deus loquebatur ad Abraã Isaac, aut Iacob promittens aliqua, vocabat se omnipotentem, vt patet discurrendo in Gen. & sic dicitur supra 6. c. Ego sum Dominus, qui apparui Abraam, Isaac, & Iacob in Deo omnipotente, & nomen meum magnum Adonai non indicaui eis. Potest etiam trahi hoc ad persuasionem per modum timoris, scilicet ꝙ Deus incutiat eis timorem, dicens, quòd nisi custodierint mandata sua, quòd puniet eos propter peccata sua, & non solum puniet deliquentes, sed etiã puniet filios pro pœnis patrum, & quia tunc diceret aliquis, quòd Deus non poterat punire, respondet, quòd sic, quia fortis est. *Zelotes.* Dicitur Zelotes, idest zelum tenens, zelum autem est amor priuatus nolens habere consortium in amato, & sic viri dicuntur habere zelum de vxoribus suis, quia volunt, quòd vxores suę solos illos ament, & solis illis copulẽtur. Sic etiam Deus volebat, quòd Iudæi eum solum colerent, & eum vt Deum cognoscerent, & quando alius coleretur, vt Deus, vel cognosceretur vt Deus, dolebat tanquam si vir videat vxorem suam amantem alium virum. Et sicut cum mulier alteri, quàm viro suo copulatur, fornicari dicitur: ita qui alterum quàm verum Deum colebat, fornicari dicebatur: vnde dicitur Ps. 71. Perdes omnes, qui fornicantur abs te. Et in prophetis vniuersaliter iste est modus loquendi, quòd omnes vocant Iudæos idolatrantes fornicantes cum dijs alienis, maxime Ezechiel, qui dicit Iudęos fornicatos fuisse cum Chaldæis, & Assyrijs, & Aegyptijs, idest quòd coluit Iuda Deos Chaldæorum, & Aegyptiorum, atque Assyriorum. Et sicut vir solum habet zelum ad vxorem, & vellet eum solum ab ea diligi, & ipsam nulli alteri copulari, & de alijs non curat, vtrum aliæ mulieres fornicentur, vel non: ita Deus acceperat Iudæos tanquã vxorem suam, quia habebat eum vt populum familiarem, atque peculiarem, vt patet supra 19. c. ideo de sola ista gente zelum habebat, scilicet quòd si aliquis de Iudæis coleret idola, irascebatur valde Deus: si tamen aliquis de gentibus coleret idola, Deus non curabat, sed permittebat eos ambulare in vanitatibus suis, de quo Deute. 6. c. dicitur quoniam Deus ęmulator Dominus Deus tuus in medio tui, idest Deus est ęmulator, vel Zelotes, quod idem est, in medio tui, idest contra te. *Visitans iniquitatem patrum in filijs.* Idest non solùm puniens patres pro peccato suo, sed etiam filios pro peccatis suorum patrum. Et hoc ad magnum terrorem pertinebat: nam erant Hebræi proni ad idolatriam: & nisi magno terrore arcerentur semper colerent idola: magnus autem terror erat, quòd non solum peccantes puniantur pro seipsis, sed etiam filij in-

Quid sit zelus, & quomodo Deus habebat zelum.

A nocentes puniantur pro peccatis patrum malorum, pro peccatis autem patrum filij nunquam puniuntur æternaliter, sed anima, quæ peccauerit ipsa morietur. Et filius non portabit iniquitatem patris, vt patet Eze. 18. cap. Puniuntur autem aliquando pęna temporali, scilicet afflictione, vel morte, quia cum istis bene stat charitas: nec propter hoc perditur vita æterna: imo sunt materia acquirendæ vitæ æternæ, cùm sint materia fortitudinis, & si patienter tolerentur, ad vitã ęternam proficiunt. *Vsque in tertiam, & quartam generationem.* Quia cùm punitio sit odiosa, restringenda est: maxime quia proprium est Dei misereri semper, & parcere: punire autem est ei magis alienum, vt declaratum fuit Gen. 3. c. super illam partem. Ambulabat Dominus

Filij quomodo puniuntur ꝓ peccatis patrum.

B ad auram post meridiem, ideo non punit peccata aliquorum, nisi vsque in tertiam, & quartam generationem.

QVAESTIO. V.

ET puniuntur vsque in quartam solùm, quia homines, vt communiter non vidẽt nisi vsque ad quartam generationem, scilicet abnepotes, & quia punitio filiorum pro patribus est ad magis puniendum ipsos patres peccantes, ideo debet fieri in ipsis filijs, siue generationibus, quas videre potest ipse peccans, nam post mortem alicuius, quòd sui posteri puniantur nullum bonum, aut malum est ei, vt vult Phylosophus in

Q. Deus puniat homines vsq; in tertiam & quartã generationem.

C primo Ethi. scilicet quòd leue bonum, aut malum conferunt infortunia, vel eufortunia nepotum, aut pronepotum ijs, qui defecerunt. Hoc autem determinat Aristo. secundum suam opinionem, tamen secũdum veritatem mortui siue in Paradiso, siue in purgatorio sint, vel inferno curam habent de suis, qui in sæculo manent, sicut patet Luc. 16. c. de illo diuite epulone, qui torquebatur in magna flamma, & rogauit Abraham, vt mitteret Lazarum in domum patris sui, & denunciaret fratribus suis quinque, vt ipsi bene agerent, ne venirent cùm fratre suo in locum tormentorum: & si costaret eis, qui in purgatorio, aut in inferno sunt, de infortunijs magnis suorum in sæculo adhuc viuentium, magis affligerentur. Sed talibus rarò,

D aut nunquã constant ea, quæ in sęculo fiunt. Dico aũt de eis, qui in inferno sunt, quia illi, qui in purgatorio sunt consolationes Angelicas sępe recipiunt, & audiũt de prosperitate suorum, qui adhuc in sæculo manent, & sic aliqualiter lętãtur: quia mali ergo qui in inferno sunt, non audiunt de infortunijs, vel eufortunijs suorũ nec cruciantur, nec lętantur. Et dato ꝙ habeant pro eis curam, ꝙ nollẽt eos ibi cum eis damnari, & posito ꝙ ipsi cognoscerent eufortunia, vel infortunia remanentium in sæculo, illa tristitia vel lætitia non pertinet ad istud genus, ad quod ista, quam habent in sæculo existentes. Quia hic homo tristatur, & lætatur, & non anima per se, nec corpus per se, qa vt ait Phylosophus 3. de anima, qui dicit animam tristari, dicit eam texere,

E & ædificare, sed anima non texit, nec ædificat, sed homo, ergo nec lætatur, nec gaudet. Nec etiam competunt ista corpori: nam corpus non habet tales passiones, sed sunt passiones compositi. In inferno autem anima sola tristatur, & gaudet, ergo non est illud tristari tale, quale istud, qđ est hic, cùm vnum sit passio animæ, quæ est forma, aliud sit passio cõpositi. De hoc magis dicetur Deut. 3. c. qñ Moyses tristabaẽ, quia non transibat Iordanem ad videndum terram illam, cùm post mortem visurus esset eam. Solũ ergo cruciantur mali in pęna filiorum suorũ, qñ vident eos cruciari viuentes, sed patres non consueuerunt videre vltra quartam generationẽ, ergo non puniuntur vltra tertiã, vel quartam generationem. Aliqui volunt, ꝙ si intelligatur

tur de peccatis ipſorũ filiorum, qui peccãt ſicut patres ſui dicuntur puniri in tertiam, & quartam generationem, quia patres vident filios vſque ad quartã generationem, & nõ vltra, ideo nõ poſſunt addiſcere filij peccata patrum vſque in quartam generationem, & vltra, ſed ſolùm vſque ad quartã, ideo non punientur in vlterioribus generationibus. Sed hoc non conuenit in pręſenti: nam non dr̄ hic de punitione peccatorum filiorum malorum in ſeipſis, quia tunc non eſt punire peccata patrum in filios, ſed punire peccatum cuiuſlibet in ſeipſo. Item quia ſicut eſt de malis, ita eſt de bonis: ſi ergo mali filij puniuntur, quia mala patris ſequũtur: ita boni filij præmiabuntur, quia virtutes patrum imitantur: ſed boni filij vſque in mille generationes præmiantur pro bono patrum, ergo mali punientur vſque mille generationes, vel plures pro peccatis patrũ: quia non magis boni filij poſſunt imitari bona patrum, q̃ mali filij mala patrum: imo facilius eſt mala patris, quã bona imitari: eſſe malum nullus labor eſt, ſed bonum eſſe valde magnus: ſicut ſagittatores ad ſignum, percutere ſignum non valde facile eſt, imo multum difficile, nec quilibet hoc facere poteſt, ſed ſolus bon⁹ ſagittator: deuiare autẽ a ſigno valde facile eſt, & quilibet illud facere poterit: multæ aliæ rationes ſunt ad ꝓbandum ꝙ hic puniantur filij pro peccato patrum, & non pro peccato ſuo, vt declarabitur Deute. 5. c. latius. Item quia ſolùm filij dñr hic puniri pro peccato patrũ vſque ad quartam generationem: ſed conſtat ꝙ vltra quartam generationẽ filij imitãtur mala patrũ ſuorũ, quia illa audiunt, & vnus pater docet vnum filium ſuũ, & ille aliũ, ſic cõſequenter vſq; ad multas generationes, & tñ peccata iſta ſemper vocantur peccata illius primi, qui talia egit: ſic patet frequẽter in tertio, & quarto Regum, vbi deſcribẽdo actus regum Iſrael, de quolibet malo rege, qui idola coluiſſet dr̄: Et nõ declinauit a via Ieroboam filij Nabath patris ſui, qui peccare fecit Iſrael. in quibus fuerũt plures, q̃ duodecim generationes. *Eorum qui oderunt me.* Aliqui intelligũt hoc de filijs. ſ. ꝙ puniuntur peccata patrum in filios vſq; in tertiam, & quartam generationem, qñ filij oderunt Deum. i. ſunt mali. Sed falſum eſt, quia ſi pater eſt malus, & conſequenter filij ſunt mali punientur non ſolũ in tertiam, & quartam generationem, ſed etiã in mille generationes, & vſque in æternũ, cum quilibet malus puniri debeat. Sed hic dicitur vſque in quartam ſolum. Item quia dicere in tertiam, & quartam generationem, dr̄ per reſpectum ad aliquem, a quo ſit dependentia eius, qui punitur vel fit. Si tñ quilibet quando malus eſt puniretur non diceretur punire in tertia, aut quarta, vel prima, aut viceſima generatione, cũ peccatum ſuum ad eum ſolum haberet reſpectum punitionis, ita ꝙ ipſe ſolus pro hoc puniatur: intelligitur ergo neceſſario pro peccato patrum. ſ. *Eorum qui oderunt me.* Ideſt ego punio peccata patrum in filios vſque in quartam generationem eorum. i. eorum patrum, qui oderunt me. i. qui mali ſunt. Omnes, qui mali ſunt, dicunt odiſſe Deum: non ꝙ velint Deum perire, ſicut nos cũ in alterutrum odium concipimus: qui odium habet, vellet eum, quem odio habet perire, aut honorem, vel alia bona perdere. Sed dicimur odiſſe Deum, quia mandata Dei non obſeruamus: nam qui diligit Deum, mandata eius ſeruat, vt patet Io. 14. c. & quia qñcunque peccamus, contra mandatum Dei agimus, dicimur eum pro quocunque peccato odiſſe. Et iſto modo omnis, qui peccat in quocunq; genere peccati mortalis ꝑdit charitatem, quia charitas amorẽ Dei cõcernit, & proximi, qui aũt Deum odit, eũ ex charitate non diligit. *Et faciens miſericordiam in millia.* Sicut filij pro peccato patrum puniuntur: ita pro bono opere patris præmium recipiunt: ſed ſicut diximus, filij nunquã dãnantur æternaliter pro malo patrum: ita nunquã æternaliter præmiantur pro bono patrũ: ſed quilibet æternaliter punitur pro malo, quod egit, & vitam ęternam acquirit pro bono, qđ operatus eſt: ſed in punitione, aut retributione boni temporaliter facit differẽtiam, quia pro malo patrum pauci filij puniuntur. ſ. vſque ad quatuor generationes: pro bono patrũ multi filij retributionẽ boni accipiunt. ſ. vſq; ad mille generationes: vel vſque ad duas mille generationes, quia dicit Iſa: Faciens miſericordiã vſque in milia. Sed ponitur hic numerus certus pro incerto. Diuerſitas eſt, qa Deus pronior eſt ad miſerendum, q̃ ad puniendũ. *His, qui diligunt me.* Ideſt quantũ ad illos patres, qui diligunt me. ſ. ꝙ ſi patres diligunt me, ego benefaciã filijs eorũ vſque in mille generationes. Et nõ eſt referendũ ad filios, quia eadẽ ratio conſiſtit in bono, & malo: nam ſi ipſi filij diligunt patres non ſolum punientur in mille generationes, ſed ẽt in decem mille, & vſq; in æternũ. *Et cuſtodiunt præcepta mea.* Hic magis explicauit quàm ſupra, quia ſupra ſolùm dixit in his, qui oderũt me: hic aũt dicit his, qui diligunt me, & cuſtodiunt mandata mea: nam, vt dicebatur ſupra, ille dicitur odiſſe Deum, qui præcepta eius non cuſtodit: ſic ille dr̄ Deum diligere, qui præcepta eius cuſtodit, ideo vtrunque explicauit, ſcilicet Deum diligere, & mandata eius cuſtodire. *Non aſſumes nomen Domini Dei tui.*

Homo nõ odit deum ſicut alios homines odit.

F

G

H

I

K

QVAESTIO. VI.

ISTVD eſt ſm̄ præceptum primæ tabulæ ſm̄ aſſignationem doctorũ catholicorum, vt ſupra declarauimus, & pertinet ad quandã partẽ cultus, ſiue latriæ: quia ſicut debet Deo fidelitas, vt quædam pars cultus, ſm̄ quam ei fideles ſumus. ſ. vt eum ſolum in dñm cognoſcamus, & Deum verum, non habendo Deos alienos: ita pertinet ad cultum Dei reuerentia eius, quę eſt timere eum, quia magnus eſt, non quidẽ timore ſeruili, qui eſt ad pęnam, ſed timore cuiuſdam humiliationis, quia ita magnus eſt. ſ. infinitus eſt non audendo ad eum accedere: ita oĩa, quæ aliquo modo pertineãt ad Deũ, magnæ reuerẽtiæ ſunt, ſed nomẽ Dei eſt aliquid ad Deũ ꝑtinẽs, ergo reuereri illud debemus. ſ. nõ accipiendo, aut nominãdo illud pro qualibet re. *Non aſſumes nomen Domini.* Nomina imponunt̃ ad cognitionẽ, & ad diſtinctionẽ, ideo diuerſis rebus diuerſa nomina imponimus: ſed Deus de ſe notus eſt, qa eſt ens notiſſimum in natura, ergo nomine nõ indiget: añs patet, qa nos cognoſcimus aliquid in quantũ ens: ergo ſi aliqđ ſit in quo magis reperiat ratio entis q̃ in alio illud magis cognoſcibile eſt. Sed in Deo magis reperit, & purius ratio entis, quia ens magis dr̄ de ente in actu, q̃ de ente in potentia, quantũ ergo aliquid fuerit magis in actu, magis cognoſcibile eſt: ſed Deus eſt purus actus, vt declarat Ariſto. in 12. Meta. ergo Deus inter oĩa entia maxime cognoſcibilis eſt: ſed aliqua ſunt entia tñ cognoſcibilia ꝙ ſunt ꝑ ſe nota: ergo Deus erit maxime per ſe notus, ergo nõ indiget nomine, per qđ notificetur, & diſtinguatur, & hoc verũ eſt ſm̄ ſeipſum: tñ quantum ad nos, non manet iſta, quia Deus nõ eſt nobis maxime cognitus, imo minime cognitus: ſic ait Phyloſophus in ſecundo Met. ꝙ ſicut ſe habet oculus noctuę ad lucem ſolis, ſic ſe habet ĩtellectus noſter ad ea quæ ſunt notiſſima in natura, ideſt ad ea, quæ ſunt ſecundum ſe notiſſima: quia eſſe aliquid magis, aut minus notum ſecundum naturam eſt magis, aut minus notum eſſe ſecundum ſeipſum, quia natura non cognoſcit: eſt ergo Deus nobis minime cognitus ex imperfectione intellectus noſtri habentis vltimum gradum in ſubſtantijs ſpiritualibus: nam licèt omnibus notum ſit, ꝙ Deus eſt, nulli tñ notũ eſt, quid ipſe eſt:

De ſcdo [illegible] gi.

Nomina [illegible]

Deus [illegible] cap. 1.

Omnibus notum est quod Deus sit, nulli tamen notū est quid Deus sit.

est: de omnibus alijs rebus aliquo modo cognoscimus quid est. Et ratio huius est quia cognoscere quid est in rebus, est cognoscere cōceptum diffinitiuū: nos aūt formamus conceptus diffinitiuos compositos. s. ex genere, & ex differentia, ergo vt clarius nos videamus compositionem: facilius ponemus diffinitionem, & cognoscemus qd est: Deus aūt est ens simplicissimū, quia est purus actus, ideo nō possumus ibi reperire aliquid ad formandum conceptū diffinitum dicentem quid est: facilius ergo cognoscemus de Angelis quid sunt, quàm de Deo, quia in Angelis aliquo modo reperimus compositionem. s. ex esse, & essentia, actu & potētia, in Deo aūt nullam: de Deo ergo nullo modo cognoscimus quid est, sed clare cognoscimus quid nō est, quia cognoscimus, ꝙ non est lapis, non ferrū, non sol, non cęlum, & sic de cęteris. Item nomen imponitur ad notificādum proprietatē rei, sed nullum nomē est, qđ possit signare perfectiones Dei: cùm sint infinitæ, quarum quęlibet est infinita, & oēs istæ infinitæ sunt vnum infinitum, ergo non est aliquo modo nomen aliquod reperibile, qđ cōgruat Deo, sicut istud nomē, homo, congruit homini. Nominamus tñ Deum eo modo quo possumus, qa excelsa Dei balbutiendo resonamus, & tunc ei imponimus plura nomina, ſm ꝙ in eo plures perfectiones reperiuntur, & illa sunt nomina attributalia, nomen tñ, quod magis vocatur nomē Dei, est nomen, quod magis signat naturam diuinam, siue essentiam per modum naturæ, quā illa nomina, q̄ significant eam per modū perfectionū attributalium, & tale est hoc nomen Deus. In Hebræo autem sunt plura nomina, vt El, Adonai, & nomē aliud Tetragrāmaton, qđ est ineffabile, quod magis explicite q cęte-ra designat diuinam perfectionē. De quo qualiter sit ineffabile declarauimus sup. 6. c. super illam partem. Et nomen meū magnum Adonai non indicaui eis. Loquitur aūt hic scriptura de nominibus Dei, quæ significāt eum ꝑ modum substantiæ, vel essentiæ diuinæ, & non de nominibus signantibus eū per modum cuiusdā attributalis perfectionis: nā licèt perfectio signata ꝑ nomen attributale conueniat Deo excellentiuè, & nō eo modo, quo nobis, & tñ conueniunt nobis multa, & ipsi, vt esse sapiētē, esse clementem, esse bonū, iustum, fortē, & sic de cęteris: quia ergo ista non sunt propria nomina Dei, sed ēt aliarum rerum, accipiendo hæc nomina in vanum non peccamus, vt sępe nominantes iustum aut sapientem sine aliqua reuerentia. Si tñ ista accipiant cū tali connotatione, ꝙ soli Deo conueniant, erit accipere nomen Dei in vanum, vt si dicamus sapiē-tem infinitū, vel puram bonitatē, aut similia, quę manifeste significant solum Deum. Alia autē nomina, quæ significant Deum ſm substantiam, vel naturam, sunt propriè nomina Dei. i. ꝙ nulli alteri rei cōueniunt, vt istud nomē Deus: nam nulli rei hoc nomen Deus cōmunicatur, sed solū ille Deus est, qui per naturā Deus est. Talia aūt nomina, quę sunt nomina Dei certissima accipere in vanum est frangere huiusmodi præceptū, sic enim Iudæi frangunt huiusmodi præceptum, cùm nomina ista El, vel Elohim, & Adonai, & aliud nomē magnum Dñi in vanū accipiunt. Et non solùm peccamus contra hoc præceptum, cùm accipimus nomina Dei in vanum, quæ significāt ipsam diuinā essentiā in se, sed ēt nomina redēptoris nostri. s. istud nomen magnum Iesus, & istud nomen Christus, quia saluator noster Deus est, ideo ista nomina Dei sunt: nam Christus suppositum diuinum est, & non humanū, & cū nomē rei sit nomen suppositi in rebus singularibus, & non nomen partium rei, aut proprietatis rei, sequitur quod ista sint nomina Dei. Quod autem Christus sit suppositum diuinum, patet, quia si esset humanum, cùm illę partes naturæ assumptæ esse inceperint ex tempore,

Inter cęteranomina Deo conuenientia maxime ei congruit hoc nomē Deus.

Nomina Dei attributalia multis alijs rebus conueniūt, nomina autē substantialia nulli. Accipiendo nomen saluatoris, & Iesus in vanum dicimur accipere nomen Dei in vanum.

A sequeretur ꝙ suppositum, qđ est Christus, esset ex tempore, sed falsum est, quia est ab æterno. Sic patet ad Hebræ. 13. c. vbi dicit Apostolus: Christus ab heri, & hodie est, & ipse vsque in sæcula, per quod designat ęternitatem eius. Itē quia in epistola Iudæ dr̄, ꝙ Iesus eduxit Hebræos de Aegypto: sed si Christus siue Iesus dicat suppositum humanum, falsum est, quia partes naturæ illius assumpta non inceperant esse cùm Hebræi de Aegypto educti sunt: cùm ergo ipse Iesus eos eduxerit, suppositum diuinum est. Nō debemus ergo nomen saluatoris nostri accipere sine reuerentia, siue in vanum: quia valde magnum peccatum est: imo maius peccatum est accipere istud nomen Iesus in vanum q̄ nomen istud Deus. Et ratio est, quia Ecclesiæ cōmu-

B nis, & laudabilis consuetudo magis honorat istud nomen Iesus, quam istud nomen Deus, vnde audito isto nomine Iesus deuoti fideles, aut caput inclinant, aut genua flectunt: sed audito isto nomine Deus non flectimus genua, nec capita inclinamus: qui ergo contra hoc offendit dehonorando, magis peccat, quàm si dehonoret illud nomen Deus. *Quare maioris reuerentię est hoc nomen Iesus, quàm istud nomen Deus.*

Maius peccatum est accipere ī vanum nomen Iesus quam nomē Deus.

QVAESTIO. VII.

CAVSA autem maioris honoris in hoc nomine Iesus, quàm in hoc nomine Deus, est multiplex. Prima quia Christo hoc in priuilegium donatum est

C a tota trinitate propter duram obedientiam, quam compleuit, vt patet ad Phi. 2. c. cùm dicitur. Christus factus est pro nobis obediens vsque ad mortem; mortem autem crucis, propter qđ exaltauit illum Deus, & donauit ei nomen, quod est super omne nomen, vt in nomine Iesu omne genu flectatur cęlestium, terrestrium, & infernorum. Secunda ratio est, quia istud nomen Iesus est solum nomen in quo saluamur, vt patet Act. 3. c. cùm dicitur. Nec est aliud nomen sub cęlo, in quo oporteat nos saluos fieri, nisi in nomine Iesu: nam istud nomen Deus, licèt nomen magnum sit, non est tamen nomen, in quo saluamur, vt patet, quia multi inuocant Deum, tamen pereunt, quia Sarraceni Deum inuocant, Iudæi Deum inuocant, cęterę

D quoque gentes, si sol s Christianis salus exorta est inuocantibus istud nomen Iesu. Tertia ratio est, quia istud nomen Deus importat nobis Deum per modū creatoris, vt supra declarauimus: istud nomen Iesus importat nobis Deum, cùm sit nomen suppositi diuini, & hoc quantum ad opus redemptionis, & licèt secundum se maius beneficium sit creatos fuisse a Deo, quàm redemptos: quia per creare communicatur esse, per redemptionem communicatur bene esse. Esse causa est prima, & maxima perfectio, & omnium perfectionum fundamentum: tamen quantum ad nostram opinionem, & velle, maius beneficium est redemptos esse, quàm creatos: quia vt ait Gregor. in Pastorali, & recitatur in benedictione cęrei pascha-

E lis, Nihil nasci profuit, nisi redimi profuisset: quasi dicat: omnia quæ propter nos Deus egerat, inutilia forent, siue creatio, siue natiuitas, siue prædicatio, & sic de cęteris, nisi fuisset redemptio subsecuta. Quarta ratio est, quia illud nomen honorabilius Dei, est, quod signat Deum sub pluribus perfectionibus, sed istud nomen Iesus signat Deum sub pluribus perfectionibus, quàm istud nomen Deus, ergo honorabilius est. Antecedens patet, quia istud nomen Deus signat Diuinam essentiam absolutè & istud nomen Iesus signat Deum, quia est nomen personæ diuinæ, & tam perfecta est vna persona diuina, sicut aliæ duæ: vel sicut tota essentia diuina. Et si dicas, quod istud nomen Deus dicit creationem. Respondetur

Deus est nomen creatoris Iesus vero redemptoris.

quod

quòd non dicit illam de suo signato primario, cùm sit nomen signans in Deo aliquam perfectionem attributalem, vel per modum attributorum, sed signat solam diuinam essentiam de se: si autem velis, ꝙ significet creationem, hoc est secundario, vel ex consequẽti, quia signat Deum, & Deus est creator, & isto modo cùm Iesus sit nomen suppositi diuini, vel personæ, & illa est creator, cùm tota trinitas sit vnus creator, etiã istud nomen Iesus signabit creatorem: et sic signabit totum, quđ signat istud nomen Deus: signat autẽ insu per istud nomen Iesus quandam aliam perfectionem, scilicet esse redemptorem, quod a nobis iudicatur vt maximum bonum: ergo venerabilius nomen est istud nomen Iesus, quàm istud nomen Deus: qui ergo assumunt illud sine reuerẽtia, vel frequentat illud in locutionibus communibus, non ad aliquem fructum, peccat valde. Item facimus contra istud mandatum, qñ nomen Virginis Beatissimæ sine reuerẽtia accipimus, & nomina beatissimorum Apostolorum, cęterorum quæ Sãctorũ, quos Ecclesia canonizauit vt certissime Sanctos, & licèt hoc non sit ita directe ꝯtra istud mandatum, est tñ per quãdam reductionem: nam in mandato isto vetatur assumi nomen Dei in vanum: isti aũt, .s. crux, & Beata Virgo, & Sancti quanquam non sunt Deus, habent tñ quãdam connexionem ad Deum: & ideo sicut Deo adoratio latriæ debetur, ita quibusdã istorum adoratio dulię, quibusdam adoratio hyperduliæ, qui sunt quidam gradus adorationis. Nam omnibus illis rebus, per quas immediate venit in nos salus redemptionis, adorandę sunt adoratione hyperduliæ, quæ vocatur excellẽs dulia. Et sic Beata Virgo, quæ cõcepit, & genuit Saluatorẽ nostrum, existens nobis immediatissima ad percipiendum tantum bonum adoratione hyperduliæ colitur. Crux Christi ẽt, quæ fuit instrm̃ nostrę redẽptionis, in qua saluator noster mori dignatus est, ob reuerentiã Christi in ea pendentis, & sanguinis illius benedicti in ea fusi adoratione hyperdulię colitur. Sancti aũt, de quibus certum est, ꝙ habitant cum Deo in illa vita beata, pp illud lumen inaccessibile, cui coniuncti sunt, & quod habitat in eis, adoratione dulię eos veneramur. Qñ ergo nomina istarũ rerũ, quæ venerabilia sunt apud nos, propter applicationem ad Deũ, nos sine reuerẽtia assumimus, est agere ꝯtra istud præceptũ. Sed est differentia, quia sicut aliquid magis adheret Deo, & magis apud nos venerabile est: ita assumere nomẽ illud sine reuerentia magis peccatum habet, quàm cætera assumere: vt maius peccatum in assumendo in vanum nomẽ Beatæ Virginis, quàm nomen Beatæ Marinæ, vel alterius sancti: & potius in istis peccatur, cùm iurando talia nomina proferuntur. *Nomen Domini Dei tui in vanum.* Solum nomen Dei expressit, quia tunc non videbatur esse aliud nomẽ venerabile, sicut nũc sunt multa, vt supra diximus. Vel forte, quia nominato Dei nomine intelligebatur idem de omnibus alijs, quæ aliquam adherentiam ad Deũ habent. Vel potius, quia nomen Dei erat eis honorabile, quia Deum ipsi colere debebant. Si autem aliud nomen eis venerabile expressisset, putarent rem signatã per illud nomen esse cum Deo colendam, quod erat maximi erroris incentiuum. *In vanum.*

Assumit nomẽ Dei in vanum assumẽdo nomẽ beatę virginis & Apostolorum, & crucis, & aliorũ sanctorum.

Quare magis de nomine Dei expressit: quòd non assumeret in vanum.

Quid est accipere nomen Dei in vanum in iuramentis.

QVAESTIO. VIII.

HEBRAEI dicunt quòd in isto præcepto prohibetur prolatio indebita nominis Tetragrammaton, quia non licebat pronunciare illud, nisi sacerdotibus, & hoc non vbique, sed solum in templo sine tabernaculo. Sed falsum est, quia quodcunque nomen significans diuinam essentiam acceptum sine reuerenF tia inducit mortale peccatum: sed dicitur hic accipere in vanum. Potest autẽ nomen Dñi accipi in vanum dupliciter: vno modo, ꝙ frequentemus illud in communibus locutionibus, quæ nullius fructus sunt, & nõ curantes magis quàm si quodcunq; aliud nomẽ nominaremus. Alio modo accipit̃ in vanũ, cùm iuramus, & in iur̃o ponitur nomen Dñi. Et frustra ponitur, cũ tale iuramentum fiat non qualiter debet. Sciendũ aũt ꝙ vanum dr̃ nihil ens, vel nihil hñs, & ratio est, quia vanum dr̃ cõiter, qđ non habet finem, vel qđ non assequitur finem suum. Quãtum ad primũ modum oẽs actiones nostræ, q̃ finẽ non habent, vocant̃ vanæ & sic fit, vt interdũ nos agamus aliqua, ad quæ non intendimus, & non ponimus aliquem finem illis rebus, & tunc vanæ G sunt illæ. Quantum ad s̃m modum dicũtur vanæ illæ actiones, q̃ non consequuntur suũ finem, vt si aliquis ambulat, vt sanetur, & ex ambulatione non sequit̃ sanitas, vocatur illa ambulatio vana. Sed in hoc differentia est, qa vanũ primo modo malũ est: vanũ secũdo modo non est malũ, cùm nobis inuitis veniat, nisi forte ex nostra negligẽtia perueniat, vt operationes nostrę finem non assequant̃, & quolibet istorũ modorum ꝓprie accipitur vanũ, quia tales res, q̃ finẽ non hñt.i. quia fiũt, & non ꝑ aliquẽ finẽ: & res quæ sunt secũdo mõ non assequẽtes finẽ, dñr vanæ.i. nihil entes, vel nihil hñtes, quia in omnibus rebus & actionibus finis est melior ijs, q̃ ad finẽ: & res totam suam ꝑfectionem sortiunt̃ ex fine, cùm ergo sit aliqua res, vel actio, quæ finẽ non H habet: vel aliqua, quæ finem habet, & illum non assequitur, dicitur nihil ens, vel nihil habens, quia ꝑfectionem suam, per quã est perfecte ens, non habet, vel nõ acqsiuit. Et istud cõpetit duobus modis accipiendi nomẽ Dñi in vanũ.s. qñ accipitur cũ iuramẽto, vel qñ sine iur̃o ad communes locutiones. Sciendũ etiã, ꝙ sicut nihil, & inutile ęquiparant̃, ita nihil, & malũ ęquiparant̃: erit ergo æquale habere malũ finem, & non habere finem. Sicut ergo in vanum agere dr̃, qui nullo fine præsupposito agit: ita in vanum agit, qui malo, vel indebito fine præsupposito agit, quia per intentionem indebiti finis deficit actus a fine vero atque prætectissimo per cuius directionem ad primum habet suam perfectionem: sic ergo sicut qui accipit nomen Dñi si I ne aliqua causa, in vanum accipit, ita qui accipit illud ad indebitum finem, in vanum accipit, & hoc cõtingit in quolibet duorum modorum. Nam cũ nomen Dei sine iuramẽto accipitur in cõmunibus locutionibus, aliqñ accipitur non propter aliquẽ finem, vt cùm ex consuetudine nominandi Deum quam habemus in qualibet locutione eum sine necessitate aliqua, aut fine præposito nominamus, sed ex habitu, quia sic dispositi sumus. Aliqñ autem in communibus locutionibus Deum nominamus non ex consuetudine, sed ex aliquo fine præposito: sed ille finis non est debitus, qa non agit ad aliquam necessitatem, vel ad actum honestum, sed ad ludicra verba, & ideo Deum nominat, qa taliter nominando alios condelectare intendit & quia K hoc indebitum est.s. vt in excellenti nomine ludicra verba loquamur; finis iste erit malus, quia malum & nihil æquiparantur, qui taliter finem præsupponit, ad nullum finem agere dicitur, ideo in vanum agit. Secundo modo accipitur nomen Dei in vanum in iuramentis, quando iuramus in nomine Dei, & iuramenta licita non sunt, & tunc accipitur in vanum, quia ad nullum finem accipitur: nam finis malus qui intenditur in iuramẽto, finis non est, quia a bono fine deficit. Vel aliquo modo fit sine fine præsupposito, vt cùm qs ex consuetudine iurat. Iuramẽtum autem cùm licitè fit, & nomen Dei ibi accipitur, non accipitur in vanum, quia finem debitum habet. Sed ad hoc, ꝙ sit debitum requiruntur tria, scilicet iustitia, & iudicium,

Dupliciter accipitur nomẽ Dei in vanum.

cium, & veritas, vt patet Iere. 4. capitulo, cùm dicitur: A Et iurabunt viuit Dominus in iustitia, iudicio, & æquitate. Primum quod requiritur in iuramento est, quòd veritas iuretur, siue sit assertorium, siue promissoriū. In iuramento assertorio veritas consideratur per comparationem verborum iurantis ad rem gestam, sicut communiter dicitur, quòd veritas est conformitas signi ad signatum: cùm autem non se habet sic ex parte rei, sicut significat verba iurantis, dicitur falsitas, & est iuramentum illicitum, & accipitur tunc nomen Dei in vanum, quia non accipitur pro debito fine. Veritas autem in promissorijs accipitur per conformitatem verborum iurantis ad intentionem eius: nam promissio est per modum futuri, veritas autem, vel falsitas non reperitur per modum futuri, sed per B modum præsentis: nulla enim propositio propriè vera est, nisi illa quæ est iudicatiua de præsenti: accipitur tamen hic veritas secundum intentionem iurantis, quia si promittens aliquid sub iuramento facere in futurum, si intendat illud sic facere, vt promittit, verum dicit; nam qui promittit non iurat, quia certissimè faciet quod promittit: nam nescit si poterit, cùm hoc non sit in potestate sua, rem non aliter euenire, sed promittit, quòd voluntas sua est determinata ad totaliter faciendum, nisi aliquod impediens eueniat: si autem sic promittatur, verum promittitur, & iuratur: si autem qui iurat, non intendit complere quod promittit, falsum iuramentum est, vel peccauit in iurando. Secundum quod in iuramento cauendum C est: vt non solùm aliquis iuret, sed etiam cum iustitia, scilicet vt iustum sit iurare id, quod iuratur: si enim aliquis scit aliquem fuisse fornicatum, qui occultè fornicatus est, & publicè iuret, quòd ille fornicatus est: licèt verum iuret, tamen iuramentum illicitum est, quia iustitiam secum non habet. Si tamen iste, qui sciebat alium fuisse fornicatum cogeretur à iudice deponere quod sciebat, & deponeret illum fuisse fornicarium, iuste agebat, & quantum ad istam partem licitum erat iuramentum. Tertium in iuramento requiritur, quòd aliquis faciat iuramentum in iudicio, idest cum mentis deliberatione, & maturitate, & non impetu iræ, aut concupiscentiæ stimulatus, aut in ebrietate positus: quæ tollunt per- D fectionem iudicij, & libertatem, quæ est radix boni, aut mali operis. Si ergo aliquis in iracundia iurauit, quòd occideret hostem, non egit in iudicio, quia non egit ex perfecta deliberatione, sed ex passione commouente. Potest autem aliquis iurare cum iustitia, & veritate, & tamen non ex iudicio: vt si quis iuret cum furia, aut æbrietate, vel alia forti passione, quòd intrabit religionem: hic enim potest esse veritas, si ipse, qui iurauit intendat illud saltem leui intentione: erit in iustitia, quia illud quod iuratur iustum, & bonum est, scilicet intrare religionem: sed deficit tertium, scilicet iudicium, quia non egit cum deliberatione, quia calor iracundiæ, aut aliæ passiones perturbantes tollunt tranquillitatem liberi arbitrij, E in qua reperitur deliberatio. Quandocunque ergo ista tria in aliquo iuramento reperiuntur, illud est licitum totaliter: nec aliquo modo assumitur ibi nomen Dei in vanum, quia totaliter bonum est: si autem nullum istorum ibi sit, vel aliquod eorum deficiat, est iuramentum illicitum, & assumitur ibi nomen Domini in vanum, cùm non accipiatur qualiter debet: & malum, & vanum conuertuntur hic, vt supra declaratum est. De istis tribus conditionibus facientibus iuramentum esse licitum, habetur Iere. 4. cap. & extra de iureiuran. in cap. & si Christus.

Qualiter assumatur veritas in iuramētis assertorijs

An iuramentum sit frequentandum.

QVAESTIO. IX.

DE iuramento autem quidam dixerunt esse frequentandum, quia erat secundum se bonum, & erat actus latriæ, sicut adorare Deum, vel similia, & hoc tenuerunt quidam Iudæorum fundantes se super illud Deuter. 6. ca. vbi dicitur. Dominum Deum tuum timebis, & illi soli seruies, ac per nomen eius iurabis. Ecce mandatur ibi iurari in nomine domini, sicut timere eum, vel seruire illi. Respondetur, quòd iurare non est actus de se frequentandus, quia iuramentum est introductum inter homines propter necessitatem, quæ est pena data homini, scilicet vt vnus B homo non credat alteri per simplicem negationem, aut simplicem affirmationem: vt patet Matth. 5. cap. cùm dixit Christus: Sit sermo vester, est, est, non, non: quod autem amplius est, à malo est: à malo quidem, non à malo culpæ, sed à malo pœnę, vt declaratur extra de iureiurando, in cap. & si Christus. Ista autem incredulitas, vel non facilè credere alteris: est quædam pœna indita nobis à peccato primi parentis, sicut ignorantia, & concupiscentia: ideo homines exigunt à se inuicem iuramenta per maiorem suum, & sic terminant lites, vt ait Apostolus ad Hebræ. 6. cap. cùm dicitur: Homines per maiorem suum iurant, & omnis controuersiæ illorum finis est iuramentum: nisi autem ista necessitas eueniret, iuramentum esset super- C fluum. Et patet, quia iuramentum est licitum, quando habet tres comites iustitiam, veritatem, & iudiciū, & sine istis, vel aliquo istarum illicitum est: sed si frequenter iurare deberemus, & pro omni re frequentādo istum actum, sicut actum latrię, necesse esset, vt nos frequenter sine iudicio, & sine iustitia iuraremus, quia nec ad omnia intendimus, nec omnia iuste dicimus: hoc tamen est contra dictum Iere. 4. capit. scilicet: Et iurabunt: Viuit dominus in iustitia, iudicio, & veritate. Quod autem sequantur ista inconuenientia patet Eccle. 27. cap. Vir multum iurans replebitur iniquitate, & non recedet de domo eius plaga. Propter hæc autem inconuenientia Christus prohibuit iuramentum non totaliter, scilicet quòd nullo modo fie- D ret, quia saltem cùm petitur, in iudicio fieri debet: sed voluntariè facere non debemus, & hoc nec per creatorem, nec per creaturam, vt patet Matth. 5. cap. nam dicens Christus: Nolitè iurare omnino, subiunxit, nec per Cœlum, quia Thronus Dei est: nec per Terram, quia scabellum pedum eius est, nec per Ierosolymā, quia ciuitas est regis magni, nec per caput tuum, quia non potes vnum capillum facere album, aut nigrum. Iacobus etiam in canonica sua capitulo quarto, dicebat: Ante omnia fratres mei nolite iurare, nec per cęlum, nec per terram, nec per quodcunque alterum iuramentum. In his autem vitatur iuramentum: nec tamen est intelligendum, quòd sit simpliciter illicitum, quia tunc nullo modo permisisset scriptura, sicut non E permittit adulterium, aut homicidium: permittit tamen in multis locis, vt patet frequenter in multis locis veteris testamenti: quòd Deus iurauerit Abrahæ, Isaac, & Iacob dare terram Chanaan: vt patet Gen. 22. & 50. & sæpè in isto lib. & Psal. 108. dicitur: Iurabit dominus, & non penitebit eum, & Psal. 131. iurauit Dominus Dauid veritatem, & non frustrabitur eum. Et in Euangelio Christus frequentissimè iurat cùm frequenter dicit: Amen amen dico vobis: sed iste modus iurandi est: & Apostolus frequenter iurabat, cùm diceret: Testis est mihi De⁹. Et si fortè aliquis dicat: hoc non esse iuramentum: patet esse falsum, vt patet Iere. 4. capitulo, cùm dicitur: Et iurabunt viuit Dominus: huic autem simile est dicere, Testis est mihi Deus.

Iuramētū non est frequētandū.

Comites veri iuramenti.

Christus non totaliter prohibuit iuramē.

Iuramētū nō est simpliciter illicitum.

Frequēter Christ. iuramētum.

Angeli Sancti etiam iurauerunt: vt patet Apoc. 10.c. F cùm dicitur, quòd Beatus Ioannes vidit Angelum, qui tenebat vnum pedem super mare, & alterum super terram: & iurauit per viuentem in sæcula sæculorum, quòd iam tempus non esset: approbat etiam hoc Apostolus inter homines fieri, vt patet ad Hebræos sexto capitulo, cùm dicitur. Homines per maiorem suum iurant, & omnes controuersiæ eorum ad confirmationem finis est iuramentum. Constat ergo ex his iuramentum ex se quidem, si cùm tribus comitibus supradictis fiat, licitum esse. Quod autem vitetur non est propter seipsum, sed propter mala, quæ sequuntur ex eo: nam eorum, quæ vitantur quædam vitantur, quia sunt secundum se mala: vt furta, homicidia, adulteria, & ista nunquam sunt facienda: alia vitantur non quidem, quòd in se mala sint, sed quia ex eis multa mala sequuntur: sicut vinum secundum se malum non est, tamen vitatur, quia luxuriæ causa est: cùm eius nimia potione luxuria generetur, vt ait Hieronymus: venter mero æstuans facilè despumat in libidinem: vt habetur in Decretis distinctione 36. capitulo, venter: prohibuit ergo Apostolus ad Ephe. quinto capitulo, dicens: Nolite inebriari vino, in quo est luxuria. Sic enim iuramentum licèt non sit malum secundum se, vitatur tamen, quia ex eo multa periuria sequuntur, quia vir multum iurans replebitur iniquitate, & non recedet de domo eius plaga: sicut tamen aliquo modo vinum cautè bibitur, vt luxuriam non generet: ita iuramentum ita cautè fieri potest, vt ex eo periuria non sequantur. Nunc autem ad illos, qui dicebant iuramentum esse frequentandum tanquam religionis actum, respondetur, quòd ille textus non mandat iuramentum frequentare, quia tunc omnes teneremur iurare, & qui minus iuraret, magis peccaret, & qui nunquam iuraret, valde peccaret: sicut qui nunquam timeret Deum, aut qui nunquam ei seruiret, cùm ista ponantur simul: sed hoc ridiculum est, quia illos, qui minus iurant, religiosiores vocamus: sed textus loquitur ibi ex permissione, scilicet: Dominum Deum tuum timebis, & illi soli seruies, atque per nomen eius iurabis, idest si iurare debueris, iura per nomen Domini, & non per nomen aliorum Deorum: nam in iurando per nomen Dei attribuitur illi quidam honor, vt ait Apostolus ad Hebræos sexto, scilicet homines per maiorem suum iurant: & quia Deus nolebat, vt iste honor impenderetur dijs Gentium, ad quos proni erant Iudæi ad colendum, ideo mandauit, quòd si iurare deberent, iurarent per nomen Domini, & non iurarent per nomina Idolorum: nam eis nefas erat illa nomina proferre: sic dicit Dauid Psalmo decimoquinto: nec memor ero nominum eorum per labia mea. Et patet, quòd iste sit sensus literæ, vt patet in sequentibus: nam cùm dixisset scriptura Deuteronomij sexto capitulo, Ac per nomen eius iurabis, subiunxit, non ibitis post Deos alienos cun- K ctarum Gentium: quasi dicat, non sequimini eos iurando per eos, aut colendo eos. *Nec enim habebit insontem Dominus*, Idest non reputabit innocentem. *Qui aßumpserit nomen Dei sui frustra*. Quasi dicat: puniet eum: eum namque, quem Dominus innocentem reputat, non punit; quem autem reputat nocentem, punit: sed Deus non habet insontem, idest non reputat innocentem eum, qui iurat nomen eius frustra: ergo illum punit. Dicitur insons, idest innocens quasi non sons, quia sons sontis idem est, quod nocens nocentis: insons insontis, idest innocens tis. *Memento, vt diem sabbati sanctifices*.

QVAESTIO. X.

ISTVD est tertium, & vltimum præceptum primæ tabulæ secundum ordinationem Catholicorum. Nam Iudæi quinque ponunt in prima tabula, inter quæ istud quartum ponunt, & istud præceptum est pars cultus siue latriæ, quia latria quantum ad actus exteriores respicit reuerentiam, & famulatum, reuerentia autem fuit in non accipiendo nomen eius in vanum: famulatus est in obseruando vnum diem ab omni opere propter Dei famulatum, scilicet vt in illo die specialiter famulemur illi, vacando laudibus eius, & contemplationi bonitati eius. *Memento*. Non habetur G hic, vt in Deuteronomio, quia Deuter. 5. capit. dicitur: Obserua diem sabbati, vt sanctifices eum. hic dicitur: memento, vt diem sabbati sanctifices. Rabbi Salomon volens concordare ista verba dixit, quòd quando Deus loquebatur in tuba, in vno verbo dicebat duo, scilicet quòd sicut nos dicimus istas duas dictiones homo currit successiue: ita quòd quando vnā proferimus non proferimus alteram: volebat Rabbi Salomon, ꝙ in illa tuba Dei duæ dictiones simul sonarent, ita ꝙ simul diceretur homo currit, & non prius diceretur ista dictio, homo, ꝙ̄ ista dictio, currit: & sic de istis, ꝙ simul illa tuba diceret, memento, vt diem sabbati sanctifices, & obserua diem sabbati, vt sanctifices illum. Sed hoc ridiculum videtur, secundum ꝙ latius H declarabitur Deute. 5. cap. quia legislator Moyses, non multum curauit de mutatione aliquarum dictionum, dum tamen eadem habeatur sententia. Dicitur hic. *Memento*. Tāquam aliquid specialiter dicat, nam istud mandatū est speciale inter cæterera, cùm alia sint pure moralia, istud autem sit aliqualiter cæremoniale, vt infra declarabitur. Vel fortè dicitur, memento, vt reducamus memoriam nostram ad causas huius obseruationis, quæ sunt præteritæ, scilicet quia sex diebus creauit Deus Cælum, & Terram, & in die septimo requieuit: ergo vos in die septimo requiescere debetis memorantes illam quietē Dei in septimo die à creatione rerum. Et est sensus: memento, ꝙ Deus fecerit cælum, & terram, & cætera in sex diebus, & in die septimo re- I quieuit: & horum memor esse debes, vt sanctifices diem sabbbati: & sic referetur, memento, nō ad diem sabbati, sed ad obseruationis rationē. Rabbi Salomon dicit, quòd ponitur hic memento, vt aliquid speciale intelligatur, scilicet ꝙ si Hebræi nouas vestes induere habent: vel aliqua preciosa iocalia in diebus sabbati incipiant, vt diem sabbati sanctificent.

Quare Deus mandauit sabbatum custodiri, & non alium diem, Et quare ab Ecclesia sabbatum in diem dominicam mutatum est. Et an fuerit præceptum morale, vel cæremoniale.

QVAESTIO. XI.

ALIQVI Iudei dixerunt, quòd ideo mandauerat Deus custodiri sabbatum, & non alium diem, vt nullum opus in eo fieret, quia ille dies sub influentia Saturni malus dies est, nec expedit aliquid in tali die incipere. Isti autem pessimi, & insipientissimi valde errant. Nam causa huius obseruationis in litera ponit, scilicet sex diebus fecit Deus cælum, & terram, & omnia quæ in eis sunt; ideo benedixit diei illi, & sanctificauit eum: non est ergo causa influentia Saturni, quam isti ponebant. Item Deus intendebat maximè Hebræos deuiare ab errore Idolatriæ, ad quam valde prōpti erant, maximè ad colendum astra Cœli: & ideo Deus specialiter vetuit ista coli, vt patet Deuteronomij quarto capit. cùm dicitur: Caue ne eleuatis oculis in Cœlum videas solem, & lunam, aut cætera astra, &

Detri... præcep... Decalogi

Cōfutat opi. Rabbi Salomonis

Cōfutat expositionem Iudæorum

& errore deceptus colas ea, quæ dedit Dominus Deus tuus in ministerium cunctis populus: si autem hic diceret, quòd Saturnus haberet talem potestatem, quia posset nocere eis omnes actus eorum disturbando, colerent eum tanquam Deum potentem malefacere, vt non faceret malum. Sicut Romani Deam Quartanam, Timorem, atque Pallorem, vt Deos coluerunt, nè eis nocerent: quod ortum habuit à Tullio Hostilio rege tertio Romanorũ, vt supra declarauimus: non est ergo verisimile, ꝙ Deus talia dixisset, dato ꝙ talis esset virtus Saturni. Item Deus docuit Iudæos, vt nullo modo timerent astra Cœli, tanquàm aliquod malum eis facere possent: sed si mãdasset eis custodire sabbatum, vt non noceret eis Saturnus, docuisset eos timere astra Cœli, ergo nullo modo egit propter istam causam: Antecedens patet Iere. 10. capit. vbi dicitur: Iuxta vias gentium nolitè discere, & à signis Cœli nolitè metuere. impossibile est ergo hãc fuisse causam, sed eam, quæ traditur in litera. *Vt diem sabbati.* Dies sabbati dicitur dies requiei, quia sabbatum secundum Hebraicam interpretationem dicitur quies, & hoc non conuenit magis vni diei, quàm alteri, sed omnis dies in qua quieuerimus sabbatum vocatur. Dicta fuit tamẽ septima dies sabbatum, quia à creatione omnium rerum, & ipsius temporis primi dies fuerunt dies operationis, quia in singulis sex primis diebus Deus operatus fuit, in die autem septimo quieuit, & ibi fuit prima quies: ideo merito illa dies sabbatum, idest reqes vocata est, & postea hoc nomen ei mansit. Et sic dies nostra dominica, in qua nos requiescimus, sabbatum vocari potest, quia in ea requiescimus, ideo illam obseruantes sabbatum obseruamus. Istud præceptum de obseruatione sabbati, prout sabbatum significat diem septimam hebdomadæ, partim est morale, & partim cœremoniale. Morale autem est, inquantum principaliter mores dirigit, sicut cętera, quæ ponuntur hic, & insurgunt absente ex iudicio naturali rationis. Cœremoniale vocatur inquantum habet aliquas determinationes voluntarias non insurgentes ex natura rei, de quibus non magis refert sic, quàm sic esse: & hoc patet: nam quòd aliqua vacatio fiat in aliqua die ad laudandum Deum, & contemplandum bonitatem eius, & beneficia eius, naturaliter insitum est, cùm naturaliter Deo obligemur. Est autem cœremoniale, quòd ista vacatio fiat in die septimo, & non in primo die, aut secundo, vel in alijs, quia non magis referebat esse in primo die, quàm in secundo, & in alijs: æqualiter enim vacaremus in vna die, & in altera. Si autem loqui velimus secundum modum loquendi in 5. Eth. in hoc præcepto distinguere possumus aliquid naturale, & aliquid legale. Ius naturale est, quod vbiq; habet eandem potentiam, & non est in videri, vel non, idest non dependet ab opinione humana, ꝙ sic, vel sic esse debeat. Et patet vtrumque: nam istud pręceptum, scilicet quòd aliqualiter est vacandum honori, & famulatui Dei, apud omnes gentes habet eandem potentiam, idest omnes gentes hoc tenent, & faciunt. Nam omnes gentes, nisi multum Barbaræ, quæ sunt totaliter expertes rationis, & habitant in extremitatibus orbis, scilicet ad Austrum circa Oceanum in Aethiopia interiori, sicut Ichthyophagi, aut Authropomorphytæ Garamantes, & multæ aliæ gentes, quæ magis sunt monstra hominum, quàm homines: & in extremitate mundi Septentrionali in insulis Orcadibus, & Ebudibus, & insula Tilæ, quæ vltima est in toto orbe versus polum arcticum procedendo, vt ait Boetius de Consol. lib. 3. Prosa 5. De his Solinus in Polyhistore cap. de Aethiopia, & cap. de Britannia: Omnes gentes dico præter dictas, quas Aristot. in 7. Ethyc. bestiales vocare, in hoc concordant, quòd Deos suos

Quare septima dies dicitur sabbatum.

Dies dominica sabbatum vocari potest.

Pręceptũ de sabbato est morale, & cęremoniale

Omnes gentes nõ bestiales Deos suos magno honore colunt.

A cum magno honore colant, & multum tempus in colendo expendant, & licèt errauerint in cognitione veri Dei: quia non coluerunt omnes gentes Deum verum, nec omnes ad eundem Deum falsum confluxerunt: tamen omnes in hoc consonant, quòd dijs suis magnos honores impendant. Dicebatur etiam quod ius naturale non est in videri, vel non, idest non dependet ex opinione humana, quia istud præceptum de colendo Deo est, & tamen non est ideo, quia nos statuimus, quòd Deus coleretur, sed quia à natura sic omnibus inest in principijs rationis practicæ, tanquam ea, quæ naturaliter insunt corpori nostro, vt partes, & non sunt ex ornatu nostro. Legale aliquid reperitur in hoc præcepto, scilicet quòd Deus colatur B in die sabbati magis quàm in alia: & patet quia, vt ait Aristot. 5. Ethycor. legale ius est, quod à principio quidem non differt sic, vel aliter fieri: differt autem cum positum fuerit, vt quemadmodum captiuos mina redimi, & sacrificare capram, sed non duas oues: adhuc autem quæcunque in singularibus legem ponunt, vt sacrificare Braside, & sententialia: primum autem quod est in iure legali est, quod non est idem apud omnes gentes, sicut ius naturale, quod vbique habet eandem potentiam, & sic non omnes gentes acceperunt istum modum colendi Deum, scilicet colere eum sacrificando diem septimum, imo mille aliæ gentes talem ritum susceperunt. Et propter hoc Seneca videns sabbata Iudæorum derisit: dicens eos se- C ptimam partem ætatis inutiliter amittere, eo quòd de septem in septem dies ab omnibus operibus generalem facerent vacationem. De his Augustinus de Ciuitate Dei, libro sexto, capitulo decimotertio. Ouidius etiam, qui loquens de gentibus, aut diuersis rebus, cuilibet studuit proprium adiectiuum distinctiuum apponere secundum morem magnorum Poetarum, & Rhetoricorum, dixit in primo libro de Arte Amandi, loquens de Iudæis. *Terra Palæstinæ, Septimo culta viro.*

Idest terra Palæstinæ, quæ comprehendit terram Iudæę, & maiorem partem terrę Chanaan, est culta, idest habitata septimo viro, idest à Iudæo, qui vocatur septimus, quia de septem in septem dies sabbata facit: D & sic magnus iste Poeta posuit istud adiectiuum septimus, tanquam proprium Hebræorum connotatum: sed hoc non esset verum, si aliæ gentes seruarent sabbata, ergo nulla gens hoc faciebat. Etiam istud pręceptum est in videri, vel non, idest dependet ab opinione constituentis, & in hoc est contra ius naturale: quod non est in videri, vel non. Et patet, quia potuisset constitui, quòd in die sabbati coleretur Deus, vel in die martis, vel in qualibet altera die, quod non est de præceptis iuris naturalis: quia ita determinata sunt ad vnum, quòd impossibile est bene agere si contrarium fiat: vt, Deum colere, & impendere aliquod tempus eius famulatui, de iure naturali est, ideo faciẽdo contrarium, scilicet quòd Deus non colatur, & E quòd non impendimus tempus aliquod in eius famulatu, contra rationem naturalem est, & impossibile est bene se habere. Est etiam in hoc præcepto conditio præcepti legalis, quia secundum Phylosophum præcepta legalia à principio non differunt sic, vel aliter fieri. i. qñ Deus constituit diem sabbati, vt eam sanctificaret ad cultum eius, non differebat, ꝙ magis constituisset illam diem, q̃ aliquam alteram. Dicitur vltra in diffinitione præcepti legalis, differt autem cum positũ fuerit. i. licèt pręcepta legalia, qñ à principio ordinant, non magis determinant ad sic, q̃ ad sic: tñ postq̃ posita sunt, si aliter fiant, quàm posita sunt, malum est, & tũc multum differt facere sic aut sic. Sicut si Deus constituit sibi sacrificari capram, ouem, & bouem, anteq̃ ista

De iure naturali est Deum colere: sed de legali est, ꝙ tali mõ, & sic vel sic colatur.

Seneca vidẽs Iudęos sabbatũ cęlebrare derisit eos.

Nullagens pręter Hebræos sabbatũ in honorẽ Dei seruauit.

constituerentur non magis valebat, vel differebat sacrificare capram, quàm anserem, vel gallinam. Sed postquam data fuit, vel posita ista determinatio præcepti legalis, multum differt, quia iam bonum erat imolare Taurum, Arietem, vel Capram, & nullo modo erat licitum imolare anserem, vel accipitrem, vel miluum. Ita hic licèt antequam Deus dederit præceptum istud de sanctificatione sabbati, licèt Hebræi, vel quilibet alij homines obligati essent in alio tempore Deo vacare, non tamen magis in sabbato, quàm in qualibet aliarum dierum sed postquam determinatum fuit istud præceptum legale, differt: quia iam non erat bonum Iudæis vacare Deo in aliqua alia die, nisi in sabbato: vel si in alia die vacare vellent, nō licebat eis propter hoc infringere sabbatum. Patet ergo, quomodo in hoc præcepto aliquid morale est, & aliquid ceremoniale: vel secundum Phylosophi modum, aliquid iuris naturalis est in eo, & aliquid iuris legalis. In alijs præceptis huius decalogi non potest hoc distingui, quia pure moralia sunt, vel naturalia: vt non accipere nomen Dei in vanum: non occidere: non fornicari, & sic de ceteris: nam in his non potest aliquid assignari, quod sit legale: nam totum quicquid pręcipiunt idem est vbique habens eandem potentiam, idest apud omnes gentes æqualiter obseruantur: & non sunt in videri, vel non, idest nullo modo dependent ab opinione nostra: sed insunt à principijs rationis practicæ naturaliter. Est ergo computādum istud pręceptum, vt duo præcepta: nam quātum ad id, in quo est morale, est quasi vnum præceptum: quantum ad id, in quo est cœremoniale, est alterum præceptum. Cùm ergo in lege noua non manserint iudicialia, nec cœremonialia, vt declarabitur sequenti capitulo, non debuit manere præceptum de obseruatione sabbati, inquantum fuit ceremoniale: quia ergo erat de iure naturali, siue morale impendere aliquod tempus ad cultum Dei, sicut in lege veteri impendebatur sabbatum cultui diuino, ita in noua impenditur dies dominica: & tamen quia esse sabbatum illam diē, in qua vacaretur Deo erat cœremoniale, mutatum fuit ab Ecclesia, vt esset dies dominica. Ratio autem huius mutationis est plana, quia in tota sacra scriptura duo opera magna tractantur solùm, scilicet opus creationis, & opus redemptionis. Opus autem creationis est præcipuum in tota lege veteri: ideo primus liber, qui Genesis dicitur, à creatione rerum incipit. Opus autem præcipuum, quod tractatur in lege noua, est opus redemptionis, imo ipsum solùm tractatur; ideo in principio legis nouæ, scilicet in principio Euangelij Beati Matthæi narratur Genealogia, & natiuitas Redemptoris. In lege autem veteri licèt tractetur tanquam primum opus creationis: multum tamen tractatur de opere redemptionis, vt declarauimus super 1. capit. Gene. in principio eius, quia tamen præcipuum est opus creationis, ab illo denominatur, & per hoc distinguebant Iudæi Deum suum, qui erat verus Deus à cœteris dijs, quia Deus suus creauerat Cœlos, & Terram: alij autem nihil creauerant, sed ipsi creati fuerant, & ab aurificibus, vel fabris constructi, vel fabricati, vt patet Esa. 44. & Baruch. 1. capitulo. Obseruatio ergo diei ad cultum Dei introducta debuit denominari ab illo magno opere, scilicet creationis, & sic dicitur hic cùm redditur causa huius obseruationis, scilicet: sex diebus fecit Deus Cœlum, & Terram, & omnia, quę in eis sunt, & die septimo requieuit, ideo benedixit diei illi, & sanctificauit eum. In tempore legis nouæ, quę data fuit per Redemptorem nostrum Christum Iesum, maximum beneficium fuit redemptio, & fuit recentissimum beneficium: quia expleto illo beneficio confirmata est lex

Omnia pcepta Decalogi sūt de iure naturali pter preceptū d custodia sabbati.

Ratio quare sabbatū ab Ecclesia in diē dominicam mutatum fuit.

Decuit in nouo testamento diē dominicā maximè ad obseruationem sumi.

F noua in cordibus fidelium, qui erant capita Ecclesię, scilicet in Apostolis misso in eos Spiritu Sancto, vt patet Actuum secundo capitulo: ideo ab ista redemptione debuit imponi dies cultus: sed redemptio facta per mortem Saluatoris Nostri Iesu in die Veneris, completa fuit totaliter in die dominica resurrectionis suæ, quia sicut per mortem suam nos ab æterna morte liberauit, ita per resurrectionem suam nobis spem resurgendi certissimè tribuit: sic enim arguit Apostolus ad Cor. 1. cap. 15. dicens: Si Christus resurrexit, & nos resurgemus, quia resurrectio sua forma fuit & exemplar resurrectionis nostræ: cùm ipse sit primo genitus mortuorum resurgentium: & quia licèt per mortem Christi redempti essemus, non esset perfe-
G ctum bonum nostrum, nisi ad percipiendam vitam æternam resurgeremus: debuit assumi dies à redemptoris resurrectione, & non à redemptoris passione. Item, quia in die passionis magnum planctum Christi nostri morientis memoramus, in die autem resurrectionis lætitiam Christi resurgentis, & totius populi fidelis facimus, decuit potius diem resurrectionis esse sub continua obseruatione, quàm diem passionis: quoniam iam priora transierunt, & sicut ait Apostolus, Christus resurgens à mortuis iam non moritur, mors illi vltra non dominabitur. Ad referendam ergo tantam lætitiam, quantam nunc tenet Redemptor noster, ei recolimus dominicam resurrectionis, quia gaudium suum consumatum ibi incepit, dolor au-
H tem acerbissimus passionis propter ipsum memorandus non esset annuatim, cùm commemorat Ecclesia, vt tantum beneficium non habeat in obliuionem, & hoc ad vtilitatem cunctorum fidelium: vt compatiamur ei, qui propter nos dolores acerbissimos passus est, vt sicut hic fuerimus ei socij passionum, ita postea simus & consolationum, & si compatimur, vt conregnemus, vt ait Apostolus prima ad Corinth. 2. capit. Item licèt in lege veteri dies sabbati significauerit requiem Dei ab operibus creationis, tamen in lege noua signat requiem corporis Dominici in Sepulchro: nam per totam diem naturalem sabbati requieuit corpus Domini in sepulchro exanimatum. Dies dominica signat nobis diem resurrectionis: preciosior autem
I fuit nobis resurrectio, q̄ quies Domini in sepulchro: ideo non à sabbato, sed à die dominica decuit fieri memoriam, & talem diem diuino cultui in lege noua assignari. Ideo in principio Ecclesiæ primitiuæ tota Ecclesia Spiritu Sancto ducta hunc diem instituit sub continua cœlebritate tenendum, & quia cultus est Dei assignatus huic diei, in qua à seruilibus operibus abstinendum est, & magis seruile est opus peccati, quàm opus humani negocij: magis cœlebritatem festi infringimus in peccando, vt fornicando, & occidendo, quàm alios labores agricultiuos nostris manibus exercendo: ideo licèt ab vtroque abstinendum sit, magis tamen ab iniquis operibus, quàm à corporalibus laboribus.
K

In principio primitiuę Eccle- siæ ... minic' ce- lebrari in- stitutus ...

QVAESTIO. XII.

Ex hoc sequitur, quòd qui die dominica adulteratur, aut occidit, vel inebriatur, magis peccat, quàm si alijs diebus idem ageret, quia sic transgressor est duplicis præcepti, scilicet, non occides, aut cuiuslibet alterius, & huius, scilicet, quia non obseruat diem sabbati, idest diem dominicam, quæ vocatur sabbatū, idest requies: ideo dicit Aug. contra Iudęos in libro de decem cordis, Melius faceret Iudęus in die sabbati in agro suo aliqd agere, q̄ in Theatro seditiosus existere. Et melius fœminæ eorum in die sabbati lanam facerent, q̄ tota die in Neomenijs suis impudice saltarent. Scien-

Qui in die domini... peccat ma... gis pecca...

Sciendum autem, quòd in isto præcepto nō solùm est ceremoniale, ꝙ in die sabbati fiat magis, quàm in alijs diebus, sed etiam multa alia, s. ꝙ in qualibet hebdomada semel fiat, nam licèt secundum naturam determinemur ad reddendum Deo aliquem famulatum, nō tamen determinamur ad hoc, ꝙ fiat semel in hebdomada, vel bis, vel semel in anno, vel in mense, & sic de alijs modis variationum. Item est aliud cœremoniale, s. ꝙ duret ista vacatio per totam diem perfectam, scilicet per vigintiquatuor horas, quæ faciunt diem naturalem, & sic mandauit Deus Leuit. 23. à vespera in vesperam celebrabitis sabbata vestra. Item est cœremoniale, ꝙ ab omnibus operibus in die illa abstineamus nos, & serui nostri, & iumenta nostra. Alia quoque si respiciantur ceremonialia sunt in isto mādato. De istis autem cœremonialibus quædam manserunt in lege noua, quædam autem non. Fundamentum autem horum est, q̄a nos tenemur naturaliter aliquo modo famulari creatori nostro, siue in exhibitione operis exterius laudando eum, aut orando: siue in actu interiori, scilicet speculando eius bonitatem atq; magnitudinē, & beneficia eius, & per hæc eleuando nos in amorem eius: si autem ista vacatio in Deo posset esse cum alijs operibus, s. ꝙ alia operando possemus etiam hæc facere: non oporteret distinguere tempus ad hoc, nec abstinere ab alijs operib⁹. Sed quia anima nostra, quæ est principium omnium actuum nostrorum, vt ait Phylosophus in secundo de anima, est potētia finita, cùm diuiditur ad multa, oportet ꝙ in quolibet sit paruæ potestatis: si autem in vnum solum tendat, magnæ potestatis est. Ista est causa quare in somno sit fortior digestio, quàm in vigilia, quia in vigilia anima nostra intendit multis, & maximè intendit operibus rationis: ideo non potest multū intendere ad digestionem: in somno autem requiescit anima ab omnibus operationib⁹ spiritualibus, & ab omnibus sensitiuis, vt ait Phylosophus in secundo de somno, & vigilia: Somnus est remissio virtutum animalium, cùm intensione natum: potest ergo plus anima digerere tunc, q̄ aliàs. Etiam ex hoc sequitur, ꝙ anima in extrema delectatione coitus sit maximæ potentiæ, ita vt formas visas rapiat, & fœtui imprimat, vt ait Isidorus Ethyc. lib. 11. ratio huius est, quia nunquàm vis animæ tota est collecta, sicut ibi, q̄a præsentatur maximū delectabile, vt latè declarauimus Gen. 30. c. Quia ergo pluribus intendere non potest simul, nec sit possibile nos simul plura intelligere, vt ait Phylosophus Topic. lib. 3. necesse est, vt ad cultū Dei, qui fieri debet cum magna attentione, & reuerentia, cùm illum facere debuerimus, totaliter intendamus. Oportuit ergo ex hoc tēpus esse ad hoc determinatū, in quo Deū coleremus, & tunc vacare ab alijs operib⁹. Et sic hoc naturale est, s. ꝙ, dum Deum colim⁹, ab alijs abstineamus. Cum hoc tamen manent illa superiora esse cœremonialia, s. ꝙ fiat semel in qualibet hebdomada, & ꝙ fiat in vna die tota ista obseruatio, scilicet ī 24. horis, & ꝙ per totam diem abstineatur ab operibus seruilibus. Istarum autem ceremoniarū quædam manent in lege noua, & quædam non: illę enim quę sunt purè ceremonię non manent in lege noua: illę autem, quæ aliquo modo sunt ceremonię, & aliquo modo habent quādam rationem deductam ex naturali iudicio: licèt non totaliter, & non multum manifestè manent in lege noua. Et patet, quia ꝙ ista obseruatio, & cultus Dei fiat magis ī die sabbati, q̄ in altera die nullo modo habet fundamētum à ratione, sed à sola voluntate cōdētis legem, qui voluit memoriam fieri quietis suæ in die septimo: potuisset tamen eam mandare fieri in die prima ad memoriam primarię creationis, & sic posset dari eo de quolibet aliorum dierū, si in eo talis fuisset facta vacatio. Quare autem ista ceremonia mutata

Multa cœremonialia manserunt in lege noua de obseruādo sabbato, q̄ et erant in veteri test.

De iure naturali est, cum Deū colim⁹ ab alijs operibus abstinere.

A fuerit in lege noua, ratio supra assignata est. Aliud aūt ceremoniale, s. ꝙ fiat in qualibet hebdomada semel, & non mandatū fuit bis, vel solùm semel in anno, aut in mense, non mutatum fuit in lege noua. Nam sicut in lege veteri fuit statutum à Deo, vt semel in hebdomada Deus coleretur specialiter in sabbato: ita in lege noua statutum fuit, vt Deus semel in eadem specialiter coleretur, s. die dominica. Et sicut in lege veteri pręter hoc, quod generale erat, fiebant aliæ obseruationes ex causis specialibus, vt patet Leuit. 23. ca. ita in lege noua pręter diem dn̄icam alia festa specialia constituta sunt. Sed est differentia, quia tantum inter Hebræos sabbatum pręcedebat cœtera festa, & in lege noua dies dominica ad aliàs celebritates: quanto magis obseruatio

B illius diei est magis ex obligatione naturali, q̄ cœteræ solennitates. Cœteræ namque siue in lege veteri, siue in noua, nō ex obligatione naturali, sed ex volūtate cōditoris legis, & subditorum institutæ sunt, quibusdam interuenientibus partibus rationibus. Quod autem in qualibet hebdomada semel fiat cœlebratio cultus diuini, est institutum ex lege, & non tollit quin pluries fiat, quia quanto aliquis magis vacauerit Deo, tanto magis merebitur. Et sic viri Religiosi, & Sacerdotes quotidie cœlebrant diem sabbati, cùm quotidie insudent laudibus, & meditationibus diuinis: populares autem, qui vacare debent actionibus ad sustentationem vitæ humanæ, non possunt sic Deo vacare: ideo licèt bonum esset multotiens Deo vacare, quia tamen gra-

C uamen quoddam esset laborātibus multotiēs vacare, legislator rationabiliter considerans, statuit de septem in septem dies fieri vnam vacationem Deo. Nam sic non esset graue laborantibus abstinere vna die à laboribus in septem diebus, nam modicum tempus sic perditur. Conuenit etiam valde hoc corpori humano ad sanitatem, & bonam corporis habitudinem: nam si cōtinuus labor esset, & nulla dies daretur ad requiem: cùm requies, & ludus atq; iocus necessaria sint homini in vita, vt ait Phylosophus 4. Ethy. ca. de Eutrapelia. Si non detur requies perirent homines. Non decuit ēt ꝙ in maiori tempore dilataretur ista cœlebratio, s. ꝙ fieret semel in anno: aut semel in mense: nam sic obliuisceremur Dei per dissuetudinem cultus illius: nunc

D autem sic frequenter celebrando assuescimus, vt non solùm istis diebus colamus, sed etiam alijs diebus nefastis Deum colamus laudando, & contemplando licèt non ita totaliter vacare possimus. Ista ergo cœremonia non est purè cœremonia, quia deriuatur à iure naturali, tanquam quædam conclusio multum particularis: ideo considerare quomodo talis conclusio inducatur à iure naturali, non pertinet ad quemlibet, sed ad sapientem, qui per causas altissimas inducit particularia agibilia, & iste est legislator: quia sapientis est ordinare, vt ait Phylosophus in primo Metaphysica in principio: manet ergo hoc in lege noua, quia nō est purè cœremonia legis veteris. Item erat in hoc pręcepto aliud ceremoniale aliqualiter, scilicet quòd ista

E cœlebritas fieret per totum vnum diem, scilicet in 24. horis. Diximus autem superius, quod de iure naturali erat, esse aliquod tēpus, in quo vacaremus Dei cultui, & nō alijs rebus: nam impossibile est plura simul fieri, quia intellectus noster non potest simul plura intelligere, & potentię nostrę executiuę non possunt plura simul exequi: si ergo aliquando Deum colere debeamus laudando, aut contemplando in eum, vel in alio genere cultus, sicut natura nos inclinat, necesse est, vt in tempore illo, in quo Deum colimus, non faciamus alia, quia etiam si velimus, natura repugnat: sed ꝙ illud spacium durationis, in quo Deum colimus, tm̄ aut tm̄ sit, non est à natura, & naturali inclinatione, & iudicio rationis practicę: ideo vnā diē integrā cōstituere videt

Requies ludus atq; iocus necessaria sunt homini in vita.

habere quid cęremoniale,& hoc etiam manet in lege noua, quia vna dies completa ad cultū Dei reseruatur, vt patet extra de ferijs in capitulo, Omnes, vbi dicitur: Omnes dies Dominicos à vespera in vesperam, cum omni veneratione decernimus obseruari. Licèt quantum ad inceptionē huius obseruationis in ipsis diebus festiuis non teneatur vna regula. In lege enim veteri vniuersaliter seruabatur à vespera ī vesperam, vt patet Leui. 23. ca. in legē autem noua debet attendi varietas diuersarum regionum: ita tamen ꝙ vnam diem integram colant, vt patet extra de ferijs in ca. qm̄ in parte. Hoc enim pręceptum quantum ad istam partem nō est purè cęremoniale, quia aliquo modo deriuatur ab vniuersali iudicio naturalis rationis, quæ dictat colere Deum: nam si in qualibet hebdomada semel colatur Deus, vt cōstitutum est, & si illud tempus assignatum ad colendum esset modicum, s. vna hora, vel duæ, vel fortè meridies, non conuenienter coleretur Deus, qa ad cultum Dei requiritur magna attētio, cùm fiat per totum nostrum intellectum, & voluntatem, & non sit rationabile opus Dei facere negligēter, oportet vt sic disponamur, ꝙ ille cultus sit diligenter factus: sed non poterat fieri diligenter si modicum daretur tempus, ergo oportebat dari magnum. Antecedēs patet, quia, si in vna hebdomada debet fieri cultus diuinus, & iste deberet esse in vna hora, vel duab⁹ illius diei homines assuefacti ad laborem vsque ad illud tempus, quando venirent ad colendum Deum non possent intendere, quia primo requie indigebant, donec membra fracta laboribus quiete soluerentur, & rursus assumptis spiritibus ad intendendum alicui rei collecti essent, & anima tota intēderent, & sic ante transirent duæ illæ horę siue meridies, vel magna pars diei: si daretur anteꝗ anima recolligeretur in se corpore quietato resumptisq; spiritibus. Decuit ergo dari vnam diem, & ꝙ ista dies inciperet à vespere, idest à nocte, vt homines in pręcedenti nocte soluti ab omni labore præcedentium dierum sequenti die membris quietatis ad laudes Dei, & vacationem fortes resurgant, & sic in toto die sequēti, scilicet in die artificiali possunt intendere cultui Dei: & licèt toto die nullus intendat, tamen non permittitē vsq; ad finem diei cōpleri obseruationem festi, vt licèt non vacent, tamen vacare possint, & quia fortè vnus vacabit Deo in vna parte diei: alius in alia, totus ergo dies liber esse debet ad Dei cultum. Item quod erat aliqualiter cęremoniale in hac obseruatione, ꝙ in die illa impensa ad cultum Dei non debebāt homines intendere aliquibus operibus seruilibus: hoc namq; aliquid cęremoniale habet: sic enim inclinat natura, & ratio dictat Deum colendum: sed quòd in illa die, qua Deum colimus, nulla seruilia opera faciamus, non est clare à ratione naturali: nec tamen est pure cœremoniale hoc, quia aliquo modo deriuatur à ratione naturali: nam si aliqualiter rationabile est, ꝙ Deus colatur in tēpore determinato, & ꝙ ad istum cultum assignetē vnus dies totus in hebdomada, vt supra probatum est: ergo rationabile est, ꝙ in die illo non fiant opera seruilia: nam tunc dato, ꝙ possint fieri opera seruilia, occuparent homines ex cupiditate totum illum diem, vel maiorem partem diei in operibus seruilibus, & tunc redirent inconuenientia supra assignata, s. ꝙ non possint vacare cultui Dei, q̄ sine aliquo impediente opere fieri debet. Nam intellectu ad reliqua occupato nihil intendere poteramus ad cultum Dei perfectè: ab omnibus ergo operibus seruilibus abstinēdum fuit, vt sic liberum esset nobis tota die vacare Deo, si vellemus: & quando nihil nobis faciendum videremus, ad contemplationem Dei moueremur: si autem illo die ope rari nobis licitum esset, ad opera inclinati parum, aut nihil occupatis animus ad Dei vacationē remaneret.

In incipiē do diem vacationis non est eadem consuetudo apud oēs.

Nō decuit minus spatiū ad cultū Dei dari in qualibet hebdomada, quā vnam integrā diem.

Quare in die vacationis ad cultū Dei opera seruilia fieri nō debet.

QVAESTIO. XIII.

F SED in hoc differentia est, quia in lege veteri maior fuit strictio in obseruatione festorum, quàm in nouo testamento. Nam in veteri testamento dictum fuit de sabbato: Omne opus non facietis in eo, idest nullum opus, nec seruile, nec non seruile, vt patet Leuit. 23. cap. In alijs autem festiuitatibus Hebræorum licebat facere aliqua opera, quia licebat parare cibos, & accendere ignem, quia solùm prohibebatur opus seruile, vt patet ibidem, cùm dicitur: de quolibet festorum, scilicet de Pascha Azymorum, & de Pentecoste, & de festo Clangoris, & Tabernaculorum, omne opus seruile non facietis in eo. Quod autem in sab-
G bato non liceret parare cibos, patet supra 16. c. nā cùm Deus daret custodiam sabbati, Moyses ex verbo eius in die pręcedēti sabbatum dixit. Cras quęcunq; facite, & quæcunque sunt coquenda coquite, idest si aliquid debetis facere mane, facite hodie, & si aliquid deberetis coquere mane, coquite hodie. Quòd autem non liceret facere ignem illa die, patet infra 35. cap. cùm dicitur: Nō accendetis ignem in cunctis tabernaculis vestris. in alijs autem festiuitatibus licebat accendere ignem, & parare quæ ad cibum pertinēt, vt patet supra 12. cap. cùm dicitur de prima die Azymorum, quæ est sancta atq; venerabilis: Nihil operis facietis in ea: exceptis his, quæ ad cibum pertinent. & sicut erat in illa
H festiuitate, ita erat in cęteris præter sabbatum, quia nihil prohibebatur in eis, nisi opus seruile: facere autem cibos, vel accendere ignem, non erat opus seruile. In nouo testamēto nulla festiuitas ita strictè obseruatur, quia in omnibus festiuitatibus nostris quantæcunque sint, siue dies dominicæ sint, siue Paschales, vel aliæ magnæ solennitates, licet semper in eis cibos parare, & ignem accendere, siue ad cibos, siue ad calefaciendum: nam non oportet ista strictè seruare in nouo testamento, sicut in veteri: cuius ratio est, quia omnia, q̄ in veteri testamēto erant, licèt aliquam operationem haberent, & finem pro illo tempore, operatio tamen & finis principalis erat significare ea, quæ post futura erant in nouo testamento, sicut latè declarauimus su-
I pra 12. ca. in principio. Et sic dicit Apostolus prima ad Cor. 10. ca. omnia in figura contingebant illis. & hoc, quia lex erat vmbra futurorū. Figurę autem esse est in indiuisibili: nam siue in terminis signantibus, quę sunt quędam figurę, siue in figuris mathematicis, si aliquid subtrahatur, totum esse figuræ perditur, vt istud nomē Petrus est signū, vel figura cuiusdā indiuidui humani, tollatur autem prima pars, & minima, s. vna litera: nā litera ē minima pars vocis, q̄ scribi pōt indiuidua, vt ait Priscianus in principio primi libri in maiori volumine, & tollatur ista litera P. manifestum est, quòd aliæ literæ huius nominis iam manentes nihil signabunt, s. etrus. Sic in figuris mathematicis in circulo auferatur vna pars circuli quantumcunq; parua, & tunc nihil
K manebit de circulo. In rebus autem signatis, vel figuratis non est sic: qa licèt auferatur aliquid, qđ est de veritate naturæ Petri, non peribit Petrus: vt si auferatur vtraq; auris, vel aliqui digiti: sic etiam à fortiori in reb⁹ homogeneis, vbi ablatis quotcunque partibus de veritate rei, vt in lapide, vel terra, vel aqua, non peribit ipsa res: & tamen in signis istorum, scilicet in dictionibus signantibus si aliquid auferatur, nihil manebit quod pertineat ad illud signum, vt in ista dictione, lapis, si auferatur prima litera manebit apis, & tunc nihil signat de priori signato, sed aliquid valde diuersum. Cum ergo obseruatio sabbati in veteri testamento signaret obseruationem in nouo testamento. In illa nihil debebat mutari, vt non periret ratio significationis, aut

Contra Nicolaum de Lira.

aut figurationis. In custodia autem noui testamenti etiam si imitetur aliquid, tamen semper manet veritas rei. Ista est adaptatio Nicolai, & licèt videatur continere veritatem, paucam tamen continet: quia sicut sabbatum erat signum custodiæ diei Dominicæ in nouo testamento, ita aliæ festiuitates Hebræorum erant quodammodo signa festiuitatum noui testamenti: sed in alijs festiuitatibus non fiebat plena obseruatio, sicut in sabbato, quia licebat cibos parare, & facere alia opera, quæ non essent seruilia, vt patet supra 12. capit. vbi dicitur, quòd in Pascha Azymorum in primo, & septimo die nihil fieri debebat exceptis his, quæ ad cibos pertinent, & Leui. 23. capit. solùm prohibentur in eis opera seruilia, & non omnia opera quemadmodũ in sabbato: ergo videtur, quòd illa strictio in obseruatione sabbati non erat propter figurare festiuitates, vel obseruationes noui testamenti.

Doctoris sententia.

Dicendum autem videtur, quòd hoc voluit Deus sic fieri ad magnam vacationem in ipso: nam sabbatum, vel vna quæcunque esset dies in hebdomada obseruanda, videbatur dependere à ratione naturali: cœteræ autem obseruationes sunt magis ex voluntate legislatoris, & consensu subditorum: ideo maior obligatio ad vacationem debuit esse in die sabbati Iudæis, quàm in cœteris diebus. Et nobis quodammodo maior obligatio est obseruationis dierum dominicarum, quæ successerunt loco sabbatorum, quàm in cœteris festiuitatibus postea constitutis, & hoc non ex vi sabbati, sed ex vi obligationis naturalis, quæ erat ad vnum diem, vt declaratum est supra. Quæ autem opera poterant fieri in sabbato, non obstante quòd prohibeantur omnia opera, & quę dicantur opera seruilia, & quę non, & quæ opera possint fieri in festiuitatibus nostris, & qualiter obseruandæ sunt, supra 12. ca. latè declaraui-mus, & ibi vide. *Diem sabbati sanctifices.* Sanctificare est ad cultum Dei applicare, sicut dicitur: sanctifica mihi omne masculinum, quod aperit vuluam tam in hominibus, quàm iumentis, vt patet supra decimotertio capitulo: hic autem dicitur sanctificari dies ista, idest domino applicari, quia cœteræ dies applicantur seruitio nostro, quia in eis laboramus ad vtilitatem nostram, quod nobis bonum videtur. In hoc autem die sanctificamus Deo eum totum, quia nihil ad nostrum seruitium, aut vtilitatem agimus, sed ad Dei cultum: actus ergo huius diei sunt vacare diuinis laudibus in Psalmis, & Hymnis, & Canticis Spiritualibus, vel contemplando Dei bonitatem, & magnitudinem, & beneficia immensa largitatis nobis exhibita.

Decipiuntur qui putant festa esse statuta ad corporum quietem.

Sed multum decipiuntur quidam, qui ad solam quietem corporum festiuitates statutas putant: & si corporaliter quieuerint, dato quòd diuinis laudibus nunquam vacent, se satisfecisse arbitrantur: quod erroris plenum est: nam Deus non curat principaliter de quiete corporum, quia istam nos procurabimus si voluerimus: sicut non mandat nobis, quòd comedamus, quia sine mandato eius nos comedimus, cùm sciamus nobis esse necessarium, & delectabile: sed curat de cultu suo, vt nos eum colamus, & ad hoc nobis diem determinauit. Si autem nos in illa die corporaliter quiescamus, quia nulli operi seruili vacare possumus, per accidens est: si ergo aliquis in die dominica ad minus corporaliter quiescens nullam vacationem ad Deum habeat: vel illa die aliquid orando, aut ad Missam eundo secundum determinationem sacri canonis, quæ necessitat nos in die Dominicali ad audiendum Missam, valde peccat, quia præceptum hoc violat: nam illud præceptum dicit, quod diem sabbati sanctificare debemus, idest cultui diuino applicare: sed qui nullo modo vacat Deo orando, aut ad Missam eundo, non vacat Deo, ergo non

A sanctificat sabbatum, & sic peccat mortaliter.

Obiectioni responsio.

Et si obijcias, quòd iste custodit diem illum ab omni opere seruili vacando. Respondetur, quòd non sufficit, imo nihil valet, quia opus seruile secundum se non est malum, sed prohibetur in illo die secundum quòd est impeditiuum vacationis in Deum, qui autem nullo modo vacat Deo, non proficit ei abstinentia ab opere seruili. *Sex diebus operaberis.* Idest in sex diebus est licitum operari. *Et facies opera tua.* Idest in illis sex diebus poteris facere omnia opera tua, idest omnia opera, quæ ad vtilitatem tuam sunt. *Septimo autem die sabbatum Domini Dei tui est, non facies omne opus in eo.* In die sabbati non licebat quicquam facere, quia erat magnæ obseruationis: sicut autem hic fit, ita potest

B computari in lege noua: cùm enim nos in qualibet septimana vnam diem, scilicet dominicam celebremus, illa de septem in septem dies est: ergo etiam poterit de nobis dici, quòd sex diebus facimus opera nostra, & in septimo die est sabbatum Dei, idest dies Dominica instituta ad quietem, & vacationem in Deum.

Dies Dominica et dies septima dici potest.

Sed tunc prima dies est dies lunæ, & septima dies dominica, & non est ista computatio propria, quia primum accipitur hic in tempore non respectiuè secundum inceptionem alicuius terræ, sed secundum inceptionem simpliciter, scilicet quia illud vocetur primum quod secundum se fuit primum: nunc ergo si consideremus, prima dies temporis fuit dies dominica, quia creatio facta fuit cum distinctione

C & ornatu in sex diebus, & die septimo requieuit dominus, vt patet Genesis primo capitulo, & ista est dies sabbati in qua requieuit Deus, vt hic innuitur:

Dies prima in qua incepit rerum creatio fuit dies dominica.

ergo dies prima in qua cœpit rerum creatio fuit dies dominica, quia à nulla die sabbatum est dies septima, nisi à die dominica, & hoc innuit Ecclesia in Hymno huius diei qui incipit: Lucis creator optime: dicens, quòd in tali die fuit creata lux, & Chaos, sed ista fuerunt prima creationis initia cum alijs coæuis, ergo dies dominica prima est. Computatio ergo Hebręorum secundum quàm sabbatum est septima dies, est valde propria secundum naturam rerum. Computare autem diem dominicam, quæ est prima secundum naturam esse septimam, mutatio ordinis est.

D *Septimo autem diem sabbatum.* Idest in septimo die, qui est dies sabbati. *Domini Dei tui.* Hoc refertur ad sabbatum, scilicet quòd septima dies est sabbatum domini Dei tui, & sic vocatur supra decimosexto capitulo, cùm dicitur: Comedite illud hodie, quia sabbatum est domini Dei. Et iterum: In die autem septimo sabbatũ est domini, ideo non inuenietur in agro. Quod autem dies septimus sit sabbatum domini, potest dupliciter intelligi. Vno modo, quòd illa dies sit sabbatum domini, idest requies eius, quia ipse requieuit in illo die, & nos requiescere debemus: & sic patet Genesis primo capitulo, scilicet quòd benedixit Deus diei sabbati, quia in illo perfecerat opus suum: & hic dicitur: Sex diebus fecit Deus cęlum, & terram,

E & septimo die quieuit. Alio modo intelligitur, scilicet quòd dies septimus sit sabbatum domini Dei, idest requies facta ad cultum Dei, scilicet vt vacemus ei, & sic illa dies dedicata ad cultum eius, & sic patet supra decimosexto capitulo: Requies sabbati sanctificata erit domino. Et ita accipitur hic, quia Deus intendebat adducere Iudæos ad custodiam sabbati, sic enim dicitur: memento, vt diem sabbati sanctifices. *Non facies in eo omne opus.* Nullum opus facies in eo, per æquipollentiam: sic enim vult scriptura æquipollere, licèt fortè ordo negationis hoc non permittat, quia deberet subsequi.

QVAESTIO. XIIII.

Differētia diei sabbati à cęteris dieb⁹ apud Hebręos.

IN hoc differt dies sabbati à cœteris diebus, quia dies sabbati est totaliter libera ab omnibus actionibus, siue seruilibus, siue non seruilibus: cœterę autem festiuitates tollunt opera seruilia, sed non cętera opera, vt patet Leui. 23. ca. & supra 12. nam in sabbato non licèt parare cibos, aut accendere ignem, licèt non sit opus seruile, vt patet supra 16. cap. vbi vetatur manna colligi in sabbato, aut coqui, vel alio modo apparari: sed in die præcedenti: & infra 35. c. dicitur de sabbato: Non accendetis ignem in cūctis tabernaculis vestris. Poterant tamen in diebus sabbatorum fieri opera necessitatis, & opera, quæ non erant seruilia directè, nec indirectè. De operibus necessitatis, quemadmodum est defensio ab hostibus, vt patet primo Macha. cap. 2. vbi cùm quidam de Iudæis vidissent contra se hostes insurgere, vt non frangerent præcepta legis, & pugnarent diebus sabbatorum, non defenderunt se, sed mortui sunt de eis vsque ad mille animas cum paruulis, & vxoribus dicentes: Moriamur in simplicitate nostra, testes sunt super nos cęlū, & terra, ꝙ iniustè perditis nos. Alij autem cùm Mathathia Sacerdote Magno Patre Machabęorum decreuerunt esse pugnandum in diebus sabbatorum non inuadendo, sed se ab hostibus defendendo. De hoc etiam extra de regulis iuris: Quod licitum nō est, necessitas licitū facit; sabbato pugnare peccatū est, sed Machabæi sine peccato in sabbato pugnant. Licebat etiam facere opera alia necessitatis, vt adaquare iumenta, vt declarauit Iesus Luc. 13. ca. cùm dixit Christus Pharisæis redarguentibus eum, ꝙ sanabat in sabbato: Hypocritæ, nunquid vnusquisque vestrum soluit asinum suum sabbato à Præsepio, & ducit adaquare? Licebat etiam si euenirent aliqua infortunia pecoribus subita, in quibus subito perirent nisi succurreretur eis, subuenire immediatè, vt patet Lu. 14. c. cùm dicitur: Cuius vestrum Asinus, aut Bos in puteū cadet in sabbato, & non continuò extrahet eum? quasi dicat: licitum est, & sicut hoc erat in iumentis, ita in rebus. Si aliqua domus combureretur in sabbato, licebat haurire aquam, & laborare in extinguendo incendium. Eodem modo si fruges in periculo manifesto sint, licet eis succurrere in die sabbati. Item licebat die sabbati curare ęgrotos: vt si aliquis ęgrotaret, & fortè esset aliqua peioratio laborantis, nisi die sabbati daretur ei pharmacum, vel fierent aliæ curationes, licebat illas fieri. Licebat etiam parare infirmis cibos, qui alia die congruè apparari non poterant: & hoc manifestat Christus, qui in diebus sabbatorum curabat infirmos, vt patet Io. 5. cap. de illo homine, qui paralyticus erat à 38. annis, & sedebat apud probaticam piscinam, dixitque ei Iesus: Tolle grabatum tuū, & ambula: & redarguerunt eum Iudæi: ipse autem respondit, quòd sicut pater operatus fuerat vsq; nunc, ita ipse volebat nunc operari: in quo Deum se monstrabat, propter quod grauius persequebantur eum Iudæi, quia non solùm sabbatum soluebat, sed quia patrem suum dicebat esse Deum, ęqualem se Deo faciens. Idem patet Luc. 13. c. quando curauit mulierem, quæ habebat spiritum infirmitatis à 18. annis, & erat inclinata, ita quod non poterat sursum respicere, & accusauit eum Archisynagogus, dicens: sex dies sunt, in quibus oportet operari, in his ergo venite, & curamini, & non in die sabbati. Respondit autem Iesus: Hypocritæ, vnusquisque vestrum sabbato soluit Asinum, aut Bouem, & ducit adaquare: hanc autem filiam Abrahæ quam alligauit Satanas à 18. annis non oportuit solui à vinculo in die sabbati? quasi dicat: sic. Idem patet Luc. 14. cap. de homine Hydropico, quem curauit dicens Pharisæis: si

F licet sabbato curare? ipse autem appræhensum eum sanauit, & dixit ad illos: Cuius vestrum Asinus, aut Bos in puteum cadet, & non continuò extrahet illum die sabbati? & non poterant respondere illi, cognoscentes eum verè arguere. Licebat etiam in sabbato propter necessitatem inquirere cibos, vt patet de discipulis Christi, qui sabbato ambulabant per sata, & vellentes spicas atque confricantes comedebant, vt patet Matth. 12. cap. Et Christus probauit eos bene agere, cùm arguerent contra eos Pharisæi. De his autem, quę oporteat, vel quę possunt fieri in sabbato latissimè dictum fuit supra 12. cap. *Tu, & filius*. Primò loquitur ad rectorē cuiuslibet œchonomię sub cuius potestate cęteri, qui in domo sunt diriguntur, siue filij, siue filię,
G siue serui, siue ancillæ. Vel potest accipi hic, & melius, tu, prout est demonstratiuum omnium personarum liberarum, quæ iam sunt sui iuris, & capaces perfectæ rationis. Et patet hoc, quia si accipiatur hic, tu, pro rectore œchonomiæ, nulla mentio fiet de mulieribus maritatis, quia illæ non comprehenduntur nomine filiorum, aut filiarum, seruorum, aut ancillarum: oportet ergo, quòd comprehendantur sub illo pronomine, tu, & tunc non referetur ad solum rectorem ęchonomiæ, quia fœminæ nunquam regunt ęchonomias tanquam capita existentes nisi viduæ sint. *Filius tuus, & filia*. Loquitur de paruulis, qui nondum capaces legis sunt, & hos debebant patres, & matres erudire; scilicet vt si vellent aliquid facere in die sabbati, quod
H illicitum esset, arcerent eos: nam si non arceant à malis, peccata illa sunt parentum, qui non custodierunt, sicut tenebantur: nam sicut ait Phylosophus 5. Ethy. filius est quædam pars patris, donec sit pelicon, idest donec sit magnus, & emancipatus: sicut ergo tenetur curare de seipso, vel de parte corporis sui, ita tenetur curare de filio suo: sicut ergo quilibet curare debet, vt bonus sit: ita curare debet, vt bonus eius sit filius. Et cùm parentes multum curāt de bonitate filiorum erudientes eos in timore Dei, & in custodia mandatorum, valde merentur, vt patet Gen. 18. cùm dicitur de Abraham: Scio, quòd præcepturus sit filijs suis, & domui suæ post se, vt custodiant viam domini, & faciant iustitiam, & iudicium, vt adducat Dominus propter

Valde merentur parentes erudientes filios suos in timor Dei.

I Abraham omnia, quæ locutus est ad eum. *Seruus tuus, & ancilla tua*. Tenetur Dominus erudire seruum suum, & ancillam suam, quia seruus siue ancilla est aliquid quod est pure domini sui, vt diffinit Aristoteles in primo Politicorum cap. 2. dicens: Seruus est organum actiuum animatum separatum homo existens simpliciter alterius: sicut ergo tenetur agere curam paterfamilias de qualibet re sua inanimata, nè pereat, quia sibi perit, ita debet agere curam de seruis, & non solùm inquātum sunt vtiles domino, & pecunia eius, vt patet sequenti capitulo, vel possessio eius, vt ait Phylosophus in 5. Ethic. sed etiam inquantum est homo. Et quia inquantum est homo est ad imaginem Dei factus, & capax Dei per amorem fidem, & spem, &
K postea beatificabilis, sicut dominus suus, quia quantum ad hoc non est apud Deum distinctio liberi, & serui; ideo curare debet dominus, qualiter seruus dirigatur in illam Beatitudinem, cuius capax est, & quia directio in illam est actus charitatis determinatus à lege, ideo dominus instruere debet seruum suum in timore Dei, & doctrina legis quantum ad ea, quæ debet facere, vel cauere: sed licèt filius sit aliquid patris antequam sit emancipatus, & seruus sit aliquid domini, & ancilla, vt declaratum est supra de vtroque: tenetur paterfamilias vtrumque in doctrina legis erudire: tam filium quàm seruum: magis tñ tenetur filio suo, quàm seruo suo, & hoc quia fili⁹ est pars patris donec sit pelicon, idest emancipatus, vt ait Aristot. in quinto Ethi.

Tenentur Domini agere curam seruorum suorū quātum ad custodiam legis.

Ethi. pars autem dicit aliquid intrinsecum, seruus autem non est pars domini, sed est pecunia domini, vel possessio domini, vt patet supra: possessio autẽ aliquid extrinsecum est; sicut ergo nullus tenetur, nec debet naturaliter diligere tãtum possessiones suas, sicut corpus suum: ita non tenetur, nec debet diligere tãtum seruum suum, sicut filium suum: nec tenebitur tantũ erudire seruum, sicut filium: ideo in signum huius sacra scriptura primo posuit hic filiũ & filiam, deinde posuit seruum, & ancillam. *Iumentum tuum.* Iumenta non debemus diligere ex charitate, cùm non sint capacia beatitudinis: & tamẽ mandatur hic, quòd iumẽta nostra in diebus sabbatorum nihil faciãt; sicut nec nos, nec serui nostri, vel filij. Vnde sciendum est, quod seruus, & ancilla comparantur ad dominum dupliciter: vno modo inquantum sunt homines, & debet dominus eos erudire in præceptis Dei, vt participet vitã æternam, & hoc quia aliquid domini sunt. Aut inquantum sunt quædã res domini vtiles domino, quibus agentibus dominus intendit, quomodo in eis sua vtilitas procuretur. Prima comparatio potest fieri inter seruum & dominum solum quãdo sunt eiusdem religionis, idest fidei, vt si ambo Christiani, vel ambo Iudęi, quia si ambo Iudæi essent, debebat dominus mandare seruo suo, vt nihil operaretur in sabbato: qa etiam ipse seruus, eo quòd circuncisus erat, obligabatur ad obseruantias legales. Sic etiam in Christianis si aliquis seruus Christianus esset alicuius Christiani, dominus debet seruum instruere secundum doctrinam Euangelicam, & regulam vitę Christianæ, vt custodiat dies festos, sicut ipse dominus suus. Si autẽ dominus, & seruus sint disparis religionis, vtputa, quia dominus erat Iudæus, & seruus erat Gentilis, nec volebat conuerti ad ritum Iudaicum, dominus non tenebatur eum instruere secundum doctrinam legis: sic etiam si dominus sit Christianus, & seruus sit Sarracenus, vel Iudæus, non tenetur eum dominus erudire in doctrina, & vita Euangelica: erit ergo hic solũ secunda comparatio, scilicet quòd comparabitur dominus ad seruum suum tanquam ad aliquam rem suam, ex cuius actione prouenit domino vtilitas: & tunc etiam dominus facere debet, vt seruus seruet dies festos nõ quidem propter seipsum, quia nihil in hoc meretur, aut proficit, cùm talem religionem profiteri recuset; sed custodiet propter dominum, quia si seruus operaretur, quiescente domino, perturbaretur quies domini, & vacatio a Deo: quia domini contemplari volunt ea, quæ faciunt serui ne pigritentur, aut ocientur. Etiam quia curam habent quid serui agere debeant, ideo domini non perfecte vacarent seruis laborantibus. Et quod dicimus de dominis quantum ad quietem, idem dicendum est de seruis, scilicet quòd quando domini obseruant solennitates obseruent serui, qa alias domini obseruare non possent, cùm laborante seruo dominus perturbetur, vt declaratum est: idem autem est de iumento, asino, vel boue: quia quando ista animalia laborãt, domini habent curam de laboribus eorum, & eodem modo impediuntur sicut in seruis, vt patet supra. Et per hoc vetabatur Iudęis, ne possent iumenta sua in diebus sabbatorum conducere Gentilibus, vel accomodare ad laborandum: sed debebant ea permittere quiescere, sicut ipsi quiescebãt. *Et aduena, qui inter portas tuas est.* Aduena potest accipi hic dupliciter. Vno modo pro illo, qui adueniebat de Gentilitate, & conuertebatur ad Iudaismum, & circuncidebatur, & habitabat inter Hebræos. Et de isto manifestum est, quòd debebat custodire sabbatũ, & non solum sabbatum, sed etiam omnes obseruantias legis: nam cogebantur isti ad obseruationem, & celebrationem Phase, vt patet supra duodecimo cap. cùm

Quando domini obseruant festa, & serui obseruare debent, & iumenta.

Aduena dupliciter sumi põt.

A dicitur, quòd si quis peregrinorum in vestram voluerit transire coloniam, & facere Phase domini, circuncidetur prius omne masculinum eius, & tunc rite celebrabit, eritq; sicut indigena terrę: & subditur: Eadẽ lex erit indigenæ, & colono, qui peregrinatur inter vos. Et hoc patet, quia circuncisio erat signum distinctiuum populi Dei, vt patet ad Rom. quarto capitu. Sicut baptismus est nunc aliquid distinguens Christianos à cęteris gentibus, & efficiens illos Christianos: sed sic est, quòd si quis fuerit baptizatus, compelletur ad omnes cæremonias, & obseruationes legis Christianorum; ita erit, si quis suscepisset circuncisionem, tenebatur ad omnes obseruationes legis veteris. De hoc Apostolus ad Gala. cap. quinto. Ego Paulus te-

Circũcisio erat signũ distinctiuũ populi Dei à cęteris.

B stificor vobis, quòd si circũcidimini, Christus vobis nihil prodest: & postea subditur; Testificor omni homini circuncidenti se: quòd debitor sit vniuersę legis faciendæ. Alio modo accipitur aduena pro illo, qui aduenit de vna terra ad morandum ad aliam, & sic aliqui de Gentilibus erant aduenæ inter Hebræos, quia veniebant de terra sua in terram Hebræorum, vt morarentur ibi, quemadmodum sunt mercatores. De istis autem dicendum est, quòd non intelligatur hic, quia non poterant cogi ad aliquam obseruantiam legalem, nisi vellent accipere circuncisionem, quæ erat via ad alias obseruationes. *Aduena, qui est intra portas tuas.* Idest etiam obseruabunt diem sabbati aduenæ de Gentilitate conuersi ad Iudaismum, & isti sunt in-

C tra portas tuas, idest intra portas ciuitatum tuarum, & loquitur ad totum populum Israel, qui iunctus erat audiens verba domini. Et patet magis hoc in litera Hebraica, quæ habet. *Et aduena, qui in ciuitatibus tuis.* Sed manifestum est, quòd nullus de populo est, qui ciuitates haberet, sed totus populus habebat ciuitates: esse autem intra portas, & esse in ciuitatibus idẽ est, quia qui in ciuitatib⁹ sunt, cùm ciuitates muratę sint, intra portas ciuitatis sunt: ideo scriptura interdum ponit vnum pro reliquo, quasi idem sint, & litera nostra vtitur isto modo loquendi, licèt litera Hebraica ponat intra ciuitates tuas. *Sex enim diebus fecit Dominus cœlum, & terram.* Posito mandato de obseruatione, hic ponitur causa huius obseruationis, & fundatur in hoc si-

D militudo, quòd sicut Deus sex diebus operatus est, & septimo die requieuit: ita Hebręi accipientes legem Dei sex diebus operari debebãt, & septimo die requiescere, & ista assignatio fuit conuenientissima illi tempori: nam ista requies erat propter Deum: ergo assimilari debebant in sua requie Deo aliquando quiescẽti, sed Deus in septimo die requieuit, eum per sex dies compleuisset opera totius creationis, ergo ipsi in septimo die cum Deo quiescente quiescere debebant.

QVAESTIO. XV.

ERAT autem duplex bonũ in quiete huius diei: primum quòd exhibebant Deo debitum famula-

E tum, vel contemplando in eum, vel laudando eũ, vel exibendo alia obsequia exteriora, vt sacrificia, & similia: obseruando autem diem sabbati complebant omnia ista, quia poterant ea sufficienter agere in eo. Secundum bonum erat speciale, quia in quiescendo septimo die ad honorem quietis Dei ab operibus creationis confitebantur eum creatorem, & infinitum, quod erat magna laus Dei, & confessio fidei multũ meritoria. Nunc autem nos diem Dominicam obseruantes eadem duo bona habemus: primum quòd in hoc die possumus vacare Deo contemplantes aut laudantes, vel quomodolibet aliter sicut in quailbet aliarum dierum. Secundum quòd diem Dominicam obseruantes ad honorem nostri Redemptoris resurrectio-

Quę bona erant in quiete sabbati.

In obseruatione diei Dominicę duplex bonum est.

rectio-

rectionem eius die Dominica factam memoramus.
Hæc autem valde laudabilis confessio est Saluatori
nostro, quòd nos redemerit, & à mortuis resurrexe-
rit, & nos valde in hoc meremur, quòd eum nostrum
redemptorem, & formam atque exemplar resurre-
ctionis nostræ profitemur. Quid autem nobis magis
conueniat in obseruatione festiuitatis nostræ facere
memoriam creationis, an redemptionis, supra decla-
ratum est, scilicet quòd magis conueniat nobis me-
moriam facere redemptionis. *Sex diebus fecit Deus.*
Quomodo isti sex dies intelligendi sint, an secundum
varias intellectiones angelorum, vel secundum distin
ctiones operum in diuersis diebus, Gen. primo cap. la-
tè declarauimus. *Fecit Deus.* Rectè dicitur hic face-
re, quia cęlum, & terra, quæ hic nominantur, & om-
nia alia, quæ nomine eorum subintelliguntur, scilicet
nomine celi oēs celestes orbes, & nomine terræ om-
nia elementa. Ista quidem omnia de materia prima
facta sunt. Factio autem est, cùm materia presuppo-
nitur, quemadmodum fuit in istis: materia autem nō
facta, sed creata est, quia non ex præsupposito, sed de
nihilo ad esse deducta: est cęlū, idest oēs celos: & tñ
vel intelligim⁹ de celis, q ex materia sūt, quēadmodū
sunt oēs mobiles sphere, vt ipsum crystallinū, qui pri-
mum mobile dicitur, sic enim accipiunt Philosophi
cęlos nominari, qui vltra primum mobile cęlum nul-
lum ponunt. Et hoc quia ipsi apprehendunt nume-
rum cęlorum per numerum diuersorum motuum,
quos percipiunt secundum viam inuestigandi Arist.
in duodecimo Meta. vbi computat numerum intelli-
gentiarum. Cęlum autē empyreum, quod vltra istos
ponitur a doctoribus catholicis, non est mobile, sed
stans, lucidum, & vniforme, & maximum corporum:
si nempe de cęlis mobilibus intelligamus, omnes fa-
cti sunt de materia, siue ponatur eadem materia supe-
riorum, & inferiorum, siue non: de quo magis dictū
est Gen. primo cap. Si autem accipiatur cęlū pro om-
nibus cęlis secundum quòd est hic intētio literæ tam
pro empyreo, quàm pro reliquis, non conuenit omni
bus propriè fieri: quia cęlum empyreum ponitur à
doctoribus non esse ex materia, sed coęuum materię,
& luci, atque tempori: scriptura tamen non multum
curat aliquando distinguere de creare, & facere, vel
producere. *Et terram.* Ponitur terra pro sola terra,
vt videtur velle hic scriptura: licèt necesse sit etiā sub-
intelligi aerem, & ignem: distinguntur tamē hic duo
elementa solùm, scilicet terra, & aqua: & aqua intel-
ligitur nomine maris, quia congregationes aquarum
appellantur maria, vt patet Gen. primo cap. Et non no
minatur hic aqua fluminum, quia ipsa cum mari cō-
tinuatur, & faciunt vnū quodammodo per continua-
tionem, iuxta illud Ecclesiastes primo ca. Omnia flu-
mina intrant in mare, & mare non redundat. *Et omnia
quæ in eis sunt.* Scilicet ornatus istorum, quia ista primo
creata, & distincta sunt, deinde ornata sunt: cęlo autē
astra pro ornatu data sunt, cùm videantur moueri in
ipso cęlo iuxta opinionem vulgarem, vt aues in aere:
intelliguntur etiam ea, quæ in aere sunt, scilicet vola-
tilia, & ea, quæ in aquis sunt, scilicet natatilia: & quæ
in terra sunt, scilicet animalia gressibilia iuxta diuer-
sas species animalium. De aere autem, & igne non fa-
cit hic mentionem, nos autem poterimus eos intelli-
gere nomine aliorum duorum elementorū, quæ no-
minantur: sed intētio scripturæ non fuit ista; sic enim
computauit terram, & mare quasi non essent alia ele-
menta, quia in hoc loquitur iuxta intentionem vul-
garium, cùm Deus ista loquens loqueretur toti popu
lo Hebræorum, quia erat populus rudis: ideo non no
minauit spheram aeris, & ignis, cùm non putent eas
esse; intelligentibus tamen aliquid per se notum est

Celū empyreum lucidum: st. & vniforme immobile, & maximū corporum, & materiæ coęuum.

Opinio vulgarium est astra in cęlo moueri sicut aues i aere.

Vulgariū positio fuit duo duntaxat elemēta esse.

F talia elemēta esse. *Et requieuit die septimo.* Quomodo in-
telligatur Dei requies Gen. secundo capi. dictum est;
nam requiescere est relaxari a labore, & est proprietas
potentiæ fatigabilis. Est autem potentia fatigabilis vir
tus finita, actiua, corporea, organica. Primo quia vir-
tus infinita non est fatigabilis. Deus enim, quia infi-
nitæ virtutis est, licèt Aristo. hoc neget in secundo de
cęlo, & mundo, dicens, quòd ideo terra nō mouetur,
quia non est aliqua potentia potens eam expellere ex-
tra medium mundi: si autem potentia diuina non po
test expellere terram de medio mundi, & illa est solū
resistentiæ finitæ, ergo potentia Dei non est infinita.
Mentitur tamen, quia ignorat. Est enim potentia Dei
infinita, vt tota sacra scriptura probat, quæ nobis est ꝑ
G solidissimo argumento: cùm magis ei assentire de-
beamus, quàm eis, quæ videmus coram nobis, vt pul-
chrè declarabitur Deu. quarto ca. Non est ergo Deus
fatigabilis, etiam si ipse solus moueret totum mun-
dum, scilicet tā spheras cęlestes quàm omnes elemen
tares: & etiam ipsam terram: & hoc dato, quòd ab
æterno egisset, nihil tamen Deus per seipsum mouet:
sed omnia mouentia mouent in virtute eius, ipse aūt
solùm mouet intelligētias motrices orbium in ratio-
ne amati, & desiderati, vt declarat Ari. in duodecimo
meta. Et hæc veritas catholica est. Est etiam virtus fa-
tigabilis actiua: virtus namque actiua in agendo fati-
gatur, virtus aūt passiua non: nō fatigatur, quia nō est
ab ipsa mot⁹. Et si obijcias ꝙ virtutes passiuę fatigantꝰ
H vt patet in virtutibus sensitiuis receptiuis formarū; vt
in virtute visiua, & in auditiua: nam istæ fatigantur, vt
patet in septimo Ethic. vbi dicit Aristo. in fine, quòd
in videndo quidam dolores, & tristitiæ sunt, vt restan-
tur omnes naturales: & consequenter est ibi fatiga-
tio. Respondetur quòd potentię passiuæ non fatigan
tur propter se, sed per accidens, quia sunt in organis:
nam organa sunt teneræ complexionis, & vis armoni
ca continens totam armoniam organi ad potentiam,
quæ quodam modo est actiua, est valde fragilis, ideo
fatigatur, & causantur dolores, vel tristitiæ in vidēdo,
vel audiendo, licèt obiectum sit temperatum, si conti
nuetur visio in magnum tempus: requiescit autem
potentia visiua cùm clauditur oculus: patet ergo, ꝙ
I potentia visiua secundum se non est fatigabilis: sed
vis actiua organi, quia licèt oculus fatigetꝰ in videndo,
tamen adhuc potentia visiua semper desiderat vide-
re: vt patet Ecclesi. 5. cap. cùm dicitur: Oculus non
satiabitur visu, nec auris auditu. Idem patet de tactu:
nam potentia tactiua est passiua, & nunquā fatigaretꝰ
recipiendo delectationem, & tamen fit aliquando fa-
tigatio circa organa, vt in actu venereo quidam mul-
tum ardentes nunquam satiantur delectatione vene-
rea multiplicatis coitibus: tamen organa fatigantur,
donec iam causentur dolores tam in viris quàm in fę-
minis coeuntibus, vt latè declarauimus Gen. 30. cap.
Tertium est, quòd virtus fatigabilis sit corporea: licèt
autem fatigatio non proueniat ex materia, prouenit
K tamen ex modo vnionis ad materiam in potētijs acti-
uis: quia potentiæ actiuæ existentes in materia secun-
dum modum determinatum, scilicet organicum fati
gabiles sunt. Ex hoc sequitur, quòd virtus motiua
Angeli non est fatigabilis, nec intellectiua virtus hu-
mana. Angeli autē, quia sunt virtutes non vnitę ma-
teriæ nunquam fatigantur, ideo si semel possunt mo-
uere aliquid appositum, vsque in æternum poterunt
mouere illud, & eadem velocitate. Nos autem non
sic facimus, quia licèt possumus portare viginti libras
per triginta passus in tribus gradibus velocitatis: ta-
men non poterimus portare eas per vnam leucam in
eodem gradu velocitatis. In angelis autem, & in
dęmonibus sic est, quòd si apponatur vni Angelo
certa

Virtus passiua nō fatigatur.

Potentiæ passiuæ fatiganturꝰ ꝑ accidens.

Quomodo potētia tactiua fatigatur.

Angeli, & Dęmones fatigabiles non sunt.

certa pars terræ, quam portare possit in viginti gradibus velocitatis vsque ad duos passus poterit mouere candem partem terræ vsque ad mille leucas, & mouebit eam vsque ad mille millia annorum sine aliqua fatigatione: si tamen forte aliquid apponatur illi magnitudini datę, non poterunt mouere aliquomodo, vel non poterunt mouere in tanta velocitate: vnde si alicui angelo apponatur vna valde parua magnitudo, poterit mouere eam in valde magna velocitate. Si autē detur maior magnitudo mouebit eam in minori velocitate: si rursum maior, iterum in minori velocitate, & isto modo deuenietur ad tantam magnitudinem, quam angelus ille portet: & si aliquid adderetur nullo modo posset portare vltra illam magnitudinem in aliquo gradu velocitatis: quidquid tamen potuerit semel portare, & in eodem gradu velocitatis, in quo potuerit portare, portabit in æternum sine fatigatione.

QVAESTIO. XVI.

Qualiter Arist. ponebat perpetuitatē, & vniformitatē mot⁹ cęlestis.

ET isto modo faciebat Arist. vniformitatē in motibus corporum supra cęlestium in æternum, & armoniam perpetuam: nam dicebat orbes cęlestes ab angelis moueri, sicut catholica veritas satis consentit, & dicebat quamlibet illarum intelligentiarum sic se habere ad orbem illum, quem mouebat; ꝙ nō potest mouere eum in maiori velocitate, quàm mouebat, & si apponeretur aliqua magnitudo quantacunq; esset, iam non posset mouere eam in tanta velocitate in quanta ante mouebat orbem illum. Et sicut dicebat de vna intelligentia mouente, ita dicebat de omnibus alijs: nunc ergo concessis istis principijs, sequitur vniformitas in quolibet motu cęlesti, scilicet quòd angelo cuilibet dabatur orbis mouendus, quem moueret in tanta velocitate, quanta posset, & quod non posset, cum mouere saltē in vno gradu maioris velocitatis. Et si aliquid magnitudinis mouendæ apponeret, non posset mouere in eodem gradu velocitatis, in quo ante mouebat. Aliud est, quòd intelligentia mouens moueat iuxta vltimum; quod potest mouere, idest in maiori velocitate, & virtute, quàm potest moueri iuxta conditionem rerum naturalium, quia ens naturale agit semper iuxta vltimum de potentia, idest agit quātum magis potest: vt ignis comburit quantum magis potest comburere. Concesso vlterius, quòd potentia Angelica sit infatigabilis, quia non est corporea, sicut vult Philosophus, necessario sequitur, quod in eadem velocitate, in qua nunc mouetur sphera solis ab intelligentia mouente eam, in eadem moueatur vsque in sempiternū si concedatur motus perpetuus. Et ex hoc sequitur identitas armoniæ motuum cęlestium in æternum: nam si detur, quod duæ sphæræ celestes nūc se habeant in proportione velocitatis dupla, vel sesquialtera: vel sex qui quinta, cùm quodlibet corpus moueatur in ęternum in eadem velocitate, necesse est, quòd semper maneat eadem armonia. Sicut autem dicimus vim motiuam angelorum infatigabilem, quia non est corporea, ita dicimus vim intellect⁹ nostri in intelligendo esse infatigabilem. Dato enim quòd intellectus noster inciperet intelligere aliquid, & persisteret in illa intellectione indeclinabiliter per centum annos, nunquam fatigaretur. Et si arguas contra, quia nos fatigamur, quando multum vacamus operationibus intellectus, vt patet in studentibus, qui pro magno labore habent vacare operibus intellectus. Respondetur ꝙ hoc non prouenit ex potentia intellectiua, sed ex defectu organorum, sicut diximus de potentia visiua, & auditiua, vel tactiua,

Cōcessa infatigabilitate intelligentię mouentis orbem solis sequitur idē titas armonię motuum cęlestium in ęternum.

Intellect⁹ noster secundum se infatigabilis est.

A quæ per se non fatigantur, licèt fatigentur organicæ virtutes continentes armoniam organi, & potentiæ. Licèt de intellectu non possumus dicere totaliter, sicut de illis viribus, quia illę sunt vires purè organicæ: intellectus autem non est vis organica, nec alligata corpori, nec sequens complexionem totius corporis, vel vnius partis corporis, præsupponit tamen ad suam operationem organa. Et quia organa sunt duplicia, quædam interiora, quędam exteriora: ita intellectus præsupponit operationes istarum potentiarum organicarum: sed dupliciter, quia operationes organicarum potentiarum exteriorum, scilicet quinque sensuum, qui sunt circa propria obiecta, requirit quantum ad processionem. Operationem au-
B tem potentiarum interiorum organorū requirit quātum ad simultatem, scilicet quòd licèt ad hoc, quòd aliquid intelligamus, oportet vt aliquid viderimus, audierimus, tetigerimus, siue gustauerimus: quia secundum Philosophum in primo posteriorum, illa scientia caremus, cuius potentia de obiecto illius caremus: non est necesse tamen, quòd quando intelligamus, quòd actualiter videamus, aut secūdum alios sensus sentiamus. Nam licèt non possimus intelligere albedinem si eam non viderimus: tamen non est necesse, quòd quando albedinem intelligimus, eam actualiter videamus. Et sic est de voce, quia nullus iudicat de voce, nisi qui audit, ad iudicandum tamen de voce non oportet, quòd actualiter audiamus. Pre-
C supponit ergo intellectus operationem potentiarum organicarum exteriorem, quātum ad processionem: præsupponit etiam operationem potentiarum organicarum interiorum. Et hoc quantum ad similitudinem, siue simultatem, scilicet quòd quando actualiter intelligimus, actualiter secundum phantasticam potentiam, quæ est organica, & interior, consideramus. Et non est hoc agere duos actus disparatos, quia vnus alteri subordinatur, scilicet quòd quando aliqd intelligere debemus, intellectus conuertitur sup phantasmata illustrando ea, & abstrahit illa à conditionib⁹ materialibus, & cognoscit vniuersaliter: & sic est ibi consideratio intellectiua, & operatio phantastica, & hoc nota Aristot. cùm dicit in tertio de anima: Opor-
D tet intelligentem circa phantasmata speculari, idest oportet, quòd ille, qui intelligit actualiter dum intelligit speculatur circa phantasmata, idest conuertat intellectū suum ad phantasmata illustrando ea. Nunc ergo quod nos fatigemur in intelligendo, non prouenit ex fatigatione organorum exteriorum, idest virtutum actiuarum continentium armoniam organi, & potentiæ: quia non requiritur simultas actus istarum organicarum potentiarum exteriorum, quę impedit intensionem intellectus intelligendo. Intellectus ergo fatigatur per accidens ex directa fatigatione organorum interiorum, scilicet organi phantastici, & memoratiui, & aliorum: & secundum quòd ista organa interiora sunt delicatiora organis exterioribus,
E ita sunt citius fatigabilia: necesse est enim, quòd quāto aliquod organum est subiectum alicuius virtutis magis spiritualis, tanto sit tenerius, quia requiruntur plura media armoniæ, cuius maximus gradus fundatur in maxima teneritudine. Cùm ergo potentia phātastica sit magis spiritualis, quàm visiua, vel auditiua, cùm inter ipsam & intellectum non sit aliquod medium, necessarium est, quod organum eius sit tenerius, quàm organum potentiæ visiuæ. Patet etiam iste modus in ordine perfectionis potentiarum organicarum exteriorum: nam potētia visiua spiritualior est, quàm potentia tactiua, cùm potentia visiua sentiat per medium extrinsecum, & in magna distantia; potentia autem tactiua percipit per medium intrinsecum,

Ad actualem cognitionem intellect⁹ nō requiritur actualis sēsatio potē tiarum exteriorum.

Ad hoc vt intellect⁹ actualiter intelligat necessariū est esse actualem cōuersionem ad phantasmata.

Potétia visiua est in parte corporis multum armonica.

cum, scilicet per medium carneum, & in nulla distantia: oportet enim, quòd realiter ipsum obiectum tangibile pertingat vsque ad carnem: sed videmus, quòd potentia tactiua in toto corpore est, siue in partibus teneris, siue duris, nec requirit magnam armoniam: potentia autem visiua non potest stare, nisi in parte multum armonica, & tenera, qualis est oculus, vbi sunt humores vitrei, & glaciales, & tunicæ teneræ diuersarum complexionum fundantes armoniam. Conformiter ergo ex ordine perfectionis organum potentiæ phantasticæ est tenerius, & maioris armoniæ, quàm organum potentiæ visiuæ, ergo citius fatigabile. Et ex hoc sequitur quoddam corrolarium, quod communiter experimur, scilicet quòd citius fatigamur considerando, aut studendo, quàm videndo, vel audiendo, quia organa phantastica teneriora sunt, ergo fatigabiliora: velocius fatigamur ergo in intelligendo, non quidem ex defectu ipsius intellectus, sed ex teneritudine organi phantastici. Et hoc declarat Salomon Sapien. nono capitu. dicẽs: Corpus, quod corrumpitur aggrauat animam, & terrena habitatio deprimit sensum multa cogitantem. Ex hoc sequitur, quòd anima separata non fatigatur in intelligendo, quòd iam non præsupponit operationem organicam secundum processionem, vel secundum simultatem: sed ipsa intelligit per seipsam per species, quas habet. De modo autem illarum specierum ad præsens non curo: imo anima separata habet continuam intellectionem nunquam desistentem. Sequitur etiam, quòd in vita æterna beati non fatigentur continuè intelligendo Deũ, vel post resurrectionem, quando erunt ibi cum corporibus: nec erit in corporibus nostris passibilitas ista, secundum quam fatigantur organa, quia est conditio corporis corruptibilis, corpora autem incorruptibilia nihil horum habent: sicut patet in superioribus auctoritate Salomonis, scilicet: Corpus, quod corrũpit aggrauat animam, idest corpus dum corruptibile est aggrauat animam, impediendo eam, & retardãdo ab actibus suis ex conditione corruptibilitatis. Dum ergo incorruptibile fuerit non aggrauabit: ablata ergo corruptibilitate in vita æterna non fatigabimur continuò intelligendo. Quartum, quod requiritur ad potentiam, vel virtutem fatigabilem, est quòd sit virtus organica, idest consistẽns in organo: nam dato, quòd aliqua virtus sit finita, & sit actiua, & sit corporea: si tamen non est in organo, non est fatigabilis: patet in virtute calefactiua ignis, quia illa finita est, & actiua, & corporea, tamen non fatigatur, quia ignis non fatigatur in comburendo, & aqua non fatigatur in frigefaciendo, & sic de qualibet virtute, quæ non est organica. Sic enim res grauis non fatigatur in descendendo. Vocatur autem virtus organica illa, quę est in organo. Dicitur autem organum quædam pars corporis dissimilis reliquis in figura, & complexione: quemadmodum oculus, & nasus, & pedes, & lingua. Ex hoc sequitur, quòd corpora homogenea nullo modo sunt organica, quòd ibi omnes partes sunt eiusdem naturæ. Ideo non possunt reperiri partes diuersarum complexionum, & diuersarum denominationum. Sequitur etiam, quòd omnes virtutes corporum homogeneorum, sunt infatigabiles: quod patet, qa virtus corporũ homogeneorũ, aut sunt virtutes actiuę, aut passiuę: si passiuę non sunt fatigabiles, quia nulla virtus passiua fatigabilis est. Si autem sint actiuæ, etiam infatigabiles sunt, quia non sunt organicæ, cùm in corporibus homogeneis non sunt organa. Ex hoc sequitur, quòd virtutes, vel qualitates actiuæ elementales non sunt fatigabiles, scilicet caliditas frigiditas humiditas siccitas: nulla enim istarum fa-

Quare citius fatigamur considerãdo, & studẽdo q̃ vidẽdo vel audiendo.

Organum quid sit.

Virtutes corporum homogeneorũ non sūt fatigabiles.

F tigatur in agendo. Et quia istæ sunt virtutes elementorum, licèt postea reperiantur in homine, vel in alia re organica; nunquam tamen erunt fatigabiles, etiam si in ipsis organis reperiantur: quia non reperiuntur in rebus organicis, vel in ipsis organis per modũ organicum: nã virtus visiua, quæ est organica, reperitur in oculo, & non in fronte, vel manibus, aut ventre. Et auditiua in aure, & non in naso, vel calcaneo: & sic de cæteris organicis potentijs: Caliditas autem si reperiatur in corpore humano, quod est organicum, non est in aliquo organo determinato, sed eodem modo in toto corpore. Licèt ergo caliditas, aut frigiditas sint in oculo, qui est organum, non tamen sunt organico modo, quia non sunt in oculo, vt in oculo; sed vt in quadam parte corporis G qualiscunque illa sit. Relinquitur ergo ex superioribus solas virtutes organicas actiuas esse fatigabiles, Deus autem non est virtus finita, nec corporea, licèt sit agens, & nullo modo patiens: nec etiam est organica, cùm non sit virtus alicuius partis corporis: ergo nullomodo Deus fatigabilis est: sed requiescere est proprietas virtutis fatigabilis, ergo non dicitur quiescere eo modo, quo nos quiescimus: in nobis autem sunt virtutes actiuę organicæ, vt potentia motiua, & potentia operatiua: nam motiua est in musculis vbicunque sint musculi in toto corpore, vis operatiua est principaliter in manibus, quia manus vocatur organum organorum: vt ait Aristo. de H part. anim. libro quarto, capitulo decimo. Licèt aliquo modo reperiatur virtus operatiua in alijs membris, vt in cruribus, & pedibus; principaliter tamen in manibus: ideo in nobis istæ duę virtutes sunt directe fatigabiles, quia corporeæ sunt, & actiuæ, & organicę: fatigamur enim directè in operando, vt in scribendo, & texendo: fatigamur etiam in itinerando: fatigamur etiam in loquendo, quia locutio fit secundum vim actiuam organicam motiuam istorum instrumentorum locutionis, & sic de alijs actibus similibus. *Idcirco benedixit Dominus diem sabbati.* Idest quia Deus quieuit in die sabbati benedixit ei: benedicere semper importat multiplicationem, idest quia multiplicauit istum diem I in bonis dando ei excellentiam inter alios dies. Fuit autem ista excellentia, quòd iste dies cultui diuino applicaretur. De ista benedictione magis diximus Gene. secundo capit. *Et sanctificauit eum.* Idest ad cultum suum applicauit, vt sicut ipse die illo ab omni opere requieuerat, ita nos in die illo ab omnibus cessaremus ipsi soli vacantes: nam sanctificatio est ad Deum applicatio, vt ex præcedentibus declaratum est.

Quò Deus non sit fatigabilis, nec possit quiescere.

In hoĩbus duæ sunt virtutes fatigabiles, scilicet virtus motiua, & virtus operatiua.

Honora patrem tuum, & matrẽ tuam; vt sis longęuus super terram, quam Dominus Deus tuus dabit tibi. Non occides. K Non mæchaberis. Non furtum facies. Non loqueris contra proximum tuum falsum testimonium. Non concupisces domum proximi tui. Nec desiderabis vxorem eius, non seruum, non ancillam, non bouem, non asinum, nec omnia, quæ illius sunt.

QVAE-

QVAESTIO. XVII.

De quarto decalogi præcepto.

HONORA *patrem tuum*. Positis præceptis primę tabulæ, quæ in solum Deum diriguntur, hic sequuntur pręcepta secundæ tabulæ, secundum quę homines in alterutrum rectè conuersantur: & quia tria solùm posuimus in prima tabula, necesse est, vt in secunda septem collocentur; & patet, quia ista mandata dicuntur esse relationes virium nostrarum, à quibus sumus operatiui, vt ipsis relatiuis omnis operatio inde procedens regulata sit. Est autem triplex vis operatiua in homine, quę nō est organica: sed à qua primo est motus, scilicet rationalis, concupiscibilis, irascibilis. Rationalis vis dicitur, secundum quam nos concupiscimus ea, quæ bestię non concupiscunt: non enim dicimus rationalem hic vim iudicatiuam, sed vim desideratiuam; qua nos desideramus quædam, quę sunt altioris gradus, quàm ea, quę desiderant bestię, & quę nullo modo possunt desiderare bestię, & ista sunt fama, honor, potentia, sapientia, & similia. Circa relationem autem huius virtutis rationalis ponitur vnum pręceptum, scilicet de honorando parentes, scilicet concupiscendo eis honorem, & dando inquantum valemus. Si autem sit circa relationē virtutis irascibilis, secundū quam inferuntur nocumenta, cùm irascibilis sit in malum destruendū: tunc dupliciter; quia aut est inferendo directè nocumentum ipsi personæ: & sic est præceptum illud, Nō occides: quia per occisionem tollitur esse rei, & venit ad non esse. Si autē irascibilis non sit directè ad esse ipsius personæ, sed ad aliquod magnum bonum personę, sic est præceptum, Non falsum testimonium dices. Si autem ponatur præceptum ad regulationem concupiscibilis, dupliciter: quia aut prohibet actum; aut desiderium faciendi. Si prohibet actum, dupliciter, quia aut prohibet actum, qui est circa delectationem tact^9: & sic est mandatum: Non męchaberis. Aut est circa actum delectabilem in apprehensione alicuius vtilis, quod rursus ordinatur ad delectabile; vel aliquid alterum, & sic est mandatū: Non furtum facies, quia furando auferimus proximo rem ei vtilem. Si aūt pręceptum sit circa directionem concupiscibilis in solo desiderio, tunc dupliciter, quia aut concupiscimus delectabile, quod est in tactu, & sic est præceptum de non concupiscendo vxorem proximi sui. Si autem sit desiderium ad res vtiles, sic est præceptum vetans cōcupiscere rem proximi: aut bouem, aut asinum, aut seruum, & ancillam: & sic patet sufficientia istorū præceptorum, quæ ad proximum, & quæ ad Deum supra: istam autem differentiam latius prosequimur Deuter. quinto cap. vbi de hoc.

Sufficiētia præceptorū quæ ponuntur in secunda tabula.

Honora patrem tuum. Honor dicitur exhibitio reuerentiæ in testimonium virtutis: quia enim pater filium genuit, aluit, & erudiuit, & eruditio bona, quam patres tenentur filiis dare procedit a virtute: debent patres honorari a filiis. Debetur autem iste honor, & magna reuerentia patri: nam reuerentia est considerata magnitudine resilire in propriam paruitatem. Cùm ergo filius debeat considerare patrem, vt quoddam magnum bonum, debet reuereri: sicut enim Deo reueremur, quia eum, vt maximum ens, & maximum bonum reputamus: ita quia patrem post Deum in secundo gradu reputare debemus, valde honorare, & reuereri tenemur. Sic enim ait Phylosophus in octauo Aethi. quòd patribus, & dijs non possumus retribuere ęqualia, idest quantumcunque bonum, vel honorem Deo impendimus, nil ei satisfacimus: ita de patre pro suo modulo: quia licèt multa bona, & honorem atq; reuerentiam cęteraque obsequia impendamus, non po-

Honor est exhibitio reuerentię in testimonium virtutis.

Immediate post Deū, patrē honorare debemus.

A terimus tantum retribuere, quantum contulit: nam tribuit totū esse nostrū per generationem, tribuit nostrum augmentari per educationē, & necessariorum appositionem, tribuit & mores per eruditionem, quātum ergo habemus, pater contulit. Nullus ergo patri æqualia retribuit. Debet etiam iste honor impendi parentibus propter duo: primo quia parentes sūt, & totum bonum nobis contulerunt. Secundo quia antiquiores, & seniores nobis sunt; senibus autem reuerentiam exhibere debemus; vt ait Deus per Moysen Leui. 19. cap. scilicet. Coram capite cano consurge, & honora personam senis. Et licèt honor dicatur propriè exhibitio reuerentiæ, quæ consistit in quadā humiliatione capitis, & alijs cæremonijs vrbanitatum B humanarum, & filius teneatur hūc exibere patri suo, sicut cuilibet seni, & cuilibet virtuoso: non tamen solùm iste honor impendendus est, sed etiam patribus obediendum est, vt quæcunq; mandauerint, quæ contra Deum non militent, quia in talibus nulli foret obediendum, cùm Deus sit supremus pater: vel quæ non sint destructiua status nostri, vel contra bonos mores, eis obedire tenemur. Et non solùm obedire tenemur, sed etiam in omnibus necessarijs ad vitam, vel quomodolibet aliter succurrere: & tunc correspondebunt nostrę bonę actiones, vel retributiones paternis beneficijs: vt sicut patres nobis tria contulerunt, ita eis tria impendamus, licèt ea, quæ retribuimus non sint æqualia eis, quę acccepimus. Accepi- C mus autem esse per generationem: impendamus parentibus gratiarum actiones, & honorem, quia sicut esse est maius bonum simpliciter, ita honor est maximum bonum politicum, vt patet in quinto Ethicorū. Accepimus à parentibus eruditionem in moribus: p̄stemus eis obedientiam in mandatis omnibus. Contulerunt nobis necessaria ad vitam, cùm ea per nos acquirere non poteramus: retribuamus nos eadem illis, cùm ipsi acquirere, vel laborare non possunt: & ista est rectissima distributio. Sic enim ordinat Philosophus generationem in septimo Politicorum cap. 15. scilicet quòd patres generent ad annum 37. vel pauloante, & tunc quando patres inceperint deuenire ad inopiā virium, ita quòd sibi laborare non possint: filij D erunt ætatis perfectę, & robusti, scilicet annorum triginta, vel vltra: & poterunt succurrere patribus. Si autem viri incipiant generare in valde parua ætate, vt in anno 14. vel 15. in quo Ecclesia, & leges humanę permittunt matrimonia iungi: viri, cùm genuerint, ita teneri erunt, quòd non sufficiant sibi, nec filijs necessaria ministrare. Si autem viri generent in magna ætate, vt in anno quinquaginta, vel quasi, quando ipsi deuenerint ad senectum, scilicet ad annum 65. vel quasi in quo iam non valeant sufficienter laborare: adhuc filij erunt teneri, & sic generatio erit inutilis: quia tūc nec pater sufficiet sibi, aut filijs necessaria procurare: nec filij sibi aut patribus. De hoc autem magis diximus Gen. 30. cap. & quare leges humanæ, & Ecclesiasticæ consentiant iungi connubia in tenera ætate, cū E sit contra perfectionem status politici. Hoc ergo in isto præcepto inducitur, vt honorem, obedientiam, & sustentationem parentibus ministremus. Et in hoc valde Christus reprehendit Phariseos, qui retrahebāt homines a benefaciendo patribus dicentes, quòd sufficiebat patrem aut matrem verbo honorare: etiam si nihil ei daretur, & hoc faciebant, vt omnia, quæ dari debebant patribus darentur templo ad ipsorum auaritiam explendam, aut saltem implendam, vt patet Mar. septimo capitul. cùm dixit Christus, quòd Pharisęi frangebāt traditiones, & legem Dei propter traditionem suam, & subiunxit. Moyses dixit: qui maledixerit patri, aut matri, morte moriatur, vos di-

Obediendum est patribus in omnibus, quæ cōtra Deū non militant.

Tria a parētibus accepimus.

In qua ętate deceat matrimonia iungi.

citis: si dixerit homo patri, aut matri corbam, quod est donum quodcunque ex me tibi proderit: & vltra non dimittitis eũ quicquam facere patri suo immutantes verbum domini propter traditionem vestram. Isti est enim Pharisæi ista facientes multum obuiabãt rationi naturali subtrahentes parentibus filiorum ministrationes in necessarijs. Et in hoc à brutis aĩalibus arguuntur. Ciconię enim prudentiores, & magis gratæ quàm ipsi sunt. nam vt ait Isidorus Etymologiarum lib. duodecimo, & in libro de proprietatibus rerum, ciconię sic se affectu pio ad parentes gerunt, ꝙ tanto tempore filij parentes senectute confectos in nido nutriant, quanto ab eis in ætate paruula sunt nutriti: magis autem deberent nutrire: quia dato quòd filij duplo nutriant parentes senes, quã ab eis in infantia, & pueritia fuerint nutriti, non reddunt æqualia: qa semper manet beneficium generationis, per quod communicatur esse simpliciter, cui nihil æquale potest retribui: deficiunt autẽ in hoc ciconiæ, quia vim iudicatiuam rationalem, secundum quam ita syllogizent, non habent: quidquid tamen sit, erubescere debet humana ingratitudo, cùm bestias videat suis genitoribus esse gratas. *Et matrem tuam.* Omnia, quę de patre dicuntur, de matre etiam intelligenda sunt: nam mater communicauit filio esse per generationẽ: nam pater, & mater sunt tanquam vnum totale generans: tenetur autem ciuilibet tanquam totaliter gignenti: pater tamen magis agit ad generationem filij, cùm virtus formatiua corporis pręcipuè sit in semine paterno: semen autem maternum magis se habet per modum passiui cõtemperati a semine humano paterno: ita quòd in vtroque commixto virtus actiua decisa in semine paterno inducat organizationẽ, & formas debitas agendo, & disponendo cum adiutorio virtutis cęlestis, vsque ad vltimum, in quo deberet educi forma vltimata speculata de potentia materiæ, & quia non potest educi propter excellẽtiam formę, inducitur in potentiam materiæ, scilicet ab extra ab ipso creatore. Est ergo materialiter filius ex vtroq; semine tàm materno, quàm paterno: cùm vterque spermatizet. Quantum ergo ad hoc matri tenemur ad gratiarum actiones, & ad honorem magnum reuerentiamque sicut patri: & licèt pater in hoc excedat matrem: quia semen paternum habet vim actiuam formatam: semen autem maternum habet vim passiuam: tamen mater excedit patrem tanquam ad vim conseruatiuam: nam deciso semine paterno, pater nihil agit, matres autem continent illud, & in earum vteris per nouem menses fętus formatur, & perficitur, & ibi de sanguine materno cibatur: hæc autẽ non sine magno matrum dolore fiunt, & quotidiano fastidio alijsq; laboribus, qui solent mulieribus grauidis euenire. Insuper & extremum in partu periculum, quod matres experiuntur, & dolent acerbè, & interdum moriuntur: ab hoc autem patres naturaliter liberati sunt: Tanti ergo labores ad filiorum natiuitates in matribus magnos valde de filijs honores, ꝓmerentur. Secundum etiam beneficium in matribus est quantum ad eruditionem: nã & matres filios erudiunt: imo id quod principale est siue bonũ, siue malum a matribus est: quia filij conuersantur cum matribus in tenerrima ætate, in qua fortissimę fiunt impressiones tunc: quia susceptiuę potentiæ aut vires multum dispositæ sunt, quia tenerę, ideo quidquid infigitur, funditus infigitur. Secunda causa est, quia in tenera ętate nullę impressiones adhuc factæ fuerant, ideo primę inuenientes potentiam nõ occupatam, nec ad aliquid alterum attendentẽ, & totaliter eam occupãt, & infiguntur radicitus, & quasi indelebiliter, quia vt ait Philosophus in secundo Ethic. non modicum dif-

Nota admirabilem ciconiorũ prudẽtiã.

Mater excedit patrẽ quantũ ad vim cõseruatiuam filiorum.

Eruditio principalis filiorũ siue recta siue nequã à matre est.

F fert a iuuene sic vel sic confestim assuescere, & propter hoc concludit Philosophus in fine primi Polit. quòd ad faciendum filios bonos non modicum refert habere curam mulierum: quia mater est dimidiũ liberorum, scilicet quantũ ad esse bonos, vel esse malos: propter hanc autem eruditionem, quam filij a matribus suscipiunt, tenentur eis ad reuerẽtiam, sicut patribus, & ad obedientiam. Mater etiam tertium beneficium filio impendit quantum ad augmẽtationem, quia eum sicut pater alit: & specialiter, quia in tenera ętate cum cibos duros fętus sumere nõ potest, mater cibum lacteum, quem natura propinauit, administrat: nam ex eisdem sumus, & viuimus: & sicut natura ingeniauit generationem, ita genitis cibũ

Mater dimidium est filiorum.

G prouidit connaturalẽ, dónec duriores fiant, & valeant alios cibos inquirere, vt ait Philosophus in primo Polit. circa medium. Etiam quia mater tenetur alere filium, si vir & vxor disiungantur: nam iura humana statuunt, vt mater vsque ad triennium nutriat filium, quia tunc indiget magis solatio materno, quàm pater no. Si autem filius excesserit triennium, debet nutriri apud patrem, vt patet extra De conuersione infidelium cap. ex literis, & C. de patria potestate in l. nec filium. Vnde versus.

Alere matris erit trimum trimoque minorem.
Maiorem trimo alere patris erit.

Quando autem vir, & vxor simul sunt, tunc vterq; laborat in educando fętu, quia vir quantum ad exte-

H riora, fęmina autem quantum ad obsequia, & dispositiones domesticas: tenetur ergo filius propter hoc matri ad sustentationem sicut patri, cùm ipsa fuerit in necessitate.

QVAESTIO. XVIII.

ET si quæras, cui magis tenetur patri, aut matri. Respondetur, quòd quantum ad debitam sustentationem ęqualiter tenetur patri, & matri: maxime qa sustentatio est aliquid, quod non debet dari diuisim patri & matri, sed simul: cùm vir, & vxor simul habitent, & in eadem mensa pascantur: quod ergo vni datur vtrique datur. Si autem quæras quantum ad

Filius cũ magis teneatur patri, an matri.

I honorem, & reuerentiam: respondetur quòd inquantum parentes sunt, æqualiter honorari debent: sed ꝓpter hoc cõsiderandum est, quòd honor exhibetur in testimonium probitatis, probitas autẽ, & virtus magis pertinent ad viros: nam & nomen suum hoc innuit, cùm viri a virtute dicantur: est ergo regulariter magis honorandus pater, quàm mater, ita quòd magis ei filij teneri debent, & timere a voce eius. Si tamen accidat, quòd pater sit vilis valde, & imperfectus homo, & mater sit valde virtuosa, & digna secundũ se magno honore: licèt vtrunque veneremur, magis tamen matrem honorabimus. De obedientia autem dicendum est, quòd obedientia est ad mandata obtemperare: cùm ergo tàm vir, quàm vxor aliquem in

Regulariter semper magis honorandus est pater, quàm mater.

K domo regant, quia dominari debent principatu Aristocratico, idest virtuoso, vt concludit Aristo. 8. Ethico. & quia in isto principatu, qui magis virtuosus est, magis regit, cùm vir virtuosior sit, quia prudentior, & firmior naturam, & cõstantior atque propositi tenacior, ideo magis patri obediẽdũ est, quia in pluribus, & quia magis habenti auctoritatem mandandi, cùm vir caput sit mulieris: vt patet prima ad Corint. 11. cap. hic autem expresse solùm mandatur honor dari patribus, quos proprio nomine patres appellamus, scilicet patribus, per qui genuerunt, subintelligit tamẽ de alijs statibus personarum, quæ vocantur patres. Deus autem per creationẽ, & gubernationem pater vocatur, vt patet Deu. 32. capit. cum dicitur: Nunquid non ipse est pater

Patri magis obediendum est, quàm matri.

tuus

tuus, qui possedit te, fecit, & creauit te? & nos eum in Dominica oratione patrem appellamus, dicentes: Pater noster, vt patet Matth. 6. capit. sed de honore debito huic patri in tribus mandatis primæ tabulę determinatum est. Vocatur etiam pater quilibet senex, & huic honor impendi debet, de quo Leui. 19. capi. Coram capite cano cōsurge, & honora personam senis: istis autem propter senectutem ad quendam honorem exhibendum tenemur, ad obediendum autem non, nec ad sustentationem, nisi secundū quòd cuilibet alteri indigenti. Et iste honor debitus senibus non debetur cuilibet seni, sed solùm senibus honestis atque virtuosis: quia cani sunt sensus hominum, & senectus vita immaculata: & senectus non diuturna, nec annorum numero computata: vt patet Eccl. 10. ca. Si aūt aliqui senes sint vilissimi, atq; impudic, eis honor null⁹ debetur, sed potius correctio. Alij vocantur patres, qui curā de nobis gerūt. s. domini nostri, vel temporales, vel spirituales prelati, quia vtrique intendunt qualiter bene vita nostra reguletur. Temporales quidem quātum ad cōditionem status politici: spirituales autem quātum ad statum spiritualem: licèt vtrique, & temporalem, & spiritualem statū curant: istis ergo honor impendendus est, & valde magnus: de quo Aristo. 5. Ethic. cùm posuisset, quòd reges, & alij principes boni politiarum distrubuunt iustum simpliciter, subiunxit, quòd his dāda est merces, scilicet honor, & gloria, idest magn⁹ honor a tota politia, quo nullum maius bonum politia habet. Gloria etiam, idest fama danda est, quia subditi debent laudare principem suum: vt sic nomen eius celebretur in vniuersa terra. Et non accipit Philosophus gloriam pro vita æterna, quàm nos gloriam vocamus, sed pro clara cognitione nominis, scilicet pro fama: licèt in eo, qui politiam bene regit, & ad bonum finem, nō solùm datur honor, & fama in præsenti; sed etiam postea vita æterna: nam subditi dant hic mercedem, quā possunt: licèt non condignam gloriam, & honorem: qui tamen plura hic desiderat, tyrannus vocatur, secundum Philosophū vbi supra. Gentiles tamen quodam modo secundam mercedem viderunt, scilicet eam, quàm Deus dat bonis rectoribus politiarum, vt patet in libro, quem fecit Tullius De somno Scipionis, vbi Scipio audiuit in somnijs à quodam alio mortuo Scipione, qui bene rexerat politiam, quomodo rectores ciuitatum valde magna post mortem præmia recipiebant, & in hoc incitabat ipsum Scipionem Aphricanum ad vtilitatem reipublicę desiderandā. De hoc multa Macrobius in libro super somnium Scipionis. Aliud autem de his tangit Virgilius Aeneidos in libro sexto, vbi agit de campis Elisijs, & de animabus beatis, quæ petunt campos Elisios. Honor ergo istis rectoribus ciuitatū, & spiritualibus prælatis valde magnus dandus est. Obedientia etiam eis debetur: nam intentio bonorum principum, & legislatorum est facere ciues bonos, & obauditores legum, idest obediētes legibus, vt patet primo, & decimo Eticor. Oportet ergo, vt ipsi rectori, aut prælato obediant: aliter enim nec legi obedirent, nec ciuitas permaneret, cùm ciuitas dicatur vna secundum attributionem ad vnum, vt ait Philosophus in tertio Polit. capit. 2. Sicut nauis habet vnum reginē, licèt motus plures ibi sint, quia oēs subordinantur ad ipsum directorem principalem: ita in ciuitate vnitas est vnitatē legum, & vnitatem principatus: si tamen non obedirent subditi suo rectori, nō esset vnitas ciuitatis, cùm non referrentur omnia ad vnū: sed quilibet ad seipsum. Necessaria est ergo obedientia ad rectorem, qui est pater ciuitatis, & ad oēs, qui prelunt, quia tunc conseruabitur ciuitas, aliàs impossibile est: his etiam mandat Deus obediri, vt patet

Qualiter senes honorandi sunt.

Quid gētiles de gloria hominis post mortē senserunt.

A prima Petri 2. cap. cùm dicitur: Subditi estote omni creaturæ propter Deū, siue regi tanquā precellenti, siue ducibus tanquam a Deo missis.

QVAESTIO. XIX.

SVstentatio autem, quæ tertium est, istis debetur, quia principes ciuitatum, vel regnorum, & prælati debent sustētari a subditis: & patet, quia seruus alicuius sustentari debet à domino suo, qui aūt est seruus communitatis, debet sustētari à coītate, sicut qui altari seruit, viuere debet de altari, vt patet prima ad Corin. 9. c. & extra de Preben. in ca. cùm secundum Apostolum. sed principes, & prelati sunt personę publicæ, ergo debent viuere de republica: patet, quia quilibet de tota cōitate laborat pro rebus suis specialiter non curās de bonis aliorum: principes autem, & prælati non debēt curare de bonis suis, sed de bonis communitatis conseruandò statum politicum: nam tota istorum sollicitudo est in distribuendo iustitiam oībus de politia: iustitia autem nō est bonum proprium, sed alienum: qui ergo iustitiæ studet, n studet sibi sed alteri: sic declarat Arist. quinto Etic. & ideo dicit, quòd difficilius est esse iustum, quàm habere alias virtutes; quia per quamlibet aliarum virtutum quilibet est bonus sibi, p iustitiam est solùm alteri bonus: magis autē inclinantur homines ad seipsos, quàm ad alteros. Et ex hoc cōclusit Philosophus in eodem libro ex auctoritate Biātis, quòd principatus ostendit virum, idest quando aliquis est virtuosus, & non est princeps, non incumbit sibi onus distribuendi iustum, & vacandi aliorum vtilitatibus relicta sua: quādo autem est princeps, incunbit ei istud onus cessandi a suis vtilitatibus: & qa hoc est valde graue, ibi demōstratur, quis est vir. i. quis est virtuosus. Vel si forte aliquis ante bene se habebat in rebus suis, & ex hoc iudicabatur virtuosus, cùm inceperit principari cessando a suis vtilitatibus, & studēdo vtilitatibus aliorū, videbitur si erat vere virtuosus, vel non. Laborant ergo principes, vel prælati qui vocantur patres bono publico, debent ergo sustentari de bono publico. Et hoc siue de bonis communitatis, cū communitas habet bona, quę sunt propria eius, sicut quælibet polilia bene instituta debet habere, vt ait Aristo. in fine secundi Politicorum: siue de bonis particularium personarum. Nam sicut ait Apostolus prima ad Corin. 9. capi. Si spiritualia vobis seminamus, non est indignum vt temporalia vestra metamus: sic ergo cùm principes totaliter insistāt bono publico, sicut quilibet insistit bono suo priuato: sicut quilibet de bono suo priuato sustentatur, ita princeps de bono publico sustētabitur: & hoc dicit Apostolus ad Rom. decimo tertio ca. loquens de principibus, & prælatis: Dei enim minister est, & vindex in iram ei, qui malū agit: ideo necessitate subditi estote, non solùm propter iram, sed etiam propter conscientiam: ideo enim tributa præstatis: ministri enim Dei sunt, in hoc ipsū seruientes. Reddite ergo oībus debita: cui tributum, ributū: cui vectigal, vectigal: cui honorē: honorē. Est ergo sufficiens atque honorabilis sustentatio rectoribus, & prelatis exhibenda, cùm omnium nostrum tanquam patres curam gerant ad sua nihil attendentes. Qui autem princeps, vel prælatus est magis vacans vtilitati suæ quàm distributioni iusti politici, secundum Philosophum in quinto Ethi. non prelatus, aut princeps sed tyrannus est: quę satis dura diffinitio est nostris principibus, & p̄latis: Patet ergo omnia, quę patri & matri carnalibus debentur, his quoq; deberi, qui præsunt. Alij autem proximi, qui non pertinent ad hęc quatuor genera personarum, quę supra enarrauimus, non vocātur patres, intelliguntur tamē omnes

Rectores politiarū, & ecclesiastici prelati de bonis cōitatis viuere debent.

Principes, & prelati ciuitatis non debēt curare de rebus suis

Principat⁹ ostendit virum.

Quęlibet politia bene instituta debet habere aliquid commune.

Principes & p̄lati magis vtilitati proprie vacantes q̄ communi tyrāni sūt.

omnes proximi nomine patrum, quia illis benefacere tenemur in necessitate positis, vt ait Augusti. Pasce fame morientem, quòd si non paueris occidisti. Sed istis non tenemur ad omnia, ad quæ tenemur patribus, quia non tenemur ad honorem, qui est exhibitio reuerentiæ. Nec tenemur ad obedientiam, sed ad solam subuentionem in necessitatibus: & isti intelligũtur nomine patrum, quia sacra scriptura ponit hic ista precepta tanquam quasdam conclusiones iuris naturalis multum vniuersales. Applicatio autem ad magis particulare pertinet ad sapientem. Et sicut nomine parentum intelliguntur hic omnes alij proximi, ita nomine honoris intelliguntur omnia opera pietatis tàm spiritualia, quàm corporalia, vt orare, docere, consulere, solari, parcere, iniurias sustinere, & sic generaliter de oĩbus operib9 misericordiæ. Vnde si quęratur, pietatis opera spiritualia, vel corporalia, ad quod præceptum reducãtur: dicendum est, quòd ad præceptum quartum de honorando parentes. Et hoc est quantum ad omnia bona opera, quæ agere debemus: nam mala opera, quę vitare tenemur, pertinent ad alia sex præcepta huius secundæ tabulæ. Hoc quartum præceptum de honore parentum ponitur tanquã caput secundæ tabulæ immediatè post precepta de cultu Dei: & ratio est, quia patres sunt nobis, vt dij: quia sicut a Deo tanquam ab vniuersali principio omnium rerum esse recipimus: ita à parentibus tanquã a principiis immediatis esse recipimus: ideo Philosophus in octauo Ethic. cõparat parentes & Deos dicens, quòd dijs, & parentibus non possumus ęqualia retribuere.

Opera misericordiæ ptinẽt ad 4. præceptum decalogi.

Vt sis longęuus super terram.

QVAESTIO. XX.

Quare in isto præcepto solo ponitur premium diuturnitas vitæ.

IN nullo alio præcepto specialiter ponitur premiũ, vel retributio danda pro bono opere, nisi in isto, scilicet vitæ diuturnitas. Et ratio est, quòd ille, qui patrẽ, qui principium vitę est, honorat, in habendo vitã longam præmietur: è contrario autem filijs, qui patres non honorant, vita breuiatur inciduntq; in magna infortunia. Et sicut eis Deus promittit vitam longam, ita etiam promittit bonorum temporalium abundantiam, sine quibus in hominibus secularibus vita laboriosè, atq; miserabiliter ducitur: licèt profundius contemplando fortè contrarium diceremus. Intelligendum autem, quòd licèt hic promittantur bona, quæ sunt in longitudine vitæ, non solùm ista promittũtur, quia satis modicum erat talia dari in præmium: nam quęlibet operatio in charitate promeritoria est vitæ æternæ: cùm ergo actus honorandi circa patrẽ sit actus bonus ex genere, cùm fiat ex charitate, vitæ æternæ promeritorius est: Deus tamen, cùm loquebatur isti populo adhuc rudi, promittebat bona sensibilia, quæ amabat: quia adhuc cęlestia non intelligebat. De hoc magis diximus Gen. 15. capi. Cùm autem dicit, quòd illi qui honorant patres viuent vita longiori, verum est, vt communiter vel saltem quantũ ad meritum, idest qui honorat patrem, meretur, vt viuat vita longiori. Aliquando tamen fit, vt hi qui patres honorant cito moriantur: & hi qui patres dehonorant, atque contristant in longum vitam extendant. In his autem occulta Dei dispositio latet: quia fortè, qui parentes honorant, & boni sunt, cito rapiuntur, ne a malitia perturbentur, sic dicitur Sapien. quarto capitu. de bonis: Placuit Deo, factus dilectus, & viuens inter peccatores, translatus est, raptus est, ne malitia permutaret intellectum eius, & ne fictio deciperet animam illius. De malis autem, & dehonorantibus parentes si multum viuant, dicendum est, quòd fortè ex miseratione Dei euenit expectando eos de die in

F diem ad pęnitẽtiam: sic dicitur Isai. tertiodecimo capitul. Ideo expectat nos Deus, vt misereatur nostri. Vel fortè ad damnationis suæ cumulum fit, vt non habeat quo excusetur, qui tandiu expectatus ad pęnitentiam, non mouetur. Adhuc tamen de illo, qui honorat parentes, & cito mortuus est, dicere rectè possumus, & debemus, quòd ille multis diebus vixit: nam tps est spaciũ concessũ ad agendũ, si autem aliquis in triginta annis fecit opera tanta atque tam magnifica, quanta alius fortè non potuisset facere in centum annis, dicitur vixisse plusquam ille, qui vixit cẽtum annis. Tempus enim secundum se bonum non est, quia est causa tabefactionis, & est causa mali, & obliuionis, vt patet in quarto Physic. Sed inquantum

G refertur ad actus qui fiunt in ipso, bonum est. cùm ergo de actibus virtuosis ille, qui parentes honorabat in pauco tempore plures egit, quàm ille, qui nõ honorabat in magno tempore: ergo plus vixisse videtur, qui honorauit parentes, & cito raptus est, quàm qui eos non honorans longo tempore vixit. Et istũ modum loquendi obseruat scriptura, vbi supra Sapient. quarto capitu. cùm dixisset de bonis, qui cito rapiuntur, subiunxit: consumatus in breui expleuit tempora multa, idest in paucis diebus compleuit multos dies: placita enim erat coram Deo anima eius, ideo properauit educere illum de medio iniquitatum. In isto pręcepto fuit facta promissio specialiter, vt inducerentur ipsi Iudæi ad benefaciendum, & honorandum pa-

H rentes: nam erant valde crudeles contra parentes nolentes eis impendere pietatis obsequia, vel obedientiam, aut honorem, sed ita se habebant tanquam ad extraneos, & hoc adhuc durauit in eis vsque ad tempora Christi, qui valde redarguit Pharisæos, qui retrahebant homines à benefaciendo parentibus: vt patet Marc. septimo capitulo. *Super terram, quam Dominus Deus tuus daturus est tibi.* Deus laudauerat valde istam terram promissionis, vocans eam fluentem lacte, & melle: & Moyses valde eam laudauit, cùm declarauit desiderium suum de transeundo in illam, vt patet Deuter. tertio capitulo, cùm dicitur. Precatus sum dominum in tempore illo, dicens: Domine Deus &cęt. & sequitur: Transibo igitur, & videbo terram

I hanc optimam trans Iordanem, & montem istum egregium, & Libanum. Demonstrauit etiam eam esse delectabilem in sua conquestione, quando conquerebatur cum cordis magna amaritudine, quòd non transiret in terram illam, vt patet Deute. quarto cap. cùm dicitur: Iratusque est contra me dominus propter sermones vestros, & iurauit, vt nõ transirem Iordanem, nec ingrederer terram optimam, quã daturus est vobis: ecce morior in hac humo, non transibo Iordanem, vos transibitis, & possidebitis terram egregiam. Persuaso ergo Iudæis, quòd ista erat terra valde delectabilis, atque desiderabilis, ferrentur in eam desiderando tanquam in quendam finem cognitum secundum se bonum, & vellent pertingere illum finẽ:

K & diuerterent a quolibet, per quod impediebatur puentio in illum finem. Nunc ergo dicitur eis, q honorando parentes poterunt viuere magno tempore super terram illam, quam habituri essent: si autem non honorarent, pauco tempore in ea morarentur, vel quia cito morerentur, vel quia captiui in exteras nationes ducerentur: laborarent ergo, diligenterque custodirent istud præceptum, vt non priuarentur terra tamdiu concupita. Hoc autem rectè tenebat si ipsi desiderauissent, & reputauissent terram illam, sicut desiderare, & reputare debebant: sed non fecerunt: quia, vt patet Psalm. 150. Pro nihilo habuerunt terram delectabilem. Ista promissio est specialis ad Iudæos, quia non poterat hoc referri ad alias gentes: nam

Nulli gẽtibus Deus promiserat terrã in qua habitarent nisi Iudęis. nam nullis alijs gentibus promiserant Deus dare terram in qua habitarent: & dato quòd promisisset aliquibus sicut Idumæis, & Ammonitis atque Moabitis, vt declarabitur Deute. septimo capitulo, non poterat hoc adaptari, quia non daturus erat eis Deus terram ad habitandum, cùm iam dedisset, vt patet Deute. secundo capitulo. Ad solos ergo Iudęos hoc referendum est: & quia ista mandata erant moralia, & de iure naturali, obligabantque omnes homines, necesse erat, quòd ipsi in complendo illa ex charitate, mererentur vitam ęternam, & complendo illa, etiam sine charitate mererentur vitæ diuturnitatem: sed hoc inducebatur ex natura præcepti, & hoc in quacunque terra essent: expressit tamen hic Deus de terra, quàm daturus erat, quia solis Hebræis loquebatur. *Quam Dominus Deus tuus dabit tibi.* Dabat eis spem de habendo terram illam, quia ad hoc eduxerat eos Deus de Aegypto, vt eductis daret terram fluentem lacte, & melle, vt patet Deute. sexto capitulo. Et dicitur: Quam Dominus Deus tuus dabit tibi: quasi dicat, non accepisti eam viribus tuis: sed ex misericordia Dei, quæ hostes illos fortiores, & robustiores te atque maioris numeri confregit. Non ergo dicere debes, quòd fortitudo manus tuæ hæc omnia tibi præstitit, sed misericordia Dei, de quo Deuter. septimo capitulo. Et fit hic mutatio personæ. Nam deberet dicere, vt sis longęuus super terram, quam ego daturus sum tibi: & dixit, Quam Dominus Deus tuus daturus est tibi: iste namque, qui loquebatur, vocabatur Deus: sic enim se vocauit in principio huius capituli, dicẽs: Ego sum Dominus Deus tuus, qui eduxi te de terra Aegypti. Et licèt hoc verum sit, quòd Deus daturus erat terram illam Iudæis, & quòd ille, qui ista loquebatur non erat Deus: nec daturus erat terram Chanaan Iudæis, & sic non est mutatio literæ: quia tamen litera vocauit istum Deum: necesse est ex ordine literæ fieri mutationem personæ: & ista mutatio consueta est in sacra scriptura, vt patet in Psal. tertio versu vltimo, & Deute. sexto capitulo. *Non occides.*

QVAESTIO. XXI.

De quinto præcepto decalogi. ISTVD est secundum præceptum secundę tabulę, & sunt iam omnia ista negatiua, quia cùm tota secunda tabula pręceptorum sit de directione hominis ad hominem, poterit se aliquis habere ad alterum dupliciter: vel bona impendendo: vel nocumenta cauendo. Quantum ad primum, quod est bonorum impensio, fuit primum præceptum huius secundæ tabulæ de honore parentum, quia nomine parentum omnes proximi intelliguntur, & nomine honoris omnia opera pietatis, vt declaratum fuit supra: in his autem sequentibus ponuntur inconuenientia, quę oportet vitare. Et ponuntur plura negatiua, quàm affirmatiua, quia negatiua sunt maioris obligationis, & grauioris transgressionis, ideo debebant magis explicari: nam licet teneatur homini benefacere, magis tamen tenetur nõ nocere, quàm bene facere: exprimuntur ergo hæc sex genera nocumentorum, & secundũ hoc sunt sex præcepta negatiua, quæ sequuntur. Istud primum ponitur, quia inter cętera grauius est: nam nullũ maius nocumentum alicui fieri potest, quàm vt inferatur ei mors, cùm mors tollat esse simpliciter, quod est per totum bonum, & fundamentum aliorum bonorum. In alijs autem nocumentis non potest tolli tantum bonum, quia non tollitur esse simpliciter: sed aliquid qđ est in ipso esse. s. aliqua perfectio: tanquam ergo maximum nocumentum in principio hoc prohibitum est. Hoc autem cęteris est horribilius: nam fornicari, aut furari, vel talia concupiscere, parui momenti sunt, &

Magis tenetur homo non nocere q̃ benefacere.

A reputãtur comparata ad occidere. *Non occides.* Per hoc vetatur non solùm occisio, sed etiam quælibet membri mutilatio, aut sanguinis effusio, vel qualiscunque facta percussio, quę sit via ad mortem, vel quomodocunq; se habeãt. Nam omnia, quæ pertinent ad idem genus, reducuntur ad idem pręceptũ. Rabbi Salomon dicit quòd in isto præcepto solùm vetatur occisio: mutilatio autem membrorum, vel aliæ percussiones, siue sanguinis effusiones vetãtur in pręceptis iudicialibus. Sed hoc non potest stare, quia præcepta iudicialia fuerũt data soli populo Iudaico, sicut cęremonialia: ergo nullam aliam gentem obligabant. Patet enim, quia nõ obligabantur gentiles ad suscipiendum ritum Iudaicum, sine illo namque poterant saluari, ergo non obli-
B gabant eos præcepta iudicialia: sed mutilatio membri, aut sanguinis effusio, quę non inferret mortẽ secundũ Rabbi Salomonẽ pertinent ad p̃cepta iudicialia, ergo Gentiles non obligabantur ad non percutiendum, vel mutilandum, & effundendum sanguinem: quidquid ergo horum aliquis de Gentilibus faceret, non peccaret: sed nihil est hoc falsius. Nam cunctę leges Gentilium hoc vetabant, sicut occisionem: & non solùm gentes habentes legem, sed etiam gentes, quę legem non habentes solo naturali iure reguntur, hoc obseruant. Item cùm ista pręcepta iudicialia, & cęremonialia non insint: a natura, sed a sola voluntate legislatoris, & populi suscipientis, nunquam obligant anteq̃ dentur: sed populo Hebręorum ista pręcepta data sunt
C in monte Sinai: ergo antequam peruenirent ad illum locum, non obligabantur non effundere sanguinem, vel non mutilare: sed hoc valde inconueniens est. Et si forte dicas quod ista ponuntur in pręceptis iudicialibus, & tamen obligabant antequam darentur iudicialia: oportet quòd reducantur ad aliquod de pręceptis decalogi, quę sunt pręcepta iuris naturalis. Dicendum ergo, quòd hic vetatur homicidium, & omnes percussiones, vel sanguinis effusiones, & quodcunque pertinens ad istud genus, quia naturaliter omnia hęc videntur esse nocumenta, & fugienda esse. *Non mœchaberis.* Męchia adulteriũ notat, & hoc fit cùm vxore alterius.

Secunda. Præcepta iudicialia non sunt a natura. Occurrit tacitę responsioni.

Sextum p̃ceptum decalogi.

An nomine męchiæ prohibeatur solus concubitus adulterinus, vel omnis carnalis delectatio sine matrimonij fędere, etiam
D *simplex fornicatio.*

QVAESTIO. XXII.

HEBRAEI volunt q̃ hic solùm prohibeatur concubitus adulterinus, & nullus alius. Doctores nostri volunt, quòd prohibeatur omnis carnalis delectatio quę fit sine matrimonij fędere. Et patet, quia qui prohibet minus malum, prohibet a fortiori maius malum pertinens ad idem genus: vt si quis prohibeat non percutere proximum, prohibet a fortiori non occidere, etiam si non exprimatur dato, q̃ nõ fiat illa occisio per percusionẽ, sed veneno, vel alias: sic cũ hic manifeste in cortice literę vetetur adulteriũ, vetabuntur a for-
E tiori omnia maiora vitia pertinentia ad genus coitus, sed sunt maiora, atq; infandiora vitia, & magis infamia in genere coitus, quàm sit adulterium: ergo illa semper vetabuntur, & fortiori districtu quàm adulterium. Sicut est coitus cum pecoribus, siue incumbendo siue succubendo: coitus masculorum adinuicem: coitus incestuosus, vt si quis cùm m̃re, aut sorore, & sic de cęteris consanguineis, vel affinibus, & mollicies: manifestum est quod ista grauiora, & infandiora sunt, ergo magis vetabuntur. Dicendum ergo, quòd in hoc pręcepto vetatur Męchia, idest adulteriũ expresse, sed nomine adulterij omnia alia mala pertinentia ad coitũ prohibentur: siue bestialitas. s. cũ pecoribus, siue sodomia in coitibus masculorum, siue

Docto. sententia.

incestus in coitu consanguinearum, & affinium: siue raptus in coitu puellarum raptarum de domo paterna: siue stuprum, idest violatio, vel defloratio prima virginum: vel etiam simplex fornicatio, scilicet soluti cum soluta, & non solùm omnia ista, quę per coitum perpetrantur: sed etiam aliæ inhonestæ delectationes in effusione seminis qualicunque modo fiant ad experiendam delectationem veneream, quæ non fiunt ad alteram personam, sed aliquis in se ipso fedissime, atque infandissime agit. Quod genus vocatur mollicies, quia ad valde molles pertinet, quia nullam tristitiam tolerare possunt in resistendo concupiscentiæ venereæ. Et non solùm in perfecta seminis effusione, sed etiam in quibusdam præludijs, quæ humana inquirit, & inuenit malitia, de quibus melius atque securius arbitror subticere. De omnibus his, quæ mala, & vitanda dicantur, & peiora quàm adulterium, vel saltem quædam maiora, & quædam æqualia manifestare opus non est, quia omnes gentes sic arbitrantur, & sic sanxerunt iura humana, etiam quæ nullo modo accedebant ad legem Dei, & in his durissimas pęnas imponit. De duobus tamen istorum maius fortè videtur dubium, scilicet de peccato molliciei, quod quis in seipsum perpetrat, & de simplici fornicatione. De peccato autem molliciei, quin malum atque fedissimum sit, dubium nulli est: & quilibet audiens bene dispositus fastidit, & horret. De isto tamen peccato leges humanæ non curauerunt, licèt sciuerint aliquid tale esse. Et hoc propter duo: primo, quia lex curat de peccatis, quæ manifestari possunt ad punitionem: peccatum autem molliciei manifestari non potest, cùm nullo teste fiat: nec ad alteram personam propetratur: sed qui agit in seipso agit: & cùm loca quærantur, quæ a ceteris hominibus separata sunt, & satis occultabile sit, imò venè nunquam scibile, nisi qui egerit reuelauerit, vel si quis filius iniquitatis, imò ipsa iniquitas inuerecundia inuerecundior nullo modo in patulo erubescat talia infandissime perpetrare: excedens adhuc in iniquitate turpissima sacrificia Priapi, in quibus ipse sacerdos in gradibus altaris consistens verenda toti populo demostrabat incitans ad vera sacra Priapi, quæ in deordinatissimis coitibus celebrantur: aliàs autem nullus in hac re peccans prodibilis est, quia in media multitudine constitutus hoc sine aliorum cognitione patrare valeat. Pudet de hac re protrahere sermonem, cùm & ipsa cogitatio satis fęda, & periculosa sit, maxime iuuenibus fluxis ad libidinem: quia promptior nulla venus. Cùm ergo istud vitium huius conditionis sit, nunquam, vt rarissime cognosci possit, nec ad punitionem venire, leges humanæ prudenti ductæ consilio, maluerunt subticere, quàm naturam humanam inutiliter infamare. Idem videtur esse in isto vitio, quod sit in malis cogitationibus: nam malæ cogitationes peccatum sunt si deliberatè sint, vt si quis apud se deliberauerit alterum occidere, dato quòd non occidat, iam peccauit. Etiam si quis in corde suo mulierem cōcupierit deliberatione: iam peccauit, vt patet Matth. quinto capitulo. Qui viderit mulierem ad concupiscendum eam, iam mœchatus est in corde suo: ista tamen peccata lex humana non punit: sed sola lex diuina, vt patet Matth. quinto capitulo, vbi Christus addit ista peccata cogitationum ad pęnam, sicut leges humanę ponebant sola peccata operationum. Et dato quòd lex humana ista mala esse iudicet, vt patet in quibusdam coniurationibus factis contra Dominos, vel prælatos: & tamen non curat de cogitationibus, quia illę non possunt pro-

Qualiter leges humanæ de mollicie mentionē nullā egerunt.

Quare leges humanę cogitationes iniquas non puniunt.

F dire in patulo, cùm Deus harum solus discretor altissimo iudicio, & strictissima indagine scrutans corda, & renes inuestiget. Quæ ergo probari non possunt, vt ad punitionem veniant, in legibus punienda scribere, est frustra occupare membranas, & studium apponere impossibili. Cùm autem cogitationes malæ sunt in damnum reipublicæ, vel principis, aut similium personarum: dato quòd patratæ non fuerint, si tamen constare potest aliquo modo de tali voluntate, vtputa inter plures de talibus coniuratio, & colloquium factum, etiam pęnam lex imponit, vt patet extra in Decretis, & sexto quęst. prima capitulo. Quæro ergo, in versu. Si quis cum militibus, & qua si idem. C. ad lege Iuliam maiestatis in lege si quis.

G Secunda causa, & potissima quare leges humanæ non curant de isto vitio, quia licèt legislator velit facere ciues simpliciter bonos, tamen principaliter in lege mandantur ea, quæ concernunt habitudinem vnius ciuis ad alterum, vel ciuium ad ciuitatem: quòd autem aliquis bene se habeat ad alterum est per opera iustitiæ, cùm iustitia sit bonum alterius, vt patet in 5. Ethi. & dicatur iustitia in retribuendo siue distribuendo vnicuique quod suum est, vt patet in instituta, De iustitia, & iure, in principio. Solos ergo actus iustitiæ mandat lex humana: actum vero liberalitatis, vel eutrapeliæ, vel magnanimitatis, vel amicitiæ, aut temperantiæ non mandat lex: quia non punit ebrios vel gulosos vel timidos: & sic de cęteris, qui vitiosi

Lex humana solos actus iustitię præcipit.

H sunt. Nec valet: si obijcias de eo, quod dicit Phylosophus in quinto Ethi. in principio, quòd lex præcipit omnem actum virtutis, vt non percutere, non conuitiari: cùm dicit: Præcipit autem lex, & fortis opera facere: vtputa non derelinquere aciem, nec fugere, nec abijcere arma: atque temperati: vtputa, non mechari, nec conuitiari atque mansueti: vtputa non percutere, nec contendere: similiter autem, & secundum alias virtutes, & malitias: hæc quidem iubens, hæc autem prohibens: nam quidam actus virtutum aliarum sunt, qui communicant cum iustitia, & actus oppositi actibus illarum virtutum communicant cum iniustitia: & quia leges humanæ intendunt bonum politiæ tanquam finem, scilicet pacem

I communem: & ista pax impeditur per hoc, quòd aliquis male se habet ad alterum iniuriando, vel in rebus nocendo. ideo leges humanæ intendūt tollere solùm istos actus, qui sunt impeditiui. Et quia isti pertinent ad iniustitiam, leges humanæ solùm curabunt de actibus iustitiæ, & iniustitię, hos quidem præcipiendo, illos autem vetando. Et quia contingit, quod actus aliarum virtutum aliquando coincidunt cùm actibus iniustitiæ, vel iniustitiæ, ideo lex humana præcipit, aut vetat illos inquantum sunt actus iustitiæ, vel iniustitię, sed non inquantum sunt actus aliarum virtutum. Et patet ista ratio, quia sicut lex vetat generaliter omnem actum iniustitiæ, & vetat aliquem actum intemperantiæ: si vitaret illum actum inquantum est actus

K intemperantiæ vitaret omnes actus intemperantię, cùm nullus eorum bonus sit: sed lex humana vetat adulterari, quod ad intemperantiam, vel incontinentiā siue molliciem pertinet, & non vetat ebrietatem, quæ pertinet ad intemperantiam, & est vilissimum vitium: nec vitat gulositatem, & similia, quę ad eādem intemperātiam pertinent. Ratio autem diuersitatis est, quia adulterium, qui est actus intemperantię, est etiam actus iniustitię cùm per illud noceatur proximo, cuius coniugij fędera violantur, & proles incerta efficitur, & sic de alijs malis, quę ibi concurrunt ad alterum. Quantum ad ebrietatem non est idem, quia licèt sit opus intemperantię, tamē s͠m se non importat magis nocumentum ad alterum, quā ad eum, qui inebriatur.

Non

Non est ergo ebrietas, vel gulositas pertinens ad iniustitiam, ergo nullo modo vetatur a lege. Et sic generalis regula est, quòd nullus actus vetatū a lege, nisi actus iniustus, vel qui pertinet ad ipsam iniustitiam particularem, quæ est commutatiua, & distributiua, vt patet in quinto Ethicorum, siue sit actus alicuius alterius virtutis, & reducatur ad iniustitiā particularē, vt ponit Aristoteles, in eodē quinto. Esse species iniustitiæ commutatiuæ Mœchia, idest adulteriū, & serui seductionem, & dolosam occisionem, & peragogiam, idest aquarum occultam deductionem, & sic de alijs speciebus. Sic ergo adulterium vel Mœchia prohibentur a lege non inquantum sunt species intemperantiæ, sed vt sunt partes iniustitię particularis: Ebrietas autem nullo modo est particula iniustitiæ particularis, ideo nullò modo vetatur a lege. Et secundum hoc patet responsio ad dictum Arist. scilicet, præcipit autem lex opera fortis, vt non dimittere aciem, nec fugere, nec abijcere arma. Dico enim, quòd lex humana non vetat ista, inquantum sunt vitia opposita fortitudini, sed inquantum sunt actus iniusti: nam si actus fortitudinis directe mandaret omnem actum fortitudinis, mandaret, & vetaret omnem actum timiditatis, & audaciæ: sed non facit hoc: nam si aliquis timidus sit, vel audax, non punitur a lege, sed hic præcipiuntur actus fortitudinis, non vt sunt actus fortitudinis, sed vt sunt actus iustitiæ. Est enim iustum, quòd nos pugnemus pro republica, defendendo eam ab hostibus: qui autem derelinquit aciem, aut fugit, vel abijcit arma, non defendit rembublicam: ideo iniustum valde est, inquantum ergo est iniustus punitur a lege, non autem inquantum timidus. Sic etiam cùm dicit lex præcipit opera temperati, vt non conuitiari, nec mœchari. Respondetur quòd non pręcipit ista opera temperantiæ inquantum opera temperantię sunt, sed inquantum sunt opera iusta, vel iniusta: nam mędhari iniustum est, quia est magna iniuria proximo, vt declarauimus: conuitiari autem eodem modo est actus intemperati large dicti: tamen non prohibetur vt actus intemperati, sed vt actus iniusti, quia iniustum est conuitiari alicui. Sic respondetur ad aliud quando dicit, quòd lex præcipit actum mansueti, vt non percutere, nec contendere: nam istos non præcipit, inquantum sunt actus mansueti, vel iracundi, sed inquantum sunt actus iusti, vel iniusti: nam percutere valde iniustus actus est, & contendere. Habito ergo hoc fundamento, licèt mollicies sit actus intemperantiæ, cùm sit circa delectabile tactus, tamen non est actus iniustitiæ particularis, cùm per mollicіem nulli noceatur: sed sibi ipsi mollis malum facit: non ergo curat lex de isto vitio, quia non pertinet ad iniustitiam, de qua est tota intentio legis. Et sic cùm dicatur, quòd lex præcipit omnem actum virtutis, verum est materialiter, inquantum reducuntur ad species iustitiæ particularis: sed formaliter solos actus iustitiæ præcipit. De alio restat dicendum, scilicet de simplici fornicatione, vtrum vitetur in hoc pręcepto. Et sciendum ad hoc, quòd cùm ista sint pręcepta de iure naturali, idest de illis inclinationibus, quæ insurgunt ex natura communi animalis, vt ex propria inclinatione hominis secundum rationem, quæ est natura hominis: oportet quòd omnia, quæ mala iudicantur, vel secundum communem inclinationem animalium, vel secundum principia communia rationis practicę hic vetentur tacitè, vel expresse: sed fornicatio simplex est mala, cum nos iudicemus eam malam secundum principia rationis practicæ: ergo vetatur hic: sed non potest intelligi vetita, nisi in isto præcepto, non Mœchaberis: ergo nomine Mæchiæ, vel adulterij intelligitur simplex fornicatio. Conse-

Respōsio ad obiectionem supra factam.

An simplex fornicatio vitetur per 6. præceptū legis.

A quentia satis apparet, antecedens patet, scilicet quòd fornicatio iudicetur mala naturaliter, scilicet ex principijs communibus intellectus practici. Sed sciendum quòd ad hoc, quòd aliquid dicatur malum, vel bonum naturaliter, non est necesse quòd omnes homines eadem sententia iudicent illud bonum aut malum, vt ait Aristoteles, in decimo Ethicorum subdens exempla, scilicet quòd sicut est circa sensus exteriores, scilicet quòd mel naturaliter est dulce secundum se ipsum, & omnis, qui habet gustum dispositum illud experitur: si tamen aliquis habeat linguam infectam colera, iudicabit mel esse amarum. Vel de visu manifestum est, quòd Ethiops niger est siue coruus, & omnes habentes oculos dispositos iudi-
B cabunt esse nigros: si tamen aliquis patiatur ophtalmian iudicabit illos esse albos, vel subalbos propter melancoliam corruptam, & subalbam, quam habet in oculis. Sicut ergo licèt isti iudicent Ethiopem, & coruos albos, & mel esse amarum: tamen secundum veritatem, mel semper est dulce, & coruus atque Ethiops nigri: ita si aliquis sit indispositus secundum passionem concupiscentię iuuenilis circa actum venereum, iudicabit fornicationem simplicem non esse malam, & non solùm hanc, imò & adulterium iudicabit non esse malum: illi tamen, qui sunt temperati, iudicabunt esse malum adulterium, & malam fornicationem simplicem: & omnes temperati hoc facient: ipsi tamen iudicabunt coitum coniuga-
C lem esse honestissimum, atque temperatum: ergo videtur quòd fornicatio simplex secundum se mala est, q̃a ab omnibus bene dispositis mala iudicatur: licèt alicui male disposito bona videatur. Sicut alicui habenti gustum male dispositum id, quod est delectabile videtur tristabile, & è contrario. Item patet hoc in ipsis incontinentibus, quia incontinens est pęnitiuus, vt ait Aristoteles, in septimo Ethicorum nam passione existenre egreditur à recta opinione, & malum operatur: sed rursus soluitur a passione, & iudicat contrarium, vt ait Aristoteles, eodem libro: sed sic est, quòd qni incontinens est, dum est in passione iudicat simplicem fornicationem bonam, & illam sequitur: postea passione cessante, quando intellectus opera-
D tur, iudicat malum esse fornicatum fuisse: ergo videtur, quòd intellectus sibi ipsi relictus nulla passione perturbante iudicat malam fore fornicationem simplicem: ergo mala est naturaliter. Item actus naturaliter efficitur bonus vel malus ex suo fine: quando autem aliquis est actus ordinatus in indebitum finem, necesse est esse malum: sed sic est, quòd delectabile, quod est in tactu, & gustu non dicunt̄ eligibilia per se, sed necessaria, vt ait Aristoteles, ī septimo Ethicorū, idest quòd delectabile, quod est in cibo, & potu, vel in actu venereo non eliguntur propter se, idest non sunt talia, quæ naturaliter debeant eligi propter se sed propter alterum, ita quod si non intenderetur aliquis finis ex eis, nunquam deberent eligi: delecta-
E bile enim, quod est in cibo & potu est propter conseruationem indiuidui: quia impossibile est viuere aliquod animal sine cibo & potu, & si posset animal viuere sine cibo & potu, non deberet eligere sumere cibum aut potum. Delectabile tactus in actu venereo est eligibile propter conseruationem speciei per generationem: si autem daretur quòd species posset conseruari aut multiplicari indiuidua sine coitu, nullus deberet eligere coitum. Si ergo aliquis non intendat gignere, & tñ velit coire, eligit propter se coitum. idest solùm propter delectationē, q̃ est in coitu, & sic peruertitur natura, quia delectabile q̃d est necessariū .i. solū propter alterū eligibile, eligit̄ pp̄ se ipsum, ideo naturaliter est malū. Sed hmōi est ī delectatiōe, q̃ ī sim-

Actus naturaliter efficit̄ bonº vel malus ex suo fine.

plici fornicatione, ergo naturaliter est mala: si autem mala naturaliter, ergo prohibita in his præceptis expresse, vel subintellecta, vt supra inducebatur.

Quare fornicatio simplex non prohibetur in legibus humanis, cum hic prohibeatur diuina lege.

QVAESTIO. XXIII.

SED tunc quæretur, cùm fornicatio simplex sit prohibita in his præceptis, & sit mala naturaliter, quare non prohibetur in legibus humanis sicut prohibentur alia mala, quę sunt in coitu, scilicet adulterium, bestialitas, sodomia, incestus, raptus, & stuprum? Respondetur quòd vt supra dictum est, lex humana non tollit omnia mala, sed solùm illa, quæ pertinēt ad iniustitiam, de alijs autem enormitatibus, quæ fiunt in coitu, vt de adulterio, bestialitate, incestu, & similibus manifesta est iniustitia. Nam de adulterio per se notum est, quòd ille qui cognoscit vxorem alicuius carnaliter, magnam facit iniuriam viro suo, vt declaratum est. De bestialitate autem licèt non possit fieri iniuria bestię tamē fit magna iniuria legi, & naturali iuri, & ipsi communitati. Nam infamatur communitas per hoc quòd aliquis est in ea, qui bestiam carnaliter cognoscat, & non solùm toti communitati, in qua talis homo est, sed toti naturæ humanæ, quam declinauit ad conditionalem bestialem: ideo omnes homines talem hominem persequi debent tanquam hostem, & infamatorem naturæ humanæ. Quantum ad aliam enormitatem, quæ est sodomia, dicendum eodem modo, quòd qui cognoscit virum coitu fęmineo, aut cognoscit violenter, aut volente ipso. Si autem violenter, quia forte ipse, qui oppressit talis erat, qui viribus opprimere potuit, vel ipse qui oppressus est talis fuit, qui opprimi potuisset. Et tunc dicendum quòd ille qui oppressit valde fuit iniustus, quia intulit tale nocumentum alicui homini, quantum nullo modo aliter inferri poterat: nam melius est homini mori, quàm quòd vir coitu fęmineo cognoscatur: maiorem ergo iniuriam facit alicui, qui ipsum carnaliter cognoscit violenter, quàm si ipse ipsum occideret: nullum ergo maius malum est, quod alicui infligi possit quàm hoc. Sed aliquis vocatur magis aut minus iustus secundum quòd maius aut minus malum facit: ille ergo qui tale malum facit iniustissimus est. Si autem aliquis cognoscat alium coitu fęmineo volentem, non potest facere ei iniustum formaliter, quia volenti non fit iniustum, vt ait Philosophus in quinto Ethico. & allegat exemplum Homeri de Glauco, qui dabat Diomedi arma aurea pro armis ęreis, & centum boues pro nouem bobus: tamen non fiebat ei iniustum: facit tamen vterque iniustum legi contra quam agunt, & naturam humanam infamant: omnibus namque viris contumeliam maximam inferunt: cùm dignitatem eorum tollant conuertentes eos in fęminas, quod detestabilius est: talem autem infamiam leges iustæ non tolerant, licèt aliqui miserabiles populi insurgentem ac crebescentem ab antiquo tabem infandissimam sub dissimulatione pertranseunt, desperantes talem posse labem abstergi. Aliud vitium, scilicet incestus iniustitia est: habita destructione, quæ in superioribus posita est: sed adhuc dato quòd vterque volens sit, magna legi iniuria fit, & iuri naturali atque reuerentiæ sacroque fœderi: quod inter cognatos, & affines est: ideo iustę leges talia non tolerant. Aliud autem scilicet stuprum iniustum est, quia licèt puella consentiens sit, quia tamen in domo paterna adhuc manet, patri iniuria fit,

Qui coit cū bestijs iniuriam facit legi, & naturali iuri, & toti communitati humanę.

Maiorem iniuriam facit qui virum aliquem violenter cognoscit, q̃ si ipsum occidisset.

De incestu.

De stupro.

F & illud leges puniunt: faciendo distinctiones de quibus extra. De adulterijs, & stupro per totum. Raptus etiam vitium est iniustum, quia puellæ raptæ iniuria fit, & patri de cuius domo rapitur: ideo leges humanæ raptoribus pęnam infligunt, & sacri canones, vt patet extra de raptoribus per totum. In adulterio autem iniuria per se nota est. In fornicatione simplici non videtur esse iniustitia, licèt peccatum sit, quia non est ibi aliqua persona, vel fędus consanguinitatis, vel alia iura, quibus inferatur iniuria: cùm sit coitus soluti cum soluta, & vtriusque totaliter voluntarij; & dato quòd aliqualis iniustitia fiat: est tamen talis, quam non potest corrigere humana politia: nam politia humana imperfecta est, nec potest omnia mala corrigere, & ideo deficit lex humana a perfectione legis diuinæ: nam lex diuina omnia mala corrigit siue interiora, siue exteriora, idest siue illa, quorum actus intra manent, siue illa quorum actus exterius terminantur.

G Et hoc inducit quoddam correlariū, quòd stulta foret lex humana, quæ vellet legi diuinę in omnibus similari, nam lex humana non omnia potest corrigere: nam interiora nullo modo corrigit: exteriora etiam omnia corrigere non potest. Et patet hoc, quia rectitudo legis est in conformitate ad bonum commune pro quo ponitur: bonum autem commune, & finale, est status bonus, & pacificus totius ciuitatis: si tamen omnia vitia corrigerentur, siue punirentur lege humana, sequeretur destructio boni status, & communis pacis politicæ: ergo non debent vitari. Patet quia

H si lex humana puniret fornicationem simplicem, quę est quoddā vitium cùm, homines, qui sunt in politia sint pro maiori parte imperfecti, sequerentur multa adulteria, & virginum deflorationes, & bella ciuilia, & prolis incertitudo, viri de vxore magna suspitio, inquietudo in vita matrimoniali: &, quod deterius est, concubitus masculorum, & pecorum, & infandissimæ turpitudines, quas supra eas, quæ sunt, humana cogeretur inuenire malitia. Iniustissima ergo lex ciuilis esset, quæ meretrices tolleret, & simplicem fornicationem puniret iuxta sententiam Augustini, scilicet meretrices tolle, & cuncta libidinibus conturbabis. Et si dicas quare lex diuina fornicationem simplicem prohibet, cùm ad illam prohibitionem sequantur omnia inconuenientia, quæ sequuntur ad legis humanæ vetationem, si vetaret. Respondetur, quòd

I quælibet res est iusta secundum conformitatem ad finem, pro quo ponitur. Lex autem humana ponitur ad procurandum, & conseruandum bonum commune, quod est in quadam communi pace, & bona habitudine, quæ disturbaretur, si punirentur omnia mala. Lex autem diuina intendit bonum commune, quod spectat ad corpus Christi mysticum, & hoc est in communicatione fęlicitatis vitæ æternę, & non est ista lex ad conseruandum illud bonum, quia postquam habetur, perdi non potest, & ibi cessat lex: sed ad procurandum, qualiter veniant homines ad vitam ęternam,

K & quia ad illam altissimam communicationem secundum Dei iudicium exigitur puritas totalis vitæ, quæ est in vitando omne vitium: ideo lex diuina omnia mala prohibet. Etiam non est ratio quòd lex humana vetaret sub punitione omnia vitia: quia vitare omnia vitia, maxime ea, quæ multum habent inclinationem ex lege fomitis, non potest fieri sine magna gratia: homo autem legem ponens non potest dare gratiam præseruatiuam, & adiuuantem, ideo non debet omnia prohibere. Et hæc fuit potissima ratio, quare lex Moysi non prohibebat omnia vitia, quia in ea non erant aliqua adminicula, in quibus homo se exercitans reciperet gratiam, sicut sunt sacramenta in lege noua: per quæ datur gratia ex

De Raptu.

De adulterio.

De simplici fornicatione.

Lex humana non potest omnia corrigere.

Quare lex diuina simplicē fornicationē tollit.

Lex Moysi non prohibebat omnia vitia.

ex natura sacramēti. (Nisi recipiens ponit obijcē.) Nec tantū Deus visitabat corda hominum, sicut nunc: in lege autem noua fuit data plenitudo gratię, ideo debuerunt in ea omnia mala prohiberi. Etiam lex Mosayca non prohibebat, quia non fuit lex diuina vniuersalis, sed fuit quædam directio specialis cuiusdam particularis politiæ, scilicet Iudaicæ: sic enim dicitur supra decimonono capitulo. Deuter. septimo, quòd Deus assumpsit populum Hebraicum per legem datam in populum peculiarem de cunctis populis terræ: ideo conueniens erat quòd illa legislatio conueniret conditioni politiæ illius, cui dabatur, in qua omnes quasi erant imperfecti: ideo Deus eis aliqua mala permisit: vt dare ad vsuram extraneis, & repudiare vxores, vt patet Deute. vigesimoquarto capitulo. Hæc autem propter Iudęorum imperfectionem fuisse concessa monstrauit Christus Matth. decimonono capitulo, dicens. Ad duritiam cordis vestri libellus repudij datus est. Et quando arguebatur supra, quòd ex eo quòd lex diuina prohibet fornicationem simplicem, sequuntur eadem inconuenientia, quæ sequerentur si prohiberet lex humana, falsum est. Nam lex humana punit in præsenti, & ad fugiendum istam punitionem, quam omnes tam boni, quàm mali timent, illi qui mali sunt conuertuntur ad alia peiora mala occulta. Lex autem diuina omnia mala punit non hic, sed in futuro, ideo timore eius arcentur mali a simplici fornicatione, nec inclinantur ad alia peiora, cùm sint secundum Deum magis punienda. Et licèt lex diuina omnia mala vetet, tamen vult quòd lex humana non vetet omnia mala, cùm sit præceptum legis diuinæ curare de bono communi politiæ. Et non decuit, quòd vtraque, scilicet lex diuina, & humana fornicationem puniret, vel quòd vtraque fornicationem permitteret: si enim lex diuina fornicationem permisisset, quodam impetu bestiali, & effrenato homines in libidinem mouerentur in tantum quòd humana conditio vilior vniuersaliter redderetur. Si autem vtraque lex fornicationem puniret, sequerentur inconuenientia supra posita: nunc autem quia lex diuina punit illam: illi, qui sunt boni, & timentes Deum, fugiunt illam propter legis diuinæ prohibitionem: qui autem mali sunt, & non timentes Deum sequuntur illa, & non incidunt in peiora. Est ergo fornicatio simplex naturaliter mala, cùm sit actus deordinatus in multis circunstantijs: lex autem humana illam non punit nō tanquam approbans vt bonam, sed vt non valens illam corrigere. Quod autem mala sit probatum est. Quod etiam ipsa lex eam reputat malam, patet: nam meretrices, quę libidinibus vacant in fornicatione simplici, secundum leges infames sunt, & priuantur beneficijs legis, quia priuantur iure testificandi, & alijs actibus legitimis. Item punit aliquo modo lex fornicationem simplicem: nam si solutus de soluta prolem suscipiat secundum simplicem fornicationem: lex illos filios inde natos illegitimos facit, priuans successione paterna: quod tamen non esset, si proles de certo, & vero matrimonio suscepta esset. vel si superueniente matrimonio facta fuisset legitima, vt patet extra. Qui filij sunt legi. in capitulo, tanta est vis. Satis ergo inductum patet ex superioribus omnem delectationem in actu venereo, siue in coitu, siue sine coitu, & desiderium deliberatum, & omnia accessoria ad hoc genus comprehendi hoc præcepto.

Lex Mosayca non fuit vniuersalis sed specialis.

Cur lex humana permittat quędam mala quæ diuina prohibet.

Fornicatio simplex est actus naturaliter malus.

Non furtum facies.

De septimo pręcepto decalogi.

QVAESTIO. XXIIII.

ISTVD est quartum mandatum secundæ tabulæ, & pertinet ad directionem concupiscibilis in actu

A secundum aliquid vtile: nam ea, quæ subtrahimus furto vtilia sunt, vel furamur ea, inquantum vtilia sunt: quia licèt secundum se non sint vtilia, quia tamen contingit reperiri in eis per accidens aliquod vtile, quantum ad id in quo vtiles sunt, eas furamur: vt si aliquis furetur hominem, vt patet sequenti capitulo nam talis morte moriebatur: homo tamen secundum se non erat vtilis, sed quantum ad aliquid, quod in eo reperitur, scilicet inquantum potest aliquid operari, quod vtile sit. Et quia ista præcepta negatiua secundæ tabulæ sunt prohibitiones nocumentorum ad proximum, iuxta ordinem nocumentorum, ita est ordo pręceptorum. In nocumentis autem maximum est, quod est in propriam personam, & tollit esse personæ, &

B hoc est homicidium: ideo vetare homicidium pertinuit ad primum inter negatiua. Secundum nocumentum est, quod fit in coniuncta persona hoc autem est in vxore cùm vir & vxor sint vna caro, vt patet Gen. tertio capitulo, & ad Ephe. sexto. fit autem istud nocumentum, cùm aliquis coit cum alterius vxore, & hoc prohibitum fuit in secundo. Tertium nocumentum est, quod causatur in rebus, & hoc est per ablationem, & pertinet ad furtum, quod hic prohibetur. Rabbi Salomon dicit, quòd istud præceptum solùm intelligitur de furto hominis, scilicet cùm aliquis furabatur hominem, quia tunc merebatur mortem, vt patet sequenti capitulo. In alijs autem furtis non imponebatur pęna mortis, sed pęna dupli, vel quadrupli secun-

C dum determinationes, quæ fiunt in præceptis iudicialibus sequentibus. Sed istud dictum nihil valet propter duo: primo quia sequuntur ad hoc inconuenientia, scilicet omnia illa, quæ supra posuimus, quando arguebamus in illo præcepto. Non occides, scilicet quòd cùm ista præcepta sint de iure naturali, & obligant omnes homines, & præcepta iudicialia non obligant aliquas gentes, nisi Iudæos, quia illis data sunt solis, scilicet furari res, quæ non sunt homo solùm pertinet ad præcepta iudicialia, ergo non obligabant gentiles: sed hoc falsum est, quia etiam leges eorum hoc multum puniebant. Item sequeretur, quòd cùm præcepta iudicialia nunquam obligauerint, nisi postquam tradita sunt, quòd si aliquis de Iudæis ante dationem

D huius legis furatus fuisset alteri aliquam rem, quòd nō peccaret: sed valde falsum est: necesse est ergo dicere, quòd omne furtum hic prohibetur. Secundum propter qđ non valet istud dictum est falsitas fundamenti, nam vult Rabbi Salomon, ꝙ pro transgressione omnium præceptorum, quæ hic ponuntur imponatur pęna mortis, & propter hoc etiam supra dicebat, ꝙ in illo præcepto, non occides, solùm vetatur occisio, & nō mutilatio membri, vel percussio, vel quæcunque sanguinis effusio, quia pro sola occisione imponitur pęna mortis; pro alijs autem non, vt patet sequenti capitulo. Sed hoc non potest stare, quia pro mandato illo de non concupiscendo bouem, aut asinum, vel domum, & similia non imponeretur pęna mortis: nam

E dato quòd ista sit concupiscentia demonstrata in opere, non imponeretur propter hoc pęna mortis, quia etiam si ipsam bouem, aut asinum actualiter furaretur, non incurreret ex hoc pęnam mortis. Dicendum ergo quòd in hoc præcepto vetatur omnis indebita contrectatio rei alienæ: nam licèt furtum accipiendo strictè, vt distinguitur contra alias illicitas contrectationes, dicatur alienæ rei contrectatio inuito Domino animo lucrandi facta: non solùm prohibetur talis contrectatio, sed etiam rapina, vel violentia, extorsio indebita, quàm exercent Domini, vel prælati in subditos: iniusta tributa, & nouę impositiones pensionum insuetarum, fraudes, vsurę, simonię, & generaliter omnes modi, vel contractus, per quos aliquis iniu-

Doctoris sententia.

ste acquirit, vel detinet alienum. Prohibetur etiam desiderium acquirendi, vel possidendi ista illicitè: licèt hoc rectius ponitur sub vltimo præcepto de non concupiscendo bouem, & asinum, aut domum.

Non loqueris contra proximum tuum falsum testimonium.

QVAESTIO. XXV.

De octauo præcepto decalogi.

ISTVD est præceptum quintum secundę tabulę, & est directiuum virtutis irascibilis: nam sicut per vim irabiscilem aliquis alium offendit facto in propria persona eum occidendo, ita per eandem irascibilem offendet verbo eiusdem famam lędendo. Et istud valde malum est, quia in communicatione politica nihil magis valet homini, quàm nomen bonum, aut malum, quod habet. Si enim aliquis in politia bonæ opinionis sit, apud omnes tenebitur in magna reputatione, & dabit ei magnus honor. Si autem malę opinionis habeatur, apud omnes vilipendetur, atque vt nihil reputabitur, nec dabitur ei aliquis honor publicus, & erit quasi non esset in communicatione aliorum hominum, & huic melius foret mori, aut communicationẽ politicam deserere, quàm sic obrobriorem vitam ducere. Valde ergo offendit qui alterum in fama lædit: propinqua enim læsio est famæ morti personæ apud eos, qui vere existimant; secus autem apud turpissimos homines, qui totaliter delectabilibus tactus, & gustus omnimode inhiantes, de nomine modicum gloriantur, sed hos bestijs exequauerim, qui se infra bestialem dignitatem detruserunt. Et quia ista præcepta ordinantur secundum ordinem nocumentorum, vt dictum fuit superius de nocumentis, quæ inferebantur in facto occidendo, adulterando, & furando: hic agitur de nocumento quod fit in verbo infamando. *Non loqueris contra proximum tuum*. Omnis homo proximus est, ideo contra quemcunque loquamur, cõtra proximum nostrum loquimur, cùm secundum naturam omnes propinqui sumus: sed specialiter proximi sunt, q nobis aut sanguinis propinquitate aut locorum vicinitate coniuncti sunt, ideo secundum gradus istarum propinquitatum, ita agere debemus: nam magis tenemur bene agere vicinis, qui sunt proximi, quàm alijs proximis, qui non sunt vicini, & magis proximis, qui sunt consanguinei, & sic de alijs differentijs personarum, in quibus omnibus reperitur esse proximum. Dicitur. *Non loqueris*. Non solùm probibetur locutio, sed etiam prohibetur scriptum, nihil enim magis refert quòd aliquis scribat contra alterum falsum testimonium, quàm quòd dicat ore: vt patet de illis, qui ponunt libellos infamatorios contra aliquas personas, quia dato quòd ipsi non loquantur, litera pro eis loquitur. Licèt in hoc refert, quia quando ponuntur libelli infamatorij, & non constat de persona, quæ posuit libellum, non tanta infamia sequitur, sicut si aliquis illa eadem ore proferret: nam quando ponuntur libelli infamatorij, quia non constat de auctore, non datur fides: quia fuit factus libellus ab aliquo leuissimo viro, cũi nulla fides attribuenda esset. Et dato quòd ille esset persona, cui deberet dari fides: quia sic non expresso nomine infamauit, suspectum se reddidit, quia videtur ex odio processisse, ideo nulla fides ei circa talia merito adhibenda est. Cùm autem aliquis proprio ore infamat alium, magis habet radicem, vt ei credatur, quia audet illud dicere, quod non videtur, nisi verum esset: mendacia namque latere desiderant, & verum in propatulo gaudet. *Falsum testimonium*. Falsum testimonium hic prohibetur, si autem aliquis contra proxi-

Læsio famæ quàm graue malum sit.

Omnes homines naturaliter proximi nostri sunt.

Magis pximus viua voce infamatur q per libellos ifamatorios.

F mum suum dicat testimonium verum, non videtur huius præcepti reus. Sed sciendum, quòd, licèt verum secundum se non sit malum: tamen aliquæ veritates sunt, quas dicere peccatum est, & contra ordinem Euangelicum: vt si aliquis cognoscat de aliquo scelera multa, & dicat in publico, verum dicit, tamen mortaliter peccat in sic dicendo: quia Christus mandauit Matth. decimonono. Si peccauerit frater tuus, corripe eum inter te, & ipsum, & sic de toto ordine correctionis fraternæ. Si autem aliquis istum ordinem ommittat, vbi seruari potest, & peccatum alicuius publicat, dupliciter peccat: primo, quia transgreditur ordinem, quem Christus posuit in corrigendo: secundo, quia ex mala intentione agit: G nam dicere peccata alicuius in patulum vbi obest, & nullo modo prodest, non potest procedere ex radice charitatis: debet ergo qui alicuius peccata certe cognouit, si locus est, correctione fraterna vti secundum Euangelicam doctrinam. Si autem ex correctione illa non existimat posse aliquod bonum sequi, sed magis scandala, tacere debet, nec vlli talia peccata prodere: nisi iudicialiter inquiratur, vtpote quia compellitur ferre testimonium in tali causa: quia tunc debet veritatem confiteri. Hoc autem verum est, nisi peccatum tale sit, quod nondum sit factum: sed stat in dispositione, vt fiat: quia tunc si forte illud tale crimen sit, de quo reipublicæ discrimen magnum immineat, potest crimen publice dici, nisi forte sit H aliquis, qui illi malo celeriter occurrere possit. Vt puta si aliquis cognoscat certissimè, quòd aliquis vult patriam hostibus tradere, quia fortè vidit de hoc eum cùm hostibus tractãtem, & conuenientem, prodere cito debet tale crimen non seruato ordine correctionis fraternæ: quia cùm iste ordo correctionis mora indigeat, mora nociua esset, quia antequam ordo correctionis fraternæ ad plenum seruaretur, vitium iam inceptum patraretur: maxime quia in talibus periculosum erat attentare ordinem correctionis fraternæ: pericula autem nota sunt: debet ergo qui tale crimen de alio nouit, immediatè prodere rectoribus politiæ aut toti communicati, quia maximum damnum imminet patriæ. Nunc ergo licèt verum testi- I monium interdum peccatum sit, vt declaratum est, in isto tamen præcepto directè solum falsum testimonium prohibetur, quia verum testimonium ad aliud genus videtur pertinere. *Falsum testimonium*. Testimonium a teste dicitur: ideo illo modo aliquis potest ferre falsum testimonium de altero, quo testis est: proprie autem in iudicio aliquis testis est, cùm inducitur, vt deponat aliquid in causa, super qua inquiritur: ideo isto modo proprius aliquis est falsum testimonium proferens. Alio modo potest aliquis testificari extra iudicium non quidem, quòd ab eo aliquid inquiratur, sed quòd ipse vt verum aliquid asseuerat tanquam si iudicialiter deponere cogeretur. Et in hoc est magna differentia in his qui K extra iudicinm falsum testimonium dicunt: nam si aliquis, non inquisitus de facto alterius, dicat de eo aliqua crimina falsa, si sine iuramento illa dicat, non tantum peccat, quia non tantum infamat, cùm non credatut ei tantum. Si autem cùm iuramento illa asseueret, etiam nullo petente quòd iuret, magis peccat: quia magis infamat, & maior ei fides adhibetur. Sed rameu adhuc est differentia de falso testimonio, quod fit in iudicio, aut extra iudicium, quia illud, quòd fit in iudicio, cęteris paribus peiùs est ac valde maius peccatum; dico autem cęteris paribus, scilicet, quòd de eadem re infametur per testimoniũ falsum in iudicio, & extra iudiciũ: quia tunc peius est testimonium, qđ in iudicio, quia ſm illud, qđ est in iudicio

Dicere quas veritates peccatum magnum est.

iudicio fertur sententia, & manet aliquis de iure infamatus: secundum illud, quod fit extra iudicium non manet aliquis infamis de iure, licèt infamia facti non aboleatur. Etiam quia testimonio falso, quod fit extra iudicium non adhibetur fides tanta sicut testimonio, quod fit in iudicio, ideo nocentius atque atrocius est: falso testimonio, quod extra iudiciũ est interdum fides nulla adhibetur. Loquimur autem hic de grauitate criminis secundum seipsum, scilicet materialiter, quæ est peior actio, & non quantum ad intentionem facientis: quia cùm illa imponat quantitatem crimini, secundum magis aut minus deordinatur poterit aliquis ferendo falsum testimoniũ extra iudiciũ magis peccare, quàm alius ferendo testimoniũ in iudicio: vt quia forte ille, qui extra tulit, magis laborabit nocere, & putauit se alteri magis nociturũ, quàm si in iudicio deposuisset. Rursus de illis qui in iudicio deponũt est ordo grauitatis s'm cãm, in qua deponũt, quia aut deponunt in causa mere ciuili: aut in causa criminali ciuiliter intentata: aut in causa criminali criminaliter intentata. Qui enim in causa ciuili mera deponit falsè minus peccat, quàm qui in causa criminali ciuiliter intentata: cùm aliquis succũbit, licèt non imponatur pęna criminalis: si tamen tale delictum est ad quod sequitur infamia, manebit infamatus saltem de facto: in causa autem merè ciuili nullus infamatur.

In causa mere ciuili nullus infamatur.

Qui autem falsum deponit in causa criminali ciuiliter intentata, minus peccat cęteris paribus, quàm qui fert testimoniũ falsum in causa criminali criminaliter intentata: nam in istis imponitur pęna criminalis: multum autem peccat falsus testis, maxime qñ in iudicio falsum dicit testimoniũ: nã vt ait Augu. & habetur extra. De crimine falsi in ca. falsidicus. §. Falsidicus testis tribus personis est obnoxius, primum Deo, cuius præsentiam contẽnit: deinde iudici, quem mentiendo fallit, postremo innocenti, quem falso testimonio lædit.

Opinio Rabbi Salomon. Confutat.

Hebræi autem dicunt, vt Rabbi Salomon, φ istud pręceptum intelligitur de falso testimonio in iudicio solùm. Sed falsum est, nam sequuntur inconuenientia, quæ assignauimus in aliis duobus præceptis, scilicet in illo, non occides, & in alio, non furtum facies. Debet ergo intelligi istud pręceptum de omni mõ, per quẽ contingit errare contra proximum in verbo falsum dicendo: siue deponendo falsum in iudicio, siue extra iudicium murmurando, detrahendo, susurrando. Ad hoc etiam præceptum reducuntur omnia mendacia: nam tunc mentimur cùm aliquid asserimus cõtra id, quod scimus verè, aut firmiter credimus: mendaciũ ergo quædam assertio est, & sic assertio testimonium est, quia nihil aliud est testificari, nisi fieri alicuius rei firmum assertorem: si autem mendacium sit contra aliquem, cùm de se sit testimonium & falsum: vocabitur falsum testimonium contra proximum. Si autem mendacium contra nullum sit, vocabitur falsum testimonium, sed non contra proximum.

Testificari quid sit.

QVAESTIO. XXVI.

De triplici mendacio.

ET sic oportebit distinguere de mendacio, quia mendacium, vt ponũt sancti Doctores, est triplex, scilicet perniciosum, iocosum, & officiosum: primum autem mendacium, quod est perniciosum, dicitur a pernecando, idest a nocendo, vel occidendo, quia semper nocet proximo: & de isto est dicendum, quod omne mendacium pernitiosum semper est mortale peccatum, & vocatur falsum testimonium contra proximum, quia per tale mendacium ille, qui mentitur aliquid, contra proximum testificatur, & illud est falsum: in mendacio autem iocoso li-

A cèt contra aliquem aliquid dicamus, & falsum illud sit, quia tamen iocose dicitur, non causat in illo infamiam, nec iniuriam, cùm ista non dicantur animo nocendi aut iniuriandi: ideo mendacia iocosa raro peccata mortalia sunt: nisi cùm quis ex assuetudine delectatur in mentiendo, & in illud tendit propter se. Mendacia autem iocosa sunt iocis vtilia inquantum per ea homines delectantur, & reficiuntur: nam, vt ait Phylosophus 4. Ethico. requies, & ludus necessaria sunt ad vitã. Nam natura nostra infirma est, & non potest semper vacare aut laboribus corporeis, aut operationibus intellectiuis, quia organa sic fatigantur, & homo cito deficeret: propter hoc etiam somnus animalibus habentibus cerebrum datus est ad quandam

Qualiter ludus, & requies ad vitam necessaria sunt.

B quietem, & recollectionem virium pro futuris laboribus: præter hanc tamen quietẽ nos indigemus alia quiete, quæ est in ludis, quæ est remissio a laboribus, sed in hac quiete ludo vtimur eutrapelia, secundum quam omnia ad bonum vertimus: vt omnes gaudeãt: de qua Aristo. in 4. Ethi. Differentia tamen magna est in hac quiete, & ludo, quia secundum differentiam status magis, aut minus perfecti conuenit alia requies, & alius ludus: nam viri valde perfecti, quia terrenis curis abstracti soli Domino vacant: si aliquando ex conditione corruptibilis corporis deprimentis ab illa contemplatione deficiant: vel forte Deus illos aliqñ relaxat, vt seipsos infirmos contemplentur, & non efferantur in superbiam, redeunt ad aliquam quietem,

Quomodo ludus, & requies viris contẽplatiuis conueniãt.

C & refectionem. Sed ista quies non est in eis condelectari in iocosis mendacijs, nec in alijs quibusdã pmissis vanitatibus, ꝓuocãtibus risum: sed in sanctis exhortationibus, & castis colloquijs intẽdẽtibus ĩ desideriũ æternorum, vt in tali ludo non, sicut ex ludorum conditione, eueniat molestia, sed in bonũ illud, quod paulo ante contemplando tenuerant, robustiores insurgant. Nunquid talibus viris necessaria est eutropelia virtus in condelectando in iocis, & causando risum? Absit. Habent enim aliam cęlestem eutrapeliam, quæ super omnem sensum, & condelectat dulcedine incredibili. O beata requie, so Sancta Solatia, quę vtique sentire quàm eloqui beatius est. Legimus enim in quibusdam annalibus historijs de Domino Iesu, quod nun-

D quam riserit, sępissime autem fleuerit. De fletu autem manifesta sunt Euangelia, vt patet Luc. decimonono capitulo, & Io. nono, & alibi. Quid igitur? Eutrapelia Christo vnquam fuit? Absit, quia talibus non indigebat. Sed de Christo dicere non attinet, quia licèt verus homo esset, & passibilis, sicut nos: verus tamen Deus erat, & poterat seipsum a conditione defectuosa mortalium eleuare, quantum voluisset. De alijs tamen viris Sanctis, quos ex benignitate sua Christus ille dulcissimus in tantum eleuauerat, vt amore inextinguibili vulnerati clamarent: Fulcite me floribus, constipate me malis, quoniam amore langueo: cantico quinto capitulo, dicere possumus, quòd ab his sensibilibus abstracti solam illam indeficientem dul-

Christus nunquam in vitą risit.

Quæ sint solatia virorũ sanctorum.

E cedinem degustabant: quos si ab illa altissima contemplatione laxari contingeret, hæc terrena solatia non quærebat, alijs longe maioribus atque melioribus inhærentes. Dicam enim de Beato Bernardo, qui mihi magnus amator, & flagrans visus est: nunquid enim eutrapelia nostra indiguit, vt se, & consocios delectaret, & iocosa mendacia bene vertendo alijs nouam delectationem inueniret? absit: risum enim reputauit errorem, & gaudio dixit, Quid frustra deciperis? Ecclesiastes secundo capitulo. Alij autem qui in viris vltimum gradum tenent, quia nequã sunt, cùm a laboribus corporabilibus, siue qbuscunq; alijs quos ex necessitate tolerandę vitę subeũt destiterint, ad ludos iniquitatis, & turpia delecta-

Quæ sint solatia virorum impiorũ in hac vita.

bilia conuertuntur, scilicet crapulas, commessationes, ebrietates, impudicitias, frequẽtes libidines, detractiones, murmurationes, & cętera in hunc modum: quæ filijs iniquitatis cognita sunt: hi namque in pernitiosis mendacijs, & non in iocosis delectantur. Alij sunt qui mediocrem vitam tenentes boni esse desiderant, incipientes habere virtutes purgatorias: hi autem cùm a laboribus siue intellectiuis, siue corporalibus cessauerint, ad medias delectationes conuertuntur: indigent enim risu & ioco: eutrapelia autem ista tenetur, quia ludis moderate vtuntur vertentes dicta, & facta in delectationem cõmunem. Et quia humana imperfectio solis veritatibus non lætatur, quia vera seriosa sunt, & attentionem requirunt: mendacia quædam inquirũt quibus condelectentur. Hæc autem mendacia, licèt secundum se mala essent, ex aliquali tamen directione finis, scilicet quia ista fiunt, vt homines honeste cõdelectentur, & ex necessitate, quia quies & ludus necessaria sunt. Etiam quia talia mendacia nulli nocent, cùm pateat animus dicentis, qui nõ est ad iniuriandũ, vel nocendum, sed ad cõgaudendum, tolerabilia sunt, & non sunt mortalia peccata. Cùm tamen aliquis excedit metas ludi. s. quia non desiderat mentiri propter condelectare alios in ludis honestis, & necessarijs, sed solùm, quia ipse delectatur in mentiendo, peccatum est non solùm veniale: licèt in hoc satis cauendum est: requiritur enim magna discretio: nam talis erit casus in quo non erit peccatum mortale: de se tamen mortale videtur, quia peruertitur finis illius mendacij iocosi: quia cùm deberet esse propter alterum, iam efficitur propter se: talis autem deordinatio finis causat in actu prauitatem quandam. Sicut dicebamus supra de actu venereo, qui non est propter se eligibilis, sed ex necessitate conseruationis speciei: & tunc licitus est quãdo fiat cum ea cum qua oportet. Si autem aliquis mutet ordinem, illud delectabile non ad prolem sed propter se experiendo, causabitur semper mortale peccatum, nisi fiat veniale propter bonum coniugale, vt ait Augu. & habetur quarto sententiarũ dist. 27. Nam Apostolus indulget, vt patet prima ad Corin. 7. c. vxorem habere propter fornicationem, scilicet vitãdam. De tertio genere mendacij, scilicet de officioso dicendum, ꝙ aliquando est mortale peccatum, interdum verò veniale, de quo non potest dari certa forma, quia ista multum particularia sunt, & oportet, vt casus proponantur viro sapienti: & tunc sciret ipse iudicare in quolibet. Vniuersaliter autem non potest dari regula: nam vt ait Phylosophus 5. Ethi. c. de Epiichia. in quibusdam autem non est possibile ferre legem vniuersaliter. Conclusum ergo patet ex superioribus omnia genera erroris, quæ possunt fieri in verbo falsum dicẽdo siue contra proximum, siue nõ contra proximum, ad istud præceptum pertineant, & hic prohibeantur. *Non concupisces.* Hic ponitur sextum mandatum secundæ tabulæ, & sicut priora mandata ordinabant vim concupiscibilem & irascibilem, quantum ad exteriorem actum: ita ista ordinant concupiscibilem vim quãtum ad interiorem actum, scilicet ad solum desideriũ.

De solatiis hominũ quorũ vita mediocris est.

Qũo aliqñ iocosũ mendaciũ est peccatũ mortale.

Mendaciũ officiosũ interdum mortale.

Cap. 10. Pręceptũ nonũ decalogi.

Quare non ponuntur aliqua præcepta ad dirigendum actum interiorem irascibilis.

QVAESTIO. XXVII.

SED forte dices: quare non ponebatur etiam aliquod mandatum ad prohibendum actum interiorem virtutis irascibilis, sicut concupiscibilis, quia eodem modo contingit errare in actu interiore virtutis irascibilis, scilicet in odio, vel iracundia. Respondetur, quòd licèt hic non prohibeatur expresse, prohibetur

F tamen subintellectè, nam cùm prohibetur in præcepto illo secundo secundę tabulę occisio, quę fit ex ira, prohibentur omnia, quæ ad istum modum pertinent siue in ipsa occisione, siue in alijs percussionibus, vel sanguinis effusionibus, siue in iracundia, aut odio, quæ ad mortem alicuius stimulant: sicut ergo occidere peccatum est, & prohibitum per illud præceptum: ita odium, aut iracundiam habere, & eodem præcepto vetantur. Et si non explicentur, explicãtur tamen Leui. 19. c. vbi mandatur quòd nullus oderit proximum suũ in corde suo, sed publicè arguat: etiam quòd non meminerit homo iniurię ciuium suorum. Sed adhuc quęres, quare magis exprimitur circa concupiscentiam, quàm circa irã, quia eodem modo sicut vetatur adulteriũ, & omnes alij illiciti coitus, ita intelligeretur

G desiderium deliberatum adulterandi nomine adulterij. Respondetur quòd Deus dans hic sub compendio regulas iuris naturalis ad bene videndum: vsus fuit magna breuitate: nam non omnia expressit, sed illa posuit expresse, ex quibus cętera intelligi possent, quæ non exprimuntur, quia tamen magis mouẽt ea, quæ exprimuntur, quàm ea quæ subintelliguntur, illa Deus magis expressit, quæ magis necessaria erant. Est autem aliquod præceptum magis necessarium, quàm alterum inquantum vetat vitium, ad quod homines magis inclinati, atque determinati sunt, sed homines magis inclinantur ad delectationem concupiscendo delectabile, quam in accipiendo bonum vtile, & magis ad accipere bonum vtile inclinantur, quam ad actus irę, scili-

H cet ad odium, vel iracundiam. Nam delectabile est eligibile, & mouet secundum seipsum ad fruendum: ira autem mouet non ad delectationem, nec ad fruendũ, sed ad aliquod aliqualiter triste, scilicet ad destruendũ, vel resistendum alicui existimato sub ratione mali. Et hoc est causa quare ira magis obaudit rectam rationẽ syllogizantem de punitione, vtrum oporteat punire quàm concupiscentia si oporteat concupiscere: nam ira audit rationem syllogizantem, vtrum oporteat punire, & audit totum syllogismum, in quo concluditur, quòd oportet punire: & antequam hoc concludatur a ratione, vel phantasia nunquam insurgit ira: iste tamẽ syllogismus ita velox est quòd a nobis quasi

I non percipitur: ideo putantes nos non syllogizare cùm syllogizauerimus. Concupiscentia autem nullo modo audit rationem syllogizãtem, vel phantasiã, sed immediate, vt proponitur aliquid delectabile siue per rationem siue per phantasiam mouet ad fruendum. Etiã si phantasia, vel ratio non determinent esse fruendum, ira tamen peccat propter velocitatem & caliditatem naturæ. Quemadmodum canes, qui audito sonitu latrant non attendentes, vtrum qui sonitum fecerit sit Dominus, vel amicus siue inimicus: nam solum ad inimicum latrare deberent, cùm autem latrauerint ad sonitum facientem, si viderint, quòd Dominus aut amicus est, colludunt: si autem inimicus, aut ignotus execrabuntur, & irritantur: tamen vt bene agerent tunc debuissent latrare, cùm cognouissent, & nõ

K ad primum sonitum: sed propter naturæ velocitatem agunt: sic est de velocibus ministris, qui antequam audiant totum dictum, idest totum quod eis mandatur, excurrunt incipientes operari: & tunc errant in actione, quia non audierunt modum agendi propter velocitatem incipiendi. Sic enim ira peccat, quia cùm audierit primum syllogysmum rationis, in quo concludebatur esse puniendum, nõ audiuit secundũ syllogismum, in quo concludebatur, qualiter, & quantum erat puniendum. De his Phylosophus latè in 7. Ethi. c. de comparatione turpitudinis iræ, & concupiscentiæ. Cùm ergo concupiscentia inclinet per modum fruitionis in delectabile, & ira non per modum fruitionis peri-

Illud præ ptũ magis est nec[...] riũ, q[...] tat [...] vitium. Cap. 6.

Cap.6.lib. 7.Aethic.

periculosior, & communior est inclinatio secundum concupiscentiam, quàm secundum iram, scilicet quòd facilius ab ea homo capitur: est namque fraudulenta, quia Venus Ciprigena decipit intellectum ipsum sapientis, vt ait Philosophus, vbi supra ex auctoritate Homeri. Debuit ergo magis poni præceptum expressum de concupiscentia circa delectabile, vel circa vtile in solo actu interiori quàm circa actum iræ interiorem. *Non concupisces domum proximi tui*. Hic ponuntur duo mandata de regulanda concupiscētia in actu interiori, scilicet circa delectabile tactus: & tangitur cum dicitur: Nec desiderabis vxorem eius. Aliud est circa bonum vtile, & hoc est cum dicitur: non concupisces domum eius.

QVAESTIO. XXVIII.

An duo vltima præcepta sint vnum tantū.

HEBRAEI voluerunt hoc esse vnum mandatum, quod cogebantur ponere, quia dixerunt in prima tabula esse quinq; præcepta, quorum quatuor ordinabant in Deum: si ergo ponerentur ad proximū esse septem præcepta, sicut nos ponimus, & quatuor ad Deum, essent vndecim præcepta: sed Moyses solū dixit ea esse decem verba, idest decem præcepta: ergo coguntur ista duo coniungere in vnum. Et apparentia ad hoc est literalis ordinatio in Hebręo, quia vtrunque in eodem versu ponitur. Sed necesse est dicere ista esse duo præcepta, & isti ponunt inconuenientia, quia in præceptis ad Deum pertinentibus vnum tanquam præceptum ponunt, quod tamen præceptum non est: in præceptis, quæ ad proximum duo in vnum connectunt, quæ esse inconuenientia latè probauimus in principio huius cap. Quod etiam ista sint duo præcepta satis ibi demonstratum est: patent etiam rationes, quia quandocunque sunt aliqua ita diuersa, quòd ad vnum inclinatur aliquis, & non ad alterum, de illis non potest dari eadem regula, vel præceptum: sed sic est, quòd aliqui homines inclinantur ad concupiscendam vxorem alterius, quod pertinet ad fornicationē, & non pertinet ad tollendam domum eius, bouem, aut asinum, quod pertinet ad furtum: ergo ista non pertinent ad idem præceptum. Item sicut se habet actus ad actum, ita se habet concupiscentia agendi ad concupiscentiam agendi, sed adulterium, & furtum, qui sunt duo actus, sic se habent, quòd reponūtur sub duobus præceptis, ergo concupiscentia vxoris alienæ, quæ est concupiscentia adulterandi, & concupiscentia domus aut alterius rei alienæ, quæ est concupiscentia furandi, ponuntur sub duobus præceptis. *Non concupisces domum proximi tui*. Hic ponuntur ista duo præcepta mixtim, quia primo ponuntur aliqua, quæ pertinēt ad concupiscentiam rerum proximi, deinde concupiscentia vxoris: postea redit ad concupiscentiā rerū proximi. *Nec desiderabis vxorē eius*. Hoc est vltimū mādatum de concupiscentia vxoris alienæ. Et dicunt Iudæi, quòd hic non prohibetur concupiscentia sola, prout est in actu voluntatis, aut in motu passionali partis affectiuæ, sed in quibusdam exterioribus indicijs sine perpetratione adulterij: vt si aliquis osculetur vxorem proximi sui, quod propinquum est rei, vel si eam verbis, aut donis sollicitet: quia tunc licèt non sit actus adulterij, est tamen quidam alius pręcedens, tanquam præludium in fistulatione: in quo etiam magna iniuria fit viro illius vxoris, & ipsi mulieri: si autem solùm desideret eam in corde suo dicunt non peccare. Aliorum fuit positio, idest Iosephi libr. duodecimo antiquitatum, vbi redarguit Polibium historiographum dicentem, quòd Antiochus illustris miserabiliter mortuus est, quia voluit spoliare templum: & dicit; qui nullatenus

Hebræorū expositio.

Iosephi expositio.

A nus egit peccatum, sed solùm cogitauit, nullo reatu tenetur. Concludit ibi Iosephus postea, quòd non fuit mortuus Antiochus propter mala, quæ agere cogitauerat, sed propter mala, quæ ante egerat in Ierusalem.

Vtrum peccatum sit solùm in actu exteriori.

QVAESTIO. XXIX.

EX hoc etiam dicto Hebræorum quidam de nostris doctoribus dicunt, quòd lex vetus solùm vetabat manum, & non animum. Sunt autem hic duo: primum vtrum verum sit, quòd peccatum sit solùm in actu exteriori: secundum vtrum lex vetus solam
B manum prohibeat. Circa primum dicendum, quòd peccatum non solùm consistit in actu exteriori, sed etiam in interiori. Etiam quia peccatum proprius est in actu interiori, quàm exteriori. Etiam quia in actu exteriori non reperitur peccatum, nisi secundum cōparationem ad actum interiorem. Et arguitur sic: nihil magis est in potestate nostra, quàm facere actum bonum, vel malum: sed actus exterior non est semper in potestate nostra, vt de se patet, vtpote, quia aliquando deficit materia aliquādo oportunitas, & sic de alijs, ergo bonitas, vel malitia actus nostri, non est in exteriori, sed in interiori. Item actum bonum, vel malum facere conuenit homini super animalia bruta: ergo actus bonus, & malus conuenit principijs proprijs ho-
C minis, quæ non sunt in bestia: sed principia actus exterioris sunt in bestia, sicut in homine, scilicet vires executiuæ ad fornicandum, siue coeundum, ad occidendum, & cætera: & non sunt principia in bestia ad actū interiorem, ergo in actibus interioribus consistit propriè malitia, vel bonitas. Item quia quando Philosophus in 6. Ethi. ponit principia actuum humanorum, dicit quòd tria sunt dominatiua actus, & veritatis, intellectus, appetitus, & sensus: sed vnum istorum, scilicet sensus nullius actus principium est. Est sensus, quòd ad causandum actum humanum in tota sua completione sunt tria principia, scilicet intellectus, appetitus, & sensus: sed sensus non est principium alicuius actus humani, scilicet quantum ad esse bonum, vel malum,
D sed quantum ad esse talem, vel talem actum, scilicet quòd ad consumandum istum actum, qui est sumere cibos sunt tria principia: nam sine intellectu, & voluntate, & potentijs executiuis, quæ importantur per hoc nomen sensus, non potest perfici iste actus, & tamen quantum ad hoc, quod est esse illum actum bonum, vel malum: solùm sunt duo principia, scilicet intellectus, & voluntas. Nam intellectus secundum quòd bene iudicat per prudentiam, quæ est recta opinio de agibilibus, est principians bonum actum. Voluntas secundum quòd rectè inclinatur, & eligit id quod eligendum est: facit actum esse bonum, vel malum. Sensus autem, idest potentiæ executiuæ, siue debiliter se habeant, siue fortiter in operatione sua, vel quomo-
E docunque aliter, non variant aliquid in bonitate, vel malitia actus. Item actus vocatur bonus a virtute, & malus à malitia: actus ergo illarum potentiarum sunt boni, aut mali, qui habent in se virtutem, & malitiam. Cùm autem virtus, & malitia sint habitus non reperientur in potentijs executiuis: sed in principalibus, & imperantibus, sed istæ sunt intellectus, & voluntas: ergo in intellectu, & voluntate sunt isti habitus, & actus earum erunt boni, aut mali, & non actus potentiarum executiuarum. Item soli homini inter animalia competit habere actum bonum, vel malum: sed principia propria hominis sunt intellectus, & voluntas: ergo ipsa facient actum bonum vel malum: sed actus intellectus, & voluntatis est actus interior, ergo in actu interiori

Tria sunt principia actuū humanorū.

riori eſt propriè malitia, vel bonitas. Item in angelis dicimus eſſe actus bonos vel malos: quia ideo quidam æternaliter damnati ſunt, ſcilicet dæmones: alij in æternum gloriantur, ſcilicet ſancti angeli: ſed in iſtis non eſt actus exterior, quia non habent potentias exteriores, ergo non eſt malitia vel bonitas actus in exteriori, ſed in interiori. Item ſi in actu exteriori reperiretur bonum, vel malum: vbicunque reperiretur talis actus exterior, reperiretur malitia, vel bonitas: ſed quantum ad exteriores actus ſimile eſt in brutis, & in hominibus; quia bruta delectantur in tactu, in coeundo, & in cibo, & potu etiam in ſuperabundantijs, vel ſecundũ ſuperabundantias, ſicut nos: ergo etiam reperiretur in brutis bene agere, & male agere: ſed hoc nullus concedet ergo in actu interiori malitia, & bonitas eſt. Item idem actus poſſunt reperiri exteriores in dormiente, ſicut in vigilante: nam aliquis dormiendo poteſt occidere alium, ſicut illi, qui ſurgunt in ſomnijs. Etiam poteſt fieri actus, & ſeminis effuſio: ſed nullus dicet iſta eſſe mala ſiue peccata in dormiente: & ſi ſint in vigilantibus ſunt vitia: ergo non eſt malum, & bonum quantum ad actum exteriorem, qui idem in iſtis eſt, ſed quantum ad actum interiorem, qui non eſt idem in vtroque: nam vigilans faciens iſta habet actum intellectus, & voluntatis: dormiens autem eadem faciẽs nullum actum interiorem habet. Item ſtulti, & ebrij eadem faciunt, quæ alij homines; ſi ergo malum, vel bonum eſſet in actu exteriori, cum idẽ actus exterior ſit in vtroque, ſcilicet ſtulto & ſenſato, ebrio & non ebrio; ergo vbi peccat prudens, vel ſenſatus, peccat ſtultus: & vbi peccat non ebrius, peccat ebrius: ſed hoc nullus concedet: nam ſtultos totaliter nullus dicit peccare, ſicut nec beſtias. Idem de ebrijs; nam licèt in hoc quòd aliquis inebriatur peccat, poſtquam tamen totaliter ebrius eſt, non videtur quòd poſſit peccare. Item leges humanę diſtinguũt inter homicidium voluntarium, & caſuale: idem facit lex diuina, vt patet in ſequenti cap. & in alijs locis, dicens homicidium voluntarium eſſe puniendum tanquàm malum, & homicidium caſuale, non dicunt eſſe puniendum tanquam non ſit malum, ſed voluntarium & caſuale homicidium nihil differunt, quantum ad actum exteriorem: ergo non conſiſtit ibi malitia, vel bonitas in actu exteriori, ſed in voluntate, quæ eſt pertinens ad actum interiorem. Item ait Philoſophus in principio 3. Ethic. quòd oportet videre quid ſit voluntarium, aut inuoluntarium, & hoc non modicum pertinet ad legiſlatores circa punitiones, & laudes factas: nam in malis, quod quidem inuoluntarium eſt, veniale eſt: voluntarium autem punibile: ſed voluntarium, & inuoluntarium nullo modo differunt, quantum ad actum exteriorem: & tamen vnum vocatur malum, & punibile, aliud eſt non malum, & non punibile. Ergo malum & bonum reperiuntur in eis, quantum ad actum interiorem ſecundum quòd ſunt voluntarij, vel non voluntarij. Multę quoque aliæ rationes ad hoc induci poſſent, quas quilibet per ſe inquirere poterit, quia ſatis occurrunt. Actus ergo exterior ſecundum ſe nec bonus, nec malus eſt: quia aliquis actus vocabitur bonus, vel malus ſm ꝙ in ſe habet principium bonitatis, vel malitiæ ſuæ: in actu autẽ exteriori nõ eſt principiũ boni, aut mali: nam principium bonitatis, & malitiæ in actu eſt libertas, & opinio ſecundum ꝙ volumus: iſta autem non ſunt in actu exteriori: quia principium actus exterioris ſm ſe eſt ipſum principium, ſiue virtus executiua, quæ nec habet rationem, nec libertatẽ. Item quia ſi ſecundum ſe eſſet malitia in actu exteriori, vbicunque talis actus exterior reperiretur, eſſet bonum, vel malum: ſed beſtiæ habent huiuſmodi actus, & in illis non poteſt eſſe bonum, vel malum: ergo ſe-

Actus exterior ſm ſe nec bon' nec malus eſt: ſed ſm connexionẽ quã habet ad actum interiorem.

F cundum ſe nec bonum eſt, nec malum in actu exteriori: in hominibus tamen, in quibus actus interior, & exterior reperitur, ponitur aliqua bonitas, & malitia in actu exteriori, & hoc ſecundum cõnexionem, quam habet ad actum interiorem, & ad principia actus interioris, quę ſunt ſecundum ſe principia boni & mali. Nam ſicut actus principiatur a principio boni & mali, ita dicitur bonus, ac malus: ſed actus interiores principiantur immediatè, & elicitiuè ab illis principijs: ergo iſti actus ſunt propriè boni, aut mali: actus autem exteriores aliquo modo fluunt ab intellectu, & voluntate, quæ ſunt principia boni & mali non quidem elicitiuè, ſed imperatiuè: nam illi dicuntur actus eliciti voluntatis, vel intellectus, qui ſunt immediatè a voluntate, vel intellectu: quia non ſunt immediatè ab

G ipſis potentijs: ſed ſunt ab ipſis mediantibus alijs. Sic ergo intelligere eſt actus elicitus ab intellectu, quia ab iſta potentia intellectiua nullus alius actus eſt, niſi intelligere: actus elicitus voluntatis eſt velle, quia ab ipſa voluntate immediatè nullus actus eſt, niſi velle. Dicuntur tamen eſſe ab iſtis potentiis alij actus imperati, ideſt quòd iſtæ potentiæ ſimul imperant fieri alios actus: & ſic comedere non eſt actus intellectus, aut voluntatis: quia non eſt intelligere, aut velle: dicitur tamen intellectus, & voluntatis, quia ab vtroque ſimul eſt imperatus, ſcilicet quia intellectus iudicauit bonum eſſe comedere: & voluntas elegit illud. Et licet iſtæ duæ potentiæ non elicerent ipſum comede-

H re, ideſt licèt non operarentur ipſum, quia non eſt actus ſuus: mandauerũt tamẽ potentijs exterioribus, ꝙ operarentur illud, ſcilicet potentiæ comeſtiuę cuius actus proprius erat comedere. Sic eſt de currere, adulterari, occidere, quia omnes iſti ſunt actus imperati à voluntate. Dicendum ergo, ꝙ circa quamlibet materiam agibilem voluntas habet duos actus, ſcilicet elicitum, & imperatum: vnde occidere aliquo modo eſt actus voluntatis elicitus, & aliquo modo eſt actus voluntatis imperatus: nam licèt velle occidere, aut velle fornicari eſt actus elicitus à voluntate: ideo in hoc eſt propriiſſime malum, & bonum, quia eſt actus proprius voluntatis, qui eſt principium mali, & boni. Occidere autem, qui eſt actus exterior, & pertinet ad vi-

I res executiuas obedientes voluntati, eſt actus voluntatis; non quidem elicitus ſed imperatus: ideo etiam in iſto actu exteriori, qui eſt occidere, eſt malitia, vel bonitas, cùm ſit actus voluntatis: licèt non ita propriè ſicut in iſto actu interiori, qui eſt velle occidere. Ex hoc ſequitur corrolarie, quod volebamus, ſcilicet ꝙ actus beſtiarum non ſunt boni, nec mali; quia nõ ſunt à voluntate elicitiuè, nec imperatiuè, cùm in beſtijs nullo modo ſit intellectus, aut voluntas. Etiam propter hoc actus noſtri, quos facimus dormientes, vel non aduertentes, non ſunt boni, nec mali: quia non ſunt à voluntate eliciti, nec imperati, cùm nunquam talia agere voluerimus, vel voluntas noſtra potentijs executiuis facere mandauerit. Ex hoc etiam homi-

K cidium caſuale non vocatur malum: quia non eſt a voluntate noſtra eliciente, nec imperante. Quòd non eliciat patet, quia voluntas nihil elicit, niſi velle. Quòd non ſit imperatus patet, quia voluntas non imperauit potentijs executiuis, cùm nunquam tale attenderit, qui enim à caſu agit, non attendit quid agat: ergo nec vult, quia nullus poteſt velle, niſi quæ cognoſcit. Etiã ex hoc actus ſtultorum, vel ebriorum non ſunt boni, nec mali; quia voluntas in eis nihil poteſt imperare, cùm intellectus nihil iudicet: volũtas autem ſequitur iudicium intellectus: iſta eadem cauſa exiſtit in omnibus rebus, quæ habent actus, qui nec ſunt boni nec mali: vt in elicitis ex ſuperioribus. Ergo inductum patet, quòd bonitas, vel malitia dicatur eẽ propriè, & im-

Aucto. reſſio ad quæſtionem.

Duplex actus voluntatis, ſ. elicitus, & imperatus.

immediatè in actu interiori: quia ille est actus elicitus à voluntate, & sic bonitas vel malitia: secundario in actu exteriori: quia ille est actus à voluntate imperatus. Concluditur ex his, positionem Iosephi, & aliorum Iudæorum, qui dixerunt peccatum esse in actu exteriori, & nullo modo in actu interiori, esse falsum. Et si fortè isti respondeant, quòd actus exterior solus sine actu intellectus, & voluntatis non est bonus nec malus, & ꝙ actus interior sit principium bonitatis, aut malitiæ, & tamen non perficiat actus interior peccatum, ita ꝙ qui actum interiorem solum habuerit, scilicet volendo fornicari, aut occidere, non peccauit in hoc: quia licèt ille actus interior sit principium mali: & tamen malum compleri non potuit, nisi esset actus exterior cum actu interiori: ita ꝙ isti duo actus simul perficiant malum actum. Sed hoc non potest stare, quia tunc si in aliquo agente reperiatur actus interior sine exteriori, illud non poterit peccare: sed falsum est, quia dæmones habent intellectum, & voluntatem solum: & per hos elegerunt æqualitatem Dei, vel iudicauerunt se esse principium boni sui, & sic damnati sunt ęternaliter, sine aliquo actu exteriori: ergo in actu interiori solo potest cōsistere bonitas, vel malitia imo propriè in eo consistit.

QVAESTIO. XXX.

Vtrum lex vetus prohibeat manū, & non animum.

CIRCA secundum, scilicet vtrum lex vetus prohibebat manum, & non animum. Respondetur, ꝙ lex vetus non solùm prohibebat manum, sed etiam animū, & arguitur sic: Lex vetus fuit iusta, quia à Deo data, lex autem iusta vetat id, quod malum est: maximè illa lex, quæ tenet aliquam perfectionem: sed malum & bonum magis reperiuntur in actu interiori, quàm in exteriori, & ipse interior est principium malitię, & bonitatis: ergo lex vetus, quę sancta erat, vetare debebat talia. Quod autem actus interior malus sit, & peior quàm actus exterior supra probatur. Item patet hoc ex testimonijs ipsius sacræ scripturæ veteris in multis locis, in quibus redarguit malas cogitationes deliberatas. Et patet primo in Psalm. 4. cum dicitur: Quæ dicitis in cordibus vestris, & in cubilibus vestris compungimini. Et arguitur sic: Nullus dicitur pœnitere siue compungi, nisi de eo, quod male factum est: sed sacra scriptura monet esse compungendum, idest conterendum de actibus interioribus, scilicet de actu cordis: ergo actus cordis malus erat, & in lege vetitus: antecedens patet in auctoritate prædictá, scilicet, Quæ dicitis in cordibus vestris, & in cubilibus vestris compungimini, idest compungimini de illis malis, quæ dicitis in cordibus vestris, scilicet cogitando, quia non est aliud dicere cordis: & in cubilibus vestris, idest de malis, quæ secretè inter vos tractatis, quod propriè pertinet ad cubile, quia in illo secrete homines morantur vel requiescunt. Item patet hoc Leuit. 19. cap. cum dicitur: Nō oderis fratrem tuum in corde tuo, sed publicè argue. Ecce qualiter quod in corde solo est prohibetur, quia non dictum fuit: Non oderis proximum tuum: sed dixit: Non oderis proximum tuum in corde, idest non solùm non habeas ad eum odium cum exteriori nocumento; sed etiam in corde nō retineas: vnde ibi mandatur, ꝙ si aliquis odium in corde habuerit declaret: cum dicitur: sed publicè argue, quasi dicat, quòd malum erat retinere in corde. Multa alia peccata cordis in Prophetis sæpe redarguuntur, vt patet discurrentibus: ergo manifestum est, ꝙ lex vetus non solùm vetabat manum, sed etiam animum. Isti autem nostri, qui hoc dixerunt, mouentur ex leuissima opinione inhærentes stultissimo dicto Hebræorum. Sed adhuc argues fortè, ꝙ lex vetus solam ma-

In lege veteri etiā odiū in corde prohibebatur.

Argumentū probans [illegible] in veteri lege actū interiorē non prohibitū.

A num vetuerit: nam hoc videtur manifestè innuere Christus Matth. 5. cap. cùm demonstraret legem nouam euangelicam, quam ipse tradebat, esse perfectiorem lege antiqua, quia plura mandabantur in ea, & grauiora dixit. Audistis, quia dictum est antiquis: Non męchaberis. Ego autem dico vobis, quoniam omnis, qui viderit mulierem ad concupiscendum eā, iam męchatus est in corde suo. Erit ergo hic necessariò sensus, quòd antiquis solùm mandatum est, non mæchaberis, idest solùm fuit eis vetitus actus fornicādi: & addit ipse ad hoc: Ego autem dico vobis, idest non solùm dico vobis ea, quæ dicta sunt antiquis: sed etiam plura, scilicet quòd qui viderit mulierem ad concupiscendum eam: iam mæchatus est in corde

B suo: hic enim manifeste patet, ꝙ in illo mandato solū vetabatur antiquis actualis fornicatio. Nam si detur, ꝙ non solùm actus fornicandi, sed etiam concupiscentia tollebatur, verba Christi superuacua erunt: quod inconueniens est: valet consequentia, quia Christus prohibet nobis actum fornicandi, & concupiscentiā fornicandi: si autem in lege veteri vtrunque prohibitum fuisset, nihil addidisset Christus in hac parte ad mandatum legis veteris: sed hoc est falsum: vt patet ex modo suo loquendi. Nam ipse signat se aliquid addere, cùm dicit: Audistis, quia dictum est antiquis: Non mæchaberis: Ego autem dico vobis, quasi dicat, plura dico, quia omnis, qui viderit mulierem ad concupiscendum eam, iam mæchatus est in corde suo.

C Quòd aut Christus voluerit in omnibus his mandatis addere, patet etiam per magnam partem illius capitu. nam dicitur: Dictum est antiquis: Qui dimiserit vxorem suam, det illi libellum repudij: Ego autem dico vobis, quia omnis, qui dimiserit vxorem suam, excepta causa fornicationis, facit eam mæchari. Ecce hic addit: quia libellus ante permittebatur, ipse autem magis astrinxit, scilicet ad non dandum libellum repudij. Patet etiam in alio exemplo, quia dictum est antiquis, non periurabis: reddes autem domino iuramenta tua. Ego autem dico vobis omnino non iurare. Ecce qualiter addit: nam ante solùm vetabantur iurare in falsitate: nunc autem ipse prohibet omne iurare. Patet etiam in alio exemplo. Audistis

D quod dictum est antiquis: Oculum pro oculo. dentē pro dentem: Christus autem addit, magis nos ad tolerantiæ laborem adducens: Ego autem dico vobis, nō resistere malo: sed si quis percusserit dexteram maxillam tuam, præbe ei, & alteram. Concluditur ergo euidenter, ꝙ Christus voluerit antiquos Hebræos in lege veteri solùm obligatos ad non fornicari actualiter: ipse autem nunc obligat ad plura, scilicet ad non concupiscendum. Respondetur, ꝙ Christus noluit dicere Iudæos solùm obligatos ad non fornicari, & non ad non concupiscere, ita quòd in concupiscendo non peccarent: quia ea, quæ naturaliter mala sunt, per legem non efficiuntur bona: sed naturaliter malum est concupiscere alterius vxorem: ergo lex non iustifi-

E cat talem actum. Antecedens patet, quòd lex non iustificat id, quod naturaliter est malum: quia maior est obligatio iuris naturalis, quam legis. Nec valet si arguas, quòd lex iustificauit actum fornicationis, vt patet Osee primo c. cum dicitur: Accipe tibi vxorem fornicariam, & fac filios fornicationum. Iustificauit etiam lex furtum, quod erat contra ius naturale, vt patet supra 3. 11. & 12. cap. vbi mandauit Iudæis, ꝙ tollerent bona Aegyptiorum aurum scilicet, & argentum. Iustificauit etiam lex homicidium, vt patet Gen. 22. c. cùm mandatum fuit Abrahæ, quòd occideret filium suum Isaac, tamē Isaac innocens, erat: & Abraham voluit eum occidere, nisi postea eū dominus liberasset. Item lex iustificauit libellum repudij, qui tamen malus

Tollitur argumētū superius.

Lex non iustificat id quod est naturalē malum. Argumentū contrarium.

ius erat. Item iustificauit vsuras, quæ male erant, vt patet Deut. 24. cap. Ideo dato, ꝙ hoc esset malum naturaliter, iustificare posset id lex diuina. Respondetur ꝙ lex diuina, quæ ordinatissima est, nullum malum iustificat, sed magis illud abijcit, quàm aliæ leges, quæ humanæ sunt. Quando autem arguitur de fornicatione Oseæ, & furto Aegyptiorum, & homicidio Abrahæ, latè responsum fuit supra 3. cap. & ibi vide. Est enim in hoc responsio, ꝙ licèt Deus mandauerit Oseę accipere vxorem fornicariam, non repugnauit isti pręcepto naturali, scilicet, nō mæchaberis; sed declarauit ꝙ ille actus non comprætendebatur sub illa lege. Et cùm mādauit Hebræis accipere bona Aegyptiorum, licèt hoc videatur esse materialiter furtum, tamen nō erat: ideo Deus non repugnando aliquo modo illi legi declarauit istum actum non esse furtum. Idem de homicidio, quia Deus mandans illud declarat non esse homicidium, cui deberet pœna imponi à lege diuina, vel humana: sed demonstrabat esse iustam occisionem: quemadmodum si mandato iudicis secundum dictamen legum humanarum aliquis transgressor legis occiditur. De libello repudij dicendum, ꝙ licèt esset aliqualiter malus, quia tamen suberat aliqua saltem leuis ratio, vel apparentia, & maximè quia erat magnum periculum de morte vxorum, nisi permitteretur: permissus est, idem de vsuris: quia licèt vsuræ sunt aliquo modo iniustæ, vt declarabitur Deuter. 24. cap. tamen videbatur esse aliqualis ratio, vel apparens, vt qui mutuabat, aliquid inde reciperet: maximè quia Iudęi, quibus ista permissa sunt, erant immisericordes nolentes proximis succurrere: si autem istum modū vsurarum eis non permisisset Deus, nullo modo succurrerent proximis: quod valde malum erat, ideo saltem a gentilibus permissum est eis, ꝙ reciperent vsuras. Non est autem eadem ratio in concupiscentia vxoris alienæ, quia dato, ꝙ prohibeatur concupiscentia cordis ad alienam vxorem, nullum inconueniens sequitur, imo maius inconueniens est, si permittatur concupiscentia cordis ad alienam vxorem, quia permissa concupiscentia maior pronitas erit in actum, quàm si non sic permittatur concupiscentia. Item quia non est simile hoc superioribus, nam in fornicatione Oseæ, aut Hebræorum, vel homicidio Abrahæ fuit quædam declaratio legislatoris, ꝙ isti casus singulares non includerentur sub illa lege communi, nec repugnarent ei: & ista declaratio fuit facta ex rationibus specialibus, quas posuimus supra c. 3. per quas demonstrabatur tales actus non esse contra præceptum, & nō permisit Deus licentiam generalem omnibus sic faciendi. Hic autem si omnibus Iudæis data fuisset licentia concupiscendi vxores alienas sine peccato, non declararetur lex, sed destrueretur: quia declarare legē est, quando aliquis casus, qui videtur comprætendi sub lege, declaratur non esse sub lege: quando autem omnes actus pertinētes tolluntur à lege, ita ꝙ lex nullum eorum comprætendat, non declaratur lex, sed destruitur, cū nullus casus maneat, in quo debeat obseruari lex. Sic autem esset hic, si omnibus Iudæis non esset peccatum concupiscere vxores alienas: illa lex de non concupiscendis alienis vxoribus abolita esset; ideo necesse est, ꝙ omnes Hebræi tenerentur ad hoc. Item Christus non potuit mentiri, aut dicere non esse scriptum in lege, quod scriptum est; sed in lege scriptum est, debere abstinere à concupiscētia vxoris alienæ, ergo non potuit Christus dicere, ꝙ lex antiqua solum vetabat fornicationem, aut adulterium actuale, & non desiderium vxoris alienæ. Antecedens patet, quia si hic solùm dictum fuisset, non fornicaberis, siue non mæchaberis, dato ꝙ per hoc intelligebatur naturaliter prohibita concupiscentia fornicandi: tamen si

Ad argumentum resp.

Deus in spālibus quibusdā mādatis, aut promissionibus legē nō destruxit, sed illā declarauit

Quid sit legē declarare, & illā destruere.

F non adiunctum fuisset postea de concupiscentia vitanda, potuissent dicere Hebræi, ꝙ solus actus vetabatur, & non desiderium agendi; quia tamen postea subiunctum fuit aliud præceptum de non concupiscendo vxorem alterius, necesse est dicere, ꝙ concupiscentia sit vetita; etiam si exponatur secundum modum illorum Hebræorum dicentium, ꝙ non prohibebatur concupiscentia cordis, sed concupiscentia declarata per actus exteriores. Nam hoc dato verum erit, ꝙ non solùm vetitum fuit antiquis mæchari, sed etiam concupiscenttia mæchandi: ergo impossibile est, ꝙ Christus per illud verbum, quod antiquis dictum est: non mæchaberis, intellexerit, ꝙ Hebræis solùm fuerit vetitus actus adulterandi. Nunc ergo resumatur argumentum inchoatum, scilicet lex non iustificat id quod naturaliter est iniustum, sed naturaliter est iniustum desiderare vxorem alienam, ergo lex non iustificauit istum actum. Maior probata fuit: minor scilicet, ꝙ iste actus sit naturaliter malus patet, quia bonitas actus moralis naturaliter dependet ex fine, sed ille, qui desiderat coire cum vxore alterius, solùm hoc desiderat ad fruendum coitu: sed actus venereus non est secundum se eligibilis, sed necessarius, vt supra declaratum est, ergo peccat in sic eligendo. Etiam matrimonium est de iure naturali, vt patet in instituta de iure naturali, & ciuili, & gentium in principio, & digestis de iustitia, & iure in lege, iuris operam: sunt ergo fœdera naturalia inter virum & vxorem, quorum fractio est contra ius naturale. Sicut ergo frangere ista est contra ius naturale, ita velle frangere ea, est contra ius naturale, nam ipsa fractio eorum non dicitur bona, vel mala, nisi secundum ꝙ dependet à voluntate, vt declaratum fuit supra in alio dubio, ergo velle frangere talia iura est propriè peccatum magis quàm ipsa fractio actualis. Nam si consideretur ipsa fractio actualis fœderum matrimonialium in se non est peccatum, sed secūdum quòd refertur ad voluntatem: ideo aliquando potest esse fractio actualis fœderum matrimonialium, & sine aliquo peccato: & nunquam potest voluntas frangendi talia fœdera sine peccato esse. Primum patet, quia aliquis vir potest cognoscere carnaliter aliquam mulierem putando esse vxorem suā: & mulier ipsa potest putare ipsum esse virum suum, vt potest accidere ex varietate circunstantiarum particularium, vel ad minus ipse potest cognoscere eam putando esse vxorem suam, & non sit sed alterius: dato quòd ipsa cognoscat contrarium. Sicut de illo, qui cognouit sororem vxoris suæ putans esse vxorem suā, quia surgente viro de lecto accubuit soror vxoris suę: & postea redeunte viro ipsa stetit, quam vir cognouit, putans esse vxorem suam, & tamen iste non peccauit, vt patet in Decretis 33. q. 2. cap. in lectum. Voluntas autem frangendi fœdera matrimonialia nunquam potest esse sine peccato, quia ibi est deordinatus actus voluntatis, & intellectus, qui sunt in potestate nostra. Ad illud autem quod allegatur de dicto Christi Matt. 5. cap. dicitur, ꝙ cum Christus dixit: Audistis quia dictum est antiquis non mæchaberis: manifestum est, ꝙ ibi solum intelligitur de actu fornicationis: & non de voluntate mæchandi: quia tunc nihil addidisset Christus in eo, quod subiunxit, scilicet qui viderit mulierē ad concupiscendum eam, &c. Dicitur, ꝙ Christus nō loquitur ibi quantum ad id, ad quod lex obligabat eos: sed quantum ad id, ad quod ipsi se putabant obligatos ex lege: nam Christus intendebat eos esse obligatos ex lege ad nō fornicandū, & ad nō concupiscendum fornicari: sed ipsi putabant se solum astrictos ad non mæchandum actualiter: ideo secundum eorum opinionem loquebatur eis, dicens: Dictum est antiquis, non mæchaberis, idest ipsi putant sibi dictum solum,

G (beside "gumentum inchoatum")

Matrimoniū est de iure naturali.

H (beside "ctio est contra ius naturale")

Actualis fractio matrimonij interdum nullum est peccatum.

I (beside "& mulier ipsa potest")

K (beside "cap. dicitur")

lum, ꝙ non fornicentur, licèt secundum veritatem plus eis dictum sit: ego autem vobis declaro, ꝙ non solum hoc, sed etiam tenemini mente non concupiscere. Et patet iste sensus verus per simile, quia in eodem capitu. infra dicitur. Audistis, quia dictum est, diliges amicum tuum, & odio habebis inimicum tuum: ego autem dico vobis diligite inimicos vestros. Nunc autem manifestum est, ꝙ hoc non potest intelligi dictũ esse eis à Deo: nam etiam si inquiratur totum vetus testamentum, non reperietur, ꝙ Deus dixerit, odio habebis inimicum tuum: de amore autem amicorũ patet Leuit. 19. cap. vbi dicitur: diliges amicum tuum, sicut teipsum: sed de inimico, nec ibi, nec alibi, imo in eodem cap. mandatur contrarium, scilicet non oderis proximum tuum in corde tuo, sed publicè argue: nullo ergo modo permissum erat odio habere aliquem alium: non ergo fuit dictum antiquis, quòd odio haberent inimicos suos: sed quòd ipsi antiqui putauerunt, & sic inter se dicebant, quòd homo diligere debebat amicum suum, & odio habere inimicum.

QVAESTIO. XXXI.

CONSTAT ergo ex superioribus, ꝙ lex vetus non solùm prohibebat manum, sed etiam animum: cùm ergo dicitur hic. *Nec desiderabis vxorem eius*. Non solùm vetatur, quòd non concupiscamus vxorem proximi dando munera, aut osculando, vel sollicitando verbis: sed etiam ꝙ non concupiscerent in corde suo. *Non seruum*. Hic redit ad contrarium mandatum, quod erat de concupiscentia rerum alienarum. Nam concupiscere vxorem alienam non est concupiscere rem alienam, cùm vxor non sit possessio viri, quia vir & vxor ad paria iudicantur. Concupiscere autem vtilia est concupiscere res alicuius, quia ipsa sunt, quę possidentur. Et ponit hic diuersitatem concupiscibilium, secundum diuersitatem modorũ, qui possunt haberi in concupiscendo rem alienam. Nam concupiscere rem alienam contingit dupliciter, quia aut concupiscere rem mobilem, aut rem immobilem: sic enim distinguunt iuristæ diuidentes totam possessionem in bona mobilia, & immobilia. Si autem sunt bona immobilia, sic ponitur primum, scilicet. *Non concupisces domum proximi tui*. Si autem sunt res mobiles, dupliciter, quia aut sunt res animatæ, aut inanimatæ. Si animatæ, dupliciter, aut rationales, & sic dicitur. *Non seruum nec ancillam*. Si sunt res animatæ irrationales sic dicitur. *Non bouem, non asinum &c.* Si autem res inanimatæ sic dicitur. *Nec cætera, quæ illius sunt*. Non solùm intelligitur de domo, sed de cæteris bonis, siue possessionibus immobilibus, vt de agris, de periferis hortis, vel vineis, vel montibus & cæteris generibus immobilium possessionum. *Non seruum*. Seruus concupiscitur dupliciter, aut ad seruiendum, aut ad vendendum cum pro precio: vtroq; modo seruus est vtilis, ideo desiderium eius pertinet ad istud præceptum. *Non ancillam*. Ancilla potest concupisci tripliciter, aut ad seruiendum, aut ad vendendum, aut ad coeundum. Duo prima vtilia sunt, & pertinent ad istud præceptum: tertium est pertinens ad delectationem tactus: ideo tangit superius præceptum, scilicet nec desiderabis vxorem eius: nam quantum ad iniuriam viri attinet desiderare vxorem eius ad coitum, & non est iniuria sua, vel damnum desiderare ancillam suã ad solum coitum: sed quantum ad peccatum nihil differt magis desiderare liberam ad coitum quàm ancillam, nisi forte differant per matrimonium, & nõ matrimonium. Nam si libera sit maritata, & ancilla non sit maritata, maius peccatum est desiderare liberam, quàm seruam: sm ꝙ differunt adulterium, & fornicatio simplex. Si autem ancilla sit maritata, & libera non sit maritata, maius peccatum est desiderare ancillam quàm liberam. Si autem vtraque sit maritata criminis æqualitas est. Conditio ergo seruitutis, vel libertatis nihil agit ad magis vel minus peccare: est. n. valde per accidens, sicut esse album, aut esse nigrum quantum ad istud vitium, dum libera vel ancilla concupiscitur: secus in alijs, quia poterit esse aliquod, in quo directè seruitus aut libertas tollant aut addant in vitio. Hic autem ponitur ancilla non quantum ad desiderium actus venerei, sed quantum ad desiderium ad seruiendum: nam ancilla denominat seruitutem. Si autem denominare voluisset quantum ad delectationem actus venerei, non nominasset ancillam: sed mulierem, vel feminam nomine generali. *Non bouẽ, nec asinum.* Per ista intelligit omnia animalia bruta, quę possidentur: vt oues, capræ, equi, muli, cameli, &c. sed nominauit hic communiora. *Nec omnia, quæ illius sunt.* Per hoc intelliguntur omnia mobilia inanimata, vt omnia suppellectilia, & pecunia, & massæ auri, & argenti, & cætera possessa.

Vtrum lex vetus continere debuerit aliqua præcepta moralia. Et an præcepta decalogi sint de iure naturali, & an sint præpositiones per se notæ, vt principia, aut conclusiones intellectus practici.

QVAESTIO. XXXII.

CIRCA superiores in quibus totum decalogum exposuimus, aliqua dubia insurgunt: & primò cùm iste decalogus sit in sacra scriptura legis veteris, & ista vocentur præcepta moralia: Vtrum debuerit lex vetus continere aliqua præcepta moralia. Et arguitur, ꝙ non, quia lex est directiua actionum, quod fit per præcepta aliquid mandando, & aliquid vetando: sed legalia præcepta dicuntur à lege: ergo à lege sola legalia contineri debuerunt, nunc autem legalia præcepta sm Philosophum in 5. Ethi. dicuntur, de quibus à principio quidem non differt vtrum sic, vel aliter ponantur: differt autem cùm posita fuerint, vt captiuos mina redimi, & sacrificare capram, sed non duas oues. Præcepta autem moralia non sunt huiusmodi, quia ipsa non sunt talia, de quibus non differat vtrum sic, vel sic posita sint: imo multum differt sic, vel sic posita esse, vel poni: nam ad ius naturale pertinent, quod habet vbique eandem potentiam, & non est in videri, vel non: ergo talia præcepta nullo modo pertinent ad legem. Item præcepta moralia pertinent ad legem naturæ, vt patet ex diffinitione iuris naturalis posita in 5. Ethic. sed lex vetus, & lex naturalis differunt, ergo præcepta legis naturalis, & legis veteris differunt: nam sicut secantur scientiæ quemadmodum ea, ex quibus sunt, vt ait Aristo. in 3. de anima cap. 5. tex. 38. ita secantur leges sm ea, quæ præcipiunt: ergo cùm lex vetus, & lex naturalis non sint eadem lex, non mandabunt eadem. Item lex diuina est de his, quæ hominibus ignota sunt: sed præcepta moralia non sunt ignota, ergo non oportuit de illis dari legem diuinam: sed lex vetus est lex diuina, vt patet, quia ipse dedit eam Moysi, vt habetur in multis locis istius libri, & Leuitici, & Numerorum, atque Deuteronomij, non debuit ergo lex vetus dari de præceptis moralibus. Item leges positiuæ sunt ad determinationes actuum humanorũ, cùm lex naturalis deficit, vel ratio communis hominum non valet attingere illa, sed circa moralia præcepta, quæ sunt conclusiones naturalis iuris omnes homines certi sunt, ergo non debet aliqua lex positiua circa talia se intromittere: sed lex vetus est lex positiua, quia posita fuit a Deo, ergo non debuit circa talia ver-

uersari. Item præcepta legis veteris dicuntur mortificare, sed præcepta moralia viuificant: ergo non pertinent moralia ad legem Dei veterem: antecedens patet secunda ad Corin.3.& 4. cap. vbi Apostolus demonstrat legem veterem, quia intelligebatur in cortice literæ esse mortificantem. Quod præcepta moralia sint viuificantia, patet, quia nos viuere faciunt æternaliter custodiendo illa, vt patet Matth. 19.ca. cùm dixit Christus: Si vis ingredi ad vitam, serua mandata: & loquitur de moralibus, vt patet in contextu literæ ex responsione quærentis, & ex verbis Christi. Etiam quia dicitur Psal. 118. In æternum non obliuiscar iustificationes tuas, quia in ipsis viuificasti me: & loquitur de moralibus, quæ interdum vocantur iustificationes. In contrarium videtur, ꝙ lex vetus data à Deo continere debuit moralia præcepta, quia dicitur Eccl. 17.c. Dedit illis disciplinam, & legem vitę hæreditauit eos: disciplina autem est instructio in moribus, vt ait gl. super illud ab Hebr.12. Omnis disciplina in præsenti, &c. discipina est eruditio morum per difficilia. Ergo lex vetus quæ disciplinam continebat, dare debuit pręcepta moralia. Respondetur, ꝙ in lege veteri data fuerunt præcepta moralia, vt patet hic, & Deuter. 5. & in multis locis: & licèt ibi alia ratio ponatur, potest esse in præsenti hæc ratio, quia lex diuina aliquo modo assimiliatur legi humanæ rectè positę: lex autem humana recta intendit bonum ciuile, quod est pax publica, & amicitia communis: & ad hoc faciunt duo. Primũ, ꝙ omnes leges directiuę ciuium sunt de actibus iustitiæ mandantes opera iustitiæ, & vetantes omnem iniustitiam: nam cùm quis iniustum patitur, conqueritͤ: & insurgunt bella, & ob hoc ponuntur iudices, qui distributores iustitiæ vocantur, vt habetur 3. Politicorũ, vt lites dirimant, & scandala sedent. Propter secundũ, s. vt sit inter eos amicitia, coniungunt matrimonialia fœdera vicissim: & sic mutuus amor distenditur. Sic autem lex Dei intendit facere hominẽ amicum Deo: nam lex humana dirigit hominem ad maximum bonum humanum: & quia homo est animal gregale siue Politicum, vt patet sæpè in primo, & 3. Politicorũ: maximum bonum hominis, ad quod eũ ordinat lex humana, est summum bonum, quod potest habere in politia, s. pax publica, & abundantia rerũ necessariarũ, vt declarat Arist. in 5. Ethic. & latius in princ. 7. Politicorum: lex autem diuina, quæ est sapientia, considerat de homine per altissimam causam, s. deducendo eum ad suum verum summum bonum: quod est esse amicum Dei. Et quia ad amicitiam requiritur similitudo, vt declarat Arist. in principio 8. Ethic. s. ꝙ amicitia fiat ex similitudine: ideo vadit colonus ad colonum, & homo diligit hominem, propter similitudinẽ in specie, & cùm quilibet homo sit similis alteri in specie, quilibet homo diligit alterum hominem. Sic declarat ibidem Philosophus dicens, ꝙ homo est Phylantropos, i. amator hominum: vt patet in erroribus viarum, s. ꝙ si vnus homo viderit alterum errare in via, etiam si nunquàm eum viderit, compatitur ei, & indicat viam, & idem dicitur Eccl.13.c. Omne animal diligit sibi simile. Similitudo autẽ est in multis, vel in natura, vt vnus homo diligat alterum propter esse similes in specie, aut in qualitate, vt esse ambos delectabiles, vel ambos honestos: bonus ergo bonum pro amico habere vult: Deus aut optimus est, ideo si nos amici eius esse debemus: oportet vt boni simus: sic admonuit Deus Leui. 19.c. & in multis alijs locis, dicens. Sancti estote, qm̄ ego sanctus sum, i. studete similiare mihi, vt possitis esse amici mei. Efficitur autem homo bonus per bonum habitum, qui vocatur mos: & iste habitus causatur ex bonis actibus, ad quos dirigimur per præcepta dirigentia mores. Ergo oportuit legem veterem, quę

Rñsio. ad qonem.

Quod lex humana intendat.

Lex diuina intendit homines amicos Dei constituere,

Omne animal sibi simile diligit,

F erat ad faciendum homines amicos Deo, dare præcepta moralia, ad faciendum homines bonos, quod supponebatur ad amicitiam Dei. Ad argumentum primum respondetur, quando dicitur ꝙ lex vetus est lex, & a lege dicuntur præcepta legalia, ergo in lege sola legalia contineri debuerũt: quæ sunt illa, de quibus non differt magis sic quàm aliter se habere antequàm ponantur, quæ lex accipitur dupliciter. Vno modo generaliter pro omni mandato, vel regulatione actuum humanorum cuiuscunque conditionis illud sit: siue sit morale, siue iudiciale, siue cęremoniale, & isto modo ius naturale est lex, quia est lex naturalis. Alio modo accipitur lex strictè pro lege purè positiua, quę nō determinatur a ratione inclinante magis ad hoc, quā ad illud: sed antequam ponatur nihil differt magis sic, quàm aliter fieri: differt tamen cùm posita fuerit. Philosophus autem in 5. Ethic. accipit præcepta legalia isto modo secundo. Nam accipiendo primo modo, non est differentia inter ius naturale, & legale, cùm legale sit genus ad ius naturale, species autem non distinguitur contra genus. Et sicut non distinguitur ius naturale contra ius Politicum: quia Politicum diuiditur per naturale, & legale: ita non potest distingui naturale eius contra legale isto modo assumendo. Et tunc respondetur ad formam argumenti, ꝙ præcepta legalia dicuntur à lege: tunc si velis accipere primo modo dicta falsum est, quod sequitur, s. ꝙ præcepta legalia sunt, de quibus à principio non differt: differt autem cùm posita fuerint. Si autem accipias legem secundo modo dictam, tunc dicentur præcepta legalia ea, de quibus non differt antequam ponantur. Sed quando vltra dicitur, ꝙ lex vetus debet continere præcepta solùm talia, de quibus differat postquam posita fuerit, sed non antequam ponantur, non valet consequentia: quia lex vetus, non vocatur lex, accipiendo secundo modo, sed primo: ideo præcepta sua non debent esse præcepta in secundo modo, sed in primo. Ad s̄m respondetur, quando dicis quòd lex vetus distinguitur à lege naturali: ergo non debet continere præcepta moralia, quæ pertinent ad legem naturalem: quòd nō distinguuntur lex naturalis, & lex vetus tanquam duo disparata totaliter, sicut homo & linea, vel homo & ferrum: sed tanquam totum à sua parte. Totum.n. licèt a parte differt, tamen ipsam partem continet. Sic ergo si lex vetus, & lex naturalis, essent duæ leges disparatæ, ita vt id quod vna contineret non contineret altera: sed non differunt sic, quia lex vetus est, vt totum complectens ipsam legem naturalem, & aliquid ei peraddens: ideo bene debet continere præcepta legis naturalis, sic totum distinguitur à parte, & continet ipsam partem. Ad tertium, quando dr̄, quòd lex diuina debet dari de his, quæ homini ignota sunt: sed præcepta moralia erant nota omni homini, ergo non debebat dari de eis: respondetur quòd iura naturalia dicuntur quædam propositiones per se notæ, quæ ita se habent ad intellectum practicum, sicut principia in speculatiuis ad intellectum speculatiuum. Principia autem in speculatiuis sunt per se nota: ita regulæ iuris naturalis sunt per se notæ. Esse autem per se notum est dupliciter: vno modo per se notum quo ad nos: alio modo per se notum simpliciter: per se notum simpliciter dicitur propositio cuius prædicatum includitur in ratione subiecti, ita quòd cognito vere subiecto cognoscatur & prædicatum: sed contingit talem propositionem nobis non esse per se notam, ꝙ ignoramus diffinitionem subiecti illius ꝓpositionis. Sicut ista propositio: Homo est rationalis: est per se nota, i. de natura sua, quia qui dicit hominem necessariò dicit rationale: tamen ignoranti quid est homo, non est per se nota: ideo dicit Boetius in libro de Hebdomadibus quòd

Rñsio ad primũ argumentum.

Lex dupliciter sumitur mo.

Lex vetus continet legem naturalem sicut totum continet suam partem.

Esse per se notum dupliciter dicitur.

G H I K

ꝙ multæ sunt propositiones solis sapientibus per se notæ: vt scientibus, ꝙ angelus incorporeus est, per se notum est, ꝙ non est in loco: tamen multis rudibus hoc est incognitum. Illę propositiones vocantur per se notæ, quo ad nos, quarum terminorum signata, & habitudines cognoscimus, vnde ista: totum est maius sua parte, nobis per se nota est: quia signata terminorum & habitudines intelligimus. In his autem, quia vt ait Philosophus in primo Posteriorum, principia cognoscimus inquantum terminos cognoscimus: necesse est, vt sicut aliqui termini sunt nobis magis cogniti: ita sint propositiones fundatæ super illos magis notæ, & quia in speculatiuis nullus terminus est magis notus, quàm iste terminus ens: propositiones fundatę super istum terminum ens, sunt per se notissimæ, vt de quolibet dicitur esse, vel non esse: quod vocatur primum principium, & sic per ordinem in lineis præsentalibus descendendo sub ente. Et sicut est in speculatiuis, ita est quidam ordo in practicis: nam ens in speculabilibus est primus terminus, quia ens & essentia sunt, quæ primo intellectu appræhenduntur: vt ait Auicenna: ita in practicis terminus maximè notus, & primus est bonum: nam bonũ appræhensum intellectu mouet ad prosequi: sicut ens appræhensum mouet ad intelligere: propositiones ergo fundatæ super bonum sunt per se nouissimæ in practicis, s. ꝙ omne bonum est appetendum: & ꝙ malum est fugiendum. Ex quo sequuntur primæ duæ regulæ practicæ, s. ꝙ bonum solum agere oportet: & ꝙ malum oportet vitare: & sic est ordo per terminos agibilium sub ordinatos huic communissimo, quod est bonum. Et sicut in speculatiuis descendendo ab ente linealiter: sicut termini sunt minus communes, & minus noti, ita sunt propositiones minus notæ nobis, licèt ſm seipsas sint per se notæ: sic in practicis descendendo sub bono communissimo, sicut termini sunt minus cogniti, ita propositiones agibiles fundatæ super illos terminos sunt minus notæ. Et sic in speculatiuis circa principia per se nota vniuersalia nullus errat, quando sunt communissima: vt circa ens in hoc, quod est, de quolibet esse dicitur, vel non esse: quia nullus in hoc dubitat, ita esse: tamen descendendo ad minus vniuersalia per se nota: vt, ꝙ omne animal est corpus animatum: vel, ꝙ omnis homo est rationalis, aliqui dubitant: licèt ista sint per se nota. Ita in practicis nullus errat circa hoc vniuersale: quod est, omne bonum appetendum, & malum esse fugiendum: descendendo tamen ad bona, vel mala particularia errare contingit circa propositiones per se notas in illis bonis, & malis: licèt ſm se sint notæ: ideo licèt circa iura naturalia in vniuersali non oportet esse aliquam doctrinam: in particularibus autem per se notis oportet esse doctrinam. Lex ergo diuina non solum debuit dare nobis cognitionẽ de his, quæ nullo modo nos cognoscebamus: sed etiã de his, quæ nos cognoscimus, si in illis errare possum⁹. In speculatiuis autem contingit vno modo solùm errare, s. quia intellectus noster sua indagine non potest cognoscere veritatem. In practicis autem dupliciter peccatur. Vno modo, quia intellectus non potest cognoscere bonitatem, vel malitiam eligibilium siue opinionum dirigentium electiones. Alio modo, quia intellectus noster ex assuetudine peccandi offuscatur, & incipit ignorare. Vtroque modo potest esse error circa per se nota minus communia, circa vniuersalia autem neutro modo. Patet de communibus, quia sicut in speculatiuis ex defectu intellectus speculatiui nullus potest ignorare primum principium, & alia similia licèt erret in minus communibus: ita in practicis nullus potest errare circa per se notum vniuersale, s. bonum esse eligendum. Secundo modo non potest

In ppõnibus per se notis ordo interponitur.

Circa prĩcipia p se nota: tam in practicis q̃ in speculatiuis nullus errare potest.

In speculatiuis vno modo in practicis dupliciter contingit errare.

A errare contra per se nota communia, s. ex assuetudine peccandi, quia assuetudo peccandi excæcat intellectũ, & nõ circa quamlibet practicam existimationem: sed circa illam, in qua consistit operatio, & quia operabile est particulariter circa particulare, intellectus offuscabitur, s. ꝙ intellectus erret in hoc quod est debere fornicari, vel non debere fornicari. Etiam secundo modo errabitur, quia ista sunt quædam per se nota particularia, & non sufficit quilibet intellectus ad cognoscendum veritatem eorum: sicut non omnes in speculatiuis cognoscunt, ꝙ animal sit corpus animatũ: licèt per se notum sit. Vel vt satis diximus, possunt dici talia præcepta quædam conclusiones deductæ ex propositionibus primis practicis per se notis: licèt ergo
B principia cognoscantur, quantuncunq; euidentes conclusiones sint, non omnes sciunt eas deducere. Erraret ergo multorum intellectus circa ista, quia aliqui putarẽt licitum esse id, qđ illicitum est: ideo debuerũt talia per auctoritatem diuinæ legis, quæ solidior est, & nulli est dubia, declarari: sic.n. est circa fidem: fides autem est ex auditu, vt patet ad Rom. 10. ca. & debet esse de his, quæ ratione naturali non cognoscuntur: sic.n. ait Gregorius, ꝙ fides non habet meritum, vbi humana ratio præbet experimentum. Lex ergo diuina, quæ determinauit quid credere deberemus, debuisset ponere solùm ea, quæ ratione naturali inuestigari non possunt: sed non fecit sic, quia inter ea, quæ asserere debemus, quædam naturaliter cognosci possunt, & quæ-
C dam non: tamen lex diuina de vtrisq; posuit: posuit.n. Deum esse creatorem, & esse trinum, & vnum: quod ratione naturali conuinci non potest, licèt possit defendi: posuit etiam alia, quæ naturali ratione cognoscuntur, vt Deum esse. Ad quartum cùm dicitur, ꝙ leges positiuę sunt circa determinationes actuum humanorum, & solùm sunt circa illos actus, in quibus deficit lex naturalis, vel homines nõ pñt eam intelligere: sed præcepta moralia sunt talia, ꝙ oẽs homines intelligunt bonum esse custodire ea, & malum repugnare illis: ergo non debebat de illis se intromittere. Respondetur, ꝙ in agibilibus sunt regulæ dirigentes actiones humanas, & istæ sunt in quadruplici differentia: quia quædam sunt ita notæ, ꝙ nullus hominum potest de
D illis dubitare: quædam sunt ita nota, ꝙ ratione naturali à pluribus inuestigari possunt, licèt multi, & simpliciores in ipsis errabunt: quædam sunt, quæ à solis sapientibus cognoscibilia sunt: quædam quæ nullo modo ratione humana deducuntur, sed pendent a voluntate condentis legem. Prima sunt principia communissima in practicis, vt quod malum est fugiendum, & bonum est agendum, nemini est iniustum faciendũ, & cum omnibus est rectè conuersandum. Secunda sunt aliqua pręcepta naturalia magis particularia: vt ꝙ non est fornicandum, ꝙ non est concupiscenda vxor proximi: & sic de alijs præceptis moralibus, de quibus hic dicimus. Tertia sunt, quæ deriuantur a iure naturali: & tamen non deriuantur immediatè à princi-
E piũ primo iuris naturalis, sed per quendam discursum aliqualiter iacentem: & talia deducere ex principijs non possunt quilibet homines, sed soli sapientes. Sicut patet in iuribus humanis, quorum quædam deriuant̃ a ratione naturali: sicut ꝙ putantibus se grauari est permittenda appellatio: & quod in iudicijs vtendum est probationibus certis, s. testibus, aut instrumentis, vel confessione partium ꝯtra seipsas, & sic de multis alijs: talia etiã reperiuntur in præceptis iudicialibus à Deo positis. Quarta sunt, quæ nullo modo possunt ratione naturali conuinci, vel determinari, sed sola voluntate humana legislatorum: & talia dicuntur in legibus humanis assignando taxationes pęnarum, & præfixiones terminorum, vt ꝙ pręscribatur in tanto, vel tanto tempore,

Præcepta directiua actuum humanorum sunt in quadruplici differentia.

Deus non curauit de primis regulis actuum humanorum determinare de alijs q minus notæ erant.

pore, & nō in maiori, vel minori, quia hæc ad hoc, vel ad illud nullam rationis determinationem habent. Lex ergo diuina, quę determinat dubia, non determinauit de primis regulis actuum humanorum: quia illę sunt tales, in quibus nulli dubitant. In secundis autē dubitant aliqui: ideo vt nulla radix deuiādi haberetur Deus interposuit suam auctoritatem determinando de talibus. Et sic compilauit atque declarauit istas decem conclusiones iuris naturalis, in quibus licèt multi verum faciliter dicerent, alij satis poterant errare. In tertijs autem, quæ solis sapientibus determinata videbantur, Deus determinauit in lege sua, ponens quasdam regulas iudiciales, quę deriuantur à iure naturali, vt patet prosequendo sequens c. Vt si aliquis percutiat seruum aut liberum: & si moriatur immediatè, vel nō immediatè: & ꝙ pro seruo percusso, qui non statim moritur non occidatur dominus suus occidens, quia pecunia domini est. Et ꝙ pro libero etiam si postea mortuus fuerit occidatur. Ista namque satis emanant à iure naturali: sed nulli possunt considerare istam deriuationē, nisi pauci, & sapientes: ideo de talibus Deus determinauit in lege. Quarta sunt, quæ nullo modo possunt conuinci ratione humana, sed sunt à sola voluntate cōdentis legem: & in istis Deus determinauit, vt faciendo præcepta cæremonialia, quæ non habent aliquam rationem ad sic, vel quæ vocat Philosophus legalia, quia antequam ponantur nō differunt, sic vel aliter fieri: differunt autem, cùm posita fuerint. Ad

Ad quintū

quintum cum dicitur, ꝙ lex vetus occidebat, sed præcepta moralia viuificant, ergo præcepta moralia non pertinebant ad legem veterem: respondetur ꝙ lex vetus non occidebat ex se, sed ex occasione, vt ait Augu. in libr. de Spiritu & litera, s. ꝙ lex vetus quantum ad præcepta moralia occidebat occasionaliter, s. quia bonum præcipiebat, & durum, & ad implendum auxiliū non præstabat. Hoc declarat Apostolus ad Rom. 7. ca. quasi per totum inducens, ꝙ lex vetus erat lex mortis, non quidem ꝙ illa mala esset, sed id quod bonū erat, operabatur in hominibus mortem: nam peccatum occasione accepta per mandatum causabat omnem concupiscentiam in seruatoribus: nam proniores sumus ad id, quod nobis prohibetur, cùm simus naturaliter liberi: si ergo non sit aliquod adiuuans ad resistēdum cōcupiscentiæ insurgenti, occasionaliter ex lege causabatur peccatum occidens. Lex autem noua, est lex libertatis & vitæ, quia licèt prohibeantur ea, quæ difficilia sunt vitari, tamen quia gratia datur ad vitandū illa, non est occasionaliter mors. Nunc ad formam argumenti dicitur, ꝙ lex vetus occidebat occasionaliter: quia mandabat dura, & non dabat auxilium directè, tamen non occidebat, imò viuificabat, quia seruatores suos faciebat dignos vita æterna. Cùm dicis, ꝙ præcepta moralia viuificabant. Respondetur, ꝙ idem modus erat de præceptis moralibus, & tota lege veteri: quia etiam præcepta moralia mortificabant: quia præcepta moralia important quandam difficultatem ad conseruandum ea, & quia cum eis non erat adiutorium ad obseruandum, occasionaliter peccabant homines in eis, & mortificabant: viuificare autem dicebantur in quantum ipsa custodita viam vitæ æternę præstabant. Idem autem faciebat tota lex vetus. Concluditur ergo conuenienter posita fuisse præcepta moralia in lege veteri.

Quō lex vetus non occidebat ex se sed occasionaliter.

Lex noua ē lex libertatis, & vitæ.

Vtrum omnia præcepta moralia in veteri lege reducantur ad decem.

QVAESTIO. XXXIII.

ALIVD dubium est, cùm nos dicamus præcepta legis naturæ reducta fuisse ad decem conclusio-

F nes; quas decalogum vocamus. Et ista dicimus præcepta moralia: vtrum omnia præcepta moralia posita in veteri lege reducantur ad decem. Et arguitur sic: prima directio morū humanorum est, per habere se bene ad Deum, & bene ad proximum amando eos: & in hoc sunt duo præcepta, s. diliges dominum Deum tuum, & diliges proximum tuum: sed ista non sunt inter præcepta decalogi: ergo non reducuntur omnia ad decem, nec continebuntur omnia moralia in præceptis decalogi. Item quia dicimus, ꝙ præcepta moralia reducuntur ad omnia decalogi præcepta, sed cōtra, quia moralia nō reducuntur ad cęremonialia, imò è contrario cæremonialia ad moralia, cùm sint quædam determinationes, vel additiones ad moralia: sed

Primū ro negatiua.

G inter præcepta decalogi ponitur vnum cæremoniale, ergo moralia non reducuntur ad omnia præcepta decalogi. Item præcepta moralia sunt de omnibus actibus virtutum, vt patet, quia mores vocantur boni habitus, ex quibus bene operatiui sumus: sed boni habitus sunt virtutes: licèt præcepta moralia ad omnem actum virtutis sunt: sed præcepta decalogi solùm continent actus iustitiæ: vt patet tam in præceptis, quæ ad proximum, quàm in præceptis, quæ ad Deum: ergo non reducuntur sufficienter omnia præcepta moralia ad præcepta decalogi. In contrarium arguitur de glo. quę habet super illud Matth. 5. c. Beati estis, cùm vos maledixerint homines: Moyses decem pręcepta proponens postea per partes explicat: & sic videtur, ꝙ oīa,

In opposi tum.

H quę continentur in lege veteri pertinentia ad mores, sunt partes pręceptorum decalogi: sed postea explicatur. Respondetur, ꝙ pręcepta decalogi distinguuntur ab alijs pręceptis veteris legis, ꝙ ista per Deum populo proposita sunt, vt patet in isto cap. alia omnia pręcepta Moyses proposuit populo postquam audiuit à Deo. De his autem pręceptis, per quę regulatur vita humana, s̄m ꝙ supra dicebamus, quædam sunt vt principia cōmunissima, circa quę nullus potest errare: vt, ꝙ malum est vitandum: &, quod bonum est agendum: &, nulli est nocendum, & sic de cæteris. Ex his autem omnia alia præcepta directiua vitę humanę resultant, tanquam quędam conclusiones. Sed in his conclusionibus est differentia, quia quędam immediatè resul-

Responsio ad quæst. Præcepta decalogi differunt ab alijs veteris legis, q ista à Deo data sunt, alia per Moysen pposita illo populo.

I tant à principijs illis primis: & circa tales rari possunt errare, quia tamen aliqn̄ contingit errare determinata sunt à Deo, & vocantur hęc pręcepta decalogi. Alia sunt, quę licèt descendant ab illis primis principijs, tn̄ deriuatio eorum paucis est nota, & his solis sapiētib9, & hæc declarauit Moyses populo audiens ea primo à Deo: vtraq; autem horum continentur in decalogo, & reducūtur ad decalogum: nam sicut in speculatiuis in conclusione est virtualiter principium, a quo concluditur, & ideo syllogismum analiticum siue resolutorium vocamus, qn̄ ponimus pręmissas, & conclusiones, quia id quod virtualiter claudebatur in conclusione explicatur, siue resoluitur in syllogismum, cùm simul ponuntur conclusio, & pręmissę, includitur etiā

K in principio conclusio: cùm ex principio inferatur cōclusio: ideo si sit in speculatiuis aliqua conclusio, quę sit īmediatè deducta ex principijs primis, illa includet duo, s. principium, per quod concluditur, quod est notius ea, & alias conclusiones, quę sequuntur ex ea: & sunt minus notę: includit ergo aliquid, vt principiū, & aliquid, vt conclusio: exempla horum patent in Geometria, vbi vt communiter conclusiones se habent p ordinē, quia vna sequitur ex alia, & alia ex alia: sic ergo in practicis pręcepta decalogi sunt tanquam primę cō clusiones in practicis, si velimus eas nominare conclusiones: nā etiam possemus vocare principia practica, sed nō immediata: & contineri in virtute in principijs primis practicis s̄m ordinē terminorū resolubiliū, & ma-

Præcepta decalogi sunt prim[æ] principia sunt [et] conclusiones.

magis resolubilium: sed dicendo, quòd sunt primæ conclusiones practicę, dicemus, quòd ipsa hēnt duplicē inclusionem. Prima est, ꝙ includunt principia prima practica, a quibus immediatè inferuntur: includūt etiam alias cōclusiones posteriores, respectu quorum sunt tanquam principia. Et sic cùm ista duo præcepta de amando Deum, & amando proximum sint de primis principiis practicis, sicut quòd cuilibet est benefaciendum, & nulli est nocendū, nō debebant exprimi inter alia: sed includuntur inter alia, sicut principia in cōclusionibus. Alia aūt pręcepta, quę Moyses declarauit populo, & sunt moralia, sunt tanquā conclusiones respectu præceptorum decalogi, ideo in ipsis includūtur in virtute tanquam conclusiones in principijs. Reducuntur ergo per istum modū oīa pręcepta moralia ad pręcepta decalogi: quia quędā reducuntur, vt principia ad conclusiones. s. illa, quæ sunt priora: & quędā reducuntur, vt conclusiones ad principia, sicut ea, quę sunt posteriora. Ad argumentū primum respōdetur, qn̄ agitur de duobus præceptis. s. de diligendo Deum, & diligendo proximum, ꝙ non ponūtur inter pcepta decalogi: dicendo ꝙ licèt non ponantur inter ea, tanquam distincta ab omnibus aliis, quæ ibi ponūntur: tamen reducuntur ad illa, & non reducuntur tanquā cōclusiones ad principia, ita ꝙ ista duo deriuentur ex pręceptis decalogi: sed reducuntur tanquam principia ad conclusiones; quia ista duo dicūtur tanquā duo principia per se nota, ex quibus inferūtur particulatim oīa præcepta decalogi. Ad 2m quādo arguitur, quòd oīa pręcepta moralia non reducuntur ad omnia præcepta decalogi; quia sabbati custodia est cęremonialis, & est præceptum decalogi: tamen ad pręcepta cęremonialia nunquam reducūtur moralia. Respondetur quòd custodia sabbati aliquo modo est cęremonialis, quantum ad determinationem diei, & multarum aliarum circunstantiarum, de quibus supra diximus. Alio modo est moralis, scilicet quod aliquod tempus impendi debeat ad vacationem diuinam, iuxta Psal. 45. Vacate, & videte, quoniam ego sum Deus. Inquantū ergo istud pręceptum cęremoniale est, nullū mandatū morale reducitur ad illud, sed inquantum est morale. Ad tertium qn̄ dicitur, ꝙ præcepta moralia sunt de oībus actibus virtuosis: sed in pręceptis decalogi solū præcipitur, aut vetatur actus iustitię, & iniustitię, ideo nō reducuntur omnia moralia ad decalogum: respōdetur, ꝙ oēs actus virtuosi inquātum sunt virtuosi sunt a natura inclinante ad illos, licèt nō inclinet specialiter, vt ad talē, vel talem virtutē: in oībus tamē actibus virtuosis, nulli sunt actus, de quibus magis appareat, ꝙ sint actus virtuosi, vel vitiosi, quā actus iustitię, vel iniustitiæ: nam isti sunt virtuosi secūdum se, & virtuosi, quia boni ad alterum: eodē modo de iniustis. Etiam quia per actum iustitiæ confirmatur status politicus: p actꝰ vero aliarum virtutum directè non confirmatur: per actus etiam iniustitię destruitur celeriter politicus status: vt ait Aug. quarto de Ciui. Dei. cap. 4. Nam ablata iustitia, quid sunt regna, nisi publica latrocinia? maximè virtuosi sunt actus iustitiæ, quam aliarum virtutū: ergo isti soli expresse præcipiuntur, quia immediatius deriuantur a comunibus principijs iuris naturalis: alij autem actus virtutum, licèt deriuentur a principijs iuris naturalis, non tamen ita clarè: ideo ista pręcepta decalogi de solis actibus iustitię sunt. Intelliguntur autē per ista multa pręcepta de actibus aliarum virtutum: sed ista pertinent ad præcepta, quæ tenent tertium gradum, quæ debent a solis sapientibus declarari: Deus autem intendens ea, quę multum nota erant, etiā rudi populo, proponere, sola pręcepta de actibus iustitię posuit. Alia tamen præcepta moralia, quæ ad ista reducuntur, sunt de quibusdam actibus iustitię, & liberali-

Reductio cium pręceptorum moralium ad pręcepta decalogi.

Ad primū argumen.

Ad secundam.

Ad tertiū.

Actus virtuosi sunt aperti iustitiæ.

Actus iustitię maximè virtuosi sunt quā aliarū virtutum.

A tatis, atque temperantię, & cęterarum virtutum, vt patet discurrenti per latitudinē veteris testamenti reducuntur ad ista implicite. Concluditur ergo, quòd omnia pręcepta moralia quęcunque sint, reducuntur ad pręcepta decalogi.

An præcepta decalogi sufficienter in hoc cap. xx. enumerata sint.

QVAESTIO. XXXIIII.

ALIVD dubium est: cū pręcepta decalogi enumerata fuerint in hoc cap. si numerantur sufficiēter. Primą rō, quòd non.
Et videtur quòd non, quia pręceptū est quedam regula directiua actuum humanorum: regulę aūt dātur ad
B deuiandum à malis, & vt homines bene ordinentur: oportet ergo, ꝙ secundum diuersitatem modorū peccandi sit diuersitas pręceptorum: sed peccatum fm Ambrosium est transgressio legis diuinę, & inobediētia cęlestium mandatorū: peccata autem distinguuntur per hoc, quòd aliquis peccat in Deum, vel in seipsum, vel in proximū: oportebat ergo ad ponēdum sufficienter mandata, ꝙ quędā vetarent peccata in Deū, quædam peccata in proximū, quędam peccata hominis ad seipsum: sed in decalogo solùm ponūtur pręcepta dirigentia hominem in Deum, & in proximum: ergo non sunt sufficienter assignata. Item sicut ad Secunda.
cultum Dei pertinebat obseruare sabbatum: ita obseruare alias solennitates, quę vocantur ferię domini,
C vt patet Leu. 23. cap. Etiam pertinebant sacrificiorum ritus, & alię ministrationes sacerdotum, & munditię populi: sed inter pręcepta decalogi ponitur vnū, quo pręcipitur custodia sabbati, ergo debuerunt poni alia, quę essent de obseruatione sacrificiorum, & aliorum festorum: sed non ponuntur: ergo imperfectè enumerantur. Item sicut in Deum peccamus periurando in nomine eius: ita, & blasphemando, & corrum- Tertia.
pendo doctrinam sacram ab eo datam, sicut faciunt heretici: sed ponitur vnum pręceptum de non pejerādo in nomine domini: ita debet poni pręceptū de nō blasphemando eum, vel non corrumpendo sacrā scripturā. Item sicut naturaliter parentes diligimus, ita Quarta.
naturaliter filios, & alios cognatos, & omnes alios ho
D mines: vt declarat Arist. in principio octaui Ethic. & Ecclesia. 13. cap. Omne animal diligit sibi simile: extenditur enim charitas ad omnes: & hoc intendit inducere per pręcepta: sicut patet prima ad Timot. primo cap. Finis pręcepti est dilectio. Cùm ergo in pręceptis decalogi ponatur vnum pręceptum de dilectione, & honore parentum, debuit etiam poni pręceptū de dilectione filiorum, & aliorum: sed non ponitur: ergo non sunt perfectè enumerata. Item in quolibet Quinta.
genere peccatorū reperitur pęccatum cordis, & operis: quia circa quamlibet materiam contingit errare p cogitationem deliberatam, & postea per operationē, cùm circa quamlibet materiā sit actus voluntatis elicitus, & actus voluntatis imperatus. Actus volunta-
E tis imperatus causat actum siue peccatum exterius. Sed in pręceptis decalogi reperitur in peccato adulterij distinctio pręceptorū in peccato operis, & cordis: quia peccatum cordis ponitur prohibitum in alio pręcepto, quàm peccatum operis, cùm de peccato operis ponatur: Non mœchaberis, & Non furtum facies. De peccato cordis ponitur: Non concupisces domum proximi tui: Nec desiderabis vxorem eius. Ergo deberet sic esse circa alia mandata: sed in nullo alio sic ponitur: ergo insufficienter enumerantur. Item sicut contingit peccare per deordinationem Sexta.
concupiscibilis, ita contingit peccare per deordinationem irascibilis, sed ponitur pręceptum quantum ad deordinationem concupiscibilis quia dicitur:

Non concupisces, & ergo debebat poni quantum ad deordinationem irascibilis, quòd diceretur, nō irasceris: non ergo videtur, ꝙ conueniēter decem præcepta decalogi enumerentur. In contrarium videtur, quia Moyses enumerat sufficienter præcepta decalogi: & diuidit ea per decem, cùm dicit: Et ostendit vobis pactum suum, quod præcepit vt faceretis, & decem verba, quæ scripsit in duabus tabulis lapideis, vt patet Deute.4.cap. ergo videtur, ꝙ sufficienter enumerantur in decem. Respondetur ꝙ præcepta decalogi sufficiēter enumerantur in decem, & ꝙ non oportet poni plura. Sciēdum autem, ꝙ lex siue præcepta sunt ad directionem humanam, & hoc respectu alicuius politię. Et quia politia est duplex, scilicet quædam humana, & quædam diuina: ita oportet esse duo genera legum: quædam leges ordinant hominem in policiā humanam, & sunt leges humanæ: quædam ordinant homines in Deum, & sunt diuinæ. Ad hoc autem, quòd aliquis bené ordinetur in aliqua cōmunitate, duo requiruntur: Primum, vt bene se habeat ad principem politiæ: śm, vt bene se habeat ad quemlibet consociū politię. Sic ergo in lege diuina ordinante homines in politia, quæ est sub Deo, oportet vt hoīes primo ordinentur in Deū: secundo vt ordinētur ad quemlibet ꝓximum: & quia ordinatio est per aliquod pręceptum dirigens: oportet vt in lege diuina ponantur aliqua p̄cepta ordinantia in Deū. Cuilibet autem principi cōmunitatis tria debet subditus, scilicet fidelitatē, & reuerentiam, & famulatum: ista ergo debebit quilibet homo seruare in politia quæ est ad Deum, & śm ista tria sunt tria pręcepta. Ponetur primo fidelitas, quæ consistit in hoc, quòd honorem domini sui, vel rectoris alteri nō deferat, vocando alium dominum, vel rectorem, vel regem sicut dominū politię suæ: & quantum ad hoc est primum pręceptum ordinans in Deū, scilicet ꝙ non habebis Deos alienos coram me. i. nullum aliū vocabis Deum, vel reputabis Deum nisi me. Secundum est reuerentia, quæ debetur rectori, & debetur etiam Deo. Est autem reuerentia Dei in hoc, ꝙ nihil contra eum iniuriosum cōmittatur: & quātum ad hoc est, ꝙ nomen domini non accipimus in vanū, quia magna iniuria Dei est, vt nomen tam gloriosum in vanū tractetur. Tertium quod debetur cuilibet rectori ciuitatis, & debetur Deo, est famulat⁹, scilicet obsequium debitum pro beneficijs receptis. Cū ergo à Deo multa beneficia receperimus, quorū potissimū, & indicans maiorem Dei laudem est beneficiū creationis, ad memoriam illius vnum diem famulatui diuino separauimus, vt in illo Deum principaliter coleremus ei soli vacantes. Ad proximos aūt ordinatur quilibet dupliciter: aut specialiter, aut generaliter: specialiter ordinatur quilibet ad illos, quibus pro aliquo bono suscepto, vel aliàs tenetur bene agere: & quātum ad hoc est quartum præceptum de honore parentum: cū per illos intelligamus omnes alios, quibus tenemur ad aliquid benefaciendo. Si autem ordinetur homo generaliter ad proximos, sic est ꝓ hoc, ꝙ non noceat eis: nam omni homini tenemur nō nocere, licèt non omni homini tenemur bene agere. Et quia nocumentum fit tripliciter, scilicet opere, ore, & corde: ideo oportet omnia caueri per præcepta. Nocumentū facti āt est in propria persona, & hoc vitatur, cùm dicitur: Non occides, quia occisio tangit ipsam ꝑsonam, tollendo ei esse. Aut fit nocumentum in persona coniuncta ad generādū, & sic est aliud præceptū: Non mecbaberis: nam cū quis cognoscit alterius vxorem, viro suo magnam facit iniuriam frangēdo fędera sacra coniugalia, & gignendo incertam prolem, & hęredes viri spoliando debito iure hęreditatis. Aut fit nocumentum in rebus ordinatis ad personam in seip

In oppo. arguitur.

Responsio ad q̄stioné

Politia duplex, diuina, & humana.

Tria debēt subditi prīcipibus.

Nocumentum tripliciter fit, scilicet ore, opere, & corde.

F sam, & ad coniunctam ei: & sic ponitur præceptum: Nō furtum facies. Si autem sit nocumentum oris, sic est pręceptum: Non dices falsum testimonium contra proximum tuum. Nam ore nocemus cùm infamamus, aut ei mentimur. Nocumentū in corde fit cōcupiscendo id, quod ad alterum pertinet; & tunc, aut pertinet ad eum, vt persona cōiuncta, & sic est mādatum: Nec desiderabis vxorē eius: vel pertinet ad eum, vt res sua, & sic est præceptum: Non concupisces domū proximi tui. Similiter autem distingui poterat in pręceptis, quę ad Deum: nam primum præceptum circa Deum dirigit opus, dicendo: Non habebis Deos alienos, & non facies sculptile. Secundum dirigit peccatum oris, cùm dicitur: Non assumes nomen domini

G in vanum. Tertium est peccatū cordis, quod tollitur per tertium pręceptum. s. de sanctificatione sabbati: in quo debebamus toto corde vacare in Deum: quod ad solùm cor. i. intellectum principaliter pertinet, licèt postea sequatē actus vocalis in laudādo Deum, & actus operis in sacrificando. Vel aliter secundum Augusti. per primum pręceptum docemur veritatē primi principij. s. vnicum esse illud, quod est vere primum principium, inquantum dicitur: Non habebis Deos alienos coram me: quia ego solus sum Deus. Per scđm docemur veritatem diuinam, inquantum datur ei reuerentia, tanquam Deo vero, non accipiendo nomen eius in vanum. Per tertium docemur veritatem diuinam, quia mandatur, quòd sanctificemus diē sab-

H bati, & vacemus ei in illo die: quia ipse nos sanctificat, & est totum bonum nostrum, in quo quiescimus. Ad primum argumentum respondetur: qn̄ arguis debere poni p̄cepta de directione hominis ad seipsum inter præcepta moralia, quòd non: nam oīa præcepta decalogi reducuntur ad dilectionē: est autem dilectio hoīs ad Deū, & ad seipsum, & ad alterum: p̄cepta tamē moralia dātur ad relationem naturę obscuratę, & deuiantis a rectitudine: nā per peccatum primi parentis incępit homo offuscari in intellectu, ita ꝙ non iudicaret esse bona ea, quę iudicare debebat: & fuit homo offuscatus quantum ad Deum, & quantum ad proximum: ita ꝙ non iam inclinabatur ad diligendum eū, sicut diligere deberet: non tn̄ fuit circa seipsum offu-

I scatus, quia tantum diligit seipsum, quantum diligere deberet: imò magis se diligit. Vel etiā quia, ꝙ aliquis homo diligat recte seipsum, vel bene se habeat ad seipsum, dependet ex hoc, quòd bene se habet ad Deū, & ad proximum: qui. n. tantum diligit Deum quantū debet diligere, & proximum quātum debet diligere: nam aliquando aliquis diligit se magis quā debet, & hoc male, & tunc diligit Deum minus q̄ debet, quia ꝓp seipsum diligere, in quo non debet repugnat Deo, quia eum punit: iste. n. tantum se amat, & tātum effugit pęnas, ꝙ quia ei dantur, abominatur ipsum Deum punientē, sicut dicit Arist.7.Ethic. ꝙ amare filios, vel parentes de bonis, & pulchris secundum naturā est, nisi forte fiat excessus: vt si quis repugnet ad Deos ꝓ-

K pter filios quemadmodum Niobe. Sic etiam si aliquis multum se amat volendo satisfacere omnibus delectationibus, atque concupiscentijs suis, concupiscet vxorem proximi sui, & accipiet eam propter se amare: & sic modicum amabit proximum suum, quia ei nocet. Cùm autem Deum quantum debuerit, & potuerit dilexerit, & proximum quantum debet, se amabit æqualiter. Aliter potest dici, quòd præcepta decalogi sunt ea, quæ immediate populus à Deo recipit, vt patet Deute. quarto capitu. cum dicitur; Et scripsit in tabulis iuxta id, quod prius scripserat verba decem, quæ locutus est ad vos Dominus: & ista præcepta talia erant, & esse debebant, vt auditis illis populus rudis, caderet in perfectam cognitionem eorum,

Sufficiētia triū pręceptorum secundū Augu-st.

Responsio ad primum argumentum.

Ad quare non ponuntur pręcepta directiua hoīs ad seipsū.

Cap.4.

Responsio ad primum argumentum.

rum, nec oporteret ibi existere magistrum docētem, cùm Deus ista loquens nō deberet talibus immorari. Sed præcepta, quę populo in mentē immediate venire possent deberent esse talia, vt populus cognosceret in eis rationem debiti: pręceptum.n. maxime naturale includit rationem debiti: deberet ergo populus clare cognoscere in talibus præceptis rationē debiti. Quod aūt aliquid debeat quilibet homo Deo, satis potest cadere in mentem cuilibet. Quod etiam ad aliquid teneat quilibet homo alteri homini, patet: sed ꝙ homo sibi ipsi teneatur ad aliquod, quia ista sunt opera volūtatis, non ita clare videtur, nec caderet alicui maximè populari in mentē: non ergo debuit Deus dicere, quia non immediate possent intelligere: sed ea, quę in decalogo posita sunt debebant statim intelligi: ergo non B debuerunt ibi poni aliqua, quę ad seipsum pertinerēt: sed postea talia Moyses, qui erat vir sapiens paulatim instrueret populum circa talia.

Præcepta decalogi, data populo talia esse debuerunt, vt mox auditis eis cognosceret in quolibet eorum ratio debiti.

Ad secundum quādo dicis, quòd sicut sabbatum pertinet ad cultum Dei, ita pertinent aliæ solennitates, & sacrificia: sed in decalogo ponitur vnum pręceptum de sabbato, ergo etiam debuit poni de aliis sacrificijs, & solennitatibus: respōdetur quòd solennitates, quæ fiebāt in veteri testamēto erant in signum alicuius beneficij præteriti, aut futuri: præteriti autē commemorati, aut futuri præfigurati. Idem erat in sacrificijs, quia vel ad memoriā præteritorum, vel futurorū signum offerebantur: & quia beneficiū importantissimum in custodia sabbati erat maius ceteris beneficijs, debebat magis de eo mētio C fieri, quā de alijs. Signabatur in custodia sabbati creatio rerum, & quies Dei post creationem in septimo die, vt dicitur supra in litera: Sex diebus creauit Deus cęlum, & terram, & mare, & omnia, quæ in eis sunt, & die septimo requieuit: ideo benedixit diei, & sāctificauit eum. Signatur etiam quies nostra in Deo cōsumatis omnib⁹ laboribus huius seculi post mortem carnis. Signatur quies nostra in Deo per gratiam in præsenti, cum anima deuota fertur in dilectum suum hic in via, & quiescit in eo: ista enim valde magna sūt, quare, vt de præcipuo fieri debuit mentio de sabbati custodia, magis quàm de alijs solennitatibus: aliæ nāque solennitates signant aliqua bona transeuntia, quę parua erant: vel quæ non ita magna sicut beneficium D signatum per sabbatum. Sicut celebratio Phase erat ad memoriam exitus de Aegypto, vt patet supra duodecimo, & 13. & Deutero. sexto atque 16. capit. Celebratio Scenophegiæ fiebat ad signandum, ꝙ Deus fecisset in deserto Israelitas habitare in Tabernaculis: vt patet Leui. 23. ca. Sic de festo Clangoris, & omnibus alijs festiuitatibus. Sacrificia autem ex eisdem causis fiebant, quędam ad memoriam pręteritorum, quædā ad significationem futurorum: ita quòd non pertingebāt ista ad ea, quæ signabantur per custodiam sabbati.

Solennitates, & sacrificia veteris testamenti erant signa alicuius beneficij præteriti, aut futuri præfigurati.

Quietes spirituales figuratæ per vacationē sabbati.

Ad tertium quando arguitur, quod sicut peccamus in Deū peierando, ita peccamus blasphemādo, & doctrinam eius corrumpendo: sed de periurio in nomine Domini ponitur vnum pręceptum nega-E tiuum, ita ergo debuit poni de blasphemia, aut corruptione sacræ scripturę. Respondetur quòd sicut supra dictum, est præcepta decalogi data sunt populo a Deo immediate, & nullo exponente: debuerunt ergo esse talia, vt cōmunia essent: & cuilibet immediatè nota esse possent: talia autem sunt ea, quæ apud homines sunt in vsu communi, cuiusmodi est iurare: vt ait Apostolus ad Hebræ. 6. capit. Homines per maiorem suum iurant: & omnes controuersiæ eorum ad cōfirmationem finis est iuramentum: est ergo iuramentū apud omnes gentes commune. blasphemia autē non est ita communis: quia cum iuramentum frequens sit, periurium & vanis iuratio frequens esse poterit:

Ad tertiū.

A blasphemia autem rara apud homines est, & maximè tunc, quia de vno blasphemo solo, & post multa tēpora legitur in deserto, vt patet Leui. 24. capit. Corruptio autem sacrarum scripturarū rarius est, quia ista pertinent ad viros intelligentes: populares aūt nihil horum scirent: ideo talia non proposuit eis Deus: sed postea proposuit ea Moyses instruendo eos: & patet de vtroque. De blasphemia habetur Leui. 24. cap. vbi mandauit dn̄s lapidari illum blasphemum, & talem legē cōstituit in futurū mediante Moyse, qui ista loquebatur ad populum, & erudiebat eos. De corruptione sacrę scripturæ patet Deut. 4. cap. cum dicitur: Non addetis ad verbum, quod vobis loquor, nec auferetis ab eo: q aūt addit aliquid sacræ scripturæ ponēs in textu, & di-B cens esse de veritate, & subiecto sacræ scripturæ, vel q aliquid tollit, hæreticus est, non tenens vnitatē Ecclesiæ, & corruptor sacræ scripturæ.

Quare nō est p̄ ... pręcepti de corruptione scripturę.

Ad quartum quādo arguis, quòd sicut parētes naturaliter diligimus filios & alios homines: sed in decalogo datur vnum præceptum de amore parentum, ergo debuit dari etiam de amore filiorum, & aliorum: respondetur quòd cū ista præcepta data fuerint ad populum a Deo immediate nullo explanante: talia debuerunt esse, quorum bonitatem omnes vulgares immediatè cognoscere possent: & quia præceptum dicit debitum, oportebat, vt omnia hęc continerent clare rationem debiti: ꝙ autem filii teneātur patribus ad aliquid, cuilibet notum est, quia maxima beneficia recipiunt filij à patribus, C scilicet esse, eruditionem, & educationem, quæ omnibus manifesta sunt: ideo omnes gentes nomen paternum pro sacro, & venerando habent: nam vt ait Philosophus octauo Ethicorum, diis, & parentibus non possumus reddere ęqualia. Ratio ergo naturalis cuilibet homini dictat, quod teneatur filius suo patri ad aliquid: ideo datum fuit pręceptum de honore parentum. Dictat etiam ratio naturalis cuilibet, ꝙ nulli nocere debeat, ideo pręcepta de non nocendo ad oēs extenduntur, & hic scripta sunt. Quod autem patres debeāt amare, & honorare filios, est ex aliquo debito patrū ad filios: hoc tamen no est manifestum oībus. s. ꝙ teneantur patres filijs ad aliquid: sed potius è cōtrario: quia filij sunt partes parentū decisi ab eis, & reci-D pientes ab eis esse, & totum bonū: ideo debitum filiorum ad parentes est per se notum, & cuilibet manifestū: debitum aūt parentum ad filios non est ita notū, licèt aliquod sit, vt innuit Philosop. in quinto Ethic. dicens inter patrem, & filium nōdum emancipatum esse iustum paternū: nō tamen esset iustum, nisi pater teneretur quid filio ad alendū, & fili⁹ ad aliquid patri. Non fuit ergo positū aliquod pręceptū de amore parētum ad filios, licèt intelligatur, & reducatur ad præceptū de honore parentum, cùm pertineant ad idem genus. Eodem modo nō est positū præceptum de amore ad seipsum, cū non videatur homo aliquo modo sibi ipsi obligatus: indigebāt aūt ista aliquali eruditione, & debebant tradi per viros sapiētes, qualis erat Moy-E ses.

Ad quartū

Cap. vlt.

Ratio naturalis cuilibet homini dictat, ꝙ teneatur filius suo patri.

Cap. 6.

Ad quintum quando arguitur, quod in quolibet genere peccati reperitur peccatum cordis, & operis: sed circa delectationem veneream, & circa sublationem rerum alienarum ponitur distinctio pręceptorū vetantium actum cordis, & actum operis, ergo sic debuit esse circa alia agibilia vetita: respondetur, quòd Deus exprimendo in aliquo genere actum peccati, vetuit etiam desiderium peccandi: quia vtrunque malum est, & ratio mali primo reperitur in desiderio quam in operatione, & nunquam in operatione nisi pp electionem, vel desiderium, vt supra declaratum est. Et dato quod circa cōcupiscentiam venereorum, & rerum vtilium non vetuisset concupiscentiam expresse: tamen intelligebatur vetita, cum dicebatur:

Ad quintū

Non fornicaberis: & Non furtũ facies: voluit tñ exprimere ad magis cauendum, vt vbi maius periculũ est, cautius, & diligẽtius remediũ apponatur. Et quia maior inclinatio nostra est ad actus venereorũ, & rerũ vtilium aufurẽdarum, quã circa aliqua alia, vt ad occidere, vel falsum testimoniũ dicere: ideo magis expresse vetita fuit hic cõcupiscentia quã ibi. Ratio huius est, quia delectatio, quæ est in experientia actus venerei, vel in possessione rerum vtiliũ sunt quædam per se appetibilia, maxime delectabile, quod est in tactu vel gustu: ideo mox, vt apprehensa sunt, mouent ad suam fruitionem, vt patet in septimo Ethic. occidere autẽ & falsum testimonium dicere, quæ pertinent ad irascibilem, non sunt per se appetibilia: imò sunt secũdũ se horribilia, cũ naturalis amor sit oĩum hoĩum inter se, & homo etiã naturaliter diligat veritatẽ, q̃ destruitur per falsum testimonium: mouetur tñ ad ista propter alterum. s. ex tristitia, vel contemptu inflicto: quia tunc apprehenduntur aliqua obiecta, vt mala, & persequimur illa per occasionẽ, aut per appositionẽ falsitatis: quia vterq; est quidã modus vindicãdi, nõ ergo tantum inclinantur ad actus irę, qui sunt cũ tristitia, sicut ad actus concupiscentię, qui sunt cũ delectatione, vt supra declaratum fuit: non ergo fuit tanta necessitas exprimere cõcupiscentiam circa irã, vel circa alia, sicut circa concupiscibile in actu venereo, & in rebus vtilibus. solũ ergo fuit expresse vetita concupiscentia circa delectationẽ venereorũ, & vtiliũ: sed tñ omnis concupiscentia peccandi in quocunq; genere vetita ẽ tacitè, cũ ipse actus exterior prohibetur.

Non tãtũ inclinatur homo ad actũ iræ sicut ad act' cõcupiscẽtię q est cũ delectatione.

Ad sextum quando arguitur, q sicut contingit peccare per deordinationẽ concupiscibilis, ita contingit peccare p deordinationem irascibilis, sed ponitur pręceptum prohibens concupiscentiam circa actus cõcupiscibilis in interiori: ergo sic debuit poni de irascibili: respondetur quòd passiones, vel motus irascibilis potentiæ nascuntur ex concupiscibili: nam licèt concupiscibilis sit ad bonum prosequendum, & irascibilis ad malum destruendũ: tamen qñ aliquis mouetur secũdũ irascibilem prosequendo aliquid, quod apprehendebat vt malum: ideo prosequitur, quia iudicat illã apprehensionem esse bonam: nam cũ aliquis prosequitur alium ex motu irascibilis ad mortem propter vindictã, apprehendit illum, quẽ persequitur esse quoddam malum sibi, ideo persequitur ad mortem: indicat tamen illã apprehensionẽ esse bonam. i. quòd bonum est sibi persequi illum ad mortem. Sũt ergo ibi duo, scilicet, Ipsum quod persequimur, & ipsa persecutio. Ipsum autem quod persequimur, apprehẽdimus vt malũ per irascibilem motum insurgentẽ ad talem apprehensionem phantasię. Prosecutionem aũt bonam iudicamus: ideo enim aliquem occidere concupiscimus, quia illam occisionem bonã iudicamus. Circa actum ergo irascibilis concupiscentia quędam est, & quantum ad hoc nascuntur motus partis irascibilis ex concupiscibili: concupiscibilis autem mouetur per modum delectabilis, & boni.

Concupiscibile sẽper mouetur p modum delectabilis, & boni.

Differt tamen cõcupiscibilis ab irascibili: quia sicut in irascibili sunt duo, scilicet persecutio, & ipsum quod prosequuntur: ita in concupiscibili duo sunt, scilicet persecutio, & ipsum, quod concupiscimus: tamen in irascibili ipsa sola persecutio iudicabatur bona, id autem quod persequebamur, iudicabatur vt malum: in concupiscibili vtrunque iudicatur, & apprehẽditur, vt bonum: nam delectabile fornicationis prosequimur secundum passionem concupiscibilis, & prosequimur illud: nam ipsum delectabile bonum valde iudicamus, & persecutionem huius delectabilis bonam etiã iudicamus: quia tamẽ denominatio in passionibus fit ab obiectis sicut in habitibus: & concupiscibilis est circa delecta-

F bile, quod apprehenditur vt bonum, dicitur esse circa bonum: irascibilis autem licèt habeat prosecutionem delectabilem: quia tamen ipsum quod prosequimur vt malum apprehẽditur, dicitur esse circa malũ.

Denominatio ĩ passionib' fit ab obiectis sicut ĩ habitibus.

Dicendum ergo q cùm actus circa irascibilem nascãtur ex concupiscibili, vetita concupiscentia delectationum prohibetur desiderium irascendi. Vel dicẽdum est vt in superiore solutione, quòd licèt nos deordinari contingat per irascibilem sicut per concupiscibilẽ, quia tamen magis inclinamur ad peccandum secũdũ concupiscibilem quàm secundum irascibilem, vetat expresse concupiscentia circa delectabilia, & non circa actus interiores iræ. Aliud dubium est circa supradicta cũ dicatur, quòd pręcepta decalogi sint firmio-

G ra quàm præcepta legis humanæ: quia ista sunt de lege naturæ.

Vtrum præcepta decalogi sint dispensabilia aliquo modo.

QVAESTIO. XXXV.

QVAERITVR vtrum sint dispensabilia aliquo modo. Et arguitur, q sic: Dispẽsatio debet fieri, quando lex videtur circa aliquid grauari, vel iniustam esse: si teneatur: sed contingit legem naturalẽ deficere in aliquibus sicut declarat Arist. in quinto Ethicorum dicens iusta autem mota deficiunt. Et hoc non est inconueniens siue mirabile: quia naturaliter determinãtur homines ad fieri dextros, & sinistros: sed contin-

Arguitur quòd sic ratione prima.

H git ambidextros fieri: quantomagis ergo mutabuntur ea, quæ sunt de iure naturali, quæ sunt in quadam inclinatione communi, & iudicio vniuersalis rationis practicæ? ergo circa talia deficientia erit dispensatio: sed pręcepta decalogi non sunt maioris obligationis, quàm ius naturale, cùm ipsa pertineant ad ius naturale, ergo poterit in ipsis fieri dispensatio. Item manifestum est, quòd reddere depositum pertinet ad ius naturale, quia sic ratio practica vniuersaliter inclinat: sed aliquando reddere depositum est malum; vt si furiosus deposuit gladium apud aliquem quando erat sanus si repetat eum cùm inceperit furere, non est reddendus: oportet ergo in talibus fieri relaxationes, & interpretationes, & ista pertinent ad dispensationem.

I Item sicut se habet homo condens legem ad humanam legem: ita se habet Deus ad legem suam diuinã, quàm condidit: sed Deus condidit pręcepta decalogi, quia dedit ea hic Iudęis: ergo potest in eis dispensare: sicut homo legem condens dispensat in lege quã condidit: & vltra, si Deus dispẽsare potest, cùm prælati Ecclesię teneant locum Dei, poterunt dispensare sicut Deus. Antecedens patet secundæ ad Corint. 2. capi. cùm dicit Apostolus: Nam & ego si quid donaui propter vos, donaui in persona Christi. Idem patet in iuribus canocis sępissime, vt extra De sententia excõmunicationis in ca. a nobis. Cùm dicit summus Pontifex, Licèt locũ Dei in terris teneam⁹, de occultis tñ nõ cogimur diuinare. Item in decalogo prohibetur homi-

K cidium, sed istud quotidie dispẽsatur, quia lex humana mandat occidi malefactores, & hostes: ergo potest dispensari: & sicut est de hoc, ita erit de cęteris. Item inter præcepta decalogi ponitur obseruatio sabbati: sed istud est dispensabile, & fuit actualiter dispensatum tempore Machabæorum, vt patet primo Macha. secundo cap. nam cùm pugnassent hostes contra quosdam de Iudæis fugientes in montes, ne contra leges Dei cogerentur pollui in carnibus suillis, & immolatione ad Deos alienos, & incepissent pugnam in diebus sabbatorum, illi Iudæi non defendentes se, nec ponentes ante se bellum, permiserunt se mori in simplicitate dicentes; Moriamur in simplicitate nostra: testes sunt cœlum, & terra super nos, quod

quòd iniuste perditis nos: quod videntes alij Iudæi, qui erant cum Mathatia patre Machabęoru m tunc sacerdote magno determinauerunt, vt in diebus sabbatorum pugnarent: vt patet in litera, cùm dicitur: Cogitauerunt autē in die illo dicentes: omnis homo qui venit ad nos in bello in diebus sabbatorum, pugnemus aduersus eum. In contrariū arguitur, quia lex dispensabilis propriè est à condente: vel ab aliquo qui habeat tantam potestatem quantam condens: sed pręcepta decalogi sunt pręcepta iuris naturalis, ius autem naturale non est conditum, sed innatū: ergo non est aliquis qui dispenset. Item sæpe redarguuntur in scriptura veteris tastamēti, & maxime in Prophetis, vt patet Isai. 24. cap. aliqui qui destruunt fędus ęternum, & immutabile: hoc autem est fædus decem præceptorū, vt sępe vocat Moyses in Deuterono. & ista destructio fiebat male interpretando, vel deuiando, aut dispensando: ergo non sunt ista præcepta dispensabilia. Respondetur ad prędicta, quòd dispensatio dicitur fieri in aliqua lege quando tenendo verba legis sequeretur aliquod inconueniens contra intentionem cōdentis legem: lex enim habet vim suam a voluntate condentis eam: ideo habet vim ligandi quantum ad id, qđ intellexit legislator: cùm autē aliquid videatur sequi contra intentionem legislatoris seruādo verba legis, non debēt seruari verba legis, sed intentio legislatoris: nam seruare verba legis contra intentionem legislatoris, non est seruare legem, vt patet Digestis de legibus in. l. non dubium. Cum dicitur: Non dubium eum in legem committere, qui verba legis amplexus in legis nititur voluntatem. Idem patet extra De regulis iuris in sexto in vltima regula: quando autem talis casus occurrerit, vt obseruando verba legis agamus contra intentionem legis, oportet esse dispensationē concordando intentioni legislatoris. Intentio autem legis est ad intentionem legislatoris: intentio aūt legislatoris est primò ad bonum commune, vt statuatur, & permaneat: secundò ad ordinem iustitiæ, & virtutis, secūdum quam conseruetur illud bonū cōmune, & acquiratur: & licèt istud ſm sit minus principale, ē tamen difficilius, & causa alterius: ideo de hoc principalius agit mentionem Arist. in primo, & secundo Ethic. dicens, ꝙ intentio legislatoris est ciues bonos facere, & obauditores legū: si aūt sint aliqua præcepta, quę indubitabiliter contineant bonum statum ciuitatis, & ordinem iustitiæ, atque virtutis conseruatiuum status politici: illa præcepta proculdubio continent intentionem legislatoris, ideo talia indispensabilia sūt, quæ nullo modo verba legis possunt repugnare intentioni legislatoris: vt si ponantur in aliqua politia tales leges, quòd nullus destruat politiam, vel quòd nullus perturbet pacem ciuitatis, vel non prodat patriam hostibus, aut quod non agat aliquid iniuste: de istis enim nullus dubitat, quin statuant statum politicum, & ordinem iustitiæ atque virtutis, per quā conseruetur status politicus: & manifestum est ista conuenire intentioni legislatoris: in talibus ergo præceptis sic vniuersaliter positis continentibus bonum cōmune, & ordinem virtutis dirigentis ad illud bonum commune, impossibilis est dispensatio. Si tamen sub istis legibus vniuersaliter positis concernentibus, & respicientibus bonum commune, ponātur alij modi siue determinationes particulares, per quas deueniatur in bonū, quod intendunt primæ leges positæ vniuersaliter: poterit in his dispēsari: quia istę leges particulares sine ꝑiudicio intētionis legislatoris possunt aliqualiter mutari: qđ non pōt esse in legibus illis, ita vniuersaliter positis: nam cū dicitur: Nullus destruat statum politicum, non potest dispensari in ista lege, nisi quod aliquis destruat statum politicum: & tunc semp

In opposi. arguitur.

Responsio ad quæst.

Seruare verba legis contra intētionē legislatoris, non est seruare legem.

Intentio legislatoris est ad duo.

A est contra intentionem legislatoris: nam quæcunque destructio status politici directè repugnat eius voluntati. In particulari autem lege determinante ista, & directe ad istam potest aliquid moueri sine pręiudicio intentionis legislatoris, vt si ad conseruationem status politici statuatur, quòd quilibet de ciuitate vigilet vna nocte super muros ciuitatis ad custodiā eius: manifestum est, quòd hoc tendit ad vtilitatem publicam. Tamen potest dispensari, quòd aliqui de ciuitate speciales non vigilent: nec hoc repugnat intentioni legislatoris: quia forte isti, qui non vigilāt magis proficiēt statui quàm vigilando: ideo rationale est quòd non cogātur vigilare propter vtilitatem publicam: & in talibus est dispensatio legis. Sic autem se

B habent præcepta decalogi, quod vniuersaliter cōcernunt bonum commune, scilicet ordinationem hominis in Deum, & ordinē virtutis, & iustitiæ in comparatione proximorum adinuicem: ideo non sunt dispensabilia: sicut non est dispensabile, qđ aliquis destruat aliquo modo statum politicum: vel quòd prodat ciuitatem, quia immediate respicit bonum commune, & statum ciuitatis: si tamen ponantur aliqua particularia præcepta circa modum obseruandi præcepta decalogi: illa erunt aliquo modo dispensabilia: quia forte mutatio qualiscunque in illis non repugnaret intentioni legislatoris: sicut mutatio præceptorum in vniuersali. Patet autem quod diximus: quia pręcepta decalogi distinguuntur in duas tabulas: prima tabula continet ordinem cuiuslibet hominis in Deum,

C & hoc est ordinare quemlibet in bonum politicum, vel finale: nam Deus cuiuslibet hominis bonū summum atque finale est. Secunda tabula continet pręcepta, quæ sunt ad proximum, & ista concernunt ordinem iustitiæ seruandę inter homines in alterutrū, ideo ista pręcepta indispensabilia sunt: Ad primum argumentum quando dicitur, quòd præcepta decalogi pertinent ad legem naturalem: sed lex naturalis aliquo modo est dispensabilis, ideo præcepta decalogi aliquo modo dispensationem suscipient: respondetur quòd supra dicebatur, quòd in positione legum quędam continent manifeste intentionem legislatoris: quia attēdunt directe bonum cōmune, aut ordinem

D iustitiæ: alia sunt modi obseruandi, vel applicandi ista vniuersalia: & licèt ista subordinētur ad intentionem legislatoris, non tamen ita continent intentionem legislatoris, quādo aliquomodo in eis defectus accidat: & sine præiudicio intentionis legislatoris mutari possint. Cùm aūt dicitur, quòd Philosophus dicit, quædam iusta naturalia deficiunt, non est hoc de iustis naturalibus, quæ directe continent intentionē naturæ, qa ista inuariabilia sunt, sed de quibusdam iustis, quę sunt determinationes particulares vniuersaliū iuriū: & hęc deficiunt: præcepta autem decalogi non pertinent ad iura naturalia, quę sunt determinationes particulares iurium vniuersaliter positorū, sed ad ipsa iura naturalia: nec est deficere, nec dispensare. Ad secun

E dum quando arguitur, qđ reddere depositum est de iure naturali, sed aliquādo reddere depositum nō est bonum; ergo præcepta decalogi, quæ non maioris obligationis sunt quàm iura naturalia, erunt mutabilia, & dispensabilia: responderi posset sicut ad præcedens, scilicet ꝙ iura naturalia, quę directè continēt intentionē naturæ, non sunt mutabilia, nec dispēsabilia; & ista sunt vniuersaliter posita: reddere aūt depositū, licèt sit de iure naturali, nō est id ꝙ directe cōtinet intentionē naturę: sed determinatio eius, quod cōtinet intentionem naturæ, præceptum autē directe continens intentionem naturæ erat, nulli esse iniustum faciendū: & hoc nullomodo est mutabile. Qđ aūt depositū sit redēddum est determinatio particularis illius, scilicet

Quare p̄cepta decalogi non sūt dispensabilia.

Responsio ad argumenta. ad primum.

Iura naturalia quæ directe cōtinet intētionē naturæ nō sunt dispensabilia.

ſcilicet qualiter nulli noceatur: quia ergo iſte modus, vel determinatio non directe continet intentionem naturæ: non eſt inconueniens, ꝙ quantũ ad aliquid mutetur. Aliter autem dici poteſt, ꝙ ius naturale mutari, vel eſſe diſpenſabile poteſt dupliciter intelligi: vno modo per additionem, alio modo per ſubtractionem. Primus modus mutationis eſt impropriè dictus: nam ſic quotidie mutant̃ iura naturalia, q̃a leges humanæ determinant ſupermodos obſeruationis iuris naturalis in agendo, pręmiando, & puniẽdo. Et iſto modo etiam dicendum, ꝙ quotidie præcepta decalogi mutantur, quia quotidie fiunt nouę conſtitutiones, in quibus additur aliquis modus obſeruandi ea. Secundus modus intentionis eſt per ſubtractionem, ſcilicet quòd aliquid ſubtrahatur à iure naturali, & efficiatur per talem ſubtractionem, quòd aliquid quod ante erat de iure naturali, poſtea non ſit de iure naturali, & quantum ad hoc diſtinguendum eſt. Quod quędam ſunt quaſi principia vniuerſalia iuris naturalis, vt quòd bonum eſt appetendum, & quòd malum eſt fugiendum, & quòd nulli eſt nocendum, & ſic de alijs: iſta autem nullo modo ſunt mutabilia ſecundum ſe: licèt nos aliquando in actionibus noſtris malè mutemus ea prauè applicando vniuerſale opinabile ad particulare agibile, & tunc nec bona proſequimur, nec mala fugimus, de quo dicit Ariſt. in 7. Ethy. tractando de Sylogiſmo incontinentis. Alia ſunt iura naturalia particularia quaſi determinationes iurium naturaliũ vniuerſalium ad applicationem ad agibile particulare: nam vniuerſale ſecundum ſe non eſt agibile: actio enim conſiſtit circa particularia, vt ait Ariſt. in 2. & 6. Ethy. iſta autem iura particularia naturalia ſecundum ſe iuſta ſunt: ſed ſecundum applicationem ad infinitas circunſtantias particulares aliquando videbuntur iniuſta, ſi ſic ſeruentur. Sicut in exemplo poſito, reddere depoſitum ſecundum ſe iuſtum eſt: ſed quia arma depoſita ab eo, qui eſt furioſus, quando actualiter non inſaniebat, reddantur ei repetenti, quando eſt in furia, iuſtum non eſt: imò ſimpliciter iniuſtus eſt, q̃ tale depoſitum redderet. Sic etiã ſi aliquis recepit arma depoſita ab eo, qui nõ erat hoſtis, & poſtea efficiatur hoſtis publicus: ſi repetat arma dũ hoſtis eſt, non ſunt ei reddenda: non t̃n dicitur propter hoc mutari iſta regula iuris naturalis: quia aliqua lex propria mutatur, quando aliqua repugnans ei poteſt conſtitui per legiſlatorem: vel quia poteſt contrarium induci de cõſuetudine. Ad hoc ergo, ꝙ iſta lex naturalis mutaretur, oportebat, quòd poſſet ſtatui aliqua lex contraria totaliter, ſ. quòd non ſit depoſitum reddendum: vel ꝙ poſſet præſcribi de conſuetudine contra illud: nihil tamẽ horum poteſt fieri: quia non poteſt aliquis iudex conſtituere cõtra ius naturale: nec etiã poteſt præſcribi, dato ꝙ mille annis ageretur contra ius naturale, vt patet in Decretis diſt. 9. per totum, nec ibi diuturnitas tẽporis aliquid iuris attribuit: ſed peccatũ maius facit: quia tanto grauiora ſunt peccata, quanto magis infelicẽ animam detinent alligatam: nam diuturnitas temporis peccatum non minuit, ſed augmentat, vt patet extra De conſuetudine in cap. cum tanto. Ad tertium quando dicitur, quòd ſicut homo condens legem poteſt diſpenſare in ea, ita Deus condens legem decẽ pręceptorum poteſt in ea diſpenſare: ſed prælati obtinent vices Dei, ergo poterunt diſpenſare in præceptis decalogi: reſpondetur, quòd circa præcepta decalogi Deus non poteſt diſpenſare, nec in hoc turbẽtur aures pię: nam nulla poteſtas ſic Deo aufertur, nec vlla offenſio infligitur, quia vt ait Apoſt. ſecundæ ad Timot. 2. capi. Deus fidelis eſt, & ſeipſum negare non põt. ſed Deus eſt iuſtus, & non ſolùm iuſtus, ſed etiam pura iuſtitia, ſicut pura bonitas, & ſic de cęteris attributis: quæ pro-

Ius naturale eſſe diſpenſabile dupliciter intelligi poteſt.

Deus ſi poteſt diſpẽſare in pręceptis decalogi.

F pter ſimplicitatem eſſentiæ diuinæ nõ ſuſcipientis aliquod genus compoſitionis, ſcilicet nec ex materia, & forma, nec ex genere, & differentia, nec ex actu, & potentia, nec ex eſſe & eſſentia: verificantur de ea, ſiue concrectiuè, ſiue abſtractiuè: quod non reperitur in ſubiectis compoſitis aliquo modo: nam licet homo albus ſit, tamen non eſt albedo: ſi ergo Deus negare ſeipſum non poteſt, ergo nec poteſt negare iuſtitiã ſuã: ſed iuſtitia ſua eſt, ꝙ nos ſumus ſubordinati ei debẽtes fidelitatem, reuerentiam, & famulatũ, ergo nõ poteſt iſta negare: ſed ſi ipſe diſpenſaret, q̃d nos haberemus Deos alienos, negaret iuſtitiam ſuam: vel ſi diſpenſaret, vt aſſumeremus nomen eius in vanum, negaret ſuam reuerentiam, & ſicut eſt de iſtis: ita eſt de præce-

G ptis ſecundæ tabulæ: nam præcepta primæ tabulæ ordinãt nos in Deum tanquam in bonum commune, in quo eſt totus ſtatus politiæ noſtrę diuinæ. Ita pręcepta ſecundæ tabulæ ordinant hoĩes in alterutrum, ſ̃m actum iuſtitię: vt non noceant adinuicem: cùm ergo iſta expreſsè contineant iuſtitiam diuinã: quę eſt quędam rectitudo in nobis ſ̃m rectitudinem deriuatam a Deo, ſi Deus mandaret facere contra illa, negaret iuſtitiam ſuam, quã iſta pręcepta expreſſe continẽt: ſed impoſſibile eſt deum negare iuſtitiam, cùm impoſſibile ſit negare ſeipſum, qui eſt iuſtitia: ergo non poteſt diſpenſare in his præceptis, mandando fieri cõtra ea, q̃d eſt diſpenſare. Et ſi Deus non poteſt diſpenſare, ergo nec prelati gerentes vicem Dei: ſunt ergo ſimpliciter

H pręcepta decalogi indiſpenſabilia. Ad quartum quando arguit, ꝙ lex humana diſpenſat in homicidio cum mandat occidi malefactores: & tamen homicidium ponitur inter pręcepta decalogi, ergo ſunt diſpenſabilia: reſpondetur quòd ſecundum, ꝙ ſupra declaratũ fuit, pręceptũ continet rationem debiti, ſ. quòd illud ſit tale ad quod naturaliter teneamur. Non occidere autem continet rationem debiti, ſcilicet quòd oẽs homines tenentur non occidere alteros: è conuerſo aũt occidere eſt indebitum, & iniuſtum: mandatur ergo in decalogo non occidere, ſecundum quod non occidere eſt debitum, & vetatur occidere ſecundũ quòd occidere eſt indebitum. Lex autẽ humana cùm mandat aliquem occidi, non mandat occidi, vt occidere il-

I lud eſt indebitum, ſed vt eſt debitum: nec poteſt lex humana licite mandare, quòd aliquis indebite occidatur, ſed quòd debite: illud tamen erat proprie diſpenſare in præcepto, quia erat directe contrarium præcepto: malefactores autem, & hoſtes reipublicę debitè occiduntur: ideo occidere tales non eſt diſpenſare in hoc præcepto, non ocides: ſed mandare, ꝙ aliquis, qui non meretur mortem occidatur, eſt velle diſpenſare in hoc præcepto, & tale ſemper illicitum eſt. Nam ſi aliquis merebatur occidi, & occidatur ab illo, qui hẽt auctoritatẽ occidendi, talis occiſio non vocatur homicidium, quę vetatur in decalogo, vt ait Aug. in lib. De libero arbitrio. Similiter autem ſi alicui auferatur id, quod ſuum erat: quia debitum eſt, vt ei auferatur ex

K aliqua cauſa, talis ablatio non vocatur furtum, de quo dicitur hic: Non furtum facies. Ideo quando Hebręi mandato Dei abſtulerunt bona Aegyptiorum, ſcilicet aurum, & argentum, & veſtes præcioſas, vt patet ſupra tertio, & 11. & 12. cap. non fecerunt furtum, quia ex ſententia Dei factum fuit eis illud debitũ, vel quia ante erat debitum propter ſeruitiũ, quod Hebręi fecerãt in Aegypto in duris operibus luti, & lateris. Etiam quando Abraham conſenſit occidere filium ſuũ Iſaac mandante Deo: vt patet Gen. 22. cap. non conſenſit in homicidium, quod eſt occiſio indebita, & eſt cõtra p̃ceptũ decalogi, ſed in occiſionẽ debitã: nam iſta occiſio efficiebatur iuſta per mãdatum Dei: quia Deus eſt dñs vitæ, & mortis, & ipſe occidit, cùm vult iuſtos, & iniuſtos:

Si De⁹ diſpenſaret contra pręcepta decalogi negaret ſeipſũ.

Cum malefactores & hoſtes reipublicę occidũtur legem humanã nõ fit contra præceptũ decalogi.

iniuſtos: nā ſi apud eum accipiamus nullus iuſtus eſt: vt patet infra 34. ca: cùm dicitur: Apud quem nullus per ſe innocens eſt: peccatum enim primi parētis oēs nos mortis debitores cōſtituit, cùm ergo Deus voluerit, iuſtè petit a nobis debitū mortis: faciens nos mori, ſciebat autē Abraham, quòd licèt Iſaac in ſe innocens eſſet, tñ apud Deum non erat innocens: quia manebat obligatus ad mortē, ſicut ergo Deus iuſtè poterat occidere eum per ſe ipſa die, qua apparuit Abrahæ: ita iuſtè potuit mandare Abrahæ vt eum occideret, & Abraham non peccabat in occidendo eū: ſicut non peccat purus miniſter, vel executor pęnarum, qui mandato iudicis aliquem occidit: imò meretur, quia iuſtum facit, & iuſtè: Abraham ergo multipliciter merebatur in hoc: primo, quia erat executor iuſtitiæ ex mandato iudicis: ſecundo, quia Deo obediebat mandanti: obedientia autem actus meritorius eſt, vt patet primo Regum 15. cap. Melius eſt obedire quàm immolare: merebatur, & maxime, quia hoc quod aggrediebatur duriſſimum erat. ſ. occidere vnigenitum filiū ſuum, quē tantū diligebat, vt potius ſe quàm illū mori elegiſſet, niſi Deus ſic mandaſſet: ſoli ergo Deo mandanti hęc durities ceſſit multum obediente Abraham, de cuius obedientiæ magnitudine, & de merito eius diximus Gen. 22. cap. Sic etiam vt vult ſanctus Tho. in prima ſecundæ quęſtionæ centeſima arti. octauo. Oſeę acceſſit ad mulierem fornicariam: ſiue quæ erat vxor alterius fornicans, ſiue quæ erat ſoluta mulier fornicans: non tñ męchatus eſt: quia Deus, qui eſt actor matrimonij induxit inter eos tale vinculum, ſecundū quod ille actus eſſet licitus: ſicut eſt de matrimoniali vinculo: nam facit actum, qui aliàs eſſet illicitus, eſſe licitū. De Oſeę tamen aliter dictum eſt alibi. De iſtis tribus ſupradictis qualiter non fuerit fornicatio, ſiue męchia, & qualiter non fuerit homicidium, nec furtum: & qualiter Deus mandans iſta fieri non diſpenſauerit contra ius naturale: nec mutauerit illud: ſed declarauerit talem actum non eſſe furtum, homicidium, aut fornicationem, dictum fuit ſupra tertio cap. Pręcepta ergo decalogi quantum ad rationem iuſtitiæ manifeſtæ, quam exprimunt, indiſpenſabilia ſunt, ſcilicet quòd non poteſt diſpenſari, vt liceat indebitè occidere, vel indebitè accipere res alienas. Quantum tamen ad applicationem ad actus particulares, ſcilicet vt iſte actus ſit homicidium, quod eſt indebitum, vel non, & ſic adulteriū, aut furtum, aliquo modo mutabile eſt: quia aliquando talis actus, qui videtur eſſe actus veri homicidij, non eſt homicidium: & talis qualis videtur eſſe actus adulterij, non eſt adulterium, & ſic de cæteris. Quod autē interpretetur talem actū, qui eſt ſimilis homicidio vero, non ſit homicidium: aut qualis eſt ſimilis furto, non ſit furtum, interdum eſt per ſolam diuinam auctoritatem determinantem, vt in iſtis tribus ſupradictis, ꝙ Deus determinauerit ſublationem Hebræorum de rebus Aegyptiorum non eſſe furtum, & ſic de aliis. Aliquando autem ſola humana auctoritas, vt in iudicibus per iura humana: nam cùm iudex per legem mandet occidi iſtum malefactorem: declarat illum actum non eſſe homicidium, quod tamen non pertinebat ad aliquem alium, niſi ad iudicem miniſtrantem leges, & habentem locum totius politiæ, vel capitis politiæ. Si autem aliquis alius malefactorē occidat propria auctoritate homicida eſt: nam indebite occidit cùm non habeat auctoritatem interpretandi illam occiſionem non eſſe homicidium, quod prohibetur. Sic etiam tollere alicui res ſuas, eſt furtum: tamen legis miniſter per legem poteſt interpretari, ꝙ tollatur alicui res ſua, & non ſit furtum: ſicut cum alicui in pęnam tolluntur omnia bona ſua, vel pars ex determinatione legis: quilibet tamen non faciet hæc,

Abraham volés Iſaac occidere multū meruit.

Pręcepta decalogi, quantū ad rationē iuſtitię, quā manifeſte exprimūt indiſpenſabilia ſunt.

A ſed habens auctoritatem, ſcilicet iudex, qui eſt miniſter legis. In his tamen eſt differentia, quia licèt Deus in communi non poteſt mandare, quòd quilibet occidat alterum: quia repugnat iuſtitiæ ſecundum ſe, quā Deus negare non poteſt: tamen in particulari de quolibet actu, qui nobis videtur malus poteſt interpretari, ſcilicet quòd Petrum occidere Ioannem eſt illicitum, vel nobis videtur illicitum: ſi tamen Deus mandat, ꝙ Petrus occidat Ioannem, faciet illud eſſe licitum: quia ipſe interponet aliquid propter quod illud, quod nobis videbatur illicitum, erit licitum. Sic etiam iſtum furari ſiue auferre, vt mitius dicamus, bona illius: nobis manifeſte videtur eſſe furtum. Deus tamen ſi mandauerit, faciet eſſe licitum. Sic etiam ſi aliquis carnaliter cognoſcat vxorem alterius ſciens, & volens, iudicatur eſſe adulterium: ſi tamen Deus mandet, faciet illud licitum. Hominibus autem non eſt conceſſa poteſtas interpretandi, & diſpenſandi circa oīa talia: quia tunc totum ius periret, cùm voluntas humana ſit malus canon, vt ait Phil. nono Ethic. ideo hoīes quantæcunque poteſtatis ſint, non poſſunt interpretari, aut diſpenſare circa talia: nam Sūmus Pontifex non poterit diſpenſare, ꝙ Petrus licitè occidat Ioannem: ſi nullam vlteriorem cauſam cognouerit: nec poterit diſpenſare, vt Sortes cognoſcat vxorem Platonis licitè, ſi ipſa tenetur, vt vxor Platonis, & ſic eſt. Dato etiā, quòd ſecundum veritatem nō ſit, ſi ab omnibus tenetur vt vxor, vtpote quia facit ſolennitates nuptiales in C facie Eccleſiæ: nec poterit diſpenſare vt Plato auferat res Martini, ſi nulla cauſa ſubeſſe cognoſcatur, quare eos perdere debeat. Ratio huius diuerſitatis inter diſpenſationem atque interpretationem Dei, & hominum eſt ex radice actus cuiuſlibet, ſcilicet conſiderando ſecundum quid quilibet actus eſt licitus, vel illicitus. Diſpenſatio Dei apponit actui id per quid eſt licitus, ideo diſpenſatio Dei ſemper eſt iuſta. Diſpenſatio humana nō apponit actui id, per quod eſt licitus, niſi ab extra ſit: ideo non poteſt exiſtere diſpenſatio propriè, vel cuiuſlibet alterius licita, niſi cauſa ſubſit faciens actum licitum: & tunc Papa quia poteſtatem habet, vel alij inferiores ſecūdum gradum poteſtatis, & rerum diſpenſabilium quantitatem iudicant illum D actum licitè fieri: illud autem iudicium ſolùm eſt interpretatio, & à nobis vocatur diſpenſatio, quia eſt iuris communis relaxatio: & iſta interpretatio nō pertinet ad quēlibet hominem: quia non oēs ſcirent diſtinguere de cauſa, quę facit actum licitum, vel illicitum: & non ſolùm non pertinet ad oēs: imò nec ad omnes ſapientes: quia interpretatio eſt poteſtatis, & iuriſditionis. Nunc ergo iſte actus, qui eſt coire, ſemper eſt illicitus, niſi cùm inter perſonas coeūtes ſit fędus matrimoniale: vinculum ergo matrimoniale eſt cauſa, & radix, vt iſte actus, q eſt coire, ſit licitus: Iſte actus qui eſt occidere ſecundum ſe illicitus eſt, & ſolùm eſt licitus, quando iſte, qui occiditur, feciſſet propter quid eſſet ſibi mors debita: vel haberet aliquid, cui mors E eſſet debita. Iſte actus, qui eſt furari ſiue accipere res alienas eſt illicitus: ratio autem, ſecundum quam tollere res alienas ſic licitum eſt, quòd iſte propter culpam aliquam, aut cauſam mereatur perdere res ſuas: quia tunc accipientur licitè: cùm per culpā iſtius res huius incipiant obligari ad ſolutionem pęnę, ſicut ipſe naturaliter eſt obligatus ad pęnam poſtquā peccauit. Nunc aūt ad plenius videndum iſtam diſpenſationem, quomodo fiat licitè a Deo, & non ab homine conſiderandum, quòd conformiter ſe habent ſpiritualia, & naturalia: in naturalibus autem ſic fit, quòd nihil poteſt calefieri ſine calido appoſito; vt ſi debeat lignum, vel homo calefieri, naturaliter neceſſe eſt apponi ignem, vel aliquid alterum, quod

Deus in vniuerſali nō poteſt diſpenſare i pręceptis decalogi.

Quemodo Deus, & qūo Papę diſpenſare poſſunt in decem pręceptis.

sitant formaliter calidum aut solùm effectiuè calidū. Si autem summus pontifex mandet, quòd illud lignū calefiat, non propter hoc calefiet, nisi faciat apponi aliquid ab extra calidum, ex quo efficiatur calidum, quod volumus calefacere, & non ex voluntate aut potestate summi Pontificis. Deus autem si mandet aliquid calefieri, quod frigidum est: dato, quòd nullū calidum naturaliter formaliter, vel effectiue apponat, calefaciet: quia ibi est aliquid quod eminenter continet virtutem horum omnium, scilicet potentia Dei, quæ continet efficienter frigidum, & calidum, & omne quod est: ipsa ergo per seipsam nullo apposito ab extra calefaciet id, quod frigidum erat: sicut ipsa sine aliquo exteriori adiuncto fecit esse per creationem, quod nihil vnquam fuerat. Sicut ergo summus Pontifex non potest supplere locum causę extrinsecæ ad hoc, ꝙ aliquid tale vel tale sit: ita in spiritualibus, & ex potestate sua, aut volūtate non pōt supplere locū causæ extrinsecæ facientis actum licitum, vel illicitum: nunquam ergo poterit licitè dispensare, aut interpretari, nisi cùm ab extra aliquid extiterit, qđ faciat actū licitum, & dispensabilem. Deus autem sicut in naturalibus non indiget aliquo extrinseco apposito ad faciendum actum calidi, & frigidi, sed ipse per seipsum supplet: ita in spiritualibus non indiget, quòd sit aliqua causa extrinseca secundum seipsam faciēs actum licitum, vel illicitum: nam ipse supplet locum illius causę facientis actum licitum: verbi gratia, si ponatur, quòd aliquis coeat cum vxore alterius: iste actus secundum se est illicitus, quia deficit ibi illud, quod fecit actum esse licitum, scilicet vinculum matrimoniale. Et quia ista circunstantia est causa extra voluntatem proprie, non potest Papa facere istum actum esse licitum: cùm non possit apponere tale vinculū. Deus autem talem actum licitum facit, quia sicut actus iste, qui est coire, secundum se est licitus, quando inter personas coeuntes est fędus matrimonij: ita erit licitus si non sit fędus matrimoniale, & Deus causet inter illas duas personas tale vinculum, quale matrimonium: quod secundum veritatem ita faciat actum licitum, sicut matrimonium: licèt illud vinculum non sit eiusdem generis cum actu matrimoniali: nec obligabit duas illas personas in perpetuum, sicut vinculum matrimoniale, sed obligabit pro tanto tempore, ꝓ quanto Deus imponens illud voluerit: sicut in naturalibus supplebat locum alicuius calefacientis, ita hic supplet locum matrimonialis vinculi actum licitum facientis. Sic etiam si aliquis debet occidere alterum: occidere est secundū se actus illicitus, nisi ille, qui occiditur habeat aliquid propter quod ei mors sit debita: & illa est causa extrinseca faciens actum licitum: ideo Papa non potest supplere illam actus circunstantiam, secundum quam actus sit licitus, Deus autem potest supplere locum causæ illius extrinsecæ. Nam licèt ex parte istius non sit aliqua causa, propter quam secundum iudicium hominum debeat mori: ex parte Dei est: quia omnes ei sumus obligati propter peccatum primi parentis, & iustè sic nos occidit, vel facit occidi. Item dato, quòd non staret illa obligatio peccati primi parentis, Deus licitè nos occideret: nam ipse agit omnia propter se; creauit enim nos propter se, redemit propter se, glorificat propter se, & tollit peccata propter se: sic patet Iere. 43. ca. cùm dicitur; Ego sum, qui deleo iniquitates tuas propter me. Deus ergo vtitur nobis, & non fruitur: sicut ergo nos res nostras conseruamus, quia vtile est nobis eas conseruare: & interdum eas destruimus, quia nobis sic bonū est: ita Deus propter gloriam suam nos creauit tanquam res suas, & propter gloriam suam nos interdum occidit. Licèt ergo Adam non peccasset in paradiso, ad-

Quando Papa licitè dispensare potest.

Deus licitè oēs homines occidere pōt multis de causis.

F huc existebat ista ratio, quia semper posset nos licitè occidere: nec in hoc aliquid iniustum faciebat, quia nullum iustum est Dei ad hominem: nam vt ait Philosophus in quinto Ethic. non est aliquod iustum hominis ad possessionem suam: quia siue eam destruat, siue ædificet, plātet, eradicet iniustum nullum agit ei. Cùm ergo homo sit possessio Dei, vt patet Psal. 103. cum dicitur: Omnia in sapientia fecisti, impleta est terra possessione tua: sic etiam Psalm. 23. Domini est terra, & plenitudo eius, orbis terrarum, & vniuersi qui habitant in eo: Poterit Deus facere de omnibus quæ sunt in orbe tanquam homo de sua possessione, siue destruere, siue cōstruere. Et sic si aliquis homo vellet alterum occidere, iniustum faceret: si tamen Deus ei

G mandaret, iam iustum esset, siue quia obligatus erat homo Deo ad mortem ex peccato primi parētis, siue quia Deus volebat eū occidere, quia erat gloria eius: sicut homo vult destruere domum suam, aut vineam suam. Sed forte aliquis dicet, quòd hoc verum est, quantū ad res inanimatas, quòd Deus potest destruere illas, quandocunque voluerit, sed de rebus rationalibus, vt de hominibus, non: sicut est in nobis, quòd quilibet nostrum possidens seruum, & possidens domum: potest destruere domum, & non committit iniustum: si autem accidat seruum suum, committit iniustum: sic enim Deus in destruendo alias res, nullū iniustum facit, homines autē sine causa subeunte occidendo, iniustum videbitur facere. Respondetur ꝙ

H non differt quantum ad hoc in Deo: nam sicut nos possidemus res nostras irrationabiles, ita ipse possidet res tàm rationales, quàm irrationales: & non est quātum ad Deum maior differentia, quòd occidat hominem, quàm occidat capram: nisi sicut in nobis, ꝙ destruamus rem valentem decem, vel rem valentem mille. Nos tamen non magis iniustum facimus in destructione rerū nostrarum, siue destruamus rē magni valoris, siue parui valoris: quia omnia ad nos solos ordinantur: & non habent aliquē finem vlteriorē: qn̄ aūt seruū occidimus, est diuersitas, quia seruus non solùm est seruus, sed etiā est homo capax Dei per amorem, & cognitionem, & beatificabilis, sicut quilibet homo liber: nam in Christo non est seruus, nec liber,

I idest in vnione fidelium facientium vnum corpus, cuius Christus est caput, non est differentia liberi, & serui: vt patet ad Gala. tertio, & ad Colo. capit. primo. Et extra De coniugio seruorum in cap. dignum. Seruus ergo inquantum seruus est, ad solum dominum ordinatur, sed inquantum homo est ordinatur ad vlteriorem finem. s. in Deum, & in aliqualem iustitiam politicam. Nam propter similitudinem speciei leges statuunt seruum non esse occidendum, & puniunt occidentes tanquam facientes iniustum, vt patet infra 21. cap. vbi si seruus occidatur a domino, & moriatur in manibus; dominus criminis reus est, & occidetur: si autē non mortuus fuerit seruus immediate, dominus non tenebitur ad pęnam, quia pecunia illius est: sic etiā

K patet in legibus humanis. Et istas duas conditiones in seruo notauit Cato, dicens:

Cum mercatus fueris seruos in proprios vsus.
Non seruos dicas, sed homines esse memento.

Peccant ergo homines in occidendo seruos suos, quia illi secundum humanam legem occidi non debent: & dato quòd lex non prohiberet, peccatum esset, quia serui non solùm sunt ordinati ad nos, sed ēt ad alium vlteriorem finem: quantum autem ad illum vlteriorem finem dominus non habet potestatem in seruo: ideo non potest eum occidere: solùm autem habet potestatem in eum, quātum ad seruitium: ideo potest mandare, quòd seruiat, sed nihil vltra: non se habent autem sic homines respectu Dei, sicut se habent

Nullum iustū est Dei ad hominem.

Obiectio pulchra diluitur.

Seruus ordinatur ad dominum & ad Deum.

habent serui domini respectu dominorum: sed sicut se habent res inanimatæ possessæ respectu possessorũ: serui autem non solùm ordinantur respectu dominorum, sed etiam ad aliquid alterum, ideo non possunt domini occidere illos: res autem inanimatæ, & animatæ irrationales, vt equus, asinus, bos, solùm ordinantur respectu dominorũ, ideo domini possessores possunt ista destruere, siue occidere, & non sunt iniusti. Sic autem, siue homines, siue res, quæ non sunt homines, ordinantur in Deum solùm, & in nihil vltra; ideo potest ipse occidere homines licitè, quia placet sibi, sicut nos possumus occidere capras, aut asinos nostros licitè, quia placet nobis. Et istam rationem posuit Apostolus ad Roma. 9. cap. probans, ꝙ quidquid Deus nobis faciat, aut de nobis non facit, non est iniustum, nec possumus conqueri, cùm dicit: O homo tu quis es, qui respondeas Deo? nunquid dicit figmentum ei, qui se finxit: quid me fecisti sic? An non habet potestatem figulus luti ex eadem massa, facere aliud quidem vas in honorem, aliud in cõtumeliam? Apostolus tamen istam rationem refert ad altissimum mysterium præscientiæ, & prædestinationis, in quo si locus conquerendi esset magis conqueri posset aliquis, quia Deus eum præsciuit, ꝙ quia eum sine aliquo actuali peccato occidit: sed in neutro est locus conquerendi: concluditur ergo quod volebamus, scilicet quòd Deus licitè potest mandare quemcunque voluerit occidi: & non possunt facere iudices, quia causam extrinsecam, quæ actum licitum, aut illicitum facit nõ possunt ipsi supplere: Deus autem supplet in hoc casu, vel quia quilibet homo sibi mortis debitor est ex obligatione peccati primi parẽtis, vel quia etiam, sine obligatione ista quilibet est factus ad honorem, & voluntatem, ideo quãdo Deus voluerit eum occidere, iustum est, quòd eum occidat. Quantum ad furtum, eodem modo dicendum est: nullus potest tollere res alterius iustè, nisi habeat ad eas titulum: titulus autem, qui causat dominium, est causa faciẽs, vt accipere res, quę alterius erat, sit licitum: homines autem non possunt ista facere: nam non potest Papa dispensare, quòd Plato licitè accipiat res Sortis, si nihil intercidat, quare alius deberet perdere res suas, & quare acquiratur isti titulus ad recipiendum eas: Deus autem sine appositione causæ extrinsecæ potest dispensare, vt iste licitè accipiat res illius. Et sicut hic extrinsecè requirebantur duæ causæ ad hoc, quòd secundum se iste actus licitus esset: ita Deus supplet locum duarum causarum, scilicet quòd sit aliqua causa quare ille, qui possidet, perdere mereatur: & aliqua, ex qua ille, qui nõ possidet, acquirere debeat, & ista secunda vocatur titulus. In lege humana crimina (accipiẽdo large crimen,) vel alij errores sunt causa, vt ille, qui possidet, perdat quod possidet; supplet autem Deus istam causam extrinsecam: nam nullus homo est, qui in conspectu Dei non sit peccator, vt patet Psal. 100. cùm dicitur: Non intres in iudicium cum seruo tuo, quia non iustificabitur in conspectu tuo omnis viuens. Et infra 24. cap. cùm dicitur: Apud quem nullus per se innocens est. Et cùm ipse pro peccato mortali debeat dare mortem æternam, & ꝓ peccato veniali alias temporales pęnas, potest conuertere illas, vel partem illarum in pęnas pecuniarum, cùm sit minor pœna. Secunda causa extrinseca erat titulus ex parte recipientis, vt iustè recipiat: & hanc supplet Deꝰ, quia cuilibet potest dare titulum ad quamcunq; rem: nam omnia quæcunque sunt, Dei sunt, vt patet Psal. 23. & 103. & supra 9. c. & licet homines illa possideãt, & sint domini eorum, non sunt principales domini, sed quasi œchonomi, aut procuratores, vel, si velimus verius dicere, sunt commodatarij, vel precatarij, idest recipientes à Deo commodatum, vel precaria, licèt

A magis potest dici precarium, q̃ commodatum: nam commodatum ad certum vsum datur, ita quòd recipiens nullo alio vsu potest re illa commodata vti: sed nos omnes accipientes à Deo omnia, quæ habemus, non recipimus ad certum vsum: nam si ad certum vsum darentur, non possemus sine peccato illam rem applicare ad alium vsum: sed falsum est, quia ad quemcunque vsum accipimus res, quas possidemus, & ad omnem modum applicare possumus illas iustè, nisi ille vsus sit inhonestus. Item, quia commodatum non potest tolli à commodatario, etiam si commodator velit, donec expleat vsum, ad quem res commodata est, sicut patet extra de commodato cap. vnico, & ibi fundatur etiam, quòd cõmodatum ad certum vsum

B accipiatur: sed Deus non se habet sic nobiscum, quia quandocunq; voluerit tollit nobis res, siue cõsumato aliquo vsu earum, siue nondum cœpto, vt patet in aliquibus, qui antequàm aliquem vsum rerum habuerint, perdunt eas, Deo destruẽte eas, vel nos destruẽte. Natura autem precarij magis cõuenit rebus, quas nos possidemus: nam sicut precarium tandiu durat, quandiu patitur ille, qui dedit, ita in nobis tandiu manẽt res possessæ, quandiu Deus concedens eas precario patitur apud nos esse: precarium namque non conceditur ad tempus determinatũ, vt extra de precarijs ca. precariũ. Item precarium extinguitur morte eius, cui concessum est, ita in nobis possessiones nostræ obitu nostro finiuntur. Nec valet in hoc si arguas esse dissimilitudi- *Deus põt res nostras qñcunque voluerit à nobis auferre, & alteri donare, qa pcario possidemus.*

C nem: nam precarium non transit ad hæredes, sed extinguitur cum eo cui concessum est, sed in nostris possessionibus non est sic, quia transeunt per mortem nostram ad hæredes nostros. Respondetur, quòd precarium est, & nobiscum moritur, sed sicut nobis precario Deus illas possessiones dedit, ita & posteris nostris nouum precarium facit, licèt istud non videtur, quia istud precarium, quod nobiscum Deus facit, non est in verbis, sicut fiunt precaria humana, sed in solis factis concedendo nobis ad vsum id, quod suum est. Item precarium tollitur, cùm res data precario alienatur alicui precariũ reuocare volenti, qa non licèt rem inuito domino possideri: ista autem conditio hic interuenire non potest, quia Deus nihil alienare potest, cùm nihil

D extra eius dominium esse possit. Vnum tamen videtur deficere ad perfectam rationem precarij, quia precarium precibus acquiritur: Deus autem licèt aliquando nobis rogantibus ista det: tamen non semper dat per preces: nam sępissime non rogantibus ea dat. Vocantur ergo bona, q̃ nos videmur possidere, precario habita, quia magnam conuenientiam habẽt cum precario: fundantur autem pr¢dicta extra de precarijs in cap. precarium. Nunc ergo cùm ea, quæ possidemus non sint nostra sed Dei, & nos tenemus ea precario, quandocunque voluerit Deus, potest iustè reuocare precarium, sicut per leges humanas fit. Et sicut alicui possidenti precario atribuitur possessio iusta per traditionem factam precarij: ita quando Deus

E voluerit rem vnius ei tollere, quàm à Deo precario tenebat, & alteri dare, ille, cui dederit, licitè eam recipiet, & habebit ad eam titulum. Patet ergo, ꝙ si Deus voluerit dare res vnius alteri, etiam illo, cui auferuntur res, nihil peccante, ille, qui acceperit etiam violenter, nec furtum committit, nec rapinam, nec aliquo modo peccat. Iudices autem humani quantęcunque potestatis sunt, non poterunt dispensare, ꝙ vnus tollat licitè res alterius, sine causa extrinseca subeunte, quæ licitum faciat talem actũ. Deus autem sine aliqua causa extrinseca subeunte solùm per seipsum volentem facit istum actum licitum supplendo per se illud, à quo iste actus licitus efficiebatur. Concluditur ergo ex superioribus, quòd Deus non potest dispensare contra *Iudices humani quãtęcunque potestatis sint nõ poterunt dispensare, ꝙ vnꝰ tollat res alterius sine causa.*

talia

talia præcepta, quæ contineant expresse ordinem iustitiæ, vel ad bonum commune ordinationem: vt non potest dispensare, ꝙ aliquis non colat eum, vel non reuereatur eũ, vel ꝙ aliquis iniustum faciat, aut furetur, aut occidat sub ratione homicidij, & sic de toto decalogo: quia continent illa præcepta ordinẽ iustitiæ expresse: potest tamen dispensare in determinationibus actuum, scilicet vtrum aliquis agat contra preceptum de non occidendo, istum occidendo, & potest de quo libet homine occidente alium, si ipse mandauerit eũ occidi, determinare ꝙ non sit homicidium, & si mandauerit alicui, quòd accipiat vxorem alterius, potest interpretari non esse adulterium. Sed circa faciẽdum malum non est idem quod est circa faciendum bonũ, scilicet quòd Deus potest dispensare, vel interpretari benefacere in faciendo similem actum in actibus furantium, aut adulterantium, vel occidentium, scilicet determinando, quòd ille actus licitus atque meritorius sit: non tamẽ potest interpretari, quòd aliquis, qui bene agit sic colendo Deum per decimas, aut per oblationes, aut certa particularia mãdata in lege, quòd male agat. Sed idem videbatur esse de vtroque: nam sicut circa negatiua precepta continentia in vniuersali iustitiam expresse non poterat Deus dispensare, scilicet circa hoc, non furtum facies: mandando ꝙ aliquis furtum faceret, in quo reperiretur propria ratio furti, ita nec poterat dispensare, circa affirmatiua continentia in vniuersali rationem iustitiæ, vt in his, quòd Deus est colendus, mandando alicui, quòd eum non colat: sed tamen in particulari determinatione videbãtur interpretabilia, atque dispensabilia: si ergo in malis De⁹ interpretabatur, ita quòd aliquis bene ageret: ita in bonis videtur, ꝙ possit interpretari, ita quòd male faciat.

Solutio, q̄ est causa quare De⁹ non potest actum, qui bonus vt interpretari esse malum, sicut pôt è contrario.

Sed non est simile, quia bonus actus est bonus per causam positiuam: malus actus est malus per aliquid priuatiuum, vel non ens, quia bonum fit ex integra causa, vt ait Dionysius in libro de diuinis nominibus, idest ex adiunctione omnium circunstantiarum, quę simul sumptæ faciunt vnum integrum, scilicet quòd faciat ad quem finem debet, & qualiter debet, & vbi debet, & quando debet, & quid debet, & ad quid debet, & quantum debet, & sic de omni genere circunstantiarum, de quibus Arist. in 3. Ethy. & isto modo actus bonus fit solùm vno modo, vt aiunt Pytagorici, & confirmat Arist. in 2. Ethy. malũ autem fit, vt ait Dionysius, ex defectibus particularibus, idest ex defectu alicuius circunstantiæ particularis: nam si deficiat finis debit⁹, dato quòd aliæ circunstantiæ facientes bonum actum adsint: actus malus est, & si deficiat circunstantia, scilicet quando oportet, etiam si omnes aliæ adsint actus malus, & quia varijs, & infinitis modis iste circunstantiæ mutari possunt: potest fieri actus malus infinitis modis, vt Pytagorici aiunt, & confirmat Aristoteles in secundo Ethycorum, dicens: adhuc malum infinitis modis: bonum autem finiti, idest solùm vno modo: fit ergo bonum in actibus ex potentia bonæ circunstantiæ dirigentis actum: malum autem ex priuatione alicuius circunstantiæ, vel multarum circunstantiarum. Cùm ergo Deus aliquid causat, aut nobis concausat: oportet, quòd sua causalitas, vel concausalitas sit positiua. Cùm ergo aliquis faciebat aliquem actum, qui erat malus ex defectu aliquarum circunstantiarum, vtpotè, quia non fit quod oportet: De⁹ poterat istum actũ interpretari esse bonum apponendo aliquam circunstantiam positiuam facientem actũ formaliter bonum, vt si aliquis occideret alterum, iste actus erat illicitus, quia faciebat quod non oportebat, scilicet occidere. Etiam quia faciebat ad quem non oportebat: nam dato quòd occidere licuisset, illum tamen fortè occidere non licebat, quia vir iustus erat.

F Etiam erat malus, quia occidebat, qui non debebat. Nam dato quòd licuisset occidere, & licuisset istum occidere, vtpotè, quia malus: tamen iste, qui occidit eũ non debebat occidere, quia nõ habebat auctoritatem occidendi. Hæc tria euenerunt in Abraham volente occidere filium suum Isaac: erat namque illicitũ occidere: & dato quòd licuisset occidere: tamen non licebat occidere Isaac, quia erat innocens: & dato quòd licuisset occidere Isaac ex aliqua causa, tamen non licebat, quòd eum occideret Abraham, quia non habebat iurisdictionẽ occidẽdi, etiam quia pater eius erat: patri aut propter pietatem naturalem non licet filios occidere. Et dato, quòd filius aliquid egerit propter quod mori mereatur, & pater sit iudex: non debet pater per seipsum filios occidere, aut sententiam capitis

Tres defectus detarum circunstantiarum ... Abraham Isaac occideret.

G contra eos ferre, sed magis alteri causam permittere iudicandã. Et licèt antiquitus aliqui volentes multum iusti, videri filios suos intuitu iustitiæ occiderint, vituperantur. Patet de Quinto Fabio Dictatore Romano, qui vadens in bellum, filium suum Fabium Buceonẽ, quia à quodam de hostibus ad singulare certamen prouocatus pugnauit, & vicit, securi percuti fecit, & coram se occidi: iste namque multum vituperatur, vt ait Paulus Orosius lib. 3. de Ormesta Mundi: sic etiam de Bruto primo consule Romanorum, qui duos filios suos percuti fecit securi, & decapitari prius virgis cœsos, quia volebant prolem Tarquiniorum regum ad vrbem reducere: vituperatur autem vt infœlix ab omnibus, vt declarat Paulus Orosius libro 2. de Ormesta

De Quinto Fabio Romano, qui filium occidit.

De Bruto Romanorum consule filios necante.

H Mundi, & Virgilius 6. Aeneidos, cùm dicit.

Consulis imperium hic primum sæuasque secures.
Accipiet, natosque pater noua bella mouentes,
Ad pulchram pœnam pro libertate vocabit.
Infœlix vtcumque ferent ea facta minores.
Vicit amor patriæ, laudumque immensa cupido.

Cùm ergo Abraham si occideret filium suum, peccaret deficiendo in istis tribus circunstantijs, Deus potuit supplere istas tres circunstantias conferendo alqd positiuè. Primò, quòd fecit, quòd iste actus, qui est occidere esset licitus dando tales circunstantias, secundũ quas esset licitus, sicut lex humana aliquando iustificat

Qualiter Deus supleuit defectum trium circunstantiarum in occidere Isaac per Abraham patratis erant.

I istum actum. Secunda circunstantia deficiebat, scilicet quòd non erat licitum occidere illum, quem Abrahã occisurus erat: nam erat innocens, Deus autem suppleuit causando positiuè istam circunstantiam, faciendo quòd licitum esset occidere Isaac, quia Deo obligatus erat propter peccatum primi parentis, vel quia erat res possessa à Deo, ideo placebat Deo ad gloriam suam, quòd ille moreretur, sicut nos vtimur licitè rebus nostris ad placitum nostrum. Deficiebat tertia circunstantia, scilicet quòd licèt deberet mori Isaac, tamen Abraham non poterat eum licitè occidere, quia non habebat iurisdictionem, & si haberet non debebat, ga crudele erat. Istud autem suppleuit Deus positiuè, dã-

K do iurisdictionem Abrahæ secundum quam occideret Isaac. Deus namq;, qui est iudex supremus potest delegare potestatem suam ad certa negocia, cui voluerit, & posset quantum ad omnia delegare, nisi quia repugnat creaturæ delegari sibi tanta, cùm non sit capax: maximè, quia non delegauit hic Deus Abrahæ aliquam auctoritatem, vel potestatem faciendi, sed constituit eum simplicem ministrum, siue merum executorem. Quod autem non debuit facere Abraham, dato quòd haberet auctoritatem, verum est, si liber esset, sed compulsus est mandato Dei, cui ad omnia, & per omnem modum tenebatur obedire, quantuncũque dura essent: sic enim dicitur Psal. 16. Propter verba labiorum tuorum ego custodiui vias duras. sicut

ergo

ergo Deus suppleuit positiue istas tres circunstantias deficientes in hoc actu, quibus deficientibus malus foret, & illis existentibus licitus erat: ita potest supplere in eo, qui mandato eius coit cum vxore alterius, vel q, eo dicente, accipit res, quæ erant alterius, quia in his causalitas est positiua. Ad faciẽdum autem, quòd ille actus, qui bonus est sit malus oportet, quòd tollantur circunstantiæ secundum quas actus est formaliter bonus: ista autem actio priuatiua est: verbi gratia, ego laudo Deum, vel colo festa propter eum, vel do eleemosynam: iste actus est bonus, quia sunt ibi omnes circũstantiæ facientes actum bonum: nam dare eleemosynam est actus bonus secundum se. Etiam ponatur, ꝙ sit ad quem finem debet, scilicet propter Deum, & ꝙ sit de quo debet, scilicet de proprio, & quòd sit à quo debet, idest quòd facit ille, qui potest facere, & quòd sit cui debet, idest indigenti, & sic de cœteris circunstantijs: quibus omnibus coniunctis, quia causa est integra, necesse est opus bonum esse, quòd ergo posset interpretari, vel facere Deus istum actum esse illicitũ, est quòd posset tollere aliquam istarum circunstantiarum, qua deficiente actus esset malus, vel saltem non esset bonus: verbi gratia, fiebat eleemosyna de ꝓprio: si Deus tollat istam circunstantiam de proprio: ita ꝙ fiat de alieno: act⁹ malus erit: sed hoc impossibile est, nam includit contradictionem, quòd actus sit bonus, & quòd Deus tollat aliquam circunstantiam, & efficiatur malus: nam actus bonus est ex integra causa, vt declaratum fuit. Necesse est ergo omnes circunstantias esse bonas, ad hoc quòd actus bonus sit: cùm ergo actus bonus est, omnes circunstantiæ bonæ simul ei insunt, quòd autem, ipso bono existente, aliqua circũstantia ei auferatur, ita vt malus sit includit contradictionem, scilicet simul esse omnes circunstantias bonas, & non esse simul omnes circunstantias bonas, sed deficere aliquam. Et patet clarius, quia ad esse bonum actum eleemosynæ, oportet ꝙ detur propter Deum: quòd ergo detur propter Deum, & sit bonus actus, & non detur propter Deum, & sit malus actus, contradictio est, nec possibile est esse in eodem actu. Item impossibile est, quòd Deus tollat aliquam circunstantiã bono actui: nam si aliquis vult dare eleemosynam ꝓpter Deum, & secundum omnes circunstantias faciẽtes actum bonum moraliter, quòd Deus vellet aliquã earum tollere esset cogere liberum arbitrium: sed impossibile est liberum arbitriũ cogi, quia iam non esset liberum, ergo non potest Deus tollere circunstãtiam bonam bono actui. Et si daremus, quòd Deus cogeret liberum arbitrium, tunc includeret contradictionem Deum tollere aliquam circunstantiam boni actus cogendo liberum arbitrium, & quòd maneret actus bonus, vel malus: nam actus bonus, vel malus formaliter includunt libertatem, & electionem, quæ idem est, de quo in 3. Ethyc. disputat Aristo. Item includit rursus contradictionem, quòd Deus tollat aliquam circunstantiam bono actui. Nam ad hoc, quòd aliquis bene agat, aut bene agere velit, quod contingit ex omnibus circunstantijs simul sumptis: necesse est, vt Deus velit eum agere ex omnibus circunstantijs simul sumptis: nam nullus potest bonum agere, nisi Deus moueat eum ad bene agere: nec aliquis potest bene velle, nisi Deus velit prius eum bene velle, vt patet Io. 14. capit. Sine me nihil potestis facere: ꝙ ergo Deus velit istum agere ex omnibus circunstantijs debitis, cùm iste vult agere ex omnibus circunstantijs debitis, & quòd De⁹ velit quantum ad eundem actum tollere aliquam circunstantiam, secundum quam actus efficiatur malus, est, quod simul Deus velit in eodem actu agere ex omnibus circunstantijs, & quòd non velit agere ex omnibus circunstantijs, quod est ponere in Deo contradi-

Nõ potest Deus actũ bonum, malũ facere sicut põt malũ actũ bonũ facere, q̃ implicat contradictionem,

A ctionem. Item impossibile est Deum talia velle, & facere. Et patet, quia impossibile est Deum facere, quæ impossibile est eum velle, sed impossibile est eũ velle tollere circũstantiam boni actus: ergo impossibile est eum tollere circunstantiam boni actus: patet antecedens in prima parte: nam licèt Deus potest aliquid q̃d non volet, tamen impossibile est eum posse quod non potest velle: nam includit contradictionem, & patet, quia in agẽtibus rationalibus ante omnem actum est velle. Sicut ergo Deus quidquid facit vult, ita quidq̃d potest facere potest velle: nisi detur oppositum, & dicamus, quòd Deus aliquid potest facere, quod non potest velle, & tunc stabit, quòd aliquando Deus aliquid faciat, quod non voluit facere, quod dicit magnam im-

B perfectionem in Deo, scilicet ꝙ Deus agat ignorans, & à casu non volens. Item, quia contradictionem includit: nam dicere, quòd Deus aliquid potest facere quod non potest velle facere: est dicere, quòd Deus aliquid potest facere, & illud non potest facere. Secũda pars, scilicet quòd Deus non potest velle tollere aliquam circunstantiam bono actui, patet: nam velle tollere aliquam circunstantiam bono actui, est velle directè facere ipsum formaliter malum: sequeretur ergo, quòd Deus vellet directè malum, & iniustum, quod impossibile est: sic enim dicitur Ps. 5. Quoniam Deus nolens iniquitatem tu es. Et patet magis, quia ꝙ Deus velit directè malum, erat repugnare directè suæ iusti-

C tiæ, quod impossibile est, quia tunc negaret iustitiam suam: negando autem iustitiam seipsum negat, quia ipse iustitia est: hoc autem non potest, quia vt ait Apostolus 2. ad Tim. 2. cap. Deus fidelis est, & seipsum negare non potest. Item impossibile est, quia voluntas habet pro obiecto bonum: impossibile est ergo, quòd aliqua voluntas, siue diuina, siue humana, vel angelica possit velle malũ sub ratione mali, nec ẽt volet malũ quod est malum, nisi intellectus erret iudicans illud esse bonum: sed intellectus diuinus non potest errare, ergo non potest velle malum, siue sub ratione mali, siue quod malum est, sed tollere circunstãtiam bono actui est velle malum, imò sub ratione mali; ideo impossibile est, quod Deus velit, & consequenter impossibile est, quòd agat. Concluditur ergo ex dictis, quòd

D licèt possit Deus eum actum, qui secundum se malus est, bonum facere supplendo deficientes circunstãtias: impossibile est tamen eum facere illum actum, q bonus est esse malum. Ad quintum quando arguitur de Machabeis, quòd mortuis Iudæis, qui se defensare noluerunt in sabbato, alij cogitauerunt ex illo die dicentes: Pugnemus contra omnem hominem, qui venit ad nos in bello in diebus sabbatorum. Respondetur, quòd isti non dispensauerunt in isto præcepto de custodia sabbati, quòd possent pugnare, quasi ante non fuisset licitum pugnare: nam in dispensatione sic est, quòd ius commune relaxatur, ita quòd non liget tantum quantum ante ligabat; ideo id quod fit secũdum dispensationem, si ante dispensationem factum fuisset

E existente eadẽ sola causa iniustè fieret, sed falsum erat hoc: nam existente eadem causa, quæ existebat in illis Iudæis, scilicet necessitas se defendendi quandocunq; fuisset, non erat peccatum pugnare: nam quod secundum se licitum non est, necessitas licitum facit, vt patet extra de regulis iuris in regula, quod licitum. Non dispensauerunt ergo aliquo modo illi Iudæi in custodia sabbati, sed interpretationem fecerunt: nam ante illa tẽpora dubitabatur, vtrum pugnare liceret in sabbatis ex aliqua causa, & nunquam fuerat ista quæstio determinata, quia nũquam acciderat casus in quo hostes pugnarent contra Iudæos diebus sabbatorum, & necessarium esset defendere se illis diebus, & ob hoc illi Iudæi contra quos primo pugnatum est in diebus sabba-

Impossibile est Deũ velle tollẽ aliq̃ circũstantiã bono actui.

Impossibile est, ꝙ aliqua voluntas, siue humana, siue angelica, siue diuina velle formaliter malum.

Quod secũdũ se licitũ nõ ẽ: necessitas licitũ facit.

sabba-

ſabbatorum permiſerunt ſe mori neſcientes iudicare vtrum propter neceſſitatem liceret pugnare in diebus ſabbatorum, & ſic dicebant: moriamur in ſimplicitate noſtra. Alij autem videntes iſtorum damna, conſiderauerunt, quòd ſi ſic agerent ſubito delerentur de terra: ſaniori conſilio ducti ſtatuerunt, quòd quicunque veniret ad pugnandum contra eos in diebus ſabbatorum, impugnaretur ab eis: nam crediderunt ſe iuſte agere, quia neceſſitas eos excuſaret. Huic iudicio, & interpretationi maximè ſuffragabatur, quòd Mathatias ſummus Sacerdos erat pſens, & oẽs cauſæ quantęcunque eſſent inter Hebræos, deuoluebantur ad ſummum ſacerdotem, & quod ille ſtatuiſſet hoc firmum habebat, & ſi aliquis ſententiæ eius ſtare nollet, morte moriebatur, vt patet Deuter. 17. capit. cùm dicitur: Si difficile, & ambiguum apud te iudicium eſſe proſpexeris inter cauſam & cauſam; lepram & lepram, ſanguinem & ſanguinẽ: ſi iudicium inter portas tuas videris variari, venies ad ſacerdotem Leuitici generis, & ad iudicem, qui fuerit illo tempore, qui iudicabunt tibi iudicij veritatem, & facies quæcunque dixerint, qui præſunt loco, quem elegit dominus, ſequeriſque eorum ſententiam: qui ſuperbierit nolens obedire ſacerdotis imperio, qui eo tempore miniſtrat domino Deo tuo, decreto iudicis morietur. Licèt ergo cœteri Iudæi videntes ſe in neceſſitate poſſent interpretari ſe non eſſe obligatos ad obſeruationem ſabbati exiſtenti tali neceſſitate, ſecurius tamen, & firmius hoc faciebant Mathatia ſummo Sacerdote aſſiſtente, & principaliter determinante: non ergo erat hic aliqua diſpenſatio præcepti, ita quòd aliqualiter relaxaretur à ſuo rigore, ſed interpretatio, quòd illud pręceptum nunquam obligauit ad talem caſum.

Cunctus autem populus videbat voces, & lampades, & ſonitum buccinæ, montemque fumantem, & perterriti ac pauore concuſſi, ſteterunt procul, dicentes Moyſi: Loquere tu nobis, & audiemus: non loquatur nobis Dominus, nec fortè moriamur. Et ait Moyſes ad populum: Nolite timere, vt enim probaret vos venit Deus, & vt terror illius eſſet in vobis, & non peccaretis. Stetitque populus de longe. Moyſes autem acceſſit ad caliginem, in qua erat Deus. Dixitque præterea Dominus ad Moyſen: Hæc dices filijs Iſrael: Vos vidiſtis, quòd de Cœlo locutus ſim vobis. Non facietis Deos argenteos, nec Deos aureos facietis vobis. Altare de terra facietis mihi, & offeretis ſuper eo holocauſta, & pacifica veſtra, oues veſtras, & boues in omni loco, in quo memoria fuerit nominis mei: veniam ad te, & benedicam tibi. Quod ſi altare lapideum feceris mihi, non ædificabis illud de ſectis lapidibus. Si enim leuaueris cultrum ſuper eo, polluetur. Non aſcendes per gradus ad altare meum, nè reueletur turpitudo tua.

Ephe. 6.
Rom. 13.

F *Cunctus populus.* Hic ponitur ſecundum principale, ſcilicet præcepta data populo à Deo mediãte Moyſe.

QVAESTIO. XXXVI.

Præcepta q̄ ſequunt in hoc ca. ſunt data à Deo mediãte Moyſe, & nõ i[mmediatè à] Deo immediatè.

ET iſta non locutus fuit dominus per ſe ad populum, ſed Moyſes, vt innuit litera, quia populus non poterat ſuſtinere voces domini, ſicut patet in litera, cùm dicitur: Loquere tu nobis, & non loquatur dominus, nè fortè moriamur. & Deuter. 5. cap. dicitur: Si amplius audierimus vocẽ domini moriemur. Et licèt popularibus iſta videretur eſſe cauſa motiua, non erat iſta præcipua, quia tamen eis ſic videbatur, ſic deſcripſit litera. Cauſa autem potiſſima, quare vlterius nõ locutus fuit Deus in voce, ſed per Moyſen fuit,
G quia illa præcepta, quæ dicebantur in voce proponebantur populo ſimpliciter, & nõ declarabantur: oportebat ergo, quòd illa talia eſſent, quę ſecundum ſe nota eſſent, ſcilicet quòd immediatè vt audirentur caderent in conceptu cuiuſlibet auditoris, & huiuſmodi fuerũt omnia ſupradicta in decalogo: nam quodlibet illorum præceptorum continebat rationem debiti ita clare, quòd quicũque audiens cognoſcebat debitum eſſe tale, etiam nullo docente: vt ſi dicatur, non occides: quilibet enim cognoſcit immediatè, ꝙ hoc debitum eſt: nam valde iniuſtum videtur occidere: ſic etiã cùm dicitur, non furtum facies: ſatis nota eſt ratio debiti, quia cuilibet videtur iniuſtum furari: iſta autem
H præcepta, quę ſequebantur clarè rationem debiti non continebant ſicut præcedentia: nam cùm dicitur: Altare de terra facietis mihi, quòd ſi de lapidibus feceritis, non ædificabis illud de ſectis lapidibus: in hoc autem non patet clarè ratio, quare magis de terra, quàm de lapidibus altare conſtruendum eſt. Et cùm dicitur: Non aſcendes per gradus ad altare meum: non enim poſſunt iſta ſic cito intelligi: ſi ergo Deus iſta propoſuiſſet in voce tubæ, non intellexiſſet iſta populus: expediebat ergo, vt talia præcepta nõ immediatè à Deo, ſed per aliquem virum ſapientem proponerentur populo, vt declararet ea, quæ non intelligerent: & quia ſola illa præcepta, quæ prædicta ſunt erant talia, vt populus audiens ea mox intelligeret, illa ſola à Deo im-
I mediatè dicta ſunt: reliqua autem per Moyſen propoſita fuerunt populo rudi declarante ea Moyſe. Quod ante in litera dicitur de voce terribili in tuba, q̄ populꝰ tolerare non poterat, verum eſt, ſed hoc propter duo factum eſt. Primò vt Hebræi erudirentur ad timendum Deum, vt patet infra: ſecundò & principaliter, vt ipſi clamarent, nè loqueretur eis dominus: nam ſi vox illa fuiſſet ſuauius Hebręi deſiderauiſſent, q̄ Deus eis loqueretur, & tunc non ſolùm locutus fuiſſet iſta decem præcepta, ſed etiam omnia alia, & tamen illa erant obſcura, & non intellexiſſent, quod nõ decebat. Deus ergo qui eis locutus fuerat iſta decem præcepta in voce aliqualiter eis tolerabili, circa finem illorum ita eam fortificauit, & terribilem fecit, ꝙ nullo modo
K eam Hebræi vlterius poſſent tolerare, & ſic cogerẽtur clamare, vt Deus non loqueretur eis amplius, & tunc ea præcepta, quæ obſcuriora erant, manerent proponenda Moyſi, & declaranda. *Cunctus populus videbat voces.* Demonſtrat hic iſtas voces fuiſſe terribiles, quod fuit principium, vt populus peteret Deum tacere, & loqui Moyſen. *videbat voces.* Scriptura accipit modum loquendi vulgarem: nam voces viſibiles non ſunt, ſed ſolùm audibiles, quia ſenſus non poteſt excedere ſuũ obiectum, ſcilicet quòd auditus non poteſt videre colorem, & guſtus non poteſt audire voces, nec odoratus poteſt ſentire ſapores, ſic ergo nec viſus poterat audire voces: includit namque contradictionẽ, quòd viſiua potentia audiat: nam potentia viſiua ſecundum

Quare vox buccinę in qua dabat præcepta decalogi creſcebat in maius: ita vt in fine nõ poſſent eam Iudæi tolerare.

Includit contradictionẽ, q̄ potẽtia viſiua audiat.

ſuam

suam naturam determinata est ad videndum, & ad genus obiecti, scilicet ad colorem, vel lucem. Auditiua autem naturaliter determinata est ad audiendum, & ad obiectum, quod est sonus: quòd ergo potentia visiua audiat, est q potētia visiua sit auditiua, quòd autem potentia visiua sit auditiua, est potentiā visiuā non esse visiuam, quæ est contradictio: ergo includit contradictionem, aliquem videre voces: & tamen iste modus loquendi vulgatus, vt accipiatur actus vnius potentiæ pro actu alterius, & maximè hoc referendo actus aliarum potentiarum ad actum potentiæ visiuæ: nam potentia visiua plus distinguit, q̄ cęterę potentiæ. Cęterę namque accipiunt in obiecto suo quandam cognitionem quasi confusam, quia paucas differentias obiecti discernunt: vt in potētia auditiua cognoscitur vtrum sonus sit altus, vel grauis; magnus, vel paruus, & paucę aliæ differentię: per visiuam autem potentiam infinita distinguimus, non solùm circa colorem, & lucem, & proprietates lucis atque coloris, quę cognoscuntur directè per potentiam visiuam, sed circa species, & indiuidua, quibus lux, & color accidunt, facimus per potētiam visiuam distinctionem: omnia namque, quę corporea sunt, aut proprietatis corporeæ, præter pauca quædam, quæ alijs quatuor sensibus cognoscunt, spectant ad potentiam visiuam, & per eam cognoscūtur. Et sic dicit Phylosophus in principio primi Methaph. Sensum visus plus diligimus, quia plures rerum nobis differentias ostendit. Cùm ergo iste sensus plusquam alij certificet, actus aliorum vocantur visiones: & sic dr̄ hic, cunctus populus videbat voces, idest audiebat, ponitur namq; pro audire videre, & sic dicimus vulgariter: vides sicut vrit iste ignis? & vides sicut sapit istud vinum? Manifestum tamen est, q non videmus quomō comburit ignis, sed tangimus siue tactu exprimitur, & non videmus quomodo sapit vinum, sed gustamus.

Potētia visiua pl⁹ cognoscit, q̄ cæterę potentię.

Videbat voces. Istę voces nō erant à Deo, sed ab angelis eas ibi formantibus: nam supra 3. c. probatum est latè, q licèt in sacra scriptura veteris testamenti dicatur, q Deus fecit aliquid, vel Deus locutus est: nunquam est intelligendum, q Deus talia fecerit, nisi illa essent talis conditionis, vt per potentiam finitam fieri nō possint; ista autem leuia erant, s. formare voces, ideo est dicendum, q angelus ea ageret, & non Deus per se. De hoc tamen vtrum esset vnus angelus ista faciens, aut plures non constat: satis potest dici, q multi angeli erāt, quia plures actus ibi fiebant, s. formare voces, & emittere fulgura, & lampades ardentes, sic enim vult Apost. ad Gala. 3. dicens: Lex ordinata per angelos in manu mediatoris: istud tamen non solùm refertur ad formationem vocum in monte Sinai, quando actualiter lex ferebatur, & ad alia, q̄ tunc fiebant, sed etiam ad scripturam tabularum legis datarum Moysi, quæ satis potuerunt fieri à diuersis angelis, cū essent diuersi actus numero, & pertinentes ad diuersa tempora. Dato etiā q diceretur vnum angelū fuisse, qui faciebat omnia hęc in monte Sinai, sed qa dicitur hic, q populus audiebat voces, supponitur, q illæ, quæ audiebātur erant voces, sed non erant, quia vt diximus formabantur per angelos. Angeli autem nec voces audiunt, nec voces formare possunt. De primo, s. q nō audiant angeli voces, patet, quia non habent potentiam auditiuam, quia illa est virtus corporea, & animalis, & solū est in vero corpore naturali animalis: angeli aūt animalia non sunt. De hoc autē qualiter angeli, nec videant, nec audiant, nec gustent, nec odorent, aut tangant, latissimè declarauimus supra 7. cap. Angeli autem etiam si corpora assumant, non magis voces in illis corporibus assumptis percipiunt, quàm si corpora non accepissent, sed cognoscunt ea, quæ dicuntur per vocem, tanquam si voces illas audirent. Sed hoc non est audire, sed sicut

An vnus, an plures angeli voces tubæ formarēt.

A in nobis se habet actus videndi albedinem ad actum intelligendi albedinem: nam nos aliquando intelligimus albedinem non videntes eam, & tunc solùm est actus intellectus, & multum differt ab isto actu, qui est videre albedinē: sic ergo angeli voces percipiunt, sicut cùm nos de vocibus per intellectum iudicamus, & nō audimus eas actualiter. Differt tamen aliqualiter, quia nos nunquam considerationem circa vocem habebimus per intellectum, nisi eam audiuerimus, ideo caremus scientia illius obiecti, de quo potentiam sensitiuā nō habemus, vt patet in primo Posteriorum, & sic cęcus nunquam potest habere scientiam de albedine, qa eam nūquam vidit, nec surdus à natiuitate poterit habere scientiā de voce armonica, qa eam nunq̄ audiuit: B angeli autem habent scientiam de albedine, licèt eam nunq̄ viderunt, & habent sciētiam de voce armonica, licèt eam nunq̄ audiuerunt. Ratio diuersitatis est, quia intellectio nostra est per actualem conuersionem intellectus super Phantasmata: sunt autem phantasmata species existentes in phantasia acceptę à rebus exterioribus per potentias sensitiuas: si ergo careamus potentijs sensitiuis, impossibile est habere phantasmata, & consequenter impossibile est aliquid intelligere cùm intellectio non fiat sine phantasmate. Angeli autem intelligunt istas res naturales dupliciter, & in qualibet intellectione habent species nō mendicatas per actum potentiæ organicæ. Sensationes autem potentiarum organicarum quantū ad actum intellectus nr̄i C non sunt necessariæ, nisi inquantum per eas habemus species, super quas intellectus se conuertens intelligit: si ergo nos daremus, q intellectus noster naturaliter haberet speciē albedinis, aut nigredinis, & sic dę omnibus alijs rebus, nō oporteret habere potentiā visiuā, & auditiuam ad hoc, q intelligeret, quia habebat illud per se ad qđ necessariæ sibi erant istę potentię. Si ergo detur, q angelus habeat naturaliter oēs istas species, satis notum est, q poterit intelligere albedinem, aut sonum, vel saporem, non videndo, nec audiendo, vel gustando, sicut nos audiendo, vel gustando, aut videndo. Quod autem habeant angeli species istas rerū, est dupliciter, secundum q duplex cognitio est in angelo, s. cognitio rerum in verbo, & cognitio rerū in ꝓprio D genere. Cognoscunt angeli res in verbo, secundū q contemplantur illam diuinā essentiam, quæ est speculum clarissimū in quo sunt imagines oīum rerum, & sicut per imagines manentes in speculo cognoscimus res, cui⁹ sunt imagines, ita per ipsam diuinā essentiam clare cognitam, q̄ est speculum perfectissimum cognoscunt angeli omnes res, quæ perfectissimè repsentantur in diuina essentia. Vocatur autem ista cognitio in verbo, non q magis cognoscātur in filio, qui est verbū, q̄ in Spiritu S. vel patre: nā ipsa natura diuina est speculum, & ideo in hoc nō est differentia quantū ad personas. Sed dicitur cognitio in verbo propter ꝓprietatem verbi: nam sicut fili⁹ dicitur verbum, quia patrē dicentem manifestat, & locutiones nr̄æ vocantur verba, quia nos dicentes manifestant. Ita ibi per quandam E appropriationem cùm in essentia diuina sit ista cognitio perfectissima, vocatur cognitio in verbo, qa verbū dicit proprietatem manifestandi, ibi autem in essentia diuina omnia manifestantur. Et patet ista applicatio: nam verbum, & fili⁹ eadem persona, siue suppositum sunt, & tamen non dicitur ista cognitio in filio, sed cognitio in verbo: ratio autem est, quia filius dicitur solū à proprietate nascendi, siue generationis passiuę: verbum dicitur à proprietate manifestandi. Quantū ergo ad istam cognitionem rerum, q̄ est in verbo, q̄ habent angeli, & animæ sanctorum, non est necessaria aliqua species in ipso cognoscente: nam diuina essentia est eis vt species: non ergo indigent angeli videre, vt cognoscant

Sic angeli voces pcipiūt, sicut nos de vocibus p intellectū iudicamus.

Angeli intelligūt res naturales dupliciter

Angelorū cognitio duplex, s. cognitio rerū in verbo, & in ꝓprio genere

Quare angelorū cognitio ī diuina essentia vocatur cognitio ī verbo.

ſcant albedinẽ, cũ in Deo pfectè cognoſcant albedinẽ. Secunda cognitio in angelis eſt cognitio rerum in ꝓprio genere, ſecundum q̃ res cognoſcũtur per ſpecies ſuas diſtinctè, vt habent talem, vel talem gradum pfectionis naturalis. Et diſſimilatur iſta cognitio cognitioni, quæ eſt in verbo, quia cognitio in verbo non eſt per diſtinctas ſpecies rerum, vt tales res ſunt, ſed per ipſum diuinam eſſentiam, quæ vnica ſpecies eſt, vel medium cognoſcendi omnia clariſſime. In cognitione autem rerum in proprio genere nõ eſt idem medium cognoſcendi diuerſas res, ſed diuerſarum rerũ diuerſa ſunt media, ideſt diuerſę ſpecies, licèt ſecundum differentiam naturę angelicę ponuntur vniuerſaliores, aut particulariores ſpecies, plures aut pauciores. Etiam dicitur cognitio iſta in proprio genere, nam quælibet ꝑfectio, & eſſentia generica eſt finita, cùm ergo mediũ cognoſcendi eſt finitum, quia aliqualiter aſſimilatur perfectioni generis illius, vocatur cognitio rerum in ſuo genere. Cognitio autem rerum in verbo non eſt cognitio rerum in ſuo genere: nam in verbo cognoſcendo, medium cognoſcendi eſt infinitæ eſſentiæ, & perfectionis, & tranſcẽdit in infinitum perfectionem cuiuſlibet generis. Nam ꝙ genus rei cognitæ finitæ perfectionis, & eſſentiæ ſit, & medium cognoſcendi in infinitum ſit, non eſt pertinens ad idem genus: ergo illa cognitio non vocatur in proprio genere, ideſt nõ eſt cognitio pertinens ad genus rei cognitę, in hoc autem modo cognitionis ſit cognitio per ſpecies, ſed nõ per ſpecies mendicatas ab extra, ſicut nos per organa mendicamus, ſed habent angeli ſpecies connatas omnium rerum, per quas omnes res intelligunt. Noſter autem intellectus quantũ ad hoc inferior eſt in perfectione omnibus ſubſtantijs intelligentibus, dum in via eſt, nec per verbum omnia cognoſcit, nec alicuius rei ſpecies ei connata, aut cõcreata eſt; ideo indiget, vt eas mendicet per potentias organicas. Angeli ergo, vt patet ex ſuperioribus non audiunt: non enim magis percipiunt voces in propinquo, quàm in diſtanti. Non ſic facit anima noſtra, cuius operatio connata eſt organis, aut præſupponit ea, & eſt operãs per eam quantum ad aliquid. Nec magis delectantur angeli vocibus armonicis, & varijs cõcentibus, quàm ſi nihil diceretur, nec magis turbantur, aut triſtantur vocibus triſtibus, & terribilibus, quàm ſi cantus ſuaues dicerentur, quia nihil auditu percipiunt, licèt cognoſcant, quæ vox eſt delectabilis ſimpliciter, aut quæ triſtabilis ita perfectè, imò perfectius, quàm nos ipſi, qui in hoc experientes, aut delectamur, vel affligimur. Secundum erat, ꝙ angeli loqui non poſſunt, nec ergo poterant formare voces: nam aut iſtæ voces proferebantur ab ipſis angelis in corporibus aſſumptis, aut formabãtur in aliquibus inſtrumentis extrinſecis factis de aere: ſi dicatur, ꝙ formabãtur in inſtrumentis extrinſecis, non erant voces, vt ſatis patet: nam inſtrumenta vocare non dicimus: ſi autem ipſi angeli faciebant in corporibus aſſumptis, voces non erant, & patet: nam loqui eſt per vocem exprimere conceptiones animæ, vt ait Ariſtotiles primo Periarmenias, ſcilicet ſunt ea, quæ in voce, earum quæ in anima paſſionum notę. Intentio autem cognita, vel conceptus non poteſt deriuari ab anima in vocem, niſi per aliquod medium, quod communicet naturam vtriuſque. Nam eſt anima totaliter ſpiritualis, & vox eſt proprietas totaliter corporalis, cùm ſit quidam ſonus: non poteſt ergo conceptio totaliter ſpiritualis deriuari in iſtam vocem, niſi habeat quędam inſtrumenta media inter naturam corporalem & ſpiritualem, & huiuſmodi ſunt vis phantaſtica, & imaginatiua, q̃ concipiunt phantaſmata, ſiue ſpecies non in materia: quemadmodũ facit intellectus. Et rurſus ſunt corporales, quia ſunt organicę in certa parte corporis, & apprehẽ-

Quomodo differt cognitio angelorũ in verbo a cognitiõe rerũ in proprio genere.

Intellect' noſter in via inferior eſt in cognoſcendi mõ omnibus ſubſtantijs intelligentijs.

Angeli loqui non poſſunt.

Cap. 1.

Cõceptió intellectiua non immediatè deriuari in vocẽ, niſi ſit organa medię cõplexionis inter intellectum, & vocem.

F dunt, & iudicant ſecundum quaſdam conditiones corporis, per has ergo potentias tanquam per media congruè deriuatur conceptio animæ in vocem: nam conceptio animæ ex quadam ſimilitudine ad phantaſmata poteſt deriuari ad phantaſmata, ita ꝙ ſecundum illã conceptionem cauſetur quædam ordinatio phantaſmatum in potentia phantaſtica, & quia phantaſmata aliquo modo communicant cum organis, & natura corporea, & potentia vocatiua quæ eſt magis de natura corporea, poterit phantaſmatum ordinatio deriuari ad vim vocatiuam, vt cauſetur ibi talis, vel talis vox expreſſiua conceptionis intellectiuæ, & ſine medio impoſſibile erat fieri deriuationem conceptionis intellectiuę ad vim vocatiuam. Sed fortè contra hoc argues, ꝙ angeli ſepiſſime locuti ſunt, in nouo atque in veteri

G teſtamẽto. Patet Ge. 16. de angelo, qui apparuit Agar, & Gen. 18. & 19. cap. De angelis venientibus ad Abraham, & deſtruentibus poſtea Sodomam, qui ad Abraham, & Loth locuti ſunt. Idem patet in valde multis locis etiam in nouo teſtamento de angelo Gabriele, qui Virginem ſalutauit, vt patet Luc. 1. c. Et de angelo, qui confortabat Chriſtum exiſtentem in agonia, vt patet Matth. 26. cap. Idem patet Actu. 12. c. de angelo, qui apparuit Beato Petro in carcere, & locutus eſt. Idẽ Actu. 1. c. de angelis duobus, qui locuti ſunt Apoſtolis quando Chriſtus aſcendit, dicentes: Viri Galilei quid ſtatis aſpicientes in Cœlũ? Reſpondetur, quòd angeli quando corpora aſſumunt, nõ habent propriam locutionem, quia loqui eſt formare vocem ex percuſſione

H aeris reſpirati in determinatis organis, ſcilicet pulmone, & arterijs vocalibus, dentibus, gutture, & palato, & cœteris, de quibus Phyloſ. 2. de Anima c. de voce. In corporibus autem ab angelis bonis, vel dęmonibus aſſumptis non ſunt huiuſmodi voces, quia nõ ſunt talia organa, vt declarauimus ſupra 7. cap. & hoc eſt quãtum ad propriam rationem vocis, prout eſt quædam ſpecies ſoni. Eſt tamen quædam ſimilitudo vocis inquantum angeli, qui ea intelligũt, aut volunt, quibuſdam ſonis articulatis in ſimilitudinem vocum nobis exprimunt: ſic enim animalia quædam non reſpirãtia vocare dicuntur, quia quendam ſonum ſimilem voci faciunt: vt piſces per branchias, & quędam inſtrumenta vocare dicuntur, quia quoſdam ſonos, quaſi dearti-

I culatos emittunt, vt ait Phyloſ. 2. de Anima c. de voce. Et non poſſunt angeli in corporibus aſſumptis intentiones cõceptas eodem modo exprimere per illos ſonos quemadmodum nos exprimimus per vocem formatam, quia vox noſtra eſt ſignum ſecundum naturã deſeruiens conceptioni intellectus: angeli autem non exprimunt conceptiones ſuas modo naturali, ſed per modum artis. Sicut artifex ſimilitudinem artis, & exemplaris, qđ eſt in conceptione ſua demonſtrat in opere. Opus tamen non eſt naturaliter ſignatiuum exemplaris, vel Ideæ artificis, nec cauſatur naturaliter ab exemplari: vox autem naturaliter ſignat conceptum intellectus, quia ad nihil aliud naturaliter animalibus collata

K eſt, nec indiget animal arte aliqua in formãdo vocem: exprimunt enim angeli conceptiones ſuas per aliquid quod eſt extra: nos autem per aliquid, quod eſt intra; ideo ad expreſſionem illorum cõceptuum magna ars requiritur in formandis illis ſonis: in nobis autem non requiritur aliqua ars, quia quæcunque concepérimus, mox per vocem exprimere nouimus, non diſtinguentes an ornatè, quia iſtæ ſunt poſteriores operationes artis. Tanta eſt differentia in expreſſione angelici conceptus per vocem, & inter noſtram expreſſionem, ſicut ſi nos cantus aliquos vocibus noſtris canamus, vel ſi ſolùm canamus in muſicis inſtrumentis nihil vocibus noſtris exprimentes, quia in exprimendo cantum per vocem, dum tamen cognouerimus quantum deprimere,

Angelos quandoque fuiſſe locutos.

Quid ſit loqui propriè.

Tex. 78.

Tex. 83.

Vox nõ ſignificat ſignum intellectus, vel ſimilitudo conceptus.

primere, aut eleuare, acuere, aut grauare oporteat, in exprimendo nullus labor est, nec ars: nam organa vocatiua intellectui & voluntati nostræ multum obediunt: in exprimendo autem per musica nostra magna ars, atque difficultas est. Cùm ergo formatæ fuerunt istæ, quæ hic vocantur voces: dicendum quòd non formatæ fuerunt propriè voces, sed quidam soni, qui videbantur voces: eo quòd articulati erant: populus autem rudis nesciens distinguere inter vocem & sonum, vocat istas voces, quia considerat similitudinem inter eas & nostras voces, & non videt dissimilitudinem in principio vocatiuo, scilicet in ipsis organis animalibus formatis vocis, à quibus propriè vox habet, quòd sit vox.

An formauerint angeli istas voces assumendo corpora, vel fabricando quædam instrumenta pro illis.

QVAESTIO. XXXVII.

SED aliquis dubitabit, cùm isti soni, qui vocantur hic voces, potuerint ab angelis dupliciter formari: vno modo, quòd ipsi acciperent corpora aerea, & formarent voces: alio modo, quòd facerent quædam instrumenta aerea, quasi tubas, vel similia, quæ essent satis magna, in quibus voces ita fortes possent formari, licèt ipsi angeli corpora non assumerent. Videtur dicendum, quòd angeli non assumpserint imagines, aut corpora aerea: nam Deuter.4.cap. dicitur: Custodite diligenter animas vestras, vocem Dei audiuistis, sed formam penitus non vidistis, nè fortè decepti faciatis vobis imaginem masculi, vel fœminæ, vel similitudinem omnium iumentorum, quæ morantur in terra: videtur ergo, quòd non fuerit aliqua imago, nec Dei, nec Angelorum: nam hoc fuisset deterius valde, scilicet si angeli multi erant, vt supra diximus, & ipsi assumpsissent corpora, apparuissent Hebræis, & tunc errarent Hebræi multipliciter, quia non solùm errarent facientes imagines ad imitationem earum, quas loquentes audiuerant, atque viderant, sed etiam putauissent esse plures Deos, scilicet tot quot angelos ibi vidissent in forma assumpta. Sed hoc erat maximum inconueniens, quod Deus intendebat valde vitare: non ergo fuerunt angeli ibi assumentes formam corpoream, sed formati fuerunt illi soni in aliquibus organis, siue instrumentis factis de aere. Sed tunc argues, quòd idem inconueniens erit, scilicet, quia eodem modo viderentur illa organa fabricata ad vocandum, & sequeretur occasio idolatrandi. Respondetur, quòd ponendo esse fabricata organa, nullum sequitur inconueniens, nam potest dici dupliciter. Vno modo, quòd illa organa, quæ formarentur ad faciendos illos sonos de materia aerea, non oportebat, vt essent multum densa, ita quòd essent oculo contemplabilia: illa namque, quæ rara sunt, non possunt à nobis videri, quia non sunt perspicua terminata: deficit enim eis ista conditio, quæ est esse terminata. Et ob hoc corpora cœlestia non videntur, quia licèt sint perspicua habentia magnam lucem, tamen propter raritatem non possunt videri: planetæ autem, vel astra manentia, siue fixa sola videntur, quòd perspicua sunt habētia magnam lucem, & rursus terminata sunt, idest densa potentia emittere fortes radios, qui immutent potentiā visiuam nostram. Sic enim dicit Aristotiles in secundo de Cœlo, & Mundo, quòd Planeta, siue Stella est densior pars sui orbis. Cùm ergo non oporteret illa organa ad formandos sonos esse multum densa, non possent videri: imò dato, quòd aliqualiter densa essent, non possent discerni, quia erant intra nubem densam, quæ erat in monte Sinai, sicut dicitur supra 19.c.

Potuissent angeli fabricare q̄dã instrumēta, qb⁹ voces formarentur.

A quòd nubes densissima cœpit operire mōtem: vnum ergo, quod densum est, in alio denso non distinguitur visu, nisi vnum eorum valde excedat alterum in densitate, si autem angeli assumpsissent corpora aerea, ad talem formationem corporis, requireretur maior dēsitas aeris, de qua formaretur corpus, & sic essent talia corpora visibilia, quod magnum inconueniens erat, vt probatum est. Item dato, quòd illa organa ad sonos formandos, vt tubas, vel aliquid alterum concedamus fuisse ita densa, quòd à populo videri possent, (quod tamen non concedo,) non sequebatur inconueniens: nam inconueniens, quod Deus intendebat hic vitare, erat idolatria, scilicet ne viderent aliquam similitudinem cuius fabricarent simulacrum, & illud

B pro Deo colerent: hoc autem non poterat esse, nisi quantum ad rem, quam Hebræi possent suspicari esse Deum: nam Iudæi multas res videbant, quia tamen non suspicabantur illas esse Deum, non colebant eas, nec faciebant eis simulacrum: sicut cum videbant terram, & aquam, & similia: si ergo Iudæi vidissent intra illam nubem densam super montem aliquam imaginem viri, putarent illum esse Deum: vel si viderent similitudinem alterius rei viuentis (res enim non viuētes aliquo modo nullus arbitratur esse Deos,) si ergo vidissent ibi tubam de aere, vel aliud genus organi cogniti ab eis esse organum, nullo modo possent errare credendo esse Deum; ideo nec imaginem ad colendum tali rei facerent: non est ergo inconueniens eos

C vidisse tubam factam de aere, sicut erat inconueniens eos videre ibi formam viri, aut fœminæ, quam assumeret angelus, si corpus assumpsisset. Dicendum tamen, quòd angeli non assumpserunt corpora, sed formabant voces in organis factis de aere ad hoc, & illa organa non videbantur per modum supra declaratū. *Et lampades.* Idest fulgura in similitudinem ignis, & cum illis tonitrua mixta, vt patet præcedenti capitulo, cùm dicitur: Iam aduenerat tertius dies, & mane inclaruerat. Et ecce cœperunt audiri tonitrua, & micare fulgura, & nubes densissima operire montem. Vocantur autem ista fulgura lampades, quia fulgur dicitur à fulgendo, quia lucem emittit: lampades autem lucem emittunt. Vtrum autem istæ lampades, vel

D fulgura essent verus ignis, an similitudo ignis, præcedenti capitulo declaratum est. *Et sonitum buccinæ.* Sonitus buccinæ non erat aliquid distinctum realiter à vocibus, quas supra dicebat populum videre: quia tūc oportebat, vt voces illæ, siue soni, in quibus explicabantur decem præcepta, & sonitus alicuius buccinæ simul essent: sed hoc non est conueniens, quia tunc vnum impediret alterum, & ambo commixti confunderentur. Etiam quia sonitus buccinæ si distinctus erat ab illis vocibus, in quibus sonabant decem præcepta, dato quòd non impendiret voces decem præceptorum, tamen superuacua erat: Deus tamen nunquā aliquid superfluum facit, nec natura, vt ait Phylosophus primo Politicorum. Antecedēs patet, quia sonitus si fuisset, ad hoc erat, vt ab aliquo perciperetur, sed

Sonit⁹ buccinæ non erat aliqđ distinctũ à vocib⁹ decē præceptorum.

E impossibile est nos ad duos sonos simul totaliter attendere: ergo superfluum erat sonitum buccinæ, & voces mandatorum simul esse, si ista duo distincta erant. Dicendum ergo, quòd eadem sunt, scilicet voces, & sonitus buccinæ. Vocantur tamen voces, inquantum ille sonitus erat dearticulatus; nam etiam ipsi, qui non perfectè cognoscunt radicem vocis, distinguūt vocem à sono, quia vocem dicūt sonum dearticulatum, idest clarum, & intelligibilem: sonos autem dicunt eos, qui non distincti, nec dearticulati sunt: inquantum ergo iste flatus buccinæ per artificium angelorum formantium erat dearticulatus, ita vt omnes audientes intelligerent tanquam voces significatiuas, vocabatur vox.

Inquan-

Inquantum autem ille flatus continuabatur, & erat manifestè tanquam quidam impulsus factus in buccina, vocabatur sonitus, sicut clangores buccinarum nostrarum sonitus nominamus, & non voces, quia articulati non sunt. *Montemque fumantem.* In monte illo videbatur esse verus ignis, & sic putabant Hebræi esse verum ignem: & quia de igne vero fumus procedit, de illo quoque, qui vt verus ignis apparebat, fumus euaporabat, & hoc erat per totum montem Sinai: nam totus ad aduentum maiestatis Dei opertus fuerat igne, & fumo. Sic patet præcedenti capitulo, cùm dicitur: Totus autem mons Sinai fumabat: eo quòd descenderat Dominus super eum in igne, & ascendebat fumus ex eo, quasi de fornace. *Perterriti.* Ista superiora fuerunt Iudæis causa timendi, & sunt duo, scilicet sonitus fortis buccinæ, & magnus ignis fumans. Quodlibet eorum eis erat terribile, ita quòd mortem per illud formidabant, vt patet Deuteronomij quinto capitulo, cùm dicitur: Ecce ostendit nobis Dominus Deus noster maiestatem, & magnitudinem suam: vocem eius audiuimus de medio ignis, & probauimus hodie, quòd loquente Deo cum homine vixerit homo. Cur ergo moriemur, & deuorabit nos ignis hic maximus. Si enim audierimus vltra vocem Domini Dei nostri, moriemur: quid est enim omnis caro, vt audiat vocem Dei loquentis, qui de medio ignis loquitur, sicut nos audiuimus, & possit viuere? Talia autem nunquam viderant, nec audierant Iudæi, ex quo nimis conterriti sunt. *Atque pauore concussi.* Aliud est pauore concuti, quàm terreri dicebatur supra, quòd isti erant perterriti. Est autem differentia gradualis, siue secundum quantitatis excessum inter ista tria, scilicet territum esse, perterritum esse, timore concussum esse. Terreri namque dicitur, qui expectatione alicuius rei malę propter præsentiam alicuius horrendi conturbatur, qualitercunque, siue modicum, siue multum, & communiter ponitur pro modico perturbari, quando fit differentia inter ipsum & alios gradus. Perterritum esse est quandocunque ex maiori superuenienti malo magis animal conturbatur. Timore concussum esse est, quando tantum horrenda increuerint, quòd ex vehementi animæ imitatione exterior quoque corporis habitudo varietur, vt si si incipiat manus, aut pedes, aut cœtera membra concuti, & tremere, vel infrigidari, vel stupida fieri, quod non fit, nisi in magno excessu terribilium. Talis autem differentia est inter timere, & tremere. Nam timere est cùm mens nostra suspenditur expectatione futuri mali: tremere est quando anima vehementer conturbata timore magni mali, & non potenti corporis artus in pristina habitudine conseruare, totus corporis status vacillat tanquam ab alio impelleretur; hic autem tantus timor Hebræis irruerat ex magnitudine terribilium præsentium, quòd non solùm terrebantur, sed timore concutiebantur: Litera nostra ponit hic secundum, & tertium gradum timoris, scilicet perterritum esse, & timore concussum: primum autem non ponit: litera Hebraica ponit primum, & tertium, scilicet territum, & terrore concussum. Sed in hoc non magnam differentiam facit interdum scriptura. *Steteruntque procul dicentes Moysi.* Tanta erat magnitudo sonitus buccinæ, & accensio ignis, quæ videbatur semper accedere ad eos, quòd non ausi sunt consistere in terminis, quos fixerat sibi Moyses circa radices montis, sed retrocesserunt aliquantulum, vt sic videretur eis sonitus buccinæ tolerabilior, & non tantum timerent ignem illum magnum: non tamen tantum recesserunt, quin Moyses manens in loco suo audiret voces eorum precantium, vt loqueretur eis,

Differẽtia inter territũ esse, perterritũ eẽ, & timore ɔcussum esse.

Differẽtia inter timere, & tremere.

F & non Deus. Nec fuit ista separatio populi à terminis constitutis per modum fugæ, sed per modum retrocessionis, quia cùm videbant ignem crescere, & vocem augeri, paulisper recedebant. Nec tamen in hoc agebant contra mandatum Dei, quia Deus non mandauerat eis, quòd non retrocederent ab illis terminis, sed quòd non transirent eos, accedere tẽtantes ad montem. *Dicentes Moysi.* Moyses non erat cum eis in loco terminorum fixorum, sed ascenderat ad quandam partem altitudinis montis Sinai; ipse & Aaron mandante Domino, vt patet præcedenti capitulo, & ab illo loco audiuit voces populi dicentis ea, quæ sequuntur. *Loquere tu nobis, & audiemus.* Aliqui culpant valde Iudæos vocantes eos timidos, atque miserabiles, cùm magis audire voluerint Moysen

G loquentem, quàm Dominum. Sed valde iniusta redargutio est ista: nam Iudæi non petebant, vt loqueretur eis Moyses quasi magis delectarentur audiendo Moysen quàm Deum, vel quasi magis apreciarentur Moysen, quàm Deum: sed quia vox Dei erat eis terribilis valde, & timebant præsentiam ignis illius, in quo vox formabatur: sic dicitur Deuteronomij quinto capitulo: Cur moriemur, & deuorabit nos ignis iste maximus? si enim audierimus vltra vocem Domini Dei nostri, moriemur: voluissent enim Iudæi audire Deum loquentem, si voces eius fuissent tolerabiles, sed quia nullus homo eas tolerare poterat, petebant, quòd non audirent eas: cùm autem vellent

H audire Moysen loquentem, quem solùm, vt Dei nuncium audiebant, magis audissent Deum loquentem, si fuisset locutus modo eis tolerabili. Et patet, quia si simpliciter ipsi magis voluissent audire Moysen loquentem, quàm Deum, valde peccauissent habentes mentem distortam à maximo bono, & conuertentes se ad minus. Constat tamen, quòd tunc erat mens eorum recta: nam Deus laudauit mentem eorum, quam tunc habebant, vt patet Deuteronomij quinto capitulo, cùm dixit: Quis det eos talem habere mentem, idest valde desiderarem, quòd semper haberent talem mentem: Deus tamen nunquam laudat mala, ergo non se habuerunt male petendo, quòd non loqueretur Deus, & quòd loqueretur

I Moyses. *Et non loquatur nobis Dominus.* Angelus erat iste, qui loquebatur, vt sæpe dictum est; populus tamen putabat esse Deum, & dicebat, quòd Deus loquebatur. *Nè fortè moriamur.* Licèt hic ponatur fortè; non ponitur per modum dubitationis, quia ipsi certissimè credebant, quòd si Deus eis loqueretur magis, quòd morerentur, vt patet Deuteronomij quinto capitulo, cùm dicitur: Quare moriamur, & deuorabit nos ignis hic maximus? si enim vltra audierimus vocem Domini, moriemur: ponitur tamen, fortè, ex modo loquendi: sicut interdum in propositionibus certissimis ponimus, fortè, aut fortassis: qui modus apud Aristotelem vulgatissimus est: timebant enim Iudęi se morituros, si audirent vocem Dei.

Iudæi ab aliquibus timidi & culpantur magis Moysẽ quàm Deum audire voluerunt. Excusatio Auctoris p Iudæis.

K

Quare Iudæi dicebant se morituros si vltra audirent vocem Dñi.

QVAESTIO. XXXVIII.

Et non est dubium, quòd si Deus voluisset illam vocem augere ad maius robur, quòd omnes audientes morerentur: nam vita humana consistit in quadam armonia corporis & animæ, & ista armonia est satis debilis. Cùm autem dissolui contingit hanc armoniam, necessariò sequitur mors humana: dissoluitur autem armonia ab aliquo terribili, cui natura resistere non potest: sic moriũtur homines à magno dolore, quando natura non potest resistere tanto dolori.

Cùm

Cùm ergo nos videamus, quòd aliqua vox sit ita fortis, quæ audita homines attonitos reddit, & corruere in terram cogit: poterit deuenire ad tantum impetũ, & vigorem ꝙ totam corporis armoniam destruat, & moriantur homines. Nam si vox aliqualiter terribilis incipit destruere, vel conturbare aliqualiter corporis armoniam: si magis terribilis fuerit, & impetuosior, magis conturbabit, & destruet. Et quia voces gradualiter crescere possunt in magnitudine, & terribilitate: & armonia corporis humani, sic satis paruæ resistentiæ, deueniet ad talem statum, vt maior sit impetus vocis perturbantis, quam armoniæ resistentis vigor: & tunc necesse erit talem armoniam destrui secundum totum. Hoc satis patet in calore, quia natura humana paruum calorem tolerat, & aliqualiter maiorem: sed si continuè addantur gradus caloris, non poterit natura nostra tolerare, & sic necesse erit destrui; vt patet in his, qui comburuntur. Sic etiam in percussionibus: quia paruas percussiones ferimus; a magnis autem superamur, & morimur: sicut enim ait Philosophus in 2. de anima, quòd excellens sensibile corrumpet sensum: ita excellens tolerabile siue terribile corrumpet potentiam tolerantem. Hoc autem Hebræi isti timuerunt, nam videbant istam vocem tubę, ita esse magnam, quòd non poterant eam tolerare: & quia continuè crescebat circa finem maximè in vltimo præcepto, in quo fuit terribilissima eis (quia Deus hoc faciebat ex industria, vt supra declaratum est, ne ipsi vellent audire vltra vocem domini) non potentes ergo tolerare illum extremum sonitum buccinæ, crediderunt, quòd si aliqualiter magis increscerent morerentur: & quia videbant quòd continuè augebatur vox illa, concludebant se certissimè morituros, si vltra audirent: sic dicitur Deuter. 5. capitulo. Si enim vltra audierimus vocem domini, moriemur. Et ipsi considerabant radicem huius: nam ad hoc, ꝙ fiat delectabilis sensatio, siue in auditu, siue tactu, vel alia potentia organica, oportet vt potentia sensitiua & sensibile proportionentur in armonia, namque ibi consistit delectatio, vt apparet in vocibus: & non solùm est armonia in vocibus, sed etiam in quacunque sensatione: sed in alijs non possumus contemplari euidenter armoniam obiecti ad potentiam: sicut in potentia auditiua: videbant autem ꝙ inter potentiam suam auditiuam, vel alicuius hominis, & voces illas magnas Dei non erat proportio, vel erat valde debilis: ita quod si modicum increuissent illę voces, cito exijssent omnem armoniam: sic dicitur Deuter. 5. capitu. Quid est omnis caro, vt audiat vocem Dei loquentis, qui de medio ignis loquetur, & sicut nos audiuimus, & possit viuere? quasi dicat, non est aliqua proportio inter aliquod animal & vocem Dei magnam, ideo si audiat eam, necesse est mori. *Et ait Moyses ad populum.* Consolando eum, quia videbat eos pauidos valde: sic enim decuit: populus enim audiens voces Dei ita terribiles, putabat Deum esse vltimum terribilium. Et licèt timor bonus sit hominibus imperfectis ad Dei reuerentiam: tamen si nimius sit, cogit ad desperationem: cùm ergo nunc incępissent Hebræi conuersari, cum domino Deo suo, videntes eum ita terribilem, desperarent se posse seruire illi, aut recipere bona ab eo: consolatus fuit ergo Moyses eos, dicens: quòd Deus non semper istum terrorem ostensurus erat: sed nunc ostenderat ad eorum vtilitatem, scilicet vt non peccarent in eum. Aliquando tamen demonstrabat se Deus valde terribilem peccantibus, ita vt ipsi penè ad desperationem ducerentur, vt patet primo Regum 6. cap. quando percussit dominus septuaginta viros de populo suo, & quinquaginta milia de ple-

Voces aliquæ ita duræ, & impetuosæ sunt, vt eis auditis homines moriantur.

Tex. 113.

Aduerte armoniã, quæ est inter potentiam, & obiectum ad hoc vt fiat delectabilis sensatio.

Timor nimius ad desperationem cogit.

A be, de viris Bethsàmitibus, eo quòd vidissent arcam: & tũc dixerunt viri Bethsãmites: Quis poterit stare in conspectu Dei sancti huius? Idest, ita iste Deus noster fortis, & terribilis est quod nullus potest stare in conspectu eius. *Nolite timere.* Idest vos timetis, quòd Deus occidet vos in fortitudine vocis suæ, & ignis huius maximi: sed non sic erit, quia non est ista intentio Dei. *Vt enim probaret vos venit Deus.* Probatio, & tentatio in præsenti pro eodem accipiuntur: sicut enim tentare est velle accipere experientiam de aliqua re ignota, ita probare: & quia Deus omnia nouit, nihil tentat, aut probat: nouit enim quid ex singulis rebus futurum sit: nos enim quia quid res facturę sint ignoramus, per tẽtationes quasdam qualitercunque, quid

B res possint, aut ex eis futurum sit conijcimus. Tentationes autem, quæ fiunt, sunt vt manifestemur nos alijs, vel nobismetipsis. De manifestatione facta ad alios, sicut in obedientia Abrahæ, cùm ad mandatum Dei voluit immolare filium suum Isaac: vt patet Gen. 22. capitu. nam in hoc facto diuulgato cognouerunt omnes gentes, quæ audierant, quòd Abraham esset verè seruus Dei. Aliquando autem fiunt tentationes ad notificandum ea, quę in corde nostro sunt, non vt manifestentur alijs, sed vt manifestentur nobis: nam interdum homines putant se bonos, & ad multa futuros, & secundum veritatem ad pauca sunt: vel ad nulla: & quia virtus in infirmitate perficitur, & probatur, vt patet secundo Corin. decimoprimo capit.

C Deus dat tribulationes, & per has quilibet de se ipso cognoscit ad quantum erat, quando se magnum virum existimabat. De hoc patet Deuter. 8. capitulo: cum dicitur: Adduxit te dominus Deus tuus quadraginta annis per desertum, vt affligeret te, atque tentaret, & nota fierent, quæ in tuo animo versabantur. Sicut ergo in toto deserto per tribulationes cognouit se Israel ad quantum erat: ita per istum laborem in audiendo sonitum terribilem, & videndo ignem maximum appropinquantem eis, aliqualiter demonstrabatur, quid in eis essent. Et est sensus, quòd Deus fecit istum sonitum terribilem, & ignem magnum ad videndum, quid facerent Israelitæ videntes ignem magnum, & audientes sonitum terribilem: non qui-

D dem ad hoc, quòd Deus videret quid facerent: quia præcognouerat: cum sine ipso nihil facere, aut cogitare possent: sed vt ipsi de seipsis cognoscerent, quid facerent talia videntes. Et hoc erat, scilicet vtrum fugerent relinquentes Deum, cùm audirent talem sonitum, & viderent talem ignem desperantes se viuere cùm Deo seruientes ei: an talem laborem sustinere conantes suppliciter precarentur, vt non audirent vocem tam terribilem. *Venit Deus.* Quasi dicat non venit Deus ad occidendum vos in fortitudine vocis suæ: vt vos putatis, sed ad tentandum vos leuiter, nec intendit vlterius se vobis ita difficilem demonstrare. *Et vt terror illius esset in vobis.* Homines imperfecti per timorem seruilem ad bonum adducuntur, & à malo

E retrahuntur: huiusmodi autem erant Hebræi multum imperfecti, vt pote, qui in temporibus transactis ambulauerant iuxta desideria sua: nullo legis iugo edomiti: viri autem perfecti per amorem perfectius alliciuntur: nam charitas foras mittit timorem, vt patet Ioan. primę capitulo quarto, charitas autem, cùm sit amor fortis, vt patet Cantic. octauo capitulo, cum dicitur: Lampades eius lampades ignis: Aquæ multæ non poterunt extinguere charitatem. Fundatur autem charitas super cognitionem: Iudæi autem Deum non cognouerant, maximè populares: sed sola hæc sensibilia, ideo in hæc sola per amorem ferebantur,

Tentare quid sit. Qr Deus quandoq; homines tentat.

Deus īterdũ dat tribulatiões vt quilibet de seipso cognoscat ad quãtũ erat qñ se magnum censebat.

Impfecti per terrorē pfecti vero p amorē alliciuntur.

Deum autem ex charitate diligere (quod erat eum amore amicitiæ super omnia diligere) apti non erant, solo ergo timore incusso trahi debebant. *Vt terror illius sit in vobis*. Idest vt ex hoc auditu, & visione concipiatis in vobis terrorem eius, qui nunquam à vobis deleatur: sicut enim est in aliquibus, qui aliqua valde terribilia viderunt, & postea manent in tota vita timidi: ita isti videntes terribilem ignis visionem, & audientes horrendum sonitum buccinæ, tota vita sua recordari debuissent Dei, & timere eum: sed cito fecerunt, & obliti sunt Dei, & coluerunt vitulum conflatilem. Hoc autem, quia sicut ait Ieremias 13. c. qui ad malũ assueti sunt, difficilè distrahuntur, cùm dicitur: Si mutare potest Aethiops pellem suam, & pardus varietates suas, ita & vos poteritis bene agere, cùm didiceritis malum. *Et non peccaretis*. Hoc dupliciter intelligi potest. Vno modo referendo ad præfixionem terminorum circa radices montis: alio modo referendo ad præcepta, quæ Deus hic dedit. Primò modo est sensus, ꝙ Deus mandauerat eis stare in terminis constitutis à Moyse circa radices montis, & non accedere ad radices, nec ascendere in monte aliqua curiositate videndi ea, quæ erant intra montem: & quia ipsi proni erant ad ascendendum in montem, vt viderent, quæ fiebant intra, præter pœnam mortis, quam mandauerat præcedenti c. dicens: Cauete ne ascendatis in montem, nec tangatis fines illius: omnis qui tetigerit montem morte morietur: addidit terrorem suum magnum in voce terribili, & in visione maximè ignis, vt sic à monte arcerentur, & sic contigit, quia putantes ꝙ ille ignis consumpturus erat eos: paulatim retro cedebant à monte, sicut dicitur supra: perterriti atque pauore cõcussi steterunt procul dicentes Moysi. Alio modo, & melius, potest intelligi referendo ad præcepta, quæ Deus nunc dedit: & volebat, ꝙ illa obseruarentur, & non obseruantes peccabant: cùm autem dura essent ista mandata, non quidem simpliciter: sed illis, qui male assueti erant, non inclinarentur ad obseruandum illa: sed potius fugerent. Oportebat ergo eos duci ad obseruandum per aliquid: sed non poterant duci per amorem, quia valde imperfecti erant: ducendi ergo erant per timorem, qui tali statui conuenit: & quia multum erant indomiti, non poterant duci per paruum timorem: oportuit ergo eos multũ terreri, donec pauore cõcuterentur: & sic factum est, vt supra patet. *Stetitque populus de longe*. Quia mansit in loco, in quo steterat retrocedens aliqualiter distans a terminis constitutis. Sciendum autem, ꝙ buccina clangere desierat, quando populus colloquebatur Moysi: nam si tunc clangeret, cùm tunc dicerentur verba decem præceptorum, non auderet populus loqui: nam, Deo loquente, loqui & non audire eum, erat magna irreuerentia, quam populus committere nõ auderet tantum à Deo conterritus: præcipuè, quia ista verba Dei dirigebantur ad populum: ꝙ ergo nollent audire, quæ à Deo dicebantur, peccatum grande esset. Item quia dato, ꝙ omissa Dei reuerentia populus vellet loqui ad Moysen, non posset audire Moyses: tanta enim erat magnitudo sonitus buccinæ, quòd nullus alterum audire posset: maximè, quia Moyses erat distans a populo cùm staret in quadã parte montis Sinai, vt patet in litera præcedentis ca. fuerunt ergo factæ istæ locutiones populi, postquam cessauit buccina clangere in fine præcepti decimi secundum ordinem literæ. Et quia inter quodlibet præceptum & alterum fiebat quædam morula clangoris buccinæ, vt distinctè perciperentur verba præceptorum, cùm in fine præcepti decimi, in quo sonitus buccinæ fuerat terribilior, quàm in alijs, & importabilior Israelitis,

Prima expositio.

Secunda expositio.

Buccina clangere desierat q̃n popul⁹ ad Moysen loquebatur.

F credentes ipsi, ꝙ licèt cessaret tunc clangor, ꝙ adhuc continuaretur sicut in alijs præceptis fiebat, erupit populus in voces petentes, ne audiret voces Dei, quia proculdubio arbitrabantur se morituros, si vlterius audirent vocem, quam credebant terribiliorem adhuc futuram, si non cessaret. *Moyses autem accessit ad caliginem*. Non dicitur hic Moyses ascendit in montem, quia iam Moyses in monte erat cum Aaron fratre suo ad quandam partem montis: & quando nunc vocatus fuit a Deo post recitationẽ mandatorum, non ascendit in montem, sed de illa parte montis in qua erat ascendit ad superiorẽ, & tunc mansit Aaron frater eius, qui erat cum eo, in loco, vbi antea steterant ambo, donec ascendit Moyses: & dixit ei Deus, vt diceret toti populo, vt reuerterentur in castra, & maneret ibi G Moyses: sicut patet Deut. 5. cap. cum dicitur: Vade, & dic eis, reuertimini in tentoria vestra, tu verò sta hic mecum: & loquar tibi omnia mandata, & cæremonias, quæ doceas eos: & tunc loquente ista Moyse ad populum totus populus & Aaron cum eis reuersi sunt in castra sua: mansit autem Moyses cum Deo, & dixit ei ea, quæ sequuntur hic, & c. 21. & 22. & 23. donec descendit ad populum confirmaturus legem in sanguine, vt patet infra 24. ca. *Ad caliginem*. Non est intelligendum, ꝙ tunc primo accesserit Moyses ad caliginem: nam cùm ante staret in monte Sinai, necesse erat stare in caligine: nam totus mons erat in caligine, cùm in toto monte fumus esset, vt patet præcedenti H cap. cum dicitur: Totus autem mons Sinai fumabat, eo ꝙ descendisset dominus super eũ in igne, & ascendebat fumus ex eo, quasi de fornace. Dicitur tamen Moyses accessisse ad caliginem dupliciter: vno modo ꝙ non dicatur Moyses accessisse ad caliginem solùm, sed ad caliginem, in qua erat Deus, quasi dicat, licèt ante Moyses esset in caligine, non tamen erat in caligine, in qua erat Deus, nunc autem accessit ad caliginem, in qua erat Deus. Aliter & melius, ꝙ licèt Moyses esset in caligine: tamen erat in parua caligine, quia partes inferiores montis tenuem fumum habebant: partes autem superiores habebant caliginem densissimam: maximè in illa parte, de qua vox formata videbatur exire sonando. *In qua erat Deus*. Deus vbique I est, nullisq; locorum spacijs concluditur: ideo ibi erat, quia etiam in alijs locis est: sed loquitur scriptura de modo speciali essendi: nam licèt in omnibus alijs locis esset, tamen ibi specialiter erat, quia in alijs locis non sic agebat, s. formare voces, & tonitrua emittere, atque fulmina, vt patet præcedenti capitu. cum dicitur: Iamque aduenerat tertius dies, & mane inclaruerat. Et ecce cœperunt audiri tonitrua, ac micare fulgura, & nubes densissima operire montem: loquitur tamen ista scriptura, quasi Deus hęc ageret, quæ fiebant in monte Sinai. Nam tunc verum est, quòd ibi specialiter esset: Deus tamen non faciebat, sed angeli: vt K patet ex supradictis, ideo veritate conspecta Deus non erat tunc specialius super montem Sinai, quam super montem Caucasum, vel Olympum, quæ sunt ad partes Septemtrionales distantissimas orbis: vel specialius, quàm in isto loco, nisi fortè accipiatur esse specialius, quia ibi mandabat aliqua fieri, quę hic non mandabat tunc: sed hoc valde large dictum est. *Dixitque præterea Dominus ad Moysen*. Idest præter præcepta, quæ dixerat ad Moysen, & totum populum simul: dixit hic alia ad solum Moysen, quæ Moyses toti populo dicturus erat postea: & non dixit ista Deus per se toti populo, sicut dixit cætera. Et fortè aliquis dicet hoc factum à Deo fuisse, quia si omnia simul dicerentur populo non potuisset retinere cuncta memoriter, & sic cuncta mandata abirent in obliuionẽ, quod non decebat.

Qr Deus non dixit omnia præcepta populo, sicut decalogi fecit.

Sed

Sed non eſt iſta ratio fundamentalis: nam ad hoc facilè remedium erat, ſcilicet ꝙ licèt populus cuncta non retineret, Moyſes poſtea omnia ſcriberet, & ſic legerent, & recordarentur: nam ſic factum fuit de præceptis decalogi, quia licèt pauca eſſent, & breuia: tamen Deus ea dedit in ſcriptis, ad memoriam poſteriorum, ſcribendo ea digito ſuo in duabus tabulis: vt patet infra 32. & 34. & Deut. 9. cap. & iſta præcepta iudicialia, atque cæremonialia, quæ in his tribus cap. ſequentibus exprimuntur, licèt Moyſes audierit, & ea retinuerit, tamen poſtea ſcripſit cùm deſcendit de monte, vt erudirentur in eis omnes de populo: vt patet infra 24. c. cum dicitur. Venit autem Moyſes, & narrauit plebi omnia verba domini, & iudicia, & reſpondit omnis populus: omnia quæ locutus eſt dominus, faciemus, ſequitur: Scripſit autem Moyſes vniuerſos ſermones domini. Sicut ergo iſti ſcripti ſunt a Moyſe poſtquam dicti ſunt a domino, ita ſcripta fuiſſent omnia, ſi ſimul populo dicta fuiſſent, & ſic non eſſet occaſio obliuionis. Fuit ergo ratio fundamentalis, quæ ſupra poſita fuit, ſ. quia ea, quæ à Deo dicta fuerunt populo, quia dicebantur, & non explanabantur: oportebat ꝙ talia eſſent, quæ per ſe plana eſſent: ita vt immediatè, vt dicta eſſent, cuilibet caderent in mentem, & pateret clarè in eis ratio debiti: & hoc ſolùm reperiebatur in illis decem præceptis ſupra enarratis, quę per ſe cuilibet patent immediatè, vt proponuntur: iſta autem, quæ ſequebantur tam moralia, quàm cæremonialia & iudicialia, non ita plana ſunt, vt cuilibet in mentem cadant immediatè, vt propoſita fuerint: ſed indigent aliquali declaratione ſapientis viri, per quàm pateat in eis ratio debiti: ideo decuit, vt Moyſi iſta dicerentur, qui poſtea populo illa pauliſper declararet. *Hæc dices filijs Iſrael.* Erat Moyſes medius inter Deum & populum, referens verba Dei ad populum, & referens verba populi ad Deum: vt patet præcedenti c. & Deut. c. 5. cum dr̄: Facie ad faciē locutus eſt nobis Deus de medio ignis in monte: ego ſequeſter fui inter Deum & vos, & medius in tempore illo: vt annũciarem vobis verba eius: Quæcunque ergo dicebantur Moyſi à Deo, non propter eum dicebantur, ſed propter populum, ad quem Deus dirigebat oīa iſta per interpoſitam perſonā. *Vos vidiſtis, ꝙ de Cęlo locutus ſim.* Iſta eſt prælocutio ad mandatum ſequens: dicitur enim infra, ꝙ non facerent Iudæi Deos aureos, vel argenteos, qui erant dij alieni: & fundatur ſic ratio: vos vidiſtis, ꝙ ego locutus ſum vobis de cęlo: & in hoc cognoſcere potuiſtis, ꝙ erā Deus verus, & non de aliqua materia terrea, vel qualicunq;: cum ergo ego ſim Deus, non oportet, vt vobis fabricetis Deos aureos, & argenteos, qui non ſunt dij. *Vos vidiſtis.* Nullum maius argumentum eſt, quàm de viſu, quia iſte ſenſus magis certificat, cum plures nobis rerum differentias oſtendat: vt patet in principio primi Metaphy. ideo magis creditur teſtimonio de viſu, quàm per alios ſenſus, cùm alij dent cognitionem multum vniuerſalem. Arguit ergo Deus cū Hebræis ad probandum ſe eſſe Deum ex eo, ꝙ ipſi viderunt, ſicut arguebat præcedenti c. cum dixi: Vos ipſi vidiſtis, quæ fecerim Aegyptijs, & quomodo portauerim vos ſuper alas Aquilarum. *Quod de cęlo locutus ſim vobis.* Dicitur Deus locutus de cęlo, ideſt de aere, quia iſta vox, quæ audiebatur antea a Iudæis, nō videbatur formari immediatè ſuper verticem Sinai, ſed ſuper in quadā altitudine ignis, & fumi aſcendentis vſque ad magnā quantitatem: ita ꝙ videretur tangere cęlum: vt patet Deuter. 4. c. & iſta pars ſuperior aeris vocatur more ſacræ ſcripturæ cœlum, vt patet Pſalm. 8. cum dicitur: Volucres cęli, & piſces maris, & Matth. 13. dicitur: Aues cœli comederunt illud: & nos vulgariter loquentes interdum aerem cęlum vocamus. Iſte, qui

Decalogi pcepta clare contine bant ratio nē debiti, cętera au tē non cui dentur.

Nulli ma. ius argu- mentum, q̄ de viſu.

A iſtà dicebat angelus erat, & tamen loco Dei loquebatur, & ſe Deum dicebat, vt patuit ſupra cùm dixit: Ego ſum Dominus Deus tuus, qui eduxi te de terra Aegypti de domo ſeruitutis: non habebis Deos alienos coram me. *Non facietis Deos argenteos.* Hic vetantur duo, vnum directè, & aliud indirectè. Primum quod vetatur directè eſt, nè Iudæi colerent aliquas imagines argenteas, vel aureas, vt Deos, quia ipſi viderunt, quòd q locutus fuiſſet eis eſſet Deus verus. Secũdum vetatur, quòd non ſolùm non facerent imagines aureas, vel argenteas, quas dicerent eſſe Deos relinquentes Deum Cęli, ſed etiā quòd non facerent aliquas ſimilitudines aureas, vel argenteas repræſentatiuas veri Dei: & hoc excludit, cùm dicit, quòd locutus fuit de Cœlo, quaſi
B dicat: ego non ſum aliqua ſubſtantia corporea carnea, vel aurea, aut argentea, ſic vel ſic lineata; ideo non poteſtis me figurare in ſtatuis auri, vel argenti, aut alterius metalli.

Quare in veteri teſta. non fuerunt ſtatuę, vel imagines.

QVAESTIO. XXXIX.

ET iſta eſt cauſa potiſſima quare non fuerunt ſtatuæ, vel imagines in veteri teſtamento: ſunt enim duæ præcipuæ. Prima fuit vt tolleretur occaſio idolatriæ: nam ſi poneretur aliqua ſtatua, aut pictura ad repræſentandum Deum, Iſraelitæ, qui culturæ idolorũ
C in Aegypto aſſueuerant, vt declarauimus ſupra ſecundo capitulo, magis inclinarētur ad colendum ſtatuas, quas videbant, quàm Deum incorporeum, quem nũquam viderant: potiſſime cùm tota terra hunc ritum colendi ſequeretur. Secunda cauſa eſt, quia quando debet fieri ſtatua, vel pictura, non fit, vt ipſa colatur, ſed vt ſit ſignum repræſentatiuum alicuius, quod colitur: nunc autem ſignum & ſignatum debent conformari, aliàs non erit vnum ſignum alterius, nec determinabitur ad ſignandum illud magis, quàm alias res: ſed Deus erat, qui erat repræſentandus per ſtatuam, aut picturam, inter ipſum tamen & ſtatuam, aut picturam nulla ſimilitudo eſt, quia pictura longa, & lata eſt talibus lineamentis, & terminis circuncluſa: Deus autem
D nec quantus eſt quantitate, quę eſt accidens ſubſtantiæ corporeæ, nec termino, aut terminis clauſus. Non eſt etiam ſtatua ſimilis aliquo modo Deo, quia ſtatua eſt corporea, Deus autem corporeus non eſt: non poterat ergo conuenienter poni ſtatua, vel pictura in veteri teſtamento, quia nihil erat quod talibus imaginibus ſignaretur. In nouo teſtamento vtrumque licitè, & rationabiliter ponitur, nec obſtat aliqua prædictarum cauſarum. Non prima, quia nunc licèt aliqua imago ponatur ad ſignandum Deum, tamen non eſt periculum in nobis, quòd illam imaginem ſignatiuam colamus pro Deo: etiam quia non eſt nunc conſuetudo generalis gentium nos ad hoc inducens, ſicut tunc erat: nunc enim nulla gens idola
E colit, niſi ſit in aliquibus partibus diſtantiſſimis orbis inter barbaras gentes, quę diuerſas opiniones ſtultiſſimas inſectantur. Secunda etiam ratio non obſtat: nam licèt in lege veteri nihil eſſet, quod conformiter per ſculptilia, aut picturam deſignandum eſſet, cùm Deus eſſet incorporeus: nunc autem aliquid eſt quod per figuras corporeas deſignari poſſit: nam Chriſtus Deus & homo verus iam carnem & oſſa habet: ita vt ſtatua ei conueniat, quia cuilibet noſtrum ſimilis eſt. Sunt etiam aliqui ſancti viri, quos Eccleſia, vt ſanctos approbauit, quos licèt, vt Deos nō colamus, cùm ſciamus eos puros homines fuiſſe, & nihil numinis habere: tamen ut interceſſores apud Deũ habemus, & vt eorum recordemur, ſtatuas, aut picturas facimus.

Quare licuit in nouo teſtam. imagines ponere, & non in veteri teſta.

Tempore autem legis veteris verbum Dei carnem nondum assumpserat, ideo Deus, vt Deus erat: aut nihil pingendus, vel sculpendus erat, quod impossibile erat: nam nunc deitatis, vt sic consideratæ imaginem, aut statuam nullam facimus: quia nõ valemus aliquid tale imaginari de Deo, quale in corporibus exprimendum sit. Licèt quidam imaginem Trinitatis faciant, quæ satis inconuenienter designatur, quia cùm nihil tale, vt est, exprimere in personis diuinis valeat, solius erroris ariani occasio est, vt tres Deos essentialiter distinctos, & realiter, tanquam tria supposita humana suspicemur: quod ab Orthodoxorum fide alienum valde est: de quo Deutero. quarto capitulo, dicetur aliqualiter. *Non facietis Deos argenteos.* Sciendum secundum quòd supra dictum est, quòd in agibilibus sunt quatuor distinctiones præceptorum regulantiũ vitam humanam, licèt hic de tribus principaliter curabo. Prima sunt illa, quæ cuilibet intellectui per se appræhenduntur, & perfectè cognoscuntur nullo docente, aut proponente: vt quòd bonum sit eligendum, & malum sit fugiendum, & nulli est nocendum. Ista autem vocantur præcepta practica, & principia inter omnia agibilia, in quibus nullus potest errare: sicut nullus potest errare in primis principijs speculatiuis: nam in foribus quis delinquet? Et ista, quia ita nota sunt, non traduntur in aliqua lege tanquam præcepta: sicut in speculatiuis principia communissima, quia ita nota sunt, non traduntur per modum doctrinæ in aliqua arte: sicut dicit Aristo. in 7. Ethic. quòd de principijs in speculatiuis non est ratio, & doctrina, quemadmodum de suppositionibus in Mathe. sed virtus naturalis: & verum est de ratione & doctrina, quæ est demonstratio: nam bene possunt aliqualiter notificari principia, non simpliciter, sed alicui ignoranti per inductionem: vt patet in sexto Ethico: vel per leuem manuductionem, vt patet in primo Posterio. nec ergo lex diuina curauit ponere talia præcepta. Secundum genus præceptorum est in illis præceptis quæ immediate sequuntur vt conclusiones ex istis primis principijs, & sapiunt aliquo modo naturam istorum primorum principiorum: quia sicut ista sunt totaliter nota ita illa sunt aliquo modo nota. Nam prima principia practica, de quibus diximus, ita sunt cuilibet nota, quod etiam non oportet, vt nobis proponantur ad hoc, quòd ea concipiamus: quia nos ipsi sumus in actu illorum principiorum sine aliqua admonitione, idest sine hoc, quòd aliquid nobis dicatur probando, vel non probando. Istæ conclusiones immediatè primis principijs non sunt notæ cuilibet homini donec proponantur, scilicet quòd intellectus noster non est in actu earum, idest non se determinat ad eas, donec nobis proponantur. Et tamen postquã proponuntur sine aliqua probatione quilibet se determinat ad illa, & assentit illis. Prima enim ita sunt nota, quòd intellectum per se mouent, & innascuntur ei determinatè. Secunda enim licèt à quolibet concedantur, non tamen omnes sunt in actu illorum, vel determinant se ad illa: scilicet ad istam propositionem, quòd bonum est eligendum, & nulli iniustè est nocendum, omnes naturaliter determinati sunt: & sunt in actu earum, idest eas actualiter cognoscunt: & tamen licèt omnes assentiant non esse fornicandum, non esse furandum, esse Deum honorandum, & sic de cæteris: non tamen sunt omnes in actu istarum propositionum, idest non cognoscunt omnes homines istas propositiones, nec naturaliter retinent eas habitualiter, sicut alia prima principia, quæ diximus: ideo ista sunt prima præcepta, quæ hominibus proponenda sunt. Et sic Deus ista primo proposuit, & quia ista licèt non sint ita nota, vt omnes sint de-

Inconuenienter imago Trinitatis à ecclesijs depingit.

Præcepta vitã hoĩs regulãtia.

De pceptis quę seipsis nota sunt nulla lex curat.

Prima pcepta practica cuilibet nota sunt.

Præcepta scđi gñis poni debuerãt sed nõ explanari debebant.

F terminati naturaliter ad illa sine aliquali excogitatione: & tamen sunt ita nota, vt non oporteat esse aliquam manuductionem ad intelligentiam eorum. ideo Deus ea per se populo proposuit solùm dicens, & nihil explanans, quia immediatè vt dicebantur intelligerentur ab audientibus. Tertium genus præceptorum est in illis, quæ deriuantur ab istis secundis, & iam sunt minus nota, quàm ista secunda: ideo licèt aliquam radicem notorietatis habeant: tamen non cognoscuntur immediatè, vt proponuntur, sed oportet esse declarationem sapientis viri. Et ista non fuerunt proposita per Deum, qui solùm recitabat, & non declarabat: sed per Moysen, qui recitabat, & declarabat. Quartum genus erat de illis præceptis, quę non
G habent notorietatem ex primis principijs per se notis, sed magis dependent ex voluntate condentis legem, de quibus non oportet nunc distinguere. Ista ergo genera præceptorum habent se per ordinem: nam prima præcepta dicuntur esse simpliciter prima principia, & non sunt determinationes aliorum, cùm non habeant aliquid prius. Secundum genus præceptorum, quæ vocantur nota cuilibet cùm proponuntur, sunt determinationes primorum præceptorum, quæ sunt prima principia: nam istud est principium, quod bonum est agendum, quod nulli est iniustè nocendum: horum autem particulares determinationes sunt ista præcepta secunda, scilicet colere Deum, quod est eligere bonum, quod est maximum bonum, & honorare parentes, & sic de alijs
H præceptis affirmatiuis, quæ reducuntur ad istud principium, quod bonum est appetendum. Principij huius negatiui, scilicet non esse alicui nocendum, vel contra eum iniustè agendum, sunt determinationes omnia præcepta negatiua decalogi, scilicet quòd non est nomen domini in vanum assumendum: quia hoc est iniustum facere: & quòd non est furandum: non mæchandum: non occidendum, non falsum testimonium dicendum: nam in omnibus his iniustum agitur. Rursus istorum secundorum præceptorum præcepta tertij, & quarti generis sunt determinationes. Et non potest in hoc totaliter obseruari ordo, qui in alijs tenebatur: nam deberent præcepta tertij
I generis esse determinationes præceptorum secundi generis: & præcepta secundi generis deberent esse determinationes præceptorum tertij generis: sed non est sic, quia præcepta tertij, & quarti generis sunt simul determinationes præceptorum secundi generis. Pro quo considerandum, quòd præcepta secundi generis ordinantur in duo, scilicet quædam in Deum, quædam in proximum. Et quia eorum, quæ ordinantur in Deum, quædam ordinantur ad exprimendam veritatem Dei, scilicet quòd vere vnus est Deus, & non plures. Alia ordinantur ad cultum eius. Primum est non habebis Deos alienos: nam hoc declarat solum illum esse Deum: alia declarant cultum, vel reuerentiam. Et secundum hoc distinguuntur
K præcepta tertij, & quarti generis, scilicet quòd quædam sunt determinationes præceptorum, quæ ad proximum, & ista sunt iudicialia, de quibus patet sequenti capitulo. Alia determinant modum reuerentiæ, & cultus diuini: quæ sunt quasi omnia cæremonialia quædam determinant aliquos modos circa veritatem diuinam prohibendo aliquos errores oppositos. Et tale est istud quod præponitur huiusmodi cæteris, scilicet. Non facies tibi Deos aureos, vel argenteos: & specialiter determinant illud primum præceptum: Non habebis Deos alienos coram me: nam ponitur illa prohibitio vniuersaliter: hic autem determinatur magis ad particularia. Sed dices contra, quia supra diximus, quòd Deus proposuit

Præcepta tertij, quarti generis determinationes primi generis.

Præcepta iudicialia determinationes scđi gñis q ad pximũ tẽdũt.

posuit per se populo talia præcepta, qualia populus poterat intelligere, nihil explanando; ea autem quæ sine doctore intelligi nō poterant Moyses proposuit: sed istud est tale, quod statim vt proponeretur cuilibet, conciperetur eius veritas: sicut veritas illius, non facies tibi sculptilia, nec omnem similitudinem, quæ est in cœlo desuper &c. ergo sicut illud Deus populo proposuit, ita debuisset proponere istud. Responderi potest dupliciter. Vno modo, quòd istud præceptum, & id non facies tibi sculptile nihil differunt, & ideo sicut illud populo ꝓpositum fuit à Deo, ita potuisset proponi istud sub istis verbis, nec vnum magis intelligeretur quàm alterum: hic autem Moyses recitauit tanquam idem præceptum, quod supra dictum, & non tanquam nouiter datum. Recitauit tamen Moyses magis quædam, quàm altera, secundum quòd erant maioris necessitatis, & maioris periculi: erat enim error contra ea: nam sic sæpe reperitur in istis quatuor libris Moysi legalibus, quòd idem sæpissimè dicatur. Hoc enim præceptum maioris necessitatis erat, quàm cætera: quia in hoc consistit radix totius boni, scilicet credendo verum Deum, & solum eum esse Deum. Quando autem istud teneatur sequitur cultus huius, & nullius alterius: si autem alium Deum, vel alios teneamus, sequitur etiam peruersitas in cultu, quia illos colemus. Est enim errare in hoc præcepto sicut errare circa finem in moralibus, qui est principium actionum, vt patet 7. capitulo Ethic. Vel errare circa principia prima in speculatiuis, sicut in speculatiuis si aliquis erret circa aliquam conclusionem, tenendo tamen veritatem principiorum ex veritate principiorum, concludetur veritas conclusionis, in qua errabat: si tamen erret circa principia impossibile est aliquid scire, quia ex falsis non sequitur verum, nisi per accidens. Ad causandum tamen scientiam oportet, quòd nos opinemur scire causas propter quas res est: & quia illius causæ sunt, & quòd non est contingens aliter se habere: illa tamen, quæ sunt secundum accidens, non sunt causæ effectus per se, quia causa, quæ vere causa est, semper est per se. Etiam quia ex eo, quod est per accidens non inducitur necessariò aliquid, sed ad hoc, quòd sciamus aliquid, necesse est, vt ex causa posita necessariò sequatur effectus, sic ait Philosophus primo Posteriorum. Scire autem opinamur vnumquodque simpliciter, & non sophistico modo: quod est secundum accidens, cùm causam cognoscimus, propter quam res est, & quoniam illius causa est, & quòd non est contingens aliter se habere. In agibilibus autem eodem modo præsupposito, fine prauo impossibile est dirigere aliquam actionem. Nam finis mouet ibi, vt principium: & sicut in speculatiuis non potest inferri aliqua conclusio sine principijs: ita in moralibus non potest fieri aliqua electio, nisi præsupposito fine: si ergo finis malus sit, necesse est actus nostros ad malum dirigi, & sic semper erunt mali. Si autem aliquis erraret circa aliquam electionem retento fine debito omnium actionum in moralibus ex vero fine, quem habet, probaretur ei, quòd male eligat: sicut in speculatiuis ex vero principio retento potest probari falsitas conclusionis inductæ. Sic autem inter cætera præcepta, quæ Deus dedit, istud est principium de veritate Dei, vt credamus illum esse verum Deum, & nullum alium: nam sine fide impossibile est placere Deo: vt patet ad Hebræos 11. capitulo, ideo licèt cætera obseruamus, nihil prodest, nec poterimus per veritatem, & bonitatem opinionis circa hoc præceptum venire in cognitionem veritatis huius præcepti. (Sicut non potest probari principium per conclusionē.) Retenta tamen veritate circa istud mandatum: etiam si in alijs erremus, possumus deduci ad veritatem eorum per veritatem huius, quam tenemus. Ratio prædictorum est, quia istud præceptum declarat veritatem finis nostri, scilicet Dei: errando ergo circa hoc, necesse est semper tendere in malum finem, & actum esse malum: quia ergo talis est error periculosus valde, oportebat sępius recitari præceptum in quo declaratur veritas huius finis nostri. Aliter potest responderi, quòd istud sit præceptum distinctum ab illo præcepto, non facies tibi sculptile, aut omnem similitudinem: nam illud præceptum ordinat nos in Deum declarando veritatem eius vniuersaliter: hic autem determinantur quidam modi particulares reducentes nos à veritate quam credere debemus de Deo, & vetantur. Nam supra vetabantur sculptilia absolutè: hic autem contrahitur ad sculptilia facta de auro, & argento: non est ex hoc arguendum, quòd facere Deos aureos, & argenteos solùm sit peccatum, & facere Deos lapideos, ligneos, aut metallinos non sit peccatum: nam æqualiter peccatur apud vnum, & apud alterum. Etiam licèt hic non prohibeantur, alibi prohibentur: vt patet Leuit. 26. capitulo, cùm dicitur: Non facietis vobis idolum, nec sculptile, nec titulos erigetis: nec insignem lapidem ponetis in terra vestra: vt adoretis eum. Etiam supra prohibebatur non solùm sculptile aureum, vel argenteum, sed etiam omne sculptile, & imago, vel similitudo cuiuscunque rei: nam cùm intentio huius præcepti sit, quòd nullus colatur, nisi Deus, nec credatur esse alius Deus: quodcunque coleretur siue lapis, siue ferrum, vel aqua, erat contra intentionem huius præcepti. Specialiter tamen ponitur hic de sculptilibus aureis, vel argenteis, quia ista propter nobilitatem materiæ, & perfectionem naturalem magis mouent ad idolatrandum, quàm lapides rudes, vel qualecunque lignum: ideo magis haberent in eis simplices occasionem errandi, quàm in lapideis, aut ligneis idolis. Decuit ergo ista tanquam quasdam particulares determinationes specialiter prohiberi. Sic enim Deuter. quarto capitulo, cùm Moyses multum caueret idolatriam, & expressisset in generali nullum sculptile, vel similitudinem rerum esse faciendam, nec hominis masculi, aut fœminæ, nec reptilium, nec piscium, & sic de cæteris: deinde subiunxit in speciali de Sole, & Luna, dicens: Caue ne fortè eleuatis oculis ad cœlum videas Solem, & Lunam, & cætera astra; & errore ductus adores ea, & colas, quæ creauit dominus Deus tuus in ministerium cunctis gentibus. De his autem specialius expressit, quia ista corpora sunt perfectiora, luminiosiora, pulchriora, vtiliora nobis, regulatiora in suis motibus, permanentiora inter cætera corpora vniuersi: ideo proniores erant homines ad credendum illa corpora esse Deos viuentes, quàm alias res vniuersi: ob hoc ergo de his specialis mentio facta est. *Altare de terra facietis mihi.* Præceptum superius fuit quædam determinatio primi præcepti pertinentis ad veritatem diuinam: hic ponuntur aliqua præcepta cæremonialia pertinentia ad determinationem præceptorum de cultu Dei: & quia sacrificia sunt maior pars cultus exterioris diuini, quæ nunquam exhibentur, nisi Deo, aut illi, qui existimatur esse Deus: ideo fit determinatio de sacrificijs.

Præceptū de nō hñdo Deos alienos erat maioris necessitatis ac periculi.

Finis in agibilibus mouet, vt principiū.

Secunda respōsio.

Vide qu re magis hic de dijs aureis magis expressum est quā de alia materia q; non adoretur.

QVAESTIO. XL.

IN sacrificijs autem est considerandum, quis debet offerre, & de hoc infra determinabitur cap. 29. scilicet de sacerdotibus, qui ideo consecrati sunt, vt corā do-

Quæ consideranda sunt circa oēs sacrificiorum circunstātias.

domino offerant oblationes, & sacrificia. Considerandum etiam quid est offerendum in sacrificijs, de quo Leuit. primo cap. vbi ponuntur tria genera quadrupedum immolabilium, scilicet oues, boues, capræ: & duo genera auium, scilicet turtures, & columbæ. Considerandum etiam cui offerri debeant, sed hoc per se notum esse debet, ꝙ nulli debet aliquid sacrificari, nisi Deo. Considerandum etiam in quo loco offerri, & immolari debeant, accipiendo large locum, & de hoc determinatur Leuit. 17. c. scilicet ꝙ intra tabernaculi atrium: nam qui in agro, vel alibi offerret, mori debebat. Considerandum etiam de loco sacrificandi, accipiendo locum strictè, & sic dicitur, ꝙ in altari, & de hoc dicitur hic. Aliæ sunt in sacrificando conditiones ex parte ministrorum, scilicet habere tales, vel tales vestes: de hoc infra 28. c. vbi agitur de omnibus nouem vestibus sacerdotalibus: sunt autem aliæ cæremoniæ ex parte actus, scilicet qualiter debeat fieri ipsa immolatio: & de his per totum Leuiticum: hic autem ponitur de ipso altari, quale esse debeat, cùm dicitur. *Altare de terra facietis mihi.* Idest, licèt gentes faciunt dijs suis alia altaria, tamen vos mihi de terra altare faciatis. Hoc ponitur propter duo: primum ad detestationem idolatrarum, qui altaria valde pulchra de marmoribus sculptis, vel aliàs faciebant: terra autē est aliquid infimum nihil habens pulchritudinis, nec similitudinis ad altaria gentium: Deus namque intendebat inquantum poterat per bonas regulas viuendi deuiare Hebræos a consuetudinibus gentium, vt patet Leuit. 18. capit. cùm dicitur: Ego sum dominus Deus vester: iuxta consuetudinem terræ Aegypti, in qua habitastis, non facietis: & iuxta morem regionis Chanaan, ad quam ego introducturus sum vos, non agetis: nec in legitimis eorum ambulabitis: sic etiam dicitur Ierem. 10. ca. Iuxta vias gentium nolite discere, & à signis cœli nolite timere. Secunda causa, & potissima erat, vt auferret eis occasionem idolatrandi: nam quādocunque aliquid fiebat, quod erat statua, vel habens propinquitatem ad statuam, erat occasio idolatrandi: de terra autem, nisi cocta sit, non potest formari statua: nam ex siccitate sua, tota disglutinatur, nec potest reddere certam figuram: nullam ergo occasionem præstabit. Et patet hoc, quia cùm postea concessisset fieri altare de lapidibus dixit, ꝙ non fieret de lapidibus politis, sed de rudibus: ratio erat, quia lapides politi exprimebant certam figuram, quæ posset adorari: lapides autem rudes nulla determinata lineamenta habent: cùm quædam partes deprimantur, & aliæ supermineant, nulla vniformitate aut regulari deformitate seruata: & sic non præstant occasionem ad colendum idolum, cùm nullius rei idolum sit. In hoc autem nulla est res, quæ magis recedat ab occasione idolatriæ quàm terra: quia nihil minus exprimit imagines. Lapides autem licèt sint rudes, magis exprimunt rerum imagines, quia solidi, & compacti sunt: ideo tanquam ex indulgentia lapides permissi sunt ad construendū altare.

Qd Deus ordinauit vt altare de terra fieret inter Hebræos.

Duplex literæ expo. Altare holocaustorum. Altare thymiamatū.

Cùm autem dicitur hic, altare debere fieri de terra, potest intelligi dupliciter: vno modo de altari, quod erat in tabernaculo, vel in atrio tabernaculi: vel de altaribus, quæ contigebat fieri alibi ad immolandum ex aliqua causa speciali. Si autem intelligatur de altari, quod erat in tabernaculo, sciendum quòd Deus mandauit Moysi facere duplex altare: vnum altare quod vocabatur altare holocaustorum, in quo immolabantur, quæ Deo immolari debebant. Aliud erat altare thymiamatis in quo offerebatur domino incensum quotidie, & nulla immolatio fiebat in eo. De altari holocaustorum quantum ad proprietates suas infra 27. capitulo. De altari autem thymiamatis habetur infra 30. capitulo. Collocabatur autem alta-

F re holocaustorum in atrio tabernaculi ante ostium tabernaculi. Altare autem thymiamatis collocabatur intra tabernaculum ante velum, quod erat expansum ad Sancta Sanctorum: causæ autem horum dicentur suis locis, & hoc patet in capitulo, de quibus supra. De his etiam Apostolus ad Hebræ. 9. capitulo. Cùm ergo dicitur hic, quòd altare de terra fieret, non potest intelligi de altare thymiamatis, quod fiebat de lignis Setim, & cooperiebatur auro, tam in parietibus, quàm reticulo, & vectibus, & coronulis. Et patet ex hac litera, quia altare quod hic mandatur haberi de terra, est altare, in quo oblationes offerentur, vt patet infra cùm dicit: Offeretis super eo holocausta, & pacifica vestra, oues vestras, & boues in omni loco,

Quod ta- nō fieret por- tare thy- miamatis.

G in quo memoria fuerit nominis mei: altare autem thymiamatis non erat ad offerendum ibi aliquod sacrificium, ergo non mandabatur istud fieri de terra hic. Antecedens patet infra 30. capitulo, cùm dicitur: Et adolebit incensum super eo Aaron fragrans, & suaue mane, quando componet lucernas, incendet illud, & quando collocat eas ad vesperum, & erit thymiama sempiternum domino in generationes vestras, nec offeretis, super eo thymiama compositionis alterius, nec oblationem & victimam, nec libabitis: & deprecabitur Aaron super cornua eius semel per annum in sanguine, quod oblatum est pro peccato, & placabit super eo in generationibus vestris. Aliud erat altare holocaustorum, quod ponebatur

H extra tabernaculum, scilicet ante hostium tabernaculi intra atrium tabernaculi, & de hoc argui posset ex litera, quòd deberet esse de terra, quia in eo immolabantur holocausta, & victimæ. Sed infra 27. capitulo, dicitur quòd altare istud holocaustorum fiebat de lignis Setim, & craticula ænea, & cooperiebatur laminis æneis. Respondetur, quòd licèt parietes huiusmodi altaris essent lignei, & crates de laminis æneis, tamen ipsum altare de terra erat, quia dicitur infra 27. capitulo, non solidum, sed inane, & cauum facies illud: in illa ergo concauitate ponebatur terra vsque ad locum, vbi collocabatur ignis, & desuper imponebantur frusta animalium immolatorum. Et sic ipsum altare propriè de terra erat: &

I quando mouebatur altare de loco illo, sicut in motu castrorum per desertum, si aliquando immolabant, manebat terra, quæ erat intra concauitatem parietum altaris: & cùm rursus locarentur castra, replebatur altare terra vsque ad locum assignatum, vbi ponerentur ligna. Alio modo potest hoc referri ad altaria, quæ aliquando fieri contingerent ex causis specialibus in locis extra tabernaculi atrium: nam aliquando sancti viri in locis extra sanctuarium ex nonnullis causis sacrificia faciebant: vt patet de Elia 3. Regum 18. capitulo, & de alijs, vt infra magis dicetur: nam tunc in altari illa sacrificia fiebant: sed illud altare erat de terra, vel de lapidibus impolitis: de terra, scilicet quòd acciperentur cespites terræ, & super

Quō ordinabant altaria ex causis specialibus ... bant.

K ponendo quosdam alijs fabricaretur altare, vel terram ampliando, & contundendo, vt fieret locus, vbi possent imponi sacrificia. Et simile patet de altari, quod mandauit Deus fieri in ingressu terræ Chanaan in monte Ebal: vt patet Deutero. 27. capitulo. cùm dicitur: Quando transieris Iordanem erigite lapides, quos ego præcipio hodie vobis in monte Ebal, & leuigabis eos calce, & ædificabis ibi altare domino Deo tuo de lapidibus quos ferrum non tetigit, & de saxis informibus, & impolitis, & offeres super eo holocausta Domino Deo tuo, & immolabis hostias pacificas, comedesque ibi. De vtroque ergo altari intelligendum est: sed quando infra dicitur, Quòd si volueris facere de lapidibus, non

refer-

referetur ad altare holocauſtorum, quod portabatur in atrio tabernaculi, quia illud implebatur terra, ſed ad altaria, quæ fieri contingerit in campis, vel montibus ex aliqua cauſa. *Et offeretis ſuper eo holocauſta.*

Tria erant conſequentia ſacrificiorum. Holocauſtum. Hoſtia pacifica.

Tria erãt genera ſacrificiorum, vt innuitur multoties in Leuitico, ſcilicet holocauſtum, victima pacifica, & hoſtia pro peccato. Holocauſtum dicitur, cùm aliquod animal in honorem Dei totum incenditur detractis cornibus, & detracta pelle, quæ cedebat in ius immolantis: vt patet Leuit. 7. capitulo, & lotis inteſtinis, & omnibus alijs. Deinde omnibus incenſis, vt patet Leuit. 1. capitulo. Hoſtia pacifica dicitur, cùm quis offerebat aliquod animal pro aliquo obtento ab eo, quod petiuerat: vel cùm aliquid nobis fieri petimus: & vocatur hoſtia pacifica, ideſt facta pro pace reddita: qa Deus iraſcitur nobis pro peccatis noſtris, & cùm nos quotidie peccemus, quotidie eum nobis iratum ſuſpicamur. Cùm autem aliquid petimus ab eo, & nobis dat, credimus eum nobis reconciliatum, & habere pacem nobiſcum, pro qua pace bene ſacrificia reddimus, quæ pacifica nuncupamus. Vel cùm quis aliquid à Deo petit, & quia timet Deum fortè ſibi iratum, & deſiderat eum placari, & ad ſe conuerti in pacem: offert ſacrificia, quæ pacifica nominat; vt illa pax reddatur.

Hoſtia pro peccato.

Hoſtia pro peccato vocatur, cùm quis eo quòd peccauit in certis generibus delictorum, quæ exprimuntur Leuit. 5. capitulo, offert capram, aut vitulum, vel aliud animal ſecundum mandatum legis, & illud immolatur: licèt in hoc eſt differentia, quia aliquando totum animal immolatum incendebatur, etiam cum pelle, vt patet Leuit. 4. capitulo, aliquando incendebatur pars, & ſic de alijs modis, de quibus magis dicetur Leuit. 6. & 10. capitulo. De duobus autem generibus facit hic mentionem, ſcilicet de illis, quæ ſunt pro pace, & quæ ſunt holocauſta: de illis autem, quæ pro peccato, non facit mentionem, quia iſta duo genera ſunt voluntaria ſacrificia: quæ autem pro peccato ſunt ex neceſſitate redduntur: & illa pertinent magis ad legẽ tabernaculi, quàm alia, nam de alijs poterat fieri in altaribus, quæ eſſent extra locum tabernaculi, aliquãdo ex cauſis ſpecialibus, ſicut infra ponitur Deuter. 27. q̃ in monte Ebal immolarent holocauſta, & victimas pacificas: ſacrificia autem pro peccato nunquàm immolabantur, niſi à ſacerdotibus, & pertinebant ad legem tabernaculi. *Et pacifica veſtra.* Ideſt hoſtias pacificas ſecundum q̃ ſupra declaratum eſt. *Oues veſtras, & boues.* Ouis nomen ſpeciei eſt, & non ſexus, & ſignificat ouem, & arietem, & agnum, & agnam: bos etiam maſculum, & fœminam notat. Et ponuntur iſta duo, quia communius in ſacrificijs holocauſtorum, & in pacificis iſta offeruntur: nam licèt tria genera quadrupedum pertineant ad ſacrificia, ſcilicet oues, boues, & capræ: vt patet Leuit. primo capitulo, tamen de capris non multum offertur in holocauſtis, vel pacificis, ſed pro peccato: & non ſolùm de iſtis offeruntur in holocauſtis, ſed etiam de auibus, vt patet Leuit. primo capitulo: nam ponuntur duæ ſpecies auium, ſcilicet turtures, & columbæ: ſed de auibus non ita communiter fiebat holocauſtum. *In omni loco, in quo memoria fuerit nominis mei.* Ideſt non debent fieri immolationes in omnibus locis indiſtinctè, ſed ſolùm in loco, vbi erat memoria nominis domini, ideſt in loco, quem dominus elegiſſet ad faciendum ibi memoriam nominis ſui: qui autem extra illa loca coleret, magnam pœnam incurrebat, ſcilicet mortem: vt patet Leuit. 17. capitulo, cum dicitur: Homo de domo Iſrael, & de aduenis, qui peregrinantur apud vos, qui obtulerit holocauſtum ſiue victimam, & ad oſtium tabernaculi non adduxerit, vt offeratur domino, interibit de populo ſuo. Sic etiam Deuter. 12. capitulo,

A dicitur: Caue non offeras holocauſta tua in omni loco, quem videris: ſed in eo, quem elegit dominus in vna tribuum tuarum offeres hoſtias, & facies quæcunque ego præcipio tibi. Ratio autem, quare mandabat dominus in vno loco immolari hoſtias à toto Iſrael, erat, vt caueret idolatriam: nam ſi quilibet poſſet immolare vbicunque vellet in montibus, vel agris, daretur occaſio, vt quilibet obſeruaret in ſacrificando ritus, quos vellet: & ſic poſſet idolatrare ſi vellet: & quia totus Iſrael ad idolatriam pronus erat, faciliter maior pars populi ſic idolatraret: cùm autem omnes conuenirent in locum vnum ad immolandum, & eſſent præſentes ſacerdotes, qui erant doctores legis, & præter hoc ipſi populares non immolabant, ſed

Q̃ Deus mandauit in vno loco ſolum ſibi ſacrificia fieri.

B tradebant animalia ſacerdotibus, & ipſi immolabant ea, & faciebant omnes cæremonias legis domini, & ſic populus nullo modo poterat idolatrare in ſacrificando: cùm nihil de ſacrificio ageret. Aliqui tamen de viris ſanctis aliquando extra locum illum, in quo erat memoria domini immolauerunt victimas: vt patet de Dauid, qui in monte Moria obtulit victimas in area Ornan Iebuſæi, vt patet ſecundo Regum 24. capitulo: ſic etiam Elias immolauit in loco campeſtri extra tabernaculum, vt patet tertio Regum 18. capitulo. De hoc poſſet reſponderi, quòd ſi reſpiciatur lex, iſti non trangreſſi ſunt legem: nam dicitur hic, quòd victimæ offerendæ ſunt in loco, vbi fuerit memoria nominis domini: vbi autem iſti immolauerunt erat memoria nominis domini.

Aliqui de viris ſanctis aliq̃n extra altare tabernaculi immolauerunt.

C Nam ſicut memoria nominis domini erat generaliter dicta in loco, vbi erat tabernaculum, & erant ſacerdotes, & totus populus conueniebat ad celebrandas ſolennitates: ita in aliquibus locis ſpecialibus fuit aliquando ſpecialiter memoria Dei, quia Deus voluit ibi ſpecialiter vocari nomen ſuum pro aliquo tempore. Sic in monte Moria voluit nominare nomen ſuum, quando Dauid immolauit. Et in monte Carmelo, quando immolauit Elias, quia erant aliquæ cauſæ particulares, quando iſta Deus voluit fieri, quare fierent: nam Elias in monte Carmelo immolauit coram toto populo ad conuincendum ſacerdotes Baal; vt patet 3. Regum 18. capitulo. Nam cùm ſacerdotes Baal cla-

D maſſent de mane vſque ad meridiem dicentes, Baal exaudi nos, & tranſijſſet tempus ſacrificij, Elias ædificato altari de lapidibus, mandauit multam aquam perfundi ſuper altare, & hoc factum eſt ter, donec in circuitu altaris multa aqua eſſet, & foſſa aquæductus repleta, & impoſito boue ſuper altare orauit Elias, & venit ignis de cœlo, & vorauit holocauſtum, & ligna, & lapides: puluerem quoque, & aquam, quæ erat in aquæductu lambens: & tunc cecidit populus in faciem, & adorauit Deum: & tunc appræhendit populus Prophetas Baal, & iugulauit eos Elias in torrente Ciſon. Magna ergo memoria nominis Dei eſt in hoc facto Eliæ, quod non potuiſſet patrari ſine oblatione in loco illo: ergo debuit ibi fieri holocau-

E ſtum. Idem dicendum de immolatione Dauid ſuper montem Moria apud aream Ornan Iebuſæi: quia cùm angelus domini percuteret peſte habitatores Ieruſalem, & ſtetiſſet apud aream Ornan ſiue Areumea Iebuſæi Dauid conuerſus ad Dominum rogauit, vt non deleretur populus, qui innocens erat: ſed ipſe & domus patris ſui, qui peccauerant. Et venit ad Dauid Gad Propheta dicens. Aſcende & conſtitue altare domino in area Areuma Iebuſæi. Cùm ergo mandatum Dei fuerit expreſſum de conſtruendo ibi altare, manifeſtum erat, quòd non erat peccatum aliquod.

QVAESTIO. XLI.

Præceptũ de immolãdo i vno loco dispẽsabile erat.

ISTVD præceptum est dispensabile, quia non cõtinet intentionem legislatoris, s. de bono communi, ad quod tendit tota intentio viuentium sub lege diuina. Nec continet expresse ordinem virtutis, & iustitiæ, sed quandam valde particularem determinationem cultus diuini: ergo manente cultu diuino potest dispensari, vt contra hoc pręceptum aliqualiter fiat. De Elia etiam dubium non erat quando mandato Dei ageret, quia Propheta erat, & mouebatur à Deo: quicunque autem siue vir magnæ auctoritatis, siue paruę, qui à Deo iuberetur holocaustum immolare in aliquo loco extra locum sanctuarij poterat licitè illud facere, imò debebat. Nam qui spiritu Dei aguntur, non sunt sub lege, i. illi, qui mouentur à Deo mandante aliquid fieri non ligantur lege communi: nam licèt lex communis mandet esse tale, vel tale faciendum: si Deus specialiter mihi contrarium mandat, non obligor ad legem communem, quia Deus soluit me ab ea. Sed in hoc oportet multum inquirere vtrum ille, qui mandat contrarium fieri sit Spiritus Dei, vel dæmonis: non enim cito credendum est ei: sic enim dicit Ioan. Epistola 1. c. 4. Nolite adhuc credere omni spiritui, sed probate vtrum ex Deo sit. In istis tamen hominibus vulgaribus, licèt mouerent à Deo, nõ crederetur eis, ꝙ mouebantur à Deo, nisi pateret, & sic iudicarentur male agere. Viri autem magnæ auctoritatis, de quibus non est præsumptio, ꝙ errarēt idolatrando, dato ꝙ talia agerent, non reputarentur mala, quia iudicaretur, ꝙ a Deo moti agebant. *In loco, in quo fuerit memoria nominis mei.* Iste modus loquendi est talis, qualis ille, quo vulgariter vtimur quando aliqua Ecclesia denominatur ab aliquo sancto: dicimus ꝙ ibi est inuocatio talis sancti, idest ibi specialiter fiũt aliqua ad honorem eius: sic memoria nominis Dei, apud Israelitas erat, vbi tabernaculum, & sacerdotes erant, quia ille locus vocatur mansio Dei, & ibi specialiter colebatur. Locus autem diuinæ mansionis non fuit semper idem, nam primo cùm essent in deserto Israelitæ, ambulabat in medio eorum tabernaculum domini in castrametando, quia ad vnam mensuram quadrati castrametabatur populus, s. Iudas ad Orientē cum vexillo suo, & cum eo aliæ duæ tribus: Ephraim ad Occidentem cum vexillo, & cum alijs duabus tribubꝰ: ad Aquilonem Dan cũ vexillo suo, & alijs duabus tribubus, ad Meridiem verò Ruben cum vexillo suo, & cum alijs duabus tribubꝰ, in medio autem istorum quatuor vexillorum, & congregationis populi locabatur tabernaculum, & in circuitu eius Leuitæ, vt patet Numer. 2. & 3. cap. cùm autem mouerentur castra tabernaculum deponebatur, & portabant illud Leuitæ in plaustris, & ad humeros suos: & ibant in medio totius populi: nam sex Tribus præcedebant, & sex Tribus subsequebantur: vt patet Numer. 10. in ordine proficiscendi de monte Sinai. Cùm autem intrauerunt in terram Chanaan, fixerunt castra in Galgalis, & ibi fecerunt circuncisionem secundam, & celebrauerunt Pascha: vt patet Iosue 5. cap. Et stetit ibi tabernaculum domini: deinde factis quibusdam bellis in circuitu illarum gentium, vt cõtra Iericho, & ciuitatem Hai venerunt ad montem Ebal: vbi fecerunt altare, & posuerunt benedictiones, & maledictiones, quas mandauerat Moyses in Deuter. & acceperunt Gabaonitas sub conditione pacis per fraudem: sed in his omnibus totus populus Israel cum Iosue, & per consequens tabernaculum domini videbatur manere in Galgalis, vbi primò manserant, quia nondum habebant aliqua loca, in quibus congrue maneret in terra Chanaan.

Locus tabernaculi dñi dum Hebrei incedebãt & castrametabant, & postquam venerunt i terram ꝓmissionis.

F Et hoc innuitur Iosue 10. capitulo, vbi cùm conuenissent quinque reges ad delendam ciuitatem Gabaon, qui se tradiderat Iudæis, dicitur in tex. Habitatores autem Gabaon ciuitatis obsessę miserunt ad Iosue, qui tunc morabatur in castris apud Galgalam. Et sic videtur, quòd licèt Iosue cum viris bellatoribus iret ad expugnanda aliqua loca, tamen reliquus populus, & mulieres cum paruulis, atque senibus, & omnia alia, & ipsum templum siue tabernaculum domini manebant apud Galgalam in castris: licèt in destructione Iericho arca domini portata fuit, vt circundaret semel ciuitatem in septimo die, & sacerdotes cum ea, sed Iericho modicum distabat à Galgalis, vbi erant castra: & manebat totum tabernaculum. De hoc Iosue 6. capitu. Postquam autem ceperunt aliquam partem locorum terrę Chanaan, iuerũt omnes Israelitę simul, & fixerunt tabernaculum domini in Silo, vt patet Iosue 18. capitulo, cùm dicitur: Congregati sunt omnes filij Israel in Silo, ibique fixerunt tabernaculum testimonij, & fuit eis terra subiecta: sed ante hoc semper manserat in Galgalis, & ibi totus Israel castrametabatur: nam & diuisio sortium, quæ facta fuit in Silo, vt patet Iosue 18. capitulo, fuit incæpta in Galgalis, & pauloante quàm venirent in Silo, fit mentio, quòd starent in Galgalis, vt patet Iosue 14. capitulo, cùm dicitur, quòd accesserunt filij Iuda ad Iosue in Galgala, & locutus est ad eum Caleb filius Iephonè Cenezæus, & petiuit ibi terram Hebron, & diuisa fuit sors Iudæ:

H & sic aliqua loca terrę Chanaan capta erant: licèt non omnia, quę diuiderentur Tribubus in sortem, vt patet in processu libri Iosue: nam tota terra promissionis tempore Iosue diuisa fuit in sortem, sed non fuit capta ab hostibus tota in suo tempore, nec in tempore iudicum sequentium vsque ad tempora regis Salomonis, vt patet 3. Regum 5. capitulo, & 2. Paralipo. 8. mansit autem tabernaculum domini in Silo a tempore Iosue per tempora omnium iudicum Israel: vsque ad tempus Heli sacerdotis, & Samuelis sacerdotis atque Prophetæ: nam in diebus illis, cùm semel Philisthiim iuissent in bellum contra Israel, & sacerdotes portauissent arcam domini in castra belli vincentibus Philisthinis arca domini capta est; vt patet primo Re-

Tota terra promissionis tpe Iosue diuisa fuit, licèt suo tẽpore non tota esset acquisita.

I gum quarto capitulo. Et cùm mansisset ibi paucis diebus, Deus fecit eam redire in terram Israel mittentibus eam Philisthinis in plaustro per vaccas fœtas, quę venerunt in agrum Bethsames, vt patet primo Regum sexto capitulo, mortuis autem ibi quinquaginta milia de plebe adduxerunt arcam domini in Cariathiarim ad Aminadab, qui stabat in Gabaa, licèt in hoc videtur esse turbatio, quia dicitur ibi reducta arca domini in Cariathiarim, & dicitur reducta in Gabaa, & non sunt istæ duæ reductiones, sed vna: nam vt dicitur primo Regum 7. capitulo, viri Cariathiarim reduxerunt à Bethsamitibus à se, & posuerunt eam in

K Gabaa in domo Aminadab. Et tunc sequitur, quòd stetit arca domini in Cariathiarim: quasi idem esset Cariathiarim, & Gabaa: & sic postea in secundo Regum capitulo sexto, dicitur quòd Dauid tulit arcam de domo Aminadab, quæ erat in Gabaa: & adduxit eam in ciuitatem suam Ierusalem in domum suam, & postea mansit ibi donec Salomon fecit templum: & inuenit eam ibi Salomon, atque posuit in templo quod ædificauerat: vt patet 2. Paralip. primo capitulo. Sed considerandum est, quòd non est eadem translatio arcæ Domini, & tabernaculi Domini, quia arca eo quòd leuis erat, portabatur in bella: vt patet primo Regum quarto capitulo, tabernaculum autem cùm erat aliquid valde magnum constitutum ex multis separatis, ideo postquam figebatur, nunquam mouebatur, vt portaretur ad bella, vel ad aliquid alterum, sed

Nō [illegible] arcæ.

ſed manebat in loco ſuo, niſi totaliter mutandum eſſet ad alium locum, & nunquam reducendũ ad priorem locum: cùm autem fuerunt Iſraelitæ in deſerto, manſit arca & tabernaculum ſimul: cùm autem venit in ſilo etiam manſit arca in tabernaculo vſque ad tempus, quo ducta fuit in caſtra, & a Philiſtinis accepta: nam ex eo tempore vſque quo Salomon conſtruxit templum, nunquam fuerunt ſimul, quod fuit tẽpus pluſquam centum annorum, vt ſatis patet infra per totum tempus regni Saul, quod fuit 40. annorum, & per tempora regni Dauid, quod fuit aliorum 40. annorum, & per nouem annos regni Salomonis: nã in ſeptem annis conſtructum fuit templum, vt patet 3. Regu. 7. c. cępit conſtruere illud Salomon 2. anno regni ſui coniuncta ſunt arca & tabernaculum, & patet quia finito templo, iuit Salomon pro tabernaculo, quod erat in Gabaon, vt patet ſecundo Paralipo. 1. c. Antecedens patet, ſcilicet quòd in ſecundo anno regni ſui incęperit conſtruere Salomon templum tertio Regu. ſexto capitulo: præter hos aſſumendi ſunt omnes anni ſacerdotij Samuelis vſque ad tempus conſtitutionis Saul in regem, & illi debent addi ſuper annos regni Saul, & Dauid: & ſuper nouem annos regni Salomonis, poſt quos coniuncta ſunt arca & tabernaculum. Samuel autem pluribus quàm 20. annis tenuit ſacerdotium ante regnum Saul, vt colligitur. 1. Regũ 7. & 8. c. Nam Samuel tenuit ſacerdotiũ poſtquam mortuus eſt Heli, qui in anno, quo arca Domini capta eſt corruit de ſella ſua, & expirauit, vt patet primo Regum quarto capitulo. arca capta in eodem anno reducta eſt, vt patet primo Reg. ſexto, & tũc portata fuit in Cariathiraim, vt patet primo Regum ſeptimo. Et ab eo tempore erant arca, & tabernaculum ſeparata: ſed 20. annis poſtquam arca ſtetit in Cariathiarim Samuel orauit pro populo in Maſphat, vt patet primo Regum ſeptimo capitulo, ſed adhuc non erat rex Saul, quia in capitulo ſequenti, ſcilicet octauo agitur, quomodo Iſraelitæ petierint regem, cùm iam inueteratus eſſet Samuel, & filij eius iudicarent, & cõſtituit Samuel Saulem in regem, vt patet primo Regum nono & decimo, ergo ad minus 20. annis ante regnum Saul eſſent arca & tabernaculum diſiuncta. Et ſic computando pluribus quàm centum & decẽ annis, vel forte centum & quindecim fuiſſent arca & tabernaculum ſeparata, ſed non debent dari regno Saulis 40. anni ſi tempora Saulis computentur pręter tempora Samuelis. Aliter tamen dicendum videtur ſecundum computationem omnium chronographorum, ſcilicet Ioſephi, Euſebij, Helinandi, Lucę Tuden. do qui computant tempora Samuelis, & Saulis quaſi tempora vnius viri. Et faciunt iſta tempora annorum 40. nam tempora Saulis per ſe ſolùm ponuntur fuiſſe tres anni, ſcilicet poſt mortem Samuelis. Et ſatis hoc videtur, quia Samuel mortuus eſt, dum Saul perſequeretur Dauid: vt patet 1. Reg. ca. 24. ſed modicum poſt cùm confugiſſet Dauid ad regem Achis, & manſiſſet ibi paruo tempore, Philiſtim congregauerũt agmina in Aphec, Saul iuit in bellum, & mortuus eſt cũ Ionatha filio ſuo in montibus Gelboe, vt patet primo Regum 30. c. tempora autẽ Samuelis per ſe ante Saulis regnum plura fuerunt, quàm 25. annorum: nam ad minus 20. anni patent ex textu, in quibus poſt arcam captam, & mortuum Heli erat ſacerdos Samuel ante regnum Saulis, vt ſupra diximus, & colligitur primo Regum ſeptimo capitulo. Sed poſt hoc tranſierunt aliqua tempora, vt colligitur ex octauo capitulo primi Reg. cùm dicitur, quod poſtquã ſenuit Samuel conſtituit filios ſuos iudices, qui non ambulauerunt in viis patris ſui: ſed ſecuti ſunt auaritiam, & populus conqueſtus petijt regem a Samuele, & Samuel dedit:

Quãtum fuit tempus quo arca Domini a tabernaculo ſeparata fuit: ſecundũ aliquos.

A nam poſt orationem factam in Maſphat pro populo, & tempus, quo ſenuit, & conſtituit filios ſuos iudices aliquod ſpacium fuit, vt notatur primo Regum ſeptimo capitulo, nam poſt orationem factam in Maſphat, & ſenectutem Samuelis interponitur in ſeptimo capitulo eiuſdem libri, quòd iudicabat Samuel cunctis diebus vitæ ſuæ in Bethel, & Galgala, & Maſphat per ſingulos annos, & reuertebatur in Ramatha locum natiuitatis ſuæ: & ſic forte fuit iſtud ſpacium ſeptem annorum, vel quinque: nam aliqui ponunt de hiſtoriographis regnum Saulis 13. annis ſolis duraſſe, & quia mortuus fuit annis tribus poſt mortem Samuelis, vt ſupra diximus manent tempora Samuelis, & Saulis coniuncta, ſcilicet dum vnus regnabat, & a-
B lius erat ſacerdos fuiſſe decem annos ſolos.

QVAESTIO. XLI

CONCORDANDO ergo iſti poſitioni, quæ vera eſt: dicendum eſt, quòd tempora Saulis, & Samuelis erunt 40. anni quibus addantur 40. anni quibus regnauit Dauid, ſcilicet ſeptem in Hebron, & 33. in Ieruſalem, vt habetur 3. Regum 2. c. & nouem annos regni Salomonis manebunt 89. anni, quibus mãſit arca ſegregata a tabernaculo. Præſuppoſito ergo hoc, non eſt coincidendum in mutationibus arcę, & mutationibus tabernaculi, ſicut aliqui putant coincidere ex impotentia diſtinguendi. Et primo de muta-
C tionibus arcę dicam: arca nanque poſtquam capta fuit a Philiſtinis, manſit in terra eorum menſibus ſeptem, vt patet 1. Regum 6. c. poſtea reducta fuit ad Iſraelitas, & venit ad agrum Bethſames, vbi erant meſſores, & mortuis ibi 70. viris de populo Dei & 50. milia de populo, vt patet 1. Reg. 6. Bethſamitæ miſerunt eam ad Cariathiarim: nam vſque ad Cariathiarim venerunt pro ea, & poſuerunt in Cariathiarim in Gabaa: nam iſta non ſunt diuerſa, licèt appareant, & quorundam intellectum conturbent, vt magis declarabitur 1. Regum 7. c. manſit autem ibi arca Domini per totum tempus, quo fuit ſacerdos Samuel, & regnauit Saul: nam poſita arca in domo Aminadab ſanctificauerunt Eleazarum filium eius ad cuſtodiendum arcã,
D vt patet in prędicto capitulo. Fuit totum iſtud tempus, quo manſit ibi arca, annorum 47. vel 48. nam accipiendi ſunt 40. anni ſacerdotij Samuelis, & regni Saulis, & ſeptem anni regni Dauid: nam Dauid regnauit ſeptem annis, & menſibus ſex in Hebron, antequã regnaret ſuper totum Iſrael: vt patet 2. Regum 5. c. & 3. Regum. 2. c. ſed poſtquam ibi a toto Iſrael vnctus fuit fecit quoddam bellum contra Philiſthim, & poſt illud adduxit arcam Domini de Cariathiarim ſiue Gabaa: vt patet 2. Regum 6. c. Bellum autem illud quod intercidit inter vnctionem Dauid in regem ſuper totum Iſrael, & adductionem arcę, modicum videtur de tempore intercepiſſe: nam immediate vt factus fuit rex ſuper Iſrael, factum fuit bellum illud, vt patet
E 2. Regũ 5. ca. cũ dicitur: Audierunt Philiſthim, quòd vnxiſſent Dauid in regem, & aſcenderunt vniuerſi, vt quærerent Dauid, ergo poſtquam Dauid in regem vnctus eſt, facta ſunt hæc: ſed adductio arcę fuit immediate vt quieuit Dauid ab illo bello Philiſthinorũ: ergo videtur, quòd fuit anno 8. regni Dauid: vel in principio noni computando a principio regni eius in Hebron. Satis ergo patet quòd arca manſerit in Cariathiarim ſiue Gabaa in domo Aminadab annis 48. vel modicum plus: deinde Dauid cùm 30. milibus electis de Iſrael, & cum multis viris Iuda iuit in Gabaa, & adduxerunt arcam Domini, & cùm vellet adducere in domum ſuam, quia euenit mors miſerabilis Ozæ, qui tetigit arcam, quæ caſura videbatur, noluit

Quãtum fuit tempus ĩ quo arca Dñi a tabernaculo ſeparata fuit ſecundum ĩ tẽti. doct.

intro-

introducere arcam in domum suam: sed fecit eam poni in domo Obethedom Gethæi. Tempus autē, quo mansit ibi arca fuit trium mensium: nam postquàm audiuit Dauid, ꝙ benedixisset dominus domui Obethedom propter arcam, assumpto magno populo, iuit in domum Obethedom Gethæi, & duxit arcam in domum suam, & parauit ei tabernaculum: ibique mansit non mota per trigintaduos ferre annos regni Dauid, & per nouem annos regni Salomonis: fuit autem vniuersum tempus illud annorum 41. vel modicum plus: quo mansit arca in domo Dauid vsque quo Salomon eam posuit in templo, quod ædificauerat, vt patet primo capitulo secundi Paralipo. Deinde mansit arca Domini cum tabernaculo in templo Salomonis vsque ad tempora Ieremiæ, qui fuit tempore destructionis ciuitatis Ierusalem: vt patet Ieremię 39. & 40. vbi dicitur quòd accepit eum Nabuzardam princeps exercitus Nabuchodonosor, & dixit ei quòd iret quocunque vellet, siue in Babylonem, siue maneret in terra Ierusalem. Iste Ieremias videns spiritu prophetico imminere vrbi desolationem, accepit arcam Domini, & tabernaculum, & altare incensorum, & tulit in locum sepulchri Moysi, & occultauit ibi cum ipso Moyse, qui fecerat, donec Deus velit reuelare: de hoc secundo Macha. 2. c. Ex superioribus ergo intuenti patere potest sufficiēter de arca testī vbi fuerit a die, quo fecit eam Moyses vsque in præsentem diem. Circa tabernaculum est alia consideratio, nam tabernaculum simul cum arca fuerunt a tempore, quo condita sunt per desertum, & postea in Silo per multa tempora vsque ad diem, quo arca educta fuit in castra ad bellum contra Philisthinos: de quo 1. Regum 4. c. quid autem de arca postea factum fuerit iam dictum est: sed tabernaculum tunc manebat in Silo: & quia cognoscebat Samuel ex prophetico spiritu, quòd Deus repulisset Silo, transtulit tabernaculum in Nobe: ibi namq; erat tempore, quo regnabat Saul: vt patet primo Regum 21. c. nam ibi erat Abimelch sacerdos, ad quem accessit Dauid, vt daret ei panes saltem quinque, & respondit, quòd non erant ibi, nisi panes sancti, scilicet panes propositionis, qui sublati fuerant a facie Domini: sed panes propositionis ponebantur in mensa, quę erat intra tabernaculum: de hoc Exo. 25. c. Et ponebantur panes isti cum mensa ante velum, quod expāditur ante Sancta Sanctorum in latere septentrionali, vt patet Exo. 26. c. necessarium erat ergo dicere, quòd in Nobe erat tūc tabernaculum cum omnibus vasis suis & altaribus, nihilque deficiebat præter arcam Domini, quæ tunc erat in domo Aminadab in Cariathiarim: mansit autem tabernaculum Domini ibi vsquequo Saul deleuit Nobe in ore gladij viros, & mulieres, magnos, & paruos, & ouem, & bouem, & asinum, & non mansit ibi quisquam. Tunc autem transferri fecit tabernaculum in Gabaon, vbi mansit vsque ad tempora Salomonis, qui iuit illuc cum omni Israel, & adduxerunt tabernaculum cum omnibus, quæ in eo erant, & altare ęreum, in quo sacrificia immolabantur, quod ponebatur ad introitum tabernaculi. De his secundo Paralipo. primo capitulo. Post manserunt arca & tabernaculum simul in templo Salomonis vsque ad tempus Ieremiæ, qui, vt diximus, tulit arcam in absconsum locum sepulchri Moysi, tabernaculum autem scilicet cortinas, & altare incensi tulit cum arca, & manserunt ibi: cętera manserunt in Ierusalem: de hoc secundo Machabe. secundo capitulo. Et cęterorum manentiū quædam delata sunt in Babylonem per Nabuchodonosor in prima trāsmigratione, scilicet omnia vasa aurea, & argentea, quæ erant valoris magni: vasa ærea, quæ manebant & columnæ ęreę cum capitellis, & cętera supellectilia ęrea

Omnia vasa aurea & argentea

F confregit Nabuzardam, & tulit in massas in Babylonem: de 1. 4. Reg. 24. c. de hoc 2. 4. Regum 25. c. Cetera autem, quæ lignea erant, vt tabulata tabernaculi, quæ fecerat Moyses, vt patet infra 16. & Cherubin, quæ fecerat Salomon conbusta sunt, quia incendit Nabuzardam totam domum Domini: vt patet quarto Regum 25. c. & Iere. 39. Postquam autem transierunt in Babylonem, manserunt illa vasa sanctuarij aurea, & argentea illesa apud Nabuchodonosor, & apud Euilmerodac filium eius: nam Nabuchodonosor asportauerat omnia ista vasa, & posuit in templo Dei sui: vt patet primo Esdre primo capitulo: Balthasar autem, qui erat nepos Nabuchodonosor, cùm quadam die stans in cōuiuio esset temulentus, mandauit proferri vasa illa Domini, & allata sunt, atque bibit in

G eis ipse, & concubinæ eius, atque optimates eius: vt patet Daniel. quinto capitulo. Et propter hoc indignatus Deus dedit tres digitos scribētes in pariete, Mane Techel, Phares, in quibus destructio regni Chaldęorum, & translatio ad aliam gentem notabatur. Completo autem tempore, Cirus rex Persarum, qui fecit redire captiuitatem Iudęorum in terram suam, dedit omnia ista vasa, quæ fuerant allata de Ierusalem, Iudæis, vt asportarent in Ierusalem, vt patet primo Esdrę 1. c. iste qui supra dictus fuit est exitus tabernaculi, & arcę, & cęterorum, quæ Moyses fabricauit in deserto iubente Domino, & eorum, quæ postea fecit Salomon.

H

QVAESTIO. XLIII.

VTRVM autem reductis istis vasis in Ierusalem, & ędificato templo secundo, constructum fuerit tabernaculum integrum tale quale Moyses in deserto fabricauerit, vel tale quale Salomon fecit, ex scripturis non constat: nam de eis, quæ post reditum de captiuitate Hebræi egerunt, nihil habemus, nisi Aggeum prophetam, & Zahariam, qui historiam ad hoc pertinentē nullam texunt; sed ædificantes templum ad festinandum excitant: habemus librum Esdrę, & Neemiæ, qui labores redeuntium, & reedificantium narrant: habemus & libros Machabęorum, qui historias bellorum ab insurgentibus aduersariis

I continent, in quibus nihil tale, quale inquirimus, videtur inueniri posse. Dicendum tamen est quòd post reditum de captiuitate ipsi restaurauerit aliqua prioribus similia facientes, Cherubin, & Sancta Sanctorum, & mensam, atque candelabrum, & cętera cùm altari holocaustorum, vt nihil ibi defuerit, q̄d nō fit nisi arca: non enim videbatur aliqua necessitas faciendi arcam, quia arca erat ad conseruandum tabulas legis, & vrnam, & manna, & virgam Aaron, quæ fronduerat: vt patet ad Hebrę. nono capitulo: sed tunc nihil erat inter eos horum, cùm trāsduxisset ea Ieremias in locum sepulchri Moysi, vt supra diximus: esset ergo arca inutilis si fieret. Quod autem reliqua fuerint postea in templo, patet, quia de altari thymiamatis habe-

K tur Lucę primo capitulo, vbi dicitur, quòd Zacharias erat sacerdos de vice Abia, & intrauit, vt poneret incensum, & apparuit ei Angelus Domini a dextris altaris incensi. Erat autem altare incensi altare thymiamatis, de quo infra 30. c. quod erat de lignis setim, habens vnum cubitum longitudinis, & alterum latitudinis, & duos cubitos altitudinis, & vestitum erat auro. Quod autem esset Sancta Sanctorum & facta velapendentia ante Sancta Sanctorum, & ante ostium tabernaculi patet, quia vt dicitur Mat. vigesimoseptimo, Christo moriente velum tēpli scissum est in duas partes a summo vsque ad deorsum hoc autem est velum, quod pendebat ante Sancta Sanctorum, de quo dicitur

dicitur infrà vigesimosexto capitulo, quòd fiebat velum illud de hiacintho, & purpura, coccoque bis tincto, & bysso retorta opere plumario pulchra varietate contextum, quod appendens ante quatuor columnas de lignis setim, quæ quidem ipsæ deauratæ erãt, & habebant capita aurea, sed bases argenteas. Quod autem esset post reditum de Babylone altare æneum, in quo immolarent, patet, quòd non poterant sacrificare, nisi in templo in altari holocaustorum, vt patet Leui. 17. c. sed constat ꝙ post reditum de Babylonica captiuitate erant multa sacrificia, vt patet secundo Macha. 3. c. vbi dicitur quòd Seleuchus rex Asiæ præstabat de redditibus suis omnes impensas ad ministerium sacrificiorum pertinentes. Idem patet, quia quandocunque aliquis nascebatur siue masculus, siue fœmina, debebat in purificatione matris offerri in templo, & redimi, si erat primogenitus quinque siclis, & siue primogenitus esset siue non, offerri debebat vnus agnus pro holocausto, & vna turtur, siue pullus columbæ pro peccato, & hæc imolabantur ad ostium tabernaculi: si autem mulier pariens pauper esset, duos turtures aut duos pullos columbarum: vnum pro peccato, & alterum in holocaustum, vt patet Leui. 12. c. Et si dicas, quòd forte post redditum de Babylone non fiebant tales ritus. Respondetur quòd falsum est, nam pro Christo nascente ista obseruata sunt: vt patet Luc. 2. c. vbi dicitur, quòd parentes Iesu tulerunt eum, postquam venerunt dies purificationis, vt sisterent coram Domino secundum legem Moysi: & ponitur de oblatione facta: quòd etiam fierent illo tẽpore sacrificia, patet, quia ideo vendebantur in templo columbæ, vt ex eis emerent pauperes ad sacrificia. De hoc Mat. 21. c. vbi dicitur: quòd Christus ingressus in templum facto flagello de funiculis euertit mẽsas nummulariorum, & cathedras vendentium colũbas, atque effudit omne æs: & vendentes atque emẽtes proiecit: necessariò ergo erat altare æneum illo tẽpore cum fierent sacrificia, nam sine illo fieri non poterant. Concluditur ergo post redditum de Babylonica captiuitate fuisse omnia, quæ pertinebant ad ritum ministrorum, scilicet vestes sacerdotales, & altaria, & cætera supellectilia tabernaculi præter arcam. His dictis est dubium, quia hic dicitur offeretis super illud holocausta vestra, pacifica vestra in omni loco, in quo fuerit memoria nominis mei: cũ ergo ex tempore, quo arca capta fuit a Philisthinis, vt patet primo Regum quarto capitulo, nunquam fuerint arca & tabernaculum simul vsque ad tempora in quibus finiuit Salomon templum, quod fuit spacium 89. annorum, vbi debebant fieri sacrificia? nam hic dicitur quòd debebant fieri sacrificia in omni loco, vbi esset memoria nominis Dei. Sciendum est enim vtrũ memoria nominis Domini esset, vbi erat arca, vel vbi erat tabernaculum: satis videtur, quòd memoria nominis Domini esset vbi erat arca, vt patet secundo Regum 6. c. cùm dicitur: Surrexit Dauid, & abijt ipse, & vniuersus Israel, vt adducerent arcam, super quam inuocatum est nomen Domini exercituum sedentis in Cherubin super eam. licebat ergo offerre victimas, vbicunque esset arca. Et patet hoc secundo Regum sexto capitulo: nam cùm Dauid rursus transferret arcam de domo Obethedon, cùm transiret sex passus ille, qui portabat arcam, immolabant bouem, & arietem. Idem patet, quia quando Dominus reduxit arcam, quæ tenebatur in terra Philisthinorum ad agrum Bethsames, viri Bethsamite obtulerunt victimas & holocausta illo die coram Domino: satis enim immolabatur nomini Domini super arcam, vbi erat memoria nominis Domini super eã, quia inter Cherubin, qui erant super arcam loquebatur Deus: vt patet secundo Regum sexto, & infra vigesimoquinto capitulo, cùm dicitur, quod faceret arcam, & poneret supra Cherubin, & propitiatorium: & subditur: Inde præcipiam, & loquar ad te, supra propitiatorium ac de medio Cherubin, qui erunt super arcam testimonij, cuncta quæ mandabo filijs Israel. Idem patet Numeri septimo, cùm dicitur: Cunque ingrederetur Moyses ad tabernaculum fœderis, vt consuleret oraculum, audiebat vocem loquentis ad se de propitiatorio, quod erat super arcam testimonij inter duos Cherubin, vnde & loquebatur ei. Et sicut ex isto fundamento arguitur, quòd liceret coram arca immolare, quia super eam erat inuocatum nomen Domini: ita arguetur quòd in loco tabernaculi offerre liceret, dato quòd non staret ibi arca: nam eodem modo memoria nominis Domini erat vbi erat tabernaculum, sicut vbi erat arca: nam sicut Deus loquebatur super arcam de medio Cherubin, vt declaratum est: ita etiam loquebatur ante ostium tabernaculi super altare holocaustorum, vt patet infra vigesimonono capitulo, cùm dicitur: Sacrificiũ est Domino oblatione perpetua in generationes vestras ad ostium tabernaculi testimonij coram Domino, vbi constituam vt loquar ad te, ibique præcipiam filijs Israel. Imò videtur quòd rationabilius est, quòd offerretur ĩ loco, vbi esset tabernaculum, quàm in loco vbi esset arcã solũ: quia locus determinatus ad immolandum erat atriũ tabernaculi, & hoc in altari holocaustorum: vt patet Leu. decimoseptimo capitulo: sed altare holocaustorum non consequebatur arcam sed tabernaculum, scilicet quòd ad quemcunque locum portaretur tabernaculum, illuc portabatur & altare: non autem sic de arca: & patet hoc secundo Paralipo. primo capitulo: nam cùm vellet Salomon in templo quod ædificauerat ponere arcam & tabernaculum cum altari holocaustorum, reperit arcam in Ierusalem in domo Dauid: altare autem æreum reperit cum tabernaculo in Gabaon. Item ibi licitum erat facere sacrificium, vbi erant ministri Dei, qui facere debebant sacrificia, & in hoc prosus vacabant, vt Dei opus complerent: sed in loco tabernaculi maior ministrorũ copia erat, quàm in loco vbi erat arca, ergo ibi magis licebat sacrificare. Antecedens patet: nam arca Domini postquam reducta fuit de terra Philisthinorum ducta fuit in domum Aminadab: & solùm fuit sanctificatus, vel consecratus filius eius Eleazarus ad custodiam arcæ: vt patet primo Regum septimo capitulo, & supra declaratum est: sed tabernaculum postquam de Silo mutatum est, fuit translatum in ciuitatem Nobe, vt supra declaratum est, & in ciuitate illa erat sacerdos magnus Achimelech: vt patet 1. Regum 21. c. & cùm eo erant 85. alij sacerdotes, quos omnes occidit Saul præter Abiathar, qui euadere potuit: vt patet primo Regum 22. c. Item patet ibi esse valde licitum sacrificia facere: nam post mortem Ieremiæ qui portauit arcam ad locum sepulchri Moysi, & post reditum de Babylonica captiuitate factæ: sunt immolationes multæ vt supra declarauimus, & tamen non erat arca in tabernaculo. Sed forte arguẽs, quòd non licuerit offerre sacrificia coram arca, quando ipsa non erat intra locum tabernaculi, quia Leui. decimoseptimo c. dr̃: Homo de domo Israel, & de aduenis, qui peregrinantur apud vos, qui obtulerit holocaustum siue victimam, & ad ostium tabernaculi testimonij non adduxerit, vt offeratur domino: interibit de populo suo. Respondetur quòd hoc intelligitur, quando arca erat intra tabernaculum, de lege communi non licebat offerre extra atrium tabernaculi: sed cum ipsa extra esset, vbicunque esset, licebat offerre. Et patet, quia viri sancti hoc faciebant, vt Dauid, & Deus hoc tanquam licitum

Post capti uitatẽ Babylonicã fuit altare holocaustorum in templo.

Dubium.

Responsio.

Erat memoria dñi sup arcam & corã dño immolabatur.

Rationabilius erat eo tpe quo arca, & tabernaculũ seiũcta erãt offerri in tabernaculo, q̃ corã arca.

Obiectio.

Solutio.

A B C D E

Licitum erat sacrificia facere coram arca quando ipsa a tabernaculo erat separata.

licitum permittebat. Etiam quia ex textu satis hoc innuitur: nam cùm hic dicatur quòd vbicunque esset memoria nominis Domini debebant offerre, & in arca erat memoria nominis Domini, quia super eam erat inuocatum nomen Domini, vt patet secundo Regum sexto capitulo, & vt supra declarauimus: ergo coram ea licebat immolare. Sciendum autem, quod non solùm in his duobus locis, vbi regulariter debuissent offerri holocausta, scilicet coram altari holocaustorum in tabernaculi atrio, vel coram arca Israelitæ tempore, quo arca, & tabernaculum erant seiuncta offerebant: sed etiam in alijs locis; nam in Hebron immolabat maior pars populi Israel: & ibi fiebant magna vota & oblationes: & tamen ibi nec erat arca, nec tabernaculum, vt patet ex dictis nam tempore Dauid quando arca erat in domo sua: & tabernaculum in Gabaon: immolabat populus in Hebron: vt patet secundo Regum 15. c. nam Absolon filius Dauid petiuit ab eo licentiam, vt permitteret eũ ire ad immolandum in Hebron, quia cùm staret exul in terra Gessuri vouerat vota Domino, vt iret in Hebron ad immolandum: licèt autem hoc falsum fuerit: quia hoc Absolon commentabatur, vt haberet locum coniurationis sua contra patrem, tamen secundum veritatem ipse ibi oblationes obtulit, & vota falsa soluit, & totus populus ibi immolabat; vt patet eodem capitulo. Eodem modo in Ramatha fiebant oblationes tempore Samuelis, nam ipse construxerat ibi altare, vt patet primo Regum septimo. Etiam Samuel solitus erat immolare vbicunque vellet: nam in Masphath immolauit, vt patet primo Regum septimo capitulo, cùm dicitur: Tulit Samuel agnum lactantem vnum, & obtulit illum integrum in holocaustum Domino. Etiam obtulit sacrificium in quadam alia ciuitate, quando iuit ad eum Saul ad inquirendum de asinis patris sui: vt patet primo Regum nono capitulo. Etiam obtulit sacrificium in Bethlehem quando iuit ad vngendum Dauid in regem: vt patet primo Regum 16. capitulo. Et quòd plus est, quia ibi innuitur quod erat ei licitum immolare vbicunque vellet, nam istam excusationem mandauit ei Deus dicere: Ad immolandum Domino veni. Et tamen si non esset sibi licitum immolare vbicunque vellet indistinctè non fuisset bona responsio ista: sic patet in alijs locis. Dicitur ad hoc, quòd de hac immolatione, quæ fuit facta in Bethlehem, non est dubium, quin licita fuerit, quia per mandatum Domini facta est: vt patet primo Regum 16. c. de alijs autem, quas faciebat in alijs locis, licèt non manifeste dicat litera, quòd Deus mandauerit eas fieri: quia tamen Samuel erat vir sanctus, & Propheta magnæ auctoritatis, credendum est, quòd Deo mouente ista ageret, sicut supra dicebamus de Elia: nam non minoris auctoritatis erat in populo Samuel, quàm fuit Elias. Imò valde maioris, quia non approbabatur a toto Israel: Samuel autem à toto populo conformiter atque concorditer iudicabatur vir maxime auctoritatis, & iudex totius populi: vt patet primo Regum septimo capitulo, & propheta fidelis Domini, vt patet primo Regum tertio capitulo, cùm dicitur: Et cognouit vniuersus Israel a Dam vsq; Bersabeæ, quòd fidelis Samuel Propheta esset Domini. De immolatione autem, quæ fiebat a toto populo in Hebron dicendum, quòd habuit ortum a Dauid: nam Dauid cùm esset Propheta Domini, quidquid ille faceret, credebatur, vt à Deo motus facere, & reputabatur iustum. Regnauerat autem Dauid septem annis, & mensibus sex in Hebron, & tunc offerebat Domino victimas suas in Hebron: de regno suo ibidem patet secundo Regum quinto capitulo. Satis autem verisimile est, cum ibi incepisse immolare; nam antequam ipse ibi

Immolatio quæ fiebat in Hebron a populo Hebræo ortum habuit a Dauid.

F moraretur, non legitur quòd aliquis immolaret in Hebron. Quod autem Absolon voluerit immolare Domino in Hebron vel verè, vel fictè: fuit, quia cum esset puer, & maneret ibi cùm patre suo Dauid videbat Dauid immolantem, & ex hoc induci poterat, vt magis voueret ibi domino immolare, quàm in aliquo alio loco terræ Israel. Quod autem ibi Dauid immolauerit satis est verisimile: nam cùm ipse regnaret in Hebron, nõ erat in terra sua arca domini, quia erat in Cariathiarim: ideo quando ipse factus est rex super totum Israel, immediate duxit arcam in ciuitatem suam: vt patet secundo Regum sexto capitulo. Nec etiam erat tabernaculum in terra sua, quia erat in Gabaon, non habebat ergo locum, in quo offerre posset secundum legem communem: ex lege autem speciali poterat immolare in quocunque alio loco, sicut faciebat Samuel, vt supra declarauimus: immolabat ergo in Hebron vbi erat sedes præcipua regni sui: populus autem assumpta auctoritate ex facto Dauid, immolabat postea in eodem loco. Et licèt immolatio facta ibi fortè non esset peccatum, quia populus assumebat auctoritatem ex facto Dauid, qui erat Propheta magnus, tamen peccabat in immolando in multis alijs locis; nam & in excelsis montibus adolebant Thymiamata, & faciebant holocausta: & hoc ad idolatriam occasio erat: & Deus ista prohibebat, & reges, qui ista vetuerunt multum laudantur: illi autem qui non abstulerunt ea, licèt aliàs boni essent, tamen ex ista parte aliqualiter vituperantur, vt patet in tertio & quarto Regum, discurrendo, quia de bonis regibus, qui tamen perfecte boni non erant, dicitur: Verumtamen excelsa non abstulit. De hoc patet quarto Regum 18. c, de Ezechia rege, qui excelsa abstulit.

G

H

An in excelsi sacrificarent Israelitæ solum.

QVAESTIO. XLIIII.

SED dices quòd ista excelsa non erant loca in quibus populus Israel immolaret Deo cęli incensum, vel holocausta, sed loca vbi colebant statuas & omnem militiam cęli: & faciebant abominationes multas: vt patet in eodem 18. c. cùm dicitur: Ipse dissipauit excelsa, & contriuit statuas, & succidit lucos. Respondetur quòd duplicia erant excelsa, Quædam erant excelsa, quæ erant deputata ad cultum Dei veri, & sacerdotes erant ibi de bonis & colentibus Deum. Alia erant excelsa, vbi colebant dæmonia, & militia cęli & duodecim signa, & statuæ, & ibi erãt mali sacerdotes. Ista distinctio excelsorum & sacerdotum habet quarto Reg. 23. c. vbi dicitur in laudem Iosiæ: Congregauitque omnes sacerdotes de ciuitatibus Iuda, & cõtaminauit excelsa, vbi sacrificabant sacerdotes de Gabaa vsque Bersabeæ; & destruxit aras portarum in introitu ostij Iosiæ principis ciuitatis, quod erat ad sinistras portæ ciuitatis: verumtamen non ascendebant sacerdotes excelsorum ad altare Domini in Ierusalem: sed tamen comedebant Azyma in medio fratrum suorũ. Ecce manifestum est quòd isti sacerdotes excelsorum non erant sacerdotes idolorum, sed Dei: quia si essent sacerdotes idolorum, non solùm prohiberentur ab accessu altaris Dei, sed etiam ab omnibus alijs, & occiderentur a tali rege iusto, qualis erat Iosias, qui totam idolatriam mundauit, vt patet in eodem capitulo. Sed tamen isti permittebantur inter alios sacerdotes domini, qui erant fratres sui, comedere panem, & nullum malum eis fiebat; ergo non erant sacerdotes idolorum, sed isti immolabant in excelsis: vt patet eodem capitulo, immolabant Deo in excelsis. Alij erant sacerdotes excelsorum, qui colebant idola. De his etiam in eodem c. 23. subiungitur: Insuper omnia Fana excelsa, quæ erant in montibus Samariæ,

I

K

quæ fecerant reges Iſrael ad irritandum Dominum, abſtulit Ioſias, & fecit eis ſecundum omnia quæ fecerat in Bethel: & occidit vniuerſos ſacerdotes excelſorum, qui erant ſuper altaria, & combuſſit oſſa humana ſuper ea. Ecce qualiter patet diſtinctio inter immolationes excelſorum, & inter ſacerdotes: nam quidam ſacerdotes excelſorum trucidabantur, alijs dabantur cibaria inter fratres ſuos, ergo videtur quòd quidam colebant idola, alij autem non.

Altare, de quo hoc dicitur, quod deberet de terra fieri: eſt altare holocauſtorum.

Nunc autem ſciendum, quòd quando hic dicitur quòd altare debeat fieri Domino de terra, vel de lapidibus impolitis, licet intelligi poſſit de altari æneo, quod erat ante oſtium tabernaculi, quod implebatur terra vſque ad locum, in quo accendebatur ignis, vt declaratum fuit ſupra, & ſic erat altare de terra: tamen magis intelligitur de alijs altaribus. Nam mandato, quod fieret altare de terra, vel de lapidibus impolitis, intendebat Dominus vitare idolatriam, ſi reducerentur lapides politi ad certam figuram, quæ foret adorabilis: in altari tamen ęneo holocauſtorum non erat hoc periculum: nam cùm parietes eius, qui videbantur, eſſent de lignis ſetim, & cooperti æneis laminis, & reticulo ſecundum formam quadrangulam, quidquid intra poneretur ſiue lapides, ſiue ligna, ſiue terra, apparere non poterant: quod autem non videtur in corporibus eſt apud nos tanquam non ſit, ideo adorari non poterat: in alijs autem altaribus, quæ nullo ligneo, aut æneo tegmine velabantur, erat periculum magis idolatriæ, quia ipſum altare conſtrueretur ita, vt poſſet exprimere ſaltem imperfectè aliquam ſimilitudinem rei viuentis, & ſic adorari poſſet: diligentiſſime ergo cauendum erat quòd cùm immolarent coram Deo in altari per ſe ſtante, non poterat immolari in altari æneo quod fecerat Moyſes: cauendum namque vt ipſum altare vel de terra fieret, vel de lapidibus non politis. Et ſic fiebat etiam quandocunque ex diſpenſatione temporum, vel perſonarum immolabatur in alio loco, quam ad oſtium tabernaculi: vel coram arca: vt quando Samuel immolauit in Maſphath, vel in Bethlehem, vel conſtruxit altare in Ramatha, vel immolationem paſſus eſt fieri in Galgalis: vt altaria fierent de terra, vel de lapidibus rudibus: Idem quando Dauid immolabat in Hebron, & reliquus populus, vel quando in excelſis montium immolabant Deo vero, credendum ſemper eſt quòd in altaribus de terra, aut de lapidibus impolitis immolabant: nam ibi multum talia ſeruari decebat. Patet hoc in immolatione, quam fecit Elias in monte Carmeli coram omni populo, & ſacerdotibus atque Prophetis Baal: nã ibi altare de lapidibus fecit, vt patet tertio Regum decimooctauo capitulo: ſic etiam obſeruatum fuit tempore Iudicum: nam fiebant aliqua altaria Domino in aliquibus ciuitatibus, & illa fiebant de lapidibus. *Veniam ad te, & benedicam tibi.* Hoc refertur ad ſuperiora, ſcilicet in omni loco, in quo fuerit memoria nominis mei, veniam ad te & benedicam tibi. Et tunc illa determinatio, ſcilicet in omni loco, in quo fuerit memoria nominis mei, refertur ad duo, ſcilicet ad illud primum. altare de terra facietis mihi, & offeretis ſuper eo holocauſta, & pacifica veſtra in omni loco, in quo fuerit memoria nominis mei: & ſecundum hoc determinatur locus immolandi, & ponendi altare, ſcilicet quòd ſolùm ponatur in loco vbi fuerit memoria nominis Dei. Refertur etiam ad inferius, ſcilicet ad hoc quod hic ponitur, & eſt ſenſus: etiam in omni loco in quo fuerit memoria nominis mei, veniam ad te, & benedicam tibi: & iſte ſenſus verus eſt coniungendo illam determinationem mediam ſuperiori, & inferiori. Sed ſecundum punctuationem literæ poteſt eſſe alius ſenſus etiam verus, ſcilicet quòd iſta determinatio in omni loco, in quo fuerit memoria nominis mei, ſolùm coniungatur inferiori, ſcilicet: veniam ad te, & benedicam tibi: & tunc ſunt duæ ſententiæ. Prima quòd altare de terra faciendum ſit, & ibi holocauſta, & pacifica immolanda ſint. Secunda ſententia, quòd Deus promittat ſacrificantibus bona, dicẽs: in omni loco, in quo fuerit memoria nominis mei veniam ad te: & benedicam tibi. Et licèt ſecundum iſtum ſenſum non determinetur locus immolandi, & conſtruendi altare ſicut innuebatur in altero: tamen ſubintelligendum eſt: nam cùm dicitur, altare de terra facietis mihi, & offeretis ſuper eo holocauſta veſtra & pacifica veſtra, licèt non dicatur vbi: tamen intelligendum eſt, quòd iſta altaria fiant in locis ſecũdum determinationem legis debitis: ſed in Leuitico c. 17. & Deute. 12. limitatur locus tabernaculi ad immolandum: ergo ibi ſolùm fieri debebant iſta altaria: ſi autem alibi facta ſunt, vt ſupra diximus, ex diſpenſatione temporum, & perſonarum factum eſt.

Qualiter Deus dicatur ire vel venire.

QVAESTIO. XLV.

Veniam ad te.

DEVS ad nullum locum venire poteſt, nec ad aliquem locũ ire, cùm Deus vbiq; & ſemper ſit: ire autem vel venire eſt per acquiſitionem loci & deperditionem: quod ſolis ſubſtantijs finitis competit: corporibus quidem propriè, ſpiritibus autem per aliquẽ modum: quod autem infinitum eſt, ſiue ſecundum quantitatem, vt ſi poneretur tale corpus: vel infinitũ ſecundum eſſentiam, vt Deus non poteſt ire ad aliquem locũ: nam quod mouetur, dum eſt in termino a quo, non eſt in termino ad quẽ: nam tunc non eſſet motus, cùm ad acquiſitionem termini ceſſet motus: ſed quod infinitum eſt, vel quantitate vel eſſentia ſimul vbique eſt: ergo ad nullum locum mouetur. De corpore infinito, ſi eſſet, ſatis patet cuilibet q̃ illud nõ poſſit moueri ſecundum ſe totum perdendo totum locum, & acquirendo alium locum ſegregatũ a priori: licèt Philoſophus in 1. Phyſic. loquens contra Meliſſum dicit corpus infinitum poſſe moueri: ſed ille motus, quẽ ipſe ponit quantum ad partes rei eſt ſ̃m locũ, ſed quantum ad totam rem eſt ſecundum ſitum. Et patet per exemplum, quod ipſe ponit ibi. ſ. de aqua mota in vaſe cuius pars mouet, & poteſt tota moueri, tamen non deſerit locum, ſed ſitum ſecundum rarefactionem & condenſationem motis partibus vel motu circulari. De Deo aũt quia non eſt quantus, non ita patet: nam infinitas eſſentiæ non menſuratur quantitate locorum: nam infinitas eſſe eſt ſecundum gradus perfectionis: eſſentia autem diuina habet infinitos gradus perfectionis, ideo vocatur infinita: & Deum dicimus infinitum ſecundum eſſentiam, ideſt diuinam eſſentiam eſſe infinitam: iſta aũt perfectio infinita in eſſentia, vt ſic, non arguit eſſe vbique, vel omnia occupare: nam a perfectione ſubſtantiæ non inſurgit occupatio loci. Et hoc aliqualiter poteſt patere per intẽſionẽ accidentiũ, & perfectionem ſubſtantiarũ. De accidentibus patet: nam accidentia habent quandã perfectionẽ ſ̃m magis intẽſum, & minus intenſum: albedo namque, quę intẽſior eſt perfectior eſt: vt illa albedo, quæ eſt in xx. gradibus intenſa, eſt perfectior illa, quæ eſt in quinque gradibus. Sed in his non conſequitur quantitatis magnitudo ad perfectionem albedinis, ſcilicet quòd nõ eſt ſemper illa albedo extenſior, quæ eſt intenſior: nam albedo margaritæ eſt intenſior albedine equi. Et tamen albedo equi eſt extenſior, & maior albedine margaritę: nam perfectio eſt ibi, vt proprietas formæ: extenſio eſt proprietas materiæ, quæ immediate recipit quantitatem. Idem patet in

Corpus infinitum ſecũdum q̃titatẽ non poteſt localiter moueri 3. c.

Quomodo Deus eſt infinitus.

in perfectione substantiarum: nam illa substantia, quę magis habet de perfectione, idest plures gradus perfectionis substantialis, magis appropinquat ad naturam infinitam: nam sicut quantitatem illud corpus quantum quod habet plures partes æquales quantitatis, est magis propinquum ad esse infinitum corpus, quam id quod habet paucas partes æquales eiusdem quantitatis: ita illa natura, quæ plures gradus substantialis perfectionis, qui vocantur essentię, habet: magis appropinquat ad esse infinitam essentiam. Dantur namque gradus in substantijs perfectionis substantialis, sicut dantur gradus intensionis in accidentibus, vel excessus magnitudinum in quantitatibus, licèt substantiæ non intendantur, & remittantur. Sic enim ait Phylosophus, quòd species sunt sicut numeri, idest excedentes se ordinatim in perfectione substantiali secundum gradus essentiæ: quantum ergo aliqua substātia plures gradus perfectionis substantialis habeat, tātum magis accedit ad naturam infinitæ essentiæ, non tamen consequitur maior extēsio ad magis habere de gradibus perfectionis essentialis, vt patet in homine, & elephante, vel dracone. Sunt enim elephantes admirādæ magnitudinis, & dracones Aethiopici atq; Indici, tamē ad perfectionem substantiæ humanæ non accedunt: nam natura humana in multis gradibus substantialis perfectionis excellit dracones & elephantes. Et non solùm excellitur homo à draconibus, vel elephantibus in mole corporea per accidens, sed ex determinatione speciei: nam species humana non determinat sibi tantam magnitudinem, quanta est elephantis, quia omnium natura cōstantium, posita est mensura magnitudinis, & augmenti, vt ait Phylosophus in secundo de Anima in capit. de nutritiua potentia: patet ergo, quòd magnitudo quantitatis extensæ & occupatiuæ non consequatur magnitudinem, vel maioritatem perfectionis accidentium, vel substantiarum, scilicet quòd dum aliquod accidens est perfectius, vel substantia, ꝙ tanto habeat maiorem quantitatem, vel plura occupet. Sic ergo conformiter in Deo, licèt Deus secundum essentiam infinitus sit, non sequitur, quòd plura occupet. Imò nihil est, quòd minus occupet, quàm Deus, quia nihil occupat, & nihil est, quòd minus impediatur esse cum qualibet re, quàm gradus: nam angelus non potest manere intra animam nostram, Deus tamen illabitur ei, & totus intus manet: nihil ergo magis indiuisibile, & minus occupans quàm Deus est. Si ergo dicatur, quòd Deus vbique sit, non est intelligendum, ꝙ sit vbique tanquam omnia occupans, sicut corpus occupat totum spacium, vbi est: non ergo Deus dicitur omnia replere, tanquam omnia occupet, quia est infinitus in essentia directè: sed ex alia radice hoc euenit. Est ergo in hoc aliqua similitudo inter Deum, & formas spirituales: formæ namque spirituales non occupant locum: nec sunt in loco propriè loquendo, quia non habent id, per quod sint in loco, scilicet quantitatem, secundum quam applicetur extremum rei locatæ ad rem locantē: dicuntur tamen esse in loco secundum naturam virtutis suæ: anima namque nostra dicitur esse in homine, & nullo modo ē extra ipsum hominem, quem informat & per hoc est limitata, quia perfectio sua non est tanta secūdum essentiam, vt ipsa possit esse vbique: nunc autem in illo homine, in quo est, dicitur, ꝙ est tota in toto, & tota in qualibet eius parte, vt ait Augustinus, & omnes in hoc consentiunt, etiam Phylosophantes, licèt non tenuerint istum modum loquendi. Dicitur autem esse in toto tota, accipiendo totum Cathegoricè: pro eo quod est totum; nam si acciperetur Sincathegoricè, non differt primum dictum à secundo, scilicet quòd idem esset esse totam in toto, ꝙ esse totam in qualibet parte: & tunc

Quantum aliqua substantia plures gradus perfectionis substātiale hēt tāto magis accedit ad naturā infinitę essētię.

Licet Deus sit secundum essentiam infinitus, non tamen plura occupat loca.

Quomodo anima rationalis est tota in toto & tota in qualibet parte.

F vnum esset superfluū: & est sensus, quòd anima est tota in toto, idest anima tota, scilicet indiuisibilis ē in toto, idest in homine, qui est totū. Et non vult dicere, quòd est tota in toto, idest tota in qualibet parte hominis, qa hoc pertinet ad secūdum dictū, & tota qualibet parte, in qualibet parte virtutem motiuā, & actiuam influit secundum diuersitatem virtutum animę: quia anima, quę habet plures gradus perfectionis, in pluribus partibus facit virtutum diuersitatem. Nam quędam animę dant omnibus partibus virtutem vegetatiuam, & non aliquam alteram, vt arbores, & herbæ. Quædam dant vegetatiuam, & tactiuam, vt omnia animalia, siue pfecta, siue imperfecta. Ea autem, q̄ imperfectissima sunt, solam virtutem vegetatiuā, & tactiuam omnibus par-

G tibus corporis impartiuntur, vt conchilia naturaliter petris affixa, q̄ non habent naturaliter principium motus progressiui. Quædam impartiuntur omnibus partibus vegetatiuam, & quibusdam motiuam secūdum locum, & quibusdam visiuam, & auditiuam, & sic de cęteris viribus animæ organicis tam interioribus, q̄ exterioribus. De his Aristo. in 2. de Anima cap. de gradibus animæ. Anima autem sicut ait Phylos. in 3. de Anima vnitur corpori tripliciter, s. vt motor, vt forma, vt finis. Vnitur ei vt finis, quia ad hoc est corpus, vt perficiatur per animā: nam cùm finis habeat ratione boni, & perfecti, in quo est sistēdum, quidquid ordinatur in alterum, vt in bonum suum, ordinatur in illud vt in finem suum, licèt sit differentia in finibus, sicut declarat

H Phylos. in 1. Ethy. de quibus nihil ad præsens declarare attinet, vt possimus aliquid eorum, quę incepimus exprimere: vt nō cōtingat nobis, sicut in fine primi Ethy. dicitur, ꝙ quæ extra opera sunt plura fieri operatis, cū ergo corpus ordinetur in animam, vt in bonum, & perfectionem suam: oportet ꝙ ordinetur in eam tanq̄ in finem suum, & sic patet primus modus vnionis, i. ꝙ anima vnitur corpori, vt finis. Vnitur ei etiam vt forma: forma namq; est, quæ dat esse specificum, i. esse hominem, esse capram, & sic de cœteris: vnitur ergo anima corpori tanquā forma, idest tanq̄ dans ei esse determinatum alicuius speciei, quod corpus secundum se nec habet, nec ē possibile habere: anima namq; humana, dat cùm vnitur corpori, quod nōdum est humanum,

I ci esse humanū, & ex vnione resultat esse hominem. Et ista vnio solùm dicit informationem ad esse alicuius speciei, & non aliquid alterum, i. ꝙ cùm anima vnitur corpori dat esse corpori, faciendo ꝙ sit corpus hominis, qui resultat, & nō dat aliquid aliud, s. quia nec facit videre, nec audire, nec ambulare, nec vegetari, sed solū esse hominem. Tertia vnio est, quia vnitur anima corpori, vt motor: nam nō solùm anima dat corpori, ꝙ sit, sed etiam mouet illud influendo in illud secundū virtutem suam deriuando influentias suas ad diuersas partes eius: nam quibusdam partibus influit virtutē motiuam totius corporis, vt neruis, & partibus musculosis; quibusdam partibus influit virtutem videndi, vt oculis; quibusdam virtutem agendi, vt manibus, quæ vo-

K cantur organum organorum, vt patet lib. 4. de partu animalium cap. 10. quibusdam virtutem audiendi, & sic enumerando cœteras virtutes organicas, quas anima humana influit corpori. Differt autem multum ista vnio animæ à priori, quia in priori vnione anima dat esse non est aliqua diuersitas in partibus, sed anima toti faciens esse hominem, & non facit diuersitatem partium quantum ad nomen, vel quantum ad essentiam: nam primo modo homo solùm est homo, non tamen habet caput, vel pedes, vel aures, aut oculos, seu aliquid alterum: nam oculi, pedes, caput, & similia dicuntur membra organica: organa autem dicuntur talia, vel talia ex potentia organica, quæ est in talibus organis. Nam sicut corpus humanum dicitur huma-

num

Anima quomodo vnitur corpori, vt fi- nimo.

Anima quomodo vnitur corpori vt for- nis.

Anima quomodo vnitur corpori vt motor.

Differt multum vnio animæ ... vnio ... ma.

A num per animam, quæ eſt in eo, ita oculus dicitur oculus per potentiam, quæ eſt in eo: & manus eſt manus per potentiam operatiuam, quæ eſt in ea. Et ſic de cęteris organis: ablatis autem iſtis potentijs operatiuis organa, quæ ante erant, iam non ſunt organa: nam oculus hominis mortui non eſt oculus, & manus eius non eſt manus, niſi ęquiuoce: vt patet in primo Politico.c.1.& in 4.Methe. in fine. Sicut manus facta de lapide, aut oculus factus de lapide non ſunt oculus & manus; ſed eſt inter ea, ſcilicet inter manum hominis mortui, & hominis viui talis æquiuocatio, ſicut inter hominem verum, & hominem pictum, vt ait Ariſt. in ante prædic. ſed anima dat iſtas potentias organicas, ergo ipſa dat diſtinctionem in organis, & inter cętera membra corporis: Ita quòd detur regu B la ꝙ in toto corpore non eſt aliqua diſtinctio in partibus quãtum ad denominationem, & complexionem & figuram: niſi ſecũdum diuerſas virtutes influxas ab anima ad illas partes ſic, vel ſic diſponendo. Secundũ autem vnionem priorem animæ ad corpus.ſ. cũ vnit̃ ei vt forma, ſolum dat ei eſſe humanum, & in hoc qđ eſt eſſe humanum, non eſt aliqua differentia partium ad eſſe caput, vel eſſe pedem, vel eſſe oculum: & tamẽ anima dat omnia iſta: ergo pertinet ad aliam vnionem animæ ad corpus.ſ. ad vnionem, qua vnitur, vt motor mobili: nam anima mouet corpus operando per corpus tanquam per organum coniunctum, & connaturale. Et qa anima exercere poteſt diuerſos motus, vel operationes ſecundum diuerſos gradus virtutis, quos C habet, oportet quòd habeat diuerſa organa: quia ſecundum naturam, vnum natum eſt ad vnum, non vnum ad multa: licèt ars faciat vnum ad multa, vt Delphicum gladium pro paupere, qui habebat duos vſus, ſcilicet ſcindere, & ſecare, de hoc Ariſto. in 1. Politic. c.1. Reducendo ergo propoſitionem ad iſtos modos vnionis animæ ad corpus, dicendum quòd anima eſt tota in toto, & tota in qualibet parte. Tota quidem in toto, ideſt quòd anima, quę in ſeipſa eſt tota, quia eſt indiuiſa, & indiuiſibilis, eſt in toto, ideſt in homine, qui eſt vnum totum, accipiendo totũ cathegoricè: & iſto modo accipiendo, quòd anima eſt tota in toto, non eſt ſenſus ꝙ anima ſit ĩ qualibet parte hominis, ſed ꝙ anima ſit in homine. Nec tamen ex hoc dicitur animam D eſſe in capite, aut pede, aut in corde, vel cruribus, aut in aliqua alia parte, ſed aĩa eſt in hoĩe: imò ſi q̃rat̃ in qua parte hominis eſt aĩa, reſpondebit̃, ꝙ in nulla, quia eſſe in aliqua parte corporis, accipiendo eſſe improprie non conuenit rei, quę non habet locum: anima autem non habet locum, cùm non ſit corpus, cuius extremitates tangãtur a loco, qui eſt ſuperficies ambiens. Et licèt anima hominis non ſit extra corpus, quia iam non eſſet dans eſſe corpori: ſed eſt intra corpus: non tamen eſt in aliqua parte corporis, nec inter aliquas partes, nec in porolitatibus corporis: ſed eſt in corpore ſolum, quia corpori formaliter vnitur dans ei eſſe. Cum ergo dicitur quòd anima eſt tota in toto, intelligitur quantum ad vnionem animæ ad corpus vt for- E ma: & non poteſt intelligi quantum ad tertium modum, ſcilicet quando vnitur, vt motor mobili: nam anima, vt eſt motor corporis, non vnitur toti, ſed partibus per ſe: nam motus animæ eſt per organum, vel organa: totum autem nec eſt organum, nec organa, ſed homo: anima autem inquantum vnitur corpori vt forma, non vnitur cuilibet parti, per ſe, nec eſt in qualibet parte, ſed vnitur toti: nam anima per vnionem, qua vnitur corpori vt forma, reddit hominem reſultantem faciendo corpus eſſe humanum: ſed non facit anima quamlibet partem eſſe hominem: ſed totum facit eſſe hominem, vt eſt forma: non ergo vnitur partibus per ſe, aut multis, aut vni inquantum vnitur, vt forma materiæ: ſed vnitur vt toti. Cùm vero dicitur quòd anima eſt tota in qualibet parte, eſt ſenſus quod anima ſecundum virtutem eſt in qualibet parte ad quamlibet partem corporis ſecundum virtutem communem vegetatiuam influendo: vel ad quamlibet partem corporis influendo ſpecialem virtutem: vt ad oculum influendo potentiam viſiuam: ad aurem influendo potentiam auditiuam: ſecundum quòd per iſta diuerſa membra diuerſimode operatur, & per totum ſimul nihil operatur. Alia ergo vnio eſt animæ ad totum corpus, vel animæ ad quamlibet partem corporis: ſic ergo debet intelligi illud dictum quòd anima eſt tota in toto, & tota in qualibet parte eius quantum ad duas vniones eius ad corpus.

Cum dicitur quòd anima est tota in toto intelligitur quantum ad vnionem eius vt forma & non vt motor.

Tres vniones quibus anima corpori vnitur non fiunt in diuerſis temporibus ſed in eodem.

QVAESTIO. XLVI.

De iſtis autem vnionibus animæ ad corpus cùm dicitur, quòd vnitur ad corpus tripliciter, ſcilicet vt motor, vt forma, vt finis: non eſt intelligendum ꝙ iſtas vniones habet anima ad corpus in diuerſis temporibus, ita ꝙ primo vniatur vt finis, ſecundò vt forma tertiò vt motor: ſed omnia iſta ſimul ſunt: nam cùm anima corpori realiter vnitur iſta tria operatur in corpore. Sed dicuntur eſſe tres vniones, ſecundum ꝙ tria ſunt, q̃ agit anima in corpore, vel tres modi ſe habẽdi ſunt animæ ad corpus: habet ergo aĩa in corpore duos modos eſſendi.ſ. eſſe ſecundum eſſentiã, & eſſe ſecundum virtutem, vel influentiam. Eſt autem anima ſ'm eſſentiam in toto corpore.i. anima, quæ eſt quędã eſſentia, eſt in toto corpore.i. eſt in corpore, qđ eſt totũ: ita ꝙ anima eſt in corpore & non in aliqua alia re, nec in aliqua parte corporis. Anima autem ſ'm virtutem, vel influentiam eſt in qualibet parte.i. in qualibet parte corporis, quia ad quamlibet partem corporis influit, vel virtute generali, vel ſpeciali. Si autem anima eſſet maioris naturalis perfectionis, non ſolùm eſſet in vno corpore: ſed etiam in multis corporibus. Et ſicut dicimus de anima, ita dicere poſſumus de Angelo: ſed de hoc iã declaratũ fuit ſup.4. c. q̃uo Angeli ſint in loco. Deus ergo, ſ'm ꝙ ſupra dicebamus, eſt infinitus in perfectione ſ'm eſſentiã.i. ꝙ eſſentia ſua continet infinitos gradus perfectionis ſubſtantialis: qui aũt infinitę perfectionis eſt, purus actus eſt: quia actualitas pura eſt maximus gradus perfectionis: nã id qđ aliquid recipere põt, nondũ venit ad extremũ gradum perfectionis, quia quod aliquid recipit per id, quod recipit, perficitur: qđ autẽ perficitur nondũ perfectum eſt, maxime qñ ſpectat perfectionẽ quod eſt in quocunq; quod habet potentiã ad aliquid. Et propter hoc in omnibus creaturis quantũcunq; ſint ſimplices, eſt cõpoſitio ex actu, & potentia: quia aliud eſt qđ ſunt, aliud qđ eſſe poſſunt. Id quod ſunt vocat̃ actus: id quod eſſe poſſunt vocat̃ potentia; aut anima eſt anima, & poteſt eſſe ſapiens, vel felix, vel bona, qđ eſt: eſt ipſa eſſentia animæ, & iſta vocatur actus, quia ſ'm ꝙ anima non eſt in potentia, qa nõ eſt in potentia ad eſſe animã: ſed eſt in potentia ad ſapientẽ eſſe, ad eſſe felicem: poſſe ergo eſſe talẽ vel talẽ vocatur potentia. Sunt ergo in anima duo.ſ. actus & potẽtia: vel componitur anima ex duobus.ſ. ex actu & potẽtia. Si aũt aĩa eſſet aĩa & nihil aliud eſſe poſſet.ſ. nec fęlix, nec ĩfelix nec bona nec mala, nec aliqd de ſimilibus, anima eſſet purus actus.ſ. quia eſſet quod eſt: & non haberet aliquid, quo eſſe poſſet. Datur idem in Angelis.ſ. ꝙ ſint compoſiti ex actu & potentia: nam aliquid ſunt, & poſſunt adhuc magis eſſe, quàm ſunt: vt Angelus eſt ſciens, & poteſt eſſe magis ſciens: eſt er

Pura actualitas eſt maxima perfectio.

go

go in eo quod est, scilicet natura Angelica, & illa vocatur actus: quia quantum ad esse Angelum non est in potentia, sed actu est Angelus: sed est in potentia secundum hoc, quod est posse esse sapientiorem: est ergo in Angelo compositio ex actu & potentia, quia aliquid est secundum ꝙ est, & non est in potentia: vt natura Angelica, & vocatur actus: aliud est secundum ꝙ non est. s. secundum ꝙ potest aliquid esse, & ista est potentia ad quamlibet perfectionem non repugnantem naturæ Angelicę: & illa potentia non est natura Angelica, sed aliquid quod est in natura Angelica, quo potest esse talis, vel talis natura Angelica. Et eodem modo ponimus ista in anima. Dato autem ꝙ Angelus solùm esset Angelus, & non posset esse aliud quàm Angelus, vltra hoc quod est esse Angelum, ita ꝙ non posset esse fælix, vel infelix, sapiens, vel ignorans, corruptibilis, vel incorruptibilis. s. ꝙ nihil adueniret ei, nec posset aduenire vltra id, quod est. s. vltra hoc quod est esse Angelum, vel esse animam, esset Angelus, vel anima purus actus: quia non habet aliquam potentialitatem admixtam: & tamen non esset perfectus actus: quia licèt non haberet potentialitatem ad aliquā perfectionem, quam non haberet: tamen realiter aliquę perfectiones erant, quæ ei non inerant, nec tamen ei deficiebant, nec eas poterat recipere: si tamen eas haberet perfectior esset q̄ non habendo: & sic daretur aliquis purus actus, qui non erat multum perfectus, nec tamē erat in potentia ad aliquam vlteriorem perfectionem. Deus autem quia est perfectissimus siue infinite perfectus, necesse est ꝙ sit purus actus: nam si esset in potentia ad aliquid recipiendum, non esset perfectus: cū adhuc extra ipsum erat id, quod eum perficere debebat: non ergo potest poni in Deo compositio actus & potentiæ sicut in creaturis: sed ponitur solùm actus. s. esse Deum, quod est id quod est: & nō reperitur ibi aliqd, quo esse possit tale, vel tale. Et non solùm Deus est purus actus, sed etiam pfectissimus actus: nā dicebamus de Angelo & anima, ꝙ si solùm esset Angelus, & anima, & anima non posset esse magis q̄ anima, & Angelus non magis q̄ Angelus, essent puri actus, sed nō perfecti, quia essent aliquę perfectiones extra ipsos, quę si in ipsis essent, vel eis aduenire possent eos perfectiores redderent. s. esse fælices, esse sapientes, esse potentes, & sic de alijs. Deus autem non solū est actus, sed etiā perfectissimus: nam Deus non pōt recipere aliquā perfectionem, ex eo quod est purus actus, & repugnat ei recipere: tamen nō est aliqua perfectio extra Deū, q̄ si ei inesset, faceret eū perfectiorē: nā Deus continet perfectionem oīum entium eminenter. s. perfectionē hoīs, Leonis, capræ, Angeli, & lapidis, licèt nō eodē modo, quo continent eam capra, homo, Angelus, & lapis. Sicut forma creata in materia continetur & in virtute agentis: sed non est eodem modo in virtute agentis sicut in materia: nam in materia est formaliter, in efficiente est causaliter vel virtualiter: quęcunq; ergo perfectio reperta in aliquo genere quæ non est in Deo, adiuncta Deo non perficeret eum, quia in eo illa perfectio iam continetur, licèt eminenter: Deus ergo est actus purus & perfectissimus. Cùm ergo Deus sit hic, quæritur aut repugnat ei esse in aliquo loco an non: si non repugnat: ergo vel est in eo, vel potest esse in eo: non potest esse in eo, quia Deus est purus actus, & non reperitur aliqua potentialitas. Ergo iam est in eo. Et sicut arguis de vno loco, ita argues de cęteris. Et sic necesse erit Deum esse vbique ex eo quòd est purus actus. Angelus autem quia non est purus actus: si nūc est in vno loco & dum est in isto loco est in potentia ad essendum in alio: & postea erit in illo & dimittet priorem. De Deo autem quia non potest dari talis potentialitas, necesse est quòd simul sit in vtroque. Et

Angeli necessario sunt compositi ex actu & potentia.

Deus non solum est purus actus sed etiam perfectissim' actus.

Quō infertur Deū necessario esse vbiq;

F sicut in istis eodem modo in alijs. Et si dicas quòd Deus est in duobus locis aut tribus, vel in aliqua parte mundi & non in alia aut in alijs locis: nec est in potentia ad alia loca, quia est purus actus, non potest stare: quia tunc licèt daremus quòd esset purus actus tamen non esset perfectissimns purus actus, quia aliqua perfectio esset tunc ad quam ipse non esset in potentia, nec esset in eo: & tamen si esset in eo, faceret eum perfectiorem, scilicet esse in aliquibus locis in quibus non est. Sicut dicimus de Angelo: si esset Angelus, & nihil aliud quam Angelus, nec posset esse aliud, esset purus actus: tamen non esset perfectus purus actus. Cùm ergo Deus non solùm sit purus actus: sed etiam perfectissimus purus actus: oportet quòd non reperiatur aliqua perfectio quæ non sit in eo: ergo non solùm est in

G aliquibus partibus mundi, sed in toto mūdo, & in qualibet parte mundi: & sic valet consequentia quàm intendebamus probare: quòd si Deus infinitę perfectionis est, ergo purus actus & perfectissimus est: si purus actus & perfectus, ergo vbique simul. Aliter istud probari potest, scilicet quòd substantię spirituales nō sunt proprie in loco: cùm non habeant id per quod aliquid est in loco: quod habere quantitatem terminatā, cuius exterior superficies ambiatur a superficie corporis ambientis, quæ est locus: vt patet in 4. Phisi. Deus autem spiritualissima & simplicissima substantia est: cū non reperiatur in eo aliquis modus compositionis. Ergo non erit in loco: dicuntur tamen spirituales sub-

H stantię esse in loco secundum applicationem virtutis ad locum: quia locum continēt vel agunt in eo: & hoc per similitudinem ad esse in loco proprie dicto, quod conuenit corporibus: Nam sicut corpora propriè sunt in loco per applicationem superficiei sue ad superficiem locantem, & illa duo se habent non sicut inuicē excedētia vel excessa, sed sicut ęqualia: ita Angelus, vel aliqua substantia spiritualis dicitur esse in illo loco, in quo applicat virtutē suam. Vnde si virtutē suam applicet spacio vnius leucę, dr̄ esse ī tota illa leuca tanq̄ in loco, & sic dr̄ de Angelis mouentibus orbes, ꝙ sunt in toto cęlo nā nō vnit̄ alicui parti specialiter ipsius cęli moti: cū non moueat aliquā partē specialiter, sed totū cęlū: dr̄ ergo esse in toto cęlo, quia totū mouet per se: &

I moto toto necessariò mouet̄ quęlibet pars eius: quia continuū solidū est. Deus aūt non solū continet vnam partē orbis: sed etiā totū orbē: applicando suam potētiā toti orbi: vnde sicut anima dr̄ esse tota in qualibet parte corporis: quia in qualibet parte corporis influit: ita Deus dr̄ esse in qualibet parte mundi: quia in qualibet parte influit: & vbiq; aliquod ens est, & illud ens p Dei influentiam conseruatur. Et sic dicimus Deū esse vbique. i. in toto mundo: nam qui dicit Deum esse vbique, non dicit eum esse extra mundum: quia vbi est in omni loco: extra mundum autem nullum vbi est, vel locus, si ergo velimus dicere Deum esse non solùm in mundo sed etiam extra mundum: debemus dicere quòd Deus est vbique & extra vbique.

Alia probatio q Deus sit vbique.

Sicut anima est in toto corpore ita Deus est in toto mundo.

K

Deus propriè loquendo non est in mundo nec extra mundum.

QVAESTIO. XLVII.

SED adhuc quæres, quid magis propriè dicit, quòd Deus est in mundo vel quòd extra mundum. Respondetur vt supra dicebatur, quòd accipiendo esse in loco propriè, Deus nec est in mundo nec extra mundum: quia non habet quantitatē per quā locetur. Sed adhuc quantum ad istum modum magis repugnat proprie Deum esse extra mundum quàm in mundo: nam Deum esse in mundo proprie accipiendo esse in, dicit vnam repugnantiam; Deum esse extra mundum proprie accipiendo esse; in: dicit duas

duas repugnantias: nam esse Deum propriè in mundo solum habet repugnantiam ex parte Dei, qui non habet aliquid per quod locetur: sed non repugnat ex parte mundi, quia mundus habet aliquid per quid locet, si Deus esset locabilis: Deum esse extra mundum propriè habet duas repugnantias: nã repugnat ex parte Dei, cùm Deus non sit locabilis: repugnat etiam ex parte rei, quia extra mundum nihil est, nihil autem non est potens locare. Notandum autem, quòd vt vulgariter dicitur Deus est in loco tripliciter, scilicet per potentiam, præsentiam, & essentiam, & hoc vbique.

Deus tripliciter è vbique.

Sciendum quòd iste est improprius modus loquendi, & satis superfluus: nam cùm ponantur hic tres modi solùm sunt duo: nã esse in loco p̄ p̄sentiã, non est modus distinctus ab alijs, q̃a omne q̃d est in loco est prius loco, & secundũ quemcũq; modum est in loco, secundum eũdem est prius loco: si.n.aliquid sit quod sit ꝓpriè in loco est propriè præsens: si sit impropriè in loco est impropriè prius loco: si sit in loco secundum essentiam, est loco prius secundum essentiam: & si est in loco secundum virtutem, siue potentiam, (quod pro eodem accipitur) est prius loco secundum potentiam, vel virtutem: non ergo debet poni iste tanquam modus distinctus à cœteris: sed cõincidit cum quolibet. Distinguendo ergo istos duos modos, scilicet esse in loco secundum essentiam, vel secundum potentiam: quantum ad primum dicendum, quòd Deus non est in mundo, nec extra mundum, & angelus non est in mundo, nec extra mundum, quia nusquam locum habent istę essentię.

Sicut Deꝰ nõ est propriè ĩ mũdo, nec extra mũdũ: ita & angeli.

In hoc tamẽ est speciale de anima, quia anima secundum essentiam est in corpore, & in nullo alio loco (loquendo de anima coniuncta,) quia anima secundum essentiam suam dat esse corpori, dando esse hominem inquantum vnitur vt forma: non tamen dat corpori videre, audire moueri, & sic de cœteris secundum essentiam, sed secundum virtutem: anima autem separata habet eundem modum cum Angelo, & Deo, quia nec est in mundo, nec extra mundum. Et licèt quantum ad hoc quod est esse in loco propriè, idem sit in Deo, anima separata, & angelo, quia nullum eorum locatur propriè: differt tamen aliqualiter si accipiamus esse in loco, idest esse aliqualiter in illo loco, & extra illud nullo modo esse: nam licèt animę separatę propriè in nullo loco sint, tamẽ aliquo modo in inferno sunt animę separatę damnatę: ita quòd extra infernum modo nullo sunt, & animę beatę ita sunt in cœlo, (licèt ibi propriè non sint,) quòd aliqualiter ibi sunt, & extra cœlum nullo modo sunt: Deus autem in cœlo est aliqualiter, licèt non propriè, & tamen non solùm ibi est, quia aliqualiter in inferno est, & aliqualiter in mari, & in terra. Et hoc modo etiam extra mundum dicitur, scilicet non exclusus, idest quòd licèt dicamus Deum esse extra mundum: non debemus eum dicere esse extra mundum, quòd nullo modo sit in mundo, quia hoc inconueniens esset, & cùm dicitur, quòd Deus est in mundo, quantum ad istum modum debet intelligi non inclusus, idest quòd dicimus, quòd sit in mundo, & non extra mundum, quia tunc videretur finitari.

Declaratio pulcra cuiusdam dicti Beati August.

Totum ergo illud dictum Augustini, quòd Deus est in mundo non inclusus: extra mundum non exclusus: supra mundum non elatus: infra mundum non depressus: debet intelligi de esse Dei secundum essentiam: nam Deus secundum virtutem non est extra mundum, sed solùm intra mundum. Et sic patet, quia Deus est secundum virtutem, vbi operatur aliquid, vel influit quod est à virtute, tanquam à principio: sed extra mundum Deus nullo modo influit: nam non est in quo influat, vel operetur. Ergo solum est Deus intra mundum secundum virtutem.

A Et si arguas contra, quia vbicunque Deus est, ibidem est virtus eius, quia Deus, & sua virtus non sunt tanquam duo distincta realiter, & abinuicem separata: sed Deus non solùm est in mundo: sed etiam extra mundum: ergo virtus Dei est extra mundum.

Obiectio.

Solutio.

Respondetur concedendo, quòd Deus sit idem, quòd sua virtus, & sua virtus sit extra mundum, & tamen Deus non est secundum virtutem extra mundum.

Differt Deum esse extra mundũ, & virtutem Dei esse extra mundum.

Differt namque Deum esse extra mundum, & virtutem Dei esse extra mundum, vel esse extra mundum secundum virtutem: nam esse virtutem Dei extra mundum solùm est, quòd ipsa sit extra mundum, etiam si nihil operetur: tamen esse secundum virtutem, est esse per operationem cum à virtute sit B operatio: cùm ergo Deus extra mundum nihil operetur, quia non est quid in quo operetur: non erit extra secundum virtutem.

Obiectio.

Et si arguas adhuc contra, quia virtus Dei est infinita: sed mundus est corpus finitum, vel quędam aggregatio corporum finitorum facientium vnum finitum. Ergo virtus Dei non solũ est in mundo, sed etiam extra mundum.

Solutio.

Respondetur concedendo sicut ante, ꝙ virtus Dei infinita est, & nõ solùm est in mundo, sed etiam extra mundum, non operatur tamen nisi in mundo: si autem extra mundũ esset aliquid in quod influeret, etiam si esset corpus infinitum in illud influeret: cùm ergo solùm Deus sit in mundo secundum virtutem, & mundus est aliquid finitum, ergo virtus Dei est in aliquo finito, vel propriꝰ C dicendo, Deus secundum virtutem est in aliquo finito: ex hoc tamen non concluditur, quòd virtus Dei sit finita, sed quòd actio Dei sit finita, & hoc verum est, quòd actio Dei est finita, quia actio nõ potest esse maior, quàm ipsum quod fit, sed quod fit est finitum, ergo operatio Dei est finita.

Licèt actio Dei finita sit, non inde concludit ꝙ virtꝰ sua sit finita.

Sed tamen nec propter hoc arguitur aliquod inconueniens: nam licèt Deus agat finitè, non limitatur sua virtus, quia non agit quantum potest, sed quantum vult: si autem ipse ageret quãtum posset, & solùm ageret finitè, argueretur potentia sua finita: Deus tamen nunquam agit secundum vltimũ quod potest, sicut agunt potentię finitę: potentia ergo eius infinita erit; ideo non solùm est virtus Dei in mũdo, sed etiam extra mundum actio Dei est finita; ideo D Deus secundum virtutem est solùm in mundo, esse namque secũdum virtutem, nihil aliud est, quã agere.

Epilogus.

Concluditur ergo ex superioribus qualiter Deus dicatur esse in mundo, siue extra mundum, & quid sit esse secundum potentiam, aut secundum essentiam: secundum ergo istos modos superiores Deus non venit ad aliquem locum, nec recedit ab aliquo loco, nec ascendit, nec descendit.

Quõ in sacra scriptura accipiat ꝙ Deꝰ veniat, aut recedat de aliquo loco.

Cùm autem in sacra scriptura dicitur, quòd Deus ascendit, aut descendit, aut venit, vel recedit. habet radicem à superioribus: nam non potest intelligi propriè, aut impropriè, quòd Deus vadat, aut veniat, quia ista pertinent ad actiones, quæ tenent se ex modo virtutis: & quia Deus vbique dicitur esse secundum virtutem, scilicet in toto E mundo, quia vbique influit etiam secundum virtutem non potest venire ab vno loco in alterũ, vel quòd desineret operari in vno loco, & inciperet ĩ alio, quod est inconueniens: nam sicut dicebamus de loco, & præsentem esse, quia quidquid est in loco, est prius loco, & si est propriè in loco, est propriè præsens loco, & sic si impropriè est in loco, impropriè prius est loco, quia ista duo se consequuntur: eodem modo de moueri, & perdere locum, & acquirere locum: nam ista se consequuntur: quod ergo propriè mouetur propriè perdit locum, & acquirit locum: q̃d impropriè mouetur impropriè perdit locum, & acquirit locum: q̃d ergo mouetur secundum essentiam, secũdum essentiam perdit locum, & acquirit locum,

& quod mouetur secundum virtutem, secundum virtutem acquirit locum, & perdit locum: si ergo Deus secūdum virtutem dicitur venire ad aliquem locum: ergo oportet, quòd secūdum virtutem incipiat nunc operari in aliquo loco, in quo ante nō operabatur: sed hoc impossibile est dari, cùm semper Deus vbiq; influat actualiter: quia omnia Deus gubernat: gubernatio autem est per actualem influētiam: si autem Deus manu tenere cessaret, omnia necesse esset confestim in nihilum redire, sicut nihil ante erant, & per actionē Dei aliquid fuerunt: sublata ergo Dei actione, sicut ante fuerant, erunt. Respondetur ad hoc, quòd sicut ante dicebamus, oportet quòd si Deus de vno loco ad alterum venire dicitur, quòd veniat secundum virtutem. Et tamen est distinguendum, quia virtutis Dei duplex est actio: quædam est actio generalis, secundū quam omnia generaliter conseruat, & semper vbiq; incessanter agit: alia est actio virtutis suæ, secundum quam aliquid aliquando specialiter agit. Prima actio virtutis Diuinę non pertinet ad miracula: secunda est, secundum quam fiunt miracula. De prima actione tenet argumentum factum, quia secundum illam impossibile est, quòd Deus veniat, aut vadat, ascendat, aut descendat secundum virtutem, quia tūc necesse esset, quòd ī aliquo loco Deus inciperet gubernare, in quo ante non gubernabat: nam includit contradictionem. Et patet, quia nihil, scilicet nec locus, nec locatum est, sine Diuina gubernatione, quòd autem fuerit aliquis locus, in quo nūc Deus incipiat gubernare est dicere, quòd aliquis locus erat, quem ante Deus non gubernabat, quod est impossibile, nam tunc nullo modo extitisset; intelligitur ergo necessariò de secunda actione virtutis Diuinæ, quæ est specialis, & tunc verum est, ꝙ quando Deus venit ad aliquem locum secundum virtutem, quòd acquirit locum secundum naturam motus, & hoc quantum ad virtutem, scilicet quòd virtus sua, nunc operatur in aliquo loco, in quo ante non operabatur. Et verum est, quòd virtus sua agit aliquam operationem specialem pertinentem ad secundum modum actionis, quam actionem non agebat ante in eodem loco. Et de isto modo debet intelligi tota sacra scriptura, quandocunque dicitur, quòd Deus venit, aut Deus recessit: nam semper loquitur de aliquibus operationibus specialibus. Cùm ergo dicitur hic. *In omni loco in quo fuerit memoria nominis mei veniam ad te, & benedicam tibi*. Est sensus, quòd licèt Deus staret secundum essentiam, & virtutem generalem in illo loco, in quo est memoria nominis eius, idest in quo sacrificatur, & in omnibus alijs; tñ in loco illo benedicere dicebatur, siue venire ad benedicendum, quia nouam actionem agebat ibi secundum virtutem suam, quam ante non agebat: à nobis autem venire dicitur, quia ante ibi talem actionem non agebat, & nunc agit: tamen non venit, quia illa virtus, quæ illam actionem principiat, in eodem loco stabat ante, sicut & vbique: nam eadem virtus est secundum quā Deus conseruat, & gubernat omnia operatione generali, & illa secundū quam agit actiones miraculosas speciale: sed virtus illa, secundū quam Deus influit generaliter omnia gubernando, semper & vbique est: ergo virtus, secūdum quam agit miracula, semper & vbiq; est. Istud venire Dei ad locum, in quo erat memoria nominis eius, erat venire ad respondendum ad quæstiones Iudeorum: nam in tabernaculo erat memoria nominis Domini in duobus locis, scilicet in altari holocaustorum, & in propitiatorio, quod erat super arcam inter duo Cherubim. De altari holocaustorum patet infra vigesimonono capitulo, vbi dicitur, quòd sacrificium esse debebat ad ostium tabernaculi, & ibi constitueret Deus, vt loqueretur cum Moyse, & præ-

F ciperet filijs Israel. De apparitione Dei loquentis in ꝓpitiatorio inter Cherubim patet infra vigesimoquinto, & trigesimo, & Numeri septimo capitulo. Et sicut in istis locis Deus veniebat ad respondendum, ita in alijs locis, in quibuscunque sacrificium fieret debitum. Et si quando Samuel sacrificauit in Bethlehem, Deus respondit ei in sacrificio, quia accedentibus per ordinem filijs Isai patris Dauid, Deus dixit de quolibet, quòd non erat ille, quem elegerat, donec venit Dauid: vt patet primo Regum decimosexto capitulo, & in alijs locis respondebat. Etiam quia vestes sacerdotales pertinebant ad sanctificationem, non solùm sacrificando in loco, vbi esset memoria nominis eius respondebat, sed etiam applicitis vestibus sacerdotali-
G bus: applicito enim Ephod, si quæreretur aliquid à Domino, respondebat, vt patet primo Regum vigesimotertio capitulo, quando Dauid quæsiuit à Domino, vtrū viri Ceilan traderent eum in manus Saul, & non fiebat ibi sacrificium, sed sola inquisitio applicito Ephod. *Et benedicam tibi*. Idest multiplicabo te, scilicet dando abundantiam bonorum temporalium; nam benedicere semper importat augmentationem, & ista est in bonis temporalibus: nam hæc promittebat eis Deus, & hæc dabat, vt patet Isaię primo, cùm dicitur: Si audieritis, & in mandatis meis ambulaueritis, bona terræ comedetis. Alius sensus potest esse disiungendo istam particulam à superioribus, scilicet sententia superior, quòd altare de terra faciant. Et in
H omni loco, in quo fuerit memoria nominis Domini immolent super illud, & tunc sequitur ista sententia, quòd si populus sic faciat Deus veniet ad eum, & benedicet ei, & non est sensus, quòd veniet ad locum, vbi fit immolatio: licèt illud verum sit: sed quòd ad totum populum veniet, scilicet vt omnes benedicat, & istud venire etiam speciale est: nam quòd Deus aliquem specialiter in bonis, vel potentia, aut honore eleuet, actus specialis est, qui non pertinet ad simplicem manu tenentiam, vel gubernationem, & ista sententia est vera: nam quandocunq; Hebræi bene se habebant ad dominum colentes eum secundum cœremonias legis, & non declinabant post Idola, Dominus multiplicabat eos, atq; dabat in omnibus prosperum
I statum. *Quod si altare de lapidibus feceris mihi*. Refertur ad altaria, quæ fiebant in alijs locis, quàm in tabernaculo: nam altare quod erat in tabernaculi ostio ad immolandum, erat de lignis Setim coopertum laminis æneis, & intra erat cauum: tamen in concauitate non ponebatur aliquis lapis, sed replebatur terra vsq; ad locum, in quo ponebantur ligna ardentia. alia autem altaria, quę fiebant coram arca ad immolandum, cùm essent separata arca & tabernaculum, communiter fiebant de lapide, quia non poterat ita bene se tenere altare factum de terra, sicut de lapidibus. Et fienebant sic alia altaria, quæ faciebat Samuel, vel quæ faciebat Dauid, & omnes alij, qui licitè id agebant. *Non ædificabis illud de sectis lapidibus*. Lapides secti dicuntur
K lapides dolati, quia per sectionem iactomorum poliuntur. Et vetabatur hoc, vt remouerentur totaliter, & ab idolatria, & à similitudine, vel occasione, aut incentiuo idolatrię. Nam imagines factę de lapide, vel metallo per sculpturam mouent ad idolatrandum, cū exprimant viuētis formam, & tales colere assueta fuerit stulta gentilitas. Dato ergo ꝙ vetaretur Iudæis statuas polire, aut fabricare: si non vetaretur facere altaria de lapidibus politis, inducerentur per hoc facillime ad poliendum imagines: nam quando altaria, vel similia poliuntur, in lapidibus illis ad decorem fiunt quædam laquearia, vel aliæ sculpturæ florum, vel arborum, aut animalium, & sic faciunt in illis lapidibus Iudæi sculpent statuam hominis, aut alterius animalis, in quo

idolatraret: nam non solùm colebantur à gentilibus similitudines virorum, & fœminarum, sed etiam similitudines pecorum, & auium atque piscium: non permisit ergo Deus aliquo modo polire lapides de quibus altare construebatur. *Si enim leuaueris cultrum tuum.* Idest gladium tuum. *Super eo.* Idest super altare. *Polluetur.* Idest pollutum erit, & non erit aptum ad immolandum in eo, sicut si esset plenum fęcibus, stercoribus, aut ossibus cadauerum humanorũ, quibus maximè altaria polluebantur. Et isto modo polluta fecit Iosias altaria excelsorum, nè vltra in eis sacrificaretur conspargendo illa ossibus humanis, vt patet quarto Regum vigesimotertio capitulo. Est autem sententia, quòd faciendo altare si leuaueris gladium siue quodlibet aliud ferramentum ad dolandũ illud: eo ipso, quòd polluis aliquid de illo altare erit immundum, nec debebit in eo sacrificium fieri. *Non ascendes per gradus ad altare meum.* Idest non pones altare ita in loco eminenti, quòd indigeas ponere gradus directos, per quos ascendas. Et prohibentur hic omnes gradus ex causa infra expressa, scilicet ne reueletur turpitudo tua: ideo magis adhuc vetantur hic gradus scalæ ligneæ, qui ab infra nihil habent, quàm gradus facti de lapidibus: nam in gradibus scalæ facilius reuelatur turpitudo, quàm in gradibus lapideis, qui ab intra caui non sunt. Hebræi autem habebant altare aliqualiter eminens, vt cœteri, qui astabant videre possent cum fierent sacrificia, sed ad illud altare non ascendebatur per gradus positos de lapidibus, aut lignis, sed erat ascensus continuus de terra, qui paululum vniformiter tollebatur in altum, & sic non erant aliqui gradus in quorum ascensione posset turpitudo nudari.

An genitalia membra sint secundum se turpia.

QVAESTIO. XLVIII.

Nè reueletur turpitudo tua.

TVRPITVDO vocatur membrum genitale, quia inter cœtera corporis membra de illo solo erubescimus. Et non est hoc turpe secundum seipsum, quia cuncta, quæ Deus fecit, sunt valde bona, & habet istud membrum determinatas organicas operationes à natura, sicut cœtera membra, nec minus seruit quàm cętera: nam in duobus seruit, primò, quia est vas emunctorium, siue purgatiuum fluoris aquei superfluentis ex digestione, quàm vrinam vulgariter nominamus. Est etiam vas emunctorium humoris seminalis decisi, qui superfluus erat indiuiduo, & necessarius speciei: in nullo ergo magis illud membrum turpe est, quàm oculi, vel manus. Et patet, quia ista est pœna nobis data ad tempus; nam cùm fuerimus in patria nudi quidem, quia nec pãnis egebimus cooperti gloria Domini, ista membra cunctis in patulum erunt, sed nec de eis aliqualiter erubescemus, quia iam cessauit in eis vsus antiquior, vt ait Aug. 22. de ciu. Dei. Idem status fuit in Prothoplastis: nam eo modico tẽpore quo infelices illi tenuerunt fœlicitatem Paradisi: nullo modo de genitalibus erubuerunt: postquã verò peccauerunt, inceperunt membra illa exardescere, atque ipsi erubuerunt, & contexentes ea prę verecundia latuerunt. Hoc autem fuit, quia post peccatum eorum in membris illis insurrexit quidam motus concupiscentiæ, quẽ ipsi rationis habenis tenere non poterãt, quia valde pertinax erat, & inobediens rationi: in alijs autem non viderunt aliquem motum insurgentem, qui repugnaret rationi; ideo intellectus, qui naturaliter valde liber, & generosus est cum voluntate, vident-

A tes illam partem dominio eorum subijci nolentem, & se cùm difficultate eam subijcere non potẽtes, erubuerunt. Sicut si vni magno domino aliquid mandãti aliquis rusticus seruus eius in publico repugnaret nolens exequi imperatum, & dominus eum, aut corripere, aut subijcere non posset, valde erubesceret: sicut ergo factus fuit iste motus in primis parẽtib⁹, ita fit in nobis: nam nulla passio est magis repugnans rationi, quàm ea, quę est ad actum venereum. Et difficilius est pugnare contra eam, quàm contra iram, vt declarat Aristo. in 2. Ethyc. Et ob hoc turpior est, & insidiatrix, & nullo modo auscultans rationem, vt declarat Phylosophus in 7. Ethyc. Sicut ergo contigit ex Dei dispositione, quòd in primis parentibus peccantibus insurgeret motus repugnans rationi in membris genitalibus, si ita insurrexisset in manibus, aut in oculis, vel alia parte corporis, & conformiter mansisset eadem pœnalitas in nobis, fuissent manus membra verenda, ita ꝙ illas primi parentes abscondissent, sicut absconderũt genitalia, & genitalia nuda reliquissent nihil curantes de eis: & nos similiter diceremus manus membra verenda contegentes ea eodem studio, quo nunc genitalia occultamus, de genitalibus nihil attendẽtes. Sed in hoc fuit altissima dispositio conditoris: nam sicut dedit in pęnam illam concupiscentiam in illis mẽbris, & fecit ea pudenda; si ita in manibus dedisset, aut ex assuetudine demonstrandi manus in patulum nihil erubesceremus, & sic nulla pęna maneret: aut si pudẽda essent, sicut antea, & nunc sunt membra genitalia, pęnitus inutiles redderemur, nihil agere audentes in publicũ, quod nimis derogaret perfectioni humanæ, & necessitati. Idem si fieret in pedibus, vel in alia parte corporis extrema, maximè si in oculis, quia tunc aut pœnitus moriendum erat, quia nullus homo alterum videre auderet præ verecundia, & sic cessaret communicatio politica, & œchonomica, & naturalis in viro & fœmina: ex quo necesse erat generationẽ non esse, & perire speciem, aut illa pœnalitas totaliter auferẽda erat. In nulla enim extremitate corporis hæc pœnalitas conuenienter tolerari poterat, quia extremitates corporis contegi non possunt sicut medię, maximè si accidisset talis pęnalitas in membris actiuis, quia tunc periret actio: Deus autem sapientissimus sic nos puniuit, vt pœnalitatem infligeret, & actionem nullatenus prohiberet: nam istud membrũ genitale non est actiuum, ita quòd si aliqua necessitas eius ad aliquos vsus manifestos: etiam est in medio corporis, vbi sine labore aliquo contegi potest: manus autem licet nõ essent organa operationis, quia tamen sunt in extremitate corporis, conuenienter cõtegi semper non poterant, ita vt verendæ essent. Loquitur ergo hic scriptura de istis genitalibus membris vocans ea verenda secundũ modũ oĩum hoĩum, qui ea verenda vocant, & turpia.

Motus repugnãs rationi efficit in membris, p quę exercetur, turpitudinem.

An palam cum vxoribus sit coeundum, iuxta Cynicorum opinionem.

QVAESTIO. XLIX.

QVORVNDAM tamen hominum opinio insurrexit, qui istorum membrorum turpitudinẽ, ac naturalem verecundiam pro maiori parte extirpabant, dicentes nõ esse verendum, quòd viri, & fęminę coniugati in publico coirent. Quorum fundamẽtum erat, ꝙ omne quod licitè fit, manifestè fieri debet: sed actus matrimonialis licitus est, vt ratio, & naturale ius diuinũ, atq; humanũ comprobãt: ergo in patulo fieri debebãt. Ad qđ Tullius in libris de republica obijcit, dicens: Esse rectè factũ quod in luce se collocari gaudet; hoc autem rectè factum. i. coitus matrimonialis,

cùm sciri velit, videri non vult: ex hoc ergo ipsi vxores suas in publicum ducebant, & in plateis cęteris astantibus coibant, vt sic suam opinionem firmarēt, vel alios ad eam inducerent. Istius opinionis fundator fuit Diogenes Phylosophus, cuius sequaces cum ipso eorũ capite, quia contra humanam verecundiam impudicè, vt canes, coibant in propatulo ex more suo Cynici dicti sunt, idest Canini, scilicet inuerecũdi, vt canes: quorum tamen opinio, quia cõtra omnem humanam verecundiam erat, natura eorum rationi pręualuit, & cęteri homines eos, vt monstra in hominibus, & totum genus humanum infamantes extirpabant. Cùm ergo in publico sic coirent, alij homines sputa, & lutum, & lapides eijciebant super eos, tanquã super turpissimas beluas: ipsi autem per hęc in furorem accensi clauam ferream, aut ligneam deferebāt, & cùm in publico secundum cõsuetudinem suam coire vellent, siquis eos infestaret claua eum, tanquam hostem impetebant: omnium hominum tamen verecundia præualente istorum fatuorum Phylosophorum error abolitus est: de his Augu\st. de ciuit. Dei lib. 4.

Propter duo Deus mandauit mēbra verenda cœlari.

Hæc autem membra verenda Deus mandabat cęlari, & dabat modum ad cęlandum ea propter duo: primò propter humanam verecundiam, & honestatem, & ista maximè debebat esse in sacerdotibus, vt non vilipenderentur à populo, & consequēter ministerium Dei contemneretur, & ideo Apost. 2. ad Corin. 2. cap. Admonet ministros altaris multum se habere honestè, vt non vituperetur ministerium sacerdotale, vel ordo clericalis. Et propter hoc quãdo aliquis sacerdos se inhoneste habet, dupliciter peccat. Primò, quia in se malus est, secundò, quia contumeliam infert ordini clericali, tanquam si vni personę priuatę iniuriam faceret, aut conuitia inferret. Et quia nimis dehonestabantur sacerdotales, si eorum verenda quouis modo plebi paterent, vetuit occasionem huius, scilicet ascēdere ꝑ grad⁹ ad altare. Et hoc, quia fortè ipsi, vel multi eorum non vtebantur fœmoralibus. Nam licèt vsus fęmoralium repertus fuit à Semirami regina Babylonis vxore Nini regis, quod contigit pauloante Abraham, vt declarauimus Gen. 11. ca. non tamen vtebantur omnes homines, vel omnes populi fęmoralibus. Et quia contingeret aliquos sacerdotes accedere ad altaria, non habentes fęmoralia, & tunc nudarentur in ascensu per altos gradus verenda eorum. Et hoc attendit tota Ecclesia, quod erat valde honestum, ideo nullus sine fęmoralibus ad altare accedit. Et hoc maximè religiosi obseruant, & non solùm hanc honestatem sacerdotes nostri obseruare debent, sed etiam in vestib⁹ vsque ad terram, vel quasi pertigant, nam ad magnam corporis honestatem cunctas corporis partes contegi oportet præter manus, quæ nihil inhonestum habēt, & quia ad operationem necessariæ sunt. Etiam caput quod omnes sensus demonstrat humanos, necesse est esse detectum ad cognitionem sensitiuam necessariam vitæ. De pedibus autem non est tanta cura, & satis honesti sunt, cùm quis nudis pedibus incedit: maximè quantum ad illos, quibus competit ex ordinatione professionis suæ, sicut est in fratribus fœlicis Francisci. Nam & Christus, & Apostoli sic nudis pedibus ambulabant: hoc tamē obseruato, vt non pateat pars magna crurum, quod inhonestum est. Sacerdotibus autem veteris testamenti hoc expresse mãdatum est, quia pauci eorum vtebantur fęmoralibus; ideo infra 28. c. vbi agitur de vestibus sacerdotalibus, ponuntur fęmoralia, quibus primò debeāt sacerdotes aptari, deinde superinduci cœtera vestimenta, cùm ad ministrandũ accedunt. Secunda ratio quare Deus non volebat patere turpitudinē sacerdotum ascēdentium ad altare, vt nõ assimilarentur aliquo modo sacris Priapi.

Inuentor fęmoraliũ.

Cur deceant religiosis vestes ꝓlixæ.

F

De Priapo Gentilium Deo.

QVAESTIO. L.

ERAT enim Priapus Deus Gentium, qui vt ait Isidorus octauo Ethycorum, vbi tractat de dijs Gentium, vocabatur apud aliquas gētes Beelphegor, & hunc volunt esse illum cui Moabitides, & Madianitides puellæ induxerunt sacrificare Hebræos: de quo Numeri vigesimoquinto capitulo: Iste Deus à multis gentibus colebatur; fuit namque vir secundum veritatem in insula Hellesponte in finibus Eu-
G ropæ, qui insolita magnitudine membri genitalis cęteros viros admirabiliter excedebat, quem Hellespontici viri tanquam patriæ destructorem, & infamatorem in exilium tradiderunt: Græcia autem libentissimè suscepit, quem impudicæ matronæ monstruositate verenda delectatæ Deum communi consensu illum vocauerunt. Et quia omnes gentes declinantes post vanitates suas ad hoc vitium, quia delectabile eis effrenatè tanquam bestiæ inhiabant. Et qualis vnusquisque est, talia dicit, & operatur, vt ait Aristoteles in secundo Ethycorum: isti habituati, & affecti ad hoc, delectabantur in agendo, & dicendo; ideo communi consensu turpis ille Priapus post mortem: Deus habitus est: nam in tali magnitudine virilis membri
H delectabantur in loquendo de illa, quia consonabat habitui eorum, & per hoc seipsos ad actum incitabant venereum. Statuerunt ei etiam talia sacra qualia illorum impudicorum hominum statui conuenirent. Effigiabatur autem iste Priapus in forma virili, & formabatur ei magnum vas genitale rubrum, quod ab omnibus eum colentibus cerneretur, vt sic magis fal-tem ex ipsa figura incitarentur. Altaria eius ponebantur in loco eminenti, vt sacerdos in eis existens ab omnibus conspici posset: ibi autem secundum morem aliorum Deorum Gentilium immolabantur pecora, & comburebantur: sed potissimum atque gratissimum sacrificium Priapi erat ei imolare asinum. Et hoc fiebat in vindictam: nam nullum erat animal,
I ita inimicum Priapo, sicut asinus erat, ideo qui multos asinos occideret, magnum obsequium & singulare Priapo impendebat. Causam autem huius inimicitiæ assignat Ouidius Fastorum libro primo in principio satis turpiter in re: sed delectabiliter in verbis pro amatoribus huiuscemodi, scilicet quia asinus Sileni senis ductoris Bachi eum à solatio nimpharum, nondum cœpto, sed quod in esse videbatur, importunis clamoribus disturbauit; circa quę non oportet stilum multum infigere, quia delectabilia in particulari proposita, etiam secundum solam cogitationem mouent ad suam fruitionem, vt declarat Aristoteles in septimo Ethycorum. De quo magis dicetur Deuteronomij nono capitulo, cùm agetur de memoria pecca-
K torum: factis autem istis immolationibus sacerdos Priapi cœteris cultoribus turpior ad populum vertebatur verenda extenta toti populo pandens, quibus visis, tam viri, quàm mulieres, simul ad vera sacrificia inhiabant in montibus, & cauernis propinquis altari, quilibet virorum eam fœminam, quam sibi fors tulisset, aut habere potuisset ad actus venereos accipiebat. Et ista erat causa, quare apud altaria Gentilium plantabantur luci, idest montes densi, vt inter se intenta suis libidinibus inhiarent. Et hoc maximè Deus cauebat, vt apud altaria non plantarent lucos, aut aliquam arborem, vt patet Deuteronomij septimo capitulo, & in multis alijs locis. Ista sacrificia cùm à principio in rudibus gentibus propter intentionem

de-

De imagi[illegible]

Sacrificia Priapi.

Sacerdos Priapi.

delectandi introducta fuerint, postea in alijs temporibus sequentibus in religionem acceperunt, putantes se obsequium verissimè præstare Deo: vnde aliquæ mulieres, & viri, præcipuè mulieres ista non desiderabant propter delectari, sed quia magnus cultus Dei in illo actu dicebatur esse, ferebantur in illum: nam Pontifices istorum sacrorum, dicebant in hoc magnum esse cultum Dei. Sic patet in legenda Affrę, & comitum eius, quæ fuerunt Beatissimæ Martyres Christi, & ante fuerant infames meretrices: & hoc quidem, vt ipsæ in conuersione sua confessæ sunt, non faciebant, vt magis sic delectarētur multis viris se admiscentes, sed quia Pontifices deæ Veneris hoc prædicabant, quòd cultus veneris erat in coitu, & sic ipsa dea suis cultoribus placabatur: qui ergo plus coiret plus de obsequio deæ Veneri præstabat: mulieres autem, quæ plures amatores susciperent, plus de cultu impendebant, quæ autem plurimos plurimum de cultu. Et quia nullę mulieres plures amatores suscipiunt, quàm illæ, quę sunt publicæ prostitutæ, illę, quę maximum cultum Veneri impendere desiderabāt, efficiebantur publicæ meretrices: & sic Affra, & puellę comites eius factæ sunt meretrices, non vt delectarentur, sed deæ Veneri se nimis famulari putantes. Apud Iudęos autem fuit iste error de cultu Priapi: nam in montibus colebatur, & inter densas arbores, atque in speculis subterraneis congregabantur viri, & puellæ, atque qualescunque mulieres ad coitum. de hoc patet tertio Reg. 15. cap. cùm dicitur de rege Asa: Fecit Asa rectum coram Domino, sicut Dauid pater eius, & abstulit effeminatos de vniuersa terra, purgauitque sordes idolorum, quæ fecerant patres eius, insuper & Maacha matrem suam amouit, nè esset princeps in sacrificijs Priapi in luco eius, quem consecrauerat: subuertitque specum eius, & confregit simulacrum turpissimum, & combussit in torrente Cędron. Volens ergo qualemcunque imitationem ad ista tollere man dauit, vt taliter se haberent, nè aliquo modo turpitudo appareret. Et pertinent ista duo præcepta ad determinationem præceptorum de cultu, qui intelligun tur per sabbatum: sicut superius præceptum de non faciendis dijs argenteis, & aureis pertinebat ad primũ præceptum decalogi, in quo vocatur veritas, & vnitas diuinæ essentiæ. Et ista duo distinguntur inter se. Quia vnum pertinet ad cultum Dei determinando locum sacrificiorum, scilicet quòd fiant in altari lapideo non polito, vel in altari facto de terra. Secundum pertinet ad determinationem modi altaris, scilicet quòd esset tale, quòd non ascenderetur ad illud per gradus, & hoc quantum ad honestatem ministrorum, nè reuelaretur turpitudo eorum, quod faciebat aliqualiter vilipendi ministerium illorum.

De Affra, & comitib' suis meretricibus postmodũ Christi Martyres.

Apud Iudæos fuit cult' Priapi, & cęremonię ei'.

CAPITVLVM XXI.

Dist. 33. c. ab exordio.

HÆC sunt iudicia, quæ propones eis: Si emeris seruum Hebræum, sex annis seruiet tibi: in septimo egredietur liber gratis. Cùm quali veste intrauerat, cùm tali exeat: si habens vxorem, & vxor egredietur simul: sin autem domi-

Iudicia de seruitur.

A nus dederit illi vxorem, & peperit filios, & filias, mulier, & liberi eius erunt domini sui, ipse verò exibit cum vestitu suo. Quod si dixerit seruus: diligo dominum meum, & vxorem ac liberos, non egrediar liber: offeret eum dominus dijs, & applicabitur ad ostium, & postes, perforabitque aurem eius subula, & erit ei seruus in seculum. Siquis vendiderit filiam suam in famulam, non egredietur, sicut ancillæ

B exire consueuerunt. Si displicuerit oculis domini sui, cui tradita fuerat, dimittet eam: populo autem alieno vendendi non habebit potestatem, si spreuerit eam. Sin autem filio suo desponderit eam, iuxta morem filiarum faciet illi. Quod si alteram ei acceperit, prouidebit puellæ nuptias, & vestimenta, & precium pudicitiæ non negabit. Si tria ista non fecerit, egredietur gratis absque pecunia. Qui percusserit

C hominem volens occidere, morte moriatur. Qui autem non est insidiatus, sed Deus illum tradidit in manus eius: constituam tibi locum, in quem fugere debeat. Siquis per industriam occiderit proximum suum, & per insidias: ab altari meo euelles eum, vt moriatur.

Leui. 19. Deute. 5. Deut. 18. Hebr. 12.

Iosu. 8. Deut. 15. Ierem. 34.

Leuit. 24.

Hæc sunt. Descriptis supra præceptis moralibus, hic agitur de præceptis iudicialibus, & de quibusdam cęremonialibus. Et diuiditur in duo, quia primo agi-

D tur de ipsis præceptis: secundo admonetur populus, & inducitur, vt viuat in eis: quasi in medio vigesimitertij capituli, ibi: Ecce ego mittam.

Quatuor præceptorum genera apud Hebræos, & de differentia eorum inter se.

QVAESTIO. PRIMA.

CIRCA ista præcepta est notandum, quòd secundum, quòd supra diximus præcedenti capitulo, præcepta sunt quædam regulæ directiuę actuum humanorum in finem suum. Erant autem quatuor genera istorum pręceptorum. Quędam sunt, quę ita

E adhęrent ipsi intellectui practico, quòd nullo modo de eis dubitari potest, & vocantur ista pręcepta, quę sunt prima principia, vt quòd bonum est agendum, quòd nulli est nocendum. Et quia pręcepta sunt leges, leges autem ponuntur à legislatoribus ad erudiēdos subditos: illa ergo, ad quę quilibet naturaliter eruditus est, quia est determinatus ad ea, & in actu eorum, non debent tradi in aliqua lege, quia illud esset superfluum; ideo de talibus, quòd bonum est agendum, quòd non est malum appetendum, non datur aliqua lex, nec humana, nec diuina. Secundum genus pręceptorum erat, quòd immediatè insurgit ab ipsis primis principijs intellectus practici, & per paruam illationem cognoscuntur, vt quòd nō est

Primũ genus pręceptorum.

Secũdum.

furandum, non adulterandum, non occidendum, patrem honorandum, Deum colendum: hęc tamen quia sunt conclusiones prouenientes à primis principijs iuris naturalis, siue intellectus practici, & non sunt ipsa practica principia, licèt cuilibet nota esse possunt, & faciliter, & licèt quilibet audiens ea immediatè assentiat eis, tamen non quilibet erit in actu istorum, idest non quilibet determinabit se ad ista, vel cognoscet ea, quia intellectus noster indeterminat⁹ est, nisi respectu notissimorum; ideo ista, quæ pertinent ad secundum genus, aliqualiter debebant explicari, & sic Deus explicauit ea in mõte Sinai, dicens ea toti populo in voce tubæ. Et licèt ista data fuerint Iudæis, non obligabant solos Iudæos, sed omnes aliàs gentes, quia ista præcepta non habent præcipuam obligationem suam ex datione, sed ex naturali dictamine rationis: licèt verum sit, quòd latio eorum causauerit aliqualē obligationem: nam magis obligati sunt Iudæi ad obseruandum ista præcepta, quàm aliæ gentes pro tempore, quo lata sunt, & pro toto tempore status veteris testamenti. Et ideo si contemnerent, magis peccabāt, quàm aliæ gentes: cùm ergo naturale dictamē, quod semper fuit in hominibus, & ante datam legem, & tempore legis datæ, manserit in hominibus tempore legis nouæ: necesse erat manere ista præcepta moralia.

Licèt præcepta decalogi data essent Hebræis: non tamen eos solos obligabant.

Tertium. Terrium genus præceptorum erat, quod deriuabatur ex secundo genere præceptorum, scilicet secundum quæ dirigitur homo, vt bene se habeat ad proximum suum, & ei non noceat: & ista non sunt nota cuilibet, sed solùm sapienti: quia non immediatè nascuntur ex principijs iuris naturalis, sed mediantibus quibusdam magnis illationibus: & istud genus præceptorum non totaliter oritur à iure naturali, sed pro quadam parte: pro alia autem à præceptis ipsorum legislatorum, scilicet à voluntate eorum.

Quartum. Quartum genus præceptorum erat, quod nullo modo est notum, nec dependet à radice iuris naturalis, sed à sola voluntate legis conditoris: & istud reperitur interdum in legibus humanis, quantum ad taxationes pęnarum, & terminorum præfixiones, & hoc reperitur in lege veteri, in genere præceptorum cœremonialium. Ista ergo duo genera præceptorum, quę vocantur iudicialia, & cœremonialia, cùm non dependeant à ratione naturali perfectè: sed à voluntate conditoris veteris testamenti, inquantum erat vetus testamentum. Cùm vetus testamentum secundum se inquantum vetus erat, ablatum est, necesse est, quòd ista præcepta, quæ solùm habebant auctoritatem manendi, & ligandi secundum quòd erant constituta per auctorem veteris testamenti, delerentur: ita quòd nihil magis ligarent, quàm si nunquàm statuta fuissent. Licèt quantum ad hoc est diuersitas, quia præcepta cœremonialia non solùm non obligant: imò nullo modo sunt seruanda: nam præcepta cœremonialia principaliter secundum sensum literalē, (quem aliqui allegoricum vocant,) erant signatiua eorum, quæ fieri debebant circa Christum auctorem noui testamenti. Et secundario literaliter signabant ea, quę figurabat litera in cortice ad emundationem gentis status illius: illi ergo, qui istas cœremonias obseruabant in veteri testamento, obseruabant eas tacitè, vel expressè sub protestatione Messiæ futuri, prout per illas vocabatur Messias venturus. Quod autem nunc obseruarentur, erat protestari Christum nondum venisse ad sumendum carnem, sed adhuc expectari, quod est destruere veritatem totius noui testamenti, dicentis Christum venisse, & redemisse nos. Et propter hoc dicebat Apostolus ad Gala. 5. cap. Si circuncidimini Christus vobis nihil prodest. quasi dicat: si circuncidimini, per ipsam circuncisionem, quàm su-

Differētia inter pcepta cœremonialia, & iudicialia.

F scipitis, tanquam necessariam ad salutem, protestamini Christum non venisse, quia ista cœremonialia veteris testamenti signabant Christum futurum: & si vos sic protestamini, Christus vobis nihil prodest, quia dicitis eum non venisse, & nihil egisse. Licèt inter ista cœremonialia quædam sunt, quæ non tangunt directè significationem Christi venturi: sed mūdiciam populi illius, & sanitatem. Et hæc licèt non debeant teneri in lege, scilicet quòd detur lex, quòd seruentur quasi obligarent: tamen quòd aliquis seruet propter considerationem sanitatis, aut aliam causam talem, non aduertendo aliquo modo, quòd ista data fuerint, & oportebat ea seruari, non peccat: sicut circa cibos, qui vetabantur in lege veteri, vt non
G comedere porcum, & anguillam, & sic de cœteris: nam ista fortè nociua sunt alicui, vel secundum se non sunt sana: quòd ergo illa, quæ ibi vetabantur, non comedamus, non est peccatum, si non comedamus ea, quia vetantur, sed quia sana sunt: si autem ea comedere nolemus, quia putaremus nos obligatos ad non comedendum ea, iam peccabamus, quia protestabamur illam legem manere in suo vigore, quod repugnat statui noui testamenti. Alia tamen sunt cœremonialia, quæ nullo modo seruare licet: nec quia præcepta sunt in lege antiqua, nec ex alia causa: vt circuncisio, & immolatio sacrificiorum, & obseruatio Azymorum: nam ista, & similia sunt præcipuæ cœremonię veteris testamenti, in quibus
H principaliter stabat vis totius legis, & signatio futurorum: quocũque ergo modo aliquis se nunc circuncideret, repugnaret directè statui noui testamenti, quia agebat id quod confirmabat totam antiquam legem. Vel si aliquis immolaret Deo capram, aut arietem, vel aliquid tale: directè repugnabat nouo testamento, quia ista sacrificia directè, & principaliter signabant sacrificium noui testamenti, scilicet Christum: quæ agendo quomodocunque notaremus Christum adhuc immolandum, quod falsum est, quia Christus semel mortuus est, & iam non moritur, & mors illi vltra non dominabitur: de quo ad Hebr. 8. capitulo. Obseruare ergo præcepta cœremonialia de quibus primo diximus, inquantum fuerunt data in lege ve-
I teri, & inquantum dicimus ea obligare, mortiferum est. Obseruare autem pręcepta cœremonialia, secunda quocunque modo obseruentur, siue vt sunt data in lege veteri, & credamus ea obligare, siue aliàs peccatum graue est. Pręcepta autem iudicialia, cùm etiam data fuerint à constitutore veteris testamenti, & data fuerint ad solam directionem illius populi, qui faciebat vnam specialem politiam, vt patet supra decimonono capitulo, & Deuteronomij septimo capitulo, quia Deus eum accepit in populum familiarem, & peculiarem de cunctis tribubus, & gentibus terræ, sicut quælibet politia specialis suas leges habet directiuas specialiter illius politiæ: destructo ergo statu politico, oportet destrui leges regulatiuas
K politię. Cùm ergo ille populus Dei: qui fuit Iudaicus. Et quædam specialis politia mutauerit statum illum adueniente Messia, qui erat consumatio illius status: necesse erat leges datas ad specialem regulationem illius status perire. Huiusmodi autem sunt præcepta legalia, quæ erant solùm directiua illius populi, vt erat sub illo statu: quòd ergo aliquis nunc obseruet illa præcepta iudicialia, dicens illa obligare vsque nunc: esset dicere manere statum veteris testamenti, quod erat redire in omnia inconuenientia priora: mortiferum ergo erat obseruare præcepta iudicialia isto modo. Quia tamen præcepta iudicialia sunt leges datę ad conseruationem alicuius politiæ, si fortè illa conueniant politijs temporis nostri, poteri-

Quædam sunt cœremonialia veter. testi. q̃ lege nullo mō seruari debent.

Si inter præcepta iudicialia aliquod inueniatur nostris politijs cōueniens ... seruare ... illud peccatum nullum ...

poterimus illa accipere pro directione nostra: non tanquam obligantia ad custodiam, sed quia nos ea nouiter statuimus, & eis vim obligandi tribuimus. Sicut si aliquis princeps in terra sua statueret, sic fieri vt in istis præceptis iudicialibus continebatur, ita quòd ipse ea statueret, & tunc ea obligare incipere, notificaret ea non obligauisse à principio. Et isto modo Ecclesia approbauit quasdam de istis legibus, & statuit eas seruari, vt patet extra de homicidio, & extra de adulterijs, & stupro, & extra de iniurijs, & damno dato, & nunc nos illas obseruamus, non ex auctoritate Dei illas in veteri testamento condentis, quia illa legislatio transijt, cùm ipse noluerit eas leges durare in æternum, sed vsque ad aduentum Messię, sed obseruamus ex auctoritate Ecclesiæ de nouo instituentis: & nihil magis est Ecclesiam, vel aliquem principem condere, & approbare ista pręcepta iudicialia, vt obseruentur in patria sua, quàm vnam terram accipere leges alterius. Vt patet de Romanis, qui acceperunt leges à Gręcis: nam Romani decem viros Athenas miserunt, qui leges ex auctoritate Solonis, in Latinum de Gręco sermone transferentes, decem tabulis exposuerunt. Et quia postea Romanis ista legislatio perfecta visa non est, duas tbulas addiderunt, facientes duodecim tabulas: vnde apud legistas vocantur leges duodecim tabularum, quæ in digestis continentur. De his Paulus Orosius 2. de Ormesta Mundi. Et Isidorus Eth. lib. 5. cap. 1. Et in decretis 8. dist. ca. Moyses. Constat tamen quod Romani non acceperunt illas leges Solonis, tanquam putarent se obligatos legibus Solonis, quæ ad solos Atheneinses, date erant, sed accipiebant eas tanquam dicta viri sapientes, vt si placeret eis assentire illis, statuerent eas, & darent auctoritatem legum, sin autem relinquerent. Ita nos accipimus præcepta iudicialia data à Deo, tanquam dicta sapientis viri, & non tanquam dicta alicuius legislatoris nos ad custodiendum obligantis. Quod autem seruare præcepta iudicialia, non repugnet statui noui testamenti, sicut seruare cœremonialia patet, quia præcepta iudicialia dabãtur Iudæis, qui erant vna specialis politia, tanquam directiua illius politię: & non dabantur ad signandum aliquid futurum in nouo testamento, sicut signabant cœremonialia; ideo dato quod custodiantur, non derogant statui noui testamenti, quia non significant aliquid venturum esse quod iam venerit, sicut signarent cœremonialia si obseruarentur, vt supra declarauim⁹: si autem dicantur aliquo modo iudicialia esse significatiua, vel figuralia, non est per se, sed per accidens, inquantum dabantur populo cuius erat status totus figuralis perfectionis, & veritatis, quam expectabant in consumatione status illius: magna ergo differentia est in obseruatione legalium, siue cœremonialium, & in obseruatione iudicialium. Nam cœremonialia per se derogant statui noui testamenti: iudicialia autem non repugnant, nisi per accidens.

Ecclesia canonizat aliqua pręcepta de iudicialibus vet. test.

Romani acceperũt leges à Grecis & libris Solonis.

Magis repugnat statui noui testa. obseruare pręcepta cœremonialia, quàm iudicialia.

Quare omnes gentes non accipiunt præcepta à Deo instituta, cùm illa sit rectissima.

QVAESTIO. II.

SED circa hoc quæres, cùm intentio legislatoris politiæ, sit dare rectas leges conseruatorias status politici, & constet, quòd apud homines non est certitudo in legibus quas dant, scilicet quòd prudentia sua non sufficit totaliter ad inquirendum rectas leges. Ideo aliquando dant malas leges. Et quando homines inuenerunt, quod aliquis fuit prudentissimus legislator eorum, qui eum præcesserant, imitebantur prudentiam magis, quàm alterius legislatoris: quia ergo A constàt, quòd Deus est prudentissimus, imò est pura prudentia, & impossibile est eum errare: necesse est, quòd leges illę quas dat alicui populo, sint bonę, quod non contingit de alijs legislatoribus, quia quantuncũque aliquis legislator prudens sit, potest errare in legislatione, & leges suę poterũt esse malę, vel simpliciter, vel secundum quid: deberent ergo omnes politię accipere leges iudiciales, quas Deus dedit, cùm impossibile sit, eas esse male positas. Respondetur, quòd politiarum, & principatuum, quidam sunt boni simpliciter, quidam sunt boni huic vel illi genti, secundum ꝙ sępe declarat Aristo. in 3. & 4. Polit. Nam principatus Monarchicus secũdum se optimus est, quia magis assimilatur optimo principatui naturali, de quo dicit Aristo. B in vlt. proposit. 12. Meta. ꝙ entia nolunt male disponi: mala est pluralitas principũ, bonus est ergo vnus princeps. Iste tamen non est multum conueniens politijs, quia est periculosus, vt declarat Arist. in fi. 3. Poli. nam difficile est omnia cõmittere vni, quia illo male agẽte, cuncta destruentur, maximè cùm non constet de bonitate illorum, qui sunt Monarchę: potissimè quando non eliguntur, sed veniunt per successionẽ. Post hunc principatus Aristocraticus est optimus, cùm cõmunitas regitur per plures, & virtuosos, & quilibet habet magis de potestate, secundum ꝙ maioris virtutis est: sed iste principatus non conuenit cuilibet politię, cùm sit multum seditiosus, & occasio inuidię inter eos, qui potentes, & magni sunt: nam quibusdam electis, alij C qui non eliguntur, per hoc innuuntur, non esse ita boni, & virtuosi, sicut illi, qui eliguntur, quod magnam radicem inuidię, & seditionis præstat. Concludit ergo Phylos. in 3. Politic. principatum Democraticum esse bonum politię: nam licèt non sit bonus secundum se, cùm sit vnus de imperfectissimis principatibus, quia ẽ vnus de tribus malis, est tamen securus, cùm non sit seditiosus: nam principatus Democraticus est principatus popularis, idest in quo omnes de populo ęqualiter dominari possunt. Et sic adinuicem non inuidebunt: sicut ergo est de politia, ita est de legibus: qa leges ponuntur ad directionem status politici: quia ergo quædam politia, siue ordo politic⁹ est per se, & simpliciter bonus, licèt fortè illa nulli populo conueniat: ita erunt D leges correspondentes illi politiæ, quæ erunt simpliciter bonæ, & tamen fortè nulli politię cõuenient. Aliæ sunt politiæ, idest ordines politici conuenientes huic, vel illi populo, & secundum hos dabuntur leges conuenientes huic populo, vel illi.

An debeant dari leges alicui politiæ simpliciter bonę.

QVAESTIO. III.

NVNQVID ergo quando aliquis legislator inquirit leges pro aliquo populo, debet dare illi populo leges, quæ sunt secundum se, & simpliciter bonę, vel leges, quæ sunt bonę illi populo. Respondetur, ꝙ E non debet dare leges simpliciter bonas, sed leges bonas alicui populo. Et patet hoc in medicis, si enim medicus dat ęgrotanti cibum, aut potum: nunquid debet ei dare cibũ, ꝗ est simpliciter sanus, vel cibũ, ꝗ est sanus illi ęgrotanti: manifestũ est, ꝙ si det cibos illi ęgrotanti simpliciter sanos, destruet illũ, qa cibi simplr̃ sani sunt illi, ꝗ conueniunt corporibus simplr̃, & totaliter sanis: sed cõstat, ꝙ non est idem sanum in cibo hoĩ ęgrotanti, & sano: debet ergo medicus dare ęgrotanti non cibum, ꝗ est simpliciter sanus, sed cibum, qui est illi san⁹. Sic etiam si aliquis educaret pueros teneros, non deberet eis dare cibum, qui est nutritiuus simpliciter, sed qui est nutritiuus illorum: nam cibus, qui est nutritiu⁹ simpliciter esset fortis, & indigestibilis pueris delicatis.

Debet ergo legislator in dãdo legem obseruare, ꝙ nõ det legem bonam simpliciter, sed bonam illi politiæ, quia fortè ille populus erit imperfectus, & non poterit tolerare legem bonam simpliciter: si enim requirãtur omnes legislationes humanæ in diuersis polítijs, non reperientur aliquę leges, quæ sint bonę simpliciter, qa in omnibus reperientur aliqui defectus, nec tñ propter hoc illæ leges dicebantur malè positę, sed valde bene, quia dabantur secundum conformitatẽ finis politici, & conuenientiã indiuiduorum politiæ, imò si talis lex vellet tollere omnes defectus, ita ꝙ esset bona simpliciter, iam mala redderetur, quia non cõueniret illi politiæ, cui dabatur, cùm destrueret totum statum politicum, sicut declarauimus supra præc. c. s. ꝙ stultæ sunt illæ leges humanæ, quæ legem diuinam volunt totaliter imitari. Considerando ergo, vt diximus, per omnes legislationes tam humanas, quàm diuinas sola lex Christi noui testamenti reperietur, ꝙ sit lex secũdum se bona, & simpliciter: nam nec legislatio veteris testamenti fuit bona simpliciter, quia aliqua mala permisit propter imperfectionem eorum, quibus dabatur: lex autem noui testamenti est bona simpliciter, quia nullum malum permittit, vt patet discurrẽdo per totam. Et si dicas, quare ergo lex noui testamenti prohibuit omnia mala, cùm aliqua permiserit lex vetus, vel è cõtrario: quare lex vetus permisit aliqua mala, cùm nulla permittantur in nouo testamẽto? Respondetur, ꝙ lex vetus dabatur vni soli genti, s. genti Iudęorum quam Deus accipiebat in populum peculiarẽ de cunctis populis terræ per illam legem, vt patet supra 19. c. cũ dr̃: Si audieritis vocem meam, & custodieritis pactũ meũ eritis mihi in peculium de cunctis populis. Debebat ergo ista lex, vt bona esset, conformari statui illius gẽtis, cui dabatur, sicut mensura, & mẽsuratum cùm istæ leges sint mensurę actuum humanorum: sed illa gens erat imperfecta: ergo aliqua, quæ ad imperfectionem pertinerent, ei ꝑmittenda erant. Aliæ etiam causæ ponuntur supra præc. c. Lex autem noui testamenti: non fuit data aliquibus, populis specialiter, sed toti mundo, vt patet Matth. 28. c. cùm dr̃: Ite per vniuersum mundum, & prędicate Euangeliũ omni creaturæ, nõ ergo debebat conformari specialiter conditioni alicuius gẽtis. Ratio autem huius magis sumitur à fine, pro quo ponitur aliqua legislatio, de quo magis dixim⁹ præc. c. Reuertentes ergo ad id quod intẽdebamus postquam radices rationis posuimus, dicendum ꝙ Deus dedit Iudæis præcepta iudicialia, & illa non erant bona simpliciter, cùm populus ille nõ esset bonus simpliciter, nec dispositus ad hoc dispositione propinqua, & ipsa lex vetus cuius quædam pars sunt præcepta iudicialia non sit perfecta, nec præcepta legalia erũt perfecta simpliciter, sed erant talia, qualia conueniebant illi populo. Et quia nõ sunt omnes populi taliter dispositi qualiter Hebræi tunc erant, ideo nõ sunt bona cuilibet populo ea, quæ bona erãt Iudæis; ideo licèt illa præcepta fuerint sine dubio bona, & conuenientia Iudeis, nõ tñ cõueniunt nobis, quia non habemus eandem dispositionem, quam ipsi. Et quando dicitur, ꝙ quia Deus est ꝑfectissimus legislator, nõ potẽs errare in legem, quàm dat, omnes populi deberent accipere pro se illas leges: non valet consequentia: nã licèt impossibile sit, ꝙ illa lex quam Deus dat alicui populo sit illi populo mala, tamen satis possibile est, & sic est de facto, ꝙ esset pro alijs populis mala: nam multa ponuntur in istis præceptis iudicialibus Hebræorum, q̃ obseruata militarent contra statum politiæ nostræ. Non decet ergo, ꝙ Ecclesia, vel aliquis princeps de modernis confirmet omnia ista statuta iudicialia, promulgando ea tanquam leges subditis suis. Circa ea, quæ hic dicuntur considerandum, ꝙ sicut supra ponebantur præcepta moralia

Si aliqua lex vellet tollere omnia mala, esset mala simpliciter.

Inter omnes legislationes sola lex euãgelica est totaliter bona.

De⁹ dedit Iudeis ꝑcepta iudicialia, & illa nõ erãt totaliter bona, quia popul⁹ Iudaicus nõ erat totaliter bonus.

Quamuis Deus sit legislator optim⁹, nõ tamen oẽs populi debent accipere legẽ, q̃ ipse alicui populo specialiter tribuit.

F dirigentia partem concupiscibilem, & irascibilem, & rationalem: ita in iudicialiabus dirigitur quælibet istarum virium. Et primo agit hic de directiõe irascibilis: tendit autem irascibilis in aliquod magnum, & arduũ: & sic dicuntur spes, & desperatio pertinere ad irascibilem, quæ fit circa magnum, & arduum: spes quidem in prosequendo, desperatio in fugiendo. Est etiam irascibilis ad aliquid malum sub ratione destructiui, & isto modo irati dicuntur appetere vindictam appetentes destruere id, quod sub ratione dehonorantis, iniuriantis, vel contemnentis apprehenditur, vt patet in septimo Ethycorum. Et quantum ad vtramque partem dirigitur hic irascibilis. Primò quantum ad prosecutionem ardui: nam hoc pertinet ad dominia, quia do-
G minari alijs aliquid est magnum, & quia dominus dicitur, qui habet seruũ, agitur hic de seruis quomodo emantur, & liberentur. Secundò ordinatur ad secundam partem in quantum per irascibilem prosequmur aliquid tanquam malum ad destruendum, & huiusmodi est per destructionem percutiendo, aut occidẽdo, de quo agitur ibidem. *Qui percusserit hominem.* Circa primum. *Hæc sunt iudicia.* In Hebræo dicitur. *Et hæc sunt iudicia.* Ponitur ibi ista coniunctio, &, quia coniungit superiora: nam hic non est caput rationis, sed Deus dixit Moysi omnia ista, & superiora ab illo loco. *Dixitque præterea Dominus ad Moysen.* Et illa erant aliqualiter moralia, & aliqualiter cœremonialia, secundum quòd præcedenti capitulo declaratum est, hic
H incipiebant iudicialia. Et quia Moyses continuauit istum ordinem in narrando incipiens ab illis, & continuans ista, ne fortè putaret populus, quòd ista essent talia, sicut illa erant ante priora cœremonialia: sic putarent ista esse cœremonialia: vt ergo distinguerent dixit. *Et hæc sunt iudicia.* Idest ista quæ supra dixi cœremonię erant, & nunc hæc, quæ dicturus sum, iudicia sunt. *Hæc sunt iudicia.* Idest leges ad iudicandum in causis foralibus. Iudicium autem dicitur actus iudicandi, scilicet actus rationis practicæ determinantis quid oporteat eligere, & pertinet ad prudentiam quantum ad partem suam, quæ vocatur enimesia: sicut consiliari ꝑtinet ad prudẽtiam secundam partem, quæ vocatur eubolia, de quibus Aristot. in 6.
I Ethyc. Aliquando accipitur iudicium pro ipsa exhibitione iustitię, scilicet pro actu imperato à iustitia: nam iustitię est, per quam iusta facimus, iusta volum⁹, iustorum operaturi sumus, vt patet in 5. Ethyc. Vel iustitia est constans, & perpetua volũtas reddens vnicuique quod suum est, vt patet ff. de iustitia, & iure in l. iustitia, & Instituta de iustitia, & iure in principio. Ille ergo actus, qui est reddere vnicuique quod suum est, vocatur iudiciũ: & isto modo loquitur scriptura Gen. 18. cap. cùm dicitur: Scio, quod præcepturus sit filijs suis, & domui suæ post se, vt custodiant viam domini, & faciant iustitiam, & iudicium. Facere iustitiam est habere mentem rectam ad distribuendum vnicuique quod suum est. Facere iudicium est ipsum bonum, qd
K mente tenemus opere exequi, sic etiam dicitur in Ps. Donec cõuertatur iustitia in iudicium. Tertio modo accipitur iudicium pro lege, secundum quam iudicandum est. Et vocatur lex iudicium à priori, vel à posteriori: à priori quidem, quia ipsa lex per iudicium rationis facta est: nam ad condendum legem requiritur prudentia politica in legislatore, vt patet in tertio Politicorum. Vel vocatur lex iudicium à posteriori, scilicet ab actu iudicandi, qui per eam fit: nam iudices debent sequi in iudicando leges positas, & non iniiti sensui, vel prudentiæ suæ, vt patet extra de constitu. in cap. Canonum statuta, scilicet: Canonum statuta ab omnibus obseruanda sunt, & nemo in actionibus, vel iudicijs suo sensu, sed eorũ auctoritate ducatur, &

Iudicium quot modis accipitur.

& eodem titulo, in capit. non initaris prudentiæ tuæ: prudentiæ suæ ille initìtur, qui ea, quæ dicenda vel agenda euidenter decretis patrum præponit. Et ex hoc multum arguebat Iesus Phariseos, qui initentes suo sensui legem Dei peruertebant: vt patet Marc. 7. capit. cum dicitur: Vos autem mutastis legem Dei, propter traditiones vestras. Et isto modo accipit hic iudicium. *Hæc sunt iudicia*. Idest leges quas habebitis ad iudicandum in causis litigiorum: & nō solùm ista sunt iudicia: quia cùm plures casus emergerent quā datæ essent leges, ipsi iudices, qui sapientes, & gnari erant, determinabant secūdum conscientiam suam: vt patet Deut. primo ca. nam ex hoc sapientes esse debebant, & si sapientia eorum non sufficiebat ad determinandū in talibus casibus, reducebāt causa ad Moysen, qui vel prudentia sua, vel consulendo Deum respondebat, vt patet supra 18. cap. cùm dicitur: Quidquid autem grauius erat reducebant ad eum, ipsi autē tantummodo faciliora iudicantes. *Quæ præpones eis*. Dicit Rabbi Abraham Aben Ezra, quòd ista iudicia poterant proponi dupliciter, quia vel in verbo dicēdo ea coram toto populo, vel in scripto dando ea in scriptis toti populo, vt custodirent ea. Sed quæres quomodo fuerunt proposita. Respondetur quòd solùm fuerunt proposita in voce: nam scripturam nullam vidit populus, quando proposuit ea Moyses eis, vt patet infra 24. cap. cum dicitur: Venit ergo Moyses, & narrauit omnia verba domini plebi atque iudicia, respōditq; cunctus populus: Omnia verba domini, quę locutus est faciem⁹. Et sequitur: Scripsit autem Moyses vniuersos sermones domini, & mane consurgens ędificauit altare: & sic primo fuerunt promulgata quam scripta. Et satis est ratio in patenti. Nam si ista verba scribi debebant, proderat scriptura eorum solùm, vt ipsi populares retinētes ea in scriptis, scirent e, aatq; dirigerentur per ea: sed istę antequam promulgarentur populo non erant leges: nam licèt principes condant leges, non habent vim legum, donec consentiente populo promulgentur. Cùm ergo istę leges darētur Hebræis, donec ipsi consentirent non erant leges: quòd ergo Moyses scriberet ista verba donec consentiret populus videbatur esse stultum, vel labor dubius: quia forte non consentiret populus, postéa & tunc illa scriptura esset superflua: sed populus non poterat consentire, donec sciret quid erat illud, in quo deberet consentire: oportebat ergo, quòd dicerentur eis illa verba domini, vt viderent si vellent consentire ad obseruandum: & post consensum eorum scriberentur tanquam habentia vim legum: & hoc totum tāgitur in illa litera, cùm dicitur quod Moyses narrauit plebi omnia verba domini: & tunc sequitur, quod ipsi responderūt dicentes velle obseruare omnia, quæ dicebantur: quasi per hoc darent vim legi, vt tanquā lex obligaret: nam si consensus eorum nihil conferret legi, ita quòd non daret ei vim legis, data illa lege a Domino non oportebat eos respondere se consentire, vel non consentire: quia etiam si nollent, illa esset lex, & tenerentur ad illam: sed falsum est, nā Deus petiuit ab eis consensum, vt magis patet supra 19. cap. persuadendo eis vt consentirent reducēdo ad memoriam beneficia eis exhibita: & promittens alia in futurum. Cùm dicitur: Vos ipsi vidistis quæ fecerim Aegyptiis: & quomodo portauerim vos super alas aquilarum: si ergo audieritis vocem meam, & custodieritis pactum meum, eritis mihi in peculium de cunctis populis. Consentientibus ergo popularibus, tanquā iam lege habente vim obligandi, Moyses scripsit illam, vt patet ibidem. *Si emeris seruum*. Primo incipit a seruis, qui emuntur, & venduntur: nam in hoc cōtingit fieri magnas iniustitias. Et cū in hoc, quòd aliquis efficitur seruus, mutatur totus status eius, oportebat multum circa hoc insistere. *Hebræum*. Ista lex hic posita de seruis, solū intelligitur de seruis Hebreis: nam ista libertas post sex annos, quæ datur istis seruis, non competebat seruis, quos emebant de aliis gentibus Hebræi: vt si emerent seruū Idumeum, vel Ammonitam, aut Moabitam, vel de aliis gentibus, quæ non essent Chananeę, non liberabantur illi serui post sex annos: sed manebat in æternum seruus, vt patet Leui. 25. cap. cum dicitur: Seruus, & ancilla sint vobis de nationibus, quæ in circuitu vestro sunt, & de aduenis, qui peregrinantur apud vos: vel qui ex his nati fuerint in terra vestra: hos habebitis famulos, & hæreditario iure transmittetis ad posteros: fratres autem vestros filios Israel non opprimetis per potentiā.

Rabbi Aben Ezra.

Quæstio. Responsio

Quare Israelitæ vocantur Hebræi.

QVAESTIO. IIII.

QVAERIT autem Rabbi Abraham Aben Ezra, quare vocantur Israelitę Hebræi. Aliqui dicunt quòd vocantur Hebręi ab Abraham: & sic volūt quidam de nostris dicentes Hebręi quasi Abrahei. Sed contra est, quia Gen. 14. capi. ipse Abraham vocatur Hebręus, cùm dicitur: & ecce qui euaserat nunciauerat Abraham Hebreo, qui habitabat in conualle Mābre. Etiam si ab Abraham dicerentur Hebræi omnes, qui descenderent ab eo vocarētur Hebræi: quod falsum est nam Idumæi: Ismahellitę, Amalechitæ, Madianitæ, & aliæ gentes, quæ descendunt ab Abraham, non vocantur Hebręi præter solos Israelitas. Alij dicunt, quòd vocantur Hebræi secundum deriuationem Hebraicam quasi transfluuiales; nā vt dicitur Iosue 24. cap. trans fluuium habitauerunt patres vestri a principio, Thare, & Nachor, & seruierunt dijs alienis. In Hebræo autem, heure, dicitur trans: & inde videtur descendere heuri. i. Hebręus. Sed tunc stat idē inconueniens quod ante: quia filij Nachor vocabuntur Hebræi, quia trans fluuium habitabant. Et si velis dicere, quòd solùm vocabantur Hebręi illi, qui habitauerunt trās fluuium, & postea transierunt flumen, cùm Abraham trāsierit, & Loth, omnes filij Abrahæ vocabuntur Hebræi, quod falsum est, vt diximus supra. Etiam filij Loth, qui venit cum Abraham, vt patet Gen. 12. cap. vocabuntur Hebræi, sed falsum est, quia Amon, & Moab sunt filij Loth, vt patet Gene. 19. capit. & tamen non vocabantur Hebræi. Alij dixerunt, quòd vocantur Hebræi ad Heber. Et tamen si hoc sit verum cùm multę gentes descenderint ab illo, vocabuntur Hebræi, vt tresdecim, gentes descendentes à Iectan, qui fuit filius Heber, vt patet Gene. 10. cap. Rabbi Abraham Aben Ezra tenet istam positionem: & dicit quòd quidam sunt Hebręi in re, & voce: alij autem in re solùm. In re, & voce sunt illi, qui descendunt de semine Heber, & sequuntur vitam sanctam Heber: nam Heber vir sanctus fuit, & Propheta, vt tenent Hebræi, & diximus causam Gen. 11. cap. soli autem inter gentes descendentes ab Heber sequuntur vitam eius Israelitę. Ideo soli vocantur Hebręi. Alię autem gentes, quę descendunt de semine Heber, & non sunt sanctę sicut Heber, nō vocantur Hebręi. Sed adhuc ista positio nihil valet: nā solum contingit apparentiam causæ propter non inuenire causam existentem, & patet inconueniens: nā si ex hoc, quòd sequebantur sanctitatem Heber, vocabantur Hebręi, sequeretur, quod alij de Gentilibus descendentes ab eo, qui sine Moysi lege existentes Deum verum colerent, sicut ipse Heber vocarentur Hebręi: sed falsum est, quia nulli de Gentilibus vocati sunt

ſunt Hebræi. Item ſi ex hoc ſic vocarentur, ſequeretur, quòd Iſraelitę, qui mali eſſent, non vocarentur Hebræi: ſed falſum eſt, quia omnes indiſtinctè vocantur Hebræi. Item ſi vocarentur Hebræi ab Heber, quia vir ſanctus erat, magis deberent vocari Abrahęi, ab Abraham, qui ſanctior fuit, quàm Heber, & omnes pręcedentes ipſum: nam teſtimonium magnum habet a Deo, qui nimis laudat eum: & tota ſcriptura aſſerit promiſſiones eſſe completas in poſteris propter eum, vt patet Gene. 18. capit. & in multis aliis locis huius libri, & Numerorum: & præcipuè in Deuterono. ſed non denominantur ab eo, vt ſupra probatum eſt. Etiã Noe iuſtior fuit, quàm Heber, quia teſtimonium hẽt quòd placuerit Deo: & quòd fuerit iuſtior in omnib⁹ generationibus ſuis, vt patet Gen. 6. cap. de Heber autem nihil reperitur, ſed eſt ignotus, ergo non vocant̃ ab eo Hebręi, quia ſanct⁹ fuit, ſed ex aliqua alia cauſa.

Doc. ſent. Dicendum ergo, quòd cauſa quare vocantur Iſraelitę Hebræi eſt propter Heber, non quidem quia ſolũ ab eo deſcendunt, ſed quia eius linguam ſoli tenuerunt: nam cùm a Noe nati fuiſſent tres filij: computantur filij Cham, Sem, & Iaphet: & quot ſunt computati, tot fuerunt Idiomata ſecuta in eis, vt patet Gen. 10. capit. Nam computatis filijs Iaphet ſubiungitur: His diuiſæ ſunt inſulæ, vnuſquiſque ſecundum linguam, & familias ſuas in nationibus ſuis. Computatis autem filiis Cham ſubiungitur: Hi filij Cham in cognationibus, & linguis, generationibus, terriſque, & gẽtibus ſuis. Deinde computatis ad vltimum filijs Sem ſubiungitur: iſti filij Sem ſecundum cognationes, & linguas, & regiones in gentibus ſuis, ex quo innuitur, ꝙ tot linguæ erãt, & diuerſa Idiomata, quot erant ibi cõputatæ perſonæ, cùm dicitur vnuſquiſque ſecundum cognationes, & linguas ſuas: ſed inter filios Sem computatus fuit Heber tanquam vnus: ergo ei correſpondebat vna lingua diuerſa à cęteris. Dicebantur autem iſta per anticipationem: nam licèt quando fuit facta diuiſio linguarum ædificãdo Babylonem, fuerint pluresquàm iſti ibi nominati, vt ſatis colligitur Gen. 11. cap. tamen quando fuit facta confuſio, accidit ex voluntate diuina, vt in quolibet iſtorum nominatorum eſſet vnum Idioma: & licèt cum quolibet iſtorũ fuerint multi alij ſequaces, & comitantes: quilibet tamẽ de iſtis nominatis fuit dux inter illos, qui tale Idioma habebant, quale ipſe, & ſecundum quòd fuerunt. 72. Idiomata, ita fuerunt 72. viri capitanei iſtorum Idiomatum, qui computantur ibi: Moyſes autem ſcripſit illa multo poſtea quã facta ſunt, qui ſcripſit ab euentu iſtos fuiſſe capitaneos Idiomatum: licèt quando nati ſunt non habebant diuerſa Idiomata, quia erat terra labij vnius, vt patet Gen. 11. cap. Heber ergo, qui fuit vnus de filiis Sem computatis in illo capit. 10. neceſſe habuit vnam linguam, & illam ex nomine ſuo vocata fuit Hebræa, & iſta erat illa, quæ fuerat a principio rationalis creaturæ, quando tota terra erat labij vnius a creatione Adę vſque ad conſtructionem Babylonis, vbi fuit facta diuiſio. Iſta lingua Heber fuit deriuata per ſuos poſteros directè ab eo deſcendentibus, qui non ſunt inter illos, qui computantur Geneſi decimo capitulo. Et dico hoc, quia Phaleg fuit filius Heber, & Iectan fuit filius Heber: tamen nec Iectan, & ſui poſteri habuerunt iſtam linguam: ſed ſolus Phaleg. Et poſtea non habuerunt iſtam linguã omnes filij Phaleg: ſed ſolus Reu filius eius. Et omnes filij Reu non habuerunt iſtam linguam: ſed ſolus Sarug. Et omnes filij Sarug non habuerunt iſtam linguam, ſed ſolus Nachor. Et omnes filij Nachor non habuerunt iſtam linguam, ſed ſolus Thare. Et omnes filij Thare, ſcilicet Aran Nachor Abraham nõ habuerunt iſtam linguam: ſed Abraham ſolus. Deinde non

Modus deriuationis linguę Hebræę ad quoſdã poſteros.

F omnes filij Abrahæ, ſed ſolus Iſaac. Deinde non omnes filij Iſaac, ſed ſolus Iacob. Deinde omnes filij Iacob, & omnes deſcendẽtes ab eis vocati ſunt Hebrei, quia in omnibus filijs Iacob, & in poſteris eorum mãſit lingua Heber. Ex hoc ergo ſequitur de omnibus ſuperioribus, quare non vocabantur Hebræi: nã omnes filij Heber, ſcilicet Iectan, & alij non vocati fuerunt Hebræi præter ſolùm Phaleg. Deinde de filiis eius ſolus Reu vocatus fuit Hebræus. Deinde de filiis Thare ſolus Abraham vocatus fuit Hebræus, quia ſolus tenuit linguam illam: Aran, & Nachor non fuerunt Hebræi, & conſequenter Loth filius Aran, & Amon, & Moab cum ſuis poſteris deſcendentibus a Loth non vocati ſunt Hebræi. Et ſic poſtea Iſaac fuit

G Hebræus, & non Iſmahel. Et deinde Iacob fuit Hebræus, & non Eſau. Deinde Iacob, & ſui poſteri non habuerunt aliquam diſtinctionem in lingua: & quia iſti deſcendentes de Iacob ſunt Iſraelitę, ſequitur omnes Iſraelitas eſſe, & vocari Hebræos. Fiebat autem hoc iſto modo: nam Heber habebat duos filios, quos nominat ſcriptura, ſcilicet Phaleg, & Iectan, & multos alios qui non nominantur, & inter hos licèt pater eorum loqueretur lingua Hebræa, quæ in eo manſerat, nullus potuit loqui lingua illa, licèt quilibet conaretur ad hoc, niſi filius eius Phaleg: & ſic de filiis omnium deſcendentium vſque ad Abraham. Poſtea in filiis Abrahæ Iſaac potuit loqui lingua Hebræa Iſmahel autem non: & ſic de Eſau. Et hoc non, quòd quan

H do erant paruuli apud patres ſuos, non loquerent̃ lingua Hebræa, & intelligerent eam: nam neceſſe erat paruulos natos a patribus edoceri in locutione, cùm adhuc naturaliter locutionem nullam haberent: ſed poſtea cùm iſti efficerentur viri, & accipiebant vxores miſcebantur eis, & tenebant locutionem illarum gẽtium in quibus morabantur. Hoc aũt faciebat Deus, quia lingua Hebraica perfectior cęteris erat, & quęa principio fuiſſet creaturæ rationali data, & volebat eã in ſolo populo ſuo manere, & ſic deriuabatur per primogenitos, vel aliter qualitercunque lingua iſta, dum tamen per certum ſtipitem: & ſecundum iſtum modum, qui veriſſimus eſt, non manet aliquod de inconuenientibus, quæ ſequebantur ad alias poſitiones. de

Quare Deus fecit quòd lingua Hebræa deriuaretur in quoſdã poſteros ei⁹.

I hoc Auguſt. de Ciuitate Dei libro decimoſexto, & diximus latè Gen. 11. ca. *Si emeris ſeruum Hebræum.* Dicit Andreas, quòd hoc ſolùm fiebat quandocunque aliquis Hebręus erat venditus alicui Gentili: & poſtea aliquis de Iudeis volebat eum emere, manebat apud eum ſeruus: ſed nõ ſimpliciter, ſicut ſi maneret apud Gentilem, ſed ſecundum quid quantum ad tempus, ſcilicet in ſex annis: nam in principio anni ſeptimi dimittebatur. Sed hoc non tenet: nam Hebręus quocunque modo eſſet ſeruus alterius Hebręi, debebat in ſeptimo anno liber eſſe, ſi vellet: vt patet Leui. 25. ca. cùm dicitur: Quòd ſerui, qui erant Iudęi erant liberandi ſtatutis temporibus. De aduenis autem, qui peregrinabãtur apud Hebręos, ſcilicet de Gentilibus, &

Expoſitio Andreę refutatur.

K filiis eorum: debebant tenere Hebręi ſeruos in perpetuum: quos iure hereditario tranſmitterent ad poſteros: ſed contingit aliis modis aliquem Hebręũ emere alterum Hebręum in ſeruum: ergo omnibus illis debebat eſſe liber in ſeptimo: ſicut hic ponitur ſi vellet: aliàs daretur, quòd aliquis de Hebręis maneret ſeruus in ęternum, quod falſum eſt: vt patet Leuit. vigeſimo quinto capitu. vbi dicitur, quòd Hebręi non poterant vendi in ſeruos conditione perpetua: quia dominus redemerat eos ex Aegypto, ſed erant quaſi mercenarij.

Quot modis Hebręi poterant effici serui.

QVAESTIO. V.

FIEBANT autem aliqui Hebręi serui tripliciter: primò modo si aliquis furaretur, & non habebat postea vnde solueret, vendebatur a iudicibus, & emebat eum aliquis alius Hebręus: & iste liberandus erat conditione huius legis. Secundò modo fiebat aliquis de Hebręis seruus, cùm erat in paupertate, & vendebat se alicui, vt patet Leui. 25. capit. scilicet si paupertate compulsus vendiderit se tibi frater tuus. Tertiò modo contingebat aliquē Hebræum emi in seruum, quando vnus Hebręus emisset alium aliquo de istis duobus modis superiorib⁹, & postea emptor venisset ad paupertatem, & non indigeret seruo, poterat vendere illum seruū alteri Hebręo, & computare annos, qui manebant vsque ad tempus remissionis, & secundum illos taxabatur precium inter ementem & vendentem diuidendo precium primum serui: quocunque ergo istorum modorū aliquis efficeretur seruus, debebat solùm teneri vsque ad septimum annum. Si autē efficeretur aliquis seruus alicuius aduenę de genere Gentilium, qui esset apud Hebręos, poterat eum redimere quilibet de consanguineis. Si autem ipse poterat se redimere supputando numerum annorum, vsque ad Iubileum, & pecuniam, quæ fuit pro eo data, liber erat, alioquin in iubileo liber erat, vt patet Leui. 25. cap. *Sex annis seruiet tibi.* Idest vsque ad sex annos seruire tibi debebit, & nunquam plus: nam nō fiebat venditio simpliciter in Israelitis, sed ad tempus, quia Deus volebat eos esse liberos, & cū serui essent illius, nolebat vt alicuius alterius serui essent: nisi ex necessitatibus supra positis, & hoc ad modicum tempus: sic enim dicitur Leu. 25. Mea sunt omnia, ego enim eduxi eos de terra Aegypti, & sic isti erant mercenarii, quia certo tempore seruituri erant. Differt tamen aliqualiter inter seruos istos, & mercenarios, quia serui isti simpliciter erant serui pro eo tēpore, quo erant serui: nam quidquid eis dominus mandaret facturi erant: mercenarij autem ad certum genus operis conducuntur: & si aliud opus eis facere mandaretur, non obligarentur. Item mercenarius est totaliter sui iuris: seruus autem, qui isto modo erat seruus, erat iuris alterius, scilicet domini sui, vnde non liceret domino vendere mercenarium suum: quia liber est, sicut ipse: seruum autem Hebręum poterat vendere alteri Hebręo in isto tempore citra septimum annum. Differunt ergo isti ab illis, qui vocantur serui simpliciter: nam serui simpliciter, qui nunc secundum leges fiunt. Et tunc fiebant de aliis gentibus perpetui erant, isti autem ad tempus, scilicet solùm per sex annos.

Differentia assignata a lege inter seruum, & mercenarium.

Qualiter computetur isti sex anni quibus Hebræi venditi in seruitutem manere debebant.

QVAESTIO. VI.

SED quæritur de istis sex annis quomodo computari debeant, scilicet vtrum quilibet, qui venderetur in seruum seruiret sex annis, & in septimo efficeretur liber, vel quomodo. Respondetur, quòd sicut dicitur Leu. 25. cap. & hic, in septimo anno fieri debebat remissio seruorum sicut in quinquaginta, qui erat Iubileus fiebat remissio hęreditatum, & seruorum subula perforatorum: & quorumcunque aliorum: non ergo ille annus statutus esset, scilicet ad faciendum remissionē, si quilibet seruus deberet seruire annis sex:

A contingeret, quòd seruus emeretur vno anno ante illum septimum annum, & sic non faceret dominus eius remissionē anno statuto ad remissionem, quod inconueniens est: nam tunc cuilibet statueretur suum tempus faciendi remissionem computando a tempore, quo fuisset emptus. Et quod est de anno septimo esset de Iubileo: nam computaretur iubileus cuilibet seruo numerando annos ab eo tempore, quo emptus fuit: sed hoc est falsum: nam iubileus erat certo tempore statutus, & tunc clangebant tubis: & fiebat remissio omnium seruorum, & possessionum quod nō accideret computādo quinquaginta annos iubilei ab illo tēpore, quo seruus emptus est, vel possessio. Etiā quia ibi ponitur, quòd aliquis seruus, vel possessio vē-
B ditus fuit paucis annis ante iubileum, alius multis, qđ nō fieret si oporteret computare annos iubilei a principio venditionis serui, vel possessionis. Dicendum ergo, quòd iste septimus annus remissionis omnibus communis erat, ita quòd si nunc erat annus remissionis vsque ad alios septem annos erat annus remissionis: & sic totum tempus continuè diuidebatur per tempora remissionis, vt innuitur Leui. 25. & Deute. 15. Et sic quando aliquis seruus emebatur in anno primo post annum remissionis; seruiebat sex annis, scilicet vsque ad aliam remissionem, & non poterat aliquis seruus pluribus quam sex annis seruire. Si autem emeretur in secundo anno, post annum remissionis, seruiebat solum quinque annis, & sic de alijs: si autē
C emeretur vno anno ante septimum annum remissionis seruiebat vno anno solum. Nec tamen grauabantur in hoc emptores, quia sciebat emens, quòd seruus tali tempore emptus seruiturus erat solum vno anno, ideo non dabat pro eo tantum quātum daturus esset, si ille homo venderetur simpliciter: aut si venderetur in primo anno post remissionem: sed dabat tantum pro eo, quantum daturus esset si vno anno pro mercede sua existens liber homo seruiturus esset: & sic qñ emeretur in tertio, vel quarto, vel secundo computabant ipsi emptores annos: & sic computabant precia, & non decipiebantur in hoc ementes, nec ipsi serui venditi, quia vterq; sciebat tempus, & poterat moderari preciū. *In septimo egredietur liber.* Idest in princi-
D pio septimi: alias si computaretur remissio in fine septimi anni, non solùm fieret seruus aliquis pro sex annis: sed posset seruire annis septem si emeretur immediate post annum remissionis, sed in textu dicitur: sex annis seruire debebit. Et hoc non intelligitur, quòd quilibet seruus de Hebręorum genere emptus deberet seruire sex annis, quia aliquando solùm vno, quando emebatur vno anno ante annum remissionis, vt supra diximus: sed intelligitur, quòd quicunque emeretur de Hebręis non poterat seruire vltra sex annos, & egrediebatur in septimo, idest in principio septimi: nā sicut iubileus fiebat in principio anni quinquagesimi, scilicet in principio septembris incipiente clangere tuba vsque ad diem festi tabernaculorum: quando
E totus populus congregabatur in locum, vbi templū, vel memoria nominis Dei esset: vt patet infra 23. & 34. capi. ita fiebat annus remissionis. Erat autem September primus mensis anni, vt declaratum fuit Gen. primo, & septimo cap. & supra duodecimo. *Egredietur liber.* Idest sine aliqua obligatione, scilicet quòd nō tenebitur vltra pręstare aliqua obsequia sicut faciunt liberti patronis: nam hic non manumittis tu eum liberaliter, sed lex eum manumittit, etiam te inuito. *Liber gratis.* Idest nullo precio dato pro libertate, vel pro aliquo alio. Vt si forte seruus infirmatus fuisset apud dominum suum, & non seruiuisset toto tēpore, quo seruiturus erat, non tenebatur dare precium pro labore illius temporis. Vel si forte Dominus expendisset

disset aliquid in medicos, vel in medicinas, non tenebatur seruus cùm exiret impensas reddere: sicut tenetur si mercenarius esset conductus pro vno anno, vel maiori tempore, & in illo tempore ęgrotaret, totum tempus quo infirmus esset, subtrahi deberet ab illo anno, vel tempore conuento: ita vt tanto tempore seruiat vltra tempus conuentionis, quanto mansit non laborans ex causa ęgritudinis. Et si aliquid dñs dedit in medicorum expensas, etiam debet in laboribus, vel pecuniarum diminutione resarcire. Et ratio diuersitatis est, quia mercenarius non est res totaliter domini sui, sed labores mercenarij sunt domini sui, ideo debet ille, qui conduxit recipere labores à mercenario secundum, quòd conuentum est: seruus autem est res dñi sui eo tempore, quo est seruus: nam vocatur possessio vel pecunia domini sui, vt patet infra: ideo quòd seru⁹ viuat vtile est domino suo, sicut quòd viuat iumentũ, vel quodlibet alterum pecus: si autem moriatur, pecunia domini perditur, ideo debebat dominus pro vtilitate sua curare seruum suum, & impendere omnia necessaria, nam alias moreretur, & maius damnum esset domino. *Cum quali veste intrauerit, cum tali exibit.* Idest si aliquis seruus venditus fuit Hebręo: & quando venditus fuit, & incepit seruire, habebat vestes nouas, illę in sex annis inueterabuntur, & atterentur, & non solũ illę sed, & alię, & alię. Si ergo dñs non deberet dare vestem seruo suo quando seruus exiret, quia cõsumpsisset iam vestes suas, exiret nudus, debet ergo dare ei dominus in exitu suo tot vestes, quot habebat quando incępit ei seruire, & de pãno eiusdem valoris, & in eodem statu, scilicet si cum vestimentis nouis intrauit, noua ei in exitu tribuet vestimenta: si verò cũ veteribus, & semiatritis, veteres atque semiatritas dare compelletur. In Hebræo dicitur. *Scilicet cum corpore suo intrauit, cum corpore suo exibit.* Idest si intrauit in domum domini sui solus, exibit solus, ille namq; cũ corpore suo intrare dicitur, qui solus intrat, nihil habens pręter seipsum, & ea quæ ei adiacent, scilicet vestimenta. Et iste sensus est conueniens valde literæ sequenti, scilicet si habens vxorem, & vxor egredietur simul: facit namque hic duo membra diuisionis, scilicet si cum vxore, vel sine vxore: si autem intrauit cum corpore suo, idest solus sine vxore & liberis, solus egredietur, scilicet sine vxore, & liberis: & dato quòd intrauisset sine vxore, & dominus dedisset ei vxorem, in qua genuisset liberos. Vel melius in qua genuisset filios (nam liberi nõ sunt) egrediebatur solus, & manebant apud dominum vxor, & liberi: ideo licèt bene dicatur hic de veste serui secundum literã nostram, conuenientius autem dicitur, & magis ad ꝓpositum de vxore, scilicet si solus intrauit solus exeat, vel si cum corpore suo intrauit, cũ corpore suo exeat: si autem habens vxorem exibit cum vxore. Causa autem diuersitatis literæ nostræ a cõmuni sensu Hebręorum est propter æquiuocationem literę Hebraicę: nã vbi nos dicimus cũ quali veste, dicitur in Hebręo (begupo) quod signat duo, scilicet cum ala sua aut cum corpore suo: nam (gup.) idem est quod corpus, vel ala auium. (gupo.) est corpus suum vel ala sua. (begupo.) est cum corpore suo: vel in corpore suo: vel in ala sua, aut cum ala sua. Nam (be) vel (ba) sunt præpositiones apud Hebręos signantes aliquando, in, aliquando, cũ, in hominibus autem accipitur (gupo) pro ala sua metaphoricè: nam sicut alis aues cõteguntur, ita homines vestibus: vocantur ergo vestes hominum alę hominum, & tunc stabit secundum literam Hebraicam. *In ala sua intrauit, cum ala sua egredietur.* Idest sicut intrauit cum sua veste, ita exibit cùm sua veste: sed in hoc litera nostra, quę valde elucidat sensum literę Hebraicę, qui valde durus atque fractus est, mu-

Litera Hebræa.

F tauit aliquid: nam vidit beatus Ieronymus, quòd non poterat exire seruus de domo domini sui cum eadem veste, cum qua intrauerat, quia iam vetustate attrita esset, ideo dixit: *Cum quali veste intrauit, cum tali exiet.* Vt declaratum est: & iste sensus satis rationalis est, quẽ bene recipit litera Hebraica: licèt alia esset conueniẽtior. Et iste modus est, qui seruatur in locutione peritierarum: cùm enim dominus locat eas alicui, qui recipiat pro se omnes fructus eius, & recipit ab eo certum quid respicitur status molarum, scilicet superioris, & inferioris: & si nouæ aut fractæ aut semesę sint, ita redduntur in fine locationis, siue per annum duret, siue per duos, siue per multos, & non reddũtur illę in eodem statu, nam impossibile est, cùm quotidiano vsu consumantur: sed redduntur alię in eodem

G statu: sic enim in veste seruili, quia non redditur eadem, sed altera eiusdem status. *Si habens vxorem, & vxor eius egredietur simul.* Si enim quando intrauit in seruitutem habebat vxorem, & illam adduxit ad domum domini sui, exibit cum illa. Et si aliquis filios genuisset ante seruitutis tempus, egrediebantur cum patre. De istis ratio manifesta est: quia sicut vir ille, qui se in seruitutem vendidit, & post sex annos in principio septimi est liber, quia ante liber fuerat: ita filij eius, & vxor eius ante liberi erant: ergo transacto tempore seruitutis exibunt omnes isti liberati. Et non solùm iste, sed etiã si ille, qui se vendidit, habebat vxorem, & tempore seruitutis genuit ex ea filios, illi exibunt cum patre, & matre: nam partus secundum le-

H ges humanas, & diuinas sequitur ventrem: cùm ergo mater libera esset (nam solũ obligata erat cũ patre pro illo modico tẽpore) filij nati totaliter erunt liberi, quia ab vtroque parente libero. Licèt suffecisset alterum esse liberum, scilicet matrem. Quando dominus dat vxorem seruo, est alia ratio, sicut infra patet. *Si autem dominus dederit illi vxorem.* Si seruus non habebat vxorem eo tempore, quo venditus fuit, & suus dominus dedit ei vxorem, & postea ex illa genuit liberos, mulier, & filij inde nati (qui nõ propriè dicuntur liberi, quia non sunt) manebunt apud dominũ, & vir solus egredietur, sicut intrauit: quia vxor, & filij non sunt sui, sed dominus ei tradidit. *Si autem dominus dede-*

I *rit illi vxorem.* Non poterat dominus dare illi seruo Hebręo vxorem de Hebręis mulieribus: sed de ancillis, quas haberet ex aliis gentibus, quę non essent de stirpe Chananæorum. Et patet: nam si isti seruo Hebręo deberet dari aliqua mulier Hebręa, aut illa esset ancilla, aut libera: non poterat dari aliqua Hebręa ancilla: nam Hebręę nunquã fiebant ancillæ, nisi quando pater puellarum, quæ nondum peruenissent ad annos nubiles, scilicet quia erant infra annum duodecimum, vendebat eas alicui viro pro certo precio ad solum istum finem, vt cũ puella efficeretur adultæ ętatis. s. in anno duodecimo, dominus suus eã acciperet in vxorem, & tunc esset libera: vel si accipiebat eam vt desponsaret filio suo, qñ esset tempus debitum, vt

K patet infra: quandocunque ergo aliqua puella Hebręa acciperetur in ancillam, non poterat eã dominus suus tradere seruo suo in vxorem: sed cogebatur ipse accipere, vel dare filio suo: aut si neutrum ageret, liberam eam sine precio dimittebat. Non poterat etiam dari aliqua mulier Hebræa libera in vxorem alicui seruo Hebræo.

Non poterat dñs dare seruo suo Hebræo vxorem de mulieribus Hebræis.

Quomodo mulier libera accipere voluisset seruũ in virum suum.

QVAESTIO. VII.

SED dices, ꝙ licèt communiter mulieres liberę recusent conditionem seruilem in viris suis: quia est magnum

magnum dedecus,etiam quia non poteſt prouidere
vir qñ eſt ſeruus vxori,nec de debitis reſpondet, quan
docunque petiuerit ipſa impeditus iugo ſeruili : pote-
rit tamen accidere, ꝙ aliqua mulier libera tantũ con-
tentabitur de aliquo ſeruo, ꝙ eum accipiat in virũ, &
ſic ſtabit quod dicitur hic. Reſpondetur quòd adhuc
hoc dato nihil eſt quòd dicitur:nam in littera dicitur,
ꝙ ſi dominus dederit ſeruo vxorem, ꝙ vxor, & liberi
domini erunt:ſed hoc non poteſt ſtare quantũ ad libe
ram : nam propter hoc non perdebat ipſa conditionẽ
ſuam libertatis,ergo non maneret vxor,& liberi apud
dominum:nam cũ ipſa mulier libera eſſet,exiret quã-
do vellet,ad minus exiret cum viro ſuo,& tunc idem
eſſet,quod in caſu ſuperiori quando vir accepit vxorẽ
antequã efficeretur ſeruus: non ergo poterat mulier
libera dari. Etiam quia dicitur in litera. *Si autem dñs dederit illi vxorem.* Illa vxor quã dominus daret ei non po
terat eſſe libera,quia dominus nõ poterat dare niſi qđ
ſuum erat, nulla aũt mulier libera ab aliquo poſſidet :
ergo non poterat dominus dare ſeruo ſuo in vxorem
aliquam mulierem liberam. Et dato ꝙ aliqua mulier
libera nuberet alicui ſeruo,illa non tradebatur ſeruo a
domino ſuo,ſed ipſa per ſe illi ſeruo nubebat : neceſſe
eſt ergo mulierem, quæ hic datur eſſe de alia gente,
quàm de Hebræis,& non eſſe adhuc liberam de gen-
te ſua,ſcilicet quòd non eſſet de Moabitis,vel Amoni
tis,aut Iſmahelitis, & libera: quia eadem ratio exiſtit
in ea,quæ in Hebræa,& potior, ſcilicet ꝙ ſi dominus
ſerui non poteſt dare ſeruo ſuo aliquam mulierem he
bręam liberam,quia illam non poſſidet : a fortiori nõ
poterit dare aliquam Amonitidem,aut Moabitidem,
vel Idumeam liberam, quia illæ nõ erant in terra He
bręorũ.Intelligitur ergo litera iſta,ꝙ quãdo dñs habe-
bat aliquas famulas Amonitidas, aut Moabitidas, aut
de reliquis gẽtilibus, pręterquã de Chananęis poterat
dare de eis ſeruo ſuo Hebręo aliquam, & ſi poſtea in
ſeptimo anno exiret liber,nõ exibat cum eo vxor ſua,
& filij:ſed manebant in poſſeſſione domini. Nõ po-
terat autem dominus ſerui Hebræi dare ei aliquam fa
mulam in vxorem,quę eſſet de gente Chananęorum.
Et hoc propter duo. Primò quia non poterant Hebręi
ducere vxores de filiabus Chananęorum,ad quorum
terram ingreſſuri erant:vt patet Deu.ſeptimo cap. vbi
multum iſta vetantur, etiam infra 34.cap. Secunda ra
tio erat,quia Iſraelitæ debebant occidere omnes habi
tatores magnos,& paruos,viros,& mulieres:& nemi-
nem ex eis accipere in ſeruum,aut vendere alteri gẽti,
vt patet Deut.20.capit. Non ergo poterat tradi ancilla
Chananęa ſeruo Hebræo,cũ nec poſſit ab aliquo He-
bræo poſſideri. Et cum dicitur. *Si autem dominus dederit illi vxorem.* Non eſt intelligendum,ꝙ ipſe domi-
nus compellat Hebręum ad accipiẽdum vxorem : nã
vt forte ſeruus Hebræus ſciens ſe modico tempore ſer-
uiturum,vtputa vno anno,vel duobus,dato quòd non
haberet vxorem,nollet eam recipere, quia ſciebat ꝙ
cogeretur dimittere eam. Et filij ſui eſſent ſerui ma-
nentes apud dominum:mallet ergo a coitu abſtinere
quàm filios ſeruos gignere, tunc ſi dominus daret ei
ancillam in vxorem,ſi nollet non cogeretur eam acci
pere. Erat etiam alia ratio, quæ diſtrahere poterat
ipſos ſeruos ab accipiendo vxores, quas darent domi-
ni : nam ſeruus ſi reciperet ibi aliquam famulã in vxo
rem,neceſſe eſſet quod illa eſſet de genere Gẽtilium,
& forte ipſe ſeruus nollet accipere vxorem de Genti-
libus,ſed magis de Hebræis, quàm habere poſſet poſt
modicum egrediens a ſeruitute. Quod autem domi-
nus non poſſet eum compellere ad hoc,ratio ſatis no
ta eſt. Primò, quia dicitur hic, quòd dominus daret
vxorem. Manifeſtum eſt autem, quòd nullus poteſt
contrahere matrimonium inuitus, vt patet extra De

Dñs non poterat ſeruum compellere Hebræum, vt vxorem acciperet.

A ſponſalibus, & matrimonio per totum : in tantũ,quia
ex quo ipſe conſenſus eſt,qui cauſat,& perficit matri-
monium, & coactio, vel metus excludunt,vel dimi-
nuunt cõſenſum,vbi coactio,vel metus intercedit ma
trimonium non iudicatur : vt patet extra : De ſponſa-
libus in cap. cùm locum. Et dato quòd ipſe ſeruus ac-
ciperet eam timore domini ſui comminantis,nõ eſſet
matrimonium, & pręſupponit litera, quòd ſit matri-
monium,ergo tacitè intelligit, quòd illa ancilla debe
ret dari volente ſeruo Hebręo. Etiam dato,quòd non
eſſet matrimonium,dominus non poteſt ſeruum cõ-
pellere ad coeundum:nam licèt ſeruus ſit res domini
ſui totaliter, ita quòd dominus poteſt mandare ſeruo
quoſcunque labores voluerit : non tamen poteſt mã-
B dare, quòd coeat : nam eſt contra ius diuinum, & in-
tentionem legum humanarum. Ius diuinum,& na-
turale eſt,quòd nos ſimus ſubditi Deo,& non agam'
aliquid turpe: quòd ergo ſeruus ad mandatum domi
ni coiret,nõ eſt licitum: nam repugnat honeſto,quod
Deus nobis indixit ſeruandum, atque appetendum.
Patet enim quia ſi aliquis eſſet Chriſtianus, & ſeruus
alicuius Sarraceni, mandante ei Sarraceno Chriſtum
negare,vel Mahumetum laudare, aut ſimilia,non te-
neretur: citius enim deberet mortem duriſſimam eli
gere, quàm aliquid horum perpetrare,vt patet in ter
tio Ethicorum,cùm dicit: Ad quædam autẽ fortaſſis
non eſt cogi,ſed magis mori patiẽtem duriſſima. Sic
de beato Mauritio, & legione Thebea,cui Mauritius
C pręerat:nam cùm iſti iuiſſent cum Maximiano impe
ratore Romanorum: & poſt victoriam de hoſtibus
in Gallia apud Rodanum fluuium Maximianus Deos
coluiſſet ſuos: & ad comedendum de immolaticijs,
& adorandum omnes de exercitu permouiſſet: Mau
ritius cum Thebea legione ex Aegypto fortiſſimè re-
ſtiterunt : donec eos Maximianus ſuper aquas Roda-
ni iugulari fecit. De quo in hiſtoria ſua legit Eccleſia:
& Alexandreidis libro ſecundo, vbi dicitur:

Qualiter alpinis ſpumoſo vertice ſaxis
Eruitur Rodanus, vbi Maximianus eoos.
Extinxit cuncos fuſa legione Thebea.

D De hoc etiam in Decretis 27.di.ca. Iulianus.Etiam
ſi forte dominus abuti vellet ad coitum Sodomiticũ,
non deberet ſeruus hoc pati,ſed potius deberet mori:
nam ſeruus nihil magis domino ſubiectus eſt, quã vt
agat ea,quæ contra Deum non ſunt:quòd autem iſte
ſeruus accedat ad aliquam mulierem cognoſcendo
eam carnaliter, niſi eſſet matrimonialiter ei coniun-
ctus,peccatum eſſet,ideo non tenetur accedere man-
dato eius. Item hoc eſt contra intentionem legum
humanarum, ſcilicet contra ius gentium, ex quo ve-
niunt captiuitates, & bella:vt patet.ff.De iuſtitia,& iu
re in.l.ex hoc iure. Nam intentio iuris Gentium fa-
ciendo captiuos fuit,vt illi,qui bello caperẽtur, vel vẽ-
derentur,ſcilicet efficerentur ſerui aliorum, ſcilicet ꝙ
E debebãt eis ſeruire quãtum ad voluntatẽ ſuã in oĩbus
laboribus: cognoſcere autẽ aliquam mulierẽ carna-
liter,non eſt aliquis actus, ad quẽ debeat poni ſeruus,
qui directè eſt vt excuſet dominum a laboribus. Et ſi
forte coitus ſerui cum ancilla domino ſit vtilis, quia
ex eo generabuntur filij, qui erunt ſerui ipſius domi-
ni,& ſic multiplicabuntur diuitiæ domini:tamen non
debet dominus ſeruum exponere ad omne genus lu-
cri,& vtilitatis, quia tunc etiam dominus habẽs ancil-
lam poſſet eam inuitam ponere in lupanari, vt acqui-
reret domino:ſed hoc non permittunt iura humana,
nec diuina.ſ.quòd aliquis inuitus turpe agat. Aliquan-
do tamen iſti ſerui conſentirent, vtpote ſi aliquis effe-
ctus eſt ſeruus non habens vxorem, & videns ꝙ tẽpus
ſuę

Dominus non poterat ſeruũ cogere ad coeũdum cũ aliqua ancilla.

Si dñs abuti vellet ſeruo potius mori deberet ſeruus.

suæ seruitutis erit sex annorum, in quibus nollet abstinere à gignendo. Etiam quia videt se pauperem, & consumata seruitute adhuc non videt, quomodo vxorem habere possit, recipit vxorem, quam Dominus eius dat ei, & tunc sequitur conditio textus, scilicet quòd quando ipse exierit in principio septem annorum, non exeat cum eo vxor, nec filij. Alius casus ponetur, scilicet quòd iste, qui vendidit se in seruum, quando venditus est intrauit sine vxore, & dominus non dedit ei aliquam vxorem, sed aliqua Hebræa libera voluit ei nubere, & genuit filios ex ea, dum erat in seruitute domini sui, ista vxor exibit cum illo, & filij, licèt solus ad seruiendum intrauerit, quia dominus non dedit ei istam vxorem: ideo non habebit eam: maximè, quia ipsa est libera, & partus sequitur ventrem, filij inde nati sequentur conditionem maternam, & erunt liberi. *Et peperit filios, & filias.* Siue vnum, siue alterum, siue vtrunque, si autem non pareret, sola vxor maneret apud dominum, quia hoc solùm dominus dederat seruo: filij autem à Deo dantur, & nisi secundum rationem aliqualem, & legem humanam filij consequerentur ventrem, idest conditionem: etiam ipsi cum ipso patre iam libero exirent.

Hebræi serui contrahere poterant, cùm mulieribus alienigenis.

QVAESTIO. VIII.

SEQVITVR ex superioribus, quòd esset licitum seruis contrahere cum mulieribus alienæ gentis, vt cum filiabus Amon, Moab, Ismahel, & aliarum Gentium præter quàm Chananæorum: nam vt declaratum fuit, non potest intelligi iste textus, nisi de talibus mulieribus: non licebat tamen Israhelitis generaliter contrahere cum talibus, sed quilibet debebat accipere mulierem Tribus suæ, vt patet Numeri trigesimosexto capitulo. Et ratio est, quòd hoc fiat, quia cessabat causa, propter quam vetita sunt connubia inter Hebræos & mulieres aliarum Gentium, scilicet ne ipsæ inducerent viros ad colendum Deos alienos, & instruerent filios in hoc, ita quòd omnes posteri inde deriuati deprauarentur: quando autem posset cessare tota ista suspitio, vt nullo modo mouerent mulieres alienigenæ corda virorum, & filiorum ad Deos suos, licitum videbatur contrahere cum eis: huiusmodi autem erat cum ipsę erant conuersæ ad Iudaismum: sed omnes ancillæ, & omnes empticij conuertebantur ad ritus Iudaicos mandato Dei, vt patet supra decimosecundo capitulo, vbi mandat, quòd serui empticij circuncidantur, & celebrent Phase. Sicut autem erat de seruis, ita erat de ancillis, quòd conuertebantur ad ritum Iudaicum: sed non fit mentio de eis, quia ibi agitur de circuncisione præcedente ad celebrationem Phase: ancillæ autem non poterant circuncidi, cùm non haberent sexum talem: accipere ergo tales ancillas, quæ iam conuersæ erant ad ritum Iudaicum, non erat periculum, nec contra intentionem legis. *Mulier, & liberi erunt domini sui.* Scilicet quòd non educet eos, cùm exierit, sicut si habuisset vxorem, cùm incepisset seruire: ad dominum autem redeunt ea, quę domini erant: vxor, quę erat ancilla, erat domini: filij non erant domini sui directè, quia ipse non dederat eos, nec poterat facere, vt essent, quia solus Deus dat liberos, habet tamen illos filios indirectè, scilicet inquantum acquiruntur ei per ancillam, quæ directè est sua: nam filij sunt fructus ventris, sicut ergo fructus sunt illius, cuius ager,

F vel vinea, aut hortus est: ita filij sunt illius, cuius venter est, quia partus sequitur ventrem. *Ipse vero exibit cum vestitu suo.* Idest exibit cum tali tunica, cum quali venit, secundum intentionem literæ nostræ. Ponitur autem eadem dictio Hebraica, quæ ponebatur supra scilicet (Begupo,) quæ signat cum ala sua, vel cum corpore suo. Et si dicamus cum corpore suo, est sensus, quòd seruus solus egredietur portans se solum, quod est ire in corpore. Vel si dicatur cum ala sua, idest cum vestimento suo, quod est ala sua, & vtrunque ad eundem sensum: nam qui in solo vestimento exit, nec vxorem, nec quicquam aliud secum portat. Sic patet ex hoc, quòd diuortium causabatur in lege antiqua aliquando sine libello repudij. Nam hic vir

Diuortiũ fiebat quandoque in vet. lege sine libello repudij.

G non repudiabat vxorem, si daretur ei, etiam non suberat aliqua alia causa quare secundum legem deberet causare diuortium, & matrimonium legitimum intercesserat, & non erat aliquod impedimentum ex parte personarum: tamen dissoluitur matrimonium, quia vir exiens à seruitute non permittitur secum portare vxorem suam, & hoc fuit, quia erat in damnum domini, quòd ancilla quam dederat seruo, sic pro tam modico seruitio perderetur. Ex quo innuitur, quòd matrimonium in lege veteri non erat ratum sicut nunc. sicut patet extra de diuortijs in capitulo Gaudemus: nunc autem in statu legis nouæ matrimonia rata sunt, ita vt postquam matrimonium semel legittimè factum est, impossibile sit dissolui;

H nam quos Deus coniunxit, homo separare non debet, vt patet Matthæi decimonono capitulo. Ideo quomodocunque seruus, & ancilla contraxerint, vel libera, & seruus, vel liber, & ancilla: dum tamen quilibet alterius conditionem cognoscat, vt matrimonium semel validum sit, postea dirimi impossibile est, vt patet extra de coniugio seruorum per totum. Cùm ergo seruus in principio septimi anni exiret in libertatem, manebat vxor eius, & filij eius apud dominum suum, & ipse poterat contrahere cum quacunque vellet, non obstante primo contractu, quia illud dissolutum erat, cùm non esset matrimonium ratum in lege veteri, & illa contrahere posset cum quocunque vellet, domino permittente. *Quia si di-*

I *xerit seruus diligo dominum meum.* Hic ponitur, quòd aliquando illi serui Hebræi non egrediebantur liberi in septimo anno remissionis, & hoc quia ipsi nolebant: nam licèt esse liberum simpliciter melius est, quàm esse seruum: nam, vt ait Esopus.

Licèt melius sit esse liberum simpliciter, quibusdam melius est esse seruos, quàm liberos.

Non bene pro toto libertas venditur auro.

Aliquibus tamen melius est esse seruos, quàm esse liberos, quia fortè serui existentes melius dirigentur, & conseruabuntur in vita seruientes alijs, quàm viuentes per seipsos. Et isto modo dicit Aristoteles in primo Politicorum, quòd quidam sunt naturaliter domini: alij sunt naturaliter serui. Sunt autem naturaliter domini illi, qui habent intellectum prac-

K cticum valde conuenientem ad regendum se, & multos alios. Sunt autem naturaliter serui illi, qui corpora quidem robusta habent, prudentia autem totaliter deficiunt. Nam sicut bruta animalia sunt naturaliter subdita homini, quia melius seruiendo illi viuunt, quàm non seruiendo: ita est de quibusdam hominibus. Bruta autem animalia nesciunt dirigere seipsa, nec inquirere quid est eis necessarium ad vitam, & si incurrerint aliqualiter morbositates, nesciunt se curare: homo autem scit eis prouidere de cibo, & potu, & curare ea, cùm opus fit: ergo melius sub custodia hominis manent seruiendo, quàm solitaria per montes, & siluas ociando. Homines autem, qui imprudentes valde sunt, nesciunt quid eis expe-

expediat, aut ad vitam necessarium sit, & procurare illud nesciunt, & sic miserabiliter morerentur: habent tamen vires magnas ad exercendum aliquid corporaliter; ideo ille, qui tales homines reciperet dando eis necessitates ad vitam, scilicet cibum, & potum, & vestes, nõ solùm bene agerent, sed etiam magnum opus charitatis esset: etiam si eis mandaret facere quęcunque vellet tanquam seruis empticiis. Sed de talibus non loquitur hic lex, nec loquuntur leges humanæ: sed de illis, qui emuntur, & venduntur, vel ex fortuna belli, vel ex conditione paupertatis, qui tamen sensati sunt: de his autem aliqui vident sibi melius succedere cùm serui sunt, quàm cùm liberi, bonum verum non cognoscant, quod est in libertate constitutum: ideo volunt magis apud dominos suos manere seruiendo, quàm exuere seruitutem. *Diligo dominum meum*. Quidam sunt domini duri, qui valde premunt seruos, tanquam essent animalia bruta, & hoc serui tolerare non possunt. Alij sunt benigni imponentes seruis suis sola rationabilia obse-quia, & prouidentes eis sufficienter de necessarijs, & tales diliguntur à seruis, & desiderant cum eis manere. *Et vxorem, ac liberos*. Licèt dilectio serui ad dominum dicatur esse aliqualiter illectiua, vt seruus maneret in seruitute, & tamen causa potissima non est ipsa, sed vxor, & filij: inestimabilis autem est amor parentum ad filios, & virorum ad vxores quando bene sibi consentiunt: ideo propter illos ponit se pater ad magnum laborem. *Non egrediar liber*. Idest nolo egredi à seruitute. Non est hoc intelligendum simpliciter, scilicet quòd seruus nolit egredi à seruitute, quia amat dominum, & vxorem, & filios: sed conditionaliter, siue per accidens: quasi dicat: ego satis vellem exire à seruitute: sed quia diligo vxorem meam, & filios, quos nollem dimittere, & non possum eos mecum liberos educere, si nunc liber egrediar: nolo ergo egredi liber: magna enim pietas cor paternum commoueret, cùm videret paruulos filios suos, quos tenerrimè diligit, & dulcissimam vxorem suam in æternum seruos futuros, & graui iugo premendos, nec eis vllum præstare posse auxilium, si nunc à seruitute exierit: eligit ergo magis ad tempus seruire, vt postea amore filiorum, & vxoris consoletur, quàm seruitutem exuendo liberos in calamitate perpetua infœlices derelinquere: sic ergo multi eorum, qui liberi esse poterant in principio septimi anni, vsque ad iubileum expectabant, vt sic tam ipse, quàm vxor, quàm filij liberi essent. *Offeret eum dominus dijs*. Istæ cœremoniæ fiebant, vt non videretur iniustum agere dominus detinens seruum suum vltra annum septimum remissionis: nam cùm lex mãdaret in illo anno solui omnes seruos, si aliquis adhuc detineret seruum suum, putaretur eum violenter detinere: fit ergo ista perforatio auris, vt cognoscatur, quòd non detineat eum domiuus suus, sed quòd ipse voluntarie maneat. *Offeret eum dominus*. Idest quando seruus dixerit: ego nolo exire liber, quia diligo vxorem meam, & filios meos, dominus eius ducere debebat eum ad iudices. *Offeret eum dijs*. Idest iudicibus. Vocantur hic iudices dij, sic patet infra vigesimosecundo capitulo, cùm dicitur: ad Deos vtriusque causa perueniet: vocantur etiam sic Psal. octuagesimoprimo, scilicet, Deus stetit in Synagoga Deorum, & in medio Deos dijudicat: causa est, quia iudices ponuntur ad diffiniendum causas secundum iustitiam loco Dei, tanquam si ipsi litigantes irent ante Deum, vt determinaret causam, sic patet Deuteronomij primo capitulo, cùm dicitur: Ita paruum audietis, vt magnum, nec accipietis cuiusquam perso-

A nam, quia Dei iudicium est: idest ita iudicatis quasi si Deus iudicaret. *Et applicabitur ad ostium*. Aliqui Hebræi dixerunt, quòd applicabatur ad ostium circa postes ad commemorandum Phase cœlebratum in Aegypto, quando sanguine liti sunt postes vtrique, & superliminare, vt patet supra decimosecundo capitulo. Sed hoc ridiculum est: nihil enim ad propositum talis significatio. Alij autem dixerunt, quòd applicabatur ad ostium ad signandum, quòd debeat esse multum diligens seruus ille ad custodiendum ostium domus domini sui. Sed & hoc nihil est: nam eodem modo debebat esse seruus à principio seruitutis suæ promptus ad custodiam rerum domini sui, sicut nunc. Etiam quia isti supponunt, quòd perfo-
B ratio auris fieri debebat in porta domini serui illius: sed falsum est, quia in litera dicitur, quòd dominus debebat istum seruum offerre dijs, idest iudicibus: sed certum est, quòd iudices non deberent venire ad domum istius viri, & sic de quolibet cùm essent tam honorati viri. Etiam, nam dicendo, quòd dominus offeret eum dijs, videtur innui, quòd dij starent, & dominus duceret ad eos. Videtur ergo dicendum, quòd istud erat ostium ciuitatis, & patet, quia dominus ducebat istum seruum ad iudices, sedebant autem iudices in portis ciuitatis secundum consuetudinem Israelitarum, & totius gentis terræ Chananæorum ante tempora istorum Iudæorum, vt innuitur Genesis vigesimotertio capitulo, & ibi declarauimus.
C De hoc patet in multis locis, scilicet frequenter in Deuter. 17. & 22. c. & Ruth 4. Amos 4. & sępe in Zacharia, & in alijs libris frequentissimè: fiebat autem ibi in porta ciuitatis, vbi iudicium erat, quia locus publicissimus erat, vt omnes de ciuitate, & alij intrantes, & exeuntes viderent iudicia, quæ fiebant ibi, & tunc seruus ducebatur publice, ita vt omnibus constaret, quòd ille seruus renunciaret iuri suo de concessa libertate à lege. De hoc habetur contra Deuter. 15. capit. scilicet quòd debebat auris perforari in Ianua domus domini sui, & sic tenendum est: istæ autem duæ rationes, licèt videantur continere quandam æquitatem: tamen in fundamento non continent veritatem: sed hoc non obstante verum concluditur con-
D tra illas duas positiones superiores: fiebat autem apud portam, quia erat aptus locus, & publicus. *Applicatur ad ostium, & postes*. Quia apud ipsos postes portarum erant solia iudicum, vt ibi in præsentia iudicum fieret. *Perforabitque aurem eius subula*. Scilicet quòd dominus perforaret aurem serui in conspectu omnium. Auris perforatio apud Hebręos in vituperiũ fiebat.
Ista perforatio dabatur seruo in pœnam, quia nolebat vti libertate concessa à lege, & erat magna verecundia ista, quòd coram omnibus in vituperium perforaretur auris eius. Sic in vituperium ei, qui nolebat suscitare semen fratris sui mortui, tollebatur calceus de pedibus, & spuebatur in faciem eius, & vocabatur domus eius domus discalciati in Israel, vt patet Deuteronomij vigesimoquinto, & Ruth quarto
E capitulo. Fiebat autem ista perforatio in aure, quia conueniens locus erat, vt maneret signum sine magna læsione corporis, & cognosceretur ex signo manente. Et erat conueniens pars illa, quia pœna proportionatur culpę, cùm rectè datur: iste autem videbatur peccare non bene audiendo legem de libertate concessa, cùm nollet exire seruitutem: ergo debebat puniri in aure male audiente. Dicitur autem subula à suendo, & est instrumentum cerdonum, quo coria perforant, vt postea filum mittant, & cum ista forabatur subtiliter auris illius serui: ad hoc vt alij cognoscerent propter hoc esse factum. *Eritque ei seruus in seculum*. Idest semper. Ista dictio, quæ ponitur hic

hic apud Hebræos de se signat perpetuitatem: ali-
quando tamẽ accipitur pro paruo tempore, sicut hic,
scilicet pro spatio quinquaginta annorum ad magis
nam quantumcunque isti perforaretur auris, non
erat seruus ad semper, sed vsque ad iubileum: vt patet
Leuitic. 25. capitul. nam in illo anno omnes posses-
siones redibant ad possessores priores, & omnis ho-
mo seruus qualicunque conditione efficiebatur liber
(loquendo de seruis Hebreis) & tunc tam ipse quam
filij, & vxor liberabantur, siue prope esset annus iubi-
lei, siue lõge. Si aũt cõtingeret, ꝙ aliquis vir, qui pote-
rat liberari ĩ anno septimo remissionis noluisset libera
ri, vt educeret secũ vxorẽ, & filios liberos, & seruiret
pro eis viginti, vel triginta annis, & moreretẽ ante iubi-
leum saltem vno mense: manebãt vxor, & filij sui sub
potestate prioris domini, etiam si duobus diebus ante
iubileũ seruus moreretur: & illud tẽpus, quo seruiuit
pro filijs, & vxore vt educeret eos liberos perditũ erat.

An seruus liber cum vxore ac filijs exire posset in iubileo, si dominus eius ei vxorem dederit, filiosque ex ea susceperit.

QVAESTIO. IX.

SED dubium est, nam hic dicitur, quòd si in anno
remissionis exire noluerit seruus, & perforata fuerit
auris serui, & vsque ad iubileum, & tunc exibit: si er-
go accidit, quòd aliquis vendit se domino suo quinq;
annis ante Iubileum inter tempus venditionis, & iubi
leũ nullus annus remissionis est: sed ipse iubileus est
annus remissionis, & dominus det vxorem seruo suo
& gignat ex ea filios: nunquid adducet eam, & illos li
beros in iubileo? Forte videretur quòd non, quia ille,
qui debebat educere filios, & vxorem prius erat perfo
randus in aure, & post in iubileo liberandus: sed isti
non poterat auris perforari: nam perforatio fiebat in
anno remissionis, qui erat annus septimus: & postea
expectabatur iubileus: sed nunc erat iubileus, ergo nõ
debet perforari auris. Respondetur, quòd ista hypo-
thesi existente, seruus exiret liber, nec perforaretur au
ris, & haberet filios, & vxorem liberos: patet quòd iste
debebat liberari: nam in iubileo omnes serui libera-
bantur a dominis suis: ergo iste seruus, qui volebat e-
ducere secum vxorem & filios, liberandus erat, etiam
liberos, & vxorem secum educere poterat: nã in hoc
differt annus iubilei à cęteris annis remissionis: quia
in alijs annis non est remissio generalis, in iubileo au-
tem sic: licèt ergo in alijs annis remissionis solus vir
seruiens exire posset, in hoc filios & vxorem educe-
re etiam poterat. Item quia seruus, qui diligebat
dominum suum, & vxorem, atque filios, seruirę de-
bebat pro vxore & filijs vsque in sæculum, vt patet
hic: sed iubileus dicitur finis huius sæculi: quia illic
omnes obligationes soluuntur: ergo cùm illuc acces-
sissent liber erat vir, & filij, & vxor. Si autem dicas
quod nullus annus remissionis intercedit, in quo per
foraretur auris serui, & seruaretur ista lex. Respon-
detur, quod quantum ad hoc nihil differebat, si-
ue multum ante iubileum dominus emisset seruum:
siue pauloante, quia qualitercunque fieret, in iubileo
liberandus erat totaliter, sicut dicebamus supra de
annis remissionis: siue enim aliquis emerit seruũ sex
annis ante annũ remissionis, qđ erat maximũ spaciũ,
siue dimidio anno ante, in anno remissionis soluẽdus
erat. *Si quis vendiderit*. Supra posuit qñ aliquis vir com-
pos sui, siue sui iuris vendit se ipsum: hic agitur
quando pater vendit filiam: non est enim idem mo-
dus in venditione filiarum, & filiorum: nam filios
non poterant vendere patres: sed ipsi vendebant seip-
sos, quando erant emancipati si vellent; & hoc si-

Non erat idem modus apud Hebræos ĩ vẽditione filiorũ, & filiarum.

F ue coniugati essent, siue non: filiæ autem non pote-
rant vendere seipsas, sed vendebant eas patres. Ra-
tio autem diuersitatis horum est: quia quilibet po-
test vendere id, quod suum est: pater autem non ha-
bet potestatem in filios tanquam in seruos: quia filij
liberi sunt respectu patris sui. Et sic distinguit Arist.
in quinto Ethico. de istis secundum diuersa iusta, quę
ponit: nam inter dominum & seruum ponit iustum
despoticum, idest dominatiuum: quod est infimus
gradus iusti: quod quasi non est iustum, quia non est
propriè iustum hominis ad possessionem suam: ser-
uus autem possessio domini sui est: vt patet ibidem,
& hic vocatur pecunia domini sui. Ad filios habet
pater iustum quod vocatur paternum: quia filij non
G sunt possessio patris: sed tanquam partes patris deci-
sę a patre: maxime dum non sunt emancipati: vt pa-
tet in eodem quinto: non potest ergo vendere pater
filios, sicut potest vendere seruos vel possessionem,
quia sua sunt, filij autem non sunt res patris licèt sint
filij patris: & quantum ad hoc ęquales sunt filij & fi-
lię, nec magis potest vendere filias, quàm filios. Et si
obiicias, quòd pater venderet puellam, vt hic dicitur,
& tamen non potest vendere filium. Respondetur,
quòd ista venditio filiarum non est venditio simplici-
ter: nam est quædam dispositio ad matrimonium. Et
hoc satis concluditur ex litera: & propter hoc non
potest vendere pater puellam, quę est in adulta ætate:
sed eam, quæ est infra ętatem nubilem. Ratio est:
H quia vt patet hic, pater, qui vendit filiam alicui, ven-
dit eam, vt ipse dominus, qui emit accipiat eam in
vxorem pro se, vel pro filio suo, & datur in parua ęta-
te pro ancilla, vt tunc dominus cognoscat mores
eius, vt videat si contentatur: si autem adueniente
pubertate nón acceperit eam dominus suus in vxo-
rem: vel non tradiderit filio suo, reuertitur puella li-
bera: & in hoc non est aliquod periculum: nam an-
te annos pubertatis, scilicet ante annum duodecimũ,
non est periculum de puella: quia non est apta ad coi-
tum. Si autem puella venderetur in ætate adulta, vel
postquam ad eam accessisset, erat magnum puellæ
periculum, quia quilibet eam concupisceret, & fa-
ciliter corrumperetur: non potest ergo pater filiam
I adultam vendere. Mulieres autem, quæ coniugatæ
sunt, non poterant seipsas vendere, quia potestas ea-
rum erat apud virum suum, si autem vir vendat se,
ibit cum illo vxor sua. Sicut dicitur supra, quando
seruus venditur habens vxorem: mulier autem vi-
dua quę sui compos est, quia non est ligata lege ali-
cuius viri, etiam non potest se vendere: quia quæli-
bet fęmina vẽdita intra pubertatis annos disposita est
ad omnem turpitudinem: nam illa iam non venditur
vt dominus, vel filius domini contrahat cũ illa, sed ad
seruiendum; in hoc autem magnum periculum est:
quia cùm maneat in domo domini sui, potest a domi
no cognosci quandocunque dominus voluerit, (licèt
iniustè fiat) vel a filiis domini, vel a conseruis domini
K sui: istę autem magnę inhonestates sunt: ideo lex nõ
permisit vendi mulieres adultas. De viris autem non
est eadem ratio: nã vir, qui sui iuris est, scilicet eman-
cipatus, potest vendere se ad seruiendum: nam nõ se-
quitur in eo deperditio honestatis, quæ sequitur in
fęmina: non venduntur tamen paruuli in tenera æta-
te, scilicet infra annos pubertatis a patribus, sicut ven-
duntur puellę. Et ratio est, quia puellę venduntur il-
lo tempore, vt domini, qui eas in vxores accepturi
sunt, vel filiis suis tradituri, videant vitam, & mo-
res, vt accipiant, si contentantur, alioquin remittant
patribus suis eas liberas, vt possint tradere nuptui in
tempore pubertatis: ideo tales puellæ sic traditæ, vel
tota-

Ad filios pater hęc iustum paternum.

Obiectio. Responsio.

totaliter accipiebantur in vxores a dominus suis, vel filijs dominorum, vel remittebantur ante annos pubertatis ad domum paternam. Et si dominus teneret talem puellam post annos pubertatis in domo sua nõ remittens ad patrem, iam debebat eam recipere in vxorem, vel dare filio suo. *Si quis vendiderit filiam suam.* Non est propriá venditio, licèt recipiatur precium, quia non datur solùm, vt seruiat, sed principaliter, vt ducatur: quia tamen antequam sit tempus ducendi eam in vxorem, sunt aliqui anni, in quibus puella seruit, datur pecunia pro ea. Etiam quia suus dominus vendere potest illam ante tempus pubertatis, si non placet ei, dando alteri viro, qui recipiat secundum eandem conditionem, scilicet ad copulandum eam in vxorem, vel filio suo, vel sibi, & recipiet precium ab eo secundum computationem temporis, quod manet vsque ad annos pubertatis: in quo tempore potest ei seruire: etiam si eam non recipiat in vxorem, & postea remittere ad patrem suum. *In famulam.* Quia licèt intentio patris vendentis est, vel debet esse: vt filia sua accipiatur in vxorem a domino suo, vel filio domini: tamen nunc quia nondum est tempus ducendi eam in vxorem, datur in famulam, & pro hoc recipitur pecunia. *Non egredietur sicut ancillę exire consueuerunt.* Historia Scholastica exponens hunc passum dixit, quòd dominus, qui accepit talem puellam, aut agnominauit eam in vxorem sibi faciens, quòd vocaretur vxor sua, scilicet vxor Ferdinandi, vel vxor Petri: sicut cognominatur Martia Catonis, vt ait Lucanus in secundo libro de bello plusquam ciuili. Vel si agnominauit eam in vxorem filio suo, & tunc non egredietur sicut ancillæ: sed per solum libellum repudij, vt fiebat in alijs mulieribus liberis, nulla conditione traditis. Si autem non agnominauit eam vxorem suam, vel filij sui: dicit quòd egredietur more ancillarum, scilicet sine precio. Sed hoc non conuenit, quia secundum istam expositionem tunc non egrediebatur, vt ancilla, quando erat accepta in vxorem: sed hoc nihil attinet, quia iam non est serua, sed libera: ideo non oportet loqui in ea de aliqua lege seruarum, maxime quia hic exire accipitur pro exire a seruitute: puella autem nõ exibat a seruitute, si semel efficeretur vxor domini: dato quòd repudiaretur per libellum: sed exire a coniugio sicut cęterę fęminæ repudiatæ exeunt: sed tunc puella exit a seruitute, quando dominus non contentus de ea remittit eam ad domum paternam. Et tunc oportet quòd intelligatur lex ista, scilicet non egredietur iuxta morem ancillarum. Sed dicit ipsa historia Scholastica contra, scilicet quòd in isto casu egredietur sicut ancillæ egredi solent, & sic repugnat literę. Item peccat, quia supponit quòd ancillæ egrediantur gratis, & sine pecunia: sicut dicitur de ista puella: sed falsum est, quia si ancillę essent de alienigenis non exibant gratis, sed vel cum pecunijs, vel iniuria magna & læsione facta, & de istis non vult loqui historia Scholastica, sed supponit esse quasdam ancillas de Hebræis, scilicet quòd seipsas venderent ad seruiendum, sicut viri vendebant, & sicut viri in septimo anno remissionis egrediebantur gratis absque pecunia: ita videbatur de ipsis ancillis. Et tunc erit sensus, quod puella a patre vendita non egrediebatur secundum legem aliarum ancillarum: quia aliæ conditiones requirebantur in puella, scilicet quòd duceretur a domino in vxorem, vel a filio, alioquin remitteretur ad patrem libera adueniente anno pubertatis, siue venisset annus remissionis septimus, siue non, ancilla autem non expectabat, vt traderetur domino suo in vxorem, vel filio domini sui, nec exibat vsque ad annum remissionis septimum. Ista quidem con-

Expositio historiæ Scholasticæ.

A ueniens expositio foret nisi falsum supponeret: præsupponit autem quòd essent aliquæ ancillæ Hebręæ, quæ venderentur dominis suis iuxta legem virorum: sed falsum est, vt patet ex superioribus dictis: nam sequeretur maxima inhonestas publica: nam multæ mulieres, quæ olim castæ matronæ fuissent, subiectę in seruitutem vilissimæ redderentur. Et cùm quolibet, fornicantes quod repugnabat statui politico, quia talis mulier infamaret sic filios suos, si quos haberet, & totam cognationem. Est ergo sensus. *Non ægredietur, sicut ancillæ.* Idest sicut solent exire ancillæ de alijs gentibus: nam de Iudæis ancilla nulla alia est. Ancillæ autem de alijs gentibus ęgrediebantur dupliciter: primo modo data pecunia, quia ancillæ emptæ

B a Iudæis ab alijs gentibus, vel in bello captæ erant ancillæ simpliciter, idest totaliter, vel verissime, quia in perpetuum erant ancillæ: vt patet Leuitici vigesimoquinto capitu. cùm dicitur: Seruus, & ancilla sint vobis de aduenis, quæ morantur inter vos: vel ex his, qui nati sunt in terra vestra: vel de gentibus, quæ in circuitu vestro sunt, hos habebitis in famulos, & iure hæreditario transmittetis, ad posteros: ac habebitis siue possidebitis in æternum: nec liberabantur tales ancillæ aut famuli in anno remissionis, vel in anno Iubilei, sed data pecunia: vt si aliquis vellet emere eum, & liberum permittere: sicut nunc serui qui simpliciter serui efficiuntur, redimuntur data pecunia pro eis, si domini vendere velint.

C Secundus modus redemptionis siue liberationis erat per aliquam læsionem susceptam, vt si dominus frangeret oculum serui, vel ancillæ, aut dentem, quia tunc cogebatur dimittere eos liberos, vt patet infra in litera. Ancillæ autem Hebræorum, scilicet istæ puellæ sic venditæ a patribus, vt acciperentur in vxores a dominis, vel filijs dominorum: non ęgrediebantur a seruitute: si egredi deberent, sicut egrediebantur ancillæ, scilicet data pecunia: nam infra dicitur: si tria ista non fecerit, scilicet dominus illi puellæ, egredietur gratis absque pecunia. Nec etiam erat secundus modus liberationis ancillarum, scilicet per fractionem, aut læsionem oculi, vel dentis: nam puella Hebræa data in seruitutem, isto modo eius

D dominus censebatur cùm qualibet libera: sicut ergo in alijs Hebræis dabatur dens pro dente, oculus pro oculo, vulnus pro vulnere, adustio pro adustione: ita si dominus frangeret oculum puellæ, incidebat in illam penam talionis, scilicet oculum pro oculo: non ergo exiuit puella Hebræa a seruitute secundum morem ancillarum. *Si displicuerit in oculis domini.* Accepit eam dominus suus, vt quando esset ætatis adultæ duceret eam in vxorem, vel daret filio suo eadem lege. Et in isto tempore præcedente tempus pubertatis antequam ad eam carnaliter accederet, contemplabatur mores eius, vt vultum atque cętera. Et tunc aliquando contentabatur dominus, & accipiebat eam in vxorem, vel tradebat filio,

E & tunc libera erat, sicut cętere vxores, quæ sine aliqua conditione traduntur. Aliquando autem displicebat ei, quia non contentabatur. Et tunc fiebat quod sequitur, scilicet dimittet eam. *Cui tradita fuerat.* Idest quòd puella tradita fuerat domino suo, vt esse vxor eius, cùm veniret ad adultam ætatem: modo tamen tradita fuerat per verba de præsenti, ita vt efficeretur immediate matrimonium, licèt non consumaretur, quia talis puella nondum habebat consensum ad matrimonium, cùm esset, infra annos pubertatis. Nec etiam desponsabatur per verba de futuro, scilicet, quòd daretur ei fides de accipiendo eam, dicendo: ego te accipiam in meam cum tempus aduenerit:

Duplicitet puellæ védite a seruitute redimebantur apud Hebræos.

Ancillæ de gente Hebræorum non egrediebantur a seruitute eo modo, quo aliæ ancillæ alienigenæ.

sed dicebatur tradita .i. ꝙ ad hoc tradebatur domino a patre suo, licèt inter puellã & dñm nulla verba desponsationis intercederent. *Dimittet eam.* Scilicet antequam puella veniat ad pubertatem, vt non impediatur tempus puellæ, & possit ipsa alteri maritari. Alioquin si dominus detinet eam vltra annos pubertatis, & non sociat sibi in vxorem, erit periculum castitatis puellæ: nam puella iam apta ad virum inclinabitur ad hoc, & sic poterit ab aliquo deflorari, etiam ipsa occasione præstante: non ergo tenebatur vltra hoc tempus, nec expectabatur annus remissionis, septimus: sicut fiebat in viris: nam in viris periculum nullum est: in fęminis autem maximum. Nam virgo cùm defloratur antequam ducatur ab aliquo matrimonialiter, totum bonum suum perdit; nam si hoc cognoscatur ab omnibus, misera puella ab omnibus vilipenditur: quod propter duo fit, scilicet ex opinione, & ex desiderio.

Cõtra virgines impudicas & virginitatem amittentes.

Ex opinione quidem, quia omnes opinãtur malum esse quod aliquis tetigerit illam, quam alius postea ducturus sit, maxime tollendo ei totum bonũ. Etiam quia suspitio est de futuro adulterio in ea, quæ ante coniugium fornicata est. Fit etiam hoc propter desiderium: nam huius sęculi amatores, qui carnalibus immerguntur illecebris primos coitus super omnia diligunt, ibi felicitatem constituant opinantes, cuius aliqualem causam tetigimus Gen. 29. & 38. capitulo.

Quare ĩmpuri carnis amatores primos coitus maxime concupiscunt.

Et ob hoc si aliqua vidua sit, & caste vixerit, & sit etiã iuuencula apta ad prolem, non eam ita libenter recipiunt, sicut virginem: quia vidua qualiscunque sit virginitatis florem amisit. Quod ergo est in viris annus septimus remissionis, hoc est in puellis propinquitas pubertatis: nam sicut septimo anno, qui est remissionis vir venditus in seruum liberatus est: ita puella adueniente pubertate liberata est: nam tunc sequitur in ea maximum periculum: si ergo domino displicuerit dimittet eam, scilicet quòd recedat in domum patris sui, & hoc sine aliqua pecunia, vt pater ei possit nuptias procurare. In Hebræo dicitur. *Redimet eam.* Quod duo signat. Vno modo quòd redimat eam, idest faciat esse redemptam, scilicet quòd permitat eã liberam in domũ patris sui tanquam si redempta esset pecunia, vel liberata a tempore. Et huic sensui multũ consonat litera nostra dicens. *Dimittet eam.* Alio modo potest intelligi quòd dominus redimet eam, idest faciet redimi, scilicet quòd si ipse dominus non contentatur de ea, nec vult recipere in vxorem, det alteri, qui emat eam, & accipiat sub ista conditione, scilicet vt accipiat eam in vxorem, vel det eam filio suo in vxorem. Et si non inuenerit aliquem, qui recipere velit sub ista conditione, non poterit vendere ad seruiendũ solùm, sed permittet eam redire in domum paternã. Et iste sensus concordat literę sequenti, scilicet, populo autem alieno vẽdendi non habebit potestatẽ: idest si dominus non contentatur de puella, poterit eam facere redimi ab alio: non tamen poterit vendere alicui de populo alterius gentis: quia hoc esset vendere eam simpliciter. Et hoc dicit, quia quandocunque aliquis de Hebræis accipiebat aliquam puellam taliter emptam, si postea non contentabatur de ipsa, vt non perderet pecuniam, quam pro ipsa dederat, volebat eam vendere, ideo ad hoc posuit Deus regulam, scilicet. *Redimet eam.* Idest si non contentatus fuerit, poterit eam facere redimi ab altero, si dare noluerit immediate patri suo, tamen non poterit vendere alteri populo: nam Hebræi vellent eas vendere alijs populis, quia plus acciperent de precio vedendo alteri populo, quàm vendendo Hebræis. Nam inter alias gentes contractus venditionis serui, vel possessionis celebrabatur simpliciter; scilicet ꝙ qui semel vendebatur in seruum, in æternũ erat seruus, nisi pecunijs redimere-

F tur: ideo dabantur multæ pecuniæ, scilicet tot quot arbitrari possemus valere vnum hominem seruientem per totam vitam suam: inter Hebręos non fiebat venditio in seruis nisi vsque ad annum remissionis septimũ, ideo modicum dabatur de pecunia pro seruis inter Hebræos. Vetuit ergo dñs specialiter non posse vendi alteri populo. Cùm autem aliquis sic vellet facere redimi puellam sibi venditam vendebat alteri, & cõputabant annos puellę ante initium pubertatis, ex quo vendita fuerat domino, & diuidebatur precium per illos annos in partes proportionales, & videbatur quot anni manebant, quibus eam tenere posset, & ſm illos dabat pecuniam: verbi gratia. Ponatur ꝙ annus pubertatis sit annus duodecimus in puellis incipiente saltem G vna die 13. anni, & sic etiam nos computamus: vendatur aliqua puella in principio anni pro 20. denarijs, dato enim, quòd ista puella non accipiatur in vxorem, non potest seruire, nisi vsque ad completum annum 12. sunt ergo quinque anni seruitutis, quibus si diuidãtur 20. denarij æqualiter, cuilibet anno seruitutis prouenient quatuor denarij: quia tamen non est æquale seruitium in quolibet illorum annorum: nam puella magis potest seruire in nono anno, quàm in octauo, quia fortior est viribus, & magis in decimo, quàm in nono: & sic conuenienter non distribuetur cuilibet istorum annorum æquale precium, sed proportionale secundum proportionalitatem laboris. Et tunc si primus dominus tenuit puellam tribus annis, scilicet octauo, H nono, & decimo, manent duo anni seruitutis vsque ad pubertatem, & si non contentaretur de ea, dabit alteri, & seruiet illis duobus annis computato precio quod proportionaliter eueniebat labori illorum annorum. Sed sciendũ quòd dato quòd alteri vendere velit, qui det pecunias pro illo tempore remanente vsque ad pubertatem, non poterit eam facere redimi ab illo, nisi ille acceperit eam sub ista conditione, scilicet quòd vult eam accipere in vxorem pro se, vel filio suo, semper manente lege, quòd si non placuerit ei remittat ad patrem suum. Et ratio est, quia dñs secundus nõ potest deteriorare conditionem puellæ: nam pater puellæ non potuit eam vendere alicui viro ad seruiendum solùm, sed ad hoc vt eam reciperet in vxorem: nec ip- I se primus emptor aliter potuisset eam emere: ꝙ ergo ipse vellet eam alteri viro nolenti eam accipere in vxorem vendere pro solo labore, erat conditionem puellę deteriorare, ergo non poterat taliter vendere. Si ergo non inueniret talem emptorem, cogebatur remittere ad domum paternam, & si forte dominus huius puellæ conquereretur, quòd sic perdebat precium puellæ, non propter hoc debebat in aliquo releuari: nam sibi imputet, qui eam uoluit accipere, vt postea haberet in vxorem, & antequam duceret contempserit. Litera autem nostra. *Si dimittet eam.* Applicatur vtrique sensui conuenienter: primo, scilicet quòd dimittat eam, idest si displicuerit quòd mittat eam in domum patris sui liberam. Vel quòd dimittat eam, idest dimittat eam al- K teri viro, qui eam recipiat sub eadem conditione, & possit tenere vsque ad annos pubertatis.

Cur Deus uetuerit, ne puella Hebræa Gentili venderetur.

QVAESTIO. X.

Populo autem alieno vendendi non habebit potestatem.

HOC expresse prohibetur, quia Iudęi ad hoc erãt inclinati ex causa supra tacta, scilicet quia dabatur maius precium. Cã quare hoc vetatũ est multiplex. Prima qa si fieret venditio populo alieno, illa fiebat purè, ita, ꝙ nunquam liberaretur seruus, vel ancilla vsq; ad mortẽ, nisi darẽtur pro eis pecunię: Deus autẽ nolebat

fieri

fieri venditionem simpliciter, sed ad tempus. Secunda quia puella, quando vendebatur Hebræo viro, solùm vendebatur, vt acciperetur in vxorem adueniente tp̃e pubertatis: si autem tunc non acciperetur, redibat puel la ad domum paternam, & non dehonestabatur, sed accipiebat virum alterū: si autem venderetur alteri po pulo, non traderetur viro tp̃e pubertatis, nec acciperet̃ in vxorem à dño suo: sed cognoscerent eam carnaliter omnes illi idolatræ & incircuncisi. Tertia quia magna videbatur Dei vilipensio: nam Deus elegerat hunc po pulum in peculiarem sibi de cunctis populis terræ, & in regnum sacerdotale, vt patet supra 19.c. quòd ergo isti subijcerentur in seruitutem Gentilibus, qui canes vocabantur pro tunc testimonio Christi Mat. 15.c. di- centis: Non est bonum sumere panem filiorum & da re canibus, & loquebatur de Gentilibus: vt patet ibi- dem, erat inconueniẽs. Quarta causa, quia omnes He- bræi erant serui Dei sibi obligati, eo quòd redemerat eos de Aegyptiaca seruitute. Nam sicut cùm aliquis emit aliquem seruum ab aliquo domino, ille seruus il lius est, ita cùm Deus redemisset Hebræos de durissi- ma captiuitate Aegyptiorum, erant serui sui: nolebat ergo quòd serui sui efficerentur totaliter serui aliorū. Sic patet Leui. 25.c. cùm dicitur, ꝙ si aliquis nullo mo do se redimere posset, saltem in anno Iubilei egredere tur cùm liberis, & vxore sua. Et reddit̃ causa: Mei sunt enim serui filij Israel, quia eos eduxi de terra Aegypti. Sic enim erat de sanctificatione primogenitorum: quia dominus liberauit a morte omnes primogenitos Hebręorum, & pecorū suorum, interfectis primoge- nitis Aegyptiorū tam in hominibus quàm iumentis atq; pecoribus: mandauit, vt omne primogenitū in Is- rael tam in hominibus q̃ pecoribus sanctificaret̃ dño: vt patet supra 13.c. Quinta ratio & potissima est, quia dñs intendebat adducere Hebreos ad cultū suū distra- hendo a cultu idolorum, ideo vetabat eis connubia, & conuiuia cū Gentilibus, vt patet infra 34.c. sed si aliqua puella venderetur Gentilibus non posset Deū cęli co- lere, quia ibi cogeretur comedere de cibis gentiliū im molatis dęmonibus, & non obseruare sabbatū, nec cę- teras legis cęremonias, & quod deterius est, quia coge retur colere idola. Multū ergo Deus zelabat, ne aliqs de Hebręis viris, aut fęminis venderet̃ Gentilibus. *Po- pulo autem alieno*. Non solùm vetabatur puella vendi populo alieno, idest genti, quæ esset extra terram Iu- dæorum, sed etiam alicui viro nato de illis populis, da- to ꝙ iam esset Iudæus, qui vocantur aduenæ Iudęorū: nam ad istos non erat eadē lex emptionis, & venditio nis cum Iudæis: vt patet Leui. 25.c. nam Hebræi cùm vendebantur alijs Hebræis, anno Iubilei liberabantur, si accepissent vxorem a dominis: si autem nihil acce- pissent, vel si accepissent, & non curarent educere eā, & filios, egrediebatur anno remissionis: si tamen He- bræus emisset in seruum aliquem de aduenis, qui pere grinabantur inter eos, vel de filijs eorum, qui nascebā- tur in terra Iudęorum, erat ille seruus in æternum, & iure hæreditario transmittebatur ad posteros, & nec li berabatur in anno septimo remissionis, nec ĩ anno Iu- bilei: vt patet Leui. 25. c. sicut ergo grauari videbant̃ aduenę respectu Hebræorum, ita aliqualiter graua- bantur Iudæi, cùm vendebantur aduenis: nam Iu- dæus venditus aduenę non tollebatur a seruitute in septimo anno remissionis, sicut si venderetur ali- cui Iudæo: sed oportebat quòd aliquis de sua cogna- tione emeret eum dato precio pro eo: vel ipse pro seipso daret precium: vel si non redimeretur a se, vel ab alio manebat vsque ad Iubileum, & tunc libera- batur: vt patet Leuitici vigesimoquinto capitulo. Etiam quandocunque vendebatur aliquis de Iu- dæis alicui de aduenis, opprimebat eum aduena:

A ideo mandabat dñs Iudęis, qui erant Iudei ex genere, vt non permitterent Israelitas humiliari, vel deprimi in manu aduenarum, vt patet eod. cap. 25. Cùm ergo aliquis Hebræus emisset aliquam virginem, quam in vxorem accepturus esset, nō poterat eam vendere ali- cui aduenæ Gentilium: nam in hoc faciebat conditio- nem illius virginis peiorem, quia non vendebatur ad- uenæ sub eadem lege, sub qua vendebatur Hebræo. *Si spreuerit eam*. Istud continuatur cum superiori litera, scilicet populo alteri vendendi potestatem non habe- bit si spreuerit eam. Et est sensus, ꝙ istam puellam ac- cepit, vt postea eam sibi sociaret connubio, & non fuit contentus de ea: ideo dicitur eam spreuisse. In Hebręo dicitur. *Si præuaricatus fuit in eam, vel si falsauit in eam*. Di-
B citur dominus præuaricari in puellam, idest peruersè agere. Falsare autem dicitur, idest non tenere veritatē: *Quid sit falsare.* nam dñs sub ista spe accipiebat eam, vt faceret vxorem suam, nunc autem non fecit suam vxorem, ergo dici- tur falsauisse in eam. Sed ista non reducuntur ad lite- *Pręuaricari quid sit.* ram nostram, s. si spreuerit eam: nam nec erat ibi ꝓpriè præuaricari, nec falsare: nam præuaricari est peruersè agere, qui autem per legem non agit, non agit puersè, cùm lex iusta sit: maximè illa, quę à Deo posita est: sed lex permittit emere puellam ad habēdum in vxorem, & postea tenere eam aliquanto tempore, & si non cō- tentus fuerit habens, ꝙ dimittat eam: ergo dimittens puellam non prǫuaricatur in eam. Etiam non dr̃ falsa- uisse, quia ille, qui fallat, mutat signatas res ab eo, qđ si-
C gnificabāt termini: quos ante proferebat, s. ꝙ promisit aliquid, & illi termini significabant, ꝙ ipse promittens talia, vel talia facturus erat, & postea non facit iste fal- sat, qui autem nihil alicui promisit, vel ad nihil ei obli- gatus est, nihil falsare potest: sed sic est, ꝙ dñs nihil pro misit puellę, quàm recepit, nec ad aliquid ei obligatus erat: ergo non accipiendo in vxorem illam, nihil fal- sabat, cùm nullam fidē dedisset. Patet hoc ex his, quæ supra diximus, s. ꝙ dominus emens nullam fidem dat puellæ per verba de præsenti ad hoc, ꝙ fiat matrimo- nium, vel per verba de futuro, vt fiant sponsalia, sed so- lùm recipit eam, & si contentatus fuerit de ipsa acci- piet: sin autem nō accipiet, sicut emptori, quia aliquid emere vult datur res, quæ venditur, vt videat eam vtrū
D velit eam an non, & tamen postea licèt nolit eam mo- do frangit fidem aliquam venditori. Ponuntur ergo ista per improprietatem Idiomatis Hebraici, quod o- rationes, & contextus facit valde improprios, & obscu ros: comparando ad proprietatem Latini Idiomatis, & sic hoc quod est præuaricari, vel falsare in Hebræo, congruenter exprimit̃ in Latino ꝑ hoc verbū spreuit. *Si autem filio suo desponderit eam*. Ille, qui emebat ali- quam puellam Hebræam nondum adultæ ætatis, ad duo poterat eam emere, vel vt contraheret secum, vel vt desponsaret filio suo: si autem aliquis pro se susci- piat puellam, fient ista, quę supra dicta sunt: hic autem ponitur quid fiat quando accipiatur puella ꝓ filio suo. *Iuxta morem filiarum faciet illi*. Idest ita faciet illi, sicut
E fit filiabus aliorum Hebræorum, quæ non sunt serue: alijs autem puellis, quando desponsabantur, dabatur aliqua pecunia in dotem, sicut dicitur infra vigesimo- secundo capitulo. Si seduxerit quis virginem necdum desponsatam, dormieritque cum ea, dotabit eam, & habebit eam in vxorem, si pater virginis dare nolue- rit, reddet pecuniam iuxta modum dotis, quam virgi- nes accipere consueuerunt. Ex quo videtur, quòd omnes filiæ, idest mulieres filiæ aliquorum, quę non sunt ancillæ dotantur, cùm accipiuntur in vxores: sic autem fieri debet isti puellæ, quòd pater det eam do- mino, & si ipse voluerit eam tradere filio suo, opor- tet, vt dotet eam, & illæ pecuniæ, quæ datæ sunt patri puellæ, quando empta est, non debent com-

putari in dotem: nam illa pecunia non data fuit a principio, vt pars dotis, sed vt precium seruitutis: cum autem iam puella seruierit vsque ad illum terminum, ad quem seruire obligabatur pro illis pecunijs, iam pecunia illa cessauit: ergo pro eodem habetur, cùm nunc in anno pubertatis filius domini cum puella contrahit, ac si puella nunquam fuisset ancilla, & nihil ei datum fuisset: debet ergo dari dos, cùm nunc consumata seruitute, quæ erat vsque ad pubertatem, incipiat purum matrimonium: non tamen debebit iste iuuenis dare aliquid parentibus puellæ, quando eam in matrimonium ducit, sicut consuetum erat dari apud Hebræos, vt patet de Eliezer, qui dedit dona parentibus & cognatis Rebeccæ, quando eam duxit pro Isaac, vt patet Gen. 24. c. Nam ista, quæ data fuerunt a principio patri puellę cùm empta est, succedunt quasi loco munerum, licèt non sint proprie munera, cùm venalia sint: quia ex conuentione dantur: munus autem liberaliter traditur. *Quod si alteram ei acceperit.* A principio accepit dominus illam puellam, vt esset vxor filij sui, & sic dicebatur eam despondisse filio: si autem non contentabatur, accipit ei alteram. *Prouidebit puellæ nuptias.* Litera videtur velle quòd ista puella desponsata fuerit illi viro filio domini sui, & cognita ab eo, & si cognita ea accipit alteram in vxorem, debet dare ille vir isti puellæ maritum conuenientem statui suo, & vestes & precium, quia corrupit eam. Ista omnia rationabiliter dantur: nam cùm ista puella erat coniungenda in matrimonium isti viro, nihil datura erat secundum istam legem, scilicet quòd quando reciperetur prius in ancillam, & post veniret ad tempus pubertatis, & acciperetur in vxorem a domino esset solùm vxor eius: nam ipse emebat eam, vt esset vxor eius: iam ergo ex tali emptione ipsa puella acquirit virum sine aliqua donatione propter nuptias, idest quòd ipsa puella nihil det, vel quòd reducatur ad patrem suum illibata. Etiam habebat vestes, nam, ex quo eam vir ille filius domini in vxorem accipiebat, vestes dare debebat: nunc autem si ipse deflorauerit eam, & non acceperit in vxorem, perdit omnia ista, scilicet quòd virum non habet, quòd non habet vestes, quòd virginitate caret. Hec omnia ergo vir ille reddere debet: primò vt det ei alterum virū, cum quo cōtrahat. Secundum vt ei vestes tribuat. Tertium vt det precium pudicitiæ, idest precium pro defloratione: nam licèt alteri viro tradatur non traditur ei virgo: ideo nō poterit in tanto gradu habere virum, in quanto merebatur. Etiam quia ille vir prior iniuriam ei fecit, cū eā ī vxorē suscepisset, & deflorauisset, & postea noluit eā.

An qui accepisset alteram vxorem debuisset priorē dimittere.

QVAESTIO. XI.

SED arguet quispiam, quòd iste sensus non est conueniens: nam intelligendo sic sequitur ꝙ si acceperit filius domini aliam vxorem, quòd debeat repellere istam, & dare ei virum, & cętera: hoc tamē falsum est: nam in lege antiqua poterat aliquis simul plures vxores licitè habere, vt patet de Abrahā, qui simul habuit Saram & Agar. Et de Iacob, qui simul habuit quatuor scilicet Liam, & Rachelem, Balam, & Zelpham, & isti duo fuerunt ante datam legem. Dauid autem tempore legis habuit multas vxores, & multas concubinas, vt patet ex discursu primi, & secundi libri Regum. Habuit etiam Salomon valde multas: sed quia eum scriptura de vxorum pluralitate redarguit, vt patet 3. Regum. 11. capitulo non debet in argumentum ducere. Respondetur ꝙ litera stat bene posita ſm istā sententiam: nā nō innuitur ex litera ꝙ si pater despon-

F derit puellam emptam filio suo, & postea aliam vxorē ei acceperit, ꝙ teneatur dimittere istam, & dare ei alterum virū, & vestes & precium pudicitiæ, sed intelligit conditionaliter. s. ꝙ si pater desponsans puellam filio suo, & postea superinducēs alterā, si noluerit accipere puellā, quam despondit, prouidebit ei ista tria, ne puella maneat deflorata, & delusa: si tñ vellet puellam tenere, & ea manente superducere aliam, poterat vtramq; tenere, & non compellebatur dare puellę ista tria, quę ponuntur in litera. Sciendum etiam quando dr̄ hic, ꝙ si dn̄s spoponderit puellam filio suo, & postea receperit aliam pro filio, & puella fuerit cognita, & debeat dare ei nuptias, vestes & preciū pudicitiæ: ꝙ non intelligitur de abiectione puellæ postquam esset maritata

G siue desuper inductione alteris factis nuptijs: nā tūc puella non excluditur lege ancillarum, sed lege vxorum repudiatarū: nā illa puella erat ancilla vsq; ad tempus pubertatis, & si tunc nō acciperetur in vxorē, liberabat a seruitute: cùm ergo postea accipiatur in coniugē trāsacta inceptione pubertatis; iā non est ancilla sed libera: si ergo tunc filius domini sui, qui quondā fuit, eam abijciat, non abijcit vt ancillam suā: ideo abijci debet ſm legem repudiatarum, & nō lege ancillarū: sed ista lex. s. ꝙ det ei nuptias, & vestes, & preciū pudicitię, non est lex repudiatarū vxorū sed ancillarū: ergo ista puella, quæ hic abijcitur, non est vxor sed ancilla. Itē tunc datur alicui precium pudicitiæ, qn̄ fraudulenter, vel violenter ablata est ei virginitas, vel saltem aliquomo-

H do iniustè: si autem puella coniugata fuisset matrimonialiter illi viro, non tolleretur ei fraudulenter, aut violenter, vel aliquo modo iniusto virginitas, sed valde iustè, cùm actus matrimonialis sit licitus, & meritorius, si ordinetur in finem debitum, scilicet propter Deum: imò si vxor cōsentiat fieri vxor, & nuptias fieri, & postea nolit viro petente debitū cognosci ab eo, peccat mortaliter agēs contra iustum negans debitū, & committit fraudem: sic dicit apostolus ad Corin. 1. ca. 7. Nolite vos adinuicem fraudare debito, nisi ad tēpus, vt orationi vacetis, postea redeuntes in idipsum, ne vos tentet Satanas. Sicut siquis alicui petenti mille denarios debitos, negaret se quidquā debere, vel diceret se debere, & superbiret, dicendo nolle quidquam sol-

I uere, peccaret mortaliter: ita si vxor viro petenti contradicat, & negat debitum, quod ex iure naturę inter coniuges debitum est, & ex iure diuino, cùm iste sit finis matrimonij, vt crescant & multiplicentur: non ergo debet dare vir vxori suæ aliquid pro virginitate ablata, cùm eam iuste abstulerit: sed pro delicto hoc facientes debent reddere precium virginitatis: vt ille, qui seduxit virginem, vt patet infra 22. capitulo: Nam dabit ei pecuniam iuxta modum dotis, quam virgines accipere consueuerunt. Etiam aliqui, qui dant fidem de ducēdo, & corrumpunt, & postea nō ducunt, debēt dare precium pudicitiæ, quia eam iniustè aufe-

K runt: vir autem non debet dare vxori suę precium pro huiusmodi defloratione, cùm iuste agat: sed huic puellæ datur precium pro pudicitia ablata, ergo ipsa non erat ducta in matrimonium. Dicendum ergo quòd debet sic poni casus, quòd pater, qui est dominus emens puellam despondit eam filio suo, idest dixit, ego volo istam puellam, vt sit vxor filij mei, postea filius domini vniuersalibus verbis interpositis, quæ exprimant consensum, aut faciant matrimonium deflorauit puellam: tunc superinducit alteram nolens habere illam: tenetur dare ista tria quæ sequuntur, nuptias, vestimenta, precium pudicitiæ, & sic puella non abijcitur lege repudiatarum, sed lege ancillarum: nam nulla repudiari potest, nisi fuerit vxor, ista autem puella non fuit vxor, quia non intercesserunt verba causantia matrimonium declarando consensum mutuum: & sic

Si vxor viro petenti debitum contradicat sine causa rationabili peccat mortaliter.

Non potest vir iuste vel fraudulenter vxori suę virginitatem auferre.

& sic iuste datur ei precium pudicitiæ, quia iuuenis ille filius domini sui, qui deflorauit, non deflorauit eam vt vxorem, quia non fuerat adhuc contractum matrimonium, nec postea contractū est: ergo iniuste tulit virginitatem eius, debet ergo dare precium pudicitiæ. Nunc prosequar hanc particulam ſm literam nostrā, vt incępi, & immediate dicam ſm literam Hebraicā, quæ satis distat a nostra. *Quod si alteram ei acceperit.* Idest si dn̄s emens filiā, & despopondit eam filio suo. i. dixit ꝙ volebat eā pro filio suo: licet non intercesserunt verba causantia matrimoniū, vt sup. diximus: & postea cū haberet intentionē dandi istā vxorem filio suo, si non contentus acceperit alteram, faciet ista, quæ sequunt̄. *Prouidebit puellæ nuptias.* Nuptiæ dicuntur coniugatio matrimonialis, dare autem puellæ nuptias est dare ei virum, & hunc tenebitur ei dare: quia eam deflorauit, & ob hoc manet delusa, nisi ipse vel alius eam accipiat in vxorem. Cùm ergo ipse nolit, debet ei dare alterum virum. *Et vestimenta.* Idest vestes, cum quibus accipiatur ab altero in vxorem: nam non debet duci in vxorem cum vestibus seruilibus. *Et precium pudicitiæ non diminuet.* Idest non debet ei dare minus pro rapta virginitate, quàm iustum sit dari: cùm autem aliqua puella decipitur, & decipiens coit cùm ea: si virgo est, dotabit eam & in vxorem accipiet: & si nō accipit in vxorem, debet dare pecuniam iuxta modū dotis, quam virgines accipere consueuerunt vt patet infra 22. c. Iste autem vir, qui eam accepit sub spe matrimonij, & postea ipsa puella ab eo deflorata est, deceptor est, quia puella sub bona fide deflorata est, expectans nuptias, ad quas vendita fuerat. Debet ergo dare iste iuuenis sub nomine precij pudicitiæ dotem illi puellę ad sustētandum onera matrimonij. *Si autem tria ista non fecerit.* Aliqui dicunt hic quòd ista tria sunt, scilicet si noluerit dominus, qui emit eam accipere vxorem. Vel si non dederit filio suo in vxorem. Vel si non acceperit in concubinam: nam vendebatur ista puella, vt ipsi volunt pro concubina, & postea accipienda erat in vxorem, & fuit permissus iste contractus Iudæis, scilicet emere puellas in concubinas ad tollendam eorum improbam libidinem: sicut permittebantur eis vsuræ & libellus repudij propter magnam eorum cupiditatem, & cordis duritiem. Sed Nicolaus arguit, ꝙ iste contractus non erat permissus, quia Deutero. 23. c. prohibetur, cùm dicitur. Non erit meretrix de filiabus Israel, nec scortator de filijs Israel. Sed salua reuerentia Nicolai, non vetantur ibi concubinæ, sed publicæ meretrices, quæ sunt in lupanaribus, & earum lenones: licèt habere concubinam sit contra preceptū, Non męchaberis. Aliquando tamen licitę factum est, sicut patet in Dauid, qui habebat concubinas decem, vt patet 2. Regum 16. c. sed non vituperat eū scriptura de hoc: sed magis quia accepit Bersabeæ alterius viri vxorem, & occidere fecit virum illius: de quo 2. Regum 11. c. & 12. In istis tamen erat quædam Dei dispensatio limitātis huic, nō esse fornicationē coire cū tali fęmina. His tamen non obstantibus, expositio ista valde friuola est, & inconuenienter posita. nam ista litera tota diuiditur per articulos a principio, & quilibet articulus est vnus casus specialis, per se determinatus. Primò quòd si dominus recipiat puellam, aut recipit vt habeat ipse eam in vxorem, aut vt habeat filius suus: ecce quòd quilibet casus istorum per se est, nec competit idem ius vtrique: si ergo accipiat eam dominus pro se, tunc ponitur in textu regula: quod postquam steterit cum eo aliquo tempore antequam adueniat pubertas, & tunc aut placet in oculis eius, aut non: si enim placeat in oculis eius, accipiet eam dominus in vxorem: si autem non placeat: dicitur quòd dimittet eam sibi redimi faciet, vt supra expositum est. Eccę

Expositio aliquorū.

Lyranus cōfutatur.

Contra expositionē.

A ergo qualiter istud membrum, scilicet, Si dominus accepit eam pro se, perfectè determinatum est. Non debęt ergo redire iterum litera super illud. Litera aūt deinde prosequitur alterum membrum. s. ꝙ ideo accipit pro filio suo dicens. *Sin autem filio suo desponderit eam.* Et tunc prosequitur istud membrum, sicut alterū dicens: si dominus accipiat puellam, vt sit vxor filij sui, tūc aut placet ei accipere eam: & tunc satis patet, ꝙ nihil vltra agendum est: si autem pater acceperit alteram vxorē pro filio suo postea abiecta illa, & cognita per filiū suū, debet ei ꝓuidere nuptias, & dare vestimēta & preciū pudicitiæ: & tunc sequitur. *Si autem tria ista non fecerit.* Manifestum est, quòd non potest istud referri ad omnia superiora, quia secundum modum, quem declarauimus, quilibet est vnus articulus diuersus ab altero: nec coincidunt quantum ad aliquid, nec est aliquod ius in eis idem: necesse est ergo, quòd ista tria referantur ad istum articulum, scilicet accepta fuit pro filio eo modo, quo seriatim subdiuidit litera: reducere autem ista tria ad omnia supradicta est contra mānifestam rationem, & contra rectam diuisionem. Item quia si hoc referretur ad tria superiora, scilicet ad hoc quòd non accepit eam dominus, nec accepit filius in vxorem, nec aliquis eorum in concubinam, maneret ista diuisio imperfecta, & ratio non conclusa: quod est absurdum dicere: quia ad homines insensatos pertinet rationes incipere, & dimittere inconclusas. Patet autem antecedens, quia dicendo, quòd si non acce-

Contra expositionē supra datā arguit doct.

C perit ille filius domini puellam, dabit ei vestes & nuptias & precium pudicitiæ: oportet vel quòd finiat in hoc, ita quòd necesse sit facere hæc, si non acceperit puellam in vxorem, vel oportet dicere quid debet fieri si ista non compleantur: sed in istis non completur ratio. Nam postquam mandauit dari vestes, nuptias, & precium pudicitiæ, subiungitur. Si autem tria ista non fecerit: ergo videtur quòd debet referri ad illud immediatum necessariò, vel erit ratio incōpleta. s. ꝙ non ponetur quid debeat fieri, quādo vestes, & nuptię, & precium pudicitiæ non fuerint data. Et hoc concesso melius esset non posuisse: quia superflua erit talis positio. Necessariò ergo refertur ad ista tria immediate dicta, scilicet nuptias, vestes, preciū pudicitiæ. Itē dicunt isti

D quòd vendebatur ista puella, vt acciperet eam in concubinam dominus emens: hoc enim falsum est: nam manifestum est, quòd defloratio virginum peccatum erat: sed quòd Deus in lege daret occasionem, vt quis voluntarie defloraret virginem, & patres eas venderent ad peccandum, inconueniens valde est. Item ex textu videtur quòd non emebatur puella ad hoc, sed vt acciperetur in uxorem: nam cùm dicitur, quòd si acceperit ei alteram, idest si dominus pro filio suo acceperit aliam uxorem, subiungitur, prouidebit puellæ nuptias quasi dicat quòd puellam in uxorem accepturus erat, & quia alteram accipit, prouidebit puellæ de altero uiro. Item patet magis quod supra dicebamus, scilicet quòd hoc quod dicitur, si tria

E hæc non fecerit quod referrebatur ad supradicta esse impossibile, nam tunc textus implicaret formaliter: & patet sic, quia isto modo dicendo, quòd si pater non accepit in uxorem, qui dominus est: uel si non dedit filio suo in uxorem: uel non accepit eam in concubinam, puella ibit sine pecunia. Nunc ergo diuidatur quodlibet istorum, scilicet si dominus accipiebat pro se ad uxorem, & postea noluit, debet eam dimittere liberam: uel si filius non accepit, debet eam dimittere liberam: sed contrarium est in litera directe, scilicet quòd si dominus acciperet eam pro se, ut esset uxor eius, & postea nō placeret in oculis eius, debebat eam dimittere, ut dicit litera nostra s. facere, ut alius eam emeret sub eadem conditione

vt sonat litera Hebraica dicens: Si displicuerit in oculis domini sui, redimet eam: hic autem dicitur, ꝙ cogebatur eam gratis dimittere sine pecunia: ergo impossibile est illa duo referri ad eandem communem sententiā. Item isti duo casus multum diuersi sunt, vt supponit litera: nam quando dn̄s accipit eam pro se, & postea non placet in oculis eius atque dimittit eam: non præsupponit ꝙ dn̄s corruperit eam: ideo mandatur ꝙ puella dimittatur, scilicet ꝙ eat in domum paternam. Vel detur alteri viro sub eadem cōditione. s. si velit eā accipere in vxorem, vel dare filio suo: in casu, quo puella traditur filio, pręsupponitur, ꝙ filius deflorauerit eā: ideo dicitur quòd debet reddere precium pudicitiæ: nō possunt ergo ista tria referri ad casū de patre & filio.

Expositio Andreæ confutatur.

QVAESTIO. XII.

ANDREAS exponit dicens, ꝙ ista tria sunt, scilicet ꝙ dominus accipiat eam in vxorem, vel filius domini, vel detur alteri viro: & si nullū istorum facit, puella gratis reuertitur in domum patris sui. Sed non potest stare ista expositio, sicut nec præcedentes, quia idem inconueniens est in ea, quod in alia, cùm nō possit hoc referri ad casum de patre, & filio, qui sunt diuersi, & præsupponunt contraria. Item quia istę expositiones volunt referre ista tria disiunctiuè, scilicet ꝙ faciat vnum vel alterum: sed litera est in oppositum, quæ necessariò debet legi copulatiuè. s. si ista tria non fecerit: ideo faciendo vnum, vel duo illorum, nisi omnia simul faciat non liberatur. Vt si dicatur alicui: facias ista quatuor, quæ tibi dico, manifestum est, ꝙ etiam si duo illorum faceret non soluebatur: necesse est ergo implere ista tria copulatim: sed secundū duas præcedentes expositiones non complentur copulatim: imò impossibile est compleri copulatim: quia non potest dominus accipere puellam in vxorem, & dare filio suo, & dare alteri viro. Dicendum ergo ꝙ nulla istarum expositionum consonat literæ nostræ: distinguendum ergo circa ista: quia quando talis puella Hebræa vendebatur, non vendebatur ea intētione solùm, vt seruiret: sed vt acciperetur in vxorem a domino suo, vel filio eius: si ergo dominus accipit eam, vt esset vxor sua, aut deflorauit eā antequam acciperet in vxorem, vel non. Si autem non deflorauerit, nec in vxorem acceperit, quia displicuit in oculis eius, faciet sicut supra determinatum est, scilicet ꝙ dimittet eam. i. ꝙ dimittet ire in domum patris sui, vel dimittet alteri viro, qui redimat eam sub eadem conditione. Et non est iste casus idem cum illo, qui infra ponitur: quia infra dr̄, ꝙ gratis & sine pecunia dimittet eam si hæc tria nō fecerit: ibi autem dr̄, ꝙ dimittet eam solùm. Vel ſm literam Hebraicā, ꝙ redimet eam. Si aūt pater. s. dn̄s puellā emēs, vt eam in vxorem acciperet, deflorauerit eam ante cōtractum matrimonij, & postea non placuerit in oculis eius, non solùm dimittet eam. s. dando alteri viro ꝙ redimat eam: nam cū hic plus granauerit, quàm si nō deflorasset, oportet vt magis puniatur. Et patet hoc in casu de filio, nam nō debet magis puniri dn̄s quando accepit puellam pro filio, quam qn̄ pro se accepit: sed qn̄ accepit ꝓ filio, quia pręsupponit hic, ꝙ deflorauit eam) mandatur ꝙ det vestes, & nuptias, & preciū pudicitiæ: ergo idem debet mandari si dn̄s deflorauisset puellam. Si autem ista puella accepta fuit, vt esset vxor filij dn̄i, & sic fuit dictum a principio, & per hoc dicebatur eā despondere filio suo, & postea aut pater vult, ꝙ filius accipiat eam, & tūc nulla est quæstio. Si autem pater dedit alteram vxorem filio, & non vult habere istā cum illa: aut iuuenis deflorauit puellam anteꝗ du-

F ceret eā in matrimoniū: aut non: si aūt nōn deflorauit eam, faciet sicut in casu patris. s. ꝙ redimat eam. i. det locum ei ꝙ redimatur ab alio viro sub eadē conditione: vel si nō redimi facit dimittet eam ire ad domum paternam: nam iam cessat finis propter quē puella accepta est. Vnde si filius dn̄i acceperit aliam vxorem, & illam nullo modo vult: etiā si vsq; ad pubertatem superent duæ, vel tres anni, non poterit tenere puellam, vt seruiat ei, quia nō fuit data principaliter ad seruiendū, sed vt acciperetur in vxorem, & interim ꝙ accipiebatur, vel non accipiebatur, ita ꝙ dn̄s esset indeterminatus ad alterutrū, puella tēeri poterat, vt seruiret, etiam si dominus vel filius eius indeterminatus esset ad accipiendum, vel non accipiendum eam vsq; ad annum

G pubertatis: nam adhuc finis erat in pendēti. Si tamen dominus, vel filius eius determinent se ad nolendum eam, accipiendo alteram, non poterāt eam tenere seruiendo, etiam si superessent tres, vel quatuor anni vsq; ad pubertatem, in quibus puella seruire poterat, nisi dominus ad non accipiendum eam, vel non dandum filio suo se determinasset: & tunc eo ipso quòd se determinant ad non accipere eam, cessat finis, ad quem puella vendita est, ideo non poterit vlterius teneri: sed compellitur dominus dare alteri viro, qui sub eadem lege eam accipiat, quia forte ille accipiet eam in vxorem, vel mittet eam immediate ad domū paternam. Et in isto casu nō intelligitur litera ista de filio, qui accepit aliam vxorem, & noluit tenere ancillam, quòd

H debeat ei prouidere uestes, & nuptias, & precium pudicitię: hoc autem presupponit quòd iuuenis deflorauerit eam: nam nulli datur pudicitię precium, nisi defloratę. Si ergo iuuenis non deflorauit, non debet dare pudicitiæ precium, nec est hoc aliquo modo intelligibile, ꝙ non corrumpens corruptionis precium largiatur. Etiam in isto casu non debet ei dare uestes, nec prouidere nuptias, idest dare ei uirum: quia eadem ratio consistit in patre, & filio, & cōsequenter idem ius. Sed si pater. s. dn̄s puellę noluit accipere eam, quia displicuit in oculis eius, solùm debet eam facere redimi, uel dimittere in domū paternam, non dando ei uestes nec prouidendo nuptias: ergo qn̄ filius non accepit eā, quia non placuit in oculis eius, & non deflorauit eam,

I non debet teneri pater ad dandum aliquid: sed ꝙ recedat in domum patris sui, uel detur alteri uiro sub eadem lege. Si autē dominus accepit pro filio puellā, & nondū contracto matrimonio iuuenis deflorauit eā: & postea pater dat ei aliam uxorē, & non recipit puellam in uxorem, quia delusit eā: dabit ei ista tria sicut illi, qui uirgines deflorant decipiendo: nam uel in uxores ducunt eas, uel dant dotem, quā consueuerunt accipere uirgines terræ illius, ut alteri uiro tradatur: vt patet infra 22. c. *Si autem tria ista non fecerit*. Scilicet dominus dando puellæ nuptias. i. uirum cui nubat, & uestes, vt non ducatur in seruilibus uestibus, & p̄cium pudicitie. i. dotem quàm cōsueuerunt accipere uirgines defloratę ab illis, qui corruperūt eas, ut alteri uiro nubāt.

K Et ista tria facere debebant quando dominus uel filius eius deflorassent puellam: aliàs non tenebantur. *Egredietur gratis absque pecunia.* Ided puella reuertetur ad domum patris sui libera: etiam si in prima die, qua accepit eam dominus in ancillā, deflorauerit eā, & nō acceperit eam immediate in uxorem, puella redibat ad domū paternā: & dn̄s perdebat precium, quod ꝓ ipsa dederat, etiam si usq; ad pubertatē manerent tres, vel quatuor anni, in quibus seruire potuisset puella aliàs si non fuisset deflorata. Sed dices: nunquid si puella erat impubes, utputa quia erat nouem annorum, uel octo, & acceperat eam dominus, ut haberet sibi in uxorem, uel daret filio suo, qn̄ esset pubes. s. in anno 13. in principio, & dominus, uel filius dn̄i in octauo anno

no, vel in nono desflorauerit eam, & indeterminatus sit ad accipiendam eam in vxorem, vel non poterit eam tenere vsq; ad finem anni duodecimi, cùm puella incipiat pubescere, vt tunc determinet se velle, vel nolle. Respondetur quòd non: nam sicut cùm dominus recepit sic aliquàm puellam ad habendam in vxorem, & non desflorauit eam, & tenuit vsque ad annum pubertatis non determinando se vtrum vellet eam vel nollet recipere in vxorem: si vltra principium pubertatis tenere voluerit non determinando se, vt postea se determinet ad accipere vel non accipere: non poterit tenere, sed statim vt puella apparuerit pubes, tenebitur dominus vel accipere in vxorem, vel dare illi licentiam eundi ad domum patris sui. Idem ius est, si accepit in octauo anno, vel in principio noni: & tunc vsque ad tempus pubertatis supererant quatuor anni: si eam in principio noni anni desfloret, cogetur eam immediatè accipere in vxorem, vel immediatè dimittere ad domum patris sui: nam licèt puella nondum sit pubes, tamen ipse dominus vel filius domini desflorando eam approbauit esse puberem, ideo cogetur immediate consentire in eam matrimonialiter per verba de præsenti, vt esset vera vxor tanquam si esset verè pubes: si enim pubes esset, cogeretur eam immediatè, vel in vxorem accipere, vel remittere in domum patris sui: cùm ergo ipse per desflorationem eam puberem confirmauerit, quantum ad præiudicium desflorantis eiusdem censebitur iuris ac si pubes existeret: nam aliàs locus magnę fraudis esset. Si enim postquam eam desflorauit non accipit eam in vxorem, præsumitur quòd postea non accipiet: quod ergo ipse non determinans se vtrum velit, vel nolit accipere in vxorem, teneat eam seruiendo vsque ad tēpus pubertatis, & remittat tunc in domum patris sui, magna fraus est: ideo eadem die, qua desflorauerit siue multum distet pubertas siue paucum, cogetur, vel accipere in vxorem, vel dare ei virum, & vestes, & dotem, vel remittere in domum patris sui. *Gratis absque pecunia.* Idest non accipiet aliquid a patre puellę de præcio quod dedit pro ea, dato quod non seruierit vna die; nam sibi imputare debet: quod eam desflorauit, & postea in vxorem non recepit: & dato quod dominus dederit aliquas vestes puellæ, vel egit circa eam aliquas impensas erogando medicis, vel ad necessitates alias, si ęgrotauit, non debet petere aliquid a patre puellę: quia tūc agebat vice sua. Si tamen pater vendiderit puellam, vt accipiat eam dominus in vxorem, vel filius domini, & nōdum veniente tempore pubertatis, in quo puella in vxorem accipi debet, vel redire in domum paternam, & dominus nondum desflorauerit eam: si pater eius velit reducere ad se filiam venditam, dabit precium computando tempus seruitij translati: & tempus seruitij, quod esse poterat vsque ad pubertatem: & diuidendo pecuniam proportionaliter, vt declarauimus supra, quando dominus vendit puellam alteri viro sub eadem lege, qua ipse tenebat.

An ista lex sufficienter puniat ementem puellam quàm postea desflorabat si eam in vxorem non ducebat.

QVAESTIO. XIII.

SED argues quòd ista litera nihil videtur punire dominum, aut filium desflorantem puellam: nam si non dederit ei vestes, & nuptias, & precium pudicitiæ, debet eam remittere in domum patris sui: quia ita remittebat etiam si non desflorasset, si non placuisset in oculis eius: quod non videtur satis rationale. Respondetur, quod pęna est: nam licèt non sit tanta pęna

A quanta dare puellę vestes, & nuptias, & precium pudicitiæ: tamen est aliqua pęna: nam vt supra diximus, si dominus emens puellam in principio noni anni desfloret eam, & nolit eam immediate recipere in vxorem, tenetur reducere ad patrem, & sic totum preciū, quod pro ipsa dedit perdet, nihil de seruitio recipiendo, cùm immediatè remittat. Item quando dr̄, ꝙ nō est maior pęna, quando dominus, vel filius dñi desflorat virginē, quàm si non desfloraret, falsum est: nā si non desfloret dñs puellam, poterit tenere eam vsque ad tēpus pubertatis, etiam si non accipiat in vxorē: si aūt det filio suo, idest ꝙ accepit pro eo, & postea non contrahitur matrimonium, sed alteram (dum tñ non desfloret illam) poterit illam facere redimi, & sic nō deperdet preciū,
B quod pro ipsa dedit: & hoc etiam, qñ dominus spernit eam dicens. Nolo te accipere in vxorem: nā tunc pōt eam alteri viro vendere sub eadem conditione. Si aūt desflorauit, non potest vendere sub ista conditione: nā solùm virgines sub ista conditione accipiebātur, puellę autem corruptæ non, sed simpliciter tradebantur viris suis. Aliqui autem dixerunt, ꝙ si dominus vel filius eius desflorauerit puellam, semper tenebatur eam accipere in vxorem, vel prouidere ei de viro, & vestibus, & pecunia pro dote: secundum taxationem iudicum: & hoc quidē aliqualiter videbatur iustum, sed falsum est: nam contradicūt manifestè literę, quia in litera dicitur, ꝙ si non fecerit ista tria, scilicet dare ei virum, vestes, & precium pudicitiæ, cogebatur eam
C mittere liberam gratis in domum paternam, ergo nō cogebatur simpliciter dare ei illa secundum extimationem, vel taxationem iudicum, Aliqui dixerunt de puellis hmō venditis, ꝙ multipliciter liberabantur magis quàm viri. Nam ponunt primò, ꝙ puellę liberabantur per desflorationem: nam si dñs aut filius domini desflorasset eam, aut immediate eam accipiebat in vxorem, & sic non erat ancilla: vel tradebatur alteri viro cum vestibus, & precio pudicitiæ: & sic etiam libera erat, quia erat extra manum domini sui: vel reducebatur ad domum paternam, & sic etiam libera erat. Secundo modo liberabatur puella, si dominus spreuisset eam dicens, ꝙ nolebat eam accipere in vxorem: vel si filius, qui eam accepturus erat, nollet eam, superdu-
D cta altera, vel potius inducta: dum tamen non desflorasset istam: sed ita liberatio non erat simpliciter, quia tunc poterat dominus facere duo. s. aut dimittere eam redire in domum paternam, & sic totaliter liberabat, aut tradere eam alteri viro sub eadem conditione, qd̄ erat facere redimi, & tunc non erat puella libera. Tertio modo liberabatur puella adueniente pubertate, quia dato ꝙ nec dñs, nec filius desflorassent eam: si tñ puella maneret vsque ad tempus pubertatis, & non acciperetur in vxorem ab aliquo eorum, liberabatur redeūdo ad domum paternam, & hoc propter periculum & inhonestatē. Nā si post principiū pubertatis maneret in domo dñi, cū illo tpe fęminę inclinent ad coitū, dato ꝙ dñs vel filius dñi nō desfloraret eā, ipsa procuraret ab
E aliquo cognosci. Etiam quia puella manente post pubertatem in domo dñi, cum ipse non duceret eam in vxorem, nec aliquis alius poterat eam ducere, dum esset ancilla, & indeterminata vtrum domino copulanda esset, perderet puella tempus suum, ita ꝙ illi, qui cōtrahere poterāt cū illa, si staret in domo paterna, nō contraherent: reducitur ergo incipiente pubertate ad domum paternā, vt quia dñs non accepit eā vsque ad illud tempus: accipiat eam aliquis alius, & sic nō debitē puellæ occasio fornicandi. Quartum genus liberationis ponitur ab alijs, scilicet adueniente anno septimo remissionis, sicut liberantur viri seruientes, vt patet hic in in litera. Sed hoc non videtur esse verum, nam repugnat illi fini, ad quem puella vendita est:

Positio aliquorū dicentium venditas puellas multipliciter posse redimi.

Quarto Puellę venditę i 7. anno remissionis liberabantur.

nam fuit vendita, vt a domino acciperetur in vxorem, & illud tempus, quod est ante pubertatem habet dominus, vt possit cognoscere puellę mores, vt securus eam recipiat in vxorem. Et patet, nam si dominus vellet cum illa puella contrahere non emendo eam, daretur sibi, cùm ipse Dñs ditior esset, & non daret patri eius pecunias in preciũ puellę, tñ tunc nõ erat securus, quia non poterat cognoscere puellam quantũ ad mores: vt ergo habeat securitatẽ, emit puellam, & si quidem fuerit contentus, bene actũ est: nam magis valet illa securitas, quàm præciũ, quod pro puella dedit: si autem non contentatur in tote tempore pubertatis reddit eam patri suo: & sic non perditur preciũ, quod pro ipsa dedit, cùm seruierit ei toto tempore vsque ad pubertatem. Si ergo puella in septimo anno remissionis liberaretur, secundum quòd serui Hebræi, dato ꝙ puella quæ erat octo annorum, venderetur ei, & dimidio anno ante septimum annũ remissionis fieret ista venditio, sequeretur tunc, ꝙ puella deberet manere apud dñm suum dimidio anno: sed tunc non consequebatur intentionem suam dñs .s. ꝙ non posset eam in tam paruo tempore cognoscere quantũ ad mores. Et hoc potissime, quia puella erat valde parua. s. in anno octauo, & actus illius sunt sine iudicio, ideo licèt in discretus sit, non propter hoc arguitur sufficienter ꝙ postea talis erit, & sic cognitio, vel iudicium de aliqua puella quantum ad futuros mores, per ea, quæ in octauo anno agit, non est certum nec recipiendum a viro prudente: postquam autem puella attingit vndecim, vel 12. annũ magis incipit cognoscere, & demonstrare de se quid futura erit. Et de talibus pueris, vel puellis intelligitur illud, quod dicitur Prou. 20. c. Ex studijs suis cognoscitur puer: & Hieronimus super eundem locũ, & habetur extra De præsumptionibus in c. ex studijs. Oportet ergo ꝙ puella maneret vsque ad annum pubertatis, nec annus septimus qui est annus remissionis liberet eam, etiam quia dominus debebat eam accipere in vxorem, cùm nõ possit contrahi matrimoniũ in tam tenera ætate, sed in pubertate. Item non debet esse idem de seruo Hebræo, & de Ancilla data, vt accipiatur in vxorem: nam seruus Hebræus ponitur solũ ad seruiẽdum: ideo in anno remissionis liberari debet, puella autem non datur ad seruiendum principaliter, sed ad hoc, quòd illo tempore mores eius cognoscantur, vt videat dominus vtrũ velit eam, vel nõ: ergo nõ liberantur puellæ sic datę in seruitutem in anno septimo remissionis, sed solùm alijs modis. De pubertate autem, quàm attendebãt in puella, vt liberaretur a seruitute, nisi duceretur a domino suo in vxorem, vel a filio domini sui, est dicendum, ꝙ pubertas dicitur in puero, vel puella quãdo ad coeundum & generandũ potentes sunt: ita ꝙ puer possit generare, & puella cõcipere: hæc autem ætas non est eadem in omnibus, nã quidam pueri ante alios puberes sunt, & quædã puellæ cito pubescunt. Assignatur tamen in iure ætas 12. anni perfecti, vt annus pubertatis, & idẽ modus tenẽt ab Hebræis, vt sit annus 12. pfectus, & incipiat tertiusdecimus: multe tamen puellæ sunt, quæ in 11. anno pubescunt: aliæ autem in 13. nondum puberes sunt. Ad hoc ergo quòd quęlibet puella pubertatem attigisse diceretur, respiciebantur in ea certa signa, quæ indicant pubertatem, scilicet pilorum apparitio in locis genitalibus, & fluxus menstrualis: & istud est certum signum: nam ante fluxum menstrualis humoris puella nulla concipere poterit: cùm ergo puella esset habens ista signa: siue haberet duodecim annos, siue plures, aut pauciores, indicabitur pubes, & veniet ad domum paternam, vel accipietur a domino suo in vxorem.

F

Examinatur litera Hebraica.

QVAESTIO. XIIII.

NVNC reuertendum est ad Hebraicam literam: nam in Hebræo habetur. *Quod si alteram ei acceperit, expensas, & vestes, & horam suam non diminuet.* Est autem aliud præsuppositum secundum intentionem literæ huius Hebraicæ, quòd ista puella desponsata fuisset filio domini sui, quia dicitur in litera, quòd si filio suo desponsauit illam, faciet illi secundum morem filiarum: & ista desponsatio erat facta per verba de præsenti, ita quòd erat matrimonium: & tunc si pater in-
G duceret aliam, & daret eam filio suo in vxorem, primam retinere debebat, & dare ei ista, quę ponunt hic, scilicet expensas. i. necessaria ad vitam, vestes siue cooperturam suam, ita quòd non sit nuda; sed tanquam vxor illius viri deberet indui: & horam suam, idest quòd daret ei debitum certis temporibus secũdum ꝙ rationale erat quantum ad determinationem humanam. Nam Talmudistæ determinauerant quotiens teneretur vir reddere debitum vxori: distinguentes status virorum & officia: & sic quibusdam magis quibusdam minus tribuerunt. Et si vxore petente vir non redderet debitum istis temporibus, dabatur actio vxori contra virum, vt impeteret eum in iudicio, & decreto iudicis compellebatur vir reddere debitum illis
H temporibus. Et sic cùm iste filius domini acciperet aliam vxorem, illa, quam recipiebat erat, principalis vxor: hoc tamen stante tenebatur dare illi, quam fecerat de Ancilla vxorem omnia debita tanquam vxori. Et ista sunt tria, quæ hic enumerantur, scilicet sustentationem in cibo & potu quotidiano, dato ipsi mulieri aliquo labore, in quo se exerceat. Nam non debet ociari, quia etiam mulieribus liberis non datur hoc. Debet etiam dare vestes, quarum nomine intelliguntur etiam calciamenta. Tertium quod competit eis inquantum sunt vir & vxor, est actus matrimonialis. s. coitus in redditione debiti, & in hoc non debet negare horam debitam illi: licèt aliam plus diligat, & honoret. Sic patet de Iacob, qui quatuor vxores
I habuit quarum principalis erat Rachel, & deinde Lia, duæ aliæ erant conditionis seruilis, & tamen cuilibet earum omnia necessaria dabat in cibis, & potibus, & in reddendo debito. Nam quantum ad redditionem debiti distinxerat eis diuersa tempora, vt patet Gen. 30. c. & in tempore, quo debebat reddere debitum vni, nõ poterat diuertere ad alteram, dato quòd vellet: sic enim dixit Lia ad Rachel, vt patet eodem capitulo. Da mihi virum tuum: conquerebatur enim dicens ad Rachelẽ, parum tibi videtur, quòd prępipueris maritum mihi, nisi mandragoras filij mei tuleris: ait Rachel dormiat tecum pro mandragoris filij tui. Ex hoc patet qualiter quælibet earum habebat ius in eum certo tempore ad petendum debitum: & illud
K poterat vendere, vel donare alteri de vxoribus eiusdem viri: & tenebatur sic agere. Patet, nam cùm Rachel dedisset ius suum Liæ, quod habebat in Iacob, exiuit Lia in occursum Iacob, vt reduceret eum ad se, & sic dicitur in litera eiusdem capituli: Redeunti autem Iacob de agro, egressa est in occursum Lia, & ait: ad me inquit intrabis, quia mercede conduxi te. Sic ergo si iste filius domini acciperet aliam vxorem præter illam quæ erat ancilla sua, debebat vtrique prouidere, & non grauare in redditione debiti: & quia forte vellet semper apud aliam manere, & nunq̃ reddere isti debitũ, quod erat magna iniustitia, .s. tolleretur isti habere filios, & ne delectaretur licitè intra terminos matrimonij: Deus ergo puidit in hoc. Scien-

Sciendum autem eſt, ꝙ iſta non compellebatur dare filius domini illi ancillæ deſponſatæ ſibi, niſi eſſet deſponſata matrimonialiter, ſcilicet per verba de præſenti: vel niſi eam defloraſſet: ſi autem nec eã deſponſaſſet per verba cauſantia matrimonium, nec tacitè illud feciſſet deflorando puellam, quam ad hoc acceperat, vt poſtea efficeretur eius vxor: ſolùm tenebatur, vel dimittere liberam, vt iret in domum patris ſui, vel vendere alteri viro ſub eadem conditione. Sed dices: quomodo ergo litera noſtra tantum demauit hic à litera Hebraica. Reſpondetur, ꝙ hoc eſt ex improprietate vocum Hebraicarum, & propter frequẽtes equiuocationes. Litera ergo noſtra in quibuſdam ſecuta fuit ſenſum Hebraicum magis quàm literam: ideo cùm plerumque videatur differentia inter noſtram literam & Hebræam, magis eſt ad literam, quàm ad veritatem ſententiæ. Nam in duobus bene concordat litera noſtra cum Hebræa, ſcilicet nuptias, & veſtes: nam licèt nos dicamus nuptias, vbi Hebręi dicunt expenſas, idem eſt: quia nuptiæ poſſunt vocari expenſæ neceſſariæ nubentibus. Ad aliud quod ponitur in Hebræo. *Et boram ſuam non diminuet*. Dicit litera noſtra. *Et precium pudicitię non negabit*. Satis reducuntur iſta ad idem: nam in ſuperficie literæ Hebraicæ eſt ſenſus, ꝙ vir non diminuet horam, ideſt tempora conſtituta ad reddendum debitum: ſic tenẽdo, precium pudicitiæ reducitur ad horam, quæ non eſt minuenda: nam pudicitia in vna hora rapta eſt, ſcilicet quando primo iuuenis carnaliter cognouit virginem: & illa hora valet multis horis: ideo non eſt diminuenda ſecundum literam Hebraicam, quia precium, quod dari debet puellæ pro virginitate ablata in illa hora, nõ erat diminuendum, ſcilicet ꝙ daretur ei dos integra, vt cõſueuit dari puellis virginibus eiuſdem ſtatus, & tunc ſequitur ſenſus literæ. *Si autem tria iſta non fecerit*. Ideſt ſi iuuenis filius domini accepiſſet eam deſponſatam per verba de præſenti, vel defloraſſet eam, & nollet facere iſta tria, ſcilicet dando veſtes: & expenſas ad cibũ & potum, & horam certam ad reddendum debitum, debet puella exire gratis. *Ideo ſi tria iſta non fecerit*. Quia intelligitur copulatiuam ſi iuuenis dicat, ꝙ vult ei dare veſtes, & expenſas, & non vult dare debitum, non manebit apud ipſum puella: ſed remittet eam ad domum paternam. Vel ſi dicat, ꝙ vult reddere debitum, & veſtes, ſed non vult dare expenſas quotidiani victus: ſed quòd det pater puellæ: non poterit tenere eam, ſed cogetur remittere ad domũ patris ſui, & ſic quicquid horum neget iuuenis dare, non poterit retinere puellam. *Egredietur gratis abſq; pecunia*, Ideſt redibit ad domum paternam. Et pater nihil tenebitur ſoluere, quod tamen teneretur, ſi vellet ipſe eam reducere filio domini, vel ipſo domino non deflorante: ſicut ſupra proſecuti ſumus in expoſitione ſecũdum literam noſtram. *Qui percuſſerit hominem*. Supra dirigebatur iraſcibilis circa appetitum magni, & ardui: hic regulatur circa proſecutionem deſtructiuam alicuius mali, & hoc eſt in vindicando damna, vel iniurias illatas, & diuiditur in duas partes, quia primò ſumitur vindicta de aliquo in propria perſona, ſecũdò in re poſſeſſa ibi. *Si bos cornupeta*. Circa primum. *Qui percuſſerit hominem*. Percuſſio accipitur hic pro occiſione, nam pęna mortis, quæ hic infligitur, non datur, niſi pro occiſione: ſi autem ſolùm aliquis vulneretur, & viuat, percutiens non occiditur, vt patet infra, ſi percuſſus ambulauerit ſuper baculum ſuum poſt percuſſionem, etiam ſi poſt moriatur, occidens non moritur, ſed ſolum dabit opera, & impenſas in medicos. Si tamen aliquis alterum percutiat voluntate occidendi eum: & hoc pateat, vt quia fortè ante dixit, ꝙ volebat occidere illum: & percuſſio ſit fortis, & contingat percuſ-

titionis
lutio.

A ſum non mori, percuſſor non occidetur. Et ſi aliquis volens alium percutere modica percuſſione, vt puta ad vindictam alicuius paruæ iniuriæ, & nolens eum occidere, ſi percuſſerit, & alius moritur, occidetur per cuſſor: quia licèt occidere noluit, percutere tamen voluit, & hoc erat malum, & voluntarium: ideo quodcunque malum poſtea inde ſequatur, imputatur agenti. *Qui percuſſerit*. Accipitur percutere pro occidere, & ſic communiter vtuntur chronographi dicentes: percuſſa ſunt in die illa centum milia virorum, ideſt occiſa: & in libris hiſtoricis ſacræ ſcripturæ, vt in libris Regum, Paral. Iudicum, Ioſue, & cæteris ſepiſſimè ſic habetur: ſic dicitur 1. Reg. 14. ca. Percuſſit Saul ſtationem Philiſthinorum. Quomodo autem poteſt probari, ꝙ fecit volens? Reſpondetur, ꝙ ſunt multi modi, B vt puta ſi inſidiatus eſt, vel ſi per induſtriam locutus fuit cum proximo, vt diceret aliqua verba, ex quibus haberet occaſionem ad occidendum eum: etiam ſi aliquibus diebus pauloante loquebatur ei iratè vultu contorto, & verbis aſperis: nam tunc præſumitur inimicus eius. Inimicus autem nunquàm præſumitur occidiſſe inimicum ſuum a caſu, ſed a propoſito, vt patet Num. 35. cap. Deut. 19. *Morte moriatur*. Eſt duplicatum verbum, ſecundum modum loquendi Hebraicum, vt dicimus, expectans expectaui, comedens comedi: & iſte modus loquendi apud Hebræos importat maiorem certitudinem, quàm quando ponitur verbum ſimplex. In Latino autem non eſt talis C modus dictionis: nihil enim magis ſignat verbũ ſimplex, quàm duplicatum: nihil magis eſt comedens comedi, quam comedi ſolùm: ſecus autem in quibuſdã aduerbijs iurandi: nam ibi certitudo maior ſignatur duplicando, vt ſæpe vtitur Chriſtus in Euangelio dicens: Amen amen dico vobis. *Qui autem non eſt inſidiatus*. Hic ponit de homicidio caſuali: & quia vnus modus homicidij voluntarij eſt, cùm quis alterum occidit per inſidias, ſequitur quòd occidere nullo modo inſidiando erit vnus modus caſualis homicidij: & licèt ſola carentia inſidiarum non faciat homicidium caſuale: eſt tamen quædam circunſtantia requiſita ad hoc, ꝙ non ſit homicidium voluntarium: & eſt talis, ſine qua impoſſibile eſt eſſe homicidium caſuale, & D cum qua neceſſe eſt homicidium eſſe voluntarium. *Sed Deus tradidit illum*. Si enim aliquis occidit, & non per inſidias: non ſequitur ꝙ ideo caſualiter fecit, quia poteſt ex induſtria facere, ſcilicet ex præconceptione, & non inſidiando: ſed hoc quod ſubiungitur tollet omnem circunſtantiam facientem homicidium eſſe voluntarium, ſcilicet. *Sed Deus tradidit illum in manus eius*. Ideſt, quòd ita ſit ꝙ non fecit ipſe occiſor, vt occideret eum, quem occidit: nec inſidiatus eſt, nec ex induſtria motus palam egit: nec ex ſubita ira ſtimulatus ſine inſidijs, aut induſtria occidit.

Si aliquis volens percutere leuiter hominẽ illũ occidit puniebatur lege percuſſorum.

Quomodo intelligitur cum dicitur, quòd Deus tradidit aliquem in alterius manus.

E

QVAESTIO. XV.

DEVS dicitur tradere aliquem in manus alterius, quando aliquis occidit alterum, aut percutit, vel quomodolibet lædit, nihil precogitando per aliquem modorum trium prædictorum. Nam tunc ipſe Deus facit, vt iſte occidat illum. Nam effectus fiunt in naturalibus à cauſis ſuis, & illæ cauſæ intendunt illos effectus. Et tunc dicuntur cauſæ per ſe aliquando autem fiunt aliqui effectus, qui fiunt ab aliquibus cauſis per accidens, vt ꝙ muſicus ædificet: accidit namque muſico ædificare: quia tunc impoſſibile eſt eſſe aliquid totaliter per accidens, ita ꝙ a nulla cauſa fieret intentum:

tum: nam tunc à nulla causa fieret: quia quælibet causa agit solùm, quod intendit: & tunc quæritur: an quando musicus ædificat, iste actus fiat ab habitu musico, vel ab habitu ædificatiuo: & respondebitur, ꝙ fit ab habitu ædificatiuo: habitus autem ædificatiuus secundũ ꝙ ædificatiuus intendit ædificare, vel ædificat: quia ista est in quarto modo perseitatis, vt patet per Arist. in primo posteriorum: causa ergo ꝙ musicus ædificet non est actus per accidens: quia fit istud ædificare ab aliqua causa, quæ est in musico, cui per se competit ædificare sicut musico cantare, & sic omnis effectus est per se intentus ab aliqua causa: dicitur per accidens tamen aliquis effectus fieri, non quòd nõ habeat aliquã causam intendentem eum: sed quia contingit, ꝙ in illa re quæ est suppositum agens talem actum sunt duæ causæ, vel principia actiua, aut plura, quorum vni competat per se ille actus, alteri autem accidat; vt homo est suppositum agens hoc, quod est ædificare, & in illo homine sunt diuersæ causæ siue principia multorum actuum, scilicet habitus musicus, habitus ædificatiuus, habitus pulsatiuus, & grammaticus: & secũdum istos est factiuus diuersorum actuum. Nam per habitum grammaticum per se loquitur congruè, & per habitum ædificatiuum per se ædificat, & sic de cæteris, & per istum modum nullus actus quantumcunque paruus potest esse totaliter per accidens. Habitus autem ædificatiuus nullo modo est principium canendi, nec per se, nec per accidens: nam habitus ædificatiuus secundum quòd ædificatiuus non est principium canẽdi, quod est esse causam per se: nec etiam id quod est habitus ædificatiuus est causa canendi etiam si non inquantum ædificatiuus, quod est secundum accidens. Impossibile est ergo verè dici, quòd habitus ædificatiuus sit causa canendi per se, aut per accidens: sicut dicimus de homine, ꝙ licèt homo non sit principium currendi per se, est tamen per accidens: nam homo secundum quòd homo non currit, nec est actus suus currere vt huiusmodi: homo tamen est currens, & sic est per accidens causa currendi: quia est id quod agit cursum. Cùm ergo dicitur, quod musicus ædificat, vel ædificator cantat, sunt per accidens, quia sunt a causis per accidens: non est intelligendum, quòd habitus musicus sit causa per accidens ædificandi, vel habitus ædificatiuus sit causa per accidens canendi: sed ꝙ homo, qui est musicus est causa per accidens ædificandi. Et patet, nam licèt homo musicus inquantum musicus non ædificet, tamen homo musicus verè & realiter ædificat: non est autem sic de habitu: cùm habitus musicus non sit id quod ædificat, vel id quo aliquis ædificat. De motibus istis, quando sunt per se, qñ per accidens, & qñ per partem: aut quis est motus per accidẽs, & quis per se, & quis per se primo, & quomodo istæ tres differentię motus assumantur ex parte mobilis, & quomodo eædem tres assumantur ex parte mouentis, & quomodo omnes tres ex parte termini, in quem, licèt nos communiter loquentes assumamus istas tres differentias solùm ex parte mobilis: tractat plenissimè Arist. in 5. Phy. in toto primo cap. & ibi vide exempla. Dico autem propter hoc, quia licèt aliquod homicidium sit, quod videtur esse per se, & intentum, & aliquod quod est casuale, vel per accidens: non est intelligendum, ꝙ sit totaliter per accidens: nam impossibile est aliquid esse totaliter per accidẽs: sed semper est ab aliqua causa per se, vt demonstratũ est: & ideo quandocunque aliquis occiditur, semper oportet esse causam per se occisionis. Verbi gratia; aliquis mittẽs lapides, vel sagittas ad aliquod signum, non intendit aliquem occidere, deinde transit aliquis per locum, quando mittuntur sagittæ, & non intendebat percuti a sagittis, quia nesciebat ibi pelli sagit-

Habitus ædificatiuꝰ nullo mõ nec per se nec per accidens est causa canendi.

Nõ est aliqđ homicidiũ qđ sit totaliter p accidens.

F tas, aut lapides: percussus lapide, vel sagitta occumbit: vocatur istud homicidium casuale, vel per accidens: & tamen omnes causæ dependentes sunt hic per se. Et patet, quia ille, qui iaciebat lapides, vel sagittas ad signum, intendebat eas iacere ad signum: & ad hoc, ꝙ illuc peruenirent necesse erat venire eas per mediũ, per quod veniebant, & iaciens intendebat eas per medium illud iacere: qui autem veniebat, & occisus est, intẽdebat venire per illud mediũ, per quod veniebãt: siue iaciebant sagitta; ad hoc, ꝙ erat transire p mediũ, in quo iaciebantur sagittæ, sequebatur ipsum transeuntẽ impeti, & percuti à sagittis: à tanta autem, vel tanta lapidis, aut sagittæ percussione, sequitur mors necessariò. Ergo occisio eius, qui transijt per locum, in quo

G iaciebantur sagittę, fuit per se, & non casualiter. Vocatur tamen casualiter, quia causa est, quæ est principalis in homine, scilicet intellectui, & voluntati accidit talis coordinatio causarum. Nam nec ipse occidens cognouit, aut voluit illas causas sic ordinatas esse, nec occisus ipse, tamen secundum se directissimè ordinatæ erant, intellectui ergo & voluntati accidit talem occisionem fieri, cum non sit volita, nec cognita: sicut homini musico accidit ædificare: licèt ædificare secundũ se ab aliqua causa intendente per se sit. Et sic declarat Boe. de consola. lib. 5. prosa prima, ponens exemplum de fodiente agrum, vt colat, & inueniẽte thesaurum, ꝙ licèt ista inuentio dicatur esse per accidens: tamen est ex causis per se, & directè ordinatiueque tendenti-

H bus: licèt nobis incognitus sit confluxus illæ causarũ. Et sic diffinit in eadem prosa casum esse dicens: Licèt igitur esse diffinire casum inopinatum ex confluentibus causis in his, quæ ob aliquid geruntur, euentum: & sic concludit etiam, quòd fortuna mouetur per legem, & debitum ordinem: licèt aliquibus videatur temeraria, vt patet per eundem Boetium lib. 5. Metro. 1. cùm dicitur,

Sic quæ permissis fluitare videtur habenis,
Sors patitur frenos, ipsaque lege meat.

Dicuntur ergo aliqui actus humani esse casuales, vel per accidens, non ꝙ nullam causam habeant, quia hoc impossibile est: sed quia illa causa, vel causarum

I confluentium ordo nobis incognitus est. Generaliter ergo dixerim, quòd illa à casu fiunt, quę sine intellectu nostro, & voluntate fiunt directè volente, & intelligente. Sed tamen non est penitus dicendum ꝙ sit aliquis effectus, qui non sit per se ab aliquo intellectu: quia ille intellectus, qui vult aliquid quod est causa alterius inquãtum est causa illius, vel saltem cognoscit esse causam illius, vult ipsum quod sequitur inde; vt si aliquis scit manifestè, ꝙ ex percussione sequitur mors, & ipse vult percutere, ergo vult occidere. Intellectus noster cognoscit ea, quæ sunt causæ homicidij: & voluntas nostra vult illas: tamen nec intelligi-

K mus illas esse causas homicidij, nec volumus illas, vt sunt causæ homicidij: nam secundum veritatem proiectio lapidum, vel sagittarum ad talem, vel talem locum est causa homicidij, & nos intelligimus, quid est proijcere lapides ad talem, vel talem locum, & volumus illuc proijcere: non tamen scimus, ꝙ illa proiectio est causa homicidij, nec volumus proijcere, vt aliquem occidamus: ergo si occidamus proijciẽtes: per accidens occidere dicimur. Si autem sit aliquis sciens, ꝙ proiectio lapidum ad talem locum est causa homicidij, & velit illos proijci ad talem locum, iste homicidium vult. Oportet autem sic dare semper vnum intellectum, qui intelligat tales actus esse causas directiuas homicidij: & tamen vult esse, vel fieri. Patet hoc, nam Deus omnia intelligit, & scit quid sequatur, ex quo plane scit, ꝙ cùm aliquis sagittas iacit, ex iactu illo se-

Quo ꝗ homicidia casualia dicantur per accidens.

Impossibile est. ꝗ actus humani non habeant aliquã causã.

Quæ nobis sunt casualia, Deo sunt per se.

sequitur homicidium,& tamē ipse vult sagittas proijci:& vult quòd ille,qui transit transeat: & sic directè vult illud homicidium. Et sicut est de illo homicidio, ita est de omnibus alijs rebus,ita φ nulla fiat sine certo ordine confluentium causarum: & illam confluentiā ordinatam facit, & vult ille summus intellectus: & in hoc consistit altissima illa Dei prouidentia, quia omnia,quæ nobis videntibus,& ignorantibus, atque non intendentibus fiunt:ipso volente,intelligente,& ordinante procedunt: & ideo si talis causa cuncta prouidens tolleretur, necesse esset cuncta temerario motu labentia corruere. Ex his fundamentis dependet, id quod dicitur in litera, scilicet φ Deus tradat aliquem in manus alterius, scilicet quòd sicut si aliquis sciat hic esse animal mortiferum, & alium nescientem inducat ad illud animal: dicitur eum ponere, vel tradere in manus mortis. Ita cùm Deus sciat sagittas illas, quæ iaciuntur esse mortiferas, & scit quòd qui transierit per locum, in quo sunt sagittæ impetetur ab eis,& moritur: cùm ergo ipse dirigat gressus euntis, vt transeat per locum, vbi iaciuntur sagittæ: ergo vult eum tradere in manus occidentis:& actualiter tradit. Ipse namque istas causas confluentes, ex quibus causantur effectus, qui a nobis intenti non sunt, ordinat vt talem effectum producant. Sic ait Boetius de consola. lib.5. prosa prima. Concurrere verò atque confluere causas facit ordo ille ineuitabili connexione procedens: qui de prouidentiæ fonte descendens cuncta suis locis temporibusque disponit. Deus autem in hoc disponit omnia: nam de naturalibus, quæ intellectum non habent: manifestum est, quòd in ellectu diuino regātur. Nam & Philosophi hoc testantur, cum dicit Commentator in secundo Physicorum. Opus naturæ est opus intelligentiæ. De actibus nostris etiam patet, quia prudentia nostra ad modica valde attingit: quia cùm aliqua agimus, nescimus quid ex illis actionibus nobis euenturum sit:& cùm aliquas vias incedimus, nescimus quò illæ peruenturæ sint,& cùm putamus bene incedere, sequitur nobis interitus: sic patet Prouer. 14. cap. Est via, quæ videtur homini bona,& extrema eius ducunt ad mortem. Deus tamen nos mouet ad intrandum tales vias: nam motus pedum nostrorum est a voluntate imperante: motus voluntatis est ab intellectu iudicante hanc viam debere sequi. Intellectus autem non habet in nobis aliquod principium à quo moueatur, cum ipsum sit primum principium, sed quia adhuc intellectus mouetur, quia determinatur ad faciendum magis vnam rem, quam alteram: vel ad eligendam vnam viam magis quam alteram, oportet dari, à quo moueatur: quia omne quod mouetur ab altero mouetur, vt patet in 6.& 7. Ethicorum. Mouetur autem intellectus ab obiecto interdum, vt quia hoc repræsentat se sub ratione boni, vel mali, delectabilis, vel tristabilis: & mouet sub ratione finis ad se persequendum. Aliquando autem non mouet ipsum obiectum intellectum nostrum, sed Deus mouet non in ratione finis, sed efficienter tanq̃ aliquid impellens. Et sic innuit Arist. in libro primo de bona fortuna: quòd cum cæteri motus fiant ab intellectu tanquam a principante, intellectus ipse in cōsulendo, vel iudicando mouetur à Deo. De hoc Salomon clarius in prouerbijs, scilicet. Cor regis in manu domini,& quocunque voluerit vertet illud. Patet hoc, scilicet aliquis est in aliquo itinere,& reperit duas vias, quæ æqualiter bonę videntur nec magis videt in vna quàm in altera propter quod ad tenendum illam moueri debeat: & tamen necesse est determinari ad vnam:& determinatur ad vnam sequendo illam: illa determinatio intellectus ad tenendum vnam vel alteram est a Deo inclinante, & mouēte intellectum no-

A strum effectiuè. Et hoc fit etiam si nos non precemur; quia Deus habet super nos influentiam prouidentiæ generalis, quam nobis non rogantibus agit. Et siue boni simus, siue mali. Sed differt, quia si rogamus, vel boni simus, dirigit Deus pedes nostros in viam bonam: si autem nō rogamus, interdum dirigit in bonam, interdum in malam: in bonam quidem, quia misericors: in malam autem, vt nos malè meritos peius afficiat. Cùm ergo aliquis nesciens à Deo mouetur ad quod bonum est & prosperum valde, vocatur bona fortuna (si bona fortuna aliquid esse ponatur.) Et hoc est propinquum existimationi Arist. in libro de bona fortuna, scilicet quòd bene fortunati agunt aliqua bona sine ratione. Et cùm quæritur ab

Arist. bonā fortunā existimat id qđ modicum a diuina prouidentia differt.

B eis, quare talia, vel talia agunt: dicunt se nescire: sed pati aliquid simile eorum, quæ a Deo sunt. Recessit tamen aliqualiter Aristo. a veritate propter malum fundamentum: nam cùm ipse dixisset, quòd bona fortuna erat simile eis, quæ a Deo fiunt: dixit tamen bene fortunatos non moueri a Deo: & posuit rationem: nam bona fortuna non solùm euenit bonis secundū virtutem, sed etiam hominibus prauis: Deus tamen non mouet ad bonum nisi bonos: nam aliàs iniustus esset. In hoc autem defecit multum magnus ille (magnus re vera, quia homo erat, & non Deus) nam non sic, vt ipse existimat, Deus enim verus summum bonum est, & sui ipsius summè diffusiuus, diffunditque se tam in malos quàm in bonos, demonstrans diuitias

C suæ bonitatis in omnes nos, vt patet Matt. 5. cap. cùm dicitur, quòd Deus misericors est, qui facit solem suū oriri super bonos & malos, & pluit super iustos & peccatores. Non est ergo inconueniens Deum mouere malos secundum bonam fortunam: præcipuè cùm bona, quæ habentur secundum bonam fortunā, sint terrena, quæ cuilibet indifferenter dari possunt: quia parui ponderis secundum se sunt, comparata veris bonis. Deus ergo dirigit pedes nostros,& manus, & oculos, cęterasque partes corporis secundum placitum suæ bonitatis, & interdum venit aliquis lapis nobis obuius, qui caput nostrum percussurus esset, si caput rectum teneremus nihil scientes, an lapis iactatus sit: nos tamen caput inclinamus,& sic mortem

D euadimus: hæc autem capitis inclinatio à Deo fuit mouente voluntatem nostram, & intellectum ad capitis inclinationem:& per hunc modum infinita pericula deuitant illi, quos Deus vult talia deuitare. Et de hoc in exemplis sanctorum interdum legitur, quòd aliqui existentes in aliqua domo confestim ruitura inter multos alios ibidem dormientes per noctem Dei monitu, non quidem in verbis, sed per manuum appræhensionem semidormientes exierunt: quibus egredientibus machina, limina, domus vniuersa concidit: Deus autem, qui iustus iudex est, cuius iudicia abyssus multa, nobisque pœnitus inscrutabilia, eos, quos pro sceleribus vult eradicare de terra, vel quos ad eruditionem in bonis castigare vult, vt meliores

De modis qbus De⁹ p suā puidentiā aliquos occidit, & aliquos saluat.

E fiant, sic interdum mouet, vt tradat in manus hostiū, qui à proposito malè agunt: vel in manus aliquorum, qui eis nullo modo nocere intendunt. Sed sciendum, quòd quandocunque aliquis sic punitur, aut occiditur casualiter: vel ab aliquo agenti pure naturali, & nihil intendente: vt a pariete, vel domo cadente: vel terremotu, vel similibus, siue a bestijs, siue ab hominibus non intendentibus occidere, aut qualitercunque nocere. Ista nocumenta, aut occisiones iustè inferuntur ita, quòd ille qui patitur meretur, nec vnquam possibile est aliquem puniri saltem leuissimè, scilicet a musca morderi, vel a pulicibus, vel modicum impingere in lapidem: nisi aliquid egerit, & talia pati mereatur, vel quod talia pati bonum ei sit. Et in hoc est altissima

Impossibile ē aliquē puniri: et leuissima punitione vt a musca morderi: qn ille inftè puniat.

ma Dei prouidentia, quæ nihil iniustum permittit: vnde licèt coram nobis ex his quæ fiunt aliqua iniusta videntur, cùm putemus probos viros mala perpeti: cassa imaginatione seducimur: nam is qui talia passus est, ea commeritus est. Et non solùm de his, quæ a fortuna (vt nos dicimus) eueniunt, quia in his fortassis nos facilius iustum esse perpendemus: sed fit interdũ, vt illi qui boni nobis videntur, a iudicibus humanis malè a proposito iudicantibus, vel a dominis potentibus, vel ab hominibus pessimis, atque nocentibus cõdemnentur, depauperentur, & occidantur: in quibus tota bonorum concio clamat Deum ista non respicere, & actus nostros temerario cursu fluitare. Sed hæc falsa sunt: nam licèt verum sit, ꝙ mali iudices, superbi, potentes, & homines pessimi atque nocentes ex proposito bonos contristare, atque delere velint: & idipsum sæpè eis, quod desiderauerint eueniat: non quicquam qui patiuntur iniustè patiuntur: licèt qui ea agunt iniustè agunt. De his sæpissimè patent exempla in sacra scriptura: vt de Nabuchodonosor occidente atque captiuante Iudeos cęterasque terræ nationes: nam promerebantur hoc: vt patet Abacuc primo ca. cùm dicitur: Domine in iudicium posuisti eum, & fortem, vt corriperes fundasti eum: ipse tamen Nabuchodonosor peccabat in destruendo gentes illas: quia ex cupiditate, & desiderio magni honoris faciebat: & illas victorias potentiæ suæ attribuebat, nihil de Deo curans: vt patet in eodem primo cap. Abacuc, cùm dicitur: Propterea exultabit, atque lætabitur super hoc, immolabit sagenæ suæ, ac sacrificabit reti suo: quia in his incrassata est pars eius. Sicut ergo est in hoc, ita de his, quæ patiuntur illi, qui boni sunt, aut boni vidẽtur: nam nec per ullam calumniam, aut iugulationem, vel derisionem a quoquam perpetimur, nisi commeriti simus, aut talia pati nobis valde expediat. Et sic omnia per ordinatissimam, atque altissimam Dei regulam fiunt: vt nihil saltem in modico illam excedat. Vnde dato ꝙ aliquis sit vir bonus coram Deo, & hominibus non commeritus mala, nec ad vitæ suæ meliorationem, vel aliorum correctionem ei pati quicquam expedit: etiam si totus mundus conaretur valde ei inferre damna, aut totaliter eradicare de terra: impossibile est ei saltem minimum damnum, aut contristationem infligere: hoc namque excederet altissimam Dei prouidẽtiam: quoniam impossibile est nos transgredi: multa autem in hunc modum sunt, quæ nobis quærelas quotidianas de prosperatione malorũ, & bonorum suppeditatione extirparent, si totaliter attendamus: de his Boetius de consola. libro 4. prosa 6.

Oẽs q aliquato lerãt iustè illa patiuntur: sed nõ oẽs qui illa agunt iustè inferunt.

Sed Deus tradidit illum in manus eius. Volebat Deus istũ pro sceleribus suis, vel fortè ad emendationem, & purgationem malorum, quæ egerat occidere: & sicut poterat per seipsum occidere ægritudinem immittendo, vel magnos, sæuosque dolores, aut fulmina de cęlo iaciendo: vult per alium facere, cùm omnia entia sint ministri Dei: vt patet Sapien. 5. c. scilicet. Pugnabit pro eo orbis terrarum cõtra insensatos: ille autem est minister huius mortis eam actualiter causans non ex animo, sed per accidens: & cùm operatio non imputetur causæ per accidens sed agenti per se: & Deus sit causa per se, qui voluit hunc hominem esse mortis actorem sine eius iniqua voluntate, & illum mori ex suis meritis, mors nullo modo huic imputanda est.

Constituam tibi locum quò fugere debeat. Quia Deus volebat hunc mortis actorem, sicut fuit à culpa expers, ita à pœna fore immunem: dedit ciuitates ad quas confugere possent huiusmodi occisores: & istæ sunt sex ciuitates, quas mãdabat Deus separari in tota terra Israel ad fugitiuorum custodiam, & refugium: vt patet Nume. 35. cap. & ibi ponuntur omnes conditiones fugi-

F tiuorum, & qualiter causa sanguinis tractari deberet coram iudicibus. Fuerunt autem separatæ tres ciuitates istarum ante transitum Iordanis in terra, quæ fuerat regis Seon, & Og, vt patet Deut. 4. ca. aliæ tres fuerunt separatæ in terra vltra Iordanem, vt patet Iosue 20. cap. Et quia istę non sufficiebant, mandauit dominus, quòd quando dilatati essent termini terræ Israel, separarent adhuc alias tres ciuitates, vt patet Deut. 19. capitulo.

Quid sit per insidias, & per industriam occidere. Et quomodo intelligitur lex ista, si quis per industriam, quæ etiam canonizata est ab Ecclesia in cap. si quis per insidias. De homicidio.

G

QVAESTIO. XVI.

Si quis per industriam.

DICITVR autem agere per insidias, & agere per industriam: nam ille per insidias agit, qui alterum non videntem interficit, vt qui loquens pacificè alterum secretè occidit, vt fuit Ioab princeps exercitus Dauid, qui occidit Abner Principem exercitus Saul & Isboseth filij eius per insidias, reducens eum pacificè in Hebron, vt loquerentur: & cùm starent in medio portæ secretè percussit Ioab ipsum Abner in inguine, & mortuus est: vt patet 2. Reg. 3. c. eodem modo occidit ipse Ioab Amasam percutiens eum in latere, cùm oscularetur eum tenens per barbam: vt patet 2. Regum 20. cap. agit etiam ille per insidias, qui alterum a parte posteriori percutit non videntem: & isti sunt vilissimi, & magis vituperabiles atque punibiles inter cæteros occisores. Per industriam aliquis agit, qui intendebat alium occidere, & parauit se ad occidendum eum: & postea palam veniens inermem siue armatum incautum tamen occidit: vel qui volẽs occidere alterum, vt videatur habere occasionem aduersus eum, suscitat verba, vt alius moueatur ad iram, & dicat aliqua verba contumeliosa alteri, ex quibus ipse coloratam occasionem habeat eum occidendi: iste modus multum est culpabilis: & tamen magis

I prior, qui per insidias. Est tertius alius modus occidendi voluntarius, qui nec per insidias, nec per industriam est: vt cùm accidit aliquos duos, qui ante inter se mala nunquam tenuerant, ex aliqua incidenti causa rixari, & vtrumque ira concitatum pugnare, & vnum altero occumbere. Et iste modus minus culpabilis est: licèt quilibet eorum morte vindicatur a lege, vt in l. nemo, C. de Sacrosan. Eccl. hic autem agitur de secundo istorum, qui est per industriam. *Occidit proximum suum.* Quilibet homo vocatur proximus, quem naturæ communitas nobis participem fecit. Ab ista lege excluduntur pueri, & amentes, qui per industriam occidere non possunt: cùm industria dicat præcogitationem, & deliberationem, quæ non reperitur in illis: quia habent imperfectum, aut impeditũ

K actum rationis. Dicit Rabbi Salomon, ꝙ ista lex intelligitur, quando solùm occiditur Hebræus: tamen si occidatur aliquis Moabita, vel Amonita, Idumęus, aut alius Gentilis, non incurritur pœna huius legis. Sed manifestè patet falsum: quia magis reus iudicatur, qui aliquem liberum hominem occidit, quàm qui occidit seruum: maximè si ille seruus sit suus: quia tunc pecunia sua perditur, vt patet infra cùm dicitur, & ꝙ si occiderit aliquis seruum suum, aut ancillam, ꝙ occidatur dominus pro eis: si autem superuixerint saltem duobus diebus, dominus non est reus mortis propter seruum suum: quia pecunia illius est: tamen de libero non

non est sic, quia si aliquis percusserit liberum etiam si moriatur vsque ad viginti dies, vel multos alios: dum tamen ægritudo fuerit continua, morietur occisor, vt patet infra, sed Iudæus moriebatur si occideret seruũ suum Gentilem immediatè coram se cadentem, etiã si esset pecunia sua: ergo a fortiori si occideret aliquẽ Gentilem, mori debebat: antecedens patet, scilicet ꝙ debeat Iudæus mori occidendo seruum suum Gentilem, quia illa regula, quæ infra ponitur de occisione serui secundum omnes tam Hebræos, quam Doctores nostros intelligitur solùm de seruo Gentili. Nam si occideret Hebræus seruum suum Hebræum, maiori pœna puniri deberet, quàm illa, quæ ibi ponitur, scilicet ꝙ si seruus, vel ancilla superuixerint saltem duobus diebus, non moriatur dominus. In seruo autem Hebræo non fiebat sic, nam quomodocunque dominus occideret seruum suum Hebræum, occidi debebat, quia in hoc eadem lex erat Hebræis seruis, & Hebræis liberis, cùm Hebræi serui nõ totaliter essent serui, sed mercenarij, vt patet Leuit. 25. cap. Dicendum ergo, ꝙ ista lex communis erat siue occideret Iudæus alium Iudæum, vel aliquem Gentilem. *Et per insidias.* Ponitur & pro aut, nam impossibile est, ꝙ aliquis occidat alium per insidias, & industriam simul cùm isti sint duo modi distincti occidendi voluntarij, vt supra declarauimus, nisi accipiatur large per industriam, i. à proposito, & tunc coincidunt, quia per industriam est communius, scilicet quòd aliquis voluit alterum occidere: & postea insidiatus est, vt occideret, iste dicetur occidisse per industriam, & per insidias. *Ab altari meo euelles.* Loquitur de altari sacrificiorum, aut altari thymiamatum: & non de altari quod est arca fœderis: vel propiciatorium super arcam: ad altare namque sacrificiorum, quod vocatur communiter altare holocaustorum, quilibet confugere poterat faciliter, cùm esset extra tabernaculum ad ostium eius intra atrium tamen tabernaculi: & in isto altari euadebat aliquis occidens alterum, si non egisset per industriam, & insidias dum maneret apud altare: ita ꝙ inde trahi non poterat. Sicut nunc fit in Ecclesijs, aut cæmeterijs, qui gaudent immunitate, ita ꝙ scelerati cõfugientes ad eas non possint inde trahi: nam liberi cõfugientes ad Ecclesias qualiacunque, aut quantacunque facinora fecerint: non sunt trahendi ab Ecclesia: nisi sint publici latrones, aut nocturni depopulatores agrorum, aut per insidias occidentes: si autem sit seruus non potest trahi ab Ecclesia, nisi prius præstito iuramento Ecclesijs, ꝙ non punietur, redire poterit ad seruitium. De his extra de immunitate Ecclesiarum in cap. inter alia. Est etiam alius casus, cùm aliquis sperans impunitatem Ecclesiæ in cæmeterijs: vel in Ecclesia aliquem occidit, aut percutit, vt patet eo. tit. in c. immunitatem: ista priuilegia habebat tabernaculum legis veteris: licèt non ita specifica nec tot etiam: quia ibi solùm altare gaudebat hoc priuilegio, cæteræ autẽ partes minimè. Et sicut gaudebat hoc priuilegio altare holocaustorum, ita gaudebat altare thymiamatum, quod erat intra tabernaculum primum ad partẽ meridianam, vt patet infra 26. cap. tabernaculum autẽ interius, scilicet Sancta Sanctorum, & ipsa arca cùm propitiatorio à fortiori gaudebant hoc priuilegio, cũ nullus locus sanctior esset: tamen nullus erat, qui illuc intrare auderet, nisi solus sacerdos magnus, & hoc semel in anno, vt patet ad Hebræ. 9. cap. & Leuit. 16. ca. si autem aliquis alius intraret moreretur. *Ab altari meo eum euelles.* Qui enim per insidias occidebat, indignus erat, vt ei immunitas sanctuarij suffragaretur, & sic Ioab, qui occiderat duos viros principes insidiosè, scilicet Abner, vt patet 2. Regum 3. cap. & Amasam, vt patet 2. Reg. 20. cap. ab altari cuius cornibus inhæserat, cùm mandauisset Salamon eum attrahi, & ipse renueret, præcepto Salomonis ibidem occisus est, vt patet 3. Regum 2. cap. Rabbi Salomon dicit, ꝙ hoc etiã intelligebatur de sacerdote, qui alterum per insidias occidisset: & postea iret ad sacrificandum, staretque ad altare dẽret expectari donec cõpleret ministeriũ, quo facto educebatur de loco sacro, & occidebatur, sicut alij viri. Est namque in hoc magna differentia inter sacerdotes temporis nostri, & temporis illius: quia licèt sacerdotes, qui tunc erant ministrarent Deo, & orarent pro populo atque emundarent populum à quibusdam inquinamentis carnalibus, de quibus Apostolus ad Hebræ. 9. cap. tamen iurisdictio tota erat regalis, ita ꝙ rex habebat iuridictionem occidendi quemcunque sacerdotem in delictis inuentum, sicut & quemlibet alium laicum. Etiam non distinguebantur pœnæ sacerdotum a pœnis laicorum: sed eadem pœna, quæ imponebatur laico pro furto, aut homicidio, cæterisque delictis: imponebatur etiam sacerdotibus, & Leuitis, nulla in hoc habita distinctione. Etiam quantum ad causas forales non erant distincti iudices, qui cognoscerent causas laicorum, & sacerdotum: sed in qualibet ciuitate erant iudices, qui sedebant in portis: & illi determinabant omnes causas tam ciuiles, quàm criminales cuiuscunque essent: & super illos erant alij iudices superiores, scilicet septuaginta seniores, qui vocantur Hebraicè concilium Cauchedrin, & isti residebant in Ierusalem, vel in alio quolibet loco, in quo staret tabernaculum domini. Et inter hos erat præcipuus iudex summus sacerdos, de quibus aliqualiter patet Deut. 17. c. Ista lex, & omnes aliæ iudiciales, quæ fuerunt datę Hebræis, non ligant nos nunc in nouo testamento: imo velle custodire eas tanquàm adhuc obligantes, esset destruere totum statum nouæ legis, vt supra declarauimus, aliquæ tamen approbatę sunt à dominis temporalibus in suis legislationibus, aliquæ autem ab Ecclesia canonizantę, inter quas ista est canonizata, & est primum c. extra de homicidio. Sed non tenetur totaliter secundum intentionem Dei ferentis legem Iudæis, sed limitatur per ea, quæ habentur extra de immunitate Ecclesiarum in c. inter alia, & in c. immunitatem.

Expositio Rabb. Sal. & Iudæorũ ad istã legem.

Not. drĩã inter sacerdotes vet. test. & noue legis.

De itellectu istius legis melius loquit infra q. 21

Qui percusserit patrem suum, aut matrem, morte moriatur. Qui maledixerit patri suo, vel matri, morte moriatur. Qui furatus fuerit hominem, & vendiderit eum, conuictus noxę, morte moriatur. Si rixati fuerint viri, & percusserit alter proximum suum lapide vel pugno, & ille mortuus non fuerit, sed iacuerit in lectulo: si surrexerit, & ambulauerit foris super baculum suum, innocens erit qui percusserit, ita tamen vt operas eius, & impensas in medicos restituat. Qui percusserit seruum suum, vel ancillam virga, & mortui fuerint in manibus eius, criminis reus erit. Sin autem vno die, vel duobus superuixerit, non subiacebit pœnæ, quia pecunia illius est. Si rixati fuerint viri, & percusserit quis mulierem pregnantem, & abortiuum quidem fecerit, sed ipsa vixerit: sub-

Num. 53

Leuit. 20. Prouer. 20 Mat. 7. de iniurijs c 1. Leui. 24 Deut. 10. Math. 5.

ſubiacebit damno, quantum maritus mulieris expetierit, & arbitri iudicauerint. Sin autem mors eius fuerit ſubſequuta, reddet animam pro anima, oculum pro oculo, dentem pro dente, manum pro manu, pedem pro pede, aduſtionem pro aduſtione, vulnus pro vulnere, liuorem pro liuore.

Lex de percutientibus patrem, aut matrem.

QVAESTIO. XVII.

Pr & mater dicunt duo principia totius boni filiorum.

QVI *percuſſerit*. Supra agebatur de occiſione, hic agitur de percuſſione: nam quantum ad alias perſonas pro percuſſione non inducitur mors, ſed ſola percuſſio: ad patrem autem, & matrem pro ſola percuſſione, vel maledictione infligitur mors, vt patet infra, & hic: nam pater, & mater dicuntur eſſe duo principia totius boni, ſcilicet quia dederunt eſſe per generationem, & mores per eruditionem, augmentationem, & nutrimentum per educationem: ideo tenemur ei quaſi in infinitum, ita ꝙ nullo modo retribuere poſſumus eis, bona tanta, quanta nobis tribuerunt, quantumcunque eis benefaciamus, & ſic eos in ſecundo gradu poſt Deum tenere, & honorare debemus: ſic enim ait Ariſt. in 8. Ethicorum dicens: Dijs & parentibus non poſſumus retribuere æqualia. Qui ergo tantorum bonorum oblitus contra patrem inſurgeret, aut matrem percutiens eos, etiam pro percuſſione ſola meretur mortem, & ſi quid aliud eſt maius morte. *Qui percußerit patrem*. Debet eſſe iſta percuſſio à propoſito, ita ꝙ intendat patrem, aut matrem percutere: nam ſi percutiat non intendens, ſed a caſu, non meretur pęnam: quia cauſæ per accidens non imputatur bonum, vel malum in actu: nec debet puniri, niſi inquantum non dabat operam rei licitę: vel non adhibuit tantam diligentiam, quantam debuit. Etiam non debet filius occidi pro quacumque percuſſione patris, aut matris: nam ſi leuiſſimè percutiat non occideretur: ſi autem percuſſio cauſaret vulnus aut liuorem, mortis reus erat filius. Et loquitur hic litera de percuſſione patris, aut matris, & non de occiſione eorũ, ſ. ſi filius occidat patrem, aut matrem: nam nulli dubiũ eſt, quin maiorem pœnam mereatur filius ſi patrem, aut matrẽ occiderit, quàm ſi ſimpliciter percuſſerit: non poſuit tamen de morte, quia nihil tale opinandũ erat, ſcilicet ꝙ aliquis talia committeret. Nam & Solon legiſlator Athenienſis, qui valde completè, & rationabiliter leges tradidit, quas poſtea tranſtulere Romani, vt ait Paulus Oroſius ſecundo de Ormeſta mundi: exiſtimans hoc impoſſibile eſſe: arbitratus fuit nunquam eſſe: ideo de talibus legem non tulit, tanquam nunquam foret neceſſaria. Romani quoque, qui in legiſlatione multum inſudauerunt, & legiſlationi Solonis duas tabulas ad completionem addiderunt, talia fieri nunquam putantes, legem in talibus non dederunt: nam in omnibus retroactis ſæculis nunquam compertum eſt, ꝙ aliquis patrem ſuum, aut matrem occiderit, & ſic in futurum eſſe crediderunt. Romæ tamen hoc factum eſt: nam anno ab vrbe condita ſexcenteſimo quadrageſimo ſecundo, qui eſt annus centeſimus ante Chriſti Natiuitatem, Publicius Maleolus adiuuantibus ſeruis matrem ſuam occidit: tota Roma ex hoc ſcelere turbata cùm neſciretur, quæ ei pęna danda eſſet, adiudicatus eſt in eculeum poni, ſ. quòd

Filius nõ dẽbat occidi ꝓ quacunq; percuſſione pr̃is & matris, ſed ꝓ graui.

Idẽ Iſidorus ethimo. lib. 5. ca. 1. & 8. diſt. in ca. Moyſes.

Tunc primo pęna parricidarum apud Romanos poſita eſt.

F inſueretur corio bouis, & poneretur cum eo gallus, & ſimia, & vipera, & canis. De his Paulus Oroſius lib. 5. De Ormeſta mundi, & Tullius in fine primi lib. Rhetoricæ nouæ, & ff. de parricidijs, in l. 1. Tantum ergo ſcęlus erat matrem, aut patrem occidere, ꝙ lex non cogitauit vnquam fieri aliquid tale. Idem peccatum eſt in occidendo matrem, vel percutiendo, quod in occidendo, aut percutiendo patrem: ſed ponitur mater poſt patrem, quia pater honorabilior eſt, & ab ipſo debet fieri denominatio. De patre autem non reperimus, ꝙ aliquis ſciens patrem eſſe eum occiderit in hiſtorijs communibus, & autenticis: in alijs tamen vulgaribus, & apocriſis multotiens reperitur, vt de Iuda dicitur, ꝙ acceperit matrem ſuam in vxorem, & ꝙ

Cum Pub. Maleolus matrem ſuam occidit.

G patrem occiderit. Quòd autem aliquis neſciens patrẽ occiderit reperitur, vt Oedipus, qui occidit patrem ſuum Laium regem Thebarum putans eſſe hoſtem, cùm crederet eſſe patrem ſuum Polybium regem Athenienſem, & Meropem reginam matrem ſuam. De his Seneca in Tragædia 5. quæ dicitur, Oedipus: & Paulus Oroſius de Ormeſta mundi lib. primo. Quòd autem matrem aliquis volens occiderit reperitur, vt diximus ſupra de Publio Maleolo ciue Romano, & de Oreſte, qui occidit matrem ſuam Clytenneſtram regis Agamẽnonis vxorem, quod fuit confeſtim poſt Troianum bellum, & de his tangit Tullius libro primo Rhetoricæ nouæ. Occidit etiam matrem ſuam Alcmeon Athenienſis: nam cùm pater ſuus Amphi-

Non reperitur q aliquis ſciens patrem occiderit.

Aliq ſcienter matrẽ occiderũt.

H tereus nollet ire ad bellum cõtra Thebanos, ad quod ibant alij Athenienſes, vxor ſua monuit, & perſuaſit illuc ire, quia non licebat virum fortem manere in ocio ciuitatis alijs pugnantibus in hoſtes pro ſalute reipublicæ, quibus ſuaſionibus Amphitereus iuit ad bellum Thebanorum, & cum ibi lętaliter vulneratus fuiſſet, dixit filio ſuo Alcmeoni, qui ei aſtabat, vt occideret matrem ſuam, quæ eum ad bellum induxerat. Alcmeon autem vt impleret iuſſa paterna matrem in reditu occidit, ſuper quo grandis quæſtio ventilata eſt, vtrum Alcmeon volẽs, aut nolẽs occidiſſet matrem ſuam: de quo Euripides fecit librum Poetico ſtilo deſcriptum, in quo defendit Alcmeonem dicẽs eum fuiſſe coactum ad occiſionem maternam ex iuſ-

I ſu patris: quem redarguit Ariſt. in 3. Ethicorum, cum dicit: Etenim deriſoria videntur Euripidis Alcmeona cogentis matrem occidere. De hoc etiam Philoſophus in 5. Ethicorum. Alius etiam fuit omnibus iſtis antiquis matris occiſor voluntarius, ſ. Ninia rex Babilonis Nini regis filius, & in regno ſucceſſor, quem Semiramis mater deſiderio regnandi ſuaſionibus traxit, vt eam in vxorem acciperet, quo colore regno nõ priuaretur, cui Ninia filius ſub obedientiæ maternæ colore obtemperans tandem infandiſſimum ſcęlus ſæpius cum infeſta infeſtanteque matre perpetratum abhorrens, eam proprio gladio trãſuerberauit: de quo Paulus Oroſius primo lib. De Ormeſta mundi. *Morte moriatur*. Ideſt occidatur. Et iſta mors erat infligen-

Cap. 1.

Ninia rex Babiloniæ ſciẽs matrem occidit.

K da per iudices, ſ. quòd quandocunque aliquis faciebat aliquod peccatum propter quod merebatur mortẽ, ſi dicatur in litera, morte moriatur, eſt ſenſus ꝙ iudices deberent eum occidere, quia iſtud dicitur per modũ imperij. Si autem dicitur peribit anima illa, vel morietur homo ille, non legitur imperatiuè, ſed prænunciatiuè: ideo non eſt ſenſus ꝙ mandetur occidi ab hominibus: ſed denunciatur, quòd Deus occidet talem virum, qui peccat in eum: hic autem imperando legitur, ideo iudices facere debent hoc, ſ. quòd occidant illum ſic peccantem.

An moreretur, qui hominem tantummodo furabatur.

QVAESTIO. XVIII.

QVI *furatus fuerit*. Licèt hic tractetur de regulatione irrascibilis, interponuntur tamen aliqua de regulatione concupiscibilis, scilicet quantum ad desiderium pecuniarum. *Qui furatus fuerit hominem*. Ponitur pęna pro furto hominis, qualis non imponitur in alijs rebus: nam nunquam imponitur hic pęna mortis: sed interdum restitutio quintupli, interdum quadrupli, interdum dupli, vt patet capitu. sequenti. Pro furto autem hominis imponitur pœna mortis. Et ad hoc ꝙ pęna, quæ hic ponitur, scilicet mors, alicui infligatur, requirebantur duo secundum doctores nostros. Primum ꝙ ille, qui ista pateretur furatus fuisset hominem. Secundum ꝙ eum vendidisset: si autē solum primum fecisset, scilicet ꝙ eum furatus fuisset, non infligebatur ei pœna mortis: sed soluebat duos homines ad seruiendum illi, quem furatus fuerat, vel dabat ei precium duorum hominum. Et hoc dicunt ad similitudinem eius, quod habetur infra de furto ouium, & boum quadruplum, & quintuplum, in alijs autem rebus duplum, vt patet sequenti capit. Rabbi Salomon dicit, ꝙ non solùm vendens, & furans moriebatur: sed etiam si solùm furaretur: & vult facere dissimilitudinem inter hominem, & cætera, quæ furto auferuntur: nam homo solus ad imaginem Dei factus est, ideo maioris dignitatis est, & debet esse dissimilis cæteris rebus: qui ergo furaretur eum, merebat̄ mortem pro solo furto. Et hoc vult ipse probare ex litera Hebraica, quæ dicit. *Fur hominis, & vendens eum inuentus in manu eius, morte moriatur*. Rabbi Salomon ad vtrumque tam ad furem quàm ad ipsum hominem furto sublatum refert. Referendo ad furem est sensus, ꝙ si fur hominem furatus fuerit, & vendiderit, & inuentus fuerit in manu eius, idest inuentum fuit, ꝙ ipse vendidit debet, mori. Referendo ad hominem furto ablatum est sensus, ꝙ si aliquis furatus fuerit hominem, & inuentus fuerit in manu eius, scilicet quia inuentus fuit homo apud ipsum furem, antequam venderet, etiam morte morietur. Sed dicendum ꝙ sensus doctorum Latinorum est verus: nam si ponamus istum secundum sensum, quem ponit Rabbi Salomon, litera nō stat conuenienter: nam cum dicitur, ꝙ si fur aliquem hominem furatus fuerit, & ille fuerit inuentus apud eum nondum venditus, ꝙ morietur: quid signabit id quod dicitur, & vendens? quia cùm non coniungatur præcedenti, necesse est facere per se distinctum sensum: sed non potest, quia tunc esset sensus, ꝙ etiam vendens hominem morte moriatur: hoc tamen falsum est, quia nisi furatus fuerit, etiam si vendit, nō est culpabilis: nam si aliquis vendit hominem, & ille non furatus est illum: necesse est, quòd aut ille homo esset suus, scilicet seruus, aut faceret se vendi ab eo ad participandum precium. Sicut patet in institu. de statu personarum, vbi dicitur, quod homo liber maior viginti annis, potest permittere se vendi ad participandum precium: debet ergo intelligi litera ista copulatiuè, scilicet quòd qui furatur hominem, & vēdit illum, debet mori. Quid autem fiat cùm solum furatus est, & non vendidit, non habetur in textu, nec patet, licèt arguitiuè dicant quidam, quòd debet soluere duos homines: sicut in illis, qui furantur alias res, & vendiderit. Hoc est verum de hominibus liberis, vel de quibuscunque Hebræis: nam isti, qui homines vendebant, quos furabantur, ducebant eos ad vendendū in alias gentes: vt in terra sua non cognoscerentur. Si-

A cut faciunt nunc aliqui mali Christiani, existentes in confinibus Agarenorum, qui furantur pueros in terra Christianorum, & ducunt ad vendendum in Agarenorum terram. Et quia vetitum erat vendere Hebręū vel Hebræam alteri populo, vt patet supra, ideo quicunque venderet Hebræum, qui esset seruus gentibus extraneis, reus mortis erat: vel si vendidisset aliquem hominem liberum. Si autem vendidisset aliquē seruum non Hebręum, non videtur, quòd mereretur pęnam mortis, sed condemnari in pecuniam, quia seruus pecunia domini est, vt patet infra. Et hoc magis est verum in illo seruo Gentili, qui nouiter acceptus erat ab Hebræo, & nondum circuncisus, vel conuersus ad ritum Iudaicum: nam tunc sola erat perditio pecuniarum domini sui, ideo dando pecuniam saltem in duplo videbatur sibi satisfieri: si autem seruus esset cōuersus ad Iudaismum, & circuncisus, atque obseruans omnes cæremonias legis, maior pęna erat infligenda, nam hic fiebat iniuria legi Hebræorū, quia iste seruus iam conuersus ad Hebraismum colebat Deum, & cogeretur ambulare in obseruantijs legis: nunc autem venditus gentibus idolatris conuertetur ad cultum simulacrorum: ideo forte mors infligeretur furanti talem seruum: vel ad minus maior pœna, quàm furanti seruum nondum conuersum ad ritum Hebraicum: lex tamen ista directè datur de furantibus homines liberos. *Conuictus noxæ*. Idest si conuincatur de crimine, hoc enim generale est: nam si aliquis debeat puniri de aliquo crimine, oportet quod sit conuictus de illo, vel per notorietatem, quod nulla potest tergiuersatione celari, vel per confessionem suam, vel per testes, vel per quemcunq; alium modum probationis, dum tamen sufficienter probetur: nam in criminalibus debent testes esse luce clariores, vt patet extra de probationibus in cap. finali, & in l. sciant cuncti, C. de probationibus. *Conuictus noxæ*. Accipitur largè noxa pro crimine quocunque: in legibus tamen humanis accipitur noxa pro occisione serui, & inde dicuntur actiones noxales, & est vnum de tribus capitibus legis Aquliæ, quæ sunt scilicet, de homicidio, de noxa, de paupe rie, vt patet extra. ff. ad legem Aquiliam. *Morte moriatur*. Idest occidatur per iudicum sententiam. *Qui maledixerit patri suo*. Ista regula datur ad relationem irascibilis, nam maledicere ex ira est sicut percutere, clamare, detrahere, falsum testimonium dicere, & sic de cæteris. *Patri suo aut matri morte moriatur*. In Hebræo dicitur, quòd ille, qui maledixerit patri, aut matri in Deo, idest expresso nomine domini magno Tetragrammaton, scilicet dicēdo; Deus maledicat tibi: aut deleat te de superficie terræ. Et hoc ponitur ad notandum magnam maledictionem: nam sicut inuocato nomine Dei magno fiunt magnæ benedictiones: ita inuocato eo ad maledicendum, fiunt magnæ maledictiones.

Vendens seruū non Hebræum non merebat̄ mortē sicut si Hebręum vēdidisset.

De non maledicendis parentibus.

E

QVAESTIO. XIX.

SCIENDVM autem quòd nomen patris, & matris sunt nomina magnæ dulcedinis, vt ait Arist. in secundo Politicorum c. 1. qui autem maledicit alicui rei, detestatur eam tanquam malam, & amaram: malū ergo, & amarum sibi erit: nam sic dixit Isaias 5. c. væ, qui dicitis malum bonum, & bonum malū; dulce amarum, & amarum dulce: ponētes lucē tenebras, & tenebras lucem. Etiam pater, vt supra declarauimus debet a nobis reputari quasi aliquid immediatum summo bono: nam post Deum, qui est summum bonum simpliciter, maius bonum nostrum sunt parentes,

Cap. vlt.

tes,quia post Deum nihil tantum bonum nobis impẽdit,sicut parentes : cùm dijs, & parentibus non possumus retribuere æqualia,vt ait Arist.8.Ethicorum:magnæ ergo reuerentiæ debent esse bonis nomina patrum, & matrum: qui ergo maledicit talia nomina, multum agit contra naturam. Intelligendum tamen ꝙ ista pœna mortis, quæ hic ponitur maledicenti patrem,& matrem, non incurritur pro qualibet maledictione: quia si aliquis calore iracundiæ concitatus semel malediceret patri:non erat iustum,vt ex hoc occideretur: sed daretur ei alia pœna corporalis: vtpote ꝙ flagellaretur: ille autem qui assuefactus est maledicere patri,& matri,& pro rebus paruis maledicit eis,meretur mortem,quia non corrigitur de malitia. Et sic filij, qui non obediunt præceptis parentum mandantur occidi,vt patet Deuter.21.cap.de illo,qui monitis parentum non obediens commessationibus vacat, & luxuriæ. Et patet hoc ex superioribus: nam maius est manus violentas in patrem, aut matrem inijcere, quã maledicere:sed non occiditur filius pro qualibet iniectione violenta manuum in patrem, aut matrem: ergo nec pro qualibet maledictione. *Si rixati fuerint*. Ista regula est ad dirigendum irascibilem: quia ex irascibili propter communicationes hominum continuas eueniunt inter eos rixæ. *Si rixati fuerint*. Est rixa contentio realis, sicut iurgium disceptatio vocalis. *Viri*. Inter viros fiunt istæ rixæ communiter:nam vna fœmina non auderet contendere cùm viro aliquo, quia viri robustiores, & animosiores sunt. Etiã quia viris valde verecundum est pugnare contra fœminas, quarum sexus ineptus est ad pugnam: ideo nullus vir nisi valde vilis aggrederetur certamen cùm aliqua fęmina:si tamen acciderit ꝙ vir & fęmina verbis contẽderẽt,& fęmina lapidem arripiens virum percuteret, rea esset huius legis, vel è contrario si vir contendens cum fęmina eam sic percuteret: idem fieret si duæ fęminæ rixentur, & vna inuadat atque occidit aliam: nam istud nomen vir concipit hic genus fęmininum, vt ponatur pro vtroque, sicut ista dictio, quicunque, complectitur secundum iura humana masculinum & fœmininum: ponitur autem dę viris, quia in viris communius accidit. *Et percusserit alter proximum suum*. Non solum intelligitur hoc de Iudæis, sed etiam si vnus Hebræus pugnaret contra aliquem Gentilem, quicunque ille esset: vt quando contingebat aliquos Gentiles venire in terram Israel ad opera mercatorũ: nam siue Gentilis Iudæum percuteret, siue Iudæus Gentilem,tenebatur reus hac lege. Nisi dicamus, ꝙ permittebatur Iudæis occidere quemlibet Gentilem, quod falsum est:nam nullum occidere debebant, nisi eos, qui habitabant in terra, quam ipsi in possessionẽ accepturi erant, & hoc non semper, sed solùm quando erat indictum bellum: si enim aliquando pax esset inter vtrosque,non licebat alicui Iudæo occidere singulariter aliquem de Chananæis, de alijs autem gentibus nullum licebat occidere. Hæc lex directè datur de liberis quando vnus pugnat contra alterum, sed adhuc intelligi potest de seruis aliquo modo, scilicet si duo serui Hebræi inter se pugnarent, & vnus occideret alterum:necesse erat, vt occidens quoque moreretur:aliàs daretur, ꝙ manerent crimina impunita, maximè homicidium,quod est de maximis, & atrocibus criminibus. Nec obstat si dicas, ꝙ tunc dominus serui viuentis, qui alterum occidit,punietur iniustè: nam ipse nihil commeruit. Quia licèt damnum sit ei,& nihil commeritus sit, tamen melius est illum damna pati, quàm occisorem impunitum relinqui. Maximè, quia istud argumentum nullum est: nam etiam dominus serui primò occisi patitur damnum, scilicet quia perdit pecuniam datam pro seruo; & ta-

Maledicẽs parentib9 agit contra naturã.

Nõ fit iniuria dño si seru9 su9 occidat, q alterũ seruum occidit.

F men nihil commeritus est:vterque ergo dominus pati debet damnum, ne crimina remaneant impunita. Etiam non videtur fieri domino iniustitia: nam sicut cùm quis habet bouem,qui cornupeta est:& nunquã fuit cognitum, & cornupetens occidit aliquem hominem,debet bos lapidari,vt patet infra:in quo dominus perdit bouem,& tamen dominus perdit bouem, quod est sibi damnosum,nihil tamen mali commeritus extitit: nam qui aliquam rem tenet, possidet eam ad omnem fortunam, scilicet si destruatur, ꝙ ei destruitur:si perdatur, ꝙ ei perditur: cùm ergo seruus sit res possessa siue possessio, vt patet 5. Ethicorum, vel pecunia domini sui, vt hic dicitur, tenebit eum dominus suo periculo, idest ꝙ si ꝑditur, sibi perditur:sic er-

G go cùm seruus sit homo, & potens peccare, quacunq; die dominus emit eum, emit cum isto periculo, ita ꝙ si peccauerit, quòd moriatur, si tale sit delictum quod morte sit vindicandum: & non erit aliquod grauamẽ domino, quia cum isto periculo accepit: sicut quando emit eum, emit tanquam potentem mori, & si moriatur euenit domino magnum damnum, tamen sustinet illud, nec in hoc grauari debet, quia talem illum sciebat futurum. Sed fortè dices, ꝙ in hoc casu iustius esset, ꝙ dominus serui viuentis det pecunias aut seruũ domino serui occisi. Sed non est verum: nam tunc sequebantur duo inconuenientia. Primum ꝙ crimina capitalia manerent impunita, quod repugnat disciplinæ politicæ, & bono statui ciuitatis. Secundum in-

H conueniens erat, quia vnus dominus grauaretur magis quàm alius, s. ꝙ dominus serui occisi nihil ꝑderet: & dominus serui viuentis perderet seruum suum: sed nihil magis peccauit dominus serui viuentis, quàm mortui cùm non fuerit conscius huius rei: cùm ergo vnus perdit seruum nihil male meritus, etiã alius perdet, & tunc crimina capitalia iuxta disciplinam politicam punientur. Sic etiam si homo liber rixetur cum seruo, qui non sit suus (nam de seruo suo dicendum est secũdum regulam, quę infra ponitur immediatè). In hoc ergo casu quicunque occiderit alterum tenebitur reus hac lege: nam si seruus occiderit liberum, manifestum est, quòd debet occidi, quia non est maioris priuilegij seruus, quàm liber: sed liber occidens alterũ

I liberum, occiditur per hãc legem: seruus ergo qui occiderit liberum occidetur per hanc legem; nam si nõ occidatur seruus occidens, quę vindicta dabitur pro illo crimine? non enim potest dari pecunia, quia corpus liberum existimationem nõ recipit, vt patet, ff. ad legem Rhodiam de iactu l.2. §. si cum homo, & ff. si quadrupes pauperiem fecisse dicatur l.ex hac, & ff. de eiectis, & effusis, l. vltima, necesse est ergo ꝙ moriat: aliàs daretur, quòd quantacunq; facinora seruus ageret, nũquam capitaliter puniretur, quod absurdissimũ est, & contra omnem legẽ atq; statum politicũ: maximè quia concessa impunitate serui proteruirent, & in

K omne genus sceleris miscerentur. Si autem accidat contrarium, s. ꝙ homo liber occidat seruum, etiam vr̃ ꝙ debeat mori. Nec valet si dicas, ꝙ restituat dño pecuniam quantum valet seruus: nam in hoc satisfit dño de damno sibi illato, tamen non satisfit legi: maximè quia si dñs occidẽs seruum suum, qui maius ius habet super eum, quàm aliquis extraneus, quia pecunia eius est, vt patet infra, occiditur pro eo: quanto magis si occidat ille cuius non est seruus? nam si solùm haberetur consideratio eius, quod perdebat dñs in seruo, q̃n ipse occideret eũ: gratis vellet esse perditũ preciũ serui: tñ lex non permittit hoc, quia cum occidit, ergo necessarium est, ꝙ in occidendo seruũ alicuius non solũ dño serui damnũ fiat auferendo ei seruum: sed etiam legi, aut statui politico: qua pp lex reqrit vindictã de dño: si ergo aliquis cuius non est seruus occidat seruũ: licèt dam-

Si seruus hoiem liberũ occ... debat mori.

Hõ liber existimationem nõ recipit.

Si hõ liber seruũ occiderit, mori debebat.

damnum quod dn̄s sustinet in perdendo seruum pecuniis possit æquiparari: iniuria tamē, quæ fit statui politico, & legi: non potest satisfieri, nisi per mortē occisoris. Et si dicas, ꝙ dominus occidens seruum suum: occiditur propter magnam crudelitatē, quā exercuit ad seruū suum: ita debebit, & rationabili⁹ occidi alius quia tantam, vel maiorē crudelitatem exercuit in seruum alienū. *Percusserit alter proximū suum.* Idest vnus homo percusserit alterū. Quilibet namq; vocatur proximus alterius: quia natura eos cōmunicatę speciei fecit esse participes: & hoc siue liber contra liberū: siue seruus contra seruum: siue liber contra non suū seruū: siue seruus contra non suū dn̄m. Percussio accipit hic, vt accipitur cōmuniter, scilicet pro sola vulneratione, siue inde sequatur mors, siue non. *Lapide, vel pugno.* Per B lapidem intelliguntur instrumenta, vel arma, quibus percutimus eminus existentes: quia talia iaciuntur, vt lanceę, missilia, sagittę, & quodlibet aliud genus armorū, qđ a longe pulsum lędit: nam nihil magis est, ꝙ aliquis percutiat aliū, & occidat lapide, quā ꝙ percutiat, & occidat telo: nam eadem pęna imponitur pro omnib⁹: sed lex loquitur succincte: relinquēs alia iudicio legentium, qui diceret esse idem ius, vbi eandem iuris radicem inuenirent. *Vel pugno.* Dictio quæ ponitur hic, in Hebręo est æquiuoca: & signat duo. s. pugnum, vel glebam. Accipiendo autem pro gleba est sensus, ꝙ siue aliquis percutiat alterum lapide, qui durus est: siue gleba, quæ tenerior est: si tamen occidat, aut vulnus faciat, sequitur eadem ratio, scilicet ꝙ detur eadē pęna. Sed rationabilius ponitur hic, vel pugno, ad signādum diuersa genera armorum, vel diuersum modum occidendi: nam ponendo lapidem, vel pugnum possunt ista dupliciter distingui. Vno modo, ꝙ per lapides intelligantur instrumenta, quibus procul existētes percutimus. Et per pugnum instrumenta, quibus cominus nō dimittentes ea a manu: vt cū percutim⁹ ense, aut baculo, aut qualibet alia re dura retenta in manu, vel ipsa manu simplici. Vel potest fieri alia distinctio, quia duo genera sunt inferendi mortē: quoddam est per arma, aliud est sine armis. Percussio autē, quæ fit mediantibus armis: manifestum est, quòd est mortis illatiua, vel antecedens ad mortem inferunt: quia arma dura sunt, & diuidunt carnem, vel frangūt: arma autem qualiacunque sint semper sunt duriora carne nostra, ita vt ledere possint. Percussio autem, quæ fit sine armis, vt percutere aliū palma, vel pugno; non videtur esse mortis illatiua, ideo posset aliquis dubitare vtrum si percussisset pugno, & mors inde secuta fuisset, deberet infligi mors occisori: ideo textus vtrunque posuit, scilicet lapidem, idest quodcunque genus armorum: & pugnum, idest genus mortis sine armis.

Quid erit si occiderit strangulando.

QVAESTIO. XX.

Si autem dicas quid erit si aliquis aliū occidat strangulando eum, scilicet stringendo guttura eius, & cogendo expirare. Respondetur, quòd istud genus mortis ad percussionē pugni reducitur. Item siquis alium veste aut sudario ad collum iniecto strangulet, eadem pęna plectetur. Et vt generaliter dicam, omne genus mortis qualecunque illud sit, morte plectendum est; sed lex posuit qđ communius est. *Et ille mortuus non fuerit.* Quando aliquis rixando alium occidit, non ponitur hic regula, quia intelligitur ex superioribus vbi dixit: siquis per industriam occiderit proximum suum, aut per insidias, ab altari meo euellas eū, vt moriatur: ibi dictum fuit de morte inflicta p̄ indu-

A striam: aut per insidias, qui sunt duo modi occisionis voluntarię. Tertius modus erat per iracundiam ex aliquibus verbis suscitatam, & sequatur homicidium: ita tamen quòd nullus eorum qui adinuicem rixabātur ante hoc intendisset alterum occidere: & tamen quia iste modus voluntarius est, intelligitur sub alteris: quia datur eis eadem pęna. Occisio autem, quæ fit per rixam impossibile est: esse casualem, cùm quilibet rixans intendat percutere alterum siue multum, siue modicum: casualis autem est, cùm faciens, nec intēdit nec vult: vt supra declaratum est. *Et ille mortuus non fuerit, sed iacuerit in lecto.* Aliquando in rixa fit aliqua percussio, quę ita modica est, quòd percussus nō iacet in lecto, & tamen impeditur ab agendo, & tunc idem est: quia oportet habere rationem ad opera, & impensas. Aliquando autem fit percussio, quæ nec impedit ab agendo, nec facit in lecto iacere, & tunc percutiēs ad nihil tenetur percusso: vt si aliquis rixans contra alterum, & eum fortiter impellens euersum in terra faciat: licèt ibi dolorem sustineat, & aliqualem fractionem: si tamen non sit fractio alicuius membri, vel nō reddatur talis, ꝙ non possit operari, ad nihil tenebitur percutiens, quātum est ex capite huius legis: posset tamen aliàs de iniuria agere ad existimationem in pecunia. *Si iacuerit in lecto.* Ita quòd ęgrotauerit ex illo vulnere, & iaciat in lecto. *Si surrexerit, & ambulauerit foras.* Ponitur hoc quia cum aliquis percutitur forte non est percussio tanta, vt statim percussus intereat: est tamen C dispositus ad postea moriendū, & tunc quouis modo sciri posset, quòd ex illo vulnere percussus moriebatur, percussor occidēdus erat. Et dato, quòd percussus surgeret de lecto, & fortiter, & sine baculo ambularet: si tamen sciri posset per certitudinem, quòd postea moriens ex illo vulnere periret, occisor capite plectendus erat: quia tamen constare non potest nobis per certitudinem, lex posuit eum modum quo rationabilius poteramus suspicari certitudinem, aut veresimilitudinem. *Si ambulauerit.* Si enim postquam aliquis percussus est, nunquam a lecto surrexit, quantumcunque in lecto duret, si postea moriatur, pręsumitur mori ex illo vulnere, ideo occisor occidendus est (*Foras.*) Dato quòd ambulet per domum surgens modicum D a lecto, & non exeat domum, & postea moriatur, percutiēs occidetur: quia ad hoc, quòd liberaretur oportebat percussum ambulare foras.

Quare cum ista lex de percussoribus canonizetur ab Ecclesia in cap. primo De iniurijs, & damno dato: non ponitur ibi ista particula: Si surrexerit, & ambulauerit foras super baculum.

QVAESTIO. XXI.

Sciendvm quòd inter cęteras regulas iudiciales veteris testamenti, quas in diuersis locis canoniE zauit Ecclesia, & statuit esse leges: est ista, & ponitur vt primum cap. extra De iniuriis, & damno dato: & tamen non ponitur ibi ista particula, scilicet, *Si surrexerit, & ambulauerit foras super baculum suum.* Quia ista particula est ad distinguendū quando percutiens debet occidi, & quando non: nam si percussus nullo modo surrexerit a lecto, & ibi mortuus fuerit, moritur occidens: vel si surrenxerit, & non ambulauerit foras: si autem ista omnia euenirent, scilicet quòd surgeret, & ambularet foras, liberabatur a morte p̄cutiens, dato ꝙ moreretur percussus, iura canonica pęnā capitalem non infligunt: quia hoc causat irregularitatem, quam omnes ministri Ecclesiæ fugere debent: ergo non debet ponere id, quod pertinet ad pęnam capitalem.

Et si arguas, quòd non potest stare ista ratio, quia iste casus qui ponitur in litera non est ad pęnam capitis. s. si pcussus iacuerit in lecto, & postea surrexerit, & ambulauerit super baculum suũ: imò in tali casu percutiens absoluitur. Respondetur, ꝙ non procedit ratio: nam licèt iste casus non sit ad mortem, cũ hic ponatur disiunctio, & diuisio: qđ lex in vno casu negat, in alio concedit, vt patet extra De pręsumptionibus in c. nõne benedicimus: cũ ergo lex dicat hic, ꝙ si percussus iacuerit in lecto, & postea surrexerit, & ambulauerit super baculum suum: ꝙ percussor nõ est reus mortis: arguit à cõtrario sensu, quòd si nõ surrexerit de lecto, vel non potuerit ambulare foras, quòd percussor erit mortis reus, si moriatur percussus: sed hoc non decebat dicere canonicam facultatem: ergo nec casum ex quo iste sequitur a contrario sensu. Taxare autem expensas in pęnam alicuius debiti, vel dare certam mulctam, pertinet ad canonicam facultatem: cũ hoc non inducat aliquam inhonestatem, aut irregularitatem: ideo canonizauit Ecclesia istam legem, quantum ad partem illam, in qua agitur de taxatione expensarũ in medicos, & damna operum: relinquens illud quod ad sententiam sanguinis tangit. Sed arguet aliquis, quia Ecclesia canonizauit illam legem, quæ habetur supra in hoc cap. scilicet, si quis per industriam occiderit proximum suum, & per insidias ab altari meo euellas eũ, vt moriatur, & est ista lex canonizata, extra de homicidio, est enim capitulum primum: sed in ea ponitur pęna mortis. Ad hoc respõdetur dupliciter: vno modo, quòd pęna mortis, quę ibi ponitur non sic intelligitur ab Ecclesia canonizante. Nam licèt Deus condens istam legem fecerit eam de pęna capitali: Ecclesia tamen, quę talem pęnam non infert: intelligit istã mortem de quadam alia morte spirituali, quę est per excommunicationem. Et sic quidam doctores canonistæ exponentes istum textum dicunt, vt moriatur. s. per excommunicationem, & non per gladiũ: & excõmunicare non inducit irregularitatem, & sic non procedit argumentũ. Alio modo, & valde melius respondetur ad hoc: nã istum modũ superiorem nõ teneo, quia non est verus, cũ ille, qui alterũ per insidias occidit nõ excommunicetur: sed est sensus, ab altari meo euellas eum. i. licèt taliter occidens confugerit ad Ecclesiam, non gaudebit immunitate, sed trahetur inde: sicut dicitur in ca. inter alia, extra De immunitate Ecclesiarum: sic etiam alij extrahuntur de Ecclesia, vt publici latrones, & nocturni depopulatores agrorum: vt patet in eodem cap. Et tunc istud cap. licèt ponatur de homicidio tractans de pęnis homicidiarum: verius tñ pertinet ad titulum de immunitate Ecclesię sup partem, scilicet qui gaudeant immunitate Ecclesiæ, & q non. Et idem dicit in parte quod cap. inter alia: sed potest pertinere licèt indirectè ad titulũ de homicidio: quia in eo continetur pęna homicidæ: est. n. Ecclesia huius priuilegij: quia malefactores ad eas, vel earũ cemœteria confugientes non trahantur inde: ꝙ aũt illi, qui per insidias occiderunt trahantur de Ecclesia, est pęna eorũ propter grauitatem delicti. Huic cõcordat glo. Bernardi super istud ca. super partem per insidias dicens, iste qui per aggressionis insidias occidit, ab Ecclesia immunitatem nõ habet, & de tali loquitur: nec publicus latro, supra De immunitate Ecclesiarũ capi. inter alia, & §. quãdo liceat vnicuiq; sine iudice se vindicare. Lege Causa. j. & ij. & xvij. q. 4. sicut antiquitus. Item qui ea spe in Ecclesia vel cemœterijs delinquit, vt liberetur: non defenditur ibidem, supra de immunitate Ecclesiarum cap. vltimo. Et ita iste euelletur ab altari, si illuc confugerit. Et quando dicitur in litera, vt moriatur, non tenetur particula, vt, dicens causalitatẽ finalem. s. ꝙ trahatur ad hoc, vt moriatur: quia Ecclesia

Nota infra dicenda ꝑ intellectu, ca. j. de homicidio, de quo supra q. 16.

Ecclesia pęnam capitalẽ non infert.

Qũo Ecclesia ĩtelligit mortem esse inferendam de qua in lege ista agitur.

Qui ea spe in Ecclesia delinquit, vt defendatur: Ecclesia illũ non adiunat, nec defendit.

F sia non mandat, vt trahatur inde ad hoc, ꝙ moriatur, quia tunc esset irregularitas in mandãte: sed vt, vt, dicit consecutionem. s. euelles eum ab altari meo, vt moriatur. i. & morietur: & tamen rursus non est intelligendum, hoc per modum imperij, ita ꝙ Ecclesia dicat, & morietur: sed permittit eum trahi inde in pęnã tanti criminis, & non mandat, ꝙ moriatur, vel relinquatur: sed postea curia secularis trahens eũ inde occidit illũ, & sic trahitur ab altari, & moritur. Et hoc innuit glo. Bernardi dicens: ꝙ hoc, quod dicitur, vt moriatur, nõ tenet ad literam. s. ꝙ non intelligit Ecclesia, ꝙ debeat occidi ex mandato eius malefactor eductus: permittit tñ curię seculari occidere si voluerit. *Super baculum suum*. Idest quòd licèt nõ possit sufficienter ambulare

G per se, ambulet saltem super baculũ nullo alio tenẽte: nam cũ aliquis percussus tantũ conualuit, quòd super pedes innixus suo baculo ambulare potest, pręsumitur quòd veniet ad perfectam conualescentiã: & dato qđ accidat eũ mori: ista mors dicętur magis venire ex negligentia percussi, qui se a noxiis non custodiuit, vel ex imperitia medicorum, qui nescierunt curare vulnus: in Hebræo dicitur. *Si surrexerit, & ambulauerit foras super innixionem suam*. Et dicunt, quòd vocatur innixio pędes hominis. s. si surgẽs ambulauerit super pedes suos: qđ est signum perfectę sanitatis restitutæ: & tunc debet iudicari innocens, qui percussit. Cùm autem ambulat super baculum, non est reddita perfecta sanitas. Sed rationabilior positio est vocare innixionem baculum,

H quàm pedes: quia innixio videtur esse aliquid nobis extrinsecum, quo nos sustentamur, pedes autem pars nostra sunt. Etiam si scriptura voluisset hic nominare pedes, cur nominabat innixionem, quasi per quasdã circumlocutiones? nam licèt prophetica dicta in sacra scriptura occulta sunt: quia occultabat Deus veritatem futurorum, vt sibi placebat, ne cuilibet pateret: in lege tamen non debet esse aliquid obscurum: nec per circumlocutiones datum: cùm ponatur ad erudiendum seculares, qui circa metaphoras, & circumlocutiones non student, cùm vix ea, quæ plana dicuntur, intelligere valeant. Item quia similis modus loquendi reperitur Zacha. septimo, nam cùm loquatur ibi dominus de habitatione Ierusalem futura post captiuita

I tem Babylonicam, & quòd viri senes ambulabant super baculos: ponitur pro baculo in Hebręo eadem dictio, quæ ponitur hic, vbi nos habemus super baculũ, & dicitur ibi adhuc habitabunt senes, & anus in platea Ierusalem; & viri baculus in manu eius præ multitudine dierum, & plateæ ciuitatis complebuntur infantibus, & puellis ludentibus. Item iura semper sunt prõptiora ad absoluendum, quàm ad condemnandum: quandocunq; ergo aliqua ratio reperitur, ex qua aliqs debeat absolui, illa pręponderat quacunq; alia, quę reperiatur ad condemnandum. Et nunc licèt maior certitudo sit, quòd ille, qui percussus est, & fuit in lecto, & postea ambulauit foras pedibus suis baculo non innixus, & moriatur, quòd non mortuus est ex percus-

K sione directè, sed ex negligentia, vel qualibet alia occasione. Quare si solùm surrexerit, & ambulauerit foras super baculum suum: satis tñ est certitudo, quãta habetur ex natura pręsumptionum, quibus iura vtuntur: quòd si ambulauit foras super baculum suũ, quòd postea non moriatur ex vulnere, sed ex aliqua occasione: ergo pro hoc solo debẽt absoluere. Rabbi sal. dicit ꝙ qñ aliquis sic percutiebat: & dubitabat de salute eius, debebat teneri qui percusserat, quousq; vel moreretur percussus, vel redderetur integrę sanitati, vt videretur qđ fieri deberet de eo. Cõcedit aũt Rabbi Sal. ꝙ dictio Hebraica hic posita stet hic pro baculo: & tamen non vult, quòd infirmo ambulante super pedes absoluatur percussor, si postea moriatur percussus.

Iura prõptiora sũt ad absoluẽdum, quã ad condẽnandum.

Opinio Rab. sal.

Et

Et respondet ad literā: quòd ponitur hic baculus pro pedibus: nam sicut baculo innitimur, ita & pedibus innitimur: & facit in hoc metaphoram: dicit.n. multotiens hoc reperiri in sacra scriptura, sicut patet Ezechi.4.c.cùm dicitur: Conteram baculum panis eius, idest virtutem germinatiuam, in qua fundatur esse multum panem, aut modicum, vel nullum. Sed hoc non consonat: quia licèt in Prophetis, in quibus erat intentio Dei mysteria sua aliqualiter velare, deceat ponere metaphoras: in lege tamen, qua populares erudiendi sunt, in qua est intentio legislatoris cuncta stilo lucido designare, non decet vti metaphoris. *Innocens erit qui percussit.* Scilicet a pęna capitali, quę infligi debebat pro homicidio: sed non a pena expensarum in medicos, & perditione operum. Et hoc quicunque postea casus euenerit, siue moriatur pcussus, siue non moriatur: quia si moritur non præsumitur mori ex vulnere, sed ex alia occasione. *Ita tamen, vt opera eius.* Ille qui pecussit, directè fecit percussum perdere opera sua, idest labores suos, & fecit expendere in medicos, qui aliàs necessarij non erant, nisi vulnus euenisset. Opera autem sunt ea, quæ ipse percussus agebat ex officio suo, vt si erat cerdo, vel faber, agricola, vel qđlibet alterum: supputatis autem diebus, quibus infirmus nihil operatus est, & precio conuenienti pro singulis diebus secundum genus officij sui, quę taxatio pertinet ad iudices, tenebitur percutiens soluere hoc. *Et impensas in medicos.* Idest dabit tantum, quantū medici pro laboribus suis receperunt. Et non solùm expensas in medicos, idest datas pro labore medicorum: sed etiam expensas datas in medicinas: vtrunque namque infirmo necessarium est propter infirmitatem. Et non solum hoc, sed etiam sumptus factus in cibis, qui non erant medicinales: tamen erant sumptuosiores illis cibis quos sumpsisset, si sanus foret: generaliter namque dicendum est, vt omne quod ad necessitates percussi expenditur supra id quod expendendum esset si sanus esset, siue in medicos, siue in cibos, & ipsa precia operum reddere debet percutiens. Si tamen percussus post sanitatem redditam deformis manserit ex manente cicatrice, non debet petere aliquod precium pro deformitate, quia corpus liberum estimationem non recipit, vt habetur. ff. ad legē Rhodiam de iactu l.ij.§.Corn.&.ff.de eiectis, & effusis.l.j.§.si cum homo. Et si obijciatur, quòd cū homo perit, fit ęstimatio quinquaginta solidorum. Responsetur, quòd hoc nō fit pro ęstimatione valoris hominis, sed pro pęna. Sed est considerandum circa istam restitutionem expensarum, & perditionis operum. Nā aut ille, qui percussit alterum, erat liber, ita quòd liber percuteret liberum hominem, & tunc dabat ei expensas, & opera: & in hoc nulla difficul tas, vel grauamen erat, vt qui deliquerat puniretur. Si autē liber homo percussit hominē seruum, tenebitur dare domino illius secundum ista prędicta, scilicet expensas, & opera. Sed dices: videt, quòd percutiens seruum, & occidens cum debeat soluere precium eius domino suo: ne dominus grauetur perdendo seruum suum. Respondetur, q non debet: nā non debet maiori priuilegio gaudere dominus serui pro seruo percusso, quàm homo liber pro seipso: sed si aliquis homo liber occidat, ita q iacuerit in lecto, & postea surrexerit, & deinde moriatur, non occiditur occidens, ergo nec debet occidi si eo modo seruum occiderit, nec soluere precīū ac si seruum occidisset: nam soluere præcium serui mortui habetur loco pęnę capitalis in occisione hominis liberi: & non debet fieri talis solutio, nisi cū percutiēs iudicatur reus homicidij, sed percutiendo taliter seruum, ita q cadat in lectum, & postea surgēs ambulet super pedes aut baculū: etiam si postea moriatur non

Contra responsionē Rabbi Sal.

Qualiter percutiens & percussus se habebant circa expensarū exhibitionem.

A incurritur homicidium fm istam legē: nam et in homine libero hoc fit: ergo non debet taliter occidēs seruum soluere precium dño suo: sed solas expensas, & opera perdita tempore curationis. Et si dicas, q dominus grauatur in hoc, quia perdit seruum suū: & nihil mali meritus est: ergo debet ei dari precium serui. Respondetur, q non valet consequentia: nā etiā si seruus ęgritudine moriatur, dominus perdit eū, & nihil mali merebatur: & tamen non fit ei iniuria, quia dñs seruū mortalem emit, talem ergo semper debuit reputare. Sicut ergo cū quis seruus ægritudine moritur, qđ dicimus Deum agere, dñs non conqueritur tanquā Deus illud iniuste faciat: ergo nec debet conqueri cū seruus moritur per legē: nam sicut mors indita a voluntate

B Dei iusta est: ita suo modo iuxta conditionē status politici mors inflicta a lege pro sceleribus iusta est. Sicut ergo dñs non conqueritur cū moritur seruus morte naturali, quia eū mortalem emit: ita non debet conqueri cū moritur per mādatum legis pro cōmisso crimine, quia cogitare debuit dñs, q seruum potentem peccare emisset: & per hoc cogitare debebat, q fm ꝓditionem legis eū pro delictis perdere poterat. Si autē seruus percutiat liberum, tunc dominus serui debebit dare homini libero expensas, & opera perdita: vel si non vult, dabit seruum percutientem in manꝰ percussit, vt seruiat ei: vel vt vēdatur alteri: nam interdum expensę, & opera perdita liberi percussi valerent magis, quā seruus percutiens: & tunc dominus mallet forte

C dare seruū, quā soluere illas expensas. Et si hoc faciat, non poterit vltra quicquam peti ab eo: quia forte percussus videns, quòd impensę, & opera maioris valoris erāt, quā seruus, nollet seruum recipere, sed petere a dño impensas, & opera. Et dicitur, q non potest: liberabitur namq; dominus a quocunq; impetitore pro damno, vel iniuria facta a seruo, si seruum tribuat. Et patet ratio: nam si dominus fuisset conscius criminis, scilicet q mandasset seruo suo percutere eum, quem percussit, aut consuluit, teneretur dominus non solū dare seruū, sed etiam soluere totas impensas, & opera: quia non solū seruus peccauit, sed etiā dñs: non ergo solū seruus tradetur, si magnitudo impensarū hoc exigat: sed etiā dominus tenebitur cōplere quod deest;

D cū aūt dominus non fuit conscius huius criminis solo seruo agente: non est aliqua ratio, vt aliquid perdat vltra seruū: satis.n. perdit perdendo seruū, cū nihil mali ipse egerit. Fundamentum rationis huius est, quia peccatorū pęnę suos debent tenere actores, vt patet extra de his, quæ fiunt a ma ori parte. ca. quęsiuit. Patet etiā hoc in exemplo: nam vt habetur infra sequenti cap. si aliquis habuerit bouem cornupetā, qui nunquam cognitus est esse cornupetā, & occiderit virum, vel fęminam, occidetur bos: dominus aūt bouis nihil vltra patietur, aut soluet: si aūt sciuisset, & non tenuisset eū, ita vt non noceret, occidebat dominus. Et hoc in primo nihil de damno facto per bouem pertinebat ad dñm, cū nesciat: in secūdo autem punitur, quia erat cōscius,

E & ipse videtur pręstare cām eius mali, qđ per bouem factum est: in primo ergo dando bouem saluatur, in secundo non. Conformiter ergo erit in domino, qui fuit conscius mali, quod seruus egit, vel quomodo nō fuit cōscius: idem enim fundamentum est vtriusque.

Quid fiebat apud Hebręos cum seruꝰ liberū percutiebat.

Quid iuris esset cum seruus, vel Hebræus, vel Gentilis Hebræum liberum percutiebat.

QVAESTIO. XXII.

SED adhuc circa hoc distinguendū est. Quia aut iste seruus, qui percutiebat liberū erat seruus Gentilis.i. de gentilitate natus, etiam si iam circuncisus esset: aut erat de Hębræis ex genere. Si autem sit seruus natus

de Gentilibus, planior eſt quęſtio: nam tales poterũt vendi ſimpliciter, & poſſideri iure perpetuo, & hęreditariè tranſmitti ad poſteros, vt patet Leui.25.ca. dãdo ergo talem ſeruum pro damno illato; rectè ſoluebatur, quia totaliter dabatur ipſe homo. Si autẽ eſſet ſeruus de gente Hebręorum, erat maior difficultas: nã ſeruus de genere Hebræorũ, non eſt totaliter ſeruus: quia non venditur in perpetuum, ſed ſolũ ſeruire debebat ſex annis, & in ſeptimo anno fiebat liber: vt patet ſupra. Dato ergo, ꝙ aliquis de ſeruis Iudæis percuteret aliquẽ liberũ, ſi vellet eum dare dominus pro expenſis, & perditione operarũ, & iſta ꝑcuſſio fuiſſet facta ante annum remiſſionis, quaſi per vnum mẽſem, aut paulo plus: manifeſtum eſt, ꝙ ſeruitium illius ſerui in illo menſe modicum valebat: ſi ergo expenſę, & perdita opera multa eſſent, non videtur poſſe ſatisfieri ex ſeruitio illius ſerui. Tunc dicendũ, ꝙ ille ſeruus nouiter vendebatur, & ſeruiebat annis ſex aliis, & ex illo precio ſoluebantur impenſę in medicos, & opera perdita. Et ſi arguas, ꝙ non poteſt ille ſeruus vendi iterũ, quia ſeruus non cogebatur ſeruire vltra annos ſex, & in ſeptimo liber erat: cùm ergo iſte ſeruus attigiſſet ad ſeptimum annum, non cogebatur vltra ſeruire. Reſpondetur, ꝙ id qđ nos voluntariè facere poſſimus: & tamen non obligamur, inrerdũ a lege imponitur nobis vt pęna: ſed ſeruus, qui ſex annis ſeruiuiſſet, & liberaretur in ſeptimo: poterat iterum ſe vendere aliis ſex annis, & poſt illos aliis ſex: ita lex poterit facere, ſcilicet vt aliquem vendat pro ſuis facinoribus, ſi non habet ad ſoluendum pęnas: ſicut patet infra ſequenti capit. cùm dicitur: Quòd ſi aliquis furatus fuerit, & non habuerat ad reſtituendum rem furto ablatam, & pęnam furti, vendetur pro ſeruo ſuo. Sic ergo hic ſi iſte ſeruus deliquit, & non habet ad ſoluendum pęnas, & tempus quod manet eſt ita modicum, quod non ſufficit ad ſoluendum pęnas, vẽdetur iterum, & tunc ſatis patet ad argumentum: quia nõ cogitur iſte ſeruire vltra ſex annos: lex tamen, in quam deliquit, cogit eum ſeruire vltra, ſicut eum de libero ſeruum faceret. Nam nihil magis eſt, cùm qui ſeruus voluntarie, & pro pręcio erat: iterum ſeruum facere, quàm ſeruum facere eum, qui antea liber erat: ſed ille, qui ante liber erat efficitur ſeruus, ergo poterit iterum vendi in pęnã ille qui ante ſeruus erat. Et ſi forte dicas, quòd tantę ſunt impenſę, perdita quoq; opera, ꝙ non ſufficit ſeruitiũ totius illius temporis ad ſoluendum: vt etiam ſi incendit ignem, & egreſſus combuſſit aceruos frugum, aut ſtantes ſegetes; quia tunc poteſt fieri tantum damnũ, quòd ſeruus in ſex annis ſeruitij non reſarciat: nũquid poterit vendi pro maiori tempore, ſcilicet vt vẽdatur pro decem annis, vel pluribus vel nunquid poterit vendi bis aut pluries, ſcilicet ꝙ nunc vendatur, & completis ſex annis in principio ſeptimi anni liberetur, & rurſus in primo anno ſequenti vendatur alia vice, & alia atque alia, donec ſufficiat precium pro ſoluendis damnis. Reſpondetur, ꝙ non poterit aliquis vendi pro decem annis aut pluribus: nã quilibet ſeruus Hebræus in ſeptimo anno remiſſionis liberabatur: non ergo poterat puniri, ita quòd venderetur pro pluribus annis. Item non poterat vendi pluries: nam cùm iſta pęna eſſet ſeruitus, poſtquã ſemel ſoluebatur a ſeruitute, nõ poterat reduci in ſeruitutẽ, niſi pro noua cauſa. Et ſi dicas ergo vendendo eum ſolũ ſemel nõ ſatisfacere poterit de damnis datis. Reſpondetur, quòd aduertendum eſt vtrum iſte ſeruus Hebręus, qui ſe domino vendidit, aliquid poſſideat, & tunc nõ ſolũ vendetur Hebręus, ſed etiam omnia bona ſua ád ſoluendum damnum paſſis: ſi autem nec ſic ſufficiat ad ſolutionem damnorum, non poterit ei alia pęna imponi, nec eſt inconueniens, quòd aliqua ſint, quibus non

Obiectio.

Solutio.

Reſpõſio.

Obiectio.

Solutio.

F detur totale remediũ: nam in crimine nunquam datur remediũ paſſis, vtpote in occiſione alteriꝰ, nã occiſo nulla ſatisfactio dari poteſt pro malo, qđ ſuſtinuit, cũ non ſit: & licèt occidens eum occidatur, nihil attinet ad eũ: ſed ad ſolam rectitudinem, & vtilitatem publicam: ad rectitudinem quidem, quia iuſtitia, quæ cõfirmat vrbes, exigit, vt occidẽs iniuſtè patiatur idẽ: eſt etiam vtilitas magna: nam ſi delinquentibus concederetur impunitas in omnibus malis, daretur audacia male agẽdi: ſic dicitur extra, de vita, & honeſtate clericorũ.cap. vt mors.ſ. Facilitas venię incentiuũ tribuit delinquendi: & nõ ſolùm impunitas malorũ occaſio eſt: ſed etiã tarda punitio: ſic patet Eccleſi.c.8.ſcilicet, Quia cito contra malos non profertur ſententia, filij

Facilitas venię incentiuum tribuit delinquendi.

G hoĩum perpetrant mala. Aliqui tamen Gentiles exiſtimauerunt aĩas poſt mortẽ petere vindictam eorum, quę in vita cũ corporibus paſſę fuerant: vnde mortuis ſacrificia faciebant in prima die Februarij, vt non vexarent viuentes, & vocata ſunt feſta iſta Februa, ideſt purgationes, quia aĩas infernales ſic credebant purgari, & deſinere odia, quę aduerſus viuentes cõceperant. De his Ouid.in ſecundo libro Faſtorum latiſſimè. Et hoc fiebat per quaſdam dęmonũ ludificationes, qui apparebant loco animarum carne ſolutarum: & dicebant ſe velle vindictam de viuentibus: ſicut fuit de Achille, cuius mortis occaſio fuit Polyxena filia Regis Priami, & Hecubę: quia nimium dilexit eam, ideo redeũtibus nauibus Grecorum in terram ſuam, imò re-

H dire diſponẽtibus facta eſt tempeſtas valida, ita vt nulla eis daretur nauigandi facultas: & ſic per menſem in portu manſerunt, pro quo Calcantem ſacerdotẽ magnum conſulunt, qui Apolinis oraculo didicit iſta eſſe: quia nondum Achillis animę ſatisfactum eſſet: cui per mortem Polixenæ ſatisfaciendum erat. Ealtibius autem quidam Grecus miles vidit cùm ſol occideret ex infernis domibus terra ſoluta grandis viri imaginẽ prodiiſſe, quę raucis vocibus ingratos Gręcos arguebat: quod ſibi nihil dignum rependiſſent pro tantis ſtrenuè geſtis, & vltimata morte finitis: vnde, & admonuit expiari manes ſuos Polyxenę ſanguine ad tumulum eius effuſo: quod ſic factum eſt. De his Seneca in Tragędia ſexta, quę incipit Troas, in Carmine

Quomodo anima Achillis apparuit Grecis, & petierit Polixenam filiam regis Priami iuxta tumulum iugulari.

I tertio, quod incipit: Quæ tanta Danais importuniora. De morte autem Polyxenæ in eadem tragedia Carmine decimo, quod incipit: Quicunque hymen funeſtus, & illectabilis. Sed hæc dęmonum deluſiones ſunt. Secundum veritatem autem animę mortuorũ non placantur mortibus viuentium, nec purgãtur, ſed dęmonum aſtutia hoc inuenit, vt ipſi pro diis colerentur, vel qualitercunque a vero, cultu deuiarentur: ſoli ergo politico ſtatui ſatisfit in occiſione occiſorum, vel in ſimilibus.

Quid agendum cum vnus ſeruus apud Hebræos alium percutiebat vel occidebat.

K QVAESTIO. XXIII.

SI autem aliquis ſeruus percuſſiſſet alium ſeruum, ſʒm conditionem huius legis conſiderandum, ꝙ aut percutiens, & percuſſus erãt ſerui Gentiles: aut ambo Hebręi, aut vnus Gentilis, & alius Hebręus. Si autẽ ambo eſſent ſerui de Gentilitate nati, etiam ſi iam eſſent Hebræi, oportebat, quòd dominus ſerui percutientis ſolueret impenſas medicorum, & opera perdita: & ſi nollet hoc facere daret ſeruum, pro ſeruo, & tunc ſufficiebat: quia cùm iſti ſerui de Gentilitate nati poſſent vendi ſimpliciter, quòd traderetur ſimpliciter vnus pro alio: ſiue magis, ſiue minus valeret vnus, quàm alius: nam in hoc, non poteſt

potest dari equalitas: licèt enim vnus rex preualeat decem mille rusticis, sicut dixit Ioab Regi Dauid: Tu enim decem millibus preuales, vt patet secundo Regum cap. 18. si vnus rusticus occiderit regem, vel etiã decem reges, non poterit quicquam vltra fieri, nisi vt rusticus interficiatur: & sic non est digna compẽsatio non solùm quantum ad occisum, sed etiam nec quãtum ad statum politicum: quoniam incomparabiliter magis in damno preponderat occisio regis, q̃ occisio vnius rustici. Si autem vterque sit seruus Hebre⁹, si dominus velit dare expensas, & opera perdita, habebit seruum, quem tenet. Si autem nolit dare, cogetur dare seruum suum, & tunc, cùm iste debeat liberari in anno septimo remissionis: si seruitium manens vsq; ad illud tempus equetur expensis, & operib⁹ perditis, liberabitur in anno remissionis pro solo seruitio: si autem non sufficiat, videndum est vtrum iste seruus Hebreus aliquid haberet, (nam per seruitutem non perdebant isti ea, quæ possidebant, cùm non efficerentur serui simpliciter) & tunc deberet de illo vendi quousque equipararetur damno dato: si autem seruus ille Hebræus nihil possideret, aut si possessio sua cum seruitio non adæquarentur damno dato: deberet post annum remissionis vendi iterum, & de illo precio solueretur, siue adæquari posset siue non, quia non poterat vltra puniri, secundum quòd supra declaratum est. Erat tamẽ consuetudo Hebreorum, vt quando aliqs deberet vendi ad soluẽdam penam delicti, scilicet pro furto, aut pro similibus, non venderetur, sed secundũ taxationem precij, quod soluere debebat: verbi gratia: aliquis Iudeus cùm vendebatur, & erat seruiturus sex annis, scilicet vsque ad annum remissionis, & sic manebant sex anni ad seruiendum: ponamus, ꝙ tunc darentur centum sicli pro tali seruo Hebreo: dato ergo quòd aliquis Hebreus furaretur, & postea non posset soluere furtum cum pena: furtum cuius totalis summa perueniret ad quinquaginta siclos: debebat iste Hebreus vendi pro illis, & quia si venderetur simpliciter vsque ad sex annos darentur pro eis centum sicli: quorum medietas sunt quinquaginta, ergo vendebatur talis pro medietate temporis, scilicet vt seruiret tribus annis. Et si arguas contra, quia Hebreus, qui vendebatur, vsque ad annum remissionis debebat seruire. Respondetur, ꝙ hoc est verum cùm aliquis Hebreus vendebat seipsum nulla cõditione interposita. s. dicendo: ego vẽdo meipsum tibi pro tanto, aut tanto precio, vel exprimendo vlterius, necesse erat intelligi venditionẽ terminari secundum terminum positum a lege. s. ad annum remissionis: si tamen interponeretur cõditio in emptione, scilicet ego vendo meipsum tibi vsq; ad duos annos pro tanto precio, solùm debebat duobus annis seruire: dato quòd annus remissionis distaret: & sic faciebant iudices cùm vendebant aliquẽ ad soluendam penam delicti sui secũdum existimationem precij: nam si modicũ soluturus esset, scilicet viginti siclos, vẽdebant eum pro pauco tempore, scilicet pro vno anno, & paucis diebus vltra: & sic secũdum varietatem debiti fiebat varietas venditionis: nunquam tamen poterat extendi vltra annũ remissionis: ideo dato, ꝙ pro aliquo vendito, & seruituro sex annis vsque ad annum remissionis darentur centum sicli, & damnum quod soluturus esset valeret ducentos, aut trecẽtos siclos, vel plures, non poterat vendi, nisi pro illo tẽpore vsque ad remissionis annum, in quo satisfaceret, quod posset: quidquid autem maneret non arctabatur soluere, si nõ haberet vnde: nec propter hoc vlterius venderetur. Si autem istorum duorum seruorũ, vnus esset Hebreus, & alius de Gentilitate natus, oportet dicere sicut ante: quia aut dominus volebat solui damna illata a seruo aut non: si vellet, retinebat ser-

A uum suum quicunq; ille esset siue Hebreus, siue Gentilis: si autem nollet, distinguendum est, quia aut ille seruus, qui damnũ intulerat, erat Gẽtilis, aut Hebreus, si autem sit Gentilis, (quia simpliciter dari, & vendi potest) satisfit leso dando ei seruum: etiam si seruus non valeat tantum, sicut damna data: si autem qui intulerit damnum sit seruus Hebræus: debet fieri sicut supra dictum est, scilicet ꝙ tradatur domino illius serui, qui passus est, vel aliis, quibus damna intulit, si suffecerit seruitium temporis illius damno dato: & tunc liberabitur in anno remissionis pro solo seruitio: si aũt non suffecerit, accipiatur de bonis eius vsque ad completam satisfactionem: si autem hec non fuit, aut non sufficiant, debent vendi pro pene solutione: si autem

B nec hoc suffecerit, non poterit dari vlterior punitio. *Qui percusserit seruum suum.* In superioribus regulis ordinabatur in nobis irascibilis secundum ꝙ se habet ad alterum: hic autem ordinatur, prout se habet ad rem nostram, scilicet ad seruũ, quia est sui res: vt infra patet. Regula superior dabatur de percussoribus, siue seruis, siue liberis: dum tamẽ percutiens non esset dominus percussi: hic solùm agitur qñ dominus percutit seruũ suum. *Qui percusserit seruum.* s. Gentilẽ, siue de Gẽtilitate natum: nam non potest intelligi ista lex de seruo Hebreo, quia seruus Hebreus non est totaliter seruus, sed ad tempus, ideo gaudebat eodem priuilegio cum libero, & qui eum occideret, siue dominus suus, siue quicunq; alius, occidẽdus erat ſm dispositionem

C legis superioris. *Seruum suum.* Secus si aliquis homo liber percuteret eũ, qui erat seruus, sed non seruus su⁹: vel si aliquis seruus percuteret alium seruum: nã tunc iudicandum est, sicut in superiori lege dictum est. *Virga, & mortui fuerint.* Ponitur specialiter virga, quia correctio, que fit cum virga leuis solet esse: si aũt accidat aliquando, ꝙ sic correcti moriantur: presumitur ꝙ nõ fecerat dominus aĩo occidendi, cùm non sit virga cõueniens instrumentũ ad occidendum: si aũt dñs percussisset seruũ, vel ancillam immissa lancea, vel percutiendo gladio: vel immittendo fortẽ lapidem: presumitur fecisse ad occidendũ: & tunc siue seruus, aut ancilla moriantur post vnũ diem aut multos, qa tũc non stat conditio legis, dato ꝙ dominus non fecisset hoc

D aĩo occidẽdi: quia tñ ista instrumenta erant talia, que de se erant confestim mortis causatiua, in culpa est dominus. *Et mortui fuerint.* Et si mortui non fuerint, siue percutiat eos virga, siue hasta nõ occidetur, nec stabit pena legis. *In manibus suis.* Idest immediate vt ipse percusserit eos: quia tunc inter manus suas sunt cũ percutiens applicet instrumentũ percutiendi ad ipsum percussum: & sic ante eũ. *Criminis reus erit.* Idest erit obligatus ad penam criminis homicidij tanquam si occidisset hominem liberũ: nam licèt seruus sit, non tamen debet domino suo vitam: sed labores suos: si ergo tollat dominus vitam seruo preter damnum, quod sibi agit, iniuriam facit statui politico, & toti naturæ humanæ: nam homines non debent vt pecora cedi. Exigit

Seruus nõ debet domino suo vitã suam: sed labores.

E ergo lex penas debitas a domino, qui talia committit in seruos suos: & hoc est quando moriuntur in manibus suis: quia hoc non potest fieri nisi ex forti percussione, que non est a voluntate corrigendi, sed ab intentione occidendi. *Si autem vno die superuixerint, vel duobus.* Hoc ponitur ad distinguendũ causas suspicionis contra ipsum dominum percutientem: nam si immediatè mortui sunt seruus vel ancilla in manibus eius, arguitur intentio occidendi: sed magis a voluntate corrigendi excedente aliqualiter terminos correctionis. *Non subiacebit pene.* Scilicet quòd non occidetur pro eis: licèt moriantur. Causa posita est supra, & hic subiungitur, cùm dicitur. *Quia pecunia illius est.* Idest quando domin⁹ occidit seruũ nõ intẽdens occidere,

sed corrigere: licèt excesserit in correctione, si seruus mortuus fuerit, non debet puniri tanquam si occidisset alterum hominē, quia est seru⁹ pecunia domini sui: ideo perdendo seruum rem suam perdit. Sed dices: quomodo ista ratio concluditur? nam quantum ad hoc non videt̄ diuersitas, ita quòd ista ratio, scilicet (pecunia illius est) non videtur magis posse applicari ad vnam partem quā ad alteram: quia quomodocunque dn̄s occidat seruum, pecunia illius est: ideo si ista ratio excusat a pena homicidij, quia pecunia illius est: necesse est, ꝙ excuset in vtroque casu, vel in nullo excusabit. Respondetur, quòd bene adaptatur. Et patet sic: nam in seruo est considerare duo, scilicet ꝙ homo est, & ꝙ potens laborare est: seruus aūt est seruus non quātum ad id, qđ homo est: sed inquantum laborare pōt. Et ista duo distinguit Cato in fine libelli sui dicēs.

Obiectio.

Respōsio.

Cum mercatus fueris seruos in proprios vsus.
Non illos seruos sed homines esse memento.

Seruus inquantum homo nō est seruus, sed inquā tū potest laborare seruus est.

Quia ergo dominus habet potestatē super seruum suum inquantum seruus est, solū habet potestatē quātum ad f̄m.s. inquantū laborare potest, & non quantū ad primum.s. inquantum homo: & quia seruus est pecunia dn̄i sui, sequitur ꝙ sit pecunia inquantum est potens laborare, & non inquantum est homo: nunc aūt cùm f̄m Philosophū in secundo de aīa, viuere viuentibus sit esse: vita hominis est esse hominis, vel esse hominē: qui ergo tollit vitā hoīs tollit esse hominē: dn̄s ergo nō habet directè potestatē super vitam serui: cū non habeat potestatem super eum inquantū homo, sed inquantum potens laborare: si ergo tollat dn̄s vitā seruo, directè iniustum agit, & criminis homicidij re⁹ est. Dico aūt domino tollere vitam seruo directè: quia aliqū potest tollere directè aliquando indirectè. Tollitur aūt vita indirectè per labores aut aliàs.s. cū aliquis irrationabiliter excedit in laborādo: necesse ē eū deficere, & mori: vel si aliquis non sumat cibos, quos dēt: vel tantos, quanti requiruntur: vel si ægrotans nō adhibeat sibi medicinā: ad omnia.n. ista cōsequitur mors. Si ergo dominus ex cupiditate lucrandi cogat seruum irrationabiliter laborare, & sic moriatur, tollit ei vitā, sed indirectè: quia dominus non intendebat per hoc tollere vitā, sed lucrari: vel si dominus ex auaritia non det seruo cibos necessarios, aut vestes: vel cū infirmatus fuerit non adhibeat ei necessariam medicinam: necesse est enim tunc mori. Dicitur autem dominus tollere vitam directè cum intēdit occidere solū: & cùm vita sit esse viuentis, & esse hominem, qui vult tollere directè vitam alicuius, vult directè nō esse hominem: & directè facit non esse hominem. Cū ergo dominus non habeat potestatem super seruū suū f̄m ꝙ homo: sed f̄m qđ potens laborare, & ad vtrunq; istorum consequitur viuere, necesse est, ꝙ aliquo modo dominus habeat potestatem super vitā serui, & aliquo modo non: cū viuere si esse viuentis, esse hominem erit viuere hominis: homo ergo directè habet vitam, quia f̄m quòd homo. Laborans aūt etiā viuit, quia non potest laborare, nisi viuat: nō tamen consequitur directè viuere ad laborare, nō habet ergo dominus directè potestatē super vitā serui, sed aliquo modo per accidens: cùm ergo dominus tulerit vitam serui per accidens, non est reus criminis: quia aliquo modo tollit quod pertinebat ad eum: si aūt tollat dominus vitam serui directè: tollit id, quod nullo modo est iuris sui: & tūc est reus criminis. Tollit autem directè dominus vitā seruo quando aliquid agit, vt solùm tollat ei vitam, vt percutere eum lancea, vel ense: quia hoc ad nihil est, nisi vt seruus moriatur: & quia tollere vitam directè est tollere esse hominē directè: sup quo dominus non habet potestatem: sed solū super seruum inquantū est potens laborare, & seruire corporaliter: ideo iniustū

Vita tollitur seruo indirecte per labores, & ciborū subtractionē, & aliorū necessariorum.

Dn̄s aliquo modo habet potestatē super vitam serui.

F agit sic occidendo. Et non potest isto modo applicari illa ratio, quæ ponitur in litera, scilicet quia pecunia illius est: nā seruus nō est pecunia domini sui in isto primo modo, prout solū est homo: ideo non excusat sic: quia aūt dominus habet indirectè potestatem super vitam serui, si indirectè eam tollat non est reus criminis: licèt per accidens peccet inquantū non tenet debitum modū. Verbi gratia: si dominus tantū cogat laborare seruum, vt laborando deficiat: vel tantum eū ciborum pati cogit inopiā: vel defectum curationis in infirmitatibus, vt moriatur: nam non agit ista dominus, vt seruus moriatur: quia dominus nollet, ꝙ moreretur, cū eo moriente perdat dominus rem suā, sed vt magis lucretur, cogit eum excessiue laborare: vel vt

G pauciora consumat, non dat ei cibū sufficientem, aut vestes, vel curationem necessariam, & sic per accidens moritur, & hoc modo tollit vitam per accidens eo modo, quo habet potestatem saltem f̄m ius gentium: ideo non est reus criminis: nā tunc tollit ei vitam dn̄s vt rei suę potenti laborare, quia vt magis laboret per accidens occidit eum: & tunc si occidit eum, occidit pecuniam suā, & vt pecuniam suam: sic.n. cum dominus corrigit seruum suum virga, etiā si moriatur, non est reus, quia tunc nō percutit eum directè inquātum est quidam homo ad tollendum esse hominem: sed p cutit inquantum est seruus suus potens laborare, & seruire, vt magis, vel melius laboret: si ergo cōtingat seruum sic percussum mori, non occidit eum dominus

Si domin⁹ percutiēs seruum suum virga occidit eū nō percutit eum, vt hoīem directè, & sic non est criminis re⁹.

H inquantum est homo, sed inquantum est pecunia sua .i. aliqua res sua, vel possessio, vt emendet: & tunc rectissimè adaptatur ratio ista.s. *Quia pecunia illius est.* Idest licèt seruus sic percussus moriatur, nō debet mori dominus, quia pecunia illius est.i. quia dominus non puniebat, vt occideret volens directè vindictam tanquam ab hoste: sed puniebat tanquam possessionem suā, vel tanquam aliquid emptum de pecunia sua, & hoc vt emendaret. Si autem contingit quòd domino modicum aduertente percussus fuit seruus irrationabiliter, & mortuus, non debet vlterius dn̄s puniri: quia satis punitur cùm seru⁹ sit pecunia illius.i. domini sui, & per illam percussionem perdat eum, quia nō intendebat aliquo modo delectari in occidendo eum, sed

I magis tristatur: non ergo debet addi dolor dāno suo. Sicut si aliquis non rectè aduertendo occidit asinum suum, vt bene moueat, cùm non intendat occidere, non debet vltra puniri, quia pecuniam suam perdit. Dicitur autem seruus pecunia domini sui dupliciter: vno modo prout pecunia accipitur proprie pro moneta, & tunc dicitur seruus pecunia domini sui, idest emptus pecunia domini sui: ideo domin⁹ perdendo eum, perdit monetā, quā pro eo dedit. Alio modo accipitur pecunia generaliter pro omni, quod possidet, & tunc cùm seru⁹ sit possessio domini sui, vocabit pecunia domini sui, patet in quinto Etic. vbi tractat Ari. de diuisione iustorum, cùm dicit quoddā iustum esse ad possessionem.s. ad seruum, & istud est iniustum de

Seruus dupliciter dicitur pecunia domini.

K spoticum, scilicet ad seruos, & sic diffinitur seruus ab Arist. in primo Politicorum capit. 2. in fine. Seruus est organum actiuum aīatum separatum homo existens simpliciter alteri⁹, qđ āt est simpliciter alterius.i. totaliter, possessio eius est: dato ꝙ sit aīatum: nā possessio diuiditur in animatam, & inanimatā, & organū diuidit per animatū, & in aīatum: de his primo Poli. & 8. Ethi.

Diffinitio serui.

Alia lec.

Si rixati fuerint.

QVAESTIO. XXIIII.

HIC eodem modo dirigitur irascibilis, sicut in De abo superioribus regulis. Et supra dirigebatur, cùm tu quis

quis percutit vel occidit rem viuentem ſolum, hic agitur cùm deſtruitur res, quæ interdum eſt viuens interdum non, ſed eſt in diſpoſitione propinqua ad viuere, ſcilicet defectu ad hoc exiſtente in vtero. *Si rixati fuerint viri.* Et ſic id quod ſit mulieri de abortu aliquo modo fit per accidens: quia viri inter ſe pugnabant, & aliquis eorum volens percutere alterum percuſſit mulierē prægnantem: nam tunc tenet conditio legis. Si aũt aliquis directe pugnaret contra mulierē prægnantem, & cogeret aborſum facere, non erat puniendus hac lege; ſed magis videtur agendũ eſſe cõtra eum tanquã contra verum homicidã. Et ſi dicas contra, quia pro occiſione mulieris prægnantis dẽt occidi: vt patet in litera: pro abortiuo aũt non, vt dicitur. Reſpondetur, ꝙ verum eſt, quãdo ſtat conditio legis, ſcilicet ꝙ viri pugnent inter ſe, & aliquis eorũ occidat aliquam mulierē: ſi tñ aliquis vir directè intẽdens percutere fœminam: nec pugnans cũ aliquo viro, ſed cũ ea ſola aborſum pati coegerit, non videtur per hanc legē puniendus: cũ nõ ſtet caſus legis, ſed culpa maior eſt: debet ergo correſpondenter pœna eſſe maior, quæ tñ maior eſſe debeat non videtur ex textu: deberet tamē rationabiliter, vt homicida iudicari. Sed in hoc iura canonica diſtinguunt, nam ſi cõceptus erat animatus in vtero, ita ꝙ homo eſſet: qui cogit mulierē pati aborsũ eſt homicida, & incurrit irregularitatem: ſi aũt fœtus nondum ſit viuificatus, non eſt homicidium, cùm nõ occidatur homo: vt patet extra de homicidio in cap. ſicut ex literarum: & in Decretis 32. quæſt. 2. cap. quia verò, & cap. Moyſes. Eadem diſtinctio. Ponitur digeſtis de pœnis in l. ſi aliquid §. abortionis. Et licèt iſti qui cogunt mulieres abortiri, non teneantur lege iſta Moſayca, nec canonica: cùm fœtus non eſt formatus: tenebitur tamen lege Cornelia de ſiccariis, lege ſi mulierem: & ff. ad l. Aquiliam ſi ſeruus. §. ſi mulier. Debet ergo intelligi iſta lex ita, ꝙ iſti, qui percutiunt mulierem prægnantē non percutiant eam totaliter a caſu. Verbi gratia: ſi aliquis in loco conſueto iaceret ſagittas, & mulier prægnans faceret trãſitũ, ſi occideretur ipſa, & ſuus fœtus, non tenebatur occiſor: quia non eſt maius priuilegium mulieris, quàm viri: ſed ſi aliquis vir a caſu occidatur, non eſt occiſor reus homicidij, vt patet ſupra, cũ dicitur: Qui aũt non eſt inſidiatus: ſed Deus eum tradidit in manus eius, conſtituam tibi locũ, ad quem fugere debeat: ergo eodem modo mulier prægnans cũ fœtu occidatur non eſt reatus homicidij. Poteſt autem alio modo aliquis impellere mulierem prægnantē, vel percutere eam calce inuolũtariè: quia eſt poſt eum: ita quòd nullo modo videt eam, & tũc dato, quod patiatur aborſum, nihil pati debet talia faciens, nec etiam totaliter voluntarium debet eſſe, ſcilicet vt aliquis vir intendat eam percutere, quia tunc maiori pœna tenetur: vt ſupra declarauimus: ſed debet eſſe mixtum ex voluntario, & non voluntario, ſcilicet ſi aliqui duo viri rixentur: & aliquis eorum videt mulierem prægnantē, & non intendens eam percutere, ſed eum, cũ quo rixatur, tranſit ſuper eam, vel impingit in eam: non curans de ea vtrum lædatur, vel non: tenetur conditione huius legis. *Et percuſſerit quis mulierē prægnantem.* Non totaliter a propoſito, nec totaliter inuoluntarie, ſed aliquo modo medio: vt diximus ſupra. *Mulierem prægnantem.* Ponitur ſpecialiter de muliere prægnante: nã de alia muliere nõn tenet iſta lex. Et eſt duplex ratio: prima, quia mulieres prægnantes & maximè, q̃ ſunt propinquæ partui, ſunt graues valde, ita quòd cùm difficultate magna mouentur: ſi autem ipſa exiſtente immota aliqui viri venientes rixando impingant ſuper eam, puniuntur: & ipſa non eſt in culpa, quia non potuit effugere periculum: cùm eſſet difficilis valde ad motum: ſi autē eſſet alia mulier non

Obiectio. Reſponſio.

Quidius canonicũ de hoibus cōſpirātibus mulieres abortũ facere ſtatuat.

Duplex ratio quare iſta lex ponitur de muliere prægnante.

A prægnans, quia faciliter moueri poſſet, ſi non effugiſſet periculum, videbatur ipſa eſſe in culpa: & ipſi viri percutientes, vel in eam impingentes, non videbantur tantum culpabiles, ſicut cùm impegiſſent in prægnantem. Secunda ratio eſt propter fœtum, & periculum de aborſu, vt ponatur lex de aborſu: nam in mulieribus non prægnantibus impoſſibile eſt eſſe aborſum: ideo non erat neceſſaria in eis talis lex, ſed in prægnantib⁹. *Et abortiuum quidem fecerit.* Expellendo fœtum immaturum ab vtero, & mortuum: & hoc ſiue fuiſſet viuificatus fœtus antea, ſiue non: quomodocunque ſit aborſus fœtus naſcitur exanimatus: ſed interdum, quia habuit animam, & mortuus eſt ex compreſſione vteri materni, vel labore matris: interdum aũt, quia non-B dũ animatus fuerat: lex aũt non diſtinguit hic de puerperio vtrum viuificatum ſit an non, ſed ſemper imponit pœnam pecuniariam. Licèt aliqui Iudæi dicunt, ꝙ oportet conſiderare vtrum fœtus fuerit viuificatus an non: iura canonica hoc idem dicunt, & leges ciuiles, vt diximus ſupra. *Subiacebit damno.* Damnum dicitur a diminutione rerum, quæ poſſidentur, vel quaſi poſſidentur. Et iſto modo damnum diſtinguitur ab iniuria: quia iniuria reſpicit perſonam: damnum autē reſpicit directe res: ideo omne damnum pecunia reſarciri poteſt: iniuria aũt directè pecuniis conpenſari nõ poteſt: conpenſatur autē interdum per accidens ex voluntate patientis, & ex hoc aliqualiter ſuadetur, quòd intelligatur hic, quando fœtus eſt aborſus nondum vi-C uificato fœtu: quia tunc non occiditur homo, & non poteſt eſſe homicidium: ſed reducitur aliquo modo ad damnum: cùm aũt viuificatus eſt fœtus, eſt homo: ideo occidendo illum directe cõmittitur homicidiũ, & fit iniuria, ſicut ſi patri occideretur aliquis de filiis ſuis iam natis: licèt ſit minor dolor de nõ natis, cùm extra multa pericula ſint. *Quantum expetierit maritus mulieris.* Si enim lex iſta intelligatur de fœtu viuificato, ſatis apparet, ꝙ ſit rationale virum imponere quantumcunque de prætio voluerit, cùm filius eius occiſus ſit, & homo liber appreciari non poteſt: vt patet in legibus allegatis: ſupra in iſto cap. Si autem intelligatur, quando conceptus non erat viuificatus, adhuc rationabiliter imponitur, quia duo ſunt facta ibi mala. Primũ D prægnantis mulieris percuſſio. Secundò fœtus nõdum maturi importuna effuſio: & tamen non eſt intelligendum, quòd ſimpliciter quantum maritus mulieris petierit: tantum dandum eſt: quia maritus forte peteret omnia, quæ habet percuſſor, & plura: ita quòd eſſet adhuc neceſſe eum vendi in ſeruum, vt ſatisfieret petitioni mariti: ſed in hoc debent arbitrari iudices. *Maritus mulieris.* Licèt magis patiatur hic mulier, quã vir ſuus, quia ſiue fœtus viuificatus, ſiue non, ita ipſa perdit filium in actu, vel in potentia propinqua, ſicut maritus ſuus: inſuper ipſa paſſa eſt percuſſionem, & dolorem aborſus, & non vir: tamen petit vir, & non ipſa, & hoc quia vir eſt caput mulieris in diſpoſitione regiminis œconomici, vt patet prima ad Corint. 11. cap. & E ob hoc iura conſtituerunt, vt pro quibuſcunque cauſis ſuis aut vxoris ſuæ, aut communibus ſibi, & vxori ſuæ vir in iudicio peteret: quia mulieres importunæ ſunt, niſi forte mulieri eſſet lis contra virum, vt forte in cauſa matrimonij ſui, vel aliàs. *Et arbitri iudicarint.* Non ſunt iſti iudices ordinarij in populo Hebræorũ, vel delegati ordinariorum: ſed arbitri conſtituti ex voluntate partis vtriuſque, vt conuenirent inter vtroſque: nam ſi nullus medius poneretur, nõ poſſent conuenire partes, quia damnum paſſus vltra rationem peteret, & damnum inferens, quod rationabile eſſet, non conferret: cùm ergo aliquid tale contingeret, ponebant partes iudices arbitratorios: & tunc petebat damnum paſſus, & ſententiabant arbitri:

Quomodo damnũ ab iniuria diſtinguitur

& quantum arbitri iudicassent, tantum tenebatur inferens damnum soluere. *Si autem mors subsecuta fuerit.* Scilicet percussio fuit tanta, vt non solũ mulier prægnans pateretur aborsum, sed etiã moriatur, stabit pœna, quæ sequitur. *Reddet animam pro anima.* Idest si animam, idest vitã mulieris destruxerit, vita sua extinguetur. Communiter enim in sacra scriptura ponitur anima pro vita: sic dicitur Iud. 6. c. Moriatur anima mea cum Philisthim: manifestum est, quod non intelligitur ibi de anima nostra, quæ immortalis est: sed de vita hominis, quæ cessat per mortem. Aliquando autem accipitur anima pro toto homine: sicut dicitur Gen. 46. c. & supra primo c. ꝙ septuaginta aĩę ingressę sunt in Aegyptũ de domo Iacob: idest septuaginta hoĩes: sed hic non accipitur illo modo. Aliqui Iudæi volunt, ꝙ non intelligitur per hoc, ꝙ percutiens mulierẽ prægnantem, & faciens pati abortum debeat occidi: sed ꝙ debeat puniri pena pecuniaria ad petitionem mariti, & arbitrorum sententiam: quia ille vir percutiens non intendebat occidere mulierem nec fętũ destruere. Respondetur, ꝙ si totaliter vir fuit inuoluntarius ita ꝙ fuit a casu, & vir dabat operam licite rei, & adhibuit diligentiam quam debuit: non tenetur homicidij reus, & non solum homicidij, imò nec tenetur ad soluendum aliquam pecuniam: quia totaliter est immunis a crimine. Dato ergo, ꝙ fuerit eo modo, quo lex ista intelligit, scilicet aliquo modo sciens: & tamẽ non intendens directe occidere: necesse est, ꝙ vir occidens mulierem prægnãtem occidatur per istam legẽ. Ideo dictum illorum Hebręorum nullo modo potest stare, quia est manifestissimè contra literam: nam ipsi non faciũt differentiam, vtrum quis faciat mulierem solũ abortiri, vel occidat eam, & faciat abortiri. In primo casu dicit litera, ꝙ debet soluere percussor mulieris tantum quantum petierit maritus mulieris, & iudicauerint arbitri: in secundo reddet animam pro anima. *Oculum pro oculo.* Hoc non refertur ad superiora, nam ille, qui occidit mulierẽ pręgnantem solũ mori debet: sed nõ reddit oculum pro oculo, nec dẽtem pro dente, nec aliquid alterum: sed solam vitam, cum non fuerit ibi aliqua specialis lęsio. Et dato ꝙ aliquis occidens mulierem pręgnantem, & faciens mori fętum, frangeret oculos mulieris, & dentes cęteraque membra, non oportebat vt omnia hęc confringerẽtur eidem: sed vt solum occideretur: solũ ergo intelligun tur ista, cùm sint lęsiones speciales, & sine morte: vnde incipit hic sententia, scilicet. *Oculum pro oculo: dentem pro dente.* Scilicet ꝙ supra egit de casibus, in quibus infligebatur mors passo, & debebat infligi agenti: hic autem agitur quãdo solũ fuerat irrogata membri mutilatio, scilicet oculi, vel dentis, aut aliorum membrorum: & est ista lex generalis ad oẽs, siue Hebręos, siue conuersos de gentilibus, siue ad ipsos gẽtiles habitantes inter Hebręos: si qñ contingeret sic cohabitare: & hoc siue serui sint, siue liberi: dum tñ qui frãgit alteri dentem, aut oculũ, non sit dominus illius, cui ista frangit: quia tunc agendum est ſm legẽ infra scriptã, si esset seruus de Gentilitate natus.

Aĩa sumitur dupliciter: vno modo pro vita: alio modo pro toto hoĩe.

De pena membri pro membro, & anima pro anima.

QVAESTIO. XXV.

OCVLVM *pro oculo.* Quidã dicũt sic debere intelligi, vt iacet. s. ꝙ si aliquis frangeret oculum alterius, ꝙ frãgeretur oculus eius: & si pedẽ frangeret, pes frangeretur eidem. Rabbi Salomon, dicit ꝙ nõ debet sic intelligi: sed ꝙ debent ista taxari pecunia. Ioseph⁹ aũt dixit medio modo. s. quòd erat respicienda voluntas ipsius, qui damnũ passus fuerat: & si vellet, ꝙ fran-

F geretur oculus alteri, frangebatur ei: si aũt magis vellet pecuniam, recipiebat pecuniam ſm taxationem iudicum. Tenendum aũt est, ꝙ non eodem modo debeãt intelligi oĩa ista. Primum enim, quod dr̃, scilicet. *Animam pro anima.* debet sic intelligi, vt litera sonat: nam siquis alterum voluntariè occiderit, non est recipienda pecunia pro eruenda vita eius, sed morietur: qa effudit sanguinem innocentem, vel nõ qualiter debebat effudit: nisi forte consanguinei principaliores pepercerint occisori, & tunc possunt ab eo recipere pecuniam: sed lex nõ mãdat sic saluari occisores: in aliis aũt non debet intelligi ſm corticẽ literę, scilicet quòd eruenti oculũ eruatur oculus, quia non est eadẽ causa, quę in occidente: nam tunc pęnę rectè dãtur cũ ęquiG parantur culpis: quia pęnę sunt medicinę vitiorum, vt ait Philosop. in 2. Ethi. & Cato circa finem operis sui. Cũ ergo quis mortẽ infligit, ęquale est vt mors ei infligatur: nec potest hic errari: quia si aliquis debet occidi, qualitercunq; puniatur, non est periculum: cũ autẽ quispiam alterius oculum frangit, aut crus, recta pęnę commutatio videbatur, vt ei crus frãgeretur, aut oculus: si autẽ in frangendo oculum, vel crus nullo modo errari posset, vel euenire aliquod periculum, sicut in irrogando alicui mortẽ: si tamen crus debeat frangi, magnum periculũ est: quia ille, qui primo fregit crus, egit per accidens non intendens, ꝙ bene vel male frãgeret, & accidit ꝙ sic fregit, vt non moreretur ille, cui crura frangebãtur: si autem postea crura, siue vnum H crus frãgi debeat fractori cruris alieni, accideret, quòd taliter frangeretur, quòd moriatur, & tunc irrogabitur ei maior pęna, quàm fuerit sua culpa: quia pro sola vulneratione ei mors infligitur. Sic patet de latronibus, qui cum Christo crucifixi erant, qui post fractionem cruruum expirauerunt, vt patet Matt. vigesimo septimo ca. sed de istis non est mirandũ: quia illi, q fregerunt eis crura, egerunt a proposito, vt morerentur: ideo taliter fregerũt, ꝙ mortui sunt: ad Christum autem cùm venerunt, & vellent crura frãgere, vt moreretur, quia eum iam expirasse inuenerunt, nõ confregerunt crura: vt patet Io. 19. capit. Patet autem hoc melius in his, quibus manus absciduntur: quia forte securis non percutit in ea parte, vbi ossium capita cõiun I guntur. sed intra ossa brachiorum, & contingit mortales: idem de euulsione oculorum, quia pericula accidere possent, vt si radices prouenientes a parte interiori capitis totaliter eruerentur tantus sanguis efflueret, ꝙ contingeret exoculatum sic mori. Debebat ergo in his dari oculus pro oculo, idest si alicui abstraheretur oculus, idest si aliquis erueret oculũ alterius deberet cõsiderari quantum damnum incurrebat eruẽdo illum: & illud debebat ei dari. *Dentem pro dente.* In fractione dentis multa damna sunt. Primum, quia nõ potest cibus ita mandi, sicut existente illo: & si multi deficiant nullo modo erit perfecta masticatio, qđ est causa malę digestionis, vel quòd oporteat accipere cibos teneros, & fluidos, qui masticatione nõ egeant, K & videantur magis appropinquare ad naturam potus quam solidi cibi: tollitur etiam oris pulchritudo: magna namque deformitas est amisso aliquo dẽte de anterioribus: est & vlterius aliud valde magnum: dãnum scilicet locutionis exsufflatio, nam qui perdidit dentem, non potest bene loqui, quia aer eductus ab interioribus subtiliatus illiditur ad dentium obstacula, & sic perfectè formatur vox: cùm autem hiatus amissi dentis patet, medietas verbi exsufflatur: quod valde magnum damnum est: maximè quantum ad quasdam personas, quarum vita & officium est in locutione, sicut prædicatores, procuratores, sacerdotes, & omnes docentes. Secundum ista ergo debet existimari damnum dentis. Deformitatis autem ratio non habe-

Pęnę medicinę sũt vitiorum.

Quãta incurrat hẽ, obla alicuius dentis.

habebitur. *Manum pro manu.* Vt si aliquis alteri manum amputauit, quia iam ad operandum ineptus est, debet ei dare tantum, quãtum ille vtramque manum tenẽdo acquireret, vel saltem debet cum suis sumptibus alere. *Pedem pro pede.* Vt si pedem confregerit, vel amputauerit quispiam alteri, tantum dabit, quantum iste passus nunc minus potest, quàm antea poterat. *Adustionem pro adustione.* Vt si quis adussit alterum, tantum patiatur, vel soluat, quantum fuit damnum adustionis: vt quia fortè nerui cõtracti sunt, & aliqua pars corporis ad operandum inepta facta est, vt contingit fieri ex igne: & hoc quia aliqui duo fortè rixabantur, & vnus alterum proiecit in ignem, vbi in aliqua corporis parte exustus est. Vel fortè vnus arrepto torre flammato percussit alterum, atque combussit, debet namque compensatio in his haberi, sicut in cœteris. *Vulnus pro vulnere.* Vulnus est quando nulla pars corporis abscisa est, vel eruta, vel fracta: sed in carne diuisio facta est, & postea curata: sicut accidit in percussionib⁹ gladiorum, & ex tali vulnere sanguis erumpit. *Liuorem pro liuore.* Liuor dicitur quando aliquis baculo, vel lapide percussus est nõ fracta, vel amputata aliqua parte corporis, sed multus sanguis reductus fuit ad locũ percussionis, & denigratus atq; tumefactus, nullus tamen effluxit, quia cutis sectio non facta est. In vtroque autem horum, siue vulnere, siue liuore aliqua satisfactio imponenda est, & dato ꝙ ipsi percussi habeant plena officia omnium membrorum, saltem pro dolore aliquid satisfaciendum est: sic autem faciendo non est talio, idest pœna, quæ vocatur talio siue cõtrapassum, vt nominat eam Phylosophus in 5. Ethyc. quia contrapassum est, cùm per idem fit retributio in peccantib⁹, cùm autem corporis pœna in pecuniariam transmutatur, fit retributio ęquiuoca, & non est cõtra passum. Sed adhuc videtur aliqualiter rationabiliter dici posse, quòd istæ pœnæ sic infligerentur: nam & in legibus modernorum pœnæ abscisionis manuum, & pedum interdum iubentur. Vt aliqua crimina sunt, pro quib⁹ aures abscinduntur, & manus, & non imponitur pro illis pœna mortis: & aliquando tamen cõtingit, quòd abscidendo manum moriatur is, cui abscisa est, & tamen intentio imponentis pœnam non erat, vt sic puniretur: non ergo debet propter periculum dimitti, quando tales pœnæ infliguntur, quia licèt sequatur mors, imputetur ipsi peccanti: nam ex demeritis suis se talem constituit, vt in tali periculo poneretur. Sed magis dicendum est, quòd non fiant talia pœnarum genera: nam hic mandatur dari pes pro pede: in abscisione autem pedis manifesta mors; ideo nunquam reperietur in legibus modernorum, vel antiquarum politiarum, vt alicui pedes abscinderentur, nisi condemnarentur ad mortem, quia clare mors sequitur ex pedum amputatione: manuum autem amputatio aliquando iubetur, quia abscindendo eas, nũquam mors sequitur, nisi erratum fuerit in amputando. Lex tamẽ Mosaica, si satis per eam discurratur, solùm reperietur habere duo genera corporalium pœnarum, scilicet mortem, aut flagellationem. In morte autem erat diuersitas, vt patet, quia aliquando comburebatur reus mortis, vt patet Leuit. 21. ca. de filia sacerdotis magni, quæ in domo eius existens in puellari ętate fornicabatur. Aliquando reus lapidabatur, vt patet Leuit. 20. in omnibus illis peccantibus, & Deuteron. 21. & in locis multis. Aliquando reus mortis suspendebatur, & hoc erat communius, vt patet Deuter. 21. cap. Erat autem alia pęna corporalis, quæ non erat ad mortem, scilicet flagellatio: nam cùm aliquis peccasset, si morte dign⁹ non erat, prosternebatur coram iudicibus, & ibi flagellabatur secundum quantitatem delicti, dum tamẽ flagella non excederent 40. vt patet Deuter. 25. capitulo.

Liuor quid sit.

Lex de dẽte pro dẽte, & de oculo pro oculo, & literaliter intelligi potest.

In tota lege Mosaica nõ erat nisi duo genera pœnarũ corporalium.

A Cœtere autem pœnæ pecuniariæ erant. Et sic cùm fractio oculi nõ esset digna morte, vel amputatio manus, vel aductio, aut vulnus, siue liuor, non debebant isti mortem pati, quia talia egerant: rursus nec videbantur solùm debere flagellari, quia 40. flagella non æquiualent erutioni vnius oculi, vel amputationi manus: reducenda sunt ergo ista ad pęnam pecuniariam, & si non haberet percussor, vnde solueret, aut flagellaretur, aut venderetur in seruum, & sic satisfaceret iniuriam passo. Quia autem non debebat fieri contrapassum hic adhuc clarius patet, ex litera huius capit. Nam si ista litera, scilicet oculum pro oculo, dentem pro dente, deberent sic intelligi, vt iacet, quicunque alterum percuteret, quomodocunque eum percuteret,
B semper percutiendus erat, patet: quia percutiens alterum, aut mortem inferret, & tunc secundum dispositionem, & distinctionem legum supra positarum occidendus erat: si autem nõ occideret, necesse erat, aut aliquod membrum amputari, & tunc reddebatur oculus pro oculo, dens pro dente, manus pro manu, vt ponitur hic: si autem non abscinderetur membrum aliquod, vel erueretur: necesse erat, aut effundi sanguinem ex percussione, & tũc erat vulnus, aut non effundi, & tunc erat liuor. Quodcunque autem istorum sequeretur secundum istam legem, sic in cortice intellectam, necesse erat, vt vulnus inferretur pro vulnere, & liuor pro liuore, & sic omnis percutiens repercuti debebat. Sed hoc repugnat literæ supra positæ, scilicet
C si rixati fuerint viri, & percusserit alter proximum suũ lapide, vel ligno, & ille mortuus non fuerit, sed iacuerit in lectulo, si surrexerit, & ambulauerit super baculum suum, innocens erit, qui percusserit: ita tamen, vt opera eius, & impensas in medicos restituat. Ecce qualiter si mortuus non fuerit percussus, percussor innocens est, idest nullo modo contra eũ potest agi criminaliter, nec infligi pœna corporalis: nam ille dicitur innocens, qui iudicatur nullo modo esse nocens: si ergo iste iudicatur innocens nullo modo debet cõdemnari ad aliquam pœnam corporalem. Sed fortè dices, quòd iste vocatur innocens quantum ad pęnam mortis, sed quantum ad alias nocens est, scilicet ꝙ debeat puniri corporaliter. Respondetur, quòd non potest
D stare. nam in litera subiungitur: innocens erit, qui percusserit: ita tamen vt opera eius, & impensas in medicos restituat: solùm ergo dicit debere restitui expẽsas, & opera: ergo nullo modo debet repercuti percutiẽs: nam si repercuti deberet nominauisset talem pęnam, cùm ipsa sit magna, & magis deberet nominari, quàm pecuniaria, quæ minor est. Item si percutiẽs alterum, qui non moritur deberet tantum repercuti iniustissima esset punitio, quòd repercuteret, & insuper, quòd solueret omnes expensas in medicos, & opera perdita, sed imponuntur ibi omnia, ergo non debet imponi alia pœna corporalis. Et patet clarius, nam si aliquis alterum percusserit, qui nõ moriatur immediatè, sed post aliquos dies, dum tamen non surrexerit à lecto,
E vel conualuerit, percussor mori debet, & tunc non imponuntur ei soluendæ aliquæ impensæ, aut opera perdita, licèt multæ factæ fuerint pro ipso percusso ante mortem: sic ergo si pœna æqualis poneretur cuilibet percutienti, scilicet oculum pro oculo, dentẽ pro dente, & cœtera, nullo modo imponeretur postea pœna pecuniaria, quæ tamen imponitur. Concluditur ergo manifestè, quòd Deus non mandabat fieri talionem, scilicet vt erueretur oculus eruenti oculum, & sic de cœteris, sed quòd ista deberent redigi ad existimationem, & hoc est vltra dispositionem illius legis superioris. *Si rixati fuerint viri.* Nam ibi percussor mandabatur restituere impensas, & opera perdita in tempore curationis, sed pręter hoc venit ista lex, scilicet vt detur

In lege Mosaica Deus non mandauit fieri cõtra passum, cùm mandauit oculum pro oculo.

oculus

oculus pro oculo, idest damnum oculi eruti, quòd sustinebit ipse, qui passus est, restituatur ei, vel qui perdidit manum restituatur ei damnum abscisæ manus, idest omnia damna, quę in futurum sustinebit cũ non potuerit operari, & sic de cœteris. Circa istam talionẽ tamen an fieret realiter, vel in pecunia extimaretur, vtraque positio defendi potest sine preiudicio, de quo infra dicam Leuit. 24. & Matth. 5. Quia ista lex supra posita oculum pro oculo, &c. si intelligatur ad literã sic, vt iacet, vocatur lex contrapassi, vel lex talionis.

Vtrum lex contrapassi seu talionis, scilicet oculum pro oculo, dentem pro dente, sit simpliciter iusta.

QVAESTIO. XXVI.

COnsiderandum est, vtrum talio siue cõtrapassum sit simpliciter iustum. Respondetur, quòd quidam dixerunt contrapassum esse simpliciter iustum, idest totaliter iustum, sicut fuerunt Pytagorici, qui in hoc totum iustum ponebant, & fundamẽtum est eorum, quia iustitia est quædam æqualitas, vt omnes homines confitentur, & sic dicit Phylos. in 5. Ethyc. sed tunc est propriè æqualitas, cùm alicui tãtum infligitur quantum dedit, ergo contrapassum est simpliciter iustum. Item patet hoc ex sententia Rhadamanti, q fuit iustissimus iudex apud Gentiles, vnde eum Poetica fictio apud inferos animas iudicare posuit, cũ alijs duobus consocijs, scilicet Minos rege Cretensim, & Eaco auo Achillis, vt ait Ebrardus, scilicet.

Tres apud inferos consortes sunt quasi reges.

Et de hoc Seneca in Tragędia prima, quæ intitulaẽ Hercules furens in narratione Thesei: de his, qui in inferno erant circa finem Tragædie: ponit autem Phylos. in 5. Ethyc. sententiam huius Rhadamanti dicens: Rhadamantus iustum dicit, si patiatur qui fecit, vindicta recta fiet. In contrarium est Aristo. in 5. Ethyc. vbi tractat de medio iustitiæ, & probatur sic: Si cõtrapassum esset iustum simpliciter, cõueniret totaliter iusto distributiuo, aut totaliter, iusto commutatiuo, sed nulli eorum conuenit: ergo non est simpliciter iustum. Consequentia patet, quia iustum diuiditur per iniustũ legale, quod comprehendit omnem virtutem, & hoc non vocamus iustitiam communi nomine, quia accipimus iustitiam, vt distinguitur contra alias virtutes, sed accipimus magis specialiter: alio mõ accipitur iustitia pro iustitia particulari, quę est virtus distincta cõtra alias virtutes, & ista diuiditur per distributiuam, & cõmutatiuam: necesse est ergo quòd id, quod est iustum simpliciter, sit iustum secundum iustitiam commutatiuam, aut distributiuam. Antecedens quòd contrapassum non sit iustum simpliciter scilicet, vel secundũ distributiuum, vel commutatiuum: patet, quia non est contrapassum iustum simpliciter secundum iustitiam distributiuam. Nam iustum distributiuum est, cũ aliquibus duobus distribuuntur lucra, aut damna, pęnę, vel honores, & hoc nõ quòd vnus det alteri, quia tunc commutatiua est, sed quòd aliquis tertius det vtrique: in contrapasso non est quicquam tale: nam vnus dat alteri, siue infert alteri contumeliam, vel honorem, & postea recipit ab altero simile, & dato ꝙ non recipiat ab illo, cui dedit, recipit à iudice, q vindicat illius iniuriã, vt iniuriam politię, cùm patiatur iniustum quędã pars politica: in primo tamen vnus recipit ab altero dãnum, vel cõtumeliam, & sic de similibus. In iustitia autem distributiua non comparatur vnus de duobus ad alterum, quia nihil recipit ab eo, aut patitur, sed ambo cõparantur ad tertium distribuentem eis aliquid: ergo contrapassum, quod est per comparationem vnius ad alterum, nullo modo ꝑtinet ad iustitiam distributiuã.

Quid sit iustum distributiuũ

F Nec etiam dici potest, quòd in contrapasso sit iustum commutatiuum, est autem iustitię commutatiuę materia id, in quo vna persona communicat alteri dando ei aliquid, vel auferendo: ita quòd sit comparatio duorum inter se, & non mediante aliquo tertio, vt ꝙ aliqs det alteri honorem, vel auferat, est iustitia, vel iniustitia cõmutatiua: quòd aliquis det aliquid, quod debet, vel tollat ei qđ non debet, est iustitia, vel iniustitia commutatiua, & sic sunt multę species iustitiæ, vel iniustitiæ commutatiuę. Et hoc quidem siue circa commutationes voluntarias, siue inuoluntarias. Circa voluntarias, vt sunt emptio, & venditio, mutatio, fideiussio, vsus, depositio, & conductio, locatio, & præcarium. Est etiam circa commutationes inuolũtarias ex parte

Quid sit iustum cõmutatiuũ

G vnius commutãtis: & istæ sunt duplices: quędam sunt occultę, vt Męchia, beneficium, paragogia, serui seductio, dolosa occisio, falsum testimonium. Aliæ sunt commutationes inuoluntarię manifestę, quę sunt violentæ, vt verberatio, vinculum, mors, rapina, orbatio, accusatio, iniuriatio: de his Arist. in 5. Ethy. latè distinguit. De hoc autem iusto commutatiuo, patet ꝙ non conueniat iustum, quod est per contrapassum: & sit prima ratio, quòd licèt contrapassum alicubi sit bonũ commutando, non tamen semper. Et arguitur sic: si contrapassum est iustum simpliciter, ergo vbicunque fuerit iustum cõtrapassum erit iustum simpliciter: sed alicubi est contrapassum, & nõ est iustum simpliciter: ergo non est contrapassum iustum simpliciter. Con-

H sequentia patet, antecedens pro prima parte patet, per significationem huius termini simpliciter, idest totaliter: si ergo simpliciter est iustum, idest totum iustũ, nullum contrapassum reperietur, qđ sit iniustũ: secunda pars antecedẽtis patet, quia multi casus sunt, in quibus cõtrapassum est iniustum: verbi gratia, si princeps percutiat rusticum, non est iustum, quòd repercutiatur: quia magis puniretur, quàm deliquit, cùm maiorem iniuriam, siue pœnam patiatur ipse, si repercutiatur, quàm patiatur rusticus, si percussus fuerit. Etiam si rusticus percutiat regem, non solùm oportet repercuti, sed etiam iugulari, & multa mala pati, quia non æqualia patitur, cùm repercutitur eis, quæ egit quando percussit regem. Ex hoc autem aliqualiter videtur, quòd

I Deus nolebat contrapassum in lege veteri fieri, licèt litera videatur sic sonare, quia ad istam literam omnes obligabantur. Et arguitur sic: Deus non mandauit aliquid qđ de se iniustum esset, nisi in fauorem omnium Iudæorum, (quod dico propter aliqua iniusta, quæ eis ad duritiam cordis eorum permissa sunt, vt patet Matth. 19. cap. in fauorem omnium, quia omnes erant imperfecti, sicut vsuræ ad Gentiles, & libellus repudij, vt patet Deuter. 24. cap.) lex autem contrapassi non erat in fauorem omnium, quia erat solùm in fauorem percussi aliquoties, & aliquando in fauorem percutientis: vt si percutiens erat maioris dignitatis, lex contrapassi erat in fauorem passi: si autem patiens erat maioris dignitatis, lex dabatur in fauorem percutiẽtis: ergo si lex

K contrapassi erat iniusta, non debebat eis dari, quia tũc eodem modo possent omnes leges dari iniustè, cùm non sit aliqua lex, quæ interdum sic, vel sic posita non sit fauorabilis illi, interdum autem alteri. Quia autem lex contrapassi sit iniusta eo modo, quo posita est hic, & Leuit. 24. cap. si ad literam intelligatur: patet, quia Leuit. 24. cap. dicitur: Qui irrogauerit maculam alicui ciuium suorũ, sicut fecit sic fiet ei, &c. Et postea subiũgitur: ęquum iudicium sit inter vos, siue ciuis, siue peregrinus peccauerit, quia ego sum Dominus Deus vr. Ex quo innuit, quòd siue rusticus, siue dominus, princeps, vel rex, vel aliquis miser peregrinꝰ pateretur, aut ageret: æqualis retributio cõtrapassi fieri debebat: sed manifestè est hoc iniustũ, si fiat realiter contrapassum. Nam

Deus in lege veteri non volebat totaliter contrapassum.

Nõ est aliqua lex quæ non sit quantum aut interdum sic, vel sic fauorabilis alicui parti.

Nam si peregrinus percutiat dominum ciuitatis, non solùm debet repercuti: vel si dominus ciuitatis percutiat peregrinum, non oportet, quòd percutiatur, sed ꝙ aliam pœnam patiatur maiorem: ergo non intēdit lex ista diuina contrapassum. Istam rationem tangit Phylosophus in 5. Ethyc. cùm dicit: Multis enim in locis dissonat: puta si principatum habens percussit, non oportet repercuti, & si principem percussit, non percuti solùm, sed & puniri. Item magna differentia est in faciendo aliquid, vtrum aliquis illud voluntarius, vel inuoluntarius faciat, sciens, vel nesciens: sed contrapassum non respicit ista, sed solùm, ꝙ pro tanto reddatur tantum: ergo contrapassum non est iustum simpliciter.

Volūtariū & inuolūtariū multū faciunt ad quātitatē peccati.

Antecedens patet, quia lex punit hominem male agentem, vel præmiat bene agentem: homo autem dicitur bene agere, vel male agere, secundū quòd agit per principia humanorum actuum; quę licèt sint tria, scilicet intellectus, appetitus, & sensus, vt patet in principio 6. Ethyc. propria tamen principia sunt duo, scilicet intellectus, & appetitus: nam sensus licèt sit principium actuum humanorum, non est principium eorū, inquantum sunt humani, sed inquantū sunt actus animales: intellectus autem, & voluntas sunt principia eorum, inquantum sunt actus humani, quia in nullo alio animali ista principia, vel aliquod eorum reperitur, nisi in homine: cùm autem aliquis agit voluntariꝰ agit per duo principia humana, scilicet intellectum, & voluntatem: cùm autem agit non voluntarius, scilicet nesciens quid agat, vel nolens illud, licèt cognoscat, ita agit violenter. Primo ergo modo, quia agit vt homo, debet præmiari, vel puniri. Secundo modo, quia non agit per principia humana, non debet puniri, vel præmiari.

Principia actuū humanorum dua sunt.

Item patet in rectis distributionibus pęnarum: nam cùm quis peccauit non solùm punitur quousq; satisfaciat de damno, vel iniuria illata, sed vlterius punitur pro culpa commissa: verbi gratia. Si aliquis furetur duas oues, solùm facit hic damnum duarum ouiū, quæ deficient in substantia eius, cui ablatæ sunt, si aūt restituātur duæ oues, totum damnum resarcitum est: & tamen lex nō solùm mandat duas oues restitui, sed octo: nam pro qualibet oue quatuor restituuntur, & pro qualibet boue quinque, vt patet sequēti capitulo. Videtur ergo, quòd illud quod insuper restituitur, est pro mala voluntate nocendi, aut quod suum non erat tollendi: si ergo detur, quòd aliquis non habuerit malam voluntatem in faciendo aliquod damnum: quēadmodum sunt nescientes, non volentes, & scientes coacti, quia isti non debent puniri pro mala voluntate, quam non habuerunt, cùm nullam habuerint. Et patet hoc magis, quia quædam peccata sunt, in quibus nullum damnum, vel iniuria est proximo, & tamē puniuntur in istis legibus: ergo videtur, quòd talia sunt punita propter voluntaria esse, & mala: ergo voluntarium, & inuoluntarium multum faciunt ad quantitatem peccati, & punitionis. Sed in contrapasso non respicitur, vtrum fecerit voluntariè an inuoluntariè, magis voluntariè an minus: ergo non est iustum. Patet hoc, nam cōtrapassum secundum se solùm est, vt qui talia & tanta egerit, talia & tanta patiatur, iuxta sententiam Rhadamanti, vt ait Arist. Hanc rationem tangit Aristot. in 5. Ethyc. cùm dicit: Adhuc & inuoluntarium, & voluntarium multum differt. De contrapasso autem dicendum est, quòd licet non sit iustum simpliciter, est tamen iustum aliquando velut sic. Pro quo considerandum, quòd in iustitia commutatiua, aut commutatur res, quæ est extra personam, aut commutatur aliquid quod non est extra personas. Si autem sit id, quod commutatur extra personas dicēdum, quòd cōtrapassum est totaliter iustum, vt si aliqui duo commutent vinum, & panem, vel vinum pro denarijs, &

Aduerte q̄n contrapassum est totaliter iustum.

A sic de similibus, debet semper conseruari contrapassū: ideo siue rex emat vnum equum, siue rusticus homo, debet dari tantum pro equo, quantum valet: si enim valet mille, rex debet dare mille, & rusticus si emerit dabit mille, quia hic non veniunt directè personæ ad commutationem, sed res, scilicet equus, & pecuniæ. Est autem fundamentum omnium horum, ꝙ iustitia secundum communem omnium conceptionem est quædam æqualitas, ideo siue sit distributiua, siue commutatiua, semper debet seruari æqualitas, sed in accipiendo æqualitatem falluntur multi: nam debet accipi æqualitas in eo quod est materia iustitiæ, siue in commutando, siue in distribuendo: nunc autem cùm equus commutatur pro pecunijs, scilicet quia vēditur

In accipiē do ęqualitatē iustitiæ multi falluntur.

B directè, veniunt ad istam commutationem duo hæc, scilicet equus & pecuniæ, vel quælibet alia res venalis & pecuniæ, vel vna res venalis & reliqua, per accidens autem veniunt duæ personæ, scilicet emptor, & venditor: iustitia ergo commutatiua, quæ est hic equalitas, debet respici secundum ea, quæ per se, vel directè veniunt ad commutationem, cuiusmodi sunt equus, & pecunia; ideo ista sic debent ęquari, vt nec pecuniæ superent valorem equi, vel equus non superet valorem pecuniarum. Alia duo adueniunt per accidens, scilicet persona emptoris & venditoris, & in istis, siue sit ęqualitas, siue nō, nihil refert: & sic licèt rusticus emat, non debet plus dare de precio, quàm rex, nec rex minuet de precio, quod dare deberet rusticus. Aliquādo

C autem fit commutatio in eo, quod non est extra personas, vel quod tangit secundum se personas, sicut cū fit commutatio in pœnis: aliquis enim percussit alterum, ista percussio est iniuria, & debet cōmutari cum altera iniuria, vt ergo fiat iustitia debet esse æqualitas in iniurijs, aliàs iniustè commutabitur: sed quia iniuria & honor tangunt personam, quia sunt in ea, augetur quantitas eorum ex quantitate personę, & diminuitur ex paruitate dignitatis personę. Sunt autem & hic, sicut ante dicebamus, aliqua, quę per se attenduntur, scilicet iniuria, & iniuria, & aliqua quæ per accidens, scilicet pœna, siue percussio inflicta, & id quod alteri infertur. Iustitia ergo quæ est ęqualitas, debet ęquare iniurias: ita quòd si rex iniuriam fecerit rustico, ꝙ tanta

D iniuria fiat regi, aliàs si quid magis de iniuria rusticus recipiat, quàm rex, nunquàm erit iustitia, vel è contrario si rusticus iniuriam faciat regi, tantam debet recipere quantam fecit regi. Quia autem fiat ęqualitas percussionum per accidēs est ad æqualitatem iustitię, vnde si æquatis iniurijs percussiones, vel damna fuerint inæqualia bene factum est, nec propter hoc tollitur iustitia: si autem ęquatis iniurijs ęquentur percussiones, etiam bene factum est: tamen non est magis bene factum, quòd ęquentur percussiones, quàm quòd non ęquentur, dum tñ sint ęquatæ iniuriæ. Percussiones autem, quę sunt hic per accidens sunt causatiuę maioris iniurię, vel minoris secundum maioritatem, aut minoritatem dignitatis personarum. Nam si rusticus su-

E scipiat alapam iniuria ē: si autem rex suscipiat alapam, valde maior iniuria est, quia qui percutit rusticum soli rustico iniuriam facit, qui autem regem percutit, non soli illi homini regi iniuriā facit, sed etiam toti regno; cùm rex sit persona publica, in quo totus honor, & dominium cōsistit: sicut ergo percutiendo omnes de regno maiorem iniuriam facit, quàm percutiendo vnū solùm: ita percutiendo regem maiorem iniuriam facit, quàm percutiendo quemlibet de regno per se, vel multos simul. Sicut ergo non est iustum, ꝙ si totum regnum occidit vnum hominem, quod totum regnū pereat, vel destruatur gladio; ita non est iustum, quòd si rex occiderit vnum rusticū, quòd occidatur pro eo; vel si percusserit rusticum, ꝙ percutiatur pro eo, sed ꝙ

Qui rusticū percutit illi soli iniuriā facit, qui vero regē pcutit toti regno facit iniuriā

alia

alia pœna imponatur regi, quæ tanta sit respectu personę regis, sicut fuit iniuria rustici: tāta autem sit iniuria regi, ꝙ aliquis dicat ei verba dura, quanta rustico si flagelletur, & adhuc maior: per istum ergo modū tenendum est iudicare, vel determinare circa casus particulares secūdum arbitrium virorum prudentū, & fiet sic rectitudo iustitię cōmutatiuę: sicut ergo ē in rege, ita est in cęteris dn̄is temporalib⁹, & iudicibus cęteris, qui officia publica, aut dignitates ciuiles administrant, vel gerunt: nam representāt cōitatem. Sic in ꝑsonis spiritualibus. s. Ecclesiasticis: nam oportet respicere Prælatos maiores, & minores vsq; ad illos, q ita subdūtur alicui, ꝙ nullum subiectum habent. Nam in his oībus eadē radix est. s. qa gerunt vicem cōitatis, cùm sint ꝑsonę publicę, ideo offendēdo, vel iniuriando illos maior fit iniuria, q̄ offendēdo quamlibet aliam personā: & sicut est differentia in āqutitate, & honore cōitatū, quibus tales personę ꝑsunt, vel quarum vicem gerūt, ita est differentia in magnitudine iniurię ꝑ eodē facto.

Dubium. Sed aliquis dubitabit quare circa actiones iniuriarum, aut honores dr̄ esse magnitudo in iniurijs, vel honoribus, & circa res, q̄ cōmutantur non accipitur magnitudo à personis.

Solutio. Respondetur, ꝙ aliquid accipit maioritatem, vel minoritatem ab altero fm̄ ꝙ aliquo modo agit naturam eius, vel identificatur ei: res aūt q̄ cōmutantur, vt equus, & pecunię, nullo modo sunt ꝑ hoīes, sed ꝑ seipsa habent esse: equus namq; per seipsum est, & pecuniæ per seipsas: sicut ergo ista in natura sua per se sunt, ita magnitudinem suam à se hn̄t. i. licèt precia rerum ab hominibus imponantur, nō sunt in ipsis hominibus, sed in rebus, quia res sunt, q̄ valent, & sic magnitudo, aut dignitas personę per accidens considerat̄ quātum ad talia. In actionibus autem iniuriarum, vel honoris est magnitudo iniurię, vel honoris ab ipsa ꝑsona recipiente, vel faciente. Et ratio est, quia vnde res habet naturam, inde habet magnitudinem suam, & cęteras proprietates, quia ad esse consequitur bene esse, aut sic, vel sic esse. Cùm ergo actiones iniuriarum, vel gratiarum, aut honores non sint nisi in ipsis personis, & ab ipsis personis, ita sine illis nullum esse habēt. Sicut ergo se habet esse ad esse, ita se habet magnum esse ad magnum esse, & sic esse ad sic esse: sed esse iniuriam non est nisi in persona: ergo esse magnam iniuriam est ad magnam personam, & esse paruam iniuriā ad paruam personam. Et cōsideratur magnitudo, aut paruitas iniurię nō respectu cuiuslibet personę: sed solius recipientis, vt cōiter, licèt aliquando attendatur ad illum qui agit: sed hoc est per accidens. Ratio est, quia iniuria recipit magnitudinem ab eo, in quo est, sed iniuria est in eo, cui fit, & nō in eo, qui facit, quia percussio non est in percutiente, sed in percusso: nam vt ait Phylos. in 2. de Anima, passio, & actus sunt vnus mot⁹, cùm ergo passio sit in patiente, & actio erit in patiēte, quia terminatur ad illum: totum. n. quod agit agens, patitur patiens. Et si dicas aliquando esse maiorē iniuriam in eodem actu ex persona agēte, vt si quis percutiat vnum virum, & sit hostis eius, magna iniuria est: si tamen percutiat eum amicus suus maior iniuria est: si autem filius suus maxima ē. Ecce enim variatur hic magnitudo iniurię, & nō variatur ille, cui fit nec idem actus: ergo contingit à variatione facientis eam, ergo aliquam quantitatem sortietur iniuria à faciente. Respondetur, ꝙ falsum est: nam cùm iniuria nullo modo sit in agente, sed in patiente, non erit magnitudo eius ab agente, sed à patiente: cùm aūt dicis, ꝙ in exemplo præsignato variatur persona agens, & non patiens, & tamē variatur magnitudo iniurię: respondetur, quòd falsum est; nā sicut mutatur hic persona agens, ita patiens, & non refert, ꝙ mutetur persona agens, dum tn̄ mutetur patiens. Et si dicas, ꝙ idem homo est, q vtro-

Vnde res habent naturā inde habēt magnitudinem, & ꝓprietates suas.

F biq; patitur: respondetur, ꝙ materialiter est eadē persona: formaliter tamen plures personę sunt: nā si aliter viro facit iniuriam hostis, patiens persona est hostis: si autem eidem viro faciat iniuriam amicus, patiens persona est amicus, & si eidem faciat iniuriam seruus su⁹, patiens persona est dn̄s: si autem eidem faciat iniuriā filius, patiens est pater: nunc ergo hostis, amicus, dn̄s, pater, quatuor sunt, & non vnum tm̄: si autem accidat quòd ista quatuor formaliter distincta, q̄ faciunt differentias in personis eidem insint, per accidens est: semper autem attendēdum est per se: nam causæ per accidens modicum conferunt: sunt ergo hic quatuor personæ, quibus fiunt iniuriæ accipiendo formaliter, vel per se, licèt per accidens sit vna persona, & sic semper

Eadem ꝑsona materialiter est multę personæ formaliter.

G manet, ꝙ iniuriæ assumunt quantitatem ex solo recipiente. Honores ēt sunt actiones, quia honor est exhibitio reuerentiæ in testimonium virtutis, vt concluditur ex 1. Ethyc. Quia ergo est actio, quę est in persona, sumit magnitudinē, vel paruitatem à persona, & hoc est à persona exhibentis honorem, s. ꝙ quanta est persona exhibens honorem, tantus est honor exhibitus. Nam si rex faciat sedere apud se aliquē virum virtuosum, vel sapientem, & rursus aliquis dn̄s temporalis faciat sedere eundem virum virtuosum, vel sapientem apud se: magnus honor impendit ei vtrobiq;, sed maior honor impenditur ei, cùm rex facit eum apud se sedere, q̄ cùm alius dn̄s facit idem, & hoc solùm est ꝓpter personam impendētem honorem: nam persona cui impenditur honor, eadem est, & materia honoris

Magnitudo in honore accipitur ex ꝑsona honorante.

H eadem est. Nec potest hic dici, sicut supra dicebamus, quòd licèt sit eadē persona materialiter, tn̄ formaliter multę personę sunt: nam hic tā materialiter, q̄ formaliter eadem est, quia vterq; ei impendit honorem, vt virtuoso, vel vt sapiēti. Confirmat autem hoc Phylos. in 1. Ethy. dicens: Adhuc autem honor non est in honorato, sed in honorante, est ergo ista radix: quia quęlibet actio sortitur magnitudinē, aut bonitatem, vel malitiam ab eo, in quo est, sed honor in honorante est, vt dicit Phylos. ergo accipit magnitudinem, non ab eo, q̄ honoratur, sed ab eo, qui honorat. Et ista est causa, quare homo vult honorari à magnis viris, q̄ à paruis: nullus enim multum lętatur, ꝙ aliquis rustic⁹ assurgat ei, sed

I ꝙ magni dn̄i nobis assurgant, gaudium magnum est. Sed dices: videtur ꝙ quantitas honoris sit fm̄ personā honoratam, quia sicut quantitas iniurię est fm̄ personam iniuriatam, & non iniuriantē: ergo quantitas honoris erit fm̄ quantitatem personæ honoratæ, & non fm̄ quantitatem personæ iniuriantis. Item honor accipit quantitatē ab eo, in quo est, sed honor est in honorato, ergo accipit quantitatem ab honorato, & non ab honorante: maior patet ex prædictis: minor. s. ꝙ honor sit in honorato, patet, quia actio, & passio sunt vn⁹ motus, & actio non est in agente, sed in patiente: cùm ergo honor actio sit, quia est exhibitio reuerētię in testimonium virtutis, erit in ipso patiēte honorato. Respondetur, quòd honor non est in honorante, sed in honorato, vt ait Phylos. 1. Ethy. & conuertatur argumen-

K tum istud ad contrarium sic: Honor nō potest recipere quātitatem ab eo in quo non est, sed honor non est in honorato, ergo non recipit quātitatem ab honorato: Ad id quod dicitur. s. ꝙ actio, & passio sunt vnus mot⁹, & quòd actio est in patiēte, & non in agente: respondetur, ꝙ est verum de actione transeunte, quia tunc id quod agit agens, patitur patiens: secus autē de actione manente, quia illa non est in patiente, sed in agente: sicut ista actio, quæ est intelligere, non est in re intellecta, sed in substantia intelligente: sic autem dicendum est de honore, ꝙ honor est actio inmanens, quantum ad illum motum absolutum, q est inclinare caput, aut assurgere, vel exhibere aliud genus reuerentię, dicitur tamen

Actio du- plex, [illegible]

tamen honoratum honorari propter istum motum, & non honorans propter quādam regulationem mediam, secundum quam iste, qui sic se inclinat, dirigit inclinationem istam ad illum, quem vult honorare: inmanebit ergo honor ipsi honoranti, & accipiet quantitatem ab eo. Ad aliud argumentū, scilicet sicut quātitas iniurię est secundum personam iniuriatam, & nō secundū iniuriantem, ita quantitas honoris erit secundum personam honoratam, & non s'm honorantem, respondetur, quòd non est similitudo inter honorare, & iniuriam facere, quia iniuriatio est actus transiens, quia terminatur ad passum, & tunc actio, & passio sunt in patiente, & necessariò assumunt quantitatem à patiente: honoratio est actus immanens, quia illa exhibitio reuerentiæ non transit ad eum, cui fit reuerentia, sicut percussio transit ad eum, qui percutitur: nō ergo erit idem de vtroq;: sed quilibet sumet quātitatem ab eo, in quo est iniuriatio, scilicet à persona iniuriata, & honoratio à persona honorāte. Ad propositum ergo redeuntes, dicimus, ꝙ iniuriæ sunt maiores secundum dignitatem personarum, quibus fiunt. Erit ergo maior iniuria in rege, si percutiatur alapa, quàm in rustico. Si ergo rex percussit rusticum, nō est percutiendus, quia maior valde iniuria fieret in regi, quàm ipse fecisset rustico: & si rusticus percutiat regem, non debet solùm repercuti, quia non pateretur tantam iniuriam, quantam fecit: sed debet atrociter occidi, & siquid morte maius esset. Debet ergo distingui circa æqualitates actionum secundum iustitiam commutatiuam, vtrum personæ sint æquales, vel non. Si autem non sint ęquales, non debet seruari contrapassum, quia tunc contrapassum, vt in talibus personis, est iniustum simpliciter. Si autem personæ commutantes in actionibus sint æquales in dignitate, est contrapassum iustum. Concluditur ergo ex superioribus, ꝙ licèt contrapassum non sit iustum simpliciter, est tamen iustum secundum iustitiam commutatiuam in duobus casibus. Primus cū fit cōmutatio in rebus, & hoc siue personæ sint ęquales, siue inæquales. Secundus est quando est commutatio in actionibus, & sunt personę æquales. Manet autem vnus casus, in quo contrapassum non est iustum commutando, scilicet cùm fit commutatio in actionibus, & personæ sunt inæquales. Rationes autem horū cum exemplis suprapositis sunt. Ad argumenta facta in principio faciliter responderi potest, ad primum cū arguitur ex dicto Pytagoricorum tenentium contrapassum esse iustum simpliciter, quorum fundamentū est, quòd iustitia est quędam æqualitas: sed contrapassum est æqualitas, cùm talia redduntur, qualia recipiūtur, ergo est iustum simpliciter. Respondetur, ꝙ contrapassum licèt videatur esse æqualitas, non tamen est semper æqualitas: nam solùm est æqualitas contrapassum in duobus casibus. Primus cùm fit commutatio in rebus principaliter, & personæ adueniunt per accidens. Secundus casus est, cùm fit commutatio in personis per actiones, & personæ sunt æquales. Est autem aliquando contrapassum iniustum, cùm fit commutatio in actionibus, & personæ sunt inæquales, vt si rex percutiat rusticum, non est iustum, quòd contrapatiatur, scilicet quòd repercutiatur, & si rusticus percutiat non est iustum, quod solùm repercutiatur, sed quòd puniatur. Hæc autem magis supra declarata sunt. Ad secundum argumentum qd fiebat de sententia Rhadamanti. s. ꝙ cū quis recipit, q̄ egit, perfecta iustitia est. Respondetur, quòd hoc solum est verum in vno casu, scilicet cùm fit commutatio in actionibus, & personę sint æquales: si autem personæ sint inęquales, non est perfecta iustitia, imo nec aliquo modo est iustitia, siquis recipiat, quæ egit, vt supra declaratum est. De contrapassio autem hæc breuiter dicta sufficiant.

Honor est actio imanēs, ideo est in honorāte, & nō in honorato.

Duo sunt casus in iustitia commutatiua in quibus contrapassum est iustum.

Ad primū init. quęst.

Ad secundum.

A Si percusserit quispiam oculum serui sui, aut ancillę, & luscos eos fecerit: dimittet eos liberos pro oculo, quem eruit. Dentem quoque si excusserit seruo, vel ancillæ suę: similiter dimittet eos liberos. Si bos cornu percusserit virum, aut mulierē, & mortui fuerint, lapidibus obruetur, & non comedentur carnes eius. Dominus quoq; bouis innocēs erit. Quod si bos cornupeta fuerit ab heri, & nudiustertius, & cōtestati sunt dominum eius,

B nec recluserit eum, occideritque virum, aut mulierem, & bos lapidibus obruetur, & dominum eius occidēt. Quod si precium fuerit ei impositum, dabit pro anima sua quicquid fuerit postulatus. Filium quoque, & filiam si cornu percusserit, simili sentētię subiacebit. Si seruum, ancillamq; inuaserit, triginta siclos argenti domino dabit, bos vero lapidibus opprimet. Siquis aperuerit cisternam, & foderit, & non operuerit eam, cecideritq; bos, aut asinus in eam, reddet dn̄s cisternæ precium iumentorum: quod autem mortuum est, ipsius erit. Si bos alienus bouē alterius vulnerauit, & ille mortuus fuerit: vendent bouem viuum, & diuidēt precium, cadauer autem mortui inter se dispertient. Sin autem sciebat, quòd bos cornupeta esset ab heri, & nudiustertius, & non custodiuit eum dominus suus: reddet bouem pro boue, & cadauer integrum accipiet. De iniurijs cap. 2. De iniurijs cap. 3.

C

D *Si percusserit quispiam.* In superiori regula dirigebatur irascibilis, hic eodē modo dirigitur: sed supra dicebat, quando aliquis mutilat rem, quæ non est sua, hic autē dicitur quando mutilat rem, quę est sua: est autē ordo in istis legibus semper s'm diminutionem pœnarum, vt primo ponantur leges magis pęnales: deinde consequenter minus vsq; ad finem. *Si percusserit quispiam oculum serui sui.* Supra ponebatur regula, qn̄ dn̄s occidebat seruos suos hic autem ponitur, cùm eos mutilabat.

Quadrupliciter potest dominus seruum, vel ancillam percutere.

QVAESTIO. XXVII.

E ET sciendum ꝙ dominus potest seruum, aut ancillam quadrupliciter percutere. Vno mō ita vt moriatur seruus, & tunc fit s'm illam regulam supra positam, scilicet. *Qui percußerit seruum suum.* Secundò modo potest eum percutere mutilando eum, s. amputando pedem, aut manū, aut frangendo dentem, aut eruēdo oculum: & tunc fiet s'm istam legem, s. ꝙ serui efficiantur liberi pro malo, quod passi sunt. Tertiò modo poterat eos percutere educendo sanguinem diuidendo carnem: ita tn̄ quòd nō sequatur membri abscisio, vel mutilatio, & talis pcussio vocatur vulnus. Quartò modo potest percutere dn̄s seruum non eliciēdo sanguinem, sed reddendo carnem tumidam, & denigratam ex sanguine adunato, & talis percussio vocatur liuor.

Pro

Pro his duobus non imponitur aliqua pena domino,
quia ista lex intelligitur solùm de secundo modo per-
cussionis, quę vocatur mutilatio, in ceteris autem non
sustinet aliquid dominus. Et ratio est, quia qñ seruus,
aut ancilla mutilant̄, manet eis in perpetuū aliquid vn-
de doleant, & magnus defectus perfectionis humanę:
pro tanto ergo malo debet dñs pati aliquid. s. vt perdat
seruos, quos mutilauit: percussiones autē, quæ vocant̄
vulnus & liuor, licèt dolorem inferant, tamen non in-
ducunt aliquē defectum membrorū ad semper: ideo
dominus in talibus nihil pati debet, quia serui pecunia
illius sunt, vt supra dictum fuit. *Oculum serui sui.* Si autē
aliquis homo liber frāgeret oculum alterius hominis
liberi, aut similia, deberet iudicari per legem priorem,
scilicet oculum pro oculo. Si autem aliquis liber pcu-
teret oculum alicuius serui, q non esset suus, est distin-
guendum, ꝙ aut ille erat seruus Hebræus, aut de gen-
tilitate natus: si autem Hebræus, gaudebat eodem pri-
uilegio, quo liber Hebræus; ideo iudicari debebat ſm
illam legem superiorem. s. oculum pro oculo, &c. &
quia seruus habens vnum oculum, nō poterat ita per-
fectè seruire dño suo, sicut cùm habebat duos oculos:
ideo aliquid dandum est dño illius serui in recompen-
sationem seruitij, quod subtrahebatur ei: & seruo dari
debebat quantum iudicaretur per iudices esse damnū
oculi fracti, vel euulsi. Si autem aliquis liber frangat
oculum alicui seruo, qui esset de gentilitate natus, de-
bet soluere duplex damnum. Primum damnum qđ
euenit dño ex defectu oculi serui sui, & dānum quod
seruus patitur; seruus autem de gentilitate natus ven-
ditur simpliciter. s. ad totam vitam, & transmittitur ad
posteros iure hęreditario, vt patet Leui. 25. ca. compu-
tari, aut existimari debet quantum dānum potest pati
dñs in subtractione seruitij per totum illud tempus, &
tantum dabitur dño. Vel melius considerabitur quā-
tum valeret ille seruus habens duos oculos, & quantū
valeret habens vnum oculum, & quantum in valore
serui subtrahitur, tm̄ in pecunia dño serui dabitur: nā
seruus pecunia domini est, ideo ſm quātitatem pecu-
niæ debet considerari seruus. Secundum damnum est
quod seruo infligitur, nam & si dñs frāgeret oculum
serui sui, deberet eum facere liberum ꝓ damno, & de-
fectu membrorum, quem in eo facit: oportet ergo ꝙ
quilibet extraneus inferēs tm̄ de damno illi seruo, tm̄
faciat, quantum dñs facere cogebatur. s. vt liberet eū à
seruitute: debebit ergo taliter ꝑcutiens seruum emere
à domino, vt sit liber pro malo, quod ei intulit. Sunt. n.
duo, quę facere debet iste percutiēs. Primum vt soluat
dño damnum pecuniæ quod sustinet in seruo. s. quan-
tum minus nunc valet, quàm ante valebat. Secundum
vt ipsum seruum emat pro precio, quod valet sic carēs
altero oculo, & dimittat eum liberum. Vel potest hoc
simul facere. s. vt det tantam pecuniam dño illius serui
quantum valebat ille seruus antequam frangeretur ei
oculus, & liberetur seruus. Si aūt liber frangens oculū,
non habeat vnde soluat tm̄ precium, vendi debet ſm
conditionem Hebręorum seruorum. s. vsq; ad annum
remissionis: & quātum precium datum fuerit pro eo,
dabitur domino serui illius ad liberandum seruum: si
tamen ista non sufficiant, non poterit vltra vendi He-
bræus percussor. Si autem liber percutiat seruum, qui
est seruus suus, tenet conditio huius legis. s. ꝙ faciat eū
liberum pro malo quod ei fecit. Si autem seruus pcu-
tiat, & frangat oculum alicuius liberi, debet iudicari ꝑ
legem illam superiorem. s. vt detur oculus pro oculo,
idest tantum quantum debeat iudicari à iudicibus es-
se dandum pro damno illius oculi. Si autem hoc do-
minus serui soluere voluerit, tenebit seruum suum, &
satisfaciet passo damnum amissionis oculi: si autem
nolit dominus soluere damnum, considerandum est,

Quid faciēdum si aliquis hō liber eruisset oculum seruo non suo.

Quid agēdū cū seruus oculū hoīs liberi percutiat.

F ꝙ aut ille seruus est de gentilitate, aut Hebræus. Si sit
natus de gentilitate, quia potest vendi simpliciter, &
transferri simpliciter in ius alterius, debet eū dominus
dare læso, & tunc plenè ei satisfactum est, quātum sa-
tisfieri potest, cùm tribuatur in manus eius percussor
non ad occidendum, sed ad seruiendum, vel venden-
dum eum: dato ꝙ ſm rem non ęquiparetur valor serui
damno, quod sustinet læsus in amissione oculi. Nec
valet si arguas, quòd dñs serui iniustè punitur hic, cùm
nullius mali causam præstiterit, & perdit seruum, q est
magna pars substantiæ suæ: nam de hoc supra respon-
sum est in isto cap. cùm ageretur de solutione impen-
sarum in medicos, & de operibus perditis: si autem ser
uus ille sit Hebrę9, debet dñs soluere, si vult, damnum
oculi amissi secundum iudicum arbitramēta, vt supra
G dixim9: sin autem dabit seruum. Et si tempus illud qđ
manet vsque ad annum remissionis pro seruitute non
ęquiparetur damno oculi amissi, debet accipi ad ęqui-
parantiam de bonis serui illius, si qua habet: si aūt non
habet, vel non suffecerint, debet vendi pro pœna ſm
cōditionem Hebræorum seruorum. s. vsq; ad annum
remissionis, sicut vendi mandatur, cùm furatus est, &
non habet vnde restituat, vt patet seq. ca. Si autem nec
ista omnia suffecerint, non poterit vltra vendi pro illa
pęna soluenda: nec est inconueniens, ꝙ aliqui patiātur
qbus nō plenè satisfiat, vt declarauimus supra in isto c.
Si verò seruus frangat oculum serui, aut vterq; est He
bræus, aut vterq; de gentilitate, aut vn9 Hebręus, & al
H ter de gētilitate. Si autem vterq; est Hebræus, domino
nolente dare precium amissi oculi, compelletur darę
seruum, & si non sufficit, dabitur id quod seruus possi-
det, si quid habet: si autem, vel non possidet, vel posses-
sio non ęquiparatur damno amissi oculi, vēdetur post
annum remissionis ille seruus, & sic satisfaciet, quòd
si nec ista suffecerint, non poterit aliqua alia coertio
imponi seruo Hebræo. Si autem vterq; sit seruus He-
bræus in libertate natus etiā si cōuertatur ad ritum Iu-
daicum, si dominus non vult dare dño serui percussi
damnum totum, qđ dñs sustinet, quia seruus sic muti-
latus minus valet, & damnum serui. s. vt liberet eum à
seruitute, sicut in casu, in quo liber percuti seruum, vt
supra diximus, tenebitur dare seruum suum pro seruo
I percusso, & seruus purcussus liberabitur quemadmo-
dum si dñs suus eum percuteret, quia non habet plus
iuris alienus in seruum, q̃ dñs suus, nec debet maiori
gaudere priuilegio alienus percutiens seruum, q̃ si ꝑ-
cutiat dñs, & tunc seruus percussus, non subiacebit ser
uituti: nam quocunq; modo, & à quocunq; seruus de
gentilitate natus percutiatur, & mutiletur, debet effici
liber ex ratione supradicta. s. quia non plus potest extra
neus in seruum, q̃ dñs suus: seruus autem gentilis, qui
datur loco percussi, succedet ei in laboribus, quia sim-
pliciter traditur nunquam liberandus. Et si contingat
ꝙ seruus percussus magis valeret, q̃ percutiens non ꝓ-
pter hoc obligabitur dñs serui percutientis ad dādum
aliquid vltra seruum, vt æquetur ꝓcium serui sui ꝓcio
K serui traditi: nam satis punitur perdendo seruum suū,
cùm nunquàm commeruerit: dando ergo nocumēti
actorem sufficienter liberatur. Si autem vnus sit seru9
Hebræus, & non sit alius Hebræus, aut percutiens est
Hebræus, aut de gentilitate natus: si autem est de gen-
tilitate natus, si dñs voluerit soluere damnum læsionis
in seruo percusso, dabit seruum suum, & nihil vltra co
getur, & seruus in hoc remanet impunitus, & punitur
dominus: nam seruus gentilis simpliciter seruus serui-
turus in ęternum: nam iure hęreditario transmittitur
ad posteros, ideo siue domino suo, siue alteri seruitu-
rus erat: cùm autem tollitur domino suo, & traditur
alteri domino, per idem est quantum ad ipsum seruū,
ac si venderetur alteri domino nullo pacto suo præcę-
dente.

Pęna serui frangentis oculū alterius serui.

Seruus gētilis à quocunq; & quocūque percutiatur, efficitur liber.

dente: dominus ſuus patitur, quod ſeruus pati deberet: nam ſi ſeruus non peccaſſet, dominus nõ perderet eũ, cùm autem peccauit perdidit eum: tota ergo pęna in domino eſt, & non poteſt aliter congruè fieri: nam ſi ſeruus puniretũ, ita quòd abſtraheretur ei vnus oculus, & non traderetur alteri domino, cuius ſeruum mutilaſſet, licèt ſatisfieret alioualiter legi imponenti punitionem, non tamen ſatisfiebat domino ſerui percuſſi, cui damnum ex hoc eueniebat, nec ſatisfiebat ſeruo pcuſſo. Congruentius ergo ſic ſit, vt dominus ſerui percuſſi perdat eum. Si autem dicas, quòd ſic non patitur ſeruus aliquam pœnam, ſed dominus, ergo debet dari aliqua pœna ſeruo, & aliqua domino, vt ſic ſatisfiat vtriſq;: domino quidem, vt tollatur ſeruus eius percuſſor ad ſatisfaciendum ſeruo percuſſo, & domino eius: ſeruo autem imponatur aliqua pęna, nè remaneat impunitus, ſcilicet vt eruatur ei oculus. Sed hoc non eſt rationabiliter dictum: nam nulla lex debet punire bis in idipſum, maximè lex diuina: nam dicitur Naum primo capitulo. Non ſurget duplex tribulatio. vel ſecundum aliam literam: Non iudicabit dominus bis in idipſum. cùm ergo iſta lex ſit diuina, non debet puniri bis, vel dupliciter pro vno peccato: ſi ergo alicui extrahenti oculum alterius extrahatur oculus ſuus eſt recta commutatio pœnæ, ſi fieri debeat ſecundum legem, vt ſi quis occidit, quòd occidatur: nam ſi occidens occiditur nulla ei vlterior pœna imponitur etiam antequam occidatur: ſic ergo ſi ſeruo frangenti oculum alterius frangitur ſuus, ſatis punitio facta eſt. Non ergo deberet vlterius imponi quædam alia magna pœna domino, ſcilicet quòd tollatur ab eo ſeruus: ſed ſeruus tollitur ad ſatisfaciendum ſeruo percuſſo, & domino ſerui percuſſi: ergo non debet imponi pœna, quòd ſeruo pcutienti oculus eruatur, cùm plenè ſatisfiat in alia. Sciendum tamen quòd quando datur ſeruus gentilis pro ſeruo Hebræo, quem exoculauit, non debet dari, ſicut cùm datur pro ſeruo alio gentili, quem exoculauit: ſed debet dari domino ſerui Hebræi ſeruus ille gentilis percuſſor, & liberabitur immediatè Hebræus ſeruus, & quia talis ſeruus Hebræus, non erat ſeruiturus ad ſemper, ſed ſolùm vſq; ad annum remiſſionis, vel vſque ad iubileum: ſeruiet gentilis ſeruus vſque ad illud tempus domino, cui ſeruiebat ſeruus Iudæus, & poſtea veniet in ius Hebræi exoculati pro malo, quod ei intulit frangendo oculum, & ſeruiet illi, vel vendet eum, vt voluerit faciet, ſicut de re ſua. Ratio diuerſitatis eſt, quia Hebræus non erat ſeruiturus domino ſuo ad ſemper, ſed ſolùm vſq; ad annum remiſſionis; ideo vſq; ad illud ſeruiet gentilis percutiens eum, qui in ius eius cedit. Seruus autem gentilis datus pro ſeruo gentili ſeruit in æternum, quia alius prior ſeruus gentilis in æternum ſeruiturus erat. Seruo autem gentili cum frangitur oculus, nihil datur, niſi libertas, qa eam aliàs nunquã de iure habiturus erat. Seruo autem Hebræo datur aliquid præter libertatem, quia eam de iure habiturus erat, etiam ſi nõ percuteretur cùm veniret annus remiſſionis, & in hac parte fungitur priuilegio liberi hominis, & debet ei tantum dari, quantum daretur libero hoi. Si autem ſeruus percutiẽs ſit Hebræus, & percuſſus gentilis: ſi dominus ſerui percutientis voluerit dare damnum ſerui percuſſi liberando eum, & dando domino quãtum minus valet ſeruus percuſſus, quàm non percuſſus: dabit ſeruum ſuum Hebræum: & quia iſte non poteſt ſeruire, niſi vſque ad tempus remiſſionis, ſi non valet illud modicum tempus preciũ ſerui percuſſi, ſatisfiet de his, quæ poſſidet ſeruus Hebræus: ſi autem nihil poſſidet, vel poſſeſſio non æquiualet, vẽdetur ipſe ad ſoluendum iſta vſque ad annum remiſſionis: ſi autẽ nec iſta ſuffecerint, nihil vltra fieri poteſt, ſicut in alijs caſibus dictum eſt. *Oculum ſerui ſui.*

A Intelligitur quando iſte ſeruus eſt gentilis, aut de gentilitate natus: nam ſerui Hebræi gaudebant eadem lege, qua Hebræi liberi; de qua dictum eſt ſuperius: Oculum pro oculo, dentem pro dente: Nam ſi dominus frangeret oculum ſerui ſui Hebræi, non ſatisfaciebat ei faciendo eum liberum: ſed tenebat eum facere liberum, & reſtituere ſiue reſarcire damnum quod pcuſſus ſuſtinet. Et ratio eſt, quia maioris dignitatis ſunt ſerui Hebræi, quàm eſſent ſerui gentiles, ideo facit lex inter eos magnam differentiam, vt patet Leuitici vigeſimoquinto capitulo. Item dato, quòd non eſſet Hebræus ſeruus maioris dignitatis, quàm Gentilis, deberet hoc ſtare, ſcilicet quòd non ſolùm liberaret Hebræus à ſeruitute, ſed etiam quòd aliquid ſupra reſar-

B ciretur. Nam ſeruus Gentilis, aut de gentilitate natus eſt ſeruus ſimpliciter, ſcilicet in æternũ, & ſeruus Hebræus eſt ſeruus ſecundum quid; ſcilicet quantum ad tempus: cùm autem datur libertas ſeruo Gentili, magnum bonum ei datur, quod aliàs nullo modo aſſeq poſſet: quòd autem ſeruo Hebræo detur libertas pro fractione oculi, eſt valde modicum bonum: nam ipſe ſeruus habiturus erat illam poſt paucum tempus, ſcilicet in anno remiſſionis. Dato ergo quòd velimus equiparare Hebræum Gentili, deberet tantum bonum dari ſeruo Hebręo pro fracto oculo, quantum eſt libertas, quæ datur Gentili pro eodem: ſed non eſt tantum bonum libertas data Hebræo, ſicut data Gentili, ergo oportet quòd aliquid ſuperaddatur Hebræo, quod ad

C minus ęquiparetur libertati datæ Gentili ſeruo. Et ſic videtur, quòd vltra libertatem, quę modicum bonum eſt, debet dari damnum perditi oculi. *Vel ancillæ.* Idem eſt in ancilla & ſeruo, quia ita eſt defectus, & deformitas amiſſio oculi in fœmina, ſicut in viro. *Et luſcos eos fecerit.* Luſcus communiter vocatur, qui oculos contorquet, & videt in trãſuerſum magis, quàm directè: aliquando luſcus dicitur ille, qui modicum videt: interdum luſcus dicitur, qui nihil videt, & ſic eſt ſua deriuatio, luſcus quaſi luce carẽs: & iſto modo accipitur hic luſcus: quia ille, cui oculus erutus eſt, non videt ex illa parte, qua oculus erutus eſt: vel dicitur modicum videns, quia non tantum videt nunc, ſicut antea, cùm duos oculos haberet. Alij autem diſtinguũt quatuor,

D ſcilicet luſcum, & ſtrabonem, orbum, & cœcum. Luſcus vocatur, qui cernit in trãſuerſum. Strabo dicitur, qui cernit non directè, ſed in altum. Orbus dicitur cui aliquis oculus erutus eſt. Cęcus eſt qui non habet virtutem viſiuam: vnde verſus.

Luſcus in obliquum, ſed ſtrabo cernit in altum.
Orbe carent orbi, priuantur lumine cœci.

Dimittet liberos pro oculo, quem eruit. Si autem dominus ſolùm percuſſiſſet ſeruum, vel ancillam, vel intuliſſet liuorem, & non eruiſſet oculum, vel amputaſſet aliquod membrum, quia iſti defectus non manebant poſtea, non liberarent ſerui à poteſtate domini ſui: ſed quia eruendo oculum, aut amputando aliud membrũ

E deformauit humanam imaginem, & abſtulit perfectionem naturæ, debet puniri amittendo ſeruos, quos orbatos fecit. *Dentem quoque ſi excuſſerit.* Ideſt ſi dominus percuſſit ſeruum ſuum alapa, vel pugno, aut lapide, ſiue qualibet alia re, & dentes eius ſic excuſſit, aut ſaltem vnum dentem, ſicut euenire ſolet, cùm quis fortiter in ore, aut maxillis percutitur, ſeruus efficietur liber. *Similiter dimittet eos liberos.* Licèt non tantum damnum fiat eruendo dentes, ſicut eruendo oculos, vel alterum oculorum: tamen magnum damnum eſt, & deformitas, vt declarauimus ſupra, vbi dicebatur, oculum pro oculo, dentem pro dente.

Lex iſta de oculi erutione intelligitur de ſeruo Gẽtili.

Luſc' quot modis ſumi poteſt.

Luſc' Strabo, Orb', Cœcus.

Quo

Quo serui liberabantur ob percussionem de boue cornupeta.

QVAESTIO. XXVIII.

HEBRAEI autem ponunt plura, propter quæ seruus liberari debebat, scilicet decem digiti manuum, & decem digiti pedum, oculi, aures, nasus, virga virilis: si ergo aliquis seruus à domino suo percutiebatur in aliquo horum, ita quòd amputaret, aut erueretur, quod propriè vocatur mutilatio, liberabatur seruus à potestate eius. *Si bos cornupetierit.* Supra dirigebatur irascibilis in habētibus rationem, nè homicidium committatur: hic autem dantur regulę de homicidijs factis à rebus irrationabilibus, quid pœnæ imponi debeat in eis. *Si bos cornupetierit virum, aut mulierem.* Idest si iuerit ad percutiēdum virum, aut mulierem cornu. *Et dicitur cornupetierit.* Quia secus est, si calce petierit, siue percusserit, quia cùm quis calce percutitur, ipse in culpa est, quia accedit ad pedes bouis: nam bos, aut aliud animal calcibus neminem persequi potest, & sic quilibet potest ab eo cauere: si autem bos cornupetat, nullus poterit euadere: nam etiam si fugiat, insequitur bos; ideo percussus non est in culpa, sicut cùm calce petitur: in alio ergo casu bos, aut dominus nihil pati debent, in alio autem: sicut sic determinantur in lege hac. *Et mortui fuerint.* Si non moriantur etiam si grauiter vulnerentur, bos non occidetur lapidibus, si autem moriantur sic. *Lapidibus obruetur.* Idest frangetur lapidibus, siue cooperietur, aut lapidabitur: nam omnia ista ad idem redeunt. Et hoc fit ad horrorem facti, qa bos nil peccauit, quia intellectum, aut voluntatem nō habet, nec vniuersalem opinionem, vt ait Aristoteles septimo Ethycorum, quia tamen fuit factum horribile, scilicet occidere hominem, qui est nobilissima creatura, debet lapidari, vt non sit in vsu hominum, qui hominem occidit. *Et non comedentur carnes eius.* Nam tanquàm aliquid maledictum, & detestabile reputatur ille bos, & prorsus ab humana vtilitate alien⁹, imò nec contactu dignus. Et dicunt Hebræi, quòd id quod dicitur de carnibus, est intelligendū de corio, ita quòd nec liceret corium accipere ad aliquas humanas vtilitates, & carnes illæ non solùm à Iudæis comedi non debebant, sed etiam non licebat eas tradere gētilib⁹. Item vtilitas magna domini erat talem bouem occidi: nam si relinqueretur viuus, teneretur domin⁹ de omni damno facto per bouem, si alios boues cornupeteret. Etiam teneretur reus mortis, si bos occideret virum, vel mulierē, cùm iam cognitus esset cornupeta ab heri & nudiustertius, & dominus non custodiebat eum. *Dominusque bouis innocens erit.* Idest non iudicabitur reus mortis, licèt bos suus aliquem occiderit, quia dominus talia de boue suo nunquàm cognouerat: non tamen erit innocens ab omni pœna, cū perdat bouem suum, qui lapidibus obruitur, cùm nihil sit commeritus. *Quia si bos cornupeta fuerit.* Hoc declarat casum superiorem, nam supra dicebatur, quòd si bos occideret virum, aut mulierem, quòd solus bos moriebatur, dominus autem nihil mali patiebatur: non fuit tamen dictum vtrum esset hoc verum, quando dominus sciebat bouem esse cornupetam: quia tamen hic facit casum diuersum, & dicit, si bos fuerit cornupeta ab heri & nudiustertius: quasi dicat, quòd superi⁹ dictum intelligitur, quando nunquam bos fuerat cornupeta, nec ab heri, nec à nudiustertius. *Quia si bos cornupeta fuerit.* Idest assuetus ad petendum viros, siue boues eorum. Et in hoc multum seruauit litera nostra proprietates dictionum, quia hic dixit bouem esse cornupetam, idest solitum ad petendum cornibus. vñ ait ab heri, & nudiustertius cōsueuerit cornupetere.

Quař bos occidens aliquē lapidetur cū nihil peccauerit.

F In primo casu non dicebatur si bos cornupeta fuerit: sed si bos cornupetierit: quasi dicat, quòd non erat assuetus ad cornupetendum: sed tunc primò cornupetijt, & sic de prima vice sciri non potuisset, cùm nullus cogatur diuinare: si autem iam aliquoties cornupetierit cognosci poterat, maximè si dominus suus fuisset super hoc requisitus, vt custodiret eum, & noluit. *Ab heri, & nudiustertius.* Idest ab vna die ante, vel duobus, siue pluribus: nudius est aduerbium temporis, & per se nihil significat, cùm autem adiunguntur ei dictiones numerales, siue ordinales, vt verius dicamus, scilicet primus, secundus, tertius, & sic de cœteris significat certitudinem temporis: vt cùm dicimus nudiustertius factum est, idest nunc sunt tres dies, quibus tale factum accidit, & sic nudiusquartus, & nudiusquintus.

G Est enim nudius aduerbium compositum ex nomine, & aduerbio corrupto vtroque, scilicet de nunc, & dies, & efficitur nudius. Cùm autem dicitur nudiustertius, idem est, quòd nunc est dies tertius, & est aduerbium determinans præteritum tempus: vt nudiustertius factum fuit tale, idest nunc sunt tres dies, ex quibus factum est: nec potest determinare futurum, quia ex natura sua signat præteritum, sicut istud aduerbiū, hodie, nunquàm determinat futurum, vel istud aduerbium, cras, nunq̄ determinat præteritum, vel præsens. *Et contestati sunt dominum eius.* Idest requisierunt alij viri dominum bouis, vt custodiret eum: nā si hoc non factum fuit non potest dominus puniri, quia forte si dominus non requisitus est super hoc, quòd custodiret bouem, non videret vtrum esset cornupeta,

Nota aduerbiis nudiustertius, & nudiusquartus.

H an non: licèt alij viderent, & domino ignorante non paratur ei præiudicium, aut pœna in se ex dāno, quod bos intulerit: & dato quòd dominus sciuerit bouem esse cornupetam, negabit se sciuisse, & per hoc euadet pœnam: si autem requisitus fuerit, non potest negare, quia per requisitionem notificabatur, & debebat adhibere diligentiam custodiendo bouem includendo: nam si aliquis obijciat domino, quòd sciebat bouem esse cornupetam, debet probare: nam apud iuristas cōmune est, quòd qui allegat dolum probare debet illū. *Nec reclusit eum.* Nam si dominus reclusit eum, & aliquis introiuit locum, vbi clausus erat, si cornupetierit eum bos, non imponitur culpa domino.

I *Occideritque virum.* Nam si bos cornupeta sit, & denuncietur dño, & non recludat eum, si non percutiat quempiam non tenebitur dominus reus alicuius pœnæ. *Virum, aut mulierem.* Siue magnum, siue paruulum, vt infantulos: nam fortè diceret dominus bouis, quòd si bos percuteret virum, aut mulierem ętatis perfectę, qui fugeret, & eum bos cornu insequeretur, videretur dignus pœna: sed lex in contrarium sanxit, quia dominus bouis in culpa fuit, qui requisitus bouem non inclusit, vt patet infra. Et intelligitur hic vir, & mulier de liberis: nam si virum, aut fœminam seruos bos occideret, tenebatur dare dominus bouis triginta siclos, vt patet infra. *Bos lapidibus obruetur.* Idest comprimetur lapidibus: quasi dicat, tot lapides super eum iaciantur

K quousque totus frangatur, & cooperiatur, & hoc ex ratione suprapo
sita, scilicet propter horrorem facti, qn̄ licèt non peccauerit bos. Et sic occidebatur pecus, quando quisquàm cùm pecore coiret, vt patet Leuitici vigesimo capitulo, cùm dicitur: Nam deforme erat, quòd aliquod pecus, cū quo quisquam hominum coisset, remaneret viuum, nè diceretur: Ecce pecus, cum quo talis homo coiuit, vel pecus propter quod talis homo occisus est, vel quia aliquis faciliter inclinaretur ad coeundum cum illo pecore, quia cum illo alius coiuisset. Et debet fieri de tali boue, sicut ante dicebatur, scilicet vt carnes eius non comedātur, nec gentilibus ad comedendum vendantur, nec corium eius ad aliquos

Propter facti deformitatē pecora nihil peccantia aliquā occidebantur.

quos vsus accipiatur humanos: nam eadem ratio subsistit hic, quæ subsistebat in superioribus. *Et dominum illius occident.* Quia ipse præstitit mortis causam licèt indirectè: nam requisitus fuit, vt bouem recluderet, quia periculum erat eum solutum vagari cũ alijs bobus in locis publicis, & non reclusit, reus mortis est, quia fuit in culpa. *Quòd si precium ei fuerit impositum.* Idest si bos cornupeta culpa domini sui aliquem occiderit, debet mori: sed si cognati hominis mortui maximè si sunt superiores, vt pater, & mater noluerint persequi dominum bouis ad mortem, sed petierint aliquod precium ab eo, debet dare. *Dabit pro anima sua.* Idest pro vita sua, nam non potest accipi hic anima pro ipso toto homine, sicut accipitur Gen. 46. & supra primo cap. Septuaginta animæ introierunt de domo Iacob, idest septuaginta homines, nam cùm anima dicat tunc totum, nullus homo habet animam sic dictam, quia est ipsemet totus, sed hic dicitur pro anima sua, quasi anima sit aliquid ipsius domini bouis. Nec accipitur conuenienter anima pro ipsa anima, quæ est spiritus, & forma corporis humani: nam illa non perditur, cùm maneat post mortem incorrupta: sed accipitur anima pro vita, vt patet Iudic. 16. capit. cum dixit Samson, Moriatur anima mea cum Philisthim, idest pereat vita mea, & pereant Philisthim. Manifestum namque est, quòd non loquebatur ibi de anima, quæ est spiritus: nam illa immortalis est, sed de vita, quæ cito corrumpitur. *Quicquid fuerit postulatus.* Etiam si postuletur totum, quod possidet: imò si aliquid vltra petatur, debet se facere seruum, vt habere possit ad soluendum, & non moriatur: vel si non vult, moriatur. Et non dicitur hic, quòd det quidquid arbitri iudicauerint, sicut dicebatur supra cùm agebatur de aborsu, sed quòd det quidquid fuerit postulatus. Ratio diuersitatis est, quia casus ille non erat talis, vt causans abortiuum eēt reus mortis, sed tenebatur ad pœnam pecuniariam: debebat ergo illa esse in certa quantitate: nam ille, qui damnum recepisset fortè peteret quidquid possidebat ille, qui damnum intulerat, & fortè aliquid amplius, ita vt excederet quantitatem damni: constituti sunt ergo arbitri, qui illud taxarent: hic autem erat casus, in quo dominus bouis erat reus mortis. Et quia pœna nulla pecuniaria æquiualet pœnæ capitali, sine aliqua taxatione iudicum debet dare quantumcunque petatur. Et est fundamentum, quia in pœna pecuniaria tantum de pecunijs potest dari, quod excedatur quantitas delicti: cùm autem datur pecunia pro pęna capitali, quantumcunque detur nunquam erit vltra debitum: cùm nulla pœna pecuniaria æquetur pęnæ in qua tollitur vita. Sic dicitur Iob 2. cap. Pellem pro pelle dabit homo, & vniuersa, quæ possidet pro anima sua. Et hic mitius agitur cum eo, qui mortis reus est, quàm cum talia meretur, quia per se egerit: nam cum quis per seipsum alterum occiderit, non poterat tolli ab eo precium secundum legem, ita vt pro precio donaretur ei vita. Poterat tamen ei parci ab aduersarijs, & ipsi accipiebant occultè interdum pecunias. Cum autem alicuius bos cornupeta non inclusus ab eo, postquam cognitus est esse cornupeta, occideret aliquem, tenebatur dominus reus mortis: tamen hic ponit lex, quòd imponatur precium ipsi reo mortis, si voluerint aduersarij. Ratio diuersitatis est, quia ille, qui per seipsum occidit, de malitia processisse videtur, aut ex magna iracundia: qui autem non per seipsum occidit, sed bos eius occidit, non voluntarie occidit malitiam habens, aut iracundiam: sed solùm fuit negligens: mitius ergo agitur cum isto, quàm cum eo, qui per malitiam, aut iracundiam egit.

...tius agi... eo, q... aliũ occidit q̃ per seipsũ.

Expositio Rabbi Salomonis.

QVAESTIO. XXIX.

RABBI Salomon dicit, quòd cùm dicitur hic. *Quòd si precium fuerit ei impositum.* Quòd particula, si, tenetur pro, idest, quia precium imponetur sic occidenti, scilicet quòd aduersarij huius domini bouis cogerentur imponere precium ipsi, & licèt ipsi peterent, quòd moreretur, quòd non debet mori si vellet semetipsum redimere dando quidquid peteretur ab eo, vel de eo, quod possidebat, aut vendendo seipsum. Sed hoc manifestè falsum est, et repugnans literæ: nam in litera dicitur, dominum autem illius, idest bouis occident: si ergo semper cogerentur cognati hominis mortui imponere precium domino bouis, nunquam occiderentur: malè ergo poneretur in litera, dominum bouis occident. Falsum enim esset, quia concesso, quòd deberet imponi precium semper, nunquam deberet occidi. Item ista litera facit distinctionem. Primò dicens, quòd dominus bouis occidi debebat pro negligentia, cùm requisitus fuisset. Secundò ponitur, scilicet quòd si non petatur ad mortem, sed imponatur ei precium, debet reddere quidquid fuisset postulatus. Si autem intentio legis fuisset, vt semper deberet imponi precium pro anima sua, non dixisset, dominum autem illius occident: sed dixisset solùm, quòd cùm imponetur ei precium reddet quidquid fuerit postulatus pro anima sua. Item quæritur an istud factum promeretur pœnam capitalem, an non: si autem dicatur, quòd sic, habetur intentum: si autem dicatur, quòd non, sequitur quòd malè diceretur ibi: Reddet quidquid fuerit postulatus pro anima sua, idest ad eripiendum vitam suam: cùm autem sit factum, quod meretur pœnam, sed solùm pecuniariam, qui soluit pecuniam, non soluit pro anima sua, idest pro vita, quia in tali facto nullo modo erat vita obligata ad periculum. Dicendum ergo necessariò, quòd istud factum secundum se est dignum pœna capitali: ideo lex primò posuit pœnam capitalem tanquam eam, quæ propriè conueniebat huic facto: quia tamen non erat tanta culpa domini bouis, sicut si per seipsum occidisset, quandoque posuit in electione cognatorum vtrum vellent eum ad mortem petere, vel remittere pœnam imposito precio vitæ: ideo subiungitur, quòd si impositum fuerit ei precium, idest lex non imponit necessitatem liberationis per precium, sed relinquit in arbitrio cognatorum hominis mortui: quia istud est relaxare de pœna debita pro tali crimine, quod non competit ad legem, quæ iusta esse debet, sed ad iniuriam passos, qui ex benignitate remittere possunt. *Filium quoque, & filiam cornu percusserit.* Soluit hic dubium, de quo supra dicebamus: nam dicebatur, quòd si percusserit bos virum, aut mulierem, dominus erit reus mortis: fortè aliquis dubitaret, quòd non deberet hoc intelligi de paruulis pueris atque puellis, quia magni possunt fugere bouem: ideo si magnos bos cornupetendo occidat, videtur esse ex magna malitia bouis, propter quod dominus talem bouem non recludens debet occidi: si tamen paruulos occidat, quia illi fugere non possunt, ex parua malitia potest eos cornupetendo occidere, ideo non videretur tunc dominus occidendus: hic autem subiungit, quòd de omnibus intelligatur siue magnis, siue paruis, cum dicit.

Filium quoque, & filiam. Ideſt non ſolùm ſi occiderit virum, & mulierem, qui iam magni ſunt: ſed etiam ſi occiderit filium, & filiam, ideſt paruulos filios viri, & mulieris. *Simili ſententiæ ſubiacebit.* Ideſt morietur dominus ſicut in caſu, quando occidebatur aliquis vir magnus, aut mulier, vel quòd ſoluat precium ſi impoſitum fuerit: & carnes bouis, qui hoc fecit, non comedantur poſtquàm bos lapidatus fuerit, nec aſſumatur corium eius. *Si ſeruum, ancillamque inuaſerit.* Ponitur hic iſta dictio enclitica, que, pro, &, teneturque copulatiuè, aut copulatim, ſ. de copulato extremo, ſ. ſubiecto, vel prædicato, aut parte ſubiecti, vel prædicati: hic tamen debet reſolui in diſiunctiuam: nam ſi teneretur in vi copulatiuæ dictionis lex malè poſita eſſet, quia eſſet ſenſus, ꝙ bos debebat occidi, vel dominus ſoluere triginta ſiclos, quando bos cornupeta occideret ſeruum, & ancillam ſimul, & ſi occideret ſeruum ſolùm, vel ancillam ſolam: non deberet ſubire dominus pœnam legis, nec bos. Sed falſum eſt: quia tunc manerent crimina impunita, cùm raro, aut nũquàm bos occideret ſeruum & ancillam ſimul. Etiam quia ſatis hoc videretur vanum dicere, quòd iſta lex eſſet, quando bos occideret ſeruum & ancillam ſimul: nam tunc non daret regulam quid fieret, cùm ſolùm occideret ſeruum, aut ſolùm ancillam, & ſic de eo quod raro, aut nunquam accideret, daretur regula: & de eo, quòd ſæpè contingeret, nulla daretur, quod eſt contra communem modum legum: nam de hijs, quæ communiter eueniunt dantur leges: ad ea autem, quæ raro accidunt iura non adaptantur, vt patet digeſtis de legibus, in l. nam ad ea. *Inuaſerit.* Inuadere eſt in alium ire, ſcilicet quòd bos iret contra ſeruum, vel ancillam, vt cornupeteret eos. Sed hic non accipitur inuaſio pro ſola inuaſione, ſed pro inuaſione cum occiſione ſubſecuta; nam ſi ſolùm inuaſerit, & non occiderit, non tenebitur dominus pœna huius legis, nec bos. *Triginta ſiclos argenti dabit domino.* Hoc intelligitur ſi bos percutiat ſeruum Gentilem, aut de Gentilitate natum: ſi autem ſit ſeruus Hebræus, debet puniri dominus bouis per legem liberorum, ſcilicet quòd occidatur, & bos ſimiliter lapidibus obruatur. Et patet ex omnibus ſuperioribus dictis, ſcilicet quòd ſeruus Hebræus ſortiebatur priuilegium liberi, quantum ad iſtas percuſſiones: vt ſi eruatur ei oculus, quòd non exeat ſolùm liber, vt ſeruus Gentilis, ſed etiam dominus det ei precium pro damno oculi, ſicut in alijs liberis. Eſt autem fundamentum horum, quia ſeruus Gentilis eſt ſimpliciter ſeruus, ideo in omnibus debet iudicari, vt ſeruus: ſeruus autem Hebræus non eſt ſimpliciter ſeruus, ſed ad tempus: ideo licèt quantum ad obligationem ſeruiendi domino ſuo tempore illo ſtatuto debeat iudicari ſeruus, tamen quantum ad alia non debet iudicari ſeruus: ſed quantum ad legem diſtribuentem pęnas, & lucra, & ſic debent gaudere eadem lege, qua gaudent liberi in percuſſionibus, & in iſtis. Item quia hic dicitur, quòd debent dari triginta ſicli domino ſerui: manifeſtum eſt, quòd ſi intelligeretur de ſeruo Hebræo, quòd non mandarentur dari iſti ſicli, domino ſerui, ſed filijs eius, aut cognatis: quia ſeruus Hebræus non eſt totaliter pecunia domini ſui, cùm non teneatur ei ſeruire pro ſemper: ſed pauco tempore, ideo deberet dari domino de illo precio tantum, quantum deficeret de pretio, pro quo ſeruiebat ei ſeruus mortuus. Verbi gratia: ſi dominus emiſſet ſeruum Hebræum pro viginti ſiclis, & deberet ſeruire quinque annis, qui reſtabant a tempore emptionis vſque ad annum remiſſionis, tunc cuilibet anno euenirent quatuor ſicli: ſi ergo iſte ſeruus occideretur a boue, vno anno ante annum remiſſionis, dominus bouis ſolueret ſiclos triginta, quorum quatuor darentur domino ſerui occiſi, & viginti ſex darentur propinquis illius: dato quòd deberet ſeruus Hebræus iudicari per hanc legem, in ſeruo de Gentilitate empto aliter fieri debet, ſcilicet quòd tota pecunia deberet dari domino: nam ſeruus de Gentilitate emptus, eſt totaliter pecunia domini ſui: ergo tota pecunia data pro ſeruo mortuo, debet dari domino ſuo: ſeruus namque talis eſt ſimpliciter domini, ſcilicet poſſeſſio domini ſui, vt ait Ariſto. in 5. Ethicor. & in primo Politic. capit. 2. dicit in fine, quòd ſeruus eſt organum actiuum animatum ſeparatum homo exiſtens ſimpliciter alterius: ſeruus ergo totalis eſt totaliter domini ſui, & quidquid eſt in ſeruo eſt domini ſui: ergo pecunia tota, quam valet ſeruus eſt domini ſui: & ſic cùm ſeruus valeat triginta ſiclos, ſecundum communem exiſtimationem, totum illud precium debet dari domino ſuo. Concluditur ergo, quòd iſta lex non poteſt de ſeruo Hebræo intelligi, ſed de ſeruo Gentili: aut conuerſo ad Iudaiſmum, qui eſt ſimpliciter ſeruus: appellatione namque ſerui compræhenduntur illi, de quibus propriè dicitur, quòd ſunt ſerui, & non illi, qui ſunt ſerui ſecundum quid. *Triginta ſiclos.* Omnes ſeruos æquauit hic lex: ſunt namque quidam ſerui, qui in duplum valent quàm alteri. Etiam quia quidam ſunt ſenectuti propinqui, qui modicum laborare queunt: alij autem iuuenes robuſtiſſimi prompti ad omnia genera laborum. Etiam communiter non tantum valent ancillæ ſicut ſerui, quia ſerui fortiores ſunt, & valent ad multa officia, ſiue domeſtica, ſiue ruralia: ancillæ autem ad ſola officia domeſtica, vt communiter valent: lex tamen omnes hic æquauit in precio: etiam triginta ſicli, valde modicum precium eſt, vt vnus ſeruus inde ematur: nam non videntur triginti ſicli valere viginti florenos, ſecundum exiſtimationem temporis noſtri, nec quindecim. Quod ſic patet: terra Hebręorum abundabat in gregibus valde, vt patet ex omnibus hiſtorijs: nam & ipſi, vt in plurimum paſtorali officio laborabant: vt patet de Abraham, qui in eadem terra Chanaan vixit, & de Iſaac, & de Iacob: nam omnes iſti tres per ſucceſſionem paſtores magni fuerunt, & potiſſima pars facultatis ſuæ in gregibus erat. Etiam duodecim filij Iacob paſtores erant, vt patet Gene. 47. capitu. cum dicitur: quòd quæſiuit Pharao a filijs Iacob: Quid habetis operis? qui reſponderunt: Paſtores ouium ſumus nos ſerui tui, & patres noſtri. In terra ergo iſta magnæ abundantiæ non debuiſſent multum valere arietes: ſed vnus aries non magnus, ſed mediocris valebat communiter cùm res erat in æquali precio duos ſiclos, vt patet Leuit. quinto cap. cum dicitur: offerret pro delicto ſuo arietem immaculatum de gregibus, qui emi poteſt duobus ſiclis, iuxta pondus ſanctuarij: videtur ergo quòd modicum precium eſt vnus ſiclus: præcipuè cùm illi duo ſicli, qui dabantur pro ariete erant iuxta pondus ſanctuarij, vt patet in litera. Sicli autem vſuales, qui dabantur pro ſeruis, & in alijs commutationibus, erant minores, quàm ſicli ſanctuarij: quia vnus ſiclus ſanctuarij valebat duos ſiclos vſuales, vt dicunt omnes doctores. Item patet, quòd modicum precium erat, quia quandocunque aliquis primogenitus naſcebatur, redimebatur, vt patet ſupra 13. cap. & Deutero. 6. & pro iſta redemptione dabantur quinque ſicli, vt patet Numeri 3. cap. ſiue pauper eſſet redimens ſiue diues. Ergo videtur, quòd vnus ſiclus modicum precium erat: aliàs pauperes non poſſent redimere primogenitos ſuos. Patet ergo, quòd valde modicum precium erat dare triginta ſiclos pro ſeruo quolibet: nam quilibet ſeruus (niſi valde eſſet miſer) valeret plus quàm quadraginta ſiclos:

Lex datur de ijs, qoæ ſæpè accidũt nõ de raro contingentibꝰ

Lex de ſolutione ſiclorũ itelligitur de ſeruo Gentili a boue occiſo.

Seruꝰ q̃ de Gẽtilitate ẽptus ẽ totaliter pecunia dñi.

Triginta ſicli nõ excedunt ad preciũ 15. florenorũ.

F G H I K

A ficlos: sed dominus facit hoc, quia non vult totaliter puniri dominum bouis vsque ad summum, & sic in alijs pœnis quædam relaxatio facienda est. Constituit ergo precium commune pro seruo, vel ancilla siue multum valeat, siue paucum, etiam si triplum, vel quadruplum valeat, & diuidit sic pœnam inter dominum bouis, & dominum serui mortui: dominus namque serui mortui aliquid soluit de pęna, quia perdit medietatem precij serui sui, vel plus aut minus: dominus etiam bouis aliquid perdit, quia cogitur dare triginta siclos. Aliqui dixerunt, quod ideo mandauit Deus dari triginta siclos pro seruo mortuo, quia triginta generationes exierunt de Cham, vt patet Gen. 10.ca. à quo seruitus orta est: nam ipse maledictus est in posteritate sua, vt seruiret fratribus suis, vt habetur
B Gen.9.c. Sed hoc nihil est, quia legislatio foralis non respicit figuras, sed populi ordinationem, figuræ autē ad cæremonialia pertinent: maximè quia illud nō est aliquid tale, quod debuerit signari sub metaphora. Dicendum ergo, ꝙ ideo positi fuerunt triginta sicli pro seruo occiso, quia sic legislatori conueniens precium visum est, vt non multum grauaretur in soluendo dominus bouis. *Bos verò lapidibus opprimetur*. Idest lapidibus occidetur, & carnes eius non comedentur, sicut supra dictum est: nam quemcunque hominem occidat quantum ad hoc non differt, cùm semper sit factum horribile: quia quicunque homo sit, ad imaginem Dei conditus est. Non accipietur etiam corium bouis ad vsus humanos.
C

An carnes bouis cornupetæ comedi possent, si antequam lapidaretur, dominus eum iugulaßet.

QVAESTIO. XXX.

SED si quæras, quid si dominus bouis cornupetæ, qui occidit virum, vel mulierem liberum, vel seruum, iugulauit bouem antequam lapidibus opprimeretur nunquid carnes eius comedendæ sunt? Respondetur, ꝙ non: quia ille bos non prohibetur comedi eo ꝙ lapidatur, sed quia occidit hominem, quod est horribile: cùm ergo maneat ista ratio in boue occidente
D hominem, siue iuguletur, siue lapidetur, nunquam carnes eius comedi debebunt. *Si quis aperuerit*. Supra ponebantur regulæ in casibus, quibus debebatur pœna capitalis aliquo modo: hic ponuntur regulæ, in quibus debetur pęna pecunialis: & pertinent ad directionem irascibilis secundum partem, quæ est nocumenta inferre. *Si quis aperuerit cisternam*. Ista litera potest intelligi dupliciter propter illam coniunctionem, &: nā si ponatur pro, vel, est sensus, ꝙ qui aperuerit cisternā, vel qui fecerit cisternam, & non operuerit, incidat in pœnam huius legis. Et hoc modo dicitur aliquis aperire cisternam, si aliquam cisternam reperit ab alio factam, & operculo suo tectam, & ipse abstulerit operculum, reliqueritque eam patentem: nam tunc non
E punietur, qui fecerit cisternam, quia eam opertam reliquit: sed qui opertam discooperuit, quia per hoc dedit occasionem animalibus ad cadendū, & moriendum. Facere cisternam est, cùm quis de nouo cisternam facit, & apertam reliquit: culpa autem in his omnibus est eius, qui cisternam apertam reliquit, siue fecerit, siue non. Nam semper in malis pęna danda est ei, qui causam immediatam tribuit malo: qui autem cisternam, fecit tribuit occasionem mali, s. vt animalia ibi morerentur. Si tamen cooperiatur cisterna, nullum animal incidere poterit: apertam verò cisternam relinquere est occasio immediatè ad cadendum, & pereundum animalia: ideo ei imputari debet pœna

Semper in malis pęna danda est ei, q cùm immediatè inducit malu.

A damni. Alio modo potest intelligi litera ista, accipiendo illam dictionem, &, copulatiuè in sua natura, s. de copulato prædicato, & tunc est vna sola sententia, s. ꝙ si aliquis aperuerit cisternam, & foderit eam, subijciatur pœnæ contentę in hac lege, & tunc non accipitur aperire sicut ante accipiebatur, quia aperire, vt supra dicebatur, conuenit cisternæ iam factæ: aperire autem isto secundo modo est principium cisternæ faciendæ, s. cum quis in terra, quæ plana fuerat incipit fodere ad faciendum cisternam, debet aperire cisternam, & id quod est post aperitionem continuando quousque compleatur: dicitur fossio. *Et non operuerit eam*. Secundum istam expositionem secundam refertur ad vnū casum solùm, s. quādo quis fecit cisternam, & reliquit
B eam apertam: si tamen aperuit cisternam, & fodit, & operuit, & alius veniens tulit operculum, patentemq; reliquit, non ponitur hic, quid fieri debeat: ideo prima expositio est melior: nam quomodocunq; sit ille, qui cisternam relinquit apertam, meretur soluere pęnam damni dati, cuius ipse est immediata occasio. Dicit Rabbi Salomon, ꝙ istud intelligitur de cisterna, quę aperta relinquitur in locis, per quæ solent animalia ista domestica incedere: nam si sit locus separatus, vt in montibus, vbi solùm feræ morantur, & aperiatur cisterna ad capiendum feras, & relinquatur aperta, dato, ꝙ à casu veniat bos, vel asinus, vel aliquod domesticum animal, & incidat in foueam, non tenetur, qui cisternam apertam reliquit, vt patet ff. ad legem Iuliam,
C in l. qui foueas. Iste namque, qui in tali loco cisternam apertam reliquit, non dedit occasionem damni, nisi valde per accidens, ideo non imputatur: qui autem occasionem damni dat immediatè, tenetur de damno dato, vt patet ff. ad legem Corneliam, nihil interest, & ff. ad legem Aquiliam, qui occidit, §. penultimo. & extra de iniurijs, & damno dato, c. si culpa tua. *Cecideritq; bos, vel asinus*. Loquitur de istis animalibus, quæ communiora, & vsui nostro propinquiora sunt: sed non solùm de his intelligitur, quia etiam si ouis, aut capra, vel equus, aut mulus, ceciderit stabit pęna legis. *Dominus cisternæ reddet precium*. Refertur hoc ad secundam expositionem, in qua idem aperuit cisternam, & fodit, & reliquit patentem: quia tunc de damno dato
D contra ipsum agetur: si autem ipse non reliquerit cisternam apertam, sed alius aperuerit, & constat quis aperuit, contra aperientem agetur de damno dato: si tamen non constat, quis aperuit cisternam, agetur contra dominum, quia ipse tenebatur eam custodire taliter, vt non esset occasio animalibus ad cadendum.

Expositio Rabbi Salomonis confutatur.

QVAESTIO. XXXI.

RABBI Salamon dicit, quòd si aliquis dominus mandauit alicui fodere cisternam in loco com-
E muni, vbi poterat esse occasio, ꝙ non tenetur dominꝰ mandans de damno dato, sed ille qui mandato eius fodit. Sed hoc falsum est: nam non solùm qui egit, sed etiam qui fieri mandauit tenentur ad pęnam damni dati: nam ille cuius negligentia, vel imperitia malum, aut damnum factum est, aut cuius animalia eo non custodiente nocuerunt, tenetur de damno dato, vt patet extra de damno dato, & iniurijs, c. si tua negligentia. Item maius est mandare aliquid fieri, quàm consentire cùm fit, quia maiorem causalitatem poterat, qui mandat: sed qui consentit malè agenti tenetur de crimine, vt patet ad Rom. primo cap. vbi dicitur, ꝙ tam agentes, quā consentientes facientibus, morte digni sunt: & extra de restitutione spol. in cap. cum ad se-

dem.ergo qui mandauit magis tenebitur.Dicendum ergo ꝙ si aliquis mandauit alteri fodere cisternam in loco prohibito:aut ille,cui mandatum est,erat seruus mandatoris,aut mercenarius:si autem seruus erat,dñs tenetur totaliter: nam seruus non poterat repugnare mandato domini quantum ad talia, licèt in alijs rebus debuisset repugnate:vt si mandaret ei occidere aliquem, aut furari, vel adulterium siue stuprum committere:in isto ergo casu tenebitur dominus totaliter. Item quia hic agi debet de damno dato, actio autem de damno dato est pecuniaria,vel resolubilis in pecunias. Cùm autem seruus nihil possideat,nō potest agi contra seruum,quia inanis est actio, quam inopia debitoris excludit,vt patet extra de restitutione spoliatorum in c. olim, si tamen dominus negaret se mandasse seruo suo tale quid agere, & nollet soluere damnū datum ex fossione, & apertione cisternæ,cogeretur dimittere seruum vendi ad resarciendum damna data,quia non habet vnde soluat: sicut cùm quis furatus fuit,& non habet vnde soluat,venditur ad soluendum furtum,& pœnam furti,vt patet infra 22.ca. dominus etiam tenetur interdum pro malo, quod seruus egit etiam non mandante eo, nec facto illo malo nomine domini sui: vt si quis seruus eiecit aliquem de possessione alicuius rei, dominus tenetur saltem noxaliter, vt patet,ff. de vi,& vi armata,l.1.§. sed, & si cùm quis, & §. sequenti. Si autem ille cui mandatum est fodere in loco communi,& nociuo,est mercenarius quilibet est tenetur etiam de damno dato cum ipso domino mandante:nam iste mercenarius liber erat, & non cogebatur obedire mandatis conducentis eum nisi quatenus iustè mandaret:quia ergo ad mandatum alterius in loco indebito,atque prohibito fodit, tenetur sicut dominus principalis cisternę,s.qui eam fieri mādauit, nisi dominus cauerit de soluendo damna, & liberando fossorem a quacunq; impetitione super hoc: nam tunc se subijcit omnibus actionibus, quæ contra alterum intentari possent super hac re. *Reddet precium iumentorum*. Si ceciderint iumenta in foueam, & ibi mortua fuerint: aut confracta fuerit aliqua pars corporis, aut debilitata: dominus cisternæ soluet tantum quantum valerent ista iumenta antequam damnum, siue læsionem hanc paterentur. Et vocantur hic iumenta large,siue pro iumentis, quæ dicuntur propriè iumenta, & sunt adiutorium humanum in ferendis oneribus,vt asini,equi,muli,cameli,& boues:siue pro omnibus alijs animalibus,quæ domestica sunt, & vocantur pecora,vt oues,arietes,capræ,& similia, & isto modo accipitur iumentum supra 9.cap. cum dicitur: Quòd fuerunt cinifes in omni terra Aegypti, tam in hominibus,quàm in iumentis.& supra 10.c. cum dr̄: ꝙ grādo percussit homines,& vniuersa iumenta, quæ in agro inuenta sunt.& supra 11.& 12.c. cum dicitur, ꝙ percussit Deus omnia primogenita in terra Aegypti,tam hominum quam iumentorum: ergo oportebat ibi percuti primogenita caprarum, & ouium:quæ tamen non vocantur iumenta propriè accipiendo:sic etiam supra 13.vbi mandantur immolari siue sanctificari primogenita iumentorum,quod magis de ouib⁹ bobus,& capris,quàm de alijs iumentis dictū est,quia alia non sanctificantur præter asinum,qui oue redimitur,vt patet supra 13.c. *Quod autem mortuum est ipsius erit*. Non solùm si mortuum fuerit: sed etiam si debilitatū fuerit, aut aliqua pars corporis fracta: nam tunc tenet̄ recipere ipsa animalia domin⁹ cisternæ,& dare preciū eorum, quod iudicaretur antequam talem læsionem incurrissent: aliàs diceremus, ꝙ dominus cisternæ solùm teneretur, quando animal cadens in cisternam moreretur:sed falsum est, quia tunc non soluerentur omnia damna.Ista lex iudicialis inter cęteras,quas Ec-

Si dñs negaret se mandasse seruo aperire cisternā, & noluerit damna soluere coget̄ dare seruum.

F clesia canonizauit,reperitur canonizata extra de iniurijs,& damno dato,& est s̄m c.illius tituli. *Si bos alienus.* Supra ponebatur pęna pecuniaria quantū ad damna, quæ culpa hominis inferuntur. Hic ponitur regula ad damna inflicta à rebus suis domino non sciente, vel non principaliter agente,sed quasi per accidens. *Si bos alienus bouem alterius vulnerauerit*. Dr̄ alienus,quia si bos vnius viri alterum bouem eiusdem viri vulnerauerit non tenet lex, quia idem est, qui patitur damnum, & cuius res agit damnum,nec potest ibi poni aliqua lex: quia eiusdem ad seipsum nulla iustitia existere potest: nam iustitia est æqualitas,vt omnib⁹ est per se notum, & dicit idem Arist.in 5.Ethicorum:sed ęqualitas semper est inter diuersa: eiusdem autem ad seipsum, nec
G est æqualitas, nec inæqualitas, sed identitas: ergo nec iustitia: sed lex ponitur ad cognitionem iustorum, s. quid fieri debeat, & quomodo distribui debeant pœnæ, & lucra,& honores,& damna,aut hęc adinuicem commutari: ergo in damnis, quæ aliquis sibi ipsi infert, vel res suæ sibi inuicem infligunt,nulla lex poni debet,quia non est ibi commutatio,vel distributio,& consequenter, nec iustitia, quæ diuiditur sufficienter in commutatiuam,& distributiuā, vt patet in 5.Ethicorum:cùm non sint personæ, inter quas fit commutatio, aut distributio:cū autem bos vnius vulnerat bouem alterius, est ibi iniustitia, quia vnus magis accipit de lucro,& alius magis accipit de damno,iuxta modū loquendi Arist.in 5.Ethicorum:nam ille cuius bos al-
H terum percutit, dr̄ magis habere de lucro: ille autem cuius bos vulneratus est,magis de damno habere dr̄: ideo ibi committitur iniustum, s. quia vnus iniustum agit,alius iniustum patitur,& inter hos oportet intercidere legèm determinantem,quid fieri debeat. *Et ille mortuus fuerit*. Nam si solùm vulneratus est,reddet dñs quantum bos percussus minus valet. *Vendent bouem viuum*. Notandum ꝙ id quod superius diximus,s.ꝙ dñs bouis vulnerantis reddat domino bouis vulnerati tantum quantum bos vulneratus in precio diminut⁹ est, pertinet ad casum,cū dñs sciebat bouem esse cornupetam,& non custodiebat eum,de quo immediatè dr̄:si tamen dñs nesciebat bouem cornupetam,sicut ista litera supponit:ponens duo membra opposita,quorum
I id, quod inferius est,cùm dominus cognoscebat,non soluet precium,quo bos in valore minuitur,sed dispartietur damnum inter dominum bouis percutientis,& percussoris æqualiter: sicut fit cùm bos percussus moritur,vt patet in litera. Et fiet sic,si bos ante percussionem valebat quinque siclos,& post percussionem valet tres siclos,peioratus fuit bos in valore duorū siclorum:ideo dispartietur damnum,s. ꝙ dñs bouis percutientis soluat vnum siclum dño bouis vulnerati,& dñs bouis vulnerati perdat alium siclum. *Vendent bouem viuum, cadauer autem mortui inter se dispartient*. Hic vult lex ęquare damnum inter vtrumque dominū bouis, s.mortui,& occidentis. Et fundmentum est:quia dominus bouis, qui cornu vulnerauit alterum, & occi-
K dit, nesciebat: ideo non fuit in aliqua culpa saltem leuissima, & sic non debet aliquid pati de damno tanquam in pœnam posito: sed inter eum & dominum bouis mortui damnum diuidetur,verbi gratia. Si bos viuus valet decem siclos, & bos mortuus valet sex ad vendendum carnes eius Gentilibus,quibus eas comedere licebat, & quibus Hebræi eas vendere poterant (nam Hebræi non poterant eas comedere, vt patet infra 22. cap. & melius Leuit.17. c. quia à bestia mortuæ sunt.) Diuidi ergo debebat iste valor inter dominos bouum,& cùm bos viuens,& mortuus valeant simul 16.siclos prouenient cuilibet domino octo sicli. Respiciendum est valde in ista diuisione precij, & cadaueris ne fallatur aliquis de dominis bouū: nam ista lex

Ecclesia canonizauit istā legē de cisterna aperta in tit. de iniur.& dāno dato.

Eiusdē ad seipsum nō potest esse qualitas,vel iniustitia.

...ēdēdū ...ē ista ...tione ...ecij, & ...aueris ...quis do ...inorum ...latur.

lex introducta est ad æquandum damnum vtriusque domini: nam vterque damnum pati debet, sed ambo æqualiter: contingere tamen posset aliquando, ꝙ vnus istorum commodum reportaret, s. ꝙ magis acciperet pro boue suo, quàm valeret siue mortuus sit, siue viuens: & alius multum pateretur, quia totum damnū sustineret, & insuper fraudem dando lucrum alteri in eo, in quo damnum sustinere deberet.

QVAESTIO. XXXII.

Lex stat. net qñ boues sunt æqualis valoris.

SCIENDVM autem ꝙ ista lex ponitur, quia cōmuniter bos mortuus non tantum valet, sicut ipsemet, dum esset viuus: si autem semper bouis mortui, & eiusdem viuentis precium æquale esset, non sustineret aliquod damnum dominus bouis mortui, & nō oporteret poni istam legem: quia tamen non tantum valet, damnificaretur dominus bouis mortui multū: & vt non sustineat tantum damnum, datur lex, vt diuidatur damnū inter vtrumq; dominū. Considerandum est, ꝙ ista lex solùm tenet verum, quando boues sunt æqualis valoris, dum viuunt: vt si vnus bos valeat decem siclos, & alius decem siclos, si vnus occidatur, & mortuus valeat sex siclos, deperdunt̃ in eo quatuor sicli, & damnum istud dispartietur inter dominos bouum, s. bos viuens venditur pro decem siclis, & bos mortuus venditur pro sex, erūt 16. sicli, quibus diuisis peruenient cuilibet domino bouis octo sicli: si autem vterque bos viueret valerent simul 20. siclos: & quilibet dominorum haberet decem siclos: isto modo diuidendo, quilibet haberet de damno quantum alius, s. quia perderet duos siclos. Si autem boues essent inæquales in valore necesse esset vnum de dominis fraudari: si enim bos viuens magis valeret, quàm bos mortuus quando erat viuens, dominus bouis mortui lucrabitur: nam plus habebit pro boue mortuo, quàm haberet pro eo, si viueret verbi gratia. Valet vnus bos 12. siclos, & alius bos octo siclos: bos valens 12. occidit bouem valentem octo siclos: si ergo vendatur bos 12. siclorum pro 12. siclis, & bos mortuus, qui valebat octo siclos dum viueret, si vendatur pro sex erunt simul 18. qui si diuidantur euenient cuilibet nouem sicli: & sic dominus bouis mortui, qui debebat pati aliquod damnum, quia bos suus mortuus est: recipit lucrum: nam magis accipit pro boue mortuo, quàm ꝓ eodem viuente: nam si viueret solùm reciperet pro eo octo siclos: nunc autem postquam mortuus est, recipit nouem: ergo bos mortuus valet magis vnum siclum, quàm viuens: dominus autem bouis viuentis recipit magnum damnum, quia perdit tres siclos: nā bos suus valebat duodecim siclos: nunc autem recipit solùm nouem. Etiam dato, ꝙ bos mortuus tantum valeat, sicut idem viuens: tamen si viuens non valet tantum, sicut alius, qui manet viuens idem, per erit damnum domino bouis viuentis, & lucrum domino bouis mortui, verbi gratia: Valeat bos viuens duodecim siclos: & alius qui mortuus est, dum viuebat valebat octo siclos, & postquam fuit mortuus datur octo sicli pro carnibus eius, & corio. Si ergo diuidantur ista precia, lucrabitur dominus bouis mortui duos siclos, & dominus bouis viui perdet duos, & patet: vendatur bos viuens pro duodecim siclis, & bos mortuus pro octo siclis, quibus valebat, dum viueret, erunt viginti sicli. Cum autem diuidantur per æqualia, peruenient cuilibet decem sicli: sed bos mortuus, dum viueret solum valebat octo siclos: tunc autem dominus suus recipit pro eo decem siclos, ergo lucratur duos, & sic lucrum reportat, vnde damnum magis expectare deberet. Similiter si bos mortuus magis valebat, quàm viuens, qui manet, & tunc dominus

A bouis viuentis lucrum reportat, & hoc siue bos mortuus tanti valeat mortuus, quanti valebat viuens, siue non: verbi gratia. Si bos, qui mortuus est, dum viueret valebat decem siclos, & bos qui manet viuens solùm valet sex siclos, & bos mortuꝰ postquam est mortuus valet decem siclos: si coniungantur precia erunt sexdecim sicli, quibus diuisis prouenient cuilibet domino bouis octo sicli, & sic dominus bouis mortui lucratur duos siclos, magis tamen debebat pati damnū, quia bos suus mortuus fuit per accidens. Etiam dato, ꝙ carnes bouis mortui minoris valeant, dominus bouis mortui non recipit aliquod damnum, aut non recipit quantum debet. Quòd autem non recipiat aliquòd damnum patet, vt si bos viuens valeat decem, &
B mortuus valeat octo, dum esset viuens: postquam autem mortuus est valet sex siclis, si coniungantur precia erunt sexdecim sicli, quibus diuisis per medium euenient cuilibet octo, & sic cùm bos mortuus ante mortem valeret octo siclis, & nunc valet octo siclis, nihil perdit dominus eius: dominus autem bouis viuentis perdit duos siclos. Interdum autem dominus bouis mortui perdet, sed non tantum quantum perdere deberet, & tūc etiam iniustum est: nam sicut est iniustum facere habere magis de lucro, quàm oportet habere, ita est iniustū facere minus habere de damno, quàm oportet: nam modicum damnum respectu maioris damni lucrum reputatur. De his Aristo. 5. Ethicorum. Exemplum, vt si bos viuens, qui manet
C valet decem siclis, & bos mortuus dum viueret valebat octo, postquam autem mortuus est solùm valet quatuor siclis: coniungantur ista precia erunt 14. sicli: quibus diuisis, cuilibet domino prouenient 7. sicli: sed bos mortuus dum viuebat valebat octo siclis: nunc autem solùm recipit 7. ergo perdit vnum siclum. Tamen adhuc iniustum fit, quia dominus bouis viuentis perdit tres siclos, quia bos suus valebat decem, nunc autem recipit solùm septem, ergo perdit tres siclos: sed dominus bouis mortui solùm perdit vnum: ergo non iuste diuiditur. Sed hoc sequitur si ista regula teneat vniuersaliter: ergo non debet tenere, nisi quando bos mortuus, & viuens erant æqualis valoris: dū vterque viueret: sic autem faciens in istis impossibile erit
D errare. Si autem vnus bos sit maioris valoris, quàm alius dum viuerent, quicunque ille sit bos, qui magis valuerit faciendum erit hoc modo, s. ꝙ bos viuens vendatur, & cadauer mortui bouis, & de illa summa pecuniæ tollatur quantum vnus bos, dum viueret valebat magis quàm alius dum viueret, & illud detur domino bouis magis valentis, siue sit dominus bouis mortui: siue viuentis, & reliqua pecunia manens diuidatur inter vtrumque dominum, & tunc infallibiliter rectè factum erit, verbi gratia. Bos viuens valebat duodecim siclis: & bos mortuus valebat sex, dū viueret vendatur vterque, & fiunt sexdecim sicli: dato ꝙ vendantur carnes mortui quatuor siclis: dando ergo domino bouis viuentis id quod magis valebat suus bos, dum
E viueret quàm bos mortuus, dum viueret, s. sex sicli, manebunt decem sicli, scilicet extrahendo sexdecim & isti decem sicli, distribuantur per vtrumque dominum, & tunc venient cuilibet quinque sicli.

Qualiter ē faciendū cum boues dum viuerent erant inæqualis valoris.

Quatuor regulæ ad cognoscendum qualiter diuisio facta inter dominos bouum conuenienter sit facta.

QVAESTIO. XXXIII.

AD cognoscendum autem vtrum rectè diuisum est, respiciatur vtrum post diuisionem quilibet dominorum æqualiter perdiderit. Et si hoc reperiatur æqualiter diuisum est: si autem non perdat vterq; æqua-

æqualiter malè diuisum est: & patet in diuisione præcedenti, cũ bos viuens valebat duodecim, & bos mortuus cum viueret valebat sex, & postea venditæ sunt carnes pro quatuor, facta diuisione secundum regulã supradictam dantur cuilibet quinque, & perdit quilibet vnum siclum: quod patet, quia bos mortuus dum viueret valebat sex, postea diuisione facta dantur ei quinti sicli, & sic perdit vnum, dominus autem bouis viuentis etiam perdit vnum solùm: nam bos suus valebat duodecim siclis, & facta diuisione dantur ei vndecim, ergo solùm perdit vnum. Patet hoc: nam dantur ei sex sicli: quibus bos viuens superat bouem viuentem, qui nunc mortuus est in precio: deinde diuidendo summam, quę manet, s. decem, dantur cuilibet quinque, & sic quinq; , & sex sunt vndecim, quos subtrahendo a duodecim remanet vnus, quem perdit dominus bouis viuentis, & sic rectè factum. Secunda regula ad cognoscendum vtrum ista diuisio sic est, ꝙ quandocunque aliquis de dominis bouum recipit ꝑ boue mortuo, vel viuente magis quàm valebat viuẽs malè diuisum est, verbi gratia. In exemplo suprapositο bos, qui manet viuens valet duodecim siclis, bos autem qui mortuus est dum erat viuens valebat sex, postquam mortuus est valuit quatuor, qui simul sunt 16. si ergo dominus bouis viuentis recipiat pro parte sua magis, quàm valet bos suus viuens saltem vnum siclum, scilicet 13. malè diuisum est. Et patet, quia tũc manebunt tres sicli pro domino bouis mortui: si ille bos antequam moreretur valebat sex siclos: ergo perdit dominus eius tres siclos, & alius lucratur vnũ: sed damnũ deberet semper æqualiter distribui: ergo male diuisum est: ponatur per cõtrarium, scilicet quia bos, qui mortuus est, dum viueret valebat sex siclos, & bos viuens 12. & venditis carnibus bouis mortui pro quatuor erunt sicli in summa 16. de quibus dentur octo domino bouis mortui, qui erunt plures quàm valeret ipse bos, dum esset viuens, manebunt alij octo sicli pro domino bouis viuentis: sed bos viuẽs, valebat 12. siclis: ergo perdit quatuor, & dominus bouis mortui valentis sex, recipit octo: ergo malè diuisum, quia vnus lucratur, & alius perdit. Tertia regula ad cognoscendã rectam diuisionem est, ꝙ dominus bouis mortui nunquam debet habere minus de precio quàm valuit bos mortuus: nec tamen dicitur, ꝙ semper debet habere tantum, & non plus quàm valebat bos mortuus, & patet, vt in superiori exemplo, si bos viuens valeat 12. libris, vel siclis, & bos mortuus quando esset viuens valeret sex siclis, quando autem mortuus valeret carnes quatuor siclis: si bouis mortui dominus recipiat minus, quàm quatuor siclos, diuisio malè facta est, scilicet si recipiat solùm tres, & patet, quia 12. sicli, quis valet bos viuus, & quatuor, quos valuerunt carnes bouis mortui sunt sexdecim, de quibus si dentur tres sicli domino bouis mortui, manebunt sicli tredecim pro domino bouis viuentis, quod malæ distributionis signum est: nam solùm valebat ille bos 12. siclis, & nunc dantur 13. Et patet hoc esse malum: quia est contra duas regulas priores, contra primam scilicet, quia vnus magis perdit de valore bouis sui, quàm alius: nam domin⁹ bouis mortui perdit tres siclos, quia ante valebat sex, nunc autem recipit ꝑ eo solùm tres: dñs autem bouis viuentis recipit quantũ valebat bos suus, & insuper vnum siclum, s. 13. siclos. Etiam est contra secundam regulam, in qua dicitur, ꝙ ad rectam diuisionem requiritur, vt nullus domin⁹ bouis mortui siue viuentis recipiat magis pro boue suo, quàm valebat viuens, siue cùm eum dominus su⁹ tenebat viuum: sed hîc si recipiat dominus bouis mortui minus quàm valuerunt carnes, s. solùm tres siclos, restabant ex diuisione 13. sicli pro domino bouis vi-

F uentis, qui sunt plures, quàm valebat bos suus. Quarta regula ad cognoscendum rectam diuisionem sciendum, ꝙ ista lex ponitur ad mitigandum damnum, siue moderandum, ne totum vni parti eueniat, & quia damnum dicitur a diminutione rerum, cùm aliquis minus habet, quàm ante habebat. Si ergo bos mortuus tantum valet, sicut ante cùm esset viuus, nulla diminutio est, ergo nec damnum, & non oportebit ponere diuisionem aliquam, quę introducta fuit ad moderandum damnum vnius partis: si autem bos mortuus minus valeat quàm quando erat viuens: oportet esse diuisionem ad temperandum damnum, & quia tantum est damnũ quanta est diminutio bouis mortui ad seipsum viuentem in precio: & bos mortuus

G antequam moreretur valebat sex siclos: nunc autem cùm mortuus est, valet quatuor, ergo diminutio, vel damnum est: duo sicli, qui diuidentur per dominos bouis, & vn⁹ perdet de suo boue vnum siclum, & ali⁹ perdet alium: quandocunq; ergo sic accidit, assumenda est quantitas diminutionis precij bouis mortui, & diuidenda est per vtrumq; bouem, & sic tota est diuisio: vt si bos viuens valebat 12. & mortuus, cùm viueret valebat octo, cùm autem mortuus est valet quatuor, est diminutio in quatuor siclis: quibus diuisis eueniet cuilibet domino bouis perditio duorũ siclorum: illi ergo domino bouis viuentis cui⁹ bos valebat 12. prouenient decem, & domino bouis mortui, qui valebat 8. antequam moreretur prouenient sex, & sic

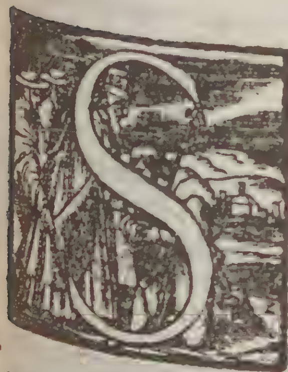
H quilibet perdet solùm duos siclos, quod est perdere ꝑ æqualia. Et patet hæc regula, quia concordat tribus suprapositis. *Vendent bouem viuum, & diuident precium.* Potest hoc fieri tripliciter: vno modo ꝙ vendatur bos viuus, & diuidatur mortuus inter eos, siue ad vendendum Gentilibus, siue ad aliquid alterum si illo indiguerint. Secundus modus, ꝙ vendatur vterq; bos tam mortuus quam viuus, & precium vtriusque diuidetur secundum modum supra datum. Tertius modus secundum istam quartam regulam supra positam, s. ꝙ dominus bouis viuentis teneat bouem suum pro se, & dominus bouis mortui, vendat bouem mortuum, & medietatẽ diminutionis precij soluat dominus bouis viuentis. *Cadauer verò mortui inter se dispertient.* Idest *Diuisio precij bouis triplicis fieri pot.*

I precium cadaueris bouis mortui, quod vendent Gentilibus ad comedendum, vel dispertient, quia si ipsi volunt accipere carnes bouis mortui, non ad comedendum, sed ad dandum canibus, vel ad aliquid alterum, accipiet vnus medietatem, & alius aliam medietatẽ, & corium similiter dispertient, vel valorem corij. *Si autem sciebat, ꝙ bos cornupeta fuisset.* Hic ponitur alius casus: nam ea, quæ supra dicta sunt de diuisione damni inter dominos bouum erat, quando dominus bouis vulneratoris nesciebat eum esse cornupetam: ideo nihil damni ei imponitur loco culpæ in pœnam. *Quòd bos cornupeta esset.* Idest quia consueuisset cornupetere boues, aut viros: debet dominus totum damnum soluere, quia ipse in culpa fuit talem bouem cornupetã

K non claudendo, vel seruando, ne noceat. *Ab heri, & nudius tertius.* Idest ab vno die ante, vel duob⁹ siue pluribus. Et hoc supra expositum est: tenet autem ista lex cùm alieni contestati sunt dominum bouis cornupetæ, bouem esse cornupetam: nam dato quod allegetur, quòd dominus sciebat eum esse cornupetam negabit, & nõ condemnabitur, nisi probetur sciuisse: nam qui allegat dolum, probare debet illum: si tamen dominus bouis cornupetæ fuerit requisitus, quòd clauderet siue custodiret bouem cornupetam, non poterit allegare se nesciuisse. *Et non custodiuit eum dominus suus.* Pro hoc tenetetur de damno dato, quod non adhibuit diligentiam, quam debuit, & potuit, ne accideret: vt extra de iniuriis, &

& damno dato. c. si culpa tua. *Reddet bouem pro boue.* A Si constet, φ bos cornupeta aggressus fuit alium, & occidit: nam tunc tenebitur dominus bouis cornupetæ dare bouem pro boue: vnum bouem tanti valoris reddet, quanti erat ille bos, qui mortuus est. Et non est sensus, φ bos cornupeta, qui occidit alterum debet dari pro eo, quia forte minus valet, quàm bos, quem occidit: sed debet dari alius eiusdem valoris. Si autem bos, qui mortuus est, inuasit bouem cornupetam, dato φ ab eo mortuus fuerit, non tenetur dominus bouis cornupetæ, vel si non constet quis bouum alterum prius inuasit, vt patet, ff. si quadrupes pauperiē fecisse dicatur l. 1. §. cum arietes, & ff. ad legem Aquiliam, in l. itaque. Et ff. ad legem Aquiliam in l. scientiam, §. cum stramenta. *Et cadauer integrum accipiet.* Quia vendebant ista cadauera Gentilibus, quibus licebat comedere animalia sic mortua: Iudæi autem non debebant ea comedere. Notandum quòd inter cæteras iudiciales leges veteris testamenti, quas canonizauit Ecclesia, ista est canonizata extra de iniurijs, & damno dato. Et est tertium c. illius tituli.

CAPITVLVM XXII.

SI quis furatus fuerit bouem, aut ouem, & occiderit, vel vendiderit: quinque boues pro vno boue restituet, & quatuor oues pro vna oue. Si effringens fur domum siue suffodiens fuerit inuentus, & accepto vulnere mortuus fuerit: percussor non erit reus sanguinis. Quod si orto sole hoc fecerit, homicidium perpetrauit, & ipse moriatur. Si non habuerit, quòd pro furto reddat, ipse venumdabitur. Si inuentum fuerit apud eum, quod furatus est viuens, siue bos, siue asinus, siue ouis: duplum restituet. Si læserit quispiam agrum, vel vineam, & dimiserit iumentum suum, vt depascatur aliena: quicquid optimum habuerit in agro suo, vel in vinea, pro damni estimatione restituet. Si egressus ignis inuenerit spicas, & compræhenderit aceruos frugum, siue stantes segetes in agris: reddet damnum, qui ignem succenderit.

De homi. cap. 3.

De iniu. tit. 4.

Si quis. Posita in superioribus directione irascibilis per præcepta iudicantia, hic agitur de directione concupiscibilis per præcepta similia. Et diuiditur in duo: quia primò regulatur concupiscibilis circa vtile: secundò circa delectabile, ibi. *Si seduxerit.* Nam bonū est, quod concupiscitur, & quia sunt plura genera bonorum, oportet esse plura genera concupiscibilium,

De tribus bonorum generibus.

QVAESTIO PRIMA.

DISTINGVVNTVR namque tria genera bonorum, scilicet vtile, delectabile, & honestum. Bona autem honesta dicuntur propriè illa, quæ ita sunt bona, quæ nullo modo sunt mala, & ista sunt virtutes morales, vel Thologicæ, & actus earum: nam virtus ita est bonus habitus, φ impossibile est esse malum, cū naturaliter sit quælibet virtutum in medio, quod est regula boni, & mali: & talia bona non sunt dirigibilia: quia in desiderio earum non peccamus, nec in vsu: B ideo circa ista nulla præcepta ponuntur. Alia sunt bona, quæ vocantur honesta largè, eo φ sunt coniuncta honestis, vt scientia, honor, fama & similia, vt ait Philosophus in 7. Ethicorum: & circa ista non est aliqua turpitudo: possumus tamen excedere in eis desiderando magis scientiam quàm oportet, & quàm nō oportet, & sic de cæteris. Idem circa amorem parentum, nam licèt amare parentes sit de pulcherrimis secundum naturam, vt ait Aristo. ibidem: tamen aliqui tantum excedunt, vt propter amorem eorum repugnent Deo: quemadmodum dicit ibi de Niobe, quæ repugnauit Dijs, quia occiderunt filios eius. De hoc magis per Ouidium Metamor. libro 4. Sic etiam dicit ibidem Philosophus de quodam iuuene Satyro, C qui cognominatus est ab amore patris Philopater, quod nimis patrem amando videbatur desipere. Circa desiderium ergo istum contingit peccare, & oportet dare regulam: sed ista concupiscentia non pertinet ad vim concupiscibilem: quia concupiscibilis est vis animæ prout est infixa carni: ideo ad sola corporalia extenditur. Hæc autem purè spiritualia sunt, ideo pertinent ad desiderium volitiuum, & non ad concupiscentiam vis concupiscibilis: nam hæc cum bestijs nobis communis est: in isto autem cap. solùm tractatur de his, quæ propriè pertinēt ad concupiscibilem vim: ideo nihil de concupiscentia illorum dicitur. Aliud est concupiscibile, quod est vtile, & istud extenditur ad omnes res possessas, inquantum possidentur, vt ar- D gentum, aurum, domus, ager, iumentum, vestis, & sic de cæteris: hæc autem omnia contingit concupiscere, & licèt desideratę res sint hic corporales, tamen vis illa secundum quam desideramus ista, non est corporalis, sed spiritualis: nam desiderare rem possessam est desiderare dominium: hoc autem spirituale est: nam non communicant nobiscum in hoc bestiæ, cùm nulli dominentur, nec quicquam possideant, nec sciant quid sit possidere: pertinet ergo hoc ad spirituale desiderium: quia tamen sunt istæ res desideratæ res sensibiles, & cognoscuntur ab omnibus, desiderantur ab omnibus, & contingit multas iniustitias fieri propter hæc, s. cùm iniustè auferuntur, aut destruuntur: & de his ponuntur regulæ, cùm circa hoc populus rudis E multum peccet. Tertium bonum, siue cōcupiscibile est delectabile, & accipitur hic delectabile specialiter: nā in omni bono, quod desideramus delectatio quædam est, & in vtili, & honesto, & alijs generibus: vt qui possidet delectatur in possidendo: qui dominatur in dominando, qui vincit in vincendo, qui scit in sciēdo. Et sic dicit Arist. in 2. Politicorum, esse quasdam delectationes Philosophiæ: & in omnibus actionibus nostris delectationem intendimus, & secundum hanc actiones nostras dirigimus, vt ait Arist. in 7. Ethic. s. de delectatione autem, & tristitia speculari eius, qui politicam Philosophatur: iste est enim finis Architectonicus ad quem respicientes bonum quodque: hoc quidem malum, hoc quidē bonum simpliciter dicimus, qui-

Amor parentū in se bonus est: tñ potest esse malus

In oī bono, quod desideramus delectatio quędam est.

quilibet ergo sequitur delectationem, & post illam tendit in operationibus suis. Sic ait Virgilius in libro Bucolicorum Egloga secunda, quæ incipit. F

Formosum pastor Corydon ardebat Alexin.

Cum dicitur.

Torua leæna lupum sequitur: lupus ipse capellam,
Florentem cythisum sequitur lasciua capella,
Te Corydon Alexi: Trahit sua quenque voluptas.

Quamuis ĩ multis rebus, & bonis sunt delectationes, vulgares tñ solas corporales delectationes vocant.

Cùm ergo delectationes in singulis, quæ diliguntur sint, specialiter tamen delectationes vocantur à vulgaribus illæ, quæ corporales sunt: & istæ inter cæteras hæreditauerunt nomen delectationum, quia istæ magis cognitæ sunt, & has omnes experiuntur: vt ait Arist. in 7. Ethicorum circa finem, scilicet: Sed assumpserunt nominis hæreditatem corporales delectationes propter & plures inclinare in ipsas, & omnes participare ipsas: propter igitur has solas cognitas esse, has solas existimant esse. Vocantur ergo ista corporalia delectabilia specialiter, licèt omnia bona delectabilia sint; & sunt ista in gustu circa cibum, & potum, & circa tactum in actibus venereis, & cæteris motibus. Et quia in his delectabile, quod potissimè facit stare, & deuiare a iustitia, est actus venereus, ponit regulationem circa actus venereos: duo ergo hęc concupiscibilia hic regulantur, scilicet vtile, & delectabile corporale. Prima in duas: quia primò vetatur contractatio rei alienæ nobis non commissæ. Secundò contractatio rei commissæ, ibi. *Si quis commendauerit*. Circa primum sic dicitur. *Si quis furatus fuerit*. Hic agitur de furto prout est contractatio clãdestina rei alienæ inuito domino, & ignorante: & non dicitur aliquid de rapina seu latrocinio, quod vi, & palam fit: nam maiorem pęnam merentur latrocinia agẽtes, quàm fur: nam fur solùm aufert res nostras, latro autem & diripit eas, & nobis violentiam facit: vnde in primo solùm est damnum, in secundo autem est damnum, & iniuria: non imponitur tamen hic quantitas pęnæ raptoribus. *Bouem, aut ouem*. Nam si furetur aurum, vel argentum cæteramque pecuniã, vel supellectilem domesticam, non imponitur pęna, de qua agitur in ista lege, sed infra videbitur: ponit autem de istis per se, quia facilius istud furtum fit, quàm furtum rerũ domesticarum, & sæpius in hoc incidi- G tur. *Et occiderit atque comederit*. Vel melius, vt habet alia litera. *Vendiderit, aut occiderit*. Dicitur hoc, quia pęna huius legis, s. dare quinq; boues pro vno, aut quatuor oues pro vna: non imponitur cuilibet furanti bouẽ, aut ouem: sed ei qui furatus est, & postea vendidit, aut occidit: si autem solùm furatus est, & nõ vendidit nec occidit, sed apud se pecus viuum detinet, dabit duplũ, s. id quod furatus fuit, & aliud æquale, vt patet immediatè in lege sequenti, cùm dicitur: si inuentum fuerit apud eum, quod furatus est viuẽs: siue bos, siue asinus, siue ouis, duplum restituet. *Quinque boues pro vno boue restituat*. Licèt loquatur de bobus, sub genere masculino, tamen etiam fæmellæ intelliguntur, quia accipitur pro nomine speciei, ideo etiam siue vnam vaccã quis furatus fuerit, quinque restituet, sicut de masculis. *Et quatuor oues pro vna oue*. Idem dicendum de ouibus, ꝙ licèt dicatur de femellis, intelligendum tamen est etiam de masculis, vt siquis furetur vnum arietem, vel agnum, quatuor arietes, vel quatuor agnos restituere debebit. Et quod dicitur de ouibus intelligendum videtur capris, quia ad eundem modum pecorum pertinent.

Quare mandatur pro vno boue furto ablato 5. restitui, & pro vna oue quatuor. Et quare maiorem restitutionem fieri mandauit lex in bobus, & ouibus, quam in cæteris rebus.

QVAESTIO. II.

QVAERET aliquis quare fiat hic differentia inter boues, & oues quantum ad restitutionem in furto, ita vt in bobus restituantur quinque pro vno, in ouibus quatuor pro vna. Rabbi Salamon respondet, ꝙ hoc fit propter maiorem laborem furandi arietes, aut oues, quam boues: nam cùm aliquis furatur ouem portat ad collum, vel arietem, & laborat in portando: G si autem furetur boues, non portat ad collum: sed dirigit impellendo, & minando versus illam partem, ad quam vult portare: & sic minor labor est in furando boues, quàm oues: pro labore ergo, quem sustinet fur in furando datur ei indulgentia, ne tantum restituat in arietibus, sicut in bobus. Ecce equaliter iste Iudæus alienatus mente ipsis bobus, de quibus loquitur, stultior efficitur: omnia namque ista sunt friuola, & quæ dicit, & quæ supponit, vt non esset necesse contra eum arguere, ipse namque sibi discludit. Dicit.n. ꝙ maior labor est furari oues, quàm boues, sed hoc falsum videtur: namque potest quis faciliter ducere vnũ gregem ouium, aut caprarum: armenta autem bouũ difficulter, maximè cùm tauri ibi sunt. Etiam quia H dicit, ꝙ furans imponit ouem collo, bouem autẽ non imponit, sed hoc fit cùm vnam ouem, aut arietem furatur: quid autem si multas, vbi namque imponet eas? Etiam pręsupponit quoddam valde contra rationem, s. ꝙ pro labore habito in furando remittatur aliquid de satisfactione: nam remissio datur pro bono opere, & meritorio: furati autem est malum ex fine, & ex genere, ideo qualitercunque aliquis furetur, siue cum labore, siue sine labore, non remittitur aliquid de satisfactione, quia nihil meretur in labore huius actus. Item si hoc staret, quantumcunque aliquod furtum esset cum maiori labore, tanto facilius remitteretur: vt si furaretur aurum, quod esset in arca reconditum, esset remissibilius, quàm si furaretur aliquam supellectilem repertam in ostio domus: sed falsum est, imò ex I opposito: nam culpabilior, & punibilior est, qui scrutatur abscondita domus, quàm qui solùm ad ostia domus accedit: nam qui intrat penetralia domus, faciliter inclinabitur ad occidendum dominum si inuenerit, quàm qui sola ostia tangit. Item quia tunc daretur, ꝙ aliquod furtum fieret ita cum magno labore, quod nullo modo pęnam mereretur: sed falsum est: nam qualitercunque furetur, punietur.

Rabbi Abraam Aben Ezra respondet, ꝙ ista differentia est propter damnum maius, quod dominus recipit: nam in oue solùm perdit ouem, aut arietem: in boue autem perdit bouem, & labores bouis: nam interim, quo fur detinet bouem, aut comedit, vel ven- K didit eum, dominus priuatur laboribus bouis. Sed nec hoc multum valet: nam licèt hoc aliquo modo videri posset in bobus masculis: in fæmellis autem, quæ non arant, nec onera portant: deberet esse idem iudicium, quod de ouibus: sed falsum est: quia idem est de bobus, & vaccis. Item quia tunc etiam deberent idem fieri, quando furtum reperitur apud furem, quia non dum furta vendidit, aut occidit: nam tunc solùm duplum soluere debet, vt patet infra: si tamen respiceretur ad damnum, vel perditionem laborum, magis deberet restituere interdum qui furatus est, & inuenitur cum furto, quàm qui non inuenitur: nam poterit aliquis furans bouem tenere cum per annum, & postea

stea inueniri cũ furto, & aliquis furans bouem, & vendens potest cognosci, quòd furatus est post mensem: tunc ergo manifestum est, quòd maius damnum, siue laborum perditionem sustinuit dominus in vno anno, quàm in vno mense, & tamen post mensem restituit quinque boues, si comedit aut vendidit, si autem apud se teneat etiam infra annum, solùm duos boues soluat, non est ergo hoc propter damnum perditorum laborum. Quidam autem respondent, quòd ideo pro boue restituuntur quinque boues, quia sunt quinque vtilitates bouis: prima quòd immolatur Deo: secunda quòd arat terram: tertia quòd pascit nos de carnibus: quarta quòd dat lac: quinta quòd corium eius ad humanas necessitates multas valet. Ouis autem cùm furto subtrahitur, quatuor pro ea restitui debent, quia valet ad quatuor quæ supradicta sunt ad quę est bos: nam ad eadem valet ouis nisi ad arandum. Sed hoc friuolum est, quia non solùm reperientur in boue istę quinque proprietates, sed etiam plures quã 20. si respiciantur, ergo 20. boues restituentur pro vno idem dicendum de oue, quæ ad multa valet. Item si ista ratio staret non solùm daretur quadruplum aut quintuplum pro oue, & boue, sed etiam pro multis alijs rebus: nam aurum & argentum ad multos vsus sunt, & aliæ res minerales, ergo deberet pro eis plus quàm triplum aut quadruplum restitui, sed solùm duplum restituitur, vt patet infra. Item quia sicut pro boue plus restituitur quàm pro oue, quia ad plura vtilis est, ita in omnibus alijs rebus deberet considerari quæ res ad plura valeat, & secundum hoc duplicaretur, aut triplicaretur precium, & sic de alijs secundum excessum plurium virtutum: ergo non esset aliqua lex pro omnibus, cùm non reperiatur æqualitas in rebus secundum diuersa genera vtilitatis, sed tamen ponitur ita lex vniuersaliter pro omnibus solùm restituatur duplum, ergo non fit hoc propter plures, aut pauciores vtilitates, quæ sunt in boue, vel in oue. Ad declarationem perfectam huius tria dubia erant enucleanda.

Doctoris responsio. Primum est, quare maiorem restitutionem fieri mandauit lex in bobus, & ouibus, quàm in cęteris rebus animatis vel inanimatis. Secundum erat quare pro vno boue quinque boues restituuntur, & pro vna oue quatuor oues. Tertium quare magis restituitur pro boue, quàm pro oue. Ad primum respondetur, quòd sicut ait Aristo. in secundo Ethicorum: pęnę sunt medicinæ peccatorum, sicut ergo in corporalibus morbis, maiori morbo fortiori medicina datur, vt patet Alexandreidis libro sexto. (Cap. 3.)

Acrior sanat duriores potio morbos.

Ita in spiritualibus maioribus peccatis maiores penæ debent dari, & communiter sic tenet, vt sicut se excedunt culpæ delictorum, ita se excedant pęnæ reorum: non tamen est putandum, quòd solùm pęnę dentur maiores, vel minores pro quantitate culpę maioris aut minoris: nam interdum culpa est æqualis, & datur maior pęna, vt hic æquale quidem peccatum est furari bouem aut furari sex, vel septem florenos, quos valet bos: tamen pro furto auri solùm datur restitutio dupli, pro furto autem bouis datur restitutio quintupli: nam interdum dantur pęnæ ad castigandum male agentes, scilicet vt puniatur culpa delinquentium, interdũ autem ad prohibendum desiderium vel pronitatem peccare volentium. Si autem respiciatur culpa punienda, æqualis pęna debet dari pro æqualibus delictis: si ergo bos valet sex florenos, & aliquis furetur alicui personæ bouem, vel eidem furetur sex florenos, æquale peccatum, ideo æqualiter puniri deberet, respiciendo solam punitionem pro culpis: respicitur autem aliquando ad pronitatem, vel desiderium delinquentium: nam quædã peccata sunt, ad quæ ma-

Interdũ in imponẽda pœna lex nõ respicit æqualitatẽ dãni, sed inclinationẽ & volũtatẽ peccare volentiũ.

A gis homines inclinantur q̃ ad alia, & vt ne ferantur in illa, lex ponit maiores punitiones circa talia delicta, quàm circa alia, vel quia quædam sunt peccata quæ facilius aliquis cõmittere potest q̃ alia, quia ad illa nõ est tantus timor in committendo sicut ad alia, cum sit maior oportunitas, verbi gratia. In furando facilius potest aliquis furari pecora, quæ in agris manent, quàm aurum, vel argentum, quod est in arca reconditum: maxime si vult furari pecora per noctem: nam ad hoc modi sunt multi & valde faciles, qui non sunt ad furandum aurum, vel argentum reconditum in arca: quanto ergo maior pronitas est, tanto crimina magis puniunt, vt homines magis exterreantur ab eis: quia ergo boues, & oues facilius furto auferuntur quàm

B domesticæ res, datur pro eis quadruplum & quintuplum, pro alijs autem rebus solùm duplum. Et quia adhuc in furando ista animalia in agro, est quidam modus, quo omnia possunt faciliter furto subtrahi, scilicet exterrendo ea, & faciendo fugere in diuersas partes, vt pastores non possint colligere illa, & incidant in manus diripientium: ideo leges humanæ infligunt maiorem pęnam istis quàm cęteris furibus pecorum, & vocat eos abigeos ab abigendo, idest dispergendo vel fugere faciẽdo, vt dicitur Gen. 15. c. Descenderuntque volucres super cadauera, Abraham autem abigebat eas. De his digestis de crimine abigeatus. Etiam quia furari per noctẽ pecora facilius est quàm per diem, ideo leges humanæ atque canonicæ maio-

Leges ĩposuerũt maiorẽ pœnã furãtib' pecori de nocte quã per diem.

C rem pęnam posuerunt furantibus de nocte pecora quàm per diem: nam fures nocturni pecorum, qui vocantur nocturni depopulatores agrorum non gaudent immunitate Ecclesiastica, dato quòd non sint publici latrones, sicut alij malefactores, vt patet extra de immunitate Ecclesiarum in capitulo, inter alia. ibi duas personas excludit ab immunitate ecclesiastica, scilicet publicos latrones & nocturnos depopulatores agrorum. de his habere C. quando liceat sine iudice se vindicare l. j. Ad secundum dubium, scilicet quare restituuntur quinque boues pro vno boue, & quatuor oues pro vna oue. Respondetur quòd secundum, ꝙ dictum est sępe, & aliqualiter declarauimus supra 20. c. leges humanæ, & diuinæ datę ad relationem actuũ

R̃sĩo ad secundum dubium.

D humanorum interdum sunt tales, quòd sic ratio naturalis determinat faciendum, vt ipsę sanciunt, & tũc habent magnam cognationem cum iure naturali. Aliquando autem sunt pure a voluntate instituentiũ: imò quòd videtur repugnare quæri in eis rationem, sicut est in præfixionibus terminorum: nam non est maior ratio, quare ponatur talis terminus, quàm talis, vel in valoribus rerum de lege diuina. Patet: nam vt habetur præcedenti capitulo: quando bos cornupeta, quem dominus suus cognoscebat esse cornupetam, occidit aliquem seruum vel ancillam, mandatur ꝙ dominus bouis cornupetæ soluat 30. siclos: manifestum est ergo, quòd cùm ibi non taxetur valor serui, vel ancillæ, sed pro quolibet dentur 30. sicli, siue modicum valeat, siue multum, quòd non est maior ra-

E tio quare dentur 20. sicli quàm 31. vel 29. Et sic in redemptione hereditatum, quæ sanctificantur domino, & in redemptione hominum virorum atque fęminarum: nam masculus a 20. anno vsque ad 60. dat. 50. siclos: si est a quinto anno vsque ad vicesimum dat 30. siclos, & sic de omnibus, quæ ponuntur Leui. 27. nam nulla omnino ratio in his dari potest: imò repugnare videtur, quòd detur ratio. Nam qui taxat precium, debet in aliquo numero certo taxare: sed de aliqua re appreciata dicemus, quòd dato quod aliquis eam vno obolo minus appreciaretur, quòd iusta esset taxatio, vel si vno obolo magis. Non ergo poterit aliquis quantumcunque sapiens sit dare rationem, quare

quare illa res debeat appreciari magis in illo termino, quàm modicum vltra, scilicet vno obolo: aut modicum infra, scilicet alio obolo. Sic etiam in legibus humanis dantur enim ad appellandum decem dies: manifestum est, quòd rationabile est, vt aliqui dies dentur ad appellandum, sed quòd dentur decem, & non solum nouem, aut vndecim, nulla ratio est, nec dari est possibile. Sic etiam de termino ad præscribendum assignatum siue contra Ecclesia Romanam, siue contra personas priuatas, siue inter presentes, siue inter absentes. Sic ergo hic, quando, enim aliquis furatur, debet puniri dupliciter, quia pro dãno quod agit, & pro culpa: satisfit autem damno, cùm restituitur vna ouis, si ablata est vna ouis, vel si abstuli vnum florenum, quòd reddam vnum florenum: culpę autem satisfit cùm ad supra redditur, aut cùm furans pro delicto corporali punitur: quia autem in lege veteri pro nullo furto quis punitur corporaliter, nisi sit plusq̃ furtum, sicut si tollat̃ de Anathemate, vt fecit Achan, qui tulit regulam auream, & pallium coccineum, & ducentos siclos de Anathemate Ierico, pro quibus lapidatus est cum tota domo sua, vt patet Iosuę septimo capitulo: oportebat ergo, quòd in quolibet furto imponeret in pęnam delicti aliquid soluendum vltra id, quod furto ablatum est. Et sic statuit lex in quolibet furto solui duplum, scilicet ipsum, quod furto subtractum est, & aliquid vltra æquale illi: & quia, vt supra diximus, pronius est atque facilius furari pecora siue per noctem agros depopulando, siue per diem, aut noctem pecora abigendo, ergo grauior pęna in his imponi debet: sed pro quolibet furto duplum imponitur, ergo rationale est, quòd pro furto pecorum vltra duplum soluatur. Vsque huc satis recta ratio determinat, sed postea, quòd magis soluatur quadruplum quàm triplum, vel quintuplum magis quàm sextuplum, ideo in his sola voluntas est pro lege ad præfixionem certam. Licèt ad magnum excessum vel defectum recta ratio dari potest, scilicet quòd satis cognoscat per rationem, quòd non debet imponi furanti bouem, quòd restituat quadraginta boues, nam hoc esset contra omnem rationem, vt pro vno delicto facili tota hominis substantia tolleretur. Etiam ad defectum ratio dictat non esset multum descendendum: nam si dicat lex, qui furatus fuerit viuum bouẽ, quòd solùm restituat viuum bouem, & nihil aliud, irrationabile est, nam tunc nulla pęna imponeretur pro delicto, quod est irrationabile. Item daretur cuilibet audacia, & pronitas ad furandum, quod valde malum est: ergo in hoc satis se determinat recta ratio, quid debeat fieri, vel quid vitari: sed postquam acceditur ad id quod aliqualiter est rationale, non potest ratio nostra declarare, quare magis sic hoc quam illud: vt si dicatur, quòd qui furatus fuerit bouem vnum restituat tres, satis videtur rationale, quòd etiam dicatur debere restitui quatuor boues vel quinq; pro vno satis rationale est, quare autem magis vnum quàm alterum, ratio dari non potest vlla, nec etiam natura rei appreciabilis dependens ex hominum opinione hoc patitur. Ad tertium dubium satis posset responderi ex dictis, quòd in plerisque horum sola voluntas est pro lege: sed in hoc rationabilius est dare causam: nam hoc non est quærere de taxatione eorum, quæ restituuntur, quod determinari non potest ex motiuo rationis magis ad hoc, quàm ad illud: satis enim est, q̃ non sit talis taxatio contra rationem. Hic autem quæritur quare magis restituatur pro boue, quàm pro oue, siue illa sint duo pecora, quæ restituuntur siue tria, siue decem. Et dico quòd hoc potuisset esse propter duo. Primò quia forte facilius furto subtrahuntur boues quàm oues: nam oues magis gregatim pa-

Responsio ad dubiũ 3.

F scuntur, & non potest sic fur tollere eas, quin videat pastor, sicut est de bobus, qui diuagantur per pascua, & faciliter seducuntur ab alijs bobus armenti. Vel forte factum est, quia maius damnum sequebatur in furto bouum quàm in furto ouium. Vel quia frequentius furto subtrahebantur boues quàm oues, & Deus volebat magis Hebræos ab hoc furto arcere. Aliæ autem causæ particulares esse poterant respicientes specialiter vtilitatem illius politiæ, cui dabatur hæc lex, quæ poterant mouere legislatorem, quas nos nescimus, nec aliquo modo scire possumus, cùm nullo modo cognoscamus ad plenum conditionem illius status. Iosephus autem dicit idem esse, & obseruatum fuisse apud Hebræos de furto aliorum animalium do-

Nota quare maior pro boue quam pro oue restitutio fiat.

G mesticorum, quæ communiter pascuntur in agris, vt de capris, & si quod aliud genus pecorum apud eos erat tempore illo. De asino autem, vel equo, aut iumento, cęterisque in hunc modum, non videtur esse faciendum sicut de boue, aut oue: quia bos, & ouis in campo pascuntur, & faciliter furto subtrahuntur, equus autem & asinus, & cętera iumenta in domo tenentur ad quotidiana seruitia, ideo non possunt ita faciliter subtrahi ignorante domino: eiusdem ergo iuris debent censeri cùm cęteris suppellectilibus, pro quibus duplum solùm restituitur, vt patet infra (nisi forte talia in agris gregaliter custodiãtur, vt grex equarum, vel asinorum aut porcorum:) nam tunc cùm existat eadem ratio, quæ in boue, & oue videbitur esse idem ius. *Si effrigens fur.* Supra ponebatur regula de

H furto principali, scilicet bouum & ouium, pro quibus imponitur quadruplum, aut quintuplum: hic autem ponitur regula de furto aliarum rerum, pro quibus ponitur solum, scilicet. *Effrigens fur domum.* Cùm agit hic de furto, determinat quendam casum, vt videatur quando occidere furem est homicidium, & quando non. Fur autem si non inueniat locum, quò intret ad furandum, interdum frangit portas domus, & interdum parietem aliquem perfodit: de vtroque autem ponitur hic, de primo cùm dicitur. *Si effrigens fur domum.* Idest si sit aliquis fur, qui frangit domum. Dicitur frangi domus cùm portæ franguntur: nam parietes domus frangi non dicuntur, sed dirui, aut suffodi:

I tectum autem etiam frangi non dicitur: sed detegi, vel nudari, sicut dicitur Mar.c.3. de illis qui volentes ponere paralyticum ante Christum, vt sanaretur, & non potentes præ multitudine circunstante ascenderunt super domum, & nudauerunt tectum, & funibus ligatum submiserunt paraliticum ante pedes Iesus: Secundum dicitur. *Siue suffodiens.* Idest aliquem parietem perforans, vt aditum faciat, & per hoc etiam intelligitur cùm detegit, aut nudat tectum: nam eadem pęna est illi, quia eadem ratio subsistit. *Et accepto vulnere fuerit mortuus.* Siue moriat̃ immediate, siue post tres, vel quatuor dies: siue quomodocunque. Nam hic non tenet aliqua lex de supra positis, quia iste pro scelere suo quod committit, reus mortis est: verbi gra-

K tia. Si aliquis fur iret ad furandum, & inueniens ostia clausa submoueret ea ad aperiendum, vel inciperet aliqualiter frangere, & veniat dominus occulte a parte interiori, & inter ostia aut ab aliqua alia parte domus eum incautum, siue non videntem hic perimat, & idem cùm est suffodiens, aut cùm est nudans tectum. Nec potest tunc obijci domino domus, quòd occidit per insidias, & quòd est reus mortis per quandam legem positam præcedente capitulo, scilicet si quis per insidias: nam iste latro, qui ad furandum veniebat, & suffodiebat domum, vel effringebat fores, videbatur insidiari ipsi domino domus, quia in tali hora non constabat vtrum ad occidendum aut ad furandum venisset, occidere autem insidiantem per in-

sidias

…dianté …ſidias …idere …uum,& …ſtum ē.

ſidias iuſtum eſt, nec dicitur per inſidias agete. Nam ſicut qui alium manifeſtè impetentem manifeſtè impetit, non eſt culpabilis: ita qui aliquem inſidioſe inuadentem inſidioſè impetit, & occidit non eſt culpabilis. *Percuſſor non erit reus ſanguinis.* Ideſt dominus domus, qui intra erat, vel quilibet alius de domo non culpabitur, nec iudicabitur reus homicidij, & hoc quia non poterat diſtingui vtrum ad occidendum aliquem de domo, vel ad furandum ſolùm, aut ad vtrūq; veniſſet. *Quod ſi orto iam ſole hoc fecerit.* Ex hoc declaratur præcedens dictum: nam dicebatur, quòd non erat reus ſanguinis, qui effractorem, vel ſuffodientem necabat, & non dicebat vtrum in die hoc verum ſit, an in nocte: per hoc autem, quod hic dicitur. *Si orto iam ſole.* Declaratur, quòd iſtud ſuperius dictum tenet verum, cùm effractio, aut ſuffoſio fit per noctem. *Quia ſi orto iam ſole.*

A

B

Fures nocturni ſolum occidendi ſunt, diurni nequaquam.

QVAESTIO. III.

QVASI dicat quando ortus eſt ſol cognoſci poteſt vtrum ad furandum, vel ad occidendum venit: nam ſi cùm armis venit, dicitur veniſſe ad occidendum, quia furi arma per diem neceſſaria non ſunt, cùm non intendat ſe defendere, ſed occulte furari, per noctem autem arma ei proſunt, cùm non cognoſcatur, & defendere ſe poterit: ſi autem per diem ſine armis venerit, iudicabitur veniſſe ad furandum, & tunc nullo modo occidi debet, quia conſtat nolle occidere dominum domus, vt ſi ducat inſtrumenta ad perfodiendum, vel effringendum fores, & non ad pugnandum, aut ſe defendendum: omnia iſta namque fiunt propter dubium, & ſecuritatem. Nam ſi conſtaret, quòd fur non veniebat ad occidendum, ſiue veniret per noctem, ſiue per diem, occidi non debebat: ſi autem conſtaret, quòd ad occidendum veniret, licebat domino domus, vel cuilibet exiſtenti in domo, quæ ſuffodiebatur aut effringebatur, occidere eum: ſed quia iſta non poſſunt plenè conſtare, diſtinguitur ſic ad ſecuritatem ipſorum, qui in domo ſunt. Et ſic ait Augu. exponendo iſtam particulam ſuper Exodum, & habetur extra De homicidio. in capitulo, ſi perfodiens. Intelligitur ergo nō pertinere ad homicidium, ſi fur nocturnus occiditur, ſi autem diurnus ad homicidium. Hoc eſt quod ait. *Oriatur ſol ſuper eum & cętera.* Quia poterat diſcernere, quòd ad furandum, & non ad occidendum veniſſet, ideo non debet occidi: hoc etiam fiebat in antiquis legibus ſæcularibus, quibus iſta eſt antiquior, impunè ſcilicet occidi nocturnum latronem quoquo modo, diurnum verò ſi ſe defenderit telo, iam erit plus quàm fur: leges namque humanæ hoc idem ſanciunt, vt habetur. ff. ad legem aquiliam in l. itaque. §. penultimo, & ff. ad legem Corneliam, de Siccarijs in l. furem. Doctores Hebræi aliter exponunt, ſcilicet quòd non ſolum de nocte fures occidendi ſint, ſed etiam per diem, ſi non conſtet vtrum ad furandum, vel occidendum venirent: nam ſicut per noctem homines veniunt inſidioſè ad occidendum alios: ita & per diem, ſicut patet de latronibus, qui interfecerunt Iboſeth intrantes ad eum meridie inſidioſè, vt patet Regum 4. c. Et quando obijcitur, quòd in litera dicitur, ſcilicet orto iam ſole hoc fecerit, dicunt, quòd intelligitur, ſi clarum erat ſicut ſol, quòd veniret ad furandum, & non ad occidendū, vtpotè, quia erat aliquis cognatus domini domus, de quo nullo modo præſumeretur, quòd veniebat ad faciendum homicidium, ſed ad furandum aliquid pro ſupplenda negligentia ſua. Et iſtum ſententiam ſequitur

D

Expoſitio Hebræorum.

E

A translatio Chaldaica, dicens, quòd ſi oculus teſtium vidit eum, ſcilicet ſi aliqui præſentes erant, per quos prohiberi poſſet, ſi veniret ad occidendum reus erit homicidij, qui occiderit. Dicendum tamen quòd verus ſenſus literæ eſt ſecundum quòd iacet: nam longa tranſumptio eſt dicere, ſi oriatur ſol ſuper eum, ideſt ſi clarum ſit, quòd venit ad furandum, vel vocare eum furem nocturnum, ideſt de quo non eſt clarum vtrum veniat ad furandum, vel occidendum, ſed ſit obſcurum ſicut nox: nam ſacra ſcriptura non conſueuit vti talibus Metaphoris: imò nec aliquibus Metaphoris imponendo legem populo, licèt aliquando vtatur in Prophetis, quia ibi alia ratio exiſtit, vt declarauimus præcedenti capitulo, maxime, quia leges humanæ ſic ſanxerunt de fure nocturno, & diurno.

B *Homicidium perpetrauit, & ipſe morietur.* Hoc eſt commune, quòd quicunque perpetrauit homicidium, mori debeat, ſed non vocatur homicidium quæcunque hominis occiſio, ſed ſola iniuſta. Quando autem ſit iuſtum homicidium determinat lex, & quia occidere eum, qui de nocte veniebat ad ſuffodiendum vel effringendum fores iuſtum eſt, non dicitur homicidiū occidere talem hominem: & quia occidere eum cùm ſol ortus eſt, iniuſtum eſt, quia cognoſci poterat vtrū ad furandum veniſſet: iudicat lex eſſe homicidium, & hominē patratorē iudicat teneri reum homicidij. Inter cęteras iudiciales leges veteris teſti, quę ab Eccleſia canonizatæ ſunt, iſta eſt vna, & ponitur tertia in ordine extra de homicidio voluntario, vel caſuali. *Si non habuerit quid pro furto reddat.* Nunc reducit ſe ſcriptura ad legem ſuprapoſitam de furto bouum, vel ouium: nam poſita illa inſeruerat quādam determinationem dubij de fure, quando occidendo eum ſit homicidiū, & qñ non. (Quod erat valde cōmune) nunc reddit ad limitandum & perficiēdum legem ſuperiorem: nam mandabatur ſupra fieri magna reſtitutio, ſcilicet quinque bouum pro vno boue, & quatuor ouium pro vna oue: & quia multi tantum reſtituere non poſſent, dubitabatur quid agendum foret: dicitur quòd ſi non habet ad complete reſtituendum, vendi debet pro furto ſuo, vt de pecunijs datis pro ipſo ſoluatur damnum paſſis. Et hoc non ſolùm eſt cùm aliquis furatus fuit bouem, aut ouem iuxta legem ſuperiorem, ſed etiam cùm furatus fuit aurum, vel argentum, aut quamlibet aliam rem, quam reſtituere non valet. Etiam non ſolùm intelligitur in furto, ſed in quolibet alio damno dato, vt ſi incenderit agrum ignoranter, vel ſi aliquis lædat agrum, vel vineam, aut in alijs caſibus, qui infra ponuntur: ſemper namq; cùm ſoluere non valeat, qui puniendus eſt, pecunialiter vendi debet. *Ipſe venundabitur.* Sciendum quòd hic non fiebat venditio ſimpliciter, ſcilicet quòd iſte, qui non poſſet reſtituere venderetur totaliter, ſcilicet pro quantum valeret: ſed vendebatur pro quantitate eius, quod reſtituere tenebatur: vt ſi deberet reſtituere decem ſiclos, & non poſſet, debebat vendi pro decem ſiclis: non quòd daretur ſimpliciter in ſeruum pro decem ſiclis, ſed quòd conſideraretur in quanto tempore mereretur iſte pro ſuo ſeruitio decem ſiclos reſtituere, & tanto tempore ſeruiat.

Iſta lex vet. teſt. ab Eccleſia canonizata eſt

C

Quando aliquis nō habebat quid reſtitueret pro furto, vendi debebat

D

E

Qualiter venditio fieri debebat, cùm furans Hebræus non haberet vnde ſolueret.

QVAESTIO. IIII.

SED adhuc conſiderandum circa hoc, quòd differentia erat, vtrum iſte, qui furaretur erat Hebræus ex natiuitate, & deſcenſu a Iacob, aut erat conuerſus de gentilitate. Si erat Hebræus, non poterat vendi ſimpliciter,

pliciter, ſcilicet quòd venderetur, vt ſeruiret tota vita ſua: nam ſolùm vſque ad ſeptimum annum remiſſionis vendebatur, & tūc liberabatur: ſi ergo Hebræus furaretur aliquid, quod non poſſet reſtituere, primò vendi debebant omnia ſua, quia non ſufficerent manentibus adhuc quatuor vel quinq; ſiclis ſoluēdis, debebat vendi Hebræus pro illis ſiclis, & ſic iſti ſicli valent tanti quanti ſeruitium vnius anni, vendebatur Hebræus ſolùm pro vno anno, & ſi pro duobus ſufficiebat precium illorum ſiclorum, vendebat̄ duobus annis, & ſic augendo, vel diminuendo quantitatem precij, quod furans reſtituere debebat, augebatur vel minuebatur tempus ſeruitij. Si autem tantum eſſet precium reſtituendum pro quo neceſſarium eſſet ſeruitium vſque ad annum remiſſionis, vendebatur vſque ad annum remiſſionis. Si autem tātum eſſet precium, pro quo non ſufficeret ſeruitium vſque ad annum remiſſionis, non poterat vltra vendi ad maius tempus, dato quòd furatus fuiſſet decem mille ſiclos, & nullum poſſet reſtituere. Etiam enim ſi tota vita ſua ſeruiendo non poſſet ſatisfacere, non poterit cogi ad vlteriora, niſi vt vendatur vſque ad annum remiſſionis: nam iſtud erat priuilegium Hebræorum, quòd non poſſent vendi ſimpliciter. Si autem eſſet conuerſus de gentilitate furans, & nō poſſet reſtituere vendebatur, ſed differt ab Hebræo, quia iſti conuerſi de gentilitate poterant vendi ſimpliciter in totam vitam, & tranſmitti ad poſteros iure hereditario, vt patet Leui. 25. Debebat ergo fieri in hoc, ſicut in Hebręo quantum ad hoc, quòd ſi id, quod non poſſet reſtituere, valeret tanti quanti ſeruitium vnius anni, ſolùm venderetur pro vno anno, ſi valeret ſeruitium duorum annorum, pro duobus annis, & ſic augendo, vel diminuendo precium reſtituendum, & tempora ſeruitij. Si autem precium reſtituendum tantum eſſet, vt æquipararet̄ valori illius hominis venditi ſimpliciter, debebat vendi ſimpliciter, ſcilicet per totam vitam ſuam, ſcilicet: quòd fortè ſi venderetur iſte cōuerſus ad iudaiſmum ſimpliciter, & valeret quinquaginta, vel ſexaginta ſiclos, ſi damnum quod reſtituere non poterat, eſſet ſexaginta ſiclorum, vendebatur ſimpliciter, idest pro tota vita ſua, & dato quòd damnum reſtituendum eſſet mille ſiclorum, quibus non valet iſte ſeruus venditus, nec alij decem ſerui, nihil poterit ei vltra fieri, quia nihil eſt quod fiat, niſi quòd aut occidatur, aut vendatur ſimpliciter. Sic enim multotiens accidit, vt aliquis non poſſit ſuſtinere pęnam debitam: verbi gratia ſiquis hominem occiderit debet occidi: ſi autem quis totam vnam ciuitatem incēderit, & vniuerſos occiderit deberet decies milleſies mori: ſed repugnat ſibi talem pęnam pati: nam impoſſibile eſt eum plus quam ſemel mori. Quia autem iſta determinatio, ſcilicet quòd non potens reſtituere debeat vendi, referatur ad legem ſuperiorem de furto bouis, & ouis, patet quia immediate ſubiungitur, quando bos, vel ouis, aut aſinus furto ſubtractus apud furem inuentus eſt. *Si inuentum fuerit apud eum.* Idest apud furem. *Quod furatus eſt viuens.* Idest ſi bos, aut aſinus, vel ouis, quam furatus eſt reperiatur viuens, ſolùm reſtituet duplum: & licèt ſuperior determinatio intelligatur de omnibus furtis, ſcilicet quòd quandocunque fur non poteſt reſtituere ſiue bouem, ſiue ouem, aut argentum, & aurum ſublatum, debeat vendi, iſta determinatio ſolùm intelligitur de furto animalium: nam dicitur, ſi repertum fuerit viuens: res autem aliæ præter animalia, non ſunt viuentes, in alijs autem quandocunque conſtet de fure, ſiue rem apud ſe teneat ſiue vendiderit, aut deſtruxerit, ſolùm duplum reſtituet. *Siue bos, ſiue aſinus, ſiue ouis.* Ex hoc manifeſtè patet, quod ſupra dicebamus, ſcilicet quòd non

Quid agendum cum furās nō ħñs vnde redderet de gentilitate natus eſſet.

F ſolùm tenet illa lex ſuperior de reſtitutione quadrupli, aut quintupli de boue, & oue, ſed etiam de alijs animalibus, ſcilicet aſinis, quia hic ponuntur aſini, & dicitur quòd ſi inueniantur apud furantem adhuc viuentes ſolùm duplum reſtituet: ergo ſi non inueniretur apud eum, quia vendiderat, ſiue quia occidit, ipſe ſoluet quadruplum, vel quintuplum, ſecundum legem ſupra poſitam. Et quod dicitur de aſinis, intelligendum eſt de equis, & mulis, atque camelis cęteriſque ſimilibus, & hoc ſolū eſt, quando iſta animalia in agro paſcuntur gregaliter: ſecus autem ſi in domo ſint, vt iumenta, quæ in domo conſeruantur ad quotidiana ſeruitia: nam eiuſdem iuris cenſentur. E contra ſuppellectiles domeſticæ. Ratio diuerſitatis ſupra
G poſita eſt, quia domeſtica animalia, quæ domi conſeruantur non poſſunt ita cito furto ſubtrahi, ſicut ea, quæ morantur in agris. (duplum reſtituet.) Supra mandabatur, quòd ſolueret quintuplum pro boue, & quadruplum pro oue: hic autem pro quolibet eorum ſolùm duplum reſtituitur, quia non præſumitur ita male contra furem, ſi rem viuam apud ſe teneat, ſicut ſi vendiderit, aut occiderit: nam ſi apud ſe teneat adhuc præſumptio eſt quòd forte reducere velit ad dominum ſuum, & pro hoc minus punitur. Si autem occiderit animal, vel vendiderit, manifeſtum eſt quòd non habebat animum reducendi ad dominum ſuum, ideo magis punitur. *Si leſerit quiſpiam.* Supra regulabatur concupiſcibilis circa furtum ad euitandum
H illud, & puniendum ſi fieret, hic agitur de alio, quod eſt quaſi furtum, licèt communiter non vocetur furtum, ſed damnum datum, vt ſiquis depaſcatur agrum aut vineam alienam. *Si leſerit quiſpiam.* Iſta læſio intelligitur, ꝙ quis depaſcatur cum iumento ſuo aliena prædia, vel conculcet pedibus animalium tranſeuntium, aut quadrigarum: quia tunc ſolùm perditur quædam pars fructuum, & non ipſa poſſeſſio: ſi tamen aliquis incendat alicuius poſſeſſionem ſiue vineam ſiue ſegetes, non ſolùm mereretur reſtituere æquale, ſed forte, quòd moreretur: nam magna diuerſitas eſt inter iſtum caſum, & eum qui ponitur in litera. Nam cùm quis depaſcitur agrum alterius cum iumēto ſuo, aut lędit pedibus animalium, vel quadrigarum tran-
I ſeuntium, agit propter vtilitatem ſuam, ſcilicet vt iumenta ſua ibi paſcantur, vel forte quia non erat ei aliqua via ita breuis, & conueniens ſicut per agrum alterius, & non fit hoc animo nocendi domino agri, ſed animo lucrandi, vel non laborandi. Cùm autem aliquis incendit ſegetes alterius, vel vineam, aut eradicat, non fit animo lucrandi, quia ipſe, qui agit nihil inde lucratur, ſed fit animo nocendi: ideo multum eſt culpabilis. *Agrum vel vineam in paſcendo.* In paſcendo ſegetes agri, vel conculcando eas pedibus tranſeundo, ſiue in vinea tollendo botros vuarum, vel agreſtarum. Et ſicut dicit de iſtis, ita de omnibus alijs generibus poſſeſſionum proferentium fructum, vt ſiquis olivueta alterius leſerit, vel pomaria conſita in agris, vel
K hortos vallatos, & omnia ſimilia, quæ poſſunt reduci ad vineam, vel ſegetem ſiue agrum. *Et dimiſerit iumentum ſuum, vt depaſcatur aliena.* Iſte eſt caſus diſtinctus a ſuperiori: nam ſuperior eſt cùm quis ponit iumentū ſuum in agro alicuius, vt paſcatur in eo: vel quia tranſit cum iumentis ſuis, vel quadrigis per agrum alienum, & aliquid conculcat. Hic autem eſt cùm dominus iumenti non ponit iumentum ſuum determinatè in aliqua vinea, vel agro, ſed dimittit illud, & vadit in aliquam vineam, vel agrum: nam tunc non videtur adhuc tantum culpabilis, ſicut cùm determinatè ponit in agro, vel vinea alterius. *Quicquid optimum habuerit in agro ſuo, vel in vinea pro damni æſtimatione reſtituet.* Scilicet hunc agrum, quia tunc exiſtimabitur quantum

Lex iſta q̃ datur de boue aſino & oue intelligit de camelis et camelis, et cęteris ſimilib⁹ animalibus.

Aliter puniendus ē cū qs agrum alteri⁹ ledit depaſcēdo aliter vero cum incē dit.

tum nocuit depaſcendo agrum alterius, & quantum fuerit, & aliquid amplius in pęnam tolletur ab eo. Tollitur autem de optimo, quod eſt in agro, vel vinea, vt ſic ipſe lęſor doleat, & iterum ſimilia non committat. Non tamē debet tolli quidquid optimum eſt in agro eius, qui lęſit: nam forte nocumentum fuit paruum, & lędens multum optimum habet in agro ſuo, non debet tolli quidquid optimum eſt, quia valde tunc puniretur, forte ad centuplum, vel millecuplum: ſed tantum quantum lęſit, & aliquid plus pro pęna. Et patet, quia dicitur: quidquid optimum in agro ſuo, vel vinea habuerit pro damni exiſtimatione, ideſt quantum fuerit iudicatum damnum, tantum tollatur de optimo, quod eſt in agro lædentis: ſi autē iſte nocens non habuerit agrum, ſoluat eſtimationem in pecunia, vel in alia re: & ſi forte non haberet vnde ſolueret deberet uendi. *Si egreßus ignis*. Supra ponebatur regula circa nocumenta, quæ voluntarie inferuntur: hic ponitur de eis, quæ per accidens, ſiue ex negligentia debitæ prouidentiæ fiunt. Si egreſſus ignis. In hoc ſignatur, quòd iſtud damnum factum per ignē, non fuit factum ex voluntate ponentis ignem: nam non dicitur, ſiquis incenderit ſegetes ſtantes, aut aceruos frugum: ſed si egreſſus ignis, ideſt ſi ignis accenſus ab aliquo in loco, vbi non nocebat, poſtea ex ſeipſo egrediatur in aliquid vlterius, & inferat damna, quę ſequuntur. *Inuenerit ſpicas*. Quia ille ignis acceſſit ad ſpicas. *Et comprehendit aceruos frugum*. Scilicet quia fruges erant iam collectæ, quia demeſſuerant eas meſſores, & congregauerant in aceruos, & ſic facilius comburi poterant. *Vel ſtantes ſegetes*. Dicuntur ſegetes ſtare, quando nondum demeſſuerunt eas meſſores: ſed ita manent in agris, vt natæ ſunt. Et vocantur hic aliquando ſegetes, & aliquando fruges. Vocantur fruges a fruendo, quia illis fruimur, ſcilicet quia delectamur in eis comedendo eas, & vtendo ad ſanitatem. Segetes dicuntur a ſerendo, quia ſeruntur, vt naſcantur, cùm ergo demeſſæ ſunt, iam fruges vocantur: quia ſolùm ad ſruendum illis aptæ ſunt. Cùm autem ſtant in agris ſegetes vocantur, quia ſunt eo modo, quo ſatæ ſunt, & natæ: quomodocunque ergo ignis comprehendat iſta, ſiue iam demeſſas fruges, ſiue ſtantes ſegetes: ſemper tenetur reddere æſtimationem damni. *Reddet damnum qui ignem ſuccēderit*. Sic eſt enim, ſcilicet ſi aliquis voluerit agrum ſuum purgare ad ferendum, vt communiter faciunt agricolæ in Auguſto trāſacto tempore meſſis ad ſerendum comburunt reliquias palearum ſegetis, vt aptior ſit ager, & in illa accenſione præter intentionem incendentis egreditur ignis, & cōprehendit ſegetes alienas, vel aceruos frugū, & nō ſolùm hoc, ſed & quidquid alterū fuerit, vt ſi fuerit vinea aut Oliuetū, aut pomaria, vel alia arbuſtorum genera, vel hortorū: nam tunc tenetur ille, qui incendit ignem de toto damno dato, quæ valet: ſi tamen adhibuit diligentiam quantam debuit rationabiliter non tenetur. Cùm daret operam licitè rei, & de contingentibus nihil omiſit, vt. ff. ad legem aquiliam in l. qui reddit §. in hac. & extra de iniurijs, & damno dato. capitulo, ſi culpa tua. Si autem non adhibuit diligentiam quantum debuit tenetur, vt patet in locis vbi ſupra: oportebat autem, vt inquireret vtrum dies ille ventoſus eſſet: nam cùm ventus in impetu eſt, faciliter rapitur flamma ad aliquem locum: dato quòd nihil ſit intermedium, per quod labatur. Etiam quia ventus concitat ignem flando, ſicut nos noſtro flamine ſuſcitamus. Dato ergo, quòd omnem aliam diligentiam adhibuerit: ſi tamen in die ventoſo accendit ignem, tenetur de damno: quia timere debuit, quod flamma vento concitata damnum aliquod inferret. Debuit etiam cauere, ne in loco ventoſo hoc fiat: nam

Fruges & ſegetes vn- de dic- & quomo- do diffe- rant.

Adhibitis diligētijs, quæ viden- tur iudicio ... prudentū non tene- tur incendēs ignem de damno.

A ſunt quædam loca ita diſpoſita ad ventum, quòd etiam ſi non ſit dies ventoſus viget ibi ventus, & in talibus locis accendere ignem periculum eſt. Debet etiam cauere, qui accendit ignem, ne in circuitu agri, qui comburitur, ſiue nemoris ſit aliquid continuum cremabile. Primò namque debet omnia talia tollere, & tunc ſecurè incendet ignem, aliàs magnum periculum eſt. Adhibitis autem iſtis diligentijs, & alijs, quæ videri poſſunt iudicio virorum prudentum & in hoc expertorum, non tenetur incendens ignem de damno, ſi quod a caſu euenerit: vtputa ſi incenſo igne aliquod animal piloſum aut ſetoſum veniret, & incenderentur comę eius, & intrans ſegetes, vel arbuſta incenderet ea, non tenebatur incendens ignem de damno dato, quia pęnitus erat præter eius intentionem, & B adhibitis omnibus diligentijs non tenebatur. Sic autem fecit Samſon Philiſthæis, vt patet Iudi. 15. c. nam accepit vulpes trecentas, & alligauit caudas earum ad caudas, & ſuccendit eas, quæ confeſtim perexerunt in ſegetes Philiſthinorum, quibus ſuccenſis comportate iam fruges, & adhuc ſtantes in ſtipula concrematæ ſunt intantum, vt vineas quoque, & oliueta flamma conſumeret. Iſta lex tenet, cùm quis incendit ignem aliquem ad vſum conuenientem, ſcilicet ad purgandum agrum ſuum, vel ad incendendum montes, vt daretur locus agriculturæ, & non intendebat lędere ſegetes aliorum, vel vineas, aut aliquid alterum. Si autem aliquis incenderet ad deſtruendum, C capitaliter puniri deberet, ſicut incendiarij domorum: nam ſecūdum iura canonica in pęnitentiali Romano decretum eſt, vt qui domum voluntariè incenderit, vel aream alicuius, & ſic de alijs rebus, omnia incenſa, & ablata reſtituere debet, & pro peccato tres annos pęnitere, vt patet extra de iniurijs, & damno dato. capitulo, ſiquis domum. Secundum leges ciuiles alia pęna imponitur, ſecundum quòd qui doloſe egerit comburatur, ſicut domos aut areas concremauit, vt patet digeſtis de incendio, & ruina in l. qui ædes. Si autem non egit in dolo, ſoluit omnia damna infra annum in quadruplum, & poſt annum, vt patet digeſtis eo. titu. in l. j. Iſta lex inter cęteras ab Eccleſia canonizatas eſt vna de iudicialibus, quę ſunt in veteri teſta- D mento, & habetur de iniurijs, & damno dato quarta in ordine. In lege autem ſuperiori, cùm quis depaſcitur agrum alterius, etiam ſi voluntariè agat, non imponitur tanta pęna: nam ſolum ſoluit eſtimationem damni, vel abſoluitur dominus ſi det animal pro damno, vt patet extra de iniurijs, & damno dato. capitulo, ſi culpa tua. Et hoc eſt, quia non eſt magnum dānum ſic depaſcendo, vel conculcando: nam ſolùm perditur quædam pars fructuum: ſubſtantia autem poſſeſſionis manet: cùm autem aliquid comburitur, tota ipſa res perit: maxime quia primum, ſcilicet depaſci fit animo lucrandi ſolùm, & non iniuriandi: comburere verò fit animo deſtruendi. Iſta etiam lex inter cęteras ab Eccleſia canonizatas habetur extra E de iniurijs, & damno dato. Et eſt quarta in ordine.

Aduerte pęnam illorum qui volūtarie incendunt ſecundum leges canonicas.

Si quis commendauerit amico pecuniā, aut vas in cuſtodiam, & ab eo qui ſuſceperat, furto ablata fuerint: ſi inuenitur fur, duplum reddet. Si latet fur, Dominus domus applicabitur ad deos, & iurabit quòd non extenderit manum in rem proximi ſui, ad perpetrandam fraudem, tam in boue, quam in aſino, & oue, ac veſtimento, & quidquid damnum inferre poteſt. Ad Deos vtri-

xj. q. j. c. ſacerdotib⁹. 10. di. c. certum, & c. ſuſcipitis.

vtriusque causa perueniet: & si illi iudicauerint, duplum restituet proximo suo. Si quis commendauerit proximo suo bouem, asinum, ouem, & omne iumentum ad custodiam, & mortuum fuerit, aut debilitatum, vel captum ab hostibus, nullusque hoc viderit, iusiurandum erit in medio, quòd non extenderit manum ad rem proximi sui. Suscipietque dominus iuramentum, & ille reddere non cogetur. Quòd si furto ablatum fuerit, restituet damnum domino. Si comestum a bestia, deferat ad quod eum occisum est, & non restituet. Qui a proximo suo quidquid horum mutuo postulauerit, & debilitatum aut mortuum fueri domino non pręsente reddere, compelletur. Quòd si in pręsentiarum dominus fuerit, non restituet, maxime si conductũ venerat pro mercede operis sui.

Luc 6.

36.q.2.ca. tria.

Siquis commendauerit. Hic ponitur secundum, scilicet contractatio rei alienæ nobis non commissæ, & diuiditur in quatuor partes secundum quòd aliquid quadrupliciter committitur alteri: primo modo per modum depositionis, secundo per modum mercedis, aut pensionis, tertiò per modum mutationis, quartò per modum locationis. Secunda ibi. *Siquis commendauerit proximo suo.* Tertia ibi. *Qui a proximo suo.* Quarta ibi. *Quod si in pręsentiarum.* Circa primum. *Siquis commendauerit amico pecuniam.*

QVAESTIO. V.

HOC est per modum depositi, & patet: nam hęc propriè dicit istud verbum commendare, scilicet committere curę alicuius, vt custodiat res sibi traditas: etiam quia dicitur amico suo. Nam rari sunt nisi valde simplices, qui pecuniam commendarent deponendo apud aliquem, qui eorum amicus non est. *Pecuniam.* Scilicet monetam: nam hoc est, quod maximè in custodia alicuius deponitur, quia pecunia multum diligitur, & a multis inquiritur: quia pecuniæ omnia obediunt, vt patet Ecclesiastes 10.c. & cito perditur nisi diligentius recondatur. *Aut vas.* Si vas aureum, vel argenteum: nam vasa fictilia pauca deponuntur, cùm modici valoris sint: si tamen deponantur, eadem lex, quæ datur de vasis aureis, dabitur de luteis, atque fictilibus: & per ista intelliguntur cętera, quæ deponuntur, vt massa auri, vel argenti, quæ nullo signo, aut fabricatione sculpta, vel marcata sunt, eodem modo deponuntur vestes præciosæ, aut cętera in hunc modum, de quibus omnibus eadem lex seruanda est: scriptura tamen expressit ea, quæ maiora erant, & quæ communius apud aliquos deponuntur in custodiam, scilicet deponendo apud eum, vt maneat per aliquod tempus reconditum. Et per hoc excluduntur alij modi committendi rem alicui, scilicet locando, aut pro custodia mercedem dando, aut mutando: eo modo, quo loquitur scriptura infra. *Et ab eo qui susceperat.* Idest ab illo qui susceperat ad custodiendum. *Furto ablata sunt.* Scilicet quòd postquam aliquis deposuit rem suam apud alterum, fur venit &

F furto abstulit res de domo depositarij. Et ille ablatiuus, ab eo, non tenetur ibi in natura causæ efficientis, sed in natura termini a quo, ex vi recessus: nam si teneretur ille ablatiuus in natura efficientis esset sensus, quòd ab illo, qui susceperat depositum, furto ablatũ est, idest quòd ipse depositarius, qui custodiebat res, furatus fuit res depositas, & dixit illas esse ab altero furto subtractas. Sed hoc non conuenit literæ: nam si litera supponeret res depositas ab ipso depositario esse acceptas furtim, & negatas, quia dicit alium fuisse furatum, non faceret distinctionem, quæ fit infra, cùm ponitur, quòd si inuenitur fur duplum reddet, & si non inuenitur, faciet depositarius iuramentum: nam cognito, quòd depositarius apud se rem depositam

G custodiuit, non oportet vlteriorem fieri inquisitionẽ, sed tenetur ille ablatiuus, ab eo, in natura termini a quo, ex vi receptionis vel recessus. Nam ab ipso, qui rem depositam tenet, id, quod depositum erat, furto ablatum est, scilicet per aliquem, qui ei furatus fuit res depositas. Et tamen sciendum, quòd non ponitur hic hoc tanquam iure sic sit, nec vt illud præsupponit scriptura, sed quia sic dicitur, scilicet quòd aliquis rapuit res depositas ab eo, qui suscepit eas depositas: nam si hoc præsupponeretur, quòd aliquis rapuisset res depositas de domo depositarij, non oporteret fieri ea, quæ infra ponuntur, imò nullo modo deberent fieri: scilicet quòd si non inueniatur fur, quòd depositarius, scilicet ille cuius custodię res commissæ sunt, du-

H catur ante iudices, & iuret, quòd non extendit manum suam ad res proximi sui: nam hoc fit in dubium, cùm suspitio aliqua est, quòd ipse depositarius res furatus est, & sic ponitur ista litera. *Et ab eo, qui susceperat furto ablata sunt.* Idest quòd ille, qui tenet res depositas dicit, quòd res ab eo, idest a domo sua furtiuè ablatę sunt, & ignorat, quis tulerit, & hoc siue verum sit siue non: & tunc ipso dicente res fuisse furto ablatas, fit ista inquisitio, quæ ponitur in litera. Potest autem satis verè dici, si velimus, quòd ista litera præsupponat res subtractas esse ab eo, qui depositas res seruat: nam cùm ipse negat se habere tales res, & dicit eas furto ablatas, iam furto ablatæ sunt, quia ab ipso, qui depositarius est, iam ablatæ sunt: nam si aliquis tulerit ab

I eo istas res depositas, furto ablatæ sunt: si autem ipse eas furtim occultauerit, & negat, non egit hoc inquantum depositarius, sed inquantum fur: ideo quocunque modo a depositario res ablatæ sunt: magis tamen videtur primus sensus: nam lex non curat de formalitatibus, vel reduplicationibus: si enim ipse, qui est depositarius, teneat pecuniam depositam: siue teneat eam, vt depositarius, scilicet confitendo se tenere illam: siue teneat vt fur, negando se tenere, dicunt iura eum tenere. *Si inueniatur fur duplum reddet.* Nam depositarius dixit esse sublata furto. Si autem inueniatur fur, & comprobatur depositarium dixisse verum, fur reddet duplum eius, quod furatus est ipsi domino, qui deposuit rem: depositario autem nihil reddet,

K quia non acquiritur sibi in hoc aliquod ius: & istud duplum est, quia res furto sublatæ non sunt boues, aut oues, aut cętera pecora. Nam tunc fieret secundum illam legem superiorem de eo, qui furatur, & occidit, aut vendit bouem, aut ouem: nam pro oue quatuor, & pro boue quinque restituet. Si autem nondum vendidisset, aut occidisset, soluebat solùm duplum, vt patet in lege præcedenti: Si effrigens fur domum. In omnibus autem alijs rebus tenetur regula generalis, quòd duplum restituatur qualitercunque se res habebat, & ideo sine aliqua distinctione dixit duplum esse soluendum.

Deposi-

Depositum penes aliquem stans tripliciter subtrahitur.

QVAESTIO. VI.

CONSIDERANDVM autem, quòd id quod pęnes aliquem depositum est, subtrahitur tripliciter. Aut ab aliquo extraneo, qui furatur illud de domo depositarij, aut ab ipso depositario, aut depositore, idest ab ipso, qui rem suam penes alterum deposuit. Si autem ab alio auferatur, & inueniatur fur sol uet duplum, sicut in litera dicitur. Si autem ipse depositarius acceperit, quia concupiuit rem illam, & retinuit penes se, dixitque furto fuisse sublatam: tunc vero inuento fure accipitur iuramentum a depositario vtrum extenderit manum suam ad rem depositã, B & si iurauerit se non extendisse absoluetur, vt patet in litera. Si autem timore iuramenti post litem contestatam, & asserto, quod alius furto subtraxit, confessus fuerit se accepisse res (licèt litera de hoc nihil dicat) videtur quod duplum soluere debeat per regulationem omnium furantium, qui duplum restituunt. Iste autem fur est, quia negauit res depositas, non quidem negando fuisse penes eum depositas, sed asserendo furto fuisse subtractas. Si autem negauerit, & postea dominus, qui deposuit penes eum res suas per testes probet non fuisse ab eo subtractas, vtputa si perhibetur, ꝙ adhuc in domo eius sint: deberet quidem multum puniri. Primò quia res depositas negauit apud se esse asserens furto ablatas. Secundariò quia iurauit se C non extendisse manum suam ad eas, & iurans mentitus est: & sic erat duplex pęna, vna tãquam periuri, alia vt furantis: litera tamẽ solùm ponit eum debere soluere duplum, cùm infra dicitur, & si illi iudicauerint duplum reddet proximo suo. Et forte alia imponebatur ei pro periurio, de qua non agitur hic, quia solùm intenditur de pęna furantis. Interdum autem depositor, s. ille, qui deposuerit res penes alterum, furatur eam respiciens locum, vbi depositarius custodit eã, & postea clam tollit eam. sic namque interdum fit cùm dominus appetit lucrari. Et hoc fortè, quia videtur ꝙ in tali furto nõ deponetur pręsumptio de illo, qui rem custodiendam tradidit. Sic enim fecit Caius Marius Romanus Cõsul, qui septies fuit Consul: nam cùm tempore D quinti consulatus sui cõtra Gallos Cisalpinos pugnasset, venit ad ciuitatem Tolosanam obsidens eam, & a principe ciuitatis illius centũ milia pondera auri de tẽplo Apollinis extracta suscepit: cũq; mitteret ea in Massiliam, quia Romani in terra illa Francorũ amicos nullos habebant, ipse Marius dissimulato habitu cũ quibusdã de suis hostiliter inuasit eos qbus argentũ & aurũ cõmissa fuerant, & vniuersa sibi accipiens eorũ portitores (ne res cognita foret) gladio transfixit, nullũ vitæ relinquẽs super quo habita aliqua alia suspitione de eo magna Romæ, postea contra eũ quæstio ventilata est. Cùm autem tale acciderit, s. si ipse depositarius probet per testes contra depositorẽ, ꝙ ipse subripuit res, quas deposuerat, & apud se continet, litera nihil dispo- E suit agendũ. Videtur tamen ꝙ ipse teneatur soluere depositario duplum eius, quod abstulit. Nam fur verus est, cùm de domo depositarij res latenter abstulerit. Etiam quia ipsum depositarium vexabat pertrahẽs ad iudicium, & inquietans, faciensque ab eo accipi iuramentũ, & forte faciens cãri de illo aliquam opinionẽ, aut suspitionem. *Si latet fur: dominus domus.* Idest si dominus domus non potest inuenire furem: nam cùm furem inuenit ipse liberatus est, & fur duplum soluit, vt supra patuit. *Applicabitur ad Deos.* Idest dominus domus qui est depositarius, de cuius domo res ablatę fuisse [illegible] ducetur coram iudicibus, s. ꝙ depositor citabit eam, & coparebit, & petet depositor ab illo rem,

Caius Marius Romanus Consul furatus est depositũ Romanorum.

A quã pęnes eũ deposuit. ipso autem respondente eam furto ablatam nec inueniri latronem, iurare cogetur.

Quare iudices dij vocantur.

QVAESTIO. VII.

VOCANTVR isti iudices dij, quia loco Dei ponuntur ad dirimendũ litigia: nam iudicium istud ad Deum pertinet, & quia Deus non cõmunicat tali modo cum homnibus, tradit iudicium homnibus, vt quidam per alios iudicentur tanquã Deus iudicaret. sic enim dicitur Deut. 1. c. Nec accipiatis cuiusquam ꝑsonam, quia Dei iudiciũ est, idest estis positi iudices lo- B co Dei. Recte ergo Deus dicitur, qui vices Dei gerit in aliquo. Et sic vocantur iudices dij, vt patet c. præce. cũ dicitur, ꝙ si dixerit seruus, diligo dominum meum, & vxorem meam ac liberos meos, non egrediar liber: offeret eum dominus dijs, idest iudicibus: sic etiam patet Psal. 81. Deus stetit in Synagoga Deorum, & in medio Deos diiudicat. Vbi manifeste loquitur de iudicibus. Multis enim communicatur istud nomen Deus siue Hel, aut Elohim secundum literam Hebraicam, propter aliqua officia aut dignitates aut virtutes: nomen tamen Dei magnum, & ineffabile quatuor literarum, quod nos Gręco nomine vtentes Tetragrammaton dicimus, de nullo dicitur, nisi de Deo vero, aut de eo, qui tenetur, vt verus Deus. Apud Latinos autẽ C non est talis differentia vocum signantium Deum ita propriè & distinctè sicut apud Hebræos, vt latè declarauimus supra 6. c. *Et iurabit, quòd non extenderit manum suam in rem proximi sui.* Hoc iuramentum est ad dirimendum lites: nam si alia conuenientia documenta causæ haberi non possunt, s. quia non possunt haberi legitimi testes, defertur iuramẽtũ ipsi depositario in defectum probationum, vt sic iuramento suo stetur, & diffiniatur causa, vt ait Aposto. ad Hebræ. 6. c. Et habetur extra de iureiuran. in c. & si Christus. Homines per maiorem suum iurant, & omnes controuersiæ eorũ finis ad confirmationem est iuramentum. Si aũt antequam deferretur iuramentum depositario a iudicibus depositor offerret se probaturum per legitima docu- D menta, ꝙ res depositę adhuc erant apud ipsum depositarium, non daretur iuramentum: sed si succumberet in probatione puniretur, quia infamabat eũ sic impetens. Si autem deferatur ei iuramentum, & recuset, videtur confiteri in eo, quod quæritur, & necesse est restituere duplũ tanquã furatus fuisset, qa negauit se habere, dicens furto ablatũ. *Non extenderit manum suam in rem proximi suĩ.* Idest iurabit ꝙ non accepit ipse rem illã, quæ penes eũ deposita est: nec tenet, nec cognoscit quis habet. Nam si ipse depositarius nõ accepit rẽ illã, sed eo conscio alius accepit, idem est, ac si ipse accepisset, ideo si iurauerit se non accepisse, & postea probet legitimè, ꝙ de consensu eius, vel eo sciente, & nõ repugnãte res est sublata, condemnabit ad duplũ, ac si ipse E furatus fuisset, & ad pęnam periurij si qua est. *Ad perpetrandã fraudem.* Dicitur fraus perpetrari qñ ipse, cui res ad custodiendum data est, furatur rem. Nam longe aliter agit quam ei cõmissum est. vel quàm se spopondit actururũ, vel quia fraudat depositorem, dicendo rẽ suam furto subtractam. *Tam in boue, quàm in asino.* Ex hoc patet quod supra dicebamus, s. ꝙ licet lex in principio dicat, siquis cõmendauerit amico pecuniã, aut vas in custodiam, intelligitur de omnibus alijs rebus, quæ deponi possint in custodiam apud aliquem, vt de asino, de boue, & similibus. Sed in his, vt supra diximus, agendum est secundum dispositionem legis primæ huius c. de furto bouis, & ouis. Nam siquis apud quenquam deposuerit bouem, & ille furto subtractus est, non solùm

lum si fur inueniatur reddet duplum, vt dicit ista lex: sed quinq; boues si vendiderit, aut occiderit. Si autem apud se viuū retineat soluet duplum s̄m illam legem superiorem: Si effringens. Idem autem de depositario si extendit manum suam ad res depositas. s. ad bouem, vel asinum, soluet s̄m prædictum modum. *Et oue atque vestimento.* Per hoc explicat omnia genera eorū, quę deponuntur vniuersaliter, si aut animata aut inanimata ponendo quasdam species animatorū depositorū, & quasdam inanimatorum, & postea concludit vniuersalius dicens. *Et quicquid damnum inferre potest.* Idest nō solum in istis, sed in omnibus alijs, quæ deponuntur, in quibus damnum potest inferri. Sed iste sensus claudicat propter duo. Primò quia ad istam sententiā exprimendam deberet dici, & in quolibet, in quo damnum inferri potest, sed ponitur sub litera actiua, & quicquid damnum inferre potest, quod nullo modo potest tolerare illam sententiam. Secundò quia dato ꝙ posset talis sensus saltem extortè, & contra cōplexionem grammaticalem haberi ab ista litera: tamen falsus esset aut vanus, quia supponeret quædam deposita esse quę auferendo non sit damnum dño suo. Damnum est rerū diminutio, quantūcunq; ergo parui valoris res sit, subtractio eius diminutionē causat, & necessariò damnū. Vel si forte non supponat hoc, sensus vanus est. Ad qd enim oportuit dici, & in quolibet in quo damnū inferri potest, cùm in quolibet damnum inferatur. Dicendum ergo ꝙ debet hoc referri ad deposita animata cū aliquis deposuit penes aliquem bouem, vel asinum: si ablatus est, debet iurare, ꝙ nō accepit ipse eum. Si autē rem depositam, reddat depositarius, vt asinum debilitatum, aut claudū. Et sic de boue habente aliquē morbum debet iurare depositarius, ꝙ non extendit manū suam super eum ad perpetrandum fraudem, idest ad percutiendum eum, vt minus valeret, quæ est magna fraus domino bouis, vel (Quicquid damnum inferre potest) idest non solùm non extendit super eum manum percutiendo lapide, vel ligno, sed etiam, ꝙ non fecit ei aliquod aliud malū, quod fit sine percussione, vel extensione manus in eum, vt dando ei malum cibum, vel faciendo eum multum laborare ad debilitandum, vel etiam non, vt debilitaret, sed vt sibi de illo proficeret, quia hæc, & similia damnum pecori inferunt. Et hæc est recta sententia, nec videtur posse dari alia in ista vltima particula. superior autem extenditur ad omnem expositionem tam de ablato, quàm de debilitato. Sciendum aūt ꝙ per iuramentum absoluebatur ipse depositarius totaliter, dum tamen nō comisisset dolum in re. s. ꝙ per dolum suum alius subripuisset rem, non tenebatur tamen de negligentia aut culpa lata, leui, aut leuissima. Strictius autem secundum iura humana custodiuntur deposita, & tenetur depositarius; nam debet custodire depositarius res sibi commissas sub bona fide, & tamen si res de domo depositarij ablatę sunt, & res depositarij conseruatę sunt, presumitur contra depositarium, ꝙ non se gesserit bona fide erga res depositas, vt patet extra De commodato, capitulo bona fides. s. bona fides rebus abesse præsumitur si rebus tuis saluis existētibus depositas amisisti. Item inquiritur circa commodatariū s̄m leges humanas vtrum ipse se sponte depositarium obtulerit dicēs dño. rerum, ego seruabo res istas si vultis; nam tunc tenetur de culpa, vt patet extra de commodato. in c. bona fides, & ff. commodati l. j. §. sæpe. Dicit autem hostiensis, quòd ista est culpa leuis, & leuissima. Respicitur etiam circa res depositas, vtrum ipse depositarius aliquid susceperit pro custodia rerum depositarum: nam tunc etiam tenetur de culpa, vt patet in capitulo, præallegato, & digestis commodati l. j. §. siquis seruum. Item consideratur in depositis rebus vtrū fuit in-

Depositarius p iuramētum totaliter absoluebatur dū tamē nil doli in re cōmisisset q̄ furto ei ablata est.

F ter depositorem & depositarium pactum de reddendo certo tempore, tunc si nō reddat in illo tempore, tenetur depositarius etiā de casu fortuito, vt patet in c. præallega. & Codice cōmodati lege prima. Considerandum est etiam, si interuenit mora, vt si propter moram res apud depositariū peiorata est, etiam si postea in potestate depositoris pereat, vt patet in c. præalle. & digestis de legatis primo lege. cū res §. vltimo. & codē titu. lege, si in Asia. §. vltimo. Item considerari debet culpa, vtrum culpa depositarij res perierint depositæ: nam qui est in culpa, tenetur de damno dato, vt patet extra De iniurijs, & damno dato c. si culpa tua. & extra de deposito in c. bona fides. *Ad Deos.* Idest ad iudices. *Vtriusque causa perueniet.* Idest qñ depositor & deposita-

G rius inter se nō conueniunt, quia depositarius dicit res furto ablatas, & depositorū petit eas: litigi istorū duorum ducetur ad Deos. i. ad iudices ita ꝙ quilibet pro se proponat, & tunc iudices deferent iuramentū depositario, & cām terminabūt, sicut viderint iustum esse. *Et si illi.* Idest iudices. *Iudicauerint, duplum restituet proximo suo.* Hoc non potest intelligi in principali causa: nam in ea non possunt iudices condemnare depositariū si iurauerit: sed intelligitur super depositione testium: vt si forte depositarius delato sibi iuramento iuret, ꝙ furto res ablatę sunt eo non conscio: & postea depositor non contentus velit producere testes ad probandum, ꝙ depositari⁹ falsum iurauerit: vtpote ꝙ res depositas adhuc penes se teneat, recipiantur testes. Et si deposi-

H tor hoc contra depositarium probauerit, condemnabitur mandato iudicum depositarius ad duplū. Si autē depositari⁹ inducat postea testes reprobatorios testiū priorum, qui legitime conuincant eos falsum dixisse: condemnabuntur testes illi ad duplum, quod tenebat soluere depositarius, si testes illi verum dixissent: nam quandocunq; aliquis testis false testificatus fuerit, & probetur, siue testimonium fuerit in causa ciuili, aut pecuniaria, siue in causa criminali, vt patet Deut. c. 19. cum dicitur. Si steterit testis mendax cōtra hoīem accusans eum preuaricationis: stabunt ambo, quorum causa est ante dñm, in conspectu sacerdotum, & iudicum, qui fuerint in diebus illis: cunq; diligentissimè perscrutantes inuenerint falsum testē dixisse cōtra fra-

I trem suum mendacium, reddant ei sicut fratri suo facere cogitauit. Et auferes malum de medio tui: vt audiētes cęteri timorem habebant, & nequaquam talia audeant facere, non misereberis eius, sed animā pro anima, oculum pro oculo, dētem pro dente, manum pro manu, pedem pro pede exiges. Si autem depositarius contra depositorem impetentem probet, ꝙ ipse sustulerit res quas deposuerat furtim: videtur quod deteneatur reddere depositario duplum eius quod deposuit, quia eum inquietabat cogendo iurare iniustè, & causando forte aliqualem suspitionem pro ea re contra depositarium, vt supra diximus. *Siquis commendauerit.* Hic ponitur secundus modus commendandi alicui aliquam rem, quando ei commendatur per mo-

K dum mercedis, & conuentionis, sicut pastoribus commendantur oues, aut cętera animalia in custodiam, & datur eis precium pro labore, & mansionarijs dantur ab hospitibus pecunię pro custodia rerum suarum, quas eis commendant in custodiam. *Proximo suo asinum.* Scilicet commendando ei dando mercedem, quia tunc debet fieri secundum istam legem. Si autem commendentur sine mercede, tenetur secundum legem superiorem de commendatione auri, & argenti, bouis & ouis: nam ista lex differt multum a superiori, quia in superiori ille, qui commentatam siue depositam rem custodiebat sine precio, non tenebatur de furto rerum depositarum, si adhibuit diligentia, quam potuit: qui autem pro mercede custo-

custodiendum suscepit, tenetur de furto quãtacunq; adhibuerit diligentiam, vt patet infra. Si autem violenter captum esset ab hostibus, vel deuoratum a bestijs, monstrata aliqua particula animalis deuorati soluebatur ille, qui pro mercede custodiebat. *Asinum, bouem, & ouem, & omne iumentum.* Ista sunt quæ communius in custodiam traduntur pastoribus, aut mansionarijs, quia difficilius seruantur, cùm oporteat ea moueri, & exire in agros ad pascua. Sed non solùm de his intelligendum est: imò etiam de omnibus alijs rebus mobilibus, aut immobilibus, vt siquis tradat aurum suum, vel argentum, aut vestes, & similia, & tradat ei salarium pro custodia, sicut datur mãsionarijs, tunc enim siquid de rebus illis furto perierit, soluere debet mansionarius. Dicitur tamen hic de bobus, ouibus, cęterisque iumentis, quia ista communius in custodiam dãtur: maxime quia populus Hebræus, cui leges istæ dabantur, multum erat circa pastoralia occupatus. *Et omne iumentum.* Idest aliquod de omnibus iumentis, scilicet quodcunque iumentum: nam nullus poterat alicui commendare omnia iumenta, cùm nullius sint omnia. *Et mortuum fuerit.* Scilicet quòd illud animal moriatur aliquo morbo: nam si percusserit illud ipse, cui commendatum est, non absoluetur, nisi damnum soluerit iuxta estimationem iumenti perditi. Vel si forte apposuerit ei cibum noxium, vel coegerit illud plus debito laborare. Nam cùm hic sit dolus, & lata culpa, tenetur depositarius, qui recipit pecunias pro custodia animalis, ad soluendum precium animalis mortui, & non solùm cùm recipit pecunias, sed etiam si non reciperet pecunias, vt patet supra in regula præcedenti, quia ibi depositarius gratis seruabat res depositas, & tamen cogitur iurare, quòd non extendit manum suam super tale pecus, aut iumentum ad perpetrandam fraudem. Nec quidquid damnũ inferre posset. Intelligitur ergo hic cum animal per se mortuum est, & nullam causam aut culpam in hoc habuit depositarius. *Aut debilitatum.* Scilicet quòd factum fuit claudum, aut cęcum, aut incurrit aliquam infirmitatem, propter quam ineptum est ad laborem. *Aut captum ab hostibus.* Quia forte animalia erant in agris, quemadmodum faciunt ea manere pastores ad pascua, & irruẽtes hostes prædati sunt vniuersa, aut partem eorum. Et sicut dicitur de iumentis: ita dicendum est de omnibus alijs rebus, quæ commendari possunt alicui in custodiam. Nam possunt esse aliqui casus, in quibus pereant sine culpa custodientium, quemadmodum hic pereunt iumenta, aut debilitantur, scilicet, Si aliquis commendauit alicui aurum, vel argentum, aut aliam rem in custodiam, & dat ei pecuniam pro custodia, & postea domus incendatur, vbi sunt res depositæ, sine culpa custodientis, nõ tenetur soluere eas. Nam casus fortuitus non imputatur depositario, nisi pactum, aut culpa, aut mora interciderit, vt patet extra de commodato, cap. bona fides, & in legibus sup. allegatis. Vel si aliquis dedit alicui nautæ in custodiam res suas per mare ferendas, & dat nauium, idest precium pro ferendo, & naufragium patiatur perditisq; vniuersis rebus ipse nauta saluetur, & alij, qui cum eo sunt: non tenebitur nauta ad solutionem rerum commendatarum, quia hoc non poterat prouidere, vel dato, quòd prius videretur non poterat sibi obstari. Sic etiam si aliquas alias res cõmodatas receperit, & damnificatę fuerint sine culpa sua, non tenebitur de damno rerum nisi interuenerit pactum, aut fuit in mora reddendi, vel aliàs fuerit aliqua eius culpa: nam tunc solutus est, vt patet extra De commodato. in capitulo, bona fides. *Nullusque hoc viderit.* scilicet quando iumentum mortuum est, vel debilitatum, aut captum ab hostibus, qui possit testificari vtrum in morte illa aliquam culpam

Si quispiã nautę commendauit res suas ferendas per mare, & patiatur naufragiũ non tenetur nauta si e. nauta [illegible] a naufragio.

A haberet depositarius: nam si quisquam appareret dicens mortem iumẽtorum sine culpa depositarij fuisse, aut debilitationem eorundem: vel qui viderit ea capi ab hostibus, testificetur ea capta ab hostibus, solutus erat depositarius, siue custos talium rerum, nec competebat aliqua actio depositori contra eum: nec poterat cogi ad iurandum super hoc. Quando autem non videtur testis, ipse depositarius compellitur iurare, & statur suo iuramento. Sic de rebus alijs, quæ deponuntur penes aliquem: si testis haberi possit, quòd sine culpa custodis perierint, vel a latronibus violenter ablatæ fuerint: nam secus est cùm res furto auferuntur, aut cùm præda. Nam si auferantur furto, tenetur, qui custodiebat: nam si omnem

B diligentiam adhibuisset, non potuissent res furto subtrahi. In præda autem secus est, quia ibi est vis illata: sic enim patet, quia dicitur hic, quòd si iumentum fuerit captum ab hostibus: quòd si nullus sit qui viderit, iurante ipso custode eius non tenebitur ad aliquid. idẽ si aliquis vidisset: postea tamen subijcit, quòd si furto perijt teneatur soluere damnum. *Iusiurandum erit in medio.* Idest ponetur iuramentum inter istos duos litigantes ad tollendũ eorum litem. Est modus transumptus ab illis, qui pugnant, scilicet quòd quando aliquid ponitur in medio tolluntur litigia: sic enim cùm aliqui contendunt in iudicio, ponitur iuramẽtum inter eos, per quod dirimantur litigia. Sic enim ait Apo. ad Hebr. 6. c. Homines per maiorem suum iurant, &

C omnis controuersiæ eorum ad confirmationem finis est iuramentum. Istud iuramentum debet dari depositario: nam depositor nihil horum cognoscit nec, iurare posset: oportebat enim si iuraret, quòd iuraret depositarium commisisse dolum in iumento commendato: aut quòd non fuisset captum ab hostibus: aut quòd culpa depositarij debilitatum est, quæ non possunt sciri ab ipso conuenienter aut sufficienter: depositarius autem bene poterit iurare de his, quæ per ipsum facta sunt: aut quæ circa eum euenerunt. *Quod non extenderit manum ad rem proximi sui.* Idest quòd non occiderit ipse iumentum, nec debilitatum reddiderit, nec pro se acceperit, aut vendiderit: quæ omnia vocantur hic extensio manuum, & omnis modus, per

D quem iumenta, vel pecora in custodiam deposita poterant perire aut infirmari. *Suscipietque dominus iuramentum.* Idest depositor, qui erat dominus rei depositę suscipiet iuramentum, quod præstat depositarius, & cogetur ad recipiendum. Dato enim quòd dominus rerum depositarum nollet stare iuramento depositarij, cogeretur: ideo dicit litera, quasi per modum mandati, & coertionis. *Suscipietque dominus iuramentum.* Idest cogetur recipere: si tamen non cõfidat depositor iuramento depositarij poterit contra ipsum testes producere probãtes ipsum falsum iurasse: aut fuisse in culpa qualiter iumentum, aut aliqua alia res deposita perdita est, & recipientur testes eius: & postea depositarius poterit obijcere in personas testium, & inducere testes reprobatorios dictorum primorum te-

E stium, & tunc fiet sicut supra dictum fuit, scilicet vt testes, qui comprobentur falsum dixisse puniantur eadem pęna, qua puniendus erat ipse contra quem testificantur. *Et ille.* Idest depositarius, apud quem res pro custodia tenebantur recepto salario. *Reddere non cogetur.* Non refertur ad iuramentum. Nam depositarius iurare cogitur non apparente teste, qui dicat se vidisse talia, & dominus cogitur recipere iuramentum eius, vt dicitur in litera: sed refertur ad iumentum, vel aliam rem depositam, scilicet quòd non tenetur depositarius restituere rem ablatam, vel perditam, si iurauerit quòd sit mortuum, aut debilitatum, aut ab hostibus captum. *Quod si furto ablatum fuerit.*

scilicet non vidēte custode, qui erat depositarius: secus in præda cùm latrones violenter auferunt, vt supra diximus. *Restituet damnum domino.* Idest restituet illud, in quo damnificatur dominus perdendo illud animal, scilicet totum valorem animalis, vel rei perdite: nam cùm damnum dicatur diminutio rerum, quantū perit de valore rerum alicuius, tantum habet de damno, ergo totam existimationē animalis perditi qđ est damnum restituet. Et ratio diuersitatis est inter depositarium, qui non recipit pecuniam pro custodia, & illum qui recipit mercedem pro custodia: nam qui recipit mercedem causa sui recipit custodiam, ideo tenetur: qui autem non recipit mercedem recipit custodiam gratia depositoris, ideo de furto non tenetur iste (dum tamen adhibuerit totam diligentiam) & ille tenetur. *Si comestum a bestia.* Lex ista antiquissima est inter pastores gregum, scilicet quòd quando aliquod pecus comestum fuerit a bestia, & pastor protulerit partem animalis comesti, liberabatur apud dominum gregis: si autem non posset proferre aliquam particulam tenebatur ad soluendum pecus: sic innuitur Genes. 31. ca. Oues tuæ, & capræ steriles non fuerunt: arietes gregis tui non comedi, nec captum a bestia ostendi tibi: ego damnum omne reddebam. Iustificabat enim in hoc Iacob seruitium suum, dicens ad Laban, quòd licèt potuisset ipse ostendere aliqua pecora comesta a bestijs quando contingebat ea comedi, & sic fuisset liberatus, sed non faciebat, potius autem soluebat ea tanquam ipse perdidisset: in quo faciebat ipse erga Laban magis quam obligaretur. Ratio prædictorum est, quia cum pastor demonstrat aliquam partem animalis comesti, clarissime constat, quòd comestum est a bestia. (licèt in hoc aliquę fraudes fieri possint.) cum autem pastor non demonstrat partem animalis comesti, præsumitur contra eū, ꝙ ipse comederit, aut vendiderit, vel ꝙ perditum fuerit eo non vidente, quod pertinet ad furtum, & tunc tenetᷣ, vel quia forte negligentia pastoris aliquod pecus a cęteris oberrauit: & tunc eodem modo tenetur quia negligentur custodiuit. Si autem bestia deuorans pecus nihil reliquisset aut deduxisset pecus ad aliquam partē, in qua nō appareret: debebat pastor dare testes, ꝙ pecus illud a bestia deuoratum sit, & sufficiebat: imò clarior probatio erit, quam si adduceret aliquam partem animalis mortui, aut comesti. Si autem pastor solus erat, ita quòd nullus possit facere fidem in hoc, nec ipse potuit apprehendere aliquam particulam animalis comesti: stabitur iuramento pastoris, & sic liberabitur, nisi forte pastor fuisset in culpa ponens gregem in loco periculoso sine domini mandato. Dicit Rabbi Salomon, quòd quando pecus occidebatur a bestia, considerandum est, vtrum bestia esset magna: sicut leo, vrsus, serpens, & similia, quibus pastor resistere non posset, & tunc soluebatur, ostendendo aliquam partem animalis, aut faciendo sicut supra dictū est: si autem sit animal paruum, vt mustella, vulpes, & lupus, nisi fortè multi sint, non excusatur pastor: nam potest se exponere contra vnum lupum: aut contra vulpes, quæ non pugnant. *Deferat quod occisum est.* Idest deferat aliquam partem pecoris occisi: nam qualecunque animal esset, non comedisset vnum pecus cum carnibus, & ossibus, quia saltem manerent ossa suis iuncturis in aliquibus corporis partibus compacta, cum aliqua parte carnium, aut pellis, & hæc demonstrari possent. Nisi forte animal vorans esset de magnis anguibus, quod Latini a voratu pecorum Boas vocant: hæc namque tanta sunt animalia, vt boues integros vorare dicantur: sed raro tales angues reperimus: leguntur tamen aliqui fuisse in historijs, vt scribitur in vita beati Hilarionis in vitis patrum, quen-

Si fera pecus deuorasset non relicta aliqua parte quid agendū foret.

Animal bouem integrum ac hominem vorans.

F dam enim talem facto signo crucis ipse Hylarion per media viscera fregit. Legitur etiam per Paulum Orosium lib. 4. de ormesta mundi, tractando de bello primo punico, quod fecit Regulus Attilius contra Carthaginenses, in quo apud Bagrada fluuium Africæ serpens nimiæ magnitudinis partem Romani destruxit exercitus, & postea vix toto Romano exercitu confluente interfectus est. vbi nos dicimus hic. *Deferat quod occisum est.* habetur in Hebræo. *Adducet restitutionem.* Idest deferat aliquid per quod iudicetᷣ restituere, scilicet vel partem comesti animalis, vel testes, quia ꝑ hæc ita soluetur, sicut si restituisset. *Et non restituet.* Idest, & non cogetur restituere, quia non perijt culpa sua, sed violentia, cui resisti non poterat. *Qui a proximo suo.* Hic
G ponitur tertium, scilicet quando fit commēdatio per modum accomodationis.

An commodatarius teneatur de casibus fortuitis.

QVAESTIO. VIII.

ET non solùm commodantur animalia ad vsum vt equus, vel asinus, sed etiā aliæ res inaminatę, vt vestes, & vasa, ceteraque supellectilia: nam commodatū consistit in rebus mobilibus, & se mouentibus, & in mobilibus, & in corporalibus, vt in seruitute: hic tamē
A agit de animali commodato, quia in hoc plures accidunt quæstiones, cùm in animalibus plures quam in
H rebus insensibilibus accidant occasiones, & damna, de quibus non ita clare iudicari potest sicut de rebus inanimatis, vt auro, & argento: vestes autem quæ vsu consumuntur velociter non possunt commodari, nisi ad pompam, vt quis ditior appareat, vt patet ff. commodati lege 3. §. vltimo. Et lege 4. Si ergo alicui accommodentur aliquæ res, tenetur etiam de leuissima culpa, quia accomodatio fit gratia illius, cui accommodatur, vt patet extra de commodato, capitulo vnico, ideo diligentiam completissimam tenetur adhibere, sicut in rebus suis: imò, & magis à quā in rebus suis, vt patet digestis De actionibus, & obligationibus, lege prima §. is qui. Aliquando autem commodatio fit gratia accomodatoris, scilicet quòd magis consequitur accomodator rem suam accommodando alicui, quam non accommodando, & tunc com-
I modatarius, idest ille, cui res accomodantur, solum tenetur de dolo, & de lata culpa: scilicet si ipse maliciose egit, & a proposito, quòd res ipsa periret: hoc est dolus, & tenetur de lata culpa: scilicet quòd si videt rem accommodatam manifeste perdi, & nullo modo curauit ei succurrere, lata culpa est, tunc enim tenetur de damno, vt patet digestis commodati in l. vt certo §. interdum, & ff. de actionibus, & obligationibus l. j. §. is qui. Aliquando datur accommodatum gratia vtriusque, s. accommodatoris, & accōmodantis, & tunc tenetur de duobus, de lata culpa, & de dolo. Cùm in superiori casu solùm teneretur de dolo.
K De hoc digestis commodati in l. in rebus. primo responso ad finem, & in l. si vt certo §. nunc videndum. Qualitercunque autem cōmodatio fiat, nunq̄ tenetur cōmodatarius de casibus fortuitis, qui præuideri non possunt, nisi casus fortuitus acciderit culpa sua, vt patet extra de commodato, capitulo vnico: nam qui occasionem damni dat, damnum dedisse videtur, vt patet extra. De iniurijs, & damno dato, in capitulo, si culpa tua. Culpa autem alicuius casus fortuiti, vel aliàs est, si commodatarius remiserit rem cōmodatam per personam non idoneam, vt patet digestis commodati, in l. qui non tam idoneam. Si autem mittat cōmodatarius rē cōmodatā per personam idoneā: quidquid accidat nō tenetur, vt patet ff. commodati, in l. argentum.

Et

Et extra de pignoribus in capit. significante. Tenetur etiam de casu fortuito si pactum interciderit, vt commodatarius teneatur ad omnem casum fortuitum, vt patet extra de commodato c. vnico. Et C. commodati in l. j. Non tamē tenetur ad omnes casus fortuitos, sed ad illos solū, qui enumerantur a cōmodatore, vt patet digestis, siquis cautionibus in l. sed & si §. quęsitum, & hoc tenet, quia contractus ex cōuentione legem accipiunt, & seruari debet nisi inquantum prohibetur a iure, vt habetur digestis, commodati in l. prima §. si conueniat. Et digestis de regulis iuris in l. contractus. Tenetur etiam ad casus fortuitos, quando est in mora in reddendo, vt siquis accommodauit equum vsque ad certum diem, & accommodatarius tenuit eum vltra illum diem: si autē post illum diem accidat casus fortuitus, imputatur cōmodatario, quia fuit in mora, vt patet extra de commodato capitulo, vnico, & simile est in deposito, vt patet extra deposito c. bona fides. Et hoc est verum, etiam si res commodata apud commodantem fuisset peritura. Verbi gratia, si commodatarius non remisit equum commodatum commodanti infra tempus conuentum inter eos, & in illo tēpore vltra conuentionem accidit casus fortuitus, ita vt equus perijt apud commodatarium, dato ꝙ iste casus accidisset apud commodantem, & apud eum etiā necessariò periturus erat equus: tenebitur semper cōmodatarius: nam casus subsequens, de quo ignorabat non iustificauit culpam, siue negligentiam commodatarij, vt digestis de legatis primo, lege, cum res §. vltimo, & in Autentica de deposito, & denunciationibus inquilinorum primo responso. Datur etiam de commodato quædam regula, quòd commodatum non potest repeti a commodatore antequam peragatur id, ad cuius vsum res extiterat commodata: nam commodatum ad certū vsum tribuitur. Si ergo ante functum illum vsum tolleretur, grauaretur ipse cōmodatarius, quia forte desinendo rem incompletam magnū damnū eueniet cōmodatario, quod nō eueniret si non inchoasset eā, confidens in beneficio cōmodātis. Cùm ergo cōmodatum quoddam beneficiū sit, s. datum ad cōmodum vtentis, non debet ipse cōmodatarius grauari a cōmodatore, qđ contingeret, si cōmodator res cōmodatas ante expletū vsum earum petijsset: beneficio namque non oportet nos decipi, sed iuuari, de his extra. De commodato, capitulo vltimo. De his autem non curauit Deus circa populum Hebræum: nam populus Hebræus, sicut & cęteri populi, erat adhuc rudis, & non indigebat multis legibus, qa non posset percipere. nec erat necessariū nec vtile eos tanta legum multitudine onerari: cum adhuc incapaces essent: nam & cęteri populi pro parte maiori, aut nullas leges, aut paucas habebant. Legislatores namq; aut rari, aut nulli erant quia Foroneus, qui primus Grecis leges dedit, vt ait Isidor. Ethi. 18. & extra. De verborum significationibus, in c. forus, & in decretis dis. 8. in c. Moyses: pauco tempore ante exitum Hebræorū de Aegypto fuerat, vt declarat Aug. de ciui. Dei lib. 18. c. 12. Maxime, quia ordinati erant in populo iudices sapientes, qui non sequerentur auaritiam, & isti ex suo iudicio iudicabant atq; sententiabant in causis, cū non inuenirent legem, & si aliquod dubiū eueniebat referebant ad Moysen, vt patet supra 18. c. & Deut. 1. Etiā qa sicut est in hominibus subtilibus, q datis aliquibus principijs vniuersalibus, siue circa negociū speculatiuū, siue practicum, lumine intellectus sui ex illis vniuersalibus cognitis deueniunt ad rectum iudicium particularium: ita in istis iudicibus, qui erant sapientes viri, ex istis legibus datis, quæ aliquo modo erant vniuersales, dabatur eis cognitio ad rectam determinationem casuum particularium, qui non exprimebant per has le-

Commodatarius tenetur ad restitutionem, si pereuntis rei ipse est in mora.

A ges. *Quicquam horum.* Hic solùm demōstrantur animalia apta ad aliquem vsum, vt asinus, bos, equus, & similia: licèt omnia, quæ possidentur accōmodari possint, cum ad aliquem vsum valeant, & accommodatum sit ad commodum vtentis datū: patet aūt hoc tam ex his, quæ præcedunt, quā ex his, quæ sequuntur: ex pręcedētibus autem, quia supra dicebatur de boue, asino, & oue, cùm debilitantur aut moriuntur, aut rapiuntur ab hostibus. Ergo hic de eisdem dicit, cū non sit aliud, quod demonstretur. Item patet hoc ex sequētibus, qa dicitur debilitatum fuerit, aut mortuum domino non præsente, patet autē, ꝙ nihil debilitari potest, aut mori, nisi animal. *Mutuum postulauerit.* Idest postulauerit accommodatum. Non curauit hic Heronymus seruare differentiam, quam seruant iuristæ secundum conditionem, & proprietatem istorum terminorū. Distinguuntur namque mutuum, & commodatū. Quia cōmodatum est, qđ datur ad cōmodum alicuius ꝓ certo vsu, post quem reduci debet ad eum, qui dedit, & in cōmodato non transfertur dñium ad cōmodatarium, sed vsus certus: & non solùm non transit dñium: imò nec transit ad eum possessio: ille namque retinet possessionem, qui commodauit, vt patet digestis cōmodati: in lege rei cōmodatæ: datur namq; ad certū vsum, non præfinito tempore, vt differat a præcario. Nam præcarium non datur ad certum vsum, sed datur ad certum tempus, vt patet extra. de præcarijs in c. præcarium, & digestis de præcario in l. cum præcario.

Differētia inter mutuum, & commodatum.

Precariū non datur ad certum vsum sed ad certum tempus.

C Mutuum autem transit in dñium eius, cui datur, ideo dicitur mutuum quasi meum tuū. i. id quod vnus possidet efficiatur alterius. Ex quo sequitur, quòd res, quarum vsus est ipsarum corruptio, non possunt commodari, sed mutuari, vt vinum, & panis, & carnes. Omnia enim genera comestibilium, atque potabilium, quia vsus vini est ipsum bibere, & vsus panis ipsa comestio, per quæ vinum, & panis corrumpuntur: sic enim siquis det alteri pannum ad faciēdum tunicam, vt recipiat ab eo pannum, non accommodat, sed mutuat. Et sic de cęteris: hic ergo debuisset dicere litera: Qui a proximo suo quicquam horum accommodatum accipit, quia ista, quæ ie dantur, solùm ad vsum conceduntur. *Et debilitatum aut mortuum fuerit.*

D Scilicet, quòd si comodatus fuit equus ad aliquem vsum, quòd ille reddatur claudus, vel habens aliud damnnm, vel si mortuum fuerit. *Domino non præsente.* Idest, quòd non erat præsens ille, qui commodauit: nā interdum commodatur aliquid, cuius vsus debet esse vidente ipso commodatore. Et tunc non est præsumendum, quòd commodatarius male vtatur re accommodata propter timorem, & verecundiam commodatoris: si ergo sic contingat commodari iumentum aliquod, & mori præsente eo, qui commodauit: non tenetur reddere damnum. Aliquando conceditur aliquid ad commodum alterius, cuius vsus debet esse domino non præsente. Et tunc si iumentum commodatum moriatur, vel debilitetur: tenetur com-

E modatarius restituere: nam cum commodatum sit gratia commodatarij, tenetur etiam de leuissima culpa: licèt non teneatur de casu fortuito, nisi pactum, vel culpa, aut mora intercedat, vt patet extra: de commodato, capitulo vnico: sicut supra distinctum fuit. Secus autem si gratia commodatoris fieret accōmodatio, quia tunc acommodatarius, scilicet cui res accommodabatur solùm tenebatur de dolo: si autem gratia vtriusque fiebat commodatio tenetur cōmodatarius de dolo, & lata culpa, vt supra probauimus. Hic autem commodatum factum est gratia solius cōmodatarij, ideo tenetur etiam de leuissima culpa. *Reddere compelletur.* Scilicet cōmodatarius totū damnū iumēti perditi aut debilitati. *Quod si in præsentiarū fuit dñs.* Idest si

dominus fuit ibi. In præsentiarum aduerbium loci est compositum ex obliquo nominis, & ex præpositione. Et significat, ibi, & est sensus, ꝙ si dominus cõmodans fuerit præsens vsui animalis cõmodati, non tenebit restituere cõmodatarius: nam si iumentum per se debilitatum est, aut mortuum vidẽte dño: videtur ꝙ cõmodatarius non vteretur male iumento nec, dimitteret adhibere diligentiam, quam potuisset, & debuisset ob verecundiam domini præsentis, & sic nec incideret in culpam leuissimam, & cõsequenter non teneretur ad aliquid, quia solum tenetur commodatarius vsque ad culpam leuissimam: si autem cõmodatarius vtebatur irrationabiliter re cõmodata præsente dño, debuisset dñs hoc vetare, si autem non vetuit sibi imputet. *Non restituet.* Idest nõ cogetur cõmodatarius reddere damnum animalis mortui, aut debilitati, quia aut nulla culpa fuit in eo, nec etiã leuissima: aut dñs cõmodans fuit in culpa, videns coram se rem suam male tractari, & non prohibens. *Maxime si conductum venerat.* Hic ponitur quartum, s. commissio per modũ conditionis, siue locationis: nam cum datur aliquod animal ad laborẽ, & datur pro eo merces certa, non tenetur ad tanta cõductor, sicut si accomodatũ fuisset, quia locatio fit ad vtilitatem locatoris. Et ipse qui accipit animal sic conductum, magis debet facere laborare animal, quã cõmodatarius: & si res in seruiendo perierit, non tenetur restituere damnum eius, quia solũ tenebit de dolo, & lata culpa. Si autem per dolum conductoris res locatã perijsset tenebatur cõductor restituere damnum: idẽ si per latam culpam eius contingeret. In cęteris autẽ, s. in culpa leuissima, aut in casu fortuito non tenetur: ex quo patet, ꝙ qñ supra dicebat cõmodatarium debere restituere dãnum animalis mortui, aut occisi, aut debilitati, intelligitur, etiam si solum interuenerit leuis, aut leuissima culpa. Nam de lata culpa, & de dolo conductor, qui mercedem dat tenetur. Et tamen dicit hic, ꝙ si pro mercede operis sui conductum venerat, non tenetur reddere damnum. Referendo, s. ad casum leuis aut leuissimæ culpę. In his solis duobus est differentia inter cõmodatarium & conductorem, & non in omni cõmodatario, sed in cõmodatario, cuius solius gratia traditur res ad vsum, si autem tradatur res commodata gratia solius commodantis, tenetur solùm de dolo, vt supra declaratum fuit.

Si aliquis animal ad laborem acciperet data mercede si perierit non tenetur nisi de lata culpa aut dolo.

Si seduxerit quis virginem necdum desponsatam, dormieritque cum ea: dotabit eam, & habebit eam vxorem. Si pater virginis dare noluerit, reddet pecuniam iuxta modum dotis, quam virgines accipere consueuerunt. Maleficos non patieris viuere. Qui coierit cùm iumento, morte moriatur. Qui immolat dijs, occidetur, præter domino soli. Aduenam non contristabis, neque affliges eum: aduenæ enim & ipsi fuistis in terra Aegypti: viduæ, & pupillo non nocebitis. Si lęseritis eos, vociferabuntur ad me, & ego audiam clamorem eorum, & indignabitur furor meus, percutiamque vos gladio, & erunt vxores vestræ viduæ, & filij vestri pupilli. Si pecuniam mutuam dederis populo meo pauperi qui habitat tecum, non vrgebis eum, quasi exactor, nec

De adult. ca. 1. 23. q. 5. c. reos. & c. si non licèt de pę. di. j. c. periculosæ. in gl. 54. dist. c. multos in fi. supra ca. 21. Leu. 19. Zach. 7.

F vsuris opprimes. Si pignus a proximo tuo acceperis, vestimentum ante solis occasum reddes ei. Ipsum enim est solum, quo operitur, indumentum carnis eius, nec habet aliud in quo dormiatur: si clamauerit ad me exaudiam eum, quia misericos sum. Dijs non detrahes, & principi populi tui non maledices. Decimas, & primitias tuas non tardabis reddere, primogenitum filiorum tuorum dabis mihi. De bobus quoque, &

G ouibus similiter facies: septem diebus sit cum matre sua, die octaua reddes illum mihi. Viri sancti eritis mihi: carnem, quæ a bestijs fuerit prægustata, non comedetis, sed proijcietis canibus.

Actuũ 23. xj. q. j. c. sacerdotib'. De her. c. cum ex iniuncto.

De cõs. di. 5. c. quadragesima in fin. de deci. c. tua ij. supra c. 13. sup. 34. Leui. 11. Eze. 44.

Si seduxerit. Hic ponitur secundum principale, scilicet pręcepta iudicialia regulantia concupiscibile circa rem delectabilem, quę vocatur delectabilis, vt supra dicebamus scilicet delectabilis corporaliter. Et hoc maxime est ad actum venereum. *Si seduxerit quis virginem.* Seducere virginem est sub spe contractus matrimonialis cum ea coire, vel quomodolibet aliter eam corrumpere: dum tamen ipsa non petierit, quia tunc non est seducta. *Virginem.* Secus de coniugata, quia qui seducit vxorem proximi sui, & dormit cum ea, non tenetur pęna huius legis, sed vterque lapidabitur, vt patet Leu. 20. c. & Ioan. 8. c. vbi dixerunt Pharisæi de muliere comprehensa in adulterio, & adducta ante Christum, quòd Moyses mandabat huiusmodi mulierem lapidari, & Deut. 22. cap.

H

Virgines nondum desponsatæ licèt deflorari se permittant, nulla eis pęna imponitur a lege nisi sit summi sacerdotis filia.

QVAESTIO. IX.

I ETIAM nõ videtur hoc intelligendũ de qualibet virgine: nam inter virgines, nondum desponsatæ licèt deflorari se permittãt, nulla pęna eis imponitur a lege: nisi sit filia sacerdotis summi, q̃ fornicari incipit existens in domo paterna: nam hæc flãmis comburitur pro simplici fornicatione, vt patet Leui. 21. c. cũ dicit: Sacerdotis filia si deprehensa fuerit in stupro, & violauerit nomẽ patris sui, flãmis exuretur. Cùm ergo ista virgo magis pateretur quàm aliæ virgines, cùm fornicabatur, ita ille, qui sollicitabat eam ad stuprum videbatur magis puniendus, & rationabile esset, ꝙ qui cũ ea coiret moreretur flãmis exustus, quia tangebat virginẽ sacram: nam hoc generale est in quocunque casu fornicationis qualiscunque illa sit, siue stuprum, siue incestus, adulterium, & sic de cęteris, ꝙ si fœmina punitur, eadem pęna puniatur vir, dum tamen vterque sciens egerit. Cùm ergo lex mandaret comburi filiam sacerdotis fornicantem, & ista lex esset nota cunctis: ille, qui cõtra legem eam sollicitabat, eamq; postea deflorabat, pęna exustionis cum ipsa dignus erat. *Necdum desponsatã.* Ita quòd soluta esset a lege alicuius viri: nam tunc licebat imponere istam pęnam: secus autem si puella esset desponsata: nam non erat tunc locus huic pęnę, cùm esset puella alligata alicui viro per verba de præsenti, & erat inter eos matrimonium contractum, licèt non esset consumatum per carnalem copulam: sed tũc distinguendũ est secundũ quòd

K

quòd habetur Deut. 22. c. quia aut puella in ciuitate deflorata eſt, aut in agro ſola: Si autem in ciuitate defloretur, ſiue volens, ſiue nolens, quia non clamauit rea mortis eſt, & vterque morietur: nam ad ciuitatis portam educentur, & lapidibus obruentur ambo. Si autẽ extra ciuitatẽ in agro puella deflorata eſt, vbi nullus eam videbat, ſolus corruptor occiditur: quia lex iudicat puellam clamaſſe, licèt non clamauerit, & non fuiſſe auditam. *Dormierit cum ea.* Nam in hoc conſumatur ſeductio puellæ virginis, quia quidquid puellæ fiat ſi non carnaliter cognoſcatur non ſeducitur, ſed ponitur hic ſeductio pro ſuaſione corruptoris ad puellam per verba blanda, quibus inducit eam ad conſentiendum operi nefario, & poſtea ſequitur actus qui eſt dormire cum ea, & vocatur hoc dormire cum puella. Non eſt quidem peccatũ dormire cum puella. Nam non eſt maius peccatum dormire cùm puella, dum tamen nihil aliud ſequatur, quàm dormire ſolum: ſed coire eſt: vocatur tamen quaſi lepidiori vocabulo dormire. *Dotabit eam.*

Quomodo intelligitur iſta lex, quòd qui ſeduxerit virginem, tenetur eam dotare. Et an intelligatur de dote, vel de donatione propter nuptias.

QVAESTIO. X.

DOTARE eſt dotem dare, ſed dare dotem non conuenit viro: viri namque dant donationẽ propter nuptias, fęminæ autem dant dotem, vt patet extra de dote poſt diuortium reſtituenda per totum: nam fere in omnibus capitulis, mandantur dotes reſtitui mulieribus, cùm fit diuortium, ſic etiam patet digeſtis, ſoluto matrimonio quemadmodum dos petatur per totum: magis ergo deberet dicere litera, faciet ei donationem propter nuptias: ſed non curauit Hieronimus de iſta differẽtia vocabulorum iuris: aliquando tamen in iure iſta vocabula confuſe accipientur, ita quòd dos, & donatio propter nuptias, vel propter dotẽ idem ſint, vt patet extra de dote poſt diuortium reſtituenda in c. & ſi neceſſe ſit. vbi dicitur, ꝙ filius regis Legionis dedit filiæ regis caſtellæ caſtra quędam, quæ videbantur eſſe donatio propter nuptias, & veriſſime ſic erat, ſi matrimonium eſſe potuiſſet, quia tamen determinatum eſt non eſſe matrimonium impediente conſanguinitate, dicitur quòd etiam illa non potuit eſſe dos nec donatio propter dotem, & ſic pro eodem accipit. Poteſt autem aliter intelligi, quòd accipiatur dotare proprie, ideſt dare puellæ pecuniam, quam ipſa habebat loco dotis, ſcilicet quod quando coniungitur matrimonium (licèt non ſit de eſſentia eius dos, nec donatio propter nuptias) tamen ad ſuſtentanda onera matrimonij, debet vtrumque dari, ſcilicet dos, & donatio propter nuptias, ita tamen quòd pater puellę det dotem cum filia ſua: vir autem eam accipiens dabit donationem propter nuptias. Cùm autem vir coierit cum ea ſeducendo eam, in pęnam peccati ſui cogitur dare vtrumque, ſcilicet donationem propter nuptias, quam daturus erat ex parte ſua, & dotem, quam daturus erat puella, illaque dos dabitur puellæ tanquã ipſa puella eam daret, & efficitur eius tanquam ſi ipſa dediſſet: ideo ſi contingat ſolui matrimonium inter eos, redibit dos ad puellam, ſicut rediret, ſi ipſa dediſſet. Et ſecundum hoc non agitur hic de donatione propter nuptias, quam daturus erat vir: nam iſtam ſine aliqua culpa præcedente dare debebat, ideo licèt non exprimatur, ſemper intelligitur. Hic autem cùm tractetur de crimine viri deflorantis puellam illicitè, debet ſolùm agi de eo, quod ſibi imponitur in pęnam commiſſi, & nõ de eo, quod aliàs daturus eſſet. Etiam ſi non peccauiſſet. Hoc autem eſt dos, quã vir aliàs da-

Secũda expoſitio.

Quid ſit proprie dotare.

A re non tenebatur: & ſimile huius fit ꝙ vir det pecuniã vxori, quã ipſa retineat ſibi ꝓ dote, vt patet digeſtis de donationibus inter virum & vxorẽ in l. ſiquis: & c. de dote cauta, & non numerata lege 2. Et dato ꝙ poſtea vir non contrahat cum illa puella, tenebitur dare illam pecuniam. Et ſi data eſt, retinebit eam ſibi puella etiã non ſecuto matrimonio. Iſtam expoſitionẽ ſequitur Bernardus gloſſator decretaliũ ſuper c. primũ De adulterijs, & ſtupro. Et iſto modo proprijſſime locutus fuit Hieronymus dicens: dotabit eam. Et hæc eſt vera literę expoſitio. Sed dices contra: videtur quòd nullo modo poſſit hoc intelligi de dote, ſed de donatione propter nuptias: nam, vt ſupponitur, & verum eſt, quod corruptor puellæ debet dare duo, ſcilicet dotem

B dabit puellæ, quam retineat ſibi puella, & donationem propter nuptias, quæ eſt ex parte viri ad ſuſtentanda onera matrimonij, quam ipſe aliàs daturus erat: ſed dos, quæ datur puellæ a corruptore, determinata eſt, vt patet Deute. 22. capitulo, ſcilicet quòd ſiquis dormiret cum puella nondum deſponſata, & hæc res ad iudicium duceretur, ſolueret qui coiuit cum puella quinquaginta ſiclos argenti, & ſic illa erat dos determinata: hic autem ponitur aliquid indeterminatum, cùm dicitur, quod ſi pater virginis dare nollet, redderet pecuniam iuxta modum dotis, quam virgines accipere conſueuerunt. Ergo non poteſt hoc intelligi de dote, ſed de donatione propter nuptias. Reſpondetur quod neceſſe eſt intelligi hoc de dote,

C ſcilicet. *Dotabit eam.* Nam vt dicendum eſt hic, cùm agatur de delicto corruptoris, ſubiungitur pęna eius: ſed nulla eſt ei pęna in dando donationem propter nuptias, quia omnes viri aſſumentes vxores illas dant, ergo debet intelligi de dote. Item patet quia ſi hic intelligeretur dotabit, ideſt dabit donationem propter nuptias, ſuperfluum eſſet: ſuffeciſſet enim dicere accipiat eam in vxorẽ, quia hoc dicto intelligitur quòd dare deberet donationem propter nuptias. Item quia ſi hoc intelligeretur de donatione propter nuptias facere tenebatur. Item patet quia dotare eam eſt facere eſſe dotatam, ſed in donatione propter nuptias mulier non eſt dotata: nam non tranſit proprietas illarum rerum ad fęminam, ſed fructus tam dotis,

D quàm donationis propter nuptias ſunt communes ad ſuſtentanda onera matrimonij. Eſt ergo mulier dotata per ſuam dotem, & non per donationem propter nuptias, ſed hic dicitur: Dotabit eam, ideſt faciet eſſe dotatam, ergo intelligitur de dote, & non de donatione propter nuptias. Item hic ponuntur duo, ſcilicet quòd ſi vir corruperit virginem, quòd dotet eam. Si pater voluerit eam dare vxorem accipiat in vxorem: ſi autem noluerit dare in vxorem, quòd pecuniam det iuxta modum dotis, quam recipere conſueuerunt virgines: ita quòd pecunia, quæ datur, cùm non recipitur puella in vxorem, ſuccedit in locum huius, quod datur, cùm dicitur: dotabit eam: nam vtraque in pęnam ponitur. Sed id quod datur volente pa-

E tre dare puellam in vxorem corruptori, eſt vera dos, vt patet, cùm dicitur: reddet pecuniam iuxta modum dotis, quam virgines accipere conſueuerunt. Ad argumentũ reſpondetur cùm dicis, ꝙ dos, quæ debet dari puellæ a corruptore, determinata eſt, ſcilicet quinquaginta ſicli, vt patet Deut. 22. c. ſed hic ponitur pecunia incerta, ergo non agitur de dote. Dicitur quòd dos puellarum non ponitur determinata a lege, ſed quęlibet puella debet recipere dotem ſm ſtatũ ſuum, & ſecundum ꝙ pater dare poteſt: nam tantum debet dare corruptor de dote, quantum puella honeſte habere deberet. Et quia puellæ diuerſimode recipiunt dotes, prout patres earum magis, vel minus diuites ſunt. Ergo oportet quod corruptores eodẽ modo dent do-

Reſpõſio ad argumentum.

tes: nam si ponerentur quinquaginta sicli pro dote cuilibet puellæ corruptæ, valde modicum esset, quia aliqua puella deberet recipere in dotem mille siclos, & alia est, quæ non debet recipere triginta siclos, qa forte pater suus ita pauper est, quòd non posset ei dare pater triginta siclos in dotem, valde ergo sic grauarentur puellæ. Dicendum ergo, quod dos puellarum corruptarum non est determinata ad aliquem numerum siclorum, aut alterius pecuniæ: & id quod allegatur in Deute. non intelligitur de dote danda puellæ, sed de pena alia applicanda patri, scilicet quòd præter omnia, quæ dat corruptor debet dare quinquaginta siclos patri puellæ: nam ille casus multum est distinctus ab isto. Pro quo sciendum, quòd puella virgo nondum desponsata, potest dupliciter deflorari: vno modo per deceptionem, scilicet quòd corruptor promittat accepturum se eam in vxorem, vel promisit ei dare aliquid, vel dedit, siue quomodolibet aliter sollicitauit: ita tamen, quòd per preces fiat. Alio modo potest deflorari virgo non desponsata violenter, cùm in agro eam aliquis vir inuenerit, atque fedauerit. Primo modo quia puella aliquo modo uolens est etiam si aliquo modo decipiatur, corruptor non tenetur ad tantam penam, sicut si violenter totaliter corrupisset, cùm ergo puella seducitur debet corruptor eam accipere in vxorem si pater eius dare eam voluerit, & ipse dabit primò donationem propter nuptias, quæ non est pena, quia aliàs eam daturus esset, deinde in penam delicti dabit puellæ dotem. Et sic hæc sola pena imponitur, & in isto casu intelligitur ista lex. Et sic dicitur in principio. *Si seduxerit quis virginem nondum desponsatam.* Quasi dicat si eam violenter acceperit, nõ solùm tenebitur ad hoc, sed ad aliam penam, quæ determinatur Deut. 22. c. Si autem puella in agro violenter defloretur, etiam si voluntariè defloretur in agro, dum tamen non constet eam volentem defloratam fuisse, quia lex præsumit eam clamasse, & violentatam fuisse, dat maiores penas corruptori, scilicet quòd ducat eam in vxorem, & faciat donationem propter nuptias, & insuper det dotem puellæ, secundum quòd fiebat in casu præcedenti. Et ista dos non erat determinata, sed secundum quòd virgines accipere consueuerant: præter hoc additur alia pena, quia iste, qui violentauit puellam, quæ erat sub patria potestate, fecit iniuriam patri, pro iniuria etiam reddet penam, qui applicabitur patri, quia fuit facta puellæ dum non esset emancipata, & sic fiebat patri, & pro hac pena soluit corruptor quinquaginta siclos patri puellæ, qui nullo modo pertinent ad dotem, & sic argumentum præsupponebat falsum. Hæc autem omnia probantur ex litera Deut. in c. 22. Primo quòd sit ille casus distinctus ab isto, scilicet quòd non sit ibi puella seducta, sed violentata, quia dicitur ibi in litera; si inuenerit vir puellam virginem, quæ non habet sponsum, & apprehendẽs concubuerit cum ea, apprehendere autem violentiã dicit. Etiam quia dicitur inuenerit, quasi dicat, quòd antea non sollicitauerat eam precando pro coitu, vel promittendo alia donaria, aut dando, sed inuenit eam a casu, coiuitque cum ea. Item patet quòd isti quinquaginta sicli, qui dabantur, non erant pro dote puellæ, sed pro pena iniuriæ factæ patri puellæ, quia dicitur; dabit, qui coierit cum ea patri puellæ quinquaginta siclos argenti: non enim dicitur, quòd daret puellæ illos siclos, sed patri puellæ, si tamen essent pro dote puellæ dari debebant, & sic dicitur hic dotabit eam, scilicet puellam, quasi dicat, quòd puellæ datur quidquid datur, & non patri. Item patet, quod iste casus sit distinctus ab illo, qui ponitur Deut. 22. capitulo: nam in illo dicitur, quod ille, qui puellam humiliauit sic, habebit eam,

Ad qd teneatur deflorans virginem.

F nec poterit dimittere omni tempore, in quo tollitur ei in penam id, quod concedebatur a iure, scilicet quòd posset eam repudiare, sed hic non prohibetur, quando possit repudiare, quia eam voluntarie accepit. Et ratio huius diuersitatis est, quia ille, qui accipit aliquam puellam in vxorem volens, non repudiabit eam nisi aliqua causa in ea apparuerit siue sufficiens, siue non sufficiens, propter quam eam expellat, ideo huic permittitur dare libellum; qui autem compellitur puellam in vxorem accipere, quia fedauit eam, semper eam odio haberet, & nulla causa existente nec apparente statim eam repudiaret si permitteretur, & sic permisso quòd eam repudiaret, quando vellet, melius esset eam non dare ei in vxorem, quàm dare, cùm
G immediate sit eam expulsurus; cogitur ergo eam tenere, & priuabitur beneficio legis propter peccatum, quod commisit in puellam. *Et habebit eam in vxorem.* Si pater virginis dare vellet eam ei, si autem non, fieri debebat, vt infra sequitur. Si autem pater suus vellet eam dare ei, & ipsa nollet, non tenebatur accipere eum in virum, quia in contrahendo liber consensus debet esse contrahentium, vt patet extra: De sponsalibus, & matrimonio c. cùm locum.

Qui puellam deflorauit, Stat in matrimonium duxit punitur, & nō potest eam repudiare.

Quid in casu, quo vir non vult puellam accipere post stuprum, aut pater nolit eam dare.

QVAESTIO. XI.

H SED dices, quid si vir non vult eam accipere in vxorem postquam stuprauit, aut pater noluerit eam dare? Respondetur quòd secundum leges ciuiles si aliquis puellam virginem sic defloret (si non agat illud violenter, sed seducendo puellam) si vilis persona est verberatur: si autem nobilis est relegatur, vt habetur in instituta: De publicis iudicijs §. secundo. Si autem violenter hoc fiat, corruptor capite plectetur, vt patet ibidem. Sin autem, Secundum iura canonica, si non vult eam, quam stuprauit in vxorem accipere, totaliter castigatur, scilicet flagellatur, vel aliàs secundum arbitrium iudicis, & excommunicatur, scilicet quod priuatur communicatione sacramentorum vi-
I que dum visum fuerit iudici, & in monasterium detruditur ad agendam pœnitentiam, de quo exire non potest, quousque is, qui penam imposuit, iudicet esse satisfactum. De his extra: De adulterijs, & stupro: in capitulo, peruenit, in textu, & glo. Secundum verò legem istam Mosaycam non videtur, quomodo sit puniendus: nam solùm exprimitur quomodo fiat quando pater puellæ eam non vult dare ei. Sed dices forte, quòd vir cogetur in vxorem eam recipere, sicut dicitur Deut. 22. c. & ꝙ non poterit eã dimittere in perpetuum. Sed ad hoc satis responderi potest ꝙ in alio casu loquitur ille tex. vt iam dictum est: nam ibi vir coegit puellam corrumpẽs nolentem: hic autem seduxit eam, ideo non videtur tanta pena imponenda. Sed ad-
K huc dicetur, ꝙ hic dicitur, dotabit eam, & habebit in vxorem, sicut ergo dotare eam de necessitate erat, ita accipere eam erat necessarium: & signum huius est, quia scriptura loquitur hic per futurum indicatiui, quod semper inducit dispositionẽ necessariam, s. *Dotabit eam*, Idest cogetur dotare. *Et habebit in vxorem.* Idest cogetur habere in vxorem, & hoc verum videtur. Et si arguas, quòd non debet puniri tantum in isto casu, sicut in casu, qui ponitur Deut. 22. capitulo, quia in illo cognouit violenter. Respondetur quòd verum est, & tamen adhuc stante hoc magis punitur ibi, quàm hic, quia ibi cogitur dare quinquaginta siclos argenti patri puellæ pro iniuria: hic autem nihil datur præter dotem, quam dat puellæ: patri autem

Pena deflorantis puellã secundũ iura canonica.

tem puellæ nihil. *Et habebit in vxorem*. Scilicet quòd A qui fraudauerit recipiat in vxorem : quia forte dixit ei, quòd reciperet eam in vxorem, vel dedit ei aliquid, vel induxit verbis, ideo siue sit vir generosus, & potens, & puella parui status, siue ipse sit parui status, cogetur recipere puellam in vxorem : nam licèt ille, qui est vir nobilis de magno genere, diminuat statum suum, sumendo in vxorem aliquam plebeiam fęminam : quia tamen peccauit in deflorando eam, in pęnam peccati cogetur accipere illam in vxorem, & hoc si talis vir sit, qui secundum ius possit accipere illam in vxorem : nam nunc, si clericus in sacris defloraret virginem, non poterat eam accipere in vxorem : sic etiã tunc quidam erat, qui poterant recipere, & quidam non : nam summus sacerdos eam nõ posset accipere, B maxime si de gente humili fuisset. *Si pater virginis dare noluerit*. Quia forte pater puellæ indignatus est viro corruptori, & renuit dare ei, vel forte puella est de nobili genere, & corrnptor est vilis persona. *Reddet pecuniam*. Scilicet corruptor in pęnam delicti sui. Vocatur hic pecunia quidquid possidetur siue agri, siue domus, siue iumenta, aut quidquid aliud, quod pecunijs commutabile est, reducendo ad extimationem pecuniarum. *Iuxta modum dotis*. Modus quantitatem significat hic, idest quòd illa pecunia erit secundum quantitatem dotis, quam reciperent aliæ virgines : & sic ista pecunia est verè dos, non quòd detur ad matrimonium, sicut semper datur dos : sed quòd ita datur, ac si cum ea ipse vir cõtraheret, qui dat illam pecuniam: C secundum tamen acceptionem communem licèt illa pecunia sit æqualis doti, quam accipere debebat, non tamen vocatur dos, quia dos, nec donatio propter nuptias non est, non existente matrimonio, vt patet extra: De dote post diuortium restituenda in capitulo, & si necesse. *Quam virgines accipere consueuerunt*. Non est intelligendum, quòd omnes virgines accipiant eandẽ quantitatem dotis, quia quilibet secundum quantitatem status sui dabit : nam dos datur ad sustentanda onera matrimonij : cùm ergo aliquis maiorem, vel minorem statum habet : ita sunt maiora onera matrimonij, vel minora, sed est sensus quòd secundum ꝙ aliæ virgines accipere consueuerunt dotem, quæ sunt eiusdem status cuius est ista virgo: ita accipiet ista. Hoc D dicitur ne nimis grauetur corruptor: nam si solùm dixisset lex, quòd corruptor dotaret illam virginem, pater eius peteret valde multam pecuniam, dicens, se velle dare filiæ suæ magnam dotem, si non corrupta fuisset, & hoc esset fraus, quia pater puellæ peteret maiorem pecuniam, quam ipse daturus esset filiæ suæ pro dote : ideo lex sanxit, quòd in hoc non consideraretur affectus patris puellę, quia etiam dato quòd pater puellæ secundum veritatem constituisset apud se dare filiæ suæ magnam pecuniam in dotem, non est standum eius voluntati, quia forte ipse nolebat dotare filiam suam vltra id, quod rationabile est, sed considerabitur quantum communiter cõsueuit dari puellis eiusdem status, & tantum dabitur illi. *Quam virgines accipere consueuerunt*. Scilicet a patribus suis: nã patres dotant puel- E las nubentes : sicut ergo pater puellæ dotaturus erat eam, si non fuisset corrupta, ita nunc accipiet pro damno, quod perpessa est dotem, cùm qua alteri nubere possit etiam patre nihil dante. Consideratur autem ista dos secundum facultates eius, qui corrupit, & secundum dignitatem puellæ, vt habetur Codice de episcopali audientia l. penultima. Et Codice de rei vxoriæ actione. In Autentica. si quam vis, & digestis de iure dotium. lege siue generalis, & in decretis 30. quæstio 5. cap. nullum.

Quid considerandũ in taxatione dotis.

Vtrum lex ista de corruptione puellarum tenuerit vniuersaliter, vt iacet in ve. testa. & teneat etiam hodie vniuersaliter in nouo, vel teneat solum in talibus personis. Et quid agendum cum corruptor puellarum non potest dotem dare.

QVAESTIO. XII.

SED quæritur si ille, qui corrupit pauper esset, quid deberet fieri de solutione dotis. Et ad hoc considerantur duo. Primum vtrum ista lex semper teneret, vt iacet. Secundum est de principali quæsito, scilicet dato quòd in talibus, vel talibus personis teneret, quid faciendum de eo, qui non potest dotare puellam con trahendo cum ea, vel dare ei pecuniam pro dote. Ad primum sciendum, quòd ista est lex iudicialis veteris testamẽti. Omnia autem tam cęremonialia, quam iudicialia veteris testamenti abolita sunt cessante eorum potestate obligandi, manentibus solis moralibus præceptis, vt declaratum fuit latè in principio pręcedentis capituli : quia tamen Ecclesia, vel domini temporales poterant istas leges iudiciales veteris testamenti facere in suis terris obseruari : non quidem tanquã obligantes ex illa impositione prima Dei, qua impositæ sunt populo Hebręorum, sed ex noua constitutione principum, tãquam ante nunquam fuissent. Ecclesia ergo per istum modum quasdam valere, & habere vim legum instituit, inter quas istam canonizauit: & habetur extra : De adulterijs, & stupro : & est prima ordine. Et sic secundum hoc ista lex obligauit in duobus temporibus, scilicet tempore veteris testamenti, & tempore noui testamenti postquam Ecclesia eam valere decreuit. Considerandum ergo in vtroque tempore si valuit vniuersaliter secundum quòd iacet, scilicet quantum ad omnes personas. Et primo dicitur de modo eius in veteri testamento. Et primo dicitur, quòd si aliquis corrumperet virginem, non poterat eam habere in vxorem, nisi esset de eadem tribu, de qua erat virgo corrupta ab eo. Et patet quia erat regula in Israel, quòd illi, qui erant de diuersis tribubus non copulẽtur in matrimonium, vt patet Nu. 36. c. cum dicitur: Omnes viri ducẽt vxores de tribu, & cognatione sua, & cũctæ feminæ viros de eadem tribu accipient, vt hęreditas permaneat in familijs, ne sibi inuicẽ tribus misceãtur, sed ita maneant, vt a domino separatę sunt. Sed dices ꝙ non videtur hoc verum: nam si aliquid tale fuisset, nõ dixisset lex vniuersaliter, sed magis explicasset, de qua tribu intelligeretur. Respondetur quòd sicut dicitur digestis de legibus in l. nam ad ea, scilicet quòd ad ea, quæ raro accidunt iura non adaptantur, ita hic erat: nam rarissime contingere poterat, ꝙ virgo vnius tribus cognosceretur carnaliter a viro alterius tribus, & hoc quidem in terra promissionis, ad quam dirigebantur omnes istæ leges, scilicet quòd ibi principaliter seruandæ erant: in deserto autem faciliter fieri poterat. De terra promissionis patet : nam terra illa diuisa fuit sorte in duodecim tribubus, ita quòd quædam magnas pars terræ dabatur vni tribui, & sic de alijs secundum diuisiones, quæ ponuntur in Iosue a 15. capit. vsq; ad vigesimum & in tota terra vnius tribus nullus vir de aliqua alia tribu habitabat (licèt Leuitæ essent dispersi per omnes tribus, tamen dabantur eis ciuitates, in qualibet tribu, in quibus ipsi soli Leuitæ habitabant, vt patet Nu. 35. & Iosuæ 20. & primo Paralipo. sexto capitulo.) Et sic rara communicatio erat viris vnius tribus cum alia tribu, & hęc transiens, cùm non posset vnus de vna tribu transire ad habitandum ad terram alterius tribus, nisi propter periculum famis aut aliàs. Raro ergo sic contingeret puellam vnius tribus deflorari a viro alterius tribus, ideo non

Leges aliquę ve. testa. tenent etiam in nouo, qa ab Ecclesia canonizatæ sunt.

curauit scriptura hic distinguere, vtrum esset eiusdem tribus, vel alterius: qa tamen aliqñ contingere poterāt, si fieret, debebat vir corrūpens, si violenter defloraret, dare patri puellæ 50. siclos in precium, siue pęnam iniuriæ, vt patet Deut. 22. c. Et dare puellæ pecuniā iuxta quantitatem dotis quam accipere consueuerūt virgines eiusdem status, atque dignitatis: si autem corrupisset eam seducendo eam promissis, vel datis, aut blandis verbis: solùm tenebatur dare quantitatem dotis, quàm aliàs virgo illa acceptura esset, vt sic dotata coniungatur alicui viro tribus suæ, & cognationis suæ. Si autem non haberet ille, vnde solueret, postea in secundo quæsito dicetur, quid agendum esset. Sciendum etiam ꝙ ista virgo deflorata, si defloraretur ab homine gentili, qui inter Iudæos forte peregrinaretur sicut faciunt mercatores per diuersa loca quæstum insequentes, non poterat dari illi in vxorem: nam prohibitum erat, quòd filiæ Hebræorum non traderentur viris Gentilibus, nec filij Hebræorum acciperent vxores manentes in Gentilitate, vtrobique autem propter periculum idolatriæ, ne filij, vel filiæ Hebræorum inducerentur, aut pertraherentur ad idolatriam, vt dicit infra 34. & Deut. 7. c. scilicet: Non inibis cū eis fędus, nec misereberis eorum, nec sociabis cum eis coniugia. Filiam tuam non dabis filio eius, nec filiam eius accipies filio tuo, quia seducet filium tuū, ne sequatur me, sed magis, vt seruiat dijs alienis. Quid autem fieri debebat illi? respondetur, ꝙ non habetur aliqua pęna immediate in lege, sed videtur ꝙ sit dāda maior quàm ea, quę dabatur Iudeis deflorantibus Iudæas, & forte esset suspensio, vel decapitatio, aut lapidatio: sicut nunc leges humanæ non puniunt fornicationem simplicē: & tamen si vnus Hebræus aut Agarenus coeat cum publicè prostituta, comburitur, quia est extra conditionē legis nostrę, & dehonoratur sic tota vniuersitas Christianorum, sic & ibi dehonorabatur tota vniuersitas Hebręorum. Puella autem si sciret eum esse Gentilem etiam videbatur punienda eadem pęna, cum ipso, nisi forte violenter cognita foret, quia actio inuoluntaria non imputatur agenti, nec est laudabilis, aut vituperabilis, vt ait Aristo. infra 3. & 5. Ethi. si autem donis, aut verbis, aut aliàs ab ipso cognito Gentili permisisset se deflorari, non excusabatur a pęna, quæ danda erat gentili, si esset corporea: & tunc si puniretur corporaliter nullam aliam pęnam pecuniariam soluere debebat, quia pęna corporalis satisfaciebat sufficienter: nec consueuit imponi pęna pecuniaria cum capitali, nisi in valde paucis casibus: vt in casu hęresis, quantum ad eos, qui persistunt in hæresi, vt in capitulo, ad abolendam. iuncto capitulo, vergentis. extra de hæreticis: qui etiā committunt crimen læsæ maiestatis puniuntur pęna capitali, & ablatione omnium bonorū, vt patet C. ad l. Iuliam maiestatis in l. quisquis & extra: De hæreticis in c. vergentes. Si fortè Gentilis deflorans virginem Hebræam non plecteretur capite, non solùm teneretur ei dare dotem, si eam seduxisset, vel dare puellæ dotem pro defloratione, & patri quinquaginta siclos pro iniuria, vt patet Deut. 22. capitulo, sed etiam tenebatur dare multam aliam pecuniam: & ratio est, quia magis debebat puniri Gētilis, qui magis peccabat, hoc faciendo, quàm Iudæus: si autem non haberet vnde solueret infra dicetur in secundo quæsito. Sciendum etiam quòd si aliquis vir conuersus de gentilitate ad ritum Iudaicum defloraret puellam, quæ esset de genere Hebræorum, non poterat eam habere in vxorem, quia vt supra probatum est, & patet Nu. 36. capitulo, quælibet mulier accipere debebat virum de cognationę, & tribu sua, & viri vxores de tribubus suis, ne diuiderentur sortes hæreditatum, & ne tribus miscerentur: quia ergo quilibet conuersus de gentilitate

Deflorata puella Hebrea a gētili viro non poterat ab eo in vxorem duci.

Si Hebręus vel agarenus meretricem cognosceret vterq; cōburitur.

Si aliquis de gentilitate ad Iudaicum ritū conuersus puellā deflorasset non poterat eam in vxorē ducere.

F erat extra omnem tribum filiorum Israel, nullus eorum poterat accipere in vxorem aliquam de virginibus filiarum Israel. Si ergo defloraret, distinguendum est vt supra, quia aut violenter fecit, & tunc dabit patri puellæ quinquaginta siclos pro iniuria, vt patet Deut. 22. c. si autem non violenter, sed seducendo puellam fecit, tenebitur dare ei dotem, quam habendo posset contrahere cum alio viro. Et patet hoc: nam lex dicit hic, ꝙ corruptor dotando virginem defloratam, acciperet eam in vxorem, si pater vellet dare, si autem nollet, non accipiebat, sed dabat pecuniā loco dotis: sicut ergo patre puellæ nolente, non contrahebat matrimonialia fędera corruptor cum deflorata: ita, volente lege, tales vel tales corruptores non contrahunt cum
G puella deflorata, quia inhabilitat eos lex ad talem contractum. Sciendum etiam ꝙ si seruus Hebræus de eadem tribu, & familia, de qua erat puella, defloraret eā, non poterat contrahere cùm ea: nam siue eam deflorasset inuoluntarie, scilicet coacta puella, & teneretur dare patri quinquaginta siclos, & puellę dotē siue seduxisset eam deflorans, & teneretur dare solam dotē, nihil posset agere. Nam serui Hebræorum, qui vendebant se in seruitutem, vel qui vendebantur a iudicibus propter aliquam pęnam, quam soluere non poterant, pauperrimi erant, ideo nanque se vendebāt, quia non habebāt vnde viuerent, vt patet Le. 25. c. cùm dicitur: Si paupertate cōstrictus vendiderit se tibi frater tuus. Illi etiam, qui vendebantur a iudicibus, ideo vendebā-
H tur, quia non habebant vnde soluerent, vt patet supra in litera. Ad hoc tamen ꝙ puella acciperet in vxorē a defloratore, erat necesse, ꝙ ipsa dotaretur ab eo, & insuper daret ipse donationem propter nuptias, sicut alij viri dant, quod nullo modo poterat facere Hebræus seruus, etiam si esset de eadem tribu, ergo non poterat ei dari in vxorem. Sciēdum etiam, ꝙ si aliquis de Israelitis aliquam virginem deflorasset de tribu sua, & ipse esset liber, si tantum ipsa attineret ei in gradu consanguinitatis prohibito, non pòterat eam habere in vxorem, & nullus poterat contrahere cùm sorore sua ex patre, vel matre, licèt eam deflorasset: nec cum filia licèt eam deflorasset, nec cum nepte, nec cum sorore patris, aut sorore matris: licèt eas virgines deflorasset,
I & sic de omnibus alijs gradibus prohibitis, qui ponuntur Leui. 18. capitulo: nam non solum isti gradus sunt prohibiti, vt quis non posset in eis contrahere matrimonium, sed siquis deflorasset aliquam attinentem ei in aliquo prædictorum graduum in omnibus illis, qui nominantur Leuit. 18. capitulo, lapidabatur, vt patet Leui. 20. cap. tam vir quàm fœmina. Sciendum etiam, quòd si illa puella, quæ deflorata esset, foret filia sacerdotis, non poterat corruptor habere eam in vxorem: nam aut voluntarie ipsa deflorabatur, aut coactè. Si autem voluntariè cremabatur flammis, vt patet Leui. 21. capitulo, cùm dicitur: Si filia sacerdotis fornicari incęperit, & violauerit nomen patris sui, flammis exuretur. Si autem corrupta fuisset violēter,
K ipse corruptor videbatur cremandus, quia talia perpetrabat violenter in virgine, quod si ipsa voluntarie pateretur flammis exurenda foret, imò grauius ipse peccabat eam violentans, quàm ipsa peccaret, si voluntarie pateretur, & sic nullo modo poterat celebrari matrimonium ibi, quia aut ambo cremarentur, aut ipse, vel fortè ipsa, si ipse aliam putans esse eam violenter cognosceret. Sed hoc falsum est: nam licèt ignorasset esse filiam sacerdotis, quia tamen dabat operam illicitæ rei, scilicet inferendo vim alicui virgini, tenetur etiam de eo, quod ignorabat, quod comparatur casui fortuito: sicut siquis volebat percutere vnum, & percussit alterum, vel volebat percutere aliquem, qui erat sibi inimicus, & vidit aliquem, quem

putauit

Sacerdotes corrũpentes puellas de tribu sua nõ poterãt eas in vxorẽ ducere.

putauit ipsum esse, tenetur criminis reus: Sciendum etiam, ꝙ si summus sacerdos aliquam puellam virginem de tribu sua defloraret, non propter hoc debebat accipere eam in vxorem, quia ipsa posset esse conditionis humilis, sacerdos autem magnus semper accipere debebat vxorem de magno genere, & ob hoc contrahebant summi sacerdotes cùm filiabus regum. Et erant istæ duæ tribus, s. regalis, & sacerdotalis mixtæ. De hoc Leuit. 21. c. dicitur: Virginem ducet vxorem, viduam, repudiatam, ac sordidam, ac meretricẽ non accipiet, sed puellam de populo suo: nec commisceat stirpem generis sui, vel gentis suæ, idest ꝙ summus sacerdos nõ poterat accipere aliquo modo puellã, siue a se corruptam, siuę ab altero, nisi esset de magno genere.

A

Quid agẽdũ cũ corruptores puellarũ ñ possent dotẽ dare.

Ad secundam quæstionem nunc quod erat principale quæsitum respondendum est, s. qđ fieri debeat cũ corruptores non possint reddere precium dotium, vel iniuriarum in casu, quo tenentur soluere patri 50. siclos. Et hoc erit respondendo ad primum quæsitũ secundum obseruationem veteris testamenti, vt postea ponatur vtrumque secundum obseruationem in nouo testamento, & dicendum, ꝙ secundum ꝙ patuit ex præcedentibus, quidam eorum, qui non poterant accipere eas, quas deflorauerant in vxores, occidebantur propter talem deflorationem, & in his non erat aliqua alia pœna imponenda. Aliqui autem de istis, qui non poterant eas accipere, poterant dare pecuniam loco dotis, & isti tenebantur dare pecuniã puellæ, vt ipsa sic dotata coniungeretur legitimè alteri viro. Alij autem de his, qui non poterant accipere tales defloratas in vxores, non poterant dare pecuniam pro dote, & non solùm isti, imò etiam aliqui de illis, qui poterant secundum ius contrahere, & eas deflorauerant, non poterant dare dotes. Et circa istos distinguit, quia aut sunt serui, aut liberi. Si autem deflorans non potens dare dotem, vel pecuniam pro dote esset liber, vendi debebat. Sed tunc considerandum, quòd sicut illi, qui furantur, & non possunt restituere, venduntur pro furto secundum quantitatem furti, vt patet supra in litera, & ibi declaratum est: ita hic computandum est precium, quod loco dotis dari debet, & pro tanto debet ipse corruptor vendi. Sed circa hoc distinguendum, quia aut iste liber erat Hebræus, aut conuersus de Gentilitate. Si Hebręus foret, cõsiderari debebat vtrum precium, quod debebat dari loco dotis valebat tantum, quantum seruitium trium, vel quatuor, siue paucorum, aut plurium annorum, & pro tantis vendi debebat. Si autem tanti valeret precium, quod dabatur pro dote, quanti seruitium eius vsque ad annum remissionis: efficiebatur seruus vsque ad annum remissionis, quod non poterat esse plusquam seruitium sex annorum, vt patet supra præcedenti cap. si autem precium illud forte valeat tanti quanti seruitium decem, aut duodecim annorum, vel pluriũ, non poterit vendi pro eis Hebræus: sed solùm vsque ad annum remissionis: istud namq; erat priuilegium Hebræorum ex genere, vt solum possent vendi vsque ad illud tempus. Si autem ille homo liber esset conuersus de Gentilitate, vẽderetur pro tot annis, quantum esset precium dandum pro dote: siue pro decem, aut duodecim annis: nam in his non erat annus remissionis septimus, nec annus quinquagesimus Iubilæi: sed transmittebãtur iure hæreditario ad posteros, & erant serui in æternum, quia poterant vendi simpliciter, sicut venduntur nunc serui, ideo si tantum esset precium dandum pro dote, vt valeret tanti quanti precium illius hominis venditi simpliciter, debebat vendi simpliciter: quia poterat vendi, vt esset seruus in æternum. Si autem ille, qui non

Quid iuris i seruo Iudæo deflorante puellã, & dotem sol uẽ non potentem.

A posset dare precium dotis, esset seruus, aut erat seruus Hebræus, aut seruus de Gentilitate ad Iudaismum conuersus. Si autem esset Iudæus seruus, aut dominus suus vellet dare illud precium loco dotis, aut non: si vellet dare, retinebat sibi seruum: si autem nollet dare, cogebatur dare seruum immediatè, & in hoc damnificabatur dominus, quia perdebat seruum suũ, cùm nihil mali ei meruisset: sed nec propter hoc fiebat ei iniustum, vt cap. pręcedenti latè declaratum est. Et tunc considerandum est, an tempus reliquum, quo seruus domino suo seruiturus erat, sufficiat ad extimationem pecuniæ pro dote, aut non: si sufficiebat completo illo tempore seruitij liberandus erat: si autem non sufficeret iterum pro pœna criminis vendi poterat secundum modum suprapositum, s. ꝙ non venderetur pro maiori tempore, quàm exigeret pecunia danda pro dote. Si autem totum tempus vsque ad annum remissionis necessarium esset pro soluenda pecunia, vsque ad illud tempus vendi poterat: si autem adhuc non sufficeret, non poterat vlterius vendi. Si autem iste corruptor esset seruus de conuersis ad Iudaismum, dominus suus dare debebat pecuniam iuxta quantitatem dotis: si autem nolet dare, debebat seruum patri puellæ corruptæ, siue modicum, siue multum valeret pro tota vita, vt venderetur, & inde daretur puellæ corruptę dos. Nũc autem considerandum est de obseruantia huius præcepti secundum statum legis nouæ. Et sciendum, quod in lege veteri non poterãt ista seruari in omnibus, ita & in statu noui testamenti. Et primò non tenet ista lex circa eos, qui sunt attinentes in aliquo gradu vetito consanguinitatis, aut affinitatis: nam licèt vir defloret aliquam virginem, quæ sit stirpis suæ, non poterit eam accipere in vxorem, vt patet extra de consanguinitate, & affinitate per totum, & maximè in cap. non debet eodem tit. Nam dato, quòd tales, non facta defloratione, contraxissent matrimonium, non tenebat matrimonium, & essent puniendi, scilicet quòd secundum leges quodlibet perderet, quod dederat, siue in dotem, aut donationem propter nuptias, vt patet, C. de incestis nuptijs: in lege, qui contra, & in Autentica incestus. Et digestis de donationibus inter virum, & vxorem, in l. cum status, §. vltimo. Et in instituta de nuptijs, §. si aduersus. Si autem non intentione contrahendi nuptias consanguineus consanguineam in gradu prohibito defloraret, vterque capite plectebatur, nisi fortè vir puellam violenter deflorasset secundum canonica iura excommunicandus erat pro tali facto, & grauiter puniendus. Secundò ista lex non tenet, si aliqua puella virgo, quæ Deo dicata est, defloratur: sicut est de monialibus: nam illæ, quæ votum castitatis publicè, & solenniter emiserunt, non poterunt rursus aliquibus viris coniungi: nec ipse corruptor debet ei dare dotem, vel quidquid aliud, quia talibus non indiget: sed vterque grauiter puniendus est: nam secundum leges ciuiles capite plectebatur, qui solùm virgines Deo dicatas in coniugium peteret, quanto magis si defloraret? sicut patet de virginibus vestalibus, quæ Gentilitatis tempore sacræ erant, & si fornicarentur viuentes sepeliebantur. Et de corruptoribus earum supplicium sumebatur, vt sæpè factum est, sicut refert Paulus Orosius in plerisque libris de Ormesta mundi. Et sic Ilia mater Romuli, & Remi Ciuitatis Romæ conditorum facta est virgo vestalis, & quia postea genuit terræ defossã est: dum viueret, nunc etiã virgines sacratas Deo, nec coniugio petere, nec deflorare licèt. Tertio non tenet ista lex, quomodo vir corruptor virginis, non potest eam in vxorem accipere, quia est ordinatus, vel votum emittens solenne. Omnes namq; ministri Ecclesiæ in sacris ordinibus constituti à coniugio

B

Lex ista de stupratoribus nõ tenet vniuersaliter in omnibus personis i nouo testã.

C

D

Deflorans virginem Deo dicatã capite plectebaẽ sm leges ciuiles.

E

Mors Iliæ Romuli, & Remi matris.

iugio prorsus exortes sunt, vt patet extra. Qui clerici, vel vouentes matrimonium cōtrahere possint. p totū. Cùm ergo aliquis, qui sacro ordine initiatus est, vel votum castitatis solenne emisit, puellam quamlibet deflorauerit, non debet, nec potest cum ea contrahere, nec ei dotis loco pecuniam aliquam dare, sed à suo Prælato grauiter puniendus est. Si autem de alijs, qui extra conditionem legis sunt, puellam quamlibet deflorauerit, non potest eam in vxorem accipere, vt si Christianus Virginem Hebræā oppresserit, vel Agarenam, vel si Iudæus, aut Agarenus deflorauerit Virginem Christianam: nam tunc cultus disparitas, idest diuersitas religionis in colendo Deo tollit, quòd non possint coniugi fœdera matrimonij: sed magis vterque horum secundum leges humanas cremandus est, qa facit iniuriā religioni: nam siue Christianus, siue Christiana sit, quæ ad virum, vel fœminam gentis Hebrææ, aut Agarenicæ commixtus carnaliter, iniuriam facit Christianæ religioni, & eam valde dehonestat. Et iste est quartus casus de his, quibus nō potest stare illa lex. In alijs autem, in quibus conseruari potest conditio legis, corruptor recipiet puellam in vxorem, & dotabit eam, si pater puellæ eam dare voluerit corruptori: si autem patre puellæ dante filiam corruptori secūdum conditionem legis huius, noluerit eam corruptor, corporaliter castigatur per flagella, & in monasterio detruditur ad agendam pœnitentiam, à quo non exibit, donec ille, qui eum intrusit exire mandauerit, & excommunicabitur à perceptione sacramentorum: de his extra: De adulterijs, & stupro, capitulo, peruenit: & supra magis hoc diximus. *Maleficos non patieris viuere.* Vocantur malefici, qui artibus vetitis vtuntur. Istud mandatum pertinet ad directionem partis rationalis secundum se, quia concupiscibilis, vel irascibilis non tendunt in actus maleficarum artium, tanquàm in bonum suum, cùm isti actus sint aliquid pertinens ad intellectum per modum cuiusdam artis: regulatio autem actuum similium pertinet ad regulationem vis rationalis, quia tamen interdum attenditur regulatio actus secundum id, pro quo fit, & maleficia plerunque fiunt pro arte amatoria, siue pro habendo quod secundum concupiscibilem desideratur ad delectationem veneream; ideo in regulatione partis concupiscibilis ponuntur.

Siquis extra Christianæ religionis cōditionem Christianam virginem deflorasset ei in matrimoniū copulari non potest.

Qui malefici dicantur.

QVAESTIO. XIII.

SED considerandum, quòd malefici sunt omnes, qui malis artibus vtuntur, siue aruspices, siue incantatores, siue aperitores, siue Necromantia, aut Geomantia, Pyromantia, & sic de cœteris, qui per dæmonum conuocationes, aut aliquas superstitiosas obseruationes aliquid agunt, aut agere se promittunt. Quod ad duo damnosum erat. Primò, quia sic mentes vtentium, & audientium à vero Dei cultu, & perfecta fide distrahuntur, quod malum maximum est. Secundò, quia per hæc maleficia damna multa proximis inferuntur, & præcipuè in causa amatoria: nam notū est, nec quisquàm hoc negare poterit, ꝙ maleficia, siue dæmonum conuocationes, aut effigies quędam, & similia (de quibus nō est per singula dicendū) animos inflamment, & crucient. Et hoc modo vtebantur Gentiles in maleficijs prouocantes aliquos ad amorem: imò potius ad insaniam quibusdam carminibus, & apparatibus superstitionum. Sic Virgilius, qui magnus maleficus fuit, artis Poetarum præcipuus,

F cùm describeret libros Bucolicorum in Egloga octaua, quæ incipit.

Pastorum Musam, Damonis, & Alphesibœi.

Introduxit modum Magicum peruertendi corda quasi sermone Pastorum loquens in persona Alphesibœi, & dicens.

Affer aquam, & molli cinge hæc altaria vitta.
Virbenasque adole pingues, & mascula thura,
Coniugis vt magicis sanos auertere sacris
Experiar sensus, nil hic nisi carmina desunt.
Ducite ab vrbe domum mea carmina, ducite Daphnim.
Carmina, vel Cœlo possunt deducere lunam:
Carminibus Circe socios mutauit Vlyssi.
G *Frigidus in pratis cantando rumpitur anguis.*
Ducitè ab vrbe domum mea carmina, ducitè Daphnim.
Terna tibi hæc primum triplici diuersa colore
Licia circundo: terque hæc altaria circum
Effigiem duco, numero Deus impare gaudet:
Ducite ab vrbe domum mea carmina, ducite Daphnim.
Necte tribus nodis ternos Amarylli colores.
Necte Amarylli modo, veneris, dic, vincula necto.
Limo vt hic durescit, & hæc vt cæra liquescit.
Vno eodemque igni, sic nostro Daphnis amore.
Sparge molam, & fragiles incende bitumine lauros.
Daphnis me malus vrit, ego hanc in Daphnide laurum.
Ducite ab vrbe domum mea carmina, ducite Daphnim.
H *Talis amor Daphnim qualis cum fessa iuuencum,*
Per nemora atque altos quærendo bucula lucos,
Propter aquę riuum viridi procumbit in vlna.
Perdita, nec seræ meminit discedere nocti.
Talis amor teneat, nec sit mihi cura medendi:
Ducite ab vrbe domum mea carmina, ducite Daphnim.
Has herbas atque hæc Ponto mihi lecta venena
Ipse dedit Mœris, nascuntur plurima Ponto.
His ego sæpe lupum fieri, & se condere siluis
Merin, sæpe animas imis exire sepulchris:
Atque satas alio vidi deducere messes.
Ducite ab vrbe domum mea cærmina, ducite Daphnim:
Fer cineres Amarylli foras, riuoque fluenti.
Transque caput iace, nè respexeris, his ego Daphnim
I *Aggrediar: nil ille Deos, nil carmina curat.*
Ducite ab vrbe domum mea carmina, ducite Daphnim.

Vir. carmina amatorum nocumenta describens.

Concludit autem postea Virgilius, quomodo his dictis coactus fuit venire Daphnis, dicens.

Aspice corripuit tremulis altaria flammis,
Sponte sua, dum ferre moror cinis ipse, bonum sit.
Nescio quid certe est, hila in limine latrat.
Credimus Han qui amant ipsi sibi somnia fingunt.
Parcite ab vrbe venit, iam parcite carmina Daphnis.

Hæc enim & alia multa ponit in eadem Egloga octaua Virgilius, quæ licèt superstitiosa sint, artibus tamen dęmonum, sicut fama est ita faciunt. Sed ne forK tè in hac re fictione Poetica nos falli existimes, accipe conuenientia testimonia, de quibus dubitare non valeas, quòd dæmones maleficarum artium incentores, & executores malis hominibus ad hoc, & ad similia seruiant. Patet enim de Circe famosissima maga, quæ socios Vlyssi mutauit in beluas: de quibus Boetius de Consol. lib. 4. metro. 3. quod incipit.

De Circe magna molestissima.

Vela Varitij ducis.

Et Ouidius Meta. lib. 14. de his multisque alijs latè disputat Augustin. de Ciuit. Dei lib. 18. capit. 17. & 18. Sed vt ad mutationem Cordium ad Amandum, vel potius ad insaniendum, & interdum localiter mouendum ad ipsum maleficum sequendum, quod malefi-

cijs,

cijs; vel dæmonum ministerijs exhibetur realiter seruientium, atq; ipsum, quod amatur deportantium, redeam dicere. Promptum est de Beata Iustina Virgine, atque martyre Christi, quam Ciprianus tunc iuuenis maleficus, atque hæreticus: postea autem fidelis, atq; zelo Christianitatis ardentissimus, & pro Christo vltima supplicia passus, supra modum adamauit: quam cùm precibus, aut quibuslibet humanis fallacijs superare desperasset: ad maleficia solita conuersus dæmones conuocauit eis, imperans, vt Iustinā virginem ad se ducerent: qui protinus iussis parere volentes Iustinæ virgini astiterunt, si quo pacto eam ad Ciprianum deportare valerent: quæ in fide Christi fundata obscenū Cipriani amorem paruipendens atq; pœnitus abhorrens, inuocato Christi nomine, dæmones effugauit. De his in vita beatæ Iustinæ, & in vita sancti Cipriani.

Nota de beato Cipriano mago Iustinā virginē adamante.

Aliud quoque scribit Hieronymus in libris de vitis patrum, in vita beati Hilarionis, fuisse quendam iuuenem, qui in amorem cuiusdam virginis in Gazensi territorio deperiret, cumque tactu, & iocis, atque amatorijs nutibus, vocibus, sibilisque, quæ perituræ virginitatis solent esse principia, nihil in huiuscemodi profecisset, perrexit Memphim ciuitatem studiorum vberrimam: vt, confesso vulnere suo, magicis artibus armatus veniret ad virginem. Igitur post annum edoctus a Scolapij vatibus, non remediantibus animas, sed perdentibus, præsumpto animo stuprum gestiens, & subter limine domus puellæ quædam tormenta verborum, & portentosas figuras sculptas in æris lamina defodit: illico insanire virgo cæpit, & amictu capitis abiecto carpere crinem, stridere dentibus, inclamare nomen adolescentis: magnitudo quippe amoris eā in furorem verterat. Perducta ergo a parentibus ad monasterium Hylarioni traditur, vlulante statim puella, & cōfitente dæmone inquit, Vim sustinui, inuitus adductus sum, quàm bene Memphim omnes homines deludebam: o cruces, o tormenta, quę patior: exire me cogis, ligatus subter limen teneor, non exeo, nisi me adolescens, qui tenet, dimiserit. Tunc beatus Hylarion, grandis, ait, fortitudo tua, qui luto, & laminis strictus teneris? Dic miser, quare ausus es ingredi puellam Dei? Vt seruarem eam, inquit, virginem. Tu seruares perditor castitatis? cur non potius in eum, qui te mittebat ingressus es? Vt quid, respondit, intrarem in eum, qui habebat collegam meum amoris dæmonem? voluit sanctus vir antequam purgaret virginem à dæmone, & iuuenē ab amore signata maleficia sub limine domus iubere perquiri, ne absolutus incantationibus recessisse dæmon videretur, aut ipse videretur sermonibus eius accommodasse fidem, asserens semper fallaces esse dæmones, & ad simulandum callidos. Constat ergo supradicta claris testimonijs, quæ adhuc magis constant eis, quæ experimentis prauorum multoties comprobantur, vt satis nobis auditu notum est. Sed cùm sic fœminam a carnalibus amatoribus dæmonibus ministrantibus, duci seu potius trahi contingat, dupliciter fieri potest, quia aut ipsa pedibus mouetur, & tunc furit quasi arreptitia, quia verè dæmon, permittente Deo, & demerito puellæ, in eam intrat commouens omnia interiora, atq; potius furere quam amare faciens, & illuc à dæmone dirigitur, vbi amator ille fuerit: sed nec in hoc quidem intellectus, aut voluntas mutantur: nam, & puella, quæ sic ducitur, trahi non eligit: sed in affectiua, quæ est pars inferior consequens motum factum in carne secundum motum factum in sanguine, vel in alijs partibus, siue membris, sit quædam accensio ad amandum: sicut contingit in nobis interdum voluntate fixa, & eligente non fornicari insurgere desiderium fornicationis: nec tamen illud, ad quod inclinamur volumus: illa autem pars, quæ naturaliter mouetur a dæmone subintrante corpus, moueri potest, cùm ab ipsa naturali causa dæmone nihil agente sæpissimè moueatur, & sic ibi dæmon non operatur per virtutem suam immediatè, sed mouet virtutem concupiscibilem mouendo causam naturalem, ex qua sequitur passio in concupiscibili. De quo latius dictum fuit, supra 7. capitulo. Et licèt istæ puellæ, sic tractæ peccauerint ante in aliquo, propter quod Deus eas pati hoc dimittit: tamen in hoc non peccant, quia nullo modo sunt voluntariæ. Alio modo contingit, vt ipsa puella tracta non moueatur pedibus suis, sed a dæmonibus portetur, & tunc per aera rapitur, atque sæpè sub nocturnis horis de lectis suis per aliquas fenestras à dæmonibus educuntur, & in has non subintrat dæmon, vt faciat furere, nec aliquo modo conturbet: sed cum tranquillitate animi manent, & cæterarum corporis virium, quam antea habuerunt. Sed nec istę peccant, quia licèt sciant quid patiantur, tamen inuitę tolerant, nisi ipsę delectentur, quia sic tolerant. Lex ergo sciens hæc prohibuit, quia multa apud antiquos huiuscemodi fiebant, vt sæpè viri, aut fœminæ per maleficia innaturaliter amando deperirent, & licèt hic principaliter intendatur euitatio maleficorum ad artem amatoriam, tamen etiam omnia alia maleficia prohibentur, vt dæmones conuocare, aut conari futura prædicere, vel somnia interpretari, & similia: ideo hæc expresse prohibentur Deuter. 18. capitulo, cum dicitur, quando ingressus fueris terram, quam dominus Deus dabit tibi, caue ne imitari velis abominationes illarum gentium, nec inueniatur in te, qui lustret filium suum, aut filiam ducens per ignem, aut quæ ariolos sciscitetur, & obseruet somnia, atque auguria: nec sit maleficus, nec incantator, nec pythones consulat, aut diuinos, & quærat a mortuis veritatem, omnia enim abominatur dominus, & propter istiusmodi scelera deleuit eos in conspectu tuo. *Maleficos non patieris viuere.* Idest omnes talibus artibus vtentes occidantur, & sic Saul posuerat edictum, vt quicunque esset ariolus, aut maleficus, & aliquid alterum huiusmodi, occideretur, & ipse vniuersos, quos inuenit occidit, vt patet 1. Reg. 28. capitulo, cum dixit: Pythonissa ad Saul: ecce tu nosti quanta fecerit Saul, & quomodo erraserit magos, & ariolos de terra. In Hebræo dicitur. *Maleficam non patieris viuere.* Quia licèt omnes tam viros, quàm mulieres ab hac superstitione lex deterrere velit, tn̄ loquitur de mulieribus, quia pręcipuè hæc maleficia in eis reperiuntur, & sic consuetum fuerat ab antiquo, maximè quantum ad causas amatorias: ideo Saul cùm vellet consilium accipere à mortuis, Deo nihil ei respondente, quæsiuit à suis vbi inuenire posset aliquam mulierem pythonissam, & non quæsiuit, vbi reperiret aliquem virum maleficum, aut habentem spiritum pythonicum: vt patet 1. Regum 28. capitulo, cum dicitur: dixit Saul seruis suis: Quærite mihi mulierem pythonem habentem, vt vadam ad illam, & sciscitabor per illam: qui dixerunt ad eum, est mulier habens pythonem in Endor. *Qui coierit cum iumento.*

Aliud ex cap.

Fœminæ istis carnalibus amatoribus à dæmonibus trahi dupliciter.

Ista lex oīa maleficia detestatur specialiter tn̄ amatoria.

Ars maleficiorum apud fęminas magis reperitur.

De peccato bestiali.

QVAESTIO. XIIII.

SVPRA reprimebatur concupiscentia carnalis, quæ est secundum naturam: hic reprimitur concupiscentia carnalis, quæ est contra naturam, & ista est in coitu pecorali: nam natura ingeniauit coitum ad generationem, cùm autem generatio fieri debet

bet intra terminos suæ speciei: si homo coeat cum pecore, coit extra terminos speciei, cuius intentio erat conseruatio sui: si autem fortè ex pecore & homine fœtus gigni posset, ille non esset homo, nisi valde rarò, & accidentaliter, quia natura intendit semper duos similes coniungere propter simile tertium derelinquere, vt ait Arist. 1. Polit. cap. 1. non tamen est intelligendum, quòd sit hoc pœnitus contra naturam: nam quicunque talia agit, ex aliqua inclinatione agit, aliàs non ageret, istæ autem inclinationes naturales sunt, & non causatæ a nobis. Sed quòd aliquis inclinetur ad coitum pecorum, aut iumentorum contingit dupliciter: vno modo, quòd inclinetur non directè ad illud concupiscendo coitum pecoris, sed quòd agat illud vrgente passione, vt si quis fortiter a passione stimuletur, & in illa afflictione non sit sibi oportunitas libidinem explendi in fœmina: ne tamdiu vexetur, vel quia illud delectabile, quod est explere libidinem, tantum sibi apparet delectabile pro tunc, qualitercunque expleatur: cùm in fœmina non possit, agit in pecore: ista autem non est directè inclinatio ad coitum pecoralem, sed inclinatio ad coitum simpliciter, & quia non potest expleri, vt erat principalis intentio, expletur quomodocunque. Alio modo potest esse inclinatio ad coeundum cum pecore, quia appræhendit hoc tanquam quoddam bonum: sicut aliqui sunt, qui coitus fœminæos fugientes masculorum coitus insequuntur, quia hos iudicant sibi delectabiliores, & hoc quidem licèt ordinationi naturæ repugnet: tamen natura corrupta ad hoc inclinatur, sicut est in hominibus bestialibus. Sunt namque aliqui bestiales circa tactum quantum ad actum venereum, sicut aliqui sunt bestiales in gustu circa cibos, de quibus Aristo. ponit exempla in 7. Ethicor. dicens quosdam esse bestiales, qui prægnantes mulieres rescindunt, & fetus in vtero existentes deuorant. Alij autem delectantur circa comestionem carnium humanarum, & carnium pecorum crudarum. Et isti bestiales tripliciter efficiuntur. Quidam namque bestiales sunt ex natura corrupta: quia a natiuitate sua variatur sua complexio a complexionibus aliorum hominum, & propter hoc inclinantur ad illa, ad quæ non inclinantur alij homines: & istud est propter malam dispositionem terræ, sub qua nascuntur: ex qua contrahunt perfectionem, vel imperfectionem in natura: & sic cum partes extremę orbis, scilicet versus extremitatem meridianam ad terram Aethiopiæ, & Libyæ, & magnas solitudines, & ad extremitatem Aquilonarem vltra Angliam, & alias terras declinantes ad polum, sunt homines, qui multum a nostra complexione declinant: nam in interiori Aethiopia non homines, sed monstra hominum esse videntur in figuris varijs, & defectu, aut enormitate membrorum, & secundum varios modos, de quibus Isidorus Ethymo. libro 11. & August. de Ciui. Dei libro 21. & Solinus in Polistor. cap. de Aethiopia. Ad Aquilonem autem satis magna declinatio hominum est à nobis: licèt non in figuris saltem in complexionibus, & affectionibus. Et de his dicit Arist. quòd multi bestiales sunt in barbaris, qui sunt circa Pontum, idest circa mare Oceanum in latere Septemtrionali. Alij autem sunt bestiales propter ægritudines, vt pote quia inciderunt epilepsiam, aut maniam: nam istæ duæ sunt, quæ maximè mutant, & efficiunt homines bestiales: & hoc fit quia mutatur in eis iudicium phantasiæ ex indispositione capitis: mutatur etiam in eis affectiua vis, quæ fundatur in carne: secundum ꝙ anima habet connexionem, & consequitur proprietates corporis: quia autem ista sunt duo principia agendi in quolibet animali perfecto, scilicet phantasia, & appetitiua: vna quidem vt iudicans, alia autem vt inclinans, mutatis istis necesse est in animali non esse easdem inclinationes: de istis dicit Philosophus, vbi supra: hi autem propter ægritudines bestiales fiunt, & maniam in quibusdam, quemadmodum matrem sacrificans, & comedens epar conserui sui. Alij autem sunt bestiales propter prauas consuetudines, quia non habuerint naturam corruptam a principio propter complexionem, nec inciderint in maniam, aut epilepsiam, vel cæteros morbos, ex praua consuetudine inclinati sunt ad id, quod bestiale est: nam consuetudo est altera natura, vt patet in 7. Ethicor. Sicut ergo aliquis a natura sua corrupta inclinatur in quid, ita inclinatur per consuetudinem: licèt secundum naturam à principio non inclinaretur, verbi gratia: si quis horreat comedere carnes humanas, & tamen ex aliqua causa incipiat eas comedere, & continuet, incipient esse sibi delectabiles, & sic est de quolibet altero.

Quamuis masculorũ coitus ordinationi naturæ repugnet, tñ a natura corrupta est.

De varijs bestialitatibus i gustu, & tactu.

Quędam ęgritudines hoies bestiales efficiunt.

F

Aliqui ex praua consuetudine bestiales euadunt.

G

Triplex causa esse potest quare homines inclinentur ad prauos coitus.

QVAESTIO. XV.

EODEM ergo modo circa eos, qui inclinantur ad coitus masculorum, vel ad coitus pecorales. Et hoc potest accidere tripliciter, vt in bestialibus circa gustum. Quidam namque ex deordinatione naturæ suæ a principio, vt quia tempus, & locus, & cœli influentia sic indisponunt, inclinatur sic. Et erit bestialis circa actum venereum naturaliter. Et secundum, quòd sunt quædam partes orbis, in quibus homines propter indispositionem terræ, & prauam influentiam cœli indisponuntur, vt sint bestiales secundum cibos: ita quædam partes terræ specialiter sunt, in quibus homines nati ad actus venereos cum masculis inclinantur: horum autem experientia communis testis est: quia tamen contingit talem influentiam cœli, qualis est in illis locis aliquando (licèt rarò) esse in alijs, contingit aliquos homines specialiter inclinari secundum naturam ad similes turpitudines, etiam in terra, quæ talem dispositionem non habet. Secundò fiunt aliqui inclinati ad coitum masculorum, aut pecorum propter ægritudinem: nam sicut ægritudine magna existente mutatur complexio nostra, vt longè aliud ad cibum desideremus quàm ante desiderabamus: ita mutabitur quantum ad inclinationem actuum venereorum, cùm vtraque sit naturalis inclinatio. Et sicut contingit vnam immutari, ita poterit contingere immutari alteram. Tertiò modo fit ista inclinatio ad masculos vel pecora ex assuetudine a puero, vt si aliquis quando puer est antequam vacet coitibus fœminarum, vacet coitibus masculorum, siue agendo, siue patiendo, siue reciproce: & dicit Philosophus, ꝙ licèt aliæ bestialitates maximè fiãt per naturam, aut ęgritudines, ista quæ est ad masculos maximè fit per assuetudinem a puero: cũ dicit: Hi autem ex consuetudine, vt pilorum euulsiones, & vnguium corrosiones adhuc, & quæ carbonum, & terræ. Cùm his autem, qui venereorum cum masculis, his enim natura, his autem ex assuetudine accidunt, vt puta assuefactis à pueris. Et aliqualiter videtur ista ratio fuisse circa Sodomam, & Gomorrham, & alias duas Ciuitates, scilicet Seboin, & Adama. Nam licèt fortè primum principium fuisset in eis aliqualis inclinatio naturalis, augmentum tamen totius mali fuit educatio a pueris in hac turpitudine: erant autem illi homines indisciplinati nulla lege coherciti: nec Deum timentes, & in alterutrum non

H

I

Ad infandos coitus quidã ex praua assuetudine a pueritia inclinantur.

K

non verecundantes: sed vt bestiæ totaliter bonum delectabile insequentes, filios suos in hac turpitudine erudierunt, & hoc patet Gene. 19. capitulo: nam cùm angeli in forma virorum intrauissent domum Loth, & viri Ciuitatis iurauissent ad abutendum eis, dicit litera, quòd conuenit totus populus Ciuitatis a puero vsque ad senem, & sic pueri illi pessimi, licèt ad agendum adhuc apti non essent, conabantur tamen a pueritia talibus coitibus delectari. Quod autem de masculorum dicitur coitibus, etiam de pecoribus intelligendum est: nam vtrumque contra intentionem speciei est: sed accidit ex causis supra assignatis. *Morte moriatur*. Non solùm, qui coisset cum pecore occidebatur, sed etiam ipsum pecus, vt patet Leuit. 20. capitulo, & hoc non fiebat, ita quòd pecus in hoc peccauisset: sed propter horrorem criminis, vt declarauimus præcedenti capitulo. *Qui immolat*. Hic ponitur tertium, & principale huius capituli, ordinatio, scilicet partis rationalis, & diuiditur in tres partes, quia primò ponitur ordinatio rationalis, vis impressionis simplicibus, secundò in iudicibus infra capitulo sequenti, tertiò ponitur ordinatio in sacerdotibus circa medium sequentis capitulo ibi. *Sex annis*. Prima in duas, quia primò ordinatur rationalis, circa Deum: secundò ordinatur circa proximum, ibi, *Aduenam non contristabis*. Circa primum. *Qui immolat Dijs*. Immolatio est quidam actus proprius, & debitus Deo. Nam licèt multi alij actus sunt, per quos in exteriori exhibitione obsequij Deum honoremus, tamen iste est potissimus: quia alij sunt aliquo modo communes Deo cum hominibus, vt adorare, & similia, immolatio autem nulli vnquam facta est, nisi ei, qui verus Deus erat, aut verus Deus esse putabatur: cum ergo iste actus propriè Deo conueniat, qui alteri quasi Deo tribuit, iniustè distribuit, & est peccatum magnum: sed nullus est Deus præter vnum, ergo vni soli immolatio cultus debita est: dicit autem scriptura. *Qui immolat Dijs*. Non quod aliqui Dij sint præter Deum verum: sed quia sic vanitas colentium arbitratur, & scriptura sequitur modum loquendi vulgarem, vt melius intelligatur ab eis, quibus dicitur. *Occidatur*. Scilicet quod iudices, qui compererint aliquem idolis immolare, eum occidant: & non solùm si immolet eis, sed etiam si faciat alia pertinentia ad cultum idolorum, vt si flectat genua coram eis, aut faciat idolum, vel paret altaria, & sic de cæteris pertinentibus ad cultum eius: quicunq; enim ista faciat occidendus est, siue sit vnus homo, siue vna ciuitas, siue vna Tribus, siue multæ Tribus. De vna persona patet Deutero. 17. capitulo, scilicet quòd si audiretur esse in populo aliquem virum, aut mulierem, qui coleret Deos alienos, facta inquisitione, & veritate comperta, educeretur extra castra, siue extra ciuitatem, & lapidaretur a cuncto populo, manusque testium primò iacerẽt lapides in eum: & non solum erat occidendus ille, qui coleret Deos alienos, sed etiam qui suaderet alicui colere eos: sic dicitur, quod si aliquis suaderet alicui, vt irent ad colendum Deos alienos, siue esset filius, siue frater, siue vxor, aut amica quam homo diligit vt animam suam, non parceret oculus eius ei: sed statim interficeret eum, & totus populus lapidaret, vt patet Deuter. 13. capitulo. Si autem aliqua ciuitas peccaret in hoc delicto, vel plures de ciuitate, eodem modo faciendum erat. Nam cum audiretur in aliqua ciuitate esse idolatriam publicam, aliæ ciuitates, quæ non idolatrarent, debebant inquirere veritatem. Et tunc si comperirent omnes, aut plures idolatrare, siue multos eorum reliqua ciuitate non punientе eos, facere debebant bellum contra illam. Et occidere omnes, qui intus erant tam viros, quam fœminas a maiori vsque ad minorem, & ipsa iumenta atque pecora occidere in ore gladij deinde totam ciuitatem diruere. Et cuncta, quæ in ciuitate erant cum ipsa ciuitate flammis exurere, vt esset tumulus sempiternus: nec talis ciuitas postea habitari debebat: nec quidquam rapi poterat de illo anathemate: sicut non licebat aliquid accipere de anathemate Iericho, & Achan, qui furatus est, a toto populo lapidatus est, vt patet Iosue 6. capitulo, de hoc Deutero. 13. capitulo. Si autem vna tribus, aut duæ, vel tribus plures idolatrarent: omnes aliæ tribus contra eas pugnare debebant, & sic fecerunt, vt patet Iosue 22. capitulo: nam cum Tribus Ruben, & Gad, & dimidia Tribus Manasse recesserunt a cæteris Tribubus expugnata terra Chananæorum, & diuisa atque possessa: fecerunt apud tumulos Iordanis altare nimiæ magnitudinis, & quia erat mandatum Leuit. 17. c. & Deut. 12. quod non offerrentur victimæ in omni loco, sed solùm in loco, quem Deus eligeret, & altaria sunt ad immolandum hostias, putarunt nouem tribus, & dimidia, duas tribus, & dimidiam velle colere Deos alienos, ideo conuenerunt vniuersi in Silo coram domino, & disposuerunt se, vt irent ad pugnandum contra illas duas Tribus & dimidiam: sed prius miserunt legatos ad illas Tribus vt scirent quare fecerant altare, & responsum est, quòd non fecerant ad immolandum: sed in signum pro posteritate, vt ipsæ duæ tribus, & dimidia, ita viderentur pertinere ad Israel, & ad Deum verum sicutu nouem & dimidia, & sic cessatum est ne bellum inchoaretur. *Præter Domino soli*. Idest nullus debet immolare alicui nisi Domino. Iste est Deus verus, qui vocatur Dominus, quia omnibus præest, & omnia gubernat, atque dirigit: huic autem ex debito immolandum est, quia verus Deus est: & offerentes sacrificia multum merebantur, quia in hoc profitebantur in opere suo, illum esse Deum magis adhuc quàm si eum ore Deum vocarent. Nunc autem sacrificia, & immolationes istæ non fiunt: nam ordinatio eorum, quæ sacrificari debebant, & modi sacrificandi fuerunt statuti in lege veteri tanquam quædam cæremoniæ colendi: omnia autem cæremonialia, atque iudicialia veteris legis abolita sunt, & præcipuè cæremonialia, quæ magis repugnant statui noui testamenti quàm iudicialia, & inter cæremonialia ipsa, quæ ad sacrificia pertinent, magis adhuc repugnant, quia ista sacrificia veteris legis erant vmbræ sacrificiorum noui testamenti: fuit autem in nouo testamento vnicum sacrificium, scilicet Christi immolati, quod vbique quotidie a fidelibus commemorantibus Christi passionem fit: & hoc æquiualet, imò in infinitum superat omnia sacrificia vmbratilia veteris legis. Sicut ergo illi vacabant circa diuersa genera sacrificiorum, ita nos circa hoc vnum vacamus. Et valde meremur cum digne vacamus: & tenetur hic aliquis modus veteris testamenti quantum ad sacrificia: nam sicut tunc non omnes sacrificabant, licèt omnes pecora immolanda tribuerent, ita nunc non omnes sacrificium Christi faciunt, sed soli presbyteri, omnes tamen fideles pro se orari precantur, & sacerdotes ipsos sustentant, vt inducant eos ad orandum pro se ipsis, & quilibet pro se ipso orari rogat, & omnes pro tota communitate. *Aduenam non contristabis*. Hic ordinatur rationalis viri ad proximum, & primo ad eos, qui non sunt de terra nostra, quibus facilius nocere possumus tanquam non habentibus adiutorem, vel quia eis facilius inclinamur ad faciendum malum, quia nullum cum eis consanguinitatis, aut originis habemus commercium. *Aduenam non contristabis*. Dupliciter potest aliquis alteri malum

Non solũ idolis immolantes, sed et colẽtes eis, genua flectẽtes, aut altaria parantes occidẽdi erant.

Punitio ciuitatis idolatræ.

Punitio tribui idolatræ inferebatur.

Sacrificiũ noui testi in infinitũ supat oĩa sacrificia vmbratilia vetetesta.

Dupliciter aliqs pôt alteri malú facere.

lum facere, aut per fraudem, siue occultè, aut manifestè, si enim fiat fraudulenta, vel occulta læsio, vocatur hic contristatiua, & in Hebræo dicitur non decipies aduenam: deceptio autem fraudulentum atq; ocultum nocumentum est, quod in contractibus fit, aut in subtractionibus occultis rerum. Et ex his contristatur ille, qui patitur; ideo dicitur non contristabis. *Neque affliges eum.* Istud est manifestum nocumentum, cùm illi, qui in aliqua terra morantur conantur postea supprimere eos, qui aliunde ad habitandum in terra eorum veniunt, & hoc siue aliquis singulariter, & contra legem aduenas affligat, siue tota communitas illos affligat condendo leges, in quibus multum grauerentur aduenæ. *Aduenæ enim fuistis in terra Aegypti.* Iudæi fuerunt aduenæ in terra Aegypti, quia non erat illa terra natiuitatis eorum, sed præ famis angustia descenderunt illuc ad peregrinandum, idest ad morandum pauco tempore: sic dicitur Gene. 47. capitulo, cùm responderunt fratres Ioseph Pharaoni quærenti ab eis de vita, & officio suo dicentes: Ad peregrinandum in terra tua venimus, quoniam non est herba gregibus seruorum tuorum ingrauescente fame in regione Chanaan: sicut ergo ipsi fuerunt aduenæ in terra Aegypti, & volebant Aegyptios sibi misereri, & non contristare nec affligere eos, ita debebant ipsi non affligere, nec contristare omnes alios aduenas, quia est lex naturalis, in qua omne bonum, & Prophetæ, & lex dependent, scilicet: Quæcunque vultis, vt faciant vobis homines, eadem facite illis: vt patet Matthæ. 7. capitulo, & Matth. 22. capitulo dicitur: Diliges proximum tuum, sicut teipsum, & hoc etiam hortatur eos Deus Deutero. 10. capitulo, cum dicitur: Dominus Deus vester ipse est Deus Deorum, & dominus dominantium: Deus magnus potens, & terribilis, qui personam non accipit, nec munera: facit iudicium pupillo, viduæ, & amat peregrinum, atque dat ei victum, & vestitũ. Et concluditur: vos ergo amate peregrinos, quia ipsi fuistis aduenæ in terra Aegypti. *Viduæ, & pupillo.* Posuit supra ordinationem rationalis nostræ contra personas miserabiles extraneas: hic autem ponitur ordinatio ad personas miserabiles non extraneas, scilicet ad pupillos, & viduas, quas omnia iura vocant miserabiles, quia dignum est, vt eorum misereamur, cum non habeant adiutorem: viduę namque adiutorio maritorum carent, pupilli autem carent adiutorio patrum: ideo tota scriptura sacra hortatur ad miserandum illis: sic patet Ecclesiast. capitulo 4. cum dicitur: In iudicando esto pupillis quasi pater, & viduis, sicut vir. *Non nocebitis.* Contristando, aut affligendo, quia pauperes sunt, & non habent consolatorem. *Si læseritis eos vociferabuntur ad me.* Quandocunque aliquis malum sustinet, clamat ad eum, qui adiuuare potest. Viduæ autem, & pupilli, qui patres non habent, nullum habent auxiliatorem, ad quem clamẽt: quia fœminæ ad viros suos, & pupilli ad patres clamare debebant: cùm ergo non habeant hos auxiliatores, clamant ad Deum, qui est omnium adiutor fortis: cum eius adiutorio solius relicti sint: sit patet Psal. 9. Tibi derelictus est pauper, & orphano tu eris adiutor. *Et ego audiam clamorem eorum.* Quia iustè clamant cùm læduntur, & Deus iudex iustus est, & dicitur audire clamorem eorum, idest exaudire: nam quantum ad audire non est aliquid speciale, cùm ipse omnes audiat, sed quosdam non exaudit, quia non facit, quod rogant: pupillorum autem, & viduarum orationes Deus exaudit, quia sicut precantur, ita facit ipse, vt patet in litera immediatè. *Et indignabitur furor meus.* Idest ego multum irascar contra vos. Loquitur ad modum nostrum: nam si inter nos aliqui boni sunt,

Oĩa iura viduas, & pupillos miserabiles vocãt.

F zelant mala facta per peccatores, & desiderant punire eos, vt corrigantur, vel vt talia mala non agant, vel ne mala præterita maneant impunita, & in his videntur irasci malis, & irascuntur, non quidem ira, quæ est per odium, sed ira, quæ est per zelum: nam vt ait Boetius de consolatio. lib. 4. Prosa 4. Bonos quis nisi stultissimus oderit, malos autem odisse ratione caret. Deus autem malis indignari dicitur, quia exacerbat in eos pœnas suas, sicut ipsi exacerbauerunt in eum iniquitates suas. *Percutiamque vos gladio.* Hic ponitur triplex pœna: vna directè, scilicet quòd ipsi, qui nocerent pupillo, & viduæ gladio caderent, quia Deus mitteret in eos iram suam, & deuoraret eos, scilicet quòd hostes venirent super eos, qui consume-
G rent illos vsq; ad internitionem: duæ aliæ pœnæ sunt consequentes, scilicet quòd vxores eorum essent viduæ, & filij eorum pupilli. Nam per mortem viri vtrumque incurritur, scilicet quòd vxor relinquitur sine viro, & est vidua, & filij relinquuntur sine patre, & sunt orphani, siue pupilli. *Et erunt vxores vestræ viduæ, & filij vestri pupilli.* Et hoc vt per quæ quis peccat, per hæc torqueatur: vt patet Sapient. vndecimo capitulo. Sicut ergo isti afflixerunt viduas & pupillos, ita ipsis gladio cadentibus relinquerentur vxores eorum viduæ, & filij eorum pupilli. Et isto modo reddidit pœnam Samuel Propheta Agag Regi Amalechitarum, cùm concidit eum in frusta, vt patet primo Regum quintodecimo capitu. cum dici-
H tur: Et ait Samuel sicut fecit absque liberis mulieres gladius tuus, sic absque liberis erit inter mulieres mater tua. *Si pecuniam mutuam.* Hic ordinatur rationalis nostra ad alias personas miserabiles, quæ non sunt extraneæ, nec pęnitus carent adiutore, sed aliqualiter deficiunt necessariis, vt sunt pauperes, quia his etiam miserendum est. *Si pecuniam mutuam dederis.* Idest si alicui comprestiteris pecunias in necessitate, licèt hic non mandetur, quòd pauperibus pecunia mutua detur expresè, intelligitur tamen tacitè, quòd eis misericordiæ viscera non claudenda sunt: nam qui obturat aurem suam ad clamorem pauperis, ipse clamabit, & non exaudietur: sed Deuter. decimoquinto capi. ponitur expresè, quòd debeant
I mutuare. Nam si erat pauper potens reddere mutuatum debebat ei mutuari, si autem non posset reddere debebat ei gratis dari. De istis secundis dicitur ibi: Et omnino indigens & mendicus non erit inter vos, idest taliter vos habeatis ad pauperes, quòd nullus sit inter vos, qui cogatur ostiatim petere: de aliis autem, qui poterant reddere quod mutuabatur dicitur: si quis de fratribus tuis, qui morantur intra portas tuas, ad paupertatem deuenerit: non obdurabis cor tuum, nec contrahes manum: sed aperies pauperi, & dabis mutuum quo eum indigere perspexeris: caue ne subrepat tibi impia cogitatio, & dicas in corde tuo, appropinquat annus septimus remissionis, & auertas oculos tuos a fratre tuo paupere, nolens ei,
K quod mutuum postulat, commodare, & clamet contra te ad dominum, & fiat tibi in peccatum, sed dabis ei. *Populo meo pauperi.* Idest alicui pauperi de populo meo: nam toti populo nihil mutuatur, cum hic loquatur Deus ad totum ipsum populum, & ad singulos, & totus populus non poterat sibi ipsi mutuare. *Qui habitat tecum.* Dicit toti populo, quia in ipso habitant pauperes, sicut dicitur Deutero. 15. capitulo: non deerunt pauperes in terra tua: licèt dicatur hic, quòd mutuandum erat populo Dei, scilicet populo Hebræorum non excludebatur, quando mutuaretur pecunia aduenis, & peregrinis conuersis de Gentilitate, vel alicui Gentili si moraretur inter eos, cùm eum viderent in necessitate: imo præcipitur,

tur, sed principaliter debet hoc esse ad Hebræos, ideo dle eis specialiter admonuit. Quod autem aduenis, & peregrinis mutuandum sit, patet Deuter. 15. capitulo, cum dicitur: Cui debetur aliquid àb amico suo, vel proximo, aut fratre suo repetere non poterit, quia annus remissionis est domini: a peregrino, & aduena exiges. Ex quo patet, quòd si Hebræi in anno remissionis poterant petere debita ab aduenis, & peregrinis, quòd ipsi eis primo aliquid mutuauerant ex quo erant obligati: cùm autem dicitur hic, quòd est mutuandum pauperi, non excluditur, quòd non, sit mutuandum diuiti cùm patiatur necessitatem: potest namque euenire, vt ille, qui diues est habens multas pecunias, panem non habeat, & tunc sibi mutuari potest, dato quòd non vendatur: & meritum maguum est sic mutuare: nam cùm diues panibus indiget, ita est, vt pauperrimus: vel si fortè aliquis diues sit in possessionibus, & contingat eum egere pecunijs, & si fortè venditur aliquid de rebus suis, tunc perdet multum, quia non est tempus vendendi talem rem, mutuare ei pecuniam, ne vendat, & perdat magnam rem pro defectu paucarum pecuniarum, bonum valde est atque meritorium: dicitur tamen de pauperibus, quia primò pauperibus quàm diuitibus succurrendum est. *Non vrges eum quasi exactor.* Vocantur exactores ab exigendo: est autem exigere, prout hic assumitur cum magna duricie, & austeritate petere, sicut est in illis, qui vt opprimunt debitores suos, quando sciunt ipsos impotentes ad soluendum petunt debita, & tunc debitores, vt non destruantur a creditoribus vendendo bona eorum, dant aliquid supra, vt expectentur. Aliquando accipiuntur exactores pro his, qui imponunt tributa, & ea cum duricie, & pauperum oppressione exigunt. Sic loquitur Isaias 9. capitulo: de rege Assyriorum dicens: Sceptrum regni eius, & virgam exactoris eius superasti, sicut in die Madiam. Istam duram exactionem vetat Deus, ita quòd quando creditores petierint mutuata à pauperibus debitoribus, non terreant eos vultu suo: quia ista magna afflictio est debitoribus maximè pauperibus, sed vultu benigno petendum est: & si tunc impotentes fuerint ad soluendum, expectandi sunt quousque possint reddere, & si non potuerint remittantur eis. *Qui habitat tecum.* Ista vox est ad totum populum Israel, & tunc vbicunque aliquis Israelita moraretur intra terram, Chanaan semper moraretur cum Israel. Alio modo potest intelligi, quòd ista vox dicta populo referatur ad quemlibet singulariter: & tunc est sensus, quod quilibet potens mutuare alicui pauperi, qui moraretur secum, s. in eadem ciuitate, non vrgeret eum quasi exactor: & propter hoc non tollitur quin illis, qui erant in alijs ciuitatibus, non esset mutuandum: præcipuè tamen eis, qui in eadem ciuitate erant, quia magis tenemur vicinis quàm non vicinis, & conciuibus magis quàm non conciuibus. *Nec vsuris opprimes.* Idest licèt aliquis necessitate coactus sit, & sustineat quamcunque impositionem feceris, vt ad tempus succurras eius inopiæ: tamen non debes ei imponere vsuras. In Hebræo dicitur. *Nec morsum pones super eum.* Vocatur vsura morsus, quia sicut est in morsu venenato serpentum, qui licèt modicum videantur nocere, cùm in paruo loco mordeant, tamen venenum eius per totum corpus postea diffunditur, & homo moritur. Vel quod per factum morsus foramen totum sanguinem, & corporis succum sugunt: ita vsura: nam licèt modica videatur impositio, vt pro centum soluantur centum, & decem: tamen crescente tempore crescit in immensum noxiū lucrum, & tota pauperum substantia exhauritur.

Licèt lex mandauerat pauperibus mutuandū, nō diuites excludit.

Quomō vsura morsus dicat.

Vel vocatur morsus, quia per morsum abstrahitur aliquid de substantia rei, quæ mordetur, ita per vsuram subtrahitur pars substantiæ eius, qui accipit ad vsuras: nā quod aliquis accipiat centum, & postea reddat totidem, & non amplius, non est tollere aliquid de substantia recipientis: sed quòd pro centum acceptis reddat centum, & decem, est mordere substantiam accipientis: quia aliquid diminuitur de substantia eius.

Ex dictis Rabbi Salomonis concluditur, quòd vsura non erat licita Iudæis contra Gentiles.

QVAESTIO. XVI.

Ex expositione Rabbi Salomon, super istum tex. potest patere, quòd vsura non sit licita Iudæis, etiam cum Gentilibus: nam totus iste textus sub vna connexione clauditur: sed superiorem partem exponebat. Rabbi Salomon, tam de Iudæo, quàm de Gentili: ergo cùm dicitur hic, non vrges eum quasi exactor, & non opprimes eum vsuris: refertur etiam ad Gentiles. Etiam quia super Psalmo 13. vbi dicitur: Qui pecuniam suam non dedit ad vsuram: dicit quædam Glo. Hebraica, etiam nec Gentili dedit ad vsuram. Si autem obiciiatur, quòd licita erat eis vsura ad Gentiles, vt patet Deutero. 23. capitulo, cùm dicitur: Non fœneraberis fratri tuo ad vsuram pecuniam, aut fruges, nec quamlibet aliam rem, sed alieno: Ergo non solùm poterant dare ad vsuram Gentilibus, sed etiam Iudæis conuersis de Gentilitate. Ad hoc dicendum est, quòd ad duriciem cordis eorum concessum est: quia fortè si non consentiretur dare ad vsuram Gentilibus, darent ad vsuram Hebræis: sicut permissum fuit eis dare libellum repudij ad duriciem cordis eorum: vt patet Matth. 19. capitulo, scilicet ne occiderent vxores. Sed circa hoc dicendum est, quòd nullus negare potest, quòd Deus nō concesserit Iudæis dare ad vsuram Gentilibus, quia clarè habetur in Deuteronomio, nec hoc negat aliquis Catholicus doctor: sed vtrum licitè possint accipere Iudæi vsuras a Gentilibus dubitant. Et quidam videntur dicere, quòd non erat eis licitum. Sed hoc valde erat durum, & animarum illaqueatiuum, & satis cōtra rationem, de quo latius dicetur Deuter. 23. capitulo, vbi probabitur, quòd licebat Hebræis dare Gentilibus ad vsuram. Dicendum ergo, quòd ex isto text. & ex illo, qui habetur Deuter. 23. capitulo, vsura permittatur Iudæis contra Gentiles: nam licèt supra diximus, quòd in ista litera intelligatur, quòd non solùm benefaciendum sit, & mutuandum Iudæis pauperibus, sed etiam diuitibus, & non solùm Hebræis, sed etiam Gentilibus: tamen litera non loquitur nisi de Hebræis pauperibus, alia autem habentur ex alijs locis. Cùm ergo dicatur, non opprimes eum vsuris, ad ipsum pauperem Hebræum refertur: & sic videtur concessum, quòd Gentilibus dentur vsuræ. Clarius tamen ponitur Deuteron. 23. capitulo, vbi dicitur: quod poterant fœnerari ad vsuram pecuniam, aut fruges alieno. Et ex hoc Iudæi hodie Christianis mutuant pecunias ad vsuras, & non inter se, quia Christianos Gentiles dicunt: cùm non teneant eorum modum, & cæremonias, & putant se nihil peccare in hoc: sed valde falluntur, quia verum est, quòd in tempore, quo stabat vetus testamentum virtute harum duarum legum, quæ indulgebant eis hoc, poterant licitè dare ad vsuras omnibus extraneis: nunc autem quia Christus aduenit, cessauit status veteris testamenti,

Vsura permittit Iudæis cōtra Gentiles.

& omnes illę leges abolitę sunt: ergo non est eis nunc priuilegium, vt possint dare ad vsuras alicui genti: sed quòd mutuent simplum per simplo. Sicut enim si aliquis habet aliquod priuilegium temporale, finito illo temporale expirat priuilegium, & reddit ille, qui erat priuilegiatus ad ius commune: ita cùm vsuras accipere malum esset, non poterant Hebræi aliquo modo eas facere licitas: Deus autem ad duriciam cordis eorum dedit eis in statu legis veteris priuilegium, vt darent Gentilibus ad vsuram. Nunc autem quia illa lex expirauit, etiam priuilegium, quod erat de recipiendis vsuris a Gentilibus, quod erat pars illius totius veteris legis pariter abolitum est. Oportet ergo, vt ipsi Iudæi quondam priuilegiati, nunc redeant ad ius commune, scilicet vt non denta vsuras: nam de iure communi est, non dare vsuras, quia secundum se illicitæ sunt. Et patet, nam ideo prohibuit eas Christus Lucæ 6. capitulo, scilicet mutuum dantes, & nihil inde sperantes. Et si Iudæus non credat Christo, accipiat testimonium legis suæ in Psalmo 13. vbi dicitur, quòd ille habitabit in tabernaculo Dei, qui pecuniam suam non dedit ad vsuram. Si autem vsuræ secundum se licitæ essent, nullo modo ibi prohiberentur, cùm inter alia mala ponantur ibidem. Accipiet etiam aliud firmius testimonium, quia Deuteron. vigesimo tertio capitulo, vetatur pecuniam, aut quidquid alterum dari ad vsuram Hebræo: si autem vsuræ secundum se licitæ essent, nullo modo prohiberentur erga Iudæos. Sed priuilegium, quo poterant recipere vsuras a Gentilibus, iam cum tota ipsa lege extinctum est, ergo & nunc non licebit eis dare ad vsuram alicui genti, sicut tunc non licebat dare ad vsuram Iudæis.

De iure cõi est nõ dare ad vsuras.

Licebat Iudæis vsuras facere cum Gentilibus, & cum conuersis ad Iudaismum.

QVAESTIO. XVII.

CONSIDERANDVM autem, quòd non solùm licebat dare vsuras Gentilibus, qui manebant in Gentilitate, sed etiam Gentilibus conuersis ad Iudaismum, vt patet, quia dicitur Deuteron. vigesimo tertio capitulo. Non fœneraberis fratri tuo ad vsuram pecuniam, aut fruges: nec quamlibet aliam rem, sed alieno: poterant ergo Iudæi cuilibet, qui non erat frater suus, dare ad vsuram. Vocantur autem fratres Hebræorum illi, qui erant ab eodem stipite, scilicet descendentes a Iacob, & quia omnes erant filij illius, licèt mediati, vocabantur inter se fratres: qui autem ad Iudaismum conuersi erant de Gentilitate, non erant fratres eorum, quia non concordabant cum eis descendendo ab eodem stipite: vocabantur ergo isti alieni. Et patet hoc Leuit. vigesimo quinto capitulo: nam fratres vocantur inter se ipsi Hebræi soli: quia dicitur: Si attenuatus frater tuus vendiderit possessiunculam suam, & ipsa lex, quæ ibi subditur, solùm tenet de Hebræis: de Gentilibus autem conuersis ad Iudaismum nullo modo tenet, vt patet in eodem capitulo. Item quia postea dicitur in eodem capitulo: Si paupertate compulsus vendiderit se tibi frater tuus, non eum opprimes seruitute famulorum: hoc autem de solo Iudæo intelligitur: nam vt ponitur in litera sequenti, ibidem vocantur serui, qui de Gentilitate

F sunt, siue conuersi, siue nati a conuersis. Etiam patet hoc, quia non gaudebant eisdem legibus, quantum ad pietatem habendam de eis, conuersi de Gentilibus, & nati de conuersis, cùm remissio debitorum in anno septimo remissionis fieret solis Iudæis ex radice: conuersis autem vel filijs, & cæteris posteris conuersorum non fiebat remissio. Nam si aliquis Iudæus debebat aliquid alteri, & vsque ad annum remissionis non soluebat, in septimo anno debitum remittebatur: tamen si Hebræus mutuaret aliquid conuerso de Gentilitate, non remittebatur debitum in anno septimo remissionis, vt patet Deuteron. decimo quinto capitulo, cùm dicitur: Septimo anno facies remissionem, quæ hoc anno celebrabitur: cui debetur aliquid ab amico, vel proximo, aut fratre suo repetere non poterit, quia annus remissionis domini: a peregrino, & aduena exiges: ciuem, & propinquum repetendi non habebis potestatem. Et sic concedebatur ibi Iudæis ex genere priuilegium, quòd non concedebatur conuersis ad Iudaismum. Item dabatur aliquod priuilegium Iudæis, quod non dabatur conuersis, quia quando vendebatur Iudæus, solùm tenebatur vsque ad annum remissionis septimum, vltra autem nullo modo teneri poterat: si autem venderetur seruus, qui esset conuersus de Gentilitate, non soluebatur in septimo anno remissionis: de hoc Deuteron. decimo quinto capitulo, dicitur: Cùm tibi venditus fuerit frater tuus Hebræus, aut Hebræa: sex annis seruiet tibi, & in septimo anno dimittes eum liberum. Et sic solùm tenet ista lex liberationis in septimo anno quantum ad seruum Hebræum, aut ancillam Hebræam. Ergo si venderetur seruus conuersus de Gentilitate, aut filius conuersorum, non gaudebat hac lege libertatis in septimo anno: & hic etiam patet, quod supra dicebatur, scilicet quòd solus Hebræus, aut Hebræa vocentur fratres. Et sic vsura solùm vetabitur dari Hebræo, vel Hebrææ: quia fratres sunt. Alijs autem nullo modo vetabatur, vt cum eis vsura non acciperetur. Item est aliud, in quo Hebræi habebant legem pietatis, & non conuersi ad Iudaismum, quia dato quòd aliquis seruus Hebræus nollet solui in anno septimo remissionis dicens se diligere dominum suum, & filios suos, & vxorem suam: tamen in anno Iubilæi egrediebatur liber cum filijs suis, & vxore, vt patet Leuit. vigesimo quinto capitulo, cùm dicitur: quòd si per hæc redimi non potuerit egreditur, liber in anno Iubileio cum liberis suis. Si tamen aliquis de conuersis ad Iudaismum vendereturin seruum, erat seruus in perpetuum, cùm dicitur in eodem capitulo: Seruus & ancilla sunt vobis de nationibus, quæ in circuitu vestro sunt, & de aduenis, qui peregrinantur apud vos, & qui ex his nati fuerunt in terra vestra, hos habebitis famulos, & hæreditario iure transmittetis ad posteros, ac possidebitis in æternum: fratres autem vestros filios Israel, non opprimatis per potentiam. Ex hoc etiam clarius patet quod intendebatur, scilicet quòd vsura solùm sit prohibita Hebræis ad alios Hebræos, & non Hebræis conuersis de Gentilitate, vel ad posteros eorum vsque in æternum: nam solis fratribus suis vetabantur dare ad vsuram: sed fratres non erant conuersi de Gentilitate, vel filij conuersorum: ergo eis licebat dare ad vsuram: Antecedens patet, scilicet quòd non sint isti fratres, quia in Leuitico capitulo vigesimo quinto, vbi supra, dictum fuit, quòd de conuersis a Gentilitate, vel de posteris conuersorum debebant accipi serui: sed fratres suos non debe-

Conuersi ad Iudaismũ, & Iudæi ex radice non gaudebant ijsdẽ priuilegijs remissione debitorũ.

Conuersi ad Iudaismũ, & Iudæi ex radice non gaudebant in eodẽ priuilegio, tũ ad liberationem de seruitute.

Conuersi ad Iudaismum non gaudebant priuilegio anni Iubilæi.

debebant accipere in seruos in æternum, & postea exponitur, qui sint isti fratres, & dicitur fratres autem tuos filios Israel, non opprimes per potentiam. *Si pignus à proximo tuo acceperis*. Aliquando mutuantes pignora recipiunt, vel vt tutiores sint, vel vt debitores propter pignoris indigentiam citius ad soluendum moueant: vocatur proximus Hebræus solus, qui est de filijs Israel: ideo ista lex non tenet in Gentilibus, cui aliqua mutuarentur à Iudæis, nec in conuersis ad Iudaismum, nec in posteris conuersorum. Nam dato quòd isti ponerent vestimentum pro pignore apud creditorem, non tenebatur eis reddere creditor in solis occasu, sicut si esset Iudæus, quia lex loquitur de proximo, ipsi autem non sunt proximi. Et patet hoc Deuteronomij decimoquinto capitulo, cùm dicitur: Septimo anno facies remissionem, quę hoc modo cœlebrabitur: cui debetur aliquid ab amico, vel proximo, aut fratre suo, repetere non poterit, quia annus remissionis est domini: à peregrino autem, & aduena exiges, non ergo sunt peregrinus, & aduena proximi. *Acceperis vestimentum*. Hoc intelligitur de homine multum paupere, qui solùm habet vnum vestimentum, quo per diem induitur, & per noctem cubat, vt patet, cùm dicitur: Ipsum enim solùm est, quo operitur indumentum carnis eius, nec habet aliud, in quo dormiat. Vel fortè melius intelligetur de panno in quo dormit per noctem, si solùm habeat vnum pannum, nam aliàs non staret litera, quæ dicit reddendum esse pannum ante solis occasum: nam si vnum esset, quo vteretur in die, & nocte, non solùm oportebat eum retinere per noctem, & dari ei ad solis occasum: sed etiam per diem maximè indigebat, nè nudus esset: nunquam ergo tali pauperi auferendum erat tale vestimentum. Dicendum ergo, quòd istud quod hic vocatur vestimentum non est aliquid, quod ad mensuram corporis fiat induaturque homo illud: sed est quoddam tegumentum nocturnum ad iacendum: nam dicitur: ipsum solùm est, in quo dormit. *Ante solis occasum reddet ei*. Quia in illo dormiturus est, & non habet aliud: si autem non detur ei, oportebit dormire in terra, quod erat impium tenentibus vestimentum eius. Dicunt Hebræi, quòd si istud vestimentum est ad dormiendum, debet ei dare ante solis occasum, vt possit per noctem dormire in eo, & in aurora tollet illud, & iterum ante solis occasum dabit, sic faciendo quousque debitor soluerit. Si autem sit vestimentum, quo per diem vtatur, debet ei tollere ante solis occasum, vel saltem in ipso solis occasu, aut paulum post, & iterum in aurora reddere, & sic quotidie quousque debitor absolutus foret à debito. Sed hoc non videtur rationale: nam in vestimento, quod pertinet ad dormiendum, non sequitur aliquod inconueniens, quòd sic reddatur, sed in vestimento, quod pertinet ad induendum per diem inconuenientia sequuntur, si per diem reddi deberet, & tolli per noctem: nam si vestimentum, quod pertinet ad dormiendum detur creditori, ibit ad eum debitor ante solis occasum, vel in ipso solis occasu, & petet vestimentum suum, dabiturque ei, vt dormiat: deinde in aurora ipse redibit ad creditorem reducens vestimentum, & sic faciet quotidie quousq; soluerit, nihilque laborabit creditor: si autem vestimentum, quod pertinet ad induendum per diem, daretur creditori, necesse erat manere nudum debitorem, & quia nudus per vicos ambulare non debebat, cùm esset inhonestum, & corpori valde nociuum, necesse erat, quòd creditor iret qualibet nocte ad domum debitoris petens vestimentum, & rursus in aurora cogeretur redire illuc ad dandum ei vestimentum,

Expositio Hebræorũ refellitur.

A vt indueretur per diem, & sic faceret quotidie, in quo magis laboraret creditor, quàm si vniuersum debitum remitteret. Item sequebatur aliud inconueniens, & inhonestas, scilicet quòd debitor coram creditore quotidie nudaretur, cùm dare deberet ei vestem suam, & oportebat eum immediatè cubitum petere, quæ satis absurda sunt. Dicendum ergo, quòd solùm intelligitur, vt dicit litera de vestimento ad dormiendum, quod conuenienter tollitur, & redditur, vt supra declaratum est. Sed dices quid ergo fiet, si tolleretur diurnum vestimentum? Respondetur, quòd diurnum vestimentum nunquã tollebatur, si vnicum esset: si autem duo, aut plura dabatur vnum eorum, & non reducebatur vsque ad

Determinatio doctoris.

Quid faciendũ esset si vestimẽtum diurnũ tolleretur.

B solitum debitum: vestimentum, autem nocturnum etiam si vnum solùm esset, tollebatur eo modo, quo declaratum est, nec sequebatur aliquod inconueniẽs. *Ipsum enim solùm est, quo operitur*. Idest non habet aliud coopertorium in nocte: ex quo sequitur, quòd si quis duo, aut tria coopertoria habeat in lecto, potest tolli vnum, vel duo illorum: ita quòd non reddantur vsque ad persolutionem debiti, ni si fortè sit tanta frigiditas nocturna, vt non possit bene manere ademptis omnibus opertorijs præter vnum. Si autem vnum solùm coopertorium habeat, est casus istius legis, nam tunc debet dari ei in sero, & auferri in aurora. Et sic solùm habet ista lex locum in valde pauperibus. *Indumentum carnis eius*. Non intelligas,

C quòd istud sit indumentum carnis ad induendum per diem, sed ad tegendum corpus per noctem, quod patet, quia mandatur dari in solis occasu, quod non fieret si esset indumentum diurnum, & debet ordinari sic ista litera. *Ipsum enim solum est indumentum carnis eius, quo operitur, nec habet aliud in quo dormiat*. Idest licèt istud sit indumentum carnis eius ad noctem. Si tamen esset indumentum ei, quo posset vti per noctem, non redderetur ei illud: sed quia istud solùm est, in quo dormit, debet ei reddi. *Si clamauerit ad me exaudiam eum*. Ponitur hic comminatio ad transgressores legis huius. Nam fortè aliquis mutuans aliquid pauperi habenti vnicum pannum, in quo dormiret per noctem, tolleret illum,

Ordinatio textus.

D & nollet reddere in solis occasu, sicut Deus mandauerat, tunc vero grauatus pauper clamaret ad dominum, nullum alium habens auxiliatorem: Deus autem, quia misericors est videns, pauperem iustè conquerentem exaudiret eum: ista autem exauditio est, vt Deus ageret id quod pauper imprecaretur ei, qui vestimentum dare nolebat tempore, quo mandabat lex, & non ponitur hic quid esset illud, quod Deus inferret ei, qui contra legem detinebat alterius vestimentum: sed videtur quòd esset aliquid per contrapassum, scilicet vt sicut ipse pauperem grauabat, ita ipse pauper efficeretur, & alius grauaret eum, sicut supra dicebatur de conquestione viduarum, scilicet: Viduæ & pupillo non nocebitis: si læseritis eos

E vociferabuntur ad me: & ego audiam clamorem eorum, & indignabitur furor meus, percutiamque vos gladio, & erunt vxores vestræ viduæ, & filij vestri pupilli. *Dijs non detrahes*. Hic ordinatur rationabilis nostra ad maiores, scilicet ad iudices, & potentes, qui nobis præsunt. Ponuntur hic duo verba, scilicet detrahere, & maledicere: detrahere est aliquod malum de aliquo secretè dicere: maledicere est publicè aliquem contumelijs afficere, vel mala ei imprecari, vel multis de aliquo malum dicere. Et vnum datur iudicibus, & aliud principi: sed vtrumque quantum ad quemlibet intelligendum est, scilicet quòd non solùm non debemus detrahere dijs: sed etiam nec debemus eis maledicere. Et non solùm

Differẽtia inter detrahere, & maledicere.

Malū propter se dici non debet cū malū sit: sed ꝓpter aliquā vtilitaté, q̄ inde sequitur.

est vetitum, non maledicere principi, sed etiam non dicere malum de illo in abscondito, quod est detrahere. *Dijs non detrahes*. Dei vocantur hic iudices, vt declaratum fuit in isto capitulo, & in præcedenti, quia loco Dei iudicant: & his non est dicendum malum, nec in abscondito, quod est detrahere, nec in manifesto, quod est maledicere: nam malum dicere malum est, nec malum dici debet propter se, cùm malum sit, sed propter aliquam vtilitatem, cùm exinde sequi potest. Hoc autem est cùm ille, qui malum egit dicitur, vt corrigatur secundum monitionem Euangelicam, vel si ille non suscipit, quòd dicatur Prælato potenti corrigere: dicere autem alijs, qui corrigere non possunt, & ex hoc malam opinionem concipiunt de eo, de quo antea bonam tenuerant, malum est. Et hoc prohibetur Leuit. 19. capit. cùm dicitur: Non sis susurro, vel criminator in populis, & si detrahere secundum se malum est, quantomagis contra Iudices, qui sunt patres nostri, quibus subditi esse debemus, vt ait Petrus in Canonica prima capitulo secundo, scilicet: Subditi estote omni creaturæ propter Deum, siue regi, tanquam præexcellenti, siue ducibus, tanquam à Deo missis, ad laudem bonorum, & pœnam malorum. etiam amplius ad Rom. 13. capit. dicit: Quòd omnis potestas à Deo est, omne autem quod à Deo est ordinatum: obediendum est ergo principibus, & iudicibus, non solùm propter timorem, sed etiam propter conscientiam, vt ait Apostolus: nam sicut magnum peccatum esset, quòd aliquis filius de patre suo detraheret: ita esset si de iudicibus, aut principe detraheret, quia loco patris sunt: imò si quis nomen principis maledixerit, magnam pœnam incurrit, vt si malediceret Papam, sicut patet extra: De clericis maledicis, capitulo primo. *Nec principi populi tui maledices*. Idest non dices malum de rege, qui est dominus regni totius, vel de alijs dominis particularibus: nam nullus de domino suo quidquam mali dicere debet, siue magnus, siue paruus sit: & licèt hic vetetur maledicere, quod est publicè in verba contumeliosa prorumpere: sed etiam detrahere in secreto: sic patet Ecclesiastes decimo capitulo, cùm dicitur: In cogitatione tua regi ne detrahas, & in secreto cubiculi tui ne maledixeris eum, quia auis Cœli portabit vocem tuam, & qui habet pennas annunciabit sententiam. *Decimas tuas atque primitias*.

Quæ bona sunt in solutione decimarum, & primitiarum.

QVAESTIO. XVIII.

HIC ponuntur mixta aliqua præcepta ordinantia hominem in Deum, quantum ad cultum, & sunt quædam obsequia exteriora manifestantia interiorem affectum ad Deum. Et primum est de solutione primitiarum, & decimarum, & proficiebat ista solutio ad duo. Primò, quia soluendo decimas, & primitias de omnibus rebus protestamur Deum esse, qui ista nutriuerit dando pluuiam temporaneā, & serotinam ad inebriandum terram, & fœcundandum, & dando vim germinatiuam seminibus. Hæc namque omnia ab ipso sunt, quod protestari magna Dei laus est, & cultus. Secundò ista proficiebant, quia cùm populus non posset continuè assistere diuinis laudibus, Leuitæ assistebant, & sacerdotes in omnibus ministerijs tabernaculi tam laudando Deum, quàm faciendo sacrificia, & cœteras dispositiones ad

F hæc: ideo quia isti Deo continuè seruientes non poterant insistere laboribus manualibus ad vitæ sustentationem, dari debebat de operibus popularium redditus. Et ista duo inter cœtera principaliter dabantur, scilicet decimæ, & primitię, vt decimę disttibuerentur Leuitis, & primitię cum omnibus alijs redditibus darentur sacerdotibus. De his Numer. decimooctauo capitulo. In Hebræo dicitur hic. *Plenitudinem tuam, & lachrymam*. Per plenitudinem intelligitur abundantia rerum aridarum, vt frugum, & fructuum atque iumentorum. Et hoc tam ad decimas, quàm ad primitias, quia de rebus decimę dari debebant, & primitiæ: per lachrymam intelligitur decimatio, vel solutio decimarum rerum fluentium, vt sunt vinum,

G & cœteri liquores, scilicet oleum, mel, butyrum, & sic de cœteris, & solutio primitiarum. Litera autem translationis Chaldaicæ habet, sicut habet hic litera nostra, scilicet decimas, & primitias. *Non tardabis offerre*. Ille enim qui serò dat, videtur inuitus dare, & donum suum coram domino minus acceptum, quia Deus prius respicit intentionem, quàm munera, vt patet Gene. 4. capit. de oblatione Abel, & Cain, vbi dicitur: Respexit Deus ad Abel, & ad munera eius: ad Cain autem, & ad munera eius non attendit. Item, quia decimę sunt quædam debita, & tanquam debitum exigi possunt, vt patet extra: De decimis, in capitulo Parrochiani: sicut ergo si aliquis alicui debitor sit, & sit constitutum tempus ad

Decimæ tanquam exigi possunt.

H soluendum, & intra illud non soluerit, grauat creditorem, vel eum, cui debetur, licèt non sit creditor: sic illi, qui serò decimas, & primitias soluerent, Sacerdotes atque Leuitas, quibus ista ex iure debita erant grauarent: debebant ergo Israelitæ cito decimas atque primitias offerre Deo. Quomodo autem decimæ tres in veteri testamento soluendæ erant, & qualiter primitię, habetur Deuter. 12. & 15. capitulo. vbi latius dicam. *Primogenitum filiorum tuorum dabis mihi*. Apud antiquos ex quo homines specialiter colere Deum inceperunt, quædam religionis forma inoleuit, vt primogenitus cuiuslibet viri esset Sacerdos Dei. De prima ætate, de qua modicum in sacra scriptura habetur, non constat fuisse iste modus: imò po-

In prima ętate indifferéter homines sacrificia offerebant.

I tius videtur fuisse oppositum: nam officium sacerdotum erat immolare Deo victimas: sed constat, quòd primi duo fratres Abel, & Cain non tenuerunt istam religionis formam: nam cùm Cain primogenitus foret, ei sacerdotale officium atque dignitas soli competebat: sed non sic fuit, quia vterque domino obtulit victimas suas: & sicut fuit de istis duobus fratribus, ita videtur fuisse fortè in eadem ætate de cœteris. In secunda autem ætate iste ordo distinctus fuit: nam Sem filius Noè, qui licèt secundum carnem primogenitus non esset, primogenituræ tamen iura sortitus propter Christum inde descensurum sacerdotium accepit: nam vocatur sacerdos Dei altissimi, vt patet Gen. 14. capitu. deinde alij, qui primogeniti fue-

In secunda ætate primogeniti in sacerdotes ordinati sunt.

K runt in populo Sancto Sacerdotalia iura assumebant, & specialiter applicabātur ad cultum Dei in omnibus sacrificijs, & cœremonijs: durauit autem hoc vsque ad tempus, quo Deus separauit sibi totam Tribum Leui ad ministrandum sibi loco omnium primogenitorum totius populi, vt patet Numer. 3. & 4. & 8. capitulo. Et primogenitos Israelitarum, qui superauerunt à numero Leuitarum, idest qui excesserunt numerum Leuitarum, redempti sunt quilibet quinque siclis, vt patet Numer. tertio capitulo. Cùm autem ista lex data est, nondum fuerat facta distinctio Tribus Leuiticæ ad cultum Dei à cętera multitudine. Nam ista lex data fuit in primo anno exitus de Aegypto in principio mensis tertij, diuisio autem Leuitarum

rum à reliqua multitudine fuit facta secundo anno exitus de Aegypto mense primo. Antecedens patet, quia ista lex de dandis primogenitis ante fuit data populo, quàm darentur tabulæ legis, nam infra 32.& 34.cap. fit mentio quomodo Moyses duxerit tabulas, & hoc fuit satis post dationem legis in primo anno: nam secundum quosdam à primo die, quo Moyses ascendit ad Dominum, vt portaret tabulas, vsquequo venit, transierunt dies centum, & viginti: secundum alios transierunt octuaginta, & aliqui plures, qui fortè essent minus, quàm nonaginta, de quo dicetur infra 33. capit. Sed ista lex fuit data immediatè postquàm Deus in monte Sinai dedit decem præcepta: nam, vt patet supra vigesimo capitulo, postquàm illa decem præcepta dicta sunt sonante tuba, recessit totus populus, qui erat in castra, & Moyses mansit cum Domino: nam Dominus vocauit eum, & ipse ascendit ad caliginem vbi erat Deus. Et tunc sequitur ibidem, quòd Deus intellexit ei sub silentio dicere ista præcepta cœremonialia, & iudicialia, quibus dictis descendit Moyses de monte, & coram toto populo præposuit omnia præcepta hæc, vt patet infra 24.cap. cùm ergo lex data fuerit die tertia mensis tertij, vt declarauimus supra 19. cap. fortè fuit ista publicata cum cœteris mandatis in die quarta, vel fortè in eodem die tertio mensis tertij: fuit autem diuisio Leuitarum ad cultum Dei facta in mense primo anni secundi exitus de Aegypto, vt patet Numeri tertio capitulo, continuando ad ea, quæ dicuntur Numer. capit. primo. Ergo per decem menses, vel quasi fuit data ista lex de primogenitorum oblatione, vel separatione ad cultum Dei. Et non dicitur hic, vt quidam putauerunt de redemptione primogenitorum: nam tunc primogenita Israelis redimi debuerunt, cùm tollebatur eis illa obligatio qua tenebantur ad Deum, scilicet vt essent specialiter ministri eius: sed ista obligatio nunquam ablata est donec Leuitæ dati sunt loco totius populi, vt dicitur Numer. tertio capitulo: ergo antequàm Tribus Leuitica separaretur in partem domini, non debebant redimi primogeniti Israelitarum, sed applicari Deo. Nam tunc sequerentur duo inconuenientia: primum quòd Deus nullum ministrū haberet, nam si omnes primogeniti redimerentur, non esset alius, qui posset Deo debitè ministrare. Secundum inconueniens, quòd non esset cui ista redemptio daretur: nam pro quolibet primogenito, cùm redimebatur, dabantur quinque sicli: si autem nullus minister Dei maneret redemptis omnibus primogenitis, vt supra concludebatur, non esset qui reciperet istud precium: ergo non poterant redimi, nec debebant primogeniti Israelitarum ante diuisionem Leuiticæ tribus à cœteris, & applicatione ad cultum Diuinum: sed ista separatio fuit facta post dationem istius legis, quasi per decem menses: ergo ista lex non potest intelligi de redemptione primogenitorum, sed de applicatione ad Deum: quia tamen postea facta fuit separatio Leuiticæ tribus ad ministrandum Deo, & omnes primogeniti totius Israelis ab hoc onere, & honore absoluti atque priuati sunt, & mādatum fuit, quòd deinceps redimerentur. Obligatio quam causabat ista lex in primogenitis Hebræorum ad hoc, ꝙ separarentur ad cultum Dei, incepit esse in eis ad hoc, quod redimerentur, & sic in toto processu veteris testamenti tenuit aliam obligationem, quàm eam, quā tenuit ex prima institutione. *Primogenitum filiorum tuorum dabis mihi.* Ad totum Israel est istud mandatum, vt faciant primogenitos suos ministros domini, quia tamen Deus despexit omnes primogenitos Israelis, & elegit primogenitos leuiticæ tribus cum tota tribu, isti successerunt in cultu Dei alio modo,

Ista lex nō fuit de redemptiō: primogenitorū, vt q̄dā existimarunt.

A scilicet quia Deus inhabilitauerat ad ministrandum sibi per se, fecit, vt pro eis daretur precium, de quo sustentarentur alij primogeniti, qui successerunt loco eorū, scilicet omnes Leuitæ tam primogeniti, quàm non primogeniti: nam omnes reputabantur vt primogeniti. Ista autem pecunia, quæ dabatur de redemptione primogenitorum cedebat in ius sacerdotum, vt patet Numer. decimooctauo capitulo. *De bobus quoque, & ouibus similiter facies.* Nam sicut primogeniti hominum applicabantur Deo, vt sacerdotes: ita primogeniti pecorum applicabantur, vt sacrificia: causa namque erat, quia Deus in Aegypto occiderat omnia primogenita Aegyptiorum ab homine vsque ad pecus, vt patet supra vndecimo, & duodecimo, & liberauit omnia primogenita Hebræorū,
B ita vt nullus de Hebræis, aut de rebus suis perierit: ideo erant omnia ista primogenita obligata, & debebant Deo vitam suam, quia nisi ipse liberasset, angelus percutiens omnia destruxisset: sed Deus non finebat angelum percutientem intrare in domos Hebræorum, nec tangere aliquid ad eos pertinens, vt patet supra decimosecundo capitulo: rationabile ergo fuit, vt ista Deo dicarentur: & ista causa exprimitur supra decimotertio capitulo, vbi ponitur istud præceptum latius. *De bobus, & ouibus.* Non solùm de istis erant primogenita offerenda, sed etiam de alijs, vt de capris: nam capræ animalia immolatitia sunt: sola nāque hæc immolatitia ponuntur, vt patet Leuit.1. cap.
C scilicet, bos, ouis, & capra: primogenita autem horum, non quælibet offerenda erant, sed sola masculina, vt patet supra decimotertio capitulo, vbi masculinum aperiens vuluam sanctificari iubetur: de animalibus autem immundis, & non immolatitijs vnum redimebatur, & non immolabatur, scilicet asinus, & si non susciperet redemptionem occidebatur, vt patet supra decimotertio capitulo: qualiter autem ista redemptio primogenitorum facienda est, vel de quibus animalibus supra decimotertio capitulo, latè declaratum est. *Septem diebus sit cum matre sua.* Idest si ista primogenita bouum, & ouium, atque caprarum dari debuerint ad immolandum mihi: septem diebus erunt, cum matre sua suggendo vbera. *Die*
D *octauo reddes illum mihi.* Et postquàm offerebatur in die octauo, aut post diem octauum offerebatur domino in holocaustum. Et non erat hoc de iure sacerdotum, ita quòd ipsi acciperent primogenita bouum, & ouium, caprarumque pro seipsis: sed debebant facere immolari, & sub ista conditione dedit eis Deus iura primogenituræ, vt patet Numer. decimooctauo capitulo, cùm dicitur: Primogenitum autem ouis, bouis, & capræ, non facies redimi. & subiungitur ibi quomodo immolari debebant eorum carnibus incensis, & sanguine fuso circa altare. Et quando dicitur, quòd octaua die portabitur primogenitum bouis, aut capræ, vel ouis ad dominum, non est intelligendum de necessitate, quòd illa die obligarentur adducere: sed est sensus, quòd necessarium erat primo-
E genita pecorum manere per dies septem apud matrē, & in die octauo poterat portari sacrificandum ad dominum: sed nō erat necesse, ꝙ die octauo portaretur. Rabbi Salomon aliter intelligit istam literam cum dicitur. *De bobus quoque, & ouibus similiter facies.* Idest sicut primogenitum hominis post mensem, & amplius redimendum erat: ita primogenita animalium post mensem erant offerenda: nam primogenitum bouis post mensem dicit debere immolari, primogenitum verò ouis post quinquaginta dies. Cum autem dicitur, quòd. *Septem diebus sit cum matre.* Refert ipse ad sacerdotes: nam sacerdotes offerebant alia sacrificia multa præter primogenitum animalium, &

Animalia immolatitia, bos, ouis, & capra.

Opinio Rabbi Salomō reijcitur.

de illis mandabatur, quòd nullum animal ante diem octauam immolaretur, sed posset immolari in octaua. Sed ista expositio non conuenit, quia hic oportet assignare vnitatem sententiæ, cùm non varietur locutio, nec persona, ad quam dirigitur. Item, quòd quando hic dicitur, *De bobus autem, & ouibus similiter facies*, necesse est referri ad immediatè dictum, vt supra dicebatur, *Primogenitum tuum dabis mihi*. Ergo oportet sic intelligi, scilicet quòd sicut primogenitum tuum debes mihi dare, similiter facies de bobus, & ouibus, idest etiam dabis mihi primogenitum ouis, & bouis. Si autem poneretur hic aliquod tempus, in quo dari deberet primogenitum hominis, & subiungeretur de bobus quoque & ouibus similiter facies, poterat aliquo modo intelligi, quòd in tali tempore, vel æquali darentur primogenita pecorum, & primogenita hominum. Sed hic solùm ponitur, quòd deberent dari primogenita hominum Deo: ergo necesse erit id quod subiungitur ad id solùm referri, scilicet, de bobus quoque & ouibus similiter facies, idest sicut dedisti primogenita hominum, ita dabis primogenita pecorum: quod autem sequitur. *Septem diebus erit cum matre sua*. Refertur ad tempus obligationis horum, scilicet quòd ante illud tempus non possint offerri, nec immolari, & postea sic. Quare autem ante octauum diem non poterat, vel non debebat primogenitum pecorum offerri Deo, ratio est ipsa teneritudo carnis: nam Dei perfecta sunt opera, vt patet Deuteronomij trigesimosecundo capitulo; ideo vult sibi perfecta offerri, & ob hoc vetuit offerri fœminina, nisi in certis casibus pro peccato: ea autem, quæ ei immolabantur, voluit esse masculina: sic ergo cùm ante octauum diem natiuitatis pecora sint imperfecta propter magnam teneritudinem, ita quòd magis sunt lac, quàm caro, & est substantia multum limosa, in die autem octauo consolidatur caro, & tunc animal perfectum dicitur, & licet illud immolare. Et hæc eadem causa literalis erat, quare infans ante octauum diem non circuncidebatur, quia ita erat tener, quòd periculum mortis magnum erat: cùm autem esset octo dierum, solidabatur caro, & non erat periculum in circuncidendo. *Viri sancti eritis mihi*. Hic hortatur Deus omnes Hebræos ad munditiam, & hoc tam secundum corpus, quàm secundum animam. *Viri sancti eritis mihi*. Idest facite, vt sitis viri mundi, atque immaculati coram me: sanctus namque multa signata habet: quorum vnum est signare munditiam, & huic consonat nomen sanctitatis in Græco: nam Græce agios sanctus dicitur, agios autem deriuatur ab, à, quod est sine, & ge, quod est terra, quia sine terra nullas fœces habens terrenæ sorditudinis: & sic volebat Deus esse istos Hebræos ab omni pollutione se motos tam in anima, quàm corpore: decebat enim hoc valde, vt ille populus, de quo Christus descensurus erat, magna puritate polleret, nè immunditijs animæ & carnis se commacularet, vt faciebat stulta Gentilitas. *Carnem quæ à bestijs prægustata fuerit non comedetis*. Posuerat generaliter sectandam esse omnem mundiciam, hic determinat particulariter solùm ponens vnam, sed multę aliæ ponuntur Leuit. 11. & 14. & 15. & Num. 19. capit. & ista mundicia est, quòd non comedant carnem captam à bestia, quàm bestia comedere inceperit. Videtur namque esse aliquid declinans aliquo modo à mundicia, quòd homines comedant id, quod canes, vel alia animalia comedere inceperunt; ideo non licèt Iudæis comedere carnes in venatione canum acceptas, vel in venatione auiū, vt asturconum, aut accipitrum, quia omnia ista animalia prægustant aliquid eius animalis, quod occi-

Quare ante octauū diem non poterat aliquod pec' immolari.

Quid sanctū sonet.

F dunt. De venatione, aūt vel aucupio nihil comedere licebit eis, nisi quod ipsi per se cœperint percutiendo sagitta, aut telo, vel aliàs, aut capiendo in decipulis. Et non solùm non comedunt carnem prægustatam à bestia, idest cuius partem aliqua bestia prægustauerit, sed etiam illud animal, quod ab alio occisum sit, etiam si non prægustatum sit, non comedent, vt si bos cornupeta occiderit bouem, vel occiderit ouē, nihil comeditur de illo: bos tamen non prægustat carnem alterius bouis, sed solo cornu transfodit; ideo in Hebræo dicitur carnem, quæ à bestia fuerit dissipata. Dissipatum dicitur occisum, aut laniatum, vel defloratum. Cùm autem vnum animal occidit aliud, etiam si non prægustet dissipat illud, idest aliquo modo laniat, atque deturpat. G *Sed proijcietis canibus*. Poterant tamen accipere pellem ad vsus suos, & aruinā, quæ operit vitalia ad faciendum lucernam, vel liniendum quidpiam, comedere autem qualitercunque nihil de illo poterant. Quia autem possent aliquam vtilitatem de talibus animalibus occisis à bestijs, & prægustatis, vel non prægustatis habere, patet in capitulo præcedenti, vbi si bos cornupeta inscio domino, quòd bos cornupeta esset, occideret bouem alterius, bouem viuum cornupetentem vendebant, & diuidebant inter se precium, bouem autem mortuū inter se dispartiebant. Si tamen nullam vtilitatem de ipso habituri erant, non oporteret eum dispartiri inter se. Cùm autem carnes taliter à bestia captę essent, H atque prægustatæ, dato quòd non occideretur à bestia, non poterant comedi: verbi gratia. Si canes ceruum, aut bouem vulnerauissent, vel lupi, vt assolet, quòd viuentium animalium partes rapiant, & postea illa animalia ab hominibus occidantur: adhuc non licebat illas carnes comedere, quia à bestia prægustatæ essent: nisi fortè animal cuius partem carnium comedissent canes, aut lupi, & postea sanaretur, alięque carnes in præcedentium loco succederent, comedi poterat, quia iam nihil manebat ibi à bestijs dissipatum, deturpatum, aut prægustatum. Cùm autem dicitur hic, quòd debebat dari canibus, intelligunt Iudæi, quòd vendere poterant Gentilibus, qui vocantur canes, sic enim nominauit eos Christus Matthæi I decimoquinto capitulo. Non licet sumere panem filiorum, & dare canibus. & loquebatur ibi de muliere Chananæa. Sed hæc sub metaphora dicuntur: scriptura autem in condendo leges, non vtitur metaphoris, vt præcedenti capitulo diximus, & in isto. Ideo nullo modo dicendum est, quòd Deus dans legem istam, intelligeret, quòd per canes intelligerentur Gentiles, sed ipsa animalia, quæ ita vocantur. Quia autem possent vendere istas carnes Gentilibus satis notum est, quia Gentiles non faciebant differentiam inter carnes occisas à bestijs, vel à nobis: ideo comederent eas, sicut & nos, qui comedimus carnes in venatione assumptas à canibus, vel ab auibus venatricibus: sed non ideo poterant istas carnes vendere Gen-K tilibus, quia dicitur hic, sed proijcietis canibus, quia dato, quòd solùm diceretur, carnem, quæ prægustata fuerit à bestia, non comedetis, poterant eas vendere Gentilibus: si tamen aliquis bos cornupeta esset, qui occidisset aliquem hominem, non poterat vendi Gentilibus, sed lapidibus opprimebatur, & permittebatur, quòd canes illum comederent, aut bestiæ agri, aut putredine contabesceret.

Litera Hebræa.

Expositio Hebræorū.

Iudæi carnes à bestijs prægustatas poterāt Gentilibus vendere.

CAPI-

CAPITVLVM XXIII.

NON suscipies vocem mendacij: nec iunges manum tuam, vt pro impio dicas falsum testimoniū. Nō sequeris turbam ad faciendum malum: nec in iudicio, plurimorum acquiesces sententiæ, vt à vero deuies. Pauperis quoque non misereberis in iudicio. Si occurreris boui inimici tui, aut asino erranti, reduc ad eum. Si videris asinum odientis te iacere sub onere, non pertransibis, sed subleuabis cum eo. Non declinabis in iudicium pauperis. Mendacium fugies. Insontem, & iustum non occides, quia auersor impium. Nec accipies munera, quæ etiam excęcant prudentes, & subuertunt verba iustorum. Peregrino molestus non eris. Scitis enim aduenarum animas, quia & ipsi peregrini fuistis ī terra Aegypti.

Non suscipies. In superiori parte ponebantur pręcepta iudicialia atque cœremonialia directiua rationis nostræ tam in Deum, quàm in homines: hic subiunguntur alia eiusdem conditionis, & diuiditur in duas partes. Primò ponuntur præcepta dirigentia rationē, secundò admonet Deus ad legis obseruationem ibid. *Ecce ego mittam*. Prima in duas, quia primò ponuntur præcepta directiua in actibus iudicialibus: secundò præcepta directiua in cœremonijs legalibus: secunda ibid. *Sex annis*. Circa primum ponitur ordinatio iudicum, & ordinantur quantum ad multa: primò quantum ad modum audiendi, secundò circa modum testes recipiendi, tertiò circa formam sententiandi: secunda ibi. *Nè iungas manum*. Tertia. *Non sequeris turbam*.

De Officio Iudicis.

QVAESTIO PRIMA.

CIRCA primum ordinantur iudices in modo audiendi partes, ita vt non audiant vnam sine altera, nec suscipiant testes altera nesciente, nec sententient in causa: nam cum vna pars sola auditur, multa mendacia contingit dici, & causa valde inutiliter tractatur, & sic dicitur. *Non suscipies vocem mendacij*. Idest non audies vnam partem volentem litigare, alia non præsente, quia illa tunc vocem mendacij habebit, scilicet quòd loquitur mendacia multa. Vel posset referri ad testes falsos, scilicet quòd non suscipias vocem mendacij, idest non suscipias vocem testium, quos scis mentiri, sed fac, vt repellantur à testificando fortè partem secrete instruendo, vt talem, vel talem ponat exceptionem, vt sic a testificando repellantur. Vel si potest ipse diligentius inuestigare, vt accipiat eos in aliqua contradictione aut varietate, propter quam testimonia nihil valeant, & sic liberetur innocens. Si au-

A tem ista falsitas testimonij sit in causa pecuniaria, non tantum curandum est, nec debet facere iudex instruendo partem, vt aliquid contra testes obijciatur propter quod infametur, quia melius est vnius pecunias perdi, quàm famam multorum: imò melius est multorum pecunias perdi, quàm famam vnius. Si autem sit causa criminalis, in qua debeat capitalis ferri sententia, falso testimonio recepto poterit alia facere iudex, de quibus infra dicetur. Posset autem adhuc ista litera melius conuenientius reduci ad modum audiendi iudicis, vt non audiat vnam partem sine altera secundum aliam literam, quæ habet. *Non suscipies vocem vanitatis.* Vanum sicut magis declarauimus supra vigesimo capitulo, dicitur id, quod non habet finem, idest quod **Vanum quid sit.**

B non ad aliquem finem, vel id quod fit ad aliquem finem, & tñ non consequitur eum. De primo, vt si quis non attendens moueat manum, aut pedem, aut scribat in terra, vel faciat aliquid alterum, est vanum, quia agens non intendit idem habere aliquem finem. Secundò modo vocatur aliquid vanum, vt si aliquis ambulat solùm vt sanetur, & non sanatur, ambulatio vana est. Sic enim in pręsenti auditio vnius partis sine altera vana est: nam audire partes est ad dirimendum litigia per sententiam diffinitiuam, sed audiendo vnam partem nunquàm poterunt dirimi litigia, quia ex illo auditu non potest ferri sententia diffinitiua, nec aliqua alia, cùm nondum sit iudicium inchoatum; ideo cùm venerit alia pars, oportet incipere iudicium. Vanum

C ergo fuit audire vnam partem solam. Non ergo debet suscipi vox vanitatis, idest non debet suscipi, vel audiri vna pars volens absente alia proponere actionem suam, quia talis vox vana, & inutilis est, cùm non consequatur finem intentum in iudicio. *Nec iungas manum*. Hic secundò ordinatur iudex in modo recipiendi testes, & datur regula quales debeant esse testes, scilicet quòd nullus testis debeat promittere alicui habenti causam malam iurare falsum pro eo, vt recipiat pecuniam, vel propter aliquem alium fauorem. *Nec iungas manum tuam.* Idest non iures, vel promittas. Iste modus transumptus est à modo, qui habetur in pactis humanis, quia quando vnus se confœderat alteri, vel faciendo iuramentum, vel non faciendo, iungit

D cum eo manum, idest dat ei manum promittendo, quòd firmiter tenebitur pactum illud. In Hebræo dr̃. *Non leuabis manum*. Et est sensus, idest non iurabis: nam modus loquendi linguæ Hebraicæ fuit, vt pro iuramento diceret eleuatio manus. Et sic patet de Deo, qui sæpe dicitur in sacra scriptura, quòd iurauerit Abraham, & Isaac, & Iacob semini eorum dare terram fluentem lacte, & melle manantem. Et alibi dicitur, quòd leuauit manum suam, vt daret terrā illam ipsis. Sic patet supra 6. cap. nam dicitur: Pepigique cum eis fędus, vt darem illis terram Chanaan terram peregrinationis suæ, in qua fuerunt aduenæ, & postea cùm repetatur idem in eodem capitulo dicitur: Et scietis, quòd ego sum Dominus Deus vester, qui eduxerim vos de Ergastulo Aegyptiorum, & induxerim in ter-

E ram super quam leuaui manum meam, vt darem eam Abraham, Isaac, & Iacob: daboque illam vobis possidendam. Ecce qualiter accipitur pro eodem leuare manum, & iurare, qa in eodem capitulo dicitur, quòd Deus iurauerit dare illis terram illam, & quòd leuauerit manum suam, vt daret eis terram illam. *Vt pro impio dicas falsum testimonium*. Idest non promittas impio, ꝙ pro eo eris falsus testis. In Hebręo dr̃. *Ad essendum falsus testis.* Et tunc potest esse ista litera Amphybologiā patiens propter illud gerundium essendū, cui potest dari duplex suppositū. Vno mō, ꝙ actus huius pnominis, tu, ibi intellectus, sit suppositum gerūdij. Alio modo, ꝙ actus pronominis, ipse, ipsa, ipsum, sit suppositum. **Litera Hebræa.** **1. Expositio.**

Si accipiatur primo modo, debet sic intelligi, non pones manum cum impio ad essendum testem, idest ꝙ tu non promittes impio, quòd eris falsus testis pro eo. Si autem ponitur alio modo suppositum, debet sic exprimi: Non iunges manum cum impio ad essendum ipsum falsum testem, & tunc est sensus, non iurabis, vel non promittes aliquid impio, vt ipse sit pro te falsus testis: & hoc dicitur de impio, quia si fortè aliquis vellet habere testes, qui pro fauore eius falsè testificarentur, non poterat habere de bonis: nam licèt iret ad bonos, & promitteret dona, vel actualiter tribueret, ipsi talia negligerent, & detestarentur. Si tamen malis talia daret, aut promitteret impijs, ipsi faciliter iurarent; ideo vetatur ne ad impios eatur promittendo eis munera, vt falsò iurent. Et similes Amphybologiæ fiunt in infinitiuis, vt si dicatur, aio te Pyrrhum Romanos vincere posse. Nam vbique est idem principium ad causandum Amphybologiam, scilicet varietas suppositi infiniti, vel gerundij, & in quocunque sensu istorum vetitum est: nam siue nos iungamus manum cum impijs ad testificandum pro eis impiè, siue demus impijs pecunias, aut promittamus, vt in causa nostra falsi testes sint, malum est, & Deo detestabile. Et hoc maximè est prohibitum iudicibus, nè dent, aut ꝑmittant pecunias falsis testibus, vel non inducant eos ad falsè testificandũ, sicut fecerunt iudices Samarię, q ad mandatum Iezabel reginæ posuerunt falsos testes, vt starent cõtra Naboth testificantes eum reum mortis, vt sic regina haberet vineam eius, & sic factum est: mortuusque est Naboth per iniquos testes, vt patet 3. Reg. cap. 21. *Non sequeris turbam.* Hic ponitur tertium, in quo informatur iudex, vt in sententiando, qui est vltimus actus iudicialis, bene se habeat, & ponuntur plura documenta. Primum est contra id, quod est maximè perturbatiuum recti iudicij: solent namque aliqui propter fauores sententiã à rectitudine iustitiæ distorquere: & in hoc nihil est, quod magis turbet, quàm quando multi sunt ad vnam partem, & vnus solus in oppositum: quantomagis si totus populus est in oppositum? Ponitur ergo non esse deuiandum à veritate iudicij, quando totus populus est contrarius. Secundò ponitur non esse recedendum à veritate, quando multi sunt contrarij. Primò dicit hic. *Non sequeris turbam.* Idest totum populum, aut communitatem, vel societatem, vel maiorem partem horum. *Ad faciendum malum.* Idest si malum esse faciendum iudicat. Si enim omnes iudicent aliquem, qui nõ est reus mortis, occidi, vel quia fortè nesciunt legem, aut veritatem causæ, vel si ista sciunt, quia desiderant illum occidi, iudicant esse occidendum, cùm vulgus faciliter moueatur, & sit valde instabilis. Sed argues, quia ait Cato.

Documenta iudicũ.

Iudicium populi nunquam contempseris vnus.

Idest si vnus homo est, nunquam debet spernere omnium sententiam concordantem. Et fundamentum huius est, quia intellectus noster fertur in verum, vt est speculatiuus, & fertur in bonum inquantum est practicus, non quidem quòd deferatur aliquo modo in bonum, sed quòd consiliarius voluntatis est inquantum est practicus ipsius voluntatis, quæ tendit in bonũ tanquam obiectum suum, ideo intellectus naturaliter fertur in speculabilibus in verum, & vbi verum cognouerit manifestè, non curat de alicuius opinione, aut fauore: quia tamen aliquando de veritate dubium est, & ex defectu intellectus nostri arbitramur illud verum esse, quod falsum: credendum est, quòd citius possit vnus intellectus errare, quàm multi, & tunc assentiendum est pluribus circa eandem opinionem speculatiuam. Sicut autem est in speculatiuis, ita est in practicis: nam si intellectus noster clarè aliquid

Quomodo intellectus voluntatis consiliarius est.

F bonum esse videat, ita quòd nullum dubium intercidat, propter nullius opinionem mouebitur, quia illud est suum bonum: quia tamen maximè circa agibilia sunt multæ dubietates, in his facilius contingit vnum intellectum errare, quàm multos; ideo multis assentiendum est.

Quando aliquis debet toti populo consentire, vel eidem repugnare.

QVAESTIO. II.

ET sic circa hoc distinguendum est ad videndum quando populo assentire debemus, aut quando
G non, quia si id quod populus sententiat, est manifestè verum, de quo nullus dubitat, siue in speculatiuis, siue in practicis, & maximè circa practica, & tunc assentiendum est non solùm, quia communitas dicit, sed etiam si nullus diceret: nam verum est connatum intellectui, ideo vbicunque inueniat illud, & cognoscat esse verum, feretur in illud. Si autem id, quod populus sententiat, est manifestè iniquum, aut falsum, non est standum populo, si nobis cognitum sit clarè, quòd totus populus errat, & in isto casu intelligitur ista lex, scilicet. Non sequeris turbam ad faciendum malum, idest si clare sit malum aliquid, nõ sequeris illud etiam si tota turba sententiet. Si autem id, quod populus sententiat est dubium, ita quòd non magis videtur de bono, quàm de malo, discendendum nõ est
H à iudicio totius populi. Et licèt aliquis habet opinionem contrariam, quæ sibi magis videtur, non tamen ei clare patet, quid sit bonum, aut malum: debet sequi populi sententiam, & in hoc fauetur populo magisquam vni singulari personæ. Nam si esset vna singularis persona, non esset necesse saltem ad honestatem fauere ei, & ideo est, quia maioris auctoritatis est totus populus simul, quàm aliqua persona de populo, & in hoc casu intelligitur dictum Catonis.

Iudicium populi nunquam contempseris vnus.

Magna namque præsumptio est, quòd in rebus dubijs magis aliquis suo sensui confidat, quàm totius po-
I puli sententię; ideo quòd circa res dubias aliquis vnus totius populi contemnat sententiam malum est, secus autem in casibus supra positis. *Nec in iudicio plurimorum.* Hic ponitur secundum, scilicet quòd non debeat aliquis deuiare propter multos: nam sicut opinio totius populi fortis est, ita opinio plurium contra vnum: tamen si multi falsum, & iniquum dicant, opinioni eorum non est standum. Nam si toti populo aliquid quod constat esse falsum, vel iniquum dicenti, non debet iudex consentire; ita & à fortiori non debet cõsentire, qui iudex est, & quilibet alius quando multi malum asserunt faciendum. In Hebręo habetur istud quasi sub vna sententia, scilicet non declinabis post multos ad malum, nec respondebis post rabbi, idest
K magistros ad peccandum, vel ad obliquandum. Prima est quantum ad populares, scilicet quòd si aliquis sit iudex, non debet male iudicare, etiam si tota multitudo male iudicari velit. Secunda est ad indices, quando vnus eorum verum scit, & bonum, & vt complaceat sententiæ aliorum subiicet illud, & distorquet à verò, sicut accidit in iudicibus, qui multi sunt, & omnes concordant in vnam sententiam, & sunt viri magnæ auctoritatis; si sit aliquis, qui non sit tantæ auctoritatis, & cognoscat veritatem inter eos, non debet consentire falsitati, vel malo, quod alij facere volunt, licèt sit magnæ auctoritatis, sed potius dissentire, & in hoc magna virtus constantiæ est, cùm quis boni non destruendi zelo multis repugnat.

...gnæ cõ ...antię est ...pugnare ...ultis ho... ...inio' ma ...gę aucto- ...tatis ma- ...o consen- ...tientibus.

Sunt autem aliqui iactantes, & glorię cupidi, qui vt sapientes ab omnibus videantur ab omnibus discordare laborant, vt soli ipsi verum dicere videantur. Et hæc nequam cogitatio atque pertinacia est. Repugnare tñ omnibus, & magnis viris non desiderio discordandi ab eis, sed defendendi veritatem laudabile est. Et propter hoc in politijs bene ordinatis, aut in vniuersitatibus, quando debent videri aliqua facta pertinentia ad genus deliberatiuum, vel iudiciale, & sunt multi, quorum consilio, & sententia res fieri debet, incipiunt primò illi, qui minoris auctoritatis sunt, vt si maiores primò dicerent, minores fortè propter eorum auctoritatem ab ipsorum dictis non deuiarent, quod vtiq; multum cõtrarium est veritati inquirendæ, & ordinationi rectę politiæ: Et hoc modo omnium sententia habetur, & non permutatur sententia vnius ex sententia alterius: maiores non permutantur audiendo minores, mutarentur tñ minores à sua intentione audita maiorum sententia. Dato tamen quòd contingat vnum solum iudicem tenere veram sententiam ſm suam consciẽtiam, & videat cœteros multos quidem in malam conformiter cõuenire sententiam, repugnare debet. *Vt à vero deuies.* Quasi dicat, consentire in iudicio. Sentire multorum iudicium nõ est malum, si solùm hoc sit: sed concordare multis, vt deuietur à vero malũ est, & tenetur hic, vt, cõsecutiue, qa nullus deuiat à bono propter deuiare, nec consentit male agentibus ex hac intentione motus, vt male agat: quia malum secundũ se non est intentum, cùm non sit volibile, sed tenetur consecutiuè. Et tunc est sensus, quòd aliquis in iudicio assentit concupiscentiæ, & sententiæ multorum, vt à vero deuiet, idest, & cõsentiendo isti sententiæ deuiat à veritate, & scit se deuiare, & hoc etiam peccatum ẽ. Nam licèt malum secundum se non eligatur, eligitur tamen id, qđ scitur esse malum, & deuiatio à veritate.

Sẽtire multorũ iudiciũ nõ est malum.

Pauperis quoque non misereberis in negotio. Hic quarto iudices ordinãtur in actibus iudicialibus circa discretionẽ personarum: nam oportet attendere conditiones personarum, qa nõ eodem mõ in omnibus agendum est. Et dicit quòd non est miserendum pauperis in negocio, idest licèt aliquis pauper cùm fuerit in iudicio, nõ est miserendum eius, qa pauper, & quòd propter paupertatẽ suam distorqueatur iudex à rectitudine legis, & iustitiæ, vtpotè, siquis pauper debuerit alicui centũ, & conueniatur coram iudice atq; probetur debitum, non debet iudex dicere determinando, quòd nihil soluat, quia pauper: sed condemnabitur ad soluendum, siue pauper, siue diues fuerit. Si autem habeat, vel non habeat ad soluẽdum, in potestate eius, cui aliquid debetur, est remittere debitum, vel nõ remittere. Etiam si aliquis pauper atque miserabilis furaretur, aut fornicaretur, aut quodlibet alterum crimen committeret, propter quod capite plectendus est, non debet ideo iudex eum absoluere à delicto, quia pauper est.

Quare lex ista de non miserendo pauperi in iudicio ponitur.

QVAESTIO. III.

PONITVR autem ista lex, quia fortè aliqui iudices considerantes conditionem miserabilem pauperum eos absoluerẽt in iudicio ab impetitione actorum, vel accusatorũ, maximè circa causas pecuniarias: & hoc quia Deus multum commendauit esse miserendum pauperum, & viduarum, atque pupillorum, vt patet supra, & in multis alijs locis. Considerandum autem quod iudicia plerunque distorquẽtur propter passiones iudicum, vt quia mouentur ad iram, vel

A odium, vel amorem, aut inuidiam. Cùm autem ad aliquam istarum iudex commotus fuerit, necesse est male iudicare, quia vt ait Cato.

Impedit ira animum nè possit cernere verum.

Sicut ergo ira tollit rectum iudicium circa practica, ita & quælibet alio passio: nam assimilantur malicijs: malicia aũt peruertit rectum iudicium, & mentiri facit circa principia practica, vt patet in fi. 6. Ethy. in & medio 7. & sic amor, misericordia, odium, inuidia, & cœteræ passiones tollent generaliter rectum iudicium: sic enim ait Boetius de Consol. lib. 1. metro vlt. quod incipit: Nubibus atris, cùm dicit.

B *Tu quoque si vis lumine claro*
Cernere verum, tramite recto,
Carpere callem gaudia pelle,
Pelle timorem, spemque fugato.
Nec dolor adsit: nubila mens est.
Vinctaque frenis, hæc vbi regnant.

Tullius autem in primo Rhetoricæ nouę, & cœteri Rhetorici, quorum intentio & finis est suadere volentes in iudicialibus causis obtinere, dixerunt mentes iudicum esse mouendas ad amorem, vel odium, & misericordiam, vel iram, cœterasquæ passiones, & hoc per quatuor modos; scilicet à persona iudicum, à persona aduersariorum, à persona ipsius, qui loquitur, &
C à meritis ipsius rei, super qua coram iudice agitur: qa tamen iste modus, licèt vtilis esset ipsis, qui eo vtebantur, destruebat tamen iustitiam publicam, & statum legum, Aristoteles, qui magis intendebat veritatem, quam iniquam affectionem, volẽs rectas esse politias, dixit in primo Rheto. cap. 1. in iudicijs non esse vtendum sermonibus passionalibus, scilicet prouocãtibus ad amorem, vel iram, vel cœteras passiones: quia hoc erat ligare animos iudicum, nè rectè iudicare possent: quod repugnat toti intentioni politicæ, cùm in ciuitate magis sit necessarium distributiuum iustitiæ, idest iudex, quàm panis, vt patet per Aristot. in 3. Polit. Ideo dixit in libro primo Rhetoricorum, quòd in iudicijs causa ipsa simplicibus sermonibus proponenda erat,
D nec aliqua persuasio faciẽda erat, nisi ex meritis ipsius causæ, scilicet ostendendo se iustè petere, vel iustè defendere, & sic persuaderetur iudex ad ferendum sententiam pro parte eius, qui melius intentionem suam fundasset, ista autem recta persuasio est, quam nunc solam iura volunt. Sicut autem passiones in iudicibus causantur per sermones ipsos, qui vocantur passionales: ita causantur ex rebus, & adhuc fortius. Nam si iudex in occulto munera recipiat, fortius suadebitur ad iudicãdum pro parte illa, quàm si illa vteretur sermonibus passionalibus; ideo istud genus suasionis tanquã potentissimum, omniaq; conturbans, (quia pecuniæ omnia obediunt, vt patet Eccle. 10. cap.) à lege maximè vetatur, vt patet infra in litera, & Deuter. 17. capit.
E scilicet: Nè accipias munera, quę excecant prudentes, & mutant verba iustorum. Aliquando autem ipsa persona ex cõditione sua, & habitudine corporis, vtpotè, quia scitur eẽ pauper, & videtur plorans atque miser, commouet iudices ad passiones, sine vsu sermonum passionalium. Maximè si iudex sit tener animo, vt quidam sunt multum inclinati ad compassionem. Cùm autem taliter fuerit iudex affectus ad aliquam personam propter miseriam, vel paupertatem, laborabit vertere causam ad vtilitatem illius, & non poterit rectè iudicare, & aliquando mandabit contra legem, vt misereatur pauperi: hanc ergo persuasionem, quæ videtur Rhetorica, & est sine verbis, tollit hic scriptura, nè contingat deuiare à rectitudine legis: ideo dicit.

Sicut passiones ĩ iudicib' causant ꝑ sermones, ita etiã ex reb' ipsis.

Pauperis non miserearis. Non solùm debet hoc intelligi de paupere: sed etiam de vidua, & de pupillo, & aduenis atque peregrinis. Nam omnes hę sunt miserabiles personæ, & eadem ratio subsistit in vtrisque: nam sicut pauperis misseremur, quia miser est, cùm misericordia sit cordis compassio de misero habita: ita & miserebimur viduæ propter miseriam, & pupillo, & aduenæ: vtrique enim sunt miseri, licèt non eodem genere miseriæ: nam pauper est miser, quia necessarijs ad vitam indiget: vidua est misera, quia viri solatio est destituta: pupillus est miser, quia nullum habet auxiliatorem: aduena est miser, quia à natali patria elongatus inter gentes incognitas nullo consanguinitatis, aut alterius vinculo federis sibi vnitas sine adiutorio, & solatio cōuersatur. Sicut ergo vnius iudex miseretur, ita & alterius misereri potest, nam omnium causa par est. Intelligit ergo scriptura per pauperes omnes istos, quia in miseria communicant cum habētibus paupertatem. *Non miserearis in negocio.* Bene coniunxit: non enim tulit misericordiam à pauperibus, ad quam naturalis inclinatio ipsaque ratio nuda, & iura tam diuina, quàm humana frequentissimè cohortantur: nam & supra dixerat aduenas non esse affligendos, nec contristandos, sed potius miserendum eorum: & Deuter. 10. cap. dicitur: Et vos ergo amate peregrinos, quia aduenæ fuistis in terra Aegypti. De viduis quoq; miserendum esse dixit, & nullo modo nocendum eis, nec pupillis: sed dicit, quòd ista misericordia non est habenda in iudicio: Vocat autem negocium hic litigium, siue ipsam causam foralem, quæ pluribus nominibus nominatur, vt ait Isido. Etymo. 18. cap. 15. & lib. 5. Vocatur primò causa à casu pro quo venit, est enim materia, & origo quæstionis nondum discussionis examine patefacta, quæ dum proponitur causa est, dum discutitur iudicium est, dum finitur iustitia est. Negocium etiā vocatur, sed negocium multa signat: nam modo negocium actum rei alicuius significat, cui contrarium est ocium: modo actionem causæ, quod est iurgium litis, & dictum est negocium quasi negās ocium, idest sine ocio: nam qui iudicio contendunt ociosi non sunt. Dicitur autem negocium in causis, negociatio autem in commercijs, vbi aliquid datur, vt maiora lucrentur. De hoc extra de verborum significationibus in capitulo, forus. Quare autem in negocio, idest in tractatione causarum iudicialium, non sit miserendum pauperis, nec pupilli, nec viduæ, ratio est, quia in iudicando non debet esse acceptio personarum aliqua, vt patet supra 18. & Deuter. 1. cap. Nec accipiatis cuiusquam personam, quia iudicium Dei est. Si autem aliquis miseretur pauperis, quia pauper est, aliquid ageret pro illo, quia pauper est, præter merita causæ suæ, & sic iniustitia foret: nam acciperetur persona: sicut enim agere aliquid propter diuitem, quia solùm diues est, vel agere propter consanguineum, quia consanguineus est, in iudicando est accipere personas, ita agere aliquid propter pauperem, quia pauper est, acceptio personarum est, quæ semper est peccatum, cū sit contra iustitiam distributiuam. Valet consequentia: nam si nihil agimus propter pauperem in iudicio, quàm si esset diues, sicut non miseremur diuiti, ita nec miseremur pauperi in iudicio. Si autem agamus aliquid propter pauperem, quia pauper est, illud præter merita causæ fit: quidquid autem in iudicio pręter causarum merita fit, personarum acceptio est. Et patet, quia hic fit iniuria communitati, & fit iniuria personę priuatæ. Nam secundum quòd posuimus latius supra 18. cap. duæ sunt regulæ, secundum quas est acceptio personarum: prima est cùm operans, siue distribuens habet potentiam alligatam per aliquam legem determinantem ad sic, vel sic debere distribuere: nam

Nō est miserendum pauperib⁹ & alijs psonis miserabilibus in iudicio.

Duæ sunt regulæ, q̄bus acceptio personarum cognoscitur.

F tunc si aliter distribuat, quàm ipsa lex mandat, est acceptio personarum: & sic sunt omnes iudices, qui nō debent iudicare secundum voluntatem suam, sed secundum leges politiæ audiendo, & sequendo allegata & probata. Si ergo iudex solùm iudicet per allegata & probata secundum leges inter diuitem & pauperē, non miseretur magis diuitis, quàm pauperis: si autem misereatur magis pauperis, necesse est, vt aliquid ei det de iure, quod ei non pertinet, eo quòd videt eum pauperem, & tunc aget cōtra legem determinantem certum modum distributionis iustitiæ, idest certum modum sententiandi, scilicet per allegata, & probata: necesse est ergo agere contra istam primam regulam eū, qui in negocio pauperis miseretur. Et ex hoc sequitur

G Deum non esse acceptorem personarum ab æterno aliquos ad vitam æternam ordinando, & alios non ordinando, quia Deus nō cogitur aliqua lege ad certum modum eligendi aliquos ad se; ideo quandocunque elegetis, bene elegit, sicut nos in dando eleemosinam multis pauperibus eodem modo indigentibus, non coarctamur aliqua regula determinante ad dandum magis huic pauperi, quàm illi; ideo cuicunque dederimus rectè agimus. Secunda regula, quæ est ad acceptionem personarum, scilicet q̄ si quis in distribuēdo magis, aut minus vnum de lucro, aut honore, vel pena siue damno grauat, quàm alium, quòd iniusta diuisio est, & acceptio personarum: sic aūt est in iudicio. Nā causa est inter duos, si ergo iudex det cuilibet id, quod

H suum est, rectè distribuit, & nullum grauat, nec est acceptor personarum: si autem det vni de lucro magis, quàm mereatur sua causa, grauat alterum, quia quantum vni tribuit tantum alteri subtrahit: verbi gratia, contendunt duo, & vnus petit ab altero centum, & secundum veritatem solùm debentur octoginta, & hęc sola probant debita fore, & iudex fauens vni parti condemnet alteram in nonaginta, acceptor personarū est, quia præter merita vtriusque causæ agit. Nam actori distribuit plusquam ei debebatur: nam secundum veritatem octoginta debentur, & probantur, & ipse condemnat reum ad persoluenda nonaginta, & venit hic regula, quia hic vni distribuit magis, quàm debet supererogando decem, & quantum isti plus tribuit tantum

I alteri subtrahit, quia de substātia alterius solùm erant octoginta secundum veritatem adimenda, & adimuntur nonaginta, ergo grauat in decem. Sic etiam erit in paupere, & diuite contendentibus: si enim iudex det aliquid de lucro, vel honore pauperi, vel diminuat de pœna, aut damno supra merita causæ pauperis, quia solùm est pauper: necesse est, vt tantum de meritis causæ diuitis tollat, & sic grauat eum: ergo est iniusta distributio, & acceptio personarum in talibus. Cōcluditur ergo lex ista, scilicet pauperis non misereberis in negocio, idest non miserearis pauperis in iudicio tractando negocium suum: ita quòd propter paupertatem eius agas aliquid contra legem, quia iniusta distributio est, & acceptio personarum.

Nō ē acceptor personarū De⁹, q̄uis quosdam eligat ad vitam æternā, & alios non.

K

Arguitur quòd pauperis sit miserendum in iudicio.

QVAESTIO. IIII.

SED arguetur, quòd in iudicio sit respiciendum ad pauperem: nam de paupere, & vidua, & aduena atq; pupillo idem iudicium est, quia omnes sunt personæ miserabiles, vt supra declaratum est. Sed ad viduam, & pupillum est respiciendum in iudicio, vt patet Eccle. 4. cùm dicitur: In iudicando esto pupillorū pater, & orphano, & viduæ, vt vir: sed pater pupillorū afficiebatur ad eos q̄n erant patres, & maritus ad eam, quæ

quæ nunc est vidua, ita quòd miserabantur eis: & dabant magis quàm quibuslibet alteris: ergo iudex debet misereri, ita quòd afficiatur ad illos, ergo idẽ erit de paupere, & aduena: quod est contra literam. Respondetur, quòd iudex non debet misereri in iudicio pauperis, nec viduæ, aut pupilli, vel aduenæ, vt patet in litera, & declaratum est, sed dico quòd misereri est duplex. Vnum misereri est, quòd aliquis misero faciat bonum quod non habet. Aliud misereri est defendere miserum, nè quis tollat ei bonum, quod habet. Exemplum vtriusque satis patet. Primum autem misereri non competit iudici in iudicando, secundum autem sic. Quia primũ misereri, vt est dare misero quod non habet, non potest facere iudex pauperi in iudicio sine acceptione personarum. Patet: nam cùm pauper & diues ad iudicium veniunt, vterque habet aliquid, scilicet ius ad id, quod petit, vel defendit, & hoc siue habeat illud ius secundum rem, siue secundum vocẽ, scilicet quia contendit se ius habere: nam nullus ad iudicium venit, qui se non contendat habere petendo, vel defendendo: si ergo iudex vellet alicui dare magis de iure, quàm habet, tolleret alteri tãtundem de iure, quod habet, & sic grauaret eum: & isto modo non poterit dare alicui iudex in iudicio, quin faciat acceptionem personarum: ideo isto modo pauperi miserendũ non est, scilicet dando ei quod non habet in causa sua ex meritis causæ. Secundum misereri erat defendere miserum, nè quis tollat ei bonum, quod non habet, scilicet defendendo à volentibus opprimere, & p̄dari, & isto modo iudex bene potest misereri pauperis in iudicio, quia vt cõmuniter illi, qui diuites sunt terrent pauperes, & faciunt ne ius suum proponere audeant, & sic causæ pauperum manent sine congrua iudicatione, & iniustum eis fit. In hoc autem debet iudex misereri pauperis, viduę, pupilli, & aduenę suscipiendo eos in suo patrocinio, ne quis eis noceat, & sine vllo timore audeant proponere causas suas. Et hoc Dominus commendabat Deute. primo capi. dicens: Ita magnum audietis, vt paruum, nec cuiusquam accipietis personam: quia iudicium Dei est. Et isto modo misereri non est acceptio personarum: quia iudex agit q̃d dẽt de iure: imò contrariũ agendo est acceptor personarum, quia non dat locum pauperibus, vt proponant suas actiones, sicut diuitibus: cùm nõ defendant eos a diuitibus opprimentibus eos. Et de isto secundo misereri intelligitur dictum Ecclesiastici allegatum: de primo misereri intelligitur dictũ huius literæ, scilicet. Pauperis non misereberis. Potest autem iudex misereri istorum prędictorum alio modo, qui pertinet ad istum secundum modum, scilicet quia iudices, vt communiter nolunt audire causas pauperum, & istarum miserabilium personarum: quia nihil lucrantur in eis, quemadmodum in causis diuitum: sicut dicitur Esa. primo ca. Pupillo non iudicãt, & causa viduę non intrat ad eos. Quod ergo aliquis iudex velit audire causas istarum miserabilium personarum ex misericordia est, sed istam misericordiam facere debet cum eis, vt dicitur Deut. primo capitu. Ita magnum audietis vt paruum. Vel alio modo iudices, qui sequuntur dona, & amant retributiones, vt patet Isa. primo capi. in causis pauperum male iudicant, cũ nihil habeant, quod pro munere dare possint, quod autem iudex velit rectè eorum causas iudicare, misericordia est. Et hanc misericordiam mandat scriptura haberi cum pauperibus, vt patet infra cùm dicitur: Non declinabis in iudicio pauperis, idest nõ tolles ius pauperis ab eo, quia nihil tibi dare potest. Et isto modo illę duæ auctoritates, quę sibi videbantur oppositæ concordantur. Cùm enim dicitur Eccle. cap. 4. In iudicando esto pupillo, vt pater, & viduę, vt vir suus: in-

Misereri duplex est

Quomodo iudex potest pauperis misereri in iudicio.

Responsio ad dictum Eccle. cap.

A telligitur quòd debet eis misereri secundo modo de istis. Nam & istã, & illã misericordiam habet pater, & vir: pater namque filio suo, & vir vxori suæ vtroq; genere misericordię miserentur. Nam sibi bona faciũt quanta possunt, & eos ab omnibus malis defendunt. Cùm autem dicitur, quòd iudex debet esse in iudicando tanquam pater pupillis, & tanquam vir viduę, non intelligitur hoc eis aliquid tribuendo, sed defendendo ab infestatoribus, & oppressoribus: sicut vir vxorem defendebat, & pater filium. Cum autem dicitur hic. Pauperis non miserearis in negocio: intelligitur quantum ad primum modum, scilicet q̃ nõ misereatur eis attribuendo aliquid de iure, quia pauperes sunt: quia non licet, vt declaratum est. Vel potest dici, q̃ B hic est error propter fallaciam æquiuocationis: nam ista dictio, in, causat hic tertium modum fallaciæ equiuocationis propter diuersam habitudinem. Nam cũ dicimus, non misereberis in negocio, idest in iudicio, scilicet dum est in iudicio, est vnus sensus, scilicet q̃ nulla misericordia habenda est de ipso paupere, dum est in iudicio siue bonum, siue malum patiatur. Et iste sensus falsus est: nam si iudex videat coram se opprimi pauperem, ita quòd non potest ius suum proponere opprimente diuite, & comminãte, misereri debet tuendo eum, & faciendo quòd posset secure proponere ius suum, & tractare causam suam recipiẽdo in sua defensione, & si non recipiat, peccat iudex: quia hoc agere tenetur. Alio modo potest esse intellectus C huius literę, quòd particula, in, non dicat locum, vel tempus sed circunstantiam actus, scilicet pauperis nõ misereberis in iudicio siue negocio, idest non misereberis dando ei aliquid de ipso quod iudicas: vel iudicando pro eo, quia pauper est: & tunc est verum, & iste est intentus literę. Nam quantum ad hoc, quod est iudicare pro eo, vel contra eum, quia pauper est, nulla misericordia habenda est. & sic patet sensus literę per distinctionem secundum ęquiuocationem propter diuersam habitudinem importatam per illam dictionem, in. *Si occurreris.* Hic facit legislator quandam interpositionem de misericordia habenda, & fit quædam interruptio: nam post hoc immediate debuisset sequi illa regula. *Non declinabis in iudicio pauperis.* Quia D loquuntur de eadem materia: nam sicut in ista dicitur quod non est miserendum pauperi, iniustè iudicando pro eo sine meritis causę, quia pauper est solum, ita non est declinandum a iure eius reddendo sibi, quia pauper est nihil dare potens: primum importatur per istam legem nunc declaratam: secũdum importatur per illam. *Non declinabis in iudicio pauperis.* Non debuisset ergo fieri aliqua interruptio. Fuerunt tamen duæ regulæ interpositę de misericordia habenda ad inimicum, & fuit hoc valde rationale: nam cùm hic dictum esset, quod de paupere misericordia nulla habenda esset, de quo tamen naturaliter homines miserentur, quanto magis videretur non miserendum fore inimicis? ideo determinat, quod eis miserendum sit: non E obstante, quod non sit pauperis in iudicio miserendũ. Et ponit duas regulas misericordię ad inimicum extendendę, & prima est. *Si occurreris.* Erant Iudęi crudeles, & non inclinabantur ad aliqua opera pietatis, ideo Deus ponit quid agere debeant ad inimicos in operibus pietatis. Et istud opus pietatis, quod hic mandatur, proficiebat ad duo, scilicet quantum ad animal ipsum quod errabat: & quantum ad dominum animalis. Quantum ad animal quidem, quia si bos aut asinus permitteretur errare, forte deuorarẽt a bestiis: quod quædã impietas est, domestica animalia sic inutiliter bestiis permittere. Secundo proficiebat domino animalis, quia dominus non perderet. Si autem errare permitteretur, dominus perderet: quoniam vel,

a bestiis

a bestiis caperetur, aut ab aliquo qui non redderet domino suo. Etiam quia istud beneficium erat occasio reducendi eos ad amorem, qui ante se odio habuerant: nam ille qui beneficium recipit ab eo, quem antea vt hostis tenebat, non inclinatur amplius ad eum lędendum, & velut hostem impetendum: & ipse seipsum redarguit, quia suam iram in hostem fuisse iniustam dicit. De hoc Prouer. 25. cap. & ad Rom. 12. cap. dicitur: Si esurierit inimicus tuus, ciba illum: si sitierit, da ei aquam bibere, & carbones ignis cõgeres super caput eius. *Boui inimici.* Non permittit Deus ex hoc, quòd aliqui homines fuerint inimici, sed quia homines cum sint imperfecti suscitant in alterutrum rixas, & fiunt inimici dat modum quomodo fiant amici: sic dicitur in Psal. quarto. Irascimini, & nolite peccare: non quòd Deus mãdet irasci, sed est sensus. Ego scio, quòd vos irascimini, sed si irati fueritis, idest si habueritis motum iræ nolite peccare, idest nolite operari secundum iram percutiendo proximum aut maledicendo, vel detrahendo. *Vel asino.* Ponuntur hic bos, & asinus: quia ista communiora, & magis vsitata animalia sunt, sed sicut de istis dicitur, ita de quibuslibet aliis intelligendum est: cùm in omnibus eadem subsistat ratio. *Reduc ad eum.* Ne pereat: & sic eum ad amorem tuum prouocabis: nam inuitam mẽtem malis beneficia ipsa frangunt, & solutum rigorem adimunt. *Si videris asinum odientis te.*

QVAESTIO. IIII.

HIC ponitur aliud pręceptum directiuũ in operibus pietatis ad proximum, qui inimicus est, & istud magis adhuc fit domino animalis, quàm aliud: nam cùm quis adiuuat aliquem ad subleuandum animal, quod oneri succubuit: subleuat dominum a tristitia, & anguistia, quã habet non potens animal subleuare, cùm autem animal errat dominus non est pręsens nec tunc angustiatur: & forte ęquanimius aliquis toleraret perditionem alicuius animalis errantis, cùm ipse nõ videret, quàm ipso pręsente animal oneri succumbat, & eũ subleuare non possit. *Asinum odientis te.* Si enim hoc inimicis facere iubemur: quanto magis amicis facere debebimus? vel eis, qui non sunt amici nec inimici? Nam de amicis exprimi non oportuit. quia de natura amicorum est beneficos ad inuicem atque beniuolos esse, vt patet per Arist. nono Ethico. & hoc Christus innuit Matth. 5. cap. dicens: Diligite inimicos vestros benefacite his, qui oderunt vos, & orate pro persequentibus, & calũniantibus vos. Si enim diligitis eos, qui vos diligunt, quã mercedem habebitis? nonne, & publicani hoc faciũt? & si salutaueritis, fratres vestros tantum, quid amplius facitis? nonne, & ethnici hoc faciunt. *Odientis te.* Odiens, & inimicus non conuertuntur: nam inimicus est regulatiuũ ęquiparantiæ, & oportet, quòd inimicus inimici sit inimicus, sicut æqualis alicuius sibi æqualis, est ęqualis. Si ergo vnus homo alterum oderit, siue publice, siue in corde suo solum, & alius non habeat hunc odio vicissim: non poterit vocari iste inimicus propriè, sed vocabitur solũ odiens. Odiens aũt generale est siue ad inimicũ, siue nõ inimicũ: quia oĩs inimicus odiens est, sed non omnis odiens inimicus, dico autem pro tanto, quoniam si aliquis obuiauit asino odientis se facilius poterit reducere ad eum, quam si obuiauit asino inimici sui. Nam si aliquis obuiauit asino odientis se, non est necesse, quòd sit ipse odiens alterum: nã poterit iste diligere alterum altero odiẽte ipsum, qui autem aliquem diligit faciliter ei benefacit, cũ ipsa charitas ad hoc inclinet. Si tamen obuiet asino inimici sui, difficile est reducere ad illum, quia si inimicũ habet,

De natura amicorum est beneficos, & beniuolos esse.

Oportet vt inimicũ inimici sit inimicus, non sic autẽ de odiẽte.

F necesse est, quòd ipse illius inimic⁹ sit: cũ ista sint correlatiua ęquiparantiæ. Si autem iste est inimicus illius cuius asinum inuenit, ergo habet eum odio: si autem odit eum difficile inclinabitur ad benefaciendum ei, sed oportebit primò expellere ipsam inimicitiam, & tunc poterit benefacere: quocunque tamen modo accidat, scilicet siue sit odiens, siue inimicus, qui asinum perdit, siue qui stat cum asino succumbenti oneri, ille qui obuiat asino erranti, aut inuenit iacentẽ sub onere, subuenire debet proximo: nam hoc Deus vult, vt quacunque occasione homines ad amorem minimũ reducantur. *Iacere sub onere.* Non solum hoc faciendum est cum sub onere est iumentum: quia tunc est in magno periculo, scilicet vtrum moriatur, vel redG datur claudũ aut debile, sed etiã si sit iam extra onus, debet adiuuare ad imponendum onus, quia dicitur infra, sed subleuabis cum eo: nam subleuatio ad impositionem oneris pertinet, & non solum in hoc, sed etiã si videret aliquis asinum odientis se aut inimici sui in periculo suffocationis, vel mortis aliàs quàm sub onere, debebat præbere auxilium: ponuntur tamen isti casus, quia communiores sunt. *Non pertransibis.* Scilicet relinquendo odientem te cum asino iacente sub onere. *Sed subleuabis cum eo.* Idest tu cum eo, scilicet cũ odiente te subleuabitis asinum iacentem sub onere, quando non est necesse exonerari: quia potest sic eleuari cum onere. Si autem necesse sit deponi onus, & iterum eleuato iumẽto imponi, adiuuabis eum, & cę

H tera. *Non declinabis in iudicio pauperis.* Hic redit legislator ad id, quod inceperat. Supra namque ponebat regulas informatorias iudicis in iudicando, & postea incidentaliter posuit quędam dicta de operibus pietatis exhibendis inimicis. Nunc autem redit ad dicendum, quomodò pauperum sit in iudicio miserẽdum: nam dicebamus esse duos modos miserendi, scilicet dare misero, quod non habet: aut defendere miserum, ne quis auferat id quod habet. Primus modus, scilicet dare misero in iudicio aliquid, quod non habet, idest iudicare pro parte eius aliquid quod non exigunt merita causę eius, non est licitus, quia est accipere personã, vt declaratum est supra, & semper est peccatum: ideò de hoc negabatur, quòd esset miserẽdum, cùm dictũ

I fuit. pauperis quoque non misereberis in negocio. Et quia forte putaret aliquis nullo modo miserendum esse pauperum in negocio siue iudicio: subiungit hic quòd miserendum sit eius in secundo modo, scilicet defendendo, ne quis tollat ius eius. Et hoc facit iudex cum libenter audit pauperem in iudicio, quẽ alij iudices audire nolunt, vt patet Isai. primo capit. & ius suum ei non tollit etiam si nõ habet munera quę det, sicut faciunt alij iudices, qui condemnant pauperes in iudicio, quia non habent quid dent eis sicut diuites, ideo dicitur hic. *Non declinabis in iudicio pauperis.* Idest non iudicabis male in causa contra pauperem, quia nõ habet quid tibi det: nam sicut acceptio personarũ est iudicare pro paupere solum quia pauper est, consideK ratis nullatenus meritis causæ eius, ita acceptio personarum est iudicare contra pauperem solum, quia pauper est, nihil vltra considerando. *Mendacium fugies.* Fugere mẽdacium omnibus mandatum est, maximè de mẽdacio pernicioso, quod alicui nocet: sed hic ad iudicem refertur principaliter, quia in iudicio est mendacium valde periculosum. Et potest accipi hic mendacium ex parte iudicis, vel ex parte testium: nam quocunque modo valde vitandum est. Nam extra iudicium si aliquis mendaciũ dicat, quod sit perniciosum, non sequitur propter hoc immediate damnum alteri: quia non iudicatur propter hoc contra eum, sed ex mendacio, quod in iudicio dicitur fertur sententia: nã si testes falso modo deposuerint, & nõ probẽtur falsò

depo-

deposuisse, condemnabitur ille, contra quem depo- A fuerint. Sic dicit Augustinus, quòd falsidicus testis tribus personis est obnoxius: primò Deo, cuius prçsẽtiam contemnit: secundò iudici, quem mentiendo fallit: tertiò innocenti, quem falso testimonio lędit. De hoc extra: De crimine falsi. in cap. falsidicus. Iudex autem debet fugere mendacium in testibus, scilicet fugiendo testes, ne mentiantur, & hoc est imponendo fortes pęnas testibus, qui comperti fuerunt falsum dicere. Pęna autem determinata erat falsi testis secundum legem veterem: nam condemnabatur ad id quod ille, cõtra quem testimonium protulerat intuitu dicti sui condemnabatur: siue sit condemnatio in causa criminali, siue in ciuili: nam si per dictum falsi testis aliquis debebat suspendi, si verum foret illud B dictum, cùm compertum fuerit testem falsum dixisse suspendetur: si autem propter falsum testimonium condemnabatur aliquis ad soluẽdum centum in causa ciuili: probato, quòd falso modo dixerit, condemnabitur in centum applicandis ei, contra quem deposuerat. De hoc Deut. 19. cap. Et hoc conuenit quantum ad legem infra positam, scilicet: Insontem, & iustum non occides: quia ibi agitur cum quis condemnatur per falsos testes de crimine, quod non commisit: ideo ne in hoc malum veniatur cauere debet iudex valde falsos testes imponendo penas atroces eis, qui falsè deponunt, & inquirendo subtiliter de testibus, vtrum verum dixerint, cùm suspitio est mentitos fuisse illos. Cauendum est etiam mendacium in iu- C dice, ne iudex falsum dicat. Sed quantũ ad hoc sciendum, quòd mendacium est assertio eius, quod nos falsum suspicamur, & pertinet ad cognitionem speculatiuam, vt declarauimus supra 18. cap. Alio modo accipitur mendacium, cùm quis dicit contra id quod bonum est, licèt non sit ibi propriè falsum: nam falsum est oratio indicatiua, cuius significatum non concordat rebus ad extra, a quibus verum, vel falsum accipitur. Cùm ergo fuerit aliqua oratio imperatiua, aut optatiua, vel subiunctiua: non est vera, nec falsa. Ex quo sequitur, quòd iudex in iudicando nunquam potest falsum dicere, quia omnis sentẽtia fertur per modum imperandi, & non per modum asserendi, vel negandi, cùm dicitur: Mando quòd talis soluat centum D tali, aut: Mando quòd Petrus capite plectatur. Iudex tamen poterat in tempore veteris testamenti accipi, vt iudex, & vt testis, & ideo inquantum testis poterat falsum deponere contra aliquem, ex quo sententiam ferret, & condemnaret innocentem. De hoc patet Dani. 13. capit. de Susanna accusata a duobus iudicibus, qui iudicabãt totum Israel: nam ipsi dixerunt coram toto Israel, quomodo Susanna in pomario concubuerat cum quodam iuuene, & subiunxerunt: hui⁹ rei nos testes sumus: & sequitur, quòd credidit eis vniuersa multitudo Israel: si tamen non possent esse iudices & testes simul in tempore illo, non permisisset totus populus, quòd ipsi accusarent Susannam, & testificarentur contra eam: & postea sententiarent in causa. Postquam autem testimonium, nullo exigente, reddiderunt, & totus populus credidit eis, tulerunt sententiam contra eam, quòd lapidaretur ponentes manus super caput eius. Nunc autem non licèt eundem esse iudicem, & testem, vt patet extra de verbo. signi. in cap. forus. in §. in omni negocio quatuor personæ sunt necessariæ, scilicet iudex, actor, & reus, & tres testes, & sic nunquam coincidit iudex cum teste: quia tamen tempore veteris testamẽti videbatur hoc licere, & licuit, vt exemplo suprapposito patet, admonuit Deus, vt ipsi iudices si aliquando in causis deponerent, mendacium fugerent. Est autem, & alius modus testificandi in iudicio, cùm aliquis non testificatur

Falsidicus testis trib' psonis obnoxius est.

Mendaciũ quot modis accipiatur.

In lege ve. aliquando licitũ erat eundẽ esse iudicem, & testem in eadem causa.

Alius testificandi modus.

A super causa ipsorum litigantium, sed testificatur ista, vel illa intercessisse inter litigantes in iudicio, vel talia & talia iudicem dixisse: & in istis solebat credi iudicibus cùm dubitaretur de processu facto, quia non scribebantur acta in iudicio: vnde si postea in processu iudicij dubitaretur de aliquo, quod vna pars allegauerat, vel quod responderat, & iudex diceret ista, vel ista fuisse dicta a partibus, vel obiecta, aut responsa, credebatur ei: & in hoc multum poterat nocere: nam si ipse diceret, talem vel talem allegationem fuisse factã, poterat tale dicere, ex quo tota causa vnius partis roboraretur: & causa alterius litigantis infirmaretur. Et sic per accidens tantùm poterat iudex sic testificãs nocere alicui litiganti, & alterum adiuuare, tanquam si B deponeret in causa principali. Cauere ergo debebat iudex mendaciũ circa talia, quasi si deponeret in causa principali: & quia hoc licebat tempore veteris testamenti, cùm nondum essent tot apparatus iudiciorũ, valde poterat nocere, & debebat cauere nocumẽtum: nunc autem non licet: nam aliqui iudices volẽtes indirectè partibus prodesse: cùm non possent directè testificari in causa principali, dicebãt aliqua fuisse acta obiecta, vel responsa, vel suppressa, quç nõ fuerant: ex quibus reddebãt causam vnius de litigantib⁹ meliorem. De hoc extra: De probationibus in capi. quoniam contra falsam. vbi mandatur ne iudici sit potestas aliquando falsum dicere in actibus precedentibus, scilicet dicendo aliquid intercessisse, quòd ponaC tur vnus tabellio, qui cõscribat oĩa acta iudicij, vel ponãtur duo viri probi, de quorũ fide non dubitetur, & istis credatur super factis iudicij: istis modis poterat dicere iudex mendacium proprie dictum: sed a iure nostro ablatum est. Sed, vt ante diximus, aliquando accipitur mendacium impropriè, idest dicere contra bonum, & iustum. Et isto modo iudex mentiri potest eundo contra mentem, scilicet quia scit aliquid esse bonum, vel iustum, & tamen illud non sententiat, & istud mendacium est in proferendo sententiam, & hoc cauendum est sicut alia mendacia suprapposita: nã hoc magis nocet, quàm cętera. Patet enim, quia propter vnumquodque tale, & illud magis: sed mendacia testium vel ipsius iudicis, inquantum testificant vel D in causa principali, vel circa acta iudicij, non sunt dãnosa, nisi inquantum referuntur ad sentẽtiam, scilicet quòd ex his datur sententia, mendacium ergo, quod fuerit in ipsa sententia nocentius erit cæteris: valde ergo cauere debet iudex tale mendacium. *Insontem, & iustum non occides.*

Quomodo iudex mẽtiri poterit.

Iustos non esse condemnandos.

QVAESTIO. V.

HIC ponitur alia lex directiua iudicis circa ferendam sententiam, scilicet quod non condemnet E eos, qui non merentur condemnationem, & hoc est cùm quis est innocens, vel iustus. Potest hoc dupliciter intelligi: vno modo, quod iudex non occidat eũ, qui manifeste est iustus, & insons, idest innocens. Et tunc accipientur ista duo pro eodem, scilicet innocẽs siue insons, & iustus: sed diuersis rationibus. Nam iustus aliquis vocatur, quia iusta agit, & sic ponitur in agendo iustus: insons dicitur qui malum nõ agit. Duo namque faciunt hominem perfectè bonum, scilicet malum non agere, & bonum facere, vt patet in Psal. 33 Quis est homo, qui vult vitam, & diligit dies videre bonos? prohibe linguam tuam a malo: & labia tua ne loquantur dolum: diuerte a malo, & fac bonum: inquire pacem, & persequere eam. Hęc eadem habentur

Duo sunt quæ faciũt hominem perfectè bonum.

bentur prima Petri cap. 2. Ad hoc ergo, quòd aliquis non mereatur pęnam, quæ datur malis, debet habere duo, scilicet quòd sit iustus, idest quòd bene agat: & quòd a malo se abstineat: & hoc est esse insontem: nam dicitur insons quasi non sons; est autem sons idē quod nocens. Si ergo aliquis sit iustus, & innocens, idest quia malum non egit, nec aliquid probatur contra eum, non debet iudex eum occidere. Dicitur aūt hoc, quia quidam iudices sola affectionē moti, cùm potestatem habeant, eos qui mali nihil egerunt, & cō stat eis esse innocentes nec aliqui testes cōtra eos deponunt, & occidunt eos solo animo vindicandi, vel quia contrarius est operibus eorum, sicut iudices Iudeorum Christum ad mortem condemnauerunt, hominem quidem verè innocentem, qui peccatum non fecit, nec est inuentus dolus in lingua eius, vt patet prima Pet. cap. secundo, solùm autem, quia repugnabat eis: & quia timebant, quòd Romani venirent, tollerentque locum eorum, & gentem, vt patet Ioan. 11. cap. Etiam est sensus, quòd iudices non debent occidere aliquos, quos sciunt iustos, & innocentes: etiam falsos testes allegando qui probent saltem in facie hominum, vt fuit factum de Naboth viro iusto, qui per falsos testes, quos iudices apposuerunt condemnatus est, vt patet tertio Reg. 21. cap. *Quia auersor impium.* Idest ego Deus multum sum cōtrarius, vel auersator impiorū, quasi dicat: si tu interfeceris aliquem iustū, & innocentem iniuste, eris impius, imò multm impius, sed ego sum aduersarius omnium impiorum, ergo non occidas aliquem iniuste, scilicet iustum, & innocentem, ne ego aduerser tibi, & est ista lex, cùm cōminatione: nam cùm Deus dabat aliquam legem, quam volebat multum obseruari, apponebat comminationem pęnę, vt timore eius non transgrederentur legem. Sic enim dixit supra: Viduę non nocebitis, & pupillo: si lęseritis eos vociferabuntur ad me: & ego audiam clamorē eorum, & indignabitur furor me°: percutiamque vos gladio, & erunt vxores vestræ viduæ, & filii vestri pupilli. sic autem hic comminatio pęnę est, cùm dicitur. *Quoniam auersor impium.* Idest ego contrarior malis: ideo delebo vos sicut vos deleuistis sanguinem innocentem, & iste est verus sensus literę. Alio modo etiam potest exponi hoc de illis, qui sunt innocentes, & iusti: & accusantur de aliquo crimine falsè, & illud per testes iniquos falsè probatur. si iudex certissimè sciat, quòd illud crimen nō est cōmissum per talem, qui de illo accusatur, & contra quem testificatur: non debet eum condemnare, vt quidam volunt.

Cum De° volebat aliquam legē obseruari multū apponebat i ea comminationem.

An iudex debeat iudicare secundum allegata, & probata, vel secundum propriam sententiam. Et quid iudex facere debet, si ad talem angustiam deducatur, vt non possit testes, quos scit esse falsos, de falsitate conuincere, aut aliquo modo ad superiorem remittere. Et si non habet superiorem an debeat potius exuere se dignitate, quàm innocentem condemnare.

QVAESTIO. VI.

POTEST autem iste casus accidere, scilicet quòd iudex sciat aliquem non commisisse crimen, quod ei apponitur: nam licèt negatiua directè per rerum naturam non potest probari, vt patet extra: De probationibus in capitul. quoniam contra falsam: & sic directè sciri non possit: quia sicut res se habeat ad sciri: ita se habet ad probari, cùm eædem sint causę sciendi, & probandi. potest tamen indirectè probari, verbi gratia: si aliquis accusetur, quòd fuit furatus aliquid, quod est in potestate ipsius, qui accusat alte-

F rum: si enim ego accuso aliquem, quòd furatus fuit iumentum meum: & probetur mihi, quòd tunc cùm ego accuso iumentum erat in domo mea, & ante semper fuerat, satis probatur indirectè, quòd ille, quem accuso non fuit furatus iumentum meum. Sic siquis accuset alium occidisse aliquem hominem, & probatur, quòd ille homo viuit, satis patet, quòd iste nō occiderit hominem illum. Vel si aliquis accusetur de morte alicuius hominis, qui vere mortuus est, & ipse testificatur contra illum, quòd ipse occiderit, & ipse qui iudex est, vt persona priuata adfuit morti illius: & vidit quòd alius interfecerit virum, & nō iste, & sic scietur negatiua indirectè. Nunc ergo si contra aliquem, quem iudex, vt priuata persona cognoscit esse innoxium, testimonium procedat, in quo demonstretur, quòd ipse virum occiderit: debet iudex cautus inquirere aliquam occasionem, si potest, per quam testes repellantur a testificando. & debet hoc secrete parti, contra quam deponitur, denunciare, vt ipsa sciat obiicere in personas testium, vel iudicia. Vel debet iudex diligenter inquirere, si possit facere eos variare, quod discretus iudex facillime poterit inuenire, & sic excludet eos a testificando, vt patet de senioribus Susannam accusantibus, qui per Danielem de falsitate conuicti sunt. Si autem nec hoc potuerit, remittat causam ad superiorem iudicem, vt ipse in hac parte sētentiet, & ipse poterit suggerere superiori, quòd ille innocens est, & false contra eum feruntur testimonia: vel poterit induere formam testis, cùm quantum ad illum casum iam non sit iudex: quia deuoluit illum ad superiorem iudicem. Si autem superiorem non habet, cùm ipse non possit iudicare aliter, quàm probatur, & allegatur, secundum allegata, & probata sententiam debet ferre, aliàs contra legem agit. Nam sicut quis iudicans in foro Ecclesiastico, debet sequi canones in iudicando, & quandocunque ab eis deuiauerit suo sensui innixus, errat, vt patet extra: De const. in cap. canonum statuta, & cap. ne innitaris prudentię tuę. ita in foro seculari, & pure seculari siquis in quantum est iudex, non seruauerit leges, errat, & peccat mortaliter: nam semper legibus iudicandum est, vt patet, C. de legib°. in l. leges, & C. de iuris, & facti ignorantia, in l. constitutiones. Et patet quod dicebatur: quia qui iniuste iudicat, peccat mortaliter, sed ille dicitur iniuste iudicare, qui contra legem, vel canonem in suo foro iudicat: ergo peccat mortaliter. Patet antecedens, quia leges, & canones sunt quædam iusta politica cadentia in partem iuris naturalis, vel in partem iuris purè positiui, vt patet in quinto Ethic. vbi agit de iusto politico. Sed omnes leges, & canones patrū clamant debere iudicem iudicare secundum, quòd ei cōstiterit ex allegatis, & probatis, ergo iudicando aliter male agit. Item si iudex absolueret eum, qui per falsos testes conuincitur de crimine, in hoc infamaret testes asserens eos saltem in facto suo eos esse falsa locutos, quod non debet, cùm probare non possit, vel magnum scandalum faceret, & se iniustissimum demōstraret: quod pro nulla re agere debet. Item iste iudex in occidendo illum, non occidit innocentem, sed nocentem: nam iudex, qui est persona publica, & in quantum iudex est, debet regulari per leges: cùm ipse sic obseruari faciens leges illud dicitur scire, quod modo legitimo scire potest. modus autem constandi aliquid iudici legitime est: aut per confessionem rei: aut per facti notorietatē, quod nulla potest tergiuersatione celari, aut per testes. Si ergo iste iudex sciat eum, qui accusatur non commisisse crimen quod cōtra eum probatur: non scit per aliquem istorum modorum legitimorum conuenientium iudici, ergo nō constat sibi: quod autem non cōstat iudicare sententialiter

Quid iudex contra testes facere debet vt eos repellat a testificando quā do scit falso se deponere.

Quid iudex facere debet cum falsos testes excludere non poterit.

Iudex semper obseruare debet leges i suo foro: & iudicare secundū allegata, & probata alias peccat mortaliter: & hoc videtur tenere supra Bonauen. & supra Tho. 22. qu. 64. artic. 6. ad vlt.

Tertia ratio.

Obiectio. 1. Respōs.

tialiter non debet. Constat autem è contrario legitime,quòd iste qui accusatur commiserit crimē, quod dicitur: ergo debet contra eum sententiare, cū constet ei,vt iudici illum criminis reum esse. Et si obiicias, quòd testes non sunt legitimi: quia falsè probant. Respōdetur, quòd legitimi sunt quousque probetur eos non verè deponere: nam de nullo pręsumi debet, ꝙ sit immemor salutis ęternæ: sed hoc non constat de istis iudicibus: nam si iudici constare possit, quòd isti falsè deponebant, vtpote quia alij testes contra eos reprobatorij inducti sunt, qui lucidius cōtrarium probauerunt, vel forte quia iudex induxit eos ad cōtradictionem: ita quòd quilibet eorum sibi contradiceret, & tunc satis patebat eos falsa locutos, cùm necesse sit alteram partē contradictionis fore falsam: vel quia probauit eos repugnare adinuicem, vel quòd cęperunt vacillare, aut quia in dictis suis sunt singulares: nā tunc iuridicè constat eorum testimonium non esse legitimum: tunc aliàs debebat iudex absoluere accusatum hoc constito, vt fuit de Susanna, contra quam deponebant falsi testes: & Daniel probauit eos fore falsos: quia diligenter inquirens adinuenit in eis contrarietatem, & absoluit tunc Susannam condemnatis falsis testibus, vt patet Daniel. 13. cap. si tamen iudex nihil horum comperit. etiam si ipse particulariter sciat illos falsa dicere, non constat ei inquantùm est iudex potens ferre sententiam, quòd falsa dicant: sed potius videntur vera dicere sicut omnibus aliis testibus creditur, quibus non obiicitur, & probatur falsitatis aut inhabilitatis nota: ergo iudex sicut legitimè constat ei illum esse reum criminis, ita debet contra eum sententiam ferre. Item patet, quòd hoc sit licitum: nam si aliquis innocens accusetur, & cōtra eum deponatur ita quòd probetur esse nocens, & iudex nesciat illum esse innocētem sine aliquo peccato occidit: ita cùm iudici per testes constet aliquem esse nocentem, quem ipse singulariter cognoscat esse innocentem, nescit eum esse innocentem inquantum iudex est: ergo eum iuste, & sine conscientia aliqua occidit. Debet autem intra se dolere: quia forte peccatis suis exigentibus ad talem statum deductus est, vt necesse sit eum, qui innocens est, condēnare. Item si adhuc obstes, quòd semꝑ iste iudex peccat, quia occidit innocentem: & semper occisio innocentis est iniusta. Respondetur, quod non occidit ipse iudex, sed qui testificatur. Sicut siquis teneat gladium in manu, & nolit eum mouere: & aliqs veniens moueat manum tenentis, & ipsum gladium: faciatque percutere alterum, vel occidere, nullo modo est hic reus ille, qui tenebat gladium, sed qui compulit manum eius moueri, & gladium. Sic autē est de dominis tēporalibus, & iudicibus, qui tenent gladium, vt patet ad Rom. 13. cap. & extra: De homicidio in c. postulasti, idest potestatem occidendi, & iste gladius debet moueri per leges dirigentes: & cogitur illum vertere iudex quilibet quocunque eum lex vertendū decreuerit. Lex autē decernit, quòd per testes aliquis conuincatur, & condemnetur, aut absoluatur: ergo cogetur iudex ad testimoniū datum mouere gladiū. tunc ergo si gladius ille motus, idest potestas occidendi nocumentum fecerit, non est reus iudex, qui tenebat gladium, sed testis, qui compulit eum mouere gladium: nam ad dictum testis cogebatur ipse mouere potestatem suam, cū lex sic diffiniat. Item quantū ad actiones inuoluntarias totaliter nemo meretur laudem, aut vituperium: damnum aut lucrum: siue ad bonum, siue ad malum sint, vt ait Aristo. in principio tertij Ethic. Inuoluntarium autem dicitur dupliciter, aut per ignorantiam, siue vt melius dicamus propter ignorantiam: aut per violentiam, vt patet in eodem tertio Ethic. quocunque ergo istorum modorū agat,

4. ratio pbās.

Obiect. 2.

Solutio.

Inuoluntarium dupliciter dicitur.

A non est imputanda actio, sed iudex occidens sic aliquem, qui est innocens, quia per falsos testes conuincitur, est violētatus: quia vt supra diximus cogitur mouere gladium, quem tenet secundum allegationes, & probationes: ergo non imputatur ei quod agit, sed ei, qui est principium primum, & voluntariū illius actus, scilicet testi mouenti gladium iudicis, & ille dicetur eum occidere, & non iudex. Sciendum tamen, quòd iudex, qui aliquem innocentem iuste occidit vtrunque modum inuoluntarii habere debet, scilicet qđ dēt esse ignorans, & violentatus, licèt ista duo aliqualiter videantur sibi repugnare. Nam qui proprie ignorans est, nō est violentatus: quia violētatus proprie dicitur, qui contra id, qđ totaliter vult agit: qui aūt ignorat nō vult determinare id, qđ ignorat, licèt velit illud

B sub ratione vniuersali. Verbi gratia: siqs desideret aurum, & ponatur coram se, & nesciat esse aurum, licèt aurum velit, & illud sit aurum: non tamen vult determinatè illūd aurum, quia committitur hic fallacia accidentis: non potest aūt dici hic, ꝙ iste talis simpliciter nō vult illud aurū, cū vellet quodlibet aurum. Nec potest dici ꝙ simpliciter vult illud: quia nō cognoscit esse aurū sub ratione cuius desiderat: non ergo totaliter vult, nec totaliter nō vult. Sic aūt ėst, ꝙ nullꝰ est totaliter ignorans, & totaliter violētatus simul, & respectu eiusdem actionis vel passionis, sed bene est aliquo modo violētatus, & aliquo modo ignorans. Nunc ergo quandocunque iudex debet occidere innocētem

C iustè, debet esse ignorans aliqualiter, & totaliter violētatus: aut totaliter ignorans, & aliqualiter violentatus. Pro quo sciendum, quòd aliquādo iudex condemnat innocentem, quem ipse nescit esse innocentem, nec per testes, quia contrarium probant: nec vt singularis persona: quia nihil horum vidit, aut alio modo cognouit: aut condemnat innocentem, quem vt iudex scit esse nocentem: & tamen vt singularis persona scit esse innocentem: in vtroque casu iudex est ignorans, & violentatus: sed in primo casu est simpliciter ignorans, & aliqualiter violentatus: in secundo est aliqualiter ignorēs, & simpliciter violētatus. Et patet, quia in primo casu nullo modo iudex scit eum, quem condēnat esse innocentem: nam nec vt iudex, nec vt persona priuata, qui aūt nullo modo scit totaliter est ignorans.

D In isto casu est aliqualiter violentatus: nam ipse iudex putat, quòd iste, qui occiditur iuste occiditur, & ideo vult quod occidatur: & determinat se ad occidēdum eum, ergo aliquo modo vult. & sic non est totaliter inuoluntarius, aut violētatus, aliquo tamē modo iste est violētatus, quia agit contra id qđ vult: nā iste iudex in vniuersali intendit iustum faceret, & in quacunque operatione intēdit hoc seruare, & hic facit id quod est iniustum, licèt non iniuste faciat: ergo inuoluntarius est aliquo modo, scilicet in vniuersali, licèt non in particulari: in secundo casu iudex erat aliqualiter ignorans, & totaliter inuoluntarius: vocatur ignorans, qui aliquo modo cognoscit, & aliquo modo nō

E cognoscit: iudex autem condemnans innocentes per falsos testes, quos scit vt particularis persona falsum deponere, scit aliquo modo id, quod fit, esse iniustum: quia scit vt iste homo, cum viderit, aut alio modo cognouerit, vt supra declarauimus: & aliquo modo nescit, quia vt iudex nescit hunc esse innocentem, cùm non cōstaret ei ꝑ testes aut alias legitimas probationes esse innocentē. Est aūt iste totaliter inuoluntarius, dicitur namque totaliter inuoluntarius, quia nullo modo vult. Nam velle aliquid stat dupliciter, & eodem modo nolle: nā aliquis potest velle in vniuersali, & nolle in particulari: & sic nolle in vniuersali, & velle in particulari. Illud autem in vniuersali volumus, sub cuius ratione volumus, vt si aliquis desideret aurum, & intendat

Iudex occidēs aliquē falsis testibus conuictū debet habere vtrunque modum inuolūtarij, scilicet ꝙ debet esse ignorans, & violentatus.

Velle, & nolle aliquid stat dupliciter scilicet in vniuersali, & in particulari.

tendat

tendat accipere aurum vndecunque potuerit. Alio modo est velle in particulari, idest quòd ego velim istud particulare, quod est lanima æris, quia puto esse auream: in vniuersali autem eam nolo, cùm solùm aurum desiderem: in particulari tamen eam volui: quia ad hanc fero intentionem meam, cũ simile sit auro, & putem eam esse aurum. Sic autem est de nolle. Tunc autem vtroque modo est aliquis nolens, cũ nec vult in vniuersali, nec in particulari: & tunc est totaliter inuoluntarius. Sic autem est in iudice, qui scit eum, quem condemnat esse innocentem, vt singularis persona: nã in vniuersali violētatus est, quia semper vult facere id, quod iustum est, nunc autem facit id, quod iniustum est, ergo non vult hoc sub ratione vniuersali iusti: nam sub ratione vniuersali iusti non reperitur aliquod iniustum fuisse. Est etiam in particulari inuoluntarius, quia scit istum actum esse iniustum materialiter, ideo nollet illum: & tamen cogitur facere secundum leges, quia probatur testibus hunc esse nocentem. Considerandum tamen, quòd quando dicimus hunc esse simpliciter violētatũ, non est intelligendum per omnem modum, scilicet quòd nullo modo posset cõtrarium agere: nam dato quòd probetur testibus falsis crimen contra aliquem, iudex sciens innocentem esse, poterat eum absoluere, vel non condemnare: sed hoc non faceret de iure: & cũ dicamur illud posse, quod de iure possumus: & existēte iure cogitur iudex condemnare istum, dicetur totaliter violentatus. Accipiendo tamen strictius non vocaretur simpliciter inuoluntarius, quia posset aliquid facere alterum siue malum, siue bonum, sicut dicit Arist. tertio Ethic. quòd ille qui merces in mare proijcit, cùm vidit sibi fore pereundum, nisi merces eiiciat, non est simpliciter inuolũtarius: quia in potestate sua est mouere partes organicas applicando ipsis mercib⁹, & expellendo eas. Sciendum etiam, quia dicimus hic iudicem esse totaliter inuoluntarium, aut aliqualiter inuoluntarium: & simpliciter scientem, & aliqualiter scientem. Dicitur simpliciter sciens, qui omni modo quo res sciri potest eam scit, vt si quis sciat fornicationem esse malam, quia iudicat omne fornicari esse malum: & postea in particulari iudicat hoc fornicari, & quodlibet alterum esse malum. Et huiusmodi sunt continentes, & temperati: nã continentes habent opinionem vniuersalem, quòd fornicari sit malum, sciunt etiam in particulari: quia quando aduenit passio inclinans ad actus venereos, scilicet ad exercendum fornicationem, quæ sit nunc, & cum tali vel tali persona, & sic de cęteris, iudicat eã esse malam. Alij autem sunt scientes in parte, vel secundum quid: & isti sunt qui cognoscunt in vniuersali solùm, & non in particulari: vel qui cognoscunt in particulari, & non in vniuersali. De primo, vt si aliquis sciat fornicationem in vniuersali esse malam, & sic iudicet: & tamen aliquam fornicationem, quæ est in particulari, vtpote nunc, vel tunc, aut cum tali persona, vel tali iudicat esse bonam, & sic nescit in particulari. Et huiusmodi sunt omnes incontinentes, quia ante passionem iudicant omnem fornicationem esse malam: sed eam particularem fornicationem, quam exercet, vel exercitaturus erit, iudicat esse bonam, quia concupiscentia ligat rectum iudicium in particulari, vt patet in septimo Ethic. vbi agit Arist. de syllogismo incontinentis. Aliquando contingit scire in particulari, & ignorare in vniuersali: vt quòd aliquis cognoscat istam fornicationem particularem, quæ mala est: & tamen non iudicet omnē fornicationem, vel aliquam esse malam: & isto modo agit qui comedit carnes in quadragesima, sciēs quòd est quadragesima; & tamen putat non esse peccatum

F comedere tunc eas: & ista est semper ignorantia propter quid, licèt aliquando est probabilis, & tunc non peccat qui sic agit. Aliquando autem est ignorantia eius, qđ confert secundum modum loquendi Arist. in tertio Ethic. & nos vocamus ignorantiam eius, qđ scire obligamur: & tunc non excusatur agens a peccato. Ignorans etiam dicitur omnibus istis modis: quia si vnum oppositorum dicitur multipliciter, & reliquum multipliciter, vt ait Arist. in secundo Topicorum. Primò modo dicitur aliquis ignorans simpliciter, vel totaliter: & iste est qui ignorat in vniuersali, & in particulari, vt si alicui apponatur aurũ, & ipse ignoret, quòd aurum est concupiscendum, & illud est nescire in vniuersali. Ignoret etiam illud, quod sibi apponitur esse aurum, et iste est error in particulari, vel ignorantia in particulari: & sic est qui nesciret fornicationem esse malam: & postea nesciret hanc fornicationem esse malam: & sic sunt bestiales, & ipsi intēperati. Nam intemperati iudicant oportere prosequi improhibitè omne delectabile, vt patet in septimo Ethic. & sic dicunt oportere, & bonum esse persequi omnem fornicationem: vt illi insipientes, de quibus dicitur Sapien. 2.ca. Coronemus nos rosis antequam marcescant: & vino pręcioso, & vnguentis nos repleamus: & non sit pratum, quod non pertranseat luxuria nostra: iudicant etiam eam in particulari esse bonam: ergo vtroque modo, scilicet tam in vniuersali, quàm in particulari ignorant, licèt ista ignorantia non excuset.

Ignorans dicitur multipliciter, scilicet in vniuersali & in particulari.

G (beside "ponitur esse aurum")

H Alio modo est aliquis ignorans solùm in particulari, & cognoscit in vniuersali: vt si alicui apponatur aurum bonum, & ipse sciat, quòd bonum aurum est optimum inter metalla: & postea apponatur sibi aliqua pars auri, quam non cognoscat esse aurum: non cognoscet illud esse optimum inter metalla: sed iudicabit aliquod metallũ melius illo esse. vel si quis sciat, quòd omne homicidium, scilicet iniusta occisio hominis, est peccatum mortale: sed ignorat an ista occisio, quæ est a casu, vel quæ est ex ira, vel taliter, aut taliter sit peccatum mortale. Aliquis autem est ignorans alio modo, scilicet in vniuersali, & cognoscit in particulari: vt si aliquis nesciat aurum esse concupiscēdum, & si sciret concupisceret: & postea detur ei aliquod aurum, & cognoscat esse aurum, & non

I concupiscat, est ignorans vniuersale, scilicet omne aurum esse concupiscibile: tamen cognoscit hoc aurũ, quod concupiscibile est: licèt non sub ratione concupiscibilis. Sicut dicimus de sciente, & ignorante: ita dicere oportet de voluntario, & inuoluntario. Voluntarium autem dicitur multipliciter: quia quoddam est voluntarium totaliter, idest quantum ad omnē modum, scilicet tam in vniuersali, quàm in particulari, vt si velit aliquis in omnibus actibus suis facere iustũ: & in isto actu quem nunc agit vult agere iustum. Aliquando autem aliquis agit volũtarie solùm in vniuersali, & non in particulari: vt si aliquis proposuit nocere semper hosti, vult in vniuersali nocere hosti, & po-

Volũtariũ dicitur multipliciter, scilicet in vniuersali & in particulari.

K stea adueniat aliquis hostis, quem ipse ignorat esse hostem, & nocet a casu ei: & si sciret esse hostem noceret ei ab intentione. Istud nocumentum est voluntarium in vniuersali, sed non in particulari: quia non intēdebat isti hosti noceret, cùm nesciret hostem esse hunc, cui nocuit: Vel si aliquis intendebat nunquam nocere amico, in particulari autem nocuit ei, qui erat amicus non putans esse amicum: non est istud nocumentum voluntarium: nam semper aliquid est volũtarium secundum quòd scitum. Si autem in vniuersali cognoscatur, in vniuersali solùm diligitur: si autem solùm in particulari cognoscatur, solùm in particulari diligitur. Aliquando est aliquis voluntarius circa particulare, & non circa vniuersale. vt si aliquis velle

velit iſtam fornicationem particularem, & non vult vniuerſalem: nam in vniuerſali cognoſcit fornicationem eſſe malam ſicut incontinens, ideo non poteſt eam velle in vniuerſali: iſtam autem in particulari non cognoſcit eſſe malam: quia concupiſcentia ligat eum circa particulare, & mentiri facit, vt patet in ſeptimo Ethic. ideo circa iſtam poterit eſſe volens, cùm poſſit ſibi proponi ſub ratione boni. Circa inuoluntarium idem erit eodem modo dicendũ, quòd quoddam eſt totaliter inuoluntarium, ſcilicet quod totaliter cognoſcimus vt malum: ſecundum enim, quòd aliquid cognoſcimus tanquam bonum, vel malum: ita diligimus illud, vel habemus odio. Si ergo cognoſcatur aliquid eſſe malum in vniuerſali, & in particulari: inuoluntarij erimus ad illud tam in ſingulari, quã in vniuerſali: vt ſi aliquis ſciat, quòd omnis fornicatio ſit mala, & poſtea ſciat, quòd iſtud fornicari, quod eſt nunc, eſt malum: neceſſe eſt, quòd in vniuerſali ſit inuoluntarius ad fornicationem dicens, quòd nũquam vult fornicari: & in particulari eſt inuolũtarius, etiam quia dicit, quòd non vult nunc fornicari. Aliquando autem eſt inuoluntariũ in particulari ſolùm: vt ſiquis deſideret aurum, & detur ei aliquid, quod eſt verum aurum, & tamen non apparet ei aurum, nollet illud: & ſic circa illud eſt inuoluntarius in particulari, dicens ſe nolle hoc: & tamen in vniuerſali ipſe eſt voluntarius, quia ipſe uult aurum, & iſtud aurum eſt. Aliquando eſt inuoluntarium in vniuerſali, & non in particulari: vt ſi alicui præſentetur cuprum, quod videtur aurum: & ipſe deſiderans aurum, accipit illud: & eſt voluntarius circa hoc: non tamen eſt voluntarius circa vniuerſale: nam vellet aſſumere aliquid, quod eſt ſimile huic, ſcilicet in ratione illa, quæ reperit in hoc, ſcilicet in ratione cupri, & ſic de cęteris. Patet ergo ex ſupra dictis, quòd occidere eum, qui innocens eſt, qui tamen probatur per teſtes nocens eſſe, conſtito iudici, tanquam perſonę priuatæ, quòd eſt innocens, nõ eſt peccatum: quia ipſe iudex inuoluntariè agit ſecundum modum ſupra determinatum. In hoc tamen ſi forte aliquis iudex mandaret aliquid, quod cõtineret intollerabilem iniuſtitiam, miniſtri non debent exequi, ſi conſtat eis eſſe intolerabile malum: ſi aũt non conſtet eis eſſe manifeſtum malum atque intolerabile, non debent refutare quin exequant̄: quia ſunt meri executores. Et patet hoc, nam ſi miniſtri tenerentur obedire circa omnia iudicibus ſiue iuſtum, ſiue iniuſtum mandarent, ſequeretur quòd carnifices, qui ſanctos viros miracula facientes iuſſu principum occidebant, nullo modo peccaſſent. Sed falſum eſt, quia Eccleſia illos culpat valde. De iudice ſic occidente innocentem habetur in Decretis 23.q.5.cap. de occidendis. Arguit autem Nicolaus contra hoc dicens, quòd iſta, quæ dicta ſunt, non videntur rationabiliter dicta: nam vt ait Aug. in lib. de libero arbit. Quomodo apud diuinam prouidentiam a peccato liberi ſunt, qui pro his rebus, quas contemni oportet humana cęde polluti ſunt? Per res contemnendas intelliguntur omnia, quę manente anima ſalua homo perdere poteſt, & inter has vita intelligitur: nam vitam aliquis perdere poteſt non perdendo animam: citius namque aliquis vitam perdere debet, quàm vt cęde iniuſta maculetur, ſed poteſtas iudicandi aliquid minus eſt quã vita, quia eſt quædam dignitas temporalis, ideo perdi deberet antequam aliquis iniuſte occidatur. Et patet hoc, quia pellem pro pelle dabit homo, & vniuerſa, quæ poſſidet pro anima ſua. Concludit autem, quòd ſi iudex ad talem anguſtiam deducatur, vt non poſſit teſtes falſos de falſitate conuincere: aut aliquo modo ad ſuperiorem remittere, ſi non habet forte ſuperiorem: debet potius exuere ſe dignitate, quàm vt innocentem

A condemnet, aliter autem dicit ſe non videre, quomodo iudex ille euadat peccatum. Ad argumentum iſtud reſpondetur, quòd nullus debet ſe polluere cęde iniuſta hominis pro ſaluatione omnium rerum, quas habet, & contemnendę ſunt. Cęde autem iuſta quilibet poteſt vti, etiam ſine acquiſitione alicuius rei: vt iudices, cùm iuſte aliquem iudicant, & miniſtri cùm ſententias iudicum exequuntur: ſed quia mors eſt iuſta, ergo non oportet, quòd iudex aliquid perdat, vt eam non inferat. Item verum eſt, quòd non debet aliquis polluere ſe homicidio, vt aliquam rem de iſtis contemnendis ſaluet, iudex autem qui condemnat eum, qui ſecundum veritatem innocens eſt: & ſcit eũ vt ſingularis perſona eſſe innocentem: non occidit eũ B pro ſaluanda aliqua re temporali, ſed pro ſeruanda lege, & ſic dictum Auguſtini nõ militat contra hoc. Patet nam ideo iudex occidit iſtum, quia lex mandat iudicari ſemper ſic vel ſic, ſecundum quòd teſtibus, aut alijs legitimis documentis fuerit comprobatũ: & quia nõ inuenit aliquem modum, per quem excuſet mortem illius, infert eam, vt non repugnet legi. Et ſi dicas nõ querit iſte omnes modos, quos poſſet inuenire ad excuſationem mortis illius innocentis: nã adhuc poſſet deponere dignitatem iudicialem, & ſic faciendo non cogeretur condemnare innoxium. Reſpondetur quòd ſi per priuationem dignitatis iudiciariæ non ſequeretur aliquod malum, & tolleretur, quòd non occideret innocentem, exuere ſe deberet, quia melius C eſt omnia mala pati, quàm malo cõſentire, vt patet in Decre. diſt. 32. queſt. 5. cap. ita ne. Si tamen ſequatur ex dimiſſione dignitatis aliquod malum, non debet dimittere eam. Et ſic dicendum eſt, quòd ſi coram aliquo iudice, qui non habeat ſuperiorem, iſta cauſa vertatur: & factis omnibus diligentiis ſupra poſitis, non potuerit euitare mortem innocentis, non debet ſeipſum exuere dignitate: nam ex hoc ſequitur, quod intendebat iudex vitare: nam cùm iudex ſciebat aliquẽ eſſe innocentem, vt perſona ſingularis: & faciebat omnes iſtas diligentias ſupra poſitas, ideo faciebat, vt non infamaret teſtes: nam ſi ipſe vellet dicere teſtes fuiſſe mentitos, & non reciperet eorum teſtimonium, non ſequebatur mors innocentis: ſed ideo faciebat omnia D iſta, vt non infamaret eos: ſi tamen deponeret dignitatem dum ventilaretur iſtud negocium poſt depoſitionem teſtium ante latam ſententiam, infamaret teſtes: quia cùm iſtę dignitates iudicatiuæ in eis, qui ſuperiores nullos habent, vt in Regibus aliquibus, & Imperatore, & Papa vel aliis dominis valde magnæ ſint: quòd aliquis ſic ſubito dimitteret eas non ſententiato in cauſa: manifeſta ratione pateret ideo fuiſſe factum, vt non ſententiaret in cauſa, & in hoc valde infamarentur ipſi teſtes tanquam ſi manifeſte conſtaret eos mentitos fuiſſe. Sequerentur etiam alia ſcandala, nõ debet ergo talem dignitatem dimittere, ſed occidere eum, qui probatur nocens eſſe: licèt ſecundum veritatem innocens ſit. Sequendo tamen iſtam expoſitionem, ſcilicet quòd taliter cognitus innocens nõ de E bebat occidi, refertur iſta litera ad duos, ſcilicet quod vnus ſit innocens, & alius iuſtus, & eſt ſenſus. *Innocentẽ non occides*. Ideſt eum qui probatur per falſos teſtes eſſe nocens, ſed ſit innocens, & tu ſcis hoc vt priuata perſona, non occides eum, ſed facies. vt dictum eſt vſque ad depoſitionem dignitatis. *Et iuſtum non occides*. Vocatur iuſtus ille, qui per teſtes falſos in iudicio iuſtᵘ probatur. Et tamẽ ſecundum veritatem eſt iniuſtus: & hoc ſcit iudex: vtpote ſi aliquis occidit hominem, & accuſatur in iudicio, & ipſe probat per teſtes falſos, quòd non occiderit eum: nam licèt iſta negatiua ſit, & nõ poſſit per rerum naturam directè probari, quia negantis factum per rerum naturam nulla eſt directa proba-

Nicolaus reiicitur.

Obiectio tollitur.

probatio, vt patet extra de probationibus in cap. quoniam contra falsam, vt supra declaratum est. Et poterit probari sic. Si accuser ego, quòd occiderim Gaium, & ego probauerim, quòd occiderit Sortes: iam probatum est, quòd ego non occiderim eum, nisi forte plures simul in morte eius fuerint. Vel aliter: mortuus fuit Plato, quia occisus prima die mensis, & accusor ego eum occidisse, tamen probem, quòd tota illa die ego fuerim in aliquo loco distanti a loco, in quo mortuus fuit Plato: ita quòd nullo modo potuissem illa die venire ad locum, in quo interfectio fuit, sufficienter probata est ista negatiua, scilicet quòd ego nõ occidi Platonem, & sic ille, qui nocens est, poterit se probare esse innocentem, vel iustum per falsos testes probando similiter negatiuas. Si autem aliquem talem sic se purgantem cognoscat iudex vt singularis persona esse reũ, vt quia forte ipse iudex vidit eũ agẽtem, nõ debet eum propter hoc occidere: nam sicut qui malefactorem occidit sine publica administratione, vt homicida iudicabitur: & tanto magis quanto potestatem ei a Deo non concessam vsurpare non timuit, vt ait Aug. primo de Ciuitate Dei. cap. 17. Sed manifestum est, quòd iudex, qui solùm cognoscit aliquid vt persona priuata, inquãtum huiusmodi solùm est persona priuata: ergo æqualiter peccabit occidendo eum, quem scit singulariter malefactorem: qui tamen falsè in iudicio se purgat, sicut aliqua persona nullum officium, aut dignitatem iudicandi haberet.

Obiectio contra expositioné. Et data ista positione, si aliquis arguat, quòd iudex debet occidere eum, qui malefactor est: & constat ei vt personę priuatæ, & probet sic: sicut non licuit iudici eum, qui erat innocens secundum veritatem, & constabat ipsi vt personę priuatæ, quòd erat innocens occidere, dato quòd testibus falsis probaretur esse nocẽtem: ita non licebit dimittere eum, quem scit esse malum, licèt se testib⁹ falsis comprobauerit esse bonum: nam sicut in alia causa iudex nihil agere debebat propter falsos testes, ita nec in ista. Respondetur, ꝙ non est simile: nam iura promptiora sunt ad parcendum, q̃ ad puniendum: nam odia restringi decet, fauores autẽ conuenit ampliari, vt patet extra: De regulis iuris, in sexto, in regula, odia restringi. Nã ad hoc, quòd aliquis absoluatur sufficit vna causa absolutionis, etiam si sint aliquæ causę ad condemnandum. Ad hoc autem ꝙ condemnetur aliquis, debent esse omnes causæ cõcurrentes ad condemnationem. Item quia non est simile: nam cùm iudex scit aliquem esse innocentem, qui probatur nocens per falsos testes, non absoluit eum dicens: ego absoluo te ab impetitione, vel instantia super tali facto, quia te inuenio innocentem, sed dimittit eum insententiatum: & non solùm relinquit eum sine sententia, sed exuit se dignitate iudiciaria: quasi dicat, quòd aliàs non posset illam dignitatem tenere, nisi contra illum sententiam inferret: quòd autẽ eum, qui per testes probatur innocens, licèt sit nocẽs, condẽnaret, magis esse quã quod faciebat in alio casu: q̃a condẽnare, & absoluere pro partibus causis oppositis sunt æqualia: sed in alio casu non poterat absoluere, nec etiam in isto poterit condemnare. Etiam sicut in alio casu non poterat relinquere illum, qui probabatur nocens, licèt esset innocens, sentẽtiatum, nisi deponeret dignitatẽ: ita hic non poterit relinquere insentẽtiatum eum, qui vere iniustus est, si probatur iustus per testes, sed cogetur eum sententiare absoluendo ab impetitione, denunciando eum fore innoxium circa hoc quod obiicebatur. Et isto modo litera, quæ sequitur, *Quia ego auersor impium*, non est comminatio vt intelligebatur secundum primam expositionem, quę vera est: sed refertur ad vnam partem istarum, scilicet ad illam. *Iniustum non occides*. Quia forte putaret ali-

F quis iudex, quòd sicut innocens condemnandus non erat etiam si falsi testes appareant, ita iniustus absoluendus non erat: nam sicut ibi innocentia puniri non debebat: ita hic iniustitiam impunitam effugere non decebat. Dicit ergo Deus, quòd non curet de hoc iudex, si testibus malitia comprobari non potest: nam licèt ille iniustus impunitus effugiat manus iudicis, tamen impunitus non effugiet manus Dei, & hoc quia Deus aduersatur impium, idest persequitur impios inferendo eis pęnas. Alio modo exponit Rabbi Salomõ istam literam dicens, quòd illi vocantur innocentes, qui exibant condemnati de domo iudicij. Vocatur autem domus iudicij congregatio septuaginta iudicũ Hebræorum, qui semper erant in loco, vbi esset taber-

3. Exposi. Rabb. Sal.

G naculum, & locus sanctus: & isti erant principalissimi iudices in Israel, vltra quos non erat appellandum: pręter hos autem erãt in qualibet ciuitate aliqui iudices, qui sedebant in portis ciuitatis, de quibus sępe dicitur in Deut. & Ruth. 4. capit. & quod dicitur de domo iudicij, idem dicitur de aliis iudicibus ciuitatum, præter hos poterat appellari a iudicibus cuiuslibet ciuitatis ad domum iudicij, idest ad consistorium septuaginta iudicum, vt patet Deut. 17. cap. cum dicitur: Si difficile, & ambiguum iudicium apud te perspexeris inter sanguinem & sanguinem, causam & causam, lepram & lepram: & si iudicium inter portas tuas videris variari, venies ad sacerdotem Leuitici generis, & ad iudicem, qui fuerit illo tempore. De hoc extra, qui fi-

H lij sunt legitimi. in cap. per venerabilem. In hoc ergo dicit Rabbi Salomon, quòd si aliquis accusaretur in domo iudicij, qui esset vere innocens, & probaretur falsis testibus contra eum, quòd erat nocens, & condemnaretur: & postea si appareret aliquis, qui vellet eius innocentiam probare, debebat admitti ad probãdum. Et tunc est sensus. *Insontem non occides*. Idest si condemnaueris ad mortem aliquem, qui est innocens secundum veritatem: non occides eum si voluerit aliquis probare esse innocentem donec probetur vtrum sit, vel non. *Et iustum non occides*. Vocatur iustus isto modo ille, qui ibat ad domum iudicij accusatus: & secundum veritatem commiserat crimen de quo accusabatur: sed per falsos testes purgabatur, &

I absoluebatur. Si finito iudicio aliquis appareret volens eum probare nocentem ita, ꝙ deberet mori non audiebatur. Et tunc est sensus. *Iustum non occides*. Idest si per sententiam approbaueris aliquem tanquam iustum, quia testes sic deposuerunt. *Non occides eum*. Idest non recipies aliquem accusantem vlterius, qui velit eum probare nocentem, vt occidas eum: nam de criminibus, de quibus quis extitit infamatus, & postea absolutus, non potest accusatio replicari, vt patet extra: De accusationibus. in cap. de his criminibus: licèt hoc strictius seruatur secundum leges humanas, quæ in hoc subtiliter distinguunt, vt distinguit Henricus decretorum doctor super istud cap. in suo quinto super decretales: & tunc sequitur causa supradictorũ,

K scilicet. *Quia auersor impium*. Refertur ad id, quod immediate dictum est, scilicet. *Iustum non occides*. Quasi dicat, licèt ille sit iniustus: quia tamen probatur esse iustus non occides eum: nam dato quòd impius sit, non effugit manus meas, licèt effugiat manus tuas. Istarum autem trium expositionũ prima verior est, & cõsonantior literæ: & hanc teneas. *Nec accipias munera*.

1. Exp... tio melior

An iudices possint accipere aliquid præter salarium.

QVAESTIO. VII.

HIC ponitur aliud documentum iudicis qualiter se debeat habere in iudicando, scilicet quòd non accipiat

accipiat munera ab aliquo illorum, inter quos ius dicere debet: & consequitur hoc ad superiora documēta: nam supra dicebatur, quòd non oportebat in iudicio sequi fauores, scilicet quòd aliquis misereretur pauperis, quia pauper erat: & daret ei aliquod ius, qđ non competebat ei ex meritis causæ suæ: & non debebat sequi fauorem declinando in iudicio pauperis, si ideo non faceret ei iustitiam, quia pauper erat: & quia iudices plerunque recipiunt fauores partium pro pecunijs aliisque muneribus, quę suscipiunt, non debent munera recipi. Item quia suprà dicebat non esse occidendum iustum, & innocentem: & quia aliqui propter dona, quæ recipiūt a parte, interdum iudicant ad condemnandum innocentem, vt dicitur in Psal. 13. Et munera super innocentem non accepit, idest non accepit munera ab aliquo, vt proferret aliquam sententiam cōtra innocentem. *Nec accipias munera.* Istud idem ponitur Deute. decimo sexto capi. vocantur autem munera ea, quæ a partibus dātur gratuito ad placandum iudicem, vel captandum eius fauorem. Et hoc non debet iudex suscipere propter periculum immutationis animi sui ad fauorem: iudices autem qui litigantibus nouas pęnas, & exactiones imponunt, vt eas imbursent, mortaliter peccant. nec etiam in causa, quā iustè iudicant, debent aliquid exigere a parte, pro qua fertur sententia, si salarium a communitate statutum sit: ideo omnibus iudicibus siue Ecclæsiasticis, siue secularibus certa salaria ab Ecclæsiis, vel communitatibus sunt imposita, vt inde possint sustentari. Pręter hoc autem statuuntur in ipso iudicio aliquę impositiones factę partibus, vt pro tali actu iudiciali debeat tantum solui, & pro tali tantum, & vltra hoc nihil habere possunt. Hęc autem quia statuta sunt, possunt, conscientia salua, recipere: si tamen ipsi iudices ex ꝓposito dilatant causas, vt plura inde habeant, quia fatigant partes expensis, cùm possent causę faciliter tractari, peccant mortaliter. Eos autem qui petunt aliquid a partibus vltra id quod statutum est, redarguit summus Pontifex dicens, quòd aliqui iudices præter salarium suum, quod habebant pro iudicatura cū partibus conueniebant super certa parte litis, scilicet vt daretur eis decima pars, vel duodecima eius, quod valebat id, super quo litigabatur, & hoc præter expensas ipsorū, & super salarium, in quo mandat nihil amplius debere exigi, cùm salaria sint eis cōstituta, de quibus honeste viuere possunt. De hoc extra de vita, & honestate Clericorum cap. cùm ab omni: nam & secundum leges ciuiles istę conuentiones factę a iudicibus cum partibus super certa parte litis prohibitę sunt, vt patet in auctentica de iudiciis §. ne autem. col. sexta, possunt autem recipere expēsas, quas faciunt dum causas iudicant, vt patet extra: De vita, & honestate Clericorum, in capit. cùm ab omni: sed hoc loquitur in delegato, cùm dicatur in principio sui: Sane ad audientiam Apostolatus vestri peruenit, quòd cùm ex delegatione vestra causas suscipitis pertractandas. Nō tamen licet omnibus iudicibus nec semper expensas a partibus exigere.

Iudices, q̃ imponunt litigantibus nouas exactiões mortaliter peccāt

An iudices delegati, aut ordinarij expensas, aut munera a litigantibus recipere possint, & quæ consideranda sunt in donatione munerum.

QVAESTIO. VIII.

VT sciatur tamen quando expensę iudicibus dandę sunt, distinguendum, quia aut est iudex ordinarius, aut delegatus. Si autem sit ordinarius, aut iudicat causas manens in loco, vbi habet domicilium, & tunc nihil suscipere debet, quia salarium certum ei cōnstitutum est, vt patet in Decre. 23. quæst. prima cap. militare. Et si obiicias, quòd adhuc hoc existente, scilicet salario sufficienti, debet recipere expensas, quod patet extra: De vita, & honestate clerico. capit. cùm ab omni. Nam dicitur ibi, quòd præter expensas cōueniunt cum litigantibus super decima, aut alia parte litis, non attendentes, quòd ad hoc vobis, & aliis clericis sunt redditus Ecclesię deputati, vt ex ipsis honeste viuere debeatis: ergo præter redditus ex quibus sufficienter, & honeste viuere possunt, habere possunt expensas. Respondetur, quòd illud loquitur de delegatis iudicibus, quibus aliquæ causæ specialiter committuntur, & non habent aliquos redditus pro officio iudicandi. Et si dicamus, quòd redditus habent, ex quibus viuere possunt honeste, isti non dantur eis pro officio iudicandi, sed pro alia causa, scilicet quia sūt clerici beneficiati: ideo cùm specialiter recipiunt aliquem laborem in iudicando, rationabile est, quod ministrentur eis expensę, quia forte propter discussionem causæ aliquid impediūtur circa alia, quæ habere possent. Secus autem de ordinario: quia præter hoc, quòd beneficiatus est, habet certum salarium pro iudicatura: vel fortè ipsi dignitati suæ est annexa iudicatura: & tunc non debet habere expensas existens in suo domicilio. Si autem eat extra domicilium suum ad iudicandum aliquas causas: non poterit etiā habere expensas, quas facit in victualibus, & equitaturis: pro citationibus tamen faciendis, & scripturis per tabelliones expensas recipiet. De hoc in Decret. 23. q. prima, militare. Quantum ad primum, scilicet expensas de citationibus, & scripturis habetur, 3. q. 3. ca. offerantur. 14. q. 5. non sane. Ab istis tamen abstinebit si pauperes sint litigantes, vt patet extra: De rescriptis, in cap. statutum in. §. insuper lib. sexto. Si autem iudex est delegatus, aut est delegatus a principe, aut ab ordinario: si autem sit delegatus a principe, tunc si extra domicilium suum ad petitionem partium proficiscatur, a partibus expensas recipiet, vt patet De rescriptis in capit. statutum in. §. insuper libro sexto. Si autem ad petitionem vnius partis proficiscatur extra territorium, ab illa expensas recipiet, vt patet in Decre. 4. quest. tertia. §. item in criminali versic. venturis. Et hoc est verum, nisi ipse iudex committat aliquam fraudem, propter quam sit necessitas ire extra domicilium, vel si ipse faciat aliquid, propter quod videatur extra eundū: & sic intelligitur quod notatur extra: De repræsentis super capitulo nonnulli. Glossa tertia, & de exceptionibus super capitulo Olim. Glo. prima, & tunc à petitione harum expensarum totaliter abstinebit, vt patet ex supra notatis. Si autem sit delegatus ab ordinario, aut est delegatus ad vnam solam causam, aut ad vniuersitatem causarum: si autem ad vniuersitatem causarum, cùm idem sit tunc consistorium ordinarij, & delegati, vt patet de consuetudine, capitulo non putamus. libro sexto, tenebitur id, quod dictum est supra in ordinario. Si autem sit delegatus ad specialem, vel speciales causas, & tunc aut ordinarius dat eum sine fraude, & malicia, vt parcat laboribus partium, & expensis, & tunc est idem quod in delegato dato à principe: & ratio est, quia ne officium suum alicui sit damnosum, vt habetur de electione libro sexto capitulo, cùm non deceat. Si autem ordinarius det eum cum fraude, & malicia, ipsemet ordinarius habebit ei prouidere. Hæc autem colliguntur ex dictis Bernardi super capitulo, cùm ab omni: iam allegato, & ex dictis Hostiensis in eodem, & ex dictis Speculatoris titulo de salarijs §. à principio vsque ad finem, & ex dictis Ioannis An. in Glossam super sextum in capitulo statutum de rescriptis Parag. insuper.

Qñ iudices delegati expēsas pñt recipe a litigãtib.

Supradicta autem ſunt circa ea, quę iudices interdum de iure habere debent ex officio ſuo: & non intelliguntur iſta in aduocatis: nã iudices non poſſunt vendere iuſtum iudicium, vt patet extra de vita, & honeſtate Clerico. capit. cùm ab omni. cùm dicitur: Cùm nec iuſtum iudicium iudici vendere liceat, & venales ſententiæ ipſis etiam legibus ſecularibus reprobẽtur. De hoc in Decr. ſecunda, queſt. ſexta. §. venales, & Codice quando prouocare non eſt neceſſe. leg. venales. Ratio autem, quia iudicibus datur ſtatutum ſalarium, aduocatis autem nihil ſtatutum eſt, ideo poſſunt recipere pecunias vendendo iuſtum conſilium, dum tamen non multum exigãt, quid tamen exigere debet, aut recipiendum ſit, conſiderari debet ſecundum difficultatem cauſæ, quia quædam requirunt magnum ſtudium, quædam autem quaſi nullum. Item ſecundum durationem, quia quædam cauſę multo tempore durant, quædam autem modico. Item ſecundum conditionem perſonæ, ſicut diues, vel pauper: nam a pauperibus modicum exigẽdum eſt. & ſi multũ pauperes, nihil exigi debet. Et propter hoc iura conceſſerunt, vt ipſi Clerici, qui in cauſis forenſibus coram iudice aduocare non poterant, pro ipſis miſerabilibus perſonis aduocare poſſint, vt patet extra: De poſtulando. in cap. Clerici, & in cap. cùm ſacerdotis. Si autem aduocatus habeat in ciuitate conſtitutum ſalariũ pro cauſis communitatis aduocandis: nihil poterit petere pro negociis communitatis. Alia ratio eſt quare liceat aduocatis vendere iuſtum patrocinium, & iudici non liceat vendere iuſtum iudicium, quia in datis aduocato non multum refert: nam ſiue aduocatus bene, vel male aduocet, non ex hoc immediate ſequitur ſententia in cauſa, nec eſt periculum in aduocatione ſua quantum ad principalem diffinitionẽ cauſę: niſi fortè ex malitia malè ageret pro clientulo ſuo, & faciat eum perdere cauſam. In iudice autem magnum periculum eſt, quia in eius diffinitione pendet totus ſtatus cauſæ: ideo ſi vendere liceret iuſtum iudicium, daretur occaſio, vt conueniret cum partibus. Et ſic de venditione iuſti iudicij veniretur ad venditionem nequiſſimi iudicij. In iſta litera non prohibebat Deus ea, quæ ex ſtatuto, aut conſuetudine communi habere deberent iudices in cauſis: ſed prohibet munera: eſt autem munus quod iudici gratuito donatur ad placandum eum, vel captandum fauorem eius: & quia iſta inclinant animum iudicis ad paſſionem amoris male inflãmantis, qui diſturbat rectum iudicium, & hoc maxime repugnat fini, ad quem ſtatuti ſunt iudices, ſcilicet vt iuſta decernant, de quo ſupra declarauimus in iſto cap. Conſiderandum tamen, ꝙ munera ſunt duplicia. Quędam ſunt, quæ ſunt lucra, vt pecuniæ, vel aurum, aut argentũ, aut aliquid poſſeſſiuum: alia quę non ſunt lucra, ſed ad cibum, vt vinum, aut aliquid comeſtibile. Munera aut primo modo accepta totaliter prohibentur, ita quòd nec dari ea licet in iudicio vel poſt ſententiam, vt patet in Decre. primo, quæſt. prima, cap. iudices, & de iſtis muneribus dicitur Iſai. 1. cap. Beatus qui excutit manus ſuas ab omni munere, & ſic declarat ſummus Pontifex eſſe intelligendum, extra. De ſimonia in capit. & ſi quæſtiones. Si autem ſint munera ſecundo modo dicta, ſcilicet quæ ad cibum vel potum ſunt, non eſt tantum periculum, quia iſta non tantum mouent. Sed & in his conſiderandum eſt vtrum fiant ante ſententiam, vel poſt ſententiam: ſi autem poſt ſententiam, & totalem diffinitionem cauſę tradantur, non eſt aliquod periculum, nec malum iudicatur. Nam munera ideo prohibentur, quia ſanam iudicis intentionem ad malum vertere poſſunt: cùm autem iudex diffinit in cauſa ſiue apelletur, ſiue non appelletur, fe-

Aduocati poſſunt recipere pecunias vẽdendo iuſtum cõſilium, non autem iudices de iuſto iudicio.

Munerum duplex genus.

Munera, q̃ iudices accipere poſſunt.

F cit quod facturus erat: ideo non habet aliquid, in quo poſtea male, vel bene poſſit inclinari. Si autem dentur ante ſententiam non eſt tanta ſuſpitio, ſicut ſi darentur munera, quæ ſunt pecuniæ: nam de illis nullo modo poteſt bene pręſumi, ſed neceſſe eſt ſemper male iudicare. Encęnia autem, quæ dantur nõ ſunt lucra, vt patet. ff. de officio proconſulis in l. ſolent. §. vltimo: ideo dicitur, quòd modica encęnia recipere poſſunt, vt patet digeſtis: De officio pręſidis in l. plebe ſcita. dicitur etiam de reſpectis in ſexto extra in ca. ſtatutum. §. inſuper. Quòd non poterunt recipere iudices a partibus pręter eſculentum, & poculentum; quod paucis poſſit conſumi diebus. Et ſi aliquid alterum recipiant aut exigant, tenentur reſtituere eis a
G quibus receperunt ſub certa pęna, aliàs non abſoluerentur, cùm iſta ſint quaſi furto accepta, vt patet in eo. cap. Sed adhuc circa iſta dona diſtinguenda ſunt ea, quæ diſtinguuntur extra: De ſimonia, cap. & ſi quæſtiones, ſcilicet, In dandis, vel accipiendis muneribus tria ſunt maxime attendenda: perſonæ, ſcilicet accipientis, & dantis, qualitas, quantitas muneris, & donationis tempus. Qualitas perſonarum eſt vtrum pauper diuiti dederit, vel diues pauperi: nam ex hoc poteſt iudicari donum eſſe licitum vel non: nam ſi diues dat pauperi: licèt præſumere non debeamus, quòd diues praua hoc faciat intentione: tamen aliqualis eſt ſuſpitio ex parte ſuſcipientis: quia pauper pro modicis rebus mutari poteſt ad aliquid: ideo iura ſuſpectos
H habent teſtes, qui pauperes ſunt, vel qui mutauerũt fortunam, ſcilicet qui de diuitijs in magnam paupertatem prolapſi ſunt, vt patet extra: De teſtibus in cap. ſi qui teſti. Si autem pauper donet aliquid diuiti, licèt ex parte accipientis non ſit ſuſpitio, quòd moueatur mens eius propter illud paruum donum: tamen ex parte pauperis aliqualiter eſt illicitum: non quidem, quòd præſumere debeamus ad mutandum iudicis animum fuiſſe factum (licèt magis contra pauperẽ quã contra diuitẽ in hoc præſumamus) ſed quia pauperes grauantur in dandis muneribus, ideo iudices recipere non debent: nam & neceſſarias, & debitas iudici expenſas partibus remittere debet, ſi pauperes ſunt, vt patet De reſpectis in ſexto capit. ſtatutum. §. inſuper.
I Conſideratur autem ſecundò quantitas muneris vtrũ magnum, vel paruum ſit: nam ſi magnum ſit præſumetur contra dantem, quòd det intentione mouendi animum iudicis, & præſumetur contra iudicem, ꝙ debeat huiuſmodi donum eius animum immutare, ideo in ſupra allegatis locis dicebatur, quòd non reciperentur magna dona, & in cap. ſupra allegato, & ſi quæſtiones. De ſimo. dicitur, quòd illa dona prohibita ſunt, quæ accipientis animum alicere, vel inuertere ſolent: quia ſi aliquis electori ſuo, vt conſecratori, aut iudici, vel aliàs habenti poteſtatem aliquid agendi offerat electuarium, vel de vino, vel alia huiuſmodi, quæ voluntatem recipientis inclinare, vel mouere non debeant, quia modici precij ſunt: Eccle-
K ſia Romana non conſueuerit in his interpretari accipientem delinquere, vel donantem. Conſideretur etiam tempus donationis: nam ſi aliquis donauit alicui id, quo in aliquo tempore indigebat, non præſumitur, quòd illud fecerit, vt moueret animum iudicis ad faciendum aliquid pro ſe, ſed vt conſuleret, aut ſuccurreret eius neceſſitati: & iſto modo iudicat ſummus pontifex non fuiſſe ſimoniam, cùm quidam cardinalis iret ad dãdum pallium Archiepiſcopo Strigonien. & indigeret equitaturis, frater Archiepiſcopi. ſ. rex Vngarię tradidit equũ Cardinali pręfato: nam hic perſona dans, & accipiens erant magnę, inter quas dare vnũ equũ, aut recipere nihil erat. Etiã & potiſſimũ: quia datus fuerat ille equ', vt prouideretur neceſſitati Cardi-

Tria conſideranda ſunt in donatione munerum.

Eccleſia interpretatur, quòd parua munera dantum non admouent iudicis animum.

Cardinalis. In ista autem litera licèt omnia munera, quæ oculos excęcare possunt, vetentur: præcipuè tamen illa, quæ sunt in pecuniis, quæ nullā speciē boni habere possint. *Quæ excęcant oculos.* Rectè dixit. *Quę excæcant oculos.* Idest ꝙ aliqua munera sunt, quę excęcant, & illa nullatenus sunt sumenda. Alia sunt, quæ secundū conditiones supra positas non excęcant oculos, & ista accipi possunt. Alio modo potest intelligi, quòd istud relatiuum, quę, non ponatur ad faciendam aliquam differētiam in muneribus, sed ponatur quasi causaliter: non accipias munera, quæ excæcant oculos, idest quia excęcant oculos. vnde licèt iura permittant aliquam donorum acceptionem in iudicantibus: consulens tamen eis est, si volunt effugere conscientiæ scrupulum, vt nihil omnino recipiant: nam naturaliter inclinatur anima nostra ad eum, qui bene facit nobis saltem in verbo, & aliqualiter homo magis faueret vni parti quam alteri. In iudice tamen nō debet sic esse, quia est tanquam statera iusto libramine posita, ita quòd nihil omnino ad vnam partem magis, quàm ad alteram inclinetur. *Quæ excæcant prudentes.* Deut. 16. cap. dicitur, quę excęcant oculos sapiētum, & idem est: nam sapientes, vel prudentes vocātur hic iurisperiti, qui sciunt conuenienter causas iudicare si velint, & hos excęcant munera, quia licèt sciant bene iudicare; facient munera, quòd male iudicent. & isto modo non accipitur propriè prudens. Nam prudens non solùm dicitur sciens, sed qui taliter est dispositus, quòd possit ea operari, quæ scit. Et sic dicitur in septimo Ethi. adhuc autem nō in eo, quòd est scire est esse prudentem: sed in eo, quòd practicus: ideo nemo est prudens, nisi habeat virtutem moralē: & nemo habet virtutem moralem, nisi sit prudens, vt concludit Arist. in fine sexto Ethic. Et isto modo etiā accipimus communiter in sacra scriptura pro eo, qui prudens est, & tunc non solùm accipiendo, vt supra dicebatur prudens pro eo, qui solùm scit: quia hunc mutari a suo scire propter munera mirabile nullum est: sed quòd iste, qui habet habitum prudentię propriè dictę: & est operatiuus, idest sic dispositus, vt secundum illud iudicium operetur si ei munera dentur peruertetur: quia sicut passiones sępe deijciunt eos, qui boni sunt, ita munera succedunt loco passionis, qa ipsa incitant amorem male inclinantem. *Et subuertunt uerba iustorum.* Idest sententias eorum intra seipsos: nā secundum iustitiam iusta agimus, & iustorum operatiui sumus, vt patet in principio quinti Ethi. & isti iusti apud se sententiant nunquam esse iniustè iudicandum: cùm tamen præsentantur eis pecunię aut alia magna munera, mutatur mens eorum: & iudicant esse sententiandum pro illo, qui pecunias dat. Vel vocantur hic verba ipsę locutiones iustorū: & hęc sunt, quę subuertuntur: nam deberet iustus rectè sententiare, & profert verba iniquæ sententiæ. Principalis autem subuersio quantum ad ipsum statum litigantium est in verbis iudicis. Nam licèt cor iudicis mutaretur ad munera, si tamen verba possent non mutari, corde subuerso, nulla quidem damnificatio esset litigantibus ex mutatione cordis iudicis: quia tamē, corde mutato, necesse est mutari operationes virium executiuarum, quæ reguntur ab ipsa voluntate, quam vocamus cor, mutabitur locutio, quæ est operatio virtutis interpretatiuę organicę. Et ponitur mutatio verborum, vel subuersio, & non subuersio cordis: quia mutatio verborum est, quæ nocet per se ipsis litigantibus, mutatio autem cordis per accidens. Vel dicuntur subuerti, vel mutari verba iustorum, quia verba ante bene dicta, postea mutantur in malum: vt siquis iudicet in aliqua causa iuste, & postea aliquis affectat munera, mutabit verba retractando sententiam, vel

Corde mutato necesse est verba mutari quia cor linguę dominatur.

A inquirendo aliquem modum, per quem ipse, qui dat munera, debeat magis probare de iure suo, & ita sit color ad retractandum sententiam tanquam iniquā, vel indebite latam nondum allegato iure partis, vel concluso in causa. *Peregrino molestus non eris.* Istud est aliud documentum pro iudice, ita vt bene se habeat ad omnes personas: nam peregrini sunt destituti humano fauore, cùm sint extra terram suam, & cognationem, in qua aliqui adiuuarent eos de cognatione sua. huic ergo decet iudicem esse beneuolum: nam licèt ad omnes iudex iustè se habere debeat, quia iudex non est, si in eo iustitia non est, vt patet extra, De verborum significatione in capit. forus, & nemini molestus esse debet: minus tamen debet esse molestus peregrino quàm indigenis terrę: nam si iudex sit mole- Alia lex.

B stus alicui indigenę, idest qui oriundus est de terra illa, in qua est iudex, alij cognati adiuuabunt eum, ita ꝙ iudex premere non possit: si autem sit peregrinus nullum habet adiutorem, & affligetur nimis, si iudex molestus est ei: & non solum est istud mandatum ad iudices, sed etiam ad cunctum Israel: scilicet quòd nullus de Israel sit molestus peregrino. *Scitis enim aduenarum animas.* Idest non debetis affligere peregrinos, quia vos scitis quales sunt causę peregrinorum, scilicet quia sunt semper in tristitia cùm sint extra terram suam, & sunt extra cognationem suam, & in timore nullum habentes auxiliatorem: quasi dicat: propter hoc, quòd vos scitis, in qua miseria sunt aduenę, Peregrini & aduena idē sunt.

C vel peregrini, non debetis eos contristare. Peregrinus & aduena idem sunt: nam aduena dicitur ab adueniendo, quia venit de vna terra ad morandum in aliam, vnde aduena quasi ad aliud veniens, scilicet ad aliud territorium. peregrini dicuntur quasi pere gre proficiscentes: quia non habent mansionem fixā in aliquo loco: qui tamen ad aliquem locum nouiter venit, siue veniat ad morandum, siue transeundum peregrinus vocatur. *Quia & ipsi peregrini fuistis in terra Aegypti.* Istud est redditiuum superioris: & potest referri ad quodlibet illorum: scilicet ad primum. *Peregrino molestus non eris.* Et tunc est redditiuum causę, scilicet quia ipsi fuerunt peregrini in terra Aegypti. Et sicut ipsi voluissent sibi nullum molestum

D esse: ita non debent alijs peregrinis molesti esse. vel potest referri ad id quod dictum est. *Scis enim aduenarum animas.* Idest scitis vos quomodo aduenarum animæ sunt in angustia, & solicitudine continua, & hoc vos scitis, quia vosipsi fuistis in terra Aegypti aduenæ: & sicut tunc animæ vestræ erant in afflictione, & dolore: ita animæ omnium aduenarum sunt.

Sex annis seminabis terram tuam, & congregabis fruges eius. Anno autem septimo dimittes eam, & requiescere facies,

E vt comedant pauperes populi tui: & quicquid reliquum fuerit, edant bestiæ agri. Ita facies in vinea, & in oliueto tuo. Sex diebus operaberis: septima die cessabis, & requiescat bos, & asinus tuus: & refrigeretur filius ancillæ tuæ, & aduena. Omnia, quę dixi vobis, custodite. Et per nomen externorum Deorum non iurabitis, neque audietur ex ore vestro. Tribus vicibus per singulos annos mihi festa cælebrabitis. Solen-

nitatem quoque azymorum custodies. Septem diebus comedetis azyma, sicut pręcepi tibi, tempore mensis nouorum, quando ęgressus es de Aegypto: non apparebis in conspectu meo vacuus. Et solennitatem mensis primitiuorum operis tui, quæcunque seminaueris in agro. Solennitatē quoque in exitu anni, quando congregaueris omnes fruges tuas de agro. Ter in anno apparebit omne masculinum tuum coram Domino deo tuo. Non immolabis super fermento sanguinem victimę meæ: nec remanebit adeps solennitatis meæ vsq; mane. Primitias frugum terræ tuæ deferes in domum Domini Dei tui. Non coques hędum in lacte matris suæ.

Supra 12.
Infra 34.
Deut. 16.
Eccl. 34.
De cōs. di. primo ca. oīs Christianus infra 34.

De legibus circa Sacerdotes.

QVAESTIO. IX.

SEX *annis*. Hic ponitur secundum principale, scilicet informatio in actibus sacerdotalibus: quia obseruationes solennitatum, & cęterarum cęremoniarum ad sacerdotes pertinebant, quia ipsi erant ministri Dei: & non solùm obseruatio, quam ipsi faciebāt, sed etiam obseruatio, quæ per alios fieri debebat: nā etiam si quisquam non obseruabat cęremonias legis, ad sacerdotes pertinebat iudicare, & condemnare tales, sicut iudex Ecclestasticus punit eos, qui delinquūt circa ea, quæ sunt spiritualia, vt circa matrimonium, & similia, & ab ipsis iudicibus sacerdotibus iudicātur: nam maior inter omnes iudices erat sacerdos, vt patet Deuter. decimo septimo cap. Et primo agitur de sanctificatione septimi anni, qui erat annus libertatis. Iste namque erat annus remissionis, quia in eo remittebatur seruus Hebræus, qui vendebatur alicui Hebręo, vt patet pręcedenti cap. in principio, & Deute. decimo quinto cap. cùm dicitur: Cùm tibi venditus fuerit frater tuus Hebręus, aut Hebræa, sex annis seruiet tibi, & in septimo anno dimittes eum liberum. in isto septimo anno etiam fiet remissio debitorum. Nam si aliquis Iudæus debeat aliquid alteri, & vsque ad tempus illud solutum nō esset, non soluebatur amplius, nec poterat aliquam actionem intentare creditor contra debitorem: si autem dedisset aliquid Hebręus Gentili, aut alicui conuerso de Gentilitate, poterat exigere etiam in isto anno remissionis, & vltra, vt patet Deut. decimo quinto cap. cùm dicitur: Septimo anno facies remissionem, quę hoc ordine celebrabitur: cui debetur aliquid ab amico, vel proximo, ac fratre suo, repetere non poterit, quia annus remissionis est Domini: a peregrino, & aduena exiges: in ciuem autem, & propinquum potestatem non habebis. Item in septimo anno legebatur liber Deuterono. coram toto populo Israel, vt patet Deuter. 31. cap. cùm dicitur: Post septem annos anno remissionis in festo tabernaculorum conuenientibus cunctis filiis Israel, vt appareant in conspectu domini in loco, quem elegerit Dominus, leges verba legis huius coram omni Israel audientibus cunctis, & in vnum omni populo: congregatis tàm viris, quàm mulieribus, paruulis, & aduenis, qui sunt intra portas tuas. Item in isto

Annus septimus libertatis & remissionis erat apud Hebręos.

E septimo anno non serebatur quicquam, nec colebatur terra, & ea quæ nascebantur sponte non colligebantut sicut in aliis annis, sed sic leuiter carpebantur aliqua de eis in escam hominum, & iumentorum, vt patet Leui. 25. cap. cùm dicitur: Quando ingressi fueritis terram, quam ego dabo vobis sabbathizabitis sabbathum domini: sex annis seres agrum tuum, & sex annis putabis vineā tuam, colligesque fructus eius: & septimus annus sabbathum erit terræ requietionis Domini, agrum non seres, vineam non putabis, quę sponte gignit humus non metes, & vuas primitiarum tuarum non colliges quasi vindemiam: annus enim requietionis est, sed erunt vobis in cibum tibi, & seruo tuo, & ancillæ, & mercenario tuo, & aduenę, qui

G peregrinatur apud te: iumentis tuis, & pecoribus omnia, quæ nascuntur prębebunt cibum. *Sex annis seminabis terram tuam*. Idest in quolibet sex annorum continuorum poteris serere terram tuam, vel facere in ea quidquid volueris. *Terram tuam*. Terra omne genus possessionis, in quo fructus sunt, signare potest, sed hic non accipitur nisi pro agro, in quo seritur. & patet per hoc quod subijcitur, & congregabis fruges eius: non tamen debet intelligi de terra sola, sed etiam de vinea: sic enim patet Leui. vigesimo quinto cap. scilicet: Sex annis seres agrum tuum, & putabis vineam tuam, colligesque fructus eius: septimus annus sabbathum erit terrę requietionis domini: agrum non Seres, vineam non putabis. & non solùm intelligitur

H de istis, sed etiam de hortis, ita quòd coli non deberent horti, nec aliquod aliud genus possessionis terræ: nam eadem ratio subsistit in omnibus, quia tollebatur ne ararent nec putarent, vt daretur requies terrę. Si tamen liceret colere in hortis, & in aliis generibus possessionum facientium fructus, non requiesceret terra: ergo non debent istę culturæ fieri. Antecedens patet Leu. 25. cap. cùm dicitur: Annus septimus sabbathum erit terrę requietionis domini. *Et congregabis fruges eius*. Hoc dicitur referendo ad possessiones agrorum, quę seruntur, sed non solùm congregabuntur in sex annis fruges agrorum, sed etiam omnes alij fructus quicunque essent. Et patet hoc, quòd annus remissionis communis sit ad omnia genera possessio-

I nis, quia infra dicitur: sic facies in vinea, & oliueto tuo. *In isto Septimo anno dimittes eam, & requiescere facies*. anno terra dimittebatur, quia homines non exercebant eam laboribus, sicut consueuerant, nec putabāt, nec serebant, sed relinquebatur, vt ipsa sponte gigneret. *Septimo anno*. Scilicet in quo fit remissio ita, qđ omnia, quæ supra diximus fierent in isto anno septimo, & requiescerę facies, idest facies cessare a labore: terra autem non propriè requiescere dicitur, quia illud requiescit, quod aliquando fatigatur. terra autem nunquam fatigatur, quia potentia fatigabilis est finita, & corporea actiua, & organica, terra autem non est huiusmodi, ideo non fatigatur, nec requiescit: de quo magis diximus supra vigesimo capit. sed

K dicitur requiescere per metaphoram: quia sicut nos quiescimus cùm istos labores corporeos non exercemus, ita terra quiescit, cùm eam laboribus nostris non vertimus atque scindimus. in hoc anno cessabatur ab hoc labore, quia non arabatur, nec fodiebatur, nec quidquam alterum sustinebat. Etiam dicitur terra requiescere illo anno secundum alterū modum, & propriè: nam cùm nos terram fodimus atq; laboramus disponitur ad susceptionem influētiæ corporum cęlestium: & cùm sit virtus sua, ex qua germina nutriuntur, quæ est terræ crassitudo, quæ commixta humori cedit in nutrimentum plantarum, per continuā culturam terræ, & germinationem minoratur illa virtus, & sic minus fructifera semper est.

In septimo anno non serebatur nec terra colebatur.

Terra propriè non quiescit quia non est potentia fatigabilis.

Quod

A Quod satis patet in vineis: nam in principio multum fertiles sunt, cùm autem veterascunt, modicum fructum faciunt. Quod ex duabus causis fit, prima quia cõtinuè exhausta virtus nutrimentalis fructuum ab ipsa terra minor fit. Secunda quia ipsę arbores, quę certam habent perhiodum secundum suam speciem, sicut & quęlibet aliæ res, quarum certus terminus magnitudinis, & augmenti positus est, vt patet in secundo De anima cap. de potentia nutritiua, veterascunt, & indisponunt ad attrahendum, & digerendum virtutem attractam a terra. Idem est de homine: nam licèt tantus cibus, & ęquè sanus, & confortatiuus detur seni sicut iuueni, non tantum confortabitur senex sicut iuuenis, quia deficiunt interiores vires a fortitudine sua, scilicet digestiua, & attractiua, & conuersiua
B in naturam membrorum. Patet etiam magis in arbore: nam si aliqua arbor sit vetus in aliquo loco non potens dare nisi raros, & inutiles fructus, extirpetũ funditus, & in eadem terra plantetur noua arbor: & illa multum fortificabitur. Si tamen hoc solùm prouenisset ex defectu virtutis terræ, eodẽ modo fieret pauca confortatio, & paucus fructus in noua, sicut in veteri. Item patet alio modo, scilicet quòd tota terra, quæ est in circuitu arboris veteris tollatur: & alia feratur aliunde, quæ fortior sit atque feracior, quia forte exculta non fuit, & ponatur circa radices illius arboris, non propter hoc erit feracior: in arboribus ergo duplex causa deficiendi est, scilicet terrę indispositio quantum ad minorationem virtutis, & arboris inueta-
C ratio, & defectus virium nutritiuarum, & generatiuarum: nam eodem modo sunt istę virtutes in arboribus, sicut in nobis, & in cęteris animantibus: licèt nõ in eodem gradu perfectionis. in agris autem qui serũtur magis patet hoc, quia raritas, vel paruitas in fructibus solùm est ex ipsa terra, cùm segetes quolibet anno nouiter nascuntur, & non manent eędem in vno anno, quæ fuerunt in altero: & tamen videmus, quòd terræ post multos annos minus feraces sunt, quàm in principio: tunc autem terra feracior est cùm nouiter scinditur, atque seritur, deinde paulatim virtus eius minuitur: nisi per multos annos quiesceret, & cęli influentia adiuta ad statum pristinum reducatur. Et ista est causa, quare agricolæ multos agros interpollatim
D excolunt, & serunt, scilicet quòd vno anno serant, & colligãt, alio anno nihil in eo faciant: & iterum ad culturam reducant. & isti agri cęteris feraciores sunt, vt experientia videtur: & ratio satis patet. Vocantur autem tales agri noualia, vt patet extra De verborum significationibus in cap. innouate noua. Et eadem ratione terra semp diminuitur in virtute germinatiua, cùm a tempore suę creationis semper germinauerit. Vberior namque erat ante centum annos, quã nunc: & vberior ante mille, & sic anticipando retroacta tẽpora: tempus autem vberrimum fuit tẽpus, quo creata est, scilicet tempus anni illius, & consequenter diminuebatur licèt modicum vsq; ad diluuium: in quo valde magna totius terrę immutatio facta est intrante
E oceano in terras, & salsedine sua corrumpente, & desiccante vim germinatiuam terræ, & post ipsum tempus continuè fit minoratio.

Tunc terra feracior est cũ nouiter seritur atque scinditur.

Quare hominum vita, & natura nunc minorata sint.

QVAESTIO. X.

ET ex virtute terræ prouenit radix, quare corpora humana in quantitate minorata sint, & quare in

viribus, & sanitate, & diuturnitate vitę, cęterisque naturalibus perfectionibus: deficiente enim virtute nutritiuorum, necesse est diminui ipsa nutrita. Alia etiã causa potior est, scilicet aspectus cęli super terram habitatam secũdum motum octauæ sphera, qui tardior est omnium motuum cęlestium, de quo latius diximꝰ Gen. quinto cap. & ibi vide, quia pulchra sunt. Terra ergo in septimo anno requiescebat, quia cùm non coleretur non germinabat: & sic non emittebat virtutem suam nutritiuam plantatiuorum, & sic fiebat pro sequentibus annis feracior: nam licèt in anno septimo, in quo non colebatur spõte aliqua gigneret, quia non disponebatur per culturam ad recipiendum virtutem cęli, modicam virtutem emittere poterat. & hoc est verum quantum ad vineas, & hortos cęteraq; arbusta, quæ etiam sine cultura fructus faciunt, sed valde paucos, & sic aliquo modo iuuantur terrę, quia non tanta virtus exhauritur: in agris autem, qui serũtur magis proficiebat ista dimissio, quia cùm non essent ibi arbores nec aliquid nutribile, nisi aliquas herbas ipsa terra ex se gigneret: vel ex messione præcedente aliqua grana manerent in agro, quæ terrę consepulta postea in spicas deformarentur, licèt ergo istud præceptum videretur aliqualiter Iudæis graue, tamen vtile erat, quia terra eorum reddebatur feracior, & cibi non deficiebant eis in anno, quo non serebant. Et forte aliquis naturaliter inspiciens dicet istam esse causam huius cæremoniæ, scilicet quòd in septimo anno terra non sereretur, nec dominus suus meteret ea, quę sponte nascebantur, vt terra feracior redderetur, quę vtilitas publica erat. Sed hoc nihil est, quia Deus non erat legislator dans remedia ad succurrendum naturę deficienti, & impotenti, cùm ipse miracula faceret circa hęc: nam Deus pro quolibet anno sexto ante annũ remissionis faciebat mirabile dando fructus trium annorum, scilicet pro sexto, & septimo, & octauo, qui erat primus post annum remissionis. & principium in sequenti septenario, vt patet Leuit. 25. cap. quomodo ergo Deus faceret miraculum ad sustentationem naturæ cùm satis conseruaretur terra Hebræorum in sufficienti feracitate non faciendo annum septimum dimissionis: etiam non dato illo miraculo. Dicendum autem, quòd ratio huius dimissionis erat propter pauperes, & peregrinos, aduenas, & pupillos, vt omnes satiarentur illo anno septimo de his, quę sponte nascebãtur, vt patet hic infra: Et requiescere facies eam, vt comedant pauperes populi mei: & sic dicitur Leuit. vigesimo quinto cap. cùm dicitur: Vuas primitiarum tuarum non colliges quasi vindemiã, annus enim remissionis est, sed erũt vobis in cibũ, tibi & seruo tuo & ancillę, & mercenario tuo, & aduenę qui peregrinatur apud te. Et quia valde durum videbatur Hebræis dimittere fructus suos alienis, si ipsi excolerent agros, & vineas, atque terræ semina darent, & nunquã tale præceptum complerent: mandauit, quòd illo anno non putaretur vinea, & non sereretur terra, nec fierent alię culturæ: & tunc non deberent Hebræi dolere dimittendo illo anno possessiones vacantes, cùm nullo modo in eis expensas facerent aut laborum operas perderent. Non enim secundum veritatem potest assignari alia pro causa potissima huius obseruationis nisi ista. Et fiebat hoc in anno septimo remissionis; nam sicut in illo anno serui euadebant in libertatem, & debitores absoluebãtur a creditoribus: ita fructus agrorum sponte nati permitterentur oĩbus pauperibus, & ipsis bestiis agri, vt in isto anno omnia gratuita fierent.

Opinio q. dam causã assignãs requietionis terræ ĩ septimo anno.

Doctoris determi.

Quid Hebræi comedebant in anno septimo cum non sererent, nec quidquam colligerent.

QVAESTIO. XI.

SED quærit aliquis Hebræus: si Deus mandat nobis, quòd in septimo anno non seramus, nec colligamus, nec vineas putemus, aut colligamus fructum earum, quid comedemus in septimo anno? Respondetur, quòd in sexto anno tantam copiam frugū Deus dabat indeficienter, vt sufficeret pro tribus annis, scilicet pro sexto, & septimo, qui erat annus dimissionis, & pro sequenti anno, qui erat octauus ordine continuato. De hoc Leuiti. vigesimo quinto cap. sic dicitur: Quòd si dixeritis, quid comedemus anno septimo, si non seuerimus, & collegerimus fruges nostras? Dabo benedictionem meam anno sexto, & faciet fructus trium annorum, seretisque octauo anno, & comedetis fruges veteres vsq; ad nonū annum, donec noua nascantur edetis vetera. De obseruatione huius ceremoniæ quidam magnus doctor cui repugnare non audeo, nec rationabile est, dixit quòd in anno septimo serebant domini terrarum terras ipsas, & putabant vineas cęterosque labores agricultiuos exercebant: sed fruges, aut vuas, vel alios fructus non colligebant, sed relinquebant, & pauperes viduæ, aduenæ, pupilli, cæterique miserabiles carentes his colligebant, & ipsi domini cum eis. Et motiuum huius opinionis est, quia dicitur in litera: Dimittes eam atque requiescere facies, vt comedant pauperes populi mei. Quid ergo comederent si non sereretur? Ad hoc respondet Nicolaus dicens, quòd non videtur verum. Nam Ioseph tenet oppositum, & Hebræi dicētes, quòd domini non ferebant in illo anno. Et concordat magis literę, cùm dicitur. *Dimittes eam atque requiescere facies*. Sed hæc ad quid inducuntur suasiones? cùm sit textus clarissimus Leuit. vigesimo quinto capit. cùm dicitur: Sex annis seres agrum tuum, & sex annis putabis vineam tuam, colligesque fructus eius: septimo autē anno sabbathum est terræ requietionis domini: agrum non seres vineam non putabis. Idem patet infra eodem c. cùm dicitur: Quòd si dixeritis, quid comedemus anno septimo, si non seuerimus, nec collegerimus fruges nostras? Dabo benedictionem meam, & annus sextus faciet fructus trium annorum. Ad motiuum illius Doctoris patet responsio ex eodem capit. vigesimoquinto Leuit. Nam cùm ipse dicit, quòd si non sererent domini in anno illo, quid comederent pauperes populi, pro quibus fiebat iste annus remissionis. Respondetur, quod comederent ea, quæ terra per seipsam gigneret, cùm dicitur: Quæ sponte gignit humus non metetis: & vuas primitiarum vestrarum non colligetis tanquam vindemiam: annus enim requietionis terræ est: sed erunt vobis in cibum tibi, & seruo tuo, & ancillæ, & mercenario tuo; & aduenæ, qui peregrinatur apud te. Etiam ad hoc est ratio satis suadens: nam Iudęi erāt duri valde non habentes viscera pietatis ad proximos, & ea quæ eis nihil proficiebant, & pro quibus nihil laborabant dare nolebāt: quanto magis si mandaretur eis tantum laborare, quòd excolerent agros, & vineas, oliueta, & cęteras possessiones, & postea dimitterent ea non colligēdo fructus dando alienis. nullo modo Hebræi talia facerent: & dominus non mandaret eis qđ nullo modo ipsi completuri erant. *Et requiescere facies.* Idest in illo septimo anno terra: non excoletur, & nō tantum germinabit, & fortificabitur, atque in annis sequentibus vberiores segetes faciet.

Attēde doctoris modestiā circa dictum diui Aug.

Responsi. ad motiuū August.

Præceptum de relinquenda terra inculta modico tempore ab Hebræis obseruatum est.

QVAESTIO. XII.

CONSIDERANDVM autem, quòd istud præceptum modico tempore fuit seruatum a Iudęis: nam post exitum de Aegypto ab introitu eorum in terram Chanaan vsque in annum, quo transducta fuit captiuitas in Babylonem in vice secunda sub Nabuzardan principe exercitus Nabuchodonosor, fluxerunt anni octingenti sexaginta septem. Quod sic patet: nam ab exitu de Aegypto vsque annum, G quo incepit Salomon templum, fuerunt anni quadringenti, & octoginta, vt patet tertio Reg. sexto capitu. a quibus demantur quadraginta anni, qui fluxerunt inter exitum de Aegypto, & introitum in terra Chanaan, vt patet supra decimo sexto, & Deuter. octauo, & vigesimo nono, & Nu. decimo quarto ca. manebunt quadringenti, & quadraginta anni, quibus addantur anni quadringenti vigintiseptem, quibus durauit templum Salomonis ab ipso tempore Salomonis, in quo constructum est vsque ad annum vndecimum Sedechiæ, in quo destructum est: vt patet computando per tempora regum Iuda intermediorum, fient anni 867. ab introitu Hebræorum in terra Chanaan vsque ad captiuitatem Babylonicam, quando H ducti sunt cum Nabuzardan: in toto autem isto tempore trecentis, & octoginta annis seruauerunt annum remissionis, & dimissionis terrę: & in quadringentis, & nonaginta non seruauerunt, in quibus annis defecerunt septuaginta anni dimissionis terræ, quæ erant septuaginta sabbatha terræ, vt patet diuidendo quadringentos, & nonaginta annos per septenaria, reperientur septuaginta septenaria: & in quolibet septenario est vnus annis dimissionis, siue sabbathi terræ: ergo septuaginta sabbatha sunt in 490. annis. Qui igitur in 490. annis non seruat sabbatha terræ, deficit seruare septuaginta sabbatha. Ob hoc ergo Iudæi steterunt in captiuitate Babylonica annis septuaginta, quia septuaginta sabbatha terræ non fecerant in annis 490. I Et hoc patet, quia Deus prędicebat Iudæis, quòd tot annis manerent in captiuitatibus suis, quot sabbatha ipsi abstulissent terræ: & ipsis captiuatis, nulloque excolente terram, faciebat terra sabbatha continua pro omnibus annis sabbathorum intermissis. De hoc habetur Leuit. vigesimo sexto cap. cùm dicitur: Tunc placebunt terræ sabbatha sua cunctis diebus solitudinis suæ, quando fueritis in terra hostili sabbathizabit, & requiescet in sabbathis solitudinis suæ: eo quòd non requieuit in sabbathis vestris, quando habitabatis in ea. Quia autem hoc contingeret in captiuitate Babylonica, patet secundo Paralip. vltimo capitu. in fine, cùm dicitur: Sed qui euaserat gladium, ductus est in Babylonem, & seruiuit regi, & filiis eius quousque imperaret Rex Persarum, vt compleretur ser- K mo domini ex ore Ieremiæ, & celebraret terra sabbatha sua, idest non potuerunt de captiuitate Babylonica redire donec terra recuperaret numerum sabbathorum, quia dicitur. Et vt celebraret: sed septuaginta annis tunc manserunt in captiuitate, & totidem annis terra celebrauit tunc sabbatha: ergo septuaginta sabbatha defecerant. Et sequitur ibidem in litera. Cunctis enim diebus desolationis egit sabbathū vsque dum complerentur septuaginta anni. Sed dices quod non tot annis steterunt Iudæi in captiuitate Babylonica quot annis omiserunt sabbatha, quia non videbatur tantum peccatum omissionis sabbathorum, vt tanto tempore pro illo captiui teneri debuissent. Respon-

Quare Iudæi in captiuitate Babylonica 70. annis permanserunt.

A Respondetur, quòd tot annis steterunt in captiuitate, quot sabbatha reliquerunt, vt videtur litera arguere cùm dicitur: Et celebrauit terra sabbatha sua: cũctis enim diebus desolationis egit sabbathum donec cõplerentur septuaginta anni: & maxime Leui. 26. cap. cùm dicitur: Tunc placebunt terrę sabbatha sua cunctis diebus solitudinis suę: quando fueritis in terra hostili sabbathizabit, & requiescet in sabbathis solitudinis suę: eo ꝙ non requieuit in sabbathis vestris quando habitabatis in ea. & cùm dicis, quòd non erat tantum peccatum non sabbathizare, quòd propter illud tantam paterentur pęnam. dico quòd licèt ista captiuitas non fuerit inducta principaliter propter non sabbathizare, sed propter alia peccata maiora, quę declarant Isaias, & Ieremias, & alij Prophetę: tamen Deus, B qui summe sapiens est, sic illam pęnam ęquauit, vt corrisponderet etiam cuidã speciali peccato, propter qđ hic aliquid patiebantur erat peccatum, quòd septuaginta sabbatha reliquerãt: ergo septuaginta annis pro aliis peccatis, & pro hoc puniti sunt. Exemplum huius patet Num. 14. capi. nam populus Israeliticus, qui in terram promissionis intraturus erat in secundo anno exitus sui de Aegypto, postquam venerunt in Cadesbarne, vt patet ex his, quæ habentur Deut. 1. capit. vagati sunt quadraginta annis per desertum, quia non crediderunt mirabilibus eius, & murmurauerunt contra eum, quia induxerat eos in terram illam: & tamen postea in sententia condemnationis eorum dicitur: Vestra cadauera iacebunt in solitudine, filij vestri erũt C vagi in deserto annis quadraginta, & portabunt fornicationẽ vestram, donec consumantur cadauera patrũ in deserto iuxta numerum quadraginta dierum, quibus considerastis terram: annus pro die imputabitur: & quadraginta annis recipietis iniquitates vestras. Ecce qualiter ponitur ibi pęna quadraginta annorũ iuxta quadraginta dies, quibus lustrauerant terram: tamen lustrare terram non fuit peccatum, pro quo fuit imposita ista pęna: nam si solùm lustrauissent terrã, & non murmurauissent, non fuisset eis aliqua pęna imposita: nam lustratio ipsa non fuit peccatum secundum se: Deus tamen qui sapiẽtissimus est, ita pęnam illius peccati commensurauit, vt pęna murmurationis correspondere numero dierũ quibus lustrauerunt terram: D quia lustratio ipsa fuit occasio murmurandi, vt patet Num. 13. & 14. capit. quare detraxerunt exploratores terrę ad quam intrauerant: & idem dicitur Deut. primo cap. *Vt comendant pauperes populi tui.* Leui. 25. ca. dicitur quòd fructus istius anni, qui sponte gignebantur, non debebant colligi a domino possessionis sicut alijs annis, sed ipse comedebat aliquid de eis, & viduę, & pupilli, mercenarij, & aduenę, & serui, atq; ancillę, omnesque pauperes, & ipsa iumenta, ita vt omnibus cõmunicarentur fructus illius anni: & non dicit particula, vt, causam finalem omniũ supradictorum, sed ipsius principalis obseruationis. Nam ista cæremonialis obseruatio, vt dictum est, ideo fiebat, vt pauperes terræ illo anno inofensè, atque nullo prohibente E comederent de fructibus terræ. Sed non est iste finis ad id, quod illo anno requiesceret terra a laboribus: nam dato quod tunc coleretur, poterat existere idem, scilicet vt ipsi cultores domini excolerent agros, & cęteras possessiones, & postea relinquerent capiendos fructus omnibus pauperibus, sed non mandauit Deus sic, quia durum videretur Hebræis, quòd ipsi laborarent, & alij labores eorum comederent. *Et quidquid reliqui fuerit.* Idest si aliquid manserit in agris in illo septimo anno, quod non comederent pauperes terræ, & ipsi domino agrorum: relinquebatur bestijs terræ, vt sic bonitas dei, & benignitas Hebræorum possidentium communicaretur etiam bestiis. *Ita facies in vinea,*

A *& Olĩueto tuo.* Hic declarat quantum extendatur ista lex: nam supra solùm dixerat de agris, quæ feruntur, quòd sex annis sererentur, & in septimo dimitterentur. Nunc dicit, quòd non solùm in agris, sed etiam in vineis, & oliuetis, item in hortis, & cęteris generib⁹ arbustorum, quæ ab hominibus possidentur, atque coluntur. *Sex diebus operaberis.* Cùm supra dixerit de obseruatione septimi anni, hic de obseruatione septimę diei. Iudęi enim per septenaria operantur, scilicet septimam diem custodiunt: septimum annũ remissionis faciunt: septies septimam annorum pro iubileo sumunt, vt patet Leui. 25. cap. non iniuste ergo Iudæi septimi vocantur. & sic Ouidius qui velut egregius inter poetas rerum proprietates inuestigans, vt prædica- B ret de eis propria connotata Hebræos Septimos viros vocauit, vt patet primo libro De arte amandi, cùm dicit de habitatione Iudæorum.

Iudæi totam vitam per obseruationem septenariorum agunt.

Terra Palæstinæ Septimo culta viro.

Idest terra Palęstinæ habitata fuit a Iudæis, qui sunt viri Septimi, idest tollentes septenaria dierum, & septenaria annorum, & septenaria hebdomadorum annorum.

Deus sæpe commemorat præceptum de obseruatione sabbathi, quia pertinet ad Dei cultum.

C

QVAESTIO. XIII.

ISTVD præceptum sæpe repetitur, quia multum pertinebat ad cultum Dei talis vacatio, de quo supra 20. cap. Memento, vt diem sabbathi sanctifices, & ibi apponitur causa, scilicet quia sex diebus Deus creauit cęlum, & terram, mare, & omnia, quæ in eis sunt, & in septimo die requieuit. Idem Deut. quinto ca. de hoc infra 31. capit. vbi cùm magna efficacia mandatur custodia sabbathi, & imponitur pęna mortis non custodienti illud: quia signum est in sempiternum in generationibus Hebræorum, & infra 35. c. ponitur quid obseruari debeat in sabbatho, scilicet quòd nõ debeat succendi ignis per cuncta tabernacula Hebręorũ. De D maiori custodia eius habetur Leui. 23. cap. vbi dicitur: Nullũ opus debere fieri in sabbatho, quod est speciale ad cęteras solennitates comparatum: nam in alijs non prohibentur omnia opera, sed opera seruilia tantùm, vt patet in eodem capit. in sabbatho autem omnia: & hoc præterquam in festo propitiationis, in quo etiam nihil facere licebat, vt patet eodem 23. capit. Si autem vis videre latius de obseruatione sabbathi, aliorumque festorum, recurras ad 12. cap. supra, vbi latè diximus. Nicolaus dicit, quòd causa quare hoc præceptum de sabbathi custodia fuit hic positum, est, quia dictum fuerat supra de anno dimissionis terræ, qui est annus septimus, in quo feriabant Hebræi totaliter, cũ non colerent agros vel putarent vineas, nec similes la- E bores exercerent: crederet ergo aliquis, quòd ex eo, quòd totus annus erat tempus quietis, quòd non fieret aliquid speciale in die sabbathi ab alijs diebus: & tunc sicut in aliis parabant cibos, ita pararent in sabbatho, quod derogabat perfectę obseruationi sabbathorum: nam nec cibus nec alia opera fieri debebant in eo, vt patet Leui. 22. cap. scilicet: Omne opus non facietis in eo: dicit ergo hic, quòd sabbathũ semper obseruari debeat. Hoc totaliter videtur dictum, sed adhuc non videtur fuisse ista causa, quia nullus Iudęus haberet talem occasionem dubitandi: nam in septimo anno ita vacabant laboribus sicut in aliis annis, quia licèt non vacarent, vt agriculturæ, cùm esset interdicta pro illo anno, vt patet Leuitici

vigesimo quinto capitul. tamen vacabant ædificatio-
ni domorum, & vrbium, & negociationibus, & ar-
ti fabrili, ceterisque ministeriis officiorum diuerso-
rum, quę intra ciuitatem exercentur. Non ergo du-
bitare poterat quisquā de obseruarione sabbathi
propter annum remissionis. *Sex diebus operaberis.* Com
putando a die Dominica, quæ vocatur prima sab-
bathi, in qua iam laborare incipiebāt: nam ista fuit
prima dies simpliciter, cùm in hac, vel potius cū hac
creatus fuerit mundus: & isti sex dies continuantur
vsque ad sabbathum. *Operaberis.* Intelligitur de ope-
ribus seruilibus, & quibuscunque: nam quęcunque
opera poteris agere in sex diebus, septima die cessabis
ab operationibus istis, & intendes operationibus me-
lioribus, scilicet contemplationi Dei, & laudibus
eius. *Vt requiescat Bos, & Asinus.* Dictio, vt, non dicit
hic causam finalem, sed consecutionem, quia nō fie-
bat ideo obseruatio sabbathi, vt quiesceret bos, & asi-
nus: nam non est cura Deo de bobus, vt patet primo
ad Corint. nono cap. saltem principalis: ergo præcep-
tum istud, quod erat de maximis pręceptis legis, & vio
lator eius morte plectendus, non debebat introduci
ad quietem asinorum, & bouum: sed tenetur conse-
cutiue, scilicet septima die cessabis, & tunc non labo-
rabit asinus, & bos, nec cętera, quæ tua sunt, te quie-
scente. Et hoc patet supra 20. capit. nam causa obser-
uationis sabbathi ponitur memoria diuini beneficij,
& laus eius, scilicet quia sex diebus fecit Deus cęlùm,
& terram, & mare, & omnia, quæ in eis sunt: & septi-
mo die requieuit, & ad confessionem huius creatio-
nis quiescere debebant septimo die. Item quia dici-
tur in eodem capit. Memento, vt diem sabbathi san-
ctifices. Sanctificare namque est ad cultum Dei ap-
plicare, vt patet supra duodecimo cap. scilicet sanctifi-
ca mihi omne masculinum, quod primo erumpit de
vulua omnis carnis, idest applica ad cultum meum: cū
ergo intēderetur in quiete sabbathi applicatio ad cul-
tum Dei, non intendebatur principaliter, vel tanquā
finis quies asinorum, & bouum. Patet etiam hoc, quia
dicitur suprà decimo sexto cap. requies sabbathi san-
ctificata erit domino, idest applicanda erit quies sabba
thi ad colendum Deum. Iste ergo erit finis. *Et refri-*
In die sabbathi non debebat aliquid pertinens ad Iudęū laborare.
geretur filius ancillæ tuæ. Nam in die sabbathi non labo-
rabat aliqua res pertinēs ad Iudęum, siue esset animal
brutum siue esset homo eius. causa fuit assignata su-
pra 20. capit. scilicet quia laborantibus rebus domini,
non potest quiescere dominus, saltem animo, quod
impedit tranquillitatem vacationis in Deum, quod
requirit sabbathum. De seruis autem maior ratio est,
quia serui Hebræorum etiam si essent de genere Gen
tilium circuncidebantur mox, vt emerentur, & obli-
gabantur ad totam legem seruandam, vt patet supra
duodecimo capit. cum dicitur: Omnis autem seruus
emptitius circuncidetur, & sic comedent. exprimitur
autem hic quies, vel refrigeratio filij ancillæ, nō quòd
solùm filij ancillarum quiescerent, sed etiam omnes
ancillæ, & serui qualitercunque se haberent. exprimi-
tur autem vnum, quia cùm vtrobiq; eadem ratio sit,
sufficit vnum exprimere, vt cętera intelligantur. Di-
citur refrigeratio quies, quia in labore fit motus: est au
tem motus caloris causa per compressionem, & con-
fricationem partium motarum, & per motum, & ex-
halationem spirituum discurrentium, & calefacientiū
membra: cū autem fit quies, recluduntur spiritus mò-
Quid sit proprie refrigeratio.
ti, & partes cessant a confricatione, & corpus cessat a
calore, qui erat dum laborabamus: & proprie vocatur
refrigeratio, & proprie conuenit animalibus laboran-
tibus, & postea quiescentibus. Animabus nostris,
siue Angelis in vita beata non competit propriè refri-
geratio, sed secundum metaphoram: quia non erit

F amplius labor nec dolor nec victus: nec exuret eos
æstus, quia agnus reget illos, & deducet ad fontes a-
quarum: nam absterget tunc Deus omnem lachry-
mam ab oculis sanctorum, quoniam priora transie-
runt, vt patet Apocali. septimo cap. *Et aduena.* Ad-
uenæ dicuntur, qui de alia terra in Hebræorum terrā
ad habitandum veniebant, isti autem quiescebant in
sabbatho: nam loquitur hic de aduenis, qui non solū
veniebāt ad habitandum, sed ad credendum, & colen-
dū Deum Hebręorum, & hi obligabantur ad omnes
obseruantias legis post circuncisionem, ideo in sabba-
tho quiescebant. *Omnia, quæ dixi custodite.* Hic facit
epilogum superiorum recommendans ea attentioni,
scilicet vt cum magna diligentia custodiantur omnia
G supradicta: nam prima pręcepta huius cap. sunt de iu-
re naturali: quia determinantur ab ipsa ratione etiam
si lex non determinaret; alia autem posita hic, & in su
perioribus capitu. sunt iudicialia, & quędam eorum
cęremonialia, & omnia a Deo mandata. Dato ergo
quòd nihil causæ subesset in eis, nisi quia Deus manda
uit, ea cum maxima diligentia custodire debebant. Et
istud signū, omnis, colligit hic siue distribuit pro om-
nibus, quæ continentur ab illo loco, scilicet. *Dixitque*
præterea dominus ad Moysen: Hęc dices filijs Israel. Quod est
paulo antę finem 20. cap. & omnia quæ continentur
in cap. 21. & 22. & in isto 23. Rabbi Salomon, dicit q
Rabbi Salomon.
istud dicitur de vasis Hebræorum, scilicet de instru-
mentis ad agendum aliquid: vt de securi, gladio, dola-
H bra cęterisque in hunc modum, de quibus supra non
fuerat dictum: nam sicut custodiebant sabbathum Iu-
dęi, & non laborabant serui eorū, nec animalia bru-
ta, vt bos, & asinus: ita instrumenta sua ad agendum
quietem habere debebant, ita vt non accomodaren-
tur, vel conducerentur Gentilibus ad aliquid agendū.
Et per nomen externorum deorum non iurabitis. Vocantur
Quare ido[illegible] dij vocantur.
dij externi omnia idola Gentium, vel quidquid coli-
tur aut cum imagine, aut sine imagine, & hoc siue in
cęlo, vt sol, & astra, siue in terra, siue infra terram. Et
non vocantur proprie externi dij, quia qui non sunt
dij non sunt externi dij, sed præter vnum Deum
nullus alius est: ergo nec sunt aliqui alij dij exter-
ni, vel non externi: sicut qui non est homo, non
I est homo altus. Patet enim a parte in modo a to-
to in modo. & hoc verum est, quòd non vocantur
proprie dij externi: sed vocantur sic, quia illi qui eos
colunt, Deos esse arbitrantur, & nisi sic arbitrarentur,
non colerent. Vocantur autem externi, quia licèt ab
aliis gentibus teneantur illi vt dij, a Iudæis tamen, qui
veritatem cognoscebant, non debebant teneri vt dij.
Vel potest dici, quòd idola vocentur proprie dij exter-
ni, quia illa connotatio externi distrahit a Deo sim-
pliciter: & licèt non proprie idola vocentur dij, pro-
prie tamen vocantur dij externi: sicut oculus pictus
non proprie vocatur oculus, & tamen proprie voca-
tur oculus pictus: nam sicut oculus proprie est ocu-
lus, ita oculus pictus proprie est oculus pictus. Sic
K etiam homo mortuus non proprie vocatur homo,
tamen proprie vocatur homo mortuus. *Non iura-*
Quare nō iurandum per nomina idolorum.
bitis. Non erat iurandum per nomen idolorum, quia
qui iurat in nomine alicuius, profitetur se dicere veri-
tatem ad reuerentiam illius, & confirmat veritatem
per illius stabilitatem, tanquam nefas sit mentiri in-
uocato tali nomine. Magnus ergo honor iste est:
qui ergo iuraret per nomina idolorum, coleret ea,
vel attribueret eis aliquid numinis, & infallibilitatis tā
tam reuerentiam exhibēdo. Hoc autem maxime in-
tendebat Deus cauere in Hebręis, scilicet vt nullatenus
ad idolatriam declinarent. Non ergo erat iurandum
per nomina idolorū, ideo licèt peccatum esset in va-
num assumere nomē domini, siue iurando, siue non,
vt

vt patet supra 20. capit. magis tamen volebat Deus, quòd in vanum iurarent in nomine eius, quàm vt in nomine Idolorum iurarent. Ob hoc dixit Deuter. 6. & 10. cap. scilicet dominum Deum tuum timebis, & illi soli seruies, ac per nomen eius iurabis, idest si iurare volueris, melius est, vt iures in nomine domini, quã per nomina Idolorum, cùm iuramentum sit quædam honoratio eius, per quem veritas confirmatur, sicut patet ad Hebræ. 6. capit. Homines per maiorem suum iurant, & omnis controuersiæ eorum ad confirmationem finis est iuramentum: est enim actus latriæ, licèt non sit secundum se frequentabilis, vt declarauimus supra 20. ca. non ergo debet iurari per Idola, quia sic eis latria impendit, quæ soli Deo conuenit, & confitetur iurans implicitè illos esse Deos. *Nec audientur ex ore vestro.* Idest non solùm est malum iurare per Idolum, sed etiam illud quouis modo nominare, quia aliquid detestabile est valde, & sic dicebat Dauid Ps. 15. Nec memor ero nominum eorum per labia mea. Vel aliter, quòd Iudæi non facerent aliquid Gentilibus propter quod cogerent eos nominare Deos suos, aut iurare in eis: vt siquis Gentilis pactum haberet cum Hebræo, non debebat eum cogere Hebræus, vt iuraret in nomine Dei sui: & est sensus: Non audietur in ore vestro, idest nunquam dices alicui gentili: iura mihi per Deum tuum Beelzebub, aut Priapum, vel Chamos, aut Astharthem. Augustinus autem in Epistola ad Publicolam scribit, quòd licitum est homini Christiano habenti pacta cum Gentili recipere ab eo iuramentum in Deo suo, si Gẽtilis se obtulerit facturum, non tamen licet, quòd Christianus cogat eum, aut inducat ad iurandum, quia esset dare occasionem peccãdi mortaliter, quod facere non debemus: & sic Iudæi existimantes nos esse idolatras, non inducerent aliquo modo ad iurandum in nomine Christi, quod abominationem putant, nec in sacris Euangelijs, quæ dicunt esse conficta mendacia, si sint Hebræi habentes firmũ animum ad errorem suum, quem putant veritatem.

Quomodo Iudæus debeat iurare si Christianus cogat eum iurare, scilicet an per Thora, vel per Euangelia, & an peccet Christianus cogendo infidelès iurare per Deos suos.

QVAESTIO. XIIII.

SED circa hoc quæritur, cùm sit aliquod pactum Iudæo cum Christiano, ita quòd christicola petat negante Iudæo, & debeat deferri iuramentum secundum legem communem, quomodo iurabit Hebræus? nam si verus Hebræus est, potius eliget mori, quàm iurare in nomine Christi, & dato quòd iuret aliquis Hebræus, contemnendum putat: nam potius diceret veritatem inuocato nomine cuiusdam asini, quàm nomine Christi: dato quòd cogatur iurare in nomine Dei, non exprimendo Christum, nec trinitatem, nec quicquam aliud, sed simpliciter Deum dicendo, non putat Hebræus iuramentum esse aliquid validum secundum formam, in qua exigimus nos: sed secundum, quòd eorum sacerdotes, & rabbini accipiunt ab eis iuramenta, & potissimum iuramentum est, quòd iuret Hebræus per Thora, accipiendo eam in manibus, quia lex sacra est. Nunquid ergo iudex debet mandare Iudæo iurare per Thora, vel aliquis alius causam habens cum ipso potest eum inducere ad iuramentum. Respondetur, quòd fortè aliquis dicet, quod liceat exigere iuramentum ab Hebræo in sua Thora, secundum suas cœremonias, non est hic eadẽ causa, quæ in Idolis, quia Idolum aliquid abominabile est, & non licet attribuere honorem aliquẽ ei. Thora non est aliquid abominabile, sed valde sanctum, scilicet lex domini immaculata: nam nihil aliud continetur in Thora Hebræorum, nisi quinque libri Moysi, quos ipsi humas, idest quinarios vocant, nos autem Græco nomine Pentateuchum appellamus. Manifestum est ergo, quòd Thora aliquid sacrum est, & sicut nominare illam non est peccatũ, ita nec quòd ipsi Iudæi iurent per illam erit aliquid malum. Sed contra hoc arguetur, quòd nullo modo liceat iurare per Thora: nam iuramentum per creaturas illicitum est, vt patet Matth. 5. c. cùm dicitur: Non iurabitis per cœlum, quia thronus Dei est, nec per terram, quia scabellum pedũ eius est, nec per Ierosolimam, quia ciuitas regi magni est, nec per caput tuum, quia non potes facere vnum capillum album, vel nigrum. De hoc extra. De iure iuran. in ca. & si Christus, & fundamentum huius est, quia siquis iurat per creaturam, transfert honorẽ Dei ad honorem creaturæ, vel impendit creaturæ diuinum honorem. Ad hoc autem poterit responderi, quòd licitum sit iurare per Thora: nam & nos per creaturas iuramus, & in forma iuramenti quod à nobis exigitur creatura exprimitur, & patet, quia iuramus ad Sacra Dei Euangelia, quæ corporaliter tãgimus, & in Cruce Christi, quam eodem modo tangimus: sed hoc nullo modo illicitum est: nam qui iurat in Cœlo, iurat in Throno Dei, & in eo, qui est in eo, vt patet Matth. 23. capit. & fiunt iuramenta in Euangelijs, quia Euangelia explicant veritatem Christi, ideo iurando in Euangelijs iuramus in Christo. Etiam Crux signat Christum Passum, iurando ergo in Cruce iuramus in Christo Passo. In omnibus alijs rebus exprimitur veritas naturæ Diuinæ, quia veritas rei factæ est secundum conformitatem exemplati ad exemplar, siue Ideali ad Ideã. Nam sicut à magnitudine creaturæ cognoscitur magnitudo creatoris, ita à veritate creaturæ cognoscitur veritas creatoris. In qualibet ergo re signatur veritas creatoris: quia tamen quædam creaturæ sunt, quæ expressius notant aliquas veritates de Deo, vt Euangelium, & Crux Christi: in his magis iurare licet, quàm in alijs, nec tamen hæc iuramenta fiunt in Euangelijs solis, vel in sola Cruce, sed fiunt iuramenta in Deo per Euangelia, & iuramentum in Deo per Crucem. Sic autem videtur esse iurando in Thora, quia illa lex significat veritatem Dei tribuentis legem, & creantis orbem, & non iuratur in Thora, tanquam in Idolo: nam qui iurat in Idolo, peccat, quia errat attribuendo ei deitatem, dicit namque illum esse Deum: sed qui iurat in Euangelijs, vel Hebræus, qui iurat in Thora, non attribuit Thora aliquid numinis putans esse Deũ, sed solũ dicit esse verba Dei Sacra. Sed adhuc argues, quòd non licet iurare in Thora, quia non est idem de Euangelijs, & Thora: Euangelia namque sunt verba Dei, quæ permanent in æternum, & nunquam abolenda sunt, lex autem vetus abolita est: ideo licebit iurare per Euangelia, tanquam per veritatem manifestè manentem, & non licebit per Thora iurare cùm non maneat. Ad hoc respondetur, quòd lex vetus abolita est, quæ cõtinetur in libris Moysi, nec propter hoc intelligendum est omnes libros esse abolitos: nam quidam libri sunt, qui puram veritatem enarrant nihil pcipientes, sicut libri Historici. Alij sunt, qui de futuro vera vaticinantur, & isti non sunt lex: ideo impossibile est eos aboleri, aut cessare, quia nihil mandant, sed vera enunciant, alij autem sunt, qui moralibus documẽtis insistunt, & quia illa dependent à ratione practica iudicante ista esse bona, vel mala prout surgũt ex principijs ipsius rationis, & non possunt hæc aboleri: nam id quod aboletur, per potestatem alicuius aboletur, nihil autem per potestatem alicuius aboleri potest, nisi quod per potestatem introductum est, vt res per easdem causas dissoluantur, per quas nascuntur, vt patet extra

Humas ẽ Pentateuchũ Moysi

Argumẽt. cõtra resp.

Respõ. ad argumen.

Argu. ad huc cõtra respon.

Respõsio.

Quid ẽ libris Moysi abolitũ ẽ.

extra de regulis iuris, in regula, omnis res. nihil autem per potestates introducitur, nisi lex condita potestate legislatoris alicuius. Illa ergo sola potestate ipsius, vel alterius legislatoris destruetur: quę autem à sola ratione dependent, à nullius potestate destrui possunt, aut aboleri, & huiusmodi sunt libri sapientales veteris testamenti: nihil autem est, quod per potestatem introductum fuerit, nisi præcepta, quæ posita sunt à Deo in his libris quinque Moysi, siue cœremonialia, siue moralia, aut iudicialia, & de his omnibus sola iudicialia, & cœremonialia abolita sunt. Cùm ergo aliquis iurat super Thora, idest super quinque libros Moysi, non iurat super aliquid totaliter abolitum: nam nihil eorum, quæ sunt in primo libro, scilicet in Genesi abolitum est, cùm totus sit Historicus: de libro Exodi modicum abolitum est, scilicet ista præcepta horum trium capitulorum quantum ad aliquid: nam quædam eorum, quæ sunt in principio huius capituli, moralia sunt, scilicet de instructione iudicum, & non sunt abolita: cœtera autem huius libri, aut historiam tangunt mansionis, & exitus de Aegypto, aut factionem tabernaculi. Leuiticus autem pro maiori parte abolitus est, cùm sit multum cęremonialis: Liber autem Numerorum pro maiori parte historicus pauca cœremonialia, aut iudicialia continet: Deuteronomiũ partem historias recitat, partimq; mandata permiscet. Maior ergo pars librorum Moysi manet. Qui ergo iurat in ea lege, vel super tales libros, non iurat super abolitum: nam totũ à maiori parte denominatur. Si autem aliquis iuraret super Thora asserens, vel mente tenens, nihil horum esse abolitum, erraret, cùm multa sint abolita, & iste peccaret. Respondetur ergo, quòd in hoc stat esse licitum cogere, vel inducere aliquem ad iurandum, vel non, scilicet si inducimus eum ad peccandum, vel nõ: si autem nos inducendo Gẽtilem ad iurandum in nomine Dei sui, inducimus, vel damus ei occasionem ad peccandum, non est faciendum: si autem non inducimus eum ad peccandum, non est malum facere eum iurare. Sic etiam si inducere Hebræum ad iurandum in Thora est inducere eum ad peccandum, non licet nobis inducere, & si non inducimus ad peccandũ licet inducere ad iurandum. Videndum ergo est vtrum Iudæus iurando in Thora illo Christiano petente, sicut inter Hebręos ad petitionem alterius Hebręi, si peccet mortaliter: si autem dicamus, quòd semper iurando peccat mortaliter, dicetur etiam quòd quandocunq; Christianus ab eo exigat iuramentum in Thora peccabit, quia inducit aliquem ad iurandum, & peccandum mortaliter: si autem ipse iurando in Thora inter Hebræos non peccat, nec iudex Christianus, vel aliquis alius peccabit compellendo eum ad iurandum. De Gentili autem satis patet: nam quandocunq; ipse iurat in nomine Dei sui, peccat mortaliter, quia tunc honorem Diuinũ ad Idola transfert. Cùm ergo eum Christianus ad iurandum induxerit, peccabit, quia eum ad peccandum inducit. De Hebræo autem iurãte in sua Thora, dicendum quòd si Iudæus iuret in Thora, tenendo quòd multa, quæ sunt ibi abolita sunt, nihil peccat: & eodem modo possumus nos iurare, sicut iurare mus super quandam Bibliam, & tunc Christianus inducens eum ad iurandum illo modo, non peccaret. Si autem Iudæus iuret per illam scripturam, & asserat eã totam adhuc obligare, non est licitum sic iurare, & mortaliter peccat sic iurando, quia est actus oppositus actui fidei: Iudæus tamen semper tenet hoc. Nam si ipsi, vel aliqui eorum tenerent præcepta illa cœremonialia, vel iudicialia post tempus Christi non obligare, sicut nos prædicamus, iam Christi fidem tenerent, quam ipsi toto corde exosam habent: videtur ergo, ꝙ quilibet Iudæus in iurãdo in Biblia peccat mortaliter.

Quãcũque Gẽtilis iurat p Deos suos peccat mortaliter.

F Mitius tamen dicendum est, quòd licèt Iudæi secundum habitum semper teneant illam legem totaliter obligare, tamen non peccant quandocunque iurant super eam: nam tunc eodem modo peccarent mortaliter quandocunq; legerent in ea, cùm idem tenerent, sed falsum est: nam tunc sequerentur multa absurda, per habitum namque neque meremur, nec demeremur, sed per actus, q sunt ab ipso habitu, vel ante habitum. Et si dicas, quòd iurare super Thora actus est, & ille, qui iurat habet malum habitum, scilicet quòd habitualiter tenet omnia illa præcepta tradita in lege Mosaica obligare, qui malus habitus est, scilicet de falsa conclusione. Respondetur, quòd non propter hoc peccat: nam iste actus, qui est iurare, non est ab illo habitu, qui est tenere legem Mosaicam secundum se totam, etiam hodie: ideo non sequitur, quòd sit peccatum, etiam si fiat existente illo malo habitu: sed si esset ab illo, esset peccatum iurare semper in Thora, & patet: nam sic diceremus, quòd postquàm aliquis habet aliquem habitum malum, omnes actus, quos faceret ille sic habituatꝰ essent mali, qa sunt illo habitu malo, ergo si aliquis haberet habitum intemperantiæ quando loqueretur peccaret mortaliter, quia iste actus, qui est loqui est cum malo habitu. Sed falsum est, nec oportet contra hoc argui: sicut enim Hebræus, licèt teneat hoc habitualiter nõ peccat in omnibus, quę agit, quæ non sunt ab habitu illo, vt in comedendo, & bibendo, & in coeundo: ita non peccabit in iurando, qa iurare in Thora secũdum se actus indifferens est, & nõ est ab illo habitu, qui est credere omnia præcepta posita in Thora obligare: sed non solùm hoc est verum, imò etiam quòd si Hebræus iurauerit in Thora, & tũc actualiter cogitet, & assentiat, quòd omnia scripta in Thora obligant etiam nunc non propter hoc iuramẽtum est cum mortali peccato, sed si actualiter credit, quòd omnia dicta in Thora obligant, & propter hoc solùm mouetur ad iurandum, quòd omnia ibi posita credit tenere vsque in æternum. Et si crederet, quòd aliqua tenerent, & aliqua non, non moueret ad iurandum peccabit mortaliter quandocunque iurauerit. Patet hoc, nam si aliquis habeat habitum intemperantiæ secundum actus venereos, licèt enim comedat dũ

Nihil per habitũ meremur, aut ðmeremur sed p actꝰ.

habet illum habitum, & sit habitus malus, non peccat
I mortaliter, nec saltem venialiter: si autem actualiter eligat fornicari, & comedat, non sequitur, quòd licèt eligere fornicari quod est actus malus sit in isto, & comedere sit cum illo, quòd comedere sit peccatũ mortale, qa sunt actus disparati à duobus habitibus, & non subordinati: sic iurare in Thora, & credere, quòd omnia dicta Thora obligent vsque nunc. Si tamen qui habet habitum intemperantiæ ad fornicationem eligit fornicari, & propter magis fornicari eligit comedere, peccat mortaliter. Ratio diuersitatis est, quia licèt isti duo actus sint disparati, tamen vnus subordinatur alteri, scilicet ille, qui est indifferẽs ad eum, qui est malus, & cum actus sortiatur bonum, aut malum ex fine
K suo, & nunc subordinetur actus indifferẽs actui malo: actus, qui indifferens antea erat, efficietur iam malus. In comparatione autem priori, quando ambo actus erant simul, & non subordinabatur vnus ad alterũ, ille, qui antea indifferens erat: nunc etiam manebat indifferens: sic ergo iurare in Thora propter hoc quod est credere omnia, quæ in Thora sunt, obligare subordinare actum, qui de se indifferens erat isti actui, qui secundum se malus est: ergo efficitur malus ex fine suo, & sic talis iuratio semper erit illicita, & quotiens Iudæus sic iurauerit, totiens peccabit mortaliter: nullo alio modo iuramẽtum factum in Thora est illicitum Iudæis, quantum est ex se. Nunc autem quantum ad iudicem dicendum, ꝙ quia iste actus, qui est iurare in

Thora

Thora potest fieri sine peccato, & si aliquando peccatum causatur, solùm est ex peruersione motiui, quia vult ipse iurans habere tale motiuum, quale nō oportebat habere: & si ad hoc respiciatur, nullus actus est, qui non possit esse malus, cùm omnem actum possumus ad prauum, vel ex prauo motiuo agere: iudex autem non cōsiderat de his, quæ sunt in voluntate ipsius agentis, sed de ipso actu: ergo iudex poterit sine aliquo peccato exigere, siue deferre iuramentum alicui Hebræo mandando, quòd in suo Thora iuret, & si iudex potest deferre iuramentū Iudæo, à fortiori pars agens contra Iudæum posset cogere eum ad iurandum: magis namq; agere potest sine peccato, q̄ agit sup re sua, q̄ qui agit super distributione iustitiæ, qualis est iudex.

Iudex licitè pôt petere iuramētū à Iudęo super suo Thora

An Iudæus licitè exigat iuramentum à Christiano in nomine Christi.

QVAESTIO. XV.

SED adhuc aliquis quęret, vtrū Iudęus peccet in cogendo aliquē Christianū iurare in nomine Christi. Dicet aliquis, q̄ non videtur esse peccatum, nam Christus verus Deus est, & nō est de dijs externis: quorum nomina exprimere, aut facere exprimi Iudæis illicitū erat, vt patet hic: ergo non erit in hoc peccatū. Respōdetur, q̄ Iudęi faciendo Christianos iurare Christianis in nomine Iesu, vt communiter peccant mortaliter, nam hic erat prohibitū, vt non iurarent Hebræi in nomine Idolorum, nec nominarent ea ex ore suo: sed Iudæi omnes credunt Christum esse pessimum virum, & purum hominem, & sic esset de dijs Gentium, imò secūdum eorum reputationem, q̄ omnes dij Gentiū, & omnia dęmonia Christus peior erat. Maius malum ergo ipsi iudicant iurare in nomine Christi, q̄ iurare in nomine oīum Deorum Gentium: q̄ autem agit cōtra conscientiā ędificat ad Gehennā: cùm.n. ipsi sciant, q̄ iurare in Idolo est peccatum mortale, & Christū pessimum Idolorum putent, necesse est, vt multū peccent iurando in nomine Christi. Si aūt esset aliquis Iudęus, qui putaret Christum fuisse Sāctum Prophetā, & nullum malum egisse, (dato q̄ nesciret eum esse Deum,) ita q̄ iuramentum factum in nomine Christi referret ad Deum, non peccaret mortaliter: alij autē peccant. Et si dicas, q̄ Christus verus Deus est, ergo non iurant in nomine Idoli. Respondetur, q̄ nihil refert quātum ad bonum, vel malū faciendum esse tale, vel tale in re, dum tamen aliter concipiatur: licèt ergo Christus secundum veritatē Deus sit, quia tamen ipsi concipiunt eum, vt pessimum Idolorum, tantum peccant iurātes in nomine eius, sicut si secundum veritatem Christus esset Idolum: nam qui agit contra conscientiam ędificat ad Gehennam, vt patet extra: De præscript. cap. quoniam omne, & extra de restit. spoliat. capit. literas, & hoc quia omne quod non est ex fide peccatum est, vt patet ad Rom. 14. cap. sicut si Gentiles nominarent multa nomina Idolorum, & inter illa nominarēt vnū nomen domini, quod Iudęi putarent esse nomē Idoli sicut &cę. si iuraret per illud, tantum peccaret, sicut si iuraret per quodlibet aliorum nominum, sic ergo cōcluditur, q̄ siue Iudæus iuret per nomen Christi, siue cogat aliquē Christianū hoc facere peccat mortaliter.

Si quis Iudęorū putaret Christum fuisse virū bonū et non putans eū fuisse Deū nō peccaret inducēdo Christianū iurare in nomine eius.

Vtrum Christianus iurans super Thora Iudæorum peccet mortaliter.

QVAESTIO. XVI.

SED adhuc quęret aliquis vtrum Christianus iurās in Thora Iudęorum peccet mortaliter. Et fortè di-

A cet aliquis, quod sic: nam sicut Hebræi peccant iurantes in nomine Christi, vel iurando sup Euangelia eius, vt determinatum fuit supra: ita peccabit Christianus iurando per Thora. Nam sicut nos habemus Euangelia pro firmissima veritate, ita ipsi hanc Thora. Item peccatum mortale ē in Christianis Iudaizare, vt si aliquis se circuncidat, vel obseruet sabbatum: sed iurare super Thora Hebręorum est maximè Iudaizare, ergo est peccatum mortale. Item dare fauorem errori Iudęorum est peccatum mortale, tum quia militat contra statum fidei nostræ, tum quia est contra charitatē, vt quis det alteri fauorem ad errandum, vel in errore manendum: sed quòd aliquis Christianus iuret super Thora Hebræorum, dat magnum fauorem Iudæis ad

B manendum in suo errore, ergo peccat mortaliter. Respondetur, quòd iurare in Thora contingit tripliciter, quia aut aliquis Christianus iurat in Thora ad petitionem alicuius Iudæi, aut ad petitionem alicuius Christiani, aut ad voluntatem suam nullo petente. Pro quo tamen præsumendum, quòd Thora apud Hebręos, vt cōmuniter videm⁹, est quidam liber de magnis membranis inuolutus pannis ligatusque in virgis æneis, aut argenteis, vel aliàs, & supertectus pāno serico alterius generis. Iste tamen liber nihil vltra continet, q̄ contineat liber, qui apud eos vocatur humas, idest quinari⁹, & vocamus nos Pentateuchum, scilicet isti quinq; libris Genesis, Exodus, Leuiticus, Numerorum liber, & Deutero. Et hic tenetur apud eos in Synagogis suis

Quid sit Thora, & qualiter facta sit.

C multū recōditus, & rabbini ipsorum in ipso legunt cū in Synagogis ascendunt in Cathedram. Si ergo aliquis Christianus faciat differētiā in iurando sup Thora, vel super quodlibet humas, idest super quemlibet librum continentem quinque libros Moysi, quia fortè Thora propter inuolutiones pannorum, & virgarum ænearū videtur simulachrum, nullo modo potest licitè iurare in Thora, quia superstitionem seruare: scilicet q̄a non iuraret totaliter propter scripturam quæ erat ī Thora, sed quia ille liber erat sic inuolutus, aut rectus: obseruare autem tales superstitiones mortale peccatum ē, quia licèt secundum rem idem sit, tamen ille facit differentiam in aliqua superstitiosa atq; inutili obseruatione. Si autem aliquis sit, qui non faciat aliquam dif-

D ferentiam iurando super librum, qui Thora dicitur, vel super librum, qui communiter habetur, & ē idem continens, vocaturq; humas, distinguendum est, quia aut est talis, qui non facit differentiam iurando super illum librum, qui vocatur Thora, aut super nostrum librum, qui dicitur Genesis, Exodus, Leuiticus, Numerus, atq; Deutero. scriptus litera, & lingua Latina: nam nobis licet iurare super istos libros, quia sunt libri sacrę scripturę continentes veritatem solidissimā manifestatam à Spiritu S. vt patet 2. Pet. cap. 1. quia non.n. aliquando voluntate humana allata est Propheta, sed Spiritu S. dictante locuti sunt Sancti Dei homines. Sicut ergo super Euāgelia iurare nobis licet, ita sup istos libros, quia vtriq; sint à Spiritu S. (licet magis appro-

E priata sint Euāgelia ad iurandum super ipsa, quàm alij libri Sacri Canonis,) si ergo aliquis sic putet, sicuti est, scilicet quòd non sit differētia iurare super Genesim, vel Exodum, aut Leuiticum scriptos in lingua Latina, & literis Latinis, vel super Genesim, Exodum, atq; Leuiticum scriptos Hebræo Idiomate atque eorum caracteribus, poterit iurare super Thora. Nam secundum veritatem idem est iurare super aliquem librum scriptum lingua Latina, sicut super eundem scriptum lingua Hebræa, siue Chaldaica. Et patet hoc in orationibus: nam siue aliquis oret lingua Hebræa, siue Latina nihil magis, aut minus Deus exaudit: aliàs illi, qui de Hebraismo ad Christianam religionem conuersi sunt, & qui Latinum nesciunt, recitant Psalmo in Hebræo,

Sicut licitum est iurare super Euāgeliū, ita licitū ē iurare sup Genesim.

Differētia nulla ē, q̄ aliqs oret lingua Latina Chaldaica, vel Hebræa.

Hebræo, idem dicētes in snīa, quod Ecclesia recitat in
Latino, non solùm non mererentur, sed etiam pecca-
rent mortaliter: quorum vtrumque falsum est: sed æ-
qualiter mereretur recitans in Hebræo, & recitans in
Latino, dum tamen æqualia sint cętera, scilicet deuo-
tio, & vita, & continuatio orationis, & sic de cęteris:
nam sicut Deus nō est acceptor personarum, vt patet
Deut. 10. cap. sed in omni gente, qui facit iustitiam ac-
ceptus est illi, vt patet Act. 10. cap. ita non est Deus ac-
ceptor linguarum, ita ꝙ magis placeat ei, vel acceptet
se laudari in vna lingua, quàm in altera, cū omnes ipse
fecerit. Si autem aliquis sit, qui existimet multum dif-
ferre iurare super Genesim in Biblia nostra, aut sup̱ Ge
nesim in Thora, dicens non esse illud ita licitum, sicut
istud, non potest licitè iurare super Thora: nam licèt
quantum ad rem nihil magis differat hoc, quàm illud,
quia tamen conscientia sua iudicat, ista multo differre,
non poterit iustè, siue licitè iurare. Sic ait Apo. ad Ro-
ma. 14. vbi latè declarat de illa controuersia, quæ erat
in Ecclesia in principio ante primum concilium factū
per Apostolos: nam multi de Gentilibus conuersi fue
runt, & illi manducabant carnes suillas: de Iudæis autē
conuersi non manducabant carnes putantes illicitas,
cùm autem nondum determinata esset ista quæstio, q̄
postea determinata fuit in primo concilio Apostolo-
rum, vt patet Act. 15. cap. Paulus dicebat, ꝙ comedere
carnes suillas malum non erat, nihil enim magis refe-
rebat comedere eas, quàm non comedere: qui autem
iudicabat bonum esse comedere de illis, licitè come-
debat: si autem aliquis iudicabat peccatum esse come-
dere carnē suillam, & comedebat eam, peccabat mor-
taliter, non tamē peccaret si aliter iudicaret: sic enim
dicit ibi, ꝙ illi est aliquid commune, & immundum, q
existimat aliquid esse commune, & immundū: sic est
de consecratis cibis, & immolatis in sacrificijs dæmo-
num, vel Idolorum, vt patet 1. ad Corin. 8. c. nam cùm
Idolum nihil sit, illi cibi consecrati Idolis, nihil contra-
hunt ex illa consecratione, propter quod illiciti sint: nā
antequam immolarētur Idolis, quilibet iudicaret lici-
tum esse manducare de eis, sed in consecratione ni-
hil magis eis aduenit boni, aut mali, quàm si non im-
molarentur: ergo non sunt post immolatione ma-
gis illiciti, quàm ante. Et sic dicit Apostolus, ꝙ Idolo-
thytum nihil est, sicut Idolum nihil est: & qui isto mo
do existimat, nihil magis est ei comedere consecra-
tum Idolo, quàm nulli Idolo consecratum, nisi fortè
ex tali comestione in alijs, qui taliter non existimant
causetur scādalum: nam tunc siquis sciat, ꝙ causat scā-
dalum comedendo talia immolata, & publicè come-
dit, peccat mortaliter, vt patet Rom. 14. c. cùm dicitur:
Si enim propter cibum frater tuus contristatur, iam
non secundum charitatem ambulas: qui autem sine
charitate ambulat, peccat mortaliter in eo, in quo am-
bulat sine charitate. Idem & clarius patet prima ad
Corin. 8. ca. cùm dicitur: Si enim quis viderit eum, qui
habet scientiam in Idolo recumbentem, nonne con-
scientia eius, cùm sit infirma, ædificabitur ad mandu-
candū Idolothyta? Et peribit infirmus in tua conscien
tia frater, propter quem Christus mortuus est: sic autē
peccantes in fratres, & percutientes conscientiā eorū
infirmā, in Christum peccatis. Quapropter si esca scan
dalizat fratrē meū, non manducabo carnem in ętern ū.
Idem facit clare. 1. Cor. 10. ca. Si autem aliquis sit, qui
infirmus est non perfectè cognoscēs, & comedit Ido-
lothyta putans aliquam virtutem, aut maliciam cōtra-
here in immolatione, peccat propter solam conscien-
tiam, licèt in re nihil horum sit: sic ergo, qui putat ali-
quid differre in iurando super Pētateuchum scriptum
lingua, & literis Latinis, & inter Thora, quæ literis, &
idiomate Hebręo conscripta est, propter cōscientiam,

De' nō est acceptor linguarū.

Nota declarationē cū iusdā dicti Apost. ad Rom. 14.

Licèt comedi possit de immolatis Idolis, si tñ ex hoc scādalum oritur non debet fieri.

F quam habet peccat mortaliter si iurat super Thora.
Si autem non faciat differentiam inter ista secundum
quòd veritas se habet, distinguendum est, vt supra dice
bamus, scilicet, quia aut iurat super Thora petente ali-
quo Iudæo, aut petente aliquo Christiano, aut q̱a spon
te offert se alteri iuraturum. Dicendum autem quòd
secundum seipsum iurare in Thora, non est malum
Christianis, quia id est quod libri Latini Bibliæ nostrę,
in quibus peccatum non est iurare: potest tamen esse
multipliciter malum, vt patet ex his distinctionibus, q̄
subijcientur. Primò siquis iuret in Thora petente He-
bręo, q̱a Hebręus aliter nollet ei credere, peccaret mor
taliter. Primò, quia neglectis Euangelijs nostris in qui
bus maxima veritas est, velit iurare per aliquid alterū,
G in quo videatur, vel saltē ex hoc demostratur esse ma-
ior veritas, atque certitudo. Nam tunc peccatur, quia
cùm Iudæus nolit concedere in Euangelijs esse maxi-
mam veritatem, & vult quòd Christianus iuret ei in
Thora, tanquàm in solidiori veritate, quod est depri-
mere dignitatem fidei Christianæ: absit ergo, vt tale
quid fiat. Potius ergo aliquis Christianus debet susti-
nere millia genera mortis, quàm si non credatur Euā-
gelijs, in Thora iurare. Etiam quia in hoc fauet errori
Hebręorum, cùm ipse Christianus descendens à con-
testatione veritatis per altissimam veritatē condescen
dit paruæ intentioni alicuius Hebræi, vel Saraceni. Si
autem aliquis velit iurare in Thora, petēte aliquo ho-
mine Christiano, sciendum est propter quid vult iu-
H rari sibi in Thora, nunquid quia non adhibet fidem
Euangelijs? & si hoc sit, pessimum esset iurare super
Thora petente eo: potius namque q̄ petente Iudęo, cū
maius malum sit Christianum Euangelijs nō credere
quàm Hebręum: si aūt non propter hoc dicatur fieri,
sed ex quacunq; alia occasione, etiam prestādum tale
iuramentum non est, cùm semper p̄sumptio de malo
est, quòd qui magis super Thora, quā super Euangelia
petit iurari, infidelis sit, & manifestè superstitiosus est:
ideo nullus Christianus petente alio quouis modo iu-
ramentum super Thora fieri, facere debebit. Si autem
à voluntate sua faciat, nemine cogente, aut poscente:
considerandum quòd aut fit ex quadam necessitate, s.
aliquis debet iurare alteri, & non habet librum Euan-
I geliorum, & iurat super Thora, non est illicitum, nisi
fortè ex hoc sequeretur scandalum. scilicet quòd ille,
cui satisfaciendo fiebat hoc iuramentum, scandaliza-
retur incipiens dubitare de fide huius, vel incipiens du
bitare de fide nostra, cùm nesciat esse licitum iurari su
per Thora, vel si aliquis alius Iudæus scandalizatur: nā
tunc à licitis abstinendum est, vt patet ad Ro. 14. & 1.
Corin. 8. ca. & 10. vt supra declaratum fuit de mandu-
catione carnis suillæ, & Idolothytorum. Si autem ali-
quis non aliqua necessitate inductus, sed quomodo-
cunq; aliàs, vt homines iurare consueuerunt, promit-
tat se sub iuramento aliquid facturum ponendo ma-
num super Thora, ac si poneret super Euangelia, vel
aliquem alium librum Sacri Canonis, dicēs: ego iuro
K Deo super istam Sanctam Legem, & verba eius, quòd
nunquàm tale faciam, vel dicam: & non est illicitum,
nisi fortè (vt in alio casu dictum est) sequatur scanda-
lum, quia solùm scandalum cùm vitari potest, & non
vitatur, causat peccatum, vt patet Matth. 18. cap. Vę illi
per quem scandalum venit: qui enim scandalizauerit
vnum de pusillis istis: qui in me credunt, expedit ei, vt
suspendatur mola asinaria ad collum eius, & demer-
gatur in profundum maris. Si tamen aliquis incitatus
ira, vel fortè incautus sic iurando scandalum fecerit,
non ex hoc sequitur peccatum mortale: cauendum
tamen est, nè quis coram Iudæis super Thora iuret,
quia semper scandalum est, scilicet quia datur eis oc-
casio in suo errore manendi.

Potius debet Christian' millia mortis genera sustinere, quàm si non credatur super Euangelia iurantium iurare super Thora.

Si aliquis incitatus per Thora iurauerit, & scandalum sequatur, non peccat mortaliter.

An

An Saraceni peccent iurando in nomine Christi, aut super Euangelia.

QVAESTIO. XVII.

SED adhuc quæres, vtrũ Saraceni peccent iurando in nomine Christi, aut in Sacris Euangelijs. Respõdetur, quòd non, nam cùm aliquis actus secundum se est bonus, non fit alicui malus, nisi quia putat esse malum, aut quia propter malum finem agit, vel errat in alijs circunstantijs: sicut orare Deum, & laudare eum in publico secundum se bonum est: si tamen aliquis putaret sibi esse peccatum orare in publico, & oraret peccaret, vel si in publico ideo oraret, vt ab omnibus vir iustus prædicaretur: quia desiderium talis honoris est illicitum: ergo act⁹ subordinati ad illum finẽ sunt illiciti. Conformiter hic dicendum est: nam iurare in nomine Christi, qui verus Deus est secũdum seipsum bonum est: nam quidam actus latriæ est si debitè impendatur. Etiam iurare in Euangelijs licitum, & bonum est, quia per Christi veritatem, & actus iuratur: hoc ergo cùm de se bonum sit, non potest malũ effici, nisi illi, qui malum illud existimat, sicut dicit Apo. ad Ro. 14. c. Confido in domino, ꝙ nihil est cõmune, & immundum, nisi ei, qui existimat esse commune, & immundum. Aut si fiat propter indebitum finem, nam tunc quilibet actus erit malus à quocunque fiat, siue à Iudæo, siue à Christiano, aut Agareno. Nunc Saraceni nõ existimant Christum fuisse malum virũ, sicut Iudæi cõfingunt, & credunt: sed dicunt eũ fuisse magnum Prophetam, & virum valde iustum: ꝙ ergo ipsi iurent in nomine ejus subordinando ad Deũ, non est eis contra conscientiam, ideo non peccant. Eodem modo circa Euangelia, quia ipsi Euangelijs assentiunt dicentes Christum vera dixisse, imò ex ipso Euãgelio Io. c. 14. nituntur ipsi principaliter fundare Mahometum fuisse à Deo missum, & legem eis datam esse certissimam, cùm dicatur ibid. Paraclitus spiritus veritatis, quẽ mittet pater in nomine meo, ille vos docebit omnia, & suggeret quęcunque dixero vobis: dicunt enim ꝙ illa, quę dicturus erat Paraclitus spiritus, fuerit illa, quæ Mahometus scripsit in Alchorano, quia sunt quædam documenta, imò potius nocumenta addita, vltra veritatem Euangelicam. Si tamen ipsi non assentirent Euangelijs, non possent assumere ex eis argumentum firmum ad concludendum id, quod ipsi habent pro firmissimo, scilicet Mahometũ fuisse à Deo missum. Nam semper in omni ratiocinatione, siue practica, siue speculatiua, in qua proceditur à prĩcipijs ad conclusionem notiora sunt principia conclusione, & magis credita, vt patet per Ari. in primo Poste. & in 6. Ethyc. cùm ergo inducant ex Euangelijs nostris conclusiones fidei suæ tanquam ex principijs (licèt malè applicent) necesse est, vt Euangelia dicant continere veritatem solidissimam: sicut ergo ipsi possunt iurare in suo Alchorano, vt ipsi putant: ita putant se rationabiliter iurare posse in Euãgelijs. Et si arguas, quòd nõ possent, quia ita Saraceni sunt extranei à lege nostra, sicut Hebræi, imò magis, quia cum Hebręis concordamus in veritate totius veteris testamenti, cũ Saracenis autem in valde paucis: sed vt conclusimus supra, Iudæi iurando in nomine Christi, vel in Euãgelijs peccabãt mortaliter, ergo Saraceni poti⁹ peccabũt mortaliter. Respondetur ꝙ, vt supra dicebatur, iurare in nomine Christi, vel in Euangelijs secundum se bonũ est: nulli ergo malum est, nisi ei, q illud malum existimat: Hebræi autem reputãt hoc esse pessimum, cùm nihil dicant magis contrarium Deo, q̃ Christus noster, quia ꝑ eum fuit abolitus stat⁹ ille vmbratilis populi Hebręo-

Saraceni ... Christi ... sicut ... virum ma... ... Prophetã.

Saraceni assentiunt Euangelijs dicentes il... lacè vera.

A rum, & Euangelia reputant magna mendacia. Cũ ergo iurauerint in Christo, vel in Euangelijs (licèt actus de se bonus est) quia tñ ipsi malum esse putant, ad Gehennam ędificant, cùm omne qđ non est ex fide, peccatum sit, vt patet ad Ro. 14. c. Saraceni autem non habent huiusmodi cõsciẽtiam: nam Christũ bonum virum, & à Deo missum credunt, & Euangelijs pro maiori parte assentiunt: non ergo peccabunt, qa agunt id quod bonum est, & arbitrantur se bene agere. Et qñ dicis, ꝙ tantum discordant à nobis Saraceni, & magis q̃ Hebręi; si ergo peccant Hebrei peccabunt Saraceni. Respondetur, ꝙ licèt in pluribus conueniamus cum Hebreis, qa in toto Canone vet. testã. tñ quantum ad Christum fuisse bonum, & vera fuisse locutum, cõcor

B dant nobis aliqualiter Saraceni: Hebręi autẽ totaliter dissonant: ideo Saraceni agunt hoc sine crimine, quia non agunt contra conscientiã, & Iudęi non agunt sine crimine. Ad argu. aut supra facta respondetur ad primum, cùm dicis sicut peccant Iudęi iurantes sup Euãgelia nostra, vel in noĩe Christi, ita peccabũt Christiãi super Thora, quia ita se habẽt Christiani ad veritatem Euangelicam, sicut Hebręi ad Thora: sed peccant Hebræi iurãdo super Euangelia, vt supra declaratum, fuit ergo ẽt Christiani in Thora iurando. Respond. ꝙ non est simile, qa Iudæi ita se habẽt ad Thora, ꝙ putant eẽ veritatem certissimam, & ita se habent ad Euangelia, ꝙ putant ea continere magna mẽdacia, & esse aliquid execrabile, vtpotè condita, vel continentia gesta illius

C viri, quẽ ipsi nefandissimum arbitrantur: non possunt ergo per ea iurare licitè, quia infirma, & iam proterua mens eorum in eis offenditur, atque polluitur: non se habẽt sic Christiani: nam Euangelia sua veritatẽ altissimam dicunt continere, quippè quæ à Spiritu sãcto condẽte inspirata sunt, & eo regẽte sic vt sunt scripta: licitè ergo per ea iurant: credunt ẽt Christiani Thora veritates solidissimas cõtinere, vtpotè eodem Spiritu sãcto per os Moysi prodente, atque dictante, & nihil omnino in tota illa lege, siue Thora, vt ipsi dicunt falsitatis continere. Sine conscientia ergo in vtroque iuramus, cùm vtrumque tanquam verissimum iudicamus, nec in aliquo eorum aliquatenus offendimus. Ad 2m argu. qñ dicis peccatũ mortale est in Christia-

D nis Iudaizare, vt siquis se circuncidat, aut obseruet sabbatum: sed iurare super Thora Iudęorum est maximè Iudaizare, ergo peccatum mortale erit in Christianis. Ad hoc concedetur maior, sed negatur minor.

Respõ. ad argu. i prĩ. q. 16. facta Ad primũ

Ad 2. arg.

An iurare in Thora sit Iudaizare, & quid proprie est Iudaizare.

QVAESTIO. XVIII.

PRO hoc considerandum est quid vocatur Iudaizare, & sic videbitur vtrum iurare in Thora sit Iudaizare. Et dicendum ꝙ non vocatur Iudaizare facere omnia, q̃ faciunt Hebręi, aut credere omnia, q̃ credũt

E Hebręi: sed vocatur Iudaizare facere oĩa, q̃ faciunt soli Hebręi, aut q̃ conueniunt solis Hebręis, & credere ea, quæ credunt Hebræi soli, patet hoc, ꝙ credere omnia, quæ credunt Hebræi non sit Iudaizare: nam Hebræi credunt creationem, quia habetur Gen. 1. capit. & nos credimus eam: nam habetur Actu. 17. ca. & in plerisq; locis noui testamenti: & ipsi credunt exitum de Aegypto, & tribulationes magnas Aegypti, vt patet in isto libro Exodi, & nos credimus, quia etiam nouum testamentum credi suadet, vt patet Actu. 7. cap. credunt etiam Iudæi Prophætis, & nobis credere Prophætis Beatus Petrus Canonica secunda cap. 1. suadet dicens: Et habemus firmiorem Prophæticum sermonem: cui benefacitis credentes tanquam lucernæ lucenti in

Iudaizare quid.

caligi-

caliginoſo loco: donec dies illuceſcat,& lucifer oriatῦ in cordibus veſtris. Quia autem facere omnia, quæ faciunt Iudæi non ſit peccatum, patet, quia ipſi ſtudent aliquando operibus pietatis, abſtinent vt ſibi videtur à vitijs, & cœtera iuſtitiæ opera, licèt informia faciunt, quæ etiā nos facere oportet. Vocatur ergo Iudaizare credere quod ſoli Iudæi credunt, vel facere quod ſoli faciunt. De credulitate patet, vt ſiquis credat præcepta cœremonialia tenere vſque nunc. Nam determinatum fuit in primo Concilio Apoſtolorum, quod habetur Actu.15.cap. quòd non obligaremur ad aliquas cœremonias legis Moſaicæ, quia hoc fuit onus, quod ipſi Iudæi, nec patres eorum portare potuerant: hoc tamen obſeruarent, vt cauerēt ab immolatis cibis dæmonibus, & à fornicatione, & ſuffocato, atque ſanguine. Sed hæc non ſunt determinata ſimpliciter, ſed pro tempore, donec ſcādalum tolleretur: cùm autem per aliqua tempora Eccleſia magis inualuit, & iſtud ſcandalum ablatum eſt, nulla de cœremonijs obſeruata ē, quia nec abſtinebatur à ſanguine, nec à ſuffocato: credere ergo, quòd vſque hodie cęremoniales illæ obſeruantiæ durent, Iudaizare eſt. Facere ēt quę ſoli Hebręi faciunt, Iudaizare eſt, vt ſi aliquis ſe circuncidat, vt patet ad Gala.2.capit. vbi Paulus arguit Petrum, dicens: Sed cùm vidiſſem, quòd non rectè ambularent ad veritatem Euangelij, dixi Cœphę coram omnibus: ſi tu cùm Iudæus ſis gentiliter viuis, & non Iudaicè, quomodo cogis Gentes Iudaizare: hoc autem dicebat ꝓpter cibos, quia Petrus comedebat cum Gentilibus, dum ſtaret in Antiochia, de cibis eorum, cùm autem venerunt aliqui Iudæi à Ieroſolymis conuerſi ad Chriſtum ſubtraxit ſe à Gentilibus non comedens de cibis eorum, & inducebat in hanc ſimulationem alios: & hāc obſeruationem, ſcilicet circa cibos in lege vetitos vocat Apoſtolus Iudaizare. Quia autem circuncidere carnem preputij ſit Iudaizare, & à Chriſto totaliter recedere declarat Apoſtolus ad Gala.5.cap.dicens: Ego Paulus dico vobis, quòd ſi circuncidimini Chriſtus vobis nihil proderit. Et ſubiungit: Teſtificor autē omni homini circuncidenti ſe, quòd vniuerſę legis faciendę debitor ſit: euacuati eſtis à Chriſto, qui in lege iuſtificamini à gratia excidiſtis. Ex ſupradictis autem patet, quòd iurare ſuper Thora non ſit Iudaizare: nam Thora Pentateuchus noſter eſt: non ſolùm ergo Iudęi Pētateuchum tenent, ſed & nos tenemus; non ſoli ipſi aſſentiunt veritati illius legis, ſed & nos aſſentimus. Nihil ergo eſt in quo Iudaizemus, ſi ſuper Sacram Legem veterem iuremus. Nunquid Euangelia noſtra ſi in Hebręo ſcribantur minoris auctoritatis ſunt, aut nō licet ſuper ea iurare? hoc quidem abſurdiſſimū eſſet: nam tunc Euangelium quod ſcripſit Beatus Matthęꝰ cùm in Hebræo ſcripſerit, vt patet ꝑ Ieronymum in ꝓlogo ſuper Matthæum, minoris auctoritatis eſſet: ſed nihil abſurdius: nam cœteri Euangeliorum libri ex illo Hebræo auctoritatem fidemque ſumpſerunt: ſicut ergo non eſt Iudaizare iurare ſuper Euangelia ſcripta in Hebræo magiſquàm ſuper Euangelia ſcripta in Latino: ita non eſt magis Iudaizare iurare ſuper Geneſim, & Exodum, Leuiticum, Numerum, Deuteronomium ſcriptos in Hebræo, quàm ſuper eoſdem ſcriptos in Latino. Sed ſiquis iuret ſuper iſtos quinque libros ſcriptos in Latino, non Iudaizat vllatenus, ergo nec Iudaizabit iurando ſuper eoſdem quinque in Hebræo ſcriptos, ſed Thora Hebræorum, nihil præter illos quinque libros continet, ergo iurare ſuper Thora non eſt Iudaizare. Ad aliud argumentum, dare fauorem errori Iudæorum eſt peccatum mortale, quia militat contra ſtatum fidei Catholicæ, & contra charitatem proximi: ſed iurare ſuper Thora eſt dare fauorem Iudæis, vt maneant in ſuo errore, ergo malum eſt.

Iurare ſuper Thora non eſt Iudaizare.

Ad 3. arg.

F Reſpondetur ſecundum diſtinctionem ſupra datam, ſi iurare ſuper Thora ſit ſine ſcandalo aliorum, vel occaſione ad errandum, licitum eſt, & ſic multotiens accidere poteſt, vt ſiquis ſic iurans neminem ſcādalizet. Cauendum tamen ne fiat coram Hebræis, quia tunc ipſi fortificarentur ad manendum in errore ſuo, quia tamen non quandocunque iuratur in Thora, fouetur error Hebræorum, & conſequenter nec militatur in hoc contra ſtatum fidei Catholicæ, nec contra charitatem proximi: ergo non erit illicitum.

Vtrum Chriſtiani poſſint iurare licitè ſuper Crus Mahometi, & ſuper Alchoranum.

G QVAESTIO. XIX.

SED adhuc quæres, vtrum Chriſtiani poſſint licitè iurare ſuper Crus Mahometi, & patet ex hac litera, ſcilicet, per nomen extraneorum Deorum non iurabitis, nec audietur ex ore veſtro. Iſtud præceptum non eſt cœremoniale, ſed morale: nam credere vnum verum Deum, & non habere alienos, & colere illum ſolum, ad præcepta primæ tabulæ pertinet, quæ ſunt naturalia, ſiue moralia, & hæc manent, & omnes obligant: ſed iurare per nomen alicuius dij externi eſt eum profiteri Deum inquantum veritatem confirmamus in nomine eius, & dare ei cultum latriæ in hac reuerē tia ſoli Deo debita: ergo iſtud præceptum de non iu-
H rando per nomina externorum Deorum eſt morale, & neceſſariò tenebuntur Chriſtiani ad iſtud pręceptū, ſicut tenentur ad omnia alia moralia, ſed iurare ꝑ crus Mahometi, quod Saraceni cuſtodiunt, eſt iurare per Deum extraneum, & per aliquid abominabile, ergo non licet iurare per illud. Et ſicut Chriſtianus non debet iurare per illud, nec Iudæus, quia iſtud mandatum eis primò datū, & magis eos obligauit, quia ipſi obligantur dupliciter ad hoc: primò, quia eſt præceptum morale, & inſitum principijs rationis practicæ: ſecundò, quia eis à Deo inter cœtera præcepta datum eſt: ideo magis cęteris paribus ipſi peccant, quàm alij, quibus ſimplex eſt obligatio, ſcilicet quia eſt inſitum principijs rationis practicæ: non licet ergo Chriſtiano, aut
I Iudæo iurare per crus Mahometicum.

Vtrum liceat Chriſtiano iurare ſuper Alchoranum Mahometi.

QVAESTIO. XX.

SED adhuc quæres, vtrum liceat Chriſtiano iurare ſuper Alchoranum. Eſt autem Alchoranus liber continens ritus Saracenicos, quem Mahometus eis ꝑ lege tradidit, & iſte liber apud Saracenos Sacer eſt, q̄ni admodum apud nos Euangelia. Dices autem fortè, quòd non licet iurare ſuper Alchoranum alicui Chriſtiano, quia Alchoranus mendacia multa, & fęditates,
K & infanda dicta continet. Non licebit ergo nobis veritatem noſtram iurando per illa mendacia confirmare, cùm ſemper id, per quod alterum confirmatur, eſt dignius verius atque firmius his, quæ confirmantur ꝑ illud: quia propter vnumquodque tale, & illud magis: ſi ergo aliquid confirmetur per mendacia, maius mēdacium erit: ſicut in illationibus nunquàm cauſatur certitudo concluſionis, niſi ex principijs certioribus, niſi ſecundum accidens, quod eſt Sophyſtico modo, & non eſt ſcientia, vt ait Ariſt. in primo Poſteriorum. Sed adhuc reſpondebis, quòd liceat. Nam cùm iuratur in Alchorano non confirmatur veritas per ipſum Alchoranum, ſed per Deum, cui iuratur ſuper Alchoranum: ſic namque fit cùm iuratur ſuper Euangelia: nam

Arg. cōtr.

nam non confirmatur per ipsa Euãgelia, ita quòd per ea præcisè iuretur, nam tunc esset iuramẽtum factum super creaturam, & per solam creaturam: iuramenta aũt per solam creaturam facta illicita sunt, quia transfertur honorificentia creatoris ad creaturam, vt patet extra de iureiurando, capitulo, & si Christus. Sic ergo cum iuretur super Alchoranum referendo ad Deum, scilicet quòd iuratur Deo super Alchoranum, non videbitur illicitum. Respondetur, quòd iurare aliquem Christianum, aut Iudæum super Alchoranum, maximè, si cum solennitate iuret, vtpotè, quia exigitur ab eis iuramentum super illud, & iurent valde, magnum peccatum mortale est. Primò, quia iste actus de se malus est: nam quandocunque iuratur, confirmatur veritas per eum, per quem iuratur, & quia Deus est veritas immobilis, per eum debet iurari. Et potest tripliciter iurari: quia aut per solum Deum, aut per solam creaturam non referendo ad creatorem, & illicitum est, quia transfertur honorificentia Dei ad res creatas, etiam quia quælibet creatura secũdum se deficere potest; solus autem creator ex se est indefectibilis: cùm ergo aliqua veritas confirmari debet, vt de ea non dubitetur debet cõfirmari per veritatem immutabilem, si tamen aliquis iuret per creaturam, si id quod iuratũ est, licitum est dari, aut obseruari, debet illud agere, vt patet extra de iureiurando, in capitulo, & si Christus: iuramentum autem factum per creatorem per se sufficiens est; & licitum quantum est de se, nisi per accidens fiat illicitum. Et non est putandum, quòd maior firmitudo veritatis sit, cùm iuratur per Deum, & creaturam, quàm quando iuratur per solum Deum: nam non dicit maiorem perfectionem, vel veritatem Deus cum toto mundo, quàm Deus solus: aliàs sequeretur inconueniẽs, scilicet quòd Deus posset esse perfectior habẽdo insuper totam perfectionem vniuersi. Etiam licet quælibet diuinarum personarum sit infinita in bonitate, tamen duæ personę non sunt perfectiores in bonitate, quàm vna persona, nec omnes tres personæ simul sunt perfectiores, quàm vna earũ: non est ergo necesse iurare per creaturam cum Deo quando per ipsum Deum iuratur, satis enim est, quòd iuretur per Deum. Tertiò modo iuratur per Deum & creaturam simul, & hoc referendo creaturam ad Deum, & quando sic iuratur expressa creatura, quia veritas principaliter confirmatur per Deum, debet talis creatura exprimi, in qua multum veritas diuina declaretur, & quia in Deo nihil falsitatis est, debet exprimi creatura talis, in qua nihil mendacij lateat, vt conformiter intelligamus Deum per talem creaturam. Et non solùm hoc, sed etiam quòd illa creatura talis sit, quæ de se immediatè ducat in cognitionem Dei: nam licèt in lapide nihil mendacij sit, & sit creatura, non consueuimus iurare per lapidem, nec est licitum iurare per talia: nã non ducũt immediatè in cognitionem Dei, sed valde remotè. Euangelium autem continet vtrumq;: nam veritatem continet, & nullum mendacium. Secundò quia immediatè reducit nos in cognitionem Dei, quia nihil aliud in Euangelio continetur, quàm actus, & passiones, cunctique labores Christi, qui Deus, & homo est: sic etiam licet iurare per legem Moysi, scilicet super Pentateuchum, quia ibi continentur verba Dei dantis legem, & loquentis ad Moysen, & recitantur miracula, & promissiones eius, quæ immediatè in cognitionem eius deducunt. Alchoranus autem Mahometicus in vtroque deficit. Primò deficit, quia falsitates continet: nam in eo multa turpissima, mendaciaque continentur, quæ aures piæ audire abhorrẽt, & rationi totaliter dissonant: vnde communiter dictũ est, quòd Phylosophi inter Saracenos non recipiunt Alchoranum. Deficit etiam secundò, quia non inducit in cognitionem Dei immediatè: nam licèt in eo contineatur, quòd aliqua dixerit Deus Mahometo, quia tamen falsa sunt ea, quæ dicuntur, necesse est falsum esse Deum sibi talia dixisse, qa Deus mentiri non potest. Cùm ergo primum deficiat, necesse erit deficere secundum. Non ergo congruit, quòd in tali falsitate qualis est cõtextio Alchorani exprimãt illa summa veritas Dei, & in Alchorano iuretur contestando veritatem rei, quæ iuratur per veritatem illius creaturæ exprimentis immediatè diuinam veritatem, cùm nihil tale exprimat secundum se: ergo malum est iurare in Alchorano. Quicunque ergo illud egerit, malum aget. Secundò est malum iurare in Alchorano, quia quando aliquis Christianus iurat per veritatẽ Alchorani, & sanctitatem, contestatur Alchoranum verum, & sacrum esse, & per hoc repugnat fidei Catholicæ: nam opposita multa fidei nostræ sunt in Alchorano, qui autem veritati fidei cognitæ repugnat, Hereticus est. Confitetur etiam Alchoranum esse sacrum, cùm nefandus sit, quia continet talia, quæ nullo modo in locutionem nostram venire deberent: malum ergo agit, qui per talia iurat. Tertiò, quia cùm aliquis iurat super Alchoranum, facit scandalum alijs Christianis, quia laxat eorum animos à Dei amore, & robore fidei: præcipuè cùm ille, qui sic iurat, aliquis vir sapiens est, aut potens, cuius actus trahantur in exemplum: qui autem scandalizat proximum suum maximè tali scandalo, quod tangit fidem, maximè peccat, vt patet Matth. 22. & 1. ad Corin. 8. cap. & peccat Christianus sic iurans, quia Saracenis magnum præstat robur in faciendo tale iuramẽtũ, ne à Mahometica secta se retrahant, quod valde malum est, cùm intentio Ecclesiæ sit illos inquantum potuerit, aut exemplo, aut prædicatione ad viam conuertere veritatis. Licèt ergo aliquis princeps, vel quicunque alius Saracenus cogeret aliquem Christianum iurare per Alchoranum, vel super Alchoranum, non debet cõsentire: potius enim debet omnia mala pati, & mortem subire durissimã, quàm ad talia cogi: nam vt ait Phylos. in 3. Ethy. Ad quædam autem fortassis non est cogi: sed magis mori patientem durissima.

An liceat Saraceno iurare per crus Mahometi.

QVAESTIO. XXI.

SED adhuc quæres, vtrum liceat Saraceno iurare per crus Mahometi. Et dices fortè, quòd non: arguetur tamen in contrarium sic, quia sicut se habent Christiani ad Christum, ita se habent Saraceni ad Mahometum, idest quòd tantam mentionem faciunt Saraceni de Mahometo, sicut nos facimus de Christo, sed licet nobis iurare per Christum, ergo licebit iurare per Mahometum Saracenis. Contra hoc arguetur, quia dicitur hic in litera: Per nomen externorũ Deorum non iurabitis: sed crus Mahometi est aliqd à Deo alienum valde, ergo non licebit iurare per illud. *Arguitur, quòd non.* Respondebitur, quòd iuratio prohibetur hic solùm, quæ fit in nomine Deorum externorum, idest quandocunque aliquis iurat in nomine alicuius, siue qui sit, vel existimetur esse, & ille, qui iurat putat esse Deum, & sic iurat, quia opinatur esse Deum, & tribuat reuerẽtiam tanquam Deo vero: Saraceni autem qui iurant in nomine cruris Mahometici, non iurant tanquam in nomine Dei, quia non arbitrantur esse Deum, cùm & ipsum Mahometum non dicãt esse Deum, sed Prophętam domini, ergo licitè iurabunt in crure Mahometico. Sed dicendum est, quòd quandocunque aliquis de Saracenis iurat per crus Mahometicũ, peccat mortaliter: nam istud præceptum de non iurando per

Deos

Deos externos est morale: moralia autem non solùm obligant Iudæos, quibus data sunt, sed etiam omnes alias gentes, q̃a insunt ex principijs rationis practicæ, cùm ergo ipsi iurando per crus Mahometi iurent per Deum externum, ergo peccāt mortaliter. Et si dicas, quòd crus Mahometi, non est Deus, nec iuratur per illud tanquam per Deum: ergo non prohibetur hac lege. Respondetur, quòd oportebat, quòd iuraretur per aliquid quod bonum esset: nam cùm hic prohibeatur iuratio per nomē externorum Deorum, quod est negare aliquid, & vetare: non solùm negatur, & vetatur, sed etiam aliquid præcipitur affirmatiuè, sicut in illo præcepto negatiuo: Non habebis Deos alienos coram me, quod ponitur supra vigesimo capitulo, nō solùm intelligitur ista negatio, sed etiam subintelligitur quædam affirmatio, scilicet quòd me solùm Deū habebis: ita hic prohibendo iurationem fieri per Idolorum nomina mandat, quòd si iurare voluerimus, iuremus per nomen suum: sic dicitur Deuter. 6. cap. Dominum Deum tuum adorabis, & illi soli seruies, atque in nomine eius iurabis. Idem patet per eadem verba Deuter. 10. cap. & quia non semper per solùm nomen Dei iuramus, oportet, vt cùm per nomen alicuius alterius rei iuremus, quòd illa res sit talis, vt possit exprimere propriè diuinam veritatem, quia ergo res nefandæ atque profanæ non sunt aptæ ad exprimēdum Dei veritatem, atque sanctitatem, non debet iurari per res profanas, & nefandas, quia tales sunt, quòd ad Deum referri non possunt: sicut aliqui actus sunt, qui ad quosdam fines referri non possunt: sicut nullus potest propter Deum inuidere alteri, aut propter Deū ebrium fieri, aut superbire, q̃a malicia istorum actuū repugnat dignitati illius finis, ita quòd ad eum referibiles non sunt: ita hic istę res profanæ, & nefandæ tales de se sunt, quòd ad exprimendum veritatem diuinam (quod requiritur in creatura, per quam iuratur) ineptæ sunt. Inter res nepharias corporeas, nihil nefarium magis esse potest, quàm quæcunque pars illius indignissimi atque turpissimi Mahometi, vel aliqua pars corporis illius filij perditionis, qui reuelabitur in futuris generationibus, & dicitur Antichristus. Nullo modo ergo licet cuiquam hominum per crus Mahometicum aliquam veritatem contestari, quod si fecerit, peccat mortaliter, nisi quispiam ludendo, aut irridendo potius Mahometum talia dixerit: sed nec hoc quidem bonum est, quia talia nomina infanda sunt, & eorum contactu humana labia maculantur. Ad argumenta respōdetur: ad primum quando dicis, quòd ista litera solùm vetat iurare per nomen externorum Deorum, crus autem Mahometi non est Deus externus, dicendum quòd non solùm vetatur iuratio facta per nomen alicuius Dei externi, sed etiam per nomē cuiuslibet rei, cui honor ille iurandi bene impendi nō potest: nam radix huius mandati est, quòd honor debitus Deo non tollatur, & ne honor sibi debitus alteri impendatur. Cùm ergo taliter iuretur, quòd honor Deo aufertur, vel alteri tribuitur, iuratio illa illicita ē, & prohibetur hac lege: quia tamen potissimum tollitur honor diuinus, quando alius Deus efficitur, quod est esse excellētissimum, scilicet esse Deum, & aliquis statuitur esse Deus apud aliquos saltem implicitè per iurationem: ideo potissimè vetuit, nè quis iuraret per nomen alicuius Dei externi, quia in hoc, quod iurabat per eum testabatur esse Deum, non solùm tamen isto modo tollitur honor Deo, vel impenditur alteri rei: sed etiam cùm quis iurat per aliquam creaturam non referendo eam actualiter, vel habitualiter ad creatorem, sed totaliter ibi sistendo: ita quòd aliquis confirmet veritatem rei, quam iuret per auctoritatem, & certam veritatem alterius rei solùm, & tales iuratio-

Considera an Mahometum vocet Antichristum.

Radix pcepti de non iurando p Deo. alienos est vt Deus debito honore nō priuet.

F nes illicitæ sunt, & Deus in eis offenditur: nam qui aliquod dictum iurat, vult innuere illud omne valde certum, ita quòd nullo modo sit oppositum: in quo dicit quandam immobilitatem pro tunc in eo, quod iuratur, scilicet quòd sic, & nullo modo aliter se habet. Id ergo per quod talem veritatem contestamur, debet esse aliquid tale, cuius certitudo sit immutabilis, ita vt innuamus, quòd sicut illud simpliciter immobile est nullo modo potens aliter se habere, quòd ita hoc quod nunc iuratur sic se habet, & nullo modo aliter: talis autem immutabilitas simpliciter in Deo est, ideo per eum talia iuranda sunt. Vel illa res per quam iuramus debet esse talis, quæ tantum in reuerentia teneatur, quòd illa nominata, ante moreremur, quàm **G** mentiri, & iste valde magnus honor est, qui soli Deo dari debeat: qui autem alijs rebus absolutè, scilicet non referendo eas in Deum tribuit, valde peccat. Et adhuc ista est potissima ratio, quare magis iuramus per Deum, quàm per alia, quia tale ens est: quo nominato nullus (nisi miserabilis valde) mentiretur. Et signum huius est, quia homines iurant interdum per ea, quæ maioris reuerentię inter eos sunt, vt per salutem regis, quæ honorabilior atque desiderabilior est inter res cunctas mortalium: & per hanc iurauit Ioseph, vt patet Gen. quadragesimo secundo capitulo, dicens: Alioquin per salutem Pharaonis exploratores estis. Iurant etiam homines per ea, quæ sunt charissima sibi, vt per vitam suam, quæ est charior; sic patet sæpe in libris Regum, & **H** fuit modus iurandi antiquus, scilicet viuit dominus, & viuit anima mea. Alij autem per filiorum salutem iurant, qui sibi charissimi sunt. Hæc autem omnia illicita sunt, si ad Deum non referantur: nam tanta reuerentia, & amor soli rei conuenit, qua fruendum est, quia maior reuerentia dari non potest: qui autem talem reuerentiam alijs rebus tribuit ipsis fruitur, quod illicitum est, cùm sola deitas, siue tres res, scilicet tres personę, vt ait Augustinus, & habetur in prima sententia distinctione prima, fruibiles sunt. Iste est secundus modus, quo tollitur honor Deo debitus, vt cùm quis iurat per salutem suam, aut filij sui, sistendo ibi, etiam si vitam suam, aut filij sui Deum non dicat esse. Et iste modus **I** iurandi per aliquam rem, quàm per Deum non est ita malus, sicut primus, quia in illo tollitur, & honor, & amor debitus Deo, & ponitur alius esse Deus, in quo, vel Deus verus, nihil esse dicitur: ita vt alius, qui non est Deus fiat, aut quispiam alter Deo vero æquanon lis constituitur. In isto secundo casu amor, & reuerentia debita Deo impenditur creaturæ, non tamen ponitur esse creatura Deus, vel aliquis alius Deus pręter eum, qui dicitur, & tenetur. Est autem gradus peccati inter ista, sicut est gradus iniuriæ inter hæc, scilicet siquis dicat regi: domine ego diligo filium meum magis quàm vos, & tamen vos estis rex huius regni, & non ipse, nec aliquis alius. Vel si diceret: domine rex ego diligo magis filium meum quàm vos, **K** & tamen ipse est rex huius regni æqualiter sicut vos, aut ipse est rex, & non vos. Manifesta est inter ista duo dicta excellentia iniuriæ. Poterit ergo aliquis iurare p crus Mahometi in isto secundo modo, scilicet dicēdo veritatem solùm ad reuerentiam illius, non referendo in Deum, etiam si credat esse creaturam. Nam tunc si iurans peccat mortaliter, reuerentiam, quæ soli enti infinito debetur, tribuendo cuidam mortuo cruri, & iste modus etiam prohibitus est per hanc legem, licèt non primariè, cùm tangat radicem prohibitionis, scilicet quòd tollitur honor Deo. Si autem dicas, quòd iuretur in crure Mahometico referendo reuerentiam illam ad Deum, sicut quando iuramus sup Euangelia referimus ad Deum, & sic q̃n super crurem.

Tunc

Res illa, p q̃ iuramus in tanta debet reuerētia haberi vt potius moreremur q̃ ea nominata mētiremur.

Nō pōt iurari p crus Mahometicū referēdo illud ad D.

Tunc respondetur, quòd oportet considerare, quòd ille honor, qui datur quando iuratur per Deum, & creaturam, datur Deo per se, & datur aliquid creaturę referendo in Deum, vt cùm iuramus Deo super Euangelia aut super crucem. Iste honor, qui est audito tali nomine nunquam mentiri, datur Deo per se, quia per se bonus est, & dignus accipere gloriam, & honorem, vt patet Apoc. 4. capitulo: datur autem aliqua pars honoris Euangelio, vel cruci. Et hoc non secundum se in quantum talia entia sunt, cùm sint aliquid mortuum, sed secundum, quòd referuntur ad ipsum Deum: cui secundum se datur honor: & quia honor debet dari virtuti, aut magnitudini, vel sanctitati, oportet, quòd illa res, cui datur honor etiam referendo ad Deum, sit aliquid quod contineat virtutem vel magnitudinem sanctitatis. Et signum huius est, quia non consueuimus iurare per quaslibet res etiam referendo eas in Deum: nam nemo per lapides aut asinos etiam referendo in Deum iurat, quia hæc sanctitatem, aut virtutem nullam contineant. Nec valet si obijcias de admiratione, quæ ponitur Canti. 1. c. quàm facit sponsus, scilicet: adiuro vos filiæ Ierusalem per capreas, ceruosque camporum, ne suscitetis, nec euigilare faciatis dilectam, donec ipsa velit. Nam hoc ad quendam alium sensum spiritualem refertur. Per Euangelium autem licitè iuratur, quia Euangelium est quædam creatura, idest quædam scriptura magnæ virtutis secundum comparationem, quam habet ad Deum: cuius actus in eo continentur, & crux est aliquod ens dignissimũ secundum relationem, quam habet immediatam ad Christum in ea passum. Quia ergo in his duabus rebus magna dignitas reperitur, per eas licitum est iurare dando eis honorem, quem referamus in Deum, sicut & ipsas res referimus: alię tamen res sunt, quæ dignitatem nullam habent, ideo non sunt susceptiuę dignitatis etiam referendo in Deum. Nunc ergo sic de crure Mahometico considerandum est, vtrum virtutem magnam, aut sanctitatem in se contineat, propter quã susceptiuum sit alicuius honoris referẽdo ad Deum: & satis patet, quòd non, quia non solùm crus Mahometi nullam dignitatem habet, sed etiam inter omnia corporea turpissimum est: nec dignum, vt in altissima latrinarum tumuletur. cùm ergo si aliquis iuraret aliquam veritatem in nomine vnius asini, & daret magnam reuerentiam referendo reuerentiam quam dabat asino ad ipsum Deum, peccaret, quia talem creaturam honorabat, quæ nec secundum se, nec referendo ad Deum susceptiua sit honoris, multo magis peccabit iurando per crus Mahometicum, aut per Antichristum, aut in nomine alicuius dęmonis, quòd non solùm istæ res dignitatem non habent, vt eis aliquatenus honor impendatur, sed etiam ita sunt turpissimæ, quòd eas nominare non conuenit: maius enim peccatum est iurare in nomine alicuius diaboli, aut Mahometi, aut Antichristi, quàm in nomine vnius asini: quia licèt secundum naturam illa perfectiora sunt, secundum tamen iniustitiæ rectitudinem asinus melior valde est. Iste est tertius modus quo tollitur honor diuinus, vel impenditur alteri, cui non debet: nam aliquod bonum est honor, & Deus non omnes naturas capaces fecit, maxime si quos propter eorum maliciam abominatur: tollere ergo honorem, qui est donum Dei, & velle dare illis rebus, quas Deus capaces non fecit, & maxime illis, quibus dare nocuit, peruersitas magna est, in qua consistit formaliter ratio peccati: nullo ergo modo licet iurare per Mahometi crus ipsi Saraceno. Ad aliud argum. cùm dicebatur: sicut se habent Christiani ad Christum, ita se habent Saraceni ad Mahometum: sed Christianis licet iurare per corpus Christi: ergo licebit Saracenis iurare per

Maius peccatum est iurare in nomine Antichristi, aut dęmonis, quã alicuius asini.

A crus Mahometicum. Posset responderi dupliciter. Primo modo negando antecedens, scilicet quòd non se habent ita Saraceni ad Mahometum sicut Christiani ad Christum: nam Saraceni Mahometum dicunt purum hominem fuisse, sed virum iustum atque Prophetam: nos autem Christum dicimus Deum, & hominem: quia ergo Christus verus Deus est, & suppositum diuinum, omnia quæ dicuntur de Deo nondum assumpta humanitate, dicuntur de Christo, qui est Deus humanatus, & tanta reuerẽtia ei debetur, sicut si nõ accepisset naturã humanã imò maiorẽ amorem debemus, quia nimium amorem ad nos habuit in accipiendo naturam humanam, quam ideo accepit, vt in ea operaretur salutem generis humani: sicut B enim ait Apostolus ad Rom. 7. propter nimiam charitatem, qua dilexit nos Deus, misit vnigenitum filium suum &c. Etiam quia in accipiẽdo naturam nostram valde eam exaltauit in gradu, vltra quem impossibile est ascendere; & propter hoc gloriatur Apostolus ad Hebr. 2. capitulo, naturam nostram esse excellentiorem Angelis dicens. Nusquam Angelos appræhendit, semen autem Abrahæ appræhendit. Sicut ergo antea poteramus iurare per Deum in tempore veteris testamenti, cùm nondum natura humana esset assumpta a verbo, ita poterimus nunc iurare per Christum, qui est verbum humanatum: & non solùm possumus iurare per Christum, vt denominat ipsum suppositum, sed etiam per corpus Christi: nam partes illius naturę assumptę propter vnionem hypostasis C ad verbum tantam dignitatem contraxerunt, vt dicantur etiam diuina, ideo sicut per Christum iuramus, ita per ea, quæ in Christo sunt. Saraceni autem quia Mahometum hominem existimant sicut ipse est: per eum iurare licite non possunt, a fortior nec per eius crus, cùm minoris dignitatis sit crus mahometi, quã totus Mahometus. Aliter potest solui per interemptionem negando istam consequentiam, dato quòd esset antecedens verum, non enim valet sicut se habẽt Christiani ad Christum, ita se habent Saraceni ad Mahometum, sed Christiani licitè iurant per Christum, ergo Saraceni: nam tunc valerent infinita argumenta eodem modo, quæ omnia sunt inconuenientia, vt D istud, sicut se habent amatores Christi ad Christum, ita se habent amatores carnis ad carnem, sed amatores Christi licitè agunt, ergo amatores carnis, & vtrique æternaliter gloriabuntur: quid absurdius quàm ista conclusio? Antecedens tamen verum est, quia sicut amatores Christi cum super omnia amant, & dicunt nihil esse melius Deo: ita amatores carnis eam feruentissime amant, & dicunt eam summum esse bonum: erat ergo mala consequentia: & sic procedit ista, sicut se habet temperatus ad omnes delectationes, quæ sunt in medio: ita se habet intemperatus ad omnes delectationes: sed temperatus inferendo se ad delectationes, quæ sunt in medio, est virtuosus, vt patet in secundo & tertio, & septimo Ethicorum ergo intemperatus inferendo se ad omnes erit E virtuosus, quod absurdissimum est. Antecedens tamen verum est, quia temperatus dicit debere persequi omnem delectationem, quæ est in medio, vt in tertio Ethycorum: intemperatus autem dicit conformiter oportere prosequi improhibite omnem delectationẽ, vt patet in septimo Ethycorum: ergo modus illationis non conuenit. Et ratio huius est: nam licèt sic se habeant Saraceni ad Mahometum dando ei magnam reuerentiam, sicut Christiani ad Christum, cùm Saraceni male iudicant, quia illi dant magnum honorem, cui nullus dandus est: Christiani aũt illum honorant, qui summè honorandus est: ideo rõnabiliter sequunt opposita s. ꝙ Christiani bñ agũt, & Saraceni

Sicut in veteri testamẽto per Deum iurare poteramus ita nunc per Christum q est Deus & homo.

Saraceni male, & sic de alijs. Amatores Christi illi summè adhærent, cui summè adhærendum est, & amatores huius carnis, aut seculi illi adhærent a quo recedendum iustè est; ergo de eisdem inferuntur opposita, scilicet quòd isti bene agunt, illi vero nequiter: isti æternaliter gloriabuntur; illi æternaliter cruciabuntur.

Vtrum Saraceni peccent mortaliter iurando per Alchoranum.

QVAESTIO. XXII.

SED adhuc quæres, vtrum Saraceni peccent mortaliter iurando per Alchoranum. Et arguitur, quòd sic: licet enim Christianis iurare per Euangelia, quibus maximam fidem adhibent, ergo licet Saracenis iurare per Alchoranum, quia huic maxime credunt. Sed respondebis, quòd hoc non valet: nam istud argu. in superiori dubitatione solutum est: nam licèt eodem modo se habeant isti ad Alchoranum, & illi ad Euangelia: tamen Saraceni sunt in statu erroris adhærentes Alchorano, & Christiani sunt in statu veritatis credentes Euangelio, ergo non se habebunt eodem modo, & sic poterit nihil peccare Christianus in iurando super Euangelia: Saracenus autem necessariò peccabit iurando super Alchoranum. Adhuc autem instabitur, quòd hæc solutio nihil valeat: nam dato, ꝙ concedamus æquari Saracenum Christiano tenendo Alchoranum, & Euangelium, quia vnus est in via erroris, & alius in via veritatis: tamen arguetur ex alia radice: nã sicut Saracenus est in via erroris, ita Hebræus est in via erroris, sed Hebræi non peccant in iurando super Thora, vt supra declaratum fuit, ergo Saraceni non peccabunt iurando super Alchoranum. Respondetur quòd non valet ista consequẽtia de forma, sicut nec multæ similes; nam si arguatur sic non valet: omnis homo fornicarius secundum habitum, qui non conteritur de illo actu, est in via perditionis, & omnis fur secundum habitum & actus precedentes, qui non contritus fuit de actibus præteritis, est in via perditionis, sed fornicator secundum habitum potest sine peccato occidere hominem in sui defensionem, ergo fur secundum habitũ, & actus præcedentes potest licitè occidere hominem sine sui defensione: consequens autem falsum est, modus autem inferendi idem est, ergo non erat bona superior consequentia. Patet autem similitudo illationis: nam sicut qui est fornicarius secundum habitum, & non pœnituit est in via perditionis; ita qui est fur secundum præcedentes actus, & habitum, & tamen non est in istis idem principium deficiens quod inducat perditionem; ita in Iudæo, & Saraceno licèt vterque sit in via perditionis, non tamen secundum idem. Item sicut defendere se, & occidere hominem, & non defendendo se occidere hominem differunt: ita in Iudæo, & Saraceno iurare super Thora, & iurare super Alchoranum differunt. Alio modo patet inter istos ratio diuersitatis: nam cùm Saracenus iurat super Alchoranum iurat super aliquid quod malum est, & multas continet falsitates repugnans legi Dei: cùm autem Iudæus iurat super Thora, iurat super id quod est altissima atque solidissima veritas: vtpote a Deo data lex, & historia facta de Deo reuelata per Spiritum Sanctum: ergo iurando super eam non peccabit, quia res sacra valde est. Nam & ipse Saracenus si iuraret super eam non peccaret (nisi conscientia sibi dictaret oppositum) quia tunc omne quod nõ est ex fide peccatum est, vt patet ad Rom. 14. sicut ergo Saracenus (etiam si sit in statu perditionis) si det eleemosynam, in hoc non peccat, quia eleemosyna bona est ex genere: ita licèt Iudæus sit in statu perditionis, tamen non peccabit iurando

Non est simile Iudæum iurare super Thora, & Saracenũ super Alchoranũ.

F super Thora, quia hoc non est malum de se. Dicendum autem, quòd iurans Saracenus super Alchoranum peccat mortaliter: nam cùm ipsi iurant super Alchoranum, iurant sicut nos iuramus Deo super Euangelia, scilicet quòd ponentes manum super Alchoranum dicunt veritatem propter reuerentiam Dei principaliter, & propter reuerentiam illius libri, quem sacrum putant, referendo illam reuerentiam ad Deum. Sed vt supra dicebatur, quandocunque aliqua creatura honoratur, vel aliquam ei reuerentiam impendimus (etiam propter Deum) debet esse talis, quòd habeat gradum virtutis, aut sanctitatis: nunc autem Alchoranus non est aliquid tale: nam sicut in rebus compositis naturalibus nobilitas est a substantialibus

Vnde sumatur perfectio in rebus naturalibus.

G specificisque formis, & in habitibus perfectio est ex obiectis, & in actibus a potentijs obiectis, & circunstantijs: ita in libris, qui sunt contextiones multarum sententiarum, nobilitas est ex veritate eorum, quæ dicuntur, & ex perfectione materiæ, vel obiecti de qua tractant. In his duobus deficit Alchoranus. Nam primo falsitatem multam continet, vt cuilibet inspicienti liquet, & non solùm falsitatem sed etiam absurditatem: itaque sic mendacia intolerabilia sunt, vt piorum aures audire recusent. Et quia inter mendacia differentia est, nam quædam sunt perniciosa valde, quædam autem non, quæ autem perniciosa sunt peiora sunt, & libri continentes ea peiores. Mendacia autem duplicia sunt, quædam circa speculationem puram nullo modo relatam ad agibile, & ista nullius

H nocumenti sunt: alia autem sunt mendacia practica, & ista nociua sunt, quia distrahunt operantes a rectitudine operationis. Sed adhuc in his est differentia, nam quædam sunt mendacia circa constitutionem finis actionum: alia sunt mendacia circa actiones in finem dirigibiles, mendacia autem, quæ sunt circa actiones, quæ in finem, licèt periculosa sint, tamen non tantum sicut mendacia in constitutione finis: nam in moralibus finis est tanquam principium in speculatiuis, vt patet in septimo Ethyco. sicut ergo in speculatiuis si aliquis retineat veritatem principiorum, licèt erret in aliqua conclusione, ex veritate principiorum poterit se reducere in veritate conclu-

I sionum: nam poterit cognoscere non debitam illationem conclusionis a principio. Si autem speculatiuus deficiat in principio, ita quòd assumat falsa principia, impossibile est hunc aliquo tempore per seipsum rectè intelligere; nam ex falsis principijs falsæ conclusiones sequentur, nihil aut habet, per quo probet. Falsitatem principiorum, cùm sint simpliciter priora: ergo semper errabit. Sic etiã in practicis est de ipso fine, propter quem omnia fiunt: nam si aliquis teneat rectitudinem finis: etiam si erret circa aliquod agibile, quòd est ad finem, ex rectitudine finis dirigetur in eo illa prauitas, quę erat circa actiones; verbi gratia. Siquis præstituat sibi pro fine vitam æternam, siue placere Deo, & hunc velit toto sequi conatu, dato quòd aliqñ

In practicis qui errat circa finem non potest reduci ad bene operandum. Exemplũ.

K erret circa actiones, scilicet fornicãdo ex passione, vel percutiendo ex ira: poterit se reducere ad rectitudinẽ operationis: nam ipse cognoscit, quòd ista operatio, quæ est fornicari, aut percutere, repugnat fini, quem ipse sibi præstituit. Si autem erret in constituendo ipsum finem, erit insanabilis, & impossibile erit eum bene agere, vtputa. Si constituat sibi pro fine delectationem carnalem, sicut insipientes quidam constituerunt dicentes; Coronemus nos rosis &c. vt patet Sap. 2. cap. prosequetur omnem delectationem siue malam, siue bonam, & licèt male, vtpote quia mechatur, crapulatur, inebriatur, corrigi ab hoc malo non poterit, cùm cernat istam actionem directe tendere in finem præstitutum. Sic etiam est in mendacijs

Mahome-

Mahometi in Alchorano suo: nam licèt multa mendacia speculatiua dixerit: sed de hoc non tantum refert nisi ea credi mandauisset, cùm teneantur quasi pro religione. Error autem potissimus, & mendaciũ periculosissimũ est ipsa præstitutio mali finis: nam posuit fœlicitatem hominis post mortem esse in delectationibus tactus circa venerea, & in gustu: nam asseruit in Paradiso flumina plenissima lactis, & mellis ipsosque continuo ex eisdem satiandos: quam fœlicitatem etiã in hac lamentabili, & caduca vita nemo sibi (nisi vilissimus homo) præstituit. Detestabilius ergo liber ille est, qui talia, & tam periculosa mendacia asseruit: gentemque miseram ad insectanda illa falsa bona quodam bestiali desiderio promouit. Secundò liber ille Alchoranus ignobilis est, quia de his rebus ignobilibus tractat: nam siue vera essent, siue falsa, imperfecta bona sunt: quæ namque consideratio perfecta esse potest considerando de lacte, & melle, aut de puella virgine? Dic obsecro. Perfectior namque est astrologica, aut aliqua alia naturalis consideratio. Non est ergo Alchoranus aliquam continens virtutem magnam, aut sanctitatem: ita vt possit aut debeat aliquam reuerentiam habere, etiam referendo eum ad Deum: sicut asinus, aut lapis non potest honorari debitè, etiam referendo ad Deum: nam virtutis pondere carent. In hoc autem liber Euangelicus, & liber Thora Hebræorum excellentes sunt. Primò namque quia altissimam atque solidissimam veritatem quilibet eorum continet: vtpotè verba Dei, quæ firmissima sunt: nam cœlum, & terra transibunt, verba autem mea non transient, idest verba Dei, vt patet Luc. 21. & in hoc non est differentia inter veritatem Thora, & Euangelij: nam æque vera sunt: cùm ab eodem Spiritu Sancto facta, & data sint: est tamen permanentior veritas Euangelica, quia illa statuta est vsque in æternum: veritas autem Thora quantum ad ea, quæ historica sunt veritatem æternam habet: nam cùm iam facta fuerint, necesse est facta fuisse in sensu composito, cùm impossibile sit præterita non pertransisse, vt patet in 6. Ethi. Quantum tñ ad ea, quæ præceptoria sunt in cœremonialibus atque iudicialibus, non habuit permanentiam æternam: nam pro certo tempore illa statuta sunt: veritas autem noui testamenti in Euangelijs æterna est, siue quantum ad partem historicã, siue quantum ad partem præceptoriam. De parte historica in qua continentur gesta Saluatoris clarum est, quod sit æterna: nam non solùm illa sed omnis veritas cuiuscunq; rei, quæ abijt in præteritum ex natura rei est æterna, quia impossibile est non pertransisse, ideo vsque in æternum verum erit dicere de illa quòd fuit: de parte Euangelica præceptoria, patet quia ista præcepta durabunt in æternum, quia isti legi altera non succedet. Secũdò isti duo libri, s. Euangeliũ, & Thora sunt perfecti secundum id, de quo agunt: nam in vtroq; de Deo agitur ferẽte legem, & miracula operante: sed in hoc excedit liber Euangelicus librum Thora valde: nã licèt in Thora de Deo agẽte miracula, & ferente legẽ agat: multæ tñ aliorum hominum, & tpum interserunt historiæ: in libro aũt Euangelico quantũ ad partẽ historicã de solo Christo agente, aut patiẽte dr. Item excellit liber Euangelicus ipsum Thora quantũ ad partẽ præceptoriã: nã præcepta data in lege veteri in Thora erant directiones populi rudis: præcepta aũt data in lege Euangelica erant data viris perfectis in comparatione ad priores: differunt ergo hæc ab illo sicut puerilia rudimenta, & altissimæ considerationes: cuius euidens signum est, quia in Thora multa permissa sunt Hebræis, vt vsura ad extraneos, & libellus repudij, quæ non permisit liber Euangelicus: vtrumque quippe in Euangelio prohibetur, vsura Luc. 6. & libellus repudij Mat. 19. Itẽ excedit liber Euangelicus in modo præceptorũ: nam quæ in Thora dicebantur, quodam vmbratili velamine tecta erant, quæ aũt in Euangelio prædicantur, clara luce reuelata sunt. Istam differentiã facit Apostolus 2. ad Corin. 3. c. in quibus morari non cõuenit, quia præsenti speculationi non necessariò adhærent. Concluditur ergo ex duabus his perfectionibus libri Euangelici, & Thora, & ex duabus imperfectionibus oppositis Mahometi Alcorani reuerentiã magnam deberi libro Euangelico referendo in Deũ, & Thora, ideo licitum esse in vtroq; iurare. Alchorano autem nullam deberi reuerentiam, & illicitum esse cuilibet hominum iurare super illum. Sciendum tamen quòd id, quod de Alchorano dictum est, tenendum est necessario de Thalmud, nec iurari in eo, si quis enim consideret, in Talmud multa falsa reperiet, & prorsus obuiantia rationi de modo creationis rerum, & Dei creaturis: multa etiam absurda circa expositiones diuersorum locorum Bibliæ: multa quoque contra Christũ nequiter conficta inuidentia oblatrantiũ Iudæorum, propter quæ nobis adhuc detestabilior est quam Alchoranus: nulli ergo vnquam hominum licet super Thalmud iurare contestando veritatem super mendatia impijssima. Idem dicendum de aliquibus libris artis necromanticæ, aut super aliquos caracteres: nam in his iurare de se malum est, quia superstitiosum est, & præter hæc qui talia iurant non carent scrupulo societatis occultæ cum dæmonibus, quibus ad confirmanda pacta tales placent caracteres.

Sicut non licet iurare super Alchoranum ita nec super Talmud.

An magis peccet iurando super crus Mahometi Christianus, vel Iudæus, vel Saracenus.

QVAESTIO. XXIII.

SED adhuc vltimò quæres, cùm declaratum sit, quod tam Christianus quàm Hebræus, & Saracenus peccent iurando per crus Mahometi, aut Alchoranum, quis horum magis peccet in faciendo? Forte dices, quòd magis peccet Christianus, & consequenter Hebræus, minus autem Agarenus: nam Agarenus pro religione habet crus Mahometi, & Alcoranum: Christiani autem maxime detestari illa debent, cum sint multum repugnantia fidei nostræ: magis ergo nos peccabimus faciendo quàm ipsi Saraceni. Hebræi etiam magis quàm Saraceni eadem ratione. Dicendum quod, vt communiter magis peccant Saraceni iurando per crus Mahometi aut per Alchoranum quam Christiani vel Iudæi, cęteris tamen paribus magis peccant Christiani, & Iudæi. Patet hoc: nam Saraceni a natiuitate instructi sunt in reuerentia Alchorani, & cruris Mahometici: sicut nos erudimur in reuerentia Euangelij, & corporis Christi. Cum autẽ consuetudo (maxime illa, quæ est a primis rudimentis) sit altera natura, vt patet per Phylosophum in septimo Ethic. Saraceni quasi naturaliter feruntur in reuerentiam Mahometici Alchorani: ea autem, quæ natura inclinante agimus, intense agimus, & in eis magis delinquimus, vt ait Arist. in 2. Ethi. quando ergo Saraceni super Alchoranum iurant, cum valde magna reuerentia iurant, & magna existimatione sanctitatis, & quia secundum veritatem, nec sanctum quid est nec dignum reuerentia, quanto magis veneramur tanto magis peccamus: Christiani autem qui Alchoranum aliquid inutile esse existimant, & Iudæi, non cum reuerentia, nec opinione sanctitatis, sed despiciendo iurant, licèt aliquando viderentur multum venerari, ideo non tantum peccant. Secundum patet, quia si detur aliquando, quòd Christianus aliquis peruersæ voluntatis, cum tanta reuerentia iuraret super

Si Christianus peiuret, quàm Saracenus.

Si Christianus periuræ intentionis cum tanta reuerentia iuraret super Alchoranū, sicut Saracenus, magis peccaret quam Saracenus.

Alcoranum cùm quanta iurat Saracenus, magis peccaret, quàm Saracenus: nam religioni Christianæ q̃ suscepit Christicola, magis repugnat iurare super Alchoranum quam saracenum qui nullum alium statum suscepit (licèt ad suscipiendum statum Christianum teneatur) & patet hoc, quia melius est viam dñi non cognoscere, quàm post agnitam retroire, vt patet 2. Pe. c. 2. & extra De apostaticis, & reiterantibus baptismum c. quidam sicut accepimus. Christianus autem in hoc quòd iurat super Alchoranum recedit a via domini, Saracenus autem iurando nō retrocedit a via domini, quia nunquam in eam intrauit, sed in iurando sic, viam domini non agnoscit: peius ergo agit Christianus sic iurando quàm Saracenus: dum affectio, & reuerentia pares sint. Iudæus etiā magis peccat quàm Saracenus, quia agit contra conscientiam, cùm ipse ante hoc aliquo tempore iudicauerit non esse iurandum super Alchoranum. Quod autem de iuramento circa Alchoranum dictum est, tenendum est circa Thalmud Hebræorum: nam vt communiter magis peccant Hebræi si iurent super Thalmud quàm Christiani vel Saraceni, ceteris tamen paribus magis peccant Christiani: nam Iudæi assentiunt omnibus dictis Thalmud tāquam veritatibus, quia a maioribus eorum dicta sunt: Christiani autem abhorent, & spernunt: Saraceni autem de eo non curant, cùm maiori ergo reuerentia iuraret Iudæus si iuraret super Thalmud quàm Christianus vel Saracenus, & ex hoc magis peccaret honorando rem, quæ nullo honore digna est. Si tamen detur ꝙ Chriastianus in æquali reuerentia teneret Thalmud in quanta tenent Hebræi, & iuraret in eo, magis peccaret quam Hebræus, cū sciat repugnare fidei nostræ. *Tribus uicibus per singulos annos.* Positis quibusdam obseruantijs festorum adduntur aliæ, & ponuntur hic tria festa principalia totius anni, non quidem ꝙ essent maioris obseruationis, quam alia festa: nam maioris strictiorisque obseruationis erat sabbathum quàm ceteræ festiuitates, vt patet Leui. 23. c. etiam festum propitiationis quod erat in decimo die Septembris maioris obseruationis erat, quàm cetera: nam in eo nihil facere licebat, nec etiam comedere, de quo Leui. 23. c. In his autem festiuitatibus tribus licebat incendere ignem, & parare cibos, cùm sola opera seruilia vetarentur: de quo in c. præalleg. & supra 12. c. cùm dicitur de Pascha azymorum (quod est primum festū inter ista) dicitur: Nihil operis facietis in eis exceptis his duntàxat, q̃ ad vescendū pertinent. Sed hoc nō licebat facere in Sabbatho qa nō debebant accendere ignem, vt patet Exo. infra 35. c. cum dicitur: Non incendetis ignem per diem Sabbathi in cunctis tabernaculis vestris. Vocantur tñ ista tria festa principalia, quia in eis solis erat mandatum omnibus de Israel, vt ascenderent ad locū sanctuarij. *Tribus uicibus per singulos annos mibi festa celebrabitis.* Licèt dicat ter in anno debere fieri festa: non tamē excludit, quin pluries fiant festa: nam multa alia sunt, vt patet Leui. 23. cum dicitur, hæ sunt feriæ dñi, quas obseruare debetis, &c. loquitur tamen hic de tribus festis, quæ vocantur per excellentiam festa, quia specialia fiebant in illis diebus, magis quam in alijs. Et hoc in tribus. Primò quia in illis tribus festiuitatibus omnes masculi ascendebant ad locum sanctuarij, vt patet infra & in c. 34. & Deut. 16. Secundò erant ista festa specialia propter obiationes: nam in festo azymorum offerebatur manipulus messis hordeaceæ, & adolebatur coram dño, vt patet Leui. 23. c. quia tunc erant primitię messis hordeaceæ. In festo autem secundo, scilicet in Pentecoste fiebat oblatio primitiarum messis triticeæ, & offerebatur fasciculus adolebaturque coram domino, vt patet Leui. 23. c. & Deut. 16. c. In festo tertio, scilicet in festo tabernaculorum fiebant duo

Maioris strictiorisque obseruationis erat sabbatum in veteri testamento q̃ alię solennitates.

Tria festa s. azymorū Pentecostes, & tabernaculorum erant specialiora inter cetera festa.

F scilicet tabernacula de ramis, & quædam exultationes cum folijs arboris pulcherrimæ, vt patet Leui. 23. c. fiebant etiam cętus atque collectæ, idest collectio pecuniarum a populo pro sumptu sacrificiorum, vt patet Nu. 29. c. Tertium, in quo differebant istę solennitates a cęteris, erat multitudo sacrificiorum. De sacrificijs autem, quæ fiebāt in festo azymorum, & in festo Pentecostes habetur Nu. 28. c. de sacrificijs festiuitatis tabernaculorum habetur Nu. 29. ca. Erant autem ista tria festa, scilicet Pascha azymorum, & Pentecostes, & festum Tabernaculorum, siue Scenophegiæ. Festum azymorum incipiebat die 15. mensis primi, & durabat vsque ad diem vicesimā eiusdem mensis inclusiue, vt patet sup. 12. & infra 23. c. Festū Pentecostes fiebat die
G quinquaginta post festa azymorum, vt patet Leui. 23. & Deut. 16. ca. Festum tabernaculorum fiebat die 15. mensis septimi, & durabat vsque ad 21. diem eiusdem mensis, & in octauo die eiusdem festiuitatis, qui erat dies 22. eiusdem mensis fiebant cętus atque collectę vt patet Leui. 23. & Nu. 29. c. *Solennitatem.* Dixerat supra quòd tria festa in anno facienda erant, & non explicuerat, hic explicat quæ sint illa festa, & ponit primum festum, scilicet solennitatem azymorum. Vocatur solennitas quantum ad ipsam obseruationem a laboribus & cunctis seruilibus operibus, & licèt comestio azymorum esset per septem dies: tamen solennitas, quæ est obseruatio solis duobus, vt patet supra 12. c. & infra Leui. 23. c. cùm dicitur: Mense primo quartadecima die mensis ad vesperum Phase domini est,
H & 15. mensis huius solennitas azymorum domini est, dies primus erit vobis celeberrimus sanctus, & omne opus seruile non facietis in eo: sed offeretis sacrificium in igne domino septem diebus: dies autem septimus erit celebrior, & sanctior, nullumque opus seruile facietis in eo. *Septem diebus comedes azyma.* Deut. 16. capi. dicitur: Comedes panem afflictionis, quia in pauore egressus es de Aegypto. *Sicut præcepi tibi.* Supra 12. c. ibi primo datum fuit præceptum de azymis, & ibi latius diximus de causa azymorum. *Tempore messis nouorum.* Hic ponitur preceptum de celebrantibus festum istud azymorum: nam in solennitate azymorum omnes masculini sexus ascendebant in locum sanctuarij. Mandatur ergo hic, quòd non ascendāt vacui, sed
I ferant aliquid ad offerendum domino. *Tempore messis nouorum.* Idest tempore, in quo est demessio nouorum fructuum, quia tunc nouæ fruges incipiunt demeti: istud est tempus Martij, in quo in terra temperata, qualis erat terra Chanaan, erant fruges primę, quia annonæ incipiunt maturescere, & incipiunt demeti. Sic dicitur supra 13 capitu. hodie egredimini in mense nouarum frugum, & ob hoc in illa solennitate offerebantur manipuli spicarum tanquam primitiæ frugum. Sic patet infra 23. capitulo cum dicitur. Cum ingressi fueritis terram, quam ego dabo vobis, & messueritis segetem, feretis manipulos spicarum primitias messis vestrę ad sacerdotem, qui eleuabit fasciculum coram domino, vt acceptabilis sit vobis.
K *Quando egressus es de Aegypto.* Ad totum populum loquitur, qui egressus fuerat de Aegypto 15. die mensis primi. Quod patet supra 12. capitulo, & iste mensis erat, in quo incipiebant maturę esse segetes, sic dicitur supra 13. cap. hodie egredieris mense nouarum frugum. *Non apparebis in conspectu meo uacuus.* Veniebant enim in isto Pascha in loco sanctuarij: ideo nullus debebat vacuus apparere, sed offerebant munera domino secundū differentiam suam. *In conspectu meo.* Deus vbiq; erat, ideo vbique essent homines semper in conspectu suo erāt, sed dr̄ Deus stare alicubi specialiter, vt declarauimus sup. 3. & 20. c. late. Erat aūt Deus in loco sanctuarij specialiter: nā in sancta sanctorum loquebāt

Deus

Deus de medio Cherubim, vt patet infra 25. & 30. & **A** Nu.7. cum dicitur: Cunque ingrederetur Moyses tabernaculum fęderis, vt consuleret oraculum, audiebat vocem loquentis ad se de propitiatorio, quod erat super arcam testimonij inter duos Cherubim: vnde, & loquebatur ei, & quia etiam Deus erat in tabernaculo ad ostium tabernaculi super altare holocaustorum, & inde dabat responsa interdum, vt patet infra 29. ca. cùm dicitur: Ad ostiū tabernaculi testimonij coram domino, vbi constituam, vt loquar ad te, ibique præcipiam filijs Israel. *Et solennitatem mensis primitiuorum operis.* Istud est secundum de tribus festis, quæ supra obseruari mandabat, & vocatur Pentecostes; idest quinquagesimus, quia quinquaginta diebus post Pascha azymorum celebrabatur, vt patet Leui. 23. cùm **B** dicitur: Numerabitis ergo ab altera die sabbathi in qua obtulistis manipulum primitiarum septem hebdomadas plenas vsque ad alteram diem expletionis hebdomadæ septimæ, idest quinquaginta dies, & sic offeretis domino sacrificium nouum ex omnibus habitaculis vestris. Ista festiuitas erat minoris obseruationis quàm aliæ duæ: nam vna die solùm durabat, vt patet Deut. 16. c. cùm dicitur: Septem hebdomadas numerabis tibi ab ea die, qua falcem in segetem miseris, & celebrabis diem festum hebdomadarum, fiebat autem in hac festiuitate sacrificium, vel potius oblatio de panibus nouis. Nam sicut in alio Pascha fiebat oblatio de spicis primarum frugum, ita nunc de panibus nouis, sic dicitur Leui. 23. c. & sic offeretis sacrificium **C** nouum domino ex omnibus habitaculis vestris: panes primitiarum duos de duabus decimis similę fermentatę, quos coquetis in primitias domini, de sacrificijs autem pecorum, quæ in hac festiuitate fiebant habetur Leui. 23. & Num. 28. capitulo, de oblationibus autem spontaneis habetur Deut. 16. capitulo. *Et solennitatem mensi primitiuorum.* Aliud vocatur mensis primitiuorum: aliud mensis nouorum: nam festum azymorum est in mense nouorum, & Pentecostes in mense primitiuorum, & vocatur mensis nouorum, quia nouæ fruges tunc sunt, & inter eas primitiæ incipiunt maturæ esse, & meti. Mensis primitiuorum est tertius mensis anni, in quo messis triticea metebatur, & incipiebant tunc primi panes triticei come- **D** di: nam ante istud tempus licèt meterentur annonæ non comedebantur panes noui: cùm de annona non fierent panes, sed de tritico, triticum autem in isto mense metebatur. Recte ergo vocatur iste mensis primitiuorum, quia primi panes noui in eo comedebantur, & debet ista litera cum subsequenti continuari, scilicet. *Solennitatem mensis primitiuorum operis tui quęcunque seueris in agro.* Idest custodies solennitatem mensis primitiuorum operis tui, idest solennitatem mensis, in quo soluis primitias operis tui, idest de omnibus operibus tuis, scilicet de cunctis frugibus quascunque in agro seris quasi dicat, quòd licèt in primo mense cū celebrabatur festum azymorum offerretur fasciculus de annona, quæ erat prima fruges, & tamen quia non **E** dum erant perfecte maturę non dabant primitias omnium annonarum, ideo postea in 3. mense, de quo hic dicitur quòd sit mensis primitiuorum, idest primitiarum dabantur primitiæ omnium frugum, quæ serebantur. Vel dato quòd post festum azymorum in eodem mense, vel in principio secundi darent primitias de annona: de tritico autem, & sigala, & leguminibus, & cęteris seminibus non dabantur primitiæ vsque ad tertium mensem, & sic dicebatur iste esse mēsis omnium primitiuorum, quæ serebantur in agro, idest in quo soluebantur primitiæ omnium, quæ in agro serebantur præterquam de annona.

Festum Pentecostes fiebat in memoriam beneficij legis datæ.

QVAESTIO. XXIIII.

ISTVD festum Pentecostes fiebat in memoria beneficij legis datæ: nam quinquaginta diebus ab exitu de Aegypto data fuit lex, vt multi tenent, & in hoc celebratur festum, & in eo offerebantur panes noui, sicut in festo azymorum nouæ fruges. Illæ autem fruges, cùm offerri debebant torrebantur, & postea excutiebantur grana, & postea contundebantur, & redigebantur quasi farina non bene mulcta, & super hoc spargebatur oleum, & fiebat holocaustū domino de eo cum thure, vt patet Leui. 2. c. *Solennitatem quoque in exitu anni.* Hic ponitur secundum istorum festorum, scilicet festum tabernaculorum, & istud celebrabatur die 15. mensis septimi vsque ad 21. diem eiusdem, & & dies celebres erant duo, scilicet primus, & octauus, qui non pertinebant ad tabernaculorum festum, sed erant cętus, atque collectæ: fiebant aūt tabernacula in locis patentibus extra domos, vel in solarijs, aut detectis domibus: ad signandum quòd in deserto Deus fecerit eos habitare in domibus arborum: ista enim ratio tribuitur Leu. 23. c. & in die 15. mensis septimi, qui erat dies primus festiuitatis Tabernaculorum, accipiebant Hebræi fructus arboris pulcherrimæ, spatulasque palmarum, & ramos ligni densarum frondium, & salices de torrente, & lętabantur in eis: in omnibus his diebus fiebant sacrificia determinata in pecoribus, de quibus Nu. 29. c. *Solennitatem quoque in exitu anni.* Dicitur festiuitas Tabernaculorum in exitu anni, est autem festiuitas ista in Septembri in 15. die eius computando secundum lunationem propinquiorem æquinoctio, vt est consuetudo apud Hebræos computare menses per lunationes, & tunc dicitur finiri annus. Sed dices, non videtur hoc esse verum: nam vbi vnus annus incipit alius præcedens desinit: cùm tempus sit aliquid continuum, & anni sint partes temporis, ergo cum in continuo vltima sunt vnum: ita cum duos annos tanquam duas partes cōtinui temporis dicamus, oportet vt vltimum vnius, & alterius principium idem sint: sed principium anni secundum Hebræos est in Martio, vt patet supra 12. c. scilicet. Iste erit vobis principiū mensium primus in mensibus anni: ergo finis anni est in principio Martij. non est ergo dicendum quòd exitus anni sit in Septembri cùm sit festum tabernaculorū. Respondetur quòd principium anni computatur secundum Hebræos id quod erat principium simpliciter, idest id a quo incepit tempus, incepit autem tempus in tali dispositione, qualis est dispositio Septembris, vt patuit Gen. 1. & 7. Ibi enim late de hoc dictum est. Postea autem cum Deus stantes Iudæos in Aegypto eduxerit, ad memoriam illius magni facti mandauit vt ille mensis nouarum frugum, in quo eos eduxit vocaretur primus mensis in mensibus anni, vt patet supra 12. c. Ex quo videtur quòd antea non foret primus mensis: nam si antea esset primus mensis ad quid oportebat, vt iterum statueretur? sed textus loquitur per modum statuti dicens: Mensis iste vobis principium mensium primus erit in mensibus anni. Alius ergo mensis erat antea principium anni, quis autem sit iste, necesse est dicere hunc fuisse Septembrem: cùm in eo mundus ortum habuerit, & sic vocatur hic mensis septimus, qui est September, in quo fiebat tabernaculorum solennitas, finis, & principium anni: Martius autem statutus fuit primus, & solùm vocatur primum quantum ad festiuitatum assignationem: sed in communi vsu September dicitur esse primus, & sic computant in cōtractibus suis

In quo loco tabernacula fieri solebāt.

& in alijs temporum descriptionibus, & sic computauit hic scriptura, & in alio loco infra 34. ca. sic vocatur September principium, & finis anni; cum loquatur enim de festiuitate tabernaculorum ait: Et festiuitatem quando redeunte anni tempore cuncta condunt; annus redit qñ finito vno reditur ad principiũ alterius, & tũc est festum tabernaculorum. Tempus autem in quo omnia conduntur est tempus Septembris, quando tam fruges quam vinum collecta sunt, & loquitur de terra Chanaan, quæ erat temperata, vtpote, quæ partim est in 3. partim in 4. climate. recte ergo dr̄ hic ꝙ festiuitas tabernaculorum est in exitu anni. Sed adhuc obijcies, ꝙ non sit festum istud in exitu anni: nam September est primus mensis, anni ergo principium anni est in prima die Septembris, & finis anni præcedentis: festum autem tabernaculorum est in 15. mensis Septembris vsque ad 22. ergo non est in principio anni nec in exitu. Respondetur quòd aliter est dicendum de primo mense anni, & de principio anni: nam non est idem primus dies Septembris, & primus dies anni, nisi rarissime: in quolibet tamen anno principium anni est in Septembri nostro. annus namq; proprie incipit a principio Libræ cùm sol intrat in Librã: nã in principio Libræ sol creatus dicitur, & quia semper illud principium Libræ est vel intra Septẽbrem, vel circa eum; dicitur festum tabernaculorum esse in exitu anni, idest quòd modicum distat ab illo exitu, vel principio anni, & hoc siue voluerint computare Iudæi principium anni a primo gradu Libræ cùm sol intrat eam (quod est in medio nostri Septembris) Siue incipiant a prima die lunationis propinquæ ęquinoctio: nam vtrique eorum satis coniunctum est festum tabernaculorum, quod autem modicum distat, inesse videtur. Ergo dicetur festum Tabernaculorum esse in exitu anni, siue in principio. *Quando congregaueris omnes fruges tuas de agro.* Idest quando congregatas habueris omnes fruges tuas de agro, ita quòd iam sint in domo, & hoc satis patet: nam in primo mense die 15. est annona aliqualiter matura, & offertur fasciculus in holocaustum, vt patet Leui. 23. & postea in principio mensis tertij fit Pentecostes, & offeruntur panes facti de farina triticea noua: cùm ergo tunc habeatur farina noua, manifestum quòd vltra per quatuor menses, & amplius, scilicet in septimo mense, quòd non colligerentur segetes, sed iam diu collectæ sunt. Debet ergo istud verbum congregaueris habere sensum præteriti, & non futuri: nam dato quòd aliquæ segetes, vel legumina tarda sint: non tamen ita tarda possunt esse, quòd quatuor mensibus post collectionem tritici colligantur, quod sequeretur si aliqua colligerentur in septimo mense. Dicendum autem, quòd in tempore, quo istud festum tabernaculorum celebratur, non solùm fruges collectæ sunt, sed etiam congregatum vinum in domos: sic enim dicitur infra 34. c. cùm agitur de solennitate azymorum: Et solennitatem quando redeunte anni tempore cuncta conduntur, idest omnia, q̃ nascuntur in agris condita sunt, ergo, fruges vinum, & cętera condita sunt. *Ter in anno.* Hic ponitur de quadam celebritate magna, quę fiebat in his tribus solennitatibus, scilicet quòd totus populus Israeliticus cõueniebat in locum sanctuarij vbicunque essent, & offerebant, vt supra dicitur, quia nõ erat licitum eis vacuis manibus venire coram domino, vt patet supra & infra 34. c. & Deut. 16. *Ter in anno.* Non exprimitur hic, quando hoc esset: nec quidem oportet exprimi: quia satis patet ex præcedenti, ꝙ intelligatur de istis tribus solennitatibus, quia litera coniuncta est, & quia non possent assignari alia festa tria in anno, in quibus conuenire possent ad locum sanctuarij. Et patet, quia vt habetur Leu. 23. & Nu. 28. & 29. c. solùm

Sol in principio librę creatus fuit, & ibi incipit annus.

F istæ solennitates a Deo institutæ sunt, scilicet sabbathum, Pascha azymorum, festum clangoris, dies propitiationis, & festum tabernaculorum, aliæ autem postea additæ sunt ab Hebræis ex deuotione propter aliqua facta notabilia, sicut festum Mardochęi, & festum purificationis factę a Machabęis, de quibus diximus Leui. 23. c. sed ista non erant tunc cùm Deus dabat istã legem: ideo de eis non refert. Accipiantur alia festa, & manifestum erit, quòd nõ poterit intelligi de eis: nam hoc nõ poterit intelligi de sabbathis: nam sabbatha nõ sunt festa, in quibus talia fiant, qualia in istis fieri debebant. Necesse est ergo intelligi de alijs quinque, scilicet de illis, cùm tria celebrentur in eodem mense, scilicet festum Clangoris primo die Septembris, & festum
G Propitiationis in decimo die, & festum Tabernaculorum in 15. non poterant in his tribus venire tribus vicibus in locum sanctuarij, cùm ista festa coniũcta sint, sed vna vice venirent pro omnibus tribus: nec etiam potest intelligi de duobus illorum cum aliquo altero, scilicet cum Pentecoste, & die azymorum: nam semper manet idem inconueniens, quia inter diem clangoris, & Tabernaculornm, quæ solùm distant 13. diebus intermedijs, etiam ablato die propitiationis, quæ est magnæ obseruationis, & est in 10. die eiusdem mensis, vt patet Leui. 23. c. solùm manent 12. dies, non possent ire, & redire: & dato quòd illi, qui essent propinqui possent, adhuc hoc esset frustra ambulare: nam eundo, & redeundo transirent isti dies.
H Necesse est ergo dicere, quòd ista tria festa sint tria supra nominata, & hæc rationabiliter distant: nam inter Pascha azymorum, & Pentecostem sunt quinquaginta dies, inter Pentecostem & tabernaculorum festum sunt menses quatuor, & aliquid plus, inter festum tabernaculorum erant sex menses completi, vt patet computanti secundum dies: quos eis assignauimus, in quibus celebrantur, vt patet supra.

Præceptũ de ascendendo coram domino non intelligitur de festis sabbathorum.

An ista tria festa possint accipi pro festo azimorum: Pentecostes, & clangoris.

I QVAESTIO. XXV.

SED dices, quòd bene possunt aliter assignari ista festa, scilicet quòd sit vnum festum azymorum, & alterum festum Pentecostes, & alterum festum clangoris, & non erit necesse ponere festum tabernaculorum esse vnum de istis tribus. Et patet, quia inter festum Pentecostes & festum clangoris sunt quatuor menses aut ferè, vt patet, quia Pentecostes est in principio tertij mensis, & festum clangoris est prima die septimi mensis, quod est tempus sufficiens ad eundum, & redeundum, & morandum, idem si ponatur festum propitiationis esse tertium, quod est decimo die mensis Septembris. Respondetur quòd non
K potest stare: nam necesse est poni diem tabernaculorum esse de istis tribus festiuitatibus. Et patet: nam nunquam debebat totus Israel congregari in locum sanctuarij, nisi in istis tribus festiuitatibus, sed in die Tabernaculorum conueniebat totus Israel in locum sanctuarij, ergo erat vnum de istis festiuitatibus. Antecedens patet, quia Deut. 31. ca. dicitur, quòd post septem annos cùm in festo Tabernaculorum conueniret totus Israel coram domino in loco, quem elegisset legebatur corã toto populo Deuteronomium legis. Item in octauo die computando a primo die Tabernaculorum fiebant cętus atque collectæ, idest congregabatur totus populus, & ab ęis colligebantur pecuniæ pro expensis sacrificiorum, vt patet Leui. 23. & Num.

A Nu.29.c. sed non fit cętus, nisi cùm totus populus congregatus est in loco sanctuarij, ergo tunc veniebant in locum sanctuarij, & sic erat tertium festum. Item patet hoc, quia in isto die debebant stare in loco sanctuarij: nam Deut. 16.c. cùm dicatur de celebratione festiuitatis tabernaculorum, subditur: Septem diebus festa celebrabis domino Deo tuo in loco, quem elegerit tu, & ancilla, &c. Quod autem festum Pentecostes etiam sit de istis, licèt probatum sit supra, patet tamen magis, quia dicitur Deut.16.c. quòd in die Pentecostes quæ erat dies quinquagesima postquam falcem in segetem mittebant, debebat vnusquisque immolare oblationem spontaneam in loco, quem Deus elegisset, vt esset nomen eius in eo: sed non debebant ire ad illū locum, nisi in vno de istis festis, ergo inter ista tria festa computatur.
B De Pascha azymorum, quòd sit vnum de istis etiam patet Deut. 16. quòd non poterat immolari Phase in qualibet vrbe patet, quia omnes tunc Iudæi ascendebant in Ierusalem, quod non fiebat nisi in solennitatibus tribus: & patet hoc, quia semel in Pascha ascenderunt cognati Iesu ad ciuitatem Ierusalem, & vocauerunt Iesum, vt veniret ad solennitatem, vt patet Io. 8. c. Item quia in die vna festiuitatis azymorum, scilicet in septima sunt cętus atque collectæ, & hæc non fiebant, nisi cùm totus Israel erat congregatus, ergo tunc congregabatur. Antecedens patet Leui.23.c. Clarius autem adhuc patet, quòd istę sint tres solennitates, quia Deut. 16.c. dicitur: Tribus
C vicibus p annum apparebit omne masculinum tuum coram domino Deo tuo in loco, quem elegerit: in solennitate azymorum, & in solennitate hebdomadarum, & in solennitate tabernaculorum. *Apparebit omne masculinum tuum.* Idest quòd omnes viri, & pueri iam habentes vsum rationis ascenderent illuc, vt ex eis, quæ viderent in festiuitatibus illis fieri in loco sanctuarij, quæ non fiebant in alijs locis totius terræ Chanaan, promouerentur ad cultum Dei. Et patet hoc, nam cū esset dominus noster Iesus annorum 12. puer adhuc tener, qui tamen sapientia plenus, quippe cùm eam ab instanti conceptionis habuisset, quia tamen secundum aliorum puerorum modum, qui eo tempore capaces sunt iudicij aliqualiter, ascendit cum pa-
D rentibus suis in Ierusalem ad diem festum, & tunc mansit ipse nescientibus parentibus in medio doctorum disputans, vt patet Luc.3.c. Ab hac obligatione legis excluduntur mulieres, cùm dicitur: Omne masculinum tuum. Et ratio huius est duplex: prima quòd mulieres cum teneriores, & imbecilliores sint, non ita sustinent labores itineris sicut viri, si tamen erat via breuis, vtpote quia locus sanctuarij modicum distabat a loco habitationis earum, veniebant, sic patet de Beata Virgine, quæ venit ad festum cum viro suo Ioseph, quando perdidit Christum in Ierusalem, vt patet Luc. 3.c. erat enim locus eorum prope Ierusalem. Secunda ratio erat propter gubernationem rei familiaris, & domesticæ: si enim pueri parui in domo essent, necesse
E erat, vt aliquis maneret ad dandum eis cibos: nam pueri isti paruuli non obligabantur ibi apparere, cùm ad nihil eis proficeret: cùm non essent capaces rationis, nec instruerentur aliquo modo ex his, quæ dicebantur, aut fiebant. Item cùm in locis, & domibus omnium Israelitarum manerent aliqua animalia domestica, quæ indigebant prouisione necessariorum, alioquin cuncta simul morerentur. Cùm ergo de masculis nullus manere debebat in locis, necesse erat mulieres manere ad dispositionem necessariam rerū domesticarum.

Mulieres non obligabantur ad ascendendū ad sanctuarium ter in anno.

An ad legem istam, de ascendendo ter in anno ad locum sanctuarij, tenerentur serui.

QVAESTIO. XXVI.

SED quæretur vtrum ad ista festa ascenderent serui Hebræorum, & ancillæ, cùm dicatur, omne masculinum, sub qua generalitate etiam serui contineri videntur. Respondebit aliquis, quòd serui non ascenderent, quia multum defraudarentur domini a seruitio eorum, maxime cùm distabat locus sanctuarij: nam tunc si ter in anno irent Iudei in locum, quem Deus elegisset magnam anni partem sine seruitio pertransirent. Item quia dicitur, omne masculinum tuum, idest omnis masculus natus de te, & ista locutio fit ad totum Israel, ergo videtur quòd soli masculi Israelitæ obligabantur. Ad hoc respondetur quòd ista lex non solùm intelligebatur de liberis, sed etiam de seruis: quicunque enim masculi rationis capaces essent, hac lege comprehendebantur. De seruis tamen distinguendum, quia aut erant serui Hebræi, idest aliqui de genere Hebræorum, qui vendebantur in seruos, vt patet supra 21. & Leui.25. & Deut.16.c. aut erant de gentilibus: si essent de genere Hebræorum manifestum est quòd debent ascendere: nam ad tot tenebantur isti, sicut alij Hebræi: cùm essent natura Hebræi: nec erant serui simpliciter, sed ad quandam temporis particulam, si autem esset seruus de genere gentilium, etiam tenebatur: nam quicunq; emisset seruum gentilem, tenebatur eum immediate circuncidere, vt esset particeps immolationis Phase, sicut dicitur supra 12.c. Omnis seruus empticius circuncidetur, & sic comedet ex eo, idest de Phase. Nunc arguitur sic: ille, qui circuncisus erat, tenebatur ad omnes obseruantias legis: nam sicut Baptismus est apud nos ianua sacramentorum, & totius fidei, vt patet extra de clerico non baptizato ministrante cap. veniens. ita circuncisio erat apud Iudæos, ita vt esset signum populi Dei, scilicet quòd quicunque deberet esse de populo Dei debebat habere illam, & quicūque illam haberet esset de populo dei, vt patet ad Ro.4.c. scilicet: Per baptismum omnes baptizati obligantur ad obseruationem totius legis euangelicæ: ergo qui circuncidebantur obligati erant ad omnes cęremonias legis: sed ascendere ter in anno erat quædam cęremonia legalis, vt patet hic, & infra 34. & Deute. 16.c. ergo omnes serui, quia circuncisi erant tenebantur ascendere. Item confirmatur hoc, quia ait Apostolus ad Gala. 5. c. Testificor rursus omni homini circūcidēti se, quòd vniuersę legis faciendę debitor sit. sed ista tria festa comprehenduntur sub lege: ergo omnes serui empti de gentilibus, quia circuncidebantur cogebantur ascendere ter in anno cum cęteris ad locum sanctuarij. Item omnes serui empticij debebant circuncidi, & comedere Phase: sed non poterat comedi Phase, nisi in loco sanctuarij: ergo serui gentiles iam conuersi tenebantur ascendere ad sanctuarium. Maior patet supra decimosecundo capitulo, scilicet: Omnis seruus empticius circuncidetur, sic comedet ex eo: minor patet Deut. 16. cum dicitur: Non poteris immolare Phase in qualibet vrbium tuarum, quam dominus Deus tuus daturus est tibi, sed in loco, quem elegerit dominus Deus tuus, ibi immolabis. Item patet hoc clare ex litera in eodem capitulo, vbi clare innuitur, quòd in festo Pentecostes, & in festo tabernaculorum ascendere deberent serui, de Pentecoste autem sic dicitur: Celebrabis festum hebdomadarum, domino Deo tuo oblationem spontaneam manus tuæ, quam offeres iuxta benedictionem

Primū argumentū.

Secūdum argumentum.

Responsio ad quæstionem affirmatiua.

Ratio prima.

Secunda.

Tertia.

Quarta.

nem domini dei tui, & epulaberis coram domino, tu, & filius tuus, & filia tua, & ancilla, & leuites, qui est intra portas tuas: cùm ergo dicatur quòd ancilla ascendere debebat in hoc festo, & comedere coram domino, quanto magis serui? nam fœminæ non obligabantur ascendere, cũ dicatur supra: Ter in anno apparebit omne masculinum tuum. de solennitate autem tabernaculorum sic dicitur ibidem: Solennitatem quoque tabernaculorum celebrabis per septem dies cùm collegeris de area, & torculari fruges tuas, & epulaberis in festiuitate tua tu, & filius tuus, & filia, seruus, & ancilla, leuites quoque, & aduena: Ad rationem autem, quæ fiebat contra, scilicet quòd si ter in anno ascenderent serui in locum sanctuarij, maxime quando distabat, magnam partẽ anni sine seruitio pertransirent, quod magnum damnum dominis erat. Respõdetur dupliciter: primò quòd sicut lucra animæ lucris corporis præponenda sunt: nam anima est plus quàm corpus, vt patet Mat. 7. c. ita damna animæ plus quam damna corporis euitanda sunt: ergo a fortiori plus vitanda sunt damna animarum q̃ damna rerum, idest perditionẽ temporalis substantiæ: sed non ascendere in locum sanctuarij tempore debito erat damnũ animæ, & ascendere illuc erat damnum quantumcunque temporalis substantiæ, ergo potius debebant aliquid perdere, & ascendere, quàm nihil perdendo non ascendere: nam si ista esset sufficiens ratio motiua, sequerentur infinita incõuenientia, ita vt penitus nullũ bonum maneret, aut aliquod præceptum Dei staret. Et patet: nam aliquis potens vellet tollere mihi omnia bona mea, nisi committerem adulterium, aut mentirer, aut Deo maladicerem, vel furarer, & sic de omni genere peccatorũ, & si staret illa ratio, ego arguerem sic, graue damnum est mihi nisi maledicam Deo, quia omnia bona mea perdo: ergo volo maledicere Deo ne incurram istud graue damnum. Manifestum est, quòd hoc maximum inconueniens est, quia tunc q̃ñcunque aliquod damnum nobis eueniret ne incurreremus illud damnum, possemus facere omnia inhonesta, nullum Dei præceptũ obseruantes, sed non est sic, nam non solùm damna omnia pati debemus, sed etiã resistere vsque ad sanguinem: nam, & ipse Aristot. pro sola custodia honesta (non intendens adhuc placere Deo, quia nihil tale intellexit) dixit esse moriendum, vt patet in 3. Ethic. scilicet: Ad quædam autem fortassis non est cogi, sed magis mori patientem durissima. Secundo modo respondetur, & mitius, nam licèt postquam Deus posuisset legem, qualiscunque illa esset: nos transgrediendo illam peccabamus; oportebit autem magis omnia perdere, & terribilia sustinẽdo deficere, quàm mortaliter peccare: ante tamen quàm poneretur, non erat iustum quòd poneret lex, quæ esset valde grauans: ideo dicendum ꝙ licèt mandaretur hic ꝙ ter in anno appareret omne masculinũ coram domino, tamen dispensabatur interdum cum his, qui procul morabantur, vt in prima vice solùm venirent, scilicet in festiuitate azymorum, & tunc dispensabatur cum seruis eorum etiam ne venirent, & sic paruum damnum erat semel in anno ascendere ad locum sanctuarij. Ad aliud arg. s. cùm arguitur, ꝙ in litera dicitur: Omne masculinum tuum, idest omnis masculus natus de genere tuo, ergo masculi nati de genere Gentiliũ nõ tenebantur: huiusmodi erant serui circuncisi nati de Gentilibus, qui venditi erant Hebræis. Respondetur, quòd illud pronomen possessiuum, tuus, non dicit hic originem, sed possessionem: nam vtrumque dicere posset, quia satis conuenienter exponitur dicendo: Masculinum tuum, idest de tuo semine, & tunc dicit originem: aut, masculinum tuum, idest qui est in domo tua, vel possessione tua.

Lucra animæ lucris corporis præponẽda sunt.

F Non potest tamen patere pro quo teneatur nisi ex adiunctis, vel ex his, quæ alibi determinantur: sic autem est hic: nam Deut. 16. c. declaratur, quòd omne masculinum tuum, non solùm intelligatur pro his, quæ a te ducunt originem, sed pro his, qui in familia tua, & rebus tuis sunt: cùm dicebatur, filius tuus, seruus, & aduena, &c. *Coram domino Deo tuo.* Idest in loco vbi erat sanctuarium: nam ibi dicebatur esse Deus specialiter, vt supra declaratum est: nec tamen intelligendum quòd istud Phase comedendum esset coram domino, idest coram altari holocaustorum sicut comedebantur sacrificia pacifica, quia cùm in omnibus filijs Israel esset celebratio agni, & tot comedebant vnũ agnum, quot sufficiebant, vt patet supra 12. c. & totus
G Israel congregatus esset in festo illo in loco sanctuarij, non possent capi omnes intra atrium tabernaculi siue templi, vt ibi omnes comederent, sed solùm ista celebratio fiebat quantum ad immolationem, quia immolabatur agnus in templo, scilicet in altari sacrificiorum: ita vt sanguis eius funderetur ad bases altaris, & sic erat sacrificium domini, sicut dicitur Num. 9. c. quòd Phase erat sacrificium domini. Postea accipiebat quilibet agnum suum immolatum, idest iugulatum solum, deferebat in domum suam, vel ad locum, vbi hospitabatur, & faciebat omnes ceremonias. Sic dicitur supra 12. cap. & sic comedebatur in illo loco, scilicet quilibet per domos aut mansiones suas, & hoc erat comedere coram domino, quia comedebant, &
H celebrabant coram domino, scilicet in ciuitate, in qua specialiter erat Deus, quia ibi inuocabatũ nomen eius.

An Agnus paschalis deberet immolari coram ostio tabernaculi.

QVAESTIO. XXVII.

ET si dicas quòd non debebat iste agnus qui erat Phase immolari in tabernaculi ostio, sed in qualibet domo: nam in Aegypto quilibet immolauit in domo sua, & sic fuit datum mandatum, quòd ibi immolaretur, & poneretur sanguis in vase ad limen portæ, & aspergeretur vterque postis, & superliminare
I domus. Respondetur quòd illud non fuit mandatum ad futuras generationes, sed quædam ceremonia pro tunc obseruata, vt declarauimus supra 12. c. & non solùm quantum ad hoc: sed etiam multa alia fuerunt tunc ceremonialiter facta, quæ non fuerunt custodita in futuris generationibus. Ratio autem huius differentiæ potest esse duplex. Prima quia in Aegypto non habebant tabernaculum, nec altare, aut quicquam alterum, vbi immolarent, ergo quilibet in domo sua immolare debebat. Item quia tunc debebat poni sanguis agni immolati in vtroque poste, & superliminare, ergo ibi apud portam immolari debebant, vt mox calidus sanguis aspergeretur foribus, quod non contingeret si ad aliquem alium locum
K conuenisset ad occidendum. Istæ autem rationes non extiterunt in sequentibus generationibus. Prima nãque non extitit, quia futuræ generationes habuerunt tabernaculum, quod in deserto constructũ est: habuerunt etiam templum, quod postea fecit Salomon, & illud quod postea reædificatum est a Zorobabel, ergo in hoc debebant immolare. Et patet hoc: nam Leui. decimoseptimo capitulo dicitur, quòd omnis homo, qui aliquod sacrificium fecerit, & non obtulerit ad ostium tabernaculi, vt fundatur sanguis eius super altare, mori debebat, sed immolatio Phase sacrificium erat, vt patet Num. nono capitulo, cùm dicitur, Siquis mundus est, & in itinere non fuit, & tñ nõ fecit Phase, exterminabitur anima illa de populo suo, quia sacrificium

Non eodẽ modo Agnus immolabat in terra promissionis sicut in Aegypto.

sacrificium domino non obtulit in tempore suo. Sic etiam vocatur infra 34.c. cum dicitur: Non immolabis super fermento sanguinem hostiæ meæ, nec remanebit quidquam de victima solennitatis meæ vsq; mane, & sic dicitur infra immediatè: Necesse erat ergo immolare agnum in ostio tabernaculi super altare sacrificiorum, sicut cætera sacrificia. Item quia si non fieret sic, non satisfieret intentioni legis: prohibitum fuit enim Deut. 12. c. ne quis offerret holocausta sua, aut pacifica in omni loco, quem videret, sed solùm in loco, quem Deus elegisset, vt esset nomen eius ibi, & sic fuit præceptum de alijs sacrificijs ibidem. Ita Deut. 16. cap. fuit præceptum de celebratione Paschali, scilicet: Non poteris immolare Phase in qualibet vrbium tuarum, sed in loco, quem elegerit dominus: sicut ergo alia in altari offerebantur, ita deberent offerri agni paschales. Item quia cùm Deus mandauit, ne quilibet in vrbe sua immolaret Phase, sed venirent omnes ad locum sanctuarii: fuit causa, ne quilibet immolaret vbi vellet, scilicet secundum cæremonias quas vellet: quia possent immolare secundum cæremonias Gentilium, & Dijs eorum, quod valde intendebat vitare. Si tamen congregatis omnibus in ciuitate, in qua erat sanctuarium non cogerentur dare agnos suos ad immolandum in altari holocaustorum, sed quilibet immolaret in domo sua, aut in loco, in quo vellet, sequeretur idem inconueniens, quod ante, scilicet quòd immolaretur secundum cæremonias, quas vellet, & possent dæmonibus immolare, ac si in vrbe sua quisq; immolaret. Dicendum ergo, vt ante quòd omnes illi agni ducebantur ad atrium tabernaculi, & ibi immolabant eos sacerdotes secundū ritum aliarum immolationum: & quantum ad hoc erat sacrificium factum domino, & non dabatur aliqua occasio idolatrandi popularibus, quia nihil immolabant: sed sacerdotes hoc faciebant. *Coram domino Deo tuo.* idest in loco sanctuarij.

An existentibus diuisis arca, & tabernaculo in quolibet eorum esset sanctuarium. Et quid propriè erat sanctuarium, scilicet an locus arcæ, vel tabernaculi.

QVAESTIO. XXVIII.

CIRCA hoc quæritur, nam cùm esset tabernaculum, & arca testamenti in vno loco ille vocabatur locus sanctuarij, & quem elegerat dominus, & ad illum totus Israel in his solennitatibus confluebat: quando tamen tabernaculum, & arca seiuncta erant, vt fuit a tempore, quo educta de Silo portataque in bellum capta fuit a Philisthæis, de quo 1. Reg. 4. ca. vsque ad tempus, quo Salomon vtrumque coniunxit in templo suo, quod fuit spatium annorum nonaginta, & amplius, vt declarauimus supra 20. cap. quis diceretur esse locus sanctuarij, nunquid locus vbi erat arca, vel locus, vbi erat tabernaculum? nam vbicunque diceretur esse, ibi debebant conuenire. Fortè respondebit aliquis, quòd vtraque vrbs vocabatur sanctuariū tam ea, in qua esset arca, quam ea, in qua esset tabernaculum, & ad vtranque ciuitatem venire debebant ad faciendum solennitates has. Sed hoc non potest stare, quia Deus intendebat facere vnitatem cultus sui, & ideo licèt Iudæi in ciuitatibus suis singulis haberēt magistros, qui docebant legem, tamen non fuit permissum habere sacrificia, aut oblationes in aliquibus locis, nisi in vno duntaxat, quia Hebræi adhuc rudes erant, & si viderent in multis locis sacrificia fieri, putarent multos Deos esse, quod erat discedere a cognitione veri Dei: & ob hoc licèt duæ tribus, & dimidia

Iudæi rudes si vidissent sacrificia fieri in multis locis existimassent illa fieri in honorē multorū Deorum.

A habitarent trans Iordanem diuisæ a reliquis tribubus: non fuit permissum eis, quod per se haberent altare ad faciendum sacrificia: nam cum nouem tribus, & dimidia audiuissent, quod duæ tribus, & dimidia fecissent altare apud tumulos Iordanis, putantes quod ad immolandū victimas faciebant, parauerunt se ad bellum contra eas, donec per nuncios cognitum est, quod non ad immolandum, sed in signum posuerant, vt patet Iosue 22. c. si tamē daretur, quod vbi esset arca, esset sanctuarium, & vbi esset tabernaculum, esset sanctuarium darentur duo loca immolationis, & sequerentur inconuenientia supra dicta, scilicet putarent esse duos Deos, ergo vnum sanctuarium solùm erat. Item in anno septimo remissionis in festo tabernaculorum debebat conuenire totus Israel ad locum sanctuarij, & omnibus simul

B stantibus legebatur coram eis Deuteronomium, vt patet Deut. 31. cap. sed si essent duo sanctuaria impossibile erat conuenire totum Israel ad locum sanctuarij, vt coram omnibus simul legeretur Deuteronomium: necesse ergo erat esse vnicum sanctuarium. Dato ergo, quod necesse sit esse vnum, quæritur vbi esset istud. Necesse est dicere, quod esset in loco, vbi erat arca, vel in loco, vbi erat tabernaculum: nam non poterat conuenienter assignari in aliquo aliorum locorum: cùm quodlibet istorum esset sacrum, scilicet arca, vel tabernaculum: loca autem alia non erant sacra, nec habebant aliquid, propter quod sacra dicerentur, aut nomen domini ibi nominaretur specialiter. Sed de his

C duobus est dubium, an sanctuarium diceretur locus, in quo esset arca, vel locus, in quo esset tabernaculum. Et sciendum quod vtrumque rationabiliter poterat facere sanctuarium: nam ille vocabatur locus sanctuarij, in quo Deus stabat, aut potius conuertendo, scilicet in illo loco, qui vocabatur sanctuarium Deus stabat specialiter. Iste modus specialitatis erat, quia ibi loquebatur, & dando responsa, sed hoc in vtroque loco reperiebatur: nam super arcam Deus loquebatur de medio duorum Cherubim, vt patet supra 25. ca. & 30. & Num. 7. ideo quando Moyses volebat consulere oraculum, intrabat in Sancta Sanctorum, & audiebat Deum loquentem de propitiatorio. Tabernaculum etiam per se quantum ad hoc poterat vocari sanctua-

D rium, & facere locum illum, in quo esset esse locum sanctum: nam in ipso tabernaculo loquebatur Deus ad ostium tabernaculi super altare sacrificiorum, vt patet infra 29. capit. In hoc tamen dubitare posset de arca: nam quando Moyses audiebat responsum a Deo de inter Cherubim, erat quando stabat arca in Sancta Sanctorum: sic enim dicitur Num. 7. ca. cumque vellet Moyses consulere oraculum, ingrediebatur tabernaculum fœderis, audiebat vocem loquentis ad se de medio Cherubim, vnde & loquebatur ei. Cùm ergo maneret extra tabernaculum fœderis, dubium erat, vtrum loqueretur de arca. Ad hoc autem posset dici, quod etiam sine tabernaculo Deus loqueretur de medio Cherubim super arcam: nam cùm fieret arca per

Vtrū Deus loqueretur de arca: ipsa existente extra tabernaculum.

E se: etiam non ponendo eam in tabernaculo necdum facto tabernaculo dixit se dominus locuturum super eam, vt patet infra 25. ca. cum dicitur: Inde præcipiam & loquar ad te super propitiatorium, scilicet de medio Cherubim, & mandabo cuncta, quæ dicam filijs Israel: sed hoc est cùm fieret arca, quæ fuit primum quod factum est: ergo etiam sine tabernaculo loqueretur dominus super eam. Responderi posset, quod hoc non concludit: nam licet ante factionem tabernaculi cum fieret arca diceret se Deus locuturum super arcam: dicebat tamen hoc pro tempore in quo arca staret in tabernaculo intra Sancta Sanctorum. Sed in hoc non multum refert: satis enim dici posset, quod etiā arca existente extra tabernaculum Deus loqueretur

de

In alia re minoris reuerentiæ q̃ esset arca Deus multoties loquebat.

de medio Cherubim: nam in alia re minoris reuerentiæ, & æstimationis loquebatur, vt cùm sacerdotes vestirentur Ephod, & inquirere vellent aliquid a Deo, respondebat eis Deus: dato ꝙ non starent in tabernaculo: nec starent coram arca, vt patet 1. Reg. 23. capit. cùm Dauid staret in Ceila suspectus, ꝙ Saul descenderet ad capiendum eum, dixit ad sacerdotem Abiathar: Applica Ephod, & ait Dauid: Domine Deus, audiuit famam seruus tuus, ꝙ disponat Saul venire ad Ceilam, vt euertat vrbem propter me: si tradent me viri Ceilæ in manus eius? & si descendet Saul sicut audiuit seruus tuus? Domine Deus Israel indica seruo tuo. Et ait Dominus: Descendet. Dixitque Dauid: Si tradent viri Ceilę me, & viros, qui mecum sunt in manus Saul? & dixit dominus: Tradent. Hoc tamen dato, ꝙ arca, vbicunq; esset, haberet Dominum respondentem de medio Cherubim: non sequitur ꝙ vbi arca esset diceremus locum sanctuarij. Dicendum enim ꝙ sanctuarium dicebatur, vbi esset tabernaculũ, dato ꝙ non esset arca, & ad illum locum conuenire debebant omnes Israelitæ, ad celebrandum tria festa supra nominata: & vbi esset arca non esset sanctuariũ: & hoc modo fuit in omnibus temporibus, quibus arca testamenti, & tabernaculum disiuncta fuerant: nã ad locum tabernaculi, tunc ibatur ad celebrandum festa. Et probatur sic: si enim vbi esset arca esset sanctuarium, ergo in tempore, quo manebat arca apud Philisthijm, non habuissent locum sanctuarij, ergo non potuissent celebrare festiuitates tres, quas quolibet anno obligabantur celebrare. Sed fortè diceret aliquis, ꝙ non potuerunt tunc impediri festiuitates aliquæ, quia modico tẽpore mansit in terra Philisthijm in quo festum nullum eueniret. Sed hoc falsum est: nam dum arca mansit in terra Philisthijm, necesse fuit duo festa accidisse, scilicet festum azimorum, & festum Pentecostes: & si locus arcæ fuit sanctuarium, erat sanctuarium in tempore illo in terra Philisthinorũ in ciuitatibus, in quibus erat arca, quod est absurdum. Antecedens patet, quia arca domini stetit 7. mensibus in terra Philisthijm, vt patet 1. Reg. 6. cap. & venit arca de terra Philisthijm primò in agrũ Bethsamitarum, cùm ipsi meterent triticum in valle. tempus autem messionis tritici in terra Chanaan incipit in principio 3. mensis, ideo vocatur ille mensis primitiuorum, idest in quo dantur primitiæ omnium, quæ seruntur in agro, vt supra dictum est: & dato ꝙ esset tempus hoc in mense tertio, vel quarto, aut quinto, & sic vsq; ad finẽ sexti, in quo omnia tam de agro, quàm torculari collecta sunt, vt patet Deut. 16. cap. & tunc computentur 7. menses retro, & necesse erit includere in eis duo festa, scilicet festum azimorũ, quod est 15. die mensis primi, & festum Pentecostes, quod est die 6. mensis, tertij s. quinquaginta diebus post diem azimorum. In his ergo, vel nullus locus sanctuarij esset, vel daretur in terra Philisthijm, quorum vtrũque est inconueniens. Item dato ꝙ in hoc tempore, quo arca mansit in terra Philisthijm, nullum festum de his magnis accidisset: tamen inconueniens erat, quia quotidie debebat fieri sacrificium, scilicet agni vespertini, & matutini, quod obseruabatur iure perpetuo, & tunc non esset sanctuarium, in quo fieret. Antecedens patet Numer. 28. cap. Item in quolibet Sabbato debebant fieri alia specialia sacrificia, vt patet eodem capitu. quæ etiam fieri non possent. Item quia in principio cuiuslibet mensis in Kalendis, siue Neomenia fiebat specialis oblatio, vt patet Num. 29. cap. sed tunc non esset sanctuarium, vbi fierent. Cùm ergo hoc non conueniat, quia non est dicendum, ꝙ ista sacrificia, quæ mandata sunt iure perpetuo, cessarent tunc manentibus ipsis in terra Chanaan, dicen-

Qñ seiuncta erant arca, & tabernaculũ in loco taber. erat sanctuarium.

F dum est, ꝙ non erat sanctuarium locus, vbi erat arca, sed vbi foret tabernaculum. Item patet hoc, quia post captiuitatem Babilonicam manifestum est fuisse in Ierusalem sanctuarium, & sacrificia facta fuisse, cùm rex Seleucus, qui erat rex Celesyriæ dabat expensas pro sacrificijs huius tabernaculi, siue sanctuarij, vt patet 2. Mach. 3. capit. & ad hunc locum confluebat vniuersus Israel ad istas tres festiuitates magnas: & tamen non erat ibi arca, quoniam arca ducta fuit per Ieremiã Prophetam ante captiuitatem Babilonicam in secretum locum sepulturę Moysi, & ibi secretè cum eo recondita est, & manet vsque in hodiernum diem: nec vnquam in secundo tabernaculo, vel potius templo instaurato per Zorobabel fuit, aut visa est, vt patet 2. Mach. 2. cap.

G Ergo non erat necessaria arca ad hoc, ꝙ esset sanctuarium. Item patet hoc ostensiuè: si enim vbi esset arca, esset locus sanctuarij, ergo postquam reducta fuit arca de terra Philisthijm transactis 7. mensibus, vt patet 1. Reg. 6. cap. fuisset sanctuarium in loco, vbi ipsa erat, & ibi conueniret totus Israel in his solennitatibus ad sacrificia sua: sed ipsa posita fuit in Cariathiarim in domo Aminadab, vt patet 1. Reg. 7. cap. in Cariathiarim esset sanctuarium, & fierent sacrificia, & congregationes populi. Sed hoc falsum est: nam sacrificia non poterant esse nisi per sacerdotes, ergo si sacrificia fierent in Cariathiarim, cùm ibi stabat arca, necesse erat ibi esse sacerdotes, sed non erant, quia eo tempore sacerdotes erant in Nobe ciuitate: nam ibi

H erat Achimelech summus sacerdos, & tota eius cognatio: nam de eodem loco adducti sunt octuanginta quatuor viri vestiti Ephod, & occisi sunt coram Saule, vt patet 1. Reg. 21. cap. erat autem ibidem tabernaculum: nam ibi erant panes propositionis, & mensa, quæ nusquam erant nisi intra tabernaculum ad latus meridianum eius, vt patet infra 26. cap. hoc autem habetur 1. Reg. 21. quia in eadem ciuitate existens Dauid petiuit panes ab Achimelech sacerdote: qui respondit, non esse ibi nisi panes propositionis, qui sublati fuerant de mensa a facie domini, vt ponerentur alij recentes. Necesse est ergo dicere, ꝙ ibi erat sanctuariũ, & fiebant sacrificia atque congregationes populi. Hoc autem erat stante arca domini in Cariathiarim,

I siue Gabaa, quod idem signat. Quod patet, quia cùm ducta fuit arca de terra Philisthijm ante tempus Samuelis Prophetæ, scilicet antequã ipse iudicaret Israel posita fuit in Cariathiarim, vt colligitur 1. Reg. ex fin. 6. & prin. 7. cap. & mansit ibi toto tempore Samuelis, & toto tempore regni Saulis, & toto tempore quo regnauit filius eius Hisboseth, & Dauid in Hebron, donec constitutus est rex super vniuersum Israel, & iuit in domum Aminadab in Cariathiarim, vel Gabaa, & adduxit inde arcam, vt patet 2. Reg. 6. capit. destructa autem ciuitate Nobe per Saulem translatum fuit tabernaculum ad Gabaon, vt declarauimus supra 20. ca. & ibidem fiebant eadem, quæ in ciuitate Nobe. In his autem omnibus in ciuitate Cariathiarim, vbi erat

K arca domini, non erant sacerdotes, qui coram ea immolarent, quia vt supra dictum est, non licebat esse duo sanctuaria, vt non inducerentur Iudæi ad credendum duos Deos. Et hoc patet 1. Reg. 7. cap. nam cùm arca posita fuit in Cariathiarim, siue Gabaa, non positi sunt sacerdotes, vt ibi facerent quotidie solennitates, sicut in ciuitate Nobe, vbi erat tabernaculum, sed consecratus fuit Eleazarus filius Aminadab, ad custodiendum eam. Ex quo videtur, ꝙ non ponebatur, vt ibi festiuitates fierent, sed vt arca recondita ibi ad tempus maneret. Item hoc patet, nam cùm Dauid eduxisset eam de domo Aminadab, vt duceret in domum suã, & non duxisset, quia accidit infortunium de morte Ozæ tenentis arcam, vt patet 2. Reg. 6. duxit eam in domum

nam Obededom, vbi mansit per tres menses, nec dicitur, ꝙ aliqua alia solennitas facta fuerit: ex quo videtur, ꝙ nulla facta sit, sed simpliciter arca reposita est in domo illa. Concluditur ergo ex superioribus, ꝙ in omnibus temporibus, quibus arca, & tabernaculum disiuncta fuerunt, fuit sanctuarium in loco, vbi erat tabernaculum: non tamen intelligendum est hoc, ꝙ acciderit propter aliquid quod fuit in tabernaculo, qđ non erat in arca: nam maioris reuerentiæ erat arca, quàm totum tabernaculum, sed fuit accidentaliter: quia sacerdotibus conuenientior status erat in tabernaculo: cum haberēt ibi altare holocaustorum, quod maximè necessarium erat ad omnia sacrificia, & altare thymiamatū ad incendendum quotidie incensum, vt patet infra 30. cap. & mensa ad panes propositionis, vt patet Leuit. 24. cap. & candelabrum ad ponendum lucernas, vt patet infra 26. & 27. & Lucæ 24. erant etiā cætera vtensilia. Dato autem ꝙ arca domini mansisset, & tabernaculum sublatum fuisset: erat sanctuariū in loco, vbi esset arca, & illuc confluerent sacerdotes ad faciendum continua ministeria in sacrificijs, & cæteris: si autem vniuersa hæc ablata fuissent, adhuc maneret locus sanctuarij, vbi manerent sacerdotes ministrantes, & cùm populus illuc conueniret, dicebatur conuenire coram domino, & stare coram domino: & fundamentum huius est, quia sanctuarium dicitur, vbi sancta fiebant, idest vbi fiebant sanctæ ministrationes: istæ autem non poterant fieri, nisi in vno loco propter periculum supra positum, & si in multis locis liceret exercere ministrationes sacrificiorum, & similia, essent multa sanctuaria, quia ergo vnum sanctuarium erat ex congregatione sacerdotum, vbi illi sacerdotes starent, ibi esset sanctuarium: nam tunc complebatur intentio legis, scilicet ꝙ ibi non erat occasio idolatrandi in sacrificijs, & in alijs ritibus, præsentibus sacerdotibus doctoribus legis, & ministris horum, & sic patet solutio ad dubitationem. *Non immolabis super fermento sanguinem victimæ.* Posuerat supra, ꝙ tria festa principalia erant.. Et primum erat Phase, siue festum azimorum. Nunc ponit hic quandam obseruationem circa istud festum, scilicet de modo immolandi agnū Paschalem. Nam in 14. die mensis primi ad vesperū ante solis occasum immolari debebat agnus per cunctas domos atque familias, vt patet supra 12. ca. & Leuit. 23. & Num. 9. & Deut. 16. De cæremonijs autem huius immolationis potissimum habetur supra 12. & Num. 9. cap. ponitur autem hic alia cæremonialia, scilicet de oblatione fermentati panis. *Non immolabis super fermento.* Idem habetur infra 24. per eadem verba, & est sensus, ꝙ agnus paschalis, qui erat sacrificium aut victima domini, non erat immolandus super fermento, idest dum superesset aliquod fermentum in domo, ideo cùm deberet immolari agnus in die 14. mensis primi ad vesperam, scilicet paulo ante solis occasum, vt patet Deut. 16. c. ibatur ad immolandum in atrio tabernaculi, vt non maneret ibi fermentum, aut fermentatum quid, & si quid inueniebatur excludebatur a domo. Ratio autem horum est, quia istud festum est totum festum azimorum, & ipse agnus cū azimis comedendus erat, vt patet supra 12. & Num. 9. cap. & postea in septem diebus sequentibus, scilicet vsque ad diem 21. mensis eiusdem ad vesperam comedere debebant panem afflictionis, scilicet azima, & nihil fermētatum in domibus suis illis septem diebus apparere debebat, vt patet Deut. 16. cap. nam cùm potissimum, quod in hoc festo fiebat, pertineret ad azima, scilicet ipse agnus, necesse erat ad congruentiam eorum, quæ fiebant ex immolato, seu dum immolaretur, fermentata ablata esse. *Sanguinem victimæ suæ.* Sanguis super fermento immolatur, cùm existente

Quamuis seiúctis arca, & tabernaculo sáctuariū esset in loco tabernaculi, tñ maioris dignitatis erat arca q̃ totū tabernaculum.

De modo immolādi agnum paschalem.

A fermento in domo agnus paschalis occiditur. Immolare propriè dicitur iugulare, vt consueuit assumi in tota sacra scriptura, sanguis autem non immolatur, cùm non occidatur, aut iuguletur: nam animal est qđ immolatur, vel iugulatur: sed dicitur sanguis immolari, idest per immolationem effundi, quia dum animal immolatur sanguis effunditur. *Victimæ tuæ.* Dicitur agnus paschalis victima, idest sacrificium, quia Deo immolatur, & sacrificatur, licèt carnes eius ab ipsis Hebræis comederētur: nam ipsi non immolassent istum agnum, nec tales cæremonias obseruarent, s. cum lactucis agrestibus, cum azimis, & tenentes baculos, & accinctis lumbis, & sic de cæteris circunstantijs cæremonialibus, nisi quia Deus mandauerat: religio ergo

B quædam erat. Et sic dicitur supra 12. c. Hæc est religio Phase. Etiam vocatur victima, quia domino immolabatur in altari holocaustorum, & fundebatur sanguis eius ad basim altaris, sicut in alijs sacrificijs, licèt non cremarentur carnes, & sic vocatur sacrificium Num. 9 c. cum dicitur: Quia sacrificium non obtulit domino in tempore suo. *Non remanebit adeps solennitatis meæ vsq; mane.* Istud potest intelligi de illo agno immolato, quia adeps eius non debebat comedi ab immolantibus: cùm esset datum præceptum generale, ꝙ anima, quæ comederet adipem, aut sanguinem, periret de populo suo: omnis namque adeps domini est iure perpetuo, idest pertinet ad sacrificium Dei, quia debebat Deo immolari, vt patet Leuit. 3. & 7. cap. & ibi magis

C declarabitur. Debebat ergo iste adeps agni immolati incendi ea nocte, qua agnus immolabatur coram domino. Si quis autem conseruaret ad sequentem diē, imputaretur ei ad malum, & sacrificium suum nihil ei proderat: sic dicitur Leuit. 7. c. ꝙ si quis comederet de carnibus victimæ pacificæ in die tertia, postquàm fuisset immolata, oblatio eius irrita erat, & insuper imputabatur ei ad peccatum. Potest etiam hoc intelligi de alijs adipibus aliorum sacrificiorum, ꝙ eadem die quæ immolabantur adipes adolerentur coram dño: sed ista litera magis adaptatur, ꝙ intelligatur solùm de ista immolatione agni, cùm dicatur, adeps solennitatis meæ, alij autem adipes non erant semper adipes solennitatum. Idem patet per id, quod dicitur infra 34. c. vbi

D ponuntur hæc eadem, & mutato vno verbo dicitur: Non residebit mane de victima solennitatis Phase. Per quod intelligitur, ꝙ ista litera ad agnum referēda est paschalem, tamen ista generalius significat, quia potest referri ad adipem, vel ad carnes, & verum est. De neutro debebat aliquid manere: sic enim patet supra 12. c. Non remanebit quidquam de carnibus eius vsque mane, ꝙ si quid remanserit ignis consumet. Sic etiam dicitur Deut. 16. c. Non remanebit de carnibus quod immolatum est vespere in die primo vsque mane. *Primitias frugum.* Positis documentis circa obseruantias festorum, hic agitur de solutionibus quorundam debitorum. debent namq; homines Deo de fructibus decimas, & primitias, hic autem agitur de so-

E lutione primitiarum, & intelligendum est de decimis etiam, quia vtrumque debitum erat, & in solutione harum magna vtilitas soluentibus erat: qui autem defraudabant eas, minuebantur in bonis: sic patet Mal. 3. c. cùm dicitur: Si affigit homo Deum, quia & vos cōfixistis me: & dixistis. In quo confiximus te? in decimis, & primitijs, in penuria vos maledicti estis, & me configitis gens tota: inferte omnem decimam in horreum, & sit cibus in domo mea, & probate me super hoc dicit dominus: si non aperuero vobis cataractas cœli, & effudero benedictionem meam vsq; ad abundantiam, & increpabo pro vobis deuorantem, & non corrumpet fructum terræ vestræ, nec erit sterilis vinea in agro, dicit dominus exercituum, & beatos vos dicēt

Magna vtilitas erat soluētib⁹ primitias.

omnes

omnes gentes, & eritis terra desiderabilis, dicit dominus exercituum.

An in anno septimo quietis terrae cum solui possent primitiae, etiam soluerentur decimae, vel esset possibilis earum solutio.

QVAESTIO. XXIX.

SVPRA autem istud praeceptum de primitijs dandis positum fuerat, cùm dixit: Decimas tuas, & primitias tuas non tardabis offerre: hic autem iterum ponitur. Et potest dici, ꝙ causa huius est, sicut de alijs praeceptis communiter: nam multa praecepta repetuntur, vt patet de Sabbatho, quod positum fuerat supra 20. cap. & repetitum fuit hic, & ponitur iterum infra 34. & 31. & 35. & Leuit. 23. & Deut. 5. & in multis locis: quia quando Deus vult aliquid multum imprimere, dicit multoties. Alia ratio est sicut quidam dicunt, quia istae primitiae, de quibus hic dicitur: non sunt primitiae, de quibus fuit dictum supra, quia illae sunt ad omnes annos: hic autem dicitur de primitijs, quae reddi debebant in septimo anno remissionis: nam anno illo non serebatur, nec putabantur vineę, sicut alijs annis, vt patet supra, & clarius Leuit. 25. cap. Putaret ergo aliquis non esse debitas in illo anno primitias: mandat tamen dominus, ꝙ illo anno dentur, scilicet ꝙ de fructibus, qui sponte nascunt, & comedi debent ab omnibus communiter: primò antequam quisquam carpat, dentur primitiae sacerdotibus. Et hoc est persuasum quantum ad hoc, quia supra cùm dixit de primitijs, dixit etiam de decimis, scilicet: Decimas, & primitias non tardabis offerre, vt patet praecedenti capitulo, hic autem solùm posuit primitias. Ex quo videtur, ꝙ istae primitiae, de quibus hic agitur, solę ponebantur, & offerebantur. Et hoc verum est, quia in anno remissionis, licèt possent dari primitiae, scilicet aliquid primum de fructibus agrorum, & vinearum in principio cum comedi inciperent: non tamen poterunt dari decimae, quia decimae dabantur, cùm aliquis colligebat fruges suas, & postea secundum quantitatem earum decimabat eas: in septimo anno, non poterat hoc fieri, quia non colligebat dominus possessionis fructus ei⁹: sed omnes de Israel pauperes, diuites, serui, ancillae, mercennarij, peregrini colligebant de eis, & comedebant, & non solùm ipsi sed etiam bestiae agri, vt patet Leuit. 25. cap. domini autem possessionum non colligebant totaliter fructus quasi domini, sed accipiebant interdum aliquid de eis ad cibum, vt si quis haberet hortum non colligeret fructus, & venderet, sed mitteret quotidie pro fructibus necessarijs, vt mittendo ad vineas pro vuis ad cibos, & nō colligēdo omnes vuas: & alij, qui non erant domini, mittebant etiam ad eundem hortum, vel vineam, & colligebant pro seipsis secundum necessitatem. Etiam ipsae bestiae agri veniebant, & comedebant. De talibus autem non dantur decimae, sed de his, quae aliquis colligit portatque in domum suam, aut vendit in agro: quae tamen sic comeduntur nondum collecta, non decimantur, maximè quia tunc non erat necessaria decima, cùm ipsi sacerdotes, & Leuitae poterant sicut & caeteri comedere de frugibus illius anni: quia communes erant. Item quod fortius est, quia impossibile erat dari decimam illo anno retenta intentione legis de modo dispositionis fructuum illius anni: nam decima dicit quandam taxationem, & praecisionem, scilicet ꝙ ille, qui debet res suas decimare necesse est, vt pri⁹ cognoscat quanti sunt omnes fructus: nam impossibile est scire quanta est decima alicuius rei, nisi sciatur quanta

Q̄ ponit hic iterū istud pceptum.

Quamuis aliqs i anno 7. vellet soluere decimas ipossibile tn̄ erat.

F est tota ipsa res: cùm decima dicatur vna pars rei, quae decies sumpta exhaurit ipsum totum. Cùm ergo ego cognosco decimam, necesse est cognoscere, ꝙ ipsum totum nihil aliud habet nisi alias nouē partes ęquales, & sic quantitas rei totius scita erit. Scire autem quantitatem fructuum, quos aliquis acciperet in anno remissionis eo modo, quo accipere poterat secundum legem, erat impossibile, nisi vsq; ad illud tempus, quo iam nullo modo decima solui posset. Et patet hoc: quia tunc cognoscitur quantitas alicuius rei, quando tota simul est: cùm autem non est tota simul, non potest cognosci, ideo in successiuis dum fiunt, non cognoscitur quantitas, quia partes totius sunt in successione: sicut in tempore nemo cognoscit quantum est

G tempus, quia partes eius sunt in fluere, sed quia dam⁹, ꝙ aliquod tempus totum cognoscitur, necesse est dare aliquam totalitatem temporis: ita ꝙ aliquando partes eius simul sint: aliàs impossibile esset aliquod tempus quantumcunque paruum totum cognosci. Partes autem temporis sunt in triplici differentia, scilicet vt praesens, vt praeteritum, vt futurum: ideo si cognosci debent esse simul: oportet ꝙ aliquo modo istorum sint simul, esse autem simul partes temporis secundū rationem principalitatis includit contradictionē, quia tunc nulla esset successio, nec ordo durationis in partibus, ita ꝙ vna dies non esset ante alteram, nec altera ante alteram: de ratione tamē temporis est successio, ideo necesse est tempus in praesenti nihil habere nisi

H instans. Et patet, quia cùm tempus sit quid continuū, est diuisibile in infinitum, & inquantum est successiuum, oportet, vt vna pars succedat alteri, & nullae duae partes sint simul: nam si darentur aliquae duę partes simul, non esset tempus totaliter in successione, quia aliquae partes eius coexistunt sibi, idest vna est quando altera est, sicut in entibus permanentibus reperitur: sed tempus est totaliter successiuum, & mensura omniū successiuorum, ergo nulla pars eius alteri coexistit, sed quaelibet pars eius post alteram est: si ergo detur, ꝙ in praesenti esset aliquod diuisibile tempus praesens, necesse esset illud esse diuisibile in duas partes, quia omne continuum est diuisibile in infinitum, & tunc erūt duae partes temporis simul sibi coexistentes: quod pa-

I tet quia tu dicis totū illud diuisibile, simul esse in praesenti. Cùm autem sit diuisibile, diuido illud actualiter in duas partes: si ergo totum illud simul est, ergo illae duae partes, in quas diuiditur simul sunt, & non succedunt sibi, & sic iam non erit tempus successiuum, quod est contra naturam, & intellectum, atque experimentum. Et si vis accipere minorem particulam illarum duarum, & dicis illam simul existere, & esse pręsentem quantumcunque parua sit, quia est pars continui, necesse est esse continuam: quia continuum non componitur ex non continuis, sicut corpus non componitur ex non corporibus, & superficies non componitur ex non superficiebus, & linea ex non lineis, nec quantum ex non quantis, sicut probat Arist. in 6. Phi-

K sic. necesse est ergo illam particulam quantumcunq; paruam esse diuisibilem, quam diuido actualiter in duas partes. Et si dicas, ꝙ illa particula valde parua temporis simul existit. ergo illae duae in quas diuiditur, quae sunt idem, quod ipsum totum materialiter simul existunt, & sibi coexistunt, & sic dabimus duas partes temporis coexistere, quod necessariò facit tempus esse aliquid permanens, quod est contra naturam. Necesse est ergo ad hoc venire, ꝙ in praesenti non sit aliqua particula temporis quantacumque parua, sed solùm instans, quod est indiuisibile. Quid autem sint instantia, & distinctio eorum latè diximus supra 3. cap.

Quātitas rei nō pōt tota cognosci nisi cū tota simul est qua infra prosequi quaest.

Si tps haberet i praesenti aliqđ diuisibile due partes tpis essent simul.

in

In præsenti non est tempus, nec pars temporis.

QVAESTIO. XXX.

IMO sit verè loquamur, in præsenti nullum tempus est, nec vlla pars temporis, quia omnis pars temporis, aut transit, aut ventura est: si sunt partes temporis in decursu fluxus, solùm autem quod est præsens est aliquid quod assignatur in tempore, & nō est tempus, sed continuat tempus: sicut mutatum esse non est pars motus, sed aliquid assignatum in motu terminās motum, & continuans: ideo instans temporis correspondet mutato esse motus: nam in præsenti non est aliqua pars motus, licèt motus fiat sine interruptione à corporibus cœlestibus, & patet, quia motus mensuratur tempore, mensura autem, & mensuratum necessariò adæquantur. si ergo præsens temporis est aliquid indiuisibile, ergo quod est nunc de motu, necessariò est aliquid indiuisibile: nihil autem est indiuisibile in tempore, nisi mutatum esse: ergo in præsenti nihil est nisi mutatum esse. Nulla ergo pars motus est in præsenti, quia quęlibet est diuisibilis, nisi detur ꝙ mensuratum sit valde maius, quàm mensura, quod includit contradictionem. Si ergo dicendum est, ꝙ motus est in tempore, & pars motus est in parte temporis, & mutatum esse motus est in præsenti temporis, siue in instanti temporis. Ex quo infertur quoddam corollarium, in quo errant communiter loquentes, s. quòd impossibile est dare præsens tempus, sed solùm datur præsens temporis: nam tempus præsens idem est, quod aliquod tempus quantumcunque paruum nunc existens simul, sed impossibile est aliquas partes temporis simul esse: ergo impossibile est esse præsens tempus, sicut supra declaratum est. Præsens temporis datur, quia nihil aliud est præsens temporis, quàm aliquid signatum in tempore, quod signatum est præsens, & istud est instans: nam nullum est tempus, in quo non sit necesse assignari præsens. nam omne tempus qualecunque assignetur, & quantumcunque paruum, necesse est, vt sit diuisibile, & habeat vnā partem ante alteram: prius autem, & posterius per instans præsens necessariò diuiduntur, impossibile est enim, & includens contradictionem intelligi prius, & posterius, nisi per respectum ad aliquid, secundum qđ aliquid sit prius, & alterum posterius: sicut impossibile esset dare maius & minus, nisi dicantur maius, & minus per medium, & æquale, & sic necesse est intra quamlibet partem motus assignare mutatum esse. nam quælibet pars motus est diuisibilis, ergo oportet ꝙ ad minus in duas partes diuidatur, ergo tunc vna est prior, altera posterior: prius autem & posterius necesse est dici respectu alicuius intermedij, & hoc est mutatum esse. Nam non potest esse, ꝙ dicantur prius, & posterius respectu alicuius diuisibilis. Quoniam etiam in illo diuisibili fiet diuisio, & tunc erit ibi etiam prius, & posterius respectu alicuius diuisibilis, & sic vsque in infinitum: & sic necesse est, ꝙ medium respectu cuius dicitur prius, & posterius in tempore, sit mutatum esse, quod est indiuisibile. Et sic in continua linea necesse est dari punctum intermedium, & in qualibet lineæ parte necesse est dare punctum continuantem: nam quælibet pars lineæ, quæ non est diuisa, est diuisibilis in infinitum, & non fit diuisio sine puncto: ergo necesse est esse punctum, quia tamen diuisio non est in actu, non ponitur punctus terminans, sed punctus continuans, & ob hoc cogimur ponere infinita puncta continuantia in qualibet linea, & duo sola terminantia, & infinita mutata esse in motu, & vnum solū

A actualiter, s. claudens, & infinita instantia in tempore, licèt nullum actualiter fuerit nunquam, quia tempus nunquam cessauit. Et si arguas, ꝙ necesse est data fuisse iam instantia temporis actualiter: nam tempus est mensura motus, & sic est passio sua: destructo autem subiecto, vel finito, necesse est finiri, vel destrui passionem: sed motus particulares finiuntur, ergo multa tēpora finiuntur, ergo multa instantia actualiter fuerunt claudentia realiter tempus. Respondetur, ꝙ tempus mensurat motum, & mensurat omnem motum, tanquàm passio suum subiectum: sed ista passio, vel mensura per se fundatur in primo mobili, quod est principium, & regula omnium istorum mobilium, & motarum rerum: non ergo deficit tempus, nisi deficiente
B suo subiecto adæquato: nec terminatur nisi terminato illo motu: nam alij motus non immediatè, & per se mensurantur a tempore, sed vt sunt quædam pars illius motus primi: nam quodlibet quod mouetur, mouetur dum mouetur primum mobile: ergo mensuratur istud mobile inferius, quod non est primum in tempore illo, quo mensuratur alia pars æqualis motus primi mobilis: desinente autem isto motu, qui fuit æqualis alicui tempori mensuranti partem æqualem in motu primi mobilis, adhuc non deficit tempus, quod mensurauit motum istum deficientem, quia nō per se fundatur in isto motu, qui deficit, sed in alio motu æquali primi mobilis, & quia motus primi mobilis nunquam defecit, nunquam cessauit aliquod tē-
C pus: si autem fundaretur immediatè tempus, & adæquatè in qualibet re mota harum: deficiente ista re, necesse erat defecisse tempus, & tunc cum multi motus finiti fuerint, multa tempora finita fuissent, & darentur tot instantia præcessisse re alia, quot mutata esse fuerunt.

Motus particulares nō mēsurant p se a tpe. sed vt q̄dā partes primi motus.

An in tempore detur præsens, præteritum, & futurum.

QVAESTIO. XXXI.

EX dictis etiam superius aliud corollarium sequitur, scilicet quod est contra communiter loquentes, qui distinguunt in tempore præsens, præteritum,
D & futurum, & est ꝙ in tempore solæ duæ partes sunt, s. pręteritum, & futurum: nam pręsens licèt sit aliquid in tempore, tamen est pars temporis, cùm omnis pars temporis sit tempus: præsens autem tempus non est. Redeuntes ergo ad id vnde materiæ vtilitas parum nos transgredi compulit, dicendum ꝙ impossibile est dare partes temporis simul in præsenti, cùm in præsenti nulla pars temporis sit, nisi instans, quod non est pars temporis. Necesse est ergo, ꝙ sint partes temporis simul in præterito, vel in futuro. Et hoc quidem pro vtraque parte verum est: nam omnes partes temporis futuri simul sunt nunc in futuro, i. ꝙ nunc in præsenti est verum, ꝙ sunt simul futuræ, non ꝙ quando erunt omnes partes, quæ futuræ sunt, simul erunt: quia hoc
E est dare cōtinuum tempus poni, & permanens: quod supra improbauimus. nam tempus non est continuū permanens, sed est sensus, ꝙ omnes partes futuræ, i. de quibus verum est, ꝙ aliquando erunt in fluxu, sunt nunc futuræ simul, i. quòd de qualibet earum æqualiter est verum dicere nunc ꝙ erit futura. Nam sicut nunc est verum dicere de parte, quæ erit post horam, quæ est futura: ita de parte temporis, quæ erit in fluxu post mille annos, nunc est verum dicere, ꝙ est futura: & sic de qualibet alia parte temporis assignabili, ergo omnes partes temporis futuri sunt simul, idest omnes sunt futuræ, & nunc nulla est post aliam, nec ante illā, licèt quando fuerint vna erit ante aliam, & alia post aliam: si autem tolleretur successio in partibus temporis,

poris, daretur simultas, sed partibus futuri temporis non est nunc aliqua successio, sed erit quando fluent. ergo omnes partes temporis futuri nunc sunt simul, quia sunt futuræ, & tamen non est vna ante alteram, nec fluunt.

Qualiter per simultatem partium præteritarum, & simultatem partium futurarum temporis possumus intelligere, ꝙ Deus intelligit simul præsentia, præterita, & futura: & ei simul sint.

QVAESTIO. XXXII.

Quomõ Deus oĩa intelligat simul.

ET per istum modum possumus applicari aliquomodo ad intelligendum aliquid, quomodo Deus omnia videt nunc siue pręsentia, siue futura, & omnia ei simul sunt: nam vt nunc diximus omnia, quæ futura sunt, nunc est verum dicere de omnibus, quia futura sunt, & in quolibet instanti est verum dicere, ꝙ omnia futura sunt futura, nec magis vnum quàm alterum. Sicut ergo hoc est verum, ꝙ omnia futura nunc simul sunt futura, ita esset verum ꝙ omnia, quæ possunt esse præsentia, scilicet quæ nunc sunt futura, essent in aliquo nunc pręsentia, nisi successio impediret, quę inest eis cùm sunt, scilicet ꝙ sicut in isto instanti simul est verũ dicere, ꝙ omnia futura sunt futura: ita in aliquo instanti esset verum, ꝙ omnia, quæ nunc sunt simul futura, essent simul præsentia, vt sicut nunc dicimus, ꝙ illud quod post quadraginta annos futurum est, est nunc futurum, & illud quod post mille annos erit, nunc est futurum, & sic de omnibus alijs futuris: ita in vno indiuisibili esset verum, quòd illud quod erit post quadraginta annos futurum, est nũc præsens, & quod erat post mille annos futurum, est in eodem instanti nunc pñs, & sic de alijs, vt sicut oĩa in eodem instanti erant futura, idest ꝙ in vno eodem indiuisibili erat verum dicere de eis, ꝙ erant futura: ita in eodem nunc omnia essent præsentia. Hæc ergo sic essent, nisi successio, quæ est conditio rerum mobilium, impediret. Et quia cognitio nostra causatur ab ipsis rebus agentibus in nos: necesse est, vt sic sit nostra cognitio, sicut sunt ipsæ res: sed res sunt secundum præsens, præteritum, & futurum: ergo secundum hoc necesse est nos intelligere. Deus autem intelligit omnia, non quidem secundum modum rerum, quia scientia Dei nõ causatur a rebus, sicut scientia nostra: sed è contrario scientia Dei causat rem. Nam non ideo Deus intelligit res, quia sunt: sed ideo sunt, quia Deus intelligit eas, sic esse etiam vult voluntate factiua, quæ est ad faciendum: nam tunc scientia causatur a rebus, cùm ipsæ res tanquam obiecta cognoscibilia agunt in potentiam cognitiuam: res autem non agunt in Deum, cũ sit perfectissimus: ergo non intelligit res per modum, quo sunt, licèt intelligat, quod est in rebus totum. Quia ergo modus intelligendi non accipitur ex conditione, vel modo rerum intellectarum, necesse est ꝙ sumatur ex conditione essentiæ suæ: essentia autem Dei æterna est: æternitas autem in se nihil habet prius, & posterius, cùm & æternitas sit interminabilis vitæ simul tota, & perfecta possessio, vt ait Boetius de Consolat. lib. 5. prosa vltima. Necesse ergo erit, ꝙ intellectio Dei sit simul tota, & perfecta, & res intellectæ ab eo intelligantur, vt simul totæ. Si ergo Deus intelligit creationem mundi, quæ secundum seipsam preteriuit, & mortem Adę, & natiuitatem Christi, quę precesserunt secũdum se, & cursum Petri, qui nunc fuit, & natiuitatem Antichristi, quæ futura erit, necesse est vt eas intelligat modo prælentiario: sicut nos intelligimus modo pręsentiario nunc esse. Patet ergo naturaliter inductum ꝙ omnia, quę secundum se sunt

Deus oẽs res intelligit nõ ẽm modũ rerũ sed ẽm modũ suæ cognitionis.

F pręsentia, pręterita, & futura, à Deo intelliguntur per modum pręsentialitatis, quasi ea videat: nam sic est verum, ꝙ simul omnia cernit: nã visio sua nihil aliud est, nisi ista intellectio, quia Deus oculos non habet, sicut nos pręsentiario modo cognoscimus id, quod ante oculos habemus: nam inde dicitur pręsens, quasi prę sensibus ens, idest stans ante sensus nostros, s. ante visum, auditum, aut ceteros: sic ergo hęc clara sunt si clarum intellectum habes. Sicut enim naturale est nobis, ꝙ intelligamus futurum per modum futuri, & pręteritum per modum pręteriti, & pręsens per modum pręsentis, ita est naturale Deo intelligere pręsentia pręterita, & futura per modum pręsentis. non quidem ꝙ Deus intelligat, ꝙ res pręsentes, pręteritę, & fu-

Vnde dicatur pñs.

Deus oĩa intelligit p modũ pñtis, i. p modũ suũ, q est pñtialitas.

G turę sunt præsentes, quia iste esset falsus intellectus, quod in Deo ponendum non est, sed ꝙ Deus intelligit per modum suum, quę est pręsentialitas: & ipsam pręsentialitatem, & futuritionem atque pręteritionem rerum intelligit per suum modum, qui est pręsentialitas. Nam isti modi possunt se tenere ex parte rei intellectę, vel ex parte rei intelligentis: prout aũt pręteritio, futuritio, & pręsentialitas sunt modi obiectorum cognitorum, coincidnnt cum ipsis rebus cognitis, scilicet ꝙ sicut cognoscitur ipsum obiectum, quod est pręsens, pręteritum, vel futurum, ita cognoscitur ipsa pręteritio, & futuritio atque pręsentialitas, qui sunt modi rerum cognitarum: sicut qui videt rem albam simul videt sumitatem, & pluralitatem, & ma-

H gnitudinem, & cętera quę sunt in illa: ita qui cognoscit rem pręteritam, vel futuram simul cognoscit pręteritionem, & futuritionem, vt aliqua, quę sunt nobis ipsis cognitis. Alio modo istę sunt conditiones tenẽtes se ex parte rei intelligentis, & tunc quia nos in intelligendo consequimur naturam rerum intellectarum, cùm scientia nostra causatur a rebus, sicut est cõditio rei intellectę in subsistendo, ita est modus cognitionis nostrę in intelligendo, ideo futuritioni, quę est modus rei intellectę correspondet in nobis similis modus, s. futuritio: ita quòd si res futura est, necesse est nos intelligere per modum futuritionis. Et pręteritioni, quę est conditio rei intellectę correspondet in nobis pręteritio, quę est modus intelligendi, s. quòd

Nos itelligimus ẽm cõditionẽ rerũ, & iõ itelligim⁹ p modũ pteriti pñtis & futuri.

I ea, quę pręterita sunt, per modum pręteriti intelligũtur, & impossibile est nos intelligere rem pręteritam cum ipsa pręteritione per modum pręsentis: potest enim aliquis intelligere rem pręteritam esse futuram, & intelliget per modum futuritionis, sed tunc errat in conditione obiecti, quia cùm ipsa sit pręterita, intelligit esse futuram, si tamen non intelligat falsum, s. ꝙ intelligat rem sicuti est, necesse est vt intelligat secundũ conditionem subsistentię rei. Nam si aliquis intelligit rem sicuti est, s. quòd intelligit, quę est futura, & intelligit eam esse futuram, necesse est vt intelligat eam per modum futuritionis, qui est modus rei, s. quòd intelligat tanquam non videns eam non habens coram se: quod est in rebus, quę per modum pręsentiarium

Argũ cõtra dicta.

K intelliguntur. Et si arguas ꝙ nos intelligimus aliquando res, non per modum rerum, quia modus rei est triplex, s. pręsentiarius, pręteritionis, & futuritionis: sed interdum intelligimus aliquid, & non per aliquem istorum modorum, sicut cùm fiunt abstractiones, vt considerando hominem secundum ꝙ homo est: nã hic non est aliqua conditio prędictarum. Respondetus, ꝙ quandocunque nos intelligimus, necesse est habere modum rerum, vel falsum intelligemus: ideo quantumcunque abstrahamus, non possumus exire conditionem rerum: cùm autem dicis, ꝙ non intelligimus per modũ pręsentialitatis, pręteritionis, & futuritionis, fateor; cùm infers, ergo non intelligimus secundum modum rerum, & tamen verum intelligimus

Solutio.

mus, negatur consequentia: nam preter istos sunt alij modi rerum, & non est verum ꝙ cuicunq; rei debet inesse aliquis de istis tribus. Nam res cõsiderantur dupliciter, aut s'm naturã, aut metaphysicaliter. Secundũ naturam prout sunt in motu necesse est, vt habeãt aliquã istarũ trium cõditionũ, & necesse est nos sub illa condõne intelligere. Res tñ metaphysicaliter sumptæ non habent conditionẽ pręsentialitatis, nec futuritionis, nec pręteritionis: Nam ęquinitas solum est ęquinitas, vt ait Auicenna, nec nunc, nec post, nec alicubi, nec aliquando, & sic fit in omnibus abstractionibus. entia enim abstracta necessariò sunt metaphysicalia, aut dialectica, quia excedunt naturam: nam natura nõ abstrahit a materia, & motu. Sed dices: non est sic in re, sed tantum fingis. Respondetur, ꝙ non est hoc chimerizare, nec figmentare, quia vniuersalia realiter sunt præter operationem intellectus: quia sicut entia inquantum sunt hoc, vel illud, sunt præsentia, aut præterita, vel futura, loquendo semper de naturalibus: ita entia secundum ꝙ entia, idest inquantum homo, & inquantum capra, nec sunt præsentia, nec præterita, nec futura. Et patet quod supra dicebatur: nam cùm nos intelligimus Deum, non intelligentes per modũ præteriti, nec futuri, nec præsentis, dicimur verè intelligere, quia illa summa res nullum istorum modorũ in se concipit: nam cùm intelligimus entia metaphysicalia, & non intelligimus, vt præsentia, aut præteria, vel futura rectè intelligimus secundum conditionem rerum: nam sicut Dei cõditio est nulli respectui temporis subiacere: ita conditio rerum metaphysicarum vt huiusmodi, est abstrahere ab omni tali successione, aut determinatione temporali: cùm autem Deus intelligit istas res, necesse est, vt intelligat eas sicuti sunt, idest ꝙ si sunt futuræ intelligat eas futuras, & si præteritæ intelligat eas pręteritas, & si præsentes intelligat eas præsentes: nam si rem, quæ futura est intelligeret esse præsentem, falsus esset intellectus ille, sicut qui intelligeret hominem esse asinum: nam præteritum, & futurum aliquid sunt in re: sed non oportet ꝙ conditioni rei intellectæ correspondeat alia similis in Deo intelligente, scilicet ꝙ sicut res in se est futura, & intelligit eam esse in seipsam futuram, ꝙ intelligat eam per modum futuritionis. Nam licèt res in seipsa propter imperfectionem durationis successiuæ præsens pręterita, & futura sit in Deo: tamen propter simplicem æternitatem omnia simul sunt: ergo modo præsentiario sunt. Non ergo intelliget rem futuram per modum futuri, aut rem præteritam per modum præteriti, sed rem præteritam, & futuram intelligeret esse præteritam, & futuram modo præsentiario, quia quidquid est, ei præsens est: & sic Deus intelligit rem præteritam, & præteritionem modo præsentiario: quia quod nobis in præteritum abijt, non abijt ipsi in præteritum, & intelligit rem futuram, & futuritionẽ, quia quod nobis elongatum est, ipsi adest: præsentia quoque præsentiario modo intelligit, non tamen eo modo præsentis, quo nos intelligimus. Nam pręsens in nobis nihil aliud est, nisi indiuisibile diuidens partes temporis, & referens eas in ordine fluendi; sicut mutatum esse referens partes motus in ordine prioris, & posterioris. Deus enim non intelligit per modum huius præsentialitatis, quia istud est medium referens partes in ordine fluendi. Qui ergo intelligit isto modo præsentialitatis, necesse est, vt etiam referat se ad ordinem fluxus: sicut qui intelligit per modum mutati esse, intelligit necessariò per modum motus cuius particulas refert, & diuidit mutatum esse, Deus ergo omnia præsentiario modo intelligit: non talis præsentialitatis, quæ habeat respectum ad diuisionem

A partium fluentium, sed quadam præsentialitate æternitatis simul tota, quæ non diuidit, aut refert partes alicuius successionis. Ex hoc enim maximè patet præsentialitatem illam non esse, vt nostram, quia nostra necessariò concernit præteritum, & futurum: illi autem præsentialitati, quæ est simul tota, repugnat præteritum, & futurum. Ex his etiam alterum concluditur, ꝙ impossibile est Deum intelligere res præteritas, & futuras, per modum futuritionis, & præteritionis: nam cùm intellectus verè intelligit, tali modo debet rem intelligere, quali ipsa se habet ad intellectum: si ergo res se habet ad ipsum intellectum per modum præteriti, impossibile est intellectum rectè intelligere, nisi intelligat per modum præteriti, & sic

Impossibile est Deum intelligere res præteritas, & futuras per modũ præteritionis, & futuritionis.

B si res per modum præsentis se habet, impossibile est eam verè intelligere, nisi sub conditione præsentialitatis: vt puta si aliquid sit coram oculis meis, impossibile est me verè intelligere illud, nisi per modum pręsentialitatis, scilicet vt sub oculis est: ita impossibile est me verè intelligere formationem Adæ, nisi per modũ præteriti, quia realiter illa creatio intellectui meo præterita est: cum in seipsa præterita sit. Sic ergo cùm intellectui diuino, qui est ipsa essentia diuina propter infinitatem, & æternitatem, quę est simul tota, omnia communia sunt, quia nihil abijt nec aliquid futurum sibi est, sed sunt omnia ei tanquam ea, quæ nobis coram oculis sunt: ergo impossibile est eum intelligere per modum futuritionis, si verè intelligat: sicut im-

C possibile est nos verè intelligendo intelligere ea, quæ sub oculis sunt, vt futura. Deus autem intelligere falsè non potest, quia hoc est magnus defectus: pręcipuè cùm intellectus diuinus non solùm sit verus, sed etiã ipsa veritas, vt patet Ioan. 14. Ego sum via, veritas, & vita: ergo necesse est Deum intelligere omnia modo præsentiario, quia verè ei præsentia sunt. Nam licèt in seipsis propter defectum suum habeant mensuram fluentem, & sint præsentia, præterita, & futura: tamen quantum ad Deum cuius modus est perfectissimus, scilicet æternitas non possunt esse pręsentia, præterita, & futura: intellectui autem nostro propter suam finitatem, & defectum res quędã in pręteritum abeunt, & quędam nondum capiuntur, ideo necessariò distin-

D guimus in eo pręsens, pręteritum, & futurum secundum conditionem rerum, a quibus causatur scientia sua. Est namque Deo naturale res omnes intelligere per modum pręsentis, sicut intellectui nostro est naturale quasdam intelligere per modum pręsentis, alias vt futuras, alias vt pręteritas: & sicut impossibile est nobis omnia pręsentiario modo intelligere verum intelligendo, quia sic nobis non sunt: sic impossibile est Deum aliqua intelligere per modum futuri, aut pręteriti, cum nihil ei futurum, aut pręteritum sit. Ex his infertur aliquod corollarium, scilicet ꝙ non est aliquod mirabile Deũ intelligere ea, quę futura sunt: sicut non est mirabile nos videre ea, quę ante nos sunt. nam sicut ea, quę ante oculos nostros sunt pre-

Nõ est mirabile Deũ intelligere ea, q̃ futura sunt sicut nõ est mirabile nos videre ea q̃ ante nos sunt.

E sentia nobis sunt, & nullus miratur, quòd nos illa videamus: ita cuncta, quę sunt, pręsentia Deo sunt, vt declaratum est. Nullum ergò miraculum est ipsum cognoscere ea. Si tamen aliquid ei esset futurum, impossibile esset eum intelligere illud: sed iam nec esset Deus, quia non esset infinitus, nec æternus habens durationem simul totam, nec summum bonum, quod impossibile est. In his autem altissima speculatio est, de quibus aliqualiter diximus Gen. vltimo capitulo.

Obiectio-

Obiectiones aduersus ea, quæ superius determinata sunt, auferuntur.

QVAESTIO. XXXIII.

SI autem dicas contra supra dicta ꝙ videtur falsum cuncta esse præsentia Deo: nam tunc passio Christi esset ei præsens, vt creatio orbis, & demersio Aegyptiorum in mari rubro, ergo oporteret, vt creatio nūc esset, & mors Christi, & demersio Aegyptiorum: sed hæc falsa sunt, quia mūdus solùm semel creatus est: & Christus iam non moritur, cū a mortuis resurrexerit. Etiam sequeretꝰ aliud incōueniens, ꝙ passio Christi, & mors, & resurrectio Christi simul sunt: nam ista iam præterita sunt, ergo secundū istum modum loquendi Deo præsentia sunt, erit ergo tunc resurrectio cum mors est, quod videtur includere contradictionem: nam mors & resurrectio opposita sunt, s. coniunctorum separatio, quæ est mors, & disiunctorum reunio, quæ est resurrectio. Ad hoc respondetur, ꝙ istæ consequentiæ non valent: nam licèt creatio Deo præsens sit, non tamen in seipsa præsens est, & licèt mors Christi, & passio, & resurrectio, atque Aegyptiorum submersio Deo præsentes sint, tamen in seipsis præsentes non sunt, & hoc sufficit ad hoc, ꝙ non sit nunc resurrectio, nec creatio orbis: nam ista consequentia valeret in nobis: quia intellectus noster consequitur modum rerum: si ergo nos verè intelligimus rem, vt præsentem, vel si nobis res præsens est, necesse est, vt in seipsa sit præsens: quia aliter verum intelligere non possumus: in Deo autem non valet consequentia, quia non consequitur modum rerum propter suam perfectionem. Et hoc patet in speculis, nam quædam specula sunt, quæ propter ignobilitatem materiæ repræsentant res modo imperfectiori quàm sint, quędam autem specula repræsentant rem sicuti est, quædam autem sunt, quæ propter suam nobilitatem repræsentant res subtiliori modo quàm sint: licèt in hoc non falsè re præsentant: nam repræsentant omnia, quæ sunt in ipsa repræsentata, & tamen nobiliori modo: quia repugnat perfectioni illius speculi repræsentare res ita grossè vt sunt, ideo necesse est, ꝙ propter suam bonitatem repræsentet rem altiori, atque nobiliori modo, & tamen ista nobilitas modi repræsentandi nō se tenet ex parte rei repræsentatæ, sed ex parte speculi repræsentantis, s. quòd propter suam perfectionem non potest imperfectius repræsentare, si autem istud speculum rem signaret perfectiori modo quàm sit, & signaret hanc perfectionem repræsentationis esse ex parte obiecti repræsentati, falsè repræsentaret, cum nō sit sic in re. Sic enim est in intellectibus, nam intellectus est quoddam speculum, quia recipit imagines, vel sunt in eo sicut in speculo sunt: licèt illæ quidem, quæ in speculo sunt, habeant conditionem materialem, s. extensionem, & quasdam alias: in intellectu autem species rerum non sunt extensæ, licèt per eas signamus res extensas, & hoc solum sufficiebat ad id, quod intendimus. Et hoc declarabo, deinde declarabo exemplum de speculis. Dico enim ꝙ intellectus noster excedit speculum, quia intellectus non est natura corporea, & speculum est quoddam corpus: ideo modus susceptionis imaginum erit perfectior in intellectu nostro quàm in speculo. Nam ista est regula generalis in omnibus entibus, & satis nota, ꝙ secundum ꝙ se excedunt agentia in perfectione naturæ, ita se excedent actiones eorum proportionaliter: & sicut se excedunt subiecta in perfectione, ita se excedent

Exemplū de intellectione nr̄a & diuina.

In intellectu nostro nō sunt spēs extensę licèt per eas signentur res extēsę.

F passiones subiectorum. Et sic patet experimentaliter:
nam imagines rerum obiectarum recipiuntur in spe-
culo, & recipiuntur in intellectu: quod patet, quia si-
cut homo habens speciem hominis directè respiciēs
speculum obiectum homini videbit illum: sicut cum
quis seipsum videt in speculo: ita aliquis habens spe-
ciem intelligibilem hominis intelliget hominem, da-
to ꝙ eum directè non videat: hæc tamen imago, quæ
existit in speculo, non existit eodem modo in intelle-
ctu: nam in speculo existit corporaliter, scilicet exten-
siuè, & figuratè, scilicet secundum lineamentorum
protractionem, scilicet sicut est in ipso corpore, cuius
est imago. Nam sicut figura faciei humanę in ipsa fa-
cie humana est extensa: ita in speculo est extensa ima-
G go tamen faciei humanæ existens in intellectu non
est extensa, nec talibus lineamentis conclusa. Quod
satis patet, quia intellectus non est extensus cùm sit
spiritualis, & indiuisibilis, nullam omnino corpoream
habens quantitatem. Et ista diuersitas est ex parte eius
in quo recipitur imago: speculum enim cùm sit cor-
pus, sicut ipsa res cuius est imago, recipit imaginem
sub conditionibus corporalibus, scilicet extensiuè, &
sub alijs modis: intellectus autem non est corpus, ideo
non potest recipere illam imaginem secundum con-
ditionem corpoream, scilicet extensiuè, & sub clausu
ra lineamentorum. Concordant tamen istæ duæ ima-
gines, scilicet quæ in speculo, & quæ in intellectu quā-
tum ad modum repræsentandi. Nam sicut aliquis ha-
H bēs ante se speculum, in quo repræsentatur vnus Leo,
quem ipse directè non videt, apprehendit Leonem
sub extensione, ita qui habet speciem Leonis nullo
Leone pręsentato nec in se, nec in speculo, intelligit
per illam speciem Leonem magnum, & sic lineamē-
tis figuratum. Nunc autem referendo totum istud
exemplum conformiter ad comparationem intelle-
ctus nostri, & diuini, videbitur totum quod intende-
bat declarare. Nam sicut speculum est imperfectum
susceptiuum respectu intellectus nostri, ita intellectus
noster est imperfectum susceptiuum respectu intelle-
ctus diuini, licèt in intellectu diuino nihil suscipiatur.
Imò magis distat secūdum perfectionem intellectus
diuinus ab intellectu nostro, quam intellectus noster
I a speculo, cùm intellectus diuinus in infinitum exce-
dat nostrum, & noster intellectus excedit solum finitè
speculum. Sicut ergo speculum, quia erat ita corpo-
reum, & extensum, suscipiebat imaginem rei exten-
sam, & lineatam sicut erat in ipsa re, ita intellectus no-
ster cùm habeat esse suum in successione, quia est de
infimis spiritibus, maximè propter vnionem ad cor-
pus, suscipiet res per modum successionis, scilicet prę-
teriti, pręsentis, & futuri. Nam quantum ad esse prę-
sens, pręteritum, & futurum nihil differt intellectus
noster ab alijs entibus naturalibus. Nam sicut reliqua
habent suum esse in successione, ita intellectus: ergo
cùm res intelligit, suscipiet eas in se per modum prę-
sentis, pręteriti, & futuri: nam nihil aliud est intelli-
K gere per modum pręsentis, pręteriti, aut futuri,
quàm recipere istas res in se per modum præsentis,
præteriti, & futuri. Et sicut intellectus noster
non suscipiebat imaginem rei cum magnitudine
& terminatione lineamentorum, quia illa sunt cor-
poralia, & intellectus noster erat spiritus: ita con-
formiter in Deo, non sunt istæ res per modum præ-
teriti, & futuri: quę sunt conditiones rerum succe-
dentium, quarum esse non est simul: quia Deus non
est successiuus, sed totum esse habet simul, cùm æter-
nitas sit mensura sua, quæ est simul tota, & perfecta
possessio. Et sicut necesse est species existentes in in-
tellectu esse sine magnitudine, ita necesse est res exi-
stentes

sentes in intellectu diuino esse sine figuratione, & præteritione. Nam tantum, & amplius repugnat essentiæ, vel intellectui diuino successio, quantum intellectui nostro extensio, vel futuritio. Et vltimò sicut per imaginem extensam, & figuratam Leonis intelligebamus, siue appræhendebamus Leonē extensum, & figuratum: ita per imaginem, sine magnitudine, & figuratione, quæ erat in intellectu nostro intelligebamus Leonem magnum, & figuratum: sic licèt ī Deo res sint præsentes, & intelligat per modum præsentis, tamen intelligit res, quæ futuræ sunt in seipsis, & earū futuritionem: & intelligit res, quæ præteritæ sunt, & earum præteritionem: licèt nihil horum in ipso sit: sicut intellectus noster intelligit res futuras, & futuritionem per modum futuritionis. Aduerte enim diligentissime ad applicationem istius exempli, & illud tota mente reuolue, & perfecte intelliges quod volumus, s. ꝙ res cunctæ Deo præsentes sint, licèt intelligat eas futuras. Credo enim hoc clarius significari non posse quàm tibi nunc significatum est.

Exemplis declaratur modus intelligendi Dei.

QVAESTIO. XXXIIII.

REDEO nunc ad aliud exemplum, quod dicebā de speculis: nam sicut sunt quædam specula signātia totum, quod est in ipsa re, & sic verè significant, & tamen non significant ita perfectè, & distinctè sicut sunt in ipsa re propter imperfectionem materiæ suæ: & alia specula sunt, quæ repræsentant id quod est totū in re, & ita perfectè vt est in re: alia autem sunt, quæ repræsentant totum, quod est in re, & verè repræsentant: tamen propter perfectionem materiæ signant perfectius, & nobilius atque subtilius, quàm sit in ipsa re: non tamen signant hoc esse ex parte rei signatæ, sed ex conditione ipsius speculi repræsentantis. Et patet hoc in rebus ipsis corporalibus. nam imagines quędam sunt, quæ non possunt consequi modum ipsarū rerum signatarum totaliter, sed quantum ad aliquid. Vt si fingatur in pariete quædam imago hominis, aut Leonis, illa consequitur conditionem rei quantum ad extensionem, & clausionem lineamentorum, non tamen quantum ad motum: nam dato ꝙ aliquis homo moueatur, non potest figura eius in pariete exprimere motum eius: hoc autē est propter imperfectionem susceptiui, s. parietis, qui est de materia valdè rudi parum communicante de natura lucis. Alia receptiua sunt, quæ consequuntur res obiectas quantum ad plures conditiones: licèt non quantum ad omnes, vt receptiua specularia: nam ibi recipitur imago extensiuè, sicut in pariete, & signans extensiuè, & super hoc exprimitur ibi motus. Nam si aliquis homo moueatur, & obijciatur speculo, figura eius mouetur in speculo, & mouet manus, aut brachia, aut aperit os cęteraque, quæ sunt in ipso homine moto, quæ non erant in pariete. ratio huius est perfectio materiæ corporis susceptiui. Sed adhuc ascendendo ad susceptiua, quę cognoscunt, dicendum quòd figura hominis, vel figura alicuius alterius rei in oculo perfectior est, quam speculo: nam sic vt in speculo est, non transfertur ad phantasiam, vt immutet spiritualiter, vt autem est in oculo, transfertur ad phantasiam: nam figura in speculo est in superficie corporis: in oculo autem propter teneritudinem oculi, & humiditatum interiorum potest transire, & transit ad phantasiam, & cęteras organicas potentias interiores. Nam licèt in superficie speculi sit impressio imaginis propter esse tersum, & non porosum, tamen non pōt penetrare densitatem speculi, ita ꝙ intret profundita-

A tem eius: in oculo autem tenero transit: ideo dato ꝙ aliquis haberet aliquas partes vitreas ī corpore affixas, vel connatas ita, vt in eis præsentarentur imagines: nō videret homo per eas, quia propter duriciē nō possent penetrare species ad interiora, nec virtus animalis sensitiua defluens à parte cerebri posset communicari talis partibus propter imperfectionem naturæ vitreę. Attendendo ad ea, quę sunt susceptiua superiora, erit dare aliquod susceptiuum, quod recipiendo imaginē rei magis consequatur, vel exprimat conditiones rei, cuius est imago, vt est potentia phantastica, vel existimatiua. Nam per potētiam existimatiuam susceptā in imagine hominis non solùm intelligetur magnitudo hominis, & non solùm motus, sed etiam percipietur
B vtrum talis res sit fortis, aut debilis: nociua, aut vtilis: humida, vel sicca: terribilis, an visui delectabilis: & hoc est in omnibus animantibus perfectis. Sed adhuc ista non consequuntur, aut percipiunt per imagines illas omnes proprietates rei. Nam asinus cognoscens omnia ista per imagines receptas in phantasia, & existimatiua nō potest adhuc percipere proprietatem rei, quę est esse pręsentem, vel esse præteritam, aut futuram. Nam bruta non percipiunt tempus cùm nesciant facere relationem inter partes, quantum ad esse pręteritum, aut futurum. Ecce ergo primum genus speculorum, siue susceptiuorū, quæ non exprimunt per imaginem totam rei proprietatem propter inperfectionē suam, quia ipsum susceptiuum imaginis est imperfe-
C ctum, & s͠m ꝙ magis, aut minus perfectum est susceptiuum, ita magis, aut minus exprimit de proprietatibus rei cuius est imago, donec deueniatur ad aliquod susceptiuum, quod est perfectè exprimens ipsam rem s͠m conditiones rei, & sic est intellectus noster quantum ad omnia entia naturalia, quia adæquatur eis, & concipit s͠m suas proprietates, s. secundum differentiā temporis præteriti, præsentis, & futuri suscipiendo rē sub istis proprietatibus. Tertium genus speculi est eminentissimum, quod propter suam perfectionem perfectius, & distinctius atque nobilius repræsentat rem quàm sit in seipsa res, nec tamen propter hoc falsè repræsentat: quia hoc non significatur esse ex parte rei repræsentatæ, sed ex parte perfectionis ipsius repræsen- *Tertiū genus speculorū eminētissimū est.*
D tantis. Et iste est intellectus diuinus, qui excedit in infinitum intellectum nostrum. Sicut ergo propter imperfectionem speculi vitrei imago, licèt ibi motū exprimat rei, non tamen potest exprimere tempus pręteritum, ita intellectus diuinus propter altissimam perfectionem cùm exprimat rem aliquam naturalē, non poterit exprimere illam rem per modum præteriti, & futuri: quia successio in re est quædam imperfectio, s. quòd non sit totum esse simul, sed aliquid ante, & aliquid post. Licèt ergo intellectus diuinus exprimat rem præteritam, & futuram, & pręteritionem, & futuritionem, tamen non potest ei inesse modus signandi p̄ pręteritionē, aut futuritionem, quia non se potest tenere talis modus imperfectionis ex parte spe-
E culi perfectissimi.

Vtrum tempus possit cognosci quando futurum est.

QVAESTIO. XXXV.

AD priora ergo redeundo dicendum est, quòd partes temporis sunt simul futurę, quia omnes partes futuri temporis sunt nunc simul futurę, idest ꝙ de qualibet earum nunc est verum dicere, ꝙ est futura. Nec habent inter se aliquam antecessionē prioritatis, vel posterioritatis, cùm prioritas, & posteritas ea-

rum sit influendo per comparationem ad nunc, quod distinguit prius, & posterius, vt supra declaratum est. Cùm ergo dicamus, ꝙ id quod cognosci debet, oportet ꝙ sit simul totum, & tempus futurum sit simul totum, cùm partes omnes futuræ sic se habeant, ꝙ non sit inter eas aliqua antecessio, vel posteritas, quæretur vtrum tempus possit cognosci quando futurum est. Respōdetur, ꝙ licèt partes temporis futuri simul sint, quia tamen nullam earum nos cognoscimus, non cognoscemus ipsum tempus, dum futurum est, licèt sit totum simul. In tempore etiam reperitur simultas in præterito, quia sic omnes partes temporis futuri sunt simul: nam quælibet illarum particularum iam præterita est, & non est vna ante alteram, nec succedit, cum non sint in fluxu: ergo totum tempus illud simul est, & quia nos illas partes cognouimus, cognoscemus ipsum totum tempus: vt puta si quis cognoscat tempus triginta annorum iam præteritorum, poterit illud cognoscere, quia illud totum est, quia partes temporis eo modo, quo existunt nunc simul sunt, & coexistunt sibi: nam nunc non fluunt, cùm omnes illæ fluxerint: cùm autem fluebant, ipse fluxus tollebat eas simul esse: nunc ergo simul erunt, quia non fluunt. totum ergo tempus triginta annorū nunc simul est, & quia de qualibet illarum particularum habuimus experientiā, dum flueret, nunc ipsum totum effluxum in præteritū cognoscemus. Dicendum ergo, ꝙ si quispiā cognoscere habet aliquod successiuum, nō pōt cognoscere illud dum prius est, quia de successiuo nihil prius est, cùm solùm indiuisibile instans præsens sit: nec potest cognosci, cùm est futurum, quia licèt totum sit, tamē de nulla parte experientia habita est. Cognoscitur ergo quodcunque successiuum solùm cùm præteritum est, quia tunc solùm simul est, quæ est prima conditio cognoscibilis, secundum ꝙ de qualibet eius parte experientia posita est. Rerum autem permanentium totū esse est simul, idest omnes partes suæ coexistunt, quia ipsum permanens nunquam est, donec omnes partes suæ simul sunt, & tunc esse incipit: ideo permanentia in præsenti cognoscuntur, quia in isto indiuisibili assignato in tempore, s. in instanti omnes partes eius coexistunt, quod non est in successiuis: nam successiua non habēt partes coexistentes in præsenti: imò nulla pars successiui est in præsenti, sed quæcunque sit aut præterita est, aut futura. Permanentia autem ex opposito, quia nullam partem habent præteritam, aut futuram, sed quotquot eius partes sunt, tot in præsenti sunt. Potest etiam permanens cognosci totum, non habito respectu ad tempus præteritum, aut futurum, vel ad præsens. Præsens enim respectum dicit quendam ad præteritum, & futurum, s̃m ꝙ medium diuidens prius, & posterius, & respectu cuius est antecessio, vel subsecutio: permanens autem abstrahit a conditione temporis. Considerandum tamen, ꝙ licèt permanens cognoscatur in præsenti, quia est totum simul, vel cognoscatur non considerando tempus: tamen aliquando permanens non cognoscitur in præsenti, sed vt præteritum est, & hoc non quidem s̃m se, sed ex adhæsione alicuius successiui, quod est totū in præterito: Vtpote, si quis moueatur per spatium duarum leucarum, manifestum est, ꝙ illud spatium permanens, & omnes partes eius coexistunt sibi pro eodem instanti: tamen nos, qui pertransimus non cognoscimus totum illud, donec totum pertransiuerimus, & tunc cognoscitur totum quando pertransitum est. Differentia tamen satis apparet hic inter ipsum motum, qui est successiuus, & inter spatium, quod est permanens: nam antequam quis incipiat moueri omnes partes spatij simul sunt, & postquam desijt moueri, in quolibet instanti assignato omnes partes spatij simul

Redit ad id quod incepit q. 25

Successiuum nō pt cognosci dū pñs est, sed cognoscitur cum pteritū est.

Aliqñ permanēs nō cognoscit̃ i pñti sed i pterito.

F manent, & sic dum fiebat motus. Non est tamen sic de motu, quia antequam inciperet quis moueri, nulla pars motus existebat, & postquam desijt moueri, nulla manet: cùm autem mouebatur instanti non permanebat aliquis motus, sed solùm mutatum esse. Ratio autem quare spatium, quod est permanens cognoscatur a nobis totum, dum totum pertransitum est, est ex conditione mensuræ: nam ibi nos cognoscimus quantitatem spatij per motum, quem habuimus super istud, & quia motus est de genere successiuorum, & non cognoscitur, nisi cùm in præteritum abijt, & mensuratum, consequitur naturam mensuræ, oportet vt permanens ipsum cognoscatur, dum pertransitum est per modum successiui, cùm abijt in præteritum.

G Et sic accedo ad propositum vnde tamdiu (licèt nō inutiliter) digressus fueram, s. quòd decimæ debent fieri quando cognoscitur totum ipsum, de quo fieri debet decima, & quia ipsum quod decimat̄, est quoddam permanens, cognoscitur vt est simul totum. Sed quia vt dicebamus immediatè supra, non cognoscuntur omnia permanentia, vt præsentia sunt, sed vt præterita sunt quandocunq;, & hoc quando cognoscuntur per motum, vt erat de spatio, quod pertransimus, ita est dicendum hic in decimis: quia decimabilia colliguntur de agris, & ista non cognoscunt̄ nisi per collectionem: cùm ergo ista collectio finita fuerit, cognoscetur quantitas collectorum: sicut pertransito toto

H itinere cognoscitur quantum fuit iter. Hoc autem dato, in alijs annis, qui non erant anni remissionis, poterat dari decima, quia cognosci poterat quantum erat ipsum, quod erat decimale, & tunc quando cognoscebatur dari poterat: nam collectis omnibus frugibus mensurabantur, & ex hoc sciebatur quota pars illarum frugum erat decima: vel postquam totum vinum congregabatur mēsurato eo, & scito quota pars esset decima, dabatur sacerdotibus, & Leuitis: in anno autem remissionis hoc fieri non poterat: nam dominus vineæ, aut agri non poterat colligere omnes fruges, aut vuas, aut portare in domum suam: quia omnibus pauperibus, aduenis, seruis, ancillis, & mercenarijs communes erant. Non debebat ergo accipere do-

I minus aliquos fructus illius anni ad conseruandum: sed accipiebat modicos, & paulatim ad vescendum, sicut qui haberet vineam, & nō colligeret omnes vuas eius, sed permitteret omnibus volentibus comedere de eis, & ipse cum eis comedere mittendo pro paucis ipsarum ad cibum. Et sic dicitur Leuit. 25. c. de isto anno remissionis: Non colliges quasi vindemiam vuas primitiarum tuarum, idest non colliges eas totaliter, & sequitur: Annus enim requietionis est, sed erunt vobis in cibum, & seruo tuo, & ancillæ, & mercenario tuo, & aduenæ, qui peregrinatur apud te: iumentis quoque, & pecoribus omnia, quæ nascuntur præbebunt alimentum. Patet ergo, ꝙ non posset dominus determinare, quia ipse non colligebat fructus in domum suam: ita ꝙ simul ponerentur omnes, &

K postea mensuratis eis darentur decimæ, quia hic dominus nihil adducebat, nisi quod immediatè comesturus erat, & illo comesto mittebat pro pluribus fructibus, & illos in cibum sumebat, & iterum mittebat, quousque finirentur. Si enim aliquis de his, qui istos fructus sic assumebant ante assumptionem sciret quantos fructus accepturus erat, poterat in principio de fructibus nondum consumptis accipere. & soluere decimam, deinde sumere cibos illos quotidie: quia tamen hoc cognosci non poterat quousque fructus collecti essent, quia istud permanens, quod est hic decimabile mensuratur per motum, idest habetur per collectionem, non potest cogno-

Decimæ apud Hebræos in omnibus annis dari poterant præter quam in septimo.

cognosci quousque præteritum sit, i. quousque omnes fructus collecti sint: sed in illo anno quando fruct⁹ collecti erant comesti erant, quia simul finiebatur vtrunque: ergo non poterant decimari: nam quando habebantur, nesciebatur quota pars esset decima. Cũ autem sciebatur quanta esset decima fructuum acceptorum, iam non existebant fructus, quia non colligebantur omnes simul, sicut in alijs, sed colligebantur paulatim s̃m ꝙ comedebantur. Et sic expositio ista de primitijs dandis in anno Iubilæi, & anno remissionis est conueniens valde, & innuitur ex litera, cùm solùm ponantur primitię: quia illo anno decimę dari nõ poterant: supra autem ponebantur simul decimæ, & primitiæ, quia intelligitur de aliis annis, in quibus vtrumque dabatur. fundamentum autem horum est, quia primitiæ non determinabant sibi certum modũ sicut decimæ, sed quilibet dabat, sicut volebat, si autẽ coarctarentur ad certam mensuram quemadmodum ipsę decimę, nec potuissent dari primitię nec decimę. *Deferes in domum domini Dei tui.* Idest deferes in locum sanctuarij. Nam primitiæ pertinebant ad solùm ius sacerdotum, & Leuitæ nihil communicabant de illis, sed de solis decimis, vt patet Num. 18. c. sacerdotes autem morabantur in loco sanctuarij, Leuitæ autem dispersi per alia loca, s. per ciuitates suas 48. vt patet Nu. 35. c. & licèt aliqui de sacerdotibus morarentur in ciuitatibus alijs dispersi: quando tamen veniebat tempus ministrationis eorum ibant in locum sanctuarij. Et hoc patet quia erant distributi sacerdotes in viginti quatuor vices siue sortes, & quædam sors eorum seruiebat certo tempore statuto inter eos, & alia alio æquali, & sic de omnibus: sic enim statuit Dauid cum omnibus principibus Israel, vt patet 1. Paralip. 25. c. & magis patet Luc. 1. c. s. ꝙ Zacharias pater Beati Ioannis, erat de vice Abia, vt ibi dicitur: & venit, vt intraret ad offerendum thymiama in Ierusalem hora incensorum, & vidit angelum, &c. postea sequitur in eodem c. ꝙ ipse habitaret extra Ierusalem in quadam montana, ad quam ascendit domina nostra cum festinatione ante Ioannis natiuitatem, vt famularetur Elisabeth, vt patet eodem ca. ferebantur tamen primitiæ in locum sanctuarij, vbi erat summus sacerdos, & alij qui eo tempore seruiebant, & distribuebant omnibus alijs prout eis competebat, & sic dicitur de decimis, ꝙ deberent adduci in locum sanctuarij, vt patet Mala. 3. c. s. inferte omnem decimam in horreum, & sit cibus in domo mea, & probate me super hoc &c. *Nec coques hædum in lacte matris suæ.* Istud est quoddam cæremoniale hic interpositum, s. vt non coqueretur hędus in lacte matris tanquam in aqua.

Quare dabatur præceptum de non comedendo hædo in lacte matris?

QVAESTIO. XXXVI.

ALIQVI enim hoc faciebant ad delicias carnis, quia hędi sic decocti dicuntur sapidiores, & teneriores: abolet tamen dominus istam consuetudinem, vt instruat Iudæos, quia crudeles erant circa pietatem, etiam ad pecora, vt per hoc erudiantur, & ad pietatem mutuam: erant namque Iudęi crudeles, non habentes in alterutrum viscera pietatis. Volebat ergo Deus erudire eos ad hanc pietatem, & quia si id quod minus videtur inesse inest, ergo & id quod magis: sed circa bruta docebat eos pietatem habere, quæ non communicant cum eis in natura, quanto magis circa ea, quæ communicant, s. circa homines: erat aũt quędam crudelitatis imago, vt ab eodẽ res perẽat, a quo originem accepit essendi. hædus aũt, vel agnus accipiunt nutri-

A mentum a lacte materno, ꝙ ergo in ipso coquantur videtur durum. ꝙ autẽ Deus erudiat nos circa pietatem ad bestias patet frequenter: nam supra 20. c. in obseruatione Sabbathi dicitur, ꝙ in Sabbatho quiescat iumentum, & in isto c. etiam mandauit ꝙ mater & filius in animalibus non immolarentur eadem die: quia vtrumque perimere crudelitatis gerit speciem, vt patet Leuit. 22. c. propter quod si aliquis inueniret nidũ, & essent ibi mater, & pulli, ꝙ non caperet vtrosq;, sed caperet filios, & permitteret recedere matrem, aut è contrario, vt patet Deut. 22. c. & hoc dicebat Deus esse causam, vt bene esset illi, qui talia faceret. Item mandauit ꝙ fructus terrarum anni septimi essent communes hominibus, & bestijs, vt patet Leuit. 25. c. s. Erunt 2. Expos.

B vobis in cibum tibi, & seruo tuo, & ancillæ, & mercenario, & aduenæ qui peregrinatur apud te: iumentis quoque, & pecoribus omnia, quæ nascuntur præstabunt cibum. Alio modo potest intelligi, ꝙ dicatur agnus coqui, vel hædus in lacte matris, quando infra octo dies coquitur, quia tunc magis est lac, quam caro, & videtur quædam asperitas animalia sic tenera, & parua occidere, & coquere, & quantum ad istam expositionem non solùm prohibetur decoctio hædi infra octo dies, sed etiam assatio: nã istud verbum, quod hic ponitur, in Hebræo non magis significat coqui quàm assari: nam significat quandam digestionem humiditatis carnium per calorem igneum: siue iste calor sit mediate aqua calefacta ab igne, & agente in vir-

C tute ignis: aut ꝙ immediatè a calore igneo decoquatur, & hoc nos vocamus assationem, ideo litera Hebraica, vt frequenter tollat istam ambiguitatem ponit coctum aqua aliquando: quasi innuat ꝙ sit alia decoctio, quæ sit immediatè ab igne, & istum modum interdum sequitur litera nostra ponens coqui pro decoctione, vel coqui pro sola assatione, quod sic patet, qa supra 12. c. cum agitur de agno paschali dicitur: Non comedetis ex eo crudum quid, aut coctum aqua, sed assum tantum igni. Ibi autem in Hebræo idem verbũ ponitur, vbi dicitur assum, & coctum: sed fit adiunctio determinatiua, cùm subijcitur aqua, aut ignis. Ibi tamen constat, ꝙ nõ debebat aliquid eius coqui in aqua, sed postea Deut. 16. ca. dicitur: non poteris immolare

D Phase in qualibet vrbium tuarum: sed in loco, quem elegerit dominus Deus tuus, vt habitet ibi nomen ei⁹ immolabis Phase vespere ad occasum quando egressus es de Aegypto, & coques, & comedes. Ecce qualiter mandat ibi agnum coqui cum supra assari solũm mandauerit: in quo patet, ꝙ ibi coqui accipitur necessariò pro sola assatione. Sic ergo hic cùm dicitur: non coques hędum, poterit accipi pro decoctione, vel assatione. Quod autem dicitur hic de hædo, de omnibus alijs animalibus intelligendum est, nam eadem ratio ex quacunque causa istud præceptum impositum fuerit. Dicit autem Andreas, ꝙ hoc intelligitur de gressibilibus, & non de volatilibus: quia gressibilia lacte materno fouentur, & nutriuntur, aues autem lac

Andreas dicit ꝙ illud præceptũ intelligitur de gressibilibus.

E non propinant natis, ideo licebat comedere de illis, quomodocunque vellent: licèt communiter oua vocantur lac auium, sed in eis non posset aliquid coqui sicut in lacte cum ipsa cito condensentur. Nicolaus dicit, ꝙ etiam alia causa esse potest, quia aliqui Gentiles coquebant hædos in lacte materno in sacrificijs Deorum suorum. Aliter autẽ introduci potest litera ista depensiue ad superiorem de solutione primitiarũ, sicut inducit eam auctor in libro, qui vocatur More. ꝙ Gentiles colebant Deum camporum, vt daret eis multas segetes, & alios fructus, & vt eum placarent sacrificabant hædum coctum in lacte matris suæ: quia illud sacrificium erat sibi gratissimum: nunc autem dicit dominus, quod reddant primitias domi-

domino, & non coquent hædum in lacte matris suæ, idest si reddunt primitias tanta frugum copia eis aderit, quod nõ indigebunt facere sacrificium alicui Deo extraneo coquendo hædum in lacte matris suæ. Et hoc innuitur Mala.3.c.s.Inferte omnem decimam in horreum, & sit cibus in domo mea, & probate me super hoc dicit dominus, si non aperuero vobis cataractas cœli, & effudero benedictionem meam vsq; ad abundantiam. & sicut est in decimarum solutione, ita erat in primitijs; nam sicut ipsi Iudæi affigebant Deum in non soluendo decimas, & primitias: ita merebantur in soluendo quodlibet eorum, & pro vtroque dabatur frugum copia. Quòd autem Deus effigatur in non soluendo primitias, patet Mala.3.c.cum dicitur: Si potest homo effigere Deum suum, & vos cõfixistis me, & dixistis in quo te confiximus? & respondet, in decimis, & primitijs. Vel aliter introducatur, s. date mihi primitias, & decimas, & non coquatis hædum in lacte matris suæ, quasi dicat, quia non erit necessarium. Istud sacrificium a quibusdam Gentilibus gentiliter celebrari testatur se vidisse idem Rabbi Moyses.

Alia litera introductio.

F G

De dijs gentilium diuersis, & de stultitia eorum.

QVAESTIO. XXXVII.

SCIENDVM autem pro hoc, quod apud Gentiles erant multi dij, & in multiplici differentia, s. Selecti, idest seorsum electi, qui erant maximi, & erant viginti duo, vt ait Aug. de Ciuit. Dei lib. 7. & Seneca tangit idem. Alij erant Semidei, qui erant dij ex parte patrum, vel matrum, & non ex vtroque parente, & propter virtutum, & gestorum magnitudinem stellificabantur, vt patet de Romulo per Ouidium Metamor. lib.15. in principio, & de Hercule per Senecam in Tragedia decima, cuius titulus est Hercules Oeteus, in carmine nono, & sic de Perseo, & multis alijs, de quibus tangit Aug. in 2. de Ciuit. Dei, & in 6. & 7. inter quos Platonem Semideum fecerunt, vt patet 2. de Ciuit. Dei c. Tertium genus Deorum est, quod pertinet ad res naturales: cuilibet enim rei Deos assignabant, & vni rei multos Deos, vt spica habebat Deum Laturnum, quando erat tenera, & in lacte: quando autem faciebat nodos, quia crescebat Deum Nodotum habebat: cùm autem erat magna ei Deam Segetiam præferebant. Et sic collibus Deum Iugatinum, vallibus Deam Valloniam præfecerunt. Et isto modo tertio Deorum locuti sunt Siri ad Benadab regem Siriæ, quando victi sunt a rege Achab in montibus dicentes: dij montium sunt dij eorũ, ideo præualuerunt aduersum nos, sed pugnemus contra eos in vallibus. Istud tertium genus Deorum vocatur apud poetas rustica numina, idest dij rustici, quia non sunt in cœlo cum dijs Selectis, & cum Semideis; ideo non vocauit eos Iuppiter ad consilium de destruendo mundum per diluuium Deucalionis propter bellum gigantum contra Deos. Fuit autem istud consilium habitum inter Deos in Palatio magno Iouis super Galaxiam: & isti cùm essent dij rustici, non vocati sunt illuc, sed quia in terra habitabant, ne totaliter deleretur eorum mansio, noluit delere Iuppiter terras, sed solos homines deleuit, vt patet per Ouidium primo Metamo. cum dicitur.

H I K

Sunt mihi Semidei, sunt rustica numina Fauni.
Et nymphæ, Satyrique, & Monticolæ Syluani:
Quos quoniam nondum cœli dignamur honore,
Quas dedimus certè terras habitare. sinamus.

Inter hæc numina rusticana quorum numerum vltra trecentos, & viginti Deos Marcus Varro in lib. Sacrorum. teste Aug. lib.6. de Ciui. Dei collegit. ponitur Syluanus, vt patet in his versibus Ouidij in 2. eorum. Erat autem iste Deus Syluarum, & camporum, ideo mouebatur rusticaliter, & incedebat per agros frangẽdo frutices, & colligendo herbas: eo. enim modo, & habitu describit ipsum Virgilius in lib. Bucolicorum Ecloga decima, quæ incipit.

De Syluano cipo rũ Deo, & eius sacris.

Extremum hunc Arethusa mihi concede laborem.

Et venit iste Syluanus, & Pan Deus pastorum ad consolandum Gallum amatorem, cum dicitur.

Venit, & agresti capitis Syluanus honore,
Florentes ferulas, & grandia lilia quassans:
Pan Deus Archadiæ venit, quem vidimus ipsi.

Gentiles ergo, vt hunc Syluanum, quem syluis atq; campis proponebant, placatum haberent ad habendã frugum multitudinem, eum & Deam Cererem sacrificijs honorabant, offerentes, & immolantes porcũ Cereri: Syluano autem lac offerebant, vt ait Horatius in libro Sermonum.

Tellurem porco, Syluanum lacte piabant.

Vtrum autem in illo lacte, qui offerebatur Syluano in sacrificium, hædus, aut agnus coqueretur, non constat ex libris poeticis, sed satis est verisimile, quod coqueretur ibi: maximè cum Rabbi Moyses testetur se vidisse fieri sacrificia. De diuisione autem istorum Deorum, & aliquibus ritibus Gentilicis ad quorundam nostrorum artis poeticę ignarorum eruditionem, quę ad intellectum sacrę scripturæ multum confert, latius dicetur Deo dante super 3. Regum in cap. 20.

Ecce ego mittam angelum meum, qui præcedat te, & custodiat in via, & introducat in locum quem pręparaui tibi. Obserua eum, & audi vocem eius, nec contẽnedum putes, quia non dimittet cùm peccaueris, & est nomem meum in illo. Quod si audieris vocem eius, & feceris omnia quę loquor: inimicus ero inimicis tuis, & affligam affligentes te. Pręcedetque te angelus meus, & introducet te ad Amorrhæum, & Hethæum, & Pherezæum, Chananæumque, & Heuęum, & Iebusæum, quos ego conteram. Non adorabis Deos eorum, neque coles eos: non facies opera eorum, sed destrues eos, & confringes statuas eorum. Seruietisque Domino Deo vestro, vt benedicam panibus tuis, & aquis, & auferam infirmitatem de medio tui. Non erit infęcunda, nec sterilis terra tua: numerum dierum tuorum implebo. Terrorem meum mittam in præcursum tuum, & occidam omnem populum, ad quem ingredieris: cunctorum inimicorum tuorum coram te terga vertam: emittens Scrabrones prius, qui fugabunt Heuæum, & Chananæum, & Hethæum, antequam intro-

Deut.14 Infra 34. Deuter. 22. q. 1. c. nuptiarũ in princ. 3. q. vi. maledictio 32. q. 4. c. recurrit his ita

introeas. Non eijciam eos a facie tua anno vno: ne terra in solitudinem redigatur, & crescant contra te bestiæ. Paulatim expellam eos de conspectu tuo, donec augearis, & possideas terram. Ponam autem terminos tuos a mari rubro vsque ad mare Palestinorum, & a deserto vsque ad fluuium: tradam in manibus vestris habitatores terræ, & eijciam eos de conspectu vestro. Non inibis cum eis fędus, nec cum dijs eorum. Non habitent in terra tua, ne forte peccare te faciant in me, si seruieris dijs eorum: quod tibi certè erit in scandalum.

Deut. 7.

Ecce ego mittam. Supra fuit posita cæremonialis atque iudicialis legislatio, hic ponitur ad conseruationem quædam promotio, & ista promotio est in promissione bonorum, s. quòd introducerentur in terrã Chanaan, & ꝙ angelus domini custodiret eos, & ꝙ daret eis hostes fugientes atque contereret ante faciem eorum. Et diuiditur in duas, quia primò ponitur obseruandi legem occasio, secundò eiusdem ad populũ recitatio, vt patet infra seq. c. *Ecce ego mittam*. Ista litera potest dupliciter exponi propter equiuocationem huius nominis angelus: nam angelus simpliciter nunciũ signat, siue sit homo, siue spiritualis substãtia, & quia illi spiritus beati ministrant Deo, & mittuntur ad nos ad procurandum salutem omnium electorum, angeli vocantur: quia totũ suũ officium in hoc est, sicut patet ad Heb. 1. c. cum dicitur: Sunt administratorij spiritus in ministerium missi propter eos, qui hæreditatem capiunt salutis, idest propter illos, qui ad vitam beatam præordinati sunt. Potest etiam referri ista litera ad Iosue, quia iste fuit nuncius Dei, & vocatur angelus, idest nuncius sicut etiam alij homines vocantur, sicut patet de ipso Malachia Propheta, qui interpretatur in Hebræo angelus domini, & vocabatur angelus. ipse etiã vocauit omnes sacerdotes angelos, vt patet in 2. c. eiusdem, s. Labia sacerdotis custodient scientiam, & legẽ exquirent de ore eius: quia angelus domini exercituũ est. Fuit autem Iosue angelus domini, idest nuncius eius, quia mandato eius expresso introduxit Israelitas in terram Chanaan, vt patet Num. 27. cùm Moysi fuisset prædictum, ꝙ moriturus erat ante transitum Iordanis, rogauit Deum, vt alium poneret loco eius, & sequitur ibi in litera: Tolle Iosue filium Nun virum, in quo est spiritus Dei, & pone manum tuam super eũ: qui stabit coram Eleazaro sacerdote, & omni multitudine, & dabis ei precepta cunctis videntibus, & partẽ gloriæ tuæ, & audiet eum omnis synagoga filiorum Israel. Pro hoc si quid agendum erit Eleazar sacerdos consulet dominum: ad verbum eius ingredietur, & egredietur ipse, & omnes filij Israel, & cætera multitudo: cunque tulisset Iosue statuit eum coram Eleazaro sacerdote, & omni frequentia populi, & impositis capiti eius manibus cuncta replicauit, quæ mandauerat dominus. De hoc Deut. 3. c. & clarius Deut. 31. vbi dicitur: Vocauit ergo Moyses Iosue, & dixit ei coram omni Israel: confortare, & esto robustus: tu enim introduces populum istum in terram, quam se daturũ patribus eorum pollicitus est dominus: tu eam sorte diuides, & erit ductor tuus, & ipse erit tecum: nec dimittet te, nec derelinquet: noli timere, nec paueas. Ex Alph. Tost. super Exodi

Heb. 1.

A his omnibus satis indubitatus nuncius Dei erat Iosue ad introducendum filios Israel in terram Chanaan: sed adhuc vt magis confortaretur Deus, per seipsum, idest per angelum de cœlo missum locutus fuit cum Iosue, vt patet Iosue 1. cap. cum dicitur: Et factum est post mortem Moysi serui domini, vt loqueretur dominus ad Iosue filium Nun famulum Moysi, & diceret ei: Moyses seruus meus mortuus est: surge & transi Iordanem istum tu, & omnis populus tecum in terram, quam ego dabo filijs Israel. Et secundum istum modum exponetur sic litera. *Ecce ego mittam angelum meum*. Idest nuncium meum Iosue, qui fuit nuncius, vt declaratum est, & missus fuit ad delendos populos Chananæorum, & introducendos Hebræos in terrã B promissam. Et dicit se missurum suadendo eis custodiam legis, quia beneficiorum exhibitio, vel certa promissio inclinat animos eorum quibus beneficium cõfertur ad amorem, & ad complacendum in omnibus ipsi benefacienti.

Iosue fuit nuncius Dei ad introducendum filios Israel i terram Chanaan.

Litera ista de Angelo mittendo non potest de Moyse intelligi.

QVAESTIO. XXXVIII.

ET non potest intelligi hoc de Moyse, quia Moyses non introduxit filios Israel in terram suam, nã C mortuus fuit in terra Moab, vt patet Deut. 34. cap. sed hic dicitur, ꝙ iste angelus præcederet eos, & introduceret in locum a Deo paratum, s. in terram Chanaan. Sed dices ꝙ bene stat, ꝙ intelligatur hoc de Moyse. nam sic dicitur Deut. 10. c. Dixitque mihi, vade, & præcede populum, vt ingrediatur, & possideat terram, quã iuraui patribus eorũ. Et si dicas, non introduxit Moyses populum in terram promissionis, Responderi posset, ꝙ fuit Prophetia non secundum Dei prædestinationem, sed ſm præsentem iustitiam, & conditionem eius cui fiebat: sic namque debet intelligi id, quod ponitur Deut. 10. c. ergo etiam sic intelligetur hoc, ꝙ nõ dicatur ſm prædestinationem, & sic non completum fuit, tunc quando Deus ista loquebatur, de Moyse lo- D quebatur. Sed dices contra hoc, ꝙ non potest stare quia loquatur de Moyse, quia ipse Moyses loquit̃ hic dicens ex parte Dei: Ecce ego mittam angelum meũ, si autem ipse Moyses esset angelus, qui hic promittitur, nõ loqueretur sic, sed diceret: Ecce dominus mittet me coram vobis, vt introducam vos in terram ab eo paratam. Sed hoc argumentum nihil valet: nam multotiens loquitur Moyses de seipso tãquam loquatur de alio, vt patet Num. 12. c. Erat autem Moyses vir mitissimus super omnes homines, qui morabantur in terra, & sæpe alibi. Dicendum autem ꝙ non potest intelligi hoc de Moyse non obstantibus superioribus, cùm Moyses non introduxerit Israelitas in terram ꝓmissam ſm ꝙ hic prædicebatur de isto angelo. Et qñ E arguis de eo, quod habetur Deut. 10. c. responderi potest dupliciter. Vno modo, ꝙ ibi non prædiceret ei Deus eum esse introductutũ Israelitas in terram Chanaan: nam ibi solùm dicitur: Vade, & præcede populum, vt ingrediebatur, & possideat terram, quam iuraui patribus eorum: sed non dixit: Vade, & introduc populum in terram, quam iuraui patribus eorum. Et tunc illud verum est, nam Moyses præcessit populum Israel, vt introduceretur in terram Chanaan: nã ab eo tempore, quo dicta fuerunt ista verba Moysi in monte Horeb, vt patet ex c. 9. & 10. Deut. Moyses præcessit Israelem in terram deserti, & postea in terra hostili pugnando contra Chananæum regem Arad, de quo Nu. 21. c. & contra duos reges Amorrhæorum,

Doctoris determi.

Seon,& Og,vt patet eodem c.& Deut.2. & 3.c. & pugnando contra quinque reges Madianitarum,vt patet Num.31. c. & adduxit Iudæos per quadraginta annos vsquequo steterunt in planioribus locis campestrium Moab super Iordanē,vt patet Nu.26. & 33.c. & Deuter.3.& 4.c.precessit ergo Moyses filios Israel ad ingrediendum in terrā Chanaan,licèt non fuit ingressus in eā vltra Iordanē. Alio mō pōt intelligi, quia fuerit hic prænunciatio de introductione Moysi in terrā Chanaan,ita q ipse introduceret in eam filios Israel. sed non fuit prophetia prędestinationis,sed facta secundū exigentiam status Moysi,cui hoc promittebatur, s.quòd si Moyses stetisset in eadē cōditione, & libertate a peccato,in qua erat, qn̄ fuit in Horeb vbi ista verba dicta sunt, ipse introduxisset Israel in terram Chanaan, sed quia postea peccauit contra dn̄m ad aquas contradictionis in deserto Sin in Cades: Deus contra eū disposuit, vt non introiret in terram Chanaan vltra Iordanem,sic patet Nu.27.c.cùm dicitur: Ascende in montem istū Abarim,& contemplare inde terram, quā daturus sum filijs Israel: cunq; videris eam, ibis & tu ad populū tuum,sicut iuit Aaron frater tuus: quia offendisti me in deserto Sin in cōtradictione multitudinis, & sanctificare me noluisti coram ea super aquas. Hæ sunt aquæ cōtradictionis in Cades deserti Sin, & quasi per eadē verba ponitur idē Deut.32. in fine, & de hoc Deut.3.c. Nunc autem si teneamus istam solutionem argues vt ante dicebas, q sicut illa, quæ dicuntur Deu. 10.c. sunt s̄m Prophetiam concernentem statū illius, cui fit promissio per Prophetiam, ita hæc quæ dicuntur hic intelligantur. Respondetur q nō potest stare: nam Prophetia prædestinationis semper completur, & quæcunque completur est Prophetia prædestinationis: Prophetia autē s̄m conditionem illius,cui fit, nunquam completur:nam etiā si ille, cui fit Prophetica promissio sit in statu tali, vt merita eius hoc exposcant: tamen si completur non vocatur s̄m conditionem creaturæ, sed s̄m diuinam prædestinationem: nā Deus præordinauit sic futurum, & propter eius prçordinationem hoc completur qualitercūque se habeat iste cui fit promissio Prophetica: nā diligentibus Deū omnia cooperantur in bonum his, qui s̄m propositū vocati sunt sancti, i. qui s̄m diuinum propositum, & prçordinationem sancti futuri sunt, vt patet ad Rom. 8.cap. Nunc ergo cùm ista verba dicta Moysi tenendo istum secundum modum non fuerint completa, scilicet ea, quæ dicuntur Deute.10.c.& ea, quæ dicuntur hic cōpleta fuerunt, s.quòd introducti sunt filij Israel in terram promissionis,ergo non est ista secundum dispositionem status creaturæ, sed secundum diuinam præscientiam. Concluditur ergo quòd non potest intelligi litera ista de Moyse, sed refertur ad Iosue. *Qui præcedat te.* Idest dirigat te mandando ire per istum locum, aut per illum, aut faciendo hoc, vel illud: nam licèt dux alicuius gentis non præcedat eos in ambulando, dicitur precedere: quia sicut ille, qui viam demonstrat, & dirigit, pręcedit eum, cui demonstrat, ita dux demonstrat, quò ire debeant imperando: aut quid facere debeant: sic erat in Iosue, vt patet Num. 27.ca.s. ad verbum eius ingredietur, & egredietur ipse, idest sacerdos magnus, & omnes filij Israel, & cętera multitudo. *Et custodiat in uia.* Quia princeps dicitur custodire suos cogendo eos, & cauendo ab hostibus, & diligenter inspiciendo ne incidant in aliqua pericula, sic enim faciebat Iosue, qui valde erat attentus in custodia populi, ne aliquis de eis periret, & si quis peribat intolerabiliter dolebat, vt patet Iosue 7.capit. quando iuit Israel in bellum contra ciuitatem Hai, & verterūt terga Iudæi, atque occisi sunt de eis triginta sex. Et tunc sequitur: Iosue verò scidit vestimenta sua, & ce-

Prophetia prędestinationis semp impletur.

F cidit pronus in terram coram arca domini vsque ad vesperam: tam ipse quam omnes senes Israel, & miserunt cinerem super capita sua, & dixit Iosue: Heu domine quid voluisti transducere populum istum Iordanem fluuium, vt traderes eos in manu Amorræi, & perderes? vtinam vt cœpimus mansissemus trans Iordanem; mi domine Deus quid dicam videns Israelem hostibus terga vertentem? audient Chananæi, & omnes habitatores terræ, & pariter conglobabuntur: circundabunt nos, & delebunt nomen nostrum de terra. *Et introducat ad locum, quem paraui.* Idest ad totam terram Chanaan, quam Deus parauerat, idest disposuerat pro Iudæis promittendo eis illam: sicut dicitur de regno cœlorum, q bonis paratum sit ab origine mun

G di, imò ante mundi cōstitutionem, & gehenna a Deo parata malis ante mundi constitutionem, sicut dicitur Matth. 25. cap, scilicet. Venite benedicti patris mei, percipite paratum vobis regnū a constitutione mundi: & malis, inquit, discedite a me maledicti in ignem æternum, qui paratus est diabolo, & angelis eius. Ista autem promissio de introducendo Israel in terram promissam, facta fuit Iosue, vt patet Deuter. 4. & magis Deuter. 31. cap. cùm dicitur: Vocauit ergo Moyses Iosue, & dixit ei coram omni Israel: confortare, & esto robustus: tu enim introduces populum istum in terram quam se daturum patribus eorum iurauit dominus, & eam sorte diuides; & dominus, qui ductor est noster, ipse erit tecum. *Obserua eum, & audi vocem*

H *eius.* Mandauit Deus Israeli, q teneret Iosue in magna veneratione, quia erat princeps eorum, ideo viuēte Moyse mandauit dominus, vt faceret eum Moyses stare coram toto Israeli, & honorari a cunctis, vt patet Numer.27.cap, cùm dicitur: Tolle Iosue filium Nun virum, in quo est spiritus Dei, & pone manum tuam super caput eius: qui stabit coram Eleazaro sacerdote, & omni multitudine, & dabis ei præcepta cunctis videntibus, & partem gloriæ tuæ: & audiat eum omnis synagoga filiorum Israel.; pro hoc si quid agendum erit, Eleazar sacerdos consulet dominum: ad verbum eius egredietur, & ingredietur ipse, & oēs filij Israel, & cum eo cætera multitudo. *Nec contēnendum putes.* Idest non putes, q imperium eius contemnendum est. Et

I probat per id quod subditur. *Quia non dimittet cum peccaueris.* Solent autem illi domini, aut iudices timere, qui vim coactiuam non habent, iste autem habet vim coercendi, & puniendi delinquentes, ideo cùm peccaueris faciendo contra mandatum eius, puniet te, vt patet Iosue 7.c. nam mandauerat Iosue, q nullus acciperet quidquam de eis, quæ erant in Iericho ex Dei mandato, & quia accepit Acham regulam auream, & ducentos siclos, & clamydem coccineam, fecit eum lapidari in valle, & omnia quæ ad eum pertinebāt, tā filij, quam vxor, & boues, & asini, & ipsum tabernaculum combusta sunt. *Et est nomen meum in illo.* Ipse mittitur nomine meo. Procurator enim, & is pro quo p-curat, & nuncius, & is qui mittit eum eadem persona

K censentur. Vel dicitur, est nomen meum in eo, quia ipse vocatur sicut ego, i. vocatur Iosue, & in Hebraica lingua cùm propriè scribitur dicitur Iosue, i. Saluator, quasi dicat, ita est nomen suum importans salutem, sicut ego Saluator sum. Vocabatur enim Iosue prius Osea, vt patet Nu.13.c.& Hebraicè dicebatur, osuhia. Et cùm debuit ire cū alijs exploratoribus, vertit Moyses nomen eius, vocauitque Iosue, siue Iosuha. Et hoc addendo vnicam solam literam, quæ est prima in nomine domini Tetragrammaton, scilicet Iod, & hoc vt signaret, q Deus eum in illo itinere saluaret liberando ab hostium periculis, & discrimine viarum. Et iste Iosue habet nomen domini nostri Saluatoris: nam sicut Iosue, cùm propriè in Hebræo exprimitur dici-

Iosue qua- liter vo- nomine Christi.

dicitur Iossuha: ita nomen Saluatoris nostri, s. Iesus dicitur Hebraicæ Iossuha, & sic frequenter in sacra scriptura vocatur Iosue Iesus, vt patet Ecclesiastic. 46. cũ dicitur: Fortis in bello Iesus Naue successor Moysi in Prophetis: qui fuit magnus secundum nomen suum. & ad Hebr. 4. cap. Apostolus vocat eum Iesum dicens: ꝙ si Iesus dedisset eis requiem, non sperassent aliam post illam diem: & loquitur de Iosue, vt patet ex his, quæ ibidem dicuntur in litera, quia loquitur de ingressu terræ Chanaan. *Quòd si audieris uocem eius.* Faciendo omnia, quæ mandauerit. *Et feceris omnia, quæ loquor.* Idest, & cum hoc compleueris mandata mea: nam ista requirebantur ad hoc, ꝙ Deus introduceret istos in terram Chanaan: posito autem ꝙ ipsi facerent ea, quæ mandauit Iosue, si tamẽ non complerent omnia mandata domini, nõ faceret Deus ea, quæ hic promittebat, quia ista conditionalia erant. Sic patet Iudic. cap. 2. Angelus domini ascendit de Galgala ad locum flentium, & ait: Eduxi vos de Aegypto, & introduxi vos in terram, pro qua iuraui patribus vestris, & & pollicitus sum ne facerem irritum pactum meum vobiscum in sempiternum, ita duntaxat, vt non feriretis fœdus cum habitatoribus terræ huius, & aras eorũ subuerteretis, & noluistis audire vocẽ meam: cur hoc fecistis? quamobrem nolui delere eos a facie vestra, vt habeatis hostes, & Dij eorum sint vobis in ruinam. Si autem isti non peccassent, nõ dimisisset Deus gentes illas, vel non dimisisset tot de illis: nam etiam relinqui aliquas earum ad exercitium bellicum totaliter filiorum Israel oportebat ne ocio torperent, & dissuetudine bellandi inepti efficerentur ad opera virilia. De his Iosue 3. cap. in principio. His ergo duobus concurrentibus, s. quòd audiret populus vocem Iosue, & custodiret omnia mandata Dei Deus esset hostis hostibus eorum. *Inimicus ero inimicis tuis.*

Quomodo Deus potest esse inimicus alicuius gentis, cum ipse omnes fecerit. Et per consequens cum Deus oderit malos, & iniquitates, quare subito non destruuntur omnes peccatores, & omnia peccata. Et an si Deus cessaret ab influentia sua, necessarium sit omnia deficere, & nihil gigni.

QVAESTIO. XXXIX.

CIRCA istud dicendum, quod videtur difficile, dubitaret aliquis quomodo Deus potest esse inimicus alicuius gentis cùm ipse omnia fecerit. Respondetur, quòd Deus nulli genti inimicus est, quia omnes ipse fecit, & si ipse aliquid odio haberet, illud permanere non posset: cùm per eius voluntatem cuncta ad esse prodierint, & per eius manutenentiam conseruentur, vt patet Sapient. 11. capit. cum dicitur: Sed misereris omnium, quia omnia potes, & dissimulas peccata hominum propter penitentiam: diligis enim omnia, quæ sunt, & nihil odisti eorum quæ fecisti, quomodo enim aliquid posset permanere nisi tu voluisses? aut quod a te vocatum non esset conseruaretur? parcis enim omnibus, quia tua sunt domine: omnia ergo, quę sunt, Deus amat, & si quid esset quod nõ amaret, vel quod odio haberet, necesse esset, vt illud adnihilaret subtrahendo manutenentiam. Sed argues ex hoc, quòd Deus odit malitiam, vt patet in Psal. 5. Quoniam Deus nolens iniquitatem tu es. & alibi: Odisti omnes, qui operantur iniquitatem. Cur ergo non delet ipsos operantes iniquitatem? Respondetur ꝙ in malis sunt duo, scilicet natura bona quã Deus fecit, & malitia quam homo per arbitrium defectibile fecit. Naturam autem bonam Deus diligit, quia in ea suam similitudinem inuenit, & sic Deus etiam dæ-

A mones diligit, & animas infelices ęterno carceri mancipatas. aliter enim iam non essent. Secundum est malitia, quam homo fecit, & hanc Deus odit, ideo cùm dicitur Deus odisse omnes operantes iniquitatem, est sensus ꝙ odit omnes iniquitates, quas operantur omnes homines iniqui. Sed adhuc argues: omne illud, quod Deus odit, destruitur: quia non potest manere ipso nolente, & ex nullo alio habeat virtutem permanendi, sed Deus odit iniquitates, ergo destruet eas, & sic nullum peccatum erit, quia Deus destruet illud cũ ipsum odio habeat: & sic immediatè vt fieret, desineret esse, quia Deus deleret illud, & sic non esset necessaria penitentia, nec alia remedia, quæ Christus instituit, & Ecclesia ampliauit. Respondetur, ꝙ si Deus

Deus diligit dæmones, & animas existẽtes i inferno quia in iis natura bona est.

B aliquid odisset, destrueret illud: ista autem destructio esset per subtractionem manutenentiæ eius: nã quodlibet ens habet causas sui esse: in rebus enim compositis materia & forma sunt elementa, idest partes essentialiter, & ab intrinseco componentes, & dantes esse ipsi composito. Ad generationem tamen compositi non egerunt aliquid istæ duę causæ: imò per generationem habetur harum duarum vnio, s. quod forma sit in materia. Causalitas ergo generationis non est a principijs intrinsecis, scilicet a materia & forma, cùm non sint: sed ab agentibus, quæ sunt extrinseca. In his autem est ordo, ꝙ causa immediata, scilicet generans mouetur ex virtute aliorum agentium superiorum, & illa ex alijs superioribus, quia sic continua-

C tur tota armonia mundi concatenata rerum concordia, vt entia optimè sint disposita, vt patet 12. Metaph. & per istum ordinem venitur vltimo ad primam causam, quia non est processus in aliquo genere causæ, vt declarat Arist. in 1. Metaph. & in 1. Ethic. & ista prima causa, vel primum agens est Deus: a quo tota virtus dependet, & magis influit in effectum quàm omnes causæ secundariæ: nam prima causa superinfluit magis in effectum quàm causa secundaria, vt patet in prima propositione libri de causis. si ergo illa prima causa subtraheret suam actionem, necesse esset omnes res redire in non ens, vel nihil generari: nam si causa non ageret, effectus non produceretur: namque a se nihil habet: sed quidquid habet a causa habet. si ergo causa

In agẽtib⁹ ẽ ordo q̃a ab inuicẽ cãæ dependent.

D totaliter cessaret, ita ꝙ nihil operaretur, necesse esset ꝙ effectus nihil esset: sic ergo cum Deus sit causa omnium rerum totaliter licèt non immediata: necesse est, vt ipso non agente, nihil sit. Sed dices, non videtur hoc sequi: quia licèt Deus cessaret ab agendo, alię causæ subordinatæ agerent, & sic fierent omnia, quę nũc fiunt: vt si homo coiret, dato ꝙ Deus cessaret ab actione, videtur ꝙ gigneretur inde homo. Respondetur, ꝙ si Deus cessaret ab agendo, impossibile est aliquid fieri: nam sicut si homo coire nollet, non gigneretur inde homo, & erat impossibile per naturam fieri generationem hominis, quia homo, qui continebat tanquam causa virtutem effectus, s. ilius hominis, qui gignendus erat, non agit: cùm ergo effectus, qui est im-

Deus sol⁹ magis influit in effectum q̃ oẽs cãæ simul sũt

E mediatus isti causæ particularissimæ non fit, nisi ista causa particularis agat: ita in ista causa erit: quia iste homo gignens mouetur ab alia causa, cui subordinatur ad hoc, ꝙ generare possit. sicut ergo non agente homine non gignetur alius homo, ita causa, cui homo subordinatur, non influente in eum, non poterit gignere ipse homo alium hominẽ: & sit ista causa Sol: nam vt dicit Philo. in 2. Phy. Sol & homo generant hominem (licèt sint multæ causæ subordinatæ inter hominem & Solem) sicut non agente homine ad generandum, impossibile erit gigni alium, ita non agente Sole in ipsum hominem impossibile erit ipsum hominem gignere, ita ꝙ Sol per virtutem suam disponat semen humanum: nam si semen humanum non

calefieret calore solis, impossibile erat gigni hominem ex illo, vtpotè si esset gelidum sicut nix. Sol ergo causalitatem habet supra hominem gignentem. Dato ergo ꝙ cesset actio solis, scilicet ꝙ non calefaciat semen, & disponat reducendo ad debitam proportionem caloris, & humoris, atque densitatis, & raritatis: dato ꝙ homo laboret, vt gignat im, possibile erit gignere: & patet quia principium omnis actionis generatiuę rei animatæ a calore est, vnde si contingeret virile semen effundi extra vas, & nõ caderet in vas muliebre, sed in aliquo alio loco frigido, & postea aliquo modo reciperetur in matrice mulieris, impossibile esset fieri generationem ex illo semine: quia totus calor illius seminis, qui est valde delicatus, expirauit: secundum quem erat vis formatiua ad organizandũ fętum, & hoc patet in seminibus agrorum, s. quòd in quolibet semine latet quędam caliditas in medulla, & cùm frigiditas, & humiditas temperatè adueniũt pullulat illud semen spicam, & flores, vel herbam, & hoc quia frigiditas per antiparistasim percutit calidum, & facit coadunari, & sic fortificat actionem eius. Et propter hoc si seminibus iactis in terram iaciaris aquam calidam non germinabunt: quia caliditas non percutit ibi caliditatem, vt congreget, & fortificet eam, sed potius aperit, & facit euaporare, & postea nullo modo potest ex illo semine nasci aliqua fruges, cùm non sit ibi principium actiuum ad pullulandum, & digerendum materiam inconuertibilem in spicam, & grana. Requiritur etiam humiditas, ita vt materia tenera sit ad actionem ipsius caloris formatiui, & digestiui apta: nam si dura est, non poterit calor digerere, & formare spicam: durum enim concrescere non potest: Et ex hoc sequitur, ꝙ si semen fuerit iactum sub terra, & nulla aqua venerit nisi terra sit tunc humida: dato ꝙ ibi frigiditas sufficiens est, ꝙ non potest generatio spicæ fieri. Etiam debet esse (vt dicebamus) illa frigiditas temperata: nam si multa frigiditas sit, semen non poterit germinare, & ex hoc sequetur quod communiter videmus, ꝙ quando sunt multę pluuię simul immediatè post tempus seminationis, nullum autem modicum nascitur, quia multa, & diuturna frigiditas extinxit calorem seminis, quod germinare debebat. Ex hoc etiam sequitur, ꝙ illa aqua cadens super semẽ in terra iactum, debet esse temperata, & bene digestina: nam non solùm multa aqua extinguit calorem seminis, sed etiam si valde frigida sit. Ex quo sequitur id, quod aliquando visum est, scilicet quòd segetes non nascantur si in defectum aquæ pluuialis irrigentur aquis putealibus: nam aquæ pluuiales bene digestæ sunt a sole: aquæ autem quorundam puteorum valde frigidæ sunt indigestæ a sole, quia latent in quibusdam locis profundis, & separatis a calore, nisi puteus sit multum propinquus orificio terræ: sicut illi, qui sunt in terra valde infima atque depressa. Secus autem de aquis fluuialibus, quia illę per motum magis digeruntur, & per radios solares incidentes super eas. Et hæc est causa quare vt communiter aquæ fluuiales salubriores sunt aquis putealibus, vel aquis collectis in ipsa fontis origine. Si ergo ista, & infinita alia huiusmodi in seminibus accidant: (quæ dicere non curo ne tantum disgredi cogar) & hoc solùm ex caloris defectu, vel indispositione, quanto magis erit in generatione hominis, in qua requiritur maior harmonia inquantum homo perfectior est alijs rebus? oportet ergo istum calorem seminis seruari temperatissimum ad generationem hominis? Vnde si aliquo modo frigefiat saltem paucum, non poterit fieri inde generatio.

Quid faciat plãtas germinare

Aꝗ fluuiales calidiores, & salubriores sunt aquis putealib⁹.

F

Quare immoderata virgæ virilis longitudo generationem impediat.

QVAESTIO. XL.

ET ex hoc dicit Auicenna in anathomia, ꝙ magnitudo, scilicet longitudo virgæ virilis valde nocet, quia isti generare non possunt nisi raro, quia cùm virga sit neruosa, & nerui sunt de complexione frigida, infrigidatur semen dum transit per virgam, & ad generationem ineptum est. illa namque parua mora, qua tardat semen in defluendo per virgam virilem longam magis, quàm per eã, quæ mediocriter se habet: facit semen infrigidari. Etiam si semen sit multum calidum, & exustum, generatio fieri non potest, vel si recipiatur in loco valde calido, & secundum hoc accidunt duo. Primum ꝙ illi homines, qui a multis temporibus non coierint, & sustinent continuè passionem veneream, & postea coeunt, non possunt gignere. Causa est, quia desiderium actus venerei inflammat virum. Et propter hoc a Gentilibus cupido filius Veneris, qui erat Deus amoris, pingebatur habere faces ardentes, vt ait Isidorus Etymologiarum lib. 8. c. 1. de dijs gentium, & tangit Seneca in Tragedia 4. carmine sexto, quod incipit.

Diua non miti generata ponto.

Inflammatio autem exurit, & semen desiccat condensans valde, & faciens carere debita humiditate, & raritate, atque habere excessiuam caliditatem, & tũc ineptum est ad generandum, quia etiam per minimã adustionem euacuatur virtus eius, quæ conseruatur in humido. Quòd autem passio, vel desiderium actus venerei inflammet satis possunt sentire amantes: dicit namque Commentator super 7. Ethic. ꝙ in habentibus passionem veneream fiunt quædam inflammationes circa lumbos. Patet etiam hoc magis, quia ipsi amantes primò pallescunt, quod contingit ex combustione sanguinis subintranei facientis rubedinem, vel ruborem in superficie corporis, & sic Ouidius expertus circa talia dixit in primo libro de Arte amandi.

Pallet omnis amans, hic color decet amantem.

Deinde procedente maiori inflammatione deficiente succo vegetante artus, desiccantur amantes. Vnde hoc sæpe videmus, ꝙ aliqui amantes, qui amorem suum prodere non audent, paulatim conficiantur, vt aliquando moriantur: maximè illi qui patiuntur id, quod apud medicos vocatur amor hereos, de quo Auicenna lib. 2. si ergo passio hæc venerea carnẽ, quæ solida est desiccat, quanto magis ipsum semen, quod delicatum, & tenerum est?

G

H

Vide cur sã palleãt in amãtibus.

I

Quare viri magnas habentes curas generare non possunt.

QVAESTIO. XLI.

SEQVITVR etiam eodem modo, ꝙ homines habentes magnas curas, raro generent ex eadem causa, quia cura calorem incendit, qui semen desiccat. Ex hoc etiam sequitur, ꝙ illi, qui multum circa studiũ vacant, tunc cùm vacant generare raro possunt, quia studij cura exurit. Sequebatur secundum, s. ꝙ non fiat generatio dato, ꝙ sit temperatè calidum si suscipiatur in loco distemperato. Et ex hoc contingit, ꝙ cũ aliquis accedit ad mulierem valde libidinosam, quæ multum calida est, non fiat generatio, quia caliditas matricis exurit semen virile receptũ, & conceptio nõ sequitur. Dispositio autem seminis (vt dicebamus in viris) a sole fit, si ergo cesset actio solis, impossibile erit fieri generatio-

K

Idẽ dicendũ est de his qui nimium ius vacant.

rationē. Et ob hoc sequit̄, q̄ si aliquis esset in terra frigi dissima, qualis est loc⁹ sub polo arctico vel antarctico orbis, si forte per aliquod paruū spatium ibi posset coire, non fieret generatio ex illo semine, quia tāta est loci frigiditas, quæ semen infrigidat, congelat, atque mortificat, vt nullo modo semen virile muliebri mēstruo vniri possit, vel si forte coniungantur ita calor seminis expirauit, excludente illū loci frigiditate, quòd non est sibi aliqua vis digestiua menstrui muliebris, & formatiua fętus, quę sunt necessaria ad generationē. Et si arguis, quòd frigiditas non tollat generationem, nam aquę frigidæ sunt, sed in vndis pisces generant. Respondetur quòd existente aliquali frigiditate loci, dum tamen non sit immoderata, fiet generatio, imò sepe frigiditas loci valet ad generationem, maxime si fiat coitus in æstate, quia tunc loci frigiditas per antipariſtasim fortificat calorem seminis, vel percutit, & detinet, ne exhalet, quod tamen fieret, si nō temperaret caliditas tp̄is frigiditate loci cōtinentis: si tn̄ frigiditas sit immoderata, extinguet calorem seminis, & nō poterit sequi generatio. Sed in hoc differentia est, quia sicut nō est idem sanū homni, & piscibus, vt ait Arist. 7. Ethic. c. de sapientia: ita non reputat̄ idem locum frigidus piscibus, & hominibus: nam homines viuere non possent in aqua, & pisces viuere non possent in aere: iō nec erit idem locus frigidus respectu istorum ad generationem: nam ī aliquo loco frigido piscis generabit, in quo homo generare non posset, vtpote in aqua, sed tamen adhuc aquæ frigiditas nō est immoderata simpliciter (licèt nobis immoderata sit): nam radij solis aquas tangunt tam radij incidentes q̄ radij reflexi, & vtrique aquas temperant, & calefaciunt in aliquo gradu tollendo eorum frigiditatem, ideo pisces in eis generare possunt, non tn̄ sunt cōparandæ aquę locis existētibus sub vtroq; polorum Antarctici, & Arctici: nā sicut nō existente sole non sequeretur generatio, quia sol & homo generant hominem, vt patet in 2. Phy. ita non operante eo non fieret generatio: nam non esse, & non operari ęqualia sunt, cùm ipsum esse causæ nobis non proficiat, nisi inquantum per actionē deriuat in nos virtutem suam: sed sol non potest agere in partes suppositas vtrique polorum, quia nullo modo sol eleuatur aliqualiter super partes positas sub polis, cùm sint partes distantissimę mundi ab ipsa æquinoctiali, & tota Zodiaci latitudine. Sol autē & aliæ stellæ quidquid agunt in rebus istis, operantur per radios suos, cū radius continue causetur ab ipsis stellis, quia sunt quędam emanationes a corporibus planetarum, & aliarū stellarum: vbi ergo radius stellæ attingere non potest, nihil operatur illa stella. Radij autem solis, qui fortes radios habet, sunt duplices, scilicet quidam incidentes, & alij reflexi. Ad partes autem polis suppositas, vel existentes circa ipsas, non potest peruenire radius incidēs, quia radius incidens fit per quandam oppositionem corporis emittentis radios ad ipsum, in quod incidūt, & hoc nullo modo potest esse in parte supposita polo, quia ad hoc requiritur quædam eleuatio, siue directio aliqualis corporis emittentis radios sup ipsum, qđ irradiare debet: hoc aūt nō est super partes suppositas alicui polorū: nā ibi nō eleuatur aut dirigit̄ sol: & ista eleuatio non debet esse qualiscunq; sed aliqualiter notabilis, vt videatur ascendere versus perpendicularem: nam aliqua est eleuatio, quæ ita modica, est quòd tantum agit ac si nulla foret. Hoc autem reperitur in partibus suppositis vtrique polorum: nam in dimidia parte anni, quæ est a Libra vsque ad Arietem occultatur sol illi parti mundi, quæ est sub Horizonte eius: quemadmodum occultatur nobis sol toto tempore nocturno: in alia parte dimidia anni, quæ est ab Ariete versus Libram in signis septemtrionalibus apparet

...polo ...a est ge...ratio.

Non est idē locus frigidus, & qualis pro hominib⁹ & piscib⁹.

Radij sola... dupli...

A sol: nam tunc eleuatur super Horizontem, sed illa eleuatio ita modica est, ac si nulla foret: nam maxima eleuatio solis super Orizontem terrę illius in toto anno est solum causata quanta declinatio capitis Cancri a linea æquinoctiali, & hoc in maiori eleuatione: sed ista eleuatio nihil prodest, quia vix incidere possunt radij, & si incidant multum plane nullius virtutis sunt, ideo terra illa p̄petuis nebulis cooperta est, sunt enim nebulæ grossissimæ tanquam tenebræ Aegypti, de quibus tractatur 10. ca. ita, vt palpari queant. Ratio huius est intensissima frigiditas totius orbis. Nisi forte dicatur, quòd Deus faciat maiorem frigiditatem in inferno ad punitionem reorum, vt dicitur Iob. 24. Transibunt ab aquis niuium ad calorem nimium: frigiditas enim condensat, vt patet in aquis gelidis. Vbi ergo fuerit maxima frigiditas (sicuti necesse est esse sub polo) erit maxima condensatio, ita quòd illę nebulæ velut corpora solida condensentur, vt manibus tractentur. Non est etiam in terra illa radius solis reflexus: nam omnis radius reflexus causatur ex incidenti radio, vt cùm alicubi directè incidit, vel quasi directè obiectu partis solidæ radius inflectitur ad aliam partem, & sicut radius incidens calefacit, ita radius inflexus: cùm ergo radij incidentes non sint sub polo, vel sunt valde parui (cùm non eleuetur sol super partem illam) & propter modicitatem virtutis non sinuntur transire radij obiectu nebularum, non poterunt fieri reflexi radij, qui ex incidentibus causantur, & sic manebit pars illa orbis æterno frigori subiecta, & obscura magis quàm nox propter densitatem nebularum. Frigiditas autem ista ratione satis conuincitur, exemplo etiam probatur, quia si in partibus septemtrionalibus orbis vltra Angliam, Nouergiam, & terram Scotorum, & Orcades insulas sunt loca frigidissima ita, vt flumina ibi perpetuò gelata sint, & super flumina quadrigę moueantur, & in illa terra nondum est eleuatio Poli. 60. graduum, quanto magis cùm peruentum fuerit ad insulam Thile, quæ est vltimus locus in parte septemtrionalis lateris procedendo versus polum, vt ait Boetius de consola. libr. 3. Metro. 6. scilicet.

Maxima eleuatio solis sub polo mundi est tanta quanta est declinatio capitis Cancri a linea equinoctiali.

D *Seruat ei vltima Thile.*

In qua dies capitis Cancri, qui maximus dies est, 24. horarum integrarum est. De quo Solinus in Polistor. capitulo de Britannia: Quædam etiam terræ citra Thile sunt, quarum maria perpetuo gelata sunt, vt patet ī libro de proprietatibus rerū quintodecimo, & hoc valde magnum frigiditatis indicium est. Si ergo in his terris, vbi polus ad sexaginta graduum eleuationem non peruenit, tanta fit mutatio a nostra regione Salamantina, in qua est eleuatio Poli. 41. graduum & decemnouem minutorum: quanta erit continue augmentando sub ipso polo, vbi eleuatio est nonaginta graduum, quod est quarta pars cęli? ibi E namque maximè vertex mundi attollitur. Maria ergo ibi, & flumina non solum sunt gelida, sed vsque ad fundum gelata: ita neque admirari possumus locum illum: excogitare autem plene quid sit, non valemus. Hæc autem de frigiditate partium suppositorum polo arctico dicta sint. In polo autem antarctico, qui est ad meridianam orbis partem, eandem necesse est contingere, scilicet quod sit tanta frigiditas, tanta nebularum densatio, & gelidarum aquarum induratio: quæ omnia ex paribus causis eueniunt, ex quibus in polo arctico, s. quia sol æquidistat vtrique, idest tātum elongatur ab vno polorum, sicut ab altero. Diuersitatem autem diei, & noctis eandem apud partes vtriq; polo supposita esse necesse est. Sed

Tanta frigiditas est sub polo antarctico meridiano quanta sub polo arctico.

in hoc differt, quod fit in diuersis temporibus anni: nam in dimidio anno, quo sol perambulat totam latitudinem, vel declinationem Zodiaci, scilicet a linea equinoctiali vsque ad caput cācri, in sex signis septemtrionalibus fit vna dies continua ipsi parti suppositæ polo arctico in alijs sex signis oppositis meridianis, scilicet a Libra versus Arietem fit vna dies continua sex mensium ipsis partibus suppositis polo antarctico. Nunquid ergo tantæ frigiditati quanta sub polo est, potest comparari frigiditas fluminalium aquarum in regione nostra, & aquarum marinarum? ideo licèt in fluminibus, & mari nostro pisces sub frigida aqua generent: tamen sub partibus poli non poterit fieri aliqua generatio, cùm sol ibi nihil agat.

In partibus polorum non sunt pisces.

QVAESTIO. XLII.

SED dices quomodo ergo ibi pisces generant? Respondetur quòd nec pisces ibi generant: imò nec ibi sunt, quia tanta frigiditas nihil viuere patitur: vita autem animalis fundatur in quadam armonia, & potissime pisces ibi non sunt, quia aqua non est, sed quidquid est, gelu durissimum est. Etiam in terra illa nec arbores, nec vllæ herbæ gigni possunt, cùm deficiat ibi naturalis commixtio caloris, & humoris, ex quo omnia gignuntur, vt ait Ouidius in 1. lib. Metamor. sed est terra illa tota rigens, a terra nostra multum dissimilis. Ibi etiam pluere naturaliter impossibile est, cùm non sit calor radiorum solarium eleuans materiam trans terræ conuertibilem in pluuias, sed quidquid est, maioris condensationis est quàm requiratur ad generationem pluuiæ: in illa etiam parte orbis non solum hominum, & brutorum, auium, aut piscium, arborum, vel herbarum generatio non est: imò satis vere dici potest, quòd nulla naturalis generatio est: nam generatio semper habet primam alteratione in naturalibus, alteratio autem fit a contrarijs qualitatibus, scilicet caliditate & frigiditate, humiditate cum siccitate, quibus pugna debetur, vt ait Ouidius in principio primi Metamor. loquens de materia primordiali, scilicet:

Obstabatque alijs aliud, qui a corpore in vno:
Frigida pugnabant calidis, humentia siccis,
Mollia cum duris, sine pondere habentia pondus.

Hec autem contrarietas qualitatum non est sub polo, quia vbi est intentissima frigiditas, non est aliqua pars caliditatis: & vbi est intensissima duricies, & siccitas, non est aliqua humiditas, hæc autem duo ibi intensissima sunt, scilicet frigiditas, & siccitas. Et si forte vellemus concedere ibi aliquem gradum caliditatis, ita erit remissus quòd non competit ei actio: nam esse principium agendi non competit cuilibet qualitati contrariæ, sed illi, qui habet aliquantam graduum latitudinem: hoc autem nullo modo reperietur ibi. De gradibus autem humiditatis, quin ibi sint dubium non est, quia aquæ maris vsque ad fundum gelatæ aliquem humiditatis gradum retinent, sed quid hoc refert cùm caliditas ibi nulla sit? Hoc etiam patet per Arist. 1. De generatione, & corruptione, scilicet propter accessum, & recessum solis a nobis in circulo obliquo fiūt generationes, & corruptiones in terra, i. ꝙ accedente sole, cātur caliditas, & recedente eo causatur frigiditas, & hæc duo contrariè subiectum alterant, & fit generatio: cùm ergo recessus, vel accessus solis respectu partium suppositarum vtrique polorum nullus sit, quia nihil operari potest ex causis supra assignatis: sequitur, quòd nulla ibi possit fieri generatio. Concluditur ergo quòd supra dicebamus, sub

F vtroque polorum hominem generare non posse, scilicet quia deficit calor solis: sol enim est causa naturalis, cui subordinatur homo in actione naturali: & quia quantum ad illam partem orbis cessat actio illius causæ, cui homo subordinatur, necesse est, vt cesset generatio: potest tamen sub polo fieri generatio per accidens, scilicet quòd si homo, vel aliquod animal ducatur ab Angelo, vel dæmone ad illam partem orbis, morietur, & mortuo homine, quia non potest manere materia sine forma gignitur cadauer, sed talis generatio inter generationes computanda non est, sed cùm non acquiratur forma alicuius perfectionis, sed tollatur ea, quæ perfecta est, sicut in transmutationibus deperditis, quæ nullius perfectionis sunt. Nunc

Quamuis sub vtroq; polorum generatio per se fieri non possit potest tamen ibi per accidens generatio fieri.

G ergo sicut actio hominis, quæ est causa particularis totaliter deficit deficiente actione solis, qui est causa cui subordinatur homo: ita cùm sol non sit prima causa in concatenatione causarum naturalium: necesse est vt si illa causa, a qua sol virtutem influendi habet, cesset, quòd sol nihil poterit operari. Poteramus autem dicere solem esse subordinatum intelligentiæ portanti orbem in quo situs est: nam per motum sol influit, & motus eius est ab ipsa intelligentia mouente, sic enim dicunt magni Phylosophi, vt patet in 12. Metha. Arist. Aliqui autem volunt hoc esse Phylosophorum opinionem, sed putant non esse catolicè dictum: imò credunt aliqualiter fidei repugnare. Sed hoc nihil est: nam ipsa Sacra Scriptura, testatur celos

H moueri per Angelos, vt patet Iob 8. cap. vbi dicitur, quòd Angeli sunt portantes orbem. Sed adhuc non curando de his subijciamus solem alteri causæ altiori, quæ prima est, scilicet Deo, necesse est ergo quòd sicut homo gignere non potest sole non influente propter naturalem subordinationem, & concatenationem in causalitate hominis ad solem: ita sol nullo modo poterit influere cessante virtute Dei in ipsum solem influente, & quia non solùm sol subordinatur Deo, sed etiam omnes aliæ causæ operantes, cùm ipse sit prima causa, & in qualibet coordinatione omnia necessariò reducuntur ad vnum, quod est primum, ideo vt vult Phylosophus in 1. Metha. & in 1. Ethico.

I ergo omnes causæ agentes in Deum reducentur, & non solùm cessante actione Dei, cessaret influentia solis, sed etiā omnium aliarum causarum, quia eodem modo dependent a Deo, sicut sol. Necesse est ergo, quòd si Deus suam continuam actionem, & influentiam in creaturis causantes, & causatas subtraheret, quòd nihil fieri posset.

Vtrum dato, quòd Deus vellet operari naturaliter, vt nunc operatur non augendo virtutem influentiæ, & subtraheret unā causam de concatenatione causarum, esset tunc possibile fieri omnia, quæ nunc fiunt.

QVAESTIO. XLIII.

K CIRCA hanc autem materiam de subordinatione, & concatenatione naturalium causarum ponuntur quinque cōclusiones. Prima conclusio. Dato, quòd Deus vellet operari naturaliter seculum quòd nunc operatur, non augendo virtutem influentiæ, nec diminuendo, & subtraheret vnam causam de concatenatione naturalium causarum, impossibile esset fieri multa, quæ fiunt. Verbi gratia. Ad generationem hominis concurrit homo particularis gignens, & assimilans sibi genitum. concurrunt autem, & vlterius & immediate caliditates elementales, scilicet frigiditas, & caliditas, siccitas & humiditas loci in quo fit generatio, ideo natura loci admirabilis est, & Phylosophus loca, & positiones, vel certos situs orbis ad gene-

Hic ponit autor. 5. pulchras conclusiones de cōcatenatione causarum quarum prima ponitur hic & ... de 1. ... conclusione q. ... tertia q. ... de quarta conclusione q. ... quinta conclusione que ... fuit ... faria ... de ... gressio

generationem inquiri debere dicit, vt patet 7. Politicorum capit. 15. Concatenantur & vlterius corpora cęlestia super qualitates elementales. Sed vtrum omnia vnum gradum obtineant in subalternatione, & concatenatione causarum (licèt diuersimode causent) sicut omnia animalia, licèt diuersa animalia in specie gignant: tamen causę particulares sunt, qa vnū animal non subordinatur alteri in generando, nec accipit ab illo vim generatiuam. An corpora cęlestia erunt subordinata in actione, ita quòd altior causa sit vnum cęlum quam alterum, dubitatur. Sed nos faciliter dicere possumus, quòd non solùm in corporibus supracęlestibus est diuersitas influentiæ propter diuersas qualitates eorum, sed etiam est subordinatio, & subalternatio. Nam cùm vna causa suscipit ab altera virtutem influendi, & non influeret, nisi operante illa, dicitur subordinari, vel subalternari illi: sed sic est in corporibus cęlestibus, ergo non sunt æqualiter causæ vniuersales: sed vna magis est vniuersalis, quàm altera: patet hoc, quia corpora cęlestia influunt per motum, & per lucem. De motu patet, quia sic ait Phylosophus in primo De generatione, & corruptione, quòd propter accessum, & recessum solis ad nos in circulo obliquo fiunt generationes, & corruptiones in terra: accessus autem, & recessus eius sunt motus solis declinando ab æquatore diei ad alterum tropicorum. De luce patet, quia lux est mater caloris, ideo corpora cęlestia, quę lucidiora sunt, magis calefaciūt, si ergo vnum corpus cęleste alteri tribuat aliquid horum, scilicet motum vel locum, erit ei causa vniuersalis. De motu enim satis patet, quòd vnum cęlum nō influit in alterum quantum ad motum proprium: nam ex propria inclinatione quodlibet cęlum habet motum satis distinctum a motu alterius: sed quantum ad motum raptus bene dicetur, quòd vnum cęlum influit alteri motum: nam omnes orbes planetici cùm ipso eorum capite, scilicet cęlo stellato ab inclinatione indita ab Occidente in Orientem mouentur, & nisi aliquid esset retrahens eos ad oppositum solum motum istum haberent, scilicet quòd sol moueretur ab Occidente in Orientem, & sic omnes alij planetæ. Et non esset motus eorum per circulum rectum siue paralellum, sed tranuersaliter, scilicet quòd oriretur nobis sol ad declinationem lateris meridiani, & quando occideret, necesse esset occidere ad latus septemtrionale, vtpote, quòd oriretur nobis in capricorno, & nunquam occideret, donec veniret ad cancrum, quia ista est medietas cęli, quæ est super Horizontem. Vel dato, ꝙ sit alia medietas, s. ꝙ cancer sit in opposita parte, scilicet ad partem occidentalem, & capricornus in parte orientali, decurreret sol spatium intermedium, & faceret diem artificialem, scilicet trāseundo illa sex signa. Et tunc quia cancer est signum septemtrionale, oriretur sol in parte occidentali in declinatione ad latus septentrionale, & occideret in parte orientali in declinatione ad latus meridianum, & fieret iste motus transuersalis. Cùm autem contingeret, quòd motu orbis stellati Libra staret in parte occidentis, a qua sol moueretur, & aries in oriente, vbi sol occumbere deberet, sequeretur, quòd oriretur sol in dimidia fronte orientis, & ab ortu suo vsque ad medium diem curuaretur ad partes meridianas: deinde flecteretur ad frontem orientis: si autem esset aries in parte occidentali, & Libra in parte orientali, moueretur sol in principio diei a media fronte occidentis cùm oriretur, & occideret in media fronte orientis, & a principio ortus sui inciperet declinare versus septemtrionem, & post meridiem rursus flecteretur continuè, donec occideret in media fronte orientis.

A *Quare fuit necesse dare motum duplicem in orbibus cęlestibus, scilicet naturalem, & raptus. Et quæ inconuenientia sequerentur, si sol, & alij planetæ unum solum motum haberent.*

QVAESTIO. XLIIII.

HAEC autem, & multa alia valde admiranda totaliter diuersa ab eis, quæ nunc sunt, acciderent, si sol, & cęteri planetæ solum motum naturalem haberent: sed altissimus rector prouidit secundum immensam illam sapientiam, quia iste ordo non conueniebat mundo: nam inter cętera inconuenientia, quæ sequerentur, duo ad minus essent. Primum quòd dies essent
B valde magni: nam id quod nunc transit sol in vno anno de suo circulo transiret tunc in vna die, & vna nocte: nam vnus annus nunc completur dum sol transit omnia 12. signa Zodiaci, tunc autem in vna die, & vna nocte necesse erat transire illam: nam quandiu sol est in hemispherio nostro super Horizontē, est dies, cùm autem est sub Horizonte est nox: & quia tantum est hemispherum superius sicut hemispherium inferius, quod patet ex nomine cùm vocentur hemispheria, i. dimidię sphęrę, & ī toto circulo Zodaico sunt 12. partes æquales, quæ sunt 12. signa: ergo necesse est quantitatem hemispherij nostri esse spatium sex signorū. Ad hoc ergo, ꝙ sol faceret diem existente solo motu naturali suo, necesse erat retardari in faciēdo diē: quanto tempore perambularet sex signa, & alia sex, dum
C esset nox: nec tamen ex hoc putandum est, quia tanta esset tunc vna dies, cum nocte sua, sicut nunc vnus annus, quia nunc in transeundo totum suum circulum tardat tanto tempore, quia modicum mouetur motu naturali, cùm impediatur motu primi mobilis rapientis ad contrarium motum: posito tñ, ꝙ nō esset primū mobile, & solus esset motus naturalis planetarū, velocius mouerentur, finirentq; circulū suum, & forte sol pertransiret tunc totum suum circulū motu suo non impedito in tāto spatio quantū est nunc tēpus qnque vel sex dierum modicum plus, vel minus. Et hoc conijci potest ex motu naturali lunæ, quia orbis lunæ impeditur in suo motu sicut & cętera corpora cęlestia sub
D primo mobili, quia tamen maxime inter omnia orbis lunaris recedit a primo mobili minus quàm omnia impeditur, ideo in 28. vel 29. diebus fm medium motum perficit circulum suum: si autem non impediretur, manifestum est, ꝙ in satis pauco tpe pertransiret, s. in duobus vel tribus diebus: nunc ergo dato, ꝙ dies duraret tanto tpe quātum est nunc quinque aut sex dierū, esset magnū inconueniens: nam, quia sol moueret̄ tardius, q̄ nūc magis immanerent radij eius super quēlibet locum quàm nunc: siue illa, quæ esset subiecta ꝑpendiculariter loco transitus solis, siue ea, quę distaret. Et hoc valde magnum incōueniens est, quia esset terra torrida, & sterilis, sicut arenę Libyę, & Aethiopię versus Oceanum meridianum, & sic deficeret cibus ani-
E malium. Item magna dies non conuenit actioni, & qeti somni: nox propria est ad soluendum membra sopore, & ablato hoc quod est parium, esset maius propter noctis magnitudinem: nam nox tempus inactuosum est, idest non conueniens ad agendum, quia lux nobis viam ad agendum ministrat, & sic est in quibusdam partibus aquilonaribus in Scotia, & vltra, vbi noctes hyemales sunt magnæ: nam in quibusdam ad 24. pene horas perueniunt, ideo coguntur per noctem faces incēdere ad agriculturam, & alios actus, sed nec sic possunt conuenienter fieri. Etiam non conueniebat tantam noctem mundo inducere, cùm nox tempus nociuum sit, dies aūt letitiā, & salubritatē cunctis ministrat. Secundū ēt magnū incōueniens est, quia si sic moue-

De his vide Iosuæ 10. cap.

Nunc sol modicum mouetur motu naturali suo.

Inconueniens secundum.

moueretur sol solo motu naturali orbis sui, & nullo modo raperetur ab alio cęlo, modica terra esset habitabilis, & non sicut nunc: nam nunc sol habet magnam latitudinem, s. declinationem inter vtrunq; paralellũ tropicum, s. inter caput cancri, & caput capricorni, quę est declinatio 47. graduum, vel potius latitudo, quam variat, & ideo cùm sol sic per istam latitudinem diuersas terras calefacit, & nullam totaliter vrit, & fiunt corruptiones, & generationes. Si autem sol moueretur solùm motu proprio non existente alio cęlo rapiente, nõ haberet aliquam declinationem, vel latitudinem, sed moueretur per medium cœli sui, nihil declinans ad vnam partem vel alteram: nam ista declinatio est propter varietatem polorum mundi; & polorum Zodiaci cęterorumque planetarum: nam motus principalis totius mundi fit super polos mundi, qui sunt poli primi mobilis & motus planetarum atque cęli stellati cum suo Zodiaco quantum ad motũ raptus: sed quantùm ad motum naturalem fit discursus, & volutio super polos propriorum orbium: miscendo aũt vtrumque motum fit latitudo illa: nam cùm vadat sol vel cęlũ stellatum, aut quilibet planeta super polos orbis sui motu naturali, ipsum primum mobile rapit, & mouet illud motu suo, & q̃a poli primi mobilis sunt poli mũdi, mouebitur sol super polos mundi motu raptus. Et quia in qualibet parte motus sui naturalis rapitur, oportet in quacunque parte fuerit vertatur super polos mundi. Et quia poli mundi distant a polis Zodiaci, oportet etiam vt ipsi circuli orbium planetarum, scilicet deferentes, qui diuidũt orbem ipsum cuiuslibet planetę in duas partes æquales, egrediantur ab ipso æquatore diei, quę est linea vocata ęquinoctialis diuidẽs primum mobile in duas partes æquales, sicut deferentes circuli diuidunt orbes planeticos. Et quia non est aliqua dies, in quo sol non moueatur motu proprio, ergo non est dies, in qua non recedat ab æquinoctiali versus latus septemtrionale, vel australe, vel in qua nõ accedat ad ipsum, & non est dies, in qua non moueat primum mobile ipsum solem, & cęteros planetas motu raptus super polos mundi, & hoc faciens circulos, qui nobis recti videntur cùm principalis motus orbis super illos sit: necesse est omnes circulos, quos sol facit in spatio intercepto inter æquatorem diei versus vnã partem extremitatis circuli deferentis solem, & inter æquatorem siue æquinoctialem, & aliam extremitatem deferentis circuli ipsius solis declinantem ad partem oppositam, esse latitudinẽ motus solis: si autem sol non haberet motum raptus, solùm moueretur super polos suos, & nullam haberet latitudinẽ declinationis: sicut si nunc semper moueretur sol per lineam æquinoctialem nunquam declinans ab ea, non haberet aliquam latitudinem: & tunc esset magnum inconueniens, quia nunquam recederet ad diuersas partes, & non calefaceret diuersas terras faciendo eas habitabiles: nunc autem vno tempore anni sol quandam terram multum calefacit, & alio tempore aliam, & multas habitabiles facit, tunc autem si non moueretur non tenderet ad diuersas, & sed semper super eandem. Item sequeretur incensio terræ: nam si sol non haberet motum raptus, sed solùm naturalem, necesse esset, vt super eandem partem terræ directè super quàm mouebatur vno tempore, ꝙ moueretur alio, & vsque in æternum nunquam variando, & sic incenderetur terra, & in cinerem solueret. Nunc aũt quia non transit vna die super terram super quàm præcedenti die transiuit, non est locus incensionis, licèt loca illa, in quibus sol ascendit ad perpendiculare, exusta sunt, sicut deserta Aethiopica, & Libyca interiora. Item aliud quod maximum est in cuius comparatione omnia supradicta nihil sunt, scilicet ꝙ nõ fieret aliquid de

Mot⁹ principalis totius mundi fit sup polos mũdi qui sunt poli primi mobilis.

F eo quod fieri Deus intendebat: nam ista corpora cęlestia influunt ad generationẽ rerum, si tñ daretur, ꝙ sol haberet solum motum naturalem, impossibile erat aliquid gigni, ergo necesse fuit esse motum raptus. Patet hoc: nã vt ait Arist. 1. De generatione, & corruptione per accessum, & recessum solis in circulo obliquo fiunt generationes in terra: si tamen non haberet motum raptus, nõ haberet accessum vel reccessum, quia per eundem locum cęli, per quẽ moueretur vna die, moueretur in æternum. Et confirmatur hoc per rationem, quam supra faciebamus ad probandum, ꝙ non fiat generatio sub polo: nam generationes & corruptiones fiunt per alterationes pręuias: alterationes autem sunt per actiones contrarium qualitatũ, s. frigidi

Si sol haberet solũ motum naturalẽ non esset generatio.

G in calidum, humidi in siccum, & calidi in humidum contemperando: si ergo daretur, ꝙ sol haberet motũ solũ naturalẽ, transiret semꝑ per eundem locũ, & nõ magis calefaceret terram vna die, q̃ altera nec minus, cùm maior vel minor calor fieret per accessum, & recessum maiorem, vel minorem. Si ergo aliquid esset calidum, vt in decem gradibus, quotidie calefieret secundum eundem gradum, & sic nulla alteratio esset, quia ad alterationem oportebat, quòd hoc quod esset multum calidum, redderetur frigidum siue minus calidum: nam diuersæ res sunt per diuersas formas, diuersæ formæ sunt per diuersas dispositiones, diuersæ dispositiones sunt per diuersas alterationes, diuersæ alterationes sunt a qualitatibus diuersis in specie, & in

H gradu actionis: ergo data vniformitate caloris solis in loco omni vbicunque esset, scilicet quòd quantus gradus caliditatis esset hodie in ista terra, tantus esset vsq; in æternum ex causa æqualiter agente, necesse erat res in eodẽ statu manere, & sic nihil posset generari, aut corrumpi, cum fiat pręsupponendo opposita generantia & corrumpentia. Non debuit ergo dari motus solus naturalis orbibus planetarum, & orbi stellato: sed necessarius fuit motus raptus. Sed adhuc dato, ꝙ poneretur motus raptus, poterant stare omnia ista inconuenientia, si poli mundi, & poli planetarum atque Zodiaci essent ijdem, & ipsi axes essent ijdem. Nam dato, quòd tunc sol haberet motum naturalem, & motum raptus, in nullo differrent isti motus, nisi quòd motus

I naturalis solis, & cuiuslibet alterius planetæ esset ab Occidenti ad Orientẽ, & motus raptus esset ab Oriente in Occidentem: tamen vterque esset sub linea æquinoctiali: nam si polus mundi, & polus solis essent idem: esset axis mundi, & axis solis idem, & deferens solis, & linea æquinoctialis essent idem motus. Ergo suus motus qualitercunque fieret, sub æquinoctiali esset, & tunc omnia inconuenientia supradicta sequerentur, sicut ergo non debuit esse solus motus naturalis planetarum: ita non debuit esse polus planetarum, & Zodaici idem cum polis mundi, nec ijdem axes.

K *An cęli sint contigui, vel sint omnes unum continuum, & an sint animati, & de concatenatione, & subordinatione cęlorum quantum ad maiorem uniuersalitatem causalitatis.*

QVAESTIO. XLV.

CONCLVSO ergo quòd oportet dare motum duplicem in orbibus cęlestibus, scilicet motum naturalem, & motum raptus: infertur quod volebamus, scilicet quòd corpora cęlestia non sint in eodem gradu vniuersalitatis causæ, sed quædam subalternentur alijs. Pro quo sciendum, quòd apud astrologos de cęlis duplex opinio est. Quidam asserunt orbes ipsos contiguos esse, ita quòd quilibet orbis sit ab alio realiter distinctus, & diuisus, tamen vnus coniungitur alteri,

Duplex opinio de cęlis apud astrologos.

terr, & contiguatur, ita quòd nihil vacuitatis maneat, ſicut aqua contiguatur terræ, & tñ duo ſunt. Alij volunt cęlos oēs eſſe vnum continuum, ſicut magna aquæ multitudo, & tñ differunt ſ'm virtutem, vna pars, quæ eſt cęlum lunæ, habet aliam virtutem quàm cęlum ſolis, vel quàm pars, quæ eſt cęlum Saturni. De his aūt, quæ ſit verior, perſcrutari rōnes ad pręſens non intēdo, ne magis diſgredi cogar: p̄cipue cùm ſ'm vtrāque eodem modo ſequatur, quod intendimus, ſ. ſubordinatio, & ſubalternatio corporū cęleſtium quantū ad vl'itatē cauſalitatis. Verior tñ opinio (vt ſatis declarare poſſemus, niſi multū diſgrederemur) eſt ꝙ cęli ſunt diſtincti, & plures ſ'm numerum, & tñ ſunt contigui. Et tunc oportet dare duas ſubalternationes q̄tū ad maiorem vniuerſalitatē cauſalitatis in corporibus cęleſtibus. Prima eſt, ꝙ omnia corpora cęleſtia ſubordinātur primo mobili, quia primū mobile eſt qđ rapit vniuerſa contra ſuū motum naturalem: nam cū ipſa tendant ab Occidente in Orientē, cogit ea redire ab Oriente in Occidentē: non tñ cogit ea redire ita velociter verſus Occidentē, qn ipſa motu ſuo naturali aliqualiter moueant contra Orientē, ſicut muſca in rota mouetur duobus motibus oppoſitis, aliàs homo, qui mouet in ęquilibra qua lapides eleuantur ad alta ędificia. Facit ergo primum mobile, ꝙ habeant declinationē, & latitudinē planetæ moti: nam ſi ſolū naturalem motū haberent Planetę ſemper mouerentur per eundē locum, vt ſupra declaratū eſt, ꝙ autem moueantur ſ'm latera, & declinationē eſt qđ maxime facit ad generationē rerū, qđ intendit in motu cęli, vt ēt ſupra dictum eſt: ergo cauſalitatē recipiunt cęteri cęleſtes orbes a primo mobili, cū per eius motum raptus habent ꝙ in diuerſas mundi partes influant. Secunda ſubordinatio orbiū cęleſtiū q̄tum ad motū eſt, ꝙ orbes, q ſitu altiores ſunt cauſa motus inferiorum orbium ſunt, fit nanque omnis actio per contactū, vt ait Ariſt. in 2. De generatione, & corruptione, maxime aūt in motione, quia fit motus per contactū rei mouentis ad rē motā, ideo cū primū mobile moueat oēs iſtos orbes motu raptus, ſolū potest contingere ipſum orbē ſtellatum, cui applicat immediate. Si dicamus ꝙ ſunt contigui, dicemus, ꝙ ex eo ꝙ tangit primū mobile ipſum cęlū ſtellatū mouet illud, & cęlum ſtellatū contingēs orbē Saturni immediatū ſibi mouet illum, & ſic conſequēter de omnibus alijs vſq; ad lunę orbem, qui vltimus orbium eſt contingēs naturā elementalē. Et iſta eſt cā quare iſti planetæ non ſunt æquales in tpe perficiendi ſuum motū: nam præter hoc, ꝙ vnus planeta habet maiorē orbē, & cęteris paribus magis debet morari in tranſeundo quàm alius planeta, i. ꝙ quia Saturnus habet maiorē orbem quam Iuppiter, ꝙ maiori tpe indiget Saturnus ad perficiendum curſum ſuū de puncto ad punctū motu naturali quàm Iuppiter, qui minorē circulum habet, quia eſt ſub circulo Saturni, & Iuppiter maiori tpe indiget q̄ Mars, & ſic de cęteris. Adhuc ipſa maior coniunctio ad ipſum primū mobile, qđ cętera rapit, cauſat maius impedimentū primum mobile immediate cęlo ſtellato q̄ cęteri, & propter hoc neceſſe eſt magis impediri in motu ſuo naturali quàm cęteros. Cęlum aūt Saturni magis coniungitur primo mobili, q̄ cęteri orbes planetici, ideo neceſſe eſt magis impedire q̄ cęteros, & ſic Iuppiter magis impeditur q̄ Mars, & Mars magis quā ſol, & ſic de omnibus vſque ad lunā. Ex quo patet ꝙ quanto aliqs orbis planeticus, vel ſtellatus magis coniūctus primo mobili eſt, ꝙ fortior ſit velociorque in motu raptus, & tardior in motu naturali. Et ſ'm hoc ſtellatum cęlum quod eſt coniunctiſſimum primo mobili erit in motu raptus velocius cęteris cęlis, & in motu naturali tardius, & Lunæ orbis, qui eſt maxime diſtans a primo mobili erit velo-

A cior ī motu naturali, & tardior in motu raptus cęteris. Et patet primò de motu naturali: nam cęlū ſtellatum ſiue cęli ſtellati ſ'm motum naturale tardiſſime mouetur, ideo quidā non putauerunt eum moueri motu naturali contra Orientem, ſed ſolum motu ab Oriente in occidentem: tam ſero enim mouetur, ꝙ magna ætas requirebatur ad experiendam diuerſitatem motus eius naturalis a motu raptus: nam in centum annis mouet̄ gradū vnū, q licèt ſ'm ſe conſiderata magnitudine cęli ſit aliqualis motus, tñ quantum ad nos non ſentitur niſi per magnum tempus, & per inſtrumēta aſtrologica certiſſima, & magnæ quantitatis, qualia fecit Ptolemæus, & inuenit hunc motum, vt finiretur iſte curſus motu naturali, ita ꝙ rediret de puncto ad

B punctum in triginta ſex milibus annorū. Quod patet: nam cęlum diuiditur per 12. ſigna, quorum quodlibet continet triginta gradus, & ſunt ſimul trecenti ſexaginta gradus, qui multiplicentur per centum, quia quemlibet gradum tranſit cęlum illud in centū annis exibunt in ſumma triginta ſexmilia annorum: & iſte vocatur annus magnus, in quo vt magni Phyloſophi autumant, cuncta vt ante erant reditura ſunt. Ex quo ſequitur, ꝙ quilibet homo, qui nunc eſt, infinities fuit viuens, & faciens eadem, quę nunc agit, ſuppoſita ęternitate mundi, & motus, & generationis, vt ſatis colligitur per Ariſto. in 8. Phyſico. quod ſatis contra eos inconueniens eſt, quia Ariſt. ait in 2. De generatione, & corruptione: Quorum ſubſtātia ſemel perit, in idem

C numero redire non poſſunt. Etiam cùm ponant materiam non appetere formas corruptas: conſtat tñ nobis, ꝙ iſte annus magnus nunquam implebitur, quia ante erit dies iudicij, & generalis reſurrectio, & ceſſabit motus celi. Saturnus minori tempore, & velocius perficiet curſum ſuum, quia minus impedit̄, ſ. in annis 30. Iuppiter velocius perficit, i. in 12. Et mars velocius, quia in ſex. Sol velocius quia in vno anno: ſic de Mercurio, & Venere: Luna autē, quæ maximè ſeparata eſt a primo mobili, velocius cęteris perficit curſum, quia in 29. diebus vel quaſi. De motu raptus eſt in oppoſitum: nam illi, qui magis coniuncti ſunt, velocius perficiunt motū de puncto ad punctum quotidie q̄ illi, qui inferiores ſunt. Primū aūt mobile, quod velociſſi-

D mum eſt, ſolum motum naturale ab Oriente in Occidentem habet, etiam de puncto Orientis redit ad eundem circuendo totum orbem in valde modico tp̄e, & forte in vna hora, vel minus. Quod patet ex raptu aliorum orbiū, inferiorū, quos ipſum primū mobile mouet: nam cęlum Solis quod impetu naturali mouetur contra Orientē, vt tātum diſtet ab ipſo, mouet̄ contra motum naturalē ita impetuoſe, ꝙ in 24. horis facit vnam circulationē perfectā, ergo ipſum primum mobile ſolum naturalem motum habens ab Oriēte in Occidentē valde velociter illam finiet: & niſi forte eſſent alij orbes planetici, quos omittentes impetu ſuo retrahere deberet, moueret̄ circuēdo totū mundum a puncto in punctū quaſi imperceptibiliter: ſtel-

E latū cęlū ꝯſequenter velocius perficit circulationē incipiendo ab Oriente in Occidentē redeundo iterū in Orientem quàm orbes planetici: & licèt in alijs nō videatur, ſaltem in ſole, & Luna hoc apparet: nā ſi nunc ſit ſol in puncto Horizontis Orientalis vſq; ad 24. horas perfectas, & quoddā modicum quaſi imperceptibile redibit ad punctū Orientalem. Luna aūt ſi nunc ponatur in puncto Horizontis Orientalis: non redibit ad illum vſque ad quaſi 25. horas, quia minus rapitur, non ergo perficiet ita cito circulum cauſatū p motū raptus, ſicut alij planetici orbes. Iſtud idem eſt ponendo orbes cęleſtes eſſe vnum continuum: & tñ non ſunt, vt quoddam cōtinuum valde ſolidum, ſicut lapis, vel ſignum, quia tunc non poſſent moueri partes

Primū mobile ſolū habet motum naturalem ab oriente in occidentē & non rapitur ab aliquo.

Si cęlum ponat cōtinuū non potest poni solidū sicut lapis aut lignū, quia tunc partes ei⁹ nō mouerentur.

tes eius diuersis motibus, sicut nec partes lapidis, nec ligni mouentur: tñ partes cęli diuersimode mouētur, quia quędam velocius, quędam tardius, & quędā ad Orientem, quędam ad occidentem, quędam rotando sicut planetę, qui mouentur in epiciclis, & quędā planè sicut Sol, qui mouetur in solo deferente, ideo dato, ꝙ cęlum vnum corpus continuum sit, necesse est ponere cęlum esse quasi aquam: non quidem molle, nec durum, nec densum, nec rarum, quia ibi nihil tale est, sed tale quidem quod nec diuidatur aut rumpatur, cùm partes eius in diuersa moueri possint sicuti est in rebus mobilibus. Et tunc cùm pars cęli, quæ est cęlum stellatum sit coniūcta parti cęli, quæ est primū mobile, mouebitur ab eo īmediate velocissimo motu raptus, & illa pars, quæ est cęlum stellatum mouebit eam partem, quæ est cęlum Saturni, & sic de alijs partibus consequenter vsque ad Lunā, quæ est extrema pars illius continui, hoc supposito, & fiet iste motus sicut in flumine vel in mari vna vnda impellit reliquam, & siquis facit moueri vnam partem aquæ illa mouebit reliquam, & sic consequenter de multis donec durauerit virtus primi motoris. Ex his autē patet, ꝙ oēs cęli planetici, & cęlum stellatū sunt causę naturales vniuersales, & subalternantur alteri causæ vl̄iori, s. primo mobili, quia influit motum in oīa rapiendo, & si illud sic non moueretur, non haberent orbes planetici nisi vnum motum, & nihil ꝓdesset ille motus, cùm nulla generatio naturalis fieret, vt supra declaratum est. Etiam patet ꝙ corpora cęlestia inuicem subalternata sunt, ita, ꝙ ea, quæ inferiora sunt, subalternātur omnibus superioribus vsque ad primum mobile, cęlum nāq; stellatum nulli subalternatum est, nisi primo mobili: cęlum aūt Saturni subalternatum est primo mobili, fm ꝙ oīa corpora cęlestia, & deinde ipsi corpori cęlesti stellato. Nam dato, ꝙ moueretur primū mobile, ipsum cęlum stellatum quiesceret, & nō posset moueri motu raptus cęlum Saturni, qa motus fit per applicationē mouentis ad motum, cùm ergo cęlum stellatum sit medium inter primum mobile, & cęlū Saturni: impoſſe erit virtutē primi mobilis applicari cęlo Saturni, nisi per medium, s. per cęlum stellatum, & sic cęlum Ioui subalternatur cęlo Saturni: nā dato ꝙ moueretur primum mobile cum cęlo stellato, si non moueretur cęlum Saturni nō moueretur motu raptus cęlum Iouis: idem de cęlo Martis, qui in causalitate est subalternatus cęlo Iouis, & cęlum Solis cęlo Martis, & sic de omnibus alijs. Et isto modo dicemus, quòd Luna est causa vniuersalis, sed minus vniuersalis quàm Mercurius, & Venus, & cęteri planetæ. Et Mercurius est causa vniuersalis, ac magis quā Luna, sed minus quā Venus, & Sol, & sic Iuppiter est causa vl̄is, sed minus quàm Saturnus, & cęlū stellatū, qa id qđ inferius est, nō pōt moueri sine illo, qđ superi⁹ est.

Argumenta contra superiora diluuntur.

QVAESTIO. XLVI.

SED contra hoc argues, ꝙ non sit ista subalternatio vniuersalitatis maioris aut minoris in corporibus cęlestibus, quia corpora cęlestia mouent̄ per intelligētias, vt declarat Arist. 12. Meta. & concludit ibi esse 55. intelligētias per numerum motuum, quia tot motus in cęlo reperiebat. Item firmius hoc patet Iob 8. c. ex ex auctoritate Sacræ Scripturæ, vbi dicitur Angelos dñi portare orbes, i. ꝙ ipsi mouēt cęlos, si ergo ipsi mouent, cùm proportionetur ibi motor mobili, quilibet Angelus applicitus orbi suo ad mouendum illum, mouebit eum sufficienter in quāta velocitate moueri debet. Dato ergo, ꝙ Angelus mouens cęlum Saturni

F cessaret mouere, & cęlum illud stet: cū Angelus mouens cęlum Iouis sit alius, non propter hoc sequitur, quòd cesset a mouendo, & si mouerit, perfectè moueri poterit, cùm proportionetur suo orbi, ideo non indigebat alio orbe adiuuante ad mouendum. Rñdetur quod in orbibus cęlestibus præterquam in primo mobili est duplex motus, s. motus naturalis, & motus raptus, vt satis supra inductum est, & experientia hoc in cęlestibus corporibus percipimus: ad motum autem naturalem sunt Angeli, qui mouent orbes, & quilibet Angelus mouet vnum orbem fm proportionē virtutis suæ ad ipsum orbem motum, & ipsum ēt primum mobile habet quēdam Angelum forte valde magnæ virtutis in mouendo, vtpote qui tantum corpus, & tā

G velociter mouere debeat, insuper & rapere cętera corpora cęlestia. Vel forte sunt ibi multi Angeli mouentes: magis tñ dicendum est, ꝙ vnus Angelus magnæ virtutis est: melius enim vnus agit in vnum quā multi, si vnus habebat virtutem multorum: quia autē alij orbes pręter motum naturalem, quem habent etiam motum raptus habent, necesse est, quòd præter Angelos mouentes eos motu naturali sit aliud mouens eos contra naturam suam, & istud est primum mobile, quod rapit omnes deriuando virtutem impetus sui in oēs. Et quia non potest mouere vna res aliam sine applicatione virtutis, & primum mobile non applicatur per se omnibus orbibus planeticis, necesse est, vt rapiat eos deriuādo virtutem suam per media, s. ꝙ im-

H mediate moueat ipsum cęlum stellatum, & illud recipiens in se vim motus primi mobilis rapit ipsum orbem Saturni, & sic Saturnus Iouem, & consequenter vsq; ad Lunam, quæ est vltimo loco sita. Hæc autem necessaria sunt, quia cùm ponātur duo motus in quolibet orbe cęlesti præter primum mobile, necesse est esse a duobus principijs: nā in naturalibus agentibus nihil est principium diuersorum, vel potius ꝯtrariorū pro eodem tempore, ergo cū ibi duo motus contrarij simul reperiantur, quia quodlibet mouetur simul cōtra Orientem, & contra Occidentē: necesse est simul pro quolibet cęlo esse duo principia motiua opposita. Sed de his poterit aliquis dicere, quòd forte cęli moueantur ab alterutris motu naturali, & ab Angelis mo-

Necessarium esse ponere, ꝙ corpora cęlestia a duobus motorib⁹ mouea n præter primum mobile.

I ueantur motu raptus, qđ est contra ea, q̄ diximus. Sed hoc nullo modo potest stare, qa motus naturalis est ille, qui fit ab intrinseco, vel quasi: motus autem contra naturam est, qui est a causa extrinseca maxime si est opposita: cęli autem omnes, quia forma spherici sunt, apti sunt naturaliter ad motum, cùm nullum corpus magis mobile sit, quam sphericum vel orbiculare, sed tamen ad motum tam velocem non sufficit illa dispositio corporis cęlestis, sed requiritur quoddam principium motuum, sicut est anima ī corpore

An corpora cœlestia sint animata.

QVAESTIO. XLVII.

K PROPTER quod aliqui cęlos animatos voluerunt, & ꝙ anima ipsa esset principium totius motus, sicut anima totius actionis animalis, vt patet in 2. De anima. Sed hoc non conuenienter dicitur, quia tunc sequeretur cęlos esse animalia, quod magnum est inconueniens: nam corpora, in quibus animæ sunt cuiuscūque modi, sunt organica, vt patet ex diffinitione animæ in 2. De anima, s. anima est endelichia siue forma, vel actus corporis Physici organici: hoc autem impossibile est, quia organa sunt partes diuersarum rationum, & diuersarum denominationum in corpore cuius sunt organa, vt patet in oībus corporibus animalium atq; plantarum: corporibus enim non organicis

animæ

animæ non vniuntur, cùm repugnet eis, quia anima vnitur corpori, vt finis, forma, & motor, vt patet in 3. de anima. inquantum autẽ eſt motor habet diuerſas operationes in corpore, diuerſæ operationes exigunt diuerſa inſtrumenta: ſicut in artificibus illi qui plura opera faciunt, pluribus inſtrumentis indigent. Et hæc inſtrumenta vocamus in corpore organa: quia per ea anima operatur: in corporibus autẽ vniformibus nõ ſunt organa, quia partes oẽs ſunt eiuſdem rationis, & eiuſdem denominationis, ſicut in terra, & in aqua, & cęteris ſimplicibus elementis: in cęlo aũt non eſt aliqua diuerſitas partium, ideo nõ ſunt organa, nec ſunt ipſi cęli animati: patet añs, quia cęli ſunt forma vniformia in diaphanitate, & raritate, vel denſitate largè aſſumptis, & nulla differentia eſt in eis præter hoc, ꝙ ipſa aſtra ſiue fixa, ſiue erratica lucidiora ſunt ꝓpter maiorem lucis aggregationem, & denſitatem partium, ſic dicit Ariſ. in 2. De cęlo, & mundo, ꝙ ſtella eſt denſior pars ſui orbis: differentia aũt per denſum & rarum ſolùm non facit ſufficienter diſtinctionem organicã, cùm organa ſunt partes diuerſarum rationum, & diuerſarum denominationum: nullo ergo modo ſunt organa in corporibus ſupracęleſtibus. Item ſi corpora cęleſtia eſſent animata, ita ꝙ eſſent formaliter viuentia, cùm illud corpus ſit quantum ex materia ſua, & figura, & luce, perfectius his corporibus elementatis: neceſſe eſſet, ꝙ haberet animam perfectiorem animalibus aliorum animalium, quia ſm perfectionem animæ, ita eſt perfectio corporis, & è contrario arguere poſſumus a poſteriori ex perfectione corporis perfectionem animę. Cùm ergo illud corpus cęleſte ſit perfectius corpore humano, ſi animatum eſſet, neceſſe eſſet, vt anima ęius eſſet perfectior anima humana, & tunc arguitur ſic: quantocunq; aliqua anima eſt perfectior, tanto ipſum corpus, in quo eſt, habet plura organa: & patet hoc, quia corpus plantæ animatum eſt, ſed pauca organa habet, ſ. organum digeſtiuum, vel attractiuum, & generatiuum, organum attractiuum eſt radix, organum digeſtiuum eſt truncus, organum generatiuum eſt ramorum extremitas, vbi fit fructuũ generatio. In quolibet autem animali neceſſariò plura organa reperiuntur, ſ. omnia iſta, & aliquod organum ſenſitiuum, ſ. ad minus organum tactus, ſicuti eſt in animalibus imperfectiſſimis, quæ petris naturaliter affixa ſunt, quia potentiam motiuam non habent, vt conchilia. In alijs animalibus ſuperioris gradus neceſſe eſt eſſe plura organa, q. a omnia ſupradicta, & organum potentię motiuæ, & ſic aſcendendo ad alios gradus animalium in quibus ſunt plura organa, vnde in homine ſunt plura organa, tam potentiarum animalium, ideſt ſenſitiuarum, quam naturalium, & ſenſitiuarum interiorum, & exteriorũ, & ſic de alijs. Ratio autem horum eſt, quia organa ſunt in corpore inſtr̃a, per quæ anima operat̃, tot aũt ſunt organa, quot ſunt potentiæ operatiuæ, & actiones ipſius animæ. Et quia q̃to aliqua res perfectior eſt, tanto plures habet operationes, cum operatio ſit a forma, & cũ aliqd eſt forma lius, tãto eſt actualius, & magis informãs, atq; in plura potẽs: nã perfectionẽ rei ex operatione cognoſcimus. Neceſſe eſt ergo vt quanto magis aliqua anima perfectior eſt, tanto plura organa habeat, ſed corpora cęleſtia ſunt perfectiora, & animata, ergo anima illa plura organa habebit quàm habeat corpus humanum: qđ tñ nullo modo eſt, nec aliquis concederet. Sed aliquis dicet, ꝙ anima illa cęleſtis ſolùm habet virtutem intellectiuam, & deſideratiuã, & motiuam, vt Phyloſophi quidam voluerunt, & videtur velle aliqualiter Ariſt. in 2. De anima. & ibidem tenet commẽtator. Et tunc tolletur omnis diuerſitas organorũ, q̃ eſt ad diuerſas operationes potẽtiarum inferiorũ, quę ſunt corpora-

A les, i. de conditione corporis, licèt non ſint partes corporum. Sed hoc impoſſibile eſt, nam ꝙ illa anima, vel ſpiritus mouens cęlum habeat ſolam virtutem intellectiuam, & deſideratiuam, atque motiuam, ſatis concedendum eſt, ſed ꝙ illa ſolùm habens iſtas potentias ſit iuncta corpori cęleſti formaliter, & faciant vnum tertium in ſpecie, ſicut anima humana cum corpore humano, impoſſibile eſt, & probat̃ ꝙ hoc ſuppoſito ſint neceſſaria organa: nam quia homo habet animam & corpus, quorum per ſe neutrum eſt ſuppoſitum, ſed ſunt partes ſpeciei, nulli eorum datur actio, ſed ipſi toti compoſito, cùm actiones ſint propriè ſuppoſitorum, vt patet in 2. & in 6. Ethicor. Et ſic dicimus, quòd anima non intelligit nec vult, ſed homo intelli-

An anima cęli ſolum habeat virtutem intellectiuam, & deſideratiuã, & motiuã.

B git, & homo vult. Anima autem ſolùm ponitur principium intelligendi radicale, & intellectus inſtrumentale, & non ſolum ad hoc, ſed etiam ceterarum actionum animalis anima principium eſt, & non efficiens, vt patet in 2. De anima. Nam anima cùm ſit forma, & de ea principaliter prædicat̃, quòd ſit natura, erit principium motus, & quietis eius, in quo eſt, i. principium agendi ſui ſuppoſiti, & nõ agens, vt patet in 2. Phyſico. Si ergo anima cęli eſt iuncta cęlo formaliter, ita quòd det ei eſſe, ſicuti anima humana dat corpori eſſe humanum, quod neceſſariò requiritur, ſi cęlum animatũ eſt: neceſſe eſt, vt ſicut de anima humana dicimus, ꝙ non intelligit, nec vult, nec quidquã agit, ſed homo intelligit, & homo agit: ita dicemus, ꝙ anima cęli non

Anima nõ intelligit neq; vult, ſed homo intelligit, & vult.

C intelligit, nec vult, ſed ipſum cęlum, quod animatum eſt, intelligit, & vult. Quo dato arguitur ſic, quandocunque ſunt agentia diuerſarum naturarũ, oportet modos agendi eſſe diuerſarum naturarum, ſ. ꝙ anima eſt quidam ſpiritus, & habet in ſe potentiã intellectiuam, & poteſt intelligere etiã ſi ſit ſeparata: homo autem, qui eſt quoddam ſuppoſitũ, vel res naturę etiã intelligit, quia habet in ſe principium iſtius actionis, ſ. animam, cum virtute intellectiua, eſt tñ homo non ſubſtantia ſpiritualis vt anima, ſed ſubſtantia corporea animata, ideo neceſſe eſt, vt alius modus intelligẽdi ſit ipſius animæ, qñ eſt ſuppoſitũ, & alius modus intelligendi ipſius hominis, & hoc ſatis patet in re. Nam anima ſeparata qñ iam eſt ſuppoſitum, & per ſe intelligit

D & per ſe vult, cùm ſit pure ſpiritualis, intelligit mere ſpiritualiter non præſuppoſita aliqua appræhenſione organica, vel indicatione phantaſtica: homo autem, q alterius naturæ eſt, ſ. partim ſpiritualis, & partim corporalis eſt, in eo quòd iſta duo, ſ. corpus, & anima faciunt vnum per ſe, actus eius eſt vnicus, ſ. quòd nõ habet vnum actũ anima, & alium actũ corpus, ſed vnus actus eſt quicunq; ille ſit ipſius ſuppoſiti: quia tñ corporeus, & animatus eſt, intellectio illa conſequit̃ modum vtriuſq; principij, ſ. corporalis, & ſpiritualis: nã in eo, quòd intellectio non fit per organũ ſicut viſio, auditio, & ipſum tangere conſequitur naturã ſpiritualẽ animæ. In eo autẽ quòd ad iſtã intellectionẽ ſupponitur ſpecies, quæ fuerit attracta a rebus ipſis corporali-

E bus per actum potentiarũ organicarum, quæ ſunt de natura corporis, habet ipſum intelligere quandã conditionẽ corporalis principij: & ſic multum differt iſte modus intelligendi a modo intelligendi animæ, cùm ipſa eſt ſuppoſitum, quando eſt ſeparata, & debetur ei actio: nam homo ſine conditione corporali intelligere non poteſt, ſcilicet ſine immutatione a corpore extrinſeco per ſpecies, quæ ſunt de natura corporis, ideo dicit Ariſtotel. primo Poſteriorum, quòd illa ſcientia caremus, cuius potentia ſenſitiua caremus ad obiectum illud: nam cęcum de coloribus iudicare impoſſibile eſt: ſi tamẽ diceremus, quòd anima humana intelligeret ita, ꝙ ipſa eſſet totaliter cõplens actũ, & ſuppoſitũ agens, & non eſſet homo, qui intel-

intelligeret, non sequeretur ad intellectionem præcedens actus apprehensionis organicæ: sicut quando anima separata est nihil horum indiget. Sic ergo necesse est, quòd cùm alterius conditionis, & naturæ sit anima cęli quàm ipsum cęlum compositum: si ponatur esse animatum, sicut anima hominis alterius naturæ est quàm homo, necesse est ergo, quòd alius modus intelligendi sit ipsius animæ celestis in se, quia purè spiritualis est, quàm cęli, qui est corpus animatum. Licèt ergo anima cęli per seipsam intelligeret purè spiritualiter nulla specie exteriori de natura corporis præsupposita, sicut agit anima nostra separata, tamen ipsum totum quod est de natura corporea, & tamen animatum, vt aiunt, necesse est, vt intellectione sua consequatur conditionem vtriusque principij, scilicet quòd G partim sit spiritualis, & partim consequens naturam corporis, sicut in intellectione humana, quæ partim spiritualis est, quia sine aliqua corporis parte, & mutatione fit. Et tamen consequitur naturam corporis præsupponendo actiones specierum obiecti, quę sunt de natura corpotis, & ipsas organicas actiones. Et sic ergo aliquid erit intellectione cęli de natura, vel conditione corporis, hoc autem nihil est, nisi præsupposito actuum organicorum; quia nihil potest dari, quod sit de natura corporis, & minus tangat conditionem corporis quàm actio organorum: necesse est ergo dicere, quòd si cęlum animatum est, quòd habet organa sensitiua sicut homo, quod repugnat intentioni Phylosophorum, ergo nec vllo modo animatum. Item si diceremus cęlum esse animatum, H non moueretur cęlum ab aliquo alio, quod est cōtra communem modum loquendi: nam dicimus cœlum ab alio moueri. Patet consequentia, quia si esset cęlum animatum, anima esset principium motus cęlestis, cùm forma, quæ est proprie natura, sit principium motus, & quietis, ideo non moueret anima ipsum cęlum, sed cęlum moueret seipsum per virtutem suam, siue formam, quæ est anima, sicut anima non mouet hominem, sed homo seipsum mouet per animam. Item si daremus cęlum esse animatum, aut diceremus ipsam animam cęli posse mouere, aut esse principium sufficiens motus, aut non: si autem dicamus, quòd ipsa anima cęli non esset sufficiens ad mouendum cęlum, cùm cęlum secundum I naturam suam, & figuram sit dispositum ad motum, daremus valde magnum inconueniens, scilicet quòd aliqua forma vltimatæ speciei non esset sufficiens ad exercendos actos illius naturæ, quod tamen est ponere errorem in natura secundum se, quod negat Aris. in 12. Meta. dicens in fine, quòd entia nolunt male ordinari, ideo concluserunt, quòd entia sunt ita disposita, quòd meliori modo disponi non possunt. Si autem sit forma corporis, quòd non possit perficere operationes corporis mouendo, & regendo illud, imperfectio magna est, & non conuenit naturæ: tunc enim omnia perirent: vt si anima hominis esset talis, quæ non posset mouere corpus eius, ita tamen quòd K corpus non esset indispositum, scilicet per egritudinem: sic enim esset si anima cęli non posset ipsum cęlum mouere, quia non posset complere actus competentes speciei, cùm ipsum cęlum ad motum factum fit. Si autem dicas, quòd anima cęli sufficiens est mouere ipsum cęlum, tunc sequetur, quòd non ponantur intelligentiæ mouentes orbes, quia Deus, & natura nihil faciunt frustra; sed anima cęli potens est mouere ipsum cęlum, ergo superfluum est, quòd intelligentiæ moueant, ergo non ponent intelligentię mouentes: sed ponuntur intelligentiæ mouentes, secundum Phylosophum in 12. Meta. & sic est secundum veritatem, quia Sacra Scriptura hoc confirmat,

Si cęlum esset animatum haberet organa sensitiua.

Tertia,

Quarta,

F vt patet Iob 8. c. ergo nō potest poni cęlum animatū. Item si daretur cęlum animatum, necesse esset habere partes teneras, & duras, sed hoc non datur, quia totum cęlum est vniforme: ergo non potest esse animatum. Patet consequentia, quia vt probatum est, si cęlum esset animatum, haberet organa seruientia ad cognitionem, sed datis organis necesse est, vt sint quædam partes teneriores secundum naturam potentiæ sensitiuę. Nam potentia sensitiua fundatur in quodam neruo, qui durus est, & potentia auditiua fundatur in aere connaturali pelliculæ interioris, qui mollis est, & visiua fundatur in teneris humoribus cōtentis intra tunicas, & istæ sunt partes teneriores cętero corpore. Et si istæ sunt teneræ adhuc subtiliorem oportet esse naturam, in qua fundatur potentia phantastica: nam illa subtilior est. Cùm enim aliquid durius est, magis appropinquat ad naturā corporis, cùm magis subtile est, tanto magis applicatur ad naturam spiritualem: cùm ergo anima sit pure spiritus, non potest applicari vel deriuare virtutem suam in rem corporalem immediate, nisi sit quoddam cōnectens, quod est aliquo modo de natura corporis, & aliquo modo de natura spiritus, & istæ sunt potentiæ sensitiuæ, & istæ quia sunt quasi spirituales, non possunt fundari, nisi in parte, quæ aliquo modo accedat ad naturam spiritus, sicut sunt partes teneræ, de quo magis diximus supra 20. ca. Et ob hoc cùm aliquis dæmon debet loqui in aliquo corpore mortuo, requiritur vt illud corpus sit recenter mortuum, scilicet quòd non transierint duo dies vel tres: ita quòd organa locutionis nondum sint desiccata aut putrefacta, & vt teneriora sint, dæmon accipit sanguinem alicuius animalis, & perfundit lauando illa organa, vt possit applicare virtutem suam ad illa ad loquendum: nam anima præcipuè in sanguine fundatur. Et tunc loquitur dæmon per corpus illud. Si autem a multis diebus cadauer sit, & iam corruptum, & desiccatum, nullo modo poterit dæmon per organa illius loqui: nec etiam aliqua humana anima si poneretur in eodem corpore. Necesse est ergo ibi dare partes teneras, & alias duriores quæ conseruant organa, vt circa oculum ponerentur ossa dura conseruantia organum visus, quod tenerum est: nam si totum corpus esset ita tenerum sicut oculus, prorsus inutile esset, & non posset dari nisi vnum organum, quod est inconueniens. Et non est ponendum in cęlo, cùm ibi sit vniformitas partium in natura, licèt stellæ differant a cœteris in densitate. Etiam necesse esset dare ibi diuersas qualitates, secundum quòd diuersa organa exigunt, quod non conuenit cœlesti corpori. Item si diceremus cœlum esse animatum, necesse esset ponere in eo sanguinem, & alios humores, quod esset valde magnum inconueniens: & patet, quia anima superioris gradus semper supponit omnes perfectiones animæ inferioris gradus: sicut patet in animalibus brutis imperfectis, qui animam habent maioris perfectionis, quàm sit anima arborum, & in animalibus perfectis, & brutis anima est maioris perfectionis, & præsupponit omnes operationes, & potentias animarum inferioris gradus, & sic in homine ipsa rationalis anima præsupponit omnes operationes vegetatiuę, & sensitiuæ. Cùm ergo cœlum esset animatum, anima sua esset perfectior anima humana, vt supra declaratum est, ergo oporteret, quòd haberet omnes vires animarum inferioris gradus, scilicet quòd haberet vires vegetatiuas, & sensitiuas: sicut ergo ad sentiendum non potest anima humana, vel cœlestis, vt supra declarauimus applicari corpori, nisi mediante organica potentia: ita ad vegetandum non poterit vniri sine quadam dispositione facta in membris, & illa

Quinta.

Sexta.

Si cęlum esset animatum ponerentur in eo sanguis, & cholera.

ista est quædam teneritudo, & conformitas qualitatum, scilicet in humido radicali, & calido naturali, scilicet vt humidum non sit cito desiccabile, & calidum non sit cito extinguibile. Et quia ista duo reperiuntur magis in sanguine. s. quia est temperatè calidus, & sufficiẽter humidus, dicitur in eo esse anima, vel vita, vt patet Leui. 7. & 17. cap. & Deute. 12. capi. s. Anima carnis in sanguine est, & ibi: Non comedetis sanguinem omnis carnis: quia sanguis illius pro anima est: sicut ergo ad hoc, ꝙ anima vniatur corpori ad vegetandũ ipsum requiritur sanguis, in quo est dispositio requisita: ita erit in cęlo si animatum est, ꝙ necesse erit ponere sanguinem: sed hoc nullus concedet, ergo nec quisquã debebit dicere corpora cęlestia animata.

An possit dici, quòd corpora cęlestia habeãt animam, quæ possit illa mouere: sed non in tanta velocitate quanta nunc ab Angelis mouentur.

QVAESTIO. XLVIII.

SI autem dicas corpora cęlestia esse animata, & illã animam posse mouere cęlum, sed non posse mouere in tanta velocitate, in quanta nũc mouetur, ideo necesse esse intelligentiam mouẽtem cęlum esse. Respondetur, ꝙ hoc etiã stare non potest. Nam semper stat primum argumentum: quia si dicas animam cęli non posse manere in tanta velocitate, in quanta nunc mouetur quodlibet cęlum: quęretur an iste motus ita velox sicut nunc est sit necessarius s'm naturam ad cõseruationem vniuersi, & faciendas generationes in rebus inferioribus, quę fiunt: si aũt dicas, ꝙ non est necessarius iste motus ita velox, falsum est, quia tũc aliquid superfluum esset facere velocitatem in motu, quæ nõ est necessaria, vel vtilis ad conseruationem vniuersi. Itẽ quia sequeretur, quòd si minor velocitas esset bona, & ponitur magna quanta nũc fit, ergo entia naturalia sunt male ordinata, quod est contra Philosophũ 12. Meta. s. entia nolunt male disponi. Item esset cõtra id quod communiter dicitur, quòd res naturales non possunt melius disponi. Itẽ falsum est hoc, quia cùm nos videamus per velocitatem istam cœli res bene moueri, & semper mansit ista velocitas, qua celi inceperunt, vel si sequeremur in verbis saltem errorem antiquorum, diceremus quòd ab æterno fuit ista velocitas, & sic res bene gubernatæ sunt, & quotidie perseuerant: & nõ fierent ista, quę fiunt, si non esset ęqualis velocitas motus cœli, quia variata causa variatur effectus, ergo ista velocitas motus cœli est bona. Itẽ aut illa velocitas motus, in qua poterat mouere anima cœli ipsum cęlum sufficiebat secũdum necessitatem naturæ, & bonam dispositionẽ naturæ, & sic dicendo superfluum erat ponere intelligentiam mouentẽ: & non solũ erat superfluum: imò etiã inordinatissimũ, cùm mundus consistat in quadã armonia, non est concedendum. Si aũt dicas, ꝙ non sufficiebat ad mouendum in tanta velocitate in quanta requirebatur ad cõseruationem naturę, sequitur, ꝙ formæ cęlestes essent imperfectę: veluti si diceremus, ꝙ anima humana poterat aliquid digerere, vel aliqualiter mouere corpus localiter, sed nec tantum dirigere quantum sufficit ad vitam, nec tantum mouere quantum sufficit ad necessitatem: & nulla esset humana anima, quę sufficienter mouere localiter, aut digerere posset. Dicere mus enim tunc animam humanam esse imperfectam secundum naturam, & hominem esse aliquid inutile, quia nec viuere posset: & diceremus naturam errare, sicut si esset aliquis artifex, qui nullam rem artificiatam perfectè secundum suam artem produceret, quod nullo modo concedendum est: ergo necesse est

A nullum cœlum animatum esse. Item si cœlum animatum esset anima rationali habẽre vim intellectiuã & volitiuam haberet, liberum arbitrium, quod est facultas vtriusque potentiæ, scilicet intellectus, & voluntatis: & cùm non sit summè bonus, quia creatura est, posset peccare, & bene agere: si autem peccaret, necesse erat s'm Dei punientis iustitiam cœlos damnari æternaliter. Et tunc quæritur quomodo eis daretur pęna an claudi deberent in inferno: quocunq; enim modo dicas, ridiculum est: quia cęlum thronus Dei est, vt patet Matt. quinto cap. si aũt bene agerent, oportebat eos beatificari: quomodo ergo beatificarẽtur, cũ ipsi beati sint super eos? vtrunq; derisorium est. Itẽ si essent animati eo modo quo dictum est, quæritur

B an essent talis conditionis, sicut angeli. s. vt quocunq; se conuerterent totaliter se conuerterent, ita ꝙ impenit. biles essent si peccassent in prima conuersione, sicut angeli mali, vel impeccabiles post primã bonam conuersionem, vt angeli boni: aut essent mobiles ab opinione s'm quòd homines, qui aliquando bonum agunt, & postea vertuntur ad malum, & de malo vertuntur in bonum. Si aũt detur primũ oportet ꝙ paulo post suam creationem peccauerint, & obstinati fuerint sicut angeli mali: aut ꝙ immediate in bono confirmati fuerint sicut angeli boni: ergo celi iam a principio mundi condemnati sunt, & cruciantur, & tunc redibit quod ante dicebamus. s. qđ non poterit dari modus pęnę cœlestium corporum: nam cũ corpora sint,

C corporalis pęna dari deberet: sed nullum corpus est, quod possit agere in ipsos cęlos, cùm sint de incorruptibili materia pertinente ad quintam essentiam, & apparet, quia ipse est coniunctus orbi lunari nullo interposito, & tamen nihil agit in illum: sic namque dicit Arist. in secundo, De cęlo, & mundo, ꝙ corpora supra cęlestia non suscipiunt peregrinas impressiones. & dato quòd fieret aliud corpus de quinta essẽtia, illud nõ posset agere in cœlos puniendo, & destruendo: nam sicut ignis nõ agit in ignem, ita vnum corpus de quinta essentia non potest agere in alterum: actio enim licèt terminetur in simile: tamen fit a dissimili. i. quòd licèt agens intendat per actionem suam facere patiens esse tale, quale ipsum, tñ ipsum agens est dissimile patienti. Et si dicas: fiet alterum corpus, quod sit de alte

D ra essentia. s. de sexta essentia, vt agat in ipsum. Arguit, quòd non posset agere: nam omnis actio corruptiua, & afflictiua fit a contrariis, & in contraria, sed ipsi celi, qui sunt de quinta essentia non habent ꝯtrarietatẽ aliquam: ideo qualecunq; aliud corpus esset, non posset agere in illos. Dato. n. quòd in alio essent ꝯtrarietates, non posset agere in ipsos cęlos, cùm ipsa elemẽta, quæ contrarietatem habẽt, non possint agere in quintam essentiam: maximè, quia illud corpus sextæ essentiæ, quod ad punitionem cœlorum crearetur, non posset habere contrarietatem, cùm ꝯtrarietas solùm competat quatuor essẽtiis, siue naturis elementaribus; & passio nunquam excedit suum subiectum. Si autẽ dicas,

E quòd fuerunt per primam conuersionem ad bonum ꝯfirmati, sicut angeli Dei boni, necesse est eos ex tunc fuisse beatos, sed non poterit dari eorum beatitudo. Item quia tunc quæretur an motus corporum cœlestium sit eis delectabilis, an tristabilis: necesse est enim si sunt corpora animata, aut letari, aut tristari. Si dicas, quòd motus iste est tristabilis, ergo sunt beati, & tristes: quod est impossibile: nam felicitas est fruitio, & transcendens omne excogitabile gaudium, omnemque tristitiam expellens, & hoc vult Aristotel. in septimo Ethicor. cap. de delectatione. Et dicit esse idẽ delectationem felicitati, & propter hoc felicem nominant a gaudere, idest nomen quod ponitur fœlici, secundum Græcam linguam deriuatur a gaudio.

Si corpus celeste animatum esset cõditionis angelicæ necessarium foret quòd immediate, quòd creati essent obstinati fuissent vel in bono confirmati.

Si autem dicas, ꝙ motus ille est eis valde delectabilis, F sequetur quòd post diem iudicij valde tristabuntur, quia cessabit motus ille, & tempus qđ est passio motus, & tunc redit idem quod supra, s. ꝙ sint fęlices, & tristes. Si autem sint vt homines recedētes ab opinione, s. aliquando bene agētes, & aliquando male, & tūc videbitur dandum necessario, ꝙ peccauerint: quia id quod peccare potest, ꝙ in tāto tempore. s. quasi in sex mille annis nunquam peccauerit valde videtur difficile: nec vllo modo concedendū. Et tunc dato, ꝙ peccauerit, quæritur nunquid peccatum eius per mortem Christi deletum est, quod non videtur, quia cū Christus carnem solius naturæ humanę assumpserit, solos homines redemit, & quia peccatum nullum nisi per Christum purgari potest, necesse erit cęlos condemnari æternaliter: & dato ꝙ non peccauerint: adhuc qa G poterāt peccare, si peccauerint, quęritur quod remediū eis dabitur, & nullum reperietur. multa quoq; alia tam naturaliter, quā theologicè induci possent ad eādem probationem, sed dicta sufficiant.

An corpora cœlestia moueantur per aliquam virtutem inditam eis, & non per animas aut intelligentias.

QVAESTIO. XLIX.

CONCLVSVM ergo patet ex superioribus, ꝙ corpora cęlestia non sunt animata. Et si dicas cōtra, quia dicitur Psal. 133. Qui formauit cęlos in intelle H ctu. i. cęlos fecit intelligentes creaturas. Respondet, ꝙ non est iste sensus literę, sed ꝙ Deus formauit celos in intellectu. i. ita fecit eos regulariter moueri quasi si haberent intellectū, per quem mouerentur, & hoc quia mouentur a substātiis intelligētibus. Aliquis ergo volēs naturaliter loqui vt sibi videretur, diceret ꝙ corpora cęlestia nec sunt aīata, nec mouentur ab intelligentiis separatis, sed ꝙ esset quædā virtus naturalis eis indita, per quā mouerent illo motu, ſm ꝙ alia corpora naturalia habēt in se principiū suorū motuum. Rn̄detur ꝙ nec hoc potest stare. Primò quia oīs motus principiū est ipsa forma rei motę, si moueat res naturaliter, & aliæ ꝓprietates accidentales in re nō sunt principia mouendi, sed solū sunt instrumēta, vt leuitas nō est, ꝙ I mouet ignem supra, nec est radix huius motus, sed solum instrumentū, per qđ forma agendi principiū est: nulla ergo virtus naturalis esse poterat ī cęlo, quę esset eius proprietas, & esset qđ ageret hūc motum tanquā principiū eius, oportebat ergo, ꝙ ista esset forma cęli: sed tunc cū operatio valde ꝑfecta declaret formā valde perfectā, qa operatio est a forma, ergo operatio magis perfecta a magis ꝑfecta forma, & ꝑfectissima operatio ē a perfectissima forma, nā idē est in natura, quæ est principium actionis, sicut in habitu, qui suo mō est principiū actionis: sed habitum iudicam[9] ꝑfectum ex ꝑfectione actus, sic patet per regulā thopicā si simpliciter ad simpliciter, & magis ad maxime: sed mot[9] cęli est operatio valde perfecta indigēs valde magna fortitudine: ēt influens in ista inferiora valde perfecta: ergo necesse est esse valde perfectā formā cęli, a qua hęc sunt, ita ꝙ sit perfectiōr quā aīa humana. nā aīa humana imò nec multæ aīæ humanæ simul nō possent mouere vnum orbē cęlestem: sed nulla forma, quæ non est aīa, est ita perfecta sicut aīa, vt patet inquirendo ꝑfectiones formarū materialiū, ergo forma cęli est valde perfectior aīa nostra, & est spiritus: ergo ēt corpora cęlestia aīata erunt, qđ supra negatum est, quia clarè probatur oppositū: ergo nō erit iste mot[9] a forma cęli. Itē si fieret iste motus a forma corporis cęlestis nō diceremus, ꝙ corpus cęleste, vel ipsum cęlum mouet ab alio, sed mouet seipsum, sicut homo mouet seipsum,

Anima vna humana ne emultæ simul posset mouere vnū orbem cœlestem.

quia habet principiū sui motus: cōmuniter tn̄ non dicimus, ꝙ cęlū moueat seipsum. Item non pōt dici, ꝙ moueatur a forma sua, quæ nō sit aīa: nā tanta regularitas in tanta motuū diuersitate nullo modo esse poterat sine intellectu magno dirigente: non potest ergo dici, ꝙ cęlum moueat a forma sua, vel ab aliqua inclinatione, vel qualitate sua. Concludendū est ergo, ꝙ cęli moueantur ab intelligentiis. Circa qđ considerandum, ꝙ cęli sunt corpora inanimata habentia formas quasdam perfectas, infra tn̄ perfectionē animarū: nec tn̄ coincidunt in gradu perfectionis cū formis materialibus rerum elementariū: nā materia ęlemētalis potest informari forma imperfectiori quā materia cęli, quæ ſm se non est subiecta corruptioni & illa forma cęlestis nō repugnat motui, nec tn̄ est talis, quæ possit esse principium talis, ac tanti motus: sed quia cęlum, vt moueret factum est, datæ sunt ei dispositiones conuenientes motui, scilicet circularitas, & regularitas, atque soliditas: ita vt nullo modo dissolui queat. His autem cęlis sic dispositis naturaliter ad motum circularem: intelligentię quæ vires magnas haberent, & possent mouere, & intelligerent qualiter esset mouendum apposite sunt.

An corpora cęlestia moueantur ab vna intelligentia, vel a pluribus, & an prima intelligentia, scilicet Deus gloriosus moueat immediate aliquem orbem.

QVAESTIO. L.

SED de his intelligentiis est dubium, vtrum prima intelligentia cùm sit virtus infinita, moueat omnia cęlestia corpora, an aliæ intelligentiæ moueant omnia corpora cęlestia, & nullum moueatur a prima intelligentia: an aliquod moueatur a prima intelligētia, & alia corpora ab aliis intelligentiis. Circa hoc aliter loqueretur Arist. & alij Philosophi, & aliter fides catholica. Arist. namq; & alij Philosophi non cōcesserunt primam intelligentiā esse infinitā in virtute, nec in essentia, sed solū in duratione, in quo nō differt ſm ipsos a corporibus cœlestibus, quæ ponuntur ab ipsis ęterna, & tēp[9], & generatio, & ipsum vniuersum: & non solùm est infinitę potentiæ, sed etiā non potēs mouere omnes orbes cū dicant ipsum non posse mouere terram. sic enim patet in secundo De cęlo, & mūdo: ideo terra non mouetur, quia non est aliqua potētia potens eam expellere extra medium mundi: tantę aūt, & maioris potētię videtur, ꝙ mouere potest tot orbes cęlestes tantę magnitudinis, ipsamque ignis atque aeris sphærā vsque ad montes altissimos, sed terrā non potest mouere, ergo non poterit mouere omnes hos orbes. Nos autem qui catholicè loquimur, aliter dicemus, cùm ponamus Deum infinitæ potentiæ. si ergo de nihilo cęlos, & cuncta ad esse produxit, facilius erit mouere illos cùm toto vniuerso. De hoc ergo apud nos dubium non existit: vtrum autem moueat est dubium. Circa hoc Aristo. in duodecimo Metaph. vbi K tractat de intelligentiis separatis, & de motibus earū, scilicet qualiter mouent cęlos dicit, quòd prima intelligentia nullum cœlestem orbem mouet: aliæ autem intelligentię, scilicet secunda, & tertia, & sic consequēter mouent orbes: prima tn̄ intelligentia dicit mouere alias intelligentias ad mouendum: & isto modo est cōtinuatio causalitatis diuersimode: tn̄ quia prima intelligentia mouet alias in ratione finis, intelligētię aūt aliç mouēt orbes in ratione causæ efficiētis, & sic dicit ꝙ prima intelligentia mouet in ratione amati, & desiderati, aliæ mouent in ratione amantis, & desiderantis: mouere in ratione amati, & desiderati est mouere in ratione finis, vel obiecti, idest quia ipsum ex eo, q' amatur

Aristotelis & aliorum Philosophorum opinio.

Secūdum Aristo. prima intelligentia nō mouet aliquē orbē, sed mouet alias intelligentias ratione finis.

amatur ab aliis rebus, mouet eas per amorē suum ad faciendum hoc, vel illud: sicut delectabile quod est in tactu, vel gustu, vel quocūq; alio modo, mouet nos ad prosequendum ipsum, & nō mouet efficienter, ita q̄ impellat nos sicut aīa nostra effectiuè est mouens, sed mouet, vt amatū, & desideratum, idest quia angeli siue intelligentiæ secundę, quia amant primam intelligentiam, & desiderant participare esse diuinū, quod est per vniuersalitatē actionis, & vident non posse habere istud esse, vel causalitatē, nisi moueāt, & virtutes celorum deriuent in ista inferiora, ideo mouēt orbes. Mouet ergo prima intelligentia oēs, non impellendo eas, vel aliquid intrinsicè agendo in eis, sed quia summum bonū est, & desiderant esse similes ei quantum possunt, sine inuidia tamen, quantū nos laboramus, vt Deo similemur: quia etiā ipse mandat. s. Sancti estote, quia ego sanctus sum, vt patet Leui. 11. c. Et in hoc intelligentiæ secundæ incitantur propter eā, & sic ipsa mouet. Talem modū mouendi attribuimus oīb⁹ causis finalibus. s. q̄ propter desiderium ipsarum moueamur in eas. intelligentię secundæ mouent in ratione amātis, & desiderantis, s. q̄ realiter, & effectiuè mouēt cęlestes orbes applicando eis virtutem suam, & hoc faciunt ratione amantis, & desiderātis. i. ideo mouent, quia amant, & desiderant participare esse diuinū, & si nō desiderarent nō mouerent. Catholici aūt idem qđ Arist. in hac parte dicerent, sed non ex eadem radice. s. q̄ Deus nullum cęlestem orbem moueat, & q̄ angeli moueant eos. & ratio est, quia licet Deus per se moueret orbes omnes, & oīa, quę naturaliter fiunt per se ageret, nihil laboraret, aut fatigaretur, non tñ cōuenit, q̄ Deus agat ista. Primò quia sicut in Dominis temporalibus est, q̄ licèt dominus posset sine magno labore facere aliqua opera humilia, vel paruę conditionis, vt sunt ministeria ancillaria, tamen non agit ea, quia seruos habet, & imperat eis: sic autem Deus multos habet seruientes, sicut dicitur in Iob. Nunquid nosti numerum militum eius? & Danie. 7. cap. dicitur. Millia millium ministrabant ei, & decies centena millia assistebant ei: non ergo conueniebat Deum per se omnia ista agere. Est autem & alia ratio magis in fundamento, quia nō conueniebat naturæ, vt Deus per se moueret: quia cùm Deus sit ens perfectissimum, correspon deret ei modus actionis perfectissimus: non. n. potest Deus aliquid agere imperfectè, cùm sit summa perfectio: modus aūt actionis pfectissimę est agere in instāti: & propter hoc quidquid Deus agit, dicimus agere in instanti: nec potest agere Deus successiuè, quia cùm æternitas sit simul totum quid, actio diuina, vel mod⁹ actionis prout se tenet ex parte Dei, necesse est, vt sit perfectissimus. Si autem actio sua tempore mensuraretur, esset aliquid imperfectū, & repugnans diuinę naturæ: nam tunc actio sua successiua esset sibi s̄m diuersa: aliquid ageret ante quod postea non ageret: & aliquid post quod antea non habebat. & hoc non solùm prout se tenet ex parte actionis rei, quæ fit, sed ex parte diuinæ actionis, in qua nullo modo ponenda est successio. Nec quisquam arbitretur nos in hoc diminuisse diuinam potestatem, quia dicimus non posse agere Deum successiuè, cùm potius augeamus: sicut cùm dicimus, quòd Deus cadere non potest, nec mori, nec mentiri, & sicut supra probauimus in isto capit. quòd impossibile erat Deum intelligere res per modū præteriti, & futuri, licèt intelligat res præteritas in seipsis, & futuras in seipsis, & cùm motus includat formaliter successionem, & ipsum tempus, non poterat De⁹ mouere: vnde licèt fortè aliquibus videatur durum, qui fortè non acutè contemplantur: tamen secundū veritatem sic est, quòd Deus nihil potest per seipsum nullo mediante mouere: potest tamen creare

A aliquam creaturam sine motu, quæ moueat successiuè quodcunque corpus datum quantæcunque sit magnitudinis: & sic non est putandum Deū frustra hæc omnia egisse: cùm tota ista armonia causarum sit necessaria ad vniuersum eo modo, quo nunc conseruatur. Si autem motus fieri posset in instanti, ita quòd nō repugnaret ei formaliter, Deus mouere posset: sed quia necesse est, quòd quidquid Deus agat, in instanti agat propter non posse actionem suam habere modū imperfectum, & motus non potest fieri in instanti, q̄a includit contradictionem esse motū, & esse in instāti, cū solum mutatum esse mensuretur in instanti: ergo impossibile erit Deū aliquid mouere per seipsum nullo mediante. Nihil enim magis est quā dicere, q̄ impossibile est Deū facere aliquem esse hoīem sine aīa

turam sine motu faciat quę moueat successiuè.

B rationali, vel sine corpore: nā includit cōtradictionem esse hoīem sine aīa aut sine corpore. Et si dicas ɔtra, q̄a virtutes naturales agūt semper s̄m vltimum de potentia. i. q̄ quantum ignis calefacere potest tātum calefacit, & quantum acqua frigefacere, aut humectare pōt tantum frigefacit, vel humectat: potentiæ tñ rationales, quia liberæ sunt, ad opposita sunt. i. possunt agere contraria, nunc hoc, nunc illud: & possunt remittere act⁹ suos. i. faciendo magis aut minus. Cùm ergo deus dicatur liberrimus, poterit diminuere actionem, vel augmentare, s̄m q̄ placuerit: si ergo Deus potest in instanti agere, quia est infinitę virtutis: poterit actionem suam diminuere, & facere successiuè, & sic poterit mouere, quod fit successiuè.

C Respondetur, q̄ Deus habet potentiam liberam, vel ipse est potentia libera, quia nihil magis refert, & potest diminuere suā actionem: tñ nunquam potest agere successiuè: nam Deus non potest se diminuere, vt moriatur diuina essentia, vel vt mentiatur, vel vt peccet: nam quātum ad hoc nulla est libertas: nam Deus s̄m quòd Deus est summe bonus est, & in se habens omnem perfectionem, quā homo excogitare potest, & vltra quā excogitare possumus: ideo sicut homo, qui essentialiter est animal rationale, non habet potentiam liberā ad hoc, q̄ non sit animal rationale, cū fuerit homo: ita Deus cùm sit essentialiter siue secundum quòd Deus summè perfectus non habet liberam potestatem ad hoc,

Deus non potest seipsum diminuere.

D quòd non sit summè perfectus; ideo non potest sibi tollere per libertatem suam aliquam perfectionem: libertas autem cuiuscunque potentiæ rationalis est ad actus, qui sunt ab ipsa, & distinguuntur ab ipsa. Nam in seipsam libertatem non habet, ideo possumus velle multum aut paucum, & facere multum aut paucum, quia isti sunt actus posteriores libero arbitrio, & possunt regulari per illum. Sic ergo Deus potestatem liberam habet in res ipsas, quæ fiunt ab eo, & distinguuntur ab eo: & sic potest remittere actum suum, & intendere: imò Deus nunquam agit ad extra s̄m vltimum de potentia. Potentia namque Dei est infinita: nunquam tamen aliquid infinitum egit in rebus. Intra se autem aliquid infinitum, non quidem agit,

Deus nunquam agit ad extra secundum vltimum suę potentiæ.

E sed gignit, vel spirat, & non ipsa deitas, vel tres personæ: sed pater filium infinitum, & coæqualem sibi atque coæternum gignit, & genuit, & pater, & filius spiritum sanctū amorem cōem eis coæqualem, atque coæternum spirant. Ibi ergo infinitum est, sed non fit nec causatur. In rebus autem, quæ sunt extra Deum Deus potestatem habet, quia non sunt id, quod Deus: in eo autem quod intra est potestatem non habet: nam pater non habet potestatem in filium, nec filius, & pater in spiritum sanctum: ideo pater non potuit gignere filium perfectiorem quàm genuit, nec imperfectiorem, & sic de spiritusanto, res autem sic, quia Deus potest facere hoīem perfectum, & magis perfectum, & minus perfectū: & sic de aliis

 rebus

rebus ſm ꝙ voluerit. poteſt ergo Deus minuere id qđ
eſt in creatura, quia hoc nō dicit in Deo imperfectio-
nem, ſed non poteſt minuere quod eſt intra ſeipſum:
ꝙ autem Deus faciat aliquam rem multum perfectā
aut modicum perfectā, nō eſt in re: ideo liberrimum
eſt Deo intendere, vel remittere. Sed ꝙ Deus illam rē
faciat ſucceſſiue, vel ī inſtāti tenet ſe ex parte ſucceſſio
nis diuinæ: & ſi faceret ſucceſſiuè, cùm ſucceſſio ſm
ſe ſit aliqua imperfectio actionis, eſſet imperfectio in
actione diuina, quod nullo modo concedendum eſt:
nam ſicut ſupra probatum eſt, Deus intelligit res, quę
præſentes ſunt, & quæ præteritæ, & quæ futuræ: tamē
nec intelligit per modum pręteriti nec futuri, & im-
poſſibile erat eum facere per modum pręteriti aut fu
turi: ita etiam Deus aget res, quæ in ſe ſucceſſiuè ſunt
vel menſuratur eſſe eorum ſucceſſiuè: tamen nō po-
terit eas agere ſucceſſiuè. Sed adhuc argues: Deus eſt
liberior homine: ſed hō poteſt liberè remittere actio-
nem ſiue in eo qđ fit, ſiue in actione ipſa, ergo Deus
poterit in vtroque remittere, & intendere. Antecedēs
patet de homine, ponamus ꝙ ſortes poteſt portare de
cem libras per duas leucas in tribus gradibus velocita-
tis, & poteſt remittere actionem iſtam atque portabit
quinque libras in vno gradu velocitatis per vnam leu-
cam: poteſt etiam facere vnam domum magnam in
vno anno, & poteſt remittere actionem faciendo di-
midiam partem eiuſdem domus in duobus: ſic ergo
Deus non ſolùm poterit intendere, & remittere virtu
tem ſuam quantū ad id, quod fit, ſcilicet faciendo ho-
minem perfectiorem aut minus perfectum, ſed pote-
rit etiam remittere actionem, ſcilicet quòd ſicut in in-
ſtanti faciebat: ita poterit ſucceſſiuè facere remitten-
do actionem. Reſpondetur, quòd non poteſt ſtare:
nam non eſt ſimile, quòd homo remittat actum ſuū
quantum ad maiorem velocitatem, & minorem: &
quòd Deus remittat deducendo ſe ad faciendum in
inſtanti: dependet enim hoc ex eo, quod antea dice-
batur, ſcilicet ꝙ potentia libera habet poteſtatem in
his, quæ extra eam ſunt, & non in ſeipſam: nam volū-
tas non habet poteſtatem in ſeipſa, ſed in actu ſuo, qui
eſt ab ea: voluntas autem noſtra diſtinguitur realiter
ab his duobus, ſcilicet ab eo, quod fit, & ab ipſa actio-
ne ſua: nam nulla potentia creata eſt idem realiter cū
ſuo actu: & iſta duo a voluntate ſunt, ſcilicet actus &
id, quod fit per actum: Deus autem vel diuina volun-
tas ſolùm diſtinguitur realiter ab eo, quod fit, ideſt ab
ipſa creatura facta, & a factione paſſiua, q̄ eſt proprie-
tas eius quod fit: nō diſtinguitur tamen realiter a ſua
actione, quia nihil aliud eſt actio Dei, quā ipſe Deus,
cùm ibi non ponatur diuerſitas preterquam per reli-
giones, vt ait Boetius in libro de Trinitate, ſcilicet in di
uinis omnia ſunt vnum, vbi non obſtet religionis di-
uerſitas. Si ergo Deus libertatem haberet ſuper ſuam
actionem, haberet libertatem ſuper eſſentiam ſuā: qđ
eſt impoſſibile dicere. Ergo ꝙ Deus faceret aliqđ ſuc-
ceſſiuè, eſſet dicere, quòd diuina eſſentia menſuratur
tempore: nam idē eſt in Deo ſua eſſentia, quod in vo-
luntate ſua actio: non eſt ergo eadem ratio, ꝙ Deus ha
beat poteſtatem ſuper ſuam actionem, & poſſit eam
remittere ſic, quòd voluntas habeat libertatem ſuper
ſuam actionem, & poſſit eam remittere. Sed adhuc
argues, quòd cū in qualibet productione rei ſint duo,
ſcilicet actio, quę ſe tenet ex parte agentis, & factio, q̄
ſe tenet ex parte eius quod fit: ita in diuina actione,
cùm aliquid producit in rebus: & tunc detur, quòd li-
cet Deus aliquam rem agat ſucceſſiuè, tamen ſucceſ-
ſio non ſe teneat ex parte actionis diuinæ, ſed ex par-
te factionis rei: & tunc nullum inconueniens dabitur.
Reſpondetur, quòd hoc eſt impoſſibile, nam ſi factio
eſt ſucceſſiua, neceſſe eſt actionem eſſe ſucceſſiuam,

Nulla potentia creata eſt idem cum ſuo actu realiter.

F quia ſi Deus per ſe ſolum agit rem, quandocunq; res
fieret, Deus ageret eam: ſed dato, quòd factio, quę eſt
paſſio rei, quę fit, eſſet ſucceſſiua, neceſſe eſſet actionē
Dei eſſe ſucceſſiuam: nam proprium eſt actionis in-
ferre ex ſe paſſionem, & proprium eſt paſſionis infer
ri ex actione, & tunc data factione rei, an quandocū-
que illa factio eſt, ſit actio, & ſi dicas quòd ſit, tunc cū
iſta factio nunc eſt, & ante hoc erat, & poſt hoc erit,
cū ſit in ſucceſſione: ergo actio diuina ante hoc erat,
& poſt erit in ſucceſſione: ita quòd vna pars ſit, quan-
do altera nondum eſt, quod repugnat Deo infinito.
Si autem dicas quòd actio diuina non eſt ſemper quā-
do factio eſt, ſequitur quòd illa factio eſt increata, &
improducta: quia cū ſit ſucceſſiua, quælibet pars eius
G dabitur eſſe, quando non producitur: quia qđ non ha-
bet cauſam producentē, nō producitur: vel ſi dicas, ꝙ
producitur includit contradictionē: quia qđ producit
ab alio producitur: & nō poteſt eſſe paſsio, dum nō ſit
actio, a qua ſequit̄: ergo nō mēſurabitur ſucceſſiuè fa-
ctio, ſicut nec actio, vel vtraq; mēſurabit̄. Itē cū Deus
aliquam rē creat, actio Dei tēpore, non menſuratur: &
ipſa factio rei, quæ vocatur creatio, nō menſuratur, er-
go è contrario cùm ipſa rerum factio mēſuretur, Dei
actio menſurabitur. Item cùm voluntas noſtra ali-
quid vult facere per potentias executiuas, & cū actua-
liter exequitur ſicut ipſa factio exterior, quæ eſt ædifi-
catio paſſiua eſt ſucceſſiua, ita ipſa actio noſtra eſt ſuc
ceſſiua: ita ergo in Deo vtrunque ſe habet eodem mo
H do: nam ſi factio rerum eſſet ſucceſſiua, quæ cauſare-
tur ab actione Dei, ita actio Dei eſſet ſucceſſiua. Nam
ſicut tota actio cauſat totam paſſionem, ita pars actio-
nis cauſat partem paſſionis: ſed nos damus ſupponen
do vt iſti volunt factionem rerum menſurari: ita ergo
dicemus actionem Dei habere partes: nam nihil eſt
in paſsione quin cauſatum ſit ab actione, ergo eodē
modo erit: niſi forte dicas, quòd ideo in factione, quæ
eſt ex parte rerum eſt ſucceſsio, & non ex parte actio
nis: quia non poteſt ſuſcipi in rebus actio Dei ſecundū
ꝯditionē ſuā, ideo licèt in actione diuina nō ſucceſſio
eſſet, eſset tn̄ ex parte rei, q̄ fit propter conditionē ma-
teriæ ſuſcipientis. Sed falſum eſt, nam hoc non repu-
gnat materiæ recipere factionem per modum, quo
I Deus egit: & patet, quià materia de nihilo creata eſt,
& in materia ſubito a Deo creatur aīa: neceſſè eſt er-
go dicere, quòd cùm materia poſsit recipere omnem
modū actionis diuinę, ſi in ea fiat ſuceſsio in factione,
neceſſę eſt etiam, ꝙ in Deo ſit quod eſt ſucceſsio in a-
ctione diuina: ſed in Deo non poteſt poni ſucceſſio,
cùm actio ſua quantū ſe tenet ex parte eius nihil aliud
eſt, quàm ipſa eſſentia eius, & eſſentia non habet ſuc-
ceſſionem, quia eſſe Dei eo ꝙ eſt æternum ſimul to-
tum eſt: ergo non poteſt dici ꝙ Deus moueat aliquid
per ſeipſum: repugnat enim Deo per ſeipſum imme-
diatè aliquid mouere: nam ſi mouere deberet cęlum,
cùm in motu ſit ſucceſſio: & per hanc ſucceſſionem
illa pars, quæ ante fuerat in Oriente erit poſtea in Oc-
K cidente: ita Deus non ſucceſſiue, ſed ſimul faciet eā-
dem partem cœli ſtare in Oriente, & Occidente, & in
qualibet alia cœli parte, in qua per motum ſtare poſ-
ſet. Concludendum igitur, quòd ſi Deus volebat fa
cere cęlos moueri in tanta velocitate, in qua nunc mo
uētur, cùm ipſe per ſe nullo modo poſſit mouere, nō
quidem propter defectum potentię (vt putauerunt
Philoſophi) ſed propter imperfectionem motus, quę
non poteſt cadere in Deo, vt declaratum eſt. Cōuenit
autem huiuſmodi actus creaturę, cuius eſſe menſura-
tur ſucceſſiuè, licèt eſſentia ſimul ſit. Cœli ergo qui
ſm ſuam figuram ad motum naturaliter diſpoſiti ſūt
a Deo, non per ſe mouētur: ſed apponit angelos cęlis,
qui eos mouent: & iſti angeli ſunt tantę virtutis, &
non

Nō poteſt eſſe paſſio dum non eſt actio a qua ſequitur.

Nihil eſt in paſſione: qn ſit cauſatum ab actione.

non plus, vt mouere possint orbem, quem mouet in tanta velocitate, & non plus: & tunc cũ semper agat secundum vltimum, in quod potest, & non sit fatigabilis: manebit conformitas motus: de quo magis diximus supra 20. c. Redeũdo ergo ad id, qđ supra diceba mus: cũ cęli habeant duos motus. s. motũ naturalẽ, & motũ raptus: necesse est, vt sint a duob⁹ principiis, quo tũ vnũ principium est angelus, vt supra declaratũ est.

An vnum cęlum possit moueri ab altero motu naturali.

QVAESTIO. LI.

SED quæretur an principium motus naturalis cuiuslibet cęli sit ipse angelus, vel aliud cęlum. Non potest dici, ꝙ vnum cęlũ sit principium mot⁹ naturalis alterius cęli, quia mot⁹ naturalis est ab intrinseco, vel ab aliquo, quod est loco intrinseci. s. loco formę. Vnũ autem cęlum multum est extrinsecum alteri cęlo, ergo non moueretur aliquod cęlũ quantum ad motum naturalem. Item quia si diceremus vnum cęlum moueri naturali motu ab alio cęlo: necesse esset dicere diuersimode motum naturalem in cęlo: nam licèt vnũ cęlũ ab alio moueatur, & diceremus illum esse naturalem motum, & tñ non omne cęlũ mouetur ab alio cęlo, quia tunc esset processus in infinitũ in cęlis.. erit ergo aliud cęlũ quod ab alio non mouetur cęlo: & necesse est dicere etiam illum naturalem motum habere, ergo motus naturalis, non est in cęlo aliquo quod moueatur ab alio cęlo. Item si motus naturalis vnius cęli esset ab alio cęlo, cùm constet, ꝙ angeli mouent cęlos (vt latè declaratum est): ergo angeli mouerẽt motu raptus, cùm nõ maneat alius motus: sed hoc nõ est conueniens, cùm motus raptus necesse fiat super aliud corpus, ita ꝙ ipsum quod duobus motibus mouetur. s. motu raptus, & motu naturali: necesse est, vt super ipsum quod rapit, & mouet motu naturali moueatur naturaliter transiẽs aliquid, vt cùm musca mouetur per rotam motu suo a principio intrinseco pertranseundo spatium in rota, ipsa rota incipiens moueri mouebit muscam rapiendo eam motu opposito: dũ pertransibit musca semper aliquid in rota. si autẽ ipsa rota non esset spatiũ, per quod posset pertransire musca, & raperetur ab ea, solùm moueretur motu raptus, & non moueretur motu naturali, quia non habet in quo moueatur: sic enim angelus est aliquid, quod nõ habet spatium: si ergo rapiat aliquod cęlum, faciet eũ redire retrorsum, & non mouebitur naturaliter, cùm angelus non sit corporeus, nec habeat spatium aliqđ, super quod naturaliter moueri posset cęlum. Concluditur ergo, ꝙ angeli mouent cęlos naturaliter. Et tunc si dicas dato ꝙ vnus angelus moueat cęlum vnum naturaliter: tamen alius angelus mouebit ex opposito motu raptus. Respondetur, quòd hoc nõ potest stare per hanc rationem suprapositam: nam in quolibet cęlo præter primum mobile ponimus duos motus. s. naturalem, & motũ raptus, & istos duos motus simul esse necesse est, vt semper moueatur quodlibet inferiorum cęlorum sub primo mobili duobus motibus: si tamen daremus, ꝙ angeli mouerẽt motu raptus, impossibile esset, & patet, quia si duo angeli ex oppositis partibus, & ad oppositas partes mouerent idẽ cęlum: necesse esset aut nullũ motum habere, aut solũ vnum si aut illi duo angeli erant in potẽtia æquales, & tunc cum ab æqualitate non proueniat actio, nec motus, neuter moueret, & esset cęlum manens. si autẽ vnus superaret, ille qui superaret, si tãtum superaret, vt præter æqualitatem graduum potentiæ suæ ad potentiam alterius haberet potentiam ad mouendum cęlum, quali si nullus obsisteret moueret cęlum, si autẽ non,

A non posset mouere: si tñ vnus eorum moueret quicunque esset, impossibile erat alterum mouere, cùm non sit aliquis illorum angelorum spatium, super qđ motus fieri possit: necesse est ergo dicere quòd motus raptus fiat ab alio cęlo. Et sic redeundo ad respõsionem argumenti, quod longe ante hoc fiebat. Dicendum, quòd licèt angeli moueant orbes, ille motus est quantum ad motum naturalem, & non quantum ad motum raptus, & stat in veritate, quod dicebatur, scilicet quòd corpora cęlestia sunt causæ vniuersales, & tamen non in eodem gradu, quia est duplex subalternatio: vna omnium cęlestium corporum ab ipso primo mobili in quantum ab ipso mouentur, & alia inter seipsa, scilicet quòd cęlum, quod est inferius, est
B superalternatiuum quantum ad causalitatem illis, qui supra sunt, vt Luna ad Mercurium, & omnes alios, & Mercurius ad Venerem, & omnes superiores: & hoc est, quia ab eis immediate mouentur secundum motum raptus, vt declaratum est.

Epilogus quæst. 46.

Secunda superalternatio corporum cœlestium.

QVAESTIO. LII.

SECVNDVM, in quo subalternabantur corpora cęlestia, est in luce: nam sicut vnum corpus cęleste adiuuat alterum ad causalitatem mouendo ipsum, & postea per motum ipsum corpus cęleste operatur:
C ita per lucem, quia lux est mater caloris: & per calorem corpora cœlestia in hæc inferiora operantur, patent hæc primum, quia ideo sol tantum calefacit hęc inferiora, quia tantum lucidus est: nam luna cùm toto hemisphęrio cęli stellati, & cũm cœteris planetis, non possunt calefacere per noctem ista inferiora, sicut sol calefacit per diẽ: hoc autem est, quia lucidior est sol omnibus astris, quæ per calorem operentur in ista inferiora, & patet, quia ideo sol magis operatur, qa effectiue calidior est cęteris. Nã naturaliter ex humore commixtis omnia fiunt, vt ait Ouidius Metamorp. lib. primo tractans de diluuio deucalionis, & generatione Phitonis serpentis. Et ob hoc cùm loquimur de causalitate corporum cęlestium, ipsum solẽ solum no
D minamus, tanquam ipse totam actionẽ habeat, sic patet in 2. Physic. cùm dicitur: Sol, & homo generant hominem. Non solùm sol & homo, sed cum cœteris astris, & ipso homine generãt hominem, excellẽtia tñ solis ad alios planetas in sola luce est, & corporis magnitudine: nam nullum corpus planetæ tantum est sicut solis corpus, sed hoc ad causalitatem modicum referebat, nisi esset magnitudo lucis, quia quilibet planeticus orbis maior est, quasi incomparabiliter corpore solis: tñ orbis modicum valde influit propter lucis paruitatẽ, & partium raritatẽ, quantum aũt ad istã lucem est subalternatio in causalitatis vniuersalitate. nã illud corpus qđ alteri influxerit claritatẽ (cùm ipsa sit principium influendi) erit cã vniuersalior altero cęlo, cui
E lucem influit: in hoc ãt cùm sol sit corpus habens magis de luce in toto cęlo: necesse est altera corpora cęlestia ei subalternari: nã cęteris corporibus cęlestib⁹ sol lucem cõmunicat. Qđ patet in Luna: quia ei dat lucẽ: & cũ cõtingit eam totã subintrare vmbrã terræ, obtenebrat, & fit eclypsis. Patet ẽt hoc in ipso eclypsi solari: nã cũ luna supponitur soli, pars inferior lunæ nigra apparet, quia non illuminatur a sole: & sicut luna lucem a sole recipit, ita & cætera astra, quia radij solis diriguntur ad oẽm differentiam positionis: cũ sit sol corpus sphericum, sed non videtur in aliis ita clare, vt in Luna: nam Luna eo, quòd est infra solem, & in parte inferiori cœlorum subintrat vmbram terræ, & causatur eclypsis, vbi plane patet, quod lucẽ, quam

ante habebat, a se non habebat sed a sole. Alia autem astra sunt in partibus superioribus.s. in cęlis supra solē, quemadmodum cęlum stellatum, & Saturnus, Iupiter,& Mars. Isti autem non possunt eclypsari, quia vmbra terrę non accedit ad eos. Etiam quia non accedūt sub sole, vt supponantur ei,& eclypsent eum, appareāt que defectus eorū sicut apparet defectus lunę in eclypsatione solis: astra autem, quę infra solem sunt.s. Venus,& Mercurius nō eclypsantur, quia non subintrat vmbram terræ,& in hoc non poterit patere defectus eorum: si autem in eclypsi solis subiiciantur soli, vel aliàs, quia sunt circa solem, latent intra piramidem radiosam, vel potius columnam: & postea clauduntur radij,& non videtur defectus eorum: de luna autem quia est in parte inferiori non fit idem, quia luna cùm a radiis occultetur, vel tota, vel in parte, quia ipsa nobis propinquior est, vmbra pyramidalis non clauditur vsque ad terram, ideo videtur eius defectus. De aliis autem stellis fixis, aut planetis aliquo modo tamen videri potest, ꝙ lumen a sole recipiant. & hoc prodit scintillatio stellarum: quia stellę sunt tāquam corpora specularia bene tersa: sicut ergo nunc cùm in corporibus specularibus istis inferioribus bene tersis radij solares impingunt, resiliunt, & fit scintillatio: quod nō contingit in corporibus non bene tersis, sicut in terra aut rudibus lapidibus. de hoc patet in tertio lib. perspectiuę communis propositione 17. Est ergo hęc secunda subalternatio corporum cęlestium inter se quantū ad influentiam lucis,& s'm hanc omnia corpora cęlestia subalternātur soli pręter cęlum illud empyreum, quod nec mobile, nec visibile est. Et si dicas: non videtur, ꝙ omnia corpora cęlestia possunt subalternari soli: nam supra dicebamus, ꝙ omnia subalternabantur primo mobili, deinde ꝙ inferiora subalternabātur superioribus. Et sic sol subalternabatur primo mobili, deinde cęlo stellato,& Saturno, Ioui, atq; Marti: quomodo ergo subalternabuntur rursus isti cęli ipsi soli? Respondetur, ꝙ non est inconueniens, ꝙ idem subalternetur alicui, & subalternet ipsum. non quidem in prædicatione locuta, sed in causalitate naturali· nā subalternatio causalitatis magis vniuersalis, aut min⁹ vniuersalis fit ex diuersis principiis agendi,& quia contingit solem secundum vnum principium agēdi.s. s'm lucem influere in omnia corpora cęlestia, erunt omnia sibi subalternata s'm lucem: & quia contingit secundum motū alia corpora in ipsum agere, quia mouent eum motu raptus, vt supra declaratū est, ergo non repugnat eadem respectu sui ipsorum subalternare, & subalternari: patet ergo ex omnibus supra positis de modo subalternationis corporum cęlestium, quantū ad causalitatem, siue secūdum motum, siue s'm lucē. Post causas vniuersales, quę sunt cęli, ponūtur alię causę, quę sunt angeli: nam sic dicebamus, ꝙ cęli inter se subalternantur quantum ad motum, quia vnum moueretur ab altero, ita omnes cęli subalternantur angelis, tanquam causis vniuersalibus, quia ipsi mouēt omnes cęlos, & nō solùm sunt causa motus naturalis, sed etiam motus raptus· nam, vt supra declaratum fuit, angeli mouēt omnes cęlos motu naturali.s. quilibet angelus vnum cęlum. Et quia motus raptus causatur in omnibus cęlis ex virtute corporis primi mobilis, quia ipsum immediate mouet cęlum stellatum, & cęlum stellatum mouet Saturnum, & sic de cęteris vsque ad Lunam: nam vsque illuc continuatur virtus impetus eius deriuando per media: iste autem motus, quo primū mobile rapit secum alios orbes est ei naturalis, & fit ab angelo, sicut cęteri. Ergo ipse angelus etiam est mouens motu raptus non immediatè, sed mediante primo mobili, quod mouet per contactum impellendo: & consequenter alij orbes ad inuicem se expellūt,

Astra quæ sunt supra solem eclypsari non possunt.

Oĩa corpora cęlestia soli subalternantur: quantū ad lucem pręter cęlum empireū.

Obiect.

Responsi.

Post causas vniuersales, quæ sunt cœli ponuntur angeli, qui etiam causæ vniuersales sunt.

F scilicet superiores impellunt inferiores. Post angelos causa vniuersalior est, quę est simpliciter prima, & influens in omnia.s. Deus: nam Deus mouet angelos ad mouendum corpora cęlestia, vt supra declaratum est: licèt in hoc erat quędam differentia, quia Philosoph⁹ dicebat, ꝙ angeli mouebant cęlos, & mouebantur ad hoc à Deo in ratione amati,& desiderati.i. ĩ ratione finis, quem concupiscimus: nos aūt non solùm in ratione finis fieri dicimus, sed etiam in ratione efficientis. Et hoc dupliciter. Primò quia efficit influendo.s. ꝙ si non influeret Deus in angelis conseruando esse eorū, non solùm non crearent, sed etiam non essent. & in hac influentia dat eis virtutem influendi.s. mouendo corpora cęlestia. Secundò mouet eos effectiuè, quia G Deus mandauit eis tanquā creaturis suis rationalibus, & capacibus præcepti, ꝙ mouerent orbes cęlicos, & ipsi ad mandatum eius mouent. Ecce ergo breuiter causarum naturalium catenata cōnexio. Primò est ipsa causa particularis.s. iste homo ad gignendum hominem,& iste asinus ad gignendū asinum,& sic de aliis, & ista non est causa vniuersalis, cū non agat ad oēm generationem. Deinde sunt qualitates elementales existentes in loco generationis: tertiò est Luna: deinde angelus mouens cęlum Lunę, deinde Mercurius, & post angelus mouens Mercuriū, post Venus, & deinde angelus mouēs cęlū Veneris, deinde Sol,& post angelus mouens cęlum Solis, deinde Mars,& post angelus mouens cęlū martis: post est Iuppiter, deinde angelus mouens cęlū Iouis, deinde Saturnus,& post angel⁹ H mouens Saturnū: deinde cęlū stellatū, & post angelus cęli stellati, deinde cęlū primi mobilis, & post angelus fortis, qui mouet cęlum illud,& est origo quasi totius motus cęli.

An cęlum empyreum influat in hęc inferiora.

QVAESTIO. LIII.

CAELVM autem empyreum quidam theologi ponunt influere in hęc inferiora. Sed non multū videtur. Primò quia omnis influentia fit per motum, & lucem: per motum namque: nam si corpora cęlestia nō mouerentur, generatio nulla sequeretur, dato ꝙ essent multa luminaria sicut sol, quia vt supra declaratum est, generationes fiunt per alterationes, & corruptiones, hæc aūt pręsupponunt contrarietates, si aūt corpora cęlestia non mouerentur, dato ꝙ illuminarēt hęc inferiora,& calefacerent radiis suis: quia tñ semp eadem loca calefacerent, & eodem modo, ergo nunquam esset ibi contrarietas, nec consequenter generatio. In cęlo aūt empyreo motus nullus est, quia est ad quietē spirituum beatorum, & corporum: non ergo cōpetebat ei motus: cū aliqua corpora beata ibi nunc sint, sicut est Corpus Domini nostri Iesu, quoniā ad cęlos ascendit, & corpus beatissimę Virginis, vt piè creditur. Hęc autem non conueniebat moueri, sed in K summa tranquilitate manere tam animę, quàm corporis, quia vna sine altera perfectè non fit. Item probatur, quia ad influendum non solùm requiritur motus, sed etiam lux: nam dato, quòd ipsi orbes planetici moueantur, influentia a solo planeta est,& hoc quia in corporibus orbium valde pauca lux est, & si aliqua est, non potest agere in hæc inferiora propter raritatē partium orbis ipsius. In cęlo empyreo hoc quidē est: quia si lux aliqua est tamen videbitur esse modica, vel saltem non potens influere. Etiam dato, quòd multa lux esset, non potens esset influere propter disiunctionem siue raritatem partium, quia non est illud cœlum grossius aliis. Item quia sicut aliqui cęli facti sunt ad influendum in ista inferiora, &

Prima ratio, ꝙ non.

Cęlũ empyreũ non mouetur: sed est ad quietē spirituũ beatorum.

Secunda.

Tertia.

I

& conseruãdum generationem dum homo est in via, & nondum natura est perfecta vltimatè, ita debuit fieri aliud cęlum ad conseruationem naturę humanę iã perfectę: & illud cęlum non quidem est ad influentiam, sed ad solam electorum continentiam: nam sicut isti cęli inferiores poterant continere beatos, & tamen non continent, sed solùm seruiunt ad influendum in inferiora: ita cęlum empyreum licèt potuisset fieri ad influendum, & continendum: non tamen debuit fieri ad influendum, vt excellentius esset, quod conseruaret in patria, quàm quod generaret, & cõseruaret in via. Item quia operatio Dei est, & operatio naturæ, cùm operatio naturæ per ipsum Deũ sit: sed sic est, ꝙ natura fecit vnũ ad vnũ, & nõ vnũ ad plura, sicut ars, quæ facit vnum ad plura propter indigentiam, vt gladium delphycũ pro paupere, vt ait Arist. 1. Politic. cap. 1. ergo Deus solùm aget vnum ad vnum: sed cœlum Empyreum factum est ad continentiam beatorum, ergo non debebat fieri ad influentiam. Item q̃ñcunq; natura aliquid producit ad efficiẽdum aliquid, dat ei omnes dispositiones necessarias ad id, quod fieri debet, cùm natura non deficiat in necessarijs: sed ad influendum in hæc inferiora requiruntur duo, scilicet quòd sit lucidum, & quòd moueatur, vt supra dictum est, & nihil horum est in cœlo Empyreo, ergo cęlum Empyreum non influit in hæc inferiora. Item substantiæ spirituales per se non possunt influere in substãtias corporales, nisi fortè sint tales, quæ totam contineant naturam in potentia: sicut Deus licèt sit purè spiritus, potest influere in omnia, licèt nõ influat per motum, sicut supra ꝓbatum est, sed causando subito in aliquo aliquam perfectionem, sicut in istanti creat. Alij autẽ spiritus, sicut angeli, & dæmones non possunt per se influere in substantias corporales, cùm nullam virtutem corporalem contineant, de quo diximus supra septimo capitulo: sed agunt in inferiora per aliquas naturales qualitates applicando naturalia actiua passiuis, & videntur facere mirabilia, cùm tamen nihil ipsi faciãt: dato quòd id quod videtur verum sit: nam illud natura efficit: cęlum autem empyreum, licèt corpus sit, ideo non est totaliter spirituale: tamen est quasi spirituale, quia non est de materia aliorum cęlorum: imò non dicitur esse de materia, & sic illud est sexta essentia: quod autem de materia non est, non conuenit cum rebus materiatis in natura quouismodo: ideo actio illius esset talis, quæ nullo modo ageret ad creationem alicuius rei in istis elementatis: sicut actio intellectus angelici aut voluntatis nihil agit ad creationem istorum inferiorum per se. Quòd autem dicitur de spiritibus non potentibus aliquid influere, verũ est, si ponantur vt causę effectiuæ solum, secus autem si ponantur vt causæ formales, quia causa formalis propter intimiorem vnionem, quam habet ad id cui⁹ est forma: potest influere in id, cuius est forma operando, & efficiendo diuersa, & ad hoc habet in corpore ipso qualitates subseruientes actibus suis. Concluditur ergo, quòd cęlum empyreum, non influat in res naturales: ergo in ordinatione subalternatarum causarum naturalium non debet poni cęlum empyreum, sed post angelum fortem mouentem primum mobile, immediate sequitur Deus, qui est principium, & finis naturæ. Alij autem angeli, qui non sunt mouentes istos orbes, non sunt causæ naturales, nec possunt aliquid influere in corpora, possunt tamen spiritus influere in alterutrum, scilicet vnus angelus in alterũ purgando, perficiendo, & illuminando, qui sunt actus hierarchici, vt declarat Dionysi. in libro de Angelica hierarchia.

Cęlũ em- pyreũ nõ est de ma- teria alio- rũ cęlo- rũ nec de [illegible]

Reddit ad quæst. 43. vnde digressus est de concatenatione causarum.

QVAESTIO. LIIII.

A NVNC ergo posita concatenatione causarum naturalium in toto ordine suo, redeundũ est ad exẽpla conclusionis huius, scilicet quòd si Deus nihil augeret de virtute influendi, si influeret eo modo, quo nunc influit, & auferretur vna causa de concatenatione naturali causarum, multa, quæ nunc fiunt impossibile esset gignere aut fieri. Et patet, si debeat generari homo, tollatur causa particularis, quæ est iste homo gignens, & est prima in concatenatione causarum ascendendo: dato quòd operaretur virtus loci conseruãs & corpora cęlestia, & angeli eorũ mouendo, & influẽdo, & Deus operaretur solũ ſm illã virtutem, ſm quã nũc influit, impossibile esset gigni hominẽ, quia null⁹ homo, qui est causa particularis ibi aliquid ageret. Etiã dato, ꝙ homo particularis ageret ad generationẽ quãtũ posset vacando coitui, & tñ non esset causalitas causę primę, vniuersalis. s. virtutes elementales existentes in loco conuenientes ad generationem, dato quòd influerent omnia corpora cęlestia, & angeli eorum, & ipse Deus: tamen non fieret generatio, quia deficiebat concatenatio causarum, & ad hoc reducitur: vt si quis coeat in loco frigidissimo excessiuè, vt sub altero polorum mundi vel prope. Reducitur etiam excessiua caliditas faciens euaporare virtutem seminis, quia tunc impossibilis est generatio, vt supra declarauimus. Ad hoc etiam reducitur, cùm quis accipit talem cibũ, per quem generare nõ potest dato quòd, semen effundat: quia qualitas illius alimenti repugnat generationi. Etiam deficiet generatio, si deficiat operatio lunę, & angeli eius, qui requiritur in formando fętu. & sic si sol obscuretur, ita quòd nullam lucem effundit, cùm alia corpora cęlestia mendicent virtutem lucis, & caloris a sole: necesse est vt cętera luce deficiant: & non poterunt operari cùm operatio sit per lucem causando calorem, & non solùm si sol obscuretur, sed etiam si stet immotus cum toto orbe suo, & omnes alię causę concurrãt cum ipso Deo, non poterunt gignere hominẽ: nam sole non agente, non solũ priuabitur actio eius, quæ est pręcipua in generatione hominis, cũ dicatur: sol & homo generant hominem, vt patet in secundo Physic. sed actio omnium inferiorum orbium, quia omnes mouentur ab orbe solis, quantum ad motum raptus: cùm ipse tangat cęlum Veneris, & cęlum Veneris tangat cęlum Mercurij, & cęlum Mercurij tãgat cęlum Lunę. Si autem cęlum Solis staret, cùm mot⁹ raptus omnium orbium dicatur esse a primo mobili, & omnis influentia fit per contactum, & medium. si virtus primi mobilis non moueret cęlũ solis, non posset deriuare virtutem suam in res alias, & in cęlos inferiores mouendo illos rapiendo, & sic de oĩbus aliis. Fũdamentũ huius est duplex. Primũ quia sicut causa particularis se habet ad effectum suũ particularẽ, quia cũ producit, & nisi ipsa ageret nõ causaret effectus, quia ipsa est cã eius: ita quęlibet alia causa vniuersalis habet cãm sub se, quę nõ est tã vniuersalis, & tenet eã sicut effectus: nã sicut iste hõ particularis influit virtutẽ suam generãdo hoĩem, ita natura loci influit in ipsũ hoĩem particularẽ gignentẽ, & ita corpora cęlestia influũt in corpora elemẽtalia, quę sunt locus generationis naturaliũ rerũ, & influit Mercurius ĩ Lunã, & Ven⁹ in Mercuriũ, & sic consequẽter de aliis: nã sicut in dialecticis ponimus speciẽ specialissimã, quę ita est species, ꝙ nũquã est genus, & ponimus genera generalissima, q̃ ita sunt genera, ꝙ non sunt species: & genera subalterna, quæ sunt species, & genera ad aliud, & aliud sumpta:

Causa vniuersalis cõparatur ad causam mi-n⁹ vniuersalem tanquam causa ad effectum.

vt ait Porphyrius in Isagogis suis: ita in naturali concatenatione causarum quidam sunt effectus, qui ita sunt effectus, quòd nullo modo sunt causæ: sicut ipsę res, quæ fiunt, & quædam sunt ita causę, quòd nullo modo sunt effectus, quod est in sola prima causa vltima in concatenatione naturalis causalitatis: intermedia aūt sunt sicut genera subalterna: nam sicut genus subalternū respectu alicuius vniuersalioris est species, & respectu alicuius inferioris est genus: ita quælibet causa respectu alicuius causę vniuersalioris est effectus, quia illa causa vniuersalior realiter influit in eā sicut causa in effectum, ideo sicut deficiēte causa particulari, necesse est deficere ipsum effectum: ita deficiente vna causa vniuersali, necesse est deficere omnes causas vniuersales inferiores. Secundum fundamentum est, quia in concatenatione naturali causarū virtus tota influendi deriuatur ab vno, scilicet ab ipso principio naturę continente eminenter omnem perfectionem: ista autem influētia est quasi aqueductus, a quo propriè nomen accepit ab influendo: sicut ergo via, quæ ductu vel alueo continuato, per quē aqua defluit ab vno originario loco, si aliud medium de aqueductu auferatur, quantumcunque cęteræ partes continuentur, si alicubi discontinuum est: non poterit continuari fluxui aquæ, sed aliorsum deuiabit: ita cùm a prima causa, idest a Deo influat tota virtus naturæ in angelos mouentes, & ab angelis in ipsa coniuncta sibi cęlestia corpora, si aliquod cęleste corpus, vel aliqua alia causa concatenationis huius defecerit, non poterit continuari virtus influentię, & tollentur generationes, & sic est de catena rupto vno nodo, & de magno fune secta, vel fracta aliqua parte intermedia.

In concatenatione naturali causarum virtus tota influēdi causat ab vno.

An in concatenatione causaram deficiente aliqua ex causis, sit possibile aliquid gigni in illa specie.

QVAESTIO. LV.

2. conclus. principalis in materia de concatenatione causarū tacta supra quæst. 43.

SECVNDA conclusio sit in hoc, qnòd in concatenatione causarū stante hypothesi, scilicet ꝙ Deus non augeat, nec minuat suam influentiam, & deficiat causa particularis, impossibile est aliquid gigni in illa specie cuius est causa particularis, & si deficiat aliqua causa vniuersalis qualiscunque illa sit, aut quantumcunque particularis, necesse est deficere omnem generationem. Patet hoc, nam causa particularis est indiuiduum alicuius speciei rei generabilis, & corruptibilis: ideo virtutem suā influxiuam solùm dirigere potest ad res illius speciei, cùm hoc solùm continuat in virtute, si ergo cesset influētia illius causę particularis, cùm non possit continuari virtus influendi a causis superioribus, dempta illa causa vltima, sicut supra dicebatur, non poterit virtus superiorum causarum continuari illi speciei, & sic in illa specie necesse est deficere generationem. Secunda pars patet, scilicet quòd si aliqua causa vniuersalis de concatenatione deficiat, necesse est deficere generationem: vt si ponatur, quòd nō influat sol cū ipse potissime agat ad generationes & corruptiones, deficiet generatio, & corruptio: maximè quia eo deficiente omnes inferiores orbes cessarent influere, cùm non posset deriuari virtus influentiæ primæ in ipsos discontinuato ordine: quia fuit ablatum medium, scilicet solis orbis cùm nō moueatur, & non cōtinuabitur motus raptus primi mobilis per ipsum ad alios orbes: & non solū si auferatur influentia solis, quę est multum vniuersalis, sed etiam ablata prima causa vniuersali, quæ est conueniens qualitas elementalis in loco generationis, non fiet vlla generatio: vt frigiditas temperatissima loci est qualitas ele-

Si aliqua causa vniuersalis deficiat de cō catenatione naturę necessariū est cessare omnē generationē.

F mentalis loci, quia tamen non conuenit generationibus cùm omnes fiant ex contemperato calido & humido, non fiet vlla generatio, sicut diximus sub polis mundi, vbi nihil omnino gignitur nisi per accidens. s. de homine viuo, quòd efficiatur cadauer. Et isto modo cessabit post diem iudicij generatio, & corruptio in his inferioribus: quia tollentur causę medię. s. celorum influentiæ, erunt namque tunc cęli immoti.

An in causis concatenatis prima causa possit influere sine secunda.

QVAESTIO. LVI.

3. cōclus. de causarū concatenatione tacta sup. q. 43.

G SIT tertia conclusio, quòd in cōcatenatione causarum naturalium prima causa interdum influit sine deriuatione virtutis per materiam. Pro quo sciendum quòd Deus, qui prima causa est, vt omnibus cognitū est, dupliciter agit. Vno modo agit (etiam si improprie dicamus) ad intra, idest intra essentiam diuinam: & hic non est aliqua causalitas, nec productio, aut factio, sed nec influentia, aut concatenatio, sed vna persona gignit alteram, & duæ spirant vnam. Et quantum ad hoc non dicitur ipsa deitas prima causa, nec secunda, nec tertia, imò nec causa, quia ipsa nec gignit, nec gignitur, nec spirat, nec spiratur: quia ista sunt prędicata notionalia competentia personis solis. Alia namque fit prędicatio de essentialibus, alia de no-H tonalibus. Pater autem, & filius, & spiritussanctus habent istos actus notionales, licèt non proprie vocātur actus. Adhuc tamen nec hic aliqua persona est prima causa, aut secunda, quia in diuinis ad intra tollitur omnis causalitas, & factio, & cętera quæ dicunt maiorē, & minorem perfectionem: cùm in Deo omnia sint coęqualia. Alia actio Dei, quæ vocatur actio, est ad extra, & ista est duplex. Quædam est ad conseruationem vniuersi, & regulationem eius: alia est ad quasdam demonstrationes bonitatis, & potestatis eius, & quasdam necessitates. Quantum ad istam secundam operationem, quæ est ad demōstrationem bonitatis, & potestatis suę, & ad quasdā necessitates nostras, ipse est causa, sed non influit per concatenationem cau-I sarum, sicut est in operatione miraculorum, quæ interdum fiunt ab ipso per se, vtpote, quia sunt infinitæ potentię: vt suscitare mortuos, & illuminare cęcos, & conuertere substantiam panis, & vini in verum Corpus Christi. Nam hæc nullo ministerio indigent: cū per nullam rem tanquam per ministerium diuinę voluntatis fieri possint: sed per ipsum solùm: quia potētia infinita, quæ requiritur in his faciēdis, nulli creaturæ cōmunicari potest: aliqua autem alia facit per aliquam aliam creaturam, non tamen per concatenationem causarum naturalium, sicut portare Abacuc per capillum verticis de Iudea in Babylonem, & iterum ducere in Iudeam, vt patet Danie. 15. cap. nam hoc angelus Dei fecit. Sic etiam miracula facta in Aegyptio-K rum punitione, & liberatione Hebręorum: & in hoc quòd plueret manna, & sic de cęteris: nā non influebat hic Deus sicut ad generationem hominis, & equi per concatenationem mediam omnium causarum. Et ista est ratio, quare illa non vocantur naturalia, qa naturale est, quod a virtute primi agentis per concatenationem omniū causarum influentium descendit. Ista autem non habent omnes causas naturales, sed solam diuinam voluntatem, interdum solam, & interdum cum angelico ministerio. Alia operatio Dei est, qua ipse tanquam prima causa, & origo totius virtutis rerum influit ad generationem, & conseruationem omnium rerum naturalium, & in hac actione nō deriuat immediate virtutē suā in res ipsas: sed

In operatione illa qua Deus miracula facit ad demōstrationem bonitatis suę & potestatis non operatur per concatenationem naturæ.

Quare miracula nō dicuntur hic naturalia.

sed obseruat totam concatenationem, vt virtus sua deriuetur ad res per varia media, & susceptiua: & in hoc vocatur Deus causa naturalis, quantum ad alia autem semper est supernaturalis: & in hac deriuatione virtutis ad causandas, & perficiēdas res naturales interdum totam virtutem complectiuam rei generandę deriuat per concatenatas sibi causas: interdum autem non. Quòd autem aliqua res sit perfecta, est per suam primam perfectionem, siue primum actum, quæ est forma substantialis: ideo donec adueniat forma substantialis, res non est perfecta; imò nec est, cùm forma sit actus, & substantialiter actuet .i. det esse substantiale. Ideo est duplex influentia: quædam quæ est ad dispositionem materiæ, quæ sine virtute omnium naturalium causarum non fit. Alia est ad perfectionem rei dispositæ, & cùm possit res perfici per vnicam influentiam continuatam, scilicet quòd perfectio substantialis adueniens, non excedat naturam dispositionū causatarum per eadem disponentem influentiam influit prima causa totam virtutem per concatenatas causas, & sic est in generatione omnium rerum naturalium præterquàm in homine, quia in illis dicimus esse formas materiales, scilicet conuenientes dispositionibus inductis in materia, & potest educi de virtute materię, sine potentia factis prioribus dispositionibus, & sic eadem influentia, qua materia disponitur, forma gignitur, quia ipsa educitur factis præcedentibus dispositionibus, nulla alia actione cōcurrente ad eductionem formæ. Et non oportet (sicut quidam volebant) ponere tunc datorem formarum, quia cùm ipsa forma materialis non excedat perfectionem dispositionum causatarum in materia, ipsa educetur per se, idest nullo agente: si autem poneretur dator formarum, oporteret dicere, quòd illa forma data ab illo excederet virtutem dispositionum causatarum in materia: ita quòd factis illis dispositionibus, adhuc non esset necesse animam sequi, nisi dator formarum eam daret. Sed dicendum est iuxta sententiam Aristotelis, quòd formæ materiales educuntur de potentia materiæ, idest quòd materia est in potentia naturali ad omnem formam: & potest de ea educi: quòd autem postea ipsa disponatur, est reducere eam ad actū, idest id quod erat in ea in potentia facere esse in actu: & non est putandum, quòd per influentiam causarum naturalium super materiam ipsa efficiatur in potentia ad formam, ita ꝙ ante non extitisset in potentia ad formam: nam si materia non esset in potentia ad formam: impossibile est, quòd per aliquam posteriorem actionem, sit in potentia ad formam.

Quid sit materiam esse in potentia ad formam.

QVAESTIO. LVII.

QVID autem est materiam esse in potentia ad formam? Respondetur, quòd non est materiam habere formam latentem, & postea per actiones influentium corporum apparere, nam ista non est generatio: tamen ipsa forma quando existit, quia ipsa est actus substantialis, necesse est, vt substantialiter actuet id, in quo est. Apparere autem, vel non apparere, nihil est de esse, vel non esse. Et istum modum secuti sunt, qui posuerunt Chaos, scilicet Anaxagoras, & Anaximander ponentes in quolibet omnia esse, scilicet in homīe esse infinitas partes capræ, & infinitas partes auri, & argēti, & lapidis, & ignis, & cuiuslibet alterius rei. Aliter enim dicebant non posse ex hominis corpore fieri capram, aut ferrum, aut argentum, vel terra, cuius contrarium experimur, & quia omnium Phylosophantium hæc fuit vna sententia, ꝙ quodlibet quod fieret, fieret ex ente: necessarium putabant ad generationem ferri, vel auri de homine, ponere in homine partes ferri, & auri, & sic de alijs rebus. Et cùm dicebatur istis, si in qualibet re sunt partes infinitæ cuiuslibet rei, quare non apparent in homine partes auri, & argenti, & lapidis? respondebant, quòd ideo non apparebant, quia erant valde paruæ, scilicet indiuisibiles. Et quando arguebatur cōtra eos: si in qualibet re sunt infinitæ partes auri, & infinitæ partes argenti, & ligni, atque cuiuslibet rei, & vnum infinitum non sit maius alio, non erat ratio, quare magis vocaretur illud indiuiduum aurum, quàm asinus, aut homo, quia tot partes auri, sicut asini, & sicut hominis ibi erant. Responderi poterat ad hoc, quòd quantum ad numerum, nō erant plures partes auri, vel argenti in homine, quàm partes hominis, quia cuiuslibet rei erant infinitæ partes, sed quantum ad quantitatem cōtinuam erant maiores. Sicut dicimus, quòd tot partes sunt eiusdem ꝓportionis in grano milij, sicut in cęlo, sed non sunt tot partes eiusdem quantitatis. Fundamentum autem est, quòd quodlibet continuum quantuncunque paruum, est diuisibile in infinitum, partes autem eiusdē quantitatis, non reperientur ęquales: nam si diuidatur cęlum per spatia pedalia reperientur multa pedalia in cœlo: in grano autem milij, vel auri non reperietur, nec vnum pedale: ita in qualibet re licèt essent infinitę partes auri, & argenti, & hominis, tamen non erat ille aurum, & argentum, & homo: sed denominabatur ab eo cuius partes erant maiores. Et sic dicebant, quòd in rerum natura nihil erat, quod esset sincere homo, idest purè homo, vel purè lapis, & sic in accidentibus, nihil erat purè album, aut purè nigrum, sed quodlibet habebat partes aliarum rerum admixtas, & nigredinem continere partes albedinis, & rubedinis, & albedinem continere partes nigredinis. Isti autem nihil dicunt generari, aut corrumpi, & in hoc propriè loquuntur: si foret verum eorum præsuppositum, sed dicebant congregationem, & segregationem, scilicet quòd congregatio homogeneorum erat generatio, & segregatio homogeneorum erat corruptio, scilicet quòd in qualibet re sunt infinitæ partes omnium aliarum rerum: tunc autem dicitur congregatio homogeneorum, cùm coniungunt partes eiusdem speciei, vt partes hominis, & caprę, & sic de alijs, cùm ergo cōgregabātur partes hominis fiebat homo, cùm autem mediabant Etherogenea, idest partes alterius rei, vt partes capræ, & leonis, aut lapidis corrumpebatur hō. Nec tamen erat putandum, quòd isti vocarent cōgregationem homogeneorum generationem, ita quòd ad hoc, ꝙ appareret homo, aut fieret, oportebat congregari pure omnia homogenea, idest quòd omnes partes essent partes hominis: nam tunc non essent infinitæ partes cuiuslibet rei, in qualibet re, sed quælibet res esset sola habens partes suæ naturæ, & tolleretur sic Chaos, maximè cùm ipsi dicant, quòd nihil est sincere homo, idest nihil est, qđ sit purè homo, aut purè capra, & sic de alijs rebus, sed quodlibet habet alterum secum admixtum. Sed vocabant ipsi cōgregationem homogeneorum, qñ in aliqua re plura coniūgebātur de partibus hominis, quàm de partibus capræ, idest ꝙ maiores partes hominis ibi essent, q̄ aliarum rerum, & tunc erat homo, & sic fiebat capiti per cōgregationem homogeneorum, & quælibet alia res. Segregatio autem homogeneorum, quæ vocatur corruptio, non erat, quòd ab aliqua re tollerentur omnes partes homogeneę .i. ꝙ si aliquis deberet desinere esse, ꝙ deberem oēs partes hominis auferri ab eo: nam nunquā hoc poterat fieri ſm eorum positionem, quia tunc daretur, ꝙ illa res, q̄ gigneret per hominis corruptionē, nihil habebat de partibus hominis, qđ ipsi nolebant.

Qualiter ponentes Chaos respondebāt ad argu. de infinitate partium.

Apud ponētes Chaos, nō erat ꝓpriè generatio, & corruptio.

Voca-

Vocabant ergo segregationem, quando plura Etherogeneæ, scilicet maioris quantitatis mediabant inter homogenea, vt si inter partes hominis, quæ sunt homogeneæ inciperēt mediare maiores partes asini, aut lapidis, quæ vocantur Etherogeneę respectu partium hominis, licèt in se sint homogeneę, sicut partes hominis. Huius opinionis auctor Anaximander fuit, quem Anaxagoras secutus est, & hunc secutus fuit Empedocles, licèt aliqualiter diuersificauerit, quia isti posuerunt Chaos fuisse æternum, & semper manere Chaos. Empedocles autem posuit fieri mutationem, quia interdum dicebat corrumpi Chaos, & gigni quatuor elementa, & interdum corrumpi quatuor elementa, & gigni Chaos. Et non dixit quid foret principium alterius, an Chaos principium elementorum, an elementa principia Chaos, illi autem ponebant Chaos esse primum simpliciter, & ante omnes res, & ante cœlos, & terras, & omnia. De hoc Ouidius Metamor. lib. 1. in principio, dicens:

Anaximāder primª Chaos po suit.

Ante mare, & terras, & quod tegit omnia, cœlum.
Vnus erat toto naturæ vultus in orbe.
Quem dixere Chaos, rudis, indigestaque moles.
Nec quidquam nisi pondus iners, congestaque eodem.
Non bene iunctarum discordia semina rerum.

Ista tamen dicta Ouidij de Chaos magis consonant productioni materiæ primæ, & factioni rerum ex materia illa, quàm huic Chaos quod isti stulti ponunt: nā si totum illud principium primi libri Metamor. legatur, & inspiciatur, nescio in quo discrepet à positione catholica, nisi quia non ponit materiam esse creatam, sicut nos asserimus. Et multum differt positio Empedoclis à positione illorum duorum, quia illi nulla elementa ponebāt esse, nec fieri hominem, aut aliquam aliam rem ex elementis, sed dicunt hominem fieri ex partibus hominis existētibus actualiter in qualibet re, & ferrum ex partibus ferri existentibus in qualibet re. Et sicut nos ponimus materiam primam esse principium simpliciter, nec fieri ex aliquo altero, ita ipsi ponunt istas partes rerum existentes in Chaos, & sic omnes partes rerum sunt æquè primæ, cùm non ex alijs, nec ex alterutris, sed omnia ex ipsis erāt, quæ sunt tres conditiones primorum principiorū, vt declarat Arist. circa medium primi Physi. in capit. 7. tex. 41. & sic ista positio multum irrationabilis est. Empedocles autem adhuc rationabilius loquebatur: ideo non est ipse propriè computandus inter eos, qui ponunt Chaos: nam Empedocles generationem, & corruptionem verè concedit, sicut & nos: nam non ponit latere in Chaos partes hominis, aut capræ, aut alterius rei, quæ actu existerent, sed elementa solū, & deinde eductis elementis à Chaos, non manebat Chaos, & ex illis elementis fiebant transmutationes, & generationes rerum elementarum, & corruptiones. Corruptis autem rebus, in elementa poterant conuerti. Rursus elementa in Chaos, & sic non vocabat Empedocles Chaos mixtionem omnium partium rerum confusam atque indistinctam, sicut Anaxagoras, & Anaximander, nec dicebat in homine latere partes auri, & argenti, & lapidis, sed esse purè hominem, & purè capram, & purè album, & purè nigrum, & omnia alia dicit hic secundum quòd Aristo. præter hoc, ꝙ ponit elementa fieri ex Chaos, & rursus Chaos ex elementis, nihil enim aliud vocat Chaos, nisi confusam, & indistinctam elementorum commixtionem: ita vt non videatur quid sit terra, aut aqua, ignis, vel aer, sed sit totus vnus vultus naturæ, vt ait Ouidius Metamor. lib. 1. ita etiam quòd non sit ibi aliqua pars carnis, aut ossis, aut auri, vel argenti, sicut in Chaos Anaxagorę, & Anaximandri.

Qualiter Empedocles aggrigentinus Chaos ponebat, & qūo ab alijs differebat.

Rationabilius Empedocles siculus locutus fuit de Chaos, q̄ alij Chaos ponentes.

F Fieri autem elementa ex Chaos, nihil aliud est, quàm ex cōfusione illa procedere determinata quatuor elementa per diuinum intellectum separantem, vt dicebat Empedocles. Fieri autem Chaos ex elementis, nihil aliud est, quàm elementa separata, & manifesta redire ad illam confusionem. Et istam opinionem tenuerunt plures Poetarum, quia etiam ipse Empedocles Poeta fuit, vt testatur Horatius in Satyra ad Pisones in fine, cùm dicit.

Dicam, Siculique Poetæ
Narrabo interitum: Deus immortalis haberi
Dum cupit Empedocles: ardentem frigidus Aethnam
Insiluit: falsis liceat perire Poetis.

G Et hanc opin. tangit Lucanus in 1. lib. de Bello Iulij Cœsaris, & Pompei, & sæpe Seneca in Tragędijs: & qa Empedocles dicebat aliqn̄ ex elementis fieri Chaos, & ex Chaos fieri elementa, fatebatur nunc nullum esse Chaos, sed ipsa per se elementa. Timebant tamen Poetæ propter peccata hominum esse superuēturam confusionē illam, & cuncta reditura in Chaos. Et hoc exclamauit Lucanus in primo libro de Bello Iulij Cęsaris, & Pompei. Sed positio duorum prædictorum, scilicet Anaxagorę, & Anaxamādri irrationabilis est. Primò enim quia deficit in motiuo suo; ideo namque mouebantur ad ponendum Chaos quasi ex natura rerum, quia dicebant, quòd nulla res potest fieri ex non H ente, cùm hoc sit contra intentionem omnium Phylosophorum: licèt verum sit oppositum, ipsi tamen intelligere non valuerunt: & quia ipsi videbant fieri hominem ex asino, dicebant necesse esse ponere partes hominis in asino, & partes cuiuslibet alterius rei, cùm quælibet altera res ex asino fieri possit. Sed istud motiuum non est sufficiens, nam ipsi deficiunt hic nescientes distinguere de ente, putātes ens dici de solo ente in actu: ideo dicentes: si homo fit ex ente, quòd fiat ex partibus hominis, quę actualiter sunt partes hominis. Hoc namque licèt verum non sit simpliciter, scilicet quòd omne quod fit ex altero fit, tamen concesso hoc, non sequitur quod ipsi volunt: nam ens est duplex, scilicet ens in actu, & ens in potentia: quod au- I tem fit non fit ex eo, quod est totaliter, scilicet in actu secundum quòd in actu, quia tunc id quod est in actu secundum quòd in actu fieret recipiendo formam, quod includit contradictionem, nec rursus fieret ex non ente simpliciter, scilicet secundum quòd nō ens, sed ex eo quod aliquo modo est ens, & aliquo modo non ens, vt patet per Phylosophum circa finem primi Physicorum. Licèt ergo homo fiat ex asino, & non posset fieri ex non ente, tamen nō est necesse poni ibi partes hominis, quia fit ibi ex ente, & non ente, idest ex eo, quòd est in potentia homo, licèt in actu non sit homo. Responsiones etiam istorum ad obiecta non tenent. Primò enim quando respondent, quòd licèt in qualibet re sint partes infinitæ cuiuslibet alteriꝰ rei, K & tamen sunt indiuisibiles, & non videntur, non potest stare, quia tunc istæ partes non componerēt, quia corpus est ex partibus suis, sed corpus est diuisibile, ergo partes sunt diuisibiles. Nam vt ex non quantis non fit quantum, & ex non lineis non fit linea, & ex non corporibus non fit corpus: ita ex non diuisibilibus nūquam fiet aliquid diuisibile: corpora autem omnia diuisibilia sunt, ergo necesse est componi ex diuisibilibus, & nullo modo ex indiuisibilibus. Ad aliam responsionem, quando dicebatur, quòd licèt in qualibet re essent infinitæ partes alterius rei, tamen denominabatur ab illa, cuius partes maiores sunt, non potest stare: nam tunc sequeretur, quòd quælibet rȩs esset homo, & capra, & leo, & ferrum, & sic de cœteris, quia quæli-

Timebant Poetę propter peccata hominū cuncta in Chaos reditura.

Motiuum opinionis Anaxamādri, & Anaxagorę.

Resp. ponentium Chaos nō soluunt argumenta contra eos facta.

quælibet res denominatur à forma sua, quod patet, quia in qualibet re est principium determinatum ad agendum, & per illud res est, per quod agit, cùm forma sit actus primus, & ab ea procedat actus secundus, & hoc facit res denominari. Si ergo aliquæ partes denominantur humanæ, necesse est, vt sint humanę per formam humanam, ergo in qualibet re ponetur forma humana, & conformiter forma caprina, & sic de cœteris, sicut homo, & quælibet res erit capra, & leo, & ferrum, & sic de omnibus alijs, cùm in eo ponantur formæ omnium rerum: hoc autem nullus concederet, nec est intelligibile. Item homo, & asinus in specie differunt. Differentia autem horum est accidentalis: nam quòd ille, qui habet plures, & maiores partes hominis quàm capræ, sit homo, cùm habeat tot partes asini, & lapidis, licèt non tantas, est differre accidentaliter, scilicet per quantitatem, cùm magis, & minus sint quātitates cōtinuę: ergo non potest assignari, quòd qui maiores partes humanas haberet quàm asininas, esset homo, & qui maiores asininas quàm humanas, esset asinus. Si autem tollatur hoc manebit argumentum in vigore suo, scilicet quòd non est maior ratio, quare habens tales partes, vocetur homo, ꝙ asinus, vel capra, aut ferrum. Vel ergo quælibet res erit simul omnia, vel nihil horum erit, si detur Chaos: sed neutrum ipsi concedunt, quia nulla res est omnes res, nec etiam concedunt, quòd nulla res sit. Et sequitur hoc posito Chaos, vt ipsi ponunt: ergo impossibile est sic ponere.

An detur latitatio formarum in materia.

QVAESTIO. LVIII.

CIRCA materiam etiam alij peccant ponentes formas esse in materia, non secundum actum cōpletum, sed diminutum. Hoc etiam non est dicendū, quia forma simplex est siue sit spiritualis, siue illa, quā vocamus formam materialem, cuius signum est, quia in instanti gignitur, & non est sicut dispositiones, quę successiuè habentur, vel sicut partes corporum: nam in his potest dari perfectum, & imperfectum, & pars, & totum: in simplicibus autem secus est, quia vbicunque sunt tota, sunt & perfecta, scilicet quantum ad suū esse: si autem sint imperfecta quantum ad bene esse accidentale, nihil hoc refert. Quòd ergo daretur forma esse actualiter in materia, & non esset quantum ad esse perfectum, sequeretur multa inconueniētia, qualia ea, quæ ponebantur ad positionem Chaos, quia forma substantialis est actus primus, & vbicunque est, dat esse rei, & denominat: ergo cùm in qualibet materia ponerentur omnes formę esse isto modo, quia materia est in potentia ad omnem formam, denominaretur quælibet res esse omnes res, ita quòd homo esset capra, & leo, & ferrum, & omnia alia: quod includit contradictionem. Et si dicas, quòd dato, quòd sint omnes istæ formæ substantiales modo imperfecto in materia, non denominabunt, nec dabunt esse, sicut est de formis accidentalibus: nam accidentales formę nō denominant in qualibet latitudine graduali, sed in qualibet magna. Nam si sit in duobus gradibus aliqua albedo, vel in tribus, non denominabit, sed magis erit niger, aut pallidus, vel alio colore coloratus. Ergo in substantialibus formis ipsa forma, quæ est perfecta denominabit, & quæ est imperfecta non denominabit. Non valet, quia non est simile: nam formæ accidentales intenduntur, & remittuntur gradualiter, formæ autem substantiales non intenduntur, nec remittuntur, ideo bene sunt aliqui gradus albedinis, & ꝙ nō sit albedo, vt in aliqua rubedine sunt duo gradus albe-

A dinis, & tamē ibi nulla albedo est, & sic de nigredine: in forma autem substantiali non est sic, quia non habet intensionem gradualem, ideo vbicunque aliquid eius est, necesse est, vt tota forma sit. Item si daremus, quòd formæ sunt in materia modo imperfecto, aut dicerentur sic esse, quia aliqua pars eis deficit, aut quia aliqua perfectio, vel gradus ei deficit. Si autem dicas, quòd forma est imperfectè in materia antequam educatur per generationem, eo ꝙ nō habet adhuc omnes partes suas, sequeretur, quòd forma esset quantum aliquod diuisibile, cui partes aduenirent, hoc autem falsum est, nec aliquis concedit, cùm formę istæ sint substantiæ, & non quantitates. Item si forma esset, quia nō habet omnes partes suas, sequeretur, quòd forma

B esset compositum, quia compositi est in substantialibus habere partes: aliarum autem rerum non: nullus tamen concedet formam esse compositum. Item si forma esset imperfecto modo in materia, & postea in generatione esset perfectè, quia adueniret ei aliqua pars, quę deficiebat, non distaret forma in perfectione à materia, quia sicut perficeretur materia, ita perficeretur forma adueniente ei perfectione: sed hoc inconueniens est, cùm dicamus formam nō perfici, sed esse actum, vel perfectionem materiæ. Item quia si adueniret aliquid formæ imperfectę, scilicet quòd perficeretur, ipsa esset subiectum generationis: nam subiectū generationis est, quod perficitur in generatione recipiēdo aliquid: sed forma isto modo reciperet aliquid,

C scilicet partem aduenientem, ergo esset subiectum generationis: hoc autem nullus dicit, cùm omnes dicant materiam solam esse subiectum, & formam esse terminum generationis, scilicet id quod intenditur à generante. Si autem dicas, quòd forma est in materia imperfecto modo, scilicet quia licèt non deficiat aliqua pars quantitatiua, deficit tamen aliquis gradus perfectionis: falsum est, nam tunc sequeretur, quòd esse substantiarum esset intēsibile, & remissibile, vel quòd haberet latitudinem, quod omnes negant: nam esse substantiarum est in indiuisibili, sicut esse numerorū: sic enim ait Aristo. in 10. Metaphy. quòd species sunt, sicut numeri: in numeris autem sic est, quòd addita vna vnitate, quæ est aliquid indiuisibile, mutatur spe-

D cies numeri, & si subtrahatur vnitas, eodem mō mutatur species numeri: ergo in substantijs quocunque posito de substantia rei est tota res, aut nihil est de re. Et patet, quia si formę substantiales consisterent in ꝑfectionibus gradualibus, sicut formæ accidentales, necesse esset, vt acquirerent per motū, vt formę accidētales: nā accidētales qualitatiuę acquiruntur ꝑ alterationē, & accidentales quantitatiuę acqrunt̄ per augmentationem, & diminutionē: sed hoc falsum est, quia ad formas substantiales est generatio, & corruptio, quæ non sunt motus, sed mutationes. Item si essent graduales habentes latitudinem, sicut formę qualitatiuę, sequeretur, quod acquirerentur successiuè: nam nulla albedo tota acquiritur in instanti (nisi à Deo crearet̄,) (Si formæ substantiales cōsistent in gradualibus ꝑfectionibus acqrerentur per motum.)

E sed successiuè acquiruntur gradus eius: sed acquiri formam substantialem successiuè est impossibile, cùm dicamus in instanti educi de potentia materiæ: ergo non est gradualis. Concluditur ergo ex prædictis, ꝙ non possunt stare formæ in materia ante eductionem suam secundum esse imperfectum. Necesse est ergo redire ad positionem Aristotelis, scilicet quòd formę nullo modo actualiter præfuerint in materia ante generationem, nisi fortè quidditatiuè, scilicet quòd in eadē materia numero stetisset aliqua alia forma eiusdem speciei, sed quòd omnes formæ præcedāt in materia ante generationem in potentia, & cùm sit generatio educitur forma de potentia materiæ.

Quid sit formam esse in potentia materiæ, vel formam educi de potentia materiæ.

QVAESTIO. LIX.

SED quęret aliquis, quid est formam esse in potentia materiæ. Dicendum quòd non vocatur esse formam in potentia materiæ, quòd in materia possit recipi talis forma, vel talis: nam tunc diceremus, quòd anima est in potentia materiæ, quia recipitur in materia, scilicet in corpore nostro, sed hoc omnes negant, dicentes intellectum solùm esse diuinum, idest animā rationalem, & eam solam educi ab extra: sic enim ait Arist. in libro de animalibus, & nullo modo educi de potentia materiæ. Idem etiam de artificialibus formis: nam formæ artificiales sunt inducibiles in potētiam materiæ, & non educibiles de potentia materiæ. Illæ namque educuntur de potentia materiæ, ad quas materia est in potentia naturali: illæ autem inducuntur in potentiam materiæ, ad quas materia est in potētia obedientiali. Artifex habet ligna in potentia obedientiali, quia per habitum artis mouet in eis quamcunque formam voluerit, siue quadraturę, siue rotunditatis, vel quomodolibet aliter: quia ista forma, non per aliquam virtutem materiæ, sed per potentiā artificis cauando, & apponendo inducitur: & ipsa ligna nō sunt in potentia naturali ad aliquam talem formam, quia nulla virtus naturæ potest talē formam in materia ipsa facere. Est autem materia respectu quarundā formarum in potentia naturali, & non obedientiali: sicut semē humanum est in potentia naturali ad hoc, vt homo inde gignatur, & hoc ex virtute ipsius seminis, & actione naturalium causarum: & non est in potentia obedientiali, quia non poterit gignere homo de semine suo capram, aut asinum, aut ferrum, etiam si velit, sed solùm hominem: sicut potest carpentator ligno inducere quamcūque figuram voluerit p̄ suam artem. Et sicut materia artificum est eis in potentia obeditiua: ita Deo omnis materia est in potentia obeditiua. Nam licèt materia hominis non sit in potentia obeditiua ipsi homini, vt gignat quidquid velit, est tamen in potentia obeditiua Dei, scilicet quòd potest de materia illa facere quidquid voluerit. Nam de semine humano potest gignere capram, & de semine caprino potest facere aurum, & hoc est propter infinitam potentiam, & continere totam virtutem naturę: nam nos non habemus in potentia obeditiua semē nostrum, quia solùm potētia nostra est secundum naturam. Et non solū Deus habet ista in potentia obeditiua, sed in potentia naturali. Etiam quia Deus secundum quòd est agens super naturam, omnia ei obediunt, & facit qualiter vult. Secundum tamen quòd est caput concatenatæ connexionis causarum sunt ei omnia in potentia naturali, vt alijs causis agētibus existentibus in eadem concatenatione. Istæ autem formæ ad quas materia est in potentia naturali, dicuntur educi de potentia materiæ; illæ autem ad quas materia est in potentia obedientiali dicuntur induci in potentiam materię: & est diuersitas, q̄a educi de potentia materiæ idem est, quod quasi exire ab ipsa materia, vel per virtutem materiæ: & cùm materia est in potentia naturali ad formam, idest, quia secūdum naturam suam, scilicet secundum virtutes receptas in materia ab agentibus ipsa determinatur ad illam formam, & non ad aliam, dicitur educi, quia non ponitur ab extra, sed quasi ab intra ab vtero ipsius materiæ educitur. Cùm autem materia non est in potētia naturali ad aliquam formam, sed in potentia obeditiua, non dicitur educi forma de potentia materiæ, quia non educitur

De titulo istius quęstionis infra q. 66.

Materia est in potē tia naturali respectu quarundā formarum & est in potentia obediētiali respectu aliarum.

Quid sit educi de potentia materiæ.

F quasi ab intra dè virtutè materiæ, sed ille, qui habet materiam illam in potentia obeditiua, ponit eam in materia. Sic enim videtur artifex formam artificialem non extrahere de virtute materiæ, cùm ibi nō sit, nec ipsa ad aliquid tale determinata sit, sed imprimit eam ipsi materiæ artificiatæ: & Deus non educit animam de potentia materiæ, scilicet de corpore quasi steterit in virtute corporis, quia non habebat corpus aliquam talem virtutem, vt anima posset de potentia eius educi, sed dicuntur istæ formæ induci in potentiā materiæ, idest quòd materia potest recipere eas, & inducuntur ad extra in ipsam materiam, vt forma artificiati non de virtute ipsius rei artificiatæ educitur, sed de virtute artificis. Nam sicut illę formę educuntur G de potentia materiæ, quæ determinantur sic, vel sic ex natura materiæ: ita illæ inducuntur ab artifice, quę determinantur esse tales, vel tales in ipsa materia ex virtute artificis: nam ex eo, quòd artifex habet habitum, per quem possit causare talem, aut talem figuram, dicitur ipsa figura esse de natura artificis, & virtute eius: ideo licèt in materia recipiatur, non educitur de potentia materiæ, sed inducitur in potentiam materię, idest non exit de virtute materię, sed ab alio ducitur in materiam, quasi ab extra ducatur, & ponatur in materia: sic est de anima rationali, quę non educitur de potentia materię, idest quòd non est in materia aliqua virtus, per quam possit causatis in eam dispositionibus pullulare talis forma tantę perfectionis: ideo licèt materia possit eā recipere, tamen non potest de ea educi: H ergo cùm anima primò est in corpore non dr̄ educta de potentia materię, sed inducta in potentiam materię, idest ducta ab extra sine conditione naturali in materiam potentem eam recipere. Notandum autem quòd siue forma inducatur in materiam, siue educatur ex potentia materię, semper materia est in potentia receptiua, idest quòd potest talem formam recipere, & per eam informari: sed aliquando materia solùm potest recipere illam formam, ita quòd non repugnat ei recipere eam, tamen non est in ea aliqua virtus, per quam possit causari in ea talis forma, scilicet quòd ipsa materia determinetur ad illam formam concurrente super eam actione naturalium causarum disponentiū I & determinātium, & isto modo dicitur forma induci in potentiam materię, vt forma rotunditatis, aut quadraturæ, vel altera figura. Nam istam potest recipere ipsum lignum, vel lapis, non tamen educitur de potētia materię, quia non est aliqua virtus in materia, siue à se, siue causata ab agentibus naturalibus secundum quam determinetur ad rotunditatem magisquàm ad quadraturam, imò nec ad aliquam figuram determinantur. Aliquando materia potest recipere formam, quia ei non repugnat, & pręter hoc ab agētibus naturalib⁹ sunt causatę in materia tales dispositiones, secundum quas determinatur materia ad talem formam, & non aliquam alteram formam, sicut semen equinum est quędam materia, quę est in via genera- K tionis, & potest suscipere formam equi, ita quòd non repugnat ei: & non solùm habet hoc, sed etiam in se habet dispositiones causatas ab entibus naturaliter agentibus, secundum quas educi debet forma, idest secundum quas determinatur materia illa ad talem formam talis speciei, & non ad aliquam aliam, & sic forma equina educitur de potentia materiæ, & non inducitur. Sciendum autem quòd quęlibet pars materiæ signatæ, idest quælibet pars materiæ quamcunque nos assignauerimus, est in potentia ad quamcunque formam non corruptam, vel non existentem in altero, vel pertinentem ad materiam eiusdem conditionis, non tamen potest suscipere eam sub alijs dispositionibus. Primo dicitur, quòd materia non est in potentia

Quare formæ artificiales dicuntur induci in potentia materię.

Siue forma inducatur in materia, siue educatur, semp materia est in potētia receptiua.

Quòd quęlibet pars materię signatæ sit in potētia ad quamcunque formam.

tentia ad formam corruptam, quia desiderium materiæ est desiderium naturale, & desiderium naturale nunquam est ad impossibile: habere autem formam corruptam est impossibile, quia quorum substantia semel perit, in idem numero redire non possunt, vt ait Arist. in 2. De generatione, & corruptione: ergo nulla materia est in potentia ad formam corruptam, vel appetit eam. Secundò materia non est in potentia ad formam iam genitam, quia forma iam genita, aut est in ipsa materia, quæ desiderat, & tunc non potest eam desiderare, vel esse in potentia ad illam, quia desiderare est non habitorum: amor autem est præsentium quibus fruimur, vel delectamur in eis, & sic materia habet in forma acquisita appetitum, qui est complacentia, & nō appetitum qui est desiderium, & eodem B modo non est in potentia, cùm sit iam in actu eius, & actus siue passiuus, siue passio distinguitur contra potentiam, idest quòd siue sit actuare, siue actuari non est esse in potentia: si autem forma sit in alia materia, quàm in ea, quæ desiderat eam: impossibile est, quòd desideret per fundamentum, quod ante ponebamus, scilicet quòd desiderium naturale nunquā est ad impossibile, sed impossibile est, quòd aliqua materia habeat aliquam formam alteri materiæ inexistentem: ergo non desiderat eam. Quòd sit impossibile habere illam, patet, quia formę, quę inexistunt non possunt transire de materia in materiam, sicut accidens non potest transire de subiecto in subiectum. Cùm autem res ipsa corrumpitur forma ēt non est, vt cùm equus C moritur, forma equi corrumpitur: ideo non potest aduenire alteri rei: nam forma, quæ educitur de potentia materiæ, est in potentia materię: sed manifestum est, quòd illa forma, quæ realiter est in aliqua alia materia, quod non est in potentia huius materiæ; nam tunc sequitur, quòd aliqua res esset in duobus, scilicet in eo quod informat, & in eo quod est in potentia ad illam. Item quia forma, ad quam materia est in potentia, nō est, sed potest acquiri, vel generari: forma autem, quæ in alia re est, iam genita est, & acquisita. Etiam non solùm non est vna pars materiæ in potentia ad formā, quæ est in alia parte materię, sed nec est vna pars materiæ in potentia ad eandem formam numero, ad quam alia materia est in potētia, dato quòd illa forma adhuc D in nulla materia genita sit; vt si ista pars materiæ assignata est in potentia ad vnam formam asini: nam licèt quælibet alia pars materiæ sit in potentia ad aliquam formam asininam, tamen non est in potentia ad eandem formam asininam numero, ad quam erat in potentia alia pars materiæ. Et patet, quia desiderium naturæ est ad possibile; ideo materia quæ naturaliter desiderat, non erit in potentia ad id, quod impossibile sit eam habere, quia hoc includeret contradictionem: sed impossibile est, quòd vna pars materiæ habeat illā formam numero, ad quam alia pars materię est in potentia, ergo non est in potentia ad eam. Antecedens patet, quia si aliqua materia est in potentia ad aliquam formam, poterit illa forma gigni in materia illa: si ergo duæ materiæ sint in potentia ad eandem formam E numero, necesse est, vt illa forma bis gignatur, sed nō potest aliquid bis gigni, nisi semel fuerit corruptum: ergo necesse esset tunc, quòd illa forma postquā corrupta esset, gigneretur, quod negat Arist. & satis rationabiliter in 2. De generatione, & corruptione, scilicet, quorum subiectū totaliter semel perit, in idem numero redire non possunt, sed forma substantialis, cùm sit simplex, qn̄ perit tota perit, ita quòd nihil eius manet, sicut cùm acquiritur, tota acquiritur, ergo post corruptionem non poterit redire. Etiam (quia sicut dicebimus supra) materia non est in potentia ad formam corruptam. Tertiò dicebatur, quòd materia non est

A in potentia ad formas conuenientes materię alterius conditionis: vt materia horum inferiorum est subiecta transmutationibus, materia autem cælestium non est subiecta transmutationibus, ideo formæ conuenientes huic materiæ, quæ educuntur de potentia materiæ, necesse est, vt non sint tales, quales sunt formæ materiæ superioris, cùm istæ sint formæ eductę de cōditione materiæ transmutabilis, & per transmutationem: illę autem non eductę sunt de potentia materię transmutabilis. Cùm autem forma educta de potentia materiæ consequat̄ dispositiones causatas in materia, & sit de natura illarum, & dispositiones causatæ in materia transmutabili per trāsmutationem differāt à dispositione materiæ illius superioris, quæ caret trans- B mutatione, nec quidquam in ea acquiritur per transmutationem, ergo non poterunt tales formæ induci in istam materiam. Sic etiam ipsa corpora cœlestia habentia dispositiones sine transmutatione, non sunt in potentia ad habendum formas materiæ inferioris.

An vna materia possit esse in potentia ad formam alterius materiæ.

QVAESTIO. LX.

SED circa id quod dicebamus, scilicet quòd vna materia non sit in potentia ad formam alterius materiæ. Obijciet aliquis, quòd possit materia vna esse C in potentia, & appetere formam alterius materiæ, vt cùm est anima rationalis in sorte, materia illa perficit per illam formam, quę est forma partis, tamen alia materia, scilicet materia Platonis, vel materia lapidis erit in potentia ad illam animam, cùm illa possit informare materiam, quę est nunc sub lapideitatis forma, & si potest informare, ergo materia poterit per eam informari, & si potest, est in potentia ad eam: nam non est hic id, quod in alijs formis substantialibus: nam alię nō possunt transire de subiecto in subiectum, nec etiam anima, & quantum ad hoc est similis omnibus alijs tā substantialibus, quàm accidentalibus: sed cùm corrūpitur subiectum, corrumpuntur aliæ formę materiales, quia de conditione materię sunt, & sunt aliquid D quo res est, & tamen ipsę non sunt quod est: anima autem rationalis non corrumpitur corrupto composito, quia est spiritualis; ideo vno composito corrupto poterit informare aliam partem materię. Et ista fuit positio multorum antiquorum, vt ipsius Pythagorę, sicut recitat Ouidius 15. libro Metamor. dicit enim, quòd animę non pereunt cùm de corporibus exeunt, sed in alia corpora transeunt, & aliquando in corpora bouum, aliquando hominum, aliquando caprarum, & sic de cœteris rebus. Et dixit se fuisse olim quendam militem nomine Euphorbus in Bello Troiano, & mortuum à Menelao rege Spartarum: sed postea p multa ieiunia cognouit se fuisse illum militem iam mortuum: & tamen dicebat, quòd quandocunque E intrabat sic anima in aliquod nouum corpus, obliuiscebatur sui, & omnium, quę egerat in priore corpore. Vnde ob hoc prohibebat comedi carnes, & cum summo studio incitabat ad hoc omnes homines, & ad frugum, & fructuum cibum transferebat: de quo Ouidius sic inquit.

Opinio Pythagorę de animarum circulatione.

Quia Pythagoræ prohibuit carniū comestioné.

Parcite mortales dapibus temerare nefandis
Corpora, sunt fruges, sunt deducentia ramos
Pondere poma suo, tumidæ & in vitibus vuæ.

De admonitione autem, vt non timerent mortem, & transitu animarum per corpora sic subiungit ex auctoritate eiusdem Pythagorę.

O genus

O genus attonitum gelidæ formidine mortis.
Quid styga, quid vmbras, quid numina vana timetis?
Materiem vatum, & falsa pericula mundi.
Morte carent animæ, semperque priore relicta
Sede, nouis habitant domibus: manentque receptæ.
Ipse ego (nam memini) Troiani tempore Belli
Panthoides Euphorbus eram, cui pectore quondam
Hæsit in aduerso hasta minoris Atridæ.

Istam opinionem tenuit Ouidius Poeta: vnde dixit se habuisse animam Homeri, qui fuit valde magnus Poeta, & inter Græcos potissimus: hanc enim dixit esse eandem, quæ ante fuerat anima Pythagorę, & deriuauit eam per quinque succedentes inuicem in illa anima: nam primò dixit illam animã fuisse Euphorbi secundum quòd testabatur ipse Pythagoras huius opinionis caput, & postea fuit in Pythagora, non quidem quòd in Pythagora fuisset immediatè post mortem Euphorbi, quia multo tempore post Bellum Troianũ natus fuit Pythagoras: deinde ista anima fuit in quodam Poeta, qui dicebatur Homerus, de quo non intellexerat Pythagoras: sed dixit hoc Poeta Ouidius, & & iste Homerus habuit illam animam secundo loco: deinde tertio loco fuit hæc anima in quodam Pauone, & post quarto loco fuit in Pythagora, & post in Ennio Poeta, vt quidam volunt computare. Sed melius computatur aliter, vt patebit ex intentione Persei repræhendentis, scilicet quòd computentur quinque successiones. Et primò dicitur fuisse ista anima in Homero Poeta, qui vocatur Męonius, siue Męonides, & hoc non curando de Euphorbo milite, quem expressit Pythagoras: secundò fuit in quodam cygno: tertiò fuit in Pythagora: quartò fuit in quodam Pauone: quintò in ipso Ennio dormiente in monte Parnaso inter Musas. Sed Perseus Satyricus sequens rerum veritatem arguit ipsum Ennium dicentem, sic se habuisse animam Homeri, & ob hoc accepisse sciẽtiam eius Poeticam, de quo in sexta Satyra, sic dicit.

Cor iubet hoc Ennij, postquàm destertuit esse
Męonides quintus Pauone ex Pytagoreo.

Et in hoc exprimit ipse ordinem, quem supra dicebamus, scilicet quòd Ouidius in quinto loco ab ipso Homero qui Męonius dicebatur, cùm dicitur.

Mæonides quintus.

Etiam notatur quòd ipse Ennius habuerit animam illam per mortem cuiusdam Pauonis, qui eam habuit in quarto loco, cùm dicitur.

Pauone ex Pythagoreo.

Idest quòd ipse Ennius factus fuit quintus ab Homero suscipiendo animam eius ex Pauone, idest post mortem cuiusdam Pauonis, in quo erat ista anima. Et notatur etiam quòd ista anima fuerit tertio loco in Pythagora, cùm dicitur.

Pauone ex Pythagoreo.

Idest quòd ipse Pauo erat Pythagoreus, quia susceperat animam à Pythagora mortuo eo: & sic in isto versiculo notantur quatuor gradus, in quibus fuit ista anima, scilicet quintus, quartus, tertius, primus, & de secundo subticetur, qui fuit intermedius, & iste fuit quidam cygnus, in quo fuit immediatè post ipsum Homerum. Ad hoc quæsitum respondetur, ꝙ illud

Respõs. ad argum.

dictum superius, scilicet quòd materia vna, non est in potentia ad illam formam numero, ad quam est altera in potentia, licèt applicetur ad omnes formas: magis tamen tenet in formis, quæ sunt in potentia mate-

F riæ: ita quòd educantur de potentia materiæ, & non inducantur in potentiã materiæ: nam quando aliqua materia est in potentia ad aliquam formam educibilem de potentia eius, magis determinat eam sibi, quã quando non est materia talis de cuius potentia educatur ipsa forma, quam debet habere: vtroque tamen modo verum est. Forma namque, quę est in potentia materiæ, & educibilis de potẽtia materię, propter duo non potest esse in potentia alterius materiæ. Primò, quia cùm hæc forma sit in potentia huius materiæ, non potest esse in potentia illius, quia nulla res eadem numero naturaliter est in duobus. Secunda ratio est, quia postquam vna res habet illam formam, non potest ad alteram rem venire, nisi corrumpatur, & iterũ

Forma, quę est educibilis de vna potentia materiæ, non est in potentia alterius materiæ.

G gignatur: hoc autem impossibile est, quia quæ semel totaliter pereunt, in idem numero redire nõ possunt, vt supra dictum est: sed ad hoc, quòd esset in alia causa, quæ esset in potentia ad illam formam, necesse erat formam iterum gigni. Quando autem sunt formæ, quæ non educuntur de potentia materiæ, vt animę rationales, & formæ artificiatæ, & similia, solùm est vna ratio, scilicet secunda: quia ad hoc, quòd essent duæ partes materiæ in potentia ad illam formam, oportebat corrumpi, & gigni iterum. Prima autem ratio ibi non est, quia cùm non sit illa forma in potentia materiæ, non determinat sibi illam ista materia, vel illa, sicut in alijs, quæ educuntur de potentia materiæ. Sed adhuc circa hoc distinguendum est, quia sunt quædã

H formæ inducibiles in potentiam materiæ, quę sunt corruptibiles, sicut sunt formę artificiatę: alię autem sunt inducibiles in potentiam materiæ, quę non sunt corruptibiles, sicut animę rationales. De primis datur vna conclusio, quòd impossibile est vnam materiã artificialem esse in potentia susceptiua ad formam artificialem, cuius est altera materia artificiabilis in potentia susceptiua: prima ratio est, quia si aliqua materia est in potentia ad aliquam formam, poterit illam aliquando recipere, & quando receperit, necesse est, vt gignatur in illa. Si ergo alia materia artificialis esset susceptiua huius figurę in numero, necesse esset, vt illa posset gigni, & quando reduceretur ad actum, scilicet vt actualiter reciperet, necesse esset, vt actualiter

Impossibile est materiam artificialem esse in potentia ad formam, quę est in potentia alia materia artificialis.

I gigneretur illa forma in alia materia: cùm ergo aliqd bis gignitur, necesse est, vt semel corruptum fuerit, quod est non gignitur, & sic illa forma artificialis deberet corrumpi, & postea gigni, quod est impossibile, quia quorum substantia semel perit, in idem numero redire non possunt. Vel si fortè dicas, quòd non gignatur iterum de vno subiecto in alterum sine corruptione sua: sed hoc impossibile est, quia nulla forma accidentalis est potens migrare: corrumpi quidem possunt, migrare autem minime. Item non potest vna materia esse susceptiua eiusdem figurę numero, quę cuius est altera, quia tunc eadem figura numero, quę nunc stabat in vna materia, poterat esse in altera: hoc autem impossibile est, quia ipsę figurę indiuiduales,

K quę sunt realiter existẽtes, accipiunt esse à substantijs: ideo cùm in alio subiecto essent, haberent aliud esse, & necessariò perderent esse quod recipiebant ab illo subiecto, & sic implicat cõtradictionem eandem esse figuram, quę esset in vno subiecto, & quę esset postea in altero. Et patet hoc per indiuidua substantialia. Principium namque differendi in speciebus est forma, vel in generibus: principium autem differendi in indiuiduis est materia signata. Et patet, quia licèt homo habeat corpus, & asinus, & sic de alijs speciebus, sunt tamen diuersa corpora, & nunc differunt per ipsa corpora, sicut est modus differendi disparatorum, scilicet quòd vnum non est alterum, tamen principiũ differendi asino, & homini nõ fuit materia sed forma,

Principiũ differẽdi in generationib⁹ & speciebus est forma, in indiuiduis autem materia.

Et-

Et patet sic, quia non ideo damus nos distinctos esse hominem & asinum, quia materia hominis & asini sunt distinctæ, sed ideo distinguuntur duæ materiæ, quia homo & asinus sunt distincti. Et patet magis clarè, scilicet si nos velimus facere hominem & asinū, nunquid poterit esse in eadem materia numero? Manifestum est, ꝙ non: sed semper oportebit facere duas partes materię numero: sed non è contrario, scilicet quòd si sunt duæ partes materię numero distinctæ, ꝙ oporteat necessariò hominem, & asinum gigni. Vel vt dicatur loquendo vniuersalius quomodocunq; ꝑducantur res diuersarum speciérum, nunquid oportet dare partes materiæ distinctas numero? Manifestum est, quòd sic: sed si dantur partes materiæ distinctæ numero, non propter hoc sequetur, quòd gignatur res diuersarum specierum: nam possunt gigni res eiusdem speciei existente distinctione duarum partiū materiæ, & sic patet, quòd naturæ non differunt per materiam, sed per formam: ita quòd forma, siue quidditas est principium differendi inter res diuersarum specierum, & non materia. In indiuiduis autem eiusdem speciei aliter oportet assumere differētiam: nam non differunt per formam, sed per materiam signatā, idest per hęceitatem conditionis materiæ, vt Sortes, & Plato, qui in eadem specie sunt, non differunt ꝑ formam. Et si dicas, imò videtur, quòd indiuidua eiusdem speciei differunt per formam substantialem, quia sicut homo iste, & ille asinus differūt per formas suas specificas, ita Sortes, & Plato differunt per formas suas numerales, quia habent duas animas, & istæ duæ animæ faciunt eos duos, & est impossibile istas duas animas in vna re non distincta numero esse. Respondetur, ꝙ hic non respicitur ad id, per quod res differunt, quando sunt actualiter: nam tunc per omnia, quæ habent, differunt: scilicet si sint duo homines, vel duo equi, nihil est in vno equo, per quod non differat ab alio equo: nam siue albedo, siue nigredo, siue quodlibet alterum accidens in alterutro eorum existens eos differre facit, cùm impossibile sit aliqua duo, quæ in ambobus sunt, esse idem, & isto modo differunt duo equi per albedinem, quæ est in eis, quia impossibile est albedinem, quæ in vtroque est esse eandem numero, & differunt per quaslibet partes corporis hoc modo: ideo quantum ad hoc nō est specialius, quòd duo homines differant per duas animas, quàm quòd differāt per duos pedes, quia duo pedes vnius non sunt duo pedes alterius. Hic autem dicimus non de eo, quod facit res iam existentes differre, sed de eo, quod est principium differendi, scilicet quod fecit, vt res diuersę nascerentur, & sic cùm Sortes, & Plato sint duo homines, differunt: si autem ambo essent vnus homo, non differrent. Queritur ergo quid fuit principiū faciens, vt essent duo homines. Respondetur, quòd istud principiū necessariò debet poni materia signata, idest materia cum conditionibus suis, & quantitate: nam non ideo duæ partes materiales segregatæ sunt, quia duæ animæ Sortis & Platonis hoc requirebāt: sed ideo duę animæ creatæ sunt, quia duæ partes materiæ segregatæ erant, quibus non poterat vna forma induci. Sic ēt quare iste asinus, & ille asinus habēt formas distinctas numerales, ratio est, quia semen, quod erat pars materialis, ex qua fuit factus iste asinus, & semē ex quo fuit factus alius asinus, erant distincta, & si totum hoc semen, ex quo iste asinus factus est, & ex quo alius, fuisset vnum, & decisum ab eodem asino, simul in matricem fœmellę, natus fuisset solùm vnus asinus: cùm ergo existentibus duabus partibus seminis, vel duabus partibus cuiuscunque materię, necesse est duas animas induci, vel duas alias quaslibet formas, & si sit tota vna materia; impossibile est duas animas, vel duas qualcū-

A que formas informare illam, ergo principium differēdi in rebus eiusdem speciei est materia signata, scilicet cūm quantitate, & alijs conditionibus: sicut ergo est in substantijs tam speciebus, quàm indiuiduis, ita est in accidētibus tam speciebus, quàm indiuiduis. Nam duo indiuidua accidentis diuersarum specierum differunt ex forma, idest ex quidditate, vel natura speciei, vel generis, dato quòd non differant per subiectum, vt patet, quia albedo ista particularis, vel figura non differunt primò ex natura subiecti, licèt sint in diuersis substantijs, quia dato quòd sint in eodem subiecto, differunt: vt ista albedo, & ista figura, quæ sunt indiuidua accidentium diuersarum specierum, erunt distincta, & nunquam erit idem numero, vel idem realiter ista
B albedo, & ista figura, & tamen sunt in eodem subiecto adęquato: si tamen differrent ex natura subiecti, cùm subiectum sit vnum, & idem, essent ista albedo, & ista figura idem numero, & re: falsum tamen est, quia quo modocunque ponantur, semper erunt duo, & necessariò different. Accidentia autem eiusdem speciei, & solo numero differentia habent principium differendi à distinctione sola subiectorum: nam idem est subiectum in accidentibus eiusdem speciei, quod materia in indiuiduis substantialibus eiusdem speciei, & sicut materia signata est principium differendi in indiuiduis substantialibus eiusdem speciei: ita subiectum est principium differendi in indiuiduis accidentalibus eiusdem speciei. Nam si duo albedines sunt in duo-
C bus subiectis, illę ideo sunt duæ, quia sunt in duobus subiectis, & si vnum subiectum esset, necesse esset vnā solam albedinem esse: & si sunt duo subiecta, & debēt informari albedine, necesse est, vt duæ albedines sint: vnam namq; albedinem informare duo subiecta impossibile est: in accidentibus tamē diuersarum specierum, licèt subiectum sit vnum, siue multa, necesse est differre ipsa indiuidualia accidentia: non agit ergo subiectum ad differentiam diuersarum specierum, & tamen subiectum est tota ratio differendi inter indiuidua accidentalia eiusdem speciei. Et ob hoc communiter dicitur, quòd impossibile est in eodem subiecto numero duo indiuidua accidentis eiusdem speciei existere, & hoc siue subiectum sit spirituale, siue
D corporale. De spirituali, vt in anima vna numero impossibile est existere duos habitus grammaticæ, sed vnum solùm: in diuersis tamen animabus sunt diuersi habitus grammaticæ eiusdem speciei. Si tamen indiuidua eiusdem speciei ex seipsis haberent aliquod principium differendi, possent esse duo indiuidua eiusdem habitus grammatici, vel duo indiuidua habitus Dialectici in eadem anima, sicut possunt existere duo indiuidua diuersorum habituum, scilicet vnus habitus grammaticus, & vnus habitus Geometricus, & sic de cœteris: nam isti non differunt ex subiecto, quia dato quòd nullæ sint in eodem subiecto adęquato sunt, scilicet in intellectu. Ex his patet quod dicebamus, scilicet quòd impossibile est duas materias artificiabiles
E esse susceptiuas eiusdem figurę numero: nam includit contradictionem. Quod patet, quia cùm accidentia solo numero differētia accipiant totam rationem differendi ex subiectis, si aliqua figura indiuidualis vnius speciei est in aliqua materia, recipit ab illa materia indiuiduationem, scilicet quòd sit ista figura: triangulus enim recipit, quòd sit iste triangulus, ab isto subiecto, in quo est. Dicendo autem, quòd duæ materiæ possunt recipere, vel sunt susceptiuę eiusdem figuræ numero, est formaliter dicere duas indiuiduationes, vel duarum indiuiduationum totalia principia: duæ autē indiuiduationes sine duobus indiuiduis non sunt: ergo dicendo vnam figuram esse susceptibilem à duobus subiectis, vel duo subiecta esse susceptiua eiusdem

Accidētia solo numero differētia per subiecta differunt.

figuræ

figuræ est dicere vnam figuram numero esse duas figuras numero, quod implicat contradictionem, & sic vera est conclusio, quòd impossibile est in formis per artem inducibilibus in potentiam materiæ duas materias artificiabiles esse in potentia ad eandem figuram numero. Aliæ erant formæ, quæ non educuntur de potentia materiæ, sed inducuntur in potentiam materiæ, & sunt incorruptibiles, sicut sunt animę, quę inducuntur in potentiam materię, & non educuntur de potentia eius, cùm non sit aliqua virtus in materia secundum quam educeretur anima per generationem ad esse, sed inducitur ab extra. In his autem minus adhuc existit dictum illud primum, quàm in omnibus alijs formis, siue quæ educuntur de potentia materiæ, siue quæ inducuntur. Erat autem dictum, quòd non erat vna materia in potentia ad illam formam numero, ad quam alia materia erat in potentia: nam hic cessant causæ assignatę in prioribus: prima, scilicet, quòd duæ materiæ non sunt in potentia ad eandem formam, q̃a tunc vtraque determinata esset ad illam formam, & illa forma esset in vtraque in potentia, cùm sit de vtraq; educibilis, sed vnum numero nunquam est in diuersis, ergo non sunt illæ duæ materię in potentia ad illam formam. Hic autem non habet locum, quia anima non est educibilis de potentia materiæ; ideo nō determinat eam sibi ista materia, vel illa secūdum virtutem suam. Cessat etiam secunda ratio, quę non cessabat in alijs formis inducibilibus in potentiam materiæ: nam aliæ formæ, siue educibiles de potentia materiæ, siue inducibiles in ea sunt corruptibiles, & quia imprimūtur subiecta per generationem, necesse erat si forma eadem duobus subiectis imprimi deberet, q̄ bis generaretur, scilicet semel in quolibet: bis tamen generari præsupponit semel corrumpi, & post corruptionem ad esse redire, quod impossibile est, q̃a quorum substātia semel perit, in idem numero redire non possunt: in anima autem non est idem: nam anima non gignitur, sed compositum est, quod gignitur, cū anima non fiat præsupposita materia. Aliæ autem formæ fiunt præsupposita materia, & istæ gignuntur, & ibi gignitur vtrumque, scilicet forma, & compositum, licèt formā tamque terminus, & compositum p̄ complementum resultantiæ. Ideo non diceremus, quòd anima gigneretur bis, dato quòd duo corpora, vel multa essent in potentia ad eandem formam, quę est anima: nam nec etiam semel gignitur. Etiam non est ibi inconueniens, scilicet quod corruptum redeat in idem numero: nam anima non perit per mortem hominis, ideo siue reuertatur ad idem corpus, siue ad alterum, non sequetur hoc inconueniens.

Aīa rationalis nō gignitur. sed cōpositū gignitur.

Quid loquantur Phylosophi, & catholici de animæ immortalitate, & resurrectione, & qualiter catholici defendere debent resurrectionem esse possibilem.

QVAESTIO. LXI.

CIRCA hoc sciendum, quòd aliter loqueremur nos catholici, aliter loqueretur Aristoteles, & Phylosophi: nam Aristoteles, & cęteri, licèt cōcedant animas post mortem carnis viuere, cùm omnes Phylosophi, qui aliquid intellexerunt, maximè post tempus Socratis, eas immortales dixerunt: fuit namq; (vt memoriæ nostræ traditum est) Socrates primus inter Phylosophos Grecorum, qui animas asseruit immortales: ante eum namque rara, aut nulla Phylosophia fuit: post eum verò, qui Aristotelis, atque Platonis, & aliorum coętaneorum magister, fuit omnes animam esse incorruptibilem tenuerunt, sed quod anima post

Socrates primus inter Phylosophos asseruit animā esse immortalem.

F mortem reuniri possit corpori alicui formaliter impossibile crediderunt. Ideo quando Paulus prædicabat corā Phylosophis Atheniensib. deridebant eum vocantes seminiuerbium, quia resurrectionem corporum prædicaret, vt patet Act. 17. capit. quia ipsi nullo modo hoc cōcipere poterant: nos autem resurrectionem ex fide tenemus, ideo post mortē dicimus adhuc animam corpori reuniendam. Phylosophi ergo, qui impossibilem tenebant esse resurrectionem, non concederent animam eandem posse duo corpora informare: nam desiderium naturæ non est ad impossibile, sed impossibile putabant esse resurgere, ergo non erat materia in potentia ad illam formam, quia tunc appeteret impossibile, & cùm difficilius sit animam, q̃ fuit

G in vno corpore, quod iam cadauer est, in aliud corpus informandum migrare, quàm redire in corpus suum, quia est maior differentia inter animam & aliud corpus, quàm ad corpus, quod reliquit: sed impossibile putant redire in corpus, quod reliquit, quia tunc concederent possibilem resurrectionem, imò aliquam factam fuisse, & fieri, quia de tot, quæ sunt in potētia aliquod reduceretur in actū, ergo non concedent, quòd duæ partes materiales sint in potentia susceptiua ad vnam animam, idest quòd vtraq; pars materialis possit eam recipere. Circa hoc autem considerandum quid diceret veritas catholica, & recta ratio Phylosophyca: nam istos, qui Phylosophi nominantur, vt Aristoteles, & cœteri, non simpliciter Phylosophos no-

H minamus, cùm nō fuerint, quia errauerunt in proprietatibus concatenatarum causarum naturalium, scilicet in conditione primæ causæ, à qua deriuatur tota virtus naturæ; ideo licèt isti dicant aliquid asserendo, vel negando, non debemus dicere, hoc est secundum Phylosophiam, sed secūdum Phylosophos quosdam errantes. Phylosophiam autem falsum nullum asserit, nec verum aliquod negat, licèt nō omnia vera cognoscat, de quo longiorem tractationem fecimus super Prologum primum positum in principio totius Biblię, quæ vocatur Epistola ad Paulinum. Dicendū ergo circa hoc, quòd nulla duo corpora, vel nullæ duę partes materiæ sunt susceptiuę eiusdem animæ rationalis, vel sunt in potentia ad eas: pro quo reducendum

I est ad memoriam, quod supra dicebam⁹ de principio differēdi indiuiduorum eiusdem speciei, scilicet quòd differunt per materiā. Nam non ideo Sortes, & Plato sunt duo homines, quia duas habent animas: nam nō est ista prima ratio differendi: sed ideo sunt duo, quia partes materiæ eorum sunt duæ. Et patet, nam non fuissent duæ animæ, nisi fuissent duæ partes materiæ segregatæ: si autem fuisset tota vna materia, non factæ fuissent duæ animæ, cùm duæ animæ non possunt informare eandem materiam. Et si duæ partes materię essent, necesse esset esse duas animas, quia vna anima non potest informare duas partes materię segregatas. Ergo cùm Deus multas animas creat, ideo facit eas differētes, quia differunt partes materiales, quas infor-

K mare debent, & nisi essent illę partes materiales, non factæ fuissent illę animæ. Cùm ergo anima recipiat, quòd sit distincta numero ab alia anima per vnibilitatem ad hanc signatam materiam, idest materiam quātam, & figuratam, & qualificatam, cùm istam vnibilitatem non habeant duæ materiæ, ergo non esset in potentia susceptibili à duabus partibus materiæ, vel duæ partes materiæ non sunt susceptiuæ illius, & includit contradictionem. Nam si ideo anima recipit, quòd sit vna per vnibilitatem ad istam materiam signatam, idest propter hoc est vna, quia est vnibilis huic materiæ signatę, & non solùm propter hoc est vna, sed etiā propter hoc est ens: nam non communicaretur ei esse, nisi esset ista pars materialis signata informanda.

Phylosophi nō cōcedūt duo corpora esse in potētia ad eandē animā, q̃a tunc sequeret resurrectio, q̄ negant.

Aristot. & alij Phylosophi non debent dici Phylosophi simpliciter.

Quæ sit materia signata.

Includit contradictionem duas partes materiæ esse in potentia [illegible]

Si

Si autem dicamus, quòd duæ materiæ sunt in potentia ad eandem animam, diceremus necessariò, quòd vtrique posset vniri formaliter, aliàs desiderium naturæ esset ad impossibile: si autem vtrique posset vniri: ergo haberet vnibilitatem ad vtramque. Et tunc hoc dato sequitur formaliter, quòd vna anima sint duæ animæ, scilicet quia ista anima, ideo est vna, & ideo accepit esse, vt vniretur isti parti materiæ: sicut ergo ab vnibilitate ad vnam partem materiæ, anima est vna, & suscipit indiuiduationem, ita ab vnibilitatibus duabus, scilicet ad duas partes materiæ recipiet anima duas indiuiduationes, ergo erit duo indiuidua, & duæ animæ: quia si solùm vnibilitas ad vnam partem materiæ causat vnitatem, ergo vnibilitas ad duas partes materiæ causat dualitatem. Includit ergo contradictionem duas partes materiæ esse in potentia ad eandem animam: quia hoc esset dicere vnam animã esse duas animas. Non tamen includit contradictionem aliquam idem corpus habere potentiam ad animam, quæ stetit in eo, & iam, corrupto composito, separata est: nam ipsa forma non est corrupta, sicut aliæ formę inducibiles in potentiam materię corrumpuntur, vel educibiles de potentia materiæ. Etiam non sequitur inconueniens, scilicet quòd vna anima sit duæ animæ: nam ista anima accepit indiuiduationem per vnibilitatem ad istam materiam signatam, quòd ergo iterum informet materiam signatam, non augetur, vel multiplicatur vnibilitas, cùm maneant ijdem termini vnibilitatis, si eadem materia numero sit, & eadem forma numero. Si autem multiplicarentur hic vnibilitates (quod fit mutato altero terminorum istius relationis) necessariò mutaretur vnitas animæ, & indiuiduatio, cùm ab vnitate materiæ signatæ suscipit indiuiduationem.

Qualiter catholici defendere debent resurrectionem esse poßibilem.

QVAESTIO. LXII.

ET per istum modum defendere debent catholici resurrectionem corporum, quam Christus annunciauit iuxta doctrinam Beati Petri prima Cano. cap. 3. scilicet: Parati estote reddere rationem omni poscenti de ea fide, quæ in vobis est. idest quòd fideles Pręlati, qui literati debent esse, & habere fidelem sermonem, & potentes esse exhortari in doctrina sana, & eos, qui contradicunt, arguere, vt patet 2. ad Timoth. 1. cap. debent esse taliter dispositi, vt potentes sint reddere rationem, scilicet defensiuam de fide sua, idest de omnibus, quæ credunt, & quæ sperant, & non coguntur reddere rationem demostratiuam, scilicet quòd quidam credibilium articulorum non habent causas, cùm ipsa res credita sit primum ens, scilicet Deum esse trinum & vnum, & quæ non habent causas demonstrari non possunt, quia demonstratio est syllogismus faciens scire, & est semper per priora, quæ sunt causæ rei, & inquantum sunt causę, & non sophystico modo, quod est secundum accidẽs, vt patet in primo Posteriorum: ergo non coguntur aliqui de Christianis, etiam peritissimi, demonstrare ista, cùm formaliter repugnat ea demonstrari, quia non habent causas, quæ sunt medium demonstrationis: quædam autem credibilia sunt, quorum causa solum est ipsa voluntas, vt quòd Deus creauerit mundum, & quòd filius Dei carnem assumpserit, & moriendo nos redemit, & sic de cæteris. Voluntatis autem illius non potest dari aliqua causa necessaria, ita quod vrgeret ad faciendum hoc, & nullo modo posit velle, aut facere contrarium: ideo eodem

Quidã articuli fidei non habẽt causam.

A modo non possunt ista demonstrari, quia repugnat liberè fieri, quæ cogente causa efficiuntur: in nullo ergo generaliter articulo fidei demonstratio dari potest, licèt ad quædam sit persuasio, quæ est per quædam signa, & posteriora: omnia tamen ista tenentur defendere catholici, qui dignitatibus præsunt, vt declarat Apostolus 1. ad Timoth. 1. capit. in auctoritate supra allegata dando rationem, quomodo ista non sint inconuenientia. Et hoc non est difficile: nam licèt ista demonstrare (cùm causas non habent) impossibile sit: tamen defendere ea, quia vera sunt, non est valde difficile: vero namque omnia consonant existentia, idest omnia vera, vt ait Aristoteles in primo Ethycorum. Cùm ergo ista vera sint, impossibile est,

In nullo articulo fidei demostratio dari potest.

B vt aliqua veritas, siue Phylosophica, siue Mathematica, vel qualiscunque eis repugnet: ideo quantuncunque aliquis arguat contra articulos fidei, impossibile est eum vera concludere, cùm verum non contradicat vero. Et si aliquando videantur hęretici fortiter arguere, vel concludere, erit hoc ex defectu intellectus nostri, vel quia ipsi falsa præsupponunt, quę nos non perpendimus, aut malè inferunt, quod non intelligimus: scienti tamen nihil difficile est respondere omnibus infidelium, aut hęreticorum argumentis: facta autem ista distinctione, quæ ponebatur supra, scilicet aut de inclinatione, vel vnibilitate animæ ad corpus, in quo fuit, aut ad corpus, in quo nunquam fuit: patet euidenter non includere aliquod inconueniens esse resurrectionem. Sed nec circa hoc ali-

Quamuis aliqs contra fidẽ fortiť arguat: nihil tamẽ concluderẽ potest.

C quis turbetur, quia licèt anima indiuiduetur per materiam signatam secundum quòd illi est vnibilis: tamen separata anima à corpore, non tollitur illa indiuiduatio, cùm anima sit immortalis, & non perdit esse, quod semel acquisiuit: nam corpus, vel pars materiæ fuit principium distinctiuum, vt illa anima esset vna, & hoc fuit finaliter, & aliquo modo effectiuè, idest quòd Deus istam animam fecit esse istam, quia fecit eam in ista materia. Ex eo enim, quòd Deus fecit eam, accepit esse animam, & ab eodem accepit, quòd esset vna anima distincta ab alia anima: sed hoc non accepit ab eo absolutè, sed ab eo faciente eam huic materiæ vnitam, & si fecisset eam non

Quõ aĩa à corpore separata ẽ distincta numero, & à quo tale eẽ accepit.

D vniendam materię, non potuisset distincta esse ab alia anima in numero, sed à quocunque distingueretur in specie ad minus distingueretur, quia solam essentiam suam haberet, quæ est simplex. Et quia distinctio illa esset per solam essentiam, necesse esset, vt esset essentialis distinctio, quia per essentiam nulla alia, quàm essentialis fieri potest, & ista ad minus est distinctio in specie: ideo differret illa anima creata à Deo, & non vnita, nec vnibilis corpori à qualibet alia re, quantuncunque conueniret cum ipsa ad minus in specie. Et sic dicimus de omnibus intelligentijs, siue angelis, quòd duo angeli non sunt in eadem specie, quod satis clare probari posset, sed ad præsens non intendo.

E

Quia est impossibile animas à principio omnes simul fuiße creatas.

QVAESTIO. LXIII.

EX quo sequitur illos dicere impossibile, qui dicũt omnes animas à principio simul creatas, & postea per tempus infundi corporibus à Deo: nam tunc necesse esset eas differre in specie, cùm non haberẽt materiam signatam per vnibilitatẽ, ad quam indiuiduarentur: hoc autem impossibile est, quia si animę essẽt diuersarum specierum, cùm dent esse corpori, & dent

eo modo, quo sunt, facerent ipsa composita resultantia esse ad inuicem distincta in specie, sicut forma asini, & forma capræ, quia sunt diuersarum specierum, faciunt, ꝙ asinus, & capra sint diuersarum specierum. Et non solum non potuerunt à principio esse creatæ omnes animæ, sed etiam nec vna esse potuit quousq; homo formaretur, quia cùm anima non contineat rationem perfectam speciei, non poterat fieri, nisi in eo cuius pars est, vel verius in eo quod actuando complet totam essentiam speciei: quia omne, quod est, cõpletè est: vel daretur, quòd vna anima crearetur, & illa non esset vnibilis corpori tanquam partes naturæ, sed contineret in se totam rationem speciei, sicut angelus quilibet, qui continet totam naturam, ideo non est vnibilis formaliter alicui corpori, sicut anima, & ob hoc potest per se creari: anima autem licèt non recipiat esse à corpore, sed potius det esse corpori, tamen non potest recipere esse suum perfectum, nisi in corpore, cũ sit pars, & partes non dicuntur partes, nisi in toto: angelus autem non est pars alicuius speciei, sed continẽs totam speciem, ergo potest creari non existente aliquo alio: quia tamen anima non est de natura materię rerum corruptibilium, sed aliquid spirituale, sed sine corpore esse accipere non potest: esse tamen acceptũ sine corpore conseruat, & erit postea distincta numero ab omnibus alijs animabus, quia illam indiuiduationem semel accepit per vnibilitatem ad materiam signatam.

Quamuis aĩa nõ recipiat esse à corpore, tñ nõ põt creari, nisi corpore.

An anima separata possit informare aliud corpus postquam recesserit à primo, & an poßint animæ migrare de corpore in corpus, vt Phylosophi multi dixerunt.

QVAESTIO. LXIIII.

SED quæres nunquid anima separata à corpore possit postea informare aliud corpus. Dicet fortè aliquis, quòd sic, quia Deus, qui fecit eam, poterit eam ponere in alio corpore, & informabit illud. Respondendum videt̃, quòd anima vnius corporis nullo modo possit informare alterum corpus postquam recesserit à primo corpore: nam licèt Deus vnam animam exutam corpore ponere possit in quocunque loco voluerit diffinitiuè, sicut angelus diffinitur loco suo, vt declaratum supra tertio, & vigesimo capitulo: tamen non potest facere, quòd vniatur formaliter cuilibet rei, sicut impossibile est, quòd angelus informet aliquod corpus; nam licèt angelus spiritus sit, & simplex, sicut anima nostra, quia tamen continet totam speciem suę rationis, & essentiam, non potest vniri formaliter alicui rei, vt det ei esse, licèt possit ei vniri, vt motor mobili, mouendo rem illam per applicationẽ virtutis suæ. Dare autem esse formaliter, (quod est dare virtutem per intrinsecum,) non est pertinens ad id, quod totaliter est esse in actu, quemadmodum est angelus: nam entia, quæ sunt in actu, licèt possint deriuare actionem, non tamen possunt deriuare esse, quia hoc formæ soli conuenit, quæ non est ens perfectum, sed est perfectio alterius. Ita ergo anima alicui corpori esse dare non poterit, quia illud corpus est tale, quod non habet armonias conuenientes ad hoc, quòd anima ei vniri possit, & virtutem atque esse suũ communicare. Poterit tamen illi rei applicari localiter, vel secundum virtutem motiuam, vt quòd aliqua anima ponatur in aliquo lapide, sicut animæ, quæ sunt obligatæ igni infernali, & illa quam Gregorius reperit in gelu cruciamina patientem. Et de hoc nullus dubitat, sed omnes conformiter asserunt impossibile esse animam nostram dare esse formaliter

Dare esse formaliter qđ ẽ dare eẽ ẽm virtuté p itrisecũ nõ cõuenit eiqđ ẽ totaliter ens ĩ actu.

F ter alicui lapidi, etiam si perdat formam substantialem lapidis. Si tamen manserit in illa duricie, & densitate, atque frigiditate, quam tenebat dum esset lapis, quia istæ dispositiones repugnant animæ requirenti certam armoniam. Sicut ergo anima nostra non potest informare alia corpora, quàm humana, eo quòd reperit ibi suam armoniam: & in alijs, secundum quòd sic manent, impossibile est reperiri: ideo illa non informat: ita, quia illa dispositio, secundum quam anima vnibilis est corpori, non reperietur in alio corpore, nisi in illo cuius est: ergo non poterit in alio esse: & patet, quia anima suscipit vnitatem distinctam contra omnes alias, & indiuiduatam ex vnibilitate ad ipsam materiam signatam, & cum ista si-

G gnatio materiæ non reperitur in aliqua alia re, (quia nulla alia pars materiæ est ista materia) & ipsa est hæc anima: quia est huius materiæ, & perfectio est, ideo non poterit dare esse alteri corpori, quia si daret ei esse esset perfectio eius, sed non potest esse perfectio eius, cùm non acceperit esse in ea, sed in altera materia: ergo nunquam erit forma alterius, sicut formę accidentales indiuiduales distinguuntur, & accipiunt esse vnum per substantiam, & non potest esse vna albedo subiecti vnius in altero subiecto, quia iam non esset albedo illa, sed altera, cùm perderetur illud esse, secundum quod dicebatur esse ista albedo, scilicet esse in illo subiecto: ita anima cùm recipiat esse istam animam ex ista materia signata: nunquam poterit in-

H formare, nisi istam materiam, quia si poneretur, quòd informaret aliam materiam, esset iam alia forma, cùm reciperet distinctionem ex vnibilitate, & actuali vnione ad hanc materiam, & perderet vnibilitatem illam primam indiuiduantem, & non esset eadem, quæ prius erat, vel si esset eadem, daretur quòd vna anima esset duæ animæ, quod includit contradictionem. Et si dicas, non est sic de animabus, sicut de indiuiduatione accidentium, quia accidentia non possent poni in aliquo alio subiecto, nam corrumperentur, anima autem non corrumpitur. Respondetur, quòd dato, quòd accidentia indiuiduata per potentiam diuinam migrare possent, ita quòd albedo papyri auferretur, & poneretur in aliqua alia re:

I tamen illam secundam rem non informaret, nec esset albedo eius, quia deficeret in re illa ratio subiectilitatis, scilicet quòd albedo esset ab illo subiecto, quod requirebatur ad hoc, vt informaret illud subiectum. Ita in anima rationali, licèt Deus poneret vnam animam separatam in aliquo corpore, illud tamen non informabit: sed erit ibi, sicut sunt dæmones intra ventrem arrepticiorum, & eorum, qui habent phytones, sicut patet Actuum decimosexto capitulo, de puella illa, quæ habebat phytonem, quem expulit Beatus Paulus. Non tamen dabit esse, quia deficit ratio vnibilitatis, quia non est ista materia signata, secundum quam, & à qua recepit anima humana, quòd sit vna, & distincta ab omnibus alijs animabus

Si aĩa separata a corpore à Deo poneretur in alio corpore à suo, nõ informabit illud.

K numeraliter. Concludendum ergo est, quòd vna anima humana postquam à corpore separata est, non potest informare aliud corpus humanum, quàm illud quod ante in formatione erat, & per cuius vnibilitatem acceperat esse vnam. Si tamen diceremus, quòd Deus posset vnam animam separatam alteri corpori inducere, & ꝙ formaliter eam illi vniret, vtpotè, ꝙ animam Socratis mortui poneret in corpore Platonis, & animam Platonis poneret in corpore Socratis, sequeretur, ꝙ non essent iam illi homines, q̃ ante fuerant. Et ratio huius est, q̃a in cõpositis essentia accipit̃ à materia, & forma, cũ vtrumq; dicat̃ pars essentialis rei. Cùm ergo essentia rei cõsistat in indiuisibili, si anima Socratis inducatur alicui corpori, qui non est corpus

Socratis,

Socratis, sed Platonis, cùm anima non cōtineat totam essentiam rei, sed materia, & forma, ille qui resultabit ex anima Socratis cum corpore Platonis vnita, non erit Socrates, quia tunc daremus, quòd Sortes, siue Socrates totus esset ex anima Socratis, & corp⁹ suum non esset pars essentiæ suæ: ergo talis homo non erit Socrates. Etiam iste homo non erit Plato, quia iste homo solùm continet corpus Platonis: corpus autē, qui est pars materialis non continet totam essentiam rei: ideo vbi fuerit solum corpus Platonis, non erit Plato, si solum corpus sit. Eodem modo de alio homine, qui sit resultans ex corpore Socratis, & anima Platonis è contrario, quàm in primo: nam ibi solùm est anima Platonis, ideo non est Plato, quia anima sola non cōtinet totam essentiam Platonis, & ibi solùm est corpus Socratis: ideo non est Socrates, quia corpus non continet totam essentiam. Et sicut ante ex illis duobus corporibus, & duabus animabus resultabunt Socrates, & Plato: si autem isto modo misceantur, erunt duo homines, & non erunt Socrates, nec Plato: sic enim esset, cùm nunc anima Beati Petri sit in vita æterna, & anima Beati Pauli eodem modo, & post in resurrectione, quando coniuncta fuerit anima Beati Petri corpori eius, erit Beatus Petrus, & ante non erat, cùm ista essent disiuncta. Et sic redibit Beatus Paulus, vt sit Paulus, cùm nunc non sit Paulus propter esse ista disiuncta: si tamen in resurrectione Deus poneret eam animam, quæ fuit Beati Petri in corpore, quod fuit Beati Pauli, & animam Beati Pauli in corpore, quod fuit Beati Petri, fierent per resultationem duo homines, qui non essent Beatus Petrus, nec Beatus Paulus, sed quidam alij duo homines, qui nunquā ante fuerant, & Beatus Petrus, & Paulus, nullo modo esse possent. Et si in resurrectione omnes animas permutaret eo modo, quo dictum est, ita quòd nulla anima poneretur in corpore, quod ante informauerat, præsupposito quòd illud informare posset, sequeret, quòd nullus homo de illis, qui fuerunt in hoc seculo esset ibi, sed quidam alij homines nouiter geniti, vel potius facti. Ad dictum autem Pythagoræ, quod supra allegabatur ex verbis Ouidij negandum est quidquid dicit, cùm dicit se fuisse Euphorbum militem, & cum dicit migrare per omnia corpora quæcunque parata inueniet, & interdum migrare in corpora bestiarum; & cùm dicit, quòd isto modo aliquis posset comedere carnes patris sui, aut matris, vel cęterorum propinquorum: hæc enim omnia impossibilia sunt repugnantia rationi, & Phylosophiæ, atque catholicis documentis. Et primò quod difficilius erat, & magis videbatur posse esse verum, scilicet quòd anima alicuius morientis trāseat in alium: nam (vt probatum est) anima quælibet recipit, quòd sit vna per vnibilitatem ad corpus, in quo creatur, & si deberet in aliud corpus transire, cū illud sit alia materia signata, necesse esset, vt ista aīa haberet aliam vnibilitatem, cùm variatis terminis, vel altero terminorum relationis, necesse est multiplicari, & variari ipsum medium, siue relationē, quæ recipit esse ab eis: sed ista anima recipit indiuiduationem, scilicet quòd esset ista per hanc vnibilitatem, ergo recipiet aliam indiuiduationem per aliam vnibilitatem: sed duæ indiuiduationes faciunt duo indiuidua: sicut duæ humanitates faciunt duos homines: ergo ista anima erit duæ animæ, quod includit contradictionem: ergo anima, quę fuit Euphorbi militis mortui in Bello Troiano, non fuit anima Pythagoræ; nec Homeri, nec Ennij Poetæ. Et ob hoc Perseus Satyricus Poeta, qui acutius, quàm Pythagoras istam veritatem contemplatus est, irrisit dictum Ennij Poetæ sequentis opinionem Pythagoræ, vt patet in sua sexta Satyra. Item si vna anima transiret in alterum corpus,

A cùm habitus speculatiuus, & practicus sint in intellectu, & habitus virtuosi sint in voluntate, & maneant ista substantia, & illi habitus radicaliter inhęserunt, necesse esset, vt cùm in aliud corpus transiret, manerent ei isti habitus, & secundum eos facilius intelligeret, nec oporteret quemlibet addiscere, sed aliqui nascerentur docti. Cùm enim intellectus sit principium intelligendi, sic intelligit, vt est dispositus, vel habituatus, sed in ista anima manent habitus tam speculatiui, quàm practici: ergo secundum eos postea intelliget. Plato autem circa hoc responderet secundum suam positionem (licèt ipse non tenuerit hoc, quod dixit Pythagoras) tamen dixit aliquid quod satis conformabatur huic: saltem ad soluendum istud argumen-

Quid sentiat Plato de migratione animarū quō obliuiscatur omnia.

B tum, scilicet quòd anima antea quàm corpori vniatur, cognoscit omnia naturalia, quæ cognoscere posset existens in corpore quantuncunque perficiatur, sed in vnione ad corpus propter materiæ imperfectionem obliuiscitur omnium, quæ sciuerat, sed postea per doctrinam excitatur illa cognitio, quæ ante fuerat, & sic nostra scientia, quæ nunc acquiritur nihil aliud est, quàm memoratio, siue reminiscentia eorum, q̄ obliti sumus. Hoc autem tangit satis Boetius in libro 3. de Consolat. Metro. 12. quod incipit.

Quisquis profunda mente vestigat verum.

Et concludit, quòd si Platonis Musa verum personat, quod quisque discit, immemor recordatur. Et

Quōdictū Pythagoras possit stare. s. q ipse se cognouerit militem Euphorbum.

C hunc modum respondendi videtur secutus ipse Pythagoras dicens, quòd anima vnius exiens de corpore, & intrans corpus alterius obliuiscebatur sui. Ideo nesciebat cuius anima fuerat. Ipse autem dicit se cognouisse, quòd anima sua fuerat anima Euphorbi militis Troiani per multa ieiunia, quæ, scilicet disponerēt organa ad intellectionem, vt intellectus totaliter esset purus ad intelligendum quidquid vellet. Sed hoc nō potest stare: nam cùm in aliquo intellectu imprimunt habitus speculatiui, siue practici, & firmiter manent, & anima transeat in aliud corpus, dato quòd propter indispositionem organorum adhuc multum tenerorum non possit homo per illum habitum intelligere, sed cùm temporis tractu, & conuenientia ciborum

D deducantur organa ad talem dispositionem, vt intellectus possit eis vti conuenienter: incipiet intelligere perfectè secundum illum habitum, & non indigebit, vt iterum doceatur: sed videmus, quòd nullus homo est, qui non indigeat doctrina, saltem vt declarentur ei termini artis, qui nullo modo sciri possunt perfectè, aut aliquo modo conuenienter intelligi ab intellectu, nisi prius doceamur, quantuncunque intellectus acutissimus sit: cognitis autem terminis artis alicuius, aliquis intellectus propter magnum lumen suum poterit se deducere in perfecta intellectione omnium conclusionum artis, vel multarum saltem: sed de hominibus nullum videmus, q̄ non indigeat magistro quātum ad aliquid, scilicet quantum ad terminos artis: er-

E go nullius anima transit in alterum. Patet consequētia, quia cùm ille, qui habet habitum alicuius scientiæ speculatiuæ, vel practicæ non solùm cognoscit conclusiones, sed etiam terminos artis, cùm ipse, qui illam animam suscepit incipiat in tempore, quo impedimētum organorum sit ablatum intelligere secundum habitum illum, non solùm intelliget conclusiones, sed etiam cognoscet terminos: ergo non indiget magistro ad aliquid, sed per se solum omnia intelliget quāta intelligebat alius, cuius illa anima fuit. Et hanc opinionem tenuit Ouidius Poeta, & vt se magnum Poetam fore iactaret, dixit se accepisse animam Homeri, qui fuit maximus Grecorum Poetarū, vt quasi ex hoc pateret eum scire oīa, q̄ Homerus Poeta cognouisset.

Plato non ait in coniunctione aīarum ad corp⁹ abradi omnem scientiam, sed ipediri mole carnis.

Manifestatur hoc magis, quia Plato non dicit in coniunctione animę ad corpus totaliter abradi scientiam, sed impediri mole carnis ne intelligat ea, quæ ante intelligebat. Et Pythagoras etiam dicit per ieiunia posse recuperari scientiam, quæ fuit ante in eo, qui viuebat per illam animam. Est ergo sic habitus impeditus, & non abolitus. Sicut ergo est in naturalibus, ꝙ si aliqua res habeat virtutem ad aliquid operandum, & prohibeatur ab aliquo agente, non oportet, quòd ad hoc, ꝙ illa res agat, quòd ab aliquo adiuuetur, sed solū, quòd tollatur prohibens agere: vt si lapis per suam grauitatē potest descēdere deorsum, & ponatur aliquid, in quo teneatur ne descendat, ad hoc ꝙ exerceat actum suū. s. vt descendat, non oportet, quòd ab aliquo adiuuetur impellente eum deorsum, sed quòd solùm tollatur illud, quod prohibebat actionem. Sic etiam patet in habitibus scientificis: si enim aliquis sit Geometra, vel Physicus ſm habitum, & postea efficiatur Ebrius, vel sonnolentus, vel incurrat maniam, aut epilepsiam, vel similes passiones, in qbus vetatur totaliter actus intellectus, non possunt illi sic se habentes (licèt habitum habeant) tunc intelligere, quia non sunt disposita organa. Cùm autem venerint ad congruam organorū dispositionē, non oportet, vt iterū addiscant: sed ablato impedimento organorum immediatè incipient perfectè intelligere, vt antea: ergo sic esset de anima habituata speculatiuo habitu, vel practico si trāsiret ad aliđ corpus, quòd ablato impedimento organorū reductis eis ad congruam dispositionem inciperet intelligere perfectè ſm habitum, quem ante habebat habens illā animam, & q manet in illa anima: ideoq; non indigebit aliquo mō doctore: sed nullus est, qui non indigeat doctore eo modo, quo supra expositum est, ergo non transit vna anima de vno corpore ad aliud. Aliud erat quod dicebat Pythagoras. s. ꝙ ipse fuerat Euphorbus miles in Bello Troiano interfectus à rege Menelao. Sed quia hoc erat confirmatio positionis suę, sicut positio falsa erat, ita & hoc falsum est. s. ꝙ nunquā anima sua fuit in Euphorbo, nec in Homero, nec in Pauone, aut aliquo hominū. Et eędem rationes militant contra exemplum, quę militabant contra principalem positionem. Aliud erat dictum Pythagorę. s. ꝙ animæ hominum trāsibant interdum in corpora bestiarum, cùm reperiebāt ea pręparata ad susceptionem formæ.

Confutatur aliud dictum Pythagorę, quòd animæ possunt transire in corpora bestiarum.

QVAESTIO. LXV.

CONTRA istam positionem militant argumēta facta supra: nam si anima vnius hominis nō poterat trāsire in corpus alterius mortuo priori: à fortiori non possent trāsire in corpora bestiarum, cùm eadem ad minus inconuenientia sequantur. Sed præter hoc adhuc sunt alia inconuenientia. Et est primum, quia omnis forma pręsupponit debitas dispositiones in materia, in qua debet suscipi, sed dispositiones corporis humani, & corporis bestiarum non sunt eędem: ergo anima humana nunquam potest recipi in corpora bestiarum. Patet hoc, quia ad hoc, quòd aliqua forma recipiatur in aliqua materia, vt aliqua aīa in aliquo corpore, requiritur in corpore debita magnitudo: nam si ponatur aliqua pars materiæ tanta, sicut vnus digitus, vel vnus palmus, non poterit ibi recipi aīa humana, qa dato ꝙ possent fieri organa valde parua, & delicata, cū sit magna organorum pluralitas, & paruitas materiæ, non poterit aīa humana vegetare illud corpus, qa tam parua organa non possunt esse conuenientia ad explēdas organicas operationes animę conuenientes, vt ve-

Aīa n̄ pōt informare corp⁹ tam paruę quātitatis sicut est digitus, nec tā magnę, vt est turris magna.

F getet corpus. Etiam si detur aliqua pars materiæ tāta, sicut vna magna turris, illa non poterit vegetari ab aliqua aīa humana, qa non est tantorū viriū, vt complere possit operationes requisitas ad sanitatem tanti corporis, sed est dare certā perihodū magnitudinis, in qualibet specie ad hoc, quòd informaret materia per formā illius speciei: & sic est de rebus cuiuscunq; speciei, quę reqrūt debitā magnitudinē. Et ob hoc diuersę species hn̄t diuersas magnitudines in rebus naturę. s. in indiuiduis suis, & res vnius speciei nō pueniunt ad magnitudinem conuenientē alteri speciei. De hoc Aris. in 2. de Aīa. c. de vegetatiua, & nutritiua potentia sic ait: Omnium natura cōstantiū positus est numerus magnitudinis, & augmenti. Requirit ēt ad introductionē aīæ,
G vel alterius formę in materia debita figuratio, siue organizatio: sicut videmus in fętu humano, & in fętibus aliorum aīalium, & in ipsis arboribus: nam nulla arbor potest talr̄ figurari, sicut hō, aut sicut capra, vel alię res naturales, qa non posset fieri digestio sufficiēs, si essent arbores in parte superiori grossiores, q̄ in trunco, q est locus digestionis. Requirunt ēt debitę qualitates: nam aliæ qualitates sunt in materia, cùm introducit aīa humana, q̄ cùm introducit forma eqna, aut caprina. s. alia teneritudo partium, & alius gradus caliditatis, aut frigiditatis, & sic de cęteris. Ista aūt non sunt eadē in oībus naturalib⁹ rebus, nec in oībus aīalibus: imò nec in vno aīali sunt, sicut in alio, si respiciant diligenter, qa vel in supficie corporis in figuratione mēbrorum, vel intra
H cutem in diuisione corporum semp reperiet aliqua diuersitas quantitatis, & organizationis, & cęterarū qualitatum, q̄ sint necessarię ſm naturam ad introductionem formæ. Si autem dicas, quòd sic, hr̄ intentum. s. quòd cū in bestijs non sit talis dispositio, qualis in corpore humano, quòd non poterit ibi introduci aīa humana, & sic cessabit dictū Pythagorę. Si autem dicas, quòd non sunt necessariæ istæ dispositiones, sequetur quòd natura frustra occupatur in faciendo. Constat namque, quòd plus laborabit natura in faciēdo dispositiones organizationes, & quātitatiuas dimensiones, quæ sunt in corpore humano, cùm plures sint, & subtiliores, quàm faciendo dispositiones, & organizationes in corpore vnius vermis, vel colubri: si ergo non
I sunt magis necessarię ad introductionem animę rationalis istæ dispositiones, quàm illę, erat superuacuus labor naturæ: quod nullo modo concedendum est, cū entia naturalia sint ordinatissima, vt patet circa fin. 12. Metamor. Etiam patet, quòd sint necessariæ, quia aīæ hoīum, & bestiarū habēt diuersas virtutes operatiuas, & quia operationes vegetatiuę, & sensitiuę pręsupponunt organa, ergo ſm numerum virtutum operatiuarum, sic requiritur numerus personarum, & diuersorū organorum: ergo non debent esse tales dispositiones organicæ, vel dimensiones ꝑ brutorū aīabus, sicut pro aīa humana: qa si aliqua aīa hn̄s multas potentias operatiuas vniretur alicui corpori habenti pauca organa, non posset exercere operationes suas: ideo non posset
K teneri colligata illi corpori. Item si non essent necessaria ista lineamenta, & multiplicitas organorum in corpore humano ad introductionem animæ nostræ, sed posset introire in corpus aliarum dispositionum, sicuti est corpus bestiarum variarum: eadem ratione possent introire in corpora dissimiliū valde dispositionū, sicut sunt corpora lapidum, & arborum, atq; aliorum naturalium: sed hoc valde inconueniens est, quòd anima humana informet lapidis materiam manentē sub illa figuratione, & densitate, & frigiditate, atque vniformitate, & nullus hoc concederet tanquam valde absurdum: ergo nec transeunt in corpora bestiarum. Item si animæ humanæ ex eo, ꝙ non requirunt determinatas dispositiones, vt dicis, possunt transire in corpora

Certitudo quātitatis, & organizationis & qualitatū sunt necessariæ ad introductionē formæ.

pora bestiarũ: ergo animę bestiarum conformiter nõ requirentes debitas dispositiones: possunt gigni in corporibus humanis: & sic alij forẽt bestię hñtes corpora humana, qđ absurdũ valde est: si ergo hoc nõ cõcedit, nec ẽt alterũ ꝯcedi debet, qa ęqualis cã ẽ absurditatis. Item videtur hoc esse impossibile: nã operatio cuiuslibet rei est ſm formam, q̃ habet, quia forma est principium totius operationis, & actionis. sicut materia est principium ipsius passiuę mutationis: sic.n.ait Arist. 3. Phys. ꝙ sicut motus dat cognosci naturæ: ita operatio facit cognosci formam. Et hoc idem in 2. de Anima, vbi innuit animam esse principium omnium actionũ corporis. Cùm ergo variantur formæ, necesse est variari actiones: si igitur in corpora bestiarum interdum transirent animę humanę, necesse esset, vt corpora bestiarum haberent easdẽ actiones, quas homines hñt.s. vt intelligerẽt, & vellent, & facere cętera in hunc modum, quæ pertinent ad prudentiam, & actiones humanas: sed nulla bestia est, quę habeat actus humanos, nec nũquam in se est: ergo nunq̃ animam cuiusquam hominis intrauit in corpora bestiarum. Nec valet si dicas quasdam bestias habere prudentiam, vt sunt vulpes, & taxones, siue castores, vel simię, vt communiter dr, quia videntur habere actus quosdam similes actib⁹ humanis. Sed de his dicit 6. Ethy. Arist. ꝙ non ꝓpriè habent vim prudentię, quæ est iudicatiua de bonis, vel malis agibilibus: sed quandam potẽtiam prouisiuam ad vitam, quę est quędam naturæ solertia: sed ob hoc, ꝙ simię in quadam figuratione vultus, & in quibusdã cautelis humanam prudẽtiam, & figuram imitantur, Poetica licentia occasionem habuit dicendi eas fuisse olim magnos hominum populos, sed à Ioue in simias conuersos retenta prioris naturæ quædam saltem leui effigie: de quibus Ouidius Metam. lib. 7. Item & forti⁹ probantur prędicta.s. ꝙ nunq̃ transeat anima humana in corpora bestiarum: nam licèt in compositis essẽtia accipiatur à materia, & forma: ipsa tñ forma est, q̄ dat esse materiæ, & determinat ad certam speciem actuãdo eam: ſm ergo varietatem formarum, ita sunt varietates specierum: sed anima humana ẽ quædam forma specifica distincta ab alijs formis specificis: ergo ipsa dabit corpori, in quo fuerit esse ſm suam speciem: necesse est, ergo ꝙ vbicunq; anima rationalis formaliter vnita fuerit, ꝙ sit illud hõ. Si ergo anima hoĩs cùm exit ab homine, intraret in corpore bestię organizato, & disposito ad recipiendum formam, necesse est, vt illud corpus recipiat esse humanum, & iam non erit bestia illud cõpositum, & tũc falsum erit, ꝙ animę humanę sint in bestijs, sed in hominib⁹: sed hoc est impossibile, ꝙ aliqua bestia sit hõ: ergo impossibile est aĩam humanam intrare corpora bestiarum. Aliud dictum Pythagorę erat, ꝙ si homines comederẽt carnes pecorum, ꝙ posset aliquis comedere carnes patris sui, aut matris, vel aliorum charorum, & ista erat vna causa, quare interdicebat ipse esum carnium. Sed hoc non põt stare, quia argumenta oĩa facta in superioribus, militant cõtra hoc, qđ ipse ponit, quasi ꝓ corrollario. Sed adhuc præter illa sunt alia specialiter contra hoc.s. ꝙ non possunt esse carnes illius pecoris carnes alicuius hoĩs: ideo nemo sic comedendo comedet carnem patris sui, aut matris, quia dato ꝙ aĩa humana possit transire in corpora bestiarum, & informare ea: tñ, sicut supra dicebamus, si Deus poneret animam Beati Petri in corpore, quod ante fuit Beati Pauli, & aĩam Beati Pauli in corpore quod fuit Beati Petri: iam nullus eorum esset Petrus, aut Paulus, sed essẽt duo alij viri nouiter formati, qui nunq̃ ante extitissent: ita hic cùm aĩa alicuius viri poneretur in corpore alicuius bestiæ, & informaret atq; inde resultaret compositum, quod esset hõ: tñ ille nõ esset pater alicuius viri, quia iste hõ non erat ille, cuius

A aĩa ibi erat: nam anima non complet totam essentiam in compositis: sed anima, & corpus: sed ibi sola anima viri prioris est, ergo non est ibi vir ille prior, qui fuerat pater alicuius alterius, & consequẽter nec carnes eius. Et dato ꝙ anima compleret essentiam rei totam.s. ꝙ vbi esset anima, esset homo, cuius esset anima: daretur tunc, quòd ex eo, quòd anima alicuius viri mortui introiuerat corpus alicuius bestiæ, ꝙ illud compositum resultans ex aĩa humana, & illo corpore bestiæ eẽt vir, qui ante fuerat, & tunc si vir, qui ante fuerat, fuit pater aliquorum, ẽt dicetur, ꝙ istud compositum tale sit pr̃ illorum genitorum, & tñ si aliquis de filijs viri prioris comedat de carnib⁹ illius corporis, in quo est aĩa patris sui, licèt illud compositũ sit pater suus, tñ nõ comedit B carnes patris sui, quia carnes patris sui, de quibus iste filius decisus est: corruptæ sunt recedente anima, & istę in quibus nunc est, nõ sunt carnes patris sui, sed carnes alicuius bestialis corporis. Conclusum ergo ex superioribus patet, ꝙ positio Pythagoræ circa migrationẽ animarum in varia corpora, sit totaliter erronea.

Positio Pythagoræ de migratiõe aiarum est penitus erronea.

Quid sit potentia ptopinqua, & remota materiæ, & an potentia materiæ sit infimus gradus in perfectione rerum. Et an materia denudata à forma corporeitatis sit spiritus, & habeat aliquam contrarietatem.

QVAESTIO. LXVI.

C NVNC autem redeũdum est ad id, quod ante inchoauimus.s. qđ sit esse formam in potentia materiæ, & iam diximus, ꝙ non est hoc latitare res in quadam confusione, & mixtura, & postea prodire ad esse, quia hoc est Chaos, quod improbauimus: nec esse formam in potentia materiæ dr, ꝙ sit materia ſm quoddam esse imperfectum, qđ actualiter tñ existat, & postea perficiatur, cùm gignitur: nam & hoc demonstratum est fore impossibile in superiorib⁹: nec dicitur formas esse in potentia materiæ, cùm inducantur in potentiam materiæ, & materia possit eas recipere, quia tunc diceremus formas artificiales esse in potẽtia materiæ, cùm inducantur in potentiam materiæ, & materia possit eas recipere: etiam animas rationales diceremus D esse in potentia materiæ, cùm materia possit illas recipere, qñ à Deo funduntur, aliàs nulla anima esset in corpore, nisi corpora possent eas recipere: tñ nec dicimus formas artificiales esse in potentia materiæ, nec aĩam rationalem esse in potentia seminis. Dicendum ergo, ꝙ formam esse in potentia materiæ nihil aliud ẽ, quàm materiam habere quandam virtutem, siue multas virtutes, q̃ non sunt formę alicuius generis: sed proprietates materiæ, ſm quas factis ab agentibus naturalibus talibus, vel talibus dispositionibus sequaꝰ forma immediatè in materia, illo apponente eam, vel deducente à foris, vel creante de nihilo, ſm quòd in generatione asini, aut arboris patet. Est enim materia omnium generabilium, & corruptibilium huius conditionis, ꝙ si agentia naturalia agant in ea, disponendo E varijs modis, sic, vel sic, insurget ea forma asinina per modum cuiusdam subitę pullulationis, aut eductionis tanquam illa anima asinina lateret in illis dispositionibus, cùm tamen nunquam ibi præfuerit ſm se totam, aut ſm aliquid sui. Est autem ista potentia materię duplex: quædam propinqua, alia remota. Dicitur autem potentia remota, quãdo materia habet virtutem, siue potentiam ad hoc, ꝙ de ea educatur talis, vel talis forma, & tamen nondum est determinata ad illam formam, sed potest habere reliquam, quia determinatio ad hanc, vel illam formam est ex dispositionibus varijs agentium naturalium: vt verbi gratia materia terræ, quæ est nunc sub forma terræ purè est in potentia ad

Quid sit potẽtia remota materię.

ad esse capram, & forma capræ est in potentia illius materiæ: non est tñ ista potentia propinqua, sed remota, quia licèt habeat virtutem, siue potentiam, vt talis forma ex ea educi possit, non tñ est determinata ad illam formam. s. ꝙ immediatè debeat recipere illam formã, & nullam aliam ante, qa ista determinatio fit ꝑ varietatem actionum naturalium agentium, & cùm iste dispositiones non præcesserint, non est determinata ad formam capre, sed pôt multas alias ante eam recipere.

Quid sit potẽtia ꝓpinqua materiæ.

Est autem potentia propinqua materiæ, cùm non solùm habet materia potentiam, siue virtutem, vt, factis quibusdam transmutationibus, inducatur in eam forma talis, vel talis, sed ẽt agentia naturalia causauerunt tales dispositiones, ẜm quas determinata est illa materia ad formam talẽ, ita ꝙ non potest aliam habere ẜm illas dispositiones; vt cùm decisum fuerit semen hircinum in matricem capre, illa materia est in potentia ad formam capræ, & est in potentia propinqua, quia non solùm potest educi de materia illa forma capre, quia in hoc non differt ab alijs partibus materialibus, cùm de qualibet possit educi forma capræ, sed etiam est sic determinata, vt ẜm illas dispositiones non possit educi alia forma de potentia materiæ: ẜm.n. ꝙ sunt diuersæ formæ in potentia materiæ, ita oportet, ꝙ sint diuersi modi educendi eas ad esse: modi autem educendi ad esse sunt dispositiones receptæ in materia ab agentibꝰ naturalibus.

Potentia materiæ ẽ virtus, & proprietas absoluta ipsius materię de natura eius.

Sunt autem istę virtutes materię ẜm quas recipere potest diuersas formas: quædam proprietates absolutę de natura materię: & sunt inditę ipsi materię corruptibilium in creatione sua, vt recipere possit formas, quæ educantur de virtute eius, & non sit necesse adduci ab extra, vel creari: & has virtutes Phylosophi communi nomine vocant potentias, & appetitus. s. potentiam absolutam, & potentiam respectiuam: appetitum absolutum, & appetitum respectiuum.

Potentia materiæ ẽ virtus, & ꝑfectio eius

Aliquis tñ putabit, ꝙ ista potentia materiæ non sit aliqua virtꝰ, vel qualiscunq; perfectio. Et falsum est: nam licèt, vt ait Arist. in fi. 7. Ethy. melius sit habere, q̃ fieri. i. ꝑfectio maior est, ꝙ aliqua res habeat omnia, quibus indiget, ita vt nullo indigeat: tñ ꝙ sit in potẽtia ad illa, & possit recipere ea, & compleatur per hoc sua indigentia, perfectio est aliqua, vt res possit recipere in se aliq̃ perfectionem, & patet hoc, quia non omnis materia potest recipere formam asini potentia propinqua, sed solùm illa, quæ est determinata ẜm actionem variam naturalium causarum concatenatarum: nec omnes materiæ possunt recipere formam equi immediatè, sed solùm determinatè, & possunt recipere alias formas imperfectiores: ergo iudicabimus perfectiorem esse materiã, quæ potest recipere formam equi, q̃ q̃ potest recipere formam asini, & eam, quæ potest recipere immediatè formam asini, q̃ eam, quæ immediatè recipere potest formam arboris, vel vermis: si ergo aliqua materia est magis perfecta propter posse recipere formam magis

Perfectio materiæ ẽ vltimꝰ gradꝰ naturæ.

perfectam, & minus perfecta propter recipere formã minus perfectam: ergo habebit perfectionem per hoc quod est suscipere formam quamcunq;: ista tñ perfectio est infimus gradus naturæ: ideo in coordinatione rerum perfectarum s. naturaliter ascendendo scalariter ad magis perfecta, ponimus tanquam primum, & infimum gradum ꝑfectionis materiam primam: deinde ponimus elementa ẜm gradus perfectionis suæ: post hæc autem gradualiter elementata, & post corpora cęlestia, deinde res purè spirituales, vt animas, & consequenter angelos, donec deueniamus ad finem concatenationis, quæ est in Throno infinitæ perfectionis. s. in Deo.

Obiectio.

Sed dicet aliquis, ꝙ esse in potentia ad recipiendum formam, non sit aliquis gradus perfectionis saltem primus, & imperfectissimus, quia materiæ, quę dicuntur esse in potentia propinqua ad recipiendum

F formas, vocantur magis perfectè, vel minus perfectæ,
non ẜm hoc, ꝙ sunt susceptiuæ illius, vel illius formæ:
sed ex hoc, ꝙ habẽt dispositiones perfectiores: istę aũt
dispositiones quædam formæ sunt accidentales, ideo
ex eis videtur contrahere materia quãdam maiorem,
vel minorem perfectionem, & non ex hoc, ꝙ est in po
tentia ad recipiendum. Respondetur, ꝙ bene arguit: Responsio
verum namq; est, ꝙ materia non habet maiorem, vel
minorem perfectionem ex hoc, ꝙ est in potentia ad
perfectiorem, vel imperfectiorem formam, sed ex ip-
sis dispositionibus, quæ faciunt materiam esse in potẽ-
tia propinqua, & ipsę dispositiones sunt formæ quali-
tatiuæ habentes gradus perfectionis: nam aliàs darẽt,
ꝙ omnes partes materię essent ęqualiter perfectę ẜm
G ꝙ in potentia sunt, quia non est aliqua pars materiæ, q̃
non sit in potentia ad omnem formam. i. ad formam
cuiuscunq; speciei & sic non erit vna in potentia ad ꝑ-
fectiorem formam, q̃ alia, quę est de potentia remota:
quãtum autem ad potentiam propinq̃, si vna materia
est perfectior altera, hoc est propter ꝑfectiores dispo-
sitiones, quæ sunt formæ. His tñ non obstantibus esse
in potentia ad recipiendum formam est quidam gra-
dus perfectionis, dato ꝙ sit valde paruus: nam melius
est esse in potentia ad perfectionem, quæ nondum hr̃,
& ꝙ postea habeatur, quàm ꝙ sit aliqua res carẽs per-
fectione, siue non habens eam, & tñ non possit eam
habere. Patent autem hęc per comparationem ad in-
tellectum: nam intellectus est possibilis, siue passibilis
H & non habens aliquam intellectionem ẜm se, vel aliq̃
speciem, sed est in potentia ad omnes species, & intel-
lectiones: habent se intellectus noster, & materia pri-
ma proportionaliter: nam sicut perfectio materiæ est
ipsa forma, ita perfectio intellectus nostri est ipsa spe-
cies intelligibilis, vel intellectio, & sic materia prima
non est de natura sua determinata in aliqua forma a-
ctualiter, sed est in potentia ad omnes, ita intellectus
noster non est in actu alicuius speciei, scilicet quòd na-
turaliter determinet sibi aliquam speciem, vel intelle-
ctionem, sed est in potentia ad omnes.

Similitudo iter materiam primam, & intellectum possibilẽ.

De natura intellectus possibilis.

I

QVAESTIO. LXVII.

ET si arguas contra hoc, quia dicitur communiter,
ꝙ naturaliter sumus in habitu principiorũ specu-
latiuorum, principia autem sunt propositiones quędã
primæ, & per se notæ, propositiones autem sunt ex ter
minis: ergo cùm nos naturaliter habeamus principia,
naturaliter habebimus terminos illarum propositio-
num, cùm propositio pręsupponat terminum tanquã
partem suam essentialem, & illi termini sunt species
intelligibiles: ergo naturaliter habemꝰ aliquas species
intelligibiles. Respondetur, ꝙ intellectus noster, (vt
dicebamus) naturaliter est sicut tabula rasa, in qua ni-
hil est depictum, vt ait Arist. in 3. de Anima: sed postq̃
K est in corpore acquirit species per actum organorum
transducendo eas ad phantasiam, & post ad intellectũ:
si aũt nos naturaliter haberemus oẽs species rerum in-
ditas, vel concreatas, non indigeremus aliquo organo
ad hoc, ꝙ intelligeremus, & patet, quia solùm seruiũt
organa ad recipiendas species obiectorum. Ad ipsum
autem intellectus actum non proficiunt, quia non in-
telligit intellectus per visum, nec per auditum, nec
per aliquod organum: solùm ergo proficiunt ad re-
cipiendas species rerum, super quas vertens se postea
intellectus intelligat. Nam non solùm non operatur
intellectus per organa, sed etiam in ipso actu intelle-
ctus nõ est necesse esse actum organi, quia dato, quod
nõ videamus actualiter visibilia percepta intelligimus.

Si intellectus haberet species rerũ inditas vel cõcreatas, nõ digeret organis.

Et dato quòd non audiamus audibilia percepta considerаmus. Si tamen non apprehenderimus per visum aliquam rem, aut per auditum, nunquam poterimus intelligere aliquid de colore, vel aliquid de voce. sic. n. ait Arist. 1. Poste. quòd illius obiecti scientia caremus, cuius sensitiua potentia ad obiectum illius caremus, & ob hoc cęci non iudicant de coloribus: si tamen intellectus hominis cœci haberet naturaliter speciē colorum, intelligeret colores, sicut illi, qui vident eos. Et ob hoc angeli ad intelligendum pfectè omnes res naturales non indigent potētijs sensitiuis, quia omnium rerum species eis concreatæ sunt, vt patet in libro de causis in propositione illa, q̃ dicitur intelligentia plena est formis, idest speciebus intelligibilibus. Et dato ꝙ nos non haberemus species omniū rerum intellectui nostro inditas, vel concreatas: sed haberemus aliquas, etiam si nunquā haberemus actum alicuius organi intelligeremus circa illas: sed videmus, quòd si deficiant actus organici ad apprehēsionem specierum nihil intelligim⁹, quia sicut cęcus à natura circa colores nihil penitus iudicat, & surdus à natura nihil omnino de vocibus, ita qui alijs carerent potentijs sensitiuis circa obiecta illarum potentiarum prorsus nihil intelligerēt: ergo qui omnibus potētijs organicis careret nihil omnino intelligeret: si tñ nos haberemus aliquas species naturaliter inditas, vel concreatas: intelligeremus per illas non indigentes aliquo actu organico: sicut cùm semel quis habuit per visum speciem albedinis ad intelligendum per illam non oportet, vt iterum, & iterū videam⁹: sed vnica visio sufficit ꝓ ęterna intellectione, quia semel species accepta est: ergo videtur, quòd naturaliter intellectui nostro non inest aliqua species intelligibilis, sed est tanq̃ tabula rasa. Quando autem obijcis, ꝙ cùm intellectus noster naturaliter sit in actu principiorum, & principia præsupponūt terminos intellectuales, qui sunt species: ergo naturaliter habem⁹ species aliquas. Dicitur quòd non est sensus, quòd nos sumus naturaliter in actu principiorum. i. quod quādo creatur à Deo intellect⁹ noster, & infunditur corpori, quòd cōcreetur sibi habitus principiorum, & sicut intellectus naturaliter est intellectus, ꝙ ita sit naturaliter in actu principiorum: & non solùm quando intellect⁹ noster creatur, nō habet habitus principiorum speculatiuorum: sed etiam nec toto tempore, quo stat fętus in vtero, nec etiam immediatè, vt exit vterum, sed aliq citius, aliqui tardius sunt in habitu principiorum, & ali qui non sunt in actu principiorum in tota vita sua, qa nunquam vertunt se circa aliquam speculationem veritatis speculatiuę. Habentur autem ista principia per acquisitionem, sicut & cōclusiones, scilicet quòd nos nati incipimus videre, & audire, & habere cęteros act⁹ organicos, & per hos attrahūtur species ad phātasiam, quibus intellectus informatur, & apprehendit simplicia per illas species, & quia inter aliquas species rerum apprehensas est, tñ manifesta regulatio, vel habitudo intellectus apprehendens illas species simplices apprehendit complexionem earum, & facit eam cognoscēs facillimè habitudinem, quę manifestè innascitur inter tales species apprehensas, & illud complexum vocatur principium, vt si aliquis apprehendat totum, & apprehendat partē cognoscendo istas species signantes simpliciter, & absolutè res ipsas, quia tamen inter ipsas res innascitur quidam respectus, vel habitudo intellect⁹: apprehendendo has species apprehendit pariter habitudinem, scilicet maioritatis, & minoritatis, & format complexionem dicens totum esse maius sua parte, & hoc est principium vnum de cōmunissimis inter speculatiua. Et quia intellectus firmiter, & sine dubio hoc intelligit, radicatur illud intellectum in ipsa potentia intellectiua, & illud cognitum sic firmiter manens vo

Angeli nō indigēt potentijs organicis.

Si ergo oīo potentijs organicis careret nihil intelligeret.

Principia habentur per acquisitionem sicut cōclusiones.

A catur habitus principiorum. Iste ergo est modus causandi habitum principiorum. Cùm autem dicis, ꝙ intellectus noster naturalis est in actu principiorum, & non in actu conclusionum, est sensus, ꝙ intellectus noster per suam naturalem virtutem actuatur illis intelligibilibus complexis, quæ sunt principia: sed non actuatur lumine suo, vel virtute sua naturali intelligibilibus, quæ sunt conclusiones. Ad quod sciendum, quòd sicut materia prima est in potentia ad omnē formam, & tamen non potest reducere se in actum alicuius formæ per se, sed indiget exteriori agente disponente eam, & educente formam de potentia materię, vt sit actualiter in ipsa materia: ita intellect⁹ licèt sit in potentia ad omnia naturalia intelligibilia, quę non excedunt perfectionem eius, tamen non potest se reducere in actum illorum intelligibilium, idest facere se actualiter intelligentē, nisi reducatur ab alio, q educit potentiam ad actum, idest facit intellectum possibilē, idest qui erat in potentia intelligens esse in actu intelligentem. Sicut ergo ponimus, causas naturaliter agentes in illa cōcatenatione sæpe dicta, reducere materiā, quæ est in potentia ad formam ad habēdam formam in actu, ita datur aliquid qđ intellectum nostrum reducat de potentia intelligendi ad esse actu intelligētem. Sed in hoc est differentia quædam inter materiam, & intellectū, qa materia nihil habet in se, per qđ se possit reducere in actum alicuius formæ, nō est enim aliqua forma quantuncunq; paruę perfectionis, ad q̃ materia ex sola virtute sua possit se reducere in actu. Et si dicas contra, quia materia secundum se determinat sibi corporeitatē, ergo ad istam naturaliter se poterit reducer̄. Respondetur ꝙ corporeitas de formis substantialibus est quasi imperfectior, & sub hac materia prima fuit creata, vt postea inde acciperentur, & distinguerentur res, & sine hac nunquam reperitur: nam licèt cœteras formas materia prima per transmutationem perdat, corporeitatem, quātuncunq; trāsmutet̄, nunq̃ perdet. Quòd autem nō perdat nunq̃ materia corporeitatem, non est ex natura sua, ita ꝙ ipsa determinet sibi istam formā magis q̃ cęteras, qa non determinat istā magis, quàm aliquam aliam, sed fit ex impotentia agentium transmutatiuam: nā omnis actio fit à contrarijs, simile enim nunq̃ agit in simile, quia caliditas directè nunq̃ destruit caliditatem, & frigiditas nunq̃ destruit frigiditatem, sed potius conseruat: sed dissimile corrumpit dissimile, & sic qualitates, quæ directè habēt opposita corrumpuntur directè, & formæ substantiales corrūpuntur indirectè, qđia fundātur in dispositionibus illis qualitatiuis: vt si frigiditas directè corrumpit caliditatem: ita aqua, quæ est frigida indirectè corrumpit ignem, qui est calidus: & sic de cęteris, scilicet quòd aliquid quod est humidum indirectè corrūpet id, quod est siccum: quando tamen id quod est agens reduxerit passum ad suam similitudinem, non pōt vltra ager̄ in ipsum corrumpēdo, sed potius incipiet conseruare. Si ergo aliquid quod est calidum, scilicet ipse ignis inceperit agere in aliquid frigidum, vel humidum, sicuti est ipsa aqua, quamdiu repererit ibi contrarietatem corrumpet, & quia forma substantialis fundatur in dispositionibus qualitatiuis rei passæ, quæ contrariantur dispositionibus qualitatiuis formæ ignis, non solùm corrumpetur forma illa, quæ est dispositio, sed etiam forma substantialis. Etiam ideo ipsum, in quod agit ignis, si dimittatur agere ignis, reducetur, quousq; sit sicut ignis, scilicet vt sit ignis verus: sicut cùm ligna comburuntur, & conuertuntur in ignem, vel redibit in aliquid, quod est simile igni totaliter in qualitatib⁹, licèt non sit ignis secundum substantiam, & hoc est cinis, qui est calidus, & siccus totaliter, sicut ignis: nullam in se frigiditatis, aut humiditatis partem retinens.

B

C

D

E

Intellect⁹ possibilis ꝓ se acqrit principia, sed ꝑ virtuté suā non pōt cōclusiones acquirere.

Qualitates quę habent oppositionē directè corrumpunt: formę aūt substantiales per accidens.

Quare ignis non conuertit cinerem totaliter in ignem.

QVAESTIO. LXVIII.

QVARE autem per actionem ignis non redduntur hæc totaliter in ignem. Respondetur, quòd hoc accidit propter grossiciem materię, quia quędam res compactissimæ materiæ sunt, quæ non sunt per actionem, vel potentiam alicuius creaturę tantum subtiliabiles, vt conuertantur in verum ignem, cuius materia rarissima, atq; subtilissima est: fiet autem eodem modo de aliqua re multum frigida: sicuti est de aqua gelida, vel de niuibus, aut grandine, quę si agant in aliquid oppositum quantuncunque corruperint, & trāsmutauerint, nihil magis possunt transmutare ipsas res calidas, & humidas, quàm vt conuertant in suam totalem similitudinem, scilicet vt faciant eas aquam, vel niues, aut faciant habere æqualitatem aquarum, & niuium, scilicet vt sint frigidæ, vt aquę, vel niues. Aliqua tamen immutantur fortissimè per aquas, vel niues, & redduntur frigidiora aquis, vel niuibus, & tamen non fiunt aquæ, vel niues. Causa est, quia quædam materię, ita sunt duræ, quòd non possunt conuerti per actionē alicuius creaturæ in teneritudinem aqueam, sicut durissimum, atq; compatissimū saxum: sicut ignis quasdam res non poterat conuertere in ignem, conuertebat tamen in cinerem, quæ retinet totaliter qualitates ignis, non tamen conuertebatur in ignem, quia materia illa grossa non erat subtiliabilis tantum ab aliqua creatura, quòd ascenderet ad gradum raritatis igneæ: & sicut dicimus de ista actione calidi in frigidum, vel humidum, & de actione frigidi in calidum, & humidum, quæ sunt duę actiones fortissimę, ita dicemus de actione humidi in siccum, & sicci in humidum, quæ sunt minores actiones, scilicet quòd quantuncunque vnum corpus subiectum cōtrarietati agat in alterum, nō poterit magis corrumpere, quàm vt reducat eum ad similitudinē suam, s. vt ignis reducat in ignem qdquid destruxerit, & aqua cōuertat in aquam quidquid cōuerterit, & corruperit, & sic de sicco, & de humido. Dato tamen, ꝙ ista fiant, id quod trāsmutatur semper manet intra genus corporeitatis, quia id quod trāsmutat alterum, est corporeum, & non potest magis corrumpere, quàm vt sibi assimilet. Et quia omnia agentia corrumpentia sunt corpora elemētata, vel ipsa elementa, vel agunt secundum virtutem elementarem, (quod dico propter corpora cęlestia, quæ nec sunt elementa, nec elementata, agūt tamen causando caliditatem, & frigiditatē, & cœteras qualitates elementares) ergo id quod corrumpitur necesse est, vt redeat per illam transmutationem ad aliquod genus corporis elementati, vel elemēti, & sic nunquam materia, quæ est subiectum trāsmutationis exuetur corporeitate. Imò repugnat formaliter, ꝙ aliquid corrumpatur naturaliter ab aliquo agenti corporeo, & per corruptionem illam deducatur ad non esse corpus. Si tamen agens esset spirituale, & corrumperet, quia illud nō est corporeum, non esset necesse, vt per corruptionem reduceret ipsum transmutatum in corpus aliquod, posset. n. deducere in non corpus, quia non est similitudo spiritualis agentis ad corpus. Et isto modo posset materia per corruptionē formarum ab aliquo agenti spirituali reduci ad hoc, vt etiam ipsam corporeitatem perdat. Istud tamē spirituale esse tale debet, vt nullo modo sit corpus, aut agens per virtutem corporis, quod dico ꝓpter angelos, & dæmones. Nam licèt quilibet de angelis bonis, vel dęmonibus ageret secundum vltimum suę potentiæ, non posset tamen corrumpere aliquam rem naturalem, vt deduceret ad non corpus, & maneret materia absque corporeitate. Ratio huius est, quia angeli non habēt aliquam virtutē agendi in hęc natu-

Repugnat formaliter alicui corpori, ꝙ ab agente naturali corporeo ī nō esse corpꝰ reducatur.

F ralia mō corruptiuo, generatiuo, aut alteratiuo, augmentatiuo, vel diminutiuo, nisi per naturales qualitates: quia istę trāsmutationes fiunt per contrarietatem, angeli autem non habent tales in se virtutes, nec continent in virtute sua totam naturam, ita ꝙ per cessationem influentię eorum cesset ipsa natura: ideo si agere debent, necesse est, vt mutuent qualitates actiuas ab ipsis elemētis, & hoc non quidem, quòd ipsi in substātia sua recipiant aliquam caliditatem elementarem, quia hoc includit cōtradictionem, sed quòd accipiant ipsa corpora elementaria, & vtantur eis tanq̄ instrumentis: ideo omnis actio angelorum est applicare actiua passiuis, sicut si nos applicaremus ignē distantem ante hoc alicui spicę, ita vt iam propinquus esset, & posset comburere, & antea non posset comburere, non tamen
G diceretur propter hoc agere ipse, qui applicabat ignem, sed ipse ignis: huiusmodi autem est actio angelorum, ideo nō differt actio angelorum ab actione rerum naturalium, cùm angeli nō sint habētes in se principium actionis, sed sunt ministri. Et tunc sicut antea dicebamus, quòd res naturalis non poterat corrumpere aliā rem, quin eam corporeā relinqueret, & vltra hoc non poterat destruere formā corporeitas, imò implicabat cōtradictionem: ergo cùm angeli eodem modo egerint per ista naturalia agentia applicita passis, non poterunt corrumpere tantum aliquam rem, vt faciāt eam non corpus. Deus autem si agat in aliquod corpus corrumpendo illud, non aget per virtutē aliq̄ elemen-
H tarem tanq̄ per actionem transmutatiuam, quæ est à contrario, & per motum, quia includit contradictionē Deum agere per motum, vt supra declarauimus. Etiā quia actio sua isto modo non posset esse in instanti, cū motus necessariò dicat successiuam acquisitionē: ideo non posset sic agendo aliquam rē subito corrumpere, vel destruere. Nam non solū includeret contradictionem ex parte Dei, sed etiam ex parte rei; ideo si Deus rem aliquā vellet corrumpere, ita quòd si esset corpus vellet facere eam nō corpus, etiam si omnia naturalia agentia seruiant ei ad libitum, tñ non posset corrumpere per aliquā applicationem alicuius virtutis creatę, sed necesse esset, vt per seipsum ageret, quia non esset aliquod creatum, quod possit esse instrumentum hu-
I ius actionis: corrumperet ergo Deus talem solo isto modo, qui est tollere suam manutenentiam, qua res sunt, & sic necessariò res in nihilum rediret, ita ꝙ illud corpus, nihil esset, nec in materia, nec in forma. Vel si vellet subtrahere solam manutenentiā corporeitatis, & non manutenentiam ipsius materię, quod quidem fieri posset, quia corporeitas, & materia ipsa differunt realiter, sicut in omnibus rebus materia & forma, & tunc maneret materia sine forma. Antecedens autē quod dicebāt patet, scilicet quòd Deus non posset corrumpere corporeitatem materiæ, per aliquam creaturam tanquam per aliquod instrumentum: nam repugnat hoc formaliter, quia oēs creaturę, per quas Deus ad hoc ageret, sunt corporales: includit autem contra-
K dictionem, & repugnat toti rationi, atque naturę, vt aliquod corpus habeat virtutem, per quam aliud corpus corrumpatur vsque ad non corpus, vt declaratum est, & patet simile in creatione, qa licèt Deus possit vnā rē naturalem calefacere, aut infrigefacere p aliq̄ virtutem elementarem applicitam illi rei, aut per voluntatem suam solam creando in re illa frigiditatem: tñ creare aliquam rem solū vno modo potest. s. per suam potentiam, & non per aliquod instrumentum: quia nullum est instrumentum, cui possit communicari virtus infinita, quæ requiritur in creatione. Quòd ergo Deus nō possit creare per instrumētum, vel corrumpere materiam primam ad non corpus per instrumentū: nō est defectus potentiæ Dei, sed defectus instrumenti: quia nulla

Angeli qñ operantur non accipiunt aliq̄ qualitatē elemētalē in essentia sua, sed accipiūt illā tāq̄ instrumentum.

Si Deus [illegible] corpus corr[illegible] faciendo ñ eē corpus nō poterit operari p virtutē elementalem.

Deus [illegible] p [illegible] solam [illegible] virtutem facere potest, [illegible] per aliqd instrumentum.

nulla creatura eſt, quæ tantã virtutem recipere poſſit. Iſto ergo modo materia poterit manere ſine corporeitate: & tñ tunc nõ poterit ſeipſa reducere ad corporeitate: nec aliqđ naturale agẽs poterit eã reducere ad corporeitatẽ. Si tñ forma corporeitatis eſſet ei determinata, ipſa ex natura ſua reduceret ſe in ipſam (licèt ab aliquo agẽte priuaretur ea): ſicut aqua quæ habet frigiditatem virtualem, & formalem, & determinat ſibi naturaliter frigiditatem, ſi per actionẽ alicuius agentis priuetur ea, ipſa reducet ad eam per naturam ſuam, faciẽdo ſe frigidam, etiam ſi nulla res eam frigefaciat. Quod autẽ nullum agens naturale poſſit in eã agere deducendo eam ad corporeitatem patet, quia omnis actio naturalis fit per contactum. ſ. quòd agens tangat ipſum paſſum, vt patet in 2. De generatione, & corruptione: ſed ea, quę corporalia ſunt, non poſſunt tangere incorporalia, cùm ibi debeat fieri contactus per dimenſiones quantitatiuas: ſi autem materia reduceretur ad eſſe non corporeum, non poſſent tangere eam res naturales, quæ omnes ſunt corporales. E contrario tñ poteſt fieri, ꝙ res ſpirituales tangant corporales, & agant in eas: ſicut anima noſtra agit in corpus noſtrum. Ratio diuerſitatis eſt, quia omnis ſuſceptio fit ſecundum modum ſuſcipientis, quia ſunt vt menſura & menſuratum: patet enim in aqua, & mẽſura aquę, quia ſi mẽſura eſt quadrata, aut trigona, ſiue ſpherica, talem figuram accipiet aqua: cùm ergo aliqua res virtutem ſuam deriuat in aliam ad agendum in ea, recipitur illa virtus in illa ſecundum naturam rei ſuſcipiẽtis: ſi ergo id, in quo recipitur aliqua virtus ſit ſpiritualis, oportet vt recipiatur ſpiritualiter: ſi aũt res ſuſcipiens ſit corporalis, oportet vt recipiatur virt⁹ corporaliter. Cùm ergo res ſpiritualis agit in corporalem, quia res corporalis debet recipere corporaliter. i. ſecundũ conditionem corporis, ſ. diuiſibiliter, neceſſe eſt, vt ipſa res ſpiritualis deriuet virtutem ſuam corporaliter, ideſt extenſiuè, & non diuiſibiliter. Et quia res purè ſpirituales ſecundũ ſe indiuiſibiles ſunt, non poſſunt ſe applicare rebus corporalibus diuiſibiliter ſ'm eſſentiam ſuã: poſſunt tñ virtutem ſuam deriuare diuiſibiliter. ſ. ad iſtam partem corporis, & ad illã, & ad omnes alias: nam ſicut quantitas vnitur quãtitati per applicationẽ dimenſionũ, ita ſpiritualis res applicatur rei quantæ ꝑ applicationẽ dimenſionũ virtutis. ſ. ꝙ ſicut corpus eſt latum & longum & diuiſibile, ita virtus illa applicetur ſecundum latum, & longum, & non indiuiſibiliter. Et quia omnes res ſpirituales habentes potentiã ad agendum poſſunt applicare virtutem ſuam rebus corporalibus corporaliter. i. diuiſibiliter, & ſecundum extenſionem: ideo non repugnat alicui rei ſpirituali, ex eo ꝙ ſpiritualis eſt, in rem corporalem agere. Quando autem res corporalis debet agere in ſpiritualem, quia ſpiritualis eſt ibi ſuſceptum, neceſſe eſt, vt ſuſceptio fiat ſpiritualiter. i. ſecundum conditionem ſpiritus: eſt autẽ ſpiritus aliquid indiuiſibile, ergo neceſſe eſt, ꝙ virtus deriuetur indiuiſibiliter. Si autem deriuetur indiuiſibiliter, impoſſibile eſt in eum agere: res autem corporales, quia diuiſibiles ſunt, deriuant virtutẽ ſuã corporaliter, ideſt diuiſibiliter: ſpiritus autem non poteſt recipere non indiuiſibiliter: ergo corpus non poterit agere in rem ſpiritualem. Repugnat ergo ex hoc alicui corpori, quòd poſſit agere in rem ſpiritualem. Et ſic ignis Inferni nullo modo poteſt agere ĩ animas, vel dęmones directè: ſed agit per voluntatem Dei ſecundum quendam modum ſpiritualem, vt Deus diſpoſuit: de quo nunc dicere non eſt locus. Materia autem prima ſi denudetur forma corporeitatis: (licèt non ſit ſpiritualis cùm ſit materia) habet ſe tamen ſpiritualiter, ſcilicet indiuiſibiliter, quia diuiſio eſt ratione quantitatis, vt patet in primo Phyſico. ſi ergo non

A ſit corporea, non erit quanta nec diuiſibilis. Et iſte eſt modus ſpirituum, & tunc ſicut non poteſt agere aliquod corporale in vnum ſpiritum, quia indiuiſibilis eſt, ita non poterit agere in materiam nudatam corporeitate: quia indiuiſibiliter ſe habet. Non ergo poterit aliquod agens naturale reducere materiam primã ad corporeitatem per actionem ſuam. Item oĩs actio naturalis fit per quandam alterationem, & cõtrarietatem, pręter motionem localem: ſi ergo deberent agere res naturales in materiam primam priuatam corporeitate, neceſſe eſſet, vt iſta actio fieret per contrarietatem, ſed in materia nudata corporeitate nulla cõtrareitas eſſe poterit: ergo nullum naturale agens poterit in ipſam agere. Patet hoc, quia ignis non poteſt agere in ignem, quia ſunt ſimiles, & frigidum frigidũ alterum non corrumpit, nec humidum poteſt corrũpere humidum, ſed ipſum ſiccum, & ſic ſemper a cõtrarietate fit actio, in ſimilibus autem nulla. Et ob hoc licèt ignis ſit corpus multum actiuum, tamen non poteſt agere in orbem lunę, cui eſt immediatiſſimus: ita quòd licèt ſuperficies ignis connexa, & ſuperficies orbis lunaris concaua ſe contingant: tamen nullo modo corrumpit orbem lunæ: nam in illo nulla contrarietas eſt: ideo ita repugnat ignem comburere orbem lunę, vel immutare, ſicut vnum ignem comburere alterum ignem: corpora namque cęleſtia non ſuſcipiũt peregrinas impreſſiones, ideſt qualitates corruptiuas. Qđ autem in materia prima nudata corporeitate, non poſſit eſſe contrarietas, patet quia iſtæ qualitates contrariæ dicuntur qualitates elementales: ideo ſolũ reperiuntur in elementis, vel in his, quæ fiunt ex elemẽtis: materia autem nudata corporeitate nihil participat cum elementis, ergo non habebit iſtas contrarietates. Etiam quia iſtæ qualitates fundantur in quantitate, & coextenduntur ad extenſionem eius: ſi autem ſit aliquid non habens quantitatem: nec etiam habebit frigiditatem, & ſic de cęteris qualitatibus. Et ſi forte dicatur, quòd illæ qualitates poſſunt conſeruari in indiuiſibili, ſicut ſubſtãtia quanta per aliquam potentiam reducitur ad eſſe indiuiſibiliter. Eſt tunc dicendum, quòd illæ qualitates non ſunt taliter, vt ſint principium agendi, vel patiẽdi: quia (vt ante dicebamus) ſunt indiuiſibiliter, & non poteſt in eis recipi actio ab ipſo, quod diuiſibile eſt. Et ſic nullo modo materia reducta ad non corpus, poſſet per actionem alicuius naturalis agentis induere formam corporeitatis. Et ſicut non poſſent agentia naturalia, ita nec angeli, nec dęmones, quia actio iſtorum circa res corporales, eſt applicando actiua paſſiuis, & ſic coincidit cum naturali actione, vt ſupra declarauimus. Deus autem ſolus poſſet materiam non corpoream reducere ad corporeitatem, quia continet virtutem totius naturæ, & per eius voluntatem cuncta, quæ ſunt, eſſe accipiunt: non tamen poterat Deus per aliquod agens naturale tanquam per inſtrumentum hoc facere: non quidem, ꝙ Deus non poſſet dare tantam virtutem, ſed quia repugnat alicui creaturæ recipere tantam virtutem, & patet hoc, quia facilius eſt aliquid deſtruere, quã cõſtruere illud. Sed vt declarauimus ſupra, non poterat Deus per aliquam rem naturalem, tanquam per inſtrumentum, tollere corporeitatem, ergo nec poterit cauſare eam ſiue producere per actionem alicuius creaturæ inſtrumentaliter. Etiam ſi per ſe Deus agere velit, nõ poterit per motum producere illam formam corporeitatis: nam repugnat Deo agere per motum ſolũ: ergo manet ſibi, quòd ſi Deus in materia nudata corporeitate velit producere corporeitatem, quod non poterit alias quam per creationem facere: ſicut non poterat eam deſtruere, niſi per ſubtractionem ſuæ virtutis gubernatiuę, & manutenentis omnium.

Spirit⁹ habet ſe tamen ſicut ſpiritus.

An in materia prima denudata a forma corporeitatis poſſit eſſe cõtrarietas.

Qualitates actiuę in quantitate fundantur, & coextẽdũtur ad extenſionẽ.

Repugnat ipſi Deo agere ꝑ motum.

Duæ

Duæ sunt formæ quæ produci possunt per creationem, scilicet anima rationalis, & corporeitas.

QVAESTIO. LXIX.

EX quo infertur corrolariè, quòd in rebus naturalibus infra corpora cęlestia duæ sunt formæ, quæ per solam creationem ad esse produci possunt, scilicet forma perfectissima, & forma imperfectissima. Perfectissima quidem est anima, & hæc sine creatione produci non potest: imperfectissima autem est forma corporeitatis, & hæc etiam (vt inductum fuit) sine creatione ad esse nunquam producitur. Concluditur ergo quod supra dicebatur, scilicet ꝙ materia, licèt sit in potentia ad omnes formas, nullã tamen sibi naturaliter determinat, ad quam se ex natura reducat, nec etiam ad ipsam corporeitatis formam. Et sic patet quod dicebatur. s. ꝙ est differentia inter materiam, & intellectum: nam licèt intellectus sit in potentia ad omnem speciem, & intellectionem, & materia ad omnem formam: tamen materia non potest se reducere ad actum alicuius formę, idest ad habere actualiter aliquam formam: intellectus autem potest se reducere naturaliter in actũ alicuius intellectionis: ad hoc enim, quòd illud, quod in potentia est in actum reducatur, est necessaria virtus reducens. materia prima nullam virtutem habet, per quam se reducat: ideo ad reductionem ad actum alicuius formæ indiget extrinseco agente disponente: intellectus autem licèt non habeat virtutem, quæ reducat eum in actũ omnium intelligibilium, quia tunc omnia per se intelligeret, habet tamen quandam virtutem, quæ potest reducere eum in actum aliquorum intelligibilium: sunt namque quædam intelligibilia valde parua, quæ pauco labore intelliguntur, cùm manifesta sint secũdum se, & ad ista sufficit virtus intellectus, vt se reducat in actum illorum intelligibilium, ad quæ erat in potentia, idest vt se reducat ad actualiter intelligere aliqua, quæ antea solũ in potentia intelligebat, idest quòd ea poterat intelligere, sed nõdum intelligebat. Ista autem virtus, per quam intellectus noster se reducit in actum aliquorum intelligebilium sine alio educente ad actum, vocatur in nobis intellectus agens, & ob hoc distinguimus in nobis intellectum agentem & intellectum possibilem: non quidem quòd isti sint in nobis duo intellectus, siue duæ potentię, nec sunt in vno intellectu duæ res distinctæ realiter sicut facim⁹ realem distinctionem inter habitum, & habitum, vel inter potentiam, & habitum. Est enim idem realiter intellectus agens, & possibilis: sed nos distinguimus eum sic, quia possibilis, & passibilis, siue potentialis idem sunt. Est namque anima nostra, cùm sit infima forma, vel infima perfectio inter omnes res spirituales: sunt enim omnes substantiæ spirituales intelligentes, & dum aliqua substantia spiritualis perfectior est tanto magis intelligens est, & perfectiori modo. Cùm autem perfectissima res spiritualis fuerit, perfectissimè intelliget, quæ autem inter omnes imperfectissima fuerit impfectissimo mõ intelliget per regulã Arist. si simpliciter ad simpliciter, & magis ad maximè: perfectissimus autem modus intelligendi est oĩa simul in actu intelligere, & ad nullum esse in potentia: imperfectissimus modus est nihil esse secundum naturam in actu intelligentem, sed ad omnia esse in potentia: medius modus est esse secundum in actu quantum ad quædam intelligibilia, & quantum ad quædam in potentia. Et sic nos distinguimus in substantias spirituales tres gradus, scilicet Deum, qui est

Virtus, per quã intellectus se reducit in actum aliquorum intelligibiliũ est intellectus agẽs.

F substãtia spiritualis perfectissima, & angelos, qui sunt
substantiæ mediæ, & animas nostras, quæ sunt infimæ
in genere substantiarum spiritualium. Deus ergo in-
telliget omnia simul, & naturaliter est in actu omniũ.
Angeli autẽ ad aliqua intelligibilia erunt in actu, & ad
aliqua in potentia: in actu sunt quantum ad omnium
intelligibilia naturalia, siue principia, siue conclusio-
nes: ita quòd nihil de naturalibus ignorant: sunt autẽ
in potentia respectu summorum intelligibilium, sci-
licet respectu eorum, quæ de Deo cognosci possunt:
ideo multi angeli fuerunt, quos aliqua de misteriis no
stræ redemptionis latuerunt, donec facta sunt, & ad-
huc ipsis factis quidam eorum nondum intelligebãt.
Et isto modo multę veritates de Deo latent angelos,
G quia ipsi nesciunt de hominibus, qui nunc viuunt, qui
saluandi sint, aut qui condemnandi, nisi cùm Deus re
uelat aliquibus eorum. Et de istis secretis, & altis in-
telligibilibus plura cognoscunt illi, qui natura perfe-
ctiores, & Deo coniunctiores sunt, quàm alij: & pro-
pter hoc ponũtur actus hierarchici, scilicet perficere,
purgare, & illuminare, quia quidam angeli qui sunt
superiores perficiunt, purgant, & illuminant alios in-
feriores: vt declarat Dionysius in libro de Angelica
Hierarchia. Si autem angeli omnia cognoscerent,
non possent esse inter eos isti actus hierarchici, quia
quod perfectum est, & illuminatum vel potius lumi-
nosum, perfici, & illuminari non potest. vltimum
gradum perfectionis tenẽt animæ nostrę in substãtiis
H spiritualibus, ideo corrispondet eis imperfectissimus
modus intelligendi, & iste est esse totaliter in poten-
tia ad intelligendum, idest ad omnia intelligibilia es-
se in potentia: & nullum naturaliter habere in actu.
Conformis modus est in rebus corporalibus: nam si-
cut in spiritualibus perfectio rei est intelligere: ita in
corporalibus perfectio rei est in forma: id ergo quod
est inter corporalia perfectissimum, habet perfectissi
mam formam, quod minus perfectum minus perfe-
ctam formam: quod autem habet gradum minimũ
perfectionis, nullam habet formam: sed est in poten
tia ad omnem formam: & huiusmodi est materia pri-
ma: sic ergo oportebit assignare in intellectu nostro,
quòd cũ sit inter substantias intelligentes tenens gra-
I dum imperfectissimum, quòd non habebit naturali-
ter aliquod intelligibile in actu, sed erit in potentia ad
omnia: quod autem in potentia est ad aliquid, voca-
tur potentiale: cùm ergo intellectus noster sit in po-
tentia ad omne intelligibile, vocatur potentialis, vel
potentialis, vel possibilis, idest non actuatus secũdum
naturam: sed potens actuari. Aliqui etiam vocãt eũ
intellectum materialem, idest quòd sicut materia nõ
est naturaliter in actu alicuius formæ, sed in potentia
ad omnes, ita intellectus noster est in potentia ad om
nes intellectiones, & est modus metaphoricus. Et qa
Deus non reliquit istum intellectum ita nudum, quin
daret ei aliquam virtutem, per quam posset se reduce
re ad actum intelligendi aliquorum, ad quæ erat in po
K tentia, secundum illam virtutẽ non est intellectus po-
tentialis, sed est reducens se de potentia ad actum: &
quia ista reductio est actio, ideo intellectus quantum
ad istam virtutem vocatur agens, idest seipsum ad in-
telligendum actualiter reducens. Idem tamen intel-
lectus, qui est agens, est possibilis: vocatur tamen pos-
sibilis, & agens secundum diuersa, quia secundum ꝙ
intellectus est in potentia ad intelligere vocatur possi-
bilis: secundum autem, quòd ipsemet intellectus per
virtutem suam facit se actu intelligentem, reducen-
do se de potentia ad actum, dicitur intellectus agẽs.

Si angeli cognoscerent naturaliter oĩa nõ possẽt esse inter eos actus hierarchici.

Quare intellect⁹ noster vocatur possibilis potẽtialis, & materialis.

Vtrum

Vtrum intellectus agens intelligat, vel intellectus possibilis, aut intellectus potẽtialis. Et an intellectus agens & possibilis differant realiter, vel formaliter. Et de lumine intellectus agẽtis quid sit. Et quomodo Deus vel angelus illustrant intellectum ad intelligendum in via, & in patria.

QVAESTIO. LXX.

SECVNDVM superius dicta cessat quorundam fatua nimis quęstio, qui terminos q̃stionis suę non intelligunt, scilicet vtrum intellectus agens intelligat vel intellectus potentialis: & vtrum species intelligibiles sint in intellectu agente, vel intellectu possibili. Ista namque præsupponit istos duos intellectus realiter distinctos esse, aliàs in se nulla esset: veluti siquis quæreret quis est beatificabilis, vel damnabilis homo, vel risibilis: nam vtrunque & beatificabile, vel damnabile est, cùm vtrunque idem sit. Eodem modo ad istam quæstionem stultam respondere possumus dupliciter: vno modo nō tam propriè, & dicemus quòd tam intellectus agẽs, quam possibilis intelligunt, quia vterque idem intellectus est, & non potest intelligere intellectus possibilis, quin intelligat intellectus agens, & è contrario, sicut nō potest beatificari homo, quin beatificetur risibilis, & è contrario. Alio modo, & proprius respondere possumus, quòd nec intellectus possibilis intelligit, nec agens, sed intellectus, qui est potentia intellectiua, & nec intellectus potentialis habet species, nec agens, sed intellectus, qui est potentia. Ratio huius est, quia licèt ista duo formaliter differentia sint inter se, idem tamen realiter sunt, & sunt ipsa potentia intellectiua: tamen intellectus, s̃m quòd agens solum reducit se de potentia ad actũ. Reducere autem de potentia ad actũ non est intelligere: sed facere intelligere: intellectus autem, s̃m quòd possibilis solũ est in potentia ad intelligendum: cũ autem intelligit, non est in potentia s̃m huiusmodi: sicut cùm materia recipit formã, non est in potentia, quia actuata est, ergo intellectus non intelligit inquantum possibilis, nec inquantum agens, sed inquantum potentia intellectiua: ergo loquendo formaliter, nec intellect⁹ agens intelligit, nec intellectus possibilis, sed intellectus: & eodem modo patet de hoc, quod est habere species, s. quòd species sunt in intellectu, qui est potentia, & nō s̃m quod est agens, nec secundum q̃ est possibilis. Imò si vellemus formalius loqui, dicemus q̃ species intelligibiles, & habitus intellectiui sunt in intellectu, prout est memoria: & actus intelligendi sunt in intellectu, prout est intellectus. Memoriam namque doctores nostri ab intellectu distinxere, & hoc vt reperirẽt in nobis rationem imaginis ad tres personas, quę attenditur in his tribus cũ suis actibus: sed s̃m rem intellectus non est distinctus a memoria: sicut.n. intellectus possibilis, & intellectus agens sunt vnus intellectus non distinctus realiter, sed dicuntur agens, & potentialis propter modum diuersum se habendi intellectus, s. quia aliquo modo est in potentia ad intelligere, & aliquo modo reducit se ad actum intelligendi: ita intellectus, & memoria distinguntur, quia intellectus dicitur quantum ad intelligere. memoria dicitur quantum ad retinere: eadem tñ potentia facit vtrunque: quia intellectus intelligit, & retinet in se id, quod intelligit: nec oportet q̃ aliud sit id, quod est intelligens, & aliud quod retinet id, qđ intellectũ est: sed solũ ponitur memoria ad retinendum: ergo non est ponenda memoria tanquam aliqua potentia animę distincta realiter ab intellectu. Si enim poneremus memoriam potentiam distinctam ab intellectu, retineret ea, quæ concepta, & intellecta sunt: cùm

A etiam ponamus aliqua esse volita, & dẽtur species volitionis, siue pertinentes ad voluntatem, sicut sunt species, & habitus pertinentes ad intellectum: ergo daretur alia potentia memoratiua, quę retineret volita: sicut datur memoratiua, quę retinet intellecta: & tunc daremus quatuor potentias aĩæ rationalis: quod absonum est, & nemo vnquam fatebitur. Et propter hoc Philosophi, qui ista abundantius, quã multi theologorum perscrutati sunt, in aĩa rationali solam intellectiuam, & volitiuam potentias posuerunt, quia non considerabant ponere, vel inuenire in aĩa nostra rationẽ imaginis, quod theologi pręcipuè attenderunt: & pp quod posuerunt memoriam in anima nostra. Nec tñ ex hoc dicunt memoriam esse realiter distinctam ab
B intellectu, si recte attendas. Si tñ nos velimus tenere istum modum. s. vt dicamus memoriam, intellectum, & voluntatem esse in anima, non debemus dicere, q̃ in intellectu sunt aliqui habitus, vel species intelligibiles, sed in memoria: quia memoria si ponitur solũ ad retinendum omnia, quę pertinent ad intellectum, & sunt manentia, debent collocari in memoria: habitus autem manens est, & species intelligibiles, siue termini mentales, quod idem est, manentes sunt: ergo in memoria poni debent, vel dabitur memoria frustra, vel omnino non ponetur. Ea autem, quę pertinent ad intellectum, & sunt transeuntia, quemadmodum actus intelligendi, necessariò ponuntur in intellectu: nam memoria solùm illud recipit, quod retinere de-
C bet: actus autem intelligendi noster, cũ sit de transiẽs, impossibile est eum retineri. Improprie ergo valde loquuntur, qui ponunt memoriam, & dicunt esse aliquẽ habitum intellectus, vel speciem in intellectu. Quia ergo secundum veritatem memoria nihil aliud est, q̃ intellectus, sed ponitur distincta propter perfectã rationem imaginis, cùm theologicè locuti fuerimus, vbi necessaria est imago trinitatis, ponemus memoriam: cùm autem locuti fuerimus Philosophicè, solũ intellectum, & voluntatem asseremus. Quantũ ad id, quod supra tetigimus de lumine intellectus agentis nobis dato, per quod nos reducimur in aliqua intelligibilia actualiter intelligendo, ad quæ eramus in potẽtia, dicendum quòd Deus voluerit in hoc facere ma- De lumine intellectus agentis.
D iorem gratiam intellectui nostro in spiritualibus, quã materiæ primę in corporalibus: nã materia prima inter corporalia ita est in potentia, q̃ non habet in se aliquam virtutem, per quã reducat se in actum alicuius formę: intellectus aũt noster ita est in potentia, q̃ habet aliquid, per quod se in actũ alicuius intellectionis reducere potest. Ita namque conueniebat ad bonum ordinem rerum: nam maius inconueniens erat, q̃ intellectus noster non haberet aliquid, per qđ se in actũ reduceret, quã q̃ materia prima nō haberet virtutem ad se reducendum in aliquam formam: nam materia prima actuatur per agentia naturalia imprimentia formas educendo de potentia ad actũ: & istę formę sunt permanentes: nam vna forma maneret in materia valde magno tempore, imò in ęternũ, nisi ab aliquo na-
E turali agenti corrumpatur: & sic non est necessaria cõtinua actio naturalium causarum reducendo materiã de potentia ad actum. In actibus intellectus per ꝯtrarium est, quia sicut materia perficitur, & actuatur formis, ita intellectus actuatur, & perficitur intellectionibus: forma tñ materiæ impressa est permanens: ideo non indiget, vt immediatè reducat naturale agẽs materiam de potẽtia ad actum, cum illa forma impressa sufficiat, intellectiones autem sunt transeuntes: ideo si immediatè postquam intellectus intellexit aliquid, non reducatur iterum in actum alium intelligẽdi, est in potentia pura: & sic agens reducens intellectũ nostrum de potentia ad actum debet habere actionem conti-

Si intellectꝰ noster non haberet aliquid p quod se reduceret ad actum, oporteret ꝙ quando deberet intelligere Deus, vel angelus ei assisteret.

continuam, vel quasi continuam: si ergo intellectus F
noster non haberet virtutem agentem, idest reducentem eum de potentia ad actum quintum ad quædam intelligibilia, oporteret, ꝙ quando intelligere deberemus, semper assisteret nobis pręsentia alicuius angeli nos instruens, vel Deus specialiter ad intelligendum eleuans: & si non esset cōtinue hoc, esset aliquod tempus, in quo homo deficeret a perfectione humana, s. ꝙ nihil posset intelligere, & cōsequenter nec velle, cū vnum consequatur ad alterū, & nec bonos actus ageret nec malos: quia actus bonus, vel malus est ſm electionem, electio autem est appetitus præconsiliati, & tunc non possemus consiliari: ergo nec bene, vel male agere: & sic in tēpore illo nihil differemus a bestiis.
Sequereturq; alterū inconueniens. s. quòd cū homo G
fecisset aliqua, qñ intelligeret motus a Deo, vel ab angelo illustrante intellectum nostrum, ꝙ postea cessante illa illustratione, & nobis nihil intelligentibus, nec intelligere valentibus, & motis per Phantasiam, & affectiuam vim, quæ sunt principia agendi inferiora, in quibus communicamus cū bestiis, destrueremus oīa, quæ ante intelligentes fecissemus: sicut bestiæ nō intelligentes destruunt ea, quæ homines faciunt: totaliterque similes essemus furiosis, qui habent lucida interualla. i. qui aliquādo furiunt, & aliquando sanę mētis sunt, & ea quæ rectè prudenterque cùm sanę mentis essent fecerunt, in tempore quo insaniunt penitus destruunt. & per istū modum nihil aliud esset vita hu
mana, nisi quędam pęnitus perdita inordinatio ex stul H
to, & sensato composita. Si aūt dicamus, ꝙ Deus, vel angelus continuè nobis pręsentes essent nos illuminādo, vt intelligeremus, sequerentur alia incōuenientia. Primum est, ꝙ homo careret pęnitus libero arbitrio, & non posset mereri, nec demereri, nec bonus aut malus esse: quod pęnitus contra intentionem conditoris est, & repugnat perfectioni vniuersi. Patet consequētia, nam liberum arbitrium est facultas intellectus, & voluntatis. i. quòd per intellectum iudicantem, qui est radix libertatis, & per volūtatem eligentem faciat hō libere quod voluerit: si aūt nos intelligeremus ex sola Dei illustratione, vel angelica instructione nō habentes in nobis aliquam virtutem reducentē quouis mo
do intellectum de potentia ad actum, solū essemus in I
telligentes per illā intellectionem, quā Deus in nobis causaret, nec possemus aliquod iudicare, nisi quod ipse imprimeret: sicut materia, quæ nō habet virtutē naturalem ad reducendum se in actum, solū habet illam formam, quā imprimit agens naturale: ideo est purè passiua, & per ꝯsequens non libera: & tñ si haberet aliquā virtutem reducentē se ad aliquā formam, nō reciperet solū quamcunq; formam ei imprimeret agens, sed ipsam ēt, quā ipsemet sibi causaret se reducēdo de potentia ad actū: esset ergo in intellectu tūc necessitas & nulla radix liberi arbitrij, & solū intelligeret id, qđ imprimeretur ei siue practicum, siue speculatiuū. Et quia voluntas consequitur intellectum iudicantē, ita
ꝙ nullo modo potest eligere ꝯtra id quod iudicat in- K
tellectus, si intellectus totaliter est necessarius, voluntas ēt non poterit aliud eligere, nec erit sibi imputandū, ꝙ faciat hoc vel illud, quia nō potest aliud velle. Sic aūt est de potentiis sensitiuis: quia ex eo ꝙ potētia sensitiua totaliter est passiua, quia non ponitur ibi visus agens, & passibilis ſm ꝙ in intellectu, nec auditꝰ agēs & possibilis, sed totaliter ipsum obiectum actuat ipsā potentiā organicā, est ipsa potentia organica purè passiua. Nam nō est in potentia nostra, quæ tangibilia tangamus, nec est in potestate nr̄a, quas voces audiamus: sic. n. necessariò esset in intellectu, si intellectus totaliter actuaretur ab aliquo extrinseco reducēte eū de potentia ad actum: quia solū illud intelligeret, qđ impri-

Potentiæ sensitiuæ sunt totaliter passiuę.

meret agens reducens ad actū: sicut solū videmus ea, quę obijciuntur nobis, & in nos agunt: non est tñ sic, quia tunc sicut nō sumus mali, vel boni ex hoc, ꝙ audimus, vel videmus bona, vel mala: ita nō essemus boni, vel mali in iudicando bona, vel mala, cū vtrunq; sit æqualiter necessarium, quia ab agente exteriori est, & nullo modo in potētia nostra: tñ falsum est: quia qui bene iudicant, boni vocantur, qui aūt mala agendū esse iudicant mali sunt, & ex hoc dānantur. Item patet quia intellectus noster aliquā nunc habet libertatem: nam quantū ad hoc quod est recipere tales, vel tales species inrelligibiles, nō est aliquo modo in potestate nostra: & ex ea parte necessitamur ſm impressionē obiecti: tñ ꝙ postea intellectus ſm suam virtutē agentem ſm quā reducit se de potentia ad actū cōuertat se super illam speciē, & de potentia intelligente faciat se actu intelligētē, aliquo modo est in potestate nr̄a. Nā ex ea parte, qua recepti sumus totaliter sumꝰ necessitati: ex ea aūt, qua sumus agentes ſm virtutē agētē intellectus nostri, quodā modo liberi sumus, & possumus mutare intellectiones. s. ꝙ aliquis nunc iudicabat non esse fornicandum, vel ante iudicabat esse fornicandū: & nunc iudicat abstinendum: si tñ nos nō haberemus intellectum agentē. i. quandam virtutē, quæ est in intellectu nostro, sed totaliter intelligeremus per acctuationem principij extrinseci reducētis nos ad intelligere: non possemus variare iudicium, sed ſm ꝙ nobis imprimeretur ita intelligeremus: sicut materia talem formā habet qualis sibi imprimitur, & potentia visiua talem visionē recipit, quale visibile pręsentatur: & tūc passio nihil ageret. Nam dato, ꝙ insurgeret fortissima passio, vel ad iram, siue ad actum venereum, cū principium extrinsecum reducēs nos ad actualiter intelligēdum reduceret semper ad eandem intellectionē, impossibile esset cōtrarium iudicare, cū non esset in nobis principium, per quod ꝯtrariū intelligamus. Itē nō solū existente passione, sed ēt sine passione possumus assentire diuersis intelligibilibꝰ, ſm quòd voluerimus & in captiuare intellectū nostrū ad id, ad quod voluerimus: sic. n. agimus circa fidē: nā cū intellectus noster lucidę rationi assentiat, & circa quosdam de articulis fidei nobis hic nō videtur esse ratio ad talia, sed magis ad oppositum: tñ captiuamus intellectū nostrū in obsequium Christi, & facimus intellectum nostrū assentire illis propositionibus difficilibus: nullum tñ istorū sequeretur, agendo a principio extrinseco. Et si dicas, quòd dato, ꝙ intellectus noster illustraretur a Deo ad intelligendū, nō sequitur ꝙ careamus libero arbitrio, sed possumus ꝯtraria iudicare. Sicut enim dicimus de gratia quantum ad voluntatē, quia gratia naturā non mutat, vel tollit, sed perficit: ita nec illustratio Dei super intellectum nostrum nō tolleret liberum arbitrium. Et patet nunc in aliquibus, quos Deus ad ꝯtemplanda altissima supernaturaliter eleuat hic in via: & tamen non mutatur liberum arbitrium: & patet de illis, qui sunt in patria, qui illustrantur diuina visione: nam ibi liberū arbitriū non tollitur, sed perficitur atq; corrigitur: ergo nec tolleretur si dęmones illustrarent reducendo nos de potentia intelligēdi ad esse actu intelligentes. Falsum est, quia non est simile de illustratione illa, quam nunc Deus facit siue in via siue in patria humanis intellectibus: nam nunc est in nobis intellectus agens, qui est virtus intellectus nostri, qua reducit se intellectus de esse in potentia intelligētē ad actum intelligentem: & tamen quia ista virtus est modica, & respectu quorundam intelligibilium non sufficit: Deus illustrat intellectum nostrum, idest facit illā virtutem esse maiorem, dando ei ad tempus, vel ad semper quandam virtutis excellentiam, secundum quam sufficiat se reducere de potentia in actu respectu omnium

De differētia illustrationis, qua possemus a Deo illustrari in via & i patria.

nium intelligibilium, & nō solum naturalium, sed ēt in aliorum supernaturalium, quia tñ id quod Deus illustrat nihil aliud est quàm quædam lux immissa, ſm quã intellectus nôster subtilius, & excellentius reducit se de potentia ad actũ, quàm aliàs faceret: tñ semp principium huius actionis est intellect⁹ noster, quem ipse se reducit, licèt receperit virtutem secundũ quã possit melius se reducere: & sic manet libertas quædam radicalis. Si tamen Deus esset id, quod nos reduceret de posse intelligere ad esse actu intelligentes, & non esset aliud principium agẽs in nobis, purè pateremur, & nō esset in intellectu nostro aliqua radix libertatis. Patet hoc exemplo manifesto, vtpote si nos infirmi essemus, & non potentes ambulare ad aliquem locum, quem vellemus, si Deus raperet nos in turbine, B sicut rapuit Eliã, vt patet quarto Re. cap. 2. nos solum essemus patientes, nec esset in potestate nostra, sic vel sic moueri, quia principiũ agendi penitus est ab extra. S. tñ nobis non potentibus ambulare Deus tantã fortitudinem in organis motiuis poneret, & tãtam velocitatem, vt possemus ambulare in vna die centum leucas, & ambularemus eas, licèt ista virtus instrumentalis ad ambulandum esset nobis a Deo collata, tamen motus iste in nostra potestate esset, & posset ambulare, quando vellemus, & cessare cum placeret, & hoc quia principium agendi in nobis esset. s. anima: & ipsa vis motiua musculorum, licèt illam Deus augmẽtasset: ideo in isto actu merebamur, & in alio non merebamur, cùm principium agendi non sit in nobis. Sic C itaque cùm Deus illustrat intellectum nostrum habentem quandam virtutem reducendi se de potentia ad actum intelligendi intendendo illam virtutem, solũ munitrat instrumentum: principium tñ agendi reducens se de potentia ad actum, s. ipse intellectus in nobis esset: ideo actus haberet quãdam radicalẽ libertatem. si tñ ipse Deus per se reduceret nos de potentia ad actum, & intellectus noster nullo modo se reduceret, sed totaliter esset possibilis, nullo mō possem⁹ habere liberum arbitrium: multum ergo fuit necessariũ ad hoc dare in nobis intellectum agentem reducentẽ nos de potentia ad actum. Item si homo non haberet intellectum agẽtem, non haberet aliquem actum proprium humanum, sed hoc est inconueniens, quia D quælibet species habet propriũ actum: ergo necessariũ fuit dare in intellectu nostro virtutem agẽtẽ, vt homo haberet proprium actũ, qui est principalior inter species naturas corporeas vniuersi. Cõsequentia patet, quia ille actus dicitur esse alicuius rei, qui est a principio intrinseco illius rei, qui autem sunt a principio extrinseco non sunt nostri: si tñ detur, ꝙ nos non habeamus intellectum agentẽ, nullum actũ humanũ habebim⁹, cuius principium sit in nobis: ergo nullum actũ haberemus carentes intellectu agente. Pro quo sciendum, ꝙ actus humani dicũtur esse illi, qui sunt per intellectum, & voluntatem: nam, vt ait Aristo. in sexto Ethico. duo sunt principia actuum humanorum, s. intellectus, & voluntas: sensus autem (vt ipse ibi dicit) E nullius actus principium est, sed instrumentum: si tñ nos dicamus, ꝙ in nobis non est intellectus agens, nõ esset principium in nobis quantum ad aliquẽ actum intellectus & voluntatis: voluntas namque licèt principium sit actus humani, primum tamen principium est intellectus continens radicem libertatis. Et ex eo, ꝙ intellectus iudicat, voluntas vult. Et si nihil intellectus iudicaret, nihil voluntas eligeret, aut vellet. Et si aliquid intellectus iudicat, voluntas contrarium eius eligere, aut velle non potest. Et iste est modus, quo intellectus continet radicaliter libertatem, idest principatiuè, quam voluntas continet formaliter, & completiuè. Est ergo ipse intellectus simpliciter principiũ

A actus humani: voluntas autem secundarium est, & ꝯsequens. Si tamen nos tollamus intellectum agẽtem, cùm intellectus agẽs sit id, per quod nos habemus in intellectu radicalem libertatem, & est intellectus principium liberæ actionis, cessabit intellectus noster, & sic principium actionis nostræ: quia non determinaremur tunc ad intelligẽdum, secundum quòd vellem⁹, sed ſm quòd agens intellectum mouens (quod esset extrinsecum) actuaret intellectum: & tunc actio tota potius diceretur esse ipsius principij exterius mouentis, quã intellectus nostri, qui purè patiens est. Et licèt voluntas nostra, etiam hoc existẽte non cogatur, quia iudicium ab ipso intellectu eligit: tñ non est iste actus purè liber, quia voluntas non potest agere contra iudicium intellectus: & tamen hic intellectus non habeat radicalem, nec etiam voluntas habebit perfectè actũ liberum formaliter. Necesse erit ergo hoīem carere oībus actibus, & nulli⁹ actus humani esse principium ablato intellectu agente: ergo necessarius fuit. Item si daremus, vt ante dicebamus, quòd non haberemus intellectum agentem: & sicut nunc ꝯtinuè, vel quasi continuè reducimur ad actu esse intelligentes per virtutem agentem intellectus nostri, ita reduceremur ad actualiter intelligendum continuè per actum Dei illustrantis nos, vel per aliquem angelum illuminantem, impossibile esset nos aliquid agere: nam nec comedere possemus, nec bibere, nec ad aliquid alterum diuertere, vel si ad comedendum, aut bibendum, aut aliquã alteram actionem quantumcunq; breuem diuerteremus, necesse esset tunc nos intellectione priuatos, vt bestias fore, aut vt mamacos, vel epilenticos, siue freneticos, qui rationis vsum in ipsa ęgritudine penitus perdiderunt: sed hoc non conueniebat nullatenus perfectioni speciei humanæ: quia sic necesse ęrat perire: ergo oportuit ad necessitatem perfectionis, & vitę humanę dari intellectũ agentem in nobis. Consequentia patet, nam ad hoc quòd intellectus noster susciperet intellectionem, cũ illa totaliter causaretur a principio extrinseco, & nos totaliter essemus passiui recipiẽtes illam, oportebat, vt totaliter se ꝯuerteret ad ipsum actuantem eum in intelligendi actu. Patet hoc in aliis potentiis: nam potentiam visiuã totaliter actuat obiectum per speciem, & non est ibi necessaria aliqua alia virtus intrinsica, vel extrinsica: si tamen potentia visiua non attendat ad visibile, non videbit: eodem modo cum nunc intellectus noster aliquo modo reducatur de potentia ad actum per magistros, qui sunt agentia extrinseca: non possumus per eorum actionẽ nos aliquid intelligere, nisi illuc intellectum nostrum ꝯuertamus. Sic ergo si Deus vel angelus deberent nos continuo illustrare reducendo nos ad esse actu intelligentes, necesse esset semper attendere intellectũ nostrum: & si attẽderet semp, necesse esset semper carere omnibus aliis actibus: sicut cum nos conuertimus ad doctrinam magistrorum nil alterum agere possumus: & sic nunquam comederemus nec biberemus, nec aliquid alterũ ageremus, quod totaliter repugnaret intentioni Dei condentis humanam naturam. Si autem aliquando comederemus, aut biberemus, impossibile esset tunc nos quidquam intelligere, quia ad recipiendum intellectionem requiritur attentio, quæ esse non potest conuertẽdo nos ad alios actus. Ergo quando aliquid ageremus necesse esset nos agere sicut asinos aut alias beluas, nihil penitus intelligentes: frustra ergo tunc esset hominẽ esse rationalem, cùm nullus actus humanus posset dirigi secundum rationẽ: quia in ipsa actione cessaret actus intellectus. Hęc autem, & pleraque alia absurdissima sequerentur, si non haberemus intellectum agentem. Sapiẽtissimus ergo conditor ad perfectionẽ, & necessitatem speciei humanę

Si intellectus noster a Deo vel angelo illustraret non posse m⁹ comedere nec bibere aut aliqd alterum facere.

humanę inseruit intellectui nostro, qui est possibilis, quandam virtutem, per quam se posset aliqualiter reducere de potentia ad actum: & materię primę nō indidit aliquam virtutem agētem, per quam reduceret se de potentia ad actum formę: quia in intellectu nostro necessaria erat virtus agens, & in materia prima non erat necessarium principium reducens, vt ex prælibatis liquidum est. Hæc autem dicebamus, quia intellectus noster dicitur esse naturaliter in actu principiorum, & non in actu conclusionum.

Qualiter intelligendum sit, quòd intellectus noster sit in actu principiorum naturaliter.

QVAESTIO. LXXI.

PRO quo notandum est præsuppositis præmissis, quòd intellectus noster est in potētia ad omne intelligibile: & tamen non potest intelligere actualiter, nisi reducatur de potentia ad actum. Ista reductio est per principium agens. Habet aūt intellectus noster quoddam lumen sibi insitum, de quo dicitur in Psal. quarto: Signatum est super nos lumē vultus tui domine: quod vocamus intellectum agentem, siue virtutē agentem ex rationibus supra assignatis: & quia istud lumen est paruum, ideo non sufficimus nos reducere per lumen istud in actum oīum intelligibiliū, sed reducimur in ea, quę s̄m se euidentiorem hn̄t cognitionem, & faciliora sunt: & ista sunt illa complexa, quæ fundantur super terminos, inter quos facilis est habitudo cognitu: sicut inter istos duos terminos mentales, totum, & pars, importatur quædam habitudo, vel respectus, qui innascitur totius ad partem: ideo apprehensis puris siue simplicibus terminis, in quibus nullus labor est aut subtilitas: cùm hæc a potentiis sensitiuis inferioribus apprehendantur, cognoscitur etiā per illud lumen modicum intellectus nostri habitudo totius, super quam fundat intellectus istam complexionem, quæ est, quòd totum est maius sua parte: & sic apprehensis quibusdam aliis terminis, inter quos leuis cognitu est habitudo, format intellectus noster quandam complexionem reducens se de potentia ad actum per modicum illud lumen intellectus, quia hæc intelligibilia erant facilia: Sicut ad faciendum paruas res paucę vires sufficiunt. Et ista talia intelligibilia sic formata per actum intellectus nostri vocātur principia, & hoc siue in practicis siue in speculatiuis: nam ista differentia solùm est ex terminis: quia si termini sint de agibilibus, complexiones factę de illis terminis pertinent ad practica, & sunt principia practica: si autem termini illi pertineant ad speculabilia, complexiones facere de eis sunt speculabiles: & vocantur principia speculatiua. Vocantur autem istæ complexiones principia propter duo. Primò quia ista naturaliter primò intelligimus: impossibile est enim aliquā conclusionem verè intelligere, nisi ab istis primò inceperimus. Secundò quia istę cōplexiones sunt quędam vię manuductiuę ad intellectionem omniū aliarum complexionum, quæ non sunt ita notæ. Dicitur autem intellectus noster naturaliter esse in actu principiorum, quia ista principia cognoscunt per paruum illud lumen intellectus nostri, non adhibito aliquo altero lumine alicuius exterioris principij, vt magistri, vel Dei. Ea namque naturaliter dicuntur facere res, quæ faciunt a principio intrinseco: nam quod fit per naturam est naturale, intelligere autem principia est per naturam: ergo est naturale. Patet, quia natura est principium motus, & quietis eius, in quo est primo, &

Quare q̄dam propositiones vocantur principia ī intellectu.

F non secundum accidens, vt patet in secūdo Phy. Quęcunque ergo nos intelligimus per solum lumen intellectus agentis, quod est nobis naturale, quia inest intellectui nostro, & non est extrinsecum, nec sumus in potentia ad illud, intelligimus naturaliter: sed principia quia maximè sunt cognoscibilia per solum lumen intellectus agentis, intelligimus & actuamur in eis, nullo extrinseco addito: ergo principia naturaliter intelligimus, vel sumus naturaliter in actu principiorum. i. per naturam, scilicet per principium intrinsecum solum possumus nos reducere in actum principiorum, idest ad actualiter cognoscendū principia. Sic enim diceremus de materia prima: si enim materia prima haberet aliquam formam naturaliter inexistentem, G vel saltem haberet aliquam virtutem, secundum quā reduceret se in actum alicuius formę, diceremꝰ quòd materia prima est naturaliter in actu alicuius formæ, idest naturaliter per principium intrinsecum potest se reducere ad habēdum actualiter illam formam: quia tamen non habet virtutē ad reducedum se in actū alicuius formę, nō dicitur esse in actu alicuius, sed ad omnes ęqualiter est in potentia. Nos autem ad principia (quia facillima cognitu sunt) non indigemus aliquo principio extrinseco reducente nos de potētia ad actū, siue per virtutem agentem: ideo naturaliter sumus in actu principiorum. Non sumus tamen naturaliter in actu conclusionum, quia non sufficimus per lumen intellectus nostri (quod paucum est) reducere nos de H potentia intelligendi ad esse actu intelligentes illas cōclusiones: sed indigemus lumine intellectus alicuius exterioris, per quod lumen intellectus noster excitetur: vel ipsa intelligibilia faciliora reddant: & propter hoc habemus magistros, qui nos erudiunt circa hæc, quæ per nos intelligere non valemus. Et quia lumen magistri est extrinsecum, licèt concurrat cum intellectu nostro agente, quia tamen totum principium intelligendi non est hic intrinsecum, sed potius primum principium, quod mouit intellectum nostrum, fuit hic lumen magistri, quod est nobis extrinsecum, & non naturale, non sumus naturaliter in actu conclusionum sicut per nosipsos. Aliquando etiam intelligile est tantum, & difficile, ad quod non sufficit lu- I men exterioris magistri, & tunc requiritur lumen supernaturalē, scilicet lumen angelicum vel diuinū: & sic erat in Prophetis, qui per lumen diuinū difficillima cognoscebant, scilicet ea, quæ nunquam fuerant, nec habebant in natura aliquam radicem essendi.

Si materia prima haberet aliquā virtutem per q̄ se reduceret ad aliq̄ formam: esset in actu alicuiꝰ formę naturaliter.

Quando intellectus noster adiuuatur a lumine exteriori.

QVAESTIO. LXXII.

K SCIENDVM autem ꝙ dupliciter intellectus noster adiuuatur a lumine exteriori, vt reducatur in actum intelligendi, de potentia intelligendi. Nam aliquando intellectus noster suscipit lumē, per quod illustratur, vt magna cognoscat. Interdum nullum lumen recipit: sed ipsa, quæ magna, & difficilia cognitu videbantur, per lumen extrinsecum clara fiunt, & intellectui nostro, etiam cum paruo lumine suo, satis ad intelligendum facilia. Primum modum in nobis solus Deus facit, qui intrinsecè intellectum nostrum tangere potest vigorando eius lumen, vel augendo, per quod postea intellectus noster magna visibilia contemplatur, etiam si illa non reducantur in clariorem formam: & hunc modum non possunt ange-

angeli, vel homines in nobis creare, quia non possunt directè illustrare intellectum nostrum augendo lumen, vel vigorando, quia nullus in animam nostram influere potest nisi Deus: licèt angeli, & dœmones possunt disponere phantasiam, quæ est aliquid corporale per aliqua agentia corporalia applicando actiua passiuis, secundum quòd conuenit actioni naturæ in his inferioribus naturalibus: ideo quando aliquam veritatem in nobis causare habent, mouent nos ad extra aliquas propositiones reuelando, vel eas clariores quàm fuerant efficiendo. Et istum modum tenent magistri inter homines, vel omnes docentes complexiones terminorum: quia solùm extrinsicè agendo eleuant, & illustrant intellectum nostrum faciendo nobis intelligibilia ea, quę antea intelligi non poterant. Ad hæc tamen cooperatur intellectus noster agens, idest lumen intellectus nostri reducendo intellectum nostrum in actum eorum, quæ ante reducere non poterat, per quoddā extrinsecum adiutorium. Si autem nos non haberemus intellectum agentem, per quem nos reducere possemus in actum intelligēdi, lumen communicatum a magistris nostris nullo modo prodesset, quia ipsi non influunt in intellectum nostrum, sed solùm disponunt intelligibilia exterius, vt clariora fiant: si tamen careremus intellectu agente, dato quòd proponerentur nobis aliqua clarissima, nullo modo intelligeremus, quia intellectus noster solùm esset in potentia, & nullo modo in actu: nec posset reduci in actu, nisi per aliquid, quod imprimeret ei intellectiones agendo in eum intrinsicè. Talem actionem non habet vnus homo super intellectum alterius, sed solam extrinsecam: ideo si aliquis homo careret lumine intellectus per quod se reduceret in actum, dato quod omnes homines eum edocerēt, nihil magis inde intelligeret, quàm si nullus eum docuisset: sed requirebatur, vt tangeretur intrinsecè influendo in eum intellectionem, quod ad Deum conueniebat. Ad argumentum autem, per quod nitebaris probare quòd actualiter intellectus noster sit actuatus aliquibus speciebus intelligibilibus, cùm naturaliter sit in actu principiorum, quę sunt complexa ex terminis: ergo & ipsos terminos naturaliter habebimus. Respondetur, ꝙ non est sensus quòd aliquis naturaliter sit in actu principiorum, idest quòd a creatione intellectus sui habeat principia speculatiua, aut practica in actu, scilicet quòd sicut anima cùm creatur naturaliter habet secum intellectum, & voluntatē, quæ sunt potentię eius, & non potest eas postea acquirere: quòd ita habeat aliquos terminos mentales sibi connatos, & contemporaneos, qui ꝯcreati fuerint illi animæ: sicut angelicis spiritibus aliquę species cōcreatę sunt, vt per eas omnia intelligant: nam si talis modus animę nostræ inesset, tunc non nasceretur vt tabula rasa, quēadmodum ait Arist. in tertio De anima. Etiam sequeretur, quod nos sine aliquo actu organico possemus cognoscere res, cùm iam haberemus species earum: & nō essent necessaria organa, quę solum ad hoc ponuntur, vt per ea causentur species rerum exteriorū, & deriuentur successiue per ipsas organicas potentias ab exterioribus in interiores, donec reducantur in actum intellectus, idest donec infigantur ipsę species intellectui nostro, quibus fixis non indigemus actu organico ad intelligendum: ideo si antea sic speciem habuissemus, sicut cùm recepimus per actum organicum, nullo modo indigeremus organis, sicut nec angeli indigent organis, vt supra declarauimus. Est ergo sensus, quòd nos sumus naturaliter in actu principiorum, nō quòd naturaliter sine aliquo nostro actu ueniat intellectui nostro termini principiorum, vel ip-

A sa principia, quæ complexa sunt, sed quòd in intellectu nostro est quoddam lumen, per quod solum sine aliquo extrinseco adiutorio possumus nos reducere in actum principiorum, idest quòd licèt ante non cōsideraremus illa, vel intelligeremus: tamen postea cùm considerare volumus, per lumen nostrorū agens solum reducimur, & actuamur in principiis, nullo alio agente extrinseco adiuuante. Et quia illa, quæ a principio intrinseco fiunt, naturaliter fiunt, ista actuatio circa principia est naturalis, idest totaliter a principio intrinseco, vel a natura. Et dicimur actuari principiis naturaliter ad differentiam conclusionum, quia non sumus naturaliter in actu conclusionum, idest quòd non possumus ipsi nos reducere de potentia

B ad actualiter intelligendum conclusiones per solum lumen intellectus agentis, quod est intrinsecum: sed adhuc indigemus quodam extrinseco lumine, scilicet alicuius docentis, vel Dei influentis. Vtrunque autem horum intellectui nostro nō naturale est: sed extrinsecum: ideo non reducimus nos naturaliter in actum conclusionum, vel non sumus naturaliter in actu conclusionum per principium extrinsecum: sicut in actu principiorum per principium intrinsecum totaliter.

Argumentum contra determinatur, & declaratur quomodo intelligatur, quòd intellectus agens est omnia facere: & possibili: omnia fieri.

C

QVAESTIO. LXXIII.

ET si arguas contra hoc, quòd non solùm per virtutem intellectus nostri, qui est agens, reducimur in actum principiorum, sed etiam in actum conclusionum, vt ait Aristot. in tertio De anima, scilicet quòd intellectus agens est, quo est omnia facere: & intellectus possibilis est, quo est omnia fieri. Facere est reducere aliquam materiam ad actum alicuius formæ artificialis, & conuenit principio actionis, scilicet habenti habitum artis. Fieri est reduci

D de potentia in actu, idest aliquid quod habebat potentiam ad esse, & nondum erat, quòd recipiat esse actualiter, & illa passiua informatio, vel potius reductio ad formam vocatur fieri: hæc eadem attribuuntur intellectui agenti, & possibili: nam intellectus agens est omnia facere, idest est, per quem reducitur intellectus noster ad actualiter intelligendum: & intellect⁹ possibilis est, quo est omnia fieri, idest intellectus possibilis est, per quem sumus in potentia ad recipiendum omnes intellectiones, vel vt actuemur in omnibus intellectionibus: scilicet quòd sicut per intellectum possibilem sumus in potentia ad intelligendum omnia, & nullum actualiter intelligimus: ita per intellectum agentem reducimur, & efficimur actualiter intelligentes in omnibus. ecce enim quo-

E modo æquiparantur hic intellectus possibilis, & intellectus agens: quia sicut per possibilem sumus in potentia ad omnia intelligibilia, ita per agentem reducimur ad actualiter intelligendum omnia: ergo non solùm naturaliter sumus in actu principiorum reducendo nos per intellectum agentem, qui est principium intrinsecum ad actualiter intelligendum: sed etiam erimus in actu omnium conclusionum naturaliter, cùm intellectus possibilis sit, quo est omnia fieri, & intellectus agens, quo est omnia facere. Respondetur, quòd verum est intellectum agentem esse quo est omnia facere, idest aliquid, per quod reducamur in actum omnium intelligibiliū ita, quod nul-

lum

lum intelligibile est, in cuius actu nos sumus, idest quòd actualiter intelligamus, ad quod non reducti fuerimus per actum intellectus agentis: & tamen cū hoc stat, quòd sumus naturaliter solùm in actu principiorum, & non sumus naturaliter in actu conclusionum, licèt ad vtrunq; nos reducamus per actum virtutis intellectus nostri agentis se reducendo. Sed vna est naturalis actuatio, scilicet circa principia, quia per solum principium intrinsecum, idest per solum lumē intellectus agentis reducimur in cognitionem principiorum: & talis reductio vocatur naturalis, quia est per solum principium intrinsecum. Reducimur ēt in actum conclusionum per lumen intellectus agentis: sed quia non sufficit hoc lumen ad nos reducendum, sed requiritur quoddam alterum, quod est extrinsecum, & est primum, ista actuatio non vocatur naturalis, quia quæ naturaliter fiunt, solùm sunt per principium intrinsecum. Sunt tamen quidam homines, qui non solùm se reducunt in actum principiorum per lumen intellectus agentis, sed etiam in actū conclusionum: quod fit ex duobus. Primò ex ipsa magnitudine luminis intellectus agentis: nam si paucum lumen, quod in quolibet homine reperitur, sufficit ad reducendum nos de potentia intelligendi ad actualiter intelligendum principia, quando istud lumen increuerit, sufficiet ad reducendum nos in actū aliquorum intelligibilium, quæ difficiliora sunt: & dum maius fuerit in maiora reducemur intelligibilia nos actuando: & ex hoc accidit quosdam homines aliis acutiores esse, & cito cognoscere rerum veritates, & multi istorum ad talem gradum luminis intellectualis perueniunt, ita vt quasi magistro exteriore ad cognoscendas veritates plurimas non indigeant: quas quidem alij vix a magistris ipsis sępius audientes cum magno labore suscipiunt: quod facit luminis paucitas in intellectu. Accidit etiam interdum hoc ex alia causa, scilicet ex magna dispositione, & armonia organorum: nam intellectus noster præsupponit ad actum suum actū organicum, ita ꝙ nihil intelligere valet cuius speciē directè, vel indirectè per organa nō acceperit. Cùm ergo ista presupponat, & ad actualem eius cognitionem siue speculationem oporteat esse actualem conuersionem intellectus super phātasmata, vt ait Arist. in 3. de aīa. s. Oportet ītelligentē circa phantasmata speculari. i. necesse est, quòd ille, qui actualiter intelligit, dum actualiter intelligit, conuertat se actualiter super phantasmata: ergo contrahet intellectus aliquam conditionem intelligendi ab istis organis, scilicet quòd si organa sunt indispośita, species presentabuntur valde indispositę, & intellectus per eas non poterit habere perfectam, & facilem intellectionem. Sic enim patet circa potentiam visiuā: nam cùm quis habet oculos ophtalmicos, idest patitur ophtalmiam, quæ est quędam passio oculorū, ea, quæ sunt nigra, vel rubea, vel alterius coloris subalba videntur ei, vt ait Aristot. in nono Ethic. Est autem ophtalmia quædam passio oculorum, quando sub oculis est quoddam apostema subalbidum, & facit ipsas species visibiles quandam subalbedinem contrahere, & eo modo reprę̄sentare: & tunc taliter patientes omnia subalba iudicant. Cùm ergo ex corruptione, vel deordinatione alicuius interioris organi, vtpote phantastici, vel sensus communis, necesse est intellectus recipiens speciem, vt illa species praue atque distortè repręsentet secūdum corruptionem organi, in quo est. Cū ergo sunt organa bene disposita fit facilis intellectio. Inde est, quòd illi qui ebrij sunt, nihil intelligere valeant: quia vinum multum multiplicat fumos, qui exhalantur, & ascendunt ad cerebrū, vbi est phantastica potentia in suo organo, & replen-

Quidā per lumen intellect⁹ agentis nō solum se reducūt in actū principiorum, sed etiam conclusionum.

Ex dispositione, & armonia organorum i tellect⁹ noster multū se eleuat ad intelligendum.

Cap. 5. tex. 39.

Ophtalmia quid sit.

Quid peruersitatis intellectus incurrat ꝑ pter ębrietatem.

F tur tunc omnia illa organa grossis fumositatibus, & perturbant ipsas phantasticas species, & cęterorum organorū interiorum, & quia intellectio fit per conuersionem ad phantasmata, quæ tunc perturbata, & infecta sunt, non potest quisquam per ea intelligere. Ex hoc etiam conuincitur, quòd intellectus intelligat per actualem conuersionem ad phantasmata. Nam si intellectus per speciem intelligibilem intelligeret, & non requireretur aliqua conuersio ad phantasmata, non differret vtrum phantasmata essent bene disposita, aut male ad hoc, quòd aliquis actualiter intelligeret: videmus tamen contrarium, quia cùm phantasia est perturbata, non possumus quidquam intelligere, nisi valde prauè: ergo requiritur actualis

G conuersio intellectus super phantasmata, cùm intelligimus actualiter. Patet consequentia, nam ideo non perturbamur in intelligendo actualiter, licèt habeamus pedes male dispositos, aut bene, quia non fit aliqua conuersio actualis intellectus super aliquam virtutem existentē in pedibus ad actualiter intelligendum. Sed dices non est simile, quia in pedibus non est aliqua vis cognitiua, cuius actum præsupponat intellectus ad hoc, quòd postea possit intelligere: in phantasia autem est vis cognitiua, cuius actum præsupponit intellectus ad hoc, quòd actualiter intelligat, licèt cùm intelligit non conuertatur actualiter super phantasiam: ideo impedita phantastica potentia per fumositates contenebrantes, & inficientes ipsas

H species phantasticas, non erit possibile intelligere. Respondetur, quòd hoc nihil est, nec habet aliquem colorem: nam si intellectus assumit species intelligibiles a phantasia, quando est bene disposita, & reponātur illę species in intellectu, & per illas debeat fieri intellectio, nulla facta conuersione ad phantasmata, nihil refert, quòd species phantasticæ bene disponantur siue malè, etiam si totaliter deleantur: cùm intellectus nullo modo dependeat ab eis, vel requirat ea actualiter ad intelligendum. Sic patet de potentia visiua: nam ad hoc quòd aliquid intelligamus de coloribus, oportet vt videamus ad accipiendum species, sed acceptis illis non requiritur postea actus potentię visiuę; imò dato quòd auferantur oculi, postea intelligemus albedinem, & cęteros colores dum manse-

I rint species: ergo sic erit in phantasia, quòd dispositio sua bona, vel mala nihil faciet ad actum intelligēdi si intellectus accepit species, cùm potentia phantastica erat bene disposita, & non fit actualis conuersio super phantasmata, quando debet intelligere non magis requireret intellectus potētiam phantasticam ad intellectionem suam, quàm potentiam visiuā, vel auditiuam: cùm vtriusque actus præsupponatur precessisse ad hoc, quòd actualiter intelligat. Si tamen potentia visiua existat bene disposita, & apprehenderimus colores aliquarum rerum, & traductæ fuerint species eorum ad interiora: etiam si postea incurramus ophtalmiam rectè iudicabimus de coloribus re-

K rum, quas ante vidimus, etiam si actualiter sumus ophtalmi. Et hoc est, quia non fit actualis conuersio intellectus nostri ad intelligendum super omnes existentes in potentia visiua. Si ergo eodem modo non fiat conuersio ad species retentas in phantasia, quando actualiter intelligimus: nihil referet species phantasticas esse perturbatas per fumos surgentes in ebrietate, vel in somnio, quia eadem ratio est de vtroq; necessario, ergo concludendum est, quòd ad hoc, ꝙ intellectus intelligat debet se actualiter conuertere super phantasmata, quæ sunt species reseruatę in potentia phantastica.

An ad perfecte intelligendum etiam cibi conuenientes adiuuant.

QVAESTIO. LXXIIII.

EX hoc etiam ꝙ dispositio organorum bona facit ad subtiliter intelligendum adiuuantur homines per cibos conuenientes, & destruuntur per malos cibos. Quidam namque cibi sunt, qui valde corrumpunt organa phantastica, & generaliter omnia interiora organa, & potentias, quia fumi ascendentes ex eorum digestione sunt disconuenientes armoniæ organorum, de quibus ad medicos magis spectat, nec locus iste explicatius de hoc fieri sermonem requirit, licèt aliqua dici possent. Inter cætera autem, quæ nocent, vini superabundantia totaliter destruit: ita ꝙ in ebrietate causata a vino cessat actus intellectus perturbatis omnibus organis interioribus, & indispositis speciebus: ideo dixit Salamon Ecclesiast. 2. cap. Cogitaui a vino abstrahere carnem meam, vt corpus meũ transferrem ad sapientiam. Vinum tamen interdum iuuat si temperatè sumatur: maximè quantum ad quasdam complexiones corporum. Quædam autem ita pessima sunt in cibis, & potibus, ꝙ semel sumpta omnem actum intellectus auferunt delendo omnes species phantasticas, & cæterorum organorum: non quidem ꝙ ex hoc cesset omnis actus intellectus, sed ꝙ species remanentes in organis, ita destruunt, quòd nullo modo homo reminiscatur eorum, quæ ante fecerit: cùm memoria fiat per species reseruatas in cellula memoratiua, quæ est organum interius, & ideo licèt postea alias species appræhendat, & habeat nouas intellectiones, tamen quia priores species, per quas fiebat prçteritorum memoria abrasæ sunt, cessat memoria omnium præteritorum. Et huiusmodi dicunt esse quendam fontem in Archadia, quem si quis potauerit, subitò omnium priorum, quæ cognouerat obliuionem incurrat, de quo Isidorus Ethic. lib. 13. & in libr. 15. De proprietatibus rerum. Ex hoc etiam conuincitur, quod supra dicebamus, s. ꝙ intellectus intelligat per actualem conuersionem super phantasmata: nam recordatio rerum præteritarum fit per species earum manentes, & dum illę species manent, potest fieri recordatio, cùm autem abolitæ sunt, impossibile est aliquid recordari: si ergo intellectus intelligeret per species in se existentes, & non conuerteretur actualiter ad species manentes in phantasia, nihil magis referret eas ibi esse, quàm abolitas esse, sed illis abolitis per illam aquam pestiferam destruentem totam organorum armoniam, & delentem species, non potest fieri recordatio aliqua: ergo dependet intellectio ex speciebus phantasticis, scilicet quòd ad hoc, quòd aliquis actualiter intelligat oporteat actualem fieri conuersionem intellectus super phantasticas species.

Quædam edulia pessima omnẽ actũ intellectus auferunt.

Tempora natiuitatis, & locorum conuenientia satis adiuuant ingenij acumen, & subtilitatem.

QVAESTIO. LXXV.

ETIAM propter dispositionem organorum dicimus quędam tempora natiuitatum meliora fore ad subtilitatem eorum, quæ nascuntur quàm alia: etiam quædam loca meliora sunt aliis: nam loca, quæ

A sunt ad extremitates orbis valde inconuenientia sunt ad bonam dispositionem intelligendi: nam homines habitantes circa polum arcticum, scilicet in parte multum Septemtrionali, propter terræ frigiditatem continentem spiritus ne exhalent, sunt homines multum animosi, & ad prudentia atq; sapientiam inepti: sicut videmus gentes vltra Angliam versus polum, & ascendendo per latus Septemtrionale versus Orientalem plagam, in quibus partibus barbari multi sunt circa Pontum, quemadmodum ait Aristo. in 7. Ethicor. Etiam tendendo ad partem multum meridianam per deserta Aethiopica, & Libyca sunt gentes multum bestiales quasi pœnitus rationis vsu carentes, quos magis hominum monstra quàm homines
B esse diceremus: partes autem mediæ, quemadmodum est quartum, & quintum clima, & tertium, quæ aliqualiter sunt temperata habent homines aptos ad sciendum: hoc autem est, quia influentiæ illorum temporum, & locorum ad conuenientem organorum dispositionem efficiunt: licèt ergo aliquando (quod valde rarum est) eueniat, vt quis tantum lumen intellectus, & dispositionem conuenientem organorum habeat, vt non solùm seipsum in actum principiorum se reducere valeat, sed in actu conclusionum plurimarum: quia tamen communiter lumen intellectus nostri ad reducendum nos in actum principiorum sufficit: dicimus nos naturaliter esse in actum principiorum. non tamen tollitur ex
C hoc, quin ille, qui secundum lumen intellectus sui reducit in actum conclusionum, idest naturaliter se reducat in actum conclusionum.

In mundi extremitatibus sunt hoîes multũ bestiales, & penitus vsu rationis carentes.

Concludit similitudinem inter intellectum, & materiam.

QVAESTIO. LXXVI.

VISO ergo qualiter intellectus noster sit naturaliter in actu principiorum, patet quod volebamus
D principaliter, scilicet quod materia prima, & intellectus noster sint similes: nam sicut materia prima est in potentia ad omnem formam, ita intellectus noster est in potentia ad omnem intellectionem. Et sicut materia prima non determinat sibi naturaliter aliquã formam: ita intellectus non habet naturaliter aliquã intentionem, quæ nascatur cum eo, licèt dicatur in actu principiorum naturaliter, quia licèt nihil habeat cùm corpori infunditur: tamen per quoddam lumen sibi intrinsecum reducit se in actum principiorum. Ex quo intendebamus concludere, ꝙ licèt materia nullam formam secundum naturam suam habeat: tamen eo ꝙ potest recipere omnem formam, habet quẽdam gradum substantialis perfectionis, sed est minimus: quia posse perfici, quædam perfectio est, scili-
E cet magis quàm non habere perfectionem, nec posse suscipere eam, sicut est de intellectu: quia dato ꝙ intellectus noster susceptiuus sit, & passibilis, tamen quandam perfectionem dicit, cùm possit perfici forma perfecta, dato ꝙ non consideretur, ꝙ intellectus noster habet in se quandam virtutem agentem, secundum quam se actuat cùm se conuertit sup phantasmata, vt supra declaratũ est de potentia materiæ, & sicut ante inceperamus dicuntur educi formæ, non ꝙ fuerint ante in materia secundum se totas, vel secundum aliquid sui: sed quia Deus dedit materiæ, vt esset susceptiua formarum. Sed fortè aliquis putabit, ꝙ suscipe-

re formas non sit perfectio, quia purè est passio, & pati non videtur dicere perfectionem. Respondetur, ꝙ esse susceptiuum formę quędam perfectio est, sicut esse susceptiuum visionis: nam non quælibet res est susceptiua visionis: videre tamen passio est, quia est pura immutatio ab obiectio in potentia potente recipere. Et si dicas, ꝙ non est simile, quia pati a visibili est potentia, & non reperitur in omnibus rebus; tamen non est simile de recipere formam, quia nulla pars materię est, quæ non possit recipere formam. Respondetur, ꝙ hoc etiam nihil valet: nam sensus tactus, qui est passiuus, in omnibus animalibus est, & tñ dicit in eis quandam perfectionem: recipere autem formam quędam perfectio est: tñ minor est alijs naturalibus perfectionibus, nec potest in tota coordinatione perfectionum reperiri aliquid minus. Dicitur autem forma educi de potentia materiæ, quia materia est talis conditionis, ꝙ factis in ea quibusdam naturalibus dispositionibus sequitur forma ad illas dispositiones, ita ꝙ nec ipsa forma creatur, quia præsupponitur ipsa materia, in quam agatur, ex qua oriatur forma: nec tamẽ forma fit, quia non producitur ex altero tanquam ex parte sua. Dicitũ materia esse in potentia ad formam, quia ipsa est talis conditionis, ꝙ in ea causari potest forma nõ ducta ab extra, sed conueniens naturæ. Et dicitur educi de potentia materiæ, non ꝙ possit imprimi materiæ, quia tunc anima esset in potentia materiæ, quę est rationalis, & formæ artificiales, quod falsum est, vt supra declarauimus: sed tunc educitur, quando naturaliter sequitur forma in materia, factis dispositionibus in materia naturali ab agentibus, ita ꝙ ipsa agentia non causant formam tanquam aliquid procedens ab eis: sicut radius procedit a sole, aut vis impulsiua: siue impetus ab impellente: nec est aliquid quod existebat in materia, sed est aliquid quod immediatè sequitur ad dispositiones, & in instanti gignitur, siue educitur. Et quia non est in agente, nec procedit ab agente, sed in ipsa materia consequitur ipsas dispositiones perfectas, est in potentia materiæ. Sequitur autem tunc forma in materia finitis dispositionibus, quia forma est de natura illarum dispositionum, & modicum excedens ſm perfectionẽ illas dispositiones: ideo ad illas productas sequitur: licèt per se non producatur ab aliquo, cùm fiat vel ducatur ad esse in instanti. Ille tñ, qui causat dispositiones ad quas sequitur forma, dicitũ gignere formam. Ex quo sequitur, ꝙ quando forma inducenda multum excedit perfectione dispositiones ipsas factas in materia, ꝙ non sequatur immediatè ad dispositiones factas in materia, nec dicitur reduci de potẽtia materiæ, idest ꝙ non sunt sufficientes dispositiones factæ in materia, vt immediatè sequatur positis eis illa forma, quia ad hoc deberet esse eiusdem conditionis. Et sic dicimus de anima, ꝙ nõ educitur de potentia materiæ, quia factis dispositionibus in materia organizando corpus nõ sequeretur anima immediatè post illas dispositiones, nisi Deus immediatè crearet illam: & si fortè aliquando noluisset creare eam, dato ꝙ dispositiones per ipsum, & alia agentia naturalia fuerint factæ in materia, tamen non sequeretur anima, & maneret sic fętus organizatus, & non animatus. In alijs tñ rebus postquam dispositiones factæ sunt in materia ꝑ agentia naturalia, ſm ꝙ requirit forma illius speciei, etiam si Deus vltra non agat, necessariò sequitur forma per dispositiones præcedentes, quia non excedit forma illa dispositiones illas: anima autem rationalis excedit ſm perfectionem omnes dispositiones causatas ab agẽtibus naturalibus, quia omnes illæ sunt corporales, anima autem merè spiritualis est: cæteræ autẽ formæ vocantur materiales, & ſm veritatem sic sunt;

Si aliqñ De⁹ nollet aīam rõnale creare remaneret fętus organizatus; sed nõ aīatus.

F quia licèt non sint partes materiæ, nec aliqua proprietas accidentalis materiæ, est tamen quædam virtus de conditione corporis aliqualiter similis alijs dispositionibus corporalibus, & immediatè sequens ad eas. Est namque hoc sicut dicimus in partibus naturæ, siue principijs speciei (vt communiter appellamus) quia posita anima, & corpore simul formaliter vnitis, sequitur necessaria risibilitas ex sola vnione horũ, quia non excedit risibilitas ista duo principia ſm perfectionem, & illam risibilitatem nullus causat, sed illa per se sequitur positis principijs: ideo ille, qui gignit hominẽ dicitur gignere risibilitatem, licèt ſm se eam nullus gignat, vel producat: ita hic positis dispositionibus factis in materia, sequitur forma. Hæc autem omnia dicta sunt ad probandum illam tertiam conclusionem,

Aīa rõnalis sola est spiritualis cæteræ autẽ formæ naturales sũt

G quam supra ponebamus, s. ꝙ in concatenatione causarum naturalium (licèt vna causa influat in aliam: & sic continuando) tamen interdum causa prima influit in concatenatione causarum ad conseruandam naturalium rerum perfectionem, & non per medias causas. Nam cùm aliqua naturalis actio fit, oportet vt causa prima primò influat, quæ deriuat virtutem suam in omnes, quæcunque illa actio fuerit. Et si ista actio sit ad causationem, vel conseruationem formarum, quæ educantur de potentia materiæ, influet causa prima ꝑ medias, deriuando virtutem suam in eas: si autem illa forma de potentia materię educibilis non sit, influit ipsa prima causa ad causandam illam formam, & non

H per medias causas, sicut est in creatione animæ, quia anima non educitur de potentia materiæ, sicut cæteræ formæ, sed per solam creationem. Quando autem creare debet, influit virtutem suam per medias causas ad creandam animam, quia ad creationem requiritur virtus infinita: si autem Deus per alias medias causas operaretur creationem, cùm virtus deriuetur semper ab agente per ipsum instrumentum, necesse esset, vt tota illa virtus, per quam Deus erat deriuetur per causas medias agentes, sed virtus qua Deus creat est infinita, ergo oportuisset, vt communicaretur virtus infinita rebus creatis, quod est impossibile: ergo cùm animam creat, non operantur cęli, nec aliæ causæ naturaliter concatenatæ: præcipuè quia cœli corpora sunt:

Si Deus aliqd creare debet, nõ influit per medias cãs.

I quidquid ergo recipiant corporaliter recipiunt, & quidquid agunt corporaliter agunt: anima autem qui dam spiritus purus est: ergo cœlum non potest influere in animam, non solùm ad creandum eam, sed nec etiam ad influendam in eam postquam creata est, vt declarauimus supra: ergo hoc modo Deus, licèt ponatur prima causa in concatenatione naturalium causarum, tamen circa influentias in tales formas, vel ad producendum eas, non deriuat virtutem per media agentia.

K *An in concatenatione causarum vna causa vniuersaliter cessante, cessent omnes generationes, & corruptiones, & destruantur etiam omnia corpora, & res naturales, & etiam ipsa materia prima.*

QVAESTIO. LXXVII.

QVARTA conclusio sit circa hoc, ꝙ ablata actione vnius causæ naturalis vniuersalis de concatenatione causarum, vel cessantibus omnibus ab agendo præter primam, cessante etiam ipsa prima quantũ ad actionem naturalem cessarẽt omnes generationes rerum, & destruerentur res naturales in formis suis: non

Quarta cõclo de materia cõcatenationis causarũ ĉta supra q. 43.

non tñ erat necesse destrui omnia corpora, vel ipsam materiam. Patet hoc, nã vt supra dicebatur, si tollatur aliqua causa particularis, quæ est vltima in tota concatenatione causarum descendendó, tunc impossibile erit, si Deus non augeret virtutem influxiuam, ꝙ gigneretur aliquis homo, sic etiam si tolleretur asinus, qui est particulare agens, nunquam posset gigni asin⁹, quia discontinuaretur virtus naturalis, cùm nõ posset deriuari immediatè a causa vniuersali in effectum particularem, præcipuè quantũ ad effectus perfectos, vbi requiritur causa particularis eiusdem speciei: s. ad generationem hominis requiritur actio hoīs, & ad generationem equi requiritur actio equi assimilantis genitum in specie. Et sicut cessantibus causis particularibus cessant effectus in illa specie, cuius causa particularis cessat, ita cessante aliqua causa vniuersali, quæ se extendit ad omnia causata naturalia, necessariò cessabũt generationes omnium naturalium: cùm virtus cęlestiũ omniumq; causarum concatenatarum deriuetur per media: si ergo ablato vno medió non poterit continuari virtus, & cessabit actio: quanto magis si cessent oēs causæ naturales? Ex hoc sequitur, ꝙ sub polis mundi non sit generatio, nec corruptio, quia istæ generationes fiunt per actiones causarum naturalium concatenatarum, sed sub polis cessat ista actio, ergo sub polis non fiet generatio. Quòd autē ibi cesset patet, quia influentia primę causæ deriuatur in res naturales ꝑ alias causas, quę sunt inferiores, & sunt corpora cęlestia, deriuatio tñ ipsa est in ipsis stellis orbium, quę per motũ, & lucem suam deriuant virtutem suam in omnia naturalia: ergo cùm sub polis mundi non possit esse talis influentia stellarum erraticarum, & solis qui præcipuè influit, cùm non erigantur isti planetæ super partes subiectas polis: ita vt radij ab eis deriuati incidant in partes illas directè, vel reflectantur, vt supra declaratũ est, non poterit esse ibi aliqua actio, i. generatio, vel corruptio, s. vt res viuens illuc adducta ꝑꝑ excessiuã frigiditatē moreret̄, & sic fieret generatio cadaueris, in qua, qa potius perdit̄ aliquid, q̃ acquiratur, nõ est cõputãda inter generationes. Ex hoc ēt sequit̄, ꝙ post diē iudicij non erit generatio, vel corruptio in his inferiorib⁹, & ꝯñr nec in superioribus: nã nunc fit generatio ꝑꝑ influentiam corporũ cęlestiũ, sed post diē iudicij cessabit influentia corporũ cęlestiũ, quia illa est ꝑ motũ, & lucē, sed post diē iudicij non mouebunt̄, ergo non erit generatio, & non nascent̄ herbæ, nec arbores, nec alia aīalia in terra. Et si dicas, ꝙ non vr̄ ex hoc cessatura generatio, nam dato ꝙ corpora cęlestia non moueãtur, tñ illuminabunt: & sicut nunc per motũ diuersas partes illuminant calefaciũt, & in illis fit generatio, & corruptio, ita licèt nõ fiat tunc generatio, & corruptio in tot locis, quia non calefaciunt planetæ tantã terrã, cũ non moueantur in illa, tñ terra, super q̃ erunt, vel vers' q̃ radios suos dirigent nihil vr̄ esse causæ quare nõ fiat ibi generatio, & corruptio. Rñdetur, ꝙ non erit tunc aliqua generatio, vel corruptio in toto vniuerso, nam licèt corpora cęlestia aliquas partes orbis illuminēt eo modo, quo nunc illuminant, & calefaciant eo modo, quo nunc calefaciunt: tñ nõ poterit esse generatio, & corruptio, quia oīs generatio ꝓsupponit alterationes: alteratio aũt fit à cõtrarijs qualitatibus, vt à frigiditate, & caliditate, & humiditate, & siccitate cõtra seinuicē agentibus. Cùm aũt cessauerit motus corporũ supracęlestiũ, existente sole immoto super aliquã partē terræ, influet semper eodem modo, super eadem partē terræ, i. in eodē gradu caloris: & vbi semel fuerit calor, semper erit calor, & nũquã frigiditas: & vbi semel frigiditas, nunq̃ calor: vbi aũt est qualitas semp eiusdem speciei, impossibile est esse alterationē, nec ꝯñr generationē: ideo nullo modo tunc aliquid generabit: cũ

A in oībus partibus terrę erit difformitas vniformiter se hñs, s. vbi frigiditas semp frigiditas, nec maior, nec minor, & sic de cæteris: generatio aũt contrarietatē præsupponit simul, s. vnũ cõtrariũ agere in alterum: & nõ solũ cessarent generationes rerũ, s. ꝙ non fierent vlteriores generationes herbarũ, aut arborũ, vel aīalium, sed etiam ea, quæ existerent, corrumperentur. Sed dices: non vr̄, ꝙ fieret corruptio, cessantibus omnibus causis superioribus, s. corporibus cęlestibus: nã generatio, & corruptio, hñt se eodē modo: cum vtrumq; fiat contrarijs: si ergo tunc ꝑꝑ cessare motũ corporũ cęlestiũ cessaret ꝯtrarietas, cũ oēs res se haberent vniformiter difformiter, s. vbi frigidum frigidum, vbi calidũ calidum, & sic de alijs: ergo non poterit fieri corruptio.
B Rñdetur, ꝙ cessante motu corporũ cęlestiũ, nõ potest fieri generatio, in qua acquiratur forma alicuius perfectionis in se, quæ requirat virtutem agentē, sed poterunt fieri quædã generationes, in quibus potius est ꝑdere formã, quã acquirere formã: quia tñ semper ad corruptionē sequitur generatio, & ad generationem corruptio, necessarium est ibi poni aliquã formã, quæ non requirat aliquã virtutē ad sui generationē, sed potius virtutis defectũ: sicut dicebamus de generatione, quæ fit sub polis mundi, vel circa partes polorum, s. si aliquod aīal illuc adductum fuerit, præ frigore morietur, & generabitur forma cadaueris, ad quã gignendã nulla perfectio requiritur: tales aũt possent fieri cessante motu corporum cęlestium, sed nõ continuarent̄, i.
C nõ fierēt multæ generationes, & corruptiones. Quòd autē fiant corruptiones cessante ꝯtinuo motu celorũ, & nõ fiant generationes, in quibus inducantur formę perfectæ, satis euidenter apparet. Primò ab intrinseco, nã animalia, & arbores, & herbę ex contrarijs composita sunt: ꝯtraria autē in se agerent, & vnum corrumperet alterũ, & sic non maneret forma substantialis, q̃ requirebat præcedentem qualitatiuam dispositionē: & hoc necessariũ erat, quia ipsæ qualitates intrinsecè adiuuarētur a qualitate loci, s. aliqua illarum: & illa superans deleret alteram. Secundò fieret ista corruptio, dato ꝙ nõ corrumperetur res ab extrinseco, vtpotè si ponerentur qualitates eius contrarię in magna armonia: tñ corrumperetur a natura loci, quia cessante mo-
D tu cęlesti necesse est, vt q̃dam partes orbis, versus quas sol nõ dirigeret, eēnt valde frigidę, s. partes illæ, q̃ distarent multum a sole, siue ſm longitudinē, siue ſm latitudinē: ſm longitudinē quidē, vtpotè si sol maneret immotus in oriente, partes illæ, quæ sunt in occidēte, quas non tangerent radij solis, essent valde frigidæ: vel si maneret sol in loco occidentis nostri: partes Indorũ (vbi orientem nuncupamus) essent valde frigidæ: & ista vocatur longitudo: partes etiam distãtes a sole ſm latitudinē essent valde frigidę, s. meridianę, & septemtrionales: partes aũt illæ, quæ essent ꝓpinquæ loco eleuationis solis, s. terra illa, super quam esset sol perpendiculariter, vel partes ꝯiunctæ ipsi terræ, super quas eleuatus esset sol, vtpotè quinquaginta, vel sexaginta gra-
E dus, aut aliquid plus essent satis calidę: ergo hoc dato cùm res compositæ (maximè viuentes) consistant in quadã armonia calidi, & humidi, & illarum qualitatũ, si manerent res tales in aliquibus partibus mundi, distantibus a sole, essent inualidæ magna frigiditate: & illa frigiditas loci corrumperet rē: sicut si aliqua res viuens, quæ habet moderatã qualitatem duceretur, vt maneret sub polo, vel circa polũ, necesse esset propter magnam frigiditatem mori: ita & tunc. Res autē illæ, quæ manerent in locis valde calidis, cũ caliditas esset ibi perpetua, corrumperetur humiditas, & desiccaret res: & deduceretur ad talē indispositionem, s. vt aīa in tali corpore manere non posset: vel q̃libet alia forma, quæ requireret armoniã elemẽtaliũ qualitatũ periret.

Sicut res pducūtur in esse per contrarietatē: ita et p cōtrarietatē in esse cōseruant.

Tertia causa corruptionis rerum esset, quia res istę cōpositæ sicut generantur, ita corrumpuntur, & conseruantur: quia res per quascunq; causas nascitur, per easdē dissoluitur, sed res generantur per contrarietatē, ita oportet, q conseruentur per aliqualē contrarietatē, & corrumpantur per contrarietatē aliam: non tn̄ se hn̄t eodē modo istæ contrarietates, quia ad generandū rē, oportet esse excessum qualitatis agentis ad eā, quæ est in passo, vt reducatur ad quandā armoniam ipsum, qđ fit: ad corruptionem aūt oportet esse excessum alicuiꝰ qualitatis super armoniam. Cōseruatio autē etiam fit per contrarietatē, non quidem agendo semper in vnā qualitatē, sed quia res ex eius cōtrarijs constat, ad eius conseruationē oportet agere in eam contrarijs modis ad conseruandū quodlibet contrariorū illorū constituentiū armoniam: nā si supra rē, quæ habet armoniā quatuor elementaliū qualitatum semper influeretur vniformiter, i. semper influeretur calor, aut semꝑ frigiditas, vel quodlibet aliorum, necesse esset, vt illa qualitas in composito cresceret super armoniam, & corrumperet compositū: ideo ad cōseruationē armoniæ qualitatum oportet actionē conseruatiuā esse alternatiuā qualitatum contrariarum. Et ob hoc nunc, quia nos ex quatuor qualitatibus cōtrarijs habemus armoniam quandam cōuenientē formæ specificę, & generaliter oīa aīantia oportet conseruari in nobis, & quia si semper esset influxus vnius modi, cresceret qualitas illa, nam variantur super nos quolibet anno quatuor tpa conuenientia quatuor qualitatibus, quas illa tpa principaliter hn̄t: nam ver ad humiditatem ꝑficit, qa humidum est: & æstas ad calorē, quia calida valde est: & autumnus ad siccitatē, quia est complexionis siccæ: hyems aūt ad frigiditatem, quia frigida est, & sic quælibet qualitas suo tpe roboratur, & nulla earum perit: quod tn̄ fieret si semper esset tale frigus, quale in hyeme, aut talis æstus sicut in æstate. Cessante autem motu cęli necesse est, vt res illę, quę manerent in locis valde frigidis perderent armoniam qualitatum, cùm nullo modo influeret super eas calor, & sic corrumperētur: sic etiam de illis, quæ sunt in partibus calidis, cùm nūquam super eas frigiditas, aut humiditas influeret. Ista tn̄ corruptio (s'm q dicebatur in conclusione illa posita) non duraret: nam solùm res corrumperentur, donec redirent ad conformitatem loci, in quo essent: deinde nulla esset corruptio, vtpotè si cęssante motu cęli in partibus multum frigidis, essent aliquæ res habentes armoniam qualitatum, necesse esset, vt a frigiditate loci excessiua corrūperetur caliditas rei, & consequenter forma substantialis, quæ existebat manente illa armonia, destructa iā illa non posset manere, & ista corruptio non multum duraret, ita q sępius in eadem materia fieret generatio, & corruptio, quia solùm esset ibi agens frigiditas, quę sola non agit directè ad generationem, sed magis ad corruptionē: & quia illa frigiditas loci excessiua aget in rem, donec reddat eā, ita frigidam, sicut est ipse locus: nam semper est tāta actio agentis inualescentis super passum quousque reddat illud simile sibi, & vltra non est actio: & quia multæ formæ sunt, quæ cum frigiditate magna existere non pn̄t, corrumpentur illæ formæ, & manebit res sub illa forma speciali, quę compatiatur secum maximā, aut saltem magnam frigiditatem: & non impossibile erit fieri corruptionem, aut generationem. Conformiter aūt esset de locis valde calidis, & siccis per solis pn̄tiā, aut directionem aliqualem super loca illa: nā cùm ibi caliditas loci semper ageret, cresceret caliditas rei armonicę, & corrumperetur armonia desiccata humiditate: & tam diu fieret corruptio in parte illa materię, quousque expellantur omnes formæ gradatim aduenientes, quæ non possunt secum compati tantam cali-

Iō 4. anni tpa distincta sunt, vt in eis vicissim dn̄ent 4 qualitates, & per mutationē conseruet armonia.

F ditatem. Cùm aūt peruentum fuerit ad illam formā, quæ pōt stare cum tanta caliditate, non fiet amplius in parte illa mundi generatio, nec corruptio: & per hunc modum poteris applicare generationē, & corruptionem in alijs locis terrę s'm qualitates, quę ibi perpetuò dominarentur, & tunc dato, q nunc cessaret motus celorū vlr, & non mouerentur amplius, necesse esset mori oēs hoīes, & bestias, & arbores perire, & tam diu corruptionem fieri, quousq; causaretur in ipsis corporibus eorū qualitas loci cōtinentis: & sic manerent cadauera informia hoīum, & iumētorū, & ipsę arbores desiccatæ, & in quibusdam locis exustæ, in alijs marcidæ, & valde indecentia, & tollentia pulchritudinem, & perfectionē vniuersi: ideo Deus ante iudiciū (quia

G facturus est, vt cęli quiescant, & sequeretur in his inferioribus id, quod dictum est) immittet ignem suum flagrantem, & deuorantem omnia, & oīa elementata consumentem, & dissoluentem vsq; in pura elementa, & manebit pura terra, & pura aqua, & purus aer, & ignis: sordes aūt manentes ex combustione, quę non potuerint redigi in puritatem elementorum colligentur in viscera terræ, & inuoluentur in ipsis damnati in inferno. Deinde quia manebūt corpora elementaria in suis qualitatibus æqualiter, & nō habebunt in quid agant: ideoq; erit pax perpetua, & status pulcher rerū. Patet & quod dicebatur, s. q cessantibus omnibus istis causis naturalibus agentibus, q non propter hoc corrumperentur oīa corpora: quia actiones causarū natu-

H ralium sunt ad generationes, & corruptiones istorum inferiorum: sunt tn̄ quædam formæ, quas naturalia agentia non pn̄t destruere, nec generare, s. forma multum excellens, sicut aīa humana, & forma infima, s. corporeitatis forma, vt supra satis probauimus. Elemēta autem solùm hn̄t formā corporeitatis: nā pręter elementa non posset res magis denudari formis, nisi vt deueniret ad incorporeum: ideo nullo modo possent agere corpora cęlestia ad corruptionē corporum elementalium, vt facerent non esse elementa, licèt agendo in ea poterant conuertere vnum in alterū s'm partem. Ista tn̄ corruptio tunc cessabit, quia redibunt elementa ad suam propriā æqualitatem qualitatum, s. q ignis erit in tali gradu caliditatis, q non possit agere in

I aerē, nec pati ab aere, & aer in tali gradu humiditatis, & caliditatis, vt non possit agere in aquam, nec pati ab aqua, & aqua in tali gradu humiditatis, vt non patiatur a terra, & isto modo se habebunt oīa elemēta post diē iudicij: & ipsorum elementorum creatio in tali armonia fuit, vt vnum non possit alterum corrumpere, nec s'm totum, nec s'm partem: sed fit corruptio eorum ad inuicem, s'm q adiuuantur a corporibus cęlestibus, s. q corpora cęlestia aliqn̄ influunt frigiditatem, & tūc confortatur terra, & ignis patitur ab aere, & diminuitur: alio tpe influitur frigiditas, & patitur aer ab igne, & aqua ab aere, & terra etiam ab aere, & iste est modus mutandi vices rerum: tunc autem reductis eis ad istā æqualitatem non erit aliquis locus corruptionis.

K Dicebatur etiam q cessante prima causa influere naturaliter, i. dato q Deus non influeret super res istas tollendo influentiam, quam facit vt causa naturalis, non corrumperentur elementaria corpora. Et patet, nam virtus influentiæ diuinæ, deriuatur per medias causas naturales, quia non agit immediatè in res, s. per seipsum, quia illa non poterat esse per motum (vt probatum fuit supra) quia hoc repugnat Deo, sed esset creando res, vel subito producendo, dato q produceret in materia: nam licèt Deus possit agere non præsupposita materia (quod est potentiæ infinitę, quando per seipsum solum agit) tamen non requiritur ad hoc q per se solùm agat, q agat non præsupponendo materiam: satis est enim q agat in instanti, & hoc semper requi-

Si nūc cessaret motꝰ cęli vlr necesse esset oēs hoīes mori, & oēs arbores, & bestias perire.

Post diem iudicij elementa nō poterunt corrūpere seipsa: quia ad æqualitatē qualitatū reducta erunt.

Cessante prima causa ab influentia sua naturali nō corrūperent corpora elementalia.

requiritur: impossibile namq; est Deum per seipsum agentem successiuè agere, vt declaratum fuit supra: per causas autem naturales deriuando in eis virtutem suã agit successiuè s͂m modum agẽdi ipsarum causarum, nullam aliam virtutẽ vt Deus naturaliter agẽdo, & vt est prima causa influit quam eam, quæ per causas intermedias deriuatur: nihil ergo tunc refert, ꝙ Deus ab agendo cesset, vel ꝙ cessent aliæ causæ naturales, vel vna de causis naturalibus: nam quacunq; cessante (vt dictum est) tota virtus, & actio cęterarum cessaret, vel inutilis esset: quia non posset continuari rebus ipsis, super quas actio esse debebat: sicut in continuis detracto aliquo de medio non potest deriuari aliquid ab vna parte in alteram: si ergo cesset Deus ab agẽdo, inquãtum est causa naturalis, cùm ab ipso tota virtus influxiua deriuetur per alias causas inferiores, aliæ causę nihil poterunt influere, cum careant virtute agendi, & influendi: etiam si Deus influat in causas immediatas mouẽdo eas per modum supra declaratum, & aliqua causa media de causarum concatenatione non agat, cùm per illam tota virtus deriuari debeat in inferiora, erit ibi status, & nulla virtus deriuabitur in res inferiores: nihil ergo magis refert quantum ad influentiam naturalem, ꝙ Deus cesset quantum ad solam naturalem influentiam, vel ꝙ faciat cessare aliquam causam naturalem de medijs causis: sed cessante vna causa naturali agere, aut cessantibus omnibus non corrumpe-rentur omnia corpora: ergo nec cessante Deo quantũ ad solam naturalem influentiam. Et si quædam corpora sunt, quæ non pereunt cessante naturali actione, a fortiori adhuc manebit materia prima: nam facilius est corpora destruere quàm materiam, ideo post diẽ iudicij cessante motu cęli, & actione naturali, non est aliquod miraculum manere elementa, & materiam primam sub ipsis elementis: esset tamen miraculum, si cessante omni actione naturali, & motu cęlesti maneret homo, & cætera animalia in sanitate, & vita per aliquantum tempus: sicut est miraculum viuere aliquod animal magno tempore sine cibo, & potu.

Vtrum cessante omni actione primæ causæ necesse sit cessare generationes rerum, & genita cuncta destrui, & etiam materiam primam.

QVAESTIO. LXXVIII.

QVINTA conclusio sit, ꝙ cessante omni actione causæ primæ necesse est cessare generationẽ rerum, & res generantes destrui, & corrumpi omnia corpora, & etiam ipsam materiam. Pro quo sciendũ, ꝙ Deus dr̃ causa prima, & habet actiones duas in reb⁹ extra. Prima est s͂m quam res producit ad esse cũ vult, siue cùm voluit, non supponendo materiam, nec faciendo successiuè. Et quantum ad istum modũ Deus non vocatur prima causa, quia prima causa dr̃ per respectum ad alias causas: Deus autẽ in isto modo actionis non habet aliquam causam subordinatam sibi, qa virtus, quæ requiritur ad actionem huius est infinita: infinitum autem non potest communicari creaturæ: si tñ Deus alias causas subordinatas haberet in isto genere agendi, necesse esset, vt virtus sua deriuaretur per illas, & tota virtus, quæ ad actionem requirebatur descenderet per illas ad ipsam rem, quæ fit: sicut deriuatur virtus agendi tota agentis ad passum per instr̃m: non ergo habet aliquas causas subordinatas in ista actione, ideo ipse nõ est prima causa quantum ad istã actionẽ. Alia actio Dei est, quæ dr̃ naturalis, quia est s͂m modũ naturæ, s. per motum, & contactum: nõ quidem ꝙ in actione Dei motus, aut successio sit: sed quia ipse deriuat virtutem quandam in res, & illam deriuant res in-

A alias per motum, & successionem s͂m suam conditionem. Et quantum ad istam actionem Deus dr̃ prima causa, quia ipse est, a quo tota virtus influentiæ naturalis deriuatur. Et quia nõ deriuatur ab ipso immediatè in res, quæ fiunt, sed per quædam media, s. per angelos mouentes, & per orbes cęlestes motos, & consequenter per corpora elementaria quousque deueniatur ad causam particularem cuiuslibet actionis, in qua terminatur tota concatenatio: & illa immediatè agit in ipsum effectum nulla alia intermedia causa. Et quantũ ad hoc est dare coordinationẽ, in coordinatis autem, in quibus non est procedere in infinitum, necesse est dare primum, & s͂m, & sic de alijs, quia in ista coordinatione tota virtus deriuatur a Deo, & cętera ab eo accipiunt, dr̃ Deus prima causa. B Nunc ergo prima causa, quæ Deus est, si solùm tolleret actionẽ suam naturalẽ, s. non influendo virtutem, quam nunc influit in causas illas subordinatas, vt in nos influant: non ex hoc perirẽt omnia corpora, nec materia prima, vt in superiori conclusione probatum est: si tñ cessaret omnis eius actio, i. si cessaret omnis causalitas, quam ipse habet super istas res inferiores, necesse esset, vt omnia perirent. Et patet, quia si omnis eius causalitas cessaret, necesse esset, vt cessaret causalitas naturalis: sed per naturalem causalitatem cessantẽ cessaret generatio, s. ꝙ nihil gigni posset, & cessarent res, quæ hñt formas non compatientes secum magnam frigiditatem præter armoniam, & magnam causalitatem, vt præced. c. declaratũ C est: & sic non solùm non generarentur res, sed etiam genitę perirent licèt nõ omnes, vt declarabatur supra: si tñ cessaret omnis eius actio, non solùm cessaret naturalis, sed etiam quædam alia, quæ est infinitæ virtutis correspondens creationi, s. quòd sicut Deus per suã potentiam eduxit res ad esse de nihilo: ita per potẽtiã infinitam conseruat eas in esse, ne redeant in nihilũ, cum ex se esse non habeant. Ita namque se hñt substãtiæ omnes comparatæ ad Deum, sicut se hñt substantiarum accidentia comparata ad substantias. Nã sicut ad esse accidentium, cùm causantur, necesse est existere substantias, de quibus, & in quibus causentur: ita & ad conseruationem requiruntur substantiæ, quia sine illis accidentia non erunt: nam destructis primis sub-D stantijs, quæ sunt subiecta, impossibile est aliquid aliorum remanere, s. nec substantias secundas, nec accñtia substantiarum, vt ait Arist. in prædicamento subst. Fũdamentum est, quia accidentia non hñt esse a se: ideo non solùm quantum ad causare, sed etiam quantũ ad permanere indigent semper influentia subiectorũ in hoc, quòd semp ab eis esse recipiunt, cum eis insunt, substantiæ autẽ sic se hñt ad Deum, ꝙ substantię creatæ nõ hñt aliquod fundamẽtũ, quod s͂m se esset ens, i. quod non fuisset eductũ ad esse per creationem, quod est accipere esse de nihilo, sed a se haberet esse: sicut Deus, & ipsę personæ diuinæ non acceperunt esse per creationem, aut factionem, vel causationem aliquam: sed per se sunt: nam deitas a seipsa est. Sicut ergo acci-E dens, quia de se non ens, sed quia entis, vt ait Arist. in 7. Meta. in princ. i. ꝙ accidentia nullum hñt esse, nisi qđ sunt a substantiis, non potest manere nisi semper recipiat influentiam ab eo, a quo esse suscepit: ita omnes substantię creatę de se nullum esse habebant, nisi quia causata sunt: ideo nõ solùm indiguerunt virtute Dei, vt prodirent de nihilo ad esse aliquid, sed etiam continua manutenẽtia indigent virtutis illius infinitę Dei, ne de aliquo redeant ad nihilum. Si ergo cessaret ista Dei manutenentia, necesse esset res in nihilum prolabi, & non solùm corpora elementaria deficere, sed etiam materiam primam. Res namque compositæ accipiunt esse intrinsecè per materiam, & formam, & manentibus his, necessario manet res, si

Deus dr̃ cã prima ĩ quantum totam virtutem agẽdi influit ĩ causas sibi subordinatas.

Oẽs substãtiæ creatæ cõparatæ ad Deũ se habent sicut accñtia ad substantiã cõparata.

Nisi Dei manutenẽtia eẽt oia ĩ nihilum tenderẽt.

hæc coniuncta sint: tamen ista etiam indigent conseruatione: nam materia ex nihilo esse suscepit; ideo in nihilum velociter reditura esset, nisi continuo manuteneretur ab illo, per quem esse recepit: idem de forma, & fortius, quia forma dependet ex materia generaliter, præter eam, quæ conditionem materiæ excedit, sicuti est anima nostra. si ergo materia indiget cõseruatione, a fortiori indigebit conseruatione forma, quæ instabilioris esse est; ergo partes compositi non existent ablata illa conseruatione Dei continuo influentis esse. Istæ ergo res compositæ, quæ essentiam ex materia & forma habent, vt manifestum est, nisi à Deo conseruentur, esse desinent: & sic dicitur de istis. Dicendum etiam erit de rebus spiritualibus, sicut sunt angeli, & animæ nostræ, in quibus essentia est ipsa natura rei composita ex materia, & forma, sed simplex, cùm solam compositionem actus, & potentię, & esse, & essentiæ recipiant: de quibus nunc non est dicendũ per singula. Istę namque naturæ a Deo esse acceperunt, & de nihilo sunt, & in nihilum cito rediture, nisi a Deo conseruentur. Eadem enim ratio in omnibus creatis est, vt conseruatione continua Dei ad essendũ indigeant, siue simplices sint, siue compositæ, s. quòd ex nihilo esse sumpserunt. Par ergo in omnibus interitus esset, si Deus omnia non seruaret, & hoc modo Deus destruere potest res, cùm voluerit, s. subtrahẽdo manutenentiam, & tunc cessaret esse rei cessante causa conseruante.

Materia ex nihilo esse suscepit iõ in nihilum reditura esset, nisi Deus eam cõseruaret.

Respondetur ad argumentum factum in principio q. 39. quod dedit causam, tam longæ disgressioni a q. 39. vsque nunc.

QVAESTIO. LXXIX.

ET secundũ hoc respondebitur ad argumentum factum in principio q. propter quam hæc, ad quæ tãtum disgredi coactus sum, dicta sunt, cum arguitur: Deus destruit omnia, quæ odit, vt patet Sapient. 11. ca. sed Deus odit iniquitatem, vt patet Psal. 5. ergo Deus destruet omnia peccata, vel destruit ea, ita vt penitus nihil sint. Respondetur ꝙ destructio, quam Deus facit in aliqua re est s̄m modum supra determinatum, s. ꝙ subtrahit ei manutenentiam essendi, & necessariò deficit. Rebus autem compositis, quarum essentia est per materiam, & formam, quæ intrinsecè componũt: tunc etiam subtrahitur cùm partibus eius manutenentia aufertur, s. ꝙ Deus non conseruat esse materiæ, & formę. Rebus autem simplicibus tunc manutenentia subtrahitur, cùm ipsum esse, vel natura earum a Deo nõ conseruatur, ideo hęc potest Deus destruere, quia habent esse: id autem quod nihil est, Deus subtrahere non potest esse, nec destruere ea: vt Deus non potest destruere chimeram, nec subtrahere ei esse, quia nullum esse habet simplex, vel compositum: peccatum autem huiusmodi est, quia non ens est, cùm formaliter culpa quædam est. Culpa est carentia debitarum circunstantiarum in actu, quod autem est non ens, nõ potest Deus conseruare, nec concausare ad illud: & si hoc nõ potest, nec etiam poterit subtrahere esse, quia soli illi esse subtrahitur, cui esse donatum est. Peccato esse non datur, ergo nec poterit ei subtrahi esse: sicut cæcitati non potest subtrahi esse, quia non est ens: ergo non potest subtrahere peccatum, quia non est ens, licèt oderit illud. Quomodo ergo potest odire, quod non est? Respondetur, ꝙ Deus non dicitur odisse peccatum, quia nollet ꝙ in actu nostro esset defectus circunstantiarum debitarum in esse. Si autem obijciatur ꝙ Deus potest destruere peccata, quia Ierem. 43. c. dicitur: Ego sum, qui deleo iniquitates tuas propter me.

Deus peccatum destruere nõ potest.

Quomodo Deus peccata odiat cũ nõ sint.

F Respondetur quòd peccata propriè non delentur, ita quòd accipiatur delere pro ipsa subtractione essendi, sed accipitur delere, i. non imputare ad pęnam: nam Deus legem statuit, vt quicunq; peccaret, æternis cruciatibus obnoxius subiaceret, & quia per pęnitentiam tollit nobis istam obligationem, quæ inducta fuerat pro peccato, dicitur delere iniquitates, siue peccata: nõ tñ quòd directè deleat aliquid, cùm peccatum nihil sit. Sed adhuc argues: si Deus odit malitiam, cùm habitus vitiosus sit malitia, vt habitus intemperantiæ, & iniustitiæ, & sic de cæteris: nam generaliter omnis habitus malus est malitia, vt ait Arist. in 1. propositione 7. Ethic. s. quòd tres sunt species rerum circa mores fugiendarum, malitia, bestialitas, & incontinentia. Malitiam vocat omne malum habitum, qui tñ ad hoĩes

G pertinet. Bestialitatem quandam maliciam, quæ non est verè malitia, quia nõ pertinet ad homines, sed quędam enormitas pertinens ad bestias. Incontinentia dicitur omnis mala dispositio, quæ nondum est habitua ta: licèt accipiendo proprius sit circa ea, quæ est intemperantia. Sunt ergo malitiæ omnes mali habitus: sed Deus odit malitiam, & destruit id, quod odit, ergo destruit omnes malos habitus. Respõderet fortè aliquis, quòd sicut Deus odit peccatũ, & tñ non potest id delere, quia non est ens, ita Deus odit malum habitum, sed non destruit, nec destruere potest, quia nõ est ens, sicut nec peccatum. Sed hoc nullo modo põt stare: nam necesse est dicere habitum rerũ eas esse, quia oĩs habitus est de prima specie qualitatis, ergo ẽ qualitas:

H sed qualitas est ens reale, ergo habitus malus est ens reale. Rñdendum ergo, quòd habitus malus dicitur esse malus, nõ quòd in se aliquod malum habeat, sed qa inclinat ad aliquod malũ, ideo in se quoddam ens est: nec s̄m se Deo displicet. Et patet, quia habitus malus existit cum vero amore Dei, nec Deus aliquem damnat, aut punit, quia habet malum habitum, sed quia malum actum exercet. Et ratio est, quia habitus non dependet ita a libertate nostra, sicut actus: nam nos sumus domini actuum nostrorum a principio actus vsq; ad finem eius: possumus enim incipere, cum voluerimus, & finire cum voluerimus, vel dimittere actum: sed non sumus domini habituum nostrorum semp, sed solùm a principio antequam gignatur, postquam

I autem genitus est habitus, non est in potestate nostra eum habere, vel non habere: nam dato quòd nolimus eum habere, necessitabimur habere, donec dissuetudine, & contrarijs actibus deleatur. Licèt enim in potestate alicuius fornicatoris sit, quòd non fornicetur amplius, non tñ est in potestate sua, quòd non habeat habitum intemperantis circa fornicationem, sed habebit donec, sicut causatus fuit ex frequentatis actib⁹, ita pereat ex contrarijs actibus frequẽtatis. Et ob hoc cùm quis ad Deum cõuertitur, nõ mandatur ei, quòd dimittat malum habitũ tanq̃ non sit in potestate eius, sed malum actũ. Dicẽdum ergo, quòd habitus malus nõ habet in se aliquid malitiæ, nisi s̄m id ad quod inclinat: qñ actualiter inclinat nõ est in se aliquod malũ,

K quod exosum teneri debeat sicut malus actus, cũ bene cõpatiantur secum omnes actus meritorios, ideo De⁹ non odit malum habitum, sicut odit malum actum. *Et affligam affligentes te.* Idest si aliqui populi, vel gẽtes voluerint te affligere, ego affligam eos, sicut patet de Amorrhæis, qui obseruabant introitum Iudæorũ in terram illam circa torrentẽ Arnon, & scopuli, in quibus erant inclinati sunt, & oppresserunt eos, vt patet Num. 21. Patet etiam de duobus regibus Amorrheorum Seon, & Og, qui volebant delere Hebræos, quos ipsi vniuersos cum populis suis peremerunt in ore gladij, vt patet Deutero. secundo, & tertio capitulo. Idem de omnibus regibus Chananæorum, qui congrega-

Habit⁹ malus non est malus s̄m se, sed q̄ inclinat ad aliquod

Malus habitus secũ compatitur omnes actus meritorios.

gregabantur contra Iosue, & Israelitas, vbi Deus ipse afflixit eos per se pugnauit faciendo magnam diem, ita ꝙ sol staret immobilis, & postea eodē die immittendo lapides grandinis ad occidendum illos, & plures occiderunt grandines, quàm antea occiderat gladius Hebræorum, vt patet Ios. 10. c. *Præcedetque te.* Loquitur ad populum, i. ante te, ò popule, ibit angelus. *Angelus meus.* Idest Iosue, qui est nuncius meus a me destinatus, vt te introducat in terram illam. *Et introducet te ad Amorrhæum.* Certificatur hic populus, ꝙ Iosue, qui destinatus erat eis dux a Deo, introducturus erat eos in terram promissionis. *Ad Amorrhæum, Ethæum.* Nominantur hic sex populi, & intelligitur alius populus septim⁹, s. Gergeseus, quorum terram etiam Deus tradidit in manus Hebræorum. De isto tamen populo B septimo, rarissimè fit mentio, s. solùm Gen. 15. cap. & Deut. 7. Et aliqui volunt, ꝙ non fit mētio de illo, quia non pugnauit cum Israel, sed eis introeuntibus recessit de terra, vel quia eis libenter se tradiderunt. Sed falsum est, quia in lib. Ios. fit mentio, ꝙ Iosue pugnauerit contra Gergesæos, sicut contra cæteras gentes: sed non exprimuntur semper, quia fortè erat paruus populus, vel quia positis aliis populis sex, satis intelligeretur aliorum denominatione ipse Gergesæus, maximè cum aliàs, s. in Genesi nominatus extiterit.

Quare solum numerantur septem gentes.

QVAESTIO. LXXX.

SED quæres de aliis populis, quia Gen. 15. c. promittuntur Abrahę terræ decem gentium, & ista promissio complenda erat in posteris, s. in filiis Iacob, qui nunc erant in deserto. Quomodo ergo solùm promittuntur hic septem gētes etiam adnumerato ipso Gergesæorum populo, qui hic subticetur. Respondetur, ꝙ ista terra, quę promissa fuit Abrahę non fuit totaliter data filiis Iacob, sed quædam pars eius fuit data filiis Loth, & quædam filiis Esau, ita ꝙ filii Esau, acceperunt vnam de istis gentibus, & filii Loth erant duo, s. Moab, & Amon, & possederunt terras duarum gentium istarum, & sic manent septē aliæ gentes ad dexteram eorum in possessionem filiis Iacob, ideo hic, & D in aliis locis, vbi fit promissio Israelitis solùm promittuntur istæ septem gentes. De hoc latius Gen. 15. & Deut. 7. c. dictum est. *Quos ego conteram.* Idest licèt isti manibus Hebræorum occiderentur, tamen Deus dabat fortitudinē Iudæis, vt possent pugnare contra eos, & dabat eis audaciam, quia aliàs nullo modo auderēt inuadere populos tam robustos. Sic patet Deut. 7. c. cum dicitur: Si dixeris in corde tuo plures sunt gētes istæ, quàm ego, & quomodo potero delere eas? noli timere, sed recordare, quę fecerit dominus Pharaoni, & cunctis Aegyptiis, sic faciet cunctis populis, quos metuis: insuper & Scrabones mittet dominus Deus tuus in omnes, donec deleat eos, qui te fugerint, & latere potuerint. Et Deut. 8. c. dicitur: Ne diceres in corde tuo fortitudo mea, & robur manus meæ hæc mihi omnia præstiterunt, sed recordaberis domini Dei tui, ꝙ ipse vires tibi præbuerit. Quomodo autem verè dicatur, ꝙ Deus contriuit illos, quos Iudæi suis manibus occiderunt, & de diuersis modis agendi Dei dicetur Deute. 8. cap. Alio modo potest exponi tota ista litera de angelo, qui præcedebat Israel in columna nubis. *Ecce ego mittam angelum.* Dicitur Deus missurus angelum loquens de futuro, quasi nondum misisset, iam tunc enim miserat eum, quia a die qua recesserunt de Ramesse incipientes iter versus mare rubrum, incepit præcedere columna ignis dirigēs viam, vt patet supra 13. c. In hac autem columna erat quidam angelus, qui

A mouebat eam, & faciebat stare cùm volebat: nam nō poterat moueri hæc nubes impetu ventorum, sicut mouebantur aliæ nubes, quia iste erat motus a ratione factus, ꝙ moueretur in diuersas partes, & interdum contra motum aliorum ventorum, & stabat etiam quandoque, cùm alii venti mouebantur. Res autem naturalis non habens rationem, nihil tale facere poterat: ergo necessariò dandum est, ꝙ ibi esset angelus mandato Dei mouens illam nubem. Et hoc patet supra 14. c. cum dicitur: Tollensque se angelus Dei, qui præcedebat castra Israel, abiit post eos, & cum eo pariter columna nubis, priora dimittens post tergum stetit. Iste autem angelus præcedebat semper eos. Hic autem promittitur, vt mittendus, cum tamen missus fuerit, quia solùm curatur de præcessione futura ad introitum terræ hostilis, s. in terram Chanaan. *Qui præcedat te.* Idest totum populum, licèt ista pręcessio principaliter intelligatur quantum ad introitum terræ Chanaan, tamen de toto itinere verum est: nam semper præcedebat nubes exercitum, siue castra Israelitarum, vt patet supra 13. c. s. Nunquam defuit columna nubis per diem, & columna ignis per noctem. Et ista columna præcedebat, cum mouerentur, vt viderent Israelitæ, per quem locum itinerandum erat. *Et custodiat in uia.* Angelorum officium est custodire. Sed quidam dantur ad custodiam vnius singularis personæ. Alii dantur ad custodiam vnius populi: & de his dicit Psal. 46. Principes populorum congregati sunt cum C Deo Abraham, idest angeli custodiētes populos. Alii autem dati sunt ad custodiam regnorum, & magnarum gentium, & isti angeli plura custodiunt, dū sunt de maiori ordine, & maioris virtutis. De his dicitur Dan. c. 10. cum loquebatur Gabriel ad Danielem, & dixit, ꝙ angelus princeps regni Persarum restiterat viginti & vno diebus, & dicit ibi Michaelem esse vnum de primis principibus populi Iudæorum. Procurant autem isti angeli salutem, & statum illius, cui deputati sunt, siue sint angeli vnius personæ, de quibus dicit Christus Matth. 22. loquens de paruulis: Angeli eorū semper vident faciem patris mei: siue de angelis populorum, & prouinciarum, vt patet de istis, de quibus nūc diximus: nam angelus, qui erat princeps Persarū, viginti & vno diebus pugnauit contra Gabrielem volens conseruare honorem regni Persarum faciens ne redirent Iudæi de Babylonica captiuitate: Gabriel autem, quia defendebat populum Hebraicum, cui præerat, volebat, vt redirent Iudæi in terram suam: & hęc pugna inter eos durauit viginti & vno diebus, donec venit Michael, qui erat de principibus primis Iudeorum, vt patet eodem ca. Dan. & adiuuit Gabrielem: & cognita fuit Dei voluntas, s. ꝙ vellet Iudeos redire in terram suam, & reędificare templum, & tunc cessit princeps Persarum Michaeli, & Gabrieli, & sicut isti angeli desiderant conseruationem status, & honores illorum populorum, quibus pręsunt: ita & intensius desiderant eorum bonitatem, & conuersionem ad E Deum. Quod patet, quia omnis, qui ordinate diligit, magis mouetur in id, quod melius est, quàm in id, quod non est ita bonum: sed angeli ordinate valde diligunt, cum boni sint, & in bono confirmati: ita ꝙ malum operari non possint. ergo cùm salus animę multo sit eligibilior prosperitate corporis etiam ſm doctrinam Arist. pręponētis bonum, quod est interius, i. in anima, bonis exterioribus, quę a fortuna, & quę sunt a natura in ipso corpore: igitur angeli magis desiderant salutem animę in illis, quos custodiunt, quam temporalē statum, vel honorē. Isti autē angeli custodiunt a periculis eos, quibus pręsunt, cū Deus illos custodiri vult. Cùm autem exigentibus peccatis suis merentur incidere in magna pericula, deseruntur ab angelica custodia

De custodia angelorum.

Angeli populos custodientes procurant salutem, & honorē illorum.

Inter angelos et pugna est.

Michael vnus de principib⁹ primis Iudęorū erat

Angeli homines custodientes a periculis eos seruãt qñ id De⁹ vult.

stodia saltem quantum ad aliquid. Et quia in via multa pericula sunt, datur nobis in via præcipuè custodia angelica. Et sic orauit Tobias angelicam custodiam assistere, dicens: Tob.5.c. Bene ambuletis, & dominus sit in itinere vestro, & angelus eius comitetur vobiscũ. Et est ista comitatio ad duo: primò ad dirigendum in via, ne erremus, & sic dicebatur supra, præcedet te, s. ad dirigendum. Et isto modo exponit Rabbi Salomon illud, quod habetur Gen.37. de Ioseph: cum dicitur: Inuenit eum vir in agro errantem, & iste reduxit eum ad rectam viam: quem virum dicit Rabbi Salomon esse Gabrielem. Nam Dan.c.9. dicitur: Et ecce vir Gabriel. Secundò ponuntur ad liberandum a periculis. Et de hoc dicitur hic, qui custodiat te. *Et introducat ad locum, quem paraui.* Iste angelus introduxit eos illuc, quia nubes illa nũquam deseruit eos per noctem, nec per diem, donec introierunt terram Chanaan, vt patet supra 13.cap. & angelus mouebatur in illa, vt patet supra 14.c. ergo nec angelus deseruit eos. Imò postquã nubes cessauit, quia castra mouebant in Galgalis, & ibant viri pugnatores ad diuersa loca hostium ad pugnandum: postquam etiam cessauerat mãna, vt patet Iosue 5.c. adhuc manebat angelus iste, & præcedebat exercitum Hebræorum, & conuertebat in fugam hostes.

An Michael esset maior princeps populi Iudæorum, qui eos præcedebat mouens nubem.

QVAESTIO. LXXXI.

QVIS autem iste angelus fuerit, qui præcedebat Israelitas, & mouebat nubem dubium est. Sed satis rationabiliter, & aliqualiter euidenter dici potest fuisse hunc Michaelem: cuius fundamentum est, quia sicut angeli dati ad custodiam cuiuslibet hominis se habent, ꝙ illi exercent omnia, quæ in salutem illius commendati sibi exerceri oportet: ita & illi, qui sunt dati alicui loco procurant ea, quæ pertinent ad illum locum: ergo etiam illi, qui præsunt alicui genti, vel ꝓuinciæ exercebunt ea, quæ pertinent ad salutem illius prouinciæ. Patet ista consequentia de angelo principe gentis Persarum: nam de eo dicitur Dan.c.10. ꝙ ꝓcurabat attentissime viginti & vno diebus, contra Gabrielem angelum, & postea contra Michaelem, vt manerent Iudæi in Babylonem, quod redundabat ad salutem animæ Persarum, & Medorum, & ad honorem eorum, & non erat aliquis alius angelus, qui ista procuraret, nisi princeps Persarum, sed Michael erat maior princeps Iudæorum, vt patet Dan. c.10. ergo ad eũ pertinebat procurare, & exercere ea, quæ maximè pertinebant ad Iudæos, cuiusmodi erant custodia in itinere a periculis, & directio viarum, & introductio ad possidendam terram hostilem: ergo nulli videtur, cui magis conueniat ista ductio nubis, & præcessio quàm Michaeli. Item Deus poterat omnia per se facere, sed qa magnus dominus est, per ministros suos operatur. & hoc tam circa naturalia, quam circa supernaturalia: in naturalibus enim Deus operatur calorem non per seipsum (licèt possit) sed per ignem: & operatur frigiditatem, & humiditatem non per seipsum, sed per terram, & aquam: & sic de cæteris rebus. Sicut.n. quantum ad istam naturalem operationem Deus, habet causas inferiores subministrantes concatenatas, vt declaratum fuit supra, ita quantum ad quandam administrationẽ spiritualem habet ministros sibi subiectos, & sunt isti angeli, vt ait Apostolus ad Heb.1.s. Sunt administratorij spiritus in ministerium missi. Istis.n. omnia, quæ in mundo regenda, & conseruanda sunt, distributa sunt, siue quantum ad singulares personas, siue

Sicut De⁹ quantũ ad naturalem operõnẽ hẽt causas subordinatas sibi ad ministrantes, ita ẽt q̃tũ ad operationẽ spũalem.

F quantum ad populos, siue quantum ad regna, & prouincias, vt supra assignabatur. Sicut ergo in naturalib⁹ causæ subordinatæ Deo ad istos effectus naturales ꝓducendos non variantur, ita ꝙ aqua aliquando calefaciat, vel ignis frigefaciat, & sic de cęteris: eodem modo ergo in illa administratione angelica non mutabuntur ministrantes ab illo ordine dato a Deo: sed Michael est, cui s'm diuinam ordinationem competunt ea, quæ sunt maxima negocia in populo Israelitico, quia ipse est de principib⁹ primis Israel, vt patet Dan. c.10. ergo videtur, ꝙ istud negocium, de quo hic dicitur quod maximum erat, ipse exercuerit portando nubem, & custodiendo Israelitas in via: & postea effugando atque conterendo hostes eorum. Si autem ve-
G lis dicere, ꝙ iste fuit Gabriel, quia dicitur Dan.c.10. & in omnibus illis visionibus, quomodo ipse veniebat ad Danielem reuelans ei secreta de populo suo, & quomodo ipse pro salute Iudæorum pugnauit viginti & vno diebus cum angelo, qui erat princeps Persarum, quæ non videntur pertinere ad alium quàm ad eum, qui erat princeps Hebræorum: ergo ipse Gabriel tanquam princeps eorum conuenienter ista exerceret. Responderi potest, ꝙ non multum refert vtrum magis Michael, quàm Gabriel: magis tamen videtur, ꝙ ista fecerit Michael, quia ista erant maxima negocia populi Israelitici, & adhuc maiora quàm pugnare pro reditu Iudæorum in terram suam, quia ibi solùm pugnabatur pro tribu Iuda, & Beniamin, hic autem diri-
H gebantur omnes tribus duodecim, & ipsi Leuitæ, & omnes introducturus erat iste angelus in terram Chanaan: ergo ista ad maximum principem Iudæorum pertinebant: sed Michael erat maximus, & primus princeps Hebræorum, vt patet Dan.c.10. etiam si Gabriel esset de principibus Hebræorum: ergo ad Michaelem magis ista pertinebant. *Ad locum quem paraui.* Iste non est aliquis locus specialis, s. vna ciuitas, aut oppidum, vel castrum, sed tota terra promissionis, quæ vocatur locus, accipiendo largè locum. *Quem paraui.* Quia Deus parauerat atque elegerat terram istam pro Iudæis, vt ibi manerent, & coleretur nomẽ eius in ea. *Obserua eum, & audi vocem eius.* Dicebat dominus vocẽ huius angeli esse audiendam: nam iste est angelus, qui
I loquebatur Moysi, & mandabat omnia, quę Deus volebat fieri: & signum huius est: quia aliquando loquebatur de columna nubis, quam mouebat, vt patet Nu. 12.c. cùm dicitur de Maria, Aaron, & Moyse, ꝙ Deus vocauit illos, & postea sequitur, ꝙ cùm illi venissent, descendit dominus per columnam nubis, & stetit ante introitum tabernaculi: sic patet Num.12.c. *Nec contemnendum putes.* Quod non deberet putare Israel, ꝙ vox illius angeli contemnenda esset, s. ꝙ non complerentur mandata eius. *Quia non dimittet cum peccaueris.* Idest si aliquo modo peccaueris non obediendo eius voci, vel aliàs, non dimittet peccatum tuum: sed puniet te: omnes namq; punitiones factę in Iudęos peccantes in deserto fuerunt factæ per angelum, s. ascen-
K sio ignis, quando murmurauerunt prę labore itineris, & plaga facta in sepulchris concupiscentiæ: de quibus Num.11.c. & aliæ res præter eas, quæ exprimuntur factæ manibus hominum, quemadmodum fuit occisio eorum, qui adorauerunt vitulum: de quo infra 32.ca. *Et est nomẽ meum in illo.* Idest ipse mittitur nomine meo ad vos: ideo tanquam me habere debetis, non quidem ꝙ eum colatis dicentes esse Deum: sed ꝙ omnia, quæ mandauerit, quia ex parte mea mandat, faciatis. Dicitur angelus habere nomen domini, quia legatus, siue nuncius, & is cuius legatus est, pro vna persona computantur, & procurator, & ille pro quo procurat. *Quòd si audieris vocem eius.* Scilicet obediendo in omnibus, quæ mandat. *Et feceris ea, quæ loquor.* Idest

Ideſt & cuſtodieris omnia mādata mea iam data:nam hæc omnia requirebantur ad hoc, ꝙ Deus faceret id, quod ſequitur. Si enim Iudęi obſeruare vellent ſolùm omnia mandata Dei iam data, & nō audirent vocem Angeli, non eſſet Deus hoſtis hoſtibus eorum, quia nō obediebant illi, cui dn̄s mandauerat obediri, & nomine eius mittebatur: ſi autem audirent vocem Angeli opere complentes quod imperatur, & non cuſtodirent mandata Dei iam data, nō eſſet Deus hoſtibus eorum hoſtis, quia contemnebant imperium eius, requirebatur ergo vtrumque. Nam ſi aliquis contemnat legiſlatorem in aliquibus, etiam ſi in alijs obediat, morte dignus eſt: ſic enim cùm Deus mādauerit pręcepta ſupra poſita, & rurſus dabat loco ſui Angelum directorem, qui pręeſſet caſtris Hebræorum, & mandaret ſibi obediri tanquam præſentanti nomen eius, ſi vox Angeli contemneretur Deus contemnabatur. *Inimicus ero inimicis tuis.* Quaſi dicat ſi tu facis iſta, licèt omnes populi mei ſunt, & ego omnium eorum ſalutem, vitam, & vtilitatem attendo tanquam rector politiæ non attendens directe ad vtilitatem alicuius ſingulariter, ſed vtilitatem publicam: tamen ego intendam hic ſpecialiter bonum tuum, & delebo gentes, quæ inimicantur tibi tanquam inimicarentur mihi, licet mihi nullus inimicus ſit. *Et affligam affligentes te.* Dicuntur inimici, qui malum alteri cogitant, & deſiderant. Affligentes dicuntur, qui alicui malum infligunt. Quocunque ergo modo fieret, ſiue aliquis odio haberet Hebræos, ſiue malum eis infligeret Deus ad vtrumque reſpondet, quia odio haberet odientes ipſos Hebræos, & mala cogitaret cogitantibus ipſis mala, & mala infligeret eis, q Iudæos affligebant. Sed nec in hoc Deus eſt alicui genti fauorabilis, vel partialis, vt ſępe cōſueuerunt noſtri iudicantes ex perſonarum affectione cauſarum merita peruertentes, quia Deus pſonarum acceptor non eſt, ſed in omni gente, qui facit iuſtitiam acceptus eſt illi, vt patet Acti. 10. ca. ſed in omnibus quę agit, reſpicit bonum commune, ſicut legis executores, qui perſonę publicæ ſunt reddentes, vel diſtribuentes vnicuique quod ſuum eſt. Et tūc bene diſtribuunt, cùm non attendunt directè, vel ſpecialiter vtilitatem alicuius perſonæ, ſed bonum commune, ad bonum commune ordinant leges poſitæ ſ'm quamque politiam, vt patet in 5. Ethi. ideo tunc iudices recte iudicant, qn̄ in iudicando legis regulam proſequuntur. Summa autem regula omnium agendorum eſt ipſa mens diuina errare non potens, cunque aliquid Deus agit, mentem ſuam reſpicit tanquam legem, quam ſequendo nec perſonam accipit, nec errare poteſt, quia legem ſequitur, & iuſtiſſimam, & non ſolùm talia ſunt iuſta, quia mens diuina illa facienda eſſe iudicat, ſed etiam conſiderata humana ratione, & inſtituere talia iuſta ſunt. Omnes namque homines in ratione conueniunt, vt ſaltem principia practica eis inſint, & communia ſint, ſicut ſunt principia ſpeculatiua. Vident ergo omnes homines, ꝙ quando iudex alicuius politiæ attendit bonum illius communitatis, & ſecundum illud diſtribuunt cuilibet, quod diſtribuendum eſt, rectè agit: ſi autem in iſta diſtributione interdum aliquibus diſtribuatur lucrū, & honor, alijs autem diſtribuatur pęna, & damnum, non ex hoc iniuſtum eſt, quia iudex eſt æquator inter iniuſtitias: nā iniuſtum agens habet magis de lucro, iniuſtū patiens habet multum de damno, & nihil de lucro: recurrunt ergo litigantes ad iudicem tanquam ad menſuram, vt æquetur quod magis, & quod minus eſt in vtriſque, vt ait Ariſt. in 5. Ethi. tunc ergo ſi aliquis iniuſtè alicui nocuit, qui nocuit dicitur magis habere de lucro accipiēdo large lucrum, vt dicit Phyloſophus, qui autem nocumentum ſuſtinuit habet multum de damno, &

A nihil de lucro, ergo iudex æquabit iſtos, ei, qui nocumentum intulit, pęnas inferēdo propter illum, cui intulit nocumentum, & ſic videtur ſaltem ipſi patienti, ꝙ iudex proſequatur eum quaſi inimicum, & adiuuet alium, pro quo ſententiam fert in cauſa, cùm tn̄ nullū fauorem ſequatur, ſed merita cauſæ hoc expoſtulant, .ſ. vt hunc adiuuet, & illum deſtruat, ſic enim Deus facit. Nam iuſtum eſt omnem hominem ſubditum eſſe Deo, vt patet 2. Mac. c. 9. & ꝙ oēs homines ſequātur dictamen rectæ rationis, & Deo ſe non ſubijciens eos, qui Deo ſe ſubijciūt affligit, ideo dignus eſt, vt pęnas magnas patiatur, nec fauorem obſeruat, vel perſonā accipit, aut aliquo modo iniuſtus eſt: ſic ergo Deus facturum ſe promittebat, .ſ. ꝙ ſi Iudęi omnia Dei præcepta, & Angeli ſui ſeruarēt, iuſti eſſent, ſi verò aliqua

B gens eis nocere cuperet, aut noceret, iam iniuſta erat, quia iuſtis iniuſtè nocebat, merebantur ergo, vt talem gentem Deus acriter puniret, nec quiſquam de hac punitione, quin recta exiſteret dubitare valebit. Hoc autem facturus erat Deus, ſi hoſtis eſſet hoſtibus Iudæorum, & ſi affligeret affligentes eos, quando ipſi mandata eius cuſtodirent, ergo nulla perſonarum acceptio hic erat. *Præcedetque te Angelus meus.* Mouens columnam nubis ante te in motione caſtrorum, & hoc per totū deſertum, qn̄ neceſſaria fuit columna nubis. Cùm autem in terra Chanaan non fuit neceſſaria, præcedebat ille Angelus ad pugnandum contra hoſtes Hebręorum, & ipſe declarabat quid agendum

C foret. Sic patet Ioſ. 5. c. nam exiſtentibus caſtris Iſraelitarum in Galgalis, & neſcientibus quid agere deberēt apparuit Angelus dn̄i Ioſue, & dixit ei, qūo circundaret, & caperet Iericho, & ipſe Angelus vel per ſe ſolus, aut adiuuātibus alijs Angelis deſtruxit muros Iericho faciens eos ſubito corruere, vt patet Ioſ. 6. c. hæ namq; Angelicę operationes ſunt, quia Deus per ſe nihil horum operatur habens ſub ſe miniſtros. *Et introducet te.* Scilicet totum populum, qui tempore illo relictus eſſet. *Ad Amorrhæum.* Ad hos introducturus erat Angelus dn̄i Iſraelitas cum nube, quæ vſque illuc peruenit, ſed cùm ad eorum terminos acceſſiſſet, relicta nube, introducebat eos ad loca iſtarum gentium, quia qn̄cunque irent ad pugnandum contra aliquam gētem

D iſtarum, Angelus introducebat eos præcedens, & cōuertēs in fugam hoſtes eorum. *Quos ego conteram.* Ideſt licèt vos multos eorū manibus veſtris trucidetis, ego tamen omnes illos deleo, quia eos in manus veſtras trado delendos, vt ſupra declaratum fuit. *Non adorabis Deos eorum.* Poſuerat hic quomodo introducendi erāt in terram Chanaan, & deleturi erant hoſtes, quia tn̄ illæ gentes idolatræ erant, & habebant Deos aureos, argenteos, lapideos, ligneos, & metallinos, ad quos colendos Iudęi valde proni erant ex mala aſſuetudine terræ Aegypti, ideo admonet, ne cùm terram illam introiuerint, Deos terræ illius adorent, & iſtam eandē admonitionem fecit Moyſes Deut. 7. ca. cùm diceret delendos eſſe iſtos ſeptem populos, ſubintulit: Scul-

E ptilia eorum igne combures, nec concupiſcēs aurum, & argentum, ex quibus facta ſunt, nec aſſumes ex eis quidquam ne offendas, propteſea quia abominatio eſt domini Dei tui: nec inferes quippiam de idolo in domum tuam, vt fias anathema, ſicut & illud eſt, quaſi ſpurcitiam deteſtaberis, & velut coinquinamētum, ac ſordes abominaberis, quia Anathema eſt. *Nō adorabis Deos eorum.* Omnis cultus idoli, qualiſcunque ille ſit, ideo prohibitus erat, quia tantum Deum dehonorabant, quantum Deum alienum honorabant. Inter omnes tamen cultus duo præcipua ſunt. Primū adoratio, quæ erat inclinatio magna capitis, vel aliorum membrorum coram ipſo. Secundum erat ſacrificare eis, & adhuc hoc potiſſimum erat, ideo non debebat

taie

tale quid exhiberi eis, deitatem in eis protestans. Primum notatur cùm dicitur: adorabis, secundum notatur cùm dicitur. Coles, *Nec facies opera eorum.* Idest opera illarum gentium, quia non solum cultus ab eis exhibitus idolis illicitus erat, sed etiam cęremoniæ cętere in viuēdo erant pessimæ, quia auguribus, & diuinationibus studebant. Sic patet Isa. c. 2. cùm dicitur de peccatis Iuda: Augures habuerunt, vt Phylisthijm. Leges etiam eorum malæ erant, & generaliter tota conuersatio, ideo tota eorum vita Iudæis prohibita est, vt patet Iere. 10. c. cùm dicitur. Iuxta vias gentium nolite discere, & a signis cęli nolite metuere, maxime autem vacabant gentes istæ infandis libidinibus pecorum, & coitibus masculorum, cum sororibus quoque, & alijs gradibus (ratione saltem dictante) prohibitis, in G qbus nullam boni, & mali, equi, & iniqui distantiam faciebant. Sic patet Leui. 18. c. cùm Moyses vetuisset illicitos coitus, & infandos, intulit. Custodite legitima mea, atque iudicia, & non facietis ex omnibus abominationibus istis tam indigena quàm colonus, qui peregrinantur apud vos: omnes enim execrationes istas fecerunt accolæ terrę, qui fuerunt ante vos, & polluerunt eam: cauete ergo, ne & vos similiter euomat cū paria feceritis, sicut euomuit gentem, quæ fuit ante vos. *Sed destrues.* Scilicet Deos eorum siue sint picti (quod superficiale solum est) siue sint statuæ corporeæ: nam cōburi debebant omnia talia, vt patet Deut. 7. c. *Et confringes statuas.* Statuæ dicuntur a stando, & sunt imagines corporeæ, lapideæ, ligneæ, siue metallinæ, imagines verò pictæ, quia per se non stant, cū sint quædam qualitates, per se stare non possunt, ideo statuę non vocantur. *Et seruietis domino Deo vestro.* Nullum alium Deum coletis deserēdo eum, nec etiam alium Deum coletis cum eo, sicut faciebant Samaritani, qui Deum cęli timebant, & dijs suis sacrificabant, vt patet 4. Reg. 17. c. vtrumq; horum Deo abominabile est, sed se solum vult coli, sicut patet supra in litera, qui immolat dijs occidatur ad seruitium latriæ. *Vt benedicam panibus tuis.* Idest & benedicam, vel multiplicabo segetes tuas, & fructus agrorum tuorū. Benedictio namque augmentum importat semper. De hoc Isa. 1. cap. Si feceritis, & in mandatis meis ambulaueritis, bona terrę comedetis. De hoc Deut. 7. & 28. & Agg. 1. & 2. Mal. 3. c. *Et aquis.* Hæc vitam humanam continent, & pecorum, sic dicitur Eccl. 29. c. Initium vitæ hominis panis, & aqua: pecora etiam in aquis sustentantur, deficiente autem illa omnia iumenta agri siti intereunt. Vel accipit aqua pro hymbribus, & tunc dando hymbres dat omnia bona, cùm aqua faciat terram germinare: & hoc promisit eis Deus Deut. 11. c. Si ergo obedieritis mandatis meis, quæ ego præcipio, vt diligatis dnm in toto corde vestro: dabo pluuiam terræ vestrę temporaneam, & serotinam, vt colligatis vinum, frumentum, oleum, & fęnum ex agris ad pascenda iumēta, & vt ipsi comedatis ad saturitatem. *Et auferam infirmitatem de medio tui.* Idest vt non sit aliqua pestis in terra vestra, vel aliæ infirmitates vniuersales, quæ solent euenire ad pęnam malorum, ideo cùm isti subiecti erant Deo, nō lędebat eos vlla infirmitas: sic enim fuit in exitu de Aegypto, quando attenti, & deuoti erant ad dnm: nam tunc nō erat inter eos aliquis infirmus, vt patet Psal. 105. cùm dicitur. Et exierunt in auro, & argento, & non erat in tribubus eorum infirmus. Et ob hoc, cum steterunt in Mara, vbi primò dicit Deus constituisse in deserto præcepta, & iuditia, dixit eis. Si audieris vocem dñi Dei tui, & quod rectū est coram eo feceris: cunctum languorem, quem posui in Aegypto, non ponam super tę, vt patet Exod. 15. E contrario autem, cùm peccarent comminabatur eis Deus infirmitates pessimas Aegypti, vt patet Deut. 28. ca. s.

Cū Iudæi erant Deo subiecti non erat inter eos pestis nec aliç infirmitates.

F percutiat te dñs vlcere pessimo in genibus, & in suris, ita vt sanari nequeas. Hæc autem inducuntur ad suadendum Iudæis, vt Deum verum colant: suadentur enim homines ad aliquid ꝑ bona data, aut bonorum certa promissa, & quia vnicuiq; tale bonum videtur, qualis ipse est, vt ait Arist. in 2. Ethic. & isti erant vulgares homines, ideo promisit eis bona vulgaria. Hęc autem duo principaliter sunt, s. abundare in omnibus exterioribus pertinentibus ad vitæ necessitatem, s. cibis, potibus: secūdum est bona corporis habitudo, quam sanitatem dicimus: nā diuitiæ sine sanitate nihil sunt, nec est earum iocunda possessio, cùm desit earum desiderata fruitio, quæ in sola sanitate habetur: qui ergo ista duo bona vulgaribus cōcederet, se in immensum fælicissimos reputarent. Expressius ergo posuit Deus hæc, quia cęteris maiora sunt ſm eorum opinionem. Alia autem sunt bona vulgaria his cōnexa, vel quæ cōnexè desiderantur, quæ expressius promisit Deus Iudæis bene agentibus, vt patet Deut. 28. c. vbi est catalogus benedictionum atque maledictionum. Subiungit autem hic Deus aliud bonum, quod est consequēter desideratiuum, s. multiplicitas in prole: nā, & hęc à vulgaribus intensius appetuntur: cùm dicitur. *Non erit in fęcunda atque sterilis.* Aufertur multiplicatio prolis propter ineptitudinem viri, aut vxoris laborantium ad generationem. Quicunque autem eorum male se habeat non fiet generatio, ideo Deus promittit, ꝙ dabit eis fęcunditatem in vtroque sexu: in viris quidem ad gignendum in fęminis vero ad concipiēdum. Hic H autem vtrumque refertur ad fęminam, s. sterilis, & infęcunda, sed diuersimode: nam aliquando fęminę nō concipiunt ex ineptitudine viri, quia frigidus est, aut maleficiatus coire non potens, vel quia semen ex parte eius valde ineptum est, ita vt generationi non congruat, cùm tamen semen muliebre aptum sit, & tunc dicitur mulier infęcunda, sed non sterilis. Dicitur aūt sterilis, quando ex parte sua ineptitudo est, vt tollatur conceptus. Vtrunq; autem Deus auferre promisit: nō tñ est intelligendum, ꝙ pęnitus nulla sterilis, nec infęcunda esset in terra Hebræorum, quia etiam ipsis bonis existentibus aliqui moriebantur non potentes habere filios, sed signat, ꝙ daret Deus tantam multipli- I cationem Iudæis, ꝙ quasi nulli viderentur esse carentes prole in tanta prolis multitudine, quāta erat in singulis Hebræorum populis. *Numerum dierum tuorum implebo.* Idest faciam, quòd viuatis vita perfecta, scilicet tanto tempore quanto naturaliter viuere poteratis.

Vitam diuturnam vulgares existimant unum de maximis bonis.

QVAESTIO. LXXXII.

ISTVD est ad bonum, quod valde desiderāt vulgares homines, s. vitam longam: nam quid prodest homini desideranti bona, quæ sunt huius sęculi, K habere hæc omnia: etiam si cumulatissima habebat, dum tamen pauco tempore victurus sit in eis. Maius namque desiderium causatur, cùm quis frui incipit bonis, quę videntur, & dum maxime illis frui poterat, aufertur de terra viuentium. Tanquam ergo magnā partem humanæ beatitudinis ponit, vitam diuturnā, & ista dicitur esse quædam securitas a gladio hostili. Nam dato ꝙ non crassarentur pestes, si hostes irruerent vitam immaturam adimebant, cùm autem dicitur, ꝙ complerent numerum dierum suorum, signatur, ꝙ non caderent gladio hostili: & ob hoc cū Deus volebat designare Iudæis beata tempora, dicebat, ꝙ adhuc pueri luderent in plateis, & senes ambularent innixi super baculos suos, quia per hoc tollebantur duo

duo magna mala, ſ. peſtis, & hoſtilis perſecutio, peſtis namque maxime craſſatur in pueris, ideo quãdo ipſa eſt deficiũt pueri de plateis. Aliud malum eſt hoſtilis inuaſio, & quando iſta eſt in ciuitatibus, omnes ſiue iuuenes, ſiue ſenes gladio corruũt. Quòd ergo ipſi ſint ſuper baculos ſuos præ multitudine dierum, ſignat magnitudinem præteritæ, & præſentis, & temporum præteritorum ſalubritatem; in quibus non fuerunt peſtes, vt iſti tam ſenes morerentur, & ſic Ier. in li. Tren. deplorans magnam cladem a Babylonijs inflictam, dicit cecidiſſe in terram pueros, & ſenes Tren. c. 2. & Zacha. cùm de reædificandę Ieruſalem gaudio, & proſperitate futura loqueretur dixit, in platea Ieruſalem adhuc futuros ſenes ſuper baculos ſuos, & pueros in plateis, cum dicitur. Adhuc habitabunt ſenes, & anus in plateis Ieruſalẽ, & viri baculus in manu eius præ multitudine dierum, & plateæ ciuitatis complebuntur infantibus, & puellis ludentibus in plateis eius. *Terrorem meum mittam.* Hic ponuntur quædam alia bona pertinentia ad ingreſſum terræ promiſſionis, ſ. quia Iudæi audientes populos illos multos eſſe, & manere in terra natiua, timebant intrare ad aggrediendum, inuadẽdumq; eos, Deus autem promittit hic, ꝙ taliter ipſe incutiet timorem ſuum illis, ꝙ non poſſint reſiſtere in facie Iudæorum. *Terrorem meum mittam.* Ideſt iſte terror, qui incutiet Chananæorũ ſeptẽ populis, non erit tuus, ideſt cauſatus a te propter magnitudinem, & robur tuum, quia ſ'm veritatem iſta non ſunt in te reſpectu illarum gentium, quia illæ ſunt multo plures, & fortiores ꝗ tu, vt patet Deut. 7. c. ſed erit terror meus; ideſt ego cauſabo in eas, vt te timeant, qui aliter timẽdus non eras. *In præcurſum tuum.* Ideſt ego mittã iſtum timorem, vt currat ante te, & intret in terram illam antequã tu intres. Et hoc eſt quod ſignat pręcurrere. Fuit enim hoc quia Deus cauſauit in eis ex auditione miraculorum, & fortitudine operum, quæ Deus faciebat propter Hebręos, quendam timorem validum, vt patet Ioſ. 2. c. cum dicitur ex verbis Raab ad exploratores. Noui ꝙ tradiderit vobis dominus Deus terrã: etenim irruit in nos terror veſter, & elanguerunt omnes habitatores terræ: audiuimus, ꝙ ſiccauerit dominus Deus aquas maris rubri ad introitum veſtrum, qñ egreſſi eſtis ex Aegypto, & quæ feceritis duobus regibus Amorrhæorum Seon, & Og, quos interfeciſtis, & hæc audiẽtes pertimuimus, & elanguit cor noſtrũ, & non remanſit in nobis ſpiritus ad introitum veſtrũ. *Et occidam omnem populum, ad quem ingredieris.* Ideſt omnes de terra Chanaan, ad quos inuadendos intraueris, occidam. ſic enim fuit, ſed non completum fuit in toto tempore Ioſ. nec in tempore Iudicum, ſed tpe Salomonis regis, vt patet 3. Re. 5. & 2. Paralipo. 8. cap.

Quare iſta promiſſio non fuit completa tempore Ioſuæ.

QVAESTIO. LXXXIII.

QVARE autem non fuerunt vſque ad illud tempus traditæ omnes gentes occiſæque a populis Iudæorum, fuit ratio triplex. Prima fuit propter peccata Iſraelitarum: nam Deus poſuerat cum eis pactum, vt daret eis terram illam, duntaxat vt ipſi non facerẽt vllas amicitias cum hominibus terræ illius, quod quia non ſeruauerunt, Deus noluit tradere in manus eorum gentes illas, vt patet Iud. 2. c. Secunda cauſa fuit, ne ſi tota terra immediatè traderetur Iſraelitis, maneret magna pars eius carens habitatore, & multiplicarentur beſtiæ terræ contra incolas. Decuit ergo, vt paulisper occiderent gentes Chananæorum, ſicut ipſi incipiebant multiplicari. Et hæc cauſa ſubditur immediate, cùm dicitur. Non eijciam eos a facie tua anno

A vno, ne terra in ſolitudinem redigatur, & creſcant cõtra te beſtiæ, paulatim expellam eos de conſpectu tuo. Tertia fuit ad vtilitatem ipſorum Iudæorum, vt eſſent viri fortes, & ad bella doctiſſimi. Si enim immediatè omnes illos habitatores terræ tradidiſſet dominus in manus Iudęorum, maneret terra in pace magna compoſita, & virtus ſenio torperet, fierentq; qui poſtea naſcerentur indocti ad bellicos inſultus, & omne virile exercitium: hæc cauſa exprimitur Iud. 3. c. in principio, de his dicetur Deut. 11. c. ſuper parte. Omnis locus quẽ calcauerit pes veſter erit veſter. *Cunctorumque inimicorũ tuorum terga uertam.* Ideſt faciam, ꝙ aliqui nunquã poſſint tibi reſiſtere: nam dato, ꝙ Iudæi præualerent contra Chananæos in omnibus bellis, ſi tamen cum ma-
B gno labore, & duro ſuorum diſcrimine, & ambiguo euentu belli certarent, ſicut cęteræ gentes pugnabant, confeſtim animo deficerent, eos aggredi nõ volentes: & in hoc erant ſatis paruę conditiones. Et ob hoc cùm in conflictu contra ciuitatẽ Hai accidiſſet 36. viros de Iſraelitarum pugnatoribus gladio hoſtium in fuga cõcidiſſe, vehementer conterritus iacuit Ioſuæ coram arca clamans, & dicens. Mi domine quid dicam videns Iſraelem hoſtibus ſuis terga vertẽtem, vt patet Ioſ. 7. c. *Coram te terga vertam.* Ideſt licèt antequam te viderint veniant ad te, faciam tamen, vt mox, vt coram te ſteterint, terga vertant, & hoc erat ad conſortandum Hebræorum corda, vt ſic magis auderent hoſtibus incurſare. Ad hoc etiam fecit Ioſuę vt principes Iſrael, & alij
C ponerent pedes ſuos ſuper colla Reg. qnq; quos viuos ceperant, vt ſic diſcerent non timere eos, vt patet Ioſ. 10. c. ſi autem aliquando Iudæi hoſtibus ſuis terga verterunt, fuit ex demeritis ſuis, ipſi namq; malè conſcij ſibi demerebantur, vt in eis facta promiſſio impleret, potiſſime cùm ipſa conditionalis foret, & conditio ex parte Iſraelitarum non ſtaret. Sic patet de pugna eorũ contra ciuitatem Hai, & ceciderunt de Iſraelitis terga vertentibus 36. viri vt patet Ioſuę 7. c. *Emittens crabones.* Sic dicitur Deut. 7. cap.

Crabrones quid ſint, & quomodo Chananeos affligebant.

QVAESTIO. LXXXIIII.

D DICVNTVR autem Crabrones muſcæ genitæ de cadaueribus equorum, & iſtę impetebant oculos Chananæorum, ita ꝙ nõ permittebant eos viuere, vel forte impediebant a pugna, & iſti Crabrones erant venenati, ita vt occidere poſſent homines, ſic dicitur Deut. 7. & inſuper Crabrones mittet dñs Deus tuus in eos, donec deleat omnes atq; diſperdat, q te fugerint, & latere potuerint. Rab. Abrahã Aben Ezra dixit eſſe iſtos Crabrones quandam infirmitatem, quæ occidebat Chananæos fugientes, & latentes, & laxabant vires eorum, donec fugerent, nec conſiſtere poſſent coram Iſraelitis. Aliqui de noſtris dixerunt eſſe hic Metaphoram, ſ. ꝙ per Crabrones aculeis pungentes
E ſignantur timoris aculei, quos Chananęi conceperãt, ita vt fugere compellerentur. Sed hoc non eſt rectè dictum, quia iſti Crabrones occidebant omnes fugiẽtes, ſed non eſt veriſimile, ꝙ fugientes timore deficerent, maxime omnes, dato, ꝙ aliqui deficere poſſent. Chaldaica tranſlatio dicit Crabrones eſſe paruas auiculas, quæ oculos Chananæorum impetebant, & hoc verũ eſt, quia ſiue dicamus eſſe Crabrones quod eſt nomẽ eius animalis alati, quod de equo naſcitur, ſiue alias quaſcunque auiculas, neceſſe eſt tamẽ, vt ea animalia fore dicamus: nam Sap 12. c. vbi hæc ponuntur, dicit ꝙ Deus immiſit veſpas in hoſtes Iudæorum, ſ. in Chananæos ad exterminandum eos. Veſpæ autem animalia parua ſunt volantia, quæ ſtimulos infigunt. *Qui fugabunt*

gabunt Heuæum. Ponuntur hic tres populi, non quidem quòd in hos solos pęna ista fuisset inflicta: nam omnibus par pęna populis fuit, vt videtur Deut. 7. c. vbi positis omnibus illis populis, dicit dominus se immissurũ Crabrones, qui deleant omnes de istis populis, qui effugere potuerint, sed non curat scriptura ponere eosdē totiens repetitos: nam etiam duobus positis intelligerentur cęteri: nec est aliqua causa specialis, quare magis expresserit scriptura hos tres quàm aliquos de alijs populis, sed quia positura erat aliquos de eis ad intelligendum cęteros, posuit quos voluerit, non enim referebat ponere Iebusæum, Pherezæum, & Amorrhęũ. *Antequam introeas.* Idest isti Crabrones venient in terram illam, & facient fugere istos Chananæos antequã intrarent Iudæi in terram illam. Et est sensus, ꝙ per aliquot dies, aut menses antequam introirent Israelitę in terram Chanaan, misit Deus in terram illam plagam Crabronum, vt non possent aperire oculos, & pungebant vultus eorum, & quæcunq; corporis nuda attrociter, ita vt Chananæi fugerent a facie eorum abscondentes se, & hoc eis fuit futuræ inguentisque cladis durum initium. Et cùm ante aduentum Israelitarum talibus propter eos cruciatibus vexarentur, maiores sibi crediderunt ad eorum principia reseruatos, & sic inceperunt timere atque contremere, & elanguit cor eorum, nec remansit vllus spiritus iuxta verba Raab Ierichontinæ ad exploratores. Incipientibus autem pugnare Israelitis cum Chananeis (licèt in libro Iosue subticeatur, quia non omnia scribuntur) credendum est, ꝙ isti Crabrones insilirent magno impetu in eos, ita vt compellerentur terga dare Iudęis, vel non videre super se incurrentem hostem. Nec istud est absonum, quia scriptura illud innuit futurũ, licèt postea illud nō recitet factum, quasi satis intelligatur ex præcedentibus, ꝙ postea etiam si non recitetur factum fuerit. Simile namq; in historijs gentium reperimus, & refert Tit. Liu. 9. ab vrbe cōdita, quòd cum Dictator Romanorum nomine Furius Camillus contra Gallos, qui Romã vastaturi veniebãt, cum Romanis legionibus obuiius exijsset, quidam de Gallis inter cęteros strennuus vir ob singularē gloriam de Romanis aliquem ad singulare certamen, si vellet congredi, exorabat, cunque eius corporis proceritatem virtutisque valentiam multi Romanorum formidassent, vnus eorum electus iuuenis, qui ab euentu postea Marcus Coruinus extitit nominatus, conditionem pugnæ suscepturum se obtulit. Cunque inito certamine Gallus in Romanum magno impetu veheretur, velut subito confracturus, coruus quidam Romano affuit, qui ita fortiter atque pertinaciter Galli vultum impetijt, vt eum quasi orbũ redderet, quo Roman⁹ admirabiliter adiutus de Gallo faciliter triumphauit. De his etiam Paul. Oros. lib. 3. de Ormesta mundi. *Non eijciam eos a facie tua anno vno.* Quandocunque Iudæi aliqua Dei promissa recipiebant, si exigentibus eorũ demeritis, vel quomodolibet aliàs promissum non impleri cōtingeret, vel saltem aliquid eius deficere, vehementer consternabantur mente, & perdebant animum, sicut fuit in præcedenti promissione, scilicet quòd omnes inimici eorum terga eis verterent. Cùm autem in bello contra ciuitatem Hai propter peccatum furti de anathemate Iericho cecidissent 36. viri vehementer doluit Iosuæ, & consternatus est ipse, & totus Hebræorum exercitus, vt patet Iosuæ 7. c. quia ergo hic promiserat etiam omnes hostes eorum delere, si ergo immediatè vt intrauissent in terram Chanaan, & pugnauissent cōtra gentem illam, & non deuicissent atque cepissent loca eorum, sicut postea euenit, quia multis diebus permanserunt Chananæorum multi in terra illa, conturbarentur, & putarent Deum non custodiuisse pro-

Per aliquot dies antequam intrarent Israelitæ in terram promis. misit Deus Crabrones ad affligēdũ hostes eorum.

De Marco Coruino pugnante cōtra Gallum, & de coruo adiuuante.

F missa. Declarat ergo hic dicens, quòd licèt daturus sit eis totam illam terram Chananęorum, tamen non dabit totaliter immediatè, sed paulisper vsq; ad tempus Salomonis. Quare autem tempore Salomonis magis quàm pręcedentibus temporibus hoc factum fuerit, Deu. 12. c. declarabitur. *Anno vno.* Non solùm non expulit in anno vno, sed etiam nec in quadringentis annis, quia, tempore introitus Iosuę cum Israelitis in terram Chanaan quousque subiecti fuerũt totaliter regi Salomoni transierunt anni 440. Quod sic patet, a tempore, quo Hebræi exierunt de Aegypto vsque ad tempus, quod incepit Salomon ędificare templum domino, quod fuit anno 4. regni sui, quando etiam oēs gentes, quæ relictæ fuerant, subiectę sunt transierunt anni
G 480. vt patet 3. Reg. 6. c. ab his autem subtrahantur quadraginta anni qui fluxerunt ab exitu de Aegypto, vsquequo intraret Iosuæ in terram Chanaan, vt patet Ios. 5. c. & in multis alijs locis, manebunt. 440. anni, qui fluxerunt a tempore, quo incepit pugnare Israel contra Chananęos vsque ad tempus, quo totaliter subiecti fuerunt tempore Regis Salomonis. *Ne terra in solitudinem redigatur.* Idest ne terra Chanaan fiat deserta: nam, vt dicitur Deute. 7. c. gentes populorum septem Chananæorum erant valde plures quàm Iudæi, ideo occupabant maiorem terram, quàm possent tunc Hebræi occupare, si ergo totaliter desererentur terræ Chananæorum interfectis omnibus illis, vel fugenitibus de terra, maneret magnam pars terrę Chananæorum carens habitatoribus, ideo non decebat, vt immediatè
H omnes traderentur in manus Iudæorum. *Et crescant contra te.* Idest contra totum Israelem, cui loquebatur ista Moyses. *Crescant bestiæ.* Scilicet feræ magnæ, vt leones, vrsi, & lupi, atque dracones, cęteraque bestiarum atque reptilium genera. Ista namque multiplicantur in terra solitudinis. In terra autem habitata non possunt crescere, quia confestim extirpantur ab hominibus, & fugiunt faciem hominis: si autem istæ bestiæ multiplicarētur, magnum inde damnum atque periculum Israælitis futurum erat, quia illæ bestiæ pecora eorum depopularentur, & segetes atque omnia fruteta demolirentur, ipsosque interdum habitatores terrę vorarent. Hic sola hæc causa exprimitur, sed aliæ duę fuerunt, quibus obstantibus, vel fauentibus, non tradi-
I ti fuerũt confestim Chananęi in manibus Iudęorum, quas supra descripsimus. *Paulatim expellam de conspectu tuo.* Confestim vt intrauerunt Israelitæ in terram Chanaan, qa ibi erat satis populus multus, dedit confestim eis Deus tantam partem, quanta sufficeret ad habitationem eorum, & ad accipiendum istam terram occidit Iosuę 31. reges illorum populorum, licèt non accepit totam terram illorum regũ, de quo Ios. 12. c. Deinde sicut paulatim succrescebat populus Hebręorum, ita acquirebantur aliqua loca expulsis Chananęis. *Donec augearis, & possideas terram.* Idest donec venias ad maximam tuam multiplicationem: Nam tunc dabo tibi totam terram, quàm possessurus es. Non tamen
K est intelligendum, quòd aliquo tempore Israelitę habitauerint totam terram eis promissam expulsis hostibus. Nam dato, quòd tempore Salomonis, quando erat maxima multiplicatio, & flos populi Israęlitici, traditę fuerunt gentes istę in potestate Salomonis, tamen non habitauerunt Israelitæ totam terram illam, sed accepit eos Salomon in tributarios, vt patet secundo Paralip. octauo capitulo: *Ponam autem terminos tuos.* Quia dixerat quam gentem, & quot possessuri erant terras, subdit qui sint termini harum terrarum.

A tēpore quo introierunt Israelitę terram promissionis vsque quo totaliter eam sibi subiecerunt, transierunt anni 440.

Dd

De terminis terrę promiſſæ, de quo vide Ioſuæ primo auctorem latius.

QVAESTIO. LXXXV.

ET ponuntur iſti termini in multis locis, & multipliciter: nam Gen, 15.c. vbi primò ponuntur termini terræ promiſſæ Abrahæ dicitur. A flumine Aegypti vſque ad flumen magnum Euphratem dabo ſemini tuo terram hanc. Et ponuntur ibi termini illius terræ a duabus partibus mundi, ſcilicet a ſeptemtrionali plaga, ad quam eſt Eufrates veniens de terra Parthorum, qui ſunt in latere ſeptemtrionali apud montem Caucaſum: Flumen Aegypti eſt quoddam paruum flumen in parte ſeptentrionali Aegypti, vbi coniungitur terræ Palæſtinorum. Terra autem Palæſtinorum fuit pars terræ promiſſionis, licèt nunquam eam habitauerint Iſraelitæ, ſed ſolùm tempore Salomonis ſubiecta fuit, deinde receſſit ab Iſraelitis, & iſti duo termini ponuntur pro terra omniũ duodecim tribuum. Ponuntur etiam iſti termini Deut. 11.c. & dicitur. A deſerto, & Libano, & flumine magno Euphrate vſq; ad Mare Occidentale erunt termini veſtri. Et in hac aſſignatione ponuntur termini a tribus partibus mundi, ſcilicet a meridie, cùm dicitur. A deſerto, quia ad meridiem terrę Chanaan ſunt deſerta Arabica magnę ſolitudinis, quæ mediant inter Aegyptum & terram Chanaan, & ideo terminus eſt, cum dicitur hic. A deſerto. Et cum dicitur Gen. 15.c. vſque ad flumina Aegypti, quia iſte fluuius Aegypti eſt in confinio Aegypti & Palæſtinæ, & ibi ſunt deſerta Arabica latè porrecta verſus orientem. Tangitur terminus a ſeptentrionali parte, cum dicitur. A Libano, & flumine magno Euphrate. Nam Libanus in ſeptẽtrionali latere eſt terræ illius, cuius ſignum eſt, quia de radicibus montis Libani oritur Iordanis gemino fonte diuiſus, donec in vnum Alueum coeat, & circuens frontem orientalem, vt patet Nu. 34. ca. labitur vſque ad mare Salſiſſimum, quod eſt mare Sodomorum, vt patet Ioſ. 3.c. & iſta terra eſt in latere meridiano terræ promiſſionis, vt ſatis liquet in multis locis. Item quia Libanus tangit pro maiori parte Tyrum, & Sidonem, vt patet 3. Reg. 5.c. vbi Salomon miſit ad Hyram regem Tyri, vt faceret ſeruos ſuos cędere ligna in monte Libano ad conſtructionem templi, & tamen Libanus in parte contingentię lateris ſeptentrionalis, & occidentalis eſt. Tangitur, etiam idem ſecundus terminus, inquantum dicitur. Et flumine magno Euphrate. Nam flumen Euphrates, & Libanus mons ab eadem parte ſunt, ſcilicet a parte ſeptentrionis reſpectu terræ Chanaan. Tangitur, tertius terminus, ſcilicet occidentalis inquã tum dicitur. Vſque ad mare Occidentale, ideſt quod circũdat terram Chanaan in fronte Occidentali, quia ipſa terra eſt in principio Aſię a parte Occidentis: nam mari Mediterraneo Aſiæ ab alijs duobus partibus mũdi ſeiungitur. Terminus autem Orientalis hic non tangitur. In iſta litera ponuntur duo termini terræ huius, ſcilicet terminus Occidentalis, & terminus aliqualiter orientalis, & aliqualiter Meridianus: nam mare rubrum, quod hic ponitur tranſit per deſerta Arabiæ, & intrat terram Aegypti, & tranſit apud terram Palęſtinæ quæ eſt pars terræ Chanaan. Et poteſt accipi hic, quòd ſit terminus aliquo modo inclinans verſus oriẽtem terræ Chanaan, & hoc circa confinia lateris meridiani, & frontis orientalis, quia apud terram Idumeæ, quæ eſt in confinio lateris meridionalis, & orientalis, eſt mare rubrum, ſcilicet litus Aſiongaber, qui eſt iuxta Hailam in litore maris Rubri in terra Idumeæ, & ſic videtur, quòd illa pars Idumeæ, apud quam eſt mare rubrum, quòd ſit coniuncta terræ Iſraeliticę, ſcilicet

A Chanaan. Sed hoc non poteſt eſſe, niſi aliqualiter in fronte orientali. Item patet adhuc, quòd tangat iſtud mare rubrum frontem orientalem terræ Chanaan, quia quando Moyſes mortuus fuit, & prędicauit ante hoc totum Deuter. Iſraeli erat in fronte orientali terræ Chanaan, quia erat ante Iordanem, & Iordanis eſt frons orientalis terræ illius, vt patet Nu. 34. c. Etiam quia erat in terra duorum regum Amorrhæorum, & illa dicitur eſſe ad Orientem terræ Chanaan, vt patet Nu. 32.c. Sed Moyſes ibidem exiſtens, & prædicans, dicebatur ſtare apud mare Rubrum, ergo frons orientalis terræ Chanaan tangit in aliquo mare Rubrum. Antecedens patet Deu. 1.c. in principio, cum dicitur. Hęc ſunt verba, quæ locutus eſt Moyſes, & ad omnem Iſ-
B rael trans Iordanem in ſolitudine campeſtri contra mare Rubrum, & Pharan, & Tophel, & Laban. Et hæc eſt veritas certiſſima, quam ſatis clare videres, ſi poſſes conſiderare figuram frontis orientalis terræ Chanaan, quam ſatis colligere potes ex his, quę ponũtur hic, & Deut. 1. & 2.c. Poterat autem aliquo modo dici, quòd mare rubrum ſit hic terminus a parte meridiana, quia mare Rubrum trãſiens per deſerta Arabica intrat Aegyptum, fluitque ab orientali parte eius vſque ad occidentalem per latus ſeptentrionale, licèt poſtea verſus occidentem flectitur a rectitudinę, & tẽdit verſus meridiem, & ibi tendẽdo per latus ſeptẽtrionale Aegypti tangit extremitatem terræ Palæſtinorũ, quæ eſt in fine terræ Chanaan procedendo verſus me-
C ridiem ad terram Aegypti: melius tamen eſt, quòd ſit terminus a parte orientali, imò conſiderando ſequentes terminos, nõ poteſt aliter dici. Tangitur autem hic alius terminus, ſ. occidentalis, cum dicitur. Vſque ad mare Palæſtinorum, ideſt mare Phyliſthinorum, qui habitabant in littore maris, & iſtud eſt mare qđ Deut. 11.c. vocatur mare occidentale: nam eſt mare mediterraneum, & eſt ad occidentem terrę Chanaan: tanguntur autem alij duo termini. Iterum autem ponuntur termini terræ Chanaan Nu. 34.c. & ponuntur explicatius, & ſunt termini a quatuor partibus mundi, ſed non ponuntur ibi termini, ſicut in omnibus ſupra dictis, quia termini terræ in qua habitauerunt nouem tribus, & dimidia non differunt ſecundum terminum
D auſtralem, & ſeptentrionalem, & occidentalem, ſed ſolùm quantum ad terminum orientalem, quia terra duarum tribuum, & dimidię eſt in capite orientalis frontis terrę aliarum nouem, & dimidię tribuum, vt dicitur Num. 32. cap. ita namque confeſſę ſunt duę tribus, & dimidia ſe habere poſſeſſionem ad oriẽtem terrę Chanaan, & diſtinguuntur iſtę duę terrę Iordane diuidente, in libro autem Nu. ponitur ambitus terrę nouem tribuum, & dimidię, & ideo ab oriẽte ponitur terminus Iordanis fluuius, vt patet Nume. 34. cap. *A mari rubro.* Quod eſt apud terram Idumeę, & eſt in fronte orientali terrę Chanaan in quadam parte eius circa confinia lateris meridiani, & orientis. *Vſque ad mare Phyliſthinorum.* Mare Phyliſthinorũ vocatur ma-
E re quod eſt ad occidentem terrę Chanaan, quia ibi habitabant Phyliſthiim (nam ibi erant ciuitates eius magnę) dicitur mare Phyliſthinorum. Et quia eſt ad occidentalem partẽ terrę Chanaan, vocatur mare occidentale, vt patet Deu. 11.c. ſcilic. A deſerto & Libano, & flumine magno Euphrate vſque ad mare occidentale erunt termini veſtri. Et ſunt iſti duo termini poſiti orientalis, & occidentalis, ideo immediate ſequuntur alij duo termini eiuſdem termini, ſcilicet meridianus, & ſeptentrionalis, cum dicitur. *Et a deſerto.* Iſte eſt terminus a parte meridiana: nam a parte meridiana terrę Chanaan ſunt magna deſerta Arabica, q̃ aliquo modo mediant inter Aegyptum & terram Chanaan, & iſte terminus meridianus ponitur Deut. 11.c. cum dici-

dicitur. A deſerto, & Libano, vſque ad mare occiden- F
tale erunt termini veſtri, & Nu. 34. etiam dicitur hoc
idem, ſcilicet quòd termini terræ Chanaan incipient
in meridiana parte a ſolitudine Sin, q̄ eſt iuxta Edom,
ſcilicet ſolitudo Sin dicitur magnum deſertum arabi-
cum, in quo erat Cadesbarne, vt patet Num. 20. capit.
Vſque ad fluuium. Scilicet vſque ad Euphratem, voca-
tur hic Euphrates fluuius non expreſſo aliquo alio no
miñe per excellentiam propter ſuam magnitudinē:
ſic enim dicitur Ge. 15. ca. Semini tuo dabo terrā hanc
a flumine Aegypti vſque ad fluuium magnū Euphra-
tem. Eſt enim Euphrates vnum de quatuor flumini-
bus Paradiſi: de quo magis diximus Gen. 2. cap. Et eſt
iſte fluuius ſeptentrionalis terræ Chanaan. Quod ſatis
apparet ex aſſignatione huius litteræ: nam ponuntur G
termini contrario modo ſe habentes, ſcilicet orienta-
lis, & occidentalis ſimul, quia ſunt directè oppoſiti, &
iſti erant mare Rubrum, & mare Palęſthinorum. De-
inde ponūtur Meridionalis, & ſeptentrionalis, ſcilicet
deſertum, & flumen Euphrates, ſed conſtat, quòd de-
ſertum eſt ad meridiem, ergo flumen Euphrates eſt
ad ſeptentrionē. *Tradam manibus veſtris habitatores terræ.*
Iſta deſignatio terminorū ad duo proficiebat. Primo
quia ſcirent Iudæi, contra quos pugnare deberent:
nam contra iſtos bellum iuſtum habere poterant, &
non ſolùm iuſtum, ſed quaſi neceſſarium, quia Deus
interdixerat eis nullas ferire amicitias cum gentibus
illarum terrarum, & imperauerat nullum vitæ relin-
quere, ſed debere viros, & fęminas magnos, & paruos H
vniuerſos vſque ad interemptionem delere, vt patet
Deut. 20. capitulo, contra gentes vero, quæ extra hos
terminos eſſent non poterant gerere iuſtum bellum,
niſi ex aliqua emergenti cauſa, vtpote ſi inuaderent fi-
nes eorum, vel vllas intuliſſent iniurias, aut ſecundum
quoſdam alios modos, quibus inducitur iuſtè bellum,
ſi autem contra alias gentes Iudæi inirent certamina
ob nullam aliam cauſam, niſi vt terram earum poſſi-
derent, iniuſtum erat bellum, nec traderet illas gentes
Deus in manus Hebræorum. Secundum ad quod pro
ficiebat diffinitio terminorum erat ad ſciēdum quan-
titatem ſortium diſtribuendarum: mandauerat nam-
que Deus diuidi terram Chanaan in duodecim partes
ſecundum duodecim tribus, ita vt pluribus daretur I
maior pars, & paucioribꝰ daretur minor, vt patet Nu.
26. & 34. c. ſed hoc non poterant facere, niſi cognita
quantitate totius terræ diuidendæ, ergo oportebat
eam totam ſecundum ſuos limites diffinitam eſſe.
Tradam in manibus veſtris habitatores terræ. Ideſt habitato-
res huius terræ tradam in manu veſtra, ſed non habi-
tatores aliarum terrarum, ideo ſi contra aliarum terra-
rum habitatores bella geratis, ſcitote non eſſe traden-
dos eos in manus veſtras. *Et eijciam eos de conſpectu veſtro.*
Ideſt faciam quòd non maneant in terra illa reſiſten-
tes vobis. Non eſt intelligendum, qꝫ Deus voluerit ex-
pellere Chananæorum populos de terra illa, ita quod
fugere eos compelleret, ſed omnes mandabat occidi,
nec aliquo modo poterant licitè Iudæi dimittere K
eos viuos ſiue vendendo, aut ſeruituti ſuæ ſubij-
ciendo, ſed cogebantur eos occidere. Dicitur ta-
men eijcere de conſpectu Iudæorum, ideſt quòd non
manerent in conſpectu Iudæorum cadentes per mor-
tem, omnis namque, qui moritur, a facie hominum
tollitur, cùm ſepelitur, & de ſuperficie terræ aufertur.
Sic dicitur Deut. 6. c. ſcilicet ne quando iraſcatur furor
domini Dei tui contra te, & auferat te de ſuperficie
terræ. *Non inibis cum eis fœdus.* Ideſt non facies cum eis
aliqua pacta, vel conditiones pacis.

Ad quid proficiebat Iudæis aſſignatio terminorum terræ ſuæ.

Prima expoſitio huius particulæ præſentis capituli.

QVAESTIO. LXXXVI.

ET poteſt hoc dupliciter intelligi. Vno modo, qꝫ
Iſraelitæ intrantes terram Chanaan cum ſubijce-
rent aliquam gentem bello, vel quæ ſeſe eis ſponte tra
deret, non poterant facere cum eis aliquas conditio-
nes pacis, ſcilicet faciendo eos tributarios, vel venden-
do in ſeruos, vel ſubijciendo ſibi, aut ſpoliando rebus
ſuis, & nudos liberoſque abire permittendo: nam ſi
hoc facerent nō erat dubium eos contra Deum com-
mittere, & Deus etiam non ſeruaret eis pactum, quod
pepigerat cum eis. Sic patet Iudi. 2. c. cùm dicitur. An-
gelus domini aſcendit ad locum flentium, & ait, Edu-
xi vos de Aegypto, & introduxi vos in hanc terram,
pro qua iuraui patribus veſtris, vt nō facerem irritum
pactum meum, ita duntaxat, vt nō feriretis fędus cum
habitatoribus terræ huius, & aras eorum ſubuertere-
tis, & noluiſtis vocem meam audire, cur hoc feciſtis?
quamobrem nolui delere eos a facie veſtra, & dij eo-
rum ſint vobis in ruinam. Secundo modo poteſt intel
ligi, quòd non facerent cum eis fędus, ideſt vt ſi con-
tingeret manere gentes illas in terra Chanaan aliquan
to tempore, donec expellerentur, quòd non facerent
interdum cum eis aliqua fędera ad communicandum
quouis modò, quia iſtæ amicitiæ, & fędera cauſant
quandam ſimilitudinem in moribus, & ritibus: iſto
modo declaratur infra 34. Caue ne vnquam ineas pa-
ctum cum habitatoribus terræ illius, qui tibi ſint in rui
nam. Et ſubditur: Sed aras eorum confringe, & lucos
eorum ſuccide. Et rurſus: Ne ineas pactum cum ho-
minibus illarum nationum, ne cùm fornicati fuerint
cum dijs ſuis, & adorauerint ſimulachra eorum, vocet
te quiſpiam, vt comedas de immolatis. Etiam vocan-
tur fędera compoſitiones matrimoniales, quæ cauſant
maximam familiaritatem: nulla enim maior familia-
ritas eſſe poteſt, quàm viri & vxoris, qui in omnibus
ſibi communicant, & hoc maxime adduceret vnum
ad errandum, ſi alius erraret, ſicut Salomon in ſenectu
te prauus, & inueteratus dierum malorum ex amore
fęminarum Gentilium, quibus matrimonialiter ſe
coniunxerat, ad hoc tandem illici potuit, vt varios
Deos coleret, variaque templa illis ſtrueret, vt nō con-
triſtaret delicias fęminarum, vt patet 3. Re. 11. c. ideo
prohibentur maxime talia fędera, vt patet infra 34. &
Deut. 7. cum dicitur. Nec vxorem de filiabus eius acci-
pies filijs tuis, ne poſtquam ipſę fuerint fornicatæ, for-
nicari faciant filios tuos in Deos ſuos. Idem de filia po-
nitur Deut. 7. cap. quòd non eſſet danda gentilibus in
vxorem: nam eadem ratio ſubſiſtit. *Nec cum dijs eorum.*
Cùm dijs pactum, ſiue fędus initur, quando quis aliqd
ad Dei cultum ſe facturum vouet & iſto modo om-
nes, qui profitentur aliquam religionem, dicuntur fa-
cere pactum cum Deo, ſic nos in Baptiſmo fœdus
cum Deo inimus, quia cum fidem eius profitemur,
abrenunciaturos Satanæ cùm omnibus pompis eius,
& ei ſubijciendos promittimus, ipſe autem vel eccle-
ſia loco eius, vt pactum perfectum conſtet vtriuſque
partis ſentētia confirmatus, promittit nobis per fidem
nos habituros vitam æternam ſtante hypoteſi promiſ-
ſionis noſtræ, & hoc modo Deus pepigit pactum cū
Iudęis, vt daret eis excellentiam ſuper cęteros populos
ſi audirent vocem eius, & ipſi ſe eius vocem exauditu
ros profeſſi ſunt, vt eſſent ſpecialis populus eius, vt pa-
tet ſupra 19. c. ſcilicet. Si audieritis vocem meam, & cu
ſtodieritis pactum meum, eritis mihi in peculium de
cunctis populis, mea eſt enim omnis terra, & vos eri-
tis mihi regnum Sacerdotale, & gens Sancta: hoc pa-
ctum prohibebat Deus ne facerent Iſraelitæ dijs gen-
tium,

Omnes qui profitentur aliquam religionem dicuntur facere pactum cum Deo.

tium, scilicet promittendo, quòd eos colerent, vt darent eis aliqua bona temporalia: multi namque similia pacta cum dæmonibus faciunt, scilicet se eis animam suam sponte oblaturos, dum tamẽ huic eorum desiderio satisfaciant. Tunc autem iste modus satis existebat, cum dæmones in simulachris loquerentur deludendo homines, & eis talia pacta fieri poterant sicut & sæpe ab eis responsa quærebant, & ex ipsis simulachris vox quædam respondens audiebatur. *Non habitent in terra vestra.* Idest non permittatis eos sub conditione aliqua habitare in terra vestra. Aliquando tamen Deus non permittebat eos tradi in manus Israelitarum ex causis supra assignatis, & tunc nulla erat Hebræis imponenda offensio: si tamen ipsi potentes eos extirpare de terra reciperent in tributarios, vel secundum quandam aliam conditionem permitterent morari in terra, peccatum illis graue erat. Vel intelligitur hoc, quòd non permitterent eos habitare in locis quos ipsi accepissent, ita quòd aliqui Chananæi inter eos morarentur, & hoc maius peccatum erat, si in eodem loco simul Iudæi & Chananæi habitarẽt permittentibus illos Hebræis, *Ne forte peccare te faciant in me.* Scilicet deducendo ad cultum deorum suorum, quod satis promptum erat, si concederetur omnibus communicatio, quia Gentiles allicerent eos inuitando eos; & aliquando darent eis de cibis dæmonibus immolatis, vt patet infra 34. ca. *Peccare te faciant in me.* Idest comittendo idolatriam. Non dixit solùm peccare te faciant, sed peccare te faciant in me, quia istud peccatum est contra Deum vehementer: nam licèt in omni peccato Deus offendatur: in nullo tamen magis quàm in hoc, quia peccatum ideo malum est, quia contra Deum, & includens in se formaliter odium diuinæ voluntatis. Cùm autem aliquid magis contra Deum est, maius peccatum est, sed idolatria est magis contra Deum quàm cętera peccata, quę communiter nos existimamus magna, ergo est maior cęteris. Quòd autem sit magis contra Deum, patet per exemplum de legislatore humano: nam omnis, qui peccat agit contra legem, qui autem contra legem agit, in legislatorem committit, quia lex sortitur effectum, & vim ex potestate, & auctoritate legislatoris: omnis ergo, qui peccat, iniuriam facit legislatori. Sed ista iniuria potest esse dupliciter. Quia aliquando ipsum factum, in quo causatur iniuria, est directe cõtra legislatorem, aliquando est contra alterum directè, sed ex transgressione legis causatur iniuria legislatori. Primo modo dicitur esse peccatum directè contra legislatorem. Vnde sciendum, quòd in quolibet actu peccati prohibito in aliqua lege causatur duplex iniuria, si sit talis actus, qui in aliquam personam dirigi possit. Vna est iniuria, quæ fit legi, quia contra eius prohibitionem, aut vituperium quicquam geritur. Secunda iniuria est ipsi personæ, ad quam ipse actus tendit, qui in se malus est, & etiam si lex non esset de illo posita, fieret iniuria, aut damnum datum ei, cui talia inferrentur: vtpote si foret lex posita, quòd nullus alterius bona diriperet, tunc si quisquam quæ alterius sunt caperet, primò cõmitteret in legem, quæ vetuit furtum fieri, & quia iniuria legis est iniuria legislatoris, esset in hoc facto iniuria facta legislatori, inquantum est persona publica. Secũda iniuria illata hic accipiendo large iniuriam (nam magis debet vocari damnum, cùm tangat res, & non personam) fit ei, cui bona furto subtrahuntur: nam dato, quod nulla foret in hoc lex posita: tamen tolli nequibat, quin ablatis rebus huius furto, & incommodum sequeretur, & damnum. Tunc datur regula, quòd quando in peccato vtraque iniuria tangit legislatorem, est peccatum directe contra legislatorem, vtpote stante lege supradicta de non subtra-

A hendo furtiuè res alterius, siquis furetur res ipsius legislatoris, dupliciter peccat. Primò quia agit iniuriam legi vetãti furtum, & hęc iniuria est ipsius legislatoris. Secundò est iniuria, siue damnum legislatori, quia damnum rerum ablatarum ipsi incumbit. Et dato, quòd Lex non existeret posita, istud damnum esset ipsi ferenti legem: istud ergo peccatum est directè in legislatorem. Sicut ergo reperitur in legislatore humano, ita in Deo reperitur, qui legem in mentibus nostris indidit naturalem, contra quam facientes in ipsum committimus, tradidit & præter hanc quandam aliam in moribus, quæ actiones humanas particularius explicuit. Et hæc fuit tam Lex vetus pro tempore suo, quàm nouum testamentum pro semper. Agendo

B autem contra istam legem Dei, est duplex iniuria in quolibet actu. Prima, secundum quam Deum offendimus, quia præceptis eius repugnauimus. Secunda qua alicui nocuimus, ad quem actus iste dirigebatur: vtpote lege diuina sancitum est non occidere, non furari, siquis autem furetur, aut occidat, committit in legem, & hæc iniuria pertinet ad Deum, qui est legislator: secundò iniuriã facimus proximo, quem occidimus, aut percutimus, siue cui bona auferimus, sed ista secunda iniuria non fit Deo, quia nec ei quicquam furto subtrahimus, nec eum occidere valemus, ideo licèt hic contra Deum peccetur, tamen non est peccatum directè contra Deum, quia non venit ei vtraq; iniuria. Si autem aliquis neget Deum, aut colat idolum,

Si aliquis neget Deũ aut idolũ colat duplex iniuria Deo est.

C necesse est esse hic duplicem iniuriam. Prima est, quia contra eius legem agimus vetante habere Deos alienos, in idolatria autem semper tenetur aliquis Deus alienus, ergo erit ex hoc iniuria Deo, sicut in omnibus alijs actibus. Secunda iniuria est, quia tollitur honor debitus alicui: nam cultus latriæ est quidam actus soli summo bono debitus: si ergo aliquis exhibeat istum cultum alicui alteri, nõne fecerit iniuriam ei, cui istum honorem abstulerit: nullus inquam de hoc dubitare valebit, sed Deus est illud summum atque infinitum bonum. Ergo cùm alijs rebus talem honorem impenderimus, illi summo Deo debitum honorem subtrahimus, & in eum delinquimus, veluti cùm alicui homini res suas auferimus, & longe amplius

D inquantum honoris precium vtilium rerum existimationem excedit: erit ergo idolatria directè contra Deum, quia in ea vtraque iniuria Deo euenit, ideo recte in litera dictũ est. Peccare te faciãt in me, idest si cum eis communicas inducent te ad tale peccatum, quod est directè contra me. Et ex hoc sequit id, quod communiter dicimus distinguentes peccata, & præcepta, scilicet quòd quædam præcepta ordinant in Deũ, & quædam ordinant in proximum, cùm tamen omnia ordinent in Deum: & quædam peccata dicimus esse in Deum, quædam vero in proximum: cùm tamen omnia sint in Deum: sed vocantur præcepta dirigentia in Deum, quando dirigunt nos circa tales actus, in quibus totus actus tendit in Deum, & in nul-

Quando aliqs peccat in pręceptis primę tabulę dupliciter Deum offendit.

E lum alterum, & dicuntur peccata in Deum, quando vtraque iniuria, quæ in peccato est, tendit in Deum, & hoc fit in præceptis primæ tabulæ, ideo illa dirigunt in Deum. In præceptis autem secundæ tabulæ solùm est vnam iniuriam contra Deum reperire, scilicet si transeamus agentes in legem: ipsum tamen factum n õtendit in Deum, sed in proximum, vt adulterium, furtum, & homicidium, & cętera, ideo non dicuntur dirigere ista præcepta in Deum, & subditur hic in litera quid sit hoc peccatum, quod est directè in Deũ. *Si seruieris dijs eorum.* Seruire autem dijs alienis idolatria est. Dicitur autem idolatria cultus, vel honor alicuius imaginis, vel statuæ, quia idolatria ab idolis originem trahit, idolum autem vocatur quæcunque imago rei,

Quid idolum vocetur.

quo-

quocunque modo pingatur, aut sculpatur: nam, & F ipsas species visibiles, cùm in speculis sunt vbi propriè exprimuntur, aut in pupilla, quæ naturæ specularis est, ab alijs cernuntur, græci idola vocant non tamen solùm est prohibitus nomine idolatriæ cultus statuarum, aut imaginum: nam nec Angelum quemquam, vel dæmonem aut humanum spiritum colere licet: quia tamen vulgares sola quæ sensibilia sunt considerantes, cultum suum Deo debitum rebus corporalibus impendebant, spirituales res vix intelligentes, a communioribus totus cultus indebitus Idolatriæ nomen sortitus est. *Quod certe erit tibi in scandalum.* Hic est duplex sensus secundum quòd istud relatiuum, quod, potest referri ad duo: si enim referatur ad illa superiora, scilicet non inibis cum eis fędus, nec habi- G tabunt in terra vestra, est sensus, quòd si habitent, certissimè erit scandalum Israelitis, quia non erat dubiũ, quòd inde sequeretur eis declinare ad cultum Idolorum: occasio autem faciendi aliquod turpe, aut quocunque modo malum vocatur scandalum, & in hoc non erat dubium quin Iudæi allicerentur ad colendum Deos Gentium, si inirent amicitias cùm Gentibus, vel si permitterent eos habitare in terra sua, sicut postea factum fuit. Alio modo potest referri istud relatiuum, quod, ad illud quod immediatè dicebatur, scilicet nec inietis fœdus cum dijs eorum, nè peccare vos faciant in me si seruieritis eis. Et tunc accipitur scandalum non pro occasione peccandi, sicut supra dicebatur, quia ipse Deorum cultus, & fęderatio cum eis peccatum est: sed accipitur pro occasione pœnę: nam si Israelitę colerent Deos alienos, certissimè erat eis occasio pœnę: nam Deus puniebat eos magis, quã pro alijs peccatis, tradens illos in manu diripientium, & occidentium, vt patet in omnibus libris Hystoricis Sacræ Scripturæ, & maximè in libro Iudicum, vbi tot sunt direptiones, quot Iudices.

EX TIPOGRAPHIA RAMPAZETANA.

ALPHONSI TOSTATI HISPANI,

EPISCOPI ABVLENSIS,

PHILOSOPHI, THEOLOGI,

Ac Pontificij Iuris, Cæsareique consultissimi, necnon linguæ Græcæ, & Hebraicæ peritissimi,

Commentaria in Secundam Partem EXODI:

Mendis nunc sanè quàm plurimis diligenter expurgata.

CVM INDICE COPIOSISSIMO.

Ad PHILIPPVM II. Catholicum & Inuictissimum Hispaniarum, & Indiarum Regem.

VENETIIS, MDXCVI.

Apud Io. Baptistam, & Io. Bernardum Sessam, fratres.

ALPHONSI TOSTATI

Episcopi Abulensis

COMMENTARIORVM IN EXODVM

Pars Secunda.

CAPITVLVM. XXIIII.

MOYSI quoque dixit. Ascende ad Dominum tu, & Aaron, Nadab, & Abiu, & septuaginta senes ex Israel, & adorabitis procul. Solusque Moyses ascendet ad Dominum, & illi non appropinquabunt, nec populus ascendet cum eo. Venit ergo Moyses, & narrauit plebi omnia verba domini, atque iudicia: responditque omnis populus vna voce. Omnia verba Domini, quæ locutus est, faciemus.

Supra 9. Infra eo.

Septuaginta habent accedemus.

Moysi quoque. Supra Israel totus ad legis obseruationem multis suasionibus mouebatur: hic consequenter lex tradita inter Deum, & populum confirmatur. Et diuiditur in duas partes, primò ponitur confirmatio verbalis: secundo subditur confirmatio realis: secunda ibi. *Scripsit autem Moyses.* Circa primum. *Moysi quoque dixit Deus.* In principio huius literæ est quædam difficultas, scilicet quo tempore, vel quo ordine facta fuerunt, & dicta ea, quæ continentur in hoc cap.

An ea, quæ in hoc cap. dicuntur per anticipationem dicta sint, & an opinio Iudęorum in hoc possit stare.

QVAESTIO. I.

1. Positio quorundā Iudęorum

QVIDAM voluerant quòd omnia, quæ in hoc c. dicuntur, sunt per anticipationem, & non solum hæc, sed etiam ea, quæ continentur a c. 20. vsque ad 25. ca. s. ꝙ recapitulata sint, quia deberent poni immediate post 19. ca. ante 20. & finitis omnibus his, ꝙ poneretur vigesimus, de legislatione in voce tubæ, & ponunt istum ordinē, scilicet ꝙ filij Israel venerunt ad radices montis Sinai die primo mensis tertij, & ascendit Moyses in montem ad dñm, recepitque ab eo pręcepta cęremonialia, & iudicialia hæc, quę continentur ab illo loco. Dixitque dominus, quod est circa finem 20. c. & omnia, quę in 21. & 22. & 23. c. continentur, & descendit ad populum. Et quarta die mensis huius cōfirmauit istud fędus domini ſm cęremonias, quæ hic ponuntur construendo altare, & immolando atq; effundendo sanguinē super altare, & librum legis, atque populum: ita ꝙ recitatio istorum præceptorū corā toto populo fuerit in quarto die mensis, & sequenti die Moyses ædificato altari fecit istas cęremonias supradictas, & in eodem quinto die expletis his cęremoniis ascendit Moyses in montem, & cum eo Aaron, & Nadab, atque Abiu, & septuaginta seniores vsque ad certam partē montis, sicut in litera continetur, & sequenti die, s. sexto mensis eiusdem incepit intonare vox tubæ de monte, & congregato toto populo, audita sunt decem præcepta, quæ continentur supra 20. ca. & fuit ista dies sexta quinquagesima ab eo die, quo exierunt de Aegypto, quæ erat dies festi azymorum, & secundum hoc exponunt literam istam sic. *Moysi quoque dixit, ascende ad me.* Idest quod quando stabat Moyses in monte Sinai cum Deo, & Deus dedit ei omnia præcepta cęremonialia, & iudicialia supra posita, quòd erat in tertio die, & cùm vellet redire ad populum, vt denunciaret eis pręcepta data a Deo, dixit ei Deus. *Ascende ad me tu, & Aaron.* i. postq̄ cōpleueris cęremonias confirmationis legis super populū ascende ad me. i, iterum ascendas in hunc montem tu, & Aaron, & alij, qui sequuntur, & hoc ad audiendum decē præcepta, q̄ dabo, & ad magis confirmandum fędus vobiscum.

Expo. literę secundū istam positionem.

Et Nadab, & Abiu. Isti erant filij Aaron, & erant in magna dignitate propter esse cognatos Moysi. *Et septuaginta seniores ex Israel.* Quos elegerat Moyses ad ascendendum secum. *Et adorabitis procul.* Idest non accedetis omnes ad caliginem nubis, vbi est gloria mea, sed omnes simul adorabitis a longe procidentes in terram, & post hoc ipsis manentibus ibi. *Solus Moyses ascendet ad dominum.* Idest ad caliginem nubis, vt ibi magis audiat verba Dei, vel quia erat ceteris dignior. *Et isti.* Scilicet Aaron, Nadab, & Abiu, & septuaginta seniores. *Non appropinquabunt.* Scilicet ad locum caliginis magnæ in summitate montis. *Et populus non ascendet cum eo.* Sed maneat circa radices montis in terminis constitutis a Moyse, vt ibi audiant legem in voce tubę, & nemo presumat ascendere, vt patet supra 19. c. G *Venit ergo Moyses.* Scilicet vel in fine tertij diei mensis tertij, vel in principio quarti, & tunc sequetur. *Et narrauit omnia verba domini, atque iudicia.* Scilicet in die quarto mensis tertij antequam daretur lex in voce tubæ, quæ fuit data die sexta (vt volunt.) Et hunc modum prosequuntur isti de hac positione. Sed ista positio nõ potest stare, quia intentio eius repugnat literæ huic: nam ipsi volunt, ꝙ cùm fuerit facta confirmatio legis cum populo in die 4. & 5. ꝙ Moyses, & Aaron, & Nadab, & Abiu, & septuaginta seniores, qui omnes erant principales in populo, ascenderẽt ad magis confirmãdum fędus cum domino, quia erant digniores gerentes totius populi vicem, & omne quod cum eis fiebat, erat quasi cum toto populo fieret. Sed litera repugnat H huic intentioni: nam si ad magis confirmandum istud fędus cũ domino hi ascendissent, oportebat vt simul irent ante dominum, & loqueretur cum eis de fędere legis: sed litera dicit, ꝙ ipsi non ascenderunt ad dominum, sed magis manserunt a longe adorantes, & solus Moyses ascendit, & non locutus fuit eis Deus. Item non potest stare, quia dicunt, ꝙ Moyses in quarto die mensis tertij descendens de mõte recitauit omnia ista verba domini, s. cęremonias, & iudicia, & ꝙ postea in sexto die fuerit data lex in voce tubæ: nam ista verba domini, de quibus hic fit mẽtio incipiunt ab illo loco. *Dixit quoque dominus ad Moysen.* Quod est circa finem 20. ca. & continuantur vsque ad principium huius ca. sed I principia illorum verborum dicta sunt post vocem tubę, & post dationem decalogi, ergo omnia sequentia eodem modo se habebunt, quòd dicta fuerint post vocem tubæ. Patet consequentia, quia solùm volunt ipsi præcepta decalogi dicta fuisse in die sexto, alia autem fuisse dicta Moysi in die tertio, & postea ꝙ ipse retulerit ea populo in die quarto eiusdem mensis. Antecedens patet, quia supra circa finem 20. ca. cùm Deus inciperet dare Moysi cęremonias, & iudicialia pręcepta, dixit. Vos vidistis quòd de cęlo locutus sim vobis, idest in voce tubæ de loco alto, hoc autem nunquam fuit, vsquequo data fuerunt præcepta decalogi, quia tũc incepit in aurora tubæ clangor, & micare fulgura, & venit populus, & audiuit præcepta decalogi: ergo dicendum est necessariò, ꝙ omnia ista præcepta ceremonia K lia, & iudicialia data fuerũt Moysi post promulgationẽ legis decalogi in voce tubę, & a fortiori fuerũt populo narrata post promulgationem decalogi, quia Moyses nõ poterat ea narrare populo, donec Deus ei dedisset. Item si confirmata fuit lex ista Israelitis die quarto, & quinto, oportebat, vt quando eam reciperent essent mundi, pręcipue cùm sanguis sacrificiorum super eos fundendus erat, qui super immundos nullatenus funderetur: sed in die tertio, & quarto, & quinto, ipsi non potuerunt esse purgati, ergo nec fuit illis diebus facta confirmatio legis. Antecedens patet, quia ipsi non potuerunt mundificari in die quarto aut quinto: nam non poterant mundificari antequam diceretur eis,

Confutat. positionis Iudęorum 1. ratio.

Secunda.

Tertia.

F sed ante diem quartum nõ fuit dictum eis, vt patet ex fundamento positionis istorum, scilicet quia, vt habetur supra 19. c. istud fuit dictum tribus diebus ante dationem legis, s. estote parati in die tertio, & ne appropinquetis vxoribus vestris, & tunc sequitur, iamq; aduenerat tertius dies, & mane inclaruerat, cęperuntque audiri tonitrua &c. & ibi apparet, quòd illo die 3. data fuit lex, si ergo (vt tenent) iste dies dationis fuerit sextus dies mensis tertij, oportebat, vt istud mãdatum de mundando vestes, & non accedendo ad vxores fuerit datum tribus diebus ante, scilicet die quarto mensis illius. Et quia ante istud mandatum non poterant se purgare, cùm nescirent, ergo in die quarto non erant purgati: sed isti ponunt in die quarto fuisse con- G firmatam legem, & verbo ab eis receptam, & in die quinto fuisse confirmatum fędus in sanguine, ergo in diebus confirmationis legis non erant mundati, quod erat valde inconueniens, & nullo modo concedendum, cùm nouiter recepturi essent legem tantę reuerentiæ. Et dato, quòd dicas in illa die quarta potuisse populum mundificari a sordibus vestium, ita quòd immediatè vt venit Moyses de monte, enũciato isto pręcepto in eodem die, lauerunt vestimenta sua confestim, & postea congregati sunt, & eodem die recitata sunt omnia ista verba coram populo: tamen non poterat esse populus mundus a mulieribus, quia fortassis præcedenti nocte, quia admoniti non fuerant, vxoribus se admiscuerunt, & sic potissima mundicia, quæ H requirebatur nullo modo haberi poterat in eis saltem in omnibus. Item valde irrationalis opinio est ista, scilicet quòd præcepta cęremonialia fuerint data ante præcepta decalogi. Primò quia præcepta cęremonialia sunt determinationes præceptorum decalogi, sed determinatio non datur ante determinabile, quia inquantum huiusmodi, scilicet vt determinans, & determinabile includit contradictionem, determinationem esse ante id, cuius est determinatio: ergo præcepta cęremonialia, & iudicialia, de quibus dictum fuit, non fuerunt data ante pręcepta decalogi, quod tamen isti volunt, dicentes quarto die mensis tertij data fuisse præcepta cęremonialia, & iudicialia, & sexto die fuisse datam legem, scilicet decalogum. Patet antece- I dens, scilicet quòd præcepta cęremonialia, & iudicialia sunt determinationes præceptorum decalogi: nam in decalogo continentur præcepta quædam dirigentia in Deum, & in proximum, & sunt regulæ communissimæ habentes quasi notitiam ex ipsa natura, scilicet ex primis principijs rationis practicæ, vt declaratum fuit supra vigesimo capitulo: quia tamen ista præcepta sunt vniuersalia valde, & actiones humanæ habent multas differentias particulares, necesse erat ea determinari ad plures casus particulares. Et quia illa pertinebant ad duo, scilicet quædam ad Deum dirigebant, alia verò in proximum, oportebat dari duas determinationum species, scilicet determinationem præceptorum decalogi primæ tabulæ pertinentium K ad Deum, & determinationes præceptorum secundæ tabulæ pertinentium ad proximos. Primorum præceptorum, scilicet pertinentium ad Deum determinationes sunt præcepta cęremonialia: nam præcepta decalogi ad Deum pertinentia de cultu Dei agũt, conformiter autem præcepta cęremonialia modos colendi Deum determinant tam in sacrificijs quàm in omnibus alijs, vt satis patet hic, & in Leuitico vberius ampliusque. Præcepta autem secundæ tabulæ, quæ ad proximos diriguntur, continent quandam æqualitatem iustitiæ inter proximos: præcepta autem iudicialia sunt conformiter determinationes horum, quia ipsa declarant quasdam regulas bonæ habitudinis, siue iustitiæ inter proximos, quan-

4. rat. contra Iudæos. Præcepta cęremonialia sunt determinationes præceptorum decalogi.

Præcepta cęremonialia sunt determinationes præceptorum primæ tabulæ, iudicialia verò cunctis [illegible]

quantum ad negocia particularia, ſicut patet in tribus præcedentibus c. nullo modo ergo debuerunt dari præcepta cęremonialia, & iudicialia ante pcępta decalogi. Secundò legiſlator debet procedere in ferendis ipſis legibus ad modum naturæ, ſi rectè leges tradere vult, quia ordo naturæ eſt optimus, vt ait Ariſt. 12. Meta. ſ. quòd entia nolunt malè diſponi, ſed in naturali cognitione ſic eſt, quòd principia ſpeculatiua, quæ notiora ſunt, primo traduntur, deinde cōcluſiones, & ineptiſſimè ageret, qui in ſpeculatiuis traderet vltimas concluſiones artis, & deinde rediret de principijs tractaturus: conformiter ergo in agibilibus quorum altiſſima conſideratio ad legiſlatorem pertinet, qui de eis regulam tradere debet ſunt principia, ſcilicet quędam regulæ notiores, & aliæ veluti concluſiones, quæ quadam illatione ſapientibus cognita, quorum eſt ordinare, vt patet in 1. Meta. ex principijs practicis deducuntur: ſed ſic eſt, quòd præcepta decalogi ſunt propoſitiones notiores in actionibus, quàm aliquæ aliæ leges poſitæ, ergo ſi de illis legiſlator tractaturus erat, neceſſe erat, vt hęc pręponeret, aliàs totus procedendi ordo turbaretur, ſed de iſtis præceptis legiſlator fecit mentionem, vt patet ſupra 20. c. ergo illa ante præcepta cęremonialia, & iudicialia data atque promulgata ſunt. Tertiò quia quandocunque aliquid ſortitur ab altero auctoritatem, debet ſubſequi ad id, a quo recipit auctoritatem, ſed præcepta iudicialia, vel cęremonialia accipiunt auctoritatem ex legiſlatione præceptorum decalogi in voce tubæ datorū, ergo illa prius data ſunt quàm hæc. Maior patet, quia id, a quo alterum ſuſcipit auctoritatem, eſt quaſi principium eius, principium autem præcedere debet res principiatas: nam ſicut in ſpeculatiuis eſt certitudo, propter quam alicui rei aſſentimus, ita in moralibus auctoritas, vel poteſtas eſt, propter quam aſſentimus circa legiſlationē. Ad hoc enim, quòd alicui legi ſubdamur, nō reſpicitur, vtrum bona, aut mala ſit ſolum, ſed vtrum ille, qui eā poſuit, habuit auctoritatem condendi. Et tunc ſiue bona ſit, ſiue mala (dum tamen non contineat manifeſtum errorem) dato quòd aliqualiter ſit grauis, tenebitur, & dato quòd bona ſit aliqua lex, ſi tamē lata ſit ab eo, qui poteſtatem non habet condendi, non obligat: ſed ſic eſt, quòd cęremonialia, & iudicialia præcepta, quæ ipſi Moyſi dicta fuerunt, accipiunt auctoritatem a publicatione præceptorum decalogi, ergo præcepta decalogi debent præcedere præcepta cęremonialia tempore dationis. Patet hoc, nam cùm præcepta iſta cęremonialia non fuerint data publicè a Deo, ſed data Moyſi in ſecreto, præſentante ea Moyſe coram populo, ſi pręcepta decalogi antea data non fuiſſent, putaſſet populus, quòd Deus non dederat aliquā præcepta, ſed magis fingebat ea Moyſes de corde ſuo, & non aſſentirēt eis, cùm autem data fuerunt præcepta decalogi ſuper montem Sinai, vidit cunctus populus ignem magnū, & nubem caliginoſam, audiuitque vocem domini loquentis ad ſe, & non dubitauit Deum loqui confitentibus ipſis, quòd vidiſſent maieſtatem domini, & audiuiſſent voces eius, vt patet Deut. 5. ca. & rogauerunt Deum, vt amplius non loqueretur, ſed Moyſes loqueretur quęcunq; dicēda eſſent. Cùm ergo poſtea Moyſes rediret ad eos portans mandata cęremonialia, & iudicialia, non habebant aliquam rationem dubitandi, quin illa a Deo forent, cùm ipſi audiuiſſent Deum loquentē alia mandata, & rogauiſſent ne magis eis Deus loqueretur, dicēdū ergo, ꝙ iſta poſtea data ſunt. Item patet ꝙ iſta præcepta fuerint data poſt præcepta decalogi, quia cum data fuerunt pręcepta decalogi in voce tubæ, & ſtaret Moyſes in monte Sinai, vt patet ſup. 19. atque 20. c. ceſſante clangore buccinæ mandauit Deus Moyſi, vt cęteri recederēt in caſtra ſua, & Moyſes ma-

A neret cum domino, vt daret ei mādata, & cęremonias atque iudicia, ergo poſt dationem decem præceptorum data fuerunt pręcepta cęremonialia, & iudicialia, & non ante. Antecedens patet Deut. 5. c. cum dicitur, ex voce populorum ad Moyſen, ſcilicet tu magis accede, & audi omnia, quæ dixerit dominus Deus noſter tibi, loqueriſque ad nos, & nos audientes ea faciemus, quod cùm audiſſet dominus, dixit ad me, audiui vocem verborum populi huius, bene omnia ſunt locuti. Et poſtea ſubiungitur. Vade & dic eis, reuertimini in tentoria veſtra, tu vero ſta hic mecum, vt loquar tibi omnia mandata, iudicia, atq; cęremonias, quæ doceas eos, vt faciant ea, nullo ergo modo poterit dici, quòd pcępta decalogi data fuerint poſt præcepta cę-
B remonialia, atque iudicialia, vt iſti volebant, ſcilicet ꝙ in quarto die mēſis tertij data fuerint pręcepta a Deo, & præſentata populo per Moyſen, & quòd in ſexto die eiuſdem menſis data fuerint præcepta decalogi. Doctores autem noſtri cōmuniter tenēt omnia iſta, quæ hic dicuntur fuiſſe facta eo ordine, quo hic dicuntur, ſcilicet, quòd poſt legiſlationem præceptorum decalogi, & poſtquam cęremonialia atque iudicialia data ſunt, deſcendit Moyſes ad populum, & mādauit Deus vt aſcenderent Moyſes, & Aaron, Nadab, & Abiu, & iſti qui hic ſequuntur. Sed iſta non videntur ſatis firmiter dicta: nam ſi hic non eſt aliqua recapitulatio, ſed per totum eſt rectus ordo, neceſſe eſt, vt iſti Nadab, & Abiu, & Aaron cum ſenioribus Iſrael aſcen-
C derint ad dominum poſt data, & publicata cęremonialia præcepta: nam poſt illa præcepta ſupra data, ponitur hic mandatum, quòd aſcenderint iſti: ſed poſt iſta præcepta data Moyſi, qui manſerat in monte cum Deo, poſt promulgationem decalogi deſcendit Moyſes ad confirmandam legem datam, ergo oportebat iſtos, qui hic nominantur aſcendere cum Moyſe ad dominum, ſed ſolum fuit poſtea vnica aſcenſio eius ad dominum, de qua Deus loqui poſſet, ergo oportebat, quòd illa vice aſcenderent cum eo. Sed nō videtur hoc potuiſſe fieri, quia in illa vice aſcendit Moyſes pro tabulis legis, & ſolus Ioſue aſcendit cum Moiſe: nam cùm rediret Moyſes poſt quadraginta dies, ipſe cum ſolo Ioſue venerunt ad caſtra, vt patet
D infra 32. capitu. Aliqui autem Hebræorum, vt Aben Ezra, & quidam alij volentes, vt ſibi videtur ſubtilius dicere, dicunt quòd iſta litera eſt partim in recto ordine, & partim ſecundum recapitulationem: nam id quod dicitur infra ſcilicet. *Venit ergo Moyſes, & narrauit plebi omnia.* Dicunt eſſe ſecundum ordinem continuatum ad præcedentia, ſcilicet quòd poſtquam data fuit lex, manſit Moyſes cum Deo, & ille demonſtrauit ei tunc omnia præcepta cęremonialia, & iudicialia. Deſcendit Moyſes ad populum, & denunciauit ei omnia atque confirmauit legem, & hoc fuit in eadem die, qua data fuit lex decalogi in voce tubæ, & in ſequenti die, quem dicunt eſſe diem ſeptimum menſis, fecit ſacrificium Moyſes, & aſcendit ad do-
E minum eadem die cum Ioſue ad accipiendum tabulas. Hoc autem quod dicitur in principio capituli, dicunt eſſe per recapitulationem, ſcilicet quòd Deus mandaret Moyſi, quòd aſcenderet ipſe, & Aaron, & Nadab, & Abiu, & ſeptuaginta ſeniores. Nam volunt, quòd hoc fuerit ante dationem legis: nam ante legem datā aſcendit Moyſes bis ad dominum, vt patet ſupra decimonono capitulo, & in vna harum dixit ei, quòd quando lex dari deberet, quòd manente reliquo populo apud radices montis aſcenderent ipſe, & Aaron, & Nadab, & Abiu, & ſeptuaginta ſeniores, vt in ſignum dignitatis eſſent ſeparati à reliquo populo audientes legem in loco digniori, ſic autem dicentes exponunt literam hoc modo.

3 opi. Ra. Abraham. Expo. litere ſecūdū iſtam opinionem.

Moysi quoque dixit Deus. Scilicet quãdo ascendit ad eum ante dationem legis referens consensum populi consentientis mandatis Dei. *Ascende ad dominum tu.* Scilicet tempore, quo debuerit dari lex in tubarum voce, ascende ad montem, in quo est Deus, vt ibi audias vocem eius. *Et Nadab, & Abiu, & septuaginta seniores Israel.* Etiam omnes isti ascendent, quia digniores sunt reliquo populo. *Solusque Moyses ascendet ad dominum.* Idest licèt omnes isti tecũ ascendant, tamen non ascendent omnes isti ad locum, in quo tu steteris, quia tu ascendes ad summitatem montis. *Et illi non appropinquabunt.* Scilicet ad summitatem montis, in qua est Deus, ad q̃ Moyses ascendet. *Nec populus ascendet cum eo.* Idest nulli de popularibus ascendet, q̃a fuerat posita lex a Deo, vt quicunque siue homo, siue bestia montẽ tangeret (dum ferebatur lex) ꝙ lapidibus obrueretur, aut confoderetur iaculis, vt patet sup. 19. c. *Venit autem Moyses.* Ista iam s̃m eos tenent rectum ordinem, & dicunt esse facta post dationem legis decalogi, & post ceremonias traditas atq; iudicia ipsi Moysi, tunc enim descendit de monte, & confirmauit legem. Et quantum ad hoc melius dicunt, quàm illi de prima positione: nam p̃ter rationes ibi positas, adhuc est aliud incõueniens, s. ꝙ ipsi non poterant assignare ad quid vocauit Moysen Deus post dationem legis, & accessit Moyses ad ipsum in caligine nubis, vt dicitur supra 20. c. ꝙ cùm audisset populus voces terribiles, & ignem magnum vidisset, timuit, & non potens tolerare rogauit, vt Moyses loqueretur, & non Deus, & sequitur postea, ꝙ accessit Moyses ad caliginem, in qua erat Deus. Si tamẽ dicamus, ꝙ erant data præcepta ceremonialia, & iudicialia, & confirmata quando fuerunt data præcepta decalogi, non poterit inueniri aliquid, ad quod Moyses intraret ad caliginem, in qua erat Deus: sed non est dicendum, ꝙ frustra intraret, potissimum cum populus orauit, vt omnia, quæ eis dicenda erant, dicerent Moysi, ergo ipse ad illud intrauit, maxime quia immediatè sequitur ibidem litera, quomodo inceperit ei Deus dicere de præceptis ceremonialibus, & iudicialibus. Sed adhuc ista positio dicentium literam istam esse partim per recapitulationem, & partim ordine recto, non potest stare quantum ad hoc, ꝙ dicũt istam primam partem literæ esse per recapitulationem, & debere intelligi de ascensu ad audiẽdum legem: nam ad audiendam legem in monte Sinai non ascendit Nadab, & Abiu, & seniores septuaginta sed Moyses, & Aaron soli, vt patet supra 19. c. cum dicitur. Vade, & descende, ascẽdeque Tu, & Aaron tecum, Sacerdotes autem, & populus non transeant terminos, nec ascendant ad dominum, ergo non intelligitur iste ascensus de ascensu ad audiendam legem, si ista verba de ascensu Nadab, & Abiu, & seniorum intelligerentur de ascensu ad audiendum legem non poterant dici cum istis, quæ hic ponũtur, scilicet, venit ergo Moyses, & narrauit plebi omnia verba, & cum superioribus præceptis iudicialibus, & ceremonialibus, quia hæc dicta fuerunt, & facta post dationem decalogi, nisi forte dicerentur per recapitulationem, sed litera vetat intelligi per recapitulationem hic ex suo modo loquendi, ergo non debet poni per recapitulationem. Antecedens patet, quia dicitur. *Moysi quoque dixit.* Idest non solũ Deus dixit Moysi illa superiora, quæ ad populum pertinebant, sed etiã dixit ista, quæ sequuntur, quia ista ad verbum quoque est additiuum, ideo oportet, ꝙ super prædicta etiã ponatur istud, & sic pertinebant ad eundem contextum, & dicta fuerunt in eodem tempore, sed superiora fuerunt dicta post dationem legis, ergo etiam istud de ascensione Moysi, & Aaron, Nadab, & Abiu, & seniorũ, sed si tunc dicta sunt, non poterunt intelligi de ascensu in montem Sinai ad audiendum legem, ergo referretur ad aliam ascensionem, quæ fuit facta post descensum Moysi de monte, & confirmationem legis, & sic non erit vlla recapitulatio. Item quia ex litera concluditur hoc necessariè: nam infra ponitur, ꝙ postquam Moyses confirmauit legem cum populo verbo, & facto in sacrificijs, & aspersione sanguinis super totum populum, ascendit ad assumẽdas tabulas, & tunc ascenderunt cum eo Nadab, & Abiu, & Aaron, atque septuaginta seniores Israel. Necessariò ergo dicẽdum est, ꝙ ista litera sit tota ordine recto ad præcedentia ca. & ad subsequentia secundum opinionem seu potius veritatem firmam catholicorum doctorum in hac parte. Et est sensus ꝙ expletis omnibus præceptis superiorum capitulorum tam ceremonialibus quàm iudicialibus, quibus Moyses populũ admoniturus erat, Deus adiunxit quoddam præceptum ipsi Moysi, scilicet vt ascenderet pro tabulis, in quibus lex scriberetur descendendo primò ad confirmandum legem datam, & tunc assumeret secũ Aaron, & Nadab, atque Abiu cum septuaginta senioribus Israel, & ascenderet cum eis in montem. Ad argumentum autem quod supra fiebat contra istam positionem, scilicet ꝙ si in ista litera non esset recapitulatio, necesse esset, vt iste ascensus de quo hic dicitur, esset post confirmationem legis, & hoc conceditur. Et quando vltra arguitur, ꝙ post hãc confirmationem, non fuit alius ascensus Moysi ad mõtem, nisi pro tabulis, ergo ascenderunt cum eo pro tabulis, & hoc etiam conceditur. Et quando vltra arguis non posse hoc stare; nam solus Iosue videtur ascendisse: nam in descensu Moysi portantis tabulas, solus fuit Moysem Iosue comitatus, vt patet infra 32. ca. Respondetur, ꝙ secundum quòd infra patet in litera, Iosue magis ascendit cum Moyse ad accipiendas tabulas, quàm alij: nam alij manserunt ad radices montis Sinai venientes cum Moyse de castris populi vsque ad illum locum ad comitandum, & honorandum eum, & cùm illuc accessit Moyses, redierunt ad castra, Iosue autem ascendit magnam partem montis cum eo, & mãsit ibi expectans quadraginta diebus, & quadraginta noctibus, donec rediret cum tabulis, & in descensu montis inueniens Iosue in loco, vbi eum reliquerat, adduxit secum, & postea cùm pariter descendissent venientes ad radices montis, audierunt vocem populi clamantis in castris adorando vitulum, quem fabricauerant, & cõfregit tunc Moyses tabulas, quas vtraque manu portabat. De alijs scilicet Nadab, & Abiu, & senioribus, & Aaron non dicitur, quòd Moyses eos inuenerit in descensu montis, scilicet quia immediatè, vt Moyses incepit ascendere in mõtem ad accipiendum tabulas, reuersi sunt ad castra. Et secundum hoc debet exponi litera vere scilicet. *Moysi quoque dixit.* Idest etiam Moysi dixit, scilicet ista, quæ sequuntur quasi dicat, ꝙ ista præcepta, quæ posita sunt a fine cap. 20. in loco vbi dicitur. Dixitque præterea dominus ad Moysen, & in c. 21. & 22. & 23. pertinebant ad instructionem populi, dixit Deus Moysi. Sed his finitis cùm Moyses de mõte descendere vellet, dixit etiam ei hæc, scilicet, quæ sequuntur. *Ascende ad dominum tu.* Hic mandat ei Deus ascendere pro tabulis: nam licèt hic solum dicatur, quòd ascendat ad dominum, satis tamen declaratur, quòd mandauit ei ascendere pro tabulis, non tamen expressit hoc hic, quia satis infra patet, dixit enim illi Deus. Vade ad populum, & recita coram eis omnia ista præcepta quæ hic tibi dicta sunt, & si consenserint recipere ea, facias holocausta, & asperge sanguinem super altare, & librum legis, & totum populum, & his factis assume tecum Aaron, & Nadab, & Abiu filios eius, & septuaginta de senioribus Israel, & ascende ad accipiendum tabulas legis. Si autem dicas, quòd non videtur, quòd Deus ista dixerit.

Respon-

F G H I K

Confuta. opi. Rabi Abrahæ. 1. ratio.

2. rõ cõtra Rabbi Abrahã.

Ad argumentum Rabbi Abraham. Responsio.

Doct. op.

Expositio vera literæ.

Respondetur, quòd ita dixit, vt patet ex superioribus: nam sicut nūc diximus, ita fecit Moyses, vt patet infra. Ex quo innuitur, quòd mandata sunt ei: nam non fecisset quid, nisi qđ ei fuisset imperatum, & est iste modus abbreuiādi rhetoricus, & valde artificialis, quem valde sequitur scriptura, ne cogatur idem sepe repetere. Sed dices: cùm staret nunc Moyses in monte cum domino, quando ista præcepta accepit, ad quid mandauit ei Deus descendere, & iterum redire ad montē pro tabulis? Respondetur ꝙ hoc fuit ad confirmandū legem cum Iudæis: nam nihil proderat tabulas legis dare, nisi toti legi consentirent, sed nondum patebat de consensu eorum, ideo missus fuit Moyses ad declarandum eis, quæ præcepta Deus dederat, vt videret, si vellent ea recipere.

Et si Deus poterat iuste Iudæis leges imponere, voluit tamen eorum habere consensum, ne occasionem haberent peccandi contra eas.

QVAESTIO. II.

SCIENDVM namque ꝙ licèt Deus poterat satis iustè ponere Israelitis quæcunque præcepta vellet, quia debebant ei naturaliter subiectionē, & omnimodam obedientiam, tñ voluit mitius agere, s. imponere eis leges, quas ipsi voluntariè recepissent: nam si imponeret leges inuoluntariè eis, haberent maiorē occasionem ad peccandū, & minus culpabiles essent: expectauit ergo eorū consensum, vt videret quid vellent. Sed adhuc dices, dato ꝙ Deus expectauisset eorum cōsensum, non oportebat nūc ab eis inquirere rñsum, quia iā consenserant, vt patet sup. 19. c. s. rñdit vniuersus populus simul, cuncta quæ locutus est dñs faciemus. Et non solùm fuit iste consensus ante dationē decalogi, sed etiam post dationē, sicut patet Deu. 15. c. cùm dixit populus ad Moysen. Tu magis ascende, & audi cūcta, quæ dixerit dñs Deus noster tibi, loquerisq; ad nos, & nos audientes faciemus ea. Non ergo erat necessarius alius consensus. Rñdetur ꝙ Deus volebat plenū liberumq; populi consensum: cùm autem aliquis consentire debet, oportet vt sciat qd est illud, ī qđ cōsentit: nā ignorans inuolūtarius est, vt ait Arist. in 3. Ethic. distinguens inuoluntariū per ſm ignorantiā, & ſm coactionem. Qñ autē aliquis cognoscit aliquid, & illud valde imperfecte cognoscit, non est multum voluntarius ad illam rem, quia non cognoscit omnia, quæ sunt in illa re, illud ergo, quod ibi incognitū est, volitum non est. Sic etiam est qñ aliqua res cognoscitur ī vniuersali: nā in vli latent multa particularia, & cognito vniuersali, non cognoscuntur omnia particularia. vel cognita aliqua re ſm vlem rationem, non cognoscit ſm oīa, quæ sunt in ea, ideo ea, quę vlr cognoscuntur solū, non possunt perfecte diligi, aut potius eligi, siue ad bonū, siue ad malum. Consensus aūt Hebręorū factus ante dationem decalogi vniuersalis valde fuit ſm petitionē Dei vniuersalē, dixerat namq; Deus. Si ergo audieritis vocem meā, & custodieritis pactum meū, eritis mihi in peculium de cunctis populis terræ, & nō expressit aliquid huius pacti in speciali. Sic etiā Israelitæ in vniuersali rñderunt consentientes, s. Cūcta, q̄ locutus est dñs faciemus, vt patet supra 19. c. & iste fuit consensus ante dationem decalogi. Eodem modo consensus, qui fuit post dationem decalogi fuit vniuersalis, cum dr̄ Deut. 5. c. Tu magis accede, & audi cūcta, quæ dixerit dominus Deus noster tibi, loquerisq; ad nos, & nos audientes faciemus ea. planum est ergo ꝙ ex his duobus consensibus non causabatur consensus liber totaliter, quia vterque erat in vniuersali, & poterat Deus post cōsensus hos aliquam legem constituere, in quam ipsi non

Nō est cō sensus totaliter liberum, quia res proposita in vniuersali.

A cōsensissent si eis expresse posita fuisset. Nam in generali promissione non veniunt ea, quę quis non esset in specie verisimili concessurus, vt patet De regulis iuris in sexto, in regula. In generali concessione. Ad hoc ergo ꝙ causaretur cōsensus totaliter liber, requirebatur, vt ista in particulari proponerentur, & hoc fuit per recitationem istorum præceptorum corám toto Israel, de qua in isto c. Decebat ergo vt ista recitarentur prius populo, quàm aliquid aliud fieret. Sed adhuc argues, ꝙ licèt decens esset ista cęremonialia præcepta, & iudicialia recitari populo, antequam statuerentur, tñ quia Deus sciebat certissime illos consensuros in hæc præcepta, & in quolibet aliorum particulariter, non oportebat, vt prius eorum quęreret consensum, & postea

B confirmaret, sed ꝙ immediate vt protulit, constituisset hæc debere seruari cùm notus esset consensus: nā propter hoc legislatores antequam sanciāt aliquid inquirunt consensum subditorum, quia nesciunt vtrū consentient, Deus autem ita certe sciebat eos cōsensuros, quando nondum consenserant sicut sciebat eos consensisse postquam consenserunt ad hoc. Responderi potest dupliciter. Vno modo, ꝙ non poterat hoc fieri conuenienter: nā si ponamus legem obtinere vim legis ex determinatione legislatoris cum consensu subditorum, & sic Deus volebat facere, s. ꝙ nō faceret aliquam legē, nisi in quam subditi consentirent, impossibile erat cōsensum subditorum obtinere vim legis, nisi prius eis lex notificetur, quia effectus non potest

C esse ante causam. Et ad hoc non magis refert, ꝙ Deus cognouerit certissime, ꝙ populus iste esset consensurus, quàm si nunquam cognouisset, cùm lex fortiatur vigorem per actualem istius consensum, qui nōdum est, ergo non poterat lex ista obtinere vim legis, donec Israelitæ actualiter consentirent. Sic enim patet quòd Deus scit certissime, quòd Sortes gignet Platonē, tamen nondū est genitus Plato, donec eū Sortes gignat. quocunq; ergo dato decebat, vt ista præcepta data soli Moysi in monte recitarentur populo, vt videretur eorum consensus. Et quando dicis, ꝙ ideo legislatores humani requirunt consensum subditorum, quia non cognoscunt, ꝙ consentient, ideo in Deo cùm detur ꝙ sciat eos consensuros, non oportebit quærere consen-

D sum subditorum. Respondetur quòd legislatores non sciunt consensum subditorum, quia hoc Dei est scire, tamen dato quòd cognoscerent aliquo modo eos cōsensuros, si actualiter non consentirent, non haberet lex aliquam vim legis: vtputa si aliquis princeps haberet subditos ita beniuolos sibi, quòd in omnibus, quæ diceret consentirent, & ipse nosset hoc multis experientijs, & post faceret aliquam legem credens, quòd consensuri erant subditi, etiam dato quòd facta ea cōsentiant, tamen donec ad eorum notitiam deueniat, & consentiant in eam tacitè vel expresse, nunquā obtinebit vim legis, quia consensus subditorum erat vna causa necessaria ad hoc, ꝙ lex firmaretur. Alio modo potest responderi ad argumentum superius. s. ꝙ Deus

E non solùm vult facere nobis id quod in cōspectu eius simpliciter iustum est, sed id, quod etiā in ꝯspectu nr̄o sit iustum. Licèt ergo cùm Deus cognosceret eos certissimè ꝯsensuros nihil grauaret eos si illā legem imponeret eis, tñ ipsi hr̄ent postea quādam excusationē, qñ peccarent ꝯtra illam legem dicentes, ꝙ non fuisset de eorū voluntate introducta talis lex; vt ergo nihil omitteret quod posset iustificare leges datas, ante eorū statuitionē perfectā cōsensus populi specialiter circa eas quęsitus est. Sed adhuc argues, dato ꝙ Deus voluerit ad validitatem istorum præceptorum cęremonialium & iudicialiū recitari ea primò corā toto populo: tñ poterat añ ꝯsensum ī hęc p̄cepta mittere tabulas legis; nam nō existebat in illis eadē ratio, cum præcepta

Quia Deus non misit tabulas legis anteq̄ Iudæi cōsentirent in præcepta iudicialia, & cerimonialia.

decem in tabulis solum conscribenda erant,& in hæc decem præcepta ipsi iam specialiter consenserant, qñ audierunt ea in voce tubæ loquẽte domino super Sinai. Tabulæ ergo legis non præsupponebant consensum in præcepta cęremonialia,& iudicialia, sed in sola præcepta decalogi, in quæ iam consenserat populus audiens ea a dño distinctè, & singulariter: ergo tunc

Respõsio. conuenienter potuerunt dari tabulæ. Respondetur ꝙ tabulæ datę sunt in signum fęderis domini facti inter Deum & Israel, scilicet, vt si negare vellent Israelitę factum fuisse fędus inter eos & Deum, per illas tabulas comprobaretur: sicut etiam ponebatur vna vrna continens gomor manna in arca, vt patet ad Heb.9.cap. vt testimonium esset futuris generationibus, ꝙ Deus illos aluisset in deserto cibo illo, vt patet sup.16.cap. istę autem tabulæ dabantur quasi in signum fęderis confirmati. Si autem fędus secundum præceptorum cæremonialium, & iudicialiũ non confirmaretur recipientibus Hebræis, Deus nolebat tenere cum eis aliquod fędus. Nam dato ꝙ Iudæi respuerent recipere mandata cęremonialia atque iudicialia, tenerentur ad mãdata decalogi, quia illa sunt naturalia.i.ab instinctu rationis practicæ, cùm sint quędam principia in ratione practica: aut quædam conclusiones immediatè elicitæ a principijs rationis practicæ, quod quasi ad idem pertinet: tamen Deus non dedisset eis tabulas, quia tabulæ erant in signum cuiusdam fęderis specialiter cõfirmati cum Hebræis: si autem respuerẽt præcepta cęremonialia & iudicialia, nullum fędus cum eis magis erat, quàm cum alijs gentibus: ideo non erat conueniens eis dari tabulas in signum patrati fęderis. Concludit ergo fuisse conueniens, quòd licèt Moyses maneret tũc cum domino in monte, quòd non daret nunc ei tabulas: sed quod veniret ad castra Israelitarum, & cõfirmaret fędus cęremonialium & iudicialium præceptorũ: & tunc rursus ascenderet in montem ad ferendum tabulas primi. *Et Aaron.* Quia erat frater eius, & valde dignus inter Israelitas propter Moysen. Etiam quia eum Deus in sacerdotem magnum conseruauerat. *Et Nadab, & Abiu.* Isti erant filij maiores Aaron. nam & alios duos minores habebat .s. Eleazar, & Thamar, vt patet Nume.3.c. Et isti duo consumpti sunt coram altari sacrificiorum, exeunte igne de altari, quia contra domini præceptum offerebant de igne alieno, vt patet Leui.10.& 16.ca. *Et septuaginta seniores Israel.* i. accipies septuaginta de senioribus Israel, quos tu elegeris.

An. septuaginta seniores a Moyse fuerint specialiter constituti: & an essent illi septuaginta, ad quos Moyses dedit de spiritu prophetico.

QVAESTIO III.

Prima opinio. ALIQVI putant istos seniores esse præcipuos viros inter omnes iudices ordinatos à Iethro, & Moyse, scilicet de tribunis, centenarijs, siue centurionibus, & quinquagenarijs, atque decanis, qui fuerunt constituti, vt iudicarent populum, vt patet suprà 18.c. Sed hoc non potest stare, quia isti iudices constituti sunt postquam venit Iethro ad Moysen in desertum Synai, vt patet suprà 18.c. Sed, vt ibidem probauimus, non venit Iethro ad Moysen vsque circa finem temporis, quo manserunt in monte Sinai, scilicet, in fine anni primi exitus de Aegypto, vel in principio secũdi: ergo non poterant esse isti septuaginta seniores de illis

Secunda opinio. iudicibus. Alij putant hos esse illos septuaginta viros, de quibus fit mẽtio Nu.11.c. qui adducti sunt coram Moyse, & acceperunt de spiritu eius, & prophetabant: atque ad regendum præfecti sunt. Sed hoc non potest stare, quia illi septuaginta viri fuerunt electi, & consti-

F tuti in dignitate, qñ stetit populus in sepulchris concupiscentiæ, vt patet Nu.11.c. ista tñ mãsio vltra montem Sinai est, vt patet Nu.33.c. in catalogo mansionũ, sed isti septuaginta seniores ascenderunt cum Moyse ad montem, qñ portare debebat tabulas, vt patet hic, quod fuit in monte Sinai: ergo non fuerunt isti seniores, qui accepti sunt in sepulchris concupiscentię: & satis innuitur ex processu libri Numerorum: nam in ca. 10. Nu. dicĩt, quomodo recesserunt de monte Sinai, & postea fit mentio in 11.c. quomodo illi septuaginta

Tertia opinio. seniores electi fuerunt. Aliqui volunt ꝙ isti septuaginta seniores erant quidam iudices, qui pręerant populo antequam fieret per Iethro ordinatio tribunorũ, centurionum, & quinquagenariorum, atque decanorum:

G & tunc qñ ascendit Moyses ad montem & isti seniores cum eo, nondum venerat Iethro: & sic erant isti priores iudices, qui existebant antequã veniret Iethro. Sed hoc falsum est: nam antequam veniret Iethro, & ordinaret iudices in populo, solus Moyses iudicabat: & ob hoc redarguit Iethro Moysen, quia stulto labore consumeretur, non potens solus tanta negocia aut expedire, aut sustinere, vt patet sup. 18.c. cùm dicitur: Quid est hoc, quod facis in plebe, cur solus sedes, & omnis populus præstolatur de mane vsq; ad vesperã? Et postea subditur: Non bonam, inquit, rem facis, stulto labore cõsumeris tu, & populus iste, qui tecum est; vltra vires tuas negocium est, & solus nõ poteris illud

Do. detur. sustinere. Dicẽdum ergo quòd isti septuaginta seniores non erant aliqui iudices, vel constituti in aliqua spe-

H ciali dignitate, vel officio: sed elegit eos Moyses de honoratioribus totius populi, vt magis sic esset cũ eis honoratus. Et hoc etiã aliqualiter videtur: nã in Hebręo,

Hebraicis articulis. vbi sunt articuli denotantes secũdam notitiam suppositorum, vt ait Priscia. in primo minoris, vt declarauimus. sup.4.c. cùm aliquid specialiter, & quasi per regulationem denotatur, ponuntur articuli .s. ha. hu. hi. vnde si in Hebręo ponatur aliqua dictio sine articulo, nõ denotat aliquam singularem, aut certam personã: vt si nos dicamus Homo, signatur homo: & nõ determinamus magis hunc quàm alium: sic in Hebræo cũ ponitur Adam quod signat hominem, quia ibi ponitur sine articulo signat hoĩem non determinando se ad

I aliquem certum hoĩem: cùm autem ponitur cum articulo, denotatũ certa persona, quam cognoscimus, vel de qua olim sermonem habuimus: vt si dicatũ ha Adã: quia ibi præponirur articulus, tunc nõ poterit stare ha Adam pro quolibet homine, sicut si solùm poneretũ Adam: sed stabat pro aliquo speciali homine, de quo habuimus cognitionem, & eum memoriter retinemus. Hoc aũt in Latino dari non potest, quia nõ sunt articuli, sed bene apud græcos, vt ait Priscian. in primo

Lingua Hispana vulgaris articulos habet. loquor de castellana quia in castella residet nomẽ & caput Hispaniarum & illa propriè appellat Hispania. minor. Tũc ẽt articuli in vulgari nostro Hispanico castellano .s. la, & lo, & similes: ideo magna dĩa est si dicamus sermone vulgari Toma setenta hombres, Vel si dicamus; Toma los setenta hombres: quia in prima harum oõnum non determinatur specialiter aliquis

K homo: in secunda autem sic. Idem aũt est in Hebræo, si vel in Græco præpositis articulis, vel non præpositis: si ergo Moyses voluisset hic exprimere, quòd in populo erant aliq septuaginta viri, quos specialiter ad hoc dñs specialiter elegisset, vtpote quia illi septuaginta erant constituti in aliquo officio, vel dignitate, posuisset hic articulum, cùm nominaret septuaginta viros, sed non posuit articulum, ergo non intellexit de aliquibus specialibus viris distinctis ab alijs ex natura officij, vel dignitatis, sed de quibuscunque senioribus populi, quos Moyses eligeret, isti autem omnes scilicet Aaron, Nadab, Abiu, & omnes septuaginta seniores iuerunt cũ Moyse, nõ quidem vt cũ eo ascenderent aliquã partẽ mõtis Sinai, sed vt comitarenũ eũ vsq; ad radices mõtis &

& manerent ibi.s.non ascendentes, sed redirent in castra sicut magis patet. infra Moyses autem ascensurus erat, & cum eo Iosue vsque ad aliquam mōtis partem. *Et adorabitis procul.* Hoc commune erat quantum ad omnes, scilicet, quòd omnes adorarēt deum a longe, scilicet, distantes a loco illo, in quo erat deus: nam in cacumine montis Sinai erat nubes gloriæ domini densa, in qua dicebatur esse deus, vt patet, supra 19.c. Descendit deus sup montem Sinai in ipso montis cacumine, & vocauit Moysen ī cacumine ei°. & sup. 20.c. dicitur: Moyses autem accessit ad caliginē, in qua erat Deus. De longe autē omnes isti adoraturi erant, quia cū accederent, ad radices montis consistere debebant, & tunc omnes simul prostrati in terram adorauerunt dominum cuius gloria apparebat super monte Sinai. Et tunc incipientibus Moyses & Iosue ascendere in montem manserunt omnes alij, & redierunt in castra. *Solusque Moyses ascendit ad dominum.* Scilicet ad summitatem mōtis, in qua erat gloria domini: sic dicitur infra: Septima die vocauit Moysen De° de medio caliginis. Et sequitur. Ingessusque est Moyses medium nebulę, ascenditque in montem, & fuit ibi quadraginta diebus, & quadraginta noctibus.

An septuaginta seniores montē Sinai cum Moyse ascenderint.

QVAESTIO. IIII.

ET si dicas contra, quia infra dicitur ꝙ ascenderunt Moyses, & Aaron, & Nadab, & Abiu, & septuaginta de senioribus Israel. Respondetur ꝙ non ascenderunt isti cum Moyse, nec etiam aliquam partē montis ascenderūt, sed solùm accesserunt vsque ad radices montis, & ibi manserunt, reuersique sunt in castra. Et hoc satis patet ex litera infra, qa non dicitur, quòd Aaron, & Nadab, & Abiu, & 70. seniores ascenderunt cū Moyse in montem, sed dicitur solùm quòd ascenderunt, & hoc est s'm ea, quę declarauimus supra 19. cap. vbi ponitur ascensio populi de castris ad audiendā legem, cùm dicitur. Cum cęperit clāgere buccina, tunc ascendent in montem, & tamen mandatum fuerat, ꝙ nullus auderet tangere montem, nec saltem terminos eius, nec transire terminos positos ad radices montis. Et sic datur intelligi, quòd erat ascensus aliquis à loco castrorum versus ipsum montem, qui tamen nō erat per ipsum montem. i. quòd nihil de monte ascenderetur, sed vsquequo accederetur ad radices montis, erat aliquis ascensus: & hoc quia castra filiorum Israel erāt in loco infimo, & plano circa aquas, & mons erat in quodā loco plano, ita quòd radices mōtis incipiebant ab aliqua planicie, & illa erat altior q̄ locus castrorum, & a loco castrorum vsq; ad illam erat quidā ascensus, & t̄n nondum ascendebatur quidquam per mōtem, & iste fuit ascensus populi, qn̄ iuit ad audiendū legem, & hoc idem ascenderunt isti seniores, & Nadab, & Abiu comitantes Moysen de monte. Sed adhuc hoc patet, quia infra cùm ponitur ascensus iste, dicitur: Surrexerunt Moyses & Iosue minister eius; ascendensque Moyses in montem Dei senioribus ait: Expectate hic donec reuertamur ad vos: in quo videtur, ꝙ seniores nihil ascenderint de monte, quia cùm Moyses ascendere vellet, dixit senioribus, ꝙ expectarent: ergo non ascenderunt. Sed adhuc de Iosue argues, quia dicitur ꝙ Moyses & Iosue minister eius ascenderunt, & dixit senioribus, expectate hic donec reuertamur: ex quo videtur, quòd non solum ipse ascendebat: sed etiam Iosue cum eo: nam pro seipso non diceret donec reuertamur. Respondetur quòd Iosue ascendit cum Moyse, sed non ascendit ad cacumen montis, nec intrauit caliginem, ad quam intrauit Moyses, sed ascendit ad quandam partem montis altam, & steterunt ibi Moyses & Iosue sex diebus. Nam non audebat Moyses accedere ad caliginem, in qua erat deus: & in septimo die vocauit Deus Moysen de medio nebulæ, & intrauit Moyses illam caliginem, & mansit ibi quadraginta diebus, & noctibus quadraginta. Iosue autem mā|sit in loco illo, vbi steterat ante cum Moyse antequā vocaretur a Deo. Et patet, quia ipse nesciebat quāto tempore Moyses permansurus esset in caligine cum Deo: & tamen in die quadragesimo quando descendebat Moyses de monte descendit cum eo pariter Iosue, vt patet infra 32.c. Cuius signum est, quòd semper expectauisset eū. *Et illi non appropinquabunt.* i. seniores, & Nadab, & Abiu, atq; Aaron non debebant appropinquare ad locum, in quo erat Deus, sed manserunt ad radices mōtis Moyse ascendente, & postea in castra populi reuersi sunt. *Nec populus ascendet cum eo.* Non solùm non ascendet populus cum Moyse ad montem in partes superiores, sed etiam nec exibit de castris cum eo, vt veniat vsq; ad radices montis: nam hoc solis septuaginta senioribus, & Nadab, & Abiu, atque Aaron concessum est. *Venit ergo Moyses.* scilicet descendens de monte Sinai in die, quo data fuit lex, & in quo ei soli præcepta cęremonialia, atque iudicialia supra posita dicta sunt. Et sciendum quòd postquàm finito clangore tubæ super montem Sinai quando dabatur pręcepta, & vocatus fuit Moyses ad mediū caliginis nunquam descendit, donec ista præcepta, quæ cōtinentur in istis tribus capitulis a domino accepit, & rediit tunc ad populum in eadem die ad confirmandum legem cum populo, & iste fuit reditus, de quo dicitur hic. *Et narrauit plebi omnia verba domini.* Vt videret si consentiret populus his legibus: & hoc mandauerat ei Deus in principio horum præceptorum. suprà. 20. cap. in fine, cum dicitur: Dixit præterea dominus ad Moysen: hæc quoq; dices filijs Israel. *Omnia verba domini.* scilicet omnia contenta in tribus capitulis immediatè præcedentibus, & in vltima parte. 20. ca. *Atque iudicia.* In istis capitulis continentur præcepta cęremonialia, & iudicialia, & aliqua, quæ erant aliqualiter moralia. s. informationes quædā iudicum, de quibus patet præcedenti capitulo, maior tamen pars est in pręceptis iudicialibus: ergo nominauit hic iudicia. Possunt autem intelligi cęremonialia & quædam moralia hic dicta per id, quod dicitur. *Omnia verba domini.* Et sequitur confirmatio. *Responditque cunctus populus.*

An Iosue cum Moyse ad montem Sinai ascenderit.

An totus populus fuerit congregatus ad audiendum præcepta veniente Moyse de monte: & qualiter potuit ab omnibus audiri.

QVAESTIO V.

QVAERES nunquid totus populus affuerit ad audienda ista præcepta veniente Moyse de monte. Forte respondebit quispiam ꝙ non fuerunt omnes de populo, sed principaliores, qui in virtute cōtinebant totum populum: sicut patet sup. 12. c. vbi dixit deus Moysi: Loquere ad vniuersum cætum filiorum Israel. Et postea cùm Moyses vellet cōplere hoc præceptum, sequitur: Vocauit autem Moyses omnes seniores filiorum Israel. q. d. quòd in senioribus populi totus populus consistebat: & magis declaratur in fine eiusdem. c. nam cùm solos seniores vocasset, & locutus fuisset eis, subditur quòd auditis his incuruatus est populus, & adorauit dominum. Seniores ergo vocauit totum populum: & sic videtur hic forte dicendū alicui, quòd soli principaliores populi vocati fuerint. Et potissimum si detur, quòd omnes de populo venerunt ad audiendum: cùm ibi esset tanta hominū, & mulie-

Oportet quotidā. Et ratio.

Alia ratio.

mulierum multitudo tam Hebręorum, quàm Ægyptiorum, satis difficile videbatur, quõ vos audiretur.

Doctor responsio.

Sed dicendum est non obstantibus his, ꝙ ad audienda ista præcepta totus populus conuenit, s. oẽs tam Israelitæ, quàm Aegyptij promiscui, qui cum eis ascenderant, & hoc tam senes quàm iuuenes oẽs quotquot capaces rationis, & legis erant. Et ratio est, quia si ad audiendũ recitationẽ legis factam per Moysen in Deut. totus populus conuenit, ita ꝙ nullus vir, aut fęmina de his, qui intelligere poterant deficiebat, quanto magis videbitur debuisse stare nunc in promulgatione legis? Fundatur ratio in hoc, quia multitudinẽ congregari totam in tanto populo, quantus erat populus Iudæorũ erat difficile, & non congregabatur nisi in valde magnis negocis, quãto ergo maiora erant negocia, tanto magis rationale erat coniungi totam multitudinem, sed magis necessarium erat, ꝙ coniungeretur ad audiẽdam legem, ꝙ̃ tempore quo Moyses eam recitauit, & tunc congregata est, ergo etiam nũc congregata fuit. Quia autem magis necessaria esset nunc quàm tunc, patet, q̃a q̃n Moyses eam recitauit, cũ moriturus erat, iam lex lata fuerat, & confirmata, nec inde aliquas vires acquisiuit, & dato ꝙ tunc audirent eam, nec ponebãt aliquas vires legi, nec tollebant. Nunc autem quia lex non confirmata fuerat, & pendebat confirmatio eius à volũtate ipsorum recipientiũ, multũ differebat, ꝙ audirent ad confirmandum, vel infirmandum per consensum suum, magis ergo necessaria erat nunc auditio legis toti multitudini, ꝙ̃ tunc. Quia autem tunc tota multitudo audierit congregata, patet Deut. 29. c. cum dixit Moyses. Vos estis hic hodie coram domino Deo vestro principes vestri atque tribuni, & maiores natu atq; doctores, omnis populus Israel, liberi, & vxores vestræ, & aduena, qui tecum moratur in castris, exceptis lignorũ cęsoribus, & his, qui comportãt aquas. Dicendum est ergo, ꝙ nunc in confirmatione, & prima auditione legis, q̃n erat in potestate eorum consentire vel non consentire magis irent omnes ad audiendum, & sic tenendũ est.

Responsio ad i rationẽ alterius opinionis.

Cùm vero obijcis, ꝙ nomine totius populi intelliguntur soli seniores, vel illi, qui in populo sunt principaliores. Respondetur, ꝙ verum est, nec enim arguimus ideo debuisse totum populum conuenire ad audiendum, quia dicitur ꝙ totus populus conuenerit, sed quia tale negocium erat, ad quod totus populus conuenire debebat, cùm in alijs minoribus conuenisset. Ideo etiam si non diceretur, ꝙ totus populus conueniret intelligendum foret totum populum conuenisse.

Responsio ad aliam rationem.

Quando autem arguis, ꝙ difficile erat posse a tanta multitudine audiri vocem Moysi. Respondetur, ꝙ humanitus satis foret difficile, vt tãta centena milia hominum vocem vnius clare atque distincte, & dulciter audirent, & ꝙ ipse Moyses loquens non ita alte aut impetuose loqueretur, ꝙ cito fastidiretur: tamen satis modicum Deo erat, quia non erit impossibile apud Deum omne verbum, vt patet Lu. 1. c. Et necesse est dicere, ꝙ vocẽ eius supnaturaliter Deus eleuauerit, & contemperauerit faciendo sonantem atque suauem, cùm constet, ꝙ ante mortem suam toti populo congregato legem totã explanauerit eo ordine, quo in Deuteronomio continetur. Eadem ergo virtus, quæ ibi vocem eius toti multitudini audibilem fecit, eadem fecit hic, cùm esset tanta, & maior necessitas. Dicitur ergo, *Responditque cunctus populus.* Quia cunctus populus ad audiendum coniunctus erat, & cũ finita fuissent oĩa verba Moysi recitantis, mouit Deus corda eorum, vt eis illa verba placerent, & omnes vno animo responderunt, quod volebant. *Vna voce.* Idest quia æqualiter omnes a Deo moti fuerant ad consentiendum, æqualiter omnes moti fuerant ad idem respondendum. Et hoc satis est admirabile, quòd in tan-

Admirabile fuit, ꝙ in tanta multitudine Hebręorũ non fuerit aliquis cui ista pręcepta nõ placuerint.

F ta multitudine non fuerit aliquis, cui ista non placuerint, cùm hominis variæ cogitationes sint, nec omnes idem indicant, aut sentiunt, nec omnibus sic vnanimiter placuisset nisi Deus omnes eodem modo, & ad idem promouisset. *Omnia verba domini, quæ locutus es faciemus.* Idest omnibus legibus, præceptis, quas proposuisti consentimus, & libenter volumus regi per illas.

Scripsit autem Moyses vniuersos sermones Domini, & mane consurgens ędificauit altare ad radices montis, & duodecim titulos per duodecim tribus Israel.
G Misitque iuuenes de filijs Israel, & obtulerunt holocausta, immolaueruntque victimas pacificas domino, vitulos duodecim. Tulit itaque Moyses dimidiam partem sanguinis, & misit in crateras, partem autem residuam fudit super altare. Assumensque volumen fœderis, legit audiente populo: qui dixerunt. Omnia, quæ locutus est Dominus faciemus, & erimus obedientes. Ille vero sumptum sanguinem (Supra 19. Hebrę. 9.)
H respersit in populum, & ait. Hic est sanguis fęderis, quod pepigit Dominus vobiscum super cunctis sermonibus his. Ascenderuntque Moyses, & Aaron, Nadab, & Abiu, & septuaginta de senioribus Israel, & viderunt Deum Israel, & sub pedibus eius quasi opus lapidis Sapphyrini, & quasi cęlum, cùm serenum est. Nec, nõ super eos, qui procul recesserant de filijs Israel, misit manum suam, videruntque Deum, &
I comederunt, ac biberunt. Dixit autem dominus ad Moysen. Ascende ad me in montem, & esto ibi: daboque tibi tabulas lapideas, & legem ac mandata, quæ scripsi, vt doceas filios Israel. (Infra 31. & 34.) Surrexerunt Moyses, & Iosue minister eius, ascendensque Moyses in montem Dei, senioribus ait. Expectate hic, donec reuertamur ad vos. Habetis Aaron, & Hur vobiscum: si quid natum fuerit quæstionis, referetis ad eos. Cunque
K ascendisset Moyses, operuit nubes montem, & habitauit Gloria Domini super Sinai tegens illum nube sex diebus: septimo autem die vocauit eum de medio caliginis. Erat autem species gloriæ domini, quasi ignis ardens super verticem montis in conspectu filiorum Israel. Ingressusque Moyses medium nebulæ, ascendit in montem, & fuit ibi quadraginta diebus, & quadraginta noctibus. (Infra 34. 38. di. cap. de renou. ante fi.)

Scripsit

Scripſit autem. Hic ponitur ſecundum, ſ. receptio, & confirmatio legis in facto, & ponitur hic confirmatio fœderis propriè, quia propriè loquendo iſta, quæ ſupra dicta ſunt pertinent ad conſtitutionem, vel initionem fœderis, ſed non ad confirmationem, quia confirmatio præſupponit exiſtentiam rei, non ergo potuit fœdus confirmari, donec eſſet, ſed fœdus factum fuit per conſenſum populi in ſermones Moyſi, quos mandauerat dominus, ergo poſtea ſequi debebat confirmatio, & iſta fuit in immolatione, & aſperſione ſanguinis, quæ infra continentur. *Scripſit autem Moyſes vniuerſos ſermones domini.* Rabbi Salomon, dicit ꝙ ſcripſit non ſolùm iſta, quæ hic recitauit, ſed etiam oīa a principio Geneſis, ſ. totam Geneſim, & Exodum vſque ad locum iſtum. Sed hoc non videtur veriſimile: nā tanta ſcriptura eſt, quam nullus hominum videtur poſſe ſcribere in quatuor aut quinque diebus etiam ſi velociſſime ſcribat. Niſi forte dicas, ꝙ fuerit miraculum, ſ. ꝙ virtute ſupernaturali ita breuiter ſcripſerit. Et ſi forte dicamus fuiſſe via humana hoc in illa die ſcriptum, penitus videtur impoſſibile: nam Moyſes non habuit adhuc vnam diem, nec dimidiā ad ſcribendum iſta: nā in eo die, quo deſcēdit de monte, recitauit iſta coram populo: factis autem iſtis modicum diei ſupereſſe videbatur ad quidquam horum ſcribendum, nec etiam decimam partem. Si autem dicas, ꝙ miraculoſe factū eſt, non videtur valde rationabiliter dictum: nam miracula poni non debent, vbi non eſt neceſſitas miraculorū, ſ. cùm aliquid bene fieri poteſt modo humano: nam non eſt ponenda pluralitas ſine neceſſitate, cùm ſit peccatum facere per plura, qđ fieri poteſt per pauciora, vt patet 8. Topicorum, facere autem miraculoſe, quod fieri poterat naturaliter, eſt facere per plura, ſ. ponere ad iſtam actionem virtutem infinitam quanta requiritur in miraculo: cùm tamen poſſit per virtutem finitam bene fieri. Quia autem non ſit neceſſariū fuiſſe miraculum iſta ſcriptura, manifeſtum eſt, vt ſi ponatur, ꝙ ſcripſerit ſola iſta præcepta cęrimonialia, & iudicialia, & moralia, quæ Deus nunc dederat Hebræis, quia iſta cùm pauca ſint, ſatis cito poterant ſcribi, & nemo cogit nos ponere, ꝙ ſcripta fuerit tota Geneſis, & totus Exodus vſque ad iſtum locum, ad quod neceſſe erat ponere miraculum. Et non ſolùm nō cogimur ponere miraculum, ſed etiam non debemus, cum litera iſta nihil tale ſignare poſſit, quia hic dicitur ꝙ ſcripſit Moyſes omnes ſermones dn̄i. Manifeſtum eſt aūt, ꝙ tota Geneſis non eſt de ſermonibus domini, ſed potius ſunt quędam hiſtorica geſta de his, quæ in primis temporibus acciderunt. Exodus etiam vſque ad c. 20. ſuprapoſitum magis hiſtoricam continet narrationem, quā domini verba. Hic autem dr̄ ꝙ ſcripſit omnes ſermones domini, in quo ſignari neceſſe eſt, vel ꝙ totum illud, quod ſignabatur in ſcripto Moyſi erant ſermones domini, vel ꝙ maior pars ſcripti, cùm ſemper denominatio fiat ab eo, quod plus eſt, & maius. Sed ſi accipiatur tota Geneſis, & totus liber Exodi vſque ad iſtam partem, non erat maior pars de verbis Dei, imò nec viceſima: ergo nō debebat vocari ſic ſcriptum Moyſi, ſ. ꝙ ſcripſerit omnes ſermones domini, ſi minor pars fuerit de verbis domini: quod ſatis patet ex hypotheſi, ſ. dicendo, quòd ſcripſerit a principio Geneſis vſque ad locum iſtum. Dicendum ergo, ꝙ Moyſes ſcripſit ea die, qua deſcendit de monte, verba domini, i. omnia verba, quæ dixerat ei Deus in monte, ſ. iſta præcepta cæremonialia, & iudicialia in tribus ſuperioribus ca. deſcripta. Et hoc fecit, quia recitauerat omnia coram populo, & confirmari debebant aſpergendo ſanguinem ſuper librum legis, vt patet Heb. 9. c. Neceſſe ergo erat, ꝙ illa præcepta, quæ vocantur lex, ſcriberet ipſa die. Et hæc fuit cauſa potiſſima, atq; co-

A gens. Potuit autem eſſe alia cauſa, quia populus audiuerat nouiter legem, quia multa præcepta continentē in tribus c. ſuperioribus, non potuit populus retinere, ideo vt daretur populo copia legis, quam acceperat: & dum Moyſes maneret in monte ad accipiendas tabulas, haberet populus in quo vacaret ſtudio, & addiſceret legem, quæ neceſſaria erat: ne fortè ſi contra eam agerent, non excuſarentur, quia eā non ſciebant, quia copia eis non data fuerat legis. *Et mane conſurgens.* Scilicet in aurora diei ſequentis poſtquam deſcendit de monte, & compoſuit legē recitauit coram Hebræis. *Aedificauit altare.* Iſtud altare fuit ad immolandum in eo holocauſta domino, vt de ſanguine horum holocauſtorum aſpergeretur ſuper populum, & ſuper altare, & ſuper librum legis. *Ad radices montis.* Scilicet
B montis Sinai, quia iſte apud eos vocatur mons per excellentiam, quia plura ibi bona receperunt quā in alijs locis, ſ. legem, ſacrificia, ſacerdotium, & tabernaculū, & omnes cęremonias illius populi, vt patet in diſcurſu iſtius libri à c. 19. ſupra poſito vſque ad finem: in quo agitur de præceptis cæremonialibus iudicialibus atq; moralibus, & de conſtructione tabernaculi. In Leuitico quoq; conſequenter de ſacrificijs, & ſolennitatibus, & alijs cæremonijs. Et hæc omnia dicta ſunt in monte Sinai, vt patet Leuit. 27. c. ſcilicet in vltima poſitione ipſius Leuitici, cùm dicitur: Hęc verba locutus eſt dominus ad filios Iſrael per Moyſen in monte Sinai, & non ſolùm hæc, ſed etiam computatio bellato-

Oīa pcepta tam moralia q̃ iudicialia, & cęremonialia a 19. c. Exodi fcā sūt in mōte Sinai.

C rum totius populi, & diuiſio locorum caſtrametandi quantum ad quamlibet tribum, & ſeparatio Leuitarū ad miniſterium domini pro toto Iſrael cum determinatis officijs ſuis, & cōſecratio tabernaculi, & ſimilia, quæ deſcribuntur in lib. Numerorum a principio vſque ad decimum c. in monte Sinai facta ſunt, quia 10. cap. libri Numerorum agitur, quomodo mouit caſtra Iſrael de monte Sinai. Vocatur etiam Sinai mons nō expreſſo nomine proprio, quia quādo iſta fiebant, erāt apud montem Sinai caſtrametantes, vt ſatis patet ex dictis, ideo non oportebat nomen montis exprimere. *Apud radices montis.* Non tenuerunt poſtea Iudæi eundem ritum immolandi, quem nunc tenuerunt: nam ſemper immolabant intra atrium tabernaculi, & qui-
D cunque aliò victimam aliquam offerret, morte dignus erat, vt patet Leuit. 17. c. Nunc autem tabernaculum nondum erat, nec atrium tabernaculi, ideo non poterat offerri intra atrium tabernaculi, ſed ad radices montis. Et hoc fecit Moyſes, quia ibi erat locus mundus ſeparatus a caſtris, quæ erant infra in loco planiori circa aquas. A loco caſtrorum vſque ad radices montis erat quidam aſcenſus, vt ſupra dictum eſt, & apud eaſdem radices ſeniores ſeptuaginta Iſrael, & Moyſes, & Aaron, Nadab, & Abiu adorauerunt, pſtrati in terram, quando Moyſes debuit in monte aſcendere pro tabulis, vt ſupra diximus. Cauſa autem alia, quare ibi altare poſitum, vel ædificauit fuit, eſt, quia ſacrificia ſiūt coram domino: ſed ab illo loco directè videbatur

Qr̄ Moyſes fecit altare ad radices mōtis Sinai.

E eſſe profectus ad nubem caliginoſam gloriæ domini, quæ erat in vertice Sinai: ergo locus ille aptior erat, quàm cæteri ad immolandum, & iſta eadem cauſa videtur eſſe, quare ibi ſeniores proſtrati adorauerint, ſ. quia ibi erat altare, vbi fuerant facta holocauſta, quod repręſentat ſpecialem Dei aſſiſtentiam. Etiam quia ex illo loco Deum videbant, ſ. nubē gloriæ eius directius, & melius, quàm ex alijs partibus propinquis monti. *Et duodecim titulos per duodecim Tribus filiorum Iſrael.* Dicitur titulus aliquis lapis inſignis eleuatus ad manifeſtandum aliquid de loco, & hoc modo propriè vocatē titulus lapis erectus ſuper ſepulchrum alicuius ad notandum, quis ibi ſepultus ſit: & ſic dicitur Gen. 35. ca. Erexit Iacob titulum ſuper ſepulchrum Rachel. hic

Quid ſit titulus.

eſt

est titulus monumenti Rachel. Aliquando accipitur titulus pro lapide nominante aliquem locum ratione alicuius rei specialis, & sic Iacob posuit titulum in Bethel, vt patet Ge. 28.c. Surgens mane Iacob tulit lapidem, quem supposuerat capiti suo, & erexit in titulũ fundens desuper oleum. Aliquando accipitur pro aliquo lapide posito in signum cultus Idolorum: & coram illo lapide inclinabant se homines, vt patet Leuit. 26.c. Non facietis idolũ sculptile, nec erigetis titulos, nec ponetis lapidem insignem, vt adoretis in terra vestra. Aliquando accipitur titulus pro altari, vt patet Gen. 35.cap. cum dicitur: Ille verò, s. Iacob erexit titulum lapideum in loco, in quo locutus fuerat ei Deus libans super eum libamina, & fundens oleum. Hæc autem libatio super altare fit, siue illud paruum, siue magnum sit.

An fuerint duodecim altaria à Moyse edificata in radice Sinai.

QVAESTIO. VI.

HIC autem si fortè dicet aliquis, ꝙ accipiuntur tituli pro altaribus: ita ꝙ fierent duodecim altaria pro commemoratione duodecim tribuum Israel, & super quodlibet immolaretur pro sua tribu. Sed hoc non videtur verum, quia tunc non esset altare vnicum sed altaria multa, s. duodecim litera tamen repugnat, quia dicit ꝙ Moyses ædicauit altare: si autem isti tituli essent altaria, diceretur ꝙ Moyses ædificauit duodecĩ altaria, & non ꝙ ædificauit altare: vel diceretur ꝙ istud altare esset extra duodecim altaria, & hoc valde superuacuum est: quia tunc in illo non immolarentur hostiæ cùm in alijs deberent immolari pro qualibet tribũ in altari suo. Respondendum ergo, ꝙ altare vnicum fuit, vt litera innuit, s. ꝙ ædificauit Moyses altare,
Do. sñia. & in illo altari fuerunt factæ omnes victimę: nam non debebant in multis altaribus simul immolari Deo, ne putarent pluribus dijs immolari, & quælibet tribus crederet se pertinere ad alium Deum, quod nullo modo conueniebat, de quo magis diximus supra 20. cap. De titulis autem dupliciter dici potest: vno modo, ꝙ isti duodecim tituli, fuerint duodecim magni lapides erecti in memoriã duodecim tribuũ Israel, & ꝙ super istos lapides distinctè positos ob recordationem nullũ sacrificium fieret, sed solùm super altare vnicũ, quod fabricauerat Moyses, & hoc satis concordat literæ dicentis: Aedificauit altare ad radices montis, & duodecim titulos, per duodecim tribus filiorum Israel, idest altare primò ædificauit, deinde posuit duodecim titulos in diuersis partibus ob recordationem duodecim tribuum Israel. Et hoc non recipit aliquod inconueniens, sicut si poneremus fuisse facta altaria duodecĩ. Nam sacrificia diuersis locis facta aliquo modo erant in scandalum illi genti, quæ faciliter inducebatur ad credendum multiplicitatem Deorum, cùm sacrificia sint cultus diuini. Quòd tamen ponantur altaria ad memoriam tribuum, vel alicuius alterius facti nullũ scandalum est: & ista fuit ratio, quare cum tempore Iosue deuictis hostibus, & diuisa terra, duæ tribus, & dimidia, quæ hæreditatem acceperant ante transitum Iordanis, redirent in possessionis suas, & constituissent altare nimiæ magnitudinis circa Iordanis tumulos: comperto per alias nouem tribus, & dimidiam, quid fratres sui egissent parauerunt se ad bellum cõtra eos putantes, ꝙ ibi per se vellent sacrificare, cum iam alius locus sacrificandi intra atrium tabernaculi cõstitutus fuisset in Silo, vt patet Iosue 18.c. Mittentes autẽ nuncios ad eos, vt totaliter veritatem, & motiuum eorum cognoscerent, compererunt ꝙ duæ tribus, & dimidia non fecerant altare ad immolandum hostias, sed in

F memoriam posterorum, vt ipsi etiam crederentur ad Deum Israel pertinere, sicut & nouem tribus, & dimidia, quæ habitabant transito Iordane: quo cognito placatus fuit Iosue, & omnes nouẽ tribus, & dimidia, nec inierunt bellum, vt patet Iosue 22.c. Alio modo potest intelligi de istis duodecim titulis, ꝙ nõ fuerunt lapides positi per se distincti ad futurorum memoriã, sed de istis duodecim lapidibus, qui ad signandum duodecim tribus Israel ponebãtur factum fuit altare, & tunc adhuc isti lapides duodecĩ erant tituli ad duo. primò ꝙ signabantur absolutè duodecim tribus Israel per istos lapides duodecim, qui sicut vnum altare constituebant, ita duodecim tribus Israel ad vnius Dei cultum pertinebant. Secundò erant tituli: quia signabant,
G ꝙ sacrificium illud, quod super illud altare fiebat, erat ad rogandum pro duodecim tribubus Israel, siue ꝙ sanguis effusus super illud altare fiebat ad cõfirmationem pacti cum duodecim tribubus Israel, & isto modo Iosue 4.c. habetur ꝙ mandauit Iosue educi lapides magnos duodecim de alueo Iordanis, & fieri altare vnum de illis ad memoriam filiorũ duodecim Israel. Sic etiam 3. Reg. 18. cap. habetur de sacrificio Eliæ in monte Carmelo, ꝙ fecerit altare ponens lapides duodecim, ad memoriam duodecim tribuum: & hoc magis tenendum est.

An in duodecim lapidibus positis in memoriam duodecim tribuum scriberentur nomina ipsarum tribuum.

H

QVAESTIO. VII.

SEd tunc quæres, cùm isti lapides 12. positi fuissent ad memoriam 12. tribuum Israel, nunquid fuerunt scripta nomina eorum ibi. s. ꝙ nomen vnius scriberẽt in lapide vno, & nomen reliquorũ in reliquis. Et vr̃ 1. Rõ ꝙ sic.
ꝙ sic, quia cum ista positio lapidũ fieret ad memoriã tribuum 12. & memoria magis seruat̃ in literis, quã si sine lr̃is ponatur: debebãt sculpi lr̃æ in lapidibus. Patet enim quia si non sculperentur lapides illi 12. licet tũc sciretur, quare ponebantur 12. lapides: tñ non cognosceretur post hoc, quare positi fuissent ibi illi lapides duodecim, si literæ non declararent: si autẽ literæ insignitæ essent lapidibus maneret in æternũ memoria
I illius facti: ergo literis hoc traditum est memoriæ. Item quia sic mandauit Deus fieri in vestibus sanctis Aaron. s. ꝙ in lapidibus sculperentur nomina filiorum Israel, & sculpebantur bis, quia in Ephod, siue superhumerali erant duo Onychini magni, in quorũ quolibet sculpta erant sex nomina filiorum Israel: & erãt isti Onychini in extremitate Ephod, siue superhumeralis. Sculpta sunt etiam duodecim nomina filiorum duodecim Israel in lapidibus duodecim, collocatis in quatuor ordinibus in rationali: & ista nomina portabat Aarõ corã dño, cũ ministrabat, vt patet infra 28.c. ergo cõformiter hic in his duodecim lapidibus altaris Do. detul. Rõ quęđ pones qñ non erant lapides sculpti.
sculpi debebãt. Dicendũ autem ꝙ duodecim lapides positi in illo altari ad memoriam 12. tribuum in futu-
K rum, & ad significationem eorum, quæ tunc fiebant nullam literam insignitam, aut sculpturam habebãt. Et fortè aliquis dicet causam huius esse: quia si sculperentur illi lapides, & imprimerentur ibi nomina filiorum Israel: oportebat nomina illa, quæ sculpta forent in lapidibus existentibus apud pauimentum esse in loco abiecto, & nomina scripta in lapidibus, quæ erãt in superiori parte altaris esse in loco nobiliori, super quo dissensionis fomes nasceretur: ideo non debuerunt inscribi lr̃ę lapidibus: non scriptis autem lr̃is, licet essent ibi duodecim lapides signantes, duodecim noĩa filiorũ Israel, quia tñ nesciretur qs lapis ponebatur ꝓ vno, & quis lapis pro altero; non posset dissensio suboriri.

Respon-

Reſpõ. ad rationem. Reſpondetur, ꝙ iſta ratio nihil concludit: nam hoc dato eodem modo fuiſſet contentio propter lapides exiſtentes in rationali habentes nomina duodecim filiorum Iſrael, quia quidam erant ſuperiores,& quidā poſteriores, & inferiores, cùm eſſent in quatuor ordinibus, vt patet infra 28.c.& tamen iſti lapides continebant nomina duodecim, & non fuit ob hoc facta aliqua diſſenſio. Eodē modo diceretur, etiam ꝙ ſequeretur diſſenſio propter caſtrametationum loca, ſ. quis in nobiliori loco caſtrametaretur ad orientalē plagā: & cum buccinę clangerent dando ſignum motus caſtrorum vexillū tribus Iudæ mouebatur, vt patet Nu. 2.&10.c. Etiam eſſet diſſenſio, quia quędam tribus habebant vexilla, ſ. quatuor tribus, ſcilicet Iudas, Ruben, Ephraim, Dan, vt patet Nu.2.c.& alię tribus erant ſub vexillis harum: tamē nulla erat diſſenſio: ergo nec hic eſſet diſſenſio. Modus autem, quo collocari debebāt lapides iſti ſi ſculperentur nominibus filiorum Iſrael, erat ꝙ illi, qui eſſent priores ſm natiuitatem, ponerentur in loco nobiliori, & digniori altaris, & ſic per ordinem, donec veniretur ad vltimò natum, qui poneretur ſub omnibus alijs in loco inferiori, & nō eſſet tūc locus inuidię, quia rationabiliter ille, qui prior eſt tempore, potior eſt iure: & tunc ſcit quilibet ſe habere locum ſm ordinē natiuitatis ſuę, & cognoſcit alios natiuitate priores ſuperiorem locum tenere, non indignatur. Si autem daretur locus: propter dignitatē, aut bonitatem alicuius, eſſet tunc locus inuidiæ: quia ex hoc ꝙ aliquis poneretur ſub omnibus alijs, daretur intelligi, ꝙ omnes alij erant meliores eo: in quo homines multum zelāt, quia dato, ꝙ ſic eſſet ſm rectum, nemo vellet ſe teneri ab alijs in minore reputatione bonitatis, quàm quilibet alius. Et patet, ꝙ iſte fuiſſet ordo in ponendo lapides in altari, quia iſtum ordinem mandauit Deus eſſe in ſculptura nominum, cùm poſita ſunt in duobus Onychinis Ephod, & in duodecim lapidibus rationalis, vt patet infra 28.c. cum dicitur: Sex nomina in lapide vno, & ſex reliqua in lapide altero iuxta ordinem natiuitatis eorū opere ſculptoris: ſunt ergo ad eundem modum in politijs bene ordinatis gradus ſeſſionis, & locutionis, & omnium aliorum quantum ad honores, & actus publicos. Et ob hoc rectores ciuitatum tenent gradum in ſedendo ſm gradum antiquitatis: nō quidem antiquitatis in ætate, ſed antiquitatis in officio, vel dignitate illa: ſic etiam magiſtri, & doctores in actibus, & honoribus ſcholaſticis ſedent, & loquuntur ſm gradum antiquitatis in gradu, i. ſm ꝙ prius, aut poſterius ſuſcepit gradum magiſterij, aut doctoratus: nam ſi deberet dari maior honor in ſedendo, vel loquendo ſm maioritatem, & minoritatem ſcientiæ, eſſet valde odioſa perſcrutatio, quia quilibet ſe altero, aut ſapientiorem, aut æquè ſapientem exiſtimat. Etiā dato ꝙ æquè auferretur omnis iſte liuor, tamen ſm veritatem reperiri non poterat, quis ſapientior ſit, niſi ſit valde magnus exceſſus inter aliquos, & multum notabilis: rationabiliter ergo valde ſic conſtitutum eſt. Faciendo ergo iſto modo in aſſignatione lapidum inſignitorum nominibus filiorum Iſrael, in altari nullus daretur fomes inuidiæ. Dicendum ergo aliter, ꝙ non fuerunt iſti lapides ſculpti nominibus filiorū Iſrael, quia tunc oportebat lapides polire, & poſtea opere ſculptoris inſcribere ſingulis lapidibus nomen vnius tribus filiorum Iſrael: hoc autem non poterat fieri in tam breui ſpatio: nam Moyſes ea die, qua venit de monte, locutus fuit omnia verba pręceptorū ſuperiorum ad populum, & ſequenti die mane cōſurgens altare ædificauit, & immediatè fecit victimas, & confirmauit legem effundendo ſuper populum ſanguinem, & altare atque librum legis: ſed ad poliendū lapides duodecim magnos, & poſtea ſculpendum, &

A collocandum altare, erat neceſſaria tota vna dies: imò amplius dato ꝙ multi in hoc laborarēt. Secundò quia dato ꝙ potuiſſent in eadem die ſculpere, & polire, & collocare faciendo omnia alia: tamen lex non permittebat, quia inter iſta præcepta, quę nunc Moyſes populo recitauerat, vnum de primis erat: Altare de terra facietis mihi: quia ſi altare lapideum feceris mihi, non ædificabis illud de ſectis lapidibus: ſi enim leuaueris cultrum tuum ſuper illud, polluetur. Non eſt ergo veriſimile, ꝙ immediatè Moyſes ageret contra iſtam legem, quam nunc populo duxerat confirmandam, & coram eis recitauerat: nam eam confirmando potius infirmaret, quod erat implicare. Patet, quia ipſe faciebat ſacrificiū ſuper altare illud, vt de ſanguine hoſtia-

B rum immolatarum ſuper altare aſpergeretur populus & liber legis in confirmatione illius pacti, ſiue legis cū Iudæis: ſi tamen ipſe immolaret ſuper altare de lapidibus ſectis, & ſculptis, ageret contra vnum de principaliſſimis præceptis, quæ recitauerat: ergo confirmando legem hanc potius eam infirmaret, quod erat contradictio in adiecto. Si tamen vellemus adhuc eſſe neceſſitatem aliquam ſcribendi illa nomina duodecim filiorum Iſrael in altari, vtpotè quia Deus mādaret ſcribi in altari, adhuc non deberent ſculpi lapides, ſed rudes lapides ponerentur, quos ferrum nullatenus tetigiſſet, & deſuper inducebatur calx, ita vt concauitates rudium lapidum replerentur, & maneret calx plana in ſuperficie, & ibi ſcriberentur nomina. ſic.n. factum

C fuit in monte Hebal, vbi mandauit Deus, vt poſt tranſitum Iordanis ſtruerent altare de lapidibus rudibus atque informibus, quos ferrum non tetigit, & leuigarentur calce, & in ſuperficie calcis ſcriberetur totum Deuteronomium, vt patet Deuter.27.c. Ad rationes factas in oppoſitum: ad primam quando dicis, ꝙ cùm iſtud altare fieret ad memoriam, & magis memoria conſeruari potuiſſet ſcribendo ibi nomina, quam nō ſcribendo: ergo ſcripta ſunt. Reſpondetur, ꝙ duodecim lapides poſiti ſunt in illo altari tanquā duodecim tituli propter duo. Primò ad ſignationem præſentiū: ſecundò ad memoriam futurorum. Ad ſignandum quidem preſentia, ſ. vt intelligeretur ꝙ iſtud ſacrificiū, quod fiebat erat ꝓ duodecim tribubus Iſrael. Memo- Rñ. ad rōnes. Ad primam.

D ria pro futuris erat, vt qui poſtea viderent illud altare, recordarentur, ꝙ ibi fuerit factum ſacrificium a duodecim tribubus filiorum Iſrael, tranſeuntium per deſertum: ſed potiſſimū quod hic requirebatur erat ſignatio præſentium, ſ. vt videretur, quomodo ad duodecim tribus extendebatur ſacrificium illic factum, & hoc ſatis notabatur per duodecim lapides ibi poſitos, dato ꝙ nomina non inſcriberentur, cùm ipſis pręſentibus innoteſceret cauſa, quare ſic fieret: memoria autem futurorum non erat neceſſaria: ideo non erat neceſſe poni literas nominum inſcriptas ſaxis politis teſtes præteritorum: hoc tamē adhuc Moyſes feciſſet ſi licuiſſet, ſed non licebat: quia altare de lapidibus ſectis conſtruere vetitum erat, vt patet ſupra 20.c. Ad ſe- Ad ſm̄ rñſio.

E cundam rationem, quando arguis, quod ſicut licuit in Ephod, ſiue ſuperhumerali in duobus Onychinis 12. filiorum Iſrael nomina ſcribi, & licuit in duodecim lapidibus Rationalis ſculpi nomina duodecim filiorū Iſrael, vt patet infra 28. cap. ergo liceret in lapidibus altaris eadem ſcribi. Reſpondetur, ꝙ non eſt ſimilitudo: nam iſta duo non ſunt licita, vel illicita, ſiue bona, & mala ſecundum ſe, ſed ſolùm quia prohibita, vel permiſſa. Nam niſi Deus prohibuiſſet dolare, & ſculpere lapides altaris illicitum non foret, ſed Deus vetuit altaris lapides poliri, & non vetuit, ſed potius præcepit lapides Rationalis, & Ephod ſculpi, vt patet infra 28. c. ergo non eſt eadē ratio liciti, & illiciti in vtriſq;. Item conſiderando ſine aliqua lege data ad nocu-

mentum,

mentum, s. quid istorum nocentius erat: manifestum est, ꝙ sculpere lapides altaris valde magis nocens erat, quàm sculpere lapides Rationalis, vel Ephod: & hoc patet considerando radicem nocumenti. Nocumentum autem est inclinando, vel dando occasionem ad idolatriam, quæ valde timebatur in Hebræis: in hoc autem magis mouebat sculptura altaris, quàm sculptura lapidum Rationalis: nam lapides preciosi existētes in Rationali, & Ephod erant quædam ornamenta vestium sacerdotalium, sicut anuli sunt ornamenta manuum cuiuslibet viri. Ad hæc autem non respiciebat populus, sed respiciebat ad ipsum altare, super quē signabatur esse Deus specialiori modo, quàm in alijs locis. Si ergo viderent aliquam sculpturam in altari, signarent illam tanquam Deum imitantes Gentiliū insaniam, qui tot Deos esse posuerunt, quot sunt res. imò plures Deos quàm res. Fuit ergo satis necessarium illi tempori considerata Iudæorum fragilitate, vt altaria nullo modo sculperentur: ne quouis modo ad idolatriam laberentur, & ob hoc ista lex de altari construendo de lapidibus rudibus atque informibus habuit fundamentum. *Et duodecim titulos per duodecim tribus Israel.* Ponebantur duodecim lapides in illo altari, & isti erant tituli, idest facientes cognitionem filiorum duodecim Israel. *Per duodecim tribus Israel.* Idest pro qualibet tribu fuit positus vnus lapis, & sicut erant duodecim tribus, ita duodecim lapides fuere.

Gentiles tot Deos existimauerunt, quot res: imò plures quā res.

Quæ vocantur hic duodecim tribus Israel, & an Leui fuerit computatus pro tribu, & quando Ioseph incepit esse diuisus in duas tribus.

QVAESTIO. VIII.

SED quæretur, quę vocantur hic duodecim tribus Israel. Dicendum ꝙ tribus dicitur quædam congregatio multorum habentium se inter se, s̄m quandam attinentiam cognationis, & descendentium ab eodem stipite: sed Israel, siue Iacob, quod idem est, habuit duodecim filios: ergo ab illis denominantur duodecim tribus: & sic vocabuntur hic duodecim tribus, idest duodecim congregationes, duodecim cognationum ab illis duodecim filijs, vt tribus Ruben, tribus Simeon, tribus Leui. Sed dices, ꝙ Leui non computatus fuit ibi pro capite tribus, quia tunc sequeretur, ꝙ essent tribus tredecim, cum Ioseph duas tribus haberit, scilicet Ephraim, & Manasse, & communiter computatur in toto veteri testamento. Respondetur, ꝙ Leui computatus fuit hic pro capite tribus, ꝙ cognatio eius dicebatur vna tribus. Et cum dicis, ꝙ sequeretur esse tribus tredecim, non valet consequentia, quia Manasse, & Ephraim tunc vna tribus erat, ideo necesse erat Leuiticam cognationem esse tribum ad complendum Numerum duodecim tribuum. Patet hoc, nam tribus denominantur, vel a personis, vel a sortib' hæreditatum: quando enim hæreditas non respicitur, necesse est, vt a personis denominetur, & sic Apocal. 7. ca. vbi Apostolus denominauit tribus Israel, faciens mentionem de conuersis ad Christum: quia in hoc hæreditas nulla respicitur, a personis denominauit, s. ponens vnam esse tribum Leui, & vnam tribum Ioseph: nunc autem possessiones vllas habebant: ergo personæ faciebant tribus. Cùm ergo Leui esset vnus de filijs Iacob: ergo faciebat vnam tribum, sicut quilibet aliorum. Sed ad hoc respondebis fortè, ꝙ iam Ephraim, & Manasse distinctæ erant, vt duæ tribus, cum quo stare non poterat, ꝙ esset cognatio Leuitica vna tribus. Antecedens patet, vt dicitur Gen. 48. duo igitur filij tui, qui nati sunt tibi in terra Aegypti, ante-

Tribus qñque denominātur a personis qñq; a sortibus hr̄di tatum.

F quàm huc venirem ad te, mei erunt Manasse, & Ephraim, sicut Simeon, & Ruben reputabuntur mihi, idest ꝙ sicut Ruben, & Simeon, qui erant maiores in bonis Iacob, vel in promissione facta ad eum, quia erant primi tempore, ita duo isti filij tui erunt, quia accipient ambo tantam hæreditatem, sicut quilibet alij duo de filijs Iacob: dicendum ergò videtur, ꝙ isti duo iam facerent duas tribus. Respondetur, tribus Israel nunquam fuerunt nisi duodecim, & tamen si diuidatur Ioseph in duas partes, oportebit, vel quòd sint tribus tredecim, vel quòd excludatur Leui: ergo nunquam potuit Ioseph esse distinctus in duas tribus, donec Leui desijt esse tribus, cùm ei a principio competeret vna sors, sicut cæteris fratribus, cùm ipse esset
G vnus de primis fratribus, & filius Liæ: Leui, tamen nunquam fuit separatus a reliquo populo, donec De' in secundo anno exitus de Aegypto in monte Sinai, in principio anni separauit sibi tribum Leui a populo Israelitarum, faciendo totam illam tribum subiectam cultui administrationis suæ, vt patet Num. cap. 3. cùm dicitur: Tolles mihi Leuitas pro omni primogenito filiorum Israel: ego sum dominus, & pecora eorum pro vniuersis primogenitis pecorum filiorum Israel, eruntque Leuitæ mei, dicit dominus: & postea dat omnia officia, & labores ministrationum tabernaculi, & atrij, & deportationem eorum Leuitis, vt patet Num. 4. & 8. cap. & deinde assignauit eis in munus omnes reditus decimarum, & primitiarum, & votorum, & redemptionis primogenitorum, cæterorum-
H que ad Deum pertinentium pro seruitio, quod faciebant, & conclusit quòd propter hoc nō accepit Leui partem cum fratribus suis, quia Deus pars eius est, vt patet Num. 18. & 35. & cùm facta fuit ista diuisio Leuitarum a reliquo populo, incepit etiam Ioseph diuisus computari in duas tribus, scilicet in Ephraim, & Manassen, vt patet Numer. 1. cap. quando computati sunt viri bellatores: nam ponuntur ibi Manasses, & Ephraim tanquam tribus distinctę, & Leui non ponitur in illa computatione tanquam non foret de populo Israel, sicut dicitur in eodem cap. & consequenter in 2. cap. Num. vbi ponitur castrametatio duodecim tribuum sub quatuor vexillis, & ponuntur Manasses, & Ephraim tanquam duæ tribus, & non computatur
I ibi Leui. ante hoc autem non erat diuisus Leui a reliquo populo: & consequenter nec Ioseph erat diuisus in duas tribus, licèt promissum ei fuisset, ꝙ diuidendus esset in duas tribus: ista autem constructio altaris facta fuit ante segregationem Leui a reliquo populo, & patet, quia ista diuisio facta est in primo mense secundi anni exitus de Aegypto, vt patet Num. 1. cap. Constructio autem altaris, de quo hic dicitur: & positio titulorum fuit in primo anno exitus de Aegypto, in mense tertio, die quarto mensis. Vel secundum Hebræos plures in die septimo: ergo non erat diuisus Leui a reliquo populo, sed necessariò computabatur, vt vnus de capitibus tribuum, & Ioseph computaretur
K tunc, vt aliud caput tribus. Manasse autē, & Ephraim nondum vocabantur tribus diuersæ vsque ad principium secundi anni exitus de Aegypto: ideo si sculpi debuissent nomina tribuum in illis lapidibus, sculperentur nomen Leui in vno lapide, & nomen Ioseph in alio, & nullo modo fieret mentio de Manasse, & Ephraim, quia nondum erant distinctæ tribus. *Misitq; iuuenes de filijs Israel.* Non immolauit istas victimas Moyses, sicut immolauit in consecratione sacerdotum. Huius causa fuit, quia Moyses non habebat sacerdotium nisi ei Dominus specialiter concessisset: nam sacerdotium erat ius consequens primogenituram patris sui, quia Aaron prior fuit per tres annos, quando cùm Aaron haberet octuaginta tres annos, Moy-

Qñ Ioseph incepit esse diuisus in duas trib'.

Qr post data legē Moyses nō imolauit, sed misit iuuenes ad immolandum.

Moyses octuaginta solos habebat, vt patet supra 7. A quando tamen Deus mandauit ei consecrare Aaron, & filios eius, mandauit etiam vt ipse immolaret victimas ad solennitatem consecrationis, vt patet infra 29. & Leuit. 8. & 9. c. & in hoc dedit ius sacerdotale. Ante hoc, s. cum lex confirmanda fuit nondum dederat ei ius sacerdotale, ideo nõ immolauit, sed misit iuuenes, qui immolarent ex filijs Israel.

Qui fuerint iuuenes ad immolandum missi.

QVAESTIO. IX.

QVI autem fuerunt isti iuuenes, litera non declarat. Aliqui dicunt, & tenet hoc magister in historia scholastica, ꝙ fuerint duo filij Aaron, s. Nadab, & Abiu maiores filij eius, de quibus supra mentio facta est. Sed ista positio non videtur vera, quia in hoc fundatur pro tanto, ꝙ teneretur nunc Aaron tanquã sacerdos, & filij eius etiam tanquam sacerdotes corã toto populo immolarent, sed hoc falsum est, quia nec Aaron, nec filij eius nõdum acceperant sacerdotium, quod fuit collatum in eorum consecratione, quæ postea fuit facta per Moysen, vt patet infra 29. & Leui. 8. & 9. c. & ante hoc ipsi non immolabant. Et dato ꝙ forte Moyses cognosceret futuros sacerdotes: tamen populus non consentiret eos immolare pro tota communitate: cùm ibi essent alij ad quod magis pertineret, nisi Moyses declarasset Dei mandatum hoc esse. C Dicendum ergo videtur, ꝙ isti iuuenes de filijs Israel fuerunt duodecim filij duodecim principum filiorũ Israel: nam ad primogenitos quoslibet pertinebat facere sacrificia, & immolationes cùm essent ipsi sacerdotes. Et quia istud sacrificium pro tota communitate populi fiebat, dicendum est ꝙ per tales primogenitos faciendum erat, qui communitatis vicem gererent: isti autem erant primogeniti principum Israel: nam sicut duodecim principes Israel gerebant personam totius populi eminentem: ita primogeniti omnium principum gerebant personam omnium primogenitorum totius populi: ergo ad istos pertinebat offerre pro toto populo: sicut pertinebat ad primogenitos totius populi sumptos simul offerre pro toto po- D pulo. Et hæc aliqualiter innuit litera ex modo loquendi, cùm dicit. *Misit iuuenes de filijs Israel.* Idest misit iuuenes de omnibus filijs Israel, s. de filijs principum, qui repræsentabant omnes primogenitos filiorum Israel: nam manifestum est, ꝙ isti iuuenes erant de filijs Israel, quia Israelitæ neminem, qui esset extra genus suum permitterent coram se offerre: cùm ergo dixit, ꝙ erant iuuenes ex filijs Israel, aliquid speciale notare voluit: nam aliàs solùm dixisset, misit iuuenes, & obtulerunt holocausta. Satis ergo videtur, ꝙ isti vocabantur de filijs Israel, idest repręsentantes omnes filios Israel, scilicet primogenitos principum. Alia causa huius etiam videtur, quia sacrificia hic fiebant pro duodecim tribubus: nã duodecim vituli immo- E lati sunt pro duodecim tribubus, ergo non videbatur conuenienter, ꝙ Nadab, & Abiu filij Aaron fuerint, qui ista holocausta fecerunt. Concedendum est tamen, ꝙ inter istos immolantes fuerit vnus Nadab filius Aaron primogenitus eius, quia ista sacrificia facta sunt per filios duodecim principum filiorum Israel, & cum tunc tribus Leui computaretur inter alias cũ nondum fuisset diuisa, vt probatum est: ergo oportebat, vt de ea mitteretur filius primogenitus principis: sed in tribu Leui erat Aaron princeps: nam vt patet supra 6. cap. vbi computatur generatio Ruben, & Simeon, & Leui, ponitur quomodo descendat Aaron per lineam primogenitorum tribus Leui, & quomodo ipse sit primogenitus patri suo Amram, cùm esset maior quàm Moyses tribus annis: ergo ad ipsum pertinebat principatus populi Leuitici. Et ista fuit causa quare ipse fuit factus summus sacerdos collato sacerdotio tribui Leuiticæ: nam sicut si ipsa tribus mansisset inter cæteras de populo, ipse Aaron futurus erat maioris dignitatis, eo ꝙ erat princeps tribus: ita collato sacerdotio tribui Leuiticæ, & toto ministerio tabernaculi, iure proueniebat, vt Aaron id quod dignissimum atque maximum esset, daretur, scilicet summum sacerdotium. Cùm ergo iste princeps fuerit, necesse erat ex fundamento prioris expositionis, ꝙ primogenitus eius iret ad sacrificandum pro tribu Leuitica: sed Nadab erat primogenitus, cùm semper po- B natur ante alios fratres suos, s. Abiu, Eleazar, atq; Ithamar: ergo Nadab inter cæteros iuuenes, qui ad sacrificandum missi fuerunt vnus fuit. *Et obtulerunt holocausta.* Hic ponuntur duo genera sacrificiorum, scilicet holocaustum, & victimas pacificas: aliud genus tertiũ est, scilicet pro peccato, sed de hoc nihil hic fuit immolatum. Et huius videtur fuisse duplex causa. Prima, quia ritus sacrificiorum pro peccato non erat adhuc inditus, cùm cęperit per traditionem cęremoniarum, quæ habentur de diuersis generibus sacrificiorum. Secundò, quia non erat tunc aliquod speciale peccatum communitatis, pro quo deberent offerre victimas pro peccato: istę tamen dabantur semper ꝓ aliquo peccato, vel delicto secundum formam tradi- C tam Leuit. 4. & 5. cap. Item ante legem latam non videtur, quomodo possent offerre sacrificia pro peccato, quæ distincta essent a sacrificijs pacificis: nam sacrificia, quæ fierent antiquitus pro peccato, aut fiebãt quia aliquis sciebat, aut credebat peccatum sibi esse remissum, aut quia præcabatur sibi remitti: si autem offerebat, quia sciebat sibi remissum, aut credebat, vocatur hostia pacifica, idest oblata pro pace habita cum Deo: quia antea per peccatum erat nobis iratus, postea remisso illo nobis placatus est. Si verò offerrentur sacrificia, vt remitteretur peccatum, tunc pacifica etiam vocarentur, quia offerruntur pro pace habenda, scilicet vt Deus nobis pacificetur remittendo nobis culpam: nunc autem sacrificia pro peccato, aut de- D licto (vt verbis Leuitici vtar) distinguuntur a pacificis: quia pacifica sunt spontanea, sacrificia autem pro peccato necessaria sunt: quia eo ꝙ aliquis tale, aut tale peccatum commisisset, tenebatur offerre tale, vel tale, vt patet Leuit. 4. & 5. & Num. 5. cap. Etiam quia ea, quę pro peccato fiunt, differunt a pacificis, quantum ad ritus.

An aliæ cæremoniæ obseruantur in victimis pro peccato, & aliæ in hostijs pacificis.

QVAESTIO. X.

E ALII namque ritus seruantur in pacificis quàm in eis, quę pro peccato: nam in pacificis aliquid comedit ipse sacerdos, & aliquid ipse, qui dat pecus immolabile: in sacrificiis autem pro peccato interdum nihil comeditur, interdũ ipse sacerdos aliquid comedit: qui autem dat pecus ad immolandum pro peccato suo, nihil omnino comedere debet de eo sub magna pęna. De sacrificiis pacificis patet Leui. 3. & 7. ca. De sacrificiis pro peccato patet Leui. 4. & 5. atque 6. c. & 8. ca. Ante legem Moysi de ritibus immolandi datam, non erat ista coactio in sacrificiis, ita quod aliqs cogeretur offerre, cùm coactio sit a lege, & tunc non esset lex. Etiam non erat distinctio in hoc, ꝙ erat debere comedere sacerdotes aliquando, & aliquando nõ: & ipsum offerentem pro peccato suo nunquam.

Nullo

Nullo modo ergo poterat esse apud antiquos differentia inter sacrificia pacifica, & pro peccato:& sic solùm erant duæ species sacrificiorum apud antiquos, s. sacrificium, quod erat holocaustum, & aliud quod erat pro peccatis, siue pacificum,& ista duo ponuntur hic, quia nondum data erat lex sacrificiorum, in qua distinctum est sacrificium pro peccato a cæteris. *Obtulerunt holocausta.* Dicuntur esse sacrificia facta ad solùm laudandum Deum non precando aliquid fieri nobis, aut remitti per hæc sacrificia:& in hoc totum cadauer animalis immolati super altare crematur cum capite, & pedibus, & intestinis lotis, vt patet Leuit. 1. capitu. *Immolaueruntque victimas pacificas.* Istud est secundum genus sacrificij,& vocantur victimæ pacificæ illæ,quæ pro pace fiunt. Pax autem est duplex, vel habita, vel habenda:aliquando pax est habita, & tunc ista sacrificia sunt gratiarum actiones: aliquando rogatur pro pace habenda, & tunc sunt sacrificia ista supplicationes. Ista pax non solùm dicitur pro pace,quam habet homo, vel desiderat habere cum hostibus, sed etiam pro pace, quam habet cum Deo: cùm enim aliquis petit aliquid a Deo,si Deus est illi beneuolus, & pacificatus,dabit ei quę petit,quia amicus nihil amico negare nouit,cùm amicitia vera sit idem velle,& idē nolle in rebus licitis, & honestis, vt ait Tullius in lib. de vera amicitia,& Arist.in 9. Ethicorum ait: Amicus est alter ipse. Si ergo nos aliquid a Deo petimus, quodcunque illud sit, sacrificium pacificum offerre debemus secundum tempus illud,in quo talis oblatio erat vt Deus nobis pacificus sit, quia eo nobis pacificato, dabitur nobis, quod petimus si nobis expediens est. Cùm autem Deus nobis,quod petebamus concessit, sacrificium pacificum offerimus tanquam Deus nobis pacificatus fuerit, cùm dederit, quod petebamus. De istis hostijs pacificis comedit Israel: nam de holocaustis comedere non licebat, imò eo ipso, ꝙ comederent aliquam partem alicuius animalis immolati, iam non erat holocaustum: & hoc est quod infra dicitur: Viderunt Dominum,comederunt,atque biberunt, idest ita lætari debebant de communi, vt simul comederent de sacrificijs pacificis Dei sui. *Vitulos duodecim.*

Quæ vocātur victimę pacificæ:& quare sic dicātur.

An duodecim vituli immolati fuerint in holocaustum, vel in victimas pacificas.

QVAESTIO XI.

NON solùm vituli, sed etiam vtrum isti vituli duodecim fuerint pro holocausto, an pro pacificis hostijs, non plenè patet ex litera. Forte tamen dicet aliquis,ꝙ fuerunt pro hostijs pacificis: quia ista determinatio numeralis ponitur magis apud victimas pacificas,quàm apud holocausta. Sed magis videtur, ꝙ isti duodecim vituli fuerint pro holocausto:& patet primò, quia sacrificium principaliter hic factum fuit holocaustum, quod fit directè ad Deū pro laude eius. quælibet ergo tribus holocaustum offerret pro se ne aliqua crederetur expers benedictionis Dei,& confirmationis legis ad illam:sed nihil minus poterat offerre quælibet tribus quàm vnum pecus: & ista pecora erant vituli: ergo duodecim vituli ad holocaustum fuerunt. Item de hostijs pacificis aliqua pars datur Deo, & maior remanet pro sacerdotibus, & ipsis offerentibus,vt comedant,& lætentur:si ergo deberent immolari duodecim vituli pro hostijs pacificis totius multitudinis,tota multitudo comedere debebat. De istis tamen duodecim vitulis cuilibet tribui solùm proueniebat vnus vitulus,ita ꝙ partem illius Deo daret in incensum, & reliquam partem comederet: sed quid

F erat cuilibet tribui vnus vitulus non integer? cùm in qualibet tribu computatis pueris, & mulieribus, & senibus famulis,& ancillis,qui de sacrificijs comedere debebant,vt patet Deuter. 12.& 16. cap. plures reperirentur quàm centum quinquaginta milia, vt declarauimus supra 1.& 12. cap. etiam si diuideretur vitulus in partes minutissimas,quæ penè essent inuisibiles,nō possent tot fieri portiones. Dicendum ergo videtur, ꝙ vituli duodecim fuerunt dati in holocaustum singuli vituli a singulis tribubus: pro pacificis autem hostijs multa alia pecora data sunt,ita vt omnes de populo comedere possent,& lętari sicut infra dicitur. Exprimuntur tamen hic solùm sacrificia pro holocaustis, quia ista digniora sunt,& præcipuè in Deum dirigun-

G tur. *Tulit itaque Moyses dimidiam partem sanguinis.* Iuuenes primogeniti principum Israel immolauerunt hostias,sed iugulauerunt pecora illa,vt supra dictum est: Moyses tamen posuit vasa magna, in quibus sanguis hostiarum colligeretur ad faciendum quod sequitur. *Dimidiam partem sanguinis.* Scilicet de sanguine holocaustorum,quę erāt vituli duodecim, sanguinis enim horum dimidiam partem, quæ ad aspergendum populum,& altare,atque librum legis sufficiebat, solùm tulit, reliquum sanguinem videtur, ꝙ fuderit ad basim altaris:nam iste erat modus in holocaustis, & pacificis,vt cum parte sanguinis tingerētur cornua quatuor altaris, & reliquus ad basim funderetur, vt patet Leuit. 1.& 3. cap. *Et misit in crateras.* Dicuntur crate-

H ræ magna vasa fictilia, siue metallina, & ampla habentia ansas,& magnæ capacitatis sunt: & dicuntur crateræ a cratin,quod est connexio,quia talia vasa antiquitus ad conseruandum res aridas de virgis connexis fiebant: nunc autem generaliter omnia vasa magna, & ampla crateræ nuncupantur. *Partem autem residuam fudit super altare.* Scilicet ꝙ medietas sanguinis erat ad aspergendum populum,& librum, reliquus autem sanguis fluxit super altare, & defluxit ad eius basim. Sciendum ꝙ Deus faciebat hic fędus cum Israelitis, vt seruarent legem ab eo datam, & coram eis recitatam,quam ipsi obseruare promiserunt,vt supra patet. Hoc autem fędus confirmari Deus voluit: in quo tenuit modum antiquorum aliqualiter: antiquitus enim

I cum aliquod pactum confirmabatur, occidebatur vnum animal, vt porcus, vel simile,& ponebantur partes eius seiunctæ, & ipsi paciscentes transibant inter diuisiones, signantes in hoc, ꝙ sicut illud animal diuidebatur: ita diuidi deberet, qui pactum initum violaret. De hoc Paulus Orosius, tertio libro de Ormesta mundi in fine. Et ob hoc fędus vocatur talis confirmatio a fæda porca,quæ occidebatur,& diuidebatur: vtebantur enim antiqui talibus significationibus ab ipsis rebus, sicut fecit Saul, vt patet 1. Reg. 11. cap. Nam cùm veniret de agro sequens boues, reperit populum plorantem, atq; murmurantem propter verba Naas regis Ammonitarum contra viros Iabes Galaad, concidit boues in frusta, & misit per omnes

K terminos Israel per manus nunciorum suorum, dicens: quicunque non exierit sequens Saul,& Samuelem,sic fiet bobus eius. Istum modum fœderis Deus seruauit cum Abraham, quando promisit ei dare terram,quæ inter flumen Aegypti, & flumen magnum Euphratem erat decem gentium, vt patet Gen. 15. ca. nam ibi mandauit immolare capram,& ouem,& bouem,& turtures,atque columbas: ex quibus bouem, & arietem, & capram diuisit per medium, & posuit partes diuisionis altrinsecus, idest vnam contra alterā, & cùm factum esset sero, venit lampas transiens inter medias diuisiones: illa autem lampas ignis signabat Deum transeuntem inter illas diuisiones, atque dicentem, ꝙ sic ei fieret, sicut illis animalibus factum erat (quod

Quo antiquitus pacta confirmari cōsueuerint.

(quod erat impossibile) nisi custodiret pactum, quod pepigerat cum Abraham: nunc autem Deus imitatus fuit istum modum fęderis priorem, sed non totaliter: nam quod ante fiebat in transitu per diuisiones, nunc fiebat in aspersione sanguinis: & erat significatio, quando iste sanguis aspergebatur, quòd sicut sanguis istius animalis effundebatur: ita illius, qui pactum violaret, sanguis effunderetur. Et quia pactum istud confirmabatur inter Deum & Israel, oportebat, vt tam Deus, quam Israel sanguine aspergeretur, & quia Deus incorporeus est, & non potest sanguine aspergi, debebat ipsum altare, quod repræsentat Deum, quia in eo sacrificia fiunt ad honorem Dei, tingi loco Dei.

Quare dimidia pars sanguinis super altare, & dimidia super populum spargebatur.

QVAESTIO. XII.

ET ista etiam fuit causa, quare dimidia pars sanguinis super altare posita est, atque sparsa, scilicet quia hic erant duo inter se pactum confirmantes, scilicet Deus tanquam vnus, & totus Israel tãquam alia persona, & quia si duo fuissent soli, tantus sanguis fundi debebat super vnum, sicut super alterum: ideo tantus sanguis fusus fuit super altare, quod tingebatur loco Dei, sicut fuit aspersus super totum Israel: aliàs non crederet Israel ex æquo se pacisci cum Deo, si non tantus sanguis funderetur super altare, sicut aspergebatur super eos, scilicet ꝙ maior pars periculi, vel damni veniret in violatione fęderis ipsis, quàm Deo. Vel ꝙ non tantum ipse obligaretur ad conseruandum fędus, sicut Israelitæ. Hæc namque omnia intelligebat populus, cùm fierent, quia apud antiquos vterq; istorum duorum modorum confirmandi fędera insolitus erat. Etiam quia cùm hic confirmaretur fędus cum populo Israel toto, si ipsi non intelligerent istam confirmationem, nihil prodesset quod fiebat, veluti siquis pactum iniret cum furioso dum est in furore, vel cum paruulo, qui nihil horum, quæ fiunt, nouerunt. *Assumensque volumen fęderis*. Vocatur volumen fęderis liber, in quo continebantur ea, de quibus nunc erat conuentum, vt conseruarentur, scilicet præcepta cæremonialia, & iudicialia, & moralia, quæ habentur a principio capitu. vigesimo, vsque huc, scilicet ad principium huius capitu. scilicet tota scriptura istorum quatuor capitulorum, & continebatur in eis pactum commune, quod erat ex quibusdam Dei promissionibus, quas obseruare deberet, & ex quibusdam, quas populus custoditurus erat: Deus enim promittebat in hoc pacto tradere eis terram gentium septem, & vitam, & abundantiam prolis, & carentiam ægritudinum, & quod mitteret angelos suos ad introducendos eos in terram promissam. Hæc autem continentur in capitulo vigesimo tertio: supraposito a loco illo, vbi incipit. *Ecce ego mittam angelum*. Et durat vsque ad finem eiusdem capitu. Ea autem, quæ conseruare debebant Israelitæ, sunt præcepta moralia, & cæremonialia, atque iudicialia, quæ continentur a principio capitu. 20. vsque ad promissiones Dei, vbi dicitur. *Ecce ego mittam*. Totum hoc continebatur in libro illo fæderis, & recitauit Moyses coram toto Israel, sed

A non recitauerat ante omnia ista: nam solùm recitauerat præcepta iudicialia, & cęremonialia, quæ ei soli dicta fuerunt. præcepta autem decalogi nõ recitauerat, quia eis audientibus Deus illa dederat, & consenserãt ipsi obseruare ea. Nunc autem quia fædus confirmandum erat: non solùm præcepta, quæ ipse antea recitauerat, sed etiam ea, quæ Deus per se dixerat recitauit: quia licèt consensissent in illa dicente Deo: tamen non fuerunt confirmata: ideo quando nunc omnia confirmari debebant, necesse erat omnia recitari. Libellus autem, qui continebat ista præcepta, & promissiones Dei, vocabatur volumen fęderis, idest liber, in quo continebatur totum fædus, siue omnia, super quæ fædus iniebatur. Et hæc sunt, quæ Moyses dici-

B tur supra scripsisse, & rectè litera hoc innuit, cum dixit: Scripsit autem Moyses vniuersos sermones domini. Nam omnia, quæ Deus dixit esse seruanda a Iudæis, vel quę ipse facere debebat Iudæis obseruantibus ista, erant ea, quæ continentur a principio 20. capituli, vsque ad principium huius vigesimi quarti, & isti erant omnes sermones domini: nec oportebat, ꝙ Moyses scriberet aliquid alterum: nam id quod esset in volumine illo veniebat in fædus Dei, & Israelis: sed manifestum est, ꝙ Genesis tota, quæ narrationem historicam continet, & totus Exodus eodem modo vsque ad principium 22. capitu. in confęderationem venire non poterat. *Legit audiente populo*. Iam hoc legerat præcedenti die: non per librum, quia nondum

C tale quid scriptũ erat, sed verbotenus recitando: nunc autem recitauit, vt magis confirmaretur per eorum consensus sæpius in idem consentiendo. Etiam quia non recitauerat ipse supra præcepta decalogi, cùm populus audiuisset ea immediatè a Deo. Et quia fortè putarent, ꝙ Moyses solùm confirmaret hic fædus quantum ad id, quod supra recitauerat, scilicet ad pręcepta iudicialia, & cæremonialia, & non quantum ad præcepta decalogi, recitauit omnia simul, vt viderent, quòd fædus super omnia veniret. *Qui dixerunt: omnia, quæ locutus est dominus, faciemus*. Hæc supra responderant, quando Moyses recitauerat, & hic consensum confirmant quantum ad omnia, siue moralia, siue cęremonialia, siue iudicialia promittentes se omnia ser-

D uaturos. *Et erimus obedientes*. Idest nunquam repugnabimus imperio eius. Hoc autem intelligitur non solum quantum ad ea mandata, quæ expressa sunt, sed etiam ad omnia alia, quæcunque mandaret in futurum: sed non sic fecerunt, imò ceruicem suam indurauerunt immediatè relinquentes Deum, & colendo vitulum, quem conflauerunt petentes sibi fieri Deos, vt patet infra trigesimo secundo capitulo: ideo Deus videns eos esse valde inobedientes dixit: Cerno quòd populus iste duræ ceruicis sit. Dura ceruix inobedientia est, & hanc hortabatur eos Moyses relinquere, vt patet Deuteronom. nono capitulo, & in decimo capitulo: cùm dicitur: Circumcidite igitur præputium cordis vestri, & cerui-

E cem vestram ne induretis amplius. Quando tamen dicebat ista populus, scilicet, & erimus obedientes, voluntatem habebat obediendi, sed mutatum est in deterius cor eorum: & inceperunt rebellare domino: & hoc patet Deuteron. 5. capitulo: nam cùm Deus protulisset in voce tubæ præcepta decalogi, dixerunt ipsi Moysi: Tu accede ad Dominum, & audi omnia, quæ dixerit dominus Deus noster tibi: loquerisque ad nos, & nos audientes, omnia faciemus: quod cum audisset dominus dixit ad Moysen: audiui vocem verborum populi huius, quæ locuti sunt: bene omnia sunt locuti: quis det eos talem habere mentem, vt ti-

meant

meant me? Ex quo videtur, quòd bonam mentem tunc habebant obediendi, ambulandique in vijs domini: aliàs enim Deus non laudasset eorum mentem pro tunc. *Ille vero*. Idest Moyses, qui ante se crateras sanguine holocaustorum plenas habebat. *Sumptum sanguinem respersit in populum*. Idest respersit super totum populum.

Qualiter aspersio sanguinis super populum facta fuit.

QVAESTIO. XIII.

FVIT autem facta ista sparsio hoc modo, scilicet quòd accepit Moyses quandam virgam, & circumligauit extremitati eius lanam coccineam, vt ibi reciperetur sanguis: sicut nunc fiunt aspersoria de Hyssopo in Ecclesijs, & quia ipse sanguis crassus erat, qui non poterat bene aspergi, maximè quia semigelabatur, commiscuit ei aquam, quæ calida esse debuisset, & intingebat aspersorium factum, & sic super totum populum sanguinem aspergebat. Ista habentur ad Hebræ. nono capitulo, vbi dicitur: Vnde nec primum testamentum sine sanguine dedicatum est: lecto enim omni mandato legis a Moyse vniuerso populo, accipiens sanguinem vitulorum, & hircorum cum aqua, & lana coccinea: ipsum quoq; librum, & omnem populum aspersit. Ad hoc tamen quòd Moyses super totum populum spargeret sanguinem illum, vt omnes se hoc fædus accepisse crederent, necesse erat, vt Moyses sumēs ante se crateras sanguinis, & aquæ ambularet in medio totius illius magnæ multitudinis, & sic omnem populum aspergeret. Vel quod magis verisimile erat, ne Moyses tantum laboraret, accedebant singuli ad eum cateruatim, & aspergebantur sanguine illo & aqua, manente ipso Moyse apud altare, in quo holocausta, & pacificæ victimæ fuerant immolatæ. *Et ait: hic est sanguis fæderis*. In hoc demonstrabat Moyses, quid signabant ista, quæ fiebant in sacrificio isto, & aspersione sanguinis. *Sanguis fæderis*. Idest sanguis effusus atque sparsus ad confirmationem fæderis, scilicet omnium præceptorum, quæ vobis dedit, vt custodiretis, & promissionum eius, quas vobis implere debet: & siquis hoc pactum firmatum violauerit, effundetur sanguis eius, sicut iste sanguis pecorum effunditur. *Quod pepigit dominus vobiscum*. Et ipse promisit vobis aliquid obseruare, & vos promisistis ei aliquid obseruare, ad confirmationem harum promissionum effunditur iste sanguis. *Super cunctis sermonibus his*. Ex hoc patet etiam quod supra dicebamus, scilicet quòd non scripsit Moyses totam Genesim a principio vsq; ad finem, & totum Exodum, quia istud fædus confirmatum fuit quantum ad cunctos sermones positos in lib. fæderis, vt dicitur hic: sed impossibile erat super omnia, quæ in Genesi, & in Exodo vsque ad 20. capitulum, pacisci quicquam, aut conuenire, cùm ista solam narrationem historicam contineant: ergo solùm scripta fuerunt ea, quæ continentur a 20. capitulo, vsque huc, quia ista historiam nullam continent, sed puram præceptionem, & promissionem: super quibus conuenientia fieri potest, quia ea, quæ ad præceptionem pertinent, inquantum a Deo mandata sunt, continent promissionem quan-

F tum ad Hebræos, qui ea conseruare promiserunt. Ea autem, quæ solam sine præceptione promissionem continent: sunt ea, quæ Deus dixit se præstiturum Hebræis, si tamen custodirent mandata eius. *Ascenderuntque Moyses & Aaron*. Recepta lege, & confirmata, hic ponitur ascensio Moysi ad montem Sinai pro tabulis, quæ manerent in testimonium fæderis domini confirmati in æternum: nam non sufficiebat solùm legem fuisse datam, & confirmatam per sanguinis aspersionem, & eorum multiplicatum consensum, quia postea poterant negare hoc processisse, si aliquis propheta, vel bonus vir contra eos argueret: ideo conueniens fuit dari tabulas continentes decem præcepta recepta a domino, vt per hæc

G probaretur, quòd alia quoque recepissent. Nicolaus dicit, quòd supra posita fuit legis receptio, hic ponitur eiusdem legis confirmatio: & hoc quia Deus se ostendit eis immediatè gratiosum, vt patet in litera sequenti. Sed hoc nihil est: videtur enim redire in primam opinionem eorum, qui dixerunt, quòd Aaron, Nadab, & Abiu, & septuaginta seniores Israel ascenderunt ad confirmationem fœderis cum domino. Sed hoc non stat, vt declaratum fuit: quia si isti ascenderent ad confirmationem legis cum ipso domino loco totius populi, quia ipsi digniores erant, oportebat, vt cum domino loquerentur: sed nihil tale fuit, quia ipsi non ascenderunt aliquam partem montis, vt supra declaratum fuit, & patebit

H infra magis: manserunt namque ad radices montis, & reuersi sunt in castra. Et dato, quòd secundum quòd vult Nicolaus diceremus illam opinionem, de qua vltra sequitur, facere ad confirmationem legis ab eis receptæ: tamen hoc quod ponitur hic in principio de ascensu Aaron, & Nadab, & Abiu, atque seniorum cum Moyse non potuit esse ad confirmationem fæderis: nam eodem modo confirmatum fuisset fædus manentibus istis in castris, quia ista visio Dei non solùm fuit quantum ad ipsos seniores, & Aaron, atque Nadab, & Abiu, qui cum Moyse iuerant, sed etiam quantum ad omnes illos, qui erant in castris, vt patet infra cum dicitur: Nec super eos, qui procul re-

I cesserunt de filijs Israel misit manum suam, idest non se occultauit ab his, qui longè erant in castris, quia etiam eis se demonstrauit. Ad confirmandum ergo legem non magis proficiebat, quòd illi seniores cum Moyse iuissent quàm quòd non ascendissent. Dicendum ergo necessariò, quòd in ista ascensione istorum cum Moyse, non intendebatur confirmatio legis, quam eodem modo confirmarent manentes in castris: sed fuit iste ascensus seniorum cum Moyse ad honorandum Moysen: egrediebatur namque Moyses ad ascendendum in montem Sinai, vt inde portaret tabulas, & vt magis honoraretur, mandauit Deus exire cum eo Aaron, qui erat princeps tribus Leuiticæ: & Nadab, & Abiu filios suos, & seniores

K Israel: & isti non ascenderunt cum eo ad montem, sed apud radices montis constiterunt, atque inde reuersi sunt ad castra. *Ascenderuntque Moyses, & Aaron*. Iste ascensus fuit a loco castrorum, quæ erant plana vallis ad radices montis, quæ erant in quodam plano altiori, vt supra declaratum est. *Nadab, & Abiu*. Qui erant maiores filij Aaron. *Et septuaginta de senioribus Israel*. Idest de illis, qui erant ætatis maturæ, & prudentiores cæteris, atque maioris auctoritatis in populo. Et isti seniores fuerunt, quos ipse elegit inter cæteros de toto Israel.

Ascensus seniorum cū Moyse nō fuit ad cōfirmandā legē, sed ad honorā. Moysē.

Et

Et viderunt Deum Israel. Rabbi Abraham Aben Ezra dicit istam visionem fuisset imaginariã. Sed non conuenit,quia talis visio conuenit Prophetis,non videtur autem,ꝙ totus populus Prophetandi spiritum acceperit,siue reuelationem Propheticam, præcipuè cũ alias visiones tales corporales Deus ostenderit, sicut fuit ignis in rubo, ad quem Moyses contemplandum ibat, vt patet supra 3.ca. Etiam quia Deus ostendit nubem caliginosam,& lampades ignis micãtes, vt patet supra 20.ca.& Deut.4. & 5.c. tamen ista realiter sic fuerunt, nec fuit ibi imago,ita quòd solùm esset motus in phãtasia, & non in potentia exteriori visiua. Dicendum ergo est,quòd viderunt Deum Israel corporaliter,nõ quidem quòd eius essentiam oculis viderent, quæ sic inuisibilis est, nec viderunt eum in aliqua figura hominis, vel alterius rei: nam tũc inclinarentur ad idolatrandum sumentes occasionem ex visa imagine,& sic dixit Moyses Deut.4.c. hortans ne aliquo modo conuerterent ad Idola: Cauete diligenter animas vestras: nullam vidistis similitudinẽ in die, qua locutus est dominꝰ vobis in Horeb de medio ignis, nè fortè decepti faciatis similitudinem,aut imaginem, &c. Et sicut nõ viderunt in die, qua locutus fuit in Horeb aliquam similitudinem, ita etiam non viderunt postea quando apparuit eis gloria domini: nam si antea nõ visa fuisset imago,& tunc visa fuisset, non esset efficax argumentum Moysi,quia si aliquãdo vidissent Deum in aliqua similitudine, illud sufficiebat ad hoc,ꝙ haberẽt occasionem inclinandi se ad faciendum imagines, dato ꝙ non vidissent die qua locutus fuit in Horeb: ergo si volumus dicere,ꝙ argumẽtum Moysi erat efficax(quod necessariò dicendum est)concludi oportet,ꝙ non solùm non viderunt Deum in aliqua imagine, quando locutus fuit in Horeb, sed etiam nunquam ante hoc, nec post hoc. Dicẽdũ ergo ꝙ viderunt Deum Israel.i. viderunt quandam nubem valde lucidam, q̃ satis repsentabat diuinam pręsentiam,& maiestatẽ, & isto mõ dixerũt se vidisse maiestatẽ Dei in die, qua Deus dedit legem in monte Sinai, qa solùm viderunt mõtem fumantem,& nubem caliginosam,& ignem, qui erigebatur in cęlum,vt patet Deut.5.cap.cùm dicitur:Ecce ostendit nobis Deus maiestatem,& magnitudinẽ suã, & vocem eius audiuimus de medio ignis, & probauimus,quòd loquẽte Deo cum homine, vixerit homo. *Et sub pedibus eius quasi opus lapidis Saphyrini.* Hoc videtur aliqualiter dicere, ꝙ Deus apparuerit in aliqua humana effigie,& sub pedibus eius erat quasi quoddam pauimẽtum de Saphyro.s.aliqualiter rubeum, & lucidũ habens colorem cęlestem .s. tale videbatur illud pauimentum,quale est cęlum quando serenum est: sed iã diximus, ꝙ non apparuit Deus hic in aliqua imagine: dicitur tamen sub pedibus eius quantum ad quendam situm:in corporibus.n.propriè reperiuntur positiones supra & infra,ante,& retro,& sic de cęteris. Sub pedibus est quædam positio,quę dicitur infra,& conueniebat corporibus:Deo autem non conuenit aliqua istarum,quia nec est corpus,nec corporeus: nos tñ consideramus eum,vt corporeum,quia per ista,quæ sensibilia sunt, spiritualia quodam grosso mõ intelligimus: ideo spiritualibus conditiones corporaliũ attribuimꝰ.s. positiones,& loca:& isto modo scriptura describit cõformãs se rudi intellectui nostro. Erat ergo illa nubes, in qua Dei maiestas demõstrabatur,satis magna,& intra illam imaginabantur rudes Iudæi Deũ latere quãuis non videretur,& super extremitatem nubis versus terram stare pedes eius,& in parte superiori versus cęlum cęterum corpus. Erat autẽ ista nubes in tota parte superiori lucida,& satis rara,magis declinans ad naturam lucis, quàm coloris. Et ob hoc scriptura non posuit colorem partis superioris nubis,sed solùm par-

A tis inferioris versus terrã,& illa pars erat densior: ideo magis appropinquabat ad naturam coloris, quàm superiores,sicut partes densæ cęlorum .s.planetę, & cęlũ crystallinum,qđ est aqueum,& visibile, habent quendam modum coloris,qui verius est lux: cętera autem corpora cęlestia .s. ipsi orbes planetarum propter raritatem,licèt lucem habeant,tamen non appropinquãt aliquo modo ad naturam, vel similitudinem coloris: ista ergo pars inferior nubis propter densitatem videbatur esse coloris cuiusdã. Et tamen quia densitas non erat valde magna,non erat similitudo alicuius coloris intensi, sed cuiusdam coloris rari quodam modo,qui cadit cum luce, & iste est color Saphyrinus.i.color Saphyri,qui est aliqualiter rubeꝰ,& lucidus: nec rubedo

B intensa est,nec lux. Etiam videbatur illa extremitas eẽ quasi cœlum,cùm serenũ est.i.coloris cęlestis: licèt.n. cęlum colorem nullum habeat:in noctibus tñ stellatis videtur cœlum quasi cęrulei coloris, & huius coloris quædam species in nube illa erat .s. lux quædam quasi rubea aliqualiter fusca: sicut color cęruleus, vel color, qui videtur cùm cœlum stellatum est. Dicebatur iste color esse sub pedibus Dei, quia iste color erat in extremitate nubis declinante ad terram, & ibi imaginabantur Iudæi esse pedes eius, quasi caput esset in parte superiori versus cęlum. *Quasi opus lapidis Saphyrini.* Idest talis coloris videbatur esse illa nubes in parte inferiori versus terram, quasi esset aliquod opus lapidis Saphyrini.i.quasi aliquod pauimentum factum de Saphyro,

C s. quia illud pauimentum esset rubeum leuiter, & lucidum. *Et quasi cęlum, cùm serenum est.* Idest etiam erat illa nubes gloriæ Dei talis coloris, qualis est cęlum, qñ est serenum.s.lucidum remissè,& aliqualiter fuscum, quod declinat ad colorem cęruleum non intensum. Et ponit hic scriptura duos colores, scilicet rubeum lucidum,& lucidum fuscum: primus est Saphyrinus, secundus est cœli sereni, & isti duo colores erant in illa nube: sicut frequenter videmus in nubibus, quòd sunt duo, vel plures colores, & maximè patet hoc in iride, in quo sunt quatuor colores. *Nec super eos, qui procul recesserant, misit manum suam.* Vbi nos dicimus. *Nec super eos, qui procul recesserant.* In Hebræo dicitur. *Nec super hacile.* Et ista dictio hacile signat

D duo, scilicet maiorem, siue eleuatum super cœteros in honore, & segregatum à cœteris. Et sic potest stare litera dupliciter, scilicet. *Nec super maiores, aut excellentiores misit manum suam.* Vel alio modo. *Nec super segregatos misit manum suam.* Istum secundum sensum sequitur litera nostra, quia segregati, & procul recedentes idem sunt.

Mittere manum tria significat.

QVAESTIO. XIIII.

E MITTERE manum signat tria. Vno modo idem est quod occultare,sicut cùm aliquis ponit manum suam ante se, nè facies sua ab alio videatur: & sic dr̃ Deus mittere manum suam super aliquem, quando claudit ei oculos manu sua, nè cognoscat eũ, vel ponit ante faciem suam:sic patet infra 33.cap.cùm dixit dominus ad Moysen: Protegam te dextera mea, donec transeam, tollamq; manum meam, & videbis posteriora mea. Alio modo accipitur mittere manũ pro occidere:sic patet 1.Reg.cap.6.de Bethsamitis volentibus videre arcam domini,q manum domini senserunt, cùm multi ex eis mortui sint. Alio modo dicitur mittere manum super aliquem, idest dare ei spiritum prophetiæ, & isto modo est consuetum in prophetis.s.facta est manꝰ domini super talem, aut talem pro-

prophetam.i.cecidit super eum spiritus dñi,ꝓpheticus mouens eum ad intelligendum. Secundum ergo oēs istos modos potest exponi:& possunt isti tres modi applicari ad quemlibet duorum modorum:sicut si sit aliqua propositio, quorum tam subiectum, q̄ prędicatū æquiuoca sunt, & subiectum sit ad duo æquiuocum, & prędicatum ad tria, & prędicatum pro quolibet suorum æquiuocatorum cōueniat subiecto pro qualibet parte equiuocatorum. Cùm ergo dicitur. *Nec super eos,qui procul recesserant.* Idest qui erant maiores populi. *Misit manum suam.* Poterit intelligi omnibus illis trib⁹ modis. Primò modo, ꝙ Deus non misit manum suā super eos, q procul recesserant.i.super maiores occultando se ab eis,imò sicut ibi vidit Moyses gloriam dñi in nube,ita viderunt & alij maiores populi.s.Aaron,& Nadab,& Abiu,atq; septuaginta seniores:nam non se occultauit ab eis. Alio modo,ꝙ non misit Deus manum suam super eos, q longe recesserant.i.super maiores.s.ꝙ non occidit eos licet viderunt eum: nam putabant Iudæi, ꝙ quicunq; videret Deum moreretur, sicut patet Deut.5.cap.cùm dicitur: Quidest.n.omnis caro,vt audiat vocem Dei viuētis, qui de medio ignis loquitur,& possit viuere? sic etiam patet Iudi.13.cap. de Manue patre Samsonis, qui dixit se, & vxorē suam morituros,quia viderant angelum domini. Quia autē hic non mortui sunt,satis fuit eis mirabile, & in letitiā huius comederunt,atque biberunt. Etiam quia Deus solebat mittere manum suam in aliquē, si videret eū: sicut dicitur Num.4.c. ꝙ Caathitę leuitę non videant vasa ministrationis nuda,nec intrēt ad videnda ea,quæ intra tabernaculum sunt,alioquin morientur. Et hoc clarius patuit in Bethsamitis: nam quādo portata fuit arca domini de terra Phylistinorū in agrū Iosue,vt patet 1.Reg.6.ca. Bethsamitę deposuerunt eam de plaustro,& capsellam,quę erat iuxta eam,& quia viderunt arcam nudam occidit dominus de populo suo septuaginta viros,de plebe quinquaginta millia: hic aūt licèt isti maiores dominum viderint, tñ nullus ex eis perijt. Alio & tertio modo.s. ꝙ non misit Deus manū suam super eos,q longe erant.i.super maiores dando eis spiritum prophetiæ: quasi dicat, licèt Aaron,& filij eius Nadab,& Abiu, & alij septuaginta seniores erant magnę auctoritatis,atq; dignitatis in populo,tñ licèt Deū viderint,nō dedit Deus super eos spiritum prophetiæ, sicut dedit super Moysen. Aliter potest intelligi accipiendo super eos,q procul recesserant.i.super segregatos, & isti segregati vocantur populares, qui magis segregati à Deo erant,quia ista nubes glorię domini apparuit super montis Sinai verticem,castra aūt,in q̄bus manebant omnes de populo, qui non ascenderunt ad radices mōtis cum Moyse,erant aliqualiter separata à radicibus montis: seniores aūt,qui fuerant cum Moyse,accesserunt vsq; ad radices montis Sinai,& sic erant propinquiores loco, in quo apparebat gloria domini, quàm populares,qui erant in castris:isti ergo, qui procul recesserant erant populares. Et tunc potest accipi mittere manum tripliciter:primo modo,ꝙ Deus non misit manum suam super istos populares.i.non occultauit se eis.s.ꝙ non solùm illi seniores, qui erant cum Moyse, & erant apud radices montis viderunt Deum Israel:sed etiam illi,qui procul recesserant.i.populares longe distantes, qui in castris manebant viderūt nubē glorię dñi,qa nō posuit super eos manū suam,vt nō viderēt,& hoc fuit ex magna benignitate. Et fortè erat, vt ipsi viderēt,ꝙ Deus voluerat,vt illud fędus qđ paulo ante confirmatū fuerat, confirmaretur, & in signum magnę lætitiæ suam præsentiā eis hilarē demōstrabat. Alio modo,ꝙ Deus non misit manum suam sup eos, qui longe recesserant.i. super populares percutiendo, aut occidendo eos, sicut occidit quinquaginta millia

Secundus modus prīcipalis.

1.Exposit. quantū ad modū intelligendi.

F de plebe Bethsamitarum,vt patet 1.Reg.6.ca. Et ratio diuersitatis fuit, quia Deus eis hic se demonstrauit, & non erat in potestate eorū vidisse,vel non vidisse,postquam semel viderunt:nam vt ait Aug. non est in potestate nostra quibus visis tangamur: ibi autem Bethsamitæ fuerunt curiosi aliqualiter in videndo arcā: ideo curiositatis pęnam meruerunt. Alio modo, ꝙ Deus non misit manum suam super populares.s. dando eis spiritum prophetiæ: nam licèt cōmuniter ad visionē Dei sequatur reuelatio aliquorum occultorum,q̄ ptinent ad prophetiam, tñ populus hic videns Deum nō suscepit spiritum prophetię. Quæ autem istarum expositionum melior est? Dicendum ꝙ debet exponi accipiendo eos,qui longe recesserant.i.populares,qui manebant in castris,& mittere manū.i.occultare.s.ꝙ non

Secundus intelligēdi modus verior est.

G solùm seniores septuaginta, qui ibant cum Moyse viderūt Deum Israel,sed etiam illi,qui lōge recesserāt.i. populares. Et patet, nam non potest accipi hic dictio illa Hebraica,hacile,pro maioribus ſm primam expositionem:sed pro segregatis, siue longe recedentibus. Quod probatur,quia in litera dicitur: Et viderunt Deū Israel, & postea subditur: Nec super hacile, (vt habet litera Hebraica) misit manum suam: manifestū est.n. ꝙ ista referuntur ad duo: sed primum.s.viderunt Deū Israel,necessariò refertur ad Moysen & Aaron cum senioribus:ergo non refertur id,quod sequitur.s. *Nec super hacile*, ad ipsos seniores,vel maiores. Quòd autem ad hoc quod dicitur: viderunt Deum Israel, referatur ad

H seniores,patet ex contextu literę,quia dicitur,ascenderunt Moyses,& Aarō,Nadab,& Abiu, & septuaginta de senioribus Israel,& viderunt Deum Israel.Necesse est ergo,ꝙ illud qđ dicitur in Hebręo. *Nec super hacile misit manum.* Intelligitur de segregatis, & cū ista dictio solùm significet maiores,vel segregatos,segregati aūt erant populares,q manebāt in castris:ergo de eis intelligitur. Et sic illę expositiones tres primæ,q̄ fundantur super hoc, ꝙ accipiatur hic hacile ꝓ maioribus.i.ꝓ senioribus cessant.s.ꝙ Deus nō se occultauit ab illis maioribus ponendo super eos manū suam: nec misit manum suam in seniores dando eis spiritum propheticū. Reducendum est ergo,ꝙ intelligatur ista litera de popularibus.Sed tamen adhuc potest manere multiplex

Litera ista nō pōt exponi ſm secūdam, & tertiam expositionē.

I sententia,quia manet diuersitas in illo.s.misit manum suā,quod potest signare omnia tria, quæ supra signare dicebamus. Dicendum tamen,ꝙ non potest stare hic mittere manum.i.percutere, vel mittere manū.i.dare propheticum spiritum. Et patet,quia dicitur supra de senioribus, ꝙ viderunt Deum Israel, & tunc sequitur, ꝙ nec super populares misit manum suam,qđ necessariò debet referri ad viderunt, qa si acciperetur mittere manum.i.dare spiritum propheticum,nihil ad propositum est.s.ꝙ Deus visus fuerit à senioribus, & tñ non dederit spiritum propheticum popularibus, qui ꝓcul recesserant. Vel quòd Deus visus fuerit à senioribus, & tamē non percussit populares. Alia autem facit ad propositū.s.quòd seniores viderunt Deum Israel, nec

K tamen ipse Deus misit manum suam super eos,q longe recesserant.i.licèt potuisset demonstrare se senioribus,qui digniores erant non demonstrando se popularibus,qui longe stabant:tamen non occultauit se eis ponendo super eos manum suam, sed potius se manifestauit, sicut senioribus. Et istam expositionem secuta fuit litera nostra transferens de Hebræo, vbi satis dubiè sententia ista habetur. *Viderunt Dominum.* Scilicet omnes tam seniores, & Aaron, cùm Nadab, & Abiu, quàm populares, qui manserant in castris. *Comederunt, atque biberunt.*

An

QVAESTIO. XV.

An Hebræi peccauerint comedendo post visionem Dei.

HOC refertur ad omnes tam ad populares, quàm ad seniores: omnes namque comederunt atque biberunt, quocunque modo accipiatur comedere, & bibere. Dicit namque Rabbi Salomon, quòd dr̄ hic: Comederunt atq; biberūt, ad signandam culpam eorum: nam cùm vidissent Deum in visione gloriç eius, non multum de hoc curauerunt, sed tanquam magis delectati rebus temporalibus, conuersi sunt ad epulas, præponentes eas illi magno bono, quod erat initium, vel imago perfecti boni, & ex hoc disperdi meruerūt, sed dominus distulit eorum mortem, nè dies lçtitiæ, quæ fuerat in confirmatione legis, mortuorum planctibus fçdaretur, sicut dixit Saul rex cùm vellent Israelitæ occidere eos, qui antea spreuerant Saulem: dixit ipse: Non occidetur quisquam hodie, quia hodie fecit dominus salutem in Israel, vt patet 1. Reg. 11. cap. Dicit tamen idem Rabbi Salomon, quòd postea Deus puniuit pro isto crimine omnes istos, qui comederāt, & biberant, scilicet quia Nadab, & Abiu, qui fuerunt de illis, mortui sunt postea in tabernaculo, cùm offerrent ignem alienum, vt patet Leui. 10. seniores autem dicit mortuos fuisse in conflagratione ignis facta in sepulchris concupiscentiæ, vel apud sepulchra concupiscentiæ in loco, qui nominatus fuit ascensio, quia ignis combussit extremam partem populi, & post hoc sequitur, quòd constituti fuerint ibi septuaginta viri, qui Moysen adiuuarent: ex quo sequitur, quòd isti ibi mortui fuerant. Ista expositio quantum ad primam partem sui dubia satis est, & magis falsa, quàm verisimilis, quia litera non innuit aliquo modo, q̄ isti peccauerint, vel contempserint visionem Dei, sed magis videtur, q̄ fecerint ex gaudio diuinæ visionis. Secunda pars huius expositionis est falsa, scilicet q̄ propter hoc mortui fuerint postea omnes isti. Et quod dicit de Nadab, & Abiu, falsum est; nam isti non fuerunt mortui propter hoc factum, sed ex eo, quòd obtulerunt ignē alienum coram domino, & ideo vbicunque ponitur mors eorum, subijcitur ista causa. s. quòd offerebant ignem alienum, vt patet Leui. 10. & 16. & Num. 3. & 26. & 1. Paralip. 23. & in multis alijs locis veteris testamenti. Etiam quid poterit dicere Rabbi Salomon de toto reliquo populo, qui post visionem Dei comedit, & bibit? Nihil enim dicere poterit. Excludenda est ergo ista expositio. Alij exponunt. *Comederunt atque biberunt.* Idest ita lçtati sunt ex illa visione, ac si comedissent, & bibissent. Et hanc expositionem tenet litera Chaldaica, & satis concordat iste modus loquendi frequenti locutioni sacræ scripturæ comparantis magna bona ad ista delectabilia corporalia, vt homo, qui terrenus est, manuducatur ad cçlestia per istorum terrenorum cognitionem, & experientiam: maximè populus Iudaicus, qui pro tunc rudis valde erat, & sic Isaias volens describere illis gaudia magna vitæ æternæ his rebus comparauit dicens: Regem in decore suo videbunt oculi tui, tūc videbis, & afflues. Et postea subdit: Et lçtaberis sicut iuuenis cum virgine. Ecce per quam turpe delectabile expressit illud summum iucūdumque bonum Paradisi. Sed nec immeritò, quia amatores huius sçculi amatores carnis, & sanguinis, virgineos coitus bonis cœteris anteponunt, quibus de summo conatu frui desiderant. Sed adhuc ista expositio non multum stat, quia licèt iste modus loquendi conueniat sacræ scripturæ, tamen differentia est quando loquitur historicè, & quando metaphoricè: nam cùm vult demonstrare aliquid spirituale per temporalia,

A vtitur quibusdam dictionibus signantibus similitudinem, scilicet, vt, quasi, sicut, & sic habetur in auctoritate Isaiæ, scilicet. Sicut iuuenis cum virgine. Non dixit ibi: Et lętabitur iuuenis cum virgine: sed sicut iuuenis cum virgine: hic autem non ponitur aliqua dictio exprimens metaphoram; ideo historicè videtur intelligendum. Et si obijcias, quòd aliquando ponūtur metaphoræ, & non ponuntur aliquæ dictiones exprimentes similitudinem. Respondetur, quòd hoc accidit in prophetis vbi plerunque magna literæ contextio est metaphorica, & tunc non ponuntur tales dictiones: nec enim est tunc dubium, quin metaphoricè exponenda sint: maximè cum illa, quæ taliter ponuntur, ita se habent, quòd historicè exponi non possunt, B sed debent necessariò reduci ad metaphoram, sicut ea quæ habentur Isaia 11. capit. Leo vt bos paleas comedet, & qui ablactatus fuerit mittet manum suam super cauernam reguli. Et multa ibidem atque in alijs locis prophetarum, qui secundum illum corticem exponi nullo modo possunt. Dato ergo, quòd in talibus non ponatur dictio importans similitudinem, tamen intelligenda sunt metaphoricè. Cùm verò in narrationibus purè historicis ponuntur aliqua, quæ conuenienter suscipiunt tam sensum literalem, sic in corticè, quàm metaphoricum, si non ponatur dictio importans similitudinem, debet exponi secundum literam: aliàs tolleretur omnis certitudo historica, & sensus turbarentur. Sic autem est hic, quia ista, quæ hic C narrantur historica sunt, & cùm hoc quod est comederunt, atque biberunt possit literaliter intelligi, vel ad metaphoram referri, & non ponatur aliqua dictio importans similitudinem, debet exponi literaliter, scilicet quòd comederunt, atque biberunt veraciter. Aliam expositionem tenet Rabbi Abraham Aben Ezra, scilicet quòd comederunt. & biberunt, scilicet seniores, & Aaron, Nadab, Abiu cùm reliquo populo, idest quòd licèt isti viderint Deum, tamen illa visio non fuit ita clara, & consolatiua, quòd auferret ab eis omnem ciborum, atque potuum inopiam, sicut fuit in Moyse, qui tantum fuit eleuatus, & consolatus per illam diuinam consolationem, quod non eguit cibis, & potibus in quadraginta diebus, & quadraginta D noctibus, vt patet Deute. 9. cap. ideo populares immediatè post visionem Dei ad cibos, & potus redierunt. Et ista expositio satis conueniens est. Alia tamen cōuenientior adhuc est, scilicet quòd postquam isti seniores, & omnes de populo Deum viderunt, tantam conceperunt lętitiam, quòd ad demōstrandum eam, fecerunt inter se magnam festiuitatem in cibis, & potibus. Simile habetur de Salomone 3. Reg. capit. 3. quòd quando accepit à Deo sapientiam, tantam iucunditatem consecutus est, quòd sequenti die fecit magna conuiuia. Sic etiam summus sacerdos Hebçorum, qui semel in anno intraturus erat in sancta sanctorum, quod graue erat periculum, scilicet quia si indignus esset occideret eum dominus, cùm inde exi- E bat, tanquam à morte liberatus, faciebat conuiuium magnum amicis suis, sicut apud Hebræos traditum est, & sic consuetum est apud dominos temporales, quòd cùm aliqua eis magna iucunditas euenerit faciant conuiuia festa, quod hilaritatis indicium est. *Comederunt atque biberunt.* Isti cibi fuerunt hostiç pacificæ, quas obtulerant: nam supra dicitur, quod obtulerunt holocausta, & victimas pacificas. De holocaustis autem non licebat eis comedere, sed bene de victimis pacificis, & hoc patet, quia immediatè, vt factum fuit sacrificium, scilicet immolatis victimis, Moyses sparsit sanguinem super cunctum populum, quo facto ascendit in montem, & cùm accederet ad radices montis ipse cum senioribus, appa-

Aliqua in sacra scriptura non nisi metaphoricè exponi possunt.

Tertius modus exponēdi Rabbi Abrahā Abē Ezrç.

Doctoris expositio.

apparuit gloria domini, & tunc adorauerunt omnes
ibi, atque Moyses, & Iosue ascenderunt in montem,
& Aaron, Nadab, & Abiu cum alijs senioribus redie-
runt in castra, & tunc sumpserunt cibos de victimis pa
cificis, quæ paulo ante fuerant immolatæ. Sciendum
quòd ista apparitio domini, de qua hic dicitur, ꝙ vide-
runt Deum Israel fuit facta ad breue tempus, non est
enim intelligendum, ꝙ nubes illa gloriæ durauerit, cu
ius extremitas erat quasi opꝰ lapidis Saphyrini, sed fuit
ad eorum lętitiam durans aliquãto spatio, ita quòd illi
contemplari possent illam adorãtes dominum, & de-
lectari in videndo eam, & post modicum ablata fuit.
Quod patet, quia cùm ascẽdisset Moyses in montem,
cooperuit nubes caliginosa montem, & illa iam non
poterat esse delectabilis Hebræis. Etiam quia erat ibi
quasi species ignis, vt patet infra, cuius visio nõ erat eis
aliquid speciale, cùm quotidie per noctem viderent
columnam ignis, vt patet infra 40. & Num. 9. ca. *Dixit
dominus ad Moysen.* Vtrum istud mandatum de ascen-
dendo in montem datum fuerit Moysi postquam exi
uit de castris cum senioribus, an quando staret ad radi-
ces montis, non dicitur hic, tamen concludẽdum est,
quòd dictum fuerit ei antea: nam si nõ fuisset dictum
antequam exiret de castris, frustra exisset, quod nõ est
putandum de Moyse, ꝙ vanè exierit de castris, & edu-
xerit secum seniores. Item patet hoc magis, quia su-
pra in principio literæ dictum est: ascende ad dominũ
tu, & Aaron, & Nadab, & Abiu, & septuaginta de se-
nioribus Israel: ergo antequam exiret de castris: imò
antequam veniret in castra ad confirmandum fœdus,
dictum fuerat ei, ꝙ ascenderet in mõtem pro tabulis:
sed supra non fuit expositum ad quid ascendere debe-
bat, ideo scriptura exprimit, ꝙ ad accipiendum tabulas
iuerit. Sed obijcies fortè, quia supra dictum fuit Moy-
si, quòd ascenderet in montem, & hic iterum dicitur,
quod ascendat: ergo videtur, quòd bis mandatum est.
Respondetur, quòd solùm semel mandatum est ante-
quam descenderet in castra, hic autem non mandatũ
est. Et cùm obijcis, quòd hic ponitur, dicendum quòd
est mos scripturæ, quæ aliquando dicit idem bis, sed di
uersimode, quia aliquando dicit idem repetẽdo illud
totaliter idem, quod fit ad maiorem confirmationem
in ipsis audientibus. Interdum autem dicitur idẽ bis. s.
quia primò incipitur, & non perficitur, & iterum resu
mitur, & perficitur, & sic fuit hic, quia primò positum
fuit, quòd Moyses ascenderet in montem, & non fuit
positum ad quid ascenderet: nunc autem subijcitur ad
quid ascendat. s. ad accipiendas tabulas. Et iste modus
in multis locis ponitur sacræ scripturæ: sic patet supra
6. cap. vbi ponitur, quòd Deus locutus fuerit Moysi &
Aaron, & non ponitur quid locutus fuerit: deinde in-
terpositis quibusdam, ponitur, quòd locutus fuit do-
minus, & ibi ponitur quid locutus fuerit, & tamen illa
locutio vnica fuit, vt ibi declaratum est. Et isto modo
loquendi vtitur aliquando Paulus Orosius in libris de
Ormesta Mundi, & Boetius interdum in libris de Cõ-
solat. & ferè omnes alij magnum, atque luculentum
stilũ habentes: non ergo Deus hoc bis dixit, sed Moy-
ses hoc bis posuit. Sed adhuc obijcies, quòd ista man-
data fuerint duo, quia istud primum fuit, vt ipse, & se-
niores ascenderent ad radices montis ad videndum
Deum, & Moyses cum eis, & istud secundum quod
fuit, vt ascenderet Moyses ad accipiendas tabulas. Re-
spondetur, quòd vt supra declaratum fuit ista ascensio
seniorum cum Moyse non fuit ad videndum Deum
extra castra, tamen semper stat ex litera, quòd Moyses
in illo primo mandato sciuerit se ascensurum pro ta-
bulis, quia cùm dixisset: ascende ad dominum tu, &
Aaron, Nadab, & Abiu, & septuaginta de senioribus
Israel, & adorabitis procul, subiungitur: solusque Moy

Quare idẽ bis quãq; in scriptura ponitur, & ita doctor sepe facere cõpellitur.

F ses ascendet ad dominum: ergo ex hoc cognoscebat,
ꝙ ipse cum Deo mansurus esset, & iturus pro tabulis.
Ascende ad me in montem. Sinai siue Horeb, qui idẽ sunt.
Et esto ibi. Idest maneas ibi. Hoc dicitur, quia Moyses
ascendit in montem Sinai cum Iosue, & stetit circa
caliginem, in qua erat Deus non ausus intrare, donec
vocaret eum Deus, & vocauit eum die septimo de me
dio caliginis, & intrauit Moyses in eam, vt patet infra.
Si autem non dixisset Deus Moysi, *Et esto ibi*, cùm a-
scendisset, & Deus non locutus fuisset ei, in prima die
rediret ad castra, vel fortè non completa illa die, putãs
se impleuisse diuinum mandatum, quia tamẽ dictum
est, quòd maneret ibi, intelligebatur, quòd oportebat
ibi manere, donec Deus loqueretur ei, siue immedia-
G tè loqueretur ei, siue post aliquos dies, & ob hoc man-
sit Moyses extra caliginem expectans dominum per
sex dies, & expectasset amplius, nisi Deus in die septi-
mo ei locutus fuisset. *Daboque tibi tabulas lapideas.* In
Hebræo dicitur. *Tabulas de lapide.* Et ob hoc quidam
Iudæi dicunt istas tabulas duas esse vnum lapidem, &
aliquando videri duas, & aliquando vnam. Sed hoc
stultum est, quòd tabulæ essent aliquando vna, aliquã-
do duæ, quia tunc non vocarentur tabulæ, sed tabula.
Et si fortè dicas, quòd quando erant vna vocabantur
tabula, & quando videbantur duæ vocabantur tabulę:
falsum est, quia hic vocantur pluraliter tabulæ, tamen
dicitur de lapide, scilicet de vno lapide, vt ipsi volunt.
Motiuum autem istorum est valde friuolum, scilicet
H quia dicitur tabulas de lapide: nam lapis signat ibi na-
turam, & non indiuiduum, scilicet quòd illæ duæ ta-
bulæ datæ Moysi, erant de lapide, siue lapis vnus esset,
siue lapides multi. Etiam dato, quòd lapis signet hic
indiuiduum, bene stat, scilicet quòd ambæ tabulæ fa-
ctæ sint de vno lapide, scilicet quòd lapis, de quo factæ
sunt, erat vnus, & tamẽ per diuisionem fuit factus duo
lapides, ad faciendum ex eo duas tabulas.

An tabulæ essent plures, an vna.

*An Moyses factus fuerit diues ex fragmentis tabu-
larum, vt Iudæi affirmant.*

QVAESTIO. XVI.

I QVIDAM Iudæi dicunt, quòd istæ tabulæ fue-
runt de Saphyro, qui est lapis valde preciosus, &
postea confractis eis ad radicem montis accepit Moy-
ses omnia fragmenta earum, & venditis eis inde dita-
tus est nimis. O nequissimi Iudæi, ò pestifera germi-
na, qui ardentissimam, qua flagratis diuitiarum sitim,
intra infanda præcordia vestra retinere non valentes,
in ipsarum scripturarum sacrarum expositione sacri-
legis verbis depromitis: vestrum magnum prophetã,
atque doctorem, imò præcipuum legis vestræ ore fę-
tido, & caninis morsibus laniantes. Dic enim impu-
dice Iudęe, dic obsecro, vnde probum illum virũ Moy
sen tanta cupiditatis videris ardere vehementia, vt sic
eum impuris verbis laceraueris? Quis ergo lapis iste
K fuerit, siue preciosus, siue non, constare non potest: sa-
tis enim preciosus esse debuerit, cùm ad scribendum
legem Deus eum nouiter creauerit, vt dicetur infra
32. cap. dato tamen quòd preciosus valde foret, nullo
modo de Moyse viro illius temporis optimo, quo ne-
mo in prophetis maior surrexit, quem tantum nosset
Deus facie ad faciem, (vt dicitur Deuteron. 34. capit.)
suspicari licitum est, quòd tali se cupiditate polluerit,
inferens tam sacrilegum crimen gloriæ suæ, vt quod
Deus paulo ante ad legis continentiam creauerat, &
digito suo ei legis verba impresserat, nunc ad profa-
nos vsus turpi cupiditate illectus vendiderit: nullus
enim nisi qui totaliter mente captus est, tale quid asse-
rere ausus fuerit, cùm videatur nephas talia cogitare.

Nequitia quorundã Iudęorũ.

A Sed magis dicendum, ꝙ tabularum fragmenta recolligens, aut in aliquo loco terrę secretissimo occultauerit, aut in loco cęlebri honorabiliter collocauerit. *Tabulas lapideas.* Cùm enim lapides fuerint duo, in quibus præcepta scripta sunt, tabulæ vocantur propter solam figuram .s. quia de profunditate minus habent, quàm de longitudine, & latitudine. *Et legem, ac mandata.* In tabulis nihil erat descriptum, nisi decem præcepta, vt patet Deuter. 4. cap. cùm dicitur: Ostendit vobis pactum suum, & verba decem, quæ scripsit in duabus tabulis lapideis: idem patet Deut. 10. cap. vocantur tamen hic lex, & pręcepta: vtrumq; enim idem est, licèt non conuertibiliter, quia quicunque præcipiat quodcunq; voluerit, illud præceptum est, non tamē lex, quia lex vim coactiuam habet. Etiam quia lex propriè iura scripta

Moyses accepit fragmenta tabularum, & in aliquo loco secreto occultauit.

B sunt, mandata autem possunt esse etiam non scripta. *Quæ scripsi vt doceas eos.* Deus scripsit istas tabulas, s. angelus, quia Deus nihil horum p se agit, cùm ministros multos habeat: angeli autem, qui ista faciebant, vocabantur dij, vt declarauimus supra 19. cap. Et fortè iste, qui dixit, *Quæ scripsi vt doceas*, scripserat ipsas tabulas, quia iste loquens angelus erat, qui ministrabat Deo, quātum ad istos effectus legis dandæ, & omnia necessaria ad legem datam: ideo verisimile est, ꝙ ipse fecerit scripturam. Quod tamen dicitur infra 32. cap. ꝙ Moyses portabat duas tabulas factas opere Dei, & scriptura Dei erat in tabulis, vr̄ dicere, quòd tabulę fuerāt à Deo nouiter creatę, vt in eis scriberentur verba legis, & hoc satis rationabile est. Quod tenendo, dicendum est, ꝙ

D[illegible]

C tabulę à Deo creatę sunt, & scriptura postea ab angelo facta fuit. Vel quòd Deus creauerit ipsas tabulas sic scriptas, sicut creare poterat eas rudes, & impolitas. *Vt doceas eos.* Non volebat Deus dicere, ꝙ ideo dabat istas tabulas, vt per istas erudirentur in decem pręceptis, quia istæ tabulæ non habebantur in vsu vulgari: sed in arca reconditæ fuerunt nunquā inde extrahendæ. Etiam quia decem præcepta scripta fuerant in volumine fœderis, de quo supra diximus, non ergo necesse erat habere tabulas ad docendum per eas. Item quia pręcepta decalogi satis erant pauca verba, quę poterant sine scriptura sciri, & retineri: ergo nō erant ad hoc necessarię tabulæ continentes decem præcepta: sed vt supra diximus istę tabulę magis erant in commonitionē, & te-

Tabulæ [illegible] à Deo nouiter creatæ fuerunt.

D stimonium. s. vt si vellēt Iudęi negare, ꝙ cum Deo pepigissent obseruare decem mandata, possent conuinci de falsitate per tabulas illas continentes decem mandata, & apud eos tandiu, & tam cęlebriter obseruatas. Cum autem dicitur hic. *Et legem ac mandata, quæ scripsi, vt doceas eos.* Idest in tabulis illis continentur lex, & mādata, quæ docebis eos. Sæpe namque ponitur, vt, pro aliquo relatiuo, & non signat hic, vt, causam finalem. *Surrexerunt Moyses, & Iosue.* Hoc fuit immediatè, vt accesserunt ad radices montis Sinai: nam vsq; illuc comitati sunt eos Aaron, Nadab, & Abiu, & septuaginta seniores Israel, & ex loco ipso adorauerunt Deum vidētes gloriā eius in nube, vt supra declaratum est: in litera ista non ponuntur omnia, quæ mādauit Deus Moy-

E si: nam cùm mandauit, quòd ascenderet in montem, & quòd irent cum eo seniores: certum est, ꝙ expressit vsque ad quem locum comitari debebant: alias nesciuisset Moyses vsque ad quem locum comitari eum deberent: litera tamen dixit supra quòd ascenderet Moyses ad dominum, & cum eo Aaron, Nadab, & Abiu, atque seniores, & solus Moyses ascenderet ad dominum, & non expressit vsque ad quem locum, quia ista non erant multum necessaria nobis, nec poterant satis describi, vt cognoscerentur.

Quomodo Iosue cum Moyse ibat, cùm Deus id non mandauerit.

QVAESTIO. XVII.

SED quæres de Iosue quomodo iuerit ipse cum Moyse, quia supra mandauerat Deus, quòd ascenderent cum Moyse Aaron, & Nadab, atque Abiu, & seniores septuaginta ex Israel, sed inter hos non fiebat mentio de Iosue, ergo non debebat illuc ascendere. Responderi potest, quòd Iosue fuerit vnus de septuaginta senioribus, & ascendit cum Moyse, & post hoc recedētibus alijs senioribus, quia Iosue erat minister, vel famulus Moysi, mansit cum eo, & ascenderunt in montem. Vel potest responderi, quòd licèt Iosue nō esset vnus de septuaginta senioribus, quia tamen erat minister Moysi, ei cōtinuo adherens, iuit cum eo, nec oportebat de illo exprimi, quòd ipse iret cum Moyse. *Ascendensque Moyses in montem Dei.* Idest quando ascendere vellet ipse, & Iosue, & erat hoc ad radices montis: nam vsque illuc iuerunt cum eo seniores, & tunc cum incipere vellet ascendere, dixit ista, quæ sequunt̄. *In montem Dei.* Vocatur mons Sinai mons Dei, quia super eum habitabat gloria domini in caligine nubis. *Senioribus ait.* Non solùm senioribus, sed etiam Aaron, & Nadab, & Abiu: nam etiam isti non ascenderūt illuc, vt patet infra, cùm dixit Moyses: Habetis Aarō, & Hur vobiscum, siquid natum fuerit quæstionis, adducetis ad eos. Sed computantur Aaron, & Nadab, & Abiu nomine seniorum, quia plures erant seniores, & ipsi quoque licèt non essent de numero septuaginta seniorum, quia pręter Aaron, & Nadab, atque Abiu erant septuaginta seniores venientes cum Moyse: ipsi tamen vocantur seniores, quia erant viri maturi consilij, & bene intelligūtur sub nomine seniorum, cùm non additur certus numerus. *Expectate hic, donec reuertamur.* Per istud aduerbium, hic, non demonstrauit radices montis, apud quas tunc erant, quia non mansērunt ibi seniores, sed recesserunt in castra, sed intelligitur locus castrorum. Erat namque satis propinquus locus castrorum, & digito fortè demonstrauit castra mandans eis ibi manere: nam etiam sæpe ea, quæ distant, demonstrantur per talia aduerbia demonstratiua locorum, aut per pronomina: sicut dicitur Gen. 32. cap. In baculo meo transiui Iordanem istum, & tamē Iordanis non erat ei iunctus, sed poterat eum oculis demonstrare, vt in eodem capitulo declaratum est. Quòd aūt hoc esset ad radices mōtis, patet, quia dr̄ hic: Ascendens Moyses in montē Dei, senioribus ait. i. qñ volebat ascendere. Quòd essent extra castrā, quādo ista mandauit eis Moyses, patet, quia supra Deus dixerat, quòd ascenderet Moyses ad dominum, & cum eo Aaron, & Nadab, & Abiu, & septuaginta seniores: sed si tunc cum Moyses ascēdere incepit, & dixit eis ista verba, fuisset in castris, & mandasset eis manere ibi: nullo modo ascendissent cum eo: necessarium est ergo, ꝙ tunc essent extra castra ad radices montis Sinai. Quòd autem redierint in castra patet, quia quando Moyses descendit de monte non inuenit eos ibi, sicut inuenit Iosue, vt patet infra 32. cap. nam cùm descendit cum eo Iosue, & ipse audiuit sonum murmuris in castris: seniores autem non fuerunt ibi inuenti. Item quia Aaron erat inter istos seniores, vt patet cū dicitur immediatè: habetis Aaron, & Hur: sed Aaron redijt in castra, quia existente Moyse in monte venerunt ad eum Israelitæ petentes Deos sibi fieri: si autem ipse non maneret in castris, non petiuissent ab eo populares fieri Deos: ergo seniores etiam in castra redierunt.

Item hoc mandauit Moyses, cùm dixit: Habetis Aarō, & Hur vobiscum, siquid natum fuerit quæstionis, referetis ad eos: hoc autem erat quantum ad dispositionem totius populi, cui Aaron, & Hur preesse debebāt, dum Moyses absens erat. Nam inter ipsos septuaginta viros seniores, qui erant viri probi, non credebat Moyses posse nasci aliquod scandalum, aut quæstio, in qua ad Iudices recurrere deberent: sed intelligebat de popularibus, qui viri imperfecti sunt, & inter eos frequēter quæstiones oriuntur, quæ à iudicibus determinationem accipere debēt, & his volebat preesse Aaron, & Hur: ergo volebat, quòd ipsi redirent in castra, vt populo preessent. *Donec reuertamur ad vos.* In hoc demonstrabat Moyses, quòd non ascendebat solus, sed ascendebat cum eo Iosue, vt patet supra. *Habetis Aaron, & Hur vobiscum.* Istos constituit Moyses, vt iudices populi, dum ipse aberat; iste Hur videtur esse maritus Mariç sororis Moysi, & Aaron, de quo dictum fuit supra 13. cap. & dicetur infra 31. *Siquid natum fuerit quæstionis.* Secundum quòd ait Aristo. in 3. Polit. in Politijs nihil magis necessarium est, quàm iudex: vnde dicit magis esse necessarium, quàm panem, quia iudex est in ciuitate, sicut aīa in corpore: voluit ergo Moyses sciens, quòd in populo aliquç quæstiones nascerentur constituere vicarios suos, siue delegatos ad vniuersitatē causarum, vt esset, qui regeret: nam vt ait Salomō Prouer. c. 8. Vbi non est gubernator corruet populus. Aliquis fortè dicet ex hoc patere, ꝙ nō veniret Iethro ante datam legem: nam cùm venit Iethro ordinauit Iudices, vt patet supra 18. cap. si ergo iam venisset, dato quòd Moyses recederet ad montem, non oportebat ponere iudices cùm manerent in populo multi tribuni, & centuriones, & quinquagenarij atque decani: ergo nondum venerat, quia hic Moyses ita iudices relinquit, ac si in populo nulli alij essent. Respondetur, ꝙ licèt verum sit, quòd Iethro isto tempore nondum venerat, vt declarauimus supra 18. capit. tamen ista ratio nullo modo conuincit, quia licèt Moyses non relinqueret istos duos iudices totius populi existentibus alijs, tamen relinqueret eos tanquam iudices loco sui: nam vt declaratum fuit supra 18. capit. omnis ordo iudicum ipsi Moysi subordinatus erat, ita ꝙ causæ omnium tribunorum directè audire debebat Moyses, & causas omnium inferiorum quando per appellationē deuoluebantur ad ipsum. Etiam auditurus erat directè omnes causas pertinentes ad Deum, scilicet ad cęremonias legis, & dubia, quæ requirebant altum iudicium, vt patet supra 18. cap. cùm dicitur ad Moysen ex verbis Iethro: Esto tu populo in his, quæ ad Deum ptinent, & referas quæ dicuntur ad Deum: ostendasque populo ceremonias, & ritum colendi, & postea sequitur: Quidquid grauius fuerit referant ad te, ipsi verò minora tantūmodo iudicent. Recedente ergo Moyse à populo, licèt manerent multi iudices, tamen deficiebat caput iudicum ad quod causæ multę, vt dictum est referri debebant. Oportebat etiam vt ipse loco sui aliquos iudices dimitteret, qui iudicarent populum:
K nihil ergo ratio illa concludit. *Cunque ascendisset Moyses.* Non solùm ascendit Moyses: sed etiam ascendit Iosue cum eo vsque ad quandam montis partem, aut ingressum nebulæ magnæ, & mansit ibi Iosue, quando postea intrauit Moyses in caliginē. *Operuit nubes montem.*

An ascendente Moyse in montem nubes totum montem operuerit.

QVAESTIO. XVIII.

NVNQVID totum montem operuit, aut partē montis. Fortè dices, quòd partem montis, quia
F Moyses in monte erat, & non tamen in caligine, quia vocauit eum domin⁹ de medio caliginis die septimo, vt patet infra, & sic Deus dicebatur esse in caligine, & non Moyses. Respondetur, quòd totus mons opertus fuit nebula: ista tamen nebula erat aliqualiter rara: circa cacumen tamen montis erat densa nebula, quæ vocatur caligo: Moyses autem licèt fuerit in sex diebus intra nebulam, non tamen fuit intra caliginem ausus intrare, donec vocauit eum Deus de caligine, & ista differentia obseruatur hic in textu: nam dicitur, quòd nubes operuit montem, idest totum montem, & non dicitur, quòd caligo operuit montem, & postea dicit, quòd Deus vocauit Moysen in septimo die de medio caliginis. Iste modus ponitur supra 19. & 20. cap. nam
G in 19. ca. dicitur: Totus mons Sinai fumabat, eo quòd descendisset dominus super eum in igne, & ascenderet fumus ex eo, quasi de fornace in capit. 20. sequenti tamen dicitur, quòd postquam Moyses ascendisset in montem, & dixisset populus, quòd loqueretur ipse, & non Deus, accessit Moyses ad caliginem, in qua erat Deus quasi per omnes alias partes montis non esset caligo, licèt fumaret totus mons. *Et habitauit gloria domini super Sinai.* Gloria domini dicitur quædam repræsentatio magnitudinis eius, vt sicut cum quis venit in magno apparatu vestium, aut cum turba magna, aut multitudine equitum dicitur venire in gloria sua, quia illa exteriora demonstrant magnitudinem status eius: ita quando Deus facit in aliquo loco aliqua signa demon- *Quid sit gloria domini.*
H stratiua magnitudinis, & virtutis eius, dicitur ibi esse gloria domini: sic autem erat in monte Sinai, quia apparebat ibi nubes totum montem operiens, & caligo magna in cacumine montis, & ignis magnus, q̄ nulla alia res nisi Deus causare potuisset: ideo vocantur gloria eius. Deus autem vbiq; est, sed non vbiq; est gloria eius. Patet, quia si vbiq; esset, non diceretur, quòd apparuit gloria domini super montem Sinai tanquā aliquid speciale dicatur. Et est hoc, quia sicut reges dicūtur esse in gloria sua, qn̄ preciosis vestibus, & cum magna famulantium caterua progrediūtur: si autem rex mutato habitu solus in aliquo loco sedeat, & incognitus, licèt ibi rex sit, tn̄ non est ibi gloria regis, quia magnitudinis suæ specialia signa nō indicat: ita licèt Deus
I vbiq; sit, quia tamen non vbiq; indicat maiestatis suæ insignia, non est gloria Dei vbiq;, & isto modo dicitur specialiter stetisse gloria domini super Sinai, quia super illum montem monstrabatur, & non in locis adiacentibus. *Tegens illum nube sex diebus.* Non est intelligendū, quòd in istis sex diebus nubes manserit super montē, & postea non, quia per totum tempus mansit super montem, quo stetit Moyses super mōtem cum Deo, sed ponitur, ꝙ texit sex dieb⁹ ad computandū sex dies, quibus mansit Moyses extra magnam caliginem.

Quid fecit Moyses sex diebus, quibus eum Deus non vocauit, & quid comedit, similiter Iosue in quadraginta diebus, quibus expectauit Moysen.

QVAESTIO. XIX.

QVAERES autem de Moyse quid agebat istis sex diebus, vel quid comedit. Aliquis fortè respondebit, ꝙ in his sex diebus vacauit Moyses contemplationi, & non comedit, nec bibit, sicut dicitur Deut. 9. capit. ꝙ perseuerauit quadraginta diebus, & quadraginta noctibus panē non comedens, & aq̄ non bibēs. Respondetur, ꝙ in istis sex diebus nunq̄ Moyses descēdit de monte, vt iret ad castra, vel ad alium locum, sed manebat in contemplatione, & expectans dominum quando eum vocauerit, quia dixerat ei, vt staret in monte, & tamen in his sex diebus comedit, & bibit.

Et

Et si dicas, quid comedere poterat cùm non rediret ad castra, vt inde cibos sumeret, nec aliquis de castris veniebat ad eum ducens ei cibos, cùm nullus saltē montem tangere auderet, quia operuerat gloria dñi montem, & erat totus nube velatus. Comedebat tamen, quod alij comedebant, qui erant in castris, scilicet mãna, quod cadebat extra castra in circuitu castrorum ꝑ satis magnam distantiam. De potu autem dicendum est, quòd ipse potabat de fontibus deriuatis de monte Sinai: nam fontes ibi nascuntur, & torrentes ad inferiora labentes, vt patet Deutero. 9. capit. cùm dicitur: Peccatum autem vestrum quod feceratis, idest vitulũ confringens, & in frustra comminuens proieci in torrentem, qui de monte descendit. Quando autem arguis, quòd perseuerauit Moyses cùm domino quadraginta diebus, & quadraginta noctibus panem non comedens, & aquam non bibens, intelligitur de tēpore, quo stetit cum Deo, scilicet postq̃ vocauit eum Deus de medio caliginis, quod fuit in septimo die: nam tũc incepit esse cum domino, antea aũt non steterat cũ eo. Quòd autem intelligatur hoc quod fuit non comedere, nec bibere de tempore, quo stetit cum domino, patet, quia dicitur Deute. 9. cap. & perseueraui cum dño quadraginta diebus, & quadraginta noctibus: ista procedunt tenendo, ꝙ quadraginta dies, & quadraginta noctes, qui infra nominãtur, inceperint à septimo die ascensus Moysi in montem, quando vocauit eum dominus de medio nebulæ. Si autem diceremus, ꝙ isti quadraginta dies computarentur à die, qua ascendit Moyses in montem: necessariò dicendum esset, quòd in illis primis sex diebus non comedit, nec bibit, cùm textus dicat Deuter. 9. cap. quòd quadraginta diebus, & quadraginta noctibus non comedit.

Quid fecerit Iosue in quadraginta diebus, & quadraginta noctibus in monte Sinai.

QVAESTIO. XX.

QVAERES autem de Iosue etiam quid fecerit his quadraginta diebus expectando Moysen. Respondetur, quòd Iosue in his quadraginta diebus nunquam descendit de monte, vt iret ad castra, quia ipse expectabat Moysen, vt reuerteretur cum eo, & quia ipse nesciebat quando Moyses regressurus esset, expectabat continue, quando rediret: si aũt ad castra descēdisset aliquando poterat Moyses interim de mõte descendere, & non inueniret Iosue, quod ipse facere nõ debebat, cùm solum ascendisset in montem ad expectandum Moysen. Ergo dicendum, quòd nunquam toto illo tempore descendit in castra, vel declinauit in aliqua loca ab inde distantia. Ex quo patet, quòd Iosue nihil scire potuit de fabricatione vituli, vel qũo populus peteret ab Aaron fieri sibi Deos: ideo à toto crimine expers fuit. Et ob hoc cùm descenderet de mõte cum Moyse, & audisset confusa omnia in castris, dixit Moysi: Vlulatus pugnæ auditur in castris, non cognoscens quid essent illæ voces. De cibo autem, & potu eius dicendũ, quòd in omnibus illis quadraginta diebus, & quadraginta noctibus, vel potius quadraginta sex, si velimus ponere illos sex dies fuisse ante quadraginta comedit, & bibit, sicut cœteri, qui erant in castris: cibus autem suus erat manna, vt dicebamus ante de Moyse, quia in monte illo cadebat manna, sicut in alijs locis in circuitu castrorum, & aqua ibi erat, & vacabat interim cõtemplationi nihil aliud habens quid faceret, quia vir bonus, & perfectus erat, vtpote, q tãti viri, scilicet Moysi famulus erat semper ei adhærens. *Septimo autem die*. Non vocauit Deus immediate ad se Moysen, sed fecit eum expectare per sex dies in mõte: in septimo autem vocauit eum. Et fortè causa huius fuit, quia Deus volebat loq hic specialius cùm Moyse, quàm alijs vicibus, & oportebat eum esse multum distractum à curis terrenis, & eleuatum ad speculationē supernorum. Et quia si immediatè, vt ascendit Moyses montem, locutus fuisset dominus ei, non esset ita eleuatus ad contemplationem, cùm paulo ante cum popularibus locutus fuisset, voluit Deus, vt maneret ibi aliquot diebus, vt sic tandem intellectus suus distraheretur à prioribus contemplationibus, & eleuaretur ad alta contemplanda. *Vocauit eum de medio caliginis*. Caligo erat nubes densa, & obscura super verticem montis, & in illa erat gloria domini: Moyses autem manebat extra illam nubem caliginosam quousq; vocatus fuit à Deo: in septimo namq; die audiuit Moyses quãdam vocem loquentem ad se de medio caliginis, idest quæ videbatur formari in medio caliginis. *Erat autem species gloriæ domini quasi ignis ardens*. Idest nubes illa quę repræsentabat maiestatem Dei, vel gloriam eius, erat quasi ignis. Sed dices, quomodo erat ibi quasi ignis ardens gloria domini, cùm dictum fuerit, ꝙ erat Deus in medio caliginis illius magnæ? Respondetur, quòd caligo erat densa in vertice montis, & erat coniuncta terræ, & eleuabatur per aliquantum spatium, & super caliginem erat quasi species ignis & iste magis eleuabatur, quia videbatur tendere vsque in cęlum. Hoc patet Deut. 4. ca. cùm dicitur: Et accessistis ad radices montis, qui ardebat vsque in cęlum, erantq; in eo tenebrę, nubes, & caligo. Vel potest dici, quòd caligo ista erat circunfusa vertici montis: in ipso tamen montis vertice erat species ignis, & eleuabatur vltra caliginem, ita vt videri posset ab his, qui erant in castris. *Quasi ignis ardens*. Non erat ignis ardens, vt declarauimus supra 19. cap. & Deut. 4. & satis patet hic, quia dicitur, quasi ignis ardens, idest erat illa nubes coloris ignei, tñ non erat ignis: si autem fuisset verus ignis, non diceretur conuenienter, quasi ignis: sed erat gloria domini, vel species gloriæ domini ignis ardens. *Super verticem montis*. Idest iste ignis non erat per totum mõtem, sed solùm in parte superiori, vbi magis signabatur esse gloria domini. *In conspectu filiorum Israel*. Idest videntibus hæc omnibus filijs Israel: nam licèt essent in castris, videbant hoc, quia castra erant infra montem, & gloria domini in vertice montis, ideo bene videbatur ex castrorum loco. Ex hoc patet, quòd multum repræhendendi erant Iudęi, qui propter absentiam Moysi petierunt sibi fieri Deos, vt patet infra 32. cap. cùm dixerunt ad Aaron: Surgens fac nobis Deos, qui nos præcedant: Moysi enim huic viro, qui eduxit nos de Aegypto, nescimus quid acciderit. Non tamen habebant aliquem colorem ignorandi quid factum esset de Moyse: nam viderant seniores Israel, qui cum Moyse iuerant quomõ ascendente Moyse in monte, operuit nubes montem, vt supra dicitur, scilicet. Cumq; ascendisset Moyses, operuit nubes montem, & fuit gloria domini sup Sinai. Videbant autem ipsi nunc, vt dicitur in litera quomodo adhuc maneret illa gloria domini, q̃ operuerat montem ascendente Moyse: ergo scire debebant certissimè, ꝙ ibi manebat cùm domino. *Ingressus est Moyses medium nebulæ*. Idest medium illius magnę caliginis, in qua erat Deus, de qua eum vocauerat: nam ante hoc Moyses in nebula erat, cùm nubes operiret totum montem. *Ascendit in montem*. Non quòd in septimo die ascenderit in montem, quia iam in sex diebus ante steterat in monte, vt patet supra: sed dicitur, quòd ascendit in montem, idest in cacumen montis, vbi erat Deus, scilicet vbi vox angeli loquentis in persona Dei fiebat ad eum. *Et fuit ibi quadraginta diebus, & quadraginta noctibus*.

Quare Deus non vocauit Moysen immediatè vt in monte ascendit.

Quomodo intelligit, ꝙ sup montē Sinai erat ignis.

An sex dies quibus Moyses stetit in mente, computentur cum quadraginta diebus.

QVAESTIO. XXI.

DVBIVM est de istis quadraginta diebus, & quadraginta noctibus, vtrum computentur cùm illis sex diebus, quibus stetit Moyses, expectando diuinam vocationem, vel non: sed computẽtur ab illo septimo die in quo Moyses vocatus fuit à Deo. Ista quæstio secundum intentionẽ Iudęorum nulla est, quia dicunt, quòd iste dies septimus est dies, in quo Moyses confirmauit fędus legis cum populo faciens sanguinis aspersionem super eos, & tunc cum Iosue ministro suo ascendit in mõtem, & sic non expectauit aliquo die in monte. Et hoc sic computant, ponentes fuisse legem datam sexto die mensis tertij, & in septimo die Moysen ascendisse montem, & vocatum fuisse ab eo: nam cùm dictum fuerit supra 19. cap. ꝙ primo die mensis tertij venerunt filij Israel in montem Sinai, & ipsa die ascendit in montem ad Deum, & postea redijt ad renunciãdum populo verba Dei, & iterum in tertio die redijt ad Deum referens verba populi, & eadem die descendens habito consensu populi, quòd Deus daret legem, indixit eis Moyses sanctificationem, scilicet lotionem vestium, & abstinentiam ab vxoribus, & hoc fuit in die tertio, vt ipsi volunt, & dixit eis tũc Moyses: Estote parati in diem tertium, idest vsque ad tres dies sequentes, & tertius dies istorum erat sextus dies mensis, cùm ista in tertio die fuerint dicta mensis illius, & in illa die sexta fuerit data lex, eadem die ipse Moyses mansit cum Deo post dationem legis, quæ fuit in aurora, vt patet supra 19. cap. cùm dicitur: Iam aduenerat dies tertius, & mane inclaruerat, & ecce cęperunt audiri tonitrua, & cœt. In eadem die recepit Moyses à Deo omnia pręcepta moralia, atque iudicialia, quę habentur à fi. 20. cap. vsque ad principium huius 24. cap. & descẽdit eadem die dationis legis ad populũ, & recitauit omnia verba Domini. De qua recitatione agitur in hoc capitulo, & scripsit ea in volumine: hæc enim omnia in sexto die mensis tertij, in quo data fuit lex, facta sunt, vt Iudæi volunt, & in hoc non discordamus ab eis. Et tunc mane consurgens, scilicet in sequenti die, qui erat dies septimus mensis huius fecit holocausta, & victimas, & aspersionem sanguinis, & tunc cùm Iosue ascendit in montem, & vocauit eum Dominus de medio caliginis, & hoc fuit in septimo die, & sic stabit litera, ꝙ vocauerit Deus Moysen in septimo die de medio nebulę, vel caliginis, & quòd iste fuerit dies, in quo ascendit in montem. Et hoc modo dicunt, ꝙ festum Pentecostes, quod est propter dationem legis, fit in die sexta mensis tertij, quod non fieret, nisi in sexta die mensis illius lex fuisset data. Hanc opinionem communiter tenent omnes Iudæi. Et hanc sequitur ipse Rabbi Abraham Aben Ezra, qui inter cęteros Hebræos rationabilius, atque acutius sensisse videtur. Et si obijcias contra eos, quia dicitur supra: Cunque ascẽdisset Moyses in montem, operuit nubes illum, & habitauit gloria Domini super Sinai tegens illum in nube sex diebus, & tunc sequitur: Septimò autem die vocauit eum, idest Moysen de medio caliginis: ergo necessariò videtur dicẽdum, ꝙ inter ascensum Moysi in montem, & vocationem eius à Deo interciderint dies sex, quibus operuit dominus montem nube. Ad hoc videtur respondere Aben Ezra, nam licèt ipse nõ moueat in hoc aliquod dubium, ex verbis tamen eius haberi potest ista responsio, scilicet quòd hic sit reca-

Respõ. ẽm intentionẽ Iudæorũ.

Obiectio.

Resp. Rabbi Abrahã Abenezrę.

F pitulatio, scilicet quòd isti sex dies non intelliguntur post istum ascensum Moysi nunc ad montem, sed à die primo, quo ascendit Moyses in montem primò, qui fuit dies primus mensis, & tunc dicunt, quòd gloria domini habitauit super Sinai tegens illum sex diebus, scilicet quòd primus dies, quo gloria domini habitauit super montem Sinai fuit dies, quo venerunt Israelitæ in montem Sinai, & ascendit Moyses ad cacumen eius, scilicet dies prima mensis tertij, & tunc cooperuit gloria domini montem Sinai sex diebus, s. illis sex diebus continuis vsq; ad diem sextum, in quo data fuit lex, vt ipsi volunt, & tunc in die septimo vocatus fuit Moyses à Deo de medio caliginis, & intrauit. Sed hæc licèt ipsi Iudæi putent solidissima esse, tamen ne-
G cessariò sunt falsa, cùm repugnent literæ, vt patebit. Quando autem dicunt hic, quòd lex fuerit data in sexta die mensis tertij, in qua die ipsi celebrant Pentecostẽ, siue festum hebdomadarũ, siue fuerit, siue non fuerit, non agit quicquam ad præsentem considerationẽ: nam etiam si nos concedamus hoc fore verum: tamẽ non sequitur inde, quòd in die sequenti septimo eiusdẽ mensis ascenderit Moyses, & vocatus fuerit à Deo: licèt adhuc hoc non concessimus supra 19. capitulo. Et patet, quòd isti sex dies, qui ponuntur hic, non potuerint computari à principio mensis tertij, ita quòd septimus dies eiusdem mensis fuerit, in quo Moyses à Deo vocatus fuit, vt intraret in caliginem. Et hoc sic probatur, quia cùm ipsi dicant datam fuisse legem die
H sexto mensis, & in septimo die Moysen ascendisse montem, & vocatũ fuisse à Deo, necesse est, vt in omnibus diebus mensis huius à prima die vsque ad septimam fuerit nubes, & gloria domini super Sinai. Patet consequentia, quia dicitur hic, quòd sex diebus operuit nubes montem Sinai, & habitauit gloria domini super illum, & in septimo die vocauit Deus Moysen de medio ignis, & caliginis. Si ergo iste septimus dies vocationis Moysi erat septimus dies mensis, & in his septem diebus fuit nubes super montem, ergo à principio mensis tertij, ex quo applicuerunt castra Israelitæ apud montem Sinai, fuit nubes super montem, & gloria domini: sed hoc est cõtra literam, scilicet quòd fuerit in monte Sinai nubes à principio mensis tertij,
I ex quo venerunt Israelitę: ergo falsum est, quòd Moyses fuerit vocatus à Deo in monte septimo die mensis tertij sequenti die post dationem legis. Patet antecedens, nam secundum quòd ipsi dicunt tertius dies mẽsis tertij erat, quando Moyses dixit Israelitis: Estote parati in diem tertium, idest ad sextum huius mensis, in quo dabitur lex, qui est tertius dies computando ab hoc die, in quo loquor vobis, qui est tertius mensis huius, & tamen in illo die, quem ipsi tertium vocant, qũ iam Israelitetæ assenserunt verbis Dei, dixit Deus: iam nunc veniam ad te in caligine nubis, vt audiat me populus loquentem ad te. Ergo adhuc non venerat nubes super montem die tertio: maximè, quia non venit nubes vsque ad diem quando data est lex, siue ille dies
K fuerit tertius, vt nos dicimus, siue fuerit sextus, vt dicũt Iudei, in quo non facio magnam vim. Et patet hoc, quia ibi dixit Deus ad Moysen: Vade ad populum, & sanctifica illos hodie, & cras, lauentque vestimenta sua, & sint parati in diem tertium. Et erat iste dies tertius dies, in quo dari debebat lex, quem ipsi vocant sextum diem mensis tertij, & tunc sequitur: In die enim tertio descendet dominus coram omni populo super montem Sinai, & sic non descenderat adhuc, sed descendit primò in die legislationis: hoc etiam declaratur postea in eo capitulo, cùm dicitur: Iam aduenerat tertius dies, & mane inclaruerat, & ecce cœperunt audiri tonitrua, & micare fulgura, & nubes densissima operire montem, & postea subditur idem scilicet. Totus

Impugnatio opinionis Iudęorum.

Prima ratio qua probatur pars negatiua quęstio.

Totus autem mons Sinai fumabat eo, quòd descendisset dominus super eum in igne, & ascenderet fumus ex eo quasi de fornace. Patet ergo clarissime, ꝙ nubes gloriæ domini vel nebula, aut aliquid tale non operuit montem vsque ad diem dationis legis: & sic ipsa fuit dies prima qua opertus fuerit mons Sinai gloria domini. Cùm ergo sex dies transierint, quibus opertus fuerit mons Sinai nube antequam vocaretur Moyses a domino, ergo ad plus fuit vocatus Moyses a Domino sex dies post dationem legis. Sed Aben Ezra, & alij Iudæi vniuersaliter tenent, ꝙ sequēti die post dationem legis ascenderit Moyses in montem, & eodem die septimo vocatus fuerit a Domino: ergo multum decipiuntur non aduertentes literā, quæ satis clare hoc cantat: nullo enim modo poni potest, vt post datam legem immediatè Moyses a Deo vocatus fuerit. Quia ergo ponuntur sex dies, quibus opertus fuit mons gloria Domini, & postea in septimo Moyses ascenderit ad Dominum: dicendum est, ꝙ isti sex dies computantur postquam ipse Moyses cū senioribus ascenderunt vsque ad radices mōtis, & postea ipsis recedentibus ascendit Moyses cum Iosue, & mansit sex diebus cum eo, & post sex dies illos vocauit Deus Moysen, vt veniret in cacumen montis. Item patet hoc magis, scilicet ꝙ etiam isti sex dies, quibus operuit nubes montem Sinai, non possunt computari a tempore dationis legis: quia vt dicitur in isto cap. postquam confirmata fuit lex per sanguinis aspsionem, quod fuit factum, vt volunt Iudæi, sequenti die post dationem legis, & in hoc nos concordamus, viderunt seniores, qui ascendebant cum Moyse Deū Israel, & sub pedibus eius quasi opus, vel pauimentū sapphyrini, & cęlestis coloris, & hoc etiam viderūt populares: ergo in illa die ad minus illa hora nondum operuerat nubes, & caligo magna montem Sinai, qa intra magnam caliginem, & nebulam grossam, quæ circundabat montem Sinai, non posset videri tam subtilis color qualis est sapphyrinus, & color cęli sereni: & tamen vtraque visio, scilicet nubes, quę operuit montem, & nubes, in qua apparuit Deus, & sub pedibus eius quasi opus sapphirini coloris apparuit super montem Sinai: ergo non stabat vna, quādo apparuit alia: sed gloria domini in colore sapphirino, & cœli sereni apparuit Iudæis sequenti die post datam legem: ergo adhuc non cooperuerat nebula montem Sinai. & sic non computabuntur isti sex dies a die dationis legis, sed vt diximus, ab eo tempore, quo Moyses cū senioribus steterunt ad radices montis, & viderunt Dominum Israel, & ipsis recedentibus ascenderunt Moyses, & Iosue in montem, & mansit Moyses sex diebus continuis extra caliginem magnam, in die autem septimo ad caliginem a Domino vocatus est. Et tunc manet quæstio, quā ante ponere inceperamus, s. vtrum isti sex dies, quibus Moyses stetit in monte antequam vocaretur a Deo computentur in numero quadraginta dierum, & quadraginta noctiū, quibus dicitur stetisse cum Deo: an incipiat cōputatio ex die septimo in quo vocatus fuit Moyses a Deo. Aliquis dicet, quòd computātur isti sex dies in numero quadraginta dierum, quibus stetit in monte: nam aliàs non solū stetisset quadraginta diebus, sed quadraginta sex diebus: nunquam tamen dicitur, quòd steterit nisi quadraginta, vt patet Deuter. nono capit. cùm dicitur: Et perseueraui in monte quadraginta diebus, & quadraginta noctibus panem non comedens, & aquam non bibens: & postea sequitur: Cunque transissent quadraginta dies, & totidem noctes, dedit mihi duas tabulas lapideas: ergo videtur, quòd isti sex dies computantur in numero quadraginta dierum, aliàs essent quadraginta sex. In contrarium videtur, ꝙ isti dies

A sex non computati fuerint in his quadraginta diebus: & patet quia dicitur hic: Ingressus Moyses medium nebulę ascendit in montem, & fuit ibi quadraginta diebus, & quadraginta noctibus: Ecce qualiter dicitur, quòd postquam ascendit medium nebulę fuit ibi quadraginta diebus, & quadraginta noctibus: ergo in medio caliginis computādi sunt isti quadraginta dies, & quadraginta noctes: sed sex dies non fuerunt intra illam caliginem, sed extra, quia in illis sex diebus nō vocatus fuit Moyses a Deo, sed in die septimo: ergo post illum septimū diē computandi sunt quadraginta dies, & quadraginta noctes: & sic erunt in illo primo ascensu quadraginta sex dies, & totidē noctes, & non solum quadraginta dies, & quadraginta noctes. Dicēdum autem, quòd vtrunque satis teneri potest ex litera, nec videtur aliquod eorum repugnare literæ, & quodcunque tenendo satis potest responderi ad alterum.

Responsi. doc. ad q̃s.

B Nam si teneamus primum, scilicet quòd fuerūt isti sex dies computati in numero quadraginta dierum, respondebitur quando dicit hic litera, quòd fuit ibi Moyses quadraginta diebus, & quadraginta noctibus, quòd particula ibi, non demonstrat locum caliginis mediæ, ita quòd intra illam mediam caliginem, in qua erat Deus, fuerit Moyses quadraginta diebus, & quadraginta noctibus: quia tunc totum tempus, quo fuit Moyses in monte postquam incepit ascendere discendendo a senioribus, vsque quo descendit in castra, foret dierum quadraginta sex, quia non com- C putarentur ibi sex dies primi, quibus non fuit intra mediam caliginem: sed demonstrat montem, scilicet quòd fuit Moyses ibi in monte quadraginta diebus, & quadraginta noctibus: & quia illi sex dies fuerunt mā sionis eius in monte, computabuntur intra quadraginta dies, & quadraginta noctes, quibus solùm dicitur fuisse in monte. Si autem velimus tenere, quòd isti sex dies primi, quibus fuit extra caliginem mediam non computentur in numero quadraginta dierum, & quadraginta noctium, respondebitur ad illud, qđ dicitur: Et perseueraui in monte quadraginta diebus, & quadraginta noctibus, panem non comedens, & aquam non bibens. Et cùm dicitur postea: Cunque transirent quadraginta dies, & totidem noctes dedit D mihi duas tabulas: respondebitur, quòd ista perseueratio in monte intelligitur de perseueratione cūDeo, scilicet postquam fuit vocatus ad medium caliginis: & postquam ibi stetit non comedit, nec bibit quadraginta diebus, & quadraginta noctibus, sed alijs sex diebus pręcedentibus comedit, vt supra diximus. Et quando dicitur: Cunque pertransissent quadraginta dies, & totidem noctes, quòd ista pertransitio intelligitur computando a tempore, quo incepit esse cùm Deo in medio caliginis: & sic vtrunque istorum satis verisimile est, & defensibile. Si tamen quæras quid videtur magis tenendum: respondetur, quòd rationabilius est, quòd isti sex dies, quibus Moyses fuit extra caliginem computentur in numero quadraginta die- E rum, & quadraginta noctiū, ita quòd a die, quo Moyses recessit a castris ascendens in montem vsque ad diem, in quo ad castra post fractas tabulas reuersus est, transierint quadraginta dies, & quadraginta noctes solum: & hoc apparet, quia Deutero. nono capit. vult Moyses demonstrare duram ceruicem Hebręorum, & quantum laborauerit pro eis coram domino: & ponit, quòd prima vice quando iuit pro primis tabulis perseuerauit in monte quadraginta diebus, & quadraginta noctibus. si tamen sex dies priores ante ingressum in magnam caliginem non computarentur in quadraginta diebus, & quadraginta noctibus essent quadraginta sex dies, & quadraginta sex noctes: & tunc magis potuisset Moyses se perseuerasse in mon-

Quę opinio magis tenenda sit de his duabus & quę verior sit.

te

te quadraginta sex diebus,& totidem noctibus,quàm quadraginta diebus cum totidem noctibus solum, cũ velit ponere laborem suũ pro eis, qui maior esset quadraginta sex diebus, & quadraginta sex noctibus,quã in quadraginta diebus, & noctibus: maximè quia ista perseueratio quadraginta dierum, & quadraginta noctium dicitur fuisse in monte: & ibi fuerunt sex dies priores, quibus non stetit intra caliginem. Nam si diceretur: Perseueraui coram domino quadraginta diebus,& quadraginta noctibus,quia perseueratio coram domino solùm fuit postquam vocatus fuit in die septimo,adhuc dici posset,quòd illi sex dies non computarentur in numero quadraginta dierum,& noctiũ totidem,sed dicitur perseueraui in monte quadraginta diebus, & quadraginta noctibus, ergo tota mora contracta in monte fuit solùm quadraginta dierum, & quadraginta noctium, & computabuntur illi sex dies primi in numero quadraginta dierum, & quadraginta noctium.

CAPITVLVM XXV.

OCVTVSQVE est Dñs ad Moysen, dicens: Loquere filijs Israel, vt tollant mihi primitias: ab omni homine, qui offert vltroneus, accipietis eas. Hæc sunt autem, quæ accipere debetis: aurum & argentum,& ęs & hyacinthum,& purpuram, coccumque bis tinctum,& byssum, &pilos caprarum,& pelles arietum rubricatas, pellesque hyacinthinas, & ligna setim: oleum ad luminaria concinnanda: aromata in vnguentum, & thymiamata boni odoris: lapides onychinos,& gemmas ad ornandum ephod, & rationale.

Infra 35.

Tota vis legis Mosaicę in colendo Deũ cõsistebat.

Locutusque. Positis supra quibusdam ceremonialibus,& iudicialibus, hic continuato ordine subiungit legislator de alijs similibus. Erat autem tota vis legis Mosaicæ in colendo Deum, sicut & nunc est in lege Euangelica: quia tamen in tempore illo maximè determinabantur ad istum cultum per quasdam speciales cœremonias,vt distinguerẽtur à cœremonijs aliorum populorum non colentium Deum, intendit legislator de illis ceremonijs cultus diuini agere. Et cũ ipse cultus diuinus pręcipuus, & ceremoniæ eius fierent in vno loco determinato à Deo, scilicet in tabernaculo, & eius atrio, agit hic de factione tabernaculi, & pertinentiarum suarum, & ponuntur tria. Primò ponitur ipsum de faciendo tabernaculum diuinum præceptum. Secundò ponitur operis ad tempus impedimentum. Tertiò subiungitur prædicti operis executio, & complementum. Quartò perfecti tabernaculi stabilimentum. Secunda tangitur infra 32. cap. tertia infra 35. quarta tangitur infra 40. cap. Prima in duas: primò ponitur materiæ præparatio, secundò operis executio ibidem. *Facientque mihi sanctuarium.* Circa primum. *Locutus est Dominus ad Moysen.*

F Dictum fuit supra immediatè in fine præcedentis capituli, quòd Moyses ascendit ad dominum, & stetit ibi quadraginta diebus, & quadraginta noctibus, non est intelligendum, quòd ista ponãtur ordine naturali, sed posita sunt per anticipationem: nam antea fuerunt facta omnia, quæ continentur ab hoc loco vsque ad principium 32. ca, infra, quàm transijssent isti quadraginta dies: ponuntur tamen ad declarandum magis: nam cùm dictum fuerit superius, quòd ascendit Moyses montem ad caliginem, in qua erat Deus, si non poneretur quanto tempore ibi manserit, esset quoddam confusum; ideo subiunctum fuit, quòd ibi mansit quadraginta diebus,& quadraginta noctib⁹,& postea subduntur ea, quæ in illis quadraginta diebus acta sunt.

G

Quid fecit Moyses in toto tempore quadraginta dierum in monte cum Deo.

QVAESTIO PRIMA.

QVAERET namque aliquis, cùm Moyses mãserit cũ Deo quadraginta diebus,& quadraginta noctibus, quid egit in toto illo tempore in monte? Respondetur, quòd docuit eum Deus ista, quę ponuntur hic de fabricatione tabernaculi, & vasorum eius: ideo ponuntur hic immediatè post ascensum Moysi in montem,& non ponitur descensus Moysi quousq; hæc omnia consumata sunt. Hoc etiam tempore docuit eum Deus, (vt Hebręi dicunt) multas quęstiones legis, & in fine quadraginta dierum, & noctium dedit ei duas tabulas lapideas continentes præcepta decalogi, in quibus Moyses nihil laborauit. Dicitur infra 32. capit. scilicet quòd illæ tabulæ duæ erant factæ opere Dei,& scriptura Dei erat in illis,& datæ fuerunt, quando descendere debuit. Etiam in his quadraginta diebus docuit Deus Moysen omnes ritus sacrificiorum, qui ponuntur in Leuitico: in toto namque Leuitico agitur de sacrificijs, & festiuitatibus, & conditionibus sacrificãtium,& sacerdotum, per quos fiunt sacrificia, & cœtera in hunc modum. Et hæc omnia Moyses didicit in monte Sinai, vt patet Leui. cap. vlt. in fi. cùm dicitur: Hæc sunt præcepta, quæ mandauit dominus Moysi ad filios Israel in monte Sinai. Ergo dicendum est, quòd in diebus, quibus stetit in mõte docuit eum Deus omnia hec, quia postquam descendit de monte vacabat circa fabricationem tabernaculi, & vasorum eius,& non legitur tunc à Deo vocatus, vel Deum cõsuluisse. Sed adhuc dices, quòd non solùm stetit tunc Moyses in mõte cum Deo, sed etiam alijs quadraginta diebus, & noctibus, qñ pro secundis tabulis ascendit fractis primis, vt patet Deut. 9. ca. & in his quadraginta diebus docuisse eum poterat Deus omnia, quæ habentur in Leuitico. Respondetur, ꝙ licèt in istis secundis quadraginta dieb⁹ poterat doceri Moyses omnia, quæ erant in Leuitico,& valde plura, præcipuè cùm à Deo doceretur: tñ non doctus fuit in secundis quadraginta diebus, sed in primis, quia in secundis quadraginta diebus fuit continuè orans prostratus coram domino: ideo non poterat tunc erudiri cõuenienter, quia repugnabat ex parte sua. s. ꝙ haberet animum attentum in orando, & haberet eum in recipiendo doctrinam attentum: maximè, quia ad recipiendum aliquid à Deo per modum intellectus requiritur magna attentio; dũ enim maior est intelligibilis res, maior est attentio. Quòd autem continuè orauit, patet Deuter. 9. c. cùm dicitur: Et iacui coram domino quadraginta diebus, & quadraginta noctibus, quibus eum suppliciter deprecabar, nè deleret vos, sicut fuerat comminatus: ergo oportet, ꝙ in istis primis quadraginta diebus receperit Moyses à Deo oĩa pręcepta, q̃ in Leuitico tradita sunt.

H

I

K

Quare

Quare stetit Moyses quadraginta diebus cum
Deo in monte.

QVAESTIO. II.

SED adhuc quæres, quare tot diebus Moyses in
monte cum Deo moratus est: nam Deus poterat
eum docere omnia ista, quæ docuit, in valde modico
tempore, & ipse Moyses, dato quòd non doceret eū
Deus, qui subito potest facere aliquem scientem, sed
docuisset eum aliquis homo, poterat omnia ista in val
de minori tempore scire. Respondetur, quòd horū
a mortalibus causa nulla dari potest: nam hæc consi-
stunt in occulta dispositione Dei, qui forte suam vo- B
luntatem solam, quæ est regula omnium actionum
suarum, cùm idem sit in eo velle, & intelligere, pro
causa habent: vel si aliquid habeant conformitatis ad
aliquas humanas actiones, propter quas Deus vult cir
ca talia tantum tempus pertransiri, ille res nobis inco-
gnitę sunt; quia àlta sunt conditoris nostri iudicia, &
inuestigabiles viæ eius, & nemo nostrū cognouit sen-
sum Domini, nec consiliarius eius fuit, vt nobis hęc
valeat enarrare, iuxta id quod ait Apost. ad Rom. 11.
cap. *Locutus est Dominus ad Moysen.* Scilicet postquam
Moyses stans in monte sex diebus extra caliginem, vo
catus fuit in die septimo a Domino, & locutus fuit ei
Deus ista, quæ sequuntur. Et vocatur hic Dominus
sicut sępe dictum est ipse Angelus: quia Deus nun- C
quam in his per se aliquid egit aut dixit, sed cuncta ꝑ
Angelos, qui erant ministri legis, vt patet ad Gala. 3.
cap. vbi dicitur: Lex data per Angelos in manu media
toris. *Loquere filijs Israel.* Quando descenderis ad eos
scilicet vt darent omnia, quæ sequuntur ad fabricatio
nem tabernaculi, & vasorum. Et sicut istud est pri-
mum, quod Deus mandauit, scilicet colligi materiā
ad construendum tabernaculum: ita istud fuit primū,
quod dixit Moyses cum descendit de monte post mā-
datum de conseruando sabbathum, vt patet infra 35.
cap. *Vt tollant mihi primitias.* Non accipiuntur hic pri-
mitiæ secundum, ꝙ communiter accipiuntur in aliis
locis sacrę scripturæ, vbi mandantur solui decimæ, &
primitię: & vbi dicitur, quòd non poterant comedi D
primitiæ a filiis Israel in quolibet loco, sed solùm in
loco, quem Dominus elegisset, vt patet Deute. 12. ca.
quia ibi dantur decimæ, & primitiæ de eadem re, scili-
cet de fructibus terræ, & de pecoribus. Hic aūt non
dantur primitię de comestibilibus rebus, sed de auro,
& argento, atque hyacintho, & cęteris, quæ non deci-
mantur: nec dantur de eis primitię eo modo, quo ac-
cipiuntur primitiæ communiter, licèt ab eadem ori-
gine veniant istæ primitiæ, & illæ: nam vbi nos dici-
mus primitias, hæbręi dicunt separationes, quod de-
clarat litera nostra infra 35. cū dicitur: Separate apud
vos primitias Domino, scilicet quòd illi, qui erant vi-
ri boni animi, & habebant aurum, & argātum, & hya-
cintum, & pelles rubricatas, aut aliquid de his omni- E
bus, quæ hic ponuntur, accipiebant aliquam particu-
lam de eis, & segregabant apud se, & dabant Domi-
no: & vocabantur istę primitię, siue separationes. Et
dicunt separationes propter duo; aut quia aliqua parti
cula auri, & argenti, & sic de alijs segregabatur, & da-
batur Domino: aut quia istud quod dabatur erat de
optimo eius, quod quisque apud se tenebat. Apud
nos autem vocantur primitię ab ista secunda ratione,
scilicet quòd dabātur de parte optima rei, quam quis-
que possidebat: & dicuntur primitiæ de primus. Si-
gnat autem primus antecessionem: & hęc duplex est,
scilicet antecessio temporis, & antecessio perfectio-
nis; sicut enim aliqua priora dicūtur, quia primò na-
A ta sunt, ita priora dicuntur, quia perfectiora aut me-
liora sunt. Dicuntur ergo primitiæ de primus acci-
piendo isto secundo modo pro eo, quòd cœtera di-
gnitate antecedit. Et hoc est, quia id quod dabatur
Domino, erat primum, idest de melioribus, quæ qs
possidebat, scilicet de meliori auro, & meliori argen-
to, & sic de aliis. *Ab omni homine, qui offert eas vltroneus.*
Idest spontaneus, siue voluntarius. Et dicitur vltro-
neus de vltrò aduerbio, quod accentu acuto regitur
in vltima syllaba: & signat id, quod sponte, scilicet ꝙ
Moyses poneret edictum, quòd quicunque vellet of-
ferre aurum, & argentum & cæt. in vsus, & fabrica-
tiones tabernaculi, & vtensilium eius offerret, & non
imponebatur hic aliqua coactio: nam hilarem dato-
B rem diligit Deus, vt patet ad Rom. 12. capit. *Accipietis*
eas. Scilicet Moyses, & ipsi artifices Beseleel, & Oo-
liab, vt patet infra 36. Et non oportuit hic fieri aliquā
impositionem, scilicet vt cogeretur populus ad offe-
rendum: nam sciebat Deus eos, tunc ita promptos
ad offerendum, ꝙ non oportebat eis imponi præce-
ptum sub coactione, sed solum, quòd denunciaretur
eis: quia ipsi libentissime offerrent necessaria, vt patet
infra 35. cap. cùm dicitur. Egressa omnis multitudo
filiorū Israel, de conspectu Moysi obtulit mente prō-
ptissima, atque deuota, primitias domino ad faciendū
opus tabernaculi testimonij: imò tantum offerebant,
donec superfuit, & mandauit Moyses, quòd nullus vl
tra offerret, vt patet infra 36. ca. cùm dicitur: qui cùm
C instarent operi quotidiè, mane vota populus, offere-
bat: vnde artifices venire compulsi, dixerunt Moysi:
plus offert populus, quā necessarium est: iussitq; Moy
ses pręconis voce cantari: nec mulier, nec vir quid-
quam offerat vltra in opere sanctuarij.

Non oportuit imponi aliquā coactionē Israelitis ad offerendum, cùm libēter offerrent.

An Israelitę sponte offerent ad constructionem tabernaculi:
& an possit stare, quòd aurum, & argentum data fue
rint ab his, qui transierunt ad numerum,
& cętera fuerint libenter oblata.

QVAESTIO. III.

SED videtur dubium cùm dicatur hic, quòd of-
D ferrent primitias ad fabricationem tabernaculi, &
vasorum eius, & infra 35. cap. dicitur quòd multitu-
do filiorum Israel mente promptissima obtulit, quod
necessarium erat ad tabernaculum: & infra 38. capit.
dicitur, quòd omne aurum, quod expensum est in o-
pere sanctuarij, & omne quod oblatum est ī donariis,
viginti nouē talentorum fuit, & septingentorum, &
triginta siclorum ad mensuram sanctuarij. Oblatum
est autem ab his, qui transeunt ad numerum a vigin-
ti annis, & supra de sexcentis tribus millibus, & quin-
gentis quinquaginta armatorum. Ista namque repu-
gnare videntur, scilicet quòd isti spontanei offerrent,
& quòd darent, quia transibant ad numerum: nam
quando aliquis de filijs Israel transibat ad numerum,
idest quia erat viginti annorum, & incipiebat in popu
E lo nominari, atque numerari, tanquam vnus de popu
lo, dabat dimidium siclum, vt patet infra 30. capitul.
Respondebit aliquis, quod licet aurum datum sit ab
his, qui transibant ad numerum: tamen hyacintum,
& purpura, & coccus, et pelles rubricatæ atque pelles
hyacinthinæ, & ligna sethim libenter a populo oblata
sunt. Et quando dicebatur arguendo, quòd populus
optulit omnia necessaria ad fabricationem tabernacu
li, & vasorum. Respondetur falsum esse hoc: nam
litera infra 35. cap. non dicit sic, sed quòd multitudo
filiorum Israel obtulit primitias, ad faciendum opus
tabernaculi testimonij. Quidquid in cultu, & ad ve-
stes sanctas necessarium erat, viri cū mulieribus prę-
buerunt.

buerunt. Vnde hoc quod dicitur, quòd prębuerunt omne, quod necessarium erat, solùm refertur ad vestes, & alia ornamenta pellium, vel filorum: & hoc verum est, quòd ista oblata sunt. Nam illi qui transibant ad numerum, non dabant pelles rubricatas, aut ligna sethim, vel aliquid simile, sed solùm auri dimidium siclum, & pelles, vel purpuram, & hyacinthum, & alia similia populus libenter obtulit. Sed adhuc arguetur, quia hic non solùm dicitur, quòd offerrētur coccus, & hyacinthus, & pelles caprarum, atq; hyacinthinæ, & cętera: sed etiam offerrent aurum, & argentum: ergo etiam obtulerunt aurum: & sic non erit verū, quòd de auro accepto ab eis, qui transibant ad numerum, fuerunt facta omnia, quæ in tabernaculo aurea erant. sic tamen habetur infra 39. capit. ergo altera istarum literarum non bene stat. Adhuc forte respondebis, quòd licèt Deus mandauerit denunciando, & non imperando, ꝙ offerrent aurum, & argentum: tamen non obtulerunt aurum, sed cętera, quæ imperata sunt. Sed hoc non potest stare: quia infra 35. cap. dicitur: viri cum mulieribus prebuerunt armillas, & inaures, & dextralia: omne vas aureum in dona Domini separatum est. Ad hoc autem adhuc aliquis respondebit, scilicet quòd quando infra dicitur. Omne aurum, quod extensum est in opere sanctuarij, & quod oblatum ī donariis, viginti nouem talentorum fuit, & septingentorum triginta siclorū ad mensuram sanctuarij. Oblatum est autem ab his, qui transierunt ad numerum, à sexcentis tribus millibus quingentis, & quinquaginta armatorum. Dicendum esset, quòd non solùm isti, qui transierunt ad numerū dederūt id, quod dare tenebantur, scilicet dimidium sicli, & super hoc obtulerunt, sicut eis placebat de auro: & tunc satis stat, quòd vasa aurea in donaria domini separata sunt, & tamen nullus alius ista donaria obtulit nisi illi, qui transibant ad numerum: nam a viginti annis, & supra transibant ad numerum. Alij autē, qui iuniores erant, nihil offerre poterant, cùm nihil possiderent. Sed adhuc arguetur, quia tunc cùm mulieres non transirent ad numerum, quia soli viri computabantur, mulieres nihil auri dare potuissent, aut saltem nihil dederunt: quod non videtur conueniens, cùm multitudo virorum, atque mulierum offerret domino mente promptissima. Ad hoc respondebit aliquis, quòd hoc satis stat, scilicet quòd mulieres non obtulerint aurum, sed hyacinthum, & purpuram, & coccum, & sic de cęteris: viri autem earum soli obtulerint aurum. Sed adhuc nō stat hoc, quia offerre armillas, & dextralia ad fęminas pertinebat, cùm ista sua essent: sed armillæ, & dextralia oblata sunt, inter quæ non est verisimile, aliquid horū de auro puro esse, aut saltē habere partem auri: ergo etiam mulieres obtulerunt aurum. Item solutio illa superior non stat, scilicet quòd illi, qui transibant ad numerum dedissent dimidium siclum, ad quem dandum tenebantur, & post gratis aliquid offerrent: & sic complerentur illa viginti nouem talēta auri, & septingenti & triginta sicli. Et patet, quia si computetur ista tota summa auri per dimidios siclos, reperietur, quòd sexcenti tres mille, & quingenti, & quinquaginta viri, dato a quolibet dimidio siclo faciēt totam istam summam, vt declarabitur 38. cap. computando istam summam: ergo solum aurum, quod datum fuit a transeuntibus ad numerum, ita quòd quilibet daret dimidium siclum, expensum fuit in opere tabernaculi. Sed adhuc aliquis poterit respondere, ꝙ hoc quod dicitur, scilicet ꝙ quilibet offerret, quod vellet in opere sanctuarij de auro, & argento, & cęteris, fuit idem cùm eo quod datum fuit ab illis, qui transierunt ad numerum. Et hoc dicendo, ꝙ licèt solutio dimidij sicli in

F posterioribus computationibus, & transitionibus ad numerum fuerit necessaria, tamē hic voluntaria fuerit: & sic gratis dabatur, sicut hic dicitur. Et hoc habet aliquem colorem ex litera, quæ habetur infra 38. cap. cùm dicitur: Omne aurum quod expensum est in opere sanctuarij, & quod oblatum in donariis viginti nouem talentorum auri fuit, & septingentorū triginta siclorum ad mensuram sanctuarij: oblatum est aūt ab his, qui transierunt ad numerum a sexcentis tribus millibus quingentis quinquaginta armatorum: & sic isti dicebantur offerre, vel donare. Sed adhuc nō stat hoc, qa dato ꝙ ista prima solutio volūtaria fuisset, tñ in illa non est verisimile, ꝙ omnes ęqualiter soluerēt, quia qui ditiores erant plus darent: sed illa computa-

G tio facta infra 38. cap. stat ponendo, quòd oēs æqualiter tribuerint, qui ibidem computantur in summa, scilicet quilibet dimidium siclum. Etiam dato, quòd ꝯcedere vellemus, quòd omnes æqualiter dederunt, scilicet quilibet medium siclum, nō potest stare, quia vt dicitur infra 35. capit. omne vas aureum in donaria Domini separatū est, qui autem dabat vnum vas aureum, dato ꝙ illud vas esset valde paruum, tamē magis continerent quàm decem siclos. Dicendum est ergo, quòd distincta fuerunt ista, scilicet solutio siclorum dimidiorum a quolibet de Israel, & oblatio auri, & argenti & aliorum, quæ hic vocatur spontanea, licèt solutio siclorum dimidiorum satis fuit voluntaria illis. Et fuit factum hoc modo, quia Moyses imme-

Doc. determinatio.

H diate vt descendit de monte, & proposuit eis de fabricādo tabernaculo, accepit ab eis dimidium siclum auri a quolibet, q erat viginti annorum, & ascribebatur in numero populi ad pugnādum: quibus solutis a populo fuit collecta illa summa talentorum viginti nouem, & septingentorum triginta siclorum, & tunc denunciatum fuit, ꝙ quilibet volens offerret aurum, vel argentum hyacinthum, purpuram, coccum, & sic de cęteris, & incepit populus offerre: quia tamen aurum multum solutum fuerat a transeuntibus ad numerum, minus de auro postea oblatum est, quàm de alijs rebus. Etiam quia artifices dicerent quantū erat necessarium, & secundum hoc populus offerret magis de hoc quam de illo, ideo spontanea oblatio maximè fuit de argento, & ære atque cęteris: de auro au-

De auro satis modicum oblatū est in fabricatione tabernaculi.

I tem satis modicum, & hoc modicum quod de auro oblatum fuisset, insuper conseruaretur ad vsus tabernaculi: sicut quando totus Israel, vel aliqui de Israel transibant ad numerum soluebāt dimidios siclos, qui conuertebantur in vsus sanctuarij, vt patet infra 30. ca. sic etiam patet de oblatione principiū duodecim tribuum in die dedicationis sanctuarij: nam oblata sūt acceptabula argentea duodecim, & phialę argenteæ duodecim, mortariola aurea, duodecim, absq; alijs rebus, quę tunc ab eisdem principibus oblatæ sunt, vt patet Nume. 7. cap. hæc autem in vsus tabernaculi conuersa sunt, licèt iam essent facta mortariola necessaria ad vsus eius ante dedicationem, & erectionem tabernaculi.

K Et si obijcias, quòd istud aurū spontaneè oblatum multum fuerit, quia dicitur infra 35. cap. omne vas aureum in donaria Domini separatum est. Dicendum, ꝙ sacra scriptura multotiens facit hyperbolicas locutiones, vt patet Gen. 41. capi. scilicet omnes prouincię veniebant in Aegyptum, vt emerent escas, & malum inopiæ temperarent. Constat tamen, ꝙ non ibant omnes prouincię mundi, nec decima aut saltem vicesima pars mūdi, sed solùm illarum terrarum, quæ in circuitu erant, & simili inopia laborabant, habitatores veniebant in Aegyptum. Sed adhuc dices contra, quia quando ponitur hyperbole in sacra scriptura vel in communibus locutionibus, licèt nō tantum significetur aut intelligatur per ipsam hyperbolicam ora-

orationem, quantum termini de se significarent: tamen significantur multa: aliàs enim nõ esset aliquod fundamentum faciendi hyperbolem: cùm ergo dicatur, quòd omne vas aureum in donaria Domini separatum est, dato quòd fiat hyperbole, necesse est intelligere, ꝙ multa vasa aurea fuerint parata in donario Domini. Respondetur, quòd sic fuit: nam multitudo filiorum Israel mente promptissima apud se segregauerat multa vasa aurea, & argentea, vt daret donaria Domini: cùm autem incepissent dare, quia viderunt artifices, ꝙ iam non essent necessaria, fecit Moyses præconis voce cantari, ne quis vltra aliquid offerret, & sic multa de vasis aureis, quæ multitudo filiorũ Israel segregauerat apud se, vt daret in donaria Domini, remanserunt apud eos, qui segregauerant ea ad dãdum: quia positum fuerat præconium, ne quis aliqd vltra offerret. Et hæc sententia est satis rationalis. Sed adhuc dices quomodo se compatiũtur istę duę dationes auri, scilicet spontanea oblatio, & solutio dimidiorum siclorum cùm ex sola summa dimidiorũ siclorum factum fuerit omne opus tabernaculi, quod aliquid auri habebat, vt patet infra 38. cap. Respondetur, ꝙ sicut supra diximus, primò facta fuit solutio dimidiorum siclorum aureorum a quolibet, qui transibat ad numerum, & summa istorum dimidiorum siclorum sufficiebat ad omnia opera sanctuarij, quæ de auro facta sunt, vt postea rei probauit euentus, cùm nihil de alio auro expensum fuerit. Hoc tamen ignorauerunt artifices, & volentes magis, quòd aliquid superesset, quàm deficeret permiserunt populum offerre quantum volebat aliquot diebus, quousque ipsi artifices viderunt, quòd id quod oblatum iam fuerat cũ hoc quod habebatur ex solutione dimidiorum siclorum superabundaret necessitatem operis, ideo tunc interdictum fuit, ne quis amplius offerret. *Hęc sunt autem, quæ accipere debetis*. Ponuntur partes diuersarũ materiarum necessariarum ad fabricationem tabernaculi, & vtensilium eius. *Aurum*. Hoc est quod ad plura opera tabernaculi seruiebat, licèt minus de eo oblatum est quàm de alijs rebus, & minus expensum est. Patet, nã de auro expensa sunt solũ viginti nouẽ talenta, & septingenti triginta sicli: de argento autem oblata sunt, & expensa centum talenta, & sicli septingenti, & septuaginta & quinque: de ære oblata sunt septuaginta duo millia talenta, & quadringenti sicli, vt patet infra 38. capit.

Ad quid aurum deseruiebat in constructione tabernaculi.

QVAESTIO. IIII.

FVIT autem aurum in fabricatione tabernaculi ad deaurandam arcam fœderis foris, & intus, scilicet faciendo duas arcas de auro cooperiẽtes vnam arcam de lignis sethim: ad faciendum propitiatorium quod erat de auro mundissimo: ad inaurandũ vectes quibus arca portabatur: ad faciendum cherubim duo de auro puro in lateribus arcę: ad faciendum quatuor circulos de auro, per quos immittebãtur vectes arcæ: ad cooperiendum mensam propositionis laminis aureis: ad faciendum illi labium aureum: ad faciendum coronam superiorem inter astilem: ad faciendum coronam inferiorem: ad faciendum quatuor circulos, per quos immittantur vectes: ad operiendum vectes laminis aureis: ad faciendũ quatuor vasa in vsum mẽsę propositionis, scilicet phialæ, thuribula, aceptabula, & cyathos: ad faciendum vnum candelabrum cum calamis suis, scyphis, & spherulis atque floribus, & lucernis, quod vnum continebat talentum. De his pa-

A tet in hoc capi. Fuit etiam aurum ad faciendos circulos, quibus connecterẽtur ansulæ cortinarum: ad deaurandum tabulas tabernaculi: ad deaurãdum vectes colligantes, atque continentes tabulata: ad faciendũ annulos, quibus vectes tabularum immittendi erant: ad faciendũ quatuor capita quatuor columnarum diuidentium sancta sanctorum, idest tabernaculum interius a tabernaculo exteriori: ad deaurãdum ipsas columnas: ad deaurandum quinque columnas stantes in introitu tabernaculi ante quas appendebatur velũ: ad deaurandũ eas. De his infra 26. cap. & 27. Fuit etiã ad faciendum rationale, scilicet pectorale: ad faciendum superhumerale, scilicet ephod: ad faciendum laminam auream ponendam in frõte sacerdotis summi: B ad faciendum duas catenulas ponendas in extremitatibus ephod quibus alligaretur rationali: ad faciẽdum duos vncinos in extremitate catenarum: ad includendum lapides duodecim, qui erant in rationali, in quibus erant nomina duodecim tribuum Israel: ad faciendum catenas duas aureas ponendas in rationali: ad faciendũ duos anulos in eodem rationali: ad faciendum alios duos anulos, & duas catenulas ponendas in parte inferiori rationalis, & alias totidem in parte inferiori ephod: ad facienda tintinabula, quæ pendebant in extremitate vestis hyacinthinæ. De his infra vigesimo octauo capit. Fuit etiam ad faciendum altare thymiamatis tegendo illud laminis aureis, & anulos & vectes, vt patet infra 30. cap. Et aurum istud fuit C oblatum de solutione dimidiorum siclorum a cũctis, qui erant in Israel, vt patet infra trigesimo octauo ca. Et fuit etiam de spontanea oblatione, quia viri, & mulieres obtulerunt armillas, & dextralia, & omne vas auri in donaria Domini separatum est, vt patet infra 35. capit. *Et argentum*. Hoc erat ad faciendas bases omniũ tabularum tabernaculi, ita vt cuilibet tabulæ duę bases supponerentur. Erat ẽt ad faciendas bases, quatuor columnarũ, quæ erant distinguentes sancta sanctorum a reliquo tabernaculo. De his infra 26. capi. Fuit etiam argentum ad faciendas quinque bases columnarum stantium in introitu tabernaculi: ad faciẽdum capita omniũ columnarum atrij: ad faciẽdum laminas, quibus tegerẽtur illæ columnæ, vt patet infra 27. cap. Argentum autem fuit libenter oblatum a D tota multitudine filiorum Israel, vt patet infra trigesimo quinto capit. *Et æs*. Fuit æs ad faciendum fibulas quibus iungerentur saga: ad cooperiendum altare holocaustorum, quod erat coopertum laminis ęneis: ad faciendum lebetes, & forcipes, & fuscinulas, & igniũ receptacula: ad faciendum craticulam altaris in modum retis: ad faciendos quatuor anulos: ad operiendum vectes altaris: ad faciendum bases columnarum, & ad faciendum ipsas columnas atrij, & ad faciẽdum paxillos, vt patet infra 27. & 38. cap. Fuit etiam ad faciendum labrum æneũ, vt patet infra trigesimo capi. *Hyacinthum*.

Ad quid ꝓficiebat argentum in opere sanctuarij.

Ad quid ęs ꝓficiebat in opere sanctuarij.

E *Ad quid deseruiebat hyacinthus.*

QVAESTIO. V.

FVIT hyacinthus ad faciendum cortinas tabernaculi, tã interioris quam exterioris. Fuit etiã ad faciẽdum ansulas cortinarũ: ad faciendũ velũ, qđ appẽdebatur ante sancta sanctorũ, vt patet infra 26. ca. Fuit ẽt ad faciendum tentorium atrij in gyro, vt patet infra 27. cap. Fuit etiam ad faciendum ephod. Fuit etiam ad faciendum rationale: ad faciendum tunicam totã hyacintinam: ad faciendum mala punica. ad faciendum vittam hyacintinam ad ligandum laminã in frõte sacerdotis, vt patet infra 28. cap. Hyacinthus tamen secun-

Hyacinthus quid sit.

secundum, quòd Hyeronimus in litera nostra significare voluit, est genus lini tincti colore cęlesti, quasi azurino non intenso, sed quòd aliqualiter est coloris, scilicet sub albidus. Et dicitur hyacinthus a colore

De puero hyacintho

De aiace i hyacinthũ conuerso.

cuiusdam herbę, quę sic dicitur: quia vt poetę ferunt, quidam puer cùm luderet cum Deo Appolline, & in terram decidisset, sanguineas guttas sudauit, & in colorem puniceũ paulisper versus in herbam sui nominis mutatus est, vt ait Ouidius Metamor. lib. 10. & Alanus in libro de complantu naturæ metro secũdo, in hãc etiam herbã mutatus fuit Thelamonius Aiax, qui negatis sibi armis Achillis in bello Troiano cùm potius ipse quàm Vlisses eorum conueniens gestator existeret, cui concessa sunt, qui vt ferunt proprio gladio occisus in hyacinthum herbam conuersus est, de quo Ouidius in lib. Metamo. 10. occasio autem huius poetici figmenti, vt poetę produnt fuit, quia in herba hyacintho duo literę naturaliter inscriptæ notantur, & a respicientibus videntur, scilicet. y. grecum, & a. signat autem. y. hyacinthum puerum, quia Gręci non hyacinthum, vt nos, sed yacinthum dicunt. ab ipsis autem poetis hęc fabula primo conficta est. a. signat aiacem thelamonium. ambo ergo mortui in istum florem translati poeticè prędicantur. Signat etiã hyacinthus quandam insulam quam Gręci tenuerunt, ex qua ipsi profecti Carthaginem spartariam in Hispania condiderunt, vt ait Isidorus decimo septimo Ethico. Hyacinthus etiam nomen lapidis cuiusdam est, qui in colore similatur Saphyro, scilicet est rubeus lucidus. *Et purpura*. Dicitur purpura genus lini tincti quodam colore, qui rubeus est, sed non totaliter rubeus, sed aliqualiter declinans ad nigredinem, vel ad albedinem, vt scilicet super tincturam aliquam leuem detur fortis tinctura rubea, prior color faciet istum secundum degenerare a perfecta rubedine, & hoc vocamus purpuram. & potest hoc reperiri in lana, vel in lino. Fuit

Ad qd purpura in opere tabernaculi proficiebat.

autem purpura ad faciẽdum cortinas tabernaculi: ad faciendum velum, quod penderet ante introitum sancti sanctorum. de his infra 26. cap. Fuit etiam ad faciẽdum tentorium quod pendebat in introitu tabernaculi: ad faciendum tentoria in circuitu columnarum atrij, vt patet infra vigesimo septimo. Fuit etiam ad faciendum ephod, siue superhumerale: ad rationale: ad faciendum mala punica, vt patet de his infra 28. ca. *Coccumque bis tinctum*. Coccus nomen vermis est valde rubei, & vocatur vulgariter grana, quia cùm illo tinguntur ea, quę rubea valde esse volumus. Ille aũt coccus non est bis tinctus, nec semel tinctus, cũ a nullo tinctus fuerit: vocatur tamen bis tinctus, idest quia ita rubeus est intensè, quòd videtur bis tinctus: & hic accipitur coccus bis tinctus pro serico tincto colore illorum coccorum: & cùm debebat esse valde rubeũ tingebatur bis, & dicebatur bis tinctum. Vbi nos dici-

Coccus quid.

mus hic. *Coccum bis tinctum*. In Hebręo dicitur. *Tolaad senim*. quod signat vermen rubeum, aut vermen secundum: nam tolaad Hebraicæ vermis dr̃, quia in Psal. 21. vbi nos dicimus ego vermis, & non homo, in Hebręo dicitur: Anohi tola aduelo adani. Senim aliquando signat in Hebræo secundum. sic patet Gene. primo, vbi nos dicimus. factum est vespere, & mane dies secundus: in Hebręo ponitur (Senim) idest secũdus. Et signat aliquando duplex, quia descendit a duobus, vel a secundo: & sic habetur Prouer. 31. vbi nos dicimus de muliere forti, quòd non timebit domui suę a frigore, quia serui eius vestiti sunt duplicibus: in Hebræo ponitur (senim) vbi nos dicimus duplicibus. Aliquando accipitur (senim) idest rubeus sic patet, quia Isa. primo cap. vbi nos dicimus. Si fuerint peccata nostra, vt coccinum quasi nix dealbabuntur; & si fuerunt rubra, vt vermiculus, velut lana alba

F erunt: ponitur in nostra litera vermiculus pro verme valde rubeo: in Hebræo habetur ibi (quassanin) qđ componitur de senin, & quodam Hebręo aduerbio signante sicut, vel quasi: & signat tantum (quassanin) quantum istæ duæ dictiones, sicut vermiculus. Accepit autem hic litera nostra in prima signatione illius nominis, scilicet vt signat vermen secundum. Dicitur namque vermis secundus, quia tantum sit vermis rubeus, sicut si essent duo vermes habentes suam rubedinem in vno, vel ꝙ esset duplicata intensio rubedinis. & sic cõuenienter accepit dicendo coccus bis tinctus, idest duplicata tinctura. Si autem accepisset illam dictionem Hebraicam in prima significatione dixisset, coccus rubeus, quod non conueniebat, cũ ipse coc-

G cus rubeus sit: nisi forte accipiatur coccus generaliter etiam pro aliis vermibus. Fuit autem istud sericum sic tinctum ad faciendum cortinas tabernaculi: ad faciẽdum tentorium in introitu sancti sanctorum, vt patet infra vigesimo sexto cap. ad faciendum tentoria in introitu tabernaculi: ad faciendum tentoria in circuitu atrij, vt patet infra vigesimo septimo cap. ad faciendũ ephod: ad faciendum rationale: ad faciendum mala punica, vt patet infra vigesimo octauo ca. *Et byssum*.

Byssus qd sit.

Dicitur byssus genus lini delicatissimi habentis fila tenuissima: quod fiebat in Aegypto, vt ait Ra. Abrahã Aben Ezra, & Rabbi Cahadiagaon. Et verum est, ꝙ de Aegypto portauerunt mulires omnia ista. Et fuit byssus ad omnia opera, ad quæ erat purpura, & coccus

H bis tinctus, vt patet in supra allegatis cap. Et insuper ad faciendum quandam tunicam lineam, quæ tota byssina erat: & ad faciendum cingulum illius tunicę lineę: & ad faciendũ cidarim, vt patet infra vigesimo octauo cap. *Pilos caprarum*. Non vocantur vellera, sicut lana ouium vellus vocatur, quia pila propter suam longitudinem, & molliciem fiet contextio spontanea, & concatenatio pilorum, ita vt omnes pili vnius ouis, quando iam creuerunt simul se teneant quasi aliquo contexti essent, & illud vocatur vellus. Pili autem caprarum propter hispiditatem, & paruitatem non possunt sibi inuicem cohęrere, ideo vellus non faciunt. Isti pili caprarum erant ad faciendum saga cilicina, de quibus sequenti cap. *Pelles arietum rubrica-*

I *tas*. Dicuntur pelles rubricatæ, quæ per tincturam rubræ factæ sunt: quando autem naturaliter aliquid rubedinem habet, sicut sanguis non dicitur rubricatus, sed rubeus: & istæ pelles rubricantur cum pili ablati fuerint, & ipse paratæ a coriariis, sicut sunt pelles, ex quibus rubra calciamenta fiunt. Et erant istæ pelles ad faciendum tertium operimentum, quod dicebatur de pellibus rubricatis arietinis. *Et pelles hyacinthinas*. Idest pelles de magnis bobus: erant namque istę pelles grossiores pellibus inferioribus, scilicet arietinis rubricatis. Nam iste erat ordo in tectis siue ope-

De ordine operimentorum tabernaculi.

rimentis tabernaculi. Et primò ponebatur illud qđ erat leuius, & minus sustinens ventorum vtque hymbrium, vel reliquarum procellarum. Et istud erat

K tectũ de cortinis factis de hyacintho, purpura, & bysso retorta, & cocco bis tincto pulchra varietate cõtextis: & hoc non poterat pati aliquam temporis importunitatem, nisi ab aliis defensaretur. Secundum operimentum erat de pilis caprarum, scilicet saga cilicina. Et istud erat fortius atque grossius quàm primũ. Tertium erat de pellibus arietinis rubricatis. Et istud fortius erat, quàm operimentum sagorum, & non poterat penetrare ipsum aqua sicut operimentum cilicinum. Quartum erat de pellibus hyacinthinis. Et secundum ordinem istorum operimentorum oportebat, vt hoc esset fortius cęteris cùm supra cętera poneretur, & nullum ponebatur supra ipsum: ita vt ipsum reciperet omnes temporum impressiones importunas,

nas, sed si esset de pellibus aliquorum paruorum animalium, non esset forte magis quàm operimentum de pellibus rubricatis: ergo oportet vt dicatur fuisse de pellibus magnorum boum, vel aliorum magnorum animalium habentium fortes pelles: & hoc vocatur vulgariter postquam preparatum est guadamena, & sunt coria satis fortia. Et de his patet Ezechiel. 16. capitul. cùm loquitur Dominus ad Ierusalem dicens: Calciaui te hyacintho, & indui te discoloribus, & tinxi te bysso. Et videtur satis dicendum, quod istę sunt pelles boum fortes, quando sunt paratę, & factæ teneræ atque coloratę colore hyacinthino. Ista superiora obtulerunt tam viri, quā mulieres, vt patet infra 35. cùm dicitur: Siquis habuit hyacinthum, & purpuram, coccumq; bis tinctum, byssum, & pilos caprarum, pelles arietū rubricatas, & hyacinthinas obtulerunt Domino, mulieres tamen pręcipuè obtulerunt ista, quæ ad fila pertinebant, & tincturam, vt patet infra 35. cap. cùm dicitur: Sed & mulieres doctæ dederunt, quæ neuerāt: hyacinthum, & purpuram, & vermiculum atque byssum, & pilos caprarum sponte propria cuncta tribuentes. *Et ligna setim.* Ista fuerunt ad faciendum arcam, vt patet infra in litera, & ad faciendum vectes eius. Fuit ad faciendum mensam propositionis, & vectes eius, vt patet in isto cap. Fuit etiam lignum setim ad faciendum tabulata tabernaculi, & vectes eorū. Fuit etiam ad faciendum quatuor columnas distinguētes sanctum sanctorum a tabernaculo exteriori, vt patet infra 26. cap. Fuerunt etiam ligna setim ad faciēdum columnas quinque, quæ stabant in introitu tabernaculi. Fuerunt etiam ad faciendum altare holocaustorum, & ad faciendū vectes eius sicut patet infra 27. ca. Fuerunt etiam ad faciendum altare thymiamatum, & vectes eius, vt patet infra 30. cap. Ista ligna setim oblata sunt a viris, & mulieribus.

An Iudęi in deserto potuerint habere ligna setim, & vnde.

QVAESTIO. VI.

SED quæretur de istis lignis sethim quomodo Hebręi stantes in deserto potuerunt habere ligna setim. Forte aliquis respondebit, istam quæstionē stultam valde esse: nam ideo melius possent habere Iudei ligna sethim, quia in deserto erant: nam in deserto magis quam in ciuitatibus varię lignorum species reperiuntur. Cùm autem isti starent in magna solitudine, satis poterant ibi inuenire varias lignorum species, inter quas essent ligna sethim. Sed hoc nō conuenit, quia si apud montem Sinai essent ligna sethim, sicut erant alia ligna, non oporteret, quod Deus tantam mentionem de his fecisset, scilicet quòd offerrentur ligna setihm, quia leuiter scindi poterant sicut scindebantur alia ligna ad parationes ciborum: textus tamē videtur ad hoc repugnare infra 35. capi. notanter esse difficultatem in dando ligna setim. Rabbi Salomon, & Nicolaus sequens eum, & plurima turba Iudęorū dicunt, quod Iacob vidēs in spiritu, quod progenies sua esset constructura tabernaculum de lignis setim, cū debuisset descendere in Aegyptum, duxit secum radices illorum lignorum de terra Chanaan, & plātauit in Aegypto atq; facta sūt ligna magna, & postea Iudæi exeūtes de Aegypto duxerunt secum de illis lignis, & sic factę sunt tabulæ tabernaculi de lignis sethim. Ista positio satis inepta est, & supponit multa, quę deberet probare, aut subticere cùm verisimilitudinis radicem nullam habeant. Et primò quia dicunt Iacob vidisse in spiritu, quòd erat tabernaculum ædificandum, & ob hoc quod portauit radices eorum in Aegyptum.

A Ex hoc innuit, quòd ista ligna sint in terra Chanaan, quod inducere non potest: nam si ipse tam rarā istorum lignorum copiam in aliis locis ponit, eodem modo & nos negabimus talia ligna esse in terra Chanaā, nisi ex aliquo loco sacræ scripturæ, vel aliàs autentico probet. Item quia dixit ista ligna non esse in Aegypto, & ob hoc Iacob duxisse radices eorum de terra Chanaan: nam Aegyptus satis abundat in arboribus, maximè in istis, quę sunt aliquo modo diuersę ab vsu, & cognitione nostra: non videtur enim maior causa, quare debuerit ponere eas arbores, siue ligna in terra Chanaan, quàm in terra Aegypti. Et cùm secundum regulam Philosophi, quæ vulgata est, quòd nō debet poni pluralitas sine necessitate, cùm peccatum sit per

B plura facere quod per vnū fieri potest, vt patet in principio octaui Topicorum: sed leuius erat ponere has Cap. 4.
arbores de Aegypto fuisse portatas in desertum, quā ponere portatas fuisse radices earū de terra Chanaan, & post hæc in Aegypto plantatas: ac inde allata ligna in desertum. Cùm ergo non videatur aliqua necessitas ponendi istam pluralitatem, quia non constat magis in Aegypto quàm in terra Chanaan talia nasci ligna, ergo vitium fuit talem ponere pluralitatem inutilem. Etiam quia magis tollitur fides dictis, quando aliquid inutiliter fit, & per magnum circulum, quam si fiat vtiliter, & in minori labore: licèt ergo de Aegypto non constet, quòd fuerint ibi tales arbores, & per hoc assertio est satis leuis auctoritatis: tamen nō tan-

C tum tolletur fides, quantum dicendo talia ligna fuisse ablata de terra Chanaan in Aegyptum, & rursus de Aegypto in desertum, cùm eodem modo dubium sit illa ligna in terra Chanaan nasci. Item adhuc quod fortius est, dato quòd ista ligna portata fuerint in terram Aegypti de terra Chanaan, quomodo poterant Iudei portare inde in desertum, cùm nescirent vtrum forent necessaria? Et si dicas, quòd Moyses eis reuelauit: hoc etiam satis dubium est: nam non constat, quòd Moyses hoc sciuerit. Item dato quòd concederemus Moysen reuelauisse Hebręis hoc, quomodo tot ligna, & tanti ponderis atque grossiciei portari potuissent per tanta spatia terræ, præcipuè quia iumenta Israelitarum ita erant onerata in ferendo res suas, sci-

D licet paruulos, & vxores: quia ipsas supellectiles præciosas cogebantur Hebræi imponere super humeros filiorum, & filiarum suarum, vt portarent, vt patet supra tertio capi. Item omnibus his concessis non videtur aliquis modus, quo Hebræi potuerint ligna ista educere de Aegypto quin aliquod malum suspicarentur Aegyptij in eos, & non permitterent recedere: nā ipsi Israelitæ dixerant se ire solum ad sacrificandū Domino viam dierum trium: ad hoc autem quid necesse erat eos adducere secum talia lignorum genera, cū in deserto lignorum frequentia sit, si solùm ad sacrificandum vellent incendendo pecora immolata? Quocunque autem altero modo aut intentione Israelitæ aliquid educerent de Aegypto pręsumptio erat eos

E malum aliquid cogitare, maximè quia si ligna ista ita paruę forent magnitudinis, vt abscondita educi potuissent stabat quidem aliqualiter hoc fuisse, sed tantę magnitudinis erant, quòd necesse erat ea videri, scilicet decem cubitorum, quando fabricata erant: quāto magis antequam fabricarentur? Satis ergo videtur dicendum hanc positionem Rabbi Salomon ineptā 3. Alia opinio.
fabulam esse. Aliqui autem putauerunt, quòd ista ligna adducta sunt de quodam loco, qui vocatur Abelsatum, & est de vltimis mansionibus Israelitarum, vt patet Num. 33. cap. Et motiuum horum est, quia illa terra vocatur Abelsatim ab ipso nomine lignorum, vt videtur: ex quo innuitur ibi illa ligna multum haberi. Sed ista positio irrationabilior est quam prior.

Primò,

Primò, quia non cõstat in loco illo, qui dicitur Abelsatim esse ligna setim: nec ad hoc est sufficiens motiuum, quòd locus ipse vocetur Abelsatim, imò nec est apparens. Quia multotiens nomina locorum imponuntur per contrarium ad rem, quàm ipsum nomen impositum loco signat, vt nunc fit. Sed aliquando etiam ab impertinentibus, sicut si aliquis locus vocatur arundinetum, non innuitur ex hoc, ꝙ multę arundines ibi sint. Vel si vocatur querquetũ nõ innuitur ibi quærcus esse multas, sed ex defectu rerum plerunque imponitur nomen locis, quorum exempla vulgatissima sunt. Secundò, & fortius, quia Abelsathim est in terra duorum regum Amorrhęorum, scilicet Og, & Sehon: & in fine in confinio Iordanis, & Moabitarum, ita quòd ad habendum ligna de illo loco, oportebit Israelitas transire primò per terram Sehon regis & postea per terram Og regis, & accedere ad confinia Moabitarum. Sed hoc impossibile erat Iudęis, nisi Deus miracula fecisset, quæ si fuissent, nullo modo talia scriptura subticuisset, cuius intentio est diuinã potentiam demonstrare. Patet hoc, quia si transire vellent Iudęi per terram Sehon regis occurreret eis Sehon rex, atque deleret eos de terra, sicut ad introitum eorum fecit circa Arnon, vbi posuit Amorrhęos insidiantes, qui de altis rupibus viam angustam defendentes Israelitas transire volentes iaculis, & lapidibus confossuri, atque oppressuri erant, nisi Deus inclinasset rupes Arnõ, & compressissent latentes Amorrhæos: & post hoc etiam ipse rex Sehon Moysi armatus occurrit, vt patet Num. 21. & Deute. secundo capi. Post hunc & rex Og occursurus erat Iudæis si intrare vellent, sicut postea occurrit toti Israel pugnaturus in Edrai, vt patet Nume. 21. & Deutero. 2. & 3. cap. oppugnaturi erant ad vltimum ipsi Moabitę Iudæos, sicut postea facere conati sunt, vt patet Num. 22. capit. & vsque ad 25. inclusiuè. Quomodo ergo poterant intrare aliqui Iudæi in terrã illorum regum ad cędenda ligna in Abelsatim? nullo inquã modo, nisi Deus magna miracula ostendisset, quæ non fuerunt cùm scriptura nihil talia dicat, aut saltem moueat, si tamẽ forent, aliquid diceret. Item etiam dato, quòd reges non nocerent Israelitis intrantibus, quomodo poterant illuc ire Iudæi, quia ad transeundum vsque illuc, oportebat multas solitudines medias pertrasire, quas postea trãsierunt, & istæ erant inuię? nam, vt habetur Iudith. 5. cap. filius hominis non ambulauit per eas, idest quod non erant in eis habitationes, nec viæ commeantium. Non potuissent ergo transire Hebræi ꝑ terras illas incognitas, sicut non potuissent ambulare reliquam solitudinis partem, quàm pertransierant nisi columna direxisset eos præcedendo, vt patet supra 13. cap. Ad hoc ergo oportebat, quòd columna, quæ dirigebat totum Israel, dirigeret eos, qui irent ad cędenda ligna in Abelsatim. Et hoc non poterat esse, quia si nubes illa moueret, necesse erat castra moueri, vt patet Num. 9. capit. Et sic totus Israel iret in Abelsatim: & postea rediret in montem Sinai: quæ ita absurda, & manifestè falsa sunt, vt nec quidem dici oporteat, cùm ipsa sui euidentiam faciant. Si autem dicas, quòd facta fuit aliqua alia nubes dirigens, vel quicunque alius modus detur, necesse est esse miraculosum: & sic cogeremur ad pluritatem miraculorum. Item adhuc concessa securitate ab hostibus, & concessa cognitione vię, quomodo verisimile esset eos iuisse dę mõte Sinai in Abelsatim per tantam viæ longitudinem: cùm sint intermediæ mansiones triginta, vt patet Nume. 33. cap. Item adhuc his concessis, vnde cibos, & potus haberent illi, qui irent ad cędenda ligna in Abelsatim, cùm via intermedia magna solitudo esset prorsus carens habitatoribus, & inaquosa

F nimis: ergo oportebat rursus noua miracula facere
ad cibos, & potus. Quis enim stultus tanta miracula
facta dicere audeat in directione Hebręorum, & sa-
cram scripturam subticuisse omnia? tanta enim hic
miracula facta fuisse opportebat, quanta ferè in toto
itinere Hebræorum facta fuerunt, vt patet considerã-
ti supradicta. Cõclusum ergo ex superioribus liquet,
hanc secundam positionem falsam valde, & absurdã
esse. Dicendum ergo videtur, quòd ista ligna setim
in deserto reperta sunt. Et sunt ista ligna spinosa val-
de, & alta atque durissima, & penè imputribilia, & vo-
cantur ista ligna aliquando spinę, vt patet Isa. septimo
cap. vbi libera nostra dicit, quòd fons egredietur de
domo Domini, & irrigabit torrentem spinarum: li-
G tera Hebraica dicit: Nabar setim, idest torrentem se-
tim. Et tunc si facias argumentum quod primò fie-
bat, scilicet si reperiebãtur in deserto, quomodo erat
aliquid magnum offerre ligna setim secundum ꝙ
innuitur? Respondetur, quòd forte illa ligna aliqua-
liter distabant a monte Sinai, & cùm sint spinosa, &
dura valde, erat satis magnus labor in cędendo ea, &
magis in portando, quia portabant magna ligna, &
grossa: & sic dare ligna setim reputabatur ad oblatio-
nem, & non immeritò si computabatur in oblatio-
nem dare pilos caprarum, & oleum, & similia, de qui-
bus hic, & infra 35. cap. *Oleum quoque ad luminaria con-
cinnanda*. Ista erat de vltimis oblationibus, quia om-
nes alię erãt prius necessariæ, quàm ista: nam reliquæ
H erant necessarię ad construendum tabernaculum, &
atrium: hoc autem erat necessarium post fabricatio-
nem tabernaculi, & erectionem ad ministeria taber-
naculi. *Ad luminaria concinnanda*. Idest ad sustentan-
da, vel paranda luminaria. Vocantur autem lumina-
ria cãdelę septem, quę lucebant in tabernaculo in can-
delabro posito ad partem meridianam, vt patet in-
fra 26. cap. Et erant istę sex candelæ sex vascula posita
in summitate hastilis, & sex calamorum, & in quoli-
bet mittebatur oleum, & lychnum, & lucebat. Habe-
bat autem Aäron curam incendendi, & apparandi lu-
cernas illas, & effundere oleum, vt patet infra 27. &
Leui. 24. cap. non enim fiebant in tabernaculo cande-
læ de cęra, vel de sepo: de cæra autem, quia cæra me-
li commixta est, Deus autem vetuerat mel apponi in
I aliquo sacrificio suo, vt patet Leuit. secundo cap. Er-
go & cęra vetanda erat: illuminatio tamen lucernarũ
intra tabernaculum quoddam genus sacrificij est, si-
cut incensio carnium in altari holocaustorum. Quòd
autem candelæ de sepo poni non debuerint ratio est,
quia aut illud sepum erat de animalibꝰ immaculatis,
& immolabilibus, sicuti erant ista tria bos, aries, capra
tam in masculino, quàm fęmineo genere: aut esset
de animalibꝰ maculatis, siue immũdis, vt sunt caprea,
& ceruus, & cętera, quæ non licebat immolari, sed co-
medere licebat, aut de animalibus, quę non licebat
comedere, nec immolari. Si autem esset sepum de
animalibus mũdis, quæ immolari licebat, siue immo-
K larentur siue non, adipes pertinebant ad Domini sa-
crificium, scilicet quod cremari debebãt in altari ho-
locaustorum, vt patet Leui. 3. cap. cùm dicitur: Om-
nis adeps Domini erit iure perpetuo: nisi forte esset
adeps istorum animalium cum caperentur, & pręgu-
starentur a bestiis, aut cùm morticina essent, quia tũc
immunda erant, & non licebat offerri: sed habebant
adipem illum in vsus varios, vt patet Leui. 7. cùm di-
citur: Adipem animalis morticini aut eius, quod a
bestia captum est, habebitis in vsus varios. Si autem
esset adeps alicuius animalis, quod immolari illicitũ
erat, & tamen licebat comedere, non poterat fieri de
hoc candela pro Domino, vt luceret in tabernaculo,
cũ non liceret ad incendendũ in altari holocaustorũ:
nam

Doct. sententia, ꝙ ligna setim in deserto inuenta sunt.

Respons. ad argumentũ in principio quęstionis factum.

In tabernaculo non fiebant candelæ de cera neque de sepo.

nam si ipsum animal non licebat immolari, & ad hoc reputabatur immundum, etiam immundum reputaretur suum sepum, quia in immundo nihil mundum reperiri potest. Oleum autem vtroque modo Domino offerebatur, s. in lucernis, vt arderet intra tabernaculum, & in sacrificiis quando fiebant sacrificia de simila, & in sartagine, vt patet Leuit. 1. capit. nam ibi oleum fundebatur, & in sacrificio farris noui, vt patet eodem cap. Et generaliter in omni sacrificio oleum apponi iussum est, vt patet Num. 15. cap. Si autem esset adeps, vel sepum animalis immundi, & ad cibum, & immolationem: de hoc per se notum erat Iudæis, quòd non poterat Domino fieri lucerna: quia quod hominibus abominabile erat, coram Domino abominabilius esset, cùm maior puritas coram Domino exigatur: solùm ergo manet, quòd in tabernaculo poterat, & debebat oleum cremari ad concinnandum luminaria.

Quare in ędificijs tabernaculi ferrum non ponebatur.

QVAESTIO. VII.

SED adhuc quæres circa supradicta quare in omnibus ędificiis tabernaculi ferrum positum nō est: nam in nullo reperitur, quòd poneretur ferrum. Responderi posset, quòd ideo non positum est, quia eruginat, & consumitur, maxime cùm terrę infixū sit: si tamen debuisset hic esse ferrum, oporteret, quòd esset ad minora ministeria tabernaculi, & atrij: hoc aūt erat, vt esset paxillus ad ligandos funes: vel si poneretur basis tabularum. Sed omnia ista infigebantur terræ: paxilli namque terræ infixi erant, vt ad eos funes fortiter religati tentoria atrij, & tabernaculi sufficienter extenderent, ne aliqualiter contraherentur in rugim: bases etiam tabularum, quæ infixæ erant ipsis tabulis satis profundę fingebantur in terram, ne ipsa tabulata corrumperentur, aut concuti possent, & contingebat quòd bases, & paxilli magno tempore infixi manerent: ideo si ferrei essent, ęruginari atque putrefieri necesse erat, quia ferrum est metallum immundum non bene depuratum a scoria: sed hoc non conueniebat, vt rursus oporteret alios facere paxillos, ergo non debebant fieri de ferro. Alia ratio est propter perfectionem: Deus enim cuius perfecta sunt opera, vt patet Deutero. trigesimo secundo cap. vult in obsequium suum res perfectas exhiberi, ferrum autem de imperfectissimis metallis est, ideo non debebat poni in tabernaculo Domini. Reperiuntur autem in fabricatione tabernaculi solum tria metalla, scilicet aurum, & argentum, & æs: & non accipitur æs pro calibe, vt multotiens grammatici assumunt: sed pro alio metallo perfectiori, quod vocatur vulgariter alābre. Et sunt ista tria metalla reliquis perfectiora. De auro namque satis constat, quòd in perfectione inter omnia metalla emineat, ideo in operibus potissimis atque dignioribus totius tabernaculi positum est, vt declarauimus supra, dicendo ad quid aurum fuit. Post aurum in dignitate argentum sequitur, quod lucidius ceteris est, & purgatius atque solidius: semper tamē ductile. Ideo hoc in operibus, quę non ita perfecta erant in tabernaculo positum est, vt supra etiam diximus. In tertio loco succedit æs accipiendo pro alambre, sicut est prima sua significatio, & istud est perfectius cęteris metallis demptis auro, & argento: est namque purgatius, quia cętera immundiciam maiorem habent. Est etiam pulchrius in colore, & non ita eruginabitur, sicut quędam aliorum, quod patet

A comparando ei cętera: nam si stannum accipi deberet immundum est, & non solidum, sed faciliter complicatur: in basibus autem tam tabulatorum, quàm columnarū, & ī paxillis requirebatur maior stabilitas, ideo non erat conueniens accipere stannum. Rursus si plumbum accipere vellent, adhuc hoc peius est, scilicet mollius, & immundius, & nigrius, & ad quamlibet percussionem flexibilius. Calibs autem accipi non debebat, cùm etiam impurus sit, vt ferrum licet non tantū: & eodem modo ęruginatur. Ferrum autem manifestum est, quòd longe est imperfectius calibe, quanto magis ęre? ideo æs tanquam in perfectione maius alijs metallis pręter aurum, & argentum poni debuit magis in operibus tabernaculi quàm alia.

B Ideo ista quæstio non solùm erit quare non positum fuerit ferrum in operibus tabernaculi, sed quare nō posita fuerint alia metalla præter tria. Aes autem vt diximus inter cętera perfectius erat: maxime si sit æs mixtum quemadmodum ęs corinthum, quod erat mixtum ex auro, & argento, & ære: et commixtio hæc facta fuit dum Romanis contra Corithum pugnantibus ciuitas incensa esset, templa in quibus dij aurei, argenteique, atque ænei erant flagrarent liquefactis metallis in vnam massam cuncta coierunt, cui° quia maior pars erat ęnea, æs Corinthum vocatū est, vt ait Paulus Orosius lib. quinto, De Ormesta mundi. Potuit autem aliquid tale esse in ære quod in templo oblatum est, & dato quòd purum ęs esset nullius

Aes Corithum q̄d sit, & qualiter fiat.

C alterius metalli admixtione facta, tamen perfectius erat quā alia metalla præter aurum, & argentum, ideo precipuè hoc poni debuit. Item quia si ferrum poni debuisset, cùm ipsum sit impurius atque imperfectius ære, propter vnū de duobus esset, scilicet quia firmius est, aut quia in maiori copia est. Primò quidē firmius est ferrum: nam ferrum omnia domat, vt patet Danie. secundo cap. sed propter hoc nō erat necessarium in vsus tabernaculi: quia non requirebatur tanta firmitas, quæ in ære reperiri non posset. Secundò si poneretur ferrum, esset propter abundātiam maiorem, quia æs non ita copiosè haberi potest, sicut ferrum, vt euidens est: ideo quando multitudo materiæ requiritur, citius de ferro, quàm de ære fieri potest: hic aūt

D cessabat ista causa, quia non erat tanta materiæ necessitas, quin maior adhuc dari potuisset a populo, nisi Moyses vetuisset plus offerri, vt patet infra trigesimo sexto cap. non ergo debuit poni ferrum in fabricatura aut vasis tabernaculi. *Aromata.* Dicuntur esse aromata quędam species odoriferæ valde, & sunt simplices de ipsis lignis aromaticis: aliquando tamen accipitur aroma pro aliquo confecto tanquā pigmentum, aut vnguentum: in scriptura tamen sacra, vt cōmuniter pro specie simplici accipitur: quam sic natura produxit, nec conficitur arte pulmentaria, aut pigmentaria, & hoc modo accipitur Gene. trigesimo septimo, cùm dicitur: Et viderunt Ismahelitas venientes de Galaad, & chamelos eorum portantes aromata, resinam, & stacten: sic etiam dicitur infra 30.

E cap. In compositione thymiamatis sume tibi aromata, stacten, & onycha, & galbanum: & ibi magis dicetur quid sit aroma. *Vnguentum.* Hoc erat vnguentum, quo vngendum erat tabernaculum, & vasa eius in die dedicationis suæ: & sacerdotes in sua consecratione, de quo infra vigesimo nono, & quadragesimo cap. de vnctione namque sacerdotum dicitur infra vigesimo nono, & Leuit. octauo cap. de vnctione tabernaculi, & vasorum dicitur infra trigesimo capi. & de his simul infra trigesimo.

An populus offerret vnguentum.

QVAESTIO. VIII.

ET non est intelligendum, quòd Deus diceret Moysi, vt mandaret populo ducere vnguentum hoc offerentes illud, sed quòd ducerent species ad faciendum illud: quæ autem fuerunt species non dicitur hic, sed ponuntur infra trigesimo capitul. & patet quòd non obtulit populus vnguentum, quia si populus obtulisset sic vnguentum factum. non oportebat, quòd Moyses postea nouiter illud conficeret ad vngendum tabernaculum, & sacerdotes: sed Deus mandauit ei accipere aromata, stacten, & cinnamomum, atque calamum, & posuit ibi determinatam quantitatem cuiuslibet horum, ex quibus facere deberet vnguentum vnctionis. Ergo non obtulit populus vnguentum. Item si populus obtulisset vnguentum, aliquis fecisset ex talibus aut talibus speciebus, alius ex aliis, vel quidam in vno pondere cuiuslibet speciei, alius in dissimili pondere, & sic non coinciderent ad faciendum idem vnguentum: ergo non debuerunt ipsi facere, sed Moyses. Item quia videtur, ꝙ tale vnguentum ante factũ fuisset ex eisdem speciebus in eodem pondere: imò tale non licebat alicui facere, & vngere se illo sub pęna mortis, vt patet infra trigesimo capi. cùm dicitur. Hoc oleum vnctionis sanctum erit mihi in generationes vestras: caro hominis non vngetur ex eo: & iuxta compositionem eius non facietis aliud, quia sanctificatũ est, & sanctum erit vobis: homo quicunque talecomposuerit, & dederit ex eo alieno, exterminabitur de populo suo. Ista sententia patet infra 35. cap. cũ dicitur: Principes vero obtulerunt lapides onychinos, & gemmas ad superhumerale, & rationale, aromataque, & oleum ad luminaria cocinnanda, & ad p̄parandum vnguentum, & thymiama suauissimi odoris cōponendum: non ergo conficiebat populus istud vnguentum, sed dabat species ad conficiendum proponente Moyse quid erat necessarium ad conficiendum. *Et thymiamata boni odoris.* Sicut vnguentum vnctionis, de quo nunc dictum est ex pluribus speciebus confectum erat, ita et thymiama ex pluribus speciebus: species autem erant aromata, & stacten, & onycha atque galbanum, & thus lucidissimũ: omnia eiusdem ponderis, vt patet infra 30. cap. Differebant tamē ista duo, quia illa supradicta commixta in illo temperamento ponderis, quod supra dicebatur, faciebant quoddam valde molle, quod vnguentum vocabatur, & non pertinebat ad odoratum sed ad tactum, ideo erat ad vngendum sacerdotes, & ipsum sanctuarium cum vasis suis. Thymiama autem causabatur, vel potius conficiebatur ex rebus siccis. Et patet, quia ista conterebãtur quousque multiplicata concussione in puluerem minutissimum redigerētur: & de hoc ponebatur super altare thymiamatum, quod erat intra tabernaculum, & cùm adoleretur exhalabat suauissimus odor, vt patet infra 30. ca. Hoc etiam thymiama non offerebatur a populo, quia non sciret populus facere istam confectionem, pręcipuè cũ Deus Moysi cã facere mandauerit, sed offerebat populus species necessarias ad mandatum Moysi. Etiam isto thymiama te non licebat vti alicui homini, nec facere pro se talem compositionem, vt patet infra 30. capit. cùm dicitur: Sanctum sanctorum erit vobis thymiama, talē compositionem non facietis in vsus vestros, quia san-

Populus non offerebat thymiama compositum, sed species ex quibus cōficiebatur.

F ctum est Domino: homo quicunque fecerit simile, vt odore illius perfruatur, peribit de populis suis. Eędem autem rationes, quæ inducebantur supra ad probandum, quòd populus non faciebat vnguentum, induci possunt ad probandum, quòd non faciebat etiã thymiama. *Lapides onychinos.* Isti erãt aliqualiter magni lapides: quod patet, quia in quolibet eorum scribi debebãt sex nomina tribuum Israel, vt patet infra 28. capitu. Et dicitur onychinus de onyx: signat enim onyx onycis vnguem idiomate Græco: & sic onychinus est ad colorem vnguis humani albi rubeique coloris mixtim. De proprietatibus autem onychinorũ dicetur magis infra 28. cap. *Et gemmas.* Istę erant duodecim gemmæ diuersarum specierum, quæ ponebã-
G tur in Rationali, & in qualibet sculpebatur nomen vnius tribus Israel, vt patet infra 28. capit. *Ad ornandum Ephod, & Rationale.* Ephod, & superhumerale idem sunt. Pręter hoc, quòd ephod est nomen Hebræũ, & superhumerale latinum est, & est quoddam summi sacerdotis ornamentum contextum ex auro, & hyacinto, purpura, & cocco bis tincto, & bysso retorta: habens in duabus extremitatibus suis duos lapides onychinos, scilicet in extremitatibus superioribus, in quibus nomina filiorum Israel sculpta erant: & erat habens duas catenulas aureas cum vncinis aureis quibus colligaretur rationali in parte superiori: & codē mō iungebatur in parte inferiori, & erat istud ephod quasi quadratum, & pendebat ab humeris vsque ad
H zonam super dorsum sacerdotis: in pectore autē erat rationale, & colligabantur ista duo super humeros sacerdotis catenulis, & vncinis aureis, & circulis aureis: in parte autem inferiori super zonam infra armos religabantur vitta hyacinthina, vt ab inuicem absolui non possent. Rationale autem erat de auro, idest de filis auri, & hyacintho, & purpura, coccoque bis tincto, & bysso retorta: & erat vnius palmi in lõgitudine, & alterius palmi in latitudine: in quo erant duodecim lapides in quatuor ordinibus positi, & in singulis lapidibus erant singula nomina filiorum Israel, & ponebatur in pectore sacerdotis magni, & intra plicaturam, vel duplaturam panni ponebantur iudicium, & veritas, idest quædam lami-
I nę, in quibus nomina Dei scripta erant. Et vocabatur Rationale, quia cùm illum induebat sacerdos, poterat inquirere veritatem de quocunque vellet, & respondebatur ei, vt patet de Abiatar, qui applicuit ad se ephod, cum quo, scilicet erat rationale in ciuitate Ceila: & respondit ibi Deus ad quæstionem vtrũ traderent eum viri Ceilæ, vt patet primo Reg. vigesimo tertio capitu. Rationale namque a ratione nomen accepit, quia eo posito in pectore sacerdotis de his, quæ inquirebantur ratio reddebatur. De his plenius dicitur infra 28. cap. vbi agitur de omnibus vestibus pontificalibus.

Ephod, & superhumerale idem sunt.

Rationale

K Facientque mihi sanctuarium, & habitabo in medio eorum: iuxta omnem similitudinem tabernaculi, quod ostendam tibi, & omnium vasorum in cultum eius: Sicque facietis illud: Arcam de lignis setim compingite, cuius longitudo habeat duos & semis cubitos: latitudo cubitum & dimidium: altitudo cubitum similiter ac semissem. Et deaurabis eam auro mundissimo intus,

Arca eius mensura.

tus, & foris : faciesque supra coronam
aureã per circuitum , & quatuor cir-
culos aureos , quos pones per quatuor
arcæ angulos : duo circuli sint in late-
re vno, & duo in altero. Facies quoque
vectes de lignis setim, & operies eos auro.
Inducesque per circulos, qui sunt in arcæ
lateribus, vt portetur in eis : qui semper erũt
in circulis, nec vnquam extrahentur ab eis.
Ponesque in arca testificationem, quã da-
bo tibi. Facies & propitiatorium de auro
mundissimo : duos cubitos & dimidium
tenebit longitudo eius, & cubitum ac se-
missem latitudo. Duos quoque Cherubim
aureos, & productiles facies, ex vtraque
parte oraculi. Cherub vnus sit in latere v-
no, & alter in altero. Vtrunque latus pro-
pitiatorij tegant expandentes alas, & ope-
rientes oraculum, respiciantque se mutuo
versis vultibus in propitiatorium, quo ope-
rienda est arca, in qua pones testimonium,
quod dabo tibi. Inde præcipiam, & loquar
ad te supra propitiatorium , ac de medio
duorum Cherubim , qui erunt super ar-
cam testimonij, cuncta, quæ mandabo
per te filijs Israel.

Facientque mihi sanctuarium. Hic ponitur secun-
dum.s.operis executio, & diuiditur in duas partes: qa
primo agitur de aliquibus, quę erant intra ipsum ta-
bernaculum. Secundo agitur de ipso tabernaculo,
infra in principio sequen.cap. Prima in duas, quia pri
mò ponitur mandatum in vniuersali. Secundò de-
scenditur ad partes huius fabricationis in speciali. Se-
cunda ibi. *Arcam de lignis setim*. Et illa diuiditur in
tres partes. Primò agitur de arca, & de his, quæ per-
tinebant ad arcam : secundò de mensa propositionis
& his, quæ pertinebant ad mensam ibi. *Facies mensam*.
Tertiò de candelabro, & his, quæ pertinent ad cande-
labrum ibi. *Facies, & candelabrum*. Circa primum.
Facientque mihi sanctuarium. Sanctuarium nomen ge-
nerale est, & signat locum sanctum vel habitationem
sanctam. Dicitur autem sanctum aliquid, idest ad
Dei solius cultum applicitum, vt dies sabbathi dicitur
sanctus, vt patet supra 20. cap. & primogenita sanctifi
cari dicuntur, idest applicari ad Deum. Et sic genera-
liter de omnibus aliis. Signat ergo sanctuarium tam
tabernaculum, quam atrium tabernaculi, quia vtrun-
que erat ad solius Dei cultum dedicatum, nec licebat
aliquid profanum fieri, vel intrare in sanctuarium, sci
licet in tabernaculum, vel in atrium. Volebat autem
Deus fieri sibi sanctuarium, idest sanctam mansionẽ
ad hoc vt in ea cultus ei specialissime tribueretur, &
quod istud sanctuarium esset portatile, vt vbicunque
essent, haberent, vbi colerent Dominum.

A

De similitudinib. & causis allegoricis, quas ponit Rabbi Abraham Aben Ezra de tabernaculo Moysi, & partibus eius : & qualiter in multis irremediabiliter errct : & quomodo non omnia, quæ erant in veteri testamento erant figura noui : & qualiter ratio literalis, & allegorica differt a sensu literali seu allegorico, & a quo duo modi exponendi vetus testamentum, scilicet literalis, & allegoricus, ortum habuerunt.

QVAESTIO. IX.

CIRCA istud tabernaculum dicunt Rab. Abra-
ham Aben Ezra, & Rab. Cahadia Gaon, quòd
istud tabernaculum signat mundum, & quia mũdus
B est triplex, scilicet mundus intellectualis ipsorum bea
torum spirituum, vt ipsi volunt, & mundus iste cor-
poreus, & minor mundus, qui est homo, ita sunt in
hoc tabernaculo aliqua similia his, quę sunt in hoc tri
plici mundo. Nã sicut in mundo intellectuali Deus
est, ita in tabernaculo Deus est super propitiatorium,
cùm ibi loquatur infra in litera, & in 30.cap. & Nu. 7.
Et sicut in mundo intellectuali sunt Angeli, ita in ta-
bernaculo sunt Cherubim super arcã, vt patet infra
in litera. Assimilatur etiã mundo infimo, & minori,
qui est homo, quia sicut in homine est intellectus, &
ratio : ita in arca sunt tabulæ legis : & sicut in homine
sunt plura vasa ad dirigendum, & faciẽdum alias ope-
rationes naturales, & plura vasa continentia potentias
C organicas, ita in tabernaculo sunt diuersa vasa altaris
thymiamatum, & altaris holocaustorum, vt patet in-
fra 27.cap. & diuersa vasa mensę propositionis, vt pa-
tet infra in litera. Et sicut in homine sunt telæ siue
membranæ distinguẽtes vitalia membra a cęteris in-
traneis, ita sunt in tabernaculo vela, & tentoria distin
guentia, scilicet velum, quod oppanditur ante sancta
sanctorum, & tentorium quod appẽditur in introitu
tabernaculi, vt patet infra 26. & 27.cap. Similatur etiã
mundo medio, quod est ista rerum vniuersitas. Nam
sicut in hoc mundo multi cœli sunt : ita super taber-
naculum multa operimenta de pellibus sunt, & sunt
de pellibus rubricatis, & sagis cilicinis, & de cortinis,
& pellibus hyacinthinis, vt patet seq.cap. de hoc com-
D parare videtur Dauid Psal. 102. scilicet qui extẽdis cę-
los quasi pellem, scilicet quasi pellis tabernaculi: & si-
cut in mundo est firmamentum, quod diuidit aquas
ab aquis, ita est in tabernaculo velũ, quod oppanditur
ante sancta sanctorum : & distinguit tabernaculũ in-
terius a tabernaculo exteriori : sicut in mundo lumen
stellarum, s.principaliter septem planetarum est : ita
in tabernaculo lumẽ septem candelarum est: & sicut
in cęlo in medio septem planetarum est maximus pla
neta, scilicet sol, quia iuxta eum sunt tres planetæ, &
infra eũ alij tres : ita in cadelabro tabernaculi sunt or-
dinatę cãdelę, quia candela, quę erat in hastili grossior
esset, & capacior cęteris, quæ erant ad vtranque partẽ:
& in circuitu erant sex lucernæ in sex calamis : ad vnã
partem tres lucernæ trium calamorum : & ad aliam
E partem aliæ tres lucernæ. Et sicut in isto mundo sunt
fruges: ita in tabernaculo sunt panes in mensa propo-
sitionis, vt patet infra in litera. & sicut in mundo se-
cundum dispositionem nostræ terræ habitabilis sub
sphera obliqua.s.in horizonte obliquo maior pars lu-
cis est a parte meridiana quam a parte septentrionali,
& valde recedit sol a parte septentrionali : maxime ab
illis, qui appropinquant ad polum, ita in tabernaculo
ponitur cadelabrum lucens a latere meridiano, vt pa-
tet infra vigesimo sexto capitulo : & sicut in mun-
do hoc terra fructifera magis est versus septentrionẽ,
quàm versus meridiem : cum terra meridiana aut in-
habitata sit, aut male habitationis: ita in tabernaculo

menſa propoſitionis continens panes, a latere aquilonari, ſiue ſeptentrionali eſt, ſicut patet ſequen. cap. Et ſicut in iſto mũdo eſt ignis: ita in tabernaculo eſt ignis continuus in altari holocauſtorũ, vt patet Leu. 6. cap. & ſicut in mundo ſunt aquę, & mare, ita in tabernaculo eſt labrum ęneum, in quo ſunt aquæ, & poſtea Salomon fecit mare æneum, in quo ponebatur aqua. De labro ęneo patet infra 30. cap. de mari ęneo patet tertio Reg. ſeptimo cap. Et ſicut in mundo arbores ſunt: ita in cortinis tabernaculi variæ celaturę in locum arborum florum atq; herbarum. Et ſicut ſunt in mundo multæ aues, ita ſunt in ſacrificio aues, ſ. turtures, & columbę, vt patet Leuiti. primo cap. & ſicut in mũdo ſunt hoĩes, ita in tabernaculo ſunt ſacerdotes. Paucas autem de iſtis comparationibus illi duo Rabbini ponunt: nos autem omnes has ponere poſſum⁹, & poterimus, ſi voluerimus plures excogitare ſecundum alias res, quæ ſunt in mundo, & in tabernaculo. Conſiderandum aũt pro hoc, ꝙ circa templum, & res eius (exemptis modis expoſitionum quatuor, qui in ſacræ ſcripturæ pleriſq; locis dari poſſunt) ea, quæ ſunt in templo habere triplices rationes: ſ. literales, & allegoricas, & morales, ſiue tropologicas: & non coincidunt iſta cum ſenſibus illis. 4. vel cum aliquo illorum: nam non eſt idem ſenſus literalis, & ratio literalis. Nã ſenſus literalis circa iſtam fabricationem tabernaculi eſt ipſe, quem litera ipſa pręfert in cortice: nam nõ eſt hic aliqua metaphora aut trop⁹, vel aliquod genus parabolæ, vel figuratæ locutionis. Ratio tamen literalis aliquod habet motiuum quare iſta ſic fieri debebant, ſcilicet quare ponerentur iſtę cortinæ, & illa altaria, & menſa propoſitionis, & cãdelabrum, & ſic de cęteris. Sic etiam aliquo modo rationes tropologicę ſunt differentes ab ipſo tropologico ſenſu, & rationes allegoricę ab ipſo allegorico ſenſu, licèt non tanta differentia ſit in rationib⁹ moralibus ad ſenſum moralem, vel rationibus tropologicis ad ipſum ſenſum tropologicum, ſicut inter rationes literales & ipſum ſenſum literalem. Reducere autem totam iſtam fabricationẽ tabernaculi, & vaſorum eius ad tropologicã aut allegoricam ſignificationem propoſiti noſtri non eſt: cũ in principio operis huius in Geneſi propoſuerimus ſolo literali ſenſui intendere. Etiam quia ſenſus tropologici, & allegorici a ſanctis doctoribus abundantiſſimè poſiti ſunt. Nos ergo proſequendo totam iſtã fabricationem ſenſum literalem, vt inchoauimus, cõtinuabimus. Rationes autem lirerales, ſ. quare tale vel tale factum fuerit, cùm opportunum fuerit interdũ ſubiũgemus, comparationes autem ſupra inductę de triplici mundo non ſunt tropologicę, cũ de moribus nihil agant: nec ſunt literales, quia non fuit cauſa inſtitutionis huius ſanctuarij ſignificare mũdum, & ea, quæ in mundo ſunt. Sunt ergo aliqualiter iſtę adaptationes allegoricæ, vel reducibiles ad allegoriam largè ſumptam. Noſtri tamen allegoriam dicunt, quãdo aliquid quod eſt in veteri teſtamento, exponitur referendo ad Chriſtum, vel ad totam Eccleſiam, vel Eccleſiaſticum ordinem, & ſtatum. Circa quod ſciendum ꝙ, vt ad Corint. prima cap. 10. Apoſtolus ſcribit loquens de Iudæis: Omnia in figura cõtingebant eis: ideo quoddam motiuum, & principale omnium, quę fiebant in ſtatu legis antiquę, erat vt per hæc ſignarẽtur ea, quę futura erãt in Chriſto, aut in Eccleſia Chriſti. Et ob hoc totus ſtatus veteris teſtamenti figuralis dicitur, quia principalis intentio, quare iſta fiebãt, erat, vt futura ſignarentur: non tamen eſt putandum propter hoc, quòd omnia, quæ fuerunt in lege veteri, fuerint facta ſpecialiter ad figurandum ea, quę in Chriſto aut in Eccleſia futura erant: nam multa ſunt, quæ nõ fuerunt poſita ad ſignandum aliquid in lege noua futura: quia licèt dicatur totus iſte ſtatus figuralis, verum eſt quòd eſt figuralis in vniuerſali, non tamen in particulari, ideſt quòd totus ſtatus iſte habebat hũc finem, vt per eum figuraretur ille ſtatus futurus legis nouæ: in particulari tamen, ideſt conſiderando quodlibet præceptum datum in lege veteri, ſiue cęremoniale, ſiue iudiciale non eſt totus figuralis, quia multa præcepta ſunt tam cęremonialia, quàm iudicialia, quæ nullam ſignificationem habent quantum ad tẽpus Chriſti, vt patet conſiderando per iſtos quatuor libros, ſcilicet Exodum, Leuiticum, & Numerum, atque Deuteronomium, qui legales ſunt. De iudicialibus autem non eſt dubium, quin careant ſignificatione reſpectu temporis Chriſti, ſed etiam de cęremonialibus multis, in quibus nullus poterit dare aliquam ſignificationem reſpectu futuri, niſi ſit valde diſtorta, quã nullo modo intendebat Deus ponens iſtam legem: ſed ſolà principalia inter cęremonialia ſunt illa, quæ ſunt ſignatiua ſtatus futuri tempore legis nouæ: & dato quòd ſint pręcepta ſignatiua temporis Chriſti, tamen raró reperitur aliquod cæremoniale quod ſecundum omnes partes ſuas ſignet aliqđ pertinens ad tempus Chriſti. Ratio autem horum eſt, quia ſtatus populi Iudaici fuit ſtatus imperfectus ordinatus ad perfectionem inducendam per Chriſtũ: & quantum ad hoc regulæ directiuę illius ſtatus ſunt ſignatiuæ perfectionis, quæ inducenda erat per Chriſtum: quia tamen non ſolùm Iudęi ordinabantur in perfectionem temporis Meſſię, ſed etiam ſecũdum illud tempus, in quo erant, debebant regulari, vt tenderent in Deum. Ergo oportebat vt leges directiuę eorum concernerent habitudinem ad illud tempus, & ſtatum imperfectum: & quia ille ſtatus fuit imperfectus, & iſte perfectus, non poterant omnia, quę illius tẽporis erãt ſignificationibus huius temporis adaptari. Variatis namque finibus, neceſſe eſt variari ea, quę ſunt ad finem: ſed hic ſunt duo fines, vnus vt ſignificetur per illum ſtatum imperfectum ſtatus perfectus, ad quem ordinabatur populus Iudaicus: alius vt etiam ipſe populus, qui tunc erat, dirigeretur in Deum eo modo, quo ſecundum imperfectionem illius temporis dirigi poterat. Si autem ſolùm fuiſſet iſte ſtatus ſignificatiuus perfectionis inducendę per Chriſtum, ſolùm fuiſſent data talia pręcepta, quę fuiſſent ſolùm ſignatiua ſtatus futuri tempore Chiſti: ſed quia etiam dari oportuit pręcepta directiua gentis illius temporis, contingit talia pręcepta conuenire ſtatui illius temporis, qualia non conuenirent ad ſignificationem futurorum: ergo non potuerunt omnia pręcepta cęremonialia, & iudicialia veteris teſtamenti eſſe ſignatiua futuri ſtatus legis nouę. Secundum iſtos duos fines intentos ab ipſo datore harum cęremoniarum, oriuntur duo modi exponendi, qui ſunt proprij, ſcilicet intenti a litera. Primus modus eſt, qui notatur ſecundum rationes literales, quia ſolùm reſpicit cauſam eorum, quę traduntur in litera, non prout ſunt ſignatiua alicuius alterius, ſed prout in litera continentur. Alius modus exponendi eſt ſecundum quòd iſta litera eſt ſignatiua eorum, quę poſtea futura erant: & iſte notatur ſecundum rationes figurales. Primus horum extenſior eſt: quia omnia literaliter ſecundum ſtatum temporis illius conuenienter exponi poſſunt, ſed non poſſunt omnia exponi ſecundum figurationem temporis futuri, quia vt dictum eſt quędam ſunt præcepta cęremonialia, & iudicialia, quæ nullam temporis futuri ſignificationem gerunt. Hunc autem primum modum Rab. ſequemur. Sed circa hunc primum modum literalẽ Abraham Aben Ezra volẽs aſſignare cauſam radicalẽ, ſ. quare Deus iſta ſic fieri mandauit, breuiter.

& iſtis

Marginal notes:

Nõ eſt idẽ ſenſus literalis, & ratio literalis, & ſenſus allegoricus, & ratio allegorica.

Ratio tropologica differt ab ipſo tropologico ſenſu.

Totus ſtatus vet. teſt. fuit figuralis in vniuerſali nõ autem in particulari

& satis nequiter diffiniuit dicens, quòd eorum, quę sunt, quędam sunt spiritualia, & quędam corporalia: spiritualia enim in corporalia influunt, corporalia aũt suscipiunt, & eis virtus causata in aliqua re est ſm naturam ipsius influentis, & ipsius recipientis, & oportet ipsum recipiẽs esse dispositum ad recipiendum id, qđ agit influens, & in hoc dicit latere secretum magnum tabernaculi, & domus magnę in Ierusalem, quã sanctam sibi Deus elegit. Ecce qualiter infelix iste Aben Ezra irremediabiliter errat: nam dum naturæ nimis innititur (cuius modum operandi inuestigare nõ potuit) a fidei veritate deficit. Est autem intentio sua, quę satis ex verbis suis elicitur, s. quòd Deus volebat facere speciales virtutes in sanctuario, & in ciuitate, quã ad habitandum elegisset. Pro quo dicit ipse Abẽ Ezra duo esse necessaria, scilicet causam influẽtem, & rem recipientem influentiam: ad recipiendum aũt aliquã virtutem determinatam alicuius agentis, oportet esse determinationem in materia recipiente, sicut patet in formis substantialibus: quia non de quacunque materia qualitercunq; disposita educitur quęlibet forma, sed quęlibet forma indiget certa dispositione. Sic etiã videmus in virtutibus, quas influit anima: nam non influit virtutem videndi, aut odorandi ad quamlibet corporis partem, sed ad illam partem, vbi est determinatio vasis debiti ad hoc: & secundum diuersa vasa influit diuersas virtutes, cùm tamen eadem anima sit, quæ influit. Et sicut influit virtutem visiuam ad oculos, quia sunt vasa determinata: ita influeret ad totum corpus si totũ corpus esset vnus oculus vel multi oculi. Et sic de potentia auditiua, & cęteris viribus corporis, quæ influuntur ab anima, sicut sunt diuersa vasa, in quæ influat. Sic ergo vult, ꝙ cũ Deus vellet influere super populum suum Israel diuersas virtutes, idest speciales operationes, quæ in aliis locis non influũtur, fecit ad hoc diuersa vasa, vt reciperentur ſm modum illorum diuersę influxę virtutes, & sic Cherubim, qui erãt in tabernaculo super arcam, vasa receptiua vocat. Putauit enim se iste cęteris Hebreis subtilius loqui, & cęteris enormius atque detestabilius errauit. Et primò errauit directè contra religionem, idest cõtra cultum Dei, & præcepta eius. Secundò errauit contra ipsum rerum naturam. Primò contra religionem, quia ipse ponit Deũ restringi se, quod Deus nimis vetuit: sępius enim reperietur in sacra scriptura, ꝙ Deus vetuerit maleficos, & magos atque diuinos, & aruspices & somniorum obseruatores, & necromanticos, vt patet supra 23. cap. scilicet: Maleficos non patieris viuere. Et clarius habetur atque latius Deut. 18. ca. Sed ponendo sicut Aben Ezra vult incidimus in artẽ magicam: nam magici imaginibus cęreis, & metallinis vtuntur: & in cętis temporibus conficiunt eas obseruantes siderum tempora, & per illas dicunt se deriuare virtutes cęlestes: & spiritus planetarum ad illas imagines, vt habeant virtutem efficiendi quod ipsi desiderant: lapidibus etiam quibusdam, & herbis, & odoriferis fumorum vtuntur, quæ omnia, vt ipsi arbitrãtur, ad virtutem deriuãdam in hæc corpora inferiora, vt spiritus planeticos habeant, proficiunt: in quo eos falli dubium non est, vt magis declarabitur Nume. 21. cap. cùm dicetur de capitibus metallinis, quæ loquuntur. Sic enim vult Aben Ezra. s. quòd sint diuersa vasa in tabernaculo diuersarum figurarum, & diuersorum metallorum, vt diuersæ virtutes a cęlestibus influxę recipiantur. Et propterea asserit diuersas figuras scribi in laminis aureis existẽtibus in Rationalis plicatura, & in lamina posita in fronte sacerdotis magni. Et in hoc dicit latere magnum secretum domus sanctæ Ierusalem, scilicet quod ideo in tali loco Deus voluit cultum suum esse, quia ille locus erat in tali di-

A spositione, ꝙ erat receptiuus influentiæ celestis, cuius non erant receptiua alia loca existentia in tota terra promissionis, sicut naturaliter ac astrologicè loquentes dicimus, ꝙ super vnum locum influitur vna virtus cęlestis, quæ nõ influitur in alio loco propter esse suppositum alteri parti cęli, & habere aliud zenith. Et consequenter, quia stellę fixę, & planetę respiciunt eũ alio aspectu quã aspiciunt alia loca. Dicere ergo, ꝙ Deus in faciendo tabernaculum, & vasa eius, & in eligendo Ierusalem pro loco sanctuarij tales superstitiones obseruauerit, quales nos districtꝰ obseruare inhibuit, erroneum valde cõtra sacram religionem, & statuta noui atque veteris testamenti est, quod dicere nefas est, aut suspicari. Secundò errat iste contra naturã,

B quia nescit distinguere inter naturalem operationem & diuinam, & dum nimis naturalis ſm sensum suum esse voluit, nec naturalis, nec fidelis fuit. Pro quo sciẽdum, ꝙ vt magis declarauimus supra 23. capit. Deus habet duplicẽ modum agendi. Vnus modus est naturalis, alius est diuinus. Modus agẽdi suus naturalis est, inquantũ ipse est fons totius virtutis naturalis deriuatę per ꝯcatenationẽ causarum: nã (vt etiã oẽs Philosophi naturales volunt) virtus influẽdi ad generationem, & ꝯseruationẽ istorum particulariũ deriuatur per agẽtia vniuersalia in particularia, quousq; tangant ipsum qđ gignitur, vel ꝯseruatur. Et sicut causa particularis recipit virtutem ab agenti vniuersali: ita causa minus vniuersalis a causa magis vniuersali, & illa ab alia magis

C vniuersali, & sic quousq; perueniatur ad aliquam primam causam, a qua necesse est totã virtutem deriuari, quæ per alias causas subordinatas influitur: hoc ergo modo Deus causa naturalis vocatur: quia prima cã est in coordinatione aliarum causarum naturaliũ: & tunc Deus nihil magis influit quã per istas causas naturales influatur. s. ꝙ tota virtꝰ, quæ a Deo influitur ad naturales causationes, per ipsas subordinatas causas deriuatur, & nec plus nec minus ipse influit quã per has influatur. sicut tota virtus alicuius agentis, quã deriuat in passum, deriuatur per instrumentum. Istę aũt causę naturales subordinatę Deo primę causæ quodammodo sunt respectu eius instrumenta, licèt non sint totaliter instrumenta. Et quantum ad istam operationem

D Dei, quæ est naturalis, necessaria sunt diuersa vasa ĩ recipientibus, & diuersę dispositiones: eo ꝙ deriuatã ista virtus per corporalia agentia, & ꝯsequuntur modum ipsorum agẽtium, & quantum ad hoc videmus in diuersis receptiuis fieri diuersas naturales actiones: alię namque influentiæ sunt in terris, quę sunt magis versus æquinoctialem lineam, quã in illis, quæ sunt versus polos mundi. Item posita eadem distantia ab ęquinoctiali, alię influentię fient in vallibus, & alia in montibus, vel in planis, quia ista sunt diuersa receptacula, & quasi vasa, & propter diuersam figuram fiet diuersimode receptio: nam in vallibus aliter reflectuntur radij solis, & stellarum, quàm in planis, aut in montibus: ideo necesse est aliam actionem esse in vallibus,

E & aliam in montibus, quod nos experimur quotidie in diuersitate caloris, & frigoris; & priori aut posteriori maturatione fructuum in montibus quàm in vallibus aut planis: valles namque calidiores sunt, & fructus citius maturantur. Et hoc est etiam quod nos naturaliter, & astrologicè considerantes dicimus aliã influentiam esse huius terræ quàm alterius, quia aliam habet eleuationem poli, vel latitudinem ab ęquinoctiali, & secundum hoc varia iudicamus de proprietatibus noctium, & dierum, & de actionibus aliis, quæ naturaliter cęlo influente eueniunt. Alia est operatio Dei, quę non est naturalis, sed diuina vel supernaturalis, secundum quod Deus non habet aliquas causas subordinatas sibi, sed ipse solꝰ operatur.

Locus Ierusalẽ secũdum naturam aliã influentiã recipit q̃ alia loca, non tamẽ influentiã supernaturalem.

Duplex Dei operatio.

Et quantum ad istam operationem, quia est virtutis infinitæ, non requiritur determinatio vasorum, vel dispositio materiæ, vel aliquid tale, sicut est in creãdo. Nam ad creationem non requiritur aliqua dispositio materiæ: cùm & ipsa materia per creationem esse suscipiat. Sic etiã si Deus velit facere hominem de aliquo lapide, non requiritur, ꝙ ille lapis aliquam figuram aut dispositionem habeat determinatam, vt possit fieri homo: nam nihil magis est, quòd ille lapis sit frigidus quàm calidus, aut siccus vel humidus, & nihil magis, quòd sit sub ęquinoctiali quàm si sit sub aliquo polorum mundi. Eodem modo sunt quidam alij effectus Dei, vt remittere peccata, & apponere gratiã acceptando nos sibi, vel voluntatem nostram a malo ad bonum auertere: & ꝙ ipse nobis antea iratus placetur, & orationes nostræ exaudiantur ab eo, & quòd ipse nos ab hostibus liberare velit, & fructuum vbertatem concedere: istę actiones, quæ se ex parte Dei tenent, & quæ isto modo ex parte nostra se habent, nõ indigent aliqua locorum aut vasorum determinatione. Et adhuc de istis maior ratio est quàm de aliis: nã si Deus ad creandum hominem non indiget aliqua dispositione, aut vasorum determinatione, & tamen creat corpus, & agit in corpus, vt de lapide faciendo hominem, non indigebit a fortiori, quando influxerit in spiritum. Est enim hic duplex ratio. Prima quia virtus, quæ deriuatur a Deo isto modo non deriuatur per agentia media, quæ requirant determinationem vasorum aut dispositionum ad influẽdum in ea, sicut cùm Deus creat, quia per seipsum agit, vel cùm de lapide facit panem aut hominẽ. Secunda ratio est mixtio, quę non reperiebatur in primis, quia hic influitur in animam, quæ vasa non habet cùm simplex sit: nec ipsa ad recipiendũ indiget in se corporis qualitatibus. nam etiam si naturalia agentia possent in animam influere, nõ indiget ipsa aliqua determinatione vasorũ aut dispositionum. Remittere autem peccata, de quo hic dicebamus, non est aliqua causalitas, quæ indigeat vasis determinatis, cùm nõ sit aliquid positiuum: sed est non imputare peccata ad pęnam, sicut ante hoc imputabantur. Apponere autem gratiam est quidam influxus Dei in animam, & causare in ea habitus virtutum theologicarum vel moralium. Auertere etiam volũtatem nostram a malo, & conuertere ad bonum ad idem pertinet. Etiam ꝙ Deus iratus nobis placetur nihil aliud est, quã Deum non ordinare nos ad punitionem, sicut antea ordinabat. Etiam ꝙ nos pręcantes audire velit, & ꝙ nos ab hostibus liberet, & ꝙ velit vbertatem fructuum tribuere, nõ est aliqua causalitas in hęc inferiora, quæ indigeat determinatione vasorum. Imò nec potest existimari quomodo talis actio indigeat instrumentis, sicut voluntas nostra ad volendum nullis indiget instrumentis. Sed istæ sunt operationes, ad quas tabernaculum fiebat, scilicet vt in eo oraremus ad Deum: & Deus peccata nobis dimitteret, & virtutes apponeret atq; placaretur nobis, vt nos ab hostibus liberare vellet, & vbertatem terræ nascentium cõcedere, vt patet tertio Reg. cap. octauo. cùm dicitur: Ergo ne putandum est quòd vere Deus habitet super terram? si enim cœlum, & cœli cœlorum te capere non possunt, quãto magis domus hęc, quam ædificaui? sed vt sint oculi tui super domum istam die ac nocte, & exaudias deprecationem serui tui, & populi tui Israel: quodcunque orauerint in loco isto audies in loco habitaculi tui in cęlo, & cũ exaudieris propitius eris. Et subduntur ibi multa, ad quæ proficiebat Domus illa, scilicet vt ibi iurarent hoĩes inter se habentes contentiones, & Deus iustificaret iustum, & condemnaret impium: & si clauderetur cęlum ita vt non daret pluuias, & orarent in loco illo, vt

Remittere peccata nõ est aliquis actus positiuus.

Qui erant actus ad quos factũ erat tabernaculũ, & templũ Salomonis.

F darent pluuię, quòd Deus daret, & si manerent in terra hostili, & orarẽt ꝯtra illam domum, ꝙ Deus remitteret peccata eorũ, & reduceret eos in terram suam: & sic de cęteris. Talia autem, vt dictum fuit supra, nõ indigent instrumẽtis aut vasis, vel dispositionibus certis, vt influantur a Deo: ergo non erant necessaria diuersa vasa tabernaculi, & atrij ad recipiendũ in eis diuersam virtutem: quia oĩa ista eodem modo possent fieri in loco, vbi non staret tabernaculum, sicut si vbi staret tabernaculũ, & eodẽ modo datis multis vasis, sicut si nullũ vas esset ibi: & ita fierẽt ĩ tabernaculo oĩa, quæ fiebant a Deo existente sanctuario in quolibet loco totius terræ Iudeæ, sicut existendo in Ierusalem: licèt secundum naturalem influẽtiam aliud influatur
G in Ierusalem quã in aliis locis terræ Iudeę: quia alium orizõtem, & aliud zenith, & aliam eleuationem poli, & aliam latitudinem ab æquinoctiali habet, quã alia loca terrę Chanaan, & totius mũdi. Ista tamen est virtus naturalis, & est s'm determinationem influẽtium corporum, & dispositionem recipientium: virtus autem, quę a Deo deriuatur, ad quam tabernaculũ cõstitutum est, & locus sanctuarij in Ierusalem, erat virtus diuina non influxa naturaliter per ꝯcatenationem causarum naturalium corporalium, ideo non requirit determinationem locorum, aut vasorum recipiẽtiũ, aut dispositionem materię. Item errabat iste infelix, quia non solùm non requirebatur determinatio vasorum ad deriuationẽ virtutis talis in nos: imò nec po-
H terat talis virtus deriuari per causas naturales, ita quòd oporteret recipi in determinatis vasis. Etiam dato ꝙ diceremꝰ Deum velle influere nobis talem virtutem secundum causas naturales concernentes determinationes vasorum, non posset, quia repugnat hoc. Nam quædã actiones sunt largè dictæ actiones, quas Deus per instrumenta agere non potest: sicut non potest creare Deus per aliquem ministrum suum: sicut mouet cęlos per Angelos. Et ratio est, quia quandocunque aliquod agens agit aliquid per aliud tanquam per instrumentum aut tanquam per causam subordinatã, virtutem suam illis cõicat, sicut cũ quis carpentarius agit per dolabram, & totam virtutem suã deriuat in dolabram, ita quòd ipsa est medium, per quod transit
I virtus ab agente, vt tangat passum: nam cũ ipse agẽs principaliter non contingat passum, nisi virtus deriuaretur per dolabrum fieret actio siue cõtractum in naturalibus, quod impossibile est: ergo per dolabram deriuatur: si ergo Deus per aliquod instrumentũ, vel causam subordinatam crearet, tota virtus quæ ad creãdum requiritur deriuaretur per instrumẽtum, sed virtus creatiua est infinita, ergo virtus infinita communicaretur creaturę: hoc autem videtur includere cõtradictionem, & verissimè includit: quia infinitũ non capitur in re finita, sed quęlibet creatura est finita: ergo nulli earum potest communicari potẽtia creandi. Et si arguas, ꝙ virtus creatiua possit communicari creaturę: & dicas, ꝙ illa non sit infinita: quia quantũ agit
K agens tantum patitur patiens, sed ipsum quod creatur non patitur, vel nõ recipit aliquid infinitum, ergo nec ipsum creans agit aliquid infinitũ, ergo erit ipsa actio finita, & poterit communicari creaturę. Respõdetur, quòd in creatione non est aliqua passio nec finita nec infinita: cùm non sit aliquod subiectum recipiẽs, vel patiens, sed terminus productus: ideo argumẽtũ non procedebat de quãtitate passionis ad quantitatẽ actionis. Aliter tamen, & directius est respondendum, ꝙ licèt ipsum, q̄ per creationem producitur in esse nõ sit infinitum secundum essentiam, vel quantitatem: tamen ipsa potentia productiua est infinita: & hoc quia magnitudo virtutis productiuę ex duobus accipitur: vel ex magnitudine rei ꝓductæ, vel ex magnitudi-

Alius error rab.

Virt' creãdi non potest communicari creaturæ.

ne

ne modi producendi: virtus autem generatiua patris
in diuinis eſt infinita,& gignit ſuppoſitum infinitum,
ſcilicet filium:nam quælibet perſonarum eſt infinita.
Aſſumitur ſecundò magnitudo potentiæ ex magni-
tudine modi producendi : producere autem non
præſuppoſita materia eſt mod⁹ infinitæ perfectionis,
cùm nulla res reperiatur, quæ poſſit non preſuppo-
ſita materia aliquid facere, vt ipſi Philoſophi dicunt,
vt patet primò Phy. in cap. ſicut dicunt Phyſici: & ſo-
lus Deus agit non præſuppoſita materia : ergo etiam
ipſi naturales concedunt, agere ſine materię prę-
ſuppoſitione eſſe infinitæ potentię: ideo dato quòd
terminus productus non ſit infinitus, tamen virtus
agendi eſt ibi infinita, quia modus agendi eſt ibi infi-
nitæ perfectionis: ſed infinitum nullo modo capitur
in re finita, ergo repugnat potentiam creatiuam re-
cipi in creatura. Et ſi reducas te ad argumentum pri-
mum, ſcilicet quòd virtus agentis recipitur, vel in ter
mino producto, dato quòd non ſit ibi ſubiectum pa-
tiens,ſed in ipſo termino creato recipitur virt⁹ a creā-
te, & non recipitur virtus infinita: ergo virtus creā-
tis non erat infinita. Reſpondetur, quòd virtus creā-
tis recipitur in re creata, ſicut virtus cuiuſlibet pro-
ducentis recipitur in qualibet re producta. Sed iſta
virtus producentis eſt duplex,quædam quæ eſt virtus
producentis, ideſt per quam producens producit, &
alia virtus producentis, ideſt quæ a producente pro-
ducitur. Virtus autem producentis, ideſt virtus pro-
ductiua non recipitur in producto, ſed virtus produ-
centis, ideſt virtus, quàm producens producit recipi-
tur in re producta. Sic eſt virtus creantis duplex ſcili-
cet virtus creantis, ideſt per quàm creans creat, & vo-
catur virtus creatiua: & virtus creantis, ideſt a crean-
te creata: prima virtus creantis, ſcilicet creatiua non
recipitur in re creata, ſed ſecunda virtus creantis ideſt
a creante creata. Primò modo virtus creantis,ſcilicet
virtus creatiua non recipitur in re creata, ideo non cō
municatur ei aliqua virtus infinita, ſed iſta debet eſſe
in re creante: ſi ergo Deus daret alicui creaturæ,quòd
crearet,oporteret quòd daret ei virtutē creatiuam, ſi-
cut ſi Deus daret alicui rei,quòd calefaceret, daret ei
potentiam calefactiuam: ſed iſta eſt infinita, vt dice-
batur: ergo non poteſt recipi in creatura: & ſic Deus
non poterit creare per aliquod inſtrumentum. Eodē
modo non poterit Deus reſuſcitare mortuos per ali-
quod inſtrumentum, quia reſuſcitare mortuos infi-
nitæ potentiæ eſt, quę communicari non poteſt rei
creatæ. Ergo non poterit per alium creare, nec re-
ſuſcitare mortuos:ideo nulli ſancto dari poteſt,quòd
aliquem mortuum reſuſcitet: nec ipſa anima Chriſti
poteſt reſuſcitare mortuum, quia eſt creatura,& fini-
ta: ſed ſolus Deus reſuſcitat. vnde ſi Deus velit,quòd
aliquis de mortuis reſurgat,neceſſe eſt, quòd per ſe ip
ſum reſuſcitet: nec poteſt quouis alio modo reſuſci-
tare. Redeundo ergo ad propoſitum, dico ꝙ ſicut
Deus non poteſt creare aut reſuſcitare per aliquod in
ſtrumentum,aut cauſam ſubordinatam: quia iſta re-
quirunt virtutem infinitam:ita nō poteſt influere no-
bis habitus virtutum, vel gratiam, vel voluntatis mu-
tationem per aliquas cauſas: vel inſtrumenta, quæ
indigeant determinatione vaſorum, & locorū recep-
tiuorum. Secunda cauſa eſt, quare non poſſit gratia,
aut ſimilia nobis influi per inſtrumentum, & cauſas
ſubordinatas exigentes inſtrumenta, & vaſa recepti-
ua: quia id quod Deus influit in animam noſtram eſt
ſpirituale: ſi autem per inſtrumenta, vel cauſas ſubor
dinatas influeretur, neceſſe eſſet recipi virtutem illā
in cauſas illas corporales ſubordinatas eo modo, quo
anima recipere deberet, vt poſſint ipſa agentia corpo
ralia deriuare in animam: ſed hoc impoſſibile eſt, qa

A corpora non poſſunt recipere virtutem ſpiritualem,
& dato, quòd reciperent virtutem ſpiritualē, non re-
ciperent eam ſpiritualiter, ſed corporaliter,ideſt ſecū
dum conditionem corporis. ſ.diuiſibiliter ſecundum
longitudinem, latitudinem,& profunditatem:& nō
poſſent eam deriuare niſi ſecundum modum corpo-
ralem, ſcilicet ſecundum extenſionem: anima au-
tē cùm ſit ſimplex atque indiuiſibilis, non poteſt re-
cipere aliquid diuiſibiliter: ergo non poſſet recipere
virtutem influxam per corpus,& ſic repugnat, ꝙ virt⁹
ſpiritualis poſſit influi animę a Deo per aliquas cauſas
ſubordinatas: ergo nō poteſt talis virtus requirere ali
qua vaſa receptiua, & determinationes locorum, vel
diſpoſitiones materię. Concluſum ergo ſatis euiden-
B ter apparet, ꝙ non fuerunt facta diuerſa vaſa taberna-
culi diuerſarum figurarum, & diuerſorum metallo-
rum: vel non fuit ſanctuarium poſitum ſpecialiter in
Ieruſalem propter aliquas ſpeciales conditiones loco
rum ſuſceptiuorum, vel vaſorum ſuſceptiuorum ali-
cuius influentiæ cęli. Cauſa autem literalis taberna-
culi,& vaſorum eius in generali hęc eſt quę ſequitur,
quia de cauſa cuiuſlibet in particulari poſtea dicetur
aliquid, ſcilicet ꝙ Deus elegerat populum Hebræo-
rum in populum peculiarem de cunctis gentibus ter-
rę, vt patet ſupra 19.capitu.& Deutero.ſeptimo, ideo
volebat ab eis ſpecialiter coli:nam cū nos a Deo quid-
quam habemus,& quidquid ſumus receperimus, te-
nemur ei in infinitum ſi poſſemus retribuere. Sed qa
C nemo noſtrum poteſt Deo aliquid pro receptis retri-
buere,iuxta illud: Quid retribuam domino pro omni
bus, quæ retribuit mihi? vt patet Pſalm. 114. Saltem
reddimus quod poſſumus, ſcilicet vt colamus eum:
ſicut in eodem Pſal.Dauid, quaſi ad poſitam quæſtio
nem reſponderat dicens: Vota mea Domino reddam
in conſpectu omnis populi eius. Reddere autem vo-
ta ad actum latrię pertinet: cultus autem iſte, quem
Deo debemus in ſpiritu eſt: quia vt ait Auguſt.in En-
chiridion fide,& ſpe,& charitate colitur Deus. Et Io.
4.cap. Deus ſpiritus eſt,& eos, qui eum colere debēt,
oportet in ſpiritu ambulare. Cultus tamen iſte non-
dum perfectus eſt,donec extra manifeſtetur in opere
in quadam exhibitione obſequij: hæc autem exhibi-
D tio exterior ſi non determinaretur a lege, eſſet in no-
ſtra poteſtate.ſ.quodcunque nos vellemus ſiue lauda
re,ſiue ieiunare, ſiue quodcunque alterum relatum
in Deū,& qđ cognoſceretur ab aliis referri in Deū,
quia tamen lex determinauit modū cultus Dei,opor-
tet illum iam ſequi,& eſt iſte cultus in orando, & ſa-
crificādo,& faciendo quaſdam alias cęremonias,quę
partim erāt quædam ſigna futurorum bonorum,par-
tim erant quidam modi colendi Deum in illo ſtatu:
inter iſtos tamen modos erat ꝑcipuus modus colendi
Deum ſacrificium. Hoc omnis humana tenuit opi-
nio, vt nulli vnquam ſacrificium factum fuerit, niſi
ei,qui Deus verus erat,aut Deus verus eſſe putabatur.
Etiam quia omnibus diis gentium ſacrificabatur,vo-
luit Deus verus ſibi ſacrificari. Ad ſacrificandum au-
E tem oportebat ſeruari aliquas honeſtas cęremonias:
nam maledictus vir eſt, qui facit opus Domini negli-
genter, vt patet Ierem.decimo ſeptimo capit. Si ergo
ſacrificandum Deo erat, honeſtius quàm diis Genti-
libus ſacrificandum erat: illis autem in quocunq; lo-
co celebrabatur ſacrificium,& ſub quibuſcunque cę-
remoniis: Deus autem elegit ad hoc, vt ſacrificaretur
ei locum mundū,& qđ ſacrificaretur ei eſſet mundū:
nā ſi vbicunq; voluiſſent, & qualitercunq;,& qđcun-
q; voluiſſent ſacrificare licuiſſet, valde deſpectum eſ-
ſet ſacrificium eius: nam etiam ſic, vt erat valde ho-
neſtè diſpoſitum, deſpiciebatur a Iudæis, quanto
magis ſi fieret qualitercunque vellet? Patet hoc

Cauſa vera conſtructionis tabernaculi.

Cult⁹ Dei principaliter eſt in anima: tamen non eſt perfecti⁹ donec p aliquas cęremonias exhibetur in opere.

Apud omnes homines generale hoc fuit, vt nulli ſacrificaretur niſi vero Deo aut ei, qui putabatur verus De⁹.

Mala.1.capi. vbi dicitur. Dicit Dominus exercituũ ad vos o ſacerdotes, qui deſpicitis nomẽ meum: et dixiſtis, in quo deſpeximus te? offertis ſuper altare meum panem pollutum, & dicitis, in quo polluimus te? in eo ꝙ dicitis menſa Domini polluta eſt: ſi offeratis cęcum ad immolandum, nonne malum eſt? & ſi offeratis claudũ, & languidum, nonne malum eſt? Et poſt pauca ſubiungitur: Et vos polluiſtis in eo quod dicitis, menſa Domini contaminata eſt, & quod ſuperponit contemptibile eſt cum igne, qui illud deuorat. Oportuit ergo, vt teneretur Deus in reuerentia quãta teneri debebat, & poterat, vt cultus eius ſacrificando celebraretur cum magna honeſtate, & puritate, & attentione, atque ſolennitate: nõ tanquam fieret aliquod profanum: & ob hoc determinauit Deus pro ſacrificiis ſuis animalia illa, quæ munda ſunt, ſcilicet bos, capra, & ouis, quę non comedunt de immundiciis, ſicut aliqua alia animalia: & hæc quidem non omnia, ſed ſola illa, quæ non eſſent morbida, aut debilitata, aut fractis oculis, vel pedibus, aut amputatis auribus, vel cauda, vel teſticulis, aut aliqua deformitate notata, ſed totaliter mũda, ita vt ex nulla parte aliquid vile aut contemptibile in eis eſſet, vt patet Leuit. vigeſimo ſecundo cap. Oportuit etiam ex parte ſacrificantis eſſe quandam puritatem, & honeſtatem, & excellentiam, vt non contemneretur ſacrificium illud, ſi quilibet ſacrificare potuiſſet: & ob hoc ſolus ſacerdos, qui eſſet de genere Aaron, ſacrificare poterat. Si autem quilibet de populo ſacrificare potuiſſet, cito ſacrificium illud contemptum fuiſſet. Sic autem nũc tot ſunt ſacerdotes, ꝙ vilipenduntur: quia omne boni precium nimio vileſcit in vſu, vt ait Aeſopus. Et licèt non ſit dubium quin Eccleſia bene agat in promouẽdo multos; tamen ſatis notum eſt, quòd ſi eſſent valde pauci, quòd honorabiliores eſſent: & ſacrificium noſtrum magis reputaretur ſaltem a ſimplicibus, qui dignitatem rei non reſpiciunt in ſeipſa, ſed ex quibuſdam valde extrinſecis. Maius tamen eſt bonum qđ habetur ex ſacerdotum pluralitate (dum tamen ipſi viles non ſint) quàm malum aut contemptus, qui naſcitur ex eorum pluralitate: pręcipuè, quia ſacrificiũ noſtri temporis non ſe habet ſicut ſacrificium antiquę legis, quia ſacrificium legis veteris de ſe nullum erat. Si ergo non haberet auctoritatem, & honorem ex reuerentia miniſtrorum periiſſet velociter. Sacrificium autẽ noſtri temporis cùm ſit ipſe Chriſtus verus agnus immolatus Deus æternus, & verus, de ſe maximam dignitatem habet, ideo ſic contemni non poteſt, licèt ipſi miniſtri non ſint tam excellentes. Et accidit in ſacrificio veteris teſtamenti ſicut in poeticis narrationibus, quæ veritatem paucam continẽt, & fictitia multa: ita in ſacrificio veteris teſtamẽti cęremoniæ multę erant, & veritas pauca obumbrata. Obſeruari debebat etiam ad reuerẽtiam ſacrificij puritas in ſacrificante: ideo ipſi ſacerdotes, quando ſacrificare debebant, lauabant ſe, & ob hoc debebat poni in loco ſacrificiorum labeum ęneum, in quo lauarentur ſacerdotes: & ſic patet infra trigeſimo capitu. quòd mandauit Deus Moyſi facere labrum æneum de ſpeculis mulierum, vt ibi lauarentur ſacerdotes. Debebat etiam ad maiorem honorem diſtingui ipſe miniſter Dei ab aliis in excellentia veſtium, & ſic cùm ſacerdotes ad ſacrificandum, vel offerendum thymiama intrabant, induebantur veſtibus valde honoratis. De quibus patet infra 28. capit. Etiam requirebatur, quòd locus ſacrificij conueniens eſſet, ſcilicet mundus, & magnę honeſtatis: & ob hoc non in omni loco, in quo aliquis vellet offerre, licebat, ſed ſolùm in vno loco, vt patet Leuit. decimo ſeptimo, & Deutero. decimo ſecundo capit. Et ille locus debebat

F eſſe magnę reuerentiæ. Et ob hoc mandauit Deus ſibi fieri tabernaculum valde ſumptuoſum, vbi multum aurum, & argentum erat, & reliqua præcioſa, & pulchra, & ſubtili artificio fabricata: de quibus nunc per ſingula dicendum non eſt: nam de arca, & propitiatorio, & cherubim, & altare thymiamatum, & candelabro, & menſa propoſitionis, & cœteris poſtea videbitur. De altari autem holocauſtorum nunc ſolùm dicendum eſt. Ad hoc autem, quòd hoc celebriter fieret, non ſolùm requirebatur, quòd fieret in loco honeſto (accipiendo locum large pro toto ipſo atrio tabernaculi, in quo fiebat ſacrificium) ſed etiam, quòd fieret ſuper aram, & combureretur in loco ſancto: propter quod mandauit Deus, vt fie-

G ret altare de lignis ſetim, & cooperirẽt laminis ęneis, vt patet infra 27. capit. Etiam dedit ad hoc de cœlo Deus ignem, quem ad primum ſacrificium miſit: & poſtea manſit in altari, nec vnquam extinguebatur: etiam ſi pluuiæ inciderent. De quo magis dicetur infra 29. capit. & Nume. quarto. Et quia in iſto altari erant cineres, et collocari debebant prunę, et oportebat coqui carnes hoſtiarum pacificarum, ideo neceſſariò ponebantur multa vaſa iſtius altaris, ſcilicet forcipes, lebetes, ignium receptacula, et fuſcinulas tridentes: de quibus infra vigeſimo ſeptimo. Et per iſtum modum poteris rectiſſimè, & planè, ac ſufficiẽter exponere omnia q̄ in tabernaculo, vel atrio erant, quę omnia congruenter ſecundum rationem litera-

H lem ordinata ſunt. *Facientque mihi ſanctuarium.* Ideſt domum ſanctam, in qua habitem. *Et habitabo in medio eorum.*

Deus miſit hębręis ignem de cęlo pro ſacrificiis, qui p multos annos durauit.

An Deus habitet in tabernaculo.

QVAESTIO. X.

NON quòd Deus habitet in aliquo tabernaculo, vel loco, cùm ipſe maior omnibus rebus ſit, nec vſpiam capi poteſt, ſed vt ſpecialiter inuocaretur nomen eius ibi, & faceret ipſe ibi ſpeciales operationes: ſic dixit Salomon, cùm ędificaſſet templum Domino, vt patet tertio Reg. 8. capitu. non eſt ergo putan-

I dũ, ꝙ habitet Deus ſuper terram, cùm cęlũ, & cęli cœlorum eum capere non poſſint, ſed, vt exaudias orationem ſerui tui, & populi tui Iſrael, & ſint oculi tui die ac nocte ſuper domum hanc. Et eſt ſenſus horũ verborum Dei, ꝙ ſi Hebræi eum colere deberent, hoc debebat eſſe in loco, quem Dominus ſibi conſecraſſet ſpecialiter, vt ibi inuocaretur, vel vt ibi faceret ſpeciales operationes. Et quia talis locus erat mõs Sinai, vbi Dominus habitabat ſuper verticem mõtis in nube glorię, videbatur oportere Iudęos recurrere debere ad illum montem, quando vellent Deo aliquem ſpecialem cultum facere, ideo dixit Deus. *Et habitabo in medio eorum.* Ideſt ſi faciunt mihi tabernaculum, habitabit gloria Domini in tabernaculo illo,

K ſicut habitabat in monte Sinai nunc, & ibit vobiſcũ in tabernaculo illo quocunque ieritis, & non erit vobis opus redire in montem Sinai, vel ire ad aliquem alium locum, vt colatis me. *Iuxta omnem ſimilitudinẽ tabernaculi quod oſtendam tibi.* Deus monſtrauit Moyſi tabernaculum dupliciter, ſcilicet in verbo cuncta ei dicendo, & poſtea omnia illa figurata, vel quaſi depicta demonſtrando. Primò namque verbotenus omnia, quæ erant in ipſo tabernaculo, & atrio, et partes eorum expreſſit. Deinde ad maiorem euidentiorẽque cognitionem cuncta ei oculo cernenda ſub quadam imagine demonſtrauit: neceſſaria enim fuit vtraq; demonſtratio: nam vna ſine altera non ſufficiebat ad perfectè concipiendũ tantum opus, et tã diuerſũ.

Dupliciter Deus monſtrauit Moyſi tabernaculum.

Nam

Nam si omnia ista solùm dicta fuissent Moysi, & non fuissent monstrata sub aliqua imagine, cùm tanta partium tabernaculi, & vasorum atque vtensilium eius pluralitas esset, & tanta quantitatis, atque figurarum diuersitas, & situationis inter se, laboriosa fuisset cognitio, vt potius intellectus perturbaretur rerum p̄ssus magnitudine, quàm ad intelligendum iuuaretur: ideo necessaria fuit visio, siue ocularis, siue imaginaria. quia visus plus certificat, quàm auditus, vel omnes alij sensus, vt dicit Arist. in princ. 1. Meta. sensum visus plus diligimus, quia plures nobis rerum differentias ostendit. Etiam in videndo adiuuabatur Moyses magis ad intelligendum, quàm solùm audiendo: nam audiēdo non poterat capere figuram, & modum fabricationis cuiuslibet rei simul, sed figura rei dicebatur ei primò, deinde qualiter res illa fabricanda foret, & postea de alia re: per visum autem non solùm poterat ei mōstrari quælibet res figurata, & fabricata, sed totum ipsum tabernaculum compositum ex partibus suis, & collocatis altaribus, & arca, & mensa, & candelabro in locis suis. Et hoc est quod cognitionem maximam tribuebat: nam dato, quòd Moysi quælibet res tabernaculi, vel atrij eius per se demonstrata fuisset, & præsentata oculis eius, siue visione corporali, siue per solas imagines impressas, non posset postea congruenter locare tabernaculum, & partes eius, vt se in conuenienti tenerent ordine. Oportuit ergo demonstrari ei tabernaculum totum simul dispositis vasis suis in eo, sicut disponi oportebat. Sed adhuc tota ista visio non suffecisset, nisi verbotenus etiam omnia ista expressa fuissent: nam per talem visionem, qualem supra diximus, poterat Moyses cognoscere figuras partium tabernaculi, & atrij, & vasorum suorum, & situm partium inter se ad componendum, vel aggregandum ipsum totum: non tamen cognosceret modum fabricandi q̄libet rem, qui non poterat ei exprimi conuenienter, nisi verbis, ideo verba dici debuerunt. *Iuxta omnem similitudinem tabernaculi*. Ideſt secundum similitudinem omnium rerum, quæ sunt in tabernaculo, quod tibi monstrabitur: ita quòd non deficias in vllo à similitudine huius. *Tabernaculi quod tibi ostendam*. Ex hoc videtur quod supra dicebamus, scilicet quòd non solùm Deus monstrauit Moysi singulas res tabernaculi, sed etiam totum ipsum tabernaculum compositum: nā partes tabernaculi separatæ, non faciunt tabernaculū: ita demonstrata quacunq; parte tabernaculi separata ab alia, & post illam alia, & sic consequenter quousq; omnes demonstratæ essent, non dicebāt demonstrari tabernaculum, cùm ipsum sit compositum ex suis partibus, & non monstrarentur ibi partes vnitæ sed seiunctæ, & vocatur hic tabernaculum solùm ipsa tabulata cum columnis, velis, tentorijs, atq; operimentis: mēsa autem, cādelabrum, arca, altaria, & labrum ęneum nō erant partes tabernaculi, nec importantur nomine tabernaculi, ideo additur vltra. *Et vasorum omnium in cultum eius*. Quasi dicat, quòd etiam in his similitudo obseruanda foret. *Quod ostendam tibi*. Ex hoc videtur, quod primò Deus verbotenus declarauit Moysi, quæ erant necessaria ad fabricationem tabernaculi, & vasorum, scilicet materialia: deinde declarauit ei ordinatum modum fabricationis cuiuslibet rei. Et his dictis ad maiorem confirmationem, & perfectionem cognitionis Moysi ostensum fuit totum tabernaculum compositum ex omnibus suis partibus, sicut postea consistere debebat. *Et omnium vasorum*. Vasa accipiuntur hic generaliter omnia, quæ erant in tabernaculo, & atrio, vt altaria duo, & mensa, & candelabrum, & labrum ęneum, & Cherubim, & propitiatoriū, & arca fœderis, &c. & hoc quia ista sunt ad ministerium tabernaculi, & ornatum. Aliquando autem strictius accipiuntur vasa, scilicet pro illis, quę sunt ad certum ministerium, & sunt instrumenta operationis nostræ: & sic non vocatur arca, aut propitiatoriū, vel Cherubim vasa tabernaculi, quia nō sunt ad aliquod officiū, cū in eis nihil fieret, nec essent instrumenta mota à nobis, & ad aliquam operationem: sic etiam mensa propositionis, & altaria duo, & candelabrum: non vocabantur vasa, quia licèt in eis aliquid fieret, tamen non fiebat aliquid per ea, quod requiritur ad perfectam rationem instrumentorum. Vocantur ergo propriè vasa tabernaculi vasa altaris holocaustorum, scilicet forcipes, & fuscinulæ, & lebetes, & ignium receptacula, de quibus infra 27. cap. Vocantur etiam vasa ipsa vasa mensæ ꝓpositionis, scilicet mortariola, acceptabula, phialæ, thuribula, & cyathi, vt patet infra in litera. *In cultum eius*. Cultus licèt multipliciter accipiatur, sicut eius verbū primitiuū colo colis, scilicet pro amore, & honore, & labore, siue aratione, & habitatione, & ornatione: iuxta illud Ebrardi in Græcismo.

Cultus multipliciter accipitur.

Agros, rus, formam, superos colit, atque parentes.
Hos arat, hos habitat, ornat, honorat, amat.

Tamen cultus hic signat duo solùm, scilicet ornatum, & laborem, siue ministerium, scilicet quòd ista vasa, & supellectilia tabernaculi erant posita in ornatū tabernaculi, & in ministerium, scilicet vt per ea fierent ministeria necessaria in tabernaculo, & atrio eius, & magis accipiūtur hic pro ministerio, quàm ꝓ ornatu. *Sicque facietis illud*. Hic patet quod dicebamus, scilicet quòd primò fuerunt mandata in vniuersali ista, q̄ fieri debebant: deinde in particulari subditur modus fabricationis cuiuslibet rei, cùm dicitur. *Sic facietis illud*. Ideſt totum opus tabernaculi, & vasorum, sicut sequitur. *Arcam de lignis*. Hic ponitur primum minus principale de fabricatione arcę, & omnium, quæ ad eam pertinebant.

Arca erat principalis inter omnia, quæ erant in tabernaculo.

QVAESTIO. XI.

INCIPIT autem hic Moyses ab eo, quod principalissimum erat in toto tabernaculo, & erat principalis, quia super eam sedebat gloria domini in medio Cherubim. Etiam quia erant in ea tabulæ legis scriptæ digito Dei, ideo maior reuerētia erat ad ipsam arcam, quàm ad omnia, quæ in toto tabernaculo erant: vnde visa ea moriebantur homines, vt patet 1. Reg. 6. capit. vbi percussit dominus de Bethsamitibus quinquaginta millia virorum de plebe, & septuaginta viros de populo suo, quia viderunt arcam nudam cùm venit de terra Phylistinorum: & non solùm ipsi populares non debebant videre arcam, sed etiam nec ipsi leuitæ, qui portabant eam; ideo quādo portabatur, inuoluebatur panno, nè videretur à Caathitis portantibus eam, vt patet Num. 4. cap. imò nec ipsi sacerdotes de genere Aaron intrabāt ad videndam eam, sed solus ipse summus sacerdos videbat eam, quando intrabat in sancta sanctorum, & hoc non semper, sed solùm semel in anno cum ingrediebatur in sancta sanctorū, vt patet ad Hebr. 9. & Leui. 16. cap. Ratio autem literalis quare arca facta fuerit, (sicut supra promisimus) subiūgetur, licèt de quolibet istorum oportet esse multiplices rationes literales, scilicet quare arca facta fuerit, & quare in tali loco posita fuerit: istæ enim duæ quæstiones sunt, & sic quantum ad omnia alia vasa, & supellectilia tabernaculi, & atrij: de locatione tamen istorum rationes hic non subiungentur, sed in sequentibus capitulis ponentur, vbi de situatione istorum litera ipsa loquitur.

Ratio literalis quare arca facta fuerit.

Ad hoc autem, ſcilicet quare arca facta fuerit: reſpondetur, quòd fuerit facta, vt ponerentur ibi ea, q̃ Deus conſeruari mandabat, & non erant neceſſaria in miniſterium quotidianum, & huiuſmodi erant tabulæ, & vrna manna, & virga Aaron, quę fronduerat. De tabulis patet infra in litera, cùm dicitur: Pone in ea teſtificationem .i. tabulas continentes mandata inter me & Iſrael, & Deu.10.c. dicitur, ꝙ fecit Moyſes arcam de lignis Setim, & poſuit in ea tabulas duas, quas dederat ei Deus. De vrna manna continente menſuram Gomor habetur ſupra 16.cap. cùm dicitur: Sume tibi vas vnum, & mitte ibi manna, quantum poteſt capere vnũ Gomor, & repone coram dño ad ſeruandum in generationes veſtras, ſicut p̄cepit dominus Moyſi. Poſuitq; illud Aaron in tabernaculo reſeruandum: in quo loco tabernaculi reſeruandũ poſuerit, non dicit̃ ibi: ſed ſatis conuincitur ex loco ipſo, ꝙ in arca poſitum fuerit: nã nullus locus erat intra tabernaculum, in quo aliq̃d recondi poſſet, niſi in arca, q̃ erat propriè locus conſeruatorius. Et hoc expreſſit Apoſtolus ad Hebr.9.c. dicens, quòd in arca erant duæ tabulæ Moyſi, & virga Aaron, quę fronduerat, & vrna aurea continens manna: tertiũ quod erat virga Aaron, q̃ fronduit, etiam conſeruabat̃ in arca, vt conuincitur ex his, quæ dicuntur Nu.17.ca. vbi mandaui Deus Moyſi, vt reponeret virgam Aarõ coram domino.i. cuſtodiret: & ſic videbat̃ eodem mõ in arca eſſe, & verè erat, ſicut Apoſtolus expreſſit. Radicale ergo fundamentum impellens ad faciendũ arcam fuit hoc, quia Deus volebat demõſtrare inſignia ſuæ potentiæ, & beneficiorum atque cultus, & ordinationis poſteris Hebręorũ. Et hoc patebat in ſignis.ſ. ꝙ manerent tabulæ continentes decem p̄cepta, vt ꝑ has poſſet Iudęis cũprobari, ꝙ legem à Deo ſuſceptiſſent. Volebat etiam demõſtrare magnitudinem bonitatis ſuæ poſteris.ſ. qualiter ex ſola benignitate aluerit eos ĩ deſerto, cibo de cęlo dato, in cuius teſtimonium ſi negarent, oportebat conſeruari manna: ideo poſitũ fuit quaſi Gomor vnum in vrna aurea. Tertiò, quia inter Iſraelitas erat contentio ſuper principatum ſacerdotij, & inſurrexerũt multi in ſeditione Chore cõtra Moyſen & Aaron, vt patet Num.16.c. ideo Deus determinauit principatum ſacerdotij ad ſtirpem Aaron, & vt viderent omnes de Iſrael, ꝙ Deus eligebat aliq̃ cognationem eorũ, & non aliàs, & vt poſt hanc determinationem non cõtenderent, mandauit, ꝙ adducerentur virgę de qualibet cognatione.i. tribu, & Deus demonſtraret quis eligeretur, & cũ poſitę fuiſſent oẽs virgæ, floruit virga Aaron ſola, & per hoc manifeſtatum eſt, quòd Deus elegiſſet Aaron, vt ſacerdotio fungeretur, & nè poſtea inſurgeret eadem conquæſtio ab his, qui factum nõ viderant, mãdauit Deus manere illã virgã ad memoriam futurorum, & conſeruari coram dño: vt ergo iſta tria manerent, neceſſe fuit dare aliquid, in quo conſeruarent̃, & iſtud fuit arca: & non poſita fuerũt alia vaſa tabernaculi in arca, vt vaſa altaris holocauſtorum, & vaſa menſę propoſitionis, quia iſta erant neceſſaria ad miniſterium quotidianum. Conſeruabant̃ autem illa cum menſa, & altari, vt eſſent pręſto ad miniſterium: ea autem, quę in arca poſita erant.ſ. tria ſupra nominata non erant neceſſaria ad aliquam miniſtrationem, ideo in loco ſecreto, & remoto à cœteris conſeruari debebant. Iſtud ergo fabricandę arcæ motiuum fuit. *Arcam de lignis Setim compingite.* Propriè loquitur valde dicens arcam debere compingi: nam cõmpingere eſt coniungere, & pertinet ad ea, quæ de pluribus componuntur per artificium, ſicut naues, & cathedræ, & ipſa arca, quia de lignis pluribus componebatur: quando autem aliquod artificiatum ex vnico ligno, vel ex vnico lapide fit per dolationẽ, & certam figurationẽ, nõ dicitur compingi, ſed fieri, vel cauari,

Radicale fundamẽtum fabricationis arcę.

F aut ſculpi. *De lignis Setim.* De his dictum eſt ſupra, quę ligna ſint, & quomodo fuerint habita, & vnde. In toto autem tabernaculo nullum aliud lignum ponebatur, niſi ligna Setim. *Cuius longitudo habeat.* Hic ponitur figura arcæ, & modus fabricandi eam. Et conſiderandum, ꝙ quælibet arca eſt habens quatuor latera claudẽtia, & duas tabulas, ſcilicet inferiorem, & ſuperiorẽ, quæ ſunt ſex ſuperficies quemadmodum corpus exacedron, licèt irregulare ſit, & nunquam, vel raró formatur in figuram quadratã, quia ſi eſſet quadrata non haberet partẽ longitudinis & latitudinis, cùm omnes partes laterum ſint ęquales. Arcæ ergo huius duo latera erant longiora alijs duobus, & vocatur hoc quadratum quod eſt altera parte longius, ſcilicet quadrangulus. *Cuius longitudo.* Ideſt quælibet duarum tabu-

Longitudo arcæ.

G larum longarum habeat duos cubitos, & ſemis: litera namque ſecundum ſuam poſitionem ſolùm ſignat vnum cubitum, quia duo ſemis cubiti ſunt vnus integer cubitus, debet tamen intelligi vna copulatiua media, ſcilicet. *Cuius longitudo habeat duos cubitos, & ſemis.* Et patet, quòd ſic debeat intelligi, quia infra dicitur, quòd latitudo arcæ erat cubiti, & dimidij. Si autem diceremus, quòd in longitudine tenebat duos ſemis cubitos, ideſt duas medietates cubiti eſſet vnus cubitus: ſequeretur, quòd latitudo eſſet longior, quàm lõgitudo, quod repugnat, quia longitudo dicitur in parte longiori. Antecedens patet, quia latitudo tenebat cubitum & dimidium, ergo longitudo tenebat duos cubitos, & dimidium, vt patet cùm dicat duos ſemis

H cubitos, ideſt duos cubitos, & ſemis. *Latitudo cubitum, & dimidium.* Latitudo eſt ſpatium interceptum inter duas tabulas longiores, & iſta eſt tanta, quãtę ſunt duæ tabulæ tranſuerſæ, inter tabulas longitudinis. *Altitudo cubitum ſimiliter, ac ſemiſſem.* Ideſt quòd in altitudine continebat iſta arca cubitum, & dimidium: ſicut in latitudinè æqualis quantitatis erant altitudo, & latitudo, ideo dicitur ſimiliter, ideſt ſicut in latitudine erat cubitus & dimidius, ita in altitudine erit cubitus & dimidius: vocatur altitudo arcæ quantitas, vel magnitudo à fundo arcæ, vſque ad ſumitatem arcæ, quod eſt latus tabularum longitudinis, vel latitudinis. Si autem aliquis quærat, quare magis habebat arca duos cubitos & ſemis longitudinis, quàm plus, vel minus, & quare

Latitudo arcæ.

Altitudo arcæ.

Quare arca habebat duos cubitos & dimidiũ in longitudine, nec plures, nec pauciores

I tantum in longitudine, latitudine, & altitudine. Reſpondetur, quòd licèt circa talia quæſtio verti non deberet: tamen poſſunt dari rationes ex duobus fundamentis, ſcilicet quòd Deus volebat, vt iſta arca eſſet res conueniens ad id quod in ea contineri debebat. Erant namque in arca tria illa, quæ ſupra ſcripta fuerunt, quę ſatis paruam quantitatem tenebant: ideo quòd iſta arca foret amplæ quantitatis non eſſet neceſſarium, nec pulchrum, vtpotè, ſi voluiſſet Deus eam facere viginti, vel triginta cubitorum, quia hoc videretur valde ſuperfluum. Etiam non debebat fieri valde parua, quia tunc non caperentur iſta tria, quæ ſupra dicta ſunt, quia fortè virga Aaron, quæ fronduit erat duorum cubitorum, vel plus, & ſi arca fieret minoris quã-

K titatis non caperetur in ea. Secundum fundamentum eſt, quia dato, quòd iſta caperentur in longitudine vnius cubiti: tamen debebat reſpici pulchritudo, quia in parua quantitate non poſſet tanta pulchritudo eſſe. Item fiebat iſta magnitudo duorum cubitorum & dimidij, quia coopertorium arcæ erat ſedes Dei, & erant ſup arcam duo Cherubim, & quia illa ſedes debebat eſſe ita ſpatioſa quaſi homo ſederet in ea, oportebat eſſe tantam magnitndinem. De latitudine, & altitudine eadem ratio reddenda eſt, ſcilicet neceſſitas capacitatis eorum, quæ intra erant, & pulchritudo.

An

An cubiti arcæ eſſent de cubitis Moyſi, vel cubiti Geometrici, ſicut in arca Noe, & ſecundum quam arcam illarum trium ſumatur longitudo hæc.

QVAESTIO. XII.

DE cubitis iſtis dubium eſt quanti fuerint, vel ſecundum quid computentur. Fortè aliquis dicet hos cubitos fore Geometricos, ſicut diximus ſupra de cubitis arcæ Noe. Sed non eſt hic neceſſitas tantos cubitos ponere, quia ibi ponebamus eos eſſe cubitos Geometricos propter magnitudinem, quæ requirebatur ad capacitatem tantarum rerum, quantæ ibi nominantur: hic autem nō oportebat poni iſtam arcam eſſe magnæ quantitatis, cùm ea, quę intra ponebantur ſatis parua forent, quod ponteretur dicendo longitudinem eius eſſe duorum cubitorum Geometricorū, & dimidij. Dicendum ergo rationabiliter videt̄ iſtos cubitos eſſe de cubitis Moyſi, qui erat vir conueniētis magnitudinis. Et ſicut dicimus de iſtis cubitis, ita dicendum eſt de cubitis omnium aliorum, quæ ponuntur in tabernaculo, quæ menſurantur certis cubitis, vt patet in ſequentibus capitulis. Sed adhuc quæres, cū hic dicatur, quòd longitudo arcæ erat duorum cubitorum, & dimidij, & altitudo cubiti, & dimidij, & in iſta arca fœderis fuerint tres arcæ; quia erat vna arca de lignis Setim, & alia quæ erat exterior erat de auro, in qua includebatur ab extra arca de lignis, & tertia erat de auro, & erat interior cooperiens ipſam arcam de lignis à parte interiori, vt patet infra, cùm dicit̄: Et deaurabis eam intus, & foris. De qua arca intelligatur iſta magnitudo: reſpondetur, quòd hoc intelligitur de arca facta de lignis, aliarum autem duarum quædā erat maioris menſuræ modicum, & quædam minoris mēſuræ modicum. Et patet, quòd intelligatur de hac, quia dicitur in litera: Arcam de lignis Setim compingite, cuius longitudo, &c. Et ſic illud relatiuum refert ipſam arcam factam de lignis Setim, & non arcas duas factas de auro, ſcilicet interiorem, & exteriorem. Item quia licèt cooperimēta illa aurea intus, & foris aliquo modo arcæ vocari poſſunt, tm̄ ſcriptura non vocat illa arcas, vnicam arcam ponens, qđ patet cùm ſubiungit, & deaurabis eam intus, & foris: & ipſa arca cuius latitudo deſcripta fuerat, & longitudo, atque latitudo dicitur deaurari tāquam ipſa ſola, quæ de lignis eſt, arca vocetur: aliæ autē potius vocantur deaurationes arcæ, quam ipſę arcę: ergo tota iſta menſuratio cubitorum competit arcæ de lignis Setim, & non arcis de auro factis. *Et deaurabis eam intus, & foris auro mundiſſimo.*

Quare arca deauranda erat.

QVAESTIO. XIII.

SI quæras quare arca deauranda erat: reſpondetur, quod ratio literalis huius erat ipſa pulchritudo: nā cùm arca erat præcipuum, quod erat in tabernaculo, ideo ornata eſſe debebat. Nam eſſe ligna nuda indecens erat, in cœtera tabernaculi, & atrij ſtructura non reperietur aliquid quod nudum lignum haberet, ſed aut auro, aut argento, ſiue ęreis laminis tecta erant, & Salomon quādo templum fecit omnia laminis aureis operuit: vnde nihil erat in templo, quod non auro tegeretur, vt patet 3. Reg. cap. 6. *Intus & foris.* Iſtud erat ad valde magnam excellentiā, vt non ſolùm exteriora, quæ viſui apparebant auro tegerentur, ſed etiam interiora, vt tota aurum videretur, & ea quæ intus erant, in auro locarentur. *Auro mundiſſimo.* Ideſt quòd nihil ei de argento, aut alio imperfectiori metallo mix- A tum eſſet. Vel vocatur aurum mundiſſimum, ideſt mundificatum arte aurificum depurantium per ignē ipſum aurum, & argentum. *Facieſque ſupra coronam auream.* In ſuperiori parte arcę, ſcilicet in extremitate tabularum quatuor ponebatur quoddam labium eductum de auro, & eleuatum fortè, per duos, aut tres digitos ſupra planiciem coopertorij arcæ, & hoc erat in circuitu totius arcæ per quatuor latera, & vocatur corona, non quidem quòd rotunda, ſiue circularis ſit, ſed quia totum circuit. Nam ſicut corona totum caput circuit, cui imponitur: ita illud labium totam arcam circundabat. Erat tamen in figura quadrangulum, ſicut ipſa arca quadrangula erat, vt ſupra dixim⁹: & hoc fit in menſis multis, vel in extremitatibus ſcac- B cariorum, & aliorum aleariorum, nè tabulæ diſpergātur, & ludi ſcaccorum. *Et quatuor circulos aureos.* Circulus vocatur hic anulus, & in his anulis inſerebantur vectes, ſcilicet ligna illa, quæ erant ad portādum arcam, & vocantur circuli, quia erant rotundi, & inſigebantur in lateribus arcæ: erant autem iſti circuli aurei propter nobilitatem metalli, vt nihil alterius conditionis in arca foret. *Per quatuor arcæ angulos.* Cauſantur quatuor anguli arcę in coniunctione quatuor tabularum, quę ſunt quatuor latera arcę. In coniunctione autem quarumlibet duarum tabularum inſigebatur vnus circulus, ſiue anulus, ita quòd rotūditas eius maneret extra latera arcæ, vt per illos circulos mitterentur vectes, cuius conſideratio ſatis leuis eſt, vt nos accipiamus C quamcunq; de arcis noſtris, quæ omnes habent quatuor latera, & in quolibet illorum laterum ponatur vnus clauus, vel vnus circulus ferreus infixus. Cauſa autem quare ponerentur iſti circuli in lateribus arcæ, qui eam aliquo modo deturpare vidētur, eſt vt portari poſſet arca: nam ipſi non manebant in eodem loco ſemper, cùm eſſent in motu continuo, & itinerabant in terram promiſſam, & quia arca ipſa portari cōgruè non poſſet, niſi haberet aliqua ligna longa, per quæ portaretur, & illa vocantur vectes, & illi vectes appiicari non poterant arcæ, niſi mitterentur per circulos, ideo circuli erant neceſſarij in lateribus arcæ. Erant autem iſti circuli poſiti circa extremitatem ſuperiorē, ſcilicet ſub corona coopertorij arcæ, vt onus arcæ ſic D dirigeretur, cùm penderet in parte inferiori. Si autem circuli ponerentur circa pedes arcæ; cito euerteretur onus ad vnam, vel alteram partem. *Duo circuli ſint in latere vno, & duo ſint in altero.* In quolibet latere ponebantur duo circuli aurei, ſcilicet in vna extremitate vnius lateris ponebatur vnus circulus, & in alia extremitate eiuſdem lateris ponebatur alius circulus, & ſic in alio latere alij duo circuli ponebantur, & duo vectes mittebantur per illos quatuor circulos, & ibat vectis coniunctus vni lateri arcæ, & protendebatur longitudo vectis vltra latus arcæ ſatis quantum rationabiliter ſufficeret ad accipiendum de loco illo imponendumque humero, & portandum, & hoc habebat vectis ex vtraque parte lateris, ſcilicet quòd ex qualibet parte E protendebatur ad accipiendum de parte illa in portatione.

An ponerentur circuli aurei in lateribus longitudinis, vel latitudinis arcæ. Et an hæc arca nunc ſit Romæ in Eccleſia Lateranenſe.

QVAESTIO. XIIII.

SED circa hoc aliqui dubitant, in quibus lateribus arcæ iſti duo vectes cum quatuor circulis ſuis poſiti ſunt, quia dicimus eſſe quatuor latera arcæ, ſcilicet duo latera longitudinis, & duo latera latitudinis.

Ioſephus

Opinio Iosephi. Iosephus autem vult, quòd isti circuli positi essent in lateribus longitudinis, & quòd ipsi vectes essent coniuncti lateribus longitudinis. Et dicit Nicolaus hoc concordare textui, quia dicitur, ꝙ duo circuli erant in latere vno, & duo circuli in latere altero. Etiam quia communiter vocantur latera arcæ ipsa latera longitudinis. Sed istę confirmationes nullæ sunt. Prima.n. cùm dicit, quòd concordat textui dicenti duos circulos debere esse in latere vno, & duos in latere altero, non agit quidquam: nam hoc nihil magis concordat ponendo circulos in lateribus longitudinis, quia sicut essent duo circuli in latere vno longitudinis, & duo circuli in altero latere longitudinis, ita essent duo circuli in vno latere latitudinis, & duo circuli in latere altero latitudinis. Secunda cōfirmatio, quando dicit, quòd communiter vocantur latera ipsa latera longitudinis, falsum præsupponit: nam cōmuniter loquentes, cùm dicunt latus alicuius rei, de latitudine intelligunt, & non de longitudine, quia semper id quod minus est vulgariter latus vocatur: imò & sacra scriptura sic nominat, cùm dicit latus non determinando ad latus longitudinis, vel latitudinis, vt patet Deut. 31. cap. cùm dixit Deus Moysi de libro Deuteronomij ponēdo in arca, & ipse mandauit sacerdotibus, vt ponerent in latere arcæ. Manifestum est, quòd non mandauit ibi poni ad latus longitudinis, quia tūc in quacunque partę arcæ poneretur, siue in medio, siue in extremitatibus poneretur ad latus arcæ, & nihil magis esse dicere, quòd poneretur liber ille in latere arcæ, quàm ꝙ poneretur in arca accipiendo pro ipso latere longitudinis. Item non potest stare conuenienter, quòd ponerentur isti circuli, & vectes in lateribus arcæ longitudinis, quia tunc sequeretur, quòd conuenienter portari non posset, quod repugnat intentioni Dei facientis vectes arcæ, scilicet vt portaretur. Patet consequentia, quia si ponerentur vectes in circulis per latera longitudinis solùm distarent à se inuicem vectes per spatium lateris latitudinis, quod mediat inter latera longitudinis, sed latus latitudinis solùm est cubiti & dimidij: ergo solùm distaret vnus vectis ab alio cubito, & dimidio: nūc autem si ista arca esset parui ponderis, quòd possent eam duo homines leuiter portare: vnus per duas extremitates vectium in parte posteriori, & alius per alias duas extremitates vectium in parte anteriori, satis bene assignata erat vectium positio: imò sic portari debebat, & aliter positis vectibus nullus homo posset tenere per duos vectes, quia distarent à se inuicem per duos cubitos, & dimidium, sed ista arca erat ita ponderosa, quòd vix quatuor homines eam mouere faciliter possent ad portandum in itinere: ergo necesse erat quatuor homines tenere quatuor extremitates duorum vectium. Si tamen isti vectes essent positi per latera longitudinis, solùm distarent ab inuicem cubito & dimidio, vt probauimus, & tunc quando vnus homo acciperet per vnam vectis extremitatem, & alius per reliquam, & simul ad portādum coniungerentur incedentes: ita quòd latus vnius esset contra latus alterius in tam modico spatio, nō possent moueri, sine mutua impeditione: ita quòd latus vnius tangeret latus alterius aliquo modo, quod perturbaret incessum. Doct. opi. Dicendum ergo, quòd hic intellexit litera de lateribus latitudinis, quæ sunt minora, & illa vocantur communiter latera, & ponendo vectes per circulos infixos illis lateribus, nō sequitur aliquod inconueniens: nam tunc erit maior distantia. Nam cū latera latitudinis distent à se inuicem secundum quātitatem laterum longitudinis intermediorum, & latera longitudinis sint duorum cubitorum & dimidij, vt patet supra in litera, distabunt à se vectes per duos cubitos & dimidium, & in tanto spatio satis capientur

F duo homines simul lateraliter incedentes: quod conueniebat ad deportationem arcæ. Ergo sic ponendum est fuisse circulos, & vectes in lateribus latitudinis. Aliquis tamen tenens positionem priorem conabitur respondere ad obiectionē hanc dicens, quòd cubiti arcæ erant cubiti Geometrici, & tunc cùm sint isti magni cubiti, in cubito & dimidio satis capientur duo viri lateraliter incedentes simul portantes arcam. Respō ad uersarij ad rationem. Sed hoc non stat, quia, vt supra declarauimus, cubiti qui sunt in omnibus his mensurationibus, sunt cubiti Moysi, & non Geometrici: nam si de cubitis Geometricis teneret centum quodlibet latus atrij tabernaculi, quod infra 27. cap. dicitur, continere centum cubitos: tantæ esset magnitudinis, quòd in nulla domo capi potuisset: nam indigeret valde magno spatio: quod

G non est, cùm in Silo, & in Nobe, & Gabaon positum fuerit tabernaculum domini cum atrio suo intra domos. Magister in historia scholasticha aliter hoc probat dicens, quòd non poterant esse Geometrici cubiti: quod patet per altare Lateranense, idest per altare Beati Ioannis Lateranensis in Ecclesia Romana, quia dicit, quòd illud altare non continet duos cubitos & dimidium Geometricos, tamen ibi dicitur esse arca fœderis quam fecit Moyses: ergo non est ipsa duorum cubitorum, & dimidij Geometrorum. Arcam fœderis esse in ciuitate Romana. Sed ista probatio si credimus lib. Mach. 2. nulla est, quia 2. Macha. 2. capit. dicitur: quòd ipsa arca per Ieremiam fuit cum Moyse sepulta ante tempus captiuitatis Babylonicæ, & postea nunquam fuit inuenta, nec erat inuenienda,

H non ergo potuit esse in altari Lateranensi: nam si ibi staret, hoc esset, quia fortè quando Titus destruxit ciuitatem Ierusalē, combussit templum & accepisset eā atque duxisset Romam, & postea ibi mansisset, & temporib⁹ Christianorum honorifice seruaretur propter Dei auctoris reuerentiam, qui eam fabricari mandauit: sed non potuit ipsa reperiri in Ierusalem tempore quo Titus expugnauit vrbem, & succendit templum, quia tempore Ieremiæ ante Babyloniorum irruptionem in vrbe Ierosolymorum in sepulchrum Moysi portata est. 2. Ratio. Item dato, quòd in ciuitate Ierosolymorum reperta fuisset arca, atque in Romanam vrbem delata: tamen Christi cultores à ritu Iudaico secundum rem & apparentiam deuiare conantes, eam in-

I ter Ecclesiam in altari non tenerent. Nam sic multi ad reuerentiam eius inclinarentur, & errandi occasio existeret plerisque existimantibus vim legis Mosaicæ nondum cessasse. 3. Ratio. Etiam dato, quòd in ciuitate Ierusalem inuenta fuisset, magis verisimile erat, eam crematam fuisse cum cœteris vasibus, & apparatibus tabernaculi, quàm Romam transductam: nam Deus eam tanquam inutilem prorsus omni eius tempore, & officio cessante comburi faceret, nè cuicunque errandi occasio existeret. Sic enim ait vir ille clarissimus, & proculdubio acutissimus testimonio Beati Augustini magnæ auctoritatis Paulus Orosius lib. 7. De Ormesta Mundi, quòd cùm Titus ciuitate expu-

K gnata templum obsedisset, atque multis laboribus accepisset, tantam operis excellentiam admiratus, & antiquitatem inspiciens, diu sub ambiguo fuit, vtrum tātum opus victoriæ suæ testem relinqueret, aut in maiorum vindictam exureret: conuertit tamen Deus cor eius, vt illud flammis consumeret, quod iam expleto cursu suo aliquid superuacuum, atque fallax in rebus esset humanis. Redeundum est ergo ad expositionem, quàm supra posuimus. *Facies quoque vectes.* Vectes dicuntur duo ligna longa coniuncta lateribus arcæ, atque immissa per circulos, quibus arca cum opportunum foret, portari posset, & dicuntur vectes à vehendo, idest portando, sicut dicuntur vectes claustra portarum ferrea, vt patet Psal. 104. cùm dicitur:

Et

Et vectes ferreos confregit. Isti etiam vocantur vectes à verbo veho his, quia vehuntur, ideſt mouentur cum oſtia clauduntur, & reſerantur. *De lignis Setim.* Nullum enim aliud ligni genus in rebus tabernaculi, & atrij ponebatur, & fiebant illi vectes de ligno, licèt potuiſſent fieri de argento, vel ære, ſicut factum fuit propitiatorium de auro puriſſimo, vt infra patet: ſed eſſent ſic multum ponderoſi, & læderent valde portantium humeros. *Et operies eos auro.* Ideſt pones ſuper eos laminas aureas tegendo totaliter ipſos vectes, ita vt non appareant lignei, ſed aurei: non tamen fiebant aliquæ imagines ſuperficiales, aut corporales eleuatæ in iſta deauratione, ſiue arcæ, ſiue vectium, aut menſę, quia ſiue ſtatuæ, ſiue imagines, ſiue omnia huiuſmodi inhibita erant Iudæis, vt patet ſupra vigeſimo, & Deuteronomij quarto capitu. *Inducesque per circulos.* Ideſt immittas, vel ponas iſtos duos vectes per circulos, qui ſunt in lateribus arcæ, vt ſic contiguerentur arcæ, & ipſa per eos portari poſſit. *Qui ſunt in arcæ lateribus.* Ideſt quòd iſti circuli quatuor ſunt in duobus arcæ lateribus, ſcilicet in latere vno duo circuli, & in alio latere reliqui duo, & hoc in lateribus latitudinis. *Vt portetur in eis.* Ideſt vt poſſit ipſa arca portari per illos vectes. *Qui erunt in circulis, nec vnquam extrahentur.* Ideſt quòd iſti vectes mittantur per circulos, & firmiter ponantur, & nunquam extrahantur à circulis, ſed ibi ſtent: niſi fortè oportuerit aliquem illorum vectium portari: debebit extrahi ab arcę circulis, & immediatè reduci, ita vt firmiter maneant: nam ſi vectes illi ponerentur ſolùm tempore portationis, & poſtea auferrentur: manerent deformes illi circuli demptis vectibus. *Pones quoque in arca teſtificationem, quam dabo tibi.* Poſito qualiter arca cum pertinentijs ſuis fieri debebat: hic ſubiungitur, ad quæ fiebat. Nam arca locus contentiuus, & repoſitorius eſt, & iſte eſt finis, ad quem fiebat: nam ſuperuacuum fuiſſet in tabernaculo arcam ponere, niſi intra ſe aliquid contineret. Hoc autem quod continere debebat, erat teſtificatio, quam hic Deus poni intus mandat, & eſt teſtificatio duæ tabulæ lapideæ continentes præcepta decalogi, & vocantur teſtificatio à teſtificando, quia illæ duæ tabulæ teſtimonium perhibebant, quòd Deus legem Iudæis dediſſet, & ipſi eam ſuſcepiſſent cùm ipſi eam apud ſe conſeruarent, & hoc eſt, vt cùm quis aliquid negantem veritatem conuincit ex ſcripturis, quas apud ſe retinet.

An Iudæis negantibus legem per tabulas legis poßet eis probari.

QVAESTIO. XV.

SED dices ſi Iudæi negarent legem à Deo ſibi datam, quomodo poterat probari per has tabulas, quia ipſi furarentur eas, vel confringerent, & ſic ex illis nulla poſſet veritas nóta fieri. Reſpondetur, quòd per illas tabulas poterat dupliciter Iudæis veritas nota fieri, ſcilicet quòd recepiſſent legem, ſcilicet quia, aut aliquis de poſteris Iudæorum erat dubius legem à Deo eſſe datam, & tamen vellet hoc libenter ſcire, nec animo contumaci illi veritati obſiſtere intendebat, & tunc monſtratis ei illis tabulis, de quibus libri ſui teſtificabantur, quòd datę fuiſſent à Deo, induceretur ad credendum, niſi vellet proteruire. Et ſi dicas, quod fortè aliquis illas tabulas ſculpſerit, & in tabernaculo poſuerit, & ſic non inducetur ex hoc, quod Deus illam legem dederit. Ad hoc licèt multis modis reſponderi poſſet, tamen hoc ſufficiat, quòd illi lapides ſic ſcripti erant, quòd nullus homo poſſet

A dicere illud ab homine fuiſſe conſcriptum, nec hoc tenendum eſt, vt fabuloſum: nam quædam opera reperiuntur inter humana, quæ ipſi angeli fecerunt, de quibus nullus homo dicere auderet ab homine fuiſſe perfecta, quæ tantæ perfectionis exiſtunt, vt dubium non ſit potentiam, & ingenium mortalium excedere teſtantur. Et ob hoc opera quædam magnifica ab ipſis dæmonibus ſunt facta, q quantum ad naturalia perfecti ſunt, quæ Virgilio, & alijs viris magicis inſtigantibus per dæmones facta ſunt, quæ ſolùm homines facere non poſſunt: imò nec ſufficienter intelligere, aut de eis admirari poſſunt: quanto magis angeli Dei in tabulis legis hoc facerent. Nec enim dubitari poteſt ibi aliqua potentiæ diuinæ fulgere

B inſignia, cùm Deus illas tabulas in teſtimonium fœderis ſui tanquam literas anulo ſuo firmatas Iudæis tradiderit. Etiam quia ſi ſic non fuiſſet, non ſolùm eſſet dubium futuris ſucceſſoribus, ſed & magis fuiſſet dubium eis, qui tempore Moyſi erant, cùm illas tabulas coram eis de monte adduxit, & à Deo datas eſſe teſtatus eſt: nam niſi illæ tabulæ talę aliquid continerent, per quod eas digito Dei ſcriptas ambigere nullus poſſet, dixiſſent Iudæi, quòd Moyſes hoc fingebat, & tabulas ipſe conſcripſerat, cùm Deus nihil tale mandaſſet. Vt ergo non poſſent ipſi hoc obijcere, dandum erat aliquid in tabulis, per quod ipſę ſeipſas à Deo datas patefacerent. Aliàs namque (cùm Iudæi ſemper tardi ad credendum fuerint,) aut non

C credidiſſent, aut Moyſen confixiſſe putarent. Sic enim Numa Pompilius, ſic & Lycurgus legiſlatores confixerunt. Numa autem Pompilius ſecundus Romanorum rex, qui Romulo Bellicoſo ſucceſſerat, cupiens gentem Romanorum legibus ſubijcere, quæ adhuc noua valde, & rudis in primordijs ortus ſui ingruentibus vndique bellis implicita legibus adhuc carebat, cùm eam legum inſuetam iugum legis cerneret detractantem, quouis modo eos ad bonum, & æquum alliceret, cùm Nympha Egeria ſæpe locutum fuiſſe, & cùm dijs nocturnis collocutionibus aſſiſtere dixit, & ab eis leges ſuſcipere in directionem populi Romanorum, vt ſaltem ſic reuerentiæ Deorum aſſentirent, quod humano Imperio non impendebant, & ſic eos ad leges impulit. De his Ouid. in

Quid Numa Pompilius finxit dando leges Romanis.

D 3. lib. Faſtorum. Lycurgus etiam, vt maiori auctoritate leges, quas Lacedęmonijs condebat fulciret, ab Apolline ſe recipiſſe, & cum eo ſolitum loqui teſtatus eſt. Si autem Iudæi pertinacem animum habentes, licèt conſcij eſſent legis datæ, tamen præuaricari volentes, dicerent ſe legem à Deo non accepiſſe, poterat probari per illas tabulas quomodo acceperint, quæ taliter ſcriptæ erant, vt à Deo ſe ſcriptas fore teſtarentur etiam cuicunque repugnanti: nam euidentia ſigna nemo etiam impudicioris negare valeret. Et quando arguis, quòd Iudæi nolentes conuinci per illas tabulas legis datæ, aut occultè ſubtraherent, aut confringerent, nè eorum ſcelera teſtarentur.

Quid Lycurgus cõmentus eſt dando leges Lacedæmonijs.

E Reſpondetur, quòd non erat hoc in poteſtate Iudæorum: nam tabulæ erant in arca intra ſanctuarium in ſancto ſanctorum: ad illum autem locum nullus accedere poterat, vt extraheret de arca, vel ipſam arcam cum eis educeret: nam non ſolùm accedere ad arcam impune nemo poterat, ſed etiam nec videre eam nudam vlli poteſtas erat. Quod patet de Bethſamitibus, de quibus quinquaginta millia de plebe mortui ſunt, quia viderunt arcam Dei, dum veniret de terra Phyliſthijm, vt patet primo Regum ſexto capitulo. Nec ipſi leuitæ videre poterant impunè: nam prædixerat eis Deus, quòd ſiquis eorum videret arcam nudam, aut aliquid de vaſis tabernaculi, quòd moreretur, vt patet Numeri quarto cap.

Reſpõ. ad ratione in prin. queſt.

Etiam nec ipse sacerdos magnus, si vellet poterat hoc facere, quia summus sacerdos solùm semel in anno intrabat in sancta sanctorum in die propitiationis: si autem aliquo altero tempore ingrederetur, moriebatur: imò si ipsa die ingrederetur, & non obseruaret debitas cœremonias, moriebatur, vt patet Leuitici decimosexto capitulo. Si autem dicamus, quòd ad furandum, aut confringendum tabulas introisset, manifestum est, quòd nullam debitam cœremoniam obseruabat: imò contra totam legis, atque legislatoris intentionem militabat: ergo non poterat ingredi quin moreretur, & sic tabulæ manerent testificantes legem fore datam. Et si fortè opus fuisset, vt quispiam Prophetarum, aut aliorum bonorum virorum illis tabulis vteretur ad probandum, & conuincendum Iudæos legem à Deo datam fore, poterat impunè tabulas illas de arca accipere. Sic enim Ieremias Propheta quoddam tempore Iudæis de Dei misericordia diffidentibus vrnam plenam mannam, quæ in arca cum talibus seruabatur extraxit, totique ostendit populo Hebræorum, vt demonstraret miserationes domini, & eorum argueret diffidentiam: cùm ergo vrnam illam de arca salua impunitate educere licuit, liceret etiam tabulas educere si temporis expostulasset necessitas, cùm tabulæ, & vrna simul forent. Etiam quia licuit Ieremiæ cùm captiuitatis futuræ per Babylonios instare tempora comperit, arcam cum his, quæ interius erant, & ipsum altare Thymiamatum educere de locis suis, atque in sepulchro Moysi cum ipso auctore recludere, vt patet secundo Machabeorum secundo capitulo. Erant ergo hoc modo firma testificatio tabulæ duæ legis contra populum Hebræorum quouis modo legem datam fuisse negari contingeret, aut in dubium reuocari. Rectè ergo istæ tabulæ testificatio nuncupatæ sunt. Aliqui volunt, quòd hoc dictum Dei, scilicet. *Ponesque in arca testificationem, quam dabo tibi*. Intelligitur de omnibus, quæ in arca posita sunt, scilicet de tabulis, & vrna manna, & virga Aaron, & libro Deuteronomij, quia hæc omnia testimonia erant contra Hebræos, vt infra dicetur. Sed falsum est, quia licèt istud nomen testificatio potest correspondere istis quatuor, aliquo modo tamen proprium nomen, quod hic ponitur in Hebræo magis adducitur ad signandum fœdus, siue pactum, & tamen quia istud pactum in tabulis scriptum est testificatio rei gestæ, vocatur interdum testificatio. Alijs autem, quæ erant in arca non competit, quòd essent fœdera, licèt essent testificationes aliquorum præteritorum. Item quia dicitur. *Pones testificationem, quam dabo tibi in arca*. Manifestum est autem, quòd hoc nulli horum conuenit, nisi tabulis, quia Deus dedit Moysi tabulas, quas scripsit, siue primas, siue secundas, vt patet infra trigesimosecundo, & trigesimoquarto capitulo, & Deuteronomij nono, & decimo, non tamen dedit Deus Moysi vrnam continentem manna, sed ipse Moyses fecit vrnam, & posuit manna in ea, recondiditque in arca. Etiam virgam Aaron Deus non dedit, sed ipse Aaron adduxit, quia mandauerat Deus, vt de qualibet tribu adduceretur vna virga, vt in eis monstraretur quam tribum ad ministrandum sibi dominus elegisset, & Aaron adduxit vnam virgam pro se, & tota leuitica tribu, vt patet Numeri decimoseptimo capitulo. Librum etiam Deuteronomij, qui in latere arcæ positus est, non dedit Deus Moysi, sed ipse Moyses scripsit, & dedit sacerdotibus portantibus arcam, vt ponerent in latere arcæ, vt patet Deuteronomij trigesimoprimo capitulo. Necesse est ergo de solis tabulis legis istam testificationem intelli-

Ieremias eduxit vrnam plenā manna de arca, & Iudæis diffidentibus de misericordia Dei ostendit.

F gere. Alia autem postea posita sunt ex alijs specialibus mandatis Dei, sed hoc solùm extendebatur ad tabulas. Possunt tamen omnia alia vocari testificationes, quia ad testimonia futurorum posita sunt in arca. Posita fuit enim vrna ad testificationem, quòd panem dedisset eis Deus in deserto de cœlo. Posita fuit virga Aaron ad testificationem, quòd tribus leuitica, & familia Aaron non vsurpauerunt sacerdotium, & Dei ministerium, sed Deus ei concesserit. Positum fuit Deuteronomium ad testificationem, quòd ipsi se promisissent omnia custodituros, quæ ibidem continebantur, & specialiter ad testificationem cantici, quod Deus dederat Moysi, in quo prædicebantur mala, quæ factura esset generatio illa prauа, & quòd super eam multæ angustiæ superuenturæ essent, quod in testimonium contra illos Deus
G obseruari mandauit, vt patet Deuteronomij trigesimoprimo capitulo. *Quam dabo tibi*. Nondum enim ista testificatio data erat, quia istud de fabricatione tabernaculi, & vasorum eius dixit Deus Moysi immediatè, vt intrauit in caliginem montis, vbi stabat gloria domini: tabulas autem in fine 40. dierum dedit, idest nondum data erat testificatio, quando dicebantur. De hoc infra trigesimosecundo, & Deuteronomij nono capitulo. Ab istis autem testificationibus nominatis vocatur arca testificationis ipsa arca, in qua ponebantur. Et vocatur tabernaculum testimonium, quia illa arca, & illa testimonia reclusa in arca custodiebantur in illo tabernaculo. Voca-
H tur etiam arca fœderis in multis locis, quia continebatur in ea fœdus, idest pactum initum inter Deum & Israel, & hoc solùm erat quantum ad id, quod erat principale in arca, scilicet quantum ad tabulas. Alia namque in arca recondita non erant fœdera, vel fœderum testificationes, sed solùm testimonia quarundam aliarum rerum, vt supra declarauimus. Et eodem modo vocatur tabernaculum fœderis, idest quia continet arcam, in qua est fœdus. Vocatur etiã arca sanctificationis, vt patet Psal. 131. cùm dicitur: Exurge domine in requiem tuam tu, & arca sanctificationis tuæ. Et vocatur arca sanctificationis, vel quia in ea continebatur sanctum fœdus Dei in tabulis ab eo scriptis, vel quia ipse eam sanctificabat sedendo
I super eam, & loquendo ibi de medio Cherubim. Et istud secundum est melius dictum. *Facies ei propitiatorium de auro mundißimo*. Posita fabricatione arcæ ponitur fabricatio coopertorij eius, & non ponitur hic coopertorium simul cum fabricatione arcę cùm sit pars arcæ, quia istud coopertorium non fiebat ex eadem materia, ex qua fiebat arca: nam arca facta fuit de lignis Setim, & postea intus, & foris deaurata, vt patet in litera: coopertorium aut factum fuit de purissimo auro, ita quòd non erat de ligno, aut argento, vel aliquo alio metallo aliqua pars illius coopertorij, sed quidquid in eo erat, purum aurum erat. Et non vocatur hic coopertorium, sed propitiato-
K rium, quia propitiari misereri, aut parcere est. Et hoc quia Deus super id sedere dicebatur, & inde loquebatur, & peccata remittebat, quando sanguis hostiæ pro sacerdote magno, aut pro toto Israel contra id propitiatorium aspergebatur, vt patet Leuitici quarto, & decimosexto capitulo. *De auro mundißimo*. Idest quòd non haberet illud aurum aliquam argenti, aut æris mixtionem, vel non haberet interius lignum, & ipsum aurum esset desuper productum in laminas quemadmodum erat in arca, quæ laminis operta erat, & non erat ipsa aurea.

Mandatū de fabricatione tabernaculi datū fuit Moysi antequā haberet tabulas legis.

Fabricatio propitiatorij.

Quare

Quare totum propitiatorium erat de auro purißimo.

QVAESTIO. XVI.

CAVSA autem quare totum propitiatorium esset de auro mundissimo, erat propter excellentiam sedentis, scilicet Dei, quia propitiatorium sedes Dei dicebatur, iuxta illud Psal. 79. Qui sedes super Cherubim, scilicet in medio Cherubim super propitiatorium arcæ. Et clarius ponitur 2. Reg. 6. capit. cùm dicitur: Adduxerunt arcam, super quam inuocatum est nomen domini sedentis inter Cherubim super eam. Decebat ergo, vt optimo sedenti optima atque honorabilissima sedes daretur, prout possibile erat mortalibus facere. B Sed argues: si propter esse propitiatorium sedem Dei, debebat esse de auro purissimo: ergo altare Thymiamatum, vel saltem coopertorium eius, quia erat altare Dei, debebat esse de auro purissimo: vtrumquè enim Dei erat. Respondetur, quòd ista consequentia non tenet: nam licèt totum tabernaculum, & atrium tabernaculi esset Dei, tamen vnum immediatius pertinebat ad eum, quàm reliquum: nam in labro æneo quod erat in atrio tabernaculi lauabantur sacerdotes, & hoc licèt Dei esset, tamen non pertinebat ad Deum, nisi inquantum sacerdotes eius lauabantur in eo. Et sic de vestibus sacerdotalibus, licèt essent Dei, tamen solum attinebant ad eum inquantum sacerdotes Dei induebantur illis. C Et altare Thymiamatum pertinebat ad Deum, inquantum adolebatur in eo incensum domino, & sic de cœteris, quæ erant in tabernaculo, & atrio, & ipsa arca pertinebat ad Deum, inquantum ponebatur intra eam scripta lex digito Dei. Propitiatorium ad Deum pertinebat, quia ipse Deus sedebat in eo eo modo, quo Deus sedere, aut stare catholicè dicitur. Manifestum est ergo, quòd nihil magis in his omnibus ad Deum pertinet, & Deo applicatur, quàm propitiatorium: ergo inter cœtera honorabilius fabricari debebat: sicut in domo, & substantia regis omnia sunt ipsius regis, tamen magis ad regem pertinet corona regia, & sedes, & lectum, & mensa, quàm stabulum regis, aut latrina regis: D ideo licèt quodlibet horum sit regis, magis tamen ornari debet corona, quàm mensa, & sedes, quàm stabulum, vel latrina, secundum quòd specialius ad ipsum regem ista pertinebant.

An propitiatorium sit coopertorium arcæ.

QVAESTIO. XVII.

1. Opin. CIRCA istud propitiatorium quid sit, aut qualiter se habeat ad arcam, multi dubitant, & variè sentiunt. Quidam enim volunt, quòd arca haberet coopertorium suum quod esset de lignis Setim secundum quòd erat arca, & esset deauratum intus, E & foris, sicut tota ipsa arca, & quòd propitiatorium non sit coopertorium arcæ, sed sit quædam tabula aurea posita vltra coopertorium arcæ inter duos Cherubim, quasi ipsi Cherubim teneant ipsam tabulam propitiatorij in manibus. 2. Opin. Alij ponunt, vt Rabbi Salomon, & Aben Ezra, quòd istud propitiatorium sit tabula tota de auro, & sit coopertorium arcę, ita quòd nullum aliud coopertorium haberet arca, nisi ipsum propitiatorium, & ipsi duo Cherubim essent productiles de duabus partibus propitiatorij, & tunc non tenebant Cherubim propitiatorium in manibus suis inter se. 1. Ratio Qui primam positionem tenent persuadẽt hoc, quia propitiatorium sedes Dei est, vt patet 2. Reg. 6. c. A sed Deus dicitur sedere ibi super Cherubim: ergò illa tabula propitiatorij est supra coopertorium arcę inter duos Cherubim sustentata manibus eorum, ita quòd Deus sedens super illam tabulam dicetur sedere super Cherubim, cùm brachia ipsorum Cherubim sint inferiora ipsa tabula, quia tabula sustinetur in manibus eorum. Si autem poneretur, quòd propitiatorium sit coopertorium arcæ, sequitur, quòd Deus sedeat super propitiatorium, & scabellum nullum habeat, nisi pauimentum, quod non videtur conueniens: magis ergo videtur dicendum eis, quòd ponatur illa tabula aurea alta super coopertorium arcæ, & teneatur manibus Cherubim, & sedeat ibi Deus: scabellum autem pedum eius erit super coopertorium arcæ, B quod erat coopertum laminis aureis, sicut tota arca. Secunda. Item quia dato, quòd esset propitiatorium coopertorium arcæ, essent pedes Cherubim super propitiatorium, cùm ponatur Cherubim super arcam, scilicet super opertorium eius, & hoc videtur inconueniens, quia tenerent Cherubim pedes supra sedem Dei, & viderentur situ altiores. Tertia. Item quia Numeri septimo capitulo, in fine dicitur, quòd propitiatorium erat inter duos Cherubim, sed si ponatur esse coopertorium arcæ, non erit inter duos Cherubim, cùm ipsi Cherubim sint super extremitates coopertorij arcæ eo quòd super arcam sunt: ergo non debet poni esse coopertorium arcæ idem cum propitiatorio, sed quædam tabula aurea supra ipsius arcæ coopertorium sustentata manibus duorum Cherubim. C Confuta. 1. Opin. 1. Ratio. Sed ista positio non potest stare, quia dicitur infra, quòd duo Cherubim fieri debebant productiles, idest per malleationem producti ex vtraque parte propitiatorij, siue oraculi. Sed ponendo tabulam istam, quæ est propitiatorium teneri manibus Cherubim, non potest stare litera: ergo ista positio est falsa. Patet consequentia, quia si ipsi Cherubim producantur de extremitatibus propitiatorij, non erit propitiatorium aliquid positum inter eos, cùm ipsi sint de propitiatorio. Et hoc quòd propitiatorium sit aliqua tabula posita super manus Cherubim, quia tunc ipsa esset ab eis diffinita, & ipsi non essent productiles, vel educti per malleationem ab ipsa, quia ea, quæ sic productilia sunt continua sunt. D 2. Ratio. Item adhuc dato, quòd non producerentur Cherubim de extremitatibus duabus propitiatorij, oporteret, quòd essent productiles de coopertorio arcæ, & quòd inter se tenerent tabulam illam, quam propitiatorium vocant, sicut isti volebant: tamen hoc non potest stare, quia cùm textus dicat Cherubim esse productiles, necesse esset eos tunc produci de duabus extremitatibus coopertorij arcæ. Sed coopertorium erat de lignis Setim, sicut tota arca, sustinendo positionem istorum, & erat deauratum intus, & foris tenuissimis laminis aureis, sed quomodo de laminis illis ita delicatis posset per malleationem continuari, & produci corpus solidum, & alatum tale, quale erat corpus Cherubim, & ex vtraque parte? nullo vnquam modo fieri E potest: ergo non erant productiles de coopertorio arcæ. Si ponatur aliud præter propitiatorium, ergo non de ipso propitiatorio. Respõ. ad rationes. Et si dicere velis, quòd illud coopertorium erat aureum, & poterant ex illo productiles fieri Cherubim, & super hoc ponebatur aliud, quod vocabatur propitiatorium, & hoc non erat pars arcæ, sed quædam tabula aurea posita inter duos Cherubim sustentata manibus Cherubim, & tunc stabit, quòd Cherubim sint productiles. Confuta 2. Opin. Verior est ponens ipsum propitiatorium arcæ coopertorium. Respondetur, quòd non potest stare, quia solùm dicitur hic de propitiatorio, quòd esset aureum: si autem non esset propitiatorium ipsum arcæ coopertorium, dabitur, quòd esset coopertorium arcæ

de

de lignis Setim, cùm dicatur, quòd arca de lignis Setim facienda erat, & cooperienda laminis aureis.

2. Ratio. Qui autem tenent positionem secundam rationabilius loquuntur, quia consonat literæ ista positio, scilicet quòd coopertorium arcæ sit ipsum propitiatorium, quia infra dicitur, quòd Cherubim expandebant alas super propitiatorium, quo operienda est arca: si tamen arca diceretur habere aliud opertorium, non diceretur, quòd arca operiretur propitiatorio, ergo propitiatorium est arcæ coopertorium.

Secunda. Item quia dicitur infra, quòd Cherubim expandere debebant alas suas super propitiatorium, vt patet infra: Si tamen propitiatorium poneretur esse quædam tabula in manibus angelorum, scilicet Cherubim, non possent extendi conuenienter super propitiatorium, ergo infra debet esse propitiatorium ad pedes Cherubim, & sic alæ eorum extensæ cooperiebant propitiatorium.

Tertia. Item dicitur hìc, quòd longitudo ipsius propitiatorij erat duorum cubitorum & dimidij, & latitudo cubiti & dimidij, & tanta erat longitudo, & latitudo arcæ: ergo videtur, quòd ipsum propitiatorium erat coopertorium arcę: nam si propitiatorium esset tabula posita de auro inter duos Cherubim, non posset continere tantam longitudinē. Et patet, quia cùm longitudo arcę sit duorum cubitorum & dimidij, & Cherubim sint sup arcam, necesse est, vt sint super coopertoriū arcæ, & erunt super coopertoriū vn⁹ Cherub in vna extremitate, & alius in alia. Et quia isti Cherubim erant corporei, oporteret, vt occuparent aliquam partem propitiatorij vnus ex vna parte, & alius ex alia, & tunc spatium intermedium inter duos Cherubim, non posset esse duorum cubitorum, & dimidij: sed hic ponitur, quòd sit longitudinis duorum cubitorum & dimidij secundum longitudinem arcæ: ergo non potest esse propitiatorium aliqua tabula posita inter duos Cherubim, quia nulla talis posset duos cubitos longitudinis habere.

Quarta. Item quia dicitur, quòd Cherubim duo erant productiles ex vtraque propitiatorij extremitate: ergo non erant Cherubim tenentes in manibus ipsum propitiatorium sustentando illud.

Quinta. Item quia, qui propitiatorium ponunt esse tabulam auream positam inter duos Cherubim, & sustentatam manibus eorum, faciunt hoc, vt ponant Deum sedere in propitiatorio, & habere pedes super coopertorium arcæ: sed hoc nullo modo potest conuenire secundum dispositionem propitiatorij, & coopertorij arcę: nam ponuntur ista duo eiusdem longitudinis, & latitudinis, scilicet quòd latitudo arcæ sit cubiti & dimidij, & latitudo propitiatorij cubiti & dimidij. Quando tamen aliquis habet sedem, & scabellum pedum, debet scabellum esse maioris latitudinis, quàm sedes, vel non debet esse scabellum positum sub sede, sed extra sedem, quia si totaliter scabellum ponatur sub sede, non erunt pedes sedentis in scabello, sed pendentes, vt patet exemplariter in sedibus nostris: sed si daremus coopertorium arcæ, quod necessariò erat tantæ latitudinis, sicut arca esse sub propitiatorio, vtpotè, quia tenebatur in manibus Cherubim, qui producebantur de lateribus extremis coopertorij: necesse erat ergo vnum esse directè sub altero. Et quia æqualis latitudinis erant extra ipsum propitiatorium, nihil exiret de coopertorio arcæ, & sic non esset aliqua dispositio congruens ad sedendum.

Sexta. Item Deus secundum veritatem, nec sedet, nec stat, cùm corporeus non sit, cui competunt tales situationes: ideo superfluum est ponere aliquid, in quo Deus sedeat: imò est inductiuum cuiusdam erroris: sed si poneretur istud propitiatoriū esse tabulam aureā existentem, & sustentatam in manibus duorum Cherubim:

F ad nihil aliud ponitur, nisi vt sit sedes Dei: ergo non est ponendum propitiatorium præter ipsum coopertorium arcæ. Antecedens patet, scilicet quòd superfluum sit ponere aliquid, in quo Deus sedeat, cùm omnia, quæ fiunt debeant fieri ob aliquem finem, alioquin vana sunt: sed nunquam hoc erit, quòd Deus sedeat, cùm sit impossibile: ergo valde frustra erit ponere aliquid tale.

Obiectio. Et si obijcias, quòd in scriptura sæpe nominatur Thronus Dei, & sedes Dei, & scabellum pedum Dei.

Solutio. Respondetur, quòd ista dicuntur secundum Metaphoram: tamen secundum veritatem Deus nullam sedem, aut Thronum habet: ponere autem tabulam, vt Deus sedeat in ea, & ad nihil aliud, est verè ponere sedem Dei, ergo errorem habet ponere aliquid tale.

G Argum. Et si arguas, quòd propitiatorium quocunque modo ponatur, dicitur esse sedes Dei, ergo sequetur tunc, quòd etiam sit malum ponere propitiatorium quocunque modo.

Respōsio. Respondetur, quòd non est simile, quia propitiatorium non ponitur ad hoc, vt Deus sedeat in eo ponendo propitiatorium isto modo secundo, quo supra dicebamus, scilicet quòd sit coopertorium arcę: sed ponitur ad finem cooperiendi arcam: postea tamen vocatur sedes Dei per Metaphoram, eo quòd vox Dei auditur super illum, & ibi sedere intelligitur: quando tamen ponitur propitiatorium esse quædam tabula argentea, quæ tenebatur in manibus duorum Cherubim, ad nihil aliud ponitur nisi, vt sedeat Deus super illam: ergo valde vanè, & erroneè sic ponitur.

H Hoc patet, quia si Deus in illa tabula aurea, sic posita in manibus angelorum Cherubim sedere non dicatur, etiam si inquiratur vtilitas, ad quæ sit, nulla alia reperietur: argumenta autem facta pro ista parte satis leuia sunt.

Ad argu. Respō. ad primum. Ad primum quando dicitur, quòd si poneretur coopertorium arcæ esse propitiatorium, cùm dicatur propitiatorium sedes Dei, sequeretur, quòd Deus sederet super arcam, scabellum pedum eius esset pauimentum, quod non est conueniens. Respondetur, quòd imò bene conuenit hoc, quia Deus verè non sedet super arcam, nec in aliquo loco, sed secundum Metaphoram, & quantum ad hoc nihil magis refert ponere scabellum pedum Dei in terra,

I quàm in auro, vel vbicunque: præcipuè cùm ipsa sacra scriptura terram scabellum pedum Dei vocauerit, vt patet Matthæi quinto capitulo, cùm dixit Christus: Nolite iurare per cœlum, quia Thronus Dei est, nec per terram, quia scabellum pedum eius est. Idem pater extra de iureiurando in capitulo, & si Christus. Etiam quia dato quòd poneretur, vt ipsi volebant, quòd illa tabula aurea posita inter Cherubim esset propitiatorium, tamen non poterat coopertorium arcæ poni, vt scabellum, vt supra probatum est, quia coopertorium arcæ, & propitiatorium essent eiusdem latitudinis, & vnum poneretur directè sub altero, & sic nihil excederet coopertorium arcæ vltra propitiatorium, in quo possent poni pedes.

K Ad secundum. Ad secundum argumentum quando dicitur, quòd si coopertorium arcæ sit propitiatorium, quòd sequeretur, quòd Cherubim haberent pedes super sedem Dei, & essent altiores, quàm sedes Dei, quod videtur inconueniens. Respondetur, quòd Cherubim illi, qui productiles erāt de extremitatibus propitiatorij non habebant pedes, sed corpora erant sic educta, quasi esset truncus in principio ipsius eductionis, ita quòd quasi pars ipsorum Cherubim lateret in propitiatorio, de quo educebantur: nam non erant Cherubim quasi facti opere fusorio, & postea affixi in extremitatibus propitiatorij, sed erant productiles de materia ipsius propitiatorij. Et quando dicis, quòd inconueniens videtur dicere, quòd Cherubim sint

super

ſuper ſedem Dei. Reſpondetur quòd non eſt inconueniens, cùm ipſa Sacra Scriptura dicat eos eſſe ſuper ſedē Dei, vt patet Iſa.6.c. cum dicitur. In anno, quo mortuus eſt rex Ozias, vidi dn̄m ſuper ſolium excelſum ſedentem, & eleuatum, & ea quæ ſub eo erant, replebant templū: Seraphim ſtabant ſuper illud. Et hoc neceſſe eſt referri ad ſolium Dei, quia non pōt ibi referri ad Deum, quia tunc diceret, ſtabant ſuper illum in maſculino, & non in neutro. Etiam quia ſi ſuper dn̄m ſtarent, etiam ſuper ſolium eius ſtarent, cùm Deus altior eſſet ſolio ſuo. Non pōt ēt referri ad templum, ſ. ꝙ ſtarēt Seraphim ſuper illud, i. ſuper tēplum, quia iſta viſio erat intra tēplum, vt patet in eodem c. Iſa. ergo neceſſariò dicitur de ſolio Dei, ꝙ Seraphim ſtabant ſuper ſolium Dei. Ad ſm̄ qn̄ dicitur, ꝙ propitiatorium erat inter duos Cherubim, non intelligitur, ꝙ totaliter eſſet inter Cherubim, & eſſent Cherubim extra propitiatorium, ſed quòd ipſi fuerint productiles de extremitatibus duabus propitiatorij. Et ſic cùm res tota ſit inter duas extremitates ſuas, videtur eſſe propitiatorium inter duos Cherubim orditos de duabus extremitatibus propitiatorij, & tamen ipſi ſunt ſuper propitiatorium, quia tamen producuntur de propitiatorio, non producuntur verſus partem inferiorem, ſed verſus partem ſuperiorem, vt cooperiāt propitiatorium alis ſuis. Concluſum ſatis eſt ergo ex his, ꝙ propitiatorium nihil aliud erat quam coopertorium arcæ iſtud aūt erat de auro puriſſimo ex cauſa iam dicta, & iſta arca non habebat aliquam ſeram ligneam, vel auream vel alterius metalli: nam quæ intus erant ſecura erant cū nullus auderet eam tāgere, quia moriebatur, vt ſupra declarauimus, & iſtud propitiatorium recipiebatur intra coronam auream, quæ erat in gyro arcæ per totā quadraturam, & cooperiebat illa corona totā frontē propitiatorij ex omnibus lateribus, ita ꝙ non videretur habere aliquod coopertoriū, ſed tota eſſe vnū continuū corpus, ſ. quia corona arcæ erat quoddam labium eleuatum de laminis aureis in directum ſup quālibet extremitatem ſuperiorem tabularum, ſ. ꝙ in altitudine quatuor laterum arcæ, vbi terminabat̄ extremitas cuiuſlibet tabulæ, lamina illa aurea, quæ cooperiebat totam tabulam extendebatur vltra tabulam per aliquod ſpatium, ſ. per duos, aut tres digitos, & hoc ex parte omnium tabularum, & ſic manebat ibi quædam vacuitas ad intromittendum propitiatorium, ita quòd tanta eſſet eleuatio laminæ, ſcilicet altitudo coronæ, quanta eſſet groſſicies frontis propitiatorij, & totum propitiatorium occultaretur ſub corona, ita ꝙ extremitas coronæ in altitudine, & extremitas frontis ꝓpitiatorij eſſent æqualia, & ex vtriſque continuaretur vna ſuperficies plana ſuper arcam, & non videbatur, ꝙ illa arca haberet aliquod coopertorium, ſed ꝙ eſſet totum vnum continuum. Et hoc faciebat maiorem pulchritudinē. Qn̄ autem arca illa aperienda erat, non poterat aperi ſicut cętere arcę, ſ. inijciendo manus in coopertorium, & eleuando: nā hic non patebat aliquid de fronte propitiatorij, cùm totum lateret ſub corona arcæ, ſed cū erat arca aperienda ponebant̄ manus in Cherubim, & eleuabatur directe verſus ſupra, & totaliter auferebat̄ propitiatoriū deſuper arcā, & educebat̄ ſi quid educēdū foret, ſ. liber Deut. ad legendū in ſeptimo anno corā toto Iſrael, vt patet Deut.31.c. & nō erat iſtud coopertoriū arcę ſicut cętera coopertoria, quia in alijs coopertoriū colligat̄ parti poſterioris lateris quibuſdā ferreis iuncturis in q̄bus teneri poſſit, & moueri, vt cū fuerit facta eleuatio, vel depreſſio non cadat coopertorium: in hac autem ex nulla parte colligabatur coopertoriū alicui lateri quibuſq; vinculis, ſed claudebat̄, & aperiebat ſi neceſſe foret eo modo, quo dictū eſt. *Duos cubitos & dimidium tenebit longitudo eius*. Tanta eſt longitudo eius, vt ſupra patet. Et in hoc demonſtratur, quòd iſtud propitiatorium eſſet coopertorium arcæ cùm fiat ad menſuram arcæ in longitudine, & latitudine. Et ſciendum (vt dictum eſt ſemper) iſti cubiti qui hic menſurantur ſunt ſecundum mēſuram cubiti Moyſi. *Semiſſem, & cubitum latitudo*. Ideſt latitudo contineat cubitum, & dimidium, tanta enim erat latitudo arcæ. *Duos quoque Cherubim aureos*.

De figura Cherubim, & quomodo erant productiles, & an ſit conueniens opinio Ioſephi, & quare vocauit eos aues.

QVAESTIO. XVIII.

DE iſtis Cherubim dicit Ioſephus, ꝙ erant ſimilitudines auium hominibus incognitæ, vtpote quia habitant in talibus tanquam ſeparatis mundi partibus, vt ab hominibus terræ illæ inhabitatæ aut pertranſitæ nunquam ſint, nec ipſæ aues ad habitabiles terras unquam venerint. Fundamentū aūt quare Ioſephus vocet Cherubim eſſe aues, eſt, quia dr̄, ꝙ iſti Cherubim expandebant alas ſuas ad tegendū ꝓpitiatoriū, habere autem alas ſolis rebus volatilibus cōuenit. Quia autem iſtę aues inuiſę hominibus fuerint, fundamentum eſt, quia Deus intendebat vitare idolatriam in populo Iſraelitico, erat autem idolatria præcipue in cultu imaginum, & ſtatuarum, & quia homines inclinantur ad colendum res cognitas propter aliquam excellentiā, quam in eis arbitrantur, & de rebus incognitis nihil ſcire aut cogitare queunt, ideo faciendo imagines ſiue ſtatuas rerum corporearum incognitarum non erat occaſio ad idolatriam, ſicut faciendo imagines aut ſtatuas rerum viſarum: maxime quia iſti Cherubim erāt intra ſancta ſanctorum, & nullus de popularibus videre hoc poterat: nec ipſi leuitæ qui arcam portabant, vt patet Nu.4.c. Sed non multum hoc videtur, quia etiā Gen.3. capitulo, dicitur quòd Deus poſuit Cherubim habentem gladium flāmeum, atque verſatilem ad cuſtodiam ligni vitæ: ibi autem manifeſtum eſt, quod non ſit locutio de aliquibus auibus, quia illę non poterant cuſtodire viam ligni vitæ, ſed fit locutio de Angelis, qui ſunt in octauo ordine, & vocantur Cherubim: nam illi depellere debebant dæmones, & homines, ſiquis venirent ad intrandum pro fructu ligni vitæ. Illi autem cum ſpiritus ſint ſecundū ſe pingi, aut ſtatuificari non poſſunt: pinguntur tamen in ea imagine, ſub qua apparent, hoc eſt ſub figura humana: nam quando Angelus domini veniebat ad aliquem in viſione corporali, ſemper veniebat in effigie viri, vt patet de Angelis qui venerunt ad Abraham, vt patet Geneſi 18. capitulo, & de Angelis, qui venerunt Sodomam, vt patet Geneſi decimonono, & de Angelo, qui luctabatur cum Iacob, vt patet Gen.32. capitulo, & ſic in valde multis locis ſacrę ſcripturę, ergo dicendum, quòd Cherubim pingebantur aut fabricabantur ſub effigie virorum, ſiue paruorum puerorum, & attribuebantur eis alę, quia cùm Angeli de cęlo ad nos veniant, fingimus eos volare tanquam aues, quæ de alto veniunt, & iſtum modum loquendi tenuit Iſaia capitulo ſexto dicens, volauit ad me vnus de Seraphim. Rabbi Abraham Aben Ezra dicit, quòd Cherubim non determinant ſibi aliquam figuram, ſed ponuntur indifferenter pro quolibet animali, interdum pro vno, interdum pro alio, ſiue quadrupedibus, ſiue auibus, ſiue hominibus. Quod probat per quatuor illa animalia, quę vidit Ezechiel, vt patet Ezechiel primo capitulo, & poſtea vocantur Cheru-

Opinio Ioſephj.

Confutatio opinio. Ioſephj.

Qūo Cherubim pigebantur.

Op. rabbi Abraham Abē Ezra.

Cherubim Ezech. decimo capitulo, inter ea tamen quædam erant quadrupedia, vt bos, & leo: quædam volantia, vt aquila, quædam rationalia, vt homo. Sed hoc non obstat, quia cùm Ezechiel in spiritu in visione imaginaria gloriã Dei respiceret, cognouit, quòd omnes illi, qui ei assistebant erant spiritus beati, ideo licèt haberent similitudinem bouis, leonis, aquilæ, & hominis, omnia vocauit Cherubim, & sic videtur vera radix huius locutionis Hebraicæ, quòd Sacra Scriptura vocet hic Cherubim spiritus beatos assumentes aliquas figuras, siue sint humanæ, siue auium, siue quadrupedum. Et quia ibi omnia illa quatuor animalia, quæ assistebant Deo, non erat dubium esse beatos spiritus, vocauit ea Cherubim. Quando tamen istud nomen Cherubim ponatur sine determinatione figuræ, quam spiritus beatus accipit, accipiendum est pro figura humana, quia ista est perfectior, & sola particeps fęlicitatis, & hæc magis conuenit apparitioni, & figurationi spirituum beatorum. Circa istos Cherubim, qui ponuntur hic super arcam, quæritur quare ponerentur. Respondetur quòd ponebantur ad exprimendum honorem Dei, & magnitudinem gloriæ, & quomodo seruiant ei Cherubim: nam istud tabernaculum interius, scilicet sancta sanctorum erat habitatio gloriæ domini: vnde & aliquæ apparitiones similitudinum beatificarum fiebant intra sancta sanctorum, & ob hoc cum sacerdos magnus semel in anno in die propitiationis intraturus erat in sancta sanctorum, ponebat multum de Thymiamate, cuius vapor crassus ascendens operiret ea, quę erant intra Cherubim super propitiatorium, ne videret sacerdos: nam si videret moriebatur, vt patet Leui. 16. capitulo, ipsum autem propitiatorium dicebatur sedes Dei, sicut thronus gloriæ. Et quia in vita æterna sunt multis spiritus assistentes Deo, & nunc quidam ministrantes, atque assistentes, vt patet Dani. septimo capitulo, cùm dicitur. Milia milium ministrabant ei, & decies centena milia assistebant ei. Et ponuntur isti duo ad notandum pluralitatem aliorum.

Quare ponebantur Cherubĩ duo super arcam.

Aureos. Scilicet de auro purissimo. Nam si ipsum propitiatorium super quod sedebat Deus, erat aureum totum, quanto magis ipsi Cherubim, qui naturæ perfectioris sunt circundantes Deum in throno? non enim decuit in eis esse ligna Setim, nec argentum, aut aliquid imperfectius auro, cùm ipsi Cherubim sint id, quod in toto tabernaculo perfectius erat. *Productiles facies ex vtraque parte oraculi*. Idest quòd isti Cherubim erant facti productiles, idest per productionem, idest extensionem malleatoriam, & non opere fusili, ita quòd non fiebant per se isti duo Cherubim, & postea, quòd ponerentur, vel affigerentur super coopertorium arcæ, sed accipiebatur magna massa auri ex illa, & per malleationem extendebatur. Et sic fiebat tabula illa aurea, quę est propitiatorium. Et ex partibus auri, quæ sunt in extremitatibus illius tabulæ rursus per malleationem extendebatur vnus Cherub in extremitate vna, & alius in alia. Et per hunc modum Cherubim duo cum ipsa tabula, quæ est propitiatorium sunt vnum, ex continuatione materiæ, ita quòd non contiguantur Cherubim ipsi propitiatorio, sed continuantur, quia vltima Cherubim, & propitiatorij idem sunt. Multi autem de nostris errant in positione horum Cherubim, qui non respiciunt ad significationes terminorum hic positorum, sed superficialiter loquuntur: nam impossibile est, quòd aliud significet Cherubim esse productiles ex vtraque parte propitiatorij, nisi quòd de extremitatibus propitiatorij per malleationem producantur, idest extendantur, & fiant Cherubim.

Quomodo Cherubim erant productiles

A In litera autem Hebræa adhuc clarius expressiusque hoc habetur, scilicet. *Facies duos Cherubim aureos ex extremitatibus coopertorij siue propitiatorij*.

Quare Seraphim non ponebantur super arcam, sicut Cherubim.

QVAESTIO. XIX.

SED quæres adhuc circa hoc, quare non ponebantur Seraphim super arcam sicut ponebantur
B Cherubim. Nam Isaię sexto capitulo dicitur, quòd vidit ipse dominum sedentem super solium excelsum, & eleuatum, & quæ sub ipso erant, replebant templum, & Seraphim erant super illud. Respondetur dupliciter, vno modo, quòd licèt hic dicatur, quòd erant super arcam duo Cherubim, non erat sensus, quòd esset imago illorum spirituum beatorum, qui sunt de octauo ordine, & nos appellamus eos Cherubim, quia isti nullam habent imaginem specialem, cùm sint incorporei, & licèt dicamus, quòd effigiantur a nobis, prout appræhendimus eos sub quadam determinatione figuræ corporalis: tamen illa figura non erit magis pertinens ad ipsos spiritus de octauo ordine, quàm ad spiritus cu-
C iuslibet alterius ordinis. Nam omnibus damus candem figuram, scilicet quòd sint vt viri habentes insuper alas, & quantum ad hoc non magis distinguuntur Cherubim, quàm Seraphim, quàm dominationes, quàm throni, & sic de cęteris, sed vocabantur Cherubim (vt supra declarauimus) quia consuetudo est literæ Hebraicæ nuncupare Cherubim aliquem spiritum beatum, sub quacunque figura appareat, aut pingatur, scilicet hominis, aut leonis, vel auis, & sic non declaratur in hoc, cùm dicatur, quòd ponerentur duo Cherubim super arcam, vtrum essent illæ imagines signatiuæ Angelorum primi, aut secundi, aut alterius ordinis, cùm æqualiter Cherubim ad omnes spiritus beatos referantur, secũ-
D dum istum modum accipiendi sacræ scripturæ: sed erit sensus, quòd mandauit Deus fieri super arcam duas imagines cęlestium spirituum qualescunq; illæ sint, & tunc quæstio nulla est, quia ita potest stare ibi Cherubim pro spiritibus, qui sunt de ordine Cherubim, sicut pro spiritibus, qui sunt de ordine Seraphim, vel principatuum. Sed argues, quòd hic ponebantur Cherubim secundum figuras determinatas, quæ competunt ex assignatione nostra, & ex forma apparendi spiritibus illius ordinis. Nam Cherubim habent certum modum figuræ, qui conuenit eis, scilicet quòd habeant sex alas, vt patet Ezechiel primo capitulo. Respondetur ad hoc, quòd spiritus habentes nomen Cherubim non determinant sibi certam figu-
E ram: & quando obijcis, quòd habent sex alas, dico, quòd nec hoc efficaciter probat, sed ex ipso primo capitulo, & 10. Ezech. ista argumentatio redarguitur: nam ibi vocantur Cherubim illa quatuor animalia: tamen diuersarum figurarũ erant, scilicet vultus hominis, & vultus aquilæ, & leonis, atque bouis. Etiam quia Seraphim habent eandem figuram, vt patet Isa. sexto. Alio modo ad hoc respondetur, quòd licèt concederemus figuram determinatã ad ipsos Cherubim esse habere sex alas, tamen hic nõ ponebantur sub ista figura Cherubim, sed solùm habebant duas quibus tegebant propitiatorium, & istas alas contra se inuicem tegebant. Et patet hoc per Cherubim, quos fęcit Salomon, & posuit intra sancta sanctorum, qui facti erant

Respõsio prima.

Argumẽt. contra supra dicta.

erant ad imaginem horum, & tamen illi Cherubim solùm duas alas habebant, vt patet 3. Reg. 6. capitulo, cum dicitur, quòd Cherub vnus habebat in vna ala quinque cubitos, & in alia ala alios quinque cubitos, & similiter secundus Cherub, ergo quilibet de Cherubim duas solùm alas habebat, & ista est solida rñsio. Quidam respondere voluerunt aliter, scilicet quòd Cherubim sunt ad ministeriũ Dei, scilicet vt alis suis velarẽt sedem Dei, Seraphim autem sunt ad gloriam. Quod patet, quia Isaię 6. capitulo dicitur. Et clamabat alter ad alterum, & dicebat, sanctus, sanctus, sanctus dñs exercituum; plena est omnis terra gloria eius: & commota sunt superliminaria templi a voce clamantis, & domus impleta est fumo: in præsenti autem vita non est nobiscum gloria Dei: ergo non debebant fabricari Seraphim super propitiatorium, sed Cherubim. Sed ista secunda solutio non est conueniens quantum ad id, quod intendit; & quantum ad id quod supponit. Quantum ad intentum patet: nam intendit, quòd in vita æterna est Deus quantum ad gloriam: hic autem quantum ad ministerium, ideo quòd Cherubim, qui sunt ad ministerium, debent fabricari coram eo. Hoc autem est contra intentionem omnium doctorum tam Latinorum, quàm Hebræorum: nam tabernaculum interius. s. sanctum sanctorum ponebatur ad signandum gloriam quietissimam Dei in cęlis cum spiritibus beatis. Ex hoc ergo arguitur contra istam responsionem, quia sicut se habet veritas ad veritatem, ita se habere debet figura ad figuram: sed sic est, quòd in vera illa cęlesti beatitudine assistunt Deo immediatius Seraphim, ergo in hac imaginaria Dei gloria debent Deo assistere non veri, sed imaginarij, idest fabricati Seraphim. Secundo errat in eo, quod præsupponit, scilicet esse Seraphim ad gloriam, Cherubim ad ministerum. Nam sicut Seraphim ad assistendum Deo sunt, quod est esse ad gloriam, ita & Cherubim ad assistendum sunt, quia ministratorij spiritus de inferioribus ordinibus sunt, & non de illis duobus supremis. Quòd etiam Cherubim ad gloriam Dei pertineant æqualiter sicut ipsi Seraphim, patet Ezech. primo capitulo: nam ea, quę dicebant Seraphim Isa. 6. capitulo, scilicet sanctus, sanctus, sanctus dñs Deus exercituum, dicebãt etiam Cherubim, quæ erant illa quatuor animalia, quæ vidit Ezechiel: nam vt dicitur Ezech. 1. capitulo, illa quatuor animalia non dabant sibi requiem die ac nocte dicentia, sanctus sanctus &c. illa tamen quatuor animalia vocantur Cherubim, vt patet Ezech. 10. cap. redeundum est ergo ad primam responsionem. *Ex vtraque parte oraculi*. Idest facies istos duos Cherubim de duabus extremitatibus, siue partibus propitiatorij. Et vocatur hic propitiatorium oraculum, idest responsorium siue locus responsionis. Vocatur namque oraculum responsus, vt communiter reperitur in iure canonico, cùm loquitur summus põtifex ad aliquem, dicens: Petisti super hoc apostolico oraculo edoceri, idest informari in hoc per responsionem summi Pontificis. Sic patet extra de restitutione spoliatorum in capitulo, literas. Et vocatur oraculum ab orando, quia per orationes acquiritur: nam quando aliquis rogat alium, vt aliquid respondeat, orat eum. Responsio ergo illa, quæ dabitur, iustè vocabitur oraculum, quia orationibus habita est, & hoc modo vocabatur propitiatorium oraculum, idest responsorium, quia ad petitionem vel orationem Moysi respondebat Deus de medio Cherubim super propitiatorium, sicut dicitur infra, scilicet: inde præcipiam, & loquar ad te supra propitiatorium, & sic habebat ista tabula tria nomina, scilicet coopertorium arcæ, & propitiatorium, & oraculum. *Cherub vnus sit in oraculi latere vno, & Cherub alius in alio*. Hic ponitur situs istorum Cherubim, scilicet quòd vnus esset in latere vno, scilicet in extremitate terminante longitudinem, & alius in alia extremitate terminante longitudinem, scilicet quòd fiebat (vt supra dicebamus) de quadam massa magna auri ipsa tabula, quæ erat propitiatorium, & cùm extensa fuisset illa massa in modum tabulæ per duos cubitos, & dimidium longitudinis, & cubitum, & dimidium latitudinis. In extremitatibus terminantibus longitudinem manebant duæ partes materiæ auri adhuc non malleatæ aut extensæ, & de illis per malleationem extendebãtur duo Cherubim, vnus in vna extremitate, & alius in alia cum alis suis, & ob hoc vocantur productiles, idest extensi vel malleati, & sic erant isti Cherubim in angulis siue lateribus, quę sunt parua latera latitudinis terminantia ipsam lõgitudinem: nam ista communiter vocantur latera. Et patet quia propitiatorium cùm esset coopertorium arcę, & eiusdem quantitatis cum ipsa arca, necessariò accipiebantur latera in eo secundum quòd in arca, sed in arca vocabantur latera ipsa, quæ sunt latitudines arcæ, ergo etiam in propitiatorio illud vocabitur latus, & erunt isti duo Cherubim in duobus lateribus latitudinum. *Vtrumque latus propitiatorij tegant expandentes alas suas.*

An Cherubim essent locati super arcam ex parte latitudinis, vel ex parte longitudinis.

QVAESTIO XX.

DE modo autem expansionis alarum Cherubim, & opertura propitiatorij controuersia est, & est radix huius diuersitatis aliqualiter ipsa diuersa positio laterum, in quibus essent Cherubim: nam quidam volunt Cherubim esse locatos in latere secundum longitudinem, alij volunt, quòd locarentur in latere secundum latitudinem, & secundum diuersitatem laterum necesse est dare diuersos modos operiendi propitiatorium, de quibus immediate dicam. Secundum veritatem tamen, vt diximus, duo Cherubim erant locati in duobus lateribus latitudinis: nam arca illa sicut quælibet de illis, quæ nunc fit, habebat quatuor latera, scilicet duo latera longitudinis, & duo latera latitudinis. Latera duo latitudinis minora sunt, & in his erant fundati duo Cherubim, & erant sic oppositi duo Cherubim super arcam, secundum quòd in altaribus nostris cum Missa celebratur duo candelabra ponuntur in duobus cornibus altaris, quæ sunt duo latera minora altaris, scilicet secundum latitudinem. Qui autem volunt, quòd essent Cherubim in lateribus longitudinis ponebant sic, quòd propitiatorium erat longitudinis duorum cubitorum & dimidij: in latere posteriori longitudinis versus parietem sancti sanctorum ponebant duos Cherubim, ita quòd vnus esset in vna extremitate, scilicet circa extremitatem longitudinis illius lateris, & alius circa aliam extremitatem longitudinis illius lateris, & protendebant alas suas, ita quòd ala dextra vnius erat contra alam sinistram alterius, & auris dextra vnius contra aurem sinistram alterius, & non respiciebant seipsos, sed erant quasi duo homines euntes simul versus eandem partem orbis, ita ꝙ manus vnius esset ad manum alterius, & humerus vnius ad humerum alterius tangẽtes se lateraliter, & tunc aliæ duæ alę eorũ tenderentur aliqualiter extra propitiatoriũ, ita ꝙ ala vnius esset ꝯtra meridiem, & ala alterius reliqua esset contra aquilonem

Opinio Doct.

Opi. aliorum.

nem, & erant dorsa istorum Cherubim versus parietem sancti sanctorum, & vultus vtriusque contra velum, quod oppansum erat ante sancta sanctorum, & respiciebant sacerdotem intrantem in sancta sanctorum, cùm vultus amborum esset contra ostium sancti sanctorum, & tenebant isti duo Cherubim propitiatorium super manus suas ante se, & non inter se. Similitudo horũ videtur in altaribus nostris, ita quòd sint duæ statuę in eodem altari ambæ respiciunt populum, & vna non respicit alteram: sunt enim in latere longitudinis, & auris vnius dextra est contra aurem sinistram alterius, & oculi vtriusq; versi in populum.

1. rat. positionis huius. Isti autem probant istam positionem. Primo quia si ponerentur isti duo Cherubim in duobus lateribus latitudinis, & extenderent alas ad tegendum propitiatorium, ita quòd ala vnius tangeret alam alterius, non esset modus quo posset esse sedes inter eos cum totũ ipsi tegerent ex omnibus quatuor lateribus, quia tegerent ipsi duo latera latitudinis corporibus suis, cũ productiles essent de extremitatibus illis, tegerent etiam latera longitudinum alis suis. Nam duę alę vnius erant contra alas alterius, ita quòd se tangerent, & sic ala vnius Cherub, & ala alterius tegerent vnum latus longitudinis, ala altera vnius Cherub, & ala opposita alterius Cherub tegerent reliquum latus longitudinis, & sic maneret clausum propitiatorium ex omnibus quatuor lateribus, talis autem dispositio non conuenit alicui sedi, quia licèt sedes ex tribus lateribus clausa sit, debet tamẽ esse aperta ex vno latere, per quod sedens sedeat, vt patet in omnibus sedibus nostris, & sic non

2. rõ. eiusdem. posset dici propitiatorium sedes Dei. Item secundo probant, quia vultus Cherubim erant versi in propitiatorium: si tamen essent in lateribus latitudinis haberent vultus contra se, & non contra propitiatorium. Ponẽdo autem eos in lateribus longitudinis erat hoc conuenienter assignatum, quia tunc non respiciebant se, cùm vnus haberet aurem dextram cõtra sinistram aurem alterius, sed respiciebant propitiatorium quod

Confutatio superioris opi. 1. ratio. ante se in manibus tenebant. Sed ista positio valde erronea est, cùm non habeat aliqua fundamenta, & totaliter repugnet literæ huius c. quod patet sic. Primò quia isti duo Cherubim erant productiles, de extremitatibus propitiatorij, si autem sic ponantur, quòd habeant vultus contra ostium, & vnus non respiciat alterum non erunt de extremitatibus propitiatorij, quia illud latus longitudinis non est extremitas propitiatorij, cùm extremitas dicatur de latere minori, ergo erũt de lateribus latitudinis, ita quòd vnus sit contra alterum se respiciendo, & non eo modo, quo signatum

Secunda. est. Item quia dicitur in litera, quòd duo Cherubim erunt in lateribus duobus vnus in vno latere, & alius in reliquo latere, sed latera solum vocantur, vt supra diximus, latera latitudinis, quæ minora sunt, ergo in lateribus latitudinis stabunt, quod est stare contra se, & seipsos respicere, & non in lateribus longitudinis.

Tertia. Item isti de hac opinione non intelligunt seipsos, quãtomagis literam textus? nam ipsi volunt ponere Cherubim in duobus lateribus longitudinis, sicut putant velle literam: tamen non ponunt in duobus lateribus, sed in vno. Quod patet quia si ponerentur in duobus lateribus longitudinis tunc respicerent seipsos, quod est contra eorum intẽtionem. Et patet quia sicut duo latera latitudinis sunt sibi opposita, & quæ sunt in his duobus lateribus respiciunt se, ita duo latera longitudinis sunt opposita. Et si ibi ponantur duo Cherubim necessariò se respicient, quod est contra totam eorum intentionem: nam tunc habebit vnus dorsum contra parietem posteriorem sancti sanctorum, & iste respiciet contra sacerdotem intrantem in sancta sanctorum. Alius habebit dorsum contra ostium sancti

F sanctorum, & iste non respiciet contra sacerdotem intrantem. Et iste est pessimus modus ponendi Cherubim, & propitiatorium, quia tunc pendebit propitiatorium super manus eorum ex vtraque parte, scilicet ab aquilonari, & meridiana, & manebunt illę partes discoopertę, & orientalis atque occidentalis cooptæ corporibus, & alis ipsorum Cherubim, & sic incidũt in id quod vitabãt, quia manebit extremitas aquilonaris, vel meridiana propitiatorij pro sede Dei. Et si Deum fingamus sedentem in propitiatorio; necesse erit, vt habeat vultum contra aquilonem, vel contra meridiem. Sed hoc inconueniens, quia Deus loquebatur de propitiatorio, & facies Dei esse dicebatur versus illam partem, ad quam dirigebatur vox, sicut

G est in nobis. Quia ergo sacerdos intrabat a parte orientali versus occidentalem, cùm introibat in sancta sanctorum, vt colligitur sequenti capitulo, necesse erat vultum Dei esse contra orientem, vt directe loqueretur sacerdoti introeunti. Si autem velis dicere, quòd vultus eius esset contra orientem, non posset assignari quomodo sedebat in propitiatorio, cum dorsum vnius Cherub esset contra orientem ad partem illam, per quam sacerdos intrare debebat in sancta sanctorum. Item falsa est positio, quia litera dicit, quòd alę *Quarta.* Cherubim debent protegere vtrumque latus propitiatorij, sed si starent eo modo, quo isti ponunt habentes vultus contra introitum sancti sanctorum, non operirent vtrumque latus propitiatorij sed solum vnum,

H scilicet latus longitudinis, quod est contra parietem sancti sanctorum ad occidentem, & alia tria latera manerent discooperta, ergo non debent sic signari situs ipsorum Cherubim, sed quòd ponantur in lateribus latitudinis, & sic poterunt cooperire vtrumque latus propitiatorij, & non solùm vtrumque latus: sed etiam totum propitiatorium. Item non potest stare ista posi- *Quinta.* tio, quia dicit, quòd isti Cherubim debebant cooperire totum propitiatorium, sed existentes in isto modo, vt posuerunt hi, non operiunt vtrunque latus, & totum propitiatorium, cùm solum operiant vnum latus. Etiam dato quòd ponerentur isti duo Cherubim in duobus lateribus longitudinis, ita quòd vnus esset contra alium, vnus ab orientali plaga, alius ab oc-

I cidua: tamen non possunt tegere totum tabernaculi interioris propitiatorium, quia cùm extenderint alas suas, vnus tenebit totum latus longitudinis, & alius aliud latus longitudinis, & manebunt duo latitudinis latera discooperta, ideo non cooperietur totum tabernaculi propitiatorium. Oportet ergo taliter collocare, vt cooperiatur totum propitiatorium, & hoc est ponendo Cherubim in duobus lateribus latitudinis: nam cùm illa latera sint parua, cooperient illa Cherubim corporibus suis: latera autem longitudinis cooperientur alis Cherubim, quia vna ala vnius, & vna ala alterius cooperient vnum latus, & vna ala vnius, & alia ala alterius cooperient alterum longitudinis latus, & sic manebunt quatuor latera contenta, duo la-

K tera a corporibus ipsorum Cherubim, & duo alia ab eorum alis. Item non potest hoc stare, quia dicitur *Sexta.* quòd isti Cherubim respiciebant seipsos, sed si ponerentur, vt dicebatur, quòd essent habentes ambo faciem contra introitum sancti sanctorum, non posset vnus habere faciem contra alterum, ergo non debent poni sic, sed quòd in diuersis lateribus latitudinis positi essent. Ad argumentum autem istorum satis leuiter respondetur. *Rñ. ad 1. Ad primum.* Ad primum quando dicebatur, quòd si isti duo Cherubim essent in duobus lateribus latitudinis oppositis, tegerent totum propitiatorium, ita quòd non posset ibi conuenienter assignari sedes, sed vocatur sedes Dei, ergo non debebant sic poni Cherubim.

Respon-

Respondetur concedendo, quòd eo modo, quo Angeli tegebant propitiatorium, nullus poterat sedere in propitiatorio, quia oportebat ex aliqua parte esse apertum, per quam partem sederet sedens. Et quando concludis, ergo non debebat sic ordinari, vt Cherubim ponerentur in lateribus latitudinis, sed in longitudine laterum. Negatur consequentia, quia hoc esset si verè fuisset propitiatorium ad hoc, vt aliquis sederet in eo: sed non erat, vt ibi sederet aliquis: Deus namque, qui ibi solus stabat, non sedebat, nec iacebat, vt indigeret coaptatione loci, vt ibi recipi posset. Quocunque ergo modo se haberet quantum ad sessionē Dei bene erat, ideo non arguit conuenienter, ꝙ ideo quia tectū esset propitiatorium, ꝙ nō posset assignari conueniens locus sessionis: nam non est propitiatorium vera sedes, sed ſm metaphoram, eo ꝙ vox Dei de propitiatorio audiebatur, dicebatur sedes, quia ibi videbatur sedere. Nec propter hoc inconueniens locus Dei erat, quia tectus erat cùm, & ipsa scriptura mandauerit eum tectum esse, cùm dicitur, vtrumque latus propitiatorij tegant expandentes alas, & operientes oraculum. Si autem propitiatorium vera sedes foret alicuius rei corporeę, non poterat poni sic, vt positi fuerunt Cherubim, & tunc argumentū concludebat. Ad secundum argumentum respondetur, ꝙ præsupponit manifestè falsum, & contra literam, s. ꝙ Cherubim deberent habere vultum contra propitiatorium, & non contra se: nam infra dicitur. Respiciant se mutuo versis vultibus in propitiatorium, ergo seipsos inuicem respicere debebant. Idem patet infra 37. c. Duos Cherubim fecit in singulis summitatibus ꝑpitiatorij extendentes alas, & tegentes propitiatorium, seq; inuicem respicientes. Et cùm dicis ꝙ deberent esse versi vultus Cherubim in propitiatorium. Rñr ꝙ verum est erat namque vtrumque simul, s. ꝙ seipsos respiciebāt, ꝙ frons vnius erat contra frontem alterius, & tamen respiciebant propitiatorium, quia inclinabant oculos suos in propitiatorium, qđ erat quasi sub pedib⁹ eorū, & tñ sic propitiatorium erat inter eos. Dicendum ergo necessariò, ꝙ erant Cherubim in lateribus latitudinis, s. vnus in vna extremitate propitiatorij, & alius in alia, quæ erant termini propitiatorij secundum longitudinem in ipsis paruis lateribus latitudinis. Sed hoc posito est diuersitas, quia quidam ponunt esse Cherubim de ipso propitiatorio productiles, & extendere alas suas secundum latus latitudinis, & nihil secūdum longitudinis latera. Et hoc videtur apparere ex litera, cum dicitur. Cherub vnus sit in vno latere propitiatorij, & Cherub alter in altero, & subditur. Vtrumq; latus propitiatorij tegant tendentes alas. Dixit enim eos esse in duobus lateribus, quod nō est dubium de lateribus latitudinis debere intelligi. Et postea dicitur quòd tegant alis suis vtrumque latus propitiatorij, ergo de eodem vtroque latere intelligendū est, & sic tendēt alas in directū super latera duo latitudinis, in quibus sunt; & manebunt duo latera longitudinis discooperta, & sic videtur ista positio concordare literæ, & tunc nō inducunt isti sessionem, dato quòd propitiatoriū esset verè sedes, cum maneret totum propitiatorium discoopertum secundum latera longitudinis, cuius figura hic potest subdi. Sed ista positio non est conueniens, quia infra dicitur, ꝙ isti Cherubim debebant extendere alas super propitiatorium, & tegere illud, ponendo tamen isto modo nō tegebatur propitiatorium, quia ambo latera longitudinis non erant cooperta aliquo modo, sed magis vocaretur propitiatorium coopertum ex coopertura illorum, quàm ex coopertura laterum longitudinis, quia res nominatur a maiori. Dicendum ergo, ꝙ isti Cherubim ponebantur super arcam, & erant productiles de lateribus arcę, & extēdebat

A alas suas non quidem in directū, sed vnus extendebat contra alterum, & sic cooperiebant arcā, & propitiatorium totū, s. ꝙ ipsi duo Cherubim erāt productiles de extremitatibus arcæ, & eleuabantur sup ipsum ꝑpitiatoriū, de quo producebant tegentes illa duo latera latitudinis, ex qbus erant occupatione latitudinis corporum suorū, reliqua vero duo, s. altera longitudinis tegebant alis suis: nam extendebat vnus alam dextram contra alam sinistram alterius, & contingebat vna reliquam ad mediatem propitiatorij, & sic tegebāt duo Cherubim duabus alis latus longitudinis ꝑpitiatorij, quod erat versus introitū sancti sanctorum, & reliqua duæ alæ, scilicet vna vnius Cherub, & alia alterius extendebantur, & contingebat vna reliquam ad medietatem propitiatorii, quia erat propitiatorium duorum dubitorum, & dimidij in longitudine, & quælibet ala erat vnius cubiti, & quartæ partis cubiti, ita quòd tanta foret duarum alarum coniunctarum longitudo, quanta ipsius propitiatorij, atque in hunc modum totum propitiatorium tam Cherubim alis, quam corporibus tegebatur. *Vtrumque latus tegant propitiatorij, extendentes alas.* Quomodo autem totum propitiatorium tegant dictum est. Sed quid est istud latus vtrumque, quod hic dicitur? nunquid latus vtrumque latitudinis: Exponet autem fortè aliquis de latere vtroque latitudinis, scilicet quòd Cherubim tegerent vtrumque latus latitudinis corporibus suis, & deinde extendentes alas cooperirent totum propitiatorium, scilicet quòd per alas operirent alia duo latera, quæ manebant tegenda. Dicendum quòd istud vtrumque signat latus longitudinis, quod patet ex punctuatione literæ, & ex coniunctione illa copulatiua ibi posita, sic punctuando. *Vtrumque latus propitiatorij tegant extendentes alas.* Idest quòd per extensionem alarum cooperiatur vtrumque latus, quod est latus quod per alas Cherubim cooperiri poterat: Stante veritate literæ, manifestum est quòd non poterant cooperiri per alas ipsa latera latitudinis, cùm ipsi operirent corporibus suis latera latitudinis, & alas contra se inuicem dirigerent per latera longitudinis. Sola ergo latera longitudinis sunt, quæ operiri poterant alis, sed hic loquitur de opertura per alas Cherubim, ergo necesse est intelligi de lateribus duobus longitudinis. Si autem vellemus, quòd intelligeretur de lateribus latitudinis, debebat sic punctari litera. *Vtrumque latus tegant propitiatorij.* Scilicet vtrumque latus latitudinis. Sed non potest stare talis punctatio, quia sequentia sunt determinatio huius verbi tegant, ideo cum eo simul poni debent. Ideo dicetur sic. *Vtrumque latus tegant propitiatorij.* Idest vtrumque latus longitudinis, licèt latera longitudinis rarò vocentur latera, cùm latus semper pertineat ad minorem dimensionem, vt communiter loquimur. *Expandentes alas.* Idest quòd ista opertio laterum longitudinis fit per extensionem alarum, quia vnus Cherub expandit contra alium modo supra assignato. *Et operientes oraculum.* Hoc est consequenter illatum ex præpositis, scilicet quòd si Cherubim fiant productiles ex extremitatibus propitiatorij in lateribus latitudinis, & postea tegant vtrumque latus, scilicet longitudinis alis suis, cùm iam texerint latera duo latitudinis grossicie sua, sequitur quòd totum propitiatorium erit tectum. Et est sensus. Et operientes oraculum, idest isto modo supradicto erunt Cherubim tegentes totum oraculum, & vocatur hic oraculum (vt supra declaratum fuit) ipsum propitiatorium, quia inde responsa dabantur Moysi oranti, vel sacerdoti oranti, cum illuc intrassent.

Expositio quædam.

B C D E (marginal letters)

Quare vox audiebatur super arcam in medio Cherubim.

QVAESTIO. XXI.

CAVSA autem quare desuper arcam in medio Cherubim audiebatur vox, quæ respondebat ad inquisita, vnde & oraculum dicebatur, est, quia per sancta sanctorum designatur locus gloriæ vbi Deus est omnibus patens; de illo autem loco vox auditur, quia rationes omnium agendorum a Deo descendunt: nec quidquam fit nisi quod ipse direxerit, quia aliàs tolleremus continuitatem in causis, & causatis, nisi omnia ad illum velut ad summum verticem referantur: & cuncta temere sine rectore fluitarent, quod diuinæ perfectissimæque bonitati, atque rerum ordinationi repugnat. De hoc magis diximus supra 21. c. Causa autem quare illa vox non audiebatur in loco patenti, sed inter alas Cherubim tegentium propitiatorium totaliter, est, quia ratio illa siue regula, secundum quam omnia a Deo regulantur, dum adhuc in hoc luteo carcere constituti sumus, non cognoscimus: sed tunc cognoscemus, cùm in sancta sanctorum inter alas Cherubim ad ipsum sedentem in throno ascenderimus. Ista est etiam causa, quare arca, super quam erat propitiatorium, clausa erat, quia de immensitate illa Dei occulta iudicia prodeunt, quæ quispiam mortalium cogitare nequit, nisi cui ipse quidquam cognoscendum esse concesserit. Propitiatorium etiam operiri mandatum est, quia cui Deus propitietur, aut quē finaliter induret, nobis omnino incognitum est, quoniam nemo scit vtrum odio, vel amore dignus sit, sed cuncta in futurum reseruantur incerta, quod quidem non intelligitur de præsenti statu: nam quid clarius est, quàm cognoscere nos esse in mortali peccato? Nam si ego res alienas aufero, & vxorem proximi concupisco atque cognosco, cui dubium videatur, me esse in mortali peccato: præcipuè mihi, qui hoc ipse de me clarius noui, quòd talia concupiscam, & agam? De bono statu charitatis licèt nobis superbum sit, & illicitum iudicare, quia ex hoc, quòd nosipsos stare putamus secundum Apostoli doctrinam cadimus: tamen humiliter respiciendo, & totum bonum Deo detribuendo satis poterit aliquis cognoscere se esse in bono statu. Quomodo enim sancti mori cuperent, & esse cum Christo, vt ait Apostolus ad Col. 3. c. nisi seipsos in charitate existere arbitrarentur: mali namque mori non desiderant, & quia necessariò est in odio Dei, qui est in peccato mortali, cognoscendo manifestè, quòd sumus in peccato mortali, cognoscimus necessariò, quòd sumus in odio Dei, & cognoscendo saltem valde humiliter suspicando, quòd in charitate sumus cognoscimus quòd sumus digni amore. Illud tamen quod dicitur. Nemo scit vtrum odio vel amore dignus sit, intelligitur secundum prædestinationem, aut præscientiam, & non secundū præsentem iustitiam, scilicet quòd nemo quantumcunq; bonus, aut quantumcunque malus scit, vtrum odio, vel amore dignus sit; idest vtrū finaliter in charitate morietur, & erit amore dignus, vel vtrum finaliter in peccato morietur, & condēnabitur. Quia autem de isto finali amore, vel odio intelligatur patet in eadem Salomonis sententia, cum dixit. Nemo scit vtrum odio, vel amore dignus sit: sed omnia in futurum reseruantur incerta, idest quousque aliquis moriatur incertum est, vtrum amore vel odio dignus erit, quia quamdiu viuet, potest mutari vel ad bonum, vel ad malum, hæc autem omnia incertum iudicium nostrum faciunt, quia adhuc propitiatorium vnde ista emanant, latet inter alas Cherubim. *Respiciantque se mu-*

Quomodo intelligit dictum Salo. Nemo scit an odio, vel amore dignus sit.

F *tuo.* Idest quòd vnus Cherub sit contra alium Cherub. Et patet qa vnus erat in vno latere latitudinis, & alius in reliquo opposito, ideo necesse erat, ꝙ vultus vnius esset cōtra vultum alterius. Non tamen est intelligendum, ꝙ vnus eorum respiceret alium tenēs oculos ad eum, cùm oculis suis in propitiatorium respicerent, vt dr̄ hic. *versis vultibus in propitiatorium.* Idest ad propitiatorium. Erat autem dispositio sic, s. ꝙ isti duo Cherubim erant in duabus extremitatibus propitiatorij in lateribus latitudinis, & ob hoc necessariò vultus vnius erat contra vultum alterius, tñ non intendebat vnus in alium, sed inclinabant oculos suos ad respiciendū propitiatorium, qđ est sub pedibus eorum. Causa autem quare Cherubim ad respiciendum propitiatorium in-
G clinantur, est quia Deus ibi esse ponitur propitiās peccatis nostris. Ad hunc autem Cherubim, & cętera beatorum spirituum caterua respicit, quia per eius cōtuitum summo suo bono repletur. Sic enim dicitur 1. Io. 1. c: In quem desiderant Angeli prospicere, & loquitur de Christo, qui licèt verus Deus, & verus homo sit: tñ non est summum bonū, & desiderium Angelorū, qa homo est, sed qa Deus est. *Cooperienda est arca.* Ecce manifeste quod supra inquirebamus, s. vtrū propitiatoriū dicatur coopertorium arcę vel aliqua tabula aurea posita in manibus Cherubim inter duos Cherubim sup arcam, & aliqua supra coopertorium arcę. Prȩter rationes autem supra inductas ad probandum, ꝙ propitiatorium sit coopertorium arcę, & nullū aliud coopertorium arca habebat præter propitiatoriū, adhuc hæc
H est multū solida dicens, ꝙ propitiatorium erat ad operiendum arcam, ergo præter istud propitiatoriū nullū aliud operculum arca habebat. *In qua pones testimonium.* Licèt quodlibet illorum, qui ponebantur in arca, vrna manna, & virga Aaron, quæ fronduerat, & liber Deut. possent dici testificationes, tamen solùm loquitur hic scriptura de ipsis tabulis, quæ vocabantur testimoniū, siue testificatio, quia ponebantur ad probandum futuris si opus esset, quia lex a Deo data fuisset, alia autem non ita directe erant testimonia, & ita principaliter. Horum autem significationes atque literales causas, quare in arca posita fuerint, explicuimus. Beatus Thomas de Aquino in prima secundæ ponit quasdam causas horum, quæ sunt magis quodam modo allego-
I rice: licèt aliqualiter reduci possent ad literales. Primò manna ibi positum est, quod erat dulce, quia signabat vitam, quę dulcis valde est, & nihil magis dulce quàm esse. Vel quia ipsum manna ad vitam tuendam his, qui in deserto omnibus alijs cibis carebant, collatum est. Secundum est virga Aaron, in qua notatur potestas regiminis, quia ipse Aaron sacerdos summus fuit in populo suo, & potestatem atq; honorem adeptus. Et ista potestas necessaria est, quia vbi non est gubernator, corruet populus, vt patet Prouer. 11. c. Tertium erant ipsæ tabulæ, in quibus continebatur decalogus, & in hoc signatur ipsa sententia iudicandi: nam recti iudices per leges iustas sententiant. Ista autem tria intra arcam continentur, quia ab altissimis Dei ista no-
K bis emanant. De primo, scilicet de vita patet Io. 14. ca. vbi Christus dixit, Ego sum via, veritas, & vita. De secundo, scilicet de potētia denominatiua patet ad Ro. 13. c. vbi dicitur, quòd omnis potestas a Deo est, quia quæ ordinata sunt, a Deo sunt, & Prouer. c. 23. per me reges regunt, & potentes iusta decernunt. De tertio, scilicet de sapientia iudicandi, patet Eccl. 1. ca. scilicet: Omnis sapiētia a domino Deo est, & Iac. 1. c. Qui indiget sapientia, petat a Deo, qui dat omnibus affluenter, & nemini improperat. *Inde præcipiam.* Idest de ipso loco, scilicet de propitiatorio, quia vox Dei audiebatur a Moyse, vel a sacerdote magno intrante de ipso propitiatorio,

Qr̄ Cherubim existentes supra propitiatoriū inclinabant oculos suos ad ipsum.

Rationes Thomæ assignantis causas eorum, quæ in arca ponebantur. Prima secundæ. q. 101. ar. 4.

Tria

Tria loca erant de quibus Deus Moysi loquebatur in deserto.

QVAESTIO XXII.

TRIA loca erant de qbus Deus loquebatur Moysi tempore, quo steterunt in deserto. Primus locus erat de propitiatorio inter duo Cherubim, & iste erat locus, ad quem communius Moyses veniebat, vt audiret sententiam Dei, vt patet Nu. 7. c. cum dicitur. Cunque ingrederetur Moyses tabernaculum fęderis, vt consuleret oraculum, audiebat vocem loquentis ad se de propitiatorio, quod erat super arcam testimonij inter duos Cherubim, vnde & loquebatur ei. De hoc etiam infra 30. c. Secundus locus, in quo Deus loquebatur Moysi erat ostium tabernaculi, scilicet apud altare holocaustorum, vt patet infra 29. ca. cum dicitur. Sacrificium est domino oblatione perpetua in generationes nostras ad ostiũ tabernaculi testimonij coram domino, vbi constituam vt loquar ad te, ibique præcipiam filijs Israel. Tertius locus erat columna nubis, in qua Deus interdum loquebatur Moysi, vt patet Nu. 12. c. quia quando mandauit Deus vocari Mariam, & Aaron ad redarguendum eos, quòd Moysi detraxissent, descendit in columna nubis, & locutus fuit ibi ad eos. De hoc aliqualiter Nu. 16. c. Et iste tertius locus plerunque coincidebat cum secundo, quia sępe descendebat columna nubis ad ostium taberculi, & ibi loquebatur, vt patet in duobus præallegatis testimonijs. *Inde præcipiam, & loquar ad te.* Ista pręceptio, & locutio idem sunt, sed dicebatur præcipere respectu ipsorum Israelitarum, pro quibus dabat præcepta: quando vox eius audiebatur de propitiatorio, dicebatur loqui respectu Moysi, a quo ipsa verba audiebantur, & ipse Deus colloquebatur. *Super propitiatorium.* Dicebatur loqui super propitiatorium, quia vox illa, quæ audiebatur, videbatur formari ab aliquo, qui staret in propitiatorio, & sic erat in veritate, quia in propitiatorio erat Angelus, qui formabat vocem illam. Nam Deus per se non loquebatur, quia talia instrumenta non habet, & si deberet formare vocem, oportebat, quòd vteretur instrumentis, vti autem instrumentis talibus ad hoc, quòd actio sua sit successiua, repugnat Deo, ideo non poterat ipse formare illas voces, sed Angeli quibus tales modi agendi imperfectiores conueniũt, ista agerent. Et si dicas, quòd Deus licèt non formaret illas voces instrumentis naturalibus, sicut nos formamus naturaliter, aut sicut Angeli formantes non naturaliter, sed artificiosè, tamen poterat creare eas, & ad hoc non requirebatur motus, cùm creatio fiat in instanti, sicut cęteras res creauit. Respondetur quòd nec Deus poterat creare voces illas, non quidem quòd Deus impotens sit ad creandum, cùm totam istam vniuersitatem rerum creauerit, sed quia repugnat ex natura rei, quòd vox crearetur, quia vox consistit essentialiter in quadam prolatione, quæ necessario habet partes succedentes sibi: nam est ibi compositio ex syllabis, & istę syllabæ ex natura talis vocis habent ordinem essentialem, scilicet quòd si talis vocis pars non profertur ante aliam, quòd non erit illa vox: nam ista vox, dominus, consistit in hoc, quòd ista syllaba, do, antecedat tempore istam syllabam, mi, & istam syllabam, nus, & si mutetur iste ordo, impossibile est manere istam vocem, vt si ponatur, nus, ante, do, vel, mi, ante, do, & sic in omnibus vocibus, & partibus sonorum non articulatorum, licet in non articulatis non ita iudicamus propter similitudinem. Sicut ergo mutato ordine in qualibet dictione impossibile est manere eandem dictionem, ita ablato penitus omni ordine antecessionis,

A nulla vox erit. Sicut si aliquis velit in tempore tollere ordinem partium fluentium, nõ relinqueret tempus, quia repugnabat sic manere: ita ablato ordine partium in voce, cùm sit quid in motus, vel necessario cum motu, necessarium est, quòd tollat vocem: nec enim tempus, nec motus sine successione esse possunt, cùm formaliter repugnet: quia ergo id quod creatur accipit esse in instanti, voces autem esse accipere non possunt, nisi per successionem, ergo non possunt creari, sicut tempus, nec motus non possunt creari, sed sunt mensuræ esse rerum creatarum. Si ergo Deus vocem formare debebat, cùm non possit eam creare, necesse erat, vt per instrumenta aliqua formaret, & sic necesse erat, vt ageret per successionem, sed Deus non potest

Si in tẽpore tollatur partium successio non reliquitur tempus.

B agere per successionem, quia hoc pertinet ad res, quarum esse non est totum simul, esse autem Dei est totum simul, cùm sit æternus. Ergo non potest agere quicquam per successionem. Nam sicut nobis repugnat agere aliquid in instãti, quod sit proprie actio, ita repugnat Deo agere aliquid per successionem, vt magis declarauimus 23. c. ergo relinquitur, quòd impossibile sit Deum per seipsum formare aliquam vocem, siue creando eam, siue fabricando eam: sed potest facere aliquam rem, cui conueniat formatio vocum, & sic necessariò esset ibi aliquis Angelus, qui formaret illas voces, vel aliquis homo. De homine autem manifestum est, quòd non erat ibi, cùm intra propitiatorium nullus homo capi posset, imò nec in sancto sanctorum aliquis esse poterat quin moreretur, nisi Moy-

Impossibile est Deũ formare aliquam vocem per seipsum.

C ses, & sacerdos magnus vna die anno quolibet. Et si aliquis homo istas voces emittere debuisset, nullus magis deberet, quàm Moyses, qui inter omnes homines tunc temporis Deo maxime acceptus erat: sed ipse nõ faciebat, cùm ipse ad audiendum illas voces iret, ergo faciebat eas Angelus. Patet consequentia, quia nulla alia res illas voces formare potuisset: nã licèt animalia bruta voces emittant, non tamen voces articulatas, & literatas quales ibi audiebãtur. Et dato quòd aliqua auis possit proferre verba quasi articulata propter magnitudinem plectri, idest linguæ ad frangendum totum aerem, sicut psitaci, & picæ, tamen non possunt loqui verba rationalia, cùm non intelligant, & ob

Quãuis aliquæ aues possint formare voces articulatas: tamẽ non possunt loqui verba rationalia.

D hoc nunquam loquuntur, nisi ea, quæ docentur, & nesciunt mutare locutionem ad alteram loquendi materiam: nam quando aliquis diuersa loquitur: necesse est eum habere intellectum ad transeundum de vno in alterum. Et si dicas contra de asina Balaam, quæ locuta fuit verba rationalia, vt patet Num. 22. ca. Respondetur quòd non locuta fuit ipsa, sed Angelus, qui mouit eius linguam, & actus semper denominatur ab eo, in quo est principium agendi, & non ab instrumentis. Asina autem solùm fuit ibi agens instrumentale. Et sic necesse erat, quòd si debebant talia verba articulata, & rationaliter dicta formari, quòd aliquis homo ea formaret, vel aliquis Angelus. Quod autem homo non formaret ea, declaratum est,

Obiectio.

Solutio.

E ergo necessarium erat, quòd Angelus ea formaret. Et quia Angeli non habent instrumenta naturaliter ad formandum vocem, cùm sint spiritus simplices, necesse est vt ad formandam vocem vtantur instrumentis quæsitis a natura, scilicet vt condensent corpora aerea, in quibus loquantur, aliàs daretur, quòd possent aliquid agere naturaliter sine instrumentis, & hoc impossibile est, quia ad infinitam potentiam hoc pertinet. Necesse ergo erat dandum, quòd intra sancta sanctorum erat quidam Angelus, qui, densato corpore aereo, loquebatur. Et quia istud corpus propter suam densitatem esset visibile, sicut corpora nubium, voluit Deus vt lateret, ne tantus honor, & Dei secretum a mortalibus videretur.

Causa radicalis ꝓpter quã Cherubi[n] alis propitiatoriũ cooperiebant.

Et ista est causa literalis radicalis, quare super arcam in propitiatorio erat coopertura alarum Angelorum, scilicet duorum Cherubim: nam ille Angelus in corpore aereo assumpto, & densato siue illud esset, vt corpus humanum, siue esset secundum aliquam figuram organorum ad pulsandum, cùm sint quædam instrumenta musica, quæ vocare videntur, vt ait Arist. in 2. De anima in c. De sono. erat absconditus in illo propitiatorio, vt non videretur ab intrantibus in sancta sanctorum. Et licèt supra posuerimus causas literales, scilicet quare duo Cherubim cooperirent propitiatorium: ista tamẽ est magis radicalis, quia aliæ sunt quodam modo allegoricæ, & ista erat causa, quare cùm sacerdos intraturus erat in sancta sanctorum, ponebat thymiama, ex quo insurgeret crassus vapor operiens G totam domum sancti sanctorum, & sic densato aere, vel saltem impedito medio propter densitatem ne posset fieri visio, intrabat sacerdos in sancta sanctorum, & nihil videbat de corpore latẽre intra alas Cherubim, cùm videret ipsos Cherubim. Sic dicitur Leui. 16. cap. assumptoque thuribulo, quod de prunis altaris impleuerit, & hauriens manu compositum thymiama in incensum vltra velum intrabit in sancta, vt positis super ignem aromatibus, nebula eorum, & vapor operiat oraculum, quod est supra testimonium, & nõ moriatur. Si autem aliter ponere volueris, nõ poteris: nam impossibile erat illam vocem formari, nisi sit facto corpore quodam dẽso inter alas Cherubim in propitiatorio. Cùm autem Moyses intrabat in sancta H sanctorum (quod sepe erat) scilicet quandocunque in aliquo dubitasset, vt patet Nu. 7. c. non ponebat thymiama, & thymiabat, quia forte Deus magis acceptũ habens Moysen sibi, quàm alios viros, non tantum occultabat secreta sua ab eo, & demonstraret ei illud corpus per quod Angelus loquebatur: & non erat hoc irrationale, cùm ei essentiam suã demonstrauerit, vt vulgatissimum est, vt patet Num. 12. c. & licèt ipsum quod ibi deponitur adducatur ad signandum, quòd Deus essentiam suam Moysi demonstrauerit, tamen adhuc directius signat id, quod nunc dicebamus, scilicet quòd Deus monstraret Moysi illud corpus, in quo Angelus loquebatur. Et sic litera dicit in eodem cap. I At non talis seruus meus, qui in omni domo mea fidelissimus est, ore enim ad os loquor ei, & palam, & non per ęnigmata, & figuras Deum videt. Cùm enim dicitur, ore ad os loquor ei, signatur, quòd Moyses videbat illud corpus, in quo formabatur illa vox. Et ista etiam erat causa, quare cùm Deus loquebatur Moysi ad ostium tabernaculi, descendebat in columna nubis: nam ad formandam vocem oportebat formari vnum corpus certę figuræ, vt supra dictum fuit, & cũ ostium tabernaculi esset locus manifestus, si ibi non descendisset dominus in columna nubis, appareret omnibus illud corpus, in quo Deus loquebatur, & qualiter vox illa formabatur. Et quia non erat decens quòd Israelitæ hoc viderent, siue quia indigni erant tali visione, siue (quod potissimum est) quia incli- K narentur ad colendum imaginem, si vidissent Deum loquentem in aliqua determinata figura, descendebat in nubis columna. Et quia illa columna erat, densa intra illam formabatur corpus aptum ad faciendum voces in eo, & non videbatur illud corpus propter densitatem nubis. *Scilicet de medio duorum Cherubim.* Litera exponit se, scilicet quòd locutio illa, quæ fiebat super propitiatoriũ, siue coopertorium arcę, erat inter duos Cherubim, qui alis suis tegebant arcę propitiatorium, vt nihil appareret de corpore dẽsato aeris, quod intus erat, quando formabatur vox. Et sciendum, quòd nõ manebat semper intra propitiatoriũ istud corpus aereum sic densatum, sed quando necesse erat formari

Quare cũ Deus loquebatur Moysi ad ostium tabernaculi semper loquebatur in nube.

F voces: nam expleto vsus relinquebatur corpus illud aereum ab Angelo, & redibat ad pristinam raritatem. Ipse enim aer seipsum reducebat per suam propriam qualitatem, sicut aqua calefacta reducit se ad suam frigiditatem formalem per virtualem frigiditatem: nec indigebat, quòd ipse Angelus, qui mediantibus naturalibus qualitatibus condensauerat, per contrarias qualitates actiuas rarefaceret, quia cùm illa densitas repugnet naturæ aeris, ipse aer se reducet cessantibus causis, quæ detinebant eum extra suam debitam raritatem. *Qui erant supra arcam testimonij.* Quia ipsi Cherubim erant productiles de extremitatibus propitiatorij, & hoc propitiatorium erat super arcam.

G *An Cherubim haberent pedes in terra, & eleuarent alas suas super propitiatorium, vt multi dixerunt.*

QVAESTIO. XXIII.

CIRCA positionẽ istorum Cherubim præter ea, quæ supra dubitauimus, adhuc plura dubia sunt: nam positis eis, quę ibi determinata sunt, scilicet quòd duo Cherubim essent ad duo latera propitiatorij, scilicet ad latera latitudinis, & quòd extenderent alas suas non secundum latitudinem arcæ, sed secundum latera longitudinis, tamen adhuc triplex modus loquendi est circa positionẽ eorum. Quidam namque dicunt, quòd isti Cherubim erant magni: quam opinionem H ponit Beatus Thomas de Aquino ad literam, & pedes istorum duorum Cherubin erant extra arcę coopertorium in pauimento sancti sanctorum, coniuncti tamen erant isti Cherubin lateribus arcæ, quæ sunt latera latitutidinis; & eleuabantur vltra altitudinem arcæ, ita quòd manus eorum, & alæ essent eleuatę vltra coopertorium arcæ in satis conuenienti spatio, & super manus eorum ponebatur tabula aurea, quæ vocabatur propitiatorium, & in illa Deus sedere dicebatur. Confirmant autem isti positionem suam, quia supra dicebatur quòd propitiatorium erat duorum cubitorum & dimidij in longitudine, secundum longitudinem arcæ. Si autem ponerentur Cherubim super arcam, occuparent sua magnitudine corporis aliquid in I arca, & sic non caperetur inter eos propitiatorium, q[uo]d erat longitudinis æqualis cum arca. Si autem ponantur ipsi Cherubim habentes pedes super terram, non sequitur istud inconueniens, quia erunt extra totam longitudinem arcæ. Et sicut continetur inter eos tota longitudo arcæ, ita continebitur sufficienter tota longitudo propitiatorij, quia æqualia ista erant. Item si respondeatur fortè istis, quòd Cherubin erant super arcam, & super ipsum propitiatorium, ita quòd coopertorium arcæ esset propitiatorium, non sequitur illud inconueniens, quia poterit esse duorum cubitorum & dimidij in longitudine, & ipsi Cherubim erũt super ipsum. Sed tunc arguunt, cùm propitiatorium dicatur sedes Dei, si daremus, quòd ipsum esset coo- K pertorium arcæ, sequeretur, quòd Deus non haberet scabellum pedum, nisi in pauimento sancti sanctorũ: hoc autem est inconueniens, quòd pedes Dei sint in terra: ergo debet poni aliter, scilicet quòd ipsum propitiatorium sit tabula aurea eleuata super arcę operculum, & in illa tabula Deus dicatur sedere, & scabellum pedum eius erat in operculo arcæ, & hoc est secundum istam positionem, scilicet quòd sint Cherubim locati in terra, ergo debent sic poni. Item ponendo Cherubim locatos super arcam, & quòd propitiatorium sit arcæ coopertorium, sequeretur, quòd Cherubin essent eleuati super sedem Dei, & haberent pedes in ea, quod non videtur esse conueniens. Sed ista positio nullo modo stare potest. Primò quia ponit,

quòd

Op. D. Th. prima secundæ qu. 102. arg. 4. ad 6. quòd Cherubi haberent pedes in terra, & leuarét alas supra propitiatoriũ

Secunda.

Tertia.

quod propitiatorium non sit arcę coopertoriũ, quod supra multis rationibus improbatum est. Secundò quia dicit Cherubim esse positos in pauimento extra arcæ extremitates: litera tamen dicit hic, ꝙ duo Cherubim erunt supra arcam. Ad istud secundum respondent dicentes, ꝙ licèt Cherubim nõ sint supra arcam, ita ꝙ pedes eorum sint supra arcam, vel ꝙ ipsi producantur de extremitatibus arcæ, tamen erant super arcam, quia altitudo eorum erat maior, quàm altitudo arcæ: & existentibus pedibus eorũ in pauimento corpora eorum eleuabantur super arcam, expandebantq; super illam manus suas, vt sustentarent propitiatoriũ, & alis suis ipsam arcam, & propitiatorium velabant. Sed hoc non stat: nam litera non solùm vult, ꝙ eleuentur corpora Cherubim super arcam, sed etiam ꝙ ipsi ponantur, vel fundentur super extremitates duas arcæ, vt patet infra 37. cap. Scilicet ꝙ Cherub vnus ponatur super extremitatem vnam arcæ, & Cherub reliquus super alteram extremitatem. Item quia dicitur, ꝙ isti duo Cherubim erant ex auro, & productiles ex vtraque parte oraculi, siue propitiatorij: si tamẽ essent pedes Cherubim super terram, nõ essent productiles, quia productile est illud, quod per malleationem extenditur ex alia re, & semper manet continuatum illi, vt siquis ex aliqua massa argenti, vel auri per solam malleationem producat extendendo quendam gladium, siue statuam, aut cæterum quid. Ista autem productilitas non potest fieri in rebus discontinuis, & diuersarum naturarum: nam non potest esse aliquid aureum productile ex terra, sed aurum ex auro, res argentea ex argento: si ergo ponantur Cherubim pedes in superficie pauimenti, nullo modo erunt productiles, cùm Cherubim aurei sint, & pauimentum terreũ. Sed adhuc potuerunt isti respondere, ꝙ Cherubim dicuntur productiles non ꝙ essent per malleationem educti de extremitatibus propitiatorij, ita ꝙ continuarentur ipsi propitiatorio, sed ꝙ erant de quadam massa magna facta per malleationem, & non erant facti opere fusili: quia Deꝰ nolebat hic fieri Cherubim per fusionem, sed per malleationem. Sed hoc non potest stare: procedit namque ista responsio ex ignorantia signati terminorum: nesciunt enim distinguere inter ductile, & productile. Est autem ductile aliquod artificiatum, quando de massa malleabili per malleationem extenditur, & figuratur secundum voluntatem artificis: & non est illa massa, vel illa res artificiata continuata alteri parti materiæ, aut artificiato eiusdem speciei in materia: vt si de vna massa argenti fiat vnum vas solum malleando, & illud vas malleando non sit continuatum alteri parti materiæ argenti, vocabitur ductile. Vocatur autem productile, quando aliquod artificiatum est ex aliquo metallo, ad quod pertinet malleari, & ex aliqua parte materię illius artificiati per extensionem fit adhuc alia figuratio alterius artificiati. Vocatur productilis quasi porro ductilis, siue ex alio ductilis. Sicut si esset factus quidam homo ex argento carens manibus, & postea per malleationem manus illæ extenderentur, vocarentur productiles, quia ex alio ducebantur, & sic nunquam vocatur aliquid productile, nisi quando ad minus sunt duo artificiata per malleationem causata, & sunt continua inter se, quia ex eadem materia. Et ductile vocabitur etiã id, quod solum est, scilicet quod ex aliqua massa fit arte malleatoria, & ipsum artificiatum exhaurit totam materiam, ex qua fit ita ꝙ nullum aliud fiat inde: licèt omne productile possit vocari ductile, quia quod ex alio ductile est, necessariò productile est, sed productile est ex alio ductile: ergo productile est ductile: non tamen conuertitur prædicatio, quia ductile est, vt genus, productile autem vt species. Et ne longè exte-

A riusque exempla petantur, patet Num. 10. ca: vbi dixit Deus Moysi: Fac tibi duas tubas ductiles argenteas. Idem dicitur in Psal. 97. scilicet. Psallite domino in cithara, in cithara, in tubis ductilibus, & in voce tubæ corneæ. Vocauit ibi tubas ductiles, quia quęlibet earum erat per se facta ex vna parte materiæ argenteæ, & non erat continuata vna alteri. Hic autem vocantur Cherubim, non quidem ductiles, sed productiles, scilicet ꝙ ex alio per malleationem extendebantur, s. ex vtraque extremitate propitiatorij: cum dicat litera, ꝙ isti erant productiles ex vtraque oraculi extremitate. Sed fortè adhuc dices, ꝙ ista differentia assignata inter ductile, & productile non semper obseruatur, sed ꝙ aliquando ponatur vnum pro reliquo. Respon-
B detur, ꝙ falsum est: nam si respiciatur tota series veteris, vel noui testamenti vbicunque agat de artificiatis mallealibus, semper reperietur ista differentia inter ea. Et adhuc patet infra, quia in fabricatione candelabri dicitur: Facies candelabrum ductile de auro purissimo. Non vocauit illud productile, quia ex vno talento auri fiebat candelabrum, & nihil aliud fiebat ex illo auro. Sed adhuc si velis semper proteruire repugnans significationi vocabulorum, obstabit tibi litera nostra, & ipsa Hebraica litera: cùm dicitur hic, ꝙ facies duos Cherubim aureos productiles ex vtraque parte oraculi, id est ex vtraque parte propitiatorij: ideo siue ductiles, siue productiles eos appellare malueris, cedo tibi. Cogeris tamen etiam si nolis confiteri eos
C esse ex vtraque parte propitiatorij, & sic quocunque modo ex ipso ꝓpitiatorio fiet ipsi Cherubim. Quòd si adhuc reniteris non esse hanc sententiam, dicens ꝙ non intendit dicere Moyses, ꝙ isti Cherubim essent per extensionem malleati ex ipso propitiatorio, sed ꝙ erant Cherubim productiles, id est ductiles, scilicet facti per malleationem, etiam si non essent ex ipso propitiatorio, & dicebantur esse ex vtraque parte propitiatorij, quia erant locati apud extremitates propitiatorij. Sed non potest hoc stare: nam obstat tibi litera Hebraica, quæ dicit: Facies duos Cherubim aureos: ex coopertorio, siue propitiatorio, facies illos. Ad quod nullo modo poteris saltem os aperire: multum tamẽ in hac parte de beato Thoma miror, vtpotè de viro
D proculdubio peritissimo atque diuini ingenij: nam de cæteris posterioribus non moueor: sed vt ait Ouidius, interdum bonus dormitat Homerus, id est licèt aliqui viri excellentissimi sint, sicut Homerus, qui inter poetas Grecos obtinuit principatum: tamen interdum non aduertentes etiam circa minima quædam deficiunt. nec ex hoc magnitudo illa ingenii exprobranda est, aut quouis modo a laudibus minuenda. Ad argumenta confirmantia hanc partem, quæ quædam inducebant, facillimè respondetur, cùm penè iam supra responsum fuerit. Ad primum cùm dicitur, ꝙ propitiatorium erat eiusdem longitudinis cum arca: si ergo ponerentur Cherubim super arcam, nõ caperetur inter eos propitiatorium, quia ipsi magnitudine corporum suorum aliquid occuparent in vtraque extremi-
E tate, in qua ponerentur. Respondetur, ꝙ istud argumentum procedit ex quadam falsa suppositione, scilicet quia isti ponunt, ꝙ propitiatorium non sit opertorium arcæ: & tunc bene concludunt, quia ipsi occuparent aliquid de lõgitudine duorum cubitorum, & dimidij, qui erant in coopertorio arcæ: ideo non caperentur inter eos rursus duo cubiti & dimidius longitudinis, quos tenebat propitiatorium, sed suppositum hoc demonstratum est supra esse falsum, cùm idem sit propitiatorium, & operculum: & tunc ipsi Cherubin productiles erunt de extremitatibus propitiatorij, & nõ ponebatur rursus aliqua tabula aurea inter eos, propter quam impedirentur esse super arcam in propitiatorio:

Alia expositio.

Rñs. ad arg. confirmantia positionem. Ad primũ argũ.

pitiatorio. Ad secundum cùm dicitur: sequeretur ꝙ cùm dicatur propitiatorium sedes Dei, ꝙ Deus sederet inter Cherubim, & scabellum pedum Dei esset ipsum pauimentum, quod non videtur conueniens. Respondetur, ꝙ ad hoc fuit supra responsum, scilicet ꝙ hoc esset aliqualiter militans, si Deus verè sederet super propitiatorium, sicut sedet homo super sedem suam: sed Deus non sedet nec stat, ideo non est inconueniens magis assignare ei sedem, sic quam sic: imò si sedem vellent Deo propriè assignare, vtpotè si De⁹ deberet sedere super propitiatorium quasi homo nō possent: dato ꝙ ponerent propitiatorium esse eleuatū vltra coopertorium arcæ: quia vt patet in litera, alæ Cherubim dirigebantur contra seipsas inuicem, ita ꝙ ala vnius tangeret alam alterius, & sic cooperiebant totum propitiatorium in circuitu. ergo crura sedentis (si verè sedere debuisset) non caperentur inter alas Cherubim. Ponendum ergo erit, ꝙ licèt dicatur propitiatorium sedes Dei, quia non est sedes secundùm veritatem, sed secundum metaphoram, quòd sit scabellum in pauimento, vel vbicūque voluerimus, quia nihil referret sic magis quàm aliter assignare. Ad tertium arg. quando dicitur, quòd si apponerentur Cherubim super arcam, sequeretur quod essent pedes eorum super sedem Dei, quod vtique inconueniens videtur. Responderi poss et eo modo, quo supra respondebatur, scilicet quòd forte inconueniens videretur si esset verè sedes Dei, sed cùm solùm sit secundum metaphoram, nihil refert vtrum essent pedes supra, vel infra. Etiam quia Cherubim non ponebantur ibi cum pedibus, ita quòd pedes eorum essent siti super arcę planiciem, sed ipsi productiles erant de operculo arcę, vt supra declarauimus. Item dato ꝙ verè Deus sederet in humana effigie super propitiatorium, non erat inconueniens esse pedes Cherubim super sedem Dei; sicut in solijs regum eburneis, vel alio modo fabricatis sunt interdum facti leones, vel alia animalia, & habent pedes supra sedem: sed non est aliquod inconueniens. Etiā nō solùm Cherubim fabricati possent stare super sedem Dei, sed etiam veri Cherubim, vt dicitur Isa. 6. c. quòd ipse vidit Dominum sedētem super solium excelsum, & eleuatū, & Cherubim erāt super illud, idest super solium Dei. Cōcludendum ergo necessariò est, quòd Cherubim erāt super arcam. Sed adhuc hoc posito est duplex modus assignandi Cherubim positionē. Quia quidam volunt, quòd ipsi Cherubim non essent facti de propitiatorio, siue coopertorio arcę, sed quòd per se fuissent facti, & postea positi super extremitates propitiatorij ad vtrumque latus latitudinis. Et hoc videtur probari, quia dicitur infra 37. c. duos etiam Cherubim ex auro ductili, quos posui ex vtraque parte propitiatorij: id autē quod ponitur in aliqua re non est idem cum illa re, vel pars illius rei: nam nō dicitur, quòd caput ponitur in homine, cum sit pars hominis, & ceteris partibus cōtinuetur; sed ponitur panis in mensa, quia non est pars mēsę, vel pecunia in arca: cùm ergo isti Cherubim dicantur positi in extremitatibus propitiatorij, nō erant ex ipso propitiatorio. Sed hęc positio stare non potest, q̄a sic ponerentur Cherubim esse ductiles, sed non productiles, cùm non continuarentur ipsi propitiatorio educti ab illo p extensionem malleatoriam: sed textus vocat istos Cherubim productiles de extremitatibus propitiatorij: ergo non erant locati, vel infixi in propitiatorio, sed de ipso procedentes, & productiles. Contra positionem istam militant omnes rationes supra factæ contra illos, qui ponebant Cherubim habere pedes in pauimento Sancti Sanctorum. Ad argumentum, quod faciunt respondetur, ꝙ ponere accipitur ibi large: nam propriè solùm dicitur poni aliquid

Ad secundũ argũ.

Ad tertiũ argũ.

Confutatio primi modi dicēdi.

Rñsi. ad rōnes eorũ.

F in altero, quod ab ipso distinctum est: sed aliquando in sacra scriptura dicuntur partes poni in toto, nec accipio hic partes poni, idest habere positionem, vel situm in toto, quia de hoc dubium non est cùm proprijssimè quælibet pars ponatur in toto, i. ibi habeat positionem, sed accipiendo poni, idest apponi, vel adiungi, siue locari: non propriè dicitur, ꝙ ponantur partes in toto sed largè, & sic sacra scriptura dicit aliquando, ꝙ Deus posuit animam in homine, cùm tamen anima pars hominis sit. Accipitur ergo hic, ꝙ posuit duos Cherubī aureos in extremitatibus propitiatorij: idest, ꝙ fabricauit eos in extremitatibus propitiatorij: cùm ex ipsis extremitatibus facti fuerint. Erit ergo secundus modus positionis Cherubim, qui verus solus est, scilicet ꝙ arca facta de lignis Setim, & deaurata

G intus & foris laminis aureis, fuit accepta quadam massa purissima auri, & illa fuit extensa arte malleatoria, figurata in longitudine duorum cubitorum, & dimidij, ita vt æquaretur longitudini arcæ. Et fuit figurata secundum latitudinem ad cubitum, & dimidium; & sic erat æqualis arcę secundum istas duas diuisiones arcæ: quia necesse erat sic fieri, cùm deberet esse coopertorium arcæ adequatum, nec aliquid superemineret in lōgitudine, aut latitudine, quia includi debebat intra coronam arcæ: tunc autem ex illa parte grossa materiæ auri, quæ manebat in extremitatibus propitiatorij extendendo facti sunt duo Cherubim: non quidem extendendo secundum longitudinem, sed

H secundum altitudinem. Extendebantur etiam artificialiter alæ eorum, ita vt totum propitiatorium operirent. & ista positio conuenit toti literæ, quia erant duo Cherubim, & erant ex vtroq; latere arcæ, & erāt productiles, & super arcam.

Opi. auc.

Facies & mensam de lignis Setim, & habentem duos cubitos longitudinis, & in latitudine cubitum, & in altitudine cubitum ac semissem. Et inaurabis eam auro purissimo: faciesque illi labium au-

I reum per circuitum, & ipsi labio coronam interrasilem altam quatuor digitis, & super illam alteram coronam aureolam. Quatuor quoque circulos aureos præparabis, & pones eos in quatuor angulis eiusdem mensæ per singulos pedes. Subter coronam non erunt circuli aurei, vt mittantur vectes per eos, & possit mensa portari. Ipsos quoque vectes facies de lignis Setim, & circundabis auro ad subuehen-

K dam mensam. Parabis & acceptabula, ac phialas, thuribula, & cyathos, in quibus offerenda sunt libamina, ex auro purissimo. Et pones super mensam panes propositionis in conspectu meo semper. Facies & candelabrum ductile de auro mundissimo, hastile eius, & calamos, cyphos, & sphærulas, ac lilia ex ipso præcedentia. Sex calami egredientur de lateribus, tres ex vno latere, & tres ex altero.

Mēsa propositionis.

Tres

Tres ſcyphi quaſi in nucis modum per calamos ſingulos, ſphærulaque ſimul, & lilium: & tres ſimiliter ſcyphi inſtar nucis in calamo altero, ſphærulaque ſimul, & lilium. Hoc erit opus ſex calamorum, qui producendi ſunt de haſtili: in ipſo autem candelabro erunt quatuor ſcyphi in nucis modum, ſphęrulæque per ſingulos, & lilia. Sphęrulæ ſub duobus calamis per tria loca, qui ſimul ſex fiunt procedentes de haſtili vno. Et ſpærulæ igitur, & calami ex ipſo erunt, vniuerſa ductilia de auro puriſſimo. Facies & lucernas ſeptem, & pones eas ſuper candelabrum, vt luceant ex aduerſo. Emunctoria quoque, & vbi ea, quæ emuncta ſunt, extinguantur, fiant de auro puriſſimo. Omne pondus candelabri cum vniuerſis vaſis ſuis habebit talentum auri puriſſimi. Inſpice, & fac ſecundum exemplar, quod tibi in monte monſtratum eſt.

Facies & menſam. Hic ponitur ſecundum, ſ. fabricatio menſę cum ſuis pertinentijs, & eſt iſte ordo, quia ſupra ponebātur ea, quæ erant in interiori tabernaculo, ſ. intra Sancta Sanctorū, hic ponuntur ea, quæ erant in exteriori tabernaculo, & erant duo, ſ. menſa, & candelabrum: & ponitur primò de menſa, ſcilicet. *Facies menſam de lignis Setim*. Nullum enim aliud lignum ponebatur in toto ædificio tabernaculi niſi ligna Setim: quia iſta erant quaſi imputrebilia, quod conueniebat ad talem fabricationem. nam non erat alia arca facienda in perpetuum nec menſa, & ſic de ceteris ornamentis: niſi fortè contingeret hæc auferri. Tunc enim de nouo fabricabantur, ſicut patet de altari aureo, quod Ieremias cum arca tulit in ſepulchrū Moyſi ante captiuitatem Iudæorum ꝑ Chaldeos, vt patet 2. Mac. 2. cap. & tamen poſt captiuitatem Babylonicam tempore Machabæorum fuit altare aureum thymiamatum, vt patet 1. Macha. 1. cap. & conuincitur ex 1. c. Lucæ, quando intrauit Zacharias ad incendendum thymiama coram domino in tempore vicis ſuæ. Incenſio tamen thymiamatis ſuper altare aureum fiebat: arca tamen, quæ ſemel ablata fuit nunquam denuo fabricata fuit, cuius cuaſa fuit potiſſima atque totalis, quia arca eſt vas conſeruatorium, & ſolùm erat ad conſeruandum ea, quæ intus erant, ſ. tabulas, & vrnam cum manna, & virgam atque Deut. ſed illa iam haberi non poterant, cum ea Ieremias portaſſet cum alijs, quæ de templo tulit in ſepulchrum Moyſi: ergo non erat neceſſaria arca ad aliquem vſum. Cætera autem, vt altare thymiamatis, & ſimilia erant ad aliquos vſus, qui manſerunt poſt reditum de Babylonica captiuitate, ideo reſtitui, & fabricari denuo debuerunt. Si autem iſta non fuiſſent ablata, manſura erant ſaltē vſque ad tempus Chriſti, in quo omnia veteris teſtamenti vmbratilia myſteria ceſſare debuerunt. Et ad hoc, ꝙ toto iſto tempore durarent (quod ſatis magnū fuit) opus erat, vt talia de forti materia facta forent, qualia ſunt ligna Setim paucas in ſe recipientes mutationes. *Habentem duos cubitos longitudinis*. Minor

A erat menſa quàm arca, cuius ratio erat, quia menſa, & arca ſunt inſtrumenta reconditoria, & impoſitoria: menſa quidem ad aliquid imponendum, arca autem ad aliquid reponendum, vel cuſtodiendum in ea. Et quia ea, quæ ſunt ad finem proportionantur ſecundū finem ad quem ſunt, debebat eſſe quantitas arcæ ſm ea, quæ in ea cuſtodiri debebant: & quantitas menſæ eſſe debebat ſecundum ea, quæ ſuper menſam ponebantur: debuit eſſe maioris longitudinis arca quàm menſa. Cauſa autem quare menſa facta fuit, erat, vt ponerentur ſuper eam panes duodecim, pro recordatione duodecim tribuum Iſrael: de quo Leuit. 24. ca. Et ponebantur iſti panes in duobus ordinibus, ſ. ſex panes in ordine vno, & ſex panes in ordine altero. Ponendum autem ſex panes in directum, & continuatū

Qr mēſas propōnis minor erat arca.

Qr fuit facta menſa propōnis.

B ſufficiebant duo de cubitis Moyſi, quia viri illius temporis maioris corpulentiæ erant, quàm nunc: Et accipiebatur cubitus pro brachio cum tota manu, & digitis. *Et in latitudine cubitum*. Quia ſufficiebat iſta menſura cùm in latitudine ſolùm erant duo panes, qui ſatis capiebantur in vno cubito: imò tres panes capiebantur in longitudine vnius cubiti, ſi capiebantur ſex panes ordine cōtinuato in longitudine duorum cubitorum. *In altitudine cubitum atque ſemiſſem*. Iſta altitudo erat pedum menſæ: arca autem, de qua ſupra dicebamus, non habebat pedes, ſed tabula iacens eius locabatur ſuper pauimentum Sācti Sanctorum: & hoc quia arca habebat fundum cùm eſſet ad continendū

C aliquid intra ſuam concauitatem: menſa autem concauitatem nullam habere debebat, quia non erat ad continendum aliquid intra ſe, ſed ſupra ſe. Erat ergo menſa quædam tabula ſimplex de Setim, & quadrangula, ſcilicet quòd longitudo eius erat cubitorum duorum, & latitudo cubiti vnius. Huic autem tabulæ infigebantur pedes, quorum altitudo erat cubiti, & dimidij, & iſta vocatur altitudo menſæ. *Et inaurabis eam auro puriſſimo*. Scilicet quòd iſta tabula menſæ tota cooperiebatur laminis aureis ſupra, & infra, & pedes menſæ circundabantur auro. Iſtud fiebat ad decorem, quia oportebat vaſa miniſterij Dei excellentia valde eſſe: erat autem iſtud aurum puriſſimum, quia nullius alterius metalli admixtione a ſua excellentia

D degeneraret. De quantitate groſſiciei iſtius tabulæ non fuit dictum, quia hoc non multum referebat, ſed poterat fieri tantæ groſſiciei illa tabula, quantæ erant alię menſę ad vſus communes, ſcilicet trium, aut quatuor digitorum.

An menſa propoſitionis eſſet ſicut menſa delphica.

QVAESTIO. XXIIII.

De iſta menſa dicit Ioſephus, quòd erat talis ſicut menſa delphica, ſcilicet menſa Phebi in Delphos

E inſula Græciæ in prouincia Bœotiæ, in qua quærentibus reddebantur reſponſa. Sed non multum videtur, quia menſa facta tempore Moyſi, prior fuit quā menſe facta pro templo Apollinis Delphici: nam ipſe Apollo, cui Delphica ſacra conſecrata ſunt tempore illo non erat: quia tempore Othonielis iudicis Iſrael floruit, qui poſt Ioſue aliquāto tempore iudicauit Iſrael, vt patet Iudic. 12. cap. Item dato quòd Apollo ante tempora Moyſi fuiſſet (quod credi vetant chronographi, vt patet ꝑ Euſebium, & Lucam Iudæum) tñ Deus non mandaret fieri talem menſam, quia Deus quantum rationabiliter potuit, & debuit, vetuit Iudęis ne ſequerentur ſacra gentium, quæ potius erant abominationes, vt patet Deut. 12. cap. cùm dicitur: Cùm diſper-

disperdiderit dominus Deus tuus gentes, & possederis terram earum: non imiteris eas, nec requiras cæremonias earum dicens: sicut coluerunt gētes istę Deos suos, ita ego colam: non facies similiter domino Deo tuo: omnes enim abominationes, quas aduersatur dominus Deus tuus, fecerunt comburentes filios suos, & filias suas Dijs in igne. Sic habetur Ierem. 10. cap. Iuxta vias gentium nolite discere, & a signis cęli nolite metuere. Non est ergo verisimile, quòd Deus illud fieri mandauerit, quod maximè vetuerat. *Faciesque illi labium aureum.* Dicitur labium aureum mensæ quædam in modum virgulæ posita atque affixa in extremitatibus laterum tam in longitudine quam in latitudine, sicut interdum fit in quibusdam mēsis nostris, & fit super scacariorum, & aleariorum reliquorū extremitatibus, ne aleæ dispergantur.

An labium mensæ, & corona, & alia corona in mensa essent tria, vel vnum.

QVAESTIO. XXV.

Opin. Nicolai de Lira.

SCIENDVM quòd hic ponuntur tria, s. labium mensæ, & corona, & alia corona. Nicolaus autem facit omnia ista esse idem ſm rem, & continuitatem materiæ, sed dicit differre in nominibus tribus secundum loca tria, quæ operiebat illud labium aureum, s. quòd labium aureum esset quædam lamina aurea satis tenuis, quæ totam mensam circundabat secundū figuram mensæ quadrangularem, & erat longitudo eius secundum mensuram longitudinis mensæ, quia eam ambiebat, latitudo autem istius erat duodecim digitorum, & affigebatur in fronte ipsius mensę, s. in densitate, vel grossicie eius, & quia posuimus ipsam tabulam mensę in grossicie obtinere quatuor digitos, occupabātur quatuor digiti illius laminę in ipsa grossicie tabulæ, & alijs quatuor digitis excedebat super altitudinem tabulæ: alijs autem quatuor deprimebatur infra grossiciem tabulæ. Ista autem lamina quantum ad illos quatuor digitos, quibus occupabat grossiciem frontis mensæ vocatur labium secundum Nicolaum. Quantum ad digitos quatuor inferiores vocat illam laminam coronam interrasilem. Quantum verò ad quatuor digitos supra tabulam, vocatur corona aureola, quod quidem satis faciliter imaginari potes in grossicie cuiuslibet mensæ cooperiendo illam grossiciem aliqua lamina ferrea, quæ esset latior quā frons mensę, aut arcæ. Hæc autem satis habent de apparentia, sed veritate nō fulciuntur. Primò quia ſm ista supradicta eadē lamina est, quæ est labium, & corona interrasilis, & corona aureola, vt patuit: litera tñ non consentit hoc, quia vult facere istas diuersas in re, & nomine cū dicit: Facies labium aureum, & postea subdit, & ipsi labio coronam interrasilem: ergo facto ipso labio fiebat ei corona interrasilis, & sic corona hæc non erat pars ipsius labij, sed aliquid distinctum ab illo. Item quia dicitur postea, & super illam alterā coronam aureolam: manifestum est, quòd pars non ponitur super illud, cuius est pars, sed de corona aureola dicitur, quòd ponebatur super aliam coronam: ergo istæ duæ erant, & inter se distinctæ, & distinctę ab ipso labio. Item adhuc, & magis in radice: quia in positione ista dicitur illa lamina eadem est, quæ est labium, & quæ est corona interrasilis, & quæ est corona aureola. Distinguitur tamen, quia aureola corona est quantum ad id, quod supra mensam est, & interrasilis quantum ad id, quod infra pendet. Labium ergo solum est quantum ad partem laminæ, quæ frontem, siue grossiciem tabulæ cooperit. Sed hoc est contra naturam huius nominis labium, quia labiū est, quod

Cōfutatio opin. 1. Ratio.

Secunda.

Tertia.

F prominet in aliqua re: nam assumitur labium secundum metaphoram in rebus a labijs nostris: sicut enim in facie nostra labia nostra prominēt vltra planiciem vultus, ita id quod vltra mensę planiciem eleuatur, labium mensę vocatur. Item si talis lamina poneretur, esset superflua quantum ad quatuor digitos medios, sed ibi superfluum nihil ponebatur, quia erat opus regulatum a Deo: & Deus nihil facit frustra (quod ad errantem artificem pertinet) scilicet operationem, & materiam perdere. Patet antecedens, quia Deus mandauit, vt ista mensa inauraretur: ergo quātum ad hoc necesse erat frontem, siue grossiciem mensæ inaurari, aliàs non diceretur mensa inaurata: tunc ergo cùm labium dicatur illa pars laminę ſm quam cooperiebatur

Quarta.

G illa grossicies mensæ: non oportebat poni labium, cùm iam esset lamina, quæ totam mensam cooperiebat, vel si poneretur, esset valde superfluum, scilicet ꝙ poneretur lamina super laminam, & vna sola videbatur: ergo non ponebatur talis lamina, & si poneretur (cùm nihil ageret) non debebat aliquod nomen habere tanquam non ens. Concludendum ergo necessariò est, ꝙ non erat aliqua talis lamina ponenda: sed dicendum conformiter ad literam, scilicet ꝙ sicut ista ponuntur hic vt tria distincta, ita essent tria distincta. Ad quod sciendum, ꝙ tabula illa mensæ deaurabatur tota, scilicet ꝙ cooperiebatur quadam lamina aurea, & tunc grossicies, siue fons tabulæ cooperiebatur, & illa lamina cooperiens frontem non vocabatur aliqd

Doct. determina.

H de istis tribus, scilicet ꝙ non erat labium, & corona interrasilis, nec corona aureola: sed omnia ista ponebantur post deaurationem mensæ. Erat ergo labium mensæ, vt signat ista proprietas dictionis aliquid supereminens planiciei mensę: & est (vt ante dicebam⁹) quædam virgula grossa de auro fixa in lateribus mensę super eam, & circundabatur mensa quadragulariter ab isto labio prominente, & istud labium erat grossi⁹ alijs duabus coronis, de quibus immediatè dicitur. *Per circuitum.* Idest quòd istud labium, quod erat virga recta aurea circundabat totam mensam ſm suam quadrangularitatem. *Et ipsi labio coronam interrasilem.* Idest quòd facto labio aureo mensæ, quod erat aliqualis grossiciei, vt virga, quæ ponitur in mensis: affige-

I batur ei quædam lamina, quæ erigebat se in altum per quatuor digitos, & hæc erat delicatior quàm labium, scilicet quia non continebat grossiciem, vt virga aliqua: & rursus super istum ponebatur alia, quæ infra vocabatur corona aureola. Dicitur autem ista corona interrasilis, idest in aliquo loco rasa, scilicet ꝙ illa planicies laminæ siue coronæ, quæ erat alta digitis quatuor erat sculpta, siue celata in quibusdam partibus, & in alijs non: ideo spatia materiæ plana erant. Et vocatur interrasile tale opus, idest non totum sculptum, aut cęlatum: sed partim atque interiectis spatijs. Quid autem in his esset cęlatum, non expressum est.

K *An in corona interrasili essent figuræ omnium regum Iuda.*

QVAESTIO. XXVI.

FORTE autem erant aliqui flores sculpti, aut arbores, sic enim in candelabro lilia fabricata erant, vt patet infra. Aliqui Iudæi, & magistri in historia scholastica dicunt, ꝙ propheticè sculptę erant imagines omnes regum Iuda à Dauid vsque ad Sedechiam, in quo reges directè de tribu Iuda cessauerunt. Contra hoc aliquis arguet, quòd non possent ibi tales imagines scribi, aut cęlari, quia Deus vetuerat sculptilia, statuas, & imagines, vt patet supra 21. & Deuter. 4. cap. Re-

Respondetur hoc non obstante poterāt tales ſculpturæ fieri in corona menſæ: nam illæ prohibitiones datę ſunt, ꝙ non fierent iſta ne adorarentur, ideo prohibebantur præcipuè in tali loco, in quo adorari poſſent, ſicut in altari: ibi namque erat tota adoratio, ideo ibi totum periculum erat circa ea, quæ adorari debebant vtrum ponerentur ibi aliquæ imagines, aut ſtatuæ. Quòd autem hic in corona menſæ poneretur: nō erat ſcandalum aliquod, quia menſa nunquam videbatur diſcooperta ab aliquo de populo, imò nec ab ipſis Leuitis, ſed a ſolis ſacerdotibus, qui intrabant, vt apponerent, vel amouerent panes de ipſa menſa. Simile autem patet, quia intra Sancta Sanctorum ſuper propitiatorium erant Cherubim aurei, qui erant ſtatuæ, tamen Deus mandauerat fieri illos, & hoc quia intra Sancta Sanctorum a nemine videbātur: ideo nullum ad adorandum commouerent: Quòd autem iſtę prohibitiones potiſſimum de altari intelligerentur, patet: quia Deus vetuerat ne altaria ſculperentur, nec fabricarentur de lapidibus politis, vt patet ſupra 20.c. tamē non vetabatur conſtruere muros ciuitatis de ſectis lapidibus, aut domos, vel quæcunque ædificia, ideo ꝙ tales imagines licitę ibi ſculpi potuerint dubium non eſt. Quòd autem ſculptæ fuerint, aut non, minimè conſtat. *Altam quatuor digitis.* Scilicet ꝙ illa lamina aurea, quę affigebatur ſuper labium aureum, habebat in altitudine digitos quatuor: longitudo autem ſua manifeſta erat, ſcilicet ꝙ erat tanta, ſicut tota menſa, cum totam ipſam menſam circundaret fixa ſuper labium aureum, ſicut ipſum labium aureum circundabat. *Et ſuper illam alteram coronam aureolam, &c.* Iſta erat iam quaſi tertia corona, quia labium erat quaſi vna corona, & corona interraſilis erat quaſi ſecunda corona. Alia autem, quæ erat aureola corona erat quaſi tertia. De iſta autem corona vltima non dicitur quantæ latitudinis extiterit: ſatis enim videtur fuiſſe paruæ altitudinis, quod litera noſtra exprimit vocans eam aureolam, ideſt paruam coronam de auro. In Hebræo autem non dicitur aureola, ſed de auro: litera tamen noſtra ad notandum diminutionem in hac corona eā aureolam vocauit, ac ſi coronulam appellaſſet. De modo etiam poſitionis huius aureolæ non dicitur: conſtat tamen quòd ipſa erat ſuper coronam interraſilem: iſtarum autem coronarum nulla erat infra mēſæ groſſiciem. Nam labium menſæ non erat in parte inferiori groſſiciei, ſcilicet verſus pauimentum, & ꝙ maneret pars ſuperior plana: nam tunc iſta inferiora nihil prodeſſent, cùm id, in quo labio, aut coronis opus erat, nudum apertumque maneret. Super labium erat corona interraſilis, & ſuper hanc erat corona aureola: ergo nulla iſtarum in parte inferiori erat: quia tamen infra dicitur, ꝙ anuli vectium erant ſub corona, & tamen ipſi erant infixi in pedibus menſæ, ſub ipſa groſſicie tabulæ, ergo aliqua corona erat infra. Textus autem non facit mentionem de alijs coronis quam de his, nec eſt concedendum alias fuiſſe coronas, cùm non ſint neceſſariæ. Etiam quia ſicut Moyſes ponit iſtas coronas iam dictas, & labium fore in menſa: ſi plures coronæ in menſa fuiſſent, poſuiſſet eas, cùm intendat perfectè ponere menſæ, & aliorum vaſorum conſtructionem. Ad illud tamen dupliciter poteſt reſponderi: vno modo, quòd licèt nulla corona facta fuiſſet infra groſſiciem menſæ: tamen illa corona interraſillis, quæ erat ſuper labium menſę pendebat vſque ad partem inferiorem ſub groſſicie ipſius menſæ, & operiebat aliquantam partem ſub qua ipſi vectes menſæ laterent. Licèt tamen iſta reſponſio, vt quibuſdam videtur non conſiſtit ſecundum veritatem, quia iſta corona erat alta quatuor digitis ſolùm, vt ponitur in litera, & eleuabatur ſuper labium menſæ: ſi autem pende-

A ret iſta corona infra menſæ groſſiciem, cùm dicimus ipſam menſæ groſſiciem fuiſſe quatuor digitorum, & ipſum labium menſæ ad minus eſſet vnius, vel duorū digitorum, eſſent ſex digiti. Si autem infra groſſiciē pendere deberet, vt cooperirentur vectes arcæ, neceſſe erat adhuc ipſam coronam pendere vltra per tres, aut quatuor digitos, & ſic corona eſſet nouem, vel decem digitorum, & tamen præter hoc eleuetur ſuper labium arcę quatuor digitis, eſſet pęnè quatuordecim digitorum, quod falſum eſt, cum litera ipſa dicat, ꝙ corona interraſilis erat quatuor digitorum. Item ſi ipſa corona penderet per menſæ groſſiciem, & infra menſæ groſſiciem ad operienda loca vectium, non diceretur eſſe corona ſuper labium, ſed magis infra labium, cùm maior pars eius eſſet infra labium.

B Dicendum ergo aliter, ꝙ iſta corona aurea interraſilis erat ſuper labium menſæ, & nullo modo pendebat infra. (Rñ. docto.) Quando autem dicis, quòd erant vectes ſubter coronam, verum eſt, ſcilicet vectes erāt immediatè ſubter ipſam menſę tabulam, & corona erat ſubter tabulam: ideo dicebantur vectes eſſe ſub corona. Cauſa autem quare iſtæ coronę, & labium ponebātur in menſa eſt, (Q. labiū, & corona in menſa ponerent.) quia in menſa ponebantur panes, & thus, & ſimilia: vt autem non laberentur quouis modo, retinaculo indigebant: & quia labium non erat tantę altitudinis, vt ſufficienter retineret ea, quę menſę ſuppoſita erant, ne quouis modo caderent, erat neceſſaria corona prima, quę erat interraſilis atque altitudinis quatuor di-

C gitorum. De ſecunda autem corona, quę aureola dicitur, (De ſecūda corona menſæ.) non videtur cauſa quare poſita fuerit ſupra coronam interraſilem: videtur enim quòd magis ponebatur ad pulchritudinem, quam ad aliquid alterum, varietatis nanque concordia veram efficit pulchritudinem. Si autem dicas, quòd ponebatur ad aliquam neceſſitatem, non videtur: quia cùm labium eſſet ad minus vnius digiti, vel duorum, & ſuper labium corona interraſilis poneretur quatuor digitorum in altitudine eſſet altitudo ſex digitorum: quę videtur ſufficere ad continendum quidquid contineri debebat. Vel ſi (Obiectio.) fortè diceres, quòd adhuc iſta altitudo non ſufficiebat ad continendum ea, quæ in menſa erant: ideo debuiſſet ipſa corona interraſilis eſſe maioris altitudinis, ſci-

D licet quinque, aut ſex digitorum, & ſolidius eſſet quā ſi ſuper vnam coronam poneretur alia ad ſolam neceſſitatem continendi. Ad hoc poſſet dici ſecundum (Rñ. aliquorum.) quoſdam, quòd illa corona aureola non ponebatur ex neceſſitate aliqua miniſterij, ſed ponebatur ad ſignificationem, ſcilicet quòd ideo duæ coronæ erant, quia duo regna futura ſimul in Iſraelitis ſignabantur, ſcilicet regnum Iudæ, & regnum Iſrael. Et licèt regnum Iſrael maius atque populoſius eſſet, quia erant in eodem decem tribus, in regno Iudæ autem ſolùm duę tribus, ſcilicet Iuda, & Beniamin, & cum eis Leuitæ, qui venerant de alijs tribubus ad habitandum in terra iſtorum, quando aliæ tribus Iſrael verſæ ſunt ad idolatriam tempore regis Ieroboam, qui peccare fe-

E cit Iſrael, vt patet 3. Reg. 12. cap. erat tamen honorabilius regnum Iudæ, quàm regnum Iſrael: ideo licèt corona interraſilis, quæ ſignabat regnum Iſrael maior eſſet, corona tamen aureola ſuper ipſam erat, quę ſignabat regnum Iudę: & hanc dicunt eſſe cauſam quare aureola vocata ſit quaſi dignior, quàm interraſilis. Sed iſta poſitio non conſonat ſuperiori poſitioni, in (Cōfutatio rñſionis.) qua dicebatur, quòd in corona interraſili erāt ſculpti, ſiue cęlati reges Dauid vſque ad Sedechiam. Nam ſi corona interraſilis, quę inferior erat, ſignaret regnū Iſrael, vt hic dicitur, non eſſent in ea ſculpti reges Iuda, ſed reges Iſrael: nam in corona ſignante regnū Iſrael, ſculpere reges Iuda eſt agere contra naturam ſignificationis, ſiue impoſitionis ſigni, quod pęnitus eſt irrationa-

tionabile, sed illa superior positio, scilicet q in corona interrasili sculpti essent reges Iuda: magis rationabiliter erat, ergo non signabatur regnum Israel per coronam interrasilem, nec regnum Iuda per coronam aureolam. Item dicunt, q quia regnum Iuda erat honorabilius regno Israel, vocabatur corona signans regnum Iuda aureola, quod videtur importare honorē maiorem. Respondetur, q hoc non est conuenienter dictum, quia nō potest designari maior honor per coronam aureolam quàm per interrasilem, cùm dicatur q corona interrasilis esset de auro, & corona superior erat aureola. Vtraque ergo de auro erat, vt patet in litera: non ergo designat maiorem honorem aureola quàm alia, sed si insistere vellemus potius esset è contrario, quia corona interrasilis erat aurea, corona secunda erat aureola: manifestum est autem q maiorem honorem importat aurea, quàm aureola, cum aureola diminutionem dicat secundum modū suum signandi, quia est nomen formæ diminutiuè. Etiam quia in Hebræo non fit aliqua talis differentia inter has coronas, sed quælibet earum vocatur de auro. Istam positionem de significatione coronarum sequitur historia scholastica, sed non est conueniens. Auctoris determina. Dicendum ergo, vt supra dicebatur, q ista corona superior magis ad pulchritudinem quàm ad aliquam ministerij necessitatem posita est, quia concors varietas ad mirandum efficit pulchritudinem. *Quatuor circulos aureos præparabis.* Idest facies quatuor anulos de auro in modum circulorū, scilicet rotundos, per quos mittantur ligna ad portandum arcam. *Et pones eos in quatuor angulis eiusdem mensæ per singulos pedes.* Non ponebantur isti quatuor circuli in angulis mensæ, idest in ipsa grossicie tabulæ per quatuor angulos laterum eius, quia tunc vectes operirent laminas aureas positas in mensæ grossicie, & ipsum labium aureum, & partē coronę interrasilis, quod patet considerando vectium spissitudinem corpulentam, & hoc non erat conueniens, sed ponebantur isti quatuor circuli, in quatuor pedibus mensæ, & isti quatuor pedes erant, apud quatuor angulos mensæ.

An circuli poneretur in lateribus longitudinis, vel latitudinis mensæ.

QVAESTIO. XXVII.

CIRCA positionem istorum circulorum, & vectium mensæ est idem dubium, quod de positione vectium ipsius arcæ, scilicet vtrum circuli, & vectes ponerentur in lateribus longitudinis, vel in lateribus latitudinis: de circulis autem & vectibus arcæ determinatum fuit, quòd in laterib⁹ latitudinis positi fuerint: de mensa autem non potest æqualiter constare. Est tamen in hoc fundamentum, scilicet quia aut mensa cum vasis suis portabatur à quatuor viris, vel à duob⁹. Si enim ponatur, quòd portaretur a quatuor viris, necesse erat poni vectes, & circulos in lateribus latitudinis: si autem portaretur à duobus, ponerentur in lateribus longitudinis. De arca autem quia tanti ponderis erat cum his, quæ intus recondita erant, & cū Cherubim, qui superpositi, quod necesse erat portari à quatuor viris: ideo in lateribus latitudinis vectes cum circulis positos fuisse dubitari non potest. Mensa autem non erat tanti ponderis sicut arca, quia parietes nec fundum habebāt, nec superpositos Cherubim, sed quædam vasa ad ministrandum, quæ infra ponuntur: hoc tamen non obstante verisimilius est eam à quatuor viris fuisse portatam, quia hæc aliquanti ponderis erant, maximè cū portarentur supra duodecim

F panes, qui continuè erant coram domino: ergo concluditur verisimilius eam habuisse vectes in lateribus latitudinis. Consequentia ista patet, quia latitudo huius mensæ erat cubiti vnius, & longitudo erat cubitorum duorum. Si ergo ponerentur vectes, & circuli in lateribus longitudinis, distarent vectes a seipsis per vnum cubitum, scilicet per latitudinem mensæ, quæ intercidebat eis disiungens eos. Si autem quatuor viri portarent mensam, duo præcedere debebant simul lateraliter coniuncti incedentes in parte anteriori per extremitates duorum vectium, & alij duo sequebantur per extremitates eorundem duorum vectium, & sic deberent duo viri inter duos vectes capi ad portandum mensam, quod esse non potest, quia spatium solius cubiti intercidit inter duos vectes, in quo vix vnus G homo sufficienter caperetur, quanto magis duo viri, ita vt ambo simul ambulantes non impedirentur ad inuicem. Si autem ponamus vectes cum circulis in lateribus latitudinis fuisse positos: cum inter latera latitudinis intercidant latera longitudinis distinguentia illa, & longitudo mensæ duorum foret cubitorum, manet inter duo latera latitudinis spatium duorum cubitorum: positis autem sic vectibus manent duo cubiti, in quibus bene possunt duo homines simul lateraliter incedere. In lateribus ergo latitudinis dicendum est vectes, & circulos fuisse positos. *Vt mittantur & vectes per eos.* Idest per circulos aureos. Vectes (vt supra dictum fuit) sunt ligna longa à vehendo dicta, H quia per ea portatur, siue vehitur ipsa mensa. *Subter coronam erunt circuli aurei.* Vocatur hic corona ipsa interrasilis corona, quæ erat supra labium mensę, & planiciem eius superiorem: circuli autem erant sub planicie inferiori infixi pedibus mensæ: & sic esse dicebantur subter coronam: quia illa erat supra mensam: non enim debuit poni, q esset alia corona infra grossiciem mensæ, cùm solùm Moyses duas superiores, & ipsum labium posuerit. Poterat tamen esse, q quando Moyses fecit deaurari mensam extendit laminam, quæ tegebat spissitudinem mensæ, ita vt aliqualiter infra penderet, & sic operiret circulos, & vectes in parte inferiori mensæ, vt sic honestius mensa appareret quàm si per se vectes cùm circulis apparerent, & ista I lamina sic pendens vocaretur corona, quia vndique circundaret mensam s'm quadrangularitatem eius. Si autem hoc vis, satis stat. sin autem teneas, quod prius dixit, quia in hoc nō multum contendo cùm vtrunq; sit satis rationabiliter dictum. *Vt portari mensa possit.* Omnia, quæ in tabernaculo, & in atrio tabernaculi erant portabilia esse debebant: cum mansio ipsorum Iudæorum stabilis non fuerit in ipso deserto: nec post ingressum terræ Chanaham donec Salomon templū ædificauit, in quo ista omnia stabiliter manserunt quousque pœnitus abrasa atque deletta sunt: mensa ergo cùm inter cætera portari deberet, vectibus eguit. Sed circa hoc argues, cùm enim omnia, quæ in tabernaculo, & atrio erant moueri deberent de loco ad locū, & ad portandum vectibus indigebant, quare non omnibus vectes facti sunt sicut arcæ, & mensę, & altari holocaustorum, vt patet infra 27. & altari thymiamatum, K vt patet infra 30. cap. Respondetur q eorum quę portabantur de vasis, & partibus tabernaculi quędam erant, quę poterant portari manibus per quatuor, vel quinq; homines. Alia erant, quę tanti ponderis erant, quę non poterant portari per homines manibus suis: ea autem, quę manibus portari non poterant portabantur in plaustris, & non imponebantur eis aliqui vectes, quia superfluum esset cùm ad nullum vsum essent. Alia autem, quę manibus portari poterant vectibus instruebantur, vt manibus portarentur, quia securius atque honorabilius manibus hominum portabantur,

Mēsa hēbat circulos, & vectes ex latere latitudinis.

tabantur,quàm in plaustrum, & ob hoc columnę ta-
tabernaculi,& columnæ atrij,& bases earum,& corti-
næ, atque tentoria:& cætera operimenta, & tabulata
vectes nō habebant, cùm tanti ponderis essent,vt ma-
nibus portari non possent. Et si obijcias de tabulatis,
ꝙ habebant vectes, vt patet infra 26. cap. Responde-
tur, ꝙ non habebant vectes ad vehendum, idest por-
tandum,sed ad continendum tabulas, ne ab inuicem
discederent, & discompaginaretur ædificium: & sic
dicitur infra 26. cap. Facies vectes de lignis Setim ad
continendas tabulas: arca autem, & mensa, & altaria
leuia erant: ideo ponebantur eis vectes, vt manibus
portarentur,nec vnquam in plaustris portarentur. Et
ob hoc in oblatione principum duodecim Israel, qñ
ædificatum fuit tabernaculum, & oblati sunt boues
duodecim,& plaustra sex, Deus mandauit suscipi, &
dedit duo plaustra filijs Gerson, qui portabant corti-
nas,& saga,& vela,atque tentoria,& cætera operimē-
ta.filijs autem Merari,qui portabant omnia tabulata,
& columnas,atque bases,dedit quatuor plaustra, filijs
autem Caath,qui portabant omnia vasa ministerij, &
arcam atque altaria duo,non dedit aliquod plaustrū,
quia manibus suis hæc omnia portari poterant, vt pa-
tet Num.7.c.licèt ista,quæ Caathitæ portabant mani-
bus proprijs portari iussa sunt,aliquādo tamen in plau-
stris portata sunt: sicut patet de arca,quam Dauid fecit
transferri de domo Aminadab, quæ erat in Gabaa, in
ciuitatem suam,portabatur in plaustro nouo, vt patet
2. Reg.6.c. De Meraritis autem, qui portabant tabu-
lata,& columnas cum vasibus atque capitellis,non est
credendum, ꝙ omnia illa portare possent in quatuor
plaustris,quæ eis Deus dari iusserat. Sed dicendum ꝙ
alia plaustra etiam ipsi habebant de suis, vel ab alijs
oblata sunt. Nam aliàs mortuis illis bobus,& destru-
ctis plaustris: necesse erat Meraritas manibus suis ista
deferre, quod tamen possibile non erat eis: vel valde
difficulter fieri poterat,ideo dicendum ꝙ pręter plau-
stra illa alia ipsi habebant. Identidem autem de Ger-
sonitis sentiendum rationabiliter est. Posset tamen
dici, ꝙ Gersonitę,& Meraritę aliqua de oneribus leuio
ribus ministerij sui manibus portabant, & ad hoc fie-
bant vectes, non tamen ponebantur vectes in ipsis re-
bus sic portandis, quia non conueniebant eis: vtpotè
si aliqua columna, vel basis, aut capitellum manibus
portari deberent, super vectes ducebatur: tamen ipsi
vectes non affigebantur columnæ, aut capitello, vel
basi: quia valde indecens esset: affigebantur tamē alijs
rebus in quibus non erant indecentes, vt patet de ar-
ca,& mensa atque duobus altaribus. Patet etiam hoc
in candelabro: nam candelabro nullo modo possent
vectes infigi,cùm esset totaliter de auro,& erat altum
atque ramosum: nec aliquo modo talis figuræ erat,
cui vectes infigi possent: portabatur tamen in vectibꝰ,
vt patet Num. 4. cap. prius enim inuoluebatur purpu-
reo vestimento cum omnibus vasis suis,& postea ope-
riebatur pelle hyacinthina,& inducebantur vectes su-
per illam pellem, & sic portabatur. *Ipsos quoque vectes facies de lignis Setim.* Vt magno tempore incorrupti
durarent ab omni putredine alieni. *Et circundabis auro.*
Scilicet laminis aureis: ita ꝙ nihil de ligno videretur,
sed totum aurum appareret. *Ad subuehendam mensam.*
Idest ad portandam mensam,& rectius dicitur ad sub
uehendam quàm ad vehendam,vel portandam,quia
dicitur subuehere quasi subtus vehere, idest per partē
subteriorem,quia vectes ipsi, in quibus mensa porta-
batur, sub ipsa tabula mensæ ponebantur in pedibus
mensæ,vt patet in litera. *Parabis, & accetabula.* Po-
sita fabricatura mensę ponitur fabricatio vasorum ne-
cessariorum in ministerium mensæ. *Parabis, & accetabula.* Ista dictio dupliciter scribi potest: quia aut
F cum p,aut sine p. Si autem acceptabulum cum p,scri-
batur,dicitur ab accipiendo: & signat quodcunq; vas
ad recipiendum aptum, quodcunque illud sit, quod
recipitur siue liquidum,siue durum. Si ponatur ace-
tabulum sine p, dicitur ab aceto, idest vasa, in quibus
acetum suscipitur, sicut sunt quædā vasa vinaria, quia
in eis vinum suscipitur: hic autem non potest accipi
accetabulum pro vase conseruatorio aceti: quia in
tabernaculo,vel atrio nullus vsus aceti erat: dicendum
ergo, ꝙ accetabulum pro vase ad accipiendum apto
accipitur. Ad cognitionem autem horum conside- De mensa quæ ponebatur in tabernaculo.
randum,quòd ista mensa, quæ ponebatur intra taber-
naculum in latere aquilonari, vocabatur mensa pro-
positionis: quia in ea proponebantur panes coram do-
G mino, non tamen erat ministerium huius mensæ so-
lùm hoc, sed erat mensa tanquam aliquid reposito-
rium, idest super quod multa ponebantur ad ministe-
ria diuersa, s. ad ministerium altaris holocaustorum,
& altaris thymiamatum: & tamen vsus mensæ erat
præcipuus in locandis ibi panibus propositionis, ideo
vocabatur mēsa propositionis. Patet autem hoc,quia
altare thymiamatum indigebat aliquibus vasis ad re-
cipiendum thus,& aliquibus ad adolendum in eis thy
miama. Altare etiam holocaustorum vasis indigebat
ad parandum ipsum ignem, & ad carnes coquendas,
& ad libamina,s.vt videatur vtrum vinum,vel oleum,
quod in sacrificio libandum est, dignum sit pro sacrifi
cio domini: nam Num.15. cap. dicitur, ꝙ in quolibet
H sacrificio fundi deberent pro libamēto vini certa pars,
& olei alia certa mensura,& quia interdum vinum,&
oleum non erant talia qualia in sacrificijs Dei accepta
ri deberent, experiebantur primò diligenter in qui-
busdam vasis,& sic acceptabantur, vel abijciebantur.
Ista autem vasa pertinentia ad ministerium altaris nō
erant in altari holocaustorum,quia licèt ibi poneren-
tur lebetes, & forcipes, & fuscinulæ, & ignium rece-
ptacula, vt patet infra 27. capitu. quia ista erant vasa,
quæ etiam si polluerentur non referebat,cùm eorum
ministerium tale esset. Ea autem quæ apud altare ho-
locaustorum ponebantur, necesse erat aliquo modo
pollui,scilicet fauillis ascendentibus de altari cum es-
set perpetuus ignis,vt patet Leuit.6.cap. Illa autem,in
I quibus vinum, & oleum experiri debebant: necesse
erat esse mundissima,alioquin res quæ experiri debe-
bant vtrum bonæ an malæ essent, magis coinquinarē-
tur, & nesciretur quando essent acceptabiles,vel non:
debuerunt ergo vasa, in quibus cognoscebantur liba-
mina,esse seiuncta a cæteris vasis altaris holocaustorū,
& poni in loco mundiori. Etiam quia vasa,quæ erant
ad vsus aliqualiter commaculatos,vt parare ignem,&
educere cinerem, & coquere carnes, & recipere san-
guinem,erant ænea,vt patet infra 27. cap. ideo pone-
bantur extra tabernaculum circa altare holocaustorū
in atrio tabernaculi,quia erant paruæ dignitatis. Va-
sa autem, in quibus deberent cognosci vinum, &
oleum, erant de auro purissimo: ideo non debe-
K bant poni inter cætera vasa actuum banausorum,
idest commaculatiuorum, scilicet inter vasa ænea
altaris, sed poni intra tabernaculum in honoratiori
loco. Et quia ad istud opus erat aliquo reposito-
rio, ideo facta fuit mensa, vt non solùm seruiret ad
vsum panū propositionis, sed etiam ad continendum
ista vasa ministerij. Quod autem vasa pertinentia ad
altare holocaustorum ponerentur in mensa proposi-
tionis patet, quia dicitur infra. In quibus offerenda
sunt libamina, idest ꝙ ista vasa,de quibus hic dr̄, sunt
ad offerendum libamina: constat tamen, quòd liba-
mina super nullum locum offerebantur,nisi super al-
tare holocaustorum: ergo ista vasa ad ministerium
altaris holocaustorum pertinebant. De vasis etiam

altaris

altaris thymiamatum patet, quia thus non pertinebat
ad aliquid in templo, niſi ad adolēdum coram Domi-
no, hoc autem fiebat in altari thymiamatum: ergo
thuribula, in quibus ponebatur incenſum, quæ hic po
nūtur, pertinebant ad miniſterium altaris thymiama-
tum. Aliquando autem (licèt rariſſime) thus perti-
nebat ad ſacrificium, vt cùm offerebatur ſacrificium
farris, vt patet Leui. primo cap. hoc autem modo thu
ribulum, in quo thus recipiebatur pertinebat ad mi-
niſterium altaris holocauſtorum, & ſic quocunque
modo iſta vaſa pertinebant ad miniſterium altarium:
& ſic iſta vaſa, quæ in menſa ponebātur, non erant ad
miniſterium panum propoſitionum, ſed ad altarium
obſequia. Erat enim mēſa iſta quoddā repoſitorium
generale, in quo ponebantur ipſi panes propoſitionis,
& vaſa duorum altarium, ſicut in palatiis magnorum
Dominorum, cùm fiunt ſolennes epulæ, ſuper vnā
menſam ponuntur omnia genera vaſorum, ſiue vina
riorum, ſiue aquaticorum, ſiue ciborum, & illa vaſa
ſeruiunt ad neceſſitates omnium menſarum. *Parabis
acceptabula.* Iſtud nomen acceptabulum poteſt hic
duo ſignare: vno modo quòd ſit nomen generis, & nō
ſtet, pro aliquo vaſe ſpeciali diſtincto contra omnia va
ſa hæc contenta: alio modo, quòd ſtet pro aliquo va-
ſe ſpeciali. Si primo modo ſtet, eſt ſenſus quòd Moy
ſes facere debebat acceptabula, ideſt vaſa pertinentia
ad accipiendum ea, quæ erant neceſſaria in ſacrificiis,
& in altari thymiamatum: & iſta acceptabula ſunt
ea, quæ ſequuntur, ſcilicet phialę, thuribula, & cya-
thi, & ſic ſolùm erunt tria genera vaſorum neceſſa-
riorum ad ſubminiſtrationem altarium. Accipiendo
alio modo pro aliquo vaſe ſpeciali, dicemus ꝙ acce-
ptabula erant quædam vaſa ampla, & plana, quę cati-
ni vocantur, aut paropſides, & in his recipiebatur ſi-
mila, quando offerri debebat, vt patet Leuiti. primo
cap. & ſacrificia de ſartagine, & ſacrificia de clibano,
de quibus in eodē cap. Et tunc eſt ſenſus, quòd Moy-
ſes facere debebat talia vaſa ſpecialia ad acceptandum
libamina, quæ offerenda erant. Nam quando talia
portabantur a popularibus, vt offerentur Domino, nō
portabantur a ſacerdotibus ad altare in vaſis vulgari-
bus, ſed in vaſis miniſtrationis ſanctę: ſicut ſiquis chri
ſtianus vinum offerret, vt fiat ex eo ſacrificium, non
conſecrabitur in vaſe profano, in quo ſecularis quiſq;
attulerit, ſed in ſolis ſacris calicibus ad hunc ſpecialiſ-
ſimum vſum deputatis: licèt quin in quibuſcunque
confici poſſit, nullus ambigat. Sed aliud eſt quod ab-
ſolutę poſſumus, aliud eſt quod honeſte agimus: iſta
autem vaſa ad ſacrificia huiuſmodi acceptabula dicū-
tur, quia capaciora ſunt cęteris, & magis ad accipien-
dum prompta. *Phialas.* Dicuntur phialę, quædam
vaſa aurea, in quibus vinum recipitur, & cognoſce-
batur de ſapore eius. Et dicit hiſtoria ſcholaſtica, ꝙ
iſtę phialę dicebantur quędam vaſa, quę in ſummo
ampla erant: verſus fundum autem anguſtabantur,
& dicit ea eſſe vitrea, quia in eis color vini cognoſci
debebat, qui in auro, vel in argento apparere nō po-
teſt, quia iſta non ſunt diaphana aliqualiter: vitrum au
tem habet aliquem gradū diaphanitatis, ideo cogno-
ſcitur ibi color vini. Sed hoc non poteſt ſtare, quia
dicitur hic, quòd iſta vaſa erant de auro puriſſimo, er-
go nullum eorum erat de vitro. *Thuribula.* Dicuntur
vaſa ad continendum thus, quia thus, quod coram do-
mino adoleri debebat, ponebatur ſuper menſam pro
poſitionis, vt cuſtodiretur ibi, & deinde tollebatur in-
de, atq; ponebatur ſuper altare thymiamatum, & ibi
cremabatur. Thuribulorum autem duo erant genera:
vnum genus thuribulorum erat ad conſeruandum
thymiama: & iſtud ponebatur ſuper menſam propo-
ſitionis: aliud eſt genus thuribulorum, in quibus cre-

Phialę, qd ſint ẽm hiſtoriã ſcholaſticam.

F mabantur thura, & thymiamata in altari thymiama-
tum, & iſtud vocatur thuribulum Leuit. 16. c. vbi dici-
tur, ꝙ ſacerdos magnus, cùm vellet introire in Sancta
Sāctorum accipiebat thuribulum, & imponebat pru-
nas, & thymiama, vt vapor exhalans operiret propitia
torium, ne quemquam videre poſſent de his, quæ in-
tra ſanctuarium interius erant. Nicolaus dicit, ꝙ in
menſa propoſitionis erant duo thuribula thus conti-
nentia; & quodlibet eorum ponebatur ſuper ſex pa-
nes in cumulos poſitos, & ſibi ſuperpoſitos. *Atque
cyathos.* Dicuntur cyathi vaſa minora anguſtiora in ori
ficia, & iſta erant ad infundendum vinum, vel oleum,
vt patet ex litera. *In quibus offerenda ſunt libamina.* Ideſt
iſta vaſa ſunt ad offerenda libamina, ſ. phialę, cyathi, &
G accetabula, thuribula autem nūquam ſunt ad libami-
na, niſi quando in ſacrificijs aliquid thuris imponeba-
tur, quia tunc ſeruiebant thuribula ad talia miniſteria
cum in eis portaretur thus ad altare, & poneretur in
ſacrificijs. Vocantur aūt libamina propriè ea, quæ of-
feruntur de liquidis, vt vinum, vel oleum, vt patet Nu.
15. cap. vbi dicitur, ꝙ cùm quis obtulerit bouem, aut
hircum, vel arietem, offerret certam menſuram olei,
& vini ad libamenta: oblatio autem facta de ſimila
vocatur ſacrificium, vt ibi patet: oblatio autem facta
de animalibus vocatur immolatio, aut victima ſiue
hoſtia: largè tamen accipiendo libamen, ſiue libamen
tum, non ſolùm pro liquidis, quæ dicimus delibari, i.
deguſtari, ſed etiam pro ipſis aridis, vt pro ſimila, &
H his, quæ fiunt in clibano, vel in ſartagine, & iſto modo
accipiendo omnia iſta vaſa erant ad offerenda libamē-
ta, quia ſiue arida, ſiue liquida in eis offerebantur. *Ex
auro puriſſimo.* Ideſt ꝙ non ſit admixtio alicuius alterius
metalli. *Et pones ſuper menſam panes propoſitionis.*

Quid ſit libamina.

Oblatio quid ſit.

Quomodo panes ponebantur ſuper menſam propoſitionis.

QVAESTIO. XXVIII.

QVOMODO autem ponebantur iſti panes ſu-
per menſam dubium eſt. Quidam namque di-
cunt (vt ſupra dicebamus) ꝙ ponerentur iſti duode-
cim panes in duobus ordinibus, ſex panes in vno ordi-
I ne, & ſex panes in alio. Alij volunt, ꝙ iſti panes pone-
bantur in duobus cumulis, ſ. quòd ſex panes ponerent
in vno cumulo vnus ſuper aliū, & alij ſex in alio, & ſu-
per quemlibet cumulum poneretur vnum vas thuris
lucidiſſimi. Vtraque autem harum poſitionum ſatis
concordat literæ Leuit. 24. capit. cum dicitur: Acci-
pies quoque ſimilam, & coques ex ea duodecim pa-
nes, qui ſinguli habebunt duas decimas, quorū ſenos
altrinſecus pones: ſiue enim ſint ſex in vno ordine cō-
tra alios ſex locatos in alio ordine, ſiue ſex in vno cu-
mulo contra ſex in alio cumulo, ſunt ſeni cōtra ſenos.
Quid autem verius ſit atque magis tenendum, reſpon
detur ꝙ magis erit dicendum iſtos duodecim panes,
fuiſſe in duobus cumulis, ita ꝙ ſex ſint in vno cumulo,
K & ſex in alio. Primò quia iſti panes erant magni, cùm
quilibet haberet duas decimas ephi, quæ ſatis magna
quantitas erat panum: tot autem & tanti panes non ca
perentur in tam parua menſa, ſ. duorum cubitorum
in longitudine. Secundò quia in eadem menſa, non
ſolùm ponebantur panes, ſed etiam vaſa libaminum,
ſ. phialę, accetabula cyathi, & thuribula: ſola enim va-
ſa occuparent medietatem menſæ, & fortè amplius,
vbi ergo tot, & tanti panes eo ordine caperētur, vt ſex
in vno ordine ſuccedentes ſibi eſſent, & ſex in alio or-
dine. Circa iſtos panes propoſitionis conſiderandū, ꝙ
iſti erant duodecim panes, qui offerebantur a filijs
Iſrael, vt eſſent coram domino in memoriam eorum,
& non offerebant eos filij Iſrael confectos, & coctos,
ſed

ſed ipſi Iſraelitæ offerebant farinam delicatiſſimam, quam ſacerdotes conficiebant in panes, & ponebant coram domino, & erant certę quantitatis iſti panes, ſ. quilibet erat duarum decimarum, & manebant iſti panes ſemper coram domino intra tabernaculum, & nō ſemper ijdem panes, quia ſic computreſcerent, & totaliter deſiccarentur: ſed per ſingula Sabbata mutabātur, ſ. ꝙ in die Veneris in ſero tollebantur panes illi de menſa, & ponebantur alij duodecim recentes, qui durabant ibi vſque ad aliud Sabbatum, ſ. per dies ſeptem. De his oībus patet Leuit. 24. c. Panes autem iſti ſancti erant, & non licebat comedere de eis niſi ſolis ſacerdotibus, vt patet Leuit. 24. & 1. Reg. 21. c. & Matth. 12. Cauſa autem quarę ponebantur iſti panes exprimitur Leuit. 24. cap. ſcilicet in memoriam filiorum Iſrael, vt Deus recordaretur eorum. Erant namque duodecim panes iuxta numerum duodecim tribuum, & ponebantur intra tabernaculum coram domino, ideſt corā Sancto Sanctorum, vt Deus videns illos panes recordaretur filiorum Iſrael, & eſt iſte modus humanus, ſ. ꝙ ſicut cū quis dat alicui amico aliquod iocale, quod ſemper ſecum habet: per illud iocale facit eum ſic recordari ſui: ſic cùm Iſraelitæ ponerent panes coram domino, recordabatur Deus illorum. Erat etiam hic cauſa generalis ſicut in cęteris ſacrificijs, vel oblationibus: nam cùm aliquis offert, vel ſacrificat alicui, ideo ſacrificat illi, vel offert, quia verè putat eum eſſe Deū, ſiue verè ſit, ſiue ſolùm videatur: cùm ergo oblatio illorum panum eſſet quædam oblatio ſatis ſpecialis de re meliori, & magis neceſſaria vitæ humanæ, per eam ſatis dabatur intelligi, ꝙ ille ante quem ponebātur iſti panes in oblationem, ſit verus Deus. Cauſa autem ſpecialis eſt etiam in hac oblatione, vt diſtinguitur contra alias, quia homines recipiunt à Deo multa beneficia, & inter cætera quædam ſunt præcipua: maximum autem per quod homines conſeruantur in vita eſt panis largitio: nam initium vitæ hominis panis, & aqua, vt patet Eccleſ. 29. cap. Vt ergo dentur ſpeciales gratiæ Deo de beneficio alimentationis in pane, ponebantur iſti panes coram domino. Et adhuc erat aliud in iſta oblatione: nam ſicut inter cætera alimenta panis eſt, qui eſt ſummè & ſemper neceſſarius, cętera autem vt piſces, carnes, & fructus interpollata ſunt: ita in oblationibus Dei iſta erat continua, ſcilicet ꝙ nunquam auferebantur duodecim panes de conſpectu in menſa propoſitionis, & quando tollebantur hi ponebātur alij, ita vt panis nunquam deficeret de menſa Dei. Etiam demonſtratur ex hac radice fieri. Nam ſicut panis ponitur coram domino, quia ipſe nobis panem largitur, ita in illa parte apponimus, in qua ipſe largitur: panis autem in parte aquilonari mundi eſt magis quàm in meridiana, ideo menſa propoſitionis in latere aquilonari ponitur, vt patet infra 26. c. *Pones panes propoſitionis.* Vocantur iſti panes propoſitionis, quia ponebantur coram domino per ſingula Sabbata, & manebant ibi vſque ad aliud Sabbatum. In Hebręo dicitur. *Pones panes facierum.* Vocantur iſti panes facierum ſecundum Rabbi Salomonem, quia erant in forma quadrata altera parte longiori, ſcilicet quadrangulari, & in duobus lateribus terminantibus latitudinē fiebat replicatio panis ad ſuperiora, & illa replicatio erat quaſi facies panis, & quia erant duo latera, quæ replicabantur erant duæ facies panis. Aliter dr̄, & meliꝰ, ꝙ iſti erant panes faciei, quia non erant iſti panes figurati ſicut panes vulgares: nam panes vulgares aliquo modo ſunt in parte inferiori plani, quia ſedent in fornace, & pondus cæterarum partium comprimit, & facit æqualitatem in fundo, & hoc magis quia cùm iſti panes pinſuntur, ſic plani fiunt in fundo. Etiam iſti panes cùm in fornace coquuntur in parte inferiori, quæ

F pauimento clibani appropinquat aduruntur, in ſuperiori autem, quæ ſolo calore tangitur albiores ſunt, & non ita exuſti, partibus inferioribus nigredinem quandam ex aduſtione contrahentibus: panes autem propoſitionis, ſiue facierum, vt dr̄ in Hebræo, erant eiuſdem figuræ inferius, & ſuperius, quia non coquebant in clibano, ſicut panes vulgares, ſed ī quibuſdā ferris, ſiue aureis vaſis ad ignem, ſicut hoſtię fiūt in ferris ad ignem, & quia illa vaſa in vtraque parte eandem ſimilitudinem exprimebant, panes illi tales erāt infra ſicut ſupra, ac per hoc vtrobique facies habebant: panes autem noſtri ſolam vnam faciem habent, ſ. partem ſuperiorem. inferior autem facies non appellatur. Etiam quia illi panes ſic cocti non adurebantur magis ex vna G parte quàm ex alia, ideo eundem colorem vtrobique exprimebāt: ideo facies duas habebant: panes autem noſtri non habent eundem colorem ſupra, & infra. De his panibus dicit Ioſephus, ꝙ ponebantur in menſa propoſitionis ſex contra ſex, ſ. in duobus ordinibus ſex in vno, & ſex in reliquo: & ſuper quemlibet panē ponebatur vna patena aurea habens pugillum thuris. Cùm autem per dies Sabbatorum auferabātur panes illi, adolebatur incenſum coram domino, & ponebantur totidem panes cum tantumdem incenſi, ſicut ante extiterat. De iſto tamen ordine panum iam ſupra diximus, quia melius alio modo ponerētur, ſ. ꝙ eſſent ſex panes in vno cumulo ſuperpoſiti ſibi inuicem, & ſex in alio cumulo. *In conſpectu meo ſemper.* Ideſt ꝙ nul-H lo tempore deficerent illi panes de menſa propoſitionis, ſicut deficiebant ſacrificia de altari holocauſtorū, & dicuntur eſſe in conſpectu domini, quia ſuper altare Deus eſſe dicitur: & tamē menſa propoſitionis circa altare thymiamatum erat. Vel magis dicebantur eſſe in conſpectu Dei, quia erat circa velum Sancti Sāctorum, & intra ipſum velum Deus eſſe dicebatur ſuper altare, ſ. inter duo Cherubim ſuper propitiatorium, quia de ipſo loco vox Dei reſonabat. *Facies & candelabrum.* Hic ponitur tertium, ſ. fabricatio candelabri cum ſuis pertinentijs. *Facies candelabrum vnum.* Candelabrum nominatur licèt multos calamos, & lucernas haberet, quia omnia hæc ab vno ſtipite procedebant.

De fabricatione candelabri.

I

Quare in toto tabernaculo non erat niſi vnum candelabrum, & quomodo Ioſephus errauit in fabricatura.

QVAESTIO. XXIX.

ERAT autem vnum candelabrum ſolum in toto ſanctuario: non enim fit mentio de alio, nec debet aliquo modo poni, quia cùm totum ſanctuarium diſtingueretur in tres partes, ſ. in Sancta Sanctorum, & in tabernaculum exterius, & in atrium: ſi ergo debuiſſet poni candelabrum aliquod, oportet vt poneretur in aliquo iſtorum locorum, ſed non reperitur in K his omnibus, niſi vnum candelabrum: ergo vnū ſolum candelabrum erat. Patet quia intra Sancta Sanctorum non ponebatur aliquod candelabrum, cùm oporteret tunc aliquem de ſacerdotibus intrare quotidie ad parandum lucernas bis, aut pluries in Sancta Sanctorum: ſed hoc non conueniebat, quia nullus de ſacerdotibus intrabat in Sancta Sanctorum, niſi magnus ſacerdos: & iſte non ſemper ſed ſolùm in die ꝓpitiationis, vt patet ad Hebr. 9. c. & Leuit. 16. c. ſacerdotes autem minores non intrabant, niſi quando mouēda eſſent caſtra, quia tunc intrabat ſacerdos magnus, & cum eo aliqui de ſacerdotibus minoribus, & tegebant arcam, vt traderent eam Leuitis, vt patet Num. 4. cap. Item non conueniebat candelabrum eſſe intra

Sancta Sanctorum: nam (vt diximus ſupra) iacebat intra propitiatorium corpus illud formatum, & deſum de aere, in quo loquebatur angelus formans voces, quæ audiebantur in propitiatorio: & pp hunc mandabat Deus, vt etiam ſic ſine lumine non intraret ſacerdos, niſi prius acciperet thuribulũ cum thymiamate, vt exhalaret vapor eius, & operiret cuncta, quę intus erant, ne moreretur ſacerdos videns: quanto magis ꝓhiberi debebat candelabrum intra Sancta Sãctorum? cùm & ſine lumine ingredi non licebat, niſi prius alia obſcuritas cauſaretur in Sancta Sanctorum, vt tolleret viſio ſacerdotis? nullo ergo modo lucebat intra Sãcta Sanctorum candelabrum. In atrio autem tabernaculi candelabrum eſſe nõ debebat, quia atrium cooperturam non habens, ſed toti cęlo patens lucis abundantiã ſuſcipiebat. Et quia ad ſacra agenda ſemper ignis requiritur etiam in ipſo atrio ignis erat: nam in altari holocauſtorum erat ignis, qui nunquam extinguebatur, & ſubijciebant ei ſacerdotes ligna, vt patet Leuit. 6. c. manebat ergo tabernaculi prima pars, quę vocatur tabernaculum exterius, in quo poneretur cãdelabrum: in hoc tamen non oportebat eſſe multa candelabra: tanta namq; erat lucis abundantia harum ſeptem lucernarum, vt non eſſet neceſſarium aliud candelabrũ, præcipuè cùm non eſſet magnæ continentiæ, & ſpatij illud tabernaculum exterius, ſiue primum. Solũ ergo hoc cãdelabrum neceſſarium erat in tota domo dñi. Ad fabricationẽ huius candelabri, quæ aliqualiter difficilis vr̃ propter carere figura ad oculum, quæ in his maximè certificat, & propter multitudinem partium coincidentium in denominatione, quarum ſitus non ſufficienter cognoſcitur: eſt conſiderandum breuiter. In hac autem parte ſententiæ maiorum adhęrendum putarẽ, ſ. ſententiæ Ioſephi, vtpotè, qui vir illius gentis peritiſſimus, & qui tempore illorum ſacrificiorum cęremoniarumq;, aut vaſorum vberius hoc cognoſcere debuiſſet. Nã tempore quo Ieruſalem capta eſt à Romanis, omnia vaſa miniſtrationis ſanctæ in domo dñi erant, cùm nondum ceſſaſſent Iudei à ſacrificijs, & cæremonijs tabernaculi: eo tamen tempore quo Ieruſalem capta eſt, Ioſephus in ciuitate ipſa erat, & fuit vnus de ducibus belli cõtra Titum Romanum, qui poſtea Imperator factus eſt. Ab ipſo autem captus extitit, & propter ſapientiam ſuam atq; confidentiam, mox vt ipſe Tito prędixerat, ſolutus eſt atq; libertati donatus. Romę inter maximos chronographos claruit, de quo Paulus Oroſius lib. 7. de Ormeſta mundi. Huic quippe, vt peritiſſimo pręcipuè in his, quę ſolius gentis ſuę ſacra, & cęremonię erãt, credere in dubijs debuiſſem: ſed aberrauit hic nimis a textus veritate diſcordans: nã dixit candelabrum fuſile factum, cùm quidem litera dicat eum eſſe ductile. Dixit etiam illud pro maiori parte ferreum eſſe, ſed laminis aureis adopertum, cũ tamen litera dicat eum eſſe de auro puriſſimo: in his ergo nullo modo tanquam nimis erranti ei aſſentiendum eſt. Sciendum ergo, ꝙ ad fabricationem huius candelabri accepit Moyſes vnum talẽtum auri, quod quidem erat ſatis magna quantitas, & percutiendo illud extenſum eſt atque figuratum in formam, quę hic continetur: nec fuit ex pluribus partibus compoſitum (vt Ioſephus aſſerit) ita ꝙ fieret vna particula, & alteri incruſtaretur extra, ſic ꝙ ex pluribus in vnum coniunctis totum opus compingeretur candelabri, ſed per ſolam tunſionem malleorum ipſum aurum productũ atq; extenſum fuit in varias figuras manente vera continuitate partium, & in hac percuſſione primò facta fuit quędam planicies rotunda, & groſſa atq; ſatis ponderoſa, quę vocatur pes candelabri, qui pes ponebatur ſuper planiciem pauimenti, vel aliquarum tabularũ, & faciebat pondere ſuo, vt non moueretur in vnam,

Ioſephus errauit in fabricatura tabernaculi.

F vel alteram partem, ſicut eſt in candelabris noſtris fer-
reis, vel ęneis, & in omnibus alijs: ex illa autẽ groſſicie
pedis ſurgebat quędam veluti virga ſatis groſſa, & illa
vocatur haſtile, vel ſtipes, ſiue truncus candelabri, &
erigebatur in altum, & ex hoc procedebãt omnia alia,
ſiue calami, ſiue ſphęrulę, vel ſcyphi, & lilia, atque lu-
cernę. Et in iſto haſtili erant quatuor ſcyphi, ſ. ꝙ de eo
dilatabantur quędam partes auri per malleationem,
& figurabantur in ſcyphos: & erant in hunc modum,
ſ. ꝙ cùm modicum eleuaretur haſtile iſtud, fiebat in
eo quidam ſcyphus: deinde porrecto magis in altum
apud ipſum ſcyphum ponebatur vna ſphęrula, ideſt
vnum pomum rotundum eo modo factum per ex-
tenſionem, & malleationem de eodem auro candela-
G bri, & poſt hoc fiebat vnus flos, qui vocatur hic lilium,
ſ. vt ipſum haſtile in circuitu talem florem haberet de
ſeipſo procedentem. Rurſus cùm magis eleuaretur
ponebatur, vel potius fabricabatur in ipſo haſtili ſecũ-
dus ſcyphus: & deinde ſecunda ſphęrula, ideſt pomũ,
& ſ'm lilium. deinde vlterius erecto haſtili formabatur
in eo tertius ſcyphus, & tertia ſphęrula, & tertium li-
lium: vlterius autem verſus ſummitatem haſtilis acce-
dendo fabricabatur quartus ſcyphus, & quarta ſphæ-
rula, & quartum lilium: in ipſa autem ſummitate ha-
ſtilis ſupra liliũ fiebat lucerna magna de auro, i. quod-
dam vas in modum dimidiæ ſphęræ: & in illo vaſe in-
fundebatur oleum, & ponebatur lychnum, vt luceret:
& ſic conſumebatur opus haſtilis. ab ipſo haſtili groſ-
H ſo exurgebant ſex calami, i. ſex virgulę aureę, quę non
erant ita corpulentę ſicut haſtile, & non erant ei inſi-
xę, vel ligatę, aut quouis modo in eo ſolidatę, ſed per
tunſionem malleorum ab ipſo haſtili producebãtur,
& erant iſti ſex calami naſcentes de ipſo haſtili, non
quidem in ſummitate haſtilis, ſed in tribus locis haſti-
lis: nam in ſummitate haſtilis candela erat, & vltra ni-
hil de ipſo candelabro tendebatur: ſed erant iſti cala-
mi velut quidam rami arboris, qui de ipſo trunco, ſiue
ſtipite per varia loca naſcuntur, & oriebantur in tribus
locis, ſ. duo calami ſimul in vno loco haſtilis, & alij
duo ſimul in alio loco altiori, & alij duo ſimul in loco
adhuc magis alto: non tamen naſcebantur iſti calami
verſus eandem partem, ſed vnus ad vnum latus, & ſit
I illud ſeptemtrionale, alius calamus in alio latere, ſ.
meridiano: & ſic fiebat per tria loca, in quibus naſce-
bantur calami, ita vt tres calami tenerent vnum latus
candelabri, & alij tres calami aliud latus. Ita egredie-
bantur calami iſti hoc modo, quia primi duo calami,
qui egrediebantur de parte inferiori haſtilis erant ſu-
per primam ſphærulam, ſcilicet quia ante diximus, ꝙ
primò incipiendo a pede haſtilis erat vnus ſcyphus, &
ſupra ſcyphum erat vna ſphærula, ideſt pomum ro-
tundum, & poſtea procedendo erat lilium. inter ſphæ-
rulam tamen & lilium manebat paruulum ſpatium,
in quo de ipſo haſtili egrediebantur, duo calami, ad
duo latera ipſius candelabri. deinde ſimili ordine po-
ſito ſcypho ſecundo, & ſphærula ſecunda inter ipſam
ſphęrulam & lilium ſecundum egrediebantur de ha-
K ſtili duo calami, ſicut priores ad duo latera candelabri:
deinde ſequebatur lilium, & tertius ſcyphus, & poſt il-
lum ſpærula tertia, & ſupra ipſam ſphęrulam naſce-
bantur alij duo calami, & ſic erant ſex calami. Et ſic
ante ortum duorum primorum calamorum in ipſo
haſtili erant ſcyphus vnus, & vna ſphærula, deinde in-
ter hos duos calamos, & locum, à quo egrediebantur
alij duo calami erant lilium, & ſcyphus, & ſphæru-
la: & inter hos calamos ſecundi loci, & calamos
alios duos, qui erant in tertio loco erant lilium, &
ſcyphus, & ſphærula, & ſupra ipſos tertios calamos
erat lilium, & deinde ſcyphus, & ſphęrula, & li-
lium, & deinde candela in ſummitate candelabri.

Iſti

illi autem calami egredientes de hastili habebant id A opus, quod hastile, s. scyphos, & sphærulas, idest poma, & lilia, sed in hoc differebat, quod in hastili erant quatuor scyphi, & quatuor sphærulę, & quatuor flores: in quolibet autem calamorum erant tres scyphi, & tres sphærulę, & tria lilia, hoc ordine, s. quod calamus quilibet egrediebatur de hastili, & ipsum hastile erat rectum spectans cęlum vertice suo: calami autem egrediebantur inclinati aliqualiter, sicut rami in arbore, quia ipse stipes arboris rectus est, rami autem aliqualiter flexi ad terram, & cum calamus nasceretur de ipso hastili candelabri, fiebat in eo vnus scyphus, post hunc vna sphærula, & post hoc vnum lilium, deinde interiecto modico spatio, vt esset quędam distinctio, sequebatur secundus scyphus, & secunda sphærula, & secundum B lilium: deinde interiecto alio spatio sequebatur tertius scyphus, tertia spherula, & tertium lilium, & sic veniebatur ad summitatem cuiuslibet calami. Erat autem in summitate quoddam vas fabricatum in modum dimidię sphærę, & in illo fundebatur oleum, & ponebatur lychnum lucendum: & sic consummabatur calamus. Istud autem opus erat in quolibet calamo. Et sciendum quod isti calami non erant æquales in longitudine, quia duo illi, qui erant in parte inferiori, erant cęteris maiores: deinde duo, qui erant in secundo loco, erant minores, qui autem erant in tertio loco, erant omnibus minores. Ratio huius erat, vt omnes calami peruenirent ad altitudinem hastilis, & essent istę lucernę simul ęquales in situ altitudinis, & sic maiorem lucem effunderent. Erant autem istæ lucernæ septē, quia in quolibet calamorum erat vna lucerna, in hastili autem erat alia, sed calami erant sex: ergo lucernæ erant septem. Fiebant autem quædam instrumenta ad ministerium candelabri, s. ad continendum, & effundendum oleum, & alia, quæ in litera ponuntur: ista tamen erant separata a candelabro, scilicet quòd non erant ductilia ex eodem, s. ex eadem parte materiæ.

An rostra candelabri essent de materia candelabri, vel adiuncti ex aliena materia.

QVAESTIO. XXX.

SED quæres de rostris aureis, in quibus pendebant suffusoria ex auro. Nam Zacha. 3. c. vbi designatur complectio tabernaculi, s. reædificandi templi per positionem ipsius candelabri, ponitur candelabrum aureum iuxta formam hanc: & dicitur quod istud candelabrum habet duo rostra aurea, in quibus pendebant suffusoria, s. vasa, in quibus continebantur vasa ad infundendum lucernis. hic tamen non ponuntur ista rostra aurea: ista tamen erant in candelabro, quod vidit sub imagine Zacharias procedentia de ipso candelabro, erantque ductilia, sicut calami, & cętera, quæ erant in candelabro. Respondebit fortè aliquis, quod istud candelabrum, quod vidit Zacharias, non erat secundum similitudinem candelabri, quod fecit nunc Moyses. Sed hoc non est concedendum, quia cæremoniæ, & modus vasorum, cæteraque tradita à domino Israelitis per Moysen, non cessauerunt in toto veteri testamento, sed post denunciatum Euangelium ceperunt abrogari: si tamen istud candelabrum non esset secundum formam eius, quod vidit Zacharias, abolitum fuisset aliquid de ritibus Mosaicę legis post captiuitatem Babylonicam. Item quia quando Zacharias diceret se vidisse tale cādelabrum, & quod tale fieri deberet in templo, quod reędificauit Zorobabel, Israelitæ scientes tale candelabrū non esse secundum formam eius, quod Moyses fecerat, putarent Zachariam fore mentitum. Dicendum ergo, quod cādelabrum, quod vidit Zacharias nullo modo discrepabat à candelabro, quod fecit Moyses. Et quando obijcitur, quod in candelabro Moysi non ponebantur rostra aurea, & ponuntur in candelabro Zachariæ: Respondetur, quod illa rostra aurea nihil aliud erant, quam duæ recuruaturæ factę de auro, & pendebant in eis infusoria olei, erantque ista rostra productilia de ipso candelabro in modum vncinorum, quibus aliqua pendent, vel ligantur: & hæc in calamis essent, de quibus Moyses, licèt ea fecisset, non curauit facere mentionē. *Facies & candelabrum.* In Hebræo dicitur. *Fiet candelabrum.* Et ob hoc quidam Iudæi volentes nimis ponderare literam suam, quæ reuera secundum conditionē idiomatis illius, quod valde varium est, & in quibusdā penè Barbarum, dicunt quod non mandatur hic, quod Moyses faceret candelabrum, sed denunciatur ei, quod ipsum candelabrum per se fiet, & hoc inducunt, quia volunt quod cùm Deus fabricationem candelabri Moysi declarasset, & ipse tanta partium diuersitate turbatus circa hoc dubitaret, dixit ei Deus. *Fiet candelabrum.* Idest licèt tu facere nescias, tamen ipsum per se fiet, s. accipias talentum auri purissimi, & ponas in igne, & candelabrum inde fabricatum exibit. Sed isti innixi fatuitatibus contra literam loquuntur, quę vult istud candelabrum factum fuisse instruente Moyse per manus artificum. Et patet quia infra dicitur: Facies lucernas septem: & ibi est verbum in secunda persona, tam in litera Hebraica, quam in nostra: & sic dirigitur ad Moysen, s. quod ipse Moyses faceret fieri hoc per artifices. Nā C qui faceret lucernas faceret candelabrum, tamen ipsæ lucernæ essent septem vasa semisphærica, in quibus infundebatur oleum, vt lucerent, & ista erant productilia de ipso candelabro: nam nihil erat ei affixum, vel appositum, sed totum ductile. Si ergo Moyses fecit fieri lucernas, necessariò fecit fieri candelabrum: nam si candelabrum per se in igne diuino opere factum fuisset, etiam ipsæ lucernæ factę fuissent, quę erant partes candelabri. Item patet hoc clarius, quod totum ipsum candelabrum fecit Beseleel infra 31. c. vbi dicitur: Ecce vocaui Beseleel, & dedi ei socium Ooliab filium Achisamech, vt faciant cuncta, quæ præcepi tibi: tabernaculum fœderis, & arcam testimonij, & propitiatorium, quod super eam est, cuncta vasa tabernaculi, D mensamque, & vasa eius, candelabrum purissimum cum vasis eius. Dicendum ergo, quod quando in Hebręo dicitur, fiet, idem est ac si dicatur: facies tu: vel aliquis faciet. Et quia in dictione Hebraica, quæ hic ponitur, quæ dicitur. *Facies*. Deficit vna litera, s. Iod, & ista litera apud Hebræos in numeris signat decem: dicunt quod figuratum fuit in hoc, quod fieri deberent decem candelabra postea per Salomonem, & sic factum fuit, vt palatet 3. Reg. 7. c. Sed hoc nihil est, quia sic etiam plerunque in Hebraicis dictionibus accidit, vt literę deficiāt, & nullum misterium importāt. *Ductile*. Idest factum per malleationem: quia non fuit per fusile opus factū istud candelabrum, nec fuit factum per coniunctionē plurimarum partium, sed per solam extensionem E malleatoriam de eadem numero parte materiæ, scilicet de eodem talento auri non diuiso factum est. Causa autem, quare fieret candelabrum de se satis liquet, scilicet, vt illuminaret ipsum tabernaculum exterius: nam cùm vndique pellibus opertum esset, & ostium tentorio quodam velatum non posset vllo modo illustrari, nisi candelabrum esset, de quo lux effunderetur: intraturi erant namque sacerdotes ad istud tabernaculum ad multas necessitates, scilicet ad adolendum thymiama super altare thymiamatum: & ad ponendum panes super mensam propositionis, & ad accipiendum vasa ministrationis altaris holocaustorum, quę erant super mensam propositionis, & ad accipiendum vasa ministrationis altaris holocaustorū, quę

Iudæorū opi. de factione cādelabri.

Qr factū fuit cādelabrum in tabernaculo.

quæ erant super mensam propositionis, vt supra declarauimus. Etiam quia non solùm lumen candelarum est ad necessitatem tollendarum tenebrarum, sed etiam ad honestatem, & cultum: magnus namq; cultus exhibetur Deo in accensione candelarum coram ipso: & ob hoc in Ecclesia inoleuit, & de cætero sancitum, vt quis sine lumine candelarum Missam non celebret: dato ꝙ sit in loco clarissimo, vbi nulla necessitas foret candelarum, vt patet extra de celebratione Missarum in c.licèt. *De auro mundissimo.* Cui nullum metallum sit admixtum. causa est propter dignitatem ministerij: nam etiam ipsi domini candelabra argentea habent. Debuit ergo dominorum dominus aureum habere candelabrum. Sciendum ꝙ hoc candelabrum erat satis altum, quia tot scyphi, sphærulæ, & lilia in ipso erant: & tot calami figurarum ex ipso procedebant, ita ꝙ Hebræi Talmudistæ dicunt, ꝙ sacerdos quando debebat candelas incendere, & parare super quendam lapidem ascendebat, sicut ipsi figurãt in Talmud, vbi agitur de fabricatura candelabri. *Hastile eius.* Hastile vocatur stipes, siue truncus candelabri, qui insurgebat ex pede candelabri, & ex ipso egrediebantur postea calami, & cætera. Et est sensus, scilicet quòd candelabrum fier de auro purissimo, & hastile, & scyphi, & sphęrulę, & lilia, & omnia, quæ ipsius candelabri erant: & hoc tam in hastili, quam in calamis. *Et calamos.* Dicebantur calami quædam virgulæ aureæ procedentes de ipso hastili ad latera, in quibus erant figuræ cyathorum, & sphærularum, & liliorum, & insuper lucernę aureę, vt supra declaratum est. *Scyphos.* Isti scyphi erant quædam vasa facta per malleationem in ipso hastile, & calamis, & erant subiecta calamorum, idest de eadem parte materiæ numero: ista vasa erant sic facta in hastili, & calamis, quòd videbatur ipsum hastile, & calami transire per medium ipsorum vasorum. Et quidam dicunt ista vasa fuisse facta in media sphera, & duo vasa simul posita faciebãt vnam sphæram, sicut duæ dimidiæ sphæræ faciunt vnam perfectam, & ob hoc dicebãt duo vasa istorum claudere vnum corpus, quod esset quasi vna nux. Hebræi tamen Talmudistæ figurant ista vasa in modum calicum nostrorum, in quibus sanguis Christi conficitur: quodcunque autem sit, ipse stipes candelabri, & calami transibant per tales scyphos: sicut in lampadibus Ecclesiarum plerumque in funibus lampadũ sunt quedam æneę sphærulæ, siue poma, & per medium ipsorum transit, vel infigitur funis. *Sphærulas.* Dicitur sphærula aliquod rotundũ corpus sicut sphęra, & vocantur poma in Hebræo, & ad idem redit: nã poma sphęrica sunt, vel quasi: & ponebantur istę sphęrulę sicut & scyphi in hastili candelabri, & in calamis, ita ꝙ hastile, & calami transire videbantur per ipsas sphęrulas. *Atque lilia.* Lilia erant flores facti in ipso hastili, & calamis. Quem autem ordinem scyphi, & sphærulæ atque flores in ipso hastili, & calamis haberent supra declaratum fuit. *Ex ipso procedentia.* Idest quòd omnia ista, quæ hic nominantur, scilicet lilia, scyphi, calami, & sphærulæ procedebant de ipso hastili, idest quòd non erat aliquid appositum isti candelabro, vel infixum in eo, sed ex ipso productile per malleationem, & extensionem, & hoc verum est, ꝙ omnia ista procedebant ab hastili mediate, vel immediatè: nam calami immediatè oriebantur ab ipso hastili, scyphi autẽ quatuor, & quatuor sphærulę, & quatuor lilia immediatè procedebant a candelabro cum lucerna sua: scyphi autem, & lilia, & sphęrulæ, quæ erant in calamis procedebant immediatè ab ipsis calamis, & mediate ab ipso hastili. *Sex calami egredientur de lateribus.* Egrediebantur sex calami de hastili, vt vniuersę septem candelæ essent, scilicet vna candela in hastili,

Figura scyphorũ cãdelabri secundũ aliquos.

A & in singulis calamis singulæ, & hi calami egrediebantur de duobus lateribus oppositis ipsius candelabri, vt si consideremus in hastili candelabri latera quatuor, scilicet orientale, & occidentale, & meridianum atque aquilonare: tunc in duobus lateribus horum ponebantur isti sex calami, vt si ponerentur tres calami in latere orientali candelabri: erant alij tres in latere occidentali eiusdem candelabri, vel si tres in latere meridiano ponerentur, alij tres in latere aquilonari, secundum modum quem supra declarauimus. Hic subdit litera dispositionem istorum calamorum, scilicet. *Tres ex vno latere, & tres ex reliquo.* In quo innuitur, quòd isti calami in solis duobus lateribus esse debebant, scilicet in oppositis: & non poterant poni in-
B differenter in quibuscunque lateribus. *Tres scyphi in nucis modum per calamos singulos.* Idest quòd sex calami erant procedentes ex duobus lateribus, & in quolibet illorum calamorum erant tres scyphi secundum ordinem, quem supra annotauimus. *In nucis modum.*

An vasa candelabri essent in modum nucis disposita.

QVAESTIO. XXXI.

ALIQVI intelligunt hoc, ꝙ ista vasa erant in calamis sic disposita, ꝙ faciebant vnam nucem, ita
C ꝙ vas siue scyphus quilibet esset sicut media sphæra, & duo vasa coniuncta facerent vnam sphæram, quæ est quasi nux. Et quidam volebant ista vascula, sic disponi per ipsos calamos, & hastile, quia calami habebant iuncturas in partibus illis, & hastile, & vt non videretur iunctura, ponebantur duo vascula claudentia iuncturam, & sic opus pulchrius videbatur. Sed isti falsum supponunt, & contra literam, cùm litera dicat ꝙ istud candelabrum erat ductile, quod autem ductile est, non est compositum ex pluribus partibus per coniuncturas, & solidaturas ligatis: ergo non ponebãtur ad hoc illa vascula. Item falsum est hoc, quod dicitur, scilicet ꝙ ponerentur ista vascula taliter, vt duo
D vascula coniungerentur, & facerent quasi nucem vnã sicut sphęram. Primò quia tunc talia vasa facerent sphęram, siue nucem, quod ad idem pertinet, & sic coinciderent vasa cum sphærula: ergo superfluè ponerentur scyphi, & sphęrulę, cum idem sint. Et si dicas, ꝙ scyphi coniuncti, & facientes sphærulam per modũ nucis, & sphærulę non erant coniunctę sed solidę: ergo distinguebantur. Respondetur, ꝙ licèt quantum ad modum fabricationis distincta essent, non tamen in figura: & tunc eodem modo esset satis ineptum poni sphęrulas, post scyphos, sicut si ponerentur sphęrulę post sphęrulas. Item non poterant sic poni in nucis modum, vt coniungerentur duo vascula, & facerent vnam nucem. Dicitur enim ꝙ tres scyphi erant in
E quolibet calamo in nucis modum: licèt ergo duo vascula esse possent in nucis modum, cum vnum alteri iungeretur, tamen tertium eorum non poterat poni in modum nucis, cùm hic solùm poneretur: litera tamen dicit, ꝙ tres scyphi ponebantur in modum nucis. Item & fortius, quia ad hoc ꝙ duo vascula sic posita facerent vnam nucem, oportet talia vascula coniuncta esse, sed non ponebantur coniuncta in hastili, siue calamis, vt patet ex litera: sed primò scyphus, deinde sphęrula, & postea lilium: & iterum scyphus, sphęrula, & lilium: ergo non intelligitur sic in nucis modum. Dicendum autem quòd hic est quędam deuiatio literę nostrę a litera Hebraica propter equiuocationem: nam vbi nos dicimus, in nucis modum, in Hebręo

bræo dicitur. (mesuquadin) quod signat in modum Amygdalorum, vel in modum infixorum, siue incrustatorum. In Hebræo namque (mesuquadin). est compositum de mi, & soquadin: mi enim signat sicut, quia est aduerbiũ similitudinis, soquedin signat amygdala, quia soquet singulariter dictum signat vnũ amygdalum. Sic patet Ierem. 1. c. vbi dicitur. virgam amygdalinam ego video: vbi litera nostra habet virgã vigilantem, dicitur in Hebræo soquet, idest de amygdalo. Hieronymus tamen videns, ꝙ non satis concordabat dicere esse vasa posita in modum amygdalorũ: dixit in modum nucis, quia putauit in Hebræo nomẽ amygdalorum transferri ad modum nucum: & tunc est sententia sua, ꝙ ista vasa erant in modum nucum, scilicet ꝙ sicut nuces sunt rotundæ, ita ista vasa erant aliquo modo rotunda. Vel fortè voluit ponere in modum amygdalorum, & posuit in modum nucum: & hoc quia s̃m latinos sunt duo nomina generalia fructuum, s. nux, & malum, vel pomum, quia nux est nomen generale ad omnes fructus habentes corticem durum, cuiusmodi sunt nuces ipsæ, & amygdala, & auellanæ, & similes fructus: malum siue pomum est, nomen generale ad omnes fructus non habentes corticem durum, sicut pomum, pyrum, nolemum, persicum, prunum, & sic de ceteris: ideo nomine nucum tanquam nomine generali intellexit hic amygdala, quæ sunt specialia. Alio modo intelligitur, mesuquadin, i. sicut incrustatum, vel fixum, & tunc est sensus, ꝙ isti scyphi licèt essent de ipso candelabro ductiles: tamen ita subtiliter fabricari debebant, ac si essent affixi candelabro, vel incrustati. Nam si isti scyphi per se fabricarentur, & postea affigerentur cãdelabro, essent subtilius fabricati, quàm ꝙ fierẽt ductiles: nam ipsum hastile, & calami impedirent fabricationem scyphorum. Et tamen ita diligenter debebant malleari, & extendi quasi si per se facti essent. Dixit autem Deus de scyphis specialiter, ꝙ essent quasi affixi, quia in fabricatione sphærularum, siue pomorum modicus labor, & peritia artis erant, idem in faciendis lilijs: sed in formando scyphos, qui infixi viderentur, vel solidati ipsi candelabro, cùm essent de substantia candelabri, satis difficile erat, & indigens peritia artis: & diligentia artificum, & iste sensus videtur melior, si litera nostra cum consentiret. *Sphærulæque simul, & lilium*. Idest nõ solùm in quolibet calamo ponentur tres scyphi: sed ẽt ponentur spærulæ, idest tres sphærulæ, & lilium, idest tria lilia hoc modo: vt in quolibet calamo primò poneretur vnus scyphus. deinde vna sphęrula, & vnum lilium: post hoc secundus scyphus, & secunda sphęrula, & s̃m lilium. deinde tertius scyph⁹, tertia sphærula, & tertiũ lilium. Et si adhuc contendas, ꝙ solùm erat vnum lilium, quia solùm nominatur vnum. Respondetur, ꝙ tria lilia erant, quia tale erat opus calamorum sicut ipsius hastilis, præter hoc ꝙ hastile superabat, qa in calamis ponebantur tria, in hastili quatuor siue de sphærulis, & scyphis, sed etiam in hastili ponebantur quatuor lilia, sicut scyphi, & sphærulæ: ergo etiam ponebantur lilia tria in calamis, sicut tres scyphi, vel tres sphærulæ. *Tres similiter scyphi instar nucis in calamo altero.* Hic declarat, ꝙ simile opus erat omnium sex calamorum, s. ꝙ sicut in vno calamo erant tres scyphi, & tria lilia, & tres sphærulę, ita in quolibet aliorum quinque calamorum: & quando dicitur hic, instar nucis, exponendum est, sicut supra dictum est. *Sphærula, & lilium.* Idest etiam in quolibet alio calamorum deberet poni spærula, & lilium. Ex hoc patet, quod supra dicebatur, s. ꝙ in quolibet calamo non solùm ponebatur vnum lilium, sed tria, s. tot quot sphęrulæ, vel scyphi. Nam si ideo diceremus, ꝙ erat vnum lilium, quia solùm vnũ nominatur, ita diceremus, ꝙ solùm erat vna sphęru-

A la, in quolibet calamo, quia vna sola ponitur hic: constat tamen ꝙ ponebantur ad minus duę, cum dictum fuerit supra, ꝙ in calamo vno ponebant tres scyphi, & sphęrulę atque lilium: ergo etiam plura lilia ponebantur, s. tria. *Hoc erit opus sex calamorum*. Idest in quolibet calamo sex calamorum fiet hoc opus, i. istę figurę formabuntur, quę formatę sunt in primo calamo, s. tres scyphi, & tres sphęrulę, & tria lilia. Ponuntur autem ista infra 37. c. vbi dicitur, ꝙ in quolibet sex calamorũ erant tres scyphi, & sphęrulę atque lilia, & conclusit, ꝙ ęquum erat opus sex calamorum, i. ęqualia opera fieri debebant in omnibus, s. tot in vno, sicut in altero. *Qui producendi sunt de hastili.* Idest ꝙ isti calami non erãt affixi, vel solidati ipsi hastili, sed de ipso producebãtur

B per malleationem extendendo, & figurando. *In ipso autem candelabro*. Vocatur autem hic candelabrum ipsum hastile candelabri, quia ex ipso omnia, quę erant in candelabro procedebant. *Quatuor scyphi in nucis modum*. Superabundabat hastile ad ipsos calamos in ipso, siue scypho, siue hastili, siue sphęrula: & erant isti scyphi in nucis modum, i. ita subtiliter facti quasi non forent ibi fabricati, sed solidati. *Sphærulæque per singulos, & lilia.* Hic declaratur quis erat ordo in scyphis, & sperulis, atque lilijs in hastili, & calamis, s. ꝙ primò ponebatur vnus scyphus, & post sphęrula, & deinde lilium: postea secundus schyphus, secunda spęrula, secũdum lilium: post hoc tertius scyphus, tertia spęrula, tertium lilium, vltimò quartus scyphus, quarta sphærula, quar-

C tum lilium. In calamis idem ordo erat, pręter hoc, ꝙ non erat tãtus numerus, s. quòd solùm erant tria, siue sphęrulę, siue lilia, siue scyphi. *Sphærulæ per singulos, & lilia.* Quasi dicat in hastili erant quatuor scyphi, & isti non erant simul, sed apud vnum vas vna sphęrula, & vnum liliũ, & apud aliud vas alia sphęrula, & aliud lilium. *Sphærula sub duobus calamis per tria loca.* Supra declarauimus, ꝙ isti sex calami procedebant de hastili ex duobus lateribus oppositis, & egrediebantur duo calami simul, & alij duo simul, & sic sex calami tribus locis indigebant. In quolibet autem istorum trium locorum erat vna sphęrula sub loco ortus calamorum, s. ꝙ in ipso hastili primo ponebatur vnus scyphus, & super scyphum vna sphęrula, & super illam duo cala-

D mi primi egrediebantur ex duobus lateribus, & vltra erat lilium, & supra secundus cyphus, & secunda sphęrula, & post hoc egrediebantur duo secundi calami, & vltra erat s̃m liliũ, deinde tertius scyphus, tertia sphęrula, & ibi locus duorum tertiorum calamorum, & vltra lilium tertium, & post quartus scyphus, & quarta spęrula, & quartum lilium. *Qui simul sex erunt pendentes de hastili vno*. Idest isti omnes erunt procedentes de illo hastili, siue trunco candelabri, & non est sensus ꝙ isti sex calami erũt procedentes simul, idest omnes de vno loco, quia per tria loca egrediebantur isti calami, s. duo calami in latere vno, & duo calami in loco altero, & alij duo in tertio loco. *Et sphęrulæ igitur, & calami ex ipso erunt.* In hastili erant quatuor, s. calami, & scy-

E phi, & sphęrulę atque lilia, & hęc omnia erant ex ipso hastili, ita ꝙ sint ab eo per malleatoriam extẽsionem, & nõ per incrustationem, vel infixionem, & licèt ponantur hic solùm calami, & sphęrulę: tamen etiam intelligitur de lilijs, & scyphis: quia hęc omnia eodem modo erunt procedentia de ipso hastili. *Vniuersa ductilia de auro purissimo*. Idest omnia ista, quę fiunt in candelabro erunt ductilia, scilicet procedentia per malleationem, & hoc siue in eis, quę procedunt immediatè de ipso hastili, sicut sunt calami, & lilia, & sphęrula, atque scyphi hastilis, siue scyphi, & lilia atque sphęrulę calamorum: omnia namque ductilia ex eadẽ parte materię erant. *De auro purissimo*. Quod est contra Iosephum, qui dixit candelabrum ferreum esse:

sed adopertum lamininis aureis. Et si aliquis dicat, ꝙ fortè tempore Iosephi tale erat candelabrum, licèt candelabrum, quod Moyses fieri mandauit esset de auro purissimo, sed ob inopiam temporum ad candelabrum ferreum fuisse redactos Hebræos. Sed non potest stare hoc, quia nulla vnquam inter Iudæos tanta fuit inopia auri, vt in toto Israel ad fabricandum cādelabrum vnum auri talentum non haberetur: si autem haberetur, nullo modo contra legem Dei Hebræi agi permitterent, vt coram domino candelabrū ferreum poneretur, cùm ipse iussisset illud de auro purissimo fabricari. *Facies & lucernas septem.* Non accipiuntur lucernæ sicut nos accipimus, quia non possunt fieri lucernæ de sepo, vel de cera coram domino, vt supra declaratum fuit: sed sunt lucernæ quædā vasa, quæ erāt in summitatibus calamorum, & hastilis, in quibus oleum iaciebatur, & lychnus ponebatur atque sic lucebat in tabernaculo.

An lucernæ candelabri essent de materia candelabri productiles de eo, vel affixæ sibi.

QVAESTIO. XXXII.

SED quæres de istis lucernis, vtrum essent de isto candelabro sicut calami, & spæru'æ, atque lilia, & cyphi, vel erant separatæ, & locatæ super candelabrū. Dices fortè ꝙ erant separatæ ab ipso candelabro, sed locabantur in summitatibus eius: & hoc patet, quia dicitur: Facies lucernas septem, & pones eas super candelabrum: si autem ipsę essent ductiles de candelabro sicut calami, & cætera, quæ erant in candelabro, non diceretur, ꝙ ponerentur super candelabrum, sed ꝙ fierent ex ipso candelabro. Respondetur, ꝙ magis videtur has lucernas sicut & cætera, quæ erant in candelabro esse ductilia de ipso candelabro. Et quando arguis, quia dicitur debere poni candelas super candelabrum, non est sufficiens argumentum: nam aliquando id, quod productile est ab altero, dicitur poni in eo, sicut patet de Cherubim, quos supra dixit litera esse productiles ex vtraque parte oraculi, nam eosdem dicit litera positos super propitiatorium, vnum super vnam summitatem positum, & alium super aliam, vt patet infra 37. cap. *Lucernas septem.* Quòd autem istæ lucernæ non fuerint de cæra, vel sepo declarat adhuc fabricatio, quia dicit litera eas fabricatas fore cum candelabro: si tamen essent de cæra, vel sepo, non fabricarentur tunc, sed quotidie apponerentur. Etiam quia istæ lucernæ erant ex auro, sicut & cætera, quæ erant in ipso candelabro. Item quia si lucernæ istæ de cera, vel sepo essent in candelabro non poneretur oleum, vt combureretur in ipso candelabro, sed oleum est, quod ardebat in candelabro, vt patet infra 27. & clariꝰ Leuit. 24. c. ergo lucernæ non erant de cæra, vel sepo. Item quia Zach. 3. c. dicitur, ꝙ in candelabro, quod vidit Zacharias, & signabat templi consummatio, erant duo suffusoria ex auro, in quibus cōtinebatur oleum ad infundendum lucernis, sed non infunditur oleum lucernis de cæra, vel sepo: ergo non erant de cera, vel sepo. Sciendum ꝙ inter has septem lucernas, quæ erant in candelabro, illa quæ erat super hastile, erat cæteris maior, & ponebatur ei grossior lychnus, vt magis arderet, ideo vocabatur lampas tanquam maior lux, vt patet Zachar. 3. cap. vbi dixit se vidisse candelabrum cùm lampade in capite eius, & ista vocatur lucerna per excellentiam, vt patet 1. Reg. 3. cap. de Heli sacerdote, cui præ senectute caligauerunt oculi, & non poterat videre lucernam in domo domini antequam extingueretur. Causa autem, quare ponebantur septem

F lucernæ in candelabro illo, potest esse multiplex: primò propter pulchritudinem, quia ꝙ sex calami sic egrederentur, & haberent sex lucernas, & ꝙ hastile medium haberet aliam lucernam, quoddam pulchrū erat. Alia causa erat necessitas luminis, quia cùm vnicum esset candelabrum in toto tabernaculo, nisi illud multas lucernas haberet, non posset sufficienter illuminare totum tabernaculum. Alia causa erat ad signanda septem luminaria pręcipua in vniuerso, scilicet septem planetas, & ista est valde conformis significatio: nam sicut septem planetę lumine suo totum orbem illustrant, ita septem lucernę totum illumināt tabernaculum. Est autem, & in hoc alia magna conformitas: nam sicut inter septem lucernas candelabri
G quarta erat maior, quæ inter omnes posita erat, a quacunq; parte computare inciperemus, cùm essent sex calami, tres ex vna parte, & tres ex reliqua, & in medio stipes, siue hastile in quo erat maior lucerna, quę vocabatur lampas. Ita in septem planetis medius planeta cęteris est luminosior: est autem sol quartus incipiendo computare planetas, siue a parte superiori, siue ab inferiori: nam si ab inferiori computemus, Luna est prima, secundus Mercurius, tertius Venus, quartus Sol. computando autem a parte superiori, Saturnus est primus, secundus Iuppiter, tertius Mars, quartus Sol. Sed argues, si istę lucernę candelabri ponebantur ad signanda luminaria mundi, licèt nō potuissent tot lucernę poni in candelabro quot luminaria
H sunt in mundo, cum stellę penè innumerabiles sint in octaua sphera: tamen saltem debuissent poni tot lucernę, quot orbes sunt, in quibus reperiuntur astra, sed octo sunt orbes habentes astra: ergo octo lucernę poni debuissent. Ad hoc fortè quispiam respondebit, ꝙ octo est numerus par, & Deus non vult numerum partem, sed imparem iuxta illud Virgilij in libro Bucolicorum Egloga octaua, quę incipit.

Pastorum musam Damonis, & Alphesibei.

Cùm dicit:

Effigiem lustro ter, numero Deus impare gaudet.

Sed hoc nihil est, quia numeri pares satis comen-
I dati sunt in sacra scriptura, vt patet per totum: nam duodecim fuerunt tribus Israel, fuerunt etiam duodecim Apostoli, fuerunt etiam quatuor Euangelia, & quatuor Euangelistę, fuerunt duę tabulę legis, fuerūt etiam duo testamenta, & sic de multis alijs, quę omnia sacra sunt, & in numero pari consistunt. maximè quia dictum Virgilij non militat, cum ipse loquatur ibi de quibusdam magnis obseruationibus ad prouocandum amantes, in quibus tanquam pro maxima religione obseruatur numerus ternarius, qui est impar, de quo magis declarauimus supra 23. capitulo: super partem, Maleficos non patieris viuere. Dicendum ergo, quòd ideo septem candelę in candelabro ad imaginem septem planetarum positę sunt, quia licèt
K lux nostra sit ab omnibus astris, pręcipuus tamen effectus attenditur quantum ad ipsos planetas. Cuius causa est, quia septem planetę erratici sunt, idest habentes declinationem, quia aliquando declinant ad vnam partem infra æquinoctialem versus meridiem, aliquando declinant ab ęquinoctiali ad aliam partem versus aquilonem, & ipsa eorum variatio causat generationem, & corruptionem in terra: nam si semper per eandem viam cœli mouerentur, nec generatio, nec corruptio fieret, quia semper causarent eandem qualitatem, & generatio, & corruptio fieri non possunt nisi ex oppositis: cùm autem ad diuersas partes orbis diuersis temporibus inclinantur, causant diuersas qualitates, & cōsequenter generationes, & cor-

ruptio-

Qr in candelabro 7. lucernæ ponebant.

An Deus numero impari gaudeat.

ruptiones: & hoc est, quod ait Arist. in 2. De generatione, & corruptione, scilicet ꝙ propter accessum & recessum solis in circulo obliquo fiunt generationes, & corruptiones in terra: de quo magis supra 23. cap. dictum est, sed stellę octaui orbis non habent declinationem, s. vltra æquinoctialem, & citra æquinoctialē, propter quod non vocantur erraticæ, sed semper eundem tenentes cursum, ex quo sequitur, ꝙ non tam notabiliter agunt ad generationem, & corruptionem in his inferioribus sicut planetæ, ideo planetæ soli considerati sunt, quia lumen effundunt, & maiorem efficientiam in his inferioribus habent. Alia causa huius positionis candelarum est, quia signatur in his vita nostra: vita namque nostra quoddam lumen est, & hoc quia vel viuentes solùm lumen habemus, vel quia nihil est magis comparabile vitę quàm lumen, quod est aliquid purissimum, & inter cętera corpora spiritualia est ipsum lucidum corpus. Signat etiam candelabrum illud vitam nostram congruentissimè, quia vita omnium animalium maximè animalium perfectorum consistit in quadam armonia calidi, & humidi: deficiente autem horum duorum armonia, languescit animal, & perit: ista autem duo magis sunt in candelabro, quàm in alia quacunque re: nam est ibi calor igneus, & humor olei vnctuosus, si autem calor multum excedat, deficiet cito ipse humor, & extinguetur lumen. Si autem humor superabundet magis quàm calor potens sit digerere, etiam extinguetur lucerna: sicut patet in lucernis cerę, vel sępi, scilicet ꝙ si impinguetur lychnum superfuso sepo extinguetur ignis. Idem si lychnum in oleo existens, & plus debito impinguetur. Septem ergo lucernæ in candelabro sunt, quia tota vita nostra, quæ per cādelabrum intelligitur septem dierum frequentato curriculo terminatur: nā non sunt nisi septem dies in tempore, quibus multotiens iteratis tempus in magnam durationem extenditur, & sic vita nostra in septem lucernis candelabri terminatur. Alia est etiam ex eadem radice, s. vt duratio omnium generabilium, & corruptibilium significetur: nam tota harum rerum quantuncunq; extensa duratio septem diebus terminabitur: cùm enim septē dierum circuitus esse desierit, nec generatio, nec corruptio erit. *Et pones eas super candelabrum*. Idest & fabricabis istas septem lucernas in summitatibus septē candelabri: nam in capitibus sex calamorum, & vnius hastilis ista septem lucernarum vasa erant. *Vt luceat ex aduerso*. Idest vt istæ lucernæ emittant lucem suam contra seipsas, scilicet ꝙ lucerna maior, quæ vocatur lampas erat in istarum omnium medio, & dirigebat flammam suam directam in tectum, aliæ autem sex erant inclinatæ contra seipsas, s. ꝙ tres lucernæ existentes super tres calamos vnius lateris habebant sic lychna disposita, vt inclinarentur contra ipsam lucernam magnam, quæ erat in hastili, & contra eam mitterent flammam suam: aliæ tres lucernæ aliorum trium calamorum etiam habebant sic lychna disposita, vt inclinarentur, emitterentque flammam contra candelam hastilis: & quia istæ candelæ sex erant in calamis oppositorum laterum, sequitur ꝙ per hunc modum contra seipsas lucem emittebant. Et hæc dispositio lucernarum contra seipsas lucentium erat, vt lumen fortius efficeretur: nam sic totum lumen erat quasi vnum, licèt semper luces impermixtæ sint ī medio, vt patet in primo libro perspectiuæ communis. Si autē essent lucernæ omnes directè in tectum flammam emittentes, vel essent inclinatæ ad partes oppositas, essent diuersa lumina, & minus lucerent. Vel dicuntur istæ lucernæ lucere ex aduerso, quia omnes erant inclinatę ad eandem partem, s. ad oppositum latus tabernaculi: nam candelabrum ponebatur in latere me-

F ridiano tabernaculi, vt patet infra 26. c. vt ergo totam aliam domum illuminaret, necesse erat lucernas ad illam partem esse inclinatas. *Emunctoria quoque*. Supra ponebantur partes candelabri, hic ponuntur vasa candelabri, quæ non erant partes ipsius, s. emunctoria, & vasa vbi extinguerentur, quæ emuncta erant. *Emunctoria quoq;*. Dicuntur emūctoria à verbo emungo, quod signat tollere superfluitatem: & sic dicimur, nasum emungere, & candelas: quia vtrobiq; superfluum atq; fędum abstergitur. Et hoc modo dicunt medici quasdam corporis partes esse emunctoria, quia per eas emunguntur superfluitates, vtpotè quia sunt iuncturæ membrorum: ista emunctoria erant quædam aureæ forcipes, quibus lychnum præcidebatur cùm erat cō-

G bustū, ne fedaret oleum purissimum, quod ardebat: & emungere candelas has pertinebat ad Aaron, & filios eius ritu perpetuo, vt patet infra 27. c. & Leuit. 24. cap. *Et vbi quæ emuncta sunt extinguantur*. Ista erant quædam vasa candelabri plena aquę, in quibus proijciebatur lychnum incensum, ne fumigaret, cùm de lucerna ablatum foret: nam volebat Deus maximam puritatem in ministerio suo, vt esset magnæ reuerentiæ. *Fiant de auro purissimo*. Hoc generale erat in toto ipso candelabro, & vasis eius, quæ non erant partes eius, ꝙ essent de auro simplici nulli metallo commixto. *Omne pondus candelabri cum vniuersis vasis suis*.

H *Quare positum fuit quantum de auro in candelabro deberet expedi, & non in alijs vasis.*

QVAESTIO. XXXIII.

HIC ponitur determinatio auri, quod expendi debebat in toto candelabro, & vasis eius, quod non fecit in alijs vasis. Ratio autem diuersitatis est, quia arca, & altare thymiamatum, & mensa cooperiri debebant auro solum, & non fiebant de auro purissimo, sed cooperiebantur laminis aureis: in quo satis pateret quantum aurum expendi deberet, & sic vtrum aurū

I multum, vel paucum in eo expendi deberet. Sed adhuc argues de propitiatorio arcæ, quod erat de auro purissimo, & argues de vasis mensæ propositionis, s. de acceptabulis, phialis, thuribulis, & cyathis, quæ erāt de auro purissimo, vt etiam patet in hoc c. & tamen in his nulla ponitur mensura auri expendendi. Respondetur, ꝙ non fuit de istis ita necessarium, sicut de candelabro: quia licèt non dicatur de quantitate auri expendendi in propitiatorio, aliqualiter tamen constabat, cum diceretur istum propitiatorium esse tabulam auream duorum cubitorum, & dimidij in longitudine, & cubiti, & dimidij in latitudine. Etiam de vasis mensæ propositionis satis constaret quantitas secundum ministerium, ad quod erant, quia res, quæ est ad

K finem accipit modum ex fine: de candelabro autem nihil horum patebat, quia non expressa fuerat altitudo, nec aliqua alia mensura, ex qua aliquo modo compræhendi posset quantitas auri expendendi in eo: ideo fuit necessarium exprimi quantitatem eius, aliàs Moyses fecisset candelabrum minoris quantitatis, vel forte maioris valde, quia multæ erant partes eius, & vasa, & putaret magnum debere esse. *Cùm vniuersis vasis suis*. Ex hoc infertur, ꝙ non continebat candelabrum vnum talentum integrum, sed ipsum candelabrum, & emunctoria, & vasa, vbi extinguebantur quę emuncta erant, continebant talentum vnum. *Habebit talentum auri mundissimi*. Quantum autem sit talentum, ex quo fabricatū fuit vniuersum opus cādelabri,

Obiectio.

Solutio.

nunc sciri non potest: quia sicut monetæ, & precia monetarum ipsarumque rerum mutato tempore, mutatisq; terris variantur, ita & ipsa pondera non eadem apud omnes gentes, & temporibus alternantur. Secundum tamen q scholastica historia refert, tria sunt genera talentorum, scilicet talẽtum mercatorũ, quod erat quinquaginta librarum, & talentum ciuiũ, quod erat septuaginta librarum, & talentum tabernaculi, quod erat centum viginti librarum. Vnde autem hoc sciri posset fuisse tempore Moysi apud Hebræos, nullatenus video. Sed adhuc hoc concesso non scitur quantitas talenti: nam talentum mensuratur libra, s. centum viginti libris, sed libræ quantitas illius temporis ignoratur: ergo & ipsum talentum quanti ponderis fuerit relatum ad tempora nostra sciri non potest; qualiter autem valor monetæ sciri possit, aut pondera, & quando non, diximus Gen. 23. ca. *Et fac secundum exemplar quod tibi in monte monstratum est.* Hoc potest referri ad istud candelabrum solùm, quia cùm nesciret Moyses tale quid fabricare, monstrauit ei Deus sub visione imaginaria, vel fortè visione reali aliquid totaliter in figura ipsi candelabro, & mandauit, vt secundum illud exemplar ageret. Vel potest referri ad omnia, quæ hic dicta sunt in hoc cap. nam omnium istorum monstrauit Deus Moysi figuram, vt patet supra, cùm dicitur. Iuxta omnem similitudinem tabernaculi, quod ostendam tibi, & omnium vasorum in cultum eius: sic facies illud.

Triplex talentorum genus.

CAPITVLVM XXVI.

Tabernaculum.

TABERNACVLVM verò ita facies: Decem cortinas de bysso retorta, & hyacinto, ac purpura, coccoq; bis tincto, variatas opere plumario facies. Longitudo cortinæ vnius habebit vigintiocto cubitos: latitudo quatuor cubitorum erit. Vnius mensuræ fient vniuersa tentoria. Quinque cortinæ sibi iungentur mutuo, & aliæ quinque nexu simili cohærebunt. Ansulas hyacinthinas in lateribus, ac summitatibus facies cortinarum, vt possint inuicem copulari. Quinquagenas ansulas cortina habebit in vtraque parte, ita insertas, vt ansa contra ansam veniat, & altera alteri possit adaptari. Facies & quinquaginta circulos aureos, quibus cortinarum, vela iungenda sunt, vt vnum tabernaculum fiat. Facies & Saga cilicina vndecim, ad operiendum tectum tabernaculi. Longitudo sagi vnius habebit triginta cubitos, & latitudo quatuor. Æqua erit mensura sagorum omnium. E quibus quinque iunges seorsum, & sex ibi mutuo copula-

F bis, ita vt sextum sagum in fronte tecti duplices. Facies & quinquaginta ansas in ora sagi vnius, vt coniungi cum altero queat, & quinquaginta ansas in ora sagi alterius, vt cum altero copuletur. Facies & quinquaginta fibulas æneas, quibus iungantur ansæ, vt vnum ex omnibus operimentum fiat. Quod autem superfuerit in sagis, quæ parantur tecto, idest vnum sagum, quod amplius est, ex medietate

G eius operies tabernaculi posteriora. Et cubitus ex vna parte pendebit, & alter ex altera, qui plus est in sagorum longitudine vtrunque latus tabernaculi protegens. Facies & operimentum aliud tecto de pellibus arietum rubricatis, & super hoc rursum aliud operimentum de hyacinthinis pellibus.

Tabernaculum. Descriptis his, quæ erant in taber-

H naculo accedit Moyses ad scribendum ea, que erant extra tabernaculum. Et diuiditur in duas partes. Primò ponuntur partes ipsius tabernaculi: deinde ponuntur ea, quæ erant in ipso ambitu atrij. secunda infra 27. cap. Prima diuiditur in tres partes: nam primò agitur de operimentis. secundò de tabulatis: tertiò de tentorijs, & velis: secunda ibi. *Facies & stantes tabulas.* Tertia ibi. *Facies & velum.* Circa primum. *Tabernaculum ita fiet.* Vocatur tabernaculum ipsum constructum ex tabulatis, & tentorijs superpositis, & velis distinguentibus cum columnis suis medijs. Ea autem, quæ in c. præcedenti ponebantur, non erant tabernaculum, nec partes tabernaculi, sed tabernaculi vasa, & supellectiles, sicut in domibus supellectilia non sunt

I partes domus.

Diuisio capituli.

Quare domus quam Moyses constituit in deserto tabernaculum dicitur, & quare fuit constitutum, & de partibus eius.

QVAESTIO. PRIMA.

DICITVR autem tabernaculum secundum suam propriam originem latinam domus facta de tabulis, & inde deriuatur: nam diminutiuum huius nominis tabula est tabella, vel taberna, & inde tabernaculum dictum est, & est domus facta in expeditio-

K ne, idest in castris bellorum ad breuiter manendum, vt dissolui possit: sic autem erat ista domus, quã Deus construi mandauit: nam non erat facta ex parietibus lapideis, vel terreis, ita vt immobilis esset, sed ex tabulis, & operimentis cortinarum, & pellium, ita q cito erigi possit, & cito deponi. Et ob hoc domus, quam Salomon ædificauit domino in Ierusalem non vocata fuit tabernaculum latine, quia non erat de tabulis, & operimentis pellium, vt moueri posset, sed erat de lapidibus, & tecta de lignis vndique perparietes, & tectum, & hæc omnia auro adoperta: sed vocata fuit teplum, idest tectum amplum, quia erat magna domus. Antiqui enim latini omnia magna amplaque ædificia templa vocauerunt.

Quid sit tabernaculum.

Q domus Salomonis fuit vocata teplũ.

Et

Et hoc siue talia ædificia ad cultum Dei, siue ad hominum inhabitationem forent, quia tamen habitationes, in quibus Deus siue dęmonia colebantur, ampla magnificaque erant super ędificia habitationis hominum propter honorem diuiuum, cui honor humanus exequandus non erat, hęreditario iure domus cultus diuini hoc nomen acceperunt, vt templa vocarentur: alia autem ædificia iam templa per dissuetudinem nominis non vocantur. Causa autem factionis tabernaculi hæc est in generali (nam in speciali infra ponetur) quia in isto tabernaculo erant duæ partes, scilicet pars interior, quæ erat sanctum sanctorum, & pars exterior, siue tabernaculum exterius, quod vocabatur sanctum. Cuiuslibet autem horum causa specialis est, quæ infra ponetur: nunc autem solùm in generali de ipso tabernaculo toto dicetur, causæ autem pluralitatis operimentorum, & varietatis eorum ad prosequendum literam subiungentur. Causa autem motiua ad faciendum tabernaculum hæc est, quia Deus volebat coli ab hominibus, & ad hoc, quòd specialius, & cum maiori reuerentia coleretur, voluit esse vnum locum cultus sui, vt superiori capitulo declarauimus in isto tamen loco erant distincti cultus eius, & secundùm hos oportebat dari diuersitatem locorum, quilibet tamen locus cultus Dei erat sacer. Erat namque quidam cultus Dei, veluti sacrificia, quæ intra locum opertum fieri non poterant: nam ignis, & fumus sacrificiorum eleuabatur, non poterat fieri intra locum opertum, quia omnia vel comburerentur, vel obscurarentur. Erat autem quidam alius cultus, in quo fumus non fiebat, nec aliqua huiusmodi pertinentia ad opera banausa, sed mundiora erant: ideo duo loca esse oportebat, scilicet atrium tabernaculi, in quo sacrificia fierent, ex quibus ignis, & fumus euaporabat, & locum tabernaculi adopertum, in quibus alia ministeria mundiora fierent. Et hoc ad maiorem reuerētiam cultus diuini: nam quæ videntur minus appreciantur, quæ autem occulta sunt, in maiori reuerentia tenentur: in hoc autem ista causa intendebatur, scilicet vt maiori honore haberetur cultus Dei. Quod patet: nam ideo mandauerat Deus, vt de popularibus nemo ad atrium saltem tabernaculi auderet appropinquare, nec se intromittere, & si aliquis se intromittebat occidebatur, vt patet Nu. 1. & 3. c. ad ea, quæ intra tabernaculum erant, nec etiam ipsi Leuitæ accedere debebāt, vt patet Nu. 4. c. nec intrare ad vidēdum. Siquis autem aliqua curiositate ad videndum introiret, moriebatur, vt patet eodem c. Rursus autē in isto tabernaculo duæ erant partes, s. tabernaculum exterius, & tabernaculū interius, de quibus rationes infra subiungentur. Hoc autem tabernaculum, quod hic fecit Moyses, mansit cum ipsis Israelitis in omnibus locis castrametationū suarum, & postea cum eis introductum est in terram Chanaan, & mutatum per varia loca, donec positum fuit in templo quod construxit Salomon in Ierusalem, ibi autem quieuit.

Quare in deserto Iudęis datum fuit tabernaculum.

QVAESTIO. II.

SED quæres, quare in deserto datum fuit tabernaculum Iudæis, nunquid non sufficiebat dari in terra Chanaan postquam introducerentur? Respondetur quòd in deserto dari debuit. Et primò quia Moyses erat maximus prophetarum inter Iudæos a Deo præordinatus ad hoc ministerium, s. vt erudiret vniuersum Israelem in præceptis atque iudicijs domini, sed Moyses moriturus erat in deserto, ergo decebat in deserto dari legem, & cęremonias, & tabernaculum. Sed

A adhuc hoc non sufficit nisi alia causa existeret, quia licèt Moyses vir magnus extiterat, quia Deus eum effecerat magnum, ita poterat quemlibet alium magnum efficere cùm vellet, & sic nunc efficit cùm ei placet, & temporum necessitas hoc exigit: nam post Moysen alij maiores fuerunt viri, vt Petrus, & Paulus, & alij Apostli. De quorū nullo dubitamus, quin maior Moyse fuerit. Mortuo ergo Moyse poterat suscitare alium maiorem post introitum terræ Chanaan, qui instrueret vniuersum Israelem quantum ad omnia illa, in quibus instruit Moyses, sicut Apostoli a Deo magni effecti sunt, vt essent Ecclesię & principiū creaturę suę idest omnium ad Christi fidem quodammodo creandorum. Est ergo alia ratio, scilicet quòd ideo data fuit lex,
B & tabernaculum in deserto, & non post introitum terræ Chanaan, quia si semel introissent inerudīti in cęremonijs Dei, & cultu, conuerterentur ad cultum idolorum gentis illius, inter quam habitarent, & ista fuit causa quare Deus detinuit Israelitas ī deserto quadraginta annis, vt tandiu instruerentur in lege, & cęremonijs, & cùm introirent terrā Chanaan satis eruditi essent in his, quæ necessaria erant ad totam directionem vitæ suę. Item non decebat dilatari legem vsque ad introitum terrę Chanaan: nam ibi non inciperent conuenienter erudiri, sed oportebat eruditos iam esse. Nam vt ait Arist. in secundo Ethicorum in fi. nunquam debet fieri iudicium in pręsentia obiecti delectabilis, de quo iudicandum est, quia ibi non poterit
C esse recta iudicatio, sicut patiebantur senes ad Helenam: nam quando in pręsentia eius iudicabant, vtrum esset abijcienda, & tribuenda Gręcis: tanta eius pulchritudine mouebantur, vt nulus de ea abijcienda posset ferre sententiam, quando autem ea absente iudicabant intuentes vtilitatem atque pacem publicam, determinabant eam Grecis petentibus fore reddendam. Sic ergo cùm Iudęi essent inclinati ad idolatriam, & in terram Chanaan reperirent cultores idolorum, & idola multa, difficulter ibi erudiri possent: nam mox in contrarium resilirent: in deserto autem conuenienter erudiri poterant ad cultum Dei, quia tunc per inuias solitudines incedentes cum nullis gentibus habebant commercium, quæ eos possent
D ad idolorum cęremonias inclinare: imò nec ibi audire poterant quomodo aliæ gentes colebant Deos suos: nam nullus de eis ad Gentiles transmeabat, nec quisquam de Gentilibus ad eos veniebat, vt sic ab alijs addiscere possent: sed erant in summa tranquillitate compositi prompti ad cultus diuini rectissimam disciplinam. Decuit ergo tunc populum in vero cultu Dei, & sacrificijs sacerdotioque, tabernaculo, & ceteris vitæ adiumentis institui, quando nullæ prauæ Gentilium cęremoniæ aut idolorum templa, quæ eos possent in contrarium permutare. Item si Deus legem, & sacerdotium atque tabernaculum cęterasque cultus sui cęremonias a principio non dedisset, mox vt desertum introierunt ad loca tutissima deserti venien-
E tes, cùm in deserto quadraginta annis mansuri essent, quid tanto tempore operis habere deberent, aut quem Deum colere: nam ante hoc multi de Israelitis dęmonibus seruiebant, & multis superstitionibus insistebant. Vt ergo ad colendum eum Deum, qui eos de Aegypto eduxerat instruerentur, debuerunt mox in legalibus iudicialibusque informari pręceptis, vt saltem in horum exercitatione vitam transigerent, & a Deo vero non errarent. Inter hæc autem cultus Dei potissimus consistebat in sacrificijs alijsque similibus, quæ ad certum locum pertinere debebant, scilicet ad tabernaculum, & atrium tabernaculi, vt supra declaratum est, ergo tabernaculum in deserto fieri debuit. De hoc etiam dictū fuit supra decimonono capitulo.

Nunquam debet fieri iudicium in præsentia rei delectabilis, quia tunc male iudicatur.

Sed

Sed hoc dato quæres, quare ergo in principio non fuit factum templum, sicut postea factum est tempore Salomonis? Ratio est quia templum est domus immobilis, vtpote de lapidibus facta, & magnis lignorum compagibus: Iudæi autem non erant mansuri in deserto, sed veniebant in terram Chanaan, ideo non debebant ibi facere templum, sed tabernaculum quod est domus portatilis.

Responsio.

Quare Iudæi non construxerunt templum, vt ingressi sunt in terram Chanaan.

QVAESTIO. III.

SED quæres, quare ergo postquam ingressi sunt in terram Chanaan, cùm ibi manere deberent, non construxerunt immediate templum? Ad hoc ponit duas rationes Rabbi Moysi de Aegypto, & recita eas S. Tho. in 1.2. qu. 102. art. 4. in solut. 6. art. Prima est, ne Gentiles præualentes aduersus Iudæos destruerent illum locum: nam a principio, quando ingressi fuerunt Israelitæ in terram Chanaan, pauci erant non potentes replere terram, sicut dicitur supra 23. cap. non eijciam eos a facie tua in vno anno, ne terra in solitudinem redigatur, & crescant contra te bestię: paulatim expellam eos de cōspectu tuo, donec augearis, & possideas terram istam. Ergo pauci non possent defensare terram, & insurgentes hostes eorum in eos delerent locum eorum sanctum, non solùm quidem ipsum templum, sed etiam ipsam ciuitatem, vel locum, in quo staret. Et patet quia Gentiles credebant Iudæos totam suam fortitudinem habere in Deo suo, ideo desiderarent valde delere sanctuarium eorum, vt saltem sic putarent recedere a Iudæis Deum suum. Et hoc quidem leuiter fieri poterat, & factum fuisset si templum ipsi a principio construxissent: nam multotiens legitur in libro Iudicum post mortem Iosuæ Israelitas ab incolis terræ illius fuisse confractos, & eorum paruisse dominio propter peccata sua, & tunc potuerat destrui templum, & locus sanctificationis. Et si dicas quòd Deus non permitteret gentiles destruere sanctuarium suum, ideo licèt factum esset, non sequeretur inde aliquod inconueniens. Respondetur quòd imò Deus permisisset templum destrui, si iniquitates Hebręorum hoc exigerent: sic enim patet de templo Salomonis, quod propter peccata Israelitarum destructum est, & combustum, vt patet 4. Reg. 24. capitulo, & 25. & Tren. 1. & 2. & Ier. 22. capitulo. Fuit etiam post destructum templum reædificatum per Zorobabel Romanis irruentibus super ciuitatem Ierosolymam, vt patet per Paul. Oros. libro septimo De ormesta mundi. Cùm ergo multotiens tempore Iudicum Iudæi a Gentilibus clades nimias, & duras sustinuerunt seruitutes, vt ex lib. Iudi. manifestatur, multoties fortè destructum fuisset templum, si tunc fuisset. Alia causa erat, quia Gentiles locum sanctificationis valde desiderarent possidere, vt sic Iudæos pressos haberent, vel vt Deos suos magis honorarent: Iudæi autem quia pauci erant, & non habentes ducem, defendere non poterant, ideo debuit differri constructio templi vsque ad tempus, quo Israelitæ in magno numero aucti essent, & quando regem defendentem ab hostibus haberent. Et hoc propriè conuenit tempori Salomonis: nam tunc Israel ad magnum numerum auctus erat, & erat rex Salomon potens defendere ab hostibus. Tempore autem duorum regum præcedentium, scilicet tempore Saulis, & Dauid non debuit fieri templum, quia isti bellis insistebant, quod ędificationi templi non conueniebat.

Responsio Rab. Moysi de Aegypto.

Tempore Salomon. Israelitæ ad magnū numerum aucti sunt.

A Etiam de Saule patet, quia Deus nō elegerat Saulem, sed magis abiecerat eum, vt patet primo Reg. 16. cap. in tempore autem Dauid nō debuit fieri, quia licèt ipse voluisset facere, Deus respondit ei, quòd ipse non faceret, quia vir sanguinis erat, vt patet 2. Reg. cap. 7. sed filius, qui egrederetur de lumbis eius, & iste fuit Salomon, qui construxit istud in monte Moria, vt patet 2. Paral. 2. c. *Tabernaculum autem.* Domus facta de tabulis, & pellibus, quæ portatilis sit. *Sic fiet.* Scilicet compingendo eam, & aggregando ex omnibus, quę hic ponūtur. *Decem cortinas de bysso retorta.* Licet secundum naturam in domo aut quolibet ædificio prius sit cementum, prius tamen tractauit hic de tecto, scilicet de cortinis, quæ tegerent totum tabernaculum.

B

De figura tabernaculi satis late, & plane.

QVAESTIO. IIII.

VT figuram huius tabernaculi intelligas considerandum est, quòd istud tabernaculum erat quædam domus facta de tabernis, idest de tabulis secundum suam significationē, & erat formę quadrangulę: nam longitudo eius erat cubitorum triginta, & latitudo erat cubitorum decem, altitudo etiam erat cubitorū decem, & erat operta tabulis in tribus lateribus, C scilicet in latere meridiano, & aquilonari, & occidentali, latus autem orientale totaliter erat apertum non habens aliquam tabulam. Ad fabricationem autem huius domus accipiebantur tabulæ, quarum altitudo æqualis erat, scilicet decem cubitorum, quia (vt diximus) altitudo domus erat solùm decem cubitorum, & istarum tabularum erat latitudo cubiti, & dimidij, & quia (vt diximus) in longitudine ista domus continebat triginta cubitos, accipi necesse erat pro quolibet latere longitudinis tabulas viginti, quæ simul iunctę occuparent secundum latitudinem triginta cubitos, scilicet quælibet cubitum, & dimidium, & hoc erat in latere meridiano, & in latere aquilonari, quæ erant D latera longitudinis tabernaculi, & sic in quolibet istorum laterum erant viginti tabulæ iunctæ secundum latitudinem: latus autem occidentis erat latus latitudinis, & erat decem cubitorum, ad quod ponebantur sex tabulæ, quę faciunt nouem cubitos latitudinis, si autem ponerentur septem tabulæ facerent cubitos decem, & dimidium latitudinis, ideo acceptæ fuerunt sex tabulæ complentes latitudinem nouem cubitorum, & pro cubito deficiente acceptæ fuerunt duæ tabulæ, quarum quælibet erat dimidij cubiti in latitudine, & ponebātur in extremitatibus angulorum, scilicet vna in coniunctione lateris meridiani cum occidentali, & alia in coniunctione aquilonaris lateris cum occidentali, & sic omnes tabulæ, quæ erant in toto tabernaculo, erant 48. i. viginti in latere meridiano, E & viginti in latere aquilonari, & octo in latere occidentali, in orientali autem latere tabula nulla erat: quia tamen istę tabulę non poterant seipsas tenere, nisi ab alio tenerentur, oportebat eas figi in terram, & quia sic saltem humore terræ putrefacerent, vel detur parentur, non infigebantur terræ, sed fiebant in extremitatibus tabulæ cuiusque, scilicet in illa extremitate, secundum quàm terram contingebat, duo foramina, & in illis foraminibus ponebantur quædam bases de argento longę, & acutę in modum palorum, quæ terræ infigerentur, & sic quælibet tabula duabus argenteis basibus erecta tenebatur: & quia diximus esse in tabernaculo quadraginta octo tabulas, necesse erat esse

esse nonaginta sex: bases argenteas & quia non solùm opus erat quamlibet tabulam per se terræ insigi, sed etiam eas inter se ipsas alterutrum se continere, necesse fuit poni vectes in ipsis tabulis, vt eas continerent, & isti vectes erant quędam ligna transuersaliter posita per ipsas tabulas, quibus continerentur tabulæ, sicut fit in omnibus edificijs tabularum, vt in ostijs domorum, quòd ponuntur ligna transuersaliter continentia tabulas eleuatas secundum altitudinem. His autem sic locatis erant positi soli parietes tabernaculi: tectum autem ponebatur super has tabulas planum, & hoc erat quadruplex tectum, scilicet tectum de cortinis, & tectum de sagis, & tectum de pellibus arietum rubricatis, & tectum de pellibus hyacinthinis. Primum tectum de hyacintho bysso retorta, & in purpura, & cocco bis tincto opere textili. Erantque istę cortinæ decem, & erat longitudo cuiuslibet earum viginti octo cubitorum, & latitudo quatuor cubitorum, & quinq; earum iungebantur inter se, scilicet per suturam, vel aliud, & aliæ quinq; inter se, & sic de cortinis decem efficiebantur duæ magnæ cortinæ, & istæ duæ iungebantur secundum latitudinem: ad quam iuncturam ponebantur ansulæ hyacinthinæ in cortinis, & circuli aurei, & sic conectebantur duæ cortinæ magnæ, & fiebat vnum magnum operimentum, quod erat longitudinis viginti octo cubitorum, cùm quęlibet cortina esset viginti octo cubitorum: & erat latitudinis cubitorum quadraginta: nam erant decem cortinæ copulatæ secundum latitudinem, & erat latitudo cuiuslibet cubitorum quatuor, sequitur ipsum totum operimentum esse quadraginta cubitorum latitudinis. Istud operimentum ponebatur super tabernaculum, & operiebat illud. Et modus ponendi erat, quòd longitudo cortinarum, quæ erat viginti octo cubitorum, ponebatur transuersaliter, a latere meridiano ad latus aquilonare, & cooperiebat istud tentorium altitudinem lateris meridiani, & altitudinem lateris aquilonaris, & latitudinem inter latus meridianum, & aquilonare: nam istud totum simul erat cubitorum triginta, scilicet altitudo lateris septentrionalis decem cubitorum, & latitudo media inter duo hęc latera decem cubitorum. Cùm ergo cortinæ istę habentes longitudinem cubitorum viginti octo ponerentur super tabernaculum, & penderent æqualiter ad vtrumque latus, scilicet meridianum, & aquilonare, cooperirent quantitatem cubitorum viginti octo, & deficerent duo cubiti cooperiendi, scilicet vnus cubitus in latere septentrionali, & vnus cubitus in latere meridiano, ita vt cortinæ non accederent ad terram: quia verò longitudo tabernaculi a latere orientali vsque ad latus occidentale erat cubitorum triginta (vt dictum est,) & cortinæ decem iunctæ secundum latitudinem faciebant quadraginta cubitos latitudinis, si ponerentur istæ cortinæ super tabernaculum operiebant illud totum ab oriente ad occidentem, & pendebant decem cubiti cortinarum, & quia altitudo tabularum erat decem cubitorum, illi decem cubiti cortinarum pendentes operiebant tabulas lateris occidentalis vsque ad solum, & manebat adhuc latus orientale totum apertum sine tabulis, & sine operimento. Super hoc autem operimentum cortinarum ponebatur secundum operimentum quod de sagis factis de pilis caprarum erat, quodlibet autem istorum sagorum erat longitudinis triginta cubitorum, & latitudinis cubitorum quatuor: fuerunt autem saga vndecim, & sex eorum copulabantur simul in latitudinibus suis per suturam, vel aliàs, & quinque copulabantur in alia parte, ita vt fierent duo saga magna, ex quibus operiretur totum tabernaculum. Quia ergo longitudo istorum sagorum erat triginta cubito-

A rum, cùm ponerentur super tabernaculum, totum operirent, quia latus septentrionale erat decem cubitorum altitudinis, & latus meridianum totidem, & spatium interceptum inter vtrumque totidem, & sic æquabantur, ideo saga posita super tabernaculum æqualiter penderent vsque ad terram ex vtraque parte laterum tam meridiani, quam septentrionalis, & excederent, atque cooperirent cortinas pendentes. Istud sagum magnum compositum ex sagis vndecim erat quadragintaquatuor cubitorum latitudinis, cùm quodlibet sagum esset cubitorum quatuor in latitudine. Et quia tota longitudo tabernaculi ab oriente in occidentem erat cubitorum triginta, cùm poneretur istud operimentum a parte orientali extensum versus
B partem occidentalem, penderet ad partem occidentalē quatuordecim cubitis, & quia altitudo lateris occidentalis solùm erat decem cubitorum, sicut altitudo omnium laterum tabernaculi, superessent cubiti quatuor sagorum, quæ est quantitas vnius sagi in latitudine, & replicabantur isti duobus locis, scilicet duo cubiti in parte occidentali ad protegendum magis illud latus, & duo cubiti in fronte orientali, vbi non erant positæ aliquæ tabulæ. Ponebatur autem, & super hoc tertium operimentum de pellibus arietum rubricatis, quod operiebat totaliter ipsum tabernaculum tam supra quàm in lateribus. Super hoc ponebatur quartum operimentum, quod erat de pellibus hyacinthinis: vt ista coopertoria firmiter manerent ex-

Quartum operimentum.

C tenta quantum oporteret, religabantur funiculi in extremitatibus eorum, & quidam paxilli ænei, quos vulgariter escacas appellamus, & hi paxilli figebantur in terra, & sic extenta manebant operimenta tabernaculi. Nunc autem a hunc totum tabernaculum vna domus erat nullam habens diuisionem, & quia debebat ibi esse domus sancti sanctorum, ab alia parte positæ fuerunt columnæ. Ad quod sciendum, quòd longitudo tabernaculi erat triginta cubitorum, de quibus accipiebatur spatium decem cubitorum ad partem occidentalem, & ponebantur ad claudendum, distinguendumque illud spatium a reliqua parte domus quatuor columnæ de lignis setim habentes capita aurea, & bases argenteas. In his autem columnis
D appendebatur velum factum de hyacintho, & purpura, coccoque bis tincto, & bysso retorta, & istud cooperiebat, & distinguebat illas duas partes tabernaculi. Illa autem, quæ erat longitudinis cubitorum decem, & erat apud latus occidentale, vocabatur sanctum sanctorum, & ibi ponebatur arca cum Cherubim. Manebat autem reliqua pars tabernaculi, quæ erat longitudinis cubitorum viginti, & latitudinis decem, & ista vocabatur tabernaculum exterius, in quo erat altare thymiamatum, & mensa propositionis, & candelabrum. Et quia istud tabernaculum a parte orientali nullum habebat latus tabularum, manebat apertum, & ad claudendum illud ponebantur quiq; columnæ de lignis setim habentes capita aurea,
E & bases argenteas, ante quas appedebatur tentorium factum de hyacintho, & bysso retorta, & sic perficiebatur totum tabernaculum, cuius figura hic poni potest. *Decem cortinas*. Quælibet istarum cortinarum per se texebatur habens quatuor cubitos latitudinis, & viginti octo longitudinis, & postea iungebantur quinq; cortinæ, idest suebantur extremitates earum secundum latitudinem, & erat longitudo illarum viginti octo cubitorum, cùm nihil adderetur alicui earum secundum longitudinem, & erant in latitudine viginti cubitorum, quia quinquies quater sunt viginti.

Qua-

Quare cortinæ erant decem, & plures.

QVAESTIO. V.

CAVSA autem quare erant decem cortinę, erat, vt possent operire totum tabernaculum, quia ponendo eas per transuersum tabernaculi, scilicet penderent super latus meridianum, & super latus aquilonare operiebant tabernaculum, quia erat ista quantitas triginta cubitorum, & latus meridianum erat altitudinis decem cubitorum, & latus aquilonare totidem cubitorum, & spatium inter latus meridianum, G & aquilonare decem cubitorum, longitudo autem cuiuslibet cortinæ erat viginti octo cubitorum, ergo deficiebant duo cubiti ad hoc, quòd cortinæ perfectè cooperirent tabernaculum secundum transuersum tam in parietibus quàm in tecto. Et sic cum penderent istæ cortinæ æqualiter positæ super tabernaculum, distabat extremitas cortinarum a terra in latere meridiano vno cubito, & in latere aquilonari alio cubito: istæ cortinæ rursus coniunctæ secundum latitudinem faciebant quantitatem cubitorum quadraginta, quia erant decem cortinæ, & quælibet habebat latitudinem cubitorum quatuor, cùm autem longitudo tabernaculi a latere orientali vsque ad occidentale esset triginta cubitorum, si extenderentur istę cortinæ secundum latitudines cortinarum cooperirent totum tectum tabernaculi, & superessent decem cubiti, qui penderent super latus occidentale, vbi erat sancta sanctorum, & coperirent illud vsque ad terram, & sic fiebat numerus cortinarum, & longitudo atque latitudo earum secundum exigentiam tabernaculi. *De bysso retorta.* Est byssus genus lini candidissimi in Aegypto, & quia hoc erat tenuissimum retorquebatur, vt firmius esset: etiam retorquebatur quia ponebatur vt subtegmen, & subtegmen debet esse fortius quàm id quod supertexitur. *Et hyacintho.* Est sericum habens colorem cęlestem, siue aereum aliqualiter declinans ad colorem azurinum, licèt non esset ita intensum in nigredine. *Purpura.* Est genus serici, quod est rubeum vergens ad alborem, vel ad nigredinem. *Coccoque bis tincto.* Coccus bis tinctus dicitur sericum valde rubeum, quod bis tinctum est. Cocco, idest illo vermiculo, qui vocatur grana. De istis coloribus magis diximus in principio capituli pręcedentis. *Variatas opere plumario.* Erant enim variatæ istæ cortinæ, quia erant de diuersis filis, & necesse erat apparere varietatem in opere, si enim ex vno colore essent, non posset esse ista pulchra varietas. Causa autem huius multiplicitatis colorum erat ipsa pulchritudo: nam Deus volebat ipsum tabernaculum valde pulchrum esse, ita namque conueniebat ad honorandum magis Deum, vt cultus suus in maiori reuerentia teneretur. *Opere plumario.*

An opus plumarium sit opus pictorum.

QVAESTIO. VI.

ALIQVI vocant opus plumarium opus pictorum, quia plumæ sunt instrumenta ad pingendum, dicentes istam pulchritudinem debere esse factam a pictoribus. Sed isti manifestissimè errant. Primo quia Hebraica litera habet hic (obseph) quod

F signat textorem, & non pictorem. Nam pictor in Hebræo (roquen) vocatur, opere ergo textili fiebat, & non opere pictorum. Item quia litera nostra signat opus textile, dicendo plumarium, quia pluma signat acum. Opus vero acus est opus textile, scilicet quòd in textrinio prius ponantur fila subtegminis, & deinde opere acus fiunt figurę de filis cùm subtiliores esse debent, & isto modo fiebant cortinæ tabernaculi. Item patet hoc, quia litera nostra distinguit duo opera, scilicet opus plumarium, & opus polimitarium: opus polimitarium est opus pictorum, quia operantur superponendo plures colores: opus plumarium est opus textorum, qui operantur interserendo diuersa fila. Item ipsamet materia redarguit istos: nam di-
G cendo quòd istæ cortinæ erant de hyacintho, & purpura, coccoque bis tincto, quæ sunt fila diuersorum colorum, necesse est vt varietas sequeretur hic ex filis ipsis per texturam, & non requirebatur opus pictoris: imò pingere super istam pulchram varietatem tantam ex varietate filorum videbatur esse quædam abusio, & omnia perdebantur. Vbi nos dicimus hic (variatas opere plumario) Hebræi habent (Cherubim opere artificis) quod satis in voce dissonare videtur, sed in re nihil dissonat: nam ponitur ibi Cherubim pro ipsa figura causata ex varietate filorum diuerso colore coloratorum, quia tales figuræ fiebant in ipsis cortinis, Deus enim valde acceptabat istas figuras, ideo in sancto sanctorum super arcam in propitia-
H torio Cherubim productiles fieri mandauit. Hieronimus autem satis rationabiliter putauit non esse omnes figuras causatas ex filorum diuersitate in cortinis Cherubim, sed quòd ponitur ibi Cherubim pro omnibus alijs quibuscunque figuris. Et sic Iosephus dixit, quòd in illis cortinis erant figuræ arborum, & herbarum, & aliarum rerum, sed non hominum, nec aliorum animalium, licèt in hoc non multum referebat, vt diximus supra præcedenti capitulo, cùm dicebamus de corona interrasili, & aureola, pro eo quod Hebræi dicunt (opere artificis) nos dicimus (opere plumario). Et ratio est, quia pro isto artifice ponitur in Hebræo (obseph) idest textor, opus autem quod plumarium est textile est, ideo idem in vtraque litera
I signatur. Et sic accipiendum est, quòd in his cortinis ponebatur byssus retorta pro subtegmine, quia erat materia rudior, & color imperfectior, & alij colores filorum, scilicet coccineus, purpureus, & hyacinthinus supertexebantur opere plumario, idest opere acus, & tota illa varietas figurarum erat ex tribus coloribus, scilicet hyacinthino, purpureo, & coccineo, quia color byssinus non apparebat, cùm esset subtegmen. *Longitudo cortinæ vnius habebit viginti octo cubitos.* Quare tanta longitudo esset cuiuslibet cortinæ dictum est, scilicet quia quælibet operire debebat totum tabernaculum per transuersum, scilicet a latere meridiano in aquilonare, & cùm esset ista magnitudo triginta cubitorum requirebantur viginti octo ad hoc quòd ex vtraque parte lateris, meridiani scilicet
K & aquilonaris, distaret extremitas cortinæ a terra vno cubito. *Latitudo quatuor cubitorum erit.* Hoc erat, vt omnes cortinæ decem simul vnitæ per latitudines suas complerent quantitatem cubitorum quadraginta, vt cooperirent tectum tabernaculi, & latus occidentale, quod totum simul erat quadraginta cubitorum, vt supra diximus. *Vnius mensuræ sint vniuersa tentoria.* Vocantur cortinæ tentoria, quia tenduntur, idest extenduntur, & hoc, vt supra diximus, scilicet quòd in extremitatibus cortinarum, & aliorum operimentorum erant religati funiculi, & paxilli ænei, qui figebantur in terra, vt maneret extentum tabernaculi operimentum. Erant autem omnes istæ cortinę eiusdem

Opinio Iosephi.

dem mensurę, quia eodem modo pendere debebant a lateribus tabernaculi, scilicet vt non accederent ad terram; nec rursus manerent tabulæ tabernaculi nudatæ cortinis in aliqua parte tabernaculorum, si omnes cortinæ non essent eiusdem quantitatis. *Quinque cortinæ sibi iungentur mutuo.* Idest ꝙ postquàm quælibet cortina per se texebatur secundum suam longitudinem, & latitudinem, accipiebantur quinque cortinæ, & copulabantur inter se per latitudines suas, scilicet quòd vna cortina sueretur alteri cortinæ per latitudinem suam, & altera alteri, & sic vsque ad quinque. Istę autem cortinæ sic ligatę, vel consutæ inter se, ita vt vna cortina videretur, continebant in longitudine viginti octo cubitos: nam non continebant magis in longitudine omnes cortinæ, quàm vna cortina: quia vna alteri non addebatur secundum longitudinem, sed secundum latitudinem: latitudo autem istarum quinque cortinarum sibi inuicem copulatarum erat viginti cubitorum, quia quælibet corona erat cubitorum quatuor, & quinquies quatuor efficiunt viginti. *Et alia quinque.* Scilicet tentoria, quæ vocantur cortinæ. *Simili nexu cohærebunt.* Idest ita iungentur aliæ quinque inter se sicut quinquæ priores. Causa autem huius copulationis quinque cortinarum inter se, & aliarum quinque inter se erat, vt velum quòd distinguebat sancta sanctorum, penderet ex circulis, per quos ligabantur cortinæ: nam vt infra dicitur, postquam quinque cortinæ erant colligatæ, & faciebant vnam magnam cortinam, in fine huius cortinæ fiebant ansulæ hyacinthinæ, & in fine alterius magnæ cortinæ fiebant aliæ totidem ansulæ hyacinthinę, ita vt ansula contra ansulam esset, & istę ansulę inserebantur circulis aureis, scilicet duę ansulę vni circulo, vna ansula vnius cortinę, & alia ansula alterius cortinę, & sic se continebant duę illę magnę cortinę per aureos circulos intermedios: illi autem circuli aurei veniebant necessariò super locum, in quo deberet pendere velum distinguens sancta sanctorum a tabernaculo exteriori. Quod patet quia omnes istę cortinę simul iunctę secundum latitudinem continebant quadraginta cubitos, & ista copulatio per ansulas, & circulos aureos fiebat in medio, scilicet in medio duarum magnarum cortinarum, quarum quęlibet viginti cubitos latitudinis obtinebat: si ergo inciperent extendi istę cortinę a principio tabernaculi a parte orientali, occuparet illa cortina magna prima viginti cubitos tegendo tabernaculum, & ibi ad viginti cubitos erant circuli aurei, & ansulę hyacinthinę coniungentes duas magnas cortinas. Et cum tabernaculum exterius, quod vocabatur sanctum, contineret viginti cubitos solùm, & sancta sanctorum contineret decem cubitos manentes de tota longitudine tabernaculi, quę erat triginti cubitorum, sequitur necessariò, quòd circuli, & ansulę veniebant super partem illam, in qua distinguebatur tabernaculum exterius a tabernaculo interiori, scilicet a sancta sanctorum, & ab illis circulis poterat religari velum, quod pendebat ante sancta sanctorum. Etiam erat ista iunctura per circulos, & ansulas, quia sic faciliter poterat separari vna de illis magnis cortinis ab alia, si necesse esset ad aliquid, ita vt dissueretur vna pars ansulę manente ansula in ipsa cortina, & circuli manerent in alia cortina in ansulis; si tamen omnes decem essent mutuo consutę, sicut quinque inter se, non possent ita cito separari. Sed nec hoc quidem erat necessarium, quia nunquam vna cortina magna segregabatur ab alia, cùm ex his factum esset vnum operimentum. Erat autem causa principalis huius concatenationis, vt magis exten-

F derentur, res namque durę melius extenduntur, quàm res molles, cùm autem istę vnirentur per circulos aureos, illi circuli erant causa, vt magis extendi possent cortinę: nam aliàs aliquę rugę fierent in medio. Alia autem adhuc causa est, quę non est minus principalis, scilicet quòd fiebant istę concatenationes, vt firmiores essent cortinę ad maiori tempore durandum: nam tota vis extensionis cortinarum pendebat a medio, & si forte ibi essent cortinę sutę inter se, & non copulatę, sicut erat in alijs partibus, toto pondere pendente a medio cito fieret discissio, & ruptio cortinarum in medio: nunc autem per illos aureos circulos erant duę cortinę separatę, & pondus vnius non grauabat aliam, scilicet vt eam re-

re cortinæ tabernaculi inuicem iungebantur.

G secare, aut scindere posset, sed quęlibet habebat pondus suum separatum non pendens ab alia, & tota vis ponderis pendebat à circulis; qui quia erant duri, scilicet de auro, discindi non poterant, & sic manebant cortinę; ita vt non dissecarentur, nec rumperentur. Et hęc eadem causa potissima, quę erat in cortinis, erat in sagis cilicinis, quia ideo ponebantur ansulę in medio, & fibulę eneę, vt patet infra, scilicet ne rumperentur pondere suo. In pellibus autem arietinis, & hyacinthinis non fuerunt factę istę copulationes per circulos, & ansulas. Cuius causa duplex est: prima est, quòd pelles siue arietinę, siue hyacinthinę erant durę, ideo non poterant sic discindi, sicut tentoria facta de filis, aut de pilis ca-

H prarum. Secunda causa, & principalior erat, quia illæ coopertura de pellibus erant exteriores, & superiores obsistentes contra impetum hymbrium, & niuis, & omnium impressionum Metheorologicarum: si autem essent copulatæ mediantibus circulis, & ansulis, caderet pluuia per medium illarum vnionum, quod erat valde inconueniens, ita vt iam non prodessent tentoria omnia: erant ergo (vt dicebamus) circuli, & ansulę duarum cortinarum magnarum super locum, vbi distinguebatur sanctum sanctorum a tabernaculo exteriori. Et quia manebat alia cortina illa, quæ continebat latitudinem viginti cubitorum pendebat super illos decem cubitos, quos tenebat spatij sanctum sanctorum, &

I decem alij cubiti superabundantes pendebant per latus occidentale vsque ad solum, & sic terminabatur terrę, & finiebatur magnitudo cortinarum. *Ansulas hyacinthinas.* Istę ansulę erant quædam petacia panni posita in extremitatibus istarum duarum magnarum cortinarum, quæ mordebant circulos, ita, ꝙ concatenarentur in circulis. Dicuntur ansulę hyacinthinę, quia erant factæ de filis coloris hyacinthini: & non erant istæ ansulæ variatę filis diuersis, scilicet purpureis, & coccineis, & byssinis sicut cortinæ, sed totaliter erant hyacinthinę, & ista petacia sic fortia primò mittebantur in circulos aureos, vt penderent concatenatę ab eis: nam si circuli immediate mitterentur in cortinas, non positis

Quid ansulæ cortinarũ sint.

K ansulis, propter suam duriciem trahendo cortinas cito rumperent, positis autem eis in ansulis, quæ fortes erant non lędebantur aliquo modo cortinæ, & sic fiebant duæ concatenationes, vna ansulæ ad cortinam, & alia ansulæ ad circulum. *In lateribus ac summitatibus facies.* Non est sensus, quòd fierent istæ ansulæ in lateribus cortinarum, & aliæ ansulæ in summitatibus cortinarum, quasi aliud sit cortinæ latus, & summitas: nam non ponebantur nisi in lateribus. Et ratio satis patet, quia non ponebantur ansulæ nisi ad coniungendum cortinam cortinæ, sed cortinę in lateribus solis iungebantur, scilicet in vno latere, ergo solùm ponebantur ansu-

læ

lę in lateribus. Cùm autem dicitur hic, quòd ponebantur ansulæ in lateribus, atque summitatibus cortinarum: est sensus, quòd ponebantur in summitatibus laterum cortinarum, & sic idem est summitas, & latus: signatur tamen, quòd non debebant poni istę ansulæ in qualibet parte lateris cortinarum, sed in summitatibus, idest in extremitatibus, quia in partibus illis coniungebantur cortinæ, & sic dicitur in lateribus cortinarum ponendas ansulas, non est intelligendum, quòd omnibus cortinis essent ponendæ ansulæ, sed solùm in extremitatibus duarum magnarum cortinarum. Et patet, quia dicebatur, quod quinque cortinæ iungerentur inter se, & aliæ quinque inter se, & postea dixit, quòd coniungerentur istæ cortinæ ansulis, & circulis. Si enim inter quamlibet cortinam, & alteram ponerentur ansulæ, & circuli, non dicerentur coniungi quinque cortinæ simul, & aliæ quinque simul, sed quælibet cortina alteri iungeretur. Et dicerentur iungi inter se decem cortinæ, quia non erat specialior vnio quinque cortinarum inter se quàm omnium ad inuicem. Solùm ergo intelligit de duabus cortinis magnis, quarum quælibet coniuncta erat ex quinque cortinis, istæ namque per ansulas, & circulos iungebantur. Et cùm dicitur quòd sunt faciendæ ansulę in lateribus cortinarum, non est adhuc intelligendum, quòd in quolibet latere istarum duarum magnarum cortinarum ansulæ fierent, quia ansulæ erant ad nectendum ipsas cortinas inter se, sed cortinæ illæ duæ magnæ solùm nectebantur in vno loco, ergo solùm habebant ansulas in vno latere, ita quòd qualibet illarum cortinarum habebat ansulas in vno latere. Dicitur tamen quòd erant ansulæ in lateribus cortinarum, idest vna cortina habebat ansulas in vno latere, & alia in alio latere: neutra tamen habebat ansulas in duobus lateribus. Et dicebantur in lateribus cortinarum esse ansulæ, quia in duobus lateribus erant ansulæ: sed vnum latus erat vnius cortinæ, & aliud latus alterius cortinæ. *Vt possint inuicem copulari*. Scilicet duæ illę cortinę magnę. *Quinquagenas ansulas*. Iungebantur istę cortinę in lateribus longitudinis, & quia longitudo erat viginti octo ferè in quolibet dimidio cubito ponebatur vna ansula. *Cortina habebit*. Hic accipitur cortina non quidem pro qualibet parua cortina illarum decem, & pro cortina magna copulata ex quinque cortinis: sed pro totali cortina copulata ex decem cortinis per ansulas, & circulos. Et patet, quia dicitur quòd cortina habebit quinquaginta ansulas in vtraque parte: manifestum est autem, quòd cortinæ illę magnę copulatę ex quinque non habebant ansulas in vtraque parte, sed solum in illa, in qua vna cortina coniungebatur alteri. Sed ista habet in vtraque parte ansulas: ergo accipitur cortina pro illa magna connexa ex omnibus cortinis, & de illa verum est, quòd in vtraque parte habebat ansulas, scilicet in vno latere vnius partis suæ, & in alio latere alterius, inter quas erant circuli. Et quia ista cortina continebat istas duas partes ex duabus extremitatibus, scilicet in vna extremitate vnius partis, & in alia extremitate alterius erant ansulæ, dicebantur esse ansulę in extremitatibus duabus cortinæ huius. *In vtraque parte insertas*. Idest ista magna cortina coniuncta ex decem cortinis erat habens duas extremitates inter se coniunctas, & in qualibet illarum erant quinquaginta ansulę. *Vt ansæ contra ansas veniant*. Idest istę ansę sic debent poni distantes secundum situm in certa proportione, vt ansæ vnius cortinæ veniant contra ansas alterius cortinę, scilicet vt re-

F ctè extendantur cortinæ. Nam si vna non esset directè contra alteram, quando extenderentur, necesse esset vt contraherentur in rugam, sicut patet in vestibus habentibus condillos, qui opposita foramina habent, quando condillus inferior ponitur in superiori foramine vestis rugatur, & causatur valde mala habitudo. *Et altera alteri possit aptari*. Idest conuenienter vniri, scilicet directè, & sine ruga: non tamen coniungebatur vna alteri, sed coniungebantur in circulo aureo, & quocunque modo sequeretur inconueniens, siue per seipsas vniri, siue per circulos debeant, quia semper contrahetur cortina in rugam, ideo proprie dicitur, vt vna alteri possit aptari, quia aptari est aptum fieri idest conuenien- G tem, scilicet quòd conuenienter ponatur vna ansula contra alteram. *Facies & quinquaginta circulos aureos*. Circuli dicuntur quidam anuli de auro rotundi, in quibus alligabantur ansulæ tam ex vna parte, quam ex altera, & fiebant isti circuli ad melius extendendas cortinas: nam non essent ita fortes ansulæ, vt tota vis ponderis penderet ex eis, cùm sint teneræ, & oporteat rem duram, & fortem esse, ex qua pondus magnum debet sustentari. *Quibus cortinarum vela iungenda sunt*. Idest per quas iungi debent cortinæ. Vocantur vela cortinarum cortinæ factę de paruis cortinis. Et rectè dixit vela cortinarum, quasi in hoc declarauerit, quòd non fiebant istę ansulę, & circuli pro coniungendis qui- H buslibet cortinis, sed solùm ad coniungenda vela magna facta ex coniunctione cortinarum. *Vt vnum tabernaculum fiat*. Accipitur hic tabernaculum non propriè pro ipso toto tabernaculo, quod erat domus facta de tabulis, sed pro operimento totius tabernaculi, scilicet pro ipsa cortina magna: nam siue iungantur cortinæ duę per circulos, & faciant vnam magnam cortinam, nihil hoc ad tabernaculum attinet vtrum vnum sit, vel non, coniungendo istas cortinas per ansulas & circulos fieret vnum coopertorium ex his. Si autem non coniungeretur per illos circulos, manerent duę magnę cortinę, & non essent vnum magnum coopertorium. *Facies saga*. Posuit supra vnum coopertorium, hic ponit secun- I dum.

Quare super tabernaculum quatuor operimenta ponebantur.

QVAESTIO. VII.

FVIT autem necessarium ponere coopertoria multa, quia vnum non sufficiebat quodcunque illud esset: nam si poneretur coopertorium cortinarum decem, non sufficeret, quia hymber, & aliæ K impressiones, vt niues, & grandines penetrarent: si autem poneretur coopertorium cilicinum sagorum, ex eadem ratione non sufficeret, si autem ponerentur coopertoria de pellibus quodcunque illud esset, si vnum esset, conuenienter non sufficeret, & pulchritudo omnis deficeret, quia pelles non erant pulchrę siue sint pelles arietum, siue hyacinthinę, maxime quantum ad partem inferiorem, quæ apparere debebat in tabernaculo. Duę ergo fuerunt causę pluralitatis operimentorum, scilicet necessitas operis, & pulchritudo, in opere namque bono, & perfecto, non solùm necessitas, sed etiam pulchritudo consideranda est. *Facies saga*.

Sagum

Sagum idem eſt quod pannus factus de pilis caprarum: & ad faciendum iſta ſaga mandauerat ſupra precedenti capitulo dari pilos caprarum. *Saga cilicina.* Vocantur ſaga cilicina, ideſt dura ſicut cilicium, quod eſt de ſetis brutorum, vt equorum, & aliorum ſimilium animalium, & hoc eſt, quia iſta ſaga erant de pilis caprarum, qui ſunt hiſpidi. *Vndecim.* Iſtud operimentum de ſagis cilicinis erat ad ponendum immediate poſt operimentum de cortinis, ne ipſæ cortinæ coniungerentur pellibus: magis namque ſic cuſtoditæ eſſent. Quare autem iſta ſaga vndecim fuerint eſt, vt totum tabernaculum operirent, & replicarentur aliquo modo in parte poſteriori tabernaculi, & in anteriori, & hoc patet conſiderata longitudine, & latitudine ſagorum: nam longitudo cuiuſlibet ſagi erat cubitorum triginta, & latitudo erat cubitorum quatuor, quodlibet ergo ſagum ſecundum longitudinem operiret totum tabernaculum in tranſuerſum, ſcilicet quia altitudo lateris ſeptentrionalis erat cubitorum decem, & altitudo lateris meridiani erat eodem modo cubitorum decem, & ſpatium intermedium erat cubitorum decem, qui ſimul erant triginta cubiti. Cùm ergo quælibet cortina ſecundum longitudinem contineret triginta cubitos, cooperiret ipſum tectum tabernaculi, & parietes eius vſque ad terram. Iſta autem ſaga ſecundum latitudinem copulabantur, ſcilicet quinque ſaga in vna parte, & quinque ſaga in altera. Et quia quodlibet iſtorum erat latitudinis quatuor cubitorum, ſimul ſumpta complerent latitudinem cubitorum quadragintaquatuor, ſi extenderentur: ergo iſtud coopertorium a parte orientali verſus occidentem cooperiret totum tabernaculum, quod in longitudine continet triginta cubitos, & ſupereſſent cubiti quatuordecim qui penderent ad terram ſuper latus occidentale. Et quia latus occidentale ſolùm erat decem cubitorum altitudinis, ſupereſſent adhuc cubiti quatuor manentes in terra cooperto latere occidentali tabernaculi. Iſti autem quatuor cubiti diſtribuebantur, ſcilicet quòd taliter ordinabant coopertorium iſtud ſecundum, vt duo cubiti ſagorum, ſcilicet ſagum medium penderet a parte orientali, & duo cubiti ſupereſſent a parte occidentali: duo autem, qui pendebant in fronte orientali, replicabantur in facie tabernaculi: duo autem, qui erant in latere occidentali, replicabantur in ipſo latere, & per iſtum modum cooperiretur ſufficienter totum tabernaculum. *Longitudo vnius ſagi habebit triginta cubitos.* Ideſt longitudo cuiuſlibet, quodlibet namque per ſe texebatur, & poſtea vnum copulabatur alteri, ſicut in cortinis, & hoc ſecundum latitudinem, quia in longitudine nihil addebatur eis, aut alicui eorum. Erat autem cauſa quare quodlibet ſagorum eſſet triginta cubitorum, vt operiret totum tabernaculum, ſcilicet quòd longitudo ſagi operiret latitudinem tabernaculi, ſcilicet a latere meridiano decem cubitos, & totidem in latere ſeptentrionali, & alios decem cubitos inter vtrumque latus, & in hoc complebat magis ſagum menſura quàm cortina quælibet: nam nulla cortinarum erat maior quàm vigintiocto cubitorum longitudine, & non accedebant cooperientes vſque ad terram, ſed ex vtroque latere deficiebat vnus cubitus. Sagum autem quodlibet totam iſtam quantitatem tegebat, cùm eſſet cubitorum triginta. *Et latitudo quatuor.* Cauſa quare latitudo eſſet tanta, ſupra expreſſa eſt, ſcilicet vt vndecim ſaga, quorum quodlibet erat latitudinis quatuor cubitorum complerent in latitudine cubitos quadraginta quatuor, & tabernaculum totum ſecundùm ſuam longitudinem cooperiretur, & penderent cubiti duo ad partem orientalem, vt replicarentur in fronte tabernaculi, & duo tangerent ſancta ſanctorum, & replicarentur, quod patet menſurando per lineam rectam poſtea fractam, vt ſi a fronte orientali tendatur linea recta ad occidentalem partem eiuſdem tabernaculi, & frangatur ibi atque deſcendat ad pauimentum, & poſtea refrangatur ad latitudinem duorum cubitorum aſcendendo, erit linea quadragintaquatuor cubitorum. Sic autem accipiendo lineam altitudinis lateris meridiani, & frangatur directè extenta ſuper ſpatium quod eſt inter latus meridianum, & ſeptentrionale, & deinde flectatur deſcendendo vſque ad pauimentum per altitudinem lateris ſeptentrionalis, erit hæc cubitorum triginta, ideo ſagum quod eſſet cubitorum triginta totum hoc operiret. *Aequa erit menſura ſagorum omnium.* Ideſt quòd ſiue ſecundum longitudinem, ſiue ſecundum latitudinem quodlibet ſagum erat alteri æquale: nam ſi inæqualia eſſent, non ſeruaretur certus ordo, nec menſura. *E quibus iunges quinque per ſe.* Sicut dicebamus ſupra de cortinis, quòd quinque cortinæ per ſe iungebantur, & aliæ quinque per ſe, & quòd illæ inter ſe non iungebantur per anſulas, & circulos, ſed duæ magnæ cortinæ, ſcilicet vna, quæ erat coniuncta ex quinque cortinis, iungebantur inter ſe anſulis, & circulis: ita quinque ſaga inter ſe, & alia ſex inter ſe non iungebantur fibulis æneis, & anſulis: ſed ſagum magnum factum ex quinque, & ſagum magnum factum ex ſex iungebantur inter ſe fibulis æneis. *Ex quibus quinque iunges ſeorſum.* Ideſt quòd quinque ſaga iungebantur inter ſe. Et dicit ſeorſum, quia iſta erat diſtincta coniunctio ab illa coniunctione, quæ fiebat per anſulas, & fibulas, fiebat namque hæc per conſuturam, ſcilicet vt vna cortina ſueretur cum altera. Dicitur ſeorſum reſpectu alterius colligationis, quæ erat duorum magnorum ſagorum, quorum vnum erat copulatum ex quinque, & aliud ex ſex. *Et ſex ſibi mutuo copulabis.* Ideſt inter ſe copulabantur iſta ſex ſaga per iſtam copulationem, & non copulabantur alijs quinque, per aliam autem copulationem, quæ erat mediantibus fibulis æneis, copulabantur omnia ſaga, & fiebat vnum magnum ſagum.

An connexio duorum magnorum ſagorum eſſet ſuper connexionem magnarum cortinarum.

QVAESTIO. VIII.

SED diceret aliquis, cùm ſaga duo magna vnirentur mediantibus fibulis, & anſulis, ſicut cortinæ mediantibus fibulis, & anſulis, nunquid coniunctio duorum ſagorum veniebat ſuper coniunctionem duarum cortinarum, ſcilicet ſuper circulos, & anſulas cortinarum? Reſpondetur quòd non poterat venire colligatio ſagorum ſuper locum colligationis cortinarum: nam cortinæ erant decem, & obtinebant quadraginta cubitos latitudinis, veniebatque coniunctio magnarum duarum cortinarum ſuper locum diſtinctionis ſanctuarij exterioris, & ſancti ſanctorum, vt ſupra probatum eſt. Colligatio autem cortinarum non poterat venire ſuper locum illum, quia ſaga iſta duo magna erant inæqualia, cùm vnum eſſet quinque ſagorum, & aliud ſex ſagorum, cortinæ autem magnæ erant æquales, quia quælibet erat ſex cortinarum. Cùm ergo ſaga æqualiter extenderentur ab vtra-

que

que parte tabernaculi, nõ poterant cadere fibulę ęneæ sagorum super circulos aureos cortinarum. Quod magis patet: nam quia saga erant vndecim, & continebãt per latitudinem suam quadraginta quatuor cubitos, tabernaculum autem computando a principio frontis orientalis vsque ad occidentalem, & descendendo per totam lateris altitudinem vsque ad pauimentum erat quadraginta cubitorum, supererant ergo quatuor cubiti, qui erant latitudo vnius sagi de paruis, & replicabatur medietas istius sagi, scilicet duo cubiti ad partem orientis, & duo cubiti ad partem occidentis. Hoc ergo posito aut volumus ponere, quòd sagum istud magnum quod erat quinque sagorum incipiebat extendi ab orientali fronte versus occidentem, aut non: sed sagum magnum quod erat sex sagorum: si autem extenderetur sagum quinque sagorum, cùm quinque saga parua essent in latitudine cubitorum viginti, si duo cubiti replicarentur ad frontem tabernaculi in parte orientali manebant decem octo cubiti, qui extenderentur a fronte orientali tabernaculi versus occidentale, sed decem octo cubiti non poterant accedere vsque ad locum distinctionis sancti sanctorum, & tabernaculi exterioris, quia illa distinctio fiebat post viginti cubitos a fronte orientali versus occidentalẽ, & ibi erat coniunctio cortinarum per circulos aureos, ergo non poterat isto modo congruere. Si autem ponamus sagum maius, scilicet factum ex sex sagis extendi a fronte orientali versus occidentalem, cùm illud habeat sex saga, habebit cubitos viginti quatuor latitudinis: si autem replicentur duo in fronte orientis manebant viginti duo vsque ad fibulas, & ansulas, cùm ergo extentum fuerit ab orientali parte versus occidentalem, transibit vltra distinctionem sancti sanctorum a tabernaculo exteriori per duos cubitos, quia distinctio illa fit viginti cubitis ab oriente versus partem occidentalem, nullo ergo modo poterat iunctura sagorum venire super iuncturam cortinarum. *Ita vt sextũ sagum in fronte tecti duplices.* Vocatur sextũ sagum illud quod erat vltimum in concatenatione siue coniũctione sex sagorum ad faciendum vnum magnum, & istud sagum replicabatur in fronte tecti, idest in fronte tecti tabernaculi ab oriente: nam in occidente non erat frons tecti, cùm ibi esset latus tabularum claudens sancta sanctorum, & dependebat sagum cooperiens totum illud latus, sicut & cortinæ tegebant. In orientali autem parte, quia non erat aliquod latus tabularum non pendebat sagum vsque ad pauimentum, sed replicabatur in fronte tecti, & hoc ad cooperiendum capita columnarum. Nam in fronte tabernaculi orientali quinq; columnæ de lignis setim erant habentes capita argentea, vt patet infra. Ad cooperiendum autem capitellum istum pendebat sagum directè versus pauimentum cubito vno, & postea replicabatur versus supra cubito altero, & sic extendebatur ibi medietas sagi vnius: alia autem medietas extendebatur in replicatione ad latus occidentale tabernaculi post sancta sanctorum. Et cùm hic dicitur. Ita vt sextum sagum in fronte tecti duplices, non est sensus, ꝙ totum sextum sagum deberet extendi in replicatione facta in fronte tecti, quia tunc nihil maneret ad replicandum in parte posteriori tabernaculi, sed dicitur sagum sextũ replicari, qa pars eius replicatur: sic enim dicimus vestem aliquam plicari, etiam si tota non sit complicita: dum tamen in aliqua parte plicæ sint. *Facies & quinquaginta ansas.* Non dicitur hic de quo fiant istæ ansæ sicut supra dicebat, scilicet quòd fierent ansulæ cortinarum de hyacintho: sed istæ ansulę sagorum fieri debebant de pilis caprarum sicut & ipsa saga, ita quòd essent ansæ petacia fortia multumque

Ex quibus ansæ fieri debebant quibus saga copulabantur.

A complicita de pilis caprarum. Nec oportuit hic explicari de quo essent, sicut explicitum est in ansulis cortinarum, quia certum erat ansulas fieri debere de materia illa, ex qua fiebãt cortinæ, vel saga: sed in cortinis erat multiplex materia, scilicet purpura, hyacinthus, byssus retorta, coccusque bis tinctus, erat ergo dubium vtrum ansulæ eodem modo fieri debebant per varietatem operis plumarij ex omnibus illis filis diuersorum colorum, vel ex aliquibus eorum, vel si ex vno solo quis erat ille: ideo dixit, quòd ansulæ fieri debebant de hyacintho, scilicet quòd nihil aliud in eis esse debebat nisi hyacinthus: saga autem de solis pilis caprarum facta erant: ideo ambigi non poterat, quin de pilis quoque caprarum ipsæ ansæ consisterent. *In ora*

B *sagi vnius.* Idest in extremitate, ora enim sine aspiratione signat extremitatem, & aliquem situm terræ, vt dicimus ad oram orientalem, vel occidentalem: quod significet extremitatem, vt dicimus aliquid esse in ora maris, idest in littore, sic ait Hebrardus.

Aspires horam tibi tempus significabit.
Si non aspires dabit limbum, & regionem.

Istæ ansæ ponebantur in ora sagi vnius, scilicet de magnis sagis, quorum erat vnum copulatum ex quinque sagis, & aliud ex sex. *Vt coniungi cum altero queat.* Scilicet cum altero magno sagorum: non tamen est imputandum, quod ansula vnius sagi copularetur immediatè ansæ alterius sagi, sed copulabantur per fibulas æneas, scilicet quòd duæ ansulæ oppositæ duorum sagorum copularentur ad vnam fibulam ęneam.

C *Et quinquaginta ansas in ora alterius.* Scilicet in altero sago magno. Erant enim duo saga magna, vnum ex sex sagis, & aliud ex quinque, & hæc sola vniebantur medijs ansulis, & fibulis. Supra ostendimus, quòd non veniebant super eundem locum copulatio cortinarum per circulos aureos, & copulatio sagorum per fibulas æneas, sed distare necessariò alteram ab altera per duos cubitos.

An copulatio magnorum sagorum esset supra sancta sanctorum, an extra.

D

QVAESTIO. IX.

SED dubium est vtrum ista copulatio sagorum veniret vltra distinctionem sancti sanctorum a reliquo tabernaculo versus occidentem, vel citra illam distinctionem. Respondetur, quòd hoc cognosci potest sciendo ad quàm partem ponebatur sagum maius continens sex saga, scilicet vtrum ab oriente versus occidentem, vel ab occidente versus orientem. Si autem ponatur ab oriente versus occidentem, erat copulatio sagorum vltra diuisionẽ sancti sanctorum a

E reliquo tabernaculi, scilicet duobus cubitis intra tectum sancti sanctorum. Quod sic patet: nam sex saga parua continebant cubitos viginti quatuor ablatis autem duobus eorum, qui replicantur ĩ fronte tecti, manent viginti duo cubiti, qui extendi possunt versus occidentem ab oriente, sed distinctio sancti sanctorum, & tabernaculi exterioris distant viginti cubitis a frõte orientali tabernaculi: ergo copulatio sagorum isto modo erit vltra diuisionem sancti sanctorum duobus cubitis supra ipsum tectum sancti sanctorum. Si autẽ ponatur è contrario, scilicet sagum magnum a parte occidentali, erit coniunctio duobus cubitis citra sancta sanctorum versus orientem, vt supra inductum

ductum eſt. Sed quid horum fuit? Dicendum, ꝙ copulatio fuit ſagorum duobus cubitis vltra diuiſionem ſancti ſanctorum verſus occidentem ſupra tectum ſancti ſanctorum: & hoc quia ſagum maius continens ſaga ponebatur a parte orientali verſus occidentalem, vt patet hic in litera, cùm dicitur: Ita vt ſextum ſagum in fronte tecti replices, ideſt illud ſextum ſagum paruum quod erat vltimum in copulatione illorum ſex ſagorum in magno ſago. *Facies & quinquaginta fibulas æneas*. Iſtæ fibulæ erant ſicut circuli, quibus iungebantur anſulæ cortinarum, præter hoc, quia circuli erant aurei, & fibulæ erant æneæ. *Et vnum ex omnibus operimentum fiat*. Ideſt ſic ponendo anſas in medio, & fibulas fiet vnum operimentum ex omnibus illis ſagis vndecim, aliàs autem ad minus eſſent duo operimenta, ſcilicet vnum ex quinque ſagis, & aliud ex ſex ſagis. *Quod autem ſuperfuerit in ſagis*. Illud dicitur ſupereſſe de ſagis, cui non relinquebatur aliqua pars tabernaculi tegenda. Saga namque, & cortinæ, & pelles ad tecturam tabernaculi facta ſunt. Illud ergo quod non habebat aliquid de tabernaculo, vt tegeret illud, dicebatur ſupereſſe: in cortinis autē nihil ſupererat: quia in longitudine cortinarum deficiebant duos cubiti, vt poſſent totum tranſuerſum tabernaculi cooperire, quod erat triginta cubitorum, & longitudo cortinarum erat ſolùm viginti octo cubitorum: de quo ſupra diximus: non ſupererat etiam in cortinis aliquid quantum ad latitudinem, quia erat latitudo cortinarum omnium ſimul ſumptarum quadraginta cubitorum, & tanta erat longitudo tabernaculi cum decem cubitis lateris occidentalis, quos cortinæ etiam tegebāt. De ſagis autem aliquid ſupererat: & hoc quidē non in longitudine, quia longitudo ſagorum erat triginta cubitorum, & ponebatur longitudo ſagorum ſuper tranſuerſum tabernaculi, & hoc erat cubitorum triginta, vt ſupra patuit: ęqualiter ergo operiebant hic ſaga. Supererat autē de ſagis ſecundum latitudinem: nam erant ſaga vndecim habentia ſimul iuncta cubitos quadraginta quatuor latitudinis, & quia tabernaculum cum decem cubitis lateris occidentalis, quæ tegenda erant, erat quadraginta cubitorum ſolùm, manebant in ſagis quatuor cubiti, qui ſupererant, ſcilicet quòd nihil relinquebatur eis, quod tegere poſſent. In operimentis autem pellium rubricatarum, & pellium hyacinthinarum videtur, quòd nihil ſuperfuerit, cùm nihil ſuperfuiſſe litera ipſa pronunciet. *Quæ parantur tecto*. Ideſt ad tegendum: non ſolùm quidem iſta ſaga erant ad tegendum tectum, ſed ad tegendum totum tabernaculum ſiue in tecto, ſiue in lateribus, vt patet ex quantitate ipſorum ſagorum, & cortinarum tam in tecto, quàm in lateribus. *Ideſt vnum ſagum, quod amplius eſt*. Verum eſt, quòd vnum ſagum totaliter ſuperabat, quia erant ſaga 11. facientia cubitos quadraginta quatuor, & tota magnitudo tabernaculi erat quadraginta cubitorum cum latere ipſo occidentali tegendo: ſuperabant ergo cubiti quatuor, & iſti erant quantitas vnius ſagi integri, quia quodlibet ſagum erat quantitatis quatuor cubitorum: & ſic poterat illud totum pendere in fronte orientali, nihil de tabernaculo tegendo, vel ſupereſſe in parte occidentali ſuper pauimentum vltra ipſum latus occidentale: modo tamen quo ſaga diſpoſita erant, ſcilicet vt duo cubiti replicarentur in parte orientali in fronte tabernaculi, & duo cubiti poſt tabernaculum, non poterat ſupereſſe vnum ſagum in aliqua parte, ſed in qualibet parte duo cubiti. *Ideſt vnum ſagum quod amplius eſt*. Ponitur hic amplius vt aduerbium, & non vt nomen compara-

A tum, ſcilicet quòd vnum ſagum eſt amplius, ideſt eſt vltra neceſſitatem tegumenti, vel vltra quantitatem tabernaculi tegendi: & non eſt nomen, quia tunc eſſet ſenſus, quòd illud ſagum vnum quòd ſupereſt eſſet amplius ceteris, ideſt maioris latitudinis. Et iſto modo loquitur Apoſtolus ad Hebræos nono capitulo, ſcilicet quòd Chriſtus conſtruxit tabernaculum peramplius, & perfectius non manufactum. Sed non erat vnum ſagum maioris quantitatis quàm alterum, vt patet ſupra, cùm dicitur: Aequa erit menſura omnium ſagorum. *Ex medietate eius operies poſteriora tabernaculi*. Dicit, quòd ex iſto vno ſago quod abundabat, debebat tegi pars anterior tabernaculi, & pars poſterior, ſed non

B poterat hoc eſſe ex eodem ſago numero ſecundum ſubſtantiam: quia nullum ſagum erat cuius vna pars foret in fronte tabernaculi, & alia in poſteriori parte. Sed accipitur vnum ſagum ſecundum æquiualentiam quantitatis, ſcilicet quòd in parte anteriori ſuperabant duo cubiti, & in parte poſteriori ſuperabant alij duo cubiti. Et iſti cubiti ęquiualebant in quantitate vni ſago, quia ſi coniungerentur facerent vnum ſagum. *Ex medietate eius operies poſteriora tabernaculi*. Ideſt ex duobus cubitis, qui ad partem orientalem in fronte tabernaculi ſupererant poſt ſancta ſanctorum debebat operiri pars poſterior tabernaculi. Nam manebant duo cubiti poſt tecturam ipſius lateris occidentalis, quod erat

C poſt ſancta ſanctorum. & ſi non illi duo cubiti replicarentur, manerent multipliciter in pauimento iacentes. & propter hoc replicari mandabat ad poſteriorem partem tabernaculi, ſcilicet vt eleuarentur ad altitudinem aliorum duorum cubitorum, & ſic eſſet in illa parte, qua replicatio fiet, duplicatum operimentum per altitudinem duorum cubitorum. *Et cubitus ex Vna parte pendebit*. Aliqui hoc volunt intelligere de cubitis pendentibus in fronte tabernaculi, & in latere occidentali, ſcilicet quòd vnus cubitus pendeat in latere orientali, ſcilicet in fronte orientis, quia ſupererant duo cubiti: & cùm replicabantur ſolùm abundabat pendens vnus cubitus in latere occidentis. Etiam dicunt pendere alium

De duob. cubitis ſagorum pēdentibus, quomodo penderent expoſitio aliquorū.

D cubitum. Sed iſta expoſitio non poteſt ſtare. Primò, quia dicitur in litera: Cubitus ex vna parte pendebit, & alter ex altera, qui plus eſt in ſagorum longitudine: Ergo iſti cubiti non debent accipi in fronte orientis, & in latere occidentis: nam non extendebantur ſaga ſecundum longitudinem ab Oriente in occidentem: ſed a Septentrione in Meridiem: nam longitudo cuiuſlibet ſagi erat cubitorum triginti, vt patet ſupra, & extendebatur per tranſuerſum a latere ſeptentrionali ad meridianum ſuper tectum ipſius tabernaculi, quæ quantitas ſimul erat cubitorum triginta. Si autem longitudo ſagorum extenderetur ab orientali fronte verſus occidentale latus, non ſupereſſet aliquid in

E ſagis, imò deficeret, quia longitudo tecti ab oriente in occidentem, cùm ipſa altitudine lateris occidentalis tegendi, erat quadraginta cubitorum: ergo deficerent cubiti decem in ſagis ad tegendum latus: neceſſariò ergo intelligitur de latere meridiano, & ſeptentrionali. Item quia dicitur hic in litera, quòd cubitus ex vtraque parte pendens debet protegere vtrunque latus tabernaculi, ſed manifeſtum eſt, quòd tabernaculum non habebat latus orientale, cùm nulla eſſet ibi tabula, vel aliqua alia textura potens facere latus, quod deberet protegi: ergo non loquitur de cubito pendente in fronte tecti in orientali parte, nec de alia ſagi

parte, quæ erat poſt latus occidentale. Item, quia
dicitur hic, quòd cubitus pendebit ad vnam partem,
& cubitus pendebit ex altera, ſed manifeſtum eſt,
quòd licèt ad frontem tabernaculi penderet vnus cu-
bitus, quòd in occidentali latere magis pendebat: nã
duo cubiti replicabantur (ſic dicitur ſupra) quòd ex
medietate ſagi ſuperabundantis debebat fieri repli-
catio in parte poſteriori tabernaculi: ergo non intel-
ligitur de hoc. Item quia dicitur: Cubitus pende-
bit ex vna parte: & cubitus pendebit ex altera: quod
non poteſt intelligi de ea medietate ſagi, quę erat
poſt latus tabernaculi. Nam licèt ſagi medietas, quę
erat ad orientem pendere diceretur, quia non acce-
debat ad pauimentum: medietas tamen, quæ erat
poſt latus tabernaculi nullo modo poterat dici pen-
dere, quia ad pauimentum accedebat. Item non
poteſt dici aliquo modo de iſta ſuperabundantia ſa-
gorum, quæ erat in fronte orientali, & de illa; quæ
erat poſt latus occidentale, quia hic dicitur quòd vtro
bique deberet pendere cubitus ſagi, ſed non poteſt
hoc dici de aliqua parte iſtarum duarum vel orientali
vel occidentali: quia non pendebat aliquid de ſago
in aliqua parte illarum: nam licèt in orientali parte
videretur poſſe dici, quòd pendebat, non tamen pen-
debat ſecundum quòd hic accipitur: nam differentia
ſit hic inter pendere, & replicari: id autẽ quod pen-
det, ſimpliciter pendet, & non replicatur: quod au-
tem replicatur non dicitur proprie pendere. Sed di-
citur ſupra quòd in fronte tecti debebat replicari me-
dietas ſagi: hic autem dicit, quòd debebat pendere
vnus cubitus ex vna parte, & alius cubitus ex altera:
ergo non ſunt idem: ſed replicatio conueniebat pro
parte orientali, & occidentali: ergo pendere non
dicitur de ſagi parte, quę ſupererat in parte orienta-
Expoſitio Docto. li, & ea, quę in parte occidentali. Dicendum er-
go, quòd iſta litera intelligitur de cubitis duorum
ſagorum, qui pendebant ad latus meridianum, &
ſeptentrionale. Nam cortinę erant primum operi-
mentum, & quia ipſę non accedebant vſque ad pa-
uimentum poſita fuerunt ſaga, quę ad pauimentum
accederent, ſcilicet quia longitudo cuiuſlibet corti-
nę erat cubitorum viginti octo, & quantitas operien-
da, ſcilicet tabernaculum per tranſuerſum erat cu-
bitorum triginta, ſcilicet decem cubiti altitudinis la-
teris meridiani, & totidem cubiti altitudinis lateris
ſeptentrionalis: & decem cubiti medij inter latus ſe-
ptentrionale, & auſtrale: quãdo ergo cortinę ęqua-
liter diſpoſitę ad pendendum eſſent ſuper ipſum ta-
bernaculum, non accederent ad pauimentum, ſed
ex qualibet parte deficeret vnus cubitus: ille autem
cubitus maneret nudatus in vtroque latere taberna-
culi, niſi aliud operimentum ſuper cortinas pone-
retur, & hoc fuit operimentum ſagorum. Iſtud er-
go factum fuit tantę longitudinis, vt operiret to-
tam quantitatem tabernaculi in tranſuerſo, quæ ma-
gnitudo erat triginta cubitorum, ideo quodlibet ſa-
gum triginta cubitorum longitudinis factum eſt, &
ſic ſaga cooperiebant illos duos cubitos, quos corti-
nę non texerant, ſcilicet vnum cubitum in latere me-
ridiano, & vnum cubitum in latere aquilonari, & ſic
protegebant illi duo cubiti pendentes latus vtrunq;
tabernaculi: quia ſic non maneret propatulo quod
aliàs manſiſſet, niſi ſaga ſuper cortinas ponerentur.
& tunc applicatur litera, ſcilicet. *Et cubitus, ex vna
parte pendebit.* Ideſt in lateribus meridiano, & aqui-
lonari ſic erunt ſaga diſpoſita, quod vnus cubitus pẽ-
deat ex vna parte, & alius ex alia vltra quantitatem
cortinarum, quę non accedebant ad pauimentum.
Qui plus eſt in ſagorum longitudine. Ideſt iſti cubiti

F ſunt pendentes, qui ſuperant in ſagis vltra ipſas cor-
tinas, & dicitur quòd iſte cubitus plus eſt in longitu-
dine ſagorum, nõ quidem ꝙ plus ſit, quàm requirat
neceſſitas tecturę, ſicut erat in poſterioribus parti-
bus tabernaculi: nam ſolum ſaga ad pauimentum
accedunt, quia erant triginta cubitorum, & nihil ſu-
perabat. ſed dicitur plus eſſe in longitudine ſagorum,
ideſt quòd magis erat in ſagis quàm in cortinis. Sed
contra hoc argues, quòd non intelligatur de cooper-
tura tabernaculi in latere meridiano, & aquilonari,
ſed de coopertura in fronte tabernaculi, & in occi-
dentali latere, quia hic dicebat immediatè de ſagi
parte, quæ ſuperabat in ſuperioribus tabernaculi.
Ergo deberet hic dici de ſagi parte, quæ erat ad o-
G periendum frontem orientalem, cùm iſta latera
ſint oppoſita. Item quia, vt ſupra dictum eſt, vnum
ſagum ſuperat in connexione ſagorum iſtorum, &
medietas huius ſagi ponebatur ad partem occiden-
talem: ergo dicendum erat de alia medietate, vbi
ponebatur, vel quid fiebat: quod non videtur, niſi
intelligatur de opertura, vel apprehenſione ſagi in
fronte tabernaculi. Reſpondetur, quòd iſta intelli-
guntur, vt dictum eſt de lateribus meridiano, &
aquilonari. Et quando arguis, quòd tunc nihil di-
ceretur de alia medietate ſagi, quę ſupererat. Reſpõ-
detur, quòd ita dicitur: nam ſupra ponitur, quòd
ſextũ ſagum in fronte tabernaculi replicari debebat:
nunc autem ante hoc dictum fuit, quod alia medietas
H ſagi, quæ ſuperabundat replicari debebat in poſterio-
ri parte tabernaculi: & ſic de toto illo ſago dictum
eſt, qualiter ſe habeat in parte orientali, & quali-
ter in parte occidentali, nunc ergo de cubitis, qui
in parte aquilonari, & meridiana pendebant, diceba-
tur. *Vtrunque latus tabernaculi protegens.* Scilicet la-
tus meridianum, & latus ſeptentrionale: nam ſi ac-
ceperemus pro parte orientali, & occidentali, non
poſſet vocari pars vtraque latus: quia in parte orien-
tali latus nullum tabernaculi erat, cùm vtrunque eſ-
ſet apertum: ita quòd nulla tabula ibi erat. Hi au-
tem cubiti ſagorum protegebant tabernaculi latera;
quia cooperiebant illam partem, quæ a cortinis non
tegebatur, & maneret nuda niſi ſaga ponerentur.
I *Facies opertorium.* Poſuit ſupra ſecundum operto- Tertium opertoriũ tabernaculi.
rium tabernaculi, hic ponit tertium, & quartum.
Cauſa autem pluralitatis iſtorum operimentorum
ſupra poſita eſt, ſcilicet quia neceſſitas tabernaculi,
& pulchritudo hoc exigebat. Ad pulchritudinem
namque coopertorium de pellibus, & coloribus,
ſcilicet hyacintho, purpura, coccoque bis tincto, &
byſſo retorta factum eſt, ſcilicet ipſę cortinę: & ad
hoc idem ſaga quodammodo. Pelles autem rubri-
catę arietum ad neceſſitatem, & firmitudinem poſi-
tæ ſunt: & ipſę quoque pelles hyacinthinæ: nam
nec cortinę ſolæ ad neceſſitatem ſufficiebant, nec pel-
les hyacinthinę per ſe pulchrum opus redderent, fuit
ergo vtrunque neceſſarium. *Facies & operimentum*
K *aliud tecto.*

An tertium, & quartum operimentum operiret ſolum tectum tabernaculi; vel penderet ſuper parietes.

QVAESTIO X.

DE iſto operimento tertio, & quarto quęret ali-
quis, vtrum eſſet ſolum operimentum ſuper tectum

tectum, ita quòd nō tegeret latera aut totum tegeret. Et forte aliquis respondebit, quòd solùm erant ista duo vltima operimenta ad operiendum tectum, quia in litera dicitur: Facies aliud operimentum tecto. Et non dixit: Facies aliud operimentum tabernaculi. Respondetur, quòd magis dicendum est, ista duo coopertoria vltima, sicut & prima, esse ad cooperiendum totum tabernaculum. Et ratio est, quia ista operimenta de pellibus fiebant ad expellendum importunitatem temporum, vt hymbres, niues, & alia similia. Sed manifestum est, quòd si solùm ponerentur ista duo operimenta pro tecto, quòd adhuc nō possent tolli importunitates lędentes latera tabernaculi. Nam pluuię imbiberentur operimento sagorum, atque illud penetrarent, & ipsam cortinam, quę erat pręciosa dissiparent cum penderet in lateribus, ipsasque tabulatas deauratas madefacerent, quæ inconuenientia sunt. Dicendum ergo, quòd ista operimenta extendebantur ad tegendum totum tabernaculum circumquaque vsque ad pauimentum. Quando autem dicis, quòd ista tentoria erant operimenta tecti. Respondetur, quòd tectum accipitur largè pro toto ipso tabernaculo tegendo. Si autem quęras de quantitate determinata istorum operimētorum de pellibus quanta fuerit secundum longitudinem, & quanta secundum latitudinem. Respondetur, quòd quantitas istorum æqualis erat quātum ad longitudinem, & latitudinem. Et fuit latitudo cuiuslibet istorum cubitorum quadraginta, & longitudo fuit cubitorum triginta, quia longitudo istorum erat transuersa super latitudinem tabernaculi (vt dicebamus de sagis, vel de cortinis) & quòd latitudo pellium esset super longitudinem tabernaculi, vel melius quòd longitudo opertorij de pellibus erat cubitorum quadraginta, & ponebatur super longitudinem tabernaculi, scilicet ab oriente in occidentem, & descendendo per latus occidentale post sancta sanctorum: nam non erat idem modus accipiendi latitudinem, & longitudinem in cortinis, & sagis, & in omnibus alijs rebus: nam quælibet res habet longitudinem maiorem quam latitudinem. Vel non assignabitur longitudo, & latitudo in ea eo modo, quo vulgares accipiunt longitudinem, & latitudinem. In cortinis autem videbatur esse maior latitudo quam longitudo: quia non accipiebantur secundum idem longitudo, & latitudo: sed comparatur longitudo cuiuslibet ad latitudinem omnium simul. Sed si comparetur in eadem cortina longitudo erat cubitorum triginta, & latitudo quatuor, quam do tamen omnes coniungebantur per latera latitudinum suarum fiebat illa latitudo maior quàm esset longitudo cuiuslibet illarum per se. In cooperimentis autem de pellibus arietinis, vel hyacinthinis non poterat sic accipi, sed fiebat totum vnum operimentum ex multis pellibus quibusdam maioribus, & quibusdam minoribus: & assumebatur longitudo eius a fronte tabernaculi orientali vsque ad occidentale latus, descendendo atque detegendo ipsum latus occidentale tabernaculi. Et istud erat spatium cubitorum quadraginta, vt patet ex superioribus. Latitudo assumebatur in tegendo latus aquilonaris latitudinis, & meridianæ, & spatium medium tecti inter ista duo latera, & erat hoc totum triginta cubitorum, vt etiam ex prioribus patet. Quòd autem ista operimenta tantam tenuerint magnitudinem satis probabile atque veresimile est. Nam nisi æqualia tabernaculo tegendo forent, vt nec quicquam, aut addi aut minui opus esset, daretur in eis aliqua mēsura, sed simpliciter positum est, vt fierent operimenta. De cortinis enim, quia aliqualiter deficie-

A bant ab æqualitate tabernaculi, scilicet duobus cubitis: dictum est, quid haberent longitudinis, & latitudinis. De sagis etiam quia addebant quatuor cubitos super longitudinem tabernaculi ab oriente in occidentem dictum est de longitudine, & latitudine. In his autem, quia pęnitus ęqualia tabernaculo fieri debebant, in nulla alia mensura poni debebant, nisi quòd fierent ad æqualitatem tabernaculi. Quòd satis intelligi dabatur, cùm non poneretur aliqua mensura: quædam namque sunt, quę non apposita mensura mensurata sunt, & non apponendo signū signata sunt, vt indifinitæ proprositiones. Sic autem cùm hic non apponeretur aliqua specialis mēsura, ex hoc solo notificabatur mensura eorum, scilicet quòd deberent esse secundum mensuram

B tabernaculi, quia alia specialis non apponebatur. Item erat alia causa, quia in aliis operimentis erat compositio ex pluribus, scilicet quòd vna cortina fieret ex certis cortinis certæ quantitatis, vel certis sagis. In pellibus autem arietinis, vel hyacintinis non potest hoc stare, quia alique erant maiores, & alique minores: & interdum diuidebantur, & sarciebantur secundum artem ipsorum coriariorum: ideo non debebat dari alia quantitas in partibus coopertorij hyacintini, aut pellium rubricatarum, nisi vt essent secundum magnitudinem tabernaculi ipsius tegendi. *Facies, & operimentum aliud.* Pręter operimentum cortinarum, & sagorum. *De pellibus a-*

C *rietum rubricatis.* Pelles arietum arte coriariorum parantur, & postea rubricantur, & ex his consutis fiebat vnum opertorium. *Super hoc aliud operimentum de pellibus hyacinthinis.* Istud erat quartum. De isto autem operimento, & de alio de pellibus rubricatis dicit Beda, quòd solùm tegebant tectum, & non descendebant ad tegenda latera. Sed dicendum est vt supra dicebamus, scilicet quòd tegebant totum tabernaculum, siue supra tectum, siue in circuitu laterū, & erant ista operimenta fortiter religata funibus, & paxillis in terram fixis, ita vt non mouerentur a vento. *De pellibus hyacinthinis.* Pelles hyacinthinæ vocantur pelles habentes colorem hyacinthi, idest colorem cœlestem subalbi-

Quantum operimentum tabernaculi.

D dum, declinantem ad azurinum. Et dicit Iosephus, quòd talis coloris erat tabernaculum in parte exteriori, vt qui illud a longe respiceret, quasi cœlum esse putaret, & respicientes mirabantur.

Facies & tabulas stantes tabernaculi de lignis setim, quæ singulæ denos cubitos in longitudine habeant, & in latitudine singulos ac semissem. In lateribus tabulæ duæ incastraturæ fient, quibus ta-

E bula alteri tabulæ connectatur: atque in hunc modum cunctæ tabulæ parabuntur: quarum viginti erunt in latere meridiano, quod vergit ad austrum: quibus quadraginta bases argenteas fundes, vt binæ bases singulis tabulis per duos angulos subijciantur. In latere quoque secundo tabernaculi, quod vergit ad Aquilonem, viginti tabulæ erunt, quadraginta habentes bases argenteas. Binæ bases sin-

gulis tabulis supponentur. Ad occidentalem verò plagam tabernaculi facies sex tabulas, & rursum alias duas, quæ in angulis erigantur post tergum tabernaculi. Eruntque coniunctæ a deorsum, vsque sursum, & vna omnes compago retinebit. Duabus quoque tabulis, quæ in angulis ponendæ sunt, similis iunctura seruabitur. Et erunt simul tabulæ octo, bases earum argenteæ sexdecim, duabus basibus per vnam tabulam supputatis. G Facies & vectes de lignis setim quinque ad continendas tabulas in vno lateræ tabernaculi, & quinque alios in altero, & eiusdem numeri ad occidentalem plagam: qui mittentur per medias tabulas a summo vsque ad summum. Ipsas quoque tabulas deaurabis, & fundes in eis annulos aureos, per quos vectes tabulata contineant, quos operies laminis aureis. Et eriges tabernaculum iuxta exemplar, quod tibi in monte monstratum est. H

Velum tēpli.

Facies & velum de hyacintho, & purpura, coccoque bis tincto, & bysso retorta, opere plumario, & pulchra varietate contextum: quod appendes ante quatuor columnas de lignis setim, quę ipsæ quidem deauratæ erunt, & habebunt capita aurea, & bases argenteas. Inseretur autem velum per circulos, Intra quod pones arcam testimonij, quo & sanctuarium, & sanctuarij sanctuaria diuidentur. I Pones, & propitiatorium super arcam testimonij in sancta sanctorum, mensamque extra velum, & contra mensam candelabrum in latere tabernaculi meridiano: mensa enim stabit in parte aquilonis. Facies & tentorium in introitu tabernaculi de hyacintho, & purpura, coccoque bis tincto, & bysso retorta, opere plumario. Et quinque columnas deaurabis lignorum K setim; ante quas ducetur tentorium: quarū erunt capita aurea, & bases ęneę.

Facies & tabulas. Hic ponitur secundum, scilicet tabularum fabricatio. Istæ autem tabulę erant fundamentum tabernaculi ipsius, licèt primò Moyses de ipsis operimentis mentionem fecit. Sciendum autem, quòd istud tabernaculum erat de tabulis secundum significatum huius nominis tabernaculum: non tamen erat totum de tabulis, quia in parte superiori tecti nulla tabula ponebatur, nec in parte o- F rientis, sed solùm in latere meridiano, & occidentali atque boreali: quælibet autem tabularum harum erat in altitudine cubitorum decem, & in latitudine cubiti, & dimidij.

An grossicies cuiuslibet tabulæ tabernaculi esset vnius cubiti.

QVAESTIO. XI.

Opi. Rabbinorū cōfutatur.

DE spissitudine autem earum non patet in litera. Rabbi Salomon autem dicit, quòd erat tabularum spissitudo vnius cubiti. Sed hoc non est verisimile. Primò quia si tantæ grossiciei essent, vix possent prę magnitudine ponderis deportari. Secundò quia etiam propter pondus suum, cùm statuerentur quasi per se stantes super duas, quarum quælibet tabula habebat bases, declinaret ad aliquam partem, & nulla basis sufficeret. Item hoc dato sequeretur, quòd latera tabernaculi aut inter se distarent octo cubitis, & non amplius, aut non posset tegere aliquod de sagis totum tabernaculum per transuersum, quorum vtrunque est falsum. Primum, scilicet quòd non solùm distarent inter se latus septentrionale, & meridianum octo cubitis. Nam tanta erat distantia lateris septentrionalis a meridiano, quanta erat magnitudo lateris occidentalis, quia latus occidentale erat distinguens latus meridianum, & aquilonare, & capiebatur inter ea. Sed istud latus erat decem cubitorum, ergo distantia lateris aquilonaris a meridiano erat decem cubitorum, & sic non solùm octo. Quòd autem esset decem cubitorum patet: quia in latere occidentali ponebantur octo tabulæ, vt patet infra quarum sex erant maiores, & duæ minores, quælibet sex tabularum erat cubiti, & dimidij: quælibet autem duarum tabularum erat dimidij cubiti, & sic sex tabulæ maiores continerent spatium cubitorum nouem, duæ autem minores tabulæ continerent spatium vnius cubiti, & sic forent cubiti decem. Quòd autem falsum sit sagum aliquod non posse cooperire totum tabernaculum patet, quia saga erant maiora, quàm cortinæ in duobus cubitis: & cortinæ non poterant operire totum tabernaculum. De sagis autem dictum est, quòd ex eo quòd pendebant duobus cubitis vltra cortinas protegebant latus vtrunque tabernaculi: ergo saga descendebant vsque ad humum cooperientia totaliter latera tabernaculi, aliàs enim non dicerentur protegere latera tabernaculi.

Respōs. ad uersarij cō futatur.

Et si forte dicas, quòd cooperiendo aliquam partem laterum tabernaculi dicebatur protegere ipsa latera, & sic saga protegebant ipsa latera tabernaculi: quia certam partem protegebant. Respondetur, quòd ista responsio non stat: nam eodem modo diceretur, quòd cortinæ protegebant latera tabernaculi, quia aliquam partem protegebant: sed non dicitur de illis, & dicitur de sagis: ergo saga totaliter operiebant ipsum tabernaculum. Consequentia autem superior probatur, quia latus aquilonare erat altitudinis decem cubitorum, quia omnes tabulæ tabernaculi erant decem cubitorum, & altitudo tabularum lateris meridiani erat decem cubitorum: si autem spissitudo cuiuslibet tabulæ esset vnius cubiti, spissitudo lateris meridiani occuparet vnum cubitum, & spissitudo lateris aquilonaris occuparet alium cubitum, & essent viginti duo cubiti cùm altitudine ipsorum laterum septentrionalis, atque meridiani. Tunc si inter latus septentrionale, & meridianū esset

spatium

ſpatium cubitorum decem eſſent cubiti triginta duo, in tota iſta magnitudine tranſuerſa tabernaculi: ſed ſagum quodlibet erat ſolùm triginta cubitorum longitudinis: ergo nullum ſagum ſecundum longitudinem ſuam poſitum tranſuerſaliter ſuper latitudinem tabernaculi poterat operire totum tabernaculum, qđ eſt contra ſupra probata. Vel ſi velis dicere: quòd quodlibet ſagum operiebat totum tabernaculū tranſuerſaliter, cum altitudo lateris ſeptentrionalis, & meridiani ſint viginti cubitorum, & ſpiſſitudo amborū laterum ſimul ſit duorum cubitorum, manebit ſpatium inter iſta duo latera ſolùm octo cubitorum, vt ſint triginta cubiti in ſumma, & ſaga, quæ triginta cubitorum erant, poſſent operire totum tabernaculum. Sed hoc eſt falſum, quòd ſpatium inter duo latera, ſcilicet meridianum, & ſeptentrionale ſit octo cubitorum. Nam ex litera patet, quòd ſit decem cubitorum: ergo falſum eſt id ex quo ſequuntur iſta, ſcilicet quòd ſpiſſitudo cuiuſlibet tabulæ eſſet vnius cubiti. Dicendum ergo, quòd ſpiſſitudo cuiuſlibet tabulæ erat quatuor digitorum, vel forte minus vt ait Ioſephus. Tabulæ autem iſtæ ſic ordinabantur, quòd ponebantur in lateribus tribus, ſcilicet in latere ſeptentrionali, & occidentali, & meridiano. Nam latus orientale tabulam nullam habebat, ſed operiebatur quodam tentorio ante poſito, vt patet vigeſimo ſeptimo capit. & in iſtis lateribus erat talis diſpoſitio, quòd latus meridianum, & ſeptentrionale erant æqualia, & quodlibet erat cubitorum triginta, & fiebant de tabulis, quarum quælibet erat latitudinis cubiti, & dimidij, & altitudinis decem cubitorum: & in quolibet iſtorum laterum ponebantur tabulæ viginti, quę faciebant cubitos triginta, & iſta erat longitudo tabernaculi: in latere autem occidentali erant octo tabulæ ſic diſpoſitę, quòd ſex erant ſecundum quantitatem aliarum tabularum, quę erant in alijs duobus lateribus, ſeptentrionali, ſ. & meridiano, ſcilicet quòd quælibet earum continebat cubitum, & dimidiū latitudinis, & decem cubitos altitudinis. faciebant ergo ſecundum latitudinem cubitos nouē. Ponebantur autem duæ paruę tabulę, quarum quęlibet erat cubiti dimidij, & ſic ambę faciebant vnum cubitum, quarum vna ponebatur in confinio lateris occidentalis cum meridiano, & alia in confinio lateris ſeptentrionalis, & occidentalis. & ſic fiebat illud latus decem cubitorum latitudinis. Iſtæ autem tabulę ponebantur ſuper terram infixæ baſibus: & ſic tenebantur, ſcilicet quòd quęlibet tabula haberet duas baſes: de quo magis ſupra diximus. Etiam iſtę tabulę habebant quaſdam concauationes in lateribus, quę incaſtraturæ vocantur, ita vt vna tabula alteri inhęreret, & hoc eſt ꝙ in vna tabula fiat labium ac ſubintret concauationem alterius, & ſic de omnibus, ne diſiungantur: ſic enim in communibus ędificiis fit. *Facies & tabulas ſtantes*. Vocantur tabulę ſtantes, id eſt erectę, quia ſecundum altitudinem ſuam erant erectæ, ſcilicet quòd quęlibet erat altitudinis cubitorum decem, & cubiti & dimidij latitudinis, & ſecundum illam dimenſionem, quę altior eſt vocatur tabula ſtans, ſi illa ponatur verſus ſupra: ſi enim tabulę exiſtentes decem cubitorum in altitudine ponerentur extentę per ſolum, ita quòd cubitus, & dimidius erigeretur in altum, & decem cubiti iacerent: licèt ſecundum aliquid ſui eſſet ſtans, quia tamen id quod longius eſt erat iacens, non vocatur ſtans. dicuntur tabulę ſtantes, quia ſecundum ſuam maiorē longitudinem in altum eleuantur. *Tabernaculi*. Id eſt ex quibus tabernaculum fieri debet, quia propriè tabernaculum erat id, quod de tabulis fiebat: ſicut ſua demonſtrat origo, licèt ſupra operimentum cor-

A tinarum tabernaculum vocetur, cùm dictum fuit, ꝙ ponerentur duę illę magnę cortinę ligatę per circulos aureos, vt vnum ex omnibus tabernaculum fiat, ideſt vnum tabernaculi operimentum. *De lignis ſetim*. Iſta ligna aptabātur ad omnia tabernaculi opera, quæ de lignis fabricāda erant, nullaque alia ligna ponebantur propter excellentiam iſtorum lignorum. *Quæ ſingulæ duos cubitos in longitudine habebant*. Licèt in qualibet re accipiantur tres menſuræ, ſi corporea eſt, ſcilicet longitudo, latitudo, & altitudo, quæ coincidit cum profunditate, ſicut in corpore humano accipiūtur: & diſtinguit eas Auguſtinus de Ciuitate Dei libro decimo quinto, in fine libri: tamen hic longitudo, & altitudo non accipiuntur diſtinctè, quia quæ-

B libet tabula erat longitudinis cubitorum decem, & iſti decem cubiti vocabantur altitudo eius, quia menſura horum decem cubitorum in altū tollebatur, & ſic erat altitudo. *In latitudine ſingulos, & ſemiſſem*. Id eſt quęlibet habeat cubitum & dimidium in latitudine. Super lōgitudinem autem cuiuſlibet tabulę nihil ponebatur, quia tabernaculum ſolùm erat in altitudine cubitorum decem: in latitudine autem apponebatur vna tabula alteri. *In lateribus tabulæ*. Id eſt cuiuſlibet tabulę: nam omnes tabulæ habebant iſtas duas incaſtraturas in quocunque latere eſſent, pręter duas tabulas extremas, ſcilicet vnam tabulam lateris meridiani, & aliam tabulam lateris ſeptentrionalis: nam tabulę illę duas incaſtraturas habebant,

C quę duabus tabulis coniungebantur: omnes autem, quę erant in tabernaculo coniungebantur duabus tabulis pręter tabulas illas duas. Nam prima tabula, quę erat in latere meridiano ſolùm coniungebatur tabulę, quę erat poſt ſe, & nulli alteri priori: & ſic vnicam incaſtraturam habebat: & ſic de tabula, quę prima erat in latere ſeptentrionali a parte orientis. *Duæ incaſtraturæ fient*. Vocatur incaſtratura quęlibet concauatio facta in tabulis ad hoc quòd iungantur, ſcilicet quòd leuigando tabulas cauantur ex aliqua parte, & in illas cauaturas intrant alię tabulę, vt ſic ſe contineant: & fiunt iſtę cauaturæ in lateribus tabularum: & fiebant duę incaſtraturę, ideſt incaſtraturæ in duobus lateribus. Et hoc quia quęlibet

D tabula duabus tabulis iungebatur vni ante, & alteri poſt, & in qualibet coniunctione requiritur vna incaſtratura: ergo quęlibet tabula habebat duas incaſtraturas pręter duas primas tabulas duorum laterum, ſcilicet ſeptentrionalis, & meridiani. *Quibus tabula alteri tabulæ connectatur*. Ideſt quòd per iſtas incaſtraturas, vna tabula connectabatur alteri: Et non ſolùm quòd connectatur vna tabula alteri per incaſtraturas, ſed quòd contineatur cum altera per incaſtraturas. Nam quòd coniungatur vna tabula cum altera, hoc contingit per ſolam laterum leuigationem planādo, & nihil omnino cauando, ſed quòd tabulę contineant ſe, non contingebat per ſolam planationem laterum, ſed per concauationem eorum, & ſubin-

E trationem. *Atque in hunc modum cunctæ tabulæ parabuntur*. Quòd enim dicebat ſupra, in qualibet tabula duas incaſtraturas eſſe faciendas, vt tabula tabulę coniungatur, non eſt intelligendum, quod fieret hoc, vt vna tabula vniretur alteri tabulę, quia ad hoc ſufficiebat vna incaſtratura, ſed ad hoc vt duę tabulę coniungerentur vni tabulę in lateribus eius: & nunc dicit in hūc modum oēs tabulas eſſe parandas. Hic demonſtratur quantitas, & cauatura, ſcilicet quòd omnes tabulę erunt altitudinis cubitorum decem, & latitudinis vnius & ſemiſſis: & quòd in duobus lateribus cuiuſlibet erunt duę concauaturę, ſiue incaſtraturę. Ab his tamen excipiuntur quatuor tabulę; quę non ſeruant hanc regulam.

Et hoc, quia istud pręceptum continet duas partes. Sunt enim duæ tabulę, quę deficiunt quantum ad vnam partē pręcepti, & aliæ duæ, quę deficiunt quantum ad aliam partem. Primò dixit, quòd omnes tabulæ haberent cubitum & dimidium altitudinis siue longitudinis, & cubitum & dimidium latitudinis. Ab hoc excipiuntur duæ tabulę, quę ponebantur in latere occidentali post sancta sanctorum in extremitatibus lateris illius: nam quęlibet earum continet dimidium cubitum solum. Secunda pars pręcepti erat, quod quælibet tabula haberet duas incastraturas in duobus lateribus suis. Ab hac excipiuntur duę tabulę, quæ primę erant in duobus lateribus, scilicet septentrionali, & meridiano. *Quarum viginti erunt in latere meridiano.* Ex hoc cognoscitur, quanta erat longitudo, & altitudo illius lateris: nam cùm ponerentur tabulæ viginti, & quęlibet esset cubiti & dimidij, faciebant cubitos triginta in longitudine lateris: altitudo autem erat tanta, quanta erat altitudo tabularum: quęlibet autem tabula erat altitudinis cubitorum decem. Ergo tabernaculum solùm erat cubitorum decem in altitudine. *Quod vergit ad austrum.* Auster nomen venti est flantis. Diuidēdo totum horizontem nostrum per duas lineas se ortogonaliter secantes, quarum caput vnius sit in Orientis puncto, & pes in Occidente: & alia sit ortogonaliter secans quadrando circulum horizontis nostri, oportet vt caput eius sit in puncto meridiei, & perueniat in punctum septentrionis. Et nominantur istę partes mundi a ventis flantibus ab illis punctis, sic est enim vulgaris consuetudo mundi partes designare. *Quibus quadraginta bases argenteas fundes.* Idest mittes vel pones. Vocantur bases in tabulis, & bases in columnis, sed non erant tales bases columnarum sicut bases tabularum: nam bases columnarum erant rotundę, & ampliores quam ipsę columnę, vt bene sederent columnę super tales bases, & sic fit semper in columnis, quas quotidie videmus. Et fuit iste modus basium in columnis, quę erant ante sancta sanctorum, & in illis, quę erant ad ostium tabernaculi, & in his, quę erant in tabernaculi circuitu, scilicet in columnis atrij; in tabulis autem non erant bases grossiores, & latiores ipsis tabulis. Et est signum huius, quia in qualibet tabula erāt duę bases: si autem basis esset grossior, quàm ipsa tabula, quę firmabatur super basim, impossibile esset duas bases simul poni sub eadem tabula: sicut nō possunt poni immediatè duæ bases sub aliqua columna. Ratio autem diuersitatis est, quia bases, quæ ponuntur sub columnis, ideo ponuntur, vt columnę non inclinentur contra aliquas partes. Etiam vt columnæ superiori pondere pressę solo non infigantur, & ponderi cedant: cùm autem basis grossior est, columna infigi non potest solo, detinente amplitudine basis: in tabulis autem non erat aliquod pondus premens quod eas solo infigi cogeret, cùm sola cortinarum, & sagorum, atque pellium tegumenta superposita haberent: ideo aliter fieri debuerunt bases tabularum, scilicet vt eas tenerent, ne in vnam, aut alteram mouerentur partem. Erant autem istę bases quædam petacia argentea fabricata opere fusorio, ita vt acuta essent; & longa: & sic infigebantur solo profundius, ne tabulę superficiei telluris insistentes nullatenus mouerentur. Et istæ bases primò infigebantur ipsis tabulis, scilicet quòd fiebant in summitatibus tabularum, quibus terræ iungebantur duæ profundæ cauaturæ, & ibi infigebantur illæ bases, ita quòd manerent immobiles in tabulis, & postea infigebantur telluri: & sic tabulæ immotę manebant. *Vt binæ bases singulis tabulis per duos angulos subijciantur.* Quælibet tabula habebat

F duos angulos in extremitate illa tangente terram, scilicet apud extremitates duorum suorum laterum, & apud illos duos angulos fiebant duæ magnæ cauaturæ, & in has cauaturas bases infigebantur: & sic in isto latere, cùm essent viginti tabulæ, erant bases quadraginta supputando duas bases quibuslibet tabulis. *In latere quoque secundo tabernaculi, quod respicit ad aquilonem.* Hic innuit latus meridianum esse primū, & latus septentrionale esse secundum, sed secūdum naturam non erat magis primum vnum, quàm alterum. Poterat tamen vocari primum dupliciter: vno modo, quia primum illud erectū est: secundò quia de ipso primò Deus locutus est. *Quod respicit ad aquilonem.* Hic denominatur alia pars mundi, quæ est sep-

G tentrionalis: & denominatur a vēto sicut pars meridiana denominabatur ab alio vento, scilicet ab austro. Denominatur autem pars septentrionalis a vento, qui dicitur Aquilo: & iste est collateralis Boreę: nam Boreas est, qui flat de medio puncto Septentrionis secundum duas lineas quadrātes nostrum horizōtem. Accipitur tamen Aquilo multotiens pro ipso Borea. Et dicitur Aquilo, quasi aquas ligans, quia est ventus frigidus valde, vtpote flans a partibus mundi frigidissimis. *Viginti tabulæ erunt habentes bases viginti argenteas.* Et hoc quia æquale latus erat septētrionale lateri meridiano, & erant ista duo latera æquidistantia, scilicet quòd non magis distabat vnum latus ab altero in vna parte, quàm in altera, sicuti dicimus de lineis pa-

H ralelis. Erant autem bases argenteæ sub his tabulis, quia propter nobilitatem operis tabernaculi in toto tabernaculo non ponebant aliquid æris, sed totum quidquid erat, argentum, & aurum erat, præterquam de paxillis, quæ extra erant, & fiebāt ex ęre. *Binæ bases singulis tabulis supponentur.* Scilicet per duos angulos tabulæ in extremitatibus eius apud duos angulos tabulæ sicut fiebant in tabulis lateris meridiani. *Ad occidentalem verò plagam.* Hic ponitur tertium latus, scilicet plaga occidentalis. Vocatur plaga occidentalis, idest terra, vel pars occidentalis: signat enim plaga tria, vt ait Hebrardus, scilicet quòd plaga signat vulnus, & signat rete ad capiendas feras, & signat partem mundi: non quidem quòd plaga ali-

I quam terram propriè vel absolutè significet, sed signat situm, scilicet contra orientem, vel occidētem, vel alium quemcunque situm. *Facies sex tabulas.* Istę sex tabulę erant de magnis, scilicet continentibus in longitudine cubitos decem, & in latitudine cubitum & dimidium, & istę sex faciebant nouem cubitos latitudinis. Vocantur autem hic sex tabulæ, & non octo, sicut erant secundum veritatem, quia istę sex tabulæ erant de maioribus, de quibus vsque nunc dixerat, scilicet quòd continebant in altitudine cubitos decem, & in altitudine cubitum & semissem. *Et rursum alias duas.* Scilicet quæ non sunt eiusdem mensurę cuiusmodi sunt priores, vt contineat quęlibet cubitum & dimidium, sed quælibet continet solū me-

K dium cubitum. *Quæ in angulis erigantur.* Positis enim sex tabulis in medio lateris occidentalis, cùm illæ tabulæ contineant nouem cubitos latitudinis, & tabernaculi latus occidentale esse debebat decem cubitorum, deficiebat vnus cubitus, scilicet ad quamlibet partem vnum dimidium cubiti. Si autem poneretur vna tabula de maioribus, cùm quælibet illarum esset cubiti & dimidij: esset iam totum illud latus decem cubitorum, & dimidij: ergo non debuit poni vna tabula integra, sed positæ fuerunt duæ tabulę paruę, & istæ erigebantur in angulis: quia vna fuit erecta in angulo recto contingentiæ lateris meridiani & occidentalis: & alia in angulo contingentiæ lateris aquilonaris & occidentalis. Et dicitur, quòd istæ tabulæ

Vnde aquilo dicatur.

Plaga tria significat.

lę erigebantur, quia altitudo earum, quę erat cubitorum decem, ponebatur versus supra. *Post tergum tabernaculi.* Tergum tabernaculi erat oppositum ostio tabernaculi: erat aũt ostiũ tabernaculi in parte orientali, & illa pars nõ erat tecta tabulis, sed solo tẽtorio facto de hyacinto, & purpura & cætera, vt patet sequenti capitu. pars autem, quæ erat ad occidentem operta erat tabulis, quia istud erat latus tegens sancta sanctorum. *Eruntque coniunctæ.* Hoc dicitur de tabulis, quę iunctę erant, ita vt vna incastraretur alteri: & non dicitur de tabulis omnibus, sed solùm de tabulis magnis habentibus cubitum & dimidium in latitudine, licèt de vtrisque verum sit, quòd erant coniunctæ ab infra versus supra. Quòd autem de his solis hic dicatur patet, quia dicitur postea: duabus quoque tabulis, quæ ponendę sunt similis iunctura seruabitur. Si autem hic de omnibus tabulis intellexisset, non subiungeretur postea eandem iuncturam esse seruandam in aliquibus aliis, cùm nullę manerent, de quibus hoc dici posset. *Eruntque coniunctę a deorsum vsque sursum.* Idest quòd in qualibet illarum tabularũ erat facienda cauatura in duobus lateribus eius, & illa perueniebat a summitate tabulę vsque deorsum, ita quòd vnum labium promineret in qualibet tabula a supra vsque infra. *Et omnes vna compago retinebit.* Dicitur vna compago, secundum continuationem, quia vna coniungebatur alteri, & illa alteri, & sic omnes tabulæ erant habentes vnam compaginem, idest coniunctionem, & vocantur hic omnes tabulæ non solùm omnes, quæ erant in vno latere tabernaculi, sed omnes tabulæ quæ erant in omnibus lateribus. Et patet, quia tabula prima, quæ erat in principio lateris meridiani, erat compaginata sequenti tabulæ per incastraturas, quæ fiebant in eis, & illa sequenti, & sic vsque ad vltimam tabulam istius meridiani lateris, quæ omnes se tangebant ordine recto: vltima autem, quę erat in latere meridiano coniungebatur primę, quę erat in latere occidentali, & illa sequenti, & sic vsque ad vltimam illius lateris: deinde ista, quę vltima erat coniungebatur tabulę vltimę existenti in latere septentrionali: & illa sequentibus donec veniatur ad primam tabulam lateris septentrionalis. & sic omnes tabulę trium laterum, quę sunt omnes tabulę totius tabernaculi vnica compagine tenebantur. *Duabus quoque tabulis, quæ in angulis ponendę sunt.* Istę sunt duę tabulę paruę secundum latitudinem, scilicet, quòd quęlibet continebat dimidium cubitum, vt clauderetur latus occidentale in decem cubitis, & dicuntur istę tabulę ponendę in angulis, idest ad claudendum angulos: & non solùm ponebantur istę duæ ad claudendum, sed etiam aliæ duę: nam vna tabula lateris meridiani cum alia de paruis tabulis lateris occidentalis claudebant angulum vnum, & alia tabula extrema aquilonaris lateris cum alia parua tabula lateris occidentalis claudebant alium angulum. Dicuntur istę poni in angulis, & non dicitur in quibus angulis, sed non opus fuit, quia in toto tabernaculo solũ erãt duo anguli, qui claudebãtur super latus occidentale, a latere meridiano vnus angul⁹, & a latere aquilonari reliqu⁹ angulus: nec poterat aliqs ali⁹ angulus causari, cum non essent plura latera claudentia: si enim quatuor latera fuissent, quatuor facerent angulos, quia tamen erant solùm tria, faciebant duos angulos. *Similis iunctura seruabitur.* Scilicet quòd in qualibet earum fient duę incastraturæ, siue cauaturæ sicut fiebãt in omnibus aliis tabulis: & hoc quia quælibet illarum duarum paruarum tabularum coniungebatur vni tabulę in latere suo occidentali, & alteri tabulę in latere septentrionali, aut meridiano. *Et erunt simul ta-*

A *bulæ octo.* Scilicet quæ sunt in latere occidentali, duę quidem paruæ, & sex magnæ. *Bases earum argenteæ decem, & sex.* Nam ita infigebantur duæ bases in qualibet tabula parua sicut in magna, ideo subiunxit Deus hoc ad tollendum dubium: nam cũ Deus mandasset in qualibet aliarum tabularum magnarum infigere duas bases, & quęlibet illarum tabularum esset cubiti & dimidij: istæ autem paruę tabulæ solùm essent dimidij cubiti, putaret Moyses cuilibet harum paruarum tabularum basem vnicam supponendam: erant tamen necessariæ duæ, vt infigerentur in duobus lateribus, siue angulis tabulæ, ne ad aliquam partem inclinari posset tabula, vnica base suffulta. *Duabus basibus per vnam tabulam supputatis.* Idest quòd pro

B qualibet tabula computari, vel accipi debebant duæ bases, & sic numerus basium esset duplus ad numerũ tabularum, sed tabulæ erant quadraginta octo in toto tabernaculo, scilicet viginti in latere meridiano, & totidem in aquilonari, & octo in latere occidentali: bases ergo erant nonaginta sex, quod est suum duplum. *Facies & vectes.* Hic ponitur tertium, scilicet vectium fabricatio, & vocantur vectes quædã ligna existentia transuersaliter in latitudine tabulatorum, quibus ipsa tabulata cõiunguntur. Nec accipitur hic tabulatum eo modo habere vectes, sicut dicebatur arca habere vectes, vel altare holocaustorum: nam arca, & alia supellectilia tabernaculi habebant vectes, vt portarentur in eis: tabulæ autem non habebant ve-

C ctes ad vehendum, idest portandum, cùm portarentur in plaustris Meraritarũ, vt patet Num. 4. cap. sed ponebantur vectes ad continenda ipsa tabulata. Nam licèt a parte inferiori continerentur tabulæ ne caderent in vnam vel alteram partem: non tamen habebant aliquid continens in parte superiori, ne tabulę dissilirent: ideo positi sunt vectes: & sic dicitur, facies vectes de lignis setim ad continendas tabulas: tales autem vectes sunt in ostiis domorum: nam vt tabulę ex quibus ostium compactum est, ne discompaginẽtur, ponuntur post ipsas tabulas transuersaliter quædam ligna, & ipsis tabulis ostiorum clauis fortiter infiguntur, & nequeunt tabulæ ab alterutro diuelli. Non consueuimus tamen nuncupare vectes ipsa ligna, quę

D ponuntur transuersaliter in ostiis domorum. Ratio autem diuersitatis, quæ est inter ista, & ligna, quę ponebantur in lateribus tabulatorum tabernaculi est: quia vectes dicuntur ab inuehendo, & hoc siue quia vehũtur per illos aliquę res, & sic vocantur vectes arcæ, & vectes altarium: siue quia ipsi vehuntur per aliquid alterum, & sic vectes tabulatorum poterant vocari vectes, quia fiebant circuli aurei, per quos mittebantur illi vectes, & sic quãtum ad hoc vehebantur. Neutrum autem horum competit lignis positis transuersaliter in tabulis ostiorum, quia ista non inuehuntur per circulos ita quòd ponantur, & tollantur ab ipsis ostiis, sed infigantur fortiter ipsis tabulis quibusdam clauis. *De lignis setim quinque.* Fiebant autem de lignis

E setim propter nobilitatem illorum lignorum, & de his lignis fiebant cętera, q̃ in tabernaculo lignea erãt.

Quomodo vectes essent quinque, & qualiter collocarentur in quolibet latere tabernaculi.

QVAESTIO. XII.

SED quia dicitur hic, quòd isti vectes erant in quolibet latere tabernaculi quinque, dubium est, quis modus sit assignandi eos esse quinque. Aliqui po- De fabricatione vectium.

Opinio quorundã nunt esse quinque vectes, ita quòd omnes ponantur in vno ordine, scilicet quòd ponatur vnus vectis in latere meridiano incipiendo a prima tabula illius lateris. Nam omnes tabulæ coniungi debebant per vectes, & ille vectis non perueniat ad extremitatem lateris illius meridiani, scilicet vsque ad vltimam tabulam, sed perueniat vsque ad aliquam partem, & tunc coniungatur illi alius vectis: & hoc secundo finito adiungatur tertius, & sic de aliis, donec ponatur quintus, qui perueniat vsque ad extremitatem tabularum illius lateris, & sic quinq; vectes erunt sibi succedentes in eodem ordine, ita quòd caput vnius incastretur alterius extremitati, & sic omnes quinque sint incastrati, & per hunc modum in qualibet tabula solum erit vnus anulus: nam isti vectes erant in lateribus tabularum, & transibant per circulos: si ergo vnicus ordo vectium erat in quolibet latere, necesse erat vnicum esse ordinem circulorum, & in qualibet tabula vnicum circulum poni. Sed ista positio non conuenit.

Confuta. opi. Primò quia in tanta altitudine tabularum non sufficienter contineret vnicus ordo vectium: nã tantundem erat sic poni quinque vectes, sicut si poneretur vnicus, quæ pertingeret a principio lateris vsque ad finem eius. Sed manifestum est, quòd tanta altitudo tabularum, scilicet decem cubitorum pluribus ordinibus vectium indigebat, vt firmius tanta moles contineretur. Patet hoc in aliis ædificiis, sicuti in portis domorum aut ciuitatum, vbi plures sunt vectium ordines, & inter se spissiores. Item quia cum mandentur hic poni quinque vectes in latere meridiano, & totidem in septentrionali, poterat quidem adhuc aliquo modo tolerari, quia longitudo lateris meridiani erat viginti cubitorum, & totidem longitudo lateris septentrionalis: & positis quinque vectibus in eodem ordine, esset quilibet vectis quatuor cubitorum: in latere tamen occidentali hoc stare non poterat, qa cùm solùm esset longitudinis decem cubitorum, nõ poterant esse vectes maiores, quàm quòd quilibet esset cubitorum duorum: Ad quid enim erat facere tantam paruitatem in vectibus? quia dum plures vectes essent minus continerent, & debilius: sicut in omnibus ędificiis quando ligna longa sunt attingentia vsque ad necessaria loca, sunt fortia ædificia: quãdo vero non est aliquod lignum ita longum, & ponuntur multa coniuncta ad supplendum vnius longitudinem, ædificium infirmius est, facilliusque dissoluitur: melius ergo erat poni duos vectes, aut vnum in latere illo occidentali, quod paruum erat, & pertingeret ab extremitate vsque ad reliquam extremitatem, quàm vt tot vectes parui ponerentur. Nam sic positis quinque vectibus, esset pluralitas sine necessitate, & nõ solũ sine necessitate, sed etiã cum damno: qđ valde est peccatũ, vt ait Arist. in 8. Polit. Dico autẽ peccatum de peccato artis, non aũt de peccato prauæ voluntatis. Item quilibet artifex sapiens moderatur omnia, quæ facit reducendo in causam altissimã. s. in finem: finis namque imponit necessitatem his, q̃ ad finem: cũ ergo in latere meridiano fierẽt vectes quinque, & totidẽ in laterę aquilonari, oportebat esse aliquam finis necessitatem, propter q̃ fierent: aliàs esset peccatum, & totalis deuiatio in arte, scilicet facere aliquid sine fine præsupposito: tunc ergo cùm in latere occidentali totidem vectes poni iusserit, quot in alijs duobus lateribus, oportebat eundem finem esse, quare ponerentur ibi, & in alijs lateribus: erant autem isti vectes ad portandum vbicumque essent, scilicet quòd ipsi multiplicarentur, scilicet quòd essent quinque, aut erat propter longitudinem laterum, aut propter altitudinem. Si autem propter longitudinem, cùm cupla longitudo esset in lateribus meridiano, & aqui-

F lonari, quàm in ocidentali: ergo plures duplo vectes esse debebant in latere meridiano, aut aquilonari, quã in occidentali: sed in quolibet aliorum erant soli quinque vectes: ergo in occidentali latere debebant esse duo vectes, aut tres ad magis. Nam dimidius vectis poni non poterat, quia quantuncunque paruus esset, vnus vectis esset. Si autem propter altitudinem tabularum continendam firmiter ponebatur multiplicatio vectium, non debebat fieri positio vectium in eodem ordine, sed in diuersis: nam quantum ad longitudinem, & altitudinem tabularum, nihil magis continebant vectes quinque, siue mille positi in eodem ordine, quàm vnus pertingens ab extremitate ad extremitatem lateris: imò magis teneret vnus vectis, vt

G probauimus: oportebat ergo poni plures vectium ordines, scilicet quòd quidam vectes ponerentur supra versus capita tabularum, & alij infra versus medium, & sic de cœteris, & tunc rationabiliter stat, quòd ponerentur totidem vectes in latere occidentali, quot ponebantur in latere meridiano, & septentrionali: nã cùm ponantur vectes multi ad continendam tabularum altitudinem, & tanta altitudo esset in latere occidentali, sicut in alijs lateribus, necessarium erat poni in vtrisque totidem vectes. Patet antecedens, quia altitudo cuiuslibet tabulæ erat decem cubitorum, vt supra patet: necessariò ergo dicendum est plures esse vectium ordines, & plures in qualibet tabula circulos ad continendos plures vectes. Sed adhuc posito hoc est

H diuersitas in assignatione ordinis vectium: nam vectes quinque ponere cogimur, sed in quot ordinibus isti essent in litera non clare manifestatur. Rabbi Salomon dicit, quòd erãt tres ordines vectium, & in his tribus ordinibus erant quinque vectes, scilicet quòd in ordine superiori erat vnus vectis longus perueniens à principio lateris vsque ad finem eius, & in parte inferiori erat alius magnus vectis eodẽ modo perueniens à principio vsq; ad finem: in medio autem tabularum erat alius ordo vectium: & in hoc ordine erant tres vectes, ita quòd extremitas vnius veniebat vsque ad tertiam partem longitudinis illius lateris, & ibi mittebatur extremitas illius vectis in concauitatem alterius vectis sequentis. Et fiebat ista incastratura, sicut in baculis Episcoporum, qui videntur esse vnus baculus,

Rabbi Salomon ponit tres ordines vectium in quolibet latere tabernaculi.

I & tamen sunt duo: quemadmodum etiam in Crucibus multis fit, quæ sunt factę ex multis fragmentis, & vna pars incastratur alteri, & alia alteri, & videtur esse vnum continuũ, & sic cõtinent se partes illius Crucis. Sed adhuc ista positio non multum conuenit, quia dicitur in litera, quòd fiant quinque vectes: vectis autem semper dicit lignum magnum, quod excedit mensuram rei, cuius est vectis: si autẽ minus lignum sit, q̃ id, in quo ponitur, vt vectis iam non vocatur propriè vectis: ergo non dicerentur quinque vectes, sed tres vectes, si solùm tres vectium ponerentur ordines. Patet antecedens ex similitudine vectium arcæ, & mensæ, atque altarium, quia hi excedebant quãtitatem arcæ,

K & mensæ, atque aliorum, quorum vectes erant. Item quia dicitur hic in litera, quod debebant esse quinque vectes, & venire ab extremitate tabularum lateris vsque ad alteram extremitatem, & necessariò sic essent ordines quinque vectium, scilicet quot vectes erant. Sed adhuc dato, quòd in quolibet latere tabernaculi essent quinque vectium ordines, poterant poni isti vectes dupliciter. Vno modo, quod vectis erat quoddã lignum magnum missum per circulos in lateribus tabularum, & peruenięs ab extremitate lateris ad aliam extremitatem. Sed hoc quidem satis graue est: nam licèt in latere occidentali posset dari, quòd esset vnus vectis totus ab extremitate vna ad reliquam extremitatem, quia erat spatium cubitorum decem, in latere

tamen

tamen meridiano, & septentrionali dari non posset faciliter: quia tamē quodlibet istorum laterum esset cubitorum triginta longitudinis, oportebat necesse esse triginta cubitorum longitudinis: non facile autem reperitur vnum lignum tantæ longitudinis ad mittendum per circulos. Item dato quòd reperiretur, non posset conseruari: cito namque suo pondere frangeretur cùm tantæ longitudinis esset, & latitudinis paruæ, vtpotè, quòd per satis paruos circulos existentes in latere, siue posterioribus tabularum mitti posset. Item si tantæ longitudinis essent vectes, non possent faciliter mitti per circulos, nec extrahi, & velociter frangerentur. Dicendum ergo secundum quòd Iosephus dicit valde rationabiliter, quòd in quolibet latere erant quinque vectes, idest quinque vectium ordines: & vocatur vnus vectis vnum lignum, siue continuum, siue per contiguationem plurium copulatum, perueniens ab vna parte lateris ad alteram partem. Et dicit, quòd vectes, idest illa ligna immissa per circulos ad continendum tabulas erant quinque cubitorum, ita quòd coniungeretur vnum lignum quinque cubitorum alteri, & aliud alteri: donec veniretur ab vna lateris extremitate ad alteram, & sic cùm per quodlibet latus, & per quamlibet tabulam transirent quinq; vectes, necesse erat in qualibet tabula esse quinque circulos aureos. Ex hoc autem patet, quòd in latere meridiano erant triginta vectes in illis quinque ordinibus, & in latere aquilonari totidem, & in latere occidentali essent decem, qa latus meridianum erat triginta cubitorum longitudinis, & cùm in quolibet vecte quinque cubiti essent: in triginta cubitis longitudinis caperentur vectes sex: & quia erant quinque ordines vectium, erunt quinque senarij, qui faciunt triginta: in latere autem occidentali erant decem vectes: nam lōgitudo lateris huius erat cubitorum decem. Cùm ergo quilibet vectis esset quinq; cubitorum, essent duo vectes occupantes totam longitudinem illius lateris, & quia erant quinque ordines vectium, necesse erat esse decem vectes. Et ista est vera positio de vectibus. *Ad continendas tabulas.* Iste erat vsus vectium, & in hoc distinguebantur vectes tabulatorum à vectibus arcæ, & mensæ, & aliorum suppellectiliū tabernaculi, quia alij vectes erant, vt in eis vtensilia portarentur: isti aūt ad solam cōtinentiam, siue copulationem facti erant. *In vno latere tabernaculi.* Non expressit hic, in quo latere fierēt isti vectes quinq; an in meridiano, an septentrionali, & ratio est, qa expressio alicuius certi fit causa differentiæ. Deus aūt nolebat facere hic aliq̃ differentiam inter vnum latus ad alia latera, quia totidem voluit esse vectes in vno latere, quot in alio. Et hoc verum est de duobus lateribus. s. meridiano, & aquilonari, nam neutrum horum duorum nominauit: occidentale aūt nominauit. *Et eiusdem numeri ad occidentalem plagam.* Est. n. sensus, ꝙ quinq; vectes ponerētur in vno latere. s. in latere septētrionali, & quinq; vectes in altero. s. meridiano, & eiusdem numeri ad occidentalem plagam: expressit autem de vectibus, qui erant ad occidentalem plagam magis quàm de alijs lateribus, quia illud latus erat minus, q̃ alia latera, ideo dubitare posset Moyses, vtrum tot vectes in isto latere, sicut in cęteris lateribus ponendi essent. *Qui mittentur per medias tabulas.*

An tabulæ tabernaculi essent perforatę, vt vectes reciperent.

QVAESTIO. XIII.

ALIQVI putant, quod in tabulis erant facta foramina, & per illa foramina mittebantur ligna, quę dicuntur vectes. Et hoc satis erat possibile, cum

A ipsa tabulata satis erant habentia spissitudinem, quæ hoc pateretur: ad hoc autem mouentur, quia dicit hic litera, quòd vectes mittebantur per medias tabulas, idest per medium ipsarum tabularum, scilicet per grossitudinem, siue spissitudinem earum. Sed hoc non potest stare, quia litera dicit, quòd ponentur isti vectes per circulos aureos, per quos contineant tabulata. Si tamen ipsi vectes mitterentur per spissitudinem tabularum, non ponerentur aliqui circuli aurei, quia ad nihilum erant vtiles. Item quia dicitur, quòd ipsi vectes deaurari debebant, sed si ipsi mitterentur per spissitudinem tabularum non possent cōgruentius deaurari. Vel si aurarentur deflorarētur, aut comminuerentur laminæ aureæ in stricta missione vectium per foramina tabularum. Etiam dato quòd non deflorarētur nihil prodesset cum pœnitus laterent vectes. Item quia per hoc tabulæ infirmiores redderētur, cùm in medio earum fierent tanta foramina, & faciliter possent confringi. Item quia sic non possent conuenienter continere ipsa tabulata, nec ipsi vectes in visceribus tabularū legitimè cohærerent, vt patet intuenti modum, quo intus locari possent. Dicendum ergo, quòd isti vectes erant extra tabulas in posteriori parte tabularū, & ibi infigebantur circuli aurei per quos mittebantur vectes. Et quando dicitur, quòd erant vectes per medias tabulas, non est sensus, quòd mittebantur per foramina facta in spissitudine tabularum, sed quòd ponebantur isti vectes per dorsa tabularum. Et rursus non est sensus, quòd ponerentur isti vectes per medias tabulas, idest per medietatem dorsi tabularum in parte exteriori, sed quòd ponebantur per dorsum, & non ponebantur vectes in summitate tabularum superiori, vel in extremitate inferiori, sed per ipsa dorsa, scilicet per medietates dorsum tabularum. Et accipitur medium prout signat interpositionem, & non prout signat æquidistantiam: nam in sacris scripturis dupliciter accipitur medium. Vno modo prout signat æquidistantiam respectu aliquorum terminorum. Vt si sint aliqua loca, quæ distent à se inuicem decem leucis, & sit vnus locus inter illa, à quo quodlibet illorum distet leucis quinq;, ille dicitur esse in medio illorum locorum per æquidistantiam. Dicitur medium alio modo per interpositionem, quia ponitur inter aliqua duo, siue equaliter distet ab eis, siue magis ab vno, quā ab altero, & isto modo in tabulis tabernaculi accipiebantur duæ extremitates, scilicet superior, & inferior, & quidquid inter illas erat, vocabatur medium. Et sic cùm vectes ponerentur in dorsis tabularum per circulos aureos, dicebantur poni per medias tabulas, idest per dorsa tabularum inter duas extremitates tabularū, & sic licèt quinque vectium ordines essent, tamē quilibet eorum dicebatur posit⁹ per medias tabulas, quia quilibet illorum ordinum erat positus inter extremitates duas tabularum. *A summo vsque ad summum.* Idest ab extremitate vsque ad extremitatem, scilicet ꝙ quilibet ordo vectium perueniebat ab vna extremitate vsque ad alteram, Et hoc siue paucos vectes haberet, siue multos. *Ipsasque tabulas deaurabis.* Tam à parte exteriori, quàm interiori. Patet quia à parte interiori apparere debebant cùm nullo operimento tegerent. De parte autem exteriori, patet, quia mandauit circulos, & vectes laminis aureis tegi, & tamen vectes à parte exteriori erant. *Et fundes in eis.* Idest in tabulis. *Anulos aureos.* Scilicet quòd figebantur quidam anuli aurei in ipsis tabulis, sicut fit in portis domorum, quia infiguntur ferrei anuli ad ducendum in eis vectem. *Per quos vectes tabulata contineant.* Idest quòd vectes missi per istos circulos continebant tabulata. *Quos operies laminis aureis.* Non refertur hoc ad anulos, quia ipsi aurei erāt, sed refert ad vectes, q̃ erant de lignis Setim.

Opi. doct.

In sacra scriptura dupliciter accipitur medium.

Et

Et eriges tabernaculum. Ideſt quòd factis omnibus iſtis eriges tabernaculum:nam de his, quæ requirebantur ad fabricationem tabernaculi,nihil dicendum manet: nam fiebat tabernaculum ex tabulis, & vaſibus, & vectibus, & operimentis: omnia autem iſta in hoc capitulo recitata ſunt, & non ſolùm ea, quæ erant partes tabernaculi recitata ſunt,ſed etiam ea, quæ erant intra tabernaculum,ſcilicet arca,& mēſa, & candelabrum. Deficit autem altare Thymiamatum, quod erat intra tabernaculum, de quo infra 30.cap. ea etiam, quæ diſtinguebant tabernaculum,& claudebant in oſtio nōdum dicta ſunt .ſ. tentorium, & velum, & columnę, vt patet infra iſtis tamen quæ ſupra dicta ſunt ſolis exiſtentibus erigi poterat tabernaculum ſufficienter. *Iuxta exemplum,quod tibi in monte monſtratum eſt.* Ex quo concluditur, quòd Moyſi non ſolùm monſtratæ fuerunt partes tabernaculi per ſe,quantum ad fabricationem earum, ſed totum tabernaculum ſimul, vt patet ſupra præcedenti capitulo,cùm dicitur:Iuxta omnem ſimilitudinem tabernaculi,quod oſtendam tibi,& vaſorum eius, ſic facies illud,vt autem iſtorum vectium figura cognoſcatur in tabulatis, poteſt hic faciliter depingi. *Facies & velum*. Hic ponitur tertium, ſcilicet tentoriorum fabricatio, & ſunt hic duo vela, ſiue tentoria, Vnum quod diuidebat ſancta ſanctorum à reliquo exteriori tabernaculo. Et aliud quod pendebat ante oſtium tabernaculi claudens ipſum tabernaculū.

De fabricatione tētorij, ſiue veli tabernaculi.

Facies & velum. Iſtud erat ad diuidendum ſancta ſanctorum à tabernaculo, quod vocabatur ſanctum ſolū. Nam intra ſancta ſanctorum erat gloria domini ſuper Cherubim in propitiatorio,& hoc non debebat videri ab aliquo viro aliàs moreretur:ideo clauſum eſſe debebat:& ſic in maiori reuerentia haberetur. Nam ea, quæ in communi vſu ſunt,etiam ſi ſint precioſa, vileſcunt. *De Hyacintho*. Ideſt de ſerico coloris cœleſtis. *Et purpura*. Scilicet de ſerico rubeo non multum rubeo,ſed declinante ad aliquem alium colorem. *Coccoque bis tincto*. Ideſt de ſerico valde rubeo, quod bis in colore rubeo tinctum videtur. *Et byſſo retorta*. Byſſus eſt genus lini candidiſſimi, quod etiam tenuiſſimum eſt. Et iſte byſſus retorquebatur, vt firmior eſſet, & hoc ponebatur hic quaſi ſubtegmen aliorum colorū variorum. *Opere plumario*. Ideſt opere texturę, vel opere acus. Et non vocatur opus plumarium opus pictorium,vt ſupra declaratum eſt:erat enim iſtud velum eiuſdem materiæ, & contextionis cum ipſis cortinis tabernaculi. *Et pulchra varietate contextum*. Ideſt quòd erant ibi diuerſæ figuræ rerum factæ; non tamē figuræ hominum,vel animalium. In Hebræo dicitur. *Cherubim*. Vbi nos dicimus pulchra varietate contextum, & hoc ſupra declarauimus, quia Cherubim non accipitur hic pro Cherubim,ſed prout importāt quaſcunque figuras. Et huic concordat dictum Rabbi Abraham Aben Ezræ ſuper 3.capit.Gene. ſcilicet quòd Cherubim vocantur quæcunque figuræ, ſiue hominum,ſiue boum,ſiue cuiuſlibet alterius rei,vt declarat ipſe de quatuor animalibus,quę vidit Ezechiel, quorū quodlibet vocatur Cherubim, de quo Ezec.1.& 10.c. *Quod appendes ante quatuor columnas*. Velum iſtud ponebatur ante quatuor columnas,quæ erant diſtinguētes ſancta ſanctorū, & tabernaculum exterius, & erat iſtud velum quadratum, ſcilicet æqualis longitudinis, & latitudinis: nam ponebatur, vt diſtingueret ſancta ſanctorum à tabernaculo. Altitudo autem tabernaculi erat cubitorum decem, & latitudo erat totidem, ergo erat velum quadratum. Antecedens patet,quia altitudo omnium tabularum tabernaculi erat decem cubitorum ſolùm, vt patet ſupra: latitudo etiam,quæ conſideratur à latere meridiano verſus ſeptentrionale,decem cubitorum erat,quod patet p latus occiden-

Litera Hebræa.

F tale, quod erat decem cubitorum, & diuidebat latus
meridianum, & ſeptentrionale, & coniungitur cuili-
bet eorum in extremitatibus ſuis. Iſtę quatuor colum-
næ ponebantur ante ſancta ſanctorum propter duo.
Primò vt penderet ipſum velum de ipſis columnis.
Secundò vt ipſum velum non moueretur contra inte
riora ſancti ſanctorum interdum aliquo caſu, vtpotè,
quia ventus impelleret, vel aliàs. *Quæ ipſæ*. Scilicet
columnæ de lignis Setim. *Deauratæ erunt*. Dicuntur
deauratæ,ideſt coopertę cęlaturis aureis,ſcilicet quòd
aliqui filoſculi leuium laminarum auri circundarētur
per ipſarum columnarum gyrum. *Et habebunt capita*
aurea. Dicuntur capita aurea quædam capitella facta
de auro poſita ſuper ipſas columnas, ſicuti ponuntur
G nunc ſuper columnas lapideas capitella lapidea. *Sed*
baſes argenteas. Vocantur baſes argenteæ quædam pe-
tatia de argento magni ponderis,& quadrata: ſuper q̄
fundebantur ipſę columnæ, quia baſes erant amplæ,
& (vt volunt quidam:) erant etiam iſtę baſes cauatæ,
ita vt in eis infigerentur columnæ de lignis Setim.
Inſeretur autem velum per circulos. Iſti circuli erant in ca-
pitibus columnarum, & ab illis pendebat velum, &
manebat immotū. Vel vocantur circuli illi, per quos
coniungebantur cortinæ duæ magnæ mediātibus an-
ſulis, vt patet ſupra: nam iſta coniunctio cortinarum
in circulis, & anſulis erat ſuper locū diſtinctionis ſan-
cti ſanctorum à reliquo tabernaculo, vt ſupra probatū
fuit. Tamen non videtur hoc multum, ſcilicet quòd
H penderet iſtud velum ex ſuperioribus circulis,ſed ma-
gis, quòd penderet in circulis poſitis in capitibus co-
lumnarum. *Intra quod pones arcam teſtimonij*. Ideſt vl-
tra iſtud velum in illa parte manenti ponetur arca.
Dicitur autem arca teſtimonij, quia intra eam erant
duę tabulę lapideæ,in quibus continebantur pręcepta
decalogi. Et iſtæ tabulæ erant poſitæ in teſtimonium,
quòd Iudæi recepiſſent à domino legem: de quo prę-
cedenti capitulo dictum eſt.

An velum ſancti ſanctorum ſit quod vocatur in Euangelijs velum templi, & quare ponebatur inter ſancta ſanctorum, & alias partes tabernaculi.

I

QVAESTIO. XIIII.

ISTVD autem velum quod hic ponitur ante ſan-
cta ſanctorum eſt, quod Matth. 27. vocatur velum
templi,de quo dicit: Velum templi ſciſſum eſt à ſum-
mo vſque deorſum. Et per hoc ſignabatur quod ea,
quæ erant in veteri lege occultata, per Chriſti mor-
tem reſerata ſunt. Cauſa autem quare ponebantur,
vel fiebant iſta,erat quæ ſequitur:nam ipſum taberna-
culum diuiſum erat in duas partes:vna pars vocabatur
ſanctuarium:alia autem vocabatur ſanctum ſanctorū.
Pars autem, quæ vocabatur ſanctuarium, erat ampla
decem cubitorum, ſicut ipſa domus, vel diuiſio, quæ
vocabatur ſancta ſanctorum:in longitudine tamē dif-
K ferebant, quia ſanctuarium erat longitudinis triginta
cubitorum. Sanctum ſanctorum erat longitudinis
cubitorum decem, & ſic ipſa domus, quæ vocabatur
ſanctum ſanctorum erat figurę quadratę ſolidę,quam
Geometrę Exacedron nominant,habentem quatuor
angulos rectos corporeos, & ſex ſuperficies quadratas
æquales. Quod patet in ſancta ſanctorum: nam latus
ſancti ſanctorum erat latus occidentale tabernaculi:
iſtud autem erat cubitorum decem in longitudine, vt
patet ſupra. Latus autem oppoſitum, ſcilicet orien-
tale quod claudebatur velo interpoſito, neceſſario e-
rat etiam decem cubitorum, cùm æquidiſtarent latus
meridianum, & aquilonare inter ſe, ſed à parte occi-
dentali claudebantur decem cubitorum menſura:
ergo

ergo eodem modo à parte orientali esset mensuræ decem cubitorum latus claudens. Latus autem septentrionis, & australe erāt etiam cubitorum decem, quia de quolibet latere istorum, quod triginta cubitorum erat, vt patet supra, tollebantur viginti cubiti ad faciendum sanctuarium, & sic manebant decem cubiti ad magnitudinem sancti sanctorum. Omnia ergo ista quatuor latera secundum longitudinem æqualia erant: idemque secundum altitudinem, quia omnes tabulæ tabernaculi decem cubitorum erant in altitudine, vt patet supra: superficies autem superior tabernaculi, scilicet tectum, & inferior quantum ad partem sancti sanctorum, necessariò æquales, atque quadratæ erant, quia clauduntur ab omnibus quadratis æqualibusq; superficiebus. Omnia ergo in sancto sanctorum ęqualia sunt tam superficies, quàm anguli corporei, qui quatuor ibi sunt secundum quatuor latera claudentia cum duabus alijs superficiebus, scilicet superiori, & inferiori. Causa autem literalis, quare hoc factum fuerit erat multiplex. Prima, vt ibi reconderetur arca continens tabulas, & manna, & virgā Aaron, & Deuteronomium, & non debebat esse ista arca in loco manifesto inter alia supellectilia, scilicet cū altari Thimiamatum, cum mensa propositionis, & cum candelabro, quia ista erant ad quotidianum ministerium, vt patet, quia quotidie incendebantur, parabanturque lucernæ candelabri, vt patet infra 27. & magis Leui. 24. capit. Etiam in altari Thymiamatum quotidiana ministratio erat apponendi Thymiama, vt patet infra 30. cap. In mensa autem propositionis eodē modo ministratio erat continua, quia ibi ponebantur vasa necessaria ad ministrationem altaris holocaustorū, & Thimiamatum, sicut supra declaratum est capitulo præcedenti. De arca autem patet, quòd ad nullum ministerium erat, nisi ad conseruandum ea, quæ intra recondita erant, quæ non oportebat inde educi: ideo inter cœtera vasa ponenda non erat, sed in loco recondito, quale erat sanctum sanctorum, quod velo interposito à reliqua parte tabernaculi distinguebatur. Alia causa erat, quia Deus volebat populo suo Hebręorum familiaritatem quandam exhibere in respondēdo ad quæsita eorum, & ad hoc delegit sibi locū quendam secretissimum, in quo eis responsa tribuebat. Hoc autem fuit intra sancta sanctorum super propitiatorium inter duo Cherubim, vt patet supra capitulo præcedenti, & Num. 7. nam quando Moyses volebat à domino oraculum, intrabat in sancta sanctorum, & audiebat dominum loquētem de medio Cherubim. Hoc autem præsupposito non debuit esse locus ille patens, vt omnes viderent, quia ea quę quotidiano visu cernuntur etiam si magna sint tamen vilipenduntur, quod non decebat hic, vt tātum bonum contemptui haberetur. Alia causa erat, vt Deus magis populum suum nobilitaret faciendo eum valde famosum. Nam aliæ gentes audientes gloriam domini esse in medio Israelitarū mirabantur valde, qđ non contingebat eis erga Deos suos, & appreciabātur Israeliticū populum supra alios populos, & ob hoc Moyses qn̄ rogauit dn̄m, ne deleret Israel propter murmurationem eorū, hoc allegauit, scilicet ne destrueret gloriam suam inter gentes diuulgatam, vt patet Num. 14. ca. cùm dicitur: Vt audiant Aegyptij de quorum medio eduxisti populum istum, & habitatores terræ huius, qui audierunt, quod tu Domine in populo isto sis, & facie videaris ad faciem, & nubes tua protegat eos, & columna nubis præcedat eos per diem, & columna ignis per noctem & cet. In quo innuit alias gentes cognoscere magnam famam glorię Dei in Israel: ideo si deleret eos quasi vnum virum in deserto, videretur redundare in minorationem gloriæ Domini. Alia causa fuit

A vt per hoc confidentiam magnam haberent Israelitę ad Deum suum, & non timerent alias gentes, scirentque se cęteris populis meliores: quia nullus populus ita Deum propinquum habebat, sicut ipsi, vt patet Deute. 4. cap. cùm dicitur: Nec est alia natio tā grandis, quæ habeat Deos ita appropinquantes sibi, sicut adest Dominus Deus noster cunctis obsecrationibus nostris. Ex quacunque autem causa harum Deus staret in populo suo, decens erat locum secretissimum atque honoratissimum segregare, cūctis inaccessum mortalibus, nisi cùm summus sacerdos cum magno timore, & reuerentia cum sanguine, & thymiamate intraret illuc, & hoc solum semel per annum. Alia aūt causa erat etiā literalis ad promouendum nos ad B illam beatitudinā æternam, scilicet vt Israeliticus populus per illam assistētiam Dei intra sancta sanctorū, qui erat locus secretissimus, surgeret in considerationem illius cęlestis gloriæ. Et sicut erat gloria Domini super arcam inter Cherubim, ita in gloria cœlesti erit Deus inter beatorum spirituum agmina. Et sicut sancta sanctorum erat locus ab omni sacerdotali ministratione segregatus omniq tumultu, quia ministratio ad exterius pertinebat tabernaculum, sed sola Dei assistentia continue ibi erat. Ità in illa gloriosa Ciuitate Dei ab omni tumultu, motuque sequestrati sola Dei speciali assistētia iucundabimur: nā etiam istę ministrationes cultus diuini, quæ in exteriori tabernaculo sunt, ad sancta sanctorum nō pertinent, qa C in visione cœlesti iste cultus, qui temporalis fuit, euacuabitur cùm perficietur charitas, in quo consistit verus cultus. Hoc autem designare volens beatus Ioannes in Apocalip. cap. vigesimo primo, in vltima visione, quæ cœlestem beatorum statum describit, dixit: Et templum non vidi in ea, idest quòd in tota illa beata Ierusalem, quę est mater nostra, non erat aliquod templum, idest quòd nulla ministratio, quæ hic geritur in Ecclesia peregrinanti, erit in quiescēti, & iam triumphanti.

Causa allegorica quare sancta sanctorum erat figuræ quadratæ.

D

QVAESTIO. XV.

Ad hæc autem nimirum suffragatur ipsa vmbratilis figura sancti sanctorum. Nam, vt supra descripsimus, figuræ solidæ quadratæ est, habens superficies sex quadratas æquales, & quatuor angulos corporeos ęquales. Hanc figuram Arist. tetragonū vocat: inter cęteras regulares figuras laudabilior nulla est, & sola virtuoso meritò comparanda: sic enim ait Aristot. in fine primi Ethico. loquens de verè virtuoso, qui vt verè bonus est, & tanquam tetragonus sine vituperio. Et non iniuria sanctum sanctorum tetragonę figurę est: quia soli virtuosi, qui tetragoni sunt, in sancta sanctorum intrabunt: nam fures, adulteri, venefici, inanis glorię cupidi, periuri, & occisores reE gnum Dei non possidebunt, vt ait Apostolus ad Ephesios cap. quinto. Etiam inter cęteras figuras nulla stabilior atque firmior est: nam qualitercunq; ponatur, stat nec in diuersa gyratur: & ob hoc vocat eā Aristo. tetragonam sine vituperio, idest ꝙ nullo modo vituperari aut irrideri potest, ꝙ in diuersa mutetur, sed viriliter consistit. Sic autē a motu nihil magis alienum est quàm ipsa beata ciuitas Ierusalem, vbi nihil videtur, nisi ipsum quod totaliter immobile est, scilicet sempiterna deitas, quidquid autem mutabile est extra sancta sanctorū in hoc mundi tabernaculo collocatur. Causa autem ędificationis tabernaculi exterioris, quod sanctum, vel sanctuarium vocatur [illegible]

Causa quare secūda pars [illegible]

scilicet

scilicet tabernaculũ ipsum exterius, quod à sancto sanctorum velo interposito, & columnis distinguitur, nõ erat tetragonum, vt sanctum sanctorum, sed quadratũ altera parte longius: nam latus occidentale istius exterioris tabernaculi erat velum, quod oppandebat ante sancta sanctorum, & istud erat decem cubitorum secundum latitudinem totius tabernaculi. Latus autẽ orientale huius exterioris tabernaculi erat tentorium, quod ponebatur ante ostium tabernaculi, quod eodẽ modo decem cubitorum erat, quia solùm operiebat à latere vsque ad latus, quæ erat distantia cubitorũ decem, cùm latera duo, scilicet meridianum, & aquilonare æquidistantia essent vbique: latera autem duo reliqua, scilicet australe, & aquilonare dupla erant ad occidentale, & orientale, quia quodlibet illorum cubitorum viginti erat. In isto autem tabernaculo ministratio fieri debebat sacerdotalis, ob quam ipsum exterius tabernaculum factum est. Et omnis ministratio sacerdotalis tam in sacrificijs, quàm in cœteris ibi fieret, nisi quædam essent ministrationes, quæ talem locum non reciperent. Nam (vt supra distinguebamus separantes atrium à tabernaculo) quædam ministrationes cultus diuini erant, quæ in seipsis banausæ erant, & cõmaculatiuæ: sicut iugulatio pecorum, & decoriatio, lotioque intestinorum, & crematio adipum, atque cęterarum carnium, & decoctio quarũdam partium hostiarum pro sacerdotibus sacrificantibus, & ipsis popularibus offerentibus. Aliæ erant ministrationes domini, quæ mundissimæ erant: sicut appositio panum coram domino in mensa propositionis, & incẽsio apparatioque candelarum: & oblatio crematioque Thymiamatum: vt enim ea, quæ Dei sunt honorificè fiãt, (quod est fundamentum omnium istorum, quę fiunt in tabernaculo) decebat magis, vt in loco operto pulchris velamentis, & circundato tabulis aureis fierent, quàm in loco pluuijs, grandinibus, cœterisque temporum patenti importunitatibus. Illa ergo, quæ hoc recipere poterant, tum quia munda erant, tum quia opertura nihil eis oberat, nec ipsę ministrationes officiebant operturę, vt panum appositio, lucernarum apparatio, Thymiamatum concrematio intra tectum fieri debuerunt, & istæ sunt ministrationes, quæ fiebãt intra tabernaculum. Aliæ autem quæ ad sacrificia pertinebant, & supra enumeratæ sunt, intra tabernaculi operturam fieri non debuerunt. Primò, quia cętera ex his commacularentur: necesse enim erat, vt in iugulatione pecorum, q̃ interdum valde multa erant, cùm aliqui ex deuotione solennes victimas faciebant, sicut cum Salomon occidit mille hostias, vt patet 2. Para. cap. 1. Etiam lotio intestinorum, & omnia similia cum decoriatione pecorum magnam tabernaculi mundiciam macularent: nec decebat mundam ministrationem, quæ erat in panibus propositionis, & Thymiamatibus purissimis, pecorum sanguini admiscere. Decuit ergo hanc administrationem foris fieri: & dato quòd vellemus aliqualem mundiciam conseruare (licèt non totalem) faciendo ipsa sacrificia intra tabernaculum: tamen non poterant, nisi tabernaculum esset valde magnæ quantitatis, ita vt ministratio sacrificiorum, quæ banausa erat, à cœteris purissimis ministrationibus valde seiuncta esset. Hoc autem erat quidam labor inutilis, scilicet facere tabernaculum tantæ quantitatis, & pondus in eis esset magnum, vt vix portari posset. Alia ratio potissima huius fuit, quia sacrificia incendebantur magno igne, qui semper ardebat in altari, vt patet Leui. 6. cap. Si autem iste ignis tantus foret intra tabernaculum, omnes cortinas cœteraque tabernaculi velamenta consumeret, & omnia quæ in circuitu altaris illius, ipsum tamen sanctum sanctorũ crassissimo fumo exhalãte de combustione adipum,

Quę sacrificia extra tabernaculũ fiebant.

F & carnium crudarum obfuscaretur: & sic omnia sordidissima, atque inutilia forent, nec quidquam auri nitor prodesset, cùm oporteret illud crassissima fumi fuligine operiri. Et dato quòd tabernaculum fieret nimię altitudinis, vtpotè quadraginta, vel quinquaginta cubitorum, vt nec flamma, nec vis flammæ illuc quouis modo sineretur accedere: tamen talem altitudinem facere laboriosissimum Iudæis foret, vt talia ligna inuenirent: & postremò portatile non foret. Sed adhuc omnibus his laboribus susceptis inconueniens non tolleretur, quia licèt omnia ab ardore inconsumpta seruarentur, fumi tamen fuliginem nequaquam euaderent: nullo ergo modo talia intra tabernaculum fieri debebant, sed intra atrium quod opertorium nul

G lum habebat, & satis amplum erat: nihilque efficerent banausæ istæ ministrationes, cùm nihil aliud mũdum, siue immundum ibi tractaretur, nec fumus, aut calor quidquam oberant, cùm nullum operimentum esset: ideo vtriusque vis in cœlum directè exhalabat. Alia causa huius erat, vt populus videre posset sacrificia: nã cùm istam ministrationem fieri coram domino viderent cum tãto honore, & apparatu ministrorum, mouebantur quadam reuerentia in Deum, & afficiebantur ad frequentationem istorum sacrificiorum, vt desiderarent talia domino freqẽter exhibere: sicut nos videntes ordinem ministerij Ecclesiastici tam in cęlebratione Missarum, quàm in conuenientibus recitationibus horarum, ad frequentandum talem Dei cul-

Sacrificia fiebant in atrio tabernaculi, vt populus videret illa

H tum admouemur, concitaturque mens nostra ad desiderium illius ordinis Hierarchici cœlestis, ad quod adipiscendum ista subordinari minime dubitamus: quæ nobis non euenirent, si ista Ecclesiastica mysteria minime videremus. Si tamen ministeria sacrificiorũ fierent intra tabernaculum, Israelitæ nullo modo, qui de populo erant, permitterentur talia videre, quia nec ipsi leuitæ poterant intrare tabernaculum, aut videre vasa eius, siquis autem hoc attentasset moriebatur, vt patet Num. 4. cap. & 8. cùm autem erant sacrificia ista in atrio tabernaculi, intrabant ipsi, qui sacrificia detulerant, & comedebant de illis coram domino, & manebant ibi, reliqui autem de populo, licèt non intrarẽt atrium tabernaculi, tamen per portam atrij, qui erat

I latitudinis quindecim cubitorum, & per circuitum atrij videbant, quæ fiebant: nam, vt Hebræi aiunt, & satis rationabile est, cortinæ, quæ erant in lateribus atrij perforati reticulatæ erant, idest factæ in modum retis ita quòd videre per eas possent, & sic erat congruentissimus Dei ordo, vt aliquæ diuini cultus ministrationes popularibus, atque leuitis occultæ essent ad Dei reuerentiam, nè omnia videntes, & nihil vltra illud esse existimantes paruipenderent, & aliquas ministrationes videntes in affectum harum mouerentur, qđ non contingeret si vel omnia abscondita forent, vel cũcta fierent cunctis in propatulo: nam cunctis absconditis reuerentia quidem aliquatenus foret, affectio tamen ad illa, quæ nullo modo cognoscerẽt nulla esset: si rursus omnia manifesta essent, omnia se scire putantes cõ

Cõueniẽs ratio, vt aliquę ministrationes diuinę paterent vulgaribus.

K temnerent, & sic reuerentia nulla maneret. Affectio autem ex consequenti perderetur: sicut nec quis debet esse ita tractabilis, vt ab omnibus cõtemnatur, nec rursus ita debet esse seuerus, vt à nemine diligatur. Causæ autem literales sancti sanctorum, atque tabernaculi exterioris hæ sunt. *Per quod sanctuarium.* Idest tabernaculum exterius. *Et sanctuarij sanctuaria.* Idest sancta sanctorum, vel tabernaculum interius diuidentur. Istud enim velum cum columnis his mediabant inter sanctuarium, & sancta sanctorum: cuius causa supra assignata est. Tabernaculum exterius vocatur hic sanctuarium, quia erat sanctum, idest applicatum ad sanctam ministrationem, & ab omni secularium conuersa-

uersatione alienum. Sanctuarij sanctuaria, siue san-
ctum sanctorum vocatur ipsa domus interior, idest
valde sanctum. Nam tales additiones genitiuorum
excellentiam notant: sic dicitur canticum cãticorum;
idest canticum inter cœtera cantica excellens: sic dici-
tur in doctrinali in regimine genitiui.

Additur excellens flos florum Virgo Beata.

Et erat hoc sanctuarium interius specialiter sanctũ,
quia Deus ibi specialiter habitabat. Nam de propi-
tiatorio quod erat inter Cherubim in ista domo inte-
riori Deus loquebatur: quod non erat in tabernaculo
interiori: quia ergo illic specialiter erat sanctus sancto-
rum, scilicet Deus, vocabatur domus sanctum sancto-
rum. Etiam quia ista domus magis ab humana con-
uersatione segregata erat: nam in sanctuarium, quod
erat exterius tabernaculum, sacerdotes quotidie ad pa
randas lucernas, & adolendum Thymiama, & tollen-
da vasa altaris holocaustorum, quæ erant super men-
sam propositionis intrabant: in sancta sanctorum nul-
lus intrabat, nisi summus sacerdos, & iste solùm semel
in anno, nisi cum deponendum esset tabernaculum,
quia intrabat sacerdos magnus cum filijs suis sacerdo-
tibus, & operiebant arcam, & Cherubim, vt darent eã
portandam leuitis, vt patet Num.4.cap. *Pones propitia-
torium super arcam.* Licèt propitiatorium esset cooper-
torium arcæ, quia tamen erat de auro purissimo, & ar
ca erat de lignis Setim deaurata, vt patet præcedenti
capitulo, fiebat mentio de quolibet per se tanquã duo
separata essent: ponebatur tamen propitiatorium su-
per arcam, & cooperiebat eam. Modus autem, quo
propitiatorium ponebatur super arcam, & includeba-
tur intra altitudinem coronæ aureæ arcæ, præcedenti
capitulo expositus est. *In sancta sanctorum.* Idest intra
domum illam, quæ erat magis sancta, quàm cœteræ
partes tabernaculi. Vocatur autem ista domus inter-
dum sanctum sanctorum in neutra terminatione, in-
terdum autem in fœminina dicendo sancta sanctorũ.
Quando autem ponitur in neutra, quia secundum la-
tinorum vocabulorum proprietatẽ adiectiua in neu-
tra terminatione loco subiectiuorum signant, concor
damus Hebraicæ locutioni, quæ vocat illam domum
sanctitatem sanctitatum in accusatiuo appellando, vel
sanctitates sanctitatum. Cùm autem in fœminina
ponitur, dicẽdo sancta sanctorum intelligitur domus,
scilicet ꝙ illa domus est sancta sanctorum, idest sancta
inter omnia loca sancta, quia ibi specialiter habitat san
ctus sanctorum cuncta sanctificans. *Mensamque extra
velum.* Ista est mensa propositionis, in qua ponebãtur
panes facierum, & vasa ministrationis vtriusque alta-
ris, scilicet holocaustorum, & Thymiamatis, de qui-
bus latè diximus præcedenti capitulo, & quare ista po-
nerentur coram domino. Ponebatur ista mensa ex-
tra velum, idest extra velum distinguens sanctum san-
ctorum à tabernaculo exteriori. Ratio huius est, quia
ministratio mensæ erat quotidiana, cùm mensa illa
nihil aliud erat, nisi quoddam repositorium panum
propositionis, & vasorum tabernaculi vtriusque alta-
ris: ministratio autem panum erat per singulos octo
dies: in sabbatis enim tollebantur panes illi de mensa,
& ponebantur alij calidi, vt patet Leuit.24.cap. Mini-
stratio autem vasorum existentium super mensam
quotidiana erat, vt supra patuit: ergo non debebat po-
ni intra sancta sanctorum, ad quam nunquam quis-
quam de minoribus introibat: nec rursus mensa ista
extra tabernaculum in atrio poni debebat, quia vsus
mensæ pertinebat ad mundissimam ministrationem
qualis esse debebat intra opertum cortinatum: mini-
stratio aũt exterior banausa erat. *Et contra mensam can-
delabrum.* Ponebantur ista duo è contrario, quia vnum

A ponebatur in latere meridiano, & aliud in latere se-
ptentrionali, quæ sunt opposita latera. Etiam dice-
batur esse candelabrum contra mensam, quia tota lux
candelarum, vt quidam volunt, inclinabatur contra
mensam, de quo magis præcedenti capitulo diximus.
Candelabrum in latere tabernaculi meridiano.

Quare candelabrum in latere meridiano ponebatur.

QVAESTIO. XVI.

CAVSA autem literalis, quare candelabrum po-
natur in latere meridiano, dependet ex eo quod
præcedenti capitulo diximus, scilicet quid signabat
B candelabrum in tabernaculo, & responsum est cande-
labrum esse magnitudinem cœlestium corporum il-
luminantium ista inferiora, & septem lucernæ plane-
tas septem designabant: ponuntur autem ista à latere
meridiano secundum comparationem terræ nostræ
habitabilis, quia nobis à latere meridiano fulgẽt: nam
licèt planetæ in circulo obliquo voluantur, & circulus
iste intersecans æquinoctialem secundum suas duas
medietates ęqualiter obliquatur in septentrionem, &
austrum, & si haberemus spheram rectam, vtpotè ha-
bitantes sub æquinoctiali, non fulgerent nobis planetę
à latere meridiano magis, quàm à septentrionali, quia
æqualiter declinarent à Zenith capitis nostri versus se-
ptentrionem, sicut versus austrum. Et æquales vm-
C bræ essent nobis illæ, quæ essent septentrionales, sicut
australes, sicut dicit Lucanus in 3.lib. de Bello plusquã
ciuili Iulij Cœsaris, & Pompeij de Horestis, & Carma-
nis, qui sunt ad vltimum meridiei, & habent quatuor
vmbras, scilicet australem, & septentrionalem, occidẽ-
talem, atque orientalẽ: nos autem tres habemus vm-
bras solum, quia aquilonarem nunquam habemus.
Et ideo quando Arabes illi venerunt ad terram Italiæ
mirabantur, quòd ibi nunquam videbant, nisi vmbras
septentrionales, sic enim ait Lucanus.

Ignotum vobis Arabes venistis in orbem:
Vmbras mirati nemorum non ire sinistras.

Quia tamen nobis sphera recta non est, & declina-
D mus versus septentrionem, lux corporum cęlestium
venit nobis ab austro, siue à meridiano cardine. Ta-
bernaculum autem quod hic fabricabatur erat in ter-
ra Chanaan situandum, & fabricatum fuit in solitu-
dinibus Arabicis, terra autem Chanaan in principio
quarti climatis est: nam Ierusalem in medio climatũ
esse dicitur, scilicet in medio quarti climatis, & est ca-
put terræ Chanaan: habitantibus ergo in terra illa sa-
tis est magna latitudo regionis, & eleuatio poli: nam
trigintaduobus gradibus eleuatur polus super ci-
uitatem Ierusalem, & totidem declinat æquinoctialis
ab eorum Zenith: nam in qualibet regione idem est
latitudo regionis, quod est distantia Zenith ab ęquino
ctiali, quod eleuatio poli. Sunt ergo illi, qui in terra
E illa habitant extra totum zodiacum, scilicet extra tro-
picum cancri per gradus nouem, quia declinatio, si-
ue latitudo tropici cancri ab æquinoctiali est viginti
trium graduum, & paucorum minutorum. Habitan-
tibus ergo in illa regione lucebunt planetæ à parte me
ridiana: nam etiam si planeta aliquis ad eorum Zenith
maximè ascendat, nunquam tantum ascendere pote-
rit quin relinquantur nouem gradibus sub eorum Ze-
nith, & hoc contra partem meridianam. Iure ergo
candelæ septem à latere meridiano fulgent. *Mensa
enim stabit in parte aquilonis.* Quare autem mensa in ta-
bernaculo cum panibus poneretur, causa erat, vt supra
declaratum fuit præcedenti capitulo: quare autem in
latere aquilonis, causa hæc est, quia per panes mensæ
designa-

Ierusalem est in medio quarti climatis.

designatur panis vbertas in toto orbe. Panis autem, & cœtera terræ nascentia in orbe ad partem aquilonarem sunt: nam terra meridiana propter nimium calorem soluitur in viuas arenas, terra autem aquilonis temperata est, & fructificans: quemadmodum sunt hæc climata, in quibus nos habitamus, nec tamen terra multum septentrionalis vbertate insignis est, cùm nec quicquam ferat æterno frigore congelata. Mysticas autem expositiones horum à principio dicere non institui, cùm comperta veritate literæ allegorizare cuiquam sit facile.

CAPITVLVM XXVII.

Altare holocausti.

FACIES & altare de lignis Setim, quod habebit quinque cubitos in longitudine, & totidem in latitudine, idest quadrum, & tres cubitos in altitudine. Cornua autem per quatuor angulos ex ipso erunt, & operies illud ære. Faciesque in vsus eius lebetes ad suscipiendos cineres, & forcipes, atque fuscinulas, & ignium receptacula. Omnia vasa ex ære fabricabis. Craticulamque in modum retis æneam, per cuius quatuor angulos erunt quatuor anguli ænei quos pones subter arulam altaris: eritque craticula vsque ad altaris medium. Facies & vectes altaris de lignis Setim duos, quos operies laminis æneis, & induces per circulos, eruntque ex vtroque latere altaris ad portandum. Non solidum, sed inane, & cauum intrinsecus facies illud, sicut tibi in monte monstratum est.

36.dist.ca. Qui ecclesiasticis. §. ecce.

Facies. Descriptis eis, quæ erant in ipso intraneo, & exteriori tabernaculo, hic describuntur ea, quæ erãt extra tabernaculum, & diuiditur in duas partes. Primò ponitur id quod deficit ad completionẽ totius tabernaculi. Secundò subiungitur quoddam pertinens ad officium sacerdotij ibi. *Præcipe filijs Israel.* Prima in tres: primò ponuntur ea, quæ pertinent ad introitum tabernaculi: secundò ea, quæ pertinent ad altare holocausti ibi. *Facies altare de lignis.* Tertiò ponuntur ea, quæ pertinent ad ambitum atrij. *Facies & atrium.* Circa primũ. *Facies & tentorium in introitu tabernaculi.* Vocatur introitus tabernaculi totum latus orientale, in quo tabula nulla erat, sed cooperiebatur cortina quadam posita ante columnas, tentorium autem istud vocatur, quia extendebatur in ipso ostio tabernaculi. *De hyacintho.* Ista omnia supra 25. capit. explanata sunt in principio. *De hyacintho.* Idest serico quod est coloris aerei. *Purpura.* Idest de serico rubeo declinante ad albedinem, vel nigredinem. *Coccoque bis tincto.* Idest de serico multum rubeo. *Et bysso retorta.* Genus lini est, & torquebatur, vt firmius esset. *Opere plumario.* Idest opere acus, siue

F opere textili, scilicet ꝙ non erant factæ aliquæ picturę. Et hic demonstratur quod supra dicebamus: nam supra in principio 26. capit. cùm dixit de fabricatura cortinarum dixit litera Hebraica, quòd erant de hyacintho, & purpura, coccoque bis tincto, & bysso retorta opere artificis, & Cherubim, & litera nostra dixit de hyacintho, & purpura, coccoque bis tincto, & bysso retorta opere plumario, pulchra varietate contextum: idem autem dicitur postea de fabricatura veli, quod pendebat ante sancta sanctorũ: hic autem in Hebræo ponitur opere artificis, & nõ additur Cherubim: ideo litera nostra transtulit opere plumario, & non addidit pulchra varietate contextum. Ex quo patet, quòd loco eius, quod litera Hebraica vocabat Cherubim vocabat litera nostra pulchra varietate contextum. Patet
G etiam quòd in isto operimẽto quod erat ante ostium tabernaculi, quòd non erant factæ figuræ multę, quemadmodũ in cortinis tecti, & in velo sanctũ sanctorũ.

Quare in velo, quod erat ante tabernaculum, non erant pulchræ varietates, sicut in cortinis.

QVAESTIO PRIMA.

QVOD si quæras quare non erant varietates pulchræ factæ in hoc operimento, sicut in velo, & cortinis. Responderi fortè poterit, quòd illę varietates erant diuersarum imaginum rerum, ad quas rudis
H populus pulchritudine illectus ad adorandum illici posset, & quia in interioribus tabernaculis duobus vulgares videre nihil poterant, cùm illuc non intrarent, non erat eis causa idolatrandi quidquid in eis factum esset: tentorium autem, quod erat ante tabernaculum ab omnibus videbatur, siue ab illis secularibus, qui intrabant in atrium ad offerendum, siue ab illis, qui erant foris per ipsa tentoria, & cortinas reticulatas, vel supra ipsum circuitum atrij videre poterant, quia altitudo circuitus atrij erat cubitorum quinque, & altitudo tabernaculi erat decem cubitorum, vt patet præcedenti capitulo de altitudine circuitus tabernaculi patet infra. Hoc patet esse verisimile, quia dũ aliquid magis occultum erat, & velatum à visibus po-
I pularium, minoremque idolatrandi causam tribuens, tanto erat magis pertinens ad pulchritudinem imaginum. Intra tabernaculum autem interius, quod erat sanctum sanctorum, nulla idolatrandi occasio erat, quia nullus illuc intrabat, nisi summus sacerdos, & cũ Thymiamate emittente crassum odorem, ita vt non videret quidquam, vt patet Leui. 16. cap. erant Cherubim corporei, qui maximè ad idolatriam promouere potuissent, si esset quisquam, qui promoueri posset: in tabernaculo autem exteriori, in quo erat aliquale scandalum, & promptitudo ad idolatrandum, cùm ibi essent sacerdotes ministrantes, nõ erant imagines corporeæ, sed superficies factæ in cortinis, & in velo quod pẽdebat ante sancta sanctorum in parte exteriori; quæ
K videbatur à laicis erat maxima promptitudo idolatrandi propter ignorantiam populi rudis, ideo nec corporeæ imagines, nec superficiales positæ sunt. Sed dices, quod hoc non fuit sic: nam fortè positæ fuerunt imagines superficiales in hoc operimento, sicut in alijs: tamen non fit hic mentio: nam sic interdum scriptura consueuit, vt cùm multa similia sint, & idem de omnibus prædicauerit, de aliquo eorum non prædicet, quasi intelligi dans in denominatione aliorum illud quoque intelligi. Sed hoc non stat, quia si hoc positũ fuisset per accidens postea in alijs sequentibus, vel in aliquo eorum veritas exprimeretur: tamen in nullo sequentium exprimitur: nam cùm fiat postea bis mẽtio de tentorijs, non ponit pulchra varietate contextũ,

Patet

Patet infra quando agitur de cortinis in circuitu atrij, A quas dicit de bysso retorta, & de nullo alio: iterum facit mentionem de tentorio, quod ponebatur in introitu tabernaculi, & dicit illud factum de hyacintho, & purpura, coccoque bis tincto, & bysso retorta, opere plumarij: sed non addit fuisse in eo pulchram varietatem. Concluditur ergo hanc esse causam quare in tentorio pendente ante ostium tabernaculi, non erat pulchra varietas. *Et quinque columnas deaurabis.*

Quare ponebatur quinque columnę in introitu tabernaculi.

QVAESTIO. II.

PLVRES columnæ ponunt̄ hic in introitu taber- B naculi, quàm positæ fuerint supra in introitu sancti sanctorum: nam ibi ponebantur quatuor solùm. Fortè aliquis dicet causam huius esse, quia latior introitus erat ipsius tabernaculi, quàm sancti sanctorum. Sed falsum est, quia introitus sancti sanctorum erat spatiū interceptum inter latus septentrionale, & meridianū tabernaculi. Introitus etiam tabernaculi, nihil aliud erat, quàm istud spatium interceptum inter hæc duo latera: cùm autem ista duo latera essent ęquę distātia, necesse erat vtramque interpositionem, scilicet velū sancti sanctorum, & tentorium in ostio tabernaculi esse æqualia. Sed videtur fortè dicendum, quòd plures columnæ necessariæ erant in introitu tabernaculi, quam in diuisione sancti sanctorum, quia ostium san- C ctuarij patebat ventis, & poterat commoueri, & facilius inter columnas immitti, nisi columnæ modicum à se distantes essent. Et non erat hoc in introitu sancti sanctorum, cùm illuc ventus nemo posset subingredi, qui conturbaret velum concutiendo, ideo non erāt ibi tot columnæ necessariæ. Istæ columnæ de lignis Setim deauratæ erant, vt nihil in tota domo Dei esset, quod non aurum videretur, quantum ad ipsas res solidas, quæ de filis non erant, sicut dicitur de templo Salomonis 3. Reg. cap. 6. quòd nihil erat in domo domini, quod non aurum videretur. *Ante quas ducetur tentorium.* Quia in capitibus columnarum erant infixi aliqui vncini, in quibus penderet tentorium hoc, vel quia duci signat motum: potest signari, quod erat ali- D qua virga ferrea, vel de argēto, aut aliquo metallo, siue ligno, siue funiculo, & per hanc immitterentur circuli existentes in extremitatibus tentorij, & duceretur tentorium illud, idest moueretur extendendo, vel complicando, sicut fiunt tentoria ante lectos apparatos, & in alijs locis. *Quarum erunt capita aurea.* Quia aliàs magis de auro expensum foret in opere tabernaculi, quā expensum fuit. Summa autem auri, quæ expēsa fuit, patet infra 38. cap. *Et bases argenteæ.* Idest quædam incisæ quadratæ de argento positæ sub pedibus columnarum ampliores ipsis columnis. *Facies & altare.* Hic ponitur secundum, scilicet ea, quæ pertinent ad altare holocausti, & incipit hic capitulum secundum quasdam Biblias, secundum alias vero supra, vbi nos incepimus, sed in hoc modicum refert. *Facies altare.* Istud E erat altare, in quo fiebant sacrificia, ideo vocatur altare holocaustorum, licèt non solùm in eo holocausta offerrentur, sed omnes aliæ victimæ. Denominatur tamen a digniori, & frequentiori, scilicet ab holocaustis: nam nihil magis in altari illo offerebatur, quàm holocausta, cùm ista essent quotidiana, scilicet sacrificium matutinum, & vespertinum, alia autem accidentaliter veniebant. Aliud erat altare Thymiamatum, in quo adolebantur domino Thura, & Thymiamata, de quo infra 30. ca. & illud ponebatur intra sanctuarium primi tabernaculi ante velum sancti sanctorum.

Quare fiebat altare holocaustorum.

QVAESTIO. III.

CAVSA autem huius altaris in promptu cuilibet est: nam præcipuus Dei cultus in actibus exterioribus, qui magis attestaretur Deum esse aliquem, erat sacrificium, & quia sacrificium non in quolibet loco fieri debebat, sed in loco sancto: cōstitutum fuit altare, vt in eo cum omni reuerentia, & honore sacrificia cœlebrarentur. Nam in plana terra non conuenienter ista fierent, nec aptarentur homines ad faciendum ea, sicut in loco alto, & tale est altare. Sic enim est origo hui⁹ nominis, vt dicatur altare quasi alta ara. Istud altare vnum erat, & licèt multa sacrificia fieri deberent, in eo tamen omnia debebant fieri, quia cùm sacrificium sit potissimus cultus Dei, si in multis altaribus sacrificia fierent, putasset gens illa adhuc rudis, & ad idolatriam prona, pluribus dijs sacrificari. Ista ēt fuit causa, quare vnicum fuit sanctuarium, siue tabernaculum in toto Israel, licèt magnus populus foret, vt diximus supra 20. cap. & Deut. 12. capit. Causa autem multiplex, quare istud altare extra tabernaculum poneretur, præcedenti capitulo assignata est. *De lignis Setim.* Quia ista ligna magis resistunt contra omnem corruptionem ex quacunque parte eueniat, siue ex humiditate putrefaciente, siue calore perurente, vel pondere confringente. Hic autem oportebat esse lignum, quod non cito inflammaretur: nam in altari semper erat ignis, & ipse tamen tabulæ altaris de lignis Setim existentes sub laminis æneis non inflammabantur, qđ tamen non contingeret in aliis lignis leuibus. *Quod habebit quinque cubitos in longitudine, & totidem in latitudine.* Idest quadrum. Tanta magnitudo erat in longitudine, & latitudine propter magnitudinem ignis, qui intus erat, & sacrificiorum, quia interdum ponebatur vna vacca simul in holocaustum, vt caperentur omnia frusta eius. Sic exposuit litera. *Hoc est quadrum.* Hoc est quantum ad mensurationem planam: nam quantum ad mēsurationem solidam, non erat quadratum istud altare cum mensura altitudinis sit minor, quàm longitudo, & latitudo. Taliter mensurata corpora vocantur laterculi secundum appellationem Geometrarum, & est corpus tale irregulare, quia no sunt omnia æqualia in eo. *Tres cubitos in altitudine.* Ista erat quantitas minor aliarum duarum dimensionum: erat tamen satis conueniens, quia si fieret quinque cubitis in altitudine, oportebat esse altius altare, quàm quemlibet sacerdotem, cùm nullus homo sit, qui de cubitis suis, vt hic accipitur, scilicet à cubito vsque ad extremitatem digitorum manuum sit quinque cubitorū: imò nec quisquam est, qui de suis cubitos quatuor efficiat. Erat ergo illud altare sufficientis altitudinis, nec tamē ita altum, vt non possit sacerdos ad illud communiter pertingere secundum mensuram altitudinis altarium nostrorum. *Cornua autem per quatuor angulos.* Dicuntur quatuor anguli altaris quatuor extremitates clausæ à quatuor lateribus, & in istis insurgebant quædam altitudines de lignis Setim, quæ operiebantur laminis æreis, & in illis pendebant vasa altaris, quæ erant necessaria altari communius, & pertinebant ad banausam ministrationem, vt forcipes, lebetes, fuscinulæ, & receptacula ignium. Considerandum autem de isto altari, quomodo factum sit, & sciendum quòd erat factū tanquam aliqua arca quadrata carens fundo, scilicet habens in latitudine cubitos quinq;, & in longitudine totidem, in altitudine autem tres, ita quòd minor mēsura eminens erat altitudo. Non habebat hoc altare coopertorium, nec fundum, sed replebatur terra vsq;

ad

Quare altare holocaustorum habebat tres cubitos in altitudine

Qualiter fabricatū erat altare holocaustorum.

ad medium, vel vltra, & super illam terram ponebatur ignis, desuper ipsę carnes, & adipes sacrificiorum: parietes autem ipsius ab intra erant cooperti laminis æneis, & ab extra vsque ad medium altaris. Inferior autem pars circundabatur quadam craticula ænea facta in modum cribri perforati: in ipsa autem craticula ænea, scilicet in quatuor summitatibus eius ponebantur quatuor circuli ænei, per quos ponebantur vectes ad portandum ipsum altare: in parte autem superiori parietum altaris ponebantur quatuor cornua, idest quatuor eleuationes de ipso ligno tabulæ Setim operto laminis æneis, & ab illis extremitatibus dependebāt vasa ministrationis sanctæ in ipso altari holocaustorū: vocantur autem hic cornua extremitates ipsius altaris exeuntes super cœteras partes tabularum, & isto modo vocantur cornua in altaribus nostris, dicentes cornu dextrum, & cornu sinistrum altaris. *Cornua per quatuor angulos.* Addidit per quatuor angulos, quia fortè si non adderetur debere poni ista per angulos, poterat arbitrari Moyses ista cornua fortè debere fieri in medietate tabularum altaris secundum latitudinē, & longitudinem, & ibi non conueniebant talia cornua. Etiā dicitur per quatuor angulos, quia si non poneretur numerus angulorum, putaret Moyses satis esse ponere cornua in duobus angulis, vel tribus. *Ex ipso erunt.* Idest ista cornua, quæ sunt eleuationes tabularum ad aliquid appendendum ibi, non erant infixa tabulis altaris per concauationem, & incastrationem, sed ex ipsis tabulis erant, scilicet quòd quādo tabulæ fabricarentur, relinquerentur illa cornua sic facta. *Et operies illud ære.*

Quare altare holocaustorum operiebatur laminis æreis.

QVAESTIO. IIII.

RATIO huius operturæ erat, quia in altari illo esse debebat continuus ignis, vt patet Leui. 6. capit. & magnus quidem: si ergo tabulę de lignis Setim māsissent nudæ, comburerentur: mandauit ergo eas cooperiri ære. Non tamen est intelligendum, quòd tabulæ altaris cooperirentur totaliter ære, quia tunc superfluum esset, quod infra dicitur, scilicet quòd fieret craticula perueniens vsque ad altaris medium: cōstat tamen quòd vbi erat craticula, nō erat totum coopertum ære, quia illa craticula erat perforata, & poterant videri lignorum partes. Sed dices, quòd siue coopertæ essent tabulę laminis ęneis, siue craticula ęnea, quia ambo diuisi in totum altare circundabant: dicebantur totum altare cooperiri ære. Sed hoc non stat, quia si positio craticulæ vocaretur coopertura æris, non diceretur, quòd poneretur craticula vsque ad altaris medium, postquam dictum fuisset, quòd cooperiretur totum ære, non intelligitur, quòd parietes eius totaliter essent cooperti ære: nam hoc valde superfluum esset, quòd intus, & foris laminis æneis tegeretur: sed dicendum, quòd totum altare erat opertū ære, quia illa pars altaris vsq; ad quam ponebatur ignis, & sacrificia, cooperiebatur totaliter ære, scilicet laminis grossis ęris, nè ignis penetrans exureret ligna altaris. Et fiebat sic, scilicet quòd cùm illud altare vacuum foret, replebatur terra vsque ad medietatem eius, & amplius aliquātulum, & super illam terram ponebatur ignis, & super ignem ponebantur sacrificia: ideo altare operiebatur ære intus, & foris vsque ad medium eius, & aliquid intra incipiendo ab extremitate summa descendendo deorsum, donec pars tecta ære de tabulis occultaretur sub terra posita intra ipsius altaris cōcauitatem per aliqđ spatium, ita vt partes illæ non tangerentur ab igne: partes autem aliæ versus fundum altaris multum opte terra non operiebantur laminis æneis, quia superfluū

F esset, cùm nullo modo ignis ibi nocere posset. Sic autem in parte exteriori tabularum altaris à summitate altaris versus fundum erat tectura ænearum laminarum vsque ad altaris medietatem; deinde in cœtera medietate tabularū, scilicet in cubito, & dimidio versus fundum ponebatur craticula ænea, quæ non erat totaliter continuata, sed perforata, & modicum habēs de ære, & per hunc modum dicebatur totum altare coopertum ære, & tamen vltra tecturam laminarum ænearum erat craticula. Et per supradicta potest re- *Respōsio ad quoddam argumentū qđ posset fieri* sponderi ad argumentum, quod aliquis ageret de eo, quod dictum fuit supra 20. cap. scilicet altare de terra facietis mihi, & subiunxit, ꝙ possent illud construere de lapidibus non sectis, scilicet quos ferrum non teti-

G git: ergo non poterat fieri de lignis Setim. Ad hoc responderi posset, quòd licèt Deus mandauerit fieri altare de terra, aut lapidibus non sectis, tamen non vetuit fieri de lignis, quia illud mandatum intelligebatur de altaribus, quæ fierent specialiter in aliquibus locis ad immolandum ibi, ita deberent manere. Hoc autem altare quod fiebat in sanctuario erat portatile, sicut cœtera, quæ in tabernaculo, & atrio erant: ideo necesse esse debebat de lignis Setim: nam de nulla alia materia poterat fieri in tanta quantitate, & quòd esset bene portatile. Deus ergo, qui illam legem de faciendo altari terreo, vel lapideo condidit, potuit eam interpretari cùm posset eam condere, & abrogare, & fuit interpretatio talis ponendo debere fieri aliquod alta-

H re de lignis. Item non videtur derogare hoc aliquo modo legi illi datæ supra 20. cap. quia ibi principaliter vetabatur, nè fierent in altari aliquæ imagines, vel politura imaginibus similes, nè induceretur populus ad idolatriam, & quia terra non erat susceptiua talium figurationum, cùm sit propter siccitatem incompacta, aut rursus propter indispositam molliciem non sustinet, licitum erat de terra altaria fabricare, cùm nullum in his scandalum, aut timor idolatrādi posset suboriri. In lapidibus autem, quia duri sunt, & compacti, & suscipiunt retinentque imagines, periculosum erat concedi fabricationem, ideo appositum fuit, quòd si de lapidibus altare fieri deberet, non figurarentur illi lapides ferro, sed manerent rudes, atque impoliti, & sic

I non commouebant ad idolatriam. Eodem ergo modo esset de altare facto de lignis, sicuti fuit factum hoc, de quo hic dicitur, quia nullam figurationem habebat imaginum, aut quaruncunque rerum, sed simpliciter tabulæ leuigatæ, & compactę erant, & eis laminę ænee super inductæ, & ipsa craticula. Sed dices, quòd *Obiectio* repugnat hoc illi legi: nam maior occasio idolatrandi erat circa tale altare, quàm circa altare factum de lapidibus: nam altare de lapidibus, quia erat de rudibus lapidibus, non determinabat sibi aliquam certam figuram quadraturæ, aut circularitatis, vel in aliquo alio genere cognitarum figurarum: altare tamen factum de lignis leuigatis, & superinductis laminis æneis, & ipsa craticula determinabat sibi formam quadraturæ:

K sic enim fuit dictum, quòd altare hoc erat quinq; cubitorum in longitudine, & quinq; cubitorum in latitudine, idest quadrum, vt patet in litera. Respondetur *Resp.* quòd hoc non obstat, quia non quælibet figura inducebat ad idolatrandum, vt triangularis, aut quadrangularis, & cœteræ Geometricæ regulares, vel irregulares. Sed imagines rerum viuentium, vt hominum, vel aliorum animalium, aut astrorū: nam ista ēt Deos esse, & viuere Gentilium plurimi arbitrant̄. Altare aūt nullam harū habebat imaginū, ideo non inclinabat ad idolatrandū aliquo modo: nam & si de quadratura loquamur, eodem modo quadratum erat, & leuigatum altare, qđ fecerunt in monte Hebal mandato Dei, qn̄ transierūt Iordanē confirmātes legē in terra Chanaā.

Nam

Nam de lapidibus informibus erat, quos ferrum non tetigerat, & leuigati sunt illi lapides calce, & redactum fuit altare ad certam figuram, & planatum fuit, ita vt in eo posset describi Deuteronomium legis, vt patet Deuteronomij 27. & Iosue octauo capitulo. Et sic non erat in eo vlla idolatrandi occasio. Alio modo responderi potest per prædicta, scilicet quòd altare istud de lignis Setim fiebat secundum formam mandatam supra vigesimo capitulo. Nam de terra ipsum altare erat, sed altaris parietes erant de lignis Setim, & superinducti cooperimento ænearum laminarum: quia tamen ponebatur illud altare super terram, cùm esset inane, vt dicitur hic, replebatur terra vsque ad certam partem altaris, & super illam terram ponebatur ignis, & super ignem holocausta aliæque victimæ, & sic ipsum altare de terra erat. Sed dicendum, quòd licèt secundum hunc modum videretur obedire illi mandato supra vigesimo capitulo de constructione altaris, tamen non propter hoc ponebatur terra intra illud altare, vt seruaretur illa lex, sed vt esset super quid poneretur ignis, & holocausta: nam illud altare cauum, & inane erat, nè esset ad portandum grauissimum, etiam quia id quod poneretur sub igne, scilicet lignum, vel æs necessariò inflammari debebat satis velociter: quod non sequebatur de parietibus altaris, quia non ponebatur super eos ignis: imò ipsi videntur ab igne aliqualiter distantes, cùm esset satis magna latitudo, & longitudo altaris, scilicet quinque cubitorum in qualibet mensura, & non posset sic ignis multum calefacere parietes altaris, maximè, quia cooperti erant laminis æneis. Ob hoc ergo ad hoc, quòd fieret sacrificium in illo altari, necesse erat poni terram, aut lapides intra altare, & hoc, siue lapides politi essent, siue non, quia cùm non viderentur, non referebat magis sic quàm aliter se habere, sed ponebatur terra, quia faciliùs erat terram, quàm lapides ponere, & æqualiter supplebat concauitatem, sicut lapides si ponerentur. Solutio ergo prima melior est. *Faciesque in vsus eius.* Hic ponuntur vasa ad ministrandum in altari illo. Et sciendum, quòd duplicia erant vasa altaris huius. Quia quędam pertinebant ad opera banausa, sicut ad decoctionem, ad ignis apparationem, & carnium motionem, & similia, quæ vocantur lebetes, & fuscinulæ, & forcipes, atq; ignium receptacula, ideo ista vasa erant de ære. Alia erant vasa pertinentia ad ministrationem mundiorem, vt illa vasa, in quibus recipiebatur, atque cognoscebatur vinum, & oleum, & similia cœteraque immolationum paramenta, & hæc vasa erant de auro purissimo, nec custodiebantur cum ipso altari, sed ponebantur super mensam propositionis, vt declarauimus supra vigesimoquinto capitulo. Ista autem, quæ hic nominantur, erant vasa banausæ ministrationis, & conseruabantur cum ipso altari holocaustorum, & quia erant quatuor vasa, secundum quòd hic describitur, videtur quòd penderent à quatuor cornibus eleuatis in altari, de quibus supra, scilicet fuscinulæ in vno cornu, & lebetes in alio, & sic de cœteris. *Lebetes ad suscipiendos cineres.* Manifestum est, quòd aliqua vasa erant in atrio tabernaculi ad ministerium altaris, in quibus coquerentur carnes sacrificiorum pacificorum, quarum pars sacerdoti eueniebat, & pars ipsis offerentibus, vt patet Leuitici septimo capitulo. Et non est verisimile, quòd portarentur aliqua vasa laica ad decoctionem sanctarum carnium, cùm ea, quæ sancta essent, non deberent tangi à rebus profanis: maximè, quia primo Regum capitulo primo, dicitur de filijs Heli, qui accipiebant carnes crudas à filijs Israel, quando eas coquebant in atrio tabernaculi: ante enim, quàm carnes coquerentur

A mittebat puer sacerdotis fuscinulam tridentem in cacabum, vel caldariam, & trahebat inde carnes, quas volebat: & sic videtur, quòd illi cacabi, aut caldariæ erant vasa determinata ad ministrationem altaris holocaustorum, & erant in ipso atrio, & tunc non est aliud nomen, quod ei magis conueniat, quàm quòd vocentur lebetes. Caldaria enim, & lebes idem sunt: non tñ accipitur hic lebes pro ipsa caldaria, in qua coquerentur carnes: sed pro quibusdam vasis amplis, quos nos bacinos nuncupamus, & sunt ad ponendum in eis aliquid, siue aquam, siue cinerem, vel quidquid aliud. Et cùm in altari cineres multi essent, cùm semper arderet perpetuus ignis, educebantur cineres illi in lebetibus de atrio ad aliquem locum mun-
B dum extra castra. Sed hoc quod supra putabatur à quibusdam, scilicet quòd essent vasa determinata in atrio tabernaculi ad coquendum carnes sacrificiorum pacificorum, non est verum. Primò patet aliqualiter, quia cùm hic ponantur vasa altaris, si essent aliqua, quæ ad coctionem pertinerēt, litera non tacuisset illa, cùm intendat ponere omnia, quæ requirebantur ad ministerium altaris, præcipuè, quia si dicamus, quòd erant vasa determinata in sanctuario ad decoctionem carnium, cùm ponantur multa primo Regum secundo capitulo, scilicet caldaria, cacabus, & olla, non est verisimile, quòd aliquod eorum non expressisset, dato quòd alia subticeret: sed nullum expressit, ergo non erat aliquod determinatum ad de-
C coctionem, sed ipsi, qui offerebant, ducebant illa, & coquebant in eis. Vnum autem solum est, quod hic ponitur, scilicet fuscinulæ, quæ pertinebant ad eductionem carnium de ollis.

An fuscinula, quæ erat in atrio tabernaculi seruiret ad vsus laicus offerentium carnes.

QVAESTIO. V.

SED ex hoc argues, cùm fuscinula sit ad ministerium cacaborum, ollarum, vel caldariarum, & sine illis nihil prosit, & hic ponitur fuscinula: ergo neces-
D se est intelligi ollas, cacabos, vel caldarias etiam non positis expresè: nam naturaliter in posterioribus intelliguntur priora, & in cōsequentibus antecedentia, & in accessorijs principalia. Respondetur, quòd non sequitur ex hoc, quòd in atrio essent vasa, in quibus fieret decoctio, nec fuscinula presupponit hic caldariam. Nam hic agitur de vasis, quæ erant propriè vasa altaris, idest pertinebant ad ipsum ministerium exercendum per sacerdotes: sed vasa decoctionis non pertinebant ad ministerium sacerdotis: nam ipsi non decoquebant carnes pacificarum victimarum, etiam nec ipsam partem, quæ eis proueniebat, sed offerentes victimas pacificas accipiebant totam illam carnium partem, quæ non debebat incendi domino, &
E coquebant eam, cùm autem decocta esset, sacerdos veniebat, & tollebat sibi partem conuenientem sibi ex lege, armum scilicet dextrum, & pectusculum, vt patet Leuitici septimo capitulo, & Numeri decimooctauo. Supradicta patent per ea, quæ habentur primo Regum capitulo secundo de filijs Heli: in hoc enim errabant, quòd antequam coquerentur carnes tollebant id quod veniebat ei, & aliquando quod non pertinebat ad eum: sic enim dicitur: Porro filij Heli erant filij Belial nescientes dominum, nec officiū sacerdotum ad populum, sed quicunque immolasset victimam veniebat puer sacerdotis ad eum dum coquerentur carnes, habebat fuscinulam tridētem in manu sua, & mittebat in lebetem, caldariā, aut ollā, siue caca bum,

bum, & omne quod leuabat fuſcinula habebat ſacer-
dos ſibi: ſic faciebant vniuerſo Iſraeli venienti in Silo.
Et ſequitur poſtea: Erat autem peccatum puerorum
grande nimis coram domino. Cùm ergo ad offeren-
tes pertineret ipſa decoctio carnium non oportebat
dari vaſa altaris aliqua ad hoc, cùm miniſterium om-
nium vaſorum ad ſolos ſacerdotes pertinere debebat.
Fuſcinula autem, quę hic fieri mãdabatur, pertinebat
ad miniſterium ſacerdotum, ſcilicet vt accipientes il-
lam, irent ad ollas offerentium carnibus decoctis, &
leuarent in fuſcinula ſua id quod eis ex lege attinebat,
& nõ erat iſta fuſcinula ad miniſtrationem laicorum:
nam non concedebatur eis illa fuſcinula ad vertẽdum
leuandumq; carnes in cacabis, ſed ſoli ſacerdotes vte-
bantur ea accipientes eunteſque, & offerentes iam co-
ctis carnibus, & tollentes ab eis in fuſcinula carnes eis
debitas: hoc autem patet 1. Reg. 2. capit. vbi ante dice-
bamus, ſed quicunq; immolaſſet victimam, veniebat
ad eum puer ſacerdotis, & habebat fuſcinulam in ma-
nu ſua, mittebatque in caldariam, & cęt. & ſic videtur,
quòd ipſe puer ſacerdotis portabat ſecum fuſcinulam
illam, & deferebat in ea carnes, & non erat apud ipſos
laicos coquẽtes carnes. Et ſic patet quando arguebas
fuſcinula ad nihil aliud eſt, niſi ad miniſterium ollarũ,
cacaborum, & caldariarum: ſed hic ponebatur fuſci-
nula: ergo neceſſarium erat cacabos, caldarias, & ollas
intelligere. Dico quòd verum eſt de illa fuſcinula, q̃
ponitur ad miniſterium cacabi, & ollarum, quia illa ni-
hil vtilis eſt ſine cacabis & ollis: talis autem erat fuſci-
nula, quam portabant vulgares de domibus ſuis ad a-
trium tabernaculi, qñ pacificas victimas offerebant: &
ſi talis eſſet illa, quam Deus hic fieri mandauit, ſuper-
fluum eſſet poni eam ſine cacabis & ollis, & ea poſita
neceſſariò ollæ, & cacabi ſubintelligebantur: ſed illa,
quæ erat de vaſis altaris ſolum erat, vt ſacerdotes tol-
lerent carnes ab ipſis offerentibus, leuarentque eas de
cacabis dum coctæ eſſent: ergo non præſupponebat
iſta caldariam, aut cacabum. Item patet, ꝙ non erant
aliqua vaſa decoctionis, quæ eſſent facta in atrio, quia
vaſa tabernaculi erant vaſa ſacra, & etiam ſi continge-
rent res ſacras. ſ. carnes ſacras, non ſequebatur aliquod
inconueniens, cùm ad hoc ipſa vaſa fabricata forent,
ſed qñ aliqua hoſtia pro peccato immolabatur, mãda-
batur, quòd vas, in quo fuiſſent coctæ carnes illæ, ſi eſ-
ſet fictile, ſcilicet de luto, frãgeretur: ſi autem eſſet æ-
neum lauabatur, & defricabatur, vt quaſi ſic tollere-
tur ab eo quidquid de carnibus ſanctis eſſet in eo: ſi ta-
men iſta eſſent vaſa ſacra, non deberent frangi, quia
ſacrum tangebat ſacrum. Et dato ꝙ eſſent ænea vaſa,
non oportebat fieri illam defricationem cùm ſancta
eſſent: ſicut nunc cum ſanguis Chriſti in calice confi-
citur, non oportet fieri defricationem eius ſumpto ſan
guine, quia vas ſacrum eſt, ſed ſolùm ſimpliciter ablui
tur: ſi tamen in aliud quodcunque vas quod ſacrum
non eſſet decideret, oportebat fieri alias defricationes,
& raſiones, vel contractiones vaſorum: ſic ergo cùm
vaſa eſſent ſacra in quibus decoquerentur carnes iſtæ,
non oportebat fieri tales defricationes, & contractio-
nes, ſed fiebant, vt patet Leuit. capit. 6. ergo non erant
vaſa iſta ſacra, in quibus talis fiebat decoctio, ſed ſi eſ-
ſent vaſa facta per mandatum Dei in cultum taberna-
naculi, eſſent ſacra, & conſecrata oleo ſancto: ergo
non erant caldariæ, cacabi, & ollę, & lebetes illę fa-
ctæ in atrio tabernaculi per imperium dominj, ſed
Laici offerentes ducebant de domibus ſuis. Antece-
dens patet, ſcilicet quòd vaſa altaris eſſent ſanctificata,
& conſecrata vnguento ſancto infra trigeſimo capi-
tulo, cùm dicitur: Facieſque vnctionis oleum ſan-
ctum, vnguentum compoſitum opere vnguentarij,
& vnges ex eo tabernaculum teſtimonij, & arcam te-
F ſtamenti, menſamque cum vaſis ſuis: candelabrum,
& vtenſilia eius: altaria Thymiamatis, & holocauſti,
& vniuerſam ſupellectilem, quæ ad cultum eorum
pertinet: ſanctificabiſque omnia, & erunt ſancta ſan-
ctorum, qui tetigerit ea ſanctificabitur. Item patet
hoc fortius, quia dicitur hic: cuncta vaſa altaris ex ære
fabricabis: ſed Leuitici ſexto capitulo, dicitur: Quòd
carnes victimarum pro peccato coquebantur aliquan
do in vaſis æneis, aliquando in fictilibus: ergo illa non
erant vaſa altaris: & ſic neceſſariò concludendum eſt,
quòd altare holocauſtorum nulla alia vaſa habebat,
quàm ea, quæ hic exprimuntur, & non erant vllę cal-
dariæ, vel ollæ, in quibus coquerentur carnes ſacrifi-
ciorum, quas Deus iuſſiſſet fabricari, ſed quilibet
G immolans ducebat vaſa neceſſaria ſecundum victi-
mas quas offerre volebat, ſiue illa fictilia eſſent, ſiue
ænea, ſiue alterius metalli: lebetes ergo, quæ hic po-
nuntur, ſolùm erant ad cineres eijciendos ab altari in
loco mundo extra atrium. *Et forcipes*. Erant forci- Forcipes quid ſint.
pes inſtrumenta fabrilia, quibus ignem mouent, &
ferrum tenent cùm malleatur: huiuſmodi autem e-
rant in ſanctuario ad miniſterium altaris, vt compre-
henderent ſacerdotes carbones, & diſponerent quo-
modocunque vellent, & non cogerentur manibus
ſuis tangere ignem illum viuaciſſimum: forcipes vul-
gariter dicuntur tenaculæ à tenendo, quia eis tenen-
tur carbones, vel ferrum: forcipes autem proprius à
ferro denominatæ ſunt, quaſi ferrum capientes.
H Aliæ autem ſunt, quæ forfices appellantur à filis ſcin-
dendis: aliæ autem forpices dicuntur à pilis, quia pi-
los ſcindunt, quemadmodum illæ, quibus oues ton-
dentur. Sic enim diſtinguit Hebrardus. *Et fuſcinu-* Fuſcinulæ quid.
las. Iſtę fuſcinulæ erant, quibus carnes de caldarijs
extraherentur, & darentur ſacerdotibus: ſic dicitur
primo Regum ſecundo capitulo, quòd puer ſacerdo-
tis veniebat ad eum, qui victimam immolaſſet, &
portabat in manu ſua fuſcinulam, & mittebat in cal-
dariam, vel cacabum, & quidquid leuabat fuſcinu-
la, erat ipſius ſacerdotis. Erant autem iſtæ fuſcinulæ
habentes tres dentes, ſiue vncos, vt firmius appre-
henderent, atque tenerent, vt patet in eodem capi-
tulo ſecundo primi Regum. Vocantur iſta inſtru-
I menta fuſcinulæ de fuſcus fuſca fuſcum, ideſt niger,
quia propter fumum, & immixtionem brodium
contrahebant quandam nigredinem, quę enim cum
igne communicant, fuſca ſunt. *Et ignium receptacula*.
Receptaculum à recipiendo dicitur, & ſunt iſta vaſa
ænea, in quibus recipiebantur prunæ de altari holo-
cauſtorum, & portabantur intra tabernaculum, vt
ponerentur ſuper altare Thymiamatum, & adoleba-
tur Thymiama ſuper illas prunas in veſpere, & in
mane, vt patet infra trigeſimo capitulo, cùm dicitur:
Et adolebit incenſum ſuper eam Aaron ſuaue fla-
grans, mane quando componit lucernas incendet
illud, & quando collocat eas ad veſperum. *Omnia*
vaſa ex ære fabricabis. Ideſt omnia vaſa altaris holo-
K cauſtorum, ita quòd nullum eſſet fictile, quia ficti-
lia non ſunt alicuius permanentiæ, quæ autem in ſan-
ctuario erant, permanentia eſſe debebant. Etiam
dicitur: Quòd omnia vaſa altaris eſſe debebant ænea,
quia non debebant fieri de auro, vel argento aliquod
eorum, quod quidem de vaſis iſtius infimæ miniſtra-
tionis mundioris non tenet hoc, quia de auro erant
puriſſimo, quemadmodum acceptabula, & cyathi,
& phialæ ad fundenda libamina, vt patet ſupra 25. cap.
ſed hoc poſito ſatis patet quomodo omnia, quę in ta-
bernaculo, & atrio erant ſolida metallina de auro, vel
argento, ſiue ære fiebant, vt patet inquirendo duo
capitula præcedentia, & iſtud, & capit. 30. infra, in
quibus ponuntur omnia, quę in toto ſanctuario erant.
Argues

Argues ergo tunc si omnia, quæ in vasis sanctuarij erant de istis tribus metallis erant, quare Iosue mandauit omne ferrum, omne æs, atque aurum, & argentum, quod reperiretur in Iericho poni in Thesauris domini, vt patet Iosue sexto capitulo. Etiam Numeri capitulo trigesimoprimo, quando Iudæi pugnauerunt contra Madianitas, & tulerunt prædam magnam, mandauit dominus, vt daretur primitia domino de auro, & argento, & ferro cœterisque rebus: ergo ferrum ad aliquid videbatur necessarium in vsus cultus Diuini. Ad istud secundum satis responderi posset, quòd Deus mandauit dari primitiam sibi de ferro, auro, & argento, cœterisque: non quidem quòd daretur ad vsus sanctuarij, sed dabatur domino, idest dabatur sacerdotibus, qui erant in cultu domini, & leuitis, & hoc patet Numeri trigesimoprimo capitulo, vbi mandauit quandam partem illarum primitiarum dari Eleazar sacerdoti magno, & aliam partem dari leuitis. Sic enim primogenitorum precium dicebatur dari domino, tamen dabatur ad vtilitatem ipsorum sacerdotum, vt patet Numeri decimooctauo capitulo. Et sic nunc decimę, quę dantur Ecclesijs, inter ministros Ecclesiæ diuiduntur præter quandam partem, quæ pro earum fabrica conseruatur. Et tunc satis stat, quòd etiam si non expenderetur ferrum in aliquos vsus sanctuarij, quòd daretur domino, idest sacerdotibus, qui conuerterent in vsus suos. Ad aliud argumentum de Iosue non potest sic responderi, quia ibi non dabantur illa sacerdotibus, sed dicitur, quòd reseruata sunt in Thesauris Domini. Dicendum ergo ad hoc, quòd licèt ferrum non expenderetur in aliquo opere tabernaculi, erat tamen necessarium ad vsus tabernaculi: nam leuitæ debebant tabernaculum, & atrium eius deponere, atque figere: ad hoc autem malleis indigebant, vt ad figendum paxillos, & similia. Etiam necessarium erat ferrum ad faciendas secures, cœteraque scindendi instrumenta varia, vt scinderentur ligna pro sacrificijs: nam ignis ardebat perpetuus in altari, cui subijciebat quotidie sacerdos ligna, & quia erant necessaria multa ligna, cùm esset continuus ignis, erant necessarij multi lignorum cœsores ad vsum sanctuarij. Patet hoc de Gabaonitis, quos Iosue subiecit ad hoc in seruitutem, vt seruirent ad vsus tabernaculi comportando aquas, & deferendo ligna, vt patet Iosue nono capitulo. Necessarium erat ergo semper ferrum ad vsus sanctuarij, sicut alia metalla, imò nullum metallum est quod magis necessarium esset ad vsus quotidianos sanctuarij, quàm ferrum. *Craticulamque in modum retis*. Dicitur craticula quædam magna lamina ænea non continuata, & clausa tota, sed multis foraminibus patens. Et dicitur craticula de cratis, quia cratis idem est, quod connexio, vel complicatio: & sic solemus appellare craticulam quoddam instrumentum ex ferreis virgulis factum cùm multæ virgulæ ferreæ transuersaliter cadunt super alias, & manebant foramina media, per quæ transit calor, & huiusmodi instrumenta sunt ad assandum pisces, nè super ipsas primas exurantur. Et talis erat craticula, super quam assatus fuit Sanctus Laurentius. Et dicitur in litera qualis sit ista craticula, cùm declaratur, quòd debebat esse in modum retis, scilicet quòd sicut rete ex multis filis completur, & foramina media manent, sic craticula illa foramina multa habet. *Per cuius quatuor angulos erunt quatuor anuli ænei*. Idest quòd ista craticula, quæ ponebatur in altari habebat in summitate sua quatuor angulos æneos.

Qualiter craticula situabatur in altari, & super parietes altaris.

QVAESTIO. VI.

CIRCA istam craticulam quomodo ponatur est diuersitas. Quidam volunt eam sic ponere, scilicet quòd tabulæ altaris erant trium cubitorum in altitudine, & in longitudine quinque, & fiebant quatuor cornua in quatuor angulis altaris per summitates altaris, & ab illis quatuor cornibus pendebant quatuor catenæ æneæ, & perueniebant intra concauitatem altaris vsque ad medium altaris, scilicet vsque ad cubitum & dimidium intra concauitatem altaris, & in illis quatuor catenis pendebat ligata craticula, quæ erat ænea, & perforata, & super illam ponebantur carnes sacrificiorum, & adipes infra istam craticulam, scilicet circa altaris fundum erat quædam arula, in qua ponebatur ignis, & exurgebat flamma ab illa craticula consumebatque ipsas holocaustorum carnes, & erat quædam fenestra facta in altari in aliqua de tabulis eius, & per ipsam mittebantur ligna ad arulam, vt sic arderet. Arula enim dicitur vas ad ponendum prunas, vt patet Ierem. trigesimosexto capitulo, cùm dicitur: Quòd ante regem in domo Hyemali posita erat arula plena prunis, & talis videtur fuisse ista arula altaris holocaustorum. Sed ista positio non potest stare, quia dicit, quòd arula erat sub craticula, cùm tamen dicatur, quòd anuli craticulæ erant sub arula, & ipsi anuli erant in extremitate craticulæ per quatuor angulos eius. Et si dicas, quòd erat infra craticulam arula, sicut textus vult: nullo modo poteris dare quomodo anuli eius essent sub arula. Item & clarius nullo modo potest poni ista craticula intra altare pendens, quia in extremitatibus craticulæ erant quatuor anuli, & per illos mittebantur duo vectes ad portandum altare: ergo impossibile erat intus esse craticulam, quia vectes circa altare erant in ipsis altaris lateribus, sicut erant in arca, & in mensa, & altari Thymiamatum. Nam poni vectes per anulos craticulæ illo modo dispositæ impossibile erat, cùm in ipsis anulis catena, quibus ipsa pendebat à cornibus altaris ponebatur. Etiam quia arula non erat fixa, sed pendens. Antecedens autem patet, scilicet quòd mitterentur vectes per quatuor anulos craticulæ, quia dicitur: Craticulamque facies in modum retis æneam, per cuius quatuor angulos erunt quatuor anuli ænei, quos pones subter arulam altaris: facies & vectes de lignis Setim, quos induces per circulos. Sed dices fortè, quòd isti circuli, per quos inducebantur vectes non erant circuli, siue anuli ipsius craticulæ, sed alij anuli positi in ipso altari. Respondetur, quòd falsum est: nam vt patet infra trigesimooctauo capitulo anuli craticulæ, siue retiaculi, quod idem est, erant illi, per quos ponebantur vectes, cùm dicitur: Fusis quatuor anulis per totidem retiaculi summitates ad immittendos vectes ad portandum altare. Item si poneremus sic arulam in profunditate altaris, & craticulam in medio, non possent poni carnes sacrificiorum super ipsa ligna holocausti. Sed Leuitici primo capitulo, dicitur: Quòd ponebantur ligna in altari, & super ea ordinabantur carnes holocaustorum. Posita autem isto modo craticula nullo modo poterit sic fieri, quia carnes erunt super craticulam, & non super ligna holocausti. Item non potest isto modo poni arula sub craticula, quia infra 38. capitulo, dicitur: Quòd arula stabat sub craticula in altaris medio. Et hic dicitur, quòd craticula erat vsque ad medium

altaris: impossibile autem erat hoc modo vnum stare sub altero, cùm vtrumq; esse dicatur in medio altaris.

Doct. determinat.

Considerandum autem ad veritatem huius, quòd ista craticula non erat aliqua lamina plana perforata posita intra concauitatem altaris: sed erat facta ex laminis æneis tenuibus, & perforatis, & ponebatur in altari ad pulchritudinem, & non ad necessitatem, ponebaturque in parte exteriori altaris, & perueniebat ab extremitate infima altaris, scilicet à pauimento per cubitum & dimidium, quod erat medietas altitudinis altaris, & vltra istud spatium per aliam altitudinem, scilicet alium cubitum & dimidium remanentem tegebantur tabulæ laminis æneis: altare autem ipsum intra vsque ad medietatem, vel modicum vltra replebatur terra, & ibi ponebatur arula, scilicet aliquod vas magnum de ære, vel aliquis lapis, super quem fiebat ignis, & super ipsum ponebantur carnes, atque cremabantur. In litera autem Hebraica non fit mentio de ista ara, sed dicitur: Quos pones super ambitum altaris, & litera nostra dixit subter arulam altaris, quia fortè ambitus erat aliquod vas, siue magnum æris frustum quadratum secundum formam altaris circundans illud intra, & ibi ponebantur ligna holocausti.

Opi. Nicolai de Lyra de ambitu altaris.

Nicolaus autem dicit, quòd iste ambitus erat aliquid de ære factum versus summitatem altaris in modum zonæ, & sub hoc ambitu erant quatuor anuli, per quos mittebantur vectes, & sub his anulis erat craticula, quæ perueniebat vsque ad altaris medium. Sed non bene dicitur, quòd arula, quam ponit hic Hieronymus, sit aliquis ambitus exterior per modum zonę, quia arula vas est ad continendas prunas, vt patet Ierem. 36. capit. ergo dicendum, quòd Hieronymus illum ambitum putauit esse aliquid intra altare, quod totum altare contineret, in quo ponerentur ardentia ligna. Craticula, vt diximus, magis ad pulchritudinem, quàm ad necessitatem posita est, quia non erat necessarium ibi aliquid poni, sed vt non paterent tabulæ, vnde ponebatur ipsa ad tegendum. Hebraicæ autem Glosæ ponunt etiam craticulam ad sanguinis victimarum distinctionem. Nam cùm dicitur aliquando in Leuitico, quòd sacerdos intingebat sanguine cornua altaris, tingebat supra craticulam in ipsis cornibus altaris, quæ erant in extremitatibus. Quando autem dicitur, quòd effundebat sanguinem, per circuitum altaris, effundebat, & tingebat infra craticulam.

Opi. quorundã Hebræorum de altaris altitudine.

Aliqui sapientes Hebræorum dicunt, quòd istud altare erat cubitorum decem altitudinis. Et quando dicitur in litera, quòd istud altare erat trium cubitorum altitudinis: respondent, quòd hoc intelligitur de tabulis existentibus super craticulam, quæ erant coopertę laminis æneis: nam tres cubitos tabularum dicunt esse laminis æneis opertos, & septem craticula tegi. Sed ista positio est contra textum, & includit contradictionem; quia dicitur hic, quòd craticula erat vsque ad altaris medium: sed altare erat altitudinis cubitorum decem, vt ipsi volunt, ergo craticula perueniebat ad quinque cubitos ipsius altaris in altitudine, & tunc manebunt quinque alij cubiti discooperti, quod est contra responsionem, & positionem eorum. Si autem dicant, quòd craticula perueniebat vsque ad medium altaris, scilicet vsque ad medietatem partis discoopertæ, quæ erat trium cubitorum, ergo tegebat octo cubitos, & dimidium, scilicet quinque priores, & vnum & dimidium de tribus discoopertis: sed hoc includit contradictionem, scilicet quòd craticula perueniret vsque ad altaris medium, scilicet vsque ad medium eius, quod discoopertum erat, cùm ipsa totum illud cooperiret vsque ad quod veniebat. Item non poterant isto modo tres cubiti assignari discooperti, qui complerent altaris al-

F titudinem, cùm dicamus partem eorum coopertam esse. Non ergo potest stare vllo modo ista positio.

Doct. sententia.

Sed dicendum, vt ante dicebamus, & patet in litera, quòd altare erat altitudinis cubitorum trium solùm, & medietas huius altitudinis, scilicet cubitus & dimidius erat operta laminis æneis solidis, & non perforatis: & ista erat medietas incipiendo à summitate altaris descendendo vsque ad cubitum & dimidium: deinde reliqua medietas vsque ad extremitatem, quę erat super pauimentum, erat de laminis perforatis: & istæ vocabantur craticulæ, siue cauum altaris. *Craticulamque in modum retis.* Ista craticula ponebatur cooperiens tabulas altaris extrinsecè ab inferiori parte perueniens vsque ad medietatem eius, scilicet ad cubitum & dimidium.

G *Per cuius quatuor angulos erunt quatuor anuli.* Isti quatuor anuli erant in quatuor angulis craticulæ, scilicet quòd craticula erat per totum altaris circuitum, idest per altaris latera quatuor, & in illis fiebant quatuor anguli ex concursu quatuor laterum se contingentium inuicem, atque claudentium angulos corporeos: in illis autem angulis, idest in coniunctionibus laterum ponebantur anuli, in quolibet angulo vnus anulus, & isti erant ad ponendum vectes per illos, vt portaretur altare: erant autem isti anuli in angulis craticulæ: non tamen constat ex hoc vtrum in medietate altitudinis craticulæ, vel in principio, scilicet in parte inferiori eius, vel in parte superiori essent, sed infra trigesimooctauo capitulo declaratur, quòd isti anuli essent in parte superiori istius

H craticulæ versus altitudinem altaris, scilicet in medio altaris ad cubitum & dimidium altitudinis altaris, cùm dicitur: Fusis quatuor anulis per totidem retiaculi summitates, idest per partem summam, idest altiorem ipsius craticulæ. *Quos pones subter arulam altaris.* Isti anuli craticulæ erant subter arulam, scilicet quòd arula altaris erat propinquior summitati parietum altaris, quàm anuli ipsius craticulæ. Erat autem arula, vt supra dictum est, aliquod petacium æneum planum positum super terram existentem in concauitate altaris. Vel etiam si dicatur, quòd arula nihil aliud erat, quàm ipsa superficies terræ inclusæ in altari, super quam ponebantur ligna ignita, & super ea

I carnes holocaustorum: nam ara ipsum altare in quo sacrificia ponuntur signat, siue lapideum, siue terreum, siue ligneum, aut metallinum sit. Et si dicamus, quòd intra altaris concauitatem nihil ponatur nisi terra, superficies terræ illius vocabitur arula, & hæc qualitercunque ponatur, erat super anulos craticulæ, quia anuli craticulæ erant in summitate craticulæ: craticula autem perueniebat ab inferiori parte pauimenti vsque ad medium altaris, scilicet ad cubitum & dimidium. Arula autem erat circa summitatem parietum altaris, quia fortè distabat per vnum cubitum à summitatibus altaris, vel minus, quàm per cubitum: ita vt ligna non caderent ab altari, & sacrificiorum carnes positæ intra illam concauitatem.

K Erat ergo arula supra anulos craticulæ secundum altitudinem fortè dimidio cubito, aut vno cubito. Sed argues, quomodo poterat dici hic, quòd anuli craticulæ essent infra arulam, siue supra arulam? quia arula erat intra altare, & anuli erant extra. Respondetur, quòd licèt arula staret intra altare plana: tamen correspondebat ei aliqua pars æqualis in altitudine in parietibus altaris in parte exteriori ipsorum parietum, & illa pars correspondens altitudini arulæ erat altior anulis craticulæ, quia anuli craticulæ erant sub illa parte, dicebantur esse sub arula.

Quomodo

Quomodo arca dicitur esse super anulos craticulæ.

QVAESTIO. VII.

SED adhuc quæres quomodo diceretur esse arula super anulos craticulæ, quia anuli craticulę erāt fixi in altari in extremitatibus craticulæ. Arula autem, siue ponatur esse petacium æneum positum intra cōcauitatem altaris, siue superficies terræ inclusæ, super quam ponebātur ignis, & sacrificia, erat mobilis, quia cùm altare poneretur in aliquo loco, vbi consistere debebat tabernaculum, replebatur terra, & cùm moueri debebat tabernaculum, euacuabatur terra, & sic ipsa arula qualitercunque esse ponatur non erat fixa: ideo euacuata terra non existente intra altare arula, non videbantur esse anuli craticulæ sub arula. Respondetur, quòd non propriè comparantur secūdum sub, & supra aliqua duo, quorum vnum est mobile, & alterum fixum, sed debet de eis dari vna regula habitudinis, scilicet dicendo, quòd talis res est sub tali, quia continget id quod erat mobile, & antea erat supra postea ꝑ motum stare infra, vel separari ab illo, ad quod comparatum dicebatur supra, vel infra: ideo ipsa arula, cùm esset mobilis, & moueretur quandocunque moueretur altare, nō dicebatur secundum se propriè esse super vectium anulos, siue anulos craticulæ, sed erat quędam assignatio facta in tabulis altaris, quę erat immobilis, & vsque ad illam replebatur altare terra, vt ibidem poneretur arula, si ænea esset, vel ipsa terræ superficies esset arula. Et fortè illud signum erat factum in exteriori parte tabularum altaris, & tunc licèt arula moueretur, tamen assignatio illa non mouebatur, ideo poterat semper dici arula existens super anulos craticulæ, quia locus, ad quem perueniebat, vel ponebatur arula, erat semper immobiliterque super anulos craticulæ. Sed adhuc argues contra istam literam, quia litera, quæ habetur infra 38. cap. repugnat manifestè isti literæ: nam ista litera dicit, quòd erat arula super anulos craticulæ, & infra 38. cap. dicitur: Craticulamque in altaris medium fecit æneam, & subter eam in altaris medio arulam. Respondetur, quòd ista apparens repugnantia est propter æquiuocationem huius dictionis subter: nam non eodem modo accipitur hic, & infra 38. capit. quia hic accipitur, subter, secundum altitudinem, infra autem ca. 38. accipitur subter secundum profunditatem, & sic non est inconueniēs, quòd id quod est secundum vnum modum subter aliud, sit secundum alterum modum super illud, cùm enim dicitur hic, quòd anuli craticulæ erant subter ipsam arulam, est sensus, quòd accipiatur tabula altitudinis altaris à pauimento vsque supra, quæ erat trium cubitorū, in illa altitudine ponebatur arula, vt superior ad vectes craticulæ, quia vectes erant ad cubitum, & dimidium altitudinis altaris incipiendo ab inferiori extremitate ipsius altaris: arula autem erat fortè ad duos cubitos, vel ad duos cubitos & dimidium altitudinis altaris, ideo emineret secundum altitudinem arula altaris vno cubito, vel quasi ad anulos craticulæ, & sic erant anuli subter craticulam. In capit. 38. accipitur, subter, secundum profunditatem, scilicet quòd accipiendo quantitatem profunditatis altaris ipsa arula erat subter anulos craticulæ. Est autem profunditas altaris si eam velimus coincidere cum latitudine ipsa quantitas concauitatis ab vno latere altitudinis ad aliud latus altitudinis oppositum, & tunc ipsa, quæ intra altare erant in concauitate eius, dicebantur esse subter ea, quæ erant in exteriori parte parietum alta-

A ris, sed anuli craticulæ erant extra parietes altaris, ergo subter eos arula esse dicebatur, & erat in medio altaris arula, quia in media concauitate altaris, scilicet per interpositionem ad ipsos parietes terminantes altare, & claudentes. *Eritque craticula vsque ad altaris medium.* Non quòd poneretur plana in media concauitate alteris pendens per quatuor catenas æneas à quatuor cornibus altaris, sed quòd esset extra affixa parietibus altaris ab infimo vsque ad medium altaris, quasi ascendendo. Et ex hoc patet etiam positionem illam non tenere, quia dicitur, quod erat craticula vsque ad altaris medium. Vsque enim motum signat, & terminum alicuius, quod extenditur, vel crescit vlterius procedendo: & sic erat de craticula,
B quæ incipiebat in parte inferiori altaris, & extendebatur, & eleuabatur vsque quo perueniret ad mediū altaris, idest ad medietatem altitudinis eius. Ponendo autem primo modo, quòd craticula erat plana, & iacens in altaris medietate per quatuor catenas appensa, non debebat dici de ea, quòd erat vsque ad altaris medium, cùm non sit ibi aliqua eleuatio, aut extensio eius à supra vsque ad medium, vel ab infra vsque ad medium: sed debebat dici, quòd craticula erat in altaris medio. *Facies & vectes.* Quia altare portatile esse debebat, sicut cœtera, quæ in tabernaculo, atque toto sanctuario erant. Et non portabatur in plaustro aliquo, quia ad officium Caatitharum leuitarum pertinebat altaris holocaustorum deportatio, qui
C plaustra nulla acceperunt, sed manibus suis cuncta, quæ ministerij sui erant deferebant, vt patet Numeri septimo capitulo, ad portationem verò manualem vectibus indigebat. *De lignis Setim.* Materia communis est omnium tabulatorum, quæ in tabernaculo fiebant: nihilque de alijs lignis ibi expensum est. *Quos operies laminis æneis.* Non debebant gestatorij vectes auro, aut argento cooperiri, cùm reliquę partes altaris ipsius laminis æneis essent adopertæ, sed æneis laminis, vt totum ipsum altare æneum videretur, quod quandam pulchritudinem faciebat. *Et induces per circulos.* Idest mittes istos vectes duos per quatuor anulos, siue quatuor circulos: idem enim anuli, & circuli sunt. Erant autem isti circuli ipsius
D craticulæ, quia nulli alij anuli positi, aut facti leguntur in altari. Etiam quia dato, quòd facti essent, superflui essent, cùm anuli craticulæ sufficerent ad mittendum vectes in eos, & hoc clarius habetur infra trigesimooctauo capitulo, vbi dicit: Fusis quatuor anulis per totidem retiaculi summitates ad immittendos vectes. *Eruntque ex vtroque latere altaris.* Idest, quòd isti vectes poni debebant per duo latera altaris, scilicet vnus vectis in vno latere, & alius vectis in alio latere, & non oportet hic quærere de vectibus istis vtrum ponerentur per duo latera longitudinis, aut per duo latitudinis, sicut quærebamus supra vigesimoquinto capitulo de arca: nam hic ęqualia sunt latera longitudinis lateribus latitudinis: quodlibet
E namque illorum quinque cubitorum erat, vt patet in litera: ideo vbicunque ponerentur, non referebat. Etiam necessariò dicendum erat, quòd quatuor homines ad minus portabant istud altare, cùm castra mouenda forent, & non solùm siquidem propter eius grauitatem, quàm duo homines tolerare non possent: sed etiam propter distantiam vectium: nam si duo homines illud portare debuissent, necessarium fuisset, vt quilibet teneret extremitatem duorum vectium, sed nullus homo poterat attingere duorum vectium extremitates, cùm necesse esset distare vnum vectem ab altero quinque cubitis secundum magnitudinem laterum mediantium inter vectes. *Non solidum, sed inane, & cauum intrinsecus facies illud.*

Solidum dicitur quod intra ſe totum plenum eſt, nihil vacuitatis habens, & opponitur vacuo, ſiue concauo: inane & vanum, ſiue vacuum idem ſunt. Erat autem inane, quia inter illas quatuor tabulas occupantes ſatis magnum ſpatium, nihil ponebatur quod repleret. Cauum vocatur non quidem, quòd cauatum eſſet, ſcilicet quòd per cauationem facta fuiſſet illa vacuitas, ſed quia ita erat vacuum, ac ſi cauatum foret. Cauſa huius erat ne magnitudine ponderis importabile videretur. Etiam quia nihil proderat fore ſolidum, & erat pondus ingens. Vacuum autem ſatis faciliter portabatur, & cùm ponendum erat, replebatur terra, & ſic fiebant ſacrificia. *Iuxta exemplar, quod tibi in monte monſtratum eſt.* Ideſt quòd Deus demonſtrauerat ei altare vacuum. Secundum alios, qui ponebant craticulam intra altare pendentem per catenas quatuor à cornibus quatuor altaris, oportebat altare totum eſſe coopertum laminis æneis à ſummo vſque ad deorſum: quæ quidem repugnare literæ monſtrata ſunt; horum tamen figura hic depingi poteſt.

Facies & atrium tabernaculi, in cuius auſtrali plaga contra meridiem erunt tentoria de byſſo retorta: centum cubitos vnum latus tenebit in longitudine, & columnas viginti cum baſibus totidem æneis, quæ capita cum cœlaturis ſuis habebunt argentea. Similiter & in latere aquilonis per longum erunt tentoria centum cubitorum, columnæ viginti, & baſes æneę eiuſdem numeri, & capita earum cum cœlaturis ſuis argentea. In latitudine vero atrij, quod reſpicit ad occidentem, erunt tentoria per quinquaginta cubitos, & columnæ decem, baſeſque totidem. In ea quoque atrij latitudine, quæ reſpicit ad orientem, quinquaginta cubiti erunt: in quibus quindecim cubitorum tentoria lateri vno deputabuntur, columnęque tres, & baſes totidem: & in latere altero erunt tentoria cubitis obtinentia quindecim, columnæ tres, & baſes totidem. In introitu vero atrij fiet tentorium cubitorum viginti ex hyacintho, & purpura, coccoque bis tincto, & byſſo retorta, opere plumario: columnas habebit quatuor, cum baſibus totidem. Omnes columnæ atrij per circuitum veſtitæ erunt argenteis laminis, capitibus argenteis, & baſibus æneis. In longitudine occupabit atrium cubitos centum, in latitudine quinquaginta, altitudo quinque cubitorum erit. Fietque de byſſo retorta, & habebit baſes æneas. Cuncta vaſa tabernaculi in omnes vſus, & cœremonias tam paxillos eius, quàm atrij ex ære facietis. Pręcipe fi-

F lijs Iſrael, vt afferant tibi oleum de arboribus oliuarum puriſſimum, piloque contuſum, vt ardeat lucerna ſemper in tabernaculo teſtimonij, extra velum, quod oppanſum eſt teſtimonio. Et collocabunt eam Aaron & filij eius, vt vſque mane luceat coram domino. Perpetuus erit cultus per ſucceſſiones eorum coram filijs Iſrael.

De fabricatione atrij.

G *Facies & atrium.* Hic ponitur tertium, ſcilicet atrij
fabricatio. De iſto atrio aliqui dubitauerunt, quo-
modo poſitum eſſet, & dixerunt, quòd erat atrium
quoddam magnum ſpatioſum concluſum columnis
& cortinis ſecundum quantitatem, quæ hic dicitur:
& hoc erat coniunctum tabernaculo, ſcilicet quòd ta-
bernaculum eſſet extra atrium, tamen non multum
diſtaret ab atrio. Sed iſti multum errant contra ſigni-
ficationem huius nominis atrij: nam non poteſt vo-
cari atrium tabernaculi, niſi ſit aliquod ſpatium cir-
cundans tabernaculum. Si autem ſeparatum eſſet, &
per ſe clauſum, non poſſet vocari atrium tabernaculi.
Item ad quid fieret tale atrium, & tantæ magnitudi-
nis, niſi eſſet intra illud tabernaculum? valde ſuper-
H fluum eſſet. Item non ſolùm eſſet ſuperfluum face-
re tantam magnitudinem atrij cortinis clauſam, &
columnis: imo quantuncunque paruam magnitudi-
nem fieri ſuperfluum erat, cùm nõ eſſet aliquid, quod
intra fieri deberet, niſi ibi eſſet tabernaculum. Et ſi
dicas, quòd intra erat altare holocauſtorum, & opor-
tebat ob hoc circundatum eſſe cortinis, nè cuilibet ad
illud pateret acceſſus. Reſpondetur, quòd falſum eſt,
nam altare holocauſtorum erat ante oſtium taberna-
culi, vt patet infra 29. cap. & infra 40. Si ergo taberna-
culum non erat intra atrium, impoſſibile erat altare
holocauſtorum eſſe intra atrium. Item non erat hoc
conueniens, vt tabernaculum quod tantæ veneratio-
nis erat, & reuerentiæ, nudatum maneret, nullo ob-
I ſtaculo ante poſito: maximè erat hoc de altari, quia
altare nullum haberet operimentum, cùm extra atriũ
eſſet, & extra tabernaculum. Dicendum ergo, quòd
atrium erat circundans in gyro ipſum tabernaculum, nec
ita quòd nullus accedere poſſet ad tabernaculum, nec
ad vicina loca tabernaculi, vt patet infra 40. capit. cùm
dicitur: Circundabiſque atrium tentorijs, & ingreſ-
ſum eius, & poſtea in eodem capitulo clarius hoc di-
citur, ſcilicet, & erexit atrium per gyrum tabernaculi
& altaris, ducto in introitu eius tentorio. Cauſa autem
quare fiebat iſtud atrium tabernaculi, erat duplex, ſci-
licet propter altare holocauſtorum, & propter taber-
naculum. Primò propter altare, quia altare non po-
terat conuenienter intra tabernaculi terminos ſituari,
K nè ardore ſuo cuncta exureret, & fumo exhalante craſ-
ſiſſimo ex pinguibus ſacrificijs, omnia offuſcaret: de-
bebat ergo poni extra tabernaculum: non tamen in
alio loco multum ſeiũcto, nè videretur miniſterium,
quod in altari fiebat, nõ pertinere ad illum Deum, cui
fiebat miniſterium in tabernaculo: & quia altare erat
aliquid ſacrum, non debebat poni in loco communi,
qui pollui poſſet, & ad quem omnes poſſent indiffe-
renter accedere, quia etiam ſic ipſi ſacerdotes mini-
ſterium ſacrificiorum peragentes a circunſtanti popu-
lo turbarentur, nec in magna reuerentia talis miniſtra-
tio haberetur. Decuit ergo ipſi altari opertoria aliqua
circumponi, & iſta ſunt propter atrium, quod magnũ
ſpatium continebat circundans altare, & tabernaculũ.

Quomodo atrium poſitũ eẽt opinio.

Doctoris determinatio.

Cauſa fabricationis atrij circa tabernaculum.

Secunda

Secunda ratio constructionis atrij fuit ipsum tabernaculum, quia tabernaculum erat locus nimiæ sanctitatis: non solùm ergo ambitum eius intrare vulgo illicitum erat, sed etiam ad illud accedere inhonestum videbatur, vt ergo arcerentur ab occasione accedendi positum fuit in circuitu eius atrium, vt sic, etiam si vellent, accedere non valerent.

Quare atrium erat tantæ latitudinis, & longitudinis, & de eius figura.

QVAESTIO. VIII.

CAVSA autem tantæ latitudinis, & longitudinis atrij, scilicet quòd esset cubitorum centum in lõgitudine, & cubitorum quinquaginta in latitudine duplex videtur. Prima quidem propter ipsos funes extendentes tentoria tabernaculi: nam vt tentoria, siue operimenta tabernaculi firmius, & impressius manerent super tabernaculum, nè quouis ventorum turbine mouerentur, & nudarentur tabulata funibus extendebantur, qui paxillis æneis terræ infixis extenti tenebantur, & quia vt firmiter extẽderentur oportebat ipsos paxillos, quibus funiculi religabantur distare à tabernaculi parietibus: necesse erat latera atrij circundãtia tabernaculum distare satis à lateribus tabernaculi per circuitũ, & sic erat: nam latitudo tabernaculi erat cubitorum decem, vt patet præcedenti capit. latitudo autem atrij erat cubitorũ quinquaginta, vt hic patet: si ergo poneretur tabernaculũ in medio latitudinis atrij occuparet decem cubitos de illis quinquaginta, & manerent quadraginta cubiti non occupati, quorum viginti essent ad latus septentrionale tabernaculi, & viginti ad latus meridianũ eius, & per istud spatium poterant sufficienter extendi funes, vt tenerẽtur firmiter operimenta tabernaculi, secundum longitudinem tabernaculum erat cubitorum triginta, atrium vero cubitorum centum. Si autem ponantur triginta cubiti intra centum, manebant septuaginta cubiti non occupati: si autem poneretur tabernaculum secundum lõgitudinem in medio longitudinis atrij, manerẽt vtrinque cubiti trigintaquinq;, scilicet ad latus occidentale cubiti trigintaquinq; non occupati: ad latus aũt orientale trigiutaquinq; cubiti nõ occupati: sed non est credendum, quòd fuerit talis positio tabernaculi intra atrium, sed quòd magis appropinquaret lateri occidentali, & vt à parte orientali maneret maius spatium non occupatum, vt dicetur immediatè. Alia causa longitudinis, & latitudinis huius atrij videt̃ esse propter necessitatem sacrificiorum. s. quia in altari holocaustorũ fiebant interdũ multa sacrificia, & ipsi offerentes ea intrabant in atrium tabernaculi, & ibi coquebant carnes sacrificiorum, & epulabantur coram dño, tam offerentes, q̃ vxores eorum, tam filij, & filiæ, q̃ serui, & ancillę, vt patet Deut. 12. & 16. c. & in multis alijs locis, sed nõ possent multi offerẽtes capi intra atrium tabernaculi, nisi illud esset magnę latitudinis, & longitudinis, ergo debuit esse magnę latitudinis, & lõgitudinis. Et ex hoc videtur, ꝙ non erat tabernaculũ situm in medio longitudinis atrij. s. vt trigintaquinq; cubiti longitudinis manerent non occupati post ipsum tabernaculi latus occidentale versus occidentẽ, & vigintiquinq; cubiti versus orientale latus, sed ꝙ esset latus occidentale tabernaculi circa latus occidentale atrij, & à parte orientali maneret magnũ spatium non impeditũ, vt fortè sexaginta cubiti, vel plus. s. vt ipsi offerentes haberent locũ, in quo starent tpe sacrificiorũ, & vbi manducarent cũ tota domo sua. Et si dicas, ꝙ poterant stare post latus occidentale tabernaculi in alia parte lõgitudinis, & la-

A titudinis: non est conuenienter dictũ, q̃a isti offerentes debebant stare coram dño, tam ad vidẽdum sacrificia fieri, q̃ ad exorandũ, vt patet Deut. 12. & 16. c. Si tamen starent post latus occidentale tabernaculi, non dicebãtur stare coram dño, qđ erat stare coram altari: ergo in parte orientali esse debebant, & sic illa necessariò esset magna, magis q̃ pars relicta post occidẽtale latus tabernaculi. *Facies atrium tabernaculi.* Non accipitur hic atriũ pro ipsis cortinis, & columnis, quæ ponebãtur in gyro tabernaculi, quia hic dicitur, ꝙ fieret atrium, in cuius latere australi essent tentoria, & sic de septentrionali, & occidentali, atque orientali, ideo non sunt ipsa tentoria atrium, nec ipsæ columnæ, sed aliquid positum in lateribus atrij. Vocatur autem atrium illud spatium

B magnum secundum longitudinem, & latitudinem in gyro tabernaculi, secundum quod clausum erat colũnis, atque cortinis, siue tentorijs, & hoc atrium habebat latera, in quibus erant cortinæ, atque columnæ. *In cuius plaga australi.* Plaga signat partem mundi non absolutè, sed secũdum positionis respectum, vt supra, & infra ante, & retro. Australis plaga, & meridiana plaga idem sunt: sed hic notificat vnum per alterum, cùm dicit in australi plaga contra meridiem, quia plaga meridiana denominatur à parte orbis quadam: plaga australi denominatur à quodam vento flante ab illa parte mundi, qui Auster nuncupatur. *Erunt tentoria de bysso retorta.* Ista tentoria dicuntur quædam cortinæ positę ad tegendũ latera atrij. Et non dicitur hic

C quantæ magnitudinis esse debebant ista tentoria, sed satis notificatur, cùm dicitur, quòd istud latus meridianum tenebat centum cubitos in longitudine, ergo totidem tenere debebant tẽtoria illa, cùm omnia latera tentorijs tegerentur. Erant autem ista tentoria solùm de bysso, & non fiebant ibi aliquæ varietates pulchræ, sicut in cortinis tabernaculi, & in velo sancti sanctorum. Et hoc quia, vt dictum fuit supra, si ponerentur aliquæ imagines in his tentorijs, sicut ponebantur in cortinis tabernaculi, esset occasio quædam idolatrandi ipsis simplicibus popularibus: ideo neque in tentorijs his, quæ erant in circuitu laterum septentrionalis, & meridiani, atque occidentalis non erant pulchræ varietates, siue Cherubim, vt ait litera Hebraica, sed

D etiam nec in tentorio, quod ponebantur in latere oriẽtali atrij, & erat maioris pulchritudinis. Erant autem ista tentoria laterum solùm de bysso retorta propter maiorem operis pulchritudinem: nam nulla operis pulchritudo est omnia similia fore, scilicet pulchritudo optima ex dissonantium conuenienti armonia fit. Si enim ista tẽtoria facta fuissent de hyacintho, & purpura, coccoque bis tincto, & bysso retorta opere plumario, nulla differentia esset in omnibus cortinis ipsius tabernaculi, & atrij: sicut enim in corpore humano non omnia similia, nec æquè perfecta sunt, & hoc ipse homo pulchrior, atque perfectior est, quàm si cuncta eadem essent; sic in nullo opere artificiato totalis condelectat ęqualitas, sed disparia in perfectione

Quare tentoria, quæ erant in circuitu atrij erant solũ de bysso retorta, nulla varietate cõtexta.

E optimam conficient pulchritudinem. *Centum cubitos vnum latus tenebit in longitudine.* Hoc intelligitur de latere meridiano solùm: de orientali autem atque occidentali intelligi non potest, quia quodlibet illorũ laterũ quinquaginta solũ cubitos continebat. De aquilonari etiam non intelligitur, quia postea subiungitur de aquilonari, cũ dicitur: Similiter in latere aquilonis per longum erunt tentoria centum cubitorum. *Et columnas viginti.* Istæ columnæ distabant inter se cubitis quinque, quod patet diuidendo centum inter viginti. *Cùm basibus totidem æneis.* Non sunt istæ bases tales, quales bases tabularum, de quibus dicebatur præcedenti capitulo, quia illæ erant infixæ tabulis, & acutiores tabulis, atque in terra figebantur, vt

vt ipsa tabulata stantia continerent: istæ autem bases erant quædam magna petacia ęnea quadrata, sup quas ponebantur ipsæ columnæ, iuxta modum basiũ, quas nos columnis lapideis subijcimus. *Quæ capita cùm cælaturis suis habebunt argentea.* Idest quòd columnarum capita erant de argento, & erant ipsę columnæ per totam suam magnitudinem cœlatæ argenteis laminis. Est autem cęlatura, quando ipsa res non tota cooperitur: sed fiunt aliqui flosculi, vel figuræ, & aliquæ partes intermediæ à parte manent. Et hoc modo fiebat in columnis: nam argenteæ laminæ super eas erant, non tamẽ operiebant totaliter eas, sed quædam intercisiones manebant, & partes non opertæ. Talis modus fabricandi, vel pingendi vocatur cęlatura: sic ait Ouidius 2. Metam. in princ. vbi describit domum Solis, dicens:

Materiam superabat opus: nam Mulciber illic
Aequora cælarat medias cingentia terras.

Erant autem capita istarum columnarum argẽtea, quia hæc erant, q̃ apparebant populo, bases autem nõ. Vel dato ꝙ apparerent, nõ erant argentea, quia magis debet pulchritudo vigere in partibus superioribus, quàm in inferioribus. In Hebræo dicitur. *Cincturæ earum, & vncini de argento.* Et hoc quasi ad eandem sententiam redit: nam cincturę quidam circuli sunt de argento facti circundantes columnas in modum flosculorum, vel aliarum picturarum. Et istæ cincturæ vocantur in litera nostra cęlaturę. Vncini dicuntur aliquid recuruum, in quo cortinæ pendentes erant, & alligatę colũnis. De cincturis autem istis dicit Rabbi Salomon, se ignorasse, in qua parte columnarum fuerunt, an in parte superiori, an in medio, vel infra. Sed de hoc non multum dubitandum est, quia si isti circuli argentei essent grossi de argento positi in ipsis columnis dubitãdum foret, cùm ad aliquid ministerium ponerentur, in qua parte ponebantur, quia tamen erant cœlaturæ factæ ad solum decorem, non est dubium per totam columnam positas fuisse. Si tamen bene respiciatur hic litera Hebraica ponit tria, scilicet columnas, & virgas, & vncinos, & capita virgarum dicit esse argentea, & non capita columnarum. Erant autem istæ virgæ grossa ligna, & coniuncta columnis. s. ꝙ cuilibet colũnę coniungebantur duę virgę, & eleuabantur super capita columnarum aliquantulum, & capita harum virgarum argentea erant, atque in eis erant quidam vncini, quibus tenebantur cortinæ. Et hoc satis patet rationabiliter dictũ: nam capita columnarum apparere non poterant, cùm essent columnæ cubitorum quinque, & cortinæ, siue tentoria erant totidem cubitorũ: ergo non apparerent aliqualiter: nec ergo necesse essent capita argentea in eis, cùm non apparerent. Illę autem virgæ adhærentes columnæ excedebant aliqualiter capita columnarum, & videbantur à popularibus existentibus extra atrium. *Similiter autem in latere aquilonis.* Latus aquilonis est septentrionale, & nominatur aquilonare, vel boreale à ventis, qui flant ab illa parte orbis. s. directè à punctis poli arctici; vocatur septentrionale latus à parte mundi denominata à septẽ trionibus, idest à septem stellis, quæ sunt in vrsa, quæ vocãtur septem boues, idest septem triones. *Per longitudinem erunt tentoria centum cubitorum.* Dicitur per longitudinẽ, quia ab oriente versus occidentẽ per latus septentrionale, aut meridianum erat longitudo atrij, scilicet centum cubitorum: à latere autem meridiano vsque ad septentrionale ꝑ latus occidentis erat latitudo, scilicet cubitorũ quinquaginta. *Erunt tentoria centum cubitorum.* Non innuitur ex hoc, quòd quælibet istarum cortinarum haberet in longitudine cubitos centum, sed magis videtur, quòd erant multæ cortinæ, quæ sibi consutæ erant, ita vt vna cortina videretur. Et hoc innui-

F tur, cùm dicitur. *Erunt tentoria.* Si enim esset quęlibet cortina centum cubitorũ, sola vna esset in latere aquilonari: & sic non diceretur, ꝙ erant ibi tentoria cẽtum cubitorum, sed quòd erat tentorium centum cubitorum. Si tamen volueris dicere, quòd vna cortina erat tantæ longitudinis, non insisto. *Columnæ viginti.* Tanta longitudo erat lateris aquilonaris, sicut lateris meridiani, ideo totidem columnæ erant in hoc, sicut in illo, & æquales cortinæ, & tales bases, atque talia capita columnarũ. *In latitudine vero atrij, quæ respicit ad occidentem.* Idest in latere latitudinis, quod erat occidentale, quia latitudo atrij erat à latere meridiano, vsque ad septentrionale, & istud erat latus occidẽtale. *Erunt tentoria per quinquaginta cubitos.* Idest ꝙ latus latitudinis atrij erat cu-

G bitorum quinquaginta, & sic longitudo ad latitudinẽ dupla erat. *Et columnæ decem, & bases totidem.* Non erant tot columnæ in latere occidentali, sicut in alijs lateribus: tamen æqualis distantia erat inter columnas lateris illius, sicut inter columnas aliorum laterum. s. quòd inter columnam & columnam erat spatium cubitorum quinq;: nam in latere meridiano, quia erat cubitorum centum, erant columnæ viginti, & necessariò, si columnæ erant positæ regulariter, inter columnam & columnam distantia quinq; cubitorũ erat diuidendo centum in viginti: sic in latere occidentali, quod quinquaginta cubitorum erat, columnę decem erãt, & sic inter columnã & columnã quinq; cubiti essent. *Et bases totidem.* In istis columnis, quę erant in latere oc-

H cidentali, ponuntur bases, & non dicitur de capitibus earum, vel an capita haberent. Et dicẽdum quod licèt non exprimatur: tamen satis notum est, ꝙ ibi erant, quia non ponerentur columnæ sine capitibus. Quia tamen de columnis aliorum duorum laterum dicebatur, qualia bases, & capita haberent, non fuit necesse exprimi de istis: maximè, quia infra de omnibus exprimitur, cùm dicitur: omnes columnæ atrij per circuitum vestitæ erant argenti laminis, capitibus argenteis, & basibus æneis. *In ea quoque atrij latitudine, quæ respicit ad orientem.* Sicut erant duo latera longitudinis, ita erant duo latera latitudinis. Latus meridianum, & septentrionale erant latera longitudinis. Latera autem occidentale, & orientale erant latera latitudinis. *Quinqua-*

I *ginta cubitorum erunt.* Tanta erat latitudo orientalis, sicut latitudo occidentalis. *In quibus quindecim cubitorum tentoria lateribus deputabuntur.* In isto latere latitudinis orientalis erat diuersitas, quia in omnibus alijs erant tentoria eiusdem modi, & erant quinquaginta cubiti latitudinis, sicut in latere occidentali. Diuidebatur autem in tres partes istud latus; quia accipiendo ipsum latus orientale incipiendo à parte septentrionali, erant quindecim cubiti, & tres columnæ, in quibus ponebantur cortinæ de bysso retorta, sicut in alijs lateribus: in eodem latere orientali incipiendo à parte opposita, scilicet à meridiano latere distinguebatur per tres columnas, inter quas erat spatium cubitorum quindecim, & in his erant tentoria de bysso retorta;

K manebant ergo intra tentoria quindecim cubitorum, quæ erant à parte septentrionali, & hæc tentoria cubitorum quindecim, quę erant à parte meridiana, quę simul occupabant triginta cubitos, & sex colũnas quatuor aliæ columnæ, & spatium cubitorum viginti inter eas, & inter has columnas erat introitus atrij. Hæ autem columnæ operiebantur quodam tentorio pulchriori, quàm cœterę partes atrij, scilicet facto de hyacintho, & purpura, coccoque bis tincto, & bysso retorta opere plumario. Cœteræ autem cortinæ fixæ erant, extentæque in vncinis suis. Istæ autem, quæ erant ante columnas quatuor in viginti cubitis mouebantur, vt aperiretur introitus tabernaculi, & interdum clauderetur: & iste erat totus apparatus atrij.

In

In quibus quindecim cubitorum tentoria. Ideſt accipiendo iſtos quinquaginta cubitos, qui erant in latere orientali, ex ipſis fiebat diuiſio, & accipiebantur cubiti quindecim ad vnam partem, & viginti ad alteram factis tribus partitionibus. *Lateri vno deputabuntur*. Non eſt intelligendum, ꝙ quindecim cubiti complerent vnum latus, cùm quodlibet de minoribus lateribus atrij contineret cubitos quinquaginta. Sed in illo latere orientali erant tres partes ſ'm tres modos tentoriorum, quæ ibi ponebantur, & quęlibet pars iſtarū vocabatur latus, & vna pars illarum continebat cubitos quindecim, & ſic dicebantur quindecim cubiti deputari vni lateri. *Columnæ tres*. Quia cùm omnes iſtę columnæ æquidiſtarent, & in quinquaginta cubitis ponebantur columnæ decem: neceſſe erat in quindecim cubitis poni columnas tres. *Et baſes totidem*. Non ſolùm baſes ponebantur tot, ſicut columnæ, ſed etiā capitella aurea tot ſicut columnæ. *Et in latere altero erūt tentoria cubitos obtinentia quindecim*. Iſtud erat aliud lat⁹, ideſt alia pars lateris iſtius orientalis, quæ eodem modo continebat cubitos quindecim, & columnas tres. *Cubitos obtinentia quindecim*. Ideſt ꝙ tentoria iſtius ſecundi lateris teneant quindecim cubitos. De columnis autem, & baſibus & capitellis iudicium idem eſt. *In introitu vero atrij*. Iſtud eſt tertium latus, ſiue tertia particula iſtius lateris oriētalis diuiſi in tres partes. Et erat iſta pars in medio aliarum duarum: ideo propriè alię duæ vocantur latera: iſta autem pars media non, ſed introitus atrij, quia per eam fiebat introit⁹ ad atrium. *Fiet tentorium cubitorum viginti*. Hoc neceſſarium erat ad claudendum totum latus illud orientale: nam aliorū duorum laterum quodlibet cōtinebat quindecim cubitos, & ſic erant ſimul triginta: ad complēdum ergo cubitos quinquaginta, quos tenebat latus orientale, deficiebant viginti, quos neceſſe erat claudi ab illo tētorio, quod ponebatur ante introitum atrij. *De hyacintho, & purpura, coccoque bis tincto, & byſſo retorta*. Iſta in duobus cap. pręcedētibus expoſita ſunt. *Opere plumarij*. Ideſt textoris, vel ſutoris, ſcilicet ꝙ fiebat opere acus iſta mixtio tantorum colorum. ſed licèt in aliis plumarius acciperetur magis pro illo, qui operatur per acum, quam per texturam, quia ibi fiebāt imagines, ſiue pulchra varietas. hic tamen magis accipitur pro textore, quia non fiebat hic pulcha varietas, ſicut in alijs, ſcilicet in cortinis tabernaculi, & in velo eiuſdem diuidēte ſancta ſanctorum a ſanctuario: nam non ponitur hic pulchra varietate contextum, nec ponitur hic in Hebręo Cherubim, ſicut ponit in aliis locis ſuperioribus, in quibus litera noſtra dicit pulchra varietate ꝯtextum. *Columnas habebit quatuor*. Neceſſe erat hoc, qa cùm viginti cubiti eſſent, & inter columnam, & colūnam erāt cubiti quinque, ꝙ eſſent quatuor columnę. De baſibus, & capitellis idem erat quod in aliis. *Omnes columnæ atrij per circuitum*. Hic dat generalem declarationem de columnis, quia non dicebat ſupra de omnibus complete, determinat hic quales erant. *Omnes columnæ atrij per circuitum*. Quæ erant in toto ambitu eius per latera quatuor. *Veſtitæ erunt argenti laminis*. Nō intelligas eas veſtitas eſſe laminis argenti, ideſt totaliter coopertas, ſicut dicebamus de arca, quòd erat cooperta laminis aureis, vel menſa aut tabulata tabernaculi: ſed erant celatę filis argenteis, ſcilicet ꝙ erant quidam floſculi de tenuiſſimis laminis argenti, & quædā partes erant non coopertæ ſicut in omnibus cęlaturis, quod eſt quaſi opus interraſile: ſicut dicebamus ſupra de Aurea corona 25. cap. *Capitibus argenteis*. Siue accipiantur capita pro ipſis capitibus columnarum: ſiue pro capitibus virgarum adhęrentium columnis non erant iſta capita ænea, ſicut erant baſes. *In longitudine*. Hic ponitur menſura totius atrij, & ponitur longitu-

A do eius cubitorum centū, latitudo autem cubitorum quinquaginta. *Altitudo quinque cubitorum erit*. Scilicet quòd altitudo columnarum erat quinq; cubitorum: totidem enim cubitorum erant cortinę, ſiue tētoria, quia tegebant a pauimento vſque ad caput columnarum. Erat autem iſta altitudo non maior vt ab exiſtētibus extra aliquo modo pateret tabernaculum, quod erat altitudinis cubitorum decem, vt patet pręcedenti cap. Etiam non erat minor, quia ſi poneretur triū, vel quatuor cubitorum poſſet aliquis ſtans apud circuitum atrij eleuare caput ſuper cortinas atrij, & videre omnia, quę intus erant: & ſic modicum prodeſſet ambitus atrij. Ad altitudinem autem quinque cubitorum virilium homines non accedunt, niſi ſint cu-
B biti viri alicuius valde parui. Nam nullus homo de cubitis ſuis quatuor integros habet. *Cuncta vaſa tabernaculi in omnes vſus, & cęremonias*. Hic ponit materiam generalem vaſorum, quia omnia de ęre erant, ſcilicet quæ erant ad vſus quoſcunque tabernaculi, & atrij. Licèt hic iſta generaliter dicantur, debent reſtringi ad vaſa altaris holocauſtorū, & aliqua vaſa altaris thymiamatum, & ad labrum æneum, quod erat in atrio, & ad paxillos, quibus religabantur funes: aliqua tamen erāt vaſa tabernaculi, quæ erant aurea, vt phiales, cyphi, acceptabula, & thuribula, quę erant vaſa poſita ſuper mēſam propoſitionis, vt patet ſupra 25. capit. Imò nulla erant vaſa poſita intra tabernaculum, quę eſſent ænea: ſed vocantur vaſa tabernaculi, quia ipſa vaſa, quæ erāt
C tabernaculi, erant etiam ipſius atrij. Vel dicendum, ꝙ licèt non eſſet aliquod vas æneum intra tabernaculū, tamen erat ad vſus altaris thymiamatum aliquod vas, quod erat æneum, ſcilicet vas quod dicebatur ſupra ignis receptaculum, & ponebatur inter vaſa altaris holocauſtorum: in ipſo enim accipiebantur prunę de altari holocauſtorum, & introducebantur in tabernaculum, & imponebantur ſuper altare thymiamatum, ibique thymiama cremabatur. *In omnes vſus, & cęremonias*. Dicitur cæremonia aliquis ritus colendi Deū, & ſic vaſa dicuntur in cæremonias, quæ immediate applicabantur ad aliquem Dei cultum, ſicut vaſa miniſtrationis altaris holocauſtorum, & altaris thymiamathum. Aliqua vaſa dicebantur eſſe ad vſus, qui non
D erant immediate ad aliquem actum cultus diuini, ſed per ſubordinationem, ſicut labrum æneum, in quo lauabantur ſacerdotes, & fuſcinula, tridens, & paxilli atrij.

De figura atrij.

QVAESTIO. IX.

CIRCA atrium tabernaculi cognita cauſa, ad qd factum fuit, dicendum de figura eius. Et ſciendū quòd accipiebatur quoddam magnum ſpatium in circuitu tabernaculi, & ponebatur vnū latus, ſcilicet meridianum cubitorum centum in longitudine, & aliud latus ſeptentrionale longitudinis cubitorum cētum.
E Erant autem alia duo latera latitudinis, ſcilicet latus orientale cubitorum quinquaginta, & latus occidētale cubitorum quinquaginta, ita quòd iſtud atrium erat figuræ quadrangularis altera parte longioris: iſta autem latera circundabantur columnis, & cortinis, & non erat coopertum ipſum atrium ſicut tabernaculū. Erat namque tabernaculum quadruplici adopertum velamento: qa erant in eo talia, quæ conſeruari debebāt a pluuia, & aliis tēporū importunitatibus: in atrio autem nihil erat quod tantum conſeruari oporteret. Ipſum autem labium æneum, in quo lauabātur ſacerdotes, in atrio erat, ſed temporalibus importunitatib⁹ lædi non poterat. Altare autem holocauſtorum quod

in atrio erat, videbatur quidem posse lędi, quia erat in eo ignis, qui hymbrium casibus extingui quidem posset: quia tamen nec intra tabernaculi adoperta cōgruēter esse valebat, ne omnia exureret atque tetra fuligine macularet necessariò fuit extra. Deus ergo hoc miraculose contulit, vt ignis ille pluuiarum casibus nullo modo deficeret: etiam si omnia flumina intrarent per illum. Istud vero atrium columnas sexaginta habebat: nam in latere meridianę longitudinis. viginti colūnæ erant in aquilonari totidem, & in orientali decē, & occidentali decem, quę simul sexaginta efficiunt. Istę columnę inter se ęquali ordine sitę erāt, s. vt quęlibet ab altera cubitis quinque distaret, ideo in latere meridiano, quia centum cubitorū erat, viginti columnę erāt, in septentrionali totidē, in latere autem orientali, quia quinquaginta cubitorum erat, columnę decē erant, & totidem in occidentali latere. Istę colūnę habebant quadratas bases ęneas, habebant etiā capita argentea, vt litera nostra testatur. Erant istę columnę argenteis laminis cęlatę, quibus omnibus columnis, vt dictum est, per latum, & longum dispositis circundabātur eis tentoria de sola bysso retorta, & hoc in latere meridiano, & occidentali atque aquilonari. Orientale autem tripartitum erat. s. ꝙ in vna parte ꝯtra Septentrionē habebat tentoria quindecim cubitorum de bysso retorta: in alia parte contra Meridiē habebat tentoria quindecim cubitorum de bysso retorta: inter has vero partes duas erant tentoria, idest cortinę viginti cubitorū, in ingressu atrij ante columnas quatuor, & hęc erant de hyacintho, & purpura, coccoq; bis tincto, & bysso retorta opere plumario; & sic complebatur vniversū opus ambitꝰ atrij. Intra verò ipsum atrium erat tabernaculum, vt supra declarauimus: erat etiā altare holocaustorum ī atrio circa introitum tabernaculi. Labrū etiā ęneum ponebatur apud altare holocaustorum, in quo sacerdotes lauarētur cùm aliquid ministrationis sanctæ exercere deberent. *Præcipe filijs Israel.* Hic ponitur secundum principale, qđ pertinet ad ministerium sacerdotum. s. candelarum incensio, & apparatio. *Præcipe filijs Israel.* Hoc dicebat Dominus Moysi: non tñ est intelligendum, ꝙ Deus diceret Moysi, vt mandaret filijs Israel offerre quasi sub obligatione, & pęna si non offerrent: quia supra 25. cap. dixit, quòd aurū, & argentum & cęt. & oleum debebat recipi ab omni homine, qui illud offerret vltroneus. Etiā quia infra 35. cap. dicitur ꝙ populus obtulit omnia ista mēte promptissima: sed dicitur pręcipe, i. exhortare: sic enim patet in litera Hebraicā, quę dicit. *Commenda vel admone filios Israel & cęt.* Quod ad exhortationē, vel exorationē magis pertinet, quā ad imperiū. Et istud verbū pręcipio nō semper in vsu latinorū mādare signat, licèt moderni ad hoc solū eo vtantur, sed interdū admonere, interdum docere signat. sic dicitur in vita beati Hieronymi, ꝙ ipse in Grammatica Donatum habuit pręceptorem. i. magistrum: nā ibi nullo modo accipi potest pro iussione siue mandato, quia circa speculatiua iubere nullum est. Sic etiam dicitur de Seneca, quòd erat pręceptor Neronis, vt patet per Boetium de consola. lib. 3. prosa 5. s. Nero Senecā præceptorem, familiaremq; suum ad eligendę mortis coegit arbitrium. Constat tamen Senecam non fuisse pręceptorem Neronis, si prę[illegible]ere imperare notet. *Vt afferant tibi oleum de arboribus.* Supra hoc mandauerat 25. cap. s. oleum ad luminaria concinnanda. Sed hic mādat iterum quasi non mandauisset: qa hic explicatius ponit de illo oleo quale esse debuisset, & qualiter ministrari. *De arboribus oliuarum.* Quia de aliis multis rebus fit oleum, vt de nucibus, de tritico: imò paucę sunt res habentes aliquid mollicięi, & succositatis, saltem per cōfractionem, de quibus oleum non excutiatur; sed illud melius est atque nitidius, quod de oliuarum arboribus excutitur, & de hoc mandabat Deus sibi fieri luminaria. *Purissimum pilo contusum.* Tria genera olei ex eisdem baccis fluunt. Primū namq; oleū est, qđ sponte sua de baccis in torculari nullo premente decurrit, & hoc purissimum est, nihil admixtum habens secum impuritatis materiæ grossę. Nam impuritates cum oleo ex forti percussione procedunt, aliàs autem intra buccā manent: & quod tenerius atque subtilius est emittitur. Secundum genus olei est, quod ex ipsis baccis in torculari malleo siue pilo tundendo, idest percutiendo excutitur, & hoc rursus purum satis est, sed non tantū vt illud quod sua sponte fluit. Tertium genus est olei, quod in torculari ex percussis primò baccis lapide grādi molente atque pęnitus terente exprimitur. Hoc autem impurum est, quia cùm ipso multum de amurca coniungitur. Primum genus dicit Rabbi Salomō, ad vsum lucernarum tabernaculi pertinere: secūdum vero ad libamina conseruari, scilicet quia in sacrificiis simila, vinum atque oleum infunduntur, vt patet Nume. 15. cap. Tertium autem ad solos populi vsus conuertitur. Eodem modo sunt tria genera vini. Primū quidem quod ab vuis solo suo pondere fractis in torculari emittitur, secundum quod calcātium pedibus excutitur, tertiū quod trabe atque lapide magno premente exprimitur. Et inter hæc genera vini eadem puritatis atque impuritatis excessio, quę in oleo est. Et secundum istam Rabbi Salomon positionem debere mus sic exponere. Vt afferant tibi oleum de arboribus oliuarum purissimum, scilicet ad incendendum, atque concinnandum luminaria. *Piloque contusum.* Idest etiam oleum emanans per fractionē pili, idest mallei, vel baculi: & hoc ad libamina facienda. Sed hoc non consonat literę, quę dicit afferendum esse oleum purissimum, & pilo tunsum, vt ardeat semper lucerna in tabernaculo testimonij: non enim facit hic aliquā mētionē de libaminibus, nec de aliquo tali oleo. Ideo dicendum, quòd mandat hic Deus afferri oleum purissimum, ita quòd non contineat amurcam, & tamen sit pilo tonsum: non quidē, quòd ipse imperet sub necessitate esse debere oleum pilo tonsum: sed ꝙ ad minꝰ sit pilo tonsum, idest quòd non sit de illo, quod lapide terēte exprimitur, quia illud amurca plenum est, non tamen vetat adduci de oleo, quod sponte de baccis nullo terrente fluit. *Piloque contusum.* Pilū signat multa; vno modo est telum, & dicitur a pellendo, quia in hostem pellitur. Alio modo pilum signat forpices, quibus pili pannorū tondentur, de quo quidam versificator dixit.

Attractu pili mille ruere pili.

Alio modo pilum signat percussorium sicut malleus est, aut aliquis baculus, quo terimus triticum, vel annonam aut aliquid simile. Contusum dicitur fractum, vel percussum. & dicitur de tundo, idest percutere: sic dixit Salomon in lib. Prouer. si contunderis stultum quasi ptisanas desuper feriēte pilo. *Et ardeat lucerna.* Non accipitur hic lucerna specialiter pro maiori lucerna, quæ erat in medio candelabri, sed pro ipso candelabro, siue pro omnibus lucernis simul. *Ardeat lucerna semper.*

An lucernę semper arderent in candelabro.

QVAESTIO. X.

ALIQVI volunt ex hoc, ꝙ lucernę semper arderent in candelabro. Sed hoc stare non potest, qa tunc non staret id quod infra dicitur, scilicet collocabunt eam Aaron, & filij eius vsque mane, vt luceat coram

Marginalia: Ignis qui erat in atrio tabernaculi nō extinguebat a pluuiis: etiam si flumina transirent per illum. — Tria olei genera ex eisdē baccis fluunt. — Tria genera vini ex eadē vua fluunt. — Doct. determi. — Cap. 25. — Section letters F, G, H, I, K.

ram Domino, ergo folùm vfque mane ardere debebat. Sic etiam dicitur Leuit. 24. cap. ad concinnandas lucernas iugiter extra velū teſtimonij in tabernaculo fęderis, ponetque eas Aaron a veſpere vſque mane: ſic patet infra 30. c. vbi dicit, ꝙ in mane, & veſpere Aarō cōponit lucernas: in die ergo non lucebant. Dicitur tamen vt ardeat ſemper. i. per totam noctem, quia dictum fuit in auctoritate allegata, ꝙ ardere debebant a veſpere vſque mane. Vel dicitur, quòd ardeat ſemper, ideſt oībus noctibus. ſ. nunquam fiet interruptio, ſed qualibet nocte ponentur lucernę ardentes. Et hoc ſignatur in prędicta litera Leu. ſ. ad ꝯcinnādas lucernas iugiter, i. in qualibet die. Signat enim, iugiter, nō temporis continuitatem, ſed temporis interruptam ordinationem, licèt aliquando accipiatur pro ſemper. Ioſephus autem dicit, ꝙ per noctem ardebant ſeptem lucernę, per diem vero tres. Sed hoc non multum conſonat literę, quidquid autem ſit non multum refert. *In tabernaculo teſtimonij.* Scilicet in tabernaculo exteriori: in tabernaculo autem interiori. ſ. in ſancta ſanctorū nullum lumen ponebatur, cuius cauſa aſſignata fuit ſupra pręcedenti cap. circa finem. Vocatur tabernaculum teſtimonij, quia intra illud cuſtodiebatur arca, in qua erant tabulæ, quæ erāt teſtimonium, & virga Aaron, & manna, & Deuteronomium. Omnia namque teſtimoniū erant, ſed proprius ipſę tabulæ: de quibus ſupra 25. c. *Extra velum, quod oppanſum eſt teſtimonio tabernaculi.* Ideſt ꝙ iſtę lucernę ardebāt extra velū. Erat aūt velū diſtinguens tabernaculū ſancti ſanctorū a tabernaculo exteriori, & intra velum non ponebantur aliquæ candelę, ſed extra in alio tabernaculo, quod vocatur ſanctuarium ſolum: & erat iſtud candelabrum ex parte meridiani lateris, vt patet ſupra pręcedenti cap. *Teſtimonio tabernaculi.* Vocatur teſtimonium tabernaculi ipſa arca cum eis, quę intus erant. Et dicitur teſtimonium tabernaculi. i. teſtimonium locatū in tabernaculo. E contrario autem vocatur tabernaculum teſtimonij ipſum tabernaculum, in quo continetur arca. Idem autem eſt dicere velum eſſe oppanſum teſtimonio tabernaculi. i. poſitum vel appēſum ante arcam, quę eſt teſtimonium poſitum in tabernaculo. *Et collocabunt eam.* Collocare ſignat hic accendere lucernas, & parare lychna ſic, vt per totam noctem ardere poſſint. *Aaron & filij eius.* Non eſt ſenſus, ꝙ omnes irent ſimul ad incendendum candelas has, ſed debet legi diſiunctiuè. ſ. quòd iret illuc Aaron, vel irent ad hoc filij eius, ſcilicet aliqui de filijs eius: ſic dicitur Leui. 24. cap. vbi ponitur, ꝙ Aaron ſolus iret. ſ. ponetque eas Aaron a verſpere vſque ad mane. *Ut vſque ad mane luceat coram domino.* Ideo in aurora orto iam ſole intrabat ſacerdos, & extinguebat illas lucernas omnes. Vel vt Ioſephus vult intrabat, extinguebatq; quatuor relinquens tres ardentes. *Perpetuus erit cultus.* Iſta incenſio vocatur cultus, ideſt cultus Dei, quia in hoc colebatur Deus, cum eſſet quidam honor illas candelas accēdere coram domino. Vel accipitur cultus pro cęremoniali obſeruantia: & iſte eſt verus ſenſus, ſcilicet quòd accenſio candelarum erat perpetua cęremonia Aaron, & filijs eius. *Per ſucceſſiones eorum.* Ideſt per ſucceſſiones Aaronitarum, ſcilicet quòd ſecundum quod nunc Aaron, qui eſt ſummus ſacerdos, vel filij ſui incendunt lucernas per omnes noctes coram Domino, ita omnes, qui de genere eius erunt; & ſuſcipient ſummum ſacerdotium, cum filijs ſuis tenebūtur ad hanc cęremoniam. *Coram filijs Iſrael.* Ideſt quod ſicut nunc recipit Aaron, & filij ſui oleum puriſſimū a filijs Iſrael ad iſtam candelarum accenſionem: ita ſuſcipient omnes ſummi ſacerdotes ſucceſſores.

CAPITVLVM XXVIII.

A

APPLICA quoque ad te Aaron fratrem tuum cum filijs ſuis de medio filiorum Iſrael, vt ſacerdotio fungantur mihi, Aaron, Nadab, & Abiu, Eleazar, & Itha-

Sacerdos fit Aaron. 75. di. cap. primo ver. Moyſi.

B mar. Facieſque veſtem ſanctam Aaron fratri tuo in gloriam, & decorem. Et loqueris cunctis ſapientibus corde, quos repleui ſpiritu prudentiæ, vt faciant veſtes Aaron, in quibus ſanctificatus miniſtret mihi. Hæc autem erunt veſtimenta, quę facient. Rationale, & ſuperhumerale, tunicam & lineam ſtrictam, cidarim, & balteum. Facient fratri tuo Aaron, & filijs eius veſtimenta ſancta, vt ſacerdotio

Veſtimenta ſacerdotalia. 40. di. ca. j. verſ. vnde. 36. diſt. ca. Eccleſiaſticis. §. ecce.

C fungantur mihi. Accipientque aurum, & hyacinthum, & purpuram, coccumque bis tinctum, & byſſum. Facient autem ſuperhumerale de auro, & hyacintho, & purpura, coccoque bis tincto, & byſſo retorta, opere polymito. Duas oras iunctas habebit in vtroque latere ſummitatum, vt in vnum redeant. Ipſa quoque textura, & cuncta operis varietas erit ex auro, & hyacintho, & purpura coccoque

D bis tincto, & byſſo retorta. Sumeſque duos lapides onychinos, & ſculpes in eis nomina filiorum Iſrael: ſex nomina in lapide vno, & ſex reliqua in altero, iuxta ordinem natiuitatis eorum. Opere ſculptoris, & cęlatura gemmarij, ſculpes eos nominibus filiorum Iſrael, incluſos auro atque circundatos, & pones in vtroque latere ſuperhumeralis, memoriale filijs Iſrael. Portabitque Aaron nomina eorum coram

E domino ſuper vtrunque humerum, ob recordationem. Facies & vncinos ex auro, & duas catenulas ex auro puriſſimo ſibi inuicem cohęrentes, quas inſeres vncinis. Rationale quoque iudicij facies opere polymito iuxta texturam ſuperhumeralis ex auro, hyacintho, & purpura, coccoque bis tincto, & byſſo retorta. Quadrangulum erit, & duplex. Menſuram palmi habebit, tam in longitudine, quàm in altitudine.

Applica

Applica quoque. Descripta fabricatione atrij, & taberna culi omniumque supellectilium, hic consequenter agitur de pertinentibus ad ipsum sacerdotium. Et diuiditur in duas partes, quia primò agitur de ornatibus sacerdotum, secundò de consecratione ipsorũ in cap. sequenti. Prima in tot partes diuiditur, quot sunt sacerdotum ornamenta, quæ partes satis in litera patent.

Quare Deus iussit fieri vestes sacerdotales in tanta pulchritudine.

QAESTIO PRIMA.

CIRCA intelligentiam leuiorem huius capit. in quo de vestibus agitur, primò considerandum est, quare Deus vestes has sacerdotibus fieri iusserit. Et licèt hic rationes allegoricę atque tropologicę multæ sint, quas sancti doctores in suis expositionibus prosequuntur, quia tamen propositi non fuit circa sensus mysticos insudare, tum quia a multis antiquis magnisque viris vberrimè positi sunt, ita vt nihil quasi vltra dici necesse sit: nam quia moraliter exponere cuilibet literæ veritatem cognoscenti facile satis est: solas ergo literales rationes adiungam, & videntur duæ esse potissimæ rationes. Prima propter decorem: secunda propter specialia ministeria. De prima enim satis apparet, quia Deus vult pulchritudinem in rebus suis cùm ipse pulcherrimus sit, quod apparet in omnibus vtensilibus tabernaculi & atrij, qui erant de materia excellenti, scilicet de auro, & argento, & ęre. Quælibet enim secundum genus suum perfecta erant in pulchritudine: templum ẽt Salomonis ita pulchrum erat, quòd totum laminis aureis tegebatur, nec erat qc quam quod non auro tegeretur, vt patet 3. Reg. 6. cap. Hęc autem pulchritudo placebat Deo: quia rectè subordinata erat: nam istæ res a Deo factæ, vtiles sunt, s. ad vsum aliquem causatę: & cùm illis ad vsus suos vtimur, licitum valde est. Inter res autem vtiles est differentia in perfectione, quia quædam sunt magis perfectę, quædam vero minus. Et ista differentia conuenit finibus: nam omne vtile in finem subordinari debet, cùm propter se inquantum vtile est desiderari nõ debeat: & quia inter fines differentia est, vt ait Aristot. in prooemio Ethi. ideo inter vtilia differentia debet esse, ita q̃ ad finem perfectissimũ sint vtilia perfectissima, ad finẽ min⁹ perfectũ debent esse vtilia minus p̃fecta: sed inter fines De⁹ optimus atq; pulcherrim⁹ est finis: ergo inter res vtiles illę, q̃ perfectiores sunt, & magis a nobis appreciantur, in ministerium eius cedere debẽt: nulli enim vsui secundum naturam conueniẽtius aurum, & argentum, & lapides pręciosi applicari possunt, quàm Dei ministerio. Erubescendum enim est homini Christiano, vt ipse bibat in poculis aureis, & sanguis Christi conficiatur in calicibus plumbeis. Sed de hoc ipsi viderint. Propter hoc ergo in vestibus & ornamentis sacerdotalibus hæc omnia ponebantur, s. aurum, & argentum, & lapides preciosi. vt infra explicatius continetur. Volebat etiam Deus istam pulchritudinem in vestibus sacerdotalibus, & aliis supellectilibus propter reuerentiam ministerij sui, & ista est vna de potissimis causis, quare De⁹ pulchritudinem velit: nam populus rerum merita non cognoscit, sed sola, quæ extra sunt, intuetur: illud enim magno honore atque reuerentia dignum putat, quod magno rerum nitore coruscat. Decebat ergo vt sacerdotes Dei cùm ministrare deberent, talibus tanquam pręciosis vestibus vterentur, vt ipsa vestium pręciositas eos saltẽ ad attentionem ministerii prouocaret, ne se crederent communes, & profanas administrationes exercere.

Inter omnes fines Deus optimus est atq; pulcherrimus.

F Etiam vt ipsi vulgares talium reuerentia admoniti, ipsum, quod gerebatur, ministerium honorarent. Non enim decebat iisdem vestibus diuinas atque humanas ministrationes exercere. Secunda causa harũ specialium vestium ad hoc ministerium erat specialis actio ipsarum vestium: nam istę vestes ad memoriam filiorum Israel erant coram Domino, & in eis nomina eorum insignita ferebantur, vt patet infra de rationali, & ephod. Etiam quia ipsum rationale ad veritatis inquisitionem proficiebat, de quo magis in expositione literæ dicetur: sunt autem, & aliæ rationes speciales ipsarum vestium, quę non inaniter ponebãtur. Et istum modum secuta fuit Ecclesia, vt ministri altaris in vestibus sacris ministeria Dominici corporis ce-
G lebrarent. Licèt non acceperint easdem vestes, quas sacerdotes veteris testamenti, ne videretur adhuc ille status manere. Etiam quia non manebat illa significatio in istis vestibus, quę manebant in illis. Accepit tamen sacras vestes conuenientes huic ministerio, q̃ etiam conformes significationes ministris gerunt, idest vt tales ministri esse debeant, quales per vestes significantur.

Ecclesia secuta fuit pulchritudinem in vestib⁹ vete. test. licet nõ posuerit easdẽ vestes.

De fabricatura omnium nouem, seu decem vestium sacerdotalium tam summi sacerdotis quam minorum, & in quo cognoscantur.

QVAESTIO. II.

H QVANTVM verò ad ista ornamenta sacerdotum breuiter præmittendum est de eis, vt leuius postea litera intelligatur: & licèt ista litera ponat hic solùm vestes siue ornamenta nouem, quæ pertinẽt summo sacerdoti, & quædam eorum, quę sacerdotibus minoribus conueniunt: tamen Iosephus ponit decẽ ornamenta, & in hac parte satis ei assentiendum reor, qui tempore sacerdotij in Ierusalem fuit, & hoc videre potuit: præcipuè cũ ipse de sacerdotali genere fuisse dicatur, & capta a Romanis ciuitate ipse quoq; captus est, vt diximus supra 25. cap. pręcipuè quia illud ornamentum quod ipse ponit satis rationabiliter esse debuisset. Rabbi Salomon solùm ponit nouẽ secundum quòd ponit litera, & alij doctores Hebræi. Isto-
I rum autem sacerdotalium ornamentorum talis erat ordo, quòd omnia summo sacerdoti conueniebant: sacerdotibus autem minoribus quatuor solùm ex ipsis. Primum erat, quòd sacerdotes induerentur femoralibus lineis vsque ad renes, & sine his nunquam ministrare poterant in tabernaculo, vel extra tabernaculum, scilicet in altari holocaustorum, quòd si præsumerent sine his ministrare, moriebantur, vt patet in fine capi. Secundum indumentum lineum, scilicet quædam tunica linea longa, & stricta, de qua infra, & ista ad omnes pertinebat sacerdotes. Tertium vestimentum siue ornamentum erat baltheus, & erat quędam zona facta de diuersis coloribus quantitatis quasi quatuor digitorum in latitudine, cuius extremita-
K tes pendebant in parte anteriori sacerdotis: & habebant istę zonę fimbrias de auro pulchra varietate contextas opere plumario. Quartum ornamentum est tiara siue mitra, & erat de bysso albissimi candentisque coloris, & ponebatur in capite sacerdotis, quę ex parte inferiori rotunda erat iuxta rotunditatem capitis sacerdotis, superius autẽ in acutum tendebat. Hęc autem religabatur sub mento sacerdotis quadam vitta hyacinthina, ita vt teneretur firmiter, ne quouis casu de sacerdotis capite dũ ministraret corrueret. Hęc aũt quatuor ornamenta tam summo sacerdoti quàm minoribus communia erãt: manebant autem alia sex, quæ soli summo sacerdoti conueniebant. Quorũ primum

Decem genera ornamentorum sacerdotaliũ in vet. testamento.

mum erat quędam tunica tota hyacinthina, ideſt de filis hyacinthini coloris texta, nec aliqua varietas in ea erat, quam dicit Ioſephus in extremitate manicarum habuiſſe texturas diuerſorum colorum fortiter intextas ne facile rumperetur, in quibus erant quidam parui pręcioſi lapides intertexti. In ora autem inferiori circa pedes ſacerdotis erat tota plena tintinabulis, & malis punicis. Erant autem tintinabula de auro, & mala punica de hyacintho, & purpura cocco bis tincto, & byſſo retorta, erantque rotunda in modum malorum punicorum: & ſic erant ordinata, quòd ponebatur vnum malum punicum, & cōſequenter vnum tintinabulum, & ſic per totam veſtem: ī parte ſuperiori, per quam caput mittebatur, habebat orā textilem, ſecūdum quòd in aliis veſtimentis fieri conſueuit, ne facile rumpantur. Secundum ornamentum quod ad ſolum ſummum ſacerdotem pertinebat, erat ſuperhumerale, quod alio nomine vocatur ephod ſecundū literam hebraicam, & ſic nos nuncupamus. Fiebat autem iſtud ex quinque generibus filorum, ſcilicet de aureis filis, & hyacinthinis, & purpureis, atq; coccinis, & byſſinis. De forma autem huius dicit Ioſephus, ꝙ erat pannus quadrangularis formę altera parte lōgior ſicut ſunt quorundam monachorum habitus, ſcilicet quidam habitus panni quadrati, & in medio habēt capitium, ideſt locum, per quem caput immitatur, & pēdet medietas illius ante: & medietas retro: ſuperhumerale autem huiuſmodi factum eſſe Ioſeph⁹ aſſerit. Sed non erat tantę longitudinis: quia in parte anteriori ſolum accedebat vſque ad zonam: in parte autem poſteriori eodem modo pertingebat ad zonam, & iūgebantur latera huius veſtis in lateribus ſacerdotis, ſcilicet ſub vtroque brachio, & connectebantur condylis aureis, ita quòd ſtrictum eſſet ephod pectori ſacerdotis, ſicut diploides nobis ſunt ſtrictę. Pręter hoc, ꝙ diplois in parte anteriori condylos habet: ſuperhumerale autem ſiue ephod in lateribus. Etiam quia diploides manicas habent, ephod autem nullas, cùm eſſet pannus quadrangulariter poſitus. habebat autē hæc veſtis duos lapides onichynos magnos ſup duos humeros, ita quòd in illis lapidibus eſſent ſcripta nomina filiorum Iſrael, ſex in lapide vno, & ſex in altero: & erant nomina filiorum ſeniorum ſuper humerum dextrum, & nomina iuniorum ſuper humerum ſiniſtrum. Et habebat in medietate pectoris foramen vacuum, in quo ponebatur rationale: erat autem foramen illud vnius palmi in latum, & alterius in longum iuxta menſuram rationalis. Erat iſtud rationale tertiū ornamentum pontificale, & in eo ponebantur duodecim lapides precioſi diuerſarum ſpecierum, & in eis ſcripta erant nomina duodecim tribuum Iſrael. Erant iſti lapides in quatuor ordinibus, & in quolibet ordine erant tres lapides, & erant ſcripta nomina iſtarū tribuum ſm ordinem natiuitatis ſuæ, ita quòd ſeniores ponebantur ſupra, & iuniores infra. Habebat etiam iſtud rationale quatuor anulos aureos in quatuor angulis laterum ſuorum: erant quatuor alij anuli in ipſo ſuperhumerali correſpondentes quatuor anulis ipſi⁹ rationalis, & per hos anulos ſtringebantur inuicem rationale & ſuperhumerale mediantibus vittis hyacinthinis. Ad maiorem autem firmitatem iſtius colligationis ponebantur adhuc duo anuli in ſuperiori parte rationalis verſus caput ſacerdotis: & in his ponebātur duę catenæ aureæ, quæ trahebantur ſurſum ad ipſum ephod, ſiue ſuperhumerale per fiſtulas aureas exiſtentes in ipſo ſuperhumerali, & alligabātur ipſi ſuperhumerali ī humeris ſacerdotis quibuſdam aureis vncinis exiſtentibus in ipſis catenulis. Erant aūt alij duo anuli aurei in rationali in parte inferiori, ſcilicet circa extremitatem duorum laterum in partibus inferioribus

A illorum laterum: & in ſuperhumerali erant alij duo anuli aurei correſpondentes in ſitu duobus pręditis, & cohęrebant rurſus rationale & ſuperhumerale per duos anulos in quolibet latere vitta hyacinthina, & ſic firmiter religata erant, vt a ſe nequirent ſeparari. In rationali autē intra ſuam duplicitatem, quia erat pannus duplicatus, erat doctrina, & veritas, vt dicit litera noſtra: litera autem Hebraica dicit, vrim, & tumim, ſed ad idem redit: quia, vrim, ſignat manifeſtationem, & pertinet ad doctrinam, in qua res manifeſtantur. Tumim ſignat perfectionem, ſiue integritatem: & pertinet ad veritatem, quia veritas integra eſt, nihilque ei deficit: eſt enim ſicut bonitas: eſt autem bonitas ex integra cauſa, malum vero ex defe

Nomina quę continebantur in duplicatura rationalis in vet. teſt.

B ctibus ſingularibus: ita veritas ex integra cauſa eſt, falſum vero ex particularibus defectibus. Quid autem eſſet iſta doctrina, & veritas, dicit Ioſephus fuiſſe quendam ſplendorem procedentem de ipſius rationalis lateribus, ſiue melius de lapidibus illis pręcioſis, & iſte fulgor demonſtrabat Deum eſſe placatum, & quòd ſicut ſacerdos petebat, ꝙ ita in effectu compleretur. Quando vero non procedebat fulgor de lapidibus illis, ſignabatur reſponſum non eſſe ſecūdum voluntatem ipſius ſacerdotis, vel ſecundum formam petitionis ſuę. De iſto ſplendore dicit Ioſephus, quòd ceſſauit per ducentos annos antequam ipſe inciperet ſcribere libros antiquitatum, quod fuit ſub Tito, & Veſpaſiano Imperatoribus. Et ſi hoc verum erat,

C ceſſauit per annos quaſi centum viginti quinque, vel centum triginti ante Chriſti natiuitatem. Rabbi Salomon dicit quòd iſta doctrina, & veritas erat nomen Dei Tetragramaton, quod erat in rationali, & virtute illius nominis manifeſtabantur veritates rerum inquiſitarum. Quartum veſtimentum ſiue ornamentum proprium ſummi ſacerdotis erat quoddam cingulum de auri filis, & purpureis, coccineis, atque hyacinthinis, & byſſinis, & erat pulchra varietate contextum, pendebantque duo rami eius in parte anteriori ſacerdotis, & iſtud cingulum ſtringebat ſuperhumerale ex parte anteriori, & poſteriori cum tunica tota hyacinthina aliiſque ſubterioribus veſtimentis. Quintum ornamentum ſummi Pontificis erat mitra

Quartum ornamentum ſūmi ſacerdotis

D hyacinthina, & iſtam tenebat ſacerdos ſuper tiaram lineam. Habebat in parte inferiori, ſcilicet in margine ſuo ſemicirculum aureum pulchrè fabrefactū, perueniebatque ab occipite vſq; ad vtranque aurem. Sextum ornamentum erat lamina aurea poſita in frōte ſacerdotis. in hac enim erat ſcriptum nomen Dei Tetragrammaton, quod erat ineffabile. De iſta lamina dicit Ioſephus, quòd erat facta quaſi ſemicirculus, quia ponebatur in fronte ſacerdotis, & tegebat totam frontem, & tempora, ſcilicet ab aure ad aurem: & erat ligata ne caderet ipſi mitrę hyacinthinæ, quibuſdam filis hyacinthinis. Rabbi Salomon dicit quòd iſta lamina perueniens ab aure vſque ad aurem cooperiendo frōtem coniungebatur alteri ſemicirculo aureo facto in mitra hyacinthina a parte po-

E ſteriori capitis: & ſatis eſt hoc rationale. Quantum ad cognitionem harum veſtium non eſt difficultas niſi in rationali, & ſuperhumerali: nam femoralia linea peruenientia vſq; ad renes qualia fuerint de ſe liquet: quales autem fuerint tunicę byſſinę ſiue lineæ peruenientes vſque ad pedes, ſatis cuique conſtat. Nam nihil a noſtris veſtibus peruenientibus vſque ad pedes diſtat. De thiara, quæ erat mitra ſacerdotalis, euidens eſt, ſicut ſunt aliquę cucufę factę de lino, vel quaſi biretum magiſtrale aut doctorale: niſi quòd poſtea in altum acutumque modicum tollebatur. Cingulum etiam ſacerdotale erat tale, qualia ſunt cingula ſacerdotum noſtrorum ſuper albam, & ſicut

cut religatur ſacerdotibus noſtris cingolum ſuper albam: ita religabatur ſacerdotibus Iudęorum ſuper tunicam byſſinam, niſi quòd cingulum ſacerdotum noſtrorum dę lino eſt, illud autem ſemper de multiplici colore erat. Tunica hyacinthina etiam ſatis nota eſt, quia nihil differebat ab alba ſiue byſſina veſte in figura, ſed ſolùm in materia, ſcilicet quòd vna erat de byſſo, & alia de hyacintho. Etiam quia tunica hyacinthina in ora ſiue margine ſuo tintinabulis, & malis punicis plena erat: tunica alba linea nihil horum habebat. De lamina aurea in fronte ſacerdotis notum eſt, quia erat quaſi media corona. De mitra etiam patet, quia erat forte aliqualiter talis ſicut mitra Epiſcoporum noſtrorum. De cingulo etiam ſuper tunicam hyacintinam per ſe euidens eſt: nam tale eſt quale illud quod ante dicebabus. Solum dubiũ eſt de figura rationalis, & ſuperhumeralis, & iunctura eorum multiplici, quia non eſt ita planum, ideo figura ſubiungetur de ipſo ſacerdote magno quomodo ſit indutus his veſtibus. & licèt non omnes appareant ſaltem apparebunt ſuperhumerale, & rationale: & hoc in parte anteriori ſacerdotis: poſterior autem per eundem modum intelligatur eſſe. Et quia rationale, & ſuperhumerale dupliciter aſſignantur in figura, & in iunctura: dupliciter deſcribam eos. ponamque vnum ſacerdotum magnum in quo ſe habeat ſ'm iſtã Ioſephi aſſignationẽ, & aliã in quo ſe habeant ſecundum aliam aſſignationem. Et erunt iſti duo ſacerdotes ſimul: primus enim ponetur ſecundum Ioſephum, ſecundus vero quantum ad aliũ modum, vt patet in figuris ſpecialibus: quæ depingi faciliter poſſunt. *Applica quoque ad te Aaron.* Ideſt non ſolùm debent facere Aaron, & filij ſui ea, quæ ſupra poſita ſunt in capitu. pręcedenti, ſcilicet vt incendant lucernas coram Domino per ſingulas noctes vſque mane, ſed etiam applicabis eum cũ filiis ſuis, & hoc ſegregando eum, & filios eius a popularium conuerſatione, vt ſint mihi ſegregati, ſolique meo cultui deputati. Et ſi dicas, quare ergo dixit hoc: Applica ad te: quia melius dixiſſet: Applica ad me: nam Aaron & filij eius applicatione iſta ſanctificabantur: nam qui ſacerdotes fiunt, ſanctificantur, ſed Aaron, & filij eius ſacerdotes effecti ſunt, vt patet hic, & ſequenti capi. ſanctificatio autem applicatio ad Deum eſt, ideo debuiſſet dicere: Applica ad me Aaron: ſicut dicitur: Sanctifica mihi omne maſculinum. Reſpondetur, ꝙ Aaron, & filij eius Domino applicari debebant ſicut dicitur infra, ſ. vt ſacerdotio fungãtur mihi. Et quantũ ad hoc erat duplex applicatio. Prima q̃ erat applicatio, vel ordinatio Aaron ad ipſum diuinũ cultũ ſpecialiter in miniſtrãdo, & quantũ ad iſta non dicebatur: Applica ad te Aaron: ſed potius dicere debebat: applica ad me. & loco huius dixit: Vt ſacerdotio fungantur mihi. Alia applicatio erat Aaron ad Moyſen, quia cum Deo miniſtrare deberet, oportebat, vt conſecraretur, & veſtibus pontificalibus indueretur. Iſta autem conferebat Moyſes, qui erat vt ordinator, & conſecrator Aaron, & filiorum eius, & veſtes eis ſacerdotales tribuit, ideo hoc modo recte dicebatur. applica ad te Aaron, ideſt applica eum ad te, vt ei conſecrationem inpendas, & veſtibus ſacerdotalibus induas; & hoc patet, quia dicitur: Vt ſacerdotio fungantur mihi, quaſi dicat ad hoc vt mei ſacerdotes ſint, primò oportet vt eos ad te applices, & conſecres, & veſtibus ſacerdotalibus induas. *Cum filijs ſuis.* Quia filij ſui omnes ſacerdotes effecti ſunt, & poſtea ſic fuerunt per ſucceſſiones Iſraelitarum, quia omnes de ſemine Aaron ſacerdotes erant. *De medio filiorum Iſrael.* Filij Iſrael erant homines dediti curis mundanis, ſcilicet ꝙ quilibet ſuis miſcebat negocijs. voluit autem aliquos

F ſegregare, qui non ſuis negociis intenderent: ſed cultum Dei ſolum principaliter exercerent, & iſti fuerunt Aaron, & filij eius, qui de medio populi ablati ſunt, ne talia eſſent ſtudia ſua ſicut popularia. *Vt ſacerdotio fungantnr mihi.* Ideſt vt exerceant ſacerdotalem adminiſtrationem coram me ſacrificando, & omnia alia ſimilia faciendo. *Aaron, Nadab, Abiu, Eleazar, Ithamar.* Hic ponitur Aaron, qui factus fuit ſacerdos magnus cum quatuor filijs ſuis, qui per ordinem enarrantur ſecundum natiuitatem ſuam. Duo autem de iſtis, qui maiores erant, ſcilicet Nadab, & Abiu iuerunt cum Moyſe ad montem, quando ibat ad recipiendum legem, & ibant cum eo Aaron, & ſeptuaginta ſeniores, vt patet ſupra vigeſimo quarto ca

G pitu. Iſti duo ſunt qui mortui ſunt coram Domino circa altare holocauſtorum, cùm offerrent ignem alienum, vt patet Leuitic. decimo, & decimo ſexto, & Nume. tertio capitul. *Facies veſtem ſanctam.* Non eſt iſta veſtis ſancta aliqua veſtis ſpecialis Aaron, ita quòd fiat de ea hic ſpecialis mentio: ſed accipitur veſtis ſingulariter pro multis veſtibus, quia erant nouẽ, ornatus ſacerdotum ſummorum ſiue decem, vt deſcribit Ioſephus. Et patet quòd accipiatur pro omnibus veſtibus, quia dicitur infra immediate, & loqueris cunctis ſapientibus corde, quos repleui ſpiritu prudentiæ, vt faciant veſtes Aaron. *Veſtem ſanctam.* Vocatur veſtis ſancta, quia veſtes ſacerdotum conſecratę erãt oleo ſancto vnctionis, vt patet infra trigeſimo

H cap. & ſolùm applicabantur ad ſacram miniſtrationẽ, quia cùm exiret ſacerdos de tabernaculi atrio non debebat indui veſtibus ſacerdotalibus, ſed aliis communibus veſtibus incedere. Ad ſolùm autem ſanctum miniſterium veſtes iſtę applicari debebant, & nullus hominum eis indui debebat, niſi qui ſacerdos eſſet, & ad miniſtrandum procederet. *In gloriam, & decorem.* Ideſt iſta veſtis erit, vt ipſe Aaron appareat pulcher in ea, & honorabilis. Et iſta eſt cauſa generalis quare veſtes factę ſunt, vt ſupra dicebamus, ideſt vt Aaron appareret ſic nimis reuerendus, & ipſum miniſterium quod exerceret ſic honoraretur, quod multum Deus intendebat: nam ſi in veſtibus communibus Aaron miniſtraret, non magis ipſa diuinorũ miniſtratio appreciaretur, quã excercitationes circa actus

I profanos. *Et loqueris cunctis ſapientibus corde.* Princeps omnium operum, quæ in tabernaculo, & in atrio erãt ſiue in auro, ſiue argento, ſiue lignis, aut ęre, aut purpura, & byſſo, & in omnibus, quę fabrè excogitari poterant, erat Beſeleel de tribu Iuda, & huic fuit datus ſocius nomine Ooliab de tribu Dan, qui omnia fecerunt, quæ erant in tabernaculo, & atrio, & in veſtibus Aaron, & filiorum eius, vt patet infra trigeſimo primo, & trigeſimo quinto. Et dati fuerunt eis alij ſubſeruientes viri eruditi, qui ad mandatum eorum operarentur in omnibus his. *Cunctis ſapientibus corde.* Principaliter intẽduntur per hos Beſeleel, & Ooliab, deinde conſequenter omnes alij ſubſeruientes eis in omnibus operibus. Vocantur ſapientes corde illi, qui

K naturali pollent ingenio ad aliquid faciendum, & excogitandum. *Quos repleui ſpiritu prudentiæ.* Scilicet ꝙ non ſolum ipſi ſunt ſapientes corde naturaliter, ſed et Deus eis dederat ſapientiam ſiue artis peritiam ad excogitandum multa ſubtilia, quę fabricarent: & magis adhuc erat id quod eis ſupernaturaliter dabatur, quã quod ipſi naturaliter habebant. Nec tamen ideo dicendum eſt illud opus quod iſti fecerunt eſſe melius quàm alia opera, quæ alij homines fecerunt: multa namque opera facta ſunt poſtea, quę ſubtiliora ſunt: conſiderando ea, quę in his capitulis narrantur debere fieri, & ea, quę narrantur facta infra a cap. trigeſimo ſexto vſque ad finem, & ꝯſiderando opera, quæ nunc

quoti-

Qui fuerint viri tabernaculũ facientes.

quotidie fiunt, & in multis locis facta sunt. Erant tamen illa opera pro illo tempore subtilia, quia rude tunc seculum vix quicquam talium ante fecerat, ideo talia facere mirabile videbatur, nec poterant illi viri facere secundum dispositionem, quam in illo tempore habebant, nisi Deus in corde eorum artis peritiam tribuisset. *Quos repleui spiritu prudentiæ*. Idem est spiritus prudentiæ quod ipsa prudentia. Et idem spiritus nequitiæ, quod ipsa nequitia. Sed vocat scriptura spiritū, quia spirit⁹ denotat aliquid quasi viuens, & impellens ad operandum, & descendit hoc a spiritu ventorum: nam spiritus propriè signat ventorum impetum sibilantem: cętera ergo, quę quasi viuentia sunt, quia sunt principia sic mouendi, spiritus vocantur. Ars autem secundum quòd applicatur ad opus motiua est, ideo spiritus est. Et sic dicimus spiritum prophetiæ, quia ille propheticus impetus est quoddam lumen transiens, quo commouetur, & illustratur propheta tanquam esset aliquis ignis viuens, & ardens. Dicit etiam spiritum prudentię datum viris ad excogitandū & faciendum vestes Aaron, non accipitur hic prudentia propriè: nam prudentia est habitus actiuus, & solum dirigit actiones: vestes autem Aaron non aguntur sed fiunt: ideo non indigent habitu prudentiæ directiuo, qui est propriè ad directionem totius vitę humanæ, vt ait Aristo. sexto Ethico. capi. de prudentia. sed indigent habitu artis, qui est cum recta ratione factionis: & hunc infudit Deus supernaturaliter istis viris, qui fecerunt ea, quæ in tabernaculo, & in templo erant: nam sicut prudentia, vel sapientia, aut scientia habitus intellectiui sunt, & possunt infundi nobis, ita ars habitus intellectiuus est, scilicet in intellectu practico siue factiuo, ideo eodem modo infundi poterit. *Vt faciant vestes Aaron*. Dicit Deus se dedisse spiritum prudentię siuę artis viris istis, vt faciant vestes Aaron. Non est autem intelligendum, quòd ad hoc solùm Deus dederit eis illum spiritum artis, vel ad hoc specialiter: quia ad omnia, quæ in tabernaculo, vel atrio, & vtensilibus eorum fieri debebant habitus artis eis specialiter datus est, sicut patet infra trigesimo primo, & trigesimo quinto capitulo: quia tamen vestes Aaron habebant quandam difficultatem, ideo dixit etiam ad has fabrè cogitandas, & efficiendas datum spiritum artis.

An habitus artis datus supernaturaliter fabricatoribus tabernaculi fuerit eis ablatus finito tabernaculo.

QVAESTIO. III.

SED circa hoc quæres, cùm Deus infuderit istis habitum artis supernaturaliter, vtrum iste habitus mansit in eis postquam consummauerunt omnia opera sanctuarij. Forte aliquis dicet quod non. Primo quia Deus infudit istis istum spiritum artis ad faciendum ea, quæ in opere tabernaculi atque totius sanctuarij necessaria erant: cùm ergo habitis habitibus cessat motus, idest habito fine, quem intendebat agens, cesset motus: finito opere sanctuarij ad quod erat iste spiritus artis cessabit ille spiritus artis, & sic perfecto opere sanctuarij non magis essent periti in arte quam fuerant a principio antequam eis ille spiritus artis infunderetur: nisi quantum ex exercitio artis in fabricatione illa naturaliter acquisiuissent. Item sicut spiritus artis dicitur spiritus prophetiæ spiritus est: sed spiritus prophetiæ non manet in propheta expleto opere prophetico, idest illa cognitione rerum supernaturalium: ergo nec huiusmodi artis infusę spiritus magis manere debebat quàm vt finiretur illud opus ad quod erat. In contrarium videtur, quia quandocunque Deus aliquid tribuit alicui supernaturaliter, non aufert illi nisi demereatur sibi auferri. Sed isti artifices receperunt a Deo habitū artis, quem litera hic vocat spiritum prudentiæ: ergo cùm nos non reperiamus illos artifices postea aliquid egisse, per quod demererentur auferri eis talem habitum infusum: dicere debemus, quòd eis non fuit ablatus. Imò dato quòd isti postea grauiter peccassent, non auferretur eis spiritus artis eis semel elargitus, sic enim patet de spiritu prophetię, qui datur interdum malis: vt Balaam, & Caiphę. Et licèt de Caipha non tantum sit admirandum, quia solùm semel eum legimus prophetasse, quod fuit quasi raptim. De Balaan tamen magis admirandum, qui semper malus erat, & nitens Deo repugnare, vt patet Nume. vigesimo secundo, & vigesimo tertio, & vigesimo quarto, tamen semper prophetabat, vt patet in eisdem cap. Cùm ergo istud sit donum magis spirituale quàm habitus artis, quia prophetia pertinet ad intellectum purè speculatiuum, & ars pertinet ad intellectum factiuum, & prophetia dicatur esse cognitio excellentissima inter omnes conditiones humanę intellectionis, quia est lumen diuinum quod est altissimum: ergo etiam manebit ars infusa, quæ minoris conditionis, atque perfectionis est. Sed contra hoc argues, scilicet quòd aliquando Deus dat aliqua, quę postea aufert nihil demerētibus ipsis, qui tale donum receperant, sicut patet de viris bonis, quando accipiūt spiritum prophetiæ: nam aufertur eis postea, quia nō manet eis semper, & tamen ipsi non demeriti sunt vt eis auferretur: Ergo dona supernaturaliter concessa interdum sine nostra culpa promerente perdunt. Respondetur, quòd nō aufert nobis Deus aliquid, si non demereamur auferri, & quando dicis de spiritu prophetiæ, Respondetur, quòd non aufert Deus spiritū prophetiæ prophetę bono, vel malo: sed ei non continuat lumen istud propheticum. Pro quo sciendum quòd spiritus propheticus non est aliquid impressum habitualiter, sed est quędam impressio luminis, siue eleuatio ad cognoscenda entia diuina: & ista est raptim transiens, sicut sunt actus nostri: habitus enim est aliquid infixum naturę cui⁹ est habitus, ideo etiam cessante agente producente illum habitum agere nō cessabit habitus, sicut patet in nobis quantum ad omnes habitus: nam si semel acquisiuerimus habitum geometricum, etiam si dormiamus nullam penitus causalitatem habentes super illum habitum, tamen manet ille habitus. actus autem quia sunt transeuntes dependent actualiter ab agente, & si agens conuertat se ad alia, vel desinat continuare causalitatem illorum actuum cessabunt: sicut si nunc incepi intelligere circa trianguli passiones, & conuerto me ad intelligendum de motu solis, cessat actus prior, ita quòd nullo mō est, quia cessauit continuatio causalitatis agentis. Et sic alia sunt necessaria ad hoc q cesset habitus postquā fuit, & q cesset actus postq̄ fuit: nā si hēm⁹ habitū geometricū, & volumus illū destruere, oportet habere aliquā actionem, quæ sit quasi opposita, quod melius quidem est in habitibus volitiuis, scilicet si aliquis nunc habet habitum temperantiæ, etiam si no lit eum habere habebit, & semper in eo erit talis habitus, donec ipse habens multos actus contrarios agat in illum habitum: si tamen habeat nunc actum temperantię, ad hoc quod non sit iste actus solùm requiritur quod agens cesset agere, vel si habebat actum intelligendi circa triangulum, si solùm agens cesset a cau-

Quid sit spiritus pr pheticus.

Alia requirūtur hoc quòd cessent actus in nobis, quam, qd cesset habitus.

causalitate non erit ipse actus, & hoc est quod dicit Aristo. circa finem secundi Ethic. scilicet quòd nos sumus domini actuum nostrorum a principio vsque ad finem: sed non sumus domini habituum nostrorum postquam causati sunt: quando ergo aliquis agebat, & postea actus ille non est: non dicitur agens tollere aliquid ipsi actui, vel destruere eum, sed solùm dicitur quòd non continuat causalitatem suam. Quando autem aliquis habebat habitum alicuius virtutis, & postea non habet: dicitur destruere eum vel auferre. Sic ergo Deus facit: quando enim in nobis causat spiritum prophetię, causat quẽdam actum illustrationis supernaturalis raptim transeuntis: quando causat in nobis habitum artis vel habitum temperantiæ, vel quemlibet alterum, causat in nobis aliquid manẽs atque nobis inhærens. Ad hoc ergo quòd cesset actus phopheticus in nobis, non requiritur nisi quòd Deus cesset illustrare supernaturaliter, & non requiritur ꝙ destruat aliquid: Imò impossibile est destrui, quia destructio solùm est in permanentibus, & sic non dãdo alicui spiritum prophetiæ postquam dedit non est auferre ei spiritum prophetię, sed non continuare. Si tamen debeat Deus facere non esse habitum artis, quẽ in nobis genuit, non solùm requiritur quòd nõ apponat aliquid vltra, sicut ad cessationem actus, quia dato quòd non apponat manebit ille habitus, sed requiritur quòd illum habitum destruat: sicut cùm homo genitus est, & Deus vult quòd non sit, necesse est, vt illum destruat. Conformiter de habitu quolibet, quẽ causauit, dicendũ est quòd non cessabit esse, nisi Deus illum habitum destruat: & sic si nobis dedit habitum artis, & postea cessat ille habitus ex parte sua, dicitur eum auferre: si dedit spiritum prophetię, & cessat ille spiritus, nihil nobis auferre dicitur, ideo argumẽtum non militat. Item patet pro ista parte, quòd ille habitus artis infusus illis non cessauit: nam secundũ metaphoram, quam Christus posuit de domino habente talenta argenti, & tradente ea seruis suis, vt negociarentur in illis: qui accepit quinque talenta, lucratus est in illis: & qui duo, lucratus est in illis: qui autem vnum, non lucratus est, sed abiens fodit in terram: & cùm redisset dominus seruorum illorum, veniẽs seruus qui quinq; talenta acceperat, obtulit alia quinque, quæ in negociationibus superlucratus fuerat: & qui duo acceperat, similiter & alia duo obtulit eodẽ negociandi genere acquisita, qui autem vnum acceperat, vnum obtulit, quia in eo negociatus nõ fuerat: cui mandauit dominus seruorum auferri talentum istud, & dari ei qui quinque talenta acceperat, & totidem fuerat superlucratus: cui parabolæ Christus assẽtiens ait: Omni habenti dabitur, vt patet Luc. 19. cap. & eodem modo de alijs seruis quos constituit Dominus super ciuitates, vt patet Luc. decimo nono capi. Ex hoc ergo fundamento arguitur, vt cũ quis aliquid a Deo recepit, vtpote aliquem habitum operatiuum, vel intellectiuum, & postea operatur per illum, quasi superlucratur quidquid agit, cũ illum habitum ociosum esse non permittat: ergo non tolletur ei ille habitus, sed pro mercede operationis manebit ei ille habitus, & supererogabitur. Cùm ergo isti artifices qui fecerunt omnia opera sanctuarii, receperũt a Deo habitum artis supernaturaliter, & per illum operati fuerint omnia vtensilia, & partes tabernaculi atque atrij, non debuit eis auferri ille habitus artis, sed supererogari eis. Et sic certissime tenendum est quòd istis non fuit ablatus habitus artis concessus ad fabricationem sanctuarij, quia esset contra regulam Christi supra datã, s. omni habenti dabitur. Sed tũc quæres cũ s̃m metaphoram illã Christi ei, qui operatus est in talento accepto, non solũ permittitur illud talentum: sed su-

Ad hoc vt cesset spiritus propheticus in aliquo sufficit ꝙ Deus cesset illũ illustrare.

Habit⁹ artis sup naturaliter fabricatoribus tabernaculi datus, illo expleto non fuit eis ablatus.

F pererogatur ei, cũ dicat ibi litera. omni habẽti dabitur & superabũdabit. s. habebit magis quã ante habuerat, cùm ergo isti acceperint habitum artis, & operati fuerint in illo, non solùm debuit manere eis habitus artis expleta operatione: sed etiam debuit augeri: & patet hoc magis per dictum Augustin. de charitate, scilicet quòd charitas in nobis existens cùm operationem habet, meretur, vt augeatur: & postea aucta meretur, vt perficiatur. Sic ergo erit de habitu artis conformiter, quia cùm p eum operati fuerimus id quod Deus mandauit, meretur, vt augeatur, & perficiatur: ergo maior effecta fuit ars, quam Deus infudit istis ad fabricandum sanctuarium, & vasa post fabricationem quàm ante. Respondetur, quòd non fuit augmenta-

G ta illa ars in eis à Deo post completionem operis, sed mansit vt ante fuerat, nisi quantum ad id, in quo ipse habitus suscipit incrementum per operationes suas. Sicut enim in nobis habitus acquisiti quocunque modo acquirantur, per operationem, quæ ab eis est, perficiuntur recipiuntq; gradus, ita habitus ille artis à Deo infusus istis, non est dubium quin multum per exercitationem circa omnia opera sanctuarii profecerit, & maior effectus fuerit, Deus tamen nihil ei maioritatis apposuit. Et ratio est, quia cùm habitus artis sit factiuus, & semper quantuncunque perfectus est, propter ipsas res est, quæ fiunt, vt declarat Aristoteles in proemio Ethycorum, non oportebat, quòd Deus, qui est agens ab intentione, & nihil frustra facit, istum habi-

H tum adaugeret, nisi ad aliquid quod postea faciẽdum esset: nam, vt dictum est, ad nihil aliud habitus artis est: quia ergo isti non erant facturi alia opera meliora, & subtiliora, quàm fuerãt opera tabernaculi, & atrij: non erat conueniens eis augeri istum habitum. Quod aũt non fecerint postea alia opera meliora patet, quia in deserto mortui sunt, cùm isti essent de viris, qui erãt maiores annis viginti, contra quos lata fuit sentẽtia, vt patet Nu. 14. cap. in deserto tamen nulla opera mirifica in ędificiis, aut vestibus facta sunt, in quibus isti possent demonstrare perfectionem habitus sui augmentati. De ędificiis patet: quia erant semper in motu, & habitabant qñ manebant in vmbraculis, vt patet Leu. 23. cap. de vestibus patet, quia ipsę vestes quas de Aegy-

I pto adduxerant attritę nunquã sunt, nec defecerunt vetustate, vt patet Deu. 8. ca. & dato ꝙ aliqua ędificia, vel quęcunq; opera artis postea fieri deberent, tamen nõ decebat, vt illa pulchriora essent, quàm domus Dei, & vtensilia eius: ideo nullo modo conueniebat augmẽtari eis habitum illum artis, quem Deus infuderat. Quando autem arguis de auctoritate euangelij. s. ꝙ habenti dabitur, & superabũdabit, verum est, & sic Deus dedit istis: non tamen dedit augmentũ in habitu artis: est enim sensus illius auctoritatis, ꝙ qñ Deus dat alicui homini aliq̃ naturalem excellentiam, & per illam operatur referendo in Deum, Deus dat ei magis, vt abundet, non quidem ꝙ det ei magis de illa naturali excellentia (licèt aliquando contingat, ꝙ ei magis det de

K illa) sed quòd propter actus illius det Deus magis de gratia, q̃ antea ipse operans habebat, & in hoc beatissimus Deus valde est beniuol⁹, quia ipse dat id qđ nobis melius est: nam si quisquam corpore robustus esset, & ille illud robur expenderet in operibus pietatis ad proximum, & in cultu diuino, Deus debet ei dare, vt abundet, secundum illam regulam euãgelicam supra positã. Si ergo Deus solùm apponeret ei magis de robore, nõ faceret ei valde magnum bonum, quia robur corporis non efficit hominem fęlicem. Item quia robur corporis secundum se non placet Deo magis, quã debilitas virtum in nobis, dando ergo robur non daret aliquid, per qđ ei placeremus: ideo non valde multum tale robur appreciandum esset, licèt nos magni precij corpo-

Quomodo exponatur auctoritas euangelij, scilicet, habenti dabitur.

corporeum robur æstimemus. Dat ergo sic operanti A per robur gratiā magis quàm habebat, & in hoc magnum bonum nobis facit: quia per gratiam verè felices efficimur, quia qui in ea manserit proculdubio fœlix erit. Etiam per gratiam Deo grati placentesq; efficimur, quod non contingebat per corporis robur: maius ergo bonum nobis pro operatione roboris dat cū gratiam confert, vel collatam adauget, quàm nobis roboris qualitatem augmentet: nullum namq; bonū maius à Deo nobis conferri potest dum adhuc mortales sumus quàm augmentum gratiæ eius. Sic enim si cui Deus dedit sapientiam, vel excellens ingenium naturaliter, s. φ fecit eum de tali semine gigni, & in tali tempore, & in tali loco, & sic de cæteris dispositionibus naturalibus, φ organa sua sunt promptissima ad B obediendum intellectui, & sic multa, & altissima speculatur: vel fortè φ infudit ei supernaturaliter donum scientiæ dando ei habitus cognitionis rerum naturalium, vel theologicarum: quorum vterque modus, siue infusus, siue naturalis donū Dei est: & iste per hos habitus operetur referēdo in cultum Dei, vtpotè quia dirigit illos habitus in proximorū ędificationem, vel in laudem Dei cogniti, & in humiliationem suam, meretur sibi aliquid dari, vt abundet: quoniam omni habenti dabitur, & superabundabit, sed istud quod datur, non est augmentatio sapientiæ, vel scientiæ, sed gratiæ, quia Deus eum continuè magis acceptat, & ad maiora bona disponit: contingit tamen interdum, φ aliquem, quem sic sapientiam dotauerat, siue natu- C raliter, siue supernaturaliter infundendo, maiori illustret cognitione: sed hoc nō datur ei in premium, sed in officium, quia pro prēmio bonę operationis dantur gratiarum augmentationes. Si autem sapientia in eo augeatur: hoc quidem est, quia Deus talem salutis proximorum ministrum, aut laudis suæ instrumentum constituit, & quia magis hoc fiet cùm sapientiæ, vel scientiæ dona intendantur, fit interdū, vt quibus Deus gratiam sapientiæ dederat postea intendat. Ad arg. ex auctoritate Aug. de charitate respondet, φ non est sic de habitibus artium, sicut de habitu charitatis, nec sic de actibus charitatis, sicut de actibus aliarum artium: nam aliæ artes secundum se non placent Deo, & act⁹ earum eodem modo ſm se non placent Deo. Actus D autem charitatis ſm se placet Deo, & nihil est, per qđ nos Deo cōiungamur, nisi per actum charitatis, quia qui diligit Deum, vnus spiritus est cum eo, vt patet 2. Corin. 6. c. habitus autem charitatis per se placet Deo, ideo quando aliquis habet charitatem habitualiter, ēt si dormiendo sit, & non habeat aliquem actum, quē referat actualiter in Deū, cum solo ipso habitu Deo placemus: cum ergo nos operamur per charitatem, vel per alias virtutes seruientes charitati, meremur vt aliquid nobis detur, vt abundemus, quia omni habenti dabitur, & superabundabit. Et quia ipsa charitas est quoddam bonum, quod nos Deo vnit, & per quem certissimè beati erimus, quia nullum bonum maius est, quod nobis Deus ī præsenti det, nec nos ali- E quid maius recipere adhuc mortales possem⁹, quàm charitatem, Deus illam nobis adauget. De habitibus autem artium, & actibus non est sic, quia licèt per actum artis Deo placeamus, inquantum in eum referimus actus illos: tamē ipsi actus de se, & ars de se Deo non placet: nec est bonum quod coniungat nos ei, aut felices efficiat. Deus igitur non dat nobis augmentum gratiæ. Et sic patet, quomodo non fuerit habitus artis, qui istis artificibus infusus fuerat, augmentatus à Deo post operis completionem. Ad principale quæsitum, s. vtrum Deus tolleret habitum artis, quem dedit infundendo. Respondetur, & sit regula generalis, φ nihil eorum, quæ Deus nobis supernaturaliter tribuit siue infundit, nobis aufert unquam. Quod patet, quia illud quod infundit nobis, aut habet modum actus, aut modum habitus: φ habeat modum actus sicut spiritus Propheticus, qui est quędam illustratio raptim transiens, vel quælibet alia intellectio, quæ fit supernaturaliter in nobis causata (etiam si sit de ipsis rebus naturalibus) sicut Iacob fuerit eruditus per angelum quomodo decorticaret virgas, vt efficerentur fętus varij: hoc tamen naturale erat: de quo Gen. 31. c. s. angelus domini locutus fuit ei in somnis demonstrās arietes varios, & maculosos ascendentes super oues: & fiebant fetus varij. Isti autem actus non possunt nobis auferri à Deo: quia licèt ipse causet istos actus in nobis, & postea cessent actus, non aufert Deus illos, qui nihil est in eis, quod auferri posset. Sed solùm cessant esse cessante agente causare, vt magis supra declarauimus. Si autem id, quod nobis à Deo infunditur per modum habitus infundatur ita, φ inhæreat, & immaneat nobis. Tunc distinguendum, quia aut illi habitus sunt volitiui, aut intellectiui. si enim sunt habitus volitiui, qui cum peccato stare non possunt, sicut charitas, & gratia, ipse quidē nunquam à nobis auferret. Et patet, quia quando benè operamur semper manent, nos tamen illos nobis auferimus, destruēdo charitatem, quę in nobis est, vel gratiam per actum nostrum malum voluntarium. Si autem illi habitus sint intellectiui, sicut scientia de naturalibus, vel mathematicis, siue theologicis, manebit in nobis: ita φ ipse nunquam eam auferet: nam etiam illam habēdo possumus esse in odio Dei. Hanc etiam ipsi, quibus infusa fuit non tollunt sibi ipsis peccantes, & in hoc firmiores sunt in nobis habitus intellectiui infusi, quàm habitus voliti, licèt Arist. dicat in 2. Ethic. φ virtutes permanentiores sunt disciplinis, virtutes tamen ad voluntatem pertinēt: & disciplinæ ad intellectum: quod quidem verum est de moralibus virtutibus, quæ sunt consuetudinibus acquisitæ, ideo inhærent vt natura, quia consuetudo est altera natura, vt ait Arist. in 7. Ethi. habitus autem infusi non acquiruntur per consuetudinem, sed sunt per diuinam impressionem: ideo non tm̄ conueniunt naturæ nostræ, nec immanent. Isti ergo habitus intellectiui infusi, quia non habent aliquid oppositum, quod sit coniunctum peccato non perduntur per peccatum: sic patet in Salomone, qui infusam sapientiam habuit, vt patet 3. Reg. 3. c. & Paral. 2. c. & postea omnium hominum vilissimus effectus fuit, libidinibus varijs se commaculans, & dijs gentium tēpla constituens, vt patet 3. Reg. 11. c. tamen nō ob hoc perdidit à Deo datam sapientiam, sed multos libros edidit. Ad arg. facta contra istam positionem in principio respondetur: ad primum cùm dicitur, φ cùm aliquid fit propter aliquem finem, habito illo fine cessare debet, sed habitus artis infusus fuit solum ad fabricandum tabernaculum, & atrium cum vtensilibus suis, ergo fabricatis his cessare debuerunt illi habitus, & sic manerent nescientes post fabricationem omniū illorum. Respondetur, φ quando aliquid fit propter alterum, & habere ille finis, propter quem alterū fiebat, habito illo fine non oportet vltra fieri aliquid propter illum finem: non tamen sequitur ex hoc φ illud, quod factum est propter illum finē pereat, vel deleatur: quia tunc essent duo labores: vnus in agendo rem aliquam propter finem, & alius in destruendo ipsam rem, quæ facta fuit ad finem: vtpotè si aliquis scribat librum aliquem, solùm vt erudiatur in scribendo, & ille liber ad nihil aliud sit, habito autem isto fine, scilicet quòd scribens sufficienter eruditus sit in scribendo, cessat scribere, quod erat ad eruditionem. Sed nunquid propter hoc oportet destrui librum illum, qui scriptus est solùm ad eruditionem? manifestum est

Dist. pulchra eorū quæ intellectui & volūtati nřæ īfundunt.

Quo virtutes sunt pmanētiores ipsis disciplinis.

Ad argm. Ad 1. m.

est quidem ꝙ non: ideo solùm destruitur actus, per quem habebamus finem, vel non continuatur habito ipso fine: sed nō destruitur ipsum, quod requirebatur ad actum, vel quod causatum fuit per illum actum, quo attingebamus finem. Et istud signat dictum Arist. scilicet, habitis habitibus cessat motus, idest actio ipsa, & non dixit, quòd cessabat id, quod per motum acquisitum fuerat, vel exigebatur ad motum. Sic ergo quantum ad istum habitum artis infusum à Deo istis erat: quia tabernaculum & cætera, quæ in eo erãt facta sunt per habitum artis, & actum artis, ideo facto ipso tabernaculo, & ceteris vtensilib⁹, necesse erat cessare actum artis. Nam nihil amplius erat, quod per artem effici deberet: habitum tamen artis manere non erat inconueniens, imò si non maneret necesse erat G dari alterum quasi laborem, scilicet ꝙ sicut productus fuerat ad esse, quando non erat, ita destrueretur, & vtrunque actio realis est. Si tamen Deus destrueret illum habitum, quem causauerat, multa inconueniẽtia sequerentur. Primum quia Deus nihil agit frustra, sed si destrueret illum habitum, quẽ causauerat, esset necessariò hoc frustra, quia non est aliquis finis, cui subordinetur destructio illius habitus: nam cùm per destructionem causetur non ens, maximè in simplicibus, quæ totaliter pereunt: non potest quod est non ens alicui subordinari (nisi fortè aliqua res per accidens ordinetur in finem suum per destructionem suam) scilicet ꝙ destructio illius rei sit ad pulchritudinem vniuersi, sicut pœna, & mors malorum ad pulchritudinem iustitiæ pertinet, sed in istis non erat aliquid quod puniri deberet, cùm per habitum artis à Deo infusum, vel augmẽtatum fecissent omnia, quæ necessaria erant in tabernaculo, & vtensilibus eius, ergo Deus non destrueret talem habitum, quia frustra esset. Item Deus est summè bonus, & per hoc sui ipsius maximè communicatiuus alia bona faciendo: cũ ergo omnia bona sint quędam similitudines, vel imagines, aut vestigia ipsius summi boni, summum bonũ non destruet illa, sed potius conseruabit: quia omne tale conseruat id, quod simile est, cùm similitudo sit causa amicitiæ, vt patet 8. Ethic. ergo Deus per se nunquam destruet aliquod bonum, quia esset contra naturam eius, sed per se destruere bonum est quando id, quod bonum est, sine aliqua causa destruitur. Ergo si habitus istorum destrueretur post factum tabernaculum, aliquod bonum Deus per se destrueret, ergo nō destrueret. Item si Deus abstulisset istis habitum artis post factionem tabernaculi, & vtensilium eius videretur eis facere aliquam iniuriam: nam licèt simpliciter Deus non possit nobis facere iniustum, quia iniustum est inter illos, inter quos iustum est, sed Dei ad homines vel è conuerso non potest esse iustum, sicut nec domini ad seruum, vt patet per Arist. in 5. Ethic. Est tamen quoddam iustum dignatiuum, idest quòd Deus vult esse iustum quoddam inter ipsum & homines, scilicet quòd ipse teneatur hominibus ad aliquid, & homines teneantur ei: & hoc est, vt si nos benè operemur, & in charitate finiamus, Deus tenetur nobis dare vitam æternam: non quidem ꝙ æquè simpliciter mereamur, quoniam non sunt condignæ passiones, nec actiones huius mũdi ad futuram gloriam, quæ reuelabitur in nobis, vt ait Apostolus ad Rom. 8. c. Deus tamen vult, & statuit inter nos & ipsum istud iustum, vt pro quolibet charitatis actu mereamur vitam æternam, & pro quolibet ipse teneatur nobis ad dandam vitam æternam. Et istud vocatur iustum s̃m quid: quia est iustum dignatiuum: nunc autem stante hoc iusto quasi conuento inter Deum & nos, si Deus aliquem in charitate finientem non faceret beatum, sed potius gehennæ incendijs manciparet, dice- F retur ei facere iniustum: quia contra statutum inter eũ & nos. Sic etiam si Deus alicui charitatem infudisset, & ipse postea per eam operaretur, & Deus ei tolleret istam charitatem, destruendo eam, eodem modo faceret nobis iniustum, quia sicut cùm quis moritur in charitate, & à Deo deportaretur in infernum, iniustũ patitur: sic si charitatem habeat, & operetur per eam, & Deus tollat ab eo charitatem, & sic moriatur, ibit in gehennam: & ita conformiter damnabitur hic iniustè, sicut ibi. Nam nihil magis est, quòd aliquis, qui nullo modo commisit homicidium, puniatur pœna homicidæ, quàm quòd aliquis moueat violenter totaliter manus alterius, & faciat eum occidere quempiam: vel si eum impellat super alterum, & ex illo impulsu moriatur, & postea puniatur, vt homicida: sic ergo in istis artificibus, quia Deus statuit regulam generalem, vt patet Lucæ 19. cap. scilicet omni habenti dabitur, vt supra declaratum fuit, & secundum hanc si alicui dedit aliquam perfectionem, siue naturaliter, siue supernaturaliter, & maximè de his, quæ dantur supernaturaliter, vt habitus, per infusionem causati, & ille, qui recipit illos habitus, operatur per eos, non debet ei tolli aliquis eorum, sed magis debet aliquid superrogari: & hoc siue erogetur aliquid in perfectione illius habitus, siue alterius, qui melior sit: saltem nō debet tolli ille habitus, per quem rectè operatus fuit: sed isti artifices operati sunt per illos habitus, quos receperunt infusos omnia, quæ erant in tabernaculo, & H vtensilibus eius, & hoc libentissimè fecerunt, ergo non debuit eis auferri habitus, qui infusus fuerat. Ad secundum argumentum, quando dicitur de Prophetia, quia ipsa est aliquid à Deo infusum: & tamen cùm aliquis expleuerit id, quod Deus intendebat per Prophetiam declarare gentibus, & populis, cessat Prophetia: ergo cùm datus fuerit iste habitus artis ad solam fabricationem tabernaculi, & aliorum vtensiliũ, & finita fuerint illa: debuit cessare habitus artis. Respondetur, quòd non est idem de Prophetia, & de habitu artis: nam Prophetia non est aliquid habitualiter manens, sed quædam impressio luminis transiens, siue quædam eleuatio intellect⁹ nostri ad tempus, ideo cessante ipso agente à causando, cùm illa eleuatio nō I sit aliquid fixũ ex natura nr̃a, quod iam dependeat in nobis, sed dependet ex continua causalitate agentis: ideo si agens non agat aliquid vltra, cessabit actus ille: habitus verò artis, vel quilibet alius habitus est aliquid iam causatum, cuius esse non est ex continuatione actus agentis: ideo dato ꝙ agens non continuet vltra operationem suam, manebit habitus: cùm ergo dictũ sit supra, quòd Deus nullum habitum eorum, & vniuersaliter nullam rem, quam supernaturaliter nobis infuderit, destruit, sequitur quòd habitus artis, qui de se est aliquid manens in eo, quòd habitus maneat etiã post completionem illius vsus, ad quem Deus illum causauerat Prophetia autem non est habitus, nec aliquid de se permanentiam habens, ideo Deus actum K illum continuat quousque compleatur id, quod ipse intendebat declarari per illam Prophetiam. Completo autem illo, cessat Deus eleuare intellectum Prophetæ ad cognoscenda entia illa diuina. Et cùm Prophetia nihil manens, vel fixum habeat in ipsius Prophetiæ intellectu, necessariò cessat, Deo cessante illustrare: non est ergo comparatio quantum ad hoc de habitu ad actum aliquem, vel passionem. Conclusum ergo patet ex superioribus, ꝙ Deus non abstulit fabricatoribus tabernaculi, & aliorum vasorum habitus supernaturaliter infusos, quos ante fabricationem infuderat. Etiam ꝙ isti habitus non fuerint à Deo augmentati post fabricationem omnium illarum rerum.

Si Deus destrueret habitum aliquẽ ab ipso infusũ sequerent inconuenientia.

Inter Deũ & nos est iustum dignatiuũ: sed ñ iustũ simpliciter.

Ad s̃m argm̃ rñsio.

An

..io Deus non solùm dedit habitum fabricatoribus tabernaculi in intellectu: sed etiam in manibus.

QVAESTIO. IIII.

CONSIDERANDVM autem circa superiora, quia dicitur, ꝙ Deus repleuit omnes sapientes corde spiritu prudentiæ ad faciendas vestes Aaron. spūs prudētiæ, siue spūs artis, ꝑut hic accipitur est quidam habitus directiuus factionis, ideo necesse est esse in intellectu factiuo. Sed non solùm putandum est, ꝙ Deus perfecerit supernaturaliter intellectum istorū habitu artis, sed etiam perfecerit eorum potentias organicas motiuas, s. manus, & brachia: nam factiones non solùm diriguntur per intellectum, sed etiam per manus, quia virtus ipsa intellectus dirigentis per manus deriuatur in ipsum artificiabile: nam existente sola directione intellectus factiui, si non sit deriuatio virtutis illius per organa operatiua, impossibile erit quidquam conuenienter fieri: necesse est ergo disponi ipsa organa operatiua: vnde sicutī intellectu factiuo est habitus artis, ita in organis operatiuis debet esse alius habitus artis. Sed differt, quia in intellectu est habitus directiuus factionis, quia est principium ipsius operationis primum à quo totus motus regulatur, in potentijs autem & organis executiuis est habitus non quidem directiuus, sed obeditiuus, s. vt ipsa organa sint talia, per quæ possit deriuari virtus intellectus factiui dirigentis in ipsum artificiabile. Et si dicas, ꝙ etiam ille habitus, qui est in organis motiuis est directiuus. Non potest stare, quia si directiuus est, aut est directiuus eadem directione, qua dirigit intellectus: aut alia directione differenti ab illa in specie. Si autem directiuꝰ sit alia directione differenti in specie: tunc impossibile est intellectum aliquid operari per organa, quia non mouebuntur organa secundum directionem intellectus, sed secundum propriam directionem. Et tunc esset aliud etiam inconueniens, scilicet quòd habitus factiuus in intellectu ponitur superfluè, quia nullo modo est principium alicuius operationis. Patet, quia ipse per se non potest aliquid artificiare, & non habet aliqua organa subseruientia operationi suæ, cùm ponatur esse alia directio organorum quàm intellectus. ergo nihil poterit dirigere ille habitus, ex quo sequitur illum frustra esse. Item esset aliud inconueniens, scilicet ꝙ posset aliquis fabricare aliquid perfectè non attendente intellectu per directionem organorum, quod nullo modo esse potest: cùm anima nostra sit principium omnium operationum nostrarum, maximè harum, quæ sunt intellectiuæ, ideo non attendente ea, impossibile est tale quid fieri: ergo non erit aliquis habitus directiuus ibi. Nam si habitus directiuꝰ esset in partibus organicis, possent, organa per seipsa operari nullo mouente, quod est inconueniens. Item patent duo superiora magis: nam sicut se hn̄t organa operatiua ad intellectum, sic se habent organa inanimata, siue instrumenta ad vim motiuam organicam, scilicet ad manum: sicut ergo licèt sit intellectus sufficienter habituatus, & manus disposita, si tamen ipsa instrumenta operatiua inanimata non sint disposita, non erit operatio factionis perfecta: ita si intellectus sit habituatus, & cùm manus non sit disposita, non completur perfectè opus artis, ergo debet esse habitꝰ in manu sicut est habitus in intellectu. Quòd autem ille habitus manus non sit directiuus eadem directione, qua dirigit intellectus patet, quia sicut instrumenta inanimata non sunt aliquo modo directiua, sed solum determinant sibi quandam figuram, vt virtus agentis in ipsum artificiatum deriuari conuenienter possit: ita organa operatiua non requirunt aliquam directionem, sed solùm vt sint talia, vt per ipsa virtus

F intellectus debeat mouere. Requirunt tamen ista organa animata maiorem dispositionem quàm organa inanimata separata: nam organa inanimata solùm requirunt debitam figuram, & duriciem, vel teneritudinem secundum naturam eius, quod artificiabile est. Organa autem animata vtpotè manus requirunt, ꝙ sint disposita pluribus dispositionibus, scilicet ꝙ habeant figuram debitam ad fabricandum, & appræhendendum atque mouendum alia instrumenta, & ob hoc pedes non sunt conuenientia instrumenta ad operationem sicut manus, quia non habent figuram ad appræhendendum instrumenta, & continendum atque mouendum. Secundò requiritur duricies, vel mollities secundum naturam eius, quod artificiabile
G est: & ob hoc quædam opera sunt, ad quæ quidam homines inepti sunt: quia teneri valde sunt habētes mollia organa, & ipsum genus artificiabile requirit duriciem. Tertiò requiritur in instrumentis animatis quædam assuefactio, per quam determinetur ad genꝰ talis, vel talis operationis, vt ꝙ non solùm sciat aliquis qualiter literæ formandæ sunt, sed etiam manus sua sit assueta ad formandum eas, vt per hoc determinetur ad certam figuram earum, in instrumentis inanimatis non requiritur aliqua assuefactio. Nam nihil meliꝰ aliquis operabitur per dolabram si teneat dolabram nouam per quod nemo ad huc dolauit, quàm si teneat dolabram qua à multis temporibus dolatū est. Ratio huius est duplex. Primò quia instrumenta in-
H animata magis sunt diuersa, & determinata secundū determinationem ipsorum artificiabilium, quàm ipsa organa inanimata, s. manus: nam manꝰ solùm habet vnum genus figuræ: instrumenta autem inanimata tot figuras habent, quot sunt genera artificiatorum. Ad hoc ergo, ꝙ manus quæ habet figuram vniuersalem valde, & indeterminatam ad hoc genus artificiabilis, vel illius, sortiatur determinationem ad illam artem, necessarium est, vt assuefiat, & sic contrahet quādam assimiliationem ad modum figurandi talia, vel talia artificialia. Secunda ratio est, quia virtus intellectus deriuatur immediatè per manus, & deinde deriuatur per instrumenta inanimata: intellectus autem non habet aliquam determinationem figurę per mo-
I dum corporis, ad istud artificiabile magis quàm ad illud: cùm ergo influitur illa virtus per manus, quia illa virtus quodammodo vniuersalis est, scilicet indeterminata ad hoc vel illud, oportet vt ad hoc ꝙ determinetur ad istam figurationem huius artificiabilis, ꝙ assuescat manus. In instrumentis autem inanimatis non est sic, quia deriuatur virtus ad illa non immediatè per intellectum, qui quodammodo vniuersaliter, & indeterminatè istam virtutem influit, sed per manum: manus autem cùm sit corporeum agens determinatè recipit iam magis illam virtutem, cùm assuefacta est, ideo influit in ipsa instrumenta inanimata virtutem ipsam magis determinatè, & sic non oportet illa instrumenta assuefacta esse. Tertia ratio est, quia
K assuefactio requiritur in eo, quod per assuefactionem virtutem aliquam acquirit, sed instrumenta inanimata nullam magis virtutem acquirūt per assuefactionē, quàm sine ea: ergo non oportet esse aliquam assuefactionem ex parte eorum ad ipsam artis operationem. Quare autem nō possit causari virtus aliqua in ipsa re inanimata per assuefactionē, causa est, quia virtus hæc cùm aliquo modo sit actiua, non potest deriuari ab anima, nisi in illud, quod ei vnitum est, s. vbi ipsa est: rebus autem inanimatis solùm communicat passiuam motionem, s. ꝙ mouet eas, & nihil aliud causat in eis: instrumenta ergo inanimata solùm mouebuntur ab anima, & nullam motiuam virtutem contrahent ab ea, sicut contrahit ipsa manus, aut pedes: si autem (vt supra

Organa animata requirunt debitā dispositionē ad hoc vt per ea hō operetur.

Qr nō pt causari aliqua virtus in organis inaīatis p assuefactionem.

supra dicebamus) in organis animatis esset habitus directiuus dirigens eo mō, quo dirigit intellectus superfluè poneretur: nā ponendo istum habitum esse directionē intellectus per artis habitum, perfectæ obedientię fient omnia, quę fierent ponendo eum esse directiuum eadem directione, qua dirigit intellectus: ergo superfluum est ponere eum directiuum, cùm nō sit ponenda pluralitas sine necessitate, vt patet per Arist. in 8. Topic. Item quia si habitus organorum esset directiuus directione, qua dirigit intellectus, posset per se operari, quia in se haberet principium suæ operationis, scilicet directiuam virtutem. sed hoc falsum est, vt supra diximus. Etiam quia vnicum solum ponitur principium primum, quod est intellectus: ergo non ponetur in organicis positorijs habitus directiuus, sed solùm quidam habitus obeditiu⁹, idest per quem taliter disponatur, vt sit apta ad recipiendum regulationem intellectus circa tale aut tale genus artis, ideo cum Deus infuderit istis artificibus tabernaculi, & aliorum vtensilium habitū artis supernaturaliter, vel ipsum, qui præexistebat valde augmentauit, ita oportebat, vt infunderet habitum obeditiuum man⁹, vt intellectui dirigenti per artem posset obedire conformiter ad illud genus artificiabilis: nam si solùm habitū intellectus infudisset, & non habitum manus, non potuissent artifices illi quidquam fabricare, cùm virtus intellectus necessariò debeat deriuari per manus artificiantis: sicut si Deus alicui dedisset sapientiā magnam infusam, & tamen esset mutus, non posset aliquid alijs per sapientiam illam declarare, quia necessariò requirebatur operatio linguæ ad hoc: vel si infudisset ei istam sapientiam, & tamen esset balbutientis linguæ, non poterat explicare aliquid per sapientiam istam, nisi balbutiendo: aut nullo modo explicaret, nisi etiam dedisset congruentem dispositionem in lingue: sicut patet de Moyse, cui licet Deus reuelasset multa, tamen quia balbutiens erat, non poterat explicare, ideo datus fuit ei Aarō, qui loco eius loqueretur: sic dicitur supra 4. & 7. c. Ipse loquetur pro te ad populum, & erit os tuum, & tu eris ei in his, quæ ad Deum pertinent, & in 7. c. dicitur: Ecce constitui te Deum Pharaonis, & Aaron frater tuus erit Propheta tuus. Necessariò ergo dicendum ꝙ Deus eis infuderit habitum obeditiuum in manibus, aliàs nihil prodesset habitus, qui in intellectu erat infusus. Et rationabiliter vocatur virtus illa infusa manibus ad obediendum intellectui habitus, quia sicut in intellectu infundebatur aliquid, quod ita dirigit quemadmodum habitus acquisitus in intellectu per assuefactionem, ita cùm in manibus istorum aliqua virtus à Deo causata fuit, per quam ita erant obeditiuę, sicut si magna fuisset facta assuefactio. Ergo ista virtus acquisita in manibus vocabatur habitus. *Vt faciant vestes Aaron.* Vestes Aaron si accipiantur propriè solùm erant duæ, scilicet alba linea, & tunica hyacinthina. Aliæ autem non erant vestes, sed quidam ornatus, vt superhumerale, & rationale, & lamina, & mitra hyacinthina, & cidaris, & angulus, & balteus, & femoralia. Accipiendo tamen large vestes, etiam omnes isti ornatus vocantur vestes, & sic accipitur hic: nam maior artis subtilitas infusa requirebatur ad faciendum rationale, & superhumerale cum lapidibus suis sculptis, quàm ad faciendum vestem lineam, & vestem hyacinthinam: nam has duas quilibet etiam non multum instructus facere posset. *In quibus sanctificatus ministret mihi.* Dicitur sanctificatus, idest Deo applicitus, quia sanctificare est aliquid Dei cultui applicare. Et est sensus, ꝙ fierent vestes Aaron, quas cùm ipse indueret, solùm esset applicitus ad cultum Dei, scilicet ꝙ nihil aliud non posset agere cum eis nisi ministrare Deo: nam non lice-

Si Deus īfudisset artificibus tabnaculi habitum artis ī intellectu, & non in manibus nō potuissent aliqd operari.

F bat vestibus illis vti ad quemquam actum profanum. *Hæc autem erunt vestimenta, quæ facient.* Hic patet quod supra dicebatur, scilicet ꝙ vestes accipiantur non solùm illæ duæ, quæ vocantur propriè vestes, vt tunica hyacinthina, & linea stricta, sed omnia alia ornamenta sacerdotum siue maiorum, siue minorum vocātur vestes. Patet quia vocatur hic rationale, & ea, quæ sequuntur vestes. *Rationale, & superhumerale.* Hic ponuntur vestes sacerdotum, sed nō omnes: nam secundum Iosephū decem vestes sunt (vt supra enumerauimus) licèt litera non ponit nisi nouē in toto isto c. hic tamen in principio, quando ea generaliter computat solùm ponit sex, & hoc quia deficiunt tria, quæ infra ponuntur, scilicet mitra hyacinthina, & lamina aurea,
G & femoralia.

Quis ordo erat in vestibus sacerdotalibus, quando sacerdos induebatur.

QVAESTIO. V.

SCIENDVM autem ꝙ non induebatur, siue ornabatur sacerdos his vestibus eo ordine, quo hic ponuntur. Nam primò cùm ad quodcunque ministerium accedere debebat, calciabat femoralia, vt patet infra, aliàs moreretur si ministraret, & adhuc ante calceationem illorum femoralium lauabat pedes, & manus, vt patet infra 29. & 30. c. Secundò loco induebat tunicam lineam byssinam strictam, quæ vocatur hic linea stricta, & hanc ponebat super vestes suas cōmunes, sicut faciunt præsbyteri nostri, qui sup vestes suas
H communes non impedientes celebrant. Tertiò loco si sacerdos magnus erat, induebat tunicam hyacinthinam totam habentem mala punica, & tintinabula in extremitate sua per gyrum, & pertingebat ista vestis vsque ad talos. Quartò ponebat rationale iudicij in pectore. Quintò ponebat superhumerale, siue Ephod in parte posteriori, licèt in hoc non esset ordo temporis, quia superhumerale, & rationale inter se colligata erant, vt nullo modo possent à se separari, vt patet infra, erat autem religatio per anulos, & catenulas, atq; vncinos. Sextò loco ponebat balteum: qui secundū ꝙ vult Iosephus, erat quoddam cingulum quatuor digitorum latitudinis intextum auro, & purpura, atque
I hyacintho, & cocco bis tincto, atque bysso retorta: quod stringebat hyacinthinam vestem, & rationale, & superhumerale, cum cæteris inferioribus vestibus. Alij volunt, ꝙ balteus esset quędam pars vestis, scilicet dependens à zona vsque ad talos in gyro totius corporis, & qui sic ponunt volunt esse tres vestes cooperientes ipsum sacerdotem totaliter præter vestes communes, quas sacerdos infra gerebat: & prima erat linea stricta, secunda erat tunica hyacinthina, tertia erat quędam vestis suppleta ex tribus ornamentis, quæ simul sumpta totum corpus velarent, scilicet ꝙ rationale velaret partem anteriorem pectoris vsque ad zonam, & superhumerale, siue Ephod cooperiret partem posteriorem ab humeris vsq; ad zonam, & balteus coope-
K riret totam inferiorem partē sub zona in gyro: & iuxta istum modum tunica hyacinthina non apparebat foris, nisi fortè in ora, vel extremitate inferiori, vbi erant tintinabula aurea, & mala punica hyacinthina. Secundum positionem Iosephi, quia dicitur balteus, quoddam cingulum latitudinis digitorū quatuor stringens superhumerale, & rationale cum tunica hyacinthina, & inferioribus vestimentis, non ponentur tres vestes operientes totum sacerdotem, sed duæ solùm, scilicet linea vestis, & hyacinthina. Septimò loco ponebat sacerdos in capite cidarim, quæ erat quasi quoddam sudarium, super quod poneretur mitra hyacinthina. Vel potius erat quoddam biretum lineū rotundū in parte inferiori, quod versus superiorē partē acuitur in conū. Octa-

A Octauo loco ponebatur thiara, qui erat mitra Pontificalis hyacinthina, quæ fortè esset ad figuram thiaræ Episcoporum nostrorum, & ista ponebatur super cidarim in capite. Nono loco, & vltimo ponebatur lamina aurea in fronte sacerdotis, cuius quantitas erat digitorum quasi duorum cooperiens in latitudine totam frontem, in longitudine autem erat figuræ semicirculi, quasi pertingens ab aure dextra vsque ad sinistram circundans vsque ad frontem sacerdotis, & tempora. Si autem sacerdos minor, qui quatuor solas vestes habebat indui deberet erat iste ordo. Primò lotis manibus, & pedibus iuxta consuetudinem sacerdotis magni calceabatur femoralia: deinde super vestes suas communes induebatur tunicam lineam byssinam secundò loco: deinde tertiò loco cingebatur B balteo, idest cingulo illo quatuor digitorum. Postremo quarto loco imponebatur capiti eius cidaris, idest mitra linea, & sic ministrabant sacerdotes minores coram summo sacerdote, vel cùm per se aliquid ministerij exercere debebant. *Et superhumerale*. Idest ornamentum, siue vestem dependentem ab humeris, quod alio nomine vocatur Ephod. *Tunicā*. Accipitur hic tunica pro illa, quæ erat tota hyacinthina, & nō vocatur vestis linea tunica hic: & patet, quia dicitur: Tunicam, & lineam, faciendo differentiam inter tunicā, & inter lineam. Si autem linea vocaretur tunica non poneretur ibi copulatiua coniunctio, scilicet. *Tunicam, & lineam*. Sed diceretur. Tunicam lineā. *Et lineam strictam*. Ista erat alia vestis, quæ pertinebat tam C ad sacerdotes minores, quàm ad Pontificem, & vocabatur linea, idest de lino facta, scilicet de bysso, & dicitur stricta, quia non erat ita ampla sicut tunica hyacinthina sacerdotis magni, sed quasi corpori cohærebat. *Cidarim*. Cidaris est mitra linea rotunda in parte inferiori, quæ in summitate acuitur, & ista tam summo sacerdoti quàm minoribus pertinebat. *Et balteum*.

Quid Balteus esset.

QVAESTIO. VI.

De balteo duplex positio erat, vt supra dicebamus. D Vna ꝙ balteus esset quædam zona quatuor digitorum, latitudinis facta ex filis colorum multipliciū, scilicet ex aureis filis, & hyacinthinis, & purpureis, & coccineis atque byssinis, & hac stringebantur omnes vestes sacerdotales. Alia positio erat, ꝙ balteus esset medietas vestis, scilicet à parte zonæ vsque ad pedes in gyro sacerdotis. Sed de ists positionibus prima, quę erat positio Iosephi, vera est, alia namque non est totalis vera. Prima quia si balteus non assumeretur hic pro cingulo, non esset aliquod cingulum stringens vestes sacerdotales, quod tamē erat necessarium: nam si discinctus esset, vestes huc atque illuc diffluerent, & difformiter positę corpori eius non aptarentur: quod non est vllo modo dicendum, maximè quia vt isti po- E nunt, balteus erat dimidia vestis pertingens à parte zonæ vsque ad pedes in gyro totius sacerdotis: nam tunc oportebat esse cingulum religans balteum cum rationali, & superhumerali: & non solùm cingulum, sed etiam aliquam consuturam, vt firmius teneretur, & ipsum cingulum, quod operiret suturam, vel plicaturam illam ad tollendam aliquam deformitatem: cùm ergo non sit aliquod cingulum inter vestes sacerdotales, nisi ponatur balteus esse cingulum: ergo dicendū est balteum esse cingulum. Item quia non videbatur aliqua pulchritudo esse inducta per istum balteum: nam tunica hyacinthina erat infra, quæ erat valde pulchra, & habebat tintinabula aurea, & mala punica hyacinthina, & alijs coloribus filorum, scilicet aureorum, coccineorum, purpureorum, atque byssinorum: nec oportebat ad maiorem pulchritudinem poni balteū taliter factum. Item videretur tunc tunica hyacinthina superfluè facta, quia tota tegebatur superhumerali, & rationali, & balteo, sic posito. Et si arguas, ꝙ non valet istud argumentum: nam eodem modo diceremus de tunica linea stricta, quæ erat in parte subteriori, quam constat totam tegi tunica hyacinthina. Respondetur, ꝙ non est simile, quia tunica linea nullam pulchritudinem præferebat, cùm simpliciter esset linea, tunica autem hyacinthina pulchra valde erat, iō licèt tunica linea tegi debuerit, non tamen tunica hyacinthina. Etiam argues, ꝙ dato ꝙ sic poneretur balteus, tamen necessaria erat tunica hyacinthina, quia in extremitate tunicæ hyacinthinæ erant tintinabula aurea, & mala punica diuersorum colorum. Respondetur, ꝙ si ponatur balteus, vt isti ponunt, cùm esset medietas vestis accedens vsq; ad tales sacerdotis, non erat necesse poni tintinabula in tunica hyacinthina, quia possent poni conuenienter in extremitate baltei. Item nullo modo stare potest, ꝙ balteus sit talis dimidia vestis: nam licèt in sacerdotibus magnis aliqualiter, licèt inconuenienter, hoc tolerari posset: in minoribus tamen sacerdotibus nullo modo erat verisimile fuisse talem balteum, s. ꝙ poneretur in eis dimidia vestis. Quæ enim pulchritudo erat, ꝙ pars corporis supra zonam, quæ magis honestari debebat, maneret sola tunica linea adoperta, & pars infra zonam dimidia veste aurea tegeretur? & tamen sacerdotes minores balteos habebant, vt patet infra. Item quia hoc posito adhuc nec in ipsis ornamentis sacerdotum minorum ponebatur aliquod cingulum, quod non est conueniens, quia cum necesse esset poni cingulum super istas vestes, aut dicendum esset, ꝙ aliquod cingulum sacrum erat, quod tamen hic non nominatur, aut ꝙ ista ornamenta omnia stringebantur quodam cingulo de vestibus communibus. Primum non est dicendum, quia non est verisimile, ꝙ aliquam vestem Moyses hic ponere omiserit cùm voluerit omnes perfecte designare. Etiam quia femoralia ignobiliora erant omnibus sacerdotalibus vestimentis, & tamen facta est hic mentio de eis, non est ergo verisimile scripturam subticuisse talia ornamenta. Si autem dicas, ꝙ ponebatur aliquod cingulum de communibus, scilicet de vestibus profanis inconueniens est, quia non debebat poni aliquid profanum: nam omnia, quæ necessaria erant ad ministrandum sacra erant, & non licebat ea conuertere quomodolibet ad alios vsus, sicut dicitur supra, scilicet: Facient vestes Aaron, in quibus sanctificatus ministret mihi, sed illud cingulum erat necessarium ad ministrationem sanctam, quia sine illo nō poterant sacerdotales vestes contineri, aut stringi. Dicendum ergo, ꝙ balteus erat quædam zona textilis ex filis quinque colorum, vt supra dictum fuit secūdum Iosephum. Et etiam dato ꝙ apud Hebræos verteretur in dubium an balteus cingulum, vel dimidia vestis esset, apud nos tamen manifestū est sequendo literam nostram, ꝙ balteus cingulum sit, quia balteus apud Latinos nihil nisi cingulum notat, & tamen accipitur ꝓ cingulis militaribus, quæ pertinent ad honorem, & militarem professionem. *Facient vestimenta sancta*. Scilicet isti viri sapientes corde, quos Deus repleuerat spiritu prudentiæ, (vt supra dictum est) vestimenta sancta, idest Deo applicita, scilicet ꝙ istę vestes, vel ornamenta, quæ fiebant nunc Aaron, & filijs eius soli diuino cultui applicandæ erant. *Aaron fratri tuo*. Scilicet nouem vestimenta, vt ponit litera, vel decē, vt ponit Iosephus. *Et filijs eius*. Scilicet quatuor vestimēta vel ornatus, quæ supra declarata sunt. *Ut sacerdotio fun-*

gantur mihi. Ideſt vt miniſtrent in officijs debitis ordini ſacerdotali corã me. Et non dixit, vt ſacerdotio fungant ſolùm, ſed vt ſacerdotio fungantur mihi, quia ſi diceret, vt ſacerdotio fungant, & nõ adderetur, mihi, eſſet ſenſus, ꝙ ad hoc vt eſſent ſacerdotes, vel haberẽt aliquod officium, ſicut ſacerdotes debebant in veſtibus iſtis incedere. Sed falſum eſt, quia non ſemper ſacerdotes induebantur iſtis veſtibus, & non ſolùm quando non miniſtrabant: ſed etiam nec quando miniſtrabant ad omnem miniſtrationem debitam ſacerdoti: nam ad ſacerdotes pertinebat, quando in aliqua domo videbatur eſſe plaga lepræ in parietibus, quòd irent ad conſiderandum domos illas, vt patet Leuit. 13. cap. etiam quando aliquis vir videbatur eſſe leproſus, ſacerdos ibat ad conſiderandum eum vtrum eſſet verè leproſus: & tamen in his omnibus non vtebatur veſtibus ſacris, quia fiebant extra ſanctuarium. Et ſi fortè proteruias dicens, non facere aliquid horum ſacerdotes ſine veſtibus ſacris, licèt non exprimantur. Reſpondetur, ꝙ non poteſt ſtare, quia iſta omnia erãt miniſteria immunda, ſcilicet videre leproſos, & intrare in domos taliter contaminatas, aut de contaminatione ſuſpectas. Non ergo portarentur veſtes ſacræ ad talia loca. Et patet hoc manifeſtè: nam ſi ad alia miniſteria, quę magis pertinebant ad Deum, non portabãtur veſtes ſacerdotales, quia immundiciæ aliquid talia miniſteria continebant: quanto magis in iſtis, quæ multum indirectè pertinebant ad Deum? Antecedens patet de immolatione vitulæ rufæ, quam immolabat ſacerdos extra caſtra, vt patet Numer. 19. capitulo, ad faciendos cineres emundatorios totius Iſrael, in aqua luſtrationis, & facta immolatione veſtimenta ſua lauabat, quia ex hoc immundus reddebatur, & ſic intrabat caſtra ad veſperum, ergo non habebat tunc veſtes ſacras, quia etiam immundæ redderentur, & lauari deberent ſicut veſtes communes: quod inconueniens eſt: non ergo portabantur extra veſtes ne contaminarentur: ſed iſta erant ſacerdotalia miniſteria, ſcilicet immolare: ergo ſacerdotes non induebantur veſtibus ſacerdotalibus ad omnia ſacerdotalia miniſteria, quod tamen ſignificaretur ſi diceretur: Facient veſtes Aaron & filijs eius, vt ſacerdotio fungantur, ideſt quod ad omnem ſacerdotalem actum requirerentur iſtæ veſtes, ſed dicitur, *vt ſacerdotio fungãtur mihi.* Ideſt coram me, ſcilicet intra tabernaculum, & atrium eius.

Obiectio ni.
Rñſio.

Sacerdotes veteris teſtaméti nõ induebant veſtibus ſacerdotalibus ad omnia ſacerdotũ miniſteria

An ſacerdotes veteris teſtamenti poterant portare veſtes ſacras extra ſanctuarium, & ad aliquas miniſtrationes contaminatas.

QVAESTIO. VII.

SED argues contra hoc, quòd ſacerdotes portarent veſtimenta ſacra extra ſanctuarium, quia illa probatio ſupra inducta non videtur valere: nam etiam ſi ſacerdos poſt expletam immolationem vitulæ rufæ, & combuſtionem eius lauaret veſtimenta ſua, tamen non ſequitur ex hoc, quòd non erat inductus veſtibus ſacris, quia etiam in die purificationis, quando ſacerdos magnus intrabat in Sancta Sanctorum, quæ eſt in decima die menſis Septembris, induebatur veſtibus ſacris, & faciebat omnes cæremonias ſacrificiorum, & expiationum, quæ continentur Leuit. 16. capit. & tamen expletis omnibus cæremonijs exuebat ſe veſtibus ſacris, & lauabat ſe totum, vt patet eodem capitu. & ſic veſtes ſacræ non polluebantur, licèt ipſe Aaron

A pollutus eſſet, & poſtea indigeret lotione. Reſpondetur, quòd veſtes ſacratæ non poterant contingi ab aliquo polluto ſine pœna magna, imò nec quempiã pollutum ad ſanctuarium accedere licebat, ne contaminaret illud: ſi ergo Aaron pollutus eſſet, quando miniſtraret, non ſtaret in tabernaculo; quia nõ auderet antea ingredi quàm mundus eſſet, etiam non indueretur veſtibus ſacris: ſi autem ipſa miniſtratio eum pollutum reddebat, non indueretur veſtibus ſacris, ne ſic polluerentur, vel poſtea lauarentur, quorum neutrum erat. Nec eſt dicendum eſſe ſimilitudinem de ſacerdote magno intrante in Sancta Sanctorum, & de ſacerdote qui immolabat vitulam rufam, quia ſacerdos immolans vitulam rufam verè immundus erat:
B ille autem qui intrabat in Sancta Sanctorum, & faciebat illas cæremonias non erat immundus. Quod patet ex duobus. Primò quia ille, qui immolabat vitulam rufam, lauabat veſtimenta ſua, vt patet Num. 19. ca. ſacerdos autem, qui intrabat in Sancta Sanctorum expleturus cæremonias illas, non lauabat veſtimenta ſua, ſed lauabat carnem ſuam, vt patet Leuit. 16. cap. lotio autem veſtimentorum veram ſignat immunditiam. Secundum erat quia ſacerdos, qui vitulam immolabat, dicebatur commaculatus vſque ad veſperũ, vt patet Num. 19. ca. ſed de illo, qui intrabat in Sancta Sanctorum non dicitur, ꝙ eſſet vllo modo maculatus Leuit. 16. c. vbi tota cæremonialis illa obſeruatio ponitur, nec etiam alibi legitur, ꝙ immundus eſſet. Ter-
C tium erat, quia ille ſacerdos, qui vitulam rufam immolabat, non intrabat in caſtra vſque ad veſperum, vt patet Num. 19. c. ſacerdos autem, qui intrabat in Sancta Sanctorum faciens illas cæremonias, non manebat extra caſtra, nec exibat tabernaculi atrium: imò, expletis cæremonijs factis in Sancto Sanctorum, & altari thymiamatum, rurſus faciebat ſacrificia in altari holocauſtorum, vt patet Leuit. 16. cap. ergo non erat iſte ſacerdos pollutus, ſed ille, qui immolabat vitulam rufam, erat verè pollutus. Et ſic licèt iſte veſtes ſacras haberet, qui intrabat in Sancta Sanctorum, alius tamen, qui extra caſtra immolabat vitulam rufam, non induebatur ſacris veſtibus extra caſtra. Et ſi arguas, ad quid ergo lauabatur ſacerdos magnus expletis illis cę-
D remonijs, ſi immundus non erat? Reſpondetur, ꝙ in die expiationis in qua ſacerdos magnus faciebat omnes illas cæremonias, quæ habentur Leuit. 16. cap. orabat pro ſe, & domo ſua, vt remitterentur eis peccata ſua: orabat etiam pro peccatis totius Iſrael, vt remitterentur, & vt immunditiæ tabernaculi tollerentur, & ad hoc aſpergebatur ſanguis contra Sancta Sanctorum intra velum. Factis autem his expiationibus Deus propitiabatur Iſraeli toti, remittebatque peccata eorum, ſicut innuitur Leui. 16. Vt ergo ſignaretur, quòd expletis illis cęremonijs expiationis omnia peccata dimiſſa eſſent, lauabat ſummus ſacerdos totam carnem ſuam ex mandato Dei, vt ſic Deus atteſtaretur in cæremonia illa peccata omnia fore dimiſſa, &
E ſic ab omnibus mundus contagionibus accedebat ad altare holocauſtorum ſacrificia oblaturus. Et ex hoc patet ratio diuerſitatis in lotione: nam ſacerdos, qui immolabat vitulam rufam extra caſtra, lauabat veſtimenta ſua, & non carnem ſuam, ille qui comburebat vacam, lauabat veſtimenta ſua, & carnem ſuam, qui autem intrabat in Sancta Sanctorum lauabat carnem ſuam, & non veſtimenta ſua: nam omnis lotio fiebat ad ablutionem alicuius contagionis, ita quòd tunc verè aboleretur: vel ad ſignandum eam eſſe abolitam. Sed iſtæ contagiones erant duplices. Quædam ſunt, quæ erant vera peccata, ſicut actiones malæ, quas ablato ordine rationis contra Deum agimus, & hæc verè nos commaculant. Aliæ ſunt

Sacerdos immolans vitulã rufam in veteri teſtã verè imũdus erat.

Quare ſacerdos intrans Sancta ſanctorũ lauabatur ...

Duplices ſunt contagiones ...

Aliæ sunt contagiones, quę non sunt peccata mortalia, nec quouis modo contra rationem sunt: quin potius si non ageremus ea, in quibus tales contagiones incurreremus, peccaremus mortaliter: sicut si sacerdos nollet vitulam rufam immolare, ne incurreret illam maculationem, peccabit mortaliter: cùm ageret contra præceptum Dei. Sic etiam omnis, qui contingebat mortuum, aut staret ī domo, vbi mortuus erat, incurrebat immunditiam: si tamen aliquis, vt non incurreret hanc immunditiam, nollet patri, aut matri, morienti pietatis opera exhibere, quæ solent defunctis exhiberi apparando funera eius, & faciendo sepeliri, atque manendo in domo, in qua moreretur, peccabat valde mortaliter non honorans patrem, aut matrem, & multum impius iudicaretur. Ista ergo immunditia non erat aliquod peccatum mortale, nec veniale: imò in actibus in quibus incurrebatur talis contaminatio, magnum meritum erat. Solùm ergo erant istę contaminationes, quæ vetabant hominem ab accessu tabernaculi, & interdum ab ingressu in castra: nullo modo tamen tangebant animam. Cùm ergo aliquis debebat mundari à peccatis, quæ ipsum intrinsecus maculabant, scilicet a peccatis in Deum, vel debebat signari mundatus ab illis, lauari oportebat carnem eius, quę intrinseca erat: & non vestes, quę erant extrinsecę, quia ista macula peccati verè inficiebat hominem intra. Cùm autem emundari debebat ab immunditijs, quæ erant irregularitates quædam priuantes hominem ab accessu sacrorum, & ingressu castrorum, quia istę contaminationes non inficiebant hominem interius, scilicet in anima, non lauabatur id quod interius erat in homine, scilicet caro, sed ea, quæ extra parebant, scilicet vestes: quia ergo sacerdos magnus exiens de Sancto Sanctorum expletis cæremonijs expiationis signabat peccata sua, & totius populi esse deleta, carnem suam, quæ intus erat, & non vestes lauabat: sacerdos autem, qui vitulam rufam immolabat, quia in hoc nullum peccatū incurrerat, sed quandam exteriorem immunditiam prohibentem ab ingressu castrorum, & accessu sanctuarij solas vestes suas lauabat, & carnem nequaquam.

Quare comburentes vaccam rufam lauabant vestimenta sua, & carnem suam.

QVAESTIO VIII.

Si autem quæras: quare ergo illi, qui cineres comburebant, idest qui vaccam rufam cremabant vsq; ad cineres lauabant vestimenta sua, & carnem suam? Respondetur, quòd hoc fiebat propter duo: primò ad signandam maioritatem immunditiei exterioris: magis enim immundus erat, qui cremabat vaccam assistens illi combustioni, & intinctus fumo illius parando ligna, quàm qui solùm eam immolauit, idest iugulauit. Secundò quia ille, qui incinerauit eam, forte aliquid adhærēs habuit carni suæ de cineribus eius, quia fortè fauillæ aliquæ illius combustionis ceciderant in capillis eius, & intra vestes super carnem eius, a quibus emundari per carnis lotionem decebat. Considerandum tamen, quòd cùm quis emundari debebat ab aliqua immunditie exteriori, nunquam solam carnem suam mundabat, sed carnem, & vestes, sicut patet in multis Leuit. 11. & 14. & 15. & Num. 19. vel vestes solas, vt in eisdem capitulis, & hoc ne signaretur, quod ab interiori contagine mundabantur. In mundatione tamen peccatorum, scilicet quando

A signabatur peccata nobis esse dimissa, abluebatur caro solùm. Et hoc verum est, nisi quis incurrisset immunditiem nudus existens: nam tunc solam carnem suam abluturus erat. Et sic patet de viro, & fœmina, ex quibus exit semine coitus: nam lauabantur carnes eorum, vt patet Leuit. 15. capitulo: & hoc quia coitus in illis nudo corpore exercetur. Si tamen vestiti coirent, satis videretur alicui, quòd oportebat lauari vestes: quod tamen verum non est, quia eodem modo quando nudi coirent oportebat, vt stramenta lecti, in quo dormirent lauarentur: sed nihil tale imperatur Leuit. 15. capitulo: nisi esset vir semine fluens, & mulier menstruum patiens, quia tunc vestes eorum etiā immundæ erant, & lauari debebant, & stramenta lecti, & vasa, quæ contingebant &c. vt patet in eodem

B capitulo. Conclusum ergo patet ex superioribus, quòd sacerdotes non portabant vestes sacras extra sanctuarium: etiam si aliqua ministeria ad solos sacerdotes pertinentia foris exercere deberent. *Accipient aurum.* Supra egit de vestimentis istis in generali: hic in speciali prosequitur de quolibet eorum ponens materiam, & fabricationem: & ponitur hic materia omnium illorum, licèt non omnia ex eadem parte materiæ fierent. Sed quædam ex vna, quædam vero ex alia. *Accipient aurum.* Aurum duo signat hic, scilicet aurum in massa, quemadmodum requirebatur pro lamina aurea frontis sacerdotalis, & pro catenulis, & anulis factis in rationali, & superhumerali, &

C vncinis earum, & pro vasculis in quibus incastrabantur onychini magni positi in duobus lateribus superhumeralis, & vascula ad incastrandum duodecim lapides preciosos positos in rationali: requirebatur etiam aurum in filis, idest fila aurea ad faciendum rationale, & superhumerale, & balteum, & mala punica tunicæ hyacinthinæ, & ad faciendum semicirculum mitræ hyacinthinæ, vt vult Iosephus. Sed falsum est, quia hoc erat aurum in massa, & instrumentis subtilibus extenuabatur in fila, vt patet infra 39. capitulo. *Et hyacinthum.* Quid sit, supra dictum est 25. capitulo. Et accipiebatur pro tunica tota hyacinthina, & pro malis punicis tunicæ hyacinthinæ, quę habebant quędam fila hyacinthina: etiam pro rationali, & superhu-

D merali, quæ habebant fila hyacinthina: erant etiam pro balteo facto ex multis filis: sex enim ornamenta habebant aurum, & quinque habebant hyacinthum. Nam lamina aurea non habebat aliquid hyacinthi, cùm esset metallina purè, & hyacinthus sit genus panni, aut serici sic colorati, vt aer, vel cœlum cùm serenum est. *Et purpuram.* Ad omnia ista quinque, ad quæ erat hyacinthus, erat purpura. *Coccumque bis tinctum.* Idest sericum valde rubeum. istud erat ad omnia, ad quæ erat hyacinthus. Et hoc si ponamus, quòd in mitra hyacintina esset quædam ora textilis in modum semicirculi ab aure ad aurem circundando occiput, idest partem posteriorem capitis: ita etiam quòd ista ora textilis esset habens fila multorum colorum. Si autem non ponatur talis ora tex-

E tilis, dicemus quòd ad tot ornamenta sacerdotis erat hyacinthus sicut aurum, quia sicut aurum erat ad laminam faciendam, & non ponebatur ibi hyacinthus, ita hyacinthus erat ad faciendam mitram hyacinthinam, & non aurum: & tunc purpura, & coccus bis tinctus erunt ad quatuor ornamenta, scilicet ad rationale, & superhumerale, & mala punica tunicæ hyacinthinæ, & ad balteum. Si autem ponatur in mitra hyacinthina erat textilis ex auro manebit, quod dictum erat, scilicet ꝙ sit aurum ad plura ornamenta, quàm hyacinthus: quia erit aurum ad sex, & hyacinthus ad quinq;, & purpura, & coccus bis tinctus ad quatuor. *Et byssum.* Byssus valebat ad multa, s. ad facien-

dam tunicam lineam strictam, & ad faciendam cidarim, & alia quatuor ornamenta, ad quę erant alia duo, s. purpura, & coccus. *Facient autem.* Posita materia fabricationis istorum ponitur modus fabricandi, & primò ponitur de superhumerali, quod alio nomine vocamus Ephod, quia sic Hebræi vocant. De figura autem huius superhumeralis satis patet, ꝙ erat quadrangulum altera parte longius. Sed in hac quantitate longitudinis erat diuersitas secundum positionem Iosephi, & secundum positionem aliorum. Nam Ioseph⁹ vult ꝙ istud superhumerale erat quadrangulum tegēs posteriora sacerdotis, s. dorsum, & pectus eius, & humeros, & habebat in medio sui quoddam foramen, quo caput sacerdotis immittebatur, & complicabatur ad latera sacerdotis tanquam dimidia pars diploidis condylos in duobus lateribus habentis: hoc tamē differebat à diploide, ꝙ manicas non habebat. Nam brachia sacerdotis manicis tunicæ lineę byssinę, & tunicę hyacinthinę tegebantur: in medio autem pectoris sacerdotis ponebatur rationale, quia super pectus eius fiebat quoddam foramen palmare in latitudine, & longitudine, in quo ponebatur rationale, quod erat quadratum secundum mensuram palmi in latitudine & tantumdem in longitudine, & religabatur in partibus duabus superioribus ipsi superhumerali, & alijs duabus partibus inferioribus etiam eidem superhumerali per anulos aureos, & catenulas. Alij autem aliter ponũt, scilicet ꝙ rationale esset quadratum, sicut dicit hic litera, & poneretur in pectore, & superhumerale esset quadrangulum perueniens vsque ad zonam pendendo ab humeris. Et inter hæc duo ornamenta super humeros sacerdotis esset religatio per anulos, & catenulas aureas, & etiam sub lateribus per vittas hyacinthinas religarentur. Quid autem horum tenendum sit, magis tenenda est prima positio, quę est positio Iosephi. nam magis concordat intentioni literæ volentis esse magnam affinitatem inter rationale, & superhumerale: ita ꝙ nullo modo a se disiungi valerent. Si autem ponatur alio modo, facilius separari poterant, nec etiam erat tantus ornatus. Aliæ rationes sunt motiuæ insurgentes ex applicatione, quas per literæ applicationem tangam.

Opi. Iosephi de figura superhumeralis.

Opere polymito. Dicitur opus polymitum opus multorum colorum à polis, quod est pluralitas, & mitos, quod est gutta, quasi plures guttę colorum. nec tamen accipitur, ꝙ fuerit factum per pluritatem colorum superpositorum, quēadmodum faciunt pictores superlinientes colores superficiei eius rei, quam pingere volunt. Erat enim hoc superhumerale factum de filis multorum colorum, vt patet in litera. Non ergo erat hæc pluralitas colorum ex pictura, sed ex opere manus texentis, vel laborantis acu. Et tamen quia ibi erant colores diuersorum filorum, vocabatur opus polymitum: sicut vestis data Ioseph a patre suo vocabatur vestis polymita, quia erat diuersorum colorum, scilicet pannorum diuersorum colorum: & sic vocantur polymitarij, qui pannos diuersis coloribus tingunt, sicut patet 2. Reg. 21. c. de illo, qui vocatur polymitarius. Fiebant autem in hoc superhumerali imagines quædam pulchræ opere acus ex diuersis coloribus filorum: & hęc erant imagines arborum, & herbarum atq; aliarum rerum, quæ non sunt animalia. Et erant tales, ꝙ sicut imago ex vna parte patebat: ita & in alia facie demonstrabatur, sicut est in pannis gallicis.

Quid sit opus polymitum.

In superhumerali erāt diuersę figuræ nō hoium & aīalium sed herbarum.

Duas oras iunctas habebit. Sicut sunt duæ positiones de fabricatura superhumeralis: ita litera dupliciter applicatur. Est autem hic vna ratio ad confirmandum positionem Iosephi, quam hic sequor ex ipso nomine superhumeralis: quia superhumerale dicitur, quod super humeros ponitur. Si autem ponatur sicut volunt Rabbi Abraham Abē

F Ezra, & Rabbi Salomon, quæ est secunda positio, nō debet vocari superhumerale, quia non ponitur super humeros, sed pendet ab humeris. Aliud est enim ab humeris pendere, aliud est super humeros esse. Superhumerale autem sicut isti ponunt religabatur rationali super humeros catenulis aureis, & vncinis, & anulis. Si ergo vocaretur hoc ornamentum superhumerale, quia ab humeris pendebat, vel quia extremitates eius humeris affixæ erant, eodem modo rationale vocaretur superhumerale, quia secundum eorum positionem iungebatur superhumerali super humeros, sed non vocatur: ergo nec aliud ornamentum superhumerale rectè nuncupari potest. Tenendo tamen positionem Iosephi rectissimè superhumerale
G nuncupatur, quia super humeros erat, & medietas ad dorsum, alia verò medietas ad pectus dependebat, & humeri totaliter cooperiebantur: ita ꝙ in latitudine illius superhumeralis, quod quadrangulum erat, altera parte longus erat quoddam foramen medium per quod mitteret sacerdos caput suum, & cætera humerorum pars tegeretur. Et tunc magis rationabiliter vocari poterat superhumerale, quàm aliquid alterũ. Nam non poterat vocari dorsale, quia tantum pendebat in pectore, sicut in dorso, sed vocatur superhumerale à medio suo: quia medium eius erat super humeros, & vtrunque æqualiter pendebat. *Duas oras iunctas habebit.*

H *Opinio Rabbi Abraham Aben Ezra, de conditione duarum orarum superhumeralis.*

QVAESTIO. IX.

RABBI Abraham Aben Ezra dicit, ꝙ istud superhumerale dependebat à summitate humerorum vsque ad zonam, & erat quantitas eius secundum quantitatem alicuius viri proceritatis communis, ita ꝙ nec excessiuè magnus esset, nec etiam valde paruus: & dicit esse superhumerale cooperiens totam latitudinem dorsi sacerdotis, & esse quasi duos quadrantes diploidis: atque per medium illorum qua-
I drantum quasi super spinam dorsi sacerdotalis esse quandam picturam magistraliter factam. Et hoc superhumerale duobus anulis iungebatur super humeros à quibus dependebat. Et secundum istam positionem exponunt, quòd superhumerale duas oras iunctas haberet. Non quòd extremitates, quæ dicuntur oræ superhumeralis, essent iunctæ sibi ipsis, ita ꝙ vna plicaretur super altera per latera sacerdotis, quia tunc dicunt, quòd oportebat plicari istas duas oras superhumeralis in pectore, & sic cooperirent rationale, quod inconueniens est: quia tunc non oportebat tantam pulchritudinem fieri rationalis, si latere debebat. Vel oportet, vt dicatur, ꝙ plicabantur istæ duæ extremitates superhumeralis in pectore sacerdotis tran-
K seundo sub lateribus, & quòd supra poneretur rationale. Et hoc etiam videtur repugnare literæ, quia non erat rationale superhumerale, sed alligatum ei catenulis. Sed dicunt, quòd habebat superhumerale duas oras coniunctas, idest quòd duæ extremitates eius affigebantur in anulis vestis hyacinthinæ super humeros sacerdotis. Vel quòd istæ duæ oræ superhumeralis coniungerentur super humeros duabus oris rationalis, & sic redeunt in vnum oræ superhumeralis cum oris rationalis. Sed nec potest stare ista assignatio, nec argumentationes factæ, quia hic dicitur, quòd superhumerale haberet duas oras, idest duas extremitates in quolibet latere, & sic erant quatuor oræ. Isti autem non assignant nisi

Confutatio opinionis superior.

vnam

vnam oram, qua affigebatur superhumerale super humeros. Etiam dato quòd ponant rationale & superhumerale coniungi super humeros, ita quòd ora vnius sit cùm ora alterius, non effugiunt aliquo modo inconueniens: quia dato quòd dicatur esse vna ora rationalis, & alia ora superhumeralis, in quibus coniungentur: tamen duæ oræ erunt, & non quatuor: litera tamen vult quatuor esse oras, cùm dicit debere esse duas oras in vtroque latere superhumeralis. Et cùm vtrumque distribuat pro duobus, necesse est duo latera esse, in quorum quolibet erunt duæ oræ, & sic quatuor erunt. Nec etiam poterat dari, quòd superhumerale & rationale coniungerentur super humeros, quia rationale non accedebat ad humeros, quia in pectore erat: & dato quòd vellemus eum eleuari, vt coniungerentur orę eius oris superhumeralis in humeris, esse non poterat, quia ita strictum erat, quòd non attingerent extremitates eius ad extremitates superhumeralis, quod latius erat. Etiam quia litera manifestè vult, quod istæ oræ quatuor erant in superhumerali, & non erat aliqua earum in rationali: sed hoc nullo modo possunt isti signare secundum hanc positionē. Item quia dicit in vtroque latere, quod stat pro duobus lateribus, ergo in duobus lateribus coniunctio ista fiebat, sed non potest stare secundum istorum assignationem: quia dato, quòd superhumerale coniungatur rationali super humeros, tamen solùm fieret coniunctio in vno latere superhumeralis, & non in duobus, sicut litera innuit. Item quia dicitur, quòd illę summitates siue orę laterum in se redire debēbāt, ergo ipsum rationale sibi ipsi coniungi debebat, scilicet quòd vna par eius coniungebatur alteri parti, & sic redibat vna in aliam, vt infra dicam. Nec valet aliquid argumentum istorum, quia procedit ex radice ignorantiæ, quia nesciunt qualiter se haberet superhumerale in ipso sacerdote. Cùm enim dicunt, quòd non redibant oræ rationalis in seipsas, vel non erant coniunctæ sibi ipsis, quia tunc complicarentur super pectus, & lateret rationale sub eis, vel poneretur rationale super illam complicationem, & hoc etiam vidètur falsum. Respondetur quòd non valet consequentia, quia latera duo superhumeralis redeunt in seipsa, & colligantur per quatuor oras, tamen non complicantur super rationali in pectore, nec sub rationale, sed sub humeris sacerdotis in duobus lateribus eius secundum positionem Iosephi, quæ verissima est, & conueniens literę, quia aliter ista litera applicari non potest ad aliquam figurationem. Pro quo aduertenda est figura superhumeralis secundum Iosephum, vt supra dicebamus, & secundum eam videbitur litera. Erat enim longitudo superhumeralis tanta, vt poneretur super humeros immissio capite sacerdotis per quoddam foramen eius, tanquam per capitium vestis, & penderet ex parte anteriori vsque ad zonam, & ex parte posteriori vsque ad zonam. Latitudo eius erat tanta, vt operiret latitudinem dorsi, & latitudinem pectoris: nunc autem cùm penderet vna pars superhumeralis in parte anteriori sacerdotis, & alia in parte posteriori eius, ne inordinate mouerentur istæ duę partes nunc huc nunc illuc, colligabantur inter seipsas, scilicet pars anterior colligabatur, atque stringebatur parti posteriori sub lateribus, ita quòd latus dextrum superhumeralis quod erat latus longitudinis pendebat partim ante, & partim post, & illa pars lateris dextri anterius pendens colligabatur parti eiusdem lateris dextri pendentis in parte posteriori, & fiebat ista colligatio sub brachio dextro sacerdotis. Aliud autem latus sinistrum superhumeralis erat etiam latus longitudinis, & pendebat medietas eius in parte anteriori, & medietas in parte posteriori, & iungebatur medie-

A tas pendens anterius medietati pendēti posterius eiusdem lateris sub brachio sinistro, vt possent contineri mutuo istę partes fiebant condyli in vna parte superhumeralis, scilicet in parte pendenti anterius, & fiebāt foramina in parte apposita pendenti in parte posteriori, & inserebantur condyli per foramina sub brachio dextro, & per istum modum latus dextrum superhumeralis redibat in seipsum per colligationem partis anterioris ad partem posteriorem. Similis aūt iunctura seruabatur in latere sinistro sacerdotis, scilicet quòd pars anterior lateris sinistri superhumeralis coniungeretur parti posteriori eius lateris retro pendenti, & fieret etiam iunctura per condylos, & foramina, & vt firmius manerent condyli & foramina, per quæ inseree-
B bantur condyli, ne rumperetur vestis, fiebat quædam ora textilis, idest quædam extremitas ponebatur in loco, in quo fiebant condyli super ipsum latus superhumeralis, sicut solet in vestibus fieri complicatio quædam panni vel appositio quædam petaciorum, quę vocantur orę siue extremitates, ne citò rumpatur vestis. Ponebantur ergo sic in quolibet duorum laterum superhumeralis duę orę in extremitatibus, siue summitatibus lateris: nam vna pars lateris dextri superhumeralis pendebat anterius in pectore sacerdotis, & in illa ponebatur vna ora panni, vbi fieret vel ponerentur condyli: in alia parte lateris eiusdem pendente posterius fiebat, vel ponebatur alia ora textilis panni, in qua fierent foramina, ne faciliter rumperetur extremitas
C laterum superhumeralis. Et sicut fiebat in latere dextro superhumeralis, quia ponebantur duæ oræ, vna pro condylis, alia vero pro foraminibus: & istæ duæ oræ iunctæ erant, quia iungebantur in lateribus sacerdotis sub brachijs: ita per omnia fiebat in latere sinistro. Quando tamen poneretur super sacerdotem, & coniungerentur latera per condylos, & foramina in oris, nihil videbatur distare superhumerale a media diploide perueniente ex parte anteriori, & posteriori vsque ad zonam: præter hoc, quòd diploides manicas habent, superhumerale vero nullas. *Duas oras iunctas habebit*. Ora & extremitas idem sunt, sed istæ oræ fiebant in summitatibus superhumeralis, sicut cùm in margine alicuius vestis fit appositio aliquorum peta-
D ciorum per girum, vt fortior maneat summitas vestium, ne facile rumpatur. Istæ duæ oræ erant in vtroque latere, idest accipiantur duo latera superhumeralis, scilicet dextrum, & sinistrum, quæ cadebant super latus dextrum, & sinistrum sacerdotis, & ista erant latera longitudinis, & in quolibet istorum ponantur duæ oræ, scilicet duæ extremitates textiles. Si enim secundum longitudinem lateris poneretur ora in superhumerali solùm essent duæ oræ, vna in latere dextro, & alia in latere sinistro: tamen in quolibet latere ponebantur duæ, quia non perueniebat aliqua per extremitatem lateris totam a principio vsque ad finem. Et hoc erat, quia solùm necessariæ erant istæ oræ in superhumerali ne rumperetur faciliter cum fierent
E in eo condyli, & foramina, & quia condyli, & foramina non fiebant per totum latus dextrum aut per totum latus sinistrum, sed in quadam parte lateris dextri, fiebant condyli in parte anteriori lateris dextri, & in quadam alia fiebant foramina in parte posteriori eiusdem lateris, pars autem cuiuslibet lateris superhumeralis, quæ erat super humeros, nec condylos, nec foramina vlla habebat: ergo erat necessaria vna parua ora, siue extremitas in parte condylorum, & alia parua in parte, vbi erant foramina. Et sic in quolibet latere erant duæ oræ. *Duas oras iunctas habebit in vtroque latere*. Idest quòd rationale habebat duo latera longitudinis, s. dextrum, & sinistrum, & in quolibet erāt duę orę secundum modum supra assignatum, &

istæ

istæ erant iunctę: non quidem, quòd essent iunctę inter se; sed quòd iungerentur per complicationem lateris, quando sacerdos indueretur. Nam quando non induebatur sacerdos super humerale, non erat aliqua iunctura laterum, sicut quando diplois est per se ita quòd nullus induit eam, non sunt coniuncta duo latera eius per condylos, & foramina. Cùm verò quis induit diploidem, coniunget duo latera eius inserendo condylos per foramina. Sic etiam quando sacerdos induebat se superhumerale, si latera essent coniuncta condylis immissis per foramina, non posset se induere: sicut non potest quis induere diploidem si condyli foraminibus complosi sint. Erant ergo laterum oræ disiunctæ, cùm sacerdos induebat superhumerale, ipse autem postea complodebat condylos foraminibus suis, & sic manebant duæ oræ in quolibet latere coniunctæ. *In vtroque latere summitatum*. Debet fieri hypallage, idest in summitatibus vtriusque lateris. Dicitur summitas extremitas, & in extremitatibus laterum vbi terminabatur quantitas superhumeralis erāt istæ ore positæ. *In vtroque*. Idest in duobus lateribus, scilicet in latere dextro, & in latere sinistro, quæ erant latera longitudinis. Latera autem latitudinis erant duo latera, secundum quæ tangebat superhumerale locum zonæ sacerdotis, scilicet vnum latus ad priorem partem zonæ, & aliud latus in parte posteriori ad zonam sacerdotis. In his enim duobus lateribus nullę oræ aut condyli, vel foramina ponebantur, quia nulli parti complodebantur ista latera. *Vt in vnum redeant*. Istud verbum potest referri ad latera, vel ad oras: ad latera superhumeralis: non quidem quòd latera in se redirent, sed quòd quodlibet latus ad se rediret. Nam latus dextrum nullo modo coniungebatur lateri sinistro, sed latus dextrum redibat in seipsum, & latus sinistrum redibat in se ipsum, scilicet quia pars vna lateris dextri pendebat ante, & pars alia lateris eiusdem pendebat retro, & istæ duæ complodebantur sub brachio dexto sacerdotis. Sic latus sinistrum redibat in se, ita quòd pars anterior, & posterior comploderentur sub brachio sinistro per condylos, & foramina. Qui autem tenent priorem positionem, scilicet Aben Ezra, & Rabbi Salomon non possunt aliquo modo istam literam applicare. *Ipsa quoque textura*. Hoc potest accipi dupliciter. Vno modo pro ipsa contextione plana superhumeralis, & postea super illam simplicem textionem fieret varietas operis, idest multæ imagines, & quòd vtrunque esset de diuersitate filorum, quę hic ponuntur. Alio modo, & conuenientius accipitur textura pro ipsis oris intextis summitatibus, siue extremitatibus duorum laterum superhumeralis: sic dicitur infra de tunica hyacinthina, quòd fieret ei in capitio ora textilis. Etiam quia si non acciperetur hic textura pro oris positis, vel factis in lateribus superhumeralis, non determinaret litera hic de materia illarum orarum, quod erat inconueniens, quia nesciretur de quo fieri deberent. *Ipsaque textura*. Idest oræ quatuor intextæ summitatibus duorum laterum. *Et operis varietas*. Idest ipsum totum superhumerale, quod est opus variatum de auro, & hyacintho &cet. Hic determinantur duo, scilicet materia superhumeralis, & orarum positarum in lateribus eius, & modus fabricationis vtriusque. Primum dicitur, scilicet quòd tam textura, idest oræ intextæ lateribus superhumeralis, quàm operis varietas, idest ipsum superhumerale erunt de hyacintho, & auro & purpura &c. Secundum, scilicet modus fabricationis determinatur, scilicet quòd oræ in lateribus superhumeralis positæ essent solùm textiles, & nulla esset in eis imago facta, quia solùm vocatur textura, & ipsum superhumerale erat habens multas figuras inquantum dicit. Et ope

F ris varietas, idest superhumerale variatum multis figuris, sed non figuris animalium, aut corporum cœlestium: quia sic moueri possent ad idolatriam omnes Iudæi videntes.

Quare erant figuræ humanæ in corona interrasili, & non in vestibus sacerdotalibus.

QVAESTIO. X.

NEC erat eadem ratio in vestibus sacerdotalibus, & in corona interrasili, vt supra 25. ca. dicebatur, quòd in ea ponebantur sculpti reges, & in sancto sanctorum ponebantur duo Cherubim productiles in G formam virorum: nam Cherubim a nullo videbantur, nisi a sacerdote summo cùm intrabat illuc semel per annum in die propitiationis, & rarissime a sacerdotibus minoribus, cùm nisi moueri debebat tabernaculum, & tunc fortè credendum esset, quòd sacerdos magnus prior intrans oppandebat aliquod velamentum super arcam, & postea intrantes sacerdotes minores coaptabant illud velamentum super arcā & Cherubim. Ad videndum mensam propositionis solùm primum. De his autem nulla aut modica suspitio ad idolatriam erat: populares autem, qui rudes erant, proniores ad idolatriam erant, ideo plures occasiones idolatrandi eis auferendæ erant: vestes autem H summi sacerdotis foris comparebant, scilicet in atrio tabernaculi, in quod vulgares ad offerenda sacrificia introibant, & illi, qui foris stabant per cortinas reticulatas videbant ea quæ erant in atrio, & sic si aliquæ imagines hominum, aut iumentorum, aut solis, & lunæ essent in vestibus sacerdotis summi viderentur a vulgaribus, & ad idolatriam mouerentur. *Sumesque duos lapides onychinos*. De qualitatibus istorum lapidū infra dicetur. Erant autem isti lapides satis magni, ita vt in superficie plana cuiuslibet scribi possent nomina sex filiorum Israel. Et vocatur lapis istę onychinus Græcè de onyx, onycis, quia onyx vnguem signat. Sicut enim in vngue est rubor, & candor ita in illo lapide est. *Et sculpes in eis nomina filiorum Israel*. Idest no- I mina filiorum Iacob. Nam accipiuntur hic filij Israel, vt alibi communiter accipi consueuerunt, scilicet pro tota congregatione descendentium a Iacob, quia non debebant omnium istorum nomina inscribi lapidibus onychinis, quia nō caperentur in decem milibus onychinis. Et patet infra, quia solùm mandantur poni sex nomina in vno onychino, & sex in alio onychino. Sūt autem filij Israel solùm duodecim hic, scilicet quos ipse Israel, siue Iacob immediate genuit. *Et sculpes in eis*. Ista scriptura nominum non fiebat posito aliquo colore atro, vel rubro super faciem onychinorum, sed cauabantur onychini, & cauaturæ exprimebant effigies literarum, nec tamen solùm sculpebantur onychini, sed etiam in locis cauaturæ ponebatur aliquis color rubeus, vel niger, vt sic literæ viderentur facta dif- K ferentia inter colorem onychini, & colorem literarum. *Sex nomina in lapide vno*. Modus autem scribendi ista nomina quantum ad ordinē infra subditur. *Iuxta ordinem natiuitatis eorum*. Non accipitur hic ordo natiuitatis quantum ad iura primogenituræ ita, quòd ille, qui iura primogenituræ sortitus fuerat, primogenitus diceretur, sed accipiebatur ordo temporalis natiuitatis, ideo Rubem qui secundum tempus prior erat, dignior erat in lapidum sculptura. Et attendebatur hoc ordo in duobus. Primò quòd illi, qui priores erant ponerentur sculpti in nobiliori loco, scilicet in latere dextro, qui autem minores in lapide lateris sinistri. Secundò attendebatur in situ, quia in eodem lapide siue dextri

tri, ſiue ſiniſtri lateris illi, qui maiores natiuitate erant F in loco ſuperiori ponebantur: idem ordo ſeruatur in duodecim lapidibus præcioſis, de quibus infra dicitur. *Opere ſculptoris, & cęlatura gemmarij.* In iſtis lapidibus ſculptores ſic ſignauerant, vt in ſuperficie cuiuſlibet eſſent tres lineæ, ſiue tres verſus. Et in lapide lateris dextri ſic ſculptum erat, vt in primo verſu eſſent duo nomina, ſcilicet primo Rubem, deinde Symeon. In ſecundo verſu eiuſdem onychini erant alia duo, ſcilicet Leui, & Iudas, & iſti quatuor erant filij Liæ in tertio verſu ponebantur Dā, & Nephthalim, qui erāt filij Balæ vxoris Iacob, & ancillæ Rachelis. Et iſti ponebantur poſt illos quatuor filios Liæ, licèt iſti duo nō pertinerent ad filios Liæ, quia ſic fuit ordo natiuitatis, ſcilicet vt poſt iſtos quatuor filios Liæ naſcerentur iſti G duo filij Balæ, vt patet Gen. 30. Pro quo attendendus eſt ordo, qui ponitur in natiuitate iſtorum Gen. 29. & 30. cap. & iſte tenendus eſt in duobus onychinis, & in duodecim lapidibus rationalis. In ſecundo onychino lateris ſiniſtri erant tres verſus, & in primo verſu ponebantur Gad, & Aſer duo filij Zelphæ ancillæ Liæ, in ſecundo verſu ponebantur Iſſachar, & Zabulon filij Liæ, in tertio verſu ponebant duo filij Rachelis, ſcilicet Ioſeph, & Beniamin. Et ſic differebat iſta denominatio duodecim filiorum Iſrael a denominatione tribuum duodecim: nam inter tribus duodecim non computatur Leui, quia non accepit inter alios ſortē, vt patet Nu. 18. & 34. & Deu. 18. & computantur duo filij Ioſeph, ſcilicet Manaſſe, & Ephrain, quia duas ſor- H tes acceperunt. Ratio diuerſitatis eſt, quia tribus diſtinguitur per ſortes, ſcilicet quòd illa gens, quæ habebat vnam ſortem ſeparatam ab alijs inter filios Iſrael, erat vna tribus. Leui autem non accepit aliquam ſortem diſtinctam ab alijs, ideo non erat tribus. Quando ergo erat aliquid quod attineret ad poſſeſſionem inter duodecim filios Iacob, non computabatur Leui: cùm vero aliquid eſſet, quod pertineret ad Deum cōputabatur Leui. Quia autem ſculperentur filij Iſrael in ornamentis ſacerdotis magni non pertinebat ad poſſeſſionem, quia nullum ius ſortis acquirebatur per talem ſculpturam, ſed pertinebat ad Deum, ſcilicet vt eſſet memoria filiorum Iſrael coram domino, vt patet infra cùm dicitur: Portabitque Aaron nomina eo- I rum ſuper vtrumque humerum ad recordationem coram domino. Etiam quia rogabat pro remiſſione peccatorum filiorum iſtorum, quorum nomina in vtroque humero geſtabat ſculpta, vt patet infra cùm dicitur: Portabitque Aaron iniquitates &c. Eodem modo & in menſa propoſitionis panes duodecim ponebantur, vt patet Leui. c. 24. & erant ad memoriam iſtorum duodecim, inter quos erat Leui. ſed orari pro peccatis ſuis ita erat neceſſarium congregationi Leuiticæ gentis, & eſſe in memoria coram domino, ideo debebat in his omnibus poni Leui tanquam vnus de filijs Iacob. *Opere ſculptoris, & cęlatura gemmarij.* Hic ponuntur duo, ſcilicet cauatio lapidum onychinorum iuxta figuram literarum inſcribendarum. Secun- K dum erat ſuperlinire aliquo colore rubro, vel atro, ſiue aliquid durum rubrum, vel atrum mittere illis cauaturis, vt diſtinguatur color literarum a colore onychinorum. Primum ſignatur per opus ſculptorum, quia ſculpere propriè eſt cauare, vel radere in lapide, vel ligno aut materia metallina, & hoc eſt opus ſculptorum. Secundum notatur per cęlaturam gemmarij. Nam cęlatura eſt pictura per ſuperlituram colorum, & hoc pertinebat ad gemmas, quando in eis aliquæ figuræ inhiabant, quæ apparentes eſſent. Iſto modo accipitur cęlatura ab omnibus, ſcilicet pro pictura. Sic accipit Ouidius in principio 2. Metam. vbi deſcribit domum Phebi dicens.

Materiam ſuperabat opus: nam Mulciber illic
Equora cęlarat medias cingentia terras.

Sculpes eos nominibus filiorum Iſrael. Ideſt in illa ſculptura ſolùm erant nomina filiorum Iſrael, nec erat vlla reliqua imago. *Incluſo auro.* Iſtud adiectiuum determinat ſubſtantiuum, quod ſupra ponebatur, ſcilicet onychinos, cùm dicitur. Sumes duos lapides onychinos incluſos auro, ſcilicet quòd primo iſti lapides duo onychini includantur auro, & in ſuperficie plana ſuperiori prominenti nullum auri operimentum ponebatur, & ibi ſculpebantur nomina filiorum Iſrael. *Atque circundatos.* Ideſt quòd iſti onychini ex omni parte auro circundabantur, ne cadere poſſent, præterquam in ſuperficie ſuperiori, in qua ſculpebantur nomina. *Et pones in vtroque latere ſuperhumeralis.* Prius ponebantur iſti onychini in auro, deinde ſculpebantur nomina, vltimo ſic ſculpti, & incluſi auro ponebantur in ſuper humerali ſecundum figurationem ſuperhumeralis, quam facit Rabbi Salomon, & Aben Ezra, ſcilicet quod eſſet ſuperhumerale aliquid pendens ab humeris vſque ad zonam, & eſſet quaſi quadratum: oportebat vt ponerentur iſti onychini in duobus angulis ſuperhumeralis veniebant ſuper humeros ſecundum illam figurationem. Et ex hoc adhuc ſatis impugnatur illorum impoſitio. Nam angulus, & latus multum differunt: nam latus eſt linea terminans latitudinem, angulus eſt contactus linearum. Si ergo taliter figuraretur ſuperhumerale, venientibus duobus angulis eius ſuper humeros ſacerdotis, & duo lapides onychini ſuper vtrunque humerum poni debebant, neceſſarium erat poni onychinos in angulis ſuperhumeralis, & ſic diceretur in litera, quòd ponerentur lapides illi in angulis, & non in lateribus: ſed hic dicitur quòd ponebantur in lateribus. Ex hoc patet conuenientiſſimam eſſe figurationem Ioſephi, quam ſequemur, ſcilicet quòd ſuperhumerale eſſet pannus quadrangulus cuius erat longitudo, vt poſſet peruenire a zona ſacerdotis in parte poſteriori ſacerdotis vſque ad humeros, & penderet ab humeris vſque ad zonam in parte anteriori exiſtente foramine in medio eius, per quod ſacerdotis caput ſubintraret. Poſitis ergo onychinis in ſuperhumerali ſic diſpoſito in humeris eſſet in medio laterum eius, nam tantum pendebat de ſuperhumerali in pectore ſacerdotis vſque ad zonam, ſicut in dorſo eius vſque ad zonam, non ergo erant iſto modo in angulis iſti onychini ſicut neceſſariò eſſent in alia figuratione, ſed in medio laterum longitudinis. *Memoriale filijs Iſrael.* Hoc ponitur tanquam exponens ſuperioris: ideo eſt in eodem caſu iuxta regulam grammaticorum, & eſt ſenſus. *Memoriale filijs Iſrael.* Ideſt iſti lapides ſculpti ponuntur, vt ſint in memoriam filiorum Iſrael ſcilicet quòd portet eos Aaron coram domino, vt Deus videat iſtos onychinos cum nominibus ſculptis, & recordetur filiorū Iſrael. *Portabitque Aaron nomina eorum.* Dicitur Aaron portare, quia iſta nomina erant in ſuperhumerali, quod erat ornamentum ſacerdotis. Et quod dicitur de Aaron intelligitur de alijs ſummis ſacerdotibus ſuccedentibus ei: nam iſtud non datur perſonæ, ſed ordini, vel dignitati, ideo ad ſucceſſores extenditur. *Coram domino.* Dicitur portare coram domino, quia portat ea, cùm miniſtrat. Nam ea, quæ fiebant coram altari holocauſtorum, coram domino fieri dicebantur, vt patet infra 29. c. Etiam dicebantur fieri coram domino ea, quæ fiebant coram arca teſtimonij, quia ſuper eam de medio Cherubim loquebatur Deus, vt patet ſupra 25. & infra 30. & Num. 7. c. Ea etiam, quæ fiebant coram altari thymiamatum dicebantur fieri coram domino, vt patet Leui. 16. cap. cum dicitur. Cùm autem exierit

Ratio cōtra poſitionem Rab. Salom. & Abē Ezre.

Conuenientiſſima erat figuratio ſuperhumeralis a Ioſepho aſſignata.

ad

ad altare, quod coram domino est, oret pro se. Et loquitur ibi de altari thymiamatum, vt satis manifestatur ibi in litera. Ratio autem horum est, quia licèt Deus in omni loco sit, tamen specialius esse dicitur vbi aliquis ei cultus specialis tribuitur, & quia in altari holocaustorum fiebant ei sacrificia, quæ in nullo alio loco fiebant, dicebatur ibi specialiter esse. In altari etiam thymiamatum erat ei speciale ministerium, scilicet quòd quotidie adolebatur thymiama boni odoris. In sancto sanctorum erat Deo aliquid speciale, quia ibi loquebatur specialiter secundum declarata supra 25. capitulo.

An Aaron portaret omnes istas vestes in sancta sanctorum, vel in altari holocaustorum, vel thymiamatum.

QVAESTIO. XI.

NVNC ergo cùm dicatur, quòd Aaron portabat istas vestes coram domino, quæritur in quo istorum intelligatur: nunquid in sancto sanctorum, vel in altari holocaustorum, vel thymiamatum aut in omnibus. Respondetur, quòd forte aliqui dicerent sequentes modum solemnitatum nostrarum, scilicet quòd in maioribus solemnitatibus præciosioribus vestibus vtendum sit, ita cùm ad solemniora loca intratur solemnioribus vestibus sacerdos debeat adornari: sed sanctam sanctorum erat locus celeberrimus: ergo cùm ad eum sacerdos intraret, debebat vti omnibus istis vestibus præciosis. Etiam ad hoc est ratio, quia cùm intrabat summus sacerdos in sanctum sanctorum, intrabat ad rogandum pro peccatis suis, & totius populi: maxime ergo videtur tunc necessarium esse gestare nomina filiorum Israel in pectore suo, & humeris. Antecedens patet quia illa die fiebat depræcatio pro peccatis totius Israel, & totus Israel ieiunabat nihil gustans, vt patet Leui. 16. & 23. capit.

Rñ. aliquorum, & 1. Ratio.

2. Ratio.

Docto. rñ. Dicendum tamen ꝙ quando sacerdos intrabat in sancta sanctorum, non induebatur his vestibus preciosis, scilicet superhumerali, & rationali, & tunica hyacinthina, & lamina aurea, & mitra hyacinthina. Sed habebat quatuor indumenta, scilicet femoralia, & tunicam lineam strictam, & cingulum, & cidarim lineam, vt patet Leui. c. 16. cum dicitur. Tunica linea vestietur, & femoralibus lineis verenda celabit: accingetur zona linea, & cidarim lineam imponet capiti suo: hæc enim vestimenta sunt sancta, quibus cunctis cùm lotus fuerit induetur, ex quo innuitur manifestè, quòd nulla alia vestimenta sumebat.

Rñsi. ad argumentũ. Ad primũ. Ad argumenta respondetur. Ad primum cùm dicebatur, quòd sicut in solemnitatibus præcipuis vestibus honorabilioribus vtẽdum est, ita cùm intratur ad loca celebriora præciosiores vestes assumi debent. Respondetur quòd solemnitas aliqua dicitur esse maior, cùm maiorem lętitiam designat, & cùm maiori gaudio colentium celebratur. Si autem aliqua festiuitas sit magni beneficij, tamen non est signatiua gaudij, sed potius męroris, vel quia ipsi celebrantes in tristitia esse debent, solemnitas non est magna, nec cum præciosis vestibus celebranda est. Sic patet in festiuitatibus, quas Ecclesia celebrat: nam nulla festiuitas est in qua nobis, scilicet toti humano generi, maius bonum collatum fuerit, quàm in die parasceues, quando redemptor noster pro nobis mortuus est, quia totum tunc genus humanum redemptum est, & aperta ianua paradisi.

Maius beneficiũ cõtulit nobis Christus in passione

In die natiuitatis Saluatoris nostri non est nobis tantum beneficium collatum, quia solùm fuit facta dispositio ad redemptionem humani generis, non tamen fuit perfecta, ideo si nihil amplius secutum fuisset, parum

F aut nihil nobis prodesset, iuxta illud Gregorij in benedictione cerei paschalis. Nihil nobis nasci profuit, nisi redimi profuisset. Idem de beneficio collato in resurrectione, quia confirmauit fidem in discipulis, & dedit nobis spem firmissimam resurgendi, iuxta illud Apostoli 1. ad Corin. 15. ca. si Christus surrexit, & nos resurgemus. Omnia ista minora sunt quàm beneficium collatum in die parasceues. Tamen Ecclesia magnis gaudijs exultat in die natiuitatis, & resurrectionis, & in alijs similibus, & præciosis vestibus vtitur, in die tamen parasceues nihil solemnitatis habet, quia ipsa quotidiani ornatus regimina altaribus adimuntur, vt versa vice Ecclesia pro sponso suo dehonestetur, sicut ipse pro ea vsque ad vltimum dehonestatus est inter impissimos homines condemnatus.

sua quàm in natiuitate.

G Et non solùm hoc materialis Ecclesia, quæ propter Ecclesiam fidelium est, dehonestari debet, sed verius atque intimius illa Christianorum congregatio, vt hac die omnes honoris vani deponat amictus, & non solùm, quæ superflua sunt: sed etiã quæ honesta sunt ad infima, & vilia se deijciens. Cuilibet enim Christiano, q aliquid recti desiderij habet, & quidquam dulcedinis amoris Dei aliquãdo gustauit, tota illa dies in lachrymis ducenda est. Satis enim iudicio meo, & verissimo (vt arbitror) Christianus ille infęlix est, qui vnam diem in lachrymis non peragit pro eo qui pro nobis totam vitam in lachrymis, & quotidianis anxietatibus tolerauit.

Nõ solum Ecclesia materialis in die parasceues ornatibus denudari debet, sed etiam qui liber Christianus vestibus vilibus indui debet.

Conformiter ergo in festiuitatibus vete. test. erant festiuitates signãtes magnam lętitiam, sicut festum azymorum, in quo memoriam exitus de Aegypto celebra-

H bant, & in festo pentecoste (vt aliqui volunt) memoriam legis datæ, & sic de cęteris. Quia ergo ista erant gaudij signatiua, & ipsi celebrantes cum lętitia peragebant istas solemnitates, induebantur sacerdotes vestibus præciosis. Festiuitas autem diei expiationis erat dies męroris, quia in ea rogabat sacerdos peccata sua, & totius populi dimitti, & totus populus in afflictione diem illum agebat, vt dicitur Leu. 16. & 23. ca. scilicet: Anima quæ hoc die afflicta nõ fuerit, peribit de populo suo. Non ergo debebat sacerdos magnus vti vestibus exultationis, & sic omnia ornamenta sua, quę illo die assumebat linea erant, vt patet Leui. 16. cap. Et ista

I erat rudior materia omniũ vestium sacerdotalium, vt patet in hac litera huius. c. Ad aliud argumentum, qñ dicit, ꝙ in illa die orabat sacerdos ꝑ peccatis suis, & peccatis populi, ergo tunc erat maxime necessarium gestare nomina illa inscripta, vt esset memoria illorum filiorum Israel coram domino: respondetur, ꝙ istud argumentum non probat, quòd sacerdos magnus deberet intrare in sancta sanctorum habens vestes istas in quibus essent nomina filiorum Israel, sed quòd deberet illa die habere vestes preciosas: nam cũ intrabat in sancta sanctorum, nõ intrabat ad orandum pro peccatis suis, vel populi, sed ad expiandum sanctuarium illud ab inquinamentis filiorum Israel, vt patet Leui. 16. ca. vbi prius mandabat offerri holocau-

Ad 2. argũ. 1.

K stum, & orari pro peccatis, & postea adoleri thymiama super altare thymiamatum, & deinde intrari ad sanctum sanctorum. Sed in hac responsione non insisto, quia tunc maneret argumentum, scilicet quòd dato quòd non intraret sacerdos magnus in sancta sanctorum habens vestes preciosas, in quibus essent inscripta nomina filiorum Israel: saltem quando oraret pro peccatis, & faceret holocaustum, deberet indui vestibus illis, sed neutrum stabat, quia etiam non induebatur his vestibus ad faciendum holocaustum illius die, vt patet Leui. 16. Nam prius induebatur vestibus illis, quæ ibi exprimuntur, quas supra posuimus, & deinde faciebat holocaustum, & fundebat preces, & cętera, quæ ibi ponuntur, ita quòd ad nullum ministerium

Confu.

sterium illius diei vestes alias induebat. Responden- A dum ergo sicut in superiori argumento dicebatur, scilicet quòd quia tota illa dies meroris, & afflictionis erat, nō debebat sacerdos præciosis vestibus adornari. Et licèt ad hoc aliqualiter ratio inductiua esset memoria filiorum Israel coram domino, magis tamen erat retractatiua afflictio illius diei a solemnitate vestium, quamobrem ista obtinuit. Etiam quia ista ratio non multum vrget: nam dato quòd in memoriam essent nomina sculpta in illis lapidibus: tamen non propter hoc infertur quòd introducere debebat sacerdos magnus in sancta sanctorum, quia panes duodecim, qui ponebantur in mensa propositionis erant in memoriam duodecim filiorum Israel coram domino: tamen non ponebantur intra sancta sanctorum, sed in B sanctuario exteriori. Quia ponerentur in memoriam patet Leui 24. ca. quòd essent in tabernaculo exteriori patet supra 26. c. Dicendum autem est quòd summus sacerdos induebatur istis vestibus omnibus præciosis coram domino, idest coram altari holocaustorum, & coram altari thymiamatum. Erant intra tabernaculum primum tres ministrationes sacerdotales, scilicet adolere incensum in altari thymiamatum, & incendere lucernas, & ponere atque auferre panes propositionis. Hæc (vt supra declaratum est, & magis dicetur Deut. c. 17.) pertinent tam ad sacerdotem magnum, quàm ad minores sacerdotes: quando tamen a sacerdote magno fiebant, induebatur vestibus his preciosis, sine quibus non intrabat in sanctuarium, vt patet infra C cùm dicitur: Et vestietur ea Aaron in officio ministerij, vt audiatur sonitus, quando ingredietur, & egredietur sanctuarium in conspectu domini, ne moriatur. In hoc autem reddebatur probatio de tunica hyacinthina, quæ habebat tintinabula. Sed quia ista erat de vestibus, quę pertinebant ad sacerdotem magnum inquantum erat sacerdos magnus, quādo indueretur istam, induebatur & alia ornamenta, quæ erant sacerdotis magni. In atrio etiam ante tabernaculum vtebatur Aaron istis vestibus, quia dicitur quòd quando Aaron ingrederetur sanctuarium, deberet esse vestitus his vestibus: ergo oportet quòd indueretur his vestibus in atrio, quod est ante ostium tabernaculi. *Super vtrumque humerum ob recordationem.* Scilicet in D vno humero vnum lapidem gerebat, in quo essent sex nomina, & super alium humerum alium lapidem in quo portabat totidem. Dicuntur ista portari in recordationem Dei, scilicet quod Deus recordaretur illorum, qui ibi scripti erant: non quidem, quòd Deus per ista recordationem habebat: nam Deus nihil recordatur, cùm nihil obliuiscatur, quia scientia, & cognitio eius est quidam actus æternus, & præsentarius ab omni temporis conditione: sola autem illa recordantur, vel habent reminiscentiam, quæ legibus temporis subijciuntur per temporum differentias intelligendo. Et dato quod Deus recordaretur aliquorum, quæ obliuisceretur (quod est impossibile) tamen adhuc non recordaretur per ista signa corporalia, qualia E sunt lapides sculpti nominibus filiorum Israel, quia ista sensibilia corporalia solùm sentiuntur a sensitiuis corporeis, & per organa corporea: talia autem Deus non habet cùm incorporeus sit. Non enim Deus videt, nec audit, nec odoratur, & sic de cęteris, licèt scriptura sępe dicat: Oculi domini super iustos, & aures eius in preces eorum. Et illud Prouer. 15. c. In omni loco oculi domini cteōmplantur bonos, & malos: quæ secundum quādam appropitiationem dicuntur de Deo. Volebat tamen Deus ista de se dici respectu illius gentis rudis Hebraicæ, quę putaret deum verum qui erat deus eorum, esse aliquid mortuum, vel non viuens sicut simulacra gentium, quæ non audiunt, nec odorant, nec quenquam vitalem actum habent. Mandabat ergo deus poni istos lapides in memoriam siue recordationem, scilicet quia licèt ipse nihil recordaretur, cùm omnia oculis eius præsentia sunt, tamen vult, quòd nos occupemur in diuersis cultibus eius secundum conuenientiam affectus nostri. Nos autem vellemus ꝙ Deus recordaretur nostri, & quia apud nos per talia signa recordatio fit, mandat poni talia signa. Vel aliter, & adhuc melius, scilicet quòd licèt Deus per talia signa, nec per aliqua alia non recordetur aliquid: mandat tamen poni illa, vt saltem per illa nos credamus esse in memoria Dei, vel quòd vult recordari de nobis, cùm mandet poni ea, quæ apud nos, vt signa recordationis habentur. *Facies & vncinos ex auro.* Vncinus est diminutiuum de vncus, & est instrumentum factum ex aliquo metallo vel lignum recurruum ad comprehendendum, & tenendum. *Et duas catenulas auri purissimi.* Istę erant paruæ catenę, quę alligabantur vncinis. *Sibi inuicem cohærentes, quas inseres vncinis.* Pro quo respiciendum id, quod supra dicebamus de figuratione superhumeralis, scilicet quòd pendebat super humeros, & ad partem posteriorem vsque ad zonam, & ab humeris ad partem anteriorem vsque ad zonam, & in parte anteriori huius superhumeralis relinquebatur vnus palmus in longitudine, & tantumdem in latitudine apertus, in quo spatio ponebatur rationale, quod erat quadratum, scilicet vnius palmi in longitudine, & alterius in latitudine. Coniungebatur autem rationale superhumerali, ne a se vllo modo separarentur, per quatuor angulos rationalis in quatuor anulis existentibus in rationali, & totidem in superhumerali, & per hos inducebantur zonulæ angustæ hyacinthinæ. Præter has ligaturas erat quædam alia per duas catenas aureas, & ponebatur super vnum humerum sacerdotis in superhumerali vnus vncinus aureus alligatus, vel insutus panno superhumeralis, & in alio humero ponebatur alius vncinus eodem modo. In istis autem vncinis inserebantur catenę, nihil aliud est catenas inseri vncinis ꝗ quòd sicut vnus circulus catenę inseritur alteri, idest mittitur per alterum, & alter per alterum, & sic mutuo se tenentes catenam efficiunt: ita vncinus inserebatur vni circulo catenæ, & sic fiebat vnum ex catena, & vncino, & secundum hoc cùm vncini duo ponerentur super duos humeros sacerdotalis vestis, & catenulæ insererentur vncinis, necesse erat catenas dependere ab vncinis versus partem pectoris sacerdotis: his autem catenulis dependentibus ab humeris sacerdotis respondebant duæ aliæ catenulæ in rationali cum duobus vncinis, & inserebantur vncini catenulis pendentibus in superhumerali. Et sic ex quatuor catenulis fiebant duæ ligaturæ, siue concatenationes. *Sibi inuicem cohærentes.* Hoc videtur esse aliqualiter difficile, scilicet qualiter istæ duæ catenulæ sibi inuicem cohæreant: nam si sibi inuicem cohærent, non ligabuntur alijs duabus catenulis rationalis per vncinos. Etiam qa ponendo eas cohærere, nullius vtilitatis essent: nam istæ catenulæ ponebantur ad cohærendum catenulis rationalis, vt simul se tenerent rationale & superhumerale. Si tamen istæ duæ catenulæ sibi inuicem cohæreant, non alligabuntur catenulis rationalis, nec continebunt illud, quod est inconueniens, quia ad nihil tunc vtiles erunt. Est autem ista difficultas, quia videtur esse aliqualiter improprius modus loquendi: nam cùm dicitur, quòd deberent fieri duę catenulæ sic est intelligendum, quòd istæ duæ penderent a duobus humeris superhumeralis, cùm dicitur. Sibi inuicem cohærentes. Non est referendum ad duas catenulas: ita quòd istæ duæ catenulæ sibi inuicem vnirentur, sed referendum est ad catenulas solùm, scilicet

quod

quòd catenulæ inter se cohærerent. Nam accipitur catenula dupliciter, vno modo pro connexo ex pluribus circulis inuicem se tenentibus: aut pro quolibet circulo. Accipiendo primo modo, non vniebantur inter se catenulę superhumeralis, licèt catenæ rationalis catenulis superhumeralis inuicem vnirentur. Accipiendo secundo modo, verum est, quòd catenulæ superhumeralis inuicem vniebantur, quia ad faciendum vnam catenulam coniungebantur, & mutuo se tenebant diuersi circuli, quod est catenulas esse sibi inuicem cohærentes. De ratione autem huius vestimenti literali in fine huius capituli dicentur: vbi agetur de omnibus simul. *Rationale quoque iudicij.*

Quomodo vocetur rationale secundum Græcos, Latinos, & Hebræos.

QVAESTIO. XII.

HIC tractatur de fabricatura, & figura alterius sacerdotalis ornamenti, quod est rationale, & vocatur rationale apud nos, apud Hebræos autem pectorale nuncupatur: nam Hebraica litera illud nominat a loco, in quo ponitur, quod est propium nomen eius secundum quòd ornamentum est: nam partem pectoris ornat: secundum nos ab effectu id nomen imponitur, per ipsum namque de his, quæ inquirebantur ratio reddebatur, vt magis infra dicetur, & litera nostra assumpsit, & hoc nomen a Græco: nam in translatione septuaginta interpretum ponitur logion, quod Græce rõnale est, & inde est lexis, idest ratio, a qua dialecticam deriuamus, scilicet duorum rationem aut potius ratiocinationem. Figura huius rationalis satis nota est: sed de colligationis modo ad superhumerale, & de situ eius difficilius est: figura autem est, quòd esset quadratum scilicet habens vnũ palmum in longitudine, & reliquum in latitudine, & ponebatur super pectus, in quo erant quatuor versus, siue quatuor lineæ lapidum preciosorum diuersarum specierum: ita quòd in quolibet versu essent tres lapides, de quibus satis manifestatur in litera. *Rationale quoque iudicij facies*. Ex eadem causa vocatur rationale iudicij, ex qua vocatur rationale: sed hæc appositio iudicij est ad magis explicandum, scilicet quia in isto rationali reperitur iudicium rerum, quas inquirimus, vt infra declarabitur. *Opere polymito*. Dicitur opus polymitum opus multorum colorum: sic enim deriuatur a polis, quod est pluralitas, & mitos, quod est gutta, quasi plures guttæ, scilicet quòd diuersi colores, qui diuersa guttas habent, erant in rationali. Sic vocatur vestis Ioseph polimita, vt declaratum fuit Gen. 37. c. Et vocantur aliquando polimitarij ipsi pictores, qui opus suum habent in solis coloribus a ponendo diuersitatem, sicut exigit ratio artis pro qualibet pingenda. Aliquando vocantur polimitarij ipsi tingentes pannos diuersis coloribus. Aliquando illi, qui texunt ex filis diuersorum colorum. Hic autem non potest accipi pro pictoribus, quia diuersitas, quæ erat in rationali non erat per picturam, sed per texturam, quia immediate dicitur: iuxta texturam superhumeralis. Item quia cùm dixerit, opere polymito, subdidit determinans quid esset istud opus polymitum dicens, ex auro, & hyacintho, & cęteris: accipitur ergo opus polymitum pro opere variato in coloribus, quantum ad texturam. *Iuxta texturã superhumeralis*. Idest sicut erat contextum superhumerale ex diuersitate filorum, ita erat contextum rationale: nihil enim differebant in materia, & colore, sed in figura, & quantitate, & situ, & efficacia: virtus enim reuelandi secreta non demonstrabatur in ephod siue superhumerali, sed in ra-

Quid sit opus polymitum.

Qui polymitarij vocentur.

A tionali. *Ex auro*. Idest ex filis auri. Dupliciter erat au-
rum in rationali, scilicet in massa, sicut ad faciendum
catenulas eius, & vncinos, & anulos, & inclusuras la-
pidum duodecim, & filum auri quantum ad textu-
ram. Hic autem solùm loquitur de auro, idest de fi-
lis auri, quia ex his fiebat textura. *Et hyacinto, & purpu-
ra*. De his omnibus supra 25. ca. dictum est quid sint.
Quadrangulum erit. Non accipitur quadrangulum pro-
prie hic, sicut consueuerunt distinguere geometrę,
scilicet quòd quadratum est quod a quatuor æquali-
bus lateribus continetur, quadrangulum est quod ha-
bet latera altera parte longiora: sed accipitur hic qua-
drangulum prout est generale, siue ad quadratum
æqualium laterum, siue inæqualium: nam accipien-
B do propriè, cùm hic sit tanta longitudo rationalis præ-
cise, quanta latitudo, deberet vocari quadratum. *Et
duplex*. Idest quòd erat de panno duplicato, scilicet
quòd plicaretur pannus, & consuerentur plicaturæ,
vt sic firmior pannus eẽt, quàm si simplex poneretur.
Et hoc erat ex duabus causis: vna vt ille pãnus faciliter
non rumperetur pondere duodecim lapidum: melius
enim sustineret futuram lapidum, & pondus, du-
plex existens quàm simplex. Secunda causa erat, vt ait
Rabbi Salomon, vt poneretur inter illas duas panni pli-
caturas nomen domini tetragrammaton in auro. Rab-
bi Abraham qui vult circa quædam multum esse na-
turalis, aut astrologus, & errat valde applicando ad
ea, quibus vult applicare, vt declarauimus supra 25.
C dicit, quòd intra plicaturas panni huius rationalis po-
nebantur duæ laminæ, quarum vna argentea alia au-
rea erat. Et erant factę ad modum astrolabij. Et dicit
idem Aben Ezra, quòd a figura illarum laminarum
postea astrologi astrolabiorum suorum formas assum
pserunt, vt per illas veritas iudicaretur, sicut per lami-
nas, quæ erant in rationali, veritas sciebatur. Sed in
hoc valde erat iste delirus. Primò quia dicit, quòd
astrologi assumpserunt figuram astrolabiorum suo-
rum ex figura laminarum: nam præsupponit, quòd
ibi erant laminæ de auro, & argento, quod totaliter
dubium est, nullo enim modo hoc patere potest ex
scriptura, vel aliquo loco autentico. Sed adhuc dato,
quòd ponerentur ibi laminæ, non haberent formam
D astrolabij: non dico, quòd non essent in forma astro-
labij, ita quòd non essent rotundæ, vt laminæ astro-
labij, quia in hoc modicum differt, sed quòd non
oportebat ibi esse figuras, quæ ponuntur in laminis
astrolabij, scilicet quòd ponerentur ibi duæ tabellæ
perforatæ ad intuendum polos, vel quoddam astrum,
& gradus Zodiaci, & numerus graduum, & quadrans
factus in latere astrolabij ad inquirendas altitudines,
vel planities, & profunditates & considerandas vm-
bras rectas, & versas, & rectæ in facie astrolabij, in quo
describerentur stellæ existentes in diuersis gradibus si-
gnorum Zodiaci, & diuersæ laminæ ad diuersas regio-
num latitudines secundum declinationem æquino-
ctialis à Zenit, & sic de alijs, quæ sunt in astrolabio: Nõ
E est enim dicendum vllo modo, quòd tales figuratio-
nes in laminis illis fuerint: nam Deus nunquam agit
aliquid superfluum: sed hoc totaliter superfluum erat,
quia si laminæ essent intra plicaturam rationalis, illę
deberent continere aliqua nomina Dei magnę sancti-
tatis, in quibus fierent operationes miraculorum.
Astrolabium autem nullius virtutis est. Nec Deus cõ
sueuit dare potestatẽ efficiendi aliqua opera mirabilia
ad talium linearum figurationes: solùm autem est
astrolabium quoddam instrumenta factum ad inuesti
gandum proprietates, vel passiones motuum cœle-
stium, & effectuum mirabilium causatorum in di-
uersis partibus terrę ex diuersitate cęlestis motus: la-
minę autem non erant ad hoc: nam tunc quandocun-
que

Quare erat plicatura pãni in rationale.

Opi. Rab. Abraham confutat.

que aliquis sacerdos vellet aliquid considerare in laminis, oportebat educere eas de plicatura rationalis, quod non conuenit. Item posito quòd extraherentur, solùm cognoscerent per eas ea, quæ cognoscuntur per astrolabium, scilicet quædam proprietates motuum cęlestium, quod ad nihil vtile erat. Nam in rationali sacerdotis pectori imposito non inquirebantur ea, quæ naturaliter cognosci poterant: sed ea, quæ supernaturaliter reuelant. Etiam quia habendo istud rationale, & ephod, non fiebat inquisitio in aliqua lamina, sed a Deo inquirebatur veritas, vt patet 1. Reg. 23.c. cum dixit Dauid ad sacerdotem Abiathar. Applica Ephod, & applicito illo, scilicet rationali cum Ephod quæsiuit a Deo dicens, domine Deus tradent me viri Cęilę in manus Saulis? & respondit dominus, tradent. Non est ergo dicendum, quòd istæ laminæ essent formatę in modum astrolabij. Etiam errat cùm dicit, quòd astrologi ab his acceperunt figuram astrolabiorum suorum: nam dato quòd istæ laminæ formatæ essent in modum astrolabij, astrologi gentiles inde formam astrolabiorum suorum non assumpserunt, quia istæ laminæ essent implicitæ intra plicaturas rationalis, & insutæ, ita quòd non possent patere cuiquam nec ipsis sacerdotibus, & dato quòd sacerdotes videre possent, nunquam tamen gentiles videre possent, quia vestes sacræ non efferebantur extra sanctuarium: Gentiles tamen non poterant intrare intra sanctuarium ad videndum: quia talis introitus, & accessus eis valde prohibitus erat, vt colligitur ex eis, quæ dicuntur Actu 22.c. nam ibi Iudæi volebant occidere Paulum apponentes, quòd gentiles introduxisset in templum: ipse autem negauit hoc. Magis hoc patet Eze. 44. capit. Etiam dato, quòd gentiles intrare possent, aut vestes efferri extra sanctuarium, tamen sacerdotes nullo modo auderent ea quæ secreta erant gentilibus pandere, cùm nec ipsos legis libros eis manifestare velint, nisi cùm tandem, quasi in fine totius durationis Hebræorum non multo tempore ante Christi tempora, magnis precibus Regis Ptolemæi Philopatoris, & magno precio reducendo multa milia captiuorum in terram Israel, summus Pontifex dedit septuaginta viros, qui in Gręcum sermonem de Hebraica lingua bibliam transtulerunt. Item si per illas laminas astrolabiorum formæ inuentæ sunt, a multis temporibus antequam inuentum fuit fuisset in vsu, astrolabium namque cum magno studio, & labore Ptolemæus rex Aegypti super ciuitatem Arin, quæ sub linea æquinoctiali dicitur esse, condidit: si tamen astrolabium ex forma laminarum illarum, & figuratione diuersarum linearum formari debuisset, non esset necessarius magnus labor. Item quia tunc primò videre possent sacerdotes Hebræorum istas laminas, quàm Gentiles, ipsi prius astrolabium condidissent: quod falsum, quia nihil de astrologia, & alijs artibus sciebant, nisi quod a Gentibus mendicabant. Errat etiam cùm dicit, quòd Gentiles astrologi fecerunt illud astrolabium ad figuram laminarum, vt sicut per illas laminas rationalis sciebatur veritas, ita sciretur per astrolabium. Non potest hoc stare: nam per laminas (si essent) inquireretur veritas portando eas super pectus, & eis pręsentibus inquireretur a Deo, qui responderet, vt supra probauimus. Et quia infra dicitur, pones in rationali iudicij doctrinam, & veritatem, quæ erunt in pectore Aaron, quãdo ingredietur coram domino, & gestabit iudicium filiorum Israel in pectore suo coram domino semper: astrologi autem non conabantur cognoscere aliquas veritates per astrolabium portando illud super pectus, sed considerando in illo per vim artis passiones motus cęlestis: talia ergo sunt valde, quæ delirus iste cõfingit.

A Quædam glo. Hebraica dicit, quòd in illis laminis erãt scripta nomina duodecim tribuum, & cum quolibet nòmine tribus erat scriptum nomen vnius stellę, vel vnius constellationis, aut Angeli, & sic continuabatur memoria illius tribus apud Deum. Et confirmant hoc auctoritate, vel potius facto Aristo. vt ipsi confingunt, scilicet quòd miserit Aristote. quandam laminam auream Alexandro inscriptam nominibus quibusdam stellarum, vt gestando eam non deficeret virtus regni eius. O infelices Iudæi, qui æstimant per istas rerum figurationes memoriam nostram apud Deum permanere, ita vt quasi sine illis non maneat: nam Deus nullo signo rememoratiuo indiget, cùm nunquam memoretur, qui obliuisci nihil potest: de quo magis diximus supra. Et si arguas de nominibus Israelitarum, qui ponebantur in duobus onychinis, & de nominibus positis in duodecim alijs lapidibus, & dicebantur poni tanquam memoriale, vt patet in litera. Respondetur quòd illa nomina ponebantur in memoriale, non quidem quòd aliquo modo Deum in memoriam Israelitarum reducerent, sed vt sciret sacerdos, & alij populares se esse in memoria Dei, idest quòd Deus non obliuiscitur benefacere eis. Ista ergo nomina non ponuntur tanquam aliquid efficientia: sed qui ponunt ibi inscripta nomina astrorum, aut cõstellationum, idest multorum astrorum simul vnitorum reddentium vnã figuram, sicut Arturus, & Pleades, & Orion, & Hyades, & sic de cęteris, de quibus dicetur Deuterono. 17. ca. vel nomina Angelorum, volunt quòd ista virtutem efficiendi aliquam habeant. Sed hoc omnium stultissimum est, scilicet credere ꝙ aliqua res naturalis habeat vim effectiuam apud Deũ reducendo eum in memoriam alicuius rei: imò qui ista faciunt, & credunt, non loquuntur naturaliter, sed incidunt in magicas superstitiones: magi enim talibus figuris vtuntur in operationibus suis simulatis. Et non solùm repugnat hoc Deo, sed etiam fundamentis naturæ: nam ista si naturaliter aliquid agunt, oportet vt habeant principium naturale suæ actionis: in naturalibus autem solùm ponuntur quatuor principia operatiua præter principia motus localis, quæ pertinent ad naturalem potentiam, vel impotentiam, & ista sunt quatuor qualitates elemẽtales, & ista sunt actiua actione naturali. Quod dico propter actionem animalem, cuiusmodi pertinet ad species qualitatum de tertia specie, scilicet ad albedinem, & nigredinem: nam species albedinis, & nigredinis, & sic de cęteris coloribus, & obiectis sensuum immutant potentiam angelicam sensitiuam: sed ista actio solùm est actio spiritualis, actio autem naturalis, siue realis non est in his: sed solùm pertinet ad vim motiuam localiter, quæ est naturalis potentia, vel impotentia, & pertinet ad secundam speciem qualitatis, & ad tertiam speciem qualitatis: in quatuor qualitatibus, quæ dicuntur elementales. Alię autem non sunt actiuę. Figura autem non est de istis, ideo non est actiua naturaliter. Quod ergo dicatur, quòd aliqua figura alicuius stellæ, vel constellationis vel Angeli sit actiua naturaliter, est error contra fundamenta naturalia. Quod autem obijciunt de Arist. quòd miserit Alexandro aliquam talem laminam, non videtur ex aliquo loco autentico: magis enim videtur confictum ab eis, & dato quòd Aristo. misisset talem laminam Alexandro, non infertur ex hoc, quòd illa figuratio laminę haberet aliquam faciendi virtutem, sed Aristo. (sicut, & alij priores) non est mirandum, quòd superstitionibus se miscuerit. Aliqui Hebręi dicunt, quòd aliqua nomina Dei scripta erant in lamina illa, quę erant septuagintaduo litterarum, & alia triginta litterarum, & alia viginti octo, & alia quatuordecim, & hoc est Tetragrammaton.

Quædam glosa Hebræa. Confutatur.

Responsio ad confirmationẽ.

Opinio quorundã Hebræorum.

Hęc

Hęc ait Rabbi Abraham Francus in declaratione secretorum Rabbi Abraham Aben Ezra. *Mensuram palmi habebit.* Hoc est esse quadrangulum, idest quadratum propriè dictum, scilicet vt tantum habeat in latitudine, sicut in longitudine.

Ponesque in eo quatuor ordines lapidum: in primo versu erit lapis sardius, & topazius & smaragdus: in secundo carbunculus, & sapphirus, & iaspis: in tertio ligurius, achates, & amethystus: in quarto chrysolitus, onychinus, & berillus. Inclusi auro erunt per ordines suos. Habebuntque nomina filiorum Israel duodecim nominibus cęlabuntur, singuli lapides nominibus singulorum per duodecim tribus. Facies in rationali catenas sibi inuicem cohęrentes ex auro purissimo: & duos anulos aureos, quos pones in vtraque rationalis summitate: catenasque aureas iunges anulis, qui sunt in marginibus eius: & ipsarum catenarum extrema duobus copulabis vncinis in vtroque latere superhumeralis, quod rationale respicit. Facies & duos anulos aureos, quos pones in summitatibus rationalis, in oris, quæ è regione sunt superhumeralis, & posteriora eius aspiciunt: Necnon & alios duos anulos aureos qui ponédi sunt in vtroque latere superhumeralis deorsum, quod respicit contra faciem iuncturę inferioris, vt aptari possit cum superhumerali, & stringatur rationale anulis suis cum anulis superhumeralis vitta hyacinthina, vt maneat iunctura fabrefacta, & a se inuicem rationale & superhumerale nequeant separari. Portabitque Aaron nomina filiorum Israel in rationali iudicij super pectus suum, quando ingredietur sanctuarium, memoriale coram Domino in æternum. Pones autem in rationali iudicij doctrinam & veritatem quæ erunt in pectore Aaron quando ingredietur coram Domino: & gestabit iudicium filiorum Israel in pectore suo, in conspectu Domini semper. Facies & tunicam superhumeralis totam hyacinthinam, in cuius medio supra erit capitium, & ora per gyrum eius textilis, sicut fieri solet in extremis vestium partibus ne facilè rumpantur. Deorsum verò ad pedes eiusdem tunicæ per circuitum, quasi mala punica facies ex hyacintho, & purpura, & cocco bis tincto, mixtis in medio

16. dist. c. ecclesiasticis. §. ecce.

F tintinabulis, ita vt tintinabulum sit aureum, & malum punicum: rursumque tintinabulum aliud aureum, & malum punicum. Et vestietur ea Aaron in officio ministerij vt audiatur sonitus quando ingreditur, & egreditur sanctuarium in conspectu Domini, & non moriatur. Facies et laminam de auro purissimo: in qua sculpes opere cęlatoris sanctum Domino. Ligabisque eam vitta hyacinthina, & erit super tiaram
G imminens fronti Pontificis. Portabitque Aaron iniquitates eorum, quæ obtulerunt, & sanctificauerunt filij Israel, in cunctis muneribus, & donarijs suis. Erit autem lamina semper in fronte eius, vt placatus sit eis Dominus. Stringesque tunicam bysso, & tiaram byssinam. Facies & balteum opere plumarij. Porro filijs Aaron tunicas lineas parabis, & balteos, ac tiaras in gloriam & decorem. Vestiesque his omnibus Aa-
H ron fratrem tuum, & filios eius cum eo, cunctorum consecrabis manus, sanctificabisque illos, vt sacerdotio fungantur mihi. Facies & feminalia linea, vt operiant carnem turpitudinis suæ a renibus vsque ad femora. & vtentur eis Aaron, & filij eius, quando ingredientur tabernaculum testimonij, vel quando appropinquant ad altare, vt ministrent in sanctuario, ne iniquitatis rei moriantur. Legitimum sempiternũ
I erit Aaron, & semini eius post eum.

Ecclesia. 5. distin. 43. cap. sit rector. ℣. hic Moyses & ℣. in. Exodo.

Ponesque in eo quatuor ordines lapidum, idest qua
tuor versus, siue quatuor lineas, vt infra dicitur, & in
qualibet linea, aut versu ponuntur tres lapides, vt infra
habetur. *In primo versu.* Idest in prima linea siue primo
ordine. *Erit lapis sardius.* Omnes isti lapides erant diuer-
sarum specierũ. Iste est lapis rubeus, sicut terra rubea,
vt ait Isidorus Etymolog. 16. lib. & nimium sugens, &
gaudium accendit, timorem depellit, acuit mentem,
audaciam nutrit, maleficijs resistit, vt ait Dioscorides,
& in isto lapide erat scriptus Rubem. *Et topazius.* Iste
est lapis habens colorem commixtum ex aureo, & cę-
lesti, vt ait Isidorus Etimolog. 16. & ante solem positus
super cęteras gemmas lucet: valet contra frenesim, &
K morbum lunaticum, vt ait Dioscorides: in hoc erat
scriptum nomen Simeon. *Et smaragdus.* Iste lapis su-
per omnem lapidem, & herbam in colore est viridis-
simus, ita vt sibi coniuncta viridine inficiat, vt ait Pli-
nius. Valet contra morbum caducum, sanguinem
fluentem sistit, reddit persuasoria verba, memorię con
fert, visum acuit, valet contra phantasticas illusiones,
dęmones fugat, vt ait Dioscorides. & ĩ hoc erat nomẽ
Leui. *In secundo carbunculus.* Ista erat secunda linea siue
secundus versus, & primus lapis in eo erat carbuncu-
lus, qui super alios lapides, vt carbo ignitus irradiat, ita
vt tenebras noctis vincat oculos fulgore reuerberans,
vena lactea cinctus, vt ait Plinius, in quo nomen Iudæ
scri-

Nomina, & virtutes lapidũ in rationali positorũ. Sardius. Ruben. cap. 5.

Topazius. Simeon.

Smaragd. Leui.

Carbunculus Iuda.

scriptum erat. *Et sapphirus.* Gemma gemmarum dicitur cerulea, & lucida, & cœlo similis: habet in medio stellam refulgentem, vt ait Isidorus Etymolog. decimasexta, confortat cor, fluxui sanguinis resistit, valet contra timorem, contra venenum, contra antradem, visum confortat. Iste lapis apud antiquos Gentilium Deos in magna reuerentia fuit, vt sine eo responsa non darent, per hunc Magi mirabilia operantur, educit vinctos de carcere, tollit inuidiam, facit victorem, amorem castum diligit. Hæc Dioscorides: in quo nomen Dan scriptum erat. *Iaspis.* Viridis venulosus est, tot virtutes habere creditur, quot venas, vt ait Plinius, in quo nomen Nephthali. *In tertio versu Ligurius.* Colorem habet inter aureum, & argenetum medium, & gignitur in arenis ex vrina lincis condensata: paleas attrahit, sicut magnes ferrum, discoloratis prodest, venenum indicat, in quo nomen Gad. *Et achates.* Venas habet albas, fulmini resistit, tempestatem sedat, simulachra monstrat somniorum, contra venenum prodest, vincit pericula, vt ait Dioscorides, in quo nomen Aser. *Et amethystus.* Lapis omnium rubicundissimus, & fulgens, ebrietati resistit, vt Dioscorides, in quo nomen Issachar. *In quarto ordine Chrysolitus.* Colorem per diem aureum præfert, sed nocte igneus apparet, vt ait Isidorus Etymologia decima sexta, in auro gestatus contra dæmones valet, vt ait Dioscorides: in quo nomen Zabulon. *Et onychinus.* Igneus est lapis venis cingentibus albis, specularem habet: nam vt in eo imagines euersæ, vt in speculis concauis videantur, vt patet si respiciatur in perspectiua, omnes effectus noxios habet, tristitiam, timores, lites accendit, in præsentia tardij nihil nocet. In hoc erat nomen Ioseph. *Berillus.* Viridis est palledini mixtus: oculos humidos sanat, honorem magnificat, amorem diligit coniugalem, vt ait Dioscorides. In quo nomen Beniamin. Isti lapides non habentur ita distinctè in litera Hebraica quantum ad nomina sua, sed quantum ad quosdam colores notificantes nomina, ideo Rabbini Hebræorum, vt Rabbi Salomon, & Rabbi Abraham Aben Ezra certum aliquid de eis tradere nescierunt. *Inclusi auro erant per ordines suos.* Idest omnes isti lapides erant inclusi in auro, nisi in superficie eminenti, in qua scribebatur nomen alicuius de filijs Israel, & sic erat in quolibet illorum quatuor ordinum. *Habebuntque nomina filiorum Israel.* Ita quòd in singulo lapide sculperetur, & cęlaretur vnum nomen. Et ordo nominum erat, sicut supra assignauimus: nec curauit ponere ordinem, qui tenebatur in his lapidibus, quantum ad nomina, quia satis intelligi datur ex superiori designatione in onychinis, quòd deberent scribi ista nomina secundum ordinem natiuitatis. *Duodecim nominibus cęlabuntur*, Cœlari (vt dictum est pingere signat: sed non solùm pingebatur lapis quilibet istorum, sed primò sculpebatur, & facta cauatura superliniebatur aliquo colore, vt distingueretur color literarum a colore lapidum, & fiebat variè ista litura secundum colorem lapidis, ita vt color lapidis, & litura differrent. *Singuli lapides nominibus singulorum.* Idest quòd in quolibet lapide esset vnum nomen tribus. Et hoc ponitur ad faciendum differentiam inter scripturam onychinorum, & istorum lapidum duodecim, quia in quolibet duorum onychinorum ponebantur sex nomina: in quolibet autem horum ponebatur vnum solum nomen. *Per duodecim.* Idest quòd ista duodecim nomina, quæ hic ponerentur essent nomina duodecim tribuum. Accipitur hic tribus impropriè. Nam communiter accipi solet tribus pro congregatione aliquorum descendentium de genere Iacob habentium per se vnam sortem terræ promissionis, vt supra dicebatur, & hoc modo leuitarum congregatio non faciebat tribum, quia non accepit sortem inter alias tribus, vt patet Numeror. decimo octauo capitulo, hic autem accipitur large tribus pro qualibet congregatione aliquorum descendentium ab aliquo de filijs Iacob, & sic Leuitæ tribum faciunt, & sic accipitur hic: nam Leui ponebatur hic inter ceteros filios Israel. De computatione duodecim tribuum Israel, quando Leui sit tribus, & quando non, & quando Leui est tribus, quomodo sunt solum duodecim, dicetur Deuteronomii vigesimoseptimo, & magis Iosuæ quarto capitulo. *Facies in rationali catenas sibi inuicem cohærentes.* Hic videtur esse difficultas, quæ erat supra de catenulis factis in superhumerali, quæ dicebantur sibi inuicem cohęrentes, & debet intelligi, quòd sint sibi cohærentes, non quidem, quòd vna cohæreat alteri, ita quòd extremitas vnius coniungeretur extremitati alterius, quia tunc inutiliter ponerentur catenæ, sicut supra arguebatur de duabus catenulis superhumeralis. Item quia repugnabat hoc textui, dicitur enim infra quod istæ catenulæ aureæ in rationali coniungebantur anulis aureis, & in superhumerali coniungebantur duobus vncinis, & sic quælibet vniebat rationale cum superhumerali, & nullo modo vna cohærebat alteri, nec tangebat eam. Sed dicuntur sibi cohærentes, vt supra dicebamus, scilicet quòd quęlibet catenula istarum fiebat ex multis circulis connexis, quorum quilibet tenet alterum, & tenetur ab eo, & isti circuli vocantur catenulæ, & de istis est intentus, quòd sibi inuicem cohærent, & per cohærentiam istarum catenularum efficitur vna totalis catena. *Et duos anulos aureos.* Isti erant circuli facti de auro positi in rationalis extremitatibus, scilicet in duobus eius angulis, & insuebantur rationali, & copulantur eis catenulæ, scilicet cuilibet anulo vna catenula. *Quos pones in vtraque summitate rationalis.* Summitates rationalis duæ sunt, scilicet duo anguli superiores in rationali, vbi coniungitur cum superhumerali versus humeros sacerdotis, alij duo anguli inferiores, vbi terminatur rationale versus zonam licèt sint extremitates tamen non sunt summitates. *Catenasque aureas.* Istæ sunt catenæ factæ ex pluribus circulis connexis, & concatenatis, de quibus supra dicebatur: Facies in rationali catenas. *Iunges anulis.* Quia cuilibet anulorum ligabatur catena vna. *Qui sunt in marginibus eius.* Idest in marginibus rationalis, scilicet quòd in duabus summitatibus siue angulis superioribus rationalis erant isti duo anuli insuti, a quibus ligabantur catenæ, vt ligarent rationale ex parte superiori cum superhumerali. *Et ipsarum catenarum extrema.* Fiebant istæ catenæ ex multis circulis inuicem connexis, qui vocantur vulgariter (eslauones). Dicuntur extrema catenarum vltimi circuli terminantes catenas, & in qualibet catena in vltimo circulo inserebatur vncinus vnus, vt infra dicitur, ad hoc, quòd per illum illa catena cohæreret rationali, & firmiter se teneret cum illo.

Duobus copulabis vncinis. Idest quòd extremitates, quæ sunt vltimi circuli, vel eslauones catenarum colligarentur vncinis duobus, scilicet in qualibet catena vnus vncinus poneretur. Et sic cùm quælibet catena haberet duas extremitates, ex vna extremitate habebat anulum, & alia habebat vncinum. Ex illa parte, qua vniebatur rationali quęlibet catena

habebat anulum, & ex ea parte, qua vniebatur super-
humerali habebat vncinum. *In vtroque latere rationalis.*
Hic confirmatur assignatio figurationis, quam ponit
Iosephus ipsius superhumeralis, & quam nos sequi-
mur, scilicet quòd esset superhumetale pendens ab
humeris per dorsum vsque ad zonam, & ab humeris
super pectus vsque ad zonã. Nam si esset factum sicut
assignabant alij, scilicet quòd solùm penderet ab hu-
meris ad zonam per dorsum, non diceretur hic, quòd
isti vncini catenularum cohærerent lateribus superhu
meralis sed angulis, quia ista cohesio fiebat super hu-
meros, vt patet in litera. Et secundum illam assigna-
tionem anguli superhumeralis venirent ad humeros
sacerdotis, & tamen litera dicit, quòd vncini isti cohę-
rebant in duobus lateribus superhumeralis. Ergo est
ponendum, vt nos assignauimus. Quia cum superhu-
merale ab humeris pendeat super pectus, & super dor-
sum, non erunt anguli eius super humeros, sed in zo-
na in parte anteriori & posteriori. Sed super humeros
erunt latera duo huius superhumeralis. *Quod rationale
respicit.* Hic est amphihologica litera, sicut dicimus.
Aio te Pyrrhum Romanos vincere posse. Nam
vterque casus accusatiuus potest esse suppositum in-
finitiui: ita, & illic vterque casus potest esse supositum
verbi finiti huius, scilicet respicit: sed in hoc non est
aliqua turbatio: nam vtrumque verum est, scilicet
quòd rationale respicit superhumerale, vel superhu-
merale respicit rationale. Sed hic sensus est, quòd la-
tera rationalis in quibus ligabantur, vel cohærebant
vncini harum catenarum respiciebant rationale, quia
pars superhumeralis, qui erat pendens immediate ab
humeris respiciebat rationale, quod erat in pectore.
Facies, & duos anulos aureos. Isti non sunt duo anuli au-
rei, qui supra ponebantur. Nam illi erant ad ponen-
dum, vel ligandum in eis duas catenas aureas: isti au-
tem erant ad ligãdum in eis vittas hyacinthinas. Item
quia ab istis anulis rationalis fiebat ligatura ad alios
anullos superhumeralis: ab alijs duobus anulis tende-
batur catena ad ipsum rationale, & non ad alios anu-
los. Et ad hoc innuendum dixit hic litera. *Facies &
duos anulos.* Et idest etiam, scilicet quòd præter anulos
superius dictos adhuc fiant alij. *Quos pones in summitati-
bus rationalis.* Isti anuli erant circa alios duos anulos
supradictos, quia vtrique ponebantur in rationalis
summitatibus. Erat tamen in hoc differentia, quia
isti anuli, in quibus ponebantur ligaturę hyacinthinę,
erant quatuor, quorum duo ponebantur in duabus
summitatibus, & alij in duabus partibus inferioribus:
anuli tamen, de quibus supra dicebatur, in quibus
ponebantur catenulæ aureæ, erant solùm duo positi
in summitatibus rationalis. *Et in oris, quæ è regione sunt
superhumeralis.* Pro quo sciendum vt supra dicebatur,
quòd superhumerale pendebat ab humeris, & infra
vsque ad zonam super pectus, & ab humeris super
dorsum vsque ad zonam. In parte tamen anteriori
superhumeralis super pectus manebat magnum fo-
ramen vnius palmi in longitudine, & tantundem in
latitudine, & in hoc ponebatur rationale, quod erat
huius magnitudinis, & vt se teneret cum superhume-
rali, ligabatur per quatuor angulos suos, scilicet per
duos angulos, vel extremitates superiores, & per
duos angulos vel extremitates inferiores, & in quali-
bet istarum extremitatum ponebatur vnus anulus au-
reus, qui erant quatuor anuli, & in superhumerali
ponebantur alij quatuor anuli aurei in partibus corre-
spondentibus, & coniungebantur isti anuli per vittas
hyacinthinas, ita vt firmiter se tenerent. Erat etiam
& alia ligatura rationalis cum superhumerali per duas
catenulas aureas ligatas duobus anulis existentibus in-

F summitatibus rationalis: hic autem dicitur de ligatu-
ra, quæ fiebat per vittas hyacinthinas in quatuor anu-
lis rationalis ad quatuor anulos superhumeralis. *Et in
oris, quæ è regione.* Idest sicut ponuntur duo anuli in
partibus superioribus rationalis, scilicet in duabus eius
extremitatibus: ita ponuntur alij duo correspondenti-
bus eis in partibus coniunctis, scilicet in extremitati-
bus superhumeralis. Et vocantur oræ extremitates:
non quòd ponantur aliqui anguli in extremitatibus
superhumeralis, quia extremitates eius erant apud
zonam, vel sub lateribus ibi non ponebantur aliqui
anuli, quia necessarij non erant. Sed vocantur hic orę
superhumeralis extremitates, in quibus tangebat su-
perhumerale ipsum rationale locatum in quadam
G sua perforatione. *Quæ è regione sunt.* Idest ex opposito.
Sunt istæ duæ dictiones, scilicet è, & regione. Regio
signat aliquam partem terræ, vel rei cuiuslibet men-
surabilis e regione signat situm, scilicet contra talem,
vel talem partem. *In oris, quæ è regione sunt superhume-
ralis.* Idest sicut ponuntur in duabus extremitatibus
superioribus rationalis duo anuli aurei, ita ponentur
alij duo in extremitatibus siue oris superhumeralis,
quæ e regione sunt, idest quæ sunt contra istas extre-
mitates rationalis. *Et posteriora eius respiciunt.* Super-
humerale habebat duas partes, scilicet medietatem
suam pendentem ab humeris super pectus vsque ad
zonam, & alium medietatem pendentem ab hume-
ris super dorsum vsque ad zonam, & medietas, quæ
H pendet super dorsum vocatur pars posterior superhu-
meralis, & istæ oræ siue extremitates superhumeralis
dicuntur respicere partem posteriorem eius, quia ista
coniunctio fit circa humeros sacerdotis, scilicet super
pectus, & istę partes respiciunt ad posteriora superhu-
meralis, & in hoc magis confirmatur figura superhu-
meralis secundum quòd eam assignat Iosephus, quòd
quædam partes sunt, siue extremitates superhume-
ralis, quibus iungitur rationale, & respiciunt partes
posteriores eius, & aliæ extremitates sunt superhu-
meralis, quibus coniungitur rationale, quæ vocan-
tur partes inferiores siue respicientes partes anterio-
res eius. Et hoc notatur cum dicitur infra, quòd respi-
cit contra faciem iuncturæ inferioris, quod impossi-
I bile est recte poni, nisi dicatur rationale locari in-
tra ipsum superhumerale, ita quòd aliqua superhu-
meralis pars sit super rationale, & aliqua infra rationa-
le. *Nec non.* Idest etiam. *Alios duos anulos.* Isti ponun-
tur in parte inferiori rationalis in duobus inferioribus
angulis eius, vt coaptetur superhumeralis ex omni par
te. *Qui ponendi sunt in vtroque latere superhumeralis deor-
sum.* Erant hic quatuor anuli iuncti, duo in extremi-
tatibus inferioribus rationalis, & alij duo in partibus
superhumeralis coniunctis rationali in illa parte, &
sunt isti duo anuli in duobus lateribus superhumeralis
circa zonam: quia cùm rationale sit latitudinis vnius
palmi, & ponatur in pectore: extremitates eius
duæ tam inferiores quàm superiores erunt necessa-
K riò circa latera sacerdotis, & ibi erant latera super-
humeralis: quia (vt supra assignatum fuit) su-
perhumerale contegebat sacerdotem ex vtraque par-
te, scilicet dorsi, & pectoris, & extremitates laterum
suorum erant ad extremitates pectoris, scilicet sub
vtroque brachio, & ad extremitates dorsi sub vtro-
que brachio. *Quod respicit contra faciem iuncturæ inferio-
ris.* Istud relatiuum refert vtrumque latus, scilicet quod
essent duo anuli in vtroque latere, scilicet in vno late-
re vnus, & in alio latere alius. *Quod latus superhumeralis
respicit contra faciem iuncturæ inferioris.* Idest contra iun-
cturam inferiorem. In duobus locis iungebatur ratio-
nale cum superhumerali, & vnus locus vocabatur iun-
ctura

A ctura superior, & alius iunctura inferior: nam superhumerale pendebat ab humeris sacerdotis super pectus vsque ad zonam, & ab humeris super dorsum vsque ad zonam: in parte vero anteriori pendente super pectus erat foramen quadratum habens palmum in longitudine, & tantundem in latitudine, & ponebatur in eo rationale eiusdem mensuræ, quòd, ne caderet, ligabatur cum superhumerali duobus locis, s. in duobus angulis eius, qui erant contra humeros sacerdotis sub collo eius, & ista vocabatur iunctura superior. Et alius locus iuncturæ erat in alijs duobus angulis eius tangentibus partes superhumeralis, quæ sunt circa zonam sacerdotis, & ista vocatur iunctura inferior, & de hac loquitur hic litera. *Vt aptari possit cum superhumerali*. Idest vt rationale conuenienter vniri B atque colligari posset superhumerali, ne caderet. Ad conuenientem coaptationem necessarius erat duplex locus iuncturæ, qui ponitur hic, scilicet in parte superiori in duobus angulis, & in parte inferiori ad alios duos angulos. Si autem colligatio in aliquo istorum quatuor angulorum deficeret, necesse erat ab illa parte disiungi rationale a superhumerali, & complicari, vel rugari, & non esset conueniens coaptatio. *Vt stringatur*. Idest firmiter ligetur. *Rationale cum anulis suis*. Scilicet cum quatuor anulis, qui erant in quatuor angulis eius. *Cum anulis superhumeralis*. Isti erant quatuor anuli positi in superhumerali in partibus coniunctis anulis rationalis. *Vitta hyacinthina*. Idest funiculis factis de hyacintho, qui mittebantur per omnes anulos C rationalis, & superhumeralis, quantum ad quatuor anulos rationalis, & totidem superhumeralis. Erant tamen præter istos duo alij anuli aurei in rationali in parte superiori, in quibus ponebantur duæ catenulæ aureæ, & cohærebant superhumerali per duos vncinos aureos, de quibus supra dicebatur. *Vt maneat iunctura fabrefacta*. Idest vt iunctura superior, & inferior sit magistraliter facta, ita vt nihil indecens in ea videatur, sed ita superhumerale & rationale vniantur, quasi non duo vnita essent, sed potius quasi vnum, & indiuisum esset. *Et a se inuicem rationale, & superhumerale nequeant separari*. Si quotidie, vel ad quamlibet ministrationem rationale coniungi debebat superhumerali, & auferri inde, non oportebat colligationem esse D valde firmam, sed ad manendum semper oportebat eam firmissimam esse, ita vt nullo modo separari possent, non quidem quòd non possent separari, vel dissolui si oporteret, quia sicut vitta illa hyacinthina ligabat, ita dissolui poterat a voluntate nostra. Est tamen sensus, quòd ista duo ita firmiter cohæreant, vt nullo modo separari queant, nisi aliquis ea separauerit. Et propter hoc quandocunque aliquis accipiebat ephod, idest superhumerale, accipiebat simul rationale. Et iste modus loquendi habetur aliquando in scriptura, vt patet primo Reg. 23. capitulo, cùm dixit Dauid ad sacerdotem Abiathar: Applica ephod, idest superhumerale. Et hoc erat ad consulendum dominum, vt patet in eodem loco. Constat tamen, E quod veritas, & doctrina, & iudicium propter quæ applicabatur ephod ad consulendum dominum, non erant in superhumerali, sed in rationali, vt patet hic. Nominauit ergo ibi ephod, quia cùm rationale esset positum intra ephod siue superhumerale, videbatur esse pars superhumeralis, ideo nominabatur superhumerale, siue ephod tanquam totum, vt eo nominato intelligatur pars. *Portabitque Aaron nomina filiorum Israel*. Quando induitur illis vestibus sacris ad ministrandum. *In rationale iudicij*. Idest in illo ornamento, quod sic vocatur, quia eo applicito, & facta aliqua quæstione inueniebatur veritas quæsiti. *Super pectus suum*. Quia rationale ponebatur intra superhumerale in quodam foramine facto super pectus sacerdotis. *Quando ingreditur sanctuarium*. Vocatur sanctuarium prima pars tabernaculi, quæ vocatur tabernaculum exterius, vel ante sancta sanctorum: nam cùm semel in anno in die propitiationis siue expiationis sacerdos magnus ingrederetur in sancta sanctorum, non induebatur his vestibus, sed quibusdam vestibus lineis simplicibus, vt probatum fuit supra, & habetur Leu. 16.c. Ingrediebatur sacerdos in tabernaculum istud primum, quod vocatur hic sanctuarium ad tres ministrationes, scilicet ad adolendum thymiama in aurora cuiuslibet diei, vt patet infra 30. capitulo. Secunda ministratio erat accendere lucernas candelabri, vt patet supra 27. & infra 30. & Leui. 24. Tertia ministratio erat ponere panes propositionis, vt patet Leui. 24. cap. Has tres ministrationes poterant facere sacerdotes minores, vel sacerdos magnus, vt dicetur Deut. 17. capit. & patet 1. Parali. 6. cùm dicitur: Aaron vero, & filij sui adolebunt super altare holocausti, & super altare thymiamatis, & in omne opus sancti sanctorum, & vt precarentur pro Israel iuxta omnia, quæ præcepit Moyses. Ecce in his subintelliguntur omnes ministrationes sacerdotales. Quando autem sacerdos magnus ista faciebat, induebat se istis vestibus præciosis, quæ hic ponuntur.

Vtrum sacerdos magnus vteretur vestibus sacerdotalibus in ministratione altaris holocaustorum.

QVAESTIO. XIII.

VTRVM in ministratione ad altare holocaustorum, quod erat in parte exteriori atrij extra totum tabernaculum, vteretur sacerdos magnus his vestibus non constat. Et satis videtur quòd sic, licèt litera hic exprimit solùm, quando ingrederetur in sanctuarium, quia tunc magis necessarium erat talibus vestibus vti. Non tamen ex hoc negatur quin fieret ministratio in his vestibus ad altare holocaustorum, maxime quia istę vestes erant ita preciosę ad honorandum ministerium illud, quod fiebat, & in magna reuerentia haberetur. Sed reuerentia ista debebat esse in popularibus, qui rerum dignitatem non ex rebus ipsis, quas minime noscunt, sed ex appositis iudicant. Si autem sacerdos solùm vteretur his vestibus intra tabernaculum, nunquam eas populares viderent, cùm ipsi nunquam intrarent intra tabernaculum, & sic cessaret finis principalis istarum vestium preciosarum. Si autem sacerdos magnus vteretur eis cùm ministraret ad altare holocaustorum, populares videre hoc possent, qui intrabant ad offerenda sacrificia pacifica, & videbant a foris per cortinas reticulatas. Dicendum ergo sacerdotem vsum fuisse his vestibus etiam ad altare holocaustorum. Item quia etiam hoc non obstante, tamen necesse erat sacerdotem aliquo modo apparere in his vestibus in atrio tabernaculi, vbi erat altare holocaustorum, quia cùm sacerdos magnus ingrediebatur in sanctuarium, erat indutus his vestibus, ergo oportebat eum indui in atrio tabernaculi. *Memoriale coram domino*. Exponatur vt supra fuit expositum. Vel memoriale coram domino, idest vt memoretur sacerdos magnus orare coram domino pro his, cùm eos in pectore inscriptos habuerit. Vel vt sacerdos habens eos in pectore recordetur sequi exempla horum Patriarcharum. Istæ duæ expositiones dantur a quibusdam Iudæis, sed non cohærent literæ, quia ista recordatio, vel memo-

ratio necessariò debet reduci in Deum. Etiam quia si ponerentur isti, vt sacerdotes magni recordarentur sequi exempla horum patriarcharum, non deberent poni isti, sed Abraham, Isaac, & Iacob, qui fuerunt sancti viri. Isti autem duodecim qui inscribebantur supra pectus sacerdotis an aliqua bona egerint nescitur saltem de pluribus eorum, constat tamen aliqua scelera ab eis facta. Cùm ergo recordaretur sacerdos istorum, ad sequendum exempla eorum nō reperiret in sacra scriptura aliquod probe factum quod æmularetur, sed potius scelera magna: inconueniens est autem talia ponere exemplaria. Redeundum est ergo ad expositionem, quam supra dedimus. *In æternum.* Ista est determinatio temporis, & ponitur quasi vnum aduerbium temporis, & potest determinare illud verbum, portet, aut istam dictionem, memoriale. Si determinet istam dictionem memoriale est sensus, ꝙ portabit Aaron ista nomina super pectus suum tanquam memoriale. Et hoc erit memoriale æternum, scilicet quòd Deus semper recordabitur Hebræorū per istos lapides sculptos nominibus filiorum Israel. Si determinet illud verbum, portabit, est sensus, quòd Aaron portabit in æternum, idest semper nomina filiorum Israel super pectus suum in memoriale coram domino. Et ista secunda expositio est, quam intendit litera, ita quòd mandatur in ea, vt quandocunque intrauerit summus sacerdos in sanctuarium ad ministrandum, gestet ista nomina in pectore: fallit hoc in duobus casibus. Primus est, quando intrabat summus sacerdos in sancta sanctorum, quia necesse erat intrare per tabernaculū exterius, quod vocatur hic sanctuarium, & tamen nō habebat istas vestes (vt supra declaratum est) sed solas vestes lineas. Et quod magis est, quia etiam tunc ministrabat in tabernaculo exteriori, siue sanctuario incendendo thymiama, & aspergendo sanguinem super altare thymiamatum, vt patet infra 30. c. & magis Leui. 16. ca. Secundus casus erat, qn̄ intrabat sacerdos ad velandum arcam, & altare thymiamatum: cādelabrum, & mensam propositionis cum vasis suis, & hoc cū castra mouenda essent, & deponendum tabernaculum. Nam tunc intrabat sacerdos magnus, & alij minores cum eo, vt patet Nu. 4. c. Sed tunc in vestibus suis vulgaribus intrabant, quia ista non erat ministratio sacerdotalis. *Pones autem in rationali iudicij doctrinā, & veritatē.* In Hebræo dicitur. *Vrim & tumim.* Idest luces, & integritates, & hoc idem signat quod litera nostra. s. doctrina & veritas: nam doctrina lux est, cū ita clarè, & manifestè procedit, vt lux. Et illa manifestatio dubiorum, quę fiebat apposito rationali super pectus sacerdotis, erat clarissima vt lux: nec aliquas inducebat æquiuocationum aut amphiboliarum ambages, sicut oracula deorum Gentilium, inter quos præcipuus ille Phebus, qui a Phytone serpente occiso in monte Parnaso Phytius dictus, & totius diuinationis, vt antiqua Gentilitas putat, caput extitit: quando aliquid respōdebat ita occultè loquebatᷣ, vt verba sua amphibo, legicè aut æquocè paterent, ita ꝙ qualitercunque se rei euentus haberet, veritas inconcussa maneret. Vnde quando Pyrus rex Epirotarum quęsiuit contra Romanos, pro Tarentinis bellum gerens de euentu futuri belli, respondit Phebus. Aio te Pyrrhū Romanos vincere posse. Hæc oratio dubia est ambiguitate amphiboliæ, & potest esse sensus, ꝙ Romani vincerent Pyrrhum, aut Pyrrhus Romanos: Pyrrhus autem putauit, ꝙ ipse victurus esset Romanos, & tamen victus est, vt ait Aug. de ciuit. Dei lib. 3. cap. 19. Et Paulus Orosius lib. 4. de Ormesta mundi. Cresus etiam Lidorum rex potentissimus dū contra Cyrum Persarum regem bellum regeret, rn̄so æquiuoco Phebi deceptus est, dixit enim. Cresus Alin transgressus perdet maxima regna. Poterat autem hoc

Qn̄cunq; summus sacerdos i troibat tabernaculū induebatᷣ omnibus sacris vesti bus pręter quam in duobus casibus.

Dęmones qui erant dij Gentilium semꝑ reddebant responsa obscura.

F interpretari, ꝙ perderet, idest destrueret, & isto modo accepit ipse Cresus putās, ꝙ ipse victurus esset Cyrum regē, & destructurus regna magna Persarum. De hoc tangit Boetius de consola. li. 2. prosa secunda, & apud omnes historicos vulgatissimum est. Romanus etiam quidam nomine Appius, cùm de bello incepto inter Iulium Cęsarem & Pompeum euentum inquireret consulit Phebum, qui respondit. Nihil ad te Romane bellum: Cela tenebis, vt ait Lucanus li. 3. de bello plusquam ciuili Iulij Cęsaris, & Pompei. Erat sensus, ꝙ iste Romanus Appius non erat iturus ad bellum, quod in Thessalia inter Iulium & Pompeum gerendū erat, & subiunxit Cela tenebis. Cela dicitur quædam pars terræ in Sicilia apud mare, & hāc tenere debebat iste Ap-
G pius, sed tenere accipitur ęquiuocè, s. tenere, idest possidere, ita ꝙ iste Appius futurus esset dominus illius terræ, & sic intellexit Appius, cui responsum hoc dabatur. Alio modo accipiebatur tenere, idest iacere. Et hoc modo accipiebat Phebus, scilicet quòd Appius occideretur in illa terra Siciliæ ante bellum Iulij Cęsaris, & Pompei, & ibi tumularetur. De hoc Paulus Orosius lib. 6. De Ormesta mundi.

Apius Romanus deceptus responso Apollinis.

Quare dij gentilium reddebant obscura responsa.

QVAESTIO. XIIII.

ECCE enim qualiter in antiquis dijs rn̄sa occulta nimis erant. Quod ex duabus fiebat causis, prima
H ex industria horum dęmonum, ꝗ nimis sagaces sunt, & quibusdam futurorum euentuū veritatem non nouerant, vt tn̄ nō pateret eorum insipientia, & a colentibus spernerētur, dubie rn̄debant, ita vt in quemcunq; euentum rei status se verteret, verbum eorum mendacij nō argueretur, sicut patet in rn̄sione, quam dedit Phebus Pyrrho regi Epirotarum inquirenti, vt supra positum est. Nam ibi cuilibet manifestum est, ꝙ cùm Pyrrhus durissime pugnaret contra Romanos, ꝙ aut Romani vincerent Pyrrhum, aut Pyrrhus Romanos. Dedit ergo tale responsum, vt siue Romani Pyrrhum vincerent, siue Pyrrhus Romanos, verbum suum inconcussa veritate constaret. Hanc causam obscuritatis oraculorum Phebi assignat Augu. 3. de ciui Dei cap.
I 16. & Paulus Orosius quarto. De ormesta mundi. Secunda causa est, quia licèt aliqn̄ illi dęmones, quos pro dijs delira coluit gentilitas, a quibus futurorum requirebat euentus, veritatem clare cognoscerēt, vtpote Angelorum bonorum reuelatione, vel aliquibus rationabilibus argumentis, vel quouis alio modo, tamen Deus non sinebat eos declarare illam veritatem manifestè. Simile habetur Mar. cap. 1. de demonijs, qui clamabant ad Christum dicentes. Tu es filius Dei viui, & sequitur in litera. Et non sinebat ea loqui, quia sciebant eum. Sicut ergo illic non sinebat ea loqui, ne eum manifestarent, ita hic nō sinebat ea clarè loqui, vt non daretur tāta occasio idolatrandi: nam si Deus per-
K misisset dęmonia dicere veritates clarissimè, satis durum erat, quia ex hoc conijci poterat aliquo modo ea Deos esse, & sic non haberent modum diuertendi ab illa superstitione. Cùm autem audiebant responsa ambigua, & audientes in vnam partem interpretabantur, & postea videbāt deflecti in aduersum, estimabāt Deum illum fuisse mentitum, & sic modica fides adhibebatur tali Deo æstimato, vel quasi totaliter abolebatur, & sic factum fuit paulo ante tempora Saluatoris, qui vera responsa, vt Deus verus daturus erat. De hoc patet per exemplum de consultatione Appij Romani, ꝗ sup. posuimus: nā ibi Phebus veritatē euētus futuri cognouit, cùm dixit: Nihil ad te Romanę bellum hoc attinet: Cela tenebis. Si enim nescisset hoc Phebus,

Phebus,non potuiſſet ſe determinare ad aliquid,quod F
erat ita occultum, ſcilicet ꝙ Appius Celam teneret.
Nam non eſt hoc ſicut in rñſione data Pyrrho. quili-
bet enim talem rñſionẽ dare ſciret,ſ.ꝙ aut romani vin
cerent Phyrrhum, aut Pyrrhus Romanos, quod im-
portabat ſua rñſio,hoc enim nihil differt a ridiculo il-
lo Tyreſiæ vaticinio, qui reſpondebat inquirentibus
antequam queſtionem determinaret dicẽs, quidquid
dicam aut erit aut non, vt ait Boetius de conſolatione
li.5.proſa 3.Non tamẽ permiſſus eſt Phebus clare hoc
dicere, quia appropinquabant iam tempora Saluato-
ris,in quibus volebat omnem falſorum deorũ aucto-
ritatem,& fidem aboleri. *Tumin*, In Hebræo poſitum
ſignat ĩtegritates. Eſt ſenſus quòd veritas iſta,quę erat
in rationali vocabatur integritas,ſiue ĩtegritates: nihil G
magis eſt conueniens veritati, quàm integrĩtas: nam
verum, & bonum conſtant ex integra cauſa, malum
vero,& falſum ex defectibus particularibus,vt ait bea-
tus Dionyſius, ad bonitatem, & veritatem requiritur
concurſus omnium cauſarum bonitatis,&veritatis,ad
falſitatem & malum ſufficit defectus vnius cauſæ, vel
circunſtantiæ bonitatis, & veritatis, litera ergo noſtra
dicit hoc clarius ponens doctrinam & veritatem. Etiã
litera Hebraica poſuit iſta nomina in plurali dicens.
Vrin, & tumin. Ideſt luces, & integritates: ponitur ta-
men pro ſingulari plurale, ideſt lux & integritas:nam
litera Hebraica nimis barbarica eſt,quia quòd aliquan
do ponatur plurale pro ſingulari,vel è contrario ſatis
congruit,ſed litera Hebraica interdum ineptiſſimè po H
nit: vt cum dicitur Deut.5.c. in litera noſtra. Quid eſt
omnis caro,vt audiat vocem Dei viuentis, qui de me-
dio ignis loquitur, in Hebræo dicitur. Elohim haim,
ideſt deorum viuentium.

An quæſtiones, quæ ad Deum fiebant de oculis proponerentur in ſcripto, vel in voce, & quid erat doctrina, & veritas poſita in rationali.

QVAESTIO. XV.

SED quæritur quid ſit iſta doctrina, & veritas poſi-
ta in rationali. Quidam, qui ponunt laminas fuiſſe
in plicatura rationalis (vt ſupra dicebamus, vt tenet I
Rabbi Salomon & Rabbi Abrahã Aben Ezra,dicunt
ꝙ iſtæ laminæ erant doctrina, & veritas,quia per noĩa,
quę in eis erant ſcripta, ſciebatur verè futurus rei euen
tus,tanq̃ illæ laminæ perfecte hoc demonſtrarent, vel
docerent. Et dicunt, ꝙ modus inueniendi veritatem
erat iſte, ſ. ꝙ ſacerdos ponebat ſuper pectus ſuum ra-
tionale, & ſcribebat in papyro queſtionem illam, de
qua certitudinem volebat, & ponebat eam in plicatu-
ra rationalis inter laminas, & ſic veritatem quæſtionis
facta oratione inſcriptam cartę illi reperiebat. Et quan
do obijcitur,quia 1.Reg.23.c. ponitur modus interro-
gandi applicito ephod. Dicĩt enim,ꝙ cũ reſciuiſſet Da
uid ꝙ pararet ei Saul clã malũ, dixit ad Abiathar ſacer-
dotem: Applica ephod,& ait Dauid, domine Deus K
audiuit famam ſeruus tuus,ꝙ diſponat Saul venire ad
Ceilam, vt euertat vrbem propter me: ſi tradent me
viri Ceilę in manus eius,& ſi deſcendet Saul,vt audiuit
ſeruus tuus: domine Deus Iſrael indica ſeruo tuo. Et
ait dominus: Deſcendet. Et rurſum Dauid. Si tradent
viri Ceilę me,& viros,qui mecum ſunt in manu Saul?
& dixit dñs. Tradent. Sic patet 1.Reg.30.c. vbi conſu-
luit Dauid dominũ applicito ephod dicẽs. Perſequar
an non latrunculos hos,& comprehendã eos? & dixit
dñs, perſequere, abſque dubio enim cõprehendes eos
excutiens prædam. Videtur ergo ꝙ nõ fiebat queſtio,
vel rñſio in ſcriptis,ſed in voce. Rñdent iſti ꝙ licèt iſta
dicantur in verbis, tñ in ſcriptis geſta ſunt, & hoc qdẽ

non repugnat multum literę. Nam cùm dicitur,quòd
Dauid quæſiuit a Deo talia,vel talia,& ꝙ Deus rñderit
talia,vel talia,non ſequitur,ꝙ ſic Deus in voce rñderit,
aut Dauid loquens iſta quæſierit,ſed ꝙ in ſcripto vter-
que proponeret. Dicendum tñ magis, ꝙ iſtæ queſtio- Doct. determi.
nes in voce fiebant,& conformiter rñſiones,& tñ non
fiebant niſi ille,qui inquirebat haberet ephod cũ ratio
nali,ideo ante omnem inquiſitionem Dauid dicebat
ad Abiathar,applica ephod,ideſt ſuperhumerale cum
rationali,& in hoc erat doctrina,& veritas in rationali.
Alij dicũt, ꝙ cum ſacerdos indutus ephod humiliaret Alia opin.
ſe coram dño pro rñſione huius dubij audiebatur vox
dñi per Angelum de quæſtione rñdentis. Ioſephus di- quid dicat Ioſephus
cebat,ꝙ in ſardonice,qui erat in ſuperhumerali in hu- dẽ ſacerdonice exiſtente in ſuperhumerali.
mero dextro tantus radiorum fulgor apparebat, cùm
ſacrificia Deus acceptabat, vt longe exiſtentibus ille
notabiliter videretur. De lapidibus autem rationalis
dicit,ꝙ cùm Iudęi exituri erant ad bellum,tanto ſplen
dore lapides illi micabant,vt cunctis perſpicuum eſſet
Iudęos eſſe victuros. Dicit tamen,quòd iſte fulgor ceſ
ſauit ducentis annis antequam ipſe libros antiquita-
tũ ſcribere inchoaſſet, quos ſcripſit quadraginta annis
vel paulo poſt paſſionem Chriſti, & ſic annis centum
ſexaginta vel quaſi ante Chriſti natiuitatem,vel paulo
anteceſſauit. Fuit enim hoc inter tempora Machabęo
rum,& Alexandri,ſcilicet poſt quàm regnauit Alexan
der,& antequam dominarentur Machabęi. Nam Ma-
chabęi pauco tempore ante Chriſtum fuerunt, vt pa-
tet computãdo reges intermedios inter Chriſtum &
Simonem Machabæũ, qui fuit vltimus de tribus Ma-
chabęis. Et hoc verum fuiſſe aliqualiter conuincitur,
quia in toto tempore Machabęorum non reperietur,
quòd Deum conſuluerunt,ſicut reperitur,quòd ſæpe
conſulerent tpe regum Iuda, & Iſrael, vt patet diſcur-
rendo libros Reg.& Parali. Etiam magis manifeſtatur
hoc ex ipſomet Machabæorum libro. Nam cũ gentes
coinquinaſſent templum ſanctũ Ieruſalẽ,& altare,Iu-
das mundauit altare, dicĩt ꝙ excogitauit de altari ho-
locauſtorum,quod profanatũ erat,quid de eo faceret,
& incidit illi conſilium bonum,vt deſtrueret illud, ne
forte eſſet eis in opprobrium,quia contamninauerant
illud gentes,& demoliti ſunt illud,& repoſuerunt lapi
des in mõte domus domini in loco apto,quouſque ve
niret propheta,& reſponderet de eis. Ecce enim quo-
modo lapides altaris ſic in dubio reliquerũt, quouſq;
propheta veniret. Si tamen illo tempore maneret ful-
gor ille gemmarum rationalis, vt per illud veritas
occultorum cognoſci poſſet, quæſitum fuiſſet de illo
dubio, quod ſatis magnum erat, & rationabile erat
de illo quæri. Non ergo erat tunc talis fulgor, nec ali-
quis modus reſpondendi applicito ephod. De hoc
primo Macha.4.cap.

An manifeſtaretur veritas pro applicatione rationalis.

QVAESTIO. XVI.

SED adhuc dices,quòd non manifeſtabatur veritas
futurorum per applicationem rationalis, ſed per
ſuperhumerale,ſiue ephod,quod eſt idem: nam quan
documque de aliquo dubio veritas inueſtigabatur, ſa-
cerdos vel aliquis alius applicabat ſibi ephod, & ſic
reſpondebatur, vt patet ſępe in libris Regum in teſti-
monijs allegatis. Reſpondetur quòd rationale & ſu-
perhumerale ſimul vnita erant, ita vt à ſe inuicem
ſeparari nequirent. Applicando ergo ſuperhume-
rale, applicabatur rationale. Et quia rationale erat
aliquid poſitum in ſuperhumerali tanquam pars
in toto, denominabatur totum ephod, ſiue ſu-
perhumerale: virtus tamen ſecundum quam reue-

An ephod in quo Dauid veritatem quærebat, fuerit coniunctum rationali.

labantur ea, quæ inquirebantur, non erat propter F
superhumerale siue propter ephod, sed propter ratio-
nale. Sed dicet adhuc aliquis, ꝙ ista rñsio ad dubia, de
quibus habetur in primo libro Regum, nō fiebat pro-
pter rationale coniunctum ephod siue superhumera-
li, quia ephod, de quo ibi dicitur, non est ephod, in quo
erat rationale. Nam ephod cui rationale coniunctum
erat, vestis erat solius summi sacerdotis: ad minores au
tē, sacerdotes solū pertinebant feminalia, & tunica li-
nea, & cingulum, & cidaris, cętera aūt summi sacerdo
tis ornamenta erant. Ergo ephod, & rationale ad solū
summum sacerdotem pertinebant. Sed sacerdotes mi
nores, & interdum illi, qui non erant sacerdotes gere-
bant ephod, ergo illud non erat ephod habens ratio-
nale, de quo hic dicitur. Antecedens patet, quia Sa- G
muel no erat sacerdos, sed solum de genere Leuitarū,
& tñ portabat ephod, vt patet 1. Reg. 2. c. cum dicitur:
Samuel autem ministrabat ante faciem domini puer
vestitus ephod. Et patet ꝙ aliqui sacerdotes, qui non
erant sacerdotes magni, portabant ephod, vt patet. 1.
Reg. 22. c. cum dicitur. Conuersus Doeg ruit in sacer-
dotes domini, & trucidauit in die illa octogintaquin-
que viros vestitos ephod lineo. Constat tamen ꝙ vnus
solus erat summus sacerdos, scilicet Achimelech, vt
patet 1. Reg. 21. & 22. c. Etiam istud ephod non erat ta-
le, quale ephod summi sacerdotis. Nam ephod sum-
mi sacerdotis erat de auro, & hyacintho, & purpura,
coccoque bis tincto, pulchra varietate contextum, &
ponebantur in eo lapides preciosi, vt patet hic: alia H
superhumeralia siue ephod erant simplicia, scilicet
solùm facta de lino, vt patet de ephod, quod gerebat
Samuel coram domino, de quo dicitur 1. Reg. 2. cap.
Samuel autem ministrabat ante faciem domini puer
vestitus ephod lineo. De sacerdotibus etiam minori-
bus, quòd portassent ephod non tale quale ephod
summi sacerdotis patet, quia dicitur 1. Reg. 22. c. Con-
uersus Doeg ruit in sacerdotes domini, et trucidauit in
die illa octogintaquinque viros vestitos ephod lineo.
Et sic non videtur dicendum, quòd ephod, quod sibi
applicandum Dauid petebat, quādo consulebat dñm,
esset ephod summi sacerdotis, quia Abiathar, qui
ambulabat cum Dauid portabat istud ephod, vt patet
1. Reg. 23. & 30. cap. & tamen ipse erat de sacerdotibus I
minoribus: nam cùm occideretur pater suus Achime
lech, qui erat summus sacerdos, & tota domus patris
sui vsque ad 85. viros vestitos ephod, ipse de inter fra-
tres suos suos effugiens euasit, vnde videtur, quòd
ipse sicut cęteri portabat lineum ephod: sed in illo
quærebat Dauid a domino, & accipiebat responsum.
Ergo non solùm responsio fiebat applicito ephod, sed
etiam applicito tali ephod, quale non erat ephod siue
superhumerale sacerdotis magni, & istud non habe-
bat rationale. Respondetur quòd istud ephod, quod

Ad quæst. responsio.

applicabat Abiathar sacerdos, erat ephod summi sacer
dotis continens intra se rationale, in quo erat doctri-
na, & veritas. Et patet aliqualiter ex hoc, quia si Abia-
thar erat summus sacerdos poterat habere ephod K
cum rationali ad ministrationem suam: sed satis patet
quòd Abiathar fuerit sacerdos magnus: nam licèt vi-
uente Achimelech patre eius ipse Abiathar, & cęteri
frates sui portabant ephod lineum tanquam minores
sacerdotes, cùm tamen ad mandatum Saulis Achime
lech summus sacerdos cum tota domo sua interfe-
ctus est, Abiathar, qui solus manebat, successurus
erat in summo sacerdotio. Cùm ergo ipse fugiens co-
gnouit totam suam cognationem Saule mandante
gladio fuisse deletam, sciuit ad se summum sacerdo-
tium legitima successione pertinere, & veniens per
ciuitatem Nobe, in qua erat sanctuarium, & omnia
pontificalia ornamenta rapuit saltem ephod cum ra-
F tionali, qu a sciebat hoc ornamentum necessarium
esse ad consulendum dominum, sicut eis oportebat
in talibus afflictionibus lacessitos. Confirmatur etiam
hoc, quia Abiathar postea fuit summus sacerdos, vt
patet 3. Reg. 1. c. & 1. Parali. c. 24. licèt & Sadoch cum
eo ex diuina electione, & prophetica prænunciatione
assumptus est. Manet ergo, quòd solum rationale erat
in quo doctrina, & veritas posita erat, & per quod ad
quæsita respondebatur. Secundum Iosephum non
sunt ponendæ laminæ intra plicaturam rationalis, sed
ipsi lapides in rationali existentes erant doctrina, & ve-
ritas, quia per fulgorem eorum docebantur homines
de veritate, quam inquirebant. Cùm ergo iubetur po-
ni doctrinam, & veritatem, iubetur poni lapides illos
G sic fulgentes: quidquid tamen horum sit non mul-
tum refert. *Quæ erunt in pectore Aaron, quando ingredietur coram domino.* Doctrina, & veritas dicuntur esse in pe-
ctore Aaron, idest super pectus, quia cùm rationale
super pectus eius esset, & rationale sit, in quo est do-
ctrina & veritas, necesse est in pectore Aaron esse do-
ctrinam & veritatem. Id autem quod dicit Iosephus,
scilicet quòd emittebatur fulgor de lapidibus illis ad
iudicanda dubia, multum consonat literæ Hebraicę,
quæ dicit. *Vrin, & tumin.* Idest luces, & integritates,
scilicet quòd ab illis lapidibus luces fundebantur.
Quando ingredietur coram domino. Idest quando ingredie-
tur ad tabernaculum primum. Nam in sancta sancto-
rum nunquam intrabat his vestibus (vt supra probatū
H est.) intrando tabernaculum primum dicebatur stare
coram domino, quia ibi Deus specialiter esse dicitur,
vbi specialiter colitur: sed in sanctuario specialiores
ministrationes ei fiebant, scilicet adolere thymiama
in altari thymiamatum, & ponere panes in mensa pro-
positionis, & parare lucernas in candelabro. *Et gestabit iudicium filiorum Israel.* Idest rationale per quod iudican-
tur quæstiones dubiæ filiorum Israel. Vnde rationale
iudicij dicitur, vt patet supra. *In pectore suo.* Idest super
pectus suum, ideo Hebræi istud ornamentum pecto-
rale vocant. *In conspectu domini.* Scilicet intra taberna-
culum, vbi dicitur esse in conspectu domini, non ta-
men in omni loco, vbi dicitur esse in conspectu domi-
ni, quia intra sancta sanctorum sacerdos stans stabat in
I conspectu domini, tamen non portabat ibi rationale,
& superhumerale, vt supra declaratum est. *Semper.* Sci-
licet semper quando intrauerit in tabernaculum pri-
mum: Duo casus tamen excipiuntur, vt supra declara-
uimus. *Facies & tunicam.* Istud est aliud ornamentum
quod est pure pontificale: nam solùm summus sacer-
dos tali tunica induebatur. Ista tunica non erat consu-
ta ex diuersis pannis, aut diuersis eiusdem panni parti-
bus per suturam colligatis, sicut communiter in alijs
vestibus fieri consueuit, quia dicitur quòd in medio
eius capitium fieret, ex quo videtur, quòd pannus sa-
tis amplus in circuitu scindebatur secundum magni-
tudinem staturæ virilis, & in medio huius panni fiebat
foramen quoddam, per quod sacerdos caput mitte-
ret. Non erat etiam ista vestis facta ex filis diuersorum
K colorum, scilicet ex auro, & hyacintho, purpura, &
cocco bis tincto, & bysso retorta, sed ex solis hyacin-
thinis filis fiebat, quia dicitur: Tunicam totam hyacin-
thinam. Et in foramine facto ad immittendum caput,
fiebat ora textilis in gyro, ne vestis faciliter rumpere-
tur, sicut in alijs vestibus fieri consueuit. In extremita-
te verò vestis huius, quæ tangit pauimentum pone-
bantur in gyro septuagintaduo tintinabula de auro, &
septuagintaduo malogranata, scilicet vnum tintina-
bulum, deinde vnum malogranatum, & sic seriatim.

Tunica hyacinthina nō erat consutilis sed tota facta ex eadem parte panni.

An

An tunica hyacinthina haberet manicas.

QVAESTIO. XVI.

DE manicis autem vtrum talis tunica eas habuerit, non conſtat. Aliquis dicet, quòd non habuit aliquas manicas conſutiles, ſed in lateribus veſtis fiebant foramina, per quæ ſacerdos manus mitteret ad miniſtrādum ſicut eſt in chlamydibus noſtris, quibus ſuper veſtes alias induimur. Sed hoc non multum videtur, quia eodem modo deberent poni ibi oræ textiles in giro ne veſtis faciliter rumperetur. Hoc autem argumentum non multum militat, quia licèt fuerit tacuit ſcriptura: nam qualitercunque ſe manicæ illæ habuerint, tacitum eſt. Aliquis forte dicet, quòd huius veſtis manicæ nullæ erant, & hoc aliqualiter videtur conijci, quia non fit de eis vlla mentio, ſed, quòd ſacerdos ponebat manus ſuas ſub oras tunicę, quia iſta tunica multum ampla erat, & poterat pars anterior replicari ſuper brachia ſacerdotis, ſicut fit in caſulis præſbyterorum noſtrorum. Nam in eis manicæ nullæ ſunt: ſed ſuper brachia ſacerdotis pars anterior veſtis replicatur. Sed hoc non multum conſonat, imo nec videtur vllo modo poſſe ſtare, quia iſta tunica hyacinthina tota in gyrum tintinabulis, & malogranatis plena erat, vt patet in litera, ſi autem ſacerdos magnus ſuper brachia ſua replicaret veſtem illam maior pars malogranatorum, & tintinabulorum inuoluerentur ſuper brachia eius. Hoc autem triplex inconueniens cauſat. Primum quia inutiliter iſta malogranata, & tintinabula poſita erant: nam malogranata erant ad pulchritudinem, tintinabula autem ad ſonum. Cùm verò ſuper brachia ſacerdotis replicaretur veſtis, ſicut replicantur caſulæ præſbyterorum noſtrorum: neceſſe erat partem mediam tintinabulorum veſtis, & malogranatorum intra veſtis plicaturam latere, & ſic nec malogranata latentia ad pulchritudinem facerent, nec tintinabula ſonitum redderent. Secundum inconueniens erat, quia multum nocerent ſacerdoti, & facerent eum non poſſe miniſtrare: nam cùm tanta copia tintinabulorum, & malogranatorum ſuper brachia eius aduoluerentur, redderentur brachia eius ita grauia, quòd nullo modo ſacerdos ea tenere poſſet. Tertium inconueniens erat, quia iſta multum nocerent veſti: nam tintinabula, quæ dura erant ex continuata cōplicatione intra veſtem hyacinthinam rumperent illam. Dicendum ergo, ꝙ non mittebat ſacerdos manus ſub veſtis huius extremitates anteriores, ſicut in caſula præſbyterorum noſtrorū fit. Ioſephus autem dicit, quòd iſta veſtis habuit manicas cōſutiles (vt ſupra diximus) ſicut dalmaticæ diaconorum noſtrorum, & ſubdiaconorum habent, & in extremitatibus manicarum ponebatur ora textilis de auro, ne faciliter rumperentur. Hoc etiam aliqualiter videtur eſſe non coaptatum, quia iſtæ manicæ conſutiles ſolum coaptantur veſtibus ſtrictis, & coniunctis corpori, ſicut ſunt veſtes noſtrę interiores, & ſunt dalmaticæ, quæ ſtrictæ ſunt: caſulæ autem, quæ ampla eſt, non coaptarentur, ideo non apponuntur. Et patet etiam in noſtris chlamydibus, quæ valde amplę ſunt in extremitatibus ſuis, ideo eis manicæ non coaptantur, nec apponuntur. Quoquo modo tamen res habuerit, non oportet ponere modum iſtud ſupra immediate dictum ſed primum, ſcilicet quòd haberet aperturas, per quas ſacerdos magnus mitteret brachia aut iſtum nunc dictum, ſcilicet quod habuerit manicas conſutiles. Videtur tamen Ioſepho credendum, quia iſta ... vt ipſe teſtatur. *Faties tunicam ſuperhumeralis.* Ideſt

A tunicam, ſuper quam ponebatur ſuperhumerale immediate, non enim ponebatur ſuper tunicam lineam immediate. *Totam hyacinthinam.* Ideſt tota erat contexta de filis hyacinthini coloris. Dicitur hoc ad differētiam aliorum ornamentorum pontificalium, qui erāt ex varijs coloribus. *In cuius medio ſupra.* Iſta veſtis conſiderabatur dupliciter. Quia aut in plano extenta, aut vt coaptata corpori humano, quod eſt ſecundum altitudinem veſtis. Secundum primum modum accipitur in veſte medium, & oræ, ſiue extremitates. Quantum ad ſecundum modum accipitur in veſte illa ſurſum & deorſum, & iſta duo ponuntur in iſta veſte hyacintina. *In cuius medio ſupra.* Nam iſta veſtis, quando extendebatur in plano erat rotunda, ſicut vnus circu- B lus, & in centro illius circuli, quòd eſt medium fiebat capitium, ideſt locus, vel foramen ad mittendum caput. Cùm autem iſta veſtis coaptari debebat corpori ſacerdotis, extremitatibus, eius tangentibus æqualiter terram, vel quaſi tangentibus erat vna pars, quæ eleuatior cęteris erat, & illa dicebatur ſupra in illa veſte. Erat autem hęc idem cum medio illius veſtis, ſcilicet quòd illa pars, quæ erat medium ſiue centrum cùm veſtis extendebatur in plano, erat ſupra, cùm veſtis coaptabatur corpori alicuius viri. In illa ergo parte, quæ erat ſimul medium, & ſupra captium fiebat. *Erit capitium.* Capitium a capite dicitur, & eſt locus apertus ad mittendum caput. *Et ora per girum eius textilis.* Ora vt hic ſcribitur ſine .h. ſignat limbum, ſiue extremitatem C alicuius rei: ſic ait Hebrardus.

Aſpires horam tibi tempus ſignificabit.

Quòd ſi non aſpires dabit limbum, & regionem.

Erat iſta ora quædam parua particula panni ſiue de filis auri eſſet, vel de quibuſcunque alijs filis, & conſuebatur extremitatibus veſtis in capitio, ne rumperetur veſtis per extremitates illas. *Per gyrum eius.* Non per gyrum veſtis totius, ſcilicet vbi tintinabula & malogranata erant: ſed per gyrum capitis veſtis. *Textilis.* Ideſt quòd iſta ora panni ſit fortis, & multum texta, quia ibi firmitas veſtis eſt. *Sicut fieri ſolet in extremis par-* D *tibus veſtium.* Ponit exemplum commune, vt Moyſes melius intelligeret. Vocantur hic extremitates veſtium non omnes extremitates: nam extremitates tangentes pauimentum non conſuuntur oris textilibus, quia per talia loca nunquam veſtes rumpi poſſunt, cum nulla vis tractus in parte illa fit: ſed ponuntur in extremitatibus veſtium, ſcilicet in capitio, & manicis. *Ne facile rumpantur.* Iſta eſt redditio cauſæ, quare hoc fiat. *Deorſum vero.* Accipitur deorſum, prout coaptatur iſta veſtis corpori humano, quia tunc capitium, quod eſt circa partem ſuperiorem, ſcilicet circa caput, vocatur ſupra in veſte illa: oræ autem, quæ ſunt circa pedes vocantur deorſum, quia ſunt circa partem hominis, quæ dicitur deorſum. *Ad pedes eiuſ-* E *dem tunicæ,* Vocantur pedes tunicæ extremitates tunicæ, quæ tangunt pedes hominis. *Per circuitum.* Tota veſtis in gyro plena erat tintinabulis, & malogranatis. *Quaſi mala punica facies.* Accipiebatur pannus contextus ex hyacintho, & purpura, coccoque bis tincto, & complicabatur in rotundum: ſicut fiunt condyli veſtium rotundi, & iſta erat figura malogranatorum. Iſta appendebantur in extremitatibus illius tunicæ hyacinthinæ conſuta filo, ſicut condyli veſtium cōſuuntur ipſis veſtibus: nam nō poteſt dici, ꝙ iſta malogranata eſſent de ipſa tunica, quoniam tunica erat tota hyacinthina, vt patet in litera. De iſtis tamen malogranatis dicitur, quòd erant de auro, & hyacintho, purpura & cętera.

Item quia non videbatur modus, per quem ex eodem panno continuato in extremitatibus vestis fierent malogranata ista: *Quasi mala punica*. Non dicitur facies mala punica, sed facies quasi mala punica, quia tintinabula, de quibus hic dicitur vera tintinabula erant. Mala punica tamen non erant vera, sed artificiata. Malum punicum est quod nos clariori vtentes vocabulo malogranatum appellamus. Dicitur enim malogranatum a proprietate naturæ suæ. Malum punicum dicitur a terra, in qua primò aut potissimum tales arbores, & fructus inuenti sunt. Nux vt consuetudo omnium latinorum est, vocatur quilibet fructus, qui corticem valde durum habet, vt sunt nuces, amygdala, auellanæ, & similes fructus. Mala vocantur alij fructus, quia tamen multæ species sunt distinguimus eas interdum per adiunctionem factam ad istud nomen malum dicentes, malum punicum, malum persicum, malogranatum, malum citrinum, & sic in cęteris. Iste tamen fructus, quem nos nominare volumus, vocatur malogranatum, idest malum habens in se grana. Rectè quidem hoc nomen assumpsit, quia nullus fructus est, qui plura contineat, quàm iste: vel qui totus sic consistat in granis, sicut iste. Vocatur malum punicum, idest malum aphricanum, quæ enim aphricana sunt punica nominantur, vt ait Cato.

Malum punicum vnde dicat.

Si Romana cupis, & punica noscere bella:

Idest aphricana, nominatur sic quia in terra illa primo iste arbores inuentæ sunt. *Ex hyacintho, & purpura, & cocco bis tincto*. Fila istorum colorum trium erant ad compositionem horum malorum punicorū. De quibus filis supra dictum est. *Mixtis in medio tintinabulis*. s. inter duo mala punica vnum tintinabulum, & erant ista tintinabula ex auro, & vocantur tintinabula s'm nomen onomatopęiū, idest a sono suo formatū: sic enim tintinabulum sonat, cùm percutitur. *Ita vt tintinabulum sit aurum, & malum punicum*. Ista litera videt̄ innuere, ꝙ vnum tintinabulum fieri debebat de auro, & vnū malum punicum de auro, & rursus aliud tintinabulū aureum, & malum punicū aureum. Sed non potest sic intelligi, quia supra dicebatur, ꝙ mala punica essent de hyacintho, & purpura, & cocco bis tincto. Dicēdū aūt ꝙ hic est principium erroris propter ęquiuocationem huius verbi sum. Nā interdum, & ex proprio significato stat pro esse, vt cū dicamus, ꝙ homo est animal, vel ꝙ homo est albus, qa solùm signat ibi essent actū, siue substantialiter, siue actualiter. Aliquando autem ex vsurpatione nostra trahitur ad signandum vbicationē, vel situationē, sicut dicimus, homo erat in domo, ibi, erat, non signat essentiā aliquā, siue actum essendi, sed vbicationem. Aliqn̄ stat pro situatione siue positione, vt cùm dicimus, ista vestis est extenta, vel curuata, quod aliquo modo pōt pertinere ad situm, aliquo modo ad habitū, s'm ꝙ vestis poterit diuersimode cōsiderari. Sic autem hic cùm dicit, & tintinabulū sit aureū, si teneatur, sit, vt dicit esse primo modo, est sensus, ꝙ tintinabulum fiat ex auro, vel sit factū ex auro, & tunc destrueretur intellectus literę, quia esset sensus. *Ita vt tintinabulum sit aureum, & malum punicum*. Idest quòd tintinabulum fiet ex auro, & malū punicum, scilicet etiam fiet ex auro: nam necesse est in vtroque eodem modo accipi istud verbum sit. Accipiendo secundo modo est sensus. *Quòd tintinabulum sit aureum*. Idest ꝙ tintinabulum, quod aureū est, fit, i. situetur, vel ponat. *Et malum punicum*. Idest ēt malū punicum, i. ponatur, scilicet post tintinabulum. Et patet per ea, q̄ subdunt̄, ꝙ solùm importetur hic ordo, & nō esse, quia dicitur. *Rursumque tintinabulum aliud aureum, & malum punicum*. Idest post tintinabulum & malum punicum, q̄ primo posita sunt, immediate ponatur aliud tintinabulū au-

De equiuocatione istius verbi sum.

A reum, & ponatur malum punicum. *Et vestietur ea Aaron*. Et omnes sui successores, qui essent sacerdotes magni, quia hoc non erat personale, sed ad dignitatem ipsam cuiuslibet summi sacerdotis pertinebat. *In officio ministerij*. Idest quando ministrare debet, & hoc non ad omnem ministrationem, quia ad ministrationem, quæ fiebat extra sanctuarium, non induebatur summus sacerdos ista veste, nec alijs pontificalibus, vt supra dictum est. Nullo modo poterat aliquis sacerdos magnus vti ista veste ad aliquos vsus profanos: nec indui ea extra sanctuarium, accipiendo sanctuarium pro toto tabernaculo cum atrio eius.

B *An verum sit quòd summus sacerdos exierit obuiam Alexandro extra Ierusalem vestitus omnibus vestibus sacris, & an tunc sacerdos fecit contra istud præceptum.*

QVAESTIO. XVII.

ET si obijcias de eo, quod dicit̄ Alexandreidis primo libro, scilicet ꝙ cùm Alexander veniret contra vrbem Ierusalem, exiuit summus sacerdos ei obuiam cū cęteris sacerdotibus vestitus omnibus vestibus suis, & laminam auream gerens in fronte. Ad hoc respondere posset quispiam negādo tale quid factum C fuisse, cùm non constet ex sacra scriptura. Sed ista responsio insulsa est, & ab eo, qui modica nouit, cuius intra viscera coangustatur cor, ita vt aliter respondere nequeat, nisi fidem scripturarum aboleat. Dicendum ergo, quòd sacerdos magnus, sicut dicitur, exiuit obuiam Alexandro magno, & sic effugerunt iram eius. Nec oportet destruere fidem tantarum historiarum, quę non sunt vulgares fabulę, sed veritates solidissimę à viris approbatæ eruditissimis. Et conijcitur hoc verum fuisse etiam adempta historica auctoritate. Constat enim, quòd Alexander Macedo destruxit ciuitatem Tyrum, & Sidonem ciuitates opulentissimas Phenicis, & terram propinquam, in qua habitauerant Philisthijm, vt communi confessione conceditur. Et D ipse Zacharias propheta de hoc prædixit, & ipsi Iudęi sic exponunt Zachariam. Dicant obsecro, quomodo ciuitas Ierusalem euaserit gladium Alexandri, cùm cęteræ finitimę ciuitates potentissimę eius impetu corruerint: nunquid in gladio, & arcu? æstimo, quòd nullus quantumcunque insipiens taliter responderet, constat tamen vrbem Ierusalem illæsam mansisse tempore Alexandri, nec etiam eius dominio subdita est, cùm esset cōfęderata Dario regi Persarum. Dicendum ergo, quòd in primo Alexandri libro circa finem ponitur, scilicet quòd cùm Alexander mortuo patre suo Philippo ambiguus esset vtrum regnum paternum teneret, an in hostiles tenderet regiones regnum suum amplificaturus, sicut pater eius fecerat: E cunque quadam nocte incertum an vigilans esset, viei reuerendi vultus apparuit auream laminam in fronte gestans cęterisque pontificalibus vestibus adornatus, qui Alexandrum sic allocutus est. Egredere o Macedo omniū fortissime regum a patrijs oris, oēm tibi pessundabo gentem, & post hæc præcepta complens dixit, quando sic me videris miserere meorum. Alexander hac visione nimium confortatus bella facere inchoauit, vt patet in princi. 2. lib. Alexandreidis, deinde interiectis quibusdam bellis Alexander contra Darium, & alios duces eius veniens in terram Phænicis Tyrum nobilissimam, atque opulentissimam ciuitatem bello domitam incendio, & euersione deleuit: cumque ad vrbem Ierusalem, quæ terræ illi

Resp. aliquorum. Confut.

Doct. determi.

Quomodo verum sit Alexandrum venisse Ierusalem.

illi valde propinqua est (quod patet cùm Christus in confinio Tyri, & Sidonis prædicauerit, vt habetur Matth. vigesimo quinto capit.) misisset legatos, vt se ei incunctanter subijcerent, aut bello se pararent: Ierosolymitę ne infringerent fœdera cùm Dario rege Persarum conuenta Alexandro se subijcere noluerũt, cumque Alexander ira fremens, vt iræ impatiens erat, cursu veloci tenderet in Ierusalem, vt eam funditus euertendo solo adæquaret, sacerdotes, & tota plebs ante Alexandri aduentum scientes vltimum terribilis mortis instare discrimen, precibus, & ieiunijs corã domino supplices iacuerunt: quibus ad vltimum responsum est, vt sacerdos magnus omnibus suis vestibus adornatus cum cæteris sacerdotibus, & in vniuersa frequentia plebis Alexandro obuiam exirent in pace. Cumque ad vrbem Alexander furore succensus accederet, viso summo sacerdote in eisdem vestibus, & sub eadem imagine, sub qua olim in Græcia apparuerat, protinus equo disiliens genibus eius suppliciter aduolutus est, quasi eum vt Deum, & directorem in omnibus suis operibus habuisset, & sic intrauit pacificè in Ierusalem multa ciuibus libertate donata, & permissis in fœdere, quod cum Dario olim pepigerãt. De his Galterus Alexandreidis libro 3. Quòd autem hoc non fuerit contra aliquod præceptum datum de vestibus Pontificalibus patet: nam licèt pręceptum esset, q sacerdos nõ vteretur vestibus istis extra sanctuarium, nec ad alios vsus: si tamen Deus mandaret in aliquo casu aliter fieri, non infringebatur prior lex cùm ipse eam condidisset: & interprætaretur legem illam in tali casu non tenere vim obligationis: sic enim licèt datum esset mandatum, q nunquam fieret sacrificiũ, nisi super altare holocaustorum intra atrium sanctuarij, vt patet Leuit. 17. & Deut. 12. c. Tamen Dauid immolauit in area Areunam Iebusæi, vt patet 2. Regum 24. c. & Elias in monte Carmeli, vt patet 3. Reg. 18. c. & sic de alijs. Quia tamen isti mandato, vel inspiratione Dei mouebantur tanquam bonum reputatum est, & sacra scriptura illud commendat. Ita ergo hic dicendum est, q reuelatione Dei admonitus summus sacerdos, sic indutus Alexandro Macedoni obuiam exiuit. *Vt audiatur sonitus, quando ingredietur, & egredietur.* Ista est præcipua causa tintinabulorum aureorum, scilicet vt quando ipse moueretur, sonarent tintinabula. *Quando ingredietur, & egredietur sanctuarium.* Aliqui dicunt, s. quando ingrediebatur in Sancta Sanctorum. Sed hoc falsum est, quia, vt supra probatum fuit, quando intrabat in Sancta Sanctorum, nõ induebat vestes Pontificales, sed solas vestes sacerdotis minoris, s. vestes lineas. Si autem posset stare, q intraret summus sacerdos in Sancta Sanctorum indutus his vestibus valde conueniebat: & adhuc magis ex hac parte quam quando intraret in sanctuarium exterius scilicet, quia (vt aiunt Hebræi, & ista videtur intentio ex litera) Deus mandabat poni ista tintinabula, vt audiretur sonitus sacerdotis intrantis, & exeuntis. Et hoc erat, quia in sanctuario fiebant apparitiones Dei, in quibusdam formis gloriosis, vel apparitiones angelorum, vt diximus supra 25. c. Deus autem nolebat, q sacerdos videret illa, quæ apparebant, vt patet Leuit. 16. c. cum dicitur. assumptoque thuribulo, quod de prunis altaris impleuerit, hauriens manu compositum thymiama incensum vltra velum intrabit in Sancta, & positis super ignem aromatibus nebula eorum operiat oraculum, quod est supra testimonium, & non moriatur. Sed ista apparitio magis fiebat intra Sancta Sanctorũ, vbi Deus specialiter erat, quàm in sanctuario exteriori, vt declarauimus supra 25. cap. ergo ibi magis hoc attinebat: scriptura tamen non contenta, cuius ratio-

F nem supra assignauimus. Et ista similitudo est sicut cùm quis ad ianuam alicuius domus accedit, non debet intrare priusquam quid clamauerit, vt qui intra sunt caueant sibi, si aliqua secreta agunt, quæ ab alijs videri nollent: in hominibus autem hoc ad bonorum morum institutiones obseruãdum est: quia aliàs mutuo offenderemus, & offenderemur. Ad Deum tamen necessarium non erat: quia Deus vel angelus, qui in aliqua effigie intra sanctuarium apparent: benè nouerunt, quando sacerdos ingreditur, & egreditur: superfluum ergo est doctum erudire, & sufficienter commonitum admonere. Item dato q Deus, & angelus ibi apparentes non scirent quando sacerdos ingrediebatur, & egrediebatur: tamen non possent hoc

Repugnat hois moribus aliquẽ itroire domũ incognitã nisi prius vocauerit.

G cognoscere per tintinabula sacerdotalis vestis, quia Deus & angeli oculis, vel auribus cæterisque organicis potentijs, & instrumentis nihil perpendunt, cùm talia non habeant, quia istæ sunt virtutes corporum: Deus autem incorporeus simpliciter est: sonitus autẽ obiectum solius potentiæ auditiuæ est: impossibile ergo est Deũ videre, aut audire, & angelos conformiter: non ergo sunt istæ admonitiones eodem modo necessariæ ad Deum, & angelos, qui apparitiones aliquas intra tabernaculum faceret, sicut ad homines commonendos, qui ista percipiunt cum fiunt, & antequam fiant non intelligunt: Deus autem, & angeli cum fiunt ea non percipiunt organicè, vt perceptibilia sunt, & antequam fiant sciunt quoniam futura

H sunt. Ponebantur ergo ista tintinabula ad concitandum reuerentiam humanam, scilicet q sicut nomina filiorum Israel sculpebantur in lapidibus rationalis, & superhumeralis ad memoriale, siue recordationem: non q Deus per illos lapides recordaretur, sed q homo sciret, quomodo memoria nostri, vel potius consideratio semper est in Deo: ita ista tintinabula ponebantur ad incitandum ipsum sacerdotem, vt reuerenter intraret, cùm tintinabula gestaret, quæ quasi ad ostium tabernaculi clamarent ad Deum vtrum daret licentiam introeundi, & audito sonitu tintinabulorum, sacerdos erat licentiatus intrare in tabernaculũ: si autem non portaret secum tintinabula, non habebat licentiam introeundi non vocato hospite, ideo si

Doct. expositio.

Qr tintinabula ponebantur i veste hyacintina sũmi sacerdotis.

I introiret, moriebatur, quasi iniuriam ageret domino domus. Et sic dicitur in litera, quando ingredietur, & egredietur sanctuarium in conspectu domini, ne moriatur. dicitur. *Quando ingredietur.* Quia tunc sacerdos mouetur, & tintinabula sonant. *Et quando egredietur.* Quia etiam tunc mouetur, & sonant. Cùm autem sacerdos manet intra tabernaculum ministrando, vel orando, quia non mouetur, non sonant tintinabula. Et est sensus secundum similitudinem quasi si loqueretur ad hominem, q ne sacerdos videat visiones Dei, vel angelorum, cum ingreditur, quòd pulset tintinabula ad ostium tabernaculi: & quia exeunte sacerdote Deus redire debet, vel angelus ad mansionem, commonetur, q redeat per sonitum tintinabu-

K lorum, quæ sunt signum, quòd sacerdos egreditur. *Et non moriatur.* Quasi dicat, si secus ageret moreretur: ideo hanc regulam tenere debet. *Facies & laminam de auro purissimo.* Hic ponitur aliud ornamentum, quod erat pure Pontificale, scilicet lamina aurea. Figura huius erat, quasi semicirculus cooperiens ab aure ad aurem perueniens per frontem. Spissitudo autem huius satis modica erat, quia aliàs põderosa esset. Latitudo huius erat quasi duorum digitorum, ita quòd totam frontem cooperiret, & labium coronæ huius, scilicet pars superior tegebat extremitatem mitræ hyacinthinę: erat autem in hac lamina descriptura litera Hebraica: Codes la Adonai, idest sanctitas ad domi-

dominum. *Faciès laminam*. Vocatur lamina, quia erat aurum extentum opere malleatorio in tenuem quantitatem. Et distinguitur lamina contra massam, quia massa est aurum in magna quantitate, & rotundum nulla artificiali forma dispositum, sed adhuc rude: lamina autem per malleationem extenta est. *In qua sculpes opere cælatoris*. Duo sunt in lamina, scilicet sculpere, & cælare: nam sculpere est cauare, vel radere: cælare est superlinire, vel pingere, & vtrunque fiebat in lamina aurea, quia primò fiebant quædam cauaturæ profundæ, quæ erant figuræ literarum: quia tamen si sic manerent non distinguerentur figuræ literarum in colore ab auri colore: secundum factum fuit, scilicet superlinire, idest intra cauaturas illas ponere aliquem colorem rubeum, vel atrum, aut alterius modi, vt clarè literæ illæ legi possent. Si autem diceretur: in qua sculpes opere sculptoris: esset sensus quòd solùm debebat lamina illa cauari ad reddendos literarum caracteres: quia opus sculptoris nihil aliud est, nisi sculpere, idest cauare: & tunc non possent literæ videri distinctæ à colore auri. Si autem diceretur, in qua cælabis opere cælatoris: esset sensus quòd solùm deberent literæ pingi in superficie plana auri, & non fierent cauaturæ: & tunc non manerent ita firmæ literæ, nec ita pulchræ. *Sanctum domino*. Hoc erat, quod erat in ea scriptum: & dicitur Hebraicè, Codes la Adonai. *Ligabisque eam vitta hyacinthina*. Quia ista lamina erat quasi semicirculus pertingens ab aure vsq; ad aurem, non poterat se tenere, nisi ab alio teneretur, scilicet ab aliquo ligamine. Erant autem in duabus extremitatibus eius apud duas aures sacerdotis duo foramina, & per hæc mittebatur vitta hyacinthina: & continebat stringens laminam, ne caderet. Erat autem ista vitta, idest quidam funiculus factus de filis, quorum color erat celestis, qui vocatur hyacinthinus. *Et erit super thiaram*. Sacerdos magnus habebat duo capitis totalia tegumenta, scilicet cidarim, quæ erat mitra facta de lino, & rotunda: deinde in altum acuebatur ad conum: alia erat, quæ vocabatur thiara, & ista erat tota hyacinthina: ponebaturque super cidarim: deinde super extremitatem thiaræ, quæ veniebat super fronte ponebatur lamina ista, & cooperiebat extremitatem eius. *Imminens fronti Pontificis*. Idest posita, vel manens super frontem summi sacerdotis, quia totam frontem cooperiebat vsque ad oculos, ita tamen, vt nihil ante oculos de ea penderet. *Portabitque Aaron*. Hic facit litera quandam interpositionem: nam cùm dicat de vestibus Pontificalibus, nondum completo sermone interserit de actione sacerdotis, & rursus ad vestes, quæ supererant, redit. Et ista interpositio satis rationabilis est. Nam hic dicebatur de vestibus Aaron: & istę vestes erant, vt Aaron indutus, in eis ministraret coram domino, vt dicitur supra: vt faciant vestes Aaron, in quibus sanctificatus ministret mihi. Et quia per ministrationem sacerdotis tollebantur peccata eorum pro quibus rogabat; ideo dicto de vestibus, dicitur de remissione peccatorum, quæ fiebat in ministratione, scilicet. *Portabit Aaron*. Vel quilibet alius sacerdos magnus, vel sacerdos minor quando ministrauerit sacrificando: nam & minores sacerdotes sacrificabant, & ministrabant coram domino alijs ministrationibus, vt patet Leuit. 8. cap. & declarabitur Deuter. 17. capitu. agitur tamen de Aaron, qui principalis sacerdos erat: & sub eo intelliguntur omnes alij, qui sequebantur eum in ministratione. *Iniquitates eorum, quæ obtulerunt*. Idest Aaron suscipiet super se pondus omnium iniquitatum, pro quibus Israel munera, & dona dant: & ista portatio erat, quia accipiebat Aaron onus orandi pro iniquitatibus, per

Quid erat scriptũ in lamina aurea sũmi sacerdotis

F quibus Israelitæ dona sua dabant, vt dimitterentur eis: & sic dicitur Oseæ 4. cap. de sacerdotibus: Peccata populi comedent, idest sacerdotes comedent omnia sacrificia, & munera atque oblata pro peccatis populi Israel. *Iniquitates eorum, quæ obtulerunt*. Si hic diceretur iniquitates eorum, qui obtulerunt: esset sensus, quòd Aaron portaret super se peccata omnia facta ab illis, qui aliquid obtulerunt, & tunc pro quacunque oblatione quantumcunque parua portare debebat Aaron super se peccata cuiuslibet offerentis, ita quòd teneretur rogare pro peccatis omnibus cuiuslibet offerentis: tamen litera non stat sic: sed ponitur, quæ in neutra terminatione pluralis, scilicet. *Iniquitates eorum, quæ obtulerunt*. Ita quòd istæ iniquitates referantur ad ista, quæ oblata sunt: nec tamen est intelligendum, quòd Aaron portaret iniquitates rerum oblatarum tanquam res oblatæ aliqua crimina haberent: sed dicuntur iniquitates rerum oblatarum, idest iniquitates, pro quibus res datæ oblatæ sunt. *Eorum quæ obtulerunt, & sanctificauerunt filij Israel*. Ista duo idem sunt: nam qui offert sanctificat, & qui sanctificat offert, quia in vtroque est traditio rei, siue ad sacerdotem, vel ad Deum: sed differunt in ratione, quia offerre solùm dicit spontaneam largitionem rei sacerdoti factam. Sanctificare est res sanctas facere, idest ad Dei cultum applicare. Per hoc enim, quòd res oblata sacerdoti traditur, offerri dicitur. Per hoc autem, quòd res illa à seruitio tradentis abdicatur, & diuino cultui applicatur sanctificare dicitur. Potest tamen aliquando sanctificare signare plura quàm offerre: quia offerre notat actualem rei spontaneè factam traditionem. sanctificatio est etiam cũ aliquis non dat actualiter, dum tamen voueat dare, scilicet per hoc ipsum abdicat à se rem ipsam. *In cunctis muneribus, & donarijs suis*. Ista duo quasi idem sunt: aliquo modo tamen non idem sunt donarium, & munus; quia munus est id, quod aliquis dat sub coactione, quia à lege sic constitutum est. Donum dicitur id, quod mere gratuitè donatur. Et ista differentia multoties inuenitur secundum modum communem loquendi legum humanarum, quæ dicunt aliquos absolutos esse à muneribus, idest quòd non tenentur dare munera, nullus tamen à muneribus liber esse diceretur, nisi aliqua coertio imposita esset ad munera persoluenda. quòd autem dona mera liberalitate tribuantur, ipsa nominis monstrat origo. Hæc autem differentia reperitur in eis, quæ recipiebant sacerdotes à popularibus. Nam interdum populares offerebant ea, ad quæ tenebantur, vtpotè sacrificia pro peccato, quia peccans, siue sacerdos esset magnus, siue princeps populi, siue totus populus, aut quilibet de populo, erat certa oblatio instituta, ad quam tenebatur secundum ea, quæ habentur Leuit. 4. & 5. capit. & Numer. 15. Aliquando gratuitò donabant, sicut in holocaustis, aut in victimis pacificis, aut in votis, & alijs donis. Vocabantur etiam munera ipsę decimæ, & primitiæ, quæ dabantur Leuitis, & sacerdotibus à popularibus, vt patet Numer. 18. capitulo: nam ad has dandas sub coertione tenebantur: nunc enim sacerdotes nostri eas tanquam debitum petere possunt, & retinentes eas in ius vocare: & super hoc iure disceptare, vt patet extra de decimis, capitulo Parrochianos. Pro quolibet autem horum siue munus esset, siue donum tenebatur sacerdos magnus orare, portans super se iniquitatem offerentis.

G

H

I

K

Dĩa inter ſcificare et offerre.

Dĩa inter munus, & donum.

An clerici teneantur dicere horas defunctorum de necessitate, & quid, & quantum tenentur recitare.

QVAESTIO. XVIII.

EX hoc necessariò concluditur, ꝙ clerici beneficiati tenentur orare pro mortuis: nam isti sacerdotes recipiebant munera, & dona popularium, & tenebantur pro eis orare in tantum, ꝙ dicebantur super se recipere omnia peccata popularium, pro quibus ipsi hæc omnia obtulerunt, quod signat hoc nomen portare iniquitates, & sacerdotes nostri præbendati habent omnes redditus suos de bonis popularium, & mortuorum, & viuorum: ergo necessariò tenentur orare pro eis. Et ista obligatio ex duplici iure insurgit, scilicet ex iure naturali, & ex iure diuino. Ex iure naturali patet, quia quilibet donatarius tenetur donatori ad antidora, idest ad contrapassum, siue ad reddendum similia: maximè quia licèt ista donatio libera est, idest quia sine aliqua causa vrgente atque cogente, tamen non est sine aliqua causa impellente: quia ideo iste dat, vt oretur pro eo: imò in dando hoc exprimit, s. quòd oretur ad Deum pro eo: & semper magis tenetur sacerdos recipiens hæc inquantum ista donatio transit in modum cuiusdam contractus innominati, s. do vt des: facio vt facias, & est de præscriptis verbis: sicut ergo ille, qui agit contra ius naturale, peccat mortaliter, & æternaliter punitur, vt declarat Apostolus ad Rom. 2. c. de Gentibus, quæ sine lege peccant, & sine lege damnabuntur: ita cùm orare pro mortuis quantum ad sacerdotes, qui de bonis mortuorum stipendia recipiunt, quod generaliter in omnibus beneficiatis est, tam sacerdotibus, quàm non sacerdotibus, tam ordinatis, quàm non ordinatis, sit de iure naturali, illi qui pro mortuis non orant recipientes stipendia beneficiorum, mortaliter peccant, & æternaliter damnabuntur. Et adhuc maius peccatum est, cùm quis recipiens stipendia de bonis mortuorum non orat ꝓ eis, quàm si reciperet stipendia de bonis viuorum nō oraret pro eis: sicut cùm quis nocet alicui misero non potenti se defendere, & tollit ei decem, quàm cùm qs nocet alicui diuiti potenti se defendere tollendo ei decem. Mortui namque solis viuorum operationibus adiuuantur: à se ipsis autem iuuari nihil possunt, cùm iam sint extra terminum merendi: sed solùm vt puniantur quantum deliquerunt. Viuentes autem sunt in via termini merendi, & demerendi, ideo licèt alijs præcantibus non iuuentur, per suam tamen operationem iuuabuntur: maius ergo scelus est mortuorum stipendia deuorando pro eis non orare, quàm de viuorum possessionibus, aut muneribus sustentari, & pro ipsis non precari. Secundò ista obligatio ad orandū pro mortuis insurgit ex iure diuino, vt patet hic, & in alijs plerisque locis, tam noui quàm veteris testamenti: nam dicitur hic, ꝙ sacerdos debet portare super se peccata, vel onus illarum rerum, quæ offeruntur: & Oseæ 4. cap. Peccata populi mei comedent. Quia ergo contingit pro peccatis mortuorum offerri hostiā: ergo tenebuntur sacerdotes orare pro peccatis mortuorum. Sed dices, quòd ista obligatio ad orandum in sacerdotibus solùm erat pro viuentibus. nam obligatio erat pro muneribus, & donarijs, quæ recipiebāt. sed à solis viuentibus ista offerebantur: ergo solis eis obligabantur, vt pro eis orarent. Patet hoc, nam mortui decimas, & primitias non soluebant, nec quisquam nomine eorum cùm nihil possiderent, de quo

A decimæ, & primitiæ solui possint: non poterant etiam quidquam vouere: non poterant dare holocausta, quia qui holocaustum offert, debet imponere manum super caput animalis, quod immolandum tradit, vt patet Leuit. 1. capitu. Non potest etiam offerri pro eo hostia pacifica, quia hostia pacifica est vt plurimum gratiarum actio pro pace, quam Deus nobiscum habet, quòd reconciliatus sit nobis, & tradiderit quod petebamus. In mortuis autem non est hoc, quia non superest, qui beneficia receperit, vt pro illis gratias reddat. Item quia in sacrificijs pacificis offerens debet habere partem carnium immolatarum, vt patet Leuit. 7. & 19. cap. sed mortuus hoc facere non potest, nec poterit offerre hostias pacificas, nec quisquam pro eo de sacrificijs pro peccato. B Patet quòd non fierent pro mortuis: quia siue totus populus peccaret, siue sacerdos magnus, siue princeps populi, siue aliquis homo priuatus, debebat ipsemet offerre victimam, scilicet ducendo animal vnum coram sacerdote, & ponebat manus suas super caput eius, quasi imprecans ei omnia mala, quæ egisset, vt patet Leuit. 4. & 5. cap. sed hoc non poterat facere mortuus, vt de se patet: ergo nec poterant pro eo fieri sacrificia, propter quæ sacerdotes tenerentur ad orandum pro eo. Respondetur, quòd sacerdotes veteris testamenti tenebantur orare pro mortuis ex institutione iuris diuini in veteri testamento: nam licèt istorum sacrificiorum formę in eis obseruari non possent, tamen fiebant alię C oblationes pro eis, pro quibus tenebantur sacerdotes orare pro illis, vt si aliquis moriens relinqueret aliquā partem facultatum suarum Ecclesiæ sacerdotibus, vt pro eo orarent (vt nunc fit) vel quòd daretur aliqua pecuniarum summa conuertenda in sacrificia, & sacerdotum vtilitates. Sic patet 2. Machab. 12. cap. vbi Iudas collectione facta misit offerri duodecim milia dracmarum in Ierusalem pro peccatis mortuorum. Conclusum ergo necessariò manet clericos beneficiatos teneri de iure naturali, & iure diuino ad orandum pro mortuis: & tanto mortalius peccare, quanto plures obligationes infringunt non orando pro eis. Quid autem, aut quantum teneatur beneficiatus pro mortuis orare, non est ex iure naturali, vel diuino: quia ista D vniuersalia sunt monstrantia obligationem, non tamen quantitatem, aut modum obligationis: in hoc autem tenenda est dispositio iuris humani, & consuetudo ecclesiarum singularum. Etiam vtrum quotidie teneatur quilibet beneficiatus recitare pro mortuis, vel facere cōmemorationē de eis saltem: relinquitur dispositioni iuris humani, & consuetudini Ecclesiarum: in his tamen, quando aliquis obligatur ad recitandum pro mortuis tantum, & tantum, & tali die, aut tali, si non recitauerit peccat mortaliter, nisi legitima excusatio interuenerit, quæ excuset à recitatione. Quod patet, quia sicut quilibet beneficiatus potens recitare tenetur ad horas canonicas, & peccat mortaliter, quando eas non recitat: ita quilibet obligatus ad E certam orationem pro mortuis faciendam, & in certo tempore, vtpotè quolibet die, aut ter in hebdomada, & sic de alijs modis: si non recitet mortaliter peccat: nam istę obligationes æquales sunt: sicut enim orare pro mortuis est de iure naturali in beneficiatis, & quod tantum, aut tantum recitent est de iure positiuo: ita quòd aliquis teneatur ad recitandum aliquid, qui est ordinatus, aut beneficiatus, est de iure diuino: determinatio tamen quantitatis, & modi est de iure humano. *Erit autem lamina.* Hic redit ad id, quod omiserat, scilicet de lamina aurea quam summus sacerdos gestat in fronte. *Semper in fronte eius.* scilicet quando ministrat in tabernaculo exteriori in altari thymiamatum, aut apparatu lucernarum, & propositionis

Quid ex q̄uū teneatur cleric⁹ b̄n̄ficiatus recitare ꝓ mortuis et an quotidie nō est à iure diuino determinatum, sed a iure positiuo.

tione panum, & cùm ministrat in altari holocaustorum, quod est extra tabernaculum in atrio ad ostium tabernaculi. Non tamen est intelligendum, quòd semper esse debeat lamina in fronte sacerdotis, quia tunc oporteret eam habere, dum comederet, & dormiret, quod ridiculum est. Etiam quia sequeretur aliud inconueniens. Nam lamina nunquam poni debebat sub thiara hyacinthina, cùm dicatur supra, quòd erit super thiaram imminens fronti Pontificis: ergo oportebat etiam semper habere thiaram: & sic videtur esse de alijs Pontificalibus ornamentis, quod inconueniens est, & prorsus absurdum. Item non potest stare istud, quia supra dicitur, quòd istę vestes fiebant, vt Aaron sanctificatus in eis sacerdotio fungeretur: ergo ad solam sacerdotalem ministrationem indui debebat vestibus his: & hoc est, quod dicitur. *Erit lamina in fronte eius semper.* Idest temporibus, quibus ministrare debet: nec tñ adhuc omnibus temporibus, qbus ministraturus erat, debebat istã laminã in fronte habere. Nam cùm intraret in Sancta Sanctorum, nihil de Pontificalibus ornamentis habebat: sed sola linea ornamenta, quæ pertinebant ad minorem sacerdotem, vt supra declaratum est. *Vt placatus sit ei dominus.* Non est sensus, quòd illa thiara aliquid in se contineret, quod naturaliter, vel ex suo actu propriè inclinaret Deum ad hoc, quòd Deus placaretur, quia Deꝰ à nulla re mouetur ad misericordiam, vel ad iram, vel ad aliquid alterum: sed quando vult miseretur, quando vult agit secundum iram. Proficiebat autem ista lamina secundum se ad ornatum, & reuerentiam sacerdotis ministrantis, sicut cætera ornamenta. Nam hoc est, quod Deus intendebat, scilicet vt sacerdos in magna reuerentia haberetur ab hominibus saltem propter apparatum: ita precioso, & honorato sacerdote ministerium quoque quod gerebat honoraretur, & sic redundabat hoc ad magnum honorem, & reuerentiam Dei.

Quare dicebatur Deus placari existente lamina aurea in fronte sacerdotis.

QVAESTIO. XIX.

SED quantum ad hoc quod hic dicitur, scilicet quòd esset lamina in fronte sacerdotis, & sic placaretur ei, duplex ratio est. Prima, quia ista magis proficiunt ex voluntate facientis, quàm ex seipsis: manifestum est enim quòd cremare coram domino adipes boum, & arietum pinguium, & carnes eorum, non erat aliquid secundum se bonum, nec delectabile: sed potius fetidum, & graue, quia ex carnibus sic combustis, & adipibus grauis odor exhalat, & infectiuus: Deus tamen dicit hunc odorem sibi esse gratissimum, vt patet sequenti capitu. & Leuit. 1. & quasi per totum. Sola ergo obedientia in istis erat, quę domino placebat, & reddebat actum valde gratũ Deo: nam melior est obedientia, quàm victimæ, vt patet 1. Regum 15. capit. licèt ibi Saul multas victimas, & pingues domino obtulisset, quia tamen sine obedientia id factum est, non solùm non placuit Deo, sed valde displicuit intantum, quòd ob hoc abiecit eum, & totam suam posteritatem, ne regnaret super Israel. Patet ergo non victimam per se, sed obedientiam per se placere. Victimæ autem ex adiunctione ad obedientiam placent: cùm verò sine obedientia sunt, abominabiles sunt: nam ista sacrificia sunt actus latriæ: qualitercunque ergo se habeant, nihil magis proficiunt sic quàm aliter fieri, dumtamen de mandato Dei fiant. Latria autem maxima virtus est, aut maximę virtutis

A pars: ideo actus eius valde meritorij sunt. Manifestatur hoc abundantius in Abraham, qui voluit immolare filium suum Isaac ad mandatum Dei. De quo manifestum est, quòd immolare filium secundum se erat actus detestabilissimus Deo, & hominibus: quia homo animal immolaticium non est, & si ad quemlibet hominem hoc peccatum magnum est: quanto magis ad filium, qui est pars patris, & caro de carne eius, vt ait Arist. 5. & 8. Ethic. & ipse Deus vocat hanc abominationem magnam, vt patet Leuit. 20. capitu. vbi maximè præcipit, ne quis det de semine suo Idolo Moloch, scilicet vt paruuli filij, qui vocantur semen patris, quia de eius semine nati sunt, non darentur ad immolandum idolo Moloch, & non solùm facere

B scelestum est, sed etiam cogitare, aut proponere nefas est. Abraham autem licèt non effecerit, quia Deus illud fieri prohibuit, tamen totaliter deliberauerat occidere filium, & sic iam opere complere inchoabat colligans eum, & extendens manum ad percutiendum eum: Deus tamen istud factum maximè approbauit, nec fuit aliquod alterum factum Abrahæ, in quo magis à Deo acceptaretur. Patet hoc Gen. 22. capitu. quia hoc facto dixit angelus ad Abraham: Per memetipsum iuraui, dicit dominus, quia fecisti rem hanc, & non pepercisti filio tuo vnigenito, benedicam tibi, & multiplicabo semen tuum sicut stellas cœli, & velut arenam, quæ est in littore maris: possidebit semen tuum portas inimicorum suorum,

C & benedicentur in semine tuo omnes gentes terræ, quia obedisti voci meæ. Conformiter ergo de lamina aurea dicendum est, quòd licèt ipsa in fronte gestata secundum se nihil efficeret, tamen quia sacerdos eam de mandato Dei gerebat, placabatur Deus ex merito obedientiæ, quoniam iste latriæ actus erat. Secunda ratio, quare Deus placaretur lamina posita in fronte sacerdotis, est quia ipsa ponebatur, vt testimonium laudis Dei: sicut enim cùm quis Deum ore laudat intendendo eum laudare, meretur in hoc actu: ita in positione laminę illius in fronte: nam in lamina illa erat scriptum sanctum domino, siue vt habetur in litera Hebraica (Codes la Adonai,) idest sanctitas ad Deum, vel sanctitas sit Deo: in quo protestamur Deũ

D esse sanctum, & ibi soli conuenire purissimam, & excellentissimam sanctitatem. Hoc autem protestari meritorium est, & Deum nobis placatum reddimus: sed gestando hanc laminam in frontem coram domino est publicè confiteri eum esse sanctum: ergo per gestationem laminæ Deus placabatur sacerdoti. *Stringesque tunicam bysso.* Aliqui volunt intelligere de tunica tota hyacinthina, quòd ista cingeretur bysso, idest aliquo strophio, vel zona facta de bysso: nam cùm tunica hyacinthina ampla foret, nisi stringeretur sicut si vestis sacerdotis corpori per aliquam zonam, sicut si vestis nostra excingitur, lapsa flueret, & nõ coaptaretur corpori. Dicunt ergo quòd hic mandatur stringi, idest cingi strictim ad corpus sacerdotis: & zona illa qua

E stringebatur erat byssus, idest de bysso facta. Sed hoc non potest stare, quia immediatè dicitur de baltheo: Facies baltheum opere plumarij. Baltheus ad nihil aliud erat, nisi ad cingendum tunicam hyacinthinam. Ergo non erat ista strictio, quæ hic dicitur cingi tunicam bysso. Et si dicas, quòd ista duo idem sunt, scilicet quòd tunica stringeretur bysso, & quòd fieret baltheus: ita quòd baltheus sit byssus, ex qua fieret tentorium sacerdotis super tunicam hyacinthinam. Respondetur, quòd non potest stare, quia istud quod hic dicitur stringi, scilicet tunica, fiebat cum solis filis byssinis, cùm dicitur: Stringesque tunicam bysso. Baltheus autem non fiebat de sola bysso, sed de multis coloribus, scilicet de filis auri, & hyacinthi,

&

& purpuræ, coccique bis tincti, & byſſi retortæ: cum dicitur quòd baltheus fieret opere plumario, quod nunquam eſt, niſi in varietate colorum. Alij dicunt, quòd ſit ſtrictio iſta in tunica interiori, quæ eſt tunica linea, & ſtricta: & quòd hæc cingatur byſſina zona: deinde ponatur ſuper eam tunica hyacinthina, & iſta ſtringatur baltheo, quod factum eſt ex filis variorum colorum. Sed nec hoc valde ſtare poteſt. Primò quia cùm ſuper tunicam byſſinam, ſiue lineam ponatur tunica hyacinthina, & iſta ſtringatur baltheo: ſtringetur etiam quæcunque veſtis ſub illa fuerit: nec oportebit inquiri aliam zonam, ſicut eſt in zonis noſtris, quia vnica zona multas veſtes coartamus. Secundò quia non bene coaptaretur, quòd poneretur vna zona ſuper tunicam lineam, & alia ſuper tunicam hyacinthinam, quia tunc eleuaretur locus zonæ cum ſpiſſior eſſet quælibet zona, quàm veſtis, ſuper quam ponebatur. Tertiò quia mandatur hic ſtringi tunicam: tunica tamen linea rariſſimè vocatur tunica ſimpliciter, ſed cum adiectione, ſcilicet tunica linea, vt patet infra, & vbicunque de hoc agitur: tunica autem hyacinthina vocatur abſolutè tunica. Hic autem dicitur tunica ſine aliqua determinatione: ergo intelligitur de tunica hyacinthina, & non de linea. Intelligendo de tunica hyacinthina eſt ſenſus. *Stringes tunicam byſſo*. Ideſt facies quaſdam oras in extremitatibus inferioribus tunicę hyacinthinæ, & iſtę ſint de byſſo: & hoc clarius ponit litera Hebraica. *Liſtabis tunicam byſſo*. Ideſt pones oras ſiue liſtas, (vt vulgariter ſonat) tunicæ hyacinthinæ: & iſtæ erunt de byſſo. *Et thiaram byſſinam facies*. Iſta thiara eſt ornamentum commune ſummo ſacerdoti, & minoribus ſacerdotibus: & vocatur alio nomine cidaris. Hæc de byſſo fiebat: quæ (vt quidam dicunt) erat facta in modum ſudarij: & ponebantur ſub mitra ſummi ſacerdotis. Alij dicunt, quòd in figura aſſimilatur mitræ Pontificali, tamen differebat in colore, & filis, quia cidaris ſiue thiara iſta, de qua hic dicitur, erat byſſina, thiara ſummi ſacerdotis erat hyacinthina. Et hoc ſecundum verius eſt, quia licèt quantum ad ſummum ſacerdotem benè ſtaret, quòd iſta mitra eſſet in modum ſudarij, tamen quantum ad alios ſacerdotes minores, qui nihil ſuper thiaram illam ponebant, non multum conſonat. *Facies & balthеum opere plumarij*. Baltheus dicitur quoddam cingulum factum ex filis diuerſorum colorum, ſcilicet ex quinque coloribus, auro, hyacintho, purpura, coccoque bis tincto, & byſſo retorta. Erat autem huius cinguli latitudo digitorum quatuor (vt ait Ioſephus): & religabatur in parte anteriori ſacerdotis pendens ante faciem eius. *Opere plumarij*. Plumarius dicitur, qui pluma, ideſt acu aliquem pannum, vel aliquod ſimile facit: ſicut cùm aliqua textio fit opere acus ad ponendum diuerſorum colorum fila, & non vocatur plumarius, qui acu ſuit. *Porro filiis Aaron*. Hic ponit veſtes ſacerdotum minorum: quia omnes filij Aaron facti ſunt ſacerdotes, ſcilicet Nadab, & Abiu, & Eleazar, & Ithamar: & duo de his perierunt in diebus conſecrationis ſuę, cum obtuliſſent ignem alienum coram domino, vt patet Leuit. 10. deinde alij duo, & omnes de generatione eorum miniſtrauerunt coram domino, vt patet Paralip. 24. capit. & de his vnus erat ſummus ſacerdos: cæteri autem erant minores ſacerdotes: & iſti minores habebant veſtes iſtas, quæ ſequuntur. *Tunicas lineas*. Iſtę erant tunicæ lineæ ſtrictæ, quas induebantur ſuper veſtes ſuas vulgares. *Et baltheos*. Iſti erant ad cingendum tunicam lineam cuiuſlibet ſacerdotis minoris: nam dato quòd tunicæ illæ ſtrictæ eſſent, tamen non totaliter corpori coaptarentur, niſi cingerentur. *Et thiaras in gloriam, & decorem*. Thiaræ dicuntur mi-

A træ tam ſummi ſacerdotis, quàm minorum, cuius figura ſupra poſita eſt: & has imponebant capitibus ſuis ſacerdotes minores: erant autem iſtæ byſſinæ. *In gloriam & decorem*. Ideſt vt pulchri ſint, & honorentur: gloria enim eſt laus manifeſta, vel honor: & hunc conſequebantur ſacerdotes minores induti his veſtibus, cùm vulgares homines non attendant ea, quæ ſecundum veritatem ſunt: ſed ea, quæ videntur: & ſic apud eos homines pro veſtibus honorantur: & ſic dicitur aliquis glorioſus in ſtola ſua, ideſt quòd quando eſt indutus ſtola ſua eſt honoratus. Dicitur ad decorem, quia per veſtes efficitur homo formoſus: nam forma naturalis ex appoſitis adiuuatur. Sic dicit Ouidius Metam. lib. 13.

B *Et finxit vultum, meruitque formoſa vocari*:

Vbi loquitur de nympha quadam. *Veſtieſque his omnibus Aaron*. Ideſt quòd omnes iſtæ veſtes tam illæ, quæ ſupra nominatæ ſunt pertinentes ad ſacerdotes minores pertinebant ad ſummum ſacerdotem, & debebat indui omnibus eis. *Aaron fratrem tuum*. Qui futurus erat ſummus Pontifex, & Moyſes debebat eum induere omnia iſta ornamenta, quia etiam ipſe conſecrabat eum, & dabat omnia, quæ ad ordinem eius ſeu dignitatem, & aliorum pertinebant, vt patet ſequenti capitulo, & magis Leuit. 6. & 8. & 9. atque 10. capitulis. Sciendum tamen, quòd iſta copulatiua (&) non totaliter copulat hic. dicebatur enim C ſupra, quòd Moyſes veſtiret Aaron omnibus his, & filios eius: ſi autem totaliter copularet, neceſſe eſſet, quòd tot eſſent ornamenta ſacerdotum minorum, quot ornamenta ſacerdotis magni: tamen falſum eſt, quia ſupra dictum fuit, quòd filij Aaron recipere debebant iſtas veſtes, quæ hic ponebantur, ſcilicet tunicam lineam, & baltheum, & thiaram, & femoralia linea, de quibus infra dicitur. Non ergo debebant indui alijs veſtibus, quibus Aaron veſtiebatur. *Et cunctorum conſecrabis manus*. In Hebræo dicitur. *Cunctorum manus complebis*. Ideſt in manus cuiuſlibet complebis cæremonias, quæ requiruntur ad conſecrationem eius. Ritus autem conſecrationis erat primò de Aaron, quia tam ipſe, quàm filij ſui lauabantur, & D Aaron induebatur omnibus veſtibus ſuis Pontificalibus, & adiungebatur ad oſtium tabernaculi, & ibi fundebatur oleum vnctionis ſuper caput eius, & iſte erat ritus conſecrationis eius: filij ſui ſic conſecrabantur, ſcilicet quòd primò induerentur omnibus veſtibus, quibus miniſtraturi eſſent, & fiebant quædam ſacrificia: & deinde accipiebatur vnus aries ſuper cuius caput Aaron, & filij eius manus ponebant: Moyſes autem ſumebat arietem illum, & immolans hauriebat de ſanguine eius, & intingebat extremum auriculæ dextræ Aaron, & filiorum eius, & pollices vtriuſque manus, & pedis dextri. Et hoc completo fundebatur oleum vnctionis per modum aſperſionis ſuper Aaron, & veſtes eius, & filios ſuos, & veſtimenta eo- E rum: & ſic complebatur conſecratio. Poſtea autem fiebant quædam aliæ ſolennitates, ſed non erant de ipſa conſecratione: de quibus omnibus patet ſequenti capitulo. *Sanctificabiſque illos*. Sanctificatio, & conſecratio non differunt quantum ad rem, ita quòd aliæ cæremoniæ fierent in ſanctificando quàm in conſecrando, ſed ſecundum rationem, quia ſanctificare eſt ſanctos efficere, ideſt ad Dei cultum applicare: conſecrare eſt quaſdam cæremonias facere ad hoc, quòd aliqui ad miniſtrandum coram domino idonei ſint: ſed vtrunque ſimul eſt: nam dum aliquis conſecratur per tales cæremonias applicatur ad cultum Dei, ita quòd iam non debeat vacare alijs humanis occupationibus, ſed diuino cultui inſeruire. *Vt ſacerdotio*

Ritus conſecrandi ſummum ſacerdotē.

Quō differāt ſanctificatio, & conſecratio.

dotio fungantur mihi. Ideſt vt miniſtrent coram me tanquam ſacerdotes, ſcilicet veri ſacerdotes effecti. *Facies & feminalia linea*. Iſtud eſt aliud indumentum commune tam ſummi ſacerdotis, quàm minorum. Quæ ſpecies lini eſſet iſta neſcitur: Ioſephus autem dicit, quòd fiebant de byſſo retorta. Dicuntur feminalia non vt quidam putant à fœminis, quia ibi conſeruentur vaſa genitalia, ſecundum quæ fit acceſſus ad fœminam: ſed dicuntur à fœmine: fœmen inis eſt pars cruris coniuncta vaſe genitali, ſiue in maſculo, ſiue in fœmina, & vocatur alio nomine femur, & inde femoralia ſæpiſſimè appellantur. *Vt operiant carnem turpitudinis ſuæ*. Caro turpitudinis dicitur membrum genitale tam in viro, quàm in fœmina, quia licèt ſecundum ſe bona ſint, & honeſta ſicut manus, & pedes, cæteræque corporum partes, vtpotè à Deo bono creatæ, de quo ſcriptura teſtimonium reddit, quia vidit cuncta, quæ fecit, & erant valde bona, vt patet Gen. 1. capitulo. Quia tamen de his membris valde verecundamur, quæ eſt conditio rerum turpium, vocantur membra iſta turpia, ſiue caro turpitudinis. Erubeſcentiæ autem ratio eſt, quia in his fortiſſimus paſſionis motus eſt, quem ratio quaſi continere non poteſt, vel cum maxima difficultate continet: quia ſubijciuntur rationi principatu politico, & non deſpotico, vt patet 1. Politic. capitulo 4. & iſto modo eſt modus vſitatus loquendi Leuit. 18. capitulo: ſcilicet turpitudinem patris tui non diſcooperies, & turpitudinem matris tuæ, & turpitudinem ſororis, & ſic de cæteris, ideſt non accedes ad membra turpitudinis ſuę contingendo ea carnaliter. De turpitudine autem horum membrorum magis dictum eſt ſupra vigeſimo capitulo.

Qr̃ mēbra genitalia ĩ ſcriptura vocent̃ caro turpitudinis.

An præceptum de femoralibus faciendis repugnet præcepto ſuperiori de non aſcendendo ad altare per gradus.

QVAESTIO. XX.

SED dicetur, quòd hoc præceptum de femoralibus faciendis repugnat ei, quod habetur ſupra 20. capitulo, ſcilicet non aſcendes per gradus ad altare meum, ne reueletur turpitudo tua: cùm autem caro turpitudinis ſit in membris genitalibus, & iſta operiantur feminalibus pertingentibus vſque ad renes, non poterat reuelari turpitudo etiam ſi per gradus ad altare aſcenderent: ergo illa ratio ibi aſſignata quantum ad illam cæremonialem obſeruationem nulla eſt. Niſi fortè dicas, quòd quando Deus dedit illud præceptum de non aſcendendo per gradus ad altare intenderet, quòd ſacerdotes deberent miniſtrare ſine fœminalibus, & oportebat non aſcendere per gradus, vt non reuelaretur turpitudo carnis: & quando dixit iſta, ꝙ intendebat vt miniſtrarent habentes femoralia. Reſpondetur, quòd hoc nullo modo ſtare poteſt: nam Dei præcepta non mutantur: ſed ibi cum magna efficacia vetuit aſcendi ad altare per gradus: ergo intendebat ſemper illud debere obſeruari. Et ſi fortè dicas, quòd Deus aliquando mutat leges, & pleraque de his, quæ in veteri teſtamento permittebantur, vetuit in nouo, vt patet Matth. capitulo 5. & 19. & extra de conſanguinitate, & affinitate capit. non debet. Reſpondetur, quòd hoc non poteſt ſtare: nam quòd Deus mutet ſtatuta non eſt ſecundum quòd in legiſlatoribus humanis, qui aliquando legem aliquam ponunt, quam poſtea iniuſtam eſſe inuenientes

Rñ. aliquorũ cõfutatur.

F abrogant. Deus autem qui errare non poteſt, quia ipſe eſt via, & veritas, vt patet Ioan. 14. capit. ponit ſemper leges iuſtas illi politiæ cui eas dat: & ſi eas poſtea mutet, vel aliquas earum, non mutat tanquam aliquã iniquitatem continerent, ſed quia ipſa rerum agibilium natura mutata eſt. Mutato autem menſurabili oportet mutari menſuram, ſunt enim leges principia ſiue regulæ directiuæ actuum humanorum, & menſurę quibus actus humani commenſurari debent: iſta autem mutatio agibilium humanorum, quantum ad conditionem ſuam non fit ſubito, vel in paruo tempore: ſed in valde magno, ideo leges, quæ in valde breui tempore mutatę ſunt, iniuſtè poſitæ erant: & ſic patet in illo capitu. Non debet: de conſanguinitate, &
G aſſinitate in contrarium allegato, ſcilicet non debet repræhenſibile iudicari ſi ſecundum varietatem temporum ſtatuta quoque varientur humana: ergo à contrario ſenſu, quando non variato tempore leges variantur humanę, reprehenſibile valde eſt: & ſi hoc eſt in legibus humanis, quantomagis erit in legibus diuinis, quæ magis immutabiles eſſe debent, ſecundum ꝙ a principio magis permanenti procedunt: ſed inter tempus quo data eſt illa lex, & tempus, quo data fuit iſta, non interciderunt decem dies: vel ſi multum dicere vellemus non interciderunt quadraginta, quod patet, quia illa lex, non aſcendes per gradus ad altare meum, quę habetur Exod. 20. cap. data fuit in die, quo data fuerunt decem præcepta decalogi Iudęis, ſcilicet
H die tertio menſis tertij, vt patet ſupra 19. capitu. & 20. nam finito clangore tubæ, in qua audita ſunt decem præcepta, acceſſit Moyſes ad caliginem, in qua erat Deus, & incepit loqui ei ea, quæ ſequuntur Exod. 20. capitulo: de quibus in eodem capitulo, & Deuter. 5. cap. De his autem plenius dictum eſt ſupra 24. cap. in eadem autem die deſcendit ad populum, & retulit ei verba, quæ audierat à domino, inter quæ ponitur: Non aſcendes ad altare meum per gradus, & ſequenti die in aurora facto ſacrificio confirmata fuit lex, & eadem die Moyſes aſcendit in montem Sinai, vt acciperet tabulas, vt patet ſupra 24. capitulo, & cum manſiſſet ſex diebus extra caliginem vocauit eum Deus die ſeptimo de medio caliginis, & intrauit Moyſes ad ca-
I liginem, in qua erat Deus, & ibi dixit omnia, quæ ponuntur à principio vigeſimi quinti ca. vſque ad trigeſimum ſecundum, ergo decimo die vel nono, poſtquam data fuit lex de non aſcendendo per gradus, fuit data iſta lex de habendo femoralia in miniſtratione: in tam paruo ergo tempore non poſſet fieri mutatio legis, niſi illa lex valde iniuſtè poſita foret. Item quantumcunque aliqua lex iniuſtè poſita ſit, non videtur iuſtitia, vel iniuſtitia, donec aliquo tempore fuerit in vſu: deinde damna, quæ ſequuntur in cuſtoditione legis demonſtrant legem fuiſſe iuſtè poſitam, vel iniuſtè. Ad hoc ergo, quòd iſta lex poſita de non aſcendendo per gradus ad altare fuerit retractata, oportebat, vt aliquo tempote foret in vſu, vt viderentur inconuenientia, quæ ſequebantur ex ea, & tunc abole-
K retur. Sed iſta lex nunquam fuit in vſu antequam daretur alia de habendo femoralia in miniſtratione, ergo non potuit rationabiliter reuocari antequam daretur hæc. Patet hoc, quia, vt probatum fuit ſupra, vna lex iſtarum fuit data poſt aliam poſt decem dies, vel quaſi: vel ſi plus voluerimus dicere, dicemus, quòd data fuit quadraginta dies, ſi velimus, quòd in fine horum quadraginta dierum, quibus Moyſes ſtetit cum domino in monte lex hæc ſtatuta fuerit: in hoc autẽ tempore lex illa prima de non faciendo altare habens gradus, per quos aſcenderetur nunquam fuit in vſu, quia illa nunquam potuit eſſet in vſu donec haberet aliquem actum, quem regularet, ſcilicet quod fieret aliquod

Deus aliqñ legem mutat ſed nõ qa iniuſta ſit: ſed qa tẽpora mutata ſunt, & rerũ natura variata.

aliquod altare. Nunquam tamen fuit factum aliquod altare, quia nondum fuerant facti sacerdotes, donec Moyses de monte descendit ferens tabulas: & factum est tabernaculum, & omnia vtensilia eius: maximè quia omnia ista mandata, quæ data fuerunt in deserto spectabant ad terram Chanaan, vt patet Deuter. 12. capit. & Numer. 15. cùm dicatur communiter in omnibus: Cùm ingressi fueritis in terram, quam dominus Deus daturus est vobis: non ergo potuit ista lex aboleri, quia nondum erat in vsu. Item dato quòd omnia ista non agerent quidquam: tamen semper stat argm̃ primum, quia illa lex de non ascendendo ad altare per gradus semper stat, cùm nunquam toto tempore veteris testamenti fuerit abolita, & semper Iudęi crediderunt se obligatos ad illud præceptum de non ascendendo ad altare per gradus: & sic semper obseruauerunt: semper ergo stat, quòd causa assignata in illa lege de non discooperiendo turpitudinem, non stet. Respondetur, quòd vtraque lex semper stetit in veteri testamento, nec vna repugnat quouis modo alteri. Nam turpitudo accipitur dupliciter. Vno modo pro ipsis membris genitalibus: alio modo pro partibus coniunctis genitalibus membris: nam sicut turpitudo est in aliquo homine, quòd videantur genitalia eius, ita in hominibus, qui valde honestatem seruare debent, valde turpe est, quòd videantur crura vsque ad partes coniunctiuas membris genitalibus: ab vtraque ergo turpitudinis reuelatione lex abstinere mandauit: à prima reuelatione turpitudinis, quæ est reuelare membra genitalia, vetat ista ordinatio cæremonialis, scilicet quòd sacerdotes habeant cùm ministrauerint feminalia, ne reueletur turpitudo eorum, idest membra genitalia. à secunda turpitudine mandat abstinerè lex illa, quæ habetur supra vigesimo capitulo, scilicet, non ascendes per gradus ad altare meum: nam cùm aliquis ad altare iret per gradus, licèt non reuelaretur turpitudo, quæ est membrorum genitalium, reuelarentur tamen partes propinquæ genitalibus. Non ergo derogat vllo modo vna lex alteri legi. *A renibus vsque ad femora*. Femen dicitur pars extrema crurum apud vasa genitalia, quæ pars vocatur femur: & erant ista feminalia satis magna, quia à renibus vsque ad femora pertingebant. *Et vtentur eis Aaron, & filij eius quando ingredientur*. Licèt Aaron & filij sui, & cæteri homines vterentur tunc feminalibus, quia à multis ante temporibus inuenta fuerant, cùm & ipsa Semiramis regina Babylonis vxor Nini regis ea primò inuenerit, vt apud auctores approbatissimos inuenitur. Fuit autem ista Semiramis ante natiuitatem Abrahę: quia anno nono vitę eius mortuus fuit Ninus rex vir eius, qui quinquaginta duo annis regnauit, vt patet per Paulum Orosium primo de Ormesta mundi. Tamen mandabat hic Deus Aaron, & filijs eius specialiter vti feminalibus, quando fungerentur sacerdotio ministrantes, quia alijs temporibus poterat Aaron, & cęteri sacerdotes feminalibus pro libito vti, vel non vti: cùm autē ad ministrandū accedebant cogebantur illis vti. Etiam feminalia illa, quibus vtebantur, quando ministrabant, non erant feminalia, quibus ipsi vtebantur alijs temporibus: nam illa, quibus alijs temporibus vtebantur, erant vulgaria, & non computabantur inter vestes sacras: femoralia autem, quibus vtebantur in ministrando, pertinebant ad vestes sacras: ideo dicitur in litera, q̄ Moyses faceret ista femoralia sicut faciebat cæteras vestes sacerdotales, & erat modus ministrandi iste, quia quando sacerdotes ad ministrandum accedere debebant, exuebant femoralia vulgaria, quæ ipsi continuè gerebant: nam non erat rationabile in

A illis femoralibus ministrare, cùm fortè illa femoralia polluta essent semine nocturno, vel alia spurcitia: & si ipse sacerdos pollutus esset semine, vel accessisset ad vxorem suam, lauabat carnem suam aqua, & sic mundabatur: aliter autem accedere non debebat ad ministrandum. De his Leuit. 15. cap. quo facto calceabat sacerdos feminalia illa, quæ erant in sanctuario tanquam vestes sacræ: & lotis manibus, & pedibus ante omnem ministrationem, vt patet supra 30. induebatur reliquis vestibus, & sic ministrabat. Expleta verò ministratione exuebat se omnibus vestibus sacris, etiam ipsis femoralibus, quæ calceauerat, & resumebat sua. *Quando ingrediuntur, & egrediuntur tabernaculum*. Istę sunt ministrationes sacerdotum tam
B summi sacerdotis, quàm minorum sacerdotum. Et in his sub coertione vti debebant semper femoralibus.

In Ecclesia nullus ministrare debet sine femoralibus.

QVAESTIO. XXI.

Ex quo inoleuit in ecclesia quædam consuetudo antiquissima, & valde laudabilis, quòd nullus ministret sine femoralibus, dato quòd alijs temporibus femoralia portare non debeat. Cuius ratio potissima est, licèt hic ponatur alia, scilicet quòd in ministratio-
C ne ad altare debet minister quilibet, maximè sacerdos, totus Deo esse deditus, à Deo autem passiones nos maximè distrahunt: inter passiones autem nulla violentior est, quàm passio venerea, quæ hominem totaliter absorbet, vt ait Aristo. 7. Ethicor. capitulo, de delectatione. hæc ergo maximè cauenda tunc est. Est autem passio venerea desiderium quoddam experiendi delectationem quandam tactus in effusione seminis: ista enim passio, vel desiderium concitatur per tactum, vel motum partium genitiuarum tam in fœmina, quàm in viro: & non immerito cùm per motum ipsarum partium causatur necessariò seminis effusio. Si ergo sacerdos cum ministraret non haberet feminalia, membra virilia pendentia motu suo
D tangerent femora, vbi etiam quædam effigies delectationis venereæ est ex propinquitate, & incitaretur appetitus venereus fortis totaliter disturbans sacerdotem à vacatione, quæ est in Deum: cùm autem sacerdos feminalia habet, genitalia sunt decenter coaptata, nec potest motus vllus fieri, nec incitari libido. Fortè aliquis dicet talia proferre turpitudinem esse, quem satis insanire constat: nam nihil turpe est, quod cum charitate dicitur, aut geritur: legat enim Augu. 14. de Ciuit. Dei qui quædam alia, quæ his turpiora videntur dicit. Si quis autem tam pudicus ore esse vult, vt talia proferre detestetur, intelligit saltem licèt non proferat: quoniam scriptura magis, & directius intellectui quàm prolationi deseruit. *Quando ingre-*
E *dientur tabernaculum testimonij*. In omnibus locis, in quibus sacerdotes Deo ministrabant, feminalibus vti debebant. Ponit autem hic omnia loca ministrationis, scilicet sanctuarium, quod est tabernaculum, & atrium tabernaculi: ex quo videtur, quod supra dicebatur, scilicet quòd sacerdotes minores poterant ministrare in altari thymiamatum, & in candelabro, & in mensa propositionis, sicut summus sacerdos: nam cum sacerdos quilibet minor intrare deberet intra tabernaculũ, vt dicitur hic, & hoc non esset frustra, quia Deus nihil frustra fieri mandat, necessarium erat, q̄ intraret ad aliquam ministrationem. Fiebat autem intra tabernaculum primum ministratio triplex: prima

Quid sit passio venerea.

Cã potissima quare ĩ ministratione altaris sacerdotes vtũtur semp femoralibus.

Triplex ministrõ fiebat ĩtra tabernaculũ primũ

ma erat ministratio in altari thymiamatum adolendo incensum quolibet mane: secunda erat accensio, vel apparatio candelarum: tertia erat appositio, & remotio panum propositionis. Hæ tres communes erant summo sacerdoti, & minoribus sacerdotibus, vt declarabitur Deuteron. 17. capit. *Tabernaculum testimonij*. Vocatur tabernaculum testimonij, quia intra illud erat arca, in qua erant aliqua posita in testimonium contra filios Israel, scilicet manna, & tabulæ legis, & virga Aaron, & Deuteronomiũ legis, sic enim dicitur supra 25. capitu. respiciant se mutuo versis vultibus in propitiatorium quo operienda est arca, in qua pones testimonium, quod dabo tibi. Vbi de hoc magis dictum est. Vocatur istud tabernaculum aliquando tabernaculum fœderis ex eadem ratione: quia fœdus dicitur pactio facta inter aliquos: pactum autem quod inter Deum & Israelitas factum est, erat de obseruatione decem præceptorum, vt colligitur supra decimo nono, & vigesimo capitulis, & ista præcepta continebantur in tabulis duabus: ideo vocabantur tabulæ fœderis domini: & tabernaculum intra quod erant vocabatur tabernaculum fœderis, vt patet infra trigesimo primo capitulo, cum dicitur: tabernaculum fœderis, & arcam testimonij. *Vel quando appropinquant ad altare vt ministrent*. Istud est altare holocaustorum, quod erat in atrio tabernaculi ante ostium tabernaculi, & ibi offerebantur omnia sacrificia. Sacerdotes autem minores etiam in hoc altari ministrabant immolantes pecora, & offerentes sanguinem, & adolentes adipem, & carnes. De hoc patet Leuit. 8. capitulo: nam summus sacerdos non posset facere omnia sacrificia quotidie, cùm in magnis solennitatibus multę hostię mactarentur: sicut Salomon obtulit mille hostias in die, qua introduxit arcam, & altare in tabernaculum, vel potius templum, quod construxerat, vt 2. Paralip. 1. capitulo. *In sanctuario*. Dicitur sanctuarium locus sanctus: & aliquando accipitur specialiter pro tabernaculo solùm, vt distinguitur contra atrium: & sic accipitur supra, cum dicitur: Et vestietur ea Aaron in officio ministerij, vt audiatur sonitus, quando ingreditur, & egreditur sanctuarium in conspectu domini. Ibi necessariò accipitur sanctuarium pro tabernaculo: nam ad hoc quòd intraret in atrium tabernaculi, non requirebatur aliqua apparitio tintinabulorum, cùm & vulgares omnes quoquot vellent intrarent in atrium ad sacrificandum. Etiam quia hoc dato sequeretur, quòd extra atrium tabernaculi deberet Aaron indui vestibus sacris, vt intraret indutus illis. Sed hoc falsum est, vt patet infra trigesimo, scilicet quòd antequam sacerdos magnus, vel quilibet alius minor deberet ministrare, accedebat primò ad labrum ęneum, quod est ante altare holocaustorum, & ostium tabernaculi, & lauabat manus, & pedes, & deinde accipiebat vestes sacras necessarias ad ministrationem suam. Aliquando accipitur sanctuarium pro ipso atrio tabernaculi, vt accipitur hic, in quo erat altare holocaustorum. Aliquando accipitur sanctuarium pro toto aggregato ex tabernaculo, & atrio, vt patet Numer. capitulo tertio, cum dicitur: Moyses & Aaron cum filijs suis habentes curam sanctuarij in medio filiorum Israel: & vocat sanctuarium totum illud, quod custodiebant sacerdotes, & Leuitæ dormientes atque manentes in circuitu eius: & hoc erat totum aggregatum ex tabernaculo, & atrio. Sic etiam habetur Numer. decimo octauo capitu. scilicet, Tu, & filij tui portabitis iniquitatem sanctuarij, idest tu, & filij tui puniemini pro iniquitatibus, quas commiserint aliqui accedendo ad sanctuariũ, si ex negligentia vestra

Sáctuariū quot modis accipitur.

F aliquis accesserit. *Ne iniquitatis rei moriantur*. Idest calceabunt feminalia, quando ministrauerint, quia alias committerent magnam iniquitatem, & morerentur: cùm enim aliquis in cæremonijs istis assignatis à Deo in ministratione erraret non obseruando ritum, quia non curaret de illo, Deus occidebat eum: sicut patet de Nadab, & Abiu filijs Aaron, qui mortui sunt, quia acceperunt de alieno igne ad ministrandum, vt patet Leuit. 10. capitulo. *Legitimum sempiternum erit Aaron*. Legitimum propriè dicitur cæremoniale: & est sensus, quòd hoc quod est indutum feminalia ministrare est cæremonia, quam in æternum, idest semper debet obseruare Aaron, & filij sui post eum. Aeternum accipitur hic sicut in alijs locis veteris testamenti acci-

G pi solet, cùm fit sermo de his obseruationibus, scilicet quòd deberet durare ista obseruatio in æternum, scilicet toto tempore, quo durarent sacrificia: sed sacrificia adueniente Christo cessauerunt, non solùm, quia iam nihil proficiunt, sed potius efficiunt: sed etiam quia non est locus, vbi ista fiant: quoniam non poterant sacrificium facere extra terram Chanaan, vt innuitur Numer. 15. & Deuter. 12. capitulo, & in terra Chanaan non poterant facere hoc in qualibet ciuitate, sed solùm in loco sanctuarij, vt patet Leuit. 17. capitulo, & Deuter. 12. capitulo: nunc autem non habent possessionem terræ Chanaan, nec habent sanctuarium, ideo sacrificare non possunt: imò si alicui Iudæo mandaretur, quòd hic sacrificia faceret,

H etiam si esset de Leuitis, nullo modo faceret, potius pateretur mortem, aut alia pericula: & non solùm non sacrificarent, sed etiam non facerent alias cæremonias, quæ essent propriè sacerdotales: sic patet Psal. 137. cum Babyloni quærerent à Iudæis, vt cantarent coram eis, sicut cantare solebant in templo cùm dicitur: quoniam illic interrogauerunt nos, qui captiuos duxerunt nos, verba cantionum: & qui abduxerunt nos, hymnum cantate nobis de canticis Sion. Et tunc sequitur responsio Iudæorum: Quomodo cantabimus canticum domini in terra aliena? quasi dicat, valde illicitum est, quòd nos cantemus ista carmina, quæ sunt solùm pertinentia ad locum sanctuarij, & terram promissionis in terra aliena,

I scilicet in terra hostili.

Iudæi non poterát sacrificiú facere extra terram Chanaan.

Quare factæ erant vestes sacerdotales, & an essent omnes necessariæ, & an de qualibet veste sacerdotali ratio particularis reddi possit.

QVAESTIO. XXII.

DE ratione autem omnium superiorum breuiter dicendum est: & hoc secundum sensum literalem, quem prosequi institui. Et sciendum quòd vestes sacerdotales omnes principaliter ad decorem

K inuentæ sunt: nam cùm summum, quod homines habere debent, & quod Deus à nobis petit, sit cultus eius, & huius cultus pars præcipua est reuerentia in Deum, tot series cæremonialium præceptorum, & moralium intendit præcipuè nos ad Dei reuerentiam ducere. Et quia honor magnus alicuius domini est, quando tota domus sua ordinata valde est, & ministri eius exornati valde: ita honor magnus Dei est, quòd sacerdotes, qui sunt præcipui ministri eius, sint ornati nimis ornatu honesto. Et quia licèt isti ministri sint Dei, tamen non semper coram eo ministrant, sed certis temporibus, statuit in illis temporibus eos præciosis vestibus adornari.

Etiam inter cœtera opera latriæ, quæ homines ad Deum habent, potissimum est sacrificare, quod magis attestatur deitatem, cùm talis cultus soli deitati debeatur, & consequenter alia genera ministrationum, quæ fiebant in sanctuario: vt ergo istę ministrationes in magna reuerentia haberentur, voluit Deus ministros earum valde distingui ab alijs in apparatus excellentia: nam si in vestibus communibus, & sine aliquo alio apparatu ministrationes istæ fierent, vilipenderentur, cùm autem sacerdotes vestibus pręciosis fulgent, saltem ipse ministrorum ornatus ministerium eorum reuerendum esse facit. Et propter hoc Deus voluit esse distinctionem inter sacerdotes, & alios populares, quantum ad quædam: vetans populares eiusdem rebus vti, quibus sacerdotes vterentur, vt patet de vnguento facto ad vngendum omnia vasa tabernaculi, & vestes Aaron, & filiorum eius, & ipsum Aaron cum filijs. Et subditur de hoc infra trigesimo capitulo: hoc oleum vnctionis sanctum erit mihi in generationes vestras: caro hominis non vngetur ex eo, & iuxta compositionem eius non facietis aliud, quia sanctificatum est: homo quicunque tale composuerit, & dederit ex eo alieno, peribit de populo suo. Eodem modo mandabat fieri quoddam thymiama ex varijs speciebus, vt adoleretur in altari thymiamatum, de quo vetabantur omnes accipere, & quòd nullus ad odorem suum talem faceret compositionem, vt dicitur eodem capitulo, scilicet. Sanctum sanctorum erit vobis thymiama: talem compositionem non facietis in vsus vestros, quia sanctum est domino: homo quicunque fecerit simile, vt odore eius perfruatur, peribit de populis suis. Quòd etiam inter sacerdotem magnum, & sacerdotes minores esset differentia in vestibus ratio hæc erat, quia sacerdos magnus assumebatur ad maiorem, & solenniorem ministrationem: minores autem sacerdotes ad minores ministrationes: ideo decebat maiorem sacerdotem præciosioribus vestibus adornari. Quòd etiam istæ vestes sic aptarentur, scilicet quòd illę, quæ minus præciosæ erant infra ponerentur, quæ autem pulchriores erant cœteris superiacerent, causa erat, quæ supra assignata erat, scilicet ornatus ministrorum: non enim esset decens ornatus præciosiores vestes latere, & simpliciores super poni. Quòd autem ornatus ministrorum sit causa radicalis multiplicitas vestium: patet supra, cùm dicitur: Faciesque fratri tuo vestem sanctam in gloriam, & decorem. Et de vestibus minorum sacerdotum eadem ratio redditur, cùm dicitur supra: Porro filijs Aaron tunicas lineas parabis, & Baltheos, atque Thiaras in gloriam, & decorem. De qualibet veste specialis ratio esse poterat, secundum quòd specialem ornatum, & necessitatem habet. De feminalibus causa patet, in quibus ornatus nullus est, cùm non pateant, sed sola necessitas, de qua supra dictum est. De tunica linea ratio satis patet tam in sacerdotibus minoribus, quàm in summo sacerdote: ratio est, quia tunica hyacinthina, quæ erat valde præciosa non debebat immediatè poni super vestes vulgares sacerdotis, & istum modum tenet Ecclesia, quia sacerdos non immediatè induit casulam, vel Diaconus, & Subdiaconus Dalmaticas: sed primò ponunt albas, quæ sunt quædam camisiæ lineæ. Et hæc causa honestatis est, & satis rationabilis. In sacerdotibus autem minoribus adhuc maior causa est, quæ est causa necessitatis, scilicet quòd sacerdotes minores non induebant tunicas hyacinthinas, vt patet in litera. Si ergo non induerentur tunica linea, nihil esset, quod vestes eorum communes cooperiret, ita vt distincta videretur à popularibus.

A Quando enim aliquis sacerdos ministrat, ita se debet habere in vestibus, quòd nihil de vestibus vulgaribus pateat, vt sicut totus ad ministrationem ibi vacat, & non alicui alteri rei, ita totus sacerdos appareat, quod est cùm totus sacerdotalibus vestibus adopertus sit. De cydari, siue mitra byssina ratio hæc est, quia sacerdos in omnibus partibus corporis debet vestimentis solennibus adornari, nisi in illis, quæ ad ministrandum sunt, scilicet in manibus, quæ sunt organum organorum, vt ait Aristoteles secundo de Anima: cydaris autem capitis ornamentum est: ideo sacerdotibus necessarium fuit: sed diuersimodè, quia aliter est hoc in sacerdote magno, aliter in sacerdotibus minoribus: nam in sacerdote magno erat cydaris ad honestatem: in minoribus autem quodammodo erat ad necessitatem. Et patet, quia sacerdos magnus præter cydarim adhuc habebat mitram hyacinthinam: sed quia illa multum preciosa erat, non debebat locari immediatè super capillos, sed super aliquid alterum, quod non esset ita preciosum, & hoc erat cydaris. In sacerdotibus minoribus erat cydaris necessaria quodammodo, quia supposito, quòd sacerdotes deberent ornari in omnibus membris, sicut innuit litera, quæ supra dicebat ad gloriam, & decorem: si tamen non imponerent capiti cydarim, nihil habebant, quid imponerent. Erant etiam hæc duo ornamenta superiora quodammodo etiam necessaria, quantum ad sacerdotem magnum saltem pro aliquo tempore, scilicet pro die expiationis, in qua non vtebatur sacerdos magnus vestibus pontificalibus, sed vestibus sacerdotis minoris, vt patet Leuitici decimosexto capitulo. De quarto ornamento quod erat Baltheus causa satis patet: & ista erat causa necessitatis, & pulchritudinis. Nam si non poneretur Baltheus stringens tunicam tam byssinam, siue lineam, quàm hyacinthinam, siue in sacerdote summo, siue in alijs sacerdotibus minoribus, vestis laxa flueret, & quædam indecentia, & inhonestas esset, & impediret sacrificantes, siue in alijs officijs ministrantes. Erat etiam quidam ornatus in Baltheo, cùm fieret ex diuersorum contextione filorum opere Polimitario, vt patet supra. De quinto ornamento, quod est mitra hyacinthina, ratio est, quia sacerdos magnus distingui debebat à sacerdotibus minoribus quantum ad omnia in dignitate, & ornatu: & cùm caput sit principalis pars, oportebat aliud esse capitis tegumentum, quod in summo sacerdote appareret, quàm quod in minoribus sacerdotibus, sed sacerdotes minores habebant cydarim, siue mitram byssinam: ergo summus sacerdos deberet habere aliam mitram, scilicet totam hyacinthinam. De sexto ornamento, quod erat lamina aurea, ratio erat ornatus, vt nihil in sacerdote maneret quod ornatum non esset. Frons autem quædam pars est in homine multum patens, ideo decens erat hanc ornari. Erat etiam ista lamina principaliter posita ad notandam, atque contestandam diuinam sanctitatem, atque magnitudinem: nam in lamina illa scriptum erat Hebraicè codes la Adonai, idest sanctitas ad dominum. Qui ergo istam laminam in fronte gerebat, publicè testabatur Deum esse sanctũ, scilicet sanctum sanctorum. Et rectissimè quidem ista lamina potius in fronte, quàm in aliqua corporis parte locata est, quia signatur, quòd non debent homines erubescere publicè confiteri nomen Domini, & bonitatem, atque cęteras perfectiones eius. In lamina illa confessio Dei erat, scilicet quòd confitemur eum esse sanctum, vt dictum est. In fronte autem verecundia fit: nam cùm homines verecundantur, quidam rubor manifestatur in fronte.

[Margin: De partib. animaliũ lib. 4. c. 10. — B — C — Baltheus. — Mitra hyacinthina. — D — Lamina aurea. — E]

Et ob hoc efrontes illos vocare consueuimus, qui inuerecundi sunt, quasi fronte careant, qui verecūdiam nullam habent. In fronte ergo lamina ponitur, vt confiteri nomen domini, & perfectiones eius nemo verecundetur, & maximè ille, qui summus sacerdos erat, & cęteros erudire debebat. Et sic dixit Christus Lu. 9. cap. Qui me erubuerit confiteri coram hominibus, erubescam & ego confiteri eum coram patre meo. De septimo ornamento, quod erat tunica tota hyacinthina, ratio hęc est, quia oportebat sacerdotem magnum in apparatu cultus sui fulgidiorem esse sacerdotibus minoribus, cùm status suus maior sit, & suæ ministrationes maiores: sed sacerdotes minores vtebantur tunicis lineis, ergo oportebat sacerdotem magnum habere alia ornamenta, & istud erat tunica tota hyacinthina pertingens vsque ad talos. De malogranatis autem, quæ ponebantur in extremitatibus huius vestis per totam sola ratio est pulchritudo. De tintinabulis verò ratio supra in litera posita est, scilicet vt audiatur sonitus eius, quando ingreditur, & egreditur sanctuarium, & per modum assignatum apparebat summus sacerdos totaliter distinctus à sacerdotibus minoribus in vestibus: nam in capite mitra hyacinthina erat, in toto autem corpore vsque ad pedes tunica hyacinthina. Sacerdotes autem minores in capite mitram lineam albam habebant in toto corpore tunicam lineam: ita vt sacerdos magnus totus hyacinthinus videretur: sacerdotes autem minores totaliter candidi. Et in hoc conuenientissima ratio est, quia candor vestis signat puritatem morum, quia nullus color ita purus, ac sincerus est, & in eo macula non est. Ille ergo totus candidus est, qui in tota vita compositus est, ita vt ex nulla parte macula vitiorum subappareat: tales oportet esse sacerdotes iuxta illud Esa. 52. cap. Mundamini qui fertis vasa domini. Et iste candor in capite est, & in toto corpore, quia ex capite cogitationes sunt. Debent autem cogitationes nostræ castæ esse, & totum corpus nostrum lucidum iuxta sententiam Saluatoris, & licèt iste candor notet puritatem ab omni vitio, præcipuè tamen à macula vitij carnis, quod proprius commaculat: nam cùm in cœteris secundum animam peccetur, in hoc autem etiam secundum corpus peccatur, quia, vt ait Apostolus ad Corin. 6. cap. Qui fornicatur, in corpus suum peccat: vnde sacerdotes in veteri testamento, quando ministrare debebant, non solùm arcebantur ab illicito coitu adulterino, vel alterius modi, à quo omni tempore cauendum erat, sed etiam à coitu licito, qui erat cum vxore, & ob hoc tempore, quo ministrare debebant, manebant in templo non euntes ad domos suas, vt non haberent occasionem accedendi ad vxores. Expleto autem tempore ministrationis redibant in domos suas, & poterāt licitè commisceri vxoribus suis. Etiam panem propositionis sacerdotes comedere non debebant eo tempore, quo vxoribus miscebantur, vt colligitur ex eo, quod habetur primo Regum vigesimoprimo capitulo. Hanc autem munditiam sacerdotes in capite, & toto corpore habere debebant, quia tam in cogitatione, quàm in operatione mundi esse debebant. Sacerdos magnus totus hyacinthinus erat tam in capite, quàm reliquo corpore, quia hyacinthus est color cœlestis. Sacerdos autem magnus totus cęlestis esse debebat. In capite autem, quia omnes cogitationes suæ de rebus cœlestibus esse debent, ita vt totum desiderium sit in bona æterna. In corpore autem, quia in omnibus operationibus, totaque vitæ habitudine apparere debebat, quòd solam vitam æternam desiderabat, & inter cœteros quasi quoddam exemplar cœlestis vitæ, atque futuræ beatitudinis sit: ita vt illud Apostoli dicere possit:

De tunica hyacinthina.

De malogranatis, & tintinabulis.

Candor vestis puritatē morum significat.

Vitia carnis animā & corpus commaculant.

Sacerdotes nō debebant comederē panem propositionis eo tempore quo cum vxoribus miscebāt.

F Cupio dissolui, & esse cum Christo, ad Colo. 2. capit. Et licèt sacerdos magnus totus hyacinthinus sit, non tamen tollitur quin candidus quoque sit: est enim candidus eodem candore, quo & sacerdotes minores: nam lineam tunicam, & byssinam mitram habet: non enim benè tunica hyacinthina, nisi super tunicam lineam ponitur, nec mitra hyacinthina, nisi super cydarim lineam non aptatur, quia vita cœlestis, quæ hyacinthina est, & desiderium æternorum nunquam alicui inerunt, nisi super puritatem vitæ fundentur: oportet enim primò omnia inquinamenta vitiorum deuitare, quod est candidum esse, deinde vitam cœlestem, quæ hyacinthina est, totis actionibus, & inquirere, & iudicare. Sacerdotes autem

G minores solis candidis vestimentis vti, nihil aliud est, quàm eos, qui minores in ministratione diuinorum sunt, ad hoc solum obligari, vt puritatem in omnibus suis actionibus insectentur: maior autem sacerdos ex conditione officij sui ad maiorem obligatur perfectionem. Non enim solùm mundus esse debebat, sed etiam cœlestibus contemplationibus inseruire, merito totus candidus, & totus hyacinthinus est. De octauo ornamento quod est superhumerale. Ratio prima est decor. Nam tunica hyacinthina, licèt pulchra foret, tota tamen hyacinthina erat. Nec poterat esse ita pulchra, sicut opus varietate pulchra contextum. Erant autem rationale, & superhumerale ex quinque filorum coloribus, scilicet aureis, hyacinthinis, purpureis, coccineis, atque byssinis,

H vt supra patet. In hoc ponebantur duo onychini habentes duodecim nomina filiorum Israel, scilicet sex in vno, & sex in altero: huius autem ratio supra exposita est in litera, scilicet vt sint memoriale coram domino. Sed quare nomina filiorum Israel sculperentur in duobus onychinis superhumeralis cùm sculperentur in duodecim lapidibus rationalis, non videtur esse vlla necessitatis causa, sed decoris: in vtroque tamen dicit scriptura, quòd fiebat causa recordationis coram domino, vt patet in litera supra: satis tamen sufficere videbatur ad hoc, quòd semel nomina illa sculpta forent, siue in onychinis, siue in alijs lapidibus rationalis. Nisi fortè dicatur, quòd duplicatio illa erat

I ad maiorem confirmationem, sicut dicitur Gen. 41. c. de somnijs duobus Pharaonis, quæ dixit Ioseph vnum signare, sed duplicata esse, vt maior certitudo notaretur, scilicet quòd Deus certissimè vellet illud euenire, quod per somnium signabatur. Non tamen est intelligendum, quòd duplex nominum sculptura faceret magis reduci Deum in memoriam, quàm vnica: imò nullæ, aut quotquot essent, non poterant Deum reducere ad memoriam magis, quàm vna, & nec vna poterat eum reducere in memoriam, cùm nullius rei obliuiscatur. Sed est sensus, quòd duæ sculpturæ eorundem nominum faciunt nobis maiorem certitudinem, quòd Deus recordatur nostri, idest habet nos in sua ęterna consideratione ad faciēdum nobis bonum,

K quàm vna sculptura. De nono ornamento, quod est rationale, causa satis patet, quia rationale erat, vt ipso applicito responsio à Deo de inquisitis dubijs haberetur: ideo in eo doctrina, & veritas esse dicebantur. Etiam quia dicebatur sacerdos portando illum portare in pectore iudicium filiorum Israel. Sine hoc autem responsio à Deo non habebatur, siue illa daretur à Deo in voce, vt patet de interrogationibus factis à Dauid applicito Ephod cum rationali, vt habetur 1. Reg. 23. & 30. cap. Siue in scripto quæstio poneretur, & in eadem papiro responsio inueniretur. Siue fulgor lapidum hoc declarat secundum modos supra positos.

Quare sacerdotes minores solis candidis vestimētis vtebantur.

De rationali.

Causæ aliqualiter allegoricę, & aliqualiter literales quare summus sacerdos, & minores haberent vestes. Et causæ omnium aliorum, quæ erant in templo.

QVAESTIO. XXIII.

ALIAE causæ horum assignari possunt, quæ sunt aliquo modo literales, & aliquo modo mysticæ: & attenduntur pęnes id qđ signabant ista ornamēta. s. ad quid signandū fuerit mitra hyacinthina, vel rōnale, & sic de cęteris. Nec tñ propter hoc dicendū est, ꝙ istę rationes sint purè allegoricę cùm ponātur ſm significationes ornamentorū, & non ſm effectus, & necessitates eorū, qm̄ aliqualis effect⁹, vel necessitas istorum ornamentorū videt̄ esse significatio, cū ipsa sacra scriptura ponat significationē istarū vestiū, & tñ sacra scriptura sequit̄ sensum literalem, & nunq̄ facit argumentationem, vel probationem in metaphoris. In vestibus aūt summi sacerdotis, q habebat oēs vestes tam suas, q̄ vestes minorū sacerdotū: tunica linea signabat terrā, de qua linum originē trahit. Tunica hyacinthina aerē signat propter coloris conformitatē. Tintinabula aūt sonitum emittentia in hac tunica apponuntur, quia in regione aerea tonitrua generant̄. Baltheus cingens tunicam hyacinthinā signat elementū ignis circundans aerē. Vt aūt Baltheus in minoribus sacerdotibus tunicam albā cingit signat oceanū circūdantē terras: nam per lineā tunicā terrę signabant̄. Superhumerale cum rationali sibi iuncto, q̄ quasi vnum ornamentū faciūt, & ex coloribus diuersis texta sunt: signat cęlum stellatum diuersis stellarū fulgoribus picturatum. Duo magni onychini positi in suphumerali signant duo luminaria magna. s. solē, & lunā. Duodecim lapides in rationali positi diuersarū specierū 12. signa cęli diuersarum virtutum nominant. Et sic vocabat̄ istud ornamentū rationale, qa in eo reddebant̄ rationes. i. rationes ad q̄sita: ita zodiacus circulus quoddā rationale est, qa per eum cuncta generabilia, & corruptibilia regulātur, & in eo rationes oīum istorū effectuū naturalium continētur. De hoc Arist. 2. de generatione, & corruptione, quòd per accessum, & recessum solis in circulo obliquo, idest zodiaco fiunt generationes, & corruptiones in terra, & Iob. 38. capit. ad hoc agit. s. Nunquid nosti ordinem cęli, & pones rationem eius in terra? Per mitram in capite positam signatur cœlū empyreū, quod super omnia corpora est. Per laminam auream signatur ipse Deus, qui omnibus præsidet. Vnde in ipsa lamina nomen domini scriptum erat. Quòd autem nomina 12. filiorum Israel erant sculpta in rationali sacerdotis, signabat, quòd sacerdoti iugis memoria esse debebat de 12. tribubus, qbus pręerat vt Pontifex. Quòd vero in superhumerali iterum sculpta erant. s. in duobus onychinis signabat, quòd curam totius populi super se sacerdos gerebat, sicut dicitur in litera: Portabit Aaron iniquitates eorum, quæ oblata sunt in muneribus, & donarijs à filijs Israel. Quòd autem istæ vestes sacerdotales aliquid signarent, patet Sap. 18. c. cùm dr̄: In veste poderis, quam habebat Aarō, totus erat orbis terrarum, & parētum magnalia in quatuor ordinibus lapidum erat sculpta, & in diademate capitis illius magnificentia tua domine scripta erat, idest nomen Dei Tetragramaton. Vel potius magnificentia, idest quòd in lamina illa protestatio fiebat de magnalibus Dei, scilicet de perfectionibus eius, cùm scriptum esset codes la Adonai, idest sanctitas domino. Istæ rationes aliquales conuenientes sunt: sed conuenientiores illæ, quæ supra assignatæ sunt, cùm essent propriè literales: istæ autem magis habent de mystico, vt apparet in quibusdam, quàm de literali.

A

CAPITVLVM XXIX.

SED & hoc facies, vt mihi in sacerdotio consecrentur. Tolle vitulum de armento; & arietes duos immaculatos, panesque azymos, & crustulam absque fermento, quæ conspersa sit oleo, lagana quoque azyma oleo lita: de simila triticea cuncta facies, & posita in canistro offeres. Vitulum autem & duos arietes, & Aaron, & filios eius applicabis ad ostium tabernaculi testimonij. Cumque laueris patrem cum filijs suis aqua, indues Aaron vestimentis suis, idest linea, & tunica, & superhumerali, & rationali, quod constringes Baltheo, & pones Thiaram in capite eius, & laminam sanctam super Thiaram, & oleum vnctionis fundes super caput eius, atque hoc ritu consecrabitur. Filios quoque illius applicabis, & indues tunicis lineis, cingesque Baltheo, Aaron scilicet, & liberos eius, & impones eis mitras: eruntque sacerdotes mihi religione perpetua. Postquam initiaueris manus eorum, applicabis & vitulum coram tabernaculo testimonij. Imponentque Aaron, & filij eius manus super caput illius, & mactabis eum in conspectu Domini, iuxta ostium tabernaculi testimonij. Sumptumque de sanguine vituli, pones super cornua altaris digito tuo, reliquum autem sanguinem fundes iuxta basim eius. Sumes & adipem totum, qui operit intestina, & reticulum iecoris, ac duos renes, & adipem, qui super eos est, & offeres incensum super altare: carnes verò vituli, & corium, & fimum combures foris extra castra, eo ꝙ pro peccato sit. Vnum quoque arietem sumes, super cuius caput ponent Aaron, & filij eius manus. Quem cum mactaueris, tolles de sanguine eius, & fundes circa altare. Ipsum autē arietem secabis in frusta: lotaq; intestina eius, & pedes pones super concisas carnes, & super caput illius. Et offeres totum arietem in incensum super altare: oblatio est domino odor suauissimus victimæ Domini.

Consecratio Aaron & filiorū eius.

Leui. 1.

Leui. 3.

De conse. dist 2. cap. non oportet.

Margin letters beside the right column: B (at "spersa sit oleo"), C (at "nam sanctam super Thiaram"), D (at "manus super caput illius"), E (at "bures foris extra castra").

Sed & hoc. In ſuperioribus deſcripto de veſtibus pontificalibus, quæ erant quædam inſtrumenta, vel ſine quibus non fiebant ſacerdotales miniſtrationes: hîc ponuntur Aaron, & filiorum ſuorum conſecrationes, quæ erant quædam diſpoſitiones magis immediatę ad tales ſacerdotalis officij executiones. Et diuiditur in duas partes, quia primò ponuntur neceſſaria ad conſecrationem. Secundò agitur de ipſa conſecratione ibidem. *Cùm laueris patrem.* Circa primum ſciendum eſt, quòd ad conſecrationem ſacerdotum erant neceſſaria quædam animalia immolanda, & panes diuerſorum generum ad offerendum, de quibus hic dicitur. *Sed & hoc facies, vt ſacerdotio fungantur mihi.* Ideſt ad hoc, quòd Aaron, & filij eius miniſtrarent coram domino, debebant habere veſtes ſacerdotales, vt patet præcedenti capitulo, cùm dicitur: Vt faciant veſtes Aaron, in quibus ſanctificatus miniſtret mihi: ſed non ſolùm ſunt neceſſariæ veſtes illæ, ſed etiam quædam poteſtas attributa per conſecrationem, vt miniſtrent, ideo dicit. *Sed & hoc facies.* Ideſt præter veſtes, quas feciſti eis, adhuc facies hoc, quod ſequitur, ſcilicet iſtas cœremoniales obſeruationes ad conſecrationem eorum. *Vt ſacerdotio fungantur mihi.* Ideſt coram me miniſtrent tanquam ſacerdotes, vel vt habet alia litera, quæ communior eſt. *Vt in ſacerdotium conſecrentur mihi.* Ideſt ad hoc, quòd iſti miniſtrent oportet, vt conſecrentur in ſacerdotium, ideſt vt conſecrentur tanquam ſacerdotes. Ad conſecrationem autem requiruntur cœremoniæ, quæ hic ponuntur. *Tolle vitulum de armento.* Iſta animalia ducebantur ad explendam conſecrationem Aaron, & filiorum eius, & quia ipſi hic non habebant locum ſacerdotum, cùm necdum ſacerdotes eſſent, offerebantur iſta animalia de gregibus eorum, & non de gregibus populi: in aliis enim cœremonijs ſacrificiorum quandocunque Deus mandat tolli aliqua animalia, erant illa de ſumptibus popularium, quia tales immolationes pro toto populo fiunt: hic autem cùm ſacerdotes conſecrantur, non fit immolatio pro populo, ſed ad ſolennitatem conſecrationum ſacerdotum: ipſi ergo ſacerdotes de bonis ſuis ſumptus iſtos faciebant. *Vitulum de armento.* Ideſt accipies vitulum, qui eſt inter armentum. Armenta quippè congregatio magnorum pecorum dicitur, vt vaccarum, & bubalorum, atque Chamelorum, & equorum, ſimiliumque: & diſtinguitur contra gregem, qui eſt congregatio minorum animalium, vt ouium, caprarum, & porcorum.

Immolationes nō fiebant de ſumptib⁹ populi, ſed Aarō, & filiorū ſuorum.

Quæ erat cauſa quare in conſecratione ſacerdotum vitulus immolabatur.

QAESTIO PRIMA.

CAVSAM quare in ſacerdotum conſecratione immoletur vitulus, quidam eſſe dicunt in memoriam vituli, quem fabricauit Aaron, & adorauit eum populus: in quo Deus contra Aaron vehementer iratus eum conterere voluit, vt patet Deuteronomij nono capitulo. Sed hoc non multum conuenit: nam etiam ſi populus peccaret, offerebatur pro eo vitulus, vt patet Leuitici quarto capitulo. Sed non eſt dicendum, quòd quandocunque peccaret populus, fieret in ſacrificio ſuo commemoratio peccati commiſſi adorãdo vitulum, quia tunc eodem modo cum aliquis peccaret deberet pro eo offerri vitulus, ſed falſum eſt, quia ſi peccaret princeps terræ, vel aliqua perſona ſingularis debebat offerre capram, vt patet Leui. 4. cap. Videtur ergo dicendum, quòd pro peccato ſacerdotum offerebatur vitulus, quia ſacrificia inij offerebantur

F tur maiora pro peccato ſecundum quòd peccata ſunt maiora: peccata autem ſacerdotum cœteris maiora ſunt, ideo ſacrificia maiora offerenda erant. Et in hoc patet ratio diuerſitatis ſacrificij pro peccato inter peccatum populi, & ſacerdotis, & peccatum principis terræ, & perſonarum priuatarum: erant namque peccata populi, & ſacerdotis maxima: ideo offerebatur ſacrificium maximum, ſcilicet vitulus. Peccatum principis terræ, & perſonarum priuatarum erat minus: ideo minus ſacrificium fiebat, ſcilicet immolatio capræ. Eſt namque peccatum populi maximum extenſiuè, quia tota multitudo errat. Eſt autem peccatum ſacerdotis ſummi maximum intenſiuè, quia ipſe tenebatur magis cognoſcere quid eſſet peccatum, & quid

G non: & diligentiſſimè cauere ſuper cęteros populares: ſi ignorauit maximè culpabilis fuit. Eſt etiam peccatum ſummi ſacerdotis maximum extenſiuè per accidens, quia in totum populum extenditur: eo namque per ignorantiam peccante cęteri id ſequuntur. Et hoc motiuum exprimitur Leuit. 4. cap. cùm dicitur: Si ſacerdos, qui vnctus eſt peccauerit, delinquere faciēs populum, &c. Iſta ergo fuit ratio immolationis vituli ꝑ peccato ſacerdotum. Hic peccatum principis terræ ꝑ ignorantiam non eſt tantum, ſicut peccatum populi, aut peccatum ſummi ſacerdotis intenſiuè, nec extenſiuè. Intenſiuè quidem patet, quia non tanta tenetur ſcire princeps terrę, qui eſt rex, ſicut ſacerdos magnus, ideo peccatum eius remiſſibilius erat, quia interdum

H contingeret peccare regem ex ignorantia eius, quod non tenebatur ſcire: ſummum autem ſacerdotē nunquam contingebat peccare ex ignorantia eius, quod non cogebatur ſcire, ſed quandocunque peccaret per ignorantiam eius, ad quod obligabatur ſciendum. Patet iſta diuerſitas, quia rex ſolum præcipiebatur ſcire Deuteronomium legis, vt patet Deuterono. 17. capit. vbi dicitur, quòd quando rex ſederet in ſolio regni ſui, faceret ſibi ſcribi Deuteronomium legis, & legeret in eo omni tempore. Sacerdotes autem obligabantur ſcire totam legem, & quæſtiones legis. Sic patet Malachiæ ſecundo capitulo, cùm dicitur: Labia ſacerdotis cuſtodient ſcientiam, & legem exquirent de ore eius, quia angelus domini exercituum eſt. Et ibi-

I dem ſecundo capitulo dicitur: Interroga ſacerdotes legem, ideſt quòd ſacerdotes tenentur ſcire legem. Erat etiam peccatum ſacerdotis ſummi maius extenſiuè, quàm peccatum regis: nam totus populus ſequebatur ſacerdotem ſummum tanquã doctorem, & eo per ignorantiam errante cęteri quoque delinquebãt: errante autem rege non ſequebãtur eum cęteri, cùm rex non eſſet doctor populi, ſed princeps. Et ſic Leui. 4. cap. vbi ponitur iſta differẽtia ſacrificiorum dicitur, quòd ſacerdos, qui vnctus eſt peccans facit delinquere populum, & nõ dicitur, ꝙ princeps terræ cùm peccat, quòd faciat delinquere populum. Et ſi dicas contra, quia omnes de populo obediunt principi terræ illius, ideo eo peccante ad eius mandatum omnes, aut mul-

K ti peccarent. Reſpõdetur, ꝙ hoc tenet de peccatis, quæ comitterent populares, quaſi per violentiam ad mandatum principis, quia ſequuntur eius imperiũ, & tunc verum eſt, quod rege delinquente multi delinquerẽt: ſed nõ tenet de peccatis, quę faceret populus per ignorantiam, quia in hoc caſu ad ignorantiam principis populus non delinquit, cùm non ſequatur eum tanquam doctorem, ſequitur tamen ſacerdotem ſummũ tanquam doctorem. Et ſi dicas, quòd rationes ſupra poſitæ non tenent, quia vitulus hic non offerebatur pro peccato, ſed in holocauſtum. Dicendum quòd falſum eſt, quia vitulus pro peccato immolabatur, vt patet intra, cum dr: Carnes vero vituli, & corium, & fimum combures foris extra caſtra: eo ꝙ ꝓ peccato ſit.

Quid obligabant ſcire reges. Sacerdotes totam legē ſcire obligabãt ac ẽt quæſtiones legis.

Et arietes duos. Offerebantur duo arietes, vt ait Nicolaus, vnus ad memoriam arietis, quem immolauit Abraham pro filio suo Isaac, quia ibi obediens valde fuit, cuius imitatores debent esse sacerdotes, & alium ad memoriam agni immolati in exitu de Aegypto. Sed hoc non multum coaptatur: maximè, quia non videtur posse stare: nam quandocunque fit aliqua rememoratio, fit per talia signa, quæ congruant rei signatæ: sed non conuenienter assignatur, quòd ponatur aries ad memoriam agni immolati in exitu de Aegypto, sed si hoc intenderet Deus mandaret, vt offeretur vnus aries, & vnus agnus. Dicendum ergo quòd mandauit hic Deus offerri duo arietes, quia solennitas consecrationis sacerdotum erat valde magna: ideo in ea debebant omnia sacrificiorum genera immolari. Est autem triplex genus sacrificiorum, scilicet holocaustorum, & hostia pro peccato, & hostia pacifica, vt patet Leuitici primo, & tertio, & quarto capit. de his omnibus hic oblatum est: nam vitulus pro peccato oblatus est, vt patet infra in litera; & supra diximus; Vnus aries, scilicet primus erat in holocaustum, vt patet infra, cùm dicitur: Ipsum autem arietem concides in frusta: lotaque intestina eius, & pedes pones super concisas carnes, & caput illius, & offeres totum arietem incensum super altare; secundus aries erat in hostiam pacificam, & patet, quia infra mandabat, vt coquerentur partes carnium eius, & comederent eas Aaron, & filij eius in loco sancto, & sunt partes, quas accipiebant de sacrificijs pacificis, vt patet Leuit. octauo capitulo. *Immaculatos.* Dicuntur immaculati, qui nec pedem fractum, aut amputatas nares, aut caudam præcisam, vel ademptas aures, vel aliquod membrum mutilatum, aut deformatum habeant, vt si testiculis careant, vel eos contritos habeant. De quibus habetur Leuitici vigesimosecundo capitulo, & Deuteron. decimosecundo: si autem aliquis aries, vel alterum quodcunque pecus in vellere varium, atque discolor fuerit maculatum non dicitur, dum tamen cętera bene se habeant: & licèt istud adiectiuum immaculatos immediatè coniungatur huic substantiuo arietes, ad vitulum etiam coniungendum est; quia nec vitulus, nec arietes maculati esse debebant: nullum namque animal Deo offerendum est, in quo macula sit, vt patet Leuitici vigesimosecundo capitulo. *Panesque azymos.* Positus sacrificijs, quæ fiebant de rebus animatis: hic ponuntur sacrificia de rebus inanimatis, & hoc est ad complendum totaliter solennitatem consecrationis, vt de omni genere sacrificiorum offerretur. Et quia Leuitici capitulo secundo, ponuntur de simila tria genera sacrificiorũ, scilicet de Clibano, & de Sartagine, & de craticula: de omnibus hic offerri mandauit. Panes azymi dicuntur panes facti sine fermento, & tales in sacrificio domini offerri debebant, quia vt dicitur Leuitici secundo capitulo, nunquam in sacrificio domini fermentum ponendum erat. *Et crustulam absque fermento.* Crustula est quoddam genus panis tenuissimi, ita vt totum crusta esse videatur: in Hebræo dr̃, simila quę conspersa sit oleo. Quod idem est: nam ista crustula de simila fiebat, non tamen fundebatur oleum super ipsam farinam, idque sic offerre tur, sed quòd pinsebatur de simila illa, & sicut conspergi debebat aqua, conspargebatur oleo, vel fortè vtroque conspergebatur, & fiebat panis delicatus coctus in Clibano. Erat autem hoc totum sine fermento, quia fermentum maliciam conscientiæ notat, quæ à sacerdotibus procul abesse debebat, sicut declarat Apostolus primæ Corin. 5. ca. scilicet: Non in fermento maliciæ, & nequitiæ, sed in azymis sinceritatis, & veritatis. Etiam quia sacerdotes idolorum panem pollutum, & fermentatum offerebant. *Quæ conspersa sit oleo.*

A Aliqui putant, quòd crustula coquebatur, & deinde super eam oleum fundebatur. Sed non est sic, imò accipiebatur farina delicata, quæ simila nuncupatur, & sicut commiscemus nos farinam aquæ, ita illi ad formandam crustulam commiscebant farinam oleo: sic enim & nos quosdam panes oleo commiscemus, vt sapidiores sint. Et putant quidam crustulam ad Sartaginem pertinere. Sed falsum est: ad Clibanum namque pertinet, quia sic, vt cœteri panes communes coquitur. *Lagana quoque azyma.* Ista sacrificia panis pertinere possunt ad Sartaginem, vel ad craticulam; quia idem modus quasi tenebatur in vtraque; vt patet Leuitici secundo capitulo. Vocantur lagana, vt vulgariter accipitur, pastæ factæ de farina, & commixtæ aqua, Lagana quid.

B & in oleo frixæ. Et hoc modo accipi possunt lagana. Alio modo lagana dicuntur quidam panes cocti in aqua in Sartagine, & postea oleum super funditur eis. Et dicit Rabbi Salomõ, quòd fundebatur in modum cuiusdam figuræ literæ Græcæ, vt vult Nicolaus. Sed hoc non multum constat, cùm non habeatur in litera, nec ipse potuerit videre tales cœremonias, aut alij doctores Hebræorum, qui post Christum fuerũt, in quo tempore cœremoniæ sacrificiorum abolitæ erant. Quòd autem lagana ista facta essent in aqua, & postea superfunderetur oleum, satis declarat litera nostra, cũ dicit. *Lagana azyma oleo lita.* Linire enim est desuper inducere: si autem aliter fieri debuissent ista lagana diceretur, quòd essent oleo conspersa, sicut dicebatur

C de crustula. Vel quòd essent in oleo frixa: sed solùm dicitur, quòd sint in oleo lita. *De simila triticea cuncta facies.* Idest de farina electissima, scilicet quòd farina tritici depuraretur, & illa pars, quæ cœteris depuratior manebit vocabatur simila, & aliquando vocatur ista simila adeps, vt cùm dicitur: Ex adipe frumenti faciat te, vt habetur Psal. 148. Non poterat aliquid horum de hordeo fieri, aut sigala cœterisque seminibus, quia Quid sit frumenti adeps. triticum inter cœtera excellentius est, & ea, quæ nobiliora sunt, Deo dari debent, sicut ipse nobis opera sua perfecta dat. Dei enim perfecta sunt opera, vt patet Deuterono. trigesimosecundo capitulo. *Et posita in canistro offeres.* Ista omnia, scilicet tam panes azymi, quàm crustula, & lagana oleo lita ponebantur in vno

D canistro, & offerebantur. Istam oblationem faciebat Moyses, vt patet hic, cùm referatur ista locutio ad ipsum, & ratio est, quia facere sacrificia; & oblationes pertinet ad sacerdotes. Aaron autem, & filij eius tunc non erant sacerdotes, cùm tunc consecrarentur, vt essent sacerdotes, & ista oblatio pro eis fiebat. Moyses ergo, qui eos ordinabat, & consecrabat, omnes has cœremonias explere debebat: Moyses tamen sacerdos non erat cùm nullus eum consecrasset, aut ordinasset: Deus tamen eum vnxerat oleo inuisibili, scilicet dans potestatem hæc omnia faciendi, vt patet in his verbis cùm mandat hæc fieri; fiebat autem oblatio panum istorum hoc modo, vt Moyses acciperet canistrum, & poneret coram domino, scilicet De Moyse [...] rat oleo i[n]uisi[bi]li [...] po testate cõsecrandi.

E coram altari holocaustorum, & acciperet de panibus illis, & laganis, atque crustulis, & poneret super manus Aaron, & filiorum eius, & sanctificaret illos, & rursùs acciperet omnia hæc de manibus eorum, & ponens super altare holocaustorum incenderet ea ibidem. *Vitulum autem, & duos arietes.* Supra dicebat ea, quæ accipienda erant: hic ponit ordinem eorum, scilicet quòd cùm Moyses vellet consecrare Aaron, & filios eius, primò debebat existens extra tabernaculum, & atrium tabernaculi accipere omnia hæc, tam animalia, quàm panes, & portare ea ad atrium tabernaculi, & ipsum Aaron, & filios eius simul, constituereque omnia hæc intra atrium tabernaculi, circa ostium tabernaculi.

Vitulum autem, & duos arietes. Qui immolari debebant in hac solennitate consecrationis secundum formam supra traditam, quæ infra magis in litera explicatur. *Et Aaron, & filios eius*. Omnes filij Aaron fuerunt consecrati in sacerdotibus: erant autem quatuor, scilicet Nadab, Abiu, Eleazar, & Ithamar, vt patet Numeri tertio capitulo: sed duo eorũ, scilicet Nadab, & Abiu combusti sunt in diebus consecrationis suæ, cùm offerrent ignem alienum coram domino, vt patet Leui decimo capit. *Applicabis ad ostium tabernaculi testimonij*. Applicabantur sacerdotes ad ostium tabernaculi duplici ratione: Prima quia iustum erat, vt apud locum illum consecrarentur, in quo post consecrationem ministrare debebant: sacerdotes autem in tabernaculo ministrabant in positione, & oblatione panum propositionis, & apparatione lucernarum, & incensione Thymiamatum; non tamen introducebantur sacerdotes, vt consecrarentur intra tabernaculum, quia intrare in tabernaculum ad solos sacerdotes pertinebat: siquis autem de alijs illuc intraret, moriebatur, vt patet Num. 4. capit. Secunda ratio erat, quia altare holocaustorum erat apud ostium tabernaculi, vt patet circa finem huius capituli: applicando ergo eos ad ostium tabernaculi applicabant ad altare holocaustorum. Ad hoc autem applicari debebant, quia in altari holocaustorum potissima sacerdotum ministratio erat, quia quotidiana, & multum frequentata, & circa quã magis occupabantur: quotidie enim bis ministrabant ibi ad minus, scilicet in sacrificio matutino, & sacrificio vespertino, vt patet in litera, & Num. 28. capit. hoc enim vocatur iuge sacrificium: pręter alia, quę fiebant in festis diebus, de quibus Num. 28. & 29. cap. & pręter sacrificia, quæ sacerdotes ad deuotionem populi offerentibus popularibus animalia faciebant, adhuc ipsi ꝓ seipsis sacrificabant. Quòd autem vitulus, & duo arietes ad ostium tabernaculi applicarentur, ratio erat, vt ad altare holocaustorum applicarentur, in quo immolandi, & incendendi erant. Alia etiam potissima ratio, quare sacerdotes applicabantur ad ostium tabernaculi erat, quia apud ostium tabernaculi sunt altare holocaustorum, & labium æneum, in quo sacerdotes lauabantur, antequam induerentur vestibus sacris, & ministrarent, & cùm tunc Moyses lauare deberet Aaron, & filios eius ad induendum eum vestibus sacris, & consecrandum, debebant ad labium æneum accedere, vt ibi lauarentur: sed hoc erat apud altare holocaustorum: ergo apud altare holocaustorum, & ostium tabernaculi accedere debebant sacerdotes consecrandi. Et patet quòd ista sit ratio potissima, scilicet vt lauarentur, quia cùm dictum fuerit, quòd accedere debebant ad ostium tabernaculi, subiungitur: Cumque laueris patrem cum filijs aqua. quasi dicat, quòd ista accessio ad lauandum eos erat, & sic verum est, quia licèt alię causæ satis subsistant: hæc tamen est potissima, & quæ ad hoc magis mouit. *Cumque laueris*. Hic ponitur secundum principale, scilicet de sacerdotum consecratione, & diuiditur in duas partes, quia primò agitur de ipsorum exornatione. Secundò de animalium immolatione ibi. *Postquam initiaueris*. Circa primum dicitur. *Cumque laueris patrem*, Nam vt dictum fuit accedebat Aaron cum filijs suis ad labrum æneum, quod erat circa ostium tabernaculi, & ibi lauabantur, & post hoc fiebant ea, quæ sequuntur. Et sciendum quòd Deus in dicendo ista non tenuit ordinem naturalis narrationis, vt quæ primò sunt primò enarrentur, sed fecit quandam anticipationem; nam ista lotio sacerdotum consecrandorum fiebat in labro æneo, quod erat ante ostium tabernaculi. Et ad hoc necessarium erat, vt primò poneretur labrum æneum, quàm lauarentur sacerdotes; hic tamen contrariè fecit, quia primò

Quare sacerdotes in consecratione ad ostium tabernaculi applicabant.

F mandauit sacerdotes lauari, deinde iussit fieri labrum æneum, & collocari ad ostium tabernaculi, vt patet sequenti capitulo; sed hoc non est nouum, cum etiam secundum doctrinam Rhetoricorum, non semper tenendus sit ordo naturalis in narrando, sed plerumque artificialis, qui & pulchrior est. *Cumque laueris patrem*.

An Aaron fuerit lotus in toto corpore in consecratione sua, vel in pedibus, & manibus solum.

QVAESTIO. II.

G ALIQVI dubitabant qualis fuit ista lotio Aaron. Dixerunt quidam quod Aaron, & filij sui lauerũt manus, & pedes, secundum quòd mandatur sequenti capitulo. Sed dicendum, quòd in ista lotione isti sacerdotes loti sunt in toto corpore: nam id quod sequenti capitulo dicitur: Intelligitur de ablutione illa, quam quotidie facere deberent cùm intrarent ad ministrandum, & non de ablutione, quam habere deberent cum inducerentur ad consecrationem suscipiendam: debebant enim ista rationabiliter differre, quia maior solennitas requirebatur in lotione secundum quam incipiebant esse sacerdotes, quàm in illa secundum quam continuabant officium sacerdotum.
H Item quia hic dicitur, quòd Moyses deberet lauare patrem cum filijs: lauare autem manus, & pedes eorum non est lauare patrem cum filijs: ergo oportet magis dici, quòd lauabantur totaliter, scilicet in toto corpore, vt non videretur vlla vetustatis macula derelicta: vt sicut nouam vitam inchoabant, scilicet sacerdotalem? nouitatem corporis, & mentis haberent totaliter abolita vetustate. *Indues Aaron vestimentis suis*. Istud erat, quod fiebat in cœremonijs huius consecrationis, scilicet vt indueretur Aaron vestibus suis, & filij sui. Et conueniens ordo erat, vt primò lauaretur, & deinde indueretur, siue quantum ad honestatem, siue quantum ad significationem. Ad honestatem quidem, quia cùm vestes tantæ puritatis,
I & sanctificationis Aaron, & filij sui indui deberent, decebat vt prius totius corporis maculas abolerent. Propter significationem autem, quia ablutio corporalis interiorem designat ablutionem, qui autem vestes sacerdotalis ministrationis induitur, ab omnibus inquinamentis mundus esse debet, vt præcedenti capitulo declaratum est. *vestimentis suis*. Vocantur vestimenta Aaron non solum ea, quæ ad eum specialiter pertinebant, cuiusmodi erant tunica hyacinthina, & rationale, & superhumerale, & thiara, & lamina, sed etiam omnia alia, quibus ipse induebatur: licèt ad alios pertinerent minores: quod declaratur immediatè, vbi linea tunica, & Baltheus vocantur vestes Aaron, cùm tamen pertineant etiam ad minores sa-
K cerdotes. *Idest lineam*. Hic declarat, quæ sunt istæ vestes quibus Aaron induitur. Et aliqui dicunt lineam tunicam esse hic vnam vestem Aaron. Sed falsum est, quia ponitur coniunctio copulatiua inter ea, scilicet linea, & tunica, & ista coniunctio semper facit diuersitatem. Sed dicendum est, quòd sunt duæ vestes, & istum modum sequitur litera in principio capituli pręcedentis, cùm dicitur: Hæc autem erunt vestimenta, quę facient rationale, & superhumerale, & tunicam, & lineam. Vocatur linea vestis prima, qua induitur summus sacerdos, & sacerdotes minores super vestes suas communes, & vocatur linea, quia erat de lino facta non habens aliquam colorum varietatem, & vocatur linea stricta, vt patet pręcedenti capit. quia

cui erat angusta: in quo differebat à tunica hyacinthina, quæ satis ampla erat. *Et tunica*. Scilicet hyacinthina, de cuius figura, & materia capitulo præcedenti dictum est: & ista rectè vocatur tunica secundum proprietatem huius nominis tunica, quia tunica dr̃, quasi tonica à tonos, quod est sonus, quia sonabat, cũ in eius extremitate pẽderet in circuitu tintinabula aurea multa, & mala punica. *Superhumerali*. Quid sit superhumerale, & de figura eius, & varietate materiæ, atque necessitate eius p̃cedenti capitulo dictum est. *Et rationali*. Quod vocatur in Hebræo pectorale, quia ponebatur in pectore, de cuius figura, & efficacia, & colligatione, quàm habebat cum superhumerali præcedenti capitulo diximus satis latè. *Quod stringes Baltheo*. Baltheus erat cingulum factum ex multis filiis diuersorum colorum opere Polymito, vt patet præcedenti capitulo, & ligabat superhumerale super zonam sacerdotis: nã vt superiori capitulo dictum est, superhumerale erat ornamentum quadrangulum positum super humeros sacerdotis magni pendens à parte anteriori super pectus vsque ad zonam, & à parte posteriori super dorsum vsq; ad zonam: ponebat ergo sacerdos summus Baltheum in loco zonæ, & colligabat duas extremitates superhumeralis, scilicet vnam in parte anteriori sacerdotis, & aliam in parte posteriori. Aliqui volunt quòd istud relatiuum, quod, referatur ad rationale, qa immedietatè ponebatur, scilicet quòd Baltheus stringeret rationale, & videtur habere aliquem colorem secundum positionem illorum, qui dicebant superhumerale pendere ab humeris sacerdotis sup dorsum in parte posteriori, & rationale poni in parte anteriori, s.ĩ pectore, & attingere vsque ad zonam, & ibi Baltheũ stringere extremitates eius. Sed hoc non potest stare, quia præcedenti capitulo declaratum est, ꝙ non conuenit literæ talis assignatio. Item quia dato quòd illa assignatio staret, tamen non posset rationale taliter disponi, vt Baltheus illum stringeret super zonam, quia magnitudo rationalis erat quadrata, scilicet vnius palmi in latitudine, & alterius in longitudine: cùm ergo poneretur super pectus, vt colligaretur superhumerali pendenti super humeros, non videtur, quomodo posset descendere vsque ad zonam, & infra, vt colligaret eum Baltheus. Necessariò ergo dicendum est, ꝙ refertur ad superhumerale, quia rationale erat intra superhumerale in foramine superhumeralis coaptato super pectus: & non poterat Baltheus tangere rationale aliquo modo, sed solùm superhumerale. Et dato quod referatur ad vtrumque, ponitur tamen relatiuũ in singulari, quia vtrumque idem erat. Rationale namque, & superhumerale vnum ornamentũ efficiebant, cum vnum poneretur intra alterum. Et hoc etiam est contra illam positionem, quia si rationale solùm esset in parte anteriori pectoris pertingẽs vsque ad zonam, & stringeret illud Baltheus: non solùm stringeret ipsum, sed etiam superhumerale, quod pẽderet in parte posteriori super dorsum: cùm ergo hic simul de vtroque dicatur, non deberet dicere, quod Baltheus stringeret rationale, sed quòd stringeret superhumerale cum rationali. Redeundum ergo necessariò ad primam positionem Iosephi, quam secuti sumus. *Et pones Thiaram in capite eius*. Thiara est quædam mitra hyacinthina posita super caput sacerdotis magni, vt patet capitulo præcedenti. Et non sit hic mentio de cydari, quę erat mitra byssina, & conueniebat tam minoribus, quàm maioribus sacerdotibus, & aliquando vocatur mitra, vt patet pręcedenti capitulo: hæc enim in sacerdotibus maioribus ponebatur immediatè super caput sacerdotis, & deinde ponebatur Thiara, quę erat tota hyacinthina, & velabat cydarim. *Et laminam sanctam*. Vocatur lamina sancta illa lamina, quæ po-

A nebatur in fronte sacerdotis magni, & pertingebat ab aure vsque ad aurem. Dicitur sancta, quia in ea erat scripta sanctitas. Dicebatur enim ibi in litera literis Hebreis codes la Adonai: idest sanctitas ad dominum, vt habetur præcedenti capitulo. *Super Thiaram*. Dicebatur esse lamina super Thiara, quia Thiara ponebatur in capite, & extremitas eius pertingebat super frontem, & lamina ponebatur super frontem, & labium eius superius sedebat super labium Thiarę, sic dicitur præcedenti capit. Ligabisque eam vitta hyacinthina, & erit super Thiaram imminens fronti pontificis. *Et oleum vnctionis fundes super caput eius*. Istud non vocatur oleum simpliciter, quasi liceret quocunque oleo consecrare istos sacerdotes: sed oleum vnB ctionis appellatur, quod erat quasi quoddam vnguentum factum ex diuersis rebus, scilicet ex aromatibus myrrhæ, & cynnamomi, & casiæ, & calami certis ponderibus, & ista miscebantur cum oleo oliuarum, & fiebat quoddam vnguentum, quod erat ad vngendum sacerdotes, & vestes, & cuncta suppellectilia tabernaculi, vt patet sequenti capitulo. *Super caput eius*. Ponit de consecratione Aaron, scilicet quod vngeretur in capite: vtrum autem consecraretur in manibus non habetur. Consecratio ista fiebat in capite, quia caput potestatem notat: summus namque sacerdos est, à quo in cœteros minores potestas ministrandi deriuatur. De sacerdotibus minoribus non dicitur quomodo vngerentur isto oleo: vtrum vngerentur C in capite, an in manibus, nec Leuitici octauo capitulo, vbi hæc ponuntur, qualiter factum fuerit exprimitur. Fortè posset dici, quòd consecratio istorum fiebat, sicut fit nunc consecratio Episcoporum nostrorum, & sacerdotum. Episcopi enim in capite, & manibus vnguntur: minores autem sacerdotes in manibus solùm, cuius ratio est, quia per caput potestas, & auctoritas designatur, per manus verò executio. Episcopi enim potestatem habent, & executionem, sacerdotes autem minores solum habent ministerium, auctoritate verò carent. De his extra de sacra vnctione in capitulo vnico. De modo autem vnctionis huius non habetur expressum: litera autem dicit, quòd deberet fundi super caput Aaron, sicut funditur aqua, ita quod D flueret per capillos, & faciem. Alicui autem hoc videbitur valde immundum, & coinquinatiuum vestiũ atque totius corporis. Vnde Rabbi Salomon dicit, quòd ista vnctio fiebat sic, vt Moyses tingeret digitum suum in vnguento illo, & faceret quandam lineam in fronte Aaron descendens à parte superiori versus palpebras. Vel vt quidam alius vult: faciebat Moyses quandam figuram rotundam, & transuerberabat eam per medium quadam virgula iacente in modum literæ Græcæ, quæ tita nuncupatur. & hoc modo nihil inquinaretur sacerdos sic consecratus. Sed magis videtur verum quod primò dicebatur, scilicet quod funderetur oleum vnctionis super caput Aaron, & flueret per capillos, atque aliquæ guttæ distillarent super E vestes sacras eius. Et hoc patet Psal. centesimo trigesimotertio, cùm dicitur: Sicut vnguentũ in capite, q̃d descendit in barbam barbam Aaron, quod descendit in oram vestimenti eius, sicut ros Hermon. *Atque hoc ritu consecrabitur*. Idest obseruando istas superiores cœremonias fiet consecratio Aaron. Hæc autem, quæ postea sequuntur ad consecrationem pertinent, sed ista vnguenti effusio præcipua est in tota consecratione Aaron. *Filios quoque eius applicabis*. Primò applicatur pater, & obseruabantur in eo istæ cœremoniæ consecrationis: deinde filij eius quatuor applicati sunt, & applicabantur ad ostium tabernaculi, scilicet quia erat ibi labium æneum, vt ibi lauarentur, & fierent in eis cęremoniæ necessariæ ad eorum consecrationem.

An Aarõ in cõsecratione sola vnctiõ fuerit in manibus, & in capite.

De modo vnctionis Aaron.

1. positio conuenientior.

Et indues tunicis lineis. Hic non ponitur coniunctio copulatiua, sicut supra ponebatur inter tunicam, & lineã, ideo signant hic eandem rem, scilicet tunicam quandam factam de lino, quæ communis erat sacerdotibus minoribus, & summo sacerdoti, & vocat alio nomine subucula, vt patet Leui. 8. cap. cùm dicitur: Cumque lauisset eos vestiuit pontificem subucula linea. *Cingesque Baltheo.* Baltheus ponebatur in summo sacerdote super tunicam hyacinthinam: in sacerdotibus minoribus ponebatur super tunicam lineam, quia nullam aliã tunicam sacerdotalem habebant. *Aaron scilicet, & liberos eius.* Hic notatur quòd Baltheus sit ornamentum commune sacerdoti magno, & minoribus sacerdotibus. Liberi vocãtur filij respectu patris sui liberi, nec se habet ad eos, sicut liberi ad seruum: quoniam principatus paternus est principatus regalis, & non Tyrannicus, vt ait Aristo. Ethyc. principatus autem Persicus, in quo pater ad filium se habet, sicut ad seruum, inconueniens est, & peccat, vt patet ibidem. *Et impones eis mitras.* Vocatur hic mitra cidaris, & vocabantur præcedenti capitulo Thiare, cùm dicitur: Porro filijs Aarõ tunicas lineas parabis, & Baltheos, atq; Thiaras in gloriam, & decorem: hic autem non vocantur Thiaræ, nè videantur coincidere Thiaræ summi sacerdotis, & minorum sacerdotum, cùm Thiara sacerdotis magni sit hiacinthina, & Thiaræ sacerdotum minorum sint byssinæ. *Eruntque sacerdotes mei.* Idest sic induti vestibus sacris, & ipsi consecrati erunt sacerdotes apti ad ministrandum coram me. *Religione perpetua.* Idest ritu perpetuo, quasi dicat: sicut nunc Aaron, & filij consecrantur, vt sint sacerdotes mei: ita post eos omnes eorum successores consecrabuntur, ita vt nunquã deficiant sacerdotes de progenie ipsorum.

Religio propriè quid sit.

QVAESTIO. III.

DICITVR propriè religio aliqua obseruatio cęremonialis, ad quam aliquis se astringit voluntariè. Aliquando accipitur religio pro quacunque obseruatione in modo viuendi, & sic dicitur religio Christiana, professio Christianorum, & quidam alij speciales modi viuendi sub ipsa vita Christianorum dicuntur religiones, vt modi viuẽdi monachorum, & fratrum: hic autem propriè vocatur religio cœremonialis obseruatio, quæ non habet aliquam rationem temporalem, sed solam legislatoris voluntatem, & huiusmodi est in his consecrationibus. *Postquam initiaueris.* Hic ponitur secundum, scilicet de ipsa immolatione. Et diuiditur in quatuor partes. Primò ponitur sacrificij pro peccato immolatio. Secundò sacrificij in holocaustum oblatio ibi. *Vnum quoque arietem.* Tertiò sacrificij pacifici celebratio ibi. *Alterum quoque.* Quartò huiusmodi ritus consecrationis per dies septem replicatio ibi. *Omnia, quæ præcepi tibi.* Circa primum. *Postquam initiaueris.* Idest consecraueris. *Manus eorum.* Ex hoc aliqualiter videtur, quòd manus Aaron, & filiorũ suorum tingebantur oleo vnctionis ad consecrationẽ, sicut dicebatur supra, vt designaretur ministratio, quę expectat ad manus. In Hebræo dicitur. *Postquam impleueris manus eorum.* Et dicitur impletio manus completio aliquarum cœremoniarum deseruientium ad consecrationem, quæ terminabantur in manibus. s. in tinctione manuũ in oleo sancto. Vel dicitur impletio manuum applicatio eorum ad sacerdotale sacrificium, per quam applicationem manus complebãtur, idest erant æqualiter dispositæ ad ministrationẽ sacerdotalem, & iste est modus loquendi Hebraicus, ꝙ vbi nos dicimus consecrationem, dicunt ipsi cõpletionẽ.

F *Applicabis & vitulum coram tabernaculo testimonij.* Supra dixerat, quòd Aaron, & filij eius, & vitulus, atque arietes duo applicarentur coram ostio tabernaculi antequam Aaron, & filij eius lauarentur, & induerentur, hic autem iterum mandat applicari. Pro quo sciendum, quòd vitulus, & arietes duo ducebantur ad immolandum, & immolatio, atque concrematio sacrificiorum fiebat in altari holocaustorum, quod erat circa ostium tabernaculi, vt patet infra in litera: applicabantur ergo ista animalia ad ostium tabernaculi, quia applicabantur ad altare holocaustorum, & primò antequam lauarentur Aaron, & filij eius applicabantur hæc animalia ad altare holocaustorum, sed facta illa consecratione eorum: vitulus, qui primò immolandus
G erat, magis applicabatur ad altare, vt ibi immolaretur. Et de ista secunda applicatione loquitur hic litera. *Coram tabernaculo testimonij.* Idest coram ostio tabernaculi, circa quod erat altare holocaustorum. Et vocatur tabernaculum testimonij, quia in isto tabernaculo erat arca, in qua erat testimonium, idest tabulæ duæ continentes præcepta decalogi, quæ in testimonium erant contra Iudæos, & hoc modo dicitur supra vigesimoquinto capitulo: pones in arca testimonium, siue testificationem, quam dabo tibi, & loquitur de tabulis. *Imponentque Aaron, & filij eius manus super caput illius.* Idest postquam applicaretur vitulus ad altare holocaustorum, Aaron imponebat vtramque manum super caput eius, & quilibet de filijs Aaron: & sic
H immolabatur.

Quare Aaron, & filij eius imponebant manus super capita animalium, quæ offerebant.

QVAESTIO. IIII.

ALIQVI volunt, quòd ista impositio manuum erat ad suscipiendam potestatem, scilicet quòd imponendo manus super caput illius vituli immolandi pro peccato, suscipiebant potestatem immolandi hostias pro peccato. Sed non potest hoc stare, quia non solùm fiebat hoc in sacerdotibus, sed etiam in
I omnibus alijs vulgaribus, quando offerebant holocausta, vt patet Leuitici primo capitulo, cùm dicitur: Si holocaustum fuerit eius oblatio de armento masculum immaculatum offeret ad ostiũ tabernaculi: ponetque manus super caput hostiæ, vt patet Leuitici quarto, & quinto capitulis, & si offerre vellet hostiam pacificorum ponebat manum super caput hostiæ, vt patet Leuitici tertio capitulis: sed manifestum est, quòd vulgares homines per talem impositionem manuum non accipiebant potestatem immolandi aliquod genus sacrificij, nec fiebat talis impositio, vt susciperent aliquam potestatem. Dicendum ergo quòd ista impositio fiebat propter duo. Primò propter abrenunciationem proprietatis, quando enim aliquis
K offerebat aliquod animal ad immolandum: illud animal adhuc erat ipsius offerentis, vt ergo abrenunciaret proprietati, & transferret illud ad vsum cultus diuini, imponebat manus ei, quasi eum de manibus emitteret, nè vltra esset in sua potestate: sicut cùm dominus libertatem seruo suo donat, eum à manibus suis eruit, vnde liberati à seruitute manumissi dicuntur, cùm autem iste vitulus, & arietes essent de pecoribus Aaron, & filiorum suorum, vt diximus in principio cap. ad hoc, ꝙ nũc transferrentur in cultum Dei liberati ab eorum potestate, manus capitibus eorũ imponebant. Secunda ratio est, & conuenientior, quòd ista impositio manuum erat quasi quædam imprecatio, & pcipuè in ista immolatione, quæ erat ꝓ peccato. Offere-

Offerebant enim sacerdotes ista animalia pro peccato suo, vt remitteretur. Imponendo ergo manus videbantur ista imprecari, scilicet quòd Deus transferret pęnam debitam peccatis illorum in caput illi⁹ animalis immolandi, & mors quam ipsi pro peccato suo meruerant, veniret super caput illius pecoris. Et isto modo Deus placabatur, & remittebat peccatū offerentium: & non solùm fiebat hoc in sacrificiis pro peccato, sed etiam in holocaustis, quæ licèt directè offerrentur ad laudem Dei, tamen proficiebant ad remissionem peccatorū: ideo manus capitibus hostiarum imponebant, & placabatur Deus: quod satis innuitur Leuiti. primo cap. cùm dicitur: Ponetque manus super caput hostiæ, & acceptabilis erit atque in expiationem proficiēs eius, idest per istam manus impositionem illa hostia erit ad remissionem peccatorū eius, qui offerebat: & iste secundus modus erat quem intendebant hic sacerdotes. *Et mactabis eum.* Moyses mactare debebat hostiam in consecratione sacerdotum: nam licèt immolare, & cremare sacrificia in altari, & similia essent pertinentia ad sacerdotes, quibus omnibus ministratio sanctuarij competebat: quia tamen nunc non erant sacerdotes, non poterant facere hanc ministrationem, sed Moyses, qui eos consecrabat efficiebatque sacerdotes, & istas cæremonias complebat. postquam vero isti sacerdotes consecrati sunt, & potuerūt ministrare, Moyses, qui sacerdos nō erat, nunquam ministrauit. *In conspectu domini.* Deus vbique est, & vbicunque aliquid fiat, debet fieri in cōspectu domini, quia vt habetur Prouer. 15. cap. in omni loco oculi domini cōtemplantur bonos, & malos: dicuntur tamen aliqua in conspectu Dei esse, q̄ sunt in aliquo loco, in quo Deus specialiter est, sicut declarauimus pręcedenti capi. & quia in altari holocaustorum specialiter Deus est, cum ibi specialis cultus ei tribuatur, ea, quæ fiunt coram altari holocaustorū, dicuntur fieri coram Domino, vel in conspectu Domini. *Iuxta ostium tabernaculi.* Quia altare holocaustorum, in quo omnia sacrificia immolabantur, erat circa hostium tabernaculi. *Sumptumque de sanguine vituli pones super cornua altaris.* Idest sumens de sanguine vituli pones super cornua altaris. iste est modus abreuiandi: quia participium habet locum vni⁹ orationis, cum includat in se significatum verbi, & si explicaretur signatum verbi, essent duę orationes, & poneretur coniunctio copulatiua media. Pulchrior autem modus, & breuior est ponendo participium: licèt interdum sit dificilior, & ambiguus: & est sensus quod Moyses mactabat vitulum super aliqua vasa magna receptiua sanguinis, ne per terram effunderetur. & hoc fiebat apud altare: & tūc sumebat in digito de sanguine illo, & tingebat cornua altaris. *Sumptumque de sanguine vituli.* Potest poni iste accusatiuus sumptum in masculina terminatione, & intelligitur ibi substantiuum sanguinem. Et est sensus, sacerdos, siue Moyses, qui habebat hic locum sacerdotis, ponet super cornua altaris sanguinem sumptum de sanguine vituli: idest aliquam partem sanguinis sumptam de toto sanguine vituli, idest Moyses ponet super cornua altaris aliquod modicum sumptum de sanguine vituli. *Super cornua altaris.* Dicuntur cornua altaris extremitates eius, sicut nos dicimus in altari nostro cornu dextrum & sinistrū, idest extremitatem dextrā, & extremitatē sinistram. In altari autem holocaustorum, quia erat quadrū, reperiebantur quatuor cornua, idest quatuor anguli extremitatum. Erant autem illa cornua quædam eleuationes factę in angulis altaris: & illę erant de ipsomet altaris ligno, & vestiebatur laminis æreis, & fiebant cornua hæc ad apponendum aliquid in eis. Sic dicitur supra 27. capit. cornua autem per quatuor

A angulos ex ipso erunt. In his quatuor cornibus altaris intingebat sacerdos, quando fiebāt immolationes, & Moyses nunc quando sacerdotes non erant. Rabbi Salomon dicit quòd iste sanguis ponebatur solùm in duobus cornibus altaris contradictoriè se habentibus, scilicet non in eis, quæ in eodem latere sunt, sed in eis, quæ apposito modo se respiciunt, & maxime a se distant in quadrato, & tenditur inter ea diametrum quadrati.

Quare altaris cornua sanguine tinguntur, cùm fit immolatio alicuis hostię apud Hebręos.

QVAESTIO. V.

B QVARE autem cornua altaris tingantur sanguine cùm fit immolatio alicuius hostiæ oblatæ a populo aliquis quæret. Ad quod aliquis respondebit, quòd hoc fiat ad cōfirmationem fęderis inter Deum & ipsum offerentem. Et patet hoc aliqualiter per ea, quę habentur supra 24. cap. nam lectis verbis legis corā omni populo, accepit Moyses sanguinem victimarum in crateris, & partem eius fudit super altare, & librum legis, & partem eius super populum: vt sic in sanguine confirmaretur fędus inter Deum & Israel: & quia Deus incorporeus erat, loco eius tingebatur altare, & liber legis. De quo latius Apostolus ad Hebræos nono capi. Cùm autem hic cornua altaris sanC guine tingantur, & altare loco Dei est: dicendum est quòd aliquod fędus inter Deum & offerentem confirmetur. Sed hoc non potest stare: quia quando aliquod fędus confirmari debet, oportet vt prius statuatur: nam quod non est ens confirmari non potest: qđ magis patet, quia supra 24. cap. quando pactum Dei cum Israel confirmari debuit: prius coram toto populo verba fęderis dicta sunt, vt videretur vtrum populus consentiret: cùm autem omnes consenserunt, scripsit Moyses omnia verba illa in libro, & sequenti die coram toto populo rursus legit: & iterum cōsentientibus eis confirmatum fuit fędus per sanguinis aspersionem super populum, & altare: sic enim ait Apostolus ad Hebræos nono ca. Lecto enim manda-D to legis a Moyse vniuerso populo, accipiens sanguinē vitulorum, & hircorum cum aqua, & lana coccinea, ipsum quoque librum, & omnem populum aspersit, dicens: hic est sanguis testamenti, quod mandauit ad vos Deus. Sed in ista immolatione, & in alijs nō procedunt aliqua verba fęderis: ergo non confirmatur aliquod fędus per tinctionem cornuum altaris in sanguine. Item quando fędus confirmatur in sanguine, vterque eorum, inter quos fędus confirmatur, sanguine aspergitur, vt vtrique eadem obligatio obseruationis imposita esse videatur: sic patet cùm fuit cōfirmatum fędus legis inter Deum & Israelitas, quia altare loco Dei sanguine aspersum est, & totus populus, vt patet supra 24. ca. & ad Hebræos nono cap. in immoE lationibus solùm tingebantur cornua altaris, & nō ipsi offerentes hostias: ergo non fiebat aliqua confirmatio fęderis inter Deum & ipsum offerentem per tinctionem cornuum altaris. Dicendum ergo est, q̄ cornua altaris tinguntur ad mundandum altare ab inquinamentis filiorum Israel, quia filij Israel peccabāt: & quodcunque peccatum est quoddam inquinamētum, & est contra Deum, & meretur homo mortem per quodlibet peccatum, cùm sit quodlibet peccatū quodammodo iniuria infinita saltem ex eo, ɔtra quē delinquitur. Et sicut quando contra aliquem valde grauiter actum est, & ipse est iratus: si sanguis iniuriantis cum fundatur coram eo placatur, & cessat ab ira: ita, Deus quando sanguis noster qui peccauimus funde-

Docto. respons. ad quęsitum.

funderetur, placaretur ab ira, sed quia misericors est, non vult sanguinem nostrum effundi, suscipiens satisfactionem si loco sanguinis nostri fundatur sanguis pecorum, & mortem nobis debitam in pecus immolandum transfert. Et quia Deus in altari specialiter esse dicitur, sanguine altaris cornua tinguntur, vt sanguine illo, tanquam sanguine nostro placetur. Hæc autem locum habuerunt antequam verus mediator Dei & hominum Christus Iesus aduenirct, per cuius sanguinis effusionem Deus sufficienter, imò & magisquàm sufficienter de omnibus delictis hominum placaretur: ita vt non oporteat iam quotidie ad remissionem peccatorum, & placationẽ Dei effundere sanguinem taurorum hircorum atq; arietum: cùm sanguis Christi semel effusus pro omnibus delictis, quę facta erant, & quæ postea fierent sufficeret, vt ait Apostolus ad Hebræ. septimo cap. talis enim decebat, vt esset nobis pontifex sanctus, innocens, & impollutus, segregatus a peccatoribus, excelsior cęlis factus, qui non habet quotidie necessitatem quemadmodum sacerdotes prius pro suis delictis hostias offerre, deinde pro populo: hoc enim fecit semel seipsum offerendo. Et in eadem Epistola capit. nono dicitur: Per proprium sanguinem introiuit semel in sancta æterna redemptione inuenta: si autem aliquis nunc ad placandum Deum pro peccatis suis vellet sanguinem hircorum, aut taurorum effundere, sicut in veteri testamento solitum erat, diceret sãguinem Christi semel effusum non suffecisse ad emũdationem omnium delictorum, quod abominabile est. Velle ergo sacrificia talia nunc facere detestabile est, & rupugnans toti statui noui testamenti. Sed loco illorum sacrificiorum imperfectorum subiit perfectissimum Eucharistiæ sacrificium, vt quemadmodum Christus semel mortuus est pro peccatis nostris, & iam non moritur, & per illam vnicam sanguinis effusionem peccata omnia remissa sunt: ita Eucharistiæ sacramentum frequentantes illius effusionis sanguinis, per quam saluati sumus, memoriam agamus: quia iuxta Apostolum primæ Corinth. vndecimo ca. quotienscunque hoc facimus, mortem domini annũciamus, donet veniat. Et iste est ꝯuenientissimus modus orandi pro peccatis: quoniã Ecclesia Spiritu Sancto illustrata excogitauit: vt sicut semel per sanguinẽ agni immaculati sufficienter redempti sumus: ita per continuam frequentationem huius sacrificij tanto beneficio redemptionis gratias exhibẽtes fructum illius effusionis sanguinis in remissionem delictorum participare mereamur. Inexcogitabilis enim est effectus huius sacrificij ad remissionem peccatorum, pro quibus istam Dominicę passionis memoriam agimus: si tamen digne celebremus. De sanguine autem hostiarum veteris testamenti, quo tingebantur cornua altaris quòd ad expiationem peccatorum proficiat, patet in eo quod habetur Leui. 16. ca. de die propitiationis, in quo intrabat sacerdos in sancta sanctorum: & expiabat sancta sanctorum aspergens sanguinem ab inquinamentis filiorum Israel. Et eodem modo de altari thymiamatum cùm dicitur: Cunque mactauerit hircum pro peccato populi, inferet sanguinem eius intra velũ, vt aspergat illud è regione oraculi: & expiet sanctuarium ab immundiciis filiorum Israel, cunctisque peccatis: & post hoc cùm exierit ad altare, quod coram Domino est oret pro se: & sumptum sanguinem vituli atque hirci fundat super cornua eius per gyrum aspergens digito septies, expiet illud, & sanctificet ab immunditiis filiorum Israel. De hoc etiam Apostolus ad Hebræ. nono. cap. dicit. Et omnia penè in sanguine mundantur secundum legem: & sine sanguinis effusione non fit remissio. Aliquis autem

Loco sacrificiorũ imperfectorum vete. test. subiit sacrificiũ Eucharistiæ perfectissimũ.

F dicèt, quòd licèt sanguis, qui effundebatur, siue aspgebatur intra sancta sanctorum contra oraculum, & sanguis quo aspergebantur cornua altaris thymiamatum semel per annum, erat ad emundationem: sed iste sanguis, quo quotidie tingebantur cornua altaris holocaustorum, non erat ad expiandum: quia de alio sanguine exprimitur, quòd sit ad expiandum, & de hoc non. Respondetur quòd etiam iste sanguis, quo altaris cornua tinguntur, ad expiandum est: & patet Leui. 17. cap. cùm ibi daret Deus regulam de loco oblationis sacrificiorũ, & mandaret quòd non comederetur sanguis, dedit legem dicens: Homo si comederit sanguinem, obfirmabo faciem meam contra animam illius, & disperdam illum de populo suo: quia G anima carnis in sanguine est: & ego dedi vobis illum, vt super altare meo expietis pro animabus vestris: & sanguis pro animæ piaculo sit: nec potest hoc intelligi de altari thymiamatum, quia supra illud nunquam fiebat immolatio, vt patet sequenti cap. cùm dicitur: Non offeretis super eo oblationem, nec victimam libabitis: & loquitur de altari thymiamatum. Concluditur ergo quòd ista tinctio sanguinis, quæ fiebat per cornua altaris, erat ad expiandum peccata eorum, pro quibus victima offerebatur.

An in sacrificio holocausti, & victimæ pacificæ sanguis, qui effundebatur, esset ad remissionem peccatorum.

H

QVAESTIO. VI.

SED dices quòd licèt hæc conuenienter ponantur quantum ad hoc, quòd offeruntur sacrificia ꝓ peccato: tamen quando offeruntur holocausta, & victimę pacificæ non videtur eadem ratio: nam distincta sunt ista sacrificia inter se. Cùm ergo sit vnum genus sacrificiorum, quòd dicitur pro peccato: alia genera sacrificiorum non sunt pro peccato, sed in holocausto ponitur sanguis victimę per cornua altaris, vt patet Leui. cap. primo, & in victimis pacificis funditur per circuitum altaris ad basim eius, vt patet Leu. tertio ca. ergo non fit semper tinctio sanguinis in cornibus altaris ad expiandum. Respondetur, quòd quandocũque altare tingitur sanguine, fit ad emundationẽ pec-
I catorum, siue sit sacrificium pro peccato, siue quodcunque alterum, & innuitur ex eo qđ habetur Leui. 17. cap. & positum fuit supra, quia ibi dicitur, quòd sanguis datus est ad expiandum in eo super altare: & sic videtur quòd quãdocunque super altare funditur, vel aspergitur, expiet. Quando autem arguis de holocausto, & victima pacifica, quæ non sunt pro peccato: responderi posset quantum ad vnam partem, scilicet ad victimam pacificam, quòd sanguine eius non tinguntur cornua altaris, sed solùm funditur sanguis ad basim, vt patet Leui. 3. cap. Ideo in hoc non stat argumentum: sed qnantum ad holocaustum aliqualiter militat: de quo oportet aliter respondere, scilicet
K quòd hostia pro peccato directè datur pro peccato qđ aliquis commisit, vt remittatur ei: & non intenditur aliquid alterum in illa immolatione. Holocaustum autem directè ad laudem, & honorem Dei: tamen aliquo modo est ad remissionem peccatorum. Quod patet Leuit. primo capi. cùm dicitur: si holocaustum fuerit eius oblatio de armento, masculum immaculatum offeret ad ostium tabernaculi ad placandum sibi Dominum: ponetque manus super caput hostiæ, & acceptabilis erit atque in expiationẽ eius proficiẽs. De hostia pacifica eodem modo dici potest, quòd licèt directè sit ad gratiarum actiones pro Deo nobis placato, vel ad rogãdum, vt nobis placetur: tamen aliquo modo est ad expiationem peccatorum: ideo sanguis

guis pacificarum victimarum: licèt non fundatur super cornua altaris, aliquo modo tamen pertinebat ad emundationem peccatorum. *Digito tuo.* Sunt verba Dei ad Moysen, scilicet quòd Moyses intingeret digitum suũ in sanguine vituli immolati, & liniret cornua altaris. *Reliquum autem sanguinis fundes ad basim eius.* Totus sanguis animalis immolati suscipiebatur in crateris magnis, vel caldarijs aut aliis receptaculis: & sumebatur inde modicus sanguis in digito ad tingendum cornua altaris: manebat autem multus alius sanguis, & iste erat fundendus circa basim altaris: nõ decebat hunc sanguinem reseruari ad comedendũ, quia quicũque sanguinem comederet, morte moriebatur, vt patet Leu. 17. cap. sed erat fundendus super terram, & cooperiendus, vt patet in eodem cap. De isto sanguine reliquo quo tingebantur cornua altaris sic faciendum erat: quia tamen sacer sanguis erat, non debebat fundi in loco immundo: oportebat ergo eum intra atrium tabernaculi fundi. Et hoc erat, vt dicitur hic, circa basim altaris erat quidam canalis, qui intrabat sub altari, & in illo canali mittebatur sanguis, & per foramina eius decurrebat in aliquem puteum, qui staret forte infra altare. Sed magis dicendum est, ꝙ in circuitu altaris erãt aliquæ caueæ paruæ, in quas mittebatur sanguis hostiarum immolatarum. Vel si ponatur canalis ibi, & aliquis puteus sub altari, non debet poni vnus canalis, sed multi canales in circuitu altaris, quia dicitur Leui. tertio cap. quòd sanguis pacificarum victimarum fundebatur per circuitum altaris: ergo non in vno loco vel canali, sed per totum circuitum quadraturæ altaris. Quidquid autem illud fuerit: siue iste sanguis funderetur in plano circa altaris basim: siue in aliquibus foueis in circuitu altaris, siue esset puteus in altari, necesse est dicere, quòd immediate iste sanguis miraculosè desiccabatur, & redigebatur in nihilum, vel quasi in nihilum, aut saltem in aerem. Nam si iste sanguis miraculosè non desiccaretur, sequerentur multa inconuenientia. Primò sequeretur immunditia, quia iste sanguis verteretur in saniem, & fętorem emitteret, quod non decebat esse in domo domini. Item quia iste sanguis, cũ esset fluidus, vniuersa tactu suo inquinaret. Et dato quòd esset facta fouea, cito repleretur sanguine, & superflueret atque rediret inconueniens, quod ante erat: pręcipuè cum multę hostiæ a toto Israele immolarentur quotidie, sicut cùm Salomon vna die immolauit mille hostias, vt patet secundo Paralipo. primo cap. vbi ergo tantarum hostiarum sanguis caperetur? Et dato ꝙ iste sanguis subito desiccaretur, si tamen per desiccationem rediret in tantam quantitatem quantam nũc sanguis naturaliter desiccatus habet, cito replerentur omnes putei, & foueæ, quotquot essent circa basim altaris. Dicendum ergo, ꝙ Deus supernaturaliter sanguinem hunc conuertebat in alterum elementum subito, vt in aerem, vel adnihilabat: sic enim oportet poni multa alia miracula circa oblationes, & ea, quæ fiebant in altari, de quibus magis videbitur infra, & in Leuitico. *Sumes & adipem totum.* Adeps dicitur esse pinguedo intranea, quę non est pars carnis, sed adhęret vitalibus, & in oĩbus sacrificiis debebat iste adeps dari domino: si enim animalia erant immolaticia, dabatur adeps domino, & non comedebant de eo filij Israel: si autẽ erat animal non immolabile, vt ceruus, capra, & similia, adeps seruabatur ad vsus varios, ad cibum tamen non: ita quòd nullo modo comedebant adipem alicuius animalis. De his habetur Leuit. tertio, & septimo capi. vbi magis dicetur de hoc. Causa quare adipes domino incendebantur erat, vt obuiaretur ritui idolatrarum, qui comedebant adipes in sacrificiis Deorum suorum, vt patet Deutero. capit. 32. de

A quorum victimis comedebãt adipes, & bibebant vinũ libaminũ. *Qui operit intestina.* Vocantur intestina omnia, quæ intra corpus sunt, quia hoc nomen intestinũ deriuatur de intra. Hic tamen vocantur intestina omasi: quia super omasos, & inter eos quædam pinguedo adhærens est, & hæc cremabatur in incensum Domino: *Et reticulum iecoris.* Dicitur iecur hic totum epar, quod nos vulgariter loquentes assaturam vocamᵘˢ: in circuitu huius epatis, siue iecoris est quædam pinguedo circundans, & distinguens ab aliis partibus intestinorum: & ista pinguedo vocatur reticulum, & vulgariter dicitur, redanon: & deriuatur reticulum a reti: quia ad modum retis piscatoriæ factum est, scilicet in quibusdam locis est foraminatum, & in quibusdã

B grossius est quasi contextum sit. *Et duos renes.* Ren duo signat. Vno modo idem est, quod renunculus: & sunt duę partes carnis rotundæ in modum spærarũ adhęrentes lumbis a parte interiori corporis, & inter eos atque super eos est pinguedo multa. Et isti non computantur inter partes carnis animalis, sed inter partes pinguedinis. Alio modo ren dicitur lumbus, & vocantur renes pluraliter, idest lumbi: & isto modo sunt partes carnis, & de his dicimus orãtes ad Deũ: Vre igne Sancti Spiritus renes nostros, & cor nostrũ, idest lumbos nostros. Magis signat ren lumbos, quàm signet renunculos. hic tamen pro renunculis assumitur. Quod patet, quia dicitur, ꝙ duo renes, & pinguedo, quę super eos est, offerretur domino, & carnes vi-

C tuli, & corium, & fimus comburerentur extra castra, & sic fit ibi differentia inter carnes, & renes: quasi renes non sint partes lumborum: si tamen accipiantur renes pro lumbis, carnes sunt: imò magna pars carniũ totius corporis. Item in hoc vitulo immolato obseruabatur regula, quę in aliis sacrificiis pro peccato, sed in aliis carnes comburebantur extra castra quando vitulus, siue bos offerebantur: ita in hoc totæ carnes extra castra debebant incendi, & reduci in cineres solа pinguedine cremata in sanctuario super altare: ergo in hoc vitulo sic fieri debebat, ita vt partes nullæ comburerentur, & consequenter nec lumbi, qui renes sunt. Patet antecedens, quia hic redditur causa, cùm dicitur quòd carnes vituli, & corium atque fi-

D mus comburebantur extra castra, eo quod pro peccato sit: nec sic videtur, quòd teneatur hic regula generalis, quæ in aliis sacrificiis pro peccato, cùm reddatur causa vniuersaliter, scilicet eo quòd pro peccato sit. Item istud sacrificium erat pro peccato sacerdotum, scilicet pro peccato Aaron, & filiorum suorum, vt patet hic: ergo debebat esse totaliter simile illi sacrificio, quod offerebatur pro peccato eorũ, quando iam erãt effecti sacerdotes. Sed Leuit. 4. dicitur de sacrificio ꝓ peccato sacerdotis, ꝙ deberet offerri vitulus, & adeps vituli, qui operit vitalia: & q operit omnia, quę intrinsecus sunt, cremari debebat: & duo renunculi, & reticulum, quod super eos, & adeps iecoris: pellis verò, & omnes carnes eius debebant comburi extra castra.

E Ecce qualiter illa cęremonialis obseruatio ĩ sacrificio pro peccato totaliter consonat isti immolationi & cõbustioni: & ibi dicitur quòd deberent comburi renunculi, & non renes, idest lumbi: ergo non accipiuntur hic renes pro lumbis, sed pro renunculis. Item quia dicitur ibi, quòd omnes carnes cremabantur extra castra, ergo nulla pars carnium comburebatur in altari, sed lumbi, qui sunt renes sunt carnes: ergo non accipiuntur hic renes pro lumbis, sed pro renunculis. Ista duo sępe inueniuntur disiuncta, vt patet Leuit. tertio cap. vbi agitur de hostia pacifica, & mandatur ꝙ offeratur tota pinguedo interior, & duo renunculi, & duo renes: vbi renunculi accipiuntur pro illis sphęrulis carnis repertis intra aruinam, quæ est intra corpus, & renes

res sunt lumbi. Et vocantur duo renes, quia lumbi duo sunt, cùm distinguantur per spinam mediã, quæ nectitur ex pluribus spondilibus. *Et adipem, qui est super eos.* Magnus adeps, & grossus est super renunculos: & vocatur sepum vocabulo communi, & iste adeps cum eis comburebatur, quia adeps Deo multum placebat. *Et offeres incensum super altare.* Aliquis putaret quòd esset sensus, quòd deberet accipere Moyses omnia supradicta, & postea accipere incensum, & offerre super altare, sed non est iste sensus: imò quòd Moyses acciperet omnia ista, scilicet renes, & pinguedinẽ, & in altari offerret atque incenderet. *Et offeres incensum.* Ecce quod supra dicebamus, scilicet ꝙ interdũ ponuntur participia ad faciendum orationem breuiorem, & pulchriorem, & tamen sequuntur ambiguitates: est autem sensus grammaticaliter exponendo. *Et offeres incensum.* Idest offeres hoc totum quod dictũ est incensum, idest incendendo illud in altari: vel facies illud esse incensum. *Super altare.* Scilicet super altare holocaustorum. Duo namque solùm erant altaria in sanctuario, scilicet altare thymiamathum, quod erat intra tabernaculum, & in hoc nulla oblatio, aut victima offerebatur, vel incendebatur, nec ponebatur sanguis, nisi solùm semel in anno in die propitiationis, quando sacerdos intrabat ad expiandũ sancta sanctorum in sanguine: & expiabat altare thymiamatum, vt patet infra 30. cap. & Leuitic. decimo sexto, solum ergo altare holocaustorum erat, in quo victimę possent cremari. *Carnes vero vituli.* Idest totę carnes: quia ea, quæ supra posita sunt, quæ auferri debebant, & cremari in altari holocaustorum non erant carnes, nec partes carnium, vt nos vulgariter accipimus: sed partes pinguedinis. Et licèt non dicatur hic expressè, quòd totæ carnes vituli extra castra cremarentur, satis tamen notum est, quòd cremari deberẽt totæ, cùm solùm abstrahantur partes quædã, quæ non sunt carnes. Item quia Leui. quarto capit. vbi de tali sacrificio pro peccato agitur: dicitur quòd totæ carnes comburi debebant, pellem verò, & omnes carnes cum capite, & pedibus, & intestinis, & fimo, & reliquo corpore efferret extra castra. *Et corium, & fimum.* Idest pellem, & stercus. In aliis sacrificiis non fiebat sic: nam in holocaustis pellis pertinebat ad sacerdotem, qui offerebat, vt patet Leuitic. sexto capit. cùm dicitur: Sacerdos, qui offert victimam holocausti, habebit pellem eius: & sic videbatur esse in aliis sacrificiis pacificis, vt aliqui volunt. Magis tamen dicendũ est quod pertineret pellis ad eum, qui dabat illud animal immolandum. Et ratio diuersitatis est, quia quãdo dabatur aliquod animal offerendum in holocaustum, totaliter dabatur Deo, nec inde aliquid habere debebat dans illud animal, & quia pellis comburi non debebat in altari, dabatur sacerdoti in præmium laboris, vel ad aliqualem sustentationem. Hostiæ autem pacificæ non dabantur totaliter Deo, sed certa res pertinebat ad Deum, scilicet pinguedo tota interior cũ renunculis, & duo renes, idest lumbi, vt patet Leuit. tertio cap. sacerdoti etiam certum quid dabatur de iure pacificarum hostiarum, scilicet armus dexter, & pectusculum, vt patet Leuit. octauo, & Nume. 18. capit. cęterę autem carnes pertinebant ad offerentes, vt patet Leui. septimo: ergo pellis etiam, & cętera, quę in animali essent, pertinebant ad offerentes: cùm Deus certum quid habere deberet de pacificis hostiis, & sacerdos certum quid, & cùm inter hæc non computetur pellis, necessariò pertinebat ad alterum, scilicet ad offerentem, cuius iura determinata non erant, sed recipiebat omnia, quæ supererant detracta pelle de victima holocausti, quę cedebat in ius sacerdotum, extrahebantur intestina, & lauabantur, & cùm totis car-

F nibus, & capite atque pedibus incendebantur, vt patet Leui. primo capi. Et hęc omnia in altari holocaustorum, nihilque efferebatur extra castra. In hostijs pacificis detrahebatur tota pinguedo interior, quæ non est pars carnis, sed adhęret carnibus, & vocatur adeps siue sepum, & renunculi, & duo renes, idest lumbi cum cauda in quibusdam, & cremabantur in altari holocaustorum coram Domino: cęterę autem carnes coquebantur in loco sancto, & coctis illis veniebat sacerdos, & mittebat fuscinulam, & trahebat armum dextrum, & pectusculum, quæ erant sui iuris: cętera autem manebant pro offerentibus. De quo Leui. 7. & primo Reg. secundo capit. Intestina ergo ad offerentem pertinebant: & faceret de eis quod vellet: aut
G comederet, aut non: quia tamen erant intestina animalis immolati Domino, nõ videtur quòd posset dare ea canibus, aut aliis bestiis: sed aut lota ea comederet in loco sacro, quod magis videtur, vel combureret: & sic in his duobus generibus sacrificiorum non mandabatur aliquid comburi extra castra. In sacrificio autem pro peccato, vt patet hic & Leuit. quarto cap. comburebantur carnes vituli, & fimus, & coriũ extra castra. *Combures foris extra castra.* Ipse Moyses faciebat primò ligari vitulum, & occidebat eum, atq; fundebat sanguinem, vt supra dictum est: & deinde aperto ventre detrahebatur tota pinguedo supradicta cùm duobus renunculis: deinde cadauer non decoriatum, & cùm intestinis, & cornibus, cęterisq; par-
H tibus suis mandato Moysi ducebatur extra castra in locum mundum: & ibi comburebãtur ipse carnes, & fimum, & omnia. *Foris extra castra.* Iste modus loquendi conueniebat pro illo tempore quo ista mandabantur, quia erat totus Israel in deserto, & vitulus iste ducebatur ad comburendum extra castra. Cùm autem fiebant talia sacrificia pro peccato in terra promissionis ducebantur ista ad comburẽdum extra ciuitatem.

Quare carnes vituli immolati pro peccato cum pelle, & fimo comburebantur extra castra.

QVAESTIO. VII.

I CAVSA quare carnes istius vituli, & fimus & oĩa comburi debebãt extra castra, vt ait Nicolaus, est vt signetur quòd peccata, & circunstãtię peccatorum debẽt longę esse a sacerdotibus, qui pro peccatis suis, & totius populi orant, vt patet ad Hebræos quinto, & septimo cap. Per carnes vituli ipsum peccatum intelligi vult: per fimum, & pellem & cętera, peccatorum circunstantias innuit. Sed non est ista causa, quia non solùm fit hoc in sacrificio oblato pro peccatis sacerdotum: sed etiam in sacrificio oblato pro peccato populi totius: nam cùm totus populus peccaret, immolabatur pro peccato eius vitulus, & carnes eius cùm fimo, & pelle comburebantur extra castra, vt patet Leuit. septimo ca. Et si forte aliter dicas, scilicet quòd
K non solùm debent peccata, & peccatorum circunstãtiæ longę esse a sacerdotibus, sed etiam a popularibus: ideo in sacrificio vtrorumque pro peccato debebant carnes vituli efferri extra castra. Etiam non stat, quia non efferebãtur in quolibet sacrificio pro peccato carnes extra castra: nã in sacrificio ꝑ peccato sacerdotis, & pro peccato populi cõburebantur carnes extra castra: in sacrificio autem pro peccato principis terræ, vel alicuius personæ priuatæ non efferebantur carnes extra, vt patet Leui. 4. & 5. sed efferebantur adipes earum sicut in sacrificiis pacificis, & carnes comedebantur per sacerdotes, vt patet Leu. sexto cap. Causa ergo, quare carnes vituli immolati pro peccato sacerdotũ extra castra cum pelle, & fimo comburebantur, erat

Opin. Nicolai recolitur.

in

in deteſtationem peccati ſacerdotum, quod erat magnum intenſiuè per ſe, & extenſiuè per accidens: & peccatum populi erat magnum extēſiuè, vt ſupra declaratum eſt: ideo in his duobus ad deteſtationē magnam comburebantur ſacrificia extra caſtra. Peccata autem principis terrę, & perſonarum priuatarum nō ſunt ita magna intenſiuè, nec extenſiuè, vt eodē modo ſupra declaratum eſt: ideo ſacrificia oblata pro peccato eorum non cremabantur extra caſtra, ſed comedebantur a ſacerdotibus. *Eo quòd pro peccato ſit.* Hic redditur cauſa ſuperiorum, ſcilicet quare cōburerentur carnes iſtę extra caſtra, quia erant pro peccato quaſi dicat, quòd in aliis ſacrificiis non erat hoc vt efferrētur, & comburerentur carnes extra. Sciendum tamen quòd iſta cauſa non redditur bene vniuerſaliter, ſcilicet, quòd ideo comburebantur carnes vituli extra caſtra, quia pro peccato eſt. Nam tunc oportebat, vt omnia ſacrificia pro peccato comburerentur extra caſtra. Sed falſum eſt, quia quando ſacrificium pro peccato principis terræ, vel perſonarum priuatarum fiebat, non comburebantur carnes extra caſtra. Dicendum ergo, quod debet iſta litera ſic intelligi ad hoc quòd bene reddatur cauſa, ſcilicet quod carnes iſtius vituli debent comburi extra caſtra, eo quòd ſunt carnes vituli immolati pro peccato: & ſic redditur cauſa bene, & vniuerſaliter: nam licèt non ſit hoc verū vniuerſaliter, quòd carnes, quæ pro peccato immolantur, debeant extra caſtra comburi: tamen vniuerſaliter verum eſt, quod carnes omnium vitulorum immolatorum pro peccato debēt comburi extra caſtra: nam vitulus ſolùm immolatur pro peccato ſacerdotis, qui vnctus eſt, & pro peccato totius populi. Pro peccatis autem principum, aut priuatarum perſonarum immolantur capræ, & in peccatis ſacerdotum, & totius populi mandantur efferri carnes extra caſtra, & ibi comburi, vt patet Leuit. quarto capi. Redditur ergo iſta cauſa in carnibus vituli pro peccato immolati, & nō in carnibus ſimpliciter pro peccato immolatis. Et eſt ſenſus: iſtę carnes vituli cum fimo, & corio debent comburi extra caſtra, quia pro peccato eſt iſte vitulus immolatus, quaſi dicat, ſi iſte vitulus immolatus eſſet pro holocauſto, aut pacificis victimis, non cremarentur carnes eius extra caſtra, ſed quia pro peccato ſunt, extra caſtra comburi debent. *Vnum quoq; arietem.* Hic ponitur ſecundum, ſcilicet ſacrificij holocauſti oblatio, & ſicut pro peccato Aaron, & filiorum eius fuerat vitulus immolatus: ita pro pacificis hoſtiis debebat vn⁹ aries immolari, & alius in holocauſtum. Hic autem agit de ariete immolando in holocauſtū: & holocauſtum fit ad laudem Dei principaliter, vt ſupra dictum eſt: licèt aliqualiter facit ad peccatorum remiſſionem. *Vnum quoque arietem.* Ideſt non ſolum immolabis vnum vitulum pro peccato ſecundum cęremonias ſupra poſitas, ſed etiam offeres vnū arietem: & iſte non erit pro peccato. *Super cuius caput ponent Aaron, & filij eius manum.* Sicut ponebant manus ſuper vitulum antequam offerretur ad immolandum: ita ponebant manus ſuper caput arietis, & eodem modo dicendum eſt de iſta manuum poſitione, ſicut de illa quātum ad cauſam, ſcilicet quòd imponebant manus, quaſi notantes quòd transferebant proprietatem illius arietis in Deum, vt eſſet amplius totaliter ad vius cultus eius, ſicut antea ad neceſſitates hominum fuerat, & in hoc emittebant eum a poteſtate ſua. Vel ponebant manus ſuper caput eius imprecantes capiti eius peccata ſua, vt Deus transferret pœnam debitam illis pro peccato in caput arietis. Et licet hoc magis conueniret in vitulo, qui erat pro peccato, quàm in ariete, qui immolabatur in holocauſtum: tamen aliquo modo conueniebat in ariete, in-

A quantum holocauſtum proficit ad expiationem peccatorum, vt patet Leuitic. primo cap. & ſupra magis declarauimus. *Quem cum mactaueris.* Moyſes immolabat iſtum arietem, ſicut immolauerat vitulum: quia ipſe erat hic conſecrator ſacerdotum, & nondum erat aliquis ſacerdos, qui iſta efficere poſſet. *Tolles de ſanguine eius.* Quia vt dictum fuit ſupra de vitulo, ſcilicet ꝙ acciperetur ſanguis eius in crateris cum occidebatur: ita & de ariete iſto, & oībus aliis hoſtiis dicitur, ita vt cū iſta pecora, immolarētur nihil de eorū ſanguine deperiret: & ex illis crateris aſſumebat Moyſes ad tingendum cornua altaris, & ad fundendum in circuitu altaris, & cùm ſacerdotes iſta ſacrificia poſt hoc faciebant, eundem modum tenebant. *Tolles de ſanguine eius.* B Sciendum quòd iſte non eſt proprius modus loquendi, quantum ad ea, quæ intendit litera iſta. nam tollere de ſanguine eſt tollere aliquam partē ſanguinis, & non totum ſanguinem: cùm autem totus ſanguis tollitur, nō rectè dicitur tolli de ſanguine. Sed hic eſt ſenſus, quòd Moyſes deberet tollere totū ſanguinem arietis huius, & fundere circa baſim altaris, ſcilicet per circuitum altaris. Quòd autem totus ſanguis hic funderetur per circuitum altaris patet, quia in ſacrificiis pro peccato, vt ſupra innuebatur de vitulo, tollebat Moyſes modicum de ſanguine in digito ſuo, & tingebat cornua altaris; reliquum autem ſanguinem fundebat ad baſim ſiue per circuitum altaris: ſed hic non accipiebatur aliquid de ſanguine ad tingēdū cornua altaris: C ergo totus ſanguis fundendus erat per circuitum altaris: aliàs daretur, quòd funderetur pars ſanguinis ad baſim altaris, & alia pars ī aliquo alio loco, quod non conuenit, quia totus ſanguis hoſtiarū ad altare pertinebat, vt patet in omnibus aliis ſacrificiis inſpiciendo diligenter librum Leuitici. Patet etiā quòd totus iſte ſanguis fundebatur in circuitu altaris: quia ſicut in ſacrificio vituli, qui erat pro peccato, de quo ſupra dictum eſt, obſeruabantur cæremoniæ ſacrificiorum aliorū pro peccato, vt ſupra declaratū eſt, ita in iſto ſacrificio holocauſti debebant obſeruari cęremoniæ, quę obſeruabantur vniuerſaliter in aliis holocauſtis, ſed in aliis holocauſtis tot⁹ ſanguis fundebatur in circuitu altaris: ergo & in iſto holocauſto totus D ſanguis arietis huius fundebatur circa baſim. Antecedens patet Leui. primo cap. vbi traditur ritus holocauſtorum dicitur: immolabitque vitulum coram Domino, & offerent filij Aaron ſacerdotis ſanguinē eius fundentes per altaris circuitum. Ecce qualiter ibi dixit, quòd offerrent ſanguinem, & funderent eum in circuitu altaris: & nō dixit quòd offerrent de ſanguine, ideſt aliquid de ſanguine, ſed totum ipſum ſanguinem. Et infrà in eodem cap. dicitur: Sanguinem vero illius fundent ſuper altare: ideo obſeruatur in ſanguine hoſtiarum pacificarum, quia non tinguntur cornua altaris digito ſacerdotis ſanguine illo: ſed tot⁹ ſanguis in circuitu altaris funditur, vt patet Leuiti. 3. cap. Ad hoc ergo, quòd eſſet hic proprius modus lo- E quendi ſecundum ea, quæ litera ſignificare intendit, deberet dici: ſumes ſanguinem eius, & fundes circa altare. Sed interdum non curat ſcriptura tantam obſeruare loquendi proprietatem: vnde oritur magna difficultas legentibus. *Et fundes circa altare.* Alibi dicitur fundes per circuitum altaris, vel per gyrum altaris: & eſt litera conſonantior, quàm iſta quantum ad ſenſum, quem intendit facere litera: nam, vt ſupra dictum eſt, iſte ſanguis, qui fundebatur in circuitu altaris, cadebat in foueas quaſdā circa altaris baſim, vel in puteum aliquem aut in canales. Non eſt tamē intelligendum, quòd ſic funderetur iſte ſanguis, vt immediate funderetur, aut poneretur in foueas illas, vel canales, ſed fundebatur ſanguis iſte per parietes altaris

Cur ſanguis totus arietis in conſecratione Aaron, & filiorū eius fundi debebat in circuitu altaris.

ris in circuitu, & decurrebat ad fundum ad basim altaris in foueas, aut puteos, vel canales: & sic aliquo modo sanguis iste fundebatur circa altare, siue ad basim, & aliquo modo super altare fundebatur: non quidem super parietes altaris, sed ipse postea effusus decurrebat ad basim altaris: erat enim sic factū altare, vt quatuor latera eius essent de tabulis setim erectis, & circūdatis laminis æneis, & erat intra cauum, & inane, vt patet supra vigesimo septimo capi. & intra illam concauitatem ponebatur terra replens vsque ad summū: cùm autem sanguis holocaustorum, & pacificarum hostiarum effundi debebat, effundebatur super parietes altaris: scilicet super spissitudinem extremitatis tabularum: & quia non poterat ibi sanguis detineri, fluebat sanguis per parietes altaris per partem exteriorem, decurrebatque ad basim altaris, siue puteus, siue foueę, aut canales, aut aliquid alterum ibi essent. Rabbi Salomon, dicit quòd non fiebat hic sicut in sacrificio pro peccato de vitulo immolato, de quo supra dicebatur: quia in illo accipiebat Moyses in digito suo de sanguine eius, & tingebat per cornua altaris: & reliquum fundebat ad basim. Hic autem non tingebant cornua altaris digito in sancto, sed cùm bacino fundebatur sanguis: & dicit quod non fundebatur in parte superiori altaris, sicut supra, sed magis circa basim. Et hoc idem tenet Nicolaus. Sed hoc falsum est, quoniam necesse est, vt supra diximus, dici quòd sanguis iste funderetur super parietes altaris: & deinde flueret ad basim altaris. Et patet quia in isto holocausto obseruabatur lex aliorum holocaustorum. Sed in aliis holocaustis fundebatur sanguis super altare, vt patet Leui. primo cap. ergo etiam in isto patet, cū dicitur: Et offerent filij Aaron sacerdotis sanguinem eius fundentes per altaris circuitum. Quòd autem hoc intelligatur de sanguinis defluxu ꝑ parietes altaris a parte superiori patet, quia cū in eo. cap. iterum de sanguine holocaustorum repeteret, dixit: Sanguinem verò illius fundēt super altare filii Aaron per circuitum. Ecce qualiter vtrunque quod supra diximus exprimit, s. quòd sanguis iste fundebatur super parietes altaris, & quòd decurrebat per circuitum eius. Et si forte obijcias, quòd non est solida probatio, quoniam in quibusdam holocaustis mandatur quòd sanguis super altare fundatur, & in quibusdam mandatur quòd fundatur circa basim altaris: ideo non concluditur sufficienter, quòd in isto halocausto facto pro sacerdotibus sanguis funderetur super altare, sed magis circa altare, vt litera innuit, quia argumentum istud est a diuisis ad coniuncta, & non valet consequentia. Respōdetur, quòd nullum est holocaustum, in quo nō fundatur sanguis super parietes altaris, vt infra magis dicetur. Sed dato quod non funderetur in omnibus sanguis super altare: tamen in isto holocausto arietis in consecratione sacerdotum necesse erat fundi super altare. Quia Leuit. primo cap. distinguuntur tria genera holocaustorum, quia quædam sunt de bobus: & in istis dictum fuit, quòd funderetur sanguis circa altare, licèt in hoc intelligatur, vt dictum est, quòd effundatur per circuitum altaris, scilicet quòd supra parietes fundes, & postea fluat per circuitum altaris, scilicet super tabulas altaris in circuitu, idest gyrando totū altare. Aliud erat holocaustum de ouibus, arietibus, vel capris, & tunc mandatur in litera ibidem ꝙ funderetur sanguis super altare: sed hic est holocaustum factum de arietibus: ergo debebat sanguis necessariò fundi super altare. Adhuc patet magis id, quod dicebatur, scilicet quòd sanguis holocaustorum funderetur super altare, quia etiam decurret per parietes altaris vsque ad basim, quia dicitur Leuit. primo primo capit. cùm agitur de holocausto turturis, & columbę, ꝙ

Opi. Rabbi Salo. & Nicol. de Lyra confutatur.

F retorto capite turturis, vel filiorū columbæ sacerdos deberet facere decurere sanguinem super altaris crepidinem. Vocatur autem crepido summitas tabularum, scilicet spissitudo earum per quadrum altaris: & fundebatur sanguis super illas tabulas, & deinde decurrebat ad basim. Et sicut in hoc declaratur, ita necesse erat in aliis, quòd quandocunque sanguis hostię super altare funderetur, quòd decurreret ad basim, cū non posset se supra detinere: ideo quando dicitur hic: & fundes circa altare: est sensus non quòd funderetur sanguis in plano, vel in aliqua fouea circa altare, vt volunt Rabbi Salomon, & Nicolaus, sed quòd funderetur circa altare, idest in circuitu altaris. Et dicitur: in circuitu, idest non solùm super vnam tabulam altaris, G sed super omnes quatuor tabulas altaris in circuitu totius altaris; sic enim necesse est exponi, licèt alicui fortè videbitur fieri distorsio literę: tamen non est, cùm cogamur dicere, quòd sanguis istius holocausti funderetur super altare.

Quare non tingebantur cornua altaris in sacrificio arietum intincto digito sacerdotis in sanguine, sicut in sacrificio facto de vitulo.

QVAESTIO. VIII.

QVAERET aliquis quare nō tingebantur cornua altaris digito sacerdotis tincto in sanguine, sicut in sacrificio facto de vitulo, vt supra patet. H Quidā volunt ideo hoc fieri, quia sanguis tingebat altaris cornua ad expiationem: expiatio autem fit de peccato. in sacrificijs ergo ꝓ peccatis debebat fieri tinctio altaris. Antecedens patet, quia dicitur sequenti cap. & deprecabitur Aaron super altare semel per annum in sanguine quod oblatum est pro peccato: & placabit super eo in generationibus vestris. Ista autem placatio in sanguine fiebat tingendo cornua altaris thymiamatum, vt patet Leuit. 16. cap. sacrificia autem ista arietum non erant pro peccato, sed in holocaustum, & pacificę hostiæ: ergo non oportebat tingi altare, sed fundi sanguinem circa basim eius. Ecce isti multipliciter errant. Primò quia responsio istorum fundatur I super hoc, ꝙ in sacrificiis holocaustorū nō tingeretur altare sanguine. Sed falsum est, quia supra clare probatum est, quòd in holocaustis fundebatur sanguis super altare, & eodem modo probabit de victimis pacificis Leui. tertio cap. Si autem isti concedant in quolibet sacrificio altare tingi sanguine, aut in cornibus, & parietibus, aut in parietibus solùm, responsio sua non tenet, quia tunc dabunt, quòd in quolibet sacrificio fiat expiatio: & sic non poterunt facere differentiam aliquam secundum modum suę responsionis. Item errant isti, quia dicunt solùm fieri expiationem in sacrificio oblato pro peccato. Sed falsum est, quia in omni sacrificio fit expiatio peccatorum, vt supra dicebamus, licèt in sacrificiis pro peccato fiat expiatio directa, scilicet quòd iste est finis, ad quem ista sacrificia K fiunt, vt peccata remittantur: alia autem sacrificia directè fiunt ad laudem, & honorem Dei, vt holocaustum, & ad gratiarum actiones, vt hostia pacifica: tamen aliquo modo ista faciunt expiationem, vt patet de holocausto Leuit. primo cap. cùm dicitur: Ponetque man⁹ suas super caput hostię: & acceptabilis erit, atque in expiationem eius proficiens. De hostia pacificorum idem videtur, quia ista dicebatur prodesse offerenti, sed non videtur, in quo prodesset, nisi remitteretur peccatum, vel fieret aliqua expiatio: ergo oportebat ibi fieri expiationem. Quòd prodesset hostia pacificorum, patet Leuit. septimo cap. vbi dicitur, ꝙ si aliquis ageret contra legem Dei comedendo de carnibus

nib' hostiæ pacificę tertio die postquam oblata foret, nō proficeret ei oblatio, quin potius fieret ei talis oblatio in peccatum. Et magis patet hoc Leuit. 19. cap. vbi dicitur, quòd hostia pacificorum fit, vt sit nobis placabilis Deus: sed Deus nunquam est nobis iratus, nisi per peccata, iuxta illud Isai. capit. 59. Peccata vestra diuiserunt inter vos & Deum vestrum. Et per hostiā pacificam nobis placatus redditur: ergo per hostiam pacificam fit expiatio peccatorum. De holocausto autem, & pacificis, & pro peccato simul, quòd in eis fiat expiatio patet, quia quandocunque sanguis in altari funditur fit expiatio, vt patet Leuit. 17. cap. cùm dicitur: Anima carnis in sanguine est: & ego dedi illum vobis, vt super altare meo expietis, & sit sanguis pro aīæ piaculo. sed in sacrificiis ꝓ peccato, & in holocausto atque pacificis fundebatur sanguis super altare, vt supra patuit: ergo in istis fiebat expiatio peccatorum. Item potest argui adhuc fortius ex eadē auctoritate, quia sanguis datus est ad expiationem, vt patet Leuit. 17. cap. in prędicta auctoritate. Cùm enim ponitur ratio, quare comedi non debet, dicitur: Quia datus est ad expiandum pro animabus, vt sanguis pro animę piaculo sit: sed in omnibus sacrificiis erat sanguis effusus ab hostia immolata: ergo in omni sacrificio fiebat expiatio peccatorum. Intelligendo tamen vt supra dictum est, scilicet quòd in quibusdam fieret expiatio directè, & principaliter, in quibusdam autem indirectè, & secundario. Ad quæsitum ergo respondendū est, scilicet quare non fiat tinctio cornuum altaris de sanguine hostię holocaustorum, & pacificorum, sicut de sanguine hostię pro peccato: & dicendum quòd sanguis hostiarū est ad expiādum peccata, vt patet Leuit. 17. cap. Et quia in omnibus sacrificiis fit aliqua expiatio, in omnibus fit tinctio altaris in sanguine: & qa in sacrificio pro peccato fit specialis expiatio, ideo specialis tinctio fit in altari. Prędicta patent primò, quòd in omnibus sacrificijs fiat expiatio aliqualis peccatorum. De sacrificiis pro peccato per se notum est, cùm ipsum nomen importet: & in litera satis patet hic, & Leuit. quarto, & quinto, & sexto capi. De holocausto, & victima pacifica, quòd in eis fiat aliqualis expiatio, supra satis declaratum est: ista tamen expiatio, quæ fit in sacrificio holocaustorum, & hostiarum pacificarū, non est aliquid speciale, nec fit directè: ideo tinctio non fit specialis in eis. Quod patet, quia in holocausto, & hostiis pacificis funditur sanguis super parietes altaris, & per gyrum eius totum. In sacrificio pro peccato fit specialis expiatio peccatorum, cùm ipsum nomen hoc importet: & finis huius sacrificij pręcipuus, & directus ad hoc sit: ideo in eo specialis tinctio altaris fit: nam in aliis duobus generibus sacrificiorum parietes altaris sanguine perfunduntur decurrente vsque ad pauimentum, & in hoc eodem modo fit, & super hoc fit quędam tinctio specialis, scilicet quòd tingūtur cornua altaris digito sacerdotis tincto in sanguine, vt patet supra de immolatione vituli pro peccato, in quo mandabatur, vt Moyses intingeret digitum in sanguine, & aspergeret, siue liniret cornua altaris: & deinde dicitur: Reliquum autem sanguinem fundes iuxta basim altaris, scilicet vt per parietes fluat iuxta basim altaris.

Quare prius offertur in consecratione sacerdotum vete. testa. vituli sacrificium, quam arietum.

QVAESTIO. IX.

SED adhuc quęret aliquis, quare primò offertur sacrificium vituli, quod est pro peccato: quàm sacrificium arietum, quorum vnus est in holocaustū, alius

A autem in victimas pacificas. Respondetur quòd ratio huius est, quia licèt omnia sacrificia sint ad expiationem peccatorum aliquo modo: tamen quædam sunt indirectè: quædam autem directè. Sacrificium enim quod dicitur prò peccato, est directè ad remissionem peccatorum. Sacrificium holocausti est ad laudem, & honorem Dei. Sacrificium pacificum est ad gratiarum actiones. Etiam vt habetur Eccl. capit. 15. Non est speciosa laus in ore peccatoris. Vt Deo accepta sint posteriora sacrificia, oportet, vt illud primum premittatur tāquam quędam dispositio ad alia: sicut in sacramentis noui testamenti quædam sunt dispositiua ad alia: vt sacramentum penitentiæ ad sacramentum Eucharistiæ: & sic patet Leui. 16. cap. quòd B in die propitiationis, quando sacerdos magnus orabat pro peccatis totius populi, prius orabat ꝓ peccatis suis, & vt sacrificium quod faciebat pro peccato populi acceptabile esset, prius orabat peccatum suum remitti offerens pro illo hostias. De hoc etiam Apostolus ad Hebræos septimo ca. Sed adhuc arguet aliquis contra hoc, quòd non stet sacrificium pro peccato offerri prius quàm sacrificia holocaustorum, & pacificarum hostiarum: quia sicut holocausta facta in peccato grata non sunt, ita & sacrificia facta in peccato pro peccato non erunt accepta, quia eodem modo non exaudit Deus peccatorem sic orantem, quoniā orationes peccatorum nō exaudit Dominus, vt patet Io. 9. cap. Ergo non erit maior ratio, quare sacrificiū pro C peccato sit ante sacrificium holocausti, quàm è cōtrario. Respondetur, quòd quando fiunt sacrificia pacifica, & pro peccato, & holocausta pro aliquo, aut idē facit ista pro seipso aut facit pro altero. Si autem aliquis pro altero faciat, oprtet quòd siue facit sacrificiū pro peccato, siue holocaustum, vel quodcunque, ꝙ sit a peccato mundus, alioquin sacrificium eius immūdum est, & nihil valet pro eo, pro quo fit, & non refert vtrum sit pro peccato, an pro pacificis, vel holocaustis. Et ideo sacerdos magnus, quando oraturus erat pro peccatis populi, & facturus sacrificium ꝓ eis, vt sacrificiū suum, & præces acceptabiles essent: prius faciebat pro se sacrificium, vt remitterentur peccata sua, & sic tandem remitterentur peccata aliorum ora D tionibus suis. Si autem aliquis pro seipso oret, & faciat sacrificia differentia est: quia aut facit sacrificia holocaustorum, & pacificarum hostiarum, aut sacrificia pro peccato. Si autem faciat holocausta, & victimas pacificas non totaliter emundatus ab inquinamentis suis, sacrificia sua irrita sunt, & in peccato fiunt, nec quemquam finem optatum assequuntur. Si autem faciat pro seipso sacrificiū pro peccato suo, ēt si nō sit emundatus totaliter ab inquinamentis suis, sacrificiū illud consequitur finem suum, scilicet quia remittuntur peccata. Confirmatur hoc per exempla: nam si aliquis sit in peccato, & oret ꝙ peccata alterius remittātur, non exaudit Deus talem orationem: si tamen aliquis sit in peccato, & oret vt dimittant̄ sibi peccata E confestim remittentur: ecce enim qualiter ad orandū pro alio indiget dispositione, & ad orādum pro seipso nulla præuia dispositione indiget, sed siue sit in peccato, siue non, exaudietur. Item patet secundò ex habitudine sacramentorum: nam sicut se habent in eodem suscipiente sacramenta noui testamenti: ita se habent sacrificia veteris legis: sed sacramenta noui testamenti sic se habent, quod quædam requirunt dispositionem in suscipiente: quædam autem non: ideo ita se habebunt sacrificia legis veteris, quòd in eodem faciente quędam requirent dispositionem, quædam verò non. Antecedens patet quia sacramentum baptismi non requirit aliquam dispositionem, sed siue sit in peccato, siue non, proficit. Item sacramentum

pęni-

In noua testam. sunt aliqua sacramenta quę nō requirūt aliquā dispositionē sicut baptismus, & pęnitentia.

pęnitentiæ non requirit dispositionem, sed vtroque modo bonum est: imò ista sacramenta magis sunt pro illis, qui sunt in peccatis, quàm pro illis, qui liberi sunt ab omnibus inquinamentis. Sunt autem quædam alia sacramenta, quæ requirunt dispositionem. Et si suscipiens indispositus sit peccat, & caret vtilitate sacramenti: sicut est eucharistia: quia vt ait Apostol⁹ primę Corint. 11. cap. Probet primò seipsum homo, & sic de pane illo edat, & de calice bibat: quia qui mā ducat, & bibit indigne, iudicium sibi manducat, & bibit non diiudicans corpus domini. Sic enim est in sacrificiis veteris testamenti, quia sacrificium pro peccato est directè pro illo, qui est in peccato. sacrificia autem holocaustorum, & pacificorum, cùm sint laudes, & gratiarum actiones, quandam dispositionem requirunt: & cùm ab aliquo fiunt nondum absoluto ab iniquitatibus, in malum fiunt, nec quidquā valent. Cùm autem arguitur hic de hoc sacrificio pro peccato, Respondetur, quòd hoc sacrificium pro peccato factum fuit pro Aaron, & filiis eius: ideo licèt Aaron esset in peccato, siue non esset, proficiebat ei, quia non faciebat ipse, sed Moyses qui omnes istas cęremonias consecrationis explebat. Ad argumentū quando probas, quòd ille, qui est in peccato, nullo modo exaudiatur, siue faciat orationem, & sacrificium pro se, siue sit pro alio: quia orationes peccatorum non exaudit Dominus. Respondetur dupliciter: vno modo, quòd orationes peccatorum non exaudiuntur, quando rogant pro aliis, cùm tñ pro se rogant exaudiuntur: & sicut distinximus de illo, qui faciebat sacrificium pro peccato: quia aut faciebat illud pro se, aut pro alio: si pro alio, illicitè & infructuose fiebat: si pro se, licitè fit, & acceptatur. Sic enim iura humana faciunt, quia nulla persona est, quam ad se defendendum non recipiant quantumcunque pessima, & infamis sit: aliquę tamen personæ sunt, quæ non recipiūtur defendendo alias, vel præstando eis qualecunque patrocinium. Confirmatur magis, quia si ille, qui est in peccato pro seipso orans non exaudiretur inquantū rogat peccata sibi dimitti: daretur quòd postquam aliquis esset in peccato, nunquam posset ab eo recedere, cùm non remitteretur quantumcunque rogaret: qđ absurdissimum est. Alio modo rogando, scilicet pro aliorum remissione peccatorū, non est incōueniens, quòd non audiatur: quia dato, quòd aliquis existens in peccato mortali roget pro aliis, & non exaudiatur, non sequitur inconueniens, quia poterit ipsemet, qui est in peccato pro se orare, & remitteretur ei. Alio modo respondetur, quòd orationes peccatorum nō exaudiet Dominus, scilicet cùm orant aliqua bona sibi fieri, vt conferri aliquas gratias datas: vel liberari ab aliquibus aduersitatibus, vel cùm orant, vt ad preces suas Deus aliis aliqua bona impendat: tunc enim cùm in orante requiratur dispositio quædam, vt alij eius precibus adiuuentur, & hæc in peccatore non reperiatur: non audientur preces eius. Et licèt vterque modus respondendi solidissima veritate constet: tamen iste secundus est, quem magis intendit litera illa: nam illud est dictum cuiusdam cęci nati, cui⁹ Christus oculos aperuit, & cùm a Phariseis inquietaretur, vt aliquid malum contra Christum diceret: & ipsi dicerent Christum peccatorem esse: respondit, qui cæcus fuerat: scimus quia peccatores Deus non audit, sed si quis cultor Dei est, & voluntatem eius facit, hunc exaudit: in quo arguebat cęcus natus cōtra Phariseos, quòd Christus non esset peccator, quia Deus non audit peccatores. Si ergo Christus peccator fuisset, ad preces eius non aperuisset Deus oculos cęci nati: bene ergo stat, quod licèt Deus non exaudiat peccatores orantes, vt sibi peccata remittantur.

Quando orationes peccatorū exaudiuntur.

F *Ipsum autem arietem.* Idest cadauer arietis post immolationem, & decoriationem secabis in frusta. Hoc enim erat magis in holocausto, quàm in sacrificio pro peccato, qđ supra ponebatur: nam ibi non decoriabatur vitulus, sed carnes cum fimo & pelle omnibusque aliis comburebantur extra castra: sic etiam patet Leuit. quarto cap. ita tamen quòd prius pinguedo interior, & duo renunculi tollerentur ad incendendum super altare: in omnibus autē holocaustis, & pacificis victimis tollebantur prius pelles a sacerdote immolante: in pacificis autē pertinebat ad eum, qui dabat animal immolandum, vt supra probatū fuit. *Secabis in frusta.* Quoniam non ponebatur totum cadauer holocausti, vel pacifici sacrificij simul, sed minuatim: & hoc quia G melius coaptabantur partes diuisę, vt cremarentur, quàm si corpus animalis integrum poneretur. Vel forte vt hoc fieret per successionem, scilicet vt quędā partes primò comburerentur, deinde alię. *Lotaque intestina eius.* Intestina sunt omnia, quæ intra animalis concauitatem sunt: & dicuntur de intra. Lauabantur ista, quia in eis immunditia tota animalis continetur, quam non decebat domino offerri, & cremari in altari holocaustorum.

Quare in sacrificio pro peccato offerebantur, & cremabantur immunditiæ cum non liceat domino immunditias offerre.

H

QVAESTIO. X.

SED tunc arguet aliquis, cùm non liceat domino immunditias immolare, & omnia sacrificia siue holocausta siue pro peccato siue pacifica Domino offerantur, quare in sacrificio pro peccato cremātur immunditiæ, scilicet fimus totus, & corium, vt patet hic, & Leuitic. quarto capi. Respondetur, quòd sacrificia pro peccato sunt duplicia: quædam sunt sacrificia facta de bobus: quædā verò de minoribus animalibus, vt de capris, & arietibus, & auibus. Ista distinctio habetur Leuit. quarto, & quinto cap. Sacrificiū pro peccato, in quo vitulus offerebatur, erat pro maximis peccatis, scilicet pro peccatis sacerdotis, qui vnctus est: & pro peccatis populi. I Sacrificia alia, quæ fiebant de capris, aut arietibus, vel auibus fiebant pro minoribus peccatis, scilicet pro peccatis principis populi, & personarum priuatarum. In sacrificiis pro peccato, quę erant de minoribus animalibus: tenebatur modus penè, qui tenebatur in hostiis pacificis, scilicet quòd decoriabatur animal, & fundebatur sanguis eius in crateras, in quo sacerdos suum digitum tingens cornua altaris liniebat illo sanguine, & reliquum fundebat per circuitum altaris: & deinde adeps totus, & cauda cremabantur in altari holocaustorum, reliquæ autē carnes, & pellis ad sacerdotes pertinebant, & comedebant eas in loco sancto. De hoc Leu. 4. & 6. & 7. cap. & de hoc nihil extra castra comburebatur. K Si autem in sacrificium pro peccato immolaretur vitul⁹, adeps solus cremabatur in altari cum duobus renunculis: carnes autem cum pelle, & fimo cremabantur extra castra. Ratio horum est, quia quòd carnes sacrificij comburantur extra locum sacrificij est ad monstrandam detestationem peccatorum magnorum, pro quibus offerebatur, & ob hoc cum tota immunditia sua cremabantur. Et sic erat de vitula rufa, quæ comburebatur ad expiandas omnes immunditias populi, ideo cremabatur extra castra cum pelle, & fimo, vt patet Nume. 19. cap. Sacrificium autē pro peccato cū immolabatur capra, vel aries, aut auis, quia fiebat pro minoribus peccatis, scilicet pro peccato principis, vel personarum priuatarum, quę erāt minora

non quam peccata totius populi, vel ſacerdotis, qui vnctus eſt, vt ſupra declarauimus, totaliter fiebat intra ſanctuarium, quia non erat ibi deteſtatio peccatorum tanta, quæ requireret comburi extra caſtra carnes ſacrificiorum cum immunditiis ſuis. Ad formam argumenti reſpondetur quãdo dicis, quòd in ſacrificiis Dei non debent offerri, vel cremari immunditiæ: ſed ſacrificia pro peccato ſunt ſacrificia Dei: ergo non debent in eis immunditię offerri. Reſpondetur, quòd in ſacrificiis minorum animalium, vt caprarum, vel ouium aut auium, non offerebantur, vel cremabantur immunditiæ. Et ſic de hoc non procedit argumentum. In ſacrificiis autem, quæ fiebant de bobus dicendum, quòd aliquid erat, quod erat ſacrificium Dei, & aliquid quod non propriè vocabatur ſacrificium Dei. Nam de vitulo ſic immolato ſanguis liniebatur in cornibus altaris, & ad baſim: & hic non eſt aliqua immunditia. Totus etiam adeps vituli cum duobus renunculis eius incendebatur in altari holocauſtorum: & quantum ad hoc erat proprie ſacrificium Dei iſtud ſacrificium pro peccato, & fiebat in loco ſacrificiorum cęterorum Dei: & non erat in eo aliqua immunditia. Quantum vero ad carnes, pellem, & fimum, quæ extra caſtra cremabantur, licèt eſſet q̃dam pars ſacrificij Dei, non tamen propriè dicitur ſacrificium Dei, quia non obſeruantur alia, quæ in ſacrificio Dei obſeruantur. Et ſic verum eſt generaliter, quòd in nullo ſacrificio Dei offerebantur, aut cremabantur immunditiæ. Et ſi arguas de vitula rufa, dicẽs quòd nõ poteſt reſponderi idem de vitula rufa, quod reſpondetur de vitulo immolato pro peccato ſacerdotum, aut totius populi, quia de vitulo iſto fiebat ſacrificium Deo mundum, ſcilicet ſanguis, quo tingebantur cornua altaris, & adeps totus cum renunculis. De vitula rufa, quæ comburebatur ad faciendum cineres luſtrationis nihil mundum offerebatur Domino, nec ſanguis, nec adeps, ſed totum cremabatur extra caſtra, vt patet Nu. 19. cap. Nec valet ſi dicas, quòd ſanguis eius aſſumebatur, & aſpergebat ſacerdos ſepties contra ſancta ſanctorum, ſcilicet ꝯtra velum eius, quia hoc non erat quòd ſacerdos veniret ad tabernaculum, & intraret intra velum ſancti ſanctorum, & aſpergebat ſepties ſanguinem. Reſpondetur, quòd de vitula rufa nihil mundum nec immundum Deo offerebatur, ſed nec erat ſacrificium Domini, nec ſacrificium idolorum. Niſi forte dicatur ſacrificium Dei, quia Deus illum ritum teneri mandauit. Sed iſte largiſſimus modus loquendi eſt: imò nec poteſt vocari talis immolatio ſacrificium, quia ſacrificium ſufficiẽter diſtinguitur per holocauſtũ, aut pacificas hoſtias, aut pro peccato, quod patet ex aſſignatione libri Leuitici: vbi cùm ſufficienter diſtinguantur omnia ſacrificia, & ritus eorum: ſolùm iſta tria genera ſacrificiorum ponuntur: ſed illa immolatio vitulæ rufæ nõ eſt aliquid horum: non eſt holocauſtum, quia non obſeruantur in ea cęremoniæ, quæ obſeruantur in victimis pacificis, de quibus Leuitici tertio, & ſeptimo, atque octauo capitul. non eſt etiam pro peccato, quia omne ſacrificium pro peccato aut offertur pro peccato ſacerdotis magni, aut pro peccato totius populi, aut peccato principis terræ, vel perſonarum priuatarum, vt patet Leuitic. quarto capitul. ſed iſtud ſacrificium, ſi vocaremus ſic illud abuſiue, non eſt pro peccato regis aut perſonarum priuatarum, aut ſacerdotis magni, vel populi. ergo non eſt ſacrificium. Item in ſacrificio pro peccato debent obſeruari cęremoniæ, quæ habentur Leuiti. 4. & 6. atque ſeptimo cap. ſed in immolatione pro peccato, nõ eſt talis cæremoniarum obſeruatio, vt patet Num. decimo nono cap. ergo non oportebat hanc immo-

A lationem ſacrificium nuncupare: & ſic licèt in hac immolatione crementur ſordes, tamen non eſt inconueniens, quia non eſt ſacrificium Domini. Si tñ loquendo large vellemus iſtã immolationem ſacrificiũ nuncupare, oportebat eã reduci ad ſacrificium pro peccato, quia licèt nõ immoletur illa vitula pro peccato: tñ fiebat hoc vt cineres huius combuſtionis mixti aqua ab omni inquinamento purgarent: illa tñ inquinamẽta non ſunt peccata, ſed quædam maculæ, vel irregularitates, quę habent quandam ſimilitudinẽ peccatorũ, vt patet Nu. 19. cap. & ad Hebr. *Atque pedes.* Nominat hic pedes per ſe, quia nõ intelliguntur pedes denominatione carnium animalis: ideo ſi non ponerentur expreſſe, putaretur ꝙ non deberent incendi in holocau- B ſto, quod tñ fieri debet. Vel quia pedes immundi ſunt ponuntur cum inteſtinis, vt ſicut inteſtina lauãtur, ita & pedes lauentur. *Pones ſuper carnes conciſas.* Vt ſupra dictum eſt, aries decoriatꝰ diuidebatur in fruſta, vt melius coaptarentur carnes ſuper ignem, & illę carnes vocantur conciſę. *Et ſuper caput illius.* Nam primò ponebantur carnes ſuper ignem, & ſuper carnes ponebatur caput decoriatum, & apparatum ſicut appararetur ad cibos, & ſuper hęc omnia ponebantur inteſtina cum pedibus. *Et offeres totum arietem in incenſum ſuper altare.* Ideſt totum offeres ſuper altare, vel pones in incenſum, ideſt ad hoc quòd incendatur: & in hoc ꝙ dicitur totum arietem: differt iſtud ſacrificiũ ab aliis ſacrificiis, quoniam in ſacrificio pro peccato non of- C ferebatur totum animal in altari, vt incenderetur: ſed adeps, & renunculi, ſi erat vitulus, vt patet Leuitic. quarto capitul. Si autem erat aries, vel hircus, offerebatur adeps cum renunculis, & cauda, vt patet Leuitic. ſeptimo capitu. in ſacrificio pro pacificis offerebatur adeps, & renunculi: & duo renes, ideſt lumbi, vt patet Leuitic. tertio capitu. non ergo offerebatur in aliquo iſtorum totum animal: & in hoc totum offerebatur: ergo iſtud rectè holocauſtũ dictũ eſt, ab holon quod eſt totũ, & cauma quod eſt incendium: quaſi totum incenſum, quidquid in animali erat de carnibus eius. *Oblatio eſt Domini.* Scilicet iſte aries ſic totus poſitus in altari, vt cremeť, eſt oblatio Domini, quia Dño offertur. Et licèt omnes aliæ oblatio- D nes Dñi ſint: iſta tamen propriè vocatur oblatio, quia aliæ fiunt ad alias cauſas principaliter, quæ reſpiciunt nos: iſtud autem ſacrificium, quod holocauſtum dicitur, fiebat principaliter, & directè propter Deũ: nã ſacrificium pro peccato, ſecundum quòd ipſum nomen demonſtrat principaliter eſt pro peccato, licèt alium quendam finem habeat. Sacrificium pacificum principale eſt ad placandum nobis Deum: quod bonum quoddam noſtrum eſt. Sacrificium holocauſti, de quo hic dicimus, principaliter ad laudem Dei eſt. Hoc ergo magis propriè vocatur oblatio Dei. *Odor ſuauiſſimus.* Dicitur iſta oblatio odor ſuauiſſimus, quaſi Deus valde delectetur, quando comburuntur iſtæ carnes ex odore inde exhalato. Sed hoc E non eſt ſic intelligendum: impoſſibile eſt enim Deũ delectari in odore, quoniam odor cùm ſit obiectũ immutatiuum potentiæ odoratiuæ; in ſolis illis eſſe poteſt, qui habent potentiam odoratiuam. Deus autem & ſubſtantiæ purè intellectuales odoratum non habent, cùm iſte ſit ſenſus pertinens ad animalia ſola: ideo ſiue fętidus odor, ſiue ſuauiſſimus ſit, nihil magis ad Deũ, vel angelos attinet ſic, quã ſic, cùm neutrũ percipiant. Dato autem quòd Deus perciperet odorẽ ſicut nos percipimus: tamen odor holocauſtorum, & aliarum oblationum non eſſet ei ſuauis, ſed valde grauis: quia cuilibet odoratui bene cõplexionato in debita armonia eſt grauis odor, & importabilis, q ex carnibus ſic cõbuſtis emittitur: maximè ex ſepo cõbuſto.

Quamuis vitula ruſa nullũ eſt propriè ſacrificium.

Holocauſtum vnde dicitur.

Impoſſibile eſt deũ odore aliquo delectari.

Quomodo sacrificiorũ (cũ grauissim⁹ esset) Deo esset suauis.

Vocatur tamen odor iste suauis Domino, quia Deus in sola nostra voluntate delectatur, cùm prompte, & deuotè ei, quidquam offerimus: ideo respexit Deus ad Abel, & munera eius: ad Cain autem, & munera eius non respexit, vt patet Gen. 4. cap. nam fide, & spe atq; charitate, quæ pertinent ad interiora nostra, colitur Deus, vt ait August. in Enchiridion. Exteriora autem ex interioribus qualitatem accipiunt, ideo si sine interiori dispositione exteriora fiant, nihil omnino prosunt: imò abominabilia sunt. Sicut patet de oblatione Saulis facta contra voluntatem Samuelis, vt patet primo Reg. 13. ca. & de cõseruatione pecorum pinguium Amalec ad immolandum, vt patet primo Reg. 15. ca. Si tamen ista de se accepta essent, sicut interiora bona de se accepta sunt, sequeretur quòd sicut G actus charitatis fidei, & spei, & obedientiæ quandocunque fit, bonus est: ita & oblatio, vel immolatio quandocunque fieret, acceptaretur: sed falsum est.

Vnde dicitur victima, & hostia.

Et victima Dei. Victima dicitur, quæ ferro victrice cecidit. Sic ait Hebrardus.

Victima, quæ ferro cecidit victrice vocatur
Hostibus adimitis hostia nomen habet.

Potest autem quodlibet animal Deo immolatum vocari victima, quia ferro cadit, id est a ferro vincitur. Et dicitur victima Dei (vt supra dicebamus) specialiter: licèt alia sacrificia victimę sint ex causa supra assignata: vel quia ista magis ad Deum pertinet: cùm tota ad honorem eius crem etur: in aliis autem non con crematur tota hostia, cùm cedat pars sacerdotibus vel offerentibus.

Tolles quoque arietem alterum, super cuius caput Aaron & filij eius ponent manus. Quem cùm immolaueris, sumes de sanguine eius, & pones super extremum auriculę dextrę Aaron, & filiorum, eius, & super pollices manus eorum ac pedis dextri, fundesque sanguinem I super altare per circuitum. Cumque tuleris de sangine qui est super altare, & de oleo vnctionis: asperges Aaron & vestes eius, filios & vestimenta eorum. Consecratisque ipsis, & vestibus, tolles adipem de ariete, & caudam & aruinam, quæ operit vitalia, ac reticulum iecoris: & duos renes, atque adipem, qui super eos est, armumque dextrum, eo quòd sit aries consecrationis: tortamque panis vnius, crustulam conspersam oleo, laganum de canistro azymorum, quod positum est in K conspectu Domini: ponesque omnia super manus Aaron, & filiorum eius, & sanctificabis eos eleuans coram Domino. Suscipiesque vniuersa de manibus eorum, & incendes super altare in holocaustum, odorem suauissimum in conspectu Domini, quia oblatio eius est. Sumes quoq; pe-

24. dist. §. j. in prin. & 96 dist. ca. Imperator.

F ctusculum de ariete, quo initiatus est Aaron, sanctificabisque illud eleuatum coram Domino, & cedet in partem tuam. Sanctificabisque & pectusculum consecratum, & armum, quem de ariete separasti, quo initiatus est Aaron, & filij eius cedentque in partem Aaron, & filiorum eius iure perpetuo a filiis Israel: quia primitiua sunt, & initia de victimis eorum pacificis, quæ offerunt Domino. Vestem autem sanctam, qua vtetur Aaron, habebunt filij eius post eum, vt vngãtur in ea, & consecrentur manus eorum. Septem diebus vtetur illa, qui pontifex pro eo fuerit constitutus de filijs eius, & qui ingredietur tabernaculum testimonij, vt ministret in sanctuario. Arietem autem consecrationis tolles, & coques carnes eius in loco sancto: quibus vescetur Aaron, & filij eius. Panes quoque, qui sunt in canistro, in vestiH bulo tabernaculi testimonij comedent, vt sit placabile sacrificium, & sanctificentur offerentium manus. Alienigena non vescetur ex eis, quia sancti sunt. Quod si remanserit de carnibus consecratis, siue de panibus vsque mane: combures reliquias igni: non comedentur, quia sanctificata sunt.

Tolles quoque arietem alterum. Hic ponitur tertium, scilicet sacrificij pacifici immolatio: fit autem ista oblatio ad gratiarum actiones pro Deo nobis paI cificato, vel vt eum nobis pacificemus: quando enim aliquid petere volumus, vt a Deo illud impetremus, quod non contingit, nisi sit nobis placatus, hostiã pacificam quasi pro pace habenda offerimus. Aliquãdo hostia pacifica est gratiarum actio: vt si aliqua beneficia sucepimus de manu Domini, & pro illis gratias referre volum⁹, hostias pacificas agimus, quasi pro Deo placato, vel pace nobis ad Deum habita gratias referentes: Aaron autem, & filij sui vtroque modo victimas istas pacificas agere debebant. Primò ad placandũ sibi Deum, s. vt Deus propitiaretur eis, & faceret sacerdotium, quod assumebãt ad prosperitatem eorum secundum vtrunque hominem proficere: nam cũ aliqs mutat statũ, vel aliquem magnum statũ assumit, sub K ambiguo est quid sperare debeat: cũ ipsis magnis magna soleant infortunia euenire: & quia Deus placatus potest omnem aduersitatem depellere: opportunum est, vt nobis aliquas magnas, & res nouas inchoantib⁹ sacrificia pacifica apud Deum suffragentur. Cõueniebant etiã secundo modo ista sacrificia pacifica Aaron & filiis eius, vt sunt gratiarum actiones: nã Aaron erat antea paruę conditionis. Quòd autem fuerit datũ summum sacerdotium, s. vt efficeretur princeps, & maior in toto populo, magna gratia fuit: erat ergo multũ inṡistendũ gratiarum actioni ad Deum, qui talia contulisset. *Tolles quoq; arietem alterum.* Duos arietes, & vnum vitulũ mandauerat Deus accipi. Vitulus iã pro

pecca-

peccato oblatus fuerat, & vnus aries pro holocausto: superetat ergo alius aries, qui erat in victimas pacificas, & hunc mandat hic accipi, & immolari secundũ cæremonias infra positas. *Super cuius caput Aaron & filij eius ponent manus suas.* Ratio huius supra fuit posita, quando agebatur de positione manus super arietem holocausti, & super vitulum pro peccato. Nicolaus dicit, quòd imponebant manus super istã hostiam pacificam, vt acciperent potestatem offerendi hostias pacificas. Sed hoc supra improbatum extitit. *Quem cum immolaueris.* Idest iugulaueris. Aliqui putant immolationem esse totam celebrationem sacrificiorum, vt iugulationem, & combustionem, & cœtera. Sed falsum est: quia solùm signat iugulationem alicuius animalis pro sacrificio Dei. *Sumes de sanguine eius.* Quoniam iugulabatur iste aries ad latus aquilonare altaris super crateras, in quas decurrebat sanguis, ne per pauimentum efflueret, & omnia inquinaret: & de illis crateris poterat Moyses, vel sacerdos, qui postea tales cæremonias faceret, accipere de sanguine quantum vellet ad quoscunque visus vellet. *Et pones super extremum auriculæ dexteræ Aaron.* Istę tinctiones sanguinis factę in certa parte membrorum signabant conditiones sacerdotum, vt ministrarent conuenienter coram Domino. Vel signabantur mundificationes istarum partium, scilicet quòd Deus purificabat eas, vt sacerdos esset conuenienter se habens: sicut patet de Isaia, qui cùm mitteretur ad prædicandum per visionem sibi factam in templo, licèt clare non ponatur, & ipse cõquereretur, quòd haberet labia polluta, volauit ad eum quidam de seraphim, & tulit carbonem ignitum de altari, & purgauit labia eius, vt patet Isaia sexto capitul. & tunc ipse mundificatus petiit, quòd ad prędicandum mitteretur: sic ergo isti sacerdotes, qui aures pollutas habebant, & manus, & pedes, per istam tinctionem factam in sanguine purificabantur. Vel refertur ad significationem, scilicet, quòd per tinctionem auris signatur, quòd sacerdotes habeant promptas aures ad audiendum pręcepta Dei, quæ legunt, & ad obediendum eis, & figurabatur de sanguine in extremo auriculæ dextrę, quia extremitas illa mollis est, sic enim est verus obediens, qui præcepto non resistit, sed aures teneras reddit subiectas cuilibet iussioni, super dexteram auriculam liniebatur sanguine: quia dextra bonum signat, scilicet quòd sit homo obediens in bono, ad malum autem nemo obediens sit. *Et filiorum eius.* Eędem cęremonię quantum ad hoc fiebant in filiis Aaron, quæ in ipso Aaron, quia eadem requirebantur in vtrisque signata per istas sanguinis tinctiones: ita enim sacerdotes minores se obedientes exhibere debebant mandatis Dei, sicut & sacerdos magnus, ideo & in auricula eorum liniri debebat de sanguine sicut in auricula summi sacerdotis. *Et super pollices manus eorum.* Putaret aliquis, quòd mandabatur liniri cuilibet sacerdoti super pollices manuum ita quod cuilibet duo pollices tingerentur sanguine. Sed non est verum: nam licèt ponatur pollices in plurali: non est intelligendum quòd duo pollices manuum cuilibet liniantur, sed intelligitur de pollicibus plurium sacerdotum, scilicet Aaron, & filiorum suorum. Nam licèt cuilibet sacerdoti vnicus in manu pollex liniretur: quia tamen multi sacerdotes erant, liniri multos pollices oportebat. Vel dicendum, quòd cuilibet sacerdoti multi pollices liniebantur, scilicet vnus pollex in manu, & alius in pede, & patet quòd sit vnicus pollex, qui liniri debebat in manibus, quia dicitur in litera: & super pollices manus eorum. Si autem voluisset intelligi

A multos pollices debere liniri, dixisset super pollices manuũ eorum, & fiebat in manu dextra sicut dicitur, ꝙ fieret in auricula dextra, & in pede dextro: quia dextrum rectitudinem signat, & bonum, sinistrum notat diuersitatem: in dextro pollice liniebantur, vt ad exequendum, quæ dextra sunt, & bona apti esse viderentur. *Ac pedis dextri.* Etiam fiebat tinctio sanguinis in pollice pedis dextri cuiuslibet illorum sacerdotum, vt ad rectè mouerentur. Rabbi Salomon dicit quòd signabatur, quòd sacerdos deberet esse promptus ad excusationem sacrificiorum eundo ad ea, & faciendo illa. Vel signantur in his tribus rectitudo sacerdotum specialis in audiendo, scilicet obediendo, & faciendo, & incedendo. *Fundesque*

Dextrum, & sinistrum quid denotent.

B *sanguinem super altare.* Ecce quod supra dicebamus, scilicet quòd in sacrificiis holocaustorum, & victimarum pacificarum sanguis positus in crateris fundebatur per parietes altaris, in circuitu altaris, idest per totum girum quadraturæ altaris.

Opin. Nicolai de Lyra, & Rabbi salomon, de effusione sanguinis super altare refellitur.

QVAESTIO. XI.

C NICOLAVS dicit, & Rabbi Salomon, quòd non fiebat hoc, nisi in duobus cornibus altaris oppositis, sicut dicebant supra de tinctione cornuum altaris. Sed falsum est, quia magna differentia est inter tingere aliquid sanguine, & fundere sanguinẽ: nam tinctio fiebat immisso digito in sanguine, & figurabatur vel liniebatur in cornibus altaris aliqua linea illo digito intincto: fusio sanguinis erat cum totus sanguis aspergebatur. Item quia non dicitur hic tingi debere cornua altaris, sed fundi sanguinem super altare, ergo differunt. Item quia tingere cornua altaris maxime, vt vult Rabbi salomõ, scilicet quod tingantur duo cornua opposita contradictoriè, inter quæ cadit diametrum quadrati, non est fundere sanguinem in circuitu: sed hic dicitur, quòd fundatur

D sanguis per circuitum altaris: ergo non intelligitur de illa tinctione. Item sicut sacrificium factum pro peccato, scilicet vitulus tenebat cæremonias aliorum sacrificiorum pro peccato, & sacrificium hic factum in holocaustum tenebat formam aliorũ holocaustorum, vt supra declarauimus: ita sacrificium istud pacificum tenebat formam aliorum sacrificiorum pacificorum: sed in aliis sacrificiis pacificis, & holocaustis nunquam reperietur, quòd tingerentur cornua altaris: vt patet si attendatur diligenter liber Leuitici, vbi de his plenissimè agitur: ergo non est dicendum, quòd tingerentur cornua altaris: nam ista specialis cæremonia est pro sacrificio pro peccato, in quo

E signatur specialis peccatorum expiatio. Dicendum ergo, vt ante dicebatur, quòd sanguis vnius arietis fundebatur per parietes altaris in circuitu quadraturę altaris: non tamen effundebatur totus sanguis, quia aliqua pars sanguinis manebat ad aspergendum super Aaron, & filios eius, & vestes eorum, vt immediate patet. *Per circuitum.* Non intelligas per circuitum, idest circa altare super pauimentum, sed per parietes altaris: cùm litera dicat quod super altare sanguis ille funderetur: & sic intelligitur quando dicitur, quod fundebatur sanguis circa altare, idest in circuitu altaris per parietes eius, vt hic necesse est intelligi. *Cumque tuleris ex sanguine, qui est super altare.* Vt ante dicebatur sanguis iste arietis accipiebatur in cra-

teras, & pars eius fundebatur per parietes altaris in gy-
ro, & pars manebat in cratera: ista autem cratera,
de qua pars sanguinis effusa fuerat manebat in aliqua
parte altaris, & cùm Moyses acciperet de sangui-
ne, qui erat in cratera illa, dicebatur accipere de sangui
ne, qui erat in altari. *Et de oleo vnctionis.* Quid sit istud
oleũ vnctionis dicendũ est, ꝙ nõ est oleũ simplex: sed
fiebat ex multis per quandã mixtionẽ, de qua diximus
supra, & habetur sequenti ca. quomodo conficiendũ
erat. Istud oleum vnctionis miscebatur illi sanguini
manenti in crateris super altare: & aspergebatur super

Quomodo oleum vnctionis fundebat super sacerdotem

vestes sacerdotum, & super ipsos sacerdotes, vt qui-
dam volunt: vel quòd aspergeretur sanguis per se, &
oleum vnctionis per se. Primum tamen melius est.
Sed diceret aliquis, quòd vestes isto modo macularẽ
tur, cùm esset ibi oleum, & sanguis. Nec valet, si ali-
quis dicat, quòd lauabantur: quia falsum est cũ hoc
esset, per quod consecrabantur. qui autem vellet tol-
lere illud vellet tollere consecrationem: ergo non la-
uarentur, & dato quòd lauarentur, non abstergeretur
macula olei. Etiam quia vestes illę preciosę damnifi-
carentur si lauarentur: ergo non lauabantur. Respõ-
dere posset aliquis, ꝙ licèt fieret macula, esset satis par
ua: quia Moyses forte digito suo vestimenta sacerdo-
tum aspergeret, vel liniret: & sic in certa parte lini-
ret. Respondetur quòd licèt tolerari posset, ꝙ sacer-
dotum vestes aspergerentur sanguine digito Moysi:
tamen nõ potest dici, quòd linirentur sanguine digito
eius: cùm multum distet liniri & aspergi: quia in litu
ra oportet fieri contactum digiti linientis ad rem litã:
in aspersione autem nõ potest fieri contactus. Aliqui
volunt, quod Deus faciebat, quòd ista vnctio licèt se-
cundum se maculatiua esset, tamen quòd non macu
laret: & hoc erat supernaturale. Hoc planum est, ꝙ
posset esse: tamen cauẽdum semper est ne demus mi-
raculum vbi res sine miraculo fieri possunt, quia non
est danda pluralitas sine necessitate, cùm sit peccatũ
per plura facere quod potest fieri per pauciora, vt pa-
tet in octauo topicorum. sed dare miraculum est da-
re plura, quia est dare virtutem supra actionem natu
ræ, cũ sufficeret actio naturæ: ergo superfluum est, &

Doct. determina.

inconueniens. Dicẽdum ergo videtur, sicut antea di-
cebatur, quòd aspergebantur vestes sacerdotum, & ip
si sacerdotes oleo vnctionis mixto cum sanguine, siue
illa aspersio fieret digito Moysi, siue aliquo alio asper
sorio, non refert. Et vestes aliquo modo maculabã-
tur illa aspersione, sed macula erat valde parua, & non
erat quantitas notabilis, nec referebat, cùm illa ma-
cula consecrationis potius esset ad honorem, quàm

Opi. quorũdam dicentiũ vnctionem sacerdotis fieri ad memoriã vnctionis lapidis in bethel, & vnctionis agni paschalis in Aegypto.

ad horrorem. Dicunt quidam, quòd ista vnctio fie-
bat ad memoriam quorundam pręteritorum: vnctio
namque olei fiebat ad memoriam vnctionis, quàm fe
cit Iacob in Bethel super lapidem, cùm ibat in Meso-
potamiam, vt patet Gen. 28. & vnctio in sanguine fie-
bat ad memoriam sanguinis agni, quẽ immolauẽrũt
in exitu de Aegypto, per quẽ liberati sunt ab extermi
natore, vt patet supra duodecimo cap. Sciendũ, ꝙ istæ
non sunt causę ad hoc motiuæ vllo modo: sed sunt
quædam coaptationes, vel concordantiæ. Causa autẽ
magis videtur esse, quia in istis cõsecrationibus vestes,
& sacerdotes disponuntur ad ministrationem, ita ꝙ
istæ vestes sacerdotales sunt conuenientes ad illam mi
nistrationem coram Deo, & non sunt conuenientes
vulgares vestes: & quia istæ vestes sunt administratio
nes, in quibus fit expiatio peccatorum: conuenit vt ip-
se taliter se habeant, quòd sint proportionabiles ad
emundationem peccatorum: emundatio autem fit
per sanguinem: quia vt dicit Apostolus ad Hebræos
nono capit. omnia ſm legem penè in sanguine mun-
dantur. Et sic vestes propter hoc sanguine aspergun-

F tur, vt mundæ sint, & ad emundationem proficiant
peccatorum. Hæc autem non secundum rem, sed se-
cundum figuram. *Et vestimenta eorum.* Non cõmunia,
quia de hoc nihil attinet ad sacerdotiũ, sed vestimen-
ta eorum, quę sunt ad ministrationem sacerdotalem:
vnde quando aliqua vestimenta sacerdotum nouiter
fierent, etiam si sacerdotes nulli tunc cõsecrarentur:
debebant sic per vnctionem sanguinis, & olei tingi.
aliàs non ministraretur in eis, sicut nunc non fit mi-
nistratio in vestibus sacerdotalibus, nisi prius ab Epis-
copo benedicantur. *Consecratisque ipsis, & vestibus.* In
hoc vltimo, scilicet in aspersione sanguinis, & olei su-
per vestes terminatur consecratio sacerdotum, &
vestium: licèt post hoc sequuntur quædam aliæ cere-
G moniæ, quę sunt de solennitate consecrationis, & nõ
de substantia. *Tolles adipem arietis.* Adeps est reticu-
lum iecoris, siue epatis, aut carbonellæ (vt vulgarius
loquamur) & iste pertinebat ad incensum Domini
in altari holocaustorum. Distinguitur hic adeps, &
aruina, quia licèt vtrunque significet pinguedinem:
alia tamen pinguedo est, quæ signatur per adipẽ, alia
quæ per aruinam. Aliquando tamen adeps accipitur
generaliter pro omni pinguedine interiori, siue sit
adeps, siue aruina, vt patet Leui. tertio cap. cũ dicitur.
omnis adeps domini erit iure perpetuo: non solũ ac-
cipitur adeps pro reticulo epatis: sed pro tota pingue-
dine interiori, vt patet Leui. tertio, & 7. cap. Dicendũ
tamen melius est hic, ꝙ adeps accipiatur generaliter
H pro omni pinguedine arietis, cũ immediatè ponatur
specialiter omnes pinguedines. Nisi forte dicatur, ꝙ
accipiatur hic adeps pro pinguedine, quæ est inter in-
testina, siue omasos, quia alię ponuntur explicitè: me-
lius tamen est, quòd dicebatur, scilicet ꝙ accipiatur
adeps generaliter. Nam pro reticulo, vt quidam dice-
bant, accipi non potest: cùm immediatè ponatur in li-
tera de reticulo iecoris. *Et caudam.* Pertinebat etiam
cauda ad sacrificium istud pacificum, quia pinguis est:
Deus autem volebat in his sacrificiis ea, quæ pinguia
sunt sibi dari. *Et aruinam, quæ operit vitalia.* Ista dici
tur esse quædam pinguedo, quæ est cooperiens oma-
sos, quæ patet aperto ventre animalis: & vocantur vi-
talia intestina siue omasi, quia consistit vita in omni-
I bus intestinis: nam membra illa valde delicata sunt,
& consistentia in magna armonia. Ideo si modicum
lędantur perit vita animalis: vitalia ergo a vita, quæ
consistit in eis dicta sunt: membra autem exteriora,
quæ tegunt vitalia sunt duriora, & non consistentia
in tanta armonia, ideo etiam si magis lędantur non
immediate perit vita animalis. *Et reticulum iecoris.*
Vocatur reticulum pinguedo facta ad modum retis,
& est superextenta iecori. Vocat hic iecur ipsum
epar siue totam carbonellam, vt nos appellamus.
Et duos renes. Non vocantur hic renes, idest lumbi.
sed renes, idest renunculi. Quod patet, quia dicitur:
Et adipem, qui super ipsos est, quia super renuncu-
los dicitur esse adeps: super renes, idest lumbos non
K propriè dicitur esse adeps, quia lumbi non operiun-
tur adipe, renunculi tamen adipe operiuntur. *Et adi-
pem, qui super eos est.* Idest etiam adeps, qui est super
renunculos debet offerri, vt incendatur coram do-
mino: & est ille adeps crassior, quàm alię partes adi-
pis. *Et armum dextrum.* Mandat etiam hic armum
dextrum comburi cum ceteris, quæ dicta sunt: &
hoc est speciale hic, quia armus dexter nunquam legi
tur combustus, sed semper cedebat in ius sacerdotum:
sic patet Leui. 8. cap. vbi de hostia pacificorum dãtur
duæ partes sacerdotibus, scilicet pectusculum eleuatio-
nis dabatur Aaron, & filiis eius, idest pertinebat ad sa-
cerdotem magnum, & omnes alios minores sacer-
dotes, & armus dexter pertinebat specialiter ad illum
solum

ſolum ſacerdotem, qui offerebat ſanguinem, & adipem. Sic etiam habetur Nume. 18. capi. vbi eſt catalogus ſacerdotalium iurium. Hic autem crematur armus dexter. Et ratio eſt, quia armus dexter pertinebat ad ſacerdotem, qui offerebat ſanguinem, & adipem, vt patet Leu. 8. cap. ſed tunc ſacerdos nullus erat, quia Aaron, & filij ſui, tunc non erant ſacerdotes, ſed conſecrabantur, & nondum miniſtrauerant tãquam ſacerdotes: ideo nihil eis dari debebat: Moyſes autem miniſtrabat in omnibus his, tanquam ſacerdos: ſed ipſe iura ſacerdotij nulla hẽbat, quia illa ſolũ pro Aarõ, & ſucceſſoribus ſuis filiiſque conſtituta fuerunt, vt patet in Leuitico. *Eo quòd ſit aries conſecrationis.* Hic ſubditur cauſa diuerſitatis in hoc ariete pacificorum, & in aliis: quia in aliis dabatur armus ſacerdoti: hic autẽ cremabatur. Et dicitur quòd hoc fiebat, quia erat armus conſecrationis, ideſt quia tunc conſecrabantur ſacerdotes, & non miniſtrabant: ita vt poſſent recipere armum pro miniſtratione, qui ſolùm dabatur ſacerdoti offerenti ſanguinem, & adipem de victima pacificorum. *Tortam panis vnam.* Iſte eſt panis, qui dicitur azymus, de quo ſupra dicebatur, Tolle vitulos, & duos arietes immaculatos, & cruſtulam abſque fermento. Torta, licèt vulgare nomen ſit, tamen ſecundum proprietatem latini idiomatis a torquendo dicitur: & sũt quidam panes, qui complicantur digitis in extremitatibus, & fiunt flores, vel aliæ formæ picturarum, ſicut in quibuſdam terris ſolitum eſt. *Et cruſtulam conſperſã oleo.* Cruſtula, vt ſupra dictum eſt, erat panis, quidã tenuiſſimus, quaſi totus cruſta ſit, & nullam medullã habeat. Iſte conſperſus erat oleo, quia cùm pinſebatur, commixtum fuerat oleum farinæ, ſicut aqua ſolet commiſceri. *Et laganum de caniſtro azymorum.* Laganum erat quædam pars paſtæ in aqua commixtæ, & poſtea in oleo frixæ: hoc laganum tollebatur de caniſtro, quia omnia iſta ponebantur in caniſtro tam panes, quàm cruſtula azyma, quàm lagana. Dicitur de caniſtro azymorum, quia omnia, quæ erant in illo caniſtro tam panes, quàm cruſtulam, & lagana azyma erant: ſic patet ſupra cùm dicitur: Et panes azymos, & cruſtulam abſque fermento, quæ cõſperſa ſit oleo: lagana quoque azyma oleo lita, de ſimila cũcta facies: & in caniſtro poſita offeres coram domino. *Quod poſitum eſt in conſpectu Domini.* Hoc ad caniſtrum refertur. Hoc enim erat poſitum in conſpectu Domini, ideſt coram altari holocauſtorum, in quo erat ſpecialiter Deus, ideo omnia, quæ coram illo altari erant, coram Domino eſſe dicebantur: & hoc erat, quia a principio, quando Moyſes adduxerat Aarõ, & filios ſuos ad conſecrandum, duxerat cũ eis vitulum, & duos arietes, & panes azymos, & cruſtulam abſque fermento, & lagana, & hæc in caniſtro: & hoc caniſtrum poſuit cum his panibus coram Domino, vt patet ſupra, cùm dicitur. De ſimila cuncta facies, & in caniſtro offeres poſita coram Domino. Dum autem Moyſes immolabat vitulum pro peccato, & alium arietem pro holocauſto, alium autem pro pacificis hoſtiis, ſtabat caniſtrum coram Domino, ſcilicet coram altari: ideo nunc quando ſublaturus erat Moyſes tortam, & cruſtulam, & laganum, accipere debebat de caniſtro, qđ erat coram Domino. *Ponesque omnia ſuper manus Aarõ.* Scilicet tortam, & cruſtulam, & laganum. *Super manus Aaron, & filiorum eius.* Iſta impoſitio ſuper manus eorum fiebat, quia erat quædam cęremonia pertinẽs ad ſolennitatem conſecrationis eorum, & quia non ſolùm conſecrabatur hic Aaron, ſed etiam filij eius, ideo non ſolum ponebatur hoc ſuper manus Aaron, ſed etiam ſuper manus filiorum ſuorum. Quomodo autem iſta ponerentur ſuper manus iſtorum, non patet, ſcilicet vtrum omnia iſta ponerentur primò ſuper

A manus Aaron, & deinde ſuper manus filij maioris, & conſequenter de aliis. Vel vtrum omnes applicarent manus, & ſuper manus omnium ſimul ponerentur hęc, non multum refert qualitercunque fuerint iſta. *Sanctificabis eos eleuans coram Domino.* Ideſt ſanctificabis eos, & eleuabis coram Domino.

Quid eſſet ſanctificatio quam Moyſes faciebat ſuper Aaron, & filios ejus.

QVAESTIO. XII.

QVID autem erat iſta ſanctificatio? Reſpon-
B detur, quòd nihil aliud erat niſi quædam ſpecialis cæremonia, per quam ſpeciali modo applicabantur ad cultum Dei in offerendo ſacrificia. Sanctificatio propriè dicitur applicatio ad cultum diuinum, ſicut dicitur ſupra decimo tertio capit. Sanctifica mihi omne maſculinum, quod aperit vuluam tam in hominibus, quàm in iumentis: ſacerdotes autem cum applicabantur ad cultum Dei ſanctificabantur, & quia iſta applicatio fiebat per conſecrationem, conſecratio ſanctificatio dici poteſt: & quia ad iſtam conſecrationem fiebant multæ cæremoniæ, vt patet in litera, & per quamlibet iſtarum cęremoniarum aliquo modo applicaretur ad cultum Dei ipſe, qui conſecrabatur, quælibet vocabatur ſanctificatio, & ſacerdotes in qua
C libet earum dicebantur ſanctificari: & quia iſta eleuatio panum coram Domino erat quędam ſpecialis cæremonia, qua ſignabatur quòd ſacerdotes poſſent poſtea offerre coram Domino: vel potius, quod iſta offerebant Domino ad ſolennitatem ſuæ conſecrationis: ideo iſta eleuatio ſanctificatio erat, & ipſi ſanctificari dicebantur per eleuationem iſtam. Ad ſignandum autem, quod iſta ſanctificatio nihil aliud erat ꝗ eleuatio illa, in Hebręo non habetur ſanctificabis eleuans coram Domino, ſed ſolum habetur. *Eleuabis coram Domino.* Iſta eleuatio ſic fiebat, vt vult Rabbi Salomon, ſcilicet quòd Moyſes ponebat iſtos panes ſupradictos in manibus Aaron, & filiorũ eius, licet non determinet vtrũ ponerentur ſimul in manu oĩum, vel
D ſigillatim, & ſupponebat manus ſuas manibus iſtorũ, & eleuabat eas ſurſum, & deprimebat deorſum. Deinde ad orientem extendebat retrahebatque ad occidentem, & in meridiem, atque Septentrionem flectebat: ita quòd moueret eas verſus omnem differentiam poſitionis: deſignãs, ꝙ iſta offerebantur in honorẽ Dei, q omni loco poſitionis pręſidebat. Et fiebat in hac eleuatione ſignũ crucis, licet addebat aliquid, ſ. depreſſio, & eleuatio ſecundum duas differentias poſitionis. *Suſcipieſque vniuerſa de manibus eorum.* Quia licèt Moyſes ſupponeret manus ſuas manibus ſacerdotum ad eleuandum, vel deprimendum, vel reflectendum: tamen panes non erant immediate ſuper manus Moyſi, ſed ſuper manus ſacerdotum: ideo ipſi offerebant hæc: Moyſes autem, qui habebat
E locum ſacerdotis, ſuſcipiebat iſta de manibus eorum ad incendendum coram Domino, ſicut accipit ſacerdos de manibus vulgarium. Iſta vniuerſa, quæ accipiebat Moyſes de manu Aaron, & filiorum ſuorum ſecundum literam præcedentem videntur eſſe panis azymus, & cruſtula, & laganum, ſed non ſolùm erant iſta, quia Aaron, & filij ſui accipiebant in manibus ſuis adipem arietis cum renunculis, & cauda, & ſuper hæc ponebant hos panes, & deinde eleuabant coram Domino, vt dictum eſt, & accipiebat hæc Moyſes ſimulque ponebat in igne. *Et incendes ſuper altare.* Comburebantur hæc, quia erant ad ſolennitatem conſecrationis ſacerdotum:

Qualiter Moyſes eleuabat ea quæ offerebantur coram domino.

aliàs sacerdotes omnes istos panes comederent, vt patet in aliis sacrificiis, in quibus offerebatur panis, quia pugillus dabatur in incensum Domini de simila, reliquum autem sacerdotes comedebant, vt patet Leui. 2. & 6. cap. & aliquando tota proueniebat filiis Aaron, sicut patet Leui. 7. cap. *In holocaustum*. Holocaustum accipitur propriè in pecoribus, cū totaliter cremabātur, nulla parte relicta pro sacerdote, aut pro offerente. hic autem erat sacrificium panis, & adipis simul, vt patet Leui. 8. cap. vt supra diximus, & vocatur holocaustum, quia hoc totum cremabatur, quod aliàs cremandum non esset. *In odorem suauissimum domini*. Quomodo iste odor sit suauis, dictum est, scilicet ex deuotione offerentium, & obedientia. Ideo cū ista a peccatoribus fiebant, erant abominabilia Deo, vt patet Isa. primo cap. ne offeratis vltra sacrificium frustra: quia incensum abominatio mihi est. *Quia oblatio eius est*. Idest ista oblatio est in odorem suauissimum dño: quia est oblatio eius. i. quia ad eum pertinet ex mandato, & ei obedienter offertur. Vel est oblatio eius, quia ei offertur, vel quia est ad modum holocausti. Holocausta autem sunt specialius sacrificia Dei quā alia, vt supra declaratum fuit. *Sumes quoq; pectusculum de ariete*. Armus dexter, & pectusculū de hostiis pacificis, qualis erat iste aries, pertinebant ad ius sacerdotum, vt patet Leuit. 8. & Nume. 18. cap. de armo dextro dictum fuit supra, quòd hic fuit incēsus coram Domino: quia erat iste aries consecrationis; & non venit in partem sacerdotum. De pectusculo hic agitur, quòd pertineret ad Moysen, quia ista offerebat. *De ariete, quo initiatus est Aaron*. Idest de ariete, in quo facta fuit ceremonia consecrationis suę. Initiari consecrari est: & erat iste aries consecrationis, quia de sanguine eius intinctum fuit super auriculas dextras sacerdotum, & pollices manuum dextrarum atque pedum dextrorum, & postea huic sanguini cōmixtum fuit vnctionis oleū, quo aspersi sunt sacerdotes, & vestimenta sua, in quo consistebat propriè consecratio. Et dicitur de ariete, quo initiatus est Aaron ad differentiam alterius arietis, quoniam duo arietes oblati sunt: quorum primus fuit in holocaustum, & omnes carnes eius simul super altare incensę sunt, vt patet supra in litera de primo ariete non separabatur armus, nec pectusculum, vel aliquid alterum, sicut hic mandatur: fiebant ergo ista de secundo ariete, qui erat de victimis pacificis, q̄ sic diuidebāt. primo enim immolato eo sanguis eius fundebatur super altare per circuitum, vt declaratum fuit supra: deinde detracta pelle adeps totus, & renunculi, & cauda tollebantur, & cum panibus suprapositis offerebantur, & ponebantur super altare in igne, deinde tollebatur armus dexter, & iste quoq; cremabatur coram Domino in altari, quia erat aries consecrationis: tollebatur & pectusculum, & istud pertinebat ad Moysen offerentem. Cetere autem carnes arietis huius manebant, vt coquerent eas Aaron, & filij sui intra atrium tabernaculi, & comederent, sicut in aliis hostiis pacificis offerentes habebant istas partes. Hęc omnia reperientur in isto capit. partim supra, partim infra, & Leu. 8. capit. *Sanctificabisque illud*. Ista sanctificatio nihil aliud erat, quā eleuatio illa facta coram Domino: ideo vocatur pectusculum eleuationis, vt patet sepe in Leuitico. Et quia sanctificatio dicitur applicatio in cultum Dei, istud pectusculū eleuatum sanctificabatur: quia applicabatur ad cultum Dei: nam licèt non incenderetur in altari, tamen cedebat in partem Moysi offerentis: & ea, quæ in ius sacerdotum cedebant, sanctificata erant: quoniam ideo sacerdotibus dabantur, quia ad Deum pertinebāt. Et dicitur hoc ad differentiam illarum partium de sacrificio isto pacifico, quæ pertinebant ad offerentes. s. ad

F Aaron & filios eius, vel ad alios vulgares, quando offerebant sacrificia pacifica. *Eleuatum coram Domino*. Idest eleuabis, & sanctificabis, quia eleuādo sancticabis, cùm nihil aliud sit sanctificatio, quàm eleuatio. *Et cedet in partem tuam*. Idest istud pectusculum proueniet tibi de istis oblationibus pro ministerio, quod habes in faciendo ista. Nam licèt non darentur iura sacerdotalia Moysi, sicut data fuerunt postea Aaron, & filiis eius: quibus de hostia pacifica cedebat in partem armus dexter, & pectusculum eleuationis: tamen pro ministerio suo nunc suscepit pectusculum: postquam autem Aaron, & filij eius effecti sunt sacerdotes, & ministrare inceperunt, ipsis obueniebāt omnia iura sacerdotalia, & nihil dabatur Moysi, quia erat simplex leuita.

G *Sanctificabisque pectusculum consecratum*. Posito quomodo Aaron & filij eius se habuerunt tanquam simpliciter offerentes, hic ponitur, quomodo postea se habere debebant, vt sacerdotes recipientes sacerdotalia iura: & ponuntur hic iura, quę recipere deberent de hostiis pacificis: omnia iura sacerdotum, & leuitarum simul, quæ recipiebant a populo, ponuntur Numeri decimo octauo capitul. & Deuterono. decimo octauo capitu. Hic autem solùm ponuntur iura, vel pertinentiæ ipsorum de sacrificiis pacificis. Et hoc quia agebatur hic de sacrificio pacifico. Et ponuntur duæ partes sacrificij pacifici pro sacerdotibus, scilicet armus dexter, & pectusculum, de quibus magis habetur Leuit. 8. cap. *Sanctificabisque pectusculum*

H *consecratum*. Sanctificatio est applicatio ad Deum, vel segregatio: & sic est duplex sensus rediens in idē. Loquitur hic Deus de sacrificiis pacificis, quæ offerrēt postea Israelitę, de quibus dēbat Aarō habere ista iura, q̄ hic ponunt. Et quia præter adipes, & renūculos cū renibus, qui incendebātur, & partes, quæ sacerdotibus ꝓueniebāt cętera comedebant ipsi offerentes: & quia illa, quæ habebant offerentes nō sanctificabantur, cùm non applicarentur ad Deum, omnia quę aut Deo, aut sacerdotibus de hoc sacrificio veniebant, sanctificata esse dicebantur. Est sensus. *Sanctificabis pectusculum*. Idest applicabis ad Deum, quia tollēdo illum de iuribus offerentium, & dando sacerdotibus ministrantibus applicat Deo, cui isti ministrant. Vel dicitur. *Sanctificabis*.

I Idest segregabis, scilicet ꝙ pectusculum de omni pacifico sacrificio segregabis, & armum dextrum, vt dentur Aaron, & aliis sacerdotibus. *Pectusculum consecratū*. Vocatur pectusculum consecratum, quod erat de ariete consecrationis Aaron, & filiorum suorum. *Et armum de ariete, quem separasti*. Iste armus arietis fuit separatus (vt supra dicebatur) vt cremaretur coram domino, quia erat aries consecrationis. *Quo initiatus est*. Idest consecratus est. *Aaron, & filij eius*. Quia omnes eandem consecrationem acceperunt. Dicuntur consecrati isto ariete, vt supra dictum est, quia sanguine istius tam ipsi, quàm suę vestes aspersę sunt, & auriculæ, & pollices manuum, atque pedum ipsorum. *Cedent in partem Aaron, & filiorum eius*. Idest ista duo

K venient in partem, vel in ius Aaron, & filiorum eius, scilicet cœterorum sacerdotum de victimis pacificis.

An Aaron, & filijs eius daretur pectusculum, & armus arietis in consecratione eorum oblati.

QVAESTIO. XIII.

SI aliquis inspiciat corticem literę leuiter, videbitur esse sensus, quòd de isto ariete pacificorū oblato in consecratione Aaron, & filiorum eius dabatur eis

tis pectusculum consecratum, idest pectusculum arietis, quod dicebatur esse consecratum: quia aries cuius pectusculum est consecratus erat, scilicet aries consecrationis, quo consecrabatur Aaron, & filii eius: & ꝙ daretur eis armus, qui separatus est de illo ariete cōsecrato. Sed hoc non potest esse, quia includit contradictionem: nam dictum fuerat, quòd armus arietis illius cremaretur in altari: quia erat aries consecrationis, & crematus est: quomodo ergo, quod iā crematum erat, poterat dari Aaron, & filiis eius. Etiam non poterat eis dari pectusculum consecratum illius arietis, quia mandatum fuit supra, quòd istud pectusculum daretur Moysi in partem suam, quia ministrabat in ista oblatione sacrificantium, & consecrandorū sacerdotum. Dicendum ergo, quòd non est sensus, ꝙ B darentur Aaron & filiis eius armus, & pectusculum arietis illius, qui immolatus fuit ad consecrationem suam, sed intelligitur de arietibus aliisque hostiis pacificis, quę in futurum offerentur, siue boues, siue arietes, siue aliquid alterum esset. Dicitur tamen, ꝙ daretur pectusculum consecratum, & armus, qui separatus est de ariete consecrationis, idest ista duo, quę in hoc ariete separata sunt, & non fuerunt data Aarō & filiis eius, in aliis hostiis pacificis, dari debebant eis. Et patet quòd de aliis intelligatur, & non de isto ariete, qui immolatus fuit in eorum consecratione: quia dicitur in litera: Cedent in partē Aaron, & filiorum eius iure perpetuo. Ad futura ergo extendebatur, & non ad illum arietem, qui iam fuerat immolatus, & C partes eius distributæ. Item quia dicitur in litera: A filiis Israel, idest quòd ista iura debent accipere Aarō, & filij eius à filiis Israel, idest à popularibus, quando ipsi offerunt. Ergo non debebant accipere ista iura de sacrificiis, quæ fiebant pro ipsis. *Cedent in partem Aaron, & filiorum eius.* De quolibet sacrificio sacerdotes habebant aliquod ius præter aliqua alia iura, quæ habebant. De holocaustis habebant pellem solam, vt patet Leuit. septimo capi. De hostiis pro peccato, quæ erant de animalibus magnis, scilicet de bobus, nihil habebant, quia hostia, cuius sanguis inferebatur intra sancta sanctorum, non comedebatur, sed comburebatur igne, vt patet Leuit. sexto cap. quia adeps, & renunculi solum coram Domino cremabantur, cę D terę autem carnes cum fimo & pelle comburebātur extra castra, vt patet supra, & Leu. 4. cap. Si sacrificia ꝓ peccato essent de capris, vel arietibus, oblato adipe, & renunculis, & cauda, cętera cedebant in ius sacerdotum, vt patet Leuit. 6. & 7. cap. In sacrificio autem pacifico, de quo hic agitur, pertinebant ad ius sacerdotum ista duo scilicet armus dexter, & pectusculum eleuationis, & cedebant hoc modo in ius sacerdotum: quia armus dexter cedebat specialiter in sortem eius, qui obtulisset sanguinem, & adipem. De victima pacificorum pectusculum pertinebat ad omnes simul tā ad sacerdotem magnum, quā ad sacerdotes minores, vt patet Leui. 8. capit. *Iure perpetuo.* Quasi dicat: non solùm durabunt ista iura dum fuerint sacerdotes isti, E qui nunc consecrati sunt: sed omni tempore quādiu aliqui fuerint sacerdotes: quia istud priuilegium non conceditur personæ, sed dignitati, vel ordini. *A filiis Israel.* Idest ista iura dabantur sacerdotibus ministrantibus a filiis Israel, idest a popularibus de filiis Israel, quia leuitę, & sacerdotes nullam sortem acceperant inter fratres suos, vt patet Nu. 18. cap. & Deut. 18. capi. & hoc quia Deus erat pars, & possessio eorum, scilicet quod ea, quæ dabantur eis propter Deum de ministratione coram Domino, cedebant eis in locum sortis respectu aliarum tribuum: nunc ergo qn̄ consecrati sunt, non habebant locum sacerdotum, sed locum vulgariū. Et sicut sacerdotes recipiebant a vulgaribus,

A ita Moyses recipiebat ab eis, quia habebat locum sacerdotis: & sicut vulgares cū offerebāt sacrificia pacifica, comedebant certam partem sacrificiorum: ita Aaron & filij eius cùm consecrati sunt, comederunt omnes carnes manentes pręter carnes caudæ, & pectusculi, & armi dextri, vt patet infra. *Quia primitiua sunt.* Hic ponitur ratio quare ista pertineant ad sacerdotes, s. qa primitiua sunt, i. quia sunt primitiuæ de sacrificiis filiorum Israel. Dicuntur primitiua, siue primitiæ a verbo primus: vt declarauimus supra 25. Et quia primus dupliciter dicitur. Prim⁹. i. melior, vel primus. i. anterior: ita primitię dicuntur quędā partes, quę sunt meliores oībus aliis, & primę in dignitate, & per hoc electę sūt inter cæteras partes. Alio modo primitiæ sunt illa, q̄ B primo dantur, i. ante oīa alia de fructibus, vel aliis rebus. Et primo modo communiter assumuntur primitię in scriptura veteris testamenti: quod notat nomen Hebraicū, qđ habetur vbi nos ponimus primitię, & significat separationes: quia illa quę meliora sunt tanquam aliquid separatum sunt a cęteris partibus nō ita bonis: & hoc modo accipitur hic, quia primitiua sunt, i. quia istæ duę partes sunt meliores, & separatę inter cęteras partes sacrificiorum Israel. *Et initia de victimis eorum.* Idest istę duę partes sunt primæ inter alias partes, quæ a filiis Israel offeruntur, i. ꝙ sicut de fructibus dabant filij Israel primitias sacerdotibus: ita in sacrificio pacificorum initium sacrificij erant ista duo, quę accipiebāt pro se sacerdotes antequam ipsi vulgares pro se aliquid C acciperent. Nam cū adeps de victimis pacificis cum renunculis, & renibus adoleretur coram Domino, coquebantur omnes aliæ carnes in loco sancto, & coctis eis veniebat puer sacerdotis tollens in manu fuscinulam tridentem, & leuabat armum dextrum, & pectusculum coctum: deinde vulgares offerentes tollebant pro se alia manentia. *De victimis eorum pacificis, quæ offerunt domino.* Idest de victimis siue sacrificiis pacificis hęc loco primitiarum habent. De aliis autem sacrificiis alia habent, vt patet Leui. 6. & 7. ca. *Vestem autem sanctam Aaron.* Dicto quomodo fiebat consecratio istorum sacerdotum, hic subiungitur de successione eorum, scilicet quomodo in futurum consecrarētur, & ministrarent. Et dicitur ꝙ post mortem Aaron, qn̄ D filij eius, idest omnes succedētes sibi in summo sacerdotio consecrari deberent, haberent vestem sanctam, quam habebat tunc Aaron iam consecratus, & in ea consecrarentur. Et sic datur regula, quòd licèt nunc Aaron fuit consecratus in veste, quæ non erat consecrata, sed ipse simul, & vestis sua consecrati sunt: tn̄ postea quando aliquis summus sacerdos consecraretur, deberet consecrari in vestibus alterius summi sacerdotis pręcedentis, quæ iam consecratę fuerant: sed quia istæ vestes non poterant durare in æternum, necesse erat multas alias vestes sacerdotales fieri. Et quia non poterat ministrari in eis, donec consecrarentur: debebant consecrari s'm ritum, qui habetur hic de cōsecratione vestium sacerdotalium. Et sicut erat in cōsecratione summi sacerdotis, ita erat in consecratio- E ne minorum, licèt non fiebant tot cęremonię: & oportebat ipsos in vestibus cōsecratis aliorum sacerdotum consecrari. Vel si non essent, fierent vestes nouæ, & consecrarentur simul ipsi, & vestes suę: sicut hic factū est. Vel consecrarentur vestes per se cum oporteret secundum ritum, qui seruatus est hic de eo, quod dicitur quòd filij Aaron succedentes ei deberent in veste sancta eius consecrari. Patet exemplum Numer. 20. capit. nam cùm moreretur Aaron, adhuc ipso viuente exuit eum Moyses vestibus suis, & induit coram eo Eleazarum filium eius: & sic fuit sacerdos magnus.

Qualiter erant consecrādi sacerdotes magni post mortē Aaron.

An in veteri lege sacerdotes magni consecrarent alios sacerdotes magnos post eos: vel consecrarentur a sacerdotibus minoribus, sicut nunc Papa consecratur a Cardinali Hostiensi.

QVAESTIO. XIIII.

SED est dubium de istis sacerdotibus, quis consecrabat eos, vtrum consecrarent eum alij sacerdotes, vel quomodo se haberent. Ad quod respondendum est, quòd de consecratione, quę facta fuit nūc, satis patet, quia tam sacerdos magnus, scilicet Aaron, quàm sacerdotes minores consecrati sunt per Moysen, qui non erat sacerdos magnus, nec minor, sed simplex leuita: imò tunc nec habebat officium simplicis leuitæ, quia non erat facta distinctio leuitarum, & sacerdotū, quæ facta fuit postea, vt patet Num. 3. & 4. & 8. capit. De consecrationibus autem, quæ postea factę sunt, dubium est, an essent à sacerdotibus. Ad quod respondetur, quòd de consecratione minorum sacerdotum satis patet, ꝙ fiebat per sacerdotes magnos, quia semꝑ erant sacerdotes magni, qui consecrarent minores sacerdotes. De sacerdotibus aūt magnis erat maior difficultas, quia non esset alius sacerdos magnus, qui eos ordinaret, vel potius consecraret: ideo dicet aliquis, ꝙ ita esset consecratio sacerdotum in veteri testamēto, sicut est in nouo: fit aūt in nouo testamento ordinatio minorum sacerdotū per Episcopos, & alios maiores: consecratio aūt Episcoporum fit ab aliis maioribus, s. de auctoritate Papæ: consecratio aūt Papę, qui oībus maior est, non potest fieri per alium maiorem, sed fit per minorem, s. per Cardinale Host. qui Episcop⁹ est. Et hoc rationabiliter dictum est, ꝙ nō potest fieri alio modo, quia cùm vnus sacerdos magnus consecretur post mortem alterius, & solùm sit vnus summus sacerdos, necesse est illum cōsecrari a minoribus sacerdotibus, aut leuitis, aut laicis: sed non est dicendum, ꝙ consecretur a laicis: ergo consecrari debet a minoribus sacerdotibus. Sed dicet aliquis, ꝙ bene posset vn⁹ summus sacerdos consecrari ab alio summo sacerdote: nam viuente vno consecrari potest alius: ergo potest prędecessor consecrare successorem suum. Patet antecedens, quia Eleazarus filius Aaron consecratus fuit viuente patre suo Aaron, vt patet Num. 20. sic ergo poterat de omnibus aliis fieri. Respondetur ꝙ nō poterat: quia nunquam debebant esse simul duo sacerdotes magni: sed si prædecessor cōsecraret successorem, essent simul duo magni sacerdotes, ergo non potest sic fieri. Quod autem obiicitur de Aaron, non est simile, quia mors Aaron erat certa, quia dixerat ei Deus: ascendat Aaron, & pergat ad populos suos: nō enim intrabit in terram, quā daturus sum filiis Israel, & nudabis eum veste sua, induesque filium eius Eleazarum, & sic morietur ibi: non ergo erat aliquod inconueniens, quòd viuente Aaron consecraretur, vel institueretur successor eius: quia non superuixit Aaron filio suo, ita ꝙ simul essent duo summi sacerdotes: sed induto Eleazaro confestim mortuus est Aaron, in aliis autem sacerdotibus magnis non poterat hoc fieri, quia ignorabāt mortem suam: & sic essent simul duo magni sacerdotes: quod incōueniens erat. Etiam argumentum sumptum de Aaron non est efficax, quia etiam si viuente eo filius eius Eleazarus factus fuerit summus sacerdos: tamen non consecrauit eum Aaron: sed Moyses exuit Aaron veste sua, & induit eam Eleazarum, vt patet Nume. 20. capit. ergo non deberet vnus sacerdos magnus ex hoc consecrare alium successorem. Dicendum est ergo circa cōsecrationem summi sacerdotis, quòd summus sacer-

Consecratio Papæ fit per Cardinalē Hostiensem.

An possit sacerdos magn⁹ cōsecrari a suo prędecessore.

F dos secundus, qui fuit filius Aaron, non fuit consecratus per sacerdotem summum, aut per sacerdotes minores, sed per leuitam simplicem, scilicet per Moysen, vt patet Numer. vigesimo capitu. De sacerdotibus autem summis, qui postea fuerunt, quos non potuit consecrare Moyses, dicendum est, quòd consecrati sunt ab aliis minoribus sacerdotib⁹ fratribus suis, quia ad ɔsecrationem summi sacerdotis solū requirebatur immolatio istorum sacrificiorum trium, quæ posita sunt supra: & tinctio vestis sacerdotalis, & manus, ac pedis, & auriculę. De sacrificijs autem notum est, quòd quilibet sacerdos minor facere poterat illa, vt habitum fuit præcedenti capit. & magis declarabitur Deutero. decimo septimo cap. De tinctio-
G ne autem pollicis manus, & pedis summi sacerdotis, & auriculæ dextrę non ita videbatur: sed quia nullus alius, nisi sacerdos minor est, qui talia facere possit, lex facit eum idoneum ministrum ɔsecrationis hui⁹. Vestes autem sacerdotales summi sacerdotis non debebat consecrare sacerdos minor, quia sacerdos magnus, quando consecrabatur in veste sacerdotis magni prędecessoris, consecrabatur vt dicitur hic: solùm ergo ipsum Pontificem consecrabat sacerdos minor: Pontifex autem consecratus poterat postea consecrare vestes quotquot vellet. *Vestem factam, qua vtitur Aaron.* Ponitur singulare pro plurali, idest vestes factas, quia non solùm vnam vestem de vestibus Aaron habebant successores sui ad ministrandum, sed om-
H nes: nam in vna sola pontificali veste non poterat fieri consecratio pontificalis, aut ministratio. Et patet iste modus loquendi in præcedenti capit. vbi dicitur: Facies vestem sanctam fratri tuo in gloriam, & decorem: & post hæc subditur: Et loqueris cunctis sapientibus corde, vt faciant vestes Aaron, quasi intelligere vellet, quòd illa vestis sancta, de qua dicebatur nō erat vnica: sic etiam dicitur Nume. 20. capitu. tolle Aaron, & filium eius, & duces eos in montem Hor: cunque nudaueris patrem veste sua, indues ea Eleazarum filium eius. Et sic innuebat, quòd erat vna vestis, qua induebatur Aarō, & qua indui debebat Eleazarus, vt esset sacerdos magnus: non poterat tamen aliquis sacerdos magnus consecrari, nisi indutus esset
I omnibus nouem vestibus, vt patet supra cùm dicitur: cunque laueris patrem cum filiis indues Aaron vestimentis suis, idest linea, & tunica, & superhumerali, & rationali, quod stringes balteo, & pones tiaram in capite eius, & laminam sanctam super tiaram. Ergo per vestem, quæ hic dicitur, & Nume. vigesimo cap. intelliguntur plures vestes sacerdotales, scilicet omnia ornamenta eius. *Qua vtitur Aaron.* Quia quando Aaron ministrabat ingrediens in sanctuarium, vel in altari holocaustorum, vtebatur vestibus suis pontificalibus, vt declaratum fuit capit. præcedenti. *Habebunt filij eius post eum.* Non loquitur de filiis eius omnibus: sed de filiis eius, qui erunt post eum, idest qui succedent ei in summo sacerdotio. *Vt vngantur in*
K *ea.* Idest vt vngantur cum ea, scilicet habentes eam, ita quòd non possint consecrari summi sacerdotes, nisi in veste sancta, idest in illis vestibus sanctis. Et non solùm erant istæ vestes ad consecrandum in eis summos sacerdotes, sed etiam, & potissimum ad ministrandum. Consecratio erat tamen, quæ antecedebat: ideo præponitur. *Et consecrentur manus eorum.* Fiebat in sacerdote vnctio, & consecratio. Vnctio dicitur effusio olei vnctionis super caput sacerdotis, & aspersio vestium: consecratio manuum erat tinctio pollicis manus dextræ in sanguine, & oleo vnctionis. Et si aliquis dicat quòd præter tinctionem auriculæ dextræ, & pollicis manus dextræ, & pedis dextri, erat aliqua alia consecra-

ſecratio manuum, ita vt aſpergerentur manus ſacerdotis ſummi ſanguine, & oleo vnctionis non ab vno: quod ſi non detur ſatis eſt, quòd in pollice manus dextræ vnctus ſit, quoniam ob hoc denominabuntur manus eius conſecratæ. *Septem diebus vtetur illa.* Hic ponit ritum conſecrationis tam pro ipſo Aarõ, quàm pro filijs eius, ſcilicet vt ſeptem diebus continuis dum expleturc onſecrationis ritus, vtetur iſta veſte ſancta, quæ ſunt plures veſtes, & non dicitur, quòd ſeptem diebus vtetur illa, quaſi poſtea non eſſet ea vſurus, ſed quia poſtea non cogebatur continuè vti ea: ſed ſolùm quando vellet miniſtrare: nũc aut ſub coactione erat quòd ſeptem diebus vteretur illis veſtibus continuis. *Qui Pontifex pro eo fuerit conſtitutus.* Ideſt ille, qui fuerit ſucceſſor eius poſitus loco eius, accipiebat iſtam veſtem, & ſeptem diebus conſecrationis ſuæ vtetur ea.

An lex iſta de ritu conſecrationis ſacerdotum intelligatur ſolùm de ſucceſſore immediato Aaron, vel de alijs ſequentibus.

QVAESTIO. XV.

VIDETVR ex cortice literæ, quòd iſta lex ſolũ loquatur de ſucceſſore immediato Aaron, ſcilicet de Eleazaro, quia dicitur: Qui Pontifex fuerit pro eo conſtitutus, ideſt qui fuerit poſitus loco Aaron: ergo qui ponerentur in futurum poſt mortem ſucceſſoris Aaron, non ponerentur loco Aaron, ſed loco ſucceſſoris Aaron. Sed dicendum, quòd non ſolùm intelligitur de illo primo ſucceſſore Aaron, ſcilicet de Eleazaro filio ſuo, qui immediatè ei ſucceſſit: ſed etiam de Phynees, qui fuit ſummus ſacerdos tertius, & conſequenter de omnibus alijs. Sed ponitur de ſucceſſore Aaron, vt ibi inciperet obſeruari, & ſic in poſteris maneret. Imò in ſecundo ſacerdote ſummo, ſcilicet in Eleazaro filio Aaron ſucceſſore eius, non videtur ſeruata iſta ſolennitas, quia mortuus fuit Aaron in mõte Hor apud Terram Chanaan regis Arad, qui Hebræos bellis afflixit, vt patet Num. 21. cap. & 33. vrgente ergo neceſſitate temporis, quia tunc incipiebant moueri velociter contra terram Chanaan, & importunitate terræ Hoſtilis: non potuerũt vacare per ſeptem dies huic ſolennitati conſecrationis. Etiam quia ad conſecrationem ſummi ſacerdotis, ſecũdum quòd hic dicitur, erant neceſſaria multa, ſcilicet arietes, & vituli, & panes, & oleum, quæ non videbantur poſſe haberi in illa ſolitudine, nec poterant haberi hæc à cõuicinis regionibus, quia tota erat eis terra Hoſtilis, in monte Sinai, vbi fuit facta conſecratio Aarõ, de qua dicitur hic, poterant haberi iſta, quia terra non Hoſtilis erat eis vicina, ſcilicet terra Madiam, vt patet declaratum ſupra 3. & 19. cap. Et Iethro, qui venit ad Moyſen, & erat ſocer eius, & ſacerdos Madiam, vt patet ſupra 2. & 3. capit. mandaret omnia neceſſaria adduci de terra ſua, quæ eſt propinqua, quia ipſe venit ad videndum Moyſen ante cõſecrationem Aaron, & filiorum eius, vt declarauimus ſupra 18. cap. Iſta ratio aliqualiter eſt efficacior, quàm ſuperior, quam aliqui ponebant: nam ſatis habuerunt de tempore Iſraelitæ in monte Hor, vt conſecraretur Eleazarus, quia vt dicitur Num. 20. cap. mortuus eſt Aaron in monte Hor, & fleuit eum omnis multitudo filiorum Iſrael triginta diebus per familias ſuas, in triginta ergo diebus ſatis poterat cõſecrari Eleazarus, cùm ſoli dies ſeptem ad hoc requirerẽtur, vt patet hic: ſed iſta ratio ſuperior conuenientior eſt, ſcilicet quòd non eſſent ibi neceſſaria ad conſecrationem eius. Item quia Num. 20. capit. vbi hoc factum deſcribitur, ſolùm dicitur, quòd aſcenderunt Moyſes, & Aaron, & Eleazarus in montem Hor, & Moyſes

A exuit Aaron veſte ſua, & induit ea Eleazarum filium eius, ſi autem facta fuiſſet aliqua alia ſolennitas, enarraretur ibi. Aliquis tamen arguet dicens, non eſſe iſtã rationem efficacem, quia multa facta ſunt, quæ in ſacra ſcriptura non ſcribuntur: ideo licèt facta fuerit conſecrationis ſolennitas, non ſcribitur præcipuè, cùm ſufficiat ad ſciendum illam factam fuiſſe, quòd hic mandatum ſit fieri eam: non eſt autem putandum, quòd Moyſes aliquid de diuinis mandatis omiſerit. Item ad hoc, quòd aliquis efficeretur ſacerdos, erat neceſſaria conſecratio, vt hic innuitur in princ. capit. cũ dicitur: Sed & hoc facies, vt mihi in ſacerdotio conſecrentur: quaſi dicat, non ſufficit, ꝙ Aaron, & filij eius induãtur veſtibus ſacris ad hoc, quòd fungãtur mihi, ſed adhuc B facies ea, quæ ſequuntur, vt conſecrentur, & ſic miniſtrent: ſed Eleazarus fuit factus ſacerdos, ergo fuit cõſecratus. Reſpondetur, quòd vtrum Eleazarus fuerit conſecratus à Moyſe poſt mortem Aaron aliquanto tempore, vtpotè, cùm intraſſent in terram duorum regum Amorreorum, & expugnaſſent eam, vel vtrum poſt tranſitum Iordanis, & poſſeſſionem terræ Chanaan, & quietem datam conſecratus fuerit à fratribus ſuis, & filijs, non conſtat, quia tamen immediatè poſt mortem Aaron, quando ipſe factus fuit ſummus ſacerdos conſecratus fuerit, ſatis negari poſſet, & veriſimile, quòd non factum fuerit ex rationibus aſſignatis. Ad argumentum primum, quando dicis, quòd licèt non exprimatur, quòd fuerit conſecratus Eleazarus: C tamen potuit eſſe conſecratus. Reſpondetur, quòd non poteſt ſtare, & iſta ratio firmior eſt omnibus præcedentibus, ſcilicet, quia ſi Eleazarus conſecratus eſt moriente patre ſuo Aaron, neceſſe erat, vt fieret conſecratio ſecundum ritum, qui hic ponitur: ſed iſte ritus non fuit ibi ſeruatus: ergo non fuit conſecratus. Patet vtraque pars antecedẽtis, ſcilicet quòd iſte ritus erat neceſſarius in conſecratione, quia dicitur ſupra in litera: Et erunt ſacerdotes mei religione perpetua, ideſt iſte ritus, vel religio erit perpetua in ſacerdotibus meis, ſcilicet quòd ſemper ſic conſecrentur. Secunda pars, ſcilicet quòd non obſeruatus fuerit iſte ritus in Eleazaro, quia ad conſecrationem requirebatur, quòd acciperetur ipſe, qui conſecrari debebat, & duceretur D ad tabernaculum domini, ita vt eſſet in atrio tabernaculi, vt patet hic, cùm dicitur: Et Aaron, & filios eius applicabis ad oſtium tabernaculi teſtimonij: ſed hic non fuit applicitus Eleazarus ad oſtium tabernaculi teſtimonij, quia tabernaculum erat in medio filiorum Iſrael cum caſtrametabantur: nam diſponebantur caſtra filiorum Iſrael per quadrum, ita vt eſſent diuiſæ duodecim tribus in quatuor partes per quatuor vexilla, & ſub quolibet vexillo eſſent tres tribus, ſcilicet vexillum filiorum Iuda ad Orientem, & vexillum filiorum Ephraim ad Occidentalem plagam, vexillum filiorum Rubem ad meridianam plagam, & vexillum filiorum Dan ad Septentrionem, vt patet Num. 2. cap. Inter iſtas quatuor diuiſiones erat ſanctuarium, & circundabatur à Leuitis, vt ſic tutiſſimum eſſet, vt patet E in eodem capitulo. Hoc autem ſuppoſito conſtat, quòd Eleazarus quando debuit conſecrari, non applicitus fuit ad oſtium tabernaculi, quia mons Hor erat extra caſtra, quia Num. 20. cap. dicitur: Quòd mandauit Deus Moyſi, vt duceret Aaron, & Eleazarum in montem Hor. Si autem eſſet mons Hor intra caſtra, vbi eſſet tabernaculum non diceret Deus, quòd duceret eos in montem Hor; ſed ipſi ſtarent in illo, cùm ſacerdotes, & leuitę caſtrametarẽtur in circuitu tabernaculi, nè aliquis de alienigenis accederet, vt patet Numeri ſecundo capitulo, & pręcipuè Aaron & Moyſes, & filij Aaron ſacerdotes caſtrametabantur apud oſtium atrij tabernaculi, vt patet Numeri tertio capit.

Ratio prima ꝓbans ꝙ Eleazarus nõ fuit cõſecrat⁹ ſumm⁹ ſacerdos immediatè poſt mortẽ Aaron.

Item dato quòd tabernaculum esset in monte Hor,
(quod falsissimum est, vt patet ex dictis) tamen adhuc
non posset stare, ꝙ ductus fuerit Eleazarus ad ostium
tabernaculi, quia vbi mortuus fuit Aaron ibi indutus
fuit Eleazarus: sed constat quòd Aaron non fuit mor-
tuus in atrio tabernaculi apud ostiũ eius: ergo non erat
Eleazarus cùm induit eũ Moyses in atrio tabernaculi.
Patet antecedens pro vtraque parte: primò quòd vbi
mortuus fuit Aaron, ibi indutus fuit Eleazarus, quia
dicitur Num. 20. capit. fecit Moyses quod præceperat
dominus, & ascenderunt in montem Hor coram om
ni multitudine: cumq; Aaron spoliasset vestibus suis,
induit eis Eleazarum filium eius: ergo simul stabant,
quia omnes tres in montem Hor ascenderunt, & im-
mediatè vt Moyses exuit Aaron, induit Eleazarum,
quod non contingeret, nisi simul essent. Quòd autem
Aaron in tabernaculo, aut apud ostium tabernaculi
mortuus non fuerit, patet, quia domus, in qua aliquis
moriebatur contaminata esset, vt patet Num. 19. cap.
& omnia, quæ in domo illa erant, & si aliquis adesset,
contaminatus erat. Quomodo ergo mandauit Deus,
vt moreretur Aaron in tabernaculo, quia contamina-
ret illud? non est vllo modo opinabile: maximè, quia
non solùm pollueretur tabernaculum, si aliquis mo-
reretur in eo, sicut polluebatur domus, in qua morie-
batur aliquis: sed etiam si aliquis, qui introisset in do-
mum, vbi quispiam mortuus esset, aut tangeret illam
domum, vel aliquid quod esset in illa domo, aut quod
fuisset in illa tempore mortis defuncti, contaminaba-
tur, & polluebat sanctuarium si accederet ad illud, nisi
prius aqua lustrationis expiaretur, vt patet Nu. 19. cap.
Item non potest stare, ꝙ tabernaculum esset in mon-
te Hor, & quòd Aaron fuerit mortuus intra atrium ta-
bernaculi, quia dicitur Num. 20. ca. quòd omnis mul-
titudo filiorum Israel vidit ascendẽtes Moysen, & Aa-
ron, & Eleazarum, & quòd vidit indui Eleazarum, at-
que morientem Aaron, sed si mortuus fuisset intra a-
trium tabernaculi nullus de Israelitis potuisset videre
quomodo induebatur Eleazarus, aut quomodo mor-
tuus fuisset Aaron: ergo non mortuus fuit intra atriũ
tabernaculi. Antecedens patet: prima pars, scilicet,
quòd viderit ista multitudo Israel: nam dicitur in ca-
pitulo allegato: fecit Moyses quod præceperat do-
minus, & ascenderunt in montem Hor coram omni
multitudine, cùmque Aaron spoliasset vestibus suis,
induit eis Eleazarum: illo mortuo in monte superci-
lio descendit Moyses cum Eleazaro: omnis autẽ mul-
titudo videns occubuisse Aaron, &c. Quòd non posset
videre Israelita aliquis ista, quæ fiebãt, si mortuus fuis-
set Aaron in atrio tabernaculi in monte Hor, patet,
quia mons Hor erat altus, & multitudo Israelitarum
erat ad radicem montis, vt colligitur Num. 20. atrium
autem erat circundatum cortinis, & columnis altitu-
dine cubitorum quinq;, vt patet 27. ca. ergo cùm intra
essent Aarõ & Moyses, & Eleazarus, nihil videret mul
titudo, quæ extra erat de his, quæ fiebant ab eis. Nec
valet si arguas, quòd cortinæ illæ reticulatæ erant, quia
cùm populus adesset in circuitu atrij per foramina re-
ticularum cortinarum videre poterat ea, quę intra ge-
rebantur, cùm tamen abesset, sicut erat ipsis existenti-
bus ad radices montis, & atrio tabernaculi in monte
Hor. Item non potest stare, quòd consecraretur Elea-
zarus coram Aaron moriente, quia quando aliquis sta
bat coram aliquo moriente polluebatur: vnde Naza-
ræi si occurrerent alicui homini, qui subito moreretur
coram eis, polluebantur, & radenda erat cæsaries eo-
rum, reintegrandumque votum, vt patet Num. 6. cap.
& in quolibet alio homine cùm staret coram aliquo
moriente, siue iret ad exequias eius, polluebatur, vt
patet Num. 19. & Leui. 21. cap. ab ista pollutione man-

F dabat Deus abstinere sacerdotes minores, nisi in qua-
tuor generibus personarum, scilicet in patre, & matre,
& in filio, & filia, & fratre, vel sorore virgine. Sacer-
dos magnus nullo modo contaminari debebat super
aliquem mortuum, quãdo oleum vnctionis super ca-
put eius fusum esset: etiam si pater esset. Sed Eleaza-
rus stetit ad mortem Aaron patris sui: ergo non con-
secratus fuit coram eo. Antecedens patet Leui. 21. c.
cùm dicitur: Pontifex, idest sacerdos maximus inter
fratres suos, super cuius caput vnctionis oleum fusum
est, & cuius manus in sacerdotium cõsecratæ sunt, ve-
stitusque est sanctis vestibus, caput suum non discoo-
periet, vestimenta sua non scindet, ad omnem mor-
tuum non accedet omnino, super patre suo, & matre
G non cõtaminabitur, nec egredietur de sanctis, nec pol-
luet sanctuarium domini, quia oleum sanctæ vnctio-
nis super eum est. Item quando aliquis consecrari de-
bebat, primò ducebatur ante ostium tabernaculi, & la
uabatur totus: & deinde induebatur sacris vestibus, vt
patet supra in litera, cùm dicitur: Cumque laueris pa-
trem cum filijs indues Aaron vestimentis suis: sed E-
leazarus nõ fuit ductus ante ostium tabernaculi, vt de-
claratum est, ad hoc, quòd lauaretur ibi, ergo non fuit
consecratus ibi. Contra quodcunque de articulis su-
perioribus aliquis instabit informans, quòd non sit in-
conueniens, ꝙ moreretur Aaron in sanctuario, quia
filij eius Nadab, & Abiu in sanctuario mortui sunt:
patet Leui. 10. cap. tamen non factum fuit ex hoc ali-
H quid speciale, aut alia mutatio, vt patet ibi. Responde-
tur, quòd non obstat, quia nõ est simile de morte duo
rum filiorum, & de morte Aaron, quia duo filij Aron
mortui sunt per manum domini: ignis enim egressus
à domino vorauit eos, vt patet in eodẽ capitulo, & sic
non erat aliqua pollutio sanctuarij, cùm Deus miracu
losè fecisset mortem illam ad punitionem peccati co
rum, & terrorem aliorum, quia obtulerant ignem alie
num. Mors autem Aaron non erat sic, quia non pec-
cauerat Aaron in sanctuario, sicut peccauerãt filij sui:
ideo vt maior terror eẽt, & manifestior indignatio do-
mini, immediatè, & in eodem modo puniri debuerũt
in quo deliquerunt. Hæc ergo excusabant pollutio-
nem: sed de Aaron erat aliqua ratio, quare moreretur
I in sanctuario, ideo non est verisimile, quòd Deus man
dauisset eum ire ad sanctuarium, vt ibidẽ moreretur.
Concludendum ergo est, quòd non fuit Eleazarus vn
ctus coram patre suo Aaron. Sed dicet aliquis, quòd
licèt non fuerit vnctus Eleazarus in mõte Hor coram
patre suo, tamen quòd vnctus fuit post mortem illius,
& descensum de monte cum venerunt ad castra, quia
in castris erat sanctuarium in medio castrorum. Et si
obijciatur quod supra dicebatur, scilicet quòd antequã
indueretur, qui consecrandus erat vestes sacerdotales,
lauari debebat, & ista lotio fiebat intra atrium ad ostiũ
tabernaculi, & non fuit factum sic in Eleazaro: ergo
illa non fuit consecratio. Responderi posset, ꝙ Elea-
zarus fuit consecratus in castris, & completę fuerunt
K in eo omnes cœremoniæ consecrationis, sicut hic iu-
bentur: tamen illa susceptio vestium coram patre suo
Aaron, non fuit pars istius consecrationis, sed solũ fuit
factum, vt lætaretur Aaron videns, quòd filium suum
successorem relinquebat, & post descensum ad castra
exuit se Eleazarus vestes sacerdotales, & inchoatę sunt
cœremoniæ consecrationis ab exordio. Quidquid ta-
men hoc sit melius dicendum est, quòd non receperit
aliquam aliam consecrationem Eleazarus, sed per so-
lam vestium pontificalium susceptionem effectus est
Pontifex. Et ratio huius videtur: si non fuisset factus
Pontifex Eleazarus per solam vestium susceptionem,
nullum gaudium esset ipsi Aaron, quia tantum gau-
dium esset indui Eleazarum veste Põtificali ante mor-
tem

Non poterat Eleazarus consecrari corã patre suo Aarõ moriente, quia tunc pollutus esset.

Obiectio contra ea quæ dicta sunt, tollãtur.

Alia opin. reijcitur.

tem Aaron, ſicut ſi diceretur, quòd poſt mortem Aaron Eleazarus eſſet ſummus ſacerdos. Sed hoc nihil eſt, quia hoc idem ſciebat Aaron antequam moreretur. ſ. quòd filius ſuus Eleazarus futurus eſſet ſummus ſacerdos, quia primogenitus ſacerdotis magni ſucceſſurus erat in Pontificatu, cũ primogeniti ſuccederent patribus in omnibus honoribus: ſuperfluũ ergo foret indui Eleazarum veſtibus iſtis coram patre ſuo Aarõ. Sed hoc non eſt dicendum, quòd Deus mandaret aliquid fruſtra fieri; quia agere aliquid fruſtra nõ conuenit ad agens regulariſſimum. Dicendum ergo, quòd Eleazarus in monte Hor accepit ſummum ſacerdotiũ coram patre ſuo Aaron viuente eo per ſolam veſtium ſuſceptionem. Aliquis fortè volens hoc confirmare dicet, quòd non erat neceſſaria aliqua alia ſolẽnitas ad B conſecrãdum ſacerdotem magnum, niſi quòd indueretur veſtibus pontificalibus, cùm autem Eleazarus pontificales veſtes ſuper montem Hor acceperit: ibi oẽs cœremoniæ ſacerdotis magni conſumatæ ſunt. Et declaratur hoc, quia ille, qui eſſe debebat ſummus ſacerdos, prius erat ſacerdos minor. Et patet, qa ſemper aſſumebantur ſacerdotes magni de filijs Aaron, vt patet hic in litera: iſti autem ſacerdotes erant: ſed hic in conſecratione Aaron, & filiorum eius eędem cęremoniæ factę ſunt, vt patet in litera, & in iſtis, qui conſecrabantur erat vnus Eleazarus: ergo non erat neceſſe, vt poſtea conſecraretur iterum; ſed vt id quod deerat ſuppleretur, ſcilicet vt indueretur pontificalibus veſtibus, qa antea ſolis minoribus veſtibus adornatus erat, C vt patet ſupra in litera. Conformiter enim eſt in ſacerdotibus noſtris, & Epiſcopis, quia omnis Epiſcopus ſacerdos eſt. Cùm tamen aliquis ſimplex ſacerdos promouetur ad Epiſcopatum, non iterantur in eo ea, quæ fiebant in ſimplici ſacerdote, ſcilicet vt iterum ordinetur. Reſpondetur, quòd hoc falſum eſt, quia non fiebant eędem totaliter cœremoniæ in ſacerdotibus minoribus, quæ fiebant ad conſecrationem ſummi ſacerdotis: nam ad conſecrationem ſummi ſacerdotis requirebatur in capite vnctio olei ſancti, vt patet in litera: ſacerdotes aũt minores non vngebantur in capite. Etiam in manibus ſacerdotis magni videtur facta quędam alia ſpecialis vnctio præter vnctionem digiti pollicis dextrę manus, quę vnctio pollicis, licèt fieret in ſacerdotibus minoribus, tamẽ vnctio manuum in oleo D ſancto non fiebat in eis: & iſta duo videtur velle litera ſpecialia eſſe in ſacerdote magno, vt patet Leui. 21. ca. cùm dicitur: Pontifex, ideſt ſacerdos maximus inter fratres ſuos, ſuper cuius caput vnctionis oleum fuſum eſt, & cuius manus in ſacerdotium conſecratæ ſunt, veſtibuſque eſt veſtitus ſanctis. Iſta ergo tria habebat ſumm9 ſacerdos ſpecialiter vltra minores ſacerdotes, ſcilicet capitis vnctionem, & manuum ſpecialem conſecrationem, & ſuſceptionem veſtium põtificalium. Licet ergo Eleazarus in monte Hor acceperit vnum eorum, ſcilicet veſtes ſacras, tamen vnctionem capitis, & conſecrationẽ manuũ ibi non accepit. Item adhuc falſum eſt, quòd non requirerentur aliquæ aliæ ſolen- E nitates in conſecratione ſacerdotis magni, quàm quæ fuerant in ſacerdotibus minoribus, quia dicitur hic infra, quòd ſacerdos, qui ſuccedere deberet Aaron de filijs eius, & ſic de omnibus, alijs debebat indui ſeptem diebus veſtem ſanctam Aaron: ergo neceſſaria erat ad ſolennitatem conſecrationis ſacerdotis magni adhuc cœremonialis obſeruatio ſeptem dierum pręter ſolẽnitatem, quæ fuerat in conſecrãdo eum in ſacerdotem minorem. Etiam ſolennitatem ſeptem dierum non potuit accipere Eleazarus in monte Hor, cùm immediatè deſcenderit cum Moyſe, vt patet Num. 20. capit. non ergo poteſt vllatenus dici, quòd ritus conſecrationis fuerit expletus, aut inceptus ipſi Eleazaro in mõte

A Hor: ſed quòd fuit factus ſummus ſacerdos quodam ſpeciali modo, quàm alij ſummi ſacerdotes ex neceſſitate temporis, & voluntate Dei. Redeuntes ergo ad propoſitum vnde diſgreſſi ſumus dicimus, quòd iſta lex de ritu conſecrationis, licèt videatur magis, aut ſpecialiter dari de eo, qui immediatè ſuccederet ipſi Aaron, tamen magis datur de alijs poſteris, quia in ipſo ſucceſſore immediato Aaron non obſeruatum eſt. *Doc. reſp ad quæſt.* Etiam iſta lex, licèt videatur intelligenda ſolùm de futuris, tamen de præſentibus etiam intelligenda erat, vt conſecratio Aaron, & filiorum eius, quæ tunc facienda erat, ſecundum hunc ritum fieret, quia eodem modo conſecratio Aaron durauit per ſeptem dies, vt patet in litera. *De filijs eius.* In lege veteri, quia pontifices, & ſacerdotes omnes habebãt vxores, ideo ſicut in ſecularibus dignitatibus, vt in principatibus regnatiuis filij patribus ſuccedebant: ita in principatu ſacerdotij filij ſequebantur iura patrum, & honores: ideo de filijs Aaron, neceſſe erat accipi ſummũ ſacerdotem ſecundum ſucceſſionem lineæ primogenitorũ, & hoc erat generale, niſi Deus mutaret ex aliquo peccato, ſicut tranſtulit ſacerdotium de domo Eli ad Sadoch, vt colligitur 1. Reg. 2. cap. & 1. Parali. cap. 24. ſemper tamen manſit in domo Aaron, qa ſiue Eli, ſiue Sadoch erant de progenie Aaron. In nouo teſtamento ſacerdotes non habent vxores: ideo filij non ſuccedunt, quia filios non habent: & ſi aliquando filios habẽt, illegitimi ſunt, qui nõ ſolum in eccleſiaſticis dignitatibus, & honoribus, ſed etiam in ſecularibus principatibus ſucceſſione priuantur. Imò iſti filij presbyterorum ſecundũ iura Eccleſiaſtica ſunt ſerui eccleſiarum, vt habetur in Decret. 15. quæſt. 8. cap. cùm multa: de hoc etiam 17. quæſt. 7. cap. inuentum: vnde non debent ad ſacros ordines promoueri, niſi ex diſpenſatione, vt patet extra de filijs presbyterorum ordinan. vel nõ ordi. cap. 1. niſi efficiantur monachi, vel canonici regulares: prælationem autem nullatenus habere debent. *Filij preſbyterorũ ſm iura eccleſiaſtica ſunt ſerui eccleſiarũ.* Et dato quòd aliquando cum eis diſpenſetur, vt ordines ſuſcipiant, & vt beneficia obtineant: tamen non diſpenſantur, vt in eadem eccleſia miniſtrent, in qua patres eorum proxime miniſtrauerant, vt patet extra de filijs presbyterorum ordinan. vel non, in capitulo, præſentium, & dato quòd presbyteri in nouo teſtamento, & epiſcopi filios haberẽt legitimos ex vxoribus ſuis, vt in eccleſia primitiua: tamen non ſuccedebant filij parentibus in dignitatibus tanquam iure hęreditario: ſed qui melior erat ad epiſcopatum aſſumebatur. *Et qui ingredietur tabernaculum teſtimonij.* Iſtud relatiuum refert filium Aaron, qui aſſumeretur in ſummum ſacerdotem, quia non erant duo, qui aſſumebatur in ſummum ſacerdotem, & qui intraret ad miniſtrandum in ſanctuarium: ſed ponitur, (& qui) ad notandum diuerſitatem officiorum, quæ conueniebant iſti filio Aaron, qui aſſumebatur in ſacerdotem, ſcilicet quòd aſſumeretur in ſacerdotem, & quòd introiret in ſanctuarium ad miniſtrandum.

De quadruplici miniſtratione ſummi ſacerdotis in ſanctuario.

QVAESTIO. XVI.

MINISTRATIO autem quam faciebat ſummus Pontifex in ſanctuario, ſcilicet intra tabernaculum erat quadruplex, ſcilicet in menſa propoſitionis ponendo panes, & tollendo per ſingula ſabbatha, vt patet Leuit. 24. capitulo. Secunda miniſtratio erat in candelabro parando lucernas in mane, & veſpere, vt patet ſupra 27. cap. & Leui. vigeſimoquarto.

F Tertia ministratio erat in altari Thymiamatū ponendo incensum, vt patet sequenti capitulo. Quarta ministratio erat cùm intrabat in die propitiationis semel per annum ad sancta sanctorum ad aspergendum sanguinem coram propitiatorio, & tingendum sanguine cornua altaris thymiamatum, vt patet infra sequēti capitulo, & Leui.16. de istis ministrationibus tres primę erant communes sacerdotibus minoribus, & summo sacerdoti, vt declarauimus præcedenti capit. Quarta, scilicet intrare in sancta sanctorum erat pertinens ad solum summum sacerdotem: imò quando summus sacerdos intrabat in sancta sanctorum, nullus alius sacerdos debebat esse in tabernaculo, vt patet Leuit.16. cap. & ad Hebr.9.ca. Sed considerandum quòd sacerdos magnus, qui vestibus pontificalibus vtebatur, non

Sacer. magnus non poterat exercere ministratio nes omnes suas in vestibus sacris.

G poterat vti illis vestibus in omnibus his ministrationibus, sed solùm in tribus primis. In quarta autem quādo intrabat in sancta sanctorum, nō vtebatur sacerdotis summi vestibus, sed vestibus sacerdotis minoris, vt patet Leui.16.cap. & declaratum fuit præcedenti cap. In alijs tribus ministrationibus, & in ministratione, q̄ erat in altari holocaustorum extra tabernaculum induebatur sacerdos magnus pontificalibus vestibus. *Tabernaculum testimonij*. Quia in eo continebatur arca, in qua erant tabulæ decalogi, quæ vocantur testimonium, siue testificatio, vt patet supra 25.cap. *Vt ministret in sanctuario*. Aliquando accipitur sanctuarium pro solo tabernaculo. Aliquando pro solo atrio tabernaculi.

H Aliquando pro vtroque simul, cuius probationem posuimus supra præcedenti capitulo. Hic accipitur sanctuarium pro tabernaculo, quia ad atrium non dicebātur intrare sacerdotes, cùm in ipso induerentur, & lauarentur; sed dicebantur intrare ad tabernaculum testimonij. *Arietem quoque consecrationis*. Hic redit ad ponendum cœremonias, quæ fiebant circa arietem, qui immolabatur in victimas pacificas, quia supra inceperat ponere cœremonias eius, & vocatur iste aries consecrationis, quia cum sanguine arietis hui⁹ fiebat ritus consecrationis, scilicet quòd miscebatur sanguis oleo vnctionis, & tingebantur extremitates auricularū dextrarum sacerdotis magni, & aliorum sacerdotum: & pollices manuum dextrarum, & pedum dextrorum.

I Et de isto sanguine aspergebantur ipsi sacerdotes, & vestes eorum, in quo complebatur ritus consecrationis, vt patet supra in litera. *Et coques carnes eius*. Istę carnes coquebantur, vt comederent eas Aarō, & filij sui, vt patet infra, & non dicitur: coques carnes eius, quasi omnes carnes eius coqui mandaret, cū non manerent omnes, quia pars earum consumpta fuerat: sed dicebantur coqui carnes eius, scilicet carnes manentes: nā de isto ariete hostiæ pacificæ totus adeps cum renunculis, & cauda in altari cōbustus fuerat, vt patet supra, armus etiam dexter eodem modo coram domino incensus est: pectusculum autem eleuationis accepit Moyses in partem suam pro ministerio hoc, quod gerebat, vt supra patet, cęterę autem carnes, quæ nunc

K supererant coquebantur. *In loco sancto*. Non poterant coqui istę carnes extra atrium tabernaculi, quia ibi nō erat locus sanctus, & non solùm carnes istius arietis pacifici coquebātur in loco sancto, sed etiam carnes omnium pacificarum hostiarum, quas offerebant populares, vt infra 7. & 8. capit. Fiebat ignis magnus intra atrium tabernaculi, & ibi coquebantur omnes pacificorum carnes, & carnes sacrificiorū pro peccato, quæ ad sacerdotes pertinebant. *Quibus vescentur Aaron, & filij eius*. Quia pro solis ipsis sacrificium hoc fiebat, ipsi soli carnes istas comedere debebant. *Panesque qui sunt in canistro*. Hic accipiuntur Aaron, & filij eius tanquam homines seculares: nam cùm offerebant laici hostias pacificas, comedebant omnes carnes earum præter

F adipes, & renunculos, & caudam cum renibus, & armum dextrum, & pectusculum eleuationis, vt patet Leui.3.cap. hæc omnia adempta sunt de ariete pacificæ hostiæ oblato pro Aaron, & filijs eius, & cœteras carnes ipsi comederunt. Et quia non solū obtulerunt carnes, sed etiam panes, vt partes pacificæ, acceperunt ipsi portionem. De hostia pacifica panum dictum fuerat in principio, quòd portarent in canistro panes azymos, & crustulam oleo conspersam, & lagana. Et postea dicitur, quòd tulit Moyses tortā panis, & crustulam, & laganum, & posuit super manus Aaron, & filiorum eius, & rursus accipiēs de manibus eorum posuit super altare in incensum domino: manebant ergo adhuc alij panes, siue tortæ in canistro, & lagana: crustula

G autem nulla manebat, quia vnica erat, & hæc in altari concremata est. Comederunt ergo sacerdotes panes azymos, & lagana, & carnes arietis pacificæ hostiæ. *Qui sunt in canistro*. Idest q manebant in canistro oblata torta azyma, & crustula, & lagana ad incendendum in altari. *In vestibulo tabernaculi*. Vocatur vestibulum tabernaculi locus quidam ante introitum tabernaculi, & circa altare holocaustorum, & vocatur locus ille vestibulum à vestiendo, quia ibi sacerdotes vestiebātur, quando ministrare deberent, & sic dicitur: Intra vestibulum, & altare plorabāt sacerdotes: quia altare holocaustorum, & labrum æneum, & vestibulum erant circa introitum tabernaculi. Obtinuit tamen vsus latinorum, vt communiter vestibulum dicatur aliquis

H locus apud portā cuiuslibet domus, siue locus ille coopertus sit siue non, & sic quælibet domus vestibulum habere dicitur, idest locum illum apud portam. In Hebræo autem dicitur: *In ostio tabernaculi*. Sed translatio magis secuta fuit sensum, quàm verba, & disertissime quidem, nec sine magno ingenio. Considerauit enim Hieronymus, ꝙ nihil istorū fiebat in ipso ostio, vel introitu tabernaculi, quod velatum erat: præcipuè cùm dicatur supra, quòd istud canistrum positum erat in cōspectu domini, idest coram altari holocaustorum, quod aliqualiter separatum erat ab ostio tabernaculi: ideo vidēs, quòd litera Hebraica loquatur impropriè dicens: In ostio tabernaculi, idest circa ostium tabernaculi: dixit proprius, scilicet in vestibulo altaris taber-

I naculi. *Comedent*. Idest quòd coquerent istas carnes in loco sancto, scilicet in aliquo loco atrij separato à tabernaculo, nè ignis, aut fumus nocerent cooperimentis tabernaculi. Cùm autem comedere debebāt, accedebant ad locum magis sanctum, scilicet apud ostium tabernaculi, quod dicitur vestibulum tabernaculi. *Vt sit placabile sacrificium*. Idest ideo comedetis carnes istius hostiæ pacificæ in vestibulo tabernaculi, vt sacrificium sit placabile, scilicet quòd Deus vobis offerentibus placatus sit. Placabatur Deus sic facientibus, quia istę operationes cœremoniales sacrificiorū de se non erant bonæ, nec malæ, nec placebant, aut displicebant Deo: sed erant bonæ, & placebant ex obedientia facientium, qui in mente deuota, & obedienti

Quomodo Deus placabatur facientibus operationes cœremoniales sacrificiorum.

K egisset, acceptabatur à Deo. Et hoc maximè in his, quę nullam rationem de se importāt, qualia ista sunt: nam cùm aliquis obedit in his, quæ ratio naturalis dictat agenda, non est valde magni meriti obedientia, quia etiam aliàs facturus esset, scilicet dato, quòd non mandaretur, & ille esset actus alterius virtutis. Quando autem aliquis obedit in eis, quæ nō habent in se aliquam rationem determinantem magis ad hoc, quàm ad oppositum (ita tamen quòd ea, quę mandantur non sint manifestè contra rationem) est obedientia magni meriti, quia tunc est pure obedire, quia non est alterum quod nos ad agendum moueat, nisi voluntas obediendi, & auctoritas imperantis: sic autem est in his, scilicet quòd sacerdotes tales, aut tales partes carnium immolent,

Quę obedientia sit magni meriti apud Deum.

molent,

molent,& tales,aut tales comedant, & quòd eas in loco sancto coquant, & quod comedant in vestibulo tabernaculi,non est aliqua ratio ad hoc mouens, sed solùm voluntas obediendi legislatori. Si ergo obedierint circa ista, magni meriti reputabitur obediētia,& sacrificium istorum erat placabile, idest acceptum apud Deum: & sic conuenienter dicitur. *Vt sit placabile sacrificium*. Idest faciatis ista, quæ dicta sunt, scilicet comedatis hostias pacificas in loco vestibuli, & coquatis eas in loco sancto,vt vobis obedientibus circa hec, placabile, idest acceptabile sit sacrificium vestrū. *Et sanctificentur offerentium manus*. Idest & manus vestræ, qui obtulistis sacrificium sanctificabuntur. Fiebat ista sanctificatio per contactum, scilicet quòd carnes hostiarum pacificarum erant sanctæ, sacerdotes autem comedendo de eis,sanctificabantur:& dicebātur eorum manus sanctæ per contactum illarum. *Alienigena non vescetur ex eis*. Vocatur hic alienigena non solùm,qui Gentiles erant,aut de Gentilitate conuersi, sed omnes Israelitæ,qui non erant de tribu Leuitarum. Et etiam omnes Leuitæ erant alienigenæ,qui non erant de stirpe Aaron,quia solus Aaron,& filij sui consecrabantur hic, & quicunq; esset genitus ex alio semine,quàm ex semine Aaron erat alienigena, idest ab alijs genitus. *Quia sancta sunt*. Idest istæ carnes sanctificatæ erant domino per oblationem, ideo non debent ab omnibus indifferenter comedi,sed ab illis,qui sanctificantur,scilicet à sacerdotibus illis, qui tunc sacrificant. *Quòd si remanserit de carnibus consecratis*. Ponitur hoc, quia istæ carnes arietis pacifici erant multæ, & solùm erant comedentes quinque Aaron, & quatuor filij eius, & sic fortè non possent comedere eas vna die. Et quia vellent eas conseruare in alterum diem,vel dare canibus, aut alijs hominibus, determinatum fuit, quòd de illis carnibus nemo comederet,nisi sacerdotes, quia erant sanctificatæ,& quòd non possent conseruari, vsque in diem alterum ad cibum. *Carnibus consecratis*. Accipitur consecratum large, idest sanctificatum, quia circa carnes has pacificæ hostiæ,quas comedebant sacerdotes,non fiebant aliquæ speciales cœremoniæ,per quas dicerentur consecratæ:sed erant sanctificatæ,quia iste aries,cuius istæ carnes erant, Deo oblatus erat, & partes quædam eius domino cesserant,& combustæ fuerant super altare,per quarum concomitantiam cęterę partes arietis sanctificatæ esse dicebantur. Consecratio autem quasdam speciales cœremonias addit vltra sanctificationem,& sic sacerdotes, & vestes corū consecrati esse dicebantur. *Siue de panibus*. Scilicet de panibus azymis, qui erant in canistro, & de laganis, quia omnia comprehenduntur hic nomine panis. Et est eadem regula de carnibus,& panibus, quia vtrumque sanctificatum erat per oblationem coram domino. *Vsque mane*. Idest vsque ad diem sequentem: ex quo sequitur,quòd in eodē die, in quo ista oblata sunt, poterant comedere de istis carnibus, & panibus bis, aut ter,si opus esset: in die autem sequenti nullo modo. *Comburetis reliqua igni*. Scilicet omnia illa, quæ manserint de sacrificio,& non fuerint primo die comesta, in quo facta est oblatio. Et in hoc differt sacrificium pacificum sacerdotum à sacrificio popularium, quia est alicuius maioris obseruantiæ,& astrictionis:nam sacrificium pacificum popularium poterat comedi in die, quo offerebatur, & in secundo die: siquid autē in tertia die maneret,comedi non debebat,sed comburebatur igni, & siquis comederet de illo in die tertio magnum peccatum committebat,vt patet Leui.7.& 19. cap. cum dicitur: Si immolaueritis hostiam pacificorum domino, vt sit placabilis: eodem die, quo fuerit immolata comedetis eam, & die altera: quidquid autem residuum fuerit,in diem alterum igne comburetis; siquis post biduum comederit ex ea,profanus erit, atque iniquitatis reus. In sacrificio autem pacifico sacerdotum siquis in secundo die comederet de victima pacifica iniquitatis reus esset. *Et non comedetis,quia sanctificata sunt*. Ista non est causa simpliciter, sed cùm determinatione,non est enim sensus,quòd carnes hostiæ pacificæ comedi non debēt,quia sanctificatę sunt, quia tunc nullus de eis comedere deberet, sed est sensus, quòd nullus sacerdos comedere debebat die secūdo de carnibus istis, quia sanctificatæ sunt.

An recte sit assignata causa quare carnes sacrificiorum non erant comedendæ die secunda.

QVAESTIO. XVII.

SI autem quæras quomodo ista causalitas sit bene assignata,quòd non debeant comedi carnes sanctificatę in secundo die,quia sanctificatæ sunt. Respondetur,quòd non sequitur hoc ex natura rei,sed ex voluntate legislatoris regulata ratione:nam quantum est ex se,nihil magis referebat comedere sanctificatas carnes die primo, quàm secundo, & quocunque altero die, sed legislator statuit non comedi eas in secundo die,& hoc, quia voluit fieri distinctionem inter carnes consecratas,& non consecratas, siue sanctificatas: ista enim cœremonialia de se non habent aliquam dignitatem: si autem legislator condens ea non daret aliquem modum, per quem in reuerentia tenerentur, negligeretur cultus Dei, quod inconueniens magnū esset. Ad reuerentiam ergo statuit fieri differentiam inter has carnes sanctificatas, & inter carnes non sanctificatas: carnibus enim non sanctificatis licebat vesci, siue eadem die, qua occisæ sunt, siue quandocunque:in his autem solùm licebat eadem die vesci,vt sic inter cibum,& cibum adiudicemus, & cibo sanctificato honorem impendamus. Peccaret autem, qui cibis sanctis vescens,non dijudicaret à non consecratis cibis,sicut dicit Apostolus 1. Corin. 11. Qui autem mā ducat, & bibit indigne, iudicium sibi manducat, & bibit, non dijudicans corpus domini.

Omnia, quæ præcepi tibi, facies super Aaron, & filijs eius: septem diebus consecrabis manus eorum, & vitulum pro peccato offeres per singulos dies ad expiādum: mundabisque altare cùm immolaueris expiationis hostiam, & vnges illud in sanctificationem. Septem diebus expiabis altare, & sanctificabis, & erit sanctum sanctorum. Omnis qui tetigerit illud sanctificabitur. Hoc est quod facies in altari. Agnos anniculos duos per singulos dies iugiter, vnum agnum mane, & alterum vespere: decimam partem similę conspersæ oleo tuso, quod habeat mensuram quartam partem Hin: & vinum ad libandum eiusdem mensuræ in agno vno. Alterum vero agnum offeres ad vesperam iuxta ritum matutinæ oblationis iuxta ea, quæ diximus, in odorem suauitatis. Sacrificium est Domino

Altaris cōsecratio.

no Deo oblatione perpetua in generationes vestras, ad ostium tabernaculi testimonij coram Domino, vbi constituam, vt loquar ad te: ibique præcipiam filijs Israel, & sanctificabitur altare in gloria mea. Sanctificabo & tabernaculum testimonij cum altari, & Aaron cum filijs suis, vt sacerdotio fungantur mihi: & habitabo in medio filiorum Israel, eroque eis Deus: & scient quia ego Dominus Deus eorum, qui eduxi eos de terra Aegypti, vt manerem inter illos: ego Dominus Deus ipsorum.

Omnia, quæ præcepi. Hic ponitur quartum, scilicet consecrationis sacerdotalis continuatio. *Omnia, quæ præcepi facies.* Ponit hic diligentiam circa ista, quia fortè Moyses videns quædam istorum modicum de ratione habere: & indifferentia esse ad sic faciendum, vel opposito modo: non multum curaret de quibusdam eorum: Deus autem vt cultus suus cum magna attentione, & deuotione fiat (quod maximè ipse curat) reddit hic Moysen attentum ad faciendum ista diligentissimè, nè contemnendum putet aliquid horum.

An sit verum dictum Rabbi Salomon, quòd ideo mandauit Deus obseruari diligenter omnia, quæ fiebant in consecratione sacerdotis, quia omnia erant de necessitate consecrationis.

QVAESTIO. XVIII.

RABBI Salomon dicit, quòd ideo Deus hæc mãdauit obseruari, quia omnia erant de necessitate consecrationis sacerdotalis: ita quòd si aliquid horum omitteretur, consecratio esset nulla. s. q̃ sacerdotes nõ erant consecrati. Sed hoc non videtur verum, quia illa dicuntur de essentia, vel necessitate rei, sine quibus res esse non potest: vnde manus, vel aures non sunt de necessitate hominis, vel de essentia eius, quia licèt sint partes naturæ humanæ, tamen sine illis homo viuens esse potest, cùm possint abscindi superstite homine, & sine illis potest gigni. Aliæ autem partes sunt de necessitate, vel substantia, quia sine illis esse non potest. Pro quo sciendum quòd in his sanctificationibus, aut consecrationibus, aut imprimitur character, aut non: si imprimatur character, illa cõsecratio est nulla, cùm agendo aliquid, & omittendo aliquid non imprimitur character: sed si aliquid agatur, & imprimatur character, & aliquid omittatur, licèt peccatũ sit, quia omittitur quod omitti non deberet, tamen cõsecratio, aut actus aliquis est, sicut est in naturali generatione. Ad hoc enim, quòd fiat generatio, naturaliter præcedunt quædam generationes, & seminis emissiones. Si autem sequatur introductio formæ in materiam, qualitercunque illa se habeat, generatio, vel actus fuit aliqs, etiam si aliquæ imperfectiones fuerint in re genita. Si autem facta seminis emissione, & quibusdam alterationibus ad formam introducendam, si nõ sequatur forma in materia, actus nullus fuit, & hoc, quia forma in naturali generatione habet se, sicut character in cõsecratione, aut ordinatione. Sicut ergo generatio fętus monstruosi generatio est, licèt fœtus imperfectus est, quia ibi est forma hominis, ita in ordinationibus, & consecrationibus, & in omnibus alijs, in quibus im-

F primitur character. Si per aliquam actionem imprimatur character, & maneat aliquid quod non factum est: actus ille fuit aliquis, quia introductus, vel impressus fuit character. Sic enim est in sacramento Eucharistiæ, quia esse consecratum, vel trãsubstantiatum est sicut esse characterem impressum in quibusdam alijs sacramentis. Et ad consecrationem corporis Christi multæ solẽnitates sunt, scilicet totum officium Missę. Et si aliquis dicens formam consecrationis, & subticens aliquid de alijs, quæ dicuntur in Missa, vel omnia alia, consecraret, actus iste esset aliquis, nec oporteret iterum proferri verba consecrationis: iste tamen peccaret, quia omitteret aliquid de statuto Ecclesiæ ex contemptu. Si autem aliquis faciens totum officium

In sacramento eucharistiæ quędã pertinent ad solẽnitatẽ actus, & non ad necessitatem

G Missę, vel maiorem partem eius erraret in forma consecrationis, quia nesciret proferre verba, aut quia non proferret omnia, actus iste nullus esset, quia non fuit facta consecratio: ideo reiteranda essent omnia verba consecrationis, licèt omnia pręter vnum expressa fuissent prius. Idem de Sacramento Baptismi; si erretur in forma, vel si non erretur in forma, & cœtera omittantur. Idem de Sacramento Ordinis, in quo character imprimitur in forma determinata verborum, vel in traditione alicuius instrumenti ad ministrandum. Si autem sit aliqua consecratio, vel aliqui similes act⁹, in quibus non imprimitur character, illa dicuntur de essentia actus, quibus existentibus lex non mandat actum iterari: illa autem sunt de bene esse, quę licèt fieri

H mandentur, si non fiant non mandat lex actum iterari, sed suppleri, vel relinqui non suppletum. Sic est in consecrationibus Episcoporum, vel summi Pontificis, in quibus non imprimitur caracter, cùm non sint ordines, sed dignitates, vel gradus Ecclesiasticæ præeminentiæ. Et istę consecrationes debent fieri semper cum Missæ cœlebratione secundum statutum Ecclesiæ, vt patet supra de electione, & electi potestate, capitulo, quòd sicut, & ibi tenet Bernardinus in Glossa, quod licèt Missa semper dici debeat in his consecrationibus, & sit de substantia, siue de necessitate quantum ad obseruationem Ecclesiastici statuti, non est tamen de necessitate quantum ad ipsam consecrationem, ita quòd sine illa fieri non possit. Nam si Epi-

In cõsecratione Episcoporũ, & summi Pontificis in lege noua nõ imprimit character.

I scopus consecraretur sine Missa, licèt peccatum esset, tamen non iteraretur consecratio. Si tamen Missa esset de substantia illius consecrationis, iteraretur consecratio facta non dicendo Missam. Sic autem est quantum ad cõsecrationem Aaron, & filiorum eius, quia siue imprimeretur character, siue non, de quo nõ multum insisto, tamen ea, quæ videntur facta post cõsecrationem non videntur de substantia consecrationis, sed de solennitate. Consistebat autem propriè consecratio Aaron in vnctione capitis, & manuum oleo sancto, & in aspersione facta super ipsum, & super vestes suas, & in tinctione auriculæ dextrę eius, & pollicis dextræ manus, & pedis, & hæc omnia ipso induto vestibus Pontificalibus: alioquin nihil fieret.

K Consecratio autem minorum sacerdotum consistebat in aspersione olei sancti cum sanguine arietis mixti super eos, & vestes suas, & in tinctione auricularum dextrarum, & pollicum manuum dextrarum, & pedum, & hoc indutis ipsis vestibus sacerdotalibus pertinentibus ad ipsos. Factis ergo his cùm iam completa esset consecratio, vt si aliquid erraretur in sacrificio pacifico, vtpotè, quia non comederent carnes eius in eadem die, vel aliquid alterum errarent: nunquid esset nulla consecratio? nullo modo dici potest, quia si conferebatur character in hac consecratione, cùm ipse imprimatur, quando profertur forma sacramenti, vel ea, in quibus consistit sacramentum, cœtera, quæ sequuntur de solennitate necessaria sunt, & non de substantia,

stantia, vel necessitate. Si autem non conferatur character, solùm illa dicentur de substantia, quæ facta faciunt, vt non iteretur actus, dato quòd aliquid deficiat: & quando ipsa non fiunt, necesse est actum iterari, dato quòd cœtera facta fuerint. Sed ista, quæ dicuntur hic, dato quòd omitterētur, aut saltem aliqua eorum post vnctionem Aaron, & filiorum eius, nōn iteraretur consecratio. Et si fortè velis contendere, quòd non solùm ea, in quibus principaliter videtur consistere consecratio, sint de substantia consecrationis, sed etiam omnia, quæ præcedunt ea, & quæ sequūtur: non poterit stare, quia tunc quocunque horum omisso necessarium erat iterari consecrationem. Sed falsum est, quia per septem dies durabat ista solennitas, & in qualibet die fiebant sacrificia determinata, de quibus hic, & explicatius Leui. 8. & 9. & 10. Si ergo illa essent de consecrationis necessitate, omisso aliquo eorum, vel aliqua cœremonia circa illud reiteraretur: sed vt habetur Leui. 10. ca. cùm Nadab, & Abiu combusti sunt coram domino offerentes ignem alienum, Aaron turbatus non attendit, & sacrificium pro peccato quod ipse cum filijs suis comedere debebat reliquit in altari, & exustum est, quod cum inquireret Moyses, & inuenisset exustum, valde obiurgatus est contra Aaron, & filios eius, quare non comedissent sacrificium istud, quod erat pro peccato, quod comedere tenebantur, & respondit Aaron (vt ibi habetur,) quòd non potuit facere mente turbatus. Ibi tamen non fuit iteratum aliquid de vnctione, aut suppletum. Respondebit aliquis, quòd illud erat extra cœremonias requisitas ad consecrationem, siue quæ mandantur fieri ad consecrationem: ideo licèt omissum fuerit, non iteratur consecratio. Sed falsum est, quia hic mandatur quòd septem diebus cœlebraretur solennitas consecrationis: illud autem de sacrificio combusto, de quo habetur Leui. 10. cap. intra istos septem dies fuit. Et patet, quia si esset vltra septem dies potuissent egredi sacerdotes minores filij Aaron ad plangendum fratres suos: nam licèt sacerdos magnus non deberet pollui in morte alicuius (etiam si pater eius esset) tamen sacerdotes minores poterant exire ad plāgendum patrem, vel matrem: filium, vel filiam: sororem virginem, aut fratrem, vt patet Leui. 21. capit. sed hic mortui fuerant Nadab, & Abiu fratres Eleazar, & Ithamar: ergo poterant isti duo egredi ad plangendum, nisi esset solennitas consecrationis. Respondetur, quòd illud argumētum satis procedit, licèt supponat quoddam falsum, scilicet combustio Nadab, & Abiu, & sacrificij pro peccato fuit intra septē dies consecrationis sacerdotum: quoniam fuit in octauo die, vt patet Leui. 9. capit. vbi ponitur, quòd in octaua die conuenit populus ad Moysen & Aaron, & facta fuit magna solennitas, & tunc continuata historia sequitur in principio capituli decimi, quòd Nadab, & Abiu arreptis thuribulis obtulerunt coram domino ignem alienum, & mortui sunt, & eadem die hircus pro peccato, quem sacerdotes comedere debebant, combustus est: hoc tamen non obstante ratio præposita valet, quia dato quòd esset in octauo die, erat ibi cœremonialis solennitas consecrationis, quia tunc finiebatur solennitas, licèt præcipua facta foret in diebus septem prioribus, quod notatur, quia in illo octauo die tanquam in completione solennitatis conuenit totus populus ad Moysen, & Aaron. Et hoc etiam patet, quia quòd ipsi manerent intra sanctuarium non egredientes erat ad solennitatem consecrationis, quia alijs temporibus egrediebantur, & ingrediebantur. Quòd autem propter consecrationis solennitatem esset, patet Leui. 10. capit. capita vestra nolite nudare, & vestimēta vestra nolite scindere, nè fortè moriamini:

A & super omnem cœtum oriatur indignatio: vos autem non egrediemini fores tabernaculi, alioquin peribitis: oleum quippè vnctionis sanctæ est super vos. Sed adhuc aliquis respondebit, quòd licèt de necessitate consecrationis illud esset, & si fuisset omissum culpa Aaron, & filiorum eius, scilicet ex contemptu, debuisset iterari consecratio, quia tamen fuit ex turbatione sacerdotum propter magnum, & insperatum malum eueniens, non fuit iteratum. Respondetur, quòd hoc nihil est: nam quandocunque in consecratione Eucharistiæ, vel in sacramentis, in quibus character imprimitur aliquid omissum est de forma consecrationis, aut sacramenti, ad quam character imprimitur, siue ex culpa contemptus, aut negligentia mini-
B stri factum est, siue ex impossibilitate faciendi, vtpotè, quia subito intellectus ministri mutatus est, aut debilitatus est corporaliter, siue mut⁹ effectus est, aut quouis alio modo forma consecrationis, vel sacramenti alicuius, in quo caracter imprimitur, perfectè expressa non fuerit, nihil factum est, & oportet actum totum iterari. Si ergo de necessitate consecrationis esset tota ista cœremonialis obseruatio: quantuncunque turbatus Aaron illud omisisset: nihilominus iterare teneretur. Dicendum ergo, quòd de necessitate consecrationis Aaron, & filiorum eius erant illæ vnctiones factæ eis vestitis vestibus Pontificalibus, & sacerdotalibus, quas vnctiones supra expressimus. Cœtera autem sunt solennitates consecrationis, & non sunt de necessitate eius, ideo si aliquid illorum omissum fuis- Doct. vlti. determin.
C set erat quidem peccatum, non tamen iteraretur actus totus consecrationis. *Super Aaron, & filios eius*. Idest omnia ista, quæ requiruntur ad consecrationem Aaron, & filiorum eius, quæ sunt, aut de necessitate, aut solennitate facies. Si autem vellemus accipere, quòd ista, quæ hic dicuntur, scilicet. *Omnia, quę præcepi tibi facies*. Intelligantur, quòd sint de necessitate consecrationis, deberet intelligi, sicut aliqualiter innuit litera, scilicet. *Super Aaron, & filios eius*. scilicet quòd omnia, quę fieri debebant super Aaron, & filios eius erant de necessitate consecrationis, scilicet quòd induerentur vestibus sacerdotalibus, & Aaron vestibus Pontificalibus, & quòd vngerentur, sicut supra continebatur.
D Sed primus sensus melior est, quòd dominus mandet omnia supra dicta obseruari, siue sint de necessitate, siue de solennitate, & ista omnia, quæ mādata sunt, debent obseruari super Aaron, & filios eius, idest quantum ad Aaron, & filios eius, quia licèt non omnia fierent super ipsos, tamen pertinebant omnes istæ cœremoniæ ad consecrationem ipsorum. *Septem diebus consecrabis manus ipsorum*. Idest septem diebus durabat solennitas istorum sacerdotum in consecratione, non quidem quòd quotidie consecrarētur manus eorum, idest vngerētur oleo vnctionis cum sanguine mixto, quia hoc semel fiebat: sed per septem dies durabat ista solennitas quantum ad quædam alia: sic dicitur Leui. 8. cap. Septem diebus completur consecratio, sicut in
E præsentiarum factum est, in octauo die tamen aliqua solennitas consecrationis fiebat ad expletionem, vt supra dictum est. In Hebræo dicitur. *Septem diebus implebis manus eorum*. Idest per septem dies pones super manus eorum sacrificia, scilicet adipem arietis pacificorum, & tortam, atq; laganum, & crustulam, & eleuabis faciendo, sicut supra declaratum est. *Et vitulum pro peccato offeres*. Scilicet pro peccato sacerdotum, licèt in principio peccatum eorum remissum sit, quia tamen quilibet semper se peccatorem timere, & confiteri debet, quia in multis offendimus omnes quotidie, pro peccato vitulus immolari debebat: vt saltem si aliquando semel rogatus Deus pœnam peccati non tollit, frequentatis intercessionibus totaliter remittet,

&

& in isto vitulo, qui offerebatur pro peccato obseruari F
deberent omnes cęremonię, quę obseruantur in vitu-
lo, de quo supra dictum est.s. ꝙ tingerentur cornua al-
taris de sanguine isto, & reliquus funderetur per gyrū
altaris, & totus adeps cum renunculis adoleretur in in
censum domini super altare: carnes autem, & pelles,
& fimus cremarentur extra castra. Ponitur etiam hic
aliud sacrificium, qđ fieri debebat per hos septē dies.s.
pacifica hostia, quod notabatur, cùm diceretur: Conse
crabis manus eorum, vel complebis (vt hr̄ in Hebręo)
quod magis exprimit.s. ꝙ offerrent adipem, arietem,
& tortam, & crustulā, & laganum super manus suas,
vt fiebat supra, & vocabatur completio manuum, vel
cōsecratio. Cùm autem offerretur adeps, necesse erat
immolationem fieri, & sic essent ad minus quotidie sa G
crificia duo.s. pacificum, & pro peccato. De sacrificio
autem holocausti nihil dicebatur, fiebat tamen in pri-
ma die oblationis.s. ꝙ offerrentur duo arietes, vnus in
holocaustum, & alius in hostias pacificas. Dicit autem
Nicolaus, ꝙ verisimile est, ꝙ offerretur quotidie holo
caustum. Sed non vr̄ valde verisimile, qm̄ si voluisset
fieri holocaustum mandauisset, sicut mādabat de alijs
sacrificijs, quia in istis ęqualiter ignoraret Moyses quid
esset agendum, vel posteri quantum ad sacrificia holo
causti, sicut quātum ad alia: quia ergo non positū fuit,
licèt non arguatur necessariò ex hoc, ꝙ non mandatū,
aut factum fuerit, tamen nō est verisimile, quòd fuerit
mandatum. Et ratio huius est, quòd non mandaretur,
quia ad solennitatē istius consecrationis volebat Deus H
quotidie tria sacrificia fieri.s. ꝓ peccato, & pacificum,
& holocaustum. De duobus primis clare dictum est,
& mandatum Moysi, quòd faceret: de holocausto aūt
non mādatum fuit simul cum sacrificiò sacerdotum,
sed per se, quia regulariter quotidie fiebat holocaustū
coram domino, quod vocatur sacrificium iuge, & hoc
fiebat bis in die.s. in mane, & in vespere, quæ vocantur
matutinum, & vespertinum sacrificiū. De his imme-
diatè subiungit, ꝙ deberent duo agni anniculi offerri.
Offeres per singulos dies ad expiandum. Idest per istos septē
dies. Et hoc fiebat ad expiandum, idest ad emundan-
dum peccata, quia de sanguine huius vituli tingeban-
tur cornua altaris, quę erat expiatio, vt supra declaratū
fuit. Iosephus dicit, quòd in his septē diebus iteraban- I
tur omnia, quæ facta sunt supra in prima die.s. vnctio-
nes sacerdotum, & aspersiones vestiū, & alia. Sed non
est verisimile, quia per ista conferebatur consecratio
sacerdotum, sed consecratio non iteratur: tunc enim
esset dicendum, ꝙ sacerdos quilibet septies consecra-
retur, quod absurdum est. Dicēdum est ergo vt supra.
Mundabisque altare. Descripta consecratione sacerdotū
hic agitur de ministratione ipsorum, scilicet de sacrifi-
cijs quotidianis, quæ fiebant in sanctuario. Nam in pri-
mo die Aaron, & filij eius consecrati sunt in sacerdo-
tes, ideo non ministrauerunt: in alijs autem diebus, qa
iam consecrati erant, ministrabāt: & diuiditur in duas
partes. Primò ponitur sacerdotum exercitium. Secun-
dò quid ad hoc foret necessarium infra sequenti capi- K
tulo in medio vbi dicitur. *Locutus est dominus ad Moysen.*
Et quia ministratio sacerdotum erat duplex.s. oblatio
holocaustorum, secūndò incensio thymiamatū. Ideo
primò agit de ministratione in altari holocaustorum:
secundò de fabricatione altaris thymiamatum in prin
cipio capituli sequentis. Prima in duas: primò ponitur
emundatio altaris holocausti: secundò describitur qd
debeat super illud fieri, ibidem. *Hoc est quod facies.* Circa
primum. *Mundabis altare, cùm immolaueris.* Mandatum
fuerat supra quòd in septem diebus esset iste ritus, vt
quotidie offerretur vitulus pro peccato, & ista vocatur
hostia expiationis, cùm autem ista immolata erat
mundabatur altare.

Opin. Nicolai de Lyra confutatur.

Expositio Iosephi cōfutatur.

Quid mundabatur in altari holocaustorum, cùm non haberet opertorium.

QVAESTIO. XIX.

SED dices, quomodo mundabatur altare istud, vel
à quo mundabatur? Nam videtur, ꝙ cùm altare sit
alta ara ad sacrificandum, deberet mūdari tabula supe-
rior, siue pauimētum altaris: de parietibus autem cura
non esset aliqua, quia non sunt altare: sed in hoc altari
non poterat fieri sic, quia istud altare non habebat ali-
quam tabulam supra, nec aliquam tabulam ꝓ fundo,
sed quatuor tabulas laterales, & concauitas illa reple-
G batur terra vsque ad certam partem, & ibi ponebatur
ignis, & carnes comburendæ, quemadmodum decla-
ratum fuit supra 27. cap. quid ergo in altari poterat, aut
debebat mundari? necessarium est autem, ꝙ parietes
mundarentur, quia ipsi erant altare. Sed tunc quęritur
quomodo mundari deberent, aut de quo mundari de
berent. Dicet aliquis, ꝙ isti parietes mundabantur fo-
ris à sanguine, quia quando offerebantur holocausta,
& alia sacrificia, tingebantur altaris parietes effluente
sanguine per illos, & ab hoc mundaretur: ita ꝙ defri-
caretur sanguis ille, & postea poneretur oleum vnctio
nis. Sed melius dicendum est aliter.s. ꝙ altare munda-
retur intus, quia illę partes propriè ad altare pertinent,
in quibus fiunt ministrationes altaris.s. sacrificia om-
H nia: in partibus autem exterioribus non fiebant sacri-
ficia, nec accedebant ad illas carnes sanctæ incendēdę:
partes autem, quæ intra erant, vbi erat ignis, & pone-
bantur carnes: debebant vngi, & extremitates tabula-
rum, scilicet spissitudo cuiuslibet tabulę, quę erat quę
dam superficies plana, mundarentur etiam cornua al-
taris: in quibus tingebatur sanguine quando fiebant
sacrificia pro peccato. Et patet magis, quia dicitur sępe
in Leuit. cùm agitur de mundatione altaris: Et mun-
dabunt altare cinere: cinis autem intra tabulas altaris
erat: ergo poterat, & debebat ab intra mundari. Sed
tunc quæres, quomodo fieret mundatio. Responde-
tur, quòd auferri debebat post sacrificium quidquid
erat in altari, siue cinis, siue ignis, & post hoc emunda-
I bantur parietes à parte interiori vsq; ad illum locum,
in quo erat terra, super quam ponebatur ignis, & ab-
stergebatur sanguis: si autem in parte exteriori aliquid
mundaretur, nō apparet, sed satis rationabile est, quòd
aliqua mundatio fieret, & tunc liniebatur altare intus,
& foris oleo vnctionis, quod confectum erat ex multis
speciebus, vt patet infra sequenti capitulo.

Quomodo fiebat mundatio i altari holocaustorum.

Quomodo altare intus mundabatur.

QVAESTIO. XX.

SED adhuc quęres, quomodo poterat mundari al-
tare intus, quia in altari erat ignis, & debebat ibi es-
K se perpetuò, vt patet Leui. 6. cap. scilicet, ignis in altari
meo semper ardebit, quem nutriet sacerdos quotidie
subijciens ligna: ergo non poterat fieri. Respondetur,
quòd iste ignis ardebat in lignis, quæ erant semper in
altari: ideo quando altare mundari deberet, remoue-
rentur ligna illa ardentia, & totus cinis, & in lignis ma-
neret ignis ille non extinctus, & hoc in quolibet igne
fieri poterat: specialiter autem in hoc igne, quia ignis,
qui erat in altari, erat de Cęlo à Deo factus, vel missus,
& poterat manere sine lignis: imò ablato omni ligno
ardente ab altari, & omni cinere, manere posset iste
ignis in altari, & non impediret sacerdotes, quando
vngerent altare, & sic adhuc staret litera Leuitici sex-
to capitulo. Ignis in altari meo semper ardebit.

Et

...gnis alta... holo... storū ... seruatcō ... altari si... ignis.

Et patet, quia iste ignis manere posset in altari sine lignis, & q non vreret sacerdotes vngentes altare, quia quando castra mutanda erant in altari conseruabatur ignis inuolutus pannis, vt volunt quidam. Item quia tempore quo ducti sunt Iudæi in captiuitatem Babylonicam, acceperunt ignem de altari, & absconderunt in valle quadam in puteo profundo, & ibi mãsit: cùm autem post multos annos redijssent de captiuitate, Neemias volẽs offerre sacrificia iussit iri pro illo igne, & cùm iuissent sacerdotes inuenerunt aquam crassam, & tulerunt eam, posueruntque super lapides altaris, & ipsis orantibus sacrificium combustum est, ab igne illo insurgente sub aquæ crassæ specie latente: de hoc 2. Mach. 2. c. Siue ergo teneamus hoc, siue teneamus primum, satis constat quomodo posset altare mundari. *Cùm immolaueris expiationis hostiam.* Idest postquam immolaueris, & combusseris hostiam pro peccato: fiebat hoc, quia ad hoc, vt immolaretur, & cremaretur oportebat in altari esse ignem: expleto autem sacrificio non erat necessarius ignis in altari, ideo poterat tunc conuenienter fieri emundatio. *Hostiam expiationis.* Idest hostiam pro peccato. Et vocatur hostia expiationis, idest emundationis, quia licèt in omni sacrificio fieret quædam emundatio peccatorum (vt supra declaratum fuit.) tamen in sacrificio pro peccato specialius fiebat: & ob hoc in sacrificio pro peccato tingebantur cornua altaris sanguine ad emundationem, quod non conuenit alijs sacrificijs: & hoc erat ad signandam specialem emundationem, quia omnis emundatio in sanguine est secundum legem, vt dicit Apostolus ad Hebr. cap. 9. *Et vnges illud.* Secundum modum supra dictum tollendo cineres, & ligna ardentia. *In sanctificationem.* Idest vt sit sanctificatum, vel applicatum mihi, quasi dicat ad hoc, q altare primum conueniat ad vsum cultus diuini sacrificia faciendo, oportebat illo vnguento tingi, quod vocabatur Sancta Sanctorum, vt patet cap. seq. Sic consecrantur Ecclesiæ, vel vestes benedicuntur, & calices consecrantur, vt ad cultum diuinum sint appliciti. alias autem ante benedictionem, & consecrationem res profanę sunt, & possunt æqualiter transire in cultum Dei, vel in vsus profanos. *Septem diebus expiabis altare.* Expiatio dicit emundationem, sed non emundationem cineris, sed emundationem factam in sanguine, sicut dicebatur hostia emundationis: & est sensus, q in quolibet septem dierum, in quibus durabat solennitas consecrationis, fiebat sacrificium pro peccato vituli immolati: de cuius sanguine fiebat expiatio. *Et sanctificabis.* Idest mundabis à cineribus, & vnges oleo sancto: nam ista vnctio vocatur sanctificatio, sicut patet supra, scilicet & vnges illud in sanctificationem, ita q in quolibet septem dierum replicabatur ista vnctio altaris, & emundatio à cinere post sacrificium pro peccato. *Et erit Sanctum Sanctorum.* Idest erit valde sanctum, quia ille genitiuus signat excellentiam: sicut dicimus flos florum, cantica canticorum, iuxta illud Doctrinalis in regimine genitiui.

Additur excellens flos florum virgo beata.

Et hoc est, quod intendebatur per vnctionem istius altaris, scilicet quòd esset sanctum, idest applicitum ad cultum diuinum: nam ante istam vnctionem non erat specialiter adaptatum cultui diuino: sed quia vnguentum illud erat aliquid tale, quo non licebat vti ad res humanas, per vnctionem illius fiebat altare applicitum ad cultum diuinum, & quidquid aliud illo vnguento tingeretur. *Omnis qui tetigerit illud, sanctificabitur.* Ista propositio habet duos sensus: vno modo, q omne, quod tetigerit altare sanctificabitur, idest efficietur sanctum ex contactu altaris, ita q quicunque

A homo tangeret altare ex contactu eius esset mundatus. Alius sensus est, quod omnis, qui tetigerit altare, sanctificabitur, idest omnis, qui debet tangere altare prius sanctificaretur quàm tangeret, ne iniquitatis reus moreretur: & iste secundus sensus est conueniẽs. Est autem intentio, quòd istud altare erat sanctum: ideo in magna reuerentia debebat haberi, nec debebat quisquam accedere ad illud indifferenter, sicut ad res pphanas: sed priusquam accederet mundaretur, & tunc est hoc præceptum conueniens de his, quæ fieri oportet. Primus modus non multum agit, scilicet quòd omne, quod tangeret, siue omnis homo tangẽs mundificaretur: potius autem fiebat è contrario, scilicet vt res sanctæ inquinarentur per applicationem re-

B rum immundarum, sic enim dicitur Num. 19. capitu: quòd illi qui tangebant mortuos, vel incidebant in quasdam alias immunditias, polluebant sanctuarium, nisi mundaretur aqua lustrationis. Et Leuit. 16. cap. dicitur quòd in die expiationis sacerdos in sanguine expiabat sanctuarium Dei ab omnibus sordibus, & inquinamentis filiorum Israel: & sic magis polluebatur sanctuarium per accessum rerum immundarum, quã mundificaret res immundas contactu suo. Rabbi Salomon dicit, quòd verus sensus huius literæ est, scilicet, omne quod tetigerit illud sanctificabitur, scilicet quòd quælibet res, siue homo, siue aliud quid, quod tangeret altare erat per hoc sanctificata: & refert ipse ad res, quæ offerebantur super altare, scilicet q quan- Opi. Rabbi Salom.

C do aliquod pecus super altare offerretur, dato quòd esset immundum ex contactu altaris efficiebatur mundum. Quia tunc si aliquis super altare offerret porcum, qui valde immundus erat: ex tactu altaris efficeretur mundus, & liceret offerri. Et sic si aliquis offerret colubros, aut dracones, vel quamlibet immũditiam, quod absurdissimum est. Sed dicit esse intelligendum si aliquod animal mundum secundum legem adduceretur ad immolandum, & à sacerdotibus inquisitum mũdum reperiretur: si postea, antequam ponerentur carnes eius, aut adeps cremandi in altari redderetur immundum ex contactu alicuius rei, vel aliàs, per contactum eius ad altare mundabatur, ita vt liceret illud immolari. Vtrum autem hoc sit verum

D satis est difficilè, & magis videtur, q non, quia ea, quæ polluta sunt contaminant res sanctas. Sed adhuc concesso hoc supposito non videtur esse iste sensus, sed ille, quem supra dicebamus, scilicet quod ad hoc, quòd aliquis licitè tangere debeat altare, quod sanctum est, oportet vt prius sanctificetur. *Hoc est quod facies.* Hic ponitur secundum, scilicet quid super hoc altare sanctificatum offerri debebat. *Hoc est quod facies.* Quasi dicat hoc altare non est factum frustra, sed ad faciendum in eo aliquid. Quod autem faciendum erat in eo est, quod infra sequitur. *Agnos anniculos.* Erat autem sacrificium in altari, & non vnum genus, sed omnia genera sacrificiorum, quia in nullo alio loco poterat fieri sacrificium: ergo oportebat in hoc altari fieri

E omnia tam pacifica, quàm pro peccato, & holocausto: vocabatur tamen altare holocaustorum à principali, & communiori, quia sacrificium iuge erat holocaustum, vt patet hic, quod fiebat bis in die, scilicet in mane, & in vespere, vt patet Num. 28. Sacrificia aut pacifica, & pro peccato non fiebant quotidie in altari, sed in aliquibus festiuitatibus, & satis paucis, vt patet Nu. 28. & 29. cap. & cum populares pro peccatis suis hostias offerrent. de pacificis autem eodem modo erat. Ideo quando istud altare ponitur in sacra scriptura cum denominatione alicuius genitiui notantis sacrificium, nunquam ponitur, nisi iste genitiuus holocaustorum, & nunquam reperietur, q vocetur alta-

re pacificorum, vel altare victimarum pro peccato.
Agnos anniculos. Ista sunt sacrificia iugia, siue quotidia-
na, quæ vocantur holocausta, & debebant offerri agni
quotidie in holocaustum, & non vitulus, nec hircus,
aut aues aliquæ: hoc autem erat quantum ad legem,
siue regulam sanctuarij: ita ꝙ de expensis sanctuarij
fiebant ista holocausta quotidie, & non debebant fieri
de alijs animalibus, nec alterius ætatis: si tamen aliquis
libenter de expensis suis vellet domino holocaustum
offerre, quidquid vellet offerre, recipiebatur, siue de
bobus, siue de agnis, aut arietibus, vel auibus, & omni-
bus animalibus, quæ immolabilia erant, vt patet Leui.
1.c. Non poterant offerri in holocaustum quotidie de
expensis templi in sacrificium iuge duo arietes, licèt
sint eiusdem speciei cùm agnis, sed debebant offerri
duo agni anniculi, idest vnius anni: nec est tamen ita
strictè accipiendum, ꝙ ille agnus, qui in holocaustum
offerri deberet esset præcisè vnius anni, ita ꝙ nō super
essent aliqui dies, nec deficerent, sed vocatur agnus
anniculus, qui erat intra vnum annum, scilicet ꝙ non
excederet annum: poterat autem in toto illo anno
immolari agnus: & vocabatur anniculus præterquam
in septem diebus primis, in quibus non poterat offer-
ri, nec immolari, quia esse debebat cum matre: in octa
uo die poterat dari domino, & immolari, vt patet su-
pra 22.cap. Et post illum octauū diem vsque ad com-
pletionem vnius anni semper poterat immolari: post
completum annum, quia iam non erat anniculus so-
lùm, sed magis quàm anniculus, non poterat offerri
in holocaustū, & non vocabatur iam agnus, sed aries.
Per singulos dies iugiter. Ita ꝙ nullus esset dies, in quo
non offerretur holocaustum, nec debebat hoc turba-
ri ex aliquo euentu. Fuit autem hoc verum postquam
steterunt pasice in terra Chanaan collocato taberna-
culo. Cùm autem per desertum quadraginta annis
moti sunt, non obseruauerunt ista, quia non habebāt
opportunitatem, cùm essent in motu. Etiam quia
non habebant necessaria ad sacrificium, scilicet pa-
nem, & oleum, atque vinum, vt patet Num. 15. capit.
Et Deus non mandauit ista obseruari in deserto, sed
in terra Chanaan: nam cùm aliquando daret leges de
ritu istorum sacrificiorum, & iurium sacerdotalium,
cæterorumque similium, dicebat: Cùm ingressi fue-
ritis in terram Chanaan facietis &c. vt patet Num. 15.
cap. Nec fuerunt obseruata ista in deserto illis quadra-
ginta annis, vt declaratur Deut. 12. cap. cum dicitur:
Non facietis ibi, quæ nos facimus hic hodie, singuli
quod rectum sibi videtur: nondum enim venistis in
præsens tempus in requiem, & possessionem, quam
dominus Deus daturus est nobis: quasi dicat, quia nō-
dum venimus in terram, quam possessuri sumus, non
obseruamus ceremonialia mandata, sed facit quisque
quod vult: cùm autem veneritis in terram possessio-
nis vestræ, non facietis sic, sed obseruabitis omnia, quę
mandantur: de quo ibi magis dicetur. *Vnum agnum
mane*. Fiebant quotidie duo holocausta regulariter;
præter omnia alia sacrificia, siue holocaustorum, siue
pacificorum, aut pro peccato. Si enim contingeret,
ꝙ vna die populares darent mille agnos ad immolan-
dum in holocaustum, nec ex hoc tollebatur, quin of-
ferretur sacrificium iuge duorum agnorum in holo-
caustum, vt patet in Leuit. Et ista sacrificia holocau-
storum etiam non fuerunt in deserto obseruata, nisi
tempore consecrationis sacerdotum, & dedicationis
templi, quod fuit in monte Sinai: extra illam mansio-
nem nunquàm sacrificauerunt. *Vnum in mane*. Sci-
licet ante ortum solis, vt ait Iosephus, vel in ipso ortu
solis. *Alterum vespere*. Scilicet ante solis occasum.
Decimam partem similæ. Ponuntur hic ea, quæ obser-

Iudæi non obseruarunt sacrificia, & cęremonias, in deserto sed in terra promissionis.

F uari debent in offerendo ista holocausta, quia cum eis
debebat offerri panis, & vinum: sicut si alicui daretur
cibus non solùm darentur carnes: sic & in sacrificio
domini nunquam carnes offerebantur solæ, sed cum
eis similia, & vinum, & oleum quantum ad victimas
pacifica, & holocaustomata. De sacrificijs autem pro
peccato non tenebatur semper ista lex, vt patet Num.
15.cap. Simila (vt supra dictum est) farina delicatissi-
ma est. Vocatur decima simile decima pars ephi, quæ
erant mensura rerum aridarum, & sextarium, & go-
mor: sed hic intelligitur de parte decima ephi, vt patet
Num. 15. cap. cum dicitur: De bobus, siue ouibus offe-
ret sacrificium similæ quicunque immolauerit deci-
mam partem ephi. Et tantum est dici, ꝙ offerretur
G decima pars ephi, sicut ꝙ offerretur vnum gomor,
quia gomor decima pars ephi est, vt patet supra 16. c.
in fin. *Conspersæ oleo tonso*. Non est intelligendum, ꝙ
ista simila offerretur in farina sola, & simplici: sed cō-
miscebatur sicut commiscebatur aliqua alia farina
cum aqua ad faciendum panes. & ista commixtio erat
cum oleo, & formabatur inde panis, & coquebatur,
iste panis oleati⁹, qui magni saporis erat, offerebatur,
& cremabatur in altari, sicut carnes agni anniculi.
Aliqui volunt, ꝙ de farina delicata formabatur panis,
& coqueretur, quæ commixtio esset cum aqua secun-
dum ritum formationis panum vulgarium, & post-
quam coctus esset, cùm offerri deberet, funderetur
super ipsum ista mensura olei, quæ hic dicitur. Sed
H non est verum, quia conspersio nō signat effusionem
olei desuper, vel aspersionem, sed commixtionem, si-
cut farina commiscebatur aquæ. *Oleo tonso*. Vocatur
oleum tonsum, siue tunsum: quia vtrunque declina-
tur, scilicet tondo, & tundo in tertia coniugatione
vtrunq; præter tondeo des, quod est in secunda coniu
gatione, & ad aliam pertinet significationem: tunde-
re est percutere, & sic dicimus tunsionem pectoris:
sic dicitur supra 27. cap. dum agitur de candelabri lu-
cernis: Præcipe filijs Israel, vt afferant tibi oleum de
arboribus oliuarum purissimum, piloque tonsum.
Erat autem triplex species olei de oliuis. Quidam
modus olei est quantum ad oleum, quod de baccis in
torculari sponte manat, & hoc est purissimum nulla-
I que fęce commixtum, & leuissimum est, atque maxi-
mè supernatat. Secundum oleum est, quod fluit
de baccis percussis baculo, siue malleo, & hoc est
quod dicebatur supra 27. cap. piloque contusum, idest
oleum fluens ex concussione, siue percussione facta
cum pilo, idest baculo, vel martello. Tertium oleum
est, quod exprimitur terente mola: & hoc fæce plenū
est, quia totum quidquid est etiam in nucleis bacca-
rum exprimitur. De secundo, quod est pilo tonsum
mandat hic adduci. *Quod habeat mensuram quartam
partem hin*. Sicut ephi est mensura magna in rebus
aridis, ita hin est mensura magna in liquidis. Et su-
mebatur quarta pars hin, idest illud oleum, quod cō-
miscetur farinæ in pistratione, debet habere mensu-
K ram tantam, vt sit quarta pars hin.

Opin. aliquorū refellitur.

De mensura hin an possit cognosci quantitas eius.

QVAESTIO. XXI.

DE ista mensura dicit Papias, ꝙ est duplex, scilicet
maior hin, & minor hin. Et maior hin est duplus
ad minorem, & modicum vltra: & mensurat per quar
tas Parisien. s. ꝙ hin maius contineat quatuor quartas
Paris. cū dimidia, & minor hin continet duas quartas.
Sed hæc certa non sunt: quia non potest commensu-
rari quarta Parisien. mensuræ hin, quia quando aliqua
debent

debent commensurari, oportet vt habeant aliquod medium cōmune, quod vtrique conueniat, & sit mation: sed non est sic, quia cùm mensura hin iam nō sit, & quarta Parisien. sit, oportet vt esset aliqua mensura media, quæ fuisset in tēpore, quo fuisset mensura hin, & commensurata fuisset ei s'm aliquam denominationem, s. q esset ei æqualis, vel dupla, aut tripla, vel subdupla, aut sexquitertia, vel in aliqua alia denominatione proportionis: & ista eadem mensura maneret, & commensuraretur quartæ Parisien. s'm aliquam denominationem: & tunc considerata proportione, quā illa mensura communis habuit ad mensuram hin, & proportione, quam habet ad quartam Parisiē. cognosceretur proportio, quam quarta Parisien. & hin habebant, sed quia non est aliqua mensura communis, quę manserit in tempore, quo erat mensura hin, & in tempore, quo est quarta Parisien. Etiam quia quarta Parisien. fortè mutata fuit in quantitate in diuersis temporibus, nō potest cognosci certitudo mensuræ hin, nec de hoc multum curauimus. Sic etiam non potest cognosci precium monetarū: de quo satis diximus Gen. 23. c. *Et vinum ad libandum*. Offerebatur etiam vinum simul, & hoc ad libandum. Libatio etiam dicitur oblatio, sed pertinet ad res liquidas, cuiusmodi sunt oleum & vinum. Libare tamen gustare propriè dicitur, & pertinet ad ea, quæ per se gustantur, idest transglutiuntur, sicuti est vinum. Dicit Nicol. q sacrificium, & libamē, & oblatio pertinet ad Deum, s. ad altare, tamē differt: quia sacrificium est de rebus viuentibus, s. de animalibus: oblatio autem est de rebus inanimatis aridis, vt de pane: libamen est de rebus inanimatis liquidis, vt de vino, & oleo. Et hoc quidem bene dictum est, sed non seruatur hoc in scriptura semper, quia aliquando vocatur sacrificium in rebus inanimatis aridis, s. in pane, vt patet Leuit. c. 2. cùm dicitur: Cùm autem obtulerit sacrificium coctum in clibano. Patet etiam Num. 15. c. vbi dicitur, q quicunque immolauerit victimam offeret sacrificium similę. *In agno vno*. Idest istud totū fundi debebat immolando agnum vnum. Dicit hoc quia cùm mandatum fuisset, q offerrentur quotidie duo agni anniculi, & q offerrentur ista, quæ hic nominantur, putarent aliqui, q in duobus agnis ista sola offerrentur: dicit autem q in vno agno offerri debeant, & in alio agno totidem, & similia. *Alterum verò agnū offeres ad vesperam*. De duobus agnis, qui quotidie in holocaustum haberi debebant: vnum ad vesperam offerri debebat. *Iuxta ritum matutini sacrificij*. Idest idem modus, & cæremoniæ, quæ obseruabantur in sacrificio matutino, s. in agno, qui in mane offerebatur, obseruabitur in agno, qui offerebatur ad vesperam, s. q eodē modo offerrabatur decima pars similę consparsæ oleo, idest q fiat panis de simila continens decimā partem ephi: ita tamen q iste panis sit sine fermento, quia ista regula est generalis, q in sacrificio domini nunquam poneretur fermentum, vt patet Leuit. 2. ca. & iste panis similę quando conspergebatur, debebat habere quartam partem hin, & tantumdem de vino offerri debebat. Sed de vino quæres quomodo offerebatur in holocaustum. Respondetur, q erat ad conspergendum, quia carnes ponebantur concisę super altare, vt patet supra de ariete holocausti, & super eas fundebatur vinum, & super panem, quando ponebāt super ignem. *Et iuxta ea, quæ diximus in odorem suauitatis*. Ista sunt verba Dei loquentis ad Moysen de obseruationibus huius sacrificij, s. q non solùm obseruanda sunt hæc in istis agnis offerendis in holocaustum, sed ea etiam, quæ supra diximus. *In odorem suauitatis*. Idest ea, quæ diximus de ariete immolato supra in holocaustum in odorem suauitatis, quia cùm ageretur supra de sacrificijs immolādis in solennitate consecrationis

A sacerdotum, dictum fuit, q immolaretur vnus aries in holocaustum, & conclusit de isto holocausto: Oblatio est domini odor suauissimus, & victima Dei. Et dicitur hoc, quia præter has cæremonias, quæ erant, vt offerretur decima pars similę consparsæ oleo, & funderetur vinum, adhuc erant cæremoniæ aliæ obseruandæ: & vt non repetat eas hic, remittit ad ea, quę supra dicta sunt, s. q quando dictum est de ariete, qui immolabatur in holocaustum pro consecratione sacerdotum positæ sunt cæremoniæ holocausti: & istæ obseruandæ sunt hic, s. q immolaretur, & sanguis eius funderetur per gyrum altaris, & q lauarentur intestina, & pedes, & conciderentur frustatim carnes, & ordinarentur super ligna altaris, & super carnes ponerentur caput, & pedes, & intestina lota. Hoc autem ī quo-

B libet agno anniculo tam sacrificij matutini, quam vespertini obseruari debebat. *Sacrificium est domino Deo oblatione perpetua*. Idest istud holocaustum duorum agnorum anniculorū in sacrificio matutino erat oblatio perpetua domini. Et ponitur hoc ad differentiam aliorum sacrificiorum, quia in alijs sacrificijs non erat perpetuitas, & continuatio, cùm non deberent quotidie offerri, sed certis diebus, & in aliquibus paucis solennitatibus, vel cùm populus ista offerre debebat. Holocaustum autem iuge sacrificium erat, nec nunq̄ intermittebatur. *In generationes vestras*. Idest per successiones generationum vestrarum, s. q non solùm nunc offerre debetis ista holocausta, sed etiam posteri

C vestri offerent, & posteri posterorum, & sic in sempiternum. *Ad ostium tabernaculi*. Istud sacrificium fiebat ad ostium tabernaculi, quia fiebat super altare holocaustorum, & altare erat ad ostium tabernaculi, s. circa ostium ad partem aquilonarem. *Coram domino*. Dicitur esse oblatio coram domino, quæ est in altari: nam Deus cùm vbique sit, ibi tamen esse propriè dicitur, vbi aliquid specialiter agit, vel aliquid speciale ei fit. Cùm autem ī altari holocaustorum fieret oblatio domini perpetua, quæ non fiebat in alijs locis, dicebatur Deus specialiter esse in altari, & coram eo fiebat istud sacrificium. Vel dicitur coram domino, ac si poneretur, q dominus habitaret ī tabernaculo, quæ erat ante tabernaculum, s. ad ostium tabernaculi, oblatio

D facta super altare diceretur esse coram domino. *Vbi constituam, vt loquar ad te*. Idest ibi determinabo locum vbi loquar tibi. Ponitur futurum pro præsenti, s. ego determino hūc esse locum, vbi loquar tibi. Nam licèt Deus in multis locis Moysi loqueretur, erant tamen principaliter dua loca, s. super propitiatoriū intra Sancta Sanctorum, & ad ostium tabernaculi super altare. De primo habetur supra 25. c. cùm dicitur. inde præcipiam, vt loquar ad te super propitiatorium de medio Cherubim. De hoc etiam seq. c. & magis Nu. 7. c. De secundo, s. q loqueretur super altare ad ostium tabernaculi patet hic. Et qn̄ loquebatur ad ostium tabernaculi loquebatur in columna nubis. Cuius ratio naturalis assignata fuit supra 25. c. s. vt esset ibi corpus habens

E modum organorum ad loquendum, & lateret intra spissitudinem nubis, quia non licebat mortaliū oculis talia conspici. *Ibique præcipiam filijs Israel*. Idest & ibi mādabo, quid facere debeant filij Israel. Non est. n. sensus q ibi mandaret Deus aliquid filijs Israel, mandans aliqui quod facere debebant, quia nunquam Deus, vel angelus per se locutus fuit filiis Israel in toto deserto, nisi in monte Sinai, cùm locutus fuit in voce tubę clamore terribili, quo audito ipsi petierunt a Deo, vt ipse non loqueretur eis am. plius, ne morerentur, sed loqueretur eis Moyses, vt patet supra 20. c. & Deut. 5. cū d'r: Ecce ostendit nobis Deus maiestatē suam, & magnitudinē suā, & vocē eius audiuimus de medio ignis, & pbauimus hodie, q loquente Deo cū hoīe vixerit homo

Nūquam Deus p se vel p angelū locutus fuit toti pplo Isr̄ nisi q̄ locutus fuit eis ī monte Sinai.

mò : cur ergo moriemur, & deuorabit nos ignis iſte maximus? ſi enim audiemus vltra vocem domini, moriemur. Quid eſt enim omnis caro, vt audiat vocem Dei viuentis, qui de medio ignis loquitur, ſicut nos audiuimus, & poſſit viuere? tu magis accede, & audi cuncta, quæ dixerit dominus Deus noſter tibi, & loqueris ad nos, & nos audientes ea faciemus. Et tunc ſequitur quomodo Deus approbauit petitionem eorũ, ſcilicet ꝙ bene petiuerant, & ꝙ facerent ſicut petierant, cùm dicitur: Cùm audiſſet dominus, ait ad me: audiui vocem populi huius, quę locuti ſunt: bene omnia ſunt locuti. Et magis declaratur hoc Deut. 18. c. cùm dicitur: Prophetam de gente tua, & de fratribus tuis, ſicut me, ſuſcitabit tibi dominus Deus tuus: ipſum audies, vt petiſti à domino Deo tuo in Oreb, quando concio congregata eſt, atque dixiſtis: vltra nõ audiam vocem domini Dei mei, ideſt nollem audire vltra vocem domini Dei: & ignem hunc maximum non videbo, ne moriar, & ait mihi domin⁹: bene omnia ſunt locuti. Ecce ergo qualiter Deus approbauit, & conſenſit ꝙ per ſe, nec per angelum ſuum, non loqueretur eis vlterius, ſed per Prophetas: nec vnquam in toto deſerto locutus fuit eis angelus per ſe, nec magno tempore poſt: ſed poſt mortem Ioſue aliquanto tempore cùm diuerterent ad colendum idola, & tradidiſſet eos Deus in manus tribulantium, quadam die plorantibus eis aſcendit angelus domini, & locutus fuit ad eos ſimul, vt patet Iudic. 2. c. cùm dicitur: Aſcendit angelus domini de Galgala ad locum flentium, & ait &c. Loquebatur ergo De⁹, vel pręcipiebat filijs Iſrael, non quidem per ſe, ſed per Moyſen, ſcilicet ꝙ loquebatur Moyſi, & Moyſes loquebatur eis. *Et ſanctificabitur altare.* Ideſt & altare holocauſtorum apparebit ſanctum per gloriam, vel magnitudinem virtutis meæ, ſcilicet ꝙ cùm in octauo die conſecrationis ſacerdotum congregatus fuiſſet totus populus ad Moyſen, & Aaron, & poſitis ſacrificijs ſuper altare, deſcendit ignis de cœlo, & combuſſit ſacrificia: & in hoc monſtrata fuit magnitudo Dei, quia non poſſet facere alius hoc verè, niſi Deus, & per hoc altare fuit ſanctificatũ, ideſt applicitum ad cultum Dei: nam licèt fuit ſanctificatũ altare ad ſola ſacrificia in cultũ Dei per vnctiones, & expiationes ſupra factas: tamen ſpecialius ſanctificatũ fuit altare per hoc, quod nunc Deus egit. Nam cęremoniæ illæ, quas Moyſes, & Aaron fecerunt ſuper altare holocauſtorum ad hoc, ꝙ eſſet conueniens ad cultum Dei, erant factæ per homines, & non cõſtabat vtrum Deus approbaret illas, vel accipere vellet illud altare, vt conſecrarentur ei ſacrificia ſuper hoc. Cùm autem Deus mitteret ignem de cęlo ad cremandum ſacrificia (quod non poterat facere, niſi Deus) manifeſtè conſtabat, ꝙ Deus acceptaret illud altare per talem operationem miraculoſam: & ſic eſt ſenſus. *Sanctificabitur altare.* Ideſt applicabitur ad cultum meum: vel faciam à cunctis intelligi, ꝙ eſt ſanctificatum, ideſt acceptatum à me. *In gloria mea.* Ideſt per gloriam meã: quia, in, ſignat aliquando, cum, aliquando, per, aliquãdo alias habitudines, ſcilicet per magnitudinem operationis meæ, quæ vocatur gloria mea, quaſi dicat, cognoſcetis, ꝙ iſtud altare eſt ſanctificatum mihi, & ego illud accepto, & hoc per magnitudinem operationis glorioſę, ſcilicet faciendo miraculum approbatorium huius: conuenit autem iſta expoſitio literæ Leuit. c. 9. Alio modo eſt ſenſus, ꝙ altare ſanctificabitur, ideſt cognoſcetur eſſe ſanctificatum ab omnibus videntibus, & audientibus hoc, quod ſequitur: in gloria mea, ideſt per miraculoſam operationem ſuper ſacerdotes. Nam cùm duo filij Aaron, ſcilicet Nadab, & Abiu miniſtrarent in octauo die conſecrationis ſuæ volentes ponere thymiama coram domino, ad quod acci-

F pere debebãt ignem de altari holocauſtorum, & quia
obtulerunt ignem alienum, egreſſus fuit ignis ab alta
ri, & combuſſit eos, vt patet Leuit. 20. capit. & tunc eſt
ſenſus, ꝙ ſi fortè dubitarent aliqui vtrum altare eſſet
conſecratum domino, & acceptatum ab eo, vt mini-
ſtraretur ſibi in eo: pateret in hoc ſanctificatio, ſcilicet
in gloria mea, ideſt in operatione mea mirabili, & glo
rioſa ſacerdotes exurendo. Nam ꝙ ignis egrederetur
ab illo altari, & combureret ſacerdotes, non erat natu-
raliter factum, ſed à Deo: ſi autem illud altare non ac-
ceptaretur ab eo, non faceret in eo aliquod miracu-
lum ad confirmandum illud, ſed fecit miraculum ex
eo mittendo ignem ad combuſtionem ſacerdotum:
ergo ſanctificatum fuit altare in gloria domini, ideſt
G demonſtratum fuit, ꝙ erat ſanctificatum, vel accepta-
tum à Deo per glorioſam operationem eius, & iſta
expoſitio conuenit literæ Leuit. capit. 10. Et Moyſes
ibi adaptat iſtam literam ad illud factum, licèt eam
ſub alijs verbis recitat: nam cùm vidiſſet combuſtos
Nadab, & Abiu, applicuit iſtam literam ad illud factũ,
dicens ad Aaron: Hoc eſt quod locutus eſt dominus:
ſanctificabor in his, qui appropinquant mihi, & in con
ſpectu omnis populi glorificabor: licèt hoc ad vtrun-
que factum referri poteſt, vt magis ibi dicetur. *Et ſan-*
ctificabo tabernaculum teſtimonij cum altari. Per iſtam ſan-
ctificationem altaris erat ſanctificatum tabernaculũ
teſtimonij, quia ſicut in quolibet illorum duorum
factorum ſanctificabatur, vel notabatur acceptum
H vel ſanctificatum eſſe altare ad miniſterium Dei, ita
& acceptari videbatur ſanctuarium, ſcilicet taberna-
culum, in quo erant iſta, & ipſum atrium tabernaculi:
alioquin ſi Deus non ſanctificaret totum ſanctuariũ,
non feciſſet mirabilem operationem in eo. Et non
ſolùm erat ſpecialiter ſanctificatum altare holocau-
ſtorum, de quo egreſſus ignis combuſſit ſacerdotes,
ſed etiam ſanctuarium tabernaculi teſtimonii, quia
ſicut approbatum fuit altare holocauſtorum, quia ex
illo ignis ſupernaturaliter ad punitionem peccatorum
egreſſus eſt, ita approbatum fuit tabernaculum, quia
in illud ignem alienum ingredi Deus paſſus non eſt:
& altare thymiamatum approbatum eſt, quia iſte
ignis apportabatur, vt poneretur ſuper altare ipſum
I ad adolendum thymiama, ſed Deus non permiſit ſu-
per illud poni. Fuit etiam ſanctificatum tabernacu-
lum teſtimonii; ideſt à Deo approbatum, quia ibi ſpe-
cialiter loquebatur: & hoc in duobus locis, ſcilicet in-
tra Sancta Sanctorum intra propitiatorium de medio
Cherubim, & ad oſtium tabernaculi teſtimonii: de
vtroque autem ſupra dictum eſt. *Et Aaron cum filijs*
eius. Aliqui volunt, ꝙ intelligatur de ſanctificatione
facta ſupra, ſcilicet de conſecratione per tinctionem
in ſanguine, & oleo, & cęremonias alias ſupra poſitas.
Et dicitur: Sanctificabo de futuro, quia licèt eſſet præ-
dictus modus conſecrationis eorum, vt ſupra apparet,
tamen non erat in executione poſitus, ideo adhuc ſan
ctificandi erant. Sed non eſt conuenienter dictum,
K quia Deus loquitur hic de ſanctificatione facta, ſiue
quam facere debebat miraculosè cùm dicitur: & ſan-
ctificabo altare in gloria mea, & ſub eodem contextu,
& ſententia ſubiungitur: & tabernaculum teſtimonij,
& Aaron cum filijs eius: ſed ſuperius dicitur de conſe-
cratione, vel ſanctificatione facta ſupernaturaliter per
approbationem miraculi: ergo & hoc etiam eſt per
ſimilem approbationem ſpecialiter factam à Deo.
Item quia iſta conſecratio per vnctiones, & tinctiones
in ſanguine, & oleo ſancto per hominem fiebant, ſci-
licet per Moyſen. Et quantum ad hoc ita poterat fie-
ri in homine iniquo, ſicut in bono, nec miraretur, vtrũ
taliter conſecratus eſſet acceptus à Deo, niſi aliquid
alterum poſtea pateſieret. Etiam quia tunc Deus
dici-

Supnaturaliter fuit, ꝙ ſacerdotes cõburerẽtur egreſſo igne de altari ad cõburẽdũ eos.

dicitur sanctificare aliquem cùm per se sanctificat, vel approbat. sed istam sanctificationem sacerdotum non faciebat Deus per se, sed Moyses. Item quia sanctificatio Dei est applicatio alicuius ad cultum suum, cùm cum approbat, vt ministrum: sed Deus non approbauit eos, quos consecrauit Moyses, quia Moyses consecrauit Aaron, & Nadab, & Abiu, Eleazar, & Ithamar: sed Nadab, & Abiu non fuerunt approbati à Deo, sed potius reprobati, quia flamma exussit eos: ergo sanctificatio Dei non fuit illa consecratio, quam fecit Moyses. Dicendum ergo quòd Aaron, & filij sui sanctificati sunt à Deo specialiter præter sanctificationem, quam fecit Moyses, scilicet quòd approbati fuerunt ad hoc, vt ministrarent ei: & fuit ista approbatio facta in morte Nadab, & Abiu, scilicet quòd Deus combussit Nadab, & Abiu sacerdotes, quia mali erant: & non combussit Aaron, & alios duos filios, qui simul cum eis consecrati fuerant: sicut ergo per combustionem illi duo à sacerdotio reprobati sunt, ita per conseruationem salutis alij tres superstites approbati sunt. Et ista approbatio, & reprobatio à Deo solo erat, & non per aliquem actum Moysi, sicut consecratio in oleo sancto, & sanguine: & satis populus cognosceret, quod isti sacerdotes superstites boni erant, & a Deo electi: cùm alij fuissent consumpti, & ipsi illæsi manserunt. *Et Aaron cum filijs eius*. Non est sensus quòd Deus sanctificaret Aaron cum omnibus filijs suis, sed Aaron cùm omnibus filijs suis superstitibus, scilicet cum Eleazar, & Ithamar, consumptis Nadab, & Abiu. *Vt sacerdotio fungantur mihi*. Idest vt ministrent coram me tanquam sacerdotes. Fungi pertinet ad honores & dignitates: & sic aliquis dicitur fungi principatu regnatiuo, quia iste principatus honorabilis est, & sic in omnibus præeminentijs dignitatum. Sacerdotium autem magna dignitas erat in Israelitis, quia sacerdotes reliquum populum iudicabant, & ab eis iura multa tanquam à subditis recipiebant: ideo propriè fungi sacerdotio dicuntur. *Et habitabo in medio filiorum Israel*. Potest dupliciter intelligi. Vno modo, quòd Deus habitaret in medio Israelitarum, scilicet quòd esset propinquior illis ad benefaciendum, quàm alijs populis: nam licèt Deus vbique sit, quia nulli loco abest, nō magis est in vno loco quàm in altero, nec magis distat ab vno quàm ab alio: dicitur tamen alicubi magis esse quàm in alijs locis, quia ibi aliqua specialia agit. Et hoc modo dicitur cum aliquibus hominibus esse, & ab aliquibus longè esse: sic dicitur Gen. 39. capit. quòd Putiphar cognoscebat, quòd Deus erat cum Ioseph, idest quòd Deus adiuuaret specialiter Ioseph: nā omnia negocia per eum tractata prosperabantur in manibus eius, quod à Deo manifestissimè videbatur euenire. Dicitur etiam Deus non esse cum aliquo, quando eum non adiuuat, vt dicitur Psalmo 59. Non egredieris Deus in virtutibus nostris: idest non exibis nobiscum ad pugnam contra hostes faciendo pro nobis operationes mirabiles. Sic etiam dicitur Numer. 14. cap. Nolite ascendere, non est enim dominus vobiscum, ne corruatis coram inimicis vestris. & Deuteron. 1. capitu. Nolite ascendere, non enim sum vobiscum, scilicet quòd non adiuturus erat eos. Quod patet ibidem: quia hostes sui persecuti sunt eos vsque in Horma. Erat tamen Deus cum eis accipiendo aliter, scilicet quia vbique est: & illo modo superiori Deus dicebatur esse in medio Hebræorum specialiter, quia eos specialiter dirigebat, & à malis protegebat. Et non solùm dicitur esse inter eos, sed etiam habitare, quia habitare dicit firmam mansionem. sic enim apud Hebræos Deus erat, vt habitans, quia hos specialiter elegerat in populum suum. Vel dicitur esse Deus in medio Israelitarum referēdo ad illud tem-

A pus, quo ista verba dicebantur, scilicet cùm essent in deserto: quia tunc erant castra simul in quadrum disposita, scilicet vt ad quatuor plagas mundi essent quatuor vexilla: & sub illis vexillis essent quatuor congregationes, in quas totus Israel diuidebatur, & in qualibet erant tres tribus: ad Orientem vexillum vnum, scilicet Iuda, & cum eo duæ aliæ tribus: ad Meridiem Ruben vexillum, cum quo duæ aliæ tribus: ad Occidentem vexillum Ephraim, sub quo & aliæ duæ tribus: ad Septemtrionem tribus Dan cum vexillo suo, cum qua & aliæ duæ tribus. Diuisis ergo castris in has quatuor turmas, inter eas erat quoddam medium tanquam punctus in medio diametri quadrati, quod cōputatur medium quadrati, & in illo medio erat taber-

B naculum, & in circuitu tabernaculi, & atrij Leuitæ, & sacerdotes. Et quia Deus in vasis sanctuarij specialiter esse dicebatur, & istud sanctuarium erat in medio Israel, ideo Deus habitare dicitur in medio Israel. *Eroque eis Deus*. Idest licèt ego per naturam Deus sim, & hoc esse est absolutum, sicut esse hominem, aut esse lapidem: & ea, quæ absoluta sunt ad quodcunque comparata eandem retinent denominationem: tamen dicitur esse iste Deus Hebræis, quasi eis Deus sit, & non alijs gentibus: quia sicut si eorum Deus esset, & non aliarum gentium, eis benefaceret, & non alteri genti, ita nunc benefacit eis specialius, quàm alijs gentibus: ergo eorum Deus est. *Et scient, quia ego dominus Deus eorum*. Idest ego faciam pro eis specialia, quæ

C non facio pro alijs gentibus, & in hoc cognoscent, quod ego sim specialiter Deus eorum, & dominus, scilicet ab imperio, quia eis impero benefacio. *Qui eduxi eos de terra Aegypti*. Hoc notanter dicitur, quia licèt Deus eduxisset Israelitas de Aegypto, & ipsi se de Aegypto eductos esse cognoscerent: ad hoc tamen quòd Deus demonstraret se eduxisse eos de terra Aegypti, indigebat aliquibus manifestationibus: nam etiam si ipsi Iudæi confiterentur se de Aegypto eductos à Deo: non tamen confitebantur ex hoc, quòd iste Deus, qui mādabat se coli ab eis, & dederat legem, & vocabatur Deus cœli, eduxisset eos de Aegypto: & hoc patet in confessione eorum infra 32. cap. cùm enim fecissent vitulum conflatilem, & adorarent coram eo, canebāt

D dicentes: isti sunt dij tui Israel, qui te eduxerunt de Aegypto. Ecce enim qualiter se à Deo eductos profitebantur: sed istum Deum dicebant esse vitulum illum, quē colebant. Vtrum autem Deus cœli, qui eis legem dederat eos de Aegypto eduxisset, non solùm dubitabant, sed clarè illud negabant, confitentes se à vitulo, quem colebant fuisse eductos. Ad hoc autem quòd isti cognoscerent, quòd iste Deus, qui dederat eis legem, & mandabat se coli ab eis eduxisset eos de Aegypto, dicit se facturum aliqua, in quo cognoscāt, quia fortè ipsi dicerent: iste Deus mandat se coli, & nihil est potens facere pro nobis, ideo respondet, quòd inter eos faciet mirabilia specialia curando de eis, & prouidendo de necessarijs magis quàm alijs populis,

E in quo cognoscent, quòd sicut nunc habet curam de eis faciendo bona specialia, ita ante habuerit educendo eos de Aegyptiorum terra. Vtrum autem iste Deus, qui dicit se eduxisse Hebræos de terra Aegypti eduxerit eos, vel vtrum aliquis alius educere potuisset isto dicente se eduxisse, satis clarè dicetur Deuter. 13. capitulo, ponitur autem hoc de eductione de terra Aegypti, quia est intentio Dei inducere Hebræos, vt eum voluntariè colant, & quia homines colunt tanquam Deum eum, qui maximè benefacit, vult Deus de se probare, quod maximè benefecerit, vt colat: Hebræi aūt tanquā maximū beneficiū eis collatū existimabāt esse eductionē de Aegypto, & verissimè sic erat, quia liberabant a quotidiana morte. Et erat eis duplex mors

Maximū beneficiū tpale quod Deus cōtulit Iudæis fuit liberatio de Aegypto.

ſcilicet mors ciuilis, quæ erat ſeruitus duriſſima, quæ viris horribilior eſt morte naturali. Erat etiam mors naturalis, quia paruuli eorum in flumine necabantur, vt patet ſupra 1. & ipſi flagellis cędebantur, vt patet ſupra 5. capit. & laboribus duriſſimis morerentur, niſi eos Deus liberaſſet. Qui ergo iſtud beneficium eis contuliſſet, ab eis vt Deus colendus erat: vel ſaltem principaliter colendus, & dato quòd alij dij eis benefeciſſent quantum ad aliqua alia, tamen ſi non eduxiſſent de Aegypto, non colerentur ab eis, vt dij, vel ſaltem nō haberentur vt dij principales: licèt ergo Deus iſte Hebræorum qui cotidie eis faciebat ſpecialia beneficia, diceret ſe egiſſe aliqua bona eis, & tamen non eduxiſſe eos de Aegypto, non coluiſſent eum, vt Deum, vel vt principalem Deum, ſed eum qui de Aegypto eduxiſſet: vt ergo eorū Deus ſolus haberetur, dixit ſe eduxiſſe eos de Aegypto, ad quod inducit probationes, ſcilicet beneficia, quæ eis facit, & ſe facturum promittit. *Vt manerem inter illos*. Ideſt quòd ego ſum Deus, qui vos eduxerim de Aegypto, patet per hoc quòd inter vos maneo habitans, & benefaciens: ſi autem alius eduxiſſet vos de Aegypto, ipſe habitaſſet inter vos, quia ad hoc vos educeret, vt ſpecialiter in populum haberet, quibus talia beneficia præſtitiſſet: & tunc ſi aliquis talis Deus eſſet qui vos eduxiſſet, & nō ego, non pateretur memorari inter vos, & coli a vobis & imperare, ſed nullus Deus me ab hoc prohibet, ideo ego ſum, qui de Aegypto vos eduxi. *Ego dominus Deus ipſorum*. Ideſt in hoc quòd ego dominus Deus ipſorum maneo inter eos, cognoſcent quòd eos eduxerim de Aegypto.

CAPITVLVM XXX.

FACIES quoque altare ad adolendum thymiama de lignis ſetim, habens cubitum longitudinis, & alterum latitudinis, ideſt quadrangulum, & duos cubitos in altitudine. Cornua ex ipſo procedent. Veſtieſque illud auro puriſſimo, tam craticulam eius, quàm parietes per circuitum, & cornua. Facieſque ei coronam aureolā per gyrum, & duos anulos aureos ſub corona per ſingula latera, vt mittantur in eos vectes, & altare portetur. Ipſos quoque vectes facies de lignis ſetim, & inaurabis. Poneſque altare contra velum, quod ante arcam pendet teſtimonij coram propitiatorio, quo tegitur teſtimonium, vbi loquar tibi. Et adolebit incenſum ſuper eo Aaron ſuaue fragans. Mane quando componet lucernas incendet illud, & quando collocat eas ad veſperum, vret thymiama ſempiternum coram domino in generationes veſtras. Non offeretis ſuper eo thymiama compoſitionis alte-

(De cōſec. diſt. 1. cap. alia vice ſigillo.)

I

K

F rius, nec oblationem, & victimam, nec libabitis. Et deprecabitur Aaron ſuper cornua eius ſemel per annum in ſanguine quod oblatum eſt pro peccato, & placabit ſuper eo in generationibus veſtris. Sanctum Sanctorum erit domino. Locutuſque eſt dominus ad Moyſen, dicens. Quando tuleris ſummam filiorum Iſrael iuxta numerum, dabunt ſinguli precium pro animabus ſuis domino, & non erit plaga in eis, cùm fuerint recenſiti. Hoc autem dabit omnis, qui tranſit ad nomen, dimidium ſicli iuxta menſuram templi. Siclus viginti obolos habet. Media pars ſicli offeretur domino. Qui habetur in numero a viginti annis, & ſupra, dabit precium. Diues non addet ad medium ſicli, & pauper nihil minuet. Suſceptamque pecuniam, quæ collata eſt à filijs Iſrael, trades in vſus tabernaculi teſtimonij, vt ſit monimentum eorum coram domino, & propitietur animabus eorum.

(Nume. 1.) (Leuit. 27. Num. 3. Eze. 45.)

G

H

Facieſque. Deſcriptis ſupra ſacerdotum ornamentis, & eorum conſecratione adminiſtrationem in altari holocauſtorum, hic conuenienter agitur de altari thymiamatum.

Quare Deus permutauit ordinem in narrando ea, quæ pertinebant ad tabernaculum.

QVAESTIO. PRIMA.

CIRCA quod aliquis quęret, quæ fuit ratio turbationis huius ordinis: nam ea, quæ pertinebant ad partes ipſius ſanctuarij prius deſcribi debebāt q̄ ea, quę nō erant partes. Sed miniſteria in vaſis tabernaculi poſteriora erant ipſis vaſis, ergo poſterius narranda erāt, & præcipue, quia iſte ordo eſt cōtra naturam, cùm adminiſtrationem, & conſecrationem ſacerdotū requirebatur altare thymiamatum, in quo adolerent quotidie thymiama, & labrum æneum, in quo lauarentur ſacerdotes, de quibus qualiter fabricari debeant, agitur hic cùm ſupra dictum fuerit de miniſtratione, quæ in eis fieri debebat. Reſpondetur quòd hic non tenetur talis ordo in narrando, qualis tenetur in efficiendo. Quia ordo narrationis eſt duplex. Quidam eſt naturalis, cùm ſic res narrantur, vt geruntur, & iſte ordo nihil pulchritudinis rethoricæ habet. Alius eſt ordo artificialis, cùm non tenetur totaliter idem ordo in narrando, qui erat in efficiendo: ſed mutatur aliquid prout ratio intelligendi exigit: quia interdum melius intelliguntur ea, quæ narrantur, cum permutatur aliquid de ordine naturali, vt ea, quę maxime cohærent iungantur. Et ſi omnia ſecundum ordinem naturæ narrentur, interdum vna re incepta, & nondū finita, alia inchoaretur, & indecenter multa ſub vno inuolucro miſcerentur, quæ auditoris, & lectoris confunderent intellectum, & iſte modus tenetur ſępiſſimè in Sacra Scriptura, & in alijs hiſtoricis narrationibus, vt relicto naturali miſceatur artificialis, qui rhetoricus eſt. Iſtum ordinem tenuit hic

(Ordo narrandi duplex.)

hic Moyſes in enarrando hæc, & incipit iſta mutatio ordinis naturalis in artificialem ab exordio capituli vigeſimioctaui: nam cùm ibi de altari holocauſtorum dictum fuiſſet, in quo erat potiſſima miniſtratio ſacerdotum, incepit dicere de miniſtratione ſacerdotali. Et quia illa miniſtratio exigit veſtes, vt patet ſupra vigeſimo octauo capitulo, incepit in eodē capitulo de ſacerdotalibus ornamentis, quia ſacerdos veteris teſtamenti miniſtrare non poterat, niſi eſſet conſecratus, ſicut nunc non poteſt miniſtrare, niſi ſit ordinatus, tractauit de conſecrationis ſacerdotalis ritu in præcedenti capitulo vigeſimonono. Nunc autē his expletis, quæ ad miniſtrationis ritum pertinebant, redit legiſlator ad narrandum ea, quæ omiſerat, ſcilicet fabricationem duorum ſupellectilium ſanctuarij, ſcilicet altaris thymiamatum, & labri ænei. Et ſecundum hoc diuiditur in duas partes; quia primò ponitur de altaris conſtructione, ſecundò de labri ænei fabricatione ibi. *Locutus eſt dominus*. Tertiò de ſacra vnctione ibi. *Locutus eſt dominus ad Moyſen*. Prima in duas, primò agitur de altaris conſtructione, ſecundò de thymiamatis oblatione ibi. *Et adolebis incenſum*. Circa primum. *Facieſque altare*. Ideſt cum omnibus ſupradictis vtenſilibus tabernaculi & atrij adhuc facies altare quoddam. *Ad adolendum thymiama*. Hic ponitur ad quid illud altare proficeret. Et dicitur quòd erat ad adolendum thymiama, ideſt ad incendendum incenſum cōpoſitum, quod vocatur thymiama ſuper illud. Duo namque erant ſolùm altaria in ſanctuario. quorum vnum erat in tabernaculo, aliud autem in atrio tabernaculi. Altare quod erat ad incendendum thymiama, de quo hic agitur, erat in tabernaculo. Altare autem holocauſtorum, ideſt ad faciendum ſacrificia erat in atrio tabernaculi ad introitum tabernaculi, de quo dicebatur præcedenti capitulo. *De lignis ſetim*. Refertur ad altare, ſcilicet quòd altare erat de lignis ſetim: nullum enim lignum erat in toto opere ſanctuarij, qđ nō eſſet ſetim. in fabricatione autem templi Salomonis erant ligna abietina, & cedrina, vt patet 3. Reg. capi. 5. *Habens cubitum longitudinis*. Hic ponitur figura huius altaris. Eſt autem iſtud altare valde minus altari holocauſtorum: nam illud habebat quinq; cubitos longitudinis, & totidem latitudinis, vt patet ſupra 27. capitulo. Erat etiam minoris altitudinis, quia illud erat altitudinis trium cubitorum, & iſtud erat duorum cubitorum. Ratio eſt, quia in illo erat magnus ignis, & ponebantur multæ carnes, quia interdum ponebatur vnus bos conciſus in fruſta, & interdum multa ſacrificia ſimul, vnde oportebat magnæ quantitatis eſſe. Altare autem thymiamatis ſolùm erat ad ponendum ſuper illud thymiama, & modicum quid erat, quare parua indigebat quantitate. *Et alterum latitudinis, ideſt quadrangulum*. Vocatur quadrangulum, quia æqualia latera erant & anguli, licèt non ſit iſtud nomen in tali ſignificatione in vſu geometrarum, vt patet per Euclidem in primo elementorum, quia quadratum vocatur quod habet latera æqualia, & angulos omnes æquales, & ſic iſtud altare erat quadratum, & talis figura eſt regularis in ſuperficialibus. Quadrangulum dicitur quod quatuor latera, & totidem angulos habet, ſiue latera ſint æqualia, ſiue non, & angulis exiſtentibus æqualibus, ſiue non. Et vocantur iſtæ figuræ altera parte longiores, vt communiter. Vocauit ergo litera noſtra quadrangulum illud quod a geometris quadratum dicitur. *Et duos cubitos altitudinis*. Ne ſi poneretur vnus cubitus altitudinis iuxta menſuram aliarum dimenſionum, eſſet valde infimum, & indecens. Nec etiam debuit habere maiorem altitudinem, ſcilicet vt haberet tres cubitos iuxta altitudinem altaris holocauſtorum, quia non erat conueniens commenſuratio tantæ altitudinis, ſcilicet triū cubitorum ad longitudinem, & latitudinem vnius cubiti. *Cornua ex ipſo procedent*. Ideſt ſient cornua in altari thymiamatum, & iſta non erant appoſita vel infixa, ſed ab ipſo procedent, ſcilicet de ligno ipſius altaris, ſcilicet quòd fiebat altare de tabulis ſetim, & in quatuor angulis altaris fiebat artificialiter eleuatio quædam de ligno ipſo, ſcilicet quòd opere carpentatoris relinquebantur quatuor partes prominentes eleuatæ, & illæ vocantur cornua, quia ſicut partes prominentes in animalibus in duabus extremitatibus frontis vocantur cornua, ita partes illæ prominentes in altaris extremitatibus vocantur cornua. Et licèt tales partes non promineant, ipſe extremitates altaris vocantur cornua.

Cornua altaris thymiamatum qualiter facta erant.

QVAESTIO. II.

DICVNT autem quidam, quòd iſta cornua erāt recurua, vt ab eis penderent aliquæ craticulæ aureæ, ſuper quas incendebatur thymiama. alij autem, vt Hebræi, volunt, ꝙ iſta cornua erant, quaſi quidam pomelli in extremitatibus altaris facti ad decorem, & non ad neceſſitatem. Et arguit Nicolaus conuenientiorem eſſe poſitionem Hebræorum, ſcilicet ꝙ cornua illa ſint velut quidam pomelli, quia ſi eſſent cornua procedentia ad appēdendum inde craticulam, cū poneretur thymiama, & adoleretur caderent ſcintillæ ſuper altare & cinis, quod non eſt conueniens. Reſpondetur quòd iſta argumentatio Nicolai nihil probat de cornibus altaris ad appendendum aliquid: ſed id ꝙ appenditur non ſit craticula, ne cadant cineres. Si autem dicatur, ꝙ illa cornua erant recurua, vt dicebatur in prima poſitione, & ꝙ inde pendebat aliquod vaſculū ad recipiendum ignem & thymiama, & erat totum clauſum: ita ꝙ nec cineres, nec ſcintillæ cadere poſſent nō procedet argumentum, ſ. ꝙ ſi melior poſitio Hebræorum dicentium eſſe iſta cornua quoſdam pomellos. Sed hoc non obſtante quomodocunque ſint facta altaris cornua, ſiue recurua, ita vt aliquid pendere poſſit, vel in modum pomellorum, conſtat tamen ꝙ nō erat aliquid pendens de cornibus illis, quia ſi aliquid eſſet pendens illud eſſet aliquid ad miniſtrandum in altari illo, & in illo altari nulla alia miniſtratio fiebat, niſi adoleri incenſum: ad quod requirebatur aliquod vas receptiuum carbonum ignitorum, & thymiamatis. Sed iſta vaſa erant in altari holocauſtorum, ergo non pendebant in altari thymiamatum. Patet hoc quia ſup. 27. ca. dicebatur ꝙ altare holocauſtorum habebat multa genera vaſorum, ſ. lebetes ad ſuſcipiendos cineres, & forcipes atque fuſcinulas, & igniū receptacula. De tribus primis reperietur miniſtratio in altaris holocauſtorum, ſ. quantum ad lebetes, in quibus cineres excludebantur a ſanctuario, & forcipes ad diſponendū carbones, & ligna in igne, ne ſacerdos cogeretur tangere illa manu ſua. Fuſcinule erant ad extrahendum carnes de ollis, cacabis, vel caldarijs, quando fiebant ſacrificia pro peccato, quæ coquebantur in ſanctuario, vt educerentur carnes de olla. Et quando erat ſacrificium pacificum faciendum, quia tunc populares coquebāt carnes in cacabis in ſanctuarijs, quibus coctis venire debebat puer ſacerdotis tollenſque fuſcinulam tridentem in manu ſua educebat partes conuenientes ſacerdotibus, vt patet 1. Reg. ca. 2. De receptaculis ignium non reperitur aliquod miniſterium, niſi ponatur, ꝙ illa erant vaſa ad tollendum ignem de altari holocauſtorum, vt in illo adoleatur incenſum ſuper altare thymiamatis.

An vasa altaris thymiamatis penderent in ipso altare thymiamatis.

QVAESTIO. III.

SED dices, cùm ista vasa, in quibus poni deberet ignis super altare thymiamatum pertinerent ad altare thymiamatum, videtur quòd super altare thymiamatum erant, vel pendebant inde. Respondetur quòd vasa altaris thymiamatum non poterant esse conuenienter in altari thymiamatum, sed in altari holocaustorum. Quia si ignis foret perpetuus in altari thymiamatum, sicut erat in altari holocaustorum, vt patet Leu. 6. c. necessaria erant vasa ministrationis in altari thymiamatum semper, sed non accendebatur ibi ignis nisi in aurora, & in vespere ad horam parandi lucernas, & collocandi eas, vt patet infra in litera, ideo his solis horis necessaria erant in altari illo vasa ministrationis, in altari autem holocaustorum erat perpetuus ignis, ideo requirebantur ibi continuè vasa ad ministrandum. Etiam si in altari thymiamatum ponerentur vasa ministrationis eius, esset occupatio quedã, & non conueniens coaptatio, quia ad hoc, quòd adoleretur thymiama in altari, oportebat poni ignem in vase illo, in quo ponendum erat thymiama: & quia in toto sanctuario ignis in carbonibus non erat, nisi in altari holocaustorum, si esset vas ministrationis thymiamatis in altari thymiamatis, oportebat, vt sacerdos volens ponere thymiama, intraret tabernaculum ad altare thymiamatis, & tolleret inde vas illud, & rediret extra tabernaculum ad altare holocaustorum, vt reciperet inde prunas, & accipiens eas rediret intra tabernaculum ad ponendum in altari thymiamatum leuius autem erat, quòd cùm veniret sacerdos ab extra, & intraret atrium accedens ad altare holocaustorum, acciperet inde vas, in quo ponebatur thymiama, & impositis prunis de altari intraret in tabernaculum, poneretque vas super altare thymiamatum, & sic non esset tanta circulatio. Item erat post hoc aliqua circulatio, quia combusto super altare thymiamate, manebat cinis in vase illo super altare, & carbones, quos oportebat eijcere a sanctuario, & tunc portarentur ista extra sanctuarium, & oporteret reduci ad tabernaculum. Si autem ponatur, quòd esset istud vas ministrationis in altari holocaustorum, oportebat, ꝙ finita combustione thymiamatis, tolleretur de altari cum cineribus suis, & educerentur cineres illi extra sanctuarium, vel ponerentur in altari holocaustorum, & postea cineres altaris holocaustorum simul cum eis excluderentur, & maneret ibi appensum illud ignis receptaculum. Conuenientius ergo erat, quòd vas ministrationis altaris thymiamatis poneretur in altari holocaustorum quàm in altari thymiamatum. *Vesties illud auro purissimo*. Idest totum cooperies de auro, & hoc siue parietes, siue tectum, ita quòd totum videretur aurum. In hoc differt ab altari holocaustorum, quia altare holocaustorum cooperiebatur ex æreis laminis, vt patet supra 27. capitulo. Cuius ratio est, quia ministratio altaris thymiamatum erat munda, scilicet incensio thymiamatis, ministratio autem facta in altari holocaustorum erat banausa, scilicet commaculatiua, quia tingebatur sanguine, & super parietes fundebatur sanguis, vt declaratum fuit præcedenti cap. in his autem aurum sic commaculatum non fulgeret, & sic nihil differret ab ære. Item quia in altari holocaustorum erat ignis magnus perpetuus, & si auro tectum esset altare, liquefieret, existentibus autem laminis æneis non sequebatur idem inconueniens. Item, quia non debebant esse æqualiter

F pulchra, & æqualiter preciosa omnia vasa sanctuarij, quia tunc non esset pulchritudo, cùm in varietate consistat pulchritudo: sed illa vasa, quæ pertinebant ad tabernaculum erant preciosiora, ea autem, quæ pertinebant ad atrium non erant ita pulchra, nec sumptuosa. Et non solùm patet hoc in vasis, sed tiam in partibus tabernaculi, & atrij, quia vasa tabernaculi preciosiora sunt, scilicet de auro purissimo: vasa autem exteriora aut aliæ res non erant ita preciosæ sicut vasa interiora, vt patet respiciendo ea, quæ intra erant, & quę extra erant a capitulo vigesimoquinto vsque ad vigesimum octauum, & in isto capit. *Tam craticulam eius*. Vocatur craticula aliquod coopertorium reticulatum. In Hebræo enim dicitur. *Tam tectum eius*. Et istud co-

G opertorium erat de lignis setim, & erat opertum laminis aureis, & in hoc differebat ab altari holocaustorum, quia in altari holocaustorum non erat opertorium, sed replebatur terra vsque ad certum locum, & ibi ponebatur ignis, & desuper carnes victimarum. Si autem habuisset altare illud coopertorium, sequerentur duo inconuenientia. Primum est, quòd combureretur: nam cùm esset ignis perpetuus in altari, non posset vllatenus manere quin inflammarent laminę æneæ, & succenderentur tabulæ altaris. Existente autem altari sine opertorio, & repleto terra vsque ad certam partem, non posset accendi pauimentum, quia esset terrea, nec etiam parietes, qui in circuitu erant, quia non accedebat vehementer ad eos calor ignis. *Altare holocaustorum nullum habebat coopertorium.*

H Secundum est, quia in altari illo erat magnus ignis, scilicet multa ligna incensa, & desuper ponebantur carnes sacrificiorum, & comburebantur. Si autem omnia ista super altaris coopertorium ponerentur, fluerent, quia non possent tot manere in planicie copertorij. Debuit ergo esse altare concauum, & repletum terra vsque ad aliquem locum, in qua concauitate ponerentur ligna ardentia & carnes victimarum. *Quam parietes per circuitum*. Idest non solum tectum operiretur aureis laminis, sed etiam parietes eius per circuitum, scilicet in omnibus quatuor lateribus. *Et cornua*. Idest etiam illę eleuatę partes in extremitatibus laterum altaris, quæ cornua vocantur, operiebantur auro. *Facies quoque & coronam aureolam*. Idest facies co-

I ronam de auro. Vocatur de auro, siue aureola corona, siue labium in circuitu altaris prominens ad contegendum altare, ne id quod super altare esset, caderet. Quantum autem ista corona alta esset, non exprimit litera: sed posset dici quòd esset tantę altitudinis, quantæ corona, quę erat super arcam, & super mensam propositionis. Est autem ista corona non rotunda, sicut communiter vocantur coronę: sed quadrata iuxta quadraturam altaris thymiamatum. Et vocatur ista corona aureola dupliciter, vel quia de auro erat, vel quia parua erat, vel aureola ab auro dicitur, sicut habetur in doctrinali in coustructione.

Dat Deus aureolam, quod nomen habetur ab auro.

K

Et sic corona ista aureola erat, quia erat de auro. Vel forte quia ista corona erat parua, scilicet paruæ quantitatis in altitudine & latitudine eius. *Per gyrum*. Scilicet in circuitu omnium quatuor laterum super grossiciem extremitatum laterum, ita vt perueniret de puncto ad punctum solùm occupando: aliàs non esset corona. *Duos aulos aureos sub corona*. Hic ponitur de ipso altari thymiamatum quomodo portari debebat, & portabatur per vectes, non poterant autem vectes coniungi ipsi altari, nec tenere illud, nisi mitterentur per aliqua loca in quibus firmi essent vectes, & ista loca erant quidam circuli, idest annuli vocati nomine sic vulgari: qui

circuli

circuli erant quatuor ad mittendum per eos vectes, & ponebantur in quatuor angulis altaris, & mittebantur per istos annulos ipsi vectes, atque sic immittebantur, & portabatur altare: & erat modus portandi istud altare, sicut portabatur mensa propositionis, & arca testimonij, vt patet supra 25. c. *Sub corona.* Idest ꝙ isti annuli erant positi sub corona, quia corona erat labium altaris super planiciem eleuatum: & in parietibus altaris circa extremitates altitudinis parietis infixi erant isti annuli. *Per singula latera.* Non est sensus ꝙ in quolibet latere altaris illius ponerentur annuli: quia tūc necesse erat esse quatuor vectes, cùm in quolibet latere ponerentur duo annuli, & per duos annulos mitteretur vnus vectis: & tunc isti vectes essent ad portandum simul in opposita loca, quia duo vectes essent ad portandum ante vel retro: & alij duo ad portandum ad dextram, vel sinistram, qui sunt simul motus oppositi: & hoc multum est. Vel si fortè dicatur, ꝙ in quolibet latere poneretur vnus annulus, ita ꝙ in quatuor lateribus essent quatuor annuli: impossibile esset mitti aliquem vectem per eos: quia tunc oporteret quemlibet vectem reflecti, vt esset in duobus lateribus: quod nullo modo conuenit. Nam in vno latere non posset teneri vnus vectis. Vel si in quolibet annulo teneretur vnus vectis, sequeretur inconueniens, quod ante dicebatur, scilicet ꝙ essent quatuor vectes ad portandum simul in opposita. Dicendum ergo ꝙ non accipitur hic, singulus, ita vt distribuat pro omni illo, cui additur, scilicet pro lateribus: quia tunc essent inconuenientia supra assignata, sed solùm distribuuntur duo latera, scilicet ꝙ per singulum de duobus lateribus oppositis ponerentur anguli duo, & sic essent quatuor annuli, quia in duobus alijs lateribus non ponerentur annuli. Et si dicas, ꝙ accipiuntur hic latera pro angulis, sicut modo vulgari accipi consuetum est: & tunc ꝙ verum est, quia erant anguli, qui claudebantur à quatuor lateribus, & in quolibet illorum angulorum ponebatur vnus annulus: & sic tamen respiciebant illi annuli duo latera solùm, vt per illa latera ponerentur vectes, & non per alia duo. Respondetur, ꝙ hoc non potest stare, quia dicitur ꝙ ponerentur duo annuli per singula latera: si ergo latus pro angulo accipitur, erit sensus ꝙ in quolibet angulo erunt duo annuli, quod est inconueniens, quia tunc sequeretur, ꝙ essent octo annuli, & quatuor de illis superessent. *Vt mittantur in eos vectes.* Idest vt vectes mittantur in annulos. Vectes à vehendo, idest portando dicuntur, & sunt ligna longa immissa per illos annulos, per quæ altare portari possit. *Ipsos quoque vectes facies de lignis setim.* Quia quidquid de ligno erat in isto sanctuario, erat de lignis setim. *Et inaurabis.* Idest cooperies laminis aureis. *Ponesque altare contra velum.* Hic ponitur situs huius altaris, scilicet in qua parte sanctuarij poneretur.

Quare in sanctuario factum est altare thymiamatum: & quare adolebatur thymiama.

QVAESTIO. IIII.

CIRCA hoc considerandum est de isto altari thymiamatum quare factum est. Ad quod satis plana est responsio: nam res artificiales semper sunt ad aliquam ministrationem, & ministratio illa est finis suus, & causa potissima: quæ autem sit ministratio altaris thymiamatum ipsum nomen indicat, & litera infra sequens, scilicet ꝙ in eo adoleretur thymiama. Quare autem Deo thymiama adoleretur secundum beatum Thomam de Aquino causa est, scilicet quia

A in atrio tabernaculi erat altare holocaustorum, in quo quotidie immolabantur hostiæ, scilicet ꝙ cremabantur carnes, & adipes, & panis, & similia, vt patuit præcedenti capit. ex quibus odor grauis, & fætor quidam redderetur: vt ergo hoc non esset coram Deo, intra tabernaculum adolebatur thymiama boni odoris, vt tolleretur ille fætor. Confirmari adhuc poterat hoc pro parte eius, quia in eisdem temporibus, in quibus ponebantur hostię in altari holocaustorum, ponebantur thymiamata in altari thymiamatum. Patet quia præcedenti cap. dicitur, ꝙ esset sacrificium perpetuum holocaustum quotidie bis, scilicet duos agnos anniculos vnum in mane, & alterum in vespere: thymiama autem eisdem temporibus adolebatur, scilicet in

B aurora, & in vespere, vt patet infra in litera: ergo ad tollendum fætorem sacrificiorum thymiamata adoleri iussa sunt. Sed hoc non stat valde conuenienter: primò quia licèt hic dictum fuerit, ꝙ eodem tempore ponebatur thymiama in altari, in quo sacrificia cremabantur in alio altari: tamen nō est verum simpliciter, quia ante in aurora videbatur poni thymiama, quàm sacrificia fierent: & in vespere posterius ponebatur thymiama quàm sacrificium. Et patet hoc, quia litera ponens tempus incendendi thymiama non posuit simul debere incendi thymiamata, & sacrificia, sed simul debere incendi, & parari lucernas candelabri, & incendi thymiama: quod patet infra cùm dicitur: Et adolebit incensum super eo Aaron suaue fragrans:

C mane quando componet lucernas, incendet illud, & quando collocat eas ad vesperum. Item si poneretur thymiama in altari ad tollendum fætorem, vel odorem grauem sacrificiorum, oporteret ꝙ quandocunque incenderentur sacrificia super altare holocaustorum, incenderentur thymiamata super altare thymiamatum. Sed falsum est, quia licèt hora incendendi thymiamata concordaret aliqualiter cum hora faciendi holocausta duo pertinentia ad quotidianum sacrificium, tamen non concordabat cum hora faciēdi alia sacrificia voluntaria: nam interdum, & sæpissimè faciebant populares oblationes sacrificiorum, aut pro peccato, vel holocaustorum, & durabant vsque ad magnam partem diei, sicut cùm Salamon obtulit

D mille hostias, vt patet 2. Paralip. 1. c. Et in solennitatibus, quando conueniebant omnes viri ad locum sanctuarij, scilicet ter per annum, vt patet supra 23. & infra 34. cap. fiebant sacrificia valde multa, ita ꝙ necesse esset maiorem diei partem in sacrificijs trahi: ergo ad tollendum fætorem sacrificiorum oportebat quasi toto die incensum esse in altari thymiamatum. Sed falsum est, quia solùm incendebatur bis in die, scilicet in aurora, & vespere: ergo non erat ad tollendum fætorem sacrificiorum. Item thymiama incensum in altari, dato ꝙ poneretur ad tollendum fætorem carnium combustarum, & adipum: tamen non posset, quia odor exhalans ab istis est valde grauis, & grossus; odor autem exhalatus à thymiamate est valde suauis,

E ideo magis disturbaret fætor carnium, quàm adiuuaret odor suauis thymiamatum: præcipuè cùm multæ carnes simul in altari ponerentur, scilicet vnus bos integer in partes concisus, & plerumque multa holocausta, & pacifica simul, vt duo, vel tres arietes holocausti simul, & totidem pacificæ hostiæ simul, ex quibus fętor indicibilis exhalaret, quem abolere non posset thymiama fragrans. Item quia quandocunque alicui sentienti odorem, & fætorem, aut quodcunque triste apponitur aliquod magnum delectabile, & aliquod paruum triste: magis affligitur à modico tristi, quàm gaudeat in magno delectabili: cuius ratio est, quia ad hoc ꝙ aliquis experiatur delectabile, oportet esse tranquillitatem in eo, vt totus vacet illi delectabili

ctabili, alioquin si distrahatur in plura, non experietur F delectabile. Quod satis patet in maximis delectabilibus corporis, quæ si aliquis cum cura aliqua experiatur, non delectatur: tristitia enim tollit trāquillitatem requisitam ad experiendum, & fruendum delectabili: ergo paruum triste tollit magnum delectabile. Sed thymiamatis odor erat delectabilis, fætor autem carnium, & panum exustorum erat tristis, & grauis ad portandum: ergo impediretur delectatio thymiamatis à tristitia fætoris carnium exustarum. Item quia dato ꝙ thymiama multum apponeretur, & esset valde magni odoris, ita vt superaret fætorem carnium combustarum in sacrificijs hoc, esset intra tabernaculum, vbi erat altare thymiamatum, & in partibus sibi propinquis: sed apud altare holocaustorum exrra ta- G bernaculum, & in partibus sibi coniunctis præualeret fætor super odorem thymiamatis: ibi tamen magis necessarius erat bonus odor, quàm intra tabernaculū, quia intra tabernaculum nullus manebat tempore sacrificiorum: in atrio autem apud altare holocaustorū erant sacerdotes ministrantes, & ipsi sæculares, qui intrabant ad offerenda sacrificia pacifica, & comedebāt de eis: ergo non debebat ibi esse fætor. Vel magis necessarium erat non esse ibi fætorem, quàm in tabernaculo: aliàs nec sacerdotes, nec sæculares possent ferre tantum fætorem, & fugerent de atrio tabernaculi. Item nullo modo est verisimile ibi fuisse fætorem, quia Deus intendebat facere cultum suum esse valde reuerendum, & cùm inter alios actus cultus sui nihil H magis reuerendum, & soli Deo magis conueniens esset, quàm sacrificium: hoc debebat haberi in magna veneratione: sed si fætida essent sacrificia Dei, essent omnia detestabilia, & paruipendenda: ergo Deus faceret, ꝙ non esset ibi fætor. Patet ꝙ Deus intendat facere ea, quæ pertinent ad cultum suum valde reuerenda in apparatu tabernaculi, & partium eius, & in vestibus ministrorum, & in cæteris cæremonijs, & obseruationibus locorum sacrorum: & ipse Deus conqueritur de sacerdotibus, qui dicebant mensam domini esse pollutam, vt patet Malac. c. 1. cùm dicitur: Et vos polluistis illud in eo, quod dicitis: mensa domini contaminata est, & quod superponitur contemptibile est cum igne, qui deuorat illud. Etiam contra eos ibi di- I sceptat, quia contemptibilia pecora offerebant. Sed si sacrificia Dei essent fætida haberent sacerdotes occasionem maximam contemnendi illa: ergo non erat aliquis fætor exhalans, aut grauis odor ex combustione carnium exustarum, & panum: & sic tenēdum est. Sed hoc non fiebat naturaliter, quia naturaliter necessarium erat ex re combusta exhalari odorem talem, qualem ipsa ad faciendum disposita est: Deus tamen ad reuerentiam cultus, quod valde expediebat, imò quod necessarium erat ad hoc, ꝙ coleretur voluntariè ab illa Hebræorum gente, omnem fætorem, aut grauem odorem, qui de combustis sacrificijs exhalare debebat, tollebat ne exhalaret. Et in hoc erat approbatio sacrificiorum, & altaris sui, scilicet ꝙ ipse illa K acceptaret, & fieri mandaret: cùm in ea miraculum operaretur. Non dicitur ergo conuenienter, ꝙ thymiama ponebatur in altari thymiamatum, vel adoleretur ad tollendum fætorem sacrificiorum, qui nullo modo erat. Aliter ergo dicendum est, scilicet ꝙ cùm Deus vellet cultum suum esse in magna reuerentia, & honore, volebat vt omnia pertinentia ad honorem in cultu eius essent: sicut enim holocausta, & alia sacrificia secundum se non placent Deo, sed inquantum per ea nos credimus impendere honorem Deo, acceptantur ab eo: sic autem est de thymiamate. Deus enim nō delectatur in odore thymiamatis, quia odoratum non habet: sed quia magnus honor reputatur

Paruū triste tollit magnū delectabile.

Quāuis i sāctuario multę carnes cremarent nullꝰ tn̄ fætor ab eis exhalabat.

Opi. auct.

F inter homines apponi suaues odores, transfertur hoc ad cultum Dei, vt coram eo thymiamata adoleantur. Iste enim honor etiam apud Gentiles dijs suis impendebatur. Non minus ergo debuit impendi Deo vero quàm alijs impendebatur. Et patet etiam ꝙ ad solam reuerentiam factum sit: nam cùm poni tale thymiama esset honor quidam & reuerentia, vt maior honor & reuerentia ad Deum esset, mādatum est, vt nullus homo tale thymiama faceret, vt eius odore frueretur: alioquin periret de populis suis: ita ꝙ ad cultum solius Dei esset tale thymiama. Et licèt illud in se nihil foret, ex hoc solo ꝙ cæteri vetabantur illud facere, reddebatur hoc valde reuerendum.

G *Quare altare thymiamatum erat intra tabernaculum: cum altare holocaustorum esset extra tabernaculum.*

QVAESTIO. V.

SI autem quæratur, quare altare thymiamatum poneretur intra tabernaculum, cùm altare holocaustorum foris locatum esset ad ostium tabernaculi, vt patet præcedenti cap. & in vtroque Deus colebatur. Respondetur, ꝙ ad maiorem reuerentiam cultus diuini omnia ista esse debebant intra tabernaculum in loco honoratissimo, siue altare thymiamatis, siue holocaustorum. Sed altare holocaustorum non potuit H esse intra tabernaculum, quia ibi fiebat magnus ignis, qui requireretur ad cōburendum vnum bouem, aut duos, vel tres arietes simul: & iste eleuaretur in altum, & combureret omnia operimenta tabernaculi, præcipuè quia tabernaculi altitudo satis parua erat, scilicet decem cubitorum, vt patet supra 26. cap. vbi agitur de altitudine tabularum tabernaculi: & dicitur, ꝙ quælibet erat decem cubitorum, & erat illa tota altitudo tabernaculi. Etiam quia fumus grossus exhalans, & ascendens offuscaret totam tabernaculi pulchritudinem. Non erat autem hoc in altari thymiamatum, quia fumus exhalās de thymiamate erat valde tenuis, & non inficiebat, vel denigrabat aliquid in tabernaculo sicut fumus quarundam aliarum rerum aromati- I carum. Item altare holocaustorum erat ad facienda sacrificia, in quibus erat maior occupatio sacerdotum veteris testamenti, & in quibus videndis populares alliciebantur ad cultum diuinum: si autem istud poneretur intra tabernaculum, nihil viderent populares, per quod allicerentur ad cultum Dei. ergo non debuit poni intra tabernaculum, sed extra. De altari autem thymiamatum non est eadem ratio, quia nō erat tanta occupatio circa adolendum thymiama, sicut circa sacrificia: nec est aliquid ita grossum offerre thymiama ad quod respiciant populares, sicut oblatio sacrificiorum. Item quia in altari holocaustorum offerebantur omnia sacrificia, sed populares aliquando offerebant sacrificia pacifica, & intrabant apud altare holocaustorum ad videnda sacrificia sua: & ibi coque- K bant carnes sacrificiorum, & comedebant. Si ergo esset altare holocaustorum intra tabernaculum oporteret populares intrare illuc, ad videndum offerri sacrificia sua. Hoc autem non poterat esse, quia nullus debebat intrare in tabernaculum nisi sacerdotes ministrantes, & nec ipsi Leuitæ intrabant: quin potius si viderent vasa tabernaculi discooperta moriebantur, vt patet Num. 4. Ad tollendum autem ista inconuenientia debuit altare holocaustorum esse extra tabernaculum. De altari thymiamatum nihil tale est, quia non faciebant populares aliquam ministrationem, quæ pertineret ad altare ipsum, sicut faciebant ministrationem sacrificiorum pacificorum, quæ pertine-

bant

bant ad altare holocaustorum, nec erat aliqua necessitas, aut vtilitas, vt viderent populares ea, quæ fiebant in altari thymiamatum. Item quia ea, quæ fiebant in altari holocaustorum erant opera banausa, scilicet effusio sanguinis, & decoriatio pecoris, & alia ministeria carnificum, & coquorum, quæ non pertinebant ad magnam munditiam, quæ erat intra tabernaculum. Altare autē thymiamatum habebat ministrationem valde mundam, scilicet incensionem thymiamatum: ideo satis congruebat illi puritati ministrationis, ꝙ esset intra tabernaculum. Aliæ etiam causæ sunt de ipso altari holocaustorum, de quibus magis dictum fuit supra 27. cap. *Ponesque altare.* Scilicet altare thymiamatum, de quo hic fit sermo. *Contra velum, quod ante arcam pendet.* Velum est quædam cortina posita ad distinguendum. Erat autem factum tabernaculum de tabulis setim, & habebat duo velamenta distinguentia in ipso. Vnum erat, quod ponebatur in introitu tabernaculi, & distinguebat tabernaculum ab atrio eius, & istud vocatur communiter tentorium, vt patet supra 26. cap. cùm agitur de fabricatione eius, & dicitur. facies & tentorium in introitu tabernaculi. Aliud velamentum intra ipsum tabernaculum erat, distinguebatque vnam partem sanctuarij, quæ vocabatur Sanctum Sanctorum ab alia parte, quæ vocatur Sanctum siue sanctuarium: & istud operimentum vocatur velum, vt patet supra 26. cap. cum dicitur: Facies velum de hyacintho, &c. Et isto modo vocatur hic, scilicet ꝙ istud velum deberet pendere ante arcā, idest ante velum, quod distinguit Sancta Sanctorum à parte illa, quæ vocatur sancta, siue sanctuarium. Nam si ponatur hic velum pro tentorio, quod diuidit sanctuarium, scilicet tabernaculum ab atrio eius: esset sensus, ꝙ esset altare thymiamatum extra sanctuarium tabernaculi, scilicet in atrio sicut altare holocaustorum. Sed falsum est hoc, quia litera dicit, ꝙ stat contra velū, quod pendet ante arcam, scilicet contra velum, quod diuidit Sancta Sanctorum à reliqua parte tabernaculi: & isto modo accipitur etiam Matth. 27. capitu. velum templi scissum est, scilicet velum, quod pendebat ante arcam, & tegebat Sancta Sanctorum. Dicitur autem esse altare istud contra velum, idest ante velum. *Quod ante arcam pendet.* Idest quod diuidit Sancta Sāctorum, quia in Sancta Sanctorum erat arca, & ante illam pendebat velum distinguens, & tegens ne videretur arca ab his, qui foris erant, scilicet in primo tabernaculo: erat autem altare thymiamatis ante Sancta Sanctorum, scilicet extra velum, quod diuidit Sancta Sanctorum ab alio tabernaculo: & sic erat in primo tabernaculo.

An altare thymiamatum eßet intra Sancta Sanctorum, & similiter thuribulum. Et quomodo D. Augustinus, & Hyeron. circa hoc deuient à veritate. Et qualiter poteſt ſtare textus Apoſtoli de thuribulo aureo.

QVAESTIO. VI.

AVGVSTINVS dicit, ꝙ altare istud thymiamatum erat intra Sancta Sanctorum, quod probat per id, quod habetur ad Hebræ. 9. cap. cum dicitur: Post velamentum autem erat secundum tabernaculum aureum habens thuribulum. Et vocatur secundum D. Augustinum altare thymiamatis aureum thuribulum, quia ponebatur super illud thus, & erat coopertum laminis aureis. D. Hieronymus autem, & omnes doctores contrarium tenent: dicunt autem ꝙ thuribulum, quod Augustinus accipit esse aureum, de quo ad Hebræo. 9. cap. non erat altare holocaustorum, nec thymiamatis, aut aliquod altare, sed erat

A quoddam thuribulum factum de auro, & in hoc sacerdos magnus cremabat incensum cùm intrabat in Sancta Sanctorum, vt fumus inde exurgens operiret propitiatorium, vt patet Leuit. 16. capit. Augustinus autem quomodo in hac parte oberrauerit nescio: est autem motiuum satis apparens dictum Apostoli ad Hebræo. 9. sed conspecta litera librorum Moysi satis constat, ꝙ non esset istud altare intra Sancta Sanctorū. Primò per literam istam, quæ dicit pones altare contra velum, quod ante arcam pendet: ergo necessariò erat velum medium inter altare istud, & arcam. Alioquin sicut arca erat intra velum, ita & altare holocaustorum esset intra velum. Quod litera ista non vult: dicens ꝙ erat contra velum, quod pendet ante arcam:

B ergo non pendet ante istud altare. Secundò patet hoc infra 40. ca. vbi collocatur totum tabernaculum, & ponitur ordo collocatorum, & dicitur ꝙ Moyses posuit arcam, & appendit ante eam velum, deinde posuit mensam in tabernaculo testimonij, & candelabrum, & altare thimiamatis contra velum: ergo non erat post velamentum, scilicet intra Sancta Sanctorū. Tertiò patet hoc Leuit. 16. cap. vbi dicitur de die propitiationis, ꝙ intrare debebat illo die sacerdos magnus intra Sācta Sanctorum, & orabat pro se, & domo sua, donec egrederetur, & sequitur: Cùm exierit ad altare, quod est coram domino, oret pro se, & sumptum sanguinem fundat super altare, & ibi loquitur de altari thymiamatum, vt patet manifestè in litera. Et

C patet etiam hic, scilicet ꝙ semel in anno sacerdos tingeret istud altare thymiamatum sanguine, scilicet in die expiationis, siue propitiationis: & dicitur, ꝙ ad tingendum istud altare sanguine sacerdos exibat de Sancto Sanctorum, ergo non erat intra Sancta Sanctorū: alioquin necesse esset antequam exiret de Sancto Sanctorum tingere illud sanguine, & non extra velum: nullo modo ergo dici potest, ꝙ altare thymiamatis esset intra Sancta Sanctorum. Quod autem dicunt de thuribulo aureo, scilicet ꝙ illud sit quoddam thuribulum de auro, in quo summus sacerdos cremabat thymiama, quando intrabat in Sancta Sanctorum, & ꝙ istud esset intra Sancta Sanctorum, satis videtur (quomodocunque ponatur) difficile: nam non videtur ista

D positio conueniens. Primò quia litera Apostoli ad Hebræ. 9. cap. necessariò debet intelligi de altari thymiamatum, quod patet contemplanti literam illam diligenter: nam ipse vult enarrare ibi omnia, quæ erāt in priori tabernaculo, & in secundo, scilicet intra Sancta Sāctorum, & ponit in priori tabernaculo mensam propositionis, & candelabrum: & ponit post velum Sancti Sanctorum arcam, & dicit ꝙ istud secundum tabernaculum habebat aureum thuribulum: sola. n. ista quatuor erant intra tabernaculum totum, scilicet mensa, & candelabrum, & altare thymiamatis, & arca testimonij, vt patet infra 40. c. vbi omnia, quæ erant in toto sanctuario, scilicet tam in atrio, quàm in tabernaculo sufficienter enumerātur: sed hic in litera Apo-

E stoli omnia ista ponuntur accipiendo altare thymiamatis esse thuribulum aureum: ergo debet accipi pro altari illo: alioquin Apostolus aliquid deficeret de his, quæ erat in tabernaculo, quod non est conueniens, cū ipse intendat sufficienter ista enarrare. Etiam superabundaret aliquid ad ea, quæ Moyses in istis libris scripsit, quod non est dicendum: nam in isto libro Moyses accepit à domino regulam de omnibus, quæ fieri debebant, & scripsit ea: & postea scribuntur omnia ista facta fuisse, vt patet à c. 36. vsque ad trigesimū nonū inclusiuè: deinde ponuntur omnia hæc, vt collocata. Cùm ergo ter ista omnia recitentur, & alibi in alijs tribus libris Moysi manētibus de his mentio fiat, nnnquam ponitur, ꝙ esset aliquod thuribulum aureū intra

Opi. Hiero. de thuribulo aureo cōfutatur circa thuribulū aureū, & nō circa altare qa in hoc verū dicit, ꝙ sit extra Sancta Sāctorum.

intra Sancta Sanctorum. Sed nunquid ex hoc confitemur cum Aug. esse altare thymiamatum intra Sancta Sanctorum? absit: cùm supra clarissimis scripturæ testimonijs improbauerimus. Item non videtur conuenienter dici, ꝙ esset intra Sancta Sanctorū thuribulum aureum, in quo sacerdos thymiama incenderet, quia vasa pertinentia ad thymiamatis ministrationē, licèt essent ipsius altaris incensorum; tamen non custodiebantur cum ipso altari, sed cum altari holocaustorum, vt probatum fuit supra: & vocabantur igniū receptacula: sed hoc thuribulum aureum (si esset vas pertinens ad ministrationem thymiamatis) esset cum altari holocaustorum: ergo non erat ponendum intra Sancta Sanctorum. Item dato ꝙ esset aliquod thuribulum aureum, in quo poneretur thymiama cùm intraretur in Sancta Sanctorum, ita ꝙ ad reuerentiam loci illius, quando sacerdos illuc intraret, poneret thymiama in thuribulo aureo, licèt omnibus alijs temporibus poneretur in thuribulis æneis, qualia erant illa, quæ pendebant ab altari holocaustorum, de quibus dicitur supra 27. c. Cuncta vasa eius ex ære fabricabis. & inter illa erant vasa altaris thymiamatum, quæ vocantur ibidem ignium receptacula. & istud thuribulum aureum custodiretur intra tabernaculum primū, sicut conseruabantur vasa mensæ, quæ erant aurea, & candelabrum, & cetera vtensilia: non tamē oportebat poni illud intra Sancta Sanctorum. Item & fortius non videtur vllo modo esse ponendum, ꝙ thuribulū aureum esset intra Sancta Sanctorum: nam si sic esset, oporteret, vt sacerdos primò intraret in Sancta Sanctorum, & tolleret inde thuribulum, & veniens ad altare holocaustorum poneret prunas, & superposito thymiamate intraret in Sancta Sanctorum exhalante fumo. Dicitur tamen Leuit. 16. c. ꝙ antequam sacerdos summus intraret in Sancta Sanctorum acciperet thuribulum, & impositis prunis, & thymiamate intraret, & nebula aromatum impositorum prunis ascendens operiret propitiatorium, ne moriatur: ergo si intraret sine aromatibus, quorum nebula operiret propitiatorium, moreretur: ergo non erat intra Sancta Sanctorum illud thuribulum aureum, quia tunc non solùm semel, sed etiam pluries intraret sacerdos sine aromatum nebula in Sancta Sanctorum. Primò quando iret pro thuribulo aureo ad ponendum prunas, & thymiama. Secundò quando depositis prunis, & thymiamate reduceret illud in Sancta Sanctorum, vt maneret ibi: ergo nullo modo tale thuribulum erat ibi. Item dicitur Leuit. 16. quòd semel per annum fieret festum propitiationis, & tunc intraret sacerdos in Sancta Sanctorum: & Apostolus ad Hebræ. c. 9. dicit ꝙ in priori tabernaculo sacerdotes quotidie ministeria sua explebāt: sed ad secundum tabernaculum, quod erat sanctum sanctorum, solus sacerdos summus, siue Pōtifex, vt ipse dicit, introibat semel in anno: sed si poneretur thuribulum aureum ad incendendum thymiama esse intra sancta sanctorum, necesse esset ter i quolibet anno intrare sacerdotem magnum in sancta sanctorum: ergo non erat thuribulum aureum in sancto sanctorum. Consequentia patet, quia si esset in sancto sanctorum: oportebat, vt primo sacerdos magnus intraret in sancta sanctorum pro thuribulo, quod ibi maneret, & positis prunis, & aromatibus introiret iterum in sancta sanctorum, & faceret cæremonias illas, quæ habentur Leuit. 16. c. & post exiret cineres thuribuli depositurus, siue prunas manentes, & tunc mundato eo, rediret positurus illud intra sancta sanctorū: necessarium ergo erat, ꝙ ter in anno intraret in sancta sanctorum, quod erat vetitum in lege. Sub magna reuerentia horum prædictorum dicerem & ego si auderem, fortè neutram harum positionum esse cō-

F uenientem: nec enim est conueniens, quod Augu. dicebat, scilicet ꝙ altare thymiamatum esset intra sancta sanctorum: nec quod alij doctores dicebant, scilicet ꝙ esset illud thuribulum aureum, in quo ponerentur prunæ, cùm ingrederetur sacerdos in sancta sanctorum: quia istud thuribulum aureum non erat altare thymiamatum, quod existeret intra sancta sanctorum, quod est contra Aug. Nec est thuribulum aureum ad incendendum thymiama, quod esset intra sancta sanctorum: quod est contra positionem aliorū doctorum: sed erat altare thymiamatum: & tamen non erat intra sancta sanctorum. Quòd autem altare thymiamatum non sit intra sancta sanctorum, supra probatum fuit, & patet adhuc duabus rationibus. Pri-

G ma quia dicit Apostolus ad Hebræ. 9. ꝙ in sancta sanctorum nullus intrabat nisi sacerdos magnus, & iste solùm semel in anno, sed ad altare thymiamatum quotidie oportebat aliquem accedere ad ministrandum ponendo thymiama suaue, & fragrans: ergo non erat altare istud intra sancta sanctorum. Patet antecedēs, scilicet ꝙ quotidie fieret ministratio in altari thymiamatum, quia dicit hic litera: Et adolebit incensum Aaron super eum suaue fragrans, mane quando componet lucernas incendet illud, & quando collocat eas ad vesperum vret thymiama perpetuum in generationes vestras, idest quotidie, & hoc omni tempore. Secundò quia solus sacerdos magnus introibat in sancta sanctorum, vt patet ad Hebr. 9. imò & quan-

H do ipse intrabat in sancta sanctorum, nullus de sacerdotibus minoribus stabat intra tabernaculum, vt patet Leuit. 16. c. sed in altari thymiamatum non solùm ministrabat summus sacerdos, sed etiam minores sacerdotes: ergo non erat altare thymiamatum intra sancta sanctorum. Patet antecedens, quia filij Aaron Nadab, & Abiu, minores sacerdotes erāt, vt patet præcedēnti cap. cùm pater eorum Aaron fuerit consecratus in summum sacerdotem, ipsi autem in minores; cuius signum est, quia ibi mandabatur, ꝙ indueretur Aaron vestibus pontificalibus, & filij sui induerentur vestibus sacerdotum minorum: isti tamen duo offerebant thymiama super altare thymiamatum, vt patet Leui. c. 10. cum dicitur: Arreptis Nadab, & Abiu

I filij Aaron thuribulis suis posuerunt ignem, & incensum desuper offerentes coram domino ignem alienum: sed non erat in toto tabernaculo alius locus, in quo offerretur incēsum nisi altare thymiamatum: ergo super illud offerebant filij Aaron, qui erant sacerdotes minores. Item patet hoc, quia Zacharias pater Beati Ioannis erat sacerdos minor: & tamen offerebat incensum coram domino, vt patet Luc. 1. c. Nec valet si fortè dicas eum fuisse sacerdotem summum: nam falsum est: quia dicitur Lucæ 1. c. quòd ipse erat de sorte Abia, quæ erat octaua sors sacerdotum, vt patet 1. Paralip. 24. de ista autem non erant sacerdotes summi. Et dato ꝙ velis proteruire dicens, ꝙ Romani, qui tunc dominabātur Iudęis, mutabant summos

K sacerdotes, vt eis placebat, vt patet ex historijs Iosephi in libris antiquitatum, & Eusebij in chronicis suis: & Lucæ Tuden. nam si summus sacerdos esset, ministraret quando vellet: sed iste non ministrauit quādo voluit, sicut dicitur Lucæ 1. c. quòd intrauit ad offerendū incensum in ordine vicis suæ, idest quòd quando euenit tempus, vt ministrarent illi, qui erant in vice Abia, quæ erat octaua: intrauit Zacharias, vt ministraret. Item quia dicitur ibidem: Sorte exijt, vt incenderet incensum, & ingressus fuit ad incendendum: si tamen esset summus sacerdos, non oporteret mitti sortem, vt ministraret, aut non ministraret: sed cùm vellet ministraret: cum autem nollet non cogeretur. Patet ergo ꝙ Zacharias pater Beati Ioannis erat sacerdos minor,

Zacharias pr̄ Ioānis Baptistæ ñ fuit sacerdos magnus.

nor, & tamen ministrabat altari thymiamatum: ergo non erat altare thymiamatum intra Sancta Sanctorũ. Nunc autem restat respondere ad textum Apostoli ad Hebr. 9. c. dando illi verum intellectum quomodo illud thuribulum aureum, quod ibi ponitur: siue esset altare thymiamatum, vt volebat Aug. siue quoddam thuribulum ad ponendũ incensum: nõ esset intra Sãcta Sanctorum: quod est contra positionem omnium eorum simul. Nam licet Aug. & alij discordent quantum ad assignandum quid sit illud thuribulum: non tamen discordant quantum ad hoc, ꝙ sit intra Sancta Sanctorum, sed, vt ex præmissis omnibus patet, quidquid illud esset non potest poni intra Sancta Sanctorum. Dicit Apostolus ad Hebr. 9. ca. ꝙ secundum tabernaculum erat post velamentum habens aureum thuribulum, & arcã: in quo videtur innuere in superficie literæ, ꝙ illud thuribulum aureum erat intra sancta sanctorum. Sed non est iste sensus, sed ꝙ istud 2m tabernaculum, quod erat post velamentum, idest post velum pendens ante arcam testimonij, habebat aureum thuribulum, & arcam, idest aureum thuribulum, quod erat ante velum distinguens ista duo tabernacula, & habebat arcam, quę erat intra secundum tabernaculum, s. post velamentum: & sic secundum tabernaculum habebat ista duo, quia computabantur ambo aliquo modo pertinere ad secundum tabernaculum, sed differebant situ: quia vnum erat ante velamentum, aliud autem post velamentum. Sed dicet aliquis, ꝙ ista expositio potius est extorsio quędam ridicula, quia accipiendo isto modo habere, non solùm secundum tabernaculum, quod erat intra Sancta Sanctorum habebat altare thymiamatum, quod vocatur aureum thuribulum, sed etiam habebat mensam propositionis, & candelabrum, quia ista erant in primo tabernaculo, & erant ante velum Sancti Sanctorum. Respondetur, ꝙ ista non est extorsio: nam si aliquis sensus verus posset dari, secundum quem poneretur thuribulum illud aureũ intra sancta Sanctorum, esset iste sensus extortus: sed non potest assignari aliquis modus, ꝑ quem ponatur thuribulum intra Sancta Sãctorum: ergo oportet sic poni, nec est extorsio. Et patet simile multotiens in sacra scriptura; nam si considerentur dicta Christi in Euangelijs, quomodo aliqñ confirmat positionem suam per aliqua dicta Prophetarum, & alios libros legales, & Apostoli in Epistolis suis: & in libro actuum Apostolorum inducunt auctoritates veteris testamenti, quæ distortissime videntur adduci: tamen cõstat ꝙ ille sunt sensus scripturæ, cum impossibile esset Christum mentiri, & Apostolos, qui Spiritu Sancto dictante loquebantur: & impossibile erat Sanctam Ecclesiam errare, quæ omnia ista tanquam verissima suscepit. Patet de illa auctoritate, quæ habetur Isa. 7. Ecce virgo concipiet, & pariet filium. quę auctoritas secundum locum, in quo est, videtur manifestè referri ad aliquid, quod erat tempore Achaz, vel paulo post venturum erat. Et tamen Euangelistæ nostri, & tota sacra scriptura exponit illam de conceptu Beatæ Virginis. Item id quod habetur Isaiæ 40. Ego vox clamantis in deserto. videtur manifestissimè referri ad Isaiam: tamen Beatus Marcus in cap. 1. Euangelij testatur illud fuisse dictum de Beato Ioanne. Et illud, quod habetur Isai. 9. Primo tempore alleuiata est terra Zabulon, & Nephthali: nouissime aggrauata est via maris, quod ex contextu literæ Isaiæ videtur intelligi de bello facto à rege Salmanasar, vel aliquo alio rege contra Iudæos: & tamen intelligitur ad literã de principio prædicationis Christi in terra Galileę, vt declarat Beatus Matth. c. 4. sui Euangelij. Quid enim in his mirandum est, cum tota sacra scriptura noui testamenti talibus expositionibus plena sit, quæ distortissimæ videntur? sunt tamen potissimæ, quia Christus, & Apostoli sic exposuerunt. Non est ergo dicendum, ꝙ ista expositio extorsio sit, cum nullo alio modo rectè exponi possit, vt patuit, pręcipuè quia aliquem colorem habet etiam ex ipsa litera. Nam argumentum, quod fit cõtra hoc, scilicet ꝙ eodem modo diceretur mensam, & candelabrum pertinere ad 2m tabernaculum, quia vtraque sunt coram tabernaculo secundo, s. coram sancto sanctorum, non valet: quia scriptura facit in hoc differentiã dicens specialiter pertinere magis altare thymiamatum ad sancta sanctorũ quã candelabrum: nam de altari thymiamatum dicitur semper, ꝙ est ante velum, siue contra velum, vel coram: de mensa autem, & candelabro non dicuntur hęc. Patet quia hic dicitur, ꝙ altare istud est cõtra velum, quo tegitur arca. Et eodẽ modo dicitur infra 40. c. ꝙ illud altare est ante velum, siue contra velum: & idem modus habetur Leuit. 16. c. Ergo aliquem modum situs specialem habebat altare thymiamatis respectu veli tegentis arcam, & distinguentis secundum tabernaculum, quem non habebat mensa propositionis, nec candelabrum: propter quam Apostolus magis dixit pertinere ad secundum tabernaculum, quàm mensã & candelabrum. Conclusum est ergo ex omnibus præmissis, ꝙ altare thymiamatum non erat intra Sancta Sanctorum, & ꝙ intra Sancta Sanctorum, nõ erat aliquod thuribulum aureum, vt aliqui volebant, & ꝙ altare thymiamatum est thuribulum aureum, de quo Apostolus loquitur ad Heb. 9. cap.

Contra velum. Scilicet ꝙ istud altare thymiamatum specialiori modo erat contra velum, quàm mensa, & candelabrum: ideo secundum tabernaculum dicebatur habere thuribulum aureum, idest altare, in quo ponebatur thymiama, siue thus, & erat aureum, idest opertum laminis aureis: & hoc habebat secundum tabernaculum non intra se, sed ante se: & non dicebatur habere ante se mensam propositionis, & candelabrũ. *Quod ante arcam pendet*. Ad velandum arcam distinguendo duo tabernacula. *Coram propitiatorio*. Idest istud velum pendet ante propitiatorium: est autem propitiatorium coopertorium arcę factum de auro purissimo: & erat quasi quædam tabula posita plane, & tegens totam arcam, de cuius extremitatibus duobus oppositis fiebant duo Cherubim per malleationem, qui vocantur productiles, idest extensibiles, de quibus supra 25. c. & quia illud propitiatorium erat super arcã; quidquid erat coram arca, erat coram propitiatorio: Sed dicebatur hic, ꝙ istud velum pendebat ante arcã; ergo pendebat ante propitiatorium: fit tamen mentio de propitiatorio, quia illud erat aliquid valde notabile in toto sanctuario, cùm super illud sedere diceretur Deus, & loqui: & in illo parcebat filijs Israel de oĩbus iniquitatibus suis. & ob hoc vocabatur propitiatorium, idest locus ad propitiandum, siue remittendum iniquitates. *Quo tegitur testimonium*. Idest quod cooperiebat tabulas existẽtes in arca, quæ vocantur testimonium. Erant. n. tabulæ decalogi testimonium contra filios Israel, quia à Deo legem acceperant: ita ꝙ necessario, & infallibiter per illas probabatur 2m modum, quem declarauimus supra 20. c. & istæ tabulæ ad custodiam in arca positæ sunt: & quia arca tegebatur propitiatorio, dicebantur tabulæ tegi propitiatorio. Ex quo infertur etiam id, quod probauimus supra 25. c. ꝙ propitiatorium esset coopertorium arcæ, & non haberet aliquod alterum: nam si aliud esset arcæ coopertoriũ; non dicerentur cooperiri tabulæ, siue testimonium, quod idem est propitiatorio: sed alio opertorio arcæ. *Vbi loquar tibi*. Idest ꝙ in propitiatorio loquar ad te. Ista est causa potissima, quare fecit hic mentionem de propitiatorio, s. vt subiungeret illud dictum: loquebatur

Propitiatorium quid sit.

Deus de propitiatorio, vt patet supra 25. cap. & loquebatur apud ostium tabernaculi, & altare holocaustorum, vt patet præcedenti c. sed magis, & pluries loquebatur Deus Moysi in propitiatorio, quàm apud altare holocaustorum. Nam apud altare holocaustorum loquebatur Deus, quando specialiter ipse volebat nō petente Moyse: in propitiatorio loquebatur Deus quandocunque vellet aliquid Moyses, vt patet Num. 7. c. cum dicitur: Cunque ingrederetur Moyses tabernaculum fœderis, vt consuleret oraculum, idest vt haberet responsionem alicuius dubij: audiebat vocem loquentis ad se de propitiatorio, quod erat super arcā inter duos Cherubim, vnde & loquebatur ei. *Et adolebit incensum*. Hic ponitur secundum, s. de huius altaris ministratione, s. quid fieret in hoc altari. *Et adolebit incensum*. Idest cremabit thymiama, siue thus: & hoc erat confectum quodam speciali artificio, de quo infra. *Super eo*. Non ꝙ poneretur immediatè incensum super eius planam superficiem, quia cùm esset coopertum laminis aureis, liquefieret aurum applicitis prunis, & pollueretur cinere atque offuscaretur: quod inconueniens erat ad auri puritatem: sed fiebat aliter, s. ꝙ erat quoddam vas æneum, quod vocabatur ignis receptaculum, & aliquando nominatur thuribulum: & de istis erant multa. Quod patet, quia supra 27. c. cùm agitur de istis vasis, dicitur, ꝙ in altari holocaustorum erant ignium receptacula, & tamen ista erant ad ministrationem altaris thymiamatum, vt patet in supradictis. Etiam quia dicitur Leuit. 10. c. ꝙ arreptis Nadab, Abiu filij Aaron thuribulis suis posuerunt ignem, & incensum desuper offerentes coram domino. Et sic multa simul thuribula erant, in quibus offerebatur incensum. Sed vtrum semper in multis thuribulis poneretur incensum, an in vno, non constat. Satis autem notum est, ꝙ aliquando simul poneretur thymiama in multis thuribulis: quia duo filij Aaron simul acceperunt thuribula, & posuerunt ignem, & incensum, vt patet Leuit. 10. cap. Sed non videtur, ꝙ hoc quotidie sic fieret: sed in aliqua magna solennitate, qualis tunc erat, s. completio consecrationis Aaron & filiorum eius: & totus populus ad istam festiuitatem conuenerat, vt congauderet eis, vt patet Leuit. 9. c. in alijs autem diebus profestis videtur, ꝙ solùm poneretur vnum receptaculum ignis, siue thuribulum cum thymiamate: & hoc quia vt communiter vnus solus sacerdos intrabat ad incendendum incensum coram domino: ideo non solùm portabat thuribulum, & fiebat istud, vt patet de Zacharia, qui sorte intrauit, vt offerret incensum coram domino, vt habetur Lucæ 1. cap. & sic solus intrabat.

Modus offerendi thymiama à sacerdotibus.

QVAESTIO. VII.

ERAT autem modus huius oblationis incensi, ꝙ sacerdos, qui oblaturus erat thymiama, ibat ad altare holocaustorum, à cuius cornibus pendebant ignium receptacula, quæ erant vasa ministrationis altaris thymiamatum: & assumens prunas de ipso altari holocaustorum imponebat thymiama, & intrabat atque ponebat vas illud super altare thymiamatum, & ibidem comburebatur thymiama: cùm autem consummatum esset istud thymiama, tollebat sacerdos vas, in quo erat thymiama, & euacuabat carnes de illo extra sanctuarium, & castra in loco mundo: & reducebat vas illud ad altare holocaustorum appendens à cornibus illius, sicut ante extiterat, vt ibi maneret ad iterum hoc in vespere faciendum, & sic quotidie bis fiebat hoc omni tempore. *Aaron*. Illud incensum

F ponebat Aaron in hoc altari secundum omnes cære-
monias supradictas: & non solùm ipse, sed omnes sa-
cerdotes magni post ipsum, quia istud mandatum nō
erat personale, ita ꝙ ad eum pertineret: sed dirigeba-
tur ad omnes summos sacerdotes, quia pertinet dire-
ctè ad dignitatem vel ordinem, & non solùm perti-
nebat ad sacerdotes magnos, sed etiam ad minores,
quia filij Aaron ministrabant incendentes, vt patet
infra in litera, & declaratum fuit etiam supra: quia Za-
charias pater Ioannis Baptistæ erat sacerdos minor, &
tamen offerebat incensum coram domino, vt patet
Lucæ 1. cap. *Suaue fragrans*. Possunt ista duo poni pro
vno adiectiuo: & ꝙ conuertatur alterum eorum in ad-
uerbium, scilicet suaue fragrans, idest suauiter fragrās.
G Vel vocatur suaue, quia odor illius thymiamatis non
erat grauis, sicut quidam alij odores, sed multum sua-
uis. Etiam erat fragrans, idest valde emittens odorem.
Flagrare præposita, l. signat ardere: fragrare præposita,
r. signat odorem emittere, & sic accipitur hic. Errant
autem, qui scribunt hic flagrans ponendo, l. in prima
syllaba. *Mane quando componet lucernas incendet illud*.
Bis in die fiebat incensio lucernarum, siue paratio, &
bis incensio thymiamatis: in mane autem compone-
bat sacerdos lucernas, quia cùm esset candelabrum
continens lucernas septem, vt patet supra 25. cap. qua-
rum quatuor per diem non ardebant: & has extin-
guebat sacerdos in aurora manentibus alijs tribus lu-
centibus, & in vespere redibat sacerdos, & incendebat
H quatuor lucernas extinctas cum tribus, quæ per diem
luxerant: & sic omnes septem tota nocte lucebant in
tabernaculo: sic ait Iosephus. Erant autem istæ duæ
ministrationes simul, scilicet ministratio in candela-
bro, & in altari thymiamatum: & idem minister
vtriusque erat: quoniam qui lucernas parauisset con-
festim thymiama incendebat. quod patet in litera,
cum dicitur: Et adolebit incensum super eo Aaron
suaue fragrans: mane, quando componet lucernas in-
cendet illud, & sic ipse componebat lucernas, & incen
debat thymiama, & vnico ingressu in tabernaculum
faciebat ista duo, quia vtrunque in eodem tempore
faciebat. *Mane quando componet lucernas*. Componere
lucernas erat quatuor lucernas extinguere, & tres re-
I linquere: & parare eas tollendo lychnum, & disponen
do, ita vt non extinguerentur: sicut in lampadibus Ec-
clesiarum lychnum disponimus, ne extinguatur lu-
cerna. *Incendet illud*. Scilicet thymiama ſm ritum su-
pra assignatum. *Et quando collocat eas ad vesperum*. Idest
in sero occidente sole. Collocare lucernas erat qua-
tuor lucernas extinctas incendere, vt omnes septem
per noctem luceant: & parentur earum lychna, ne ex-
tinguatur flamma. *Vret thymiama sempiternum*. Idest
ponet in vase illo vbi sunt prunæ, & ibi concremabit.
& hoc fiebat in sempiternum, idest quotidie, & omni
tempore durabat. *Coram domino*. Scilicet coram Sancto
Sanctorum, quia istud altare dicebatur esse contra ve-
lum, quod oppanditur ante arcam, vt supra patet & in-
K fra 40. c. & quia istud altare coram velo erat, post quod
super propitiatorium Deus esse dicebatur: corā Deo
altare hoc esse dicitur. *In generationes vestras*. Idest per
omnes generationes vestras, quasi dicat, non solùm
obseruabitur iste ritus ab Aaron, & filijs suis: sed etiam
successores eorum post eos in sempiternum hoc ob-
seruabunt. *Non offeretis super eo thymiama compositionis
alterius*. Vocatur thymiama aliquid compositum ex
pluribus aromaticis ad reddendum odorem, hoc au-
tem quocunque modo fiat vocatur thymiama. Et in
hoc instruit Deus Hebræos ad reuerētiam suam: quia
ipsi fortè deuotione promoti, vt magis Deum hono-
rarēt, quodcunq; thymiama, aut thus, vel alterū quid
suauis odoris in altari thymiamatum cremare vellēt:

Deus

Deus autem prohibet hoc, quia redundaret in quandam irreuerentiā, cùm quilibet haberet aliquod thymiama tale quale illud, quod Deo offerebatur: voluit ergo fieri quandam ſpecialem compoſitionem thymiamatis, vt patet infra in litera: & mandauit ne quis talem pro odore ſuo conficeret. Et de alijs compoſitionibus, quas popularibus habere licebat ad odorem ſuum, mādabat, vt nulla offerretur ei: ne putarent populares aliquid ſe commune habere cum Deo. *Compoſitionis alterius*. Dato ꝙ fieret aliquod thymiama ex omnibus naturalibus, quæ componebant iſtud thymiama, quod offerebatur Deo, ſi tamen non ſeruabatur eadem quantitas ponderis cuiuſlibet materialis ſicut in litera explicatur, non erat eadem compoſitio, & non licebat offerre aliquid tale Deo, & licebat cuilibet populari accipere talem compoſitionem vnguenti in vſus ſuos: cùm non conformis eſſet compoſitio in thymiamatibus Dei. *Nec oblationem*. Hic etiam ponuntur quædam alia à quibus cauere oportebat in prædicto altari: nam cùm altaria apud omnes gentes pro ſacrificijs offerendis inuenta ſint, & iſtud altare aureum mandaret Deus fabricari, putaret Moyſes, ꝙ aliqua ſacrificia in eo fieri debebant. Dicit ergo Deus ꝙ nihil in eo fieri tale debet, & vetat oblationem, quę eſt de rebus aridis, vt ꝙ offeratur panis azymus, aut ſacrificium de ſartagine, vel de craticula, quæ omnia ſunt de pane, vt patet Leuit. 2. c. Etiam ꝙ non offeratur ibi ſacrificium, ſiue oblatio farris fracti. de quo Leuit. 2. cap. quia talis oblatio fiebat in Paſcha, vt habetur Leuit. 23. cap. *Et victimam*. Dicitur victima ſacrificiū animalis alicuius, licèt victima dicatur ſacrificium factum pro victoria habita, ſcilicet vt ait Hebrardus.

Victima, quæ ferro cecidit victrice, vocatur.

Et iſto modo coincidebat cum hoſtia pacifica, quę eſt pro gratiarum actione. Hic tamen accipitur generaliter victima pro omni ſacrificio, quod fiebat iugulando aliquod animal. *Nec libabitis*. Libatio dicitur, cum offerebatur ſacrificium de liquidis, & iſtud nunquam fiebat per ſe, ſed cum ſacrificijs animalium. Nam cùm aliquis offerebat holocauſtum, ſiue pacificas victimas, ſiue eſſet de bobus, ſiue arietibus, aut capris, debebat offerre certam partem ſimilę, & certam partem vini: ſimila autem per ſe comburebatur, & poterat per ſe offerri, ſed vinum erat ad fundendum ſuper panes azymos, & ſuper carnes ſacrificiorum dum comburerentur. Iſtud vinum vocatur libamen, aut libum, vel libamentum: fuſio autem vini ſuper panē, vel carnes vocatur libatio: omnia autem hæc vetita erant ab altari thymiamatum, & fiebant in altari holocauſtorum, de quo ſupra 29. cap.

Cauſa quare non fiebat aliquod ſacrificium ſuper altare thymiamatum.

QVAESTIO. VIII.

QVARE autem non fieret aliquid iſtorum in altari thymiamatum cauſa nota eſt; ſcilicet quia altare thymiamatum erat intra ſanctuarium, ſcilicet intra tabernaculum: & ſi ibi iſta fierent oportebat, ꝙ quando fierent ſacrificia pacifica populares, qui illa offerrent, intrarent ad videndum quomodo fiebant: tamen intra tabernaculum nullus intrare debebat niſi ſacerdotes miniſtrare, nec etiam Leuitæ. Item quia ſi ibi fierent ſacrificia, neceſſarium erat tantum accendi ignem quouſque cremarentur: & tunc flamma conſurgens exureret operimenta tabernaculi, A quæ eleuabantur ſolùm decem cubitis, vt patet ſupra 26. capitu. Vel dato quòd non tantum eleuaretur vis ignis, ſaltem fumus craſſus eleuatus ex combuſtione carnium inficeret totum tabernaculum. Item ſacrificatio licèt eſſet actus latriæ, & ob hoc eſſet aliquid ſanctum, tamen in ſe erat aliquid immundum, quia continebat in ſe duo opera banauſa, ſcilicet opus carnificum, & cocorum: hanc autem immunditiam non decebat eſſe intra tabernaculum. Item repugnabat ad hoc materia ipſius altaris, quia erat coopertum laminis aureis vndique: ſi tamen ibi ſacrificia fierent, & incenderetur ignis, & funderetur ſanguis per parietes altaris, totum macularetur, ita vt nihil magis referret eſſe ex auro, quam ex ferro, vel ęre. Item non conB ueniebat ad hoc quantitas, & forma eius, quia erat ſua latitudo, & longitudo vnius cubiti, in quo non caperentur conuenienter res ſacrificabiles cum igne conſumente. Etiam figura non conſonat, quoniam debuiſſet eſſe cauum ad continendum ignem, ne carbones caderent, & res ſacrificabiles, ſicut erat altare holocauſtorum, quod erat cauum, & inane, vt patet ſupra 27. cap. & poſtea implebatur humo vſque ad certum locum, ita vt ea, quę impoſita erant non caderēt: iſtud autem planum erat. *Et deprecabitur Aaron*. Hic ponitur quid fieri debebat in illo altari, quod aliquo modo communicat cum ſacrificijs: nam in ſacrificijs aſpergebatur ſanguis, & aliquando tingebantur cornua altaris, vt in ſacrificio pro peccato, vt patet præceC denti cap. & Leuit. 4. cap. ſic fiebat in illo altari ſemel in anno. Erat autem iſte ritus, ꝙ in die propitiationis, quæ eſt decima dies menſis Septembris, ſecundum menſes Iudæorum computatos per lunationes, ſacerdos magnus faciebat in altari holocauſtorum ſacrificia pro peccato, aſſumens de ſanguine eius in aliquo vaſe, indutus veſtibus lineis, quæ pertinebant ad minorem ſacerdotem intrabat in ſanctuarium tabernaculi, & ibi accipiens thymiama ponebat ſuper prunas, & intrabat in Sancta Sanctorum ferens ſecum thymiama in vno vaſe, vt ex fumo exhalante tegeretur propitiatorium, & in alio vaſculo ferebat ſanguinem, qui pro peccato immolatus fuerat, & aſpergebat ſepties contra propitiatorium, orans pro remiſſione D peccatorum ſuorum & populi: & expletis his egrediebatur de Sancta Sanctorum veniens ad altare thymiamatum, quod erat in tabernaculo extra Sancta Sanctorum, & ibi precabatur pro peccatis ſuis, atque tingebat cornua altaris ſanguine, quem ferebat ſecū in vaſculo, de quo aſperſerat in Sancta Sanctorum. *Et deprecabitur Aaron*. Non loquitur pro ſolo Aaron, quia erat illa perſona, ſed pro dignitate, quam habebat, ſcilicet quia erat ſummus ſacerdos, & ad omnes ſummos ſacerdotes pertinebat hoc facere: minores autem non poterant hoc facere: quia intrare non debebant in Sancta Sanctorum, vt ait Apoſtolus ad Hebræ. 9. cap: imò cum ipſe ſummus ſacerdos ingrederetur in Sancta Sanctorum, nullus ſacerdos minor, E vel aliquis homo poterat ſtare in tabernaculo exteriori. De omnibus his cæremonijs habetur Leuit. 16. cap. ſacerdos ergo ſummus exiens de Sancto Sanctorum deprecabitur apud illud altare pro ſe, vt patet in præallega. cap. *Super cornua eius*. Hic poteſt eſſe duplex ſenſus ſecundum, ꝙ iſta determinatio propoſitionis cum cauſali deſignans ſitum poteſt referri ad duo. Nam ſi adiungatur huic verbo deprecabitur eſt ſenſus, ꝙ ſummus ſacerdos mittebat ſe, ſiue ponebat ſuper cornua altaris ad deprecandum ibi. Vel poteſt referri ad inferiora, ſcilicet ad quoddam participium, quod intra intelligitur, ſcilicet tingens: & tunc eſt ſenſus, quòd deprecabitur Aaron apud altare, & poſtea tinget ſuper cornua eius in ſanguine, qui eſt de ſacrificio.

cio. Primum sensum sequitur Nicolaus: sed non est conuenienter dictum: nam non erat bonus modus deprecandi, quòd sacerdos ad deprecandum se poneret super cornua altaris, quia qui deprecari debet, esse humilis debet: & hoc magis est in genuflexione, quàm in alia dispositione. Item non solùm ad deprecandum non est conueniens modus, quòd se poneret sacerdos super cornua altaris, sed nec ad aliquid alterum: quia talis modus inhonestus est positionis, cùm deberet se sacerdos effundere super totum altare, quasi extento corpore super cornua altaris esset. Item quia illum sensum secundum sequitur litera Leuit. 16. capitu. scilicet quòd sacerdos magnus semel in anno accederet ad illud altare, & prius esset pro se Deum deprecaturus: deinde tingat cornua altaris sanguine. Est ergo sensus: Deprecabiturque Aaron super cornua eius, scilicet tingendo sanguine. *Super cornua eius semel per annum.* Scilicet solùm in die propitiationis, siue expiationis. Et fiebat ista tinctio sanguinis, s. vt expiaretur sanctuarium ab immunditijs filiorum Israel, vt dicitur Leuit. 16. capit. cùm agitur de hac tinctione sanguinis, idest quia filij Israel peccabant, quia sanctuarium Dei erat inter illos, videbatur totum inquinari ex peccatis illorum, ideo expiabatur sanguine faciendo talem cæremoniam: sicut cum in Ecclesijs nostris fit effusio sanguinis, vel seminis, reconciliatur Ecclesia: & tamen ibi non fit inquinamentum Ecclesiæ: quia non tangit semen effusum terram, cùm non effundatur in terram, si coit aliquis cùm fœmina in Ecclesia. Vel dato quòd aliquis alterum in Ecclesia percutiat effundendo sanguinem, etiam si sanguis ille non tingat terram Ecclesiæ, vel aliquid Ecclesiæ, vtpotè quia recipitur in aliquo panno, aut alia re, Ecclesia reconciliatur ab inquinamento illo, scilicet quia talis irreuerentia in ea facta est. Etiam si aliqua alia violentia parua fiat in Ecclesia, debet reconciliari per presbyterum, licèt cum minori solennitate quàm Episcopus reconciliat, cùm fiunt sanguinis, aut seminis effusiones: quia ergo ex irreuerentia filiorum Israel peccantium in circuitu sanctuarij videbatur esse pollutum sanctuarium (præcipuè ea, quæ potissima erant, vt altaria, & propitiatorium) abstergebantur ista in sanguine oblato pro peccato. *In sanguine.* Idest cum sanguine, scilicet tingens cum sanguine cornua altaris: iuxta illud Gen. 32. capit. In baculo meo transiui iordanem, idest cum baculo. Quare autem offerretur sanguis ad expiandum, latè dictum fuit præcedenti capitulo. *Quod oblatum est pro peccato.* Non refertur ad sanguinem, sed ad animal subintellectum: in sanguine quod oblatum est pro peccato, idest in sanguine animalis, quod oblatum est pro peccato, quia pro peccato mactabatur hircus, & vitulus, & de sanguine cuiuslibet fiebat aspersio ad emundationem peccati, vt patet Leuit. 16. capitulo. Cùm autem sacerdos offerebat istum sanguinem, & aspergebat intra Sancta Sanctorum coram propitiatorio, vel coram altari thymiamatum quasi intendebat dicere hæc: Domine Deus noster omnes tibi peccauimus, ego & totus populusque tuus, pro quo merebamur, vt effunderetur sanguis noster ad tui satisfactionem, sed quia benignus, & clemens es, nolens mortem peccatorum, suppliciter imploramus, vt loco sanguinis nostri sanguinem horum animalium, quæ tibi totus populus tuus deuote offert suscipias, & tantum satisfaciat coram te sanguis iste pro peccatis nostris sicut sanguis noster si effusus foret. *Et placabit super eo.* Idest summus sacerdos orans pro peccato, & tingens cornua altaris in sanguine placabit Deum super istud altare: nam cùm ista dicebant sacerdotes coram domino, & offerebant sanguinem illum, placabatur do-

Qđ fiebat tinctio sanguinis sup cornua altaris.

Oro q̃ fiebat i sacrificio oblato ꝓ peccato.

F minus remittens peccata populi sui. Et dicitur (super eo) idest in eo: quia in eo placabat sacerdos dominum tingens in eo cornua. *In generationes vestras.* Idest iste ritus placandi dominum in sanguine super istud altare durabit in generationes vestras, scilicet quòd non solùm faciat Aaron hoc, sed etiam generatio futura faciat hoc: & sequentes vsque in sempiternum. Et ponitur hic solùm in generationibus vestris, & non ponitur in sempiternum sicut ponebatur supra, cùm dicebatur de thymiamatis incensione: nam ibi vtrunque ponebatur, scilicet in sempiternum & in generationes vestras. Et ratio est, quia adoleri thymiama fiebat quotidie, & durare debebat in omnibus temporibus futuris, in quibus superesset cultus
G Hebræorum, & ad signandum, quòd quotidie fiebat dicitur, quòd thymiama erat sempiternum, idest semper durans, cùm semper, idest quotidie adoleretur, & non solùm fiebat quotidie, sed duraturum erat in multis seculis: ideo ponitur in generationes vestras, idest in omnes generationes futuras. Quòd autem sanguis super altaris cornua tingeretur duraturum erat in multis seculis, ideo posuit in generationibus vestris, scilicet in omnibus generationibus futuris: sed quia non fiebat quotidie, sed semel in anno solùm, non vocatur sempiternum, idest semper factum, vel quotidianum. *Sanctum Sanctorum erit domino.* Potest hoc referri ad duo, scilicet ad altare, vel ad istum ritũ: si referatur ad altare, erit sensus, quòd istud altare in
H quo fiebat ista sanguinis tinctio, & adolebatur thymiama erat Sanctum Sanctorum, idest valde sanctum. Si autem referatur ad ritum siue cæremoniam istam, est sensus, quòd istud offerri sanguinem tingendo cornua altaris huius semel in anno, erit Sanctum Sanctorum, idest erit quædam cæremonia multum sancta, & multum applicita cultui meo. *Locutusque est.* Hic ponitur secundum principale, scilicet de populi numeratione: & est hoc quoddam interpositum, quod respondet superioribus: agebatur enim supra de sacrificijs, quæ fieri debebant pro populo à sacerdotibus: hic prouidetur de necessarijs sumptibus, quoniã ad facienda tot sacrificia, & tam sumptuosa magnæ expensę requirebantur. Circa quod considerandum,
I quòd sacrificia fiebant dupliciter: quædam fiebant ꝑ singularibus personis, & quædam pro tota communitate populi. Sacrificia facta pro singularibus personis fiebant de sumptibus personarum singularium, quia quilibet offerebat, quod volebat, & de his non erat aliqua impositio pecuniæ super populum. Sacrificia autem, quæ fiebant pro communitate, fiebant de sumptibus communitatis, ita quòd quilibet de populo aliquid impendebat, vt sic participaret fructum sacrificiorum, & orationum sacerdotalium. *Locutus est dominus.* Ista omnia ita vt sunt seriatim, ita à Deo dicebantur, & sic Moyses postea ea scripsit. *Quando tuleris summam filiorum Israel.* Idest quandocunque volueris scire summam omnium filiorum Israel, siue
K quia Deus mandat eos numerari ad aliquid, sicut patet Num. 1. cap. siue quia Moyses, aut alij sacerdotes post eum ex aliqua causa volebant scire, vel habere summam filiorum Israel debebant facere ista, quæ sequebantur.

An licitum sit numerare totum populum.

QVAESTIO. IX.

SED diceret aliquis: videtur, quòd ista regula data hic à Deo sit superflua, vel malè posita. Nam mandat fieri tale, vel tale, cùm numeratus fuerit populus.

palus. Sed non licèt numerare populum, ergo malè posita est: sicut si daretur aliqua regula de fornicando, vel occidendo, vtpotè si diceretur, cùm fornicatus fueris cum vxore proximi tui, dabis medium siclum in sacrificijs: quia hoc videtur tale factum approbari. Quod autem non liceat numerari populum, patet, quia si licuisset numerari populum, Dauid non fuisset punitus pro numeratione populi: sed fuit punitus grauiter Dauid cum populo suo in populi numeratione, quia magna pestis grassata fuit super populum, ita vt morerentur septuaginta milia virorum, vt patet 2. Reg. 24. capitulo: ergo illicitum erat populum numerari. Item illud, ad quod diabolus, vel furor Dei nos incitat non est bonum, nec faciendum: sed ad numerandum populum diabolus, vel furor Dei nos incitat: ergo maior patet, quia diabolus non mouet ad bonum, vel furor Dei: sed ad bonum mouemur à pietate Dei. Minor patet 2. Reg. 24. cùm dicitur: & commouit furor domini Dauid, vt numeraret Israel. Respondetur, quòd computatio populi aliquando bona est, & de se non est illicita: id enim quod ex aliqua causa bonum esse potest, non est totaliter malum, siue per se malum: sed numerare populum ex aliqua causa est bonum, imò necessarium: ergo non est per se malum. Maior patet, quia illa sunt per se mala, quæ sunt mala ex genere, ita quod secundum genus suum mala sunt, & nihil in illo genere est, quod bonum sit, & quomodocunque fiat, malum est. Ista sunt de quibus Arist. dicit in 2. Ethic. quod quædam mox nominata cum malitia sunt conuoluta, vt inuidia, gaudium de malo, adulterium, furtum, & similia. Patet minor, scilicet quod interdum bonum sit, imò necessarium, numerare populum: nam quando tributa à principibus iustè petuntur, necessarium est populum numerari, cùm in qualibet ciuitate, aut oppido quilibet secundum capita soluat præter eos, qui aliquo priuilegio excusantur. ad quod omnes numerari oportet, ne qui maneant non soluentes, quod redundaret in damnũ aliorum soluentium, quia illis totum onus solutionis incumberet, vel quia reges suis iuribus fraudarentur. Oportet etiam numerare populum, cum aliqua magna bella facienda sunt, vt de quolibet loco quota pars gentis ad bellum procedat. Alij etiam sunt casus, in quibus numerari populum licitum est. Item id quod Deus mandat fieri non est illicitum: sed Deus mandat numerari populum, vt patet Num. 1. cap. vbi summa totius Israel sumpta est, ergo non est malum. Si autem obijcias, quòd maior non est vniuersaliter vera, scilicet quòd id, quod Deus mandat fieri non est malum: nam licèt id quod Deus mandat quando ipse mandat malum non est propter auctoritatem mandantis, & interpretantis: interdum tamen mandat talia fieri, quæ si ipse non mandaret, & fierent, mala essent: vt patet de immolatione Isaac imperata Abrahæ: nam tunc Abraham voluit immolare filium suum Isaac, & parauit omnia vsque ad extensionem gladij super eum, & in hoc multum laudatur: & propter hoc Deus confirmauit ei maximas repromissiones, & ampliauit eas: si tamen fecisset sine mandato Dei, pessimus vir fuisset volendo interficere filium suum: & sic interficere filium, quod de se malum erat, ex mandato Dei bonum effectum est. Et sic isto modo dicet aduersarius, quòd licèt omnia, quæ Deus mandat, quando ipse mandat, bona sint propter eius auctoritatem: tamen aliquando sunt secundum se mala, quæ non liceret alicui viro facere, nisi Deus mandasset: sic ergo dicet hic, quod licet numeratio populi facta, de qua habetur Numer. primo capitulo, fuerit bona quando à Deo mandata est, tamen de se mala est. Respondetur, quòd numeratio populi facta à Moyse, de qua Numer. 1. capitulo, non solùm fuit bona, quia à Deo mandata fuit, sed etiam quia de se mala non erat, cùm alicui etiam sine mandato Dei liceret, sicut supra declarauimus, scilicet cùm tributa soluenda sunt, aut bellum agendum est: ibi autem fuit vnus casus de istis, scilicet quia computantur omnes, qui ad bella procedere possunt. Ad argumenta in oppositum, ad primum cùm dicis, quod si numeratio populi licita esset, non fuisset inflicta pœna Dauid, & populo suo propter illam &c. Respondetur, quod numeratio populi secundum se indifferens est ad malum, & ea quæ sic se habent in moralibus, assumunt rationem boni & mali ex circunstantijs, & potissimum ex fine, vt innuitur 3. Ethicorum. Cùm ergo numeratio ad bonum finem fiat bona est: cùm autem ad malum finem mala est: non ergo Dauid fuit punitus cum populo suo, quia numerauit populum, sed quia ad malum finem numerauit, scilicet ad gloriam suam volens delectari in multitudine plebis, non referendo ista in Deum. Et ideo quia ista numeratio erat mala: quia nullam causam apparentiæ bonitatis habebat: Ioab princeps exercitus, & cæteri principes Dauid restiterunt ei à principio, vt non numeraret, sed postea inualuit sermo regis, & facta fuit numeratio: cùm autem fit numeratio ex bono fine, mala non est: vtpotè si subijt aliqua necessitatis causa, sicut bellum, vel tributa soluenda. Et tunc vt videatur numeratio fieri ad cultum Dei, & non ad hominum gloriam mandatur hic, quod quilibet numeratus soluat dimidium siclum. Cùm autem Deus mandat fieri numerationem populi ex bono fine mandat, ideo licita est. Ad aliud argumentum, quando dicitur quod id, ad quod diabolus, vel furor Dei nos incitat non est bonum, sed ad numerandum populum fuit incitatus Dauid à furore Dei. ergo: Respondetur, quòd Dauid non fuit incitatus à furore Dei ad numerandum populum non vt decebat, ita vt pœna dignus esset. Et sic verum est, quod dicitur: tamen consequentia nihil probat: quia non arguit de numeratione populi secundum se, sed de numeratione mala. Conclusum ergo manet ex prædictis numerationem populi de se malam non esse, ideo aliquando licitè fieri. *Iuxta numerum dabunt singuli precium.* Idest quot fuerint numerati tot dabunt precium. *Pro animabus suis domino.* Idest pro seipsis, vel pro vita sua: quia anima aliquando signat totum hominem: aliquando autem signat vitam, scilicet quod illi numerati dabunt precium domino pro seipsis, vt Deus conseruet eos, ne pereant, & istud precium dabatur domino, quasi dicat, ad sumptus sacrificiorum, & aliorum necessariorum in ministrationibus sanctuarij. *Et non erit plaga in eis cum fuerint recensiti.* Idest si quando numeraueris populum acceperis istam quantitatem precij à quolibet non veniet super eos aliqua plaga: si autem non soluerint precium, erit in eis pestis disperdens, vt patet de numeratione quam fecit Dauid in populo Israel, & mortui sunt septuaginta mille viri, vt patet secundo Regum vigesimo quarto capitulo: licet non solum erratum fuit ibi in non soluendo precium: sed etiam in alio principaliter erratum fuit, scilicet quia non fuit ad bonum finem facta numeratio. Dicitur tamen hic, quòd cùm solueretur istud precium, non esset plaga in numeratis, quia cum non ex bono fine numeratio fit, tũc est plaga in numeratis, & quia cum isti numerati aliquid Deo dant, cùm numerantur, scilicet vt quilibet det dimidium siclum, non vr fieri numeratio

Resp. ad argum. Ad primũ

Ad 2m. argũ. Resp.

meratio ad gloriam hominum cum magis impendatur ibi cultus Deo: non ergo erit plaga in numeratis. *Cum fuerint recensiti*. Idest numerati, quia recensere numerare est: censere aut numerare, vel iudicare. *Hoc autem dabit omnis, qui transit ad numerum*. Hic taxatur precium. dicuntur transire ad numerum omnes, qui ponuntur inter numeratos, & hoc est quoddam transire, quia ante non erat de numeratis, & postea efficitur de numeratis: nam pueri cùm nascuntur non ponuntur in numero, nec fit de eis aliqua mentio, cùm autem accedunt ad viginti annos incipiunt numerari, & dicuntur transire ad numerum, vt patet Num. 1. ca. vbi in secundo anno mandata fuit fieri ista numeratio: idem Num. 14. & tunc incipit mentio fieri de istis in Israel, quasi sit vnus vir in Israel magis quàm esse solebat. G Cùm autem sint in Israel multi adolescentuli, & pueri, qui nõdum vigesimũ annũ attigerunt, ita fit de eis ac si nati non essent, quia non addunt aliquid vel diminuunt in multitudine populi: cùm autem attingentes annũ vigesimũ soluunt dimidium siclum, & transeunt ad numerum, & computantur esse plures viri in Israel quàm ante erant. Et dicuntur transire ad numerum, quia tunc incipit esse maior numerus virorum in Israel, & quia iste incipit computari quasi vnus de populo. Vel ad nomen transeunt, quia antea non nominabatur in Israel: nunc autem nominatur. *Dimidium siclum*. Siclus moneta argentea est: quanti autem valoris sit nunc constare nõ potest, quia à multis retro sæculis talis moneta cessauit, & est siclus moneta, & pondus. H Patet, ꝙ sit moneta, quia dicitur, ꝙ pro tali aut tali re dabuntur quinquaginta sicli: aut decem sicli, vel quinque, vt patet Leuit. 27. c. vbi agitur de appreciatione votorum. Est etiam siclus pondus, quia dicitur hic: siclus viginti obolos continet. Sic etiam patet Leuit. vltimo, & Numer. 3. & sæpissimè. Nec tamen propter hoc dicendum est, ꝙ siclus cùm est pondus sit diuersus à siclo cum est moneta, sed vtrunque idem est. nam siclus est moneta de argento: moneta autem metallorum preciosorum qualia sunt aurum, & argentum consistunt in debita figura, & certo pondere. Est ergo siclus moneta argentea, & habet pondus viginti obolorum. *Iuxta mensuram templi*. I Dicitur hoc, quia erat differentia in siclis. Nam siclus mercatorum, & qui vulgariter habebatur paruus erat: siclus autem tabernaculi maior erat, & secundum hunc fiebant omnes solutiones votorum, aut aliarum rerum pertinentium ad sanctuarium. Et dicitur hic: Iuxta mensuram templi. quod nunquam in toto Pentateucho Moysi reperies nisi hic: quia alibi semper dicit. iuxta mensuram sanctuarij, siue tabernaculi: templum autem nunquam nominat. Nos etiam in locutionibus nostris differentiam facimus: quia loquentes de sanctuario constructo per Moysen illud vocamus tabernaculum: loquentes autem de sanctuario per Salomonem constructo vocamus illud templum, & rarissimè mutamus ista nomina, nisi abutentes: hic autem mutauit Hieronymus. K Sed non multum differt, quia tabernaculum poterat templum nominari: cum quælibet magna domorum constructio (antiquorum more) templum nominetur quasi tectum amplum. Sanctuarium autem factum per Moysen satis amplum, & magnum erat: accipiendo tabernaculum cum atrio, sed non accedebat ad medietatem, nec ad aliquam magnam partem templi Salomonis, quia Salomon valde magna construxit ædificia. *Sicut viginti habet obolos*. Hic ponitur sua quantitas in pondere, ne ab aliquo defraudetur per defalcationem certi ponderis. *Media pars sicli offeretur domino*. Siue esset siclus, & medius siclus moneta distincta sicut florenus, & medius florenus, siue solùm siclus es-

Quid erat ĩ lege vet. transire ad numerũ.

In totũ Pẽtateucho nunq̃ vocat tabernaculum Moysi tẽplũ nisi in isto loco.

F set moneta, & dimidius siclus non: sed haberet aliam monetam minorem, quæ æquipararet valorem dimidij sicli non refert, quia quocunque modo se haberet oportebat solui dimidium siclum. *Qui habetur à viginti annis, & supra*. Idest ille qui incipit iam haberi in numero: ita quòd numeratur tanquam vnus de viris Israel: vel habetur in numero, idest scribitur in aliquo libro inter cæteros Israelitas. fiebat autem numeratio ista in vigesimo anno, quia tunc incipit homo fieri aptus ad quæcunque pertinentia ad hominem, scilicet ad actus bellicos, & ad iudicandum, & alia similia: vnde secundum constituta ecclesiæ, qui vigesimũ annũ attigit, iudex delegatus dari potest, vt patet extra. de officio, & potestate iudicis delegati cap. cum vicesimum. etiam ad bellum potentes incipiunt esse: ideo in vigesimo anno computantur omnes viri bellatores, vt patet Num. 1. & 14. ca. *Diues non addet ad medium sicli, & pauper non diminuet*.

Quare Deus voluit in veteri testamento æqualiter diuites, & pauperes soluere dimidium siclum domino, & quòd nullus diues solueret vltra, etiam si vellet: & in quo attenditur meritum in oblationibus.

QVAESTIO. X.

PONITVR hoc de siclo ad tollendum contentiones. Poterant enim contentiones in hoc nasci dupliciter: vno modo, ꝙ cùm pauperes viderent diuites soluentes medium siclum, putarent non esse iustum eos tantum soluere, & dubitarent vtrum tantum soluerent: cum autem exprimitur hoc, non est locus dubitandi. Alio modo poterant nasci contentiones, quia istæ pecuniæ dabantur pro sumptibus sacrificiorum: diuites ergo moti deuotione vellent dare multum, pauperes autem non possent tantum dare: quamobrem quodam dolore stimularentur, putantes non tantum pertinere ad eos sacrificia Dei, sicut ad diuites. Etiam quia propter hoc aliqui contenderent, vt magis quàm alij darent: intantum quòd depauperarentur. Etiam ex hoc diuites possent sibi eligere existimantes esse pauperes alienos à Deo, & se esse ei coniunctos: pauperes autem sumerent ex hoc occasionem inuidendi. Ista autem Deus volens totaliter eliminare mandauit, vt omnes æqualiter darent: nec quisquam ex auaritia diminueret. Fundamentum tamen istorum non erat conueniens, scilicet ꝙ diuites magis se putarent coniunctos Deo quàm pauperes, & quòd pauperes se alienos magis putarent: nam non dicitur aliquis magis placere Deo ex hoc, ꝙ maiora dat, sed quòd ex maiori affectione dat: nam res exteriores secundum se non acceptantur à Deo, sed voluntas nostra: cùm ergo aliquis ex magna affectione pauca dederit, multum acceptatur à Deo. Si verò aliquis magna tribuerit ex remissa affectione modicum meretur: nam si res ipsa exterior secundum seipsam acceptaretur, si aliquis inuitus daret mille, & alius valde placens daret decem, magis placeret, qui daret mille, quàm qui daret decem. Sed falsum est, quia nec secundum Deum, nec secundum hominem placet ille, qui inuitus aliquid facit. Et dato ꝙ aliqui deuotè Deo aliqua exhibeant, & vnus exhibeat res magnas, & alius res paruas, si ille qui parua tribuit ex maiori valde affectu tribuerit, magis meret, q̃ q ma gna tribuit, & deuotè: sed nõ tm̃ deuotè. Et sic interdũ eueniet, ꝙ aliqs deuotè offerens aliq̃ magna Deo minus

Offerens parua cũ magna affectione multũ acceptatur.

nis mereatur, quàm ille, qui solùm habet voluntatē offerendi, & non offert, quia poterit excedere deuotio eius, qui vellet dare, & non dat in magna intētione ad deuotionem alterius, qui actualiter res magnas dedit: nos tamen cùm videmus aliquos Deo offerentes aliquid, & deuotè, illos iudicamus magis mereri, quàm hi, qui potiora contulerint, & satis rationabile iudiciū est cæteris paribus: nam ꝙ aliquis det de rebus suis, & per hoc diminuatur in facultate sua quædam grauitas esse videtur, & nullus de rebus suis daret, nisi diligeret id cui dat, vel finem pro quo dat: cùm ergo aliquis plura dat, maiorem rerum suarum sustinet diminutionem, ideo magis amare videtur, & ex maiori intensione deuotionis facere. Item adhuc omisso actu interiori, in quo fundatur tota ratio gratitudinis, quantū ad Deum, & homines non dicitur aliquis magis placere Deo, quia plura dat: sed quia ex paucioribus dat: sicut patet de vidua paupercula, quę duo minuta ęra intulit in gazophylacium, & Deus laudauit illam oblationem magis quàm oblationem omnium diuitum, vt patet Lucæ 22. c. Etiam considerando secundum homines non dicitur aliquis magis, aut minus liberalis, quia plura, aut pauciora dat: sed quia ex paucioribus tanta dat. Sic enim ait Arist. in 4. Ethicorum c. de liberalitate, ꝙ in liberali non attenditur quanta det, sed ex quantis det. Item quia inter amicos, qui honestè se diligunt, quando fit retributio, quæ vocatur secundum æqualitatem, non consideratur quantitas rerum datarum, sed quantitas electionis, idest ex quanta voluntatis promptitudine det, vt ait Arist. circa finem 8. Ethicorum, & in principio noni: sed nos placemus Deo cùm ei aliquid sponte offerimus, non quidem ex rebus, sed ex voluntate: quia amicus honestus est, & amicos honestos desiderat. Ergo magis gratus erit apud Deum ille, qui ex maiori affectione dat, quàm qui ex pauca: pauperes ergo isti licèt darent modicum, & diuites multum, poterant tantum grati esse Deo, sicut diuites, & magis adhuc. Etiam hoc considerato diuites non haberent superbiendi locum, cùm quilibet pauper modicum dans magis quàm ipsi multum dantes mereri posset. quia tamen erat populus rudis non attenderet fortè ad ista, & essent inter eos contentiones: & inuidię, quod non decebat: posuit ergo Deus legem omnia ista scandala auferentem. *Susceptamque pecuniam, quæ collata est à filijs Israel.* Idest suscipies pecuniam, quæ collata est à filijs Israel, scilicet qui numerantur, & trades eam in vsu sanctuarij. ponitur participium susceptam, vt breuior locutio sit, ne cogantur esse duæ orationes. *Trades in vsu tabernaculi testimonij.* Idest pones in aliquo gazophylacio, vt custodiatur ibi ad necessitates tabernaculi, scilicet ad sacrificia, ad ligna ducenda, ad comportandas aquas: ad restauranda quæcunque indigeant restauratione. *Vt sit monimentum eorum coram domino.* Idest vt sit memoria de illis coram Deo. Dicitur monimentum, quasi monens mentem, scilicet ꝙ quando illam pecuniam, quæ erat in gazophylacijs Deus videbat, recordabatur ꝙ dederant eam filij Israel, & miserebatur eorum remittendo peccata. Est autem modus iste loquendi humanus, vt ea, quæ pertinent hominibus attribuantur Deo: sic enim homines, qui quandoque obliuiscuntur, cùm vident aliquid, quod ab alijs acceperunt, recordantur eorum. *Et propitietur animabus eorum.* Idest Deus recordatus eorum, ꝙ obtulerint illud ad cultum eius, miserebitur eorum.

Locutusque est Dominus ad Moysen, dicens: Facies & labium æneum cum basi sua ad lauandum: ponesque illud inter

A tabernaculum testimonij, & altare. Et missa aqua lauabunt in ea Aaron & filij eius manus suas, ac pedes, quando ingressuri sunt tabernaculum testimonij, & quando accessuri sunt ad altare, vt offerant in eo thymiama Domino, ne fortè moriantur. Legitimum sempiternum erit ipsi, & semini eius per successiones. Locutusque est Dominus ad Moysen, dicens: Sume tibi aromata primæ myrrhæ, & *Oleũ vnctionis.*
B electæ quingentos siclos, & cinnamomi medium, idest ducentos quinquaginta siclos: calami similiter ducentos quinquaginta siclos, casiæ autem quingentos siclos in pondere sanctuarij, oleum de oliuetis mensuram hin. Faciesque vnctionis oleum sanctum vnguentum compositum opere vnguentarij, & vnges ex eo tabernaculum testimonij, & arcam testamenti, mensamque cum vasis suis, can- *Infra 40.*
C delabrum, & vtensilia eius, altaria, thymiamatis & holocausti, & vniuersam supellectilem, quæ ad cultum eorum pertinet: sanctificabisque omnia, & erunt Sancta Sanctorum. Qui tetigerit ea, sanctificabitur. Aaron & filios eius vnges, sanctificabisq; eos, vt sacerdotio fungantur mihi. Filijs quoque Israel dices: Hoc oleum vnctionis sanctum erit mihi in generationes vestras. Caro hominis non
D vngetur ex eo, & iuxta compositionem eius non facietis aliud, quia sanctificatum est, & sanctum erit vobis. Homo quicunque tale composuerit, & dederit ex eo alieno, exterminabitur de populo suo. Dixitque Dominus ad Moysen: Sume tibi aromata, stacten, & onycha, galbanum boni odoris, & thus lucidissimum: *Thymiama.* æqualis ponderis erunt omnia. Faciesque thymiama compositum opere vnguenta-
E rij mixtum diligenter, & purum, & sanctificatione dignissimum. Cumque in tenuissimum puluerem vniuersa contuderis, pones ex eo coram tabernaculo testimonij, in quo loco apparebo tibi. Sanctum Sanctorum erit vobis thymiama. Talem compositionem non facietis in vsus vestros, quia sanctum est Domino. Homo quicunque fecerit simile, vt odore illius perfruatur, peribit de populis suis.

Locutusque est dominus. Hic ponitur tertium principale, scilicet de labri ænei fabricatione: nam labrum æneum necessarium erat ad lauandos sacerdotes in oī ministratione, & hoc erat de primis secundum naturam, licèt ponatur posterius secundum ordinem artificialem. *Locutus est dominus ad Moysen*. Scilicet postquam dixit Deus, quomodo colligi debebat pecunia dimidiorum siclorum ab his, qui numerabantur, hic dixit ei de labro, in quo sacerdotes lauabantur. Quòd autem Deus Moysi ista omnia, quę hic scripta sunt dixerit, satis notum est: nam mutatio anterior ationis, vel posterior ationis nunquàm fit rationabiliter à scriptoribus, nisi cùm narrantur aliqua historica, in quibus interdum oportet mutare ordinem naturalē sequendo artificialem. Cùm autem solùm narrantur aliqua dicta non enarratis historiis, non debet fieri mutatio ordinis: nisi fortè is, qui locutus fuerit, nescierit tenere ordinem in loquendo. Cùm ergo Deus ista protulerit eo ordine, quo ea proferri decebat, non est putandum ꝙ Moyses aliquid de ordine eorum mutare attentauerit: sic ergo, vt hic enarrantur, Deus Moysi prius enarrauit in sententia, & verbis, atque ordine nihil mutando.

An omnia quæ dicta sunt Moysi de fabricatione tabernaculi dicta fuerint ei simul sine aliqua cessatione.

QVAESTIO. XI.

EST autem dubium vtrum omnia ista simul Moysi dicta fuerint, s. ꝙ postquam angelus, qui loquebatur in persona Dei, nūquā cessauerit cęperat loqui vsq; quo ista oīa cōsummauit, quæ ponuntur à principio c. 25. vsque ad finem trigesimi primi. Vel si dicta sunt interpollatim, ita ꝙ partim diceret ei vna die, & partim altera. De hoc autem certitudo haberi non potest omnimoda, cùm nihil tale Moyses scripserit, & non est maius inconueniens sic quàm aliter assignare. Si autem dicamus, ꝙ ista interpollatè dicta sunt, oportet dici ꝙ fieret interpollatio, vbi sunt principia sententiarum, & magnę distinctiones, vtpotè dictum fuit de arca, de mensa, de candelabro, de altari, & cæteris: non faceret aliquam interpollationem angelus loquens, donec finiret totum, quod de arca scriptū est de partibus eius, s. de propitiatorio, quod tegebat eam, & de Cherubim duobus, cæterisque, quæ ad arcam pertinebant: deinde dicitur de mensa, non cessaret angelus loqui de mensa quousque finiret de fabricatura eius, & vasis suis: idem modus teneretur dicendo de candelabro, dicendo de cortinis, de tabulatis, de altaribus, & atrio, & vestibus sacerdotalibus, & consecratione sacerdotum. In isto c. 30. poterat facere quinque interpollationes, s. vt vna die diceret de altari thymiamatis cum ritu offerendi thymiama: altero die de computatione populi, & collectione populi: deinde de labro æneo: altero die de mixtione thymiamatis: deinde de factione olei vnctionis, & sic in alijs c. poterant fieri clausulæ, & interpollationes diuersæ. Aliqualiter autem videtur dicendum, ꝙ fuit facta interpollatio in his locutionibus, quia aliter non ponerentur hic capita tot rationum, s. locutus est, & iterum locutus est, & sic de cæteris: non ergo fuit vna locutio continuata, sed plures secundum interpollationem. Item aliqualiter conuincitur hoc, quia si ista simul dicta fuerant, sine interpollatione fuerant completa multis diebus antequam descenderet Moyses de mōte in die quadragesimo, portans secū tabulas fœderis,

F quia in vna die, vel vna hora, aut parum plus ista dici poterant: sed ista fuerunt completa, quando Moyses descendit ferens tabulas legis: ergo non fuerunt simul dicta, sed interpollatè. Antecedens patet, scilicet ꝙ completa fuerint quando descendit de monte, quia dicitur infra 31. c. deditque Moysi completis huiuscemodi sermonibus in mōte Sinai duas tabulas lapideas testimonij scriptas digito Dei, & postea in c. 32. innuitur quomodo Moyses post dationem tabularum descenderit immediatè, vel quasi, vt patet, quia iam fuerat vitulus factus in castris, quando descendit Moyses, & pauloante factus fuerat: quia tunc canebant ante illum facientes solennitatem magnam, tanquàm nouo Deo. Et sic etiam fuerat vitulus factus quando tabu-
G læ datæ sunt Moysi: manifestum est ergo Moysi datas esse tabulas in fine quadraginta dierum cùm iam factus esset vitulus conflatilis. Quod clarius habetur Deut. 9. cap. cùm dicitur: Cunque transissent quadraginta dies, & quadraginta noctes, dedit mihi dominus duas tabulas lapideas tabulas fœderis. Ergo in quadragesimo die quo stetit Moyses in mōte cū Deo, fuerūt completa ista verba. Ex quo satis innuitur, ꝙ interpollatè, & per multos dies dicta sunt, licèt potuisset Moyses ista omnia in vna hora firmiter scire, ita vt non obliuisceretur: quia daret ei Deus ingenium capax, & tenacem memoriam, cùm eum tunc supernaturaliter subleuaret: quoniam alia maiora fecit Deus Moysi in monte, quàm vt ista in vna hora perfectè sciret.
H *Facies & labium*. Idest non solùm requiruntur ad sacerdotalem ministrationem ista, quæ supra enarrata sunt, sed etiam ꝙ fiat quoddam labrum æneum ad lauandum sacerdotes. *Labrum æneum*. Vocatur labrum vas quoddam amplum habens parietes eminentes tanquam labia oris nostri prominent cæteræ æqualitati vultus. Et vocatur alio nomine luter, sicut patet in constructione templi Salomonis, vel vocatur mare æneum de quo 3. Regum capitulo 7. Erat autem istud labium siue mare factum de ære, & ob hoc vocatur æneum: cuius figura erat sicut est in quibusdam monasterijs, scilicet quòd sunt quædam magna lauatoria lapidea acuta in parte inferiori, & supra ampla atque capacia, & habent parietes quosdam promi-
I nentes tanquàm labia, & canales quosdam per quos aqua fluit cùm emitti debet. *Cum basi sua*. Ex hoc notatur, quòd istud labium non erat planum, & latens super terram sicut peluis, ita vt sacerdotes intus pedes mittere possent, quia tunc non haberet basim, sed ipsum vas locatum esset super terram. Dicitur tamen quòd habebat basim, ita quòd esset ista basis de ære tanquam quidam postis aliqualiter altus, & fixus in terra. Vel fortè licèt in medio esset strictus, erat in pede amplus, & supra amplus, vt sic conuenienter sederet. Et dicitur cum basi sua. referendo ad hoc, quod dicebatur æneum, scilicet quòd labium erat æneum, & basis sua erit ænea. *Ad lauandum*. Scilicet ad lauandum manus, & pedes sacerdotum cum
K ministrare debent, vt infra patet, & ad lauandum intestina pecorum immolandorum, ne cogerentur educere illa extra castra, aut aliquem alium locum extra sanctuarium. Quod autem dicitur supra de labro æneo cum basi, aliter adhuc potest intelligi, scilicet quòd labrum dicatur vas amplum capax aquarum habens canales, per quos aqua fluat ad lauandum, & istud fundabatur in quodam posti de ære facto, vt altum esset: sicut mare æneum, quod Salomon iussit fieri, super duodecim boues æneos positum est, vt patet 3. Regum capitulo septimo: & basis huius labij dicitur quoddam vas satis amplum, & adhuc magis amplum quam ipsum labium locatum super terram, in quo figebatur pes labij ænei, & in hoc

Qualiter esset factum labrum æneum.

hoc recipiebatur aqua defluens à labro æneo, & ibi ponebant sacerdotes pedes suos, vt lauarentur: aliter autem non lauarentur congruenter pedes sacerdotum, quia tota aqua cadens de labio æneo per planum deflueret, & terra ipsa apud labium tota lutosa esset, & omnia contaminans. Cùm autem caderet in basim illam æneam lauabantur conuenienter sacerdotes: & non sequebatur aliquod de prædictis inconuenientibus. sic ergo debet assignari labium æneum cum basi sua. *Ponesque illud inter tabernaculum testimonij, & altare.* Ista duo ponebantur in atrio tabernaculi, scilicet labium æneum, & altare holocaustorum. Nō enim decuit, ꝙ poneretur intra tabernaculum, quia tunc cùm in labio æneo abluantur sacerdotes ab immunditijs suis, oporteret sacerdotes adhuc immundos introire in tabernaculum. Item quia in basi labri ænei lauabantur intestina pecorū immolatorum, sed ista erat ministratio banausa: ergo non debuit fieri intra tantam puritatem, quantam decebat esse in tabernaculo. Item sequeretur circulus, & superfluus motus. Nam cùm ad omnem ministrationem oporteret, ꝙ sacerdotes lauarentur: necessarium erat, ꝙ quando in altari holocaustorum ministrarent, ꝙ lauarentur: sed altare holocaustorum erat in atrio tabernaculi: ergo oportebat primò intrare sacerdotes in tabernaculum ad lauandum manus, & pedes, & rursus exire ad atrium tabernaculi, & vestes accipere atque ministrare in atrio tabernaculi in altari holocaustorum. Conuenienter ergo labrum æneum in atrio tabernaculi positum est, intra tabernaculum autem nullaten⁹ conueniebat. Erat autem istud labrum inter altare holocaustorum, & tabernaculum, quia altare holocaustorum erat circa ostium tabernaculi, sed non totaliter coniunctum, in illo autem medio spatio lateris tabernaculi, & altaris erat locatum labium æneum. *Et missa aqua lauabunt in eo.* Erat labium istud vas magnæ capacitatis, & mittebatur aqua intus atque per canales defluebat in basim æneam labij eiusdem, quæ figurata erat secundum modum supra assignatum. Aquam istam portabant Leuitæ, qui ministrabant in necessitatibus tabernaculi testimonij, siue totius sanctuarij, & postea populus Israel determinauit seruos, qui ista facerent portātes aquas ad lauandum omnia, & ligna ad cremanda sacrificia. Nam Gabaonitę deceperunt Israelitas dicentes se esse de longinquo, & sic pacis fœdera cum eis inierunt, quæ aliter nullatenus patrauissent. Cùm autem Israelitæ cognito, ꝙ essent de terra Chanaan vellent occidere eos, propter reuerentiam iurisiurandi non deleuerunt eos, sed fecerunt seruos in domo domini. Sic patet Iosue 9.c. cùm dicitur: Fecit ergo Iosue, vt dixerat, & liberauit eos de manu multitudinis filiorum Israel, vt non occiderentur: decreuitque illo die esse eos in ministerio cuncti populi, & altaris domini cędentes ligna, & aquas portantes. *Manus suas, & pedes.* Ratio quare lauabantur in istis duabus partibus corporis erat: quia fortè, vt ait Iosephus, calceabantur quibusdam sandalijs cum ministrabāt. Vel fortè, quia istæ duæ partes magis sordes contrahunt quàm aliquæ aliæ: pedes enim ex puluere vel luto, manus autem ex contactione aliarum rerū. Vel fiebat hoc propter significationem, scilicet vt qui domino ministrare debent, mundi operationib⁹, quę per manus notantur, & in affectionibus, quæ pedum nomine assignantur, esse debent. *Quando ingressuri sunt tabernaculum testimonij.* Ad omnem ministrationem sacerdotes lauari debebant, sed quædam ministrationes suæ fiebant intra tabernaculum, & quædā in atrio tabernaculi, ideo de vtraque ponit. Et primò de illa, quam explebant ingredientes in tabernaculum testimonij, quam ponit explicitè: aliam autem, quę erat in

A atrio tabernaculi, non ponit expressè. In tabernaculo autem erant quatuor ministrationes, quarum vna exprimitur hic, & cæteræ subticentur. Prima erat in mensa propositionis, cùm ponerentur, & tollerentur panes per singula Sabbatha, vt patet Leuit. 24. Secunda erat paratio lucernarum candelabri, de qua hic, quam exercebat Aaron, vel sacerdotes minores. Tertia erat in altari thymiamatum incendendo thymiama: de qua ēt dicitur hic. Quarta erat in Sancta Sanctorum aspergendo sanguinem coram propitiatorio, & orando pro peccatis totius populi. Tertia istarum, scilicet cum thymiama offertur in altari, ponitur hic, sed non magis de ista, quàm de alijs intelligendum est: nam ad intrandum in Sancta Sanctorum, quę erat

Quatuor ministrationes in tabernaculo.

B quarta ministratio requirebatur, vt sacerdos magnus lauaretur, vt patet Leuit. 16. cap. *Et quando accessuri ad altare.* Scilicet ad altare thymiamatum: quod patet immediatè ex litera. *Vt offerant in eo thymiama.* Ex hoc innuitur, quod supra dicebamus, scilicet ꝙ non solùm Aaron, & quilibet sacerdos magnus incendebat thymiama, sed etiam sacerdotes minores, quia dicitur hic, ꝙ lauent manus, & pedes Aaron & filij eius, quando ingrediuntur in tabernaculum, & quando ingressuri sunt ad altare, vt offerant in eo thymiama: ecce qualiter pluraliter loquitur de hoc. Ergo necessarium est referri ad Aaron, & filios eius. *Ne fortè moriamur.* Idest si non obseruant istam cæremoniam de lauando pedes, & manus, cum ministrant, morientur,

C & sic de alijs cæremonijs, quæ voluntariè omittunt: sic enim Nadab, & Abiu filij Aaron, non seruauerunt cæremoniam de igne offerendo coram domino in thuribulo, & egressus ignis deuorauit eos, vt patet Leuit. 10. cap. quia ignem alienum obtulerunt: idem sequeretur pro qualibet alia cæremonia ex contemptu omissa. *Legitimum sempiternum erit ipsi.* Idest ista lotio manuum, & pedum cùm ministrare debent, erit eis lex cæremonialis sempiterna, scilicet ꝙ semper istam cæremoniam obseruent. *Et semini eius per successiones.* Idest ipse cum filijs suis seruabunt nunc istam cæremoniam dum sacerdotio funguntur: deinde successores sui etiam obseruabunt eam. *Locutus est dominus.* Hic ponitur quartum principale, scilicet de vnctionis

Sacerdotes ver. test. omittētes aliq̄ cæremoniā in ministrando moriebant quod notent nři moderni sacerdotes, q verò Deo ministrāt ne negligentes sint & incauti in ministrando.

D compositione, scilicet qualiter Moyses accipiens diuersas species conficeret quoddam vnguentum, siue oleum ad vngendos sacerdotes, & sanctuarium. *Sume tibi aromata.* Dicitur aroma quædam confectio facta ex aliquibus speciebus: & ista confectio reddit magnum odorem. *Primæ myrrhæ.* Idest ꝙ ista aromata erant confecta principaliter ex myrrha prima, licèt aliæ species ibi essent. Et vocatur myrrha arbor quędam odorifera valde, à qua duplex succus elicitur, qui myrrha, vel myrrhum nuncupatur: Quædam est, quæ ab arbore procedit per modum emanationis, & est multum efficax, & vocatur myrrha prima: secunda est, quæ fluit ab arbore per corticis incisionem, & grossior est: nec est magni valoris. De myrrha pri-

E ma manante sponte sua per modum cuiusdam euaporationis, est hic sermo, quia melior est, & magis odorifera. *Et electæ.* Non solum ista myrrha debebat esse prima, quæ melior est, quàm secunda generaliter: sed quia inter primas myrrhas est differentia generaliter nobilitatis, oportebat eligi illam, quę inter multas primas melior esset. *Quingentos siclos.* Hic siclus accipitur pro pondere sicut supra dicebatur, quia siclus continet viginti obolos: & moneta illa argentea, quę vocabatur siclus eiusdem ponderis erat cum debitè facta erat non carens legitimo pondere.

Duo confectiones fiebant in sanctuario, quarum vna erat liquida altera verò sicca.

QVAESTIO. XII.

SCIENDVM autem ꝙ hic fiebant duæ confectiones, quarum vna erat ex multis speciebus ad faciendum vnguentum, siue oleum vnctionis. Secunda compositio erat ad faciendum thymiama boni odoris. Illa autem, quæ erant in prima compositione erant magis humida quàm sicca, cùm ex eis componatur aliquid quod humidum, & fluidum aliquo modo est, s. vnguentum vnctionis: vel saltem ea, quæ humida erant ponebantur in maiori pondere quàm ea, quæ sicca erant. In secunda compositione ea, quæ ponebantur magis erant sicca quàm humida, vel saltē ea, quæ sicca erant in maiori pondere ponebantur. Et patet, quia fiebat inde thymiama, quod resoluebatur in puluerem tenuissimum, quod ad res valde siccas pertinet. Aromata autem ista myrrhę primæ, quę hic ponuntur humida erant: ideo ponuntur in tanto pondere, scilicet quingentis siclis. *Et cinnamomi mediū*. Idest medietatem ponderis, quod accepisti de aromatibus myrrhæ accipies de cinnamomo, scilicet accepisti quingentos siclos de aromatibus myrrhæ primæ: accipe ducentos, & quinquaginta de cinnamomo. Cinnamomum succus arboris est, & dicitur in Hebræo. *Cinnamomi aromatici*. Quia duplex est cinnamomum, vt quidam volunt, quoddam est valde aromaticum: aliud autem est, quod nihil, aut parum aromaticum est. *Calami similiter ducentos quinquaginta*. Idest sicut accepisti de cinnamomo pondus ducentorum quinquaginta siclorum, ita accipe de calamo alios ducentos quinquaginta siclos. Calamus est parua arbor, & nodosa, & tenuis, & videtur esse paruula virga segetis: quamobrem sicut stipites segetis calami dicuntur, siue culmi, vt patet Gen. 41. c. ita stipes huius arboris, vel potius tota arbor calamus dicitur. De isto calamo ponebantur ducenti quinquaginta sicli, iuxta mēsuram cinnamomi. *Casiæ quoque quingentos siclos*. Ista æquabatur in pondere cum aromatibus mirrhæ primæ. Est casia arbor alta, & crescit in immensum in locis aquosis atque magnum odorem emittit. *In pondere sanctuarij*. Ne putaret fortè Moyses, ꝙ intelligerentur ista de siclis vulgaribus: erat enim siclus sanctuarij maior siclo communi, siue sit pondus, siue moneta. *Oleum de oliuetis*. Ad faciendum ꝙ ista haberent aliquam maiorem humiditatem, vt sic vnguentum confici posset: necessarium fuit oleum, quod valde humidum erat, vt partes aliorum succorum mollificaret, & compaginaret. Et dixit oleum de oliuetis, ad differentiam cuiuslibet alterius olei, quia de multis rebus oleum confici potest: vt de nucibus, & tritico, & sic de cæteris, sed non sunt illa habentia propriam rationem olei, licèt quandā similitudinem gerant, quia vnctuosa sunt. *Mensuram hin*. Idest accipias vnam mensuram, quæ vocatur hin de oleo oliuarum, & misceas cum omnibus istis. *Facies vnctionis oleum*. Idest omnia ista commisce, & ex commixtione resultabit vnguentum quoddam factum: vocatur hoc oleum vnctionis, & non oleum simpliciter, quia non erat secundum veritatem oleum, sed aliquid commixtum ex pluribus, & aliquam similitudinem olei retinebat. Etiam quia non erat ita fluidum sicut oleum simpliciter, sed erat spissum quodammodo tale, quale ad vngendum conueniebat. *Vnguentum compositum opere vnguentarij*. Idem erat istud oleum vnctionis, & vnguentum, sed vocabatur oleum, & vnguentum ex causis supra assignatis. Fiebat autem opere vnguen-

F tarij, quia determinata essent pondera istorum: tamen nesciret quilibet facere istud vnguentum, quia ad hoc varię mixtiones erant, quas solus artifex vnguentarius facere nouit. *Et vnges ex eo tabernaculum*. Vocatur tabernaculum dupliciter. Vno modo totum ipsum aggregatum ex tabulis, & columnis, & vectibus cum velis, tentorijs, & operimentis suis: & isto modo accipitur communiter, sicut dicimus, ꝙ domus est totum aggregatum ex fundamento parietibus, & tecto: & sic accipitur supra 26. c. in principio, cum dicitur: Tabernaculum autem sic fiet. Ibi autem de tabernaculo pro toto aggregato dicitur: nam cum in 25. cap. tractasset de rebus, quæ in tabernaculo locandæ erant, s. de arca, & candelabto, & mensa: subiunxit ibi qualiter G fieret tabernaculum pro operimento tabernaculi, vt patet supra 26. c. cum dicitur: Facies & quinquaginta circulos aureos, quibus vela cortinarum iungenda sunt, vt vnum tabernaculum fiat, idest vt vnum operimentum fiat ex duobus magnis velis cortinarum. Nec potest ibi primo modo intelligi, ꝙ accipiatur tabernaculum pro tota aggregatione supradictorum, quia siue duo magna vela cortinarum iungerentur per circulos aureos, siue non iungerentur, semper esset vnum tabernaculum. Accipiendo autem secundo modo, scilicet pro operimento, est verum, quia si per circulos aureos coniungerentur duo vela cortinarum, fieret vnum oprimentum: si autem non coniungerentur non fieret vnum operimentum. Quocun- H que autem modo accipiatur tabernaculum, est verū quod hic dicitur, scilicet vngendum sit tabernaculū testimonij: nam in tabulatis liniri debebat, & in operimentis: non tamen est putandum, quòd totum tabernaculum vngi deberet, scilicet quòd tota superficies plena tabularum, & vectium: & columnarum, tentoriorum, atque velorum cortinarum, atque cæterorum operimentorum vngi deberet: quia tunc nō sufficeret istud vnguentum, quod valde modicum erat: imò nec suffecisset pro parte quinquagesima, aut centesima omnium, quæ vngenda erant: nec solùm hoc inconueniens erat, sed & aliud grauius, scilicet ꝙ si tota superficies plana partium tabernaculi vnguento isto perfunderetur, magnæ maculæ fierent in ta- I bernaculo propter oleum, quod ibi erat, & sic totum erat immundum: nihil ergo prodesset tanta pulchritudo, quanta mandata fuit Moysi fieri debere in tabernaculo. Dicendum ergo, ꝙ vnctio tabernaculi fiebat hoc modo, scilicet quòd susciperet Moyses aliquod vas, in quo essent ista vnguenta: & intincto digito in eis liniret in superficie tabularum aliquarum, & faciendo aliquas breues figuras, & sic in columnis, & operimentis atque velibus, & tentorijs, & hoc modo diceretur totum tabernaculum vngi: sicut fit in consecratione Ecclesiarum, quia non tota Ecclesia tingitur: sed fiūt quędam cruces in angulis eius, & hoc sufficit ad totius Ecclesiæ consecrationem. *Et arcam testamenti*. Vocatur arca testamenti, quia continebat ta- K bulas legis, quæ erant in testimonium cōtra Israelitas, ꝙ lex data fuisset eis à Deo. Nihil autem refert, ꝙ dicatur testamentum, vel testimonium: nam potest vocari tabernaculum testamenti, vel testimonij: & sic arca testamenti, vel testimonij, tabulę illę vocantur testimonium, quia sunt conseruatę in testimonium rei gestæ. Vocantur etiam testamentum, quia testamentū idem est quod pactum, vel fędus: & sic erat in tabulis illis, quia continebatur ibi pactum, vel fędus, quod pepigisset Deus cum Israelitis: tingebatur arca secundū formā supradictā, s. ꝙ digito intincto vnguento illo figuraret Moyses in superficie arcæ liniendo. *Et mensam cum vasis*. Ista est mensa propositionis in qua ponebant panes duodecim per singula Sabbatha; & manebant ibi

Quis esset modus vngēdi tabernaculum.

ibi tota hebdomada vſque ad Sabbatum, vt patet Leuit.24.cap. hęc autem menſa erat intra tabernaculum ad latus Septentrionale eius, vt patet ſupra 26.c. vngebatur autem ſicut alia, quę dicta ſunt, ſcilicet faciendo ſuper eam aliquam figuram digito intincto liniendo. *Cum vaſis*. Vaſa etiam menſæ huius tingebantur, vt in quolibet obſeruaretur idem ritus conſecrationis, vel vnctionis: erant autem vaſa menſę huius in quatuor generibus, ſcilicet acceptabula, & phialas, thuribula, & cyathos, vt patet ſupra 25.cap. Quæ autem ſint miniſtrationes, quæ fiebant in his vaſis, vel vtrum ſeruirent ad vſum menſę, vel altaris holocauſtorum ſupra 25.cap. declaratum eſt. *Candelabrum & vtenſilia eius*. Candelabrum erat, in quo erant ſeptem lucernæ, & ponebatur in parte Meridiana, vt patet ſupra 26 cap. & tingebatur ſecundum ritum ſupradictorum. *Et vtenſilia eius*. Supra 25.c. cùm de candelabro agebatur ponebantur aliqua vtenſilia eius. Ibi etiam declarauimus, ꝙ oporteret poni aliqua vaſa eius, ſcilicet ad miniſtrationem in eo plura quàm ibi ponantur: nam ibi ſolùm ponuntur duo vaſa, ſcilicet emunctoria, quæ ſunt forcipes ad tollendum lychnum. Etiam vaſa quædam vbi, quæ emuncta ſunt, extinguantur. Erantque duo alia vaſa magna, de quibus non fit mentio ſupra 25.capit. ſcilicet duo ſuffuſoria magna ex auro, idest duo vaſa continentia oleum, ex quibus fundebatur in lucernas candelabri. De his Zacha.3.cap. vbi Zacharias dicit ſe vidiſſe in prophetica illa viſione candelabrum cum lucernis ſuis, ſiue lampadibus, & duo roſtra eius ex auro, & ſuffuſoria duo ex auro pendentia ex roſtris. *Vtenſilia eius*. Vtenſilia propriè dicuntur vaſa apta ad aliquem vſum abutendo dicta. Vnde vtenſilia quaſi vtilia. *Altaris thymiamatis, & holocauſti*. Duo altaria erant, ſcilicet vnum altare thymiamatis, in quo adolebatur thymiama: de cuius fabricatione in iſto cap. dictum eſt: & aliud altare holocauſtorum in quo fiebant omnia ſacrificia: de quo ſupra 27. cap. & ponebatur hoc in atrio tabernaculi, vt patet præcedenti cap. Vnctio iſtorum altarium differt: quia altare thymiamatis ſicut cætera vtenſilia tabernaculi vngebatur ſemel liniendo in ſuperficie eius digito intincto vnguento. Altare autem holocauſtorum tingebatur per ſeptem dies, ſcilicet quòd quotidie fieret ſacrificium pro peccato: & hoc completo mundaretur altare à cineribus, & omnibus quæ in eo erant, & vngebatur. de hoc ſupra 29. cap. Notandum ꝙ iſta litera debet caute punctuari, aliquin ſequetur error: nam ſi ſic punctuemus. *Altari thymiamatis*. Nullo interpoſito quaſi immediatè ille genitiuus thymiamatis determinet illud accuſatiuum altaria: erit ſenſus ꝙ debebet Moyſes vngere altaria thymiamatis. Et ſic ad minus eſſent duo altaria thymiamatis: quod falſum eſt, quia ſolùm ponebatur vnum: ſed punctuandum eſt ſic. *Altaria*. Et tunc intelligatur dictio expoſitiua, ſcilicet. *Thymiamatis & holocauſti*. Ita ꝙ ambo eſſent duo altaria: non tamen quòd eſſent duo altaria thymiamatis, vel duo altaria holocauſti. *Et vniuerſam ſupellectilem*. Supellex dicitur quodcunque pertinens ad aliquem vſum, vel ad miniſtrationem domeſticã: pecunia autem non eſt ſupellex: quia non habet certum vſum. Etiam quia eſt facta à rege, vel à communitate, & non poteſt facere eam quilibet poſſidens eam ſicut eſt de alijs ſupellectilibus. Aurum etiam vel argentum, aut quodlibet metallum in maſſa non eſt ſupellex: ſi tamen fiat de metallo vas, erit ſupellex: omnia autem quæ intra tabernaculum erant, vocabantur ſupellectilia tabernaculi: ſed quædam erant ſupellectilia, quę rurſus habebant alia ſupellectilia ſicut menſa propoſitionis, & candelabrum: quia quodlibet horum habebat vaſa aliqua. *Quæ ad cultum eorum*

A *pertinet*. Ideſt quæ pertinet ad miniſtrationem, vel ad pulchritudinem tabernaculi: nam cultus à vebo, colo, dicitur. Et quia colo ſignat honorare, vel ornare, ita cultus ſignat iſta duo hic, ſcilicet ad honorem tabernaculi, ſcilicet ad miniſtrationem: quia honor eſt cum alicui miniſtratur. Vel ad ornatum, quia multa erant in tabernaculo ad pulchritudinem: imò & eadem quæ ad miniſtrationem erant: etiam ad pulchritudinem pertinebant. *Sanctificabiſque omnia*. Ideſt facies ea ſancta, ſcilicet applicita ad cultum diuinum, & fiebat ſanctificatio per iſtam vnctionem: nam id quod ſic vnctum erat, non debebat redire in profanos vſus, ſicut eſt de calicibus conſecratis, & veſtibus ſacerdotalibus. ante tamen quàm veſtes benedicantur, & calices conſecrentur ad alios vſus licitè applicari poſſunt:
B quia nondum ad cultum diuinum talia applicita ſunt: ſed adhuc manent profana qualia ante erant: cùm autem benedicuntur veſtes, & calices conſecrantur, fit ibi cæremonia, per quam applicantur ad cultum diuinum, & iam non licèt retrocedere ad ſecularia. Et iſta cæremonia vocatur ſanctificatio, ideſt applicatio ad Deum: quia per illam cæremoniam applicantur. *Et erunt Sancta Sanctorum*. Ideſt poſtquam ſanctificaueris omnia vtenſilia tabernaculi, & atrij tingendo ea oleo vnctionis: erunt Sancta Sanctorum, ideſt multum ſancta, ſcilicet multum applicita ad cultum Dei. *Qui tetigerit ea ſanctificabitur*. Habet iſta propoſitio duos ſenſus. Vno modo eſt ſenſus, ꝙ omnis homo, qui te-
C tigerit iſta vaſa miniſtrationis erit ſanctificatus per tactum: etiam ſi ante ſanctificatus non eſſet. Et ratio huius videtur eſſe, quia iſta ſancta ſunt, & per contactũ ſuum debent alia ſanctificare, ſicut aqua benedicta, quia ſanctificata eſt, aſperſa ſuper nos ſanctificat nos. Alius ſenſus eſt, qui tetigerit ea ſanctificabitur, ideſt omnis homo, qui tangere debuerit iſta vaſa ſanctificabitur priuſquam tangat ea. Rabbi Salomon tenet primam expoſitionem, ſcilicet ꝙ omnia, quæ tangebant ipſa vaſa ſanctuarij ſanctificabantur ex tactu vaſorum. Sed non poteſt hoc ſtare, quia iſta non ſanctificant ea, quæ inquinata ſunt, ſed potius faciunt iniquitatis rea. Si enim aliquis homo immundus tangeret iſta vaſa, peccabat & portabat pęnam pro iniquitate ſua: nam
D ſic dicitur Iſa.52.c. Mundamini, qui fertis vaſa domini. Et non ſolùm aliquis mundabatur per tactum: ſed etiam ſiue mundus, ſiue immundus eſſet ſi tangeret, moriebatur: vt patet de Oza ſacerdote, qui tetigit arcã impoſitam plauſtro, quæ videbatur caſura, & percuſſit eum dominus plaga mortis, vt patet 2. Reg. cap. 6. & non ſolùm ex tactu, ſed etiam ex viſu iſtorum vaſorum homines moriebantur, vt patet de Bethſamitibus, de quibus mortui ſunt quinquaginta milia viri de plebe, & ſeptuaginta de populo Dei, vt patet 1. Reg. 6. capitu. Et non ſolum iſti, qui populares erant moriebantur ſi viderent vaſa domini, ſed etiam Leuitæ ipſi, qui portabant ea, ſi viderent moriebantur, vt patet Numer.4.cap. cùm dicitur: Nolite perdere po-
E pulum Caath de medio Leuitarum, ſed hoc facite eis, vt viuant, & non moriantur ſi tetigerint Sancta Sanctorum, ideſt vaſa Sancta: Aaron & filij eius intrabunt ipſique diſponent onera ſingulorum, & diuidẽt quid portare, quis debeat. Alia nulla curioſitate videant, quæ ſunt in ſanctuario alioquin morienẽ priuſquam inuoluantur: nulla ergo res ſanctificabatur per tactum iſtorum vaſorum: ſed qui tangere debebant ea, debebant eſſe mundi. Neceſſe eſt ergo in primum ſenſũ redire, ſ. ꝙ mandetur hic ꝙ omnis, qui tangere debuerit iſta vaſa ſanctificetur, i. primò mundetur ab oĩbus inquinamentis ſuis, vt dignus ſit tangeret vaſa miniſtrationis ſanctę. Et ob hoc anteq̃ aliqu miniſtrationis ſacerdotes agerẽt in ſanctuario lauabant man⁹,

Non solũ tãgẽtes q̃dam vaſa ſanctuarij q̃ã moriebant̃ ſed et videtes.

& pedes, vt patet hic,& c.29.supra. Vnde si aliquis sacerdos fuisset inquinatus in morte alicuius tangendo mortuum, vel domum eius, vel secundum omnem immunditiam, quæ ponitur Leuit.14. & 15.c. & Numer.19. & non emundatus aqua lustrationis intraret sanctuarium,& tangeret vasa, moreretur: quia polluebat sanctuarium, & vasa sancta. *Aaron & filios eius vnges*. Ista est altera vnctio ab illa, quæ fiebat in extremitate auricularum dextrarum, & pedum dextrorum, & manuum dextrarum, scilicet in pollicibus manuũ, & pedum, quia illa vnctio in membris prędictis fiebat cum solo sanguine arietis immolati pro victima pacifica, quæ vocabatur aries consecrationis, vt patet supra 29.c. ista autem fiebat cum vnguento, quod miscebatur cum aliqua parte sanguinis, & aspergebatur super Aaron & filios eius,& vestes eorum, vt patet supra 29.c. Differebant tamen Aaron & filij eius, in hac vnctione, quia Aaron in capite consecrabatur fuso oleo vnctionis super caput eius, vt patet præcedenti cap. & in Psalm.133. Sicut vnguentum in capite eius, quod descendit in barbam barbam Aaron. Filij autem non vngebantur in capite, quia vnctio capitis denotat originem potestatis, quæ non pertinet ad minores sacerdotes, sed ad sacerdotem magnum. Sed, vt quidam dicunt, vngebantur sacerdotes in manibus solùm ad notandam executionem, sicut fit in sacerdotibus nostris, qui non sunt Episcopi, vt patet extra de sacra vnctione c. vnico: videtur tamen magis dicendum, ꝙ in sacerdotibus minoribus, non fiebat aliqua vnctio pręter vnctionem sanguinis in pollicibus pedis,& manus dextræ, & extremitate auriculæ, quæ etiam fiebat in Aaron, & aspersionem vnguenti cum sanguine arietis pacifici, qua aspergebantur Aaron & filij sui,& vestes eorum. Sacerdotes autem minores nullam aliam vnctionem, aut consecrationem habebant cum sanguine, aut cum oleo sancto vnctionis: quia supra 29. c. vbi ponitur ritus consecrationis, non exprimitur aliquid tale,& Leuit.8.c. iterum ponitur factus ritus iste, sed eodem modo nihil tale dicitur: sacerdos autem magnus præter vnctiones superiores, quę communes erant ei cum minoribus sacerdotibus, habebat aliam, scilicet ꝙ fundebatur oleum vnctionis super caput ei⁹ sine sanguine, & manus quoque vngebantur. Et in hac differebat summus sacerdos à minoribus sacerdotibus: quod satis innuitur Leuit.21. cap. vbi ponuntur præeminentiæ summi sacerdotis,& dicitur: Pontifex idest sacerdos maximus inter fratres suos, super cuius caput oleum vnctionis fusum est: & cuius manus in sacerdotium consecratæ sunt, & vestitus est vestibus sanctis, caput suum non discooperiet, &c. Tria enim ponuntur ibi, quorum nullum ad minores sacerdotes pertinet:& sic conueniebat, quia in eodem loco vetat summum sacerdotem inquinari in morte suorum cognatorum, etiam si pater sit: minores verò sacerdotes permittit inquinari in morte quatuor generum personarum: ergo poni debebat id in quo differret summus sacerdos ab alijs, cùm diuersum mandatum detur de eo, & de alijs. Et quando dicitur hic. *Aaron & filios eius vnges*. Intelligitur de illa aspersione, quæ fiebat super Aaron, & vestes eius, & filios eius, & vestes eorum: quia ista communis erat eis. *Et sanctificabis eos*. Supra cap.29. sanctificatio signabat quandam eleuationem manuum impositis quibusdam oblationibus, & in illa eleuatione dicebantur specialiter applicari ad Deum: hic autem sanctificatio nihil differt ab illa vnctione secundum rem: ita ꝙ esset aliqua alia cæremonia. Sed dum ipsi sic aspergebantur, applicabantur specialiter ad cultum Dei, cùm in hoc consisteret potissima pars consecrationis, ideo dicebantur vngi,& sanctificari. *Filijs quoque Israel*. Supra positũ

F fuit ad quid istum oleum vnctionis esse debebat: hic autem ponitur ad quid non erat,& interponitur mandatum ad populum. *Filijs quoque Israel*. Idest toti multitudini.

An filij Leui appræhendantur nomine filiorum Israel.

QVAESTIO. XIII.

SCIENDVM ꝙ in hoc est diuersitas: nam filij Israel, vt communiter nominantur omnes de duodecim tribubus. Nam tribus Leui, quia separata fuit in sortem domini, non accepit sortem inter fratres G suos, vt patet Num.18.c.& Deut.18.c. manserunt autem aliæ duodecim tribus, quæ acceperunt totam hęreditatem terrę, quam dominus promiserat Iacob patri istorum: vocabantur ergo illi filij Israel, quia succedebant in bonis Iacob: Leuitę autem quia separati erant, non intelligebantur appellatione filiorũ Israel, vt patet supra 29.c. cum dicitur: Sanctificabis pectusculum consecratum,& armũ de ariete, quem separasti quo initiatus est Aaron,& filij eius: cedentq; in partẽ Aaron & filiorum eius iure perpetuo à filijs Israel. Ecce qualiter vocat filios Israel populares laicos, qui offerre debebant ista,& sacerdotes ab eis iura recipiebant. sic patet Num.1.c. cùm dixit Deus. Tolle summam vniuersæ congregationis filiorum Israel, & ta- H men ibi solùm computantur illi, qui erant in duodecim tribubus, vt patet Num.1.cap. Leuitæ autem non sunt numerati cum eis. Et si fortè obijcias, ꝙ infra in 3.c. Num. agitur de numeratione eorum, & sic cùm dixit Deus, ꝙ tolleret Moyses summam totius cõgregationis filiorum, intellexit de Leuitis etiam, licèt nõ expressit ꝙ simul numerarentur: sed per se duodecim tribus,& per se Leuitæ. Respondetur, ꝙ falsum est, quia per filios Israel solùm intelliguntur duodecim tribus, vt patet Num.1.c. in fine cùm dicitur, post numerationem duodecim tribuum: fueruntque omnes filij Israel per domos, & familias suas à viginti anno, & supra, qui poterant ad bella procedere sexcenta tria milia virorum quingenti quinquaginta: Leuitæ autẽ I in tribu familiarum suarum non sunt numerati cum eis. Quid enim clarius esse potest? Et iste modus loquendi obseruatur quasi in tota scriptura: hic autem accipiuntur filij Israel generaliter pro omnibus natis de semine Iacob, siue essent in duodecim tribub⁹, siue in tribu Leuitarum:& patet, quia hic dicitur, ꝙ qui de isto oleo vnctionis faceret pro se, vt vngeret carnem suam, & daret alieno, periret de populo suo: necesse est ꝙ intelligatur de laicis, & sacerdotibus,& Leuitis, alioquin possent sacerdotes, & Leuitæ facere talem vnguenti compositionem ad vngendum carnem suã, cùm vellent:& dare Gentilibus de tali compositione, & non peccarent: quod absurdissimum est: nam quãdo aliquid agendo laicus peccat, ita etiam agendo pec- K cabit sacerdos,& fortius adhuc: quia maiori sanctitate,& religione pollere debent: sed laici peccarent vngendo carnem suam tali vnguento, & dando alienis, ergo etiam sacerdotes: sed si sacerdotes non vocarentur hic filij Israel, non peccarent faciendo hoc: quia ista lex non daretur eis, cùm dicatur hic dari ad filios Israel: ergo necesse est hic sacerdotes,& Leuitas includi appellatione filiorum Israel. *Filijs quoque Israel*. Idest omnibus natis de stirpe Iacob, siue Leuitis, siue non Leuitis. *Hoc oleum vnctionis*. Idest istud oleum, quod fit ad vnctionem consecrationis sacerdotum,& tabernaculi cum vasis suis, atque totius tabernaculi. *Sanctum erit mihi*. Idest erit applicitum cultui meo:& non applicabitur ad vsum, vel delectationem alicuius hominis,

minis, ita ꝙ faciat talem compositionem, vel vtatur eà postquam facta fuerit. *In generationes vestras*. Idest semper quamdiu durauerint generationes vestræ, erit ista cæremoniia, ꝙ pertineat hoc oleum ad cultum meum, & non ad vsum vestrum. *Caro hominis non vngetur ex eo*. Idest nulla caro hominis vngetur ex eo, scilicet ex eo, quod nunc est factum, nec ex alia simili compositione. Et in hoc excludit omnes etiam sacerdotes, quia licèt tunc aspergeretur de illo vnguento super sacerdotes, & funderetur super caput sacerdotis magni, & manus: hoc fiebat ad cultum Dei, scilicet vt ipsi consecrarentur in sacerdotes ad ministrandum domino: si autem postea ipsi vngerent carnem suam tali vnguento, non fiebant ad cultum Dei, sed ad delectationem suæ carnis, & hoc vetatur. Reges etiam de hoc oleo vngi dicebantur, quando assumebant potestatem regnatiuam. Nec dicebantur tunc ipsi vti illo vnguento ad suam delectationem, sed ad Dei cultum, scilicet ꝙ sicut sacerdotes consecrabantur per aspersionem olei in ministeriũ Dei, & ex hoc sanctificati, idest appliciti in cultum Dei dicebantur: ita reges ad regendum populum Dei per consecrationem istam segregabantur, quia ista Deus sacra facit sibi, scilicet sacerdotes ad ministrandum, & reges ad populum dirigendum. Sic dicitur Prouerb. 8. c. Per me reges regnant. Et sic sicut sacerdotes vngebant alios sacerdotes, ita ipsi vngebant reges, vt patet primo de ipso rege Saul, qui est vnctus mandato Dei, vt patet 1. Reg. 10. c. & de Dauid 1. Reg. 16. c. non licebat tamen regibus post istam vnctionem, ꝙ ipsi carnem suã vngerent tali vnguento ad delectandum: sicut nec licebat sacerdotibus: & sic semper stat lex, quòd caro hominis non debebat vngi ex eo: ita ꝙ ipse sibi tale vnguentum apponeret ad delectandum, vel faceret ab alio apponi. *Et iuxta compositionem eius non facietis aliud*. Idest non solùm non accipietis ad vsus vestros tale vnguentum, sed etiam non facietis: ipsum enim facere etiam in culpa erat, quia per hoc, ꝙ aliquis faceret illud, inclinaretur ad delectandum illo vnguento, quod non licebat: sicut erat de pane fermentato in septem diebus azymorum: quia non solùm non licebat de illo comedi, sed etiam non licebat illum in domo manere, vt patet supra 2. c. mandatur autem, ꝙ nõ faciamus iuxta compositionem huius vnguenti, scilicet ꝙ quando fecerimus aliquod vnguentum, non assumam⁹ omnia ista in illa compositione, vel si assumpserimus omnia hæc, non assumamus in eadem proportione, in qua hic sumebantur. Si ergo aliquis secũdum alteram proportionem assumeret omnia ista, & faceret ex eis vnguentum, non ageret contra istam legem, quia non dicebatur agere secundum eandem compositionem vnguenti. *Non facietis aliud*. Scilicet ad vsus vestros: bene tamẽ facietis aliud, & multa alia huius compositionis per ætatum successiones cùm fuerint necessaria ad vngendum vestes sacerdotum, quæ de nouo fient, & ipsos sacerdotes, & reges: sicut nunc chrisma conficitur ad liniendos in fronte, & in scapulis atque pectore baptizatos, & ipsos infirmos, & non fit ad alios vsus, nec licèt cuiquam hominum illo chrismate vti preterquam in his duobus prædictis sacramentis, & in sacramento cõfirmationis: licèt ergo nullus homo conficiat chrisma præter Episcopum cum ministris suis: tamen multotiens chrisma conficitur secundum necessitates multorum temporum: ita ergo erat de isto oleo vnctionis, ꝙ quandocunque esset necessarium ad vngendas vestes, vel ministros, aut aliquid alterum faciebant illud sacerdotes. *Quia sanctificatum est*. Idest quia applicatum est ad cultum meum: ideo non debet applicari ad cultum, vel ministerium vestrum. *Et sanctum erit vobis*. Idest quia istud

A vnguentum sanctificatum est mihi, erit sanctum vobis, idest ꝙ apud vos reputabitur sanctum, scilicet ꝙ non audeatis tangere illud applicando in vsus vestros. *Homo quicunque tale composuerit*. Quicunque ille sit, siue de sacerdotibus, siue de Leuitis, siue de popularibus: quoniam omnes ista lex astringit.

An si Gentiles istam compositionem fecissent, de qua loquitur litera, peccassent contra istam legem.

QVAESTIO. XIIII.

B SI tamen aliquis de Gentilibus faceret tale vnguentum, scilicet ex eisdem materialibus, & in eadem proportione assumptis: dato ꝙ ille Gentilis cognosceret Deum Hebræorum istam legem dedisse non incidebat in pęnam legis huius, quia ista lex solùm dirigebatur ad filios Israel. Et licet Deus sit vniuersalis, quia omnibus præest, cum omnes creauerit, & omnes gubernet: tamen inquantum erat legislator solùm erat particularis, quia sicut politia, cui dabantur leges erat particularis, ita leges datæ erant speciales ad illam politiam, nec obligabãt aliàs politias: Deus enim cùm dedit legem Moysi solùm voluit præesse inquantum legislator cuidam politiæ speciali, scilicet Hebræorũ, vt patet supra 19. cap. cùm dicitur: Si audieritis vocem
C meam, & custodieritis pactum meum: eritis mihi in peculium de cunctis populis: mea est enim omnis terra, & vos eritis mihi in regnum sacerdotale, & gens sancta: ergo ad hanc solam politiam istę leges directæ sunt. Item licèt Deus esset dominus omnium, & deberet coli ab omnibus gentibus. ad hoc tamen, quòd obligaret Iudęos ad colendum eum specialiter voluit consensum eorum, & noluit eos obligare solo mandato: ideo Exod. 19. cap. misit Moysen ad omnes filios Israel enarrans eis beneficium maximum, quod fecerat eis, & dicens vtrum vellent recipere leges eius faciendo cum eo fœdus, vt eum specialiter colerent, & vsquequo istud fœdus fecerunt, scilicet promittentes obedire omnibus, quæ mandaret, noluit dare aliquã
D legem: postquam autem consenserunt, quasi tunc inciperent obligari ad recipiendum, & obseruandum leges eius venit super montem Sinai in voce tubæ clangentis, & dedit decem pręcepta, vt patet supra 20. c. cumque clamaret populus, vt non loqueretur dominus, sed Moyses audiret à Deo, & postea loqueretur ipsis, cessauit vox tubæ, vt patet supra 20. & Deut. 5. cap. & dedit Deus præcepta multa cæremonialia, atque iudicialia, quæ habentur Exod. 20. & 21. & 22. atque 23. capitu. nec tamen voluit adhuc Deus, ꝙ ista obligarent quousque coram populo recitarentur, vt videretur an consentirent, vel dissentirent. Cùm autem recitatis omnibus consensissent, confirmatum est fœdus inter Deum & Israel effundendo sanguinẽ
E super altare, & librum legis, & totum populum, vt patet supra 24. & ad Hebræ. 9. c. Ex tunc autem manserunt obligati Israelitæ ad omnes leges qualescunque Deus daret: nec postea requisiuit vnquam ab eis consensum, cùm dabat aliquam legem, sicut ante requirebat. Sed Gentilibus non fuerunt facta ista fœdera cum Deo: ergo non obligabantur ad custodiam huius legis, nec aliarum: & sic facientes contra eam non incidebant in aliquam pęnam, cùm lex non vrgeret eos sicut si nunquam data foret. Sed fortè dicet aliquis, quòd hoc benè stabit quãtum ad illos Gentiles, qui non cognoscebant Deum verum, sed idola putabant esse Deos, nullam aliam vltra deitatem existimã tes. Si tamen aliquis Gentilis esset cognoscens verum

rum Deum, sicut de quibusdam Gentilibus arbitra-
mur, vt de Platone, & Socrate, qui mortuus est, ne co-
leret idola, quia noluit iurare per Iouem, & Apolli-
nem tanquam per Deos, sed tanquam per lignum, &
lapidem: quamobrem Athenien. eum veneno occi-
derunt, vt declarat Perseus in Satyra quarta, quæ
incipit.

Mors Socratis, & mortis cã.

Rem populi tractas barbatum crede magistrum.

Dicere sorbitio, quem tollit dira cicuta.

Sic etiam de multis alijs Philosophis, de quibus per
singula difficillimum est enarrare. De istis autem di-
ceret aliquis, quòd cum Deum verum cognoscerent,
& Deus Hebræorum erat verus Deus, ꝙ tenebantur
ad obseruandam legem eius. Respondetur, ꝙ licèt
multi Gẽtiles Philosophi fuerint, & alij viri boni tem-
pore legis Mosaicæ, post datam legem Moysi vsque
ad Christum, & cognouerunt verum Deum atque
colebant eum, & fortè scierunt de ista lege data Iu-
deis, vel de quacunque alia, & non obseruabant eam:
tñ non ob hoc peccabant, quia non cognoscebãt Deũ
Hebræorum esse verum: nam sciebant ꝙ aliquis erat
verus Deus: quod naturaliter cognosci poterat, vt ait
Apostolus ad Rom. 1. c. scilicet: Inuisibilia Dei per ea,
quæ facta sunt à creatura mundi intellecta conspiciũ-
tur, sempiterna quoque eius deitas: ita vt inexcusabi-
les sint. Sciebant etiam, ꝙ Iuppiter, vel Mars, vel ali-
quis de dijs gentium non erat talis Deus. Vtrum au-
tem ille esset Deus Hebræorum nesciebant, quia non
videbant aliqua necessaria argumenta, per quæ con-
cluderent illum esse verum Deum. Dico autem de
Philosophis, qui non viderunt: licèt aliqui reges, vt Na-
buchodonosor hoc viderit, qui confessus fuit Deum
Hebræorum esse Deum verum: & mandauit eum
coli, vt patet Dan. 3. c. Philosophi tamen non audiue-
runt miracula fuisse ab illo facta: & si audierunt non
credebant, quia non obligabantur credere scripturæ
Hebræorum. Et sic dicendum est generaliter, quòd
nullus de illis hominibus, qui tempore legis Mosaicæ
saluatus fuit in Gentilitate, cognouit Deum Hebræo-
rum esse Deum verum. Sed putabant eum esse, sicut
vnum de dijs aliarum gentium. Nam cum illi boni
essent, & verissimè desiderarent colere Deum verum,
& colerent: si ipsi cognouissent Deum Hebræorum
esse Deum verum, nullo modo credendum est, ꝙ nõ
conuersi fuissent ad illam legem quam ipse dedisset
approbantes illam tanquam optimam. Et sic de Pla-
tone, & Socrate dicendum est, & de cæteris, ꝙ licèt
cognouerint, quòd verus Deus sit aliquis, & illum co-
luerint, ignorauerunt tamen an Deus Hebræorum
esset verus Deus: imò non crediderunt esse verum
Deum.

Nullus de Gentilibus qui tpe legis Mosaice saluat' est, cognouit Deum Hebræorũ esse verũ Deum.

An si aliquis Gentilis cognoscens istam legem de non faciendo vnguentum esse datam à Deo Hebræorum, & cognosceret Deum Hebræorum esse verum Deum, peccaret mortaliter faciendo contra illam.

QVAESTIO. XV.

SED si aliquis ponat casum strictius, scilicet ꝙ esset
aliquis Gentilis, qui cognosceret, ꝙ aliquis erat ve-
rus Deus, & quòd sciret istum Deum non esse aliquẽ
de his, qui colebantur à Gentibus, & sciret hunc esse
Deum Hebræorum: & sciret ab eo datam fuisse istã
legem, vel aliquam aliam, & faceret contra illam,
vtrum incideret pœnam legis. Fortè diceret aliquis
quòd sic, quia quædam inobedientia esset mandato
F Dei cognito non obedire: nam stante ista hypothesi:
ego cognosco illum esse Deum verum, & cognosco
ab eo mandata fuisse ista: ergo repugnare illi magna
inobedientia est, quæ peccatum mortale est, vt patet
1. Reg. 15. c. f. Quasi scelus ariolandi est nolle obedire.
Respondetur, ꝙ stante isto casu Gentilis agens con-
tra istam legem non peccaret vllo modo, nec comit-
teret vllam inobedientiam: nam tunc aliquis est ino-
bediens quando mandato sibi facto ab eo, qui habet
auctoritatem mandandi repugnat. sed Gentilis in ca-
su posito non agens secundum legem à Deo datam
non repugnat mandato sibi posito: ergo non est ino-
bediens: nec ex hoc aliquo modo peccat. Patet quia
vt dicebatur ista lex fuit data speciali politiæ Hebræo-
G rum: & illam solam voluit obligari ad obseruationẽ
huius legis, vt supra probatum est: ergo lex nõ habuit
vires obligandi aliquas alias gentes, cùm lex solùm
illos obliget, quos legislator vult obligari: cæteri au-
tem non obligantur etiam si sint subditi illi legislato-
ri. Cùm ergo voluntas Dei solùm fuit obligandi Iu-
dæos, quia cum eis solis fœdera iniuit, & eos solos in
peculiarem populum suscepit: ergo cæteræ gentes li-
cèt cognoscerent hunc esse verum Deum, & agerent
contra legem eius, non peccabant: quia voluntas Dei
non fuit eos obligare. Et patet conueniens exemplũ:
ego cognosco Christum esse verum Deum: & scio
certissimè, quòd aliquod mandatum speciale dedit
alicui homini, vt seruaret: nunquid ego si non obser-
H uo illud pecco? Manifestum est quòd non: nihil autẽ
magis erat in Gentilibus cognoscentibus Deum He-
bræorum esse verum Deum, quia non tenebantur
obseruare legem ab eo datam. Secus autem est de le-
ge Euangelica, quæ omnes obligat: quia Christus vo-
luit illam obligare cùm mandauerit prædicari Euan-
gelium omni creaturæ, idest omni homini, vt patet
Matt. 28. c. cùm dicitur: Ite per mundum vniuersum,
& prædicate Euangelium omni creaturæ: qui credi-
derit, & baptizatus fuerit saluus erit: qui autem non
crediderit condemnabitur. Ecce qualiter voluit om-
nes homines obligari ad legem Euangelicam: nam si
non obligarentur omnes, non diceret, quòd qui non
crediderit condemnabitur. Cùm autem in toto ve-
I teri testamento aliqua lex daretur præcipuè in istis
quinque libris Moysi, quæ fundamentum totius le-
gis: non dicitur, quòd qui nõ obseruauerit eam, quòd
condemnabitur, vel morietur, sed quòd quicunque
de filijs Israel non receperit illam legem, vel quis de
aduenis, qui sunt inter eos, peribit de populo suo: qua-
si solos Israelitas obligare velit, & eos qui se volunta-
riè legi Iudaicę subdiderunt. Quando ergo dicitur
hic. *Homo quicunque tale composuerit*, solùm loquitur
de Hebræis, & de Gentilibus conuersis ad Iudaismũ.
Et dederit ex eo alieno. Videtur, quòd litera ista innuat
debere se legi copulatim, & non copulatiuè, scilicet
quòd homo, qui composuerit vnguentum tale, & de-
inde illud dederit alicui alieno, idest alicui Gentili in-
K currebat istam pęnam, & si alterum eorum fecisset,
non debebat mori. Sed magis dicendum est, quòd
legatur copulatiuè, scilicet quòd pro quolibet illorũ
mortis pęna infligatur, vt si aliquis tali vnguento ca-
nem suam vnxerit, vel si illud composuerit, quia ad
malum finem tale fit, & datur occasio peccandi alijs:
quia aliquis reperiens tale vnguẽtum, vtetur eo: quod
peccatum est. Etiam si quis non fecerit tale vnguen-
tum, sed inueniens compositum vendiderit illud
alicui Gentili, mori merebatur. Et patet, quod
sic debeat intelligi, quia æquale erat de isto oleo vn-
ctionis, & de thymiamate: sed si quis conficeret hy-
miama, & frueretur odore eius (etiam si non traeret
alieno) ex eo mori debebat: ergo dato ꝙ aliquis non
ded-

Lex Mosaica nõ obligabat alias gentes ab Hebræa.

Lex Euangelica vñr oẽs obligat gẽtes.

Quicunq; vnguentũ fecisset in lege veteri, ẽt si carnẽ suã nõ vnxisset morte dignus erat.

dedisset alieno de isto oleo vnctionis, si tamen fecisset A ad vngendum carnem suam, vel vngeret eam, deberet mori. *Exterminabitur de populo suo*. Idest morietur, scilicet ꝙ Deus mittet in eum aliquam mortem per se, vel tradet eum in manibus alicuius bestiæ, vel viri, ita ꝙ faciat eum mori. Non tamen est sensus, ꝙ iudices deberent eum occidere constito, ꝙ fecisset tale vnguentum, aut vsus fuisset eo: sed Deus sumebat vindictam de hoc. Si tamen aliquis ista faceret, nec ab hoc desistere vellet: iudice mandante mori debebat. *Dixit Dominus ad Moysen*. Hic ponitur quintum, & vltimum de thymiamatis confectione: quod requirebatur ad quotidianam ministrationem in altari thymiamatum. *Sume tibi aromata*. Aroma erat aliquid confectum ex multis aromatibus speciebus, & erat B valde redolens. Nec est putandum (vt quidam voluerunt) ꝙ essent aromata aliqua simplicia, quæ sic in aliqua arbore nascantur, aut ab aliqua arbore fluant. Sed conficiebantur ex multis: & ista multa determinata erant, quæ essent: ideo non nominatur hic quæ esset: sed cum dicatur aroma, intelligitur ex quo sit compositum, cùm intelligatur certa compositio. Et sic Gen. 27. ca. cum dicatur, ꝙ viderunt Ismahelitas venientes de Gabaad, & Chamelos eorum portantes aromata, & non dicitur, ibi ex quo confecta essent illa aromata, quasi determinata sit compositio illorum. Aliquando tamen aliqua alia compositio aliquo modo coincidens cum ista vocabatur aroma, vt patet in præsenti cap. cum dicitur: Sume tibi aromata primæ myrrhæ, C & electæ: ibi enim determinatur id quod præcipuum erat in aromate illo. Istud autem de quo hic dicitur, non erat habens aliquam specialem confectionem, sed factum in forma communi: ideo non exprimitur ex quo erat factum. *Stactem*. Secundum Isidorum, & omnes alios doctores est stactes succus fluens de arbore myrrhæ purus, & lucidus, qui conterebatur vsque in tenuissimum puluerem, & vocatur myrrha prima: quia fluebat per sudationem sine aliqua corticis incisione. Aliqui Iudæi dicunt, quòd stactes idem est, quod glans, qui est fructus illicis, & est cibus porcorum: sicut dictum fuit Gen. 27. cap. Sed hic patet manifestè falsum esse, quod dicunt: nec ipsi aduerterunt istum locum, quòd glandes, quæ sunt fructus ili- D cum nullo modo proficerent ad faciendum thymiama boni odoris, sed valde obstarent. Est ergo stactes, vt dictum est, succus arboris myrrhæ. *Et onycha*. Est autem onycha, vt ait magister in historia scholastica parua ostreola ad quantitatem humani vnguis: vnde onycha dicitur de onyx, idest vnguis, & onychinus lapis preciosus inde dictus est: quia rubeum, & album mixtum habet colorem quemadmodum vnguis humanus. vbi dicitur onycha secundum Papiam quędam herba aromatica. *Galbanum boni odoris*. Galbanum est succus herbæ aromaticæ, quę ferula dicitur. & est optimum cum est cartilaginosum, vt cartilagines ossium, scilicet durum: quod contundendo in puluerem tenuissimum conuertitur, & odore huius ser- E pentes fugantur. Dicitur galbanum boni odoris, quia aliquod galbanum est, quod ex antiquitate, vel aliqua alia causa odorem perdidit. *Et thus lucidissimum*. Hoc est quod vocatur thus masculinum: quia ad similitudinem humani testiculi formatum in rotundum est, & lucidum, & carens omni resinæ impuritate: & hoc suauioris odoris est: nam cùm thus aliqualiter nigrum, aut alterius coloris est, habet secum admixtam impuritatem, quæ impedit, aut diminuit bonum thuris odorem. *Aequalis ponderis erunt omnia*. In vnguento, siue oleo vnctionis, de quo supra dicitur ea, quæ ponebantur, non ponebantur æqualis ponderis, vt patet in litera. Et ratio est, quia illud vnguentum debebat esse humidum, & molle quasi fluens: istud thymiama de quo hic, debebat esse durum intantum, quod posset in puluerem contundi: & quia in superiori vnguento erant quædam humida, & quædam sicca: ea, quæ aliqualiter humida erant ponebantur in maiori quantitate: quæ autem sicca erant ponebantur in minori, vt humidum fluens esset, quod inde conficeretur. Et ista fuit causa, quare in vnguento, de quo supra, ponebatur oleum, quod totaliter humidum & fluens est, nihil habens de duricie: in thymiamate autem non ponebatur. Thymiama autem, quia erat siccum habebat superabundantiam in siccitate, & quia ponebantur in compositione eius multa sicca, & pauca humida satis fuit, quòd omnia essent æqualia, quia tunc superexcederent sicca. *Faciesque thymiama compositum*. Dicitur propriè thymiama aliquid redolens, & non simplex. Quælibet autem confectio ex pluribus causantibus vnum odoriferum thymiama dici potest, dum tamen illud sit durum. Et dicitur thymiama à thure, quia est redolēs sicut thus. Vel quia ponitur, vt thus coram domino. *Opere vnguentarij*. Non fit propriè thymiama opere vnguentarij, quia vnguentarij vnguenta parant: thymiama autem non est vnguentum, ideo non dicitur fieri opere vnguentarij. Accipitur tamen largè vnguentarius pro omni eo, qui facit tales confectiones, siue duras, siue liquidas. Et isti aliquando vocantur pigmentarij, quia pigmentum generaliter est quælibet herba aromatica. Sic dicitur Canticorum 3. c. vniuersi pulueris pigmentarij. *Mixtum diligenter*. Idest quod omnia ista misceantur cum magna diligentia, scilicet ne de aliquo eorum plusquam de altero assumatur: vel ne aliquod sit tale quale non conuenit: vel ne fortè in mixtione erretur, quia in hoc requiritur opus artis, cùm dicatur quòd debet esse facta ista compositio opere artificis vnguentarij. Et poterit aliquis errare in his si non agat diligenter secundum artem. *Et purum*. Dicet aliquis, quod ista duo repugnant, scilicet quòd aliquid sit mixtum, & sit purum. Respondetur, quòd purum dicitur multipliciter. Vno modo purum, idest simplex, & tunc de Deo conuenit dici, quod purus est, quia non est in eo aliqua compositio. Secundo modo purum dicitur, quod solùm habet id quod est de natura suæ speciei, & nihil habet alterius naturæ: & hoc modo dicimus, quòd sortes est purus homo, idest quod non habet essentiam alterius speciei prætérquàm esse humanum, & sic negamus de Christo esse purum hominem, quia licèt verus homo sit: tamen non habet solum esse humanum: sed etiam Deus est, quod est aliud esse substantiale. Tertiò modo dicitur purum, idest non mixtum, & hoc modo dicimus vinum esse purum, quando aquam mixtam sibi non habet. Differt autem iste modus puritatis ab immediate posito: quia ea, quæ non sunt pura, sed puritati in secundo illo modo opponuntur, sunt vnum ens substantiale, vel vnum suppositum, licèt ibi sint plures naturæ, & sic est tale vnum ens per se. Ea autem, quæ opponuntur puritati in tertiò modo isto, non sunt vnum ens per se: sed per aggregationem, & commixtionem, ex qua non redditur aliquod vnum indiuiduum substantiale, siue suppositum, sicut aqua & vinum cùm mixta sunt. Quartò modo purum dicitur, idest mundum, & sincerum, scilicet quod non habet aliquam immunditiam in seipso: & hoc modo quælibet res polluta non est pura: quia non est sincera: si autem acciperetur hic purum omnibus modis impossibile esset esse purum, & mixtum: sed accipitur purum solùm quarto modo, idest mundum: non tamen est purum aliquo de tribus modis primis. Bene ergo stat, ꝙ sit istud thymiama mixtum, quia con-

Purũ quot modis accipiatur.

confectum est ex pluribus rebus, vt patet hic, & quòd sit purum, idest mundum. *Et sanctificatione dignissimum.* Sanctificatio dicitur applicatio ad cultum Dei. Est sensus, quòd istud thymiama deberet esse ita diligenter factum, & purum, quòd mereatur applicari ad cultum Dei, quasi dicat, Deus purus est, & ea, quæ ei applicari debent, oportet vt munda sint. Cùm ergo aliqua purissima sunt, digna habentur, vt ad cultum Dei applicentur: & hoc est ea digna esse sanctificatione, idest applicatione ad Deum, quod non esset si istud thymiama non esset diligenter mixtum, & purum. *Cumque in tenuissimum puluerem vniuersa contuderis.* Idest confregeris, vel minueris: quia ista erant dura, & congelata cùm multa eorum essent succi arborum, conterebantur in mortario, sicut conteruntur alia dura, vt sal induratum. Fiebat autem ista contusio vsque ad puluerem tenuissimum, quia sic maior odor emitteretur, cùm arderent omnia. Etiam vt fieret perfecta mixtio: nā si non contererentur sic vsque ad minutissimum puluerem, non cohærerent; sed cremaretur galbanum in vna parte, & thus in alia, & sic de cęteris: nec redderetur idem odor, sed varius: cùm autem sic vniuersa contusa essent, fieret mixtio perfecta. *Pones ex eo coram tabernaculo testimonij.* Scilicet in altari thymiamatum, vbi quotidie thymiama incendebatur in mane, & vespere cùm incenderentur, & appararentur lucernæ candelabri. Arguet autem aliquis ex hoc, ꝙ altare thymiamatum, in quo ista cremabantur, esset extra tabernaculum, sicut altare holocaustorum, quia de altari holocaustorum dicitur, ꝙ erat ad ostium tabernaculi coram domino, vt patet præcedenti cap. de isto altari thymiamatum dicitur, ꝙ erat coram tabernaculo testimonij: ergo non erat intra tabernaculum testimonij: quia quod intra aliquam domum est, non dicitur esse coram ea. Et tunc si erat extra tabernaculum, necesse esset, ꝙ poneretur in sanctuario, scilicet in atrio, aut extra totum sanctuarium in loco profano: non est autem dicendum, ꝙ poneretur istud altare in loco profano, quia fiebat in eo sancta ministratio: ergo poneretur in atrio tabernaculi, sicut ponebatur altare holocaustorum, & labrum æneum. Respondetur, ꝙ altare thymiamatum erat intra tabernaculum testimonij, vt patet supra in litera, & infra 40. ca. vbi ordinato tabernaculo ante ipsum velum, quod distinguit Sancta Sanctorum, ponitur altare thymiamatis, & mensa propositionis, & candelabrum. Patet etiam Leuit. 16. capit. vbi dicitur, quòd cum sacerdos magnus exibat de Sancto Sanctorum, accedebat ad altare thymiamatum, quod erat ibi coram domino, & orabat ibi: atque tingebat cornua altaris sanguine, quod non esset, nisi poneretur altare intra tabernaculum testimonij. Ad argumentum in oppositum respondetur, cùm dicitur in litera, quòd altare thymiamatis erat coram tabernaculo testimonij, quòd duplex erat tabernaculum, scilicet primum tabernaculum, cuius ostium erat apud altare holocaustorum, vt patet præcedenti capitulo, & in isto erat mensa propositionis, & candelabrum, & altare thymiamatum: & in istud tabernaculum intrabant quotidie sacerdotes sua officia completuri, scilicet parantes lucernas, & offerentes thymiamata, & per singula Sabbatha panes propositionis ponentes, & auferentes. Secundum tabernaculum erat quædam pars magni tabernaculi, quæ distinguebatur ab ea, quam nunc diximus per velum quoddam pendens, & istud tabernaculum secundum vocatur Sancta Sanctorum.

An altare thymiama tū esset extra tabernaculum.

F

Quomodo Apostolus distinguat tabernaculum in duo tabernacula.

QVAESTIO. XVI.

ISTAM diuisionem ponit ad literam licèt non ita extensam Apostolus ad Hebr. 9. c. & istud vocabatur tabernaculum testimonij, idest in quo continebatur testimonium, idest tabulæ, quæ erant in arca, & in eis erat decalogus præceptorum scriptus. Pro hoc tamen adhuc sciendum, ꝙ ista diuisio tabernaculi, quæ nunc posita est secundum Apostolum, non est totaliter propria, quia non est distinctio duorum tabernaculorum, G sed distinctio partium eiusdem tabernaculi: nam erat tabernaculum quædam domus facta ex tabulatis, & operimentis, atque velis, siue tentorijs, vt patet supra 26. cap. & hoc habebat istas duas partes tabernaculi, quas nunc tanquam duo tabernacula diuidebamus, & istud totale tabernaculum vocabatur tabernaculum testimonij, vt patet cap. 26. vsque huc in quolibet cap. sæpius. Et ratio est, quia intra istud magnum tabernaculum erat arca cum tabulis præceptorum: cùm autem istud magnum tabernaculum diuiditur in duas partes, quarum vtraque vocetur tabernaculum, vt Apostolus distinguit ad Hebr. 9. cap. non vocatur quelibet earum partium tabernaculum testimonij, sed solùm secundum tabernaculum: H nam tabernaculum testimonij dicitur, quod continet testimonium, idest tabulas præceptorum: sed in primo tabernaculo non ponebantur tabulæ, sed sola mensa propositionis cum vasis suis, & panibus, & candelabrum cum vasis suis, & altare thymiamatum: non ergo poterat vocari tabernaculum testimonij, sed Sancta Sanctorum, quia in eo continebatur arca cum tabulis. Et hoc modo satis notabilis est solutio, scilicet ꝙ erat altare thymiamatis coram tabernaculo testimonij, idest coram Sancta Sanctorum, quod vocatur tabernaculum testimonij, vt dictum est, & sic necessariò esset intra primum tabernaculum, scilicet intra illud, quod non vocabatur tabernaculum testimonij, & sic dici potest de candelabro, & mensa propositionis, I ꝙ erant coram tabernaculo testimonii, scilicet coram Sancto Sanctorum intra primum tabernaculum: tamen nec accipitur hic tabernaculum testimonii pro tota illa domo, quæ constructa erat ex tabulatis, & operimentis, velis, atque tentoriis, quod vocabatur tabernaculum testimonii, sicut supra dictum est: nam non est verum, ꝙ altare thymiamatis esset ante istud tabernaculum, sed altare holocaustorum, & de isto tabernaculo procedebat argumentum probans, ꝙ deberet poni in atrio tabernaculi, aut extra in loco profano. *Coram tabernaculo testimonij.* Idest coram Sancto Sanctorum, quod vocabatur tabernaculum testimonii: sic enim dicitur supra in principio c. huius. ponesq; altare contra velum, quod ante arcam pendet testimonii. K *In quo loco apparebo tibi.* Aliqui volunt, ꝙ hoc erat in altari thymiamatum, scilicet ꝙ Deus ibi appareret. Et dicit Nicolaus, ꝙ existente sacerdote in altari thymiamatum audiebatur vox Dei procedens de propitiatorio, quod erat vltra velum, & perueniebat vsque ad altare thymiamatum. Sed falsum est, quoniam non apparebat Deus, siue loquebatur super altare thymiamatis: nec audiebatur vox eius procedens de altari aut de propitiatorio veniens vsque ad altare, sed ista vox siue apparitio solùm refertur ad propitiatorium intra Sancta Sanctorum, vbi Deus loquebatur, & apparebat, & quando erat sacerdos in altari thymiamatum, non loquebatur ei Deus, nec apparebat. Error autem istorum originem habet ꝓpter istud relatiuū, quod

quod poteſt ad quodlibet duorum antecedentium re- A
ferri: nam cùm dicitur hic: *Coram tabernaculi teſtimonio pones illud.* Intelligitur locus in quo ponebatur thymiama, & iſtud erat altare thymiamatis: ecce ergo vnum antecedens ad quod poteſt fieri relatio. Aliud eſt, cum dicitur. *Teſtimonio tabernaculi.* Et ſic ponendo primum antecedens eſt ſenſus. *In quo loco apparebo tibi.* Scilicet in altari thymiamatum, in quo ponis incenſum: accipiendo ꝙ referatur ad ſecundum antecedens eſt ſenſus. *In quo apparebo tibi.* Scilicet in teſtimonio tabernaculi, ideſt intra Sancta Sanctorum. Et iſte eſt verus ſenſus, quod patet ſupra in principio cap. vbi ponuntur iſta eadem magis explicitè, cùm dicitur: poneſque altare contra velum, quod ante arcam pendet teſtimonij coram propitiatorio, quo tegitur te- B
ſtimonium vbi loquar tibi. ibi enim magis patet, ꝙ loquatur de propitiatorio, quàm de altari thymiamatũ. Item manifeſtatur hoc, quia in iſto loco de quo hic dicitur apparebat Deus, & loquebatur Moyſi, vt patet, cum dicitur: in quo loco apparebo tibi. Sed non loquebatur Deus Moyſi ſuper altare thymiamatum: ergo non eſt iſte locus, de quo dicitur altare thymiamatum, ſed alius. Patet antecedens, quia ad altare thymiamatum non accedebant niſi ſacerdotes miniſtrantes ponendo incenſum, vt patet ſupra, & hoc ſiue Aaron, ſiue filij ſui: Moyſes autem non erat ſacerdos, ſed ſimplex Leuita: ergo nunquam in illo altari miniſtrauit: & ſic per conſequens nunquàm ibi ei Deus apparuit: quia nõ accedebat ad illud. Nec valet ſi dicas, ꝙ Moy- C
ſes licèt eſſet Leuita, tamen miniſtrabat, vt patet in conſecratione Aaron, & filiorum eius, vt patet præcedenti cap. Reſpondetur, ꝙ ibi Moyſes miniſtrauit non quidem ꝙ pertineret ad eius officium, ſed quia erat neceſſarium, cùm non eſſet aliquis ſacerdos, qui conſecrare poſſet Aaron & filios eius: neceſſarium ergo erat per Leuitam conſecrari, ideo poſt iſtam conſecrationem nunquam reperitur Moyſes ſacrificaſſe. ſacrificauerat tamen ante iſtam conſecrationem in confirmatione fœderis Dei cum Iſrael, vt patet ſupra 24. c. in his tamen miniſtrationibus adhuc non reperietur miniſtraſſe in altari thymiamatum, ſed in altari holocauſtorum ſolùm, vt patet præcedenti cap. non ergo intelligitur de illo loco, ſ. de altari thymiamatum, ſed intel- D
ligitur neceſſariò de arca, quæ erat in Sancto Sanctorum, quia ſuper illam apparebat Deus Moyſi quãdocunque Moyſes volebat quęrere aliquid à Deo, vt patet Nu. 7. c. cum dicitur: Cunque ingrederetur Moyſes tabernaculum fœderis, vt conſuleret oraculum, audiebat vocem loquentis ad ſe de propitiatorio, quod erat ſuper arcam teſtimonij inter duos Cherubim, vnde & loquebatur ei. Ex hac litera etiam patet ſufficienter reſponſio, quæ ſupra dabatur, ſcilicet ꝙ ſit altare thymiamatum intra tabernaculum: nec iſta litera aliquid obſtat ſecundum rem, vel ſ'm apparẽtiam, quia hic non dicitur, ꝙ iſtud altare eſſet coram tabernaculo teſtimonij: ſed coram teſtimonio tabernaculi. Differunt enim iſta multum inter ſe: nam tabernacu- E
lum teſtimonij eſt ipſa tota domus fabricata ex tabulatis, & operimentis: teſtimonium tabernaculi dicitur arca, ſiue tabulæ exiſtentes in arca, quę ſunt in teſtimonium contra filios Iſrael, ꝙ legem receperint a Deo, quod autem eſt coram tabernaculo teſtimonij eſt extra tabernaculum, vt altare holocauſtorum, & labrũ æneum. Quod verò eſt coram teſtimonio tabernaculi, eſt coram arca, & tabulis, quæ ſunt teſtimonium tabernaculi, ideſt teſtimoniũ exiſtens in tabernaculo. Et quodcunq; exiſtens coram iſto teſtimonio tabernaculi eſt intra iſtud tabernaculum, alioquin non poterit dici eſſe coram teſtimonio tabernaculi, ſiue coram arca. Rationes autem ſuprapoſitæ reſponſiuæ faciant ad hoc, ſi aliquis vellet conuertere dicendo coram tabernaculo teſtimonii, quia tunc etiam verum eſt, quòd iſtud altare erat coram tabernaculo teſtimonii, & tamen erat intra tabernaculum. *In quo loco apparebo tibi.* Scilicet in teſtimonio tabernaculi, ſcilicet ſuper arca, in qua erat teſtimonium. Et dirigitur iſta locutio ad Moyſen, quia Moyſi apparebat ibi Deus, quando volebat intrare ad inquirendum aliquid ſibi dubium, vt patet Numer. 17. capitulo, & iſta apparitio dicitur manifeſtatio quædam, & fiebat in locutione, quia ibi loquebatur ei de propitiatorio: nam vbi aliquis loquitur, ibi eſſe dicitur, licèt apparitio magis pertineat ad viſionem, quàm ad auditum, vel aliquem alium ſenſum.

An in propitiatorio eſſet Angelus in aſſumpto corpore, qui loqueretur Moyſi.

QVAESTIO. XVII.

SED vtrum iſta apparitio ita ſtrictè ſumpta fuiſſet in propitiatorio Moyſi facta, non apparet euidenter. Satis tamen dici poſſet, quòd ibi angelus domini, qui loquebatur, apparuerit in aliqua effigie viſibili mortalibus: nam cum ſummus ſacerdos intraret in Sancta Sanctorum ſemel in anno in die expiationis, mandabatur quòd portaret ſecum vas cum prunis, & thymiamate: ita quòd nebula aſcendens de thymiamate operiret propitiatorium, vt habetur Leuit. 16. cap. & ſi ſic non faceret, moreretur. Manifeſtum ergo eſt, quòd aliquid volebat Deus operiri, quod erat in tabernaculo: quod appareret, ſi non aſcenderet nebula thymiamatis ad operiendum: ſed quando Moyſes intrabat in Sancta ſanctorum, non ducebat ſecum thymiama ad hoc, vt nebula conſurgens operiret propitiatorium, ſed quandocunque volebat intrabat, vt patet Nume. 7. capit. ergo videbat Moyſes effigiem illam, quæ apparebat in propitiatorio: ſed in propitiatorio erat quidam angelus in aſſumpto corpore aereo, qui loquebatur ea, quæ Deus exprimi volebat, vt probauimus ſupra 25. cap. ergo Moyſes videbat illum angelum. Nec valet ſi arguas, quòd licèt non exprimatur, quòd Moyſes intrans in Sancta Sanctorum non portaret ſecum thymiama, quòd ob hoc non tollitur quin portaret: quia non omnia ſcribuntur, quæ facta ſunt. Reſpondetur, quòd non eſt aliqua ratio motiua quare Moyſes intrans in Sancta Sanctorum portaret ſecum prunas, & thymiama, quia iſtud fiebat ne ſacerdos intrans videret aliquid, quod eſſet in propitiatorio, ſed magis nebula thymiamatis conſurgens operiret propitiatorium, vt patet Leuit. 16. cap. & hoc quia fortè ſacerdos magnus intrans non erat dignus tali viſione, qualis erat in propitiatorio, & ſi videret, moreretur: ideo mandabatur, vt nebula exhalaret à thymiamate, vt operiret propitiatorium, alioquin ſacerdos moreretur, vt patet eodem capit. De Moyſe autem non erat eadem ratio, quia ipſe dignus erat tali viſione, & maiori, & ſi non ſecundum ſe ſaltem ſecundum acceptationem Dei: quia Deus acceptabat eum, vt eſſet dignus videre eſſentiam diuinam, quæ eſt perfectiſſima viſio, vt patet Num. 12. cap. ergo acceptaret eum ad quamlibet minorem viſionem, ſcilicet ad videndum angelum in aſſumpto corpore ſuper propitiatorium: ergo licèt videret illum, non moreretur, & ſic non erat neceſſarium, ꝙ Moyſes portaret thymiama, cùm introibat in Sancta ſanctorum, & videbat angelum in aſſumpto corpore aereo loquentem in propitiatorio. Aliquis autem fortaſſis dicet, quòd non erat aliqua viſio ſuper propitiatorium, & ſic nec ſummus ſacerdos, nec Moyſes, vel quilibet

alius

alius intrans in Sancta Sanctorum poterat videre aliquid super propitiatorium. Et quando obijcitur, ꝙ ad hoc fiebat, vt cùm intraret summus sacerdos portaret secum thymiama ardens, cuius nebula operiret propitiatorium, ne videret id quod apparebat in propitiatorio: negabit dicens non ad hoc fieri. Et patet, quia si ad hoc fieret, quandocunque summus sacerdos intraret in Sancta Sanctorum, deberet secum ducere prunas, & thymiama ardens. Sed falsum est: quia quando deponendum erat tabernaculum, & tegenda arca, intrabat summus sacerdos, & cum eo minores sacerdotes, & inuoluebant arcam, vt patet Numer. quarto capitulo: sed tunc non mandabatur, quòd portarent secum thymiama ardens, vel aliquid alterum: si tamen aliquid appareret super propitiatorium portarent aliquid, vt non viderent illud: ergo non apparebat ibi quidquam. Respondetur, quòd in propitiatorio inter alas Cherubim apparebat quoddam corpus aereum grossum de aere condensato, in quo angelus formabat voces illas, quæ audiebantur, vt probauimus supra vigesimo quinto capitulo. Ad argumentum dicendum, quòd non est simile: nam quando sacerdos magnus introibat in Sancta Sanctorum in die expiationis, erat ibi angelus in assumpto corpore, & ad hoc quòd non videretur necesse erat thymiama portari, vt operiretur propitiatorium nebula surgente de thymiamate: cùm autem intrabat sacerdos magnus, & minores sacerdotes cum eo in Sancta Sanctorum ad deponendum velum, & operiendam arcam: non erat angelus in corpore illo assumpto super propitiatorium, ideo non oportebat introferri thymiama nebulas exhalans. Et patet hoc esse rationabile: quia quando summus sacerdos introibat ad operiendum arcam, nubes, quæ erat super tabernaculum, mota erat dans signum recedendi, vt patet Numer. 9. capitulo: nam aliter nullus mutaret, aut deponeret tentoria sua, nec sacerdotes aliquid facerent in deponendo tabernaculum: cùm autem angelus mouebat nubem, quæ erat super tabernaculum, non erat super propitiatorium. Etiam quia tunc ad nihil necessarium erat, vt angelus tunc maneret super propitiatorium, cùm ipsum tegendum esset atque portandum. Item quia quando in die propitiationis intrabat summus sacerdos in Sancta Sanctorum, angelus ille loquebatur ei, & si non semper saltem aliquando, ideo necessarium erat, quòd esset ibi corpus illud aereum densum: quod ne videretur oportebat, vt portaretur thymiama, cuius nebula ascendens operiret propitiatorium. Et si dicat aliquis, quòd sicut quando summus sacerdos cum minoribus sacerdotibus introibat in Sancta Sanctorum ad tegendum arcam recedebat angelus, & non manebat ibi corpus aereum formatum sicut ante erat, ita cùm esset dies propitiationis, & sacerdos magnus intraturus esset in Sancta Sanctorum, poterat ille angelus recedere, ne videretur corpus illud aereum, vel resoluere illud. Respondetur, ꝙ non debebat sic fieri, quia illo die summus sacerdos intrans in Sancta Sanctorum oraturus erat pro peccatis suis, & totius Israel, vt patet Leuiti. decimo sexto capitulo: vt ergo sacerdos certificatus esset, quòd Deus remitteret peccata populi sui, audiebat vocem de propitiatorio, in quo respondebat ei: sed non poterat formari ista vox, nisi angelus in corpore aereo formaret eam: ergo necessarium erat ibi esse tale corpus aereum densum.

F *An loqueretur angelus aliquid summo sacerdoti introeunti in Sancta Sanctorum.*

QVAESTIO. XVIII.

SED fortè dices, ꝙ supponitur aliquid dubium, scilicet ꝙ angelus loqueretur illa die summo sacerdoti aliquid intra Sancta Sanctorum. Respondetur, ꝙ hoc satis conijcitur esse verum, ꝙ quando sacerdos magnus in die propitiationis introibat in Sancta Sanctorum, non solùm portabat thymiama, vt eius nebula operiret propitiatorium, ne ipse aliquid videret, vt dicebatur: sed etiam mandabatur, ꝙ eo tempore, quo sacerdos magnus introiret in Sancta Sanctorum nullus hominum staret in tabernaculo. Sed dato ꝙ aliqui G sacerdotes minores starent in tabernaculo, non viderent aliquid eorum, quæ erant intra sancta sanctorum, cùm esset velum pendens in medio ante arcam diuidens sancta sanctorum a reliqua parte tabernaculi. Sed Deus non mandabat aliquid superfluè: ergo videbatur necessariò, ꝙ hoc mandabatur ad hoc ne sacerdotes manentes in tabernaculo audirent verba angeli loquentis ad sacerdotem intra sancta sanctorum, licèt nihil videre possent: nam sicut summus sacerdos erat indign⁹ visione angelica in corpore aereo assumpto, & iudicabatur dignus audire verba eius saltem ex dignitate officij: ita proportionabiliter sacerdotes minores non erant digni videre angelum in corpore assumpto, nec audire vocem eius. Si autem angelus H non loqueretur aliquid summo sacerdoti introeunti in sancta sanctorum, superfluum videretur, ꝙ sacerdotes minores excluderentur à tabernaculo: sed non est in mandatis Dei concedendum aliquid superfluum: ergo angelus loquebatur summo sacerdoti intra sancta sanctorum. Conclusum ergo ex præcedentibus manet, ꝙ quando Moyses intrabat in sancta sanctorū, apparebat ei aliqua visio repræsentans Deum in propitiatorio. *Sanctum Sanctorum erit vobis thymiama.* Idest istud thymiama, de cuius compositione supra dictum est, reputabitur apud vos sanctum sanctorum, idest valde sanctum. *Talem compositionem non facietis.* Scilicet de eisdē materialib⁹, & ſm eandē ꝓportionē. Si quis aūt assumeret oīa ista materialia nō ſm eandē I ꝓportionem, nō diceretur facere talē compositionē. Vel si acciperet plura de illis ſm eandem proportionem, quæ hic seruatur non accipiendo omnia, non faciebat talem compositionem. *In vsus vestros.* Idest ad hoc ꝙ fruamini odore illius, quia iste erat vsus thymiamatis. *Quia sanctum est domino.* Idest quia istud thymiama cultui diuino applicatum est, & non debet cōuerti ad profanos vsus, scilicet ad vsus hominum: ratio huius est reuerentia cultus diuini, sicut supra declaratum fuit de vnguento vnctionis. *Homo quicunque fecerit simile.* In materialibus proportione omnimoda materialium. *Vt odore illius perfruatur.* Etiam si aliquis non fuerit perfruitus odore huius thymiamatis: si tamen confecisset ad fruendum tali odore, merebatur mori, K quia prædicitur ei hic, ꝙ peribit de populis suis: si autē aliquis fecisset tale thymiama non, vt frueretur odore illius, sed vt ad cultum Dei poneretur in altari thymiamatum, non incurrebat aliquam pœnā, sed potius merebatur. Dicitur, vt perfruatur odore illius, quia iste terminus perfrui ponitur hic valde propriè. Nam frui est alicui rei per amorem propter seipsam solam adhærere: sed si aliquis acciperet thymiama istud experiendo odorem eius, vt delectaretur in eo: hoc erat amare ipsam delectationem, quæ erat in tali odore: non poterat hoc facere propter Deum, cum sciret esse cōtra Deum: sed qui sic experiebatur odorem thymiamatis non experiretur, nisi vt delectaretur: ergo delectatio illa erat fruitio, & hoc generale est in omnibus peccatis,

In oībus peccatis ē fruitio, & nullus peccat nisi fruendo.

tis, quod homo auertens se à Deo fruitur bonis, ad quæ se conuertit, cùm illa non ordinentur in supremū finē. Et si fortè sit aliquod peccatū, cuius actus non sit fruitio, vt in periurando, & mentiendo, & similibus: est tamen fruitio in fine illius actus peccati: in alijs aūt quibusdam peccatis est fruitio: quemadmodū in actu venereo, & actu gulæ, & actu superbiæ: ideo cum quis operatur sēm ista, dicitur frui. sic patet Gen. 38. c. cum dixit Thamar ad Iudam: Quid mihi dabis, vt fruaris concubitu meo? *Peribit de populis suis.* Idest non manebit in populis suis diu, quia Deus occidet eum. Vel peribit de populis suis: quia æternaliter condemnabitur, & non aggregabitur ad populum suum, s. ad gloriam beatorum: sic dicitur de Iacob Gen. 49. Appositus est ad populum suum. & hoc fuit per mortem, s. quod aggregatus fuit ad turbam patrum suorum bonorum, qui erant in sinu Abrahæ: quia non poterat dici de aliquo alio populo, & sic dicitur de alijs sanctis patribus. Sicut ergo boni per mortem apponebantur ad populū suū; ita mali per mortem segregabantur, vel peribant à populo suo, s. quod non aggregabantur ad illum. De expositione huius dictum est magis 17. c. quia ibi ponitur similis oratio, dum agitur de circuncisione.

CAPITVLVM XXXI.

OCVTVSQ. est Dominus ad Moysen, dicens: Ecce vocaui ex nomine Beseleel filium Vri filij Hur de tribu Iuda, & impleui eū spiritu Dei sapientia, & intelligentia, & scientia in omni opere ad excogitandum quidquid fabre fieri potest ex auro, & argento, & ære marmore, & gemmis, & diuersitate lignorum: dediq; ei socium Ooliab filium Achisamech de tribu Dan. Et in corde omnis eruditi posui sapientiam, vt faciant cuncta, quæ præcepi tibi, tabernaculum fœderis, & arcam testimonij, & propitiatorium, quod super eam est: & cuncta vasa tabernaculi, mensamque, & vasa eius, candelabrum purissimum cum vasis suis, & altaria, thymiamatis, & holocausti, & omnia vasa eorum, labium cum basi sua, vestes sanctas in ministerio Aaron sacerdoti, & filijs eius, vt fungantur officio suo in sacris: oleum vnctionis, & thymiama aromatum in sanctuario. Omnia, quæ præcepi tibi facient.

Locutusque. Postquam descripta fuit materia tabernaculi, & figura, & ministratio sacerdotum: hic conuenienter apponitur electio artificum exequentium. Habet enim quodlibet edificium antequam fiat duas considerationes. Prima est consideratio eius, qui ta-

A le ædificium sibi fieri vult, quoniam apprehendit finem illius ædificij, & ipse mouet eum ad agendum. Etiam iste volens ædificare considerat figuram, & quantitatem ædificij, quod vult deducere in esse, & materiam atque sumptus. Secunda consideratio est apud artificem, s. quod cum aliquis ædificare vult, dicit artifici, qui hoc facere debet, & iste rursus sēm exemplar, quod concipit, & habitum artis directiuum producit in effectu. Cùm autem supra fuerit posita prima consideratio ædificij apud Deum, & Moysen de fine sanctuarij, & materia, & figura cęterisque, hic ponitur secunda consideratio introducendo artifices exequentes. Diuiditur autem in duas partes: quia primò ponitur vocatio artificum: secundò conclusio omniū verborum ibi. *Deditque Moysi.* Prima in duas. Primò agi- B tur de causa efficiente tabernaculi: secundò de quodā incidentali ibi. *Et locutus est.* Circa primum. *Locutusque est dominus.* Hic ponitur locutus est, quod est caput rationis: siue quia (vt dicebamus præcedenti c.) ista, quę scripta sunt à principio c. 25. vsque huc fuerunt dicta Moysi in monte Sinai cum stetit quadraginta diebus cum domino, s. in pluribus diebus, ita quod vno die diceretur vna clausula, siue tota vna ratio, & alia die altera: & sic consequenter, & vbi incipiebant istæ clausulæ ponebantur aliqua capita rationum distinctiua, quale est istud. locutusque est, & similia. Vel dicendum quod licèt omnia ista simul dicta fuerint, quia tñ erant sēm se distinctę clausulę tractantes de diuersis rebus, pone- C bantur in eis capita rationū distinctiua, quale est istud: Locutusque est. *Ecce vocaui ex nomine Beseleel.*

Nullus erat, qui sciret facere, quæ Deus mandauerat de tabernaculo.

QVAESTIO. PRIMA.

DICITVR vocare Deus artifices, in quo respondet ad quandam quæstionem tacitam: posset. n. arguere Moyses, dicens: domine iubes fieri tanta, & tot in opere huius sanctuarij, quod nullus homo est super terram, qui talia sciat facere. Et fortè hoc non multū à veritate deuiat: nam licèt omnia opera facta in san- D ctuario non essent tanti ingenij artificum, quin æqualia, & maiora possent nunc imaginari artifices, & facere: imò iam opera solenniora illis sæpissimè facta sunt: tunc tñ fortè nullus reperiretur qui talia facere sciret: nam ætas illa valde rudis erat adhuc, cùm tunc viderētur incipere homines ad habendam industriam, quia antea valde rudia, & inepta sæcula fuerant: non ergo potuisset aliquis artifex tunc ex se solo talia excogitaret, & si quis excogitaret, & ei diceret, nesciret fabricare, quia habitus erant adhuc imperfecti, & circa res imperfectas. Nisi ergo Deus aliquem hominem eleuaret ad intelligendum aliquid, quod per se intelligere tunc non valebat, non potuisset fieri talis sanctuarij constructio. Videns ergo Deus iustam esse quęstio- E nem, quam Moyses, aut proposuit, aut proponere potuisset, respondit ei dicens: non solicitus sis circa hoc, quia ego curam huius habeo, & vocaui artifices, & impleui illos spiritu, vt excogitare sciant, & fabricare quidquid fabricari potest, & isti facient quidquid fuerit necessarium. Inter hos autem vocaui Beseleel nominatim, & Ooliab filium Achisamech. *Ecce vocaui ex nomine.* Deus dicitur aliquem vocare, idest cū ad aliquid præordinare, & cū ipse præordinasset multos de viris Israelitis ad construendum istud opus, dicebatur eos vocauisse. *Ex nomine Beseleel.* Idest multos viros ad hoc ordinaui: sed non ordinaui aliquem nominatim exprimendū tanquā principalem inter eos prę-ter Beseleel, & Ooliab. Et patet hoc, quia cū hic agat

de

de artificibus, quibus Deus dedit sapientiā, solùm explicat nominatim istos duos. De cæteris autem loquitur sub vniuersali, & cōfuso dicens, & in corde omnis eruditi posui sapientiā, vt faciant cuncta, quæ præcepi tibi. *Filium Vri filij Hur de tribu Iuda.* Aliqui dicunt, ꝙ iste Beseleel fuit pronepos Mariæ sororis Moysi, & Caleb. Cuius falsitas, & motiuum magis declarabitur in c. 35 Dicendum tñ hic, ꝙ fuit Beseleel nepos Hur, & Marię sororis Moysi: quia Hur dicitur accepisse Mariam in vxorem. *De tribu Iuda.* Hur erat de tribu Iuda, Maria autem soror Moysi erat vxor eius, & erat de tribu Leui cùm Moyses esset de tribu Leui, & hoc quia istæ duæ tribus miscebantur, s. ꝙ viri de vna tribu acciperent vxores de altera, & è conuerso. Sic patet de tribu Leui ad tribum Iuda: nam sicut Hur de tribu Iuda accepit Mariam, quæ erat de tribu Leui: ita Aaron, qui erat de tribu Leui accepit in vxorem Elisabeth filiā Aminadab sororem Naason, & ista erat de tribu Iuda, quia Aminadab pater suus, & frater eius Naason erant de tribu Iuda, vt patet Matth. 1. c. & Lucæ 3. etiam patet Num. 7. c. vbi ponitur Naason princeps filiorū Iudæ: idem habetur Num. 1. c.

An tribus Iudæ, & Leui iungerent connubia propter dignitatem suam.

QVÆSTIO. II.

NEC erat hoc (vt quidam volunt) propter dignitatem istarum tribuum duarum, s. quia tribus Leuitica erat sacerdotalis, & tribus Iuda regalis. Nā hoc fortè posset esse verum postquam Aaron factus fuit sacerdos, & filij, & determinatum fuit sacerdotium in æternum in domo Aaron, vt patet Num. 17. c. per virgam nuceam florentem. Sed ante hoc Aaron accepit in vxorem Elisabeth filiam Aminadab, qui erat de tribu Iuda: nam qñ in secundo anno exitus de Aegypto Aaron, & filij sui Nadab, & Abiu, Eleazar, & Ithamar consecrati sunt (vt colligitur Num. 3. & Leuit. 10. c.) erat Aarō hñs vxorem cùm filios hēret magnos viros, qui simul cum eo in sacerdotes cōsecrarentur. Ergò antequam sacerdotiū esset ī tribu Leui, accepit Aarō Elisabeth sororem principis tribus Iuda, s. sororē Naason. Sed fortè dices, ꝙ licèt Aaron habuerit filios, s. Nadab, & Abiu, Eleazar, & Ithamar antequā fuerit adeptus sacerdotium, tñ isti nō fuerūnt de Elisabeth, quæ erat de tribu Iuda: sed de aliqua alia vxore, quę esset de tribu Leui. Sed falsum est, quia supra 6. c. dicitur ꝙ accepit Aaron Elisabeth in vxorem filiā Aminadab sororem Naason, & ista erat de tribu Iuda, & tunc sequitur: Quæ peperit ei Nadab, & Abiu, Eleazar, & Ithamar: ergo antequam hēret sacerdotium Aarō, accepit sororem Naason, qui erat de tribu Iuda. Dicendum ergo, ꝙ non erat tunc ista cōiunctio fæderum matrimonialium tribus Leuiticæ cum tribu Iuda, quasi aliquid speciale esset īter istas duas tribus, quare sic specialiter vnirentur. Sed erat hoc generale, quia sicut Leuitæ vniebātur mulieribus de tribu Iuda, & viri de tribu Iuda accipiebant mulieres de tribu Leui: ita viri de tribu Iuda accipiebāt vxores de tribu Ruben, & Simeon, & de omnibus alijs tribubus, & è conuerso alię tribus accipiebant vxores de tribu Iuda, & Leuitæ accipiebant vxores de qualibet alia tribu, & quælibet alia tribus poterat acciperet vxores de tribu Leui, hocautē durauit quousq; Deus mandauit, vt quilibet vir acciperet vxorem de tribu sua, vt patet Nu. 36. c. tribus tñ Leuitica, & Iudaica manserunt post assumptum sacerdotiū aliquo modo vnitæ: quia sacerdotes magni accipiebant vxores de linea regali, vt patet de Ioiada sacerdote magno, q accepit Iosabā filiā regis Ioram ī vxorē, vt patet 4. Reg. 11. c. *Et impleui eū spiritu Dei sapientia, & intelligētia.*

F Idest impleui eū spiritu Dei, qui est sapientia, & intelligentia, & scientia. Nā quidqd homo à Deo spiritualiter recipit ī aīa, spiritum Dei recipere dr: siue illud sit virtus moralis, siue theologica, siue habitus prudētiæ, aut quilibet scientificus, vel habitus artis: ideo dicēdo impleui eū spiritu Dei, generalis locutio est, & est sensus, ꝙ Deus impressit in anima eius aliquid spirituale. Sed quid illud sit, & vtrū pertineat ad potentiā intellectiuā, aut volitiuā non determinatur, ideo ad declarādū hoc subditur. *Sapientia, & intelligentia.* Idest iste spiritus Dei, quo impleuerat Deus ipsum Beseleel erat sapientia, & scīa, & intelligentia, & pertinebāt oīa ad intellectū. Alio modo pōt sic intelligi, ꝙ spū Dei ponat tanq̃ instrm, s. *Impleui eum spiritu Dei sapientia, & intelligen-*
G *tia.* Idest impleui eum sapīa, & intelligentia, atque scīa per spiritū Dei, s. ꝙ licèt ista habuerit Beseleel, non habuit totaliter naturaliter, sed Deus magis supernaturaliter infudit, aut id quod p̄existebat imperfectū supnaturaliter perfecit. Vel pñt poni oīa ista tanquā distincta, s. ꝙ aliud sit spiritus Dei, & aliud sapientia, & scientia, & intelligentia. Nam ista tria posteriora dicunt habitus, vel modū habitus: spūs aūt dicit actū, quia nihil aliud est spūs, q̃ quoddā expiramen, vel flatus: & pertinet ad res, quæ hñt in se motū, quia propria significatio spiritus est signare inspirationē venti, siue impetū eius, aut ipsum ventū concitatū: & sic spiritus Dei dicet hic quendam motū à Deo datū, s. ꝙ sapientia, scīa, & intelligentia dicunt habitū, & dicunt aliquid ma-
H nens: spiritus dicit motū istorū s̄m ꝙ ab his habitibus ꝓcedit operatio, & iste spiritus est à Deo, quia isti habitus artis, qui existebant in Beseleel, & alijs, nō erant, sufficienter se hñtes ad talē motū, i. vt ab eis talis operatio ꝓcederet qualis postea ꝓcessit, nisi Deus impleuisset eos Spiritu Sācto suo, s. coaptando eos ad talē operationē, ad quā nō erant antea sufficientes. Quælibet harū expositionū de spiritu bona ē, sed prima melior. *Sapientia.* Scilicet sapientia infusa. *Et intelligentia.* Idest sapientia naturali, s. ingenii acumine: quod acumē non est aliquis actus, nec aliquis habitus, nec aliud quod ab alio discitur, aut iā existenti infunditur, sed ipsi nascēti connascitur, & est q̄dā dispositio naturalis s̄m quā intellectus nr̄ faciliter aliquid iudicare pōt. & rectissimè
I vocatur intelligentia ab intellectu, vel ab intelligēdo, quia solùm se tenet ex parte nudi intellectus, non p respectū ad aliquid alterū. Habitus aūt, & dispositiones ad habitus accipiūt determinationes ab obiectis, quia obiecta sunt sicut differentiæ constitutiuæ habituū, sicut se hñt drīæ constitutiuæ in metaphisicis, aut dialecticis: sic. n. ait Arist. in 3. de anima. sectantur scientiæ quèmadmodū ea ex quibus fiūt, i. sicut distinguuntur obiecta, ita distinguunt̄ habitus, & dispositiones. Et ob hoc hītus intellectus, & dispositiones, licèt sint q̄dā pfectiones, & acumina ad intelligendū, nō tñ denominant̄ ab intellectu, sed ab obiectis, vt cū dr̄: grāmatica, dialectica, arithmetica. Nā q̄libet istarū in noīe suo p̄fert obiectū, de quo sit, s. grāmatica de vocibus, & lr̄is,
K dialectica de disputatione, arithmetica de numero. Aliqñ aūt denominat̄ ab aliqbus modis obiecti, & nō ab obiecto, vt cū dicimus sapīa, & sciētia: nā ista nō denomināt aliqđ certū obiectū, sed magis modū: cū sapientia dicat̄ cognitio de altissimis causis, aut p altissimas causas. Scīa est cognitio de inferioribus rebus, aut p cās inferiores inferius, & supius, aut p inferius, & superius, qui modi sunt tenentes se ex parte obiecti. Hæ aūt sic nominant̄: qa accipiūt esse p id, qđ addiscimus, & est extra nos, s. ab obiectis. Acumē aūt naturale non est acquisitū à rebus extra p studiū, aut per doctrinam, sed purè se tenet ex parte intellectus nudi, ideo ab ipso intellectu nomen accepit, scilicet vt vocaretur intelligentia, siuę ab intelligendo quod idem est: & non vocatur

Acumen ingenij nō acquiritur addiscēdo nec infunditur hoī existenti: sed nascēti cōnascitur.

Quid sit sapiētia & scientia.

catur grammatica, nec dialectica, aut aliquo alio nomine speciali: quasi de aliquo certo obiecto sit: nec vocatur doctrina, aut disciplina, quasi eam aut doceamus, aut ab aliis addiscamus sicut ait Isidorus Etymo. libro primo, cap. primo. *Et scientia*. Vocatur scientia aliqua disciplina acquisita per doctrinam. Omnia autem hæc Deus dedit ipsi Beseleel. Vel accipitur alio modo sapientia pro infusa a Deo, & intelligentia pro habitu acquisito per nostram exercitationem ab acumine naturali sine aliquo docente, & scientia pro habitu creato per doctrinam alterius. Et hunc modum sequitur Rabbi Salomon. Vel potest accipi sapientia pro cognitione rerum altissimarum. scientia pro cognitione rerum infimarum, intelligentia pro naturali acumine ad cognoscendas res. Alio modo potest dici ꝙ ista ponantur hic pro vna re, scilicet pro vno habitu artis: tamen explicatur per plura nomina, quia mos est scripturæ sacræ, & vulgarium, qui interdum non obseruant proprietates vocum in signando proferre multas voces pro vna re, solùm autem importatur in his omnibus habitus artis, per quem ista fieri debebant.

Sacra scriptura sumit quandoque sapientiam pro prudentia.

QVAESTIO. III.

ETIAM sciendum est, quòd sacra scriptura in his non obseruauit proprietatem vocum ponens vnũ pro altero, scilicet sapientiam pro prudentia, & prudentiam pro arte, vt patet Gen. 40. & 41. vbi vocatur Ioseph sapiens, quia sciuit disponere horrea, & colligere messes, ne periret gens Aegypti: & tamen ista erat prudentia, quæ pertinet ad agibilia, & non erat sapientia, quæ de speculabilibus est: ꝙ ponatur prudẽtia pro arte patet supra vigesimo octauo cap. vbi dicitur. & loqueris cunctis sapientibus corde, quos repleui spiritu prudentiæ, & faciant vestes Aaron: manifestum est aũt ꝙ facere vestes non est operatio prudentiæ, sed artis: & sic isti termini non accipiunt hic multum propriè sed largè, quia ponuntur omnes isti pro habitu artis, siue sit infusus, siue acquisit⁹, vel quomodocunq; se habeat: & sic applicandæ sunt omnes expositiones superiores. Prima cũ dicitur de sapiẽtia, quod Deus repleuit Beseleel spiritu sapientiæ: & capitur sapientia pro quodam habitu cognitiuo infuso, non est assumenda sapientia infusa, sicut alibi assumitur, quia sapiẽtia est vnus de habitibus intellect⁹ speculatiui, qa inter quinque habitus intellectus ponuntur tres speculatiui, & duo non speculatiui: sapiẽtia autem ponitur inter habitus speculatiuos: sed hic non infudit De⁹ Beseleel aliquem habitũ speculatiuum, quia ad hoc non erat necessarius. Nam speculatiuus habitus purè est ad cognitionem veritatis, cũ autem extenditur ad opus, iam est habitus practicus, vt patet in secũdo Meta. sed hic tractabatur de opere cùm dicitur. *Vt faciant cuncta, quæ præcepi tibi, tabernaculum fœderis, & arcam, &c.* Ergo non infusus fuit hic habitus sapientiæ, sed habitus artis, qui est factiuus, vt ait Arist. in 6. Ethic. ca. De arte. Et iste vocatur sapientia inquantum fuit infusus totaliter, vel saltem id, quod existebat augmentatum est: intelligentia erat naturale acumen ad intelligendum, non quidem ad intelligendum ea, quæ purè intelligibilia erant, sed ea, quæ factibilia: nam sicut habitus artis, & habitus sapientiæ, vel scientiæ differunt: ita in acumine naturali quidam homines habent magnam acutiem intellectus ad penetranda ea, quæ sunt purè speculabilia: quidam verò sunt, qui acumine intellectus pollent ad excogitanda diuersa factibilia. Hic autem nõ accipitur intelligentia pro naturali acu-

A mine ad contemplanda purè speculabilia: sed pro acumine ad excogitanda factibilia. Scientia accipitur pro habitu acquisito conclusionis demonstratæ, vt habetur in primo Posteriorum, s. pro habitu, quem aliquis acquirit de faciendo aliquam rem per doctrinam alicuius. Secunda expositio, quã tenet Rabbi Salomon, concordat cũ ista quantum ad sapientiam, & sciẽtiam: ideo applicanda sunt ibi, sicut in ista. In sola intelligẽtia differt, quia ipse accipit intelligentiam pro habitu, quem aliquis acquirit ex actibus suis sine alterius doctrina. Et tunc applicandum est, sicut in præcedenti, scilicet ꝙ intelligentia nõ sit habitus, quem aliquis acquirit ex actu solo per solam considerationem, quia ista intelligentia pertinet ad speculabilia: sed pro habi-

B tu, quem aliquis acquirit per actum suum se exercitando in operatione circa factibile. Expositio tertia, ĩ qua accipitur sapientia pro cognitione rerum altissimarũ, & sciẽtia pro cognitione rerum inferiorum, ad istum modum redigenda est. Sapientia namq; est dupliciter dicta, scilicet aut cognitio de causis altissimis, aut per causas altissimas. Et sic scientia aut pro cognitione rerum inferiorum, aut pro cognitione alicuius rei per causas inferiores. Accipiendo autem sapientiã primo modo non potest hic sumi, quia sapientia simpliciter est de rebus altissimis simpliciter: sed artificiata non sunt perfectissima: imò non sunt perfecta, cũ non habeant formam substantialem: ergo non est de eis sapientia: accipi potest tamen sapientia in artibus, ita

Sapientia dupliciter sumi potest.

C quòd in qualibet arte sit assignare sapientiam, & sciẽtiam, quia consideratio perfectissimorum illius artis vocatur sapientia: & ille qui eminenter se habet in aliqua arte, vocatur sapiens: cæteri autem, qui non se habent ita excellenter nõ vocantur sapientes: & isto modo accipit Arist. in sexto Ethic. cap. De sapientia, cùm dicit: Sapientiam autem in artibus certissimis assignamus vt latomum Phidiam, & statuificum Policletũ, quasi nihil aliud dicentes sapientiam, quã quòd virtus artis sit. i. perfectissimum in arte: sicut in naturalibus vocatur virtus rei vltimum de potentia eius, siue vltimum in quod potest. Et isto modo non potest intelligi litera ista, quia tunc assignarentur contraria in eodem, nam sapiens in arte est, qui considerat, & ope-

Quomodo accipiatur sapientia prout est virtus artis.

D ratur id, quod potissimum est in arte. Sciens vocari deberet ille, qui considerat ea, quæ minora sunt in illa arte, sicut manualis. Sed ista non compatiuntur in eodem: nam licèt ille, qui cognoscit altissima alicuius artis, cognoscit etiam ea, quæ in arte illa minora sunt; tamen ista nomina signãt cũ præcisione, scilicet quòd sciens est ille, qui cognoscit ea, quæ minora sunt in illa arte, & nõ cognoscit maiora, qui ãt cognoscit maiora & minora, non potest vocari sciens, sed erit sapiens. Accipiendo ergo isto modo, si Beseleel erat sapiẽs, cognoscebat altissima cuiuslibet artis, & necessariò etiam cognoscebat minora: & non poterat esse sciens, quia non cognoscebat solùm minora: ergo non habebat scientiã isto modo dictam: nõ põt igitur applicari ista

E expositio. Alio mõ accipitur sapientia, prout est cognitio rei per causas altissimas: & sic in naturalibus illi, q cognoscentes res quascunque inferiores, resoluũt eas vsq; ad ens, quod est causa altissima, dicuntur sapiẽtes: ideo Metaphysici sapientes appellantur, quia reducũt vsq; ad primam cãm in essendo, s. ad primã intelligentiam, quæ est primum ens in ordine causalitatis, vel resoluunt vsq; ad altissimã causam in prædicatione, vel inclusione, vel potius in continentia, & ambitu, scilicet vsq; ad ens, Philosophici autem, scilicet naturales Philosophi non vocantur sapientes sed scientes: qa non reducunt rem vsque ad primam, & altissimã causam, cùm illa excedat considerationem Philosophicam, vt ait Arist. in secundo Physicorũ, de mouẽtib⁹ am-

amplius non motis nō est vltra Physica consideratio. Illi autem Metaphysici reducunt vsque primam causam vtroq; modo: & per istam resolutionem cognoscunt, cùm ipsa sit mediū cognoscendi: sicut demonstratio in Metaphysicis, que est resolutio, cū reducatur res ad sua principia: ergo illi cognoscunt per causas altissimas. In artibus autem factiuis reperitur hoc propriè: quia in eadē arte domificatiua, vel qualibet alia, vt statuifica, vel pictoria est considerare aliquam rem deducēdo talem effectum per altissimam causam, & isti vocantur sapientes in arte illa: alij autem sunt, qui laborant inducere eundem effectum, & inducunt nō respiciendo ad eandem causam altissimam, & isti non sunt sapientes in arte. Est autem in qualibet arte causa altissima forma totalis artificiati, qa illa est, quā laborat artifex inducere, & q̄ vltimo cōpletur: qui ergo ꝯsiderādo formā totalē rei artificiandæ facit quodcunq; operatur in illa arte, dicitur ꝑ causam altissimā operari: qui autem aliquid operatur non respiciendo illam formam totalem, sed aliquid alterum non vocatur sapiens. Patet autem hoc in domificatoribus. est enim causa altissima in domificatione forma totalis domꝰ, scilicet quadratura, vel rotunditas, aut talis vel talis dispositio: cū ergo aliquis facit parietem magnum, vel paruum, aut claudentē ad angulum rectum, vel obtusum considerando domus formā totalem, s. quia vult inducere talem, vel talem formā in domo, & ad hanc formam oportet claudi parietes ortogonaliter ad angulos rectos, dicitur sapiens: quia finis, qui est causa altissima, est medium, per quod inducit talem conclusionem factiuam: si tamen aliquis faciat parietes contingentes se non directè, & claudentes angulos obtusos non quia considerat qualis forma totalis in domo inducenda sit: sed quia alius sic facere iussit, non est sapiens, quia non considerat causam altissisimam nec per illam operatur: illi autem primo modo operātes in arte vocantur sapiētes, & architecti siue architectonici quasi principes operantium: cùm considerent id quod est potissimum in operatione, scilicet formam vltimatam rei artificiandę, & secundum illam iudicēt. Alij autem vocantur manuales, quia non habent aliquod iudicium, scilicet quare hoc fuit sic vel sic, sed solùm perficiunt, quæ imperata sunt. Et non potest isto modo vocari hic Beseleel sapiens, & sciens, quia cùm sapiens dicatur inquantū considerat per causam altissimam: sciens diceretur inquantum considerat aliquam causam inferiorem, siue per aliquā causam inferiorem, s. per mandatum alterius sic iubentis facere: repugnat autem in eodem, quòd faciat eundem effectum per causam altissimā, & faciat per causam inferiorem. Expositio ergo prima melior est. Et quando dicitur quòd impleuit eum sapientia, idest habitu artis infuso, scilicet ꝙ infudit habitum artis, quem nō habebat, vel eum, quem habebat perfecit: non solùm intelligitur quòd infuderit istum habitum prout est aliquid radicatum in anima, s. in intellectu factiuo dirigens principaliter actionem, sed etiam quòd in manibus eundem habitum dedit: nam in qualibet arte requiritur habitus factiuus in intellectu, & in manu: ita quòd manus sit disposita ad obediendum expedite ei, quod deriuatur ab intellectu iubente per manum, quæ est organum executiuum: sicut siquis habeat bonum habitum scribēdi, & habeat pessimum calamū, non poterit conuenienter scribere, q̄m calamus est instrumentum per quod deriuatur virtus agentis ad passum. De hoc latè dictum fuit supra 28. ca. cū agebatur de artificibus, qui fecerunt vestes Aaron, & filiorum eius, quibus Deus dedisse dicitur spiritum prudentiæ, idest artis. De istis habitibus artis, quos Deus infudit Beseleel, & Oliab ceterisque viris eruditis ad fabricandum omnia necessaria in sanctuario vtrum mãserint

F in eis expleta fabricatione, vel vtrū sicut supernaturaliter infusi fuerint supernaturaliter esse desierint: & dato ꝙ manserint, vtrum in premium huius voluntarij laboris in construendo isti habitus in eis fuerint augmentati, supra 28. cap. satis latè declaratū est. Sed contra positam expositionem aliquis arguet, quia dicebatur quòd Deus repleuit Beseleel, & alios spiritu, & sapientia, & intelligentia, & scientia. Et per hoc ꝙ dicitur sapientia intelligebamus habitum infusum, ꝑ scientiam intelligebatur habitus artis acquisitus per doctrinam: non. n. videtur hoc posse stare, quia nō potest esse idem habitus infusus, & acquisitus: sed hic solū agitur de habitu artis, quia nullum alium habuit Beseleel

G nec alij viri eruditi ad hoc quòd ista fabricarent: ergo nòn potuit esse infusus, & acquisitꝰ, sed vel fuit acquisitus, vel fuit infusus. Dicendum est, ꝙ in Beseleel, & aliis fuit habitus infusus, & habitus acquisitus: nā non potest dici, ꝙ hic solùm essent habitus acquisiti, quia tunc non diceretur Deus tanquam aliquid speciale ꝙ impleuit Beseleel, & alios spiritu, & sapientia: fuerunt ergo habitus infusi. Sed etiam nō potest dici ꝙ solum fuerint hic habitus infusi, quia litera ista innuit ꝙ Deꝰ docuit eos, qui aliquo modo docti erant, cùm dicatur infra, & in corde omnis eruditi posui sapientiā. s. ꝙ quando Deus ponebat sapientiam in eis iam erant eruditi. Sed non dicerentur eruditi, nisi haberent aliquem habitum artis: ergo non fuerunt totaliter infusi habitus: ita ergo diceret aliquis ꝙ necesse esset in-

H telligi, ꝙ isti habitus non fuerunt infusi, sed erant acquisiti: & postea Deus illos compleuit. Respondetur, quòd ponendum est in Beseleel, & cęteris artificibus quosdam habitus totaliter fuisse a Deo infusos, quosdam autem non totaliter, sed quòd fuerunt perfecti, & vtrunque est infundere: nā si aliquis habet aliquem habitum artis, & ille est imperfectus, & Deus illum perficit, necesse est, vt intendat eum: aut magis radicando aut illustrando, scilicet vt firmius, & clarius aliquis cognoscat quæ fieri oportet: & operetur illa expeditius: & isto modo dato quòd Deus solùm perfecisset habitus iam existentes, quia eis tribueret aliquos gradus firmitatis aut maioris promptitudinis ad opꝰ, & maioris illustrationis, qui non causabantur per ac-

I quisitionem, necessarium erat infundi istos gradus, & sic diceretur ibi aliquid infusum. Sed adhuc præter hoc oportet dari ibi aliquid, quod sit purè infusum, id est quod sit acquisitum per infusionem solam, & non habeat aliquod fundamentum præexistens ex humana acquisitione: & hoc patet, quia aliquos habitus nouos infudit Deus ipsi Beseleel, & aliis artificibus, quos ante non habebant, nec aliquas dispositiones ad illos acquisiuerant: ergo illi erant totaliter infusi. Nec valet argumentum quod fiebat, scilicet quòd idem habitus non potest esse per acquisitionem, & infusionē, sed habitus artis erant ante in Beseleel, & aliis, cùm dicatur in litera: & in corde omnis eruditi posui sapientiam: nam si vellemus ponere quòd isti haberēt

K habitum artis, & Deus infudisset eis alium habitum, qui non esset habitus artis: bene posset stare, quòd vnus esset infusus, & alius acquisitus. Sed hoc non potest dici, quia dicitur in litera, quòd Deus repleuit Beseleel spiritu Dei sapientia, & intelligentia, & scientia ad excogitandum quidquid fabrè fieri potest, & vt faciant cuncta, quæ præcepta erant Moysi: sed ad ista faciendum non requiritur aliquis habitus speculatiuus, aut moralis, sed habitus artis; ergo habitus artis fuit ille, quem Deus infudit. Si autem velis dicere aliter, scilicet ꝙ Deus infudit eis habitum artis, & antea ipsi non habebant habitum artis, sed aliquem habitum speculatiuum, secundū quem vocarentur

rentur eruditi, videtur quòd poterit stare litera. Respondetur ꝙ nec sic potest stare, quia cū dicatur hic, quòd Deus posuit sapientiam, idest habitum artis in corde omnis viri eruditi. Si accipiatur eruditus pro eo, qui habet habitum speculatiuum Philosophiæ naturalis aut aliquem similē, erit ista locutio valde impertinens, & superuacua cum habitus isti speculatiui non pertineant vllo modo ad habitum artis: necessariò ergo dicendum est, quòd ipsi erāt eruditi ſm habitum artis, & ꝙ Deus eis habitum artis infuderit. Nec tñ dici potest quòd Deus infudit eis habitum artis, si ipsi illum antea habebant, licèt illum perfecerit: nam infudit aliquid eius, s. gradus firmitatis, aut promptitudinis vel illustrationis: & isti non sunt habitus, sed aliqd in habitu: ideo infundendo istos non dicitur infudisse habitum. Dicendum ergo quòd isti habebant habitum artis, & Deus infudit eis habitum artis: non tamen eundem habitum, quem ipsi habebant, sed aliū: nam ars multum generale quid est, cùm reperiantur multi modi artium: ideo potest vnus habere habitum vnius, & non habitum alterius: & ille habitus, quē nō habuerit, potest sibi infundi: & sic erat necessarium in isto opere tabernaculi, quia erat necessaria ars textoria ad texēdū cortinas, operimēta, & vela: erat necessaria ars carpentatoria ad fabricādū tabulas tabernaculi, & faciēdū arcā de lignis setim, & duo altaria. Erat necessaria ars argentaria, & aurificum ad faciendū vasa mensę propositionis, & duos cherubim, & laminas aureas arcę, & altaris thymiamatum. Erat necessaria ars polymitariorum ad faciendum vestes sacerdotales texēdo. Erat necessaria ars sutorum in suendo: & sic de arteçrariorum, multorumque aliorum artificum, quorum actus apparent considerando ea, quæ mandantur fieri in sanctuario. Licèt ergo Beselcel aut aliquis de aliis haberet vnum habitum istorum, non tamen haberet omnes: ideo oportebat, vt Deus infunderet ei cęteros. Sic dicitur in litera: Impleui eū spiritu Dei, sapientia, intelligentia, & scientia in omni opere ad excogitandum fabrè quid fieri potest ex auro, & argento ære, & marmore, & gemmis, & diuersitate lignorū. Item non solùm existentibus pluribus artibus poterat vna infundi aliis acquisitis existentibus, sed etiam existente vnica arte: nam sicut est in speculatiuis, quòd sub eadem arte siue habitu speculatiuo sunt plures habitus speculatiui, ita sub eadem arte sunt habitus plures artis: nam geometria est vna scientia, & vocatur vnus habitus, cū scientia sit habitus conclusionis demonstratę: sed in geometria sunt multi habitus particulares: nam de qualibet conclusione demonstrata habetur habitus scientificus, & ille est necessario habitus, siue scientia geometrica: quot. n. sunt ꝯclusiones particulares, siue partiales demonstratę in geometria, tot sunt habitus sciētifici, siue scientię. Et sic bene stat, ꝙ aliquis sit geometra, & infundatur ei habitus geometricus, quia habebit multos habitus cōclusionum specialium geometricarum, a quibus denominabitur geometra: tamen poterit infundi aliquis habitus geometricus, quē non habet. Sic ergo in arte carpentatoria, aut ęraria, vel argentaria sunt multa fabricabilia, & ſm hæc sunt diuersi modi fabricationū exigentes diuersas cognitiones, & facientes diuersos habitus. poterit ergo aliquis carpentator habere habitum circa aliquod artificiabile in arte sua, & circa alterum nō habebit. Poterit ergo iste vocari carpentator ab habitibus pluribus carpentatorię artis, quos habet: & tñ poterit ei infundi habitus carpentatorius, quia infundetur aliquis habitus carpentatorius circa aliquod carpentabile, quod iste carpentator ante ignorabat. Stat ergo conuenienter expositio data, s. quod Deus infudit quosdā habitus illis artificibus, quos ante non habebāt, & ꝙ

A ipsi haberent antea quosdā alios habitus artis. de omnibus tamen habitibus, quos isti artifices antea habebant dicendum est, quod aliquid eis a Deo infusum fuerit, scilicet aliqui gradus ad perfectionem.

An Deus infuderit Beselcel intelligentiam factorum in fabricatione tabernaculi.

QVAESTIO. IIII.

SED adhuc circa superiorem expositionē videtur esse difficultas, quia dicebatur, quòd Deus repleuit Beselcel spiritu Dei sapientia, & intelligentia, & scientia, & accipitur sapiēntia pro infusa, & intelligentia ꝓ

B naturali intellectus acumine, & scientia pro habitu acquisito: nam licèt de sapientia cū sit infusa planum sit, quomodo Deus repleuerit ea Beselcel, de intelligētia tñ quæ est acumen naturale, dubium est, quia acumen ingenij per naturam est, cū consistat acumen hoc intellectus in bona habitudine organorum: & qui organa meliora habent, melius intelligunt: dispositio aūt organorū est ex quantitate seminis, ex quo formatur fęt⁹, & ex influētia cęlesti: hęc aūt pure naturalia sunt, non ergo dicitur replere aliquem sapientia, qñ ei taliū naturalis subtilitas est. Respondetur quòd tā sapientia infusa, q̃ ea, quę est naturale acumen, & acquisita dantur a Deo. sic patet Eccl. 1. cap. in principio: Omnis sapientia a Dño Deo est: ergo sapientia naturalis a Deo

C est. Item Iacobi 1. ca. Omne datum optimū, & omne donum perfectum a sursum est descendens a patre luminum: sed sapientia est de optimis donis, cū ponatur in ea fęlicitas in ꝯsiderare, & habere, vt ait Arist. 6. Ethic. circa finem: ergo est a Deo data. Cū aūt ista naturalis subtilitas consistat in duabus, oportet quòd demonstretur qūo ista duo a Deo dātur. Primum quod est ad sapientiam naturalē, est lumē intellectus nostri, & quod vocatur agens seu intellectus agens, de quo magis diximus supra 23. cap. Iste intellectus noster debet intelligere per species acceptas a rebus, cū non habeat species sibi innatas, sicut intellectus angelicus: id autē quod aliquid recipit, est in potentia ad id, quod recipit. & perficitur per id quod recipit intellectus aūt noster,

D quia recipit species ab extra, est in potentia. Et quantū ad hoc vocamus animę intellectum potētialē, vel possibilē, quod idem est. Etiam, quia ſm se non intelligit, idest, ſm aliquid quod sit sibi naturale est potētialis. i. in potentia ad intelligere: & quia super hoc, quòd intellectus noster est potentialis, i. receptiuus rei, quam non habet, adhuc habet quoddam lumen, per qđ reducit se ad actum intelligendi, qđ vocatur intellectus agens, & est idē intellectus: vocatur tñ possibilis prout ipse est in potentia ad intelligendū, & recipiendū aliquid ab extra, per quod perficiatur. Vocatur agens inquantum habet lumē, per qđ seipsum ad intelligendū reducit. Istud lumen ad reducendum in actualiter intelligere est in quibusdam maius, & in quibusdā min⁹ ſm qđ Deo placuit cōmunicare. Et quia hoc est potis-

E simū, in quo est naturalis subtilitas, & datur a Deo purè, cū nihil ad hoc agat cęlestiuꝫ corporū aut aliarum rerum naturalium influentia: quia corporalia nō possunt agere in intellectum, satis ergo ad istum modum dicitur quòd Deus replet hoīem subtilitate acumine naturali dādo illud acumen excellens, cui vult. Et istū modum ponit Salomon Prouerbio. quarto, scilicet: Puer eram subtilis, & ingeniosus, & sortitus sum animam bonam; idest habui animam bonam. Non dicitur ibi anima bona quasi sit bona moraliter, quia nulla talis anima nascitur, nisi in sanctificatis ab vtero, de quibus non dicitur fuisse Salomon; sed dicitur ibi anima bona, idest subtilis, vt patet ex

Subtilitas vel ingenij acumē in duob⁹ cōsistit, & hoc a Deo datur.

contextu literę ibidem: sed non potest poni aīa subtilis, nisi per istū modum. s. per maioritatē luminis agentis: ergo est subtilitas naturalis, quę est per cōmunicationem maioris luminis in intellectu, & ista a solo Deo datur. Aliud est ex quo reperitur naturalis subtilitas, s. dispositio organorum maximè phātasticorum, non quidem, quòd intellectus noster sit alligatus corpori, aut consequatur, vel determinet, sibi aliquā qualitatem corporis, sicut potentia auditiua, & visiua, & sic de cęteris: sed quia ad actum intellectus necesse est pręcessisse actum istorum organorum vel actualiter esse, ideo cęcus non iudicat de coloribus, quia caret virtute organica, quę requirebatur in eo actum habere, vel habuisset ad actualem cognitionem intellectus: sic enim ait Arist. in primo Posteriorum, ꝙ necesse est illa scientia carere, de cuius obiecto potētia sensitiua caremus: cùm ergo organum phantasticum indispositum sit, nō poterit intellectus habere suū actū, vel valde modicum, & imperfectum habebit: ex quo sequitur id quod videmus, s. ꝙ ideo homo cum ebri⁹ est non intelligit, vel modicum, & distorte intelligit: quia per ebrietatē phantasmata ineptè coaptantur per turbantibus fumis ascendentibus de stomacho: cū ergo non possit fieri intellectio nisi conuertatur actualiter intellectus noster super phantasmata, cùm phantasmata fuerint perturbata, modicum intelligemus aut nihil: & nisi sic foret nihil minus homo intelligeret, cùm ebrius est, quàm cùm sobrius: & nihil magis cùm esset dormiens quam cùm vigilans: nam intellectus cùm incorporeus sit, secūdum se ęqualiter omni tempore dispositus est, quia nō afficitur aliqua passione corporea: cū ergo intellectus pręexigat ad intellectionem suam actum organorum, & s̄m dispositionē eorum melius, aut peius intelligat: sequitur ꝙ qui meliora organa habent melius intelligunt, & subtiliores vocantur naturaliter, quia ad acutius, & facilius intelligēdum dispositi sunt. Ista autem subtilitas, quæ cōsistit in dispositione organorū, causatur a dispositione seminis, ex quo formatur corpus humanum cum organis suis, & qualitatibus. Qualitas siue dispositio seminis est ex influentia corporum cęlestium in locum generationis, & s̄m tēpus & in semen paternum atque menstruum maternum, cùm omnis naturalis effectus deriuetur ex ꝯcatenatione causarū naturaliū, & inter causas cōcatenatas sic est habitudo, ꝙ tota virtus influendi deriuatur a causa, quæ prima est in concatenatione naturę, sicut dicitur in prima propositione libri de causis. s. Omnis causa primaria magis influit in suum effectū quā secundaria causa. In ista aūt concatenatione causarum Deus est prima causa: ergo tota virtus naturæ in fluēdo deriuatur a Deo. sed ista subtilitas naturalis per dispositionem organorum causatur naturaliter: ergo causatur a Deo tāquam a prima causa, a quo tota ista virtus originaliter deriuatur: & sic cū aliquis subtilitatem naturalem habet, Deus dedit ei illam, quia ipse eam principaliter creauit. Et hoc modo Deus dicitur repleuisse Beseleel, & alios intelligentia, quæ est naturale intellectus acumen. Cùm aūt aliquis habet subtilitatem naturalem, nō debet efferri, quasi nihil ex hoc specialiter Deo debeat: cū natura sibi illud donum tribuerit. Nam non potest quisquā habens intellectū, qui subtilitatem aliquā habeat, dicere quin Deus creauit illam deriuando virtutem suam per causas medias s̄m concatenationem naturę. Si aūt Deus immediate dedisset non operando per aliquas causas medias, crederemus nos ei obligatos de subtilitate nobis infusa. non ergo minus est gratias referendum de subtilitate, quam dat naturaliter: nam si ego egeam calore, & Deus me calefacere velit, & calefacit, siue mediante igne me calefaciat, siue nullo

Quomodo causetur subtilitas in homine ex dispositione organorum.

Cum aliquis habet naturalem subtilitatem: Deus illā dedit ei.

F igne mediante, non multum differt quantum ad hoc quòd teneamur ei pro illo suscepto beneficio: sic ergo de subtilitate naturali ei multum ad gratiarū actiones tenemur quasi infuderit. Aliquo modo possemus declarare istam sententiam, si ea, quæ naturaliter fiunt, non essent per iudicium alicuius causæ ordinātis ad voluntatem, scilicet quòd quando ex eo quod aliquis agit, sequitur nobis magnū bonum ad vidēdū vtrum sit beneficium, distinguimus an ille, qui dedit, ideo dedit vt nobis bonum esset, an forte dedit per accidens ad hoc nihil attendens nec curans nobis benefacere. Si primo modo fiat, beneficium est, & tenemur taliter operanti ad nos. Si autem secūdo modo, non tenemur, quia non est beneficium: cùm G optima duo principia deficiant, scilicet intellectus, & voluntas: & consequenter nec est ibi libertas arbitrij, quæ confluit ex his duabus potentiis. Sic autem applicando ad Deum dicemus, quòd si Deus aliquid agat, quod nobis in bonum cedat, dicimur recipere beneficium ab eo, & teneri ei, si idem ipse ista fecit, vt nobis bona essent: si autem aliquid egit, quod nobis in bonum cessit, & non faciebat ipse ea intentione, vt nobis bonum esset, nō dicimur recipere beneficiū, nec specialiter obligari: cùm autem Deus nobis aliquid infundit in intellectu, quia per seipsum agit non mediante aliqua alia causa: cuilibet notum est, quòd intendat nobis benefacere, & ꝙ teneamur ei.

H *An verum sit, quòd cùm Deus agit per corpora cęlestia nihil curet de his inferioribus.*

QVAESTIO. V.

CVM autem naturaliter agit, quidam putant ꝙ Deus non intendit nobis bene agere, sed quod indidit virtutem suam cęlis, & facere angelos mouere orbes, vt patet Iob octauo capit. & sic virtutes agentium deriuantur in effectus: & isti effectus dicuntur naturaliter produci, quia per actionem agentium subordinatorum. & licèt non dubitent Deum esse principalem causam huius naturalis operationis: tamen putant, I quòd Deus vult, vt moueantur illa corpora cęlestia, & influant secundum naturam suam, tamen quòd non intendat quid inde sequatur, vtrum infirmitas in hoc homine, vel illo, aut subtilitas in hoc vel in altero: & sic ponendo licèt Deus moueat omnia agentia subordinata sibi, secūdum quem motum causatur subtilitas in aliquo homine, tamen nō ideo mouit causare subtilitatem in illo homine, & si hoc ponatur non dicemur nos suscipere beneficiū a Deo, cùm ex actione sua aliquod bonum nobis sequitur: quia ipse non intendit tunc nobis benefacere. Ista autem procedunt ex quadam suppositione erronea, quæ repugnat veritati catholicorum, & positioni Philosophorum, atque statui totius naturæ, scilicet quòd K Deus non agat ex intentione, scilicet sine præsupposito, sed per accidens non intendens quid agat: & tūc licèt moueat omnia agentia sibi subordinata, tamen non scit quid sequatur ex sua actione, nec intendit aliquid specialiter causare. Hoc primò repugnat veritati catholicæ: quia tollit prouidentiam Dei: nam prouidentia est, secundum quam omnia cognoscit, & dirigit ad certitudinem: si autem ponatur, quòd non intendit aliquid quando operatur, idest nō præstituit aliquem finem, non erit prouidentia rerū, & præcognitio in Deo. Item repugnat hoc positioni omnium Philosophorum, quia vt patet in decimo secundo Metaphi. in fine, entia nolunt male disponi: idest res naturales nolunt male dirigi, ex quo con-

concludunt Philosophi, quòd iste mundus non potest melius dirigi quàm dirigitur: sed regimen, quod est sine ratione, idest sine aliquo iudicio regulante res in suum finem, est malum: ergo oportet q; regimen vniuersi fiat secundum precognitionem effectus, & præstitutionem finis. Item differentia est inter causas agentes per se, & inter fortunam, quòd causę agentes per se agunt præsupposito, & intento fine, fortuna agit sine aliqua præstitutione finis: sed regimen vniuersi non attribuitur fortunæ, quæ est causa per accidens, ergo attribuitur causis agentibus per se: sed causæ agentes per se intendunt finem, ergo prima causa vniuersi a qua depēdet tota regula actionis naturalis, agit præcognito, & intēto fine. Item imperfectissima causa est causa per accidens: sed prima causa in naturalibus actionibus non est imperfectissima, imò multū perfecta tenens maximum gradum perfectionis: ergo non est causa per accidens, sed sola causa per accidens est, quæ agit non præcognito nec præsupposito fine, ergo Deus, qui est causa per se, aget intendendo finem. Item non est Deus minoris perfectionis in causando quā artifices: sed in artificibus sunt quidam, qui agunt cognito fine, & præsupposito, & vocantur sapientes, quia agunt per causam altissimam artis. Alij sunt imperfectissimi inter artifices, & isti sunt, qui agunt non cognito, nec præstituto fine: & isti vocantur manuales. Si ergo diceremus, quòd Deus non ageret præsupposito fine, & præcognito, sed q; moueret causas naturales subordinatas sibi, nihil vltra attendendo, pertineret ad artifices manuales, & non pertingeret ad perfectionem artificum sapientum, qui vocātur architectonici: multum enim ex hac radice argui posset, sed quilibet argumenta inquirat, ne tantum cogamur digredi. Dicendum ergo quòd Deus agit ex pręsumptione finis & pręcognitione, s. quòd si aliquis nunc gignitur, Deus præsciuit eum nunc gignendum, quasi alius faceret eum nunc gigni: quia voluit eū nunc gigni: q; autem vult, fit, quia ipse dixit, & facta sunt, ipse mandauit, & creata sunt. Psal. 148. Et cū vult aliquem hominem gigni, vult eum gigni rudem vel subtilem secundum altissimum consilium, & voluntariam largitionem bonorum suorum. Et quia naturaliter vult operari eum, quem vult subtilem nasci, facit vt in tali tempore nascatur in quo sit causalitas cęli ad disponendū organa, quæ prompta sunt ad actum intellectus, quod est esse subtilē. Etiam determinauit locum, & oīa alia, quæ ad hoc requirebantur: ideo qñ aliquis subtilis nascitur, Deus intendit eum ab æterno pro tali tempore subtilem gignendum, & ob hoc fecit vt in tali tempore, & tali loco nasceretur, & ex parentibus tantæ, aut tantę ætatis, & ex semine sic disposito: si aūt fecerat gigni eundē ipsum hoīem ex eisdem parentibus: tamen alio tempore contrarię influentiæ, & in alio loco contrariæ complexionis & in maiori, aut minori parētū ætate, & sic de cęteris dispositionibus: ille qui subtilis genitus est, valde rudis genitus fuisset. Cùm ergo aliquis naturaliter subtilitatē ingenij habet, a Deo beneficium recipit, & ei specialiter tenetur pro hoc tāquam si postquā natus esset, vel etiam in ætate virili eum de rudi subtilē efficeret: quia ideo aliquis subtilis natus est, quia Deus intendit eum subtilem gignere, & aptauit omnia, quæ pertinebant ad hoc, quod subtilis nasceretur. Et isto modo est sensus quòd Deus vocauit Beseleel, & impleuit eum intelligentia, idest naturali subtilitate, s. quod Deus ab æterno vocauit, i. pręordinauit, quia vocatio ad pręordinationem, siue prędestinationē pertinet, vt patet ad Rom. 8. capi. cū dicitur: Quos prędestinauit hos vocauit, quos vocauit hos & iustificauit. Deus ergo vocauit Beseleel, quia ab æterno eū præordinauit, vt esset

A architectonicus, & magister oīum fabricantiū in opere sanctuarij: & quia eum vocauit, repleuit intelligentia, s. naturali acumine faciendo eum tali tempore nasci, & in tali loco, & ex semine sic disposito, vt acutissimus esset ad excogitandum omne, quod in gēmis, & marmore, & auro, & argentoque, & ęre, & varia textura excogitari posset: & vt id efficere posset. Et nō solum repleuit eum ista intelligentia, quæ est naturaliter data, sed etiam sapientia, quæ erat infusa: & hoc valde conueniens fuit. Nam non decuit, q; Deus pręordinans Beseleel, & alios artifices ad construendū oīa, quæ erant in opere sanctuarij, daret eis tantam subtilitatem, vt per se excogitare possent omnia, quę Deus mandabat in sanctuario præter hoc, quòd eis in

B funderetur aliquis habitus nouus, vel perficerētur supernaturaliter pręexistentes: nam licèt ea, quę hoīes naturaliter habent, à Deo recipiant intendente eis dare illa, sicut supra nunc conclusum est: non tñ cognoscunt homines ita fuisse volūtatem Dei dandi eis specialiter, sicut cū eis infundit: & dato quòd Beseleel, & alij, quibus Deus naturaliter tantum dedisset intellectus acumen, vt oīa ista per se excogitare possent, cognoscerent se a Deo recepisse, & Deum voluisse eis specialiter ista concedere: nescirent tamē ad quid ista concessa forent: nec ita prompte exequerentur id, ad quod Deus eis istam subtilitatem tribuisset. Cùm vero ista subtilitas fuit data naturaliter non tanta quāta sufficeret ad excogitādum, & faciendum omnia, quę

C erant necessaria in opere tabernaculi, maior tamen q̄ cęteris hominibus naturaliter tribueretur. & postea in ætate virili cùm opus sanctuarii fabricādum, foret eis infudisset nouos habit⁹ artis, & præexistentes perfecisset, cognoscerent quòd ideo hoc faciebat eis Deus, vt suum sanctuarium fabricarent, & sic promptius id exequerentur, & ad reddendum gratias de hac sapientia infusa specialius obligati viderentur. Concluditur ergo quòd expositio supra posita, s. quòd Deus repleuit Beseleel, & cęteros socios intelligentia, quę est naturale acumen, stat conuenienter: quia illud naturale acumen Deus dare dicitur. Sed hoc posito adhuc dubitatur de alia parte expositionis, scilicet inquātum dicitur, quòd repleuit Deus Beseleel scientia, & accipi

D tur scientia pro habitu artis acquisito per doctrinam alicuius. Nam multum differt inter hoc, & supradicta. quòd enim aliquis acumen naturale a Deo receperit, satis consonat intellectui nostro, quia illud acumen non habuimus per laborem nostrum, nec per doctrinam ab aliquo recepimus: ideo ab aliquo superiori nobis datum esse videtur: & hoc a Deo, a quo anima est.

An scientia, quam homo per laborem, & exercitium acquirit, sit a Deo.

QVAESTIO. VI.

E SED quòd aliquis a Deo recipiat scientiā, quam, per doctrinā alicuius acquisiuit, in qua ipse laborauit, & alius eum docuit, non videtur: nam si ille, qui didicit nō didicisset, non acquisiuisset illam doctrinā siue illam scientialem cognitionem, nec Deus illam dedisset, quā acquisiuit per doctrinam, sed aliquā alteram, quę aliquo modo similis sit. Respondetur quòd sciētia, quę p acquisitionem doctrinalem, & laborem nostrum acquiritur, a Deo nobis dari dicitur: licèt nō ita propriè sicut infusa, vel naturalis subtilitas: quia plura confert Deus in illis duabus quā in hac: nam scientiam infusam totam, & per seipsum confert: subtilitatem aūt naturalē ipse solus confert, sed nō immediate per seipsum, sed mediantibus causis agentibus

concatenatis. In ista aũt scientia acquisita minus confert, quia non ipse solus confert, licèt cõferat id quod precipuum est: labor tamen noster aliquid nobis cõfert, & aliquid doctrina magistrorum. Id autem quod in scientia acquisita, quę purè est acquisita, Deus confert, est fundamentum intelligendi: quia, vt supra dicebamus, intellectus noster non habet species connatas, per quas intelligat, sed mendicat eas foris. Inquãtum ergo recipit eas ab extra, est in potentia ad illas, & vocatur possibilis: habet autem super hoc lumen, per quod reducit se in actum intelligendi, cùm nõ intelligit. Et quando istud lumẽ valde magnum est, potest homo reducere seipsum in actum intelligendi, circa plurima eorum, quæ est in potentia: & si nullo modo haberet homo illud lumen intellectus agẽtis, non posset quidquam intelligere, sed totaliter esset in potentia ad intelligendum. Et dato quòd aliquis docens esset, non proficeret: quia non potest intellectus noster totaliter per lumen extrinsecum recipere aliqd intelligibile. Cùm autem nos aliquod lumen habemus ad nos reducendum de potentia in actum, licèt illud lumen modicum sit, sufficiet ad reducendũ nos in actum aliquorum, quæ sunt nota, vel saltem non multum obscura: cùm autem aliqua magis obscura proponuntur, lumen intellectus nostri non sufficit reducere nos de potentia intelligendi ad esse actu intelligentes: sed est aliquod lumen extrinsecum adiuuans, scilicet magister, & per doctrinam illius adiuuatur intellectus noster ad hoc, quòd possit intelligere id, qđ antea non sufficiebat intelligere. Et hoc non quòd magister, qui extra intellectum nostrũ est, possit addere intellectui nostro aliquod lumen, per quod fortior sit intellectus ad intelligendum: nec directè adiuuat lumen magistri, sed tanquã remouens prohibens. Et patet hoc in exemplo: ego non sufficio portare cẽtum libras, & apponuntur mihi centum libræ, & non fit motus: postea autem aliquis tollit mihi de illis triginta libras, & possum portare manentes. Nunquid ille, qui abstulit triginta libras, & fecit me posse portare, adiuuit me directè, vel indirectè? Respondetur, quòd adiuuit indirectè: nam adiuuare directè erat, ꝙ mihi, qui nõ poteram portare centum libras, apponerentur vires, vt possem portare centum: nunc autem non est sic, sed aufertur prohibens, scilicet quòd illæ triginta libræ, quæ supererant, impediebant me, ne possem mouere totum illud pondus. Ablatis ergo illis iam portare sufficiens sum non appositis aliquibus viribus: ergo non est adiuuare directè. Sic patet in calore, vel in re calida: erat enim aliquis ignis, qui sufficiẽs erat comburere aliquid humidum, & frigidum in centum gradibus: apponatur autem ei combustibile humidum, & frigidũ in cẽtum quinquaginta gradibus, non poterit comburere: siquis autem abstulerit quinquaginta gradus de illo frigido & humido, iã illud calidum, scilicet ignis sufficiet comburere, quia adiutus fuit ab agenti extrinseco, nõ quidem directè, sed indirectè: nam fuisset directe adiutus, si fuissent additę vires illi igni, vt posset comburere in frigidum, & humidum centum, quinquaginta graduum agendo: sed indirectè, scilicet remouendo prohibens: qa quinquaginta gradus humidi, & frigidi, qui abundabant vltra proportionem potentiæ actiuæ illius ignis, impediebant ne ignis ille posset comburere: & quia illi quinquaginta gradus fuerunt ablati, ignis fuit potens comburere: istud ergo adiumentum non fuit directum, sed tanquam remouens prohibens. Ita ergo hic circa intellectum nostrum lumen intellectus nostri est in quibusdam magis sufficiens, in quibusdã autem minus. Ponatur autem quòd lumen alicuius intellectus sit tantum, vt possit reducere nos de poten

Intellect' noster nõ habet species cõnatas.

Quid faciat magister in pueris instruẽdis.

F tia in actum quantum ad aliquod intelligibile, quod
videtur habere difficultatem graduum quinquaginta, cùm tale intelligibile nobis fuerit præsentatũ sine
adiutorio alicuius exterioris luminis, sufficiemus nos
reducere ad hoc, quod est esse actu intelligẽtes. Si autem apponatur aliquod intelligibile quod habeat difficultatem graduum centum, non sufficiet intellect'
noster reducere se in actum, sed indigebit lumine exteriori magistri adiuuantis: & istud lumen nõ est adiuuans directè, tanquam per illud acquiratur aliquis
vigor intellectui nostro, vt maiora intelligere possimus. Nam si sic fieret, cùm intellectus aliquis esset
sufficiens ad reducẽdum se in actum cuiuslibet intelligibilis habentis difficultatem, vt in quinquaginta:
G & postea adiutorio luminis magistri intelligeremus
aliquod intelligibile, cuius difficultas esset cẽtum graduum, si istud adiutorium esset directum, ita vt apponerentur vires aliquę intellectui nostro ad magis intelligendum, cùm iterum præsentaretur intelligibile habens centum gradus difficultatis, intelligere sufficiẽs
esset intellectus noster per se, tanquam iam acquisiuisset vires ex adiutorio priori luminis magistri. Sed
non est sic, quoniam si tale intelligibile tantæ difficultatis apponatur, non erit sufficiens intellectus noster
intelligere illud, nisi reducatur ad actum intelligendi adiutus iterum lumine exteriori magistri. Est ergo
adiutorium tale non directum tanquam vires apponens: sed indirectum tanquam remouens prohibẽs:
H nam intellectus noster sufficiebat ad intelligendum
quodlibet difficile vsque ad quinquaginta gradus reducendo se in actum intelligendi illius. Si autem apponatur intelligibile habens difficultatem graduum
centum: illi quinquaginta gradus, qui superant potentiam nostri intellectus, impediunt ne possimus reducere nos in actum intelligendi: cùm autem magister
nos adiuuat, est modus adiutorij iste, quia ipse verbis
suis, & exemplis difficile illud sic explicat, quòd facit
illud esse solum difficile in quadraginta, vel quinquaginta gradibus, cùm antea esset difficile in cẽtum
gradibus: & tunc illud difficile redactũ ad quadraginta gradus difficultatis, vel ad quinquaginta, est intelligibile intellectui nostro: & per se intelligit illud remoto prohibente, s. gradibus illis, qui impediebant su
I perantes potestatem luminis intellectus nostri. Non
ergo adiuuatur intellectus noster directè ab aliquo lumine exteriori, sed indirectè. Patet autem supradictum, quia aliqua sententia in aliquibus verbis multũ
obscura est: & non potest intellectus noster reducere
se in actum intelligendi illius propositionis. Si autem
eadem sententia reducatur ad verba planiora, erit nobis intelligibilis nemine adiuuante: sed solùm, quòd
causam scriptã reperiamus, ẽt si nullus eam nobis ore
proferat, aut exemplo demõstret. In aliis aũt sententię
sunt difficiles propter defectum exemplorũ cõsistentiũ in demõstratione, quemadmodũ est in mathematicis. Et tunc vna propositio sine exemplo demõstratiuo continet difficultatem centũ graduum, & intelle-
K ctus noster solùm sufficit ad quinquaginta, & eadem
propositio posita cũ demonstratiuo exẽplo ꝯtinet difficultatem graduũ quadraginta, vel triginta, tũc intellectus noster leuiter intelliget illã reducẽdo se in actũ
illius per se. Patet ergo manifestissime, quòd intellectus noster non iuuatur a lumine exteriori tanquã directè aliquid efficiente, sed tanquam remouente prohibens. Applicando ergo ad propositum, Deus dedit
alicui ita paucum lumen intellectus ad se reducẽdum
quòd non sufficiet se reducere in actum alicuius intelligibilis, nisi clarissimi, & valde communis: & dato quòd aliquis laboret eum reducere in cognitionẽ
rei difficilis extra docendo, non potest aliquid tãtum
notifi-

Eadem ꝓpositio sine exẽplo difficilis, q cum exemplo facilis redditur.

nouificare, ꝙ alius ſufficiat ad reducẽdum ſe in actum illius: & iſto modo quando Deus dedit alicui intellectum docilem, ideſt vt docente alio in cognitionem veritatis faciliter inſurgat: ſatis eſt donum Dei: & ſic cùm ſcientia acquiſita ſit per doctrinam, & laborem addiſcentis, & non poſſet quantumcunque laborãdo, aut audiendo aliquid addiſcere, niſi intellectum docilem habuerit, ſ. quòd lumen intellectus ſui tantum ſit, vt valeat ſe reducere in actum veritatum qualitercunq; explanatarum a docente, cũ Deus iſtud lumen intellectus tantum propria bonitate diſpertiat, aut bonam organorum aptitudinem, in qua etiam ſubtilitas eſt cauſet, dicitur ſcientiam acquiſitam dare. Concluſum ergo manet ſufficienter, quòd Deus replet hominem ſapientia infuſa, vel intelligentia, quæ eſt naturalis ſubtilitas, & ſcientia, qui eſt habitus acquiſitus. *In omni opere.* Scilicet in omni artificio, qđ poſſet pertinere ad tabernaculum, & partes eius. *Ad excogitandum fabrè.* Ideſt ad ſubtiliter, & artificialiter inueſtigãdum. Dicitur fabrè, ideſt frabriliter: quoniã faber eſt nomen generale omnium artificum, qui per tunſionem aut dolationẽ operantur, & poſtea diſtinguitur ſpecificando per nomina magis ſpecialia, vt dicendo faber ferrarius, & faber lignari⁹, & ęrarius, argentarius, cęterique in hunc modum fabri appellari ꝯſueti ſunt. & inde deriuatur fabrè aduerbium ideſt magiſtraliter ſecundum quamlibet iſtarum artium. Et dicitur excogitatio, quia iſta eſt pars potiſſima in artificibus.

Excogitatio duplex in artificialibus.

QVAESTIO. VII.

EST autem excogitatio duplex: quædam, quę eſt de forma rei conſtituendę: ſecunda, quæ eſt de modo, & proceſſu factionis. Prima pertinet ad exemplar rei: ſecunda pertinet ad habitum artis. Ponere autem exemplar ſiue ideam rei artificiãdæ facile eſt, ſed ponere conueniẽter illud non eſt cuiuſlibet ſed artificis, vtpote quòd aliquis concipiat intra aliquam ſimilitudinem rei artificiandæ, eſt concipere exemplar rei faciendę ſiue ideam, quia ſm illam ſimilitudinem cõceptam producatur res conſtruibilis in effectu. Ponere autem iſtud exemplar non eſt difficile: quia quilibet quantũcunque rudis poteſt intra ſe concipere formando quamcunque imaginem rei conſtruibilis, voluerit: ſed concipere iſtud exemplar conuenienter nõ poterit quilibet, ſed ſolus artifex: nam aliquis concipiet aliquam domum, vel alterum ædificium ſm aliquam longitudinem, & latitudinem, & figuram, quę inter ſe diſcordant, quia forte tanta altitudo nõ poteſt teneri in tam parua latitudine, & ſic de cęteris erroribus, qui accidunt in conceptione exemplaris. Nemo ergo exemplar debitè concipere poteſt, niſi artifex: ita quod illud non deuiet a regulis artis. Secunda excogitatio pertinet ad modum factionis rei, & proceſſum partium: & hoc difficilius eſt, nam licèt multi poſſint excogitare exemplaria, modos tamen totales faciẽdi id, quod excogitatum eſt, neſciunt. Et iſta ſecunda excogitatio pertinet ad habitum artis, quia cùm iſte habitus ſit factiuus iudicat de factione, ſ. iudicãdo qualiter faciendũ eſt, & dirigendo cùm fit. Iſta aũt potiſſima ſunt in artificibus: nam cũ aliquis artifex excercitando ſe in arte ſua manus ꝯuenienter mouere ſciat ſolùm ſibi deeſt, vt ſciat qualiter quęlibet res, quam fabricare vult, produci debeat. Poſuit ergo Deus id qđ potiſſimum erat, ſcilicet infundendo eis habitum excogitatiuum de modo faciendi ſingula, & applicandi exemplaria concepta ad regulas artis. Quidquid poteſt fieri ex auro pertinet ad aurifices, & eſt quædã ars

A ſpecialis: Deus autem dedit iſtis artificibus adhuc maiorem cognitionem artis, quàm requireretur in fabricatione tabernaculi, & vtenſilium eius. Nam non requirebatur, ꝙ in tabernaculo fieret quidquid fieri poterat in auro, ſed aliqua vtenſilia ex auro: dicitur tñ ꝙ Deus dedit iſtis, vt ſcirent excogitare quidquid fieri poſſet ex auro: tñ hoc non ſic intelligendum eſt: quia ex auro poſſunt excogitari infinita artificiabilia: nam artificialia ſm quòd huiuſmodi non habent formam ſubſtantialem, nec habẽt ſe ſm ordinẽ eſſentialis perfectionis ſicut ſpecies naturalis, ſed eſt in eis exceſſus accidentalis: ideo poteſt fieri in eis proceſſus in infinitum, ſicut datur in figuris proceſſus in infinitum, ſicut in numeris: & hoc non ſolùm vno modo, ſed multis, ſcilicet in figuris conicis; & hoc ſiue ſint egredientium angulorum, ſiue non egredientium angulorum: infinita autem nemo ſcit niſi Deus, vel id qđ diuinę perſonę hypoſtaticè vnitum eſt: ergo non ſcit aliquis artifex omnia, quæ poſſunt fieri ex auro, nec hoc alicui homini communicauit: dicitur tñ omnia dediſſe eis ad ſciendum, quia dedit oĩa quotquot erant neceſſaria hominibus, vel quotquot ipſi expeterent. *In auro.* De auro in ſanctuario hæc facta sũt, duo cherubim, & propitiatorium, & laminę ad tegendũ arcam, & circuli, per quos mitterentur vectes, & tectura vectium, & laminę ad tegendam menſam propoſitionis, & phialas atque cyathos, accetabula, & thuribula, & vectes, menſæ, & coopertura vectium, candelabrum quoque cum oĩbus vaſis ſuis, de quibus omnibus ſupra 25. capitu. Fiebant etiam de auro circuli, quibus coniungebantur duæ magnæ cortinę tegẽtes totum tabernaculum, & erant quinquaginta. Etiam deauraturæ tabularũ, & vectium, & circuli aurei, qui incaſtrabantur ipſis tabulis. Erat etiam aurum in filis veli pendentis ante ſancta ſanctorum, & capita columnarũ quatuor, ante ſancta ſanctorum aurea erãt. De his ſupra 26. capitul. Etiam deauraturæ harum columnarum, & capita quinque columnarum in porta tabernaculi ſtantiũ, & deauraturæ earũ, vt patet in eodem capit. Erat ẽt aurum in lamina frontis pontificalis, quia tota erat ex auro. Erat etiã in rationali filum aureũ, & in baltheo, & ſuperhumerali: de quibus ſupra 28. ca. Erat ẽt aurum in laminis tegentibus totum altare thymiamatis, & circuli eius ex auro, & tectura vectium. De his ſupra 30. cap. *Et argento.* Fiebant de argento baſes tabularũ tabernaculi, cuilibet tabulæ duæ baſes: & quia erant tabulę quadraginta octo, erant baſes argenteę nonaginta ſex: erant etiã baſes argenteæ columnarũ quatuor ſtantiũ intra ſancta ſanctorũ, & alteram partem tabernaculi, & baſes quinque columnarum, quæ erant in introitu tabernaculi, de quib⁹ ſupra 26. cap. erant etiam capita columnarum atrij, & cęlaturę de argento, & quia erant ſexaginta colũnæ, neceſſario erant baſes ſexaginta, vt patet ſupra 27. *Et ære.* Fiebant ex ære anſæ in extremitatibus ſagorũ: in quolibet ſago magno quinquaginta anſę, & fibulę quinquaginta, quibus duę anſę ſingulę oppoſitę mutuo iũgerentur. De his ſupra 26. ca. Fiebat etiam tota tectura altaris holocauſtorum, ſcilicet laminæ eius, & craticula, vaſa eius, ſcilicet forcipes, lebetes, ignium receptacula, & fuſcinulas: columnę autem ſexaginta atrij ex ære factæ ſunt, & ſexaginta baſes ſuæ, & paxilli, quibus colligabantur funiculi cortinarum. De his ſup. 27. c. *Et marmore.* Nihil factum fuit de marmore in toto ſanctuario: ſed forte ponitur hoc, quia deus non ſolùm dedit eis habitum artis quãtum ad ea, quæ facere debebant: ſed etiam quantum ad quędam, quę facere non debebant, ſed pertinebant ad perfectos artifices: & iſta erant, quæ fiunt in diuerſo genere marmorum, & aliorum lapidum, & gemmis. Fuit

In ſpecieb⁹ rerum artificialiũ eſt proceſſus in infinitum.

Quæ de argento in tabernaculo facta ſunt.

Nihil de marmore factũ fuit in toto tabernaculo

ad hoc includendum gemmas, & sculpendum in eis nomina filiorum Israel: nam in superhumerali erant duo onychini, vn⁹ super humerum dextrum sacerdotis, & alius super sinistrum, & in quolibet erant sex nomina filiorum Israel. Erant autē in rationali duodecim gemmæ, in quibus erant duodecim nomina filiorum Israel: de quibus supra vigesimo octauo ca. *Et diuersitate lignorum.* Hoc ad carpentatoriam artem specialiter pertinet, nec sciunt omnes carpentatores operari in quolibet ligno, sed in eis, quæ cōmuniora sunt: ideo ponitur hic ad notandam aliquam excellētiam istorum artificum. Et patet hic quod supra dicebatur de marmore, scilicet quòd non solùm ponuntur hic ea, quæ ipsi facturi erant in sanctuario, sed etiā quædam, quæ non facturi erant. nam in solis lignis seorsim operati sunt artifices tabernaculi, vt patet supra 25. & 26. & 27. & 30. capit. data est tamen eis a Deo peritia, vt sciant fabricari in omni ligno quodcunque excogitari possit. *Deditque ei*, Idest ipsi Beseleel, quia Beseleel fuit electus tanquam princeps totius artificij, & constructionis sanctuarij, ideo cęteri sub eius doctrina, & præcepto operabantur. *Socium Ooliab filium Achisamech.* Iste ponit̄ socius Beseleel, qa licèt Beseleel princeps esset construentium artificū, tn̄ Ooliab quasi videbatur esse æqualis ei, cęteri autē, quia erant minores in arte ponuntur sine nominum expressione. Et sciendum quòd in istis artibus, quæ supra nominatæ sunt, fuerunt positæ aliquæ, quæ non erant necessarię ad opus sanctuarij, vt operari in marmore, & diuersitate lignorum: & aliqua, quæ erant necessaria, subticentur, vt opus polymitarij, & textoris, atque sutoris, quod ad vestes sacerdotales pertinet: & ad cortinas, & vela, atque tentoria cæteraque opertoria. Et licèt non exprimatur: necesse est quòd subintelligatur, cùm constet ista fuisse facta, vt litera testatur supra vigesimo sexto, & vigesimo septimo, atque vigesimo octauo capit. *Filium Achisamech.* Ponitur ad differentia, quia in tribu Dan, de qua erat iste Ooliab, erant multi alij, qui vocabantur sic, sed nomen paternum faciebat differre. *De tribu Dan.* Tribus Dan est, quæ deriuatur a Dan filio Iacob, & Bala ancillæ Rachelis, vt patet Gene. trigesimo capit. *Et in corde omnis eruditi posui sapientiam.* Accipitur cor secundum modum loquendi vulgarem pro anima: nā in corde non est aliqua sapientia, aut aliquis habit⁹ cùm sit pars carnis: erat tamen in intellectu hoc totum quidquid nominatur Deus dedisse. Et dicitur: In corde omnis eruditi posui sapientiam, idest ego feci vt illi, qui erant antea eruditi per subtilitatem naturalem, & propriā inquisitionem, & laborem doctrinalem adiscendo ab altero, reciperent nunc sapientiam infusam: omnia enim hæc Deus dedisse dicitur, vt supra declaratū est, & patet aliqualiter in litera, scilicet quòd Deus repleuit istos spiritu Dei, sapientia, & intelligentia, atq; sciētia, principalius tamen dicitur infudisse sapientiam, qa sapientia est habitus totaliter infusus, alia autem prædicta non erant infusa: posuit autem Deus sapientiam in corde eruditorum, quia antea erant isti eruditi habentes subtilitatem naturalem, quam Deus tribuerat, & scientiam acquisitam, & postea præter hæc infudit sapientiam. Et potest hoc dupliciter stare, scilicet ꝙ accipiatur sapientia pro aliquo habitu totaliter infuso, aut pro perfectione infusa habitus pręexistentis: quodcunque autem horum infusum est, quia gradus, secundum quos perficitur habitus præexistens infusi sunt, sicut & ipse habit⁹ infusus est, qui totaliter infunditur: licèt in vno dicatur infundi habitus, in alio autem non infunditur habitus, sed aliquid habitus, scilicet gradus perfectionis. Etiam sciendum, quòd non accipitur hic propriè sapientia, quia ipsa est vnus de ha-

F bitibus speculatiuis, & est de perfectissimis, vt patet in sexto Ethicorum cap. de sapientia: hic autem accipitur pro arte, quia non erat habitus speculatiuus ille, secundum quem isti artifices faciebant hoc, sed habitus factiuus, accipit enim sacra scriptura istum terminum sapientia valde improprie. interdum pro habitu practico, qui est prudentia, vt patet Gen. 41. capitul. vbi vocatur Ioseph sapientior omnibus aliis hominibus, quia consilio suo conseruatus fuit panis in horrea: sed constat quòd ista ad prudentiam pertinent, & non ad sapientiam, quæ est speculatiua. Aliquando accipitur sapientia pro arte, & sic habetur supra vigesimo octauo capi. vbi vocantur sapientes corde illi, qui scirent facere vestes Aarō, & filiorum eius. & isto

G modo accipitur hic, *Vt faciant cuncta, quæ præcepi tibi.* Idest ad nullum alium finem ego infudi istis habitum artis, vel dedi naturalem subtilitatem, præter quam vt facerent hæc, quæ mandaui tibi scilicet incipiendo a principio cap. 25. vsque huc de tota structura sanctuarij. Et explicantur immediate ea, quæ potissima sunt *Tabernaculum fœderis.* Ista sunt, quæ mandauit Deus fieri: & non ponit ea eo ordine, quo mandauerat supra. Primò dixerat de fabricatione eorum, quæ erāt in tabernaculo, scilicet de arca, & de candelabro, & de mensa, quæ erant in capit. vigesimo quinto, deinde de ipso tabernaculo, vt patet supra vigesimo sexto cap. hic autem ex opposito dicit: sed in hoc non multum refert, dum tamen teneatur sentētia verborum,

H etiam non curando de ordine verborum. Tabernaculū accipitur dupliciter: vno modo pro toto aggregato ex tabulis, & columnis, atque vasibus, & vectibus, & circulis, cùm cooperimentis, velis, atque tentoriis: alio modo accipitur pro solis cortinis tegentibus tabernaculum. Primus modus est communis in sacra scriptura, & sic accipitur hic. De secundo modo habetur supra 26. cap. cùm dicitur: Facies, & quinquaginta circulos aureos, quibus cortinarum vela ex his iungenda sunt, vt vnum tabernaculum ex his fiat. Isti ergo artifices facturi tabernaculum facere debebant tabulas quadraginta octo tabernaculi, & bases nonaginta sex tabularū, supputatis duabus basibus cuilibet tabulę: & erant bases argenteæ. Facere debebat, etiam vectes quinque, & circulos in tabulis, per quos

I mitterentur vectes: & deaurare debebant tabulas: facere debebant etiā columnas inter sancta sanctorum, & reliquum sanctuarium cum basibus suis argenteis, & capitibus aureis, ipsasq; colūnas quatuor, de lignis setim, & velum quod pendebat ante eas, & columnas quatuor de lignis setim in introitu tabernaculi cū basibus argenteis, & capitibus aureis, & tentorium quod pendebat ante illas cortinas etiam tegentes tabernaculum, & saga tegentia, & pelles rubricatas arietum, & pelles hyacinthinas, quæ erant quatuor operimenta, & funiculos, & paxillos, quibus ista religabantur extendebanturque: & circulos aureos, quibus copulabantur cortinę, & ansas æneas, & fibulas, quibus copulabantur saga, de quibus supra 26. capi. &

K in his consumebatur omne opus tabernaculi. *Tabernaculum fęderis.* Aliquando vocatur tabernaculum fęderis, & aliquando tabernaculum testimonij, & sic est de arca, quia aliquando vocatur arca testimonij, & aliquando arca fęderis. Exempla patent supra 25. & hucusque. Dicitur tabernaculum fęderis, quia intra eum cōtinebatur fędus factum Deo cum Israel. Erat autē istud fędus circa pręcepta decalogi, s. ꝙ promisit Israel seruare pręcepta illa, quę Deus ei mandauit, & Deus promisit eos habere in populum specialem, & facere eis specialia beneficia, vt patet supra 19. capi. Et quia ꝯtinebatur istud fęd⁹ pręceptorū in tabernaculo, vocatum fuit tabernaculū fęderis. *Et arcam testimonij.* Voca-

Tabernaculum dupliciter sumi potest.

Vocatur arca testimonij, quia in ea erant lapideę tabulæ scriptæ digito Dei continentes præcepta decalogi, in quibus testimonium reddebatur, quòd Deus dedisset legem Hebræis, & dicuntur ista per anticipationẽ, scilicet tabernaculum fœderis, non quia cõtineret adhuc fœdus, quia nec tabernaculum adhuc erat, in quo fœdus obseruari potuisset, nec fœdus, quod ibi obseruari potuisset, quia etiam tabulæ, quæ vocantur fœdus nondum datæ fuerunt, nec scriptæ: sed vocatur tabernaculum fœderis, idest tabernaculum, quod fit ad cõtinendum fœdus: eodem modo non vocatur arca testimonij, quia iam in ea testimonium existeret, scilicet tabulæ, quia neutrum adhuc erat, sed arca, quæ fabricari debebat, vt in ea testimonium seruaretur. Sciendum etiam quòd fœdus, & testimonium idem sunt materialiter, sed differunt formaliter: nam vtrunque signat tabulas duas lapideas continentes decalogum, sed vocantur illæ tabulę fœdus, inquantum in eis continetur fœdus factum inter Deum & Israel, scilicet id quod promisit Israel seruare Deo: vocantur testimonium inquantum per illas tabulas sufficienter probari posset cõtra Israelitas, quòd accepissent legem à Deo, si negarent: de quo diximus supra 20. cap. *Et propitiatorium, quod super eam est.* Per se nominatur propitiatoriũ distinctum ab arca, cùm tamẽ sit coopertorium arcę. Et ratio est, quia erat alterius materiæ, & nõ tanquam pars eius, erat enim arca de lignis Setim, & operta laminis aureis intus, & foris: propitiatorium autẽ, quod supra erat, de auro purissimo factum est, vt patet supra 25. capi. Non fit hic mentio de duobus Cherubim expandentibus alas super propitiatorium, cuius ratio est, quia Cherubim erant partes propitiatorij, quia continuati erant de materia propitiatorij, scilicet productiles, vt declarauimus supra 25. cap. partes autem rei nõ debent habere distinctam denominationem à toto, tanquam totum, & partes ponant in numerum. *Quod super eam est.* Quia cooperiebat arcam. *Et cuncta vasa tabernaculi.* Dicuntur vasa tabernaculi omnia, quæ ponuntur immediatè vsq; ad altare holocausti, quod est de vasis atrij: Et notandum, quòd vas est instrumentum: sed accipitur dupliciter, scilicet largè, & propriè, largè dicuntur vasa omnia, in quibus fit ministratio, siue super quę fit ministratio. Propriè vocantur vasa ea, per quæ fit ministratio, vel cum quibus fit ministratio. Et differunt, quia vasa largè dicta non mouentur, cùm fit in eis aliqua ministratio: vasa autem propriè dicta mouentur à ministrantibus in ministratione: ea autẽ, super quæ non fit aliqua ministratio, vel per ea nõ fit, non vocantur vasa largè, aut propriè. De primo modo vasorum dicentur vasa candelabrum, & mensa, & altare thymiamatum, & altare holocaustorum, & labrum æneum, licèt labrum ęneum, & altare holocausti non sint vasa tabernaculi, sed atrij. Super omnia ista fit aliqua ministratio: nam super altare thymiamatum fit ministratio adolendo thymiama, & super candelabrum ponendo oleum, vt ardeat in lucernis, & super mensam ponendo panes propositionis, & vasa q̃dam: sic etiam de altari holocausti, & labro æneo: ista tamẽ non mouentur, cum fit ministratio in eis: ita ꝙ ministrans operetur per illa. Alia autem, per quæ fit ministratio, scilicet quæ mouentur, dum fit ministratio, dicuntur propriè vasa, & huiusmodi sunt vasa, quæ ponuntur in mensa propositionis ad experiendum in eis vinum, & similam, & thura, atq; fundenda libamina. Vocantur etiam vasa ea, quæ pertinebant ad candelabrum. s. forcipes, quibus abscinduntur partes Lychnorum iam combustæ, & vocantur ista vasa emunctoria ab emungendo, idest mundando, vel purgando, vt patet supra 25. cap. Eodem modo vasa vocantur ea, quæ pertinebant ad altare holocaustorũ, scilicet fuscinulę,

A & ignium receptacula, & lebetes, atque forcipes: omnia hæc in ministrando mouebantur, ideo propriè vasa vocantur, idest instrumenta operationis. Alia autẽ, quæ primò vasa dicebantur, quia super ea fit ministratio, rarissimè vasa dicuntur. Ea autem, quæ nihil tale habent, nũquam vasa nominantur: ideo arca testimonij, quia nec super eam, nec per eam fit aliqua ministratio, nunquam vocatur vas: ideo quando hic voluit facere mentionem de vasis prius posuit arcam testimonij, nè ipsa includeretur sub numero vasorum. *Mensamque, & vasa eius.* Mensa vocata fuit hic vas, scilicet ipsa est vas largè assumendo, & habet vasa propriè dicta: ista est mensa propositionis, idest super quam ponebantur panes duodecim per singula sabbatha, & tol-
B lebantur totidem, qui erant in mensa, vt patet Leuit. 24. cap. vasa autem huius mensæ erant quatuor Phyalæ, Cyathi, Thuribula, & Acceptabula, vt patet supra 25. capit. De istis vasis vtrum essent ad aliquam ministrationem faciendam in mensa, vel ad ministrationẽ faciendam in duobus altaribus, in eodem capitulo dictum est. *Candelabrumque purissimum.* De fabricatura huius, & multiplicatione partium eius, & difficultate intelligendi dictum fuit supra 25. cap. vbi de hoc in litera vocatur purissimum, quia erat de auro purissimo nihil alterius metalli continentis, nec lignum, aut aliquid alterum intra eum erat. *Cum vasis suis.* Vasa cãdelabri vocantur emunctoria, idest forfices ad tollendum partes Lychnorum: sunt & alia vasa continentia
C aquam, in quibus Lychni extinguebantur, & hęc omnia de auro purissimo, de quibus supra 25. capit. Erant etiam alia vasa, scilicet duo infusoria aurea, idest duo Lechiti continentes oleum ad fundẽdum in lucernis, ideo infusoria nominantur. Hæc autem pendebant in duobus rostris candelabri, vt patet Zach. 4. capitulo. *Et altare thymiamatis.* In hoc adolebatur thymiama coram domino, vt patet supra 30. cap. Hæc, quæ vsq; huc dicta sun, terant intra tabernaculum, & vocabantur vasa tabernaculi: quædam tamen largè, quædam verò propriè, vt supra distinctum est, quæ autem sequuntur erant extra tabernaculum in atrio eius. *Et holocausti.* Idest & altare holocausti: hoc erat de lignis Setim, & coopertum laminis æneis cauum in parietibus, & ina-
D ne non habens coopertorium, de quo supra 27. capit. In hoc omnia sacrificiorum genera offerebantur: nominatur tamen altare holocaustorum, quia inter cœtera sacrificia hæc præcipua sunt & magis continuata, quia iugiter fiunt. *Et omnia vasa eorum.* Idest istorum duorum altarium, quia de alijs supra posita fuerunt vasa.

Altare holocaustorum habebat vasa propria altare autem Thymiamatum non.

QVAESTIO. VIII.

E SCIENDVM tamen quòd ista duo altaria non habebant vasa propria, sed vnum eorum, scilicet altare holocaustorum: altare autem thymiamatum nullum vas habebat. Sed quia altare holocaustorum habebat quatuor genera vasorum, quorum tria deseruiebant ei: id quod residuum erat seruiebat in vsus altaris thymiamatum. Lebetes namque erant vasa ad excludendum cineres de altari holocaustorum. Fuscinulę erant ad appræhendendum carnes, quæ coquebantur in caldarijs, cacabis, vel ollis à sacrificantibus sacrificia pacifica, vel cùm sacrificabatur pro peccato, vt sacerdos de olla attraheret partem conuenientem ei, vt patet 1. Reg. 2. cap. Forcipes erant quædam tenaculæ ad appræhendendum carbones disponendo eos in altari, nè cogerentur sacerdotes eos manibus tangere, vel vt appræ-

appræhenderentur carbones ad ponendum in vasis, vt portarentur ad altare thymiamatum. De his tribus vasorum generibus habetur supra 27. cap. manet autem aliud genus vasis, quod vocatur ignis receptaculum, & hoc nō seruiebat ad aliquos vsus altaris holocaustorum, sed accipiebantur in illo prunę, & ferebantur intra tabernaculum ad altare thymiamatis, & imposito thure adolebatur super altare ipsum. Habebat autem altare thymiamatis quoddam alterum vas quod vocatur thuribulum: sed hoc inter vasa mensæ propositionis numeratum est, quia vasa mensę illius non pertinebant ad eam, sed ad subministrationem duorum altarium: erant etiam in hac mensa tria alia vasa, quę ad altare holocaustorum pertinebant, phyalæ, & cyathi, & acceptabula: de quibus supra 25. capit. declaratum est. *Labium cum basi sua.* Hoc erat, in quo ponebatur aqua ad lauandos sacerdotes, & carnes victimarum. Labiū erat ipsum vas capax aquarum habens canales, p quos defluebat aqua in quoddam aliud vas ęneum amplum satis, in quo fundabatur truncus, siue pes labij ęnei, & ista basis erat plana in terra, atque recipiebat aquas, nè fluerent in planiciem terræ: de quo magis dictum fuit supra 30. ca. *Vestes Sanctas.* Istę sunt vestes sacerdotales, quæ sanctæ erant, quia diuino cultui applicabantur. *In ministerio.* Idest factas ad ministrandum in eis, *Aaron sacerdoti.* Idest summo sacerdoti. *Et filijs eius.* Scilicet omnibus posteris suis, qui essent sacerdotes. s. ꝙ istę vestes factę erant in ministerio Aarō, & filijs eius, idest vt ministrarent in eis Aaron, & cęteri filij sui sacerdotes. *Vt fungantur officio suo in Sacris.* Idest ideo facere debent isti artifices vestes sanctas Aaron, & filijs eius, vt cùm ministrauerint mihi in officio suo sacerdotali, non cogantur ministrâre in vestibus communibus, sed vestibus sacris vtantur. Erant autem istæ vestes sacræ, idest consecratæ per aspersionem olei vnctionis mixti sanguine super eas, & sup sacerdotes, vt patet supra 29. ca. *Oleum vnctionis.* Arguet aliquis, ꝙ istud oleum non fiebat per artifices, quia istud offerebatur à populo, vt patet supra 25. cap. cùm dicitur: Vt offerant oleum ad luminaria concinnanda. Respondebitur ad hoc, quòd duplex erat oleum, quoddam erat simplex de oliuis, nihil aliud secum habēs, & istud offerebatur ab Israel, nec fiebat ab artificibus, & erat hoc ad cōcinnanda luminaria, idest ad sustentandas, vel fouendas lucernas, & de hoc dicitur supra 27. cap. Præcipe filijs Israel, vt afferant tibi oleum de arboribus oliuarum purissimū, piloque contusum, vt ardeat lucerna semper in tabernaculo: aliud erat oleum quod vocatur oleum vnctionis, & vocatur etiam vnguentum, & hoc non offerebant filij Israel, sed faciebant illud artifices iuxta regulas confectionis datas capitulo præcedenti. Et de hoc oleo vnctionis, siue vnguenti intelligitur hic. Sed adhuc obijcies, ꝙ istud oleum vnctionis non fieret ab artificibus sed offeretur à populo, vt patet supra 25. capit. cùm dicitur: Oleum ad luminaria concinnanda, aromata, & vnguentū, & non potest ibi intelligi vnguentum, nisi de isto oleo vnctionis. Respondetur, ꝙ non offerebat populus oleum vnctionis, siue vnguentum, sed offerebat omnia, quę erant materialia illius confectionis, & sic vnguentū æquiualēter offerre dicebant. Patet hoc infra 35. ca. cùm dicitur: Separate apud vos primitias domino, & postea sequitur: Oleum ad luminaria concinnanda, & vt conficias vnguentum, & infra in eodem capitulo, dicitur: Principes verò obtulerunt lapides onychinos, & gemmas ad superhumerale, & rationale, aromataq;, & oleum ad luminaria concinnanda, & ad præparandum vnguentum. *Et thymiama aromatum.* Eodem modo arguetur, ꝙ non facerent artifices isti thymiama, quia populus illud offerebat, vt patet supra 25. cap. cùm dicitur: Aromata, & vnguē-

Duplex oleum cultui diuino dicatum.

Popul' nō cōficiebat oleum vnctionis, sed offerebat materialia

F tum, & thymiama boni odoris. Respondetur sicut supra, scilicet quòd populus non offerebat thymiama, quia artifices faciebāt thymiama, vt patet hic, & supra 30. cap. vbi datur modus confectionis thymiamatis: sed offerebant ea, quæ erant materialia in thymiamate. Sic dicitur infra 35. capit. quòd populus separauit primitias, & obtulit oleum ad luminaria concinnanda, & vt conficiatur vnguentum, & thymiama suauissimum. Et postea in eodem capitulo, aromata, & oleū ad luminaria concinnanda, & præparandum vnguentum: ac thymiama odoris suauissimi componendum. Sciendum tamen ꝙ licèt thymiama esset confectum, & aromata essent confecta, quòd non erat idem de vtroque, quia artifices confecerunt thymiama, populus autem obtulit aromata confecta. Et patet hæc differentia infra 35. cap. cùm dicitur: Quòd principes obtulerunt aromata, & oleum ad præparandum oleum, & thymiama odoris suauissimi componendū. Ratio diuersitatis est, quia thymiama erat aliquid quod confici mandabatur, aroma erat aliquid, ex quo cum alijs confici iubebatur. Et quia confectio aromatis erat aliquid commune, populus habebat penes se multa aromata confecta, & de his obtulit ad conficiendum thymiama: ideo supra 30. c. cùm iubetur confici thymiama, ad quod requirebatur aroma, non dictum fuit cōfice aromata, sed dixit: sume aromata, quasi iam aromata à populo confecta oblata fuissent, eodem modo obseruatur hic ista differentia, quia non dicitur, ꝙ isti artifices deberent facere aromata, & thymiama, sed dixit, ꝙ deberent facere thymiama aromatum, idest thymiama de aromatibus. *In sanctuario.* Non est sensus in sanctuario, idest ꝙ istud oleū vnctionis, & thymiama fieri deberent intra sanctuarium, quia nondum factū erat sanctuarium, & erectum quando ista fiebant: sed est sensus. *In sanctuario.* Idest ad sanctuarium. s. ꝙ istud oleum vnctionis, & thymiama erant ad sanctuarium, idest ad vsus sanctuarij: nam oleum vnctionis erat ad vngendos sacerdotes, & vestes eorum, & totum tabernaculum, & cuncta vasa eius, & supellectilia, vt patet supra 30. cap. thymiama erat ad vsus sanctuarij, idest vt de illo poneretur super prunas, & adoleretur in altari thymiamatum. Et iste modus loquendi vt ponatur (in) pro (ad) est frequens in scriptura sacra: sic enim dicebatur supra immediatè, scilicet vestes sanctas in ministerio Aarō sacerdoti, & filijs eius, idest facies vestes sanctas ad ministerium Aarō, & filiorum eius. *Omnia, quæ pręcepi tibi facient.* Replicatio sententię superioris est, scilicet quòd facerent isti artifices omnia, quæ hic scripta sunt, quæ explicatius scripta sunt in præcedentibus capitulo à cap. 25. vsque huc, cùm præciperet ea Deus Moysi, & mandat, quòd omnia hæc faciant illi artifices, ita quòd nihil eorum faceret Moyses: nam licèt Deus potuisset infundere faciliter Moysi habitum artis, vt posset ipse melius omnia ista fabricare, quàm aliquis de illis artificibus: sed non factum est, quia non decebat, quòd Moyses esset manualiter operans, sed præsidens illis manualiter operantibus: pręcipuè cùm non posset hoc facere Moyses occupatus alijs maioribus negocijs, scilicet quia loquebatur ad populum, & sedebat quotidie ad iudicandum totum populum ipse solus, cùm nondum fuissent dati centuriones, & tribuni, quinquagenarij, & decani, quos distribuit Moyses ad consilium Iethro, vt supra 18. capit. sed Iethro nondnm venerat ad Moysen in deserto, sed in fine primi anni ab exitu de Aegypto, vel in principio secundi, vt declaratū fuit eodem capitulo, satis erat ergo Moysi quòd vacaret audiēdo causas populi, cùm adhuc istas complete audire, & diffinire non posset, ita vt Iethro ei diceret: Stulto labore consumeris tu, & omnis populus, qui tecum est, vt patet supra 18. cap.

Popul' nō cōficiebat thymiama sed aromata.

Quare Deus non præcepit, vt Moyses tabernaculum construeret.

Et

A Et locutus est Dominus ad Moysen, dicens: Loquere filijs Israel, & dices ad eos: Videte vt sabbathum meum custodiatis, quia signum est inter me & vos in generationibus vestris, vt sciatis, quia ego sum Dominus, qui sanctifico vos. Custodite sabbathum meum: sanctum est enim vobis: qui polluerit illud, morte moriatur: qui fecerit in eo opus, peribit anima illius de medio populi sui. Sex diebus facietis opus, in die septimo sabbathum est requies sancta Domino. Omnis, qui fecerit opus in hac die, morietur. Custodiant filij Israel sabbathum, & cœlebrent illud in generationibus suis: pactum est sempiternum inter me & filios Israel, signumque perpetuum. Sex enim diebus fecit Dominus Cœlum, & Terram, & in septimo ab omni opere cessauit. Deditque Dominus Moysi completis huiuscemodi sermonibus in monte Sinai duas tabulas testimonij lapideas, scriptas digito Dei.

Et locutus est Dominus. Hic ponitur secundum, scilicet de causa incidentali. Dicit Nicolaus, quod hic agitur de causa finali, scilicet quòd dictum fuerat de constructione sanctuarij. Erat autem sanctuarium ad colendum ibi Deum. Et quia obseruatio sabbathi erat magna pars cultus diuini, posita constructione ponitur causa finalis. Sed non stat conuenienter dictum, quia licèt sanctuarium sit ad colendum Deum, tamen non est ad omnem cultum, sed ad cultum, qui ibi fieri poterat. Erat autem iste cultus in ministratione sacrificiorum, vt esset vnus locus determinatus ad sacrificandum domino, & ille esset honorabilis. Obseruatio autem sabbathi nihil tale erat, quia solùm erat cessatio à labore, licèt postea non deberent esse ociosi, sed magis vacare cultui diuino: istud tamen non pertinebat aliquo modo ad sanctuarium, quia nihil minus fieret non existente sanctuario. Si autem poneretur hic aliqua ministratio sacrificiorum, adhuc dici posset, quòd esset tanquam causa finalis præcedentium de constructione tabernaculi: sed de hoc nihil tale dici potest. Dicendum ergo, quòd hic agitur de quodam incidentali, quod licèt non dependeat ex præcedentibus tanquam conclusio, vel correlarium, tamen aliquo modo ad prædicta pertinet. Est autem duplex causa quare hic agitur de obseruatione sabbathi. Prima est ad excludendam falsam popularium opinionem: secunda erat ad omissorum suppletionem. De prima, quia inhibitum fuerat Israelitis supra 20. capit. ne in die sabbathi aliquid laborarent, sed applicarent illum diem cultui diuino, & quia Deus valde honorabatur in constructione illius sanctuarij, cùm ipse construi mandaret, putabant, quòd etiam in diebus sabbathorum liceret operari, cum Deus sic coleretur: hic autem declaratur, quod nullo modo debeant aliqua talia in sabbatho fieri, nec alia profana à fortiori.

An liceret in die sabbathi fabricare in tabernaculo.

QVAESTIO. IX.

ET si aliquis arguit ex dicto Saluatoris nostri contra Pharisæos Matth. 12. cap. scilicet. Sacerdotes in templo sabbatum violant, & sine crimine sunt: ergo in istis constructionibus sanctuarij liceret diebus sabbathi laborare. Respondetur, quòd non licebat constructionem istam sabbathis fieri, vt litera innuit, & argumentum factum de Verbis Saluatoris non procedit, quia non est simile. Primò, quia constructio ista sanctuarij, & rerum pertinentium ad sanctuarium in diebus sabbathorum à Deo interdicta est, incensio autem ignis, vel fomentatio, & immolatio, atque decoriatio, & intestinorum ablutio, & cœtera in hunc modum, quæ opera laboriosa, atque seruilia sunt, nō sunt prohibita: imò expressa, ita quòd mandantur fieri: ergo licèt fieri ista, & non constructionem sanctuarij. Antecedens patet, quia Deus mandauit quotidie in sanctuario foueri ignem, vt patet Leui. 6. cap. cùm dicitur: Ignis in altari meo semper ardebit, quem nutriet sacerdos, subijciens ligna mane per singulos dies. Etiā alia ministeria necessaria ad sacrificium in sabbathis fieri mandata sunt: imò magis in sabbathis, quàm in alijs diebus: nam in alijs diebus mandabatur immolari duo agni anniculi in holocaustū, in die autem sabbathi offerebantur quatuor, scilicet duo in mane, & duo in vespere, vt patet Num. 28. cap. de constructione autem sanctuarij vetatur, quòd non fiat in sabbatho: ergo non licebat fieri. Et si fortè dicas, quòd non videtur esse maior causa de vno, quàm de alio, cum vtrumq; ad cultum Dei fiat. Respondetur, quòd cùm obseruatio diei sabbati sit cœremonialis, quia non magis referebat hoc die vacari ab actione profana, quā alijs diebus, dependebat solùm ex volūtate, & non erat solùm ex natura rei magis necessarium diem illam obseruari, quàm aliquam aliam: ita ex voluntate Dei sola dependebat nullis extra existentibus rationibus quid magis ista die, quàm alijs caueri deberet, vel quid fieret: sed mandauit fieri sacrificia, & ignis dispositionem, & fomentationem, & vetuit fieri constructionem aliquam sanctuarij, vel rerum sanctuarij, ergo licebat illa fieri, hæc autem non. Et si fortè insistas, quòd non vetantur fieri in sabbatho constructiones sanctuarij, & rerum sanctuarij. Respondetur, quòd vetantur, quia supra immediatè dictum fuerat de his, quæ fieri debebant in sanctuario: hic autem subijcitur de obseruatione sabbathi vetando omnia fieri: ergo videtur, quod ad hanc intentionem factum esse, vt vetaretur fieri constructionem aliquam in sabbatho. Sed adhuc si proteruias dicens, quòd non patet ex litera vtrum ad hanc intentionem positum fuerit istud præceptū, ideo non esse efficax argumentum ex subintellectis, cùm de illis non constet. Respondetur, quòd dato, quòd non constet hanc literam istud intendisse, vel quod magis est, dato quòd hic nō intendatur specialiter prohiberi constructionem fieri in sabbathis, tamē satis vetitum constat. Cùm enim mandatum fuerit supra 20. capit. quòd in sabbathis nullum opus fieret tam seruile, quā non seruile. Omnia opera, quæ non sunt necessaria intelliguntur negata, nisi intelliguntur permissa. Sed de cōseruatione ignis, atq; quotidiano fomento ēt in sabbathis reperitur pmissio imò pceptū, ita q̃ si sacerdotes in sabbathis illud nō facerent, peccarent mortaliter, vt patet Leui. 6. c. de alijs ritibus sacrificiorū inuenitur mandatū, quod in sabbatho fiant, vt patet Nu. 28. ca. de constructione aūt sanctuarij, & rerum eius non reperitur mandatum, ergo intelligitur esse prohibitum.

Ad

Ad verba Saluatoris cùm dicitur Matth. 12. cap. quòd sacerdotes in templo sabbathum violant, & sine crimine sunt. Respondetur, quòd non est sensus, quòd sacerdotes propriè violent sabbathum, & formaliter sed materialiter, & sic violare legem formaliter nunquam est sine peccato: violare eam materialiter est sine peccato. Dicitur autem aliquis violare legem formaliter, quando agit aliquem actum vetitum à lege, in qua actione reperitur transgressio legis. Violare legem materialiter est agere aliquid quod non est prohibitum à lege, sed est simile ei quod est prohibitum à lege, & nisi aliquid specialiter interueniret esset trãsgressio legis. Et patet in exemplo, vt si lex aliqua emanasset à legislatore, quòd nullus posset vẽdere aliquid hominibus de regno extraneo: si aliquis contra istam agat vendendo quidpiam hominibus de regno extraneo, violator est legis formaliter, quia agit eum actũ, q est transgressio legis, & nihil est hic speciale, propter quod iste actus non sit transgressio legis: si autem legislator aliquem priuilegiasset concedens ei, ꝙ posset vendere aliquid hominibus alienigenis: iste cum venderet aliquid eis, violaret legem materialiter, quia nõ agit id quod est prohibitum à lege, sed simile ei quod est prohibitum à lege: nam lex nõ vetuit actum istius hominis, qui ex permissione legislatoris vẽdit aliquid alienigenis, cùm lex non se extendat ad plura, quàm sit voluntas legislatoris eam extendere, quia ex voluntate legislatoris lex sortitur potestatem obligandi: sed voluntas legislatoris non fuit obligare istum: ergo lex non obligat eum, cùm ergo ipse fecerit talem actum, non facit eum actum, qui à lege prohibitꝰ est, sed agit actum similem prohibito à lege: nam cùm omne alterum vendere alienigenis est simile illi, quod à lege vetitum est, & sic in isto actu est transgressio materialis in lege, tamen non formaliter. Sic autem in præsenti est, quia vetitum est in sabbathis quidquam agere. Si ergo aliquis homo fecerit quidquam in sabbathis de his, quæ non sunt necessitatis opera, est transgressio legis, & est ista violatio formalis, quia id quod à lege vetitum est, agit: sacerdotes autem cùm in tabernaculi atrio ignem fouebant in sabbathis, & decoriabant pecora, & cœtera huiusmodi faciebant, agebant actum similem ei, qui à lege vetitus erat: nam si aliquis in domo sua ignem fomentasset, aut disposuisset, vel pecora iugularet, atque decoriaret, formaliter esset transgressor legis, quia ageret eum actum, qui à lege vetitus est: ista tamen cùm in sanctuario fiebant, non erant vetita, quia erant mandata, vt patet Leui. 6. & Num. 28. cap. Ergo in hoc erat violatio legis materialiter, quia non fiebat ille actus, qui vetitus erat in lege, sed similis ei. Et nisi aliquid speciale interuenisset, scilicet permissio, aut mandatum, iste actus esset violatio legis, & sic dicit Christus violari sabbathũ, quod peccatum non est. Si autem in sabbatho fieret violatio formaliter dicta, esset necessariò peccatũ: si tamen constructio sanctuarij, vel rerum sanctuarij fieret in sabbatho, quia illud nec mandatum, nec permissum erat, formaliter esset transgressio. Alia causa quare liceat in sabbatho fieri sacrificia, & ignem foueri in tabernaculo, & non liceat fieri tabernaculũ, vel aliquid ipsius sanctuarij, est, quia cõstructio tabernaculi, licèt esset cultus Dei, tamen si in die sabbathi non fieret, nõ tolleretur aliquid de cultu Dei. Sacrificia autem, & aliæ ministrationes, quę fiebant in sanctuario, erant ad cultum Dei. Et si illa omitterentur, tolleretur aliquid de cultu Dei. Ergo licuit hoc fieri ne omitteretur cultus Dei, illa verò prohiberi, quia p ea non cessabat cultus Dei, dato quòd cessarent: imò cultus Dei impediebatur, si illę fabricationes non cessarent. Et patet, quia fabricatio sanctuarij erat aliquod opus determinatum

Dupliciter contingit aliquã legẽ violari. s. formaliter, & materialiter.

Si sacerdotes vet. test. i sabbatho non fecissent ministrationes

F habens certum finem, ideo dato quòd non fieret in sabbathis, fieret in alijs diebus, & non omittebatur aliquid de illa constructione, dato quòd in sabbathis nõ fieret, nec tollebatur cultus Dei: quia si cultus Dei erat in faciendo istud sanctuarium, cùm nihil eius omitteretur, dato quòd non fieret in sabbathis, non perdebatur aliquid de cultu Dei non cõstruendo in sabbathis. Sed magis tollebatur de cultu Dei si fieret cõstructio ista in sabbathis, quia non possunt laborantes secundũ intellectum suum, & desiderium suum in aliquid vacare intendentes cùm alicui manuali labori occupantur, quia necessarium est illi intendere. Si autem labor ille non fieret in sabbathis, poterant construentes intendere laudibus, & propter hoc non impediretur quin in alijs diebus non festis finiretur opus tabernaculi totiusque sanctuarij. Si autem in diebus sabbathorum cessaretur à sacrificijs, & alijs ministrationibus sanctuarij, remitteretur cultus diuinus quantum ad aliquid, quia iste cultus diuinus non habet aliquem certum terminum: ita quòd id quod non fit vno die fiat alio die, sicut erat de constructione sanctuarij, quę si vna die non finiretur, alia finiretur: sed cuilibet die erat aliquis cultus diuinus assignãdus, & quantum ad hoc si vna die cessaretur à diuino cultu, iam illud perditum erat, & non poterat congruè replicari, sicut in constructione sanctuarij. Item alia ratio est, quia opera seruilia erant in sabbatho prohibita, & omnia alia, quæ communicabant aliquo modo cum seruilibus: inquantum ergo aliquid magis communicat cum seruilibus, magis vitandum est: sed sic est, quòd ea, quæ sunt ad finem, quia propter alia sunt, non sunt totaliter libera, & coincidunt aliquo modo cum seruilibus: finis autem est propter seipsum, & sic est liberior in se, & non habens aliquid de conditione seruilis operis: sic est hic, quia constructio sanctuarij erat cultus Dei, sed nõ erat immediatè propter se, sed propter aliquid alterum quod in eo fieret, scilicet propter ministrationes sacerdotales: ipsę autem ministrationes propter seipsas sunt, quia non habent aliquem alium finẽ præter Deum: & sic primum quod erat constructio sanctuarij, erat aliquo modo seruile, & non poterat fieri in sabbatho: sacrificium, & quilibet alia sanctuarij ministratio, quia erat tanquam finis, non habebat aliquã cõditionem seruilitatis: ideo licebat eam in sabbatho fieri, ideo mandatum erat. Secunda ratio, quare hic istud præceptum de sabbatho positum est fuit ad additionem. Nam cùm supra 20. cap. positum fuisset, non fuerat transgressoribus aliqua pęna imposita, nũc autem, quia istud erat de maximus pręceptis, voluit in eo magnam apponere custodiam, nè in hoc impunitate captata ad cœtera infringenda facilitas haberetur. Posuit ergo hic pœnam mortis, qua nulla maior est, cùm sit vltimum terribilium, vt ait Aristo. in 3. Ethyc. vt tanta seueritate conspecta ad audendum infringere esset omnibus formidabile. *Loquere filijs Israel*. Hic vocantur filij Israel omnes nati de Iacob, siue essent de tribu Leuitica, siue de duodecim tribubus populariũ: nam lex ista data omnes obligat. Non enim poterant sacerdotes impunè sabbathum infringere. Nam & si in ministrationibus sanctuarij non cessarent, & sic dicerentur saltem materialiter sabbathum violare in tẽplo, & sine crimine esse, vt patet Matth. 12. cap. si tamẽ in domibus suis, vel aliàs istud facerent, mortis obnoxij erant, quia infringebant legem formaliter. *Videte, vt sabbathum meum custodiatis*. Dicitur sabbathum meũ, idest applicitum mihi, scilicet vt in tali die mihi specialiter vacetis, quod in alijs diebus necessarium non est. Sic patet supra 16. cap. Requies sabbathi sanctificata est domino, & ibidem: Comedite illud hodie, quia sabbathũ est domini. *Sabbathum meum custodiatis*.

quotidianas tabernaculi tollebãt Dei cultus.

G

H

Cœremonie sacerdotũ, q̃ in tabernaculo fiebant non erant actus seruiles.

I

K

Scilicet

Scilicet cessando ab omni labore corporis, & solis diuinis laudibus vacando, quia non statuit ideo Deus dies solennes, vt in eis nos solùm à labore corporis vacaremus nihil aliud operantes, quia de hoc non multum erat cura Deo: sed ideo festa instituit, vt in eis eum vberius coleremus. Cùm autem Iudæi sabbatha obseruabant, Deus eis multa bona exhibebat: si autem non curarent obseruare, Deus eos tradebat in erumnas. Sic patet Isa. 58. cùm dicitur: Si auerteris à sabbatho pedem tuum facere voluntatem tuam in die sancto meo, & vocaueris sabbathum delicatum, & sanctum domini gloriosum, & glorificaueris eum, dũ non facis vias tuas, & non inuenitur voluntas tua, vt loquaris sermonem, tunc delectbaeris super domino, & sustollam te super altitudinem terræ, & cibabo te hæreditate Iacob patris tui: os enim domini locutum est. Quomodo autem sabbathum inter Iudeos obseruandum erat, & quid poterat fieri in sabbatho à Iudæis, & qualiter festiuitates nostræ obseruandæ sint, satis latè dictum fuit supra 12.c. ibi vide. *Quia signum est inter me, & vos.* Idest istud sabbathum obseruare debetis, quia signum est inter me & vos, idest per obseruationem sabbathi ego cognosco vos, vt populum meum, & vos cognoscitis me, vt Deum vestum, & omnes gentes cognoscent vos esse seruos meos.

Quomodo custodia sabbathi erat signum inter Deum & Israel.

QVAESTIO. X.

EST autem sic, quia si Iudæi obseruarẽt diem sabbathi ad honorem Dei, quẽ diem aliæ gentes non obseruabant, satis erat signum Deo, quòd ipsi volebãt esse populus eius. Etiam cùm istud sabbathum colerent Iudæi, erat eis signum, quòd Deus suus erat verus Deus: nam sabbathum est septima dies, & signabat quietem à productione rerum, quę fuit in septima die patratis omnibus, quæ pertinebant ad vniuersum. Cùm ergo ipsi diem istum solennem facerent, signũ erat, quòd ipsi Deum illum Creatorem reputabant. Patet hoc supra 20.cap. vbi cùm ponatur causa obseruationis sabbathi dicitur. Sex diebus fecit Deus Cęlum, & Terram, & Mare, & omnia, quæ in eis sunt, & requieuit die septimo: ideo benedixit Dominus diei sabbathi, & sanctificauit illum. Hoc est ergo esse signum inter Deum & Israel, quia non solùm est signũ Deo, vel signum Israelitis, sed est signum Israelitis de Deo suo, & est signum Deo de Israel populo suo. Erat etiam signum hoc alijs gentibus, quia cùm viderent aliæ genres, quòd Iudæi obseruarẽt sabbathum, quod nulla alia gens obseruabat, cognoscebãt, quòd Deum aliquem specialem haberent, qui hæc fieri iuberet, vel ad cuius honorem hæc ipsi facerent. Et hoc verum est, quia cùm aliæ gentes respicerent ad obseruationes Iudæorum, & per eos distinguerent illos à cœteris populis, pręcipuum tamen ad quod attendebant erat sabbathi obseruatio, & ab hac eos denominabant. Sic.n. fecit Ouidius eruditissimus inter Poetas, qui cùm cõnotatum proprijssimum Iudæorum eis adaptare vellet, à septimo die, idest sabbatho, quod ipsi obseruant, viros septimos appellauit, dicens primo libro de Arte Amandi.

Terra Palesthinæ septimo culta viro.

Terra Palesthinæ, quæ vocatur terra Iudeę, fuit culta, idest habitata à viro septimo, idest à Iudęis, qui sunt viri septimi, idest septimum diem in suis obseruationibus colentes. Seneca etiam Phylosophus cęremonias Iudæorum attendens ad sabbathi obseruationem

[…]eneca Iu[…] […]irrisit […] [illegible]

A præcipuè attendit, eos ob hoc irridens stultissimos forè, qui septimam partem ætatis perderent, per singulos septem dies à cunctis operibus feriando. De hoc Aug. de Ciui. Dei lib. 6. ca. 13. *Et in generationibus vestris.* Idest non solùm est nunc signum inter me & vos, qui præsentes estis: sed etiam inter me, & omnes posteros vestros vsque ad multas generationes. *Vt sciatis, quòd ego dominus, qui sanctifico vos.* Istud potest cõtinuari ad literam immediatè præcedentem, scilicet signum est inter me & vos, idest quoddam signum faciẽs vos deuenire in cognitionem aliquam de me. Et istud in quod facit deuenire, est id quod dicitur hic, scilicet vt sciatis, quòd ego dominus, qui sanctifico vos, idest cognoscetis hoc, quòd ex quo ego mando vobis obser-
B uare sabbathum specialiter, quod non obseruant aliæ gentes: sum Deus, qui vos volo specialiter mihi sanctificare, idest ad cultum meum applicare. *Custodite sabbathum meum.* Sępe repetit, vt magis imprimat, nè cuiquam videatur, quòd contemnendum sit, & faciliter transgredi velit: vocat sabbathum suum, quia licèt omnes alij dies sint sui, cùm ipse totum tempus, & qdquid est causet, tamen sabbathum specialiter suũ erat, quia in eo sibi specialiter vacari volebat, ita quòd illo die soli cultui diuino homines intenderent ceteris occupationibus derelictis. *Sanctum enim erit vobis.* Vocatur sabbathum sanctum domino, & sanctum Israelitis: vocatur sanctum domino, quia ad cultum Dei specialiter applicabatur: vocatur sanctum Israelitis,
C idest quòd deberet ab eis reputari sanctum, scilicet ꝙ ipsi in existimatione sua facerent differentiam in his diebus: ita quòd licèt cęteros dies profanos putarent: diem tamen sabbathi iudicare debebant tanquam sanctum, idest ad Dei cultum pertinentem. Et sic dicebatur precedenti capitulo de thymiamate, & oleo vnctionis, scilicet, sanctum erit vobis, idest vos reputabitis istas res tanquam sacras, quas tangere non licet. *Qui polluerit illud morte morietur.* Dicitur aliquis polluere sabbathum infringendo illud: debebat enim sabbathum magnæ sanctitatis esse, & reuerentiæ, & nos illud sanctum existimare debebamus non audentes illud tangere iuxta illud Isa. 58. cap. Si auerteris à sabbatho pedem tuum, &c. qui ergo ad istud sabbathum ir-
D reuerenter accedit, eius solennitatem obseruando, dicitur polluere sanctitatem, & mundiciam eius: opera profana illius munditiæ applicando. *Morte morietur.* Non determinatur hic genus mortis, ideo postea cùm inuentus fuisset quidam homo ligna colligens in sabbatho, tanquam violator sabbathi appræhensus, atque detentus est, & cùm nesciretur, quæ pœna ei infligenda foret, oraculo Dei responsum est, quòd eum populus lapidaret, vt patet Num. 15. ca. & sic mansit postea determinatum genus mortis, scilicet vt violator sabbathi lapidibus obrueretur. *Qui fecerit in illo opus.* Idem erat polluere sabbathum, & facere in eo opus, quia cũ aliquod opus fiebat, violabatur sanctitas eius. *Peribit anima illa de medio populi sui.* Idest non manebit in populo suo, sed morte tolletur de superficię terrę. Et hoc
E quia aut istud peccatum de violatione sabbathi fiebat publicè, ita quòd ad iudices fa[illegible]a rei posset deuenire, & tunc iudices ex officio suo huiuscemodi hominem cognita veritate morti adiudicare debebant, sicut in crimine idolatriæ, in quo iudex ex officio suo procedit, vt patet Deuter. 13. & 17. cap. Si autem delictum fractionis sabbathi occultè fiebat, peribat violator de medio populi sui, quia licèt iudices eum punire non possent, quia veritatem facti minimè cognoscerent: Deus tamen, qui hoc nouerat, huiusmodi hominem in manus tribulãtis, aut in magna infortunia, aut sęuis bestijs, aut hostili potestati tradebat, multis quoq; alijs inexcogitatis modis iusta ab illo supplicia petebat. &

Qualiter sabbathũ non custodientes à Deo, vel iudicibus occidebãtur.

& tale genus mortis est, cùm quis nihil attendens incidit in manus alterius eum lædere non volentis, & moritur, quia tunc Deus hunc vult mori propter aliqua peccata occulta, & facit illum executorem, qui de hac re nihil pęnitus intendebat. De hoc habetur supra 21. capit. cùm dicitur: Qui percusserit hominem, & non est insidiatus, sed Deus tradidit eum in manus illius constituam tibi locum, in quo fugere debeat, & ibi de hoc latè dictum est. *Sex diebus facies opus.* Cōputando istos dies ab illo die, qui secundum naturam primus est, scilicet à die dominica, quia in illo mūdus cœpit exordium, vt declarauimus Gene. 1. capit. in his sex diebus licebat facere opus, scilicet quodcunque ad nostras necessitates vtile foret. *In septimo sabbathum est.* Sabbathum requies dicitur, & est nomen Hebræum: vocatur enim sic, quia Deus in illo requieuit, & quia ad quietem populo suo tunc Iudaico determinauit.

De nomenclatura sabbathi.

QVAESTIO. XI.

ALIQVI autem de nostris sabbathum à Saturno dictum esse arbitrantur, quorum motiuum est, quia dies gentiliter nūcupati, & in vsu nostro est, à planetis nomen accipiūt, ita quòd ab illo planeta dies nomen sortiatur, qui prima illius hora diei regnauerit: vnde diem Lunę à dominio Lunæ denominat: diem verò sequētem à dominio Martis Martem appellant, & sic de cœteris continuatis in ordine: sabbathum autem à Saturno nominari volunt, quia illius prima hora diei sub dominio eius est. Et hoc quidem verum est: sed nec propter hoc sabbathum nuncupatur, quia sabbathum nomen Hebræum est, & non Latinum, cuius origo in Hebræo à requie dicitur, qui autem à Saturno eum appellari autumant Latinū nomen esse putant, in quo propter aliqualem similitudinem literarum in principio nominis, scilicet sabbathi, & saturno errandi occasionem habuerunt. Quare autem sabbathum seruaretur potius, quàm alij dies, quidam Iudæi imperitissimi dixerunt ideo factum fore, quia Saturnus infortunatus est, & regnat in diebus sabbathorum: ideo omnes actiones essent infortunatæ: sed cōtra hanc vaniloquam positionem supra 20. cap. pugnatum est. Aliàs multum imperitissimi Iudęi de sabbatho dicunt ineptias, ad quas virorum aures aduertere indignum est. *Requies sancta domino.* Idest ista requies diei sabbathi est sancta domino, idest applicita ad cultum Dei, quia Deus illam elegit pro se, & est sensus, ꝙ non solùm debemus quiescere in sabbatho à corporalibus laboribus vacādo, sed etiam applicare illam quietem ad laudes, & honorem Dei, quia dicitur, ꝙ requies sabbathi est sancta domino. *Omnis qui fecerit opus in illo morietur.* Scilicet opus quod non sit necessitatis, quæ autem sint hæc opera, quæ Iudæis in sabbatho facere licebat, supra 12. capit. declaratum est. *Morietur.* Sicut multotiens replicatur hic mandatum de obseruando sabbathum, ita multotiens replicatur pœna nō obseruantium ex eadem causa, scilicet vt vtriusq; maior fiat impressio. *Custodiant filij Israel sabbathum.* Scilicet omnes filij Israel tam sacerdotes, quàm non sacerdotes: præter hoc, quia vt ait Saluator noster Mat. 12. cap. Sacerdotes in templo sabbathum violant, & sine crimine sunt. *Et cœlebrent illud.* Idest faciant esse diem solennem, vel honorabilem. *In generationibus suis.* Idest etiam postea per successionem generationum sabbathum meum cœlebrari debet à filijs Israel. *Pactum sempiternum est inter me & filios Israel.* Idest filij Israel pepigerunt mecum, vt obseruarent sabbathum, & hoc fuit in monte Sinai, quando Deus Moysen misit ad populum, vtrum vellent cum eo facere pactum de obseruando leges eius, & populus recepit, consensitque obedire omnibus, quæ mandarentur à Deo, vt patet supra 19. capit. Post hæc venit Deus in clangore tubæ, & per angelum suum protulit ista decem pręcepta, inter quæ mandatum de obseruatione sabbathi vnum fuit, & sic pactum firmatum est. Et post iterum hæc eadem omnia in sanguine confirmata sunt facto sacrificio taurorum, & hircorum, & fuso parte sanguinis super altare, & super librum legis, reliquus super populum astantem aspersus est. Et tunc dicebat Moyses: hic est sanguis testamenti quod mandauit dominus ad vos, vt patet supra 24. & ad Hebr. 9. *Pactum sempiternum.* Vocatur pactum sempiternum, non quòd in ęternum duraret, cùm nulla lex sit, quæ in ęternum duret, cùm post mortem lex nulla sit, sed dicitur sempiternum, quia non erat determinatum tempus durationis eius, sed quandiu Deus vellet obseruari statum illum imperfectum Iudaicū, tandiu sabbathi custodia manebat. *Signumq; perpetuum.* Exponatur, sicut supra, scilicet quòd quandocunque viderint gentes Iudæos diem sabbathi obseruare, iudicabunt eos colere illum Deum specialiter, qui sabbatha custodiri mandauit. Et vt semper gentes iudicent Hebræos subiectos illi Deo, mandat vt in perpetuum talis festiuitas obseruetur. Et sic semper erit signum etiam quantum ad aliū modum, scilicet vt semper sit signum inter Deum & Israel, idest vt semper Deus cognosceret Iudæos esse subiectos sibi, quia sabbathum obseruare vellent. Vel vt semper Iudæi Deum suum creasse omnia profiterentur, dum sabbathum, qui septimus dies eius quietis Dei in honorem creationis rerum à Deo factę cœlebrarent. *Sex enim diebus.* Hic ponitur causa obseruationis sabbathi, & applicat prædicta ad propositum, scilicet quō sit signum inter Israel, & Deum quātum ad hoc, quòd Israel profiteatur Deum omnium rerū creatorē in sabbathi obseruatione. *Sex diebus fecit Deus.* Idest compleuit facere: ita quòd in quolibet die aliqd faceret, & in fine sexti diei iam nihil restabat agendū.

Quare sabbathū potius, q̄ alij dies obseruatur.

An Deus creauerit res in tempore, an in instanti.

QVAESTIO. XII.

NEC dicitur fecisse in sex diebus quasi in toto tēpore illorum sex dierum aliquid fecerit, quia tūc actio sua mensuraretur tempore, licèt in hoc nō multum differat dici, quòd aliquę de operationib⁹ sex dierum successiuè factæ fuerint: nam licèt id quod De⁹ facit, subitò fiat, si per se agat, tamen in quibusdam eorum potuit per se solùm agere, & necesse fuit eum solùm agere, in quibusdam verò alijs poterat per aliquas virtutes, quas ipse imprimeret, agere per successionē, sicut patet de opere tertiæ diei, & in quibusdam alijs. Operationem autem primæ diei, qa erat creatio, idest lucis creationem, & aliorum coęuorum, quæ lucis nomine intelliguntur, siue quę ante diem omnem facta narrantur, necesse est fuisse facta in instanti, qa ibi erat creatio, Deus autem solus creat, & per se, nec enim aliqua creatura operationis talis instrumentum esse potest, vt probauimus supra 23. ca. Deus autem cùm per se solùm operatur, in instanti operatur, & non potest successiuè operari, quia sicut nec essentia sua tempore mensuratū, ita nec operatio sua, quia operatio sua quantum est ex parte eius identificatur essentiæ realiter. Necesse est ergo, aut vtrumque tempore mensurari, aut neutrum, & sicut ex parte Dei actio non mensuratur tempore, Deum autem posse operari per successionem includit contradictionem existente Hypothesi de eius infinitate, & simplicitate, atq; ęternitate: de

de quo magis ſupra 23. cap. Secundi diei operationem inſtantaneam fuiſſe neceſſe eſt, quia diuiſionem aquarum ſuper firmamentum à diuiſione aquarum, q̄ ſunt ſub firmamento, per quod diſtinctio in ſpecies intelligitur, ſcilicet quòd ex eiſdem aquis, ideſt materia diſtinguerentur cœleſtes ſuper firmamentum, ideſt omnes orbes cœleſtes differentes ſecundum naturam ſpecificam, & inferiores aquæ, ſcilicet elementa, ex eadē materia diſtinctà ſunt. Hæc autem diſtinctio fuit per introductionem formarum ſpecificarum, quia nō poterat fieri per generationem, cùm non eſſet ibi aliqua alteratio, quia deficiebat ſubiectū: nam elementa ſunt ſubſtātię qualitatum alteratiuarum, & tunc elementa non erant, ſed produci debebāt: ergo non poterat per aliquam virtutem naturalem à Deo impreſſam materiæ talis diſtinctio ſpecifica fieri: potiſſimum in corporibus cœleſtibus, quæ tunc diſtincta ſecundum ſpecies facta ſunt ex illa materia, quæ peregrinas impreſſiones ſecundum Ariſt. in 2. de Cœlo, & Mundo non ſuſcipiunt: ergo nec per alterationem peregrinarum impreſſionum, ideſt actiuarum qualitatum talis formarum generatio fieri potuit: reſtat ergo neceſſariū fuiſſe, quòd iſta operatio inſtātanea fuerit, cùm Deus ſolus eam agere potuerit. Tertię diei operationem, ſcilicet congregationem aquarum vtroq; modo fieri potuiſſe dicendum eſt, ſcilicet aut in inſtanti, aut per ſucceſſionem. Nam aquæ erant ſuper terram ſparſę, atque circunfuſę, donec elementum terræ (quod nōdum perfectum erat; & adhuc ſphæricum manebat) à Deo in aliquibus partibus cauum factum eſt, vt aquę deſcenderent ad partes procliues; & ſic reliqua terræ facies diſcooperta maneret. De concauitatibus terræ ad ſubintractionem aquarum, quòd ſubito factæ fuerint dubium non eſt, quia à ſolo Deo factæ ſunt, ſed de aquis vtrum ſubito in concauitates illas, quæ gurgites maris vocantur ſubito collocatæ ſint, an de toto orbe tanquam de locis arduis ad prona naturaliter fluxerint, dubium eſt: vtrumq; enim ſatis eſſe potuit, conſumationem autem illius operationis, ſcilicet q̄ appareret terra arida, quod cōtingebat per deſiccationem humiditatis aquoſæ, quæ in ſuperficie eius manſerat: per ſucceſſionem fuiſſe ſatis ex ſacra ſcriptura notum eſt. Nam terra non fuit ibi ſubito deſiccata, ſed immiſit dominus ventum vrentem, & deſiccātem terram, & iſte ſucceſſiuè actione naturali terræ ſuperficiē deſiccauit. De hoc dicitur Gen. 1. capi. Spiritus domini ferebatur ſuper aquas, ideſt ventus miſſus à domino flabat ſuper aquas, quod patet in litera Hebraica, quæ ſic habet. *Ruha Elohim merahephet halpene amain.* Ideſt ventus domini flabat ſuper faciem aquarum, qa illud verbum. *Merahephet*. In Hebræo ſignat flare, quod ad vētum pertinet, & ideo vocatur ſpiritus, quia ſpirat, ideſt flat, ſic dicitur Pſal. 9. Spiritus procellarum pars calicis eorum, ideſt impetus ventorum eſt pars tormēti eorum, & Pſa. 148. Spiritus procellarum, quæ faciunt verbum eius. De hoc magis dictum eſt Gen. 1. ca. Quartæ diei operationem, ſcilicet formationem ſtellarum, & duorum magnorum luminarum inſtātaneam fuiſſe neceſſe eſt, quia Deus ſolus illud efficere potuit, & Deus in inſtanti operatur. Patet antecedens, quia formatio ſolis, & lunæ, & aſtrorum per formas ſubſtātiales diſtinctorum neceſſe fuit, quod eſſet per generationem, aut productionem, non potuit ibi eſſe generatio, quia generatio præſuppónit alterationem: alteratio autem fit ex qualitatibus oppoſitis actiuis, & paſſiuis: ſed in corporibus cœleſtibus nihil tale erat: ergo non potuit hoc per naturalem generationem fieri; debuit ergo fieri per productionem, quod ad Deum ſolùm pertinebat, & ſic in inſtanti fieret. Supra tamen in tertia die adhuc poterat eſſe quædam

A alia ſucceſſiua operatio, ſcilicet productio arborum, & herbarum: nam licèt virtutem germinatiuam terræ ſecundum diuerſas ſpecies arborum, & herbarum nullus, niſi Deus dare potuerit, quia hæc erat per productionem, & hoc ſubito factum fuerit, tamen terra à Deo valde diſpoſita per virtutem illam ſuſceptam potuit in eadem die tertia arbores, & herbas perfectas vſque ad magnitudinem debitam ſpeciei ſuę, & fructuū perfectam maturitatem producere, nec eſt hoc valde mirabile, ſi Deus terræ magnam virtutē dediſſet germinandi ea, quia multum diſpoſuiſſet, cùm & nos videamus herbas quaſdam in vna hora, aut duabus perfectè germinare vſque ad debitam magnitudinem, ſicut in illis, q ſeminant petroſelinum, aut ſimiles herbas, & poſt vnam, vel duas horas ad perfectam magnitudinem venire faciunt, nec in hoc aliquid magicum eſt, imò nec poteſt eſſe, quia angeli boni, & dæmones rés naturales efficiendi, niſi per virtutem naturæ poteſtatem non habent. Si ergo aliquam herbam naſci faciunt, neceſſe eſt ibi eſſe virtutem naturæ, per quam tale quid faciat, quia per virtutem ſuam, nihil efficere poteſt angelus, niſi impellere ad motum localem, fit tamen hoc quod hominibus videtur mirabile diſponendo terram quibuſdam ſpecialibus virtutibus. Manifeſtatur autem hoc magis, quia quædam terræ ſunt, in quibus velocius arbores producunt, & fœtus maturant, quia aliter diſpoſitæ ſunt, quàm terræ in quibus nos habitamus, ſicut ſunt multæ terræ, in quibus omnes arbores bis in anno fructum faciūt, & ſegetes bis naſcuntur, & metuntur, tales autem ſunt inſulæ quædam in India, ſcilicet Criſe, & Argiria, vt ait Iſidorus Etymolog. libro 15. Si ergo natura ipſa ſe ſola in quibuſdam terris duplam velocitatem in fructuum productione, & maturatione facit, quàm in alijs, quid mirum eſt ſi adiuta humana, aut angelica ſolertia applicando actiua paſſiuis in modico tēpore, ſcilicet in vna, aut duabus horis quaſdam herbas ad perfectam magnitudinem perducat? Non tamen contingeret hoc in magnis arboribus, vt in moro, pyro, cypreſſo, & platano, & ſic de cœteris, quia ad harum productionem, & productionem in debitam magnitudinem, & fructuum maturitatem magna virtus neceſſaria erat, quę in paruo tempore poſſet talia operari, & non videtur poſſibile, quod homo aliquam talem cōmixtionem terræ faceret, vt in duabus horis, aut tribus faceret gigni arborem morum, aut cypreſſum, vel palmam, & fructus maturitatem habere? Deus tamen, qui nouit quanta virtus naturæ produci poteſt, talem virtutem producere potuit, per quam naturaliter terra germinaret omnes herbas, & arbores in vna die, ſcilicet in die tertia productionis rerum, & ſic videtur innuere litera Gen. 1. ca. cùm dicitur: Germinet terra herbam virentem, & eodem modo dicitur de lignis pomiferis ibidem, quòd terra germinaret illa ligna. Quintæ & ſextę diei operationem, quæ fuit in productione animalium brutorum, aquatilium, volatilium, & greſſibilium, licèt magis inſtantaneam fuiſſe, quàm ſucceſſiuam veritati propinquum ſit, vtrumque tamen ſine errore dici poteſt: nam nunc animalia bruta gignuntur per ſeminis deciſionem, & in ſemine conſiſtit vis formatiua diſponens, & alterans donec educatur forma de potentia materiæ diſpoſitæ, nec in hoc requiritur aliqua ſpecialis Dei operatio ad productionem animarum eorum, ſicut ad creationem animæ humanę: ideo poterat Deus, ſi vellet, iſta animalia ſic integra producere nulla facta diſpoſitione, ſed per modum creationis: & tunc iſta operatio purè pertinebat ad Deum, & erat inſtantanea, vel poterat producere Deus in materia iſtarum rerum quandam virtutem ſeminalē, ſcilicet quòd ſicut virtus ſeminis organizat, & perficit corpus

Nō eſt mirabile aliquas herbas in duabus horis generari, & perfectas eſſe.

In magnis arboribus nō poſſet eſſe perfectio ī vna die ſm cōmunē naturæ operationem.

corpus animalis, donec introducatur forma substantialis: ita illa virtus, quam Deus posset causare in materia horum animalium cum certa dispositione posset perficere corpora animaliũ in vna die, vel pauciori tempore, & hoc naturaliter. De formatione autem hominis adhuc hoc verisimilius est, sicut quidam de nostris opinãtur dicentes, quòd cùm Deus hominem formare debuit, angeli corpus eius de limo terrę compegerunt: Deus autem spirauit in faciem eius spiraculum vitæ: magis tamen de his dicẽdum videtur, quòd Deus illa per se produxerit, & sic fuerit instantanea ꝓductio. *Cœlum, & Terram.* Non est intelligendum, quòd Deus in sex diebus fecerit Cœlum, & Terram, quia in vna die hæc facta sunt, scilicet in secundo die, quo dicuntur aquæ ab aquis diuisæ, tunc elementa in proprias formas redacta sunt, & corpora cęlestia, licèt ornatus istorum in alijs diebus facti sint. Sed est sensus, ꝙ omnia, quæ facta sunt in sex diebus facta sunt, & ista nominantur nomine Cœli, & Terræ: nam cęlum omnes cęlestes orbes, & astra denominat, terra autem nominat duo elementa visibilia cum ornamẽtis suis: aer autem, & ignis, quia visibiles non sunt, de eis apud vulgares mentio nulla fit, tanquam non sint entia, vel nomine terræ hęc continentur, aut potius nomine cęli, cùm vulgares homines quorum modo loquendi se conformat scriptura, totum quod supra nos est cęlum putant. Et sic Platonici, & multi alij Phylosophi dixerunt ponentes aerem, & ignem esse materiam cęlestium corporum, & ob hoc stellas, quæ fulgentes sunt quasi ignis, ex ignea substantia esse autumant, & dicũt solas quatuor rerum, siue corporum essentias esse, scilicet quatuor elementorum, vltra quatuor elementa, nec Cœlum, nec aliquod alterum corpus esse volunt. Et ob hoc Cœlum ætherem vocant secundum consuetudinem Poetarũ, quia ęther proprie ignem notat. Ad quam positionem, quàm plurima inconuenientia sequuntur, de quibus non est præsentis intentionis ventilare. Aristoteles autem, qui circa hoc magis veritatem speculatus est, corpora cęlestia dicit quintam essentiam esse, quia ait in secundo de Cœlo, & Mundo, quòd corpora supra cœlestia non suscipiunt peregrinas impressiones, quatuor tamen elementa peregrinas impressiones suscipiunt. *Et in septimo ab opere requieuit.* Quia in septimo nihil nouum operatus est, sed condita gubernauit: hoc autem non est nouum opus, de quo loquitur textus, quoniam in omnibꝰ diebus istud opꝰ fuit: nam cùm aliquid creatum fuit, quia illud de nihilo erat, si non conseruaretur à Deo manu tenente, & continuò influente desineret esse: sicut si in rebus compositis, quæ componuntur interius per materiam, & formam, si desineret esse aliquid istorũ duorum substantialiter componẽtium, necessariò deficeret ipsum compositum, ita in omnibus rebus, siue compositis, siue non compositis, si Deus influere cesset, necessariò cessabit esse rei. Fuit ergo istud opus in omnibus diebus, nec vnquam cessauit, nec in æternũ cessabit, quia tunc etiam si beati essemus, & desineret illa manutenentia Dei, necessariò in nihilum laberemur. Hoc tamen non est aliquod speciale opus Dei, ideo etiam hoc stantẽ dicitur Deus cessare ab operibus, quia aliqua noua opera de alijs non facit, & hoc fuit in die septimo, quia tunc nihil pręter conseruationem operatus est. *Dedit quoque.* Hic ponitur conclusio verborum omnium, quia Moyses stetit cum Deo in monte quatuor diebus, & quatuor noctibus in quibus locutus fuit cum Deo audiens à Deo multa: hic autem ponitur quid post omnia ista verba factum est. *Completis huiuscemodi sermonibus.* Ex hoc innuitur, ꝙ sermones isti durauerint vsq; ad diẽ quadragesimũ quo Moyses stetit cum Deo in monte: nam isti sermones

In sacra scriptura nõ fit mentio de aere & igne qa illa vulgares non ꝑcipiunt.

In septimo die nihil de nouo Deus creauit sed cõdita gubernauit.

Sermones de structura tabernaculi durauerunt vsque ad 40. diem.

F durauerunt vsque ad diem, quo datæ sunt tabulæ, sed tabulæ datæ fuerũt die quadragesimo: ergo durauerũt sermones vsque ad diem quadragesimã. Maior patet, quia dicitur hic, quòd completis huiuscemodi sermonibus dedit Deus tabulas lapideas Moysi, ergo immediatè quo completi sunt isti sermones datæ sunt tabulæ Moysi, aliàs si non datæ fuerunt immediatè, sed aliquibus diebus post: vtpotè si in prima, vel secunda die, qua stetit Moyses cum Deo fuisset ei Deus ista locutus, & postea ĩ quadragesimo die datę fuissent tabulæ, non dicerentur datæ completis sermonibus: nam eodem modo dici potest, quòd datæ fuissent istæ tabulæ completis illis sermonibus, si datæ fuissent quadraginta annis post dictos illos sermones, sed nõ dicitur hoc

G conuenienter: ergo oportet, quòd datæ fuerint immediatè, quo isti sermones fuerint completi. Minor patet, scilicet quòd datę fuerint tabulę quadragesimo die, quia Deuter. 9. cap. dicitur: Et perseueraui in mõte quadraginta diebus, & quadraginta noctibꝰ, panem non comedens, & aquã non bibẽs, & dedit mihi duas tabulas lapideas scriptas digito Dei. Et post pauca sequitur: Cumque transijssent quadraginta dies, & quadraginta noctes, dedit mihi dominus duas tabulas lapideas tabulas fœderis. *Huiuscemodi sermonibus.* Idest omnibus sermonibus, qui habentur à principio vigesimiquinti capituli, vsque ad locum istum.

H *Reijcitur opinio Rabbi Salomonis de tempore constructionis tabernaculi, & dationis legis.*

QVAESTIO. XIII.

RABBI Salomon dicit, quòd istud intelligitur de sabbathi obseruatione, scilicet ꝙ postquam Deus locutus fuit ad Moysen de obseruantia sabbathi, dedit ei duas tabulas, & non refert ad supradicta, scilicet ad omnia, quæ dicta sunt à principio cap. 25. Dicit enim, quòd nunc quãdo ascendit ad Deum Moyses, solùm

I recepit mandatum de sabbatho custodiendo, & post hoc recepit tabulas, & cùm descenderet inueniens idolatrasse populum, fregit tabulas, & ascendit iterum ad dominum, vt sciret quid in hoc peccato mandaret, & tunc Deus, vt placaretur mãdauit fieri sanctuarium, & omnia quæ supra scripta sunt. Et cùm contra eum arguitur, quòd primo ista de constructione sanctuarij dicta fuerint, quàm darentur tabulæ iuxta ordinem literæ. Respondet, quòd non omnia eodem ordine gesta sunt, quo narrantur. Sed hoc non stat conuenienter, quia postquam cõfirmata fuit lex data in sanguine vitulorum, & hyrcorum, vt patet supra 24. cap. Moyses ascendit ad dominum in mõtem Sinai, & stetit sex diebus intra nebulam, non tamen intrauit ad caliginem expectans qd Deus de eo iuberet, & post dies

K hos septimo die vocauit eum Deus de medio caliginis, & intrauit ad caliginem, in qua erat Deus, & tunc sequitur in principio vigesimiquinti capituli, quòd locutus fuerit Deus ei, vt mandaret filijs Israel congregare Deo munera, & offerre ad fabricandum sanctuarium: ergo immediatè data sunt illa, & non præceptum de sabbatho: maximè, quia præceptum de sabbatho hic datum videtur continuari ad præcedentia. Cùm enim dictum fuerit de cœteris ad sanctuarium pertinentibus subdit, & locutus est dominus ad Moysen. Iste autem modus loquendi continuatiuus esse videtur ad præcedentia: ergo post ea, quæ de sanctuario dicta sunt, fuit datum mandatum de sabbatho. Item

Item ordo literę semper tenēdus est, nisi aliquid quod A
impediat iudicans debere teneri ordinem alium. Sed
non est hic aliqua causa recedendi ab ordine literę, er-
go dicendum est, sicut litera continuatur: sed secun-
dum ordinem literæ in primo ascensu Moysi ad do-
minum in montem Sinai antequam darentur tabulæ
recitantur omnia præcepta de constructione sanctua-
rij, ergo sic dicendum est. Maior patet, quia si aliter
detur, mutabitur tota certitudo sacræ scripturæ in or-
dine. Nam non ideo credemus hoc fuisse factum an-
te illud, quia ante illud recitatur, nec è cōtrario, quod
magnum inconueniens esset. Cùm autem apparet
aliqua ratio, quare non debeat ille ordo teneri, debet
fieri mutatio ordinis, ita quòd nos intelligamus ordi-
nem fuisse mutatum ex aliqua causa, & sic non dabi- B
tur aliquod inconueniens, quia semper sequemur cer-
titudinem ordinis, quia ordo, quem tenet litera, di-
cetur certissimus ordo. Cùm autem apparuerit cau-
sa, quare non sit ordo ille rerum gestarum, erit ille
certus ordo, quem ratio ipsa probauerit. Minor, sci-
licet quòd non sit hic aliqua causa, quare iste ordo sit
mutatus, apparet, quia ipse, qui dicit literæ ordinem
esse mutatum, non apponit aliquam rationem. Item
magis videtur, quòd Moyses audierit ista de fabrica-
tione sanctuarij antequam coleretur vitulus ab Israel.
Nam bis ascendit Moyses ad dominum in montem,
vt patet infra trigesimosecundo, & trigesimotertio
capitulis, & Deuteronomij nono capitulo, quia bis
tabulas accepit, & in prima dicitur, quòd perseuerauit C
Moyses cum domino in monte quadraginta diebus,
& totidem noctibus. De secundò ascensu dicitur,
quòd iacuit Moyses coram domino quadraginta die-
bus, & quadraginta noctibus, quibus eum suppliciter
deprecabatur pro peccato filiorū Israel: ergo videtur,
quòd non erat tanta opportunitas Moysi audiendi à
Deo ista, quæ dicta sunt de fabricatione sanctuarij in
secunda vice, sicut in prima, quia in secunda supplici-
ter semper orabat: in prima autem coram domino
perseuerare dicebatur, perseuerans autem cum domi-
no conuenientius audire posset, quàm iacens semper
orando. Dicendum ergo est, quod in prima vice, qua
Moyses ascendit ad dominum in montem antequam
reciperet primas tabulas, dicta fuerunt ei omnia, quæ D
pertinebant ad sanctuarij fabricationem, non tamen
inceperunt immediatè poni in executione, quia im-
pedita fuerunt per peccatum Israelitarum, quoniam
mox, vt de monte descendit Moyses videns populum
deliquisse, grauem in eis excreuit vltionem vigintitia
millia trucidans, & immediatè ad montem ascendens
pro peccato populi oraturus iacuit quadraginta die-
bus, & quadraginta noctibus coram Deo, & post de-
scendit portans secundas tabulas, & incepit fieri fabri-
catio. *Duas tabulas*: Cùm isti essent lapides vocantur
tabulæ, quia tabula non est nomen speciei naturalis,
sed pertinet ad figuram quando dimensiones nō sunt
æquales: erant enim isti lapides cauati, & dolati, ita vt
leuiores essent. Erant autem tabulæ duæ, quia in vna E
erant præcepta affirmatiua, (vt quidam volunt,) & in
alia pręcepta negatiua. Vel melius, quòd in vna erant
præcepta dirigentia in Deum solum, in alia erant præ-
cepta ordinantia in proximum: de quo magis dictum
fuit supra vigesimo capitulo, & dicetur sequenti capit.
Scriptas digito Dei. Idest opere Dei: digitus enim ali-
quid operatiuum dicit. Esse autem scriptas digito,
idest opere Dei, est esse scriptas per Diuinam Opera-
tionem, & hoc fuit per Angelos, qui fuerunt mini-
stri totius legislatiōis huius, vt patet ad Galatas tertio,
vbi dicitur: Lex ordinata per angelos in manu me-
diatoris.

CAPITVLVM XXXII.

VIDENS autem populus Idolatria populi in vitulo cōflatili. Actu. 7.
q̄ moram faceret Moy-
ses descendendi de mon-
te, congregatus aduer-
sus Aaron dixit: Surge
fac nobis Deos, qui nos
præcedant. Moysi enim huic viro, qui nos
eduxit de terra Aegypti ignoramus quid ac-
ciderit. Dixitque ad eos Aaron: Tollite
inaures aureas de vxorum filiorumque, &
filiarum vestrarum auribus, & afferte ad
me. Fecit populus quæ iusserat, deferens
inaures ad Aaron: quas cùm ille accepisset, De pœni. dist. 4. cap. intermitte in §. filijs in ver. mendacia in glo.
formauit opere fusorio, & fecit ex eis vi-
tulum conflatilem. Dixeruntque: Hi sunt
dij tui Israel, qui te eduxerunt de terra Ae-
gypti. Quod cùm vidisset Aaron, ædifi-
cauit altare coram eo, & preconis voce
clamauit, dicens: Cras solennnitas Do-
mini est. Surgentesque mane obtulerunt
holocausta, & hostias pacificas. Et sedit Cor. 10.
populus manducare, & bibere, & sur-
rexerunt ludere.

Videns autem. Descriptis supra præceptis de con
struendo sanctuarium, hic subiungitur peccatum Iu
dæorum in adorando vitulo. Et diuiditur in duas par
tes, quia primò ponitur populi transgressio: secundò
Moysi deprecatio ibidem. *Facto autem die altero*. Pri-
ma in quatuor. Primò ponitur mali perpetratio: se-
cundò mali perpetrati cognitio ibidem. *Locutus est au-
tem*. Tertiò cogniti examinatio ibidem. *Accipiens*.
Quartò examinati punitio ibidem. *Videns ergo Moyses*.
Circa primum. *Videns autem populus*.

*An Aegyptij induxerunt Iudaos, vt peterent
sibi fieri Deos.*

QAESTIO PRIMA.

RABBI Salomon, qui nimis erat fauorabilis gen-
ti suæ, dicit quòd filij Israel non fuerunt moti ad
petendum Deos, sed Aegyptij conuersi ad Iudaismū,
qui cùm eis ascenderant de Aegypto, vtpotè, qui ido-
latriæ assueti erant petierunt Deos sibi dari, & ad hoc
incitauerunt multos de Israelitis. Poterat autem ista
positio Rabbi Salomō aliqualiter adiuuari per ea, quæ
habentur Numeri capitulo vndecimo: nam iterum
mouerunt Aegyptij conuersi filios Israel ad peccan-
dum, & hoc fuit in sepulchris concupiscentiæ, quia
ipsi ibi primò carnes desiderauerunt, & commouerūt
filios Israel ad desiderandum, & postea magna vindi-
cta in eis secuta est, vt dicitur Num. 11. capit. scilicet.
Vulgus promiscuum quod ascenderat cum eis, flagra
uit desiderio flens, & sedens iunctis sibi pariter filijs
Israel, & ait: Quis dabit nobis ad vescendum carnes?

Sed non videtur hoc conuenienter dictum, quia fundamentum Rabbi Salomon est vanum .s. ꝙ Aegyptij valde dediti idolatriæ commouissent cęteros de Israelitis ad petendos Deos: nam non videtur esse maior ratio, quare petierunt Deos Aegyptij, quàm Israelitæ, quia etiam Israelitæ assueti erant cultui idolorũ, vt patet in eis, quæ declarauimus supra 1. cap. in fi. Item fulcimentum quod adducitur de alia tentatione, in qua commouerunt Aegyptij Israelitas, non multum agit: primò, quia non videtur ex illo textu, ꝙ Israelitæ moti fuerint ab Aegyptijs ad desiderandum carnes: sed dr̃, ꝙ Aegyptij flagrauerunt desiderio carnium, atque fleuerunt & cũ eis filij Israel, in quo aliqualiter innuitur principales fuisse Aegyptios in illo desiderio, sed non inducitur, ꝙ induxerint alios ad petendum carnes. Etiã dato, ꝙ ponatur Aegyptios induxisse Hebræos ad desiderandum carnes, & petendũ, tamen non est simile ad hoc .s. ꝙ incitauerint eos ad petendum Deos: nam vulgares ea, quæ sensibilia sunt bona esse reputãt, quia hæc sola cognoscunt, vt ait Arist. 7. Ethy. s. propter has solas cognitas esse has solas desiderant, & ꝙ Aegyptij, qui assueti erant delicijs Aegypti, in quibus totum bonum suum ponebant, flagrarẽt desiderio carnium, & piscium Aegypti satis rationabiliter procedit. Cultus autem Dei est quoddam bonum spirituale, quod nullo modo attinet ad bonum sensibile corporeum: ideo nõ erat multum verisimile inclinari Aegyptios ad petendum Deos spetialius, q̃ Israelitas. Item vr̃ ex litera, ꝙ Israelitæ hoc mouerint, quia dr̃ in litera: Videns aũt populus, ꝙ morã faceret descendendi de monte Moyses, congregatus aduersus Aaron dixit, surgens fac nobis Deos, qui nos præcedant: popul⁹ ergo petiuit hoc, sed manifestum est, ꝙ Aegyptij, qui ascenderunt cum Israelitis, non vocantur populus, imò nec pars populi. Sed Israelitæ vocantur populus, Aegyptij autem ascẽdentes cum eis vocantur aduenæ, siue peregrini, siue vulgus promiscuum: ergo dicendum est, ꝙ Israelitæ petierunt Deos sibi dari: si autem Aegyptij consenserint, vel cum eis simul petiuerint, non multum patet, nec multum refert. Etiam non videtur rationabiliter dictum, ꝙ Aegyptij petierint Deos anteq̃ peterent Israelitæ, vel mouerent Israelitas ad petendum, q͂a sciebant Aegyptij, ꝙ Israelitæ educebantur de Aegypto à Deo illo, q̃ vocabatur Deus patrum Israelitarum, & ꝙ Israelitæ illum deberent colere. Formidarẽt ergo Aegyptij talia petere, aut incitare Israelitas ad petendum: suspicantes fortè se Israelitis displicituros, & quòd eos lapidibus obruerent. Dato ergo, quòd Aegyptij valde desiderarent, quòd darentur eis dij, magis adhuc quàm Israelitę, tamen nullo modo talia loqui, aut proponere saltem signo auderent, donec viderent prius Israelitas hoc petentes.

An Moyses præfixit terminum aduentus sui de mõte Sinai, &c.

QVAESTIO. II.

CIRCA hoc Rabbi Salomon adhuc dicit, quòd Moyses quando ascẽdit ad dñm pro tabulis legis, dixit populo manere in castris, ꝙ ex ea die in quadraginta dies vsque ad horam sextę veniret ad eos, ipsi aũt computauerunt illos quadraginta dies incipientes ab illo die, in quo recessit Moyses, & eum pro vno die integro habuerunt, & tamen non intelligebat sic Moyses: sed pro diebus integris, & ille dies nõ erat integer, quia ipse recedebat hora sexta, & illa pars diei cum nocte sequenti, & parte alterius diei vsque ad horam sextam faciebat vnam diem integrã, & sic compleuerunt ipsi numerationẽ suam dimidia die ferè anteq̃ veniret Moyses, quando cõplebant 40. dies integri naturales.

F Die ergo trigesimo nono ad solis occasum postquam Moyses recesserat, populus putauit cõpletos esse quadraginta dies. Satan verò, qui aduersabatur Israeli turbauit aerem ingrossando illud, & monstrauit ibi similitudinem feretri .i. lecti, in quo feruntur mortui ad sepulchrum, & dixit, ꝙ Moyses erat mortuus, & tunc populus fuit concitatus ad faciendum Deos, qui præcederent ipsos in ducatu, sicut præcedere consueuerat Moyses. Sed ista multum inconuenienter dicta sunt, & ficta esse apparent, atque sibiipsis obuiantia. Et primò, quia fundamentum Rabbi Sal. est valde dubium, & non habet aliquod saltẽ apparens motiuũ ad confirmationem suam .s. ꝙ Moyses diceret Israelitis, ꝙ post quadraginta dies, siue in quadragesimo die rediret, q͂a
G nõ vr̃ ꝙ Moysi hoc esset notum, nec ẽt sciebat quid in monte cũ Deo facturus esset, sed expectabat in omnibus quid Deus mãdaret: sic .n. vr̃ aliqualiter conijci ex eo quod hr̃ supra 24. cap. s. ꝙ qñ Moyses ascendit in montẽ nesciens quid facturus esset, aut qñ stetit extra caliginem nubis expectans quid Deus iuberet, & perseuerauit diebus sex, in die autem septimo vocauit eũ dominus, & intrauit in caliginem nubis. Item, quia dr̃, ꝙ Moyses dixit se rediturum die quadragesimo ad horam sextam, & accipiebat diem pro die naturali computando de momento ad momentum, & populus accepit pro diebus artificialibus, non videtur hoc conuenienter dictum: nam iste modus accipiendi diem est fallax, maximè inter vulgares, q͂a vulgares cõmuniter
H computant dies per dies artificiales. Quòd aũt Moyses loqueretur sic computãdo dies, nõ est verisimile, quia erat ponere popularib⁹ occasionẽ fraudis: qđ Moyses maximè cauisset. Itẽ, quia dr̃, ꝙ in illo trigesimonono die, quem putauit populus esse diem quadragesimũ Satan turbauit aerem, & monstrauit similitudinẽ feretri, atq; dixit Moysen esse mortuũ: ex quo popul⁹ fuit concitatus ad petendum Deos, non videtur hoc rationabiliter positum, quia si audiuisset populus clamantẽ Satan in aere conturbato, & similitudinem feretri, nõ moueretur ad petendos Deos, q͂a putaret hoc esse quandam deceptionẽ: ideo nihil pp̃ talem visionẽ agerent. Item non potest hoc stare, quia infra dr̃: Moysi .n. huic, qui nos eduxit de Aegypto, nescimus quid ei accidit:
I si tamen ipsi vidissent feretrum, in quo præsentaretur Moyses tanq̃ mortuus, & ex hoc iudicassent eum mortuum, & mouerentur ad petendũ Deos, non dicerent: Moysi huic, qui nos eduxit de Aegypto, nescimus q͂d accideri: sed dicerent: Moyses, qui nos eduxit de Aegypto mortuus est, & nõ habemus ducem itineris, fac nobis Deos, qui nos præcedant. Item ex hoc vr̃, ꝙ non fuerit positus eis à Moyse terminus quadraginta dierũ ad veniendum in castra, quia tunc non dicerent ipsi, ꝙ nesciebant de illo Moyse, qui eduxerat eos de Aegypto, cùm non transiret aliquid de tempore, in quo ipse venturus erat: sed dicerent non venit iste Moyses, qui nos eduxit de Aegypto: ideo fac nobis Deos, q nos prę cedant: hoc patet, quia hoc existente cùm Moyses ve-
K nerit in quadragesimo die post q̃ recessit de castris, & ipsi acceperit quadragesimũ diem ꝑ trigesimo nono secundum computationem supra positam, non dicerent, nescimus quid acciderit huic Moysi, cùm immediatè, vt completum fuit tempus etiam secundum eorum existimationem, oportuerit eos ista fecisse. Item, quia si talis termin⁹ ab ipso Moyse positus foret ad veniendum, si non venisset immediatè, vt ipsi putabant quantuncunque irrationabiles viri essent, expectarent saltem vna die: sed secundum computationem Iudæorum manentium in castris finiebantur isti dies in die trigesimo nono in occasu solis, & secundum computationem Moysi finiebantur sequenti die in hora sexta: solùm ergo differebat terminus vnus ab altero

altero quasi per dimidiam diem: ergo expectassent Iudæi saltem illam dimidiam diem, etiam si multum irrationabiles essent. Sed cũ Moyses venit in die quadragesimo, iam factus erat vitulus, & colebatᷓ à toto populo: ergo non fuit factus in fine diei quadragesimi cõputantibus sic Iudæis. Item non potest stare, qa si ideo isti petiuerunt ab Aaron fieri sibi Deos, quia viderant Moysen mortuum in grabato ostendente illum Satã, non hoc petere debuissent, sed magis ducẽ alium elegissent, & cõuenisset totus populus ad eligendum eũ potius, quàm ad colendum nouum Deum, sed petierunt Deos, & non ducem: ergo non viderunt aliquam talem imaginem mortui Moysi: & quia multa beneficia vsq; in ipsum tempus egisset. s. eripere eos de Aegypto, transducere per mare rubrum, aquam conuertere in dulcedinem, quæ ante amara fuerat: manna de cœlo illis procurare, aquã de petra in Raphydim dare, & de insurgẽtibus Amalechitis suis orationibus triũphare. De quibus patet supra per ordinem in his cap. s. supra 12. 14. 15. 16. & 17. non posset ergo euenire, vt Iudæi Moysen mortuum viderent, & nõ mouerentur ad planctum magnum, sicut postea eum morientem triginta diebus planxerunt, vt patet Deuter. 34. cap. sed non planxerunt eum, quin potius congregati sunt ad petendum Deos, & ad ludendum, & choreandum coram Deo: ergo non viderunt Moysen in feretro mortuo, sicut confingitur. Item dato, ꝙ cœteri Iudæi inhumani essent, & videntes similitudinem Moysi mortui, non mouerentur ad fletum: Aaron tamen, qui frater Moysi erat, saltẽ ad plãctum moueretᷓ, sed hoc non fuit, ergo nec aliqua talis imago visa est. Item non potest hoc stare, quia secundum computationem, quàm faciunt isti in his quadraginta diebus fuerũt completi quasi per dimidium diem antequam complerentur secundum computationem, quam Moyses faciebat: ergo oportuit omnia, quæ hic dicuntur, facta fuisse in illa dimidia die: sed hoc non stat: quomodo enim posset totus populus ad Aaron sic cito conuenire, & facta communi collocutione, ꝙ Aaron peteret inaures, & à toto populo ita segregato colligerentur, & ꝙ fieret forma fusilis, & funderetur aurum, fieretq; vitulus ille conflatilis, & fabricaretur altare, atque ad canendũ, & ludendum coram eo conuenirent? Hæc enim omnia aliquorum dierum spatium exposcunt. Item patet hoc clarius, quia factis his omnibus. s. ꝙ inaures peterentur, & darentur, & vitulus aureus conflatilis formaretur, & altare fabricaretur, adhuc cultus dandus illi vitulo ad diem alterum dilatatus est. s. ꝙ mandauit Aaron per castra præconis voce cantari: Cras solennitas est domini, ad quam promulgationem edicti ferè vna dies necessaria erat ad proponẽdum illud in castris ita magnis, & tamen Moyses non venit quousq; ipsi Hebræi colebant vitulum cantãtes coram eo, vt patet infra: ergo ad minus per tres, vel quatuor dies necessariũ erat hoc negociũ inchoari anteq̃ Moyses de mõte descenderet: sed Moyses descendit die quadragesimo ergo per tres dies, vel quatuor ante diẽ quadragesimũ inceptum fuit istud opus, quod est contra positam fictionem. Item, quia nondum cõpletis adhuc quadraginta diebus Moyses manebat in mõte cum Deo, & adhuc postea aliquanto tempore mansit deprecans, nè deleret eos, quos eduxerat de Aegypto, & tamen iam peccauerat Israel faciens vitulum conflatilem, & adorauerunt eum: sic enim dixit Deus Moysi adhuc existenti in monte cum ipso ante completos quadraginta dies: peccauit populus tuus, & fecerunt sibi vitulum conflatilem. non est ergo dicendum, quòd aliquid tale fuerit quale Rabbi Salomon confingit, & in principio positum est. Sed veritas est, quòd Moyses recedens de castris non posuit aliquem terminum ad redeundum:

A ipsi autem putauerunt eum breuiter rediturum, cùm autem transijssent triginta, vel trigintaquinq; dies, putantes Moysen esse mortuum, quia nusquàm comparebat, vel nescientes quid de ipso factum esset, ad Aaron, qui tanquã capitaneus relictus fuerat, accesserunt petentes Deos sibi fieri. Ratio autem mouens eos ad petendum duces Deos fuit, qa in tanto tempore Moyses mortuus esse deberet cum cibos nullos haberet: nullus aũt homo tanto tempore ciborum expers permanere posset. Aliquis autem diceret, ꝙ Moyses existens extra castra cibos habere poterat, cùm cibus omnium illorum manna de cœlo erat, quod extra castra cadebat, Moyses autem existens extra castra posset comedere de illo manna, & dato quòd secundũ veritatẽ
B ipse non comederit panem, aut manna, vel aliquid alterum, vt patet Deut. 9. Iudæi non sciebant hoc, & putabant eũ cibo indigere: non tamen poterant eum rationabiliter cogitare mortuum, quia posset sustentari assumpto manna, sicut ipsi sustentabantur, & hoc ipsi scire poterant. s. ꝙ assumeret de manna, cùm extra castra maneret. Respondetur, ꝙ Iudæi in hoc aliqualiter rationabiliter mouerentur: nam Moyses non poterat accipere de manna, quia manna cadebat solùm in circuitu castrorum, vt patet supra 16. cap. Moyses autem erat in vertice montis intra caliginem nubis, vbi manna non cadebat. Item, quia cùm dixisset, ꝙ ascendebat ad dominum, & ipsi vidissent, q̃ terribilis esset Deus, cùm audiuissent vocem eius in promulgatione prece-
C ptorum decalogi, & tanto tẽpore tardaret descẽdere, putauerunt, ꝙ fortè Deus illum occidisset ob aliquam culpam. Petebant ergo itineris sui directores. *Videns autem populus*. Scilicet filij Israel, q vocantur populus, quia erant in magna valde multitudine, & Aegyptij quorum erat vulgus promiscuum inumerabile, vt patet supra 12. cap. *Quòd moram faceret*. Ex hoc etiam refellitur positio Rab. Sal. tanq̃ aliqua fictio, & hoc. s. qa dr̃, ꝙ Moyses dixerat eis, ꝙ veniret post quadragĩta dies. Nam tunc dato ꝙ computarentur isti dies secundum eorum assignationem. s. ꝙ complerẽtur in die illo, qui erat trigesimus nonus secũdum cõputationẽ Moysi, non erat mora moysi, dato ꝙ non veniret in eodẽ die: sed secundũ ꝙ ipsi confitentur illa die trigesimonono
D inceperunt ista facere Israelitæ, cùm fuit cõpletus terminus veniendi, quem ipsi confingunt: ergo non fuit datus terminus ad veniendũ in quadragesimo die: sed dicendum ꝙ Moyses de castris recedens non dixit, q̃n venturus esset, ipsi autem Israelitæ putauerunt eũ cito venturum ad plus in decẽ, vel duodecim diebus. Cùm autem pertrãsissent triginta dies, aut plures, magnam moram faciebat secũdum expectationem populariũ, & tunc rationabiliter dicitur, ꝙ moram faciente Moyse, &c. Item ex hoc non potest stare id, quod dicebatᷓ, scilicet quòd viderunt similitudinẽ feretri in aere turbato, & quasi Moysen mortuum in eodem iacentem viderunt. Nam si ipsi vidissent eum mortuum, vel in imagine mortui, & ex hoc moti fuissent ad petendos
E Deos, qui precederent, non diceret litera. Videns populus, quod moram faceret Moyses descendendi de monte: sed diceret: videns autem populus mortuum Moysen, vel imaginem mortui Moysi, cõgregatus est aduersus Aaron: sed ponit causam fuisse moram: ergo nihil tale viderunt. *Descendendi de monte*. Viderant enim ascẽdentem totus populus, & præcipue Aaron, & Nadab, & Abiu, atque septuaginta seniores ex Israel, qui cum eo fuerunt, & cum Iosue vsque ad radices montis, vt patet supra 24. c. & cum ascẽdit Moyses totus populus vidit pulchram Dei visionem, cùm dr̃: Ascenderuntque Moyses, & Aaron, & Nadab, & Abiu, & septuaginta seniores de Israel, & viderũt Deum Israel: sub pedibus eius quasi opus lapidis Saphyrini, &

Iterũ improbatᷓ positio Rab. Salomon.

& quasi cęlum cum serenum est, necnon super eos, q procul recesserant de filijs Israel misit manum suam: viderunt dñm, comederunt, atq; biberunt. Aspiciebat ergo quotidie populus vtrũ Moyses descenderet de cacumine montis, & non videbat eum descendentem: ideo de tanta mora mirabatur. Et non dr̃ hic, ꝙ populus videret, ꝙ Moyses moram faceret redeundi ad castra, sed ꝙ moram faceret descendendi de mõte: nã si ipsi dubitarent, vtrum Moyses descendisset de mõte, & iuisset ad aliquem alterum locum, non dicerent, ꝙ faciebat moram descendendi de monte, quia hoc ipsi ignorarent, sed ꝙ faceret moram redeundi in castra, quia hoc ipsi sciebant: sed hoc ipsi videbant, ꝙ faceret moram descendendi de mõte, quia cùm totum bonũ eorum esset in Moyse, qui erat dux populi, cùm eum ad Deum ascendentem viderunt expectantes, ꝙ aliqđ bonum eis adducturus esset, quotidie ergo omnes diligenter circunspiciebant descensus montis vtrum descenderet, & nunq̃ viderunt. Sciebant ergo, aut saltem firmiter opinabantur, ꝙ Moyses non descendisset de monte, ideo dicebant, ꝙ morã faceret descendendi de monte. *Congregatus aduersus Aaron.* Idest contra voluntatem Aaron fuit facta ista cõgregatio, & petitio, & ipse qđ eis cõcessit, inuitus timore illectus cõcessit, qa putauit, ꝙ si non cõcederet eis hoc lapidib⁹ obruerent eũ, sicut dicebat Moyses, qñ repugnabat, siue nõ totaliter satisfaciebat Israeli, vt patet supra 17. ca. cùm dr̃: Quid faciam populo huic? Adhuc pusillũ, & lapidabit me.

An iste Aaron, qui fabricauit vitulum, esset fratrer Moysi.

QVAESTIO. III.

QVIDAM volentes saluare Aaron à peccato de vituli fabricatione, & immolatione facta ei, dicũt ꝙ non fuit iste Aaron, q fuit frater Moysi, & sacerdos magnus, sed aliquis alius Aarõ: & hoc volunt isti, quia non vr̃, ꝙ ille, q sacerdos magn⁹ ad maximam populi dignitatem assumptus est, tantam commisisset culpã. Sed hoc non stat conuenięter. Primò, qa tunc sequeretur incertitudo in tota sacra scriptura, cũ.n. fiat mentio de aliqua persona de qua famosa gesta recitẽtur in aliquo loco, & in alio loco similia: diceretur, ꝙ iste nõ fuit idem vir, & sic maxima incertitudo esset, & sic de rege Dauid, & rege Salomone, cùm recitentur aliqua facta magna, dicere poterit quilibet, ꝙ isti nõ sunt Dauid, & Salomõ, de qbus enarratur, ꝙ fecerit tãta bona. Eodem modo dicetur de Moyse, ꝙ diceremus Moysen, de quo habetur Mala. 3. c. memẽtote legis Moysi serui mei. Diceretur autem, ꝙ iste Moyses non erat ille, de quo ista dicuntur hic: hoc autem inconueniens est. Item supra nunquam fuit facta mentio de aliquo Aarõ, nisi de isto, qui erat frater Moysi, vt habet̃ supra 24. & 27. & 28. & 29. hic autem fit iterum mentio de Aaron non exprimendo cuius filius sit, ergo oportet, ꝙ intelligatur de eodẽ Aaron. s. qui erat frater Moysi. Item, quia Moyses orauit pro peccato Aaron specialiter, cùm fecit vitulũ, vt patet Deut. 9. cùm dr̃: Aduersus Aaron quoq; vehementer iratus voluit eum dispdere, & ꝑ illo similiter deprecabar: si tamen non esset frater eius, non videtur, ꝙ ita specialiter orasset pro eo. Item qñ totus populus cõgregatur ad aliquem vnum virum, vt petat consilium, aut inde aliquid recipiat alterum, ille aut est princeps populi, aut locum tenens principis, sed omnes congregati fuerunt hic cõtra Aaron petẽtes ab eo Deos: ergo erat princeps populi, sed nullus erat princeps populi Moyse absente, nisi Aarõ frater eius, & Hur, vt patet supra 24. ca. cùm recederet Moyses de castris dixit: Habetis Aarõ, & Hur vobiscũ, siquid natum fuerit qõnis, referetis ad eos. Ergo Aarõ

F frater Moysi erat iste, ad quen i totus populus cõuenit
petens idola sibi fieri. *Congregat us ad Aaron.* Hebręi di- Hur nolés
cunt, ꝙ totus populus conuenit ad Aaron, & Hur, qui consentire
relicti fuerant iudices dum ipse à cast.tis absens erat, vt petitioni
patet supra 24. c. s. habetis Aaron, & Hur vobiscũ: siqd Hebręorũ
natum fuerit qõnis, referetis ad eos. Hur autẽ populo de vituli
restitit in hac petitione, cùm esset iniusta, ꝓpter quod fabricatio
totus populus in eum concitatus sputis in guttura eius ne sputis
ab vniuerso populo immissis suffocatus est. Ecce con- suffocatus
uincit Rab. Sal. suos contribules maximę turpitudinis est.
rectorem suum vilissima morte dannasse. Motiuum
suum est, quia isti ambo erant iudices, & fit hic mẽtio
de Aaron, & nõ de Hur, qđ non esset si superstes esset.
Sed istud motiuum non procedit, quia si ex eo, ꝙ hic
G nec infra in toto ꝓcessu librorum Moysi non fit men-
tio de Hur, diceremus eum hic mortuum fuisse: eodẽ
modo diceremus, ꝙ Naason princeps in tribu Iuda im
mediatè post dedicationem tabernaculi mortuus est,
quia post illam dedicationem, de qua Nu. 7. c. nunquã
de illo mentio fit. Item motiuum suum vr̃ procedere
contra eos: nam ideo volunt aliquẽ taceri in sacra scri-
ptura, quia mortuus est: sed qñ totus populus congre-
gatus fuit ad petendũ Deos non erat mortuus Hur, vt
ipsi volunt, sed populus eum sputis occidit, qñ eorum
petitioni repugnauit: ergo de eo mentio fieri debebat
qñ congregatus fuit populus ad petendos Deos: maxi
mè, quia si Hur taliter ꝓ defensione cult⁹ diuini mor-
tuus fuisset, scriptura eum non subticuisset, quia nihil
H erat qđ magis Deo placere possit, quàm ꝙ aliquis pro
cultu diuino resistendo alicui multitudini volenti co-
lere idola moriatur: nam si Phynees filius Eleazar, qa
transfodit Zambri principem tribus Simeon coeuntẽ
cũ Madianitide tantis laudibus attollitur, vt Deus pro-
pter eum toti Israeli placat⁹ dicatur, vt patet Nu. 25. c.
& sacerdotium æternum ei fuerit datum, vt patet 1. c.
1. Mach. quantomagis iste, qui non alium quempiam
occidit (quod modicum est) sed seipsum à tota turba
ignominiosissime occidi permisit, qđ vltimum terribi
lium est? sed scriptura talia subticet: ergo securè asseri Doc. solu.
potest nihil tale gestum fuisse. Dicendum ergo, ꝙ Aa-
ron, & Hur erant iudices, & ad eos totus populus con-
uenit, & Hur non fuit sanctior, q̃ Aaron, sed pariter pe-
I titioni populi de fabricandis dijs consensit, qa tñ Aarõ
erat ꝑcipuus iudex, & honorabilior, ipse erat, q loque-
batur, & respõdebat, ideo ad eum populus aggregatus
dr̃, licèt ad eũ, & Hur pariter fuerit aggregatus. Et ob
hoc ẽt qñ Moyses redarguit principales factores tanti
mali, ad solũ Aaron locutus est, vt patet infra, cùm dr̃:
Dixitq; ad Aarõ, qd tibi fecit hic populus, vt induceres
sup eum peccatũ maximũ? *Surgens fac nobis Deos.* Non
est sensus, ꝙ Aarõ sederet cùm totus populus ad eum
conueniret, & diceret populus, surge ad faciẽdum no-
bis, Deos quasi ipse Aaron manu sua facturus esset il-
los, sed dr̃: Surgens fac. i. non moreris facere hoc quod
petimus, sed immediatè fac. In quo duo notantur, pri-
mum est affectio populi petẽtis, qa non dixit populus
ista remissè, quasi non multum curaret, vtrum fierent
K an non: sed cũ magna attẽtione, dicens: Surgens fac. i.
nõ oportet, ꝙ ponas aliq̃ excusationẽ, aut dilationem
in hoc qđ petimus, sed immediatè fac. Secundò notat̃
iustitia colorata populi petentis, quasi dicat: multũ fuit
moratus Moyses descendendi de monte, & redeundi
ad nos: ideo iustum est, vt magis non expectet̃, sed sur-
ge, & fac nobis Deos. i. immediatè fac, non faciens nos
expectare vltra id, quod expectauimus. *Fac nobis Deos.* Inuectiua
O insensatissimi Iudæi, ò omni ruditate rudiores: vti- doct. con-
nã saperes, & intelligeres popule stulte, atq; insipiens, tra Iudęos
q̃ tanta dementia sensus tuos hebetauit? q̃uo tanta ca-
ligo intellectũ tuum offuscauit? teipsum nõ intelligis,
tibiipsi discordas, verba tua contradictionẽ includunt.
Atque

Atque vtinam quædam de patuis contradictionibus eſſet: ſed hac nulla manifeſtior, nulla inſanior. Hic tua fatuitas ab antiquis temporibus occultata luce clarius prodita eſt, vt Deos fieri petas manibuſque tuis de viliſſimo ligno, aut quocunque metallo colas, & ſuper omnia laudes fabricare tentaueris. Omnium infœlix omniq; infęlicitate miſerior: neſcis ꝙ ſi factus eſt, hoc ipſo Deus non eſt? proculdubio quante dignitatis ſis à nemine interrogatus prodidiſti, viliſſimo populo Deꝰ excellentiſſimus non conuenit. Eia ergo inſane populeꝰ vires præbe, nimium corrobora, vt Deos tibi indecores facias. Dignius enim honeſtiuſque tuæ ſtoliditati latrinarum ſtercora, quàm Deos aureos coluiſſes. *Fac nobis Deos.*

Quare Aaron vnum ſolùm vitulum fecit, cùm Iudæi plures Deos peterent.

QVAESTIO. IIII.

QVAERES, quomodo Iſraelitę petierunt Deos, & tamen Aaron vnum ſolum fecit, quia ſolùm legitur feciſſe vnum vitulum opere fuſorio, vt tota litera indicat. Fortè aliquis reſpōdebit, ꝙ licèt populus multos Deos petiuerit vnū tñ Aaron ſolum, facere voluit. Sed hoc non valet, qa tunc non ſatisfeciſſet plenè intentioni populi petentis, & clamaret populus: ſed falſum eſt, quia facto vitulo Iſraelitæ contenti fuerunt tāquam petitioni eorum fauiſſet faciēs quod volebant,
C & coram illo ludebant congaudentes. Aliter dicendum videtur rationabilius, ꝙ Iſraelitæ petierint vnum Deum, & Aaron fecit illum, & ſic contenti fuerunt Iſraelitæ. Et cùm arguitur contra, quia dicitur hic, fac nobis Deos, petentes in plurali. Reſpondetur, ꝙ in Hebræo dicitur Elohim, vbi nos dicimus Deos. Et verū eſt, quod Elohim eſt nomē pluralis numeri, tamen in Hebræo non obſeruatur iſta differentia, quantum ad hoc nomen, quia etiam ſi intendat ſcriptura loqui de vno, & vero Deo ſępius ponit iſtud nomen in plurali: vocans eum Elohim, quam vocans eum ei in ſingulari, ſic patet Gen. 1. cap. vbi litera noſtra dicit: In principio creauit Deus Cęlum, & Terram: litera Hebraica dicit Elohim in plurali, quod ſignat Deos: & ſupra ſeptimo, vbi litera noſtra dicit: Ecce conſtitui te Deum Pharaonis, litera Hebraica dicit: Conſtitui te Elohim in plurali. Sed adhuc argues, ꝙ iſta ſolutio non ſtat, quia licèt iſtud nomen indifferenter ponatur in ſingulari, vel plurali, ſiue cùm loquimur de Deo vero, ſiue de Idolis, tamen determinatur quid ſit per verbum ſequens: nam ſi appoſitum verbum ſit pluralis numeri ſupponit Elohim pro multis dijs: ſi autem ſit verbum numeri ſingularis ſupponit Elohim pro vno Deo. Sic patet Gen. 1. ca. vbi dicitur: In principio creauit Deus, & in Hebræo ponitur Elohim pluralis numeri, verbū tñ ſequens eſt ſingularis numeri. ſ. bara. i. creauit. Si aūt diceretur creauerūt intelligeretur dictum eſſe de pluralibus dijs: ſed hic ponitur verbum in plurali. ſ. q nos pcedant: ergo intelligitur de multis dijs, quos peterēt. Reſpondetur, ꝙ ſolùm petebatur vnus Deus, aut ſaltē non erat neceſſe intelligi per voces expreſſas à populo intelligi plures Deos: nā iſta varietas venit ex proprietate idiomatis Hebræi, quod in quibuſdam valde barbaricum eſt non curans conuenientiam ſuppoſitorū, & appoſitorum, adiectiuorum, & ſubſtantiuorum, in quibus tota vis intellectus cuiuſlibet ſcripturæ eſt. Et applicatur exemplum in iſto nomine Elohim, ſiue Adonai, quorum vtrumq; ſignat Deum. Et aliqñ ponit illud nomen ſubſtantiuum Dei in plurali, & ponitur adiectiuū in ſingulari, vt patet Iſa. 19. c. vbi litera noſtra habet: Tradam Aegyptū in manū dñorum crudeliū,
A litera Hebraica habet: Adonin quaſſet. i. dños crudelē, ſiue durū. Aliqñ è contrario ponit iſtud nomen Deus ꝓ vnico Deo vero, & ponit adiectiuū eius pluralis numeri, & relatiuū ponit in ſingulari, vt patet Ioſ. 24. cap. non poteritis ſeruire dño: Deus. n. ſanctus, in Hebræo dr̄: Non poteritis ſeruire dño, qa ſancti ipſe. Aliqñ ſcriptura ſacra loquit̄ de Deo vero, & ponit tam ſubſtantiuum, q̄ adiectiuū in plurali, vt patet Deut. 5. cap. vbi litera noſtra habet: Quid eſt omnis caro, vt audiat vocē Dei viuentis? In Hebræo dr̄ Elohim haijm. i. Deorum viuentium. Eodem modo eſt de verbo, quia aliqñ in hoc, & in quibuſdam alijs ponitur verbum in numero ſingulari, & ſuppoſitū in plurali, vt patet Gen. 1. ca. vbi dicitur in litera noſtra: Creauit Deus, in Hebręo dicit:
B Bara Elohim. i. creauit dij. Aliquando ponitur ſuppoſitum in ſingulari, & ponitur verbum in plurali, vt patet Eccl. cap. vbi litera noſtra dicit: Quis eſt homo, qui poſſit intrare poſt regem, qui fecit eum, ſiue ſequi regem, q fecit eum? In Hebræo dicitur: Quis eſt homo, qui poſſit intrare poſt regem, qui fecerunt eum? ſicut ergo ponit in hoc nomine Deus, ſiue Elohim in Hebræo ſubſtantiuum pluralis numeri, & adiectiuū eiuſdem numeri, & tñ fit locutio de ſingulari Deo, (vt ſupra declarauimus,) ita loquendo de vno Deo ponetur ſuppoſitum in plurali, & verbum quoq; ſibi appoſitū, ſicut hic, ſcilicet. *Deos, qui nos præcedant.* Ideſt Deum, qui nos præcedat. Quòd autem neceſſariò intelligatur hic de vno Deo, licèt ponatur ſuppoſitum, & appoſitum in plurali, patet per ea, quæ ſequuntur, ſcilicet quòd cùm Aaron fabricaſſet vnum ſolum vitulū conflatilem, & poſuiſſet in altari, ipſi Iſraelitæ colentes eum dixerunt: ecce dij tui Iſrael, qui te eduxerunt de Aegypto, & tamen vnum ſolum videbant.

Quare litera latina non poſuit in ſingulari Deum, cùm conſtet literam Hebræam loqui de vno ſolo Deo.

QVAESTIO. V.

QVAERES autem de litera noſtra, quia litera Latina in hoc multum excellens non conturbās conuenientem proportionem adiectiuorum, & ſub-
D ſtantiuorum, relatiuorum, & antecedentium, ſuppoſitorum, & appoſitorum, & res, q̄ ſingulares ſunt ſingulariter profert, quę autem plurales pluraliter enunciat. Cur cū ſit vnus Deꝰ, quē petebāt Iſraelitæ ſibi fieri poſuit Deos pluraliter? Non eſt dicendū, q hoc fecerit Hieronymus ex errore, putās hic pet. plures Deos, cū litera ſua ſequens hoc indicet, quia facto vnico vitulo conflatili ſequitur: ecce dij tui Iſrael, qui te eduxerunt de Aegypto. Fuit autē hoc ex magna ſolertia, & acumine ingenij Beati Hieron. quia cum ipſe transferens de Hebræo reperiret iſtas turbatas varietates adiectiuorum, & ſubſtantiuorū, ſuppoſitorū, & appoſitorū, maximè circa hoc nomen Elohim, & Adonai, & adiectiua eius, vel ſuppoſita, ſubtiliter attēdens, vtrum locus, quē transferebat ptinebat ad ſingularitatē, vel pluralitatē, & ſic trāsferebat, ita vt ſi aliqs cōſpiciat diligenter turbationem literæ Hebraicæ, & ſingula loca qualiter Beatus Hieron. fuerit ea lucide, & clariſſime interpretatus vehementer admirabitur: imò & ipſi Hebręi cū literam noſtram vident, admirantur ſi aliquid ſapiūt, quia pleraq; dubia literæ ſuæ propter varietatem: clariſſimè, & veritate ſolidiſſima in litera noſtra interpretata ſunt. Hic autem licèt de vnico Deo, quē petebant Hebræi ſermo fieret, tamen pluraliter expreſſit: ſequēs in hoc non ſolùm veritatē ſenſus literæ Hebraicæ, ſed etiam totaliter literam, quod à myſterio non vacat. Nam legiſlator intendebat in verbis his redarguere Hebræos de idolatria: ad idolatras autem pertinet

Deorum pluralitas: nam ſiquis dicat ſe colere vnum Deum, non apparet eſſe idolatra, donec exprimat quis Deus ille ſit, vtpotè, quòd ſit Saturnus, aut Iupiter, Iuno, vel Minerua: ſi autem nihil exprimat, non patet eũ ex verbis ſuis eſſe idolatram, quia poteſt colere vnum verum Deum. Si autem aliquis dicat ſe colere multos Deos, ex verbis ſuis proditur idolatria, & hoc quicunque ſunt illi dij: impoſſibile enim eſt quempiam, niſi idolatram, plures Deos colere, & hoc ſiue illi ſint Neptunus, & Pluto, Latona, & Diana, aut aliquis iſtorum cum Deo verò, vt ſiquis colat Priapum, & Deum verum, ſicut Samaritani, qui Deum Cœli timebant, & nihilominus idolis ſacrificabant, vt patet quarto Regum decimoſeptimo. Hieronymus ergo intendens demonſtrare iſtos idolatras fore, licèt de vno Deo dicerent, qui erat Deus conflatilis, ſequendo literam Hebraicam, poſuit pluraliter, vt magis manifeſtaretur idolatria, non ſolùm ex re, ſed ex modo verborum pluraliter prolatorum. Nec tamen dicendum eſt, quòd Hieronymus in hoc male tranſtulerit dicens Hebræos petiuiſſe Deos, cùm ipſi Deum vnũ petiuerint: nam ſi Hieronymus per hæc verba pluraliter dicta intelligeret, atque alios intelligere vellet, quòd Hebræi plures Deos petiuerint, falſum eſſet, ſed ſolùm intelligit eos petiuiſſe vnum Deum, profert tamen iſtam petitionem per terminos pluraliter ſignantes, ſicut ipſa litera Hebraica profert, & ipſi Hebræi petentes expreſſerunt. *Fac nobis Deos.*

Quare Iſraelitæ petiuerunt ſibi Deos fieri, vel Deum.

QVAESTIO. VI.

QVAERET aliquis, quare Iſraelitę petiuerunt Deos ſiue Deum, quia idem eſt, vt declaratũ eſt. Fortè aliquis reſpondebit, quòd iſtos Deos petiuerũt ad adorandum, quia erant aſſueti in cultu Idolorum, & delectabantur in colendo: præcipuè, quia quando colebant, fiebant eis multa gaudia, & hoc tam in delectatione ciborum, quàm in delectatione communicationis vulgaris accipientes requiem à laboribus. Etiam in actu venereo, quando colebatur Priapus cuius cultores actui venereo, tanquam potiſſimè parti cultus diuini inſiſtebant: de quo tertio Regum 15. ca. & de his aliquid dicetur Deuter. 7. cap. De gaudio autem, quod accipiebant ſacrificantes in ſacrificando patet ſi inquiramus quemcunque librum Poeticum, vbi aliquid de ritu gentilium tractetur, maximè librum de Faſtis Ouidij, qui totus de hac materia conſcriptus eſt. Patet & hoc per Ariſt. in 8. Ethyc. cùm tractat de partibus communicationis politicæ dicens, quòd ſacrificantes faciebant choreas, & pulſabant in inſtrumentis æneis, & ſic dijs obſequium exhibebant, & ſibi ipſis quietem accipiebant. De delectatione autem in cibis aliqualiter idem Phyloſophus in præallegato loco tangit, dicens, quòd poſt fructuum collectiones congregabantur homines in autumno ſecundum antiqua ſacrificia, & offerebant primitias, atque faciebãt conuiuia. De his clarè patet hic cum dicitur: Surgenteſque mane obtulerũt holocauſta, & hoſtias pacificas, & ſedit populus manducare ac bibere, & ſurrexerunt ludere. Erat autem magnum gaudium iſtorum in choreizando, atque canendo, vt patet infra, cùm dicitur: Cumque appropinquaſſet ad caſtra vidit vitulum, & choros, vt ergo Hebræi has delectationes experirentur in colendo Deum quas non experiebantur aliter: petierunt Deos ſibi fieri. Reſpondetur, quòd licèt iſta vera ſint, ſcilicet quòd in ſacrificijs Deorum fierent magnæ delectationes ſacrificãtibus, & ſolennizantibus feſta, tamen non hac intentione

F moti ſunt Hebræi ad petendum Deos: nam ſi moti fuiſſent hac intentione, vt Deo obſequium exhiberẽt, habebant Deum ſuum, quem colerent, nec erat neceſſe fieri aliquos alios Deos. Sed contra hoc inſtabitur pro aduerſa parte, quòd licèt haberent Hebræi Deum, quem colerent, & hunc videbant in caligine nubis ſuper montem Sinai, cùm ibi ſtaret Moyſes, tamen ſi eum colerent non poterant facere talia ſacrificia, aut ſolennitates, in quibus delectarentur, ſicut in ſolennitate, quæ fiebat idolis, vt nunc factum eſt, quia hic comedebant, & bibebãt, atque faciebant choros, & hoc, quia Deus nondum dederat legem de ſacrificando ſibi. Et ſi reſpondeatur, quòd etiam in ſacrificijs Dei fiebant iſtæ lætitiæ, ſicut patet Deut. 12. & 14.
G atque 16. & in multis locis, ſcilicet quòd quando Iſraelitæ aſcenderent ad ſanctuarium domini ad ſacrificandum, quòd comederent, & biberent de omnibus, quæ deſideraret anima ſua, & epularentur ſolenniter, atque lætanter. Ad hoc poſſet inſtare aduerſarius, quòd licèt Deus in ſacrificijs ſuis mandauerit eſſe magnam exultationem in delectatione ciborũ, & in alijs gaudijs, tamen nondum illa lex data fuerat: ideo Hebræi putarent ſe non poſſe agere talia ad Deum, ideo petebant talem Deum, qui huiuſmodi ſacrificia acceptaret. Reſpondetur, quòd non poterant dubitare de hoc Iſraelitæ, ſcilicet vtrum Deus ſuus talia ſacrificia ſibi fieri vellet, aut iucunditates has, quia viderant ſupra in confirmatione legis, quòd Moyſes obtulit holocauſta,
H & victimas pacificas, ſicut ipſi nunc obtulerunt hæc, & comederunt, atque biberunt, atque lætati ſunt, & viderunt Deum Iſrael, vt patet ſupra 24. capit. Item non eſt aliqualiter bene dictum, quòd ideo petiuerunt fieri ſibi Deos ad ſacrificandum eis, & delectãdum in ſacrificijs illis, quia putabant talia ſacrificia nõ placere Deo Iſrael: nam ipſi non intendebant offendere Deum Iſrael, quia tũc cùm nihil eſſet in quo magis offenderetur, quàm quòd fieret aliquod ſculptile, cùm hoc maximè prohibitum foret, vt patet ſupra 20. cap. ſcirent ſe magis offenſuros Deum ſuum colendo Deos alienos, quam faciendo omnia alia mala, vel ſi exultarẽt quacunque etiam turpi exultatione, vt in ſacrificijs Priapi: magis ergo iſta facerent ſacrificia Deo
I ſuo, quàm facere ea Deo alieno. Item non eſt dicendum, quòd ideo peterent Deos, quia volebant colere Deos corporeos, ſicut coluerunt in Aegypto, & non Deum incorporeum qualis erat Deus Iſrael, quia tũc quilibet poſſet facere ſibi imaginem aliquam quam coleret, & non peterent ſimul fieri ſibi Deos. Dicendum ergo, quòd non petiuerunt Deos tanquam valde deſiderarent colere eos, vel vt delectarentur in ſacrificijs eorum: ſed voluerunt habere Deum ad aliquam miniſtrationem, ſcilicet vt dirigeret eos in via. Et patet, quia dicitur: Fac nobis Deos, qui nos præcedant, id eſt vt vadant coram nobis monſtrantes nobis viam. Patet etiam ex motiuo eorum, ſcilicet quia dixerunt, quòd cùm Moyſes faceret moram deſcenden-
K di de monte, populus congregatus fuit ad Aaron, dicens: Fac nobis Deos, qui nos præcedant, quia Moyſi huic, qui eduxit nos de Aegypto neſcimus quid acciderit: quaſi dicat, quia ipſe iam non dirigit nos, volumus, quòd facias nobis Deos, qui nos dirigant.

Cùm Iudæi putarent Moyſen eſſe mortuum, quando Deos petebant, quare eum non planxerunt.

QVAESTIO. VII.

QVAERES autem adhuc circa hoc cum iſti Iudæi peterent Deos, qui dirigerent eos tanquam iam Moyſes mortuus eſſet: quare non planxerunt, ſicut

sisset cũ mortuus est quadraginta diebus, vt patet Deuter. 34. c. Respondetur, ꝙ planctus non est faciendus ꝓ aliquo, donec constet eum certissimè mortuũ fore: de Moyse autem non constabat, vt patet hic cum dicitur: Moysi huic, qui eduxit nos de Aegypto nescimus qd acciderit: ideo non erat pro eo plangendum adhuc. Videbatur tamen aliqualiter rationabile esse, ꝙ ipsi peterent directorẽ itineris sui, quia Moyses nõ veniebat: ideo siue mortuus, siue viuens esset, interim quo de statu eius certa habebatur cognitio, alium ducem habere volebant. Sed adhuc arguet aliquis, quòd non est conueniens motiuum id quod ponebant Hebræi pro motiuo ad inferendam petitionem suam: nam ipsi petebant Deos: sed ad hoc nihil attinet quod dicebãt de mora Moysi: nam, vt litera textus innuit, ipsi habuerũt hic duo motiua, vnum quod eos mouit, & aliud quod ipsi posuerunt, vt fulcirent petitionem suam per hoc moturi Aaron ad concedendum quod petebant. Primum est cùm dicitur: Videns autem populus, quòd moram faceret descendendi de monte Moyses, congregatus est ad Aaron: si ergo Moyses non fecisset moram descendendi de monte non congregatus fuisset populus ad petendum aliquid ab Aaron. Secundũ motiuum exprimitur, cùm dicitur: Moysi huic viro, qui eduxit nos de Aegypto, ignoram⁹ quid ei accidit idest quia nos nescimus quid factũ sit de Moyse, surgens fac nobis Deos, qui nos præcedant. Ecce consideratis his duobus motiuis non videtur sequi petitio intenta ab Hebræis, scilicet quòd fierent eis dij: sed ꝙ daretur aliquis dux, qui dirigeret eos, cùm Moyses, qui ante dirigebat, non haberetur, quia ad præcedendum in itinere nõ sunt dij tales quales ipsi volebant, scilicet dij aurei, & argentei, quia manus habent, & non palpabunt, pedes habent, & non ambulabunt, & non clamabunt in gutture suo, vt patet Psal. 113. Sed dux, qui viuens est, vt homo erat, qui præcedere poterat, sicut Moyses præcedebat dirigens, & mandans quęcunque agere deberent. Vel si Deum volebant directorem, non hos Deos argenteos, qui mortui sunt quęrere debebant, sed Deos viuentes, vel potius Deum viuẽtem, qui vnus est, de quo ipsi contestati sunt dum reciperẽt legem in Oreb: Quid est omnis caro, vt audiat vocem Dei viuentis, qui de medio ignis loquitur? sed illum habebant: ergo non oportebat peti eos, qui moueri non poterant, nisi ab alijs mouerentur, & sic videtur quodammodo includere contradictionem, ꝙ aliquis dirigatur ab eo, qui nunquam incedit, nec rectè, aut oblique, nisi alium habeat motorem, atq; directorem. Respondetur, quòd conuenienter petebant Iudæi. s. ꝙ licèt id quod petebant esset malum, quia erat idolorũ seruitus, tamen rectè sequebatur petitio ex suis motiuis. Erat autem intentio Iudæorum, quòd fierent eis dij de auro, vel argento, aut aliàs corporei, & non solùm essent corpora, sicut statuæ communes sunt, sed etiam quòd in illa corpora deriuaretur aliqua vis diuina, aut substantia spiritualis, & esset tale corpus tanquã viuens, aut verè viuens, & haberet locutionem, & motum. Sic enim viderant Hebręi in Aegypto de aliquibus statuis, quæ respondebant ad quæsita. Sic etiam fit in quibusdam capitibus ferreis, quæ aliqui astrologicè faciunt, & naturaliter quasi, licèt aliqualiter superstitiose, & ibi fit responsio ad omnia quæsita. Et hoc siue sit per aliquam virtutem naturalem causatam in capite illo à cœlesti influentia, siue per spiritum planetarum, idest aliquem spiritum à planetis adductum, vt quidam mendacissimi fabulantur, aut per animam humanam, vel per angelum, vel dæmonẽ, vel aliquid aliud illi capiti ferreo vnitum: de quo magis dicetur Numeri vigesimoprimo capitulo, & ibi plene videas. Sed adhuc dicetur, quòd illud non sufficiebat, quia

A licèt istæ statuę per aliquam virtutem inclusam respõderent, tamen non poterant moueri ad præcedendũ, & dirigendum in via: ipsi autem directionẽ petebant magis, quàm dubiorum responsionem. Patet hoc de capitibus ferręis, dę quibus supra dicebamus, quia illa, licèt respondeant ad quæsita, tamen non mouentur. Respondetur, quod non solùm viderant Hebræi in Aegypto statuas Deorum loquentes respondendo ad quęsita, sed etiam viderant Deos Aegyptiorum quosdam mouẽtes seipsos, sicut patet de Apide tauro Deo maximo Aegyptiorum, qui vt bos albus, imò verè bos albus totus est, & habet quandam maculam in latere dextro in formam corniculatę Lunæ. Istę super omnes Aegyprios in aera eleuatur, & ibi omnes in cy- B tharis cœterisque vasis musicis canunt, vt ait Plinius, Apin bouem pueri sequuntur, & confestim quasi furiosi facti, stulti facti futura præcinunt. De quo latè diximus supra secundo capitulo, & ibi vide. Quolibet anno semel Apis iste Deus magnus apparet, & obseruatur solennitas eius diebus septem in ciuitate Memphis dicta, ad quam centum antistites ipsum Apim bouem prosequuntur. Crediderunt ergo Hebręi talem Deum posse se habere, qui eos præcederet, sicut Apis Deus Aegyptiorum præcedebat antistites vsque in ciuitatem Memphim, & quia iste Deus Apis nunquam reperitur donec cũ publico luctu quolibet anno quæratur, vt ait Solinus in Polyhisto. in capitulo de Aegypto: ita dato, quòd quilibet de Iudæis, aut pauci de C eis voluissent quærere plangendo illum taurum Apin non inuenirent, voluit ergo totus populus, aut plures, & principaliores de populo concurrere ad Aaron, qui erat dux populi, vt de consensu eius, & mandato totus populus congregaretur ad quærendum illum Deum Apin, & sic credebant eum certissimè inuenturos, & ista est causa quare Aaron nolens consentire intentioni eorum saltem timore ductus formauit eis taurum, siue vitulum in similitudinem Apis bouis dij magni Aegyptiorum. De quo infra magis dicetur, & hoc erat non quòd putarent Aegyptij, aut Hebræi illum bouem esse Deum, sed aliquam virtutem diuinam esse in illo boue, ita quod Deus esset intra bouem, & siue esset ille bos qualem ipsi videbant in Aegypto, D tanquam viuum animal, siue esset de auro, & aliqua vis diuina vniretur illi corpori, vel Deus lateret intra illud corpus, quia vtroque modo sufficiebat cùm posset loqui præcipiendo, & respondendo, & seipsum mouendo. Et patet, quòd ipsi intelligerent sic, scilicet quòd aliqua vis diuina alligaretur illi boui metallino: nam cùm factus esset, dixerunt: Hi sunt dij tui Israel, qui eduxerunt te de Aegypto. Si tamen esset purè metallinus, & ipsi intelligerent esse purè metallinum nõ habentem aliquam vim spiritualem diuinã, non dicerent: isti sunt dij tui, qui te eduxerũt de Aegypto. Nam illud metallum non eduxerat eos de Aegypto, nec qsquam virorum, etiam stultissim⁹, hoc diceret: putabãt ergo ibi latere vim diuinam, quæ potuisset mouere il- E lud corpus metallinum ad dirigẽdum eos in via, & qd eduxisset eos de Aegypto. Et est sensus istorum Hebræorum. Hi sunt dij tui Israel, qui eduxerũt te de Aegypto, idest, ò Israel Deus, qui erat sine corpore, & nõ videbatur, & te eduxit de Aegypto trãsducens per mare rubrum, iste est, quem hic cernis, idest in isto corpore aureo latet virtus eius. Si autem aliter istam literam intelligere velis nescio quõ intelligere possis, qa quõcunque eam coaptare volueris, ipsa à seipsa discordabit, & motiuũ eorum non correspondebit petitioni eorum, quod non est dicendum, quia tunc Aaron, qui vir discretus erat, refellisset eorum petitionẽ tanq̃ erroneam, & repugnantẽ intentioni eorum, sed non fecit: imò magis studuit adimplere: ergo non dissonabat.

Israelitæ viderãt in Aegypto Deos mouentes se, & respondentes ad quæsita.

Aaron timore ductus formauit Israelitis vnum vitulum aureũ instar Apidis dij Aegyptiorũ.

Quare Israelitæ in absentia Moysi non petierunt alium virum directorem, sed magis Deos.

QVAESTIO. VIII.

SED quæret aliquis, quare petierūt Israelitæ Deos, siue Deum tanquam directorem: nam ipsi antea habuerant Moysen tanquam directorem, & quia non veniebat, ipsi moti sunt ad petēdum directores Deos: videtur ergo, quòd magis petere deberent aliquem alterum virum directorem, sicut direxerat Moyses. Respondetur, quod causa huius poterat esse duplex, prima, quia in toto populo Israel non erat aliquis vir, ita idoneus ad dirigendum tantum populum, sicut dirigebat Moyses, & ita esset acceptus Deo, & aperiret mare rubrum, sicut Moyses aperuerat, vt patet supra 14. cap. & conuerteret aquas amarissimas in dulcorem, vt patet supra 15. cap. & manna, & carnes coturnicum illis daret, vt patet supra 16. cap. & aquam de petra erumpere faceret percutiēs petram, vt patet supra 17. & hostes oratione sua vinceret occidendo, & in fugam vertendo, vt patet supra 17. & cum Deo loqueretur audiente toto populo, vt patet supra 19. & 20. cap. & pleraque alia, quæ magnam dignitatem Moysi exprimebant. Nullus ergo talis in populo videbatur inueniendus, & verissimè sic erat. Visum fuit ergo eis, quòd nullum sufficientem directorem habere poterant nisi Deus esset. Secunda ratio erat, quia dato quòd aliquis, ita perfectus sicut Moyses reperiretur, qui dirigere valeret populum, tamē quilibet homo deficere poterat in aliquibus, aut mori, vel pati multa infortunia, sicut videbatur eis de Moyse, de quo nesciebant quid factum esset. Et sic magis opinabantur eum mortuū, quàm viuentem: Deus ergo ad tale regimen, atque directionem necessarius fuit, vt deficere non posset, nec mori, nec aliqua infortunia pati.

Quare Israelitæ petierunt Deum ad directionem itineris, cùm solùm dirigerentur per columnam nubis.

QVAESTIO. IX.

SED quæres, quare Hebræi petierunt directorem itineris sui, siue Deum, vel hominem, quia non videbatur hoc necessarium: nam antea quando Moyses præsens eis erat, non ipse Moyses, sed columna nubis dirigebat per diem, & columna ignis per noctem, vt patet Num. 9. & 10. cap. & quando illa stabat super castra, ipsi stabant, cùm verò hæc mouebatur ipsi quoq; mouebantur, & in hac erat angelus domini, qui istam nubem mouebat, & hoc ipsi sciebāt, vt patet supra 14. cap. quando dicitur, quòd angelus, qui erat in anteriori parte nubis, & castrorum tenuit posteriorem partē castrorum interponens se inter castra Israelitarum, & castra Aegyptiorum, ita vt ad se toto noctis tempore accedere nō valerent: existente ergo ista columna nubis cum angelo mouente eam, non erat necessarium petere Deos, aut homines directores. Respondere posset aliquis, quòd licèt ista nubes à principio direxerat Israelitas: iam tamen non erat cum eis post recessum Moysi, ideo petebant alium directorem. Sed hoc falsum est, quia columna nubis, & ignis semper fuit cū eis nunquam derelinquens ex die, qua exierunt de Aegypto, vsquequo intrauerunt in terram Chanaan, & fixerunt castra in Galgalis, vt patet Ios. 5. cap. de quo alibi magis dicetur, scilicet vbi columna nubis cessauerit. De hoc patet supra 13. cap. cùm dicitur: Dominus autem præcedebat eos ad ostendendam viam per diem in columna nubis, & per noctem in columna ignis, vt

F dux esset itineris vtroque tempore, nunquam defuit columna nubis per diem, nec columna ignis per noctem coram populo Israel. Dicendum ergo est, quòd ipsi petierunt Deos directores, licèt columnam viderent super se stantem, quæ antea dirigere cōsueuerat, quia ipsi volebant recedere de loco illo, & colūna non mouebatur, ideo volebant aliquem Deum directorē, qui eos præcederet, atque dirigeret: nam isti Israelitæ volebant pergere in terram promissam eis, & volebāt cito ire, nunc autem multum morabantur, quia pluribus, quàm quadraginta diebus manserant apud montem Sinai, quod patet, quia ista petitio facta fuit circa finem quadraginta dierum, quibus moratus fuit Moyses in mōte cùm domino. s. diebus tribus, vel quatuor G ante, & antequam inchoarentur isti quatuor dies qbus stetit Moyses in monte transierant aliqui dies, quibus steterat populus apud montē Oreb. Mirabantur autē Israelitæ de tanta mora motus columnæ, quia in alijs mansionibus non tantū morabantur, imò nec in omnibus mansionibus simul sumptis contraxerunt tantā moram. Putabant ergo fortè, φ nubes amplius eos directura non erat, ideo requirebant aliud subsidium petentes sibi fieri Deos. *Qui nos precedant.* Idest quod iste Deus, quē feceris sit talis, φ possit nos præcedere, idest ante nos ire iter pandens: & sic volebant, φ esset virtus diuina latens in aliquo corpore, vel aliqua alia virtus, quia aliàs non moueretur ille Deus ad præcedendum Iudæos. *Moysi enim huic viro.* Hic ponitur motiuū, quod H ipsi expresserunt Aaron, vt consentiret eorum petitioni, scilicet quòd Moyses, q eos dirigere solebat, absens erat, nec de ipso quidquam sciebāt, ideo necessarium videbatur, vt eis fieret aliquis Deus director in via. *Moysi enim huic.* Quia ponitur hic istud pronomen demonstratiuum (huic) quod ad oculum demonstrat, Dicit Rabbi Salomō, & quidam alij Hebræi fabulam, quæ supra posita est, scilicet quòd turbauit Satan aerem, & fecit apparere feretrum, in quo iaceret quasi cadauer Moysi, & pendebat in aere coram toto Israel, & tunc concurrens totus populus ad Aaron dixit. *Moysi enim huic.* Idest isti Moysi quē videmus ante nos pendentem nescimus quid acciderit. Sed hoc supra improbatū est, quia si vidissent Israelitæ quasi cadauer I Moysi positum in feretro non dicerēt, Moysi huic nescimus quid accidit, quia sciebant quid accidisset cùm eum mortuum cognoscerent. Item si ipsi vidissent cadaueris Moysi similitudinē, non quasi non scientes, aut dubitantes de vita eius, aut statu dicerent in dubiū fieri alium ducem, sed certissimè mortuum plangerent, & finito planctu alium ducem constituerent, aut Deos sibi fabricarent, vt postea petierunt. *Huic viro.* Loquuntur de eo, quasi de viro ignoto, vel de aliquo de quo multum non curarent: nā si loquerentur de eo tanquam de aliquo multum noto, non dicerent Moysi huic viro, qui nos eduxit de Aegypto, sed Moysi, qui nos eduxit de Aegypto, tanquam cognitus esset Moyses. *Qui nos eduxit de terra Aegypti.* Non dicitur edu- K xisse Moyses filios Israel de Aegypto, quasi ipse verè eduxisset, quia Deus illos verè eduxit, vt patet sæpissimè in hoc libro, & in his quatuor libris Moysi. Dicitur tamen eduxisse Moyses Israelitas, quia fuit minister eductionis huius: nam verba Dei ferebat coram Pharaone, & signa faciebat, & eos congregabat, atque loquebatur ad eos, quòd Deus educeret illos, & per mandatum eius dirigebantur in illa eductione, istud autem ministerium vocatur educere de Aegypto, vt patet supra sexto capitulo, vbi dicitur: Quòd Deus mandauit Moysi & Aaron, vt educerent Israelitas de Aegypto. Fortè diceret aliquis, quòd isti Iudæi, ita rudes erant, quòd putabant se eductos esse à Moyse, quasi per industriam suam & virtutem hoc facerent.

Sed falsum est, quia ipsi videbant talia miracula fieri, vt in transitu maris Rubri, & suffocatione Aegyptiorum, & in datione conturnicum, atque manna, & victoria hostium, & petrę exundatione in copiosa fluenta, & legis datione, cęterisque quòd Moyses talia facere non posset, nec quisquam hominum: ideo clarissimè cognoscebant Deum eduxisse eos: & sic patet ex verbis eorum infra, cùm ipsi viderũt vitulum factum atque dixerunt: hi sunt dij tui Israel, qui te eduxerũt de Aegypto: Deo ergo eductionem suam attribuebant principaliter. *Ignoramus quid ei accidit.* Quasi dicat, si nos sciremus, vbi esset iste Moyses, & vtrum venturus esset, licèt non ita cito venturus esset, tamen expectaremus eum: sed quia nescimus quid ei acciderit, idest vtrum mortuus sit an viuens, & vtrum aliquando ad nos rediturus est, petimus, vt nobis Deos facias. *Dixit quoque ad eos Aaron.* Licèt Aaron sponte non fecisset aliquid de his, quæ petebant, quia tamen vidit, ꝙ populus totus inclinatus erat in malum, & quòd instantissimè petebant Deos fieri, timuit, quòd etiam si eis resisteret nihil proficeret, & eum totus populus lapidaret: ideo consensit petitioni eorum licèt inuit⁹, & ista fuit defensio Aaron erga Moysen cum infra dixit: Quid tibi fecit hic populus, vt induceres super eũ peccatum maximum? & sequitur: Cui respondit Aaron: ne indignetur Dominus meus: tu enim nosti populum istum, quòd pronus sit ad malum. Etiam efficacissimè petebant, quia dixerunt ad Aaron: Surgens fac nobis Deos, qui nos præcedant, idest velociter facias istud. De Aaron autem vtrum peccauerit in ista fabricatione vituli, & quantum peccauerit: magis dicetur Deuteronomij nono capitul. vbi de hoc repetitur.

Aliqui excusant Hebræos dicentes, quòd non peccauerunt in petendo fieri sibi Deos.

QVAESTIO. X.

ALIQVI autem volunt excusare Israelitas dicentes, ꝙ non peccauerint in petendo Deos, quia in hoc non petebant Deos aureos, aut argenteos conflatiles, sed aliquos viros directores itineris sui. Et patet hoc quia dicitur: Qui nos præcedant, idest qui dirigant nos in via: dij autem aurei dirigere non poterãt. Etiam patet, quia istud nomẽ Helohim, quod est nomen Dei, non solùm signat Deum, sed etiam signat Deos, qui homines sunt, vt patet supra septimo ca. vbi dicit: Ego posui te Helohim Pharaonis, scilicet Deũ eius. Et litera Chaldaicæ translationis dicit: Ego posui te principem vel maiorem Pharaonis. Sed hoc non potest stare: quia litera dicit: Fac nobis Deos. Si autem esset sensus, quòd Aaron deberet facere ea, quæ ipsi petebant, & intelligerentur viri per Deos: esset sensus, quòd Aaron faceret viros hoc autem non poterat esse, nisi generando, & sic nõ est vllo modo putandum, quòd ipsi peterent ab Aaron dari sibi viros in dominos, quos ipse Aaron gigneret: quia hoc nõ poterat esse vsque ad multa tempora, cùm illi quos gigneret Aaron essent apti ad dirigendum Israelitas in via. Item si ipsi peterent ab Aaron, vt daret eis viros in directores viæ, quomodo Aaron ita impertinenter respondebat eis petendo ab eis inaures, & alia vasa aurea? Item dato quòd Aaron peteret, quomodo Israelitæ sibi darent? quia ipsi nihil tale intendebant, scilicet vt fierent, dij aurei, aut argentei. Item dato quòd omnia ista fierent si ipsi petebant viros sibi dari, quomodo vitulum conflatilem fabricatum adorauerunt dicentes: ecce dij tui Israel, qui te eduxerunt de Ae-

A gypto. Istos ergo Deos conflatiles intendebant. Tales ergo duces itineris petebant, quales duces educentes de Aegypto colebant. *Tollite inaures aureas.* Licèt Aaron potuisset faceret aliquem Deum de alio metallo, vt de æneis laminis, aut argenteis. voluit tamen de auro, vt fortè Iudęi auaritia retinendi auri ab incepto opere resilirent. Et non solùm petiit aurum qđ erat potissimum in metallis: sed etiã petiit inaures aureas fęminarum, quia hoc erat difficile dari, scilicet quòd mulier daret ornamenta corporis sui: nam si petiuisset alia vasa aurea, aut argentea ministrationis domesticę, libẽtius & magis sine preiuditio dari potuissent: hæc autem ornamenta difficulter darentur: ideo sic saltem eorum importunitatem petendi Aaron coercere voluit, sed non valuit: quia preualuit iniquitas eorum in petendo Deos sibi fieri directores vię. *De vxorum, & filiarum filiorumque vestrorum auribus.* Ex hoc sequitur quòd viri habebant inaures, quia non solum de aurib⁹ vxorum, & filiarum tolli debebant inaures: sed etiam de auribus filiorum. erat enim ista consuetudo antiqua, vt viri quoque talibus ornamentis vterentur: sed ista non decebant virum, quia forma viri debet esse simplex, & nuda: non compta vt vultus fęmineus. Sic ait Ouid. in lib. Epistolarum, in Epistola Phedræ ad Hippolytum, quæ incipit. Apud antiquis viri quoq̃ inaures portabant.

Quam nisi tu dederis est caritura salute. Vbi dcit.
Sint procul a nobis iuuenes, vt fęmina compti.

C *Et afferte ad me.* Scilicet vt ego de ipsis faciã Deũ vobis. *Fecit populus, quæ iusserat deferens inaures ad Aaron.* Valde ad hoc obedientes fuerunt: quia ad omne malum prõpti erant: si autem aliquod bonum eis imperasset, nõ ita cito fecissent, & hoc quia durę ceruicis erant, & sẽper repugnantes dño, vt patet infra in litera, & Deute. nono capit. acceperant autem inaures de auribus vxorum, & filiorum atque filiarum. & hoc siue isti voluntarie permitterent tollere inaures has de auribus eorum, siue non. De vxoribus autem quòd permitterent eas tolli non multum dubium est, quia ipsę etiã volebant Deos fieri directores sicut viri, de paruulis ãt filiis, & filiabus dicendum est, quòd eis inuitis patres auferebant. *Quas cum ille accepit.* Scilicet quòd Aaron accepit inaures aureas a toto populo. *Formauit opere fusorio.* Idest omnes has inaures redegit in vnam formam, idest in vnum corpus: & hoc opere fusorio, idest fundendo oẽs has inaures in quadã forma facta de ligno aut terra, vel aliàs sicut fit campana. In Hebræo dicitur hic *Beereth*, vbi nos dicimus opere fusorio, & signat duo, vno modo idem est, quod saccus vel bursa, & isto modo accipiunt, quarto Reg. quinto capitu. quãdo Giezi concurrit post Naaman Syrum, & dedit ei duo talenta argenti, & ligauit in duobus saccis. dicitur autem in Hebræo *Beerethin*, Idest in saccis. Et ad istum sensum redit dum dicitur: opere fusorio, idest quod fieret iste vitulus in quadam forma fusoria, facta de terra vel alias, quia ista est aliquid intra se capax tanquam bursa, vel tanquam saccus. Alio modo accipitur *Beereth*, Idest stilus ad scribendum, scilicet calamus, *Beereth*, Idest in stilo vel calamo: quia istæ propositiones, scilicet be, &, ba, similes sunt: sicut sunt in lingua Latina, in, &, de. De hoc dicitur Isa. ca. octauo, vbi dicitur: sume tibi librum grandem, & scribe in eo stilo hominis. in Hebræo dicitur, *Beereth*, Idest in stilo vel cum stilo. Et isto modo est sensus, quòd Aarõ descripsit ista stilo in aliquo lapide, vel tabula, aut alias, scilicet quòd formauit figuram vituli in aliquo istorum, & mandauit artificibus, vt simile quid facerent. Sed primus sensus est melior, scilicet quòd Aaron accepisset aurea ornamẽta, & fecisset formam aliquam de terra, aut alia re, in qua funderentur, & exiret vitulus

lus secundum compositionem, & figuram rei, in qua fundebantur inaures aureæ. & istud primum sequitur litera nostra. *Et fecit ex eis vitulum*. Quia sic erat facta forma, in qua fusa fuerant omnia ista aurea ornamēta. *Conflatilem*. Dicitur vitulus conflatilis, idest factus per conflationem, scilicet vt per ignis actionem omnes istę auri partes conflarentur, idest in vnū redirent. & dicitur conflatilis, vt distinguitur contra productilem, vel per diuersas partes fabricabilem. Nam productile opus est quod fit per productionem rei, idest per extensionem rei per malleationem: nam istud est producere, scilicet extendere: & sic fuerunt facti Cherubim productiles, idest per extensionem malleatoriam, vt patet supra 25. cap. eodem modo, & candelabrum. Aliud est opus, quod fit per coniunctionē partiū, s. quòd fiant de metallina materia, & postea istę partes coniungantur ad faciendum vnum. Tertium opus est conflatile, scilicet quando artifex manu sua nihil operatur, sed facta forma fusoria ipsum artificiatum formam recipit materia liquefacta, & istud vocatur conflatile, siue fusorium, quia per fusionem cōflatoriam factum est.

Quare Aaron magis vitulum quàm aliam figuram fabricauit.

QVAESTIO. XI.

QVAERET autem aliquis, quare magis Aaron fabricauit vitulum quàm aliquam aliā figuram. Respondent quidam, quòd factum fuit propter virtutem cuiusdam laminæ, in qua erat vitulus descriptus, scilicet quòd cùm vellent Hebræi de terra Aegypti recedere, & deberent secum adducere ossa Ioseph, cùm adiurati adhuc essent, Sepulchrum vero Ioseph inundatione magna Nili tectum esset, nesciebant vbi ossa eius essent, ideo Moyses in quadam lamina aurea figuram vituli formauit, & proiecta in aquam supernatauit vsque ad locum sepulturæ Ioseph: hæc autem lamina postea a quodam viro conseruata est, & ad fabricationem Deorum venit. Cunque inter alia frusta auri poneretur ex virtute vituli in ea descripti formatū fuit totum aurum in vituli figuram. Sed hoc non potest stare. Primò quia fundatur ista positio super falso, scilicet quòd sepulchrum Ioseph in Aegypto esset in tali loco, vt aqua Nili super illud inundaret, & necessarium esset laminam auream mitti ad cognoscendū locum sepulturæ. De hoc magis diximus supra 13. ca. Item pręsupponitur falsum, scilicet quòd ista lamina aurea venerit ad fabricationem vituli aurei: nam dato quòd talis lamina aurea fuerit: tamen illa non venit ad conflandum vitulum, quia solùm mandauit Aarō adduci inaures, quæ erant in auribus vxorum, & filiorum atque filiarum, vt patet in litera. Item supponitur aliud falsum, scilicet ꝙ istę inaures aureę in ignem fuissent proiectę, & ex virtute illius vituli descripti fuissent aliæ partes auri cōflatę in vituli formam, & quòd non fuerit factus vitulus iste in forma fusoria: litera tamen dicit quòd fuit factus opere fusorio. Item posito quòd fuisset fabricatus iste vitulus in aliqua forma fusoria, siue sine forma fusoria, sed sola proiectione istorum in ignem, non potest stare, quòd virtute vituli descripti in lamina formaretur tota massa auri in vitulū, quia figura non ponitur de formis actiuis, sed qualitates pertinentes ad tertiam speciem Predicamēti Qualitatis: potissime cùm figura vituli descripti in lamina per conflationem ignis deperiret. Item quia si talis virtus esset illius laminæ inscriptæ figura vituli, potius conuertisset ipsam laminam in figuram solidam vituli, sed non faciebat: ergo nec poterat ꝯuertere totam

F massam auri in formam vituli. Alij autem dicunt ꝙ facta fuit figura vituli a proposito ad deriuandum virtutem cęlestem. Et ad hanc opini. videtur declinare Rabbi Abraham Aben Ezra licèt tacitè, quia & ipse de astrologicis, & nigromanticis aliquid intellexisse videtur. Fiunt autem figuræ quædam metallinæ secundum conformitatem figurarum cęlestium: & quòd metallum sit conueniens in complexione influentiæ cęlestis. Et vocantur istæ figurę partim astrologicæ, partim magicę. Astrologicæ quidem, quia considerato certo aspectu planetarum, aut coniunctione, & ascendente fiunt, & non indifferenter quolibet tempore: talis autem consideratio astrologica est, sic fiūt capita ferrea respondentia ad quęsita. Sunt autē partim magicæ, quia in frabricationibus talibus quędam

G superstitiones obseruantur in ritu dęmonum quantū ad vestes: & quędam alia, quæ magis suspecta de vera idolatria sunt. Est autem sensus istorum, quia tēpus illud, in quo petierunt Hebræi Deos ab Aaron, erat conuenientis influentię ad recipiendum virtutem cęlestem magis in figura vituli quā in alia, ideo vitulus fabricatus est. Si tamen ipsi hoc intendebant nesciebant obseruare modum, quia quæcunq; figura astrologicè facta, ad hoc quòd sit talis complexionis corp' illud receptiuum, vt aliqua virtus, vel substantia intellectiua potens ratiocinari ibi esse possit, requirit diuturni temporis dispositionem: non enim erat possibile sic velociter, vt Aaron formauit vitulum, opere

H fusorio facere aliquam astrologicam figuram, quia non posset reperiri aliqua tam modici tēporis influentia, quę ita perfectè aliquam materiam disponeret ad deriuandum aliquam virtutem, qualiscunque illa sit. Aliter autem dici potest quòd fuerit factum hoc ad similitudinem Dei magni Aegyptiorum, qui est apis bos, quem sępe Hebræi in Aegypto viderant, atque coluerant: suo ergo obtentu vitulus fabricatus est: sed nec solùm ipsi intendebant vitulum aureum ad similitudinem Apis bouis, Dei Aegyptiorum sibi fieri, sed etiam quòd ille vitulus sicut Apis bos moueretur, vt patet in litera, cū ipsi petūt dicentes: Fac nobis Deos, qui nos pręcedant, idest qui dirigant nos in via. Præcedere autem nō solū indiget, vt forma corporea sit, sed

I vt aliqua virtus spiritualis recipiatur in materia tali. vtrunque ergo volebant, scilicet vt bos ad similitudinem Apis bouis dij magni Aegyptiorum eis fieret, & vt in illo virtus aliqua ad demōstrandum eis viam, & pręcedendum eos esset. Aliquis autem fortassis dicet, quòd non erat intentio Hebræorum, vt daretur eis aliquis Deus, qui loqueretur, & posset ambulare coram eis, licèt dicatur: Fac nobis Deos, qui nos præcedant: sed est sensus, quòd faceret eis Aaron aliquem Deum de auro, vel de argento, etiam si non loqueretur: & iste Deus præcederet eos: non quidem quòd iret ante eos demonstrans eis viam, & seipsum mouēs, sed quòd esset vitulus conflatilis, & portaretur ab eis in itinere: tamen quòd ꝓcederet eos, scilicet quòd illi qui portarent vitulum illum, irent ante oēs alios

K ostendentes viam: & sic pręcedebat arca Domini castra Israelitarum, vt patet Nume. decimo capitu. Arca domini præcedebat castra itinere dierum trium. sic etiam ibat arca domini ad bellum euntibus Israelitis, vt patet primo Reg. quarto, & tunc dicebatur De' ire ad bellum. Quod patet in verbis, quæ dixerunt Philisthini cū scierunt, quòd arca domini venisset in castra, scilicet: Et cognouerūt quòd venisset arca domini in castra: timueruntque Philisthim dicentes: vę nobis, non fuit tanta exultatio heri, & nudiustertius, vę nobis quis nos liberabit de manu Deorū istorum sublimiū? hi sunt dij qui percusserunt Aegyptum omni plaga. Sed hoc non potest stare, quia si solùm isti dij conflatiles

tiles sic præcederent ita quòd ab aliis portarentur, non dirigerent eos, sed potius ipsi dij portarentur, & dirigerentur ab aliis. Item non concordat hoc necessitati eorum: nam ipsi volebant ire in terram promissionis, & nesciebant viam: quia tota illa terra inhabitata erat, tota solitudo vasta, per quam homines non ambulauerant: indigebant ergo directore, sed dij illi si essent pure metallini, & ab alijs portari deberent, nō poterant dirigere Israelitas in deserto: ergo non petebant ipsi Deos solùm metallinos. Item quia discordaret ista petitio motiuo eorum: dicebant namque quòd quia nesciebant quid accidisset Moysi viro illi, qui eduxerat eos de Aegypto, volebant quòd fierent dij, qui præcederent. in quo clarissime innuebāt quòd volebant Deos in defectum Moysi: & si Moyses esset in castris non peterent Deos: sed Moyses dirigebat eos in itinere, ideo ad hanc directionē petebant Deos. sed non poterant talem præbere eis ducatum, nisi essent viuentes, scilicet quòd aliqua virtus rationalis esset in illis corporibus metallinis, ideo non petebant Deos solùm metallicos, quos ipsi portarent: sed Deos metallicos rationales, qui eos in itinere præcederent atque dirigerent. *Dixeruntque*. Hoc refertur ad populum, quia vniuersus populus attendit vituli fabricationem: cùm vero de forma fusoria eductus fuit sic fulgens, quia aureus erat, totus populus inclinauit se ei adorans, & dicens: hi sunt dij tui Israel, qui te eduxerunt de Aegypto. Multum enim circa hoc soliciti erant, vt Deum haberent talem qualem petiuerant, ideo immediatè vt eum viderunt, cultū diuinum exhibere curauerunt: putabant namque stulti illi Iudęi, quod Deus ille aureus talis erat, qualem ipsi petebāt, scilicet virtutem aliquam diuinam habens, ita vt præcedere posset eos, sed non erat. *Hi sunt dij tui*. In hoc manifestatur quod dicitur, scilicet quòd ipsi putarent vitulum illum aureum diuinam vim habere: nā aliàs si solùm aureum esse putarent, nullatenus dicerent: hi sunt dij tui Israel, qui te eduxerunt de Aegypto: cùm dij metallini nihil horum efficere possint. *Hi sunt dij tui Israel*.

Quare cùm esset vnus Deus metallinus, dixerunt Hebræi pluraliter hi sunt dij, & cæt.

QVAESTIO. XII.

DICIT Nicolaus, quòd licèt esset vnus vitulus, tamen pluraliter vocauerunt illum dicētes, quòd erant illi dij: & hoc ad reuerentiā illius idoli, qđ multū honorare volebant. sic.n.dicunt pſonæ magnæ de seipsis: nos volum⁹, nos mandamus tale, aut tale fieri. Sed non est conuenienter dictum, quia supra cùm petierūt fieri sibi Deum, dixerunt: Fac nobis Deos, qui nos præcedant. & tunc non intendebant honorare Deum suum, quia nondum erat, nec sciebant qualis futurus esset: vocauerunt tamen eum pluraliter. Itē quia dato, quod poneretur pronomen substantiuum notans personalitatem in plurali, tamen relatiuum, & verbum relatiui non debent poni causa honoris in numero plurali, sed in singulari: hic tamen solùm poni tur in plurali, scilicet qui te eduxerunt de Aegypto, ergo non fit ad honorem. Item exemplum quod adducit ad confirmationem de personis honoratis non est conueniens, quia licèt in prima, & secunda persona, quæ notant dignitatem quandam, & signant pluralitatem propter demonstrationem conuenit, quòd ponatur pronomen pluralis numeri ad signandum vnum hominem, vt nos mandamus hoc, siue vos dicitis illud. Non fit tamen hoc in nomine, siue substātiuo, siue adiectiuo, quia licèt aliqua persona magna

A sit, nō dicet de se: nos sumus Episcopi, sed, nos sumus Episcopus, & sic: nos sumus rex, & nō sumus reges: q̄a hoc necessariò pluralitatē notat indiuiduorū. De noīe adiectiuo patet, quia nō dicet aliquis magnus vir: nos sumus iusti, sed iustus. Hic autem nomen substantiuum in plurali positum est, cùm dicitur: Hi sunt dij tui: & relatiuum, & verbum eius, vt patet, scilicet qui eduxerunt te de Aegypto. Item quia licèt aliquis loquatur de se in numero plurali, quando per primam personam exprimitur locutio: aut nos cùm ad alterū per secundam loquimur, tamen cùm de altero loqui mur quod fit per tertiam personā, siue sit in nomine, siue pronoīe tam adiectiuis, q̄ subātiuis, nō fit locutio per plurale, sed per singulare, vt cū dicimus: iste est

B rex: & nō dicimus: isti sunt reges. hic tñ fiebat locutio in tertia persona cùm dicerent Israelitę: Hi sunt dij tui Israel, qui te eduxerunt de Aegypto: ergo nō fiebat ad honorem. Dicendum ergo, vt supra dicebatur, quòd istud non fit ad honorem, vel aliquam aliam obseruantiam, sed ex conditione linguæ Hebraicæ, quę nimis in hoc barbarica est: non attendens conuenienter numeros, & genera, nec conuenientias appositorum, & suppositorum, adiectiuorum, & substantiuorum, antecedentium, & relatiuorum: & tamen debuisset hic singulariter loq, quia de vno loquebatur, pluraliter tamen protulit, & barbaricè nimis. *Qui eduxerunt te de Aegypto*. In hoc notantur duo. Primum quòd iste vitulus, non solùm existimabatur ab eis vt

C vitulus aureus, sed etiam vt habens virtutem diuinam ad educendum eos de Aegypto: aliàs ridiculum esset, nec quisquam, etiam insanus, diceret, quòd illud aurum, ex quo factus fuerat vitulus eduxerat eos de Aegypto, quia tunc dicerent, quòd inaures aureæ vxorum suarum, & filiarum atque filiorum eduxerāt eos de Aegypto, quo nihil stultius. Patet hoc, quia vitulus ille aureus factus fuerat ex inauribus vxorum, & filiarum atque filiorum virorum Israelitarum, vt patet in litera. Secundum est, quòd ipsi putabant virtutem Dei veri, qui eos per mare Rubrum transduxerat, & in deserto pauerat, latere in illo vitulo aureo. Quod patet, quia ipsi viderant manifestissimè, q̄ Deus patrum suorū eduxerat eos de Aegypto, quia sicut p̄

D dicebat eis antequam quidquam faceret, ita postquā prædixerat certissimè faciebat: & dixerat eis Moyses super mare Rubrum, cùm Pharao insequeretur eos a tergo, & præ timore ipsi desperarent, vt patet supra 14. cap. Dominus pugnabit pro vobis, & vos tacebitis. Quod postea rebus comprobatum est ipsis videntibus, & lętantibus, vt patet supra 14. & 15. cap. nō poterant ergo dubitare quòd ille Deus eduxisset eos de Aegypto, qui talia pro eis faciebat: sed hic dicebant ipsi, q̄ isti erant dij, qui eduxerant Israelem de Aegypto: ergo necessariò intelligebant virtutem illius Dei latere in illo aureo vitulo: & tunc verū erat, q̄ ille vitulus, quem colebant, qui a parte nobiliori, scilicet virtute diuina intrinseca denominabatur Deus, erat Deus,

E qui eos de Aegypto eduxerat, aliàs totus populus manifestissimè sciret se mentiri: sicut si ego dicerem alicui lapidi: iste genuit me, vel alicui arbori: hæc me peperit, & concepit. Hoc autem non est concedendum, quòd totus populus vellet publicè mentiri se clarissimè vidente, quòd mentiebatur: cùm in hoc nullam vtilitatem aut aliquod alterum cōsequeretur bonum. Necesse est ergo dici, quòd intelligebat in vitulo latere virtutem Dei, qui eos de Aegypto eduxerat, quicunque ille foret. *Quod cum vidisset Aaron*. Scilicet quòd tantum honorem ei impendebant vocantes eū Deum suum eductorem suum de terra captiuitatis, & quòd cum tanto affectu mouerentur in illum putauit enim forte Aaron, quòd cùm ipse eis faceret vitulum

lum illum aureum, qui non mouebatur, nec aliquam virtutem habebat ad dirigendum eos, sicut ipsi petebant, quòd negligerent eum, nec vllatenus colerent. Res tamen in contrarium elapsa est, quia cū magno affectu illum coluerūt: ideo Aaron cùm vidisset hoc quod contra spem suam erat, admirat⁹ aliqualiter est. Sed quia populus insistebat in cultu, fecit eis altare ad honorandum Deum suum, quem volebant: semper enim quantum poterat Aaron ex affectu suo eos ab inchoata iniquitate arcere volebat, & sic in rebus demonstrabat, licèt oculte. Nam, vt supra probatum est, ipsi petebāt Deum, qui præcedere posset eos: ita quòd esset ratione vtens, & se mouens, aliosque dirigere potens: ad quod requirebatur, vt per contemplationem astrologicam fieret talis dispositio in illo corpore metallino, per quam virtus aliqua siue substantia spiritualis moraretur, & respōderet ad quesita, atque mouere posset corpus, in quo esset. Vel saltem si purè magicè facere vellet per pacta facta cū dęmonibus, aut verba aliqua inductiua, vel characteres varios cęteraque dęmoniorum aut insignia, aut cęremonias faceret: quia satis dici posset quòd Aaron aliquid nosset horum cùm moratus fuisset octuaginta tres annis inter Aegyptios, qui in hoc super gentes cęteras excellebant, & non solùm ipsi, sed & multæ aliæ gentes hoc nouerant, vt tangit Aristot. in primo Politic. c. secundo. de Dedalo carpentatore, qui imagines quasdam ligneas fabricabat, & artificiosè spiritu incluso faciebat eas per se moueri, atque trepidare. Noluit autem quidquam horum facere Aaron, ne ad idolatriā allicerentur: sed nulla obseruatione aut astrologica, aut magica facta vitulum aureum pure metallinum eis dedit: non potentē loqui, nec moueri, nisi ab alio moueretur, satis ergo populus ille insipiēs moueri debuisset ab impiissimo proposito, viso ꝙ res nō fuisset consecuta effectum, s. quòd non erat ille talis Deus, q eos pręcederet atq; dirigere posset, sicut ipsi petebāt. Et hoc Aaron intendebat, tamen non valuit efficere præualēte iniqua eorū atque tenacissima cōceptione. *Aedificauit altare corā eo.* Idest fecit ante vitulum, vt in illo altari victimas offerrent illi, quia sic volebant. Dicit Rab. Salo. ꝙ ista litera intelligitur sic. *Quod cū vidisset Aaron.* i. cū vidisset Aaron, ꝙ vitulus ille moueret ędificauit coram eo altare. Dicit enim quòd immediatè vt factus fuit vitulus, & eductus de forma fusoria ambulauit. Aaron autem cùm vidisset hoc, quasi admiratus quomodo sic factū esset, quasi esset dignus magna reuerentia, quia illud erat signum deitatis suæ, fecit ei altare, vt offerentur hostię: quia merebatur sibi offerri. Probat autem hoc per id qđ habetur Psal. 106. Et mutauerunt gloriam suam in similitudine vituli comedentis fęnum. Vitulus autem comedens fęnum non est mortuum quid: sed animal viuens, & se mouens. Sed hoc non potest vllatenus stare. Primò enim cōuincitur falsitas eius ex ipso textu, quem allegauit: nā dicitur ibi: Mutauerūt gloriam suam in similitudinem vituli. si autem ille vitulus moueretur, & comederet, necessariò esset vere vitulus, & nō similitudo vituli, & sic scriptura non diceret de eo, ꝙ erat similitudo vituli comedētis fænum, sed vitulus comedens fęnum. Secundò quia non poterat vitulus ille aureus moueri nisi dęmon subintraret eum, aut per exteriora moueret: hoc autem non fieret, nisi a Deo specialiter permitteretur propter maliciam fabricantium: sed Aaron, licèt malum ageret, timens tamen agebat: & inquantum poterat intendebat ab inchoata eos iniquitate distrahere: ergo non pemitteretur, quòd diabolus moueret illum vitulum ad dandam iudeis occasionem errandi. Si autem dicatur, quòd Aaron per aliqua pacta tacita cùm dęmonibus, aut cęremonias eorum fecerit aliquem introire, aut extrinsecus mouere: dabitur quòd Aaron intenderet directè idolatrare, & quod maius erat totum populum ad idolatriam ducere, quod non erat cōcedendum, quia tunc maius erat peccatum Aaron, quàm aliorum de populo, & Deus non remisisset ei tale peccatū quantum ad pęnam temporalem, sed cùm aliis mortuus fuisset, & grauius, cùm iniquius se gessisset: nec Deus constitueret eum sacerdotem suum: sed Deus remisit ei ad preces Moysi, vt patet Deuter. capit. nono, & constituit eum sacerdotem magnum, vt patet Leuiti. octauo ca. ergo non intendebat ipse hoc malum, nec procuraret tale. Tertiò patet, quia dato quòd hoc non intendisset Aaron nec operatione sua præuia dęmon

Aarō quā tum poterat conabatur distrahere Hebræos ab inchoata iniquitate vituli.

F

G moueret illud corpus vituli, sed Deus eo ignorante p-misisset, tamen si postea propter hoc motus cōstituisset ei altare, vt offerentur ibi victimę, consensisset verissimè idolatriæ, quasi arbitrans aliquid numinis esse in vitulo, propter quod eum honore diuino dignum reputaret. Sed hoc supra improbatum est, & ipsi Iudæi valde conantur eum excusare ab idolatria, ergo ille vitulus non fuit motus. Et si forte dicant, quòd Aarō volebat adorare illum vitulum, & facere eum ab aliis adorari, quia viderat miraculum illud de motu eius, non valet, quia moueri sic illum vitulum non erat miraculum, cùm quilibet dęmon, aut angelus bonus posset illum mouere. Et dato quòd circa vitulum fieret aliquid quod esset vere miraculum, non ex hoc ado-

H randus erat vitulus, sed Deus, qui facit mirabilia magna solus. Quicunque ergo vitulum ex tali causa adoraret, idolatra esset. Quartò quia iste vitulus non poterat moueri ambulando: nam ambulatio est motus progressiuus: cùm animal mouet pedes suos innitēdo eis, & flectendo: nunc coniungendo eos breuiori distantia, nunc vero maiori spatio separando: hoc autē impossibile erat fieri in vitulo illo aureo: nā licèt dęmonem eum rapere posset, & mouere de loco ad locum: tamē pedes eius flectere sicut flectuntur pedes animalis curuando, & porrigendo impossibile ei erat: nam licèt eum faciliter frangere posset, & comminuere: partes tamen ita duras tanquam partes teneras neruorum, & carnium complicare impossibile erat: nisi

I reduceret materiam auri ad tantam teneritudinem, in quanta est caro animalis, aut virgula arboris, quod dęmones aut angeli boni facere non valerent, nisi liquefacerent aurū: & tunc non maneret vitulus fabricatus: sed liquefieret totum aurum per planum, & verteretur in rudem atq; informem massam. Quintò quia erat impossibile illum vitulum comedere non solùm secūdum veritatem, quia ad hoc requirebatur organum comestiuum, scilicet os: & quòd esset verū organum, scilicet carneum. & non esset æquiuocè dictum: sicut oculus aut manus lapidea, vel lignea: & ꝙ esset ibi potentia digestiua, & transmutatiua in substātiam rei alendę comedentis, de quibus latè, & vtiliter declarauimus supra septimo cap. cùm agebatur de po-

K testate dęmonum: sed etiam non posset saltem apparenter comedere: nam ad comestionem apparenter requiritur quòd id, quod comedit habeat os ad suscipiendum nutrimentum, & videatur habere stomachum, vt possit ibi recipi cibus ad decoctionem, & digestionem, & quòd in ista comestione moueātur genę, & caro faciei: hæc autem non apparebant in vitulo illo. Primò non erat ibi os, quia fuit factus iste vitulus in forma fusoria, & oportebat totum plenum esse. Vel si dicas quòd erat os, quia potuit poni aliquid eminens intra fusoriam formam, quod redderet formam oris saltem: tamen stomachus esse non poterat siue aliquid vacuum in corpore illo: nam cùm fuerit factum in forma fusoria, necessarium erat totum solidum

lidum esse, & nihil ibi relinqui concauum vel inane, vt patet ↄsideranti qualiter posset fieri illa forma fusoria. Nec est arguendum de campana, quæ fit in forma fusoria, & tamen habet aliquid concauum, ꝗa campana non est vndique clausa, sed in fundo aperta: vitulus autem ad hoc quòd perfectè vituli formā haberet, vndique clausus esse debebat: ergo viderent ipsi quòd non poterat comedere: quia nihil habebat intra vacuum, vel non solidum, in quo recipi posset cibus. Item non poterat ille vitulus mouere mandibulas, quæ requirebantur ad apparentiam comestionis: nam etiam dęmon si vellet mouere mandibulas eius non posset: quia illę erant partes durę, quia de auro, ideo impossibile erat eas complicari, nisi, vt supra dicebatur, liquefierent, & tunc non maneret figura vituli, sed rediret aurum in rudem massam: falsum est ergo quod vult Rabbi Salomon, quòd vitulus ille comederit fęnum, & propter hoc ei altare construxerit Aarō. Sed exponendum est, vt supra, scilicet quòd Aaron vidit populum multum esse promptum ad colendum, ideo fecit altare ei. Sed hoc non quidem, quia desideraret Aaron complacere populo idolatranti, nec vt ipse coleret, sed quia vidit quòd populus ille durus semper asperior in sua iniquitate durabat, & quòd occiderent eum, nisi altare construeret vitulo. Vel forte, quia videbat Aaron, quòd totus populus simul stans volebat facere altare ad colendum Deū, quem elegerant: & in breuissimo tempore omnes illud facerent: vt ergo aliquo tempore eorum iniquitatem dilataret, vt si forte interim veniret Moyses, & populus ab incepto scelere retrocederet, voluit ipse facere, vt magis in faciendo illud moraretur: prima tamen expositio melior est. *Aedificauit altare coram eo.* Scilicet quòd ille vitulus fuit positus in aliquo loco honorabili, non tamen in altari, quia tunc non diceretur altare ædificatum coram eo, sed sub eo, ita quòd ipse poneretur in altari, sicut ponuntur nunc statuæ repręsentantes sanctos, qui ex hoc seculo decesserunt.

Quare Gentiles non ponebant Deos suos super altaria.

QVAESTIO. XIII.

GENTILES autem non habebant huiusmodi consuetudinem. Et ratio est duplex: Prima quia altaria eorum erant immunda, cùm seruirent ad vsus banausos, scilicet vt ponerentur in eis carnes sacrificiorum, & tingebantur sanguine, & omasi, omniaque intestina ibi ponebantur: cum tali autem immundicia non erat iustum esse illum, quem ipsi pro Deo colebant: idem erat de Iudæis, quia nunc in altari victimas obtulerunt vitulo illi, vt patet infra, ergo non poterat ibi poni vitulus. Secunda ratio erat, quia in altari ponebatur ignis ad deuorandum carnes sacrificiorum: si autem ibi ponerentur statuæ, si metallinę essent liquefierent, si esset metallum eliquabile: aut si esset vt ferrum, & calibs, licèt non eliquarentur, tamen deformarentur, & denigrarentur, & quotidiano calore soluerētur: si essent lapidea dissilirent, aut verterentur in calcem: si lignea essent vrerentur. Nullatenus ergo in alteri poterant esse imagines Gentilium. sic in præsenti, quia si positus fuisset vitulus super altare, cùm aureus esset, breuiter calore ignis fuisset totus eliquatus. Debuit ergo altare construi coram vitulo auro, sed non debuit poni vitulus in altari. *Et præconis voce clamauit.* Ad hoc quòd totus populus sciret id quod Aaron mandabat, fecit illud dici per præconem. In Hebræo non ponitur quòd pręconis voce clamauetur. Litera tamen nostra suppleuit quod intelligebatur, quia certum erat quòd Aaron non clamaret ita clamore valido, vt cuncti audirent: tum quia tale officium est vile, nec pertinet ad viros honoratos. Nec obstat si arguas de eo, quod habetur Deuter. cap. 1. & 29. scilicet quòd locutus fuerit Moyses verba libri huius audientibus omnibus Israelitis, & Aegyptiis, qui cum eis ascenderant. Nam ibi erat necessariū ad confirmationem fęderis, & confirmationem totius populi, quòd Moyses loqueretur cum eis: quia non erat aliquis in populo ita reuerendus aut idoneus ad hoc nisi Moyses. Nunc autem ad nunciandum populo, quòd sequenti die esset solennitas: non erat magis necessaria vox Aaron, quàm cuiuslibet de populo: & poterat conuenientius per alium expediri, ne Aaron auctoritatem suam perderet, si banausis officiis insisteret. *Cras solennitas domini est.* Hoc pręco clamauit coram toto populo, scilicet quòd iuit per vicos castrorū discurrendo a principio vsque ad finem: & clamabat, hæc dicit Aaron dux noster, quòd cras solennitas Dei est. Erant namque disposita castra per calles, & isti calles habebant portas in fine sui ad vtranque partem, quasi esset locus vallatus muris, & portis. Quod patet: quia infra dicitur, & stans Moyses in porta castrorum, & postea sequitur: Ite & redite de porta vsque ad portam per medium castrorum.

An possint excusari Aaron, & Israelitæ ab idolatria.

QVAESTIO. XIIII.

ALIQVI Hebræi volunt excusare hic Aaron ab idolatria qualicunque modo, & totum Israelem: & dicunt quòd Israelitæ non iuerunt ad colendum illud vitulum, sed ad colendum Deum verum: & Aaron ad hoc intendebat eos vocare, cùm dicitur: cras solennitas est domini: vocat autem Dominum, siue Deum absolute, quod intelligitur de Deo vero: aliàs expressum foret de vitulo. Cùm autem arguitur cōtra eos, quòd Israelitæ puniti sunt grauiter a Deo pro hoc facto, & Moyses occidit multos de eis, scilicet viginti tria millia, vt patet infra, quod non factum fuisset nisi peccauissent: ergo dicendum est quòd peccauerunt. Respondent quòd Israelitæ, & Aaron peccauerunt, sed istud peccatum non fuit in colendo vitulum aut faciendo ei aliquam solēnitatem, sed in sacrificando qualiter non debebant: quia Deus non mandauerat quicquam offerri, & ipsi obtulerunt holocausta, & victimas pacificas. Sed non potest hoc stare. Primò quia cùm ipsi petierunt fieri sibi Deos, & dederunt inaures ad fabricandum illos, dato quòd nihil vltra fuisset erant idolatræ: quia faciebant primum præceptum irritum, facientes statuas aut fieri petentes: & hoc quia non licebat eas fieri ad colendum ipsas nec ad colendum Deum in ipsis, vt satis innuitur supra capi. 20. & clarius Deut. quarto cap. Secundò errauerūt, quia laudauerunt illum vitulum dicentes: isti sunt dij tui Israel, qui te eduxerunt de Aegypto. & hoc siue velint intelligi, ꝙ ille vitulus erat purè metallinus: siue velint, ꝙ haberet aliquid deitatis intra se, quia vtrunque est error. Tertiò errabant in idolatria, quia holocausta, & victimas pacificas obtulerunt, cùm sacrificium nunquam fieri debeat, nisi Deo. Quartò patet quòd errauerint in idolatria, quia Deus de idolatriā redarguit eos, & non de oblatione indebitè facta: cū dicitur infra. Peccauit populus tuus, feceruntque sibi vitulum conflatilem, & adorauerunt: atque immolātes hostias dixerunt: isti sunt dij tui Israel, qui eduxerunt te de Aegypto. Quintò patet quòd non errauerunt in via sacrificandi, sed idolatria, quia dicitur infra

recesse-

recesserunt cito de via, quàm ostendisti eis: sed Moyses non ostenderat eis hucusque ritũ sacrificandi quantum ad aliquid vetando, vel iubendo: ergo non peccauerunt in hoc. Dederat autem eis regulam de non colendo idola, & nõ faciendo sculptilia, & specialiter expresserat, quòd Deos aureos, & argenteos non facerent, vt patet supra 20. cap. ergo ista est via, contra quam errauerunt. Sextò patet, quòd errauerint in idolatria, quia Moyses volens punire Israelitas peccantes, vt pęnę fierent per ea, per quæ culpæ processerant combussit vitulum, & redegit in puluerem atque iaciens in aqua dedit potum ex ea filiis Israel, sed si non peccauerant in fabricando vitulum non daret eis ad bibẽdum de aqua in qua fuissent pulueres eius dispersi, quia videretur superfluum, & impertinens, sicut si combureret vnum lapidem, & conuertens in cineres spargeret in aqua atq; adaquaret omnes Israelitas. Ex hoc texto patet clarius, quia Deut. nono cap. vbi ponitur hoc factum, enarratur, quòd Moyses dixerit Israelitis. Peccatum autem vestrum quod feceratis, idest vitulum arripiens igne combussi, & in frusta comminuens & cęt. Ecce ibi vocatur vitulus peccatum Israelitarum: ergo peccauerunt in fabricando vitulum, & sic tam Aaron quã Israelitæ peccauerunt in idolatria: & non principaliter in sacrificando, qualiter non deberent. Cùm ergo dicitur. *Cras solennitas domini est*. Sensus est quòd sequenti die celebraretur festũ Deo, quem ipsi Deum petierant, & habebant, scilicet vitulo illi, & dixit Aaron, cras, quia noluit eadem die facere solennitatem offerendo illi victimas, & adorando in iubilatione & choris: & hoc vt si interdũ veniret Moyses, disturbaret hæc, scilicet ne coleretur. *Surgentes mane*. Hic agitur de solennitate vituli conflati. *Surgentes mane*. Hoc ponitur ad magnam diligentiam & exactissimam curam de colẽdo illum Deum, quia vix sustinebant se cultores Deum illum, ideo immediate accepta licentia surrexerunt diluculo, & vacauerunt cultui eius.

An prima die solennitatis vituli Moyses de monte descenderit.

QVAESTIO. XV.

IN isto die vult Nicolaus, quòd venerit Moyses de monte, & hoc quia infra dicitur quòd quando venit Moyses vidit vitulum, & choros, idest quòd totus populus erat in circuitu illius vituli, & canebat: hoc autẽ ad istum diem pertinet, in quo surrexerunt mane, & obtulerũt victimas atque iubilauerunt coram vitulo: oportet ergo dici quòd in isto die venerit Moyses: vel quòd non solum in isto die fecerunt solennitatẽ hanc coram vitulo, sed etiam aliis diebus post, & in his venit Moyses. Satis autem videtur quòd eadem die, qua ista fieri inchoata sunt, scilicet cum primò iubilauerunt coram vitulo, & obtulerunt victimas: quia immediate vt peccauerunt, dixit Deus Moysi. & tunc datis tabulis descendit, & inuenit eos iubilantes coram Deo suo, quem nouiter colere inceperant. Ex hoc etiam concluditur, sicut supra, quòd ista non incepta sunt fieri in die trigesimo nono, hora sexta, & quòd cõsummarentur in die quadragesimo, hora sexta: nã dierum aliquorum spatium requirunt, scilicet quòd in die trigesimo nono, hora sexta satan turbauerit aerẽ, & apparuerit feretrum, in quo iaceret effigies cadaueris Moysi: & quòd Aegyptij prouocarentur ad idolatriam: & quòd ipsi prouocati Israelitas deciperẽt eis idem persuadendo: & ab omnibus his Hur contradicens occideretur: & quòd Aaron timore commoti vulgi assentiret, & quòd peterentur inaures, & quòd

F colligerent per omnes habitantes in castris, qui satis a seipsis, vel ab ipso loco saltem, in quo factus est vitulus distabant: quia castra magnam terræ quantitatem occupabant: cùm essent ibi plura quam sex centa millia peditum, præter tribum Leui, & Aegyptios innumerabilis multitudinis, qui cum eis ascenderant, vt patet supra duodecimo cap. Item quòd vitulus in forma fusoria fieret, & cùm esset eductus clamaretur: Isti sunt dij tui Israel, qui te eduxerunt de Aegypto: & ꝙ per castra præconis voce poneretur edictum, siue fieret denunciatio, quòd sequenti die erat solẽnitas Dei illius noui: hæc autem omnia fieri oportebat ab hora sexta diei trigesimi noni, vsque ad vesperam eiusdẽ diei, cùm sequenti die in aurora, qui erat quadraginta

G venerint ad iubilandum coram vitulo, & offerendum victimas: sed ista non poterant fieri in tempore ita breui, ergo oportebat dici quòd aliquot diebus ante quadragesimũ diem, s. forte die trigesimũ quinque. vel ante, inchoatum fuisset istud negocium. *Obtulerunt holocausta*. Quis autem obtulerit ista holocausta, & hostias pacificas non exprimitur, sed videtur dicendum, quòd sicut supra 24. cap. quia nondum erat datum sacerdotium tribui Leui, obtulerunt holocausta iuuenes de filijs Israel, idest primogeniti principum filiorũ Israel, ita nunc cum eodẽ modo non esset constitutũ sacerdotium in tribu aliqua specialiter: & sacrificia offerre erat officium sacerdotum, oportebat vt per illos fieret, quibus ab antiquo pertinebat ius sa-

Quis obtulit sacrificia vitulo in die solennitatis eius.

H cerdotale, sed istud ius erat vnum de iuribus primogenituræ: ergo ad primogenitos pertinebat oblatio: & ipsi obtulerunt, sicut supra obtulerant. Qualia autem animalia obtulerint, non constat: nã non erat data lex de modo, & ritu sacrorum quantum ad celebrationem ipsorum sacrificiorum, & quantum ad animalia, quæ offerri debebant: quoniam omnia hęc fuerunt determinata postea in Leuitico, scilicet quòd offerẽtur de pecoribus tria genera, scilicet boues, oues & hirci. De auibus offerrentur turtures, & columbę, vt patet Leui. primo cap. sed ista post vituli fabricationem, & adorationem data sunt. Non enim potuerũt per illam legem regulari. Redeundum est ergo ad leges pristinas scilicet quid consuetum erat antea offer-

I ri: Nec curandum est hic de vanitate gentium, quæ turpia sacra dijs turpissimis offerebant. Priapo asinus, Phebo equus, Dianæ viscera canis. & sic de cęteris turpibus sacris, de quibus Ouid. in lib. Fastorum, & máximè in prin. primi libri. Nam ista immunda sacrificia non solùm Hebræi non immolabant Deo, sed nec ab antiquo viri boni immolare consueuerant. Nam Noe cùm exiuit de arca, de omnibus volucribꝰ, & animantibus mundis obtulit domino, & odoratus est dominus odorem suauitatis, vt patet Gen. octauo cap. ad minus ergo dicendum est, quòd solùm de animalibꝰ mundis Iudęi hic obtulissent: quæ autem sint animalia munda, sicut hic accipio, patet Gen. septimo cap. ex dictis ibidem: & cùm iste esset vir iustꝰ testimonio

Quę animalia Hebræi vitulo immolauerunt.

K Dei, secuti fuissent Iudæi regulam eius in sacrificãdo, scilicet quòd non sacrificarent de immundis, & sic ipsi declarauerunt, vt patet supra octauo cap. cũ dicitur: Nunquid abominationes Aegyptiorũ sacrificabimus domino Deo nostro? quasi dicat, non sacrificabimus de illis. Et non solùm hoc; sed adhuc videtur, quòd ista animalia fuerint de bobus, ouibus, aut capris, aut turturibus: quia de istis obtulit Abraham Deo, qui erat pater omnium Hebræorum: quem valde sequerentur in exemplo facientes vt ipse fecisset: ipse autẽ supradicta animalia ad mandatum Dei occidit, vt patet Gen. 15. cap. de his ergo solis occiderent. Sed adhuc nõ videtur quòd de omnibus his obtulerint, quia ista oblatio fuit facta ad instar oblationis factæ supra in

in confirmatione legis, vt patet supra 24. cap. vt magis infra apparebit: sed in illa oblatione solùm fuerũt oblati boues, & hirci: ita hic fuerunt oblati. Patet hoc quia supra 24. cap. ponitur, quòd fuerint oblati vituli. Apostolus tamen ad Hebr. nono capitul. ponit, quòd fuerint immolati vituli, & hirci, cùm sanguis hircorũ, & boum siue vitulorum, vt dicitur ibidem, aspersus fuerit super populum ad confirmationem fęderis legis. De his ergo duobus generibus animalium magis quàm de aliis offerendum esse videretur, & de his magis offerrent. *Et hostias pacificas.* Ponũtur hic duo genera sacrificiorum: primũ quod vocatur holocaustum: secundum quod vocatur victima pacifica. Est holocaustum cùm aliquod totum animal incenditur cum pedibus, & intestinis lotis, & capite: de quo declarauimus supra 29. cap. & habetur Leui. primo capi. hostiæ pacificę dicuntur, quæ pro pace, siue prosperitate habita, aut quam haberi petimus offeruntur, vt Deus nobis pacificatus concedat quæ oramus. Est autem præter hæc gen⁹ aliud sacrificiorum, scilicet pro peccato: & istud fiebat in remissionem peccatorum, secundum tamen diuersas cæremonias, vt patet Leu. 4. & 5. capit.

Quare Israelitæ solum obtulerunt vitulo aureo duo genera sacrificiorum.

QVAESTIO. XVI.

QVAERET autem aliquis, quare ista duo sacrificiorum genera solùm oblata fuerunt. Respõderi potest dupliciter: primò quòd oblatio facta hic fuit ad exemplum oblationis, quam supra fecerant in confirmatione fęderis: sicut enim viderãt supra Israelitæ Moysen fecisse solennitatem magnam, & obtulisse victimas in duplici genere cæremoniarum, scilicet quasdam in holocaustum, quæ totæ cremabantur: quasdam vero pacificas, quarum aliquid cremabatur, & aliquid comedebant offerentes: ita nunc eadẽ obtulerunt. Et quia Moyses non obtulerat supra oblationem pro peccato, ipsi quoque nesciebant offerre pro peccato. Secunda ratio est, quia tunc pro peccato sacrificium offertur, cùm populus aut aliqua priuata persona intelligens se alicuius criminis reum pro se facit offerri, & in ista oblatione speciales cęremoniæ obseruantur: isti autem Israelitæ nunc quando vitulũ fieri petierunt, nõ erant conscij sibi ipsis alicuius sceleris, propter quod facerent sacrificium offerri: præcipuè cum ista sacrificia fierent ad exultationem in dedicatione Dei sui noui: sacrificium autem pro peccato magis habet locum męroris quàm exultationis: ideo non congruebat illi solennitati. *Et sedit populus comedere.* Factis sacrificiis in honorem Dei sui ipsi ad comedendum, & gaudendum sederunt. Et fit hic mentio, quod sederint ad comedendum: quasi hoc aliqd speciale sit: nam licèt in omnibus aliis diebus comederint: tamen solo manna vescebantur: nunc autem solennitate Dei sui victimas obtulerunt inde quibus ipsi partem carnium comedebant. Nam non solùm inter Iudæos post datam legem de ritibus sacrificiorũ prouenerunt partes hostiarum quædam offerentib⁹ in hostiis pacificis, vt patet Leu. septimo, & octauo, & decimonono cap. sed ẽt inter Gentiles hoc obseruatum est, vt comederẽt offerentes partes sacrificiorum quorundam: & adhuc plures partes proueniebant inter Gentiles quàm inter Iudæos: nam Gentiles etiam adipes sacrificiorum suorum vorabant, qui tamen in omnibus sacrificiis Hebręorum specialiter Deo reseruati erant. Et non solùm in sacrificiis, sed etiam in animalibus immolaticiis quãdo non immolabantur,

A vt patet Leu. tertio cap. cùm dicitur: omnis adeps domini erit iure perpetuo: nec sanguinem nec adipem omnino comedetis. Bibebant etiam Gentiles de vino, quod offerebatur diis suis ad libandum sacrificia: de quo Hebręi non bibebant, sed fundebant super carnes sacrificiorum, & similam, aut azymos panes, vel lagana oleo lita: ideo Deus quasi in vituperium magnum loquitur de Gentilibus, & diis eorum atque sacrificiis Hebræisque ad Gentilicium morem conuersis Deu. 32. ca. Surgant, & opitulentur eis: de quorum victimis adipes comedebant, & bibebant vinum libaminum. *Comedere ac bibere.* Quia tunc Hebræi splendidè comederint solennitatem Dei sui agentes, satis liquet: cùm haberẽt carnes victimarum pacificarum, B quibus vescerentur. Sed vtrum nunc bibissent splendidè non ↄstat: alijs namque diebus de aquis potum habebant, nunc verò si eundẽ potum habuerunt, non fuit aliquid speciale aut solẽne, sed oportebat vinum haberi ad solennizandum epulas festi magni. Quomodo autem habuerint, satis est difficile. Nam licèt de terra Madian, quæ erat aliqualiter vicina monti Sinai, vt declaratum fuit supra tertio, & quarto capit. vinum afferri potuisset: tamẽ erat satis difficile quomodo tãtę multitudini prouideri posset, ita vt dici posset, quod sedit populus manducare, & bibere. De quo non multum refert vtrum vinũ tunc biberint an non: quia vtriusq; modus assignari poterit, scilicet quomodo non habuerint vinum, aut quomodo vinum ad bibendum habere potuerint. *Et surrexerunt ludere.* C Primò Deum suum coluerunt ei sacrificia holocaustorum, & victimarum pacificarum offerendo. Secundo sibi refectionẽ assumpserunt de carnibus victimarum comedendo atque bibendo. Tertiò quietem in actione sua voluerunt choreas, & carmina faciendo. Dicunt aliqui quod ludere accipitur hic pro idolatrare, quia ponunt dictionem Hebraicam, quæ hic ponitur, scilicet cales, æquiuocam ad quatuor, scilicet ad ludendum, vt patet Gen. 21. quòd vidit Sara ludentẽ Ismahelem cum Isaac. Secundo modo accipitur ꝓ coire: & sic habetur Gen. 26. capit. scilicet quòd vidit Abimelech rex Gerare per fenestram Isaac ludẽtem cum Rebecca, idest coeuntem. Tertiò accipitur pro D occidere: sic habetur secundo Reg. secundo capitul. cùm dicitur: Surgant pueri, & ludant coram nobis, & sequitur quòd surrexerunt, & omnes infixis gladiis mortui sunt. Quartò accipitur pro idolatrare, & sic est hic, scilicet ꝙ populus surrexit ludere. i. idolatrare. De his aũt magis dictum fuit Gen. 21. ca. quia ista non est proprie ęquiuocatio, quia ludere solùm signat quietẽ quandam, & gaudium, secundum quem actum soluitur homo a curis. Ponitur tamen pro omnibus aliis non quidem secundum suam primam significationẽ, sed secundum metaphoram transumẽdo de proprio signato ad appropriata: hic autem propriè accipitur, pro quiete, & non pro idolatria. Quod patet ex sequẽtibus, scilicet quod inceperunt facere choros canẽdo quando Moyses audiuit vocem vlulatus, & vidit vitu- E lum, & choros: choreę autem illę non possunt dici specialiter idolatrare. Patet etiam, quia si vellet distinguere idolatrationẽ istorum Hebræorum ab aliis actibus suis, proprius dixisset idolatrare quando faciebant sacrificia, quàm quando faciebant choreas: nam sicut sępe dictum est, nihil est quod ita specialiter conueniat Deo, sicut sacrificia: quia omnes aliæ cęremoniæ, quas nos habemus ad Deum, possunt conuenire hominibus, qui existimantur, vt homines: sacrificiũ soli illi, qui Deus existimatur, aut verè Deus est, ab initio factum est: quia ergo idolatria est seruitus idolorum, idest imaginum: tunc erit proprissimè idolatria, quando id, in quo consistit propria Dei seruitus, attri-

Hebræi vere idolatrauerunt offerendo sacrificia vitulo.

attribuitur idolis: sed in sacrificio consistit magis cultus Dei, quàm in aliis cęremoniis: ergo cùm sacrificia fierent illi vitulo erat propria idolatria. Et ob hoc ipsi Hebręi volentes honorare Deum suum: ab eo, quod maximi honoris reputabant inceperunt, scilicet offerentes ei holocausta, & victimas pacificas: deinde venerunt ad solacia sua comedentes, & bibentes. Non potest ergo accipi hic ludus iste, qui erat in choreizando, & iubilando pro idolatrare, nisi accipiatur large, scilicet quia fiebat ad honorem idoli: & tunc non solum istud choreizare vocatur idolatrare, sed & maxime offerre holocausta vocatur idolatrare, qa directè, & solum fiebat hoc ad colendũ idolũ. Holocausta nãq; offerre nõ fiebat ad aliquam quietẽ, vel delectationem offerentium: quia secundum veritatem nulla erat, sed pure ad seruitium eius, cui offerebantur: ideo pura idolatria erant: choreæ autem, licèt aliquo modo fierent ad cultum idolorum, quorũ solennitas agebatur: tamen non directè, nec totaliter, quia magis fiebant ad gaudium choreantium. Inquantum ergo ista cedunt in delectatione hominum, non sunt idolatria: inquantum verò cedunt in seruitutem aliquam, aut honorem idoli sunt idolatria: sed maxima pars istarum chorearũ erat propter delectationem ipsorũ facientium: ergo minima pars idolatriæ ibi erat. Sic distinguit Arist. in octauo Ethic. scilicet quòd in sacrificiis choreantes diis obsequium pręstant, & sibi ipsis quietem acquirunt. Eodem modo dicetur idolatria in comestione, & potu, quia ipsi comederũt de immolatis hostiis in sacrificio dęmonum, scilicet de victimis pacificis immolatis vitulo. Dicendum ergo, quòd ludere non accipitur pro idolatrare, sed pro delectatione, & quiete, quam accipiebant in choreis.

1.Cor. 10. Deut. 9. Locutus est autem Dominus ad Moysen, dicens. Vade & descende, paccauit populus tuus, quem eduxisti de terra Ægypti, recesserunt cito de via, quam ostẽdisti eis. Feceruntque sibi vitulum conflatilem & adorauerunt: atque immolantes ei hostias dixerunt:. Isti sunt dij tui Israel, qui te eduxerunt de terra Ægypti. (3.Reg. 12.) Rursumque ait Dominus ad Moysen: Cerno quòd populus iste duræ ceruicis sit: dimitte me, vt irascatur furor meus contra eos, & deleam eos faciamq; te in gentem magnam. Moyses autẽ orabat Dñm Deum suum, dicens: Cur Domine irascitur furor tuus contra populum tuum, quem eduxisti de terra Ægypti in fortitudine magna & in manu robusta? (Nume. 14.) Ne quęso dicant Ægyptij: callidè eduxit eos, vt interficeret in montibus, & deleret è terra. Quiescat ira tua, & esto placabilis super nequitia populi tui: recordare Abraam, & Isaac, & Israel seruorum tuorum, quibus iurasti per temetipsum, dicens: Multiplicabo semen vestrum sicut stellas cęli, & vniuersam terram hanc, de qua locutus sum, dabo semini vestro, & possidebitis eam semper. Placatusque est Dominus, ne faceret malum quod locutus fuerat aduersus populum suum. Et reuersus est Moyses de monte portans duas tabulas testimonij in manu sua scriptas ex vtraque parte, & factas opere Domini. Scriptura quoque Dei erat sculpta in tabulis. Audiens autem Iosue tumultum populi vociferantis, dixit ad Moysen: Vlulatus pugnę auditur in castris. Qui respondit: non est clamor adhortantium ad pugnam, neque vociferatio compellentium ad fugam, sed vocem cantantium ego audio. Cumque appropinquasset ad castra, vidit vitulum, & choros. Iratusque valde proiecit de manu tabulas, & confregit eas ad radicem montis.

(Margin: Erictonius quadrigã primus excogitauit, & argentũ inuenit. — Tabulæ testamenti primæ. — 76. dist. ca. Ieiunium.)

Locutus est autem. Hic ponitur secundum, scilicet peccati perpetrati cognitio. Et hoc dupliciter, quia primò per reuelationem diuinam, secundò per sẽsus experientiam, ibi. *Et reuersus est Moyses*. Prima in duas. Primò ponitur peccati reuelatio, secundò pęne comminatio, ibi. *Rursumque*. Circa primum. *Locutus est autem Dominus ad Moysen*. Ista locutio fuit in die quadragesimo, quando Moyses steterat cum Deo in mõte, quod patet: quia Moyses stetit in monte quadraginta diebus, & quadraginta noctibus, vt patet supra 24. ca. & tamen iste dies, in quo Deus locutus fuit ista Moysi fuit dies, in quo descendit de monte: ergo fuit dies quadragesimus, fuit aũt ista locutio facta ad reuelandum peccata populi: quia Moyses existens nihil horum, quæ facta fuerant, & fiebant sciebat: imò nec Iosue, qui resederat in parte inferiori montis sciebat quippiam. Quod patet, quia cùm venirent Moyses & Iosue de monte, ait Iosue ad Moysen. vlulatus pugne auditur in castris. cui Moyses respondit non esse sonum pugnantium, sed iubilantium in choreis: si tamen Iosue nouisset, quid factum foret, non fuisset sic locutus. *Vade, & descende, peccauit populus tuus*. Idest iam non est opus vt stes hic, quia populus tuus peccauit: & possunt facere ista verba quasi sensum desperãtis de aliqua re, & applicabitur sic. Moyses stabat cũ Domino in monte ad recipiendũ tabulas legis ab eo, & pręcepta directiua populi subiecti Deo, sed nunc populus nolebat esse subiectus Deo pręuaricans pactũ eius, & colens Deum alienum, ideo iam non erat necesse, vt moraretur Moyses cum Deo in monte ad recipiendum præcepta, quia iam inutiliter darentur, cũ non esset, qui reciperet, & sic dicit Deus. *Vade descende, peccauit populus tuus*. Idest vade descende, non sis hic iam mecum, quia inutiliter stares, cùm leges, quas tu recipere vis non sint pertinentes populo tuo, quia peccauit, scilicet peccato maximo idolatrando. Vel aliter potest ista litera intelligi per modum punire volentis, scilicet. *Vade, & descende, peccauit populus tuus*. Idest noueris, quòd populus tuus peccauit. *Ideo vade, & descende*. Idest vade, & descende ad corripiendum eum. Et hoc videtur intellexisse Moyses. Vel si nõ intellexit saltem sic operatus est, quia immediate vt descẽdit, occidit 23. millia virorum, vt patet infra. Aliter exponit Rabbi Salomon, scilicet quòd Deus dixerit ista Moysi ad humiliãdum eum a suo honore. scilicet quẽ antequam peccaret populus iste peccato ido-

Idolatriæ erat populus honorabilis, & Moyses erat honoratissimus, quia talis populi dux erat. Cùm verò populus ille peccauit, abiectissimus factus est, ideo conuenienter Moyses descendit a toto honore sui ducatus: nam nobilitas principatus est ex nobilitate subiectorum, & vilitas principatus est ex vilitate subiectorum, vt ait Aristo. primo Politico. capit. tertio. Sic etiam dicit beatus Ioan. Can. tertio. Maiorem horum non habeo gratiam, quàm vt audiam filios meos in veritate ambulantes. Erat ergo sensus. *Vade, & descende: peccauit populus tuus.* Idest iam descende de honore tuo, quem habebas existens dux tanti populi, & boni, quia iam peccauit: ideo dignitas pristina ducatus tui non manet. Sed non est iste sensus, quē Deus volebat facere in verbis his. Primò quia cùm solùm consistat bonitas, siue nobilitas principatus in nobilitate subditorum, eoipso quo cessat nobilitas subditorum, cessat nobilitas principatus: & non oportebat quòd Deus ei diceret descende de honore tuo, quasi non descendisset de honore. Secundò, quia ista magis signant motum localem, quam aliquem motum secundum relationem quandam honoris: quia dato quòd descendere posset referri ad descēsum honoris, tamen, vade, necessariò signat motum localem: ideo ad descensum de monte referendum est. Tertiò, quia immediatè accepit tabulas Moyses, vt dicta fuerunt ista verba, & descendit de monte: quod non faceret, nisi per ista verba Deus, imperasset ei motum localem. *Peccauit populus tuus.* Non dixit Deus Moysi, peccauit populus tuus, quasi dicat, non est iste populus meus, qui peccauit: Deus enim vocauit semper populum Israeliticum suum: & sic cùm mitteret ad Pharaonem, vt dimitteret dicebat: Dimitte populum meum, vt sacrificet mihi in deserto. Et licèt quantum ad vniuersale dominium iste populus Iudaicus esset populus Dei, sicut ipse Deus dixit supra decimo nono capit. Mea est omnis terra: & Psal. 23. Domini est terra, & plenitudo eius: tamen non erat iste populus specialiter populus Dei per specialē dilectionem, vt patet quia peccauerat: nam solū erat populus Dei specialis, si bonus esset, & custodiret verba dei: sed iam nihil horum habebat: ergo non erat populus dei. Patet hoc supra decimo nono capi. cū dicitur: Si ego audieritis vocem meam, & custodieritis pactum meum, eritis mihi in peculium de cunctis populis: mea est enim omnis terra, & vos eritis mihi in regnum sacerdotale, & gens sancta: sicut ergo recipiendo eum in deum, & pactum faciendo cum eo erat populus Iudaicus populus Dei, ita infringēdo pactum, & negando eum non erat populus eius: sic dicitur Dan. nono ca. & post sexaginta hebdomadas occidetur Christus, & non erit populus eius, qui negaturus est eum. Ecce quia ista verba non vacant a mysterio: quia nō solū notatur, ꝙ populus iste cōtra deū peccauit, sed etiam Moyses ad puniendū Israelitas descēdit, quia innuitur Deus eis vehementer iratus: vtpote qui eos iam suos nuncupari nolit. *Quem eduxisti de terra Aegypti.* De⁹ eduxerat Israelitas de Aegypto, vt sæpe in isto libro, & in aliis recitatur, & facta ipsa euidētissimè comprobant. dicebatur tamen Moyses eduxisse, quia erat dux eorum, & medius inter eos & Deum, & Pharaonē. Deus āt hic totam eductionē attribuit Moysi, quia illa habuit malum exitū quasi dicat: Illi qui talia cōtra me egerunt non fuerunt educti de Aegypto ꝑ me, sed tu eduxisti eos: totum.n. Moysi imponit quidquid in populo aut bonū, aut malum est: vt ipse videns omnia sibi incumbere, tanquam suos diligenter castiget, & sic Deus placetur a furore suo. Si autē Deus dixisset: ecce peccauit populus meus, ego puniam eum, non curasset Moyses infligere aliquam pęnam relin-

A quens Deo: nunc verò, quia vocauit Deus istum populum esse populum Moysi, assumpsit Moyses magnam curam puniendi scelus commissum in eo. Et sic placuit valde Deo, & cessauit ab ira, qua delere volebat vniuersum Israelem. Sic patet de Phinees filio Eleazari sacerdotis magni, qui transfodit Zambri, & Madianitidem coeuntes, & placatus est domin⁹, quia ille habuit curam vindicandi, vt patet Num. 25. capit. & primo Machabæ. secundo cap. *Recesserunt cito de via, quam ostendisti eis.* Via quam Moyses ostenderat populo Israeliti, fuit via siue doctrina decem præceptorum, & aliorum cæremonialium præceptorum, super quę pepigerat fędus atque firmauerat Deus cum Israele, vt custodiret ea. Ab hac autem recessit Israel, quia pri-
B mum, & potissimum, quod cętera includebat in virtute infregerunt, scilicet præceptum de non colendo Deos alienos, & non faciendo sculptilia: cito autē recesserunt ab ea, quia nō steterūt in ea per quadraginta dies, sed in die trigesimo, vel trigesimo quinto, vt supra declaratum fuit, inceperunt petere Deos sibi fieri: istam viam ostēdit eis Moyses, quia licèt Deus ista decem præcepta dederit in clangore tubę, vt patet supra vigesimo cap. tamen Moyses postea locutus fuit cum Deo ad petitionem ipsorum dicentium: loquere tu nobis, & non loquatur nobis dominus, ne forte moriamur: tu autem magis accede ad Dominum, & audi cuncta, quæ mandauerit dominus Deus noster nobis, loquerisque ad nos, & nos audientes faciemus ea,
C sicut habetur supra vigesimo, & Deuterono. quinto capitulo, sic ergo factum est: & auditis Moyses sermonibus domini retulit eos cuncto Israeli, qui audientes consenserunt, atque pactum cum Domino pepegerunt, & confirmauerunt, vt patet supra 24. capitulo. *Feceruntque sibi vitulum conflatilem.* Hic declaratur in speciali peccatum, scilicet quòd peccatum Israelitarum non fuit in aliquo paruo, sed in maximo faciendo contra primum mandatum fabricādo Deū, & fuit iste Deus vitulus conflatilis, idest factus per cōflatilem in forma fusoria auro liquido immisso, de quibus omnibus rationes supra assignatæ sunt. *Et adorauerunt.* Hic explicat Deus per singula grauitatem huius sceleris, vt videatur Moysi magis dignum punitio-
D ne. Fuit enim prima culpa siue gradus, quia fecerūt sibi vitulum conflatilem: nam dato quòd hoc solùm factum fuisset, erat grauis culpa, & contra primum mandatum, sed nec hoc solum mansit, quoniam secuta fuit alia culpa secunda, scilicet quia adorauerunt eum inclinantes se coram eo tanquam corā Deo suo vero: quod adhuc grauius culpę genus est: nam primum, scilicet fabricatio vituli, vel cuiuslibet alterius statuæ non erat peccatum, nisi secundum, quòd ad adorandum fiebat: ergo ipsa adoratio in se grauior erat. Si ergo mox vt isti vitulum fabricauerunt pęnitentes de iniquitate sua inchoata, & concepta, eum non coluissent comminuentes in puluerem, vel flammis exurentes, licèt peccatum pręcedens graue foret, remediabile tamen erat. Nunc autem,
E quia adorauerant, grandis erat effecta iniquitas. *Atque immolantes.* Istud est tertium grauamen peccati, scilicet quòd immolauerunt illi vitulo: nam adoratio erat quædam exhibitio reuerentiæ facta illi vitulo aureo: ista tamen aliquando fit hominibus, licèt differat ex affectu exhibentis vtrum sit latria, vel dulia. Et ideo hoc existente adhuc, non erat plena manifestatio, vtrum dicerent istum vitulum esse Deum, vel non: cùm autem immolauerunt ei, declarauerunt eum Deum esse, quia sacrificium soli Deo fit. *Hostias.* Duo genera hostiarum obtulerunt, scilicet hostias pacificas, & hostias in holocaustum, vt supra patet. *Dixerunt: isti sunt dij tui Israel.* Ista fuit quar-

De⁹ declarauit Moysi per singula delictum populi Israel vt ipse magis ad puniendum moueretur.

ta aggrauatio peccati: nam dato quòd immolaſsent hoſtias in vitulo aureo,& per hoc manifeſtarent eum eſſe Deum in operis exhibitione, tamen adhuc non manifeſtabant eum eſſe Deum in voce: cùm autem proclamauerũt eſſe Deum,qui eduxerat de Aegypto publicè eum Deum eſſe notificauerunt. *Qui te eduxerunt*. Iſta ſunt verba populi Iſrael loquentis ad ſe, ita quòd quilibet de populo dicebat ad totum populum: iſti ſunt dij Iſrael,qui te eduxerunt de Aegypto: & eſt hic quintum grauamen peccati. Nam licèt dixiſſent publicè illum vitulum eſſe Deum, & per hoc aliquo modo indirectè tollerent honorem veri Dei: quia iſtum etiam Deum faciebant,quod ad ſolum verum, & vnicum Deum pertinet, tamen non tollebant directè honorem veri Dei, quia nihil quod ipſe habebat tollebant ei. Cùm autem dixerunt, qui te eduxerunt de terra Aegypti: grauiſſimè peccauerunt, quia cùm ſolus Deus verus eduxiſſet Iſrael de Aegypto, & non erat cum eo Deus alienus, vt teſtatur pſalmiſta: iſti dicebant hunc Deum, qui erat vitulus eduxiſſe eos, quod conſequenter tollebant illum verum Deũ non feciſſe. *Rurſumque*. Hic ponitur ſecundum huius partis, ſcilicet pęnę comminatio. *Rurſumque ait dominus ad Moyſen*. Iſta dictio rurſum, vel rurſus eſt aduerbiũ iterandi, & non ponitur hic propriè: quia iteratio eſt, quando vnus actus factus fuit, & illo finito iterum alius factus eſt, hic autem non fuit ſic, quia per continuationem conſeruatur vnitas rei: ſi ergo aliquis actus continuetur quantumcunque duret, vnicus eſt, ſed iſta locutio Dei ad Moyſen fuit continuata, quia inter verba ſuperiora, quæ Deus protulerat declarando peccatum Iſraelitarum, & verba iſta, quæ dixit de comminatione pænarum,non fuerunt aliqua alia intercidentia,nec quidquam reſpondit Moyſes,ideo nõ ponitur rurſum in vi ſua. Hieronymus tamen poſuit ad faciendum diſtinctionem cùm ſit hic caput rationis, quia ſupra dicebatur de enormitate culpæ,hic ſubiicitur de comminatione pęnę:ideo ſi propriè loqui vellemus, deberet hic poni item, vel præterea, ſiue etiam, quæ ſunt dictiones continuatiuæ, & additiuę, & non rurſus, vel rurſum, quæ ſunt dictiones iteratiuę. *Cerno quòd populus iſte*. Deus verus, qui ſemper, & vbique omnia videt iuxta illud Prou. decimo quinto. In omni loco oculi domini contemplantur bonos, & malos. non videbat nunc nouiter, quòd populus iſte duræ ceruicis eſſet, quia ſemper, & antequam iſte populus cõditus eſſet eum durę ceruicis eſſe cognoſcebat, licèt nunc nouiter populus iſte duræ ceruicis exiſteret, cùm ante hoc durus non fuiſſet, quia mandatis Dei non repugnaſſet, niſi ex eo tempore quo de Aegypto eduxerat eos, quia vſque huc fecerant aliquas tentationes Dei, & murmurationes in Deum, & Moyſen. loquitur tamen Deus eo modo quo homines loquuntur, & eo modo, quo intelligere poſſunt. nam cùm aliquis homo iuſtis mandatis ſemel non obtemperat, malus eſt: non tamen dicimus eum durę ceruicis. Si autem iterum, & multotiens iteret vias ſuas,vocatur duræ ceruicis. Sic etiã Deus videns Hebræos ab exitu de Aegypto vſq; huc dictis eiꝰ nõ crediſſe, vt patet in eductione de Aegypto, quia deſperauerunt ſe poſſe viuere, & dixerunt magis velle mortuos fuiſſe in Aegypto cũ perſequeretur eos Pharao, vt patet ſupra decimo quarto capi. Etiam Deum tentauerunt, vt patet in petitione aquarum iuxta petram Horeb, vt patet ſupra decimo ſeptimo capitu. dicentes: eſt ne Deus inter nos an non? Etiam mandatis eius non obedierunt de manna,cùm mandauit, vt in die ſabbathi non colligerent, & quidam exierunt ad colligendum, vt patet ſupra decimo ſexto capit. Poterat ergo rationabiliter nunc dicere:

Deus ab æterno cognouit Iſraeliticũ populum duræ ceruicis.

F cerno quòd populus iſte duræ ceruicis ſit, ideſt per ea, in quibus iſte populus ſæpe mihi repugnauit, ego video quòd durę ceruicis eſt. Et non ſolùm loquitur Deus eo modo, quo homines loquuntur, ſed etiam eo modo, quo intelligere poſſunt. Nam ideo nobis loquitur, vt intelligamus: ſi autem Deus loqueretur nobis ſecundum quòd ipſe intelligeret, aut illud ineffabile eſſet aut nobis nullatenus intelligibile: verius tamen eſt,quòd conceptio diuina eſt ineffabilis, quia ſi nobis explicari debebat,oportebat,vt explicaretur per verba,ſed omnia verba ſignãt per modum pręſentis, præteriti, & futuri,notantia omne, quod loquimur iſtas tres temporum differentias, quę mutabilitatem menſurant non effugere, ſed conceptio diuina cùm

G ſit non habens vllam tranſmutationem, vt ait Iaco. canonica ſua cap. primo, ſcilicet:Apud quem nõ eſt tranſmutatio, nec viciſſitudinis obumbratio: non habet pręſens,quod eſt ad inſtans temporis continuatiuum, nec præteritum, nec futurum: ergo non poterit explicari per verba noſtra, quæ ſunt ſignantia cum connotationibus temporalibus: non debuit ergo ſic exprimere, vt intelligit, ſed vt nos intelligimus. Licèt ergo Deus per ſuam cognitionem ſimplicem,& æternam vnico intuitu omnia ſimul comprehendat,& cũ aliquis vnum actum malum agit,ſiue ſi non agat aliquem malum actum,ſcit vtrum ſit durę ceruicis, an non:ſi tamẽ facto vnico actu malo ab aliquo noſtrum ipſe diceret, quòd ille erat durę ceruicis, nos tamen cognoſcere non poteramus, quia per vnicum ſolum

H actum non conſtituitur aliquis duræ ceruicis, ideo Deus licèt cognouiſſet Hebręos eſſe duræ ceruicis antequam quicquam mali operarentur, & cùm primo malum operati ſunt, hoc idem cognoſcebat, tamen non dixit, cerno quòd populus iſte durę ceruicis ſit, quouſq; multotiens Deo repugnauit, ita vt nos quoque clarè videre poſſemus, quòd erat durę ceruicis conſideratis talibus operationibus. *Durę ceruicis ſit*. Eſt metaphora. Sicut enim ille, qui duræ ceruicis eſt,nõ poteſt eam flectere, vt audiat verba vocantis, & attẽdat eum, qui loquitur, ita qui non vult audire verba alicuius, eſt duræ ceruicis. Vel melius: ſicut ille, qui durę ceruicis eſt,non poteſt eam flectere, & caput co-

I ram aliquo humiliare: ita qui non flectitur coram mandante,nec domari poteſt ſepius monitus,vel non vult, duræ ceruicis dicitur. Sic dixit eis Moyſes Deuteronomij capitul. nono: Et ceruicem tuam duriſſimam amplius ne indures, & quòd ex die, quo eos noſſe cœpit ſemper rebelles fuerunt, & contra dominum contenderunt. *Dimitte vt iraſcatur furor meus*. Nõ petit ꝙ dimittat eum quaſi teneret eum Moyſes, ſed loquitur ad modum alicuius patris, qui offenſus a filio ſuo tenet gladium in manu, & ſignat ſe velle percutere filium, dicitque aſtantibus: dimittatis me percutere eum: in quo tamen potius notat ꝙ non vult percutere eum,& ꝙ vult teneri ne lędat. Deus autem offenſus ab Iſraelitis volebat deſtruere eos quantum ad

K ea,quę foris nonſtrabat: ſed dicebat Moyſi,ne teneret eum. Moyſes tenebat Deũ non viribus, ſed orationibus. Deus namque apud ſeipſum ſtatutũ habet, vt orationes iuſtas virorum iuſtorum exaudiat. Cùm ergo Moyſes,qui vir iuſtus erat,oraret, Deus eum exaudire debebat: & per hoc Deus tenebatur, ne deleret filios Iſrael: dicit autem ei: Dimitte me. in quo innuitur ꝙ Deus vellet delere Iſraelitas, & diceret Moyſi, quòd dimitteret eum ne orationibus ſuis obſtaret quin delerentur: ſed non erat voluntas Dei,quæ vocatur voluntas beneplaciti, vt Iſraelitæ perirent: quia iſta ſemper completur, & tunc impoſſibile fuiſſet eos manere, ſed erat voluntas ſigni, quia ſecundum mala, quæ patrauerant mortẽ promerebantur: & ſic Deus mon-

Deus hominibꝰ loquitur eo modo quo intelligere poſſũt.

Per vnicũ actum malũ nõ conſtituit aliquis duræ ceruicis.

monstrabat se velle delere eos, non tamen sic dispo- A suerat, & voluntati suę secundum quam signabat velle eos delere satisfieret, secundum voluntatem bene placiti volebat vt Moyses pro eis oraret, vt sic mererētur vitam precibus alterius, & voluntas Dei non maneret irrita, quia tunc videretur irrisoria voluntas, quę mota non complet opus non satisfacta aliquo rationabili motiuo: sicut cùm pater filiũ offensum ei facientem aut grauiter delinquentē occidere non vult, vt tñ corrigatur concitatur ad iram contra ipsum, & signat velle eum occidere: vult autem secundũ suam rationabilem voluntatem, vt aliquis eum teneat, vel pro filio precetur, vt ira mota aliquid impediens, & satisfaciens habeat, ne cogatur aut per iram non impeditam aliquid supra id, quo volebat punire: aut iram sine aliquo sufficienti impeditiuo mitigari: quod in cō- B temptum disciplinæ, & auctoritatis diminutionē valde redundat. *Vt irascatur furor meus.* Deus furorem non habet, cùm furor passio humana sit: sed est hic figura, quæ vocatur antropospatos, idest conuersio passionum humanarum ad Deũ, cùm eas de Deo prędicamus: & hoc fit vt homines qualitercunque intelligant ea, quæ Deus significare vult: homines autem non puniunt nisi sint irati, licèt ira illa virtuosa sit, quæ per zelum est: cùm autem nullam passionem habent, punire non possunt: sed sic ordinatum est, vt cùm ratio iudicat aliquem puniendum esse, rationabiliter insurgit ille motus in parte affectiua, quæ vocatur ira: & sic est desiderium puniendi. Nam ad C multos actus virtutis requiruntur actus passionales, sicut est ad misericordiam, in qua debent commoueri viscera super eum, cui miseremur. Ideo Christus, qui pare vtebatur ratione non insurgentibus passionibus ad obuiandum, quando misereri debuit Lazaro mortuo, quem rursus ad mundi huius miserias reuocabat, quia illa compassio actu passionali indigebat, mouit per imperium rationis partem sensitiuam ad compatiendum, vt fieret in ea motus ad lachrymas: sic dicitur Ioan. vndecimo capitu. quòd Iesus infremuit, & turbauit seipsum, & tunc incepit flere. Homines igitur cùm debēt punire, necessarium est, vt in eis insurgat motus irę ad desiderium puniendi: Deus ergo signās quòd volebat punire Israelitas delendo eos di- D xit, quòd volebat irasci. *Vt irascatur furor meus.* Non est proprius modus loquendi, quia sicut amor non amat nec amatur: & albedo non dealbatur, nec motus mouetur, vt ait Aristo. secundo Topicorum: ita nec furor irascitur: sed dicitur vt irascatur furor meus, idest vt insurgat, vel accendatur furor meus. *Contra eos.* Scilicet appetendo punire eos: quia ira est appetitus vindictæ, quæ fit accenso sanguine circa cor, vt ait Arist. in secundo Topicorum. *Deleam eos.* Delere est totaliter destruere, ita quòd nihil maneret de eis: sed omnes morerentur simul. non intendebat Deus hoc facere, quia nec iustum erat: nã non peccauerant omnes, & pęna solũ pro peccatis datur: ergo non erat iustum eos delere: sed dicitur hoc ad notandam ma- E gnitudinem irę Dei, & enormitatem peccati: quia tãtum erat scelus, vt non solùm ipsi, qui patrauerunt, sed etiam omnes alij, qui cum eis erant, & tota cognatio, & locus ipse, in quo erant, & omnia ad eos pertinentia perire debebāt: sicut fuit in submersione Dathan, & Abyron, quos viuentes terra deglutiuit cũ tota progenie sua, etiam cũ paruulis, qui nullatenus peccauerant, & cum tota possessione sua, vt patet Nume. 16. & 26. & Deutero. 11. ca. sic etiam patet de Acham, qui solus peccauit tollendo furtim de anathemate Iericho: sed tota domus sua, f. filij, & vxor, & possessio periit, vt patet Iosue septimo cap. *Faciamq; te in gentem magnam.* Non erat ɔstituturus Deus Moysen in gentem, quia tunc constituisset, & impossibile fuisset hoc mutari: Deus enim ex sola bonitate sua prçordinauerat Hebræos non delere, ideo ordinauerat Moysen super gentē aliam ducem non constituere. Sed si Deus Hebraicam gentem ex suis demeritis delere præordinasset, Moysen quoque alterius magnę gentis ducem constituisset, sicut in sua propositione designauit in libro Num. cap. decimo quarto, vbi iterum ponitur simile, cùm vellet Deus delere Israelitas: quia murmurauerant, dixit quòd vellet delere omnes, & sequitur: te autem faciam in gentem grandem, quæ fortior sit, quàm hęc. Hic autem non exprimitur, sed sic etiã intelligendum est, quia Deus non faceret decrescere Moysen, sed crescere, cùm nihil commisisset propter quod decrescere meruisset. Sed tunc quæret aliquis, quæ gens esset ista fortior gente Hebræorum, super quam Deus constitueret Moysen in ducem deleta gē te Hebræorum? Respondetur, quòd non datur illa gens, nec obligamur dare talem, quia Deus ordinauerat nunquam sic futurum, vt Moyses præficeretur alteri genti, sed soli genti Hebraicæ: sed intelligitur hoc cōdicionaliter, vt supra dicebamus, scilicet quòd Deus non erat deleturus Hebraicam gentem ex bonitate sua, ideo nec constituturus erat Moysen super alias gentes. Sed si delere debuisset Hebręos ex aliqua causa constituisset Moysen super aliam gentē, & tunc daretur gēs illa, super quam Deus eum constituturus erat, nunc autem non erat danda.

An gens illa, super quam Deus constitueret Moysen futura esset ab eo per seminalem generationem, vel quòd esset tantum dux illorum.

QVAESTIO. XVII.

ALIQVI dubitant de ista gente, super quam facturus erat Deus Moysen, si Hebręi deleti fuissent, vtrum esset a Moyse per generationem, sicut dicebat Iacob Gene. quadragesimo octauo, de Manasse, & Ephraim, hic quidem erit in populos, sed frater eius minor crescet in gentes. Esse autem Manasse in populos erat per generationem, & non per principatum, scilicet quod constitueretur super populos. Vel vtrum Deus faceret Moysen in gentem magnam, idest super gentem magnam constituendo eum ducem illorum. Respondetur, quòd secundum literam nostram satis innuitur, quòd deberet eum Deus constituere in gentem magnam, vt esset dux, & dominaretur illi, quia habitudo istius præpositionis in denotat hic super. Sed vtrunque satis esse poterat: nam vt dictum fuit Deus non erat facturus Moysen in gentem magnam, quia non erat deleturus Hebræos. Si tamen delere eos disposuisset, fecisset Moysen in gentem magnam, & tunc potuisset Deus sic eum disponere, vt magna gens nasceretur ex eo, sicut ex Iacob multæ gentes natæ sunt, & sic dicitur de Manasse, quòd erit in populos, idest ex ipso gignentur populi Gen. quadragesimo octauo capitu. Vel poterat esse, quod Deus disposuisset quandam gentem magnam, quæ non esset ex semine Moysi, sed solùm præponeretur ei in ducem, & dominum. Quid autem horum verius atque rationabilius sit, respondetur ꝙ melius dicitur, qđ Deus cōstiturus erat Moysem in gentē magnã, si deleuisset Hebręos. i. constituisset eum ducē magnę gentis. Et hoc patet, primò quia Deus loquebatur Moysi ad satisfaciendũ ei, & hoc secundum cōditionem temporis, in quo loquebatur: dicebat enim quòd delere vellet Hebræos,

bræos, ad quod sequebatur quòd Moyses, qui ante præerat tantæ multitudini, iam nulli viro preesset, cùm omnes delerentur: ex quo saltem poterat habere motiuum ad orandum pro eis, ne maneret solus. Respondet autem Deus, quòd licèt illam gẽtem, cui prçerat Moyses, deleret, tamen non maneret solus, qa faceret eum super gentem magnam, quæ fortior sit q̃ hæc. Sicut enim tollebatur ducatus, ita dari debebat ducatus, vt fieret satisfactio per similia: si autem tolleret ei ducatum magne gentis, & faceret quòd ex eo nescerentur gentes multe, non correspondebat. Item dato quòd Moyses futurus esset in gentem magnam per deriuationem seminis: tamẽ quia iam senex erat, scilicet annorum octuaginta, & modicum victurus erat, scilicet annis quadraginta, solùm vsque quo Israelitæ fuerunt in exitu de deserto, & ingressu terræ Chanaan, paucos de semine suo videre poterat: sed solùm nepotes aliquot, quod non correspondebat intentioni Dei commutanti statum, quem nunc habebat Moyses in alium statum. Item dato quòd gentes multæ de semine Moysi exituræ essent: tamen non haberet Moyses in vita sua aliquam prosperitatẽ mundanæ dominationis aut honoris, quia maneret solus quousque gigneret nouas proles, & in tota vita sua paucos de filijs suis videret: multiplicatio autem futura post mortem eius non faciebat ad prosperitatem, & gaudium præsentis vitæ, in qua ipse paucos haberet de suis, & hos quidem paruulos: quia quando proles Moysi ad aliquantam ętatem deueniret, esset Moyses propinquus morti: quia a tempore, quo ista dicta sunt, vsque ad mortem Moysi non fuerunt quadraginta anni integri. Item dato quòd Moyses a tempore iuuentutis gignere inchoasset, vtpote quia Deus eũ ad hoc deducere intendisset, vt esset super gentẽ magnam: tamen non poterat tot posteros in vita sua videre, vt diceretur factus in gentem magnam. Ergo non potest sic intelligi per generationem. Item quia si Moyses multos filios genuisset ante tẽpus hoc, illi essent de populo Hebrçorum, sicut & ipse Moyses: sed Deus volebat totum illum populum delere, quia duræ ceruicis erat: ergo filios Moysi ibi etiam deleret, & non staret multiplicatio per generationẽ. Item non potest vllo modo sic intelligi, si respiciatur litera Nume. decimo quarto capitu. cùm dicitur. faciam te in gentem magnam, quæ fortior sit quàm hæc: in quo distinguitur gens illa in quam Moyses futurus erat a gente Israelitarum: sed gens futura de semine Moysi non potest distingui a gente Israelitarum, ergo nullo modo potest intelligi, quòd futurus esset in gentem magnam, quæ de ipso per seminis deriuationem gignenda esset. Patet antecedens, quia totum, & pars sua non condistinguuntur, ita quòd ponant in numerum, scilicet quòd per se ponatur pars, vt vna res: & totum per se vt altera res: impossibile est enim hoc, cùm vnum sit intra alterum, & si totum contra partem suam distinguerentur, & connumerarentur tanquã duo, oporteret, q̄ idẽ contra seipsum cõnumeraretur: & idem bis numeraretur, & distingueretur. s. quia acciperetur pars in se sola vt vnum: deinde iterũ acciperetur in toto, cùm totum dicatur quod ex partibus suis omnibus simul sumptis constat: quia totũ aliquid perfectum est, vt ait Aristo. primo de cęlo, & mundo cap. primo. Sed gens, quę de moyse per generationem exitura erat, pars populi Israelitici fuisset: necesse est ergo quòd esset illa aliqua alia gens, q̃ non nasceretur ex Moyse, nec pertineret vlla tenus ad gentem Hebrçorum, sed vt esset talis, quæ posset distingui ab illa, & ponere in numerum contra illam, & tũc necessarium erat quòd Moyses poneretur tanquam dux gentis illius, & non tanquam genitor. *Moyses au-*

F *tem orabat dominum*. Licèt Deus diceret Moysi, q̄ dimitteret eum irasci in gentem illam ad delendum eam: tamen Moyses instanter orabat ne Deus hoc faceret: & hoc erat, quia licèt Deus secundum voluntatem suam signi vellet delere cunctos Israelitas, signãs se velle delere secundum exigentiam culpæ eorum: tamen secundum volũtatem beneplaciti nolebat eos delere: ideo volebat vt Moyses oraret pro eis, vt sic satisfieret aliqualiter iræ suę, & non deleret eos penitus de terra. Et patet hoc, quia si Deus non mouisset Moysen ad orandum pro Israelitis, impossibile esset, quòd pro eis oraret: nam orare pro salute alterius ad debitũ finem, actus meritorius est secundum se, & fundatus in radice charitatis, qui non potest fieri, nisi Deus ad hunc moueat: quia vt dicit Christus Io. 15. capit. sine

Si De' nõ mouisset Moysen ad orandũ impossibile esset vt ipse pro eis oraret.

G me nihil potestis facere: sed oratio Moysi huiusmodi erat: ergo Deus mouebat eum ad orandum pro Israelitis, ne delerentur. Mouebat autem Deus Moysen ad hoc dupliciter, primò interius incitando, qui motus potentissimus est, & soli Deo conueniens, qui animæ nostræ illabi potest, vt declarauimus supra septimo capit. cùm diximus de potestate dęmonũ: & isto modo mouetur homo, & non videt se moueri: & sic mouebatur Moyses a Deo interius ad orandum, quãuis exterius suaderet ei Deus, ne oraret. Secundò mouebatur exterius in verbis Dei, licèt indirectè, cùm scilicet dixit ei Deus: Vade descende, peccauit populus tuus, quem eduxisti de Aegypto. In quo eũ

H incitabat ad duo, primò vt pro eo oraret ne deleretur tanquã pro re sua: quia suus populus erat testimonio Dei, secundò vt eorum curam gereret puniendo paternaliter eos, ne amplius insolescerent, quia Deus omnem filium, quem recipit, corripit, & castigat, vt patet ad Hebræ. duodecimo capi. & ibidem. Si non corripimini, ergo filij adulteri estis, & non filij. Vtrunque autẽ eo ordine Moyses egit: primò enim pro eis orauit, ne delerentur: secundò multos eorum occidit, vt cęteri a similibus arcerentur. *Cur domine irascitur furor tuus?* Idest quare insurgit ira, vel furor tuus? quia furor furere, aut irasci non potest: nec est intentio Moysi dicere. *Cur irascitur furor tuus?* Idest quare irasceris contra Hebrços? quasi dicat, non habes causam, qua

I re in eos irascaris: nam satis notum erat, quare irasceretur eis, scilicet quia coluerant Deos alienos contra pactum factum inter eos, & Deum. Sed est sensus, quòd licèt Deus rationabilem causam ad irascendum haberet, & tamen non deberet irasci, quia hoc redundabat in dedecus eius: quia dicerent Aegyptij, quòd non poterat eos ducere in terram, quam promiserat eis: ideo interfecit eos in montibus, & deleuit de terra. *Contra populum tuum*. Recte persuadet Moyses Deo: nam Deus dixerat non esse populum suum, vt concitaretur in eum, & haberet occasionem puniendi: & dixit eum esse populum Moysi, & quòd Moyses eduxerat eos de Aegypto, quasi ad Deum nihil pertinerent, sed ad solum Moysen. Moyses autem è cõ-

Qualiter magna dei pietas, & miserẽtis & punientis formã habet.

K trario istum populum Dei esse dixit: & quòd Deus eos de Aegypto eduxerat, quasi totam curam populi illius, & bonum, & malum Deo incumberet, & non Moysi, vt sic Deus eos non tanquam hostes occideret, sed tanquam rebelles filios beniuole castigaret. Ecce larga Dei pietas, & benigna voluntas, quæ, & punientis, & miserentis formam habet. Voluntas Dei in signo, secundum quam Iudęos delere velle designabat, verba hęc foris ad Moysen proferebat, scilicet quòd non essent Iudæi populus Dei, nec ipse eduxisset eos de Aegypto, sed Moyses: Voluntas beneplaciti dei, s̃m q̃ misereri volebat, Moysi interius suggerebat, vt diceret Iudeos esse populũ Dei, & Deũ eduxisse eos de Aegypto, vt sic placari posset ira eius.

Ecce

Ecce pulchra persuasio omni flore rhetorico circum amicta, q̃ Deus faciebat, & Moysen facere erudiebat. *Contra populum tuum*. Quasi dicat, Domine si iste populus nõ esset tuus, deberes in eum irasci quasi hostis, sed quia tuus est, debes ei mitis esse sicut pater: & non solùm vocasti eum populum tuum, sed etiam populum peculiarem, vt patet supra decimo nono cap. scilicet eritis mihi in peculium de cunctis gentibus. Et non solùm populus tuus est, sed etiam filius tuus primogenitus sicut tu ore tuo testatus es. s. filius me' primogenitus Israel, vt patet supra 4. cap. Debent autem ad hoc attendere orantes, vt præter cordis affectionẽ, quæ totius orationis radix est, vt promeritoria sit, habere verba dulcia, & passionalia quantum potuerint, quę consueuerunt humana viscera commouere: quia hæc non solùm mouent Deum, quem precamur, q more humano tractari vult, sed etiam ipsi dicentes ad maiorem affectionem prouocantur, & teneritudinẽ animi, quæ quantum prosit, soli nouerunt, qui experti sunt. De his diximus Gen. trigesimo secundo capi. Prouocat autem se ipsum homo per verba sua siue cõcepta, siue expressa cùm passionalia sunt: sicut cõsueuit ab aliis hominibus per verba passionalia commoueri. Vnde contingit, quòd si aliquis inciderit in infortunia, & calamitosum statum suum verbis teneris & passionalibus deflere sciat, prouocabit se ad magnã tristitiam, & fletum, & fiet, vt interdum verba moueant eum, quem res ipsę mouere non valuerunt. Sic fuit de Boetio, qui cùm in aliqualem rerum exteriorum mutationem decidisset, quia vir eloquens erat carmine poetico suam miseriam deplorabat. Et sic vberius in planctum mouebatur, vt patet primo de consola. metro. primo.

[...]rationis [...]dus.

Ecce mihi lacerę dictant scribenda camenę.
Et veris elegi fletibus ora rigant.

Idest scientiæ poeticę, quę erant in pectore Boetij dictabant ei verba ad exaggerandum dolorem suum. Et illi elegi, idest versus facti de miseria eius rigabant vultum eius veris fletibus, quia prouocabant eum ad verum planctum. *Quem eduxisti de terra Aegypti*. Modus autem eductionis patet in processu istius libri a principio vsque 17. cap. inclusiue. Et ponit istam eductionem de Aegypto ad magis suadendum, quasi dicat, domine tu eduxisti gentem istam de Aegypto, vt acciperes eam tibi in populum, vt patet Deut. quarto cap. & hoc vt esset populus peculiaris ei, vt patet supra decimo nono, & Deut. septimo cap. Si autem nũc eos totaliter deleres, ista eductio fuisset irrita, quia nõ consequeretur id, quod tu intendebas educendo eos de Aegypto: ergo non debes eos delere. *In fortitudine magna*. Quia talia signa, & portenta Deus egit in eductione de Aegypto super Pharaonem, & seruos eius, & Deos eius, vt patet supra duodecimo capit. & Nume. trigesimo tertio, qualia solus Deus facere posset. *Et in manu robusta*. Ista est metaphora ad intelligentiam nostram facta, vt more hominum de Deo loquatur sacra scriptura: & est ista metaphora, vt excogitemus Deum tanquam virum fortem pugnantem, & tanquam per fortitudinem brachij sui deijcientem hostes. Sic dicitur supra decimo quinto ca. Domin' quasi vir pugnator. Ista etiam ad persuasionẽ faciunt, quia cùm Deus tanta pro Israelitis fecisset exercendo mirabilia magna, vt educeret eos, videreť esse quoddam stultum, quòd postea deleret eos in montibus. *Ne quęso dicant Aegyptij*. Istud est magnum motiuum ad hoc, ne Deus deleret Israelitas: nam si dicerent Aegyptij vel aliæ gentes, quòd Deus eduxerat Israelitas de Aegypto in fortitudine magna, vt faceret eos

A populum suum, & postea quia peccauerant in eum deleuerat eos, non esset dedecus vllum Dei, sed videretur esse quędam iustitia: non tamen erant dicturi hoc, sed quòd Deus non poterat eos introducere in terram, quam promiserat, ideo deleuit eos in deserto: hoc autem in magnum Dei dedecus redundare videbatur, ideo valde cauendum erat. Persuasio ista habebat duplex fulcimentum, primum est ab ipsis reb', secundum erat a voluntate persuadentis. A rebus autem persuasio hic fit, quia res, quæ hic enarrantur, tales sunt, vt sua dignitate nos moueant, nullo alio colore captato, scilicet euitatio magnæ infamiæ. Secundum fulcimentum erat ex voluntate persuadentis: nã Moyses in hoc valde se de Deo curare designabat, scilicet adhuc magis intendens deuitare Dei infamationem, quàm populi deletionem: talis autem voluntas maxime charitatis est: ideo multum promerebatur sic volens: & ex ipsa volitione nullo alio exteriori intercidenti exaudiri merebatur. *Ne quęso dicant Aegyptij*. Quælibet gens hoc dicere poterat, maxime autem illi, qui de Hebræorum prosperitate dolebãt, atque timebant. Istæ autem erant multæ gentes, scilicet Amalechitæ, qui contra eos primò bellum gesserunt, & iam victi fuerant, vt patet supra decimo septimo capit. Erant etiam Madianitæ, qui propinqui erant terrę illi, per quam transibant Israelitæ, & postea machinati sunt qualiter eos delerent hostiliter contra eos agentes: ideo eos postea Israelitę deleuerunt, vt patet Nume. trigesimo primo cap. Erant etiam Moabitæ, qui eorum impetum ferre non potentes machinati sunt dolos, conuocantes Balaã ariolum de Aran, vt malediceret Israelitis, vt patet Numer. vigesimo secundo cap. ideo postea in maledictionem datum est, ne intrarent Ecclesiam Dei, vt patet Deuterono. vigesimo tertio capitul. Erant, & Ammonitæ, qui in eadem machinatione cum Moabitis fuerunt vocantes Balaam: & eadem pęna puniti sunt, vt patet Deuterono. vigesimo tertio capitul. Erant & Chananæi, & Amorrhæi, cęterique populi quorum virtus elanguit auditis his, quæ faciebant Israelitæ in alias gentes, & quę miracula pro eis Deus faceret, vt patet Iosue secundo capit. timuerunt & Philisthijm: timuerunt & omnes conuicinę gentes. De hoc supra decimo quinto capi. scilicet: ascenderunt populi, & irati sunt: & dolores obtinuerunt habitatores Philisthijm: tunc cõturbati sunt principes Edom, & robustos Moab obtinuit tremor, & obriguerunt omnes habitatores terræ Chanaan. Inter hos tamen soli Aegyptij erãt, qui maiorem occasionem habebant ad dicendum hoc: nam ipsi maiores pęnas luerunt, & grauiora damna quàm gentes cęterę passi sunt. Nam Hebræi eorum serui erant, a quibus in seruitiis, & tributis magnum lucrum acquirebant. Cùm autem educti sunt de Aegypto, grauem rerum suarum Aeyptij iacturam passi sunt, tanquam si medietas bonorum totius Aegypti perderetur: pœnas etiam durissimas luerunt, vt patet in plagarum decem inflictione, & miserabili eorum tolerantia: & quod cœteris grauius fuit, præcipua pars virorum Aegypti, & equites, equi, & currus cum rege suo profundo maris Rubri gurgite absorpti sunt. Aegyptij ergo, qui omnia hæc euaserunt, si audirent Hebræos, propter quos tanta cruciamina iacturamque rerum suarum tolerauerãt, in deserto deletos fuisse gauderent, & de Deo illorum mordaciter detraherent dicentes, quòd non potuerit eos introducere in terram, pro qua iurauerat patribus eorum, ideo deleuit eos in montibus. *Callide eduxit eos*. Idest fraudulenter. Fraus autem satis constat secundum literam sequentem, scilicet vt occideret in montibus. Ista litera non multum

B

C

D

E

Persuasio Moysi ad Deum duplex habebat fundamentum.

Quare Aegyptij haberent occasionem magnã ad inuidendũ Iudęis.

tum videtur cōcludere intentionem Moysi, vt iacet. Intendebat enim vitare Moyses subsannationem, quā facerent gentes Aegyptiorum de Deo, & cęterę gentes, quòd occidisset Israelitas in montibus: nam sensus huius literę est, quòd Deus volebat interficere gētes Hebræorum, ideo fraudulenter eos de Aegypto eduxit, vt in deserto deleret eos. Sed ista subsannatio nulla est, quia si Deus intendebat occidere Hebręos, ita potuisset in Aegypto occidere ipsos, sicut in deserto. Nec oportebat eos educere de Aegypto ad montes, vt ibi deleret: falsum erat ergo quòd eduxerit eos callidè, idest fraudulenter. Forte autem dicerēt Aegyptij, ꝙ non poterat eos delere in Aegypto, & poterat delere in deserto, ideo educebat eos in desertum. Sed hoc non potest stare, quia Deus habebat potestatem in Aegypto, quia non solùm poterat ibi punire Hebręos, de quibus minus videtur, quia sui erant: sed etiam Aegyptios: quia eos grauiter puniuit infligendo plagas decem, per quas cogebantur Aegyptij cognoscere, quòd ille esset verus Deus. Sic enim dicebat Deus supra septimo, & nono, & decimo capit. In hoc cognoscent Aegyptij, quòd sum Deus, qui posuerim signa mea & cęt. Etiam potuit valde in ipsos Aegyptios, cū eos maris rubri fluctibus submersit. Sed adhuc dicerent Aegyptij, quòd licèt potuisset Deus punire Aegyptios in terra Aegypti, tamen non poterat ibi punire Hebręos prohibentibus diis Aegyptiorum. Respondetur quòd hoc nullo modo stare potest, quia non poterant dij Aegyptiorum resistere Deo punienti Israelitas, & Aegyptios, cùm seipsos a Deo illo defendere non potuerint, vt patet supra duodecimo, & Nume. 33. scilicet quòd Deus fecerat iudicia in Aegyptios, & in Deos eorum: non ergo potest stare ista subsannatio ita, quòd procedat cōtra Deum reducendo istā literam. Aliquis fortè dicet, ꝙ ista subsannatio procedit in Deū reducēdo istā literā ad sensum, quē facit litera Nu. 14. cap. s. ꝙ non poterat Deus introducere Israelitas in terram, ꝗ promiserat eis, ideo occidit eos in montibus. Sed non potest stare ista applicatio propter duo: primò quia non congruit ista sētentia illi: secundò quia illa est ita falsa sicut ista, nec procedit aliqua earum. Primum patet, quia hic dicitur quòd callide eduxit eos de Aegypto, vt occideret in montibus. Alia autem litera Num. 14. capi. dicit quòd ideo eos occidit, quia non poterat introducere in terram, pro qua iurauerat. Hoc ergo existente cum æqualiter posset eos occidere in Aegypto, & in deserto, dato quòd non posset eos ducere in terram, pro qua iurauerat, satis erat quòd eos occideret in Aegypto: non ergo oportebat facere tot circulationes frustra: ergo non consonat ista litera illi, nec debet per eā exponi. Secundum erat, quia æqualiter est falsa illa subsannatio, sicut ista: nam dicitur ibi quòd dicerent Aegyptij, Deum occidisse Hebręos, quia non poterat eos introducere in terram, pro qua iurauerat eis. Hoc autem non poterant dicere rationabiliter Aegyptij, aut aliqua alia gens consideratis his, quæ Deus egisset Aegyptiis: nam si tales plagas, quales inflixit Aegyptiis, infligeret Chananæis, omnes morerentur, vt patet de morte primogenitorum. Nam, & quælibet aliarum plagarum inflictarum Aegyptiis eos occidere potuisset, & certissimè occidisset: nisi Deus illam cito propitiatus auerteret. Nunquid qui primogenitos omnes tam hominum, quàm iumentorum vna nocte occiderat non poterat occidere omnes alios in Aegypto? nullus enim hoc dubitat, nisi insanus: nec enim hoc ipsi Aegyptij, dum idipsum paterentur, dubitauerunt, sed potius timuerunt, vt patet supra 12. cap. cùm dicitur: Vrgebant Aegyptij populum exire velociter de terra dicentes: omnes moriemur. Etiam

Si deus hebræos occidisset nō poterat iustè a Gentilibus subsannari.

F qui mare Rubrum aperuit videntibus, atque dolentibus Aegyptiis, cùm super eos apertum cūcluderetur: non potuit claustra terræ aperire, & omnes habitatores Chanaan submergere? Nullus enim rationabiliter dubitare potest. Leuiter ergo poterat Deus Gentes terræ Chanaan disperdere, & Hebræos in promissam terram introducere: nec de hoc dubium Aegyptiis esse poterat. Male ergo iudicabant dicētes, quòd quia non poterat Deus introducere Israelitas in terrā promissam, occidit eos in mōtibus: rectius autem in hoc sensisse videntur ipsi populi Chananæorum, in quorū terram populus Hebraicus introducendus erat: nam videntes hæc, quæ aliis facta sunt, timuerunt sibi similem cladem affuturam. Et non dixerunt, quòd nō
G posset Deus introducere Israelitas in terram illā, sed certissime formidabant malum sibi affuturum, vt patet Iosue 2. ca. cùm dicitur ex verbis Raab Ierichontinæ ad exploratores. Noui quòd tradiderit vobis dominus terram: etenim irruit in nos terror vester, & elanguerunt omnes habitatores terræ: audiuimus ꝙ siccauerit dominus aquas maris Rubri ad introitum vestrum: & quid feceritis duobus Amorrhæorum regibus, qui sunt trans Iordanem Seon, & Og, quos interfecistis: & hęc audientes pertimuimus, & elanguit cor nostrum, & non remansit in nobis spiritus ad introitum vestrum: non ergo cōuenit talis expositio, scilicet quòd exponatur ista auctoritas per illam, quæ habetur Num. 14. cap. Dicendum ergo, quòd sensus
H huius literę est secundū quòd in superficie literę annotatur, s. ꝙ Aegyptij dicerent ꝙ Deus eduxerat fraudulenter Hebræos de Aegypto, vt occideret eos in montibus: & hoc falsum est vt supra probatum est: nec tñ ex hoc sequitur, quòd sit iste sensus inconueniens. Nā ipsi Aegyptij, qui hęc dicebant, falsa dicebant. Putabāt enim, quòd Deus nō posset eos occidere in Aegypto, & quòd posset eos occidere in montibus.

An Deus non posset Hebræos in Aegypto occidere, quia constellationes hoc prohiberent.

QVAESTIO. XVIII.

I ET licèt argumenta supra facta ad probandum, ꝙ Deus posset eos occidere vbicunque vellet, siue in Aegypto, siue in montibus solidissima sint, saltem tamen ipsis Aegyptiis solida non videbuntur, & dicēt quòd in Aegypto habebat Deus ille potestatem super Aegyptios, & super Deos eorum, tamen non habebat potestatem ibidem super Hebræos. Et ratio est saltem apparens, secundum ipsos Aegyptios, scilicet quòd diuersæ constellationes cęli, & diuersi planetæ dominabantur diuersis gentibus, & quòd constellatio, secundum quam vigebant Hebræi, dominaretur in Aegypto, & prohiberet Hebræos perimi: in deserto autē in montibus non dñaretur eadē, & non prohiberet eos perimi: ideo ibi delere posset Deus illos: & sic stat litera conuenienter, s. quòd Deus eduxerit illos
K calide, idest fraudulenter, vt occideret in deserto: quasi dicat, quòd Aegyptus erat terra conueniens eis, in qua non poterant perire: & quia volebat Deus ille eos occidere, promittens eis quod eos introduceret in terram Chanaan, decepit eos, & eduxit in montes, atque deleuit de terra. Sed hoc licèt alicui forte modicum consideranti aliquid esse videbuntur, tamen secundum veritatem nihil sunt: absurda enim ex eis sequūtur. Quomodo enim Deus ille potens Hebręos in Aegypto delere non poterat, quos miserrimi Aegyptij durissima seruitute premebant, & occidebant. Nunquid hoc auditu dignum est? Item hoc stare non potest: nam quantumcunque astra efficiant, & figurent:

rent: necessarium est, quòd si aliquis intra magnum ignem est comburatur, quia astra non possunt tollere actionem elementorum totaliter, licèt possunt transmutare aliqualiter ipsa elementa confortando paulisper, & debilitando eorum naturales virtutes. Sic ergo erit, quòd cùm aquę labiles sint ex sua natura, astra non possunt continere aquas quasi muros: sed in introitu Hebręorum in mare rubrum apertum est mare in diuisiones, & stetit aquarum cumulus, quasi murus, donec transiit totus Hebræorum exercitus, vt ipsi Aegyptij viderunt nunquam hoc vlterius testaturi. Et ingressis Aegyptiis a parte posteriori aquę cōclusæ sunt, & ferebantur Aegyptij in profundum. Si ergo Deus voluisset Hebræos occidere nihil agendo, sed aquas ipsas maris rubri iuxta labilitatem naturæ B suæ confluere permittēdo vniuersos submersisset: sed tenuit aquas quasi muros, & intromissis Aegyptiis super eos fluere permisit, & operuit eos altitudo abyssi: ergo De° pariter poterat submergere Hebræos. Quid autem de aliis mirabilibus dicere attinet, quæ aliis gētibus notissima erant? Erat namque terra, per quam Iudæi ambulabant solitudo, per quam non ambulauerant filij hominum, vt patet Iudith tertio capitul. si ergo voluisset eos Deus delere, dimisisset eos in solitudine, & viam nescientes ad terram habitatam nunquam peruenirent, sed ibidem morerentur. Dedit autem eis ad liberationem ab hac erumna nubem suam, quæ præcederet eos per diem, & colūnam ignis per noctem, vt patet supra decimo tertio C capitu. Et si dicas, non constabat hoc gentibus, ideo non poterant arguere ex hoc. Respondetur, quòd gentes, quæ morabantur in circuitu solitudinis audiebant ista mirabilia, quæ Deus faciebat pro Israelitis, vt patet Numer. decimo quarto capit. cùm dicitur: Vt dicāt Aegyptij, de quorum medio eduxisti populum istum: & habitatores terrę huius, qui audierunt, quòd tu domine in populo isto sis, & facie videaris ad faciē, & nubes tua protegat eos, & in columna nubis præcedas eos per diem, & in columna ignis per noctem, & cętera. Quid autem de conuersione amaræ aquę in dulcissimam dicere attinet? Quid de manna, quod Deus eis de cęlo misit? Quid de coturnicibus, quas in magna copia quasi pluuiā misit super castra? Quid D de aqua fluente vberrime de petra percussa? Quid de fuga Amalechitarum sola Dei voluntate ad orationē Moysi cum paucis viribus prostratorum? nihil inquam dicere attinet, quæ omnia si Deus Hebræos delere vellet, pro eis non egisset. Alia responsio ad hoc esse potest, scilicet quòd licèt Aegyptij, & aliæ gentes scirent, quòd Deus non occidisset Hebræos propter desiderium occidendi eos, sed pro peccatis suis, quia tamen ipsi valde inuidebant Deo Hebręorum: qui eis tantas plagas inflixerat, & rerum suarum magnam iacturam intulerat: Hebræos quoque exosos valde habebant, ideo comperta occasione, saltem leuissima, licèt omnia falsa cognoscerēt, quæcunque tamen possent, in Deum Hebręorū pro- E bra conijcerent: sic enim est modus inuidorum detrahentium, vt quotidie experimur, vt deprauata voluntate dicendi etiam contra hęc, quæ notissima sunt ipsis scientibus obijciant falsitates. Alia litera, quæ habetur Nume. decimo quarto capitu. in qua similiter Aegyptij, & aliæ gentes contra dominum subsannarent, similiter falsa est, scilicet quòd Deus eduxerit Hebræos in desertum, vt introduceret eos in terram, quam patribus eorum promiserat, postea autem videns, quòd non posset introducere, occidit eos in deserto, contra hanc esse videtur: sed magis dicetur Nume. decimo quarto capitu. Sed hoc saltem in proposito satis sit, quod ista dici non poterant contra Deū:

A nam quomodo non posset introducere Hebręos in terram promissam saltē delendo omnes gentes Chananæorum, cū maiora fecisset in terram Aegyptiorum, vt declaratum fuit supra? Moyses ergo persuadens Deo ponebat rationes has subsannationū, quas Aegyptij forte errantes facerent: & non solùm istas, sed & multas alias facere possent: omnes tamen irrationabiliter. Sciendum autem, quòd istæ duæ subsannationes sibi inuicem repugnant. Quia prima dicit, quòd eduxerit Deus Israelitas fraudulenter in desertum, vt omnes eos ibi deleret. Secunda, scilicet ea, quæ habetur Numer. decimo quarto capitul. dicit quòd non potuit introducere in terram, quam promiserat, ideo occidit in montibus, in quo innuitur quòd Deus nō vellet delere Hebręos in deserto, nec ad hoc eduxerit eos, sed ad introducendum in terram Chanaan, quia tamen vidit postea, quòd non posset eos illuc introducere, occidit eos in montibus. Litera Hebraica habet hic aliter, scilicet vbi nos dicimus callidè: dicunt ipsi. *Beraßa*. Idest in malum, vel ad malum, scilicet. *In malum eduxit eos, vt interficeret in montibus*. Et est sensus (secundum quòd quidam Hebræi volunt) in malo puncto, vel mala hora, aut malo planeta eduxit eos de Aegypto, vt occiderentur in montibus.

An astrologi Aegyptiorum potuissent præuidere, quòd Hebræi morituri essent in deserto, & an eis prædixerint.

QVAESTIO. XIX.

ET hoc quia aliqui de astrologis Aegyptiorū considerantes tempus exitus Hebræorum per astrorum motus, & figurationes: inuenerunt, quòd erat venturus multus sanguis super eos, idest quòd plures eorum morerentur, ideo procedit sic subsannatio ꝙ Deus Hebræorum volebat occidere Hebræos, sed nō poterat: ideo fraudulenter eduxit eos de Aegypto in malo, idest in malo puncto, vel mala constellatione, in qua qui viam inchoat, eam non finit. Hoc autem procedit secundum positionem Aegyptiorum, a quibus Dies Aegyptiaci denominationem acceperunt, qui circa talia multum respiciunt. Et isto modo Hebręi exponunt id quod habetur supra decimo capitul. vbi litera nostra dicit: cui dubium quòd pessimè cogitetis, dicit litera Hebraica: ecce raa, idest malum in oculis vestris, idest ecce malum superuenturum est vobis, quod est ante vos, vt monstrant cursus astrorum. Et hoc modo exponunt Hebræi, quod habetur Iosue quinto cap. hodie abstuli opprobrium Aegypti a vobis, idest Aegyptij prędixerant vobis sanguinem multum superuenturum, & hoc dicebant subsannando vobis, ecce quia nunc non ad opprobrium, sed ad sanctitatem vobis euenit. Item confirmant hoc, quia sicut Aegyptij prædixerant, quod morerentur in deserto omnes egredientes tunc de Aegypto: ita factum est, quia omnes intrātes in desertum a 20. annis supra siue a 19. computando a tempore, quo exierunt de Aegypto, in deserto mortui sunt, pręter Iosue, & Caleb: ergo ipsi per astrorum motum hoc cognoscerent, & dicerent, quòd in malo tēpore fuerunt egressi, ita quòd oporteret eos mori. Sed ista non possunt stare in veritate, quia ista subsannatio præsupponit, quòd eduxerit Deus Israelitas de Aegypto, quia eos in Aegypto occidere non poterat: sed hoc supra euidentissime improbatum est. Dicit etiā ista subsannatio, quòd Deus intendebat occidere Hebræos. Et hoc eodem modo comprobatum est, pręter

ter hoc autem quòd iſta ſubſannatio Aegyptiorum falſa erat, non ſonat hoc litera: nam ſi eſſet ſenſus, ꝙ educti fuiſſent in malo tempore de Aegypto, in quo neceſſe erat exeuntes mori, non diceretur in malo eduxit eos, vt occideret in montibus, ſiue ad occidendum in montibus, ſed diceret vt occiderentur in mõtibus, ſcilicet quòd non occidebat eos Deus, ſed ipſa cœleſtis influentia. Probationes autem, quas inducũt Hebræi non ſunt conuenientes ad hoc. Prima quidem de eo, quod habetur ſupra decimo capi. ſcilicet. Ecce raa. i. malum in oculis veſtris. Nam hoc facit ſenſum, quem litera ponit, ſcilicet ecce malitia eſt in oculis veſtris, ſiue in cordibus veſtris. Vel (vt litera dicit) cui dubium eſt, quòd peſſimè cogitetis: & non ꝯgruit iſti literę, quòd Pharao diceret: Ecce malum multũ ſuperuenturum eſt vobis, quia hoc eſſet ſi poneretur Pharao tanquam conſulens eis, & diſſuadens exire, qa ſi tunc exirent de Aegypto, multum malum erat ſuper eos venturum, ideo quòd non exirent: non tamẽ dicebat hęc Pharao tanquam conſulens, & diſſuadẽs, ſed tanquam malitiam eorum comprobans, & manifeſtans. Quod patet ex litera præcedenti: dicitur enim quòd Pharao quæſiuerit a Moyſe, qui nã ſunt qui ituri ſunt ad ſacrificandum? Ait Moyſes, cum paruulis noſtris, & ſenioribus pergemus, cum filiis, & filiabus, cũ ouibus, & armentis: eſt enim ſolennitas domini Dei noſtri: & ait Pharao: ſic dominus ſit nobiſcum, quòd ego dimittam vos, & paruulos veſtros. Et ſequitur. Ecce malum, ſiue raa, ĩ oculis veſtris. i. ecce manifeſtum eſt, quòd oculum habetis ad faciẽdum malum, ſicut vulgariter dicitur. Litera autem noſtra lepidius expreſſit, dicens: Cui dubium eſt, quòd peſſimè cogitetis? Et ſequitur: Non ita fiet, ſed ite tantum viri, & ſacrificate domino. Nihil ergo ad propoſitum eſſet, quòd Pharao diceret: ecce multum malum vobis ſuperuenturum eſt, ſed dicebat quòd ipſi malum cogitabant. Alia auctoritas, quæ habetur Ioſue 5. capi. etiã impropriè valde ab eis exponitur: nam illa dependet ab iſta: ſi ergo iſta malè axponebatur ab eis, nec facit ſenſum, quem ipſi facere intendebant: ergo nec iſta bene exponitur: nam opprobrium, de quo dicitur in textu illo Ioſue: dicunt Iudęi eſſe iſtud malum, quod prenunciabant Aegyptij venturum Hebreis. Sed probatum eſt, quòd nihil tale ſignet ille textus: ergo nec textus Ioſue poterit exponi de tali aliquo opprobrio Aegypti: ſed ſenſus illius literæ eſt, quòd apud iudęos erat magnum opprobrium eſſe incircunciſum, & nullum maius opprobrium erat, vt innuitur primo Reg. 17. c. cùm Dauid videns Philiſthęũ Goliath exprobrãtem Iſrael, volens vicem reddere nimis exprobrando dixit: Quis eſt hic Philiſthæus incircunciſus, qui exprobrauit acies Dei viuentis? Et iterum cùm loqueretur Dauid ad Saulem ait: Erit igitur Philiſthæus hic incircunciſus, quaſi vnus ex eis: hoc autem opprobriũ erat in Iudeis, quia omnes quotquot in deſerto per quadraginta annorum ſpatia nati fuerãt per varios vię circuitus circunciſi non ſunt, ſed manebant in præputiis. Hoc autem vocabatur opprobrium Aegypti, quia ex quo exierant de Aagypto fuerant in iſto opprobrio. Vel vocatur opprobriũ Aegypti: quia Aegyptij iſtud opprobrium habebant, cum eſſent incircunciſi: ſenſus autem iſte conuenientiſſimus eſt: quia iſta dixit Ioſue Iſraelitis, quando circuncidit eos in Galgala, vt patet Ioſue quinto capi. Senſus autem quem Hebræi volunt, non cohęret literę, quia dato quòd Aegyptij prænunciaſſent ſanguinem vẽturum ſuper Iſraelitas, quod tamen falſum eſt, vt declaratum eſt; tamen non diceret Ioſue quòd effundendo ſanguinem illum in circunciſione abſtulerat opprobrium, quod Aegyptij dixerant Iſraelitis: quia hoc eſt pertinens ad quãdam

Apud Hebręos magnũ erat oprobriũ incircuncisum eſſe

F ſuperſtitionem. Aliqui enim timentes eſſe fundendũ ſanguinem de aliquo, quem diligunt, fundunt ſuper eum ſanguinem alicuius animalis, dicentes ſiquis ſanguis ſuper te venturus eſt, iſte ſit, & non alius. De quo diximus ſupra quarto capit. quando agebatur de eo, quod dixit Sephora, ſcilicet ſponſus ſanguinis tu mihi es. Obſeruare autem aliquid tale eſt prohibitũ, & dicere aliquid ſuper nos venturum a ſignis cęli, & propter hoc ne eueniat facere aliquam obſeruationẽ: hoc enim vetuit Deus, vt patet Hiere. 10. capitu. luxta vias gentium nolite diſcere, & a ſignis cęli nolite timere. Non diceret ergo aliquid tale Ioſue, quia in hoc daret aliquam auctoritatem dictis Aegyptiorum circa obſeruationes ſuperſtitioſas: non eſt ergo ſic exponendum. G Alia probatio, ſ. quòd Aegyptij prædixerunt per curſum aſtrorum, ꝙ Iſraelitę in deſerto mori debebãt, & ſic euenit quòd omnes mortui ſunt præter Ioſue, & Caleb: ergo hoc intelligebatur de illa morte Iſraelitarum. Reſpondetur quòd Aegyptij non prædixerunt mortem Iſraelitarũ, nec patet hoc ex aliquo loco. Cùm autem dicunt quòd omnes mortui ſunt præter Ioſue, & Caleb, falſum eſt, quia ſolùm extenditur ad eos, qui erant in numeratione bellatorum, qui computabantur a viginti annis, & ſupra, vt patet Nume. 14. cap. & ſic ſi forte Aegyptij dicerent, quòd omnes in deſerto conſumendi erant, falſum eſſet, quia illi, qui erant minores viginti annis, non fuerunt puniti in deſerto. H Etiam quantuncunque Aegyptij in aſtris periti eſſent, non poterant ſcire de morte hac, quæ in deſerto infligenda erat hebręis. Et ratio eſt, quia iſta mors non fuit inflicta naturaliter per effectum creatum ab aſtris mediatè, vel immediatè: ſed per ſolam dei voluntatem. Nã iſta mors fuit, quia hebręi murmurauerunt contra Deum cõquerentes, quòd educti de Aegypto eſſent, vt patet Nume. 23. et 14. capi. Et ſi iſtud peccatum non fuiſſet, non fuiſſet mors inflicta: ſi ergo diceretur, quòd iſta mors per aſtra ſciri poterat: quia ea, quę per aſtra ſciunt̃ naturalia ſunt: & ea quæ naturalia ſunt, neceſſaria ſunt, oporteret, quòd peccatum per quod iſta mors inflicta eſt neceſſarium eſſet, quod falſum eſt. ergo non poterat ſciri mors iſta per aſtra. I Corpora enim cęleſtia ſunt vera ſigna iſtorum naturalium effectuum inquantum mediate, vel immediatè habent cauſalitatem ſuper ipſa: ideo enim naturales effectus verè ſignant, quia verè efficiunt ipſos ſecundum cauſalitatem agẽtiũ ſubordinatorum: ſuper liberum arbitrium veram ſignificationem non habent: quia actum liberi arbitrij nullum cauſant: eſt namque anima ſeipſam mouens, vt ait Plato: ſed quia anima rationalis ſecundum quandam vnionem, quam habet ad corpus inquantum eſt affectiua ſiue ſenſitiua, conſequitur conditionem corporis, in quod corpus influit cœleſte, aliquando aſtrologi iudicantes verum dicunt de actibus liberi arbitrij, ſcilicet ſi ſic operemur ſecundum quòd per affectus noſtros ad operandum inclinamur: & ſic poſſet inclinari de aliquo vtrum erit fornicator, vel occiſor, & ſic de cœteris, ſed hoc per accidens eſt: K non enim iudicatur de libero arbitrio ſecundum ſe, ſed de parte ſenſitiua cui conſentit liberum arbitrium: ſi autem liberum arbitrium non ſequatur inclinationes paſſionales, nullam veritatẽ poterit inuenire aſtrologus de actibus liberi arbitrij, niſi per accidens, imò oppoſitum quàm iudicauerit, reperiet: Deus aũt cum ſit liberrimus, & nulli naturali corpori vnitus, quia nõ eſt corpus, nec virtus in corpore, propter quod cęleſti ſubſit cauſalitati, taliter ſe habet, quòd actus eius cognoſci non poteſt, præcipuè cum ipſe det corpori cœleſti eſſe, cauſare, & ſignificare. Ad argumentum autem quod fiebat ſolutum eſt, ſcilicet quòd falſum ſupponit

Corpora cęleſtia nõ habent dominiũ ſup actus liberi arbitrij.

Qũo aſtrologi iudicare poſſunt de actibus liberi arbitrij

ponit: nam Aegyptij non cognouerunt, aut prædixerunt Hebræos in deserto morituros: supposito tamen q Aegyptij inuestigantes per astra dixissent Hebræos in deserto morituros, hoc non intelligebatur de morte, q̃ Deus eis inflicturus erat, cùm nec peccatum propter quod infligebatur, aut voluntas Dei infligētis per astrorum motus, & figurationes cognosci possunt, sed de quadam alia corruptione, quę eis in deserto naturaliter euentura esset per influentiam cœlestem, quam Deus ab eis sua pietate auertit, sicut auertit mortem regis Ezechiæ, quæ verè poterat per astra signari, nec astrologus illam prædicens mentiretur, cùm sic esset naturaliter superuentura. Quòd aūt Deus eam auerterit supra naturæ potentiam, & actionem fuit. Vel dicendum, quòd Deus istam corruptionem præuenit, scilicet quòd ante eos ex suis demeritis occiderit, quā naturaliter ex cœlesti corruptione morerētur. *Vt interficeret in montibus.* Quasi dicat non poterat eos occidere in Aegypto, ideo eduxit eos, vt occideret in montibus. Siue secundum aliam expositionem, vt morerentur per influentiam cęlestem obuiantem itinerantibus in tali tempore. *Et deleret de terra.* Idest destrueret eos totaliter, nè manerent in terra, nec saltem aliqua radix illorum: Falsitas istorum, scilicet quòd non posset eos occidere in Aegypto, & quòd desideraret eos occidere, supra improbata, & manifestata est. *Quiescat ira tua.* Idest non insurgat vlterius, vel in maius, quàm insurrexit. Vel quiescat ira tua, idest non procedat ad actum occidendo eos, sicut comminaris. *Et esto placabilis super nequitia populi tui.* Idest rogo, q mitigeris super ista iniquitate, quam commisit populus tuus, vitulum adorando. Et vocat eum populum Dei, vt sic Deus placatus remittat iniquitatem tanquam suis, & non tanquam hostibus. *Recordare Abraham.* Volens autem Moyses suadere Deo, vt remittat factam offensam à populo, indicat omnes modos persuasiuos, & licèt Moyses mereretur coram Deo, vt propter eum remitteret iniquitatem populi, tamē vt vere humilis sua merita non attendens inducebat antiquos patres, quorum merita magna erāt, quia seruierant Deo in corde pfecto. *Abraham, Isaac, & Iacob.*

Quare Moyses, cùm orauit dominum, posuit in oratione sua nomen Abrahę, Isaac, & Iacob.

QVAESTIO. XX.

DICVNT Hebręi, quòd fit memoria omnium istorum trium ad euitandum triplicem pęnam. Nam si Deus vellet ignem de cęlo mittere super eos, diceretur: Ecce domine, quia Abraham pater noster missus fuit in ignem in ciuitate Hur Chaldæorū propter te, vt non negaret nomen tuum, & coleret vanitates. Secunda pęna erat gladius, & tunc si Deus vellet super eos mittere gladium, dicere poterant: ecce domine, quia Isaac pater noster pro te paratus fuit mori gladio, cùm iugulare volebat eum Abraham pater suus, vt patet Gen.22.capit. Erat pęna tertia exilium diuturnum, & si Deus eis pœnam hanc infligere vellet, dicerent: Ecce clementissime Deus, pater noster Iacob in exilium missus fuit in Mesopotamiam extra domum patris sui, & peregrinatus fuit ibi annis viginti, & hoc vt obediret patri suo propter te. De hoc Genes. 28. & 31. capit. Istæ autem sunt quædam adaptationes, sed non sunt ad veritatem literæ, non enim posita fuerunt nomina istorum trium patrum ad euitandas istas tres plagas: quia dato, quòd Deus non immitteret super eos aliquam de istis plagis, poterat immittere multas alias, & sic perirent de terra: Moyses autem rogabat, vt non deleret eos quouis modo. Item

A si ista tria nomina ponerentur propter tres pœnas vitandas, non oporteret poni, cùm rogatur pro remissione alicuius parui peccati, pro quo non debebatur aliqua istarum trium pœnarum. Item si ad hoc ponerentur, nunquam deberent poni, nisi cùm fiunt pręces pro remissione peccatorum, sed ponuntur etiam cùm petuntur aliqua bona fieri: ergo non ponuntur ad euitationem istarum pęnarum trium. Dicendum ergo, quòd ponūtur nomina istorum Patriarcharum propter duo. Primò, quia merita istorū fuerunt magna ante Deum, cùm ambularent coram eo in corde perfecto, & in meritis istorum fieret salus posteris eorum. Secundum erat propter factas promissiones, quia istis fuerunt factæ promissiones de dando semini
B eorum terram Chanaan, vt patet de quolibet eorum sæpe in Genesi. Si autem nunc deleret eos non complerentur promissiones factæ illis: vt ergo non irritentur promissiones, non deleas eas: & ad istum secundū sensum ponuntur proprius, quàm ad aliquid alterum, vt explicat litera sequens. *Seruorum tuorum.* In hoc notat prima de his rationibus supra positis, quare peccatum remitti debebat, scilicet propter merita istorū, quia erant serui Dei ei in toto corde seruientes. *Quibus iurasti.* Deus promiserat istis dare terram Chanaan, & vt eis firmior videretur esse promissio, iuramento firmauit eam. Vtrum autem verba Dei magis certa sint cum iuramento, vel sine iuramento, & ad quid ꝑ sit iuramentum Dei, dictum fuit Gen.22.cap. *Per te-*
C *metipsum.* Iuramentum est ad confirmandam veritatem. Confirmatio autem fit per maiorem auctoritatem, ideo homines per maiorem suum iurant, vt patet ad Hebr.6.cap. & extra de iureiur.ca. & si Christus. Deus autem, quia non habuit maiorem, per quem iuraret, per semetipsum iurauit, vt patet ad Hebr.6.cap. Istud iuramentum quod Deus fecit per seipsum habetur Gen.22.cap. cùm dicitur: Vocauit autem angelus domini Abraham secundò de cœlo, dicens: Per memetipsum iuraui, dicit dn̄s, quia fecisti rem hanc, &c. *Multiplicabo semen tuum.* Ista promissio de multiplicando semine in multis locis facta est: sed secundum, quòd hic allegatur præcipuè in duobus locis habetur Gen.15. & 22. Gen.15. dicitur: Suspice cœlum, & nu-
D mera stellas, si potes, sic erit semen tuum. Gen.22.cap. dicitur: Per memetipsum iuraui, dicit dominus, quia fecisti rem hanc, & non pepercisti filio tuo vnigenito, benedicam tibi, & multiplicabo semen tuum, sicut stellas cœli, & velut arenam, quæ est in littore maris. *Sicut stellas cœli.* Volebat Deus declarare multitudinem seminis Abrahæ, & Isaac, & Iacob, & posuit exēplum in rebus, quæ in tanto numero sunt, vt numerari à nobis non possint. Et ponuntur duæ res, scilicet stellæ cœli, & arena, quæ est in littore maris, vt patet Gen.22. cap. Hic autem solùm expressit stellas cœli, & non sunt ista æqualiter multiplicata, quia non videtur esse quasi aliqua proportio inter arenam, quę est in littore maris, & stellas cœli. Non enim sunt in valde
E magno numero stellæ cęli, q̃ visu notabiles sunt, sed difficulter quis eas enumerare possit, licèt quidā astrologus Aracus nomine omnes eas se numerauisse iactauit, vt diximus Genes.15. capit. Et ob hoc aliquando Moyses dicit esse Israelitas multiplicatos, sicut stellas cœli, vt patet Deuter.1.cap. cùm dicitur: Quia dominus multiplicauit vos, & estis hodie plurimi, sicut stellæ cęli. Aliquando dicitur Iacob progenies quasi arena maris, vel puluis, vt patet Num.23.ca. cùm dicitur: Quis potest numerare puluerem Iacob, aut numerum stirpis eius? *Et vniuersam terram hanc.* Ista promissio fuit facta Abrahæ de possidenda terra Chanaan, vt patet Gen.13.ca. Leua oculos tuos, & vide à loco, in quo es ad Aquilonem, & Meridiem, ad Orientem, & Occiden-

Aracus iactauit celi stellas omnes numerasse.

ciden-

cidentem: omnem terram, quam conspicis, tibi dabo, & semini tuo vsque in sempiternum: idem fuit promissum Isaac, vt patet Gen.26.c. scilicet: Tibi, & semini tuo dabo vniuersas regiones has complens iuramẽtum, quod spopondi Abraham patri tuo. *De qua locutus sum.* Quia Deus cùm ista promisit, fecerat mẽtionem de terra Chanaan, dicens: Leua oculos tuos à loco, in quo es, & vide ad aquilonem, &cęt. Ecce ibi loquitur de terris illis: deinde subditur quomodo promittat dare istam terram: omnem terram, quam conspicis tibi dabo. *Dabo semini vestro.* Quia cuilibet eorum facta fuit promissio pro se, & semine suo: ideo cũ promitteretur cuilibet eorum: dicebatur tibi, & semini tuo. *Et possidebitis eam semper.* Sed non possedit terram istam Israel vltra mille, & quadringentos annos, vt patet inquirenri discursus temporum per historias Gentilium, & Hebræorum à tempore Iosuę vsque ad Christi mortem, & paulo post. Istę autem promissiones diuinæ intelligendę sunt semper cum conditione, scilicet si manserit res in eodem statu, in quo est, quando fit promissio. Sic patet Psal.131. De fructu ventris tui ponam super sedem tuam, si custodierint filij tui testamentum meum, & testimonia mea hæc, quæ docebo eos. Sic etiam patet Iere.18. cap. scilicet: Subitò loquar de gente, & regno, vt ædificem, & plantem illud: si malum fecerit in oculis meis, vt non audiat vocem meam, pœnitentiam agam super bono, quod locutus sum, vt facerem ei. Conditio autem ista, secundum quam promittebatur Iudæis terra Chanaan, nõ mansit in eis, quia ipsi non receperunt Christũ, in quo maximè peccauerunt: si autem recepissent, & non occidissent, permansissent. Aliter autem dici potest, ꝙ licèt ponatur hic, quòd in æternum possessuri essent terram illam, tamen non intelligebatur simpliciter in æternum, sed pro magno tempore, sicut erat de quibusdam cœremonialibus veteris testamenti, quæ dicebantur esse sempiterna, sicut est de custodia sabbathi, vt patet supra 31.cap. & de circuncisione, vt patet Gen.17.capit. Hæc tamen abolenda erant, dato quòd Iudæi Christum recepissent, & tenuissent conditionẽ, aut statum quemcunque, in qua conditione ista præcepta data fuerunt. Vocatur autem æternũ satis magnum tempus, quantum fuit duratio huius, quia pluribus quàm mille annis steterunt possidentes terram illam. *Placatusque est Dominus.* Idest pacificatus à furore suo, quia merita Abrahæ, & Isaac, & Iacob, & promissio facta eis, & ardens deuotio promeruerũt, vt ira Dei, quæ super populum incanduerat, placaretur. *Nè faceret malum, quod locutus fuerat.* Idest ne infligeret pœnam, quam inflicturus videbatur. Non accipitur malum pro malo culpæ, quia Deus peccare nõ potest: sed pro malo pœnæ. Et isto modo Deus multa mala agit, quia multas pęnas infligit: imò Deus omnia mala agit, cùm ab ipso sit origo omnis pęnę, vt saltem si punientes ad puniendum non moueat, tñ eam, vt talem deferatur dirigit, sicut fuit declaratum supra 21.cap. cùm dicitur: Sed Deus tradidit eum in manus eius. Et hoc habetur expressius Amos 3.cap. Non est malum in ciuitate, quod dominus non faciat. *Quod locutus fuerat.* Idest quod promiserat, vel dixerat se facturum, nec tamen accipitur proprijssimè quod locutus fuerat, quia hoc conuenit ad eum, qui determinate aliquid dicit. Deus autem nihil tale determinauerat, sed loquebatur per modum optantis, scilicet dimitte me, & delebo eos, idest si dimitteres me, delerẽ eos. Siue vellem, quòd dimitteres me, vt eos delerẽ. Et nõ dixit simpliciter determinãdo, ego delebo eos. *Aduersus populum suum.* Idest contra Iudæos innuens se velle eos delere. *Et reuersus est.* Hic ponitur peccati cognitio per sensus experiẽtiam, scilicet per auditum,

Israelitæ nõ possedrũt terrã promissio[illegible]tra mille, quadringentos annos.

Deus non agit malũ culpę, sed malum pęnæ.

F & visum. *Et reuersus est Moyses.* Iam erat dies quadragesimus, & populus coluerat suum idolum: ideo dixit Deus Moysi: vade & descẽde, peccauit populus tuus. Videns tamen Moyses, quòd Deus erat iratus nimis, noluit descendere ad populum donec Deus placaret; quia erat superfluum, cùm in descẽsu Moysi Deus totum deleret exercituum, nisi prius placatus foret, sicut eum placauit Moyses, & post hoc descendens portauit secum tabulas decalogi. Intelligendum tamẽ est de ista placatione Dei, quòd non fuit totalis placatio: nam si totaliter fuisset placatus, nõ oportuisset iterum super eodem facto non iterato orari, vt placaretur, & tamen Moyses post istam placationem descendit in castra, & occidit vigintitria milia virorum de idolatris;
G & tunc dicitur, quòd redierit Moyses ad orandum dominum pro hoc peccato: scilicet locutus est Moyses ad populum: peccastis peccatum maximum: ascendam ad dominum siquo modo eũ quiuero deprecari pro scelere vestro. Et consequenter ponitur ibi oratio Moysi. Item Deut.9.cap. dicitur: Quòd postquã Moyses exercuit vltionem in plebem, ascendit, & orauit quadraginta diebus, & quadraginta noctibus suppliciter prostratus coram domino, vt remitteret peccatum hoc: sed si remissum esset totaliter nullo horũ opus esset. Cùm autem dicitur supra: placatus est dominus, nè faceret malum quod locutus fuerat, nõ est sensus, quòd Deus placatus esset totaliter à furore, sed quòd placatus esset, nè faceret malum, quod dixerat.
H Malum autem quod Deus dixerat erat, quòd volebat delere Israel. Est autem delere, totaliter, & simul destruere. Et hoc facturus erat Deus, nisi merita Abrahæ, Isaac, Iacob, & Moysi oratio suffragarentur. His autem placatus fuit Deus, nè simul totum populũ destrueret, sicut videbatur velle facere à principio, non tamen tollebatur ex hoc quin maneret furor Dei ad interficiendum istos per partes, & quia hoc erat etiam graue, nõ ausus fuit petere Moyses immediatè à Deo in monte antequam descenderet. Nam videbat esse iniusta petitio, quòd peteretur, pœnam huius tanti facinoris totaliter relaxari sine vlla saltem modica satisfactione peccantis. Subticuit ergo Moyses ad tempus de residua parte pœnæ, & descendens ad populũ exer-
I cuit in eos quantam debuit vltionem, & tunc præmissa aliquanta satisfactionis parte Moyses rationabiliter potuit petere à domino totaliter remissionem huius facinoris, & tunc ascendit ad dominum, dicens: Ascendam ad dominum, siquo modo eum quiuero deprecari pro scelere vestro, & tunc placatus fuit Deus totaliter ab ira sua facta quadã alia leui punitione, de qua infra ponitur. *Et reuersus est Moyses de monte.* Ad castra veniens, quæ erant circa montem, ipse autem in mõte quadraginta diebus cum domino manserat. *Portans duas tabulas testimonij.* Idest duas tabulas lapideas, in q̃bus erant scripta pręcepta decem, quę Deus in monte dederat. Hæc enim fuit vna de causis principalibus, quare Moyses ascendit ad dominum in montem, sci-
K licet vt tabulas acciperet. Factæ fuerunt ergo tabulę, & sculptæ, atque datæ ei in die quadragesimo, cùm rediturus erat. Vocantur autem tabulæ, licèt essent lapides, quia tabula non est nomẽ substantialis speciei, aut naturæ, sed nomen figuræ, cùm in aliquo corpore sic se habent dimensiones, vt valde maior sit longitudo, quàm latitudo, & latitudo maior, quàm profunditas, vel ad minus longitudo, & latitudo sunt maiores profunditate, licèt inter se sint ęquales, & pertinet ista figura in numeris, vel in corporibus, qui vocantur laterculi, vel asseres. Multi enim tales numeri sunt, & talia corpora: cùm ergo ista figura non solùm reperiatur in lignis, sed etiam in lapidibus, vocabuntur lapides interdum tabulæ, dicentes tabulas lapideas, sicut

dicimus

Moyses vidẽs Deũ iratum noluit de mõte descẽdere donec Deũ placaret precibus.

Quare tabulę legis vocabãtur tabulę, cũ essent lapideę.

dicimus tabulas ligneas, quia isti lapides sic erant dolati, vt maior esset longitudo, quàm latitudo, & latitudo maior profunditate. Vocantur tabulæ testimonii, siue tabulę fœderis. Tabulæ quidem fœderis, quia cōtinebant fędus, quod pepigit dominus cum Israel, scilicet decem præcepta. Pro his enim pepigit, vt obseruarent, vt patet supra 19. cap. Hęc autem decem in tabulis scripta erant, vt patet Deut. 4. & 10. ca. Vocantur tabulæ testimonij, quia ipsæ erant testimonium cōtra filios Israel, quòd Deus dedisset eis legem, & ob hoc seruabantur diligentissimè in arca intra sancta sanctorum. Si enim negarent legem à Deo sibi datam, poterat quicunque vellet probare eis, quòd recepissent testimonio tabularum illarum. De modo autem, & fundamento huius probationis dictum est supra 20. c.

Quare in duabus tabulis erant solum scripta decem præcepta decalogi.

QVAESTIO. XXI.

QVAERET autem aliquis de istis tabulis, quare solùm erant scripta decem præcepta in illis, cùm potuissent multa alia scribi. Et fortè omnia, quę data sunt excludēdo historicas narrationes, & diuinas promissiones alijsque in hunc modum circa quæ sacra scriptura negociat. Et hoc, quia istæ tabulæ erant scriptæ intus, & foris, vt patet infra. Aliquis autem fortassis respōdebit, quòd ideo sola hæc præcepta scripta sunt in tabulis, quia licèt multa alia præcepta Hebræis data fuerint, tamen eo tempore, quo tabulę scriptæ, sunt nulla alia data fuerant. Sed hoc falsum est, quia istæ tabulæ datæ sunt in monte tunc qñ Moyses ascendit, & ista ascensio fuit post dationem legis, vt patet ex processu libri huius. Nam primo data fuerunt præcepta decem in monte Sinai in clangore tubæ, & postea in eadē die petentibus Israelitis, quia territi fuerant fragore valido buccinæ, Moyses ascendit ad Deū, & locutus fuit cum eo præcepta multa, vt patet supra 20. cap. & Deut. 5. hæc autem fuerunt ea, quę continētur supra in fi. 20. cap. & in 21. & 22. atque 23. cap. & postea eidem existenti cum Deo mādauit Deus, vt postquam descenderet in castra, ipse, & Aaron, Nadab, & Abiu, & septuaginta seniores rursus ascendant ad dominum, vt patet supra 24. capit. Et cum descendisset Moyses illa die, qua fuit data lex de monte, narrauit cūcta verba illa in auribus multitudinis, ipsisque consentientibus scripta sunt omnia illa verba, atque in sequēti die factis sacrificijs, fędus confirmatum est, & ascendit Moyses ad dominum, & stetit in ista secunda vice cum eo quadraginta diebus, & totidem noctibus, vt patet plenè supra 24. cap. Post hos quadraginta dies cū descendit Moyses ad populum, & adorauerūt vitulū, fregit tabulas, quas ipsa die acceperat. Nec potest aliquis effugere, dicens hic esse anticipationem, aut recapitulationem, ita quod sit mutatus naturalis ordo historiæ: nā litera huius capituli demonstrat non fuisse factam mutationem narrationis recapitulando, vel anticipando, quia dicitur hic, cum Deus diceret Moysi, quòd peccauerat populus: Recesserunt cito de via, quam ostendisti eis: ergo necessarium erat, quòd iam Moyses eis viam ostēdisset: ista autem nihil aliud est, quàm præceptorum traditio, per quæ dirigerentur, sed nulla præcepta Moyses tradiderat eis nisi ea, quæ habentur supra 21. & 22. atque 23. capit. Ergo illa data erant, quando tabulę scriptę sunt: potuerant ergo illa hic sculpi. Item dato, quòd nunc quando tabulæ scriptæ sunt, nulla alia præcepta data forent: si tamē nulla causa alia obstaret ad hoc, quod ea, q̄ danda erant scriberentur in tabulis, expectaret Deus, ne scriberet tabu-

A las, quousque alia pręcepta traderet Moysi. Dicendū ergo, quòd eo tempore, quo tabulæ scriptę sunt, plura alia præcepta, quàm decalogus data erant, sed non oportuit alia scribi. Causa autem multiplex est: prima, non scribebantur hæc præcepta, vt constaret, quæ erāt præcepta, quę Deus dedisset, sed ad probandum, quòd Deus Iudæis aliqua præcepta dedisset: nam constito, quòd Deus præcepta aliqua dedisset, constabat Israelitas obligatos ad obseruationem legis: quę autē erant præcepta illa faciliter comprehendi poterat ex multis argumentis, quæ nunc induci non oportet. Si tamen negaretur Deum dedisse legem Israelitis, concluderetur eos obligatos nullatenus forè tanquā nullum esset sufficiens præceptum eos obligare potens. Hoc ergo B solidum esse decebat: ideo ponebatur aliquid quod maneret in signum, quòd Deus legem dedisset Israelitis: sed sufficiens signum ad monstrandum Deū dedisse legem, erat in vno, vel duobus præceptis, aut paucis, cùm æqualis potestas sit in condendo vnam legē, sicut in condendo mille: ergo nō oportuit omnia data præcepta scribi in tabulis. Alia causa est, quia præcepta illa quæcunque essent, quæ in tabulis scripta forent, erant ad indicandum, quod Deus dedisset legem Israelitis, nulla ergo conuenientius poni debuerunt, quàm ea, quæ Deus dedit per se ipsi populo, sed sola p̄cepta decalogi per se dedit Deus Israelitis, scilicet sine aliquo ministerio humano: ergo sola hęc ibi scribi debuerunt. Alia causa est, quia solùm ponebantur præ- C cepta tabularum ad testimonium, & non ad doctrinā, scilicet vt per ea erudiri posset aliquis, quæ erant præcepta obseruanda. Quod patet, quia in arca intra sancta sanctorum recondita sunt, à qua nunquam extrahebantur, nec aliquis arcam tangere, aut saltem videre audebat, quia videntes moriebantur, vt patet Num. 4. ca. & 1. Reg. 6. de tangentibus patet 2. Reg. 6. solum ergo seruabatur ad testimonium, scilicet quòd si necessarium esset educi tabulas illas negantibus Israelitis recepisse à Deo legem, educerentur, & per eas veritas clare luceret. Testimonium autem luce clarius, maximè in causis arduis, esse debet, vt nullatenus calumniabile sit: sed nullum erat manifestum toti populo, nisi decem præcepta, quæ data fuerunt audiente toto D populo per clangorem buccinæ Dei: ergo ista sola scribi debebant in tabulis: alia autem præcepta dederat Deus soli Moysi in monte Sinai, & in multis alijs locis, non ergo constabat illa ita à Deo data fuisse, sicut ista decem. Alia causa est, quia ista præcepta decē erant vniuersalia, quasi quędam principia rationis practicæ, siue, vt strictius loquamur, quædam conclusiones primariæ intellectus practici: alia autem pręcepta sunt quædam valde particulares cōclusiones iuris positiui diuini, ideo sufficiebat poni illa præcepta, q̄ omnium aliorum fundamenta erant, quia illis potius videbantur esse posita omnia, quæ intelliguntur in illis. *In manu*. Non erant istæ tabulæ ita ponderosæ, quod non posset eas Moyses portare in manibus, & hoc, qa E non erant lapides rudes, & grossi, sed facti in modum tabularum, cum scriptura vocet illos lapideas tabulas, idest quia tenues satis erant, ita quòd a quolibet faciliter ferri poterant. Quidam tamen dixerunt, ꝙ miraculose duxerat illas tabulas Moyses, quia nullus homo eas portare valeret. Sed hoc nihil est, cum scriptura ipsa non necessitet nos ad ponendum miraculum, peccatum autem est facere per plura quod potest fieri per pauciora, vt patet in 8. Topic. cap. 4. Et cum dicitur, ꝙ portabat tabulas istas Moyses manu, non est sensus, ꝙ portabat eas in vna manu, quia non erant ita paruulæ, quod in vna manu portari possent: sed portabat eas in duabus manibus. Sic patet Deut. 9. cap. cùm dicitur: Cumque de monte ardente descenderem, & duas tabulas

Tempore quo tabulæ Iudæis datę sunt multa alia præcepta Iudæis data erant, tamen non oportuit ea in tabulis scribi.

bulas fœderis vtraq; tenerem manu. *Scriptaſ ex vtraque parte.* Dicit Rabbi Salomon, quòd tabulæ erant ſculptæ ex vtraque parte, non quidem, quòd in vtraq; parte Deus ſcripſiſſet, ſed quia ſcriptura, quæ erat ex vna parte apparebat ex altera parte eodem modo, ſicut erat in altera. Et ſi hoc eſſet, valde mirabile erat propter duo. Primum erat, ꝙ corpus lapidis, qđ erat ita groſſum, & denſum monſtraret literas, quæ erant in vna parte factas eſſe ex altera: nam hoc non fit niſi in corporibus diaphanis, qualia non ſunt lapides. Secundum miraculum erat, quòd literæ apparerent eodem modo factæ, ſcilicet ſcriptæ ex vtraque parte. Nam dato, quòd eſſent tabulæ de aliquo lapide multum lucido, & tranſluceret, ſicut eſt vitrum; tamen figurę quęcunque eſſent factę ex vna parte non poſſunt apparere eodem modo in altera parte tanquam eſſent in illa, ſed tranſuerſæ ſunt, ſicut videmus in papiris, aut pergaminis ſcriptis, cùm per poſteriorem partem literas reſpicimus, auerſæ ſunt, nec eas legere poſſumus, ſi tamen viderentur ſcriptæ ex vtraque parte, ita poſſent legi per vnam partem, ſicut per alteram, non eſt autē credendum ſi fuiſſet tale miraculum, ꝙ ſcriptura ſubticuiſſet. Non eſt ergo inſiſtendū multū iſti poſitioni.

Quare tabulæ legis ex vtraque parte ſcriptæ erant.

QVAESTIO. XXII.

QVAERET ergo aliquis quare tabulæ iſtæ duæ ex vtraque parte ſcriptæ erant, cùm tā pauca ſcriptura erat, ſcilicet decem præceptorum, quæ ſatis fortè capi poſſet in vna tabula ex vna parte. Reſpondent Iudęi communiter ſequentes Chaldaicam tranſlationem, quòd non ſolùm erāt in tabulis ſcripta decem ꝑcepta, ſed etiam erant factæ expoſitiones, quas Deus eiſdem præceptis dederat, & tunc cùm poneretur qđlibet pręceptum cum expoſitione ſua, magnam quantitatem tabulæ lapideæ occuparet, ideo neceſſe erant duæ tabulæ ſcriptæ intus, & foris. Et fundamentum ſuum eſt, quia dicitur hic portās duas tabulas teſtimonij manu ſcriptas ex parte vtraque: hoc autem referūt ad ipſam præceptorum ſcripturam, & poſtea ſequitur: ſcriptura quoque Dei erat ſculpta in tabulis, ideſt explanata, vt ipſi gloſant, ſcilicet quòd exponeretur quid intendebat, quodlibet pręceptorum. Sed hoc falſum eſt, & confictum à Iudæis, & ab ipſo Chaldaico idiomate, ſicut pleraque alia confingunt. Et patet primò, quia iſta ꝑcepta ſunt primæ concluſiones rationis practicæ, quæ immediatè, vt dicuntur, quilibet aſſentit eis cognoſcens veritatem eorum. Non ergo oportet ea exponi, ſicut nec prima principia oportet exponi: & iſta fuit cauſa, vt declaratum fuit ſupra 20. capit. quare Deus iſta ſola per ſe ad populum dixit in voce tubæ: alia autem dixit per Moyſen. Nam Deus volebat, vt præcepta, quæ darentur Hebræis, intelligerentur ab eis, alias nihil proderat, nec ipſi reciperent ea: iſta ergo per ſe protulit nullo exponente, ſed populo audiente, quia non indigebant expoſitione tanquam cuilibet forent notiſſima: quia verò ea, quę poſtea ſubſecutura erant, talia erant, quæ ſine docente, & aliqualiter explanante intelligi à populo illo rudi adhuc non poterant, non dedit Deus per ſe, quia non intelligeret cùm ipſe non exponeret, ſed dedit ea Moyſi, vt daret populo, & quando ipſe dabat explicabat ea exponens reducendo ad exemplum, ſicut patet de præceptis iudicialibus, & cœremonialibus, quæ ponuntur ſupra 21. & 22. atque 23. cap. & conſequenter in ſequentibus cap. de conſtructione ſanctuarij: non ergo indigebant vllo modo talia ꝑcepta expoſitione, nec Deus daret, quia Deus nihil agit ſuperfluum. Sed argues, quomodo

F ergo doctores omnes exponunt iſta præcepta faciētes magnum ſermonem ſuper eis, ſi expoſitione non indigent. Reſpondetur, quòd alia eſt expoſitio, quam dant doctores, & alia, quam recipiūt populares, & quę eis neceſſaria eſt, & aliqua præcepta ſunt, quæ non indigent expoſitione quantum ad populares, & tamen doctores faciunt expoſitiones. Et ratio eſt, quia expoſitio neceſſaria in popularibus eſt, vt cognoſcant terminos præceptorum, ſcilicet quid ſignet quilibet terminus poſitus in aliquo præcepto, & quòd intelligant complexionem terminorum, ſcilicet quid ſignat tota oratio compoſita. Et hoc, quòd ſciant ipſi ponere in exemplo reducendo ad operabilia, ſicut iſta præcepta decalogi de operabilibus ſunt, & quòd aliqualiter

Duplex genus expoſitionis ꝑceptorum

G appareat eis debitum quidquid mandatur, ita quòd ratio præcepti pateat. Expoſitiones autem, quas doctores in his pręceptis faciunt, nō ſunt ad aliquid horum, ſed ſunt ad ponendum quaſdam rationes fundamentales, aut ſuaſiuas ad hæc præcepta, & quaſdam ſimilitudines à natura, & determinationes quantum ad aliquos caſus, in quibus teneāt præcepta, vel non teneāt: iſta autem multum diuerſa ſunt, & primæ expoſitiones conueniunt popularibus, ſecundæ autem non. Si ergo ſint aliqua præcepta, quæ habeant expoſitiones iſtas ſecundas, & non recipiant primas, non oportet, ꝙ cùm dantur exponantur à legiſlatore, vel promulgatore. Patet autem hoc applicanda aliqua iſtorum ꝑceptorum decalogi, & aliorum, quæ non pertinent ad

H decalogum. Eſt namque primum præceptum: Non habebis Deos alienos. Prima expoſitio erat hic declarare terminos, ſcilicet quid dicatur Deus, & quid dicatur alienus. Et quantum ad iſtam partem cuilibet quantuncunque ſimplici notum eſt, quid ſignent termini. Etiam complexio terminorum quid ſignificet nota eſt, ſcilicet quòd non colamus honorando, aut ſacrificando dijs alienis. Ratio etiam, vel debitum huius mandati, quando dicitur, cuique immediatè nota eſt, ſcilicet quòd ſit rationabile ſolùm verum Deum colere: ecce ergo quantum ad iſtud præceptum non indigent populares aliqua expoſitione, & ſi daretᷓ non eſt neceſſaria. Doctores autem quando iſtud pręceptum exponunt, non dicunt aliquid iſtorum: ſed dant

I aliquas rationes, quare teneatur homo colere Deum, demonſtrantes ex fundamento perfectionis diuinæ, & ex debito acceptorum beneficiorū, & quæ ſit iniuria ei habere Deos alienos, & quando aliquis dicatur habere Deos alienos, vel quibus modis contingat errare contra iſtud præceptum, & multa alia in hūc modum: & ſicut applicuimus iſtud præceptum, ita poterit quilibet faciliter applicare omnia alia præcepta decalogi, ſcilicet quòd non indigeant expoſitione, vt intelligantur à populo, & tamen doctores cōuenienter exponunt ea. Præcepta alia indigebant expoſitione quantum ad ipſos populares: quia q̄dam ſunt obſcura, quia termini eorum ſunt obſcuri, & tota complexio eſt obſcura, & ratio debiti, ſcilicet quare debeat fieri, ſi-

K cut mandatur in illo præcepto, non patet, in aliquibus autem patent termini, & tamen ſenſus complexionis non eſt notus. In aliquibus autem ſola ratio debiti nō apparet: ideo oportet eſſe exponentem cùm talia pręcepta promulgantur. Patent autem in præceptis ſupra datis de conſtructione ſanctuarij: in quorum quibuſdam ipſi termini ignoti ſunt. Senſus quoque cōplexionis ignotus eſt, quia non ſciret aliquis talia præcepta applicare ad factionem, niſi declararentur, vt patet de fabricatione candelabri, & in alijs ſimilibus: nō debebant ergo iſta dari per Deum, qui ſolùm dabat ꝑcepta, & non exponebat, quia tunc nō intelligeret ea plenè populꝰ, ſed dari decuit per Moyſen, aut aliquem alium miniſtrum, vt cùm iſta proferret ea magiſtraliter

liter declararet. Et sicut patet de illis præceptis pertinentibus ad constructionem sanctuarij: ita est de omnibus alijs cœremonialibus, & iudicialibus: non ergo indigebant præcepta decalogi expositione, quia per se intelligebantur, licèt doctores ea aliquo modo exponant. Aliter autem responderi posset adhuc. s. ꝙ præcepta decalogi non indigent expositione aliqua, nec doctores ea exponunt accipiendo propriè expositionem. Est enim propriè expositio cum aliquid obscurum declaratur, præcepta autem decalogi nota sunt, siue quantum ad terminos, siue quantum ad complexionis sententiam, siue quantum ad rationem debiti: illa ergo, quæ doctores dicunt, non sunt propriè expositio præceptorum horum, sed aliqua quasi extrinseca fulcimenta, aut additamenta. Item non potest stare, quòd præcepta fuerint scripta cum expositione, quia cùm Deus daret ista pcepta, & eorum expositionem, ita solidissima, atq; certissima esset expositio, sicut ipsa præcepta, quia quidquid Deus dicat certissimum est, & ęqualis auctoritatis esset expositio, & pręcepta: sicut ergo seruantur præcepta, ita seruari deberet illa expositio, sed illa non obseruatur, quia nullo modo apud nos habetur, nec apud Iudęos vnquam habita est, ergo nec data est. Item Deus nihil magis scripsit in tabulis, quas dedit Moysi, quàm protulit coram toto populo in monte Sinai, vt patet Deut. ca. 9. cùm dicitur: Deditque mihi domin⁹ duas tabulas lapideas scriptas digito Dei, & continentes omnia verba, quæ vobis in monte locutus est de medio ignis, quando concio cōgregata est: sed in monte Sinai ad populum solùm dicta fuerunt ista decem præcepta, vt patet supra 20. cap. & Deut. 5. scilicet ꝙ incepit dominus loqui in monte in voce tubę, & locutus fuit incipiens, ego sum Deus tuus, qui eduxi te de terra Aegypti, non habebis Deos alienos coram me. Et cùm accessisset ad id verbum: Non concupisces domum eius, bouem, aut asinum, aut omnia, quæ illius sunt, cessauit loqui, quia clamauit totus populus ad Moysen, dicens: Loquere tu nobis, & non dominus, nè fortè moriamur: & tūc accessit Moyses ad dominum, & incepit loqui ad eum dominus, nec vltra locutus fuit ad populum: ergo in tabulis illis solùm continebantur illa decem verba, quia solùm illa locutus fuit dominus, & sic non erat ibi aliqua expositio, quia non fuit eam locutus dominus. Item dato quòd in monte Sinai non fuissent data aliqua alia præcepta, aut declarationes præter ista præcepta decem, si tamen postea scripta fuissent in tabulis verba expositionis, fuissent etiam scripta in libro legis: sed si legatur totus liber legis, non reperientur in eo expositiones illorum præceptorum datæ à Deo: ergo non fuerunt à Deo scriptæ in tabulis: patet consequentia, quia sicut præcepta decem scripta sunt in tabulis, & etiam in libro legis, quia tabulæ non debebant esse in vsu quotidiano, ita si aliquid alterum fuisset scriptū in tabulis, scriberetur in libro legis, vt per illum haberetur copia de omnibus scriptis in tabulis: sed non habetur alicubi: ergo nec in tabulis habebatur. Item dato quòd Deus dedisset expositiones præceptorum, sicut dedit præcepta, & continerentur expositiones in libris legis, tamen non deberent contineri in tabulis, quia expositiones præceptorum erant ad declarādum præcepta, ita vt legentes per illas intelligerent pcepta: sed per tabulas nullus lecturus erat, quia in arca recōdi deberent, vt manerent in testimonium: ergo superfluum erat, dato ꝙ fuissent factę expositiones, ꝙ ponerentur in tabulis, de præceptis autē non potest sic dici, quia pcepta erant ad reddendum testimonium, quòd Deus dedisset legem, sed expositiones non erant ad reddendum testimonium: ideo dato quòd præcepta, quæ erant in tabulis à nullo legerentur, non erant superflua, quia semper manebat eis finis suus. s. ꝙ essent ad reddendum testimonium: expositiones autem cū non essent ad reddendum testimonium, sed solùm ad exponēdum pręcepta, si à nullo legi possent vnquam, superfluę essent: sed Deus superfluum nullum agit, ergo nec expositiones pręceptorum in tabulis scripsit. Argumentum autem quod ipsi inducunt ex litera in fulcimentum suę positionis, nullum est, scilicet & scriptura Dei erat sculpta in tabulis, quia ista litera non sonat, ꝙ scriptura Dei, idest pręcepta decē erant sculpta, idest explanata in tabulis, sed quòd scriptura Dei erat sculpta in tabulis, idest quòd id quod erat sculptum in tabulis erat scriptura Dei: nam verbum, quod ponitur in Hebręo, vbi nos ponim⁹ istud verbum erat sculpta, signat propriè sculpere, vel cauare, & non signat vllo modo exponere, vel declarare, aut interpretari. Et patet, quia tale verbum habetur hic apud Hebręos, quale habetur supra 28. c. vbi litera nostra dicit: sumesque duos lapides onychinos, & sculpes in eis nomina filiorum Israel. Ibi tamen manifestum est, quòd non potest accipi pro exponere, vel interpretari, & sic in eodem capitulo replicatur idem verbum, siue in forma verbi, siue in forma nominis verbalis, cū dicitur, opere sculptoris, nō tamen dicetur sculptor interpretator, aut declarator. Concludendum ergo est, quòd in tabulis illis lapideis non erant præcepta cum expositionibus suis, sed sola pręcepta decalogi. Dicendum ergo, quòd in tabulis duabus solùm erant pręcepta decem, & licèt ex vtraque parte scripta forent, nihil tamē aliud continebant, & ratio quare istę duę tabulę satis occuparentur intus & foris decem pręceptis illis solis erat duplex. Prima erat, quia literę, quę in tabulis illis erant figuratę, erant magnę, sicut consueuerunt esse in quibusdam lapidibus super sepulchra antiquorum, & etiam modernorum, & in satis magno lapide paucę literę sunt. Alia causa est, quia illę tabulę non erant magnæ, quod patet, quia poterat eas portare Moyses manu sua, vt patet hic, & Deut. 9. cap. si tamen essent magnę tabulę, nō possent à Moyse portari. Alia causa poterat esse, vt diceremus, quòd in qualibet tabula erant eadem pręcepta bis scripta, scilicet semel in vna parte, & semel in altera, & sic tantum occupabant, & dato quòd essent satis magnę tabulę: si tamen essent magnę literę, & ex vtraque parte sculptę, vix capi possent in eis. Sed adhuc non obligamur ad hoc, quòd bis scripta essent pręcepta, quia duę causę superiores sufficiebant, nihilominus tamen, si hanc suscipere voluerimus non obstat.

Quare decem præcepta in duabus tabulis scripta sunt, cùm possent scribi in vna tabula.

QVAESTIO. XXIII.

QVAERET autem aliquis circa prędicta, quare in duabus tabulis pręcepta ista sculpta sunt, cùm potuissent in vna tabula satis sculpi, si illa esset valde magna, & sculperetur intus & foris. Respondetur, quòd ad hoc possunt esse duę causę. Prima est, quia cùm illę literę, quę sculptę erant in tabulis, essent magnę, si in vna lapidea tabula sculperentur, esset valde magna, & facilius frangerentur propter magnam latitudinem, aut longitudinem, & paruam profunditatem. Nisi etiam esset magna grossicies, sicut longitudo, & latitudo, ex quo tabula redderetur valde grauis, & esset difficilis ad portandū, cùm eā Leuitę Caathitę portarent in arca, cùm autem fierent duę tabulę, qlibet erat non valde magna, & non habens grossiciē tantam, quę faceret magnum pondus iuxta correspōdentiam longitudinis, & latitudinis non valde magnę.

Alia

Alia tamen adhuc potissima causa est, quia in his præceptis erant quædam præcepta dirigentia in Deum, & alia dirigentia in proximum. Ad assignandam autem rationem dignitatis distincta sunt in duabus tabulis, nè præcepta pertinentia ad proximum iungantur cum præceptis pertinentibus ad Deum, nè videantur esse æqualis dignitatis. Quòd autem ista sit causa patet, quia quando tabulę diuiduntur, non ponuntur tot præcepta in vna tabula, sicut in alia, quia in vna ponuntur præcepta tria, & in alia præcepta sæptem, quia tria prima pertinebant ad Deum, & septem sequentia ad proximum. Licèt aliter Hebręi, & aliter catholici assignant. Omnes tamen in hoc concordant, quòd pręcepta pertinentia ad Deum ponantur in vna tabula, & præcepta pertinentia ad proximum ponātur in alia tabula. *Scriptas ex vtraque parte*. Scilicet quòd erat scriptura bis posita, scilicet quòd præcepta ponerētur, quæ pertinent ad Deum in vna parte vnius tabulæ, & postea in alia parte eadem replicarentur. Sed quia ista non vidētur esse necessaria, satis dici potest, quòd pars præceptorū ponebantur in vna parte, & pars in altera. Hoc enim firmius est, scilicet quòd duo præcepta prima, quæ pertinent ad Deum ponerentur in vna facie tabulæ, & præceptum tertium de sabbato poneretur in alia facie: nam licèt ista pręcepta pertinentia ad Deū pauciora essent in numero, quàm præcepta pertinētia ad proximum, tamen in verbis maiora sunt, vt patet consideranti literam supra 20. capit. nam sicut ibi scripta sunt nihil addendo, nec minuendo in sono tubæ prolatæ sunt, & in tabulis scripta. In tabula secunda, in qua ponebantur præcepta pertinentia ad proximū, erant septem præcepta, quorum quatuor ex vna parte ponebantur, & tria ex altera parte. *Et factas opere domini.* Aliqui dicunt factas, idest scriptas, scilicet quòd opere Dei sine ministerio humano factæ fuerunt, idest scriptæ fuerunt tabulæ. Alij autem dicunt, quòd accipitur hic tabulas esse factas ope Dei, idest creatas à Deo nouiter ad hoc, vt in eis scriberentur præcepta hæc. Et dicunt non posse stare id, quod dicebant præcedentes, qa litera dicit, quòd istæ tabulæ erant factæ opere Dei, & postea tanquam diuersum aliquid annectens subdidit, & scriptura Dei erat in tabulis sculpta: necessariò ergo illud fecisse Dei, & scripsisse diuersa sunt. Item, quia inter istas tabulas, & secundas hoc interest, qa istę tabulæ dicuntur factæ opere Dei, & scriptę opere Dei, vt patet hic: aliæ autem dicuntur solùm scriptæ opere Dei, vt patet infra 34. ca. & Deut. 10. Ergo oportet dici istas esse creatas nouiter à Deo. Aliter autem, & melius dici potest, quòd licèt dici posset tabulas has à Deo nouiter fuisse creatas, tamen non est necessarium, & tale miraculum non est ponendum sine necessitate, cùm peccatum sit per plura fieri, quod potest fieri per pauciora. Erit autem alius modus conueniens sine miraculo, scilicet quòd istæ tabulę fuerint creatę à rerum principio cum alijs rebus, vel postea naturaliter geniti, sicut crystalli gignuntur ex aquis gelidis, & alij lapides pręciosi diuersas generationes habent, & non fuerunt à principio dispositi lapides illi in forma tabularum, sed in rudi, atque impolita materia: postea verò cum tempus fuit sculpi pręcepta decem, dolauit Deus lapides illos, & scripsit in eis pręcepta hæc, & sic non ponetur creatio de nouo quod erat superfluum. Vocatur factio Dei non creatio, sed dolatio; quia modo loquendi scripturæ sacræ quælibet apparatio rei vocatur factio eius, sic patet, quia sæpe dicitur, faciet vitulū in holocaustum, & sic de similibus, idest parabit. Etiā parare, vel polire vngues dicitur facere vngues, vt patet Deut. 21. cap. vbi de muliere captiua, quæ in vxorem accipienda est dicit litera nostra, quod circūcidet vnguem: litera Hebraica dicit, quòd facient vngues.

Tabulæ in quibus decem pręcepta scripta sūt nō fuerūt tūc de nouo à Deo creatæ, vt quidā volunt.

F Iste modus etiam in aliis scripturis consuetus est, vt apud Poetas. Sic patet per Virgilium in Bucolicis Egloga tertia, quæ incipit.

Dic mihi Dameta cuium pecus an Melibei: Sic ait.
Cùm facio vitulam pro frugibus ipse venito.

Ad argumenta satis patet: ad primum, quando dicitur, quòd ista ponuntur hic tanquam diuersa, scilicet quòd Deus fecisset illas, & quòd scripsisset illas. Respondetur, quòd verum est, nec tamen ex hoc sequitur, quòd intelligatur factas opere Dei, idest creatas: sed factas, idest dolatas, & postea scriptas. Ad secundum quando arguitur, quòd inter primas, & secundas hoc interest, quia primæ sunt factæ, & scriptæ opere Dei: secundæ autem solùm sunt scriptæ opere Dei. G Respondetur, quòd verum est, nec tamen sequitur ex hoc primas esse nouiter à Deo creatas: sed fuerunt factæ, idest dolatæ opere Dei: secundæ autem fuerunt scriptæ opere Dei, & non factæ, sed opere Moysi factæ sunt, idest dolatæ, & præcisę, sicut patet infra 34. cùm dicitur: Ac deinceps præcides tibi duas tabulas lapideas instar priorum. Idem patet Deut. 10. c. Dicuntur factæ opere Dei, & scriptæ istæ tabulæ, scilicet opere angelorum, qui vocantur Deus, cùm ista, quæ hic faciebant angeli, faciebant in persona Dei, & videbatur illa facere Deus. Nam totum quidquid in dando legem factum est, angeli fecerunt, vt patet ad Gala. 3. cap. scilicet lex ordinata per angelos in manu mediatoris. H Sic patet Actu. 7. capit. ex verbis Beati Stephani loquentis contra Hebræos, scilicet hic est, idest Moyses, qui fuit in Ecclesia in solitudine cum angelo, qui loquebatur ei in monte Sina, & patribus nostris. *Scriptura quoque Dei erat sculpta in tabulis*. Idest illa scriptura decem præceptorum, quę erat in tabulis sculpta, erat scriptura facta à Deo, quasi dicat, non solùm erant istę tabulæ factæ opere Dei dolantis, sed etiam scriptura ab eo facta erat, & non à Moyse.

Quomodo ordinentur præcepta in duabus tabulis secundum Latinos, & Hebræos.

QVAESTIO. XXIIII.

I VT autem intelligantur tabulę istæ quomodo erāt scriptæ, considerandum est, quòd aliter secūdum nos assignantur ista præcepta in tabulis, & aliter secundum Hebræos. Et adhuc inter doctores Hebręos est diuersitas: Nos autem præcepta pertinentia ad Deum ponimus in vna tabula, & pręcepta pertinentia ad proximum ponimus in alia tabula, & quia tria nos in Deū ordinant, solùm continebantur in prima tabula tria pręcepta. Secunda tabula cōtinet septem præcepta, quia septem nos in proximos dirigunt. Hanc distinctionē facit Beatus Augustinus, & consequenter alij doctores nostri. Quidam tamen de nostris imperiti valde dixerunt duas tabulas sic fuisse distinctas, vt in vna tabula ponerentur pręcepta affirmatiua, & in alia pręcepta negatiua, K tabulam autem præceptorum affirmatiuorum primam tabulam dicunt, tabulam verò negatiuorum dicunt esse secundam. Sed hoc valde stultum est. Primò, quia solùm sunt duo pręcepta affirmatiua, scilicet pręceptum de sabbatho, & pręceptum de honorando parentes, in tabula negatiuorum ponerentur octo præcepta, tunc illa esset satis parua tabula, in qua essent affirmatiua, & alia valde magna. Secundò sequeretur mixtio pręceptorum pertinentium ad Deum, & ad proximum: nam in tabula pręceptorum affirmatiuorum poneretur vnum pertinēs ad Deum, & aliud pertinens ad proximum: & in tabula negatiuorum ponerentur duo pręcepta pertinentia ad Deū, &

Opinio quorundā Latinorū stulta.

& sex pertinentia ad proximum. Tertium inconueniens, & maximum esset, quòd mutaretur ordo præceptorum: nam in tabulis talis ordo erat assignando præcepta, qualis fuit in referendo illa, & omnes assignantes tabulas sic assignant: si tamen ponerentur in vna tabula præcepta affirmatiua esset primum præceptum primæ tabulæ de custodia sabbathi, & secundũ esset de honore parentum. Et tamen in ordine preceptorum ista erant tertium, & quartum. In secunda tabula essent prima duo, quæ pertinent ad Deum, & tertium esset: Non occides, quod ad proximum pertinet: istud tamen in ordine preceptorum est quintum, non est ergo recipienda talis assignatio tabularum. Inter doctores Hebræos diuersitas est, quia quidam volunt ponere præcepta pertinentia ad Deum in vna tabula, & præcepta in proximum ordinantia in secunda tabula. Alij faciunt æqualem numerum in præceptis, scilicet quòd ponunt quinque in vna tabula, & quinq; in altera, & est ista positio Rabbi Salomon, & quorundam aliorum. Figuratio tabularum secundum doctores Latinos est hæc, quæ sequitur.

Prima Tabula.

Non habebis Deos alienos.
Non aßumes nomem Domini Dei.
Memento, vt diem sabbathi.

Secunda Tabula.

Honora Patrem.
Non Occides.
Non Mechaberis.
Non Furaberis.
Non falsum Testimonium dices.
Non concupisces vxorem.
Non concupisces Bouem.

Secundum Rabbi Salomon ista est figuratio, quæ sequetur primò: & deinde ponetur secundum alios: nam vt diximus supra 20. cap. ponunt Hebræi, sicut & nos ponimus esse solùm decem præcepta, quia textus cogit eos, cùm dicatur Deuter. 4. capit. quòd in tabulis erant decem verba fœderis, ipsi tamen diuidunt præcepta, & coniungunt ea diuidentes, vnum in duo diuidunt, & vltima duo in vnum coniungunt. Nam dicitur in principio: Ego sum dominus Deus tuus, q eduxi te de terra Aegypti, non habebis Deos alienos corã me. Istud totum vnum præceptum est, ipsi tamen in duo diuidunt, dicentes, quòd vnũ sit hoc, scilicet, ego sum dominus Deus tuus: deinde ponũt aliud, scilicet, non habebis Deos alienos coram me, & secundum hoc sunt quatuor præcepta pertinentia ad Deum: manent autem præcepta pertinentia ad proximum, quæ licèt secundum veritatem septem sint, tamen vt non cogantur facere præcepta vndecim copulant duo vltima in vnum, scilicet non concupisces vxorem proximi tui, & non concupisces bouem, aut asinum eius, & cœtera, quæ illius sunt. Hoc præsupposito quidam de illis volentes æquare tabulas in præceptis posuerunt quinque in vna, & quinque in alia, & quia secundum superiorem assignationem præcepta ad Deum pertinentia sunt quatuor adiungendo illis primum præceptum eorum, qui pertinent ad proximum, scilicet de honore parentum quinque precepta fiunt. Hanc positionem tenet Rabbi Salomon, & quidam alij, quorum figuratio hæc est, quę sequitur.

A

Prima Tabula.

Ego sum Dominus Deus.
Non habebis Deos.
Non aßumes nomen.
Memento vt diem.
Honora Patrem tuum.

Secunda Tabula.

Non Occides.
Non Mechaberis.
B *Non Furaberis.*
Non falsum Testimonium dices.
Non concupisces.

Sed ista assignatio tabulę errat in tribus. Primò, quia diuidit mãdatum vnum in duo, scilicet primum ponendo, quòd illud sit mandatum: ego sum dominus Deus tuus, qui eduxi te, &c. Nam pręceptum, & narratio historica, aut veritatis simplex assertio distinguuntur, quia historica narratio fit per preteritum: nã nulla tãquam gesta narrari possunt, nisi preterita sint. Assertio autem simplicis veritatis est per pręsens indicatiui, & hoc, quia talis est propositio: ideo necessariò est oratio indicatiua pręsentis temporis. Pręceptum autem ad futurũ magis pertinet: sed hic ponitur simplex veritatis assertio demonstrando, cùm dicitur: Ego sum dominus Deus tuus: ponitur etiam rerum gestarum historica narratio, cùm dicitur: Qui eduxi te de Aegypto: ergo non est pręceptum. Item pręceptum est à pręcipiendo dictum: ergo oportet, ꝙ in eo aliquid pręcipiatur, & detur per modum, qui est pceptiuus, scilicet per imperatiuum, quia imperatiuus, & pręceptiuus idem sunt: sed in hoc nihil pręcipitur, sed asseritur, aut narratur, & non fit per modum imperatiuum, sed per indicatiuum: ideo non est pręceptũ. Secundò errat ista assignatio tabulę, quia duo pręcepta in vnum coniungit, scilicet concupiscere vxorem proximi, & concupiscere res eius: necesse est enim distingui ista in duo pręcepta, quia distinguuntur pręcepta iuxta ea, quę pręcipiunt: sed in his duobus diuersa pręcipiuntur, ergo sunt diuersa mandata. Est autem diuersitas in istis mandatis ex duobus, in quibus differre possunt aliqua pręcepta. Primũ est ex parte obiecti, scilicet ipsa res, circa quam actus fit. Et patet, quia in primò istorum mandatur, nè concupiscamus vxorem, in secundò mandatur, nè concupiscamus domũ, aut bouem, aut asinum, ista enim differunt secundum genus, quia vxor pertinet ad res, quę non possidentur: domus, & asinus, & bos pertinent ad possessionem: vxorem autem nullus possidet, nisi fortè dicamus, ꝙ etiam vir ab vxore possidetur, non est autem proprie possessio, vbi qui possidet possidetur. Patet, quia vir non habet potestatem corporis sui, sed vxor, vt patet 1. ad Corin. cap. 7. Alię autem res sunt in genere possessorum: vxorem ergo concupiscimus, vt ęqualem, cœteras verò res, vt possessiones: differunt ergo obiecta hic: necessarium igitur est & pcepta ipsa differre. Et si arguas, quod isto modo plura ponemus pręcepta quàm decem, etiam quàm duodecim, quia cum bos, & asinus, & domus, & ager sint diuersa obiecta, erunt diuersa mandata, in quibus ista vetentur concupisci. Sed hoc ridiculum est, & contra textum, quia tunc nõ essent decem verba fœderis solùm, vt Deus dixit, sed plura, quàm quindecim, & quàm triginta, non ergo propter hoc ponenda est differentia inter pręceptum de concupiscenda vxore proximi, & concupiscendis rebus eius. Respondetur, ꝙ necessario distinguuntur ista

Duo vltima pcepta decalogi differũt ex obiectis.

ista duo præcepta ex distinctione obiectorum: nam sicut habitus distinguuntur essentialiter per obiecta tãquam per differentias specificas constitutiuas, iuxta illud Aristo. 3. de Anima, secantur scientię quemadmodum ea ex quibus fiunt, idest secũdum distinctionem obiectorum, circa quæ sunt: ita secantur præcepta, quę sunt aliquid manens habitualiter tanquã conclusio habituata in ratione practica subditorum alicuius domini præcipientis. Non tamen est intelligendum, quòd quælibet differentia rerum, quæ sunt obiecta facere differẽtiam obiectalem, scilicet obiecta esse distincta. Sed diuersitas rationis cõmunis, secũdum quam sunt obiecta facit differre ea, vt obiecta: patet hoc, quia Phylosophia naturalis est vna scientia quantum est ex obiecto, tamen sunt in ea res distinctæ in specie, & in genere, vt homo, & lapis, & arbor: sic & in geometria, quæ de magnitudine est, sunt magnitudines differẽtes genere, & specie, vt figurę regulares ab irregularibus, & deinde figuræ regulares inter se: sic de Astrologia, & cœteris, tamen quælibet istarum vnica scientia est, quantum ad obiectum, licèt quintum ad habitus conclusionum demonstratarum in qualibet sunt multæ scientiæ. Tamen vocatur obiectum cuiuslibet istarũ vnum, quia licèt multa differentia spetie, & genere reperiantur in qualibet istarum, tñ omnia conueniunt in vnica ratione obiectiua, vt in Phylosophia naturali omnia conueniunt ad hanc orationem, quæ est esse corpus mobile, & in geometria omnia conueniunt in rationem corporis. Si tamen esset aliquid, quod consideraretur, vt corpus cœleste, consideratio istorum duorum non poterat pertinere ad Astrologiam, sed necessarium erat diuersas scientias ab his duobus obiectis denominari. Sic autem in proposito domus, & asinus, & ager, & bos differũt in genere, & adhuc magis, quàm in genere propinquo, tamen non faciunt diuersa obiecta, nec diuersa præcepta, quia conueniunt in vnicam rationem obiectiuam, scilicet res possessa. Nam domus possidetur, & asinus, & bos, & capra, & ager, & famulus, & ancilla, & sic de cœteris, & concupiscuntur omnia hæc ad possidendum: ergo omnia facient vnum obiectum, & vnum præceptum. Accipiatur autem aliquid istorum cum aliqua alia re, quæ non concidat in hanc rationem obiectalem, quæ est concupisci, vt rem possessam, & tunc necessariò erunt illa, vt duo obiecta, & erunt duo præcepta distincta. Sic est de concupiscendo asinum alterius, & concupiscendo vxorem alterius, nam res quæcunque alterius à nobis concupiscitur ad possidendum, & vt id, in quo est nostra possessio, & dominium. Vxor autem alterius non concupiscitur, vt res possessa, quia nullatenus possideri potest, sed concupiscitur, vt aliquid æquale nobis, sunt ergo duo obiecta, & sic necessariò erunt duo præcepta. Item differunt secundo ista præcepta ex parte finis, qui ponit speciem in moralibus, & patet quia res proximi concupiscuntur ad possidendum, & vt in illis sit dominium nostrum, & diuitię: vxor autẽ concupiscitur ad fornicandum, vt in illa sit nostra fruitio: ergo oportet differre præcepta hæc. Item differunt tertiò ista pcepta ex differentia speculatiua actus: nam sicut vnus habitus est causatiuus solùm vnius generis actuum: ita vnum præceptum, per cuius assuefactionem causatur habitus, est ad vetandum, vel præcipiendum vnum genus, idest vnum modum actus, sed concupiscere quod est ad vxorem alienam, & concupiscere, quod est ad res alienas differunt in specie: ergo præcepta hæc differunt in specie. Quòd autem differant isti actus in specie patet, quia actus differt specificè ex obiecto, sicut habitus, vt patet de actibus intellectus, qui licèt in eadem potentia sint, quia tñ sunt de diuersis obiectis, vt de speculabili, & agibili, atque

Non omnis differentia speciei i obiecto facit differre pceptũ, sed cõmunis ratio obiectaliter.

Corpus mobile est subiectũ Phylosophię naturalis.

Duo vltima pcepta differũt ex parte finis.

F factibili, differunt inter se secundum differentiã obiectorum suorum: hic autem sic est, quòd vxor, & res possidendæ accipiuntur vt diuersa genera obiectorũ: ergo actus ad illa differunt in specie. Etiam patet differentia istorum actuum ex fine. Finis namque in moralibus semper facit differre actus inter se secundũ quòd ipsi fines inter se differunt: sed hic concupiscere quod est ad vxorẽ, est concupiscere libidinosum actũ: concupiscere rem alienam est concupiscere dominari, & possidere: ergo hæc duo concupiscere distincta sunt in specie. Tertiò errat ista assignatio tabularum, quia miscet præcepta pertinentia ad Deum præceptis pertinentibus ad proximum, quod inconueniens est. Nam ideo duæ tabulæ factæ sunt, vt pręcepta dirigen-
G tia in Deum à præceptis ordinantibus in proximum seiungerentur, vt non intelligantur æqualis dignitatis esse. Alij autem doctores Hebræi aliter assignãt istas tabulas, ponentes præcepta sola, quæ in Deum dirigũt in vna tabula, & præcepta, quæ in proximum dirigunt in secunda tabula, quia tamen primum præceptum in duo diuidunt faciunt quatuor præcepta in prima tabula, & in secunda sex collocant. Cuius hęc est figura.

Finis in moralib' facit actus differre.

Prima Tabula.

Ego sum Dominus Deus.
Non habebis Deos.
Non aßumes nomen.
H *Memento, vt diem sabbathi sanctifices.*

Secunda Tabula.

Honora patrem tuum.
Non Occides.
Non Mechaberis.
Non furaberis.
Non falsum testimonium.
Non concupisces.

Sed ista assignatio tabulę peccat in duobus. Primò, quia vnum præceptum in duo diuidit, scilicet primũ præceptum quod ad Deum pertinet. Secundò peccat, quia duo vltima præcepta de his, quæ ad proximũ
I pertinent, in vnum inconcinè copulat: quomodo aũt ista non rectè fiant probationes positæ sunt supra. Ista tamen assignatio tabulæ non ita errat, sicut præcedens assignatio Rabbi Salomon, quia illa commiscebat præcepta pertinentia ad Deum aliquibus præceptis pertinẽtibus ad proximum, ista autem nullum commiscet. *Audiens autem Iosuæ.* Hic subticet scriptura aliquam narrationem rerum, quia artificiosè pcedit dans intelligi id, quod omittitur ex eo quod pręcedit, & hic exprimitur, scilicet quòd Iosuę erat minister Moysi, vt patet supra 24. cap. & infra 33. c. dicitur: Cumque ille, idest Moyses reuerteretur in castra: minister eius Iosue filius Nun puer non recedebat de ta-
K bernaculo. Iste ergo Iosue iuit cum Moyse, quando ascendit in montẽ. Nam licèt Aaron, Nadab, & Abiu, & septuaginta seniores ex Israel iuissẽt cum Moyse ad montem, tñ non ascenderunt cum eo, sed manserunt ad radices montis: ipse aũt Moyses, & Iosue ascenderunt in montem Sinai, vt patet supra 24. cap. cùm dr̃: Surrexerunt Moyses, & Iosuę minister eius, ascendẽsque Moyses in montem Dei senioribus ait: expectate hic, donec reuertamur ad vos. Deinde ascenderunt Moyses, & Iosuæ ad aliquantam montis partem, & mansit ibi Iosue mandato Moysi: Moyses autem accessit ad caliginem nebulæ, in qua erat Deus, & vocatus intrauit: Iosue autem nesciens quantum moraturus esset Moyses cũ Deo, stabat in loco, vbi ei Moyses consti-

conſiſtere iuſſerat non recedens ab eo, nè fortè cõtingeret Moyſen deſcendere de mõte, & redire in caſtra eo non vidente. Tranſactis autem quadraginta diebus, & totidem noctibus Ioſue continuè expectans Moyſen venturum vidit eum de montis cacumine deſcendentem, & aſſociatus ei eſt: deſcendebantque de monte pariter. Et tunc fiebat cœlebratio magna, & prima ſolennitas vituli, & tota caſtrorum turba varijs concentibus conclamabat. Ante ergo, quàm ad radices montis deſcenderent, audiuit Ioſue populũ cantantem in ſono turbato propter multitudinem, & fuit iſta auditio antequam deſcẽderent ad radices montis. Quod patet, quia dicitur infra, quòd cùm Moyſes appropinquaſſet ad caſtra, & vidiſſet vitulum, & choros, proiecit tabulas, & confregit eas ad radices montis.

An Ioſue ſemper extiterit in monte Moyſen expectans per quadraginta dies.

QVAESTIO. XXV.

ALIQVI volunt ꝙ Ioſue fuit reuerſus in caſtra, & manebat ibi, atque quotidie exiẽs videbat vtrũ veniret Moyſes, & illa die exiuit, & occurrit ei veniẽti. Sed non videtur hoc verum: primò, quia Ioſue debebat comitare Moyſen euntem, & redeuntem, cùm ergo neſciret dies aduentus Moyſi, non poſſet Ioſue certò tempore expectare, vt Moyſen venientem obuius exciperet. Et dato ꝙ quotidie exiret caſtra in obuiam Moyſi, ſi fortè veniret, tamen quia neſciebat horam, in qua venturus erat (niſi fortè tota die expectaret extra caſtra in loco, per quem deſcenſurus erat) Moyſes poſſet venire hora, qua Ioſue neſciret, & oporteret eũ ire in caſtra incomitatum. Neceſſarium igitur eſt, vt Ioſue ſemper extra expectaret, ſcilicet in monte nunquam rediens ad caſtra. Item ſi Ioſue rediſſet ad caſtra, & quotidie exiret ad vidẽdum, ſi rediret Moyſes, non aſcenderet quotidie ad altitudinem montis, ſed ſatis erat, quòd procederet quotidie vſque ad radices montis, ad quem locum acceſſerũt ſeniores Iſrael comitantes Moyſen aſcendẽtem, & ibidem expectaret, ſi fortè eum venientem conſpiceret: aſcendere autem quotidie, aut aliquando ad magnam montis altitudinem aliquid laborioſum, & ſuperfluũ erat: ſed Ioſue, cũ venit Moyſes de cacumine montis, erat in aliquãta montis altitudine, quia ambo deſcendebant de monte, quando Ioſue audiuit voces in caſtris: ergo expectauerat ſemper in monte, vbi eum reliquerat Moyſes. Item & fortius, quia quando Ioſue audiuit iſtas voces, non intellexit quid eſſent, dicens: Vlulatus pugnæ auditur in caſtris, & tamen erat vox cantantium, & laudantium idolum: ergo non fuerat in caſtris in diebus præcedentibus. Nam, vt ſupra declaratum fuit, iſtud opus de fabricatione vituli fuerat inceptũ ante per dies quatuor, aut quinque ad minus. Si ergo Ioſue à quinque diebus ante in caſtris ſteterat, ſaltẽ quinto die ante hoc ſciuerat quid hoc eſſet, & tamen non ſciuit, quia dixit: vlulatus pugnę auditur in caſtris, & non erat vlulatus pugnæ: ergo Ioſue non veniebat de caſtris ad recipiendum Moyſen veniẽtẽ: ſed ſtabat in monte expectans in loco in quo eũ Moyſes reliquerat. *Audiens autem Ioſue.* Licèt Moyſes, & Ioſue ſimul venirent, tamen Ioſue primò audiuit vocem, quàm Moyſes, & hoc, quia Ioſue erat iunior, vtpotè annorum triginta nouem, quia anno ſequenti in quo ad explorandum miſſus eſt cum alijs, erat annorum quadraginta, vt patet Ioſue decimoquarto capitulo, & hoc fuit vno anno ante illam miſſionem ad explorandum: Moyſes autem erat tunc annorum octuaginta, ideo melius poterat audire Ioſue, quàm Moyſes voces has, quia ſe-

A nes venientes ad magnam ſenectutem non audiunt, vt patet Eccleſiaſtici capitulo vltimo. Licèt de Moyſe non ſit dicendum, quòd tantum fuerit mutatus, quia Moyſes erat annorum centum viginti, & nõ caligauerat oculus eius, nec dentes eius mutati fuerant, vt patet Deuteronomij trigeſimoquarto capitulo. Et ſi arguatur, quòd acutius audiuit Moyſes, quàm Ioſue, quia Ioſue non bene iudicauit putans eſſe vlulatum belli, Moyſes autem bene iudicauit, dicens: Vocem cantantium ego audio. Reſpondetur, quòd non iudicauit Moyſes vocem caſtrorum acutius quaſi haberet auditum acutiorem, vel melius diſpoſitum: ſed quia ſciebat, quòd populus fecerat ſibi vitulum, & coram illo clamabat, ſicut ſupra reuelauerat Deus Moyſi, dicens: Peccauit populus tuus, feceruntque ſibi vitulum conflatilem, & adorauerunt eũ: atque immolantes hoſtias dixerunt: iſti ſunt dij tui Iſrael, qui te eduxerunt de Aegypto: Ioſue autem nõ acceperat hæc à domino, ideo licèt audiuiſſet vocem tamen non iudicauit. Item alio modo poteſt dici, quòd dato, quòd Moyſes iudicaſſet de voce bene, & Ioſue non, ex hoc non ſequebatur, quòd primò audiuiſſet Moyſes: nam ſicut eſt in intellectu, ita eſt in modo apprehenſionis ſenſitiuæ: in intellectu autem ſic eſt, quòd quidam homines facilius ad quamlibet rem intelligendam mouentur, & eleuantur, & ad plura ſe extẽdit intellectus eorum, quàm intellectus aliorum. Et tamen intellectus aliorum magis diſcernit in qua-

B (margin letter beside "rat Deus Moyſi")

C libet re, quàm intellectus iſtorum, & ſunt iſti quaſi cum quodam impetu intelligentes, nec tamen ad medullam intelligibilis peruenientes: alij autem licèt non ita cœleriter, tamen maturius, & profundius intelligunt: ſic ergo eſt in potentia auditiua, quod aliqui à longiori ſpatio voces audiunt, quàm alij: non tamen ita diſtinguunt vocum proprietates, ſicut alij à minori ſpatio audientes: ita ergo potuit eſſe, quòd Moyſes acutius iudicaret, tamen Ioſue prius, & à remotiori voces audiſſet. Sed adhuc argues, quòd non ſolùm Moyſes diſtinctius iudicauit, ſed etiam audiuit ita primò ſicut Ioſue. Et non valet reſponſio ſuperior de reuelatione facta ad Moyſen, & non ad Ioſue, quia non ſolùm ſciuit Moyſes, quòd illa erat vox cantantiũ

Diuerſitas apprehenſionis in intellectu cũ q̃dam impetuoſius quàm mature intelligant.

D quaſi per reuelationẽ Diuinã ſciret, ſed ẽt auditu percepit, cùm dr̃ infra: non eſt clamor adhortantiũ ad pugnam, nec vociferatio cõpellentiũ ad fugã: ſed vocem cantantiũ ego audio. Erat igitur ibi auditus. Reſpõdet, ꝙ Moyſes audiuit, & diſcreuit quę voces eſſent illę: ſed nõ fuit immediatè, vt audiuit Ioſue: ſed cùm audiuiſſet Ioſue, & dixiſſet eſſe vlulatũ pugnantiũ: attendit diligenter Moyſes, cùm modicũ ambularent, & ꝓpẽdit eſſe vocẽ cantantiũ. *Tumultum populi vociferantis.* Licèt cantarent corã vitulo, quia tñ totus populus, vel valde magna pars cantabat, erat vox magna, & cõfuſa, qa voces multorũ in vnã apertã armoniã redire nõ poterãt. Erat autem ſicut vox aquarũ multarum rauco impetu ſonantium. Et iſta fuit cauſa, quare Ioſue non diſtinxit, an eſſet cantantium, an pugnãtium, nec ideo dixit

E eſſe vocem pugnantiũ, quia videretur eſſe pugnantiũ, ſed qa neſciuit diſtinguere qd erat, in peiorẽ exitũ interpretatus eſt nouitate rei commotus. *Qui reſpondit.* Quia cum dixiſſet Ioſue eſſe vocem pugnãtiũ, Moyſes attente conſiderans, & modicũ pertranſiẽs cognouit eſſe vocem cãtantium, & reſpondit hæc, q̃ ſequuntur. *Non eſt clamor adhortantium ad pugnam.* Reſpondet directè Moyſes ad dictũ Ioſue, qa dixerat Ioſue, ꝙ audiebatur in caſtris vox vlulatus: Moyſes dicit, ꝙ non eſt vox pugnę, quia vox pugnæ eſt duplex, ſ. aut eorum, qui fugiunt, & ſeipſos hortantur, vt redeant, aut vox eorum, qui vincunt compellentes alios ad fugam: ſed neutra harum eſt, ergo non eſt vlulatus pugnæ. Hoc dicit.

Non est clamor adhortantium ad pugnam. Isti sunt, qui fugiunt, & duces eorum, aut aliqui de alijs volentes conuertere vultum suum in hostes, quibus terga verterāt, clamant ad alios, vt non fugiāt, sed redeant ad pugnā, & isti sunt adhortātes .i. admonētes ad pugnandū eos, qui non pugnabant, sed fugiebant. *Nec vociferatio compellentium ad fugam.* Vocantur cōpellentes ad fugā oēs, qui vincunt, & compellunt fugere hostes suos, tunc autem vt magis isti incitentur ad persequendum hostes, clamant, quia vox naturaliter multum incitat, maximè voces quædam iratæ, & voces quorundam organorum musicorum, & tubarum, & classicorum, & lituum: nam & ipsi equi ad pugnam animantur auditis istis vocibus, vt ait Isidorus Etymologiarum lib. 11. Proficiunt etiam istæ voces ad magis compellendum hostes in fugam, quia istę voces monstrant magnam animositatem clamantium, & quanto maiorem animositatem persequentium sentiunt fugientes, tanto magis corde pauitantes terga vertunt. *Sed vocem cantantium ego audio.* Idest ista vox, quam ego audio, non est aliqua vox pugnatorum, sed cantantium. Et istæ voces multum differunt, quia voces pugnatorum duræ sunt, & iratæ, sine vllo armoniæ cōcentu, impetum animi indicantes. Voces autem cantantium suaues sunt armonico modulamine concrepantes tales, quales valeant animum oblectare. Has voces non solùm cognoscebat Moyses, quia à Deo in reuelatione acceperat populum idolatrasse, sed quia etiam iam auditu percipiebat, quales essent. Ex prędictis sequitur, quòd quando Iosue dixit se audire vocem pugnantium, & Moyses respondit esse vocem cantantium, quòd non videbant castra, quia infra dicitur: Cumque appropinquasset ad castra vidit vitulum, & choros. Vel fortè non videbat illam partem castrorum, in qua erat vociferatio choreantium. Item patet, quia si quādo Iosue audiuit vocem hanc, quam dixit esse pugnantium, videret castra, satis iudicaret vtrum esset vox pugnantiū, quia videret vtrum fieret commotio in castris, quæ requiritur ad pugnam, & cùm non fieret ibi aliqua talis turbatio, satis iudicare posset non esse pugnam in castris: sed non iudicauit, ergo non videbat castra. Vel fortè dici posset, quod videbat Moyses, & Iosue castra, sed erat longe locus, à quo videbant, audiebant tamē vocem, quia magna erat, cùm totus populus cōclamaret, & non distinguebant secundum visum quid esset. Vel fortè, quia licèt possent videntes iudicare quid esset, papiliones castrorum, idest tentoria fixa perturbabant ne viderent vtrum inter tentoria fieret commotio pugnatium. *Cumque appropinquasset ad castra.* Scilicet Moyses: vterque appropinquabat, quia simul pergebāt: sed dicitur de Moyse solo, quia actus, q sequitur ad solum Moysen pertinebat, scilicet quòd proiecerit tabulas, & fregerit eas: sic ponitur supra 24. cap. cùm Moyses simul & Iosue ascenderent in montem, litera solùm exprimit Moysen, cùm dicit: surrexerunt Moyses, & Iosue minister eius: ascendensq; Moyses in mōtem Dei senioribus ait, expectate hic, & tamen litera immediatè declarat quomodo Moyses, & Iosue simul descenderunt, cùm dicitur: hic expectate donec reuertamur ad vos. *Vidit vitulum.* Quia erat vitulus positus in aliquo loco eminenti, & honorabili, quia tenebatur, & colebatur, vt Deus: ideo eum faciliter videre potuit. *Et choros.* Dicitur chorus chorea plurium concanentium, quorum quidam cantant, & alij respondēt. Erant autem chori multi, quia populus postquam comedit, & bibit, surrexit ludere, idest facere choreas, & quia nō poterant omnes in vna chorea simul canere, fecerunt multas choreas, quæ circunfusę erant per aliquod spatium apud vitulum, vt ipsi quietem caperēt, & Deum suum vitulum laudarent. Est autem cho-

Qñ Iosue audiuit voces cantātium non videbat castra.

Chorus quid sit.

F rus quóddam instrumentum factum ad canendum, & istud in Grecia inuētum est tempore Iudicis Israel, vt patet per Iosephum in libris antiquitatum. Et non accipitur pro hoc instrumento hic, quia nondum fuerat inuentum: sed accipitur pro congregatis multis ad simul canendum. Et isto modo accipitur in Tragædijs Senecæ, & aliorum vbi ponuntur aliqua dicta, & carmina chori, alia autem aliarum personarum, & sic accipit Arist. in 3. Poli. c. 1. φ aliquando vocamus eundem chorum alterū esse, aliquando comicum, aliquādo tragicum existētibus eisdē personis. De isto choro secūdo modo dicto accipit hic Moyses. *Iratusq; valde.*

Quare Moyses videns vitulum tantum iratus est.

G QVAESTIO. XXVI.

QVAERET aliquis quomodo Moyses tantum nunc iratus est viso vitulo, & choris cantantibus, quia nunc nō cognoscebat malum, quod factum fuerat nouiter, sed Deus antea ei reuelauerat: si enim nouiter nunc cognouisset, rationabiliter tantum iratus fuisset. Respondetur, quòd cognitio mali causat in nobis iram, idest quando aliquid malum esse cognoscimus, irascimur ei volendo illud destruere. Est tamen gradus iræ magis, aut minus secundum gradum cognitionis mali. Et quia cùm aliquis primò cognoscit magis mouetur cum impetu, & postea cum successione vires impetus cessant, sicut in dolentibus ad H primos impetus est magnus dolor, & lachrymæ, ita φ eas continere non possunt, postea verò successione exhauriūtur, ita vt modicum quis ploret, & interdum volens emittere lachrymas, non possit: sic etiam de ridentibus: nam primi impetus in eis fortes sunt, ita vt eos sustinere non possint, & quidam tentantes risum continere eum coeffundunt, idest multum rident simul, vt ait Aristot. in 7. Ethyc. sed postea omnia hæc cessant. Ita in ira, quia ad primam cognitionem de malo iniuria, aut contemptu propter quem surgit ira, vt patet in 7. Ethycor. est ira vehementissima: deinde paulisper tenuatur, donec tota successione exhauriat. Sunt autem duo impetus in ira, secundum quòd aliqs potest dupliciter habere nouam cognitionem de malo, & ad illos duos impetus fortis est. Primus est cùm I malum cognoscitur sine sensatione mediata, sed quia nobis enarratur, aut aliqualiter in signo, vel aliàs cognoscimus, & tunc oportet magnam iram insurgere. Secundus impetus est, quando est noua cognitio per sensum, scilicet cùm malum quod relatione didicimus, nosipsi nostris oculis intuemur: maximè si non solùm factum cernimus, sed fieri videmus, quia tunc maximus impetus est. Moyses autē habuit istas duas cognitiones, & istos duos impetus. Prima cognitio de malo fuit cùm Deus reuelauit ei dicens: Peccauit populus, quem eduxisti de Aegypto: feceruntq; sibi vitulum cōflatilem: tunc autē in Moyse valde magnus motus irę esse debebat: sed qa diligebat populū Israel, & videbat Deū iratū contra illū: si ipse quoq; irasceret K nullus deprecaret p populo Israel, & Deꝰ deleret illū: amor ergo vicit irā, & magis habuit vultū pro eorū scelere deprecantis, q̄ iniquitati eorū iustè indignantis, qa tunc non oportuit in Dei pſentia indignari: sed furorē Dei verbis mollibus deprecari. Cùm aūt descendebat de monte continuabat dolor ille, quē in mōte audito scelere populi conceperat, sed nō augebat, qa non insurgebat noua cognitio, cùm aūt audiuit vocē cantantiū, & nō vidit eos: aliqlis cognitio de malo sensitiua erat, sed nō erat ita certa, sicut cognitio, q̄ fit p visum, qa poterat esse vox cātātiū nō idolatrantiū. Etiā qa dato φ cognosceret vox idolatrantiū esse nō cognoscit res ita bona, aut mala esse p auditū, sicut per visum, quia visus plures

Primi impetus doloris, & risus fortiores sunt cęteris, quæ sequūtur.

Duo impetus iræ.

Quare Moys. magis iratus fuit coram populo cū vidit vitulum q̄ coram dño.

plures nobis rerum differentias ostendit, vt patet in 1. Metaphy. ideo eum plus diligimus, cùm autem appropinquauit, & contemplatus fuit vitulum, qui erat certissimum idolatriç signum, & vidit choros in circuitu eius laudantium eum, maximus impetus iræ insurrexit, quia tunc noua cognitio sensitiua aduenit, non solùm de eo, quod malè factum fuerat: sed de eo quod male fiebat. Et tantus fuit iste impetus irç, ꝙ tabulas lapideas, ꝓ quibus tanto tēpore laborauerat, cōfregerit.

An Moyses, cùm iratus fuit populo propter vitulum, quem adorabant, peccauerit, & quando ira propter zelum sit peccatum.

QVAESTIO. XXVII.

QVAERET aliquis vtrum Moyses peccauerit in irascendo nunc, &c. Aliquis respōdebit, quòd Moyses vir sanctus erat, de quo non est credendum, quòd nunc peccauerit: maximè, quia non est semper ira peccatum, cùm isti impetus, vt plurimum nō sunt in potestate nostra. Sed ad hoc obiicietur, quòd non valet responsio: nam dato quòd Moyses sanctus esset, peccauit, & adhuc quod fortius est, sicut nos quotidie bene operantes in bono crescimus: ita vt quotidie meliores simus: ita Moyses ex continua Dei communicatione in collocutione crescebat in bonum. Sed Moyses anno quadragesimo exitus de Aegypto peccauit ad aquas contradictionis: ergo à fortiori potuerit nunc peccare, quia erat primus annus. Consequētia nota est, patet antecedentis pars, scilicet quòd peccauerit Moyses ad aquas contradictionis Numeri vigesimoseptimo capitulo, vbi dicitur: Dixit Dominus ad Moysen: ascende in montem istum Abarin, & cōtemplare, & vide inde terram, quam daturus sum filijs Israel: cumque videris eam ibis ad populum tuum, sicut Aaron frater tuus, quia offendisti me in deserto Sin in cōtradictione multitudinis, nec sanctificare me voluisti coram ea super aquas. Sic patet Deuteronomij trigesimosecundo capitulo, cùm dicitur: Vide Terram Chanaan, quàm ego dabo filijs Israel, & morere in monte; quem conscendens iungeris populis tuis, sicut appositus est Aaron frater tuus in monte Hor, quia præuaricati estis contra me in medio filiorum Israel ad aquas contradictionis in Cades deserti Sin, & non sanctificastis me inter filios Israel. Quòd autem istud peccatum esset in anno quadragesimo, patet, quia Maria soror Moysi & Aaron mortua fuit anno quadragesimo exitus de Aegypto mēse primo, & tamen post mortem eius peccauerunt Moyses, & Aaron, vt patet ex ordine libri Numerorum, quia in cap. 20. Nu. 1. ponitur mors Mariæ, & postea interpositis quibusdam sequitur de peccato ad aquas cōtradictionis. Item, quia Israelitę non venerunt ad desertum Sin in secunda vice vsq; ad mensem primum anni 40. exitus de Aegypto, vt patet Nu. 20. & 27. & Deu. 32. c. ergo in anno 40. factum fuit hoc peccatū. Iram aūt q̄ nunc habuit Moyses fuit in anno primo exitus de Aegypto mense 4. die decimaseptima eiusdem mensis. Quod patet, quia in die 6. mensis tertij fuit data lex in monte Sinai s'm cōputationem, q̄ habuimus supra 19. & 24. c. Deinde in ipsa die sexta mēsis tertij stetit Moyses cū Deo in monte recipiens ꝓcepta, q̄ hn̄r supra 20. in fi. & in c. 21. & 22. & 23. & descēdit in eadem die ad vesperū, & narrauit hęc populo: cūq; consensissent, sequenti die, q̄ erat dies septima mensis factis sacrificijs, & confirmato fędere legis ascendit in montē Sinai ad Deum in eadem die septima, de quibus supra 24. cap. Computando ergo dies 40. ab ipso die consumabātur in die decimoseptimo mēsis quarti, & in illo datę fuerunt tabulæ, & in eodem descendit Moyses de mōte, & fregit eas: si ergo in anno quadragesimo peccauit, potuit facilius in anno primo peccare. Item, quia licèt ira parua non dicatur semper esse peccatum, tamē ira valde magna peccatum est, quia illa nō solùm videtur habere vires à natura, sed etiam consummari per consensum: sed ista ira Moysi fuit valde magna, vt patet in litera, cùm dicitur: Iratusque valde confregit tabulas: ergo peccauit. Respondetur, ꝙ Moyses non peccauit, quia si Moyses peccasset, fecisset mētionem sacra scriptura: sed non facit mentionem, quòd nūc peccauerit Moyses: ergo non peccauit. Patet ista consequentia, quia licèt non fiat mentio in sacra scriptura de peccatis omnium hominum, nec etiam de omnibus peccatis eorū, qui viri sancti erant: tamen quando sacra scriptura tāgit aliquod factum quod malum est alicuius, condemnat demonstrando esse malum, sed de isto nō iudicat sacra scriptura, ꝙ sit malum condēnando vllo modo: ergo non fuit malum. Confirmatur adhuc, q̄a Moyses peccauit ad aquas cōtradictionis, & istud erat valde paruum peccatū, scilicet peccatum omissionis, & tamen Deus sępe nominat istud peccatum, vt patet Num. 20. & 27. & Deut. 3. & 32. cap. Et ponit pœnam pro hoc, nè ingrediatur in terram Chanaan vltra Iordanem: ergo si istud fuisset peccatum saltem minimū, fecisset de eo aliquam mentionem aliquo modo condemnando illud, aut imponendo aliquam pęnam. Ad quod plenius sciendum, considerandum est, quòd est ira duplex: quædam est ira per zelum, alia est ira per vitium. Vocatur ira per vitium, cùm quis alium exosus de eo vindictam desiderat. Et isto modo non solùm abominatur homo illud, quod alius egit, sed ēt id quod est causa, quia ipsam personam directè vellet destruere, & eā odio habet. Ira pro zelo, dicitur quandocunque dolet, quia alius malè agit, & irascitur malis, quæ egit, atque odio habet ipsam malitiam, sed ipsum, qui malitiam agit non detestatur: sed potius ex charitate diligens emendare desiderat: & iste ita se habet, ꝙ si ille, qui peccauit emendare se velit, iam cum non habet odio, sed valde diligit: si autem emēdare se nolit persequitur. Et in hoc cognoscere potest quilibet, qui alium exosum habet, vtrum eum ex zelo, vel ex vitio abominetur: nam si quisq̄ aliquē abominetur aliū sine aliqua actione, q̄ sit offensiua Dei, ira ꝑ vitiū ē. Si autē abominetur cū aliqua actione offensiua Dei, considerandum est an postq̄ se correxerit delinquens de illa offensa, eum habebit odio, & tunc est ira per vitium, q̄a tunc signum est, ꝙ no solū odiosam habebat malitiam, sed etiam personam. Si autem abolita iniquitate non manet odium, est ira per zelum, & nō per vitium. In quo tamen attendendum est, nè propter vitium personę aduersemur, nisi quatenus ad correctionem proficit, & nos tales sumus, qui corrigere possumus, & debemus. Ista autem ira per zelum est licita, & nō solùm est licita, sed ēt meritoria, q̄a est ꝙ aliquis doleat de iniuria Dei, q̄ fit in peccato, & de malo, quod incurrit hō in peccando: imo q̄ non dolet, & irascitur peccāti, q̄a peccat, nō habet zelū aīarum, nec fraternā charitatē. Maximè aūt est necessaria in p̄latis ista ira, q̄ corrigere debent ex officio suo vitia subditorū, q̄ corrigere non possent, nisi zelum haberent, & irascerētur peccantibus. Et istum zelum habuit Christus, de quo in Psal. 68. zelus domus tuæ comedit me, & opprobria exprobrantium tibi ceciderunt super me: idest quando aliquis maledicebat tibi, aut improperabat, ita erat mihi ac si maledictio illa, & improperium caderent super me. Sic patet Matth. 21. capitulo, cùm Iesus factis funiculis in modum flagellorum, eiecit ementes, & vendentes de templo, & cathedras vendentium columbas euertit, & nummulariorum effudit æs.

Moyses nō peccauit qn̄ populo idolatranti iratus est.

Ira duplex s. per zelū, & ꝑ vitiū.

Quō cognosci posit an aliqs irascat alteri ꝑ zelū an ꝑ odiū.

Quomodo i Christo fuit ira per zelum & īdignatio.

Etiam indignatus Iesus maledicebat ciuitati Capharnaum, & Bethsaidæ dicens: væ tibi Capharnaum, væ tibi Bethsaida, quia si in Tyro, & Sidone facta fuissent ea, quæ facta sunt in te, pœnitentiam egissent in sacco, & cinere. Moyses autem in præsenti iratus fuit, tamẽ non peccauit, quia fuit ira per zelum, scilicet quòd detestabatur iniquitatem Israelitarum. Et patet, quòd fuerit ira per zelum, quia si fuisset ira per vitium, ita ꝙ ipse odiosas haberet personas Hebræorum, quando Deus reuelauit ei, quòd peccauerant, non rogasset pro eis, sed rogauit pro eis quousque Deus placatus est, vt patet supra, & facta punitione in eos ascendit iterum ad dominum ad rogandum, & tantum fuit solicitus, & affectuosus pro salute eorum, quòd petiuit se deleri de libro vitæ, nisi remitteretur iniquitas Hebræorum.

Ad primũ argu. resp.

Ad argumentum primum in contrarium satis patet responsio, quia non agit directè contra supradicta: nam in hoc solùm probatur, quòd potuerit peccare Moyses nunc: nam si in anno quadragesimo, quando erat magis perfectus peccauit: quantomagis peccare potuisset in anno primo nunc, quod conceditur, scilicet quòd potuerit peccare, tamen non peccauit.

Ad secundum.

Ad secundum argumentum quando dicitur, quòd ira quando parua est peccatum non est, sed si magna sit, peccatum est, quia videtur esse deliberata. Respondetur, quod, sicut supra dicebatur, ira est duplex, scilicet ira per zelum, & ira per vitium, quæ non insurgit in vindictam iniquitatis solùm, sed in personam procedit, & ista est duplex, quædam est leuis, scilicet paruus motus appetendo vindictam, & ista nõ est peccatum mortale, alia est magna, & deliberata, & hæc est peccatum mortale.

Ira ꝑ zelũ siue sit magna, siue parua peccatũ nõ ẽ.

De ira autem, quæ est per zelum non potest dari ista differentia, quia siue sit magna, siue parua, bona est: ira namque parua per zelum est de paruo peccato, ira autem magna per zelum est de magna iniquitate, & sic non est dicendum, quòd ira magna per zelum sit peccatum: sed ira magna per zelum est magnus actus virtutis, si zelus sit discretus: Moyses autẽ valde iratus fuit, vt dicit litera, quòd peccatum propter quod irascebatur maximum erat, scilicet idolatria, & nullum maius est, vt patet infra, cùm dicitur: Quid fecit tibi populus iste, vt induceres super eum peccatum maximum, rationabiliter ergo se habuit, nec vllo modo peccauit, sed magis meritus fuit.

Proiecit de manu tabulas. Idest de manibus, quia vtraq; manu portabat eas, vt patet Deuteronomij nono cap. In quo notatur, quod licèt ipse Iosue esset minister, & puer Moysi, vt patet supra 24. cap. & infra 33. & veniret comitans Moysen, & deberet rationabiliter quodcunque pondus à Moyse portandum esset tanquam minister eius portare, tamen tabulas portabat Moyses, & non Iosue, quia si Iosue portasset eas in manu sua, non proijceret eas de manu sua Moyses: sed si proijcendæ essent proijceret eas Iosue: sed Moyses proiecit eas ergo Moyses portabat.

Quare Moysi non dedit tabulas legis Iosue portãdas.

Causa autem, quare Moyses non dabat eas portandas Iosue, erat, quia tabulæ illæ erant sanctissimę: tum quia factæ erant opere Dei, scilicet dolatę: tum quia à Deo scriptæ erant: tum quia continebantur in eis præcepta, quæ Deus dederat Israeli, ꝑ quę viueret. Erant ergo ita sanctissimæ, ꝙ fas non erat vllum hominem eas contingere præter Moysen, cui à Deo traditæ fuerant. *Et confregit eas.* Idest fregit in partes minutas. Dicunt quidam impijssimi Iudæi ore impudico: sanctissimum virum Moysen infamantes, quòd istæ tabulæ erant de lapide valde precioso, & postquam confractæ sunt accepit Moyses omnia fragmina illarum, & vẽdidit atque inde nimis ditatus est.

Apostropha cõtra Iudæos.

O insani Iudæi quomodo in tantam furoris dementiam prorumpitis, vt virum iustissimum ore temerario oblatrantes laceretis? Virum enim, qui

F tanta sanctitate pollebat, vt nihil humanum saperet, sed totus Deo intentus cum eo consecretalis assisteret, tanta labe fędatis, quanta in infandissimum quempiam vix ponenda foret. Quid enim peius videbatur, quàm sacratissimas illas tabulas Dei opere factas, & digito eius conscriptas vendere ad profanos vsus? Cur enim, qui aliter libentissime oblatas pecunias vix acciperet, tanta labe conscientiam polluisse mentimini? Dicitis enim, nec aspicitis: loquimini & non intelligitis: talia profertis quales estis, quia ex abundantia cordis os loquitur: eadem ergo de alijs quibuscunq; suspicamini, quæ vosipsi miserrimi (si casus se offerret) faceretis. Absit ergo sanctissimum illum virum, aut egisse aliquid tale, aut saltem suspicatum fore.

G Magis autem dicendum est, quòd quia tabulæ iam fractę ei vsui ad quem factæ fuerant iam inutiles erãt, in aliquo secretissimo loco occultauerit, nè cuiquam hominum ad eas pateret accessus. Vel vt quidam suspicantur ista fragmina Moyses collegit, & in quadam arca posuit, & hæc est illa, quæ pręcedebat castra, cùm mouerentur itinere dierum trium. De quo Numeri decimo capitulo.

Quamuis Moyses iratus fregerit tabulas legis magnũ tamẽ fuit mysterium.

Quamuis autem istas tabulas Moyses magna ira de populi peccato succensus confregerit, tamen fuerat præsagium futurorum: bis namque tabulæ datæ sunt. Primò duæ tabulæ datæ sunt, & cõfractę: secundò duæ aliæ tabulæ datæ sunt, & manserunt. Notat enim quòd lex, quę signatur per tabulas, quæ continebant legem præceptorum bis data est.
H Primò in monte Sinai cùm Deus locutus fuit ad totũ Israel. Secundò in monte cùm Christus sedens ascendentibus ad eum discipulis suis aperuit os suum, & docebat eos de regno Dei, vt patet Matthęi 5. capitulo. Primæ legis tabulæ fractæ sunt, quia lex vetus abijt, & noua ei successit, quę non destruetur, quia secundę tabulæ stabiles permanserunt. In primis tamen, & secundis tabulis eadem verba scripta erant, quia lex noua eadem continet, quæ vetus continebat licèt illa altiori modo teneat, quia hæc tenet in re, quæ alia in vmbra tali figura tenebat.

An tabulæ fractæ fuerint per locum, in quo erat scriptum præceptum de sabbatho.

I

QVAESTIO. XXVIII.

DE fractione tabularum aliqui irrisoriè fabulãtur, quòd fractæ fuerint per sabbathum, s. ꝙ locus fracturæ erat, vbi mandatum de sabbatho scriptum erat. Est aũt horum apparens motiuum, ꝙ p̄cepta illa, q̃ in tabulis scripta erant, oĩa erant ꝑtinẽtia ad ius naturale tanq̃ primę conclusiones eius: p̄ceptũ aũt de sabbatho qđ īter ea positũ erat ꝓ parte sua maiori cęremoniale erat: ea autem, quę naturalia erant, manere debebant, q̃ verò aliquid cęremoniale habebant non erant mansura, quia ergo omnia pręter sabbathũ mansura erãt, dicunt tabulas fractas per sabbathũ. Sed istud dictum
K ridiculũ est. Si.n. ꝑ sabbathũ tabulę fractę sunt: hoc solùm contingere poterat in prima tabula, in qua erat p̄ceptum de sabbatho, qđ aũt de alia tabula, in qua sabbathum nullum erat? Saltem irridendo respondebis, credo te nihil habere, quod conijcias: nam cùm illa tabula non haberet pręceptum aliquod de sabbatho, vel aliud quodlibet cœremoniale, sed omnia essent in ea moralia, necessarium erat, aut nõ frangi, quod falsum est, quia vt litera dicit, Moyses non solùm fregit tabulam, sed tabulas, scilicet vtranque: si autem fracta fuit, cùm solùm essent ibi præcepta naturalis iuris, necessarium erat per illa fractam fuisse tabulam, & tunc ratio adaptationis de fractione per sabbathũ nulla erit, quia non solùm erat in sabbatho, sed etiam in alijs.

Item

Item non solùm in prima tabula fracta fuit per sabbathum, sed etiam necesse erat fieri per aliquod de præceptis alijs duobus pertinentibus ad cultum Dei, quia vt supra declaratum fuit, erant tabulæ scriptæ ex vtraque parte, ita quòd in vna parte erant quædam præcepta, & in alia parte altera, in prima igitur tabula in qua erant tria præcepta pertinentia ad Deum, quorum tertium, & vltimum erat de custodia sabbathi, necessariũ erat duo præcepta prima poni ex vna parte tabulæ, reliquum autem de sabbatho poni in altera parte tabulæ: si ergo per sabbathum frangeretur, necessariũ erat & per aliud præceptum eiusdem tabulæ in altera facie tabulæ frangi. Item, quia istæ tabulæ cùm proiectæ fuerint impetuosè de manibus nõ solùm per vnicum locum, sed etiam in partes minutissimas dissiluisse credendum est.

An Moyses peccauerit tabulas legis frangendo.

QVAESTIO. XXIX.

QVAERES autem circa hoc vtrum Moyses peccauerit frangendo tabulas legis datas à Deo. Et videtur ꝙ peccauerit, qa tabulę erant iam sanctissime, quia à Deo factę. i. dolatæ erant, & scriptę, ꝙ nefas erat aliquem hominem, nisi dignissimum eas tãgere, sicut declarauimus supra, quia non dedit eas Moyses Iosue ministro suo ad portandum: quanto magis frãgere eas nefas esset? Item agere aliquid temerariè vitium est, maximè in viris perfectis, sed Moyses erat vir pfectus: imò in illo tempore, nec postea magnis tẽporibus qsquam ita perfectus fuit: ergo facere temerariè aliquid in ipso vitium erat: sed frangere subito ad vnum motum iræ tabulas, pro quibus quadraginta diebus cum dño moratus in monte expectauerat, erat quædam temeritas: ergo peccauit Moyses in frangendo. Item si aliquis de subditis alicui regi dño literam ab eo destinatam conculcet, aut resecet, magnam iniuriam facit mittenti, & magno cruciatu dignus est: quantomagis si aliquis literam à Deo missam cõtemnat, & destruat dignus est magna pęna incidẽs in valde magnam culpam, qa longe magis est ęternam, q̃ temporalẽ lędere maiestatẽ, vt patet extra de hæreticis in cap. vergentis: sed illæ tabulæ erant litera à Deo missa ad faciendum fidem, ꝙ Deus dedisset legem Israelitis, & non solùm litera Dei quasi in illa contineretur id quod Deus mãdabat Hebræis seruare, sed quod magis est, erant illæ tabulæ factæ opere Dei, & scriptę opere Dei, vt patet supra: ergo contemnere istas tabulas erat magnum vitium, quantomagis frangere eas? sed Moyses cõfregit eas, ergo peccauit. Respondetur, ꝙ Moyses non peccauit frangẽdo tabulas, quia si Moyses peccasset in hoc, cum scriptura enarret hoc factum, & condemnaret illud demonstrans Moysen peccauisse: sed scriptura nõ condemnat hoc factum: ergo non fuit peccatũ. Patet, quia Moyses ad aquas contradictionis deserti Sin modicum peccauit solùm omittendo facere, quod facere debebat, & tanta pęna inflicta fuit, vt nõ intraret in terram promissam vltra Iordanem, vt patet Num. 27. ca. & Deut. 3. & 33. cap. Item si in hoc facto fuisset peccatum, cùm ipsum sit in se valde durum. s. frangere tabulas datas, & scriptas à Deo: necesse erat positam fuisse pęnam magnam: sed nulla ponitur, ergo non erat peccatum in hoc. Ad hoc autem considerandum est, ꝙ Rabbi Salomon, dicit quòd cùm Moyses descenderet de monte circa radices montis respexit tabulas, quas manibus suis portabat, & vidit, quòd volabant literæ, quæ insculptæ erant tabulis, & manerent tabulæ lapideæ rudes non habentes aliquam literam, & quia sic

A inutiles erant, cùm ipsæ datę fuissent solùm propter literas, quæ in eis scriptæ erant, ira motus fregit eas, tanquam inutiles. Sed hoc satis fabulosum esse cuique patere potest, confingit enim istam fabulam Rabbi Salomon, sicut multas aliàs commentatur. Præsupponit enim quòd iratus sit Moyses, quia vidit volantes literas de tabulis, & tabulas manere planas, nihil habẽtes de sculptura: sed falsum est, quia non iratus fuit ꝓpter hoc, vt patet in litera. Item, quia hoc quod est volare literas potest dupliciter intelligi. Vno modo, quòd figuræ illæ, quæ erant sculptæ in tabulis lapideis fugerent volantes per aerẽ. Aut quod aliquanta pars lapidis, quæ erat apud superficies euolauerit, & in illa parte essent literæ sculptæ. Primò modo accipiendo
B euolare, literas impossibile est euolare, quia figurę nõ sunt aliquid tale ens, quod à subiecto recedere posiit, aut sine subiecto vllatenus esse. Secundò modo accipiendo poterat esse aliquo modo, tamen nec multum stat. Dicendum ergo, quòd Moyses ideo fregit tabulas, quia iratus erat, & iste actus fuit factus satis rationabiliter, & Moyses ad hoc fuit specialiter motus à Deo ad pręsagium futurorum. Quòd autem Moyses iustè iratus fuerit apparet, quia irascebatur pro maximo scelere facto contra Deum, scilicet pro idolatria. Fuit ẽt fractio tabularum post iram satis rationabiliter facta, quia in tabulis illis continebatur fœdus, quod pepigerat Deus cùm eis, & quia ipsi infregerant illud quantũ ad partem potissimam, scilicet in primo mandato de
C non habendo, nec faciẽdo, aut colendo Deos alienos: non ergo indigebat populus talibus legibus cum eas violasset: violauit ergo Moyses pactum in tabulis scriptum cùm populus violasset fœdus factum cum dño. Videbat ergo Moyses, ꝙ tantum scelus magna punitione luendum erat, nec sic adhuc populus ille manere posset, nisi Deus multum exoratus cõcederet: si autem Deus remitteret peccatũ illius populi, facilè erat alias tabulas dari, quæ essent fœderis non violati: hæ autem antea dehonestatę erant, quàm datæ, non decuit ergo eas conseruari, aut publicari, sed aut nullas haberi, aut alias reconciliato populo inuiolati fœderis obtineri, quod sic factum fuit. Etiam fuit motus Moyses à Deo ad faciendum hoc in præsagium futu-
D rorum, scilicet quod primæ tabulæ non manebant, sed confractę sunt, quia lex prima data in monte Sinai non mansit, quia lex ei noua successit. Ad argumenta in contrarium respondetur. Ad primum quãdo dicitur, quòd illæ tabulæ, vtpotè à Deo factæ, & scriptæ erant aliquid dignissimum, quod non licebat cuilibet hominum contingere, sed dignissimo: si ergo nefas erat à quolibet alio contingi, magis esset nefas eas frangi. Respondetur, quòd licèt à Deo factę, & scriptæ essent tabulæ hæ: tamen confringi eas non fuit vitium, quia iam inutiles erant: si enim quisquam eas in contemptum confregisset, incurrisset grauissimam culpam: sed quia Moyses vidit eas inutiles, cùm populus non obseruaret contentum in eis, sed iam id
E quod potissimum erat violasset, debuerunt & tabulæ violari, vt aliæ succederent, quæ non violarentur. Similis ratio est de obseruatione legis veteris, quia leges dominorum temporalium obseruantur, & in magno honore habentur: ergo in maiori honore, & obseruatione debet haberi lex à Deo data: sed lex vetus fuit data à Deo, ergo debet haberi in maiori obseruatione, & tamen non habetur, quia non obseruatur. Causa huius est, quia lex vetus incepit esse inutilis adueniente tempore Messiæ: ideo licèt foret à Deo data, tamen non debuit obseruari: sic de tabulis primis, quia illæ fuerunt datæ, & scriptæ à Deo, quia tamen facto scelere idolatrię inceperunt esse inutiles, quia populus non obseruabat eas, frangi debuerunt.

Doc. resp. ad quæ.

Ad argu. resp. ad 1.

Si Moyses fregisset tabulas legis ex cõtemptu grauiter peccasset.

Ad secundum argumentum.

Ad secundum argumentum quando dicitur, ꝙ agere aliquid temerariè est vitium, maximè in viris pfectis, sed frangi tabulas fuit huiusmodi: ergo. Respondetur concedendo maiorē. Et cùm dicitur, ꝙ frangi tabulas fuit temerarium: respondetur, ꝙ falsum est, quia illud temerè fit, quod solo impetu passionis, aut leui motu cordis nulla ratione suadēte perficitur, & sicut in aliis, quæ sunt aliquo mō naturalia ponimus casum, & fortunam tanꝗ carentes causa intendente effectū, & dirigente: ita circa ea, ꝗ ꝑ nos fiunt ponimus aliqd temerè fieri, cū nulla ratione dirigente, aut intendente patrat. Hic aūt non fuit sic, qa multa erant, ꝗ hoc suaserunt iustè fieri. Primū erat ira maxima de populi scelere cōcepta. Secundum erat inutilitas ipsarū tabularū fœderis violati, qa nihil eas duci proderat, nisi à populo obseruarentur: quod iam abolitū fuerat. Tertiū erat instinctus Dei ad faciendū hoc in ꝑsagium futurorū. s. ꝙ lex ista, ꝗ nunc dabatur, aut dari inchoabat, transitura erat, & alia ei succederet: non ergo fuit temerarium. Et qn̄ confirmas, ꝙ quadraginta diebus, & totidem noctibus pro his tabulis in monte Sinai expectatū est, tantorum aūt dierum labores subitanea ira confringi temerariū valde erat. Respondetur, ꝙ id quod à multis temporibus elaboratum est, destrui temerarium est, si vtile sit sicut cū elaboratū fuerat: si tn̄ illud incipiat iam inutile esse, non est temerariū illud destrui: sic factū est de tabulis confractis, qa multis diebus expectando obtentę sunt, & frangi non debebant, qa tn̄ patrato scelere per populum inutiles esse incipiebant, non erat temerariū frangere. Ad tertium argumentū. s. ꝙ rumpendo, vel conculcando literā alicuius dn̄i fit iniuria illi domino, & magnā pęnā infligit facienti: sed rupisse, aut confregisse tabulas fuit rupisse literā à Deo scriptam, & ab eo transmissam: ergo erat peccatū. Respondet, ꝙ rūpere, vel frangere, vel conculcare literā alicuius dn̄i, quā ille dn̄s vult teneri, vt literā suam, est iniuria dn̄o mittenti: si tn̄ velit eā non obtinere vim mandati sui tanꝗ ab eo directa, non fuisset non est iniuria aliqua, ꝙ rumpatur. Sic erat de his tabulis, qa licèt à principio cū factę sunt volebat Deus, ꝙ tenerentur tanquam ab eo destinatę, & siquis eas fangeret confringeret Deus vitam eius, cùm tamen peccauit populus, noluit eas teneri, vt literas ab eo transmissas, cassans, & anullans pactū ex parte sua, sicut populus preuaricatus illud fuerat: Moyses autem, qui erat portitor tabularum vidēs, quòd Deus irritaret, atque cassaret earum auctoritatem, ipse quoque eas realiter comminuit. *Ad radices montis.* Scilicet quòd quando ipsi audierunt voces descendebant de monte, & nondum cōpletè descenderant, & distabant aliquantum à castris. Cùm verò accesserunt ad radices montis, fuit Moyses propinquus castris, & vidit vitulum, & choros, & confregit ibidem tabulas.

Illud temere fit quod solo ĩpetu passionis fit nulla ratione suadente.

Ad tertiū argumentum.

Quare Moyses fregit tabulas ad radices montis.

QVAESTIO. XXX.

QVOD autem tabulę apud radices montis fractę fuerint, causa duplex fuit. Prima, quia tunc Moyses tabulas confregit quando vidit vitulum, & choros, quia in præsentia tanti sceleris tabulæ cōscriptę à Deo apparere non debebant, sed apud radices montis accedens vidit vitulum, & choros: ergo apud radices montis frangere debuit eas. Secunda ratio est, quia populus in die, quo Deus de monte clamans in voce tubæ protulit ista pręcepta, accessit vsque ad radices montis, vt patet supra 19. cap. non decuit ergo, ꝙ tabulæ quarum fędus nefarius populus ille confregerat, vltra locum, in quo illud susceperant, procederent.

F Arripiensque vitulum, quem fecerant, combussit, & contriuit vsque ad puluerem, quem sparsit in aquam, & dedit ex eo potum filiis Israel. Dixitque ad Aaron. Quid tibi fecit hic populus. vt induceres super eum peccatum maximum? Cui ille respondit. Ne indignetur Dominus meus: Tu enim nosti populum istum, quòd pronus sit ad malum. Dixerunt mihi. Fac nobis Deos, qui nos præcedant. Huic enim Moysi, qui nos eduxit de terra Ægypti, nesci-
G mus quid acciderit. Quibus ego dixi: Quis vestrum habet aurum? Tulerunt & dederunt mihi, & proieci illud in ignem: egressusque est hic vitulus. Videns ergo Moyses populum, quòd esset nudatus, spoliauerat enim eum Aaron propter ignominiam sordis, & inter hostes nudum constituerat, & stans in porta castrorum ait: Siquis est Domini iungatur mihi. Congregatique
H sunt ad eum omnes filij Leui. Quibus ait: Hæc dicit Dominus Deus Israel: ponat vir gladium super femur suum: ite & redite de porta vsque ad portam per medium castrorum, & occidat vnusquisque fratrem suum, & amicum, & proximum suum. Feceruntq; filij Leui iuxta sermonē Moysi: cecideruntque in die illa quasi vigintitria milia hominum. Et ait Moyses: Consecrastis manus vestras hodie Domino, vnusquis
I que in filio, & in fratre suo, vt detur vobis benedictio. Facto autem altero die, locutus est Moyses ad populum: Peccastis peccatum maximum: ascendam ad Dominum, si quo modo quiuero eū deprecari pro scelere vestro. Reuersusque ad Dominum ait: Obsecro, peccauit populus iste peccatum maximum, feceruntque sibi deos aureos: aut dimitte eis hanc noxam, aut, si non facis, dele me de libro tuo, quem scripsisti.

Hercules prim' Argiuus virdoctus claret.

Interfectio facta propter vitulum cōflatilem.

K *Arripiensque.* Hic ponitur tertium principale, scilicet peccati cogniti examinatio: sciebat namq; Moyses, quòd peccatum à populo patratū erat, & volebat ipse infligere punitionem pro illo delicto: ideo nè aliquos innoxios puniret, discutere voluit, vtrum omnes in hoc peccassent, vel qui magis peccassent, vt sic sciretur modus punitionis in eis exercendę. *Arripiensque vitulum.* Arripere est violenter, & cum impetu rapere. Sic Moyses valde iratus accepit illum vitulum, & consulcabat, & comminuebat desęuiendo in eum, vt sic videretur vlcisci quodammodo de idolatria, & potius, vt vilissimi illi Iudæi, qui talem Deum petiuerant, atq; colueran, vilipēderentur videntes Deum suum turpissime

pissime conculcari. Ad vltimum autem vitulus iste combustus est. In quo considerandum, ꝙ licèt maior pars populi circunfusa esset in choreis ipsi vitulo Deo suo, tamen solo Moyse, & Iosue áduentantibus cuncti extimuerunt, nec quicquam obijcere audebant. Et licèt Deum illum diligerent, quem colebant, pro quo fabricando expoliauerãt se auro suo, tamen ad præsentiam Moysi vitulum illum conculcantis, & in eorum confusionem maximã turpiter destruentis, nullus aliquid faciebat, quia inuaserat eos timor, & tremor, & occupauerant eos tenebræ. Potest enim non iniustè dici, ꝙ Deus immiserat in eos pauorem cordis, vt nullo aduersante timerẽt, quia ista erat maledictio eis inflicta quando recedebant à Deo suo, vt patet Deuter. 28. cap. cùm dicitur: Dabit enim tibi dominus cor pauidum, & deficientes oculos, & animam mœrore consumptam, & erit vita tua, quasi pendens ante te, timebis nocte, & non credes vitæ tuæ: mane dices, quis det mihi vesperum? & vespere dices, quis det mihi mane? propter cordis tui formidinem, qua terreberis. Etiam conuenienter dici posset, quòd Moyses in reditu suo fuit in vultu terribilis, emittẽs aliquos radios de vultu suo ad terrorem malorum, vt non auderent ei repugnare, sicut fuit de Christo, quando facto flagello de funiculis ementes, & vendentes eiecit de templo, & nummulariorum effudit æs, atq; cathedras vendentiũ columbas euertit, vt patet Mat. 21. cap. *Quem fecerant.* Solus Aaron vitulum fecerat: sed dicuntur omnes Israelitæ fecisse, quia ipsi illum fieri procurarunt, sicut Salomon dicitur fecisse templum Domini, quia ipse fieri iussit, licèt in eo nihil ipse fecerit. *Combussit, & contriuit.* Aurum, & argentum, & similia metalla, licèt in igne ponantur non comburuntur, sed potius depurantur: hic tamen voluit Deus aurum comburi, & redigi in cineres, vt esset in eo experimentum ad inueniendum peccatum filiorum Israel. Vel posset dici, quòd hoc Moyses naturaliter fecerit, quia sunt quędã herbæ, quæ si admisceantur in conflatione auri, vel argenti non liquefiet, sicut consuetum est, sed in cineres redigetur, & fortè illas Moyses apposuit. Aliquis autẽ fortè non attendens dicet, ꝙ ista combustio fuit liquefactio auri soli apposito igne: sed nihil amplius factũ ẽ. Sed hoc falsum, quia comburi est quando res, quæ ab igne patitur consumitur: ideo dicitur supra 3. cap. ꝙ visio illa, quæ fiebat in rubo erat mirabilis, quia ardebat rubus, & non comburebatur. i. & non deficiebat ꝑ calorem resolutus in cineres, sicut resoluuntur alia ligna: sed de auro isto dicitur hic, quod combureretur: ergo resoluebatur, & non solùm liquefiebat. Item, qa litera dicit: combussit, & cõtriuit vsq; ad puluerem. i. vsque in cinerem: ergo non erat liquefactio, quia in liquefactione tota massa integra est in liquefactibilibus: imò per liquefactionem continuantur, quæ discontinua erant. Item, quia fiebat ista combustio ad aspergendum in aqua, vt aquę inde aliquam vim assumerẽt ad demonstrandum scelus populi, in quolibet peccante in aliquo signo: sed si solùm liquefieret aurum, non posset aspergi in aquas, sed mitteretur iterum factum in massa, sicut erat ipse vitul⁹, & nihil magis prodesset vitulum liquefactũ mittere in aquas, quàm vitulũ non liquefactum. *Contriuit vsque ad puluerem.* Videtur sic fuisse hoc factum, vt apposita aliqua herba ipsi vitulo aureo, quando sibi fuit ignis adiunctus, fuit aurum cõbustum, & redactum in carbonem, sicut ligna quãdo combusta sunt, nec tñ adhuc in cineres resoluta sunt. Et tunc Moyses accipiens eum de incendio percutiendo crebris tunsuris eum comminuit vsque in puluerẽ minutissimum tãquam tereretur in mortario, quem sparsit in aquam ad faciendum experimentum sceleris inueniendi. Rectè autem hoc, & Deo mouente factum est, vt in eo sceleris pateret indicium, in quo scelus patratum fuerat. Sed ipsi peccauerant colentes vitulum, ergo in vitulo iudicandi erant deliquisse, si autem hoc iudicium sceleris fieri nõ debuisset in vitulo, conflaret eum Moyses, & occultaret in tali loco, vbi nulli vnquam hominum vtile esset, sic fecit Iacob, qñ egressus est de vrbe Sichem vadens ad Dominum in Bethel, quia accepit idola ab omnibus, qui erant in familia sua, & conflauit, atque fudit, occultauitque post ilicem, quæ est apud Sichem, vt patet Gen. 35. ca. quia tamen erat hic faciendum experimentum in puluere illius vituli, debuit conteri vsque ad puluerem. *Et dedit ex eo potum filijs Israel.* Fuit autem puluis huius vituli sparsus in aqua, idest in quodam torrente, qui descendebat de monte Sinai, & transibat per castra, vt patet Deuter. 9. cap. & proiectis pulueribus omnes filij Israel biberunt de aqua illa.

[Left margin, partly cut off:] ...mo... ...mor ...paue ...nes ...s, & ...s po... ...g.i ...vi... ...frã ...re... ...dère. ... ...um ...i... ...pul ...te ...er.

Margin: Quũ Moyses sparsit pulueres vituli combusti i aq.

Quare Israelitæ biberunt aquas, in quibus fuerat aspersus cinis vituli combusti, cùm scirent illud esse aliquod malum.

QVAESTIO. XXXI.

SED quæret aliquis quomodo Israelitæ bibere voluerunt de illa aqua, quia sciebant, ꝙ illud bibere ad aliquod malum erat: maximè cùm mandaretur, ꝙ oẽs biberent, quòd satis indicabat, ꝙ Moyses vellet hoc ad capiendum aliquod experimentum de eis. Item dato ꝙ ex hac bibitione nullum aliud malum sibi superuẽturum timerẽt, satis erat manifestum, ꝙ erat potus ille nociuus, quia pulueres combustionis auri in aquam missi inficerent aquam, sicut siquis cineres in aquam mitteret, & post hoc biberet de aquis. Respondet, ꝙ Israelitæ suspicabantur mala ex hoc eis superuentura, & sicut mos est timentium plura mala formidantur, quàm euentura sint, nec sponte ipsi bibissent, sed compellebat eos Moyses, totus enim ille infœlix populus in pœnam aliquantam sceleris sui timore, & tremore repletus fuerat, ita vt omnes coram Moyses remissis animis pauitarent. Et magis eum solùm timebant, quàm si super se infinitam armatam multitudinem cernerent irruisse. Nihil ergo Moyses eis mandare posset, quod confestim non exequerentur. Patet autem hoc maximè, quia cum esset populus ille innumeræ multitudinis, vtpotè sexcenta milia, & vltra pręter leuitas, & gentem Aegyptiorum magnæ multitudinis, quæ cum eis ascenderat, omnes Moysen irruentem super eos stricto ense mactantem cum paucis Leuitis ita exhorrebant, vt nullo modo mouerentur, nec etiam fugerent à facie tribulantis. Et non solùm erat hoc in eis, qui rei mortis Leuitarũ gladio casuri erant, sed etiam in toto alio populo, qui plagæ illi superfuit. Nam etiam si aliquis videret filium suum, fratrem, aut patrem, sororemue Leuitarum gladio trucidari, non mouebatur in Leuitas opugnaturus, nec saltem eripere audebant pereuntes, cùm tamen populus, qui ꝑcutiebatur esset quasi infinitæ multitudinis, Leuitarũ autem ferientium erat numerus paucus. De isto potu, quid operaretur in eis, qui bibebant litera nihil dicit, constat tamen quòd aliquid operabatur. Et est ratio duplex. Prima, quia si puluis iste vituli aurei iactus in aquam nullum signum in bibentibus efficiebat, frustra vitulus aureus combustus in tenuissimum puluerem redactus est, atque in aquam sparsus, & frustra ipsi Israelitæ de aqua illa bibere coacti sunt: sed ista non sunt dicenda de viro perfectissimo qualis erat Moyses, qui spiritu Dei mouebatur: ergo ad aliquem finem fiebant, & erat hoc, vt aliquod signum in bibentibus appareret. Secunda ratio

Margin: Israelitæ valde Moysen vituli idolatriã vindicãtẽ timuerũt, quia incusserat eis De⁹ timorẽ validũ.

Margin: Quid efficiebat pulueris vituli cõbusti in aquã sparsus, cũ Israelitæ de aqua illa bibebant.

ratio est, quia cùm postea Moyses cum Leuitis occidissent magnam partem populi, scilicet viginti tria milia, & non occidissent alios, necessarium est, quòd in istis aliquod signum viderent, propter quod magis apparerent isti occidendi, q̃ alij. Daretur aliàs, ꝙ isti à casu occiderent, quos occiderent non attẽdentes quis mereretur, aut quis meritus non esset. Hoc autẽ magnum valde inconueniens est. s. occidi hominem non discussa causa, propter quam occiditur, qa hoc est hominem bestijs exequare, quæ sine vlla causa ꝓ sola nostra voluntate occiduntur. Necessariò erat igitur aliquod signum, sed quod signum esset dubiũ est. Rabbi Abraham Aben Ezra vult, ꝙ cùm illi, qui consenserãt huic sceleri bibebant de aqua illa, incurrebant in quandam ęgritudinem, q̃ manifestabat eos deliquisse, non peccantibus aũt aquę dulces fiebant, sicut erat de cęremonia Zelotypiæ, in qua dabatur aqua mixta cũ terra de puluere pauimenti sanctuarij, & super illam aq̃ dicebantur multæ maledictiones, & benedictiones. Et tunc mulier suscepto vase, & bibita aqua, si deliquisset rũpebantur viscera eius per femora, licèt nõ statim fieret: si autem non deliquisset benedicta erat mulier in abundantia prolis. De ista cęremonia hr̃ Num. 5. c. Alij volunt, ꝙ isti, qui peccauerant insigniebantur barbis aureis. s. ꝙ cuiuscunq; coloris barbæ antea fuissent, si peccauerat, subito in colorem aureum vertebantur. Hoc tamen differebat, ꝙ qui magis deliquerat magis insignitus erat, qui autem minus non tãtum insigniebatur, qui ad fabricandũ vitulum cęteros incitauerũt, super alios insigniti sunt, qui verò voluntariè adorauerunt ab alijs suasi, minus quàm isti notas sceleris acceperunt, qui verò ab alijs quasi coacti ad adorandũ inducti sunt minus omnibus insigniebantur. Quodcũque tamen signum esset, hoc constat, ꝙ illud manifestum erat, ita vt Leuitę procedentes per calles castrorũm non deberent accuratissime inquirere quis peccasset, vt ab eo expeterẽt vltionẽ, sed manifestum esse deberet, vt sine aliqua inquisitione cunctis patesceret.

Opinio Rabbi Aben Ezra.

Aliorum opinio.

An Aaron biberit de aqua, in qua erat cinis vituli combusti aspersus.

QVAESTIO. XXXII.

De Aaron autem quæritur, vtrum biberet de ista aqua. Et potest responderi, ꝙ sic, quia cunctis ad bibendum data est aqua, vt pateret quis huius sceleris reus esset: sed Aaron erat multum suspectus de hoc scelere, cùm ipse esset dux populi in absentia Moysi, & ipse ad petitionem populi fabricasset vitulum: debebat ergo principaliter ipse bibere. Item, quia cùm Moyses cęteros Israelitas cogeret ad bibendum, vt patet cùm dicitur: Et dedit ex eo potum filijs Israel, quasi dicat, ꝙ non biberunt ipsi sponte: sed Moyses dabat eis. i. compellebat eos ad bibendum: si ergo non compulisset bibere Aaron, Moyses multũ videretur in hoc fauorabilis, & acceptor personarum, quod erat contra iustitiam distributiuam. Dicendum ergo, ꝙ ipse Aaron, & omnes Leuitæ, sicut cęteri de Israel biberunt, tamen non fuit inuentum signum aliquod sceleris ex potu illo. De Aaron patet, quia si inuentum fuisset signum sceleris, ipse sicut omnes alij de populo, qui peccauerant, perijsset: sed nõ perijt, ergo non fuit in eo inuentum signum. Fortè respondebis, ꝙ Aaron bibit, & inuentum fuit in eo signum sceleris, & tamen non fuit interfectus, quia illi, qui exequebantur istam vltionem erant Leuitæ, & non tangerent Aaron, quia erat nobilissimus, & princeps in tota illa tribu, cùm esset per lineam primogenitorum Leui maior, ideo ipse sacerdos magnus constitutus est. Sed hoc non po-

F test stare, quia si apparuisset signum in Aaron, ꝙ peccasset, licèt esset princeps tribus illius, occideret, quia sic mandauit Moyses, vt patet infra, scilicet ponat vir gladium super femur suum: Ite redite de porta vsque ad portam per medium castrorum, & occidat vnusq̃sque fratrem, & amicum, & proximũ. Et infra sequit: Cõsecrastis hodie manus vestras domino vnusquisq; in filio, & fratre suo, vt detur vobis benedictio. Item si Aaron bibisset de aqua, & apparuisset in eo signũ sceleris, siue esset infirmitas, siue color aurearum barbarum, & non occideretur, maneret infamis inter alios, qui non manebant notati de hoc crimine, & sic nunquam fuisset assumptus ad summum sacerdotium, in quo requirebatur homo mundissimus ab omni infamia immunis: sed assumptus fuit in summum sacerdotium, ergo nõ apparuit in eo signum sceleris quod in cœteris apparebat.

G

An Aaron peccauerit in fabricatione vituli.

QVAESTIO. XXXIII.

Ad euidentiam pleniorem huius dubitationis inquiri oportebat, vtrum peccauit Aaron in fabricatione vituli an non: si autem non peccasset in fabricatiõe, ablata erat cõtrouersia. s. ꝙ licèt bibisset de aqua, non appareret in eo aliquod signum, quia in solis peccantibus hoc apparebat. Si autem dicatur, ꝙ peccauerit in fabricando, oportebat aliter responderi. De ista
H dubitatione declarabitur fortè Deut. 9. cap. vbi de ista materia agitur. Sed saltem in vna ratione patet intentus. s. quòd Aarõ peccauerit: nam magis debet aliquis omnia mala pati, quàm malo consentire: sed fabricare vitulum ad colendum, vt Deum, erat cõsentire malo, quod populus facere intendebat: nam dabatur eis aliquis fauor: ergo magis debuisset Aaron sustinere mortem, quàm talia fecisse, siue sustinere populi molestias: fecit ergo peccatum. Item, qui inducit peccatum super aliquem, peccat: sed Aaron induxit peccatum super Israelitas, ergo peccauit. Patet antecedens, quia dicitur in litera: Dixit Moyses ad Aaron, qd tibi fecit populus hic, vt induceres super eum peccatũ
I maximum. Item Deus nulli irascitur, nisi iustè, cùm iustus sit, & adhuc non semper irascitur cũ peccamus, vt patet Psal. 7. cùm dicitur: Deus iudex iustus, fortis, & patiens nunqd irascitur per singulos dies? Sed Deus iratus fuit valde cõtra Aaron, ergo iustè iratus fuit: sed non est ira iusta contra aliquem, nisi cùm peccauit: ergo Aaron peccauit. Antecedens patet Deut. 9. capit. cùm dicitur: Aduersum Aaron quoque vehementer iratus voluit eum conterere, & pro eo sum similiter deprecatus. De peccato autem Aaron dicendum est, quòd non fuit tale, sicut peccatum populi, quia populares peccauerunt multipliciter. Quidam peccauerunt suadendo alijs, vt fabricarent Deos, atque colerent. Alij peccauerunt solùm, quia persuasi ab alijs libenter coluerunt. Alij autem, qui minimum pec-
K cauerunt, licèt non ducerentur totaliter voluntariè ad petendum, nec colendum, tamen petierunt, aut petitum, & factum vitulum aliquo modo coluerunt. Ista autem est verè idolatria, & directè, licèt differat secundum gradus magis volũtarij, & minus voluntarij: ideo peccatum istud non est remissum quantum ad pœnã temporalem: peccatum Aaron non fuit in petendo vitulum fieri: imò quantum potuit disturbauit, licèt nõ auderet publicè repugnare, formidans sibi mortem à populo inferendã. Etiam Aarõn non coluit. qa sciebat nullo mõ esse Deum, nec ei vllũ honorẽ tribuit. Etiam non peccauit Aarõ, vt vltimi de popularibus, qui licèt aliquo mõ inuiti, coluerunt tñ Deũ illum cõflatilem.

Peccatum Aaron nõ fuit, sicut peccatum populi vitulum colentis.

Aaron

Aaron autẽ quã tumcunq; populũ timuerit nunquã tamen ad tantum perduci potuit, vt eum, quem ipse ex auro conflauerat, vt deum coleret, aut existimaret. Fuit ergo peccatum Aaron, quia timore mortis ductus dedit occasionem populo complendi iniquitatẽ suam. Nam etiam nihil operante aut sciente Aaron iam ipse populus malũ quod postea patrauit inchoauerat. Fecit ergo timore ductus vitulum conflatilem, & fecit altare ad constituendum solennitatem hostiarum super illud. In his autem quantum ipse disturbauerit saltem indirectè iniquam populi intentionem, supra prosequendo literam declarauimus. Fuit ergo iniquitas Aaron, quia timore ductus fabricauit vitulum petentibus filijs Israel: cùm enim hoc malum esset, debuisset potius omnia mala pati quã malo consentire. Et si hoc in quolibet homine esse debet, pręcipue tamen in prelatis quia magnum zelũ habere debent, & nullo modo malum consentire: sed potius mori cùm ipsi debeant cęteros ab iniquitatibus remouere: hoc autem peccatũ licèt aliquo modo esset idolatria in quãtum permittebat idolatriam: & dabat occasionem perficiendę idolatrię iam cępte: tamen non erat idolatria vera, quia non credidit Aaron illum esse Deum, nec eum, vt Deũ coluit. Meruit ergo remissionẽ pęnę temporalis peccatum Aaron, & non meruit peccatum aliorum popularium, quia erat directè idolatria. Dicendum ergo quòd Aaron bibit de aqua, in quam proiecti fuerant pulueres vituli combusti, & non fuit aliquod signum sceleris in eo apparens, sicut in cęteris hominibus, quia licèt fuerit aliquod scelus, tamen Deus remisit, quia cum disposuerat ad summum sacerdotium. Etiam quia pro eo rogauit Moyses, vt patet Deutero. nono capit. cùm dicitur: Aduersum Aaron quoque vehementer iratus voluit eum conterere, & pro illo sum similiter deprecatus. Et quia istud peccatum non fuit ita directè idolatria, sicut peccatum populi. De Leuitis aliis dicẽdum est, quòd biberunt de aqua illa sicut alij de populo: tamen in nullo eorum apparuit aliquod signum sceleris, quia vitulum fieri non petierunt, & factum non coluerunt, nec colentibus consenserunt: ideo abiectis cęteris primogenitis Isaelitarum, loco eorum Leuitæ suscepti sunt, vt habetur Nume. tertio capi. & hoc patet infra in litera, quia Leuitæ non fuerunt puniti, sed punitores, cũ dicitur: Et stans Moyses in porta castrorum ait: siquis est domini iungatur mihi: congregatique sunt ad eum omnes filij Leui. Et postea sequitur: Ponat vir gladium super femur suum: ite, & redite de porta vsque ad portam castrorum, & occidat vnusquisque fratrem, & amicum, & proximum suum: feceruntque filij Leui iuxta sermonem Moysi, cecideruntque in die illa viginti tria millia hominum: & ait Moyses, consecrastis hodie manus vestras domino. *Dixitque ad Aaron*. Postquã ponitur quid fecerit Moyses ad examinationem sceleris totius populi, hic ponitur quomodo redarguit peccatum Aaron fratris sui. Et arguit Moyses Aaron, quia vidit eum culpabilem, & verissime sic erat, quia pro nulla re debuisset tolerare malum, quod populus petebat, vt ipse talia faceret. *Quid tibi fecit hic populus*. Loquitur hic Aaron ad modũ irati, quia verè iratus erat ira, quæ est per zelum. Iratorum autem mos est de manifestissimis inquirere: sciebat enim Moyses quòd nihil potuisset facere populus Israel Aaron, propter quod Aaron deberet eum inducere in tantum peccatum: nã dato ꝙ ei maximas intulissent molestias, non erat causa sufficiens ad hoc quod vellet inducere eos in tale peccatum, sed ad exaggerandum quærelam in Aaron durè in eum inuehendo, loquitur hæc. *Quid tibi fecit hic populus*. Quasi dicat, quare ita fuisti crude-

Peccatum Aaron in fabricatio ne vituli, quod fuit.

A lis in istum populum inducendo in eum peccatum hoc maximum, propter quod maxima eis pęna infligi debeat? nam non potuit contra te tantum errare, vt deberes tantum malum inducere super eos. *Vt induceres super eum*. Non induxit Aaron peccatum istud super populum, quasi ipse compulisset populum colere vitulum mandans ei, vt colerent, vel quòd fabricaret, & postea induceret populum ad peccandum colendo: sicut fecit Ieroboam rex primus in Israel super tribus decem: nam fecit duos vitulos, quorum vnum posuit in Dan, & alium in Bethel: & induxit populum ad adorãdum, vt patet tertio Reg. capit. duodecimo: Aaron autẽ, nec mandauit, nec principaliter fecit: sed populo petente, & quasi mandante

B timens fecit, vt in superioribus declaratũ fuit: non ergo erat conquerendum de Aaron, quasi ipse peccatũ principaliter induxisset: sed quia populo volenti malum facere, licèt inuitus occasionem præbuisset. *Peccatum maximum*. Litera Habraica non ponit peccatũ maximum in superlatiuum, sed peccatum magnũ: & adhuc si attendatur proprietas linguæ Hebraicę, nõ dicitur peccatum magnum, quasi ponatur in neutro genere, aut masculino, sed ponitur in fęminino, vt si diceretur apud Latinos in fęminino genere feci peccatam magnam: ita in Hebræo si poneretur in masculino genere, vel neutro diceretur. *Auol gadol*. Idest peccatum magnum: sed ponitur in fęminino genere tam substantiuum, quàm adiectiuũ, & dicitur. *Auona*

C *guedola*. Idest peccatam magnam. Sed hoc nihil interest, quia fit proter barbariem incomptam idiomatis Hebræi: sed differt quantum ad hoc quòd vocatur peccatum magnum in Hebręo, & in litera nostra vocatur maximum. Et eadem differentia est in litera infra, cùm dicitur: Peccastis peccatum maximum. in litera Hebraica dicitur peccatum magnum. litera tamẽ nostra cautè posuit peccatum maximum, quia secundum veritatem maximum est. Nam secundum iustitiam distributiuam, & commutatiuã quando consideratur quantitas offensæ, fit in comparatione vnius ad alterum, ita quòd sint duo aut plures offendentes: siue comparãdo solùm offensam ad penam debitam, semper iudicatur quantitas ipsius offensæ per magni-

Quomô idolatria ê peccatum maximũ.

D tudinem eius, cui fit offensa: sed in peccato idolatriæ fit iniuria Deo taliter, qualiter non fit in aliquo aliorũ peccatorum: ergo istud maximum est. Patet enim, quia alia peccata sunt contra proximos directè, & dicuntur in Deum inquantum sunt contra leges datas ab eo: vel contra instinctum rationis practicæ ab eo nobis insitæ: istud tamen dicitur directè in Deum: vel quia negat verum Deum, quem nos colimus esse verum Deum, affirmans Iouem, & Martem, vel quosq; de aliis esse Deos: aut saltem eum honorem, qui soli Deo debetur, multis aliis tribuit. in quo totum præiudicium Deo fit, quia ei honor adimitur, & quia cõtra leges eius agitur. Si autem respiciantur omnia alia, reperietur, quod in nullo eorum ita directè agitur cõ-

E tra Deum. De his autem, in quibus agimus contra proximum satis notum est, scilicet in septem præceptis de his, quia solùm est iniuria Deo inquantum nõ obeditur legibus ab eo datis: siue in voce, & scripto, siue in ratione practica. Non tamen venit ei præiudicium quasi ex actu isto malo aliquod damnum, aut honoris diminutio ei proueniat, aut videatur prouenire: nã si ego fornicer, aut furor, nullus honor Deo adimitur: si tamen sim idolatra, directè tollo honorẽ diuinum vocando alium Deum, & non illũ, & alium cum eo. Alia autem sunt pręcepta, quæ etiam nos dirigunt in solũ Deum, vt præceptum de non assumendo in vanum nomen domini, & præceptum de obseruatione sabbathi: & in his quidquid peccatur, contra Deum

In peccato idolatrię totum prę iudicium Deo fit: qa ei honor adimitur.

In præceptis primę tabulæ solum cõtra Deum peccatur, & nihil contra proximum.

Deum peccatur, contra proximum autem nihil: tamē non possunt ista vocari peccata maxima, quia non sunt peccata directè cõtra Deum, sicut aliud de idolatria: nam si aliquis nomen domini in vanum recipiat, aliqualem iniuriam ei facit: quia nomen suum gloriosum debet in magna reuerentia haberi, cùm autem in vanum assumitur, debita ei reuerentia adimitur: nec tamen propter hoc dicimus Deum verum non esse Deu, ma asserentes Iouem, Martem, Saturnum, aut Aesculapium esse Deos: vel eum esse Deū, sed alios cum eo esse Deos, & esse ei æquales: In idolatria autem hæc omnia fiunt: maius ergo valde est peccatum idolatriæ, quàm assumere nomen Dei in vanum. Est etiam præceptum de sabbatho directè in Deum, & quidquid in eo peccatur, in solum Deum peccatur: tamen ista offensio non est magna: nam quòd ego non obseruem diē sabbathi, licèt sit offensa facta Deo, quia agitur contra legem a Deo datam, tamen non ex hoc nego eum esse Deum, aut adimo ei aliquem honorem faciendo alium Deū æqualē ei. Nec est illa detractio reuerentiæ nominis eius. Nō est ergo alicuius momēti violatio sabbathi comparādo peccato idolatrię. Rectissimè ergo litera nostra vocauit idolatriā peccatū maximum, licèt in Hebręo nō habeatur maximum, sed magnum. *Cui ille respondit.* scilicet Aaron videns dure inuehi Moysen in ipsum, respondit hęc, quę sequuntur. *Ne indignetur dominus meus.* Aaron erat frater Moysi ex eodem patre & matre: & erat maior eo tribus annis, vt patet supra septimo cap. vbi dicitur: cùm Moyses, & Aaron ingressi sunt coram Pharaone, erat Moyses annorum octuaginta, & Aaron annorum octuaginta tres. Erat etiam multum præcellens Aaron super Moysen ratione primogenituræ: ex qua habebat primogenitus multa iura super alios fratres: de quibus diximus Gen. 25. & 27. cap. tamen hic non loquebatur Aaron tanquam maior Moyse, sed tanquam subditus eius. Et hoc multiplici ratione. Prima quia Moyses erat propheta domini specialiter: quia ad eum solum loquebatur Deus, ipse ad Aarō postea. sic dictum fuit supra quarto capitu. ipse loquetur pro te ad populum, & tu eris ei in his, quæ ad Deum pertinent: & supra septimo cap. dicitur: Ego constitui te Deum Pharaonis, & Aaron frater tuus erit propheta tuus. Secundò quia Moyses fuerat constitutus a Deo, vt dux populi, & ordinator eius, & iudex quantum ad omnia. & non solùm vt iudex, sed etiam vt pater, & vt mater: quia dicebat ei dominus. porta eos in sinu tuo sicut solet nutrix portare infantulū, & duc in terram, pro qua iuraui patribus eorum, vt habetur Nume. vndecimo capit. Tertium erat, & potissimū, quia Moyses erat nūc terribilis, & coram toto populo vitulum conculcauerat, atque combusserat, & in puluerē comminuens sparsit in aquam, & totus populus corā eo tremebundo vultu pauitabat, atq; ad mandatum eius omnes de aqua illa, quam vehementer horrebāt, biberunt: timuit ergo & ipse Aaron velut sceleris sui cōsci⁹, ne Moyses, qui ita eū durè in inuehebatur, vellet inducere super eum propter peccatum grande punitionem grauissimam: motus ergo timore eum vrbanum faciebat, & vocabat Moysen dominum suum, vt sic eum placaret: nam respōsio mollis frangit iram, & sermo durus suscitat furorem, vt patet Prou. 15. cap. *Ne indignetur dominus meus.* Idest rogo te dòmine mi, ne irascaris contra me, quia ego non peccaui tantum in hoc, sicut tu meditaris. *Tu enim nosti populum istum.*

Aaron vocauit Moysen dñm suum cum esset maior etate Moyse.

Inducit Aaron quod petebat, scilicet ne irasceretur Moyses in eū grauiter: & hoc, quia iste populus erat malus, & petierat ab eo, vt faceret eis Deos: ipse autem impetum eorum ferre non valēs, quia existimabat eos ruituros in eum, si petitioni eorum non assen-

F tiret, fuit timore inductus ad assentiendum faciendumque quod petebant. Et hoc est, quod dicit hic Aaron, scilicet. *Tu nosti populum istum.* Non est probatio, siue inductio petitionis suæ immediate, sed probatio cuiusdam probationis, sicut in syllogismis ad inferendos conclusiones ponimus pręmissas, & rursus ppriarum præmissarū ponimus probationes. Petitio autem Aaron erat, quòd non irasceretur ei Moyses: hoc autem sic confirmari debebat. Populus iste venit ad me, & petiuit importunè vt fabricarem ei Deos: ego autem timens fabricaui. Nunc autem istam probationem confirmat, scilicet quòd venerit ad eum totus populus petens Deos sibi fieri: nam forte Moyses posset dubitare vtrum populus tale quid petijsset. Pro

G bat autem verisimiliter Aaron hoc arguens ex per se notis, aut magna experientia cognitis ipsi Moysi dicens: domine quia cognoscis, quòd populus iste pronus sit ad malum: ideo venit, & petiuit Deos sibi fieri. *Tu enim nosti populum istum.* Quasi dicat, etiam si non diceretur: domine mi quòd iste populus malus sit, & semper im malum pronus: tu cognoscis, quia sępe expertus es: nam cùm exiuissent de Aegypto, & vidissent Pharaonem super se venientem, desperantes dixerunt Moysi. Nunquid non erant sepulchra in Aegipto? quare eduxisti nos vt moreremur in solitudine? vt patet supra decimo quarto cap. Murmurauit etiā populus iste iterum in solitudine in Mara cùm uenissent aquas amaras, vt patet supra decimo quinto

H capit. murmurauerunt etiam iterum cùm defecisset panis in deserto Sin contra Moysen, & Aaron dicentes: Vtinam mortui essemus per manum domini in Aegypto, quando sedebamus super ollas carnium, & comedebabus panem in saturitate: cur induxistis nos in desertum istud, vt occideritis omnem multitudinem fame? vt patet supra decimo sexto ca. Repugnauit etiam populus iste mandato Dei, quia de manna colligebant vltra mensuram Gomor impositam. Et quia in sabbatho exibant ad colligendum manna cōtra prohibitionem Dei, vt patet supra decimo sexto cap. & contra Deum murmurauerūt pro aqua in Raphidim, vt patet supra decimo septimo capit. & ideo Moyses videns hęc, cognoscebat eos esse pronos ad

I malum, & contendentes contra dominum, vt patet Deute. nono capit. scilicet de eo loco, quo egressus es de Aegypto vsque ad locum istum semper contra dominum contendisti. *Pronus sit ad malum.* Idest pronus ad omne malum, ideo verisimile est, quòd ipsi incitarent me ad hoc malum, vt facerem eis vitulum ad colendum. Vel dicuntur proni ad malum, idest ad idolatriam: ita quod specialiter essent inclinati ad idolatriā. & hoc sciebat Moyses, quia in Aegypto coluerant Deos secundum cęremonias Aegyptiorum, & ex hoc sciebat Moyses eos inclinatos esse ad idolatriā. *Dixeruntque mihi: fac nobis Deos.* Idest quia ista gens ad malum idolatriæ prona est, dixerunt mihi, vt facerem eis Deos: quasi dicat, si non fuisset gens inclinata

K ad malum, cùm haberet Deum suum verum, non peteret sibi fieri Deos aureos. Vel aliter dixit mihi gens ista quòd facerem eis Deos: & hoc satis verisimile est istam gentem peccauisse: quia erat prona ad malum, idest ad Idolatriam. *Fac nobis Deos.* Licèt in plurali dixerint, tamen vnum Deum petebant, vt declaratum fuit in principio cap. huius, quos Deos isti petierint, vel ad quem finem, & quare fuerint moti ad petendum, & de multis alijs huiusmodi dictum fuit in principio cap. huius. *Qui nos præcedant.* Idest qui demonstrent nobis viam euntes ante nos, scilicet quòd ille Deus siue vnus esset, siue multi, esset rationalis, & potens eis imperare, & coram eis per se ambulare. Hoc enim ipsi petebant, licèt non fuerint facti eis tales

les dij. De hoc etiam supra declarauimus, quomodo isti dij possent præcedere hæbreos in itinere. *Huic enim Moysi, qui nos eduxit de Aegypto nescimus quid acciderit.* Quia per dies triginta, vel triginta quinque, moratus fuerat Moyses extra castra, quādo ista dixerunt Iudęi: & putauerunt Moysen mortuum esse, quia non determinauerat eis tempus, in quo venturus esset: omnia hæc exponantur sicut supra exposita sunt. *Quibus ego dixi, quis vestrum habet aurum.* Videbam importunitatem eorum, & si eorum intentioni non consentirē, me subito laniarent: ideo volens aliqualiter indirectè impedire, cognoscens auaritiam eorū petiui aurum, nam credidi quòd dare nollent: & sic omitteretur fabricatura Deorum: sed nec sic obtinuit Aaron, quia præualuit iniquitas Hebræorum. Et non habetur sic supra sicut hic: quia supra dicebatur: Tollite inaures quæ sunt in aures vxorum vestrarum, & filiarum, atq; filiorum, & afferte ad me. hic autem ponitur aurū vniuersaliter, & non ponitur quale aurum esset. In quo minus Aaron facit ad propositum suum quā loquendo sicut supra: nam nihil est quod cum maiori difficultate darent Israelitæ quàm ornamenta aurea pendentia in auribus eorum: citius enim vasa aliqua aurea darent: ideo petens inaures petebat id, quod magis difficile videbatur, & quod magis distrahere posset Iudæos a fabricatura Deorum. & sic est intelligenda ista litera: licèt vniuersaliter ponat aurum. Nam modus sacrę sciptura est, vt postquam aliquid plenè, & determinatè narrauerit, si contingat illud idem narrari debere, qualitercunque narrat, etiā si breuissimè. Hic autem noluit explicare inaures vxorum, & filiorum, & filiarum cùm supra explicuisset, sed posuit aurum vniuersaliter. *Tuleruntque, & dederunt mihi.* Idest tulerunt inaures aureas omnium vxorum filiorum, filiarumque suarum, vt fabricaretur eis Deus. *Et proieci illud in igne.* Ecce mutatus est modus loquendi hic, & supra: nam dicebatur supra quòd Aaron accipiens a toto populo inaures formauit eas opere fusorio: hic autem dicitur quòd proiecit in ignem aurum, & exiuit factus vitulus aureus pręter intentionem eius. Hęc autem duo totaliter repugnare videntur.

An Aaron habuerit intentionem fabricancandi vitulum.

QVAESTIO. XXXIIII.

QVIDAM autem volentes totaliter excusare Aaron dixerunt, quòd Aaron non habuit intentionem fabricandi idolum: sed accepit aurum, & proiecit in ignem, vt ibi periret: sed diabolus præter intentionem Aaron formauit, vitulum ex auro. Sed hoc non potest stare, quia literę manifestè suprapositę in principio capit. contradicit, scilicet quòd Aaron formauit istas inaures opere fusorio, idest in quadam forma, siue vase fusorio: sed non poterat formari tale vas fusoriū, & fundi in eo aurū illud, nisi esset a proposito: ergo Aaron intendebat facere vitulum magis q̃ aliud animal: causa supra assignata fuit. Item patet hoc, quia Aaron non ausus fuisset aurum in ignem iacere, vt periret, quia tunc populus in eum factus atrocior subito illum dilaniaret: quia perdidisset aurum, & nō fecisset idolum. facilius enim sibi remitti posset si populo petente Deos fieri, & offerente aurum facere noluisset, quàm si acceptū aurum in ignem iaciens perdidisset, quia tunc videretur hoc fecisse intentione nocendi eis. Dicendum ergo, vt vult litera posita in principio huius capit. scilicet quòd Aaron accepit inaures aureas a toto populo, & facta forma fusoria ad vituli imaginem infudit ibi, atque factus fuit vitulus. Cùm

A autem dicis: quare ergo hic dicitur quòd Aarō proiecit aurum in ignem? Potest dupliciter responderi. Vno modo quòd Aaron attenuet hic culpam suam, quia Aaron timuit valde, quòd Moyses vellet ei infligere aliquam grauem pęnam, vt dicitur supra: Ne indignetur dominus meus. & si forte confessus fuisset factum suum totaliter secūdum quòd res gesta se habuit, timebat quòd Moyses irasceretur valde. Palliauit ergo factum suum quantum potuit; & erat intentio sua dicere, quòd ipse non intendebat facere vitulū, sed perdere aurum, ideo proiiciebat in ignem aurum, quod non erat ad fabricandum sed ad perdendum illud: tamen egressus fuit vitulus, idest apparuit factus, licèt ego non intendebam facere vitulum, nec putaui, Quare Aaron mutauit veritatem literæ mentiēdo Moysi.

B quòd inde fieret. Sed in hoc mentitur Aaron: quia non proiecit aurum in ignem, sed formauit opere fusorio, vt patet supra. Satis admiror qualiter Aaron sic publicè mentiri non erubuit: erat enim toti populo notum, quòd ipse in forma fusoria vitulum fabricasset: negabat tamen coram Moyse, in quo si Moyses vellet a populo inquirere veritatem rei, clarissimè comperisset Aaron fuisse mentitum, quæ erat maxima confusio in tanto viro, qui erat dux populi: & per hoc merebatur magnam pęnā incidere, sed timor eum induxit ad hęc subeundum: nihil enim est quod non expleant improbus amor, & timor. Alio modo potest dici, quòd Aaron enarrauerit Moysi rem gestam secundum omnem veritatem: tamen scriptura, Aaron mēdacium.

C quę breuiloqua est, quia supra istam narrationem posuerat, hic eam breuiter tangit, & aliqualiter obscurè, ita quòd videatur repugnare narrationi superiori: & satis rationabile est hoc, quia satis erat durum, q̄ Aaron ita publicè mentiretur, cùm notorium esset in forma fusoria eum fabricasse vitulum aureum. Etiā quia si ipsa non intendisset vllo modo fabricare vitulum, sed destruere aurum, cùm factus fuisset vitulus a dœmone, vel aliàs, non fecisset ei Aaron altare, nec mandasset, quòd ei celebraretur solennitas sequenti die fabricationis suæ: sed hæc omnia fecit, ergo intēderat fabricare vitulum. Dicendum ergo isto modo q̄ Aaron confessus fuit se fabricasse vitulum in forma fusoria, licèt hoc non volens, sed coactus saltem conditionali coactione fecerit, & cùm dicit, quia proiecit Cōcordātia literæ.

D aurum in ignem: non est sensus, quòd proiecit super prunas ad hoc quòd perderetur, sed quòd posita fuerit forma fusoria latens sub terra, & supra ponerentur carbones viui in aliquo vase magno contentiuo eorū, & esset perforatum inferius aut posset per angusta foramina aurum liquefactum decurrere in formam fusoriam infra latentē: & sic formaretur vitulus aureus proiiciendo aurum super carbones, quod est proiicere in igne. Patet hoc in fusione campanarum. Idem ergo est formare vitulum opere fusorio, quod proiicere aurum in igne: quia ad formandum opere fusorio necesse erat aurum in igne poni. *Egressusque est hic vitulus.* Idest ex hac fusione factus fuit iste vitulus: non

E quidem quòd egressus fuerit quasi a casu præter intētionem meam, sed quia talis forma fusoria facta est, talis vitulus inde exiuit. *Videns ergo Moyses populum, q̄ esset nudatus.* Hic ponitur quartum principale, s. peccati examinati punitio. Et fuit ista punitio ad prouocandum misericordiam Dei, quia cùm populus iste tam grauiter peccauisset, donec aliqualiter pro offensa facta puniretur, non audebat Moyses totaliter peterea Deo deleri peccatum populi huius quantum ad pęnam: & quia erat prælatus, & pater totius populi Moyses habens vtrunque gladium, potuit, & debuit punire iniquitatem populi quantum cognoscere poterat, imò si non puniuisset eos, peccasset: quia negligeret id quod officij sui cura exigębat. *Videns Moyses,* quòd

quòd nudatus esset populus. Dicunt quod populus Israeliticus in die receptionis legis assumpsit insignia quedam ornatus: ita quòd omnes de populo portabant illa insignia, & cùm adorauerunt vitulum ablata sunt. Sed hoc falsum est, quia istud quo nudatus erat populus, non erat aliquid quod Deus abstulisset: sed Aaron abstulit, cùm dicitur: spoliauerat enim eum Aaron, sed Aaron non spoliauit populum nisi inauribus aureis, quas possidebat populus ante dationem legis: quia duxerat eas de Aegypto: ergo nō erant ista insignia, quæ suscepit in die legislationis. Item quia dicitur hic. Videns Moyses, quòd ruptus esset populus, secundū literam Hebraicam: sed rumpi solùm pertinebat ad ablationē inaurium de auribus, quæ fit per quandam fractionem inaurium, & sic dicitur supra in principio vbi litera nostra habet: tollite inaures aureas. In Hebræo habetur: Rumpite inaures aureas. Et supra immediatè, vbi dicit litera nostra: Tulerunt, & dederunt mihi: litera Hebraica habet: Ruperunt, & attulerunt mihi. Ergo de inauribus intelligitur ista nudatio, vel ruptura, quæ ponitur hic: & est sensus quòd Moyses vidit populum priuatum inauribus, quibus eum nudauerat Aaron. Itē patet hoc, quia ornatus, quod fuit positus vt insignia in die legislationis, postea mandante domino fuit ablatus, vt patet seq. cap. cū dicitur: iam nunc depone ornatum tuum, & sciam quid faciā tibi: & deposuerunt filij Israel ornatum suum a monte Horeb. Ergo iste ornatus, quo nunc populus erat spoliatus, non erant illa insignia, quæ recepit in die dationis legis, sed erant inaures, quibus ornabantur feminæ & viri cùm dictum fuerit supra: Tollite inaures aureas de vxorum filiorumque, filiarumque auribus. *Videns Moyses populum, quòd nudatus esset.* Idest priuatus inauribus aureis quibus decorabatur. Est autem sensus decurtatus ponendo istud participium videns, quia non ponitur verbum ad quod immediatè referatur: ideo debet intelligi quod vidēs Moyses populum nudatum iratus est. Vel debet referri ad verbū quod infra ponitur, scilicet ait: & est sensus quòd videns Moyses populum nudatum, & stans in porta castrorum ait: si quis domini est iungatur mihi. *Spoliauerat enim Aaron.* Quia ipse abstulerat ab eis omnia ornamenta aurea inaurium, & sine illis videbantur esse nudati. Et hæc erat nuditas in toto populo, quia mandauerat Aaron, vt ducerentur omnes inaures aureæ vxorum, & filiarum, atque filiorum. *Per ignominiam sordis.* Idest ista nudatio, vel spoliatio fuerat facta ab Aaron ad ignominiam sordis, idest sordidum quid, & magnæ ignominię, idest vituperij. Vocatur enim quodlibet idolum sordes, & ignominia, vt patet Deutero. septimo capi. cùm dicitur: Ne inferas quidquam ex idolo in domum tuam, ne sis anathema sicut, & illud est, quasi spurcitiam detestaberis, velut inquinamentum, & sordes abominationis habebis: quia anathema est. *Et inter hostes nudum constituerat.* Ista est alia nuditas: nam Aaron priuauit populum inauribus aureis, ex quo nudus videbatur, quantum ad ornamenta: & quia ista fuerant data ad fabricationem vituli, Deus fuit indignatus eis, & priuauit eos auxilio suo speciali, scilicet quod si venissent tūc hostes super eos leuiter occiderent ipsos, quia Deus non adiuuaret. Sic patet Nume. 14. vbi cùm murmurasset populus dicens velle se reuerti in Agyptum constituto super se duce, iratus vehementer Deus protulit contra eos sententiā mortis in deserto, & destituit eos auxilio, cumque ipsi hoc videntes dicerent se ascendere velle in terram promissam, dixit eis Moyses: Nolite ascendere: non est enim dominus vobiscum, ne corruatis corā inimicis vestris: Amalecites, & Chananæus sunt ante vos quorum gladio corrueritis: at illi contenebrati ascenderunt in verticem montis: descenditque Amalacites, & Chananæus, qui habitabant in montibus, & percutiens eos atque concidens persecutus est vsque in Horma. Idem patet Deutero. primo capitu. Cùm ergo Aaron dedisset aliqualem occasionem complēdi sceleris iam incepti: dicitur constituisse eos nudos inter hostes, idest non potentes se defendere. In Hebræo dicitur. *Et inter insurgentes suos nudum eum constituerat.* Vocantur insurgentes sui, idest insurgentes in eum, scilicet hostes, qui insurgebant contra eum. *Et stans in porta castrorum.* Hic ponitur ordo, vel modus situationis castrorum, scilicet quia castra haberēt portas, scilicet quòd haberent vicos magnos, atque directos, per quos ambularet populus. Non est autem putandum, quòd castra Israelitarum haberent portas, quia tunc oportebat ibi esse muros, siue de lignis aut de lapidibus, vel terra. Sed neutrum existere poterat, quia quando castra locabant non faciebant muros, quia hoc magni temporis occupationem exigeret, quod Iudæis certum esse non poterat, quia nesciebant vtrū nubes, secundum cuius motum mouebantur castra, moueretur eadem die, qua quiescebat, vel alia die, aut post mensem, vel quando: vt patet Num. nono capi. ideo semper expectantes motum eius erāt in dubio: nec conueniebat facere murum. Item quia dato, quod scirent se alicubi mansuros per annum aut amplius, tamē non erat eis necessarium facere muros, & portas, cùm hoc solum fiat ad obsidionem hostilem, in qua li non erant Iudei: sed potius ipsi inuadebant loca murata. Dicitur tamen porta castrorum introitus castrorum: erant enim castra disposita per calles magnas, sicut nunc sunt ciuitates ordinatę: ita quòd domus sint dispositæ in ordine, vt vici sint medij ad transeundum: ita tentoria castrorum ponebantur in ordine vt inter se calles facerent. Et cùm staret Moyses in introitu alicuius callis magnæ, dicebatur stare in porta castrorum. Ordo castrorum ponitur Nume. secundo cap. scilicet quòd essent quatuor vexilla quorum vnum esset Iuda, & cum illo essent tribus Iuda, & aliæ duæ tribus ad orientalem plagam. Secundum vexillum erat Ruben, cum quo erant tribus Ruben, & aliæ duæ: & hoc erat in parte meridiana. Tertium vexillum erat Dan, & cum eo tribus Dan, & aliæ duæ tribus, & erat in plaga aquilonari. Quartum erat vexillum Ephraim, cum quo erant tribus Ephraim, & aliæ duæ, & hoc erat in parte occidentali, ita quòd hæc castra erant disposita per quadrum: in medio autem castrorum erat tabernaculum, & in circuitu eius familiæ leuitarum excubantes in vigiliis domini. Sed vtrum iste ordo semper fuerit in castris Israelitarum non constat: præcipuè cum ista quadrangularitas castrorum erat ad locandum in medio sanctuarium, & hoc tempore nondum erat sanctuarium factum: nam in principio secundi anni erectum fuit sanctuarium, vt patet infra quadragesimo capi. Si autem nō ponatur iste ordo erit alius, scilicet quòd omnia castra essent simul, scilicet omnes tribus, ita quòd non esset distantia inter tribum, & tribum, sicut erat existente tabernaculo in medio, & leuitis in circuitu eius: ita tamen quòd non esset permixtio tribuum, scilicet quòd aliqui de vna tribu miscerentur alijs de alia tribu, vel quòd vna familia misceretur alteri, sed erant contiguę: & in his castris fiebat talis dispositio, vt essent calles mediæ inter tentoria, vt totus populus, & pecora ipsa transire possent cùm opus esset. Et dato quòd essent castra disposita in quadratura existente in medio sanctuario, & Leuitis, vel non existente, tamē in qualibet parte castrorum sub quolibet quatuor vexillorum erant disposita sic tentoria, vt inter se calles efficerent: aliàs non possent ipsi, qui habitarent in medio

Castra hebræorū nō habebant portas, nec muros.

Porta castrorum filiorum Israel.

Ordo castrorum.

dio castrorum alicuius istarum partium quatuor cõuenienter incedere, quo vellent. Quomodocunque ergo ponantur castra ista disposita, stabit litera, scilicet. *Stans Moyses in porta castrorum*. Idest stans in introitu vnius magni callis, qui perueniebat vsq; ad terminum castrorum. Est tamen differentia in hoc, quia si erant castra eadem, ita quòd non esset aliqua distantia inter tribus, sicut cùm ponitur ordo quadraturæ: intrarent Moyses, & Leuitę per vnam callem, & percuterent quoscunque in illa calle habentes notam criminis patrati reperirẽt, & finita illa calle intrarent in aliam peruenientes a principio vsque ad finem: & sic per vniuersos calles, donec perambulassent omnes castrorum calles. Si autem castra essent disposita in quadratura, & essent abinuicem separata sub quatuor vexillis, oportebat quòd Moyses, & Leuitę intrarent per vnam callem vnius de quatuor castris: vtpote per vnã callem castrorum existentium sub vexillo Iudæ: & finito illo intrarent per aliam quousque finirẽt omnes calles castrorum Iudæ. Quibus finitis irent ad castra existentia sub vexillo Ruben, & idem facerent: & deinde ad castra existentia sub vexillo Dan, & Ephaim. *Ait. siquis est domini iungatur mihi*. Volebat Moyses vlcisci offensam factam Deo in fabricatione, & adoratione vituli, & quia solus non posset tot occidere, aduocauit adiutores. Vt autem citius eos habere posset: posuit se in introitu vnius callis magnæ castrorum, qui vocatur porta castrorũ, & clamauit voce magna dicens: Si quis est domini, iungatur mihi, idest si aliquis habet zelum Dei, veniat ad me. Ista callis in cuius porta se posuit Moyses, & clamauit hæc, erat callis in tribu Leui, vbi castra metabantur. Et patet, quia si Moyses iuerat ad aliquã callem castrorum Dan, vel Nephthali, & sic de cęteris, & clamasset verba hæc non audirent Leuitę, quorum locus castrametationis alius erat, & non possent conuenire ad Moysen: sed immediate vt Moyses sic clamauit conuenerunt ad eum omnes filij Leui, vt patet hic: ergo illa callis, vel porta castrorum erat ad partem castrorum, in qua castrametabantur Leuitæ. *Siquis est domini, iungatur mihi*. Idest siquis habet zelum Dei, & dolet de offensa eius, nec est insignitus signo sceleris perpetrati veniat ad me, & vlciscemur iniuriam Dei. *Congregatique sunt ad eum omnes filij Leui*. Quia audita voce Moysi conuenerunt de tribu Leuitarum viri, qui poterant accipere arma quotquot erant in tribu Leui.

An aliquis Leuitarum peccauerit in adoratione vituli.

QVAESTIO. XXXV.

Ex hoc infert Rabbi Salomon, quòd nullus de tribu Leuitarum peccauit in vituli fabricatione, & adoratione, quia soli coniungebantur illi, qui erant ex parte Dei, sicut dixerat Moyses: siquis est domini iungatur mihi, & congregati sunt omnes filij Leui. Ergo omnes erant ex parte Dei, scilicet non peccantes. In contrarium autem forte dicetur, quod non probatur ex hoc aliquid tale, quia istud signum, omnis, in sacra scriptura rarissimè distribuit vniuersaliter, secundum totam suam vim: ita quòd prædicatum verificetur de quolibet reperto sub subiecto secundum naturam signi vniuersalis distribuentis. De hoc quã plurima exempla sunt in scriptura, sicut patet Gen. 41. cap. cùm dicitur: Omnes prouinciæ veniebant in Aegyptum, vt acciperent escas: sed manifestum est, ꝙ non veniebant omnes prouincię in Aegyptum. Item certum est, quòd Aaron peccauit, quia increpuit eum Moyses, vt patet supra, cùm dicitur: Quid fecit tibi

A populus hic, vt induceres super eum peccatũ grande? Itẽ quia Moyses orauit Deũ iratum contra Aaron, ne contereret eum: sed Deus nunquam irascitur iniustè, ergo Aaron peccauit cùm ei Deus iratus sit, de hoc patet Deutero. nono capit. cùm dicitur. Aduersum Aaron quoq; vehementer iratus eum conterere voluit, & pro eo sum similiter deprecatus. Item si non peccauissent aliqui de Leuitis, non occisi fuissent, sed de Leuitis aliqui occisi sunt pro fabricatione, & adoratione vituli: ergo peccauerunt. Antecedens patet, quia dicitur infra ad Leuitas, qui ambulabant cùm Moyse occidendo peccatores: Consecrastis hodię manus vestras domino, vnusquisque in filio, & fratre suo, vt detur vobis benedictio. Leuitæ
B ergo filios suos, & fratres occiderunt: ergo aliqui Leuitæ peccauerunt, & occisi sunt. Item patet hoc Deu. 33. cap. cùm benedicit Moyses tribum Leui dicens: Perfectio tua, & doctrina tua a viro sancto, quẽ probasti in tentatione, & iudicasti ad aquas ꝯtradictionis: qui dixit patri suo, & matri suę nescio vos, & fratribus suis ignoro illos, & filios suos nesciuerunt: quod intelligitur de interfectione facta per leuitas in peccantes contra dominum pro scelere idolatriæ vituli. Pro parte opposita dici potest, quòd de Leuitis nullus peccauerit, quia dicitur in litera: congregati sunt ad eum omnes filij Leui: nulli tamen congregabant, nisi illi, qui non peccauerant: ergo nulli de filiis Leui peccauerunt. Item quia si de tribu Leui aliqui peccauissent
C non erat aliqua ratio, quare a sacerdotio repellerẽtur cęterę tribus, & assumeretur sola tribus Leui: sed alię repulsæ sunt, & soli Leuitæ electi sunt, vt patet Num. 3. & 4. & 8. & 17. & 18. & 34. ergo Leuitæ non peccauerunt. Antecedens patet, quia si de tribu Leui aliqui peccassent, non esset maior causa, quare de Leuitis assumerẽtur in sacerdotes, quàm de aliis tribubus: nam nulla fuit tribus, quæ peccaret totaliter: ita ꝙ nullus esset in illa tribu, qui non peccaret, quia tunc tota periisset: si ergo in tribu Leui aliqui peccauerunt & aliqui non: nihil magis fuit in ista tribu, quàm in omnibus aliis: ergo nec magis debuit ista eligi quàm aliæ: præcipuè quia quęlibet aliarum habebat ius in sacerdotio quantum ad primogenitos, & fuit priuata
D iure suo. Dicẽdum ergo videtur, quòd fuerit aliquid speciale, scilicet quòd nullus de Leuitis aliquid peccauerit: licèt in omnibus aliis tribubus, aliquis peccauerit, ita quòd non fuerit aliqua tribus, quæ totaliter esset immunis a scelere hoc præter Leuiticam tribũ. Ad argumentum in oppositum responderi potest: ad primum quando dicitur, quòd istud signum, omnis, non tenet vim suam in sacra scriptura semper distribuendo vniuersaliter, sicut in dialecticis. Respondetur quòd verum est, quòd non semper tenet vim suã: tamen non sequitur ex hoc, ꝙ hic nõ teneat vim suam: nã multotiens, oĩs, tenet vim suam in sacra scriptura: sicut est illud: Omnes declinauerunt, & inutiles facti sunt Psal. 13. & illud Omnes in Adam peccauerunt: vt patet ad Rom. quinto capi. sic igitur po-
E terit stare hic in tota sua vi: imò semper signa vniuersalia in sua vi teneri credenda sunt, nisi cõtrarium cõstet. Hic tamen considerandum est, quòd sermones sint cognati rei, de qua loquimur iuxta doctrinam Platonis. vt ait Boetius de consola. lib. 3. prosa 12. fiet distributio vniuersaliter, scilicet quòd Moyses loquebatur hic ad viros potentes carpere arma, quia vocabat eos ad vltionem sceleris patrati: sic autem intelligendo est distributio, scilicet congregati sunt ad eum omnes filij Leui, idest siue magni, siue parui, siue seniores, siue puerili, quia manifestum est quòd paruuli, & lactentes, & senio confecti, non coniuncti sunt ad Moysen: & patet, quia dicitur in litera. ponat vnusquisque

Doct. determina.

Respõsio ad argumenta affirmatiua. Ad primũ

cuisque

quisque gladium super femur suum: sed certum est, quòd non posset quilibet ponere gladiū super femur suum, sed soli iuuenes fortes ad bellum. Ad secundum quando arguitur de Aaron, quia Aaron erat de tribu Leui, tamen peccauit in fabricatione vituli, ergo falsum est illud, quòd nullus de tribu Leui peccauerit in hoc, quia si non peccauisset Aaron, non increpasset eum Moyses, sed valde increpauit eū, vt hic patet: ergo peccauit. Respondetur quòd Moyses stetit cum domino in monte, & nesciebat aliquid de peccato populi, nisi quantum ei Deus reuelauit. De Aarō autē fortè reuelauit ei, quòd fecerit vitulum nihil addendo, scilicet vtrum spontaneus, vel coactus, & tunc quòd quando Moyses descendit ad populum putans Aaron spontaneè egisse redarguit eum. Vel forte, quia Deus nihil reuelauit vtrum Aaron fabricasset vitulum: & postea Moyses descendens in castra comperit Aaron fecisse vitulum, & nihil vltra inquirens redarguit eum. Magis tamen dicendum est, ꝙ Deus reuelauit Moysi peccasse populum colendo vitulum, & quòd Aaron timore populi ductus fabricauerit illū ad petitionem populi. Et patet hoc, nam si Moyses audiuisset siue a Deo, siue a populo, quòd Aaron fecisset eis vitulum, & non audiuisset aliquid alterum: putaret quòd Aaron voluntarie fecisset, & eum fortiꝰ increparet, sed ista increpatio, quæ hic ponitur secundum magnitudinem sceleris idolatriæ, quod omniū maximum est: non est alicuius quantitatis: ergo Moyses increpans Aaron sic audiuerat a Deo quòd iste fecerat timore inductus. Item si Deus non indicasset Moysi, quòd Aaron frater eius peccasset in fabricādo vitulum, non orasset pro eo, quia qui non peccauit, non indiget, vt pro eo oretur, sed orauit Moyses pro Aaron: ergo Deus ei declarauit quòd peccauerat. Itē Moyses vidit cum staret in monte, quòd Deus irasceretur populo Israelitarum, & hoc pro peccato: & vidit quòd etiam cōtra Aaron vehementer Deus iratus fuit: ergo cognouit eum per Dei reuelationem peccasse. De hoc patet Deuterono. nono capitu. scilicet, aduersum Aaron quoque vehementer iratus voluit eum conterere, idest quando ego vidi Deum in mōte iratum, non solùm vidi eum iratum contra populum, sed etiam contra Aaron. Dicendum ergo quòd Moyses redarguit Aaron, quia peccauit: non tñ quia peccauit in idolatria directè, sed quia peccauit indirectè: nam Moyses non redarguit Aaron tanquā mandauerit fieri vitulum, aut compulerit populum ad adorandum, aut quia ipse eum esse Deum crediderit, vel quia eum saltem inuitè adorauerit: quia hæc omnia directè sunt idolatria. Aaron autem nihil horum egit, sed solùm timore ductus fabricauit vitulum, sed nec eum Deum credidit, nec tanquam Deum coluit. & sic manet quòd Aaron nō peccauerit in idolatria, sed in aliquo quod aliquo modo, scilicet indirectè pertinet ad idolatriam. Ad tertium argumentum pro ista parte, quando dicitur quod Deus irascitur iuste: sed ipse fuit iratus Aaron, ergo iuste fuit iratus: & sic peccauit. Respondetur, quod Deus fuit iratus iustè Aaron, & ipse peccauit, tamen non peccauit in idolatria directè colendo idolum, aut spontaneè fabricando: nec de hoc eum Deus habuit exosum, sed quia cum debuisset potius omnia mala pati, quam malo consentire, non fecit, sed timore mortis fecit vitulum aureum: ergo peccauit, & de hoc redarguitur. Sed nos hoc dicimus de peccato vere, & directè idolatriæ, scilicet quod nullus de tribu Leui commiserit verè idolatriam, quia nec Aarō commisit verè idolatriam, sed indirectè. Et si adhuc arguere velles, quòd ille, qui inducit peccatum magnum super alios, peccat, sed Aaron induxit peccatum magnum super totum populū:

De reuelatione Moysi in mōte existēti populum peccasse, & Aaron timore populi vitulū fabricasse.

Ad tertiū argumen. Deus iuste iratus fuit Aaron qa peccauit, sed nō peccauit directè in idolatria.

F ergo multum peccauit. Maior patet: quia si aliquis malum faciat, & alius ei consentiat, vterque peccat, & reus mortis est: quantomagis, qui dedit occasionem peccandi, qui videtur esse principium a quo est motꝰ: de hoc ad Rom. primo cap. & extra de iniuriis, & dāno dato cap. si culpa, scilicet quòd qui occasionem dāni dat, damnum dedisse videtur. Patet minor, scilicet quòd Aaron induxerit peccatum istud super populū, quia dicitur supra in litera: Quare induxisti super populum istud peccatum maximum? Respondetur, ꝙ possumus concedere quidquid concluditur, scilicet ꝙ Aaron peccauit: nec tamē sequitur ex hoc quòd fuerit idolatra, de quo peccato hic agitur. Sed quia aliter posset contra istam responsionem instari: responde- G tur aliter, scilicet quòd Aaron induxit peccatum super populum, scilicet peccatum idolatriæ. Sed de ista inductione peccati distinguendum est, quia aut Aaron induxit istud peccatum super populum, ita quod fuerit causa prima a qua motus, aut induxit peccatū, quia propter aliquam negligentiam eius, aut timorem introductum est, & ipse non introduxit. Si primo modo Aaron induxisset peccatum super populum, esset verè idolatra: & magis quàm populus adhuc, scilicet quia aut ipse fieri vitulum mandasset, aut ipse voluntariè fecisset, aut coli iussisset, aut ipse voluntariè coluisset dans aliis exemplum colendi: sed non fecit Aaron aliquid talem, nec Moyses redarguit Aaron isto modo introduxisse peccatum in populum. H Secundò modo dicebatur introducere peccatum super populum, vtpotè quia cùm ipse esset prælatus, deberet vigilare super gregem suum, ne aliquod malum in plebe fieret: si verò negligentia eius aliquod peccatum in plebe introductum fuit, ipse peccat, & dicitur introducere peccatum eius tanquam causa deficiens: sicut absentia nautæ est causa pereundi nauem, vt ait Aristo. secundo Phisicorum. Et isto modo nō potest excusari prælatus, quia non est bona excusatio si lupus ouem comedat, & pastor hoc nesciat, vt ait Beatus Gregorius in Registro. & habetur extra de regu. iuris cap. quamuis cautę. Etiam si subditi aliquod peccatū facere incipiant, & executio eius finiri non potest, nisi interueniat voluntas prælati: si tunc prælatus ad hoc I sponte non accederet, quia tamen subditi minantur ei, aut inferrent iniuriam personæ, aut rerum iacturā, & ob hoc accedit eorum malis inceptis præstans consensum ad finiendum peccatum. Sic autem Aaron peccauit, quia licèt ipse non inchoauerit peccatū hoc, populus tamen inchoauit volens colere Deos, & petens eos sibi fieri, quia tamen non poterat hoc fieri, vt ipsi volebāt nisi Aaron, qui erat rector populi assentiret: impulerunt eum ad hoc, vt assentiret, & faceret vitulum, qui timore ductus fecit. Si enim quia ipse nō aduertebat populus fecisset sibi Deos, peccabat Aaron: non tamen propter hoc erat idolatra, sed solùm negligens circa idolatrantes: quod satis graue peccatum erat. Si autem ipsi introducerent peccatum ido- K latriæ, & ipse postea timore mortis perficeret fabricādo vitulum, licet non coleret ipse eum nec, crederet esse Deum, quia tamen faceret id, in quo alij idolatrarent, peccabat: licèt non esset directè idolatriæ peccatum. Ad quartum argumentum principale, cum dicitur, si nullus de Leuitis peccasset, nullus de eis mortuus fuisset, cùm infligeretur ista mors pro idolatria perpetrata, sed mortui fuerunt multi de Leuitis: ergo peccauerunt. Respondetur, quòd non mortui fuerunt aliqui de Leuitis, & quando dicitur: Consecrastis hodie manus vestras vnusquisque in fratre suo, & filio. Dicendum quòd accipitur frater large pro fratribus, qui sunt de filiis Israel: nam omnes Hebræi inter se vocantur fratres, vt patet Deutero. 15. cap. cùm dici-

Nō est bona excusatio si lupus ouem comedat, & pastor hoc nesciat.

Ad quartum argu. & ad quintum etiā.

dicitur: Cùm tibi venditus fuerit frater tuus Hebręus, aut Hebręa. Et si dicas, quòd licèt possit stare pro ista parte: tamen non potest stare inquantum dicitur, quod isti consecrauerunt manus suas in filiis suis, quia non vocantur filij sic in transuersalibus per cognationes. Respondetur, quòd sicut pater multipliciter dicitur, ita filius dicitur multipliciter: accipitur ergo hic filius non pro filio carnali, sed pro eo, quem aliquis tenerrimè diligit, vt filium, & est minor eo: minores namque filij nuncupantur, sicut maiores appellãtur patres: & isto modo quilibet occidit fratrem suum, & filium, quia isti Leuitæ diligebant alios de alijs tribubus, quia erant ex eodem genere Iacob: tamen ad mandatum Moysi, vt obedirent Deo occidebant eos. Aliter autem responderi potest, sicut respondet quædam glos. Hebraica, scilicet quòd sunt hic fratres Leuitarum secundum carnem: & tamen non erant Leuitę, vtpote cum moriebatur Leuita, licitum erat vxori suæ virũ de altera tribu accipere: & tunc filij inde nati non erãt Leuitæ, quia filij sunt de tribu, & progenie, de qua est pater, quia nulla fęmina computatur vt medium ad continuandum generationem, sed fiunt omnes continuationes, & denominationes linearum per viros: illi tamen, qui de hac femina nascebantur erant fratres eorum, qui prius nati fuerunt de viro Leuita. Isti etiam aliquo modo vocantur filij Leuitarum, quia licèt non sint filij Leuitarum immediate, scilicet quòd non habent patres Leuitas, habent tamen auos leuitas, & sic Leuitæ occiderunt aliquos fratres suos, & filios: tamen nullus de Leuitis mortuus est, aut peccauit in idolatria. Si autẽ aliquis dicere vellet, aliquos de Leuitis peccasse, & fuisse occisos, posset respõdere ad supradicta non multum difficulter, & tunc illa litera inferior, scilicet consecrastis manus vestras vnusquisque in fratre, & filio suo, intelligeretur de carnalibus, scilicet quòd multi de Leuitis reperiebãt aliquos filios suos insignitos signo sceleris, & occidebant eos, vel fratres, & similiter occidebant. Et cùm dicitur: vnusquisque in fratre, & filio suo non tenetur vnusquisque vniuersaliter in tota sua vi, ita quòd nullus esset de Leuitis, qui concurrerant cum Moyse ad vltionem istius sceleris, qui non occidisset fratrẽ suum, & filium. Hoc tamen non est credibile, quia multi Leuitę ibi essent, qui nec filios, nec fratres habebant. *Quibus ait: Hęc dicit Dominus Deus Israel.* Ideo dixit eis hoc præponendo auctoritatem mandantis, quia erat difficile mandatum compleri: nam quòd ipsi occiderent tot viros, & fęminas, maximè eos, qui erant cognati sui, videbatur esse scelestissimũ, & contra naturalem pietatem: nisi ergo interueniret diuina auctoritas, quę super omnia est: nõ deberent ad hoc Leuitę, vel alij homines moueri. *Hęc dicit dominus Deus Israel.* Vtrum ista dixerit Moysi in voce, An reuelauerit ei cognitione intellectuali, Vel solum eum ad hoc inclinauerat dando ei voluntatem faciendi hoc, non constat. Vel forte si nullum istorum existeret, sed Moyses tanquam prælatus, & habens vtrunq; gladiũ sciens iustum esse, quòd illi, qui in talibus deliquerãt, talia paterentur, ideo licèt Deus non diceret ei aliquo modo prædictorum, quia tamen scit omne iustũ a Deo esse, & potestatem iudicatiuam sibi a Deo collatam, verè dicere potuit: hoc mandat Deus Israel, sicut si aliquis executor legis datę a Deo videat aliquẽ deliquisse contra eam, posset secundum veritatem dicere alteri: Deus mandat tibi, vt occidas istum hominem: etiam si Deus non mandet specialiter, cùm lex ista mandans taliter puniri sit a Deo, & potestas, quã habet iste iudex ad cognitionem causarum, vel inflictionem pęnarum sit a Deo, qa oĩs potestas a Deo est, vt patet ad Rom. 13. cap. Quidquid ergo fiat per potestatem huius cõuenientem huic legi per mandatum Dei fit. *Ponat vir gladium.* Idest quilibet de vobis, qui est vir aptꝰ accipere arma, ponat gladium super femur, idest cingat ensem. Quando enim nobis ensem præcingimus super femur illum collocamus. Et dixit ista Moyses, quia quando primo vocauit Moyses existẽs in porta castrorum, & dicens: si quis est domini iungatur mihi, idest si aliquis habet zelum Dei, veniat ad me: omnes Leuitæ, quia non peccauerant, conuenerunt ad eum, & quia nesciebant ad quid vocarentur, non portauerunt secum arma. Cùm autem Moyses vidit eos apud se, mandauit eis, vt quilibet iret in tentorium suum, & acciperet gladium, scilicet præcingeret sibi ensem, & redirent ad eum, vt oẽs simul irent per vicos castrorum, & occiderent delinquentes. Et hoc est, quod dicitur. *Ponat vir gladium super femur suum.* Idest præcingat sibi ensem ponendo eum super femur suum. Et dicitur, quòd quilibet vir ponat gladium, & non mandatur quòd accipiat aliqua alia arma bellica, quia hic solum erãt necessaria arma offensiua, & non defensiua: nam vt supra declarauimus, tãtum Deus in peccatores terrorem tremoremque incusserat, vt non auderent se aliquo modo defendere, aut occidentibus repugnare: licèt impendentes super se cernerent gladios: alij quoque qui non peccauerãt non audebant defendere peccantes a tribulãtibꝰ, licèt essent eorum cognati: quia vtrorumque corda Deus coegerat pauitare. Non portabant etiam alia arma offensiua, quemadmodum sunt sagitta, arcus, & tela, & lanceę, fundæ, & alia genera offensiuorum armorũ, quia omnia hęc præter gladios sunt ad offendendum procul, & pertinent propriè ad fugientes, scilicet qñ hostes fugientes sunt vertentes terga, vel cùm percussores ad eos, quos percutiunt, accedere formidant: hic autem neutrum eorum erat. Primò non erat ibi fuga eorum, qui percutiebantur, quia tanto tremore, & mentis stupore eos Deus percusserat, vt irruẽtes hostes formidarent, sed non fugerent. Secundum etiam non erat, quia Leuitæ percutientes sine vlla sui offensione ad peccantes accedebant, cùm illi tanquã oues ad occisionem ducerentur, & tanquam agni coram percussoribus obmutescerent: soli ergo gladij, quibus cominus res gerenda erat, necessarij erant. *Ite, & redite de porta vsque ad portam.* Vocantur portæ castrorũ initia callium, quibus peruenitur extra castra. Incipiebant ergo Leuitæ in vna porta castrorum, idest in principio vnius callis, & transibant per totam callem occidentes omnes insignitos signo sceleris patrati: & cùm peruenirent ad alteram portam castrorum, idest ad finem eiusdem callis, redibant per alteram callem & sic faciebant euntes, & redeuntes donec finirẽtur omnes calles castrorum. *Per medium castrorum.* Idest per calles, quæ erãt in medio castrorum. i. intra ipsa castra. *Et occidat vnusquisque fratrem, & amicum.* Litera non declarat hic conditiones eorum, qui occidi debebant, sed indifferenter ponit. Sed non potest vllo modo sic intelligi, quia tunc aut omnes occiderentur, aut nullus: sed intelligitur, quòd aliqui occidi debebant, & aliqui non: nam illi, qui peccauerunt petendo Deos fieri, siue adorando vitulum factum debebãt mori, quia propter eos fuerant introducti ad percutiẽdum isti Leuitę: qui autem non offenderant in hoc, offensionem nullam pati debebant in hoc. Item satis hoc datur intelligi ex litera superiori, cũ Moyses existens in porta castrorum clamauit, scilicet. Si quis domini est, iungatur mihi: idest si aliquis est pertinẽs ad Deum, qui non offenderit eum, veniat ad me: videtur ergo quod isti, qui non offenderant Deum, iungebantur Moysi ad occidendum eos, qui erant contra Deũ: sed adhuc existente hoc, si nihil vlterius esset, litera esset

Quare leuitę cum accesserũt ad occidẽdos idolatras Hebręorũ nõ portauerunt arma defensiua.

esset diminuta: ideo intelligendum est, quòd Moyses mandaret eis, quòd irent, & redirent per medium castrorum, & quemcunque reperirent insignitum characte re sceleris patrati necarent. Dicitur tamen. *Occidat vnusquisque fratrem, & amicum.* Exprimendo istos specialiter, quia de aliis peccantibus manifestum erat, quòd deberent occidi: & manifesti erant illi in characteribus, quia innati fuerunt eis per aquæ potũ conspersæ puluere aureo. Erat tamen dubium, quia quando aliquis reperiret aliquem fratrem suum, aut filium, vel amicum, qui peccasset, putaret quòd nõ deberet eum occidere: mandat ergo Moyses quòd occidat indifferenter quemcunque occidendum repererit. Erat autem speciale in hoc peccato idolatriæ: nã in cęteris non tenebatur accusare pater filium, aut filiam, aut vir vxorẽ, aut fratrẽ frater, aut amicus amicũ: in hoc autem si filius, vel filia vxor vel aliquis de aliis solicitaret hominem dicens: veni, & eamus atque seruiemus diis alienis, debebat eum accusare, & ipse primo lapidare debebat eum, vt patet Deutero. 13. cap. Quomodo autem accipiantur hic fratres, & proximi, & filii dependet ex dictis in superioribus: si enim accipiatur, quòd nullus de Leuitis peccauit, nec aliquis de eis mortuus est: dicendum erit quòd accipiuntur fratres & filij non prout sunt carnales, sed prout pertinẽt ad gradum amoris, ad quem filij, & fratres. Sed adhuc iste modus forte nõ multum coheret literę, quia dicitur hic. *Et occidat vnusquisque fratrem, & amicum, & proximum suum.* Si enim solùm diceretur, quòd quilibet occideret fratrem, & filium sicut infra dicitur: adhuc staret conuenienter ista positio, ita quòd ista essent nomina affectionum, & non cognationum: sed cùm distinguuntur hic frater, & amicus, & proximus, quorum aliqua sunt nomina cognationum, & alia nomina affectionum, oportet quòd ponantur aliqua pro affectionibus, & aliqua pro cognationibus. Melius ergo respondẽdum est accipiendo sicut accipiebatur in glos. Hebraica de filiis mulieris Leuitæ mortui, quorum primi quos susceperat Leuita ex vxore sua erant de genere, & tribu Leui: illi autem quos accipiebant viri aliarum tribuum ex hac vxore Leuitæ mortui erant pertinentes ad aliam tribum, & erãt fratres secundum carnem Leuitis, & occidendo illos dicebantur occidere Leuitæ fratres suos: & eodem modo de filiis, vt declaratum fuit supra. De proximis autem, & amicis: satis patet quia vnus homo vnius tribus potest esse amicus, & proximus hominis alterius tribus. Si autem acciperetur, quòd aliqui de Leuitis peccauerunt, & aliqui mortui fuerunt: accipientur fratres, & filij, pro filiis carnalibus, scilicet quòd aliquis de Leuitis euntibus cum Moyse ad vltionẽ huius sceleris occidit fratrem suum ex eodem patre, & matre, & filium suum carnalem. *Feceruntque Filij Leui iuxta sermonem Moysi.* Scilicet quòd iuerunt per singulas calles castrorum occidẽtes oẽs, quos charactere sceleris insignitos reperiebant. *Cecideruntque in die illo quasi viginti tria millia hominum.* Idest mortui sunt in die illa. Qui enim gladio percussi moriuntur, cadere dicuntur: quia pǒ mortem cadũt, cũ ante erecti incederẽt, qñ percutiebantur. Dicuntur hic 23. millia in illa die defecisse gladio: nõ est intelligendũ ꝙ isti cõputentur hic solùm viri, sed oẽs quotquot moriebãtur, siue essent viri, siue fęminę: siue parui, siue magni.

Textus literæ Latinæ discrepans ab Hebraica in numero interfectorum defenditur.

QVAESTIO. XXXVI.

ISTA litera videtur repugnare literæ Hebraicæ, quæ dicit. *Ceciderunt in die illa quasi tria millia hominũ.* F Dicunt aliqui rationem huius diuersitatis esse, quia computantur in litera Hebraica solùm illi, qui fuerũt occisi tanquam principales in scelere idolatriæ: in litera nostra computantur solùm illi, qui fuerunt peccantes, & occisi siue essent magis principales siue minus principales. Sed hoc non videtur rationabiliter dictum, quia si litera Hebraica posuit tria millia virorum, qui principaliter coluerunt vitulum, quomodo ausus foret aliqs trãslator noster ponere 23. millia colligendo omnes? Item quod fortius est, si posuit litera Hebraica tria millia virorum, quis diceret translatoribus nostris, aut vnde scire poterãt, quòd fuerint in summa omnes occisi in ista vice viginti tria millia hominum? Alij concordant aliter, vt Rabbi Salomõ, G scilicet quòd fuerunt viginti tria millia occisorũ: quia fuit mors triplex inflicta Hebræis pro hoc crimine. Prima fuit, quòd multi mortui sunt potu aquæ illius conspersę pulueribus aureis. Secunda mors fuit clades inducta per leuitas occidentes gladio. Tertia fuit per pestem a Deo immissam. Tunc igitur dicunt isti concordantes, quòd occisione facta per Leuitas mortui sunt tria millia virorum, & de his loquitur litera Hebraica, sed accipiendo oẽs tres plagas simul sumptas mortui sunt in eis viginti tria millia virorum. Sed rursus ista positio patitur eadem inconuenientia, quæ patiebatur prima positio, scilicet quòd non auderent translatores nostri ponere viginti tria millia, si reperissent tria millia in litera Hebraica, quia nõ erat eis collata tãta auctoritas. Secunda ratio fuit, quia non vide- H tur vnde potuissent translatores nostri imaginari, scilicet quòd essent viginti tria millia in oĩbus tribus plagis: nisi forte sic reperirent in Hebræo. Item quia non propriè diceretur in litera nostra ceciderunt in die illa viginti tria millia referendo ad omnes tres percussiones, quia in percussione hostili, quãdo quis gladio moritur cadere dicitur, quia cũ antea ambularet per mortem cecidit. In aliis autem duabus percussionibus, scilicet in infirmitatibus natis ex potu aquæ vituli, & ex peste non proprie dicuntur cadere. Aliter autem forte posset melius tolli hoc inconueniens, scilicet quòd translatores nostri primi errassent, quia cùm in Hebræo solũ tria millia ponantur, in litera nostra ponun- I tur viginti tria millia additis viginti. Occasio autem huius erroris esse poterat, quia vbi nos dicimus viginti tria millia in Hebræo dicitur. *Quisloset alefinu.* Idest quasi tria millia. Si enim deberet poni viginti tria millia sicut in litera nostra. oportebat ibi poni dictionem significantem viginti: sed non ponitur. Item si deberet poni tria millia: litera staret sic. *Seloset alefinu.* Idest quasi tria millia, quia hæc dictio (seloset.) in Hebræo signat tria. pręponitur autem ei quędam litera, quæ vocatur Caph cum puncto, & facit qui: & cùm ista pars adiungatur sequenti secundũ regulam legendi in dictionibus Hebræis dicimus (quisloset.) & significat ista dictio, qui, in Hebræo, idest quasi. Et sic dicitur (quisloset) Idest quasi tria. Sic habetur in aliis lo- K cis, quòd mutato puncto ista dictio, qui, signat quasi, Sic patet supra vndecimo capit. vbi dicit litera nostra: Media nocte ingrediar Aegyptũ. in Hebręo dicitur, *Quaazot halaila.* Idest quasi in medio noctis, & supra duodecimo capit. vbi litera nostra dicit, quòd exierũt filij Israel de Aegypto sexcenti ferme millia peditum. Dicitur in Hebręo: quęses meot, idest quasi sexcenti. Qui autem transtulerunt respicientes illam literam Caph, quæ præponitur huic dictioni, seloset, non legerunt eam quasi faceret, qui, cum puncto sibi addito, & signaret quasi. sed acceperunt eã solam, & legerunt vlterius literam Hebraicam sic (seloset alefinu) idest tria milla: illa autẽ litera Caph apud Hebræos signat numerum sicut quædam apud nos literæ faciunt, & signat

signat viginti, translatores ergo nostri acceperūt eam pro viginti, & cùm vltra dicatur. *Selosect alefinu.* Idest tria millia transtulerunt nostri dicētes viginti tria millia: est tamen error, quia in libris Hebraicis in textu eorum nunquam ponuntur literę solę ad signandum numeros sed dictiones numerales, vtpote nō ponitur, l. ad signandum quinquaginta, vel c. ad signandum centū, sed ponuntur ista duo nomina numeralia, quinquaginta, & centum. Qui enim acutius speculantur hanc putant esse causam erroris. Dicet tamen aliquis quòd non est ista causa erroris siue alicuius deuiationis, sed ideo litera nostra ponit viginti tria millia, quia Apostolus primo ad Corinth. ca. 10. ponit viginti tria millia. Sed ista non est valde conueniens responsio, qa Apostolus ponit sicut est in litera Hebraica, ideo dubium est de litera Apostoli sicut de litera Hebraica, quia ipse Apostolus scripsit Epistolam illam Hebræo idiomate. Non obstantibus supradictis dicendum, ꝙ ista assignatio deuiationis nō est conueniens, quia cū in Hebræo ponatur (quislosct alefinu) idest quasi tria millia, si acciperetur a nostris translatoribus Caph litera pro viginti maneret (selosct alefinu) idest tria millia tunc esset necessariò in litera nostra sic: Ceciderūt in die illo viginti tria millia, & non poneretur ibi quasi, sed ponitur in litera, quia dicitur: Ceciderunt in die illa, quasi viginti tria millia: ergo necessarium est, ꝙ litera nostra accepisset, qui, dictionem Hebræam ꝓ quasi, & non pro numero viginti. Erit ergo necessariò error in aliquo alio s. in defectu literæ Hebraicæ: nam licèt libri Hebręorum, vt communiter magis correcti sint, quàm libri modernorum Christianorum: tamē aliqui errores defectuum, & mutationum sunt in eis ab antiquo. Et patet hoc per ipsosmet Hebræos Talmudistas, qui testimonium perhibent ꝙ biblia sua sit deprauata in quindecim locis per (irquin cosrin) idest per errorem scriptorum. Sicut ergo in aliis locis corruptionem ipsi cōcedunt, ita erit in quibusdam, quos ipsi nesciunt, aut non fatentur. Et cū deberet esse in litera sua, quasi viginti tria milla: deficit dictio hebraica signans viginti, & dicitur quasi tria millia, quando vero primi nostri translatores ab Hebręorum bibliis assumpserunt, non erat deprauatus ille locus, & dicebatur: Ceciderunt in die illa, quasi viginti tria milla. *Et ait Moyses.* Expleta autem vltione sceleris in eos, qui manifestius peccauerāt, & charactere sceleris insigniti erant, mandauit Moyses cessari a cede eorum. Et dixit laudans eos, & dans occasionem bonę spei de eo, quod egerant, scilicet: *Consecrastis hodie manus vestras.* Hic pronunciat aliquo modo Moyses sacerdotium totius populi primogenitorum transferendum ad eos: & hoc quia dicit eos consecrasse manus suas: nā consecratio ad sacerdotes pertinet, & ad sacerdotales vestes, vt patet supra 29. capit.

Vide Epi- ... D. Ie- ... miad ... masum ... d. c. ... a R. ... esia.

Quomodo Leuitæ in die occisionis manus suas consecrauerunt.

QVAESTIO. XXXVII.

ET dicitur: consecrastis hodie manus vestras, idest sicut quando sacerdotes consecrari debent, consecrantur per sanguinem arietum, in quo tinguntur extremitates pollicum pedis dextri, & manus, & extremitates auriculæ, vt patet supra 29. cap. & Leuit. 8. cap. ita vos consecrastis hodie manus vestras in sanguine fratrum vestrorum, & filiorum: & istud est sacrificium Dei. Nam sicut victima holocaustorum, & sacrificiorum est Deo placens, ita quòd isti occiderint peccatores ad mandatum Dei per Moysen erat Deo acceptabile: ideo isti consecrasse manus dicebantur,

A & obtulisse sacrificium. Vel aliter quòd Moyses pręnunciet eis hic futurum sacerdotium in tribu eorum. Ad sacerdotem autē, vt ritè ministraret, duo requirebantur, scilicet vt consecraretur per tinctionem extremitatum pedum, & manuum, & auricularum. Secundum quòd benedicatur, idest quòd fiant super eū quædam aliæ cæremoniæ, quæ vocantur benedictiones. Primum aūt iam habebant isti: quia dicebat eis Moyses: consecrastis manus vestras vnusquisque in sanguine fratris sui, & filij. Secundum sibi deerat cùm dicit, vt detur benedictio, quasi dicat ad hoc quòd sitis sacerdotes, solū deest vobis benedictionum solēnitas, i. alię ceremonię factę in celebritate ordinationis sacerdotū. Præcedens sensus melior est, s. ꝙ dicantur conse-

Ad consecrationē sacerdotū in vet. test. duo requirebantur.

B cratę manus eorū ad similitudinē sacerdotum: & ꝙ sicut oblatio sacerdotū mūda est, ita occisio facta ꝑ istos fuit munda coram Deo, & accepta. Et patet quia non debet intelligi ꝙ toti tribui Leui prænunciaret Moyses cōsecrationem, & ministrationem sacerdotalem: quia licèt tota tribus ad cultum Dei fuerit applicita, solus tamen Aaron cum filiis suis consecrati sunt, & ministrauerunt vt sacerdotes, vt patet supra 29. & Leui. 8. cap. In Hebræo dicitur. *Compleuistis hodie manus vestras.* Quia quandocunque ponitur in litera consecrare, ponitur in Hebręo complere. Nā consecratio manuum nihil aliud erat, nisi expletio quarundam cæremoniarum circa manus sacerdotales, vt conuenirent ad faciendum sacrificia, scilicet tingere eas sanguine,

C & quædam alia: cùm verò manus sic completæ erāt, dicebantur consecratæ: quia omnes cęremonię requisitæ ad consecrationem expletæ erant in eis. Vel dicuntur manus consecratæ, quæ aliquod sacrū faciunt: isti autem faciebant aliquid valde sacrum, scilicet iuxta mandatum Dei occidere peccatores: ergo manus consecratas habebant. Et dicuntur consecratæ Deo, quia propter eum istam cędem exercuerunt in cognatos, & contribulos suos. *Vnusquisque in filio, & fratre suo.* Idest vnusquisq; consecrauit manus suas Deo occidendo fratrem suum, & filium. Quomodo autem accipiantur hic frater, & filius, supra declaratum fuit, & dicitur de istis ad expressionē maioris meriti, quia licèt alios occiderent, qui non pertinebant ad eos vl-

D latenus aliqua attinentia propinqua: tamen non erant ita placentes Deo, sicut cum occidebant eos, qui sibi attinebant, scilicet fratres, filios, & amicos quomodocunque accipiatur, quia durum opus istud est. Et dicitur: Vnusquisque in fratre, & filio: non quòd quilibet occideret fratrem, & filium: quomodocunque accipiantur frater, & filius: nam licèt quilibet ad hoc præsto esset: non tamen occurreret cuilibet illorum occidere fratrem, & filium. *Vt detur vobis benedictio.* Idest vt Deus benedicat vobis. Et tenetur ly, vt, pro &, scilicet consecutiuè: & non quòd dicat causam finalem, quia ipsi quando inceperunt occidere peccatores insignitos charactere sceleris, non fecerunt ad hunc finem, vt Deus benediceret eis, sed vt obedirent

E Deo placentes ei: sed ex hoc quòd ipsi obediuerunt Deo: in hoc consequitur benedictio, scilicet ꝙ Deus benedicet eos: & sic est sensus: Consecrastis manus vestras vnusquisque in fratre, & filio, idest occidendo filium, & fratrem, & hoc vt detur bendictio, idest propter hoc Deus vobis dabit benedictionem suam. Secundum quòd vult Rabbi Salomon, & alij Hebræi, benedictio ista fuit, quòd tribus Leui seiungeretur ab aliis in ministerium sanctuarij corā domino: nam aliæ peccauerāt in idolatria, ideo primogeniti de illis, ad quod pertinebant iura sacerdotum secundū antiquorum consuetudinem, reprobati sunt: & horum loco tota Leuitica tribus assumpta est, & ob hoc, cùm omnes primogeniti redimerentur

Quam benedictionem dedit Deus Leuitis Idolatram occidentib⁹.

de duodecim tribubus, & darentur pro primogenitis duodecim tribuum omnes Leuitę tam primogeniti, quàm non primogeniti, & superfuissent de primogenitis duodecim tribuum ducenti septuaginta & tres vltra numerum Leuitarum: pro quolibet illorũ fuerunt dati quinque sicli in redemptionem & isti sicli concessi fuerunt Leuitis, vt patet Num. tertio cap. qua si pro omnibus primogenitis Israel seruirent Leuitæ. *Facto autem die altero*. Hic ponitur Moysi pro delicto populi deprecatio. Deinde subiungitur diuina respõsio ibi. *Cui respondit dominus*. Circa primum. *Facto die altero*. Scilicet post occisionem idolatrantium: nã Moyses descẽdit de mõte Sinai die quadraginta postquam ascẽderat, & illa erat dies prima, qua fiebat magna solennitas Deo suo vitulo aureo, & erat iam hora sexta, aut forte plus cum descendit, & venit in castra: quod patet, quia eadem die populus surrexit mane ad offerendum sacrificia Deo suo, obtuleruntque holocausta, & hostias pacificas, post hæc autem sederunt ad manducandum, & bibendum: nouissimè autem ludere surrexerunt, vt dicitur supra in litera. Cùm autem venit Moyses iam comederant, & & ludebant cãtantes, & chorizantes, cũ dicitur supra: cũque appropinquasset ad castra vidit vitulum, & choros. Aliquãta ergo pars diei transierat, cùm isti iam vacassent epulis: & post epulas iam ludebant: nisi forte dicamus, ꝙ isti intemperatissimi, & soli carnali voluptati vacãtes in mane cibos inceperant deuorare. Accessit ergo Moyses ad castra die quadragesima hora sexta, vel quasi: & videns vitulum, & choros, immediatè vitulum arripuit conculcans, & dehonestans illum atque comburens: nouissimè in puluerem redacto illo pulueres in aquas sparsit, totumque populum illico potare de eisdem aquis coegit: cunque videret eos, qui peccauerant insignitos: ira commotus in eos vocauit leuitas, & ambulantes per medium castrorum, scilicet per calles, viginti tria millia quasi hominum occiderunt. Hęc autem omnia eadem die, qua Moyses descendit de monte incepta, & consummata sunt: sequenti vero die conuocauit Moyses populum, qui relictus fuerat: & dixit eis hęc, s. peccastis: & quòd volebat ascendere ad dominum, vt oraret pro illis.

Vtrum Moyses ascenderit in montem oraturus Deum die quo dixit.

QVAESTIO. XXXVIII.

SED vtrum in isto die, in quo Moyses dixit se velle ascendere ad orandum pro populo ascenderit non apparet: quia litera sequentis cap. de locatione tabernaculi Moysi extra castra est incerta, an per recapitulationem, vel rectum ordinem dicatur, ex cuius fundamento dependet: vtrum eadẽ die vel post aliquos dies ascenderit. Dicendum videtur, sicut magis declarabitur sequenti cap. quòd licèt in sequẽti die postquam Moyses ista fecit in populo vocauerit reliquos de populo, & dixerit se velle ascendere ad orandũ pro eis, tamen quòd non ascendit in eadem die, sed intercideruntaliquot dies. *Locutus est moyses ad populum*. Erant enim desolati pro strage facta in eos, & adhuc peiora eis ob hanc culpam superuentura suspicabantur: ideo Moyses volens eos consolari ad modum boni prælati, qui post vinum mordicatiuum infundit oleum lenitiuum: nam sicut nec prælatus debet totaliter misereri neminẽ pęna debita coercendo: ita postquam peccanti condignam aut aliquantam pro scelere pęnam imposuerit, debet eum consolari in visceri-

F bus charitatis. In quo notetur quòd nõ puniuit eum zelo vindictę, & quasi hostem, sed vt bonus efficiatur tanquam filium ad se pertinentem. Et quia nulla maior consolatio esse poterat populo, quàm vt timor ille, quem de futuro expectato malo conceperant, tolleretur, ad hoc erat quòd Moyses diceret se oraturum pro remissione illius. *Peccastis peccatum maximum*. Reducit eis ad memoriam peccatum suum, vt semper de illo conterantur, quia dolor de commissis maxima pars satisfactionis sceleris est: non enim solùm per dolorem de peccato culpa abstergitur, & pęna mortis ęternę adimitur, sed etiam temporalis pęna, aut minuitur, aut interdum tollitur. Vocatur peccatũ maximum, quia (vt supra declaratum est) non est aliqua offensa, quæ ita directè repugnet Deo sicut ido-
G latria, nec quę ei tantum bonum, iuxta exstimationẽ nostram, adimat. In Hebræo tamen vocatur peccatum magnum, & adhuc ponitur in fęminino genere, scilicet (auena guedola) idest peccatam magnam, si lingua Latina talia consentiret: sed quędam barbaries Hebraici sermonis est, vt supra declarauimus.

Quomodo Moyses dixerat Israelitis, quòd peccauerant peccato maximo, cum iam esset remissum.

QVAESTIO. XXXIX.

H SED quæres quomodo Moyses dixit populo, peccastis peccatum magnum, cùm tñ iam peccatum abolitum esset, quia peccantes occisi fuerunt. Responderet aliquis, quòd loquitur Moyses ad totum populum narrando factum illorum, scilicet quòd peccauerant: nec tamen ex hoc sequitur quòd hoc peccatum non esset ablatum: sicut aliquis, qui verè pænitet, & forte per aliquam reuelationem scit sibi esse remissa peccata, dicere potest: ego peccaui grauissimè. Sed contra hoc instabitur, quia hoc non sufficit: nam dicitur immediatè: Ascendam ad dominũ, siquo modo quiuero eum deprecari pro scelere ve-
I stro: si autem scelus dimissum esset, non erat necesse deprecari ꝓ dimissione illius: imò qui scit scelus sibi esse dimissum, male agit orando, vt remittatur, quia sic non credit bonitati Dei, quæ remisit scelus: cùm ergo ex pęna inflicta sciretur esse remissum peccatum vel dato quòd non esset adhuc remissum: tamen illi, qui peccauerant mortui erant: quomodo ergo Moyses dicere poterat populo, quòd volebat ascendere ad deprecandum pro scelere eorum? Responderi potest dupliciter: primò quòd licèt occisa fuerunt viginti tria millia hominum ferè: tamen non fuerunt mortui adhuc omnes peccatores, sed qui magis peccauerant puniti sunt. Et patet esse verisimile, quia videtur, quòd cum dicatur populus petiisse Deos sibi
K fieri, & ad eorum instantiam factus fuerit vitulus, atque postea per omnia castra voce præconis proclamatum est, vt omnes ad solennitatem Dei venirent sequenti die, & viginti tria millia hominum inter viros, & fęminas, senes, iuuenes, & pueros non erat quasi pars notabilis in tanta multitudine, quanta erat in castris Israel computando omnes tam viros, quàm fęminas duodecim tribuum, & tribus Leuitię, & Aegyptiorum ascendentes cum eis, qui erant quasi innumerabiles. Non solùm ergo isti peccauerunt in idolatria, sed etiam multi alij, & isti adhuc relinquebantur impuniti. Volebat igitur Moyses ascendere ad orandum pro peccato istorum manentium. Etiam totus populus peccauerat, quia licèt nollent omnes

omnes colere vitulum, nec illum fieri petijssent: quia tamen reliquo populo petenti consenserunt non repugnantes eis, cùm tenerentur ad repugnandum in tali facinore: merebantur ergo omnes mortem, sed illis, qui directè peccauerunt in idolatria, fuit inflicta mors: istis autem qui per negligentiam peccauerunt, aut aliqualiter, saltem leuiter consentiendo, non fuit immediatè inflicta mors: tamen manebat obligatio ad mortem cùm facinus suum deletum nondũ esset, ideo conueniens erat, vt Moyses ascenderet ad orandum pro eis, aliàs Deus totam Israelitarum gentem deleret. Alio modo responderi potest, ꝙ istud peccatum idolatriæ est ita atrocissimum, quòd nõ solùm ipsi, qui per se egerunt, sed etiam posteritas eorum, & cognatio, & populus, in quo sunt, & locus in quo habitant destrui debent: sicut est in crimine lesę maiestatis, vbi puniunt̃ filij pro patribus, vt patet extra de hereticis in c. vrgentis. licèt ergo illi soli, qui mortui fuerũt cadentes gladio peccauerint in idolatria, & tamẽ omnes alij pro his puniri debebant. Et patet hoc, quia manifestum est, quòd non peccauerunt omnes de populo. Nam Leuitæ non peccauerunt, vt supra patuit: & de aliis tribubus multi fuerũt, qui non peccauerũt, tamẽ Deus dicebat se velle delere omnem populum Israel, vt patet supra, cùm dicitur: Dimitte me, vt irascatur furor meus contra eos, & deleam eos: te autẽ faciam in gentem magnam. Et ibi de hoc est magis dictum. Quocunque modo ergo dicatur, semper manebat peccatũ populi, pro quo necesse erat orari, alioquin Deus destrueret populum.

Quomodo Moyses orare volebat dominum pro peccato populi cùm iam placatus esset dominus.

QVAESTIO. XL.

SED adhuc quæres, quomodo Moyses dicit se velle ascendere ad orandum, vt remittatur peccatum populi, cum iam remissum fuisset: quia dicitur supra: Placatusque est dominus ne faceret malum, quod locutus fuerat aduersus populum suum. Respondetur, ꝙ Deus placatus est, nec tamen propter hoc peccatum populi totaliter remissum est, sed solùm remisit Deus quantum ad hoc ne deleret simul totum populum; non tamen remisit iniquitatem totaliter: ideo adhuc manebat pęna cuilibet infligenda, ita quòd omnes occideret, licèt non omnes simul. Ideo quando nunc ascendit Moyses in montem ad orandum pro remissione peccati, difficiliorem habuit Deum ad remittendum, quàm in prima vice. Quod patet, quia in prima vice solùm petiit semel, & statim Deus concessit: nam in quadragesimo die cũ Moyses de monte descensurus esset, dixit ei Deus quòd peccauerat populus eius, & confestim orauit, & immediatè remissum est: descenditque in eadem die de monte: cùm autem secũda vice orauit fieri remissionem delicti, stetit quadraginta diebus, & quadraginta noctibus cõtinue prostratus in terra coram domino, vt remitteret iniquitatem, vt habetur Deu. 9. cap. cùm dicitur: Et procidi ante dominũ sicut prius quadraginta diebus, & quadraginta noctibus panẽ non comedens propter peccata vestra, quæ gessistis coram domino. Ratio hui⁹ esse videtur, quia magis remisit Deus in secunda vice, quàm in prima. Iustè ergo difficilior ad cõcedendum esse debuit: nam in prima vice solũ remisit ne oẽs simul deleret, & tamen manebat ei pęna assumenda de singulis, qui peccauerãt, aut de toto populo, quòd paulisper, & per interualla eos destrueret: in secunda vice remisit iniquitatem eorum, scilicet ꝙ non destrueret eos ꝑ partes: quia tunc eodẽ modo periret populus, & hoc fuit

...care in ...da vi... Moy... pro po... ora... difficí... ...rem ha... Deũ.

A difficile: ideo Deus voluit, vt maiori tẽpore laboraret Moyses orans pro remissione hac: sed adhuc non totaliter hoc cõcessit, quia promisit se puniturum postea peccata eorum, cũ dicitur infra. Ego aũt in die vltionis visitabo & hoc peccatum eorum. Sed adhuc contra istam solutionẽ obijcietur. s. ꝙ in secunda vice, qua stetit Moyses cum Deo, non solũ rogauit ne deleretur totus populus per partes, & tempora, sed ẽt ne simul deleretur: quod patet Deut. nono cap. cũ dicitur: Et iacui coram domino quadraginta diebus, & quadraginta noctibus, quibus eum suppliciter deprecabar ne deleret vos vt fuerat comminatus, & orans dixi; domine Deus ne disperdas populum istum, & hereditatẽ tuam &cęt. Si autem considerentur diligenter verba
B orõnis Moysi, satis patet quòd orabat ne deleret eos simul. Ad hoc responderi potest dupliciter. Vno modo, ꝙ licèt Deus placatus fuisset qñ primò rogauit eũ Moyses: timuit tñ ne esset facta post illam remissionẽ aliqua mutatio in populo, propter quã mereret̃ prior Dei sententia redire super eos: sicut si nunc Deus alicui pęnitenti parcat: si tamen postea redit in vitium, aut fit aliqua mutatio in eo a priori statu, in quo De⁹ remisit iniquitatem, redit ira Dei super eum. Istã sententia patet Deut. 9. cap. cũ dicitur: Et iacui corã domino quadraginta diebus, & quadraginta noctibus: quibus eum suppliciter depræcabar ne deleret vos sicut fuerat cõminatus. Et ante hoc in eodẽ capit. dr̃: Timui. n. indignationem, & irã illius, qua aduersum vos cõcitat⁹
C delere vos voluit. Alio modo dici põt ꝙ Moyses orauit dñm, ne deleret Israel: nõ solùm pro hoc peccato, sed etiã pro oĩbus alijs peccatis. Sic dicitur Deut. nono cap. & procidi ante dñm, sicut prius quadraginta diebus, & quadraginta noctibus panem non comedens, & aquam non bibens propter omnia peccata vestra, quę gessistis contra dñm, & eum ad iracundiam prouocastis. *Ascendã ad dominum.* Deus habitabat in mõte, quia ibi erat in caligine nubis, & ignis, & ibi loquebatur Moysi cùm quæreret aliquid: cùm igitur orare debebat pro populo, oportebat eum ascẽdere in montẽ Sinai. *Siquo modo.* Idest si aliquo modo. *Quiuero eum deprecari pro scelere vestro.* Idest obtinere veniam pro peccato vestro. In hoc demonstrat Moyses difficultatem
D in remissione huius peccati: nã peccatum erat valde magnũ, cùm dixerimus, ꝙ est maximũ: non ergo faciliter poterat obtineri venia: & sic fuit satis difficulter impetrata, quia quadraginta diebus, & quadraginta noctibus mansit cum domino orando eum suppliciter prostratus in terra. Et cùm dicit. *Siquo modo potero deprecari eum pro scelere vestro.* Sunt verba dubitantis: & non dubitabat Moyses vtrum possęt deprecari pro scelere hebræorum, quia hoc in sua potestate erat, sed vtrum id quod deprecabatur posset obtinere: & rursus non est putandum ꝙ Moyses in hoc dubitaret: nã dubitare de eo quod petimus vtrum Deus dabit, est modicitas fidei, & vitium magnum est, quia oportet omnia confidere bonitati Dei. Nam sicut non dubitamus Deum omnia posse, quia potens est: ita nec du-
E bitare debem⁹ eum eius bonitate nobis bono animo petentibus quidquid petierimus elargiri. Nam bonitas, & potestas Dei æquales sunt. Qui autem dubitat se accepturum quod petit, bonitati Dei iniuriam agit, cui diffidit. Semper ergo quodcunque petentes confidere debemus, quòd accipiem⁹. Cùm ergo Moyses esset ita bonus vir, non est suspicandum, quòd ipse dubitaret se accepturũ: nam dato ꝙ Deus disposuerit aliquid, qđ petimus nõ dare nobis, tñ vult ꝙ nos confidamus, ꝙ dabit nobis, qa cõfidere ꝙ nobis dabit est multum attribuere bonitati eius, s. ꝙ licèt nos mali simus tanta est bonitatis eius exuberantia, quòd nobis dabit quidquid bono corde credimus, & petimus: si autem

non confidamus quòd nobis dabit quod petimus, aliquid eius bonitati subtrahimus: quia putamus nō esse tantam eius bonitatem, vt nobis malis benefaciat: cū ipse tamen dicat de se, quòd pater cęlestis facit solem suum oriri super bonos, & malos, & pluit super iustos, & peccatores, vt habetur Mat. 5. cap. ideo Moyses semper cōfidebat in domino, ꝙ id quod peteret, ei tribueret. Et licèt peccauerit ad aquas contradictionis, tamē cōfisus est in domino, quòd ei remitteret peccatum: & non solū quantum ad peccati culpam, sed etiā quātum ad penam denunciatam, scilicet ꝙ nō intraret in terram promissam vltra Iordanem: & instanter hoc confidens petebat quousq; Deus dixit ei: Sufficit tibi, nequaquam vltra loquaris mihi de hac re: nec enim transibis Iordanem istum: & sic licèt Moyses a Deo non esset recepturus quod petebat, qa forte bonum non erat, vel Deus disposuerat aliquod melius, tamen in petendo confidenter merebatur. Hic ergo dicendum est quòd confidenter petierit, scilicet intendēs, ꝙ Deus ei daret, qđ petebat. & sic necessarium est dicere: nam si forte dubitasset de eo quod petebat, an Deꝰ daret sibi vel non, impossibile erat, quòd Deus daret sibi, quia Deus disposuit, nunquam dare nisi confidentibus. Et patet hoc per petitionem beati Petri: nam cùm discipuli ambularent in nauicula, & viderent per noctem Iesum ambulantem super fluctus putauerunt esse phantasma: cùm declarasset se eis dixit Petrus: Domine si tu es iube me venire ad te sup aquas: cunque incepisset ambulare super aquas, mergebatur, & clamauit ad Iesum, vt eum saluaret, ad quē Iesus: modicę fidei quare dubitasti? quasi dicat, ideo non obtinuisti quod volebas, quia dubitasti, vt patet Mat. 14. cap. & Iacobus in canonica sua cap. primo testatur neminem posse aliquid obtinere, nisi confidēter petat non dubitans se accepturum quod petit, cū dicitur: Qui indiget sapientia petat a Deo, qui dat oībus affluenter, & nemini improperat, & dabitur ei: postulet autem in fide, nihil hesitans: qui.n. hesitat similis est fluctui maris, qui a vento mouetur & circumfertur: nō ergo æstimet homo ille, ꝙ accipiat aliquid a Deo: sed Moyses accepit a Deo in ista vice quod petebat, vt patet Deuteronom. nono capitu. cùm dicitur: Exaudiuit me, & hac vice. Ergo petiuit confidenter: sed ista verba, quę de se important dubitationem, solùm referuntur quantum ad ostensionem grauitatis peccati. *Pro scelere vestro*. Scelus magnum peccatū est, & hoc est idolatria, quod est maximum peccatorum, vt probatum fuit supra. *Reuersusque ad dominum*. Non in eo die, in quo ista dicta sunt ad populum, sed in aliquibus diebus post: quia aliàs non bene coaptaretur litera sequentis capit. vt patebit. *Obsecro, peccauit populus iste*. Istud verbum obsecro refertur ad posteriora: & est sensus: O domine iste populus peccauit contra te faciendo vitulum aureum, sed obsecro, vt dimittas iniquitatem eorum. *Peccauit populus iste*. Primò ponit peccatum, quia iustꝰ in principio sermonis accusator est sui, vt patet Proue. 18. capi. maximè quia Deus humiliatis parcit, superbis autem resistit. Necessarium etiam erat, quòd Moyses peccatum narraret, quia veniam de illo petebat, quæ non poterat conueniēter peti, nisi poneretur id, de quo venia petebatur. *Peccatum magnum*. Supra vocauerat istud peccatū maximum: hic autem vocat illud peccatum magnū: in Hebræo autem semper vocatur peccatum magnum nec variatur quidquam: litera autem nostra variat, nec in hoc multum refert, cùm vtrunque verum sit. *Feceruntque sibi deos aureos*. Non ponuntur ista tanquā distincta facta, scilicet quòd sic peccatum magnū qđ isti fecerunt, & aliud sit fecisse vitulos conflatiles, sed est specificatio, scilicet fecerunt peccatum magnum,

F scilicet quia fecerat Deos aureos. Non est putandum ꝙ plures Deos aureos fecerint, qa vnicus vitulus fuit. litera tamen hebraica vocat pluraliter istos esse Deos, sicut declarauimus supra, scilicet fac nobis Deos, qui nos præcedant. *Aut dimitte eis noxam hanc*. Idest istud peccatum. Et accipitur hic noxa large pro omni peccato: leges tamen humanę accipiunt specialiter noxā quantum ad quendā modum occisionis: & sic dicūt: tenetur de noxa, & non de homicidio, & aliquas vocant noxales actiones. *Aut si non facis, dele me*. Istud argumentum videtur procedere per deductionem ad inconueniens, quia inconueniens erat quòd Moyses deleretur de libro, In quo scriptus erat: sed ipse volebat deleri, nisi remitteret hæc noxa populi: ergo Deus re- G mittere deberet, vel saltem inclinaretur ad remittendum: non.n. cōcluditur necessariò, sed est argumentū probabile persuasiuum: nam in hoc differunt argumenta rhetorica ab aliis aliarum artium. *Dele me de libro, in quo me scripsisti*.

An quando Moyses dixit Deo dele me de libro uitæ: diceret quod deleret eum de libro legis, vel de libro prædestinationis. Et quid est liber vitæ, & mortis in Deo.

QVAESTIO. XLI.

H HOC de libro vitæ exponitur a multis diuersimodè: vno modo dele me, idest si nō vis dimittere iniquitatem huius populi, dele me de libro legis huius, in quo scriptus sum: quasi dicat, ego nolo denominari legislator istorum, si omnes sunt perituri, quia nullum bonum est me esse legislatorem eorum, qui cōfestim perituri sunt. Denominatur enim lex a Moyse, vt patet Deuter. 33. capit. scilicet legem dedit, siue præcepit nobis Moyses. & Io. primò cap. dicitur: Lex per Moysem data est. & Mala. 3. cap. dicitur: Mementote legis Moysi serui mei. Ista est sententia Rab. Sal. Sed non conuenit, primò, quia non erat adhuc lex scripta, de qua Moyses peteret se tolli: nam solū fuerant scripta præcepta decem, & alia iudicialia atque ceremonialia, quæ habentur supra 20. & 21. & 22. & 23. I quia de eis dicitur supra 24. cap. quòd scripsit Moyses vniuersos sermones domini: & mane consurgens ędificauit. Et loquitur de ipsis præceptis, quæ verbotenus recitauerat coram populo, de quibus ibi agitur. Non ergo peteret Moyses se deleri de eo, quod non erat. Item dato quòd multa alia scripta fuissent, in quibus poneretur nomen Moysi, vt patet in toto isto lib. in quo sępe nominatur Moyses, tamen non tolleretur id quod Moyses volebat tolli, scilicet quòd non vocaretur legislator. Hoc autem non reperitur in libris Moysi in aliquo loco, nisi Deuteronomij capitu. trigesimo tertio, cùm dicitur: Legem pręcepit nobis Moyses, & illud nondum erat scriptum: ergo non poterat deleri. Patet, quia illud fuit scriptum, & recitatū K in anno quadragesimo, mense vndecimo, quando Moyses mori debebat, vt patet Deuteronomij trigesimo primo capitul. Item Moyses non peteret à Deo fieri quod ipse facere poterat, sed si nomen suum erat scriptum in libro legis, vbicunque esset ipse poterat delere: ergo non peteret a Deo quòd deleretur in tali casu. Item Moyses habebat pro maximo malo perditionem huius populi, ergo ipse comparare debebat maximo damno, quod pati poterat: quia nō conuenienter aliquis comparare poterit perditionem rei magnæ alicui rei parui momenti: sicut nōn conuenienter diceretur, nollem quòd occideretur pater meus pro vno denario, cùm mors patris, scilicet

Opi. Rab. Sal. reiicitur.

ſcilicet occiſio ſit reputāda in maximo dolore: ſed deleri nomen Moyſi de libro illo dato ꝙ ſcriptum foret ibidem, non erat magnum malum: ergo non petebat hoc. Item nullus petit ſub disiunctione ea, quorum vnum neceſſariò ſequitur ad alterum, quia nemo dicit, aut da mihi hominem, aut da mihi riſibile: cùm vtrunque idem ſit. Diſiunctiua autem coniunctio, vt ait Boetius, in modo ſignādi hoc ſapit, quòd inter ea, quæ cadit, ſimul eſſe non permittit: ſed ſic intelligendo, vt intelligit Rabbi Salo. vna pars petitionis ſequitͤ neceſſariò ad aliā: ergo nō erat iſta intentio Moyſi petentis. Patet hoc, quia iſta lex dabatur ad directionem Iſraelitarum: Si aūt Deus non remitteret noxā hanc, deleret oēs Iſraelitas ſaltem per partes, ſicut fuerat cōminatus: deletis aūt illis non maneret lex, quia lex ſolū erat ad illos, & non ad alias gentes: neceſſarium ergo erat ꝙ ſi Deus non remitteret noxā hanc, quòd deleretur lex tota Moyſi, & nomen Moyſi in ea eſſet: nō ergo erat iſta intentio Moyſi. Item non poteſt ſtare, quia dr̄: Dele me de lib. in quo me ſcripſiſti: ergo liber ille, de quo ſe Moyſes deleri petebat a deo ſcriptꝰ erat, ſed Deus nō ſcripſerat legem Moyſi, ſed ipſe Moyſes: ergo non petebat ſe deleri de libro legis. Solę tabulæ decalogi, quę ſunt pars potiſſima legis, dicūtur ſcriptę opere Dei, & factę, vt patet hic: nā iſtę iam fractę fuerāt per Moyſen ad radices montis, vt patet ſupra in litera. Nec poteſt obijcere de ſecundis tabulis, quę non fractę fuerunt, quia iſtę nondum fuerant datæ a Deo. Datæ namq; ſunt in fine iſtorum quadraginta dierū, quibus orauit pro peccato populi, vt innuitur infra 34. cap. Item quia dato quòd primæ manſiſſent, non erat in eis ſcriptum nomē Moyſi, ſed ſola decem pręcepta, in quibus non habetur nomen Moyſi. Item in iſto libro, de quo Moyſes ſe deleri petebat erant ſcripti oēs, qui peccauerant, & qui peccare poterant: ſed in libro legis Moyſi non erant ſcripti, qui peccauerāt: ergo nō petebat ſe deleri de libro iſto. Patet antecedentis prima pars, quia infra cùm Deus reſpondit iſti petitioni Moyſi, dixit: Qui peccauerit in me, delebo eū: & non poterant deleri, niſi ſcripti forent. Alia pars patet, quia ſi inquiratur totus liber Moyſi, non reperientur nomina viginti triū millium, qui occiſi ſunt: nō ergo poteſt ſtare poſitio Rab. Sala. Aliter exponit Rab. Abraham Aben Ezra, & declarator ſecretorum eius Rab. Abraham Francus. ſ. *Dele me de libro, in quo me ſcripſiſti*. Ideſt occide me: & eſt ſenſus: Ego diligo tantum iſtū populū, ꝙ ſi ipſe deleretur, ego quoq; mori vellē. Sed hoc nō pōt ſtare, qa licèt mori ſit deleri, tn̄ nō eſt deleri de libro aliquo, nec eſt modus loquēdi ↄueniēs, vt mors dicatur deletio de libro. Ad hoc autem aliquis reſpōdere poſſet ex applicatione huius expoſitionis, quā ſecit Rab. Abraham Francus ſuper Aben Ezram. Dicit enim quòd liber Dei eſt quædam rota cęleſtis, in qua ſunt multa aſtra influentia in hęc inferiora, & per motum illius rotæ cauſatur mors, & vita, & generatio atque corruptio horum inferiorum, & menſuratur duratio rerum, quæ gignuntur per illius rotæ motū. Eſt ergo ſenſus: Dele me de libro, in quo me ſcripſiſti. i. fac per motum illius rotæ quòd moriar. Sed hoc nō poteſt ſtare, primò, quia rota celeſtis nulla conuenienter dicitur liber: liber namq; ad memoriam fit, ne res per obliuionem, & memoriæ labilitatem deleantur: rota autem cęleſtis non habet proprietatem reducēdi in memoriā, ſed operandi influēdo in corpora clemētaria: ergo non debet dici liber. Itē non bene dicitur quòd aliquis ſit ſcriptus in rota illa cęleſti, quia rota cœleſtis non habet influentiam ſpecialiter pro aliquo, ſed operatur ſuper omnia indifferenter, ſiue multa ſint, ſiue pauca, ſiue talia, aut talia: liber aut id quod a proprietate libri dicitur, continet res ſpecialiter. Item

A non conuenit applicatio ſententię. ſ. dele me de libro, in quo me ſcripſiſti. i. fac vt per motum illius rotæ moriar, quia rota illa mouetur naturaliter, cùm per eā fiat generatio, & corruptio, & breuitas, atq; lōgitudo mortis, & vitæ: ſed Moyſes non expoſcebat, vt naturaliter moreretur, quia mors ſua naturalis non pręueniri poterat, & ſi fortè Deus eum tunc occideret, ſicut ex ſētentia iſtorum videtur innui, nō occideret eum ꝑ motum illius rotæ naturaliter, ſed ſupernaturaliter. ſ. per voluntatem Dei agentis ſupra curſum naturę. Dicendū ergo eſt ꝙ Moyſes petebat ſe deleri de libro prædeſtinationis Dei. ſ. domine ſi tu vis iſtum populum delere, etiam deleas me de libro prædeſtinationis Dei, quia ſi ipſi tanta mala patiuntur, ego quoque cum eis
B pati volo. Et de iſto libro dicitur Pſal. 68. Deleantur de libro viuentium, & cum iuſtis non ſcribantur. De hoc dicitur Danie. ſeptimo cap. de antiquo dierum, qui ad iudicandum ſedit, & libri coram eo aperti ſunt. De hoc etiam Apocal. vigeſimo cap. cùm dicitur: Et mortuos magnos, & puſillos ſtantes in cōſpectu throni, & libri aperti ſunt, & alius liber apertus eſt, qui eſt vitæ, & iudicati ſunt mortui ex his, quæ erant in libris. Sciendum autem, quòd Deus omnia, quæ ſunt continet in ſe ſimplici cogitatione ſua immobiliter vertēs: & quia illa non traduntur obliuioni ſicut ea, quæ in mentibus noſtris ſunt per deletionem ſpecierum intelligibilium, aut indiſpoſitionem earum, metaphoricè vocatur liber: nam ſic res ibi immobiliter manent, vt in libro. Cùm autē omnia in dei libro ſunt,
C qa de oībus curat, & cuncta dirigit: præcipuè tamen homines in libro Dei ſcripti dicuntur, quia de eis magis curat quàm de aliis rebus, cùm omnia propter eos condiderit: ſic enim ait Apoſtolus ad Corinth. primo capit. nono. Non eſt Deo cura de bobus, ſed de hominibus, ſcilicet principalius. Et ſicut in libris magnorum dominorum officiales ſui, & milites, cęterique ſeruitores ſcripti ſunt quantum ad gradum dignitatis ſuæ, & modum mercedum, quas a dominis ſuſcipiūt: ita in libro Dei dicuntur omnes homines ſcripti ſecundum quòd Deus homines ad aliquid diſponit, ſiue bonum, ſiue malum. Et iſte eſt liber magnus, de quo Apocali. vigeſimo capit. & poteſt vocari totū
D continens. iſte tamen in duos libros diuiditur: nam Deus diſponit oēs homines ad aliquid, ſcilicet quòd quoſdam ex mera ſua liberalitate, & bonitate ab æterno ordinauit ad bonum, vt ſint ſancti immaculati, qa cum eo in ęternum erūt, quos perire impoſſibile eſt. Et vocat hos Apoſtolus ſanctos ſecundum propoſitū Dei, vt patet ad Rom. octauo cap. Quibus omnia quęcunque agant ſiue bona, ſiue mala cooperantur in bonum, & vocantur iſti prędeſtinati. i. ab ipſo ordinati ante ſecula, vt fęlices cum eo ſint. Alij ſunt homines, quos Deus, non ordinauit ad iſtud bonum æternum fœlicitatis, ſed reliquit eos in manu conſilij, & ſcit de eis ante ſęcula, quòd in fine dierum ſuorum condemnabuntur, quia in malo voluntariè finituri ſunt.
E Hos autem communi nomine pręſcitos a Deo nuncupamus. Et rectiſſimè quidē iſta vocabula eis impoſita ſunt, vt primi ꝑdeſtinati, ſecūdi ꝑſciti nuncupentur: quia prędeſtinatus intellectum, & voluntatem dicit: pręſcitus ſolū intellectum. In quo notatur radix differentię prędeſtinationis, & pręſcientię: nam prędeſtinatio idem eſt quod preordinatio, & eſt actus liberi arbitrij, ſcilicet quòd Deus ordinauerit aliquē ad bonum: pręſcitꝰ ſolū dicit intellectū. i. pręcognitus a deo a ſeculis, ꝙ in malo finiturꝰ eſt. Et iſta vocabula ſignāt id quod cōiter dicitur, ſcilicet ꝙ prędeſtinatio habet cauſam a Deo, & non a nobis: pręſcientia autē quantum a Deum nullam cām habet, niſi deficientē: nam prędeſtinatus ad fęlicitatem ęternam preordinatus eſt

Liber vitę quis ſit.

Quamuis ī lib. dei oīa ſcripta ſint principaliter tamē hoīes qa de eis pricipaliter curam habet.

Prædeſtinatio habet cauſā a deo non a nobis.

est a Deo. Quod autem Deus predestinauit, vult vt saluetur: & quia ipse vult immobiliter, sic erit: causa ergo huius a Deo est totaliter: prescientia autem solum intellectū dicit. s. quòd Deus cognouit aliquos finituros in malo, & per hoc damnandos: & tñ nō dicitur preordinare eos, vt sicut predestinat siue præparat aliquem ad bonum volens ꝙ in bono finiat, & sit felix: ita aliquem ordinet ad malū, ita ꝙ sit infelix, sed solū cognoscit, ꝙ iste homo, vel ille erit infelix: nō ex aliquo quod Deus de eo statuerit, sed ex eo quod ipse voluntariè ageret, ideo isti non possunt vocari præordinati a Deo, sicut vocantur præsciti a Deo, quia tunc esset sensus, ꝙ Deus ordinasset illos ad malū pene eternū & ad culpam precedentē promeritoriam illius mali. Nec etiam illi, qui predestinati sunt, possunt dici solum presciti: nā licet istud nomen prescitus non repugnet eis, quia verum est, ꝙ Deus prescit de eis ꝙ finiēt in bono, & ꝙ erunt felices, tamen nō explicat totum, q̄d pertinet ad predestinatos: nam si solū esset ex parte Dei præsciētia. i. p̄cognitio, & non preordinasset nos ad vitam æternā, volendo ꝙ essemus felices, & conferendo gratiā, per quam mereamur illam felicitatem, nūquam illuc irem⁹, quia vt ait Christus Ioan. 15. ca. sine me nihil potestis facere: sed vita illa felix nō potest acquiri, nisi aliquid agamus, per quod mereamur illam: ergo non possumus illā habere, nisi Deus daret nobis causalitatem ad habendū: in aliis autē non præstat aliquam causalitatem, sed solū cognoscit quid ipsi de malo facturi sunt: cùm ergo isti diuersimodè siue ad diuersa disponant, oportet esse in duobus libris scriptos. In hos. n. duos libros magnus ille scinditur liber: prim⁹ vocatur liber predestinationis, siue liber vitæ, quia in eis scripti sunt qui ad vitam æternam acquirendā p̄ordinati sunt. De hoc dicitur Psa. 68. Deleantur de libro viuentium. Alius vocatur liber prescientiæ, vel mortis, quia qui in eo scripti sunt, mortem æternam habituri sunt, vel de eis a Deo cognitum est quòd in malo finient. Et licet ambo isti sint libri Dei, quia Deus solus istos libros habet in suo magno armario eternitatis, tamen primus vocatur specialiter liber Dei, sicut innuitur hic ex verbis Moysi. s. Dele me de libro tuo. i. de libro predestinatorum. Nam nō potest intelligi dictum hoc de libro magno Dei, quia de hoc impossibile est ꝙ aliqua res deleatur: nā quomodocunq; se habeat aliqua res, necesse est, vt semper sit in intellectu illo æterno: alias non posset Deus regere, & conseruare a proposito, cū non cognosceret ea: nec etiam potest intelligi de libro tuo. i. de libro prescitorum, quia deleri de illo libro non est malum, sed summe bonum: solū ergo vocatur hic liber Dei liber predestinationis. *In quo me scripsisti*. Hic præsupponit Moyses se esse prędestinatum, de quo rarissimi hoīes aut quasi null⁹ certus est. Sic ait Salomon Eccl. 9. cùm dicitur: nescit homo vtrum vel odio, vel amore dignus sit, sed cūcta in futurum reseruantur incerta. Et patet ꝙ dicatur hoc de fine hominis. s. vtrum finaliter erit dignus amore quantum ad hoc, ꝙ sit fęlix, vel vtrum sit dignus odio quantū ad hoc, ꝙ sit damnatus: nam si intelligatur de his, quæ in presenti in nobis sunt, falsum est: nā clarissimè scit aliquis se esse in odio Dei, quādo se ipsum certissimè scit esse ī peccato mortali, de quo dubitare homo non potest. Item quia in eadem auctoritate dicit: sed cuncta in futurum seruantur incerta. i. siue homo bonum vel malum nunc agat, nescit vtrum odio, vel amore dignus sit, quia nescit finem suum, in quo stat vtrum sit futurum fælix, vel damnatus. Hoc ergo q̄d aliis hominibus cōmuniter ignotum est, Moysi notum erat, scilicet quòd scriptus esset in libro prædestinatorum.

Liber prędestinationis est liber vitę.

Liber prescientiæ ē lib. mortis

Nullus potest eē certus de prædestinatione sua.

An per reuelationem cognouerit Moyses se esse prædestinatum.

QVAESTIO. XLII.

SED quæres quomodo potuerit Moyses cognoscere ꝙ prædestinatus esset. Respondetur, quòd hoc cognouit per aliq̄ reuelationem diuinam, quia Deus ei dixerit ad dandum ei de seipso magnam confidentiam. Magis tamen dicendum est, quòd Deus nunquam ei dixerit, sed quia Deus monstrauit Moysi seipsum, vt cognosceretur ab eo per essentiam, cognouit in eo quomodo erat in libro prędestinatorū, & multa alia, & isto modo Apostolus Paulus, qui diuinam essentiam vidit in raptu, vt tenent omnes doctores catholici, & aliqualiter elicitur ex verbis eius secundæ Corinth. 12. capitul. cognouit se prędestinatum, & quasi certus de salute sua finali loquitur ī multis epistolis, vt patet ad Rom. 8. ca. s. Quis nos separabit a charitate Christi? Et concludit ibi, ꝙ nihil eum poterit separare a Christo, sed qui scit se non separādum a Christo, vel non posse separari a Christo, scit se esse prędestinatum, quia necesse est talem secundū ꝙ huiusmodi esse beatificandum: ergo Paulus sciebat se futurum beatum, & prędestinatum. Et in Epist. prima ad Thessa. cap. 3. & ferè in pluribus Epistolarum suarum loquitur quasi de certitudine suę fęlicitatis, q̄d est scire se prędestinatum: iste autem conuenientior modus est: sciens ergo Moyses se a Deo p̄destinatum, petebat, quòd aut Iudęos liberaret a pęna sceleris patrati remittendo eis, aut eum deleret de libro prędestinationis.

Quomodo Moyses petijt se deleri de libro vitę, cum ille sit indelebilis: & quomodo in libro vitę, & mortis alqui dupliciter sunt scripti.

QVAESTIO. XLIII.

SED circa hoc aliquis quęret, quomodo Moyses petat se deleri de libro Dei: nam in hoc presupponit posse aliquid deleri de libro Dei, quod videtur inconueniens: cùm sit liber Dei simplex eius, ęternaq; conceptio. Respondetur ꝙ Moyses petebat id, quod possibile erat, s. fieri deletionem in lib. Dei: nam, vt dictum est, in libro magno Dei, in quo omnium hoīum fines, & facta noscuntur, duo libri minores sunt. s. liber secundum prędestinationem, siue liber vitę, & liber mortis, scilicet prescitorum, in quolibet autē horū potest fieri deletio, & inscriptio, & hoc multoties: nā isti libri dicuntur Dei clara, & firma cognitio meritorum cuiuslibet hominis, & dispositio p̄parantis ad pręmium pro eorum meritis: quicunque. n. bene operat̄ in lib. vitę scribitur, qui autem malè in lib. mortis, siue prescitorū. Sed operatio bona, aut mala potest se habere dupliciter. s. quia aut in pręsenti bene operant̄, & nō finituri sunt in bona operatione, aut quia bene operantur, & finituri sunt in ratione, & bona operatione, vel quia nunc malè operantur: & tñ in bono finituri sunt. accipientes aūt primo modo dicuntur aliqui scripti in lib. vitę s̄m pręsentem iustitiam, quia in pręsenti boni & iusti sunt, & virtus sua exigit, vt tunc ibi scribant̄, & tñ non sunt prędestinati, quia non sunt pręordinati a Deo ad fęlicitatem ætetnam, nec in bono finituri sūt. Est ergo aliquem scribi in libro vitę secundum pręsentem iustitiā taliter se habere, ꝙ actus sui pręsentes sunt promeritorij vitæ ęternę, s. ꝙ si nūc moreretur, iret ad vitam ęternam: & Deus secundum istum statum ordinat eum ad vitā ęternam existimando eū dignū ea. Alij autem sunt in libro vitæ secundum firmam prędesti-

…sunt in libro vitę sm presentem iustitiam deleri possunt: qui autem scripti sūt sm certā prędestinationem deleri nō possunt.

…destinationem, quia certissimè Deus pręcognouit de illis, ꝙ in bono finituri sunt: & vitam ęternam habituri sunt: & ad hoc eos ordinauit: illi autem, qui primo modo se habent, scilicet quia sunt scripti secundū pręsentem iustitiam, delentur vel deleri possunt de lib. vitę: qui autem scripti sunt sm certissimam prædestinationem, deleri non possunt. Nam nos licèt nunc boni sum⁹, & præsens iustitia exigat, vt nos scribamur in lib. vitæ, atque habeamur digni vita æterna: tamen quia mutabimur, delebimur ab illo libro, & scribemur in libro, qui nobis conueniens est, scilicet in libro mortis: qui autem secundum firmam Dei prædestinationem scripti sunt in libro vitæ, non possunt deleri: nam De⁹ nouit quòd isti boni erunt, & in bono finient, & sciētia Dei non mouetur, nec etiam isti mouebuntur de libro vitæ quantum ad istum modum scriptionis. Et hoc quia secundum propositum vocati sunt sancti. Sicut dicimus de libro isto, qui est liber vitæ siue prædestinatorum: ita dicēdum est de libro mortis, siue pręscitorum: scilicet quòd aliqui nūc scripti sunt in eo secundum præsentem iniquitatem, & non sm firmam præscientiam: alij autem sunt scripti secundum firmā præscientiam. Primi sunt, qui male agunt, & tamen in bono finituri sunt, & vitam ęterna n habituri. Dicuntur tamen scripti in libro mortis, quia opera sunt talia, quę exigunt infęlicitatem, & Deus sm presentē iniquitatem ordinat hunc ad mortem æternam. Isti autem delentur de libro illo, quando ad virtutē relictā per pęnitentiam reuocantur, quia tunc actus sui tales fiunt, vt mereantur vitam ęternam, ideo necesse est scribi in libro, qui pertinet ad vitā: illi autem, qui scribuntur in hoc libro secundum certissimam præscientiā, sunt de quibus Deus nouit certissimè quòd in malo finient, & morte æterna condemnabuntur. Hi aūt non delentur de libro mortis, quia qualitercunque se habeant variè mutando statum dum viuunt, tamē in extremo in malo voluntariè finituri sunt, & sic Deus illos finituros esse preponit: & quantum ad hoc eos præsciuit. De hoc libro mortis expressè non ponitur hic, quia de illo non petebat se Moyses deleri, cū in illo non esset: tamen inquantum petit se deleri de libro vitę, innuit esse quendam librum mortis, quia necesse est quemlibet esse scriptum in aliquo libro Dei, cùm nihil effugiat Dei cognitionem. Circa hos duos libros ponuntur conclusiones quinq;, quarū prima sit, ꝙ possibile est aliquem in duobus libris scriptū esse simul, scilicet in libro vitæ, & in libro mortis. Secūda est quòd possibile est aliquem scriptum esse bis, siue dupliciter in eodem libro simul. Tertia quòd qui scripti sunt in libro vitę secundum firmam pręsciētiā, aliquando de illo delentur, & qui scripti sunt in libro mortis secundum certissimam Dei pręnotionem, aliquando delentur. Quarta conclusio quòd qui script⁹ est in libro vitę secūdum firmam prædestinationem, non potest scribi in libro mortis secundum firmā pręscientiam. Quinta conclusio, ꝙ qui scripti sunt secundum pręsentem iustitiam in libro pręd estinatorum, nō possunt scribi secundum presentem iniquitatem in libro pręscitorum. Conclusio prima probatur: qa necesse est quemlibet hominem aut a Deo præordinatum ad vitam æternam, aut pręscitum quod in malo finiet, & habebit mortem ęternam. Et sic aut erit in libro vitæ secundum firmam prædestinationem, aut in libro mortis secundum certam pręsciētiam: & tunc dato quòd aliquis sit saluandus finaliter, & p hoc scriptus in libro vitæ quantum ad firmam prædestinationem, necesse est vt semper sit scriptus ibi isto modo: alias daretur, quòd delerent scripti secundum firmam Dei pręordinationem, quod esset ponere mutationem in Deo. Isti tamen qui saluandi sunt, nō sem-

…in lib. …scri… …p… …quam de dele… …sunt.

…onclusio …lib. vitę … mortis … de p… …tio …

A per pona operantur, sed interdum mala, vt videmus quotidie: & quia quilibet sm quòd mala operatur est dign⁹ morte æterna, & sm quòd in tali statu est, a deo ordinatur in mortem ęternam: necesse est hunc scriptum esse in libro mortis sm pręsentem iniustitiam. s. ꝙ præsens iniustitia sua exigit, vt iste habeat mortem æternā. Erit ergo iste in duobus libris, s. in libro vitę, & in lib. mortis: in lib. vitę sm firmam prædestinationē, & in libro mortis sm præsentem iniquitatem. Eodē modo dato, quòd aliquis sit vltimate damnandus, necessarium erit, quòd ille script⁹ sit in libro mortis sm certam præscientiam, & iste semper erit ibi scriptus, quia aliàs daretur quòd ea, quæ scribuntur secundum Dei scientiam essent mutabilia, quod non conuenit:

Quid sit scribi in libro vitæ sm presentem iustitiam.

B iste tamen aliquando bonum operatur, & tunc necesse est, vt iste mereatur vitam æternam, & Deus eum ad vitam æternam ordinet, secundum quòd sic operantem: & si tunc moreretur acquireret fęlicitatem ęternam. Hoc autem est esse scriptum in libro vitæ secundum pręsentem iustitiam: ergo necessarium est hunc esse scriptum in libro vitæ: & sic erit in duobus libris: scilicet in libro vitæ secundum præsentem iustitiam, & in libro mortis secundum certam prescientiā. Et propter hoc dicitur, quòd in libro vitę aut mortis aliqui sunt scripti intus, & aliqui foris. Illi sunt scripti intus, qui secundum firmam dei cognitionem, aut in bono, aut in malo sic finituri sunt: ideo in libro vitæ sunt intus scripti, qui a Deo pręordinati sunt, vt sint

C cum eo sancti, & immaculati in ęternum. In libro mortis sunt intus scripti, quos certissima Dei pręcognitio nouit in malo finituros: exterius scripti sunt in libro vitę quos pręsens iustitia vita æterna dignos efficit, sed sic consummaturi non sunt, aut non semper sic operantur. in libro mortis aut pręscitorum foris scripti dicuntur, quorum scelera, quę nunc sunt mortem ęternam coexigunt: licèt sic iste finiturus non sit, aut non sic operetur. Ex quo sequuntur duo corollaria. Primum quòd liber Dei intus non deleatur: extra tamen deletur: nam si assumatur liber Dei sm vitam, aut prędestinationem, illi qui int⁹ scripti sunt sm firmam Dei prędestinationem scripti sunt, ideo impossibile est deleri: illi autem, qui foris descripti sunt

D inscribuntur secundum pręsentem iustitiā: ita quòd opera, quę nunc habent promerētur vitam ęternam, tamen quia isti mouebuntur a iustitia illa, necesse est eos deleri, quia iam nō habent pręsentem iustitiā, sed pręsentem iniustitiā. Eodem modo, qui in libro mortis intus scripti sunt secundum firmam pręscientiā scripti sunt, & impossibile est eos deleri: qui autem foris scripti sunt ponuntur sm pręsentem iniquitatem. Et quia iste, qui nunc malus est, mox pęnitebit cōuersus de via sua mala, necesse est vt sit bon⁹, & ista iniquitas erit secundum pręsentem iniustitiam, atq; delebitur adueniente bonitate. Secundum corollarium est, quòd nō dicuntur pręd estinati oēs scripti in libro pręd estinatorum: nec dicuntur pręsciti omnes scripti

E in libris pręscitorum: cuius ratio est, quia pręd estinati sunt, qui a Deo certissimè ordinati sunt ad vitam ęternam: sed illi, qui scripti sunt in libro pręd estinatorum secundum pręsentem iustitiam, siue foris, nō sunt scripti sm certam Dei pręordinationem: ergo non sunt pręd estinati, quod patet, quia isti mutandi sunt cum sm solam pręsentem iustitiam boni sint. Quod autem sint isti in libro pręd estinatorum patet, quia sunt in libro vitę cùm aliquando boni sint: & hi esse dicuntur in libro vitę secundum pręsentem iustitiam: liber aūt vitę, & pręd estinatorum idem est. Idem est de libro pręscitorum, quia illi dicuntur pręsciti, qui sm dei certissimū iudiciū in malo finient, & condemnabūtur: q aūt aliquando mali sunt, sed in bono ꝯsummabuntur,

ſunt in libro mortis, ſiue prçſcitorum ſ'm prçſentem iniuſtitiam, ſiue iniquitatem: & tamen non ſunt prçſciti, quia in bono finient. Patet ex hypotheſi, ergo non ſunt omnes præſciti, qui in libro prçſcitorum cōſcripti ſunt, quia in bono finiēt, vt patet ex hypotheſi: ergo non ſunt omnes præſciti qui in libro prçſcitorū conſcripti ſunt: quia intus inſcripti non ſunt, ſed foris. Secunda concluſio eſt quòd poſſibile eſt quempiam bis ſcriptum eſſe in eodem libro ſimul, & patet, quia quilibet homo aut eſt ſcriptus in libro prædeſtinatorū aut præſcitorum, & hoc ſecundum firmitatē: & tunc dato quòd aliquis ſit ſcriptus in libro prçdeſtinationis ſecundum firmam Dei ordinationem, ſcilicet quòd in bono finiturus eſt, & beatificandus eſt, poteſt ſcribi in libro præſcitorum ſecundum prçſentem iniuſtitiā, quia erit malus, & mutabitur. Et ſic erit, vt iſte, qui nunc malus eſt, efficiatur iterum bonus, & iterum malus, & ſic multotiens varietur, iuxta illud Prou. 24. ca. Septies in die cadit iuſtus, & reſurgit: ſicut ergo iſte erat nunc in libro præſcitorum ſecūdum præſentem iniquitatem, quia iſta iniquitas præſens non manſura erat in eo: ita ſi aliquis ſit ſcriptus in prædeſtinationis libro ſecūdum firmam præordinationem: adhuc poteſt nunc bonus eſſe, & iterum malus, & poſtea bonus, & ſic fient tranſmutationes quouſque vltimatè iſte finiat in bono. Cùm ergo iſta iuſtitia, quam nūc habet non ſit manſura, non poteſt mereri homo ſecundum eam vitam æternā ſimpliciter, ſed pro nunc: nec Deus aliquem ordinat ſimpliciter ad vitam æternam pro tali operatione, ſed vt nunc. Neceſſario ergo dicetur iſte eſſe ſcriptus in libro vitæ ſecundū prçſentem iuſtitiam quantum ad iſtam operationem, & ſcriptus in libro vitę quantum ad firmam præordinationem ſecundum quòd Deus ordinauit illum in bono finiturum, & ipſe veriſſime in bono finiturus eſt. Eodem modo eſt de libro præſcitorum: ſi enim aliquis ſit ſcriptus in libro præſcitorum ſecundum firmam Dei præcognitionem, neceſſe eſt vt in malo finiat, vt ſic: iſte tamen poterit operari bonum, & malum, & fient in eo diuerſę variationes vſque ad mortem, ita quod nunc bonus ſit, poſtea verò malus, & rurſum bonus faciēdo crebras mutationes. Si igitur ille, qui in malo finiturus eſt, nunc bonum operetur, eſt neceſſario ſcriptus in libro vitę ſecundū præſentem iuſtitiam, quia non finiturus eſt in illa bonitate: ita ſi futurus eſt damnandus, & nūc malus eſt, ſed in hac malitia finiturus non eſt, ſed iterum redit urus ad bonum, rurſuſque ad malum delapſurus, iſta malitia, quam nunc habet, non eſt malitia ſ'm certam prçſcientiā, quia in illa finiturus nō eſt, ſed eſt malitia ſecundum præſens tempus, ideo ſ'm illam non ordinatur habēs eam ad malum æternum ſimpliciter, ſed vt nunc habens: nec Deus illum ordinat ad pænā eternam ſimpliciter ſecūdum illam malitiam: neceſſe eſt ergo ꝙ ſecundum iſtam malitiam ſit ſcriptus in libro prçſcitorum ſecundum præſentem iniquitatem: & ſic erit dupliciter ſcriptus ſimul in eodem libro, ſcilicet ſecundum certam præcognitionem Dei, & ſecūdum præſentem iniquitatem. Ex hoc ſequitur corellariū, ſcilicet ꝙ aliquis ſit ſcriptus intus & foris in eodem libro. Patet quia qui eſt ſcriptus in libro prædeſtinatorum ſecundum firmam prædeſtinationem eſt ſcript⁹ intus, qui autem eſt ſcriptus ſ'm prçſentem iuſtitiā eſt ſcriptus foris: ſed aliquis eſt ſcriptus in libro vitæ ſecūdum firmam prædeſtinationem, & ſ'm præſentem iuſtitiam: ergo eſt ſcriptus in eodem ſimul intus, & foris. De libro præſcitorum idem patet, quia aliquis eſt ſcriptus intus, qui eſt ſcriptus in firmam prçcognitionē mali, in quo finiturus eſt, & eſt ille ſcript⁹ foris, qui eſt ſcriptus ſecundum prçſentē iniquitatē: ſed aliquis

Aliqs ſcriptus eſt intus, & foris in lib. præpeſti-nationis.

F eſt ſcriptus ſimul in libro prçſcitorum ſ'm firmam p̄ſcientiam, & preſentem iniquitatem: ergo eſt ſimul ſcriptus intus, & foris. Aliud corollarium. ſ. neceſſe eſt quemlibet virum eſſe ſcriptum in libro Dei intus, & foris: ſiue in eodē libro ſiue in diuerſis, niſi ſit vir immobilis vltimatè. Patet quia neceſſe ē de quolibet homine, ꝙ ille ſit ſcriptus in aliquo libro intus: nam aut ē vltimatè damnandus, & tunc eſt in libro præſcitorum ſ'm firmam præſcientiam: aut eſt ſaluandus vltimatè, & tunc eſt in libro predeſtinatorum ſ'm firmam præordinationē: ſed quilibet modus iſtorum eſt ad hoc ꝙ aliquis ſit ſcriptus intus: ergo quilibet homo eſt ſcriptus in aliquo libro Dei intus. Patet etiam ꝙ ſit ſcript⁹ foris: nam homo dum adhuc viuit, licèt in bono aut

G malo vltimatè finitur⁹ ſit, tñ medio tempore variatur ad oīa: & ſic poterit bene operari, ita ꝙ poſtea mutet: & tunc eſt ſcriptus foris in libro vitæ, ſiue libro prçdeſtinatorum: ſi ergo ſit ſcriptus in libro prædeſtinatorū ſ'm firmam Dei prçordinationē, eſt ſcriptus intus: ſi āt bonus ſit nunc, & poſtea mutetur in malum rurſus rediturus ad bonum, dicitur eſſe ſcriptus in libro vitę foris, & ſic erit in eodem libro ſcriptus ſimul intus, & foris: ſi autem ſit ſcriptus in libro mortis ſiue prçſcitorū ſ'm certam prçſcientiam, quia in malo finiturus eſt, dicitur ſcriptus intus librum præſcitorum: ſi aūt nunc malus ſit poſtea ad bonum reditur⁹, & vltimatè plapſurus ad vitia, & ſcriptus in libro mortis ſ'm prçſentem iniquitatē: quod eſt eſſe ſcriptū foris: ſimul ergo erit

H ſcriptus intus, & foris in libro præſcitorum. Quod aūt in duobus libris aliquis ſit ſimul in vno ſcriptus interius, & in alio ſcriptus exterius, patet, vt ſi aliqus ſit vltimatè in malo finiturus: & tamen nunc bene operetur, quia tunc eſt in libro præſcitorum interius, & in libro prçdeſtinatorum exterius, vel ſi aliqus ſit vltimatè ſaluandus, & nunc malè operetur, eſt in libro vitæ interius, & in libro mortis exterius: oēs ergo iſti ſemꝑ ſcripti ſunt intus, & foris, ſiue in eodem libro, ſiue in diuerſis: aliquis autem eſt, qui ſolùm ſcriptus eſt intus. Et iſte eſt, qui iam mutari non debet, vt viri valde boni, vel qui in bono vltimo ſunt, aut viri valde mali, vel qui in vltimo malo ſuo ſunt. Viri valde boni sūt, qui boni ſunt, & ad malum nunquam mutabunt, ſed

I in hac bona operatione, & conſuetudine, quā habent finient dies ſuos, ad malum nūquā prolapſuri: tales in libro vitę ſcripti ſunt ſ'm firmam prædeſtinationē, qa in bono finiēt, & nō poſſunt eſſe ſcripti in libro mortis ſ'm firmam præſciētiam, quia repugnat eundē in bono finiturum eſſe, & in malo: nec ēt eſt ī libro mortis ſ'm prçſentem iniquitatē: quia actualiter malus nō eſt, ſed vir bon⁹: nec eſt ēt in libro vitæ ſ'm prçſentem iuſtitiam, quia bonum quod nunc habet non mutabitur, quia ī eo morietur, & ſ'm hoc fuit ſimpliciter p̄ordinatus ad vitam çternam, quia Deus prçordinauit eū in hoc bono finiturum, & ſ'm hoc prçcognouit eum habiturum vitā çternam: ſolum ergo manet iſte vnus modus inſcriptionis, ſcilicet quòd ſit ſcriptus intra li-

K brum prædeſtinatorum, & non foris in aliquo libro. Valde mali vocantur qui mali ſunt, & ab illo malo nunquam mutabuntur: hi autem neceſſario in libro mortis ſcripti ſunt, vel libro p̄ſcitorum: cū vltimatè in malo finituri ſint: & nō poſſunt dici iſti ſcripti intra librum prçdeſtinatorum, quia tunc eſſent vltimatè ſaluandi, quod includit contradictionem, ſ. vltimatè, ſcilicet eundē vltimatè ſaluari, & vltimatè damnari: nec ēt eſt ſcriptus in libro præſcitorum foris, quia non eſt bonus ſecundum p̄ſentem iuſtitiā: ſed malus eſt actualiter: nec eſt etiam in libro mortis ſ'm prçſentem iniuſtitiam, quia prçſens iniuſtitia, vel iniquitas eſt illa, quam aliquis habet in qua tamen finiturus non eſt: ſed iſte finiturus eſt in hoc malo, quod nunc habet:

Valde mali, qui nunquā a malicia mutatur sūt ſcripti ſolū in libro prçſcientiæ.

ergo

ergo non vocatur præsens iniustitia, sed certissima pręsciencia, quia secundum istam malitiam vltimatam Deus præcognouit eum condemnandum: solùm ergo iste erit in libro mortis secundum firmam pręsciētiam, quod est scriptum esse intus, & non erit in libro aliquo altero intus, vel foris. Illi etiam, qui non sunt valde mali, nec valde boni, possunt interdum esse solū scripti intus in vno libro, vtpotè, ꝙ aliquis fuerit semp bonus, & postea ad vnum actum malum deuoluatur in quo finiat, non potest vocari valde malus, quia vsq; hactenus bene operatus est, & nunc incipit male operari, & breuissime in illo finiturus est. Alij sunt non valde boni, quia hactenus mali extiterant, nunc verò boni effecti sunt, & citò in illo bono finient, quilibet autem horum solùm scripti sunt in vno libro intus. Nam illi, qui non sunt valde mali, & tñ facient vnum malum in quo finient, quando in illo malo sunt, non possunt dici scripti intra librum prædestinatorum, cū certissime in malo finituri sint, nec sunt in libro prædestinatorum foris, quia non sunt boni secundum p̄sentem iustitiam, nec sunt in libro præscitorum foris, quia non sunt mali secundum præsentem iniustitiam, sed secundum iniquitatem, in qua finituri sunt, solùm sunt igitur scripti in libro mortis intus. Idem de illis, qui non sunt valde boni, sunt tamē in vltimo actu bono, in quo finient, quia tunc non sunt in libro mortis secundum præsentem iniquitatem, quia tunc mali nō sunt, nec in libro vitæ secūdum præsentem iustitiam, quia non est bonum illud quod habent mutandum, sed in eo finient. Ex his sequitur corollarium, ꝙ licèt aliquis possit esse scriptus solùm intus in aliquo libro, impossibile tamen est eum scriptum esse foris in aliquo libro. Prima pars patet, quia ille, qui valde malus est, quia semper malus est, & in malo finiet, necessariò est scriptus intra librum mortis, & nō est intra librum vitæ, nec foris in libro vitæ, nec foris in libro mortis, & ille qui valde bonus est, quia in bono finiet, est necessariò scriptus intra librum prædestinatorum, & nō est intra librum præscitorum, nec foris in libro præscitorum, nec foris in libro pędestinatorum: ergo solùm est intra librum prædestinatorum, vt probatum fuit in præcedenti conclusione. Secunda pars, scilicet quòd impossibile sit solùm aliquem scriptum esse foris in aliquo libro, ita quòd non sit intra aliquem, quia necessarium est de quolibet, quòd aut sit finiturus in bono, aut in malo, si in bono finiturus est necessariò est scriptus intra librum vitæ, scilicet per firmam prædestinationem, si autem in malo finiturus sit necessariò in libro præscitorum scriptus est intus. Scribi autem foris in libro vitæ est esse bonum in præsenti, sed non esse finiturum in bono: scribi in libro mortis foris secundum pręsentem iniustitiam est esse malum in pręsenti, sed non finiturum in malo, & sic daretur, ꝙ aliqs sit finiturus, & tamē nec in bono, nec in malo, & quod nec vltimatè beatificabitur, nec vltimatè damnabitur. Nam ad hoc, quòd quisquam damnetur, aut saluetur, intra aliquem librum scriptum esse necesse est. Tertia conclusio est, quòd aliquis scriptus in libro vitę secundum certam prædestinationem potest deleri, & qui scripti sunt in libro mortis secundum certam pręsciētiam aliquando delentur. Patet, quia dupliciter aliqs scriptus est in libro mortis, aut in libro vitæ, scilicet secundum prædestinationem, aut præscientiam, aut secundum præsentem iustitiam, aut præsentem iniustitiam, qui in aliquo libro scripti sunt secūdum firmam prædestinationem impossibile est, quòd deleatur de illo secundum prædestinationem, ita quòd efficiatur, quòd iam non sit secundum prædestinationem in libro vitæ, quia cùm esse scriptum in libro vitæ secundū firmam prædestinationem nihil aliud sit, quàm Deū

Qui mali sunt, & in bono finiunt dies suos in libro vitę foris scripti sunt.

A ab æterno secundum voluntatem beneplaciti elegisse hunc, vt esset cùm eo sanctus, & immaculatus, & ordinasse eum, vt in bono finiret. Si deleretur de illo libro secundum prædestinationem Deus mutaretur à proposito suo, & ordo ab eo statutus cassaretur. Aut si diceremus Deum semper suum æternum tenere propositum cogeremur confiteri eum esse impotentem ad perficiendum quod desideret, quorum quodlibet totaliter impossibile est. Sic etiam, qui in libro mortis secundum firmam certamque præscientiam scriptus est, deleri non potest, quia nihil aliud est aliquem esse scriptum in libro mortis, aut præscitorum secundum firmam præscientiam, quàm quòd Deus ante sęcula cognouerit hunc in malo finiturum: si autem iste B deleretur de libro certissimę præscientiæ, scientia Dei esset incerta, quia falsum tenuisset cùm aliter rei exitus comprobasset, qui autem secundum præsentem iustitiam in libro vitę scripti sunt aliquando delentur, quia licèt nunc bonus sit quispiam, & secundum hoc necessariò sit in libro Dei secundum præsentem iustitiam, quia tamen poterit immediatè mutari ad oppositum prolabens in malum, poterit deleri de libro vitæ, & scribi in libro mortis secundum præsentem iniquitatem. E contrario autem, qui est scriptus in libro mortis secundum præsentem iniquitatem potest deleri, quia poterit conuerti ad dominum, & rursus scribetur in libro pędestinatorum secundum pręsentem iustitiam. Qui autem secundum prædestinationem C in libro vitę script⁹ est, licèt nō possit deleri ab eo secūdum prædestinationem, scilicet quòd non sit secundū prædestinationem, potest tamen deleri ab eo, nè sit secundum præsentem iustitiam, quia, vt pędictum fuit in secunda conclusione, potest aliquis scriptus esse in duobus libris simul, scilicet quòd in vno sit secundum certitudinem vltimatam, & in alio secundum præsentem statum. Ita etiam potest esse scriptus in eodem libro bis simul; scilicet in libro prædestinatorum, aut præscitorum, ita quòd aliquis sit vltimatè in bono finiturus, & sic erit in libro prædestinatorum secūdum firmam præordinationem, & quòd sit bonus nunc, à qua bonitate cito mutabitur, licèt postea in eā redeat, erit scriptus in libro vitæ secundum præsentem iusti- D tiam, & quia iste, qui scriptus est in hoc libro vitæ secundum prædestinationem, & etiam simul scriptus secundum præsentem iustitiam in eodem, & potest deleri ab eo secundum præsentem iustitiam: ergo qui scriptus est in libro vitæ secūdum prædestinationem, potest deleri ab eodem, non quidem vt scriptus secundum pędestinationem, sed vt scriptus secundum pręsentem iustitiam, & si fortè scriptus esset in libro vitæ solùm secundum prædestinationem impossibile erat eum quouis modo deleri inde. Eodem modo se habet circa eum, qui est scriptus in libro mortis secundū præscientiam certam, quòd posset inde deleri. Nam si in malo finiturus est, erit scriptus necessariò in libro mortis, aut præscitorum, & quia poterit etiam nunc E malus esse, à qua malitia mutabitur in bonum postea ad malitiam rediturus, erit etiam scriptus in libro præscitorum secundum præsentem iniustitiam, & sic erit dupliciter scriptus, sed ab illo libro deleri potest secundum præsentem iniquitatem, cùm redeat ad bonum: ergo qui scriptus est in libro præscientiæ, aut mortis, certissimè deleri potest ab illo, non quidem quòd deleatur secundum certam præscientiam, ita quòd iam non maneat, sed delet̄ à libro certæ præscientiæ secundum præsentęm iniquitatem: ideo si solùm scriptus esset in illo secundum præscientiam certam non posset deleri. Quarta conclusio est, quòd qui est scriptus in libro vitæ secundum firmam prædestinationē, non potest scribi in libro mortis f̄m certam præscientiam, &

Qui scripti sunt in libro vitæ f̄m p̄sentē iustitiā aliquādo delentur.

Qui scriptus est in libro mortis f̄m præsentē iniquitatē potest deleri.

Quid sit scribi in libro vitæ.

& qui scriptus est in libro mortis secundum certam præcognitionem non potest scribi in libro vitæ secundum firmam prædestinationem. Nam esse aliquem scriptum in libro vitæ secundum firmam prædestinationem est, quòd Deus ordinauerit eum ad vitam æternam, & quòd certissimè in bono finiturus sit: sed aliquem in bono finiturum esse, & in malo finiturum esse includit contradictionem veram: ergo impossibile est esse scriptum in libro prædestinationis secundum certam præcognitionem, & scribi rursus in libro mortis secundum certam pręscientiam, & è contrario impossibile est, quòd aliquis scriptus in libro mortis secūdum firmam præcognitionem, scribatur in libro vitæ secundum prædestinationem, quia eandem contradictionem includit, quam supra diximus. Potest enim aliquis scriptus in libro mortis secundum firmā præscētiam scribi in libro vitæ secundum præsentem iustitiam, quia ista non includunt contradictionem. Nam esse scriptum secundum prædestinationem solùm dicit, quòd in bono finiet, & habebit vitam æternam, non tamen dicit eum esse nunc bonum, aut malum. Scribi autem in libro mortis secundum pręsentem iniquitatem est nunc esse malum solùm, nec tamen dicit, vtrum in bono, an in malo finiet, & sic bene stat, quòd aliquis in bono finiturus sit, quod notat scriptū esse in libro p̄destinationis, & ꝙ nūc malus sit, qđ notat scriptum esse in libro mortis s̃m iniquitatem præsentem. Et è contrario potest aliquis scriptus esse in libro mortis secundum præscientiam, & in libro vitæ secundum præsentem iustitiam. Quinta conclusio. Qui scripti sunt secundum præsentem iustitiam in libro vitæ non possunt simul scribi in libro mortis secundum præsentem iniquitatem. Pro quo sciendum (vt patet ex supradictis) quòd sunt duo libri, scilicet liber vitæ, siue prædestinatorum, & liber mortis, idest præscitorum, & in quolibet istorum potest aliqs dupliciter scribi, quia aut secundum vltimatam certitudinem, aut secundum præsentem statum, & sic erit quadruplex modus scribendi, scilicet secundum prædestinationem certam in libro vitæ, & secundum pręsentem iustitiam in libro vitæ. Tertius secūdum certam præscientiam in libro mortis. Quartus secūdum præsentem iniquitatem in libro mortis. Isti quatuor modi non coniunguntur, ita quòd de aliquo dicantur simul omnes, quia in istis includitur hominem esse totaliter bonum, & totaliter malum, sed impossibile est aliquem simul esse totaliter bonum, & malum: ergo nec habebit ista quatuor simul quispiam. Item ista quatuor faciunt duas plenas contradictiones, sed de nullo verificatur vna contradictio, ergo nec verificabuntur duæ. Patet quòd includat duas contradictiones, quia esse in libro vitæ secundum prædestinationē aliquem scriptum, & esse in libro mortis secundum p̄scientiam eundem hominem includit contradictionem. Alia contradictio includitur in hoc, quòd aliqs est secundum præsentem iustitiam in vno libro, & secundum præsentem iniquitatem in alio libro simul. Nec possunt tres modi istorum verificari simul de eodem: nam si dicatur, quòd aliquis est scriptus simul in libro vitæ secundum prędestinationem, & in eodem libro vitæ secundum præsentem iustitiam, & quòd sit scriptus in libro mortis secundum certam præscientiam. Nam tunc necesse est dare vnam contradictionem, quia hoc quod est esse scriptum secundum certam prædestinationem in libro vitæ, & esse scriptum secundum certam præscientiam in libro mortis contradicunt. Vel si dicatur, quòd sit scriptus in libro vitæ secundum prędestinationem, & secundum pręsentem iustitiam, & in libro mortis secundum præsentē iniquitatem. Nam hoc includit etiam contradictio-

Quatuor modis sūt aliqs scripti ĩ libro Dei non tñ alicui oēs simul cōueniunt.

F nem vnam, scilicet esse in libro vitæ secundum præsentem iustitiam, & in libro mortis secundum pręsentem iniquitatem, siue ponas contrariè, scilicet in libro mortis secundum certissimam præscientiam, & præsentem iniquitatem, & secundum præsentem iustitiā in libro vitæ. Quocunque verteris si tria ponas semper sequitur contradictio: non ergo poterūt tres modi simul prædicari de eodem. Si autem prædicentur duo modi est diuersitas, quia aliquando possunt verificari, & aliquando non. Si enim prædicentur duo modi pertinentes ad eundem librum, poterit verificari, & si prædicentur duo modi diuersi duorum librorū, poterit verificari propositio: si autem prædicentur duo modi eiusdem generis duorum librorum, non verifi-

G cabitur propositio. Exemplum primi, vt quòd dicamus aliquem scriptum in libro vitæ secūdum certam prædestinationem, & secūdum præsentem iustitiam, vt declarauimus in secunda conclusione, & quòd aliquis sit scriptus in libro mortis secundum præsentem iniquitatem, & secundum certissimam pręscientiam, vt patet in eadem conclusione. De secundo modo patet, scilicet quando dicunt duo modi scripturę duorum librorum, & sunt diuersi, vt si dicatur de aliquo, quòd est scriptus in libro vitæ secundum certissimam prædestinationem, & quòd est scriptus in libro mortis siue in libro præscitorum secundum præsentem iniquitatem. Nam hoc satis conuenit: poterit enim aliquis esse prædestinatus à Deo, vt habeat vitam æternā, & finiat in bono dies suos, tamen quòd nunc malè

H operetur: secundum autem quòd est prædestinatus ad vitam æternam, est in libro secundum prædestinationem Dei: secundum quòd nunc est in peccato, est scriptus in libro mortis secūdum præsentem iniustitiam: ergo erit sic in duobus libris diuersimodè. Vel è contrario, quod aliquis sit in libro mortis secundum certam præscientiam, & quòd sit in libro vitæ secundum præsentem iniustitiam, quia licèt nunc bene operetur secundum quòd competit esse in libro vitæ quantum ad præsentem iustitiam, tamē in futuro in malo finiet secundum quòd competit scriptum esse in libro mortis secundum firmam præscientiam. De tertio quando duo modi scripturæ duorum librorum, qui modi

I pertinent ad idem genus patet exemplū, scilicet quòd aliquis sit scriptus in libro vitæ secundum certam prædestinationem, & quòd sit in libro mortis, siue præscitorum secundum certam præscientiam: nam iste modus impossibilis est, quia semper includitur contradictio. De isto modo, qui est dicendo esse aliquem scriptum in libro vitæ secundum prædestinationem, & in libro mortis secundum certam præscientiam, supra probatum est, quia est dicere aliquem finiturum esse in bono, & finiturum esse in malo. Eodem modo si accipiantur alia duo, scilicet quòd dicatur esse aliquis in libro vitæ, siue prædestinatorum secundum pręsentem iustitiam, & in libro mortis secūdum præsentem iniquitatem simul. Nam impossibile est, quòd aliqs simul operetur bonum, & operetur malum: sed esse

K in libro vitæ secundum præsentem iustitiam est esse bene actualiter operantem, esse in libro mortis, aut p̄scitorum secundum præsentem iniquitatem, aut iniustitiam est actualiter malè operari: ergo impossibile est simul aliquem esse in libro vitę secundum pręsentem iustitiam, & in libro mortis secūdum pręsentem iniquitatem. Cùm autem accipitur vnus modus istorum quicunque possibilis est, vt supra dictum est, scilicet quòd sit secundum prędestinationē in libro vitę, aut quòd sit secundū pręsentem iustitiam in libro eodem, & sic de alijs duobus modis. Hęc autem quantum ad librum Dei dicta sint, vtrum contingat aliquē deleri de illo, & qualiter contingat deleri.

Impossibile est aliquē simul esse in libro vitę secundū pręsentē iustitiam, & in libro mortis s̃m pręsentē iniquitatem.

Quomodo

Quomodo Moyſes petebat ſe deleri de libro vitæ, cùm ſciret ſe eſſe prædeſtinatum, & prædeſtinati non delentur, & an in hoc peccauerit, & fecerit contra charitatem.

QVAESTIO. XLIIII.

SED adhuc circa Moyſen eſt dubitatio qualiter petierit ſe deleri de libro vitę. Nam Moyſes ſciebat ſe ſcriptum in libro vitæ ſecundum prædeſtinationem certam Dei: ſed iſtam impoſſibile eſt tolli, quia tunc tolleretur ordinatio eius, atque cognitio, quòd impoſſibile eſt, quia diminueret Dei perfectionem. **B** Item non videtur, quòd Moyſes peteret, ꝙ deleretur quantum ad præſentem iuſtitiam: nam deleri de libro vitæ quantum ad præſentem iuſtitiam eſt, quòd aliquis, ꝗ nunc iuſtus erat, & per hoc erat dignus vita æterna, & ſecundum hoc Deus eum ad vitam æternam ordinabat, quod ceſſaret eſſe iuſtus per peccatum mortale, & deſineret eſſe ſcriptus in libro vitæ ſecundum præſentem iuſtitiã, petere autem peccare mortaliter, eſt contra charitatem, & in nullo caſu contra charitatem agendum eſt: ergo non videtur, quòd Moyſes peteret ſe deleri de libro vitæ quantum ad præſentem iuſtitiã. Item dato ꝙ eſſet poſſibile aliquem deleri de libro vitæ quantum ad certam Dei prędeſtinationem, tamen **C** non deberet aliquis hoc petere, quia cõtra charitatem militat: nam licèt in pœnis temporalibus aliquis velle debeat ſubire aliquam pœnam, nè anima alicuius pereat ęternaliter, & quia magis debeo diligere alterius animam, quàm vitam meam, tamen non debeo diligere animam alterius magis, quàm animam meam, quia hoc eſſet dilectionis ordinem pręuaricari, cũ nemo debeat alterũ magis, quàm ſeipſum diligere: ideo dato quòd eſſet poſſibile animas omnium ſanctorũ, qui nunc ſunt in vita æterna, & animam ipſius Beatiſſimę Virginis perire ęternaliter, niſi anima mea periret ęternaliter, citius deberem eligere omnes illas perire, quàm perire animam meam: imò ſi eligerem, ꝙ anima mea ęternaliter periret, nè omnes animę perirent, peccarem mortaliter, pręuaricando ordinẽ charitatis, **D** ſicut ſi magis diligerem corpus meũ, quàm animam meam. Reſpondent aliqui, quod verum eſt quidquid innuitur in ſuperioribus argumentis, ſcilicet quòd ille, qui ſcit ſe in libro Dei ſcriptum quãtum ad firmam prędeſtinationem, quòd non poteſt petere ſe deleri, cùm ſciat impoſſibile eſſe, etiam quòd peccatũ eſſet mortale petere iſta, dato quòd fieri poſſent. Dicunt tamẽ quòd Moyſes iſta petijt, quia turbatus erat, & neſciebat vtrum eſſet impoſſibile tunc quando petebat, quia ira impedit animum, nè poſſit cernere verum, vt ait Cato, & ſic quęlibet alia mẽtis perturbatio. Sed hoc non eſt conuenienter dictum, quòd Moyſes conſpectui Dei aſſiſtens tantam turbationem incurreret, **E** vt neſciret eſſe hoc impoſſibile quod petebat, & ꝙ ignoraret hoc eſſe peccatum mortale, in quo erat tãta perturbatio charitatis: maximè, quia deletio ſua de libro vitę nulli erat vtilis, quia ipſe delendus erat, cùm ipſi deſtruerentur iuxta petitionem, & ſic ſua deletio non proderat illis. Nam ſi Moyſes dixiſſet, domine ſi vis eos occidere rogo te, vt deleas me de libro tuo potius, quàm occidas eos, adhuc rationabilius dictũ eſſe videretur, quia alicui prodeſſet ſuá deletio, quàm nũc, cùm nullo modo prodeſſet, licet adhuc in illo caſu erat mala petitio, quia contra ordinem charitatis, cùm magis ſe diligere deberet Moyſes, quàm omnes Hebręos, licèt pro eis deberet vitam exponere, & omnia duriſſimorum genera ſuſtinere: non ergo pateretur

[left margin:] …orũ …ponſio.

A diuina illa collocutio hominem ita mente perturbatum, cùm ad videndum, & colloquendum Deo requiratur ſumma mentis attentio, quam tollit quęlibet perturbatio paſſionalis. Auguſtinus autem hoc factum fuiſſe ait ex magna confidentia, quia Moyſes erat conſecretalis Dei, quia iam cùm eo ſteterat iterum quadraginta diebus, & quadraginta noctibus, & multotiens: imò ſemper cùm volebat aliquid à Deo petere Deus aderat ei reſpondens. Ex tanta ergo familiaritate confidebat, & loquebatur ad Deum: Aut dimitte populo huic noxam hanc, aut dele me de libro tuo, quaſi dicat: ego ſum certus domine, quòd non delebis me de libro tuo, ita ergo vellem, quòd certificares me, quòd dimitteres populo huic noxam hanc. Et **B** iſta reſponſio ſatis conuenienter poſita eſt: aliter tamen dici poteſt, quòd Moyſes nolebat ſe deleri de libro vitę pro ſaluatione Iſraelitarum, vel cùm ipſi delerentur, nec etiam ſi totus mundus periret, niſi ipſe deleretur, nec ipſe hoc petebat: ſed eſt talis locutio ad indicandum deſiderium ſuum de ſalute Iudęorum. Et iſto modo Chriſtus declarauit deſiderium partis ſuę inferioris, ſcilicet ſenſitiuę reformidantis dolores ſibi venturos, quos pleniſſimè pręcognouerat, petens ne moreretur, ſed transferretur calix ab illo, non tamen erat ſic in parte volitiua rationali, quia ſecundum illam Deo conſentiebat pleniſſimè, & mortem ſubire eligebat, quam ante ſecula determinauerat. Pars tamen ſenſitiua timore humano pauitabat, dicens: Triſtis **C** eſt anima mea vſque ad mortem. Sic Moyſes deſiderabat ſalutem Iudęorum intenſè, tamen ſecundum ſuam electionem non vellet ipſe deleri de libro vitę pro ſalute Hebręorum, nec omnium hominum. Et iſto modo loquuntur ſepe homines dicentes: ſi non das mihi hoc, occidar. Vel dicitur, magis vellem mori, quàm incidiſſe in talem defectum: ſed tamen ſi eſſet ad caſum iſte magis eligeret carere re illa, quam petit, & multis alijs, & incidiſſe in illum defectum, & alios, quàm mori. Dicuntur tamen iſta ad ſignandum intenſionem deſiderij, & in iſto ſenſu ab audientibus accipiuntur. Ideo dato, quòd ipſe in ſe falſæ ſint quantum eſt ad virtutem ſignati ipſarum, tamen non iudicantur eſſe falſa ab au**D**dientibus, quia eas in hoc ſenſu accipiunt. & ipſi loquentes veraciter deſiderium magnum talium rerum habent, quod exprimunt per locutionem illam parabolicam, quę excedit veritatem rei. Et ſic dicebat Rachel ad virum ſuum Iacob videns, quod non conciperet, Geneſis trigeſimo capitulo. Da mihi liberos alioquin moriar, eſt ſenſus: ſi non das mihi liberos, ita dolebo ac ſi morerer: ſed ſecundum veritatem potius elegiſſet Rachel viuere non habendo filios, quàm habere filios, & confeſtim mori. Frequentatur autem iſte modus loquendi parabolicus in ſcripturis, quia conſentiunt modo loquendi vulgari, ſicut patet Iudith vigeſimo capitulo de filijs Beniamin, quòd ita ad certum locum fundis iaciebant, vt **E** capillum quoque poſſent percutere, & nequaquam in alteram partem ictus lapidis deferretur. Eſt ergo iſtorum verborum intentus monſtrare magnum deſiderium Moyſi de ſalute Hebręorum: quaſi dicat: domine ita intenſe afficior ad ſalutem huius populi, quòd videretur mihi ita eſſe durum populum hunc mori, ſicut ſi de libro tuo delerer. Sed ipſe ſecundum veritatem magis eligebat, quòd totus Iſraeliticus populus deleretur ſecundum corpus temporaliter moriendo, & etiam quòd omnes ęternaliter damnarentur, quàm quòd ipſe ſolus ęternaliter infernali carceri traderetur.

[right margin notes:] Reſpõſio diui Auguſtini. — Doc. reſp. — Moyſes ſecundũ ſuã electionẽ nolebat deleri de libro vitæ pro ſalute Iudæorum. — Quare ſcriptura vtatur ſæpe parabolice loqui.

Cui

Cui respondit Dominus: Qui peccauerit mihi, delebo eum de libro meo: tu autem vade, & duc populum istum quò locutus sum tibi. Angelus meus præcedet te. Ego autem in die vltionis visitabo & hoc peccatum eorum. Percussit autem Dominus populum pro reatu vituli, quem fecerat Aaron.

Cui respondit Dominus. Hic ponitur secundum, scilicet diuina responsio: nam licèt Moyses proposuisset desiderium suum in hac forma loquendi, tamē Deus non recipiebat talem petitionem, sicut nec ipse Moyses intendebat hoc. *Qui peccauerit in me, delebo eum de libro meo.* Quasi dicat, non est petitio tua iusta, scilicet quòd tu dELearis de libro meo, quia de libro meo nemo deletur, nisi q peccat: tu autem non peccasti, ideo non est iustum te deleri: alij autem, qui peccauerunt, aut peccabunt, delebuntur de libro meo: quasi dicat, licèt scripti fuerint in libro meo per aliquam bonam operationem, scilicet quando acceperunt legem meam, tamen quia peccauerunt iam deleti sunt. In hoc autem demonstratur, quòd non intelligatur liber iste pro libro legis Mosaicę, quia tunc esset sensus, quòd in lege Mosaica essent scripti omnes homines, & quādo aliquis peccaret, deleret eum Deus: alioquin non possent intelligi vera esse verba Dei, scilicet qui peccauerit in me delebo eum, nisi essent omnes scripti in libro illo: nam dato quòd non essent omnes ibi scripti, aliqs peccaret, & non deleretur, quod est contra intentum literæ: sed in libro legis Moysi non est aliquid tale scriptum: ergo non intelligitur de illo. Etiam non potest accipi deletio de libro pro occisione, sicut accipiebat Rabbi Abraham Aben Ezra, quia tunc quandocunq; aliquis peccaret, statim occideretur, quod falsum esse patet, & Ezech. 18. cap. apparet, cùm dicit: Nolo mortem peccatoris, sed vt conuertatur, & viuat. consequētia patet, quia litera dicit, qui peccauerit in me, delebo eum, idest quandocunque aliquis peccauerit in me, delebo eum. Dandus est ergo aliquis liber, de quo cũ homines omnes ibi scripti sint, quilibet deleatur, quādo peccat, & iste est liber ille Dei, in quo sunt prædestinati, & præsciti, & intelligitur ista deletio quantum ad pręsentem iustitiam. Nam in libro illo Dei, quem accipit hic Moyses, & est liber vitæ, scribuntur aliqui dupliciter, scilicet quidam secũdum certissimam prędestinationem, & isti non delentur, quia quidquid eueniat, cooperatur eis in bonum, quia secundum propositum Dei vocati sunt sācti, vt ait Apostolus ad Roman. 8. capit. ita quod quantacunque mutatio dissona fiat in vita eorum, tamen in bono finituri sunt, quia Dei infinita benignitas eis gratiam apponet in fine, nè deficiant, quia eos elegit ante mundi constitutionem cōformes fieri imaginis filij eius: alij sunt scripti in libro vitæ secũdum præsentem iustitiam, idest quia licèt in bono finituri non sunt, sicut Deus de eis pręcognouit ante sæcula, tamen nunc boni sunt, & eorum bonitas facit eos nunc dignos vita æterna, & si sic morerentur, indubitate acquirerent vitam æternam, isti autem deleri possent, quia poterunt esse mali, quādo voluerint, & tunc desinet iustitia præsens, secundum quam erant scripti in libro vitę, & sic per quodlibet mortale peccatum deletur homo de libro vitę quantum ad præsentem iustitiam, & de hac loquitur hic Deus, scilicet. *Qui peccauerit in me delebo eum.* Idest qñcunque aliquis commiserit mortale peccatum, ego delebo eum de libro meo secundum pręsentem iusti-

Contra Rabbi Abraham Aben Ezra.

Qui sunt scripti ī libro vitę secundũ certissimā ꝓdestinationé nō delentur. idē supra.

F tiam, in quo ante scriptus erat secundum bona opera
pręsentia, & non solùm delentur de libro vitæ illi, qui
sunt scripti in eo secundum iustitiam pręsentem, sed
etiam si sint scripti secundum prędestinationem cer-
tam, quia aliàs daretur, quòd aliquando peccaret ho-
mo mortaliter, & non deleretur de libro vitę. Scien-
dum est, ꝙ ille, qui deletur de libro vitę, aut ante pecca
tum istud, quod nunc egit, fecerat aliquod alterum nō
mediante inter vtrumque conuersione ad Deum, siue
aliquo opere charitatis, aut peccauit nunc, & ante hoc
stabat in charitate: si autem ante hoc peccauerat, ita ꝙ
erat extra charitatem, siue ille homo sit scriptus in li-
bro mortis secundum firmam pręscientiam, siue in li-
bro vitę secundum certam prędestinationem, non po
G test deleri de libro Dei: cuius ratio est, quia per pecca-
tum deletur aliquis de libro Dei secũdum pręsentem
iustitiam: si autem iste non redeat ad charitatem non
rescribetur in libro Dei, & sic non erit scriptus donec
conuertatur, qui autem non est scriptus in libro Dei,
non potest deleri de illo: sed iste non est scriptus in li-
bro Dei, cùm non redijt ad charitatem, ergo non po-
test deleri. Ideo dicendum ꝙ si aliquis nunc in gratia
existat, est scriptus in libro Dei secundum pręsentem
iustitiam, & si à charitate recedit, etiam cadit à libro vi-
tę, scilicet quòd deletur de illo: si autem post hoc mil-
lie, aut secundum quemlibet numerum peccet mor-
taliter in nulla istarum vicum deletur de libro Dei, cũ
in eo scriptus non sit: sed solùm in prima, quando ca-
H dit à charitate. Si autem ante istud peccatum erat in
charitate, erat scriptus in libro Dei, & cùm mortaliter
peccat, primò deletur de libro vitę, & sic non est sen-
sus, quòd quandocunque aliquis peccat mortaliter,
deleatur de libro vitę: sed quando peccat mortaliter
& ante hoc erat in charitate, & tunc procedit argumē
tum quod fiebat, scilicet quòd si illi, qui sunt scripti in
libro vitę secundum firmam prędestinationem, quā-
do primò peccant mortaliter decidentes à charitate,
aliquando peccaret aliquis mortaliter, & non delere-
tur de libro vitę, & sic essent maiora priuilegia eorũ, q
essent scripti in libro vitę secundum firmam prędesti-
nationem, quàm eorum, qui scripti sunt in libro mor-
tis, siue pręscitorum. Item si non delerentur illi, qui
I sunt scripti in libro vitę secundum firmam prędestina
tionem, de libro vitę, quando mortaliter peccarent
quantum ad pręsentem iustitiam, daretur, quòd ma-
nebant in pręsenti iustitia, quia non est dare medium,
quęrendo an aliquis homo sit iustus secũdum pręsen-
tem iustitiam, an non: sed isti anteq̃ peccarent morta-
liter, in libro Dei, qui est liber vitę erant secũdum prę-
sentem iustitiam, scilicet quòd non solùm illa opera,
quę vltimatè facturi sunt, constituent eos vita ęterna
dignos, sed etiam ea opera, q̃ nunc faciunt: ergo si non
delentur de libro Dei secundum pręsentem iustitiam,
necesse est, vt maneant in eo secundum pręsentem iu-
stitiam, cùm ibi ante essent secundum istam pręsentē
iustitiam: ergo erunt in peccato mortali, & erunt scri-
K pti in libro Dei secundum pręsentem iustitiam. Esse
autem in libro vitę secundum pręsentem iustitiam, est
quòd Deus aliquem ordinet ad vitam secundum ea
opera, quę habet nunc: ergo aliquis secundum morta
lia peccata à Deo disponeretur ad vitam ęternā, quod
est impossibile. Necessariò ergo dicendum est, quòd
quando quis peccauit, & ante hoc erat in charitate, ꝙ
deleatur de libro Dei secũdum pręsentem iustitiam,
& quantum ad hoc non differt vtrum sit secundũ cer-
tam prędestinationem in libro vitę, an secundum cer-
tissimam pręscientiam in libro mortis, aut pręscitorũ.
Et sic qui ęterna Dei electione prędestinati sunt, delē-
tur multotiens de libro vitę quando peccant deciden-
tes à charitate; non tamen delentur inquantum sunt

ibi

ibi secundam certam prędestinationem, sed inquantū sunt secundum præsentem iustitiam, quia tamē bis simul in eodē libro scripti sunt, poterit vna scriptura deleri, alia non deleta. *Delebo eum.* Cùm deletio fiat de libro vitæ quantum ad præsentem iustitiam per peccatum mortale, cùm nos peccem⁹ mortaliter, nos delemus nosipsos: dicitur tamen Deus delere nos, quia nihil aliud est nos esse scriptos in libro Dei secundum pǣsentem iustitiam, quàm quod Deus iudicet, vel ordinet hunc ad vitam æternam secundum hęc bona, quę nunc operatur: delere autem eum de libro vitæ quantum ad præsentem iustitiam est, quòd non reputet eū dignum vita æterna secundum opera, quæ nunc agit, & quia istud ordinare, vel reputare est à Deo, dicitur Deus nos scribere in libro vitæ, & nos delere. *Tu autem vade, & duc populum istum.* Respondet Deus Moysi distrahens illum à proposito: stetit enim Moyses cū domino quadraginta diebus, & quadraginta noctibus, vt patet infra 34. cap. & Deuter. 9. cap. orando pro remissione peccatorum populi huius, & Deus in principio respondit sibi aliqualiter durè, dicens: Qui peccauerit in me delebo eum, tu autem vade, & duc populum istum, idest licèt tu petas deleri si populus iste destruitur, ego non faciam: sed eum, qui peccauerit in me delebo: tu tamen de hoc nō cures, sed vade, & duc populum istum de loco isto, angelus meus præcedet te: postea vero in fine quadraginta dierū placatus est dominus, & remisit iniquitatem populi derelinquens in futurum aliquid de vindicta sceleris huius, & tñ concessit aliquid quod à principio petitionis non concesserat, scilicet quia à principio dixerat: angelus meus præcedet te, & postea in fine concessit, quod ipse præcederet, vt patet sequēti capitulo. Etiam quia & hac vice exaudiuit sup punitione, & à principio non exaudiebat: Quod non exaudiret à principio satis innuitur hic. Quòd autem in fine exaudierit, patet Deut. 9. cap. *Tu autem vade, & duc populum istū.* Quasi dicat, non cures de hac petitione .s. ꝙ deleam te si deleturus sum eos, sed vade, & præcede populum istum, scilicet sicut fuisti vsque huc ductor eius, ita nunc sis pręcedendo eos.

(Margin: Homo peccans mortaliter ipsū delet de libro vitæ.)

An Moyses duceret populum Israel.

QVAESTIO. XLV.

SED dices quomodo Deus dicebat Moysi, ꝙ duceret populum, quia nō dirigebat ipse populum, nec ad mandatum eius mouebantur, aut figebātur castra, sed ad motum nubis, vt patet Num. 9. quia ea stante figebant tentoria, & ea mota mouebant castra. Respōdetur, ꝙ Moyses vocatur ductor Israelitarum, quia ad mandatum eius cuncta fiebant in magna gente illa: nam ipse erat princeps super totam multitudinem illam, & iudex, & omnia iurgia per manum eius terminabantur: erat ergo ductor, idest capitaneus, etiā quantum ad directionem itineris ipse aliquid faciebāt de tribubus, & vexillis, quæ præcedere debebāt, & quæ subsequi, & si arca præcederet, vel nō: nam si ipse nō esset dans eis modum procedendi, aut aliquis alius capitaneus, mota nube non concordarentur ad motum, aut ipsa manente non concordarentur ad manendum. *Qua locutus sum tibi.* Idest duc eum ad terram, ad quam præcepi, vt duceres, scilicet ad terram Chanaan. *Angelus meus præcedet te.* Hic vtitur Deus antipophora respōdendo ad id, quod Moyses posset obijcere. Diceret. n. domine mādas mihi, vt ducam populum istum in terram Chanaā, & ego nescio eam, nec viam eius vnquā ambulaui: respōdet Deus, angelus meus præcedet te, qui te diriget, & loquitur de angelo, qui mouebat columnam nubis: nam si angelus aliter esset non assumpto corpore, aut non mota columna non viderent eū Israelitę, & sic non posset eos dirigere: necesse ergo erat, ꝙ aut appareret in humana effigie, aut assumeret aliquod aliud corpus, vel moueret, vt per motum corporis cognosceretur angelus. Corpus autem humanū accipere nō debuit, quia daret occasionem idolatriæ: videntes enim Hebræi angelum in forma viri, quem Deum esse putarēt nescientes facere differentiā inter angelum & Deum, adorarēt eum in effigie corporea, & fabricarent sibi statuam, quę esset imago illius Dei, & imaginem quoq; colerēt, quod erat vera idolatria. Vetuit ergo De⁹ hoc angelis, nè apparerēt in humana effigie, nè deciperent: sic dicitur Deut. ca. 4. Custodite diligenter animas vestras: non vidistis aliquam similitudinem in die, qua locutus est vobis dominus in Horeb de medio ignis, nè fortè decepti faciatis vobis sculptam similitudinem, aut imaginem. Debuit ergo accipere talē corpus quod mouendo non esset aliqua occasio idolatriæ, tale erat columna nubis, quæ non exprimebat imaginem rei viuentis, nec in figura, nec cōditione materię. Per hanc autem columnam conuenienter dirigebantur Hebræi, quia videbant eam moueri, & sequebantur eam: in hac autem erat angelus Dei mouens eam, vt patet supra 14. cap. cùm dicitur: Tollensq; se angelus Dei, qui pręcedebat castra Israel, abijt post eos, & cum eo pariter columna nubis, priora dimittens post tergū stetit. Nec potest intelligi ista litera de aliquo alio angelo præcedente, quia ille non videretur ab Israel, vt dirigeret, nec etiam erat necessarium poni talem angelum, cùm quidquid ille facere dēberet, faciebat alius, qui ambulabat in columna nubis: sed Deus non facit aliquid frustra: ergo nec poneret aliquem alium angelū, cùm ille, qui erat in nube, sufficeret. *Ego autem in die vltionis.* Cùm Deus hic remittere vellet Iudæis peccatum fabricationis vituli, noluit totaliter remittere pęnam, sed supra eam quam Moyses dederat inflixit amplius, & dicit. *Ego autem in die vltionis.* Idest licèt mandem tibi, quòd ducas populum istum in terram, de qua locutus sum, tñ non ex hoc est intelligēdum, quod nullo modo pro ista culpa aliqua pœna infligenda sit, quia ego in die visitationis, siue vltionis visitabo hoc peccatum eorum.

(Margin: Angelus ... Moys.)

(Margin: si loquebatur erat angelus mouēs nubē.)

(Margin: In directione populi Israelis non oportet ponere alium angelū ab eo, q erat in colūna nubis.)

Quæ fuit dies vltionis super Iudæos, quam Deus hic comminatur, scilicet an captiuitas Babylonica, vel Romanorum.

QVAESTIO. XLVI.

QVAE autem fuerit dies ista vltionis. Respondet Rabbi Salomō, quòd omnis dies, in quo aliquod malum patiebantur Hebræi, erat dies vltionis, quia in qualibet afflictione, quam sustinebant, remittebatur aliquid de illa culpa, qa persoluebatur illius pęnę particula. Sed ista expositio nō multum conuenit, quia hic videtur assignari certum tempus, cùm dicitur: Ego autem in die vltionis .i. ꝙ esset ab eo statuta aliqua certa dies, in qua vellet accipere vindictam de eis pro reatu vituli. Alij dicunt, quod ista dies vltionis fuit tempus captiuitatis Babylonicę, quia in illa fuerunt Iudęi multum puniti. Sed hoc non conuenit, quia ista captiuitas habuit speciales causas, ex quibus infligeretur, vt à prophetis multotiens narratur, inter quas non erat aliqua fabricatio Idoli in Horeb. Item quia Deus non punit peccata patrum in filios vltra quatuor generationes, vt patet infra 34. c. s. puniens peccata patrum in filios vsq; in tertiam, & quartam generationē: sed ab hoc tēpore vsq; ad captiuitatem Babylonicā fluxerūt anni plures, q̄ octingēti, ī qb⁹ multę generationes trāsierūt. i. plures q̄ 15. aut 20. ergo nō erat ibi illud peccatū puniēdum.

(Margin: Opi. Rabbi Salomō reijcitur.)

(Margin: Alia opin. confutat.)

Alij

Quomodo in quolibet peccato assignantur quinque, scilicet actus, culpa, macula, reatus, & pœna, & qualiter ista differunt inter se. Et à quo Deus, & sacerdotes absoluant. Et de circunstantijs actuum humanorum qualiter aggrauent peccatum.

QVAESTIO. XLVII.

NON facit hic differentiam Beatus Ieronymus inter peccatum, & reatum, sed differentia est: nã in peccato, siue in actu malo, vt melius dicamus, assignantur quinq;, scilicet peccatũ, culpa, macula, reatus, & pęna. Peccatum dicitur ipse actus positiuus, in quo fundatur ratio mali, & hoc solùm est quãtum ad peccata commissionis: quædam autem sunt alia, quæ vocantur peccata omissionis, in quibus non reperitur aliquid positiuum, & coincidit peccatum, & culpa: omnia autem alia reperiuntur tam in peccato commissionis, quàm omissionis, & hoc est sicut quidam assignant. Sed melius assignari potest, quòd non computetur peccatum inter ista, sed sit aliquid ambiens ista continendo in se, & tunc dicemus, ꝙ sunt quinque in peccato, sicut ante dicebamus, scilicet actus peccati, culpa, macula, reatus, & pœna. Actus vocatur id positiuũ, quod in peccato reperitur, scilicet ipsum coire, quãdo fundatur ĩ eo ratio peccati, aut percutere, & sic de cœteris: & iste actus peccati, quia est aliquid positiuum, non est malum, & non potest fieri, nisi Deus ad hoc adiuuet specialiter influendo. Et patet, quòd sit in peccato aliquid, quod secundum se non sit malũ, quia idem actus est in peccato, & in actu honesto: nã sicut vnus actus coeundi cum quadam fœmina est bonus, vel licitus, ita cum alia est malus, & illicitus, etiam cũ sint idem totaliter coeũtes, scilicet idem vir, & eadem vxor: quia aliquando coeuntes isti bene agent, & aliqñ peccabunt mortaliter, vt si in loco sacro: ergo iste act⁹, qui est absolutus. s. coire est positiuus, & in ratione sua non includit malum, siue culpam. Secundum quod considerat in peccato est culpa, & non est culpa aliqua pena temporalis, aut æterna in peccante, nec est actus peccãdi, sed est quędam deuiatio à debita rectitudine actus: nam ratio nostra dat nobis quasdam leges circa agibilia, & illę sunt regulę, vel rectitudines: obseruãdo autem modum illarũ sunt in debita rectitudine actus, idest facimus omnia, q̃ pręcipiunt in regulis illis ad rectitudinẽ actus. Sunt pręter has alię leges positæ, quarum quędam sunt Diuinę, vt Euangelicę, vel Prophetcę, vel Apostolicę: alię Humanę, vt Canonicę, vel Ciuiles: omnes istę sunt quędam rectitudines actus. i. determinantes ſm quid actus sint recti, & cõsistit ista rectitudo actus per quędam, q̃ non sunt intra substantiã actus, sed aliquo modo actum attingunt, & vocantur vulgariter circunstantiæ, quia circunstant. i. stant in circuitu actus determinãtes eũ respectu aliquorũ extrinsecorũ, & nõ intrãt substantiã actus, & has tãgit Arist. in 3. Ethy. s. quis, & quid, & quãtum, & qualiter, & cũ quo, & ad quem, & vbi, & pro quo, & qñ. s. Quis est, q agit. s. quis status ꝑsonę, quia persona faciens aggrauat: aliter. n. circa eũdem actum peccat religiosus, & aliter simplex sacerdos, & aliter laicus, & aliter sapiens, aliter insipiens, aliter pręlatus, aliter subditus. Nam ad diuersa tenentur isti, cùm sint diuersi status personarũ, & aliter peccat vir, aliter fęmina, maximè circa actum libidinis. Licèt etiam ad iram hoc extendatur. Circa alias etiam passiones. Magis enim cęteris paribus, in eodem actu viri, quàm fœminæ, peccant: intantum ꝙ Aristo. in 7. Ethyc. dicit fœminas non esse propriè incontinentes, viros autem sic, quia fœminæ carent opinione vniuersali, vel habent eam valde debilẽ propter imperfectionem naturæ, & cõparabat ibi fœminas ad

Actus peccati de se nõ est malus, & nõ potest fieri, nisi De⁹ ad hoc adiuuet.

In quo cõsistat rectitudo actus humani & de circunstãtijs ei⁹.

Prima circunstantia actus quis

Fęminę secundũ Arist. nõ sũt ꝓpriè incõunétes.

F viros bestiales, qui propter naturam locorum, aut influentiam specialem nascũtur tales, quemadmodum sunt plures circa pontum, vt ipse ibidem asserit: nam sicut illi non propriè vocãtur mali, quia malitia est aliquid humanum, isti autem prauitatem bestialem habent, quæ valde minor est malitia humana, & hoc, qa carent vniuersalibus opinionibus, sicut bestiæ, quę etiã incontinentes non sunt, solis fantasijs, & memorijs viuentes, vt ait Arist. in eo. 7. Ethy. Est ergo hoc generale, quod facit grauitatẽ in actu, vel tollit, persona, idest conditio, vel status, aut professio personę. Quid etiam circunstantia est, vt ponit Arist. in 3. Ethyc. Et si fortè arguas, quòd non ponatur vllo modo, vt circunstãtia, quia idem non est circunstantia suipsius, sed quid signat ipsam substantiam actus, ergo non est circunstantia. Item, quia circunstantia est aliquid quod circunstat, idest quod ponitur in circuitu actus, sed idem nõ est extra seipsum, ergo non est quid circũstantia actus.

G Respondetur, quòd si accipiatur quid propriè, non est circunstantia, sed solùm est circunstantia per considerationem ad intellectum nostrũ. s. ꝙ aliqñ nos facimus aliquid quod malum est, & putamus nos non facere illud, & si putarem⁹ facere illud esset peccatum, & aggrauaretur actus: sed qa non putamus illud facere, nõ est ita grauis, vtpotè, sicut dicit Aristo. quidam audiuerunt à quodam magistro suo Phylos. quędam secreta, quæ iurauerunt conseruare in secreto, & postea cũ putarent se dicere alia verba nõ attendentes dixerũt illa:

H sic nos interdum aliqua audiuimus, quę sub secreto retinere debemus, vel quia vidimus, & talia erant, quæ sileri debebant: postea tamen non attendentes, quia obliti sumus, dicimus illa, & postea dixisse noluissem⁹. Sic etiam ponit exemplum de illo, qui ducet alium ad iaciendum tela, aut artem gladiatoriã, & cùm ostendit exemplariter qualiter debet telum iacere disponendo illud in manu, & extendendo brachiũ, non intendens proijcere interdum proijcit, & tunc quia non agit à proposito, licèt alicui noceat, non imputatur illud, sicut si à proposito fecisset ludo gladiatorio. Idem euenit quia magister interdum docere intendens putat se non percutere, & percutit. Et sic in his est error circa quid, & est circunstantia: non quidem quòd

I ipsum quid, idest ipse actus sit circunstantia, sed putare se facere hoc, vel illud est circunstantia eius, quod fit, quia aliter se habet id, quod fit, quando agens putat se agere id, aut quando putat se non agere id. Et quantum est circunstantia: nam in eodem actu cõtingit magis agere, & minus agere: minus lędere, & magis lędere, sicut magis furari, & minus furari: magis conuitiari, & minus, & magis percutere, & minus, & sic de cœteris. Hæc autem multum grauat, quia tantæ culpæ poterit esse vnus actus, sicut mille propter modicum fecisse, & multum fecisse. Alia circunstantia est Quoties, quia licèt non sit circunstantia alicuius vnius actus in se, cùm nullus actus fiat multotiens: est tamen quędam circunstantia peccantis, quia aggrauat

K magis eum, & quilibet actus inquantum magis iteratus est maioris culpæ est. Alia circunstantia est Qualiter, & ista tangit multa, vtrum morosè, an celeriter, quia mora in actu delectabili causat maiorem delectationem, & accuratam: velocitas autem facit minus delectari, quia minus delectabili vacamus. Et de isto non potest dari certa cognitio, & de modo agendi, & conditionibus accessorijs ad modũ agendi, vel de modo eius delectabilis, quod assumit: ideo considerando circunstantiã istam, q̃ est Qualiter oportet ipsum peccantem, & confessorem attẽdere oẽs species actuum peccati. Nam si consideretur peccatum gulę, multos modos agẽdi respicit, qualiter. s. in modis apparãdi cibos, in modis comedẽdi, & alijs, q̃ sola experto patent.

An qd sit circũstantia actus.

Exemplũ Aristot.

Circunstãtia quãtũ.

Quoties.

Qualiter.

De actu libidinis sunt multa pertinentia ad istam circunstantiam tam ipsi modi actionis cõsiderati solùm ex parte actus, quàm modi considerati ex parte agentis, aut passi, & alia quæ cuilibet consideranda relinquuntur. Sic etiam de omnibus alijs peccatis ista circunstantia, Qualiter, multis implicita est. Alia circunstantia est. Cum quo, scilicet quod erat instrumentum agendi, vel instrumentum patiendi, quia interdũ ad patiendum requiruntur instrumenta, idest vasa, de quo ad libidinem aliquid tangit. De instrumento agẽdi generale est ad multa, & aliquis actus cum vno instrumento non censebatur culpabilis quidquid inde eueniret, & si fit cum alio instrumẽto, est damnabilis actus, vt ponit Arist. exemplum in 3. Ethic. si quis percutiens alterũ impetendo eum percutiat hasta rotundata, aut lanceata, idest vtrum habeat mucronem ferri, quod vocatur lanceatum esse, aut solùm habeat contum non habentem ferrum, sed extremitatem ligni. Et ibidem vtrum aliquis lapide, aut pomice percusserit: lapides enim lædunt: pomices autem non: nisi accideret aliquid speciale. Et idem est, quod nos communiter dicimus, si aliquis percusserit alterum varangulo, aut lapide: quia percussio facta varangulo nõ est nociua, facta autem lapidis ictu, ad mortem est. Iudicabuntur ergo actus differre, vtrum malo animo, an bono fiebant ex instrumentis, & in se mali, aut non mali sunt, vel punibiles, aut venia digni ex conditione instrumenti. Alia circunstantia est. Ad quem, idest quæ est persona patiens. ista. n. est magna circunstantia, non solùm grauans factum: sed etiam faciens differre, vt ĩ actu venereo: nã si aliquis cum matre coeat, scelestissimum est, si cum sorore infandum est, & ad alium modum pertinens, & sic de alijs gradibus consanguinitatis, & affinitatis secundum maiorem, aut minorem propinquitatem ad radicem consanguinitatis, quæ est pater, vt ait Arist. in 8. Ethic. etiam aliud, si cum soluta, aliud si cum maritata: aliud si cum virgine, aliud si cum corrupta, & aliud si cum moniali Deo dicata, vel aliqua muliere pertinente ad aliquam professionem specialem, & aliud si sit coitus masculorũ, & aliud si sit coitus brutalis cum pecoribus, & in his infinitæ fermè differentiæ: de quibus melius silendũ existimo: cùm virginibus enim Deo dicatis sacrilegiũ est, cùm consanguineis incestus, cùm virginibus violẽter cognitis raptus, cum maritatis adulterium, cum solutis simplex fornicatio. Quæ species sunt differentes in hoc actu ex circunstantia personali, scilicet. Ad quem, siue quis sit patiens. Non solùm agens in actu venereo facit differre speciem actus, sed etiam patiens, sicut si quis cum matre, aut consanguinea, vel affine voluntariè coierit, incestum committit: ita ipsa fœmina, quæ cognoscitur incestum committit: & sicut si quisquam secularis cognoscat virginem consecratam Deo, scilicet monialem, committit sacrilegium: ita & ipsa virgo committit sacrilegium: & sicut cognoscens virginem non violenter committit stuprum, ita & virgo voluntariè cognita committit stuprum. Patet hoc ex pœnis datis: quia leges humanæ, & diuinæ, scilicet canonicæ, eandem pœnam vtrisque imponunt, scilicet alicui cognoscenti consanguineam suam, & consanguineæ suę: & corruptori monialis, & ipsi moniali: & sic de cæteris: dum tamen status personarum sint receptiui earundem pœnarum. Quod dico, quia secularis cognoscens monialem plectetur pœna ciuili capitali: si autem clericus sæcularis, aut religiosus eam cognoscat, non poterit recipere eandem pœnam, scilicet capitalem, quia ecclesia non facit iudicium sanguinis. Circa homicidium autem, & quamlibet iniuriam generaliter consideratur status personæ, cui infertur iniuria, & conditio, aut gradus attinentiæ, & hoc siue

[Margin notes, partly cut off: Circunstãtia Cum quo. — Circunstãtia Ad quẽ. — ... ve ... non ... gens ... pec ... pa.]

A quantum ad magnitudinem, & paruitatem, aut quantum ad faciendum differre specie. De faciendo magnitudinem, & paruitatem patet, quia si percutiatur rusticus, nõ est tantum vitium, sicut si percutiatur rex: ideo dicit Arist. in 5. Ethicorum, vbi tractat de iustitia commutatiua, ꝙ si rusticus percutiat regem, non solùm oportet repercuti, sed puniri, idest capitaliter plecti: si autem rex percutiat rusticum non oportet, ꝙ rex repercutiatur, sed minorem quandam aliam pœnam pati. & sic in eis contrapassum est iustum simpliciter. Facit etiam differre secundum speciem, vt si quis occidat patrem, aut matrem, parricidij crimen est, & maximum inter omnia homicidia: si autem clericos occidat, aut percutiat, sacrilegium est, quod non est in

B sæcularibus, & sic de cæteris: quia in regem agere occidendo, aut percutiendo crimen læsæ maiestatis est: in alijs autem æqualibus non est crimen læsę maiestatis. Alia circunstantia est. Vbi, idest in quo loco fuit factus talis actus, quia interdum aggrauant loca quantitatem peccati, interdum verò mutant speciem. De aggrauatione, vt si maledixi alicui in occulto, vel publicè, vel occultè: vel si percussi in loco, vbi securus esse debebat: aut in loco, vbi non debebat esse securus. Mutat etiam speciem, vt si aliquis furetur rem non sacram de loco sacro, sacrilegium est: si tamen eadem res auferretur de loco non sacro, non est sacrilegium, sed furtum simpliciter: & si aliquis percussit alium in loco sacro effundendo sanguinem, sacrilegus est: si

C autem extra locum sacrum, non est sacrilegus. Item si aliquis cognoscat fœminam aliquam in loco sacro, est sacrilegium: in alijs autem locis poterit esse fornicatio simplex, & nunquam vocabitur sacrilegium. Alia circunstantia est. Quando: nam tempora faciunt ad paruitatem, & magnitudinem peccati: & ad tollendum suspitiones, aut exaggerandum eas. Nam maius est peccare in die festi, quàm in die profana: nam dies festi cultui diuino deputati sunt. Tunc ergo grauius contra Deum agitur, quando in eo offenditur, in quo speciali honorari debebat: nam ablata magnitudine, vel paruitate actus mali in seipso, siue sit fornicari, siue occidere, aut vacare comessationibus, & ebrietatibus, est quædam alia grauitas: quia

D propter circunstantiam temporis agimus contra aliud præceptum, contra quod antea non agebamus: nam colere festa præceptum est, qui autem impedit vacationem die festi, peccat: sed ille qui peccat in die profesto non impedit vacationem debitam fieri Deo in die festo: qui autem peccat in die festo tollit, vel impedit vacationem debitam Deo, ergo grauius peccat. Etiam tollit suspitiones peccati, aut exaggerat, & constituit aliquem actum punibilem, vel non punibilem secundum legem humanam tam canonicam quàm ciuilem: si enim aliquis homo reperiatur colloqui alicui fœminæ in tempore diurno, etiam si de illis alias suspitio esse posset: tempus tamen diminuit eam: si verò per noctem ei colloquatur, magna suspitio est. Item si quis percusse-

E rit atque occiderit per noctem eum, qui perfodit domum suam, etiam si veniat ad furandum, & non ad occidendum, non habetur reus homicidij: si autem per diem domum perfodiens occidatur, qui occidit, reus habetur homicidij, quia ille non iudicatur venisse ad occidendum, sed ad furandum. de hoc supra vigesimo secundo capitulo: & extra de homicidio voluntario, vel casuali capitul. si perfodiens. Alia circunstantia est, Pro quo, siue Ad quid: & ista est circunstantia dicens finem: nulla autem est in actu, quæ magis mutet naturam actus, quàm ista: nam aliquid ad vnum finem factum est valde bonum: ad alium finem factum est malum.

[Margin notes: Circunstãtia vbi. — Circunstãtia quãdo. — Circunstãtia ad quid.]

Facit etiam magnam differētiam in magnitudine boni,& mali: quia quando duo fines boni ſunt, vnus poterit facere actum valde bonum: ali⁹ autem faciet minus bonum,& tanta vis eſt huius circunſtantię in moralibus, ꝙ nō eſt aliquis actus (quantumcunq; de ſe bonus ſit) qui ex fine malus eſſe non poſſit,& multi act⁹ ſunt, qui de ſe mali videntur, qui aliquādo ex fine boni redduntur. quod non facit aliqua alia circunſtantia. Ratio huius eſt, quia finis in agibilibus eſt ſicut principium in ſpeculatiuis, ſiue ſuppoſitio in mathematicis, vt ait Ariſt. 7. Ethic. ſicut ergo in ſpeculatiuis tota veritas,& neceſſitas atq; contingentia concluſionum dependet ex veritate, & neceſſitate, vel contingentia principiorum: ita in moralib⁹ ex bonitate, vel malitia finis actus bonus vel malus redditur ſpecialius q̄ in alijs circunſtantijs. Hæ autem oēs ſuperius enarratæ ſunt circunſtātiæ actuum noſtrorum, i. aliqui modi, qui nō ſunt intra eſſentiam actus, ſed aliquo modo actum attingunt,& eum bonum vel malum reddunt: ſunt aūt hæ circunſtantiæ ſe habētes ad actum quemadmodū ſe habent alia prędicamenta ad ſubſtantiam: nam ſubſtantia eſt verè ens,& quod quid eſt, vt ait Ariſto. in 1. Phyſ. alia autem prædicamenta ſunt entia: quia entis, vt patet in princ. 7. Metha. nam ibi dicitur, ꝙ quantitas dr̄ ens: quia eſt modus ſubſtantiæ inquantum eā quantificat: qualitas eſt ens, quia ſubſtantiā qualificat,& ſic de alijs prædicamentis: ſunt. n. omnia modi quidā, vel limitationes ſubſtantiæ: ita actus cùm ſit quaſi quædā ſubſtantia, habet multas limitationes, quæ pertinēt ad diuerſa prædicamenta: nam ſi reſpiciantur circunſtantiæ ſupra poſitę, reperientur pertinere ad multa prędicamenta, & ſic diuerſimodè limitabunt ipſum actū. Iſtæ ergo ſunt rectitudines actus, i. id, in quo act⁹ fit rectus, vel non rectus: nam aliqua circunſtātia finis facit actum licitum,& alia facit eum malū. Quædā circunſtantia t̄pis, vel loci, aut perſonæ, vel inſtrumenti, aut patientis,& ſic de cæteris faciet actum eſſe bonum,& alia faciet malum. Ad hoc aūt, ꝙ actus ſit bonus, oportet omnes iſtas circunſtātias ſe debitè habere. Ad hoc verò, ꝙ malus act⁹ ſit, ſolùm requiritur vnam malè ſe habere. Vnde ſiquis direxerit oēs circunſtantias,& in vna errauerit, actus eſt mal⁹: vtpotè ſi ille, qui agit actū aliquem, eſt perſona cōueniens, & patiens eſt perſona conueniens, & locus debitus, & t̄ps congruum, & inſtrumentum agendi rei, quę fit, accommodatū,& oīa alia obſeruentur, ſi t̄n non fiat ꝑꝑ finem, ad quē debet, non erit actus licitus. Sic etiam ſi ponatur finis bonus, & omnes aliæ circunſtantiæ bonæ,& deficiat quæcūque earum, actus malus eſt, quia vt ait Ariſt. in 2. Ethic. loquens ex ſententia Pytagoricorum, cui ipſe aſſentit, peccare (vt Pytagorici dicunt) infiniti eſt, i. contingit fieri infinitis modis: bonum aūt ſolùm vno modo fit. Sic. n. dicit Diony. ꝙ bonum fit ex integra cauſa, malū aūt ex defectibus ſingularibus, i. ad bonum requiritur integritas oīum circunſtātiarum, ſ. ꝙ omnes ſint præſentes, malum autem fit ex ſingularibus defectibus, i. ex defectu cuiuſlibet circunſtantiæ ſingularis, i. ſolius: etiam ſi nulla alia deficiat. Redeuntes ergo ad id, quod inceperamus dicēdum, ꝙ culpa eſt deuiatio à rectitudine debita ī eſſe. Erat rectitudo bona habitudo oīum circunſtantiarum alicuius actus: declinare aūt ab hac rectitudine, quam obſeruare obligamur, ſiue ab ipſa ratione obligante ſic, vel ſic agendum fore, aut ipſis legibus poſitis diuinis, vel humanis, eſt culpa: ideo quia iſta rectitudo erat debita in eſſe, vtpotè aliquis fornicatus fuit, hoc eſt peccatum,& eſt actus poſitiu⁹, qui eſt coire: eſt etiam culpa, ſ. deuiatio à rectitudine debita in eſſe, quia iſte actus, qui eſt coire ſ̄m ſe non eſt mal⁹, nec bonus: ad hoc t̄n, ꝙ ſit bonus requiruntur plures circunſtantiæ, ſ. cum qua debet, q̄n debet, vbi debet,

In moralibus ex bonitate, & malitia finis actus bonus, vel malus redditur.

Ad hoc, vt act⁹ ſit bonus oportet oēs circūſtantias rectè ſe habere, ad malū autē ſufficere vnam deficere.

Culpa qd ſit.

F & ad quem finem oportet &c. Iſte autem qui fornicatus eſt, deuiauit à rectitudine, quia coiuit non cum qua debebat, & non propter finem debitum, & propter hoc dicitur, quòd culpa nihil eſt, quia eſt ens priuatiuum, ſcilicet non egiſſe qualiter debet: ſicut. n. cæcitas eſt priuatio circunſtantiæ debitæ in eſſe, ideſt quæ debebat ineſſe huic actui poſitiuo: ſicut. n. oculus aliquid poſitiuum eſt, ita iſte actus coire eſt actus poſitiu⁹. Et ſicut fornicatio eſt aliqua forma poſitiua: ita cum qua debet,& q̄n debet,& vbi debet ſunt determinationes poſitiuæ, quia habent veram realitatem. Et ſicut eſſe cæcum, eſt ſola priuatio viſiuæ potentiæ in oculo, qui eſt ſubiectum aptum ad habendū viſum: ita nō tanquam oportebat eſt priuatio purè huius poſitiuæ circunſtantiæ, quæ eſt cum qua oportet: ad quā

G aptus natus erat iſte actus, qui eſt coire, ſ. ꝙ poterat eā recipere. Erit ergo quælibet culpa vera priuatio, & propriè dicta in ſubiecto apto nato: quia culpa eſt formale in peccato,& ipſa eſt non ens, ſ. quia non eſt aliquid poſitiuum, dicimus ꝙ peccatum non eſt ens poſitiuum. Semper. n. conſtitutum, vel compoſitum, aut illatum ſequitur naturam partis leuioris,& infirmioris, ſ. ſi aliquid conſtituitur ex abſoluto,& reſpectiuo erit reſpectiuum, quia reſpectiuum eſt minoris entitatis quàm abſolutum. Et ſi aliquid componitur, aut cōſtituitur ex priuatiuo,& poſitiuo cadit in naturā priuatiui, quia priuatiuum eſt minoris entitatis quàm poſitiuum: & ſic cæcus, cùm dicat ſubiectum, quod

H eſt poſitiuum, & priuationem ipſam, quæ eſt cæcitas, computatur inter entia priuatiua, & non inter poſitiua. Peccatum etiam iſto modo conſtituitur, ſaltem loquendo large. Vel dicit duo, ſ. ſubiectū, quod eſt actus poſitiuus,& ad culpam, quæ eſt priuatio. Eſt autem culpa hic tanquam forma,& actus tanquam materia, & quia culpa eſt priuatiuum, vocatur peccatum ens priuatiuum, licèt habeat ſubiectum, aut materiam poſitiuam. Sic & in illatione ſi vna præmiſſarum eſt neceſſaria,& alia contingens, concluſio ſequitur contingens, quia minoris entitatis,& perfectionis eſt contingens quàm neceſſarium. Tertium quod eſt in peccato, eſt macula,& iſta eſt manens. Duo autem ſupra dicta ſunt tranſeuntia, ſ. actus poſitiuus, in quo fundatur

I culpa, quia actus illi velociter tranſierunt etiam culpa tranſijt. Licèt aliqui in hoc errent dicentes poſt actum elapſum culpam manere, & hanc eſſe, quæ in pœnitentia deletur. Falſum tamen eſt. Quod ſic clariſſimè patet, quia culpa, vt ſupra eſt probatum, eſt priuatio propriè dicta in ſubiecto apto nato, & determinato, ſicut erat cæcitas. Sicut igitur cæcitas, licèt ſit priuatio, quia tamen eſt in ſubiecto, non poteſt eſſe non exiſtente ſubiecto, ſ. oculo: ita culpa cùm ſit priuatio circunſtantiæ debitæ in eſſe, habet ſubiectum, qui eſt actus poſitiuus. Non manente ergo actu poſitiuo, non manebit culpa, quæ ſubiectatur in eo. Patet hoc, quia impoſſibile eſt cæcitatem eſſe non exiſtente aliquo oculo: nec aliquis dicere hoc poſſet, niſi inſanus, & nō

K intelligens terminos: ergo æqualiter impoſſibile eſt manere culpam, non manente illo actu, in quo fundabatur, vt in ſubiecto, quia vtraque eſt priuatio propriè dicta. Etiam cùm generale ſit, ꝙ accidens coexigat ſuum ſubiectum, & ſine illo exiſtere non poſſit, quia dependet ab illo: iuxta illud Ariſto. in 7. Metaph. ſcilicet quòd accidentis eſſe eſt in eſſe, ideſt in ſubiecto eſſe: tamen accidentibus priuatiuis, largè vocando ea accidentia, magis conuenit hoc, quod eſt non manere ſine ſubiectis. Nā licèt naturaliter accidentia poſitiua abſoluta ſine ſubiectis ſuis eſſe non poſſint, per potentiā tamen infinitam qualis eſt potentia Dei, poſſunt manere accidentia hæc ſine ſubiecto, ſicut oculis videmus teſtante nobis ortodoxorum ſententia: acci-

Culpa eſt priuatio, ꝓpriè dicta ī ſubiecto apto nato.

Cōpoſitū, aut illatū ſequit̄ naturā leuioris partis.

Tertiū principale in pctō macula māet poſt peccatum.

Quamuis oia accidētia ſubiectū coexigant: accidentia t̄n priuatiua magis illud coexigunt.

accidentia tamen priuatiua sine subiectis manere etiã per potentiam diuinam est impossibile: quia includit contradictionem. Nam accidentia absoluta, licèt non sint entia fixa, scilicet per se existentia, vt color, sunt tamen aliquod ens mobile, siue inhærens, quia ergo prę ter actualem inhærentiam, quam habet istud accidens ad subiectum, & existentiam in illo: habet in se esse proprium sui generis ablata illa actuali inherentia per potentiam diuinam supplentem locum subiecti, in quo est inhesio, manet esse suum indiuiduale illi accidenti, & in eo quidditas generis: priuatio autem non est ens fixum sicut substantia: sicut ens mobile, vel inhærens: sicut accidentia absoluta positiua: sed est priuatio alicuius accidentis positiui, scilicet potentiæ visiuę, vt cæcitas: nec enim cæcitas habet aliquod esse generis sui, cùm non sit aliqua quidditas simplex, aut composita, quę sit genus ad priuationes: sed solùm est cæcitas priuatio in subiecto determinato. Ablato ergo determinato subiecto, illa cæcitas non poterit esse priuatio formæ positiuæ in illo subiecto determinato: ergo nihil erit. Sic culpa est priuatio circunstantiæ debitæ in-esse in subiecto determinato, scilicet in hoc actu: ablatò ergo isto actu non poterit esse priuatio circunstantiæ ad istum actum determinatum, & cùm nihil aliud sit culpa, necesse est, vt transeunte actu culpa nõ sit aliquod ens, nec priuatiuum, nec positiuum. Non ergo potest absoluere aliquis homo à culpa per sacramentum confessionis, nec Deus potest absoluere à culpa per cõtritionem de malo habitam ad eum: quia absoluere est tollere aliquod vinculum: vinculum autem est ens, aliter enim non ligaret: sed culpa non manet transeunte actu, imò postea nec est ens positiuum, nec priuatiuum: ergo non ligat, nec potest quisquam eam tollere. Nam sicut per potentiam aliquam, siue finitam, siue infinitam, non potest culpa manere transeunte actu: quia est priuatio in illo subiecto determinato: ita non potest per aliquam potentiam absolui culpa postquam transijt actus, quia includit contradictionem, scilicet non ens vllo modo ligare, & posse tolli. Quando tamen Ecclesia tota cõfitetur, ꝙ per contritionem remittitur culpa, vel ꝙ sacerdotes simplices absoluunt à culpa, & summus Põtifex plenariè à pęna & culpa, accipiendæ sunt istæ ꝓpositiones in sensu sano, ad quem profert eas tota fidelis Ecclesia, s. ꝙ per contritionem Deus tollit culpã, aut per contritionem remittitur culpa, idest ꝙ per cõtritionem deletur reatus, vel obligatio ad mortem æternam, qui reatus mansit pro culpa, & cum dicitur, ꝙ summus Pontifex absoluit à pęna & culpa, idest ꝙ absoluit à reatu, vel obligatione manente ꝓ qua obligatio erat ad mortem æternam, & absoluit à pęna, s. quæ debebatur pęnitenti in hoc sæculo, vel purgatorio loco penæ æternæ, quam habere debuerat nisi pęnituisset, & ꝙ sacerdos simplex absoluit à culpa, idest ꝙ absoluit solum à reatu, vel obligatione mortis æternæ, quam incurrerat peccator per culpam, quæ iam transierat. Sunt ergo ista duo transeuntia, s. actus peccati, & culpa. alia duo manent, s. macula, & reatus. Macula autem est tertium, quod erat in peccato, de qua dicere inceperamus, & nihil aliud est macula, quàm quædam deturpatio imaginis Dei in nobis manens post culpam: nos enim in nobis imaginem Dei gerimꝰ, & similitudinem, vt habetur Gen. 1. c. Consistit autẽ hæc imago in tribus potentijs aiæ, s. in intellectu, voluntate, & memoria cum tribus actibus suis, vt magis dictũ fuit Gen. 1. c. Hæc autem imago ĩ nobis est ornata per gratiam, vt placeat Deo sponso suo: non est enim gratia in intellectu, aut voluntate solum, vel in vtroq; sicut sunt virtutes morales, aut theologicæ: nam charitas in voluntate sola est: fides autem in intellectu: vel

A si vellemus dicere in libero arbitrio: spes in voluntate, gratia autem totam essentiam animæ perficit, in qua reperitur imago: ista pulchritudo, vel ornatus imaginis Dei in nobis est debita in esse, i. nos obligamur ad habendum illam pulchritudinẽ, quia licèt gratia causetur à Deo solo: est tamen in potentia nostra, ꝙ habeamus gratiam: quia si disponamus nos ad illã, quantum possumꝰ, necessariò veniet in nobis s̃m regulam Dei ad nos: cùm autem aliquis peccat, deturpat imaginem Dei: quia priuat eam ornatu illo gratiæ s̃m quẽ placebat Deo, & statuit eam nudam, & deformem: veluti si quis aliquam fęminam pulchram cunctis vestimentis suis nudaret, detegeret ignominiam eius, & statueret eam deformem. Magis adhuc deformatur B anima cùm gratia tollitur, quàm cùm mulier suo ornamento priuatur: & sicut si quis spueret in imagine regis, valde esset reus mortis: ita cùm quis imaginem summi regis, quæ intra se est deturpat spoliando eam toto ornatu, quem Deus ei contulerat: magnam iniuriam facit Deo, & ex hoc est reus mortis. Sic ait Apostolus 2. ad Cor. 4. c. Templum Dei sanctum est, quod estis vos: si quis violauerit templum Dei, disperdet illum Deus. Dicitur autem violare templum Dei, idest animã suam, quę est templum Dei, fœdam reddere. Non. n. potest esse aliud templum Dei in nobis, nisi imago Dei, quæ est in anima nostra. Qui ergo istam imaginem deturpauerit disperdet illum Deus: ista autem macula, quæ est deturpatio imaginis per priuatio- C nem gratiæ, manet post culpam in anima quousque iterum peniteat, & ad gratiam redeat. Et licèt ista macula sit priuatio sicut culpa: tamen culpa non manet, & macula manet, quod accidit ex natura subiecti. Nã subiectum culpæ est actus, & ipse transit: ergo necessarium est culpam transire. Macula autem habet pro subiecto imaginem Dei: imago autem manens est, cũ fundetur in tribus potentijs animæ manentibus: ergo macula manens erit, & semper durabit, donec iterum per pęnitentiam recuperet peccator gratiam, quam amisit. Quartum quod est in peccato est reatus, & dr̃ reatus obligatio quędam quæ innascitur à culpa, & dr̃. reatus de reus, i. obnoxius. Est autẽ iste reatus aliquid, quod sine actu nostro innascitur facto aliquo illicito. D Et est reatus aliquid positiuum respectiuum, s. obligatum esse morti æternæ: confestim enim vt aliquis cõmisit peccatum, obnoxius est ad mortem ęternam. Et est sicut in sententia excommunicationis quãtum ad canonem latæ sententiæ: sunt enim quidam canones latæ sententiæ, alij sententiæ ferendæ. Canones ferendæ sententiæ sunt in quibus præcipitur, ꝙ qui tale fecerit excommunicetur: cum ergo aliquid tale commiserit, quale lege illa vetatur, debet eum prælatus excommunicare, & donec eum excommunicet non est excommunicatus, & si nunquam excõmunicet nunquam erit excommunicatus. Canones latæ sententiæ sunt, in quibus imponitur sententia excommunicationis ipso iure, vt si dicatur: si quispiam tale commiserit E ipso facto sit excommunicatus. Hic autẽ non oportet, ꝙ iste excommunicetur, quia iam excommunicatus est. Nam excõmunicatio à iure posita erat iam anteq̃ iste delinqueret, qñ factus fuit ille canon: immediatè ergo, vt iste peccauit contra illum canonem, incidit in sententiam, quam canonis conditor ipso iure tulerat: quam volebat omnes violatores ipsius canonis incurrere ipso facto. Sic autem est in peccando, quia Deus posuit legem latæ obligationis, s. ꝙ qñcunque aliquis peccauerit, ipso facto sit obligatus ad mortem æternã, & cùm aliquis peccat, insurgit ista obligatio ex ipsa lege latæ sententię, qua Deus omnes peccantes mortales ad mortem æternam ipso facto voluit obligari, sic patet Gen. 2. ca. vbi ponens Deus hominem in Paradiso volu-

Cũ qs peccat Dei imag nem deturpat.

Quid est têplũ Dei in nobis.

Quartum princip... quod est in peccato ẽ reatus.

Deus peccantibꝰ imposuit legem latæ obligationis.

voluptatis in medio lignorum pomiferorum dixit: De omni ligno paradisi comede, de ligno autem sciētiæ boni & mali ne comedas: quacunque enim die comederis morte morieris, idest si comederis transgrediendo mandatum meum, quod est peccare mortaliter, non oportet, ꝙ ego obligem te tunc ad mortem: sed quacunque die comederis, morte morieris, idest in quocunq; tempore, vel quacunq; hora comederis, morte morieris, i. eris obligatus ad mortem ęternam, & temporalem, s. ꝙ ipso facto incurres obligationem mortis: & sicut est de isto peccato primo, ita de omnibus alijs, s. ꝙ quocunq; tempore homo peccauerit est ipso facto obligatus ad mortem æternam, & iste reat⁹ manet post culpam, sicut manebat macula, & iste est, à quo absoluitur homo per contritionem à Deo, vel de quo dicuntur sacerdotes aliquo modo absoluere p sacramentum penitentiæ: quia est positiuum, & est vinculum. Ab alijs autem non potest homo absolui: imò includit cōtradictionem ex terminis aliquem absolui ab aliqua re nisi à reatu. Nā dato ꝙ actus positiuus esset manens, & culpa esset manens, & quod magis est, dato ꝙ esset positiua, & macula esset positiua, nullo modo posset absolui ab istis, aut ab aliquo istorum: repugnat. n. ex terminis, quia absolui est tolli aliquod vinculum: non ergo potest quis absolui nisi à vinculo. sed actus peccati nō est vinculum, nec culpa, nec macula, nec pęna: ergo dato ꝙ omnia ista essent manentia, & positiua, nō possent absolui homines ab his, sed solùm à reatu, quę est obligatio ad mortem, & vinculum quoddam. Et de isto reatu communiter dr̄, ꝙ transeunte actu, manet reatus. Quintum, & vltimū in peccato est pęna, & istud est magis extrinsecū quàm cætera. est autem pęna, quæ directè sequitur ad peccatum, s. pęna ęterna, quia vt dictum est de reatu, eoipso quo aliquis peccat, obligatur ad mortem æternam: pęna autem purgatoria non est directè pro peccato, sed ex relaxatione, quia cum deberetur isti peccanti pęna æterna inferni pro peccato, quando conteritur, Deus remittit ei pęnam æternam, & cōmutat in quādam pęnam purgatoriam, quæ temporalis est ipsis animabus. Est ergo ista pęna indirecta, & per accn̄s ipsi peccato: imò si peccatum puniretur, sicut puniendū erat directè: nunquam daretur ei ista pęna, sed ęterna. Item pęnæ, quæ temporaliter infliguntur nobis viuētibus, non sunt directè pęnæ peccatorum: nam pęnæ, quas temporaliter patimur, aut sunt nobis impositæ, & nos eas voluntariè toleramus, sicut sunt satisfactiones pęnales à confessoribus iniunctæ, aut sunt pęnæ nobis inuoluntariæ, quales sunt pęnæ, quas Deo agente patimur: aut permittente, & dirigente toleramus. Primò modo pęnæ non sunt debitæ pro peccato, sed sunt in relaxationem: nam sicut confitentibus, & contritis commutatur pęna æterna in pęnam temporalē purgatoriam, ita si vellent suscipere, quidquid pro peccato in purgatorio pati debebant, in vita præsenti cōmutabitur, & mitior erit pęna, quia magis satisfacit vna dies pęnæ quam aliquis spontaneè tolerat, quàm multi dies pęnæ, quos inuoluntariè suffert. Si autem accipiantur secundo modo pęnæ inflictę nobis à Deo agente, aut permittente, manifestum est, ꝙ illæ non sunt pęnæ directè pro peccato, quia per istas pęnas nō fit relaxatio futuræ s̄m se, idest quantum tales sunt, nisi fortè aliquis eas patienter toleret propter Christū, & in remissionem peccatorum suorum: quia iam ex merito patientiæ proficiunt: aliàs tamen non sunt cōmutatio pęnæ æternæ in ipsas. imò si bene consideretur, non est aliquo modo satisfactoria ista pęna, quę sic temporaliter infligitur à Deo pro pęna inferni, siue eā patienter toleret, siue impatienter: nam si aliquis eam impatienter toleret, nihil prodest ei ad aliquam pęnæ

~~Reatus solus est quē Deus remittit, & à quo sacerdotes absoluere dicuntur.~~

Quintum pricipale in peccato est pęna.

~~Sic peccatū directè punireretur à Deo nō infligeret pena tēporalis, sed æterna.~~

F relaxationem, nec æternæ, nec alicuius alterius: si autē toleremus eam patienter, oportet ꝙ simus in charitate, quia aliàs bonum nullum agere possumus, nisi in charitate simus: quia est ipsa radix merendi. Si autem in charitate sumus, iam absoluti sumus à morte æterna, & solùm manet nobis purgatoria. Tunc ergo ista temporalis, quam patimur, erit ad alleuiationem pęnæ purgatoriæ, & non ad alleuiationem pęnæ æternæ. Pęnæ ergo temporales nullo modo proficiunt ad relaxationem aliquam, vel commutationem pęnæ æternæ. Tunc ergo arguet aliquis, ꝙ non sit pęna temporalis directè pro peccato mortali inflicta: nam pęna æterna infligitur pro peccato: ergo nō debet infligi alia pęna, cùm illa non mutetur: si enim illa mutaretur, si-
G cut est in relaxatione facta in confessionibus, adhuc bene staret, sed non mutatur: quia si maneat peccatū mortale semper illa manet: sed illa non mutatur, quia peccatum mortale manet: ergo non infligitur pœna temporalis in relaxationem illius. Probatur ꝯña, quia cùm infligatur pęna ęterna pro peccato, non debet inferri alia pęna: nam vt dicitur Num. 1. c. Non iudicabit dominus bis in idipsum: vel vt alia litera hēt: Non insurget duplex tribulatio. si tamen daretur pęna æterna, & pęna temporalis, insurgeret duplex afflictio: ergo non debet vtraque dari pro peccato. Respondebitur fortè, ꝙ sicut est in iudicijs, ꝙ aliquando pro eodē delicto datur duplex pęna, vt ꝙ flagelletur, & occidatur, & hoc quia vna earum non est sufficiens. Respon-
H detur, ꝙ hoc non potest stare: nam si pęna æterna non esset sufficiens pro peccato, esset iustum aliam infligi: sed si sufficiens est pęna æterna pro quolibet mortali peccato, ergo non oportet infligi temporalem: nam si dicatur, ꝙ peccatum eo ꝙ fit in Deum, est infinitum, ideo ꝙ debet esse pęna infinita, satis erit responsum, s. ꝙ pęna æterna infinita dicetur quia nunquam finitur: ideo non erit necesse addi quandam aliam pęnam. Et sic dicendum est, ꝙ pęna æterna est sufficiens pro peccato mortali, ideo non debet aliqua alia pęna addi, & si aliquando infligitur illa non est tanquam pars punitionis debita pro delicto, sed tanquam aliquid exhortatiuum ad exeundum de peccato, quia pęnis afflicti interdum mali coguntur suam iniquitatem deserere.
I Et si dicas, ꝙ quidam sunt iam indurati, & ad bonum nunquam conuertendi, & infliguntur istis mala non tanquam incitamenta ad correctionem: sed tanquam principia æterni doloris: sicut fuit de Pharaone, qui in malo finiuit, cùm obstinatus esset (vt innuit scriptura) vt patet supra 9. c. & ad Rom. 9. & tamen hic incepit puniri, & in pęnis vitam suam terminauit in mari rubro extinctus, vt patet supra 14. c. Etiam de Herode, qui malus fuit, & in fine dierum suorum grauissimè peccans, scaturiens vermibus, & terribili fætore vita defunctus, vt patet Act. 12. Idem de Antiocho Epiphane, qui similiter in doloribus, & calamitatibus diem clausit extremum tartareo carceri mancipandus, vt habetur 2. Mach. 9. c. Respōdetur, ꝙ pro quolibet pec-
K cato pęna debita est pęna æterna, & est sufficiens pęna pro eo, nec oportet aliam dari: sed quia contingit aliquem multotiens peccare mortaliter, & pro quolibet peccato in solidum, siue per se debetur pœna æterna: si ergo millies aliquis peccat mortaliter, millies ei debetur pœna æterna. Tunc de quantitate huius pœnæ transfert Deus aliquid in vitam istam, vt sit aliorum exemplum, quòd miser miserabiliter finierit. Si autem vnum esset peccatum, non oportebat dari hic pęnam pro illo, & in inferno, sed solùm in inferno. Licèt ad hoc aliter, & optimè dici potest, quòd in pęna peccati mortalis sunt duo, intensio, & extensio. Intensio quidem quòd multum acriter puniatur, vel non tam acriter. Extensio ꝙ puniatur in æternum. Quan-

Pęnę temporales nullo mō proficiunt ad relaxationē pœnę ęternę.

Pro vno pctō mortali nō datur pœna tēporalis: sed ęterna

Quantum ad extensionem non est dare magis, & minus, quia si aliquis peccauerit mortaliter, & in illo peccato vitam finiuit: siue illud peccatum maximum foret, siue minimum: si vtrunque dari posset, aut alterũ eorum, non posset per maiorem durationem manere in inferno quam in æternũ pro maximo peccato: nec per minorem durationem manere in inferno, quàm in æternum pro minimo peccato: Quantum ad intensionem differt, quia qui modicum peccauit licèt mortaliter, parua pęna punietur, licèt æterna, & qui multũ peccauit, magna pęna punietur, & æterna. Licèt ergo aliquis peccauerit mortaliter multis vicibus, vel vna tñ, & non possit tolli, quin in inferno sit minor illa pęna in duratione quàm æterna, tamen poterit diminui quantum ad intensionem. Et sic si Deus aliquem qui vltimatè damnandus est, in præsenti magnis pęnis temporalibus afficiat: quantitas istarum pęnarum minuetur de intensione pęnæ, quam in inferno tolerare debebat, licèt aliquando per accidens ista pęna tpalis faciat ad augmentũ maioris pęnæ in inferno: quia per istas pęnas mali blasphemant de Deo, & maiora cruciamina promerentur: quia iam maiora sunt peccata: tamen per se semper diminuuntur pęnæ. Vnde dato ꝙ aliquis egisset omnia peccata, quæ egit, & omnes blasphemias, & murmurationes contra Deum, quas fecit pro illatione pęnarum, non illatis pęnis temporalibus, tunc necessariò essent in inferno maiores pęnæ quàm si nullas in sæculo sustinuisset. Et si dicas, ꝙ istæ pęnæ, quæ sustinentur in præsenti non prosunt eis, qa sine charitate tolerantur. Rñdetur, ꝙ ad merendum requiritur, ꝙ actus sit in charitate, vel toleratio difficilium. Ad satisfaciendum tamen, non requiritur, ꝙ fiat in charitate: sed qualitercunque fiat satisfacimus: alioquin teneremur obseruare præcepta cum charitate, quod falsum est. Patet cõsequantia, quia tenemur obseruare præcepta moralia in omnibus operationibus nostris: si autem non satisfaceremus debito nisi operando ex charitate: ergo ad quæcunq; tenemur obseruanda teneremur ex charitate. Dicẽdum ergo est circa supradicta, ꝙ pęna, quæ directè venit pro peccato mortali, est pęna æterna: pęna autem temporalis non est directè, sed ex commutatione debita pro peccato: vt purgatoria, vel temporalis, quæ non datur directè, vt pęna peccati: sed vt admonitio quędam: alia autem, quæ datur malè agentibus, qui finiunt in pęnis vitam suam, & postea æterno damnantur supplicio, non datur, vt pęna temporalis, sed vt principium pęnæ æternæ: ita ꝙ tota continuetur ac si iam infernali carceri detrusus esset, quando ista pęna infligitur. Hæc igitur quinque sunt, quę circa peccatum consideranda sunt, & quæ continet ipsum peccatum. Quando autem Hiero. dicit hic. *Quòd percussit Deus populũ pro reatu vituli.* Accipit reatum pro culpa: licèt propriè accipiatur pro obligatione ad pęnam. Vocatur autem reatus vituli, i. culpa, quam commiserunt in faciendo vitulum. *Quem fecit Aaron.* Hoc refertur ad vitulum, & non ad reatũ: nam si fecisset Aaron reatum vituli, i. culpam, vel peccatum, quod fuit in fabricando vitulum, & adorando non puniretur populus pro reatu vituli, quia quilibet punitur pro culpa sua: sed hic punitus fuit populus, & non Aaron: ergo non refertur ad reatum, sed ad vitulum, quia vitulũ fabricauit Aaron, & est reatus, vel culpa vituli in duobus, s. ĩ fabricando, & in adorãdo. In fabricando qdẽ, quia populus peccauit petendo, vt fieret eis Deus, qui præcederet eos. In adorãdo, quia adorauerunt eũ curuantes se corã eo, atq; dicentes: Hi sunt dij tui Israel, qui eduxerunt te de Aegypto. Ponitur tñ hic. *Quem fecit Aaron.* Ad memorandum peccatum Aaron in faciendo: peccauit. n. quia debuisset potius mori quàm talia fabricare, & ob hoc Deus ei iratus, delere eum volebat, nisi Moyses rogasset pro eo, vt patet Deut. 9. c. de quo supra latius dictum est.

(Left margin notes: Pęnæ inferni non sunt æquales quantum ad extensionem: sed non quantum ad intensionem. — Quo pęnæ temporales diminuant pęnã æternam. — Pęna temporalis quãdoq; datur, vt principium pęnæ æternæ.)

CAPITVLVM XXXIII.

OCVTVSQ. est Dominus ad Moysen, dicens: Vade ascende de loco isto tu, & populus tuus, quem eduxisti de terra Ægypti, in terram, quam iuraui Abraham, Isaac, & Iacob, dicens: Semini tuo dabo eam. Et mittam præcursorem tuum angelum, vt eijciam Chananæum, & Amorrhæum, & Hethæum, & Pherezæum, & Heuæum, & Iebusæum, & intres in terram fluentem lacte, & melle. Non enim ascendam tecum, quia populus duræ ceruicis est, ne fortè disperdam te in via. Audiensque populus sermonem hunc pessimum, luxit, & nullus ex more indutus est cultu suo. Dixitq; Dominus ad Moysen: Loquere filijs Israel: Populus duræ ceruicis es, semel ascendam in medio tui, & delebo te. Iam nunc depone ornatum tuum, vt sciam quid faciam tibi. Deposuerunt ergo filij Israel ornatum suum à monte Horeb. Moyses quoque tollens tabernaculum, tetendit extra castra procul, vocauitque nomen eius tabernaculum fœderis. Et omnis populus, qui habebat aliquam quæstionem, egrediebatur ad tabernaculum fœderis extra castra. Cumque egrederetur Moyses ad tabernaculum, surgebat vniuersa plebs, & stabat vnusquisque in ostio papilionis sui, respiciebatque tergum Moysi donec ingrederetur tentorium. Ingresso autem illo tabernaculum fœderis, descendebat columna nubis, & stabat ad ostium. Loquebaturque dominus cum Moyse, cernentibus vniuersis, quòd columna nubis staret ad ostium tabernaculi. Stabantque & ipsi, & adorabant per fores tabernaculorum suorum. Loquebatur autem Dominus ad Moysen facie ad faciem, sicut solet loqui homo ad amicum suum. Cumque ille reuerteretur in castra, minister eius Iosue filius Nun puer non recedebat de tabernaculo.

(Right margin notes: 38. dist. c. 1. nõne. — 36. dist. c. 2. & 11. q. 3. c. summope. & hic est, & per Archi. de re iudi. lib. 6. — Num. 12. — 8. q. 1. cap. Moyses.)

Locutus. Posita supra ascensione secunda Moysi ad dñm in montem, & responsione Dei ad eum in generali, hic ponitur magis in speciali. Et in partes duas diuiditur. Quia primò ponitur responsio, & mandatum Dei durum. Secundò ponitur responsum gratiosum, ibi. *Dixit autem Moyses*. Prima in duas, quia primò ponitur dura responsio: secundò populi increpatio, ibi. *Dixit dominus*. Circa primum. *Locutus est dominus*. Ista locutio fuit in monte Sinai, quia ascenderat Moyses ad dñm ad petendum remitti iniquitatem populi, sicut ante dixerat præcedenti ca. s. Ascendam ad dñm, si quo modo quiuero deprecari eum ꝓ scelere vestro. Dominus autem responderat ei ad quandam petitionem de deletione sua de libro vitæ non multum insistens illi responsioni, sed conuertit se ad aliud, quod non petebat Moyses, s. dicendo ei: Tu autem vade, & duc populum istum quò locutus sum tibi, & cùm illud dixit dominus Moysi, continuauit ei totum, quod hic cōtinetur de eductione populi, & de responsione Moysi quantum ad directionem angeli, s. ꝙ non educeret eos angelus Dei, sed Deus: sed Moyses mutauit istum ordinem, & interposuit quædam alia historica. & sic fiunt hic magnæ diuisiones historiarum, & rerũ dictarum, quæ causa intricationis magnæ sunt obscuritatis quantum ad intellectum, & non sunt ista facta ex imperitia Moysi, sed ex necessitate rei, quia hic cōueniunt ad idem tempus res gestæ, & verborum prolatio: quodcunque ergo præponatur, vel postponatur non refert, quia semper erit anticipatio, & recapitulatio. Hic autem si Moyses tenuisset ordinem in dicendo, s. continuando verba Dei secundum ꝙ Deus dixit, quando dixit illud, quod supra habetur: Tu autem vade, & duc populum istum in locum quò locutus sum tibi, subiunxit totum, quod est à principio huius ca. vsque ad illum locum. *Dixit dominus ad Moysen*. Quia tota est vna verborum contextio: sed Moyses discindit istam narrationẽ, quia primò eam incepit in præced. c. s. *Tu autem vade, & duc, &c.* Deinde interposuit quandam historicam narrationem, s. quomodo Deus percusserit Israelitas pro vitulo, quem adorauerunt, & denuo redit hic ad continuandum verba Dei de ductione populi in terram Chanaan, quàm inceperat, & ne ista ratio videatur acephala, apponit ei caput, s. *Locutusque est dominus*. Non tamen est intelligendum, ꝙ alia locutio sit ista quàm locutio illa, quàm inceperat supra, s. *Tu autem descende, & duc, &c.* Quod patet, quia Deus solùm dicebat aliquid Moysi præcipiendo, & nō dicebat ei aliquas historicas narrationes, sed inter illã locutionem superiorem de ductione Israelitarum in terram Chanaan, & istam, quæ continuatur illi, interponitur historica narratio: ergo non dixit ista Deus sic Moysi, sed Moyses tenuit istum modum in recitando ea, quædam præponens, & quædam interponens. Et quia (vt dictum est) anticipatio, & recapitulatio disturbant maximè intellectum legentium in sacra scriptura, & in alijs libris, & in isto cap. fit quædam recapitulatio, & anticipatio, ideo considerandum est in quo fit. K

An tabernaculum paruum, quod Moyses extra castra extendit fuerit post primas tabulas: an post secundas.

QVAESTIO. PRIMA.

QVOD autem non teneatur hic continuus ordo narrrationis patet, quia hic dicitur in principio huius c. & in fin. præcedenti de his, quæ respondebat, & loquebatur Moyses in monte, & in fine huius, & in principio sequentis dicitur de eodem, vt patet intuenti literam: in medio autem ei⁹ dicitur de tabernaculo,

F quod statuerat Moyses extra castra, in quo habitabat gloria domini, & ipse Moyses, & Iosue manebant in eo. Manifestum est autem, ꝙ istud tabernaculum non fuit factum in monte Sinai, ita ꝙ Moyses in secunda vice, qua ascendit in montem fecerit istud tabernaculum in monte: nam istud tabernaculum non erat in monte, sed apud castra, ideo nō potuit esse in istis quadraginta diebus secundis, quibus Moyses stetit in mōte. Item quia quando Moyses manebat in isto tabernaculo exibat, & veniebat in castra, & rursus veniebat à castris in tabernaculum illud, sed cùm Moyses stetit in monte his quadraginta diebus, non descendit donec consummati sunt: ergo non erat in monte tabernaculum. Añs patet infra 34. & Deut. 9. c. dicitur, ꝙ isti quadraginta dies fuerunt cōtinui, quibus Moyses fuit ante Deum prostratus in terram. Item quia qñ Moyses exibat de isto tabernaculo, manebat in eo Iosue minister eius ad custodiam, sed Iosue non stetit cũ Moyse supra montem istis quadraginta diebus: cùm Moyses staret solus cùm Deo intra caliginem nubis. Añs patet in litera. Item quando Moyses redibat de castris ad tabernaculum illud, videbant filij Israel tergũ Moysi euntis, & videbant qualiter Deus in columna nubis loqueretur ei atque adorabant existentes in ostijs papilionum: sed quando Moyses stabat in monte, non videbant filij Israel qualiter loquebatur cũ Deo: quia mons erat caligine adopertus, vt patet supra 24. cap. & Deut. 9. ergo non fuit hoc tabernaculum in monte. H Item quando Moyses manebat in hoc tabernaculo, omnes, qui habebant aliquas questiones in castris, exibant, & veniebant ad tabernaculum illud, & ibi Moyses iudicabat eis in causa illa: sed dum Moyses fuit in monte nō ascendit aliquis illuc: ergo nō fuit in monte hoc tabernaculum: Hec omnia añtia patent infra in litera. Necessariò ergo dicendum est, ꝙ istud tabernaculum fuerit extentum per Moysen extra castra, quando occidit idolatrantes antequam ascenderet ista secunda vice in montem: aut ꝙ fuerit extentum postquam descendit in secunda vice ferens tabulas secundas. Si dicatur primum, erit ordinis mutatio per recapitulationem: si autem dicatur secundum, erit mutatio per anticipationem.

I *Quo tempore facta sunt ea, quæ in hoc cap. narrantur.*

QVAESTIO. II.

CIRCA hoc ergo quærendum est, quo tempore ista fuerint, an postquam descenderit de monte in secunda vice ferens tabulas secundas, an in prima vice postquam descenderit, s. quãdo occidit idolatras. Dicendum autem videtur, ꝙ istud tabernaculũ, quod hic ponitur fuit locatum per Moysen extra castra antequam ascenderet secunda vice ad montem: nam licèt ista litera videatur indifferens ad anticipationem, & recapitulationem, magis tamen conuenit ei recapitulatio, quia licèt hic inchoentur ea, quę Moyses cum Deo locutus fuit in monte: tamen potissima pars eorum ponitur infra narrationem de tabernaculo isto, vt patet in fi. huius c. & in toto c. sequenti, in cuius fine dicitur, ꝙ postquam stetit Moyses cum Deo diebus quadraginta, accepit secundas tabulas, & venit in castra, & immediatè sequitur de fabricatione tabernaculi, & oblatione popularium ad faciendum illud, vt patet in prin. 25. c. & infra. Item quia Moyses non tenebat semper istud tabernaculũ extra castra, sed solùm incepit tenere propter populi detestationem, quia populus peccauerat, & erat in ira Dei. Volebat igitur ab eis recedere, ne videretur eis dare fauorem in scelere patra-

patrato, & vt sic confusi priuati consortio eius tanquã excommunicati manerent, & sic magis de delicto cõtererentur: sed quando peccauerunt, & puniuit eos Moyses antequam ascẽderet ad rogandum pro eis in secunda vice, erant in ira Dei, quia nondum fuerat remissa iniquitas eorum, & postquam Moyses descẽdit de monte in secunda vice ferens secundas tabulas, erãt iam reconciliati Deo: ergo non habebat occasionem recedendi ab eis, & figendi tentorium extra castra: in prima autem vice habebat occasionem deserendi eos quantum ad aliqualem communicationem: quia nõdum erat remissa iniquitas, & vt contererentur: ergo in prima vice anteq̃ secunda vice ascenderet in montẽ fuit facta ista fixio tabernaculi extra castra. Itẽ quando Moyses secunda vice descendit de monte portans secundas tabulas venit ad populũ, & publicauit eis mandata Dei de fabricando tabernaculum, & ꝙ offerrent præcepit: inceptumq; est opus tabernaculi, & ipse prę erat artificibus, vt non errarent in opere, sed si haberet tentorium extra castra ipse solus cum Iosue, nõ posset interesse artificibus fabricantibus: ergo dicendum ꝙ tunc manebat in castris Israel, & ista tabernaculi extẽsio extra castra fuit, antequam ascenderet Moyses in monte secunda vice, & fuit sic factum qñ Moyses descendit de monte prima vice ferẽs primas tabulas die quadragesimo postquã ascẽderat in die, quo totus populus faciebat festum magnum vitulo, & eodem die combussit vitulum, & dedit potum Israelitis de aqua conspersa pulueribus aureis vituli, & occidit viginti tria millia de idolatris. Et tũc sequitur in litera: Facto autem sequenti die dixit Moyses populo, ꝙ volebat ascendere ad orandum pro eis ad dominum, & tunc recessit de castris, & extendit tabernaculum foris: mansitq; aliquot diebus sic antequam ascenderet ad orandum dñm in montẽ, & sic ascendit: cùm verò descendisset secunda vice ferens secundas tabulas legis, descẽdit in castra, & conuocauit multitudinẽ filiorũ Israel, atq; præposuit eis negociũ præceptorũ Dei de cõstructione tabernaculi, & venit atq; habitauit intra castra sicut ante consueuerat, vt præesset artificibus tabernaculi. Hoc aliqui putauerunt satis rationabiliter loquẽtes. Sed nõ est totaliter verum. Huiusmodi aũt veritas ponetur infra super partem. *Moyses quoq;. Vade & descẽde*. Non descendit immediatè Moyses cũ dicta fuerũt ista verba. Quod patet, quia nõ fuit ista vltima respõsio Dei: nam hic rñdit durè, & postea rñdit mollius: nam hic dixit, ꝙ iste populus erat duræ ceruicis, & ꝙ non ascenderet cum eo, ne fortè deleret in via: postea tamẽ rñdit petẽte Moyse deducturum eos in via, inter quas rñsiones videntur intercidisse aliqui dies, vt Moyses Deum suppliciter oraret, duram illam responsionem emolliri.

Quot diebus Moyses stetit in monte cum Deo, an ter quadraginta, vel bis quadraginta.

QVAESTIO. III.

DE diebus autem quibus Moyses stetit in monte dubium est. Aliqui dicunt fuisse ter quadraginta dies, & hoc quia Deut. 9. ca. vbi magis explicatur in litera de hoc videntur poni ter quadraginta dies. Primò namque dicitur: Et ascendi in montem, vt acciperem tabulas lapideas, & perseueraui quadraginta diebus, & quadraginta noctibus panẽ non comedens. Et infra dicitur. Iterum, & procidi ante dñm, sicut prius quadraginta diebus, & quadraginta noctibus panem non comedens, & aquam non bibens. Et infra iterũ dr̃: Et iacui ante dñm quadraginta diebus, & quadraginta noctibus, quibus eum suppliciter deprecabar. Et

A sic sunt dies centum viginti, quibus Moyses stetit in monte. Sed hoc non potest stare, nec litera illa hoc ꝓbat: quia si stetisset ter quadraginta diebus in monte Sinai cũ domino, cũ priores quadraginta dies, fuerint ad hñdas primas tabulas, & secundi quadraginta dies, fuerunt ad hñdas secundas tabulas, & ad supplicandũ coram dño pro peccato Israelitarum, de tertijs autem quadraginta diebus non poterit reperiri ad quid fuerint. Nec obstat, si dicas, ꝙ secundi quadraginta dies, fuerunt ad orandum pro peccato populi coram dño, vt patet Deut. 9. ca. ita ꝙ omnes illi quadraginta dies, transierint in sola oratione, & ꝙ pro recipiendis secundis tabulis fuerint necessarij alij dies, & sic poterunt assignari tertij quadraginta. Nam pro recipiẽdis tabulis B non fuerunt necessarij quadraginta dies: imò nec tres, quia litera sequentis c. s. ac deinceps præcide tibi duas tabulas instar priorum, & scribam super eas verba, quę habuerũt tabulę priores, quas fregisti: esto paratus mane, vt ascendas, & sta in montẽ Sinai, & sic in duobus diebus fuerunt expletæ secundæ tabulæ, s. ꝙ in vna die dolauerit eas Moyses, & in sequenti die eas scripserit Deus: non ergo fuerunt 40. dies ad accipiendũ secundas tabulas solum. Item non innuit hoc litera Deut. 9. c. nam licèt ibi ter ponantur 40. dies, tamen non sunt distincti, sed replicantur, quia primi sunt de acceptatione primarum tabularum, & secũdi sunt de tempore, quo stetit Moyses in monte orando cum dño pro peccato Israelitarũ: tertij autẽ ijdem, quod primi sunt, sed C replicantur, quia interdum multa repetuntur in sacra scriptura ꝓꝑ anticipationes, & recapitulationes. Et patet quia dr̃: Et procidi coram dño sicut prius 40. dieb⁹, & 40. noctibus panẽ non comedens, & aquã nõ bibẽs ꝓꝑ oĩa peccata vestra, quæ gessistis contra dñm. Et cũ iterũ dicatur de 40. diebus, repetuntur ijdem 40. & dr̃: & iacui corã dño 40. diebus, & 40. noctibus, quibus cũ suppliciter deprecabar, ne deleret vos, vt fuerat cõminatus, & orans dixi, &c. solum ergo 40. dies, bis colliguntur ex 9. c. Deut. s. 80. dies. Nam si ideo, quia ter repetuntur 40. dies, ter 40. dicendi sunt, oportebit dici fuisse quater 40. s. 160. dies, quia quater repetitur iste numerus 40. dierũ. Nam in c. 9. ponitur ter numerus iste, vt probatũ fuit, & in c. 10. sequenti iterũ repetitur D cùm dr̃: Ego aũt steti in monte sicut prius 40. diebus, exaudiuitq; me. Sed nullus dicit esse 160. dies Moysen egisse cum dño in monte: ergo nec dicendum est eũ mansisse in monte ter 40. diebus. Ad plus aũt ꝑnt reperiri dies bis 40. & aliqui pauci plus. nõ tñ ter 40. & hoc si dies, in quibus receptæ fuerunt tabulæ secundæ cõputentur extra illos 40. dies, quibus orauit Moyses ad dñm pro peccato populi: si aũt computẽtur intra illos 40. erunt dies solum bis 40. Sed vtrũ in illis cõputari debeant, dubium est. Vr̃. n. ꝙ computari debeant intra 40. dies, quibus orauit sicut innuit litera infra 34. ca. in fine, cũ dr̃: Dixit dñs ad Moysen: scribe tibi verba hæc, quibus tecũ, & cũ Israel pepigi fœdus. Facit ergo ibi cũ dño 40. dies, & 40. noctes. Et sequitur: Cumq; descẽde- E ret Moyses de monte Sinai tenebat duas tabulas testimonij, &c. Et sic primo dr̃ scripsisse tabulas, quã cõpleuisse 40. dies, & 40. noctes. In contrariũ vr̃ Deu. 9. c. vbi ponuntur isti dies 40. solũ ad orandũ pro populo, cũ dr̃: Et iacui corã dño 40. diebus, & 40. noctibus, quibus cũ suppliciter deprecabar, ne deleret vos: si ergo in istis 40. diebus semper stetit Moyses corã dño in monte, non datæ fuerunt tabulæ in his 40. diebus, quia qñ fuerũt datę descẽdit Moyses de mõte ad ꝓsentãdũ eas, & ad cõmonendũ populũ ne aliquis vir appareret in mõte in die illo, nec bestiæ pascerent è cõtra, vt patet infra 34. ergo extra illos 40. dies cõputandi sunt dies, in qbus tabulæ secundæ datæ sunt. Istã sñiam teneo aliàs, & est satis solida, & apparens ex textu aliqualiter.

An dies in qb⁹ Moyses recepit scdas tabulas cõputentur inter scdos 40.

Sed adhuc conuenienter dici posset, ꝙ intra istos quadraginta dies fuerint datę tabulę, & sic fuerunt solùm quadraginta dies bis, scilicet quadraginta pro primis tabulis, & quadraginta rogando pro peccato populi, & recipiendo secundas tabulas. huic consonat satis litera Deut.9. & 10.c. nam cùm in 9.c. dicatur: Et iacui coram domino quadraginta diebus, & quadraginta noctibus, quibus eum suppliciter deprecabar, subditur in principio c.10.s. in tempore illo, s. intra quadraginta dies dixit dominus ad me: dola tibi duas tabulas lapideas, sicut fuerunt priores. Quidam autem Hebręi dicunt stetisse Moysen in monte ter quadraginta dies, s. centum viginti quia recepit legem in die tertio mensis tertij, qui est apud nos Maius, cū ipsi incipiant in lunatione propinquiori æquinoctio vernali in mense Martio: computantes autem ab illo tempore vsque ad decimam diem mensis Septembris, in qua celebratur festum expiationis, vt patet Leuit.23.c. faciunt ipsi centum viginti dies, s. ter quadraginta: dicunt autem Moysen venisse illo die siue aliquo die ante ad faciendam diem propitiationis. Sed illi errant in multis: nā iste numerus centum viginti dierum nō habetur præcisus à tempore dationis legis vsque ad decimum diē mensis sui Septembris: siue computetur lex data in tertio die mensis illius tertij, sicut ipsi volunt, vel computetur à die sexto mensis eius, sicut probauimus esse computandum supra 19. c. Item secundo deficiunt, quia dicunt Moysen venisse ad diem propitiationis ad castra: nam hoc nullo modo constare potest: sed ipsi solùm phantasiantur. Item errant, quia putant Moysen fecisse solennitatem diei expiationis, quando descendit de monte vltimatè, quia non conueniebat fieri expiationem: expiatio namque est afflictio corporis pro peccato in die, qua omnes de populo ieiunant: sed iam erat facta remissio pro peccato in monte ad petitionem Moysi, vt patet in isto ca. ergo non oportebat fieri afflictionem, & petitionem ad remittēdum illud peccatum, quod sciebant certissimè esse remissum: sed magis gaudendum erat de lege data, & facta remissione. Item quia omnes solennitates habebant locum cùm factum esset tabernaculum, quia requirebāt aliquam ministrationem in tabernaculo, & atrio: sed cùm descendit Moyses de monte, nō erat factum sanctuarium, nec denunciatum: ergo non debebat fieri ista solennitas. Item in die propitiationis fieri debebant multa sacrificia, sicut habetur Num.29.c. sed sacrificia non fiebant, nisi in altari holocaustorum, vt patet Leuit.17.cap. & tunc quando descendit Moyses de monte, nihil horum erat factum: ergo non fuit celebrata solennitas diei propitiationis, quando descendit Moyses de monte vltimatè. Manet ergo, quod non transierunt ter quadraginta dies à tempore, quo primò ascendit in montem vsq; ad diem vltimum, quo redijt ferens tabulas secundas: plures tamen fuerunt quàm bis quadraginta dies à tempore primi ascensus vsque ad secundum descensum, & hoc siue computentur dies, in quibus receptæ fuerunt secundæ tabulę extra dies quadraginta secundos siue non: quia quando descendit Moyses de monte in prima vice, & confregit primas tabulas, & occidit multos idolatrantes, mansit aliquot diebus antequam ascenderet secundò in montem, vt supra probauimus loquentes de fixione tabernaculi fœderis extra castra. Illi ergo dies, qui interciderunt inter primum descensum de monte, & secundum ascensum superabundant ad octuaginta dies: sed tempus quo Moyses in monte cum Deo stetit in vniuerso collectum videtur esse bis quadraginta dierum præcisorum, & postea stetit quasi vno die ad accipiendum secundas tabulas, si computentur extra quadraginta dies secundos. Si autem computetur

F intra quadraginta dies, erunt octuanginta dies, præcisi quibus stetit Moyses in monte. *Vade & ascende.* Ista duo verba referuntur ad duos terminos, quia signat duos motus, scilicet. *Vade.* In castra descendendo de monte Sinai, in quo erat. *Et ascende.* Scilicet ad terram Chanaan. Aliqui libri habent descende, sed corrupta est litera: nam de deserto, in quo erāt ad terram Chanaan erat ascensus, quia terra, in qua erant australis erat: terra autem Chanaan erat Septemtrionalis: Septemtrionalis autem regio altior est quàm meridiana. Sic patet Gen.42.c. vbi de terra Chanaan mandauit Iacob filijs descendere in Aegyptum. Et de deserto Pharan, quod erat in itinere Aegypti versus terram Chanaan dicebantur ascendere exploratores Hebræo-
G rum, vt patet Num.13.c. & in multis alijs locis. *Et ascende de loco isto.* Scilicet de monte Sinai ad cuius radices castra fixa erant. *Tu & populus tuus.* Moyses præpositus fuit, quia erat dux populi, & acceptabilior apud Deum, quàm totus populus: licèt Deus ista diceret Moysi, tamen non intendebat, ꝙ immediatè ascenderent, quia ipse mandauit eis post hoc construere sanctuarium in eodem monte, & manserunt ibi postea vsque ad annum secundum, mense secundo, die vigesima mensis, vt patet Nu.10.c. Etiam solùm dicebat non ꝙ intenderet sic facere tunc, vel postea, sed secundum voluntatem signi, & non beneplaciti hoc exprimebat: quia si ipse hoc voluisset secundum voluntatē beneplaciti, necessariò sic mansisset: aliàs esset in Deo
H mutatio: sicut si nos aliquid totaliter eligamus, & post parum illud totaliter repudiemus: sed illud non fuit completum, quia hic dixit Deus Moysi, ꝙ educeret populum de loco illo, & angelus eius præcederet eos, sed postea Moyse petente atque dicente: si tu non præcedis non educas nos de loco isto, Deus concessit, ꝙ ipse præcederet, vt patet infra: ergo non volebat hoc, quod hic dicebat: sed signabat se velle, & sic vocatur voluntas signi. nec tamen ideo aliquam falsitatem, aut fictionem in Deo ponimus: quia voluntas beneplaciti est verè voluntas, siue volitio Dei: voluntas autem signi, non est voluntas Dei propriè, sed respicit res extra, de quo alibi magis dicetur. *Et populus tuus.* Vocabatur Israel populus Moysi, licèt esset populus
I Dei, & non Moysi, sed quia Moyses erat dux, & iudex illorum, vocabatur aliquo modo populus Moysi. *Quem eduxisti de terra Aegypti.* Deus illos eduxerat principaliter, quia fecerat signa atque portenta dura super Aegyptios, ita vt compelleret eos dimittere Hebręos. Moyses autē eduxit populum, quia fuit minister Dei in faciendo omnia, quæ præcesserunt ad ipsam eductionem, & in ipsa eductione collegit populum Hebræorum, atque in via regebat eos gerens de eis curā per omnem modum, scilicet tanquam rex, tanquam iudex, tanquam pater, & pedagogus. Sic commendauit ei Deus, vt patet Num.11.c. scilicet: Porta eos in sinu tuo sicut solet nutrix portare infantulum. *In terram, quam iuraui Abraham, Isaac, & Iacob.* Vni horum
K soli, scilicet Abrahę facta fuit ista promissio cum iuramento, vt patet Gen.22.c. cùm dicitur: Per memetipsum iuraui, dicit dominus, quia fecisti rem hanc, & nō pepercisti filio tuo vnigenito, multiplicabo semen tuum &c. Alijs autem duobus, scilicet Isaac, & Iacob promisit: sed non fuerunt verba iuramenti expressa, vt patet inquirendo loca, in quibus eis promisit. de Isaac patet Gen.26.c. de Iacob habetur Gen.28.cap. & 35. dicitur tamen sæpè, ꝙ Deus iurauerit istis se daturum terram Chanaan, scilicet in semine eorum, quia promissio facta Abrahæ roborata fuit iuramento, vt patet Gen.22.c. promissiones autem factæ postea alijs duobus Patriarchis referebantur ad formam promissionis factam Abrahæ, & sicut illa fuerat iuramento robo-

Voluntas beneplaciti Dei est vera volūtas.

Deus promisit terrā Chanaan Abrahę cū iuramēto alijs verò sine iuramento.

roborata, ita aliæ duæ, licèt non habuerint verba iuramenti expressa, tamen firmabantur iuramento prioris promissionis. Sic patet in promissione facta Isaac, vt habetur Ge. 26. c. s. Tibi, & semini tuo dabo vniuersas regiones has complens iuramentum, quod spopondi patri tuo Abrahæ. Sicut ergo est in iudicijs, ꝙ si iudex exigat iuramentum ab aliquo de veritate dicenda, & confestim quærat ab eo, tenetur respondere verum sub pœna periurij. Et si fortè post alios dies requirat eundem sub præstito iuramento, vt in alio articulo eiusdem causæ deponat, quod nouit, tenetur sub pęna periurij dicere verum: licèt tunc non iurauerit: refert se enim hoc ad iuramentum præcedens: ideo eodem modo obligatur, ac si tūc actualiter iurasset dicere veritatem in isto articulo, de quo non quæritur. Ita ergo cùm dominus iurasset Abrahæ quando promisit ei ista, & postea in promissionibus factis ad alios retulerit se ad iuramentum, quod fecerat in promissione Abrahæ, dicebantur omnes istæ promissiones iuramento firmatæ, & si fortè Deus agens aliquid contra promissionem Abrahæ incurrere posset aliquod periurium, ita īcurreret si violaret promissionem factam Isaac, & Iacob: quia eodem iuramento omnes istæ ꝓmissiones roboratę erant. *Dicens. semini tuo dabo terram hanc*. Ista erat forma iurandi, & promittendi, & habetur hoc in promissione Abrahæ, vt patet Gen. 13. c. & melius in quintodecimo fuit enim data semini eorū, quia ipsi non possederunt eam in vita sua vt domini, sed vt peregrini. *Et mittam præcursorem tui angelum meū*. Dicitur angelꝰ præcursor, quia currebat ante eos præcedens in columna nubis ad monstrandam viam, & ad delendum eorum hostes, scilicet populos Chananæorum fugando eos terrore incusso immittendo crabones, vt patet supra 23. & Deut. 7. cap. *Angelum meum*.

An Deus faceret aliquam mutationem, quando dixit Iudæis, quòd ipse non præcederet eos, sed angelus suus.

QVAESTIO. IIII.

HOC dixit Deus Moysi tanquam in hoc damnificaret Israel, & signabat in hoc, quòd ante istud peccatum Deus ducebat Israelitas: sed nunc quia peccauerāt, volebat eis mittere angelum suum, vt præcederet, & non ipse. Sed videtur, ꝙ in hoc nulla mutatio fit, siue Deus pręcederet, siue angelus, quia semꝑ Deus præcederet, & angelus præcederet: nam Deus vbique est, ideo quomodocunque Hebræi pergerent semper præcederet eos Deus, & comitaretur: etiam angelus semper præcederet, quia ante præcesserat, & nunc Deus dicebat, ꝙ angelus præcederet, ante hoc autem innuit Deus, ꝙ ipse præcedebat, & tamen angelus præcedebat, quia vt patet supra 14. cā. cùm Pharao cum Aegyptijs persequeretur à tergo exercitum Hebræorum, dicitur ꝙ angelus, qui pręcedebat castra Israelitarum dimisit partem anteriorem, & tenuit partem posteriorem. Item quando cōcessit Deus orationibus Moysi, ꝙ ipse præcederet eos, vt patet infra, non videtur, ꝙ magis concesserit, quod ante concesserat: quia quomodocūque esset, Deus non pręcederet castra Hebræorum, quin præcederet angelus: quia de his rebus pertinētibus ad ministerium Deus nihil per se operatur, sed per ministros suos angelos. sicut dicitur Psalmo 102. & ad Hebr. 1. cap. s. Qui facit angelos suos spiritus, & ministros suos flammam ignis: siue vt alia litera habet, ignem vrentem. Et vocat ministros angelos, sicut concludit Apostolus ad Hebr. 1. c. Sunt administratorij spiritus in ministerium missi. Ange-

Deus nihil operatur per se in rebus pertinentibus ad ministrationem, sed per angelos.

A lus ergo ad dirigendum præcederet: Deus enim secundum se impossibile est, ꝙ præcedat, vel subsequatur, cum vbique sit extra omnia, quia infinitus est: sed necesse est, vt per aliquem ministrum suum præcedat, vel subsequatur: non ergo magis Deus præcedet sic quàm sic. Et quando Deus promittit se nunc infra præcessurum castra Israel, non est sensus, ꝙ ipse præcedat, ita ꝙ non præcedat angelus, quia non potest secundum se præcedere: sed angelus semper debet pręcedere: ergo ista verba videntur nihil sensus continere, & ꝙ pro nihilo orauerit Moyses cùm dixit. si non tu ipse præcedis, non educas nos de loco isto. Respondetur, ꝙ ista non frustra dicuntur: quia licèt semper angelus præcesserit ante istud peccatum, & post factam remis-
B sionem peccati semper præcessit, quia nunquam defuit eis columna nubis per diem, & columna ignis per noctem, vt patet supra 13. c. & in illa præcedebat angelus, qui mouebat illam columnam: tamen Deus dicebatur præcedere quando cum ipsis Hebræis manifestabantur signa diuinæ præsentiæ: tunc autem præcedebat angelus, cùm solùm manifestabatur ministeriū angelicum. Quòd enim signa diuinæ præsentiæ manifestētur, est per miracula, quia vera miracula solùm sunt à potentia infinita, qualis est potentia Dei: angelicum ministerium erat secundum Dei mandatum facere aliqua, quæ non erant infinitæ potentiæ, nec vera miracula: sicut sunt mouere nubem ante, & retro, & similia. Deus autem miracula vera facit: ideo sen-
C sus huius literæ est, secundum quem ipsa aliquid præsupponit, & aliquid dicit: innuit enim, ꝙ ante hoc Deꝰ præcesserat Hebræos. Dicit enim, ꝙ nunc angelus præcedet, & non Deus. Quod patet, quia ante hoc ex exitu de Aegypto vsque ad præsentem diem fecerat Deus pro Israele multa miracula, sicut patet à c. 12. vsque huc, quæ non poterat facere aliquis angelus: ideo tunc Deus præcedere dicebatur: post hoc peccatum dicebat, ꝙ non præcederet eos ipse, sed præcederet angelus, quasi dicat, ꝙ licèt ipse vbique esset, & necesse esset, ꝙ comitaretur Hebræos, quocunq; irent, tamen non videretur præcedere, quia non faceret pro eis aliqua miracula, sed solùm pręcederet angelus, idest faceret pro eis ea, quę per angelum fieri poterant, s. mo-
D uere columnam nubis ad dirigendam viam: Moyses autem noluit consentire huic dicto, sed rogauit semper, vt Deus pręcederet, dicēs: si non tu ipse pręcedis, non educas nos de loco isto: cùm autem Deus concessit eis ad pręces Moysi, ꝙ pręcederet eos, erat sensus, ꝙ non solùm pręcederet angelus mouendo nubem, sed etiam ipse Deus præcederet, s. monstrando signa sua mirabilia super eos, & sic factum est, quia postea fecit pro eis mirabilia, vt patet in eductione aquarum de petra in Cadesbarne, siue in Cades deserti Sin, vt patet Nu. 20. c. & in percussionibus missis super murmurantes, & desiderantes carnes, vt patet Num. 11. c. & in percussione Marię, ita vt immediatè fieret leprosa: de quo Num. 12. cap. & sic de cęteris. Si autem an-
E gelus solus pręcederet, non ageret aliquid de his miraculis. Aliqui dicunt, vt magister in historia scholastica, ꝙ ante hoc Deꝰ per se custodierat populum Israel: post peccatum autem dedit eis in custodem angelum Michaelem, qui dicitur esse princeps eorum, vt patet Dani. 10. cap. Sed hoc non est bene dictum. Primò, quia dicitur, ꝙ ante hoc custodiebat Deus populum Hebręorum quasi per se custodiret: hoc autem esse non potest, quia quidquid Deus operatur, per ministros operatur, si illud quod fit sit finitę potētię, quod angelus efficere possit: aliàs peruerteretur ordo ministrorum cùm omnis idem dominus, & minister esset. Etiam quia fieri istas res per motum sic vt fiunt, & ꝙ per Deum solùm fiāt, impossibile est, vt probauimus latius

Post idola triā fecit Deus pro Hebræis signa mirabilia.

Opi. magistri historiæ scholasticæ confutatur.

latius supra 23. & 35. cap. cum Deus non possit aliquid operari per motum: necesse enim est, quòd si populus Hebræorum ante peccatum istud custodiebatur, ꝙ custodiretur ab aliquo angelo: sed necesse erat custoditum fuisse, quia aliàs non permansisset: ergo custodiebatur ab angelis. Item præsupponit, ꝙ tunc fuerit ei datus Archangelus Michael: sed falsum est, quia si tunc fuisset datus, antea nunquam custodiuisset illos, & sic essent incustoditi, quod est inconueniens. Item præsupponit, ꝙ postquam traditus fuit iste angelus ad custodiam Hebræis, ꝙ non custodiuit eos De⁹, qui ante custodiuerat. aliàs non diceret, ꝙ tunc fuit eis datus Michael in custodem, sed ꝙ fuit superadditus ad ipsum Deum, qui ante custodiebat: sed falsum est: quia custodia Dei semper adest omnibus rebus, & sicut ipse vno tempore custodit, ita custodit alio. Si autem fiat aliqua mutatio in re custodita ad magis custodiri, vel minus custodiri, hoc est ex parte angelorum ministrantium, quorum cuilibet incumbit certum onus custodiæ suæ loquendo de illis, qui custodes sunt. Item dicit, ꝙ datus fuit angel⁹ ad custodiam Hebręis, licèt hoc verum sit, ꝙ Hebræi sicut cæteræ gentes habent Archangelum custodem suum, qui est Michael: tñ iste non fuit eis datus nunc, sed ex quo inceperunt Hebræi. Et litera ista non innuit datum fuisse nouiter angelum in custodem, quia hic dixit Deus, ꝙ angelus suus præcederet eos: sed Moyses non cōsensit huic dicto, vt patet infra dicens: si non tu præcedis, non educas nos de loco isto, & Deus postea placatus consensit, ꝙ ipse educeret eos: ergo non fecit aliquam mutationem: quia id quod dicebatur, non erat secundum beneplacitum, sed secundum voluntatem signi. *Vt eiciam Amorrhæum.* Quantum ad istam partem cōpletum fuit, scilicet ꝙ Deus mitteret angelum suum ad eijciendum omnes gentes istas de terra Chanaan incutiendo eis timorem: sic ponitur Deut. 7. c. Et fortè iste angelus pugnauit in terra Chanaan contra gentes illas: sicut pugnauit in mari rubro contra Aegyptios, vt patet supra 14. ca. vbi dicitur: Respexit dominus per columnam ignis, & nubis super castra Aegyptiorum, & interfecit exercitum eorum, & subuertit rotas curruū, & ferebantur in profundum: ille namq; angelus, qui pugnauit ī mari rubro, pugnauit hic, quia in mari rubro pugnauit angelus, qui mouebat columnam nubis, cum dicatur supra 14. ca. respiciens dominus per columnam ignis, & nubis: iste angelus semper præcessit dirigendo eos, & intrauit terram Chanaan cum eis, atque disperdidit hostes, quia eos specialiter recommendatos habebat. *Hethæum, Pherezæum.* Ponuntur populi sex, quia licèt septem populi sint, quorum suscepturi erant terram in possessionem Israelitæ, vt probatum fuit Gen. 15. c. tamen hic nominantur solùm sex, quia populus Gergesæorum subticetur, cuius causa expressa fuit supra 23. c. *Et intres in terram fluentem lacte, & melle.* Ista est laus terræ illius ad notificandum vbertatem eius, s. quòd fluat lacte, & melle. Nec est sensus, ꝙ sic sit, sed est metaphora, s. ꝙ pinguedo terræ tanta est, & abundantia fructuum terræ, quod videtur mel, & lac nasci de terra ipsa. *Non enim ascendam tecum.* Scilicet eundo tecum ad terrā Chanaan: respectu cuius existentes in deserto Sinai, quæ terra est solitudo Arabica dicebantur ascendere. Hoc autem quod Deus dicit hic, non dicitur secundū beneplacitum, & determinationem, sed secundum signum: quia postea fecit cùm consensit ascendere cū eis, vt patet infra in litera, & est sensus. *Non ascendam tecum.* Idest vbicunque fueris, & quocunque perrexeris necesse est me tecum esse, quia vbiq; sum, qui nulli loco desum, tamen non ostendā signa potentiæ meę, per quæ videar esse tecum. Sic namque dicitur Num.

F 14. c. Nolite ascendere, non est enim dominus vobiscum, idest licèt vobiscum sit, & cum omnibus hostibus vestris: tamen non ostendet se pro vobis, sicut dicitur Psalmo 59. Et non egredieris Deus in virtutibus nostris, idest non apparebis Deus operando pro nobis aliqua magnalia. *Quia populus duræ ceruicis es.* Idest populus inobediens. Sic vocauit eos supra Deus præcedenti c. & Moyses sępè Deut. 1. & 9. c. nam non flectebant se bene ad mandatum Dei repugnantes ei, licèt recepissent. *Ne fortè disperdam te in via.* Quasi dicat, es malus populus, & frequenter peccas contra me: si autem tecum irem in via, cùm frequenter contra me pecces, aliquando in via irascerer tibi atque delerem te: vt ergo non irascar nec deleam te, nolo ascendere
G tecum: & est modus loquendi vulgaris, si aliquis rogaret alium pro socio, vel seruo, qui offendisset, vt rursus reciperetur ad societatem, vel famulatum, responderet offensus. Non stet mecum, quia si aliquod tædium facit mihi, aliqua die occidam eum: & in hoc non est intelligendum, ꝙ Deus si erit cum eis, puniret eos, cùm delinquerent, & angelus non, quia etiam angelus puniret delicta eorum. sic dixerat eis Deus, vt patet supra c. 23. Ecce ego mittam angelum, qui præcedet te, & custodiet in via, & introducet ad locum, quem paraui. obserua eum, & audi vocem eius, nec contemnendum putes: quia non dimittet cùm peccaueris: est enim nomen meum in illo: sed dicitur specialiter, ꝙ Deus puniret, quia si Deus ascenderet cum eis,
H maior fieret offensa eo ascendente, quàm non ascendente: ideo magis puniendū foret, quàm si non ascenderet. Et videbatur in hoc Deus velle bonum eorum vitando ipsorum periculum, quia si ascenderet cum eis fortè perirent: si autem non ascenderet, non perirent: sed nec propter hoc Moyses destitit ab intento suo: nam semper petiuit, ꝙ Deus præcederet eos, alioquin non educerentur de loco illo, & hoc connectitur sic, quasi dicat, si tu non esses populus durę ceruicis, sicut es, non delinqueres toties contra me: ideo sine periculo possem ascendere tecum, quia non me offenderes, quia tamen es populus duræ ceruicis, iteras iniquitates tuas, ideo periculosum est, ꝙ eam tecum.

I *An si Deus non præcederet Israelitas, puniret eos, quando peccarent.*

QVAESTIO. V.

SED diceret aliquis, quomodo potest hoc stare? nā cùm Deus sit vbique semper oportet, ꝙ sit vbicunque homines sunt: ergo semper iret cum Iudæis: si ergo peccarent, disperderet eos, quia stabat cum eis: de angelo aūt hoc dici posset fortè aliqualiter, q̃a non est vbiq;, sed in diffinito loco: vbi ergo est, punire pōt: vbi aūt nō, punire nō pōt si igitur ascenderet cum Iudæis, posset eos punire, & si nō ascēderet, nō posset punire: Deus aūt semper posset punire: non igitur de Deo vr̄
K hoc congruenter dici posse. Rñdetur, ꝙ hoc propriè conuenit Deo: nam licèt Deus semper, & vbique pręsens sit, tamen aliquis modus est specialis, per quem Deus in aliquo loco est, & non in alijs, de quibus est vnus modus per miraculorum operationem, quia in aliquo loco operatur miracula, in aliquo autem non, & sic cum Iudæis dicebat se nō ascensurum, s. per operationem miraculorum in fauorem eorum. Sed hoc non existente dices, quid magis est, ꝙ ascenderet cum eis per miraculorum operationem, quàm per aliam conseruationem generalem, siue miraculorum operationem? non. n. videtur maior ratio quare sic, quam sic puniat. Respondetur, ꝙ ratio est, quia maior offensa Deo fieret, si ipse miracula operaretur pro Iudæis,

&

& ipsi offenderent eum: quàm si peccarent in eum, & ipse non faceret pro eis miracula. Aggrauata ergo culpa maius motiuum ad puniendum esset, quàm si non fuisset culpa grauata. Quod patet, vt si aliquis homo non benefecerit mihi vllo tempore, & offenderim eum, peccatum est: si tamen valde mihi benefecit, & eum offendi, valde magis reus sum, & rationabiliꝰ punior: Deus autem cum miracula pro nobis facit: magis benefactor est, quàm si non faciat miracula. Et ista erat causa, quare Deus magis puniebat Iudæos peccãtes, quàm aliàs gentes: maximè quando peccabant idolatrantes: nam Deus raro, aut modicum puniebat alias gentes pro idolatria: Iudæos autem magis pro idolatria puniebat, quàm pro alijs peccatis, vt patet in omnibus libris totius veteris testamẽti, maximè Deu. 13. & 17. c. quia Israelitæ erant populus spetialis Dei, cui Deus spetialia beneficia faciebat: alijs autem gentibus licèt benefaceret quibusdam beneficijs vniuersalibus, quia facit solem suum oriri super iustos, & peccatores, & pluit super bonos, & malos, vt patet Matth. c. 5. licèt ergo Deus in via cum illis esset, si tamen non faceret miracula pro eis nõ tantum offenderent eum licèt peccarent, & sic non ita faciliter moueretur ad puniendum eos: si tamen faceret pro eis miracula, tenerentur ei magis, & si peccarent contra eum, essent magis ingrati, & sic concitari deberet Deus facilius ad puniendum eos. *Audiens populus sermonem hunc pessimũ.* Sermo pessimus erat, non ascendam tecum: licèt Deꝰ nollet, aut signaret se nolle ascendere cum eis, quod verius est, & hoc vt non occideret eos in via, quod videbatur esse ad securitatem; & bonum eorum, tamẽ ipsi ad magnum malum reputabãt hoc, ideo dixerũt, hunc sermonem esse pessimum. *Luxit.* Faciens magnum planctum in voce pro tanto malo, quod eis superueniebat, s. ꝙ aliqua die Deus deleret eos in via, & ratio sui luctus erat: quia cùm Deus diceret se non ascensurum cum eis, putauerunt se omni solatio destitutos, & hostes suos præualituros contra eos, atque delendos fore in via ab hostibus circunstantibus: credentes ꝙ angelus non posset eos liberare ab omnibus his malis: in quo aliqualiter errabant. Nam licèt angelus non posset facere miracula, quia sunt infinitæ potentiæ: posset tamen facere alia, quæ non sunt miracula sicut delere hostes Hebræorum: nam sic factum est, ꝙ angeli terruerint hostes Hebræorum, atq; conuerterint eos in fugam: sic dicitur hic: mittam angelum meum præcursorẽ tui, vt eijciat Chananeum, & Pherezæum, &c. non confidebant tamen ipsi soli angelo, quia hactenus multis miraculosis operationibꝰ eguerant, & nisi Deus affuisset, vt operans miracula, non fuissent facta ea, quæ præcesserant in eis: sic ergo, & vlterius putabant sibi affuturum, vt miraculis indigerẽt, quæ angelus facere non posset.

Q. Deus puniebat Hebræos peccantes magis quã alias gẽtes

Quomodo Israelitæ potuerunt lugere deponentes vestes suas propter sermonem domini; cum illum non sciuerint nisi postquam Moyses de monte descendit.

QVAESTIO. VI.

SED circa hoc quæritur, quomodo hoc stare põt, quia populus nõ potuit lugere, & deponere vestes suas propter sermonem istum domini nisi audiuisset eum: non poterat audire nisi Moyses dixisset, & Moyses non poterat eis dicere, donec de monte descenderet, & non descendit vsq; post quadraginta dies secundos, ergo non audierunt vsque tunc, nec luxerunt: dato autẽ hoc, non vr̃ posse stare rationabiliter, ꝙ fleuerit populus propter ista verba: nam ista dicta sunt ante

A diem quadragesimum quo Moyses stetit in monte, vt supra probatũ est: & in fine dierum horum cùm Deus placatus esset Moysi precibus, dixerat se ascensurũ cũ eis, vt patet infra in litera: ergo nõ debebant vllatenus dolere de illa sententia Dei, quia iam reuocata erat, & data alia opposita, s. ꝙ Deus ascenderet cum eis. Rñdetur, ꝙ ista retulit Moyses postquã descendit de monte post secundos quadraginta dies, enarrans omnia, quæ ei Deus dixisset, & si fortè enarrasset eis solum istud, s. ꝙ angelus Dei præcederet eos, & nõ Deus, ne si fortè Deus præcederet deleret in via illos: tristarent̃ de hoc verbo Dei sm̃ totum cõiunctum, s. quia dicebat se nõ præcessurum, & quia si præcederet fortè deleret eos in via: nunc autem narrauit eis Moyses sermonem hunc,

B & qũo postea Deus placatus fuerit, & ꝯcesserit se iturum cum eis: quo audito non dolebant ipsi de primo sermone, s. non ascendã tecum, quia populus duræ ceruicis. Sed de secundo tristati sunt, s. ne fortè disperdam te in via, timuit totus populus, & luxit ne fortè ex paruo, aut quocunq; peccato Deus occasione inuenta deleret eos. *Nullusque ex more indutus est cultu suo.* Idest nullus de populo induit bonas vestes suas, sicut consueuerant induere, & hoc erat ꝓ annunciatione magni mali, quod Deus eis dixerat, vel pro contritione mali præteriti, vt Deus illos sic exaudiret, sicut fuit de Niniuitis qui humiliauerunt se in sacco & cinere, deponentes omnẽ ornatum suum, vt Deus misereretur eorum, sicut hr̃ Ione 3. c. *Dixitque dñs ad Moysen.* Hic ponitur ter-

C tium, s. aggrauatio increpationis populi. *Dixitque dñs ad Moysen.* Dum staret in montem cum eo, & sic fit hic anticipatio, quia illud, quod dr̃ de luctu populi, & spoliatione vestium bonarum fuit postquam descẽdit de monte Moyses, & nunciauit eis verba Dei, sed hoc, qđ nunc dr̃ fuit antequàm descẽderet de monte: fit tamẽ ista mutatio ordinis, vt intelligibilius ponantur res gestæ, & dictæ. nam quia propter illud verbum Dei luxit populus, & non fuit vsus vestibus suis bonis, licèt postea factum positum fuit apud istud verbum Dei, vt videatur ex quo ortus fuerit iste plãctus Israelitarum. *Populus duræ ceruicis es.* Ista est increpatio populi, quam mandauit Deus Moysi, vt diceret populo ex parte eius, vt sic se aliqualiter corrigeret. *Duræ ceruicis.* Idest inobe-

D diens, & indomitus, sed iterans vias tuas, & sæpè me ad iracundiam prouocas. *Semel ascendam in medio tui.* Debet ista litera legi conditionaliter, s. populus duræ ceruicis es: ideo aliqua die ascendam super te, & delebo te si me vlterius concitas. Vel quia populus ceruicis duræ es, aliqua die concitabis me, & ego ascendam super te, atque delebo te. *Semel ascendam in medio tui.* Idest aliqua die manifestabo supra te, vel intra te magnitudinem potentiæ meæ, quod est ascendere super te, & tunc delebo te: ascenderet Deus in medio Israel, quãdo inter eos manifestaret virtutem suam operatiuam in puniendo, vel faciendo miracula, aut aliquid alterũ, & dr̃. *Semel ascendam.* Idest tantũ me ad iram concitas, ꝙ si solùm vna vice ascendo in medio tui manifestan-

E do potentiam meam in puniendo te, non relinquam aliquam partem tui. *In medio tui.* Idest inter vos. *Iam nũc depone ornatum tuum.* Hic mandat eis Deus id, quod eis erat salubre: nam licèt peccassent grauiter cõtra Deũ, & deberet eos delere, voluit tamen suscipere ad pęnitentiam, & mandauit, ꝙ se humiliarent coram eo, vt sic mererentur veniam, quod patet ex eo, quod sequitur, s. *Et sciam quid faciam tibi.* Idest quando videro qualiter te humilias coram me sciam vtrum mereris veniam an non, vel quanta pars pœnæ remitti debeat. *Iã nunc depone ornatum tuum.* Depositio ornatus conuenit pœnitentibus se humiliantibus ad impetrationem veniæ.

Quid esset ornatus ab Hebræis depositus, Deo mandante.

QVAESTIO. VII.

DE isto ornatu quid esset, dubitabatur à quibusdā. Quidam enim dixerunt, ꝙ iste ornatus, quem deposuerunt Israelitæ fuit, tabernaculum paruū, quod tetendit Moyses extra castra, in quo conueniebant principes ad tractandum cum Moyse de negocijs populi, & offerebantur ibi donaria ad fabricationem tabernaculi, & hoc erat antea intra castra, & postea posuit Moyses extra castra. Sed hoc nō potest stare, quia in litera ponuntur ista pro diuersis, s. extensio tabernaculi illius extra castra, & depositio ornatus Israelitarū, cum dr̄: deposuerunt ergo filij Israel ornatum suum à monte Horeb, Moyses quoq; tollens tabernaculum tetendit illud extra castra. Item quia dr̄: Deposuerunt omnes filij Israel ornatum suum, in quo innuitur, ꝙ id quod deponebatur hic pertinebat singulariter ad quē libet, ita ꝙ quilibet deponeret ornatum suum. Sed deponere tabernaculum figendo extra castra non pertinebat ad omnes, cùm non esset ornatus alicuius eorū: ergo non intelligitur de hoc. Rabbi Salomon aliter exponit, s. ꝙ Israelitæ in die legislationis acceperāt coronas ad ornatum sicut sponsa suscipit à sponso: nam per susceptionem legis fuit populus despōsatus Deo, sicut dicitur supra 19. c. eritis mihi in peculium de cunctis populis: mea est terra, & vos eritis mihi regnum sacerdotale, & gens sancta: nunc autem Hebręi adorādo vitulum fregerant pactū desponsationis: quia adorare Deum alienum fornicari erat. Quemadmodum si aliqua fęmina acciperet aliquem virum ī sponsum, & postea carnaliter misceretur alteri, fornicaretur, & infringere pactum factum sponso, & perdere deberet ornatum receptum in honorem desponsationis, & ēt vitam: ita cùm Deus velit se adorari, & vt Deum totaliter coli, & hoc cum Iudæis pepigit, vt eum colerent: cùm ipsi diuerterunt ad colendum vitulum, fornicati sunt cum Deo alieno: sic. n. scriptura sacra vocat sæpissimè idolatriam fornicationē, & maximè in Prophetis: ergo isti debuerunt dimittere ornatum, quem susceperant, cùm legem receperunt. Alio modo adhuc dicit Rabbi Salamon esse intelligendum, s. ꝙ quando Iudæi receperunt legem obligantes se ad colendum Deum illo speciali modo, Deus reputauit eis ad magnum meritū, & eos in gradu magnæ excellentiæ tenuit, cùm verò transgressi sunt pactum, non debebāt teneri in illa reputatione, ideo Deus dixit eis impropẽrando: Iam nunc depone ornatum tuum, idest iam non lęteris de meritorum gradu, quem habuisti in susceptione legis, sicut ante lætabaris: quia totum perdidisti per idolatriam. Istæ expositiones, licèt aliqualiter possent stare: tamen non sunt valde conuenientes: prima erat de coronis aureis, s. ꝙ imposuerunt sibi singuli coronas in susceptione legis. Non. n. est hoc facile, ꝙ quilibet haberet coronam auri ad ponendum in capite, cùm tanta copia auri ad hoc exigeretur. Item quia corona non pertinet ad quemlibet, sed ad regem, isti autem non erant reges, ideo non conueniebant eis coronæ: licèt Rabbi Salomon videtur assumpsisse ex eo, quod dicitur supra 19. cap. Eritis mihi in peculium de cunctis gentibus: mea est enim omnis terra, & vos eritis regnum sacerdotale: ibi enim vocauit eos regnum. Sed hoc nihil agit, quia non vocauit eos reges, sed regnum sacerdotale, & tunc non importatur aliqua dignitas ex parte huius nominis regnum, quia omnes, qui sunt subiecti alicui regi, sunt regnum eius, & sic omnes gentes erant regnum Dei: sed dignitas

Opi. Rabbi Salom.

F Iudæorum signabatur in hoc, quia dicebatur regnum sacerdotale, idest cæteræ gentes sunt mihi regnum, quasi officialium, & banausorū, & agricolarum, aliorumque ciuium, vos autem eritis mihi regnum sacerdotale, idest eritis omnes sacerdotes, quasi dicat, sicut sacerdotes sunt tractantes ministeria Dei, & coniunctissimi ei, atq; mediatores inter Deum & populum, ita & Iudæi omnes erant accepti atque electi à Deo inter ceteras gentes, & ipsi videbantur esse respectu aliarum gentium, sicut sacerdotes ad populum, & sic erāt regnum sacerdotale, idest omnes quasi sacerdotes. Alia expositio de merito apud Deum non multum coaptatur literę, quia Deus dixit eis, vt deponerent ornatum suum: sed si acciperetur pro meritis, non diceretur, ꝙ deponerent ipsi: quia non erat in eorum potestate deponere, vel non deponere: imò ipsis inuitis tollebatur, quia Deus non reputabat eis iam bonum, qđ fecerant, cùm illud iam per vitium maculassent. Item quia dicitur infra, deposuerunt filij Israel ornatum suū à monte Horeb, & sic videtur, ꝙ postquam Deus eis mandauit deponere ornatum, ipsi deposuerunt: sed non fuisset hoc de merito illo possibile, cùm ipsi non possent deponere, ergo non est sic intelligendum. Dicendum ergo est, ꝙ illud ornamentum erat præciositas vestium, quia ipsi tulerant de Aegypto vestes bonas, sicut dixerat eis Deus supra 3. c. & induebantur eis in gaudium susceptæ legis. Cùm autem Deus nunciauit eis hæc, s. ꝙ semel ascēderet inter eos, & deleret eos, & mandauit deponi ornatum: deposuerunt omnes vestes præciosas, & induebantur abiectioribus indumentis, & hoc est, quod dicitur supra, s. luxit, & nullus ex more indutus est cultu suo, idest ornatu suo. Dicitur cultus à colendo, idest ornando: nam licèt ponatur hic bis, tamen idem est, sicut multa in sacra scriptura repetuntur: sic patet in isto ca. quia in principio eius mādauit Deus Moysi, vt duceret istum populum in terram, quam ei Deus mandauerat, & in fine præcedentis c. idem inceptum est ad dicendum, s. tu autem vade, & duc populum istum quò locutus sum. Nicolaus dicit, ꝙ prius deposuerat ornamenta, quæ erant vestes, nunc autem deposuit ornamenta, quæ erant coronæ. Sed hoc procedit ex inaduertentia eius: ipse enim non respicit in quo tempore ista dicta sunt, s. vtrum antequam ascenderet Moyses secunda vice in montem, vel postquam descendit: imò, quod magis est, videtur aliqualiter obuiare veritati literæ, quia à principio, quo omnia ista dicta sunt, quæ continentur in hoc cap. vsque ad finem sequentis, stetit Moyses in monte, & omnia ista retulit simul plebi, cùm venit de monte: ideo non deponerent primò ornamentum vestium, & postea ornamentum coronarum, sed totū simul: cùm eis simul dicerentur hæc omnia. Nam principium suum deuiandi est accipiendo, ꝙ ista fuerint dicta diuersis temporibus, & quodlibet fuerit executioni traditum immediatè, vt dictum est: sed simul dicta sunt, vt supra declarauimus, ergo simul deposuerunt omnia ornamenta quæcunque illa fuerint, siue vestes, siue coronas. Item dato ꝙ ista in diuersis temporibus dicerentur, s. ꝙ primò dixisset deponi debere cultum, & ꝙ populus deposuerit, & postea dictum fuerit, ꝙ deponeretur iterum ornatus, qui esset coronarum aurearum, non potest stare: nam cùm mandatur tolli ornatus generaliter totus ornatus intelligitur. Etiam quia nullo modo stat rationabiliter dictum, ꝙ primò deposuisset populus vestes præciosas induendo vestes viles, & fecissent planctum magnum adhuc manentibus coronis aureis ī capitibus eorum, cùm coronæ magni gaudij, & honoris signatiuæ sint. Dicendum ergo, vt supra dicebamus, quod illud præceptum, & superior increpatio, aut populi lamentatio,

G H I K

Lyrani expositio reijcitur.

tio, & ornamentorum depositio idem sunt, & non deposuerunt bis diuersa ornamenta, sed semel deposuerunt quidquid deposuerunt, licèt litera replicet, quia sic est vsitatum in sacra scriptura. *Vt sciam quid faciam tibi.* Deus bene sciebat, quid facturus erat populo suo Israel, etiam si populus non deponeret ornatũ suum: quia Deus ab æterno omnia nouit, nec quidquam fit, nisi quod ipse præcognouerit, & voluerit: dicitur tamen scire, quid faciat dum videt deponi ornatum, quia hic erat imponẽda pęna pro peccato, & ista mitigatur per contritionem, & dolorem, aut asperitatem voluntariè assumptam. Dicebat ergo Deus, ꝙ deponeret Israel ornatum suum, & sic sciret quid faceret ei, idest postquam per eius humiliationem in abijciendo ornatum pateret quantitas contritionis, manifestum esset quantum erat rationabile, ꝙ ei tolleretur de pęna: si autem non deponeret adhuc quantũ est de se, non poterat sciri quantum dimitti deberet de pęna, licèt Deus sciret quantum dimittere deberet: quia sciebat quantum conterendus esset Israeliticus populus antequam contereretur. *Vt sciam quid faciam tibi.* Modus loquendi humanus, scilicet vt videndo dolorem, & abiectionem tuam, quę sunt partes compensationis, & satisfactionis pęnæ: sciam quid tibi debeam de pęna infligere. *Deposuerunt ergo filij Israel.* Hic est mutatio ordinis per anticipationem, sicut ante dicebatur, quia istud mandatum Dei datum fuit in mõte Moysi, & hoc quod dicitur, ꝙ deposuerunt ornatũ filij Israel, fuit factum postquam descendit de monte Moyses, & fuit locutus populo: sed antequam Moyses descenderet in hac secunda vice, de qua agitur in hoc cap. dicta fuerunt omnia ad eum, quæ continentur in hoc cap. ergo si teneretur ordo naturalis, prius poni deberent omnia verba Dei ad Moysen, quæ continentur in hoc cap. & in sequenti, quàm istud. Est igitur anticipatio. Ratio autem anticipationis est, vt conformentur partes historiæ partibus verborum, sicut supra postquam dictum fuerat: Non ascendam tecum, quia populus durę ceruicis es, ne fortè disperdam te in via: positus fuit planctus Israelitarum, licèt non esset immediatus secundũ ordinem naturalem: quia erant tamen causa illius planctus, verba hæc dicta sunt. Ita hic, quia Deus mandauit deponi ornatum omnibus Israelitis, & propter hoc mandatũ deposuerunt Israelitæ ornatum suum, ideo applicantur in narratione, licèt in ordine rei non fuit sic, quia post istum mandatum Dei de deponendo ornatu dicta fuerunt alia mandata vsque ad finem: & post hæc descendit Moyses, & retulit, & tunc populus deposuit ornatum. *Ornatum suum.* Scilicet vestes pretiosas, quas habebant tempore dationis legis, quas de Aegypto adduxerant, & omnia alia corporis ornamenta, & induti sunt vestibus abiectis ad amarum animum pertinentibus. *A monte Horeb.* Idest ab illo loco deposuerunt eum, quia antea habebant illum quasi in gaudio existentes.

Vsque ad quod tempus depositio vestium Hebræorum durauit.

QVAESTIO. VIII.

VSQVE ad quod tempus durauerit ista depositio ornatus, scilicet an toto tempore, quo in deserto manserunt, vel aliqua parte temporis, non constat: hoc tamen constat, ꝙ antequam venirẽt ad montem Horeb habebant ornatum, ex eo autem loco non habuerunt ornatum. Et si fortè dicat quispiam, ꝙ ista depositio ornatus durauit vsquequo Hebræi sciuerũt peccatum vituli fuisse dimissum, quia illud fuit tempus mæroris, reliquum autem fuit tempus exultationis. Respondetur, ꝙ non potest stare, quia Hebræi scierunt peccatum hoc eis esse remissum, quando Moyses descendit secunda vice de monte, vt colligitur hic, & sequenti c. & magis Deuter. 9. cap. sed tunc non resumpserunt vestes, quia illas nondum reliquerant, sed potius è contrario: quia dum peccatum non erat dimissum, scilicet in quadraginta diebus, quibus Moyses stetit secunda vice in monte orando pro eis, vtebantur vestibus suis, quas ante habuerant, quia dominus nondum mandauerat eis deponere ornatum: fuit autem mandatum datum in secundis quadraginta diebus, quibus Moyses stetit in monte, quia post peccatum Hebræorum fuit datum hoc mandatum: sed primi quadraginta dies, quibus moratus fuit Moyses, cùm Deo in monte, fuerunt ante peccatum vituli, sed Moyses non locutus fuit Israelitis aliquid cùm ascendit in montem secunda vice, quousque descendit post quadraginta dies: sed tunc fuit remissum peccatum: ergo post peccati remissionem deposuerunt Israelitæ vestes: non ergo potest sciri euidenter quando vestes ornatus sui resumpserunt Israelitæ. *Moyses quoque tollens tabernaculum.* Idest non solùm populus deposuit ornatum suum, sed etiam Moyses accepit quoddam tabernaculum paruum, quod vocabatur tabernaculum fœderis, & ante hoc erat in castris, & posuit extra castra. Sicut supra dicebatur, necessarium est, vt ista litera ponatur permutato ordine: cùm ponatur in medio narrationis verborum Dei, quæ fuerunt in monte, & non potuit esse dum in monte Moyses morabatur, vt in principio huius cap. satis probatum est. Et tunc necesse est poni per anticipationem, aut per recapitulationem: si enim dicamus, ꝙ ista extensio tabernaculi fœderis fuit antequam ascenderet Moyses secunda vice in montem, ponetur per recapitulationem: si autem post descensum de monte in secunda vice fuit, erit anticipatio, cùm infra adhuc narrentur verba, quæ Deus dixit Moysi in monte. Ad quod supra quidam respondebant, ꝙ sit litera posita per recapitulationem, ita ꝙ ista extensio tabernaculi fuerit ante ascensum in montem secunda vice. Sed non concordat literę huic: magis enim dicendum est, ꝙ ista extensio fuerit postquam Moyses descendit de monte in secunda vice. Et patet hoc: nam litera dicit: Moyses quoque, idest etiam Moyses, & est coniunctio superioris actus cum isto, scilicet ꝙ populus deposuit ornatum suum, & Moyses etiam tetendit tabernaculum suum extra castra: ergo in eodem tempore ista facta sunt: sed depositio ornatus populi fuit postquam descendit Moyses secunda vice de monte, & nunciauit hoc dictum esse à Deo: ergo extensio tabernaculi extra castra fuit tempore secundæ descensionis de monte. Item patet hoc esse rationabiliter dictum, quia populus ante hoc non deposuerat vestimenta: Moyses autem etiam tabernaculum extra castra extendebat, vt totaliter esset ablatus ornatus, & honor à filijs Israel: ergo tempore secundæ descensionis de monte fuit facta ista extensio. Ad fundamenta verò illorum, qui astruebant hanc literam intelligendam fore per recapitulationem: dicendum est, quid veritatis contineant cùm volunt, ꝙ ante secundam ascensionem Moysi in montem fuerit ista fixio tabernaculi extra castra. Ad primum quando dicitur, quòd licèt litera ista posset intelligi per recapitulationem, aut anticipationem, cùm interponatur cuidam narrationi verborum Dei, tamen magis consonat, quòd sit recapitulatio quàm anticipatio: quia potissima pars verborum Dei infra continetur. Respondetur, quòd non sequitur: nam licèt omnia ista historicè dicta, quę in hoc cap. ponuntur, debuissent poni post totam narratio- Ad primũ argm. q. 2.

rationem verborum Dei in sequenti ca. aut in princi-
pio 35. tamen vtitur scriptura mutatione ordinis natu-
ralis, vt clarius cognoscatur historia, scilicet quia ver-
ba dicta à Deo in monte fuerunt causa omnium isto-
rum gestorum, quæ continentur in hoc capitulo.
ideo cùm vna particula verborum dicta est, apponi-
tur, & particula historica, quæ ortum habuit propter
illam verborum particulam, & rursus redit ad narra-
tionem verborum Dei, & subiungit aliam particulam
rei gestæ, quæ acciderit propter illam particulam ver-
borum: vtpotè supra narrabat Moyses verba dicta à
Deo in monte, s. non enim ascendam tecum, quia po-
pulus duræ ceruicis es: ne fortè disperdam te in via, &
quia post descensum Moysi, ex narratione istorum
verborum secutus fuit planctus populi, apposuit Moy
ses planctum populi ad ista verba subiungens: Audiẽs
populus sermonem hunc pessimum luxit, & nullus
ex more indutus est cultu suo. Non tamen erat iste
ordo naturalis, quia prius Deus in monte dedit Moy-
si mandata, quæ continentur in hoc ca. & dixit omnia
alia verba, & deinde Moyses descendit de monte atq;
narrauit populo, & tunc facta sunt ea, quæ in litera po-
nuntur. Ad hoc tamen, ꝙ esset rectus ordo sine anti-
cipatione, & recapitulatione, debuissent prius narrari
omnia verba, deinde apponi omnia gesta; quia talis
fuit ordo in re. Sic etiam quando Moyses dixisset su-
pra ex verbis Dei: Iam nunc depone ornatum tuum,
& sciam quid faciam tibi: subiunxit quomodo popul⁹
deposuit ornatum nullo alio interposito: cum tamen
multa dicta Dei, & Moysi interciderint, vt probatum
est. Est quia ad depositionem ornatus populi fuit
consequens fixio tabernaculi fœderis extra castra: di-
cta depositione ornatus Israelitici populi subditur.
Moyses quoque tollens tabernaculum. Idest non solùm po-
pulus deposuit ornamenta sua: sed etiam Moyses tulit
tabernaculum fœderis paruum, quod erat in castris, &
posuit extra, quia istud tabernaculum faciebat ad ma-
gnum honorem, & ornamentum populi. Item quan-
Ad fm. do dicitur secundò, ꝙ Moyses non tenuerat semper
istud tabernaculum extra castra, sed nunc tenebat pro
pter peccatum, ne videretur dare fauorem eis in scele-
re: sed istud scelus fuit factum antequã Moyses ascen-
deret secundò in montem, & ipse tunc incepit punire
occidendo viginti tria milia hominum: ergo tunc fi-
xit tabernaculum extra castra: cùm autem Moyses se-
cundò descendit de monte ferens secundas tabulas,
erat remissa iniquitas Hebræorum: ergo non habebat
tunc occasionem figendi tabernaculum extra castra.
Respondetur, ꝙ Moyses non tenuerat semper taber-
naculum extra castra, & ꝙ nunc tenebat propter pec-
catum: non quidem solum, quia peccauerant, sed quia
post peccatum Deus mandauit auferri ornatum po-
puli, & Moyses commotus hoc mandato Dei posuit
tabernaculum extra castra, vt sic magis humiliati esse
viderentur. Et cùm dicitur, ꝙ antequam Moyses a-
Causa pp quã tabernaculum fuit extra castra fixum. scenderet secunda vice in montem debuit poni taber
naculum extra castra: quia tunc non erat peccatum re-
missum, & post descensum de monte erat remissum:
ideo non debuit poni tabernaculum extra castra. Di-
cendum ꝙ non fuit tabernaculum extra castra princi-
paliter propter peccatum fixum, sed quia Deus man-
dauit, ꝙ populus deponeret ornatum. Moyses autem
totaliter ornatum populi deponere volens etiam ip-
sum tabernaculum extra castra posuit, quia in eo pars
quædam honoris populi consistebat, & quia istud mã-
datum de deponendo ornatũ populi fuit datum in se-
cunda descensione de monte, ideo tunc quoq; Moy-
ses tabernaculum extra castra figere debuit, & fixit.
Nam sicut populus propter peccatum deposuit orna-
tum suum, & tamen non immediatè vt peccauit, de-

F posuit, sed vsquequo datum fuit mandatum, scilicet
in secunda descensione: ergo sic Moyses tollens taber
naculum de castris ob causam peccati, non tulit vs-
quequo mandatum de auferendo deponendoque or-
natu populi susceptum est. Ad aliud quando dicitur, Ad tertiũ argm̃.
ꝙ postquam Moyses descendit de monte protulit po
pulo verba de fabricatione tabernaculi, & inceperunt
offerre ad opus illud artifices fabrica. sed ista non fie-
bant extra castra, ergo oportet, ꝙ Moyses esset in ca-
stris: cum dicatur ꝙ Moyses manebat in tabernaculo
illo. Patet consequentia, quia oportet, vt Moyses præ-
esset artificibus in opere illo ne errarent. Si ipse ergo
manebat extra castra, & artifices extra castra manere
necesse erat. Respondetur, quòd opus tabernaculi hu-
G ius, & oblatio facta sunt extra castra in tabernaculo
paruo, & illuc confluebant omnes de populo ad offe-
rendum, & Principes ad faciendum concilium cum
Moyse: nec enim prohibitum erat accedere popula-
res ad tabernaculum istud extra castra: quia infra
dicitur, quòd omnis populus, qui habebat aliquam
quæstionem egrediebatur extra castra ad tabernacu-
lum fœderis, & ibi determinabatur à Moyse. Dicen- Ordo naturalis eorũ q̃ in ca. hoc cõtinentur.
dum ergo circa hoc, ꝙ cùm prima vice descendisset
de monte Moyses, & in idolatras dignam sceleri suo
exercuisset vltionem, dixit eis sequenti die, ꝙ volebat
ascendere ad dominum ad orandum pro scelere eo-
rum: tunc verò vtrum ascenderit immediatè, an non
plenè non constat: satis tamen rationabile est, ꝙ ea-
H dem die ascenderit: quidquid tamen horum fuerit
semper dicendum est non fuisse tabernaculum fœde-
ris paruum locatum extra castra ante ascensionem se-
cundam: sicut nec populus deposuit ornatum suum
ante secundam descensionem: Moyses autem secun-
da vice ascendens in montem stetit cum Deo quadra
ginta diebus, & quadraginta noctibus, & Deus dixit ei
ista, quæ continentur hic, scilicet de ornatus depositio
ne quantum ad populum: cùm verò transactis quadra
ginta diebus Moyses descendisset de monte, retulit
populo hæc, quæ de ipso Deus dixerat, scilicet ꝙ depo
neret ornatum suum, & populus audiens hunc ser-
monem pessimum luxit, deposuitque ornatum. Moy
ses etiam abstulit de castris tabernaculum paruum fœ-
I deris, in quo erat magnus honor populi, & locauit ex-
tra castra. Et hoc signat textus: nam cum dictum fue-
rit, ꝙ totus popul⁹ deposuit ornatum suum, sequitur:
Moyses quoque tollens tabernaculum fœderis teten-
dit illud extra castra procul, idest non solum fecerunt
hoc Israelitæ deponentes ornatum suum, sed etiam
Moyses tulit tabernaculum, & posuit extra castra. Ex Prius fuit reuocatũ tabernaculũ paruũ in castra quã popul⁹ resumeret ornatum quem deposuerat.
quo patet, ꝙ antea reuocatum fuit tabernaculum par-
uum in castra, quàm resumeret populus ornatum,
quem deposuerat. Nam tabernaculum illud paruum
erat antecedens ad tabernaculum magnum fœderis,
quod postea factum est. Quo facto non fuit taberna-
culum aliud paruum tabernaculum fœderis, sed taber
naculum magnum consummatum fuit in primo an-
K no exitus de Aegypto, vt patet infra 40. ca. vbi dicitur,
quòd prima die mensis primi anni secundi, fuit ere-
ctum tabernaculum, sed non poterat erigi, nisi fuisset
factum: ergo necesse erat, quòd in anno primo fuisset
consummatum. Hoc autem tabernaculum erat in
medio castrorum inter quatuor vexilla, quatuor par-
tium gentis Hebræorum, vt patet Nume. 2. capitulo.
Ergo cum hoc positum fuit in castris in anno secun-
do in principio redibat tabernaculum paruum, cui
hoc magnum succedebat. Hæc autem omnia facta
sunt in monte Horeb, siue Sinai, quia non recesserunt
Israelitæ de monte illo vsque ad mensem secundum
anni secundi die vigesimo eiusdem mensis, vt patet
Num. 10. c. resumptio autem ornatus non fuit facta in
mon-

monte Horeb: nam, vt dictum fuit ſupra, non conſtat vbi fuit facta reſumptio ornatus, vel vtrum in toto deſerto facta fuerit. Hoc tamen conſtat, quòd non fuit facta in monte Horeb: quia in litera dicitur: Depoſuerunt ergo filij Iſrael ornatum ſuum à monte Horeb. ex quo infertur, quòd ab illo loco depoſuerunt ornatum, & proceſſerunt ad aliquas alias manſiones, non reſumpto ornatu illo. Si autem in illo loco fuiſſet reſumptus ornatus, non conuenienter diceretur, ꝙ depoſuerunt ornatum ſuum à monte Horeb, ſed ꝙ depoſuerunt ornatum ſuum in monte Horeb. *Moyſes quoque tollens tabernaculum.* Scilicet ꝙ ſicut Iſraelitæ depoſuerunt ornatum ſuum mandato Dei, ita & Moyſes tulit tabernaculum de caſtris, & locauit illud foris.

Quod fuerit tabernaculum extra caſtra locatum.

QVAESTIO. IX.

ISTVD erat quoddam tabernaculum paruum, in quo morabatur Moyſes, & ad quem conueniebant principes atque ſeniores populi ad faciendum concilium cum eo, & tollebat Moyſes iſtud tabernaculum de caſtris, vt viderentur caſtra totaliter priuata honore ſuo. Non poteſt accipi tabernaculum, ſicut accipitur in alijs locis ſcripturæ: ſcilicet pro tabernaculo, in quo erat Sanctum Sanctorũ, & arca cum Cherubim, & altare thymiamatum cum menſa propoſitionis, atque candelabrum aureum, quia iſtud tabernaculum poſtea mandato Dei factum eſt, de cuius modo fabricationis ſupra dictum eſt, & infra dicetur 35. ca. vſque ad finem huius libri. Nec accipitur etiam tabernaculum pro aliquo tentorio, in quo moraretur Moyſes cum filijs ſuis, & vxore ſicut cæteri de populo habebant, quia tunc quando Moyſes tuliſſet iſtud tabernaculum extra caſtra, iuiſſet illuc vxor ſua, & filij. Sed falſum eſt, quia ſolus Moyſes, & Ioſue manebãt in eo: ideo quando Moyſes veniebat in caſtra, miniſter eius Ioſue, non recedebat de tabernaculo illo manens ad cuſtodiam eius, vt patet infra. Si autem vxor eius, & filij eſſent non oporteret manere Ioſue ad cuſtodiam tabernaculi, nec tantam fieri celebritatem illi tabernaculo. Sed dicendum eſt, ꝙ iſtud erat quoddam tabernaculum, quod Moyſes fecerat, ſiue in quo ipſe ſolus manere ſolitus erat, & fortè Deus ei ibi apparere conſueuerat, aut illuc ſeniores, & principes atque iudices populi cum eo ad concilium conueniebant, & ablato iſto tabernaculo à caſtris magna fiebat dehonoratio caſtrorum, quia ſuper hoc per noctem pendere columnam ignis, & per diem columnam nubis videbatur, quia ſicut facto tabernaculo magno, & erant caſtra fixa, incũbabat per diem ſuper eũ columna nubis, & per noctem columna ignis, vt patet infra 40. cap. ita videtur, ꝙ ſuper hoc tabernaculum incubabat. Quod patet, dicitur infra, ꝙ ingreſſo Moyſe tabernaculum fœderis, deſcendebat columna nubis, & ſtabat ad oſtiũ, loquebaturq; cum Moyſe, & ſicut iſta columna erat ſuper tabernaculum iſtud, quando erat extra caſtra, videtur dicendum, quòd fuerit, cùm ſtabat in caſtris, & iſta erat cauſa motiua, quare Moyſes ad tollendum ornatum populi, tolleret iſtud tabernaculum: erat namque magna gloria gentis Iſraeliticæ, quòd nubes gloriæ Dei ambularet inter eos: ſicut dicitur Numer. 14. capit. vt audiant habitatores terræ huius, qui audiuerunt, quòd tu domine in populo iſto ſis, & facie videaris ad faciem, & nubes tua protegat eos, & in co-

[margin: ...lij Moyſes tulit tabernaculũ per ſe de caſtris, vt cũ illo moueretur nubes, & caſtra honore priuarentur.]

A lumna nubis præcedas eos per diem, & in columna ignis per noctem, &c. Quando verò mutatum fuit tabernaculum illud per Moyſen de caſtris, ſecuta fuit nubes ipſum tabernaculum, & erat pendens ſuper ipſum tabernaculum: cùm verò vellet Deꝰ loqui Moyſi per nubem, inclinabatur nubes ad oſtium tabernaculi, vt patet infra. Manſit autem iſta nubes ſuper hoc tabernaculum dum fabricabatur aliud magnum tabernaculum: in die autem, qua erectum fuit illud, ceſſauit officium huius primi, & cœpit columna nubis incubare illi, ſicut huic incubare ſolita erat. De hoc Numer. 9. capitu. dicitur: Igitur die, qua erectum eſt tabernaculum operuit illud nubes: à veſpere autem ſuper tentorium erat quaſi ſpecies ignis vſque mane.

B *Tetendit extra caſtra procul.* Ideſt fixit illud foris. dicitur tendi tabernaculum, quia eſt de pellibus, & extenditur funiculis ſuper columnas ligneas: fuit autem poſitum procul extra caſtra, ne honor illius nubis tegentis illud aliquo modo videretur pertinere ad caſtra, & ſic eſſent caſtra magis honore priuata. *Vocauitque nomen eius tabernaculum fœderis.* Licèt iſtud tabernaculum ante fuiſſet, tamen non fuerat vocatum tabernaculum fœderis, ſed nunc nouiter vocatum fuit ſic, quia dicitur: Vocauitque nomen eius, ideſt & nunc vocauit: quia iſta dictio, que, copulat ea, inter quę ponitur: cùm ergo ponatur hic inter duos actus, neceſſariò copulabit illos, quorum alter eſt, ſcilicet: Tetendit Moyſes tabernaculum: alter verò: Vocauit nomen eius

C tabernaculum fœderis: ergo neceſſarium eſt, quòd iſta referantur ad idem tempus, ſcilicet quòd quando fuit tabernaculum extra caſtra extentum, vocatum fuerit nomen eius tabernaculum fœderis. Iſtud tabernaculum ante hoc fuerat: ſed nunquam fuit vocatum tabernaculum fœderis, niſi nunc. Aliquis tamen dicet, quòd iſtud tabernaculum nunquam ante fuerat, ſed nunc nouiter factum eſt, & iſtud nomen ei impoſitum fuit. Sed falſum eſt: quia litera vult hoc tabernaculum ante fuiſſe factum, cùm ante dictum fuerit, quòd Moyſes tulit tabernaculum, & conſtituit, aut tetendit illud procul extra caſtra. Si enim ante factum non fuiſſet, non diceretur tolli de caſtris, & tendi extra caſtra: ſed quòd faceret Moyſes tabernacu-

[margin: Quorundã expoſitio confutatur.]

D lum extra caſtra, aut conſtitueret: ſed dicitur, quòd tulit de caſtris. *Et vocauit nomen eius tabernaculum fœderis.* Ideſt fecit, quòd appellaretur à toto populo tabernaculum fœderis, ideſt tabernaculum, in quo erat fœdus Dei. Dicit Rabbi Salomon, quòd iſtud tabernaculum diſtabat à caſtris cubitis duodecim. Sed hoc non videtur verum, quia dicitur in litera, quòd Moyſes tetendit tabernaculum extra caſtra procul: duodecim autem cubiti, non faciunt procul, quia domus ſatis vicinæ diſtant pluſquam duodecim cubitis. Item quia ſi ſolùm diſtaret duodecim cubitis, non diceretur eſſe extra caſtra, ſed in fine caſtrorum, quia tam modica diſtantia non ſufficit ad hoc, quòd diceretur extra caſtra. Item Moyſes volebat illos Iſraelitas pri-

[margin: Expõ Rabbi Salom. refellitur.]

E uare pro tunc honore nubis pendentis ſuper tabernaculum illud paruum in pœnam, ſicut mandauerat eis Deus deponere ornatum: ſed ſi ſolùm duodecim cubitis diſtaret a caſtris, non priuarentur honore nubis, quia ſic exiſtens poſſet dici eſſe intra caſtra, aut ſaltem in caſtris: & ſi non intra, ergo maior diſtantia valde erat. *Tabernaculum fœderis.* Nicolaus dicit hoc vocari tabernaculum fœderis, quia ibi fiebant fœdera, ideſt compoſitiones, vel concordiæ, & hoc in litium ſedatione: ſicut infra dicitur, quòd omnis, qui habebat aliquam quæſtionem, egrediebatur ad tabernaculum fœderis extra caſtra, ſcilicet quia ibi determinabatur. Aliqui dicunt, quod etiam in iſto tabernaculo conſeruabatur gomor manna in vrna aurea: quia Deus man-

[margin: Expõ Lyrani reijcitur.]

[margin: Alia expõ iprobatur.]

mandauerat supra colligi vnum gomor man, & poni coram domino, vt patet supra vigesimo sexto cap. Sed de hoc nihil constat: satis enim notum est, quòd vrna ista cum manna in arca fuerit, vt ait Apostolus ad Hebr. 9. cap. quando tamen manna illud collectum fuerit, & reconditum coram domino non constat. & licèt dicatur supra 16. capitu. quòd colligeret Moyses manna, & poneret coram domino, non tamen sequitur, quòd immediatè factum fuerit: sed factum fuit post tempore opportuno. Et quod verius atque conuenientius est, non fuerunt dicta ista verba illo tempore, quo primo manna de cęlo pluit: de quo tempore principaliter agit continentia illius 16. capitu. Et non obstat, quod ibi dicitur de custodia mannæ ad mensuram gomor, quia hoc factum fuit: non quòd omnia illa eodem tempore facta, aut dicta sunt: sed quia ad eandem materiam pertinent: ideo Moyses postea magno tempore ista scribens vsus ordine artificiali in narrando, collegit ea simul, quæ ad vnam materiam pertinebant, ne per totum librorum processum seruato narrationis ordine naturali diuagantia difficilia cognitu forent: ista tamen magno tempore postea dicta sunt, scilicet quando factum erat tabernaculum: ergo non potuit esse vrna mannæ in tabernaculo illo paruo, quia nondum in vrna locatum fuerat. Patet antecedens, quia supra 16. capitu. dicitur: Sume ibi vas quantum potest capere gomor, & mitte ibi manna atq; repone coram domino. Ecce quando mandabatur colligi istud manna, mandabatur poni coram domino: ergo oportebat tunc aliquem locum esse, in quo res posita diceretur esse coram domino: sed hoc solùm erat intra Sancta Sanctorum, aut intra tabernaculum primum circa velum Sancti Sanctorum: aut ad tabernaculi ostium circa altare holocaustorum: ergo oportebat loca existere hæc, aut aliquem: licèt vno existente omnia pariter existebant, cùm essent partes eiusdem sanctuarij. Et sic necessariò dicendum est fuisse mandatum hoc datum post fabricationem tabernaculi magni, in quo istæ partes assignabantur. Antecedens patet, scilicet quòd istæ solæ partes vocarentur coram domino, quia discurrendo processum huius libri, & sequentium trium librorum Moysi, reperietur sæpè de istis locis, quòd ista dicantur esse coram domino: de alijs autem non reperietur. Item quia dicitur supra decimo sexto capitu. quòd Aaron posuit istud manna collectum coram domino, sed Aaron non habebat officium ponendi aliquid coram domino, donec fuit sacerdos: ergo fuit collectum istud manna postquam Aaron fuit sacerdos: sed Aaron non fuit sacerdos, vsquequo factum fuit secundum tabernaculum, scilicet magnum tabernaculum, quia in sanctuario consecratus fuit Aaron, & filij eius in sacerdotes, vt patet supra vigesimo nono capitulo, & Leuitic. octauo: ergo fuit collectum postquam factum fuit secundum tabernaculum, & sic non fuit vrna illa custodita vnquam in tabernaculo paruo. Item patet, quia dicitur supra decimo sexto capitulo: quòd posuit illud Aaron in tabernaculo reseruandum: sed tabernaculum, in quo ministrauit Aaron, erat tabernaculum magnum, ergo non fuit collectum quousque fuit illud tabernaculum, & sic consequenter nunquam fuit in tabernaculo paruo: quia ibi nihil potuit Aaron, cùm cessauerit ante sacerdotium Aaron officium tabernaculi illius: concluditur ergo, quòd non fuit in tabernaculo illo paruo vrna, in qua seruabatur manna. Dicendum ergo est, quòd istud tabernaculum vocabatur tabernaculum fœderis, quia ibi seruabatur fœdus factum à Deo cum Israel: pepigit enim Deus fœdus

F cum Israel, vt custodiret mandata eius, & mandata hęc, quę ad seruandum expressa fuerunt principalius, erant decem, quæ in duabus lapideis tabulis continebantur, ideo tabulæ illæ vocabantur tabulæ fœderis, & locus siue tabernaculum, in quo continebantur istæ tabulæ, vocabatur tabernaculum fœderis, quia in eo continebatur id, quod pepigit Deus cum populo, vt obseruaret. Ex hoc sequitur, quod ante dicebatur, scilicet quòd istud tabernaculum fuit extentum extra castra post secundam descensionem de monte: nam quando Moyses extendit tabernaculum istud vocauit illud tabernaculum fœderis quousque positæ fuerunt in eo duæ tabulæ lapideæ: ergo tunc fuit locatum extra castra, quando positæ fuerunt in eo duæ tabulæ la-

G pideæ: sed istæ tabulæ non fuerunt locatæ quousque descendit Moyses secunda vice de monte: ergo post secundam descensionem de monte fuit extentum istud tabernaculum extra castra. Patet antecedens, quia secundæ tabulæ fuerunt, quæ positæ sunt in tabernaculo: nam primas confregit Moyses, cùm descenderet de monte, vt patet præcedenti capitulo: ergo secundæ tabulę fuerunt, quæ in hoc tabernaculo positæ sunt, & à quo tabernaculum fœderis nuncupatum est. *Et omnis populus, qui habebat aliquam quæstionem.* Ponitur hic quid proderat illud tabernaculum situm extra castra, scilicet quòd omnes habentes aliquas lites veniebant ante tabernaculum illud, & ibi determinabat Moyses, quid in singulis agendum fo-

H ret. Dicit autem litera Chaldaica, quæ vocatur apud Hebræos targum, quòd istud tabernaculum vocabatur tabernaculum doctrinæ, quia totus populus veniens ad Moysen, docebatur ibi determinationem quæstionum suarum. Quidam dicunt, quòd non rectè dici- *Opi. quorundam.* tur vocari istud tabernaculum propter secundas tabulas, quia istud tabernaculum fuit vocatum tabernaculum fœderis post primos quadraginta dies, quibus stetit Moyses in monte: sed tabulæ secundæ non fuerunt vsque in tertios quadraginta dies: ergo non vocabatur tabernaculum fœderis propter secundas tabulas in eo positas. Sed dicendum, quòd isti falsè opinantur. Primò quando dicunt, quòd istud tabernaculum sit vocatum tabernaculum fœderis

I propter primas tabulas: nam non potuit denominari istud tabernaculum fœderis nisi à fœdere, quod in eo fuit: sed primæ tabulæ non fuerunt in hoc tabernaculo, quia fractæ fuerunt in descensu montis, cum descenderet Moyses ad radices montis, vt patet capitulo præcedenti. ergo non fuit ab illis denominatum. Quòd autem dicunt in fine primorum quadraginta dierum vocatum fuisse istud tabernaculum fœderis ex eadem radice falsitatis procedit, scilicet quòd à primis tabulis denominatum fuerit tabernaculum fœderis. Quòd autem dicitur, secundas tabulas vsque in tertios quadraginta dies datas non fuisse: supra improbatum fuit. Ideo dicendum, vt supra dicebatur, quòd istud taber- *Doct. determi.*

K naculum paruum erat antequam Moyses aliqua vice in montem ascenderet, sed nondum vocabatur tabernaculum fęderis: cùm verò tabulę continentes fœdus Dei cum Israel, in eo positę sunt, tabernaculum fœderis appellatum est. *Et omnis populus.* Idest quilibet de populo. Non ponitur omnis populus pro toto populo, quia totus populus non habebat aliquam causam. Etiam quia si poneretur hoc pro toto populo, non diceretur: qui habebat aliquam quęstionem: quia istud relatiuum, qui, ponitur ad faciendum differentiam. *Qui habebat aliquam quæstionem.* Idest aliquod dubium singulariter, vel habebat aliquod litigium cum altero.

Et

Et hoc intelligitur de magnis quæstionibus, quia si esset parua quæstio, pertinebat ad iudicium decanorũ, quinquagenariorum, centurionum, & tribunorũ: magnas autem quęstiones solus Moyses decidebat, etiã si essent qõnes circa legales ritus, & cęremonias q̃ ꝓpriè legis erant. Nam horum consideratio solius Moysi erat, vt patet supra. 18. capit. *Egrediebatur ad tabernaculum fœderis.* Quia ibi residebat Moyses maiori temporis parte, licèt aliquando veniret in castra, vt patet ibid. *Extra castra.* Idest ad tabernaculum fœderis situm extra castra. *Cumque egrederetur Moyses.* Iste est modus decurtatus loquendi, & artificiosus, quando non omnia, quæ fiunt exprimuntur, sed ex his, quæ exprimũtur ea, quæ non exprimuntur intelliguntur, dicebatur autẽ quòd populus habẽs quæstionem aliquam egrediebatur extra castra ad tabernaculum fœderis. s. vt determinaret eam ibi Moyses: ex quo ĩnuitur ibi fuisse Moysen. Hic autem dicitur, quòd Moyses egrediebatur de castris, & respiciebat tergũ eius totus populus: ex quibus necessariò concluditur, quòd aliquãdo Moyses erat in tabernaculo fęderis extra castra, & tunc confluebant ad eum omnes habentes aliquas quæstiones. Aliquando autem Moyses recedebat de tabernaculo illo veniens in castra, & tunc manebat in custodiam tabernaculi illius Iosue minister Moysi: cũque expleret Moyses ea, quæ expediturus erat in castris: egrediebatur de castris veniens in tabernaculum fœderis, & tunc populus respiciebat terga eius. *Ad tabernaculum.* Idest rediens de castris ad tabernaculum illud paruum. *Surgebat vniuersa plebs.* Quando videbant eum recedentem de castris assurgebant omnes ei tanquam prælato, cui tenemur ad assurrectionem, & capitis inclinationem, cęterosq; reuerentiæ modos, sicut omnibus senibus, de quo Aristot. 9. Ethy. ca. 2. *Et stabat vnusquisque in ostio papilionis sui.* Licèt semper Israelitæ reueriti fuissent Moysi, magis nunc post descensum secũdum de monte, quàm alio tempore, quia Deus eum multum honorauerat dãdo fulgorem quendam vultui eius, ita vt non possent in eum respicere filij Israel: sed cũ loqui debebat, aut inter eos ambulare, velabat faciem suam, vt patet c. seq. & secundę ad Corin. 3. cap. cùm verò in ostijs papilionum stabant, ideo faciebant vt viderent quando intraret Moyses tabernaculum, quia tunc descendebat columna nubis, & loquebatur cum Moyse, & tunc ipsi adorabant per fores tabernaculorum suorum, vt patet infra. *In ostio papilionis sui.* Idest tentorij. Signat papilio principaliter quandam auiculã, secundariè signat tentorium factum de pellibus, aut pãnis, quia ad modum illius auis formatum est, vt ait Isidorus Etymolo. lib. 7. *Aspiciebantque tergum Moysi.* Non poterant omnes de populo existentes in castris videre quomodo Moyses egrediebatur de castris, aut quomodo introibat tabernaculum fœderis: sed illi soli videbant eum exeuntem de castris, qui erant in illo calle castrorum, per quem Moyses tunc exibat, alij autẽ non videbant obuijs tentoriorũ obijcibus: introeuntem verò Moysen in tabernaculum fœderis videbant illi, qui erant in extremitatibꝰ castrorum versus partem illam, in qua erat fixum tentorium. *Aspiciebantque tergum Moysi.* Euntis in tabernaculum, quia tabernaculum erat extra castra. *Donec ingrederetur tentorium.* Quia postquam ingrediebatur nõ videbant eum, sed columnam nubis descendentẽ cernebant, vt loqueretur Deus cum Moyse: Vocatur hic tẽtorium, quod vocatur supra tabernaculum fœderis. Et hoc conueniens nomen est, quia istud tabernaculum funiculis extendebatur, sicut dicitur supra: Moyses quoque tollens tabernaculum tetendit illud extra castra. *Ingresso autem illo tabernaculum fœderis.* Non loquebatur Deus Moysi existenti extra tabernaculũ, sed quando intrabat tabernaculum, & sic loquebatur ei Deꝰ.

A *Descendebat columna nubis.* Ista est columna, quę pręcedebat eos, in qua erat angelus mouẽs eam, atque cum Deus vellet loqui Moysi, angelus ille, qui mouebat nubem, inclinabat eam, & loquebatur cum Moyse loco Dei: ista columna nubis non erat valde magna, & erat formata in figura columnaris corporis, & fulgentis.

De duabus nubibus, quarum vna erat extensa, alia verò in figura columnæ.

QVAESTIO. X.

ET erãt duę nubes: quędam. n. erat, quę erat in modũ nubis extẽsa velut opermentũ, alia erat parua, B & figurata in modũ columnę. Prima erat magna secũdum latitudinem, & longitudinem castrorum Israelitarum, vt defenderet eos à calore solis, & de ista raro fit mentio, neque dirigebat ista viam, aut aliquid alterum faciebat, sed solùm tegebat exercitum. Alia, quę erat in modum columnæ, erat densior, atque lucidior distans ab alia in magnitudine, in figura, in luce, in densitate, & ista est, de qua sæpe fit mentio. Et vocatur columna nubis, & ignis, in qua angelus ambulans præcedebat exercitum dirigens eos. De vtraque autem habetur Num. 14. cùm dicitur: Vt audiant habitatores terræ huius, qui audiuerunt, quòd tu domine in populo isto sis, & facie videaris ad faciem, atque nubes tua C protegat eos, & in columna nubis præcedas eos per diem, & in columna ignis per noctem. Nubem protegẽtem vocaui primam, & columnam nubis, & ignis secundam. Ista columna nubis erat lucida, vt videretur à toto populo, vt sic dirigerentur in via. Nam cùm nescirent viam, nisi Deus demonstrasset eis, non exirent desertum illud magnum, & quia Deus, vel angelus incorporei sunt, videri non possunt, nec consequẽter dirigere: ista nubes erat valde densa, ita quòd nullo modo visui peruia esset, licèt esset multũ lucida: imò ex hoc erat magis lucida, sicut patet de planetis alijsque astris, quia sydus est pars densior sui orbis, vt diffinit Aristot. in 1. de Cœlo, & mundo, & tamen sydera magis lucent, quã orbes sui, quia orbes diaphani sunt, D sidera verò nequaquam. Et fiebat hoc, vt angelus loqui posset in ea, & non videretur: nam vt dictum fuit supra 25. cap. angelus non habet organa formandi vocem, cùm non sit corpus, nec corporeus. Et quia ad formandum vocem requiruntur organa, necessarium est, vt angelus aliquid accipiat loco organorum: maximè cum istæ voces, quas angeli formãt, articulatæ sint sicut voces nostræ, & ista instrumenta in q̃bus vox formari debet, oportet vt sint solida, scilicet multum dẽsa: nam aliàs non sufficient ad formationem vocis, sicut cũ duo corpora leuia & mollia se contingunt, non causant aliquem sonum, ad minus oportet vnum durum esse, & alterum non ita durum, sicut patet de vento percusso ad aliquod corpus solidum, & causante sonum. E Quia igitur voces illæ angeli erant fortes, sicut volebat eas formare angelus, necessarium erat, vt instrumenta sua essent densa ad fortiter illidendum aerem formandum in vocem, si autem tanta densitas daretur, necessariò tale corpus esset terminatiuum visus propter grossiciem, & densitatem. Videret ergo populus organa illa, quæ de aere angelus fabricabat, & quomodo corpus assumebant, quod ad magnam idolatrię occasionem redundabat, cùm forte viderent ibi angelum assumentem tale corpus, quale esset humanum, quia hoc erat conuenientius ad dearticulandum voces, quàm aliquod alterum, & tunc putarent se videre Deum, & fabricarent sibi talem imaginem ad colendum, in quali eum vidissent.

Hoc autem intendebat Deus multum vitare, ſicut patet Deut. 4. cap. cùm dicitur: Cuſtodite diligenter animas veſtras, nō vidiſtis aliquam ſimilitudinem in die, qua locutus eſt vobis dñs in Horeb de medio ignis, nè fortè decepti faciatis vobis ſculptam ſimilitudinē, aut imaginem. Oportuit ergo columnam illam nubis, in qua angelus aſſumpto corpore aereo loq debebat, dēſam eſſe valde, vt non videretur corpus formatum interius tanquam organum formandi voces. *Deſcendebat columna nubis.* Rabbi Abraham Aben Ezra vult, quòd ideo dicatur deſcēdere nubem, quia Deus volebat aliquid indicare Moyſi, & cùm ſemper ſenſus & ſenſibile debeant eſſe proportionata, & intellectus & intelligibile, vt ſignificat Ariſtot. in 2. de Anima, & Deus eſt quoddā intelligibile nobis improportionatum, ſi conſideretur ſecundum puritatem naturę ſuę ſimpliciſſimæ, ideo ſic non poſſumus eum intelligere: ſi ergo eū ſaltem quantū ad aliquid debemus intelligere, neceſſe eſt, vt inclinet ad nos deſcendendo ab illa altitudine puritatis, & inducat modum intelligibilis corporeiſ. ꝙ per vocem ſe repręſentet, aut per viſum, & ſic de cęteris ſenſibus. Loqui autem non pertinet ad naturam diuinam, aut angelicam, nec eſt iſte modus, quo ſeipſas cognoſci faciunt, quia tamen humana imperfectio aliter apprehendere non valet aliquid de illis, niſi modo ſuo, cùm Deus, aut angelus iſtos modos accipiunt, deſcendere dicuntur. ſ. à ſua altitudine cognoſcibilitatis inducentes modum imperfectiorē, nec tamen in hoc aliqua imperfectio in eis eſt. Sicut ſi aliquis magiſter ſit ſubtiliter intelligens, & erudiat viros prouectos, erudiet eos acutiſſimè, & per veritates altiſſimas: ſi autem oporteat eum docere rudes, aſſumet modum docēdi groſſum, & figuralem, qualis illis rudibus conueniens eſt, nec tñ minus ſapiens, aut ſpeculatiuus eſt ille magiſter, cùm acutiſſimè prouectos inſtruit, q̃ cùm groſsè rudes erudit. Iſta expoſitio conueniens eſt pro aliquibus alijs locis, vbi dicat Deus deſcendere, vel angelus, ſed in iſto loco non eſt iſta intentio literæ: nam Deus, & angelus non ſunt corpora, nec corporei, ideo deſcēdere, & aſcendere eis non conuenit, niſi ſ̃m metaphoram: hic tñ litera loquitur de columna nubis, & qa iſta erat verum corpus, competit ei aſcendere, & deſcēdere, & ſic dicendum eſt, ꝙ qñ Moyſes erat in caſtris, columna nubis erat eleuata ſuper tabernaculum illud ad aliquantam altitudinem, cùm verò veniebat Moyſes, & ingrediebatur tabernaculum, qa angelus volebat ei loqui, deſcēdebat columna nubis vſque ad oſtium, vt ſecretius cū Moyſe loqueret̄. *Loquebaturque cùm Moyſe.* Scilicet angelus exiſtens, qa Deus non loquebatur per ſe aliquid, nec nubes cùm ſit irrationabile corpus, nec quidquam loqui, aut intelligere poterat: & non eſt intelligendū, ꝙ quacunq; vice Moyſes rediens de caſtris introiret tabernaculū, oportebat nubem deſcendere, vt loqueretur angelus cū Moyſe, quia Deus nihil facit fruſtra: ſed ſi quotieſcunq; Moyſes introiret tabernaculum fœderis, Deus loqueretur ei, contingeret, ꝙ aliquando loqueretur, qñ non erat opportunū: ergo non loquebatur ſemper neq; deſcendebat columna introeunte Moyſe, niſi cū Moyſes vellet aliquid quærere à Deo, niſi fortè dicamus, ꝙ quandocunque Moyſes veniebat de caſtris, & introibat tabernaculum illud, veniret ſemper ad inquirendum de aliquo dubio, quia tūc nubes ſemper inclinaret̄ ad reſpondendum ei, & nunquam contingeret fruſtra loqui angelum Moyſi, & ſic erat in ſecundo tabernaculo poſtea fabricato, quia qñcunq; vellet Moyſes conſulere oraculum. i. diuinū reſpōſum, introibat in ſancta ſanctorum poſt velum, & audiebat vocē loquētis ad ſe de ꝓpitiatorio de medio Cherubim, vnde & loquebatur ei. *Cernentibus vniuerſis.* Ideſt omnes filij Iſrael, qui erant ad oſtia papilionū re-

Expoſitio Rabbi Abrahā Aben Ezræ.

F ſpiciebant quomodo inclinaretur nubes, & videbant quòd loqueretur angelus cum Moyſe. Et videtur improprius modus loquendi, ꝙ dicamus ego video te loqui, quia locutio non oculo, ſed aure percipitur, quod audire, & non videre eſt: dicitur tñ hic, ꝙ oēs filij Iſrael videbant loquentem columnam, ſiue angelum in columna cum Moyſe, & ſic dicitur ſupra 20. ca. Cunctus populus videbat voces. i. audiebat. Sed ſciēdum, ꝙ hic propriè accipit̄, ꝙ viderent Iſraelitæ Moyſen loquentem: nam aliud eſt videre vocē, aliud eſt videre loquētem, aliud eſt videre, ꝙ loquatur. Videre vocē eſt impoſſibile, quia vox eſt obiectum auditus: ideo per nullam potētiam videri poteſt, quia licèt obiectum materiale excedere poſſit aliqua potentia eleuata per virtutem ſupernaturalem, tñ obiectum formale nullo mō
G poſſibile eſt tranſcēdere, vtpotè. Si communiter viſus noſter poteſt aliquid aſpicere à 10. vel 12. leucis, & nō ſit oculus, qui ad maiorem diſtantiā videre poſſit, De⁹ ſupernaturaliter eleuare poterit oculū quēlibet, vt videat ad mille leucas, vel ad tria millia leucarū, ſicut vidit Beatus Benedictus totum mundū ſimul eleuatus à Deo, vt ait Greg. in 2. Dialog. Obiectum formale viſus dicitur color, aut viſibile, vt plus comprehendit. Quòd aūt per aliq̃ potētiam, etiam infinitam, oculus excedat iſtud obiectū, ita ꝙ ſe cōuertat ad ſonū, & odorē, & cętera genera obiectorū, impoſſibile eſt: & ſic dici, ꝙ nos videmus voces eſt falſum, & impoſſibile, niſi accipiat̄ videre pro audire, ſicut accipitur ſupra 20. ca. ſ. cunctus
H populus videbat voces. Aliud eſt videre loquētem, & hoc manifeſtè verum eſt, qa loquens eſt albus, aut niger, aut alio colore affectus, q̃ ſunt obiecta viſus: ideo propriè vr̄ loquēs ſ̃m ꝙ reperitur ibi obiectum viſus. Aliud eſt videre, ꝙ aliquis loquat̄, & hoc aliqualiter ꝑtinet ad viſum, aliqualiter ad auditum: nam cū aliquis loquitur ad alterū, dirigit ad eum vocem ſuā, & in loquendo aperit os, & mouet labia, & q̃dam alia ſigna facit: iſta ſatis pertinent ad potentiā viſiuam: nam apertioris pertinet ad motum, aut ſitum, vel figuram: hæc aūt oīa ſunt de ſenſibilibus cōibus, quę nō ſolùm viſu, ſed etiā oībus alijs percipiuntur, de quibus Ariſto. in 2. de Anima: hoc aūt licèt ſit ſignū, ꝙ aliquis loquatur, tñ non probat perfectè, ꝙ aliquis loquat̄, ſed ad hoc o-
I portet, vt interueniat auditus, cùm quo perficitur iſta ſenſatio: dato tñ ꝙ aliquis loquatur ad alterum, pōt auribus percipi, ꝙ ꝓpriè loquatur, qa percipitur ſonus, tñ non adhuc ꝑfectè cognoſcitur quis loquatur, cū verò aliquis videat loquentem, nō ſolū cognoſcit, ꝙ aliquis loquat̄, ſed ēt cognoſcit quis eſt determinatè ille, q loquitur, & ſic oculi faciunt ad cognoſcendum quis loquatur. Et iſto modo hr̄ Gen. 45. c. ſ. En oculi veſtri, & oculis fratris mei Beniamin, vidēt ꝙ os meū loquatur ad vos. i. vos videtis me mouere labia ad vos, & facere alia ſigna, quibus conſtat, ꝙ ego ſum, q loquor ad vos. Et ſic Iſraelitæ ſtantes in oſtijs papilionum ſuorum videbant nubem inclinari Moyſe intrāte, & fieri alia ſigna, quæ erant ſigna loquentium: ideo dicebantur cer-
K nere, quòd loqueretur Moyſes cum angelo, & melius dicitur hoc, quàm quòd audirent ipſi loquentē Moyſen cum Deo, quia voces eorum erant ſubmiſſæ, ita ꝙ non audirentur à filijs Iſrael exiſtentibus in caſtris. Et adhuc clarius ponitur hoc, quia licèt (vt ex litera colligi poteſt) ſenſus ſit hic, quòd viderent Iſraelitæ qualiter loqueretur Deus, ſiue angelus in nube cum Moyſe, tamen adhuc litera clarius ponit hoc, ſcilicet quòd videbant filij Iſrael, ꝙ columna nubis ſtaret ad oſtium tabernaculi, & propriè viſibile erat: nam columna erat alicuius coloris, aut lucis, propter quorum quodlibet erat propriè viſibilis, quòd verò ſtaret ad oſtium tabernaculi pertinet ad motum, vel quietem, quæ ſunt ſenſibilia cōmunius, & poſſunt quodlibet ſenſu iudicari.

Licèt aliqs per aliquā potētiam poſſit eleuari vltra obiectum ſuum materiale, nō tñ poterit vltra formale.

Ad cognoſcendū ꝑfectè, ꝙ aliquis loquatur nō ſolum r: quiritur potētia auditiua, ſed ēt viſiua.

Stabant

Stabant ipsi. Scilicet Israelitæ. *Per fores tabernaculorum suorum*. Idest quilibet in porta sui tentorij. Dicitur hoc hoc de illis, qui habebant tentoria sua in tali parte, ita vt viderent tentorium illud, & isti erant existentes præcipuè in extremitatibus castrorum locatis contra tentorium illud. *Et adorabant*. Idest quando videbant isti quòd nubes inclinaretur, cognoscebāt manifestè Dei præsentiam in motu nubis, & ꝙ loqueretur cum Moyse, ideo curuabant se coram nube adorantes dominū, quem per nubem cognoscebant, licèt ille, qui in nube erat, angelus erat. *Loquebatur autem dominus ad Moysen facie ad faciem*. Ad ista supra dicta refertur .s. ꝙ nubes inclinabatur ad ostium tabernaculi, & tunc loquebatur dominus ad Moysen, quia ad nihil aliud inclinabatur nubes. Et dicitur, ꝙ loquebatur dominus, non ꝙ Deus loqueretur, sed quia angelus loquebatur, qui vocatur dominus, & Deus, vt patet in toto processu veteris testamēti, præsertim in hoc libro, & hoc, quia locutio ista fiebat ad Moysen de nube, in hac aūt erat angelus, qui hæc omnia operabatur. *Facie ad faciem*.

Quomodo Deus loquebatur facie ad faciem.

QVAESTIO. XI.

POSSET aliquis dicere, ꝙ Deus est, qui loquebatur hic, quia dicitur: Facie ad faciem, quod in Dei visione fuit, quando eum vidit per essentiam, quę erat clara, sicut illa quam nos cōsueuimus vocare locutionem facie ad faciem, & illa non fuit per aliquem angelum, sed per se. Nicolaus dicit, ꝙ nō fuit ista visio Dei per essentiam, quia infra hoc cùm quæreret Moyses, vt Deus monstraret sibi faciem suam .i. suam clarā cognitionem ei daret, respōdit dominus: Faciem meam videre non poteris: ergo quando ista dicebantur, nondum viderat Moyses Deum per essentiam. Sed hoc falsum est, qa Moyses vidit Deū per essentiā in monte Sinai, sicut colligitur ex litera infra, quia illud fuit ante tabularum secundarum dationem, sed istud qđ hic dicitur erat post descensum de monte: nam hoc erat, quando loquebatur ante tabernaculum in columna angelus domini ad Moysen. Quod autem locutio, quę fiebat ante tabernaculū esset post descensum de monte Sinai secunda vice, supra probatum fuit. Nicolaus tamen in hoc defecit, quia ipse non facit aliquam anticipationem, aut recapitulationē in hac litera: sed ita legit ac si esset continuata narratio secūdum ordinem naturalem. Sed quòd sit necessaria hic anticipatio, aut recapitulatio probatū fuit in principio huius capitulo. Hoc tamen non obstante dicēdum est, ꝙ non fuit ista visio per essentiam, quia illa fuit in monte, hæc autem erat post descensum de monte: etiam illa erat ante dationem tabularum secundarum: ista de qua hic dicitur, fuit datis secundis tabulis. Etiam licèt Deus apparuit Moysi demonstrans seipsum per essentiam, tamē non fuit ei locutus vnquam: sed angelus est, qui loquebatur, quia Deus nō potest loqui per se, vt declaratum fuit supra 25. cap. dum agebatur de propitiatorio velato alis Cherubim. Et quando supra Deus volebat innuere Hebræis, ꝙ aliquo modo vellet eos deprimere à pristino honore, dicens non ascendam tecum, quia populus duræ ceruicis es, nè fortè disperdam te in via: sed mittam angelum meum præcursorem tui, loquebatur angelus ista, sed loquebatur ac si Deus loqueretur, & tamen erat ipse angelus, qui mittendus erat. Et quando infra Moyses petit à Deo, vt monstret ei faciē suam, & respondebatur sibi: Non videbit me homo, & viuet. Et rursus: Videbis posteriora mea, faciē aūt meā videre non poteris. Et iterum qn̄ dicit: Ego monstrabo tibi omne bonum meū. Quæ omnia necessariò

A de Deo dicuntur, & si dicerētur de angelo, falsa essent, tamen nō erat Deus, q loquebaẗ ista, sed angelus dn̄i, & patet simile, quia supra 20. ca. dicebaẗ: Ego sum dn̄s Deus tuus, qui eduxi te de terra Aegypti: nō habebis Deos alienos corā me, q̄ de Deo dicunt: constat tn̄, ꝙ non loquebatur illa Deus, sed angelus, q loquebaẗ oīa verba preceptorū, ꝑ angelos namq; lex data est, vt patet ad Gala. 3. cap. & Act. 7. c. dr̄, ꝙ angelus loquebatur Moysi in monte Sinai. Erat ergo ista locutio facie ad faciem locutio angeli cum Moyse. Dicitur autem facie ad faciem .i. multum clarè, & familiariter: quasi dicat, angelus, qui loquebatur Moysi non erat multum elōgatus ab eo, sicut aliàs cùm loquebatur ei, vel alijs, sed valde coniunctus, sicut si esset facies apud faciem. Et B patet hoc, qa dicitur supra, ꝙ columna nubis quæ pendebat super tabernaculū illud inclinabatur donec descēderet ad ostium tabernaculi, & sic erat vterque ad ostium .s. Moyses loquens, & angelus in colūna nubis. Litera Chaldaica habet hic. *Locutione ad locutionē*. Idest loquebatur prius Deus, & postea loquebatur Moyses, & iterum loquebatur Deus, & sic alternabantur in loquendo: facit autem tales mutationes Chaldaica translatio, quia intendit totaliter tollere à Deo corporeitatem: nam cū dr̄, ꝙ facie ad faciē loquebaẗ De⁹ Moysi, videtur, ꝙ Deus habeat faciem, quę est pars corporea. Posuit ergo locutionem pro facie, & satis coaptatur. Si autem vellemus dicere, ꝙ teneatur propriè facies, erit sensus, ꝙ angelus domini assumebat corpus aereū C tanquam corpus viri, & loquebatur cū Moyse, eratq; corpus illud intra columnam nubis, & sic facie ad faciem loquebatur. Dicendum ꝙ angelum dn̄i assumere de aere tanquā corpus viri ad formandas voces, non inconuenienter dicitur: imò magis conuenit, q̄ quęcūque alia positio: sed dato ꝙ hoc esset, nō appareret corpus illud, quia ideo dixim⁹ necessariā esse columnā, vt corpus quod intra assumebatur ad formandas voces obiecta circumquaq; densitate columnę non videreẗ, quia erat occasio idolatriæ, licèt quantum ad Moysen non erat necessariū talia occultari: populus .n. qui rudis erat, si talia vidisset, faciliter errasset: Moyses āt sciebat hmōi rei mysteriū .s. qūo erat angelus, q loquebaẗ, & ꝙ non poterat loq nisi corpus assumeret, ideo ꝙ assume- D bat corpus aereū, nec in hoc aliqualiter habebat occasionē errādi, qa sciebat qs erat Deus, & qs nō erat De⁹. Dicunt aūt Hebræi sup̄ hoc, ꝙ dr̄ hic facie ad faciē loquebaẗ Deus ad Moysen, ꝙ non est intelligendū, ꝙ loquereẗ totaliter facie ad faciē, qa infra dr̄: Faciem meā videre non poteris, sed ꝙ Moyses videbat faciē Dei interposita quadā parua caligine, & Aaron videbat Deū interposita adhuc maiori caligine, cęteri minores Prophetę videbāt Deū interposito magno ęnigmate. Sed ista nihil sunt, & ꝓcedunt ex pauco intellectu literę: nā ipsi errant putātes, ꝙ idē sit de quo hic fit locutio, & infra: sed falsum est, qa angelus est q loquebaẗ Moysi hic in nube, & loquebaẗ facie ad faciē .i. clarè, vel coniunctim, aut familiariter. Quod aūt dr̄ infra, faciē aūt meā E videre nō poteris, licèt angelus diceret, tn̄ de Deo loqbaẗ: nō ergo erat necessaria talis distinctio visionis Moysi, nec aliqd tale. Nā si aliqn̄ angelus Dei in effigie corporea apparebat Moysi, aut Aaron, vel alijs Prophetis, non ponebat aliq̄ interpositionē, quia satis erat cognosci in ęnigmate, ꝙ videreẗ in illo corpore aereo: nō est ergo necessariū poni aliquam talem interpositionem. *Sicut loqui solet homo ad amicum suum*. Idest ita familiariter loquebatur, sicut loquiẗ vnus hō ad alterū, q est amic⁹ eius: quasi dicat, quòd angelus ille nō quęrebat aliquas solēnitates obseruari sibi à Moyse, sed ita familiariter, & æqualiter loquebatur cum eo, sicut si esset amicus eius: est enim æqualitas proprietas amicorum, vt ait Aristot. in 8. & 9. Ethyc. *Cumque ille reuerteretur in castra.*

Expositio Hebræorū

Veniebat Moyses de castris Israelitarum, & introibat in tabernaculum, loquebaturque cum eo dñs, quo facto Moyses interdum regrediebatur in castra, interdū verò manebat ibidem cum Iosue ministro suo, si non erat necessarium in castra regredi. *Minister eius Iosue.* Erat Iosue vir nobilis de magno genere. s. de principibus tribus Ephraim, qui fuit successor Moysi: hic adhęsit Moysi, vt ministraret ei in omnibus, quæ vellet seruiendo, & iste erat magnus vir bellator, atque in regendo exercitū industrius: ideo in bello contra Madianitas tactus fuit princeps exercitus, vt patet Num. 31. cap. & in Bello contra Amalech fuit dux belli: in omnibus enim prospere agebat, quē valde dilexit Moyses, mutauitque nomen eius (cum ante vocaretur Osee) vocauit eum Iosue, siue (vt in Hebræo nomina sunt) vocabatur primo Osua: postea addita prima litera nominis domini magni vocat⁹ fuit Iosua: hunc Moyses misit tanquam exploratorem cum alijs exploratoribus, & fuit iste ad hoc electus de tribu Ephraim, vt patet Num. 13. ca. cùm verò rediissent, omnes exploratores murmurauerunt detrahentes terræ, quā lustrauerant, præter hunc, & Caleb, qui erat de tribu Iuda, vt patet Num. 14. cap. Fecit autem Deus, ꝙ iste Iosue esset minister Moysi, quia destinauerat eum Deus ab æterno, vt esset princeps populi, & introduceret eum in terrā Chanaā vltra Iordanem: ideo volebat, vt à Moyse (qui tantus vir erat) erudiretur toto illo tempore annorum quadraginta, quibus in deserto fuerant, vt conuenienter successor eius esse posset. Etiam quia hoc multum adiuuabat ad hoc, vt populus reuerentiā magnam exhiberet Iosue, quia Israelitæ viderant, ꝙ Moyses fuerat optimus virorum, qui tunc erant in terra, & cui Deus familiarissimè loquebatur. Mortuo ergo illo nullū hominem in principem libentius acciperent, q̃ eum, quē moribus eius instructum scirēt, talis autem erat Iosue cùm a Moyse quadraginta annis eruditus esset, ita vt alter Moyses videretur. Valde igitur decuit eum esse ministrum Moysi. *Iosue filius Nun.* Nomen patris Iosue erat Nun, & ponitur in litera ad differentiam, quia alij erant, qui vocabantur Iosue eo tempore, sed non vocabantur filij Nun. *Puer.* Non vocatur Iosue puer secundum ætatem quasi esset in pueritia, cùm in eodē anno ante primum descensum ad montem Sinai fuerit constitutus dux belli contra Amalechitas, vt patet supra 17. c. & in seq. anno missus fuit ad explorandum terrā Chanaan, ista autem non cōmittuntur facienda pueris, aut adolescentibus, sed viris: magnus ergo vir erat iam, sed vocatur hic puer secundum ministerium, quia seruiebat Moysi. *Non recedebat de tabernaculo.* Vt maneret tabernaculum illud custoditum, nè cui pateret accessus homini, aut bestiæ, erat enim magnæ reuerentiæ tabernaculum illud, quia pēdebat super illud columna nubis, & in eo erant tabulæ secundæ legis à Deo scriptæ, quas irreuerenter relinquere non decebat.

Proprietates Iosue.

Moys. mutauit nomē Iosue cum ante Osua vocaretur.

Dixit autem Moyses ad Dominum: K Præcipis vt educam populum istum, & non indicas mihi quem missurus sis mecū, præsertim cùm dixeris, noui te ex nomine, & inuenisti gratiam coram me. Si ergo inueni gratiam in conspectu tuo, ostende mihi faciem tuam, vt sciam te, & inueniam gratiam ante oculos tuos: respice populum tuum gentem hanc. Dixitque Dominus: Facies mea pręcedet te, & requiem dabo tibi. Et ait Moyses, Si non tu ipse F præcedas, nè educas nos de loco isto. In quo enim scire poterimus ego, & populus tuus inuenisse nos gratiam in conspectu tuo, nisi ambulaueris nobiscum, vt glorificemur ab omnibus populis, qui habitant super terram? Dixit autē Dominus ad Moysen: Et verbum istud, quod locutus es, faciam: inuenisti enim gratiam coram me, & teipsum noui ex nomine. Qui ait: Ostende mihi gloriam tuam. Respondit: G Ego ostendam omne bonum tibi, & vocabor in nomine Domini coram te, & miserebor cui voluero, & clemens ero, in quē mihi placuerit. Rursumque ait: Non poteris videre faciem meam, non enim videbit me homo, & viuet. Et iterum: Ecce, inquit, est locus apud me, & stabis supra petram. Cumq; transibit gloria mea, ponam te in foramine Petræ, & protegam dextera mea, donec transeam. Tollamq; H manum meam, & videbis posteriora mea, faciem autem meam videre non poteris.

De pœnit. dist 2. cap. Et cognouerunt §. Itē opponitur.

Rom. 9. Ioan. 17. 24. q. 1. c. quia ex sola versi. 1. petra 8. q. 1. ca. Moyses in glo. 2. supra cap. 14.

Dixit autem Moyses. Hic ponitur secundum principale, scilicet responsum domini gratiosum. Et hoc dupliciter: Primò quantum ad deductionem populi huius in terram promissionis. Secundò quantum ad reparationem violatæ legis in principio sequenti cap. Circa primum, *Dixit Moyses ad Dominum.* Hic mutatio fit ordinis: nam in principio huius capit. dixerat de his, quæ dicebat Deus Moysi in monte Sinai: deinde mutato isto proposito, aut potius interciso descripsit ea, quæ facta sunt post descensum Moysi de monte in I secunda vice, quod fuit ab illo loco, vbi dicitur. *Audiēs populus sermonem.* Vsque huc, licèt in hoc permisceat, quia aliqua erant de his, quæ dicebantur in monte, alia aūt de his, quæ facta sunt post descensionē de monte. Nunc autem redit ad intercisam narrationem verborum Dei, & Moysi in monte ante dationem secundarum tabularum. Et patet, quia tota ista contextio verborum sequentiū fuit ante dationē secundarū tabularum: nam cū oīa ista recitata fuerint, sequitur in princ. seq. cap. de datione secundarū tabularū, & descensu de monte, & sic ista fuerunt ante descensum de monte.

An in litera ista anticipatio sit.

QVAESTIO. XII.

SED argues, ꝙ hic est anticipatio. s. ꝙ ista facta fuerint, & dicta post descensum de mōte, sicut dicebamus de præcedentibus, ꝙ erat ibi anticipatio. Respōdetur, ꝙ nō potest stare, quia aliquæ additiones sunt in sacra scriptura, quæ tollunt anticipationem, & recapitulationem: nam recapitulatio, & anticipatio sunt duę ordinis naturalis mutationes, s. cùm ea, quę prius facta, aut dicta sunt, posterius narrantur, aut ea, quæ posteri⁹ narrantur prius. Cùm ergo addantur aliquæ limitationes tollentes istam dubitationem de varietate temporum, tolletur anticipatio, & recapitulatio: huiusmodi sunt pronomina iuncta cum nominibus ad signādum certum

certum tempus, aut aduerbia temporalia, vt si dicatur in illo tempore, aut eodem tempore, aut tẽpore, quo factum est hoc, factum est illud, & sic de aduerbijs tẽporalibus, vt dicendo, tamen tempore, quo factum est hoc, factum fuit illud, vel ante, aut post, & sic de cęteris. Sed hic ponitur tale aduerbium temporis: ergo tolletur omnis anticipatio, & recapitulatio. Patet hoc, qa cùm tota ista series narrationis tendatur vsque ad finẽ cap. dicitur in princ. seq. ac deinceps præcide tibi duas tabulas lapideas. i. quia hoc factum est, nõ superest, nisi vt præcidas tibi duas tabulas lapideas, necesse est ergo, vt ea, quę ante ponuntur ante acciderint: alioquin non diceretur, ac deinceps pręcide tibi, &c. Sed tũc instabis per eandem rationem, ꝙ oĩa ista quæ in hoc cap. dicta sunt, fuerint dicta in monte Sinai ante dationem tabularum secundarum, cùm post omnia in principio seq. cap. dicatur: Ac deinceps. i. post hoc: ergo aut de oĩbus negabimus esse anticipationem, aut de omnibus concedemus. Respondetur, ꝙ oportet hic dare continuationem literæ huius cap. ad literam seq. cap. s. ꝙ fuerit ordo naturalis, sicut signat litera seq. cap. tollens oẽm anticipationem, & recapitulationẽ, sicut dictum fuit, quia tamẽ sunt in hoc cap. aliqua quibus repugnat habere ordinem naturalem ad literam seq. cap. dicẽdum est in illis esse anticipationem: hæc sunt illa, quæ supra posita sunt à loco illo (audiens populus sermonẽ) vsq; ad locum istũ. Nam illa necessario facta sunt post descensum de monte acceptis tabulis secundis, vt supra declaratum est: illa verò quæ habentur infra in princ. cap. seq. fuerunt facta in monte. s. acceptio secũdarum tabularum: ergo non habent ista ordinem naturalem consequentẽ ad illa: sed est anticipatio, & satis hæc rationabiliter dictum, quia quandocunque sunt multæ clausulæ, quę ad diuersa pertinent, potest esse anticipatio, aut recapitulatio vnius earum respectu subsequentium, aut præcedentium, & alterius non. Si autem ambæ ad idem pertinerent, vel essent multę ad idem pertinentes: si esset anticipatio, aut recapitulatio vnius earum respectu alicuius pręcedentis, aut subsequẽtis, necessarium erat in omnibus alijs anticipationem, aut recapitulationem fore: hic autem sic est, quòd ponũtur multæ clausulæ, quarum quædam nullo modo pertinent ad alias: ergo potest esse anticipatio, in quibusdã non existente in alijs. Et patet, quia ista, quę supra dicta sunt, erant de tabernaculo illo paruo, qđ extẽdit Moyses, & de ornatu populi deposito, quę autem sequũtur vsq; ad finem huius cap. sunt de eductione populi huius de hoc loco, & introductione in terram promissionis, & de viæ directione, & de ostensione faciei domini, cùm petit Moyses ostendi sibi faciem Dei: sed illa distincta sunt ab his: ergo potest esse anticipatio respectu illorum, & non erit respectu horum.

In sacra scriptura quærendo & ordinatio... q tol... anticipationẽ, & recapitulationẽ.

An omnes clausulæ, quæ sequuntur ab hoc loco vsque in finem sint per ordinem naturalem.

QVAESTIO. XIII.

SED adhuc dubitatur de his, quæ sequuntur, vtrum omnia, quæ sequuntur ab hoc loco vsque ad finem cap. dicantur ſm continuationem ordinis naturalis ad literam seq. cap. nam vt dictum fuit, ꝙ necessariò finis huius cap. cõtinuabatur sine aliqua anticipatione, aut recapitulatione seq. c. dubiũ est an ex hoc loco sit continuatio. Pro quo sciendum, ꝙ hic sunt duæ clausulę. i. duæ contextiones. s. vna, in qua petit Moyses Deum præcedere populum hunc, alia in qua petit monstrari sibi faciem eius: si autem esset vna clausula, manifestũ erat, ꝓ tota erat continuata seq. cap. ſm ordinem naturalem, cùm necessarium sit finem eius cõtinuari, quia

A verò duæ sunt clausulę, dicere posset aliquis, ꝙ de vltima necessarium erat esse continuatam seq. cap. sed de alia prima erat indifferens, an mallemus eam anticipatam, vel continuatam dicere. Sed hoc non est bene dictum, oportet enim dici, ꝙ vtraque sit continuata literæ cap. seq. Et patet, quia anticipatio, & recapitulatio sunt quædam ordinis transmutationes, & impediunt intellectionem, etiam exorbitant ab eo quod est in litera commune: ergo nunquam debet admitti esse aliquid tale, nisi sit necessarium, aliàs daretur pluralitas sine necessitate, qđ est peccatũ, vt ait Arist. in 8. Topi. Etiam quia cùm ea, quę scripta sunt, vt ea intelligam⁹, oportet ergo ꝙ omnes scripturas ita legam⁹, vt magis intellectui conueniunt, nisi fortè cõtrarium appareat

B ex ipsis: sed cõuenientior modus intelligẽdi est in scripturis narratiuis si intelligantur ita habere ordinem in reb⁹ dictis, & gestis, sicut est in ꝓcessu literę: ergo semper accipiẽda est quęlibet litera, quasi sit sine anticipatione, & recapitulatione, nisi ex litera ipsa, vel aliunde demonstretur necessariò ipsam debere legi per anticipationem, aut recapitulationem: sed de ista prima clausula, quę incipit hic vsq; ad illam partem, *Qui ait: ostende mihi gloriam tuam*, non patet, ꝙ sit legenda per anticipationem, aut recapitulationem: ergo dicendum est, ꝙ sit continuata literæ seq. cap. ſm ordinẽ naturalis narrationis. Item secũdo, patet hoc, quia necessarium est, ꝙ ea, quæ dicuntur in hoc cap. sint continuata ordine naturalis narrationis ad ea, quæ dicuntur in seq. vt probatum fuit supra: ergo oportet, ꝙ oĩa sint continuata

C ad ea, quæ sunt in seq. cap. nisi ea, de quibus constat, ꝙ non sunt continuata: sed non constat de hac clausula, ꝙ sit legenda per anticipationem, aut recapitulationẽ, ergo est secundum continuationem naturalis ordinis legenda: si autem hoc non stet dabitur maximum inconueniens in omnibus libris sacræ scripturæ. s. ꝙ non cõstet de ordine rerum gestarum, aut dictarum, & sic in quolibet loco poterimus dicere esse anticipationẽ, & recapitulationem, ita ꝙ tota sacra scriptura tenens ordinem narratiuum incertissima sit: sed hoc absonũ est: ergo oportet dici, omnia illa cõtinuata esse, de quibus non cõstat, quòd sunt recapitulata, aut anticipata. Item tertiò, & solidius adhuc per regulas, quas dedim⁹

D de anticipatione, aut recapitulatione, scilicet ꝙ quandocunque sunt multæ propositiones, & contextiones pertinẽtes ad diuersa, dato quòd vna sit anticipata, vel recapitulata respectu præcedẽtium, aut subsequentiũ, tamen non esse necessarium alias anticipatas, aut recapitulatas esse, & eadem regula est de cõtinuatione, sed si sint multæ clausulæ consequẽter se habentes, & vna sit anticipata, necesse est omnes anticipatas esse, vel si vna continuata ordine naturali necessariò omnes continuatæ erunt: sed istæ duæ clausulæ, vel cõtextiones, quæ sunt à loco isto vsq; ad finem cap. sunt consequẽter se habẽtes, ita ꝙ vna dependet ex altera, ergo cùm vltima sit continuata literæ seq. cap. secundum ordinẽ naturalem, necessariò erit vtraque continuata. Quòd

E autem se habeant consequenter, scilicet vna ad alterã patet, quia ista prima est de eductione, & introductione filiorum Israel in terram Chanaan, & in fine huius contextionis subiunxit Deus causam, quare assentiebat petitioni Moysi, dicens: Inuenisti gratiam coram me, & teipsum noui ex nomine. Et tunc Moyses assumpta audacia ex Dei benigna responsione: addidit aliam petitionem, dicens: Ostende mihi gloriam tuã. Et patet hoc ex modo literę, quia cùm dixisset Deus in fine primę petitionis Moysi: Inuenisti gratiã corã me, & teipsum noui ex noĩe: subiũgit litera, & ait: Ostende mihi gloriã tuã. s. ꝙ dictis his verbis subiunxit Moyses: Ostẽde mihi gloriã tuã. Cõcludit ergo ex superiorib⁹, ꝙ verba, ꝗ hucusque dicta sunt in hoc cap. ab illo loco.

Audiens populus sermonem. Fuerunt dicta per anticipationem ad omnia, quæ sequuntur in hoc cap. & in seq. Ea autem, quæ dicuntur ab hoc loco vsque ad finem cap. habent se consequenter secũdum ordinem naturalem ad ea, quę ponuntur in seq. *Dixit autem Moyses ad dominum*. Ista locutio fuit cùm staret in monte Horeb cum Deo in secundis quadraginta diebus anteq̃ acciperet secũdas tabulas. *Præcipis, vt educam populum istum*. In hoc apparet, quòd ista litera se habeat secundũ continuitatẽ ordinis naturalis, quia in principio huius cap. dixerat Deus Moysi: Vade & ascende de loco isto tu & popul⁹ tuus, quem eduxisti de terra Aegypti, & postea dixit, ꝙ angelus pręcederet eos: Moyses autẽ non contentus de ista responsione subiunxit hic: Pręcipis, vt educã populum istum, & non indicas mihi, quem missurus es mecum: quasi dicat, ꝙ licèt mitteretur angelus ad pręcedendum, nullus vr̃ mitti: ideo sic respõdet Moyses Deo tãq̃ nullũ cũ eo mitteret. Ea aũt quę interposita fuerunt, non continuantur his (vt supra declarauimus) sed sunt per anticipationem. *Præcipis, vt educam*. Dicit hoc Moyses, quia mandauerat ei Deus immediatè, ꝙ educeret de loco isto populum, quẽ duxerat de Aegypto, & introduceret in terram Chanaã, & est fundamentum rationis Moysi hoc. s. dñe non vr̃ hoc bene fieri, quia præcipis, ꝙ educam populum istũ de loco hoc, & introducã in terram promissam, & tñ non das mihi aliquem qui vadat mecum, cùm tñ scias me hoc facere non posse, nisi alius mecũ iuerit. *Et non indicas mihi, quem missurus es mecum*. Quasi dicat, licèt ego

H sim rector huius populi, qui ab eis videor, & cautas eorum determino, tñ oportet esse quendam alium rectorem inuisibilem, in cuius virtute ego agam, & qui maiora his agat. De hoc dicebat Moyses Deo, ꝙ non indicabat ei quis esset ille, qui cùm eo iturus esset. Sed arguetur contra Moysen, quia Deus dixerat ei, ꝙ præcederet eum angelus eius, quomodo ergo dicit, ꝙ nõ est sibi determinans, qui ire debeat cum eo? Ad hoc posset respõdere Moyses, ꝙ licèt Deus indicasset ei, ꝙ angelus iret cum eo, tãtum erat ac si nihil determinasset, quia non satisfaciebat intentioni Moysi. volebat enim Moyses præcedere eos aliquem, qui miraculosè operaretur cum eis in defensione hostium, & in alijs generibus necessitatum: sed in his non poterat angelus ꝓuidere, cùm non posset miraculosè operari, ergo non

I respondebat intẽtioni Moysi, quia igitur nihil, & inutile secundum iura æquiparantur, & Deus indicauerat Moysi inutilem pręcessorem. s. angelum, ergo tanquã nullus pręcessor fuisset assignatus, poterat loqui Moyses, & sic dicebat nullum esse sibi assignatum, aut indicatum. Sed adhuc dices, si Moyses petebat sic sibi assignari pręcessorem, qui miracula operaretur, & sciebat quòd nullus alius erat, nisi Deus, qui talia faceret, quare non petebat, ꝙ Deus præcederet eos, aut diceret: ꝑcipis mihi, vt educam populum istum, & non vis ire mecum. Respondetur, ꝙ licèt ista esset intentio Moysi, tamen tenuit hic modum aliorum hominum in petendo, quia licèt constet per signa petentis quid sit determinatè id quod petitur, tamẽ petunt in vniuersali, vt ipse, à quo petitur per se determinet rem, & non videatur eam determinare petens: si tamen sic non conceditur quod petit, descendit ad determinandum: sic Moyses petens hic Deum præcedere eos, & conquerens, quòd ipse non præcederet, dixit vniuersaliter loquens: Non indicas mihi quem missurus es mecum. Ad hoc aũt Deus respondens, adhuc non satisfecit intentioni Moysi, cùm dixit: Facies mea præcedet te. Videns ergo Moyses, quòd sic vniuersaliter petens nihil consequebatur de eo, quod intẽdebat: coactus fuit petere determinatè quod volebat, dicens: si non tu ipse præcedis, non educas nos de loco isto. *Præsertim cum*

Nihil & inutile æq parantur.

F *dixeris noui te ex nomine*. Istud est fulcimentum rationis Moysi ad consequendum quod intendit, scilicet domine Deus videtur, quòd vis me implicare perplexitatibus dicens, quod educam populum de loco hoc, & non indicas mihi quis iturus est mecum: quasi dicat, non deberes hoc facere, vt frustra affligas hominem, & præcipuè, quia licèt fortè alteri hoc faceres, mihi tamen non deberes facere hanc angustiam, cùm tu dicas, quòd me diligis, & cognoscis me ex nomine: quia si quilibet homo cauere debet cuilibet homini iniuriam infligere, præcipuè tamen debet cauere, nè infligat amico. *Noui te ex nomine*. Iste est modus humanus loquendi quandocunque aliquis magnus dominus, vt rex, habet multos subditos, nõ cognoscit eos

G ex nomine suo: sed cognoscit vniuersali nomine dicens, quòd omnes sunt populus suus, & sub hoc nomine populus, vel subditi cognoscit omnes illos nesciens de quolibet specialiter, vtrum Petrus, vel Ferdinandus nuncupetur, cognoscit tamen aliquos ex nomine, qui cum eo magis conuersantur, & sunt viri magis famosi, atque ei specialiter adhærentes, & sic cùm vocare vult eos ad se, non vocat eos nomine proprio, quia nescit, sed mandat, qnòd vocetur populus suus: illi tamẽ, qui nobiliores, atque famosiores sunt, quorum nomina rex nouit, vocãtur ab eo nominibus suis, & isti apud eum honoratiores sunt. Apud Deum autem non potest assignari totaliter ista comparatio: nam Deus omnes homines, & omnes res ab æterno cognoscit ex nomine, & non prodijssent ad esse, nisi Deus vocasset il-

H las ad esse: non ergo magis cognoscit regem potentissimum, quàm infimum, pauperrimumque virorum: imò, quòd ipse magis cognoscat vnam rem, q̃ aliam, faceret in eo magnam imperfectionem, quod repugnat infinitæ perfectioni eius: nam non esset ex omni parte infinitus, si magis aliquid, quàm alterum cognosceret. Etiam sequeretur, quòd magnitudo claritatis, & certitudinis in cognitione non inerat ei ex se, sed ex differentia rerum cognoscibilium, quarum quædam magis cognoscibiles, quædam verò minus cognoscibiles sunt: hoc autem ponere in Deo est ponere magnam imperfectionem repugnantem naturæ diuinæ, s. ꝙ perficiatur ab intelligib⁹, sicut intellectus noster, & dabitur in eo intellectus possibilis, qui est omnia fie-

I ri, siue recipere, & quòd actuetur per speciem intelligibilem, & lumen agẽtis intellectus. Ex quo sequitur, quòd non sit purus actus, q̃ omnia non solùm abhorret Orthodoxorum fides, sed etiam Metaphysicorum verissima contemplatio. Cognoscit ergo Deus omnia æqualiter: ideo omnia ex nomine cognoscit. Et quantum ad hoc si propriè accipiatur, nõ magis cognoscit Deus Moysen ex nomine, q̃ alios de Israelitis. Sed accipitur cognosci ex nomine s̃m id, quod reperitur i illis, quos reges, & magni dñi cognoscunt ex nomine: nam solũ cognoscunt nominatim eos, qui famosi viri sunt, & honoratissimi: sic apud Deum dicũtur cognosci ex nomine oẽs, q apud eũ in magna reputatione tenẽtur:

K Moyses autem tenebatur tunc in magna reputatione apud Deum, quia vt dicitur in litera, Deus dicebat ei: Inuenisti gratiã apud me, quod non dicebat de aliquo alio existente in populo Israel. Etiam q̃a Deus demonstrauit se ei per essentiam, quod nõ fecit alicui alteri de Iudæis. Etiam q̃a dicitur hic, ꝙ videbat Moyses Deũ, & loquebatur ei facie ad faciem. Etiam quia Nu. 12. c. vbi dicit, quòd Moyses erat fidelissimus in tota domo Dei, nec erat quisquam, qui ei compararetur, sed licèt alij essent Prophetæ nullus tamen erat sicut ipse. Et Deut. vlt. cap. dicitur quod non surrexit post Moysen in Israel aliquis Propheta, quem sic nosset dominus facie ad faciem in signis, & mirabilibus, sicut nouerat Moysen: rectè ergo Moyses dicebatur notus à Deo ex nomine,

Deus ab æterno omnes homines cognouit ex nomine, & magis vnũ quam alterum.

nomine; cùm ipse apud Deum honoratissimus habe-retur; cœteri autem de populo valde minores erant. Etiam quia quando Deus vocabat alios de populo ad aliquid, vel mãdabat eis quidquam facere: nominabat specialiter Moysen, & cœteros sub nomine generali. s. vocans eos populum. *Et inuenisti gratiam coram me.* Idest tu placens & acceptabilis es in cõspectu meo. Dicitur aliquis inuenire gratiam in conspectu alterius, quãdo placet ei quodcunque agit alius, & persona illius bene videtur ei, atque gaudet de bono eius. Et hoc ad beneuolentiam pertinet, quę est amicitię principium, vt ait Aristo. in 9. Ethyc. secundum hanc aliqui, quos etiam nunquã vidimus, placent nobis, ita quòd desideramus bonum illorum magis, quàm aliorum, & quando sic accidit pro illis, quibus sic sumus beneuoli, facimus aliquid magis, quàm pro alijs: Deus autem sic se habebat ad Moysen, quòd apparebat Moyses placens in cõspectu Dei: ita quòd nõ erat aliquis ita gratus Deo in toto Iudęorum exercitu, sicut Moyses: & esse aliquem gratum in conspectu Dei, venit ab hoc, ꝙ Deus ab ęterno aliquem ad valde magna bona elegit: elegerat. n. Deus ab æterno Moysẽ ad magna bona: ideo sequebatur ex hoc, ꝙ valde placeret in conspectu eius: ex quo inducebatur, quòd Deus multa agere debebat pro Moyse magis, quàm pro alijs hominibus, in quo fundat rationem suam Moyses dicẽs: domine hoc quod ego peto valde rationabile est, ideo facere debes, præcipuè cùm tu dixeris, quòd nouisti me ex nomine, idest quòd me reputas apud te tanquam virum valde honoratũ, & ꝙ inueni gratiam coram te, idest etiam tu dixisti, ꝙ eram gratus tibi: ex quo sic arguitur, quando aliquis est amicus alterius, debet pro eo agere multa: sed tu domine dixisti me esse amicum tuum, cùm dixisti me inuenisse gratiam coram te: ergo debes facere pro me multa, scilicet vt indices mihi quis iturus est mecum ad educendum populum hũc de hoc loco, & introducendũ in terram Chanaan. *Si ergo inueni gratiam in conspectu tuo.* Idest tu domine De⁹ dicis, ꝙ ego coram te inueni gratiam: si ergo sic est, quòd coram te gratiam inueni, facias hoc quod rogo, scilicet ostende mihi faciem tuã: quasi dicat, si inueni debes demonstrare faciem. *Ostende mihi faciem tuam.* Idest demonstra te mihi lætum, sicut consueueras demonstrare alijs temporibus ante vituli fabricationem. Et patet iste modus loquendi, qa facies aliquando signat iram, aliquãdo gratitudinem, & placiditatẽ in vultu. De primo vocantur sępe apud antiquos scriptores homines faciosi, idest homines demonstrantes vultum turbidum, & iratum. De secundò dicitur in modo loquendi vulgari: talis homo non monstrauit mihi faciem: de quo Eccles. 7. cap. Filię tibi sunt, custodi corpus illarum, & non demonstres faciẽ tuam eis, idest non demonstres eis vultum hilarem, nè assumant audaciam aliqua mala aggrediendi. Et iste est valde conueniens sensus, quia Deus fuerat ante fabricationem vituli valde placidus Moysi, & quęcunque petebat Deus confestim cõcedebat, nunc autem videbatur esse iratus, quia petebat Moyses remitti iniquitatem populi, & non remittebatur plenè, sicut petebat Moyses. Etiam petebat, vt educeret eos de loco illo, introduceretque in terram Chanaan, & Deus nõ recipiebat hoc sic simpliciter, sed dicebat: angel⁹ me⁹ præcedet te: Videns ergo Moyses Deum sic iratum, ita quòd non demonstrabat se ei gratum, sicut cõsueuerat, petiuit dicens: domine tu dicis, ꝙ inueni gratiã coram te: si ergo sic est, rogo te vt demonstres mihi faciem tuam, idest vt demonstres mihi vultum hilarẽ, quia nunc tristis vultus est tuus erga me. Iste sensus licet valde coaptetur literæ, tamẽ adhuc ex aliqua parte videtur deficere, quia sequens litera non consonat, cum dicitur. *Vt sciam te.* Quasi dicat, ideo rogo, vt

Quid sit inuenire gratiã coram alio.

...o Moyses inuenit gratiã coram dño.

...cies aliquando significat iram, cętera signi- ...ura, aliquando lę- ...iam.

A demonstres faciem tuam, vt sciam te: sed ad hoc nihil agit, quòd Deus monstraret vultum lætum Moysi. Alio modo est sensus. *Ostende mihi faciem tuam.* Idest da mihi cognitionem de te, quæ apparet in facie: non est enim aliqua pars corporis, per quam homo distinctè cognoscatur, sicut per faciem. Et ratio est, quia cœteræ partes sunt quasi informes, in facie aũt multæ diuersitates organorum cœterarumque partium sũt. Etiam quia in facie hominis est aliquid speciale, quia nulla facies est, quæ totaliter alteri faciei similetur, in partibus autem cœteris diuersorum hominum bene reperitur similitudo, & tunc ponitur ista petitio, quasi incidentalis, scilicet quòd Moyses dixit, domine mandas, vt educam populum de loco isto, & tamen non dicis mihi, quis erit socius itineris: maximè, quia tu
B dixisti mihi, quòd diligas me, & tunc occasione inuenta ex hoc petiuit, dicens: si ergo diligis me, & inueni gratiam coram te, ostende mihi faciem tuam, idest da mihi tuam cognitionem, vel vt non sit inculcatio, & repetitio sententiarum erit sensus. *Ostende mihi faciem tuam.* Idest, ostende mihi teipsum, sicut cognoscibilis à me es, & hoc vt cognoscam te. *Vt sciam te.* Idest ideo desidero, quòd ostendas te mihi, vt te viso, sicut cognoscibilis es, sciam te, idest intelligam quid es, qa vsque nunc de te nihil intellexi: nam licèt vsque huc Moyses cognouerit omnia secreta, quæ ei Deus reuelauit, tamen semper per angelos loquebatur, & solùm cognoscebat Moyses angelum in nube latentem, vel
C in aliqua corporali effigie. De Deo autem nihil sciebat, sed solùm credebat, quia Deus ei fidem ita certissimam de seipso tribuerat, quòd nullo modo dubitare poterat quin Deus esset ille, qui ista faceret, & mandaret. Etiam hoc Moyses cognoscebat per effectus, quia talia fieri videbat, qualia impossibilia erant per manus alterius, qui infinitæ potentiæ non esset: non desiderabat ergo Moyses aliquid cognoscere de eo, quod vere Deus erat, quod pertinebat ad cognitionẽ, quam ei dedit per essentiam, nunc autem quando ista petebat Moyses nondum demonstrauerat se ei Deus per essentiam, aliàs non peteret: Ostende mihi faciem tuam, vt cognoscam te, quia iam cognouisset eum semel. In Hebræo habetur. *Indica mihi vias tuas.* Et re-
D dit ad id quod superius, si accipiatur in bono sensu, licèt de virtute sermonis longe aliud signet: nam via dicitur medium deueniendi in aliquid, & dicere, demõstra mihi vias tuas, est dicere da mihi viam, per quam in cognitionem tuam perueniam: est autem via cognoscendi Deum ipsa rerum creatarum speculatio, sicut ait Aposto. ad Rom. 1. capit. scilicet inuisibilia Dei per ea, quę facta sunt à creatura mundi intellecta conspiciuntur. Est autem ista cognitio posterior, quia nõ est per aliquid prius, nec per aliquid æquale. In litera Chaldaica dicitur. *Ostende mihi semitam boni tui.* Idest demonstra mihi modum, quo possim cognoscere te, qui es fons boni totius. Litera autem nostra in hoc multum fuit cauta ponens faciem vbi litera Hebraica
E posuit viam, quia per viam notatur medium deueniendi in rem, per faciem notatur clara cognitio Dei, & cuiuslibet rei, cui facies attribuitur: si autem Moyses peteret demõstrari sibi viam Dei, erat sensus, quod Deus daret ei cognitionem creaturarum, quæ sũt via cognoscẽdi Deum, vt sic per creaturas cognoscat eũ. Sed hoc non oportebat peti à Deo tanq̃ aliquid valde speciale, cùm homines naturaliter habeant cognitionem creaturarum, sed petebat id quod erat summum, ad quod nullus (nisi à Deo eleuatus) accedit. s. cognoscere Deum in seipso, & hoc propriè notatur per ostẽsionem faciei: Moyses ergo hoc petebat: quia tñ litera Hebraica interdũ nõ facit magnã differentiam in terminis, non fecit differentiã dicendo viam, vel faciem.

Ratio quare hõ magis cognoscitur per vultum, q̃ p alias partes corporis.

Via cognoscẽdi Deũ.

Ieronymus autem vt vir peritissimus considerans discretiuè sensum, quem Moyses facere intendebat iuxta proprietatem linguæ Latinæ, non viam, sed faciem transtulit: sensum non verba respiciens. Aliqui Iudæi dicunt literam istam legendam proclamatiuè, & incidentaliter, scilicet quòd non esset ista quæstio de intentione principali Moysi, cùm ipse peteret, quòd daretur ei socius ad educendum Israelitas de loco isto, & introducendū in terram Chanaan. Et dum hæc ageret quidam viator veniens in itinere sedit secus fontē, vt refocillaretur aqua, & sacculum magnę quantitatis pecuniæ iuxta fontem oblitus est: venit & mox alius viator ad fontem, vt biberet, & inueniēs sacculum pecuniarum, rediit retro velociter eadē, qua venerat via assumens sibi pecuniam: venit confestim alius tertius viator, & sedit in margine fontis. Primus autem viator, qui pecuniā iuxta fontem oblitus recesserat rediit, & inueniens super fontem tertiū viatorem, qui sacculum pecuniæ non viderat, dixit ad eum: da mihi pecuniam meā quam hic oblitus sum, quia post recessum meum nullus alius venit ad fontem nisi tu: cumque iste secundus viator responderet se nihil tale vnquam vidisse, alio in contrarium asserente: tertius iste viator iracundia concitatus gladio transfodit viatorē primū, qui magnam pecunię perdiderat quantitatem: Moyses autem hęc vniuersa contemplans, quę in superficie mala videbantur Deo cōsentiente, proclamauit ex incidenti ad dominum dicens. *Ostende mihi viam tuam.* Idest. O domine rogo te, ꝙ demonstres mihi tuam viam, vel processum in iudicando, quomodo mali pręmia ferunt, boni autem in loco facinorum supplicia luunt. Quid enim est huiusmodi motiuum? cui dn̄s subridēs, ait: nullum fuisse hic iniustè passum, quia viator iste primus, qui pecuniæ sacculum iuxta fontem oblitus est, furatus fuerat eam patri illius secundi viatoris, qui eam inuētam asportauit, & idem primus viator occiderat patrem huius tertii viatoris, quare ab ipso occisus est. Iste sensus videtur aliqualiter coloratus: sed nihil cōtinet veritatis: nam oportebat vt Moyses existens in monte videret istos viatores apud fontē accubare, & deponere sacculum pecuniæ, & ista omnia facere, sed hoc non potest stare, quia Moyses erat intra caliginem montis, sicut dicitur supra 24. capitu. quòd Moyses ingressus fuit medium nebulæ, & accessit ad Deum, & supra 20. cap. dicitur: quòd Moyses accessit ad caliginem, in qua erat Deus: ergo non poterat ipse existens in illa caligine videre aliquid extra montem. Confirmatur hoc, quia quando Moyses stabat in monte cum Deo primis quadraginta diebus, Israelitæ, qui erant in castris, non videbant eum: ideo dixerunt ad Aaron: fac nobis Deos, qui nos præcedant, Moysi enim huic viro, qui nos eduxit de Aegypto nescimus quid acciderit: si tamen ipsi viderent, non dicerent hoc, nec instarent contra Aaron, vt faceret vitulum aureum. Item quia si Moyses existens cū Deo in monte posset aliquid cōspicere de his, quę fiebant extra montem, potuisset maximè videre populū idolatrantem, scilicet quomodo faciebant choros in circuitu idoli: sed ista non vidit, donec descendit de monte, & stetit circa castra, quia tunc dicitur: Cumq; appropinquasset vidit vitulum, & choros: ergo nec poterat videre viatores circa fontem. Item dato, quòd posset videre viatores venientes, & incubātes margini fontis, tamen quia sacculus pecuniæ erat aliquid paruum, non posset distinctè illum videre. Item dato, ꝙ etiam videret omnia ista, requirebatur, ꝙ adhuc audiret verba disceptātium super fontem de pecunia, alioquin non videret causam vnde proclamare deberet ad Deum pro hoc tanquam pro iniustissimo facto. Item cū Moyses staret in monte cum dn̄o, erat attentus eis,

Expositio quorundā Iudæorū.

Confutat. exposi. Hebræorum.

F quæ dicebantur ab eo, quia non decebat in conspectu eius, quempiam negligentem, aut inaduertētem esse: non ergo poterat esse attentus his, quæ extra fiebant, vt consideraret pugnātes viatores, & hæc sic successiuè facientes. Item quia manifestè apparent ista conficta esse: nam si viatores veniebant, qui sic insidebant margini fontis, aut erant isti viatores de Israelitis, aut de aliis gentibus. Non est dicendum quòd essent de Israelitis, quia Israelitæ omnes in castris erant, nec habebant aliquid operis, ex quo diuagari cogerentur, & dato ꝙ vellent diuagari nesciebant, nisi quantū nubes eos præcedebat, cùm terram illam inuiam nunquam ambulassent, nec dicendū est istos viatores esse de alienigenis, quia nulla gens auderet transire apud castra Is-
G raelitarum. Sciebant.n. oēs gentes, q̄ erant in circuitu illius magnę solitudinis, ꝙ Israelitę ascenderant de Aegypto ad accipiendas sedes. Timebant ergo oēs, qui in circuitu aderant, nè irruerent super eos ad accipiēdam terram eorū, ideo contra eos bella mouebant, vt patet de Amalechitis, qui iam bello Israelitas ꝑturbauerāt, vt patet supra 17. ca. postea verò aliæ gentes insurrexerunt in eos, vt Chananęi, Amalechitę rursus, & Amorrhęi. Hoc aūt, q̄a timebant eos. Sic patet supra 15. cap. cùm agitur de trāsitu maris rubri, & ingressu in desertum, cùm dr̄: ascenderunt populi, & irati sunt: dolores obtinuerūt habitatores Phylistiim: tūc cōturbati sunt Principes Edom, robustos Moab obtinuit tremor, obriguerunt oēs habitatores Chanaā. Non est ergo vllo
H modo credendum, ꝙ aliqui viatores de aliis gentibus transirent apud montē Sinai metatis ibi castris Israelitarum, quia omnes hoc formidarēt: sed imperiti Iudęi ad modica respicientes, nec locorum circunstantiam, aut temporū qualitatem aduertētes ista ex sua stultitia ꝯfinxerūt. Tenenda est ergo 2. exposi. q̄ immediatè supra dedimus. *Vt sciam.* Idest desidero videre faciē tuā, vt cognoscā te, q̄a vsq; nūc de te nihil noui, si aūt ostēdis mihi faciē tuam. i. si mihi te exhibes taliter, qualiter sis clarè cognoscibilis, quod facies notat, cognoscā te. *Et inueniā gratiā ante oculos tuos.* Idest hoc peto, vt sim gratus ante te. Vel potest accipi, ꝙ non legatur ꝑ modum causę finalis motiuę. s. ꝙ ideo vellet Moyses cognoscere Deū, vt inueniret gratiā in conspectu eius, sed ꝙ ista sit petitionis pars, & petent tūc duo. s. vt ostēdat Moysi
I facies Dei: secūdò, vt Moyses inueniat grām corā dn̄o.

Doct. determinat.

Quomodo Moyses petebat inuenire gratiam coram Deo, cū iam inuenißet, & de hoc eßet à Deo certificatus.

QVAESTIO. XIIII.

SED dicet aliquis quomodo Moyses petebat, vt inueniret gratiam in conspectu Dei, cùm Deus certificasset eum, ꝙ inuenisset gratiam in oculis eius, q̄a supra dicitur: Noui te ex nomine, & inuenisti gratiā corā me. Respondetē, ꝙ hoc verū erat, ꝙ Moyses inuenerat gratiam in conspectu dn̄i magis, q̄ aliquis de Israelitis,
K cùm eum ad tāti populi ducatum præfecisset, & quod maius erat ita eum familiariter habebat, vt suam collocutionem cùm vellet pręsto haberet, atque magnificauerat eum Deus in operatione mirabilium signorū, atque portentorum in Aegypto, & in diuisione rubri maris, atque eductione aquæ de petra, & in cœteris, quæ aut Moysi manibus, aut precibus conficiebantur. Hæc verò nulli vnquam à sęculis viro fuerāt communicata: satis ergo cōstabat Moysi, ꝙ gratiam reperisset in conspectu domini: petit tamen Moyses inuenire se gratiam in conspectu dn̄i (quia licèt sciret se inuenisse quantū ad alia) tn̄ si in hoc non inueniret grā, putaret se nō inuenisse grām aliq̄ in conspectu dn̄i, & si in hoc inueniret, arbitraretur se perfectè gratiam inuenisse.

Et

Et inueniam gratiam ante oculos tuos. Ideſt rogo te quòd in hoc quod peto inueniam gratiā ante oculos tuos. Vel oſtende mihi faciem tuā, vt ſciam te, & inueniā gratiam ante oculos tuos, ideſt & ſciam me inueniſſe ante oculos tuos gratiam: quia per hoc plene mihi patebit inueniſſe gratiam ante te ſi hoc facias. *Reſpice populum tuum gentem hanc.* Hic conuertitur ad principale intentum, ſcilicet vt exoret pro eductione populi de loco iſto, & introductione in terram Chanaā. Hęc enim ſupra inchoauerat, cùm dixit: præcipis, vt educā populum iſtum, & non indicas mihi quem miſſurus es mecum. & eſt ſermo paſſionalis, ideſt concitās ad paſſionem miſericordię audientem. *Reſpice populum tuum gentem hanc.* Ideſt reſpice hanc gentem, quæ eſt populus tuus, quaſi dicat, domine Deus, ecce quā magnꝰ populus iſte, quem tu eduxiſti de Aegypto, & niſi tu eum clementer reſpicias, delebitur de terra pro aduerſitatum numeroſa magnitudine: conuertatur ergo vultus tuus, & reſpice eos vultu benigno aſſentiēs petitioni meæ pro eis. *Dixit dominus: facies mea pręcedet te.* Hic Deus aliqualitèr mitigatus verbis Moyſi reſpondit mitius quàm ante reſponderat: quia ſupra dixerat non aſcendam tecum, quia populus durę ceruicis es: ne forte diſperdam te in via. hic autem concedit quòd facies ſua præcedet eos. Litera Chaldaicæ tranſlationis habet. *Gloria mea præcedet te.* Quod referunt quidam ad columnam nubis dirigentem, quæ dicitur gloria Dei, quia in illa monſtrabatur virtus, & honor Dei: & tunc ſatis ſtat litera ſequens, cùm dicit Moyſes. *Si non tuipſe præcedis, non educas nos de loco iſto.* Ideſt, domine bene volumus quòd colūna nubis, quæ eſt facies, aut gloria tua pręcedat nos, ſed non ſola columna: nam ſi tu non præcedis nos, non educas nos de loco iſto: ſed tunc id quod concedebat Deus erat modicum, ſcilicet facies mea præcedet te, accipiendo pro columna nubis, quia hoc ſemper conceſſerat, & hoc non abſtulerat. Alio modo accipi poteſt, quòd Moyſes in hoc non renuat reſponſionem Dei, ſed confirmet: in litera Hebraica habet hic aliter, quàm litera noſtra, ſcilicet. *Facies mea præcedet te.* Et tunc ſequitur reſponſio Moyſi, ſcilicet. *Si non facies tua pręcedit, non educas nos.* Eſt ſenſus, quòd Deus dixerat facies mea præcedet te, ideſt ego præcedam te, ſicut tu petis. Et tunc Moyſes quaſi confirmans reſpōſionem Dei ait. *Si non facies tua præcedat.* Ideſt, domine ego in hoc valde aſſentio, quòd facies tua p̄cedat nos: quia ſi facies tua non præcederet, nollem ꝙ nos educeres de loco iſto. Quod autem ſic habeatur in Hebręo, patet, quia vtrobique habetur penai, ideſt facies tua. Sed non cōuenit iſte ſenſus, quia litera ſequens diſſonat, faciens quòd reſponſio Moyſi non ſit per modum confirmātis, ſed per modum renuentis: nam cùm dictum fuerit: Si non tu ipſe præcedis, nō educas nos de loco iſto, ſiue ſecundum literam Hebraicam: Si non facies tua præcedit. Sequitur: In quo ſcire poterimus ego, & populus tuus inueniſſe nos gratiam in conſpectu tuo, niſi ambulaueris nobiſcum, vt glorificemur ab oībus his populis? ſi enim Moyſes confirmaret Dei reſponſionem, nō oportebat poni iſta verba, quæ ſunt confirmatiua intentionis Moyſi renuentis, quaſi dicat: domine, ſi non præcedis nos, nō educas nos de loco iſto. Et iuſtè valde eſt, quòd tu ipſe pręcedas nos, quia ſi nō præcederes nos, quomodo poſſemꝰ ego, & populus tuus ſcire, quòd inueniſſemꝰ gratiam coram te, quaſi dicat, in nullo poſſemus hoc ſcire. Item confirmatur hoc magis: quia infra in reſponſione Dei ad Moyſen dicitur: Dixit dominus ad Moyſen: Et verbū iſtud, quod locutus es, faciam: inueniſti enim gratiā coram me, ideſt etiam nunc volo facere hoc, quod rogaſti, quia inueniſti gratiam corā me: ſi tamen in hoc

A Moyſes non repugnaſſet priori reſponſioni Dei, & petiiſſet contrarium fieri, non poſſet iſta litera vllo modo introduci: ſi enim dixiſſet Deus: facies mea pręcedet te, ideſt ego pręcedam te, & Moyſes hoc confirmaſſet, quomodo diceret Deus: Etiam verbum iſtud quod locutus es faciam? quia Moyſes ſic intelligendo nihil dicebat, ſed fauebat ſententiæ dei: & ſic Deus non faceret verbum quod locutus fuerat Moyſes, ſed verbum quod ipſemet locutus fuerat, ſcilicet quòd facies ſua, ideſt ipſe præcederet eos: maximè quia iſta reſponſio Dei, ſcilicet. *Et verbum iſtud quod locutus es faciam.* referretur ad immediatè dicta: fuit autē hoc verbum Moyſi: In quo ſcire poterimus ego, & populus tuus inueniſſe nos gratiam in conſpectu tuo, niſi

B ambulaueris nobiſcum. Non poteſt ergo ſtare iſte ſenſus. Alij dicunt quòd accipitur hic facies Dei pro ira, ſicut ſupra dicebatur de homine facioſo, ideſt iracundo: & eſt ſenſus. *Facies mea.* Ideſt ira quā ego concepi de iſto populo quando vitulum fabricauit, & coluit recedet ab eis. cui concordat litera Hebraica dicens. *Facies mea ibit.* Ideſt ira mea recedet a vobis. Sed iſta expoſitio nullo modo conuenit literę noſtræ, quę habet præcedet, quia eſſet ſenſus, quòd diceret ira mea præcedet te. Et hoc valde malum erat. Item nec concordat literæ Hebraicę, quia dicitur: Facies mea ibit, & requiem dabo tibi. in quo videbatur, quòd Deus innueret aliquam gratiam fieri Moyſi, quòd ira Dei recederet ab eo, & daretur ei re

Expoſitio quarundā dicētiū faciem Dei ſumi pro ira.

C quies, quia Moyſes nullatenus peccauerat in hoc facto, ſed potius meruerat inquantum vitium populi tanquam prelatus (vt decuit) caſtigauerat: ergo non attinebat ad eum ſingulariter aliquo modo quòd ira Dei recederet ab eo. Item non poteſt ſtare iſta expoſitio, quia diſſonat literæ inferiori, ſcilicet in quo ſcire poterimus ego, & populus tuus inueniſſe gratiam in ↄſpectu tuo, niſi ambulaueris nobiſcum: ergo non petebat Moyſes, quòd ira Dei recederet ab eo, ſed ꝙ Deus pręcederet populum. Litera ergo iſta poteſt intelligi dupliciter. Vno modo quòd Moyſes peteret Deum pręcedere totum populum ad exeundum de loco illo, & introeūdum in terram promiſſam, & tūc antequam Moyſes clarè peteret, vt Deus præcederet

Primus ſenſus literæ, quem Nicolaus et ſequitur.

D populum, quia dixerat ipſe Moyſes: Pręcipis, vt educam populum iſtum de loco hoc, & non indicas quē miſſurus es mecum: reſpondit Deus. *Facies mea præcedet te.* Ideſt ego dirigam te in via pręcedendo te, & faciendo pro te miracula. Ad quod Moyſes reſpondit. *Si non tuipſe præcedis, non educas nos de loco iſto.* Et eſt iſta reſponſio iuxta verba Dei ſuprapoſita, quia videbatur ex verbis Dei, quòd ipſe vellet pręcedere Moyſen ſolum, ſcilicet quòd ſi neceſſe eſſet ad cōſeruationem vitæ Moyſi Deus faceret miracula, qđ erat præcedere eum, & aſcendere cum eo: ſed non innuebatur ex hoc, vtrum Deus vellet facere miracula pro populo: ideo Moyſes curans, nō ſolùm de bono ſuo, ſed etiam de bono aliorum quorum prælatus erat, dixit.

E *Si non tuipſe præcedas, non educas nos de loco iſto.* Ideſt ſi tu non pręcedis, non ſolùm me, ſed etiam totum populum, non educas de loco iſto. Iſta expoſitio ſatis conuenienter aſſignari poteſt, & hanc tenet Nicolaus, & multi Hebręorum. Sed adhuc iſta expoſitio non totaliter conſonat, quia ad exprimendum iſtam Moyſi intentionem, non ſolùm debebat litera dicere: Si nō tuipſe pręcedis, non educas nos de loco iſto. ſed: Si nō pręcedis tu nos, non educas nos de loco iſto. quia exiſtente iſta intentione non repugnat iſta litera, quam Moyſes poſuit in reſponſione literę, quam Deus poſuit. Nam Deus dixerat, quòd pręcederet Moyſen: & Moyſes dixit: Si non tuipſe p̄cedis, non educas nos de loco iſto. Ergo ſi Deus pręcederet conſentiebat Moyſes,

Cōfu. opi. Lyrani.

ses, quòd educeret illos de loco illo. sed cū Deus præcederet Moysen, Deus dicebatur præcedere: quia in verbis Moysi, non determinabatur quem præcedere deberet: ergo non repugnat ista responsio verbis Dei: & tamē Moyses intendebat repugnare, quia aliàs poneretur ista litera superfluè. ergo non est ista intentio literę. Item licèt ista expositio possit stare secundum literam Hebręam aliquo modo: tamen secundum literam nostram non habet aliquam apparentiam. Dicit enim litera Hebræa. *Facies mea præcedet te.* Et tunc sequuntur verba Moysi. *Si non facies tua præcedit, non educas nos de loco isto.* Ita quòd vtrobique ponitur facies: cùm ergo ibi non fiat differentia quantum ad Deum præcedentem, qui vocari videtur facies, debet inquiri differentia in aliquo alio: & quia in primo dicitur, facies mea pręcedet te, vt fiat differentia, secundū intelligitur in plurali, scilicet. *Si non tua facies pręcedat.* Scilicet nos. considerando tamen literā nostram non stat ista expositio, quia litera nostra facit differentiam quantum ad faciem: quia cùm in litera, quam dixit Moyses, dicatur: Si non tuipse pręcedis. in litera, quam dixit Deus dicitur: Facies mea præcedet te. ergo in hoc stat differentia, & non secundum quòd ista expositio faciebat differentiā in præcedendo Moysen, vel pręcedendo Hebræos. Et adhuc secundum literam Hebraicam non concordat totaliter, quia deberet dici in verbis Moysi: Si non facies tua pręcedit nos, non educas nos de loco isto, sed dicitur: Si non facies tua præcedit: ita quòd non apparet vtrum magis dicatur pro Moyse solo, quòd Deus præcederet eum, vel quòd præcederet Hebræos. Aliter ergo dicendū est, scilicet quòd Deus dixerat Moysi. *Facies mea pręcedet te.* Scilicet quòd per faciem non intelligatur ipse Deus, sed intelligatur aliquis angelus multum specialis, qui magis habeat repręsentare Deum quàm angelus, qui ante pręcedebat in columna nubis: ideo vocatur angelus iste facies Dei, idest angelus habens specialem potestatem repręsentandi Deum, quod apparet in facie. Et vocatur iste ab aliquibus angelus facierum. Moyses autem non fuit contentus quòd præcederet eos facies Dei, idest ille Angelus, qui repræsentabat faciem Dei: sed quòd Deus ipse pręcederet: ideo dixit: Si non tu ipse pręcedis, idest nolumus, quòd pręcedat facies tua, sed tu ipse: alioquin non educas nos de loco isto. In hoc autem Ieronymus mutauit literā Hebraicam, quia cùm dicatur in illa. *Si facies tua non pręcedit.* Et hic in litera nostra dicitur. *Si non tu ipse pręcedas.*

De translatione D. Ierony. verb. si non tu ipse præcedas.

QVAESTIO. XV.

CIRCA quod consideranda sunt duo. Primum, quare Ieronymus mutauerit literam istam a litera Hebræa. Secundum est, quare magis mutauit ponens sic. *Si non tu ipse pręcedis*, quàm aliquid alterū. Ad primum respondetur, quod Ieronymus cautissimè mutauit: & ratio mutandi fuit, vt litera non poneretur frustra: & vt concluderetur intentio Moysi ex verbis eius. Cùm enim hic ponantur contraria responsio prima Dei, & replicatio Moysi, vt patet ex principio verborum Moysi: oportet dare modum, ꝑ quem repugnent. sed si ponatur sic, vt est in litera Hebraica, non videtur repugnantia ex ipsa litera: ergo oportet assignare quendam alium modum, per quem repugnent. Cùm enim dicitur in litera Hebraica ex verbis Dei. *Facies mea pręcedet te.* Et postea subiungitur. *Si facies tua non pręcedit, non educas, & cætera.*

F Non est repugnantia ex parte eius, quod est pręcedēs: quodcunque velimus signare per faciem. Eodē modo vtrobique sumendo non est etiam differentia ex parte eius, ad quod pręcedit: quia in primo dicitur. *Facies mea præcedet te.* In secundo dicitur. *Si facies tua non præcedit.* & non dicitur ad quid debeat præcedere: ergo non repugnat dictum Moysi dicto Dei, & sic esset superfluum. Et si dicas quòd repugnat, quia dicitur. *Non educas nos de loco isto.* Respondetur quòd nihil agit: quia hoc est in alia oratione, & hoc existente potest non repugnare dictum Dei dicto Moysi: ergo hoc non facit repugnare. Consequentia est nota. Patet antecedens, quia sicut in primo dicitur. *Facies mea pręcedet te.* Ita in secundo potuit poni. *Si non tua facies*
G *pręcedit.* Et sic non repugnant, & sic sequetur oratio illa, quæ habetur in litera, scilicet non educas nos de loco isto. Non ergo repugnat vna illarum duarum alteri propter istam orationem. *Si non tu ipse pręcedis.* cū ipsa per se non faciat repugnare alteri. Vt ergo istæ duę orationes repugnarent secundum quòd intendit Moyses facere eas repugnare, oportet vt mutarentur verba in Latino, cùm secundum virtutem literę Hebraicę non repugnent. Secundum erat quare magis sic mutauit quàm aliter, vt diceret. *Si non tu ipse præcedis.* Respondetur quòd hęc habuit Ieronymus ex verbis Moysi. Nam id quod hic petebat Moyses, confirmabat inferius: sed inferius innuitur quòd Moyses peteret quòd ipse Deus per se pręcederet: ergo petebat
H hic, quòd ipse Deus præcederet. Patet enim quia dicitur infra: in quo enim scire poterimus ego, & populus tuus inuenisse nos gratiam in conspectu tuo, nisi ambulaueris nobiscum? & postea Deus concessit hoc dicens. *Et verbum istud quod locutus es faciam.* Ergo hoc petebat hic Moyses, cùm istud pronomē demonstratiuum (hoc) non habeat aliquid alterum, ad quod referri possit, nisi ad hoc quod est Deum pręcedere: rectissimè ergo, & disertissimè mutauit beatus Ieronymus. *Facies mea pręcedet te.* Idest angelus, qui specialiter repręsentat me, & vocatur angelus facierum. *Pręcedet te.* In hoc quod dicitur pręcedet te: non excluditur quin pręcedat populum, sed dicitur: præcedet te: quia erat Moyses, ductor populi, & pręcedendo ipsum, pręcedebat populum suum: Sic patet su-
I pra in principio capit. cùm dicitur: Vade ascende de loco isto & cęt. & sequitur: Mittam pręcursorem tui Angelum meum. Non enim negatur in hoc, quin esset pręcursor populi: quia supra 23. cap. dicitur, ꝙ Angelus esset pręcursor, & Deutero. septimo capitu. *Et requiem dabo tibi.* Idest auferam tibi omnem laborem, & solicitudinem. diligebat.n. Moyses populum istū Hebręorū, in visceribus charitatis tanꝗ proximos, & tanꝗ subditos, quia peccauerat colendo illum vitulum, de quo supra memoratum est Deum deserētes, timebat valde ne Deus desereret eos, & irruerent super eos hostiles turbę atque delerent de terra: Deus tollit ei hanc solicitudinem dicens, quòd dabit ei re-
K quiem ab his angustiis. *Si non tuipse pręcedas.* Idest non sufficit quòd pręcedat nos angelus facierum: quia exiguntur miracula aliqua ad perductionem huius populi per desertum, & introductionē in terram Chanaan: sed angelus non potest facere miracula, ideo non sufficit: sed tu ipse pręcede nos. Viderat enim Moyses, quòd in exitu de Aegypto Deꝰ fecerat pro eis multa miracula, quæ si non faceret non potuissent vsque ad locum istum perduci Hebręi: suspicabatur ergo Moyses in futurum in itinere terræ Chanaā tales casus affuturos, in quibus necessaria esset miraculorum operatio ad conseruationem status Israelitici: pręcipuè quia credebat Moyses esse nunc sibi necessariam maiorem cōseruationem, quia maiorem potestatem haberent hostes

hostes in eos, quàm si non peccauissent, & alia mala frequentiora eis euenirent. Cùm autem dicitur hic. *Si non tuipse pręcedas*, Accipiendum est, sicut accipiebatur supra in illa litera. *Non ascendam tecum*. & in litera. *Angelus meus pręcedet te*. Nam Deus semper pcedebat Israelitas necessariò, & subsequebatur eos, quia Deus est sup omnia, & infra omnia, & ante omnia, & sic de aliis differentiis positionum: sed dicebatur præcedere, si operaretur cum eis miracula: si aūt non operaretꝰ miraculosè, dato quòd esset semper cū eis, non dicebatur præcedere, nec ire cum eis, quia non apparebant signa præsentiæ diuinę, quæ in hoc cognoscitur distincta ab omnibus aliis rebus, quia sola operatur mirabilia. *Non educas nos de loco isto*.

Quare Moyses dicebat, si nos non pręcedis &c. cum etiam in loco illo Deo directore, & conseruatore indigebat.

QVAESTIO. XVI.

QVAERET aliquis, quare Moyses dicebat: Si non præcedas nos, non educas nos de loco isto: quia sicut in itinere indigebant directore, & defensore: ita in loco illo indigebant conseruatore. Respondetur, quòd si Deus non esset ductor populi huius, caderet in manus hostiles, & in multa infortunia: hęc autem infortunia non poterant eis ita euenire existentibus in monte Sinai, sicut si itinerarent: Nam iste locus erat separatus magis a turba hostili quàm alia loca per q̃ transituri erant in itinere: ergo non ita irruerent hostes sup eos existētes hic, sicut si in itinere mouerētur. Item et si iste locus esset apud hostes, tñ magis esset eis securum manere quàm ambulare, quia alię gētes mouebantur contra eos in bellum, putantes quòd vellent inuadere terram eorum: cū autem manerent in aliquo loco, nulla gens suspicaretur, quòd vellent impugnare eam, & non moueretur ex aduerso in pugna contra eos: cùm verò mouerentur, omnes gētes suspicarentur, & conuenirent contra eos ad delendū eos. Item quia a loco illo vsque ad terram Chanaan, oportebat transire per confinia multarum: & licèt vna gens non pugnaret contra eos, vel pugnans nō pręualeret: tamen alia pugnaret, & pręualeret: magnum ergo periculū erat exire de loco illo, si non haberent ducem sufficientem ad protegēdum ab omnibus aduersitatibus. Et in hoc discretus erat valde Moyses: vnde si forte Deus noluisset pręcedere eos, cuius tamen contrarium disposuerat facere ab æterno, Moyses, & totus Israelitarum populus non exirent de loco illo, vt irent contra terram Chanaan, sed aut coniungerentur Madianitarum populis, qui erant circa mōtem Sinai, vt declarauimus supra tertio capit. Et hoc quia Madianitæ pertinebant ad genus Hebræorum, cū essent filij Abrahæ ex Cethura. vel in terra illa cōiuncta monti Sinai popularent, quia licèt illa terra antea non fuisset habitata: tamen postea habitabilis facta est, & nunc habitatur: & pręcipua causa est propter fontem, quem Deꝰ fecit effluere de petra Horeb percutiente Moyse petram, vt supra decimo septimo cap. ibi autem nunc tota illa terra vallis Moysi appellatur, & est habitata: quia beneficio fontis illius tota irrigatur, vt patet in libro de diuisione terræ sanctæ, vbi agitur de Arabia. *In quo enim scire poterimus ego, & populus tuus*. Hic confirmat suam petitionem probādo eam esse rationabilem, quasi dicat: domine rationabile est, quòd præcedas nos, sicut petimus, quia aliàs non posset apparere, quomodo ego, & populus tuus inueniremus gratiam coram te. Moyses vnum dicit, & aliud pręsupponit: pręsupponit enim, quòd Deus ha-

Discretus fuit Moyses in petēdo ne eos educeret si ipse non pcederet.

A beret gratum sibi Moysen, & populū suum: de Moyse autem patet, quia Deus dixit supra: Noui te ex nomine, &: Inuenisti gratiam coram me. De populo autem suo patet, quia Deus acceperat eos peculium de cunctis populis terrę, & in regnum sacerdotale, vt patet supra decimo nono capit. ideoque pro eis tanta fecerat. Et si dicas quòd non bene persuadebat Moyses, quia populus debuisset esse gratus corā Deo, quia tamen peccauerat, non erat gratus coram Deo. Respōdetur, quòd licèt populus peccauisset, tamen Deus ei remiserat iniquitatem, ideo redibat in pristinam gratiam. Sed nec est hoc simpliciter verum, quia postea cùm Deus concessit hanc petitionem, subdidit causam, scilicet: inuenisti enim gratiam coram me, & no
B ui te ex nomine: & non dixit aliquid de populo, quia populus non merebatur aliquid, quia quod Deus remisisset ei culpam, erat ex pura Dei benignitate, sed populus non habebat tunc aliquid, propter qđ apud Deum aliquid mereretur: cùm vero accepit legem, & Deus eum in peculiarem populum accepit, merebatur apud Deum ex illo bono opere, eratque acceptus Deo: secundum est quod dicit Moyses, scilicet quòd non apparet quomodo ipse, & populus essent in gratia Dei, siue quòd inuenissent gratiam ante oculos eius, nisi hoc faceret. Et satis rationabiliter arguit, quia quando aliquis inuenit gratiam in conspectu alicuius, omnia opera illius sunt grata, & acceptabilia illi, in cuius conspectu gratiam reperit, scilicet
C quòd Deus pręcederet populum in via, erat quoddā bonum populo, & Moysi: si igitur erant grati in conspectu Dei, debebat hoc agere. *In quo scire poterimus*. Non intelligas: in quo, idest in qua re. Quia dato, ꝙ non fecisset hoc Deus pro Moyse, & populo Israelitico, adhuc in multis aliis rebus sciebant se inuenisse gratiam coram Deo, quia fecerat, & continuo faciebat pro eis talia, qualia non faciebat pro aliqua aliarū gentium. Sed est accipiendum *In quo scire poterimus*. Idest quomodo scire poterimus, quasi dicat, licèt multa bona nobis feceris, in quibus videbamur inuenisse gratiam coram te, tamen si hoc non agis: non patebit nobis plene vtrum inuenerimus gratiam coram te. *Ego, & populus tuus*. Posuit se hic Moy-
D ses specialiter, & populum generaliter, quia credidit, quòd Deus aliquid ageret pro eo: nec tamen in hoc de meritis suis gloriabatur, sed quia Deus ei dixerat: Inuenisti gratiam coram me: &: Noui te ex nomine. certificatus ergo a Deo, quod placebat ei, voluit nomen suum interponere, vt sic Deus aliqualiter placaretur, & propter hoc Deus postea placatus est, quia infra dicitur: Et verbum istud, quod locutus es faciam: inuenisti enim gratiam coram me. *Inuenisse nos gratiam in conspectu tuo*. Idest quod placet tibi de nobis, & diligis nos. *Nisi ambulaueris nobiscum*. Quasi dicat, nos petimus a te, quod ambules nobiscum in via, & hoc non est difficile tibi: est etiam iustum: ergo si non facis non patet quomodo coram
E te gratiam inuenerimus. Et dicitur. *Ambulaueris nobiscum*. Scilicet faciendo pro nobis mirabilia in quibus appareat te ambulare nobiscum. *Vt glorificemur ab omnibus populis*. Videntes enim omnes populi, qualiter Deus Hebręorum faciebat talia pro eis, qualia nullus Deus gentium fecisset pro cultoribus suis: laudabant, & felicem prędicabant populum Hebræorū, sicut patet Psal. 144. Beatū dixerunt populū cuius hęc sunt, & benedictus populus cuius dominꝰ Deꝰ eius: sic enim & alię gētes laudabant Hebręos, quia hēbant legē, & ceremonias rectissime ordinatas, vt patet Deutero. quarto cap. cum dicitur: Hęc est sapiētia nostra & intellectus coram populis, vt audientes vniuersi pcepta hęc dicant: en populus sapiens, & intelligens, &

gens

gens magna: nec est enim alia natio tã grandis. *Qui habitant super terram*. Infra terram nullus populus habitat, nisi accipiatur populus pro turba miserorum dãnatorum. Poete enim magnum populum sub Plutone deo inferorum cõstituebant, & in campis Elisiis, vbi viri virtuosi purgati sunt similiter magnum populum. Sed isti non propriè vocantur populus, quia populus est multitudo virorum communicantium loco, & lege, & alijs communicationibus ad per se sufficientiam in liberis, & equalibus, secundum quòd aliqualiter concluditur ex verbis Aris. quinto Ethicorũ, vbi tractat de iusto simpliciter, quod est politicum, & de iusto secundum quid: & in tertio Politicorum. sed inter damnatos non existunt istę conditiones, ideo nõ vocantur populi. Primò, quia non sunt viri, sed spiritus. Secundò, quia non communicant lege: nam ibi nullus ordo est, sed sempiternus horror inhabitat, vt patet Iob. capit. tertio, quia non conueniunt isti ad per se sufficientiam, idest quòd ex hoc quòd conueniunt habeant sufficientiam omnium necessariorum ad totam vitam, qui autem damnati sunt non conueniunt ad per se sufficientiam, sed ad pęnarum persolutionem. Item quia populus consistit secundum cõmunicationem iusti in liberis, & equalibus, in inferno autem nihil tale consideratur: ergo non sunt popul⁹. Eodem modo, & illi, qui sunt in vita æterna fęlicitatis paradisi non vocantur populus, quia non sunt viri: & sic de aliis conditionibus. scriptura tamen sacra vocat interdum populum congregationem spirituum bonorum in lymbo, sicut dicitur de Abraham, ꝙ mortuus est appositusque est ad populum suum, vt patet Gen. 25. cap. idest positus est cum aliis animabus beatis in lymbo: sic dicitur de Isaac Gen. 25. sic de Iacob Gen. 49. capi. Sed non est proprius modus loquendi. Cùm autem dicitur. *Qui habitant super terram*. Non ponitur ad differentiam aliquorum populorum, qui sub terra habitent: quia nulli tales sunt: sed ponitur ex superabundanti, quia sic verum est quòd omnes populi quotquot sunt habitant super terram. Nec valet si arguatur de Antipodibus nostris, si qui sunt, distantibus a nobis per declinationem dimidiæ sphæræ, vel quasi. Nam & isti super terram sunt, alioquin nullus populus esset super terram, quia si diceremus illos esse sub terra, quia Antipodes nostri sunt, ita illi dicerent nos esse sub terra, quia eorum Antipodes sumus: & sic posset argũi de omnibus gentibus. de his magis dicetur Deuterono. sexto cap. Dicitur autem. *Ab omnibus populis, qui habitant super terram*. Non quòd miracula, quæ faciebat Deus pro Iudæis scirent omnes populi, & laudarent Deum Hebræorum beatificarẽtque Hebræos, quia quædam illorum erant, quæ non poterant in oĩbus populis sciri esse miracula, aut ꝙ facta fuissent. Alia erant facta pro Iudæis, quæ necesse erat omnes populos cognoscere facta esse, & quòd cognoscerent illa esse mirabilia: & tamen nesciebãt quis Deus illa egisset, aut dato quòd constaret Deum verum illa egisse, tamen non constabat vtrum egisset pro Iudęis, aut pro aliis populis, vel ex alia causa. De quibus latius dicetur Deutero. vigesimo octauo capi. super partem. *Videbunt omnes populi terrarum, quòd nomẽ domini inuocatum sit super te*. & ibi vide. *Dixit autem dominus ad Moysen*. Quia non fuerat Moyses contentus prima responsione, & replicauerat contra Deum: respondet hic aliter Deus concedens totum quidquid vult Moyses. *Et verbum istud quod locutus es faciam*. Idest non solùm ea, quę supra dixi faciam, sed etiam hoc qđ nunc locutus es, idest quod nunc petisti, scilicet vt ego præcederem Israelitas in via. *Vt glorificemur a cunctis populis*. Verbum quod ponitur hic in Hebræo potest signare honorem, vel distinctionem: si autem signi-

Populus quid sit.

Illi qui in inferno degunt non habent populi rationem.

Qui sunt in paradiso nõ possunt populus vocari.

F ficet honorem, sic ponit literam, scilicet vt glorificemur, & sic expositum fuit supra. Si autem accipiatur pro distingui, est sensus: domine præcedas nos, vt distinguamur a cũctis populis, quasi dicat alii populi diriguntur per angelos, nos autem dirigemur per teipsum. Et patet hoc quia angeli primi, & secundi ordinis dantur ad custodiam hominum specialiter, & ad custodiam populorum. De hoc patet Psal. 46. Principes populorum congregati sunt cum Deo Abraham, idest angeli, qui custodiunt populos. Et sic dicunt sapientes Hebræorum, quòd quando Israel erat in gratia Dei, solus Deus dirigebat eum: cùm verò peccabat, dabatur ei vnus de Angelis in principem, scilicet Michael. Sed hoc nihil est, quia Deus per se nullius

G populi est conseruator, aut rector: omnes enim commisit ministris suis, aliàs esset mutatio ordinis ꝙ Deus haberet ministros, & tamen ipse esset minister. Item quia Dani. 10. cap. cùm agitur de reuelatione facta Danieli de pugna angelorũ, scilicet inter principem Persarum, & Habræorum: & vocatur ibi princeps primus Michael: & ibi notantur adhuc esse multi alij principes Hebręorum, quia sic dixit ibidem angel⁹ Gabriel, quòd fuisset ei in adiutorium Michael vnus de principibus primis gentis Hebræorum: & tamen non erãt tunc Iudæi in peccato: quia iste erat finis quasi captiuitatis Babylonicæ quando redituri erant in terrã suã: & iam peccatum suum luerant: ergo omni tempore, siue cùm essent in peccato, siue cùm in gratia, regebãtur per angelos constitutos illi populo in principes.

H *Inuenisti enim gratiam coram me*. Hic ponitur causa superioris concessionis: erat enim aliquid magnum, ꝙ Deus concederet se precessurum in via: hic tamen cõcessit, & dicit quòd ideo fecit, ꝗa Moyses inuenit gratiam in conspectu eius, idest quia placebat ei, & quidquid Moyses faceret, aut diceret, Deo bonum videbatur. Quod autem sic gratiam inueniret coram Deo erat, quod Deus eum ab æterno ad magnas res pręordinasset. *Et teipsum noui ex nomine*. Idest in hoc tanto populo solùm te noui ex nomine, scilicet quòd te habeo in valde magna reputatione, alios vero in modica, sicut illi, qui nominatim cognoscuntur, & vocantur a regibus, & magnis viris, sunt honoratiores illis, qui non cognoscuntur ex nomine. Quomodo autem

I Deus cognoscat aliquem ex nomine supra in hoc capitu. magis dictum fuit. *Qui ait*. Scilicet Moyses. *Ostende mihi faciem tuam*. Gradatim tendit Moyses in petitionibus, quia antea petiuerat, & impetrauerat quòd Deus pręcederet populum, nunc autem petit, quod demostret ei essentiam suam: quod est maximum bonum, & in qua visione consistit beatitudo: licèt non in tali modo quali vidit eam Moyses: & facit hic Moyses sicut faciunt serui dominis suis: cũ enim petunt aliquid, & vident eos gratos sibi atque faciliter concedentes, petendi vlteriora accipiunt confidẽtiam: Moyses ergo, quia vidit Deum gratis concedẽtem atque dicentem: inuenisti gratiam coram me,

K fuit accensus ad petendum efficaci⁹, & vlterius aliqđ. *Ostende mihi faciem tuam*. Supra enim hoc petere inceperat dicens: Ostende mihi faciem tuam, vt sciam te, & inueniam gratiam ante oculos tuos. Deinde tamen omissa illa petitione conuersus fuit ad alteram, scilicet vt Deus pręcederet eos, vt patet ex superioribus. Cùm vero obtinuit hoc, redit ad priorem petitionem, scilicet, ostende mihi faciem tuam, & in hoc petit Moyses dari sibi cognitionem essentię diuinę, quæ est clarissima, & perfectissima cognitio qualis per vultum signatur.

An

An visio, quam habuit hic Moyses de Deo, esset per essentiam Dei, vel in aliqua figura.

QVAESTIO. XVII.

QVOD autem viderit Moyses Deum per essen-
tiam, est communis positio omnium catholico-
rum doctorum, quod satis innuitur Nume. capit. 12.
scilicet. Non per figuras, & ænigmata Deum videt.
Sed hic non videtur ei concessa ista visio, quia dicitur
infra quòd Moyses non posset videre faciem Dei: &
tamen visio, quę est per essentiam pertinet ad faciem.
Item quia dixit ei Deus, quòd poneret eum in forami
ne petrę, ne videns moreretur: si tamen vidisset essen
tiam diuinam, nihil magis moreretur, aut viueret exi- B
stens in foramine petræ quàm extra petram. Itē quia
dicitur hic: Transibit gloria mea: & postea dicitur:
Donec transeam: transire autem ad corporalia perti-
net, & habentia corporum proprietates: visio autem
per essentiam nihil corporeitatis habet, aut fit per mo
dum cognitionis corporalis: ergo non est visio per es
sentiam illa, quæ hic communicata fuit Moysi. Item
quia dicitur infra. Protegam te, quasi dicat, hoc quod
videbis, aut videre posses, ita est excellens quòd more
reris, nisi ego te protegerem, ideo ego te protegam:
sed visio per essentiā non est aliquid tale, quod in cor-
pus agat ad aliquam corporis immutationē: ergo nō
est hic visio per essentiam, sed aliqua cognitio sensiti-
ua. Item quia dicitur infra. Ponam dexteram meam C
super te donec transeam, & cùm transiero auferam
dextram meam, & videbis: ergo sequitur quòd ista
visio erat sensitiua, quia ad videndum per essentiam
non oportet ponere manum super oculos aut tollere,
quia ad hanc visionem oculi nihil cooperantur. Item
quia dicitur: Et videbis posteriora mea, cùm transie-
ro, faciem autem meam videre non poteris: distin-
guuntur enim hic positiones corporum, scilicet ante,
& retro: siue facies, & posteriora. & isti videntur per
motum cùm dicitur: transibo. sed visio per essentiam
nec habet ante nec retro: ergo non est hic visio per
essentiam, quæ communicatur, sed visio aliqua sensi-
tiua. Dicendum ad hoc vno modo, quòd licèt Moy
si fuerit communicata visio Dei per essentiam, sicut D
probatum est: & est communis sanctorum doctorū
assertio, tamen non fuit facta hic ista visio, vt patuit ex
supradictis rationibus. Quando autem fuerit visio ista,
non potest clarè constare ex litera: hoc tamen cōstat,
quia ante tempus hoc non viderat Moyses Deum per
essentiam, alioquin non postularet: Ostende mihi fa-
ciem tuam, si eam semel vidisset. Quid autem fue-
rit ista visio, de qua litera loquitur. Dicendum quòd
fuit quædā visio sensitiua perfectissima, scilicet quòd
Deus causauerit quoddam corpus humanum ex aere,
quod in lucidum, & pulchrum reddidit, quale nūquā
fuit, nec erit de aere: nec poterat aliquis homo exco-
gitare: in quo poterat esse summa quietatio potentię
visiuæ tanquam in perfectissimo obiecto suo, & tanta E
erat excellentia illius lucis, quòd non poterat eam cō
templari secundum se oculus humanus: & non solū
illud corpus erat excellens in luce: ita quòd esset intē-
sissimè lucidum, si fas est, sed etiam, quod magis est,
Deus addiderat illi luci quandam perfectionem acci-
dentalem, scilicet quandam gratitudinem, secundū
quam ita complacebat oculis humanis, quòd nihil es-
set, quod magis complacere possit: & in quo tota po-
tentiæ visiuę fruitio esset. Ordinauerat autem sic De⁹
istud corpus, vt in parte interiori, quæ dicitur facies
essent radij lucis intensissimę, & maximę gratitudinis:
ita vt nullus oculus humanus secundum armoniam,
quam habet in corpore adhuc corruptibili, eam intuę

Quid, & qūo fuit visio quā Moyses habuit de Deo.

A ri posset, & si forte intueretur illam, & ab ea immuta-
retur: ita erat excessiua, quòd occideret hominē ob-
stupefaciendo: sicut fit quando videmus aliqua valde
terribilia: ideo Deus noluit demōstrare istam partem
anteriorem Moysi, dicens: non videbit me homo, &
viuet, idest nullus poterit videre lucem istam tam ex-
cessiuam, quin moriatur. Pars autem posterior habe-
bat radios lucis multum intensę, & gratæ: intātum ta-
men erat intensa, vt hominum oculi possent ferre il-
lam: & hanc vidit Moyses, cū dixit Deus: videbis po-
steriora mea. ad hoc autem quòd Moyses videret po-
steriorem huius lucis partem, & non anteriorem, po-
suit eum Deus in foramine cuiusdam petrę in monte
Sinai: & transiuit Deus ante foramen illud: & cùm
B transiret posuit Deus aliquam nubem densam ante fo
ramen lapidis illius, ne videre posset Moyses radios fa
ciei: & cū transisset ita vt iam illos videre non posset,
abstulit Deus illam nubem dēsam de foramine petrę,
& tunc Moyses vidit tergum transeuntis illius corpo-
ris luminosi, atque gratissimi. Et hoc est quod dicitur
infra: cunque transierit gloria mea: ponam te in fo-
ramine petræ, & protegam dextera mea donec tran-
seam: tollamque manum meam, & videbis posterio
ra mea, faciem autem meam videre non poteris. Ec-
ce lector quicunque es, clarissimè ex litera resultare
videbis, si sine inuidia conspicere velis. Et posito isto
fundamento respondebitur, cū arguatur de Moyse, q
ipse petierit videre faciem Dei: quòd licèt petierit, ta-
C men non est datum sibi, vt nunc videret faciem Dei,
idest essentiam eius, sed datum est postea: nunc
verò dedit ei quandam visionem multum conso-
latiuam, quæ tamen fuit corporalis. Si autem ar-
guatur, quia dicitur infra. Ego ostendam tibi
omne bonum meum, & tamen non demonstratur
omne bonum Dei, nisi monstretur essentia eius, quæ
est summum bonum: ergo fuit monstrata diuina es-
sentia. Respondetur, quòd locutus fuit de bono Dei,
quod corporaliter percipi potest, scilicet, ego ostendā
tibi omne bonū meum, idest totum bonum, vel per-
fectionem meam, secundum quam ego possum lęti
ficare homines corporaliter. Aliter dici potest, quòd
Deus promiserat ei demonstrare totum bonum suū,
D & sic promiserit demonstrare essentiam suam, sed
nunc non ostendit ei essentiam suam, sed quod-
dam bonum in imagine condelectatium sensitiuæ.
Alio modo responderi potest, circa istam principa-
lem quęstionem, quòd Moyses viderit essentiam
Dei, & viderit eam nunc in monte, tamen non
fuit idem tempus videndi essentiam, & videndi cor-
pus illlud lucidum. Circa quod sciendum, quòd
Deus monstrauit hic Moysi duo. Primum fuit essen
tia diuina, quæ solo intellectuali intuitu cōcipitur: nec
fit aliqua mutatio, aut transitio, aut occultatio ad il-
lam, scilicet quòd non oportet ad illam, quòd gloria
Dei dicatur transire: nec quòd Moyses ponatur in fo-
ramine petrę, aut manus destra Dei ponatur super
E Moysen, & videat posteriora, & non anteriora. Hęc
enim omnia corporalia sunt, & de ista visione modi-
cum tangit litera hæc & obscurè. Secundum, quod
Deus hic demonstrauit, fuit quoddam corpus lucidū,
sicut supra descripsimus illud nihil tollendo, aut addē
do: & ad hoc fuerunt factę omnes cæremoniæ, quę
ponuntur in litera. De hoc enim corpore viso clarè
loquitur tota litera. Et ista positio est conuenientior
quàm prima: nam ista ponit totum quidquid ponit
prima, & non repugnat ei vllatenus in modo assignā-
di visionem: ponit insuper & visionem essentiæ di-
uinę nunc factam, quod valde conuenit. Primò, quia
constat quòd Deus demonstrauit se Moysi per essen-
tiam, sed non videtur esse aliud tempus conueniētius,
in

Respō. ad argu. tactū in expositione tertus.

Alia positio circa principale quęsitū.

in quo se demonstrauerit Deus Moysi quã hoc: ergo nunc demonstratus fuit. Item nunc petiit Moyses a Deo quòd mõstraret ei faciem suam, idest essentiam suam, & Deus demõstrauit ei quoddam corpus luminosum: si autem non demonstrasset etiam essentiam suam, nihil ad propositum ageret respondendo petitioni Moysi. Item valde fundatur ista positio in litera, quia dicitur: ego ostendã tibi omne bonum meũ: Deus enim in seipso est bonũ spirituale, cùm sit spiritus: quia tamen dicitur esse bonum nostrum, eo modo erit bonum nostrum, quo perficit nos, & quia infinitus est, potest perficere nos omni modo, quo perfici possumus: nos autẽ, quia & spirituales sumus, & corpora habentes, possumus perfici spiirtualiter, & corporaliter: tunc ergo Deus nobis omne bonum suum demonstrat, quãdo nobis bonum, quod est spiritualiter bonum, & corporaliter bonum indicat: sic igitur fecit hic, quia demonstrauit summum bonum intellectus, quod est perfectissimum bonum suum, scilicet essentia diuina secundum se clarè cognita: demõstrauit etiam bonum corporale, & quia corporaliter aliquis perfici potest secundũ potentias receptiuas, Deꝰ voluit perficere Moysen mõstrando ei bonum, quod est maximè secundum corpus perfectissimum: potissima autem perfectio corporalis est secundum potentiam perfectiorem inter corporales: inter has tamen potentiam visiuam præcipuam constituimus, quia vt ait Philosophus in procemio Metaphy. sensum visus plus diligimus, quia plures rerum nobis differentias ostendit. Dedit ergo Deus Moysi bonum quoddam maximè perfectissimum secundum potentiam visiuam, monstrando ei quoddam corpus lucidissimum atque gratissimum, cuius tãta erat excellentia pulchritudinis, & lucis radiosę, vt illam oculꝰ in armonia corporis adhuc mortalis tolerare secundum se totam nõ potuerit, sed solùm vidit Moyses posteriorem partem illius lucis, quæ remissior erat. Sic ergo omne bonũ Dei Moysi monstratum est: non quidem omne bonũ quod Deus habebat explicitè, quia multa alia genera delectationũ monstrare potuisset: sed monstrauit omne bonum, quod Moyses secundum intellectum, & secundum visum recipere poterat. Ab ista autẽ magna luce corporis illius, quam vidit Moyses tantũ mutatus est, quòd non solùm delectatus fuit in visione, sed etiam vultus suus radios induit luminosos: vnde dicitur: Facies eius cornuta ex ꝯsortio Dei, ita vt non poterant intendere in eum filij Israel, nisi poneret velamen super vultum suum, vt patet sequenti cap.

Potentia visiua inter potentias sensitiuas externas præcipua.

Quare Deus Moysi monstrauit corpus tam lucidum, vt non posset videre partem illius anteriorem.

QVAESTIO. XVIII.

QVAERET autem aliquis de isto corpore luminoso, quod Deus monstrauit Moysi: quare fecit illud tam luminosum vt Moyses non potuerit videre vultum eius, sed partem posteriorem. Nam solùm fiebat istud corpus, vt videret illud Moyses, cùm Deꝰ vellet ei ostendere bonum suum. facere igitur tale corpus, quale Moyses videre nõ posset, videbatur esse frustra. Respondetur, quod Deus fecit istud corpus ad complacendum Moysi, vt demonstret ei omne bonum suum: Moyses enim solum petiuerat videre essentiam Dei, cùm dixit: Ostende mihi faciem tuam. Deus autem, quia Moyses inuenerat gratiam in conspectu eius, non solùm voluit ei ostendere essentiam suam, in qua delectaretur secundum intellectum, sed etiam corpus illud luminosum, in quo summè dele-

F ctaretur secundum visum: fecit autem in hoc corpore duas differentias luminis, & pulchritudinis. Vna, q̃ erat tãta quantam posset pati oculus humanus adhuc in armonia mortali existẽs, ad hoc quòd vltimatè perficeretur: & secundum hoc perficiebatur quantum erat perfectibilis, & poterat delectari in statu mortali adhuc existens. Alia autem differentia luminis, & pulchritudinis, quam non poterat tolerare oculus adhuc mortalis existens propter suam excellentiam, fuit ad hoc quòd Moyses moueretur in laudem Dei cognoscens tantam esse lucem eius, vt nec ab hominibꝰ experiri possit. Ex hoc etiam insurgebat quoddã gaudium intellectus intelligens lucem ita perfectissimã, ad quam sensus accedere non valet. Conclusum autẽ ex superioribus manet, G Deum demonstrasse Moysi hic lumen corporale ad delectationem visus, & essentiam suam ad summum gaudium, & perfectionem intellectus. *Ostende mihi gloriam tuam.* Idest essentiam tuam, quæ est summum, & gloria: signat enim gloria aliquid maximum: sic enim dicimus de aliquo q̃n est in magno honore, & prosperitate temporalium, & incolumitate cęterisque bonis fortunæ, & naturæ, ꝙ iste est nunc in tota gloria sua: in Deo autem summũ, quod excogitare possumꝰ est essentia sua, ideo illa vocatur gloria eius, quam petit Moyses demonstrari, tenendo istam secundam expositionem quam tenui. Alio modo accipitur gloria pro quodam magno apparatu, & ornatu pulchritudinis, & pertinet ad vestes: H & sic potest accipi gloria in Deo pro illa maiestate corporis luminosi, quia non fuit aliquando formatũ corpus ita splendidum: & ista etiam pulchritudo, & excellentia pertinet ad gloriam vestium, quia in corporibus beatis est lux, sicut est in nobis vestimentum: sicut patet Ps. 103. scilicet: Confessionem, & decorem induisti amictus lumine sicut vestimento. hoc modo accipiẽdo gloriam pertinet ad primam expositionem, scilicet quòd Moyses peteret a Deo monstrari sibi gloriam Dei, idest excellentiam apparatus Dei apparentis in corpore luminoso: sed sicut diximus secunda est melior. *Respondit.* Scilicet Deus. *Ego ostendam tibi omne bonum meum.* Supra expositum fuit hoc secundum vtranque expositionem. Nam tenendo primam positionem, scilicet quòd Deus monstrauerit solùm I corpus illud luminosum, debet dici. *Ego ostendam tibi omne bonum meum.* Idest omne bonum, quo ego lętificare possum corpora secundum visum, quia monstrauit illud corpus lucidum valde, q̃d transiuit ante Moysen positum in foramine petræ: & non loquitur de bono Dei spirituali, quo lętificat spiritum, quod est essentia sua. Vel aliter: ego monstrabo tibi omne bonum meum, scilicet tam bonum, quod est essentia sua, quàm bonum, quod erat corpus luminosum delectans visum: sed bonum quod erat essentia, non fuit nunc demonstratum sed post. Aliam positionẽ, scilicet secundam tenendo dicendum est. *Ego ostendã tibi omne bonum meum.* Idest ego demonstrabo tibi omnia bona, quibus ego delectationẽ possũ facere homi K nibus, scilicet bonum spirituale, quod erat essentia, & bonum corporale, quod erat corpꝰ illud luminosum visum. Et sicut promisit, ita nunc vtrunque demonstrauit. In Hebræo dicitur. *Ego transire faciam coram te omne bonum meum.* Et hoc apparet referri ad illud corpus luminosum, quod transiuit ante Moysen, in quo præsentabatur magnum bonum Dei, scilicet magnum bonum, quod Deus faciebat ad delectationem Moysi: sed dato quòd sic intelligatur non tollitur, q̃n Deus demonstrasset Moysi tunc essentiam suam: Ieronymus autem cautè attendens, quia vidit quòd litera Hebraica intendebat signare, quòd Deus demonstraret Moysi essentiam suam, & illud corpus luminosum dele-

delectabile, & vtrique non competebat transire, sed vni soli, scilicet corpori luminoso: posuit verbum quod vtrique competebat, scilicet monstrare, dicens: Ego ostendam tibi omne bonum meum, scilicet bonum, quod est essentia delectans animam, & bonum qđ est corpus luminosum delectās potentiā visiuam. *Et vocabo in nomine domini coram te*. Idest quando transiero coram te existente in foramine petræ inuocabo in nomine domini, scilicet quòd ego dicam coram te nomen domini, scilicet quòd Deus diceret nomē suum coram Moyse, & non Moyses: & vocauit dominus nomen suum, scilicet illa nomina, quæ infra ponuntur: dominator domine Deus misericors, & clemens & cęt. Et istam vocationem faciebat Deus, vt Moyses audiret quando Deus transiret, & respiceret postquam transiuisset ad videndum posteriora ei⁹. Etiam vt Moyses addisceret illa nomina a Deo, & doceret Hebreos, vt sic ipsi Deum inuocarent: litera autem nostra habet hic. *Inuocabo*. Quia tamen infra, scilicet sequenti capit. quando completur hoc, quod promittebatur, non ponitur in litera nostra quòd De⁹ vocauerit, sed quòd Moyses, s. Cunq; descendisset dominus per nubem, stetit Moyses coram eo inuocans nomen domini: quo transeunte coram eo ait: Dominator domine Deus & cæt. ideo secundum literā nostram exponi deberet mutando verbum primæ persone in tertiam dicendo. *Inuocabo in nomine domini coram te*. Idest faciam inuocari coram te nomen domini. Vel qn̄ transiuero ante te, tanta bona demonstrabo tibi, quòd faciam te inuocare nomen domini, scilicet domine Deus dominator clemens & cæt. Dicit enim Rabbi Salomon, qui sequitur hanc expositionem, ꝙ transiuit Deus coram Moyse in figura hominis, & habebat in dorso suo scripta ista 13. nomina, & Moyses videns legit illa. Magister in historia scolastica dicit. *Inuocabo in nomine domini coram te*. Idest faciam me vocari Deum, & ducem vestrum ex miraculis, quæ faciam, & non ob aliud, nisi quia miserebor, cui miserebor, & clemens ero, cui clemens ero. Sed ista expositio non multum conuenit, quia secūdum hoc referretur ista vocatio ad futurum, scilicet quòd in futuro Deus vocaretur dux, & princeps eorum ex miraculis, quæ faceret. sed litera ista refert vocationem ad præsens, scilicet ꝙ Deus immediate vocauerit, aut Moyses, quia dicitur sequenti capi. Cunq; descendisset dominus per nubem stetit Moyses cum eo inuocans nomen domini, quo transeunte ait: domine dominator Deus & cęt. nō ergo potest vllo modo referri ista vocatio ad futurum. *Miserebor, cui miserebor*. Refertur hoc ad concessionem factam Moysi, scilicet ꝙ Deus concesserat ei se demonstraturum gloriam suam siue essentiam, & illud corpus luminosum: & quòd inuocaret coram eo: ne fortè autem suboriretur Moysi quædam cognitio meritorum suorum, quòd ipse multa mereretur, quia Deus ei tanta demonstrabat: subiunxit Deus quòd hoc non erat ex meritis Moysi, sed pura Dei bonitate, cùm dicit. *Miserebor cui miserebor*. Idest miserebor cui voluero misereri, & non ob aliam causam alicui misereor, nisi quia volo. Et hoc inducit Apostolus ad Rom. nono cap. sub eodem sensu, volens statuere diuinam prędestinationem, scilicet quòd fiat ex gratia mera Dei, & non ex meritis dicēs: Moysi dicit Deus, miserebor cuius miserebor: igitur non currentis, nec volentis, sed Dei miserentis est, idest solùm ista proueniunt ex misericordia Dei, & non ex actibus nostris. *Et clemens ero in quem mihi placuerit*. Ad eandem sentētiam pertinet. sed est duplicatio verborum, sicut sępe fit in sacra scriptura. Possunt tamen accipi ista vt diuersa, si considerentur signata horum nominum misericordia, & clementia, quia misericor

[Left margin notes: Expositio Rabbi sal. — Confutatur expositionis magistri historiæ scolasti. — Misericordia, & clementia differunt.]

A dia est compassio habita de illis, qui miserias patiūtur. Clementia est beniuola remissio peccatorum. Est ergo misericordia ad pęnam: & clementia ad culpam. Vtrunque autem Deus agit: quia & patientibus dolores interdum compatitur auferendo illos, & criminosis interdum peccata remittit gratiam cōferendo. Vel possunt ista accipi vt diuersa eo modo, vt innuit litera Apostoli ad Rom. nono cap. scilicet quòd primū signet solam inclinationem ad miserendum: s̄m vero signet ipsum actualiter misereri: sic.n. dicitur: Moysi dicit Deus: miserebor, cui miserebor, & misericordiā prestabo, cuius miserebor. Præstare misericordiam. dicit actum succurrendi ex compassione illa, quæ vocatur misericordia. *Rursumque ait: non poteris videre faciem meam*. Declarat Deus Moysi modum illius visionis, quam daturus erat: & erat mōstraturus duo Moysi, scilicet essentiam suam, & corpus quoddam luminosum valde: Moyses autem solùm ante petierat videre essentiam, & de visione essentiæ non est ista responsio, scilicet nō poteris videre faciem meam, quia visio per essentiam, cùm clara sit, dicitur visio faciei, sed respondet Deus quantum ad secundum visibil̄e, quod erat corpus illud lucidum, quod erat factum de aere: & ita erat lucidum, quòd nullo modo oculi humani in mortali corpore possent tollerare tantum fulgorem, eratque istud corpus (vt supra dictum fuit) plenè lucidum in parte anteriori, sed non ita in posteriori: ideo anteriorem Moyses videre non potuit, quia moreretur, si videret. Et hoc est quod dicitur: Non poteris videre faciem meam: in parte posteriori non erat tanta lux, & hanc potuit videre Moyses. *Non videbit me homo, & viuet*. Dat causam quare non poterit Moyses videre faciem Dei, quia nullus homo videbit, & viuet postea, sed immediate vt viderit morieт: erat enim tantus fulgor in parte illa, quòd oculus humanus in corpore adhuc mortalis armonię existens, illam sine corruptione sua, & totius corporis immutatione videre non poterat: Deus autem nolebat nocere Moysi: ideo non monstrauit ei faciem suam. Non potest autem hoc intelligi de visione dei per essentiā, quia tunc esset sensus, quòd Deus diceret Moysi, ꝙ non posset videre essentiā eius. Sed hoc falsum est cū sępe probatum sit, quòd Moyses Deum viderit per essentiam: & hoc tenent omnes catholici doctores. Itē quia dicitur: non videbit me homo, & viuet, idest nō poterit me videre per essentiam homo, dum est viuens: non potest stare sic intelligendo, & referendo ad essentiam Dei, quia tunc non potuisset demonstrari essentia Dei Paulo qui viuens erat: & tamen de eo omnes doctores catholici protestantur, quòd viderit Deum per essentiam. & idem Apostolus ad Corint. 2. cap. 12. idem de se innuit: ergo non oportebat mortuum esse ad hoc quòd Deum viderit. Vel si intelligatur. *Non videbit me homo, & viuet*. Idest, non poterit aliquis videre essentiam meam, quin statim moriatur, falsum est: quia visio essentiæ Dei solùm pertinet ad intellectum, & non causat aliquam passionem in corpore, vel etiam in apprehensione phantastica: visio autem corporalis, licèt nō causat morbum per se, quia species visibilis non habet actionem realem, sed spiritualem, tamen causat quandam impressionē fortem in phantasia: & quia phantasia in nobis dominatur multum, naturæ nostræ causat veros dolores, & egritudines, & mortē sæpe, sicut patet in amantibus. Nam obiectum nō habet actionem realem super potentiam susceptiuam, sed solùm immutationem spiritualem: cùm tamen species obiecti pulchri in phantasia suscepta est, & iudicatur tanquam bonū, & fruibile, mox pars cōcupiscibilis mouetur ad desiderium fruitionis: & quia istæ vires, scilicet irascibilis, & concupi-

[Right margin notes: Ideo Deus non demōstrauit faciem suā Moysi, qa nolebat nocere ei. — Species sēsibiles nō habent actionē realem sed spiritualem.]

cupiscibilis sunt magis de complexione corporis, quã phantastica virtus, commouetur totum corpus, & incenduntatque dessicant, cùm non ferimur in amatum apprehendentes illud: in visione autem essentiæ diuinæ, cùm non fiat per aliquam speciem a sensibus acceptam, nulla fit successio phantasmatis in potentia phantastica, & consequenter nec phantastica virtus valebit immutare vires affectiuas, aut totum corp⁹ ad aliquam passionem. Fit enim purè visio diuinæ essentiæ per intellectum sine aliqua alia potentia aut virtute naturali, vel animali: non ergo moritur aliquis, nec incurrit aliquam egritudinem, aut corporalem immutationem, quia videt diuinam essentiam: sed potest hõ incurrere magnã immutationem, & mortẽ ex sola visione alicuius alterius rei: referendo ergo ad visionem illius corporis lucidi est sensus. *Non videbit me homo, & viuet*. Quod excusat se Deus de ostendendo faciem illius corporis luminosi Moysi. Dixerat in. Deus. *Ego ostendam tibi omne bonum meum*. Putaret ergo Moyses, quòd monstraret ei totam illam lucẽ corporis repræsentantis Deum: Deus autem dicit quòd non monstrabit ei faciem, idest partem anteriorem illius lucis, sed posteriorem partem: & hoc non quòd Deus recusaret demonstrare Moysi anteriorem partem lucis, sed quia Moyses non erat susceptiuus tanti luminis. Dicit enim. *Non poteris videre faciem meam*. Idest non est tanta resistentia potẽtiæ visiuæ humanæ, aut potius non est ita fortis complexio contentiua armoniæ organi visiui, vt possis tu, aut aliquis homo viuens videre tantam lucem, quanta est in facie mea, idest in anteriori parte huius corporis luminosi, quod tibi ostendam: nam non videbit me homo, & viuet, idest nullus homo potest me videre per partem anteriorem huius corporis luminosi, quin moriatur. Alij autem dixerunt quòd visio faciei Dei est cognitio clara Dei: cognitio autem in posterioribus est cognitio per effectus suos. prima cognitio, scilicet clara nõ fuit data Moysi, quia non viuit homo sic videns: secũda fuit ei communicata, quæ est a posteriori. Sed ista expositio multum allegorica est, & non est vera propter duo. Primò, quia ista negat Deum fuisse visum per essentiam a Moyse, quod tamen falsum est, vt sæpe dictum est. Secundo, quia non potest intelligi aliquo modo de cognitione Dei in se, nec cogniti per priora, nec per posteriora, quia non oportebat aliquam talẽ mutationẽ, qualis in litera ista assignatur, fieri ad cognitionem Dei claram, vel ad cognitionem Dei per posteriora: quia quælibet harum est purè intellectiua, scilicet aut per essentiã, aut per speciem cognitam abstractiuè: sed hic ponitur quædam formatio corporis luminosi, vt probatum fuit supra: & absconsio Moysi in foramine petræ, vt nõ videat anteriorem partem illius lucis. ergo non est ista visio ipsius Dei clara aut p posteriora. Dicit autem Rabbi Cahadiagon, ꝙ Deus formauit quandam nubem valde lucidam, cuius pars anterior erat improportionata visui humano propter sui puritatem, ita quòd si obijceretur oculis humanis nimis noceret, & videri non posset, sicut sol in meridie existens habet lucem improportionatã oculis nostris. Nam sensibile excellens corrumpit sensum. pars autẽ posterior illius nubis erat lucis tantæ, quanta oculis humanis poterat cõspici, & erat delectabilis valde. Et licèt ista positio satis esset rationabilis: magis tamẽ dicendum est, vt diximus, scilicet quòd erat quoddã corpus tanquam corpus humanum lucidissimum in parte anteriori tali luce, quali a mortalibus non cernitur: in parte autem posteriori erat lux tanta, quæ proportionaretur potentiæ visiuæ adhuc mortali, & erat valde delectabilis, & hanc vidit Moyses: & talis lux fuit ista, in qua fortè nulli mortalium Deus visus est.

Visio Dei non fit per aliquã speciem sensibilem.

Expositio de visione faciei Dei refellitur.

Expositio Rabbi Cahadis gaõ

F Non est igitur hoc intelligẽdum de visione per essentiam, quia ista communicata fuit Paulo, & Moysi, licèt ex hoc nõ fuerunt beati, quia ad hoc quòd aliquis sit beatus, requiritur, quòd non solùm habeat clarã visionem essentiæ Dei, sed etiam quòd sit certificatus de continuatione illius visionis: & requiritur lumen gloriæ, scilicet gratia consummata tollẽs omnem defectum rationis practicæ, & volũtatis peruersitatem, & potentiarum executiuarum deordinationem. Requiritur etiam manutenentia gratiæ increatæ ad continuationem actus beatifici, & ad non omittere aliqd, nec committere contrarium, quæ omnia defuerunt in Paulo, & Moyse: sola autem clara Dei visio nõ habitualis, sed raptim transiens fuit in eis. Sed sensus est. G *Non videbit me homo, & viuet*. i. nullus viuẽs poterit me videre in tãta claritate: vel quia tanta claritas a nobis visibilis nõ est, aut si visibilis est, De⁹ neminẽ vult illam videre: qa fortè est tantæ delectationis, ꝙ ptinet ad partẽ premij, & non viæ. Vel, *Non videbit me homo, & viuet*. Idest nullus homo poterit me videre, idest lucem anterioris partis illius corporis luminosi, quin moriatur, quasi dicat, si contigerit vllo modo videre, morietur. Et iste est sensus, quem propriè faciunt ista verba. Et sic dixit Manue pater Sansonis ad vxorem: Moriemur quia vidimus dominum. Qualiter autem videns moriatur non quidem directè per actionem coloris, quia color non habet actionem realem, sed spiritualem, vt supra dictum est. Et iterum ista sunt capita diuersarũ H rationum mẽbratim diuisarum. *Ecce inquit locus apud me*. Hic Deus facit conuenientem dispositionem de Moyse, ne videns Deum moriatur: & hoc ocultando eum, ne videat vultum Dei transeuntis, sed tergum. *Locus est apud me*. Idest hic vbi ego sum, est quidam locus, in quo potes abscondi: erat enim Deus in mõte Sinai, & Moyses cum eo: & Deus, scilicet angelus Dei loquebatur ista Moysi: & in loco illo, de quo voces illæ destinatæ ad Moysen formari videbantur, erat quidam locus petrosus, in quo latere posset Moyses. *Stabis super petram*. In Hebræo dicitur. *Super rupem*. Sed idem est. Status Moysi super rupem erat, quòd esset positus in foramine petræ, vt declaratur magis immediatè in litera. *Cunque transibit gloria mea*. Idest I qñ transire debuerit: nã non fuit positus Moyses in foramine petræ, dum trãsiret gloria dñi, quia tũc vidisset Moyses anteriora gloriæ transeuntis: cuius contrariũ tera subiungit. Gloria accipitur hic pro quodam magno apparatu in ornatu, & maiestate, sicut dicimus aliquem procedere in gloria sua, quando vestibus fulgẽtibus, & præciosis ornatus incedit: & quia Deus non apparuerat vnquã, siue nũquam aliquem ministrum suum apparere fecerat in tanto corporis ornatu, & lucis fulgore, dicebatur nunc gloria Dei ista solennitas corporis luminosi precedentis. Et dicitur transire gloria, quia erat hoc quoddam corpus luminosum in effigiem humanam, & necessariò erat circunscriptum, atque sequebatur leges loci, & motus: ideo poterat K moueri de vno loco ad alterum verissimè acquirẽdo locum, & deperdendo locum: hoc aũt propriè transire est. *Ponam te in foramine petræ*. Erat aliqua petra concaua, in quam Moyses ingredi poterat, & latere. Et fiebat hoc, quia Deus nolebat quòd Moyses videret anteriorem partem corporis illius luminosi ne moreretur: & si forte esset in propatulo videret vultũ eius. posuit ãt eũ in foramine petræ: qa positus in foramine petræ solũ poterat videre ad vnam dñiam positionis, s. cõtra locũ illũ in quo esset ingressus foraminis petræ: ad alias autem differentias positionis videre nihil poterat. Si autem staret extra petram, videre posset ad oẽm differentiã positionis, & esset periculũ ibi manere, quia posset videre ẽt si nollet. *Et protegã dextera mea*. Idest

Licèt Paulus, & Moyses viderit Deum per essentiam: tñ per illã visionem non fuerunt beati.

Ideſt cooperiam foramen petrę manu mea, donec tranſeam. Protegere accipitur hic proprie quaſi porro tegere, ideſt verè tegere, vel procul tegere: quia antequam accederet corpus luminoſum illud tranſiens ad foramen petræ cooperiebat foramen, ne in tranſitu videretur vultus tranſeuntis. Et dicitur: Dextera mea, ideſt ponam meam dexteram ſuper foramen petræ. Eſt modus loquendi conueniens eis, quæ vulgariter fiunt, ſcilicet quòd quando aliquis vult, ꝙ ille, qui apud eum eſt, aliquid non videat, ponit manũ ſuam ſuper oculos illius. Deus igitur cùm feciſſet illud corpus lucidum, poterat ponere manum illius corporis ſuper foramen lapidis, in quo eſſet Moyſes, tegẽdo ne Moyſes videret quouſque non appareret vult⁹ tranſeuntis.

Quis eſſet modus quo Deus poſuit Moyſen in foramine petræ.

QVAESTIO. XIX.

SCIENDVM quòd iſte trãſitus fiebat ſic, quòd Moyſes intraret foramen alicuius petræ, & Deus formaret corpus illud lucidum valde, de quo ſupra dictum eſt, & pergeret contra illam partẽ petræ, in qua ſtabat Moyſes: non quidem directè illuc vadens, ſed lateraliter tranſiens, & vſquequo perueniſſet corpus illud lucidum ad petram, & inciperet tranſire: debebat Moyſes coopertus eſſe ne videret: cùm verò tranſiſſet, diſcooperiendus erat, vt videret poſteriora tranſeuntis. Et cum Deus tranſiret clamabat ante Moyſen illa verba, quæ habentur ſequenti capitu. ſcilicet dominator domine Deus & cęt. vſque ad illum locũ. *Feſtinuſque Moyſes.* Et per auditum iſtorum verborum ſentiebat Moyſes quantum diſtabat corpus illud ab eo: & quando accedebat, & quando recedebat. De iſta manu dextera, qua dicitur Deus eum protegere, donec tranſeat, dicendum eſt quòd erat quædam nubes denſa, & obſcura adimens totaliter viſum eorum, quæ vltra erant, & iſta operiebat totum foramen petræ. Non enim poteſt dici conuenienter, quòd manus dextra tranſeuntis corporis eſſet, quę tegeret foramen petræ: & hoc quia manus illa eſſet multum clara ſecundum conditionem corporis illius luminoſi, & non propriè tegeret, ſed magis videre faceret. Item quia non videtur, quòd tanta fuerit manus illius corporis, vt totum foramen petræ in quod intrauit Moyſes, & latebat, vndique operiret, quia tunc manus illa eſſet valde maior, quàm Moyſes, quòd eſſet nimis monſtruoſum, & diſſonum corpori, in quo maxima pulchritudo apparebat. Item quia ſi manus tranſeuntis corporis tegere deberet foramen petræ, ante videret Moyſes radios faciei tranſeuntis, quàm manus eum protegeret. Nam radij faciei tam luminoſę neceſſariò extenderentur vltra ipſum corpus luminoſum, ſicut omnia luminoſa radios ſuos emittũt, & ad valde maiorem diſtantiam peruenirẽt radij vultus illius quàm manus eiuſdem corporis. Item quia ſi conſideretur diſpoſitio tranſeuntis, non videtur, quomodo conuenienter tranſiens poneret manum ſuam dexteram ad tegendum foramen petrę: & non videretur vultus eius antequam tegeret, vel cùm detegeret. Dicendum ergo fuiſſe nubem oppoſitam, quæ immediatè vt tranſiuit illud corpus luminoſum ad tãtam diſtantiam, vt Moyſes radios vultus eius contemplari non poſſet, ablata eſt, & vidit poſteriora tranſeuntis.

Quid fuerit manus dextera, q Moyſes protegebatur in foramine petræ.

A *Quare poſita fuit nubes obſcura ante foramen petrę, in qua erat Moyſes.*

QVAESTIO. XX.

SED quæres, quare fuit poſita iſta nubes, quæ vocatur dextera ante foramen petræ? Nã hoc non poſito poſſet Moyſes cauere, ne videret anteriora, & videret poſteriora, ſcilicet ꝙ quando tranſiret corpus illud lucidum, conuerteret Moyſes vultum ſuum ad partem oppoſitam foramini lapidis, ſcilicet ad ipſum lapidem, & dato quòd non eſſet poſita dextera, ſiue nubes ſuper foramen, non videret Moyſes vultũ tranſeuntis. Sed reſpondebitur, quòd ſi Moyſes ſic ſe con
B uerteret ad lapidẽ, neſciret quando corpus illud tranſierat, vel quando ante foramen erat, vel nondum acceſſerat, & ſic poſſet ſe conuertere ad videndum antequam tranſiret corpus illud, & videret vultum ei⁹, atque moreretur, ſicut dixerat Deus: Non videbit me homo & viuet. Sed adhuc non poteſt hoc ſtare, quia ille, qui tranſibat in illo corpore luminoſo, clamabat in tranſitu dicens: Dominator, domine, Deus, clemẽs & cęt. ſicut patet ſupra, cùm dicitur: Ego oſtendam tibi omne bonum meum: & inuocabo in nomine domini coram te. Poterat ergo Moyſes aliqualiter per vocem conſiderare, quando tranſiuiſſet, vel quando accedebat ad foramen petre, vel quando veniebat nõdum accedens: ſicut nos, & cętera animalia per vocẽ
C cognoſcunt differentias locorum, ſcilicet vtrum res calamãs ſit ante, vel retro, ſurſum, vel deorſum & cęt. et an ſit in motu, vel in quiete, & an veniat, vel recedat: & ſic de cęteris. Item ipſemet Moyſes nõ conuerſus ad lapidem poterat claudere oculos ſuos, & eſſet contra oſtium petrę, & non videret quando tranſiret: poſtea vero apertis oculis videret. Et ſi dicas, quomodo ſciret quãdo deberet oculos aperire an clauſos tenere. Reſpondetur quòd per voces clamantis manifeſtaretur hoc, ſicut ſupra dicebamus: vel poterat Moyſes manum ſuam ponere ante oculos ſuos: & ſic de multis alijs modis, quę omnia arguunt nõ eſſe nubem neceſſariam ad tegendum foramen petræ. Reſpondetur, quòd neceſſaria erat nubes ad operiẽdum,
D vt Moyſes non aſpiceret tranſeuntem antequam tranſiret: & ne multo poſt aſpiceret quàm tranſiſſet, quia primo modo moreretur videns faciem tranſeuntis. Secundò modo nihil videret, quia nec vultum, nec poſteriora euntis. Ad hoc autem nõ poteſt dari modus conueniens, niſi oppoſita nube dẽſa in foramine petrę: ergo debebat poni nubes. In quo duo conſidaranda ſunt. Primum quòd nullus modus aliorum eſt conueniens. Secundum quòd iſte modus de appoſitione nubis eſt ſufficiens. De primo patet, quia poſito quòd aliqualiter eſſet cõuerſus Moyſes ad oppoſitam partem lapidis, ita vt non videret tranſeuntem, & audiret voces eius in trãſitu propter quas iudicaret quantum diſtabat, poterant ſequi duo inconuenientia.
E Primum quia licèt per vocem iudicet homo differentiam poſitionis in clamante, ſcilicet vtrum ſit ante, vel retro: non tamen iudicat ita diſtinctè quòd determinet quantum eſt ante, & quantum retro, vt patet exemplariter cuique inſpicienti: cùm ergo Moyſes audiret vocem tranſeuntis, licèt aliqualiter iudicaret de ſitu, & motu, non tamen poſſet iudicare quantum appropinquabat, vel quantum recedebat, & ſic putans quòd ſatis tranſiſſet non totaliter tranſiſſet, & conſpiciens videret vultum eius aliquatenus, & moreretur. vel ſi vellet ſecure agere permittens, quòd corpus illud lucidum multum tranſiret: & poſtea videre vellet forte iam tantum tranſijſſet, quod non eſſet viſio conueniens.

Aliud erat periculum, quia licèt conuerſus eſſet Moyſes ad partem oppoſitam petræ, cùm trãſiret lucidum illud corpus, tanto illud foramen repleretur fulgore, quòd moyſes quaſi attonitus conuerteretur ad videndum,& periret. Vel fortè, quando conſideraret ꝑ vocem, ꝙ corpus illud accedebat ad foramen, tanto videndi luciđiſſimum atq; pulcherrimum illud corp⁹ deſiderio moueretur, cũ audiſſet illud eſſe valde mirabile, ꝙ verteretur ad videndũ illud,&ſic ſemꝑ erat incõueniens magnum. Si aũt dicatur ꝙ Moyſes non erat cõuerſus ad oppoſitam partem petræ, ſed verſus oſtium eius, tenebatq; oculos clauſos: vel manus oculis impoſuerat, ſequebantur predicta duo inconueniẽtia,ſ. quòd non poſſet iudicare perfectè quantum tranſiiſſet, vel vtrum ſtaret totaliter in directo foraminis, vel vtrum acceſſiſſet,& ſic contigeret ꝙ aperiret oculos ante tempus debitum,& moreretur. Secundũ inconueniens erat difficilius, quia dato ꝙ aliquis perfectè cognoſcat differentiam poſitionis per vocem, & Moyſes hoc facere poſſet: ita quòd certiſſime ſciret quantũ accederet,aut trãſiſſet ne quicquã erraret: tñ difficilè erat ꝙ ꝯtineret oculos: nã hoc ſępiſſimè experimur,ꝙ ſiquis firmiter ꝓponat oculos clauſos tenere,& claudat: dimittendo tñ ſibi libertatem in eis: ita ꝙ non ponatur aliquod obſtaculum ne videat, cũ voluerit,facto aliquo motu exterius ſubitò aperit homo oculos, ſine deliberatione: quia ille eſt motus naturę volentis fugere omnia aduerſa,& conſequi proſpera,qui non attendit iudicium rationis, ideo ſi Moyſes audiret gratam illam vocem Dei clamantis: Dominator, domine,Deus & cęt.motus tanta lætitia,etiam ſi firmiter deſtinaſſet non aperturum ſe oculos, ſubito aperiret,non deliberando: & videns vultum illum vetitum moreretur: non ergo conuenit aliquis de iſtis modis. Et ſimili modo refelli poſſunt oẽs alij modi, quotquot aſſignari poſſent pręter hunc de dextera.i. nube,qui ponitur in litera. Secundum erat videre quõ iſte modus ſit cõueniens per nubis oppoſitionẽ, quia ad conuenienter faciendũ hoc oportebat,vt ne Moyſes ante debitum tempus videret ne moreretur:& ne poſt tempus debitum videre inciperet: ne viſio inutilis eſſet: poſita autem iſta nube ad foramen cooperiẽdum, quæ miniſtratione angelica ponebatur,& tollebatur, debebat Moyſes eſſe intra caueam lapidis ꝯuerſus ad oſtium lapidis,ſ.ad ipſum tranſeuntem: & habebat oculos apertos quaſi paratus ad vidẽdum, & deſiderans videre: nec erat aliquod periculum in hoc, quia nubes tegens foramen petræ nũquam tolleretur donec tranſiſſet corpus illud lucidum, ita quòd nullũ eſſet periculum in videndo. Cũ autẽ tranſiret corpus: ita ꝙ eſſet tempus videndi immediate tolleretur nubes,& inciperet videre. Nec poſſet morari vltra tempus debitum, quia Moyſes apertis oculis ad vidẽdum paratus eſſet velamento nubis adempto.

Quando fuit facta viſio Moyſi in illo corpore lucido.

QVAESTIO. XXI.

QVAERET aliquis de iſta viſione quando facta eſt. Et ſi velimus reſpondere vniuerſaliter ſatis notum erit, quòd fuit facta in ſecundis quadraginta diebus,quibus Moyſes ſtetit cum Deo in monte expectans tabulas ſecundas, antequam deſcenderet ad caſtra cum tabulis ſecũdis, quia omnia iſta neceſſario referuntur ad ſecundam aſcenſionem Moyſi in monte, quia in prima habuerat alias tabulas, & confregerat: & poſtea dicitur præcedenti capi. quòd aſcenderat ite-

F rum ad dominum: & poſtea in fine ſequentis capitu. dicitur quomodo deſcẽdit portans ſecundas tabulas: ideo iſta, quæ in medio ponuntur, neceſſarium eſt ꝑtinere ad tempus ſecundæ aſcenſionis,quo ſtetit Moyſes in monte cùm Deo. Si autem velimus magis particulariter reſpondere determinando diem huius apparitionis gloriæ domini, dicendum eſt,quòd fuit facta in die,quo ſecundę tabulę ſcriptę ſunt digito Dei, & datę Moyſi, & in quo die Moyſes deſcendit in caſtra portans eas. Quod patet, quia poſtquam Deus dixit Moyſi quòd demonſtraret ei omnia ſupradicta, ſubiunxit in capi. ſequenti: Ac deinceps pręcide tibi duas tabulas inſtar priorum, & eſto paratus mane, vt aſcendas ſtatim in montem Sinai, ſtabiſq; mecum in G vertice montis: exciditq; duas tabulas lapideas, & de nocte conſurgens aſcendit in montẽ Sinai, ſicut præceperat ei dominus. Et ſequitur: Cunque deſcendiſſet dominus per nubem ſtetit inuocans nomen domini, & ſic in die, qua Moyſes duxit tabulas dolatas apparuit Deus hoc modo, quo dicitur: & ſcripſit in tabulis, & Moyſes cũ accepit tabulas, auditis his pręceptis,quæ in ſequenti capitu. ponuntur,deſcendit de monte. Et ſic fuit eadem dies apparitionis,& deſcenſionis vltimatæ in caſtra, & iſta fuit quadrageſima dies & vltima illius ſecundæ aſcenſionis.

Quis formauit corpus illud lucidum, quod Moyſi apparuit, & quis illud aſſumpſit.

H

QVAESTIO. XXII.

CIRCA hoc adhuc dubitatur, quis fuit iſte, qui accepit iſtud corpus ita lucidum,& tranſiuit ante Moyſen exiſtentem in foramine petræ: nunquid De⁹ vel angelus aliquis. Reſpondetur, ꝙ circa hoc duo ſunt videnda, primum de illo corpore lucido, quis illud formauerit: ſecundum quis illud aſſumpſerit. De primo dicendum,quòd multotiens angelus quilibet, ſiue bonus,ſiue malus, formauerat aliqua corpora ad apparendum in eis, ſicut factum eſt in omnibus apparitionibus, quibus angeli viſi ſunt prophetis, & I alijs ſanctis viris apparere: de quo aliqualiter dictum fuit ſupra 7. capi. cùm de poteſtate dęmonum ageretur, & iſta corpora formantur de aere, & faciunt illa ſimillima humanis corporibus ad omnem modum figurę,& ſtaturæ, quam volunt. Inducunt etiam colorem, quem volunt illis corporibus,qui fit ex diuerſitate condenſationis aerearum partium,quarũ quędam nigriores,quædam albiores,& ſic de cęteris colorum modis,quos in nubibus,& in iride videmus cauſari naturaliter factis paucis tranſmutationibus: quantomagis ſi cura exactiſſima aliquis cognoſcens partes aeris ad hoc, vel hoc diſpoſitas eas, inquireret ſicut ſciunt angeli boni, vel dæmones inquirere: ideo aliquis dicet, quòd cùm non ſit ponenda pluralitas ſine K neceſſitate, vt ait Ariſtot. in octauo Topicorum: & poteſt fieri tale corpus per angelum condenſante variè aerem ad talem figuram ſtaturam, & colorem: quòd angelus aliquis illud formauit condenſando: ſi enim fuiſſet aliquod corpus naturale, quod reciperet eſſe per generationem, ſicut corpus hominis, & aliorum animalium, non poſſet angelus illud gignere: ſed illud animal, quod habet virtutem generatiuam illius. Iſtud tamen corpus aereum, quod ſic formatur, non differt in ſpecie ab aere, ſed ſolùm per denſum, & rarum, & ſic aut ſic coloratum: eſt enim iſta non generatio, ſed condenſatio, & non introducitur aliqua forma ſubſtantialis in illo corpo-

Corpus, qđ de aere condẽſatur,&apparet nobis aliquãdo nõ differt ab aere in ſpecie.

corpo-

corpore, qui faciat illud esse in aliqua specie, & differre a præexistenti corpore scilicet ab aereo, ex quo factum fuit istud corpus sic aut sic figuratum. Dicendū tamen est quòd istud corpus non fuit formatum per angelum, siue ponatur esse corpus ad similitudinem humani corporis, siue ponatur vt nubes: quia istud corpus non solùm erat condensatum ex aere, sed etiam erat habens quandam lucem admirabilem quantam oculi humani ferre non poterant, vt supra declaratū est. habebat etiam quandam quantitatem, siue venustatem, s'm q̄ ita placebat visui, ꝙ non erat aliqua pulchritudo in vniuerso, quę magis, aut tantum delectabilis visui esset. Erāt ergo hic duę formæ. s. lux, & venustas: has autē oportebat, aut prӕexistere in aere, aut gigni vel creari: si autem in aere prӕexisterent condensando aerē semper manerent: & sicut angelus poterat condensare corpus ad talem figuram & staturā, & raritatem, aut densitatem posset condensando facere illud esse ita lucidum, & venustum decorumque, sicut dicitur fuisse: si autem fuerint istę duæ formæ per creationem, non potuit angelus tale corpus fabricare, cùm creatio soli Deo pertineat, sed necessariò dicendum erit Deum fecisse tale corpus. Si autem per generationem factum est, scilicet quòd ista accidentia duo licèt nō essent actualiter in subiecto, s. aere, tñ per aliquas trāsmutationes acquiri possent, sicut albedo, & nigredo acquiruntur in substantiis suis, dici posset, quòd angeli inquirentes cōuenientia actiua ad istam transmutationem tanquam artifices possent causare tales qualitates in illo corpore aereo. Quod autē istæ qualitates prӕexisterent in subiecto. s. in aere manifeste falsum est, quia aer est corp⁹ diaphanū lucis egens: & si ab alio nō illuminetur, obscurum valde est. vt patet in noctibus, vbi per absentiam solaris luminis aer opacissimus redditur. Non ergo stabat in aere talis lux, ita quòd post condensationem appareret ibi. Etiā de venustate, vel pulchritudine illius corporis, quia tāta erat, ꝙ delectaret visum humanum in summo gradu: nihil enim tale in aere aut in aliquo corpore naturali reperitur, ideo specialiter hoc a Deo factum esse videbatur. Nec etiam poterat tanta lux produci naturaliter in aliquo corpore per quamcunque transmutationem, quia omnia ista corpora, si sunt terrea, dato ꝙ lucida sint, participant luciditatem igneam, quę nō est magna, & est aliqualiter fusca, sicut patet in fulgore lapidum præciosorum, qui sunt de natura luciditatis igneæ, quia nunquam perueniunt ad tantum fulgorem, vt tantum illuminent. si autem corpora aerea, quia sunt puriora, possunt induere luciditatē solis participando naturam lucis solaris, sed non est aliquod corpus quod naturaliter tantam lucem induere possit, quantam habet corpus solare. Quod ex duobus fit. Primò ex impuritate corporum aliorum, maximè elementorum, & elemētatorū, quia ista sunt corpora impura, & non excedunt vllo modo ad puritatem cęlestium corporum; maximè ad puritatem solaris corporis: est enim lux inter corpora, & proprietates corporum aliquid purissimum, & simplicissimum. Oportet ergo ꝙ maximè recipiatur in corpore naturę suę. s. quòd quanto aliquid fuerit simplicius, & purius corpus, tantomagis recipiet de luce. Secunda causa est, quia non est aliquod agens naturale potens tātam lucem causare in aliquo corpore quanta est in sole: nam sol est corpus lucidissimum, & totius luminis fons, qd quid ergo lucem habet de natura solis habet: necesse est ergo quodcūque naturaliter habet lucem, minorem illam quàm sol habere: sed illud corpus habebat tantam lucem, sicut sol in anteriori parte, vel maiorē, quia licèt non possumus solem magno spacio intētis oculis contueri, tamen possumus aliquanto tempore

Non est aliquod corpus quod possit habere naturaliter tantam lucē quantā habet sol.

A respicere. Et sunt quędam animalia, quę solarem radium intentis oculis quantum volunt respiciūt, sicut aquilę. Et hoc experimento pullos vtrum degeneres sint, probant, vt ait Isidorus Etym. lib. 12. Sunt etiā quidam hoīes, quos Gimnosophistas vocant, idest sapientes, qui opaca deserta in die nudi incedere perhibētur: hi a coitu se cohibent, toto corpore nudi: mēbris tantum genitalibus honesta tegmina adhibentes: irreuerberatis oculis solem in rota in arenis existentes attentissime quantum volunt, speculantur. De quibus Isido. Etym. lib. 8. & in lib. de proprietatibus rerū libro 15. cap. de Ethiopia. Hi igitur solē impunè respiciunt. Illam tamen lucem, quam corpus illud habebat, nullus hoīum poterat intueri, quia vt in litera dicitur: nō

Quō aquilę expiuntur an filij degeneres sint.

B videbit me homo, & viuet. ergo non poterat tanta lux naturaliter gigni, sed necesariò fuit creata, aut producta a Deo. Itē patet hoc, quia supra dicebatur: Ego ostēdam tibi omne bonum meum. Si ergo diceretur ꝙ iste fulgor, & venustas corporis illius, quę erant de maximis bonis Dei, fuissent genita naturaliter, aut p̄existerēt in aere, daremus magna bona, & specialia dei non differre a bonis naturalibus, & posse causari per agentia naturæ. Concludendum ergo est, quòd siue illud corpus fuerit de aere, & postea fuerit ei superducta illa luciditas, & venustas, siue fuerit corpus factū a Deo de alia materia vel creatum, ꝙ non fuit factum ministerio angelorum, sed fuit a Deo sic factum, cū nulla alia potentia ad hoc sufficeret.

C

Quis assumpsit corpus illud, quod Moysi apparuit.

QVAESTIO. XXIII.

SECVNDA dubitatio erat. Quis erat, qui assumpsit illud corpus. Nam facto illo corpore non poterat ei inesse principium motus. & quietis, nisi esset ab aliqua forma intrinseca, cum qua faceret vnum ens per se, vel aliquod ens in actu, acciperet in se illud, idem mouendo. Quod autem non fuerit in eo aliqua forma, cum qua faceret vnum ens per se, satis notum est, quia tunc esset corpus de aliquo genere corporum, quod non concedetur, quia nō est

D aliqua species, vel genus, quę talia indiuidua sub se habeat. Dicendum igitur, quòd illud erat quoddam corpus de genere corporum inanimatorum, cui additæ erant aliquę perfectiones accidentales, s. lux, & decor, & mouebatur ab aliquo ente rationali: & istud ens necessariū est, ꝙ fuerit Deus, vel angelus. Est ergo circa hoc dubium, vtrum angel⁹ mouerit illud corpus, vel Deus. & dicet aliquis, ꝙ Deus mouit illud corpus accipiens illud, quia qñ promittebatur ista demonstratio, Deus dixit: Ego ostendam tibi omne bonum meum. ergo Deus est, qui demōstrabat assumendo corpus, & non angelus. Item quia infra sequenti cap. cùm ponitur iste transitus, vel apparitio facta coram Moyse existente in foramine petrę, dicitur: Cunque descendisset dominus per nubem & cęt. & ista inuocatio, & ap

E paritio refertur ad Deum, & non ad angelū. Sed ista argumenta satis leuia sunt, quia in superioribus multoties ponitur Deus, & accipitur pro angelo, sicut patet supra vigesimo capitu. in principio, vbi dicitur: Ego sum dominus Deus tuus, qui eduxi te de terra Aegypti: non habebis Deos alienos coram me: & tamen iste, qui ibi vocat se dominum Deum, erat angelus: nā angeli fuerunt, qui protulerunt omnia verba legis, vt patet ad Gala. tertio capi. & Actuum. septimo. capitu. vbi dicitur quòd angelus erat, qui loquebatur cum Moyse in monte Sinai. Nihil ergo probant argumenta ista. Dicendum enim, ꝙ iste, qui accepit illud corpus & mouit, erat angelus: licèt. n. vt supra ꝓbauimus sol⁹

Deus potuit tale corpus producere, tamē solus angelus erat, qui illud mouit, & mouere potuit: nam propriè dici non potest, quòd Deus fecerit hoc: erant enim hic duo, propter q̄ repugnabat Deo facere hoc, nec poterat facere, non quidem quòd potentia Dei non se extendat ad hoc, quia nihil est possibile, ad qđ Dei potentia non se extendat, cùm infinita sit: tamen aliquę actiones sunt, quarum modi repugnant infinitati potentiæ Dei, & ęternitati. Et primū quod repugnat hic est, ꝙ illud corpus mouebatur: & si Deus per se illud agebat, oportebat ꝙ moueret: mouere aliquid repugnat Deo, quia sicut id qđ mouetur successiue mouet, ita id qđ mouet successiue mouet: Deus ergo successiue mouet, sed agere aliquid successiue repugnat Deo, quia sicut esse Dei est simul totum ſm rationem diffinitiuam ęternitatis, ita actio Dei est simul tota, quia si ageret successiue, cùm esse sit in operatione, vt ait Arist. in 9. Ethico. scilicet ꝙ in viuere, & operari nostro sit esse nostrū, sequeretur ꝙ esse Dei esset in successione, ita ꝙ nunc aliquid haberet, & non totū: & postea aliquid haberet, quod ante non haberat, quod repugnat infinitæ perfectioni. Nam si infinitum aliquid est, nec aliquid ei abest, quod infuit, nec aliquid ad esse poterit quod non inest, quia cui aliquid abest nondum infinitum est, cùm pro illa parte nō sit adhuc perfectum. Non ergo potest Deus aliquid mouere: potest tamen Deus facere permutatum esse, ꝙ aliquid sit in instanti, vbi poterat esse aliàs per motum .s. ꝙ si aliquod agens naturale potest mouere vnum lapidem ab hoc loco vsque mille leucas in aliquot diebus, quod est per motum, Deus in instanti faciet hunc lapidem esse ibi, quod est sine aliquo motu: nō ergo repugnat deo ipsum, quod est potentiæ, scilicet ponere hunc lapidem in tali loco aut tali, sed modus actionis, qui est imperfectus repugnat ei .s. ponere lapidem in tali loco per motum, sed in instanti. Secundum, qđ repugnat Deo hic, est, quia ille, qui mouebat illud corpus lucidum clamabat: Dominator domine Deus clemens & cæt. sicut infra continetur sequenti cap. Deus autē nō potest sic clamare ex ratione supradicta: nam voces sunt per motum: non enim frangitur totus aer ad creandum sonum in instanti, sed vna pars frangitur prius, & alia post, quod est motus: non ergo poterat Deus hoc facere. Et magis repugnat hoc Deo, q̄ id, quod supra dicebatur: nam licèt non possit Deus mouere aliquam rem, tamen potest sine motu ponere eam in quocunque loco alius poneret eam per motum. De voce autem non est sic, quia nec potest vocem per motum formare, nec in instanti: non quidē quòd ipse non posset facere in instanti quodcunque non repugnat fieri in instanti, sed quia repugnat voci formaliter in instanti produci: sicut enim tempori, & motui repugnat esse in instanti, quia sua essentia est secundum prius, & posterius, quod conuenit successioni: nihil enim aliud est motus ſm essentiam, quā quoddam fieri, cuius pars præterita est, & pars futura: & tempus ſm essentiam nihil aliud est, quam duratio quędam, cuius aliquid est lapsum, aliquid expectatur, & secundum ꝙ omnes partes huius durationis sunt in fluxu. Si autem abstrahatur fluxus, nec manet essentia motus, nec temporis: vox aūt huiusmodi est, quia constat ex partibus, quæ habent ordinem præcedēdi, & subsequendi: & esse illius vocis consistit in hoc, ꝙ ista syllaba procedit in scripto, vel prolatione, & illa subsequitur: si autem mutetur iste ordo, vel fiat ꝙ nō sit aliquis ordo inter particulas, non erit illa vox, quæ ante erat: vt ista vox, homo, consistit in hoc, ꝙ ista syllaba, ho, pręcedat istā syllabam, mo, ꝙ si ordo iste mutetur, ita quòd ista syllaba, mo, pręcedat hāc syllabam, ho, iam non manet illa vox, homo, quæ ante erat, sed

Repugnat Deo per se mouere aliqđ corpus.

Sicut esse Dei est totum simul & actio eius tota simul est.

Potest de⁹ facere in instāti qđ agens naturale facit per annum.

Repugnat voci formaliter in instanti ꝓduci.

F alia secundum essentiam: Et sic est in qualibet voce specialiter sumpta. ita est in voce secundum se, quod si mutetur ordo partium vocis, mutabitur & essentia vocis. & sicut est de mutatione, ita est de partib⁹, si oēs partes simul proferrentur: vt si in ista dictione dominus, oēs tres syllabæ proferantur simul, ita ꝙ nullo modo vna præcedat alteram, peribit essentia huius vocis dn̄s, ita quòd non manebit ista vox, quia sicut ista vox non est non existentibus istis tribus syllabis, ita nō existit nō existēte ordine prioritatis, & posterioritatis inter has syllabas: esse autē istum ordinē successionis inter has particulas pertinet ad motū: ergo non poterat Deus formare istas voces per se: sed poterat dare virtutem alicui enti naturali, vt formaret eas, quia illi
G corresponderet modus iste imperfectus agendi, qui est per motum. Concluditur ergo necessariò, ꝙ non formauit Deus illas voces, nec mouit illud corpus, sed Angelus aliquis. Et si arguas, quòd Deus loqui posset & mouere corpus: quia Christus dicit suppositum diuinum, cùm persona verbi sit ibi suppositum, & non homo assumptus: & tamen Christus loquebatur, & mouebat aliquid, & sic de cęteris actibus. Respondetur quòd licèt suppositum, qđ est Christus, sit suppositum diuinum, & nō suppositum humanum: tamen non est suppositum, quod sit purè Deus, sed est suppositum quod est diuinum, & idem suppositum est homo: ideo idem suppositum, quia est homo, pōt loqui, & moueri cū principia huius actionis non sint
H diuina, sed humana: est namq; aīa in Christo principiū actionum suarum, sicut in nobis anima nostra, & quia anima Christi habet esse finitū, & aliquid recipit de esse, & aliquid ei effluit, habet essentiam successione: sic igitur actiones, quibus ipsa principiū est, erūt ſm successionem, & non obstat quòd sit suppositum diuinum, & non humanum, quia principium agēdi est humanum, & nō diuinum, quia suppositum non est quo, sed quod: si autem Christus esset sppositū diuinum, & purè esset Deus, nō haberet actiones in successione, & motu: quia nō esset aliquid in eo ſm quod fieret motus, & successio: sicut Spiritussantus est suppositum purè diuinū, & pater: ideo non habēt aliquā actionem in successione, & motu. manet igitur qđ di-
I cebatur .s. angelū fuisse qui mouebat istud corpus lucidum, & non mouit Deus. *Tollamque manum meam.* Vocatur manus Dei, vt supra dicebatur, quędam nubes densa & opaca, quæ operiebat foramen petræ, in qua erat Moyses. *Et videbis posteriora mea.* Idest videbis tergum meū, quia ille homo apparens lucidus factus de aere, aut alia materia, habebat oēs differētias partiū ad extra sicut nos, & pars sua anterior trāsierat, qn̄ Moyses incepit respicere: ideo solū manebat ei ꝙ videret partem posteriorem illius, quę non erat. *Faciem autem meam videre non poteris.* Ita loquitur hic Deus Moysi, ac si illud corpus lucidum esset corpus suum, & videndo illud corpus, videret Deum: sed non videbat deū, videndo illud corpus: sed magis diceretur videre an-
K gelū, qui sumpsit illud corpus, & transiuit clamans coram Moyse. idem enim angel⁹ est, qui loquebatur oīa Moysi, & qui faciebat ea .s. angelus, qui apparuit ei in rubo ardente, & locutus fuit ei: & qui pręcedebat eos in columna nubis, & ignis: & qui in monte Sinai in voce tubę locutus est, & omnia alia fecit, & dixit, q̄ pertinebant ad Israelitas, vt significatur Actuum 7.ca. ex verbis beati Stephani. Iste autem erat angelus, qui erat princeps maximus Hebręorum, scilicet Michael, vt magis declarauimus supra decimo tertio capitul. *Faciem meam videre non poteris.* Quia ita erat lucida, ꝙ nullus homo poterat videre: nisi moreret̄, vt dicebatur supra: non videbit me homo & viuet: hęc autem, quę supra posita est, est expositio solida, & verissima.

Christus quomodo operabat cum successione & in tempore.

Aliqui

Aliqui tamen doctores exponunt aliter istam literam ab illo loco. *Ego ostendam tibi omne bonum meum*, Scilicet quòd Deus promitteret Moysi. *Ego ostendam tibi omne bonum meum*. Idest ego ostendam tibi vitam beatam: licèt non modo, sed post mortem, in qua est totum bonum meum, scilicet quòd do viris bonis, quia ibi efficio eos fęlices, alibi autem nequaquam. *Et vocabo in nomine domini coram te*. Idest vocationem electorum ab æterno in notitia mea existentem. s. prędestinationem manifestabo tibi. *Miserebor, cui voluero*. Idest licet ego demonstrem tibi sanctos, qui prædestinati sunt ad vitam ęternam, non existimes quemquam eorum hanc electionem meam eternam suis actionibus meruisse, sed *Miserebor cui voluero*. Idest ego elegi quos volui, & ideo electi sunt, quia ego eos eligere volui, sicut dicitur ad Rom. nono ca. cui vult miseretur, quem vult indurat, ita quòd non est volentis nec currentis, sed Dei miserentis est. *Non poteris videre faciem meam*. Idest licèt ego non monstraturus sim tibi istam sanctorum vocationem, & vitam æternam: tamen nunc non faciam, quia non poteris videre faciē meā, idest non poteris ista clare cognoscere nunc. *Sed videbis posteriora mea*. Idest, sed videbis istam beatitudinem, vel sanctorum vocationem, in quodam vestigio vel signo, quia hic in via suspicamur de quibusdā, qui bono exitu diem extremum claudent per quædam signa, quę ponunt sancti doctores de beatitudine: quæ licèt non videatur hic in re, nec cognoscitur totaliter qualis est, aliqualiter tamen cognoscimus quid sit. *Non videbit me homo, & viuet*. Idest non poterit aliquis dum viu⁹ est habere istam vitam beatam, sed oportet quòd prius moriatur, & hæc beatitudo est in visione Dei, & cognitione fruitiua. Sed ista expositio multum aliena est ab intentione, & nō potest vllo mō stare, q̄a non potest applicare totā literā: nam hanc literā quæ in medio est, s. ecce, inquit, locus apud me stabis super petrā, cunq; trāsibit gloria mea, ponā te in foramine petrę, & cęt. & tamē necessarium est, q̄ ista litera aliquid signet, & referatur ad superiorem, & subsequentē. Item quia ista expositio est referēdo hoc, quod hic dicitur ad aliquid quod futurū est: sed ista litera intelligitur, quòd iam factum est, & fuit immediatè completum. Quod patet, quia in principio huius promissionis, dixit angelus, qui loquebatur loco Dei: ego ostendam tibi omne bonum meum, & inuocabo in nomine domini coram te: & postea sequenti cap. subditur, quomodo Deus clamauerit inuocans nomen domini coram Moyse. Illa ergo expositio, quam supra posuimus, solùm tenenda est.

CAPITVLVM XXXIIII.

C deinceps: Pręcide, ait, tibi duas tabulas lapideas instar priorum, & scribam super eas verba, quę habuerunt tabulę, quas fregisti. Esto paratus mane, vt ascendas statim in montem Sinai, stabisque mecum super verticem montis. Nullus ascendat tecum, nec videatur quispiam per totum montem, boues quoque, & A oues non pascantur è contra: Excidit ergo duas tabulas lapideas, quales antea fuerant, & de nocte consurgens ascendit in montem Sinai, sicut præceperat ei Dominus, portans secum tabulas. Cunque descendisset Dominus per nubem, stetit Moyses cum eo inuocans nomen Domini. Quo transeunte coram eo, ait: Dominator domine Deus misericors, & clemēs, patiens, & multæ miserationis, ac verax, qui custodis B misericordiam in millia, qui aufers iniquitatem, & scelera, atque peccata, nullusq; apud te per se innocens est: qui reddis iniquitatem patrum filiis, ac nepotibus in tertiam, & quartam progeniem. Festinusq; Moyses curuatus est pronus in terram, & adorans ait: Si inueni gratiam in conspectu tuo Domine, obsecro, vt gradiaris nobiscum (populus enim duræ ceruicis est) vt auferas iniquitates nostras, atque peccata, C nosque possideas. Respondit Dominus: Ego inibo pactum videntibus cunctis, signa faciam, quæ nunquam visa sunt super terram, nec in vllis gentibus, vt cernat populus iste, in cuius es medio, opus Domini terribile, quod facturus sum.

Ac deinceps. Supra fuit posita responsio Dei de directione itineris: hic ponitur responsio eiusdem de reparatione violatæ legis, & diuiditur in tres partes. Primò ponitur quædam ad hoc dispositio: secundò le- D gis repetitio, ibi. *Obserua*. Tertio eiusdem conscriptio, ibi. *Dixit dominus ad Moysen*. Quartò legis datæ promulgatio ibi. *Cunque descenderit*. Circa primum ponuntur duæ dispositiones ad cōscribēdam legem. Primò ponitur dispositio materialis. Secundò ponitur dispositio spiritualis ibi. *Cunque descendisset*. Circa primum dicitur. *Ac deinceps pręcide tibi*. Idest factis istis suprapositis, scilicet q̄a Moyses obtinuerat a Deo, quòd ipse præcederet populum, & petiuerat demonstrari sibi Dei faciem, & Deus cōcesserat reditus ei in gratiam, dixit. *Ac deinceps*. Idest quia ista iam facta sunt, nihil superest, nisi vt doles tibi duas tabulas ad rescribendam legem.

E *Quomodo se habeant sequentia in hoc cap. ad præcedentia.*

QVAESTIO. PRIMA.

SED quæret aliquis, quam consequentiam inducit ad pręcedentia hoc quod dicitur. *Ac deinceps præcide tibi duas tabulas*. i. quia ista facta sunt, pręcide duas tabulas: nam nihil magis videtur agere ista additio. *Ac deinceps*, quàm si non poneretur, & diceretur: Pręcide tibi duas tabulas. Respondetur, q̄ non ponitur sine mysterio ista cōtinuatio illatiua, ac deinceps. Nā istud, quod hic mandatur, s. Pręcide tibi tabulas: non mandaretur, nisi prędicta facta fuissent: nam cùm Moyses ascendit in montē, ista secunda vice pcipue ascēdit

Exo. 32. de pæ dist. 4. capi. quid est.

ad deprecandum Deum pro remissione peccati Israelitarum, & tandiu stetit cum domino per quadraginta dies continuè orans, & petens, vt patet Deute. 9. capi. tandem obtinuit veniam vt petebat, vt patet ibidem. Deinde cùm adhuc dimisso peccato populi Deus nollet præcedere Israelitas: sed diceret quòd præcederet eos angelus suus: orauit tandiu quousque obtinuit, vt Deus præcederet eos in itinere: si autem ista duo non obtinuisset Moyses a Deo, non fuissent conscriptæ secundæ tabulæ legis. Quod patet, quia tabulę scribuntur in signum legis datę: sed quia Deus dedit legē illi populo: si autem ille populus confestim periturus esset, non oportebat eis dare testimonium legis datę, cū nihil proficeret: sed si non remitteret iniquitatem eorum deleret eos, vt promiserat: sicut habetur Deut. 9. cap. ergo si non fieret peccatorū remissio nō oportebat dari tabulas in testimonium datę legis. Itē si non præcederet Deus in via Hebręos, non oportebat dari tabulas: nam si Deus non præcederet Israelitas in via, idest si non faceret pro eis miracula, ascendendo ad terram Chanaan, hostes irruerent in eos, & delerent de terra, & multa alia incōmoda circūuenirent eos, in quibus pereundum erat: Sed pereuntibus non erat necessarium testimonium legis: ergo si Deus nō pręcederet eos in via, non erant conscribendę tabulę istę secundæ: rectè ergo infertur illatiuè ex superioribus per hoc, quod dicitur: ac deinceps, idest si non obtinuisses a me ꝙ remitterem iniquitatem populi, & ꝙ pręcederem vos in via: non scriberē tabulas, quia non erant necessariæ; quia iam mecum obtinuisti, quòd remitterem iniquitatem, & pręcederē vos in via, iam deinceps bonum est, ꝙ dem vobis tabulas in testimonium, quòd a me legem receperitis, ideo præcide tibi duas tabulas. Non est igitur sine mysterio hæc continuatiua illatio, ac deinceps. *Præcide ait tibi duas tabulas.* Idest dominus ait, pręcide tibi duas tabulas. De istis tabulis ait Rabbi Cahadiagaon, ꝙ fuerunt digniores primis tabulis, ad quod ponit septem causas friuolas satis. Ad quas arguere non conuenit: manifestum est enim quòd istę secundæ non fuerunt ita dignę, quia primæ tabulæ dicuntur factę, & scriptæ opere Dei, vt patet p̄cedenti cap. s. quòd Deus, idest angelus eius dolauit illas tabulas, & scripsit in eis. De his autem dicitur, ꝙ Moyses dolauerit eas, cùm dicitur hic. *Pręcide tibi.* Idest tu scinde istas tabulas. *Præcide.* in Hebręo dicitur. (dola) ad idem pertinet, scilicet ad apparationem tabularum. Sed potest aliquo modo differre, quia pręcidere dicitur quòd aliquis de lapidicina tollat aliquē magnum lapidem, & idem dolare est ꝙ aliquod fragmentum lapidis disponatur, vt sit debita figura dispositum, & ęquali superficie cōplanatum: vtrunque aūt fecit Moyses: quia ipse pręcidit tabulas illas, s. duos lapides rudes, & illos postea dolando complanauit, & redegit in figuram tabularum, scilicet vt longitudo esset maior latitudine, & latitudo maior profunditate: sicut est in tabulis, quas de ligno facimus. Has autem cōplanatas, & nulla sculptura insignitas detulit Moyses ad dominum. *Duas tabulas.* Quare essent duę tabulę, & non vnica, aut tres, & sic de aliis speciebus numerorum, dictum fuit supra trigesimo secundo capitul. *Lapideas.* De quo lapide fuerunt istæ tabulæ non constat.

Si Moyses non obtinuisset a Deo quòd remitteret peccatum & ꝙ pręcederet eos in via, nō tulisset secūdas tabulas legis.

Opi. Rab. Cahadiagaon.

Opin. Rabbi Salomonis quòd tabulæ secundę fuerint saphyrinæ refellitur.

QVAESTIO. II.

RABBI Salomon dicit, quòd istæ tabulę fuerunt saphyrinę, scilicet quòd Deus monstrauit Moysi magnam massam lapidis saphyrini, & inde tabulas dolauit, atque de dolaturis vehemēter ditatus est. Sed istud falsum est atque ridiculum, & supra trigesimo secundo capitu. improbatum est. Et probant illi, qa dicitur in litera Hebraica (dola tibi) idest dola ad vtilitatem tuam tabulas has, quasi dicat, quamcunque vtilitatem inde consequi poterant alij accipiētes istos lapides dolandos cōuertendo in suam supellectilem, aut valorem rerum suarum tantā acciperet inde Moyses. Hoc nihil est, quia non oportet sic inniti literæ Hebraicę ita quòd seruetur per omnia modus loquēdi suus, quia est interdum superfluus, & barbaricus valde. Sicut enim innituntur huic literæ, quæ dicit. (dola tibi) ita inniti debet literę vbicunque sic habeatur: sed infra ponitur in Hebręo: obserua tibi cuncta, quæ mandaui tibi: manifestum est, quòd illud tibi primum est positum ex superabundanti: nec potest ibi poni: obserua tibi, idest ad vtilitatem tuam, quia non videtur aliqua vtilitas in obseruatione pręceptorum. Et si forte aliqua sit, non mandat Deus fieri custodiam pręceptorum ad vtilitatem aliquam, sed ad bonum simpliciter. *Instar priorum.* Idest, quæ sint instar siue similitudo priorum: & est exponens, & expositum. Nam secundę totaliter erant instar, siue imago priorum tabularum: nam quidquid in primis continebatur & in secundis; & eadem quantitas, & figura vtrarumque erat tabularum. *Et scribam super eas.* Ecce diuisum est opus tabularum. Moyses tabulas istas secundas præcidit, & dolauit, Deus autem eas scripsit, scilicet angelus Dei, quia Deus nihil horum faciebat per se, vt sæpe declaratum est. Sed videtur hoc esse contra id, quod infra habetur, scilicet Scribe tibi verba hæc. Nicolaus ad hoc respondet ꝙ Deus scripsit tabulas has, & non Moyses sicut hic dicitur: & alij doctores hoc tenent. Sed diuersitas est in modo respondēdi: nā alij doctores dicunt, quòd Deus scripsit istas tabulas auctoritatiuè mādando quid scriberetur in eis, aut qualiter: Moyses autem scripsit actualiter exequendo, sicut dicitur tertio Reg. sexto capit. quòd Salomon fecit templum, & tamen nihil in eo Salomon manibus propriis laborauit, sed artificibus facere iussit. Nicolaus dicit hoc esse inconuenienter dictum, quia Moyses si dolaret, & sculperet has tabulas, necessarium esset, vt instrumentis artificū hoc efficeret: sed non est verisimile, quòd Moyses ascensurus in montem ad vacandum cōtemplationi, duceret secum instrumenta, quibus malleatoriè, & per concauationem tunsoriam figurarentur tabulę in sonitu magno. Sed ista redargutio non stat, quia sicut Moyses habuit instrumenta præcisoria ad dolandum tabulas, & pręcidēdum eas de lapidicina: ita portaret secum instrumenta ad sculpendum eas. Et quando arguis quòd non esset cōueniens arte malleatoria, & tunsoria cum sonitu sculpi tabulas in monte. Respondetur quòd iste sonitus satis paruus erat. Et dato quòd esset aliqualiter magnus, nō audiretur in castris, cū castra distarent a cacumine montis ita vt Moyses existens in cacumine montis cum Deo prima vice non audierit voces Hebręorum choreantium coram vitulo Deo suo, cū tamen essent magnę voces, quia totus populus conclamabat. Item non tollebat hoc intentionem Moysi, quia Moyses non ascendebat ista secunda vice factis tabulis secundis ad manendum in monte contemplando sicut ante fuerat, sed vt scriberentur verba legis in tabulis illis: non ergo perturbabatur: & dato quòd ascendisset ad ꝯtemplandum, ista occupatio nulla erat, ita vt distraheret a contemplatione.

Quare

Quare Moyses non sculpsit tabulas vbi eas præcidit, & an Moyses scripserit tabulas secundas, vel Deus.

QVAESTIO. III.

SED tunc dices, si forte Moyses tulit secum instrumenta sculptoria in monte, & ipse sculpsit tabulas, quare non sculpebat eas in loco vbi præcidit eas, antequam ascenderet in montem? Si forte tenere vellemus istam partem, oportebat respondere, quòd scindere tabulas illas, & dolare, nullius auctoritatis, & potestatis fuit: ideo quilibet, & vbicunque poterat hoc efficere: tamen in eis verba erat scribere aliquid, ad quod obligarentur Hebræi, & hoc erat magnæ auctoritatis: ideo sine præsentia speciali Dei scribi non debebant: & sic si Moyses tabulas secundas scripsit: erat rationabile eum ascendere in monte, vt ibi scriberet. Nicolaus tamen respondet aliter dicens, quòd Deus scripsit tabulas illas realiter, & nihil in eis Moyses sculpserit. Et cùm dicitur: Scribe tibi verba hæc. dicitur non esse referendum ad tabulas, sed ad librum, scilicet quòd Deus scripserit decẽ præcepta in tabulis, & mandauerit Moysi quòd eadem in libro scriberet. Sed ista responsio non potest stare: non enim mandaret De⁹ aliquo modo Moysi, vt scriberet nunc verba decem præceptorum in libro, quia iam scripta erant: nam si tabulæ fractę sunt, & oportuit aliàs rescribi, tamen scriptura libri, quam fecit Moyses, non fracta est, nec deleta: ideo non oportuit rescribi, nec rescripta est, quia tunc mandaret Deus aliquid superfluum, quod non conceditur: repugnat enim prudentiæ agere aliquid superuacuè. Quod autem Moyses scripsisset iã ista in libro, patet: quia in die, qua fuit data lex, scilicet decem præcepta in monte, Moyses ascendit ad dominum, & locutus fuit ei omnia, quæ habentur a fine c. vigesimi vsque ad vigesimum quartum supra positum, & descendit in eadem die de monte, & retulit omnia verba dei popularibus: qui cum consensissent, scripsit Moyses vniuersos sermones Dei in libro, & mane consurgens confirmauit totam illam legem tã præceptorum moralium quàm iudicialium, & cęremonialium cum Israel tingens in sanguine, vt patet supra 24. cap. & ibi late declaratum est: ergo iam erant scripta ista pręcepta in libro, nec oportebat denuo scribi, quia inutiliter fieret. Aliam etiam responsionem dicit Nicolaus posse dari, scilicet quòd Moyses tulit in montem tabulas illas lapideas, & postea cùm manus imponeret super eas ad scribendum, miraculosè subito formauit literas, & sic Deus dicitur scripsisse, & Moyses. Sed hoc nõ dicitur conuenienter, quia si sic factũ fuisset, non diceretur, quòd Moyses scripsisset tabulas, cũ nihil in earum scriptura egisset: sed Deus taliter scripsit. Itẽ responsio illa Nicolai superior non stat, cùm ipse accipit quod Deus mandauerit Moysi scribere verba decem præceptorum in libro, & nõ in tabulis, quia dicitur ibidem, & scripsit in tabulis verba federis Dei. Dicendum quod sicut deus scripserat primas tabulas, scilicet angelus dei verè, & realiter nihil in eis agente Moyse, ita in his secundis Deus scripsit, & nullo modo scripsit Moyses, nec per man⁹ appositionem, aut aliquem alium modum. Qđ euidenter patet Deuterono. decimo cap. cum dicitur: In illo tempore dixit dominus ad me: dola tibi duas tabulas lapideas, sicut priores fuerunt: & ascende ad me in mõtem: faciesque arcam ligneam, & scribam in tabulis verba, quæ fuerunt in his, quas confregisti: cumque dolassem duas tabulas, lapideas ascendi in mõtem habens eas in manibus, scripsitque in tabulis iuxta id, quod prius scripserat verba decem. Ad argumen

A tum quando dicitur, quòd mandauit Deus Moysi dicens: Scribe tibi verba hec, & cet. dicendũ quòd non loquitur Deus de verbis decem pręceptorũ, sed de verbis quorundam pręceptorum ceremonialium supra positorum de obseruatione quorundam festorum, & immolatione primogenitorum, & cauenda conuersatione idolatrarum, & cęteris quæ ibi immediate dicta fuerant. Et patet quòd intelligatur de illis: nam cùm recitasset Deus Moysi omnia illa pręcepta subiũgitur: Dixitque dominus ad Moysen: Scribe tibi verba hęc. & ista verba decebat, imò necesse erat in libro scribi, ne obliuione abolerentur: & scripsit ea Moyses, quia non fuerant scripta cum aliis primis, quę fuerant data, & confirmata. de quibus supra a vigesimo cap. B vsque ad vigesimũ quartũ: nam ista non fuerunt data cum illis, sed nũc nouiter data sunt, ideo nouiter oportuit scribi. Si autem arguas quòd necessarium sit referri istam scripturam, quam mandauit facere Moysi ad scripturam factam in tabulis, & non ad aliquam aliam, quia dicitur immediatè. & scripsit in tabulis verba fęderis decem. Respondetur, quod istud verbum, scripsit, non refertur ad Moysen, sed ad Deum, scilicet quòd Deus scripsit in tabulis lapideis verba illa. Et si obiicias esse necessarium referri ad Moysen, quia litera superior sic continuatur, cùm dicitur: Stetit ergo ibi cum domino quadraginta dies, & quadraginta noctes: panem non comedit, aquam non bibit, & scripsit in tabulis verba fęderis decem. & sic totũ co- C pulatur ibi, ita vt signetur ad idem subiectum pertinere, scilicet ad Moysen, de quo prius fiebat locutio. Respondetur, quòd ista litera non demonstrat, quòd necessariò sit hoc verbum attribuendum Moysi, quia potest & ad aliquem alterum referri: si tamen non appareret, quòd ad alterum deberet referri, magis conueniret pędicare illud de Moyse, quã de aliquo alio: sed quia constat euidẽtissimè, quod Deus scripsit istas tabulas, sicut & primas, vt habetur Deutero. decimo cap. & supra positum est, oportet quòd istud verbum (scripsit) referatur ad Deum, & non ad Moysen. *Et scribam super eas.* Idest in planicie illarum. Et non dicitur de illis, quòd fuerint scriptæ ex vtraque parte, sicut dicebatur de primis, vt habetur supra trigesimo se- D cundo cap. Sed dicendum est, quòd eodẽ modo istæ tabulæ fuerunt scriptę ex vtraque parte: nam eadem scriptura erat in his, & in illis, & tanta: & erant istæ tabulæ æquales illis in magnitudine: ergo necesse erat esse eodem mõ scriptas, aliàs non caperetur scriptura, quæ erat ex vtraque parte tabulæ in vna parte alterius tabulę ęqualis: nisi forte litera valde parua, & minuta esset, quod non conceditur, quia vtreque tabulæ habere debebant scripturam ęquè dispositam, vt quilibet, qui eam legeret, pręcurrere posset. *Verba, quę habuerunt tabulæ quas fregisti.* Ita erant decem verba, scilicet decem pręcepta solum, vt patet Deuteron. quarto, & decimo cap. Et non erat aliqua expositio istorum pręceptorum in parte posteriori tabularum, sicut dicebãt E quidam Hebræi, vt probauimus supra capi. 32. *Tabulæ quas fregisti.* Scilicet tabulæ primæ, quas cõfregit Moyses ad radices montis Sinai cùm vidisset in castris vitulum, & choros ira magna commotus, vt patet supra trigesimo secundo capit. & non repetitur hic ista fractio tabularum tãquam per hoc recolatur aliquod peccatum Moysi, quia vt probauim⁹ supra trigesimo secundo capitul. non peccauit Moyses in hoc, sed repetitur tanquam causa scripturæ secũdarum tabularum, quasi dicat, oportet quòd nunc scribam ego alias tabulas, quia tu fregisti tabulas primas continentes pręcepta decẽ, & si tu non fregisses eas, non oportuisset nunc rescribere alias. *Esto paratus mane. vt ascendam statim.* In hoc appareret, quòd Moy-

ſes in vna die precidit illas duas tabulas, & dolauit F
eas complanando totaliter: quia dicitur. *Eſto paratus*
mane. Ergo in die, qua hoc mandatum eſt fecit Moy-
ſes illas: aliter non eſſet paratus in ſequenti die: quod
ſic factum eſt, quòd in iſta die in aurora qua Deus
dixit iſta Moyſi, deſcendit Moyſes de monte, & iuit
in caſtra, atque mandauit ibi populo, ne quiſquam
die ſequenti accederet ad montem, aut ſtaret è cõtra,
& pecora etiam non paſcerentur ex oppoſita parte, ſi-
cut mandat Deus immediate: & acceptis in caſtris ali-
quibus neceſſarijs inſtrumentis præcidendi, & dolan-
di. complanandique lapides: perrexit in locũ, vbi erat
lapidicina, de qua Deus præcidi volebat lapideas tabu
las has, & diſpoſuit eas perfectè complanando. Facta
aũt nocte ante aurorẽ ſequentis diei aſcendit in mon- G
tem preſentans ſe Deo cum tabulis, quas dolauerat.
Vt aſcendas ſtatim. Ideſt non maneas aliquibus diebus
in caſtris poſtquam precideris tabulas, vel antequam
præcidas, immediate veni ad me. *In monte Sinai.* Non
eſt putandum ex hoc quòd non ſtaret Moyſes tunc in
monte Sinai cum Deo, quia mãdatur quòd aſcendat
in montem Sinai: ſed intelligitur, quòd aſcenderet
in montẽ Sinai, ideſt in hunc montem Sinai, quia ad
precidendum lapides debebat deſcendere de monte,
ad commonendum populum ne accederent ad mon
tem, vt patet infra. *Stabiſq; mecum ſuper verticem montis.*
Scilicet in iſto vertice, vbi nunc ſtas: vt ibidem ſcribe
ret Deus ſecundas tabulas, & appareret tranſieñs an-
te Moyſen poſitum in foramine petræ. *Nullus aſcen-* H
dat tecum. Dicit hoc, quia in prima vice cùm Moy-
ſes aſcendit ad Deum datis præceptis decem in voce
tubæ, Aaron aſcendit cum eo, vt patet ſupra 19. capi.
cùm dicitur: Vade, & deſcende, aſcendeſque tu, &
Aaron tecum. Et poſtea cùm aſcendit ad accipiendũ
primas tabulas, aſcenderunt cum eo Aaron, Nadab, &
Abiu, & ſeptuaginta de ſenioribus Iſrael, vt patet ſupra
vigeſimo quarto cap. Et iſti aſcenderunt vſque ad ra-
dices montis: deinde aſcendit Ioſue cum Moyſe, vt
patet in eodem capit. & declarauimus ſupra 23. capi.
putaret igitur Moyſes, quòd ſicut tunc aſcenderũt ali
qui cum eo, ita deberent nunc aſcendere: Deus autẽ
nolebat hoc, ne forte aſcenderet aliquis ſicut ante aſ-
cenderat Ioſue aut in alia vice Aarõ, audiret verba Dei I
tranſeuntis coram Moyſe poſito in foramine petræ, &
ne forte videret fulgorem illius corporis, quod Deus
cum magna luce Moyſi monſtraturus erat, & more-
retur. Vel quia non erat dignus aliquis talia videre.
Moyſi autem ex ſpeciali conceſſione hoc tribuit, quia
inuenit gratiam coram eo, & nouerat eum ex nomi-
ne, vt patet præcedenti capitu. *Nec videatur quiſpiam per*
totum montem. Hoc ad duo fiebat: vel ad non viden-
dam illam mirabilem viſionem, quam Deus Moyſi
monſtraturus erat: aut propter reuerentiam tanti lu-
minis aduenientis, ita vt locus ei eſſet conſecratus: &
nulla res prophana intraret tunc montem. *Boues quo-*
que, & oues non paſcantur è contra. Oportebat autem
quòd Moyſes mandaret immediatè illa die dari edi- K
ctum voce præconis, ne quis de paſtoribus ſineret ſe-
quenti die tangere montem, ſed abigerent inde pe-
cora ſua: hoc autem fiebat non quidem propter pri-
mam cauſam ſupra aſſignatam, ſcilicet ne videre-
tur illa gloria corporis lucidi, quod Deus monſtrare
volebat Moyſi: nam pecora cum careant racione ni-
hil horum attendunt, neque iudicant vtrũ glorioſum
an inglorĩũ ſit, nihil magis eſt quod deus coram bru-
tis talem monſtraret formam lucidam, quàm quod
monſtraret coram lapidibus, equaliter enim de hoc
vtraque iudicarent.

Quare Deus mandauit quòd pecora non tangerent montem Sinai, quando voluit Moyſi corpus illud lucidum monſtrare.

QVAESTIO. IIII.

EST igitur fortaſſis vna cauſa, vt Moyſes exiſtens
in monte videns aliquod animal ante moueri, nõ
diſtraheretur à contemplatione diuina, quæ maximè
requirebatur circa talem viſionem. Aliqui aũt aſſi-
gnant aliam cauſam, quæ eſt in ſenſu tropologico, ſci
licet quòd iſta viſio quam hic Moyſi Deus concede-
bat, ſignat viſionem glorię in qua eſt felicitas noſtra.
Ad hanc autem viſionem nõ accedunt viri beſtiales,
qui ſe voluptatibus pecorum tribuerunt, ſicut equus,
& mulus, in quibus non eſt intellectus: ſed viri purga
ti animi ſoli hanc viſionem beatificam intuentur. Sed
hoc nihil eſt, quia hic ſenſus literalis, & non tropolo-
gicus, nec anagogicus aut allegoricus inquiritur: præ-
cipuè quia cùm in illã viſionem beatam illi, qui viri
ſunt recipiuntur, qui vero beſtię ſunt non recipiun-
tur: deberet litera dicere quòd beſtię nõ paſcerentur
è contra, tamen non deberet excludere viros, cũ dicit:
Nullus aſcendat tecum, nec videatur quiſpiam per to-
tum montem. Dicendum igitur cauſam literalem
veriſſimam huius eſſe reuerentia Dei, ſcilicet vt Deo
tribuatur reuerentia debita: Deo namque ſumma re-
uerentia debita eſt, cùm excellẽtiſſimum bonum ſit.
Eſt autem reuerentia conſiderata alicuius magnitu-
dine reſilire in propriam paruitatem cognoſcẽdo nos
paruos eſſe, & recedendo ab eo quod magnum eſt,
ne videamur ei velle cõparari. Sic enim eſt de magnis
viris, vt de prelatis, & dominis tẽporalibus, quia ſub-
diti cognoſcentes eorum maieſtatem, & apparatũ ma
gnum: tanquam paruos ſe exiſtimantes cedunt eis nõ
aſcendentes ad eos localiter, & in vultu, & tota cor-
poris habitudine ſuam coram eis deſignantes paruita-
tam, ſcilicet in aſſurrectione, in capitis, & totius cor-
poris humiliatione, in aſpectu quaſi verecũdo, aut po
tius timido, & modeſtia verborum, & ſolennitate al-
locutionis ad dominos, & in omnibus generibus ob-
ſequiorum. Deus igitur cũ excellentiſſimum ens ſit,
& in ſe, & quantum ad nos tenemur ei ad maximum
genus, & gradum reuerentiæ tam in omnibus ſupra-
dictis, quàm in aliis quibuſcunque reuerentiæ modis:
& quia Deus vbique eſt, tenebamur vbique hanc ex-
hibere reuerentiam: ſed quia nos, qui terreni ſumus,
eius præſentiam in omnibus rebus non contuemur,
ſolùm eum ibi magna reuerentia dignum ducere de-
bemus, vbi nobis in aliquo ſigno ſpecialiter demon-
ſtratur, & iſta eſt cauſa quare in templis aliiſque orato
rijs Deo ſpecialem honorem tribuimus, quia eum ibi
ſpecialiter contemplaamur, ſcilicet quia hæc ipſa no-
bis loca depromunt ad hoc facta fore, vt Deus ſpecia-
liter colatur ibidem. Item ob hoc vbi aliqua vox aut
effigies Dei in corpore cernitur ſpecialiter colendus
atque honorandus eſt. Hoc autem eſt quemadmo-
dum ſi nos dominum aliquem temporalem mente
cogitemus: non oportet vbicunque eum mente tra-
ctauerimus, quòd reuerentiam faciamus, ſed ſolùm
cùm in eius præſentia fuerimus, aut cùm aliquod ſi-
gnũ eius viderimus: vtpote literas ab eo deſtinatas aut
aliquid aliud in ſignum alicuius mandati: quia tunc
cum magna reuerentia, & honore talia acceptanda
ſunt. Sic ergo cùm Deus vbique ſit, & tamen oculis
non cernatur, cogitare debemus eum tanquam præ-
ſentem nobis ſolùm ſecundum intellectum, & non
ſecundum præſentiam realem ad hoc, quòd ei obſe-
quia, & reuerentiam impendamus: cùm autẽ eum
in aliquo ſigno videamus, oportet eum tãquam pre-
ſentem

Quare Deus in tẽplo ut oratoriis ſpecialiter honoratur.

Alia causa quare non vbiq; De⁹ honoratur & colitur.

sentem cernere, & reuereri. Est autem & alia causa, quare non vbique Deus reuerendus est, quia tunc nullum esset tempus, in quo homines actibus reuerentię vacare non obligarentur, cū vbicūque fuerint, necesse sit Deum ibi esse, & sic non vacarent cibo, nec potui, aut cœteris vitæ necessitatibus, sicut cùm in oratorijs ac templis sunt, solis actibus reuerentiæ vacant in oratione, & humiliatione cœterisque, & non intendimus alijs laboribus, vel occupationibus: hoc autem nobis impossibile esset, quia hoc ad vitam illam, quę post defunctionem est pertinet, ideo non debuimus, nec potuimus in omni loco obseruare reuerentiam ad Deū. Item nō solùm hoc erat nobis impossibile, sed etiam repugnat ex natura rei, quia reuereri (vt prædictū fuit) est cōsiderata alterius magnitudine resilire in propriā paruitatem, & ad hoc requiritur, quòd ille, qui reueretur alteri, loco ei non se iungat, sed sicut in excellentia dispares sunt, ita & in loco inæquales reperiantur: necesse igitur erat, quòd si in omni loco Deo reuereri deberemus, quòd in omni loco à Deo recederemus: sed hoc includit contradictionem, quia tūc oportebat fugere extra omnem locum, vel quòd in omni loco reuereremur, & non in omni loco reuereremur: nam si Deum vt hic presentem (sicut est secundum veritatē) conspiciam, & volens eum reuereri ab hoc loco semoueat, necesse est alium haberi locum, in quo eodem modo Deus est, & sic volens eum in reuerentia hic habere, non reuerebor ibi, vbi æqualiter eum reuerendum fuerat. Cùm igitur omnia loca in hoc æqualia sint, oportet aut in omnibus locis ei speciales reuerentiæ actus exhibere, aut in nullo: sed in omni loco vacare actibus reuerētiæ specialiter, vt prædiximus impossibile est: ergo in nullo loco specialiter reuerēdus est, nisi ille locus habuerit aliquid speciale à cœteris locis, in quibus communi modo Deus est: & hoc est, quod volebamus, scilicet quòd solùm sint Deo exhibendæ reuerentiales actiones specialiter, vbi specialiter deitatis aliquid reperitur insigne, sicut in templis, aut oratorijs, quæ deuota hominum intentio ad colēdum Deū specialiter destinauit: & sic apud Israelitas solus locus reuerendi Deum erat sanctuarium, quia ipse instituerat ibi se specialiter coli, & ibidem specialiter morabatur, vt declaratum fuit supra 25. cap. Erat autem locus reuerentiæ Dei vbicunque demonstraret sui præsentiam in aliquo signo sensibili, ideo columna nubis, de qua audiebantur interdum voces Dei, erat locus reuerendi Deum. Erat etiam mons Sinai locus reuerentiam præstādi Deo, quia ibi audiebatur vox eius, vt patet in datione legis, quando vox clangoris prosonuit, & audita sunt præcepta decē. Erat etiam aliud signum visibile Dei, scilicet quòd mons totus plenus erat fumo, & igne, qui vsque ad cœlum ascēdere videbatur, quod Deum specialiter aduenisse manifestissimè nunciabat. Sic dicitur supra 19. cap. totus autem mons Sinai fumabat, eo ꝙ descendisset dominus super montē in igne, & ascenderet fumus ex eo, quasi ex fornace. Et non solùm dicebatur ibi esse presentia Dei, sed etiā Iudæi existimabant hunc apparatum terribilem esse maiestatem Dei: sic patet Deuter. 5. cap. cùm dicitur: Ecce enim ostendit nobis dominus maiestatē, & magnitudinem suam, vocem eius audiuimus de medio ignis. In tali ergo loco Deus reuerendus erat. Sed adhuc in hoc differentia erat, quia licèt iste locus fuisset, in quo Deus demonstrasset magnitudinem suam, tamen non semper demōstrabat eam: ideo dum eam ibi monstrabat, populus reuerebatur in loco illo, dum autem non monstrabat, non faciebant ibi specialē reuerentiam, & sic in isto tempore, quo Moyses erat in monte cum Deo, siue in primis quadraginta diebus, siue in secundis, erat nubes gloriæ dn̄i in vertice Sinai,

Impossibile est in oī loco vacare actibus reuerētiæ specialiter erga Deū.

Locus specialis reuerentię Dei est vbi demonstrat aliquod signum visibile.

A & caligo magna, & ignis, vt patet Deut. 9. cap. cùm dicitur: Cumque de monte ardente descenderē, & duas tabulas fœderis vtraque tenerem manu, & sic mons erat adhuc ardens in fine quadraginta dierum, quādo Moyses descendebat de monte cum tabulis. De hoc patet etiam supra 24. cap. in fine. Toto ergo isto tempore, quo manebat ibi gloria domini in fumosa caligine, & igne, Israelitæ obseruabant reuerentiam non ascendentes ad cacumen montis, & tamen per partes inferiores montis ambulabant pecora, & homines, vt ex verbis huius textus patet, cùm dicitur: Nec videatur quispiam per totum montem, & pecora non pascantur è contra: quasi dicat, quòd ante hoc ambulabant homines per partes inferiores mōtis Sinai, alioquin

B si ab eo die, quo Deus in voce tubæ dedit legem in monte Sinai, nō ausus foret aliquis accedere ad mōtem Sinai, non oportebat, quòd nunc mandaretur, nè quisquam per totum montem videretur: sed mandatum fuit nunc: ergo ante hoc dum Moyses erat cum Deo in mōte Sinai, ambulabant aliqui per radices mōtis: quando verò Deus ostendebat se magis in signo in aliquo loco, magis reuerebatur eum. Vnde cùm daret legem super montem Sinai, magis demonstrabat ibi suam præsentiam, quàm nunc, cùm erat Moyses cum eo in monte: nam antea cùm fuit data lex, apparebat gloria domini super totum montem in igne, & fumo, & voces buccinæ in circuitu montis insonabant. Nūc autem cùm Moyses erat in monte, non audiebantur

C aliquæ voces domini extra montem, nec fumabat totus Sinai, sed solùm summitas eius erat operta caligine magna, igne, & fumo: ideo quādo data fuit lex, maior reuerentia fuit exhibita Deo in loco, quia non solùm non ascendebant cacumē montis, sed etiam nec audebant tangere radices montis, cùm dominus vetuisset, dicens: Cauete nè ascendatis in montem, nec tangatis fines illius, omnis qui tetigerit montem, morietur, siue iumentum fuerit, siue homo, non viuet. Nunc autem Moyse existente in monte ad accipiendas primas tabulas, & postea ad orādum pro peccato, non erat tanta reuerentia, quia ambulabant in partib⁹ inferioribus montis Sinai homines, & iumenta, & nō ascendebant ad cacumen: nouissimè autem cū debuit

D secundas tabulas accipere Moyses, & Deus ei apparere, data fuit maior reuerentia, quàm omnibus alijs diebus, scilicet quia non solùm non accedebāt viri, & iumēnta ad radices montis, sed etiam, quòd non pascerentur iumenta è cōtra, idest in aliquibus alijs locis extra montem Sinai, quæ essent in opposito aspectu mōtis, scilicet quòd locus, in quo Deus apparere debebat Moysi videri posset ex illis, ita vt magis nunc omnia à monte elongata essent, quàm alijs vicibus. Et hoc, qa nunquā ita præsentia Dei manifestata fuit, sicut nunc, quia alijs vicibus ad ostensionem Dei apparebat aliqđ corpus, quod non erat valde excellens, scilicet ignis, & fumus in magna quantitate, & terribilis valde, nunc verò apparuit corpus perfectissimum in luce, & pul-

E chritudine, & venustate, siue pulchritudine: ita quòd Deus ostendens illud, diceret Moysi: Ego ostendam tibi omne bonum meum, & erat in hoc manifestum, quia tanta erat illius corporis excellentia, quòd Moyses anteriorem partem videre non potuit, quia oculi mortalium hoc non paterentur: Vidit autem posteriorem. Maxima ergo reuerentia exhiberi debebat in loco, vbi talis manifestatio Dei in signo fiebat, & sic nos cum in oībus locis deputatis ad cultum Dei eum colamus, nullus tamen est locus in quo magis eum in reuerētia magna habere debeamus, quā Sacratissimū Corpus Redemptoris nostri Christi Iesu, cùm nihil sit, in quo manifestior Dei presentia appareat, quàm in corpore illo sub sacramentalibus speciebus latente.

Quando data fuit lex in mōte Sinai nō accedebāt hōies, nec pecora ad radices montis.

Nō est aliquis locus in quo magis De⁹ reuerēd⁹ sit, q̄ vbi est eius Sacratissimum Corpus.

Illa

Illa autem ratio, quæ supra secundum aliquos ponebatur, scilicet ꝙ ideo non debebant pasci pecora è cõtra in die apparitionis illius, erat, vt nõ distraheretur Moyses à cõtemplatione Dei videndo moueri aliquod de illis, nõ est rationabiliter posita, quia tunc eodem modo in quadraginta diebus primis quibus moratus fuit in monte, vt reciperet primas tabulas, fieri debuisset, & præcipuè in secundis, quando erat continue orãdo ante dominum pro iniquitate populi, vt patet Deute. cap. 9. sed in istis diebus nõ arcebantur pecora, nec homines, quin tangerent montem: ergo non fiebat propter illud. Item hoc nihil obstat: nam quando Moyses videre debebat illud gloriosum valde corpus corã eo transiens, esset inclusus in foramine petræ, vt patet supra præced. capit. & nubes tegeret eum, donec veniret tempus, in quo transeunte corpore illo tolleretur nubes, vt videret posteriora transeuntis: non ergo obstaret quidq̃ præsentia pecorum etiam in ipso monte Sinai quantũ ad hoc. *Excidit quoque.* Scilicet Moyses. *Duas tabulas lapideas.* Idest duo fragmenta lapidum facta secundum figuram tabularum lignearum, scilicet maioris longitudinis, quàm latitudinis, & profunditatis, & maioris latitudinis, quàm profunditatis. *Quales antea fuerant.* Scilicet in figura, & quantitate. *Et de nocte consurgens.* In die, qua descendit Moyses de monte, & admonuit populum, nè sequenti die quispiam mõtem tangeret, & nè pecora pascerentur è contra: lapideas tabulas præcidit, atque dolauit, & in sequenti nocte surrexit ascenditque in montem: surrexit autem de nocte, nè quisquam eum videret ascendentem in montem cùm lapidicinę, vbi tabulas pręciderat essent in parte inferiori montis, vel fortè apud castra. *Ascendit in montem Sinai.* De quo præcedenti die descenderat ad præcidendum lapideas tabulas. *Sicut præceperat dominus.* Scilicet quòd dominus mandauerat ei: esto paratus mane, vt ascendas statim in monte Sinai. *Portans secum tabulas.* Scilicet nondum scriptas, quia ideo eas ducebat ad dominũ, vt faceret eas scribi, sicut fuerant priores. Erant autem istæ tabulæ paruæ, quia poterat Moyses eas solus portare in montem ascendens.

An tabulæ secundæ legis essent valde magnæ.

QVAESTIO. V.

ET si dicas, quòd erant valde magnæ, tamen Moyses virtute diuina adiutus ferebat eas, non stat conuenienter dictum: quia arca, in qua ponebãtur istę tabulæ, & virga Aaron, & vrna continens vnũ gomor manæ, erat satis parua, scilicet duorum cubitorum, & dimidij, & latitudo cubiti, & dimidij, licèt si tota arcæ continentia repleretur satis ponderosi lapides isti forent. Sed dicendum est, quòd non erant magni. Primò, quia Deus nũquam facit aliquid frustra: sed si isti lapides essent valde magni, illa magnitudo esset frustra: nam finis faciendi istos lapides fuit, vt scriberetur in eis decalogus: ergo cùm essent in eo duo lapides sufficientes ad recipiendum scripturam illam, non erat opportunum maioris illorũ quantitatis esse. Item, quia si isti lapides essent magni, non sufficerẽt pauci homines ad portãdum eos per longam viam: nam quatuor Leuitæ portabant arcam in qua erant istæ lapideę tabulæ: si istæ tabulæ essent aliqualiter magnę, non possent eam portare, quia ipsa arca in se erat satis magni ponderis, quia tabulæ eius erant grossę, & opertorium de auro purissimo, & Cherubim duo: deinde inuoluebatur duobus velamentis, vt patet Num. 4. capit. Hæc ergo etiam sine ipsis tabulis erant satis magni põderis: si autem essent tabulæ etiam magni ponderis, nõ posset totum simul portari à quatuor Leuitis. Item, quia

F si tabulæ lapideę essent valde magni ponderis, confringerent arcam: ergo paruæ erãt & tenues, quales Moyses manibus suis portare posset. *Cumque descendisset.* Hic ponitur secundum, scilicet spiritualis dispositio, quæ fuit in diuina apparitione demonstrando corpus illud valde excellens lucidum. *Cumque descendisset dominus per nubem.* Idest cùm descendisset dominus in nube, erat enim nubes glorię eleuata in aere supra verticem montis in aliquanta altitudine, & cùm Moyses ascendit in verticem Deus humiliauit nubem ad cacumen montis, vt loqueretur cum Moyse, sicut promiserat, & hoc est descendere Deum per nubem. *Stetit Moyses cum eo inuocans nomen domini.* Hic subintelligenda sunt omnia, quæ dicta sunt supra in fine præceden-

G tis cap. & scriptura non repetit illa, quia studet breuitati, intantum quòd causantur in hoc multæ difficultates, & obnubilationes impedientes intelligẽtiam, ideo requirit sedulum, viuacemque lectorem. Dixerat.n. supra Deus, quòd monstraret Moysi totum bonum suum, & quòd poneret eum in foramine petræ, nè videret faciem eius, & moreretur, sed coram eo trãsiret posita nube ante oculos eius, donec facies eius transiret, & postea ablata illa videret posteriora sua. In hoc autem transitu coram Moyse clamabat angelus ille, qui mouebat illud corpus in persona Dei: Dominator domine Deus, &c. Et sic dicitur hic. *Stetit inuocans nomen domini.* Idest quòd cùm transiret coram Moyse existente in petra gloria domini, clamauit Deus, siue ille, qui pro eo loquebatur, & clamor iste erat inuoca-

Scriptura sacra requirit viuacẽ sedulum que lectorem.

H tio nominis domini. Fuit autem inuocatum per ista nomina, quæ infra continentur, scilicet dominator domine Deus clemens, &c. Sed hic est magna diuersitas inter literam Hebraicam, & literam nostram, quoniã in litera nostra dicitur. *Stetit Moyses cum eo inuocans nomen Domini.* In quo est sensus, quòd cùm descendisset gloria domini ad transeundum coram Moyse, clamauit Moyses ad Deum dicens: Dominator domine deus, &c. in litera hebraica habetur. *Cunque descendisset dominus per nubem stetit coram eo inuocans nomen domini.* Et ista litera refertur ad deũ, scilicet, quòd deus stetit coram Moyse inuocans nomen domini, scilicet quòd Deus inuocaret nomen suum, & vocabat istis nomini-

I bus, quæ sequuntur, scilicet dominator domine, &cę. Dicit enim Rabbi Salomon, & tenent communiter Hebræi, quòd Deus, siue ille angelus, q assumpsit corpus illud lucidum, induit quandam vestem sacerdotalem, & coaptauit eam sibi quodam modo speciali ꝑtinente ad misericordię implorationem, clamauitque dicens ista nomina, quæ infra ponuntur, dans modum Iudæis qualiter postea ipsi inuocare deberent Deum, & dixit Moysi, quandocunque fueritis in tribulatione, & sic me inuocaueritis, exaudiam vos. Vnde apud Hebræos inolitum est ab antiquissimis temporibus, quòd cùm in aliqua angustia magna sint, sacerdos eorum tali veste indutꝰ illa nomina coram Deo clamat, vt eruantur, & nunquam aliàs hæc omnia simul no-

Qua oratione Hebræi vtantur in maximis necessitatibꝰ.

K mina proferuntur ab ipsis, nisi cùm maximè affligunt. Et satis rationabile est, quòd Deus inuocaret nomen suum, non tanquam se orans, sed sicut formam orãdi præbens: sic enim Christus instituit orationem, & protulit verba eius, non quidem quòd seipsum oraret, sed quia Apostolis petentibus formam orandi tribuit, scilicet. Pater noster, qui es in cœlis, vt patet Matth. 6. cap. & Luc. 11. cap. Quòd autem hic sit deuiatio literæ nostræ ab Hebręa, satis causa subest, quia Hieronymus sępissimè declarat literam Hebræam addendo vnam dictionem, aut valde modicum, non quidem ex arbitrio, sed quòd ex necessitate subintelligi apparet, sicut supra in præcedenti capitulo, & in alijs locis declarauimus: hic autem in litera Hebraica ponitur.

Cunque

Cunque descendisset Dominus per nubem, stetit cum eo inuocans nomen Domini. Videtur enim ambigua sententia vtrũ referatur istud verbum vocauit, siue stetit inuocans, ad Deum, vel ad Moysen. Non enim repugnat literę accipi pro quolibet eorum, vnde & multi Iudæorũ, & inter eos periti dubitant de hoc, vtrum ad Deum referendum sit, vel ad Moysen, & plurimi eorum tenent, quòd Moyses clamauerit inuocans Deum. Et sic Ieronymus reperiens ambiguitatem literæ interposuit hoc suppositum Moyses, vt non videatur posse referri illud, scilicet. Stetit inuocans, ad Deum, sed ad Moysen. Et ad hoc mouere poterant aliquæ rationes. Prima, quia rationabilius videbatur, quòd Moyses inuocaret Deum, quàm quòd Deus coram Moyse inuocaret Deum, & cùm litera Hebraica vtrumque permittat, transtulit id quod rationabilius erat. Item si Deus inuocaret nomen domini, non poneret illud in vocatiuo, & verbum secundæ personę quasi ad alterum loqueretur, sed poneret in nominatiuo, quasi diceret enunciando de se: sed ista nomina ponuntur in vocatiuo, cùm dicitur: Dominator domine, &c. & verba in secũda persona, cùm dicitur: Qui custodis misericordiam in millia, qui aufers iniquitatem, & scelera. Item Deus nihil agit frustra, quia hoc valde dissonat regulę illi æternæ, atque rectissimæ: sed non videtur aliqua causa, quare inuocaret: ergo visum fuit rectius esse poni Moysen inuocantem, quàm Deum. Hoc autẽ stare potest aliqualiter decenter, quia de sententia literæ nihil mutat, non enim multum refert, quòd Deus inuocauerit, aut Moyses: magis tamen dicendum est, ꝙ Deus. Et patet, quia præcedenti cap. dicitur: Ego ostendam tibi omne bonum meum, & inuocabo in nomine domini coram te: sed ista demõstratio boni fuit, quando trãsiuit coram Moyse corpus illud gloriosum in luce magna: ergo tunc inuocauit Deus: sed hic dicitur, quòd transeunte Deo coram Moyse stetit inuocans nomen domini: ergo necessariò dandũ est in illo trãsitu, Deum fuisse inuocantem, alioquin non poterit stare illa litera, scilicet. Inuocabo in nomine domini coram te. Item infra post enumerationem istorum nominũ Dei, scilicet, Dominator, domine, Deus, &c. dicitur, quòd Moyses festinus curuatus est pronus in terram adorans: si tamen Moyses protulisset illa nomina inuocans nomen domini, non curuatus fuisset dictis illis nominibus, sed dum diceret illa, quia mod⁹ orantium est genua flectere, cùm orant, non aũt oratione expleta: ergo non vocauit ipse: sed Deus: ideo Moyses post prolationem illorum nominum curuat⁹ est: gratias reddens, quòd Deus eum talia nomina docuisset ad petendum in aduersitatibus solamen. Et adhuc potissima ratio cõfirmata ex litera quare Moyses dictis his verbis incuruatus fuerit, erat, quia vidit, quòd Deus ista nomina protulerat dans formam petendi à Deo auxilium, assumpta fiducia petendi, inclinauit se coram domino immediatè petẽs ab eo directionem, & conseruationem populi, cùm dicitur: Si inueni gratiam in conspectu tuo domine, obsecro, vt gradiaris nobiscum. Ad rationes motiuas alterius partis respõdetur. Ad primam, cùm dicitur, quòd magis rationabile erat, quòd Moyses inuocaret nomen domini, quã Deus. Respondetur, quòd si Moyses aliquid debuisset petere rationabilius erat, quòd ipse nomen Dei inuocaret, quàm quòd Deus: sed hic Moyses nihil petebat, sed postea petijt: Deus autẽ Moysen in petendo erudire volebat: ergo rationabilius erat, quòd Deus inuocaret, quàm Moyses, cùm Moyses nesciret hanc formam inuocandi. Et quando dicitur, quòd litera Hebraica vtrumque consentit, ideo posuit id quod rationabilius videbatur, dicendũ quod litera Hebraica non consentit hoc æqualiter: nam licet litera ista, quæ hic

Rationes quæ Ieronymũ induxerũt ad mutandũ hãc literã.

A habetur, non repugnet illi sententiæ, quia tamen in sacra scriptura non est ponenda aliqua contradictio, & falsitas, oportet hanc literam sic intelligi, vt superior vera sit: sed in cap. præcedenti dicitur: Et inuocabo in nomine domini coram te. Ergo non consentit litera, quòd ista inuocatio referatur ad Moysen. Ad secundam rationem, quando dicitur, quòd si Deus ista nomina protulisset, non proferret ea in vocatiuo, nec verba poneret in secunda persona, quasi ad alterum loqueretur, sed poneret in tertia persona verba, & nomina in recto, vel saltem nomina in recto, & verba in prima persona, quasi de se aliquid enunciaret. Respondetur, quòd Deus nõ debuit ponere nomina in recto, & verba in prima, vel tertia persona, quasi aliquid de se
B enuncians, cùm Deus nollet aliquid per se enunciare, sed volebat tradere Moysi formam orandi, qui autem formam tribuit, oportet eam per verba proferat, per quæ alij postea prolaturi sunt, alioquin non datur forma orandi, sed intentio orantis: sed oratio semper fit ad alterum sub vocatiuo, & secunda persona verbi: ergo in secunda persona, & vocatiuo Deus ista omnia ꝓferre debuit. Ad tertiam rationẽ, cùm dicitur, quòd Deus nihil agit frustra, sed non videtur aliqua causa, quare Deus protulerit verba ista: ergo non ꝓtulit ipse. Respondetur, quòd aliqua causa proferendi suberat, scilicet vt daret formam orandi Moysi, & alijs. *Quo transeunte coram eo.* Idest transeunte Deo corã Moyse: nam cùm vellet hanc gloriam Moysi monstrare, po-
C suit eum in foramine petrę cooperiente nube foramẽ illud, & Moyses stabat: Deus verò transire dicebatur, quia illud corpus, quod erat quædã imago gloriæ Dei transibat ante foramen petræ: Deus tamen non transibat, quia vt probatum fuit pręcedenti cap. non induit Deus illud corpus, sed angelus quidã loco Dei, & transeunte eo transire dicebatur Deus. *Quo transeunte.* Scilicet angelo illo induto corpore illo lucido, qui angelus erat effigiator Dei. *Coram eo.* Scilicet coram Moyse manente in foramine petræ. *Ait.* Litera nostra refert istud verbum ait ad Moysen, quia dicebatur immediatè stetit Moyses cum eo inuocãs nomen domini, nos tamen sequentes literam Hebraicam secundum expositionem, quam supra posuimus, dicamus,
D quòd istud verbum referatur ad Deum, scilicet quòd ipse dixit: Dominator, domine, &c. *Dominator, Domine, Deus.* In Hebręo dicitur. *Adonai, Adonai, Hel.* Et Hebræi vertentes in vulgare idioma dicunt: Deus, Deus, Deus, quia quodlibet horum nominũ Deum notat, litera tamen nostra non posuit pro Deo oĩa noĩa hæc.

An possit probari Trinitas personarum ex littera ista, vt quidam conuersi opinantur.

QVAESTIO. VI.

ET quidam Iudæi conuersi ad Christum putantes se subtiliter arguere, ex hoc loco dicunt probari
E Trinitatem in Deo, cùm ter proferatur De⁹. Sed hoc nihil est: nam ista nomina non sunt propria Dei: nam conueniunt hominibus. Vocantur enim aliqui homines Adonai, & Elohim, nomine appellatiuo. De hoc nomine Adonai, patet sępe in Genesi, vbi Eliezer vocauit Abraham Adonai, volens dicere eum esse dominum suum. Accipitur enim tanquam nomen appellatiuum, sicut ista dictio dominus. De hoc Gen. 24. cap. & omnes alij domini mundani, siue boni, siue mali sint, Adonai vocari possunt, & vocantur in plurali Adonin. Sic patet Isa. 19. cap. vbi reges Aegypti pessimi vocantur Adonin, cùm dicitur: Ponam super eos dñs crudeles. Siue vt litera nostra dicit, tradã Aegyptũ in manu dominorum crudelium. Dicitur in Hebręo.

Istud nomen Adonai non solum cõuenit Deo, sed et hominibus.

Adonin

Adonin quasset. Idest dominos durum cum deberet dicere duros pluraliter. De hoc nomine Hel, & Elohim, patet supra 22. cap. vbi vocantur iudices dij, siue Elohim, scilicet, applicabit ad Elohim, idest ad Deos, qui sunt ibi iudices. Et iterum in eodem cap. Dijs nõ detrahes, scilicet iudicibus, vel dominis temporalibꝰ, & ponitur in Hebræo Elohim. Ad hoc igitur, quòd aliqualiter coloratè suaderetur hic trinitas, oporteret, quòd ponerentur nomina, quæ sunt conuenientia soli Deo: hoc autem est nomen quatuor literarum, quod apud Hebræos ineffabile est, & nũquam dicitur de aliquo homine, aut aliqua alia re, sed solùm de illo, qui est verus Deus, aut estimatur verus Deus. Si autẽ hoc nomen triplicaretur aliquo modo, haberetur color ad probandam trinitatẽ, sed non ponitur hic aliquod nomen de istis tribus, quod sit nomen proprium Dei, nihil ergo hinc habetur. Et dato, quòd poneretur hic ter nomen Dei quatuor literarum, non inferretur necessariò, ꝙ trinitatem voluisset hic intelligere Moyses, quia posset respondere quilibet Iudæus, quòd posuit ter ad honorem trium Patriarcharum, scilicet Abraham, Isaac, & Iacob, & hoc, quia in sacra scriptura reperitur aliquando sic scriptum, scilicet Deus Abraham, Deus Isaac, & Deus Iacob. Item respondere posset aliter, quòd ponebatur ter nomen domini non ad signandum aliquod mysterium, sed ad notandam affectionem inuocantis: nam qui inuocando nimis afficitur ad id, quod vocat, sepe idem simul vocat, vt cũ nos dicimus aliquem vocantes homo, homo. Et sic angelus vocans Abraham, quando volebat immolare filium suum Isaac, & extenderat manum suam super eum cum magno cordis feruore, & velocitate: bis eũ semel vocauit dicens: Abraham, Abraham, vt patet Gen. 22. cap. Et sic dato, quòd Moyses posuisset hic ter nomen domini magnum, tamen non ex hoc innuebatur sufficienter trinitas, sed solùm affectio vocantis: ita enim potuisset ponere quater, aut quinquies idem nomen, & tunc signaretur in Deo quaternitas, vel quinitas, quod omnium absurdissimum est. Si igitur ideo in Deo trinitatem intelligere deberemus, quia ter ponitur istud nomen: ergo dualitatem intelligeremus, quia bis ponitur, & solùm dualitatem, quia aliquando bis solùm ponitur, vt patet Psal. 21. scilicet. Deus Deus meus respice in me, & Psal. 62. s. Deus Deus meus ad te de luce vigilo: ergo notarentur hic duæ personæ solùm in deitate, quod inter se repugnare faceret sacrã scripturam. Vel diceremus, quòd Psalmista exclamabat ad duas personas, & petebat aliquid ab eis, & non à tertia, quod insanũ est, cùm quidquid vna faciat, & alia faciat, quia actus trinitatis indiuisi sunt ad extra, & videretur sapere aliquam heresim, qui solùm duas personas exprimeret in oratione sua, & singulariter ab illis aliquid peteret non expressa alia persona, quia videretur eam facere minorem alijs duabus, vel constituere creaturam, sicut Ariana heresis dogmatizat: non ergo potest aliquid contra Iudæos innui ex litera in probationem trinitatis. Alia igitur solidiora testimonia inquirenda sunt. Item adhuc dato, quòd Iudæi vellẽt concedere quidquid nos peteremus, tamen nullo mõ ratio dictat hic debere intelligi trinitatem personarũ, quia ad hoc saltem requireretur, quòd licèt non poneretur nomen proprium Dei, tamẽ quodcunque illud esset, deberet replicari idem ter, scilicet quòd ter poneretur Hel, siue ter Adonai, vt sicut personæ in diuinis equales sunt, vt eiusdem naturæ, ita eisdẽ nomen conueniat: sed hic mutatur nomen, quia primò ponitur Adonai bis, deinde subiungitur Hel. Hoc autẽ quandam diuersitatem facit. Nam licèt ista omnia nomina prædicentur de Deo, tamen non totaliter secundũ eundem modum, quia Adonai dicitur de Deo secun-

Si nomen Dei quatuor literarum triplicaretur nõ habetur ex hoc, ꝙ necessariò trinitas personarum significat.

Actus trinitatis indiuisi sunt ad extra.

F dum, quòd est dominus, Elohim, siue Hel, dicitur de Deo magis secundum quòd est Deus, & sic notaretur in personis illis diuinis, quòd tertia esset magis Deus, quàm prima, & secũda, quod non conueniebat: ergo non signatur hic trinitas personarum. Hoc autem attendit disertissimè Beatus Ieronymus: nam non posuit omnia hæc tria sub eodem nomine dicens: Deus, Deus: sed dominator, domine, Deus, cuius ratio est, quia nomen istud Adonai signat Deum, & tamen signat eum sub ratione dominatiuæ potestatis, & nomẽ istud Hel signat Deum sub ratione deitatis magis, quã Adonai, & cùm ponatur bis Adonai in Hebræo, transtulit litera nostra ponens bis nomen domini dicens: Dominator, domine. Et quia istud nomen Hel signa-

G bat Deum sub ratione deitatis conuenientius, quàm nomen istud Adonai: ideo transtulit litera nostra ponens Deus. Si verò posuisset ter Adonai, aut ter Hel, siue Elohim, posuisset litera nostra ter Deum, quia nõ videbatur velle facere differentiam aliquam litera Hebræa, sed quia ponit diuersa nomina, fuit rationabile fieri distinctionem in littera Latina. Hãc sententiam videtur sequi Rabbi Salomon Abraham Aben Ezra. Cùm autem in Hebræo ponatur bis Adonai hic, & vtrumque significet dominium, videbatur alterum eorum superfluere: ideo litera nostra cautissimè posuit duo nomina signantia dominium, quorum vnũ signat secundum actum, aliud vero secundum habitum, vel virtutem, s. aut actualiter principari, & facere opera Domini, aut habere potestatem dominati-

Hel in Hebræo Deũ signat sub ratione deitatis.

H uam, & non operari secundum illam aliquid imperãdo, & istud vocatur retinere potentiam dominatiuam secundum habitum. Primum exprimitur, cùm dicitur: Dominator, quod signat actum domini. Secundum notatur, cùm dicitur: Domine, quod notat dominium in habitu. Vtrumq; habet Deus, scilicet dominium secundum habitum, quia habet potestatem dominatiuam, & dominium secundum actum, quia actualiter dirigit vocatur Deus, quia secundum naturam est Deus. Vel vt quidam dicunt: (Dominator) in populi directione, & defensione: (Domine) in legislatione: (Deus) in veri cultus institutione. Sed prima expositio melior est. *Clemens, & patiens*. Ponun-

I tur hic aliqua attributa Dei, quæ dicunt relationẽ quãdam ad creaturas, quia Deus non est clemens ad aliquid, quod est in se, nec patiẽs, sed ad aliquid, quod est in nobis. *Misericors*. Ista duo idem videntur, scilicet misericors, & clemens, sed non sunt idem. Distinguẽda enim sunt, vt distinximus præcedenti capit. s. ꝙ clementia pertineat ad culpam, & misericordia ad pęnã. Cùm enim aliquis peccauit, & ignoscitur ei, quòd peccauerit, clementia est: sic nos clementes sumus, cũ aliquis in nos peccauit, propter quod ei debebatur pęna, sed nos remittimus ei, quòd peccauerit, scilicet culpã, & sic non manet obligatio aliqua, vel poena: Deus igitur clemens hoc modo est, quia nobis peccãtibus vniuersa delicta remittit. Misericors dicitur, qui miseris compatitur, quod ad pęnas pertinet, scilicet cùm quis

Quæ differentia sit inter clementiam, & misericordiã.

K poenis affligitur succurrit ei, quia miser est: sic & nos cùm aliquos, qui iniusta supplicia luunt eruimus, misericordes sumus, clemẽtes autem nequaquã. *Patiens*. Dicitur Deus patiens inquantum offensas illatas tolerat, nos enim quotidie Deum offendimus in multis, & si iuxta peccatorum exigentiam plecteremur, modicum nobis in orbe viuendum foret: Deus enim hoc facit, qui tolerat. *Et multæ miserationis*. Hoc ponitur ad exaggerandum, scilicet quòd non solùm Deus est misericors, sed etiam multum misericors, quia magis miseretur nostri, ꝙ nos adinuicem miseremur, ideo in scriptura ad notandã magnã misericordiã Dei sepe dr̃, ꝙ sicut miseret̃ pater filiorũ, ita misertꝰ est Deꝰ nostri.

Vel

Vel sicut non pōt obliuisci mater filij sui, ita nec Deus potest obliuisci nos. Solet vocari Deus magnę miserationis peccatores ad pęnitentiam expectando, quia non solùm est patiens peccatores pro peccatis irremisibiliter non occidendo, sed eos tolerando, sed etiam est magnę miserationis multo tempore ad misericordiam, & pœnitentiam expectando: sic dicitur Isa. 30. c. ideo expectat nos Deus, vt misereatur nostri. *Ac verax.* Promissa non fallendo. Nulli enim Deus vnquam ꝓmisit, quod non obseruaret, quia fidelis est, & seipsum negare non potest, vt patet 1. ad Timo. 2. cap. Et si aliquādo Deus aliquid videatur promisisse, quod postea violatum est: hoc est, quia promissio sua conditionalis fuit, qui autem non tenet promissionem, cùm non obseruatur conditio, propter quam facta fuit ꝓmissio, non frangit promissionem, quia cōditionalis nihil ponit in esse, nullo modo ergo obligat cōditionalis promissio, donec stet conditio: si ergo non stat conditio, qui non agit sicut promisit, non infringit cōditionem promissionis: sic patet 1. Reg. 2. cap. vbi Deus promiserat domui Eli in patribus suis, vt essent sacerdotes summi de ea in ęternum, sed postea, quia peccauit Eli omittendo, & filij sui turpia committendo, non seruauit Deus promissionem, cùm dicitur: Loquens locutus sum, vt domus tua, & domus patris tui ministraret in conspectu meo vsque in sempiternum, nūc autem ab sit à me, sed quicunque glorificauerit me honorificabo eum, qui autē contemnunt me, erunt ignobiles. Conditio autem, quæ in omnibus promissionib⁹ Dei intelligitur est, si illi, quibus promissio facta est, manserint boni, sicut cùm facta fuit promissio. Sic dicitur Psal. 131. De fructu ventris tui ponam super sedē tuā, & subiungitur. Si custodierint filij tui testamentum meum, & testimonia mea hæc, quæ docebo eos, & ex hoc videtur nobis Deus interdum variare sententias, cùm tamen ipse nihil variet, quia si bonum promittit alicui genti, vel populo: ita promittit inquantum bonus est: si autem populus ille ad malum declinauerit, subito proferet contra ipsum sententiam, vt pereat de terra: Et si rursum cōuersus pęnitentiam egerit, mox sententia priori reuocata pronunciabitur exaltādum, atque stabiliendum illum pactum: sic patet Iere. 18. c. cùm dicitur: Ecce sicut lutum in manu figuli, sic vos in manu mea domus Israel. Repēte loquor aduersum gētem, & aduersum regnū, vt eradicem, & destruam, & disperdam illud. Si pęnitentiā egerit gens illa à malo suo, quod locutus sum aduersus eam, agam & ego pęnitentiam super malo, quod cogitaui, vt facerem ei, & subito loquar de gēte, & regno, vt ædificem, & plātem illud: si fecerit malum in oculis meis, vt non audiat vocem meam, pœnitentiam agam super bono, quod locutus sum, vt facerem ei. *Qui custodis misericordiam in millia.* Idest misereris mille generationibus, vel duabus mille generationibus propter bonū vnius viri, & ponuntur millia, quæ sunt multa millia, vt statuatur numer⁹ indeterminatus, scilicet quòd pro vno multis successoribus suis miseretur, sicut patet de Dauid, quia ex eo, quòd ipse fuit bonus vir ambulans in conspectu Dei in corde perfecto, vt patet Psal. 88. cùm dicit: Inueni virum secundum cor meum, & loquitur de Dauid, confirmauit ei regnum: posteri autem sui mali fuerunt, quia præter Dauid, Ezechiam, & Iosiam omnes reges peccatum commiserunt, vt patet Eccle. 49. capitu. & merebantur perdere regnum, quod reliquerat Dauid: sed meritis Dauid continuauit Deus regnum suis posteris: nam in Salomone, qui pessimus fuerat successor optimi viri Dauid, Deus regnum diuidere volebat, aut totaliter tradere alienis, sed propter Dauid non fuit diuisum in diebus Salomonis, vt dicitur 3. Reg. 11. cap. deinde cùm propter peccata sequē-

Deus veritatē tenēt in omnib⁹ ꝓmissio-nibus suis.

Quo intelligatur cō[ditio] in ꝓ[missi]oni[bus] Dei eē.

Deus q[uomodo] mise[retur] toti ꝓ[pter] [m]eriti [v]nius [vi]rum.

A tium regum sępe deleri debuisset, non destruxit illud Deus totaliter, vt maneret lucerna domui Dauid, vt patet 3. Reg. 15. ca. & multoties in eodem 3. & 4. Reg. Computantur autem istæ generationes, siue dicantur mille, siue quotcunque sint, ab vno capite, propter qđ Deus miseretur sequentibus, vtpotè, quòd fuerit bonus aliquis vir, & miseretur ei Deus, & postea filio ei⁹ meritis patris miseretur, & deinde nepoti, & sic computabuntur quotcunque generationes voluerimus: si autem diceremus, quòd Deus aspiceret ad quemlibet pro meritis suis, nunquam computaretur aliqua generatio, ita quòd diceremus Deum misereri in generatione vna, aut duabus, vel tribus, quia ista dicunt ordinem, & referuntur ad vnum aliquid, in quo cęperint.

B

An Deus successoribus alicuius boni viri ex misericordia parcat, vel ex iustitia. Et quomodo vtitur misericordia vsque in mille generationes.

QVAESTIO. VII.

SED dices, quomodo dicitur Deus seruare misericordiam in mille generationes, siue in duas saltem? quia hic distinguitur misereri contra hoc quod est agere per legem, vel debitum iustitiæ. Sed cùm Deus miseretur successoribus alicuius viri, qui bonus fuit: agit illis bona merito illius, à quo descendunt, cùm ergo merita illius exigant, nō videtur esse misericordia, C sed iustitia, aut lex. Respondetur, quòd quando Deus sic miseretur in mille generationes, siue in valde multas aliquorum propter vnum virum bonum, à quo descendunt, merita illius secundum valorem non attingunt tot generationes, vt omnia peccata successorum suorum bonis suis operibus deleri debuissent, quia vix sufficit pro se: cùm ergo tot generationibus Deus benefacit propter vnum, à quo descendunt, est ex pura misericordia, & nō ex meritorum æquiualentia, ideoque iustissimè vocatur misericordia, quia ex pura liberalitate fit. Hoc autem verum est, nisi ille, à quo alij descenderent posset mereri in infinitum, quia tunc delerentur omnia peccata sequētium generationum propter bonum illius: sic fuit de homine Christo Iesu, D qui ex eo, quòd Deus erat, meritum suum erat infinitum: maximè, quia actus sui erant perfectissimi ex genere, scilicet mori pro nobis, cùm nihil deberet. Hoc enim est maximum in genere meritorum: sic enim ipse testatur Ioa. 16. ca. Maiorem hac charitatem nemo habet, quàm vt animam suam ponat quis pro amicis suis. Et Phylosophus in 9. Ethyc. hoc testatur dicens, quòd melius est aliquem semel pro amico, aut patria mori, quàm viuentem multas operationes bonas facere: sic enim dicit: Paucum enim tempus delectari valde magis eliget, q̄ multum, quiete, & viuere bene annum, quàm multos annos qualitercūque, & vnam actionem bonam, & magnam, quàm multas, & paruas, morientibus autem hoc fortè accidit, eligunt vtique magnum bonum sibipsis. Passio ergo Christi ex E eo, quòd tanta fuit, & quia Deus ille erat, qui patiebatur, merebatur infinitè: ideo pro omnibus satisfaciebat. Deus igitur peccatis nostris condonat in merito passionis Christi. Quòd ergo Deus pro merito passionis Christi omnibus nobis, & quibuscunque futuris etiam si infinitis omnia peccata quantacunque, & qualiacunque remittat, non est misereri, sed iustè agere: est tamen maxima misericordia, quòd pro nobis mori voluerit, & cuilibet nostrum indignissimo peccatori passionis suæ sacratissimæ merita communicare dignetur. Et patet hoc, scilicet, si nos demus valorem duarum duplarum, & detur nobis res valens duas duplas: non est aliquo mō liberalis, aut misericors ille, qui

Merita Christi infinita fuerunt.

Passio Christi ꝓ oīb⁹ satisfecit, q[uia] infiniti erat meriti.

Si Deus remittat peccata oium pręsentiū, & futurorū ēt si essent infinita propter meritū passiōis Christi nō faci[t] nobis misericordiā sed iustitiam.

qui nobis tribuit rem tanti valoris pro tanto valore, sed est iustus: sic autem est in remissione peccatorum nostrorum, quia nos omnes grauissimè peccauimus, & remissio quam petimus est aliquid valde magnum, sed cùm damus pro ea merita passionis Christi, dam⁹ aliquid æqualens, imò magis valens, quia passionis Christi merita propter hominē illum esse Deum sunt formaliter infinita, peccata autem nostra, & omnium, q̄ fuerunt à formatione sæculorum, & viuent vsque ad extremum iudicium, non erunt infinita formaliter, vt secūdum se sed solùm obiectiuè, quod est aliquid extrinsecum: maiora ergo sunt merita passionis Christi, quę sunt verè, & in se infinita, quàm peccata omnium sęculorum computatis etiam peccatis dęmonū, quia omnia hæc simul in seipsis infinita non sunt. Nec.n. ideo dæmones redempti non sunt, tanquam Passionis Sacratissimæ Christi Iesu merita non suffecerint, sed quia eos secundum altissimum Dei iudicium redimi non decuit. Causæ autem, quare hoc factum sit, alterius speculationis sunt. Cùm ergo damus merita passionis Christi pro redemptione peccatorum nostrorum, idest vt nobis remittantur facinora nostra, non agitur nobiscum misericorditer, sed iustè, quia damus æqualens precium pro nobis: imò magis, quàm iustè: quia nos plus damus, quàm recipimus: recipimus enim peccatorum remissionem, quæ non est infinita, cùm culpæ non sint in se infinitæ, & damus pro illa merita passionis Christi, quæ sunt veraciter in se infinita: non ergo commutamus æquale pro æquali. Sed quasi daremus precium mille duplarum, & daretur nobis res valens vnam solam duplam. Aliud etiam patet.s. q̄ est maxima misericordia in hoc quod est Christum p̄ nobis velle passum fuisse: nam misericordia est (vt vulgariter loquimur) alicui misero aliquod miseriæ suæ tribuere solamē, qui ergo maximum solamen tribuit, maximam misericordiam facit: Christus homo, & Deus nobis iam infoelicibus, & æternæ mortis reis redemptionem tribuit, quod erat maximum solamen: ergo maxima misericordia erat. Etiam erat maxima ex parte intentionis agentis, quia ex maxima charitate factum est: sic patet ad Gala. 3. cap. Propter maximā charitatem, qua dilexit nos Deus, misit vnigenitum suum, &cę. Etiam erat maxima misericordia ex parte eius, quòd benefaciens nobis in benefaciendo tolerabat, scilicet mortem atrocissimam, cui nulla vnquam acerrima pœnarum potuit adæquari. De quibus nō est nunc dicendum per singula. Est etiam maxima misericordia, quòd velit Christus nobis merita passionis suæ accommodare, vt per illa redemptionem mereamur, sicut si nos vellemus aliquid emere non habētes precium aliquod, & alius nobis totum precium, & abundantius, quàm indigeremus impenderet. De hoc ergo homine Christo Iesu, quia Deus pariter est, dicendum quòd merita sua sufficiunt ad hoc, quòd p̄ eis Deus benefaciat omnibus hominibus, nō quidem misericorditer, sed iustè. De alio autem homine non est sic: ideo qn̄ Deus pro aliquo viro bene agit omnib⁹ posteris suis, non agit iustè, idest non agit secundū exigentiam meritorum, quasi merita illius exigant tanta bona fieri posteris suis: sed agit ex misericordia: ideo conuenientissimè dicitur: Qui custodis misericordiā in millia, & non qui custodis iustitiam. Imò quando aliquis vir bonus est, & Deus ei bonum agit dando vitam æternam, non obseruatur ibi debitum, siue iustitia, ita quòd tantum detur pro tanto: nam iustitiæ nostræ non valent secundum se ad merendum aliqd horum, iuxta illud Isa. 64. capit. Iustitiæ vestræ coram eo tanquam pannus mulieris menstruatæ reputatæ sunt. Et Apostolus ad Roma. 8. capit. Non sunt condignæ passiones huius mundi ad futuram gloriam, quæ reue-

Maxima misericordia fuit, q̄ p̄ nobis Christ⁹ pateretur.

Maxima misericordia fuit, q̄ Christ⁹ nobis cōmunicauerit merita passionis suę.

F labitur in nobis. Et dato quòd istæ operationes in se essent tantę, vt mererentur nobis dari vitam ęternam, tamen semper obseruabitur in nobis misericordia magis, quàm iustitia, quia nos talia non fecissemus, nec facere voluissemus, nisi ipse Deus nos ad hoc monisset, & vt faceremus adiuuaret. Sic patet Ioa. 15. cap. sine me nihil potestis facere, idest non potestis facere aliquod bonum, nisi ego præuenero, & adiuuero. *Qui aufers iniquitatem, & scelera.* Idest quòd Deus remittit peccata tollens nobis culpas, & reatus, atque peccatorum maculas. *Iniquitatem.* Vocatur iniquitas quodlibet peccatum, quod est ex malitia, non impellente impotentia, aut passione, & est nomen cōmune ad peccata. *Et scelera.* Dicitur scelus magnum peccatum ex ma-

G litia quod fit contra Deum: sicut cōtra principes sunt quædam specialia crimina, quæ vocantur crimina lęsę maiestatis, & sunt inter cœtera horribiliora, atq; atrocioris pęnę dignissima: ita.n. contra Deū fiunt specialiter aliqua crimina, in qbus specialiter lęditur maiestas eius, vt in idolatria colēdo aliū Deū, & negādo hunc, q̄ verus Deus est esse Deū, aut asserēdo aliū cum eo esse Deum, in quorum altero totum bonum ei abstrahimus, in altero autem eum diminuentes, alios ei pares constituimus. Est etiam hæresis scelus, in quo aliquis malè de Deo sentit. Ista vocat crimina læsæ maiestatis ius canonicum, vbi comparat crimina læsæ maiestatis, quæ sunt in principes, hæresi, quæ est in Deum, vt patet extra de Hereticis in capit. vergentis, cùm dicit:

H Longe magis est ęternam, quàm temporalem lędere maiestatem. Omnia autem hæc Deus remittit, siue sint iniquitates, idest peccata communia, siue scelera, idest peccata in Deum. Tale enim fuit peccatum, qd̄ pauloante Deus remiserat, scilicet peccatum de cultura, & fabricatura vituli, in quo maximè repugnabatur Deo, vt declarauimus supra 32. cap. super partem. Vt induceres super eum peccatū maximū. *Atque peccata.* Dicuntur peccata omnes errores, q̄ fiunt siue sint magni, siue parui, siue directè in Deum, aut contra proximos, & est genus. Hic tamen accipitur pro peccatis paruis, q̄ fiunt ex passione impotentia, aut ignorantia. *Nullusque apud te per se innocens est.* Idest si homines respiciant se in comparatione ad te, non reperietur ali-

I quis, qui sit innocens per se, & hoc, quia omnes peccant, aut mortaliter, aut venialiter: quia si dixerimus, quòd peccatum non habemus ipsi nos seducimus, & veritas non est, vt patet 1. Ioa. cap. 1. & si non peccarent in hoc saltem peccant originaliter contrahentes ex primogenitoribus, quia omnes in Adam peccauerunt, vt ait Apostolus ad Roma. 5. capit. omnes igitur Deo mortis debitores sumus, qualitercunque nos habeamus. *Apud te.* Idest comparando ad te.

Quō differunt iniquitas, & scelus.

Nullus est innocēs si ad Deum comparetur.

Quomodo aliqui sunt innocentes apud proximum, non tamen apud Deum.

QVAESTIO. VIII.

K NON est sensus, quòd aliquis comparetē, & quòd in comparatione eius sit iniquus, sicut interdum dicimus, quod vn⁹ homo fortis comparatus ad alium fortiorem infirmus esse videtur: hoc.n. stultiloquium esset. Quis enim vnquam tam stultus esset, vt se Deo comparare vellet, vt videret an bonus, vel malus foret, quia infiniti ad finitum nulla poterit vnquam esse collatio, vt ait Boetius de Consol. lib. 2. Prosa 7. sed dicitur aliquis esse nocens comparatus ad Deum, sicut siquis respiciat vultum suū in aliquo speculo non puro, dato quòd vultus suus aliquas notas habeat, non poterit eas contemplari in illo speculo: si autem intueatur vultū in speculo purissimo, iam non videbitur mundus, qui ante visus in speculo impuro mundus videbatur.

Sic

Sic nos cùm nos in nobisipsis respicimus, mundi nobis videri possumus, si autem respiciamus nos in illo purissimo speculo deitatis, iam mundi non reperiemur, quia coram Deo nec cęli mũdi sunt, & in angelis suis inuenit malitiam, vt patet Iob. 4. cap. Aliter intelligit litera, & melius, quòd nullus est innocens apud Deũ. Dicitur aliquis innocens, qui nõ nocet, idest qui nullo modo offendit. Duo autem sunt quibus nocere possumus, vel offendere, scilicet Deus, & proximus, ideo apud duos aliquis nocens, vel innocens esse potest, qui enim peccat in præceptis, quæ dirigunt in Deum, dicitur apud Deum nocens, qui autem peccat in præceptis, quæ ad proximum dirigunt~, dicitur nocens apud proximum~, qui autem proximo nullo modo nocet, apud eum innocens est: qui verò Deum in nullo offendit, apud eum innocens reperitur. Potest autem aliquis homo non esse nocens proximo suo nihil in eum impiè, atque iniustè agens, sed si consideretur quantum ad offensionem Dei nullus innocens reperitur, quia proximum solùm lędimus opere, & verbo, cogitatione autem non lædimus. Apud Deum autẽ etiam in paruis cogitationibus (si distortæ sint) rei cõstituimur. Etiam dato quòd in actione nostra nunquam contingeret nos peccare, quod impossibile est (nisi alicui ex speciali priuilegio tribueretur, sicut Beatissimę Dei Genitrici) tamen necesse erat originalem culpam contrahere, nisi ab hac Deus aliquem præseruaret, sicut deuotè dicimus, & congruè fuisse Beatam Virginem pręseruatam, licèt non multum differret in re, quòd incurrerit, & immediatè purgata fuerit, quã quòd pręseruata fuit nè incurreret. Nihil enim minus sanctissima illa anima conditori suo, qui eam ab æterno ad altissimum gradum creaturarum tenendũ prædestinauerat, placuisset. Pugna ergo verborũ, & inordinatarum affectionum est circa talia contendere~. Magis enim Deo displicent animositates hæ, & vera odia fraterna, quæ inter huiusmodi arguentes secundum carnem, & sanguinem generantur, quàm quòd Virginem Beatam, & si falsum esset in peccato originali conceptam fuisse diceremus, quia id malum nos sponte agimus, hoc autẽ falsum ignoranter asserimus. Nec huiusmodi defensores putent se aliqd apud Beatam Virginem pro huiusmodi clamosis argumentationibus obtinere, cùm extra charitatem cum verissimo fraterno odio ad solam victoriam, quæ est secundum intentionem carnis, & sanguinis hæc agantur. Neutros autem pro eo quod tenent damnandos censeo, nisi Ecclesia, quæ Spiritu Sancto ducitur, alteram particulam diffiniret esse tenendam. Interim tamen pium est Virginem Beatam in hoc saltem secundum considerationem nostram honorare. Si tamen contrarium teneas non insisto, quia nos consuetudinem contentionis non habemus, nec domus patris nostri, sicut ait Apostolus ad Corint. 1. cap. 11. scilicet siquis contentiosus esse videtur, nos consuetudinem istam non habemus, nec Ecclesia Dei. Potissima autem causa abstinendi ab hac quæstione, imo potius odiosa contentione, est quia vtriusq; partis rationes ad vnguẽ limatæ nihil habeant solidi fundamẽti, sed quilibet ꝓ se (vt valet) probabiliter allegat. Cessent ergo murmura, abeat omne odium inter filios charitatis de huiusmodi contendentes. Rédeuntes ergo ad id quod dicebamus, est regula, quòd apud Deum nullus innocẽs est, idest quòd ei reus est pro aliquo vitio, siue originali, quod contraxit, siue actuali, quod egit. Nec ex hoc valet si arguas contra id, quod proximo dicebamus asserens ex hoc probari Beatam Virginem in peccato originali fuisse conceptam, quia nullus apud Deum innocens est: ergo Beata Virgo non fuit innocens, & sic dabitur, vel quod incurrerit actuale, vel ꝙ mortale, aut

conte- ntio q inter ...es prę ...tores, minores

A actuale veniale peregerit: sed omnes ab ea actualia peccata negant qualiacunque sint, quia ista maioris culpę sunt, quàm originale: ergo videtur concedendum originale. Nec curo in hac parte respondere, sicut quosdam respondere solitos video, non accedentes ad veritatis radicem, sed ad vniuersalia subterfugia recurrentes, scilicet quòd licèt hoc sit de lege communi, tamẽ in Beata Virgine propter priuilegium maternitatis factum est contrarium. Ista responsio prorsus friuola, & ambigua est, cùm posset directè responderi ad argumentum. Sicut si in iure aliquis responderet, & diceret aliquid quod tenet casum esse specialem, impotẽs respondere per fundamenta iuris communis. Alij etiam respõdent ista signa vniuersalia affirmatiua, aut B negatiua in sacra scriptura non facere vniuersalem distributionem. Sed ista responsio totaliter friuola est in præsenti, sicut clarissimè monstraremus, si locus maiorem indaginem pateretur. Respondendum est sicut ista litera respondere videtur etiam nobis subticentibus in eo, quod subiungit per se, scilicet ꝙ nullus apud te per se innocens est, idest licèt aliquis apud te sit verè innocens, tamen non est innocens per se, sed per te, qui facis eum innocentem, nunquid illi, qui in vita æterna sunt, erunt innocentes apud Deum? manifestum est, quòd sic, quia nec sunt obligati ad aliquam pœnam merito peccatorum actualium, aut originalis maculæ, nos autem quamdiu viuimus totaliter innocentes apud Deum non sumus, quia licèt desint in nobis C actualia, reatus tamen ad pœnam pro originali macula non deletur, quia moriendum nobis est, & sic isto modo omni tempore Deo mortis debitores sumus: isti igitur, qui in vita beata sunt apud Deum innocẽtes sunt, sed per se innocentes non sunt, quin potius per altissimam Dei clementiam, qui eos ad hoc ab æterno vocauit, quia miserebor cui miserebor, & misericordiam præstabo cuius miserebor, vt patet ad Rom. 9. c. si ergo aliquis apud Deum innocens esse potest non per se, sed per Deum, Dic queso, quid obstat vtrum Deus clementer aliquem de nocente innocentẽ reddiderit, an vt eadem clementia aliquem nè nocens esset, efficeret? Obiicere te oportet. Hæc autem sunt, quæ ad istam partem respondere oportebat, piè, & sine D contentione tenentes Beatam Virginem sine originali fuisse conceptam. Cuius partis mitem assertorem, non pertinacẽ nec contentiosum, donec ecclesia (cui per omnia obediendum reor) oppositum diffinierit, me esse profiteor. Potius tamen oppositam partem asserẽti cederem, quàm pugna verborum in charitatis preiudicium litigarem. *Per se innocens est.* i. nos quantũ est ex nobis apud te nocentes sumus, quia nascimur omnes filij iræ, vt ait Apostolus ad Rom. 3. Et Dauid ait Psal. 50. Ecce enim in iniquitatibus conceptus sum, & in peccato concepit me mater mea. Per nos ergo ipsos miseri, & nocentes sumus, maxima tamen Dei pietas non efficit innocentes. Nec putet quisquam, quòd se innocentem de nocente per se effi E cere possit, quia sicut nullus se mortuum suscitare potest, ita nec peccato mortuum viuificabit, sed Deus viuificat, sic patet Oseę 13. cap. scilicet perditio tua Israel tantummodo, in me autem auxilium tuum, idest ò Israel solùm ex te habes, quòd possis perdi, vel quòd perditus sis, sed adiutorium tuum solùm est ex me, scilicet vt adiuueris ad resurgendum, & Iob. 13. cap. Quis potest facere mundum de immundo conceptum semine, nisi tu qui solus es? quasi dicat, nullus potest facere: sed facere innocentẽ de nocente est facere mundum id quod est conceptum de semine immundo: ergo nullus se potest facere innocentẽ, vel per se apud Deum innocens erit. *Qui reddis iniquitatem patrum filijs.* Reddere iniquitatem patrum filijs est punire filios, quia

Doct. resp. Si aliquis apud Deũ sit innocẽs non tñ p se innocẽs ẽ.

Auctor cõfitetur Beatam Virginem non fuisse conceptam in peccato originali.

quia patres peccauerunt, & non est modus loquendi limatus, quia iniquitas nõ denominat pęnam, sed aut actum positiuum in quo fundatur malum, aut denominat culpam, aut maculam, vel reatum, quę sunt magis intranea: pœna autem multum extranea est, ideo non dicitur iniquitas de pœnis, sed de istis, aut saltē de pluribus eorum, ista autem nõ possunt reddi filijs pro patribus, idest quòd actus ille positiuus patris, in quo fundabatur ratio peccati, transeat in filium, quia hoc est impossibile. Nec etiam culpa cùm sit ens priuatiuum, & fundetur in actu positiuo, ideo consequitur illum, nec transit macula, quæ est deformatio imaginis Dei, quæ est in anima nostra, & hæc deformatur per ablationem gratię, quæ erat ornatus, nec est in filio reatus pro peccato patris, quia tunc semper obligaretur filius pro peccato patris, cùm ad omne peccatum sequatur reatus. Item, quia si esset reatus in filio ꝓ peccato patris, esset debita æterna pœna filio pro peccato illo, quæ debebatur patri: sed patri debebatur mors æterna, si non pœnitebit: ergo filio debebitur mors æterna, si non pœniteat, quod absurdum est. De his autem, quid sint, plura diximus supra 32. cap. in fine. Sola igitur pœna est, quæ infligitur filijs pro peccato patrum. Quando autem reddatur pœna filijs pro peccato primogenitorum, & vtrum in omni peccato, vel quomodo, dicetur latè Deuter. 24. cap. super partem. *Non occidentur patres pro filijs, nec filij pro patribus*. Et ibi vide. Sed breuiter in hoc distingui potest, quia cùm reddere iniquitatem patrum filijs sit punire filios pro iniquitate patrum, quando licuerit puniri filios pro patribus reddetur iniquitas patrum eis.

Impossibile ē, vt culpa, q̃ ē ens positiuum transeat à patre in filium.

Qualiter filij puniantur pro patribus, & quando, & qui filij.

QVAESTIO. IX.

CONsiderandum ergo, quòd pœna inferenda filijs pro patribus, aut est infligenda per hominem iudicem, aut per Deum, si per hominem, aut illa pœna est temporalium rerum perditio, aut pœna corporis. Si sit temporalium rerum perditio satis infligi potest filijs pro peccato patris, & licet in eis, qui incurrunt crimen lęsę maiestatis, quia eorum filij priuantur successione paterna eis debita, vt patet extra. De Hæreticis in cap. vergentis, vbi dicitur secundum legitimas sanctiones rei læsæ maiestatis capitè puniuntur, & filij eorum successione priuantur confiscatis bonis paternis, filijs autem tantummodo vita ex misericordia cōdonatur. Et habetur hoc in Decretis 6. quæst. 1. §. verum, versu, si quis cum militibus. Item Hęreticorum filij priuantur successione paterna bonis eorum publicatis, vt patet extra de Hæreticis, capitulo, vergētis. Item aliquando puniuntur filij pro patribus in bonis temporalibus, quia priuantur honoribus, vt filij illegitimi non assumunt honores paternos, donec legitimi fiant, nec beneficia Ecclesiastica accipiunt, vt patet extra, qui filij sunt legitimi, per totum. Item filij clericorum in sacris efficiuntur serui Ecclesiæ secūdum antiquos canones, nunc verò beneficia Ecclesiastica non assumunt, maximè in Ecclesijs, vbi patres eorum proximè ministrauerūt, vt patet extra de filijs presbyterorum in cap. ad præsentiam, & cap. præsentium, & cap. conquerente, & cap. veniens, & quasi per totū, & tamen isti filij nihil peccauerunt, sed patres eorum. Item aliquando filij vsque ad quartam generationem priuantur honoribus propter delicta parentū, scilicet si occiderunt clericum Ecclesiæ suæ per se, vel per alium occidi fecerint, quia nõ possunt recipi in clericos beneficiatos in collegio clericorum eiusdem lo-

F ci, cuius patres sui clericum aliquem occiderunt, vt patet extra. De pœnis cap. in quibusdam, cùm dicitur: Sacri nihilominus concilij approbatione statuimus, quatenus si patroni, aut feudatarij, vel aduocati, siue vicedomini, aut alij beneficiati alicuiꝰ Ecclesiæ, rectorem, vel clericum alium ipsius Ecclesiæ per se, vel per alios occidere, vel mutilare ausu nefando præsumpserint, patroni ius patronatus, aduocati aduocatiam, feudatarij feudum, vicedomini vicedominatum, & beneficiati beneficium prorsus amittant, & nè minus vindictæ, quàm excessus memoria protegetur, nõ solùm de præmissis nil perueniat ad hæredes, sed & vsque ad quartam generationem posteritates talium in clericorum collegium nullatenus admittantur, nec in domibus regularibus alicuius prælationis assequantur honorem.
G Item priuantur aliqui filij in perpetuum honore propter peccatum parentum, vt si parentes occiderunt Episcopum alicuius ciuitatis, & hoc bis fecerint, omnes qui in eadem ciuitate manent priuantur honore habendi Episcopum in prædicta ciuitate, vt patet in Decretis 35. quæst. 2. ita nos. Aut erit punitio corporalis, scilicet quòd debeat aliquis mori, vel flagellari, & sic de cœteris torturis, & tunc dicitur, quòd filij nõ debent puniri pro patribus. Sic patet Deuter. 24. cap. Non occidentur patres pro filijs, nec filij pro patribus. Aliquando tamē propter grauitatem criminum, quæ non sunt contra aliquam priuatam personam, sed in destructionē directè totius patrię, aut multum militantia in principem: vt si quis conaretur, & aggrederetur occidere principem, iudices filios cum patribꝰ occidunt ad detestationem tanti facinoris illius, & hoc licèt non sit simpliciter iustum, tamen quia magis vult legislator conseruare statum politicū, & rectorē politiæ, quàm bonum alicuius personæ priuatæ, interdum patitur aliquem iniustè puniri, vt status politicus securior habeatur.
H Si autem pœna infligi debet per Deū, quia ipse iudex iustus est qualitercunque faciat, iustè agit, quia causas nouit, licèt nos ignari altissimi iudicij eius ista aliquando iniusta arbitremur, quod faciendū non est, vt ait Boetius de Consol. lib. 4. Prosa 5. scilicet. Sed tu quamuis causam tantæ dispositionis ignores, tamē quoniam bonus mundum rector temperat, rectè fieri cuncta ne dubites.
I In his tamen datur aliqua regula, quia aut pęna infligenda à Deo est æterna, & tūc respondetur, quòd nunquam puniuntur filij pro patribus, sed quilibet portabit iniquitatem suam. Si autem sit pœna temporalis infligenda, dicunt aliqui Iudæi, ꝙ solùm puniuntur pro patribus filij paruuli, viri autem magni si faciunt iudicium, & iustitiam non puniūtur, dato quòd parentes eorum mali fuerint. Et de hoc videtur intelligi id, quod habetur Ezech. 18. nõ enim debet intelligi solùm de pœna æterna, vt quidam volunt, sed de tēporali. Quod patet, quia de æterna nullus sciret vtrum puniretur filius pro peccato an non, quia postquam aliquis moritur de statu illius specialiter nobis ignotum est: sed in eodem cap. ponitur quomodo viuentes videntes patrem aliquem mortuum,
K ꝗ peccauerat, & filios eius incolumes, dicebāt: Quare non portant filij isti iniquitatem patris? ergo isti intelligebant de temporali punitione, & Deus loquens ea, quæ in illo cap. continentur, intelligebat de temporali morte, vt patet cùm respondit his iuxta id quod interrogauerant, dicens: Quia filius iudicium, & iustitiam operatus est, & omnia præcepta mea custodiuit ea, vita viuet, anima quæ peccauerit ipsa morietur, & filius non portabit iniquitatem patris, & pater non portabit iniquitatem filij, iustitia iusti super eum, & impietas impij super eum. Sed hoc non est simpliciter verum, quia aliquando, & filij magni puniuntur pro patribus, alioquin nõ fieret continuatio punitionis in filios vsq;

De cōi lege filij nõ debent puniri corporaliter pro peccato patrū, nisi valde magna sint crimina cōtra politiæ statum.

Opīo quorundā Iudæorū dicentiumꝗ filij q̄ sunt magni ętatis non puniantur ꝓ peccato patrum.

ad

ad quartam generationẽ, sed solùm punirentur quando essent parui in potestate patris,& postea. Sed ad veritatem huius videtur magis distinguẽdum, ꝙ aut isti filij,qui debent puniri,possunt esse in præsentia patris, vel ꝙ perueniat ad patrem dolor de punitione filii, & tunc filius patitur pro peccato patris.s.quia punitur,& ista est causa quare vsq; ad quartam generationẽ Deꝰ punit peccata patrum in filios, quia vsque ad illam patres viuere possunt,& videre punitionem filiorũ: ideo si aliquis filius alicuius viri peccatoris adeat sedes incognitas,vbi nunquam patri de eius prosperis,aut aduersis successibus constare possit: non puniet Deus eum pro peccato parentum : quia punire filios pro peccato patrum est punire eos inquantum ista punitio redundat in dolorem patris, sed existente filio in sedibus incognitis,à qbus nullus rumor ad parentes de eius successibus peruenire potest,nõ tristabitur pater, aut mater de punitione filii sui, ergo nõ puniet eũ in tali casu. Si autem sit filius in tali loco, vt possit ad patrẽ cognitio punitionis peruenire, distinguendum est, quia aut est infra quartam generationem, aut vltra: si autem sit vltra quartam generationem, non punietur aliquo modo, cùm solùm dicatur hic, ꝙ Deus punit peccata patrum in filios vsque in tertiam, & quartam generationẽ: ergo non debet vltra extendi,quia odia restringi,fauores conuenit ampliari, vt patet de regulis iuris, in sexto in regula,odia. Si verò sint infra quartam generationem, distinguendum, ꝙ aut est pœna mortis, aut afflictionis temporalis:si sit pœna afflictionis temporalis in perdendum aliquid temporale,vel sustinendo labores: dicendum ꝙ filii puniuntur pro patribus indifferenter,siue magni, siue paruuli sint, vt patet de mansione Israelitarum in deserto per quadraginta annos: nam illi,qui nati sunt tempore illius sententiæ ꝓmulgatę, vel paulo ante quã promulgaretur,siue paulo post, quando peruenirent ad annos viginti , aut vigintiquinque viri essent magni, & tamen restabant eis viginti anni, siue quindecim mansionis in deserto, in qua mansione puniebantur vagi ambulantes, vt patet Num.14.c.cùm dicitur: Filii vestri portabunt fornicationem vestram, quadraginta annis erunt vagi per desertum,donec consumantur cadauera vestra. Itẽ patet hoc in captiuitate Babylonica, in qua septuaginta annis manserunt,vt patet Ier.16.cap. Necesse ergo erat aliquos ibi magnos viros,qui non peccauerãt, nec meruerant captiuitatem illam,manere vt captiui, vt patet de illis,qui in tenerrima ætate de Iudæa in Babylonem adducti sunt,& de illis, qui post in captiuitate illa geniti sunt,quia quando veniret consumatio annorum septuaginta essent magni viri , & tolerassent multo tempore hanc captiuitatem. Si autem pœna infligenda, sit mors, dicendum ꝙ aut isti filii sunt viri magni,aut sunt paruuli nondum venientes ad robustã ętatem,& discretam. Si paruuli sint,manifestum est, quòd interdũ pro patribus moriuntur, vt patet in submersione Dathan , & Abiron, quia filii sui, & tota familia submersi sunt,vt patet Num.16.cap. De magnis autem non erat dubium quin cõsentirent peccato parentum, alioquin segregassent se à tẽtoriis hominum peccatorum, cùm Moyses monuisset omnes , vt recederẽt ab illis peccatoribus,vt patet in eodem capitulo, & illi recedere noluissent. De paruis autem nihil causæ est,cur mori cum parentibus deberent,nisi propter parentum scelus. Idem patet in submersione quatuor ciuitatum in valle Sodomorum,quia tam paruuli,quã magni perierunt præter Loth cum filiabus , & vxore, sed paruuli, qui nondũ aliquid discretionis habebant, solùm pro patrum flagitio mortui sunt:magni autem mortui sunt pro suis iniquitatibus, cùm in tota ciuitate non fuisset aliquis inuentus iustus,nisi Loth cum fi-

[Margin: ...q sũt ...a quar ...gene- ...onem ...quam ...unt,p ...atis ...um.]

[Margin: ...) par- ...infra ...tã ge- ...tionẽ ...dũ pa ...ũt mor ...ꝓ pec ...Patrũ]

A liabus suis , cùm & ipsi pueri, qui ad aliqualem discretionem peruenerant, malitia supplente ætatem,id ipsum, quod potestas prohibebat, malitia affectabat. Vnde dicitur Gen. 19. cap. quòd omnis populus ciuitatis Sodomorum à puero vsque ad senem conuenerunt vallantes domum Loth. Si autem filius fuerit magnus,aut repugnat peccatis parentum suorum,aut consentit:si consentit,iam perspicuum est,ꝙ non pro peccato patris,sed pro suo quisq; punitur : si autem nõ consentiant, sed totaliter dissentiant contraria facientes, non puniẽtur filii pro patribus, & de hoc loquitur Ezech.capit. 18. vbi ponitur si pater fecerit aliquod de peccatis,quæ ibi cõtinentur,aut de aliis similibus, morietur:& si filius eius nullum de illis egerit, nullo mo-

B do morietur: & si rursus pater bonus fuerit,& genuerit filium latronẽ, homicidam , idolorum cultorem, & sic de cœteris,pater viuet,& filius portabit iniquitatem suam solus, & intelliguntur omnia hæc de morte corporali,vt patet supra. Est autem solùm dubium de filiis Achan, qui lapidatus fuit in valle Achor apud Iericho propter regulam auream, & pallium coccineum, & ducentos siclos argenti, & cum eo lapidati sunt filii sui, & filiæ, vt patet Iosue septimo capitulo: ibi autem non constat vtrum isti fuerint magni viri, an paruuli. Si autem paruuli erant,nullum est inconueniens, cùm supra hoc probatum fuerit: si autem erant magni viri,aut feminę adultę,est difficultas quomodo soluatur. Et si velis soluere, sicut in peccato

[Margin: Qũo pro peccato Achan lapidata est tota familia sua cũ eo.]

C Dathan, & Abiron, in quo filii magni consenserunt, & in peccato Sodomorũ,non valet,quia hic non consensit familia Achan ei furanti,nec postea gratum habuit quod egisset, quia Achã clam omnibus surripuit illa supradicta de Anathemate,& abscondit in Tabernaculo suo,nè quis videret, aut huiusmodi rei cõscius esset: non ergo erat vlla culpa in familia Achan : quicunque ergo de familia Achan cum eo lapidati sunt, siue magni , siue parui fuerint, solùm pro peccato Achan perierunt. De magnis ergo si aliqui ibi fuissent in filiis,aut filiabus suis dicendum est,ꝙ fuerũt mortui cum patre suo ad magnam tanti criminis detestationem , vt totus Israel inde timeret, quoniam & boues, atque oues, & tabernaculum, & cœtera, quæ sui iuris

D erant igne combusta sunt , vt patet Iosue septimo cap. Nos autem sententiam teneamus, quòd isti filii,& filiæ erant paruuli,quia non constat oppositum . Cùm autem posset constare,respondendum foret, sicut supra respondimus. *Ac nepotibus*. Non solùm filiis,qui sunt immediatè à patribus , sed etiam nepotibus , in quibus computatur secunda generatio, cùm filius sit id,quod primum gignitur, & cùm dicebatur hic, qui reddis iniquitatem patrum in filiis:non solùm sunt accipiendi patres pro viris,sed etiam pro matribus. Accipitur enim pater,idest parens:nam sicut pro peccato patrum filii puniuntur, ita & pro peccato matrum, quia filius ita est aliquid matris, sicut patris vsque in tertiam,& quartam generationem. Tertia generatio

E est in pronepotibus: quarta in abnepotibus. Hucusque accedit ista punitio. Trinepotes autem , qui sunt in quarta generatione , non puniuntur pro peccato superiorum suorum.

Quare Deus punit peccata patrum vsque ad quartam generationem,& non vltra, sicut miseretur in millia pro bonitate patris.

QVAESTIO. X.

QVARE autem vltra quartam generationẽ non extenditur punitio cum extẽdatur retributio pro bonis patribus vsq; ad mille generationes, & duo millia?

lia? Causa est, quia proprium est Deo misereri, & non punire, ideo vberior est in miserendo, q̃ in puniendo. Etiam quia s̃m iura humana dictata à ratione odia restringi decet, fauores aũt cõuenit ampliari. Quare aũt specialiter ad quartã generationẽ solũ extendit, & non ad sextam, vel septimam. Ratio posita est supra. s. quia esset hoc contra intentionem punientis. Nam puniẽs filios pro peccato patrũ, ideo punit eos, vt in punitiõe filiorum patres torqueãtur, sed non accedit aliquis ad quintã, nec sextã generationẽ, & rarissimi ad quartã: ergo non debuerunt puniri in quinta, nec sexta, quia tunc non dolerent parentes peccantes de pęna filiorũ suorum, cùm tunc superstites non essent. Deu. 5. c. vbi hæc repetuntur, additur. *His qui oderunt me.* Quod non habetur hic, nec Nu. 14. c. vbi hęc verba iterũ ponunt̃. Ex quo quidam dicunt, ꝙ nunq̃ redditur iniquitas patrum in filios, nisi in his, q oderũt Deum. s. si pater peccauerit, & filij eodem mò peccauerint, & nepotes, & pronepotes, & abnepotes, De⁹ eis reddet iniquitatem patrum suorũ: si aũt filij boni fuerint, siue non habuerint Deum exosum nõ infligetur eis pęna pro peccato patrum. Et similiter dicitur de alia parte opposita. s. faciens misericordiã in millia his, qui diligunt me, & custodiũt mãdata mea. s. ꝙ si fuerint patres boni, & deinde filij boni diligentes Deum, Deus miserebitur eorũ vsq; in millia. i. vsq; in duo millia generationũ: si verò pater bonus fuerit, & filij mali non miserebitur eorũ. Sed hoc non potest stare: primò, quia nõ seruat Deus misericordiã suam in mille generationes, qñ filij sunt boni, sicut pater eorum, à quo originariè descendunt, sed etiam ꝑ bono existente, & tota posteritate iniqua, sicut patet in Dauid, quia ipse fuit bon⁹ rex, & post eũ Salomon filius eius fuit pessimus vir, colẽs idola, & faciens omnem abominationem, & Deus in dieb⁹ eius debuisset diuidere regnum Israel, sed propter Dauid non diuisit: deinde Roboam filius eius fuit malus, & Deus diuisit regnum in duas partes, & totaliter ablaturus erat regnũ à posteris Dauid, sed non fecit propter Dauid, vt non extingueretur lucerna Dauid in Israel, vt patet 3. Reg. 11. & 15. cap. & sic fuit de tota posteritate Dauid, quia rari fuerunt boni viri, sed Deus misertus fuit eorum propter Dauid. Non solùm ergo De⁹ custodit misericordiam suam in filios alicuius viri boni, quando illi boni sunt, sed etiam si sint mali, dum tamen pater eorum bonus fuerit. Item si Deus filijs bonorum quando boni sunt solùm bene ageret, & quando essent mali non bene ageret, non diceretur obseruare misericordiam in filijs, quia nõ misereretur filiis ꝑpter patres, sed misereretur eis, quia boni erãt, sicut patri eorum misertus fuit, qa bonus erat, qđ est contra literam, quia vult, ꝙ misereatur Deus filijs propter bonitatem patrũ. Item si solùm misereretur Deus illis, qui boni erant, cùm cuilibet propter seipsum misereretur, non posset dici, ꝙ misereretur vsque in tertiam, & quartam generationem, quia tertia, & quarta generatio accipiũtur respectu alicuius primi, à quo incipiũt numerari: & sic est sensus, ꝙ si pater est bonus, Deus miseretur filijs eius vsq; in tertiam, & quartam generationem: bonum ergo propter quod De⁹ miseretur, oportet, ꝙ accipiatur ab illo patre, à quo incipiunt cõputari generationes, alioquin si Deus respiciat ad bonum cuiuslibet, & propter hoc misereatur illius, non poterit ibi reperiri distinctio generationum quatuor: nam in eodem ad seipsum non est primum, nec secũdum, cùm non sit ordo. Et si dicas fortè, quòd quando pater est bonus, & filij sunt mali, Deus miseretur vsque in tertiam, & quartam generationem propter bonitatem patris, ita quòd bonitas patris tunc extendatur ad eos, & aliàs non posset extendi. Non stat cõuenienter: nam tunc filij boni sunt, ita merita sua eis

Quare Deus non punit vsq; ad quintã, & sextã generationem.

Salomon pessimus vir.

F suffragantur, vt Deus misereatur eis, sicut suffragabantur patri eorum merita propria. Item si non misereretur Deus aliquibus, qui mali sunt propter patres suos bonos existentes, & non puniret etiam filios non existentes malos pro peccato patrum, nõ esset causa quare fieret differentia inter misereri, & puniri: sed fit differentia, quia dicitur, quòd Deus miseretur vsque in millia, & quòd punit iniquitatem patrum in filios solùm vsque ad quartam generationem, ergo filios bonos interdum punit pro malis patribus, & filios malos reddit prosperos propter bonos patres. Patet consequentia, quia si respiceret Deus in inflictione pœnarum solùm ad merita cuiuslibet, & non ad patres, sicut omnes malos pro suis malis puniret, ita omnes
G bonos pro suis virtuosis actibus præmiaret, & non cõputarentur plures generationes in miserẽdo, quàm in præmiando. Item, quia non esset verum, quòd solùm vsque ad quartam generationem puniantur filij pro peccato patrum, accipiendo, vt isti volunt, quia si mali filij solùm puniuntur, necesse est eos pro suis scelerib⁹ cruciari magisquam paterna flagitia luere, & tunc quęritur, an si pater sit malus, & filius, & nepos, & pronepos, & sic omnes vsque ad mille generationes: vtrum omnes punientur. Si dicas, quòd non, ergo manebũt peccatores impuniti, qđ est contra confessionem fidei Catholicę. s. Qui bona egerunt ibunt in vitam æternã, qui verò mala, in ignem æternum. Et Christus sæpissimè in Euangelio hoc attestatur. Si autem dicas, ꝙ oẽs
H isti punientur: ergo non solùm puniuntur filij hominum peccatorum vsq; ad tertiam, & quartam generationem, sed etiam vsque ad millesimam, & bismillesimam, & sic in æternũ, quod est contra istam literã. s. ꝙ puniat iniquitates patrum in filios vsque in tertiam, & quartam generationem, si sic intelligatur, vt tu intelligis: ergo non est sic intelligendum, sed ꝙ filij, etiã si boni sint, si malorum virorum filij sint, interdum ꝑ sola iniquitate patris moriantur: si autem bonorũ filij sint, etiam si ipsi mali sint: interdum pro meritis patris non punientur. Item si sic non intelligeretur, non diceretur reddi iniquitas patrum in filios, sed quilibet pœnam iniquitatis suæ lueret, vt si pater malus esset, & puniretur, & filius malus esset, & puniretur. Sed hic
I dicitur, ꝙ redditur iniquitas patris in filios; ergo etiam filij boni erunt puniendi interdum pro iniquitate parentum. Et hoc est propriè reddi iniquitatem patrum in filios, vel quòd filij mali pro bonitate parentum misericordia digni habeantur, & hoc est propriè miserationem seruari filijs pro patribus. Ad hæc autem posset respondere fortè defensor huius positionis. s. quòd filij puniuntur pro peccato patrum, quando sunt mali, & præmiantur pro bono patris quando sunt boni, & hoc solùm vsq; ad generationes determinatas hic. s. ꝙ si pater sit bonus, & filij sint boni, præmiantur filii pro bono suo principaliter, & deinde tribuitur eis aliquid boni pro virtuosa operatione patris. Si autem sint mali filij alicuius viri boni, non datur eis pro bono patris
K misericordia aliqua. Sic de malis, si sit pater malus, & filij sint mali, punientur filii pro malis suis, & hoc vsq; ad mille, & duo millia, vel tria millia generationum. Pro malo aũt patris sui etiam aliquo modo puniẽtur, sed hoc solùm vsque ad quatuor generationes, deinde aũt qlibet ꝑ malo suo punietur, & nõ pro malo patris. Si aũt fuerint filii boni, solũ puniet̃ pr̃, & non filii ꝑ eo. Sed isti valde errant: nam licèt ad vnam particulam verum dicant, quantum ad aliam tamen falsum est: dicunt enim verum quantum ad hoc quod est puniri filios malos pro peccatis malorum patrum: nam filij boni bonorum virorum præmiantur pro actu suo bono, & merito patrum suorum, & filij mali malorum virorum puniuntur vsque ad quartam generationem

tionem pro peccato suo, & pro peccato patrum: post quartam autem generationem solùm punitur quilibet pro peccato suo. Dicunt tamen isti falsum quantū ad aliam particulam, scilicet quòd filij mali virorum bonorum non recipiant miserationem Dei merito patrum, sicut probauimus supra de tota posteritate domus Dauid. Nam cùm omnes successores sui præter duos post magna tempora valde mali fuissent, erat delenda regia potestas ab illis, sed Deus conseruauit illis misericordiam pro Dauid patre eorum, vt non extingueretur lucerna domus Dauid, vt patet 3. Reg. 11. & 15. cap. Etiam isti patribus malis errabant, nam si patres mali existant, & postea filij boni sint, puniuntur pro sola patrum iniquitate, vt patet in exemplis positis supra, scilicet de filijs Israelitarum murmurantium, qui in deserto quadraginta annis manserunt portantes fornicationem patrum suorum, scilicet peccatum murmurationis, vt patet Numeri decimoquarto cap. Item de paruulis mortuis in ciuitatibus Sodomorum, vt patet Genesis decimonono. Item de paruulis filijs Dathan, & Abiron, & totius congregationis ducentorum quinquaginta, quia isti paruuli boni erant, tamen perierunt pro murmuratione patrum suorum, vt patet Numeri decimosexto capitulo. Item de filijs Achar, qui combusti sunt, vt patet Iosue septimo, solo patre peccante: & tamen omnes isti non peccauerunt, & perierunt, patrum luentes supplicia: non potest ergo stare ista responsio, sed necesse est redire in primam expositionem, scilicet quòd puniantur pro peccato patrum malorum filij tam boni, quàm mali, & quòd præmientur pro patribus bonis filij tam mali, quàm boni. Considerandum tamen, quòd licèt verum sit hoc, non tamen tenet vniuersaliter, scilicet quòd semper puniantur filij pro peccatis patrum: verum est enim, quòd si patres boni sint, semper miseretur Deus filiorum eorum, siue totaliter tollendo eis aduersitates, siue in parte: non tamen est vniuersale, quòd filios malorum virorum puniat Deus pro peccatis eorum, sed interdum punit, interdum verò impunitos relinquit. Ratio diuersitatis est, quia Deus est promptior ad miserendum, quàm ad vlciscendum: bonum enim de natura sua dat, pœnam autem solùm propter necessitatem: & quia non est semper necessarium, semper puniri filios pro patribus malis, non semper puniuntur. Sciendum autem quòd aliquis potest secundum istas regulas datas puniri pro multis, & miserationem pro multorum meritis recipere: nam si patres mali sint, puniuntur filij vsque in quartam generationem, cùm ergo filij fuerint in quarta generatione possunt puniri pro peccatis patrum suorum immediatorum, & ista est vna generatio: si autem aui fuerunt mali, etiam puniri poterunt pro peccatis auorum, & ista est secunda generatio: si autem proaui fuerunt mali poterunt puniri pro peccato eorum, & ista est tertia generatio: si abaui mali sint, etiam pro eis punientur, & ista est quarta generatio: & sicut punitur filius pro peccatis patris vsque ad quartam generationem per lineam paternam computādo istas quatuor generationes: ita punietur pro peccatis matris vsque ad quartam generationem, scilicet pro peccatis matris, & auiæ, & proauiæ, & abauiæ: sunt ergo secūdum istam regulam quindecim personæ pro quarum delictis puniri possumus, scilicet. Primò punitur quilibet pro peccato suo, secundò pro peccato patris sui: tertiò pro peccato aui sui paterni, quartò pro peccato auiæ paternæ, quintò pro peccato proaui paterni, sextò pro peccato proauiæ paternæ, septimò pro peccato abaui paterni, octauo pro peccato abauiæ paternæ, & hic sumatur linea patris. Incipientes autem lineam matris dicēdum quòd punitur pro peccato ma-

Nō est necessariū quòd sēper De⁹ puniat filios pro peccato patrū

Homo pro delictis 15. personarū puniri potest.

A tris filius, & ista est persona nona, decimò punitur filius pro peccato aui materni, vndecimò pro peccato auiæ maternę, duodecimò pro peccato proaui materni, terciodecimò pro peccato proauiæ maternæ, quartodecimò pro peccato abaui materni, quintodecimò pro peccato abauiæ maternæ. Et hic consummatur generatio quarta ex parte matris. In remuneratione autem filiorum pro meritis parentum non possunt assignari certi numeri personarum, cùm non ponantur determinatæ generationes, sed dicitur, quòd Deus seruat misericordiam in millia, idest in multa millia, ita quòd numerus est indeterminatus: sed Deus nouit quantus esse debeat secundum quantitatem meriti paterni: propter quod aliquando Deus miserebitur

B vsque ad generationem quintam, aliquando vsque ad sextam, & aliquando solùm ad secundam, interdum verò ad vigesimam, & vltra. Et sic est de punitione, quia fit extensio in generationes secundum quantitatem paterni peccati: nam si sit peccatum magnum, ad plures generationes extendetur, quàm si sit paruum: nunquam tamen excedit quartam generationē, quantuncunque sit. Cùm autem dicitur Deus seruare misericordiam in millia, quod ad minus duo millia generationum signat, non est intelligendum, quòd duret miseratio ad generationes bis mille, quia nunquam erunt tot generationes, imò nec mille, nec quingentę, vt communiter arbitrantur: nam ad faciendū mille generationes per eandem lineam continuatam essent

C necessaria vigintiquinque millia annorum, aut viginti millia, vel plura, scilicet vna generatio computatur à tempore, quo homo nascitur, donec habuerit filium, aut filiam propagetur linea generationum, & hoc cōmuniter fit in anno vigesimo, vel vigesimoquinto, & interdū valde tardius, licèt in minori ætate fieri hoc posset: nam à Christo redeūdo ad mundi principium secundum computationem communem sunt anni quinque mille ducenti demptis duobus, & tamen in istis annis omnibus per lineam rectam descendendo ab Adam vsque ad Christum fuerunt solùm generationes septuaginta, & quinque secundum computationem Beati Lucæ, vt patet Luc. 3. cap. vbi computat ordine retrogrado lineam Christi reducendo eam vs-

D que ad Adam protoplaustum: imò vsque ad Deum: secundum computationem Beati Matth. capit. 1. sunt generationes quadraginta, & duæ, vt patet, quia ab Abraham vsque ad Dauid fuerunt omnes generationes quatuordecim à Dauid vsque ad transmigrationem Babylonis fuerunt aliæ quatuordecim generationes, & à captiuitate transmigrationis Babylonicę vsque ad Christum fuerunt aliæ quatuordecim generationes, quæ simul sunt quadragintaduo generationes ab Apostolo Matth. 1. cap. designatæ. Ab Abraham verò vsque ad Adam fuerunt generationes viginti computando eas, quæ habentur Gen. 5. & 11. cap. Quomodo autem Beatus Matthæus, & Lucas discordare videantur, non est hic disputationis locus, sed videbitur Deo

E dante in suis locis Euangeliorum: si igitur in quinque millibus, & ducentis annis tam paucæ generationes sunt, quando accederetur ad duo millia generationū, non est credibile: maxime, quia non multa tempora durationis mundi communiter homines arbitrantur. Ponuntur ergo hic millia generationum, idest generationes indeterminatæ, siue multæ, siue paucæ sint. Sciendum autem, quod ista duo simul sunt multotiens, scilicet quod puniatur aliquis pro peccato patrū suorum, & quod miserationem recipiat pro meritis parentum. Nam potest aliquis habere bonum patrē, & matrē pessimā: meritis patrum filij habebūt multa prospera, & merito matrum incident in calamitates. Vel aliquis poterit habere patrē, aut auum pessimos,

A Christo vsque ad mūdi principiū sunt anni 5198.

& proauum, & abauum viros valde iustos. Pro peccato patris, & aui punietur, & pro meritis proaui, & abaui prosperabitur, aut tolletur ei pars calamitatis, quæ ei futura erat meritis suis, aut pro peccatis aliorũ parentum: & quanto aliquis habet plures progenitores bonos: plus ei de bono adijcitur: & dũ plures ei ꝓgenitores malos habet vsque ad quartam generationem plus calamitatis ei infligitur: patent hæc tria exemplariter. De primo in posteritate regum domus Dauid: nam Roboam, & alij sequentes merito malorum progenitorum, scilicet Salomonis, qui fuit pessimus vir, & aliorum inter se, perdiderunt maiorem partem principatus sui regni, transeunte toto Israel, qui vocantur decem tribus ad principatum Ieroboam, & successorum eius, qui fuerunt de stirpe Ephraim, vt patet 3. Reg. cap. 12. manente in principatu Iuda solis duabus tribubus, scilicet Iuda, & Beniamin, & Leuitis, qui non computantur in tribum, & ista pœna semper fuit in domo regum Iuda, quia nunquam regnum vnitum est, sicut fuerat tempore Dauid, & Saulis. Recipiebant etiam isti miserationem pro merito bonorum progenitorum: nam Dauid fuerat caput stirpis huius, & ipse fuit vir bonus placens domino, propter quem reseruauit Deus in posteritate sua illam partem regni, scilicet duarum tribuum, nè totaliter periret lucerna domus Dauid, cùm totaliter promererentur peccata posterorum Dauid ablatum fuisse totaliter sceptrum ab eis, vt patet 3. Reg. 11. & 15. cap. Exemplũ secundi, & tertij dicti patet: dicebatur enim quòd quanto aliquis plures progenitores bonos habet, plus augentur bona ei à Deo, quod patet in posteris Abrahæ: Abraham namque fuit primus, cui factæ sunt primò repromissiones pro se, & semine eius, vt patet Gene. 12. capit. inquirendo historiam totam à mundi origine, quæ texitur ab exordio Genesis. Idem patet ad Gala. 3. cap. scilicet: Abrahæ factæ sunt repromissiones, & semini eius, & hoc, quia erat bonus, & placebat coram domino. Isaac autem fuit filius Abrahæ, & meritis suis, atque patris sui adiutus est, & fuerunt in eo adhuc istæ promissiones clariores. Iacob autem fuit filius Isaac, & iste habuit promissiones perfectiori modo, quàm Isaac, quia ipse habuit duos progenitores viros sanctos, scilicet Abraham, & Isaac, Isaac autem solùm habuit vnum progenitorem immediatum virum iustum, scilicet Abraham. Quòd autem fuerint perfectius repromissiones in Iacob, quàm in duobus præcedentibus Patriarchis genitoribus eius, patet Gen. 49. cap. cùm dicit Iacob benedicẽs Ioseph: Benedictiones patris tui confortatæ sunt benedictionibus patrum eius, donec veniret desiderium collium æternorum, idest benedictiones, quas Deus dedit mihi, fuerunt perfectiores, quàm benedictiones datæ patribus nostris, & hoc, quia plura mihi fuerunt reuelata, quàm eis, donec veniret desiderium collium æternorum, idest intantum processit reuelatio diuina facta ad me, donec declararet mihi de beatitudine paradisi, qui videtur esse in collibus æternis propter altitudinem, & durationem: quod non fuit declaratum patribus nostris. De hoc Gen. 49. cap. latius diximus. Item patet hoc cùm Deus dicebat tempore Moysi sæpe Israelitis, quòd introduceret eos in terrã Chanaan, subdebat causam huius esse merita Abrahę, Isaac, & Iacob: si enim non magis agerent merita Isaac, & Iacob pro posteris eorum, quàm meritum solius Abrahæ, nihil causæ esset, quare posuisset inutiliter nomina trium. Item Moyses fuit posterior istis Patriarchis, & meritis suis, atque istorum magis eleuabatur, quàm priores, vt patet supra sexto capitulo, cùm dicitur: Ego dñs, qui apparui Abrahæ, Isaac, & Iacob in Deo omnipotente, & nomen meum Adonai non indicaui eis.

Quanto aliquis plures habet bonos parẽtes, plus de bono Deus ei confert.

Quamuis Deus multa bona tribuerit Isaac, plura tamen cõtulit Iacob

F Ecce qualiter hic innuitur, qualiter non habuerunt perfectam cognitionem de Deo isti antiqui patres: Moyses verò habuit, quia Deus reuelatus est ei per essentiam, & indicauit ei omne bonum suum, vt patet præcedenti cap. & ibi latè diximus, & ista erat reuelatio nominis magni Dei. Exemplum tertij dicti patet: dicebatur enim, quòd quanto aliquis habet plures progenitores malos, cœteris paribus, magis punitur, siue qui non habet ita multos malos progenitores, sicut alius non ita grauiter punitur, patet hoc in posteritate Dauid, scilicet in Roboam, & Salomone, Salomon namque fuit malus vir, & meruerat perdere totum regnum, tamen non perdidit propter Dauid patrem suum, qui fuit immediatus ei, dedit tamen

G Deus Salomoni quandam afflictionem, quia in senectute sua erat ei à Deo suscitatus quidam aduersarius, qui conturbabat eum, & deprimebat statum eius, vt patet 3. Reg. 11. capit. Roboam verò malus fuit, & super peccata sua habuit peccata patris sui Salomonis: ideo in diebus eius diuisum est regnum Israel, & Iudę, vt patet 3. Reg. 12. cap. si autem Roboam fuisset filius Dauid immediatè non fuisset in diebus eius diuisum regnum propter Dauid, sicut innuit textus factum fuisse de Salomone propter Dauid: non enim fuit Roboam ita vir malus, sicut Salomon. Demerita ergo paterna ad hanc calamitatem multum impulerunt, & sic reperies multa huiuscemodi. *Festinusque Moyses curuatus est pronus in terram*. Idest Moyses atten-

H dit voces istas Dei, quomodo transiuit clamans coram ipso existente in foramine petræ, & confestim intra foramen petrę inclinauit se exhibens reuerentiam, & grates pro demonstratione tanti boni facti ei. Vel fortè auditis his vocibus exilijt de foramine petræ, in quo erat, & curuauit se in terram coram eo. Vel potest dici, quòd Moyses curuauit se coram domino accipiens confidentiam petendi ex supradictis verbis domini, in quibus petere instruebatur, voluit petere, vt Deus ambularet cum eis in via: ad quod vt assequeretur humiliauit se pronum in terra, quia iste est habitus conueniens postulanti. Quidam stultissimi Iudæi dixerunt, quòd Moyses ideo se festinanter inclinauit in terram, quia dixerat Deus vsque in tertiam, & quartam generationem, idest quòd ipse puniebat

I peccata patrum in filios vsque in tertiam, & quartam generationem: timuit autem Moyses ne Deus diceret vsque in quintam, sextam, septimam, & vltra: ideo festinanter inclinauit se petiturus, nè diceret vltra quartam generationem. Sed ista magna insania est, quomodo enim Moyses auderet aliquid petere contra id, quod Deo conuenit? Deus enim de se enũciabat, vel dabat formam enunciandi, quòd ipse erat punitor scelerum vsque in tertiam, & quartam generationem, quomodo ergo enuncianti Deo de se, quod verum est, Moyses repugnaret petendo oppositum, imò repugnat, quòd in talibus petitio fiat: nam petitio est, vt fiat aliquid quod nos volumus fieri, aut

K quòd non fiat quod mandamus, & sic de similibus, quæ sunt in voluntate facientis. De eo autem quod est nõ est petitio: nemo enim petit ab alio ne sit albus, aut vt sit magnus, vel paruus, quia ista sunt in esse, & non ex voluntate dependent, quòd ergo Deus esset punitor peccatorum patrum in filios vsq; in tertiam, & quartam generationem, erat quædam proprietas Dei. Non ergo stat aliquo modo, quòd aliquis homo habens granum intellectus peteret ab alio, nè esset talis, aut quia illud iam erat, & dum erat, sic, necesse erat esse: si autem Deus dixisset: Ego volo punire peccatum alicuius viri vsque in tertiam, & quartam generationem, tunc stabat conuenienter, quòd Moyses rogaret dicens: peto domine, nè

Expositio quorundã Iudæorũ fatua.

nè hoc facias. Item si Moyses ad hoc inclinatus fuisset, hoc petiuisset, & poneretur petitio eius: sed in litera sequitur petitio, & non fuit ista, sed quòd Deus graderetur cum eis: ergo non inclinatus fuit festinus Moyses ad petendum, nè Deus diceret in quintam, & sextam generationem. *Et adorans ait*. Duo ponuntur hic, quæ pertinent ad cœremoniam adorationis; scilicet curuari in terra, & extendere manus, & ipsa extensio manuum vocatur hic adoratio, aliud vocatur incuruatio. *Si inueni gratiam in conspectu tuo domine.* Idest, ò domine, si tu diligis me, & in aliqua reputatione me habes, atque sum placens coram te, rogo te, quòd facias id quod sequitur. Iste modus rogandi est conueniens valde in eis, qui sciunt se diligi, quia amor est vinculum vnitiuum, & vnit amantem cum amato, & nihil est propter quod magis flectatur amãs, quàm propter amatum, ideo hoc tãquam potissimum proponere debet, vt fundamentum petitionis suæ: Moyses autem sciebat se inuenisse gratiã in conspectu Dei, cùm Deus dixisset ei supra precedẽti capitulo: Et hoc verbum, quod locutus es faciam, quia inuenisti gratiã coram me, & noui te ex nomine: conueniebat ergo modus iste petendi valde Moysi, & ob hoc supra præcedenti capitulo, iterum sic petierat dicens: In quo enim scire poterimus ego & populus tuus, inuenisse nos gratiam in conspectu tuo, nisi ambulaueris nobiscum? *Obsecro vt gradiaris nobiscum.* Qualiter Deus ambularet cum eis præcedẽti capitulo expositum est: Deus namque cum eis ambulare non poterat, quia cùm vbique sit, moueri non potest propriè, nec impropriè: angeli autem aliquo modo mouentur, quia relinquũt locũ in quo antea erant, & acquirunt alium: de quorum localitate dictum est supra 3. & 20. c. rursus vbicunque essent Iudæi, & quocunque mouerentur, necessarium erat Deum eis adesse, cùm vbique sit: & hoc tantum est, ac si cum eis moueretur. Quomodo ergo petebat, vt cum eis ambularet? Sicut supra responsum est, intentio Moysi erat, vt Deus manifestaret pro eis miracula sua, & ista sunt ostensiua potentiæ suæ. Dato enim quòd Deus esset semper cum Iudæis, si tamen non faceret in fauorem eorum aliqua miracula, non magis diceretur esse cum eis, quàm cũ alijs gẽtibus, vel quàm cum asinis: volebat ergo Moyses Deum ambulare cum eis, idest quòd in toto itinenere, per quod ambularent manifestaretur per Dei miracula, quòd Deus erat cum eis.

Quomodo Moyses petijt à Deo, vt ambularet cùm Iudæis.

QVAESTIO. XI.

SED queres: quomodo Moyses hic petiuit, vt Deus graderetur cum eis, cùm supra precedenti capitulo Deus hoc concessisset dicens: & verbũ istud, quod locutus es, faciam: inuenisti enim gratiam coram me. Respondetur, quòd Deus concesserat, & Moyses non dubitabat esse concessum: sed quia Hebræi erant inclinati ad malum, & Deus posset dimittere eos, aut delere, rogabat, vt ambularet cum eis non dimittendo eos, & non delendo. Patet hoc, quia à principio cùm Moyses rogaret pro remissione peccati populi, Deus dixerat: non ascendam tecum: quia populus duræ ceruicis es, nè fortè disperdam te in via. Et iterum: Populus duræ ceruicis es: semel ascendam in medio tui, & delebo te. Licèt ergo postea Deus precibus Moysi concessisset ire cum Iudæis in via: tamen semper manebat, quia si aliqua die Israelitæ Deum prouocarent ad iram per aliquam malam operationem, Deus ascẽ-

A deret super eos, & deleret eos: Hoc autem volebat cauere Moyses. Sciens ergo, quòd Deus ascensurus erat cum eis, sicut promiserat, rogauit vt tales eos faceret, nè eum prouocarent ad iram, & ipse induceretur ad delendum eos. Hoc patet per id, quod habetur in litera, scilicet. *Populus duræ ceruicis est*. Idest scio, quòd iste populus duræ ceruicis est, & tu concitatus poteris eum delere: rogo ergo, vt auferas iniquitates nostras, idest quòd facias nos non esse duræ ceruicis, sicut nũc sumus, & non erimus occasio, vt nos deleas: rogabat etiam, vt Deus firmiter iret cum eis, nè recederet, & hoc importatur, cùm dicitur infra, nosque possideas, scilicet quòd simus firmi apud te. *Populus enim duræ ceruicis est*. Idest non est bene domitus, nec mandatis

B obtemperans: sed nititur in vetitum. Hoc ponit ad declarationem suæ petitionis, scilicet quia erat populus duræ ceruicis, & hoc erat occasio, vt Deus deleret eum, petebat vt tolleretur illa ceruicis duricies, nè cùm in via iret cum eis, disperderet eos. *Et auferas iniquitates nostras*. Idest facias, quòd non simus duræ ceruicis, sicut hactenus consueuimus: non est. n. idem remittere iniquitates, & auferre, quia remittere est parcere ei, qui iam peccauit: auferre iniquitates ẽ tollere occasiones ad iniquitates causandum, siue tollere ne simus iniquitatem agentes: & hoc magis cõueniebat petitioni Moysi, quàm quòd peteret auferri, si accipiatur auferri, idest remitti: nam cùm ista petebat Moyses, non erat aliqua iniquitas in populo, quia iam

C Deus remiserat iniquitatem adorationis vituli: magis ergo conueniebat, quòd peteret, vt Deus disponeret taliter, nè vlterius peccarent, in quo viderentur peccare, odium peccati præteriti quasi quòd peteret vt remitteret eis iniquitates, quas in via agerent, in quo præsupponebatur eos aliquando peccaturos. Etiam, quia ista petitio prima est securior: nam si Deus auferret eis occasionem peccandi, ita quòd nullo modo iam essent duræ ceruicis, non esset aliquod periculum, quòd Deus deleret illos: si autem peterent, vt Deus deleret iniquitates eorum, quas postea in via incurrerent, non erat tutum, quia aliquando Deus iratus eos deleret. *Atque peccata*. Vocantur iniquitates peccata facta ex malitia. Vocantur peccata alia minora mala com-

D munia quomodocunque fiant. Et non ponuntur hic scelera, sicut supra posuerat, quia scelera erant peccata grauissima, quæ fiebant directè in Deum, quemadmodum erant idolatria, & similia, de quibus, quia erat tam securus populus, quòd nunquam talia agerent, nec erant ad talia inclinati, non curauit Moyses petere. Etiam hoc prudenter subticuit in detestationem criminis idolatriæ, quia ipsi petebant auferri iniquitates, idest tolli eis occasiones quorũdam peccatorum, ad quem inclinati erant, scilicet quòd non essent duræ ceruicis. Si ergo peterent auferri scelera, esset sensus, quòd ipsi peterent tolli sibi occasionem idolatrandi, quia erant ad idolatrandum proni: confiteri autem talia de se durum videbatur, & turpe, cùm non diceret perfectam detestationem criminis idolatriæ. *Nosque possideas*. Ista erat adhuc alia particula petitionis,

E quia fortè Deus ascenderet cum eis, & quia erat populus duræ ceruicis haberet occasionem ad recedẽdum ab eis, cùm non vellet punire, ideo petit Moyses, vt non recederet ab eis dicens. *Nosque possideas*. Idest rogo te, vt teneas nos firmiter tanquam possessionem, non recedendo à nobis leuiter, & nostras iniquitates auferas. Loquebatur Moyses in persona totius populi, qui erat peccator coram domino, & induratus ad peccandum: Moyses autem non erat habens huiusmodi inclinationes, nec peccauerat cum populo, sed quia prælatus imponit sibi defectus populi humiliando se, vt facilius exaudiatur.

Respondit dominus. Hic inducitur Deus consentiens petitioni Moysi. *Ego inibo pactum*. Hic acceptat Deus, quod dixerat Moyses, scilicet quòd Deus graderetur cum eis, & deleret iniquitates eorum, atque possideret eos firmiter: dicit hic Deus. *Ego inibo pactum*. Idest ego firmabo tecum pactum de faciendo omnia hec, quę petiuisti. Et dicitur hoc vt magis certificatus esset Moyses, & magis certificare posset populares de promissione Dei: nam firmiora sunt ea, quę fœdere componuntur, quàm ea, quæ aliter promittuntur. *Videntibus cunctis signa faciam*. Hic ponitur probatio superioris dicti, scilicet quòd Deus iniret pactum cum Israelitis. Nam ipsi petebãt, vt graderetur Deus cum eis, & hoc nihil aliud erat, quàm quòd Deus faceret miracula pro eis ostensiua potentiæ suæ, & hoc promisit se facturum dicens. *Videntibus cunctis signa faciam*. Idest ego faciam mirabilia videntibus omnibus vobis, in quibus clarè cognoscatis me esse. Per miracula nãque capiebant experimentum isti Iudæi, an Deus esset cum eis, vel non. Sic dicitur supra 17. cap. cùm peterent, vt Deus daret eis aquã in Raphidim, vbi non erat aqua, dixerunt: Est ne Deus inter nos, an non? quasi dicat, si inter nos Deus est, faciet miracula, si autẽ miracula non facit, nõ est inter nos. Ista signa, quæ Deus fecit inter Iudæos post hoc, per quę manifestaretur cunctis, satis erant multa, scilicet deuoratio Dathan, & Abiron, & combustio Core, & congregationis eorum, vt patet Num. 16. ca. & demonstrationem putei, quando canebant: ascende putee, vt patet Num. 20. Et eductio aquarum de duris silicibus in Cades deserti Sin, vt patet Num. 20. cap. & inclinatio scopulorum in torrentibus Arnon, vt mutuo se tangerent, & opprimerent latentes Amorrheos, vt patet Num. 21. capit. patet etiam in diuisione aquarum Iordanis ad transitũ Iudęorum Ios. 3. capit. & in casu murorum Iericho canentibus tubis, vt habetur Ios. 6. cap. & in multis aliis, tamen hic ista signa, q̃ Deus dicit se facturũ, intelligũtur de cornutatione faciei Moysi, quia alia erant multum distantia, & non conuenienter erant signa fœderis huius: imò potius erant effectus huius fœderis. i. qa Deus cum eis fedus iniebat, facturus erat illa. Signum autem quòd pactum cum eis iniret ad faciendum illa, fuit cornutatio faciei Moysi, idest splendor, vel radiositas. Nam hoc tale aliquid fuit, vt omnes cernentes mirarentur cognoscentes manifestè esse à Deo, quia nihil vnquã tale viderant, nec à sęculis factum fuerat. *Signa faciam*. Propriè conuenit hoc cornutationi vultus Moysi, quia illa, quę postea Deus facturus erat, potius erant portenta, aut prodigia, quia dabantur in pœnam aliquorum, scilicet deglutitio Core, & Dathan, atque Abiron. Vel erant ad aliquam necessitatem, sicut apertio Iordanis, & percussio silicis ad egressionem aquarum. Cornutatio autem faciei Moysi fuit solùm ad demõstrandum veritatem, & certitudinem pacti, & non ad infligendam alicui pœnam, vel ad aliquam necessitatem: ergo erat propriè signum. *Quæ nunquam visa sunt super terram*. A principio orbis conditi nunquam tale visum est, vt facies alicuius sic splenderet: emittebat enim radios tanquam solares, ita vt non possent intendere in eum filii Israel prę lucis magnitudine, vt patet infra, & clari⁹ habetur 2. ad Corin. 3. cap. *Nec in vllis gentibus*. Idest nulla gens tale vidit vnquam. Satis inferebatur hoc ex supradicto, quia si talia signa nunquam visa sunt super terram, nulla gens potuit videre illa, quia nullę gentes sunt extra terram. *Vt cernat populus iste in cuius es medio*. Idest hoc faciam, vt iste populus Hebraicus, in quo habitas, videat mirabilia. Dicitur Moyses esse in medio Hebręorum. i. inter eos, quia inter eos habitabat. *Opus domini terribile*. Istud opus est cornutatio faciei Moysi, quod erat ter-

Signa quæ fecit Deus inter Iudæos post idolatriã.

F ribile, idest admirandum, cùm nunquã fuisset visum. *Quod facturus sum tecum*. Idest istam cornutationem sum facturus in te dando radios vultui tuo.

Obserua cuncta quæ hodie mandaui tibi: ego ipse eijciam ante faciem tuam Amorrhæum, & Chananęum, & Hethęum, Pherezęum quoque, & Heuæum, & Iebusęum. Caue ne vnquam cum habitatoribus terræ illius iungas amicitias, quæ sint tibi in ruinam: sed & aras eorum de-
G strue, confringe statuas, lucosque succide. Noli adorare Deum alienum. Dominus Zelotes nomen eius, Deus est ęmulator. Ne ineas pactum cum hominibus illarum regionum, nè cùm fornicati fuerint cum dijs suis, & adorauerint simulachra eorum, vocet te quispiam vt comedas de immolatis. Nec vxorẽ de filiabus eorum accipies filijs tuis, ne postquam ipsę fuerint fornicatæ, fornicari faciant & filios tuos in deos suos.
H Deos conflatiles non facies tibi. Solennitatem azymorum custodies. Septem diebus vesceris azymis, sicut pręcepi tibi in tempore messis nouorum: Mense enim verni temporis egressus es de Aegypto. Omne quod aperit vuluam generis masculini meum erit: de cunctis animantibus, tam de bobus quàm de ouibus meum erit. Primogenitum asini redimes oue. Sin autem nec pretium pro eo dederis, occidetur. Primo-
I genitum filiorum tuorum redimes, nec apparebis in conspectu meo vacuus. Sex diebus operaberis, die septimo cessabis arare, & metere. Solennitatem hebdomadarum facies tibi in primitiis frugum messis tuæ triticeę, & solennitatem, quando redeunte anni tempore cuncta conduntur. Tribus temporibus anni apparebit omne masculinum tuum in conspectu omnipotentis Domini dei Israel. Cùm enim tulero gentes a
K facie tua, & dilatauero terminos tuos: nullus insidiabitur terræ tuæ ascendente te, & apparente in conspectu Domini dei tui ter in anno. Non immolabis super fermento sanguinem hostiæ meæ, neque residebit mane de victimis solennitatis Phase. Primitias frugum terræ tuæ offeres in domo Domini dei tui. Non coques hædum in lacte matris suæ.

Deuter. 7.

Præcepta legalia.

3. Reg. 11.

32. q. 4. ca. sicut sãctũ 26. q. 2. c. si.

28. q. 1. ca. Sit enim. 35. q. 1. ca. ꝙ autẽ §.

In lege supra 13. Luc. 2. supra ca. 13. De voto cap. magnæ. Eccle. 35.

Supra 23. Deut. 14.

Obserua

Obserua cuncta. Hic ponitur secundum principale, A scilicet legis repetitio. *Obserua cuncta, quæ hodie mandaui tibi.* Deus fecit fœdus cum Moyse, vt custodiret Hebræos in via, & ipse faceret signa, quæ nullus vnquam vidisset, & ad hoc volebat, quòd Israelitæ obseruarent aliquid, ita vt pactum esset mutuum, & sic subiunxit. *Obserua cuncta, quæ hodie mandaui tibi.* Ista sunt, quæ sequuntur in litera. *Obserua.* Idest fac obseruari, quia prælatus populi es, ideo denuncia eis ex parte mea, vt hæc obseruent. *Ego ipse eyciam ante faciem tuam.* Hic ponitur pactum ex parte Dei, scilicet quid agere deberet Deus, & erat quòd eijceret Chananæorum populos de terris suis, vt possiderent eas Israelitæ, & dixit. *Ego ipse eyciam.* Quia antea dixerat capitulo præcedenti, mittam præcursorem B tui angelum meum, vt eiiciam Chananæum, & Amorrhæum, & subiunxit: non enim ascendam tecum, quia populus duræ ceruicis es, nè fortè disperdam te in via: populus autem renuebat, vt angelus solus ascenderet cùm eis, sed Deus ascenderet, & faceret omnia hæc, ideo, confirmato fœdere, Deus dicit se hoc facturum, cùm dicitur. *Ego ipse eyciam.* Idest egomet faciam hoc, quod erat assentire petitioni eorum: tamen non est intelligendum, quòd Deus per seipsum hoc faceret, cùm istę ministrationes non pertineant ad Deum, sed ad creaturas ministrantes ei: dicitur tamen quòd ipse faciet, quia aliqua miracula ad hoc fiebant, quæ pertinent ad Deum solum: nam angelus facere dicitur, quando so- C lus angelus operatur, & non apparet ibi aliqua specialis operatio, quæ ad Deum pertineat. Sic autem à principio dicebat eis Deus, quòd angelus suus præcederet eos, & ipse non iret cum eis, scilicet quòd sola potestas angelica appareret in directione, & custodia eorum, & non potestas Diuina operatiua miraculorum, quòd Deus per se faceret, quia angeli hoc administrarent, & tamen Deus faceret in aliquibus miracula, quæ potissimum facerent ad eiiciendum Chananæorum populos de terris suis, quę miracula ad solùm Deum pertinebant, vt postea factum fuit, scilicet aperuerit Iordanem ad transitum, quod tenuerit solem immotum spatio vnius diei, vt patet Iosuę decimo capitulo, & in his potissimum fuit ex- D terminatio Chananęorum. Dicebatur igitur Deus per se eiicere, licèt angeli ministrarent, quia Deus ad hoc aliqua miracula faciebat, quę per eum solùm fieri debebant. *Eyciam ante faciem tuam.* Dicitur eiicere, non quòd expelleret eos de terra, sed quòd deleret eos: non enim fugati sunt de Terra Chananęi, sed ab Israelitis superuenientibus occisi sunt, sed dicitur eiicere, idest delere, vel exterminare quod pertinet ad interemptionem. *Ante faciem tuam.* Hoc non dicit de Moyse, sed de populo, quia non fuerunt Chananęi eiecti ante faciem Moysi, cùm ipse non intrauerit vltra Iordanem, nec viderit bella illa magna, quę gessit Iosue, & alii Israelitę post: E sed dicitur ante faciem tuam, idest, ante faciem populi, quia populus visurus erat ista. Et dicitur. *Ante faciem tuam.* Idest te vidente, scilicet populo, quia videbat populus, quomodo disperdebantur Chananęi domino persequente eos. Vel *Ante faciem tuam.* Idest antequam tu possideas terram, ipsi destruentur, quasi paulatim eos ante se Israelitę portarent abigentes eos, scilicet quòd destruerent gentem loci vnius, & illum possiderent, & rursus destruerent gentem loci alterius, & illum possiderent: sic enim ante expellebantur Chananęi, quàm introducerentur Israelitę, & sic videbantur ante faciem suam eiici de terra, quia mortui de superficie terrę expelluntur. *Amorrhæum, Chananæum.* Nominat hic

Deus non erat eiectu⁹ populos Chananæorum p se de terra, sed per angelos.

populos Terrę Chanaan, quos expulsurus erat Deus de terra, & sunt septem, sed hic solùm ponuntur sex: deficit enim Gergesęus, qui rarissimè ponitur, cuius causa supra assignata fuit. *Caue ne vnquam.* Hic ponuntur mandata, quę Deus dabat Israeli obseruanda, propter quę inibat istud fœdus cum Israelitis de expellendo populos illos de terra. Et primum mandatum est de non communicando Gentilibus Terrę Chanaan, est enim hoc potissimum, quia fundatur super maximum pręceptum. Nullum enim pręceptum magis necessarium erat, quàm non colere idola, cùm colere Deum sit maximum pręceptum, & non colere idola: colere autem illa est maximum peccatum: sed ex cōmunicatione cum Gentilibus inducebantur ad colendum idola, ergo maximè vitandum erat communicare Gentilibus. *Caue ne vnquam cum habitatoribus terræ illius.* Non solùm erat prohibita Iudeis cōmunicatio cùm Gentilibus terrę illius, sed cū omnibus Gentilibus, quia quicunq; Gentiles essent, poterant inducere Iudęos ad idolatrandū.

Due causæ quare specialiter mandabat Iudæis non communicare cùm Gentilibus terræ promissionis.

QVAESTIO. XII.

ERAT tamen principaliter prohibita conuersatio cum istis propter duo. Primo, quia illa vitia magis prohibenda sunt, quæ sunt nobis magis opportuna, & ad quæ magnam occasionem habemus: sed sic erat de Israelitis respectu Chananæorum, quia habebāt maiorem opportunitatem communicādi cum eis, quàm cum aliis gentibus quia: aliæ gentes erant extra terminos terræ suæ, & illuc non ibant Hebræi: raro igitur communicare poterant eis: Chananæis autem valde communicare poterant, quia in terra Chananæorum populorum Iudæi habitaturi erant, & simul cum Chananæis: quia Deus non erat deleturus Chananęos immediatè, vt intrarent Israelitæ terram illam, nec in eodem anno, aut duobus, vel tribus, sed paulatim, atque per partes, donec crescerent ipsi, nè fortè si expellerentur simul Chananęi, non potētibus Israelitis replere terram illam, redigeretur in solitudinem, & multiplicarentur bestiæ contra eos, vt patet supra 23. cap. & Deut. 7. his igitur temporibus communicare poterant valde Israelitæ populis Chananæorū, præsertim cùm non solùm in eadem terra morarentur Israelitæ, & Chananæi, sed interdum in eodem loco, vt patet de filiis tribus Iuda, qui habitauerunt simul in Ierusalem cum Iebuſeis, non potentes eos inde expellere, vt patet Ios. 15. cap. cùm dicitur: Iebuſeum autem habitatorem Ierusalem non potuerunt filii Iuda delere: habitauit Iebusæus cum filiis Iuda in Ierusalē vsque in præsentem diem: in aliis autem partibus terrę Chanaan, vbi erant diuersa loca habitationis Israelitarum, & Chananęorum, non semper erant loca separata, ita quod pars, quam tenebant Amorrhæi, & Chananæi esset totaliter extra partem, quam tenebant Israelitæ, sed interdum in medio totius terræ vnius tribus Israel erāt duo, vel tria loca Chananæorum, quod faciebat ad magnam communicationem Israelitarū cum eis: patet hoc de filiis Ephraim, vt habet Ios. 16. c. cum dicitur: Et non interfecerunt filii Ephraim Chananæum, qui habitabat in Gazer, habitauitque Chananæus in medio Ephraim vsq; in diem hanc tributarius: idem patet de filiis Manasse, de quibus dr̄ Ios. 17. c. nec potuerunt filij Manasse has subuertere ciuitates, sed cepit Chananæus habitare in terra sua. Postquam autem conualuerunt filij Israel, subiecerunt Chananæos, nec interfecerunt eos, sed fecerunt sibi tributarios,

rios, erat igitur Israelitis magna occasio cōmunicandi cum Chananæorū populo magisquam cum alijs gentilibus. Secunda causa quare specialiter prohibebatur communicatio istorum, erat quia inter gentiles, qui erant in terris vicinis, nullæ gentes erant magis peccatrices coram domino, quàm istæ, non solùm in cultu idolorum, sed etiam in abominationibus varijs vitiorum carnis, siue cum pecoribus, siue cum masculis, & cum personis coniunctis nulla naturæ obseruata reuerentia, de quibus Leui. 18. ca. vbi dicitur, quòd propter omnia hæc gentes illę expulsę sunt de terra illa: & erāt valde superstitiosi in diuersis generibus auguriorum omniumque malarum artium, vt patet Deut. 18. cap. Nè igitur Iudæi hoc ab istis Chananæis acciperent, rationabilius communicatio istorum eis interdicta est, quàm cōmunicatio aliarum gentium. *Iungas amicitias.* Hoc etiam mandatur supra 23. cap. & Deut. 7. ca. ideo Deut. 20. vbi ponitur lex quam habere debebant Israelitæ in pugnando contra Gentiles, dicitur quòd si ciuitas contra quam pugnare debebāt, erat de ciuitatibus, quæ non pertinebant ad possessionem eorum, scilicet ad terram promissam, offerre debebāt pacem ciuibus, & si apertis foribus ciuitatis spontè ingressum tibi cōcesserit, erit populus tibi seruiens sub tributo, & nō pugnabis aduersus eum: si autem non aperuerit tibi portas, sed pugnando præualueris, & cœperis ciuitatem, interficies omnes, qui in ea sunt in ore gladij exceptis mulieribus, & infantibus: si autem ciuitas ista fuerit de ciuitatibus terræ Chanaan, nullum omnino in ea viuere permittes, nè doceāt te abominationes, quas ipsi fecerunt: iungere amicitias cum illis erat secundum quòd aliquæ duæ ciuitates inter se fœdera iungunt de communicando in rebus venalibus: ita quòd vicissim de vna ad alteram venalia transferantur, & quod se adiuuēt in compugnatione, & si hoc fieret nūquam Israelitæ curarent expellere Chananæos de terra illa, qđ erat contra voluntatem Dei. *Quæ tibi sint in ruinam.* Idest quòd si fiant amicitiæ inter te, & gentes illas, istæ amicitiæ erunt causa, vt tu corruas, quia inducent te ad colēdum Deos suos, & ego indignatus ob hoc delebo te de terra, sicut accidebat eis sępe postquam intrauerant terram promissionis, quia colētes idola opprimebantur, & occidebantur à gentibus vicinis. *Sed aras eorum destrue.* Quia si occiderent Iudæi Gentiles alicuius partis terræ Chanaan, & inuenientes ibi Deorum aras, vbi sacrificabatur eis, relinquerent eas, incitarentur ad sacrificandum dijs suis, vel saltem ad sacrificandum Deo verò in aris illis, quorum vtrumque erat abominatio Deo. *Confringe statuas.* Quæ sunt idola corpulentiam habentia, dicta statuæ à stando, quia per se stant, & non sunt sicut picta idola, quæ non sunt per se, sed in re in qua picta sunt tanquam in subiecto. Et hoc est quando statuæ erant lapideæ. Si autem essent ligneæ destruebantur apposito igne, si aurea, argētea, vel metallina quocunque modo destruebātur, vel destrui poterant: nec assumendum erat quidquam de auro, vel de argento, aut alio metallo, ex quo essent, vt patet Deut. 7. cap. cùm dicitur: Sculptilia eorum igne combures, nec concupisces aurum, & argentum, de quibus facta sunt, nec assumes tibi quidquam ex eis, ne offendas propter ea, quia abominatio est domini Dei tui, nec inferes quippiam ex idolo in domum tuā, nè fias anathema, sicut & illud est, quasi spurcitiam detestaberis, & velut inquinamentum, & sordes abominationis habebis, quia anathema est. Quod autem dicitur hic de statuis, dicendum est de picturis, quia eodem modo, qui coleret aliquam picturam idolatra esset, sed non dicitur de picturis, quia intelligitur nomine statuarum, tamen minus fit mentio de picturis, qa fortè tunc solùm erant statuæ in vsu, & nondum pi-

Apud Iudæos sicut erat idolaeria colere statuas sic etiam & figuras colere.

F cturę inoleuerant. Vel quia picturę minus immutāt, quàm corpora statuarum, & non tantum de eis curabant Gentiles. *Lucosque succide.* Dicuntur luci arborum densitates, & accipitur in vsu latino lucus ꝑ monte obscuro, dicto de luceo, es, per antiphrasim, quia nihil lucet. Et Gentiles habebant tales arborum densitates apud altaria Deorum suorum, vt expletis sacrificijs vacarent libidinibus, quod maximè contingebat in sacrificijs Priapi. De quibus magis dicetur Deuter. 7. cap. Hos autem mandabat Deus succidi, ne haberēt occasionem fornicandi in eis filij Israel, & manserunt isti luci in collibus in terra Chanaan etiam tempore regum Israel, & Iuda, & in eis adolebat etiam populus incensum omni militiæ Cęli. De hoc sępe in libro 4. G Regum, & ob hoc mandabat Deus Israelitis, nè apud altare, quod ei construerent aliquid huiusmodi plantarent, nè haberent occasionem faciendi similia. De hoc Deut. 7. capit. dicitur: Non plantabis lucum, nec omnem arborem circa altare domini Dei tui. Alio modo vocatur lucus quædam statua, vel imago in aliqua arbore facta, scilicet quòd quando aliqua arbor tenera, & parua erat in cortice eius figurabatur quędam imago incidendo aliquid de cortice arboris, & fiebat ista incisio certis punctis coniunctionum, aut figurationum planetarum, quæ inquirebantur per astrologos, & crescente arbore secundum longitudinem, & latitudinem, imago quoque crescebat, expletis autem aliquot annis, aut temporibus alijs incidebatur cortex H secundum assignationem, & figurationem factam à principio, & cùm illo corticę pariter ligni interior pars præscindebatur, & educebatur, fiebat autem talis statua ad deriuandam virtutem cęlestem, & loquebatur, sicut capita metallina facta per astrologiam, de quibus magis dicetur Num. 21. cap. *Noli adorare Deum alienum.* Non est aliquis, qui sit Deus alienus, cùm nullus nisi vnus Deus sit, & alienus distinguitur cōtra proprium, sed vocantur dij alieni secundum opinionem, scilicet, quia homines putant esse Deos, & dicendo eos esse Deos, quia non sunt ille Deus, qui verus est, & colendus ab Hebræis vocantur dij alieni. *Dominus zelotes nomen eius.* Idest Deus, qui est verus Deus, est zelotes, & zelotes est nomen eius. Dicitur zelotes à zelo: est autem zelus amor priuatus nolens habere cōsortium in I amato. Et hoc propriè pertinet ad viros, qui diligunt vxores suas, & volunt, quòd ipsę diligant eos simpliciter, & quòd nullus alius communicet eisdem in vxoribus: ita Deus vult, quòd colatur à nobis, & quòd nullus præter ipsum colatur: ideo est sensus, non colatis Deos alienos: quia sicut viri zelant super vxores suas nolentes alios præter se ab illis amari, ita Deus zelabit super vos volendo se solùm à vobis coli: ideo sicut fęmina, quæ maritali thoro relicto alium quærit amatorem, dicitur fornicari, ita qui relicto Deo idola quęrūt fornicantur. Sic dicitur sæpe in Daniele, quòd Iuda, & Israel, siue Samaria sunt duæ mulieres fornicariæ, vt patet Ezech. 16. cap. & Psal. Perdes omnes, qui for- K nicantur abs te, idest omnes, qui colunt alium præter te destruentur. *Dominus æmulator est.* Aemulator, & zelotes idem sunt, sed duplatur litera, sicut sæpe consueuit in sacra scriptura, quod interdum ad pulchritudinem fit, interdum verò ex linguę proprietate. Et patet hoc, quia in litera Hebręa solùm ponitur vna dictio vtrobique, scilicet, chana, quod signat zelum vel zelotem. Litera nostra ad maiorem pulchritudinem ponit duo nomina, scilicet zelotem, & ęmulatorem: signat enim propriè emulator modò, vel amatorem, vel superbum, aut imitatorem. Hic autem assumitur pro euidente, quia ille qui zelotes est inuidet alijs volens quòd nullus amato suo frueretur, licèt possent alius frui non ablata fruitione sua: quod ad quandam

De luco q eratimago in cortice arboris facta qualiter figurabat, & scindebatur.

Qūo Deus dicatur zelotes.

dam inuidie speciem pertinet, scilicet inuidere alteri⁹ prosperitati, vel bono, in quo non aufertur suum, sed ista inuidia non est contra charitatem, sed potius charitas hoc suadet: & si aliquis vellet talem communicationem in amato fieri non zelando vxorem suam, ageret contra charitatem: & esset hoc inhonestissimum non seruatis sacris iuribus matrimonialis fęderis: imò talem cōmunicationem vxorum habere est hęreticum dicendo eam esse bonam. Et vocantur isti hęretici Nicolaitę à Nicolao diacono in Ecclesia primitiua tempore beati Petri, qui cùm haberet pulchram vxorem, & accusaretur tanquem nimius zelator eius dixit ad se excusandum: habeat eam sibi, qui voluerit, quasi dicat, quòd ipse non multum amabat eam, cum cuilibet habendam permitteret: ex hoc quidam occasione accepta communitatem vxorum introduxerunt: & vocantur Nicolaitę a tota Ecclesia reprobati, & Deo odibiles, vt ipse testatur, vt patet Apoca. 2. cap. Sed & habes hoc quòd odisti facta Nicolaitarum, quę & ego odi. *Non ineas pactum cum hominibus illarum regionum.* Supra vetabatur contractio amicitiarum: hic vetantur pacta, siue sint cùm eis cōtractus emptionis, venditionis, locationis, conductionis, mutationis, accommodationis, fideiussionis, & sic de cęteris. Causa horum infra exprimitur, quia ista inducunt magnam communicationem, & communicatio inducit approbationem morum: nullus enim diu cum aliquo communicare vellet, cuius mores nō approbauerit, & ex communicatione hac, quæ est legalis incurrunt sępe hoīes in amicitiā, ita vt existiment amare oportere eos, qui s̄m fidem commutant, vt ait Aristo. in. 8. Ethicorum circa finem, cùm distinguit amicitiam vtilem in legalem, & moralem. *Ne cum fornicati fuerint cum dijs suis.* Ista fornicatio est adoratio, & dicitur fornicatio sicut supra dicebamus. Nam sicut coitus mulieris cum aliquo viro relicto eo cui⁹ est vxor, est fornicatio, ita adoratio alicuius rei, quæ non est Deus, dicitur fornicatio cum illa re: cùm solùm deberet adorare verum Deum. *Et adorauerit simulachra eorum.* Ista sentētia est eadem cū superiori, sed secundum diuersa fornicari & adorare accipiūtur: nam adorare accipiuntur absolute pro illa inclinatione, quam aliquis facit alicui rei, siue quę sit Deus, siue non De⁹: fornicari non dicit solam inclinationem, & culpam, sed cultum istum, prout datur ei, qui non est Deus. *Vocet te quispiam.* Ex contracta amicitia. *Et comedas de immolatis.* Cùm idola colebantur, fiebant eis quædam sacrificia, sicut fiebant vero Deo, & ista erant sacrificia pacifica, de quibus comedebant immolantes: istę autem victimę per hoc, quòd idolis offerebantur, dicebantur consecrari apud ipsos Gentiles, vel benedici.

Hæretici Nicolaitę volebāt vxores esse cōmunes.

Quare Deus mandabat Iudęis ne comederent de immolatis idolis. Et an istę carnes sint hodie prohibitę Christianis, vel liceat nobis de omnibus comedre.

QVAESTIO. XIII.

ET mandabat Deus Iudæis, ne comederent de his immolatis propter duo. Primum, quia Hebręi erant mentis valde infirmę, & putabant, quòd sicut ea, quę domino immolabantur, per hoc erant sanctificata, ita quę immolabātur idolis contrahebant aliquā qualitatem sanctificationis, & ob hoc, quòd sicut ipsa idola in se erant illicita, ita ea, quæ consecrabantur eis contrahentia sanctificationem aliquam erant illicita cultoribus veri Dei. Secundum, & potissimum, propter quod ista fiebant, erat quia Iudæi erant proni ad idolatriam, & faciliter ad eam induci poterant: si ergo liceret eis comedere de immolatis, liceret ire ad lo

A cū, vbi hęc immolabantur, & videntes Gentiles hæc agentes faciliter inducerentur ad adorandum idola, & benedicendum eis. Circa hoc tamen considerandum est, quòd comedere de carnibus, aut panibus immolatis dęmonibus non est peccatum: quia comedere panem, aut carnes, & degustare vinum secundum se non est malum, sed ex modo sumentis, & intentione poterit esse malum: cùm ergo maneat panis, & vinum, & carnes in sua naturali qualitate, nullo prorsus eis addito, aut detracto, erunt licita cibo, & potui: sed per immolationem factam idolis nihil magis acquiritur de bono, aut malo illi pani, aut carnibus, quàm ante erat acquisitum: ergo sicut antequam immolarentur sine aliquo scrupulo licebat eis vesci, ita postquam fuerint dęmonibus immolata licebit vesci. Antecedens patet, scilicet quòd non consequebatur aliquid res immolata dęmoni per illam immolationem, quia ad hoc ꝙ cōsequatur aliquam benedictionē, oportet quòd illa sit a virtute dęmonis, vel idoli, in cuius nomine consecratur: sed nulla virtus ad agendum est ab idolo: ergo non consequetur consecratum aliquam virtutem. Patet hoc, quia idolū nihil est, vt ait Apostolus primæ ad Corinth. octauo cap. si nihil est, nulla virtus eius est, quia non enti non datur operatio. Et hoc quomodocunque velis intelligere, quòd idolum nihil est: nam si velis intelligere, quòd idolum nihil est. i. nulla res est in natura existēs, quæ correspondeat idolo, sicut quidam accipiunt vocantes idolum, quod fit ex partibus diuersorum animalium, vel rerum vt pinguebatur Lybicus Amon corpore humano, cornibus verò arietinis imminentibus. Tale autem nihil in natura est. Siue accipiatur alio modo, s. quòd nihil est idolum. i. idolum nullo modo est Deus, sicut creditur a colentibus. Primò modo manifestum est, quòd ea, quę idolo consecrantur, non contrahunt aliquam virtutem, quia nulla res est naturaliter existens talis quale illud idolum, quod colitur: sed istud idolum est aliquid fictum ab arte nostra, ergo non poterit aliqua virtus deriuari ad consecrandum ea, quæ idolis immolātur: cùm non sit ens aliquod a quo virtus deriuetur. Accipiēdo etiam secundo modo, quòd idolum nihil sit, idest nullo modo sit Deus, satis concluditur quod volumus, quia qui putat ista immolata recipere aliquā virtutē, ideo putat recipere virtutem, quia existimat eum, cui ista consecrantur esse Deum, a quo possit virtus deriuari ad ista: nam si aliquis putaret illud idolū esse purum lapidem, aut ferrum, & non habere aliqd numinis, nihilque ei deitatis correspondere, stultissimus esset, si illum coleret, quia hoc modo omnes lapides coleret, & quodlibet ferrum: sed scit quilibet quòd non potest virtus aliqua deriuari a lapide, vel ferro in ea, quæ consecrantur ei, ergo non consecraret, nisi quia arbitratur esse Deum: sed secundum veritatem nihil est, idest nihil est de eo, quod esse estimatur, scilicet de Deo: ideo non contrahetur inde aliqua virtus tanquam si non esset ens: quia nihil, & inutile ęqparantur. Considerandum tamen, quia in eo quod in se peccatum non est, conscientia nostra peccatū constituit, cùm agit contra id quod intendit: sic enim ait Apostolus ad Rom. 14. Omne qđ non est ex fide, peccatum est, idest qui agit contra conscientiam, peccat mortaliter: licèt in hoc magis speculari oporteret, sed non spectat ad pręsens omnia considerare. Dicendum igitur quòd sicut ipsa consecrata dęmonibus secundū se nullam contrahunt virtutem, & non magis sunt sanctificata, quàm ante erant: ita licitum est vesci eis post factam immolationem, sicut ante immolationē. Si igitur aliquis sic existimare possit comedendo de immolatis, nullo modo peccabit magis, quàm si comederet de nō immolatis: si verò aliquis credens ista immo-

Comedere de īmolatis dęmonibus peccatum nō est secundum se.

Vide quō idolum nihil est.

Quod peccatum nō est consciētia erronea peccatum facit.

immolata consequi aliquam sanctificationem, comederet de eis, ageret cõtra ꝯscientiam putans se participare idolo, & tunc peccat sic comedens: quia consciẽtia sua infirma est, & polluitur agens contra id, quod credit. Attendere tamen debet quilibet, quòd licèt apud se certus sit ista immolata idolis non esse sanctificata magis quàm alios cibos communes, non debet comedere de illis, ne scientia ista, quam Deus ei dedit, conuertatur in scandalum, sed magis debet attendere charitatem fraternam solicitus euitare omnem offensionem, quia scientia talis, secundum quã aliquis libertate hac vtitur in aliorum subuersionem inflat, charitas autem ædificat, idest charitas, qua intẽdimus vitare subuersionem proximorum infirmorũ. Licèt igitur aliquis cognoscens idolum nullius potestatis esse, & ea, quę ei offeruntur nullam consecrationem, aut sanctificationem sortiri, & ob hoc licitè posse assumi, tamen non debet assumere, si sciat ex comestione sua scandalum generari: nam nõ solùm in hoc quòd habet aliqualẽ colorem, sed etiam in aliis cibis totaliter licitis, si aliquis proximus scandalizaretur, nõ debemus talem cibum manducare: sic ait Apostolus primæ ad Corinth. octauo capi. Quapropter si propter escam scandalizatur frater meus, non manducabo carnes in æternum, ne fratrem meum scandelizẽ. quanto magis de his, quæ dęmonibus sunt immolata, in quibus potest aliquis falli putans esse sanctificata? ideo vitanda est talis comestio, ne scandalum in fratre generetur. Duplex autem scandalum suboriri potest, cũ aliquis fidelis manducaret immolata dęmonibus. Primum est, quia alius catholicus, infirmus tamen, qui putaret idolothyta aliquid esse, videretque hunc manducantem, turbaretur intra se, & induceretur ad comedendum contra conscientiam, quod erat vere peccatum: dare autem proximo offensionis occasionem, peccatum est. De hoc ait Apostolus primæ ad Corin. octauo capit. Non in omnibus est scientia, idest non omnes cognoscunt vtrum ꝯsecrata idolis contrahant aliquam virtutem an non: quidam autem cum conscientia vsque nunc idoli, quasi idolothytum manducant, idest quidã de catholicis vsque hodie tenuerunt, quòd ea, quę consecrabantur idolis contrahebant aliquam consecrationem, & ex hoc quandocunque comedebant de consecratis idolis, ita comedebant atq; essent idolothyta, idest verè contrahentia aliquã consecrationem, aut benedictionem: & conscientia ipsorum, cùm sit infirma, polluitur, idest quia ipsi non habent radicatam istam opinionem, scilicet quòd cõsecrata dęmonibus non consequantur aliquam benedictionẽ, aut qualitatem, sed est infirma conscientia eorum, scilicet debiliter firmata, & aliqualiter inclinata ad partem oppositam, scilicet quòd ista immolata contrahant aliquam virtutem, ideo cum manducant, eorum conscientia polluitur incurrendo peccatum: esca autem non nos commendat, nec si non manducauerimus deficiemus, nec si manducauerimus abundabimus, idest si ista manducatio immolatorum esset secundum se bona, sicut sunt actus virtutum, licèt esset alicui scandalum quando alius manducaret, non esset cessandum, quia vtilius scandalum nasci permittitur, quàm veritas relinquatur, scilicet veritas vitæ: licèt in hoc magis distingui posset. Quia tamen nõ habet aliquid per se boni talis manducatio, nec aliquid per se mali: cùm nec faciat nos abundare, nec deficere, & ex comestione sequatur scandalum, melius erit non comedere: ideo Apostolus ibidem concludit suasoriè: videte autem, ne fortè hęc licentia vestra offendiculum fiat infirmis: si enim quis viderit eum, qui habet scientiam in idolo recumbentẽ, idest siquis viderit alium catholicum, qui habet scien-

Duplex scãdalũ suboriri potest ex comestione immolatorum idolis.

Vtilius est pmittere scãdalum oriri quã ꝙ veritas relinquat.

F tiam, idest qui vere scit quòd immolata dęmonibus non contrahunt aliquam virtutem, recumbentem in idolo: idest quòd ipse recumbit ad comedendum de immolatis idolis: nonne conscientia eius, cùm sit infirma ædificabitur ad manducandum? idest incitabitur ad comedendum, cum viderit alium comedentem, & peribit infirmus in tua scientia, propter quem Christus mortuus est, idest quia videt te comedentẽ, qui sine conscientia comedis, incitatur, & comedit cum conscientia, cũ eam nõ deposuerit, & peccat in hoc, atque perit. Concludit autem contra illos, q scientes nihil esse ista consecrata idolis, comedunt de illis, nihil curantes vtrum alij scandalizentur, vel non, quia hoc magnum peccatum est, dicens: Sic autem

G peccantes in fratres, & percutientes conscientiam eorum infirma, in Christo peccatis. Aliud scandalum potest esse quantum ad infideles videntes nos manducare immolata idolis, ipsi enim non possunt peruerti magis circa hoc, quod est colere idola, sed peruertimus nos illos si eis occasionem malè iudicandi de nobis, tribuimus: vnde cùm ipsi vident nos manducantes immolata dęmonibus: si sciant nos scire illa esse dęmonibus immolata mouentur iudicantes nos non bene sentire in nostra fide, aut saltem errare in operationibus contra conscientiam agendo. Si autem comedamus idolothyta coram aliquo infideli, si ipse nesciat nos scire hęc idolothyta esse, dato quòd nos sciamus, non scãdalizabitur iudicans quidquam de nobis

H aduersum. Ideo Apostolus primæ ad Corinthi. decimo capit. dat duas regulas. Prima est quòd licèt sciamus nos aliquem cibum esse immolatum idolis, & aliquis infidelis eum nobis tribuerit, si tamen ille infidelis non dixit nobis illũ fore idolis immolatum, ita quòd ipse existimare possit nos scire cibum illum esse idolis immolatum, comedere possumus licitè, nõ obstante quòd sit immolatus idolo. Secunda regula est quòd si aliquis infidelium dat nobis cibum immolatum idolis, & dicat nobis eum esse immolatum, per quod scit nos scire esse immolatum: non debemus comedere propter conscientiam eius, idest, vt nõ existimet nos esse malos, de quo in eodem capitu. sic ait: Omne quod in macello venit, idest venditur, manducate nihil interrogantes propter conscientiam: domi

I ni est terra, & plenitudo eius. Siquis infidelium vocat vos ad cęnam, & vultis ire: omne quod vobis apponitur manducate nihil interrogantes propter conscientiam: siquis autem vobis dixerit hoc immolatũ est idolis, nolite manducare propter illum, qui iudicauit, & propter conscientiam: conscientiam autem dico, non tuam, sed alterius. Vt quid enim libertas mea iudicatur ab aliena conscientia? quare ego do occasionem alicui, vt condemnet libertatem meam iudicando de illa? quasi dicat, conscientia mea est libera, quia non est alligata alicui istarum partium, scilicet quòd oportet comedere, au t quòd illicitum sit comedere, sed vtrunque tenet, scilicet quòd licite comedit & licitè abstinet. Nullus ergo debet alteri dare occa-

K sionem, vt condemnet hanc libertatem conscientiæ suę, quod fit comedendo immolata idolis coram aliquo infideli, qui nobis indicauit ea esse idolis immolata. Et sicut est de hoc, ita erat de comestione aliarum carnium vetitarum in lege, scilicet carnium suillarum, & similium, & auium quarundam, atque piscium. Vnde in principio Ecclesiæ tempore Apostolorum inter conuersos de Iudaismo ad Christus, & conuersos de Gentilitate magna erat discordia, quia conuersi de iudaismo iudicabant hæc illicita esse, sicut in Iudaismo illicita fuerant. Conuersi de Gentilitate nullam horum conscientiam habebant, quia in Gentilitate nunquam fuerat ciborum discre-

discretio: & aliqui de Iudęis, qui erant periti videntes statum legis Mosaicæ transiisse, iudicabant illa vmbratilia cęremonialia iam nullum habere vigorem, & comedebant sicut Gentiles, nihil discernentes in cibis. Erat autem ista quęstio potissimum inter Romanos conuersos de Iudæis, & gentibus, & inter Iudæos mutuo, & quidam magis carnem quàm charitatem attēdentes, vt alios ad ęmulationem prouocarent, & conturbarent eorum conscientias infirmas, comedebant coram eis, & obiurgabant eos dicentes, non esse perfectè fideles, qui ritibus Iudaicis immanebant: quod magna afflictio erat conuersis de Iudaismo, qui conscientiam infirmam habebāt. Apostolus ergo ad Ro. decimo quarto cap. increpat hos determinans, ꝙ illi, qui possunt sine conscientia comedere iudicantes cęremonialia veteris legis non obligare post euangeliū promulgatum, comedant: qui autem conscientiam infirmam habent, scilicet quòd non sunt totaliter firmati in hac, sed aliquo modo credunt obligationem cęremonialium manere post euangelium promulgatum, non comedant de talibus carnibus, sed vescantur oleribus: & qui manducat omnia, debet se habere mansuetè ad fratres infirmos, non superbiēdo, nec iudicando eos malè agere: & qui non manducat carnes prohibitas in lege Moysi, non debet iudicare, id est, redarguere, aut publicè, aut in corde suo eum, qui manducat. nam quilibet istorum agit secundū, quòd intelligit, & sententia vtriusque recipitur. Concludit tamen quòd dato, quòd manducantes omnia nō spernant, nec iudicent eos, qui discernunt cibos, si tamen discernentes cibos quorum adhuc mentes infirmæ sunt, scandalizentur, deberent vitare alij tales cibos saltem in præsentia aliorum, quia ille, propter cuius escam proximus scandalizatur, secundum charitatē nō ambulat, quia illum suo cibo perdit, quem Christus suo sanguine redemit. De his latè Apostolus ad Ro. 14. capi. quia in toto illo cap. nihil aliud agit. Hæc autem Apostoli sententia mansit vsquequo in concilio primo Apostolorum congregato Ierosolymis sub Petro, & Iacobo, Spiritu Sancto dictante, determinatum est, non debere astringi Christianos ad obseruationē cęremonialium Mosaicę legis, in quo tollebatur discretio ciborum: & totum dubium, quod erat inter habentes mentes infirmas, & scientes veritatem. Hoc tamen apostoli de cæremonialibus reliquerunt, scilicet vt abstinerent omnes Christiani a sanguine, scilicet ne comederent sanguinem, & a suffocato, idest ne comederent alia morticina, aut suffocata quorū sanguis in ipsis manebat, & ab immolatis idolis, scilicet ne comederent de immolatis dęmonibus, sed hoc quidem factum fuit ad tempus, vt sedaretur scandalum magnum, quod inter conuersos de Gentilitate, & de Iudaismo oriebatur: non enim poterant pacificè cōmunicare conuersi de Iudæis conuersis de Gentilitate, cùm videbant eos ista facientes, & exosos valde habebant: ne ergo rūperetur vinculū charitatis, & vnio fidei factis hęresibus, & diuersis scissuris, Ecclesia Spiritu Santo mota pro bono pacis statuit ab his abstinēdum, vt patet Actuum 15. cap. Cùm vero per aliquantam temporis communicationē solidati fuerunt magis, cessante illo scandalo redierunt Christiani ad non discernēdum aliquo modo cibos, nec aliquid horum faciendum. Causa autem quare Iudæi conuersi multum scandalizabantur vidētes Gentiles cōuersos, aut aliquos Iudæos sapientes comedentes de immolatis dęmonibus, erat quia hic mandatum fuerat ne communicarent Gentilibus, ne forte vocaret eos quispiā ad cęnam, & daret ei de cibis immolatis idolis, tāquā hoc esset aliquid valde malum. *Nec vxorem de filiabus eorum accipies filijs tuis.* Non licebat alicui Iudæo accipere vxorem de Chananæis, cui⁹ causa infra subditur. Hoc idem habetur supra 23. & Deuteronomij septimo cap. Et non solùm erat hoc in filiabus Chananęorum, sed etiam de filiabus omnium Gentilium, quia eadem causa erat in omnibus, scilicet quòd peruerterent viros suos ad colendum idola, & filios ex tali matrimonio genitos: sed dicitur hic specialiter de filiabus Chananæorum propter duas causas assignatas supra, quare Deus specialius prohibuisset communicationem Iudæorum cum Chananæis: nā feminę Chananęorum ita erant edoctę ad omne malum, sicut ipsi Chananæi viri.

An liceret Iudęis accipere vxores de filiabus Gentilium.

QVAESTIO. XIIII.

SED argues, quòd liceret assumi in vxores filias gentilium, & non solùm filias Chananęorum, Hethæorum, Pherezeorum: & sic de omnibus illis sentē populis. Sic patet de Salomone, qui accepit in vxorē filiam Pharaonis regis Aegypti, quæ erat Gentilis: accepit etiam vxores Moabitidas, Ammonitidas, Idumæas, Sidonias, & Hethęas. Ad hoc respondetur, ꝙ licèt Salomō hoc fecerit, non approbat illud sacra scriptura, quia Salomon fuit pessimus vir: imò valde reprobat, vt patet immediate in litera supra allegata tertio Reg. vndecimo cap. cùm dicitur: Super quibus dixit dominus Deus filiis Israel: non ingrediemini ad eas, nec de illis ingredientur ad vestras. Sed adhuc argues de duobus filijs Elimelech, & Noemi, s. Mahalon, & Chelion, qui acceperunt vxores duas Moabitidas, scilicet Orphā, & Ruth, vt patet Ruth primo cap. sed non vituperantur isti: ergo licebat accipere vxores de Gentilibus. Aliquis forte respondebit pro istis, quòd licèt istæ duę vxores essent Gentiles, quia ambę erant Moabitides, tamen isti duo filij Elimelech, & Noemi non acceperunt eas in vxores, donec redierūt ad ritum Iudaicum, licèt in hoc non fiebat in eis aliqđ signum sicut in viris ad cognoscendum si essent conuersę an non: & tunc non erat cōtra preceptum Dei: nam manens in Gentilitate fęmina non debebat assumi: si tamen conuerteretur ad ritus iudaicos, assumi poterat. Sic patet Deuterono. 21. capi. cùm dicitur: Quòd si exirent ad bellum Iudæi contra Gentiles, & in numero captiuarum viderent aliquam, quæ placeret in oculis alicuius eorum, accipiebat eam, & introducens eam in domum suam faciebat vngues eius, scilicet amputando, & radebat totam capillaturam, deponebatque vestem atque flebat mense vno patrem suum, & matrem, & finito mense ingredi debebat ad eam Hebræus, qui eam adamauerat, dormiensque cum illa accpiebat eam in vxorem. Sed non potest stare ista responsio, quia istę duæ puellæ Ruth, & Orpha quando acceptæ sunt in vxores à Mahalon, & Chelō filiis Elimelech, & Noemi, non redierūt ad fidē, & cultum Iudaicum, sed manserunt in cultu Deorum suorum, quod patet, quia mortuo Elimeleche viro Noemi, & duobus filijs eius Mahalon, & Chelion, cùm rediret ipsa in terram suam Bethlehem, vellentque cum ea ire duæ nurus eius Orpha, & Ruth, Noemi mandabat eis, quòd redirent: si tamen ipsæ conuersæ essent ad fidem, & cultum Iudaicum non mandasset eis redire in terram suam, quia daret eis occasionem idolatrandi, cùm in terra illa omnes essent idolatræ, et à pueritia istę puellę in cultu idolorum fuissēt enutritę: sed Noemi non daret eis talem occasionem, cùm esset valde magnum peccatum, sed mandauit eis redire in terram suam, ergo non erant conuersę ad ritus Iudai-

Iudaicos. Item quia dicitur Ruth primo capit. quòd reuersa Orpha in terram suam nolente reuerti Ruth dixit ei Noemi: En reuersa est cognata tua ad populũ suum, & ad Deos suos, vade cum ea: ergo illa nõdum Deos reliquerat, sed eis semper cultũ exhibuerat. Item patet hoc Ruth primo capit. ex responsione Ruth ad Noemi, dicentis: quocunque perrexeris, pergam, vbi morata fueris, ego pariter morabor: populus tuus populus meus, & Deus tuus Deus meus: sed si Ruth a principio cùm tradita fuit in vxorem Mahalon filio Elimelech & Noemi, non erat conuersa ad ritum Hebræorum in Deum, Dicendum igitur quòd istę duę vxores Mahalon, & Chelion cùm acceptę sunt in vxores non erant conuersę ad cultum, & fidem Iudæorũ, nec postea conuersę sunt dum vixerunt viri sui: ipsi tamen non redarguuntur, quia acceperunt eas nã erant in terra aliena, scilicet in terra Moab, & non habebãt ibi mulieres aliquas gentis suæ, quas in vxores ducere possent: nec erat conueniens eos expectare quousq; redirent in terram suam, quia magna fames acciderat in terra Iuda, quæ durauit per decem annos, vt colligitur Ruth primo cap. & nesciebant quantum durare deberet: ne ergo sub diuturna expectatione fugeret ab eis tempus generandi, acceperunt vxores Moabitidas, sicut potuerunt: nec poterant ipsi conuertere eas ad cultum Dei sui inuitas, quia manebant in terra Moab, de qua ipsę erant oriundæ. Potentiores igitur erant ibi puellæ quàm viri sui, fuit ergo satis rationabilis causa hęc excusans eos a peccato. Sed adhuc argues, quòd accipere tales mulieres in vxorem etiam sine necessitate, non esset peccatum: quod patet de Booz, qui fuit proauus Dauid, & accepit hanc puellam Ruth in vxorem, vt patet Ruth quarto capi. tamen nõ erat ibi aliqua necessitas, quia Booz erat ĩ terra Israel in ciuitate Bethlehem, habebatq; multas de filiabus populi sui, quas poterat accipere in vxores: iste tamen non vituperatur, imò omnes Bethlehemitę laudabãt tale coniugium, & precabantur vtrique coniugũ prospera euenire, vt patet Ruth capitu. vltimo. Respondetur, quòd istud coniugium Ruth & Booz fuit licitum, quia Ruth erat iam cõuersa ad Deum verum, quem colebant Hebręi, & hanc cuilibet accipere licebat, vt supra probauimus, & patet Deutero. 21. capitu. Quod autem esset conuersa ad Deum Iudæorum, patet, quia dicitur Ruth primo capit. ex verbis Ruth ad Noemi dicentis: Quocunque perrexeris, pergam, vbi morata fueris pariter morabor: populus tuus, populus meus, & Deus tuus, Deus meus: ergo Ruth accipere volebat Deum Israelitarum in Deum suum, cũ venit cum ea in terram Bethlehem: sed non legitur postea mutasse propositum, sed magis, ac magis laudatur: ergo cõuersa fuit ad Deum. Item Ruth secundo capit. vbi Boom benedicit Ruth dicitur: benedicta tu filia à domino Deo Israel, sub cuius alas confugisti. Ergo conuersa fuerat Ruth ad cultum veri Dei cõfugiens sub alas eius. Booz igitur accipiens eam nullo modo peccauit. Et sic manet quod ante dicebatur s. quòd non dẽbant, nec poterant licitè Iudęi accipere vxores de filiabus Chananęorum, & sicut vetitũ erat accipere in vxores de filiabus Gentilium, ita erat vetitum dare de filiabus suis vxores gentilibus. Sic patet Deuterono. septimo cap. & tertio Reg. vndecimo capitu. Imò magis erat inconueniens quòd fęmina Hebrea traderetur in vxorem viro Gentili, quàm quòd vir Iudæus acciperet in vxorem feminam Gentilem. Primò quia vir est maior vxore, cũ vocetur caput mulieris, vt ait Apostolus primę ad Corinthios vndecimo capit. Si igitur traderetur fęmina Iudæa in vxorem viro Gentili, subiiceretur potestati eius: in quo dehonorabatur populus Iudaicus, quòd semen Israel subijce-

Mai⁹ erat inconueniens femi nam Hebręam dari in vxoré Gentili, q̃ è cõtrario.

F retur Gentilibus, qui valde contemptibiles habebantur apud Iudæos: si autem fęmina Gentilis assumeretur in vxorem a viro Iudęo: non esset aliquod inconueniens, quãtum ad hoc, quòd subiiceretur illa fęmina viro, & non dehonoraretur semen Israel. Item si fęmina Hebręa traderetur in vxorem alicui Gentili, habitaret inter Gentiles, cùm fęmina semper consequatur domicilium viri sui, & inter Gentiles non haberet aliquem eruditorem ad cultum Dei veri, quem tenebant patres sui: ideo conuerteretur faciliter ad cultum idolorum. Si autem vir Hebræus accipiat in vxorem feminam Gentilem, habitabit inter Hebręos, quia illa consequetur domicilium viri: non poterit ergo sic faciliter trahi vir ab ipsa, sicut potest trahi ipsa

G a viro, & ab omnibus aliis, cum quibus habitant. Item cùm vir sit potentior fęmina, si vir Gentilis acciperet fęminam Iudęam, posset eam violentare ad colẽdum Deum suum totaliter inuitam renitentemque, vel saltem quibusdam pęnalitatibus, & asperitatibus in communicatione: fęmina autem non potest aliquo modo horum virum suum cogere, sed solis suasoriis verbis, & amorosis solicitationibus allicere: ergo maius periculum est fęminę Iudeę cum gentili viro, quã viro Iudęo cum fęmina Gentili. Item maius inconueniens est propter filios, quia filij nati de fęmina Iudęa, & viro Gẽtili erudientur iuxta imperium patris, quia pater potestatem habet maiorem disponendi in omnib⁹ his: sicut igitur ipse est infidelis, ita tradet eos

H erudiendos alicui idolatrę, & perdentur: si autem vir Iudęus habeat fęminam Gentilem in vxorem, erudiri faciet filios pro libito suo, faciet igitur eos in ritibus Iudęorum erudiri, sicut ipse eruditus est, & erunt fideles quantum ad hoc: igitur non est aliquod damnum, sed magis vtilitas, quia quantum perditur dãdo Iudęam Gentili: quia tam semen Iudaicũ quã Gẽtile efficitur Gẽtile, tñ acquiritur tradẽdo fęminã gentilẽ viro Iudæo in vxorem, quia tam semen Gentile, quã Iudaicum efficitur Iudaicum. Est tamen inconueniẽs ex alia radice, scilicet quia fęmina fortè peruertet cor viri, sicut ponitur in litera. *Ne cum fornicatę fuerint.* Fornicatio sicut supra dicebatur, accipitur pro cultu eius Dei, qui non est verus Deus, sicut fornicatio, vel adul-

I terium est coitus fęminę cum aliquo viro qui non est vir eius: hę autem mulieres fornicabantur cum dijs suis colentes illos, ad quod inducere poterant filios Hebręorum: & dicitur, cùm fornicatę fuerint, quasi dicat, hoc est verum cùm mulieres assumptę de Gentilitate retinent Gentiliacos ritus, quia tunc vetitum est eas accipi in vxores ab Israelitis: si tamen istę mulieres conuertantur ad Iudaicos ritus, desinent fornicari cum dijs suis: & tunc licebit eas accipi in vxores, *Fornicari faciant filios tuos.* Hic potest esse duplex sensus, secundum quòd istud pronomen possessiuum tuos potest referri ad diuersos possessores: si enim intelligamus, quòd ista locutio fiat ad totum populum, erit sensus, quòd totus populus nõ ꝑmittat aliquẽ de filiis suis

K accipere vxorẽ de filiabus Gentilium, idest de Iudeis, qui vocantur filij illius populi, sicut dixit Ephren Hetheus ad omnes, qui erant in portis ciuitatis Hebron, coram omnibus filijs populi mei, idest coram hominibus huius ciuitatis: & tunc est sensus, quòd fornicari facient filios tuos, idest eos qui nati sunt in te, & acceperunt in vxores illas mulieres Gentiles. Alio modo potest accipi istud possessiuum, tuos, ad quemlibet de populo, & ad Deum fiat locutio: & tunc est sensus quod quicunque haberet filium non daret ei vxorem de filiabns Gentilium, sed de filiabus iudęorum, ne faciant fornicari filios tuos, idest filios, quibus das vxores Gentiles, scilicet quòd vxores inducent maritos ad colendum Deos suos, cùm ipsę coluerint. Sic patet

tet de Salomone, qui accepit vxores multas de filiab⁹ alienigenarum, quę subuerterunt cor eius, vt non solum idola in senectute sua mala coleret, sed etiam tēpla illis ob insanum vxorū suarum amorem construeret, vt patet tertio Reg. 11. capitu. cùm dicitur: His itaque, scilicet vxoribus alienigenarum nationum, copulatus est Salomon ardentissimo amore, fueruntq; ei vxores, quasi reginę septingentę, & concubinæ trecentæ, & auerterunt mulieres cor eius, cunque iam esset senex deprauatum est cor eius, vt sequeretur Deos alienos: nec erat cor eius perfectum cum Deo, sed colebat Salomon Astharthem deam Sidoniorū, & Moloch Deum Ammonitarum. Tunc ædificauit Salomon fanum Chamos idolo Moab in monte, qui est contra Ierusalem, & Moloch filiorum Ammon: atq; in hunc modum fecit vniuersis vxoribus suis alienigenis, quę adolebant thura, & immolabāt dijs suis. Alio modo possunt referri ista ad diuersos, scilicet quòd ad alium referatur possessiuum illud tuos, & ad aliū fiat locutio, & sic sensus est, quòd nullus vir de Israelitis tradat filio suo vxorem de Gentilibus, ne postquam istæ fuerint fornicatæ faciāt fornicari filios tuos, idest filios, qui ex tali matrimonio nati sunt. Et sunt isti nepotes eius, ad quem ista locutio dirigitur. Vel ꝙ fiat locutio ad eundem, tamen quòd istud nomen filius non accipiatur vtrobique eodem modo, sed primo modo accipiatur pro solis filiis: secundo modo accipiatur pro nepotibus, qui etiam vocantur filij: & iste modus facilis est satis, quia filij in tenera ætate erudiuntur apud matrem, & habent maiorem communicationem cum ipsa quàm cum patre, ideo contrahit mores eius, nisi pater cautè auferret matri filiū, ne mores eius assumeret. Ideo Aristote. in primo Politicorum in fine in vltima propositione ait, quòd volentibus perfectam politiam non solùm est curādum de virtute, scilicet ponere regulas qualiter viri sint virtuosi, sed etiam de virtute mulierum curandum est, quia dimidium liberorum est mater, scilicet ꝙ a bonitate matris dependet bonitas filij quantum ad eruditionem, & a malitia matris dependet eius malitia, s. ꝙ si mater sit bona, filius meus bonus est, vel si mater sit mala, filius ex medietate sua est malus etiam antequā aliquid discat, cùm certissimè malus erit addiscens a matre sic se habente: Sententia tamen superior magis videtur esse huius literæ quàm hęc, quia secūdum illam non oportet mutari significationem huius nominis filius: in hac autem mutatur, cùm primò accipiatur pro filio, secundò accipiatur pro nepote. Item quia ista sententia superior tenetur Deut. septimo ca. vbi repetitur ista admonitio, cùm dicitur: Non inibis cum eis fędus, nec misereberis eorum, filiam tuā non dabis filio eius, nec filiam eius accipies filio tuo, quia seducet filium tuum, ne sequatur me. Vbi manifestè loquitur de marito habente vxorem Gentilem, & nō de filiis natis ex matrimonio illo. *Deos conflatiles non facies tibi*. Istud est pręceptum morale. Est primum de præceptis decalogi in prima tabula, scilicet non habebis Deos alienos coram me: est tamē aliquo modo simile cęremoniale, quia tangit aliquid speciale, scilicet materiam conflatilem: quocunque tamen modo fiat, siue modo conflatorio, siue per sculpturam, aut dolationem, non debebat coli: ponit tamen id quod præcipuum, & magis vsitatum erat, scilicet facere Deos conflatiles, cùm præciosiores sint, quàm dij dolati, qui lignei sunt, & quā dij sculpti, qui sunt lapidei: hoc autem licèt supra dictum extitisset, tamē repetitur hic, & sæpius ponitur, quia Iudæi erant multū proni ad idolatriam, ideo vt ab ea recederent, multum admonendi erant, quod non contingit vnica admonitione, cùm vix multis admonitionibus hoc assequi

A possent. *Solennitatem azymorum custodies*. Positis supra quibusdam præceptis, in quibus admonentur quędam mala fugere: hic ponuntur pręcepta, in quibus admonentur quędam, quæ sunt bona frequentare. Et quia immediatè ponebat de vitando cultu Dei falsi, qui est fusilis, aut sculptilis, hic ponit de cultu Dei veri, qui est spiritualis, & cęlestis: & quia isti cultus fiunt secundum aliquas cęremonias factas in aliquib⁹ temporibus, ponitur de temporibus cultus diuini. *Solennitatem azymorum*. Potest hoc sic dependere ex superioribus: Non colas Deos conflatiles, quia si eos coleres, non obseruares solennitates meas, quę sunt solennitates azymorum, & Pentecostes, & tabernaculorum. *Solennitatem azymorum*. Ponuntur hic

B tempora cult⁹ diuini, quia licèt omne tempus est tempus colendi Deum, vt nunquā a laudibus eius vacemus, sine cuius beneficiis nullam horam transimus, quia tamē hoc non valet humana infirmitas, sed vitę futurę, quę post mortem est relinquitur, oportet vt determinentur aliqua tempora, in quibus specialiter cultui diuino vacemus. Hęc autem per eum, qui coli debebat, condi congruentius fuit. Sunt autem festiuitates istę dies ad hoc specialiter applicati, vt Deus in eis colatur. Horum autem sunt quędam, quę in eodem anno sępe iterantur, sicut sabbatum, quod in qualibet hebdomada est, & est prima festiuitas, alię sunt festiuitates, quæ semel solùm sunt in eodem anno, & istę sunt quinque. s. solennitas Azimorū, & solennitas Hebdo-

Nullum ē tempus in quo cultu diuino vacandū non fit: cum oī tempore a Deo bona recipiam⁹.

C madarū, siue Pētecostes, & festū Clāgoris, & festū Propitiationis, & festū Tabernaculorū, siue Scēophegię, de qbus Leui. 23. & Nu. 28. & 29. ca. Has solas festiuitates Deus fieri instituit per Moysen, licèt ipsi postea alias faciunt, de quibus dicetur Leui. 23. cap. hic autem determinatur de solennitatibus, sed non de omnibus istis, sed de his solùm, in quibus aliquid speciale fiebat. erat autem speciale, quòd in quibusdam solennitatibus anni fiebat congregatio totius Israel in locū sanctuarij: & de his solùm agitur hic, quę sunt tres, vt infra patet. *Solennitatem azymorum custodies*. Prima istarum solennitatum est solennitas azymorum. s. Pascha, in quo de Aegypto egressi sunt, quod fit in quartodecimo die, mensis primi. s. Martij ad vesperum, vt

D patet supra 12. capit. scilicet quòd in illa die ad vesperū omne fermētatum de domo excluderetur, & immolaretur agnus per familias, & domos: & sequenti die, s. 15. vsque ad vigesimū secundū diem comederēt panes sine fermento. *Solennitatem azymorum*. Aliquando vocatur solennitas Phase, quia in ea immolabatur Phase. s. agnus ad honorem huius transitus. & sic accipitur in multis locis istorum quatuor librorum Moysi. vocatur aliquando solennitas azymorum, quia in ista solennitate comedebatur panis azymus, idest non fermentatus. *Septem diebus vesceris azymis*. Fiebat autem ista cæremonia in isto festo ad memoriam diuini beneficij, quia Deus eduxerat de Aegypto Hebręos in mēse primo die quintodecimo. Voluit ergo tūc fie-

E ri istam solennitatem. Et quia in exitu de Aegypto vrgentibus Aegyptijs, & compellentibus Iudęos ad exeundum, Iudęi massas, quas consperserant, fermētare non potuerunt, sed ligauerunt eas in palliis, sicq; conspersas tulerunt coxeruntque in Socoth; vt patet supra 12. cap. Ad memoriam ergo harum afflictionum, & liberationis ab eis, tale festum factum est. Hęc signantur Deutero. 16. cap. cùm dicitur: Obserua mensem nouarum frugum, & primi, & verni temporis, vt facias Phase domino Deo tuo, quoniā in isto mense eduxit te dominus Deus tuus de Aegypto nocte: non comedes in eo panem fermentatum: septē diebus comedes absque fermento afflictionis panem, quoniam in pauore egressus es de Aegypto, vt memineris

neris diei egressionis tuæ: omnibus diebus vitæ tuę. Quare autem per septem dies obseruaretur ista comestio azymorum, dictum fuit supra duodecimo, & septimo capitu. *Diebus*. Non sunt accipiendi isti dies integri, ita quòd essent aliqui septem dies, in quorum nullo possent comedere panem fermentatum, sed accipiuntur septem dies computando de puncto ad punctum, vel momentum ita, quòd in die quartodecimo mensis primi immolaretur agnus ad vesperam, & inciperent comedere panem azimum post meridiem, & ab ipso tempore in quo inciperent comedere azymum, computari incipiebat dies primus; qui ergo in quatuordecim die, mensis primi immediatè post meridiem inciperet comedere panē azymum comedere tenebatur vsq; ad vigesimū secundū diem post meridiem: qui autem quarto decimo die occidente sole, aut post occasum incepisset comedere azyma, tenebatur comedere de azymis, vel, vt proprius loquamur, non poterat comedere de fermentatis vsque ad occasum solis diei vigesimisecundi eiusdē mensis. *Sicut præcepi tibi*. Hoc præceptum positum fuit supra 12. capi. & totus ritus huius solennitatis. *Tempore mensis nouorum*. Idest ista solennitas est in tempore, in quo fructus noui incipiunt, scilicet in Martio, qui est primus mensis apud Hebræos, qui aliquādo coincidit cum magna parte Aprilis nostri. Est autem hoc maximè in terra Chanaan, quæ est temperata valde, ideo fruges sunt ibi temporaneæ magis quàm in terra hac, quæ est vltra medium latitudinis climatis quinti, computando situm Salamantinæ ciuitatis. Et dicitur in mense nouorum ad differentiam aliarum duarum solennitatum, quæ ponuntur hic, quæ fiunt in mensibus messium, sed non in mense nouorum, sicut solennitas Pentecostes, quæ fiebat in principio messis triticeę, sicut infra dicitur: & ad differentiam festiuitatis tabernaculorum, quæ fiebat in fine messium quando omnia collecta sunt de area, & de uineis, sicut infra patet. Sic enim dicitur supra. 13. cap de ista festiuitate: Hodie egredimini mēse nouarū frugum, i. quia in isto mense fruges nouę sunt. Et nō vocatur iste mensis nouorū, quia tūc fruges nouiter nascantur, sed quia iam nouiter metere incipimus. Nam non nascuntur fruges nouiter in Martio: non solùm enim in terra Chanan, quę valde temperata est, sed etiam in alijs terris, q̄ non sunt temperatę sic, multo ante istum mēsem fruges nasci incipiunt, sed in isto mense iam falcem in messem mittebant in terra Chanaan, sic patet Leuit. 23. capit. vbi mandatur, quòd in illo festo azymorum ferretur manipulus spicarum ad sacerdotem, & offeretur coram domino, & hoc esse dicit, cū falx in messem mitti incipit. *Mense enim verni temporis egressus es de Aegypto*. Hic ponitur causa huius assignationis, quātum ad tempus huius festiuitatis principaliter, & minus directè ponitur causa ipsius festiuitatis: nam dicitur, quòd ideo ista festiuitas celebrari debebat tempore mensis nouorum, quia in isto mēse nouorum, qui est principium veris, de Aegypto exierunt: si ergo ista festiuitas non celebraretur propter memoriam egressionis de Aegypto, ineptè diceretur, ideo debere celebrari in tempore mensis primi, quia in hoc mense de Aegypto egressi sunt. Habet se ergo sic, quòd egressus de Aegypto est causa celebrationis huius festi, & tempus exitus est tempus celebrationis: sicut enim ideo istam festiuitatem celebrant, quia de Aegypto exierunt, ita tali tempore celebrant, quia tali tempore exierunt. *Mense enim verni temporis*. Idest in mense, in quo incipit ver. In Martio. n. ver incipit existēte sole in principio Arietis, quando fit æquinoctium in omni terra: & licèt alij duo menses sequentes pertineant ad tempus vernum, tamen hic vocatur mensis verni

F temporis, quia in hoc inchoat. Et hóc obseruatur Deutere. 16. cap. vbi clarius ponitur hoc, scilicet: Obserua mensem nouarum frugum verni primi temporis: idest, mensem, in quo fruges incipiunt nouiter meti: & est mensis primus veris. *Omne quod aperit vuluam*.

Quare præceptum de immolatione primogenitorum ponatur immediatè post præceptum, de festo azymorum.

QVAESTIO. XV.

G CVM incepisset Deus dicere hic de festiuitatibus, & dicturus esset continuando de omnibus trib⁹, interposuit tamē de primogenitorum immolatione, & de quibusdam alijs: & rationabiliter fit talis interpositio, quia primogenitorum immolatio fiebat, quia Deus redemerat primogenita liberādo ea in exitu de Aegypto, ne angelus percutiens occideret ea, propter quam causam Deus mandauit ea sibi tribui tanquam sibi naturaliter obligata secundum illud supra 13. cap. Cunque te interrogauerit filius tuus, quid est hoc? respondebis ei: in manu forti eduxit nos dominus de Aegypto de domo seruitutis: nam cùm induratus esset Pharao, & nollet nos dimittere, occidit dominus omne primogenitum in terra Aegypti a primogenito hominis vsque ad primogenitum iumentorū,
H idcirco immolo domino omne, quod aperit vuluam masculini sexus, & omnia primogenita filiorum meorum redimo. Sed nunc dictū fuerat de festo azymorum, in quo educti sunt Israelitę de Aegypto, & primogenita eorū liberata sunt, ideo conuenienter hic sequebatur de immolatione primogenitorum. *Omne quod aperit vuluam*. Aperire vuluam duo signat. Vno mō aperire vuluā. i. vuluam apertā habere, & sic solis fęminis conuenit. Alio modo aperire vuluā. i. eā aperire patefaciendo cū antea clausa esset, & hoc ꝯuenit fętui nascenti, masculus siue fęmina sit: & hoc modo adhuc vulua dicitur dupliciter aperiri, aut cū claustra virginalia franguntur quando cognoscitur fęmina, q̄a fit quædam violentia naturę, vt partes coniunctę naturaliter rumpantur, & cruor decurrat. De hac non
I loquitur hic litera, quia in hac nihil est offerendum, cùm nihil nascatur. Alia apertio vuluæ est cùm fetus emitti debet, quia tunc fit discatenatio partium coninnctarum ad expellendum fętum, et extensio cutis, quę ante contracta erat, quę est magna apertio, ita ꝙ alia comparata ad hanc non videtur esse apertio: ista autem fit quotiens fętus nascitur: sed hic fit mentio de prima apertura, quę fit in emissione primogeniti fętus, quia postquam semel vulua aperta est semper aperta esse videtur. *Quod aperit vuluam*. Idest omne quod primo nascitur. *Sexus masculini*. Fiebat autem primogenitorū sanctificatio, idest applicatio ad Deū, & hoc tam de primogenitis hominum quàm iumen-
K torum, sed diuersimodè, quia primogenita hominū, non immolabantur, sed redimebantur quinque siclis, cùm non esset animal immolaticium: primogenita autem ouium, boum, & caprarum immolabantur, primogenitum verò asini mutabatur oue: hic autem dicitur. *Generis masculinum*. Idest quòd ista primogenita, quę immolari debebant, erant generis masculini: si ergo contingeret aliquod primogenitum esse fęminini generis, non inmolabatur domino. Causa autem est, quia Deus volebat perfecta animalia sibi immolari, genus autem fęmininum est imperfectū, ergo non debebat immolari. Si forte arguas, quòd aliquando offerebantur capræ fęmellæ, & oues, atque vaccæ,

vaccæ, vt patet Leuit. tertio, & quarto, & quinto capi. Respondetur, quòd sacrificiorum quædam erant spõtanea, & quædam erant coacta: in spontaneis magis permittitur offerri quodcunque voluerimus: in sacrificiis autem necessariis non permittuntur offerri fœminę, sed soli masculi, nisi sit ex significatione aliqua. Patet hoc in sacrificijs pro peccato, quæ licèt sint necessitatis: tamen quia magis cõuenit significatio in fęmina quàm in masculo, ponitur femella: sacrificia, autem, quæ sunt pacifica, quia sunt totaliter voluntaria possunt offerri masculi, & fęminę secundũ voluntatem offerentis, vt patet Leuiti. tertio capi. sacrificia autem, quæ sunt votiua, quia sunt sacrificia necessitatis, non fiunt de fęmellis, vt patet Leuit. vigesimo secundo cap. Patet etiam fundamentum huius responsionis, quia si aliquis voueret offerre aliquod animal, tenebatur dare illud, sine aliqua macula: si autem offerret animalia pacificorum, poterat offerre cum quibusdam maculis, vtpote amputatis auribus, vel cauda, vt patet Leuit. vigesimo secundo cap. sacrificium aũt primogenitorum erat de necessarijs: ergo solùm fieri debebat de masculis. Item sacrificiorum quædam erant directè in Deum, scilicet ad laudem eius, alia autem erant ex aliis causis, scilicet quia nobis pacificabatur in eis, quæ petebamus, vel vt concederet petitiones, aut vt remitterentur peccata. Primo modo solũ masculi offerebantur: & ista erant sacrificia holocaustorum, in quibus solùm mandantur offerri masculi, vt patet Leuitic. primo capitu. alia erant pro aliis causis. Et ibi non erat necessarium semper offerre masculum: sed interdum offerebantur femellę, vt in quibusdam pro peccato, & in hostiis pacificis: sacrificium autem primogenitorum erat ad laudẽ Dei, qui eduxerat ex Aegypto Iudęos, & liberauerat primogenita eorum ab exterminatore, ideo masculus esse debebat. Sed in hoc non accrescebat aliquid magis cultui diuino, quia magis ei accresceret, quòd omnia primogenita tam fęminina, quàm masculina offerrentur, quàm si sola masculina, cùm contingeret multa primogenita esse fęminina, de quibus Deus nihil haberet. Adhoc igitur aliquis respondebit dicens, causam quare sola masculina offerantur esse, quia Deus recipiebat ista primogenita pro primogenitis Israelitarum, quæ Deus liberauit ab Angelo exterminatore, cum destrueret primogenita Aegyptiorum. Sed illa primogenita liberata solùm fuerũt masculina, quia primogenita etiam, quæ apud Aegyptios occidebantur, solum masculina erant: ergo illa quę Deus recipiebat pro liberatione primogenitorum solùm erant masculina. Ista causa valde bene assignata est tangens in radice magis quàm aliqua de aliis, quæ assignari solent: si tamen sit hoc, quod supponitur verum, scilicet quòd sola masculina occidebantur ab angelo exterminatore in primogenitis Aegyptiorum. Sed argues non posse stare rationem istam cùm fundamentum sit valde dubium: imò videtur esse falsum, quia dicitur supra duodecimo capitul. quòd non fuit domus in tota Aegypto, in qua non iaceret aliquis mortuus, & hoc erat de primogenitis, sed non est veresimile, quòd in tota Aegypto essent primogenita masculina, ita quòd non esset aliquod fęmininum: cùm ita contingat primos fętus fęmininos sicut masculinos esse, ergo non solùm occidebantur primogenita masculina, sed etiam fęminina. Ad hoc respondetur, quod ista consequẽtia non valet, scilicet, in omni domo in Aegypto erat mortuus primogenitus aliquis, & non erant omnia primogenita masculina: ergo nõ solum mortua sunt primogenita masculina, sed etiã fęminina, quia licèt in Aegypto fuerint mortua primogenita, ita quòd in

Qñ ĩ alia fęminei generis offerri licebat.

Quædam sacrificia ĩ vete. lege hebant directe ad laudẽ dei.

Primogenita solũ offerebantur masculina: quia dabantur pro primogenitis liberatis in Aegypto: & solũ masculina fuerũt occisa.

A qualibet domo esset mortuus primogenitus aliquis: tamen non sequitur, q̃ oĩa primogenita Aegyptiorũ, mortua sunt, quia in aliqua domo poterant esse multa primogenita, quorum quędam erant masculina, & quædam fœminina: & mortuo vno primogenito erat verum, quòd in illa domo erat mortuus aliquis primogenitus manentibus omnibus aliis, & sic de omnibus domibus Aegypti dici poterat, ergo satis stat mori aliquem in qualibet domo Aegypti, & hunc esse primogenitum; tamen non esse mortua omnia primogenita Aegypti. Antecedens patet, scilicet quòd multa primogenita poterant esse in eadem domo, vt si vnus vir haberet multas vxores, quot vxores haberet tot primogenitos habere posset. Etiã
B quia habebant Aegyptij seruos, & ancillas, & isti gignebant filios habebantque primogenitos: multa ergo primogenita in Aegypto manere poterant destructis ibi, ita vt in qualibet domo vnus moreretur. Sed adhuc non oportet sic totaliter saluare: nam si vnus vir multas vxores haberet, & ex qualibet suscepisset primogenitum: non moriebatur, solùm primogenitus vnius mulieris, vel si haberet seruos, & ancillas, & illi haberent primogenitos, non sufficiebat, quòd vnus in tota domo moreretur, sed moriebatur cuiuslibet mulieris, aut cuiuslibet viri primogenitus: sic enim prædixerat Deus per Moysen supra vndecimo capitul. media nocte ingrediar Aegyptum, & morietur omne primoge-
C nitum in terra Aegyptiorum, a primogenito Pharaonis, qui sedet in solio eius vsque ad primogenitum ancillæ, quæ est ad molam. In domo ergo Pharaonis non solùm moreretur primogenitus Pharaonis, sed etiam primogeniti ancillarum: sic etiam in alijs domibus moriebantur primogeniti dominorum, & ancillarum atque seruorum. Sed hi soli erant primogeniti masculi: si igitur aliquis dominus domus haberet primogenitum fęminini generis, & ancilla sua haberet primogenitũ masculini generis, moreretur primogenitus ancillę, & non primogenitum domini, quia erat feminini generis. Si autem primogenita tam domini, quam ancillarum essent fœminini generis, non moreretur ali-
D quod illorum. Sed redibit argumentum: quomodo ergo non fuit domus aliqua in tota Aegypto, in qua non fuisset aliquis primogenitus mortuus, cùm tamen primogenita multa essent fœminina? Respondetur, quòd hoc satis fuit facile, quia in qualibet domo sic eueniebat, vt primogenitus domini siue, primogenitus ancillæ, vel alio modo esset generis masculini, & ille moriebatur, & dato, quod non haberet dominus aliquem primogenitum masculinum, nec serui sui haberent primogenita sexus masculini: si tamen aliquis de seruis erat primogenitus patri suo, aut matri suæ moriebatur, & ille sufficiebat pro tota domo ad hoc, quòd non esset domus in tota Aegypto, in
E qua non esset mortuus aliquis: si tamen in eadem domo essent multi primogeniti masculini sexus, moriebantur omnes. Si forte vt in seruis, aut vernaculis, aut quibuslibet aliis domesticis nullus esset primogenitus, moriebatur vir, vel vxor, si primogeniti essent: & hoc identidem sufficiebat ad hoc, quòd non esset aliqua domus, in toto Aegypto, in quã non iaceret aliquis mortuus: per omnes ergo istos modos non effugiebat, quin in qualibet domo esset aliquis primogenitus masculus, qui moreretur, & ille sufficiebat.

Quare

Quare Deus solos primogenitos masculos occidit in Aegypto: & non aliquas feminas.

QVAESTIO. XVI.

AD hoc autem est quędam ratio multum inductiua secundum id, pro quo Deus dabat istam pęnam: Deus enim in omnib⁹ pęnis inflictis Aegyptijs seruauit correspondentiam ad aliquod grauamen, quod exercuissent Aegyptij in Iudęos, cùm pęnę sint medicinæ, & fiant per contraria, vt ait Arist. in secũdo Ethicorum. Sed Deus dedit Aegyptiis istam pęnam, quia filios Iudæorum extinxerant in flumine, & mandabant obstetricibus, vt eos in partus effusione necarent, & omnes isti erant masculi, quia sic mandauerat Pharao: Quidquid masculini sexus fuerit occidite, fęminas tantummodo reseruate, vt patet supra primo cap. ergo in pęnam huius soli masculi occidi debebãt. Dicendum ergo videtur satis firmiter, & valde probabiliter, quòd primogenita tam hominũ, quàm pecorum, quę Deus in Aegypto percussit, solùm fuerunt primogenita masculina, omnia autem feminina saluata sunt: solùm ergo debuit mandare sibi offerri primogenita masculina, & sic mandauit. Hoc autem in hominibus satis magnum habet fundamentũ: sed in pecoribus quid dicendum est? nunquid mortua fuerunt primogenita tam masculina, quàm feminina, vel sola masculina? Si autem dicatur masculina, & feminina, quęretur, quare ergo Deus solùm iussit in pecoribus offerri primogenita masculina, & nescie mus dare causam, nisi redeamus ad illas, quas supra po nebamus, q̃ licèt sint apparentes, tamen nõ sunt multum solidæ. Si autem dicamus, quòd solùm masculina primogenita in pecoribus occisa sunt, quęretur quare magis masculina, quàm fęminina, quia Deus ista occidit, quia Aægyptij non solùm vexauerant Hebræos laboribus, sed etiam iumenta eorum laboribus confecta mori faciebant: hoc autem non magis erat in masculinis animalibus, q̃ fęmininis. Respondetur, quòd Deus facturus plagam in filios Aegyptiorum potuerat facere in quibuslibet siue primogenitis, siue non primogenitis: voluit tamen magis hæc exercere in primogenitos ad maiorem afflictionem Aegyptiorum, cùm magis diligantur primogeniti quã alij, quia sunt principium roboris patris. Etiam quia sortiebantur apud antiquos maiorem portionem de bonis parentum, & in hoc manebat domus, & nomẽ paternum: & sicut in hominibus seruauit, quia etiam in pecoribus, & iumentis facturus erat plagam, seruauit modum, quem seruauerat in viris. In Hebręo autem aliter habet hic, scilicet. *Omne quod aperit vuluã mihi dabitur, & omne pecus tuum masculabis.* Et referunt ad duo. Primum referunt ad primogenita virorum: scilicet. *Omne quod aperit vuluam mihi dabitur.* Idest omne primogenitum in hominibus, quod dicitur aperire vuluam dabitur mihi: quia mihi sanctificari debet. *Et omne pecus tuum masculabis.* Idest omne pecus quòd ex maris actione gignitur offeres mihi: sic enim dicunt, quòd de hominibus non solùm masculina, sed etiam primogenita dabantur Deo, scilicet quòd redimebantur datis quinque siclis, vt patet Num. tertio capitu. vbi agitur de redemptione. Item dicunt istam sanctificationem, vel redemptionem primogenitorum humanorum fuisse propter liberationem primogenitorum Hebræorum percutiente angelo exterminatore primogenita Aegyptiorum. Sed non solùm erant primogenita masculina, sed etiam fęminina in Iudæis, & Aegyptijs: ergo liberata fuerunt primogenita vtraque, & debebant redimi vtraque:

Iumentorũ masculina ne an fęminina mortua fuerint ĩ plaga Aegypti.

F & hoc tam in hominibus, quàm in pecoribus. Item de pecoribus satis patet, quia etiã reperitur multoties in Leuitico, ꝙ fęmellę offerrentur: ergo poterant, & debebant offerri quando essent primogenitę. Sed ista litera non potest sic intelligi: semper enim falsa erit, nisi reducatur ad sensum, quem facit litera nostra: & iste est, quem verissimè intendit litera Hebraica, licèt loquat̃ valde impropriè barbarico modo. debet enim sic reduci. *Omne quod aperit vuluam, mihi dabitur, & omne pecus tuum masculabis.* Idest & omne primogenitum in hominib⁹ quod aperit vuluam masculabis, idest quod fuerit masculinum mihi dabitur. *Et omne pecus tuum masculabis.* Idest & omne pecus tuũ quod aperit vuluam, idest quod est primogenitum, masculabis, idest si fuerit masculinum mihi dabitur. Exponendo aũt, vt supra exponebatur a quibusdam non potest vllo modo stare, quia tunc cùm omne primogenitum hominis dari deberet, tam mares, quàm fęminę darentur. Sed hoc non potest stare, quia soli primogeniti masculini mandabantur redimi, vt patet supra 13. cap. & clarius habetur Num. tertio cap. cùm dicitur. Numera primogenitos sexus masculini de filiis Israel, tollesque mihi Leuitas pro omni primogenito filiorum Isreal. Itẽ rationes pro hac parte nullę sunt. Cùm enim primò dicitur, quòd ita redimi poterat primogenitum fęmininum quinque siclis, sicut primogenitum masculinum, dicendum quòd non redimebatur: cùm solùm Deus mandasset redimi masculina, vt patet Numeri tertio capi. Ad aliam rationem, scilicet quòd non solùm primogenita masculina, sed etiã fęminina fuerunt in Israelitis, & illa liberata sunt pereuntibus primogenitis Aegyptiorum, ergo quòd debuerunt vtraq; offerri. Respondetur, ꝙ licèt Aegyptij habuerint primogenita aliqua fęminina, & hebrei similiter: tamen sola masculina primogenita perierunt in Aegyptijs, & hęc sola in Hebræis saluata dicuntur, quia licèt primogenita fęminina saluata non dicuntur, cùm non perierint, quia non erãt aliàs peritura, sed primogenita masculina, quæ aliàs peritura erant pereuntibus primogenitis Aegyptiorum, nisi Deus eripuisset, saluata dicuntur. Alia pars literæ, scilicet. *Et omne pecus tuum masculabis.* Si per se legatur non faciet aliquam conuenientem sententiam, quia erit sensus secundum corticem literæ, quòd deberet facere populus omnia pecora masculina. Sed hoc nihil est, quia nec est possibile, nec est aliquid ad propositum pertinens. Vel si accipiatur. *Omne pecus tuum masculabis.* Idest omnia pecora tua reputabis tãquam masculina, scilicet quòd offeras ea tanquam masculina. Sed hoc nihil est: est enim falsum, quia non obligabantur offerre omnia pecora, nec debebant: oportet igitur redire ad sensum, quem facit litera nostra, s. quòd in pecoribus primogenitum masculinum dandum Deo erat: & non solùm sic, sed quòd intelligatur totaliter secundum ordinationem literę nostrę, scilicet quòd omne primogenitum, siue quod aperit vuluam in pecoribus, & sic masculinum Deo dari debebat: nam nec etiam verum est, quòd omnia pecora masculina offerri deberent domino: & dato quòd sic esset, nihil attinebat ad propositũ, cùm hic tractetur de redẽptione, & sanctificatione primogenitorũ. Ad rationẽ primã pro ista parte, s. ꝙ non solũ fuerunt primogenita pecorum masculina mortua, sed etiam fęminina. Responsum fuit supra esse falsum, quia tã in hominibus, quàm in iumentis sola masculina perierunt. Ad secundam rationẽ, s. ꝙ in sacrificiis recipiunt femellæ, vt patet Leui. 3. cap. & 4. & 5. Respondetur sicut supra dictũ est, quia hoc est in pacificis sacrificijs, & quibusdam pro peccato: quia non erant tantum directè in Deum, sicut quędã alia: illa vero, quę totaliter

G

H

I

K

in

in Deum directa erant, vt holocausta solùm fiebant A de masculinis, vt patet Leuit. 1. ca. Oblatio autem primogenitorum, licèt non esset holocaustum erat tamen magnæ obligationis, & multùm directa in Deū, vt magis supra declarauimus. Item causa potissima huius est, quia dato ꝙ in sacrificiis cuiuscunque generis reciperentur fęmellæ: tamen quia ista primogenita dabantur pro redemptione, & liberatione primogenitorum Israelitarum, & pecorum suorum in Aegypto, & sola masculina liberata sunt: ergo sola masculina offerri licebat. *De cunctis animantibus*. Locutus fuerat Deus multum vniuersaliter, dicens debere dari primogenita de omnibus animantibus, ideo hic specificatur, quæ sint ista cuncta animantia, & dicit ea esse boues, & oues. *Tam de bobus, quàm de ouibus*. Non B solùm ista duo animalium genera erant ad dandum de eis primogenita, sed etiam de capris, quia ista animalia tria erant immolatitia. *Meum erit*. Refertur ad superiora, scilicet omne quod aperit vuluam. *Primogenitum asini redimes oue*. Idest quando asinus genuerit primogenitum, dabis pro illo ouem: nam deberet dari mihi primogenitus asini, cùm mihi obligatus sit, quia in Aegypto liberaui primogenita iumentorum, sicut primogenita hominū: sed quia asinus animal immolatitium non est, debet dari pro illo ouis. Et accipitur hic ouis non pro indiuiduo, sed pro specie: nam accipiendo pro indiuiduo, significat sexum fœmininum. Et non debebat loco alicuius primogeniti offerri aliquid fęmininum, cùm ipsa primogenita nunquam C acciperentur, nisi essent masculina, vt probatum est. Accipiendo ouem ꝓ specie nō distinguit sexū masculinum, nec fęmininum: ideo potest indifferenter assumi pro sexu quocunque: sed hic solùm accipi debebat masculus, dicendo ꝙ commutaretur pro aliquo masculo in specie ouis, s. pro agno anniculo. *Sin autem nec precium pro eo dederis, occidetur*. Idest si non commutaueris illud oue dando pro eo ouem, nec dederis precium, occidetur. Duo ponuntur hic, s. quòd daretur pro eo ouis, aut ꝙ daretur precium: si autem, nec ouis daretur, nec pretium decapitabatur. Aliqui putant precium dandum pro primogenito asini esse ouem, quæ pro eo mutabatur, tāquàm si daretur ipse primogenitus asini. Sed falsum est, quia distinctum est precium, & ouis pro qua commutabatur: nam qui habebat primogenitum asini, poterat dare pro redemptione eius ouem, aut pecuniam: erat autem pecunia, quę dabatur quinque sicli. sic patet Num. 18. c. scilicet omne animal, quod immundum est redimi facies, cuius redemptio erit post vnum mensem siclis argēti quinque. Erat igitur in electione dantis offerre quod maluisset. *Primogenitum filiorum tuorum redimes*. Scilicet dando pro quolibet siclos quinque, vt patet Num. 3. c. quia Deus liberauerat primogenita masculina, tam Israelitarum quàm pecorum suorū in Aegypto, erant ei obligata totaliter, quia si ipse non eripuisset, moritura erant. Erant autem obligata, vt applicarentur ad cultum Dei. Diuersimode autem potest Deus coli in homine, & in aliis animalibus, ideo non eodem modo applicabatur homo, & cætera animalia. Nam homo magis colit Deum viuens, quàm moriens, aut mortuꝰ: ideo non occiduntur primogenita hominum, cùm Deo applicari debent, sed mancipantur seruitio eius, vt ministrent coram eo, sicut Leuitę, qui ministrabant coram domino, & omnes qui se specialiter applicant ad cultum Dei: animalia autem bruta, quia non communicant ratione, non possunt ministrare ei: nec applicari possunt cultui eius viuentia, ideo applicantur per mortem, s. faciendo sacrificium de eis. Sed quia de animalibus brutis quędam sunt immolatitia, quędam verò non: rursus non possunt eodē modo applicari ad

Diuersimode Deꝰ pōt coli in hoīe, & in aliis aīalibus.

cultum Dei omnia bruta, sed ea, quę immolatitia sunt immolantur, vt oues, capræ, & boues. Alia autem non sunt immolatitia, vt asinus, & ista applicantur Deo per commutationem, s. ꝙ applicetur ouis loco eius, aut ꝙ detur precium pro eis, vt patet Num. 18. cap. s. Omne animal immundum redimi facies, primogenita autē bouis, ouis, & capræ nō facies redimi, quia sanctificata sunt domino. De redemptione autem, & sanctificatione primogenitorum tangitur hic, sed non perfectè dicitur. De quibus habetur Num. 3. c. quantum ad redemptionem primogenitorum humanorum. De primogenitis autem brutorum habetur Num. 18. c.

Quare Deus mandabat offerri solùm primogenita ouis, & bouis, capræ, ac hominis, & asini redimendo, & non equorum, & chamelorum, & sic de alijs animalibus.

QVAESTIO. XVII.

SED quæret aliquis, quare solùm mandantur sanctificari primogenita ouis, bouis, & capræ, & primogenita hominum, & primogenita asinina. Nam non vr̄ esse maior ratio de asininis, quàm æquinis, & chamelinis, & sic de cæteris animalibus domesticis. De auibus etiam domesticis eadem causa esse vr̄, quia omnia primogenita animalium, quæ apud Iudæos erant, liberata sunt: aliàs dabatur ꝙ aliqua de primogenitis, quæ habebant Israelitæ in possessione sua, morerentur: quod tamen falsum est, quia si vidissent Israelitæ aliqua de primogenitis, quæ possidebant mori, sicut primogenita, quę habebant Aegyptii, consternarentur deficientes viribus, putantes Deum eis aduersum, & non auderent egredi de Aegypto iudicantes infaustum omne in exitu suo aliqua de primogenitis suis mori. Item & fortius, quia supra 11. c. cùm prænunciaret Moyses istam plagam primogenitorū Pharaoni ait: Morietur omne primogenitum in terra Aegypti. & sequitur: Apud filios autem Israel non mutiet canis ab homine vsque ad pecus: vt sciatis quanto miraculo diuidat Deus Aegyptios, & Israel. ergo nihil inter Israelitas omnino periit: igitur de omnibus aliis D animalibus deberent Israelitæ dare primogenita. Aliqui respondent dicentes, ꝙ licèt alia animalia habuerint Iudæi, tamen de solo asino inter animalia immūda mentio facta est, quia magno adiutorio fuit eis in subuehendis filiis, & filiabus atque vxoribus, cunctaq; supellectili. Sed hoc non valet: nam eodem modo chameli ad hoc valde proficere poterāt, cùm maiora quàm asini onera ferāt. Idem de equis dicendum est, quia sunt ad subuehendum. idē de mulis, quia in omnibus his primogenita sunt, quæ oneri subuehendo valde conueniunt. Dicendum igitur, ꝙ Hebræi in exitu de Aegypto alia animalia quàm hæc habuerunt, vel saltē cùm occisa sunt primogenita Aegyptiorū, & animalium suorum: est enim verisimile, ꝙ Iudæi ha- E berent in domibus suis, sicut vbiq; terrarum consuetum est, aliquas domesticas aues, aut gallinas, aut anseres, & nihil de istis omnino periit ab angelo exterminatore. Cuius ratio esse poterat, quia fortè in his non est assignare primogenitum, aut secundò, vel tertiogenitum, cùm multa simul auis oua foueat, & omnia simul animentur. Et si fortè daremus, ꝙ in his posset assignari primogenitum, vel secundo genitum, vt si interdum vna auis, vnum solùm foueret ouum, & deinde aliud, atq; hoc modo variis temporibus formarentur fætus: tamen non adhuc debebant Hebræi soluere primogenita de his, quia primò modo, s. non distinguendo primogenita, non morerent apud Aegyptios aliquæ de istis auibus: qa nulla talis esset primogenita.

Si autem dicamus, ꝙ aliqua in his essent primogenita, morerentur omnes tales inter Aegyptios, & inter Hebræos nihil omnino periret: non tamen ex hoc dicebantur talia primogenita apud Hebręos liberata, quia illa sola apud Hebræos liberata sunt, quæ Hebræi de Aegypto eduxerunt, sed non educerent ipsi de Aegypto gallinas, & anseres, cæterasq; in hunc modum domesticas aues, quin potius relinquerent in Aegypto: ergo non erant pro eis aliqua primogenita postea reddituri Deo, quia in talibus vtilitatem nullā consequebantur. Item habebāt Hebræi in domibus suis in Aegypto murilegos, & canes: īter quos est assignare primogenituram, & de his nihil omnino perijt, quia etiā non mutiet canis apud Israelitas, vt patet supra 11.c. de his tamen non reddebant Israelitæ primogenita propter duo. Tum quia non fuerunt ista saluata Hebræis exeuntibus de Aegypto: quia licèt mortua nō fuerint: tamen non exierunt cum Israelitis exeuntibus de Aegypto: nam nō est verisimile laborasse Hebræos in educendo de Aegypto murilegos, cùm vbique terrarū nullo labore eos inuenire possent: præcipuè cùm ipsi itinerare non possunt, nisi ab alijs ducantur, nisi satis modicum. Idem de canibus dicendum esset, ꝙ nō curauerunt eos educere secū Israelitæ: quia ad nihil necessarios eos habebant. Secunda ratio est, quia dato ꝙ ista de Aegypto exierint cum Israelitis, tamē ita erant parui momenti, ꝙ nō licebat ea domino applicari: ipsa namq; in se erant immunda, ita ꝙ offerri ea non licebat. Si igitur applicari deberent ad dominum, oporteret, ꝙ aliquid loco eorum Deo daretur, sed non erat aliquod animal immolabile tam parui valoris, quod pro ipsis commutari posset: ergo nihil de eis dabatur: imò nec aliquod precium dandum erat, quia aliqua istorum erāt Deo abominabilia, sicut precium canis, vt patet Deut. 23.c. s. Non offeres mercedem prostibuli, nec precium canis in domum domini Dei tui. Alia autem animalia, quę magna forent, vt equi, muli, cameli, & similia iumenta ad ferendum onus nata, non erant Iudæis in Aegypto, ideo non eduxerunt ea secū inde, nec pro talibus obligati fuerunt in futurum soluere primogenita, cùm nihil tale à Deo eis liberatum fuerit in plaga primogenitorum: soli autem asini inter iumenta apud Iudæos tunc erant, & in his filios, & filias atque vxores, & res suas eduxerunt de Aegypto, ideo eorum primogenita solùm eis liberata sunt: istorum ergo primogenita de cunctis iumentis domino erant obligata, vt offerretur ꝓ eis aliquod animal, aut daretur pro eis precium, quod erat quinq; siclorum: si autem equos in Aegypto habuissent, & eos secum eduxissent, liberasset Deus primogenita eorum ab illa clade primogenitorum, ideo essent illa primogenita obligata Deo, & daretur aliquod animal pro eis, sicut dabatur pro primogenitis asinorum: de pecoribus autem quæ sunt bestiæ comestibiles, quemadmodum sunt animalia, quæ communiter ab omnibus nutriuntur, & mansueta sunt, vt oues, boues, & capræ, non est dubium, cùm de his sæpè fiat mētio in isto libro, & in libro Numerorum, ꝙ obtulerunt in deserto, vt patet supra 24.c. & Num. 7. & Leuit. 8. & 9. & 10. & Nu. 28. De his igitur debebant dari primogenita, & quia erāt animalia munda debebant immolari. Sic mandatur Num. 18.c. Et si obijciatur de eo, quod habetur supra 13.c. s. Sanctifica mihi omne primogenitum, quod aperit vuluam, tam de hominibus, quàm de iumentis. Respondent quidam Hebræi, ꝙ in Hebręo ponuntur duo nomina signantia bestias, s. (Vehemab) & (haia), & in plurali (Vehemoth) & (haioth). & behemab) significat bestias comestibiles, quæ non sunt feræ. Haia signat bestias non comestibiles: siue feras, quæ etiā sint comestibiles: ibi autem ponitur vehemeth, & nō

Propter duo Israelitæ non reddebant primogenita canū, & canorū.

Israelitæ in exitu de Aegypto nō habuerūt de iumentis nisi asinum.

F haioth, quod signat bestias comestibiles domesticas, quales sunt istę tres: illę autem, quę comestibiles sunt, & ferę, non signantur hoc nomine, ideo per iumenta, quæ in litera nostra ponuntur hic mō solùm innuuntur boues, oues, & capræ, quæ omnia immolantur: asinus autem non intelligebatur sub hac nominatione, quia non pertinet ad immolabilia. Sed non potest stare conuenienter ista responsio, innitendo significationi dictionis huius quomodocunque assumatur: nam assumendo pro solis bestijs comestibilibus, & domesticis, non stat bene positum, quia tunc non includerētur sub ista lege omnia primogenita danda Deo: nam asinus non includeretur, sed hoc inconueniens est, qꝛ ibi datur regula vniuersalis: ergo non debet accipi hic

G illud nomen. Item accipiendo sic, cùm esset porcus animal domesticū, & comestibile, includeretur sub ista lege: sed non includitur, quia nec talia animalia de Aegypto Iudæi eduxerūt, nec talia offerri licebat. Dicendum igitur, ꝙ ibi accipitur iumentum large pro omni quadrupede, siue comestibili, siue non comestibili: sed non manet in tota latitudine significationis suæ, sed restringitur ad signandum sola pecora trium specierum, s. boues, oues, & capras, & asinos, qui non pertinent ad comestibilia. *Non apparebis in conspectu meo vacuus.* Sed adduces aliquid ad offerendum. Et hoc ꝯuenienter hic interseritur, quia hic agitur de festiuitatibus tribus, in quibus ascēdere debebant oēs Israelitæ in sanctuarij locum, quorū prima festiuitas erat solen-

H nitas azymorum: admonet ergo eos hic qualiter corā domino debeant comparere, s. ꝙ quando in his festiuitatibus ascenderint, non veniant vacui, sed apportēt secum aliquid ad offerendum domino de pecoribus, aut pecunias, ex quibus emerentur pecora offerenda. *In conspectu meo.* Idest in præsentia mea, vbique est conspectus Dei, & præsentia eius: quia in omni loco oculi domini contemplantur bonos, & malos: vt patet Proue. 15.c. sed dicitur conspectus Dei, vbi specialiter Deus conspicitur. & hoc est in sanctuario, vbi colitur, & ei sacrificia offerūntur. Ad hunc autem locum nullus debebat venire vacuus, cùm ad solennitates istas, quæ in litera ponuntur ascenderet. *Sex diebus operaberis.* Hic replicat Deus obseruantiam vnius festiuitatis, quę

I sæpè in anno replicabatur, s. obseruantiam Sabbathi, & replicatur ad maiorem impressionem, & vt videatur, ꝙ voluntas Dei est, vt hęc seruentur: nam cùm semel aliquis mandauerit aliquid, non ita plenè constat illud intentionis suæ esse: sicut cùm sępius idē repetat. Et causa replicationis huius obseruationis in isto loco est, quia fiebat hic mētio de ascensu ad festiuitates tres in locum sanctuarij. putaret autē aliquis, ꝙ cum ascenderet, posset in diebus Sabbathorum ambulare: Deus autem cùm replicat hic obseruantiam hanc, innuit debere obseruari Sabbathum omni tpe, & non infringi ꝑꝑ aliquid alterum. *Sex diebus operaberis.* Incipiendo à prima die hebdomadę, quę est dies dominica, & vocatur vna Sabbathorū, siue prima Sabbathi ſm consue-

K tudinem Euangelistarū, vt patet Matth. 28.c. & loquitur hic de operibus, quę erant vetita in Sabbatho, siue essent seruilia, siue nō. *Et septimo cessabis arare, & metere.* Ponit ista duo, quę sunt opera satis magnę necessitatis, vt exclusis his videantur exclusa omnia alia, quę non sunt tantę necessitatis, aut non maioris.

An dispensabile esset, ꝙ in Sabbatho araretur, & meteretur. Et an esset in Sabbatho prohibita commixtio carnalis cum vxore.

QVAESTIO. XVIII.

DICVNT autem quidam Iudęi, nullo modo esse dispensabile, vt in Sabbatho fierent ista opera nomi-

nominata,s. arare,& metere. Sed falsum est,qa quod A de se illicitum est,necessitas licitum facit:vrgente igitur necessitate quodlibet horū licitè fieret, quia sicut bouem in puteum cadentem die Sabbathi inde educi licet, & asinum, aut asinū ad præsepe alligatum inde solui,& duci ad adaquandum, vt patet Luc.13. & 14. c.ex testimonio Saluatoris,& concessione omniū Iudæorum, quia ista necessitatis opera sunt: ita si aliqua tēpestas, aut hostilis strages, vel vastatio super fruges existentes in agris,aut areis futura videretur poterat ei succurri laborādo in Sabbatho, quia maior necessitas ista est,ergo magis licitum fit opus. Item Rabbi Salomon dicit,ꝙ licebat in Sabbatho colligere manipulū nouarum spicarum ad offerendum coram domino.

Opinio cuiusdā Hebræi fatua.

Quidam doctor Hebræorum dixit hanc literam intel B ligendam fore de commixtione carnali,s. *Septimo die cessabis arare,& metere.* Idest in sex diebus præcedentib⁹ poteris carnaliter accedere ad vxorem: in septimo, s. Sabbathi cessabis arare,& metere,i.cessabis coire. Sed ista magna fatuitas est: quia si Deus talia dicere intenderet,aperte dixisset:nam sacra scriptura nō erubescit de his aperte loqui. Item quia hoc licitum est s̄m se, imò multoties valde meritorum inter legitimas personas obseruato debito fine,& alijs circunstantijs,non erat ergo vetandum hoc in Sabbatho. *Solennitatem hebdomadarum.* Hic ponitur secunda festiuitas de tribus principalibus,quæ hic ponuntur,& est solennitas Pentecostes, quæ distabat quinquaginta diebus à die azymorum,& habet se ad suum Pascha azymorum,sicut C Pentecostes apud nos se habet ad Pascha resurrectionis,quia vtrobiq; est distantia quinquaginta dierū. Et vocatur ista festiuitas hebdomadarum,quia fiebat per computationem hebdomadarum: nam à die altero post diem primum azymorū,in quo offerebatur manipulus spicarum, computabantur septem hebdomadæ vsque ad completionem earū,& altera die post completionem fiebat festum Pentecostes, siue hebdomadarum. Nulla alia festiuitas fiebat per computationem hebdomadarum nisi hæc, ideo hæc sola vocatur solennitas hebdomadarum: sic dicitur Leuit.23.c. numerabitis ergo ab altero die Sabbathi,in quo obtulistis manipulum primitiarum septem hebdomadas plenas vsque ad alteram diem expletionis hebdoma- D dę,idest quinquaginta dies:& sic offeretis sacrificium nouum. *Solennitatem hebdomadarum.* Idest solennitatem Pentecostes. *Facies tibi.* Ista solēnitas durabat vnica die, & veniebant omnes Israelitæ in locum sanctuarii, & offerebant victimas pacificas, & epulabantur atq; lętabantur coram domino,vt patet Leuit.16. c. vbi de his tribus solennitatibus agitur. *In primitijs frugum messis triticeæ.* Idest quando primo incipit meti triticum,vel quando dantur primitię de messe triticea,quod ad idē pertinet:quia cùm incipiunt messes tritici colligi,dantur primitiæ eius, ideo in hac festiuitate offerebatur nouum sacrificiū de messe triticea: quia sicut in festiuitate azymorum offerebatur fasciculus spicarum ordeacearum,ita in hac festiuitate offerebantur duo panes triticei de nouo tritico antequam quisquā de tritico illius anni comederet. Sic patet Leuit.23.c.cùm dicitur: Et sic offeretis sacrificium nouum domino ex omnibus habitaculis vestris,panes primitiarū duos de duabus decimis similæ fermentatæ,quos coquetis in primitias domini. *Et solennitatem.* Hic ponitur tertia festiuitas de his tribus principalibus in toto anno, & est festiuitas tabernaculorum,quę fiebat in memoriā transitus per desertum, & habitationis ibidem, cùm in tabernaculis frondiū habitabant, ideo in festiuitate illa fiebant tabernacula de frondibus,& ramis arborū, & cæremoniæ quædam exultationis, vt patet Leuit. 23.cap. fiebat autem hæc festiuitas in septimo mense,

Festū Pentecostes cur dr̄ hebdomadarū

qui est September: aliquando coincidit cum magna parte Octobris nostri:incipit autē die quintodecimo, & durat per septem dies.etiam Octauus solennis erat, licèt non pertineret spetialiter ad festiuitatem istam: & in illo fiebant cætus,& collectæ,idest totus populus Israel, qui conuenerat ad solēnitatem,colligebatur in vnum locum,& ibi petebatur ab omnibus, vt contribuerent ad expensas sanctuarii,& quilibet contribuebat,quod volebat,vt patet Nu.29. c. Vocatur autem ista solennitas duobus nominibus,s. festiuitas tabernaculorum, & festiuitas Scenophegiæ, & quasi ad vnū signatum pertinent:nisi ꝙ vnum est Latinum, alterū Grecum: vocatur enim festum tabernaculorum,quia in illo die faciebant Iudæi tabernacula de ramis arborum ad memoriam habitationis in deserto, cùm in vmbraculis arboreis morabantur:vocatur Scenophegia, i. cōmunis comestio,vel vmbrosa comestio,quia omnes in publico comedebant facientes tabernacula ramosa extra domos,vel in solariis:aut nudabant tectū domus, vel quomodolibet aliter: ita vt apparerent in luce,& manifesti essent cęlo. De his tribus solennitatibus habetur supra 23.c. vbi mandantur obseruari:& Leuit.23.vbi ponuntur cæremoniæ,quę fiebant in ipsis, & Num.28. & 29. vbi ponitur ritus sacrificiorum in his solennitatibus: & Deuter. 16. c. vbi repetuntur prædicta de eis in aliis libris. *Quando redeunte anni tempore cuncta conduntur.* Hic declarat de ista solennitate quando fieri debeat, & dicit ꝙ fit quando est finis anni,& cuncta colliguntur de agris in domos. Est enim festiuitas hęc à die quintodecimo mensis septimi,qui est September vsq; ad diem vigesimūsecundū eiusdē mensis,vt patet Leuit.23.& Nu.29.c.& in isto mense annus incipit. Cùm etiam omnia conduntur, i. omnes fructus,qui in agris erant colliguntur,& reponuntur in domibus in custodia,quod est condere: est autē hoc in Septembri,quia in terris temperatis valde quēadmodum est terra Chanaan, incipiente Septembri sunt collecti omnes fructus. Tunc autem dicitur redire tempus anni, idest tunc dicitur incipere annus, quia finitus fuit vnus annus,& redit alius.

Eadem in vete. testa. erat festiuitas tabernaculorū, & Scenophegiæ.

Quomodo annus dicatur redire in mense Septembri, cùm sit ille septimus mensis anni secundum Hebræos.

QVAESTIO. XIX.

SED quæres quomodo dicatur redire annus,cùm tunc sit septimus mēsis, & annus incipiat in primo mense. Respondetur, ꝙ annus computatur dupliciter, aut quantum ad festiuitates,aut quantum ad verā inchoationem suam. Quantum ad festiuitates annus incipit in Martio, & tunc septimus mēsis est September. Quantum ad naturalem inchoationem annus incipit in Septembri,& est Martius septimus mensis. E Hoc declaratum fuit latius supra 12.c. nam annus, ad hoc ꝙ naturaliter incipiat, debet inde incipere, vnde mundi duratio incepit: vt non sit aliqua duratio temporalis,quę annorum mensura non numeretur,quod tamen contingeret,si non inciperet annus ab eo tempore,in quo fuit exordium durationis rerum: fuit autem exordium rerum quando mundus creatus est: creatio autem mundi facta fuit in Septembri, idest quando mundus creatus fuit, incepit tale tempus secundum conditionem rerum nouiter generabilium, & corruptibilium,quale est in Septembri,vt probauimus Gen.1.& 7. capitu. ab hoc ergo mense Iudæi annum computabant antequam egrederentur de Aegypto: ideo quando Deus eripere voluit Israelitas in-

Prim⁹ annus seculi incepit in Septēbri. & ibi mundus creat⁹ est.

de: tunc mutauit principium anni, dicens: Menſis iſte vobis principium menſium primus erit in menſibus anni. ſi enim ante hoc menſis ille, ſcilicet Martius, in quo tunc erant Iudæi fuiſſet ſemper primus menſis anni, non oportuiſſet, ꝙ Deus illud mandaret, quia iã erat, eſſet enim ſuperfluum mandatum. Item quia dicitur menſis iſte primus erit in menſibus anni quaſi dicat, ꝙ ante hoc non erat primus in menſibus anni: & ſic poſtea obſeruauerunt, quia licèt in computatione feſtorum accipiatur menſis, ille tanquam primus ex euentu illo mirabili, ſcilicet ꝙ Deus voluit eos tunc eripere, & aſſumere ſibi in populum, tamen in contractibus, & modis vulgaribus accipiendi September habetur tanquam primus menſis, & iſto modo accipitur hic, ꝙ annus tunc redit quando fructus collecti ſunt, quod eſt in Septembri. Sed adhuc argues contra hoc, quia ſupra 23. c. dicitur ꝙ feſtiuitas iſta fit in exitu anni, ſcilicet, ſolennitatem quoque in exitu anni, quando cõgregaueris de agro omnes fruges tuas: hic autem dicitur in principio anni, ſcilicet redeunte anni tempore. Reſpondetur, ꝙ idem ſunt iſta: nam tempus eſt aliquid continuum: continua autem ſic ſe habent, ꝙ vltima eorum ſunt idem: cùm igitur finis vnius anni, & principiũ alterius ſunt duo vltima: neceſſarium eſt ꝙ ſint idem. non enim poteſt poni aliqua pars temporis quantumcunque modica inter finem vnius, & principium alterius, ſed ponitur vnum inſtãs imaginarium, quod terminat vnum, & facit inchoari alium: idem igitur eſt dici, ꝙ aliquid ſit in fine vnius anni, vel principio alterius, quia iſta duo ad idem pertinent. *Tribus temporibus anni.* Poſuit ſupra Moyſes tres feſtiuitates principales totius anni: hic ponit quandam proprietatem illarum trium, quæ non conuenit alicui alteri feſto, ſcilicet ꝙ in qualibet harum feſtiuitatum aſcenderet quilibet Iſraelita in ſanctuarium. Quæ autem ſunt iſta tria tempora, quibus apparere deberet quilibet Iſraelita in loco ſanctuarij? Reſpondetur, ꝙ ſunt ea, quę proximè nominata ſunt, ſcilicet feſtiuitas azymorum, quæ erat in Martio, & feſtiuitas Pẽtecoſtes, quæ erat in Maio, & feſtiuitas Tabernaculorum, quæ erat in Septembri.

Quæ ſint tria tẽpa quibus apparere debẽt Iſraelitæ ĩ loco ſanctuarij.

Quare aſcendebant Iſraelitæ omnes ter in anno ad locum ſanctuarij.

QVAESTIO. XX.

QVAERES autem, quare aſcendebant omnes Iſraelitæ ter per annum in locum ſanctuarij? Reſpondetur, ꝙ fiebat hoc ad augmentandum, & radicandum cultum fidelium Hebræorum, quem Deo exhibebant, & vt ille continuè maior fieret: conſiſtebat autem cultus Dei principaliter in fide, ſpe, & charitate ad ipſum, vt ait Auguſt. in Enchiridion: nam vt patet Ioan. 4. c. Deus ſpiritus eſt, & qui eum colere ſiue adorare debent, oportet eos in ſpiritu ambulare: iſte autem cultus nec loca diſcernit, nec tempora, quia ſemper & vbique puris mentibus exhiberi poteſt, & hunc Iudæi habere debebant vbicunque eſſent. Præter hunc tamen eſt alius cultus conſiſtens in quibuſdã obſequijs exterioribus: & iſtum ſpecialiter erudiebat lex vetus. Sunt iſti cultus exteriores quædam cæremoniæ, & illę ſecundum quas potiſſimum videbatur ſe habere homo in Deum, ſunt ſacrificia & oblationes: hæc autem non poterant fieri in quolibet loco terræ promiſſionis, ſed in vno ſolo, ſcilicet in atrio tabernaculi: erat autem vnicum tabernaculum, & vnicum ſanctuarium in tota terra promiſſionis, & in illo offerri debebat quidquid offerretur, qui autem foris

F obtuliſſet faciens ſacrificia, reus mortis erat, ac ſi ſanguinem effudiſſet, vt patet Leuit. 17. c. idem habetur Deuter. 12. In alijs autem locis terræ Chanaan, ſolùm erant quædam Synagogæ particulares, in quibus per Sabbatha doctores eorum prædicabant, & exponebant libros Moyſi ſecundum conſuetudinem Iudæorum, vt patet Lucæ 4. c. & Actuum 13. cap. vbi Paulus per Sabbatha prædicabat poſt lectionem librorum Moyſi: in alijs namque diebus vacabant laboribus, & non poterant conuenire ad audiendum prędicationis verbum: in his tamen Synagogis nunquam ſacrificia videbant, nec alios ritus legis. Vt ergo iſta non delerentur obliuione, mandabat Deus ea frequentari, ſcilicet ter in anno aſcendendo, & tunc videbat totus G populus gloriam tabernaculi, & miniſtrationem admirabilem ſacerdotum in apparatu honoris, & multitudinem canentium Leuitarum, cæteraque miniſtrationem huiuſmodi decorantia: & per hoc afficiebantur magis ad cultum Dei ſui, & tenacius ei adhærebant. Item fiebat hoc, vt totus populus Deo præſtaret obſequium, offerendo aliquid in ſacrificijs, ſicut dicebatur ſupra: Non apparebis vacuus coram me, idest quandocunque veneris coram me, ſcilicet in his tribus feſtiuitatibus anni, nõ venies vacuus, ſed apportabis aliquid ad ſacrificandum: nam ſi ad ſolam memoriam cæremoniarum iſtarum aſcendere deberent in ſanctuarium, ſuffeciſſet in quolibet anno ſemel omnes aſcendere, quia ſic non obliuiſcerentur: hoc H tamen modicum erat ad exhibendum aliquem cultum Deo in ſacrificijs, ideo iubebat ter aſcendere, & qualibet vice quilibet offerebat iuxta id, quod poterat, quia dominus ſic admonebat, vt patet Deuter. 12. & 16. c. Item quia in quadam feſtiuitate harum, ſcilicet tabernaculorum, erat cætus, & collecta, idest, congregabatur totus populus, & quilibet aliquid de pecunijs erogabat ad expenſas ſacrificiorum, vt patet Num. 29. c. Item fiebat iſta congregatio, vt viderentur omnes pertinere ad vnum Deum: nam ſi Iudæi nunquam conuenirent in vnum locum ad colendum Deum: cùm ipſi debiles in fide eſſent, putarent ſe diuerſos Deos colere, nec vllatenus in vnitatem fidei, & cultus conuenire. Et iſta etiam erat cauſa, quare non I fiebant diuerſa ſanctuaria: cùm autem omnes ſimul ad illum locum oblaturi conuenirent, clariſſimè cognoſcebãt ſe homodoxos, idest vnius fidei eſſe, quod ſatis magnum gaudium erat.

Iudæi in tota terra promiſſionis ſolum vnũ tabernaculum habebãt ĩ quo ſacrificia faciebant.

Quomodo diſtantes à loco ſanctuarij poterant ter in anno aſcendere ad illud, quia ad hoc ſequebantur multa inconuenientia.

QVAESTIO. XXI.

K QVAERET adhuc aliquis quomodo illi, qui erant multum diſtantes à loco ſanctuarij, poſſent aſcendere ter in anno ad illud. vt ſi aliqui morabantur in extremitatibus longitudinis terræ promiſſionis diſtantes quinquaginta, aut ſexaginta, vel pluribus leucis à loco ſanctuarij, & fortè quaſi centum, quomodo poſſent aſcendere ter. Et ad hoc videbantur ſequi multa inconuenientia. Primum, quia videbatur quibuſdam pęnè impoſſibile, ſcilicet ſi habitarent longè, vt dicebatur: nam dato quòd inter Pentecoſten & feſtum Tabernaculorum eſſet eis ſatis magnum tempus, ſcilicet ſpatium quatuor menſium: quia Pentecoſtes erat in principio menſis tertij, & feſtum Tabernaculorũ erat in die quintadecima mẽſis ſeptimi.

Item

Item inter festum tabernaculorum, & sequens festum azymorum erant mensis sex, in quo satis poterat quilibet in tota terra promissionis venire in locum sanctuarii, & cùm veniret de loco sanctuarii satis ei de tempore restabat ad eundum rursus in locum, de quo venerat ante sequēs festum: tñ inter festum azymorū, & Pentecosten non erat tempus conueniens ad hoc: nam qui ascenderant in festo azymorum ad locū sanctuarij, manebant ibidem vsque ad diem septimū, qui erat dies magnus festiuitatis, vt patet Leuit. 23. & manebat ibi turba, vt patet Ioan. 8. c. quia in die magno festiuitatis, qui erat nouissim⁹ clamabat Iesus ad turbas. Demptis ergo istis septem diebus manebant sex hebdomadę inter hūc diem, & Pentecosten: cū totū spatium inter festum azymorum cōputando à principio vsq; ad Pentecosten esset septem hebdomadarum, vt patet Leuit. 23. c. In illis ergo sex hebdomadis oportebat redire in terram suam, & iterum venire in locū sanctuarij. Cùm autem esset valde magnum spatium, vtpotè septuaginta, vel octuaginta leucarum, non vr̄ esse opportunum tempus ad eundum, & redeundū: quia totum penè tempus consumeretur eundo, & redeundo, & non possent manere in patria sua, nisi valde paucis diebus, ita vt inutilis esset redit⁹, & labor itineris superfluus. Aliud autem inconueniēs erat, quia

Secundū icōueniē. non solùm in ista festiuitate Pētecostē, & azymorum quantum ad tempus intermedium esset difficultas ire & redire: sed etiam erat magna occupatio temporis quantum ad alia festa: nam cum ter ascenderent, & totiens descenderēt, ambulabant sexies iter illud: qui ergo in partibus distantibus à sanctuario habitabāt, magnam partē temporis consumerent ambulando istud iter, & maximè quia morabantur aliquot diebus in loco sanctuarij, s. diebus septem in festo azymorum, & diebus octo in festo tabernaculorum: hoc autem erat deperdere magnam partem laborum anni: præcipuè cum hæ itinerationes fierent in tempore, quo magis essent opportuni labores, s. in tempore messis triticeę, & in tempore vindemiarum quando veniebant ad festum Scenophegiæ. Aliud erat inconueniens, quia cū

Tertiū inconueniēs homines itinerando multa consumant, cùm isti quolibet anno totiens itinerare cogerentur, oportebat eos depauperari. Respondetur ad hoc s̄m positionem plurimorum Hebræorum, quia ista lex ponebatur pro illis, q erant propinqui loco sanctuarij, qui sine magnis laboribus, & temporis perditione venire poterant: cū illis autem, qui multum distabant à loco sanctuarij dispensabatur, vt solùm vna vice venirent s. in festo azymorum: quia istud erat principale. Et tunc non stat

Rñ. s̄m istā pōnē ad icōuenientia adducta. aliquod de inconuenientibus supra allegatis. Primum erat, ꝙ nō videbatur possibile, aut saltē opportunū in tam pauco tempore eos ire & redire, quàm paucū est inter festum azymorum, & Pētecostes, existente autē ista positione non procedit inconueniens illud, quia ante festum azymorum veniebant in locum sanctuarij illi, qui distabant: deinde reuertebantur in terrā suā ante tempus Pentecostes, & sic nullo modo vrgebat eos breuitas temporis inter festum azymorum & Pētecosten. Secundum inconueniens erat, ꝙ magnam partem anni in his itinerationibus consumerent. Hoc autem non stat posito isto fundamento, quia cùm solùm semel tenerētur ascendere illuc, paucum de tpe in his consumerent. Tertiū inconueniens erat, ꝙ multum depauperarentur in eundo, & redeundo totiens. Respondetur, ꝙ cùm solùm semel in anno hoc contingeret, non multum grauabantur, qui autē propinqui erant (etiam si ter venirent) non recipiebant magnum laborem in his itineribus. Alij autem respondent aliter, s. ꝙ illi, qui erant propinqui loco, in quo erat sanctuarium veniebant ter in quolibet anno ad lo-

A cum sanctuarii: qui autem erant distantes valde, veniebant solùm in tertio anno his tribus vicibus: in alijs autem annis duobus intermediis non obligabantur venire, & sic de triennio in triennium venire non erat eis graue. Hoc autem persuadent hac ratione: quia dicitur Deut. 14. c. ꝙ decima quædam, quæ erat tertia separanda erat in anno tertio, & videbatur hæc separari, vt daretur Leuitis, & pauperibus in loco sanctuarij: ergo videtur ꝙ in tertio anno erat necessitas eundi specialiter ad locum sanctuarij. Sed hoc nihil est, quia ibi non dicitur de decima comedenda in loco sanctuarij, quia illa est secunda decima, & fiebat quolibet anno, de qua Deut. 14. cap. in fine dicitur, ꝙ decima pars fructuum quolibet anno tollenda est: & ferebatur in

B locum sanctuarij, & si longior erat terra vendebantur illi fructus, & ducta pecunia in locum sanctuarii, emebat dans illam decimam quidquid volebat ex illa pecunia, & comedebat coram domino vocans Leuitas, & peregrinos, pauperes, & aduenas, vt comederent secum: hoc autem per singulos annos soluebatur: quia in principio illius literæ, quæ de hac decima loquitur, dicitur: Decimam partem separabis de cunctis fructibus tuis, qui nascuntur in terra per annos singulos: alia autem decima, quæ tertia erat, non comedebatur in loco sanctuarii, sed in loco, in quo colligebatur, seruabatur, donec ibidem distribueretur pauperibus, & Leuitis, vt patet Deuter. 14. capitulo, cùm dicitur: Anno tertio separabis aliam decimam ex omnibus, quæ na-

C scuntur tibi eo tempore, & repones intra ianuas tuas, venietque Leuites, & peregrinus, & pupillus, & vidua, qui intra portas tuas sunt: & comedent atque saturabuntur, vt benedicat tibi dominus: non ergo potest intelligi de hac decima. Item dato ꝙ istæ decimæ tertiæ darentur in tertio anno in loco sanctuarii: non ex hoc sequeretur magis hoc dici, de distantibus quàm de non distantibus, cùm non fiat aliqua distincta, siue differentia inter vtrosque: si tamen lex voluisset istos, qui longe erant in tertio anno solùm obligari ad ascendendum, & alios in quolibet anno distincta de eis: sed nihil distinguit, aut distinguēdum esse innuit. Item non potest stare vllo modo, quia semper manēt inconuenientia assignata supra de longitudine viæ,

D quia non videretur opportunè posse venire de terra longinqua ad sanctuarium in festo azymorum, & ꝙ rediret in terram suam iterum venturus in sanctuarium ad festum Pentecostes. Item quia magnam partem anni impedirent in peragendo sexies tantum iter, & manendo in sanctuarii loco, & erat ista pars anni conuenientior ad labores. Item quia sic multum depauperabantur: non est igitur conueniens positio. Item non potest stare, quòd solùm in tertio anno compellerentur ascendere ter, quia etiam in quolibet anno litera mandabat, quòd venirent in locum sanctuarii etiam illi, qui multum distabant, vt patet Deutero. 14. capitulo: cùm mandatur, quòd fructus decimarentur, & decima illa portaretur in locum sanctua-

E rii, & postea sequitur: cùm longior fuerit via, & locus, quem elegerit dominus Deus tuus, nec potueris ad eum cuncta portare: vendes omnia, & in precium rediges, portabisque pecuniam in manu tua ad locum, quem elegerit dominus, & ex eadem pecunia emes quidquid tibi placuerit. Et si fortè obiicias, ꝙ hoc intelligitur de decima tertii anni, non stat, quia illa non ferebatur in locum sanctuarii. Item quia in eadem litera continuatiuè patet, ꝙ non intelligatur de decima, quæ fiebat in tertio anno, sed de illa, quæ fiebat quolibet anno, quia supra dicebatur: Decimam partem separabis de cunctis fructibus, qui nascuntur ī terra per annos singulos. & completis his subiungitur infra de decima, quæ fiebat de triennio in triennium.

Dicendum igitur, ꝙ ista secunda positio stare non potest, sed prima illa tamen temperanda est, quia dici oportet, ꝙ aut bis in quolibet anno ascendebant, qui erant in partibus distantibus, s. in festo azymorum, & tabernaculorū: aut si dicatur, ꝙ solùm semel ascendebant: necessarium est, ꝙ non esset istud festum azymorum, sed tabernaculorum, quia aliquo tempore cogebantur ascēdere omnes tempore tabernaculorum ad locum sanctuarij. Vel fortè dicendum, ꝙ in quibusdā annis ascendebant solum semel, s. in festo azymorum & in aliјs annis ascendebant bis, s. in festo azymorum, & tabernaculorum, quia aliquo tempore cogebantur ascendere omnes Israelitæ in locū sanctuarii per festū tabernaculorum, vt erat in anno septimo remissionis, quia conueniebant tunc omnes, & legebatur coram eis Deuteronomius legis, vt patet Deut. 31. c. cùm dr̄: Præcepit eis dicēs: post septem annos, anno remissionis in festo tabernaculorum cōcurrentibus cunctis filijs Israel, vt appareant in conspectu domini in loco, quem elegerit, leges verba legis huius coram omni Israel audientibus cunctis, & omni populo congregato, tam viris quàm mulieribus: si ergo quolibet anno tenerentur ascendere omnes in festo azymorum ad locum sanctuarii, in septimo anno tenerentur ascendere bis, scilicet in azymorum solennitate, & in festo Scenophegiæ, siue tabernaculorum. Et hoc tenendum est. Nec in hoc erat magnum grauamen habitantibus in locis distantibus à sanctuario, cùm de septemnio in septemnium bis ascenderent. & si fortè hoc tanquam grauamen reputarent, nō erat curandū de hoc: quia cùm Deum colere naturaliter teneamur aliquid ei impendere oportet, & aliquid temporis q̄tum ad labores nostros relinquere, cùm isti labores vertantur in magnum lucrum. Colentibus namque Deum recto corde, etiam ipsa temporalia abundant, sicut patet in tota sacra scriptura. Isa. 1. c. dicitur: Si volueritis, & in mandatis meis ambulaueritis, bona terræ comedetis: & si aliquis bonum putans solis rebus suis insudare derelicta vacatione necessaria in cultu Dei, solis rebus suis intendat, nō prosperabitur, vt patet per Aggeum Prophetam 1. & 2. c. vbi Israelitæ, licèt multum laborarent nihil assumebant fructuum, quia solis suis occupationibus studentes templum domini restaurare negligebant. *Omne masculinum tuum.*

Colentib⁹ Deū recto corde etiā ipsa tpalia abundāt.

Quare fœminæ non ascendebant ter in anno ad locum sanctuarij.

QVAESTIO. XXII.

SOLI masculi obligabantur ascendere ad istas solennitates, fœminæ verò nequaquam, quia non est honestum mulieribus varias terras discurrere propter verecundiam sexus, repugnat enim itineratiua communicatio moribus fœminarum, qui taciti, & verecundi atque valde compositi esse debent: in itineratione autem reuelatur turpitudo earum. Item quia fœminæ sunt molles, & ineptę ad labores duros: itinerare autem laboriosum est. Item quia necessarium erat aliquos manere in domibus ad habēdum curam rei familiaris, s. de animalibus, ne perderentur, & morerentur nullo gerente curam eorum: gerenda etiam erat cura de familia, vt de seruis, & ancillis, licèt de seruis, qui erant empticij, non erat necessarium curam gerere, cùm ipsi quoque ascendere debebant in locum sanctuarii, quia Iudæi erāt sicut domini sui, quia domini compellebantur seruos suos circuncidere, & facere custodire ritus Hebraicos, vt patet supra 12. ca. scilicet. Omnis seruus empticius circuncidetur, & sic

F comedet illud. De ancillis tamen cura gerenda erat, quia ipsę manebant in domo, cùm non obligarentur ascendere in sanctuarii locum, quia non erant viri: licèt aliquando cum dominis suis ascenderent, vt patet Deuter. 12. & 16. vbi cum agatur de pacificis hostiis, quas ascendentes offerrent in sanctuario: dicitur ꝙ offerens comederet, & cum eo filius eius, & filia, seruus, & ancilla, & Leuitæ, & peregrini: si tamen non ascenderent ancillę, non possent comedere de sacrificiis pacificis: erat igitur potissima cura de animalibus domesticis habenda, pro qua fœminæ necessariæ erant in domibus: aliquando tamen feminæ ascendebant alternando vices, scilicet vt nunc ascenderet vna fęmina alicuius domus, & alia vice ascenderet alia fęmina

G eiusdem domus, vt ipsę viderent sacrificia Dei, & sanctuarium, & totam illam gloriam Dei, & sic ipsę magis ad cultum Dei allicerentur, sicut & viri alliciendi erant, & sic domus solitarię non manerent in exitium totius rei familiaris: quando tamen erant terræ propinquę loco sanctuarii, plures de fęminis ascendebant, vt patet de Domina nostra Beata Virgine commorante cum sponso suo Ioseph, quia ascendebat in sanctuario, vt patet Luc. c. 2. & sic aliæ deuotæ mulieres, & tamen Nazaret, hvnde Domina nostra veniebat in Ierusalem cum sponso suo Ioseph, aliqualiter distat à Ierusalem, vt patet in libro de diuisione terræ sanctæ. *Omne masculinum.* Idest omnis masculus. Sed non est intelligendum, ꝙ omnes masculi tenerentur appare-

H re in loco sanctuarii ter in anno, quia pueri paruuli non tenebantur, quia isti non poterant illuc ascendere, nisi ab aliis portarentur: ꝙ autem portarentur difficile erat, & dato ꝙ esset facile, erat tamen inutile, quia nihil conferebat pueris his, ꝙ illuc portarentur, nec parentibus eorum: nam intentio quare ascendebant masculi in locum sanctuarii, erat, vt viderent sacrificia, & vt ipsi sacrificarent atque, si allicerentur ad cultum Dei intensius: sed in paruulis non erat hoc, quia non erant rationis capaces, nec aliquid horum perciperēt. Dicendum igitur de masculinis, ꝙ non omnes obligabantur ascendere in locum sanctuarii, sed solùm illi, qui ascendere per se poterant, & rationis capaces erāt: propter primum igitur si aliquis infirmaretur, ita ꝙ

Non obligabantur paruuli ascēdere ad locū sanctuarij in vet. test.

I per se ascendere non posset: non portabatur in iumento aliquo, quia fortè nociuum ei esset. Item pueri paruuli, qui non poterant per se ambulare, non tenebantur ascendere, nec patres illos portare tenebantur: cùm verò inciperent esse potentes ad ambulandum, & rationis capaces, ascendebant sic enim fuit in Christo, qui in anno 12. ascendit ad templum secundum consuetudinem diei festi, vt patet Luc. 2. c. nam in anno duodecimo pueri ad ambulandum aliqualiter roborantur, & rationis capaces sunt. *In conspectu omnipotentis domini Dei Israel.* Vocat hic Deum omnipotentem ad captandam reuerentiam, scilicet quòd ob hoc, quòd omnipotens est, magis alliciantur ad faciendum, quod mandat. Vel ponitur omnipotens pro-

K pter ea, quæ sequuntur: nam sacra scriptura prædicat de Deo diuersa attributa signantia varias perfectiones. Nam in eo reperitur perfectio infinita, quæ continet eminenter omnem perfectionem creaturarum, quæ est perfectio in genere, & præter hanc continet adhuc infinitam perfectionem, & licèt ista perfectio vnica sit, quia simplicitas ibi summa est excludens omnem compositionis modum, vt magis declarabitur Deuteron. 28. capit. & nominanda esset vnico nomine, sicut vnica est: quia tamen nos non possemus intelligere illam perfectionem vnico nomine, aut exprimere, ponimus diuersa nomina ad signandum hęc: & hoc venit ex modo nostro, quia in nobis istæ perfectiones distinctæ sunt, scilicet fortitudo, sapientia,

Perfectio Dei vnica est, & simplex, & deberet vno noīe noīari: sed qa nō possumus, pluribus eā nominamus.

A tia, bonitas, & sic de cæteris: ita cùm apud omnes has perfectiones repetiamus, nominamus eas diuersis nominibus: nam licèt in Deo id est sapiētia, quod est fortitudo, & idem fortitudo, quod magnificentia, & bonitas, & sic de cæteris: nos tamen alio nomine sapientiam, alio fortitudinem nuncupamus. Et quando scriptura loquitur de Deo, non prædicat de eo simul omnia ista attributa, sed aliquando quædam, aliquando verò alia. Et hoc non temerè, aut sine causa, sed ſm conuenientiam actus, quem de Deo prædicare volumus, ita & attributum de eo prædicamus. Et ratio est, quia attributa sunt quædam perfectiones, quæ ī nobis sunt verę qualitates, & principia actionum: in Deo autem non sunt qualitates, tamen prædicantur per modum qualitatum, & vr̄ signare per modum diuersorū principiorum operatiuorum: cùm igitur velim⁹ Deo diuersos actus tribuere, oportet de eo prædicare diuersa attributa: sicut de nobis prędicaremus diuersa ad diuersos actus: sed aliquando nos volumus de Deo dicere, ꝙ facit aliquid valde magnū, quod procedit à principio potentię, ideo tunc non oportet eum dicere misericordem, sed potentem, aut omnipotētem, vel fortissimum: sicut patet sæpè in Gen. aliquādo precamur Deum, vt delicta nostra dimittat, ad quod non oportet esse omnipotentem, sed misericordem eum nuncupamus, & sic de cęteris modis attributorum ſm diuersos actus cōuenientium: hic autem in eis, quæ subiunguntur dicebat Deus Israelitis, ꝙ qñ ascenderēt ad locum sanctuarij, non esset aliquis, qui auderet ascendere ad inuadendum terram eorum, aut qui auderet inuadere, vel saltem desiderare, sed hoc ad magnā potentiam valde pertinebat, & non solùm ad magnā, sed etiam ad infinitam detinere alicuius voluntatem, ne hoc aut illud velit: cùm voluntas libera sit: ergo oportebat, ꝙ ad hoc vt assentiretur ei in hoc, quod facturus erat, ꝙ diceret se omnipotentem: aliàs nihil in hoc proficeret. *Cum enim tulero gentes à facie tua*. Hic rñdet Deus cuidam tacitę quæstioni: mandauerat. n. supra, ꝙ omnes masculi Iudæi ter in anno irent ad locum sanctuarij: aliquis autem argueret ad hoc, quia interim hostes sui insurgerent contra ipsos, & non existentib⁹ eis in locis inuaderent atque acciperent loca nullo resistente, & possiderent omnia, quæ ante Israelitæ possederant, & paruulos eorum atq; coniuges manentes in locis habitationum suarum acciperent deprędātes: satis ergo erat causa legitima hæc ad hoc, ꝙ non ascenderent omnes masculi, sed aliqui eorum in festiuitatibus: Deus autem, vt tollat eis hunc scrupulum, ꝑmittit, ꝙ gentes non ascendent ad inuadendum terrā eorum, nec saltem molientur, aut vellent eam accipere. *Cum tulero gentes*. Scilicet septem populos Chananæorum: has. n. solas Deus ablaturus erat, vt possiderent Israelitæ terram promissam. Et non intelligitur, ꝙ tolleret gentes, s. omnes gentes istas, quia nunquam oēs istæ gentes fuerunt ablatæ de terra possessionis Hebræorum: nam etiam in tempore Christi non erant expulsę, aut deletę: nam quidam de Chananeis adhuc supererant, vt patet Matth. 15. c. quando prędicauit Iesus in finib⁹ Tyri, & Sydonis, & quædam mulier Chananæa de finibus illis egressa est rogans Christum pro filia sua, quam ipse sanauit: nam & in tempore Salomonis, in quo omnes gentes fuerunt subiugatæ, non fuerunt de terra expulsæ, vel deletæ, sed tributariæ factæ, vt patet 2. Paralip. 8. c. *A facie tua*. Idest ante te, s. ne sint istæ gentes coram te, sed expellantur. *Et dilatauero terminos tuos*. Dilatare terminos est facere terminos vltra locum, in quo existebant. & hoc est postquam possedissent Israelitæ terram Chanaan, quia non immediatè tota terra erat eis tradenda, sicut dicitur supra 23. c. Non eijciam eos à facie tua anno vno, ne terra in soli-

Quid sit terminos dilatare & quò Deus dilatauit terminos Israelitarū.

tudinem redigatur, & crescant contra te bestiæ. Paulatim expellam de conspectu tuo donec augearis, & possideas terram. Tunc igitur cùm Israelitæ intrauerunt in terram Chanaan vltra Iordanem, & pugnantes obtinuerunt magnam partem eius, & quieuit terra à prelijs, habuerunt isti primò terminos suos, nec dicebantur tunc dilatati: deinde cùm tractu temporis præualuissent atque expulissent plures gentes Chananæorum possidentes terram illarum, dicebantur termini eorum dilatari. Patet hoc ex assignatione ciuitatum refugij, vt habet Deut. 19. c. quia immediatè vt Israelitæ primò disperderent aliquas gentes Chananæorum, & inciperent possidere terram cessantes à prælijs, tenebantur assignare tres ciuitates refugij trās
B Iordanem, & postea subiungitur: Cùm dilatauerit dominus terminos tuos, addes alias tres ciuitates, & supradictarum trium ciuitatum numerum duplicabis. Sic accipiendo propriè accipiuntur termini dilatari: sed non accipitur hic sic, quia tunc non tenerentur Iudæi ascendere ter in locum sanctuarij: nam vsq; tunc non faceret Deus, ꝙ hostes non insidiarentur eis ad capiendam terram eorum: sed falsum est, quia ista dilatatio non fuit facta vsq; ad tempus Salomonis, quo omnes gentes Chananæorum factæ sunt tributarię Hebræorum, sed ante hoc ascendebant Israelitæ in locum sanctuarij ter in anno. Dicendum igitur, ꝙ non accipitur hic dilatare terminos, idest facere eos maiores, vel latiores, sed dilatare, idest facere latos, & sic ve-
C rum est, ꝙ introeuntibus Israelitis in terram Chanaan post primam cessationem à bellis tempore Iosue fuerunt termini dilatati, idest satis lati constituti quātum exigeret multitudo Israelitarum tunc existens: sic. n. dictum fuerat supra 3. c. cùm dicitur: Et educerem de terra illa in terram bonam, & spatiosam, quæ fluit lacte, & melle: ergo spatium satis magnum eis dandum erat. Erat igitur dilatatio terminorum facienda tempore Iosue, post primam quietem à bellis, & ex tunc collocato tabernaculo domini in Silo, vt patet Iosue 18. c. & ex tunc obligabantur omnes Israelitæ ad ascēdendum ter in anno ad locum sanctuarij. *Nullus insidiabitur terræ tuæ*. Quasi dicat, licèt in circuitu tuo sint hostes tui multi, tamen non erit aliquis, qui insidietur
D tibi ascendenti ad capiendam terram. *Ascendente te*. Dicuntur ascendere in locum sanctuarij, non ꝙ respectu sanctuarij semper esset ascensus ab omnibus locis terræ promissionis, quia aliqua loca essent humiliora, & alia altiora: præcipuè cū non esset semper idē locus futurus locus sanctuarij: ideo dato, ꝙ respectu vnius loci ab omnibus partibus terræ Chanaan esset ascensus: non tamen poterat hoc esse ex omnibus alijs locis ad omnia illa loca, quæ postea essent loca sanctuarii, sed accipitur ascendere, idest ire. *In conspectu domini Dei tui ter in anno*. Licèt enim in aliis temporibus hostes Hebræorum inuaderent illos, vt expugnarent terram eorum: tamen his temporibus non inuadebant: imò dato ꝙ esset inceptum bellum inter Hebræos, & ho-
E stes suos, & obsedissent hostes ciuitates Iudæorum, & ipsi eas solas desererēt euntes in locum sanctuarii, hostes nullo modo intrare possent in eas ad possidendū, vel prædandum: imò nec desiderarent introire. Fiebat autem hoc, quia Deus immittebat quendam terrorem in corda hostium, ita vt non auderent inuadere terram Iudæorum. Vel quia voluntatem suam ad alia distrahebant: ita ꝙ non cogitarent aliquid de terra illa. Vel fortè dato, quòd cogitarent de terra illa, faciebat Deus, quòd non videretur eis bonum pugnare contra eam ad expugnandum illam. Primus modus istorum fuit cum omnes populi Chananæorum pro penitentia ciuitatis Sichen volebant irruere super Iacob, & domum eius, quia filii eius deleuerant habi-

Dilatatio terminorū Israelitarum fuit tpe Salomonis.

Qr̄ hostes Israelitarū nō audebāt inuadere ciuitates Iudæorū cū ipsi ad locū sāctuarij ascēdebant.

habitatores vrbis Sichem, sed Deus misit in eos terrorem, ita vt non auderent persequi Iacob fugientem, aut potius recedentem, vt patet Gen. 35. ca. cùm dicitur: Cunque profecti essent, terror domini inuasit omnes per circuitum ciuitates, & non sunt ausi persequi recedentes. *Non immolabis super fermento.* Hic ponuntur præcepta varia pertinentia ad istas solennitates tres, de quibus fuerat supra dictum, ꝙ ascendere deberent Israelitæ in locum sanctuarij, & ꝙ in tempore hoc nullus insidiaretur terræ eorum, & quia iste ascensus fiebat ad celebrandum solennitates tres supra positas, inter quas præcipua erat solennitas azymorũ, ponitur de obseruatione eius. Et quia in hac festiuitate immolabatur agnus in memoriam egressionis de Aegypto, ponit quendam ritum huius solennitatis, G scilicet de adipe huius agni, & de his, quæ præcedere debebant ad immolationem huius, scilicet de auferendis fermentatis. *Non immolabis super fermento.* Cùm enim deberet fieri pascha accipiebatur agnus, & in die quartadecima mensis primi cum sol occumberet, vel paulo ante q̃ occumberet, occidebatur, vt patet Deut. 16. c. & quia istud vocabatur festum azymorum: antequam occideretur agnus, perquirebatur tota domus, in qua immolabatur, vt non maneret aliquid fermentatum, & quidquid inueniebatur, expellebatur: non enim poterat aliter fieri immolatio, & hoc est quod dicitur. *Non immolabis super fermento.* Idest existente fermento, aut re fermentata in domo. *Sanguinem hostiæ meę.* Idest sanguinem agni paschalis, qui voca- H tur hostia Dei. Hoc idem ponitur supra 23. c. sanguis dicitur immolari: non ꝙ sanguis propriè immoletur, quia immolare est iugulare: sanguis autem non iugulatur sed per iugulationem effunditur: dicitur hostia agnus paschalis, quia sacrificium Dei erat, vt patet Num. 9. c. vbi dicitur de obseruatione ista paschali, & concludit: si quis autem mundus est, & in itinere non fuit, & tamen non fecit Phase, exterminabitur anima illa de populis suis: quia sacrificium domino non obtulit tempore suo. Item quia sicut in cæteris sacrificijs requirebatur determinatio loci, scilicet ĩ loco sanctuarij, & non alibi, quod non erat de comestione carnium, quas vulgariter comedebant, quia eas vbicunq; vellent comedere possent, vt patet Deuter. 12. cap. sed I agnum paschalem solum poterant immolare in loco sanctuarij, vbi immolabantur alia sacrificia, vt patet Deut. 16. c. Item agnum paschalem non poterant comedere aliqui nisi mundi existerent, vt patet supra 12. & Num. 9. ca. sed de carnibus communibus poterant commedere omnes tam mundi quàm immundi, vt patet Deut. 12. c. Aliæ quoque differentiæ sunt inter agnum paschalem, & carnes communiter comedendas, in quibus apparet agnum illum esse sacrificium Dei, siue hostiam, vt hic dicitur: de quibus supra 12. c. magis latè dictum est. *Nec residebit mane de victima solennitatis Phase.* Hic ponitur alia obseruatio cæremonialis circa immolationem agni paschalis, scilicet ꝙ non relinqueretur aliquid de carnibus huius agni ad K diem alterum. Debebat enim immolari iste agnus ad vesperam diei quartidecimi, & in eadem nocte comedebatur: mandabatur quoq; nihil de carnibus eius debere seruari ad alteram diem, sed si quid superesset, quod comedi nõ posset, cremaretur igne, vt patet supra 12. c. *De victima solennitatis.* Idest de sacrificio, quod fit in solennitate paschali, scilicet de agno. Istud præceptum ponitur supra 23. cap. & non dicitur sicut hic, sed: Non remanebit adeps solennitatis meæ vsq; mane. Hic autem magis refertur ad carnes, sicut supra 12. c. sed vtrunque verum est, s. ꝙ non deberet manere aliquid de carnibus huius agni vsque mane, sed immediatè comedebatur, aut cremabatur. De adipe au-

Agnus paschalis erat sacrificium Dei.

F tem patet etiam, quia adeps pertinebat ad Deum: sicut dicitur Leuit. 3. cap. omnis adeps domini erit iure perpetuo, & sicut fundebatur sanguis immolationis, ita adeps tollebatur immediatè, & ponebatur super altare holocaustorum in incensum domini. Ista litera tamen si respiciatur magis comprehendit quàm omnes aliæ: quia hic intelligitur tam de carnibus quã adipe, cùm dicitur, nec residebit de victima solennitatis, idest ꝙ nihil manebit de illa, ergo nec carnes, nec adipes, nec aliquid alterum, quod sit ipsius agni immolati. *Primitias frugum terræ tuæ.* Ista præcepta fuerant posita supra 23. c. sed repetuntur hic ad magis impressionem causandam, & attentionem, vt faciant ea audientes, & Deut. 14. c. iterum ponuntur.

De triplici genere primitiarum, quod erat apud Hebræos.

QVAESTIO. XXIII.

Et sciendum, ꝙ apud Iudæos soluebatur triplex gen⁹ primitiarum: apud nos autem solùm vnum, scilicet id quod transit in ius sacerdotum. Apud Hebræos autem primum genus primitiarum erat in spicis ordeaceis, quia in festo azymorum mãdatum erat, ꝙ offerretur manipulus spicarum, & ille eleuabatur coram domino, atque postea torrebantur igne, & cõfringebantur in morem farris: ita vt fieret farina, licèt non benè mulcta, & desuper ponebatur thus, & oleũ, & offerebatur super altare atque cremabatur: de quibus Leuit. 2. & 23. c. Secundum genus primitiarum erat in festo Pentecostes, quia tunc erat initium messis triticeę, vt patet supra in litera, s. solennitatem hebdomadarum facies tibi in primitijs messis triticeæ, & tunc de noua farina antequam homines inciperent comedere de panibus illius anni, fiebant duo panes, & cremabantur super altare loco primitiarum, sicut cremabantur alia sacrificia. De hoc Leuit. 23. c. istæ duę primitiarum species cedebant in ius Dei, quia cremabantur in altari. Tertium genus primitiarum erat, quod soluebatur in festiuitate tabernaculorum, & istę primitiæ erant de omnibus fructibus, & dabatur secundum voluntatem dantium, s. ꝙ aliqui dabant plus, & aliqui minus. Qui minus dabant de sexaginta partibus vnam soluebant: qui verò plus de quadraginta partibus vnam dabant, sicut patet extra de decimis c. 1 & Hieronymus super Ezechielem. De his autem magis dicetur Deuter. 12. c. istę autem primitiæ cedebant totaliter in ius sacerdotum, sicut decimæ in ius Leuitarum, vt patet Num. 18. c. Et loco istarum primitiarũ tertiarum succedunt nostræ primitię: loco autem primarum, & secundarum succedunt oblationes. *Frugum terræ tuæ.* Vocantur fruges generaliter omnes fructus terræ, siue in segetibus, siue vuis, aut fructibus arborum: nam de omnibus his soluebantur primitiæ. Accipiendo tamen fruges, vt communiter accipi solet, signant semina, vt triticum, ordeum, &c. *Terræ tuæ.* Quilibet tenebatur de terra sua dare aliquid primum in fructibus, idest optimum, vel electum, & in hoc ponitur, ꝙ non intelligatur de omnibus modis primitiarum, quia aliquando accipiuntur primitiæ in auro, & argento, & ære, vt patet supra 25. cùm dicitur: Loquere filijs Israel, vt tollant mihi primitias: ab omni homine, qui offert eas vltroneus: hæc sunt quæ accipere debetis, aurum, & argentum &c. *Et offeres in domo Dei tui.* Quia istæ primitię portabantur in locum sanctuarij ad offerendum, vt patet Deut. 12. c. cùm dicitur: vt absq; vllo timore habitetis in loco, quem elegit dominus Deus vester, vt sit nomen eius in eo: illuc omnia, quæ præ-

præcipio vobis conferetis: holocausta, & hostias, & decimas atque primitias manuum vestrarum. *Non coques hædum in lacte matris suæ.* Hoc idem ponitur supra 23.c.& Deut.14.c. Hic vetat quandam crudelitatis speciem, vt quidam volunt, s. quia agnus, aut hædus ex materno lacte nutritur, si autem coqueretur in lacte materno ab eodem esse reciperet, & perderetur: quia in eo dissolueretur, in quo esse acceperat. Alia autē est probabilior causa huius præcepti, s. vetatio ritus Gentilici, Gentiles enim omnium rerum Deos fecerunt, sicut declarat Marcus Varro vir disertissimus in libro sacrorum, & August. de Ciuit. Dei lib.6.& 7. inter quos cōstituerunt Deos frugum, scilicet ꝙ Ceres, & Proserpina essent Deæ frugum. Hos autem Deos, vt darent rerum sibi commissarum abundantiam varijs sacrificijs placabant: Cereri enim porcus mactabatur, Siluano autem Deo Siluarum lac tribuebatur, vt ait Horatius: & Ouidius de his in libris Fastorum lib. 1. offerebatur ergo apud quosdam Gentiles agnus in materno lacte decoctus, vt dij agrorum placarentur, sicut dicit se vidisse Rabbi Moyses, qui fecit librum, qui apud Hebræos dicitur More. De hoc latius declaratum fuit supra 23. cap. Est ergo continuatio huius literæ, quòd supra mandauit dari primitas Deo, & tunc est ista velut quædam admonitio, quasi dicat, si dederis primitias terræ tuæ, sicut tibi mando, non erit opus tibi, vt coquas hædum in lacte matris ad placandos Deos agrorum, vt dent tibi frugum copiam, quia ego dabo ad abundantiam: similis modus loquendi habetur Malachiæ secundo capitulo, in solutione decimarum.

Q' Deus vetabat, vt nō coqueret hædus in lacte materno.

Supra 23. Deute. 14. Supra 24. De cōs. di. 5. ca. quadragesima Et 37. dist. c. legitim'. § sed è cōtra.

Dixitque Dominus ad Moysen: Scribe tibi verba hæc, quibus & tecum, & cum Israel pepigi fœdus. Fuit ergo ibi cum Domino quadraginta dies, & quadraginta noctes: panem non comedit, & aquam non bibit, & scripsit in tabulis verba fœderis decem. Cunque descenderet Moyses de monte Sinai, tenebat duas tabulas testimonij, & ignorabat, quòd cornuta esset facies sua ex consortio sermonis domini. Videntes autem Aaron, & filij Israel cornutam Moysi faciem, timuerunt prope accedere. Vocatique ab eo, reuersi sunt tam Aaron quàm principes synagogæ. Et postquam locutus est ad eos, venerunt ad eum etiam omnes filij Israel: quibus præcepit cuncta, quæ audierat a Domino in monte Sinai. Impletisque sermonibus, posuit velamen super faciem suam. Qui ingressus ad Dominum, & loquens cum eo, auferebat donec exiret, & tunc loquebatur ad filios Israel omnia, quæ sibi fuerant imperata. Qui videbant faciem egredientis Moysi esse cornutam, sed operiebat ille rursus faciem suam, si quando loquebatur ad eos.

A *Dixitque dominus.* Hic ponitur tertium principale, s. violatæ legis iterata conscriptio. *Dixit dominus ad Moysen.* Ista verba dicta fuerunt die vltimo, quo Moyses stetit in monte secunda vice, & in quo fuerunt scriptæ secundæ tabulæ legis. *Scribe tibi verba hæc.* Aliquis diceret ex hoc, ꝙ Moyses scripsit tabulas secundas, quia Deus mandauit ei scribere. Respondetur, ꝙ Deus scripsit. De hoc autem in principio c. declaratum fuit. Cum autem dicitur hic. *Scribe tibi verba hæc.* Non demonstrantur verba decem præceptorum, sed verba hæc, quæ immediatè dicta sunt, s. omnia hæc præcepta, quæ scripta sunt in hoc c. ab illo loco. Obserua cuncta, &c. Et hæc scripsit Moyses iuxta mandatum Dei: non quidem in tabulis lapideis, sed in libro: nam B in tabulis sola decem præcepta scripta fuerunt, quæ Deus scripsit: & scripsit hæc Moyses postquam descēdit de monte in castra. *Quibus tecum, & cum Israel pepigi fœdus.* Idest ꝙ per hæc verba Deus pepigit fœdus cū Moyse, & cum Israel, & fuit istud fedus, vt seruarent hæc. *Tecum & cum Israel.* Ponitur Moyses in principio, quia istud fœdus cum ipso principaliter factum eſt, qa ipse erat rector, & princeps populi, & quando aliqua fiunt ab aliqua communitate, vel cum aliqua communitate, rector communitatis, qui est principalis persona repræsentans & vicem gerens totius communitatis, dicitur hoc principaliter agere, aut cum ipso fieri. Pactum igitur istud, quod Daus faciebat cum Israel, principaliter facere dicebatur cum Moyse. *Pepigi fedus.* C Deus multotiens fœdus pepigit cum Israel. primò pepigit cum eis fœdus in Horeb, vt patet supra 19. c. & confirmatum fuit hoc fœdus per sanguinem taurorum, & hircorum, vt patet supra 24. cap. Iterum pepigit cum eis fœdus in campestribus terrę Moab super Iordanem, vt patet Deut.29. ca. cùm dicitur: hæc sunt verba fœderis, quod præcepit dominus Moysi, vt feriret cum filijs Israel in terra Moab: præter illud fœdus, quod cum eis pepigit in Horeb. Iterum autem hic pepigit fœdus super hæc verba, quæ dicta sunt in hoc ca. & licèt Deus pepigerit fœdus cum Israelitis super obseruatione decem præceptorum, tamen magis ꝓpriè fœdus initur in his verbis, & in his, quæ habentur in Deut. de quibus fuit factum fœdus in terra Moab. Nā D decem præcepta erant moralia, hæc autem sunt cæremonialia: magis enim in cæremonialibus fœdus est quàm in moralibus, quia in illo fœdus Dei cum Israel magis est, in quo magis Israel efficitur populus specialis Dei: sed per præcepta cæremonialia specialius applicatur Israel, vt sit populus Dei, quàm per moralia: ergo per illa est magis fœdus. Patet hoc, quia præcepta cæremonialia sunt Deo viuentia specialiter, cùm non teneatur aliquis ad illa specialiter, vel generaliter nisi ex spontanea assentione: idem de iudicialibus dicitur. præcepta autem moralia sunt, ad quę tenetur quilibet homo naturaliter, & obligant quemlibet sine aliqua speciali datione, nec enim solum obligauerunt Iudæos, quia eis solis data sunt, sed etiam obligabant E cæteras gentes, & non solùm obligauerunt Iudæos postquàm eis data sunt: sed etiam antequam data forent à principio obligabant, sed fortè magis obligabant Iudæos post dationem, quàm ante dationē, quia post dationem magis explicita erant quàm ante, quia ante solum erant in dictamine conscientię cuiuslibet. Item quia ille, qui peccabat antea contra aliquod præceptorum peccabat solum contra dictamen rationis practicę: quia verò peccabat post dationem illorum pręceptorum à Deo, peccabat contra dictamen rationis, & contra maiestatem diuinam, quæ illa specialiter declarauit, & eis auctoritatem præstitit. Cæremonialia autem, & iudicialia non pertinebant ad omnes gentes naturaliter, nec ad aliquam vnam gentem specia-

Deus magis pepigit fœdus cū Israelitis in ꝓceptis legalibus, q̄ in moralib'.

Iudæi nō solū obligabant ad obseruantiā ꝓceptorū decalogi postquā data sunt, sed etiam ante.

ſpecialiter, ſed ſolùm illis, quibus Deus ſpecialiter ea dediſſet: magis ergo ſibi populum Iſraeliticũ per iſta vniebat quàm per moralia, quæ communia erant. Et inter hæc adhuc erat differentia, quia magis vniebat Deus ſibi populum per cęremonialia precepta, quàm per iudicialia: nam cæremonialia directè ordinabant populum in reſpectu ad Deum: iudicialia autem ordinabant Hebræos inter ſeipſos: patet quia cæremonialia ſunt quędam determinationes cultus diuini, iudicialia ſunt leges forales ſedatiuæ contentionum. *Stetit ergo ibi cum domino quadraginta dies, & quadraginta noctes.* Ideſt moratus fuit in monte quadraginta dies. Computantur iſti quadraginta dies, quibus Moyſes iacebat coram domino orans, vt remitteret peccatum populi, & dies illi in quibus deſcendit de monte, & excidit tabulas lapideas, atque portauit ad Deum, atque ſcripſit eas Deus, & reuerſus fuit Moyſes de monte portans eas. *Panem non comedit.* Ponitur panis loco omnis cibi, quia nec etiam comedit herbas, aut arborum fructus, aut manna, vel quidquid alterum ad pabulum pertinens. Nam ſi accipiatur pro pane ſolo, non eſt aliquid ſpeciale, quia etiam illi, qui manebant in caſtris, non comederunt panem in his quadraginta diebus: imò nec in quadraginta annis, vt patet Deut. 29.c. *Et aquam non bibit.* Ponuntur iſta pro miraculo: quia naturaliter impoſſibile erat aliquem hominem manere diebus quadraginta incibatum, & impotatũ: ſed Moyſes ſola Dei præſentia refocillabatur magis quàm omnibus cibis: nam licèt homo per cibum reſtauretur aliqualiter in eo, quod deperdit, tamen non poteſt totaliter redire in priſtinum ſtatum, quin magis continuè deperdatur quàm acquiratur, & iſta eſt cauſa quare homines, licèt continuè cibentur, tamen veteraſcunt, & deficiunt. Ibi autem Moyſes ſtans cum Deo quadraginta diebus, non fuit immutatus, ita ꝙ fieret aliqua deperditio, ſed nihil magis deperditum erat in die quadrageſimo, quando Moyſes deſcendit de monte, quàm in die primo, quando aſcendit, & ſic nunquam ibi factus fuit ſenior quàm ante erat, & dato ꝙ manſiſſet cum Deo quadraginta annis, ſicut mãſit quadraginta diebus, non fuiſſet aliqualiter ſenior in fine illorum quadraginta annorum, quàm in principio. Dico autem eſſe magis, aut minus ſenem quantum ad corporis habitudinem, non ſolùm in apparentia exteriori, ſed etiam quantum ad realitatem interiorem, ſ. nulla mutatione facta: ſed non quantum ad ætatem, quia iam plurium annorum eſſet, quàm erat à principio. Et iſto modo ſe habebunt corpora glorificata beatorum in via ęterna, quia non fiet in eis aliqua mutatio, aut corruptio, ſed in æternum talia manebunt, qualia ſemel poſt reſurrectionem eſſe cęperint. Eodem modo erit de duobus ſanctis viris, qui ſunt in paradiſo terreſtri: ſcilicet Elia, & Henoch, qui venturi ſunt in vltimis diebus, vt conuertant corda patrum ad filios, & filiorum ad patres, de quibus Henoch eſt iam antiquus annorum ſex mille, & amplius: Elias aut eſt annorum iam fermè duorum milium, & quadringentorum, aut amplius: ſed non magis effecti ſunt veteres poſtquam ibi ſteterunt quàm cùm primò illuc introducti ſunt. Nam ſi inueteraſcerent ibi exiſtentes: cùm iam Henoch ſit plurium quàm ſex mille annorum, iam vltra omnem humanam exiſtimationem eſſet in corpore deficiens, & non ſolùm deficiens, imò iam pœnitus defeciſſet, ſi ibi in eo immutationes eſſent, & deperditiones eius, quod eſt de veritate naturæ humanæ quantum ad illam carnem, quæ vocatur caro ſecundum ſpeciem: quia tantum temp⁹ tot immutationes, & deperditiones fieri exigeret, ꝙ in nullo homine fieri poſſent, qui ante illas factas moreretur. Dicendũ ergo, ꝙ Elias, & Henoch in paradi-

Moyſes ſtans cum Deo quadraginta diebus nihil mutatus eſt.

Corpora glorificata beatorũ nõ mutabuntur nec corrũpentur.

Henoch, & Elias, q ſunt ĩ paradiſo terreſtri nunq̃ inueterati ſunt.

F ſo terreſtri exiſtentes non veteraſcunt, ideſt ꝙ non ſunt nunc magis ſenes quàm die prima, qua illuc introierunt. Vtrum autem hoc fiat per ligni vitæ ęſum conſeruantis ab omni corruptione intrinſeca, aut per aliquam aliam virtutem eis aſſiſtentem: alibi dicendi erit conuenientior locus.

Differentia inter Henoch, & Eliam, & corpora glorificata.

QVAESTIO. XXIIII.

EST autẽ iſta differentia inter Eliam, & Henoch, qui ſunt nunc in paradiſo terreſtri, & corpora noſtra cùm glorificata fuerint, ꝙ Elias & Henoch, licèt
G nihil veteraſcant, aut aliqualiter immutentur, tamen mortales ſunt, & aliquando corrumpendi: corpora autem glorificata, nec nũc corruptionem, aut immutationem aliquam habent, nec vnquam corrumpenda ſunt, nec corruptibilia. Item eſt alia differentia, quia licèt corpora Elię & Henoch non veteraſcant ſecundum diſpoſitionem corporalem, veteraſcunt tamen ſecundum ętatem, quia plurium annorum nunc eſt Elias, quàm erat quando in paradiſum eſt raptus, eodem modo Henoch. Sed ſancti poſt iudicium in corporibus glorificatis non ſolùm non veteraſcent quantum ad corporalem diſpoſitionem, ſed etiam nec quantum ad ętatem, quia poſt diem iudicij, non
H erit tempus, cùm ceſſet motus cœlorum, & nõ erunt anni, nec menſes, qui fiebant per motum corporum ſupra cœleſtium: & non ſolùm non erunt anni, & menſes, & ętates, ſed etiam non erit aliqua temporalis ſucceſſio: quia tempus eſt paſſio motus, & neceſſe eſt fundari in motu: vbi ergo non eſt aliquis motus, non eſt tempus. Sic erit poſt in vita ęterna, quia non reperietur aliqua ſpecies motus in beatis: non enim erit ibi generatio, nec corruptio, licèt iſtę non ſint propriè motus, ſed mutationes: nihil in vita ęterna gignetur, quod non fuerat, & nihil corrumpetur, quod fuerat. Non eſt etiam ibi alterationis motus: quia alteratio fit per actionem qualitatum primarum actiuarum & paſſiuarum poſitarum ſecundum proportionem maioris, & minoris inęqualitatis: ſed in vita ęterna erunt
I qualitates in tali armonia, vt nulla ſit in alteram actiua: ergo non erit alteratio. Etiam quia omnis alteratio fit, cùm quadam paſſione alterati, ſed in beatis non erit vlla paſſio, quia iam tempus pleni gaudij eſt, & nõ mœroris, quia abſterget Deus omnem lachrimam ab oculis ſanctorum ſuorum, & non erit amplius luctus, & dolor, nec vllus clamor, quoniam priora tranſierũt, vt patet Apocal. 7. c. Item quia omnis alteratio fit ad acquirendam aliquam formam directè, & hæc vt perficiat ſubiectum, in quo fit alteratio: ſed corpora glorificata ita perfecta erunt, ꝙ iam non recipient vllam alteram perfectionem, ergo nec alterabuntur. Item alteratio eſt via ad generationem, & corruptionem,
K ergo, ſi corpora glorificata alterarentur, contingeret ea corrumpi, ſed nunquam corrumpuntur, ergo nec alterantur. Item non eſt in eis motus augmentationis, qui eſt ad maiorem quantitatem, quia cùm reſurreximus reformabuntur corpora noſtra in ſtatura, quam in æternum tenere debebunt, & eodem modo nec minuentur in quantitate, quia hoc non fit ſine magnis alterationibus, quas in vita æterna eſſe impoſſibile eſt. Item non fiet mutatio ſecundum locum, quia exiſtentes beati in vita æterna, in quacunque parte cęli fuerint Deum ſibi preſentem habent quantum ſufficit ad eorum beatitudinem: nec aliquid vſquam eſt, quod ad eorum fęlicitatem neceſſarium, ſit ad quod oporteat eos moueri. Cùm igitur nullus motus in

Poſt diem iudicij nõ erunt dies nec mẽſes nec anni, nec generatio, nec corruptio

in vita æterna erit, patet nullum tempus ibi futurum, scilicet nullam successionem temporalem. Sed sciendum, ꝙ ad hoc, ꝙ aliquis sit maioris ætatis, scilicet plurium annorum, aut mensium quàm ante erat, non oportet solùm, ꝙ sit in eo motus, qui mensuretur tempore, sed etiam ꝙ mensuretur tempore consequente motum cęlestem: nam dato ꝙ cessaret omnis motus cęlorum, & cessaret tempus, quod est mensura illius motus, tamen adhuc esset temporalis successio in rebus, vt si aliquis curreret, aut comederet, vel scriberet: cum necesse sit istos actus habere partes, quas impossibile est esse simul, oportet, vt successio sit in eis, quã mensurat tempus. Eodem modo si aliqua res alteretur, aut diminuatur, vel augmentetur, etiam si non moueatur cęlum aliquod, necesse est esse tempus, cũ ibi sit partium succedentium continuatio: in his tamẽ omnibus non est tempus mensurans motum cœli, cùm nullum cęlum moueatur ex hypotesi. Annus autem vel dies, menses, hebdomadę, & horę non sunt quodlibet tempus, aut continent quodlibet tempus, sed solùm sunt tempus, quod mensurat motum cęlestem: nam mensura durationis motus solis à puncto in pũctum circuli sui motu naturali est annus. eodẽ modo de mense dicimus, ꝙ est spatium quo sol pertransit vnum signum, aut ferè. Hora eodem modo est spatium, quo sol pertransit quindecim gradus æquinoctiales. Cessantibus ergo istis motibus non erit annus, mensis, dies, aut hora, quibus propriè distinguuntur, & fiunt ætates. Licèt ergo aliquis duraret in tempore habens in se omnia genera motus, si tamen cęlum non moueretur quantocunque durarent illi motus, & iste viueret, non diceretur vixisse vnam diem, aut vnam horam, quia nunquam pertransierat vna dies, aut vna hora. Et si arguatur de eo, quod habetur Iosue 10. ca. quando sol stetit contra Gabaon, & dicitur: Stetitque sol contra Gabaon, & non festinauit occumbere spatio vnius diei, ergo dum sol stetit fuit vna dies. Respondetur, ꝙ dum sol stetit, non transijt vna dies, aut vna hora, quia dies, & hora sunt mensuræ motus corporis solaris per se, sed tunc non motum fuit corpus solare, ergo nec fuit dies, aut hora. Licèt posset dici ꝙ dato, ꝙ non moueretur sol, si tamen moti fuerunt alij cęli: mouente eos primo mobili, esset vna dies, aut vna hora, quia primum mobile rapiens omnes cęlos secum transit à puncto in punctum motu perfecto in viginti quatuor horis. Sed dicendum est, ꝙ tunc nec primum mobile, nec aliquod alterum cęlum motum fuit, vt magis declarabitur super 10. cap. Iosue. Dicendum igitur, ꝙ non fuit dies, aut hora illud tempus, quo sol stetit immotus: fuit tamen tempus, quia interim erat aliqua successio actionum, & passionum nostrarum: nõ tamen erat tempus, quod mensuraret cęlum, aut corpus solis, quia non est tempus mensurans aliquam rem, nisi secundum ꝙ reperitur in ea motus: sed ablato motu secundum locum, siue, vt fortè melius dicamus, secundum situm, non est in cęlo aliquis motus: sed tunc adimebatur motus cęlestis: ergo non erat aliquod tempus mensurans corpora cęlestia. Antecedens patet, scilicet quòd in cęlo non fit aliquis motus, nec mutatio præter motum loci, aut situs: quia non gignitur cęlum nec corrumpitur, ideo non est in eo generatio, nec corruptio: etiam non alteratur cęlum, quia non sunt ibi qualitates actiuę, & passiuę, quia corpora cęlestia non suscipiunt peregrinas impressiones, vt ait Arist. 2. de cęlo, & mundo, nec est in eis augmentatio, aut diminutio: cùm cęlum nunquam sit maius, nec minus. Ergo quantum ad mensuram istorum motuum non potest esse tempus in cęlo, sed solùm in mensurando motum localem, vel secundum situm: sed, vt ponitur, tempore,

Si cessaret mot⁹ celorũ, & tps: adhuc tñ eet successio tpalis.

Cessante motu corporum celestiu non esset ann⁹ nec mẽsis nec dies, nec hora.

An stante sole Iosue diminũte fuerit dies vna.

Celo non habet aliquẽ motũ pter motũ localem.

A quo pugnante Iosue contra reges quinque stetit sol, steterunt & alia corpora cęlestia: ergo non erat tunc aliquod tempus mensurans corpora cęlestia per se, vel per accidens. Erat autem tempus mensurans res naturales, cùm in eis sit continuus motus alterationis, aut aliquis alius: potissimè, quia tunc erat motus localis magnus, scilicet impetus bellantium Iudæorum contra quinque reges. Et quando dicitur in litera Iosue 10. cap. non festinauit sol occumbere spatio vnius diei: non dicitur ꝙ sol stetit vna Die, sed spatio vnius diei, quia tantum fecerunt Hebræi, dum sol stetit, quantum poterant facere toto tempore vnius diei artificialis. Ex hoc sequitur corrollariè ꝙ Iudæi, & alij Amorrhæi, contra quos pugnabant Iudæi, non vixe-

B rant pluribus horis, quando bellum finitum est, quod durauit spatio vnius diei, & amplius quàm quando inceperant: quod patet, quia horæ fiunt per motum solis cum perficit quindecim gradus æquinoctiales, aut per motum primi mobilis, sed tunc nihil horum mouebatur: ergo non erat hora aliqua. Et si vsque nunc durasset illa statio solis, non transisset aliqua hora, nec quarta pars horæ, & tamen transissent multæ hominum durationes, & generationes. *Scripsitque in tabulis verba fœderis*. Istud verbum scripsit non refertur ad Moysen, quia ipse nihil scripsit in tabulis lapideis, sed refertur ad Deum, vt supra in principio cap. probauimus. *Verba fœderis*. Dicuntur verba fœderis hic decem præcepta, quia per ea, vel in eis pepigit Deus fœ-

C dus cum Israel in Horeb, vt patet supra 19. & 24. cap. Non tamen est putandum, quòd ista sint illa verba, de quibus dicebatur supra immediatè: Scribe tibi verba hæc quibus tecum & cum Israel pepigi fœdus, quia illa fuerunt præcepta, quæ habita fuerunt in hoc capit. Et patet hoc non esse inconueniens, quia multotiens Deus pepigit fœdus cum Israel, sicut supra declarauimus: fuit ergo vnum fœdus factum quantum ad præcepta decalogi, & aliud quantum ad ista cæremonialia. *Cumque descenderet de monte*. Hic ponitur quartum, scilicet legis iteratæ promulgatio. *Cumque descenderet Moyses de monte Sinai*. In ipso enim monte erat orando Deum pro peccato populi, & tabulas acceperat: nunc verò omnibus expletis descendebat. *Tene-*

D *bat duas tabulas testimonij*. Scilicet portans eas in manu sua, sicut portauerat alias priores vtraque manu, vt patet Deuter. 9. capitulo. *Ignorabat quòd cornuta esset facies eius*. Idest quòd emitteret radios tanquam cornua. Nam sicut cornua de facie procedunt animalis, ita de facie Moysi procedebant radij magni fulgoris. Et non vocantur quilibet radij cornua, sed solùm radij fortes, qui videntur esse tanquam aliquid durum natum de cute: & ita erat in vultu Moysi, quia illi radij erant ita intensi in luce, ꝙ videbantur quasi quidam lucis cumuli prodeuntes de cute aperiendo eam: vnde in Hebræo dicitur (caran hor) idest cornu de cute. Hæc autem cornua vocat Apostolus gloriam vultus Moysi, vt patet 2. ad Corin. 3. cap. cùm dicitur: Quòd

E si ministratio mortis formata in lapidibus fuit in gloria, ita vt non possent filii Israel intendere in faciem Moysi, propter gloriam vultus eius, quæ euacuatur, &c. De ista cornutatione Moysi quidam Rabbi inscius valde dixit, quòd facies Moysi fuit cornuta, idest desiccata sicut cornu: & hoc quia quadraginta diebus, & quadraginta noctibus, panem non comederat, aquam non biberat, & ita ossa faciei eius macie conficiente nuda erant sola cute contecta, vt acuta velut cornua viderentur. Et cùm dicitur infra, quòd Aaron, & principes Israel fugerunt timentes accedere ad Moysen propter cornutam faciem eius, dicit quòd hoc erat, quia facies Moysi macie, & pallore confecta, ita cuncta erat horribilis, quòd fugiebant ab eo, vt

Radij fortes cornua vocantur.

Opinio q̃dam fatua Hebræorum.

nos

non viderent. Sed iste inscitus ita irrationabiliter loquitur, quòd redargutione non indiget, cùm ipse seipsum redarguat. Nam si Moyses stans cum domino patiebatur aliquem defectum corporis, quia non comedebat, nec bibebat, non solùm facies eius esset ita macilēta, sed etiam à multis ante diebus esset mortuus, non. n. posset sine cibo & potu quindecim dies naturaliter agere. Si autem nullum defectum patiebatur Deo operante, non solùm non moreretur, sed etiam nec vultus eius vllo modo immutaretur deficiendo in maciem tam horrendam. *Ex consortio sermonis Dei.* Idest quia loquebatur cum Deo, & ibi radios lucis induerat. Fuit autem hoc quando Moyses intrauit in foramen petræ, & transiuit coram eo corpus illud lucidum valde, cuius anteriora Moyses non vidit, nec videre potuisset: sed posteriora contemplatus est, vt patet præcedenti capitu. Et quia adhuc posteriora erant tam lucida, vt oculi mortalium maiorem lucem tolerare non possent, non solum eam vidit, sed etiam ab ea radios recepit. Nec est sensus, quòd ideo, quia locutus fuit cum Deo, facies eius suscepit radios, quia etiam alia vice cum Deo locutus fuerat, quando accepit primas tabulas, sed non fuit cornuta facies eius: fuit ergo hoc, quia in ista secunda vice ostendit ei De⁹ corpus illud lucidum valde, quod non ostenderat alia vice. *Ignorabat quòd cornuta esset.* Licèt facies Moysi susceperat radiorum cornutationem in monte, tamē non sciebat se habere hanc lucem, quousque populares videntes faciem eius cornutam recesserunt ab eo, & hoc quia radij exibant de facie Moysi, & terminabantur ad alias res. Et quia non potest aliquis videre ea, quæ sunt in vultu suo, non poterat videre cornua lucis: alij autem videbant, quia terminabantur illi radii ad oculos eorum. Potuisset tamen Moyses per se videre illam radiorum cornutationem si habuisset speculum, in quo respiceret, quia sicut aliquis videt in speculo vultum suum, & notas, quæ in eo sunt, ita videret Moyses fulgorem vultus sui, quia terminaretur in speculo, & repræsentaretur oculis eius.

Qñ Moyses accepit radios lucis ĩ facie.

Quare facies Moysi non fuit prima vice, cùm in monte ascendit, cornuta, sed in secunda.

QVAESTIO. XXV.

QVAERVNT aliqui, quare facies Moysi, non fuit cornuta prima vice, quando ascendit in mōtem pro primis tabulis, sicut in ista secunda. Aliqui respondent, quòd Moyses in prima vice non habuit, ita claram cognitionem de Deo, sicut in secūda, ideo ad designandum hoc dedit ei cornua lucis. Alii dicunt, quòd factum fuit, vt populus, qui per idolatriam peccauerat, eum magis timeret, & haberet in reuerentia. Rabbi Salomon dicit, ideo factum esse, quia dominus posuit manum suam super oculos eius, vt patet in fine præcedentis capituli, & ex contactu facies eius resplenduit. Istarum responsionum prima est indifferens, nec enim multum videtur adaptari, nec rursus videtur continere aliquod inconueniens. Secunda non stat conuenienter, quia si ideo radii dati sunt, vt magis timerent eum idolatræ, debuisset potius apparere facies eius cornuta prima vice, quàm secunda, quia in prima vice populus idolatrauerat, & erat ludendo, & choreando coram vitulo, quando descendit Moyses, & accensus magno furore occidit viginti tria milia eorum: magis ergo tunc debuissent radii inesse vultui Moysi quàm postea: quia cùm descendit in secunda vice, non puniuit populum, quia iam

Opi. Rabbi Salom. cōfutatur.

F peccatum dimissum erat, pro quo ipse ad dominum ascenderat. Tertia respon. scilicet Rabbi Salomonis, non conuenit, quia ipse procedit ex quodam fundamento valde rustico, scilicet quòd Deus haberet ibi corpus, & esset valde lucidum, & posuisset manum illius corporis super faciem Moysi, ex quo contactu redderetur vultus eius clarus. Sed hoc falsum est, quia vt præcedenti cap. patet, non posuit manum illius corporis lucidi Deus super faciem Moysi, siue super foramen petræ, sed fuit illa manus quædam nubes obscura posita sup foramen petræ, donec transiret facies illius corporis lucidi, vt nihil Moyses videret: si autem fuisset illius corporis manus, cùm illud corpus ita lucidū esset, manus quoque valde lucida esset, & sic tantam
G lucem Moyses videret posita manu super oculos eius, sicut cùm auferretur manus, quod falsum est: quia tunc nihil causæ esset, quare manus poneretur super oculos Moysi, & postea tolleretur ad videndum posteriora corporis transeuntis. Dicendum ergo, quòd hic quæruntur duo. Primum quare ille splendor datus fuerit vultui Moysi. Secundum, quare magis in secunda vice, quàm in prima. Ad primum respondetur, quòd Deus voluit dare Moysi istam lucem in faciem in signum specialis amoris, quia Deus diligebat specialiter Moysen super omnes, qui præcesserant eum, ideo dedit ei quoddam priuilegium, quod nulli vnquam contulerat. Patet hoc, quia dicitur supra præcedenti capitulo, inuenisti enim gratiam coram
H me, & teipsum noui ex nomine. Alia ratio est, quia Moyses petierat, vt Deus ambularet cum eis, & remitteret iniquitates eorum, faceretque eos tales, vt amplius non peccarent: cùm dicitur supra in litera: si inueni gratiam in conspectu tuo domine: obsecro, vt gradiaris nobiscum, populus enim duræ ceruicis est, & auferas iniquitates nostras atque peccata, nosque possideas: Deus autem voluit hoc facere obligans populum ad quædam præcepta. Et quia fortè non constaret populo, q; Deus volebat præcedere eos, si solùm Moyses dixisset, quia iste populus semper ab initio fuit duræ ceruicis non assentiens his, quæ dicebantur quæ credere oporteret, nisi signa fierent, vt patet 1. ad Corin. 1. cap. scilicet. Iudæi signa quærunt, Græci autem
I sapientiam. Voluit ergo Deus facere miraculum, per quod crederent, quòd Deus volebat præcedere eos, & istud miraculum fieri debebat in ipso Moyse, vt assentiretur verbis eius, & fuit istud miraculum cornutationis vultus sui, vt quasi in illo fulgore Deus testimonium perhiberet his, quæ dicerentur à Moyse. Et patet hoc, quia immediatè post petitionem Moysi, subiungitur hoc in signum concessionis diuinæ, cùm dixit Deus: Ego inibo pactum videntibus cunctis, signa faciam, quæ nunquam visa sunt super terram, nec in vllis gentibus, vt cernat populus iste, in cuius medio es, opus domini terribile, quod facturus sum. Item dedit dominus Moysi istam cornutationem vultus, vt in reuerentia magna haberetur: nam tantus erat ful
K gor faciei eius, quòd ad eum accedere non poterant, nec loqui ei. Item dabat Deus istum fulgorem ad honorem legis, vt lex illa valde honorata crederetur, cuius minister radios fulgoris de facie emittebat. Secundum erat quare magis in secunda vice, isti radii ei dati sunt, quàm in prima. Ad quod responderi potest, quòd iste fulgor fuit in facie Moysi ex visu domini, scilicet quando vidit illud corpus lucidum, quod transiuit ante eum: tunc enim fuerunt radii impressi vultus eius, sed ista apparitio fuit facta in secunda vice, & non in prima: ergo in secunda debuit dari cornutatio faciei. Item fuit data ista cornutatio in signum approbatiuum pacti domini cum Moyse, quia Deus promittebat, quòd dirigeret Israelitas in via præ-

Qr vultus Moysi lucidus factus fuit.

præcedendo eos per seipsum, sed ista promissio fuit facta in secunda vice, quia tunc rogauit Moyses, quòd præcederet Deus Israelem in via, & nō in prima vice, vt patet in præcedenti c. & in isto: ergo in ista vice debuit dari cornutatio faciei, & non in prima. Item iste fulgor faciei Moysi dabatur ad honorem legis, quam ferebat: sed lex, quam primò ferebat in tabulis non ꝑfuit, quia fractę fuerunt tabulæ: secundę autem tabulę manserunt: ergo dari debuit cornutatio in secunda vice. Hæc ratio assumitur ex fundamento verborum Apost. 2. ad Cor. c. 3. vbi splendorem vultus Moysi, dicit gloriam illius legis, quæ tunc data est. Item Deus volebat honorificare populum suum inter cæteros populos, sicut petiuerat Moyses supra præcedenti c. s. Vt glorificemur ab omnibus populis, qui sunt super terram: sed in prima vice, cùm Moyses descendit de monte, Deus erat iratus populo, quia coluerant vitulum, & tunc actualiter colebant: ergo non debuit eos tunc honorare, sed potius pęnis afficere. In secunda autem vice, erat Deus reconciliatus populo precibus Moysi, vt patet in isto capit. & præcedenti, & Deuter. 9. capitulo: ergo in secunda vice dare debuit hunc honorem, vt faceret principem eorum radijs refulgentem.

Quanto tempore durauit fulgor in facie Moysi.

QVAESTIO. XXVI.

QVAERITVR circa hoc de ista cornutatione faciei Moysi quanto tempore durauerit, idest vtrum iste fulgor immediatè, vt descendit Moyses, & apparuit filijs Israel durauerit semper, vel solùm durauerit inquantum eis apparuit, siue aliquo magno tempore. Aliquis fortè respondebit, ꝙ iste fulgor solùm durauit immediatè, vt descendit Moyses, & locutus fuit ad filios Israel ea, quæ dixerat Deus de fabricatione sanctuarij, & ꝙ post immediatè fuit ablatus. Cuius ratio videtur, quia iste fulgor dabatur in testimonium eorum, quæ erat Moyses dicturus, vt supra declarauimus: sed ad hoc satis erat illum fulgorem esse tunc qn̄ illa verba dicebantur, vt tunc mouerentur ad assentiēdum his, quæ dicebantur: ergo post hoc non durauit. In contrarium autem dicet aliquis, ꝙ iste fulgor faciei Moysi durauit vsq; ad mortem eius, quia Deut. c. 34. dicitur in litera nostra: non caligauit oculus eius: in litera Hebraica ponitur (en) quod signat oculum, vel colorem, & potest dici, & non caligauit color eius. qđ intelligetur de illo oculorum fulgore, & totius faciei, qui non caligauit, idest non obscuratus fuit, vel non fuit sublatus vsque ad mortem. Ad istam quæstionē vr̄ respondendum in duabus cōclusionibus. Prima, ꝙ fulgor vultus Moysi non fuit sublatus immediatè, vt Moyses finiuit loqui hęc verba ad populum, quę De⁹ mandauerat loqui. Secunda conclusio est, ꝙ non fuit sublatus vsq; ad mortem Moysi. Prima conclusio patet ex verbis sequentibus in litera, s. ꝙ finitis sermonibus ad populum posuit velamen super faciem suam: quod ingressus ad dominum auferebat loquens cùm eo donec exiret: ergo tunc post locutionem priorem ad populum mansit fulgor, quia aliàs non oporteret poni velamen, aut tolli. Et non solum arguitur ex litera hac, ꝙ durauit post istam locutionem: sed etiam ꝙ durauit multo tempore post, quia infra dicitur, ꝙ Moyses exiens à domino loquebatur ad filios Israel omnia, quæ ei fuerant imperata, qui videbant faciem

A egredientis Moysi esse cornutam, sed operiebat ille rursus faciem suam, siquando loquebatur ad eos: ergo videtur, ꝙ hoc in consuetudinem venerat, vt quandocunque loqueretur Moyses ad filios Israel, poneret velamen, & cùm loqueretur ad dominum tolleret: sed hoc ad multum tempus spectat: ergo multo tempore post illam locutionem mansit fulgor in vultu Moysi. Secunda conclusio erat, ꝙ iste fulgor mansit vsque ad mortem Moysi: sed nec ex hoc approbo illam confirmationem huius, quæ assumitur ex vltimo c. Deut. quia siue dicatur, ꝙ non caligauit oculus eius, siue ꝙ non caligauit color eius, quia quodlibet illorū pertinet ad ea, quæ erant naturalia Moysi. vult enim signare litera, quòd licèt Moyses in senectute fuerit

Fulgor radiorum in facie Moysi remāsit vsque ad mortem suam.

B mortuus, scilicet cùm esset annorum centum & viginti: tamen valde sanus fuit semper, quia non caligauerunt oculi eius, siue non fuit obfuscatus color eius. Quòd autem fuerit cornutatio faciei perseuerans in Moyse vsque ad mortem, vel ꝙ ablata fuerit immediatè, vt concessa fuit: non arguebat eum esse sanum vel non, quia iste fulgor nō erat naturalis, sed gratis concessus, & supernaturaliter. Quòd autem hic velit litera signare sanitatem corporis Moysi, patet in his, quę subiunguntur immediatè ibidem, scilicet nec dentes illius moti sunt: hoc enim ad naturalia pertinet attestantia bonam complexionem, & continuam sanitatem. Si autem poneretur hic fulgor faciei, qui erat cornutatio, & pertinebat ad ea, quæ erant ex mi-

C raculo, & dentes non moti, quod pertinebat ad naturalia, non concordarent ad concludendum aliquid vnum: non est ergo ista conueniens probatio. Sed aliter arguendum est, scilicet quòd Deus dederat istam cornutationem Moysi, vt gratiam gratis datam, quia erat ei familiaris, & nouerat eum ex nomine, vt patet præcedenti capitulo: quando autem Deus aliquam gratiam dat alicui, nisi fortè illa sit determinata ad aliquod tempus specialiter, non tollit eam, nisi ex demeritis eius, cui tale quid ex gratia tributum est: sed ista gratia secundum se non erat determinata ad aliquod tempus, sed erat quædam honoratio Moysi coram Israelitis: quia Deus eum diligebat, & Moyses non fecit aliquid propter quod de-

D mereretur perdere illum fulgorem, ergo ille fulgor mansit semper in eo. Item quia Deus dederat istum fulgorem Moysi ad honorandum eum coram populo, sed si abstulisset ei hunc ante mortem, magis puniret eum, & dehonoraret quàm honorauerat in conferendo: ergo non abstulit. Patet antecedens, scilicet quod Deus dederit ad honorandum Moysen, quia Moyses inuenerat gratiam coram domino, & erat ei notus ex nomine, vt patet precedenti capitulo. Quòd autem Moyses magis dehonoraretur si ablatus fuisset ei iste fulgor, quàm honoratus fuerat quando ei concessus est, patet: quia cùm aliquis est in aliquo statu humili, aut mediocri, & ab illo statu non decidit, nec ascendit, non est honor ei,

E nec dedecus: cùm verò ascendit ad aliquem statum, à quo postea decidit, dedecus est maximè in his, quæ à Deo solo conferuntur. Nam si bona fortunæ, quæ temere venire, & recedere videntur perderet, non esset ad dedecus reputandum, quia sine culpa sua iniustè bonis suis poterat spoliari: cùm tamen Deus aliquid confert (quia ipse nunquam aliquid iniustè tollit) videtur iustè tollere, & sic est: ille ergo, qui tenebat rem, & cui nunc aufertur, iustè punitur in ablatione rei. Sed hoc non potest esse, nisi aliqualiter demeruerit: ergo demeruit, vt tolleretur. Videns ergo populus Moysen refulgentem reputaret eum tanquàm multum honoratum à Deo: si autem postea conspiceret eum carentem fulgore illo,

illo, existimare eum peccauisse coram Deo, propter quod De⁹ ei abstulerit fulgorem, in quo multū Moyses dehonorabatur, cùm de eo talia reputarentur. non ergo tolleret Deus illum fulgorem faciei Moysi. Itē fuit datus iste fulgor principaliter in testimonium, ꝙ Deus præcederet Israelitas in via, vt Moysi dicenti crederent. cùm autem iste fulgor fuit in Moyse postquā verba illa dicta sunt populo aliquanto tempore, & fortè satis magno, vt conijcitur ex litera hac, si postea cessaret, crederent Israelitæ, ꝙ iam Deus iratus eis nollet ambulare cum eis, in quo dolerent. Non ergo debuit tolli fulgor ille vsq; ad mortem Moysi. Ad rationem autem, quæ in principio ponebatur pro contraria parte, s. ꝙ immediatè postquam locutus fuit Moyses cessauerit: non oportet respondere, cùm litera ipsa dicat G oppositum, ponens post illam locutionem durasse, vt declaratum fuit. Et quando dr̄, ꝙ solùm erat iste fulgor ad indicandum ea, quæ Moyses dicebat esse vera: sed hoc solùm oportebat esse qn̄ Moyses verba proferret: ergo non debebat vlterius durare. Respondet, ꝙ non solùm fuit datus ille fulgor ad indicandam veritatem verborum Moysi, sed etiam ad multa alia, vt probatum fuit hic, & supra: sed ista post illam primam locutionem ad populū subsistebant: ergo fulgor post dies illos mansit. *Videns autem Aaron, & filij Israel.* Ponitur Aaron specialiter seiunct⁹ à toto populo, quia erat rector totius populi: nam sicut Moyses ponitur nominatim, cùm dicuntur aliqua, quæ pertineāt ad eum, & ad populum, quia ipse erat totaliter rector populi: ita H Aaron quia erat rector populi in absentia Moysi, ponitur hic singulariter, & populus per se. Patet hoc, nam quando prima vice Moyses ascendit ad dn̄m, dimisit in rectorem populi Aaron, & cum eo Hur, vt patet supra 24. c. cùm dr̄: Habetis Aaron, & Hur vobiscum, si quid quæstionis ortū fuerit, referetis ad eos. Cùm ergo in hac secunda vice Moyses ascenderet ad dn̄m, & nesciret quantum ibi moraturus esset, nō est verisimile, ꝙ non dimitteret rectorem loco sui, quia multæ questiones oriri possent, quæ si veloci discussione non sopirentur, possent magna scandala generare, dimisit ergo Moyses Aaron in rectorem, etiam hac secunda vice, quia non erat in populo aliquis honorabilior, aut dignior tanto regimine: licèt videtur errasse in prima I vice, & certissimè errauit: magis tamen alij de populo errauerunt. & non erat aliquis, qui fortè si tenuisset locum, quem tenebat Aaron, & cōuenisset contra eum totus populus, sicut conuenit contra Aaron, non errasset in eo, in quo Aaron, aut fortè magis. *Cornutam Moysi faciem.* Idest emittentem cornua lucis, s. fulgidos radios in modum cornuum. *Timuerunt prope accedere.* Non timuerunt accedere tanquam formidantes lucē illam, sicut aliquod visibile horrēdum, vt videre aspides, vel dracones: quia gratus aspectus lucis illius erat, imò inter formas visibiles nihil delectabilius est luce: sic enim ait Salomon Ecclesiastes vltimo c. Dulce lumen, & delectabile oculis hominum videre solē. Sed timuerunt accedere propter reuerentiam, quia videntes Moysen sic fulgentem, putauerunt illud esse aliqd valde diuinum: ideo cognoscentes suam paruitatem retrocesserunt non audentes se ei iungere. Vel fortè dicendum, ꝙ ideo timuerunt prope accedere, quia illa lux ita fortis, & intensa erat, ꝙ non poterant oculi filiorum Israel sustinere eam prope, poterant autem aliqualiter à longè sustinere. Hoc notat Apostolus 2. ad Corin. 3. c. dicens, ꝙ ita fulsit facies Moysi, vt non possent intendere in eam filij Israel. *Vocatique ab eo reuersi sunt.* Videns Moyses Aaron, & Israelitas recedentes à conspectu suo, admiratus quare hoc facerent, vocauit eos, & tunc cognouit vultum suum esse corniculatum. *Tam Aaron, quàm principes Sinagogæ.* Isti. n.

Qr̄ Israelitæ vidētes vultū Moysi lucidum fugierunt ab eo.

F sunt, qui ad Moysen veniebant, quia principales erant, nec oportebat totam multitudinem congregari. Vocantur principes Synagogę, idest principes multitudinis, quia Synagoga idem est, quod multitudo congregata, & erant isti principes duodecim tribuum, qui primi erant inter omnes de populo, & alij iudices, scilicet quinquagenarij, decani, centuriones, atque tribuni, & seniores Israel: isti enim conueniebant quantum ad consilia, quæ erant specialia, & ad deliberandum aliqua: populus autē aliquando conueniebat ad audiendum ea, quæ deliberata erant: vel ea, quæ Deus dici mandabat: sicut patet infra, ꝙ populus congregatus fuit ad audiendum verba, quæ dixerat Deus Moysi. *Et postquam locutus est.* Scilicet vocando principes illos, qui propter reuerētiam vultus eius recesserunt ab eo. *Venerunt ad eum etiam omnes filij Israel.* Antea non audebant accedere ad eum principes, quia viderant vultū fulgentem, nunc verò postquàm ipse eis timorem abstulit, non solum ipsi, sed etiam populares omnes venerunt, vt audirent quid dicere vellet. *Quibus præcepit cuncta, quæ audiuit à domino in monte Sinai.* Referendo præcepta de fabricatione totius sanctuarij, & vtensilium eius. Retulit etiam ista præcepta, quæ hic dicta sunt: retulit etiam de vestibus Aaron, & de ritu consecrationis eorum, quæ omnia supra habentur à principio 25. capituli vsque huc. *Impletisque sermonibus posuit velamen super faciem suam.* Locutusque fuit coram eis omnia, quæ retulimus, & hoc nudata facie, & apparente fulgore, & postquam compleuit loqui, cooperuit faciem suam.

Quare Moyses posuit velamen super vultum finito sermone, quem habuit ad populum.

QVAESTIO. XXVII.

CVIVS causam aliqui esse volunt, quia tunc primum cognouit faciem suam esse cornutam, & oportebat eam velari, ne splendor eius intuentium oculos verberaret. Magis tamen videtur, ꝙ ante hoc cognouisset faciem suam cornutam, s. quando recedebant ab eo principes propter radios eius: non est enim verisimile, ꝙ ipse tunc non quæreret ab eis quare recederent ab eo, si nescirent causam, quare recederent cùm aliàs non consueuissent recedere ab eo: cùm dicitur autem hic, ꝙ operuit faciem postquam locutus est: in quo innuitur, ꝙ cùm loquebatur erat facies eius aperta. Causa erat, quia decebat, ꝙ Moyses aliquando vultum suum loquens tegeret, & aliquando aperiret: nam quia radii eius offendebant oculos intuentium, decebat cooperiri, cùm loqueretur eis. Etiam quia non erat conueniens, ꝙ Israelitę viderent omni tempore radios illos gloriosos vultus Moysi: decuit tamen ꝙ aliquando viderent, & hoc in prima locutione, qn̄ K venit de monte, tum quia si nunquam vidissent attente radios illos faciei Moysi, non potuissent iudicare de gloria vultus eius, nec existimare quātum Deus eum honorauerat. Nam dato, ꝙ primo vidissent faciem Moysi cornutam, tamen offensi radiis eius, nō potuerunt attente cōsiderare illum fulgorem: nunc autem quia Moyses sedebat cum eis loquens, poterant distinctè considerare quantum vellent. Fuit etiam tunc facta reuelatio vultus, vt aspicientes tantum fulgorem, in maiori reuerentia haberent ea, quæ dicebantur à Moyse ex parte Dei: in aliis autem vicibus, quando loquebatur Moyses ad populum tegebat faciem suam, ne aspicientes offenderentur in lumine vultus sui. *Quod ingressus ad dominum.* Ingredi dicebatur ad dominum,

num, cùm ingrediebat in tabernaculū illud paruū, qđ tetenderat extra castra, de quo dictum fuit c. præcedēti, vel postea cum ingrediebatur in tabernaculum magnum facto illo, quia sæpè ingrediebatur in illud ad consulendum dominum, vt patet Num. 7. c. in tabernaculo etiam paruo posito extra castra Deus esse dicebatur, quia super illud sedit gloria domini in columna nubis, vt patet c. præcedenti: sicut postea sedit super alterum tabernaculum magnum, vt patet infra 40. c. & Num. 9. *Et loquens cum eo.* Quando intrabat in tabernaculum intrabat ad loquendum cum domino, vt patet Num. 7. c. cùm dicitur: Cumq; vellet Moyses consulere oraculum, ingrediebatur tabernaculū fœderis, & audiebat vocem domini de propitiatorio de medio duorum Cherubim: vnde & loquebatur ei. *Auferebat donec exiret.* Causa est, quia cùm vultus Moysi esset fulgens, & fulgor ille esset aliquid pulchrum, nō debebat operiri, sed potiꝰ aperiri: si autem operiretur, hoc erat propter infirmitatem oculorum intuentium: sed coram Deo non subsistebat aliqua talis causa: ergo non erat tegendus vultus coram domino. *Et tunc loquebatur ad filios Israel.* Scilicet quando exibat de tabernaculo de consulendo dominum. *Omnia quæ sibi fuerant imperata.* Moyses intrabat consulturus dominum, siue quando populus in aliquo dubitabat, aut quęstiones populariū cum dubitare faciebāt. Sicut patet in quęstione filiarū Salphaad, vt habetur Num. 27. c. in qua nesciuit respōdere Moyses, donec consuluit dominum: siue quādo ipse Moyses per se dubitabat in aliqua re, & tunc rñdebat ei Deus, quid agendum esset, & ipse veniens ad Israelitas respondebat eis, quid Deus determinasset, aut fieri iussisset. *Qui videbant faciem egredientis Moysi cornutā.* Quādo Moyses egrediebatur de tabernaculo ante dominum, non ponebat velamen in facie: Israelitæ autē expectantes eum ad portam, quando egrederetur videbant vultum eius sine velamine refulgentē, & tunc Moyses resumebat velamē, ne offēderet oculos eorū.

An fulgor semper esset in vultu Moysi.

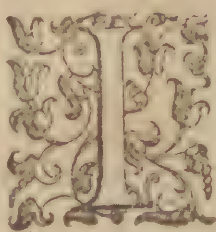
QVAESTIO. XXVIII.

IN hoc autem quidam dicunt de isto fulgore Moysi, ꝙ non erat semper in facie Moysi, sed aliquando tollebatur, & aliquando inerat, s. ꝙ cùm Moyses ambulabat inter Israelitas, non erat fulgor in facie eius, & cùm intrabat ad dominum, resumebat illum fulgorē, & tunc cùm loquebatur ad eos, operiebat faciem suā, quia refulgebat. Et ista sententia satis conueniens est. Nam quando Moyses vulgariter loquebatur cum popularibus communicando eis, non erat aliquid causæ, quia ille splēdor existeret in vultu eius: nam si semper existeret, non haberetur in magna reputatione. Etiam quia cōueniens erat, vt distantia esset inter locutionē, quā Moyses ex parte Dei cum popularibꝰ habebat, & inter illā, quam habebat vulgariter colloquēdo. Etiā quia hoc maximè cōprobabat esse à Deo illū fulgorē, cū semp renouaret ex collocutione Dei, qđ nō sic appareret si semp insisteret: quia posset aliqs existimare hoc inesse sibi à cōplexione, vel ex aliqua īmutatione facta in eo, sicut contingit aliquē quasi subito fieri barbatū ex timore, vel alia passione: vel sicut contingit aliquem subito fieri canum præter exigentiam ætatis: & manent postea istæ formæ: cùm autem iste fulgor tolleretur Moyse communicante vulgaribus, & postea rediret eodem intrante coram domino: satis notum erat hoc fieri ex operatione speciali Dei, in quo maior Moysi tribuebatur auctoritas. *Sed operiebat ille rursus faciem suam.* Ne paterentur oculi intuentium reuerberati à radijs, scilicet. *Quando loquebatur ad eos.* Idest si post illam apparitionem rediret ad loquendū Israelitis. Quamuis ista supradicta sint verisimilia, ve-

A ra tamen non sunt, quia secundum ꝙ ex litera innuitur, non tollebatur fulgor ille à facie Moysi, ita ꝙ postea rediret: sed potest dici, ꝙ aliqualiter suscipiebat augmentum, vel reformabatur. Sed dicendum est, ꝙ postquam esse cepit in vultu eius, semper fuit donec mortuus est. Et patet, quia dicitur in litera, quòd quando redibat Moyses, vt appareret coram domino, tollebat velamen de vultu suo: ergo oportet, quòd ante hoc habebat fulgorem faciei: aliàs non esset opꝰ tegere vultum: sed non semper quando Moyses intrabat ad Deum, veniebat de loquendo filijs Israel: ergo non solùm facies Moysi erat cornuta, quando loquebatur cum domino, & quando loquebatur populo egrediens à domino: ergo dicendum ꝙ præter hoc facies Moysi erat cornuta. Item quando Moyses intrabat ad Deum, habebat faciem fulgidam, cùm dicatur, quòd tunc auferebat velamen de facie sua, ergo non recipiebat fulgorem nouiter, quando intrabat ad dominum, sed habebat. sed non erat dandum aliud tempus, in quo fulgorem recuperaret si recuperaturus erat, nisi quando ingrediebatur ad dominum. Sed tunc non recuperabat, quia habebat: ergo semper habebat non perdendo. Item quia dicitur hic in litera, quòd Moyses operiebat vultum suum, scilicet quando loquebatur ad filios Israel, idest quòd postquam exibat à domino, si cōtingeret eum loqui filijs Israel, operiebat vultum suum: ex quo innuebatur, quòd aliquando egrediebatur à domino, & non loquebatur C filijs Israel, & tamen habebat faciem cornutam, & nō operiebat eam: sed quando veniebat ad loquendum illis operiebat faciem suam: erant igitur aliqua tempora, in quibus Moyses, nec erat coram domino, nec coram filijs Israel loquebatur, & tamen habebat faciem cornutam. Dicendum igitur, ꝙ facies Moysi semper fuit fulgens postquam cepit. Sed quæres, quare Moyses tegebat faciem suam coram filijs Israel? Respondebis fortè, ꝙ ideo faciebat, quia non poterant Israelitæ intendere in faciem eius. Et hoc verùm est. Sed adhuc non solùm queritur, quare non intendebant in eam, sed quare erat tanta lux, vt non possent intēdere. Et ad hoc potest responderi sicut supra respondebatē. Sed præter hoc est & alia ratio potissima in hoc, quæ D fortè alicui videbitur allegorica, cùm tamen sit literalis, quia aliquando ista videntur coincidere, vt declarauimus supra 12. c. in principio, & est quia lex vetus cōtinebat in se legem nouam, & ita erant sacramēta illa velata in cortice literæ veteris testamēti, ꝙ licèt ipsa in se clara sint, tamen Iudæi non respiciebant ea, sine velamine, cùm solam corticem intuebantur. ad lucem autem illam noui testī latentis oculos attollere nō poterāt. Hoc innuit Apost. 2. ad Cor. 3. c. dicens: Et sicut Moyses ponebat velamen super faciem suam, vt non intenderent filij Israel in faciem suam, sed obtusi sunt sensus eorum vsque in hodiernum diem velamen idipsum in lectione veteris testī manet non reuelatum, qm̄ in Christo euacuatur, sed vsq; in hodiernum diē, E cùm legitur Moyses, velamen est positū sup cor eorū, cùm aūt conuersi fuerint ad dñm, auferetur velamē.

Qr Moyses tegebat faciē suā coram filijs Israel

CAPITVLVM XXXV.

IGITVR congregata omni turba filiorum Israel, dixit ad eos: Hæc sunt quæ iussit Dominus fieri. Sex diebus facietis opus: septimus dies, erit vobis sanctus, Sabbathum, & requies Domini:

qui

qui fecerit opus in eo, occidetur. Non ſuccendetis ignem in omnibus habitaculis veſtris per diem Sabbathi. Et ait Moyſes ad omnem cateruam filiorum Iſrael: Iſte eſt ſermo, quem præcepit Dominus, dicens: Separate apud vos primitias domino. Omnis voluntarius, & prono animo offerat eas Domino: aurum & argentum, & æs, hyacinthum, & purpuram, coccumque bis tinctum, & byſſum, pilos caprarum, pelleſque arietum rubricatas, & hyacinthinas, ligna ſetim, & oleum ad luminaria concinnanda, & vt conficiatur vnguentum, & thymiama ſuauiſſimum, lapides onychinos, & gemmas ad ornatum ſuperhumeralis, & rationalis. Quiſquis veſtrum ſapiens eſt, veniat, & faciat quod Dominus imperauit, tabernaculum ſcilicet & tectum eius, atque operimentum, annulos, & tabulata cum vectibus, & paxillos, & baſes, arcam, & vectes, propitiatorium, & velum, quod ante illud oppanditur, menſam cum vectibus, & vaſis, & propoſitionis panibus: candelabrum ad luminaria ſuſtentanda, vaſa illius, & lucernas, & oleum ad nutrimenta ignium: altare thymiamatis, & vectes, & oleum vnctionis, & thymiama ex aromatibus: tentorium ad oſtium tabernaculi: altare holocauſti, & craticulam eius æneam cum vectibus, & vaſis ſuis: labrum & baſim eius: cortinas atrij cum columnis, & baſibus, tentorium in foribus veſtibuli, paxillos tabernaculi, & atrij cum funiculis ſuis: veſtimenta, quorum vſus eſt in miniſterio ſanctuarij, veſtes Aaron Pontificis ac filiorum eius, vt ſacerdotio fungantur mihi. Egreſſaque omnis multitudo filiorum Iſrael de conſpectu Moyſi, obtulerunt mente promptiſſima, atque deuota primitias Domino, ad faciendum opus tabernaculi teſtimonij. Quidquid ad cultum, & ad veſtes ſanctas neceſſarium erat, viri cum mulieribus præbuerunt, armillas, & inaures, annulos & dextralia: omne vas aureum in donaria Domini ſeparatum eſt. Siquis habebat hyacinthum, & purpuram, coccumque bis tinctum, byſſum, & pilos caprarum, pelles arietum rubricatas, & hyacinthinas, argenti, æriſque metalla obtulerunt Domino, lignaque ſetim in varios vſus. Sed & mulieres doctæ, quæ neuerant, dederunt hyacinthum, purpuram, & vermiculum, ac byſſum, & pilos caprarum, ſponte propria cuncta tribuentes. Principes verò obtulerunt lapides onychinos, & gemmas ad ſuperhumerale, & rationale, Aromataque & oleum ad luminaria concinnanda, & ad præparandum vnguentum, ac thymiama odoris ſuauiſſimi componendum. Omnes viri, & mulieres mente deuota obtulerunt donaria, vt fierent opera, quæ iuſſerat Dominus per manum Moyſi. Cuncti filij Iſrael voluntaria Domino dedicauerunt.

Oblatio p fabricatione tabernaculi ſupra 25.

F G H I K

Igitur. Deſcripta ablatione impedimenti conſtructionis tabernaculi, quod acciderat ex adoratione vituli: hic redit legiſlator ad enarrandam conſtructionem ſanctuarij. Et diuiditur in duo. Primò agitur de quadam præuia diſpoſitione: ſecundò agitur de tabernaculi, & totius ſanctuarij fabricatione in principio ſeq. cap. Prima in duas, quia primò agitur de materiæ congregatione: ſecundò de artificũ electione ibi. *Dixitq; Moyſes*. Circa primum. *Igitur congregata*. Volens Moyſes mandare fabricationem ſanctuarij filijs Iſrael, præpoſuit de obſeruatione Sabbathi, ne fortè putarent filij Iſrael, ſe ſolutos ab obſeruatione Sabbathi, cum talia opera ad Deum pertinerent. Et iſtum eundem modum tenuit Deus in mandãdo Moyſi, ꝙ denunciaret hæc filijs Iſrael, vt patet ſupra 31. c. licèt fuit ordo mutatus, quia Deus mandatis omnibus, quæ pertinebant ad ſanctuarij conſtructionẽ, in fine concluſit mandatum de obſeruatione Sabbathi: hic autẽ Moyſes prępoſuit Sabbathi obſeruationem. *Congregata omni turba filiorum Iſrael*. Dixerat.n. ſupra ꝙ Aaron, & principes ſynagogæ viderunt faciẽ Moyſi cornutam, & timuerũt accedere ad eum: ſed poſtea vocauit eos, & nõ ſolùm acceſſerunt ipſi, ſed etiam omnes filii Iſrael, vt patet in fine præcedentis capitu. & recte fuit hoc factum congregata tota turba, quia iſtud pręceptum pertinebat ad totum populum; ſcilicet quòd offerrent aurum, & argentum, & alia neceſſaria ad conſtructionem ſanctuarii, ſed hoc non poterant facere niſi denunciarentur ęis iſta mandata: ergo debuerunt dici congregata multitudine filiorum Iſrael. *Hæc ſunt, quæ iuſſit dominus fieri*. Præmittit hoc, vt credant ſe obligatos ad faciendum ea, quæ ſequuntur, quia auctoritas mandantis Dei eos aſtringit. *Sex diebus facies opus*. Computando dies à prima die hebdomadæ, quæ eſt dies dominica. *Facies opus*. Tam opus, quod ad vos pertinet, quàm opus quod pertinet ad Deũ, ſcilicet opus tabernaculi. *Septimus dies erit vobis ſanctus*. Ideſt reputabitur apud vos ſanctus, ſcilicet applicatus ad cultum Dei, quia ſicut alios dies actionib' veſtris applicatis, ita hunc diem dño applicare debetis. *Sabbathum, & requies domini*. Iſta duo idem ſunt. Vocatur requies domini: vel quia Deus requieuit in die illa ab omni opere, quod patrarat, & nos ob hoc requieſcere debemus. Vel requies domini, ideſt requies illius diei debet applicari Deo, quia licèt in illa die quieſcamus

scamus a negotiis, & laboribus nostris, non debet ista requies applicari ad corporalem desidiam, sed ad occupationem in Dei laudibus, & consideratione eius. *Qui fecerit opus in eo*. Quod sit opus prohibitum in sabbathum determinatur Leui. 23. capi. scilicet omne opus tam seruile, q̄ nō seruile: quō tñ liceat aliqd facere in sabbatho, & quid sit illud, dictum fuit supra 12. capitu. *Occidetur*. Idest mando quòd occidatur, scilicet per sententiam iudicum, si constiterit aliquem fuisse operatum in eo: vt patet Num. 15. ca. de homine, qui fuit inuentus colligens ligna in sabbatho. *Non succendetis ignem in cunctis tabernaculis vestris*. Erat enim vetitum eis facere aliquod opus in tabernaculis suis, quia nec facere aliquid ad cibum poterant: sed in die Paschę azymorum, quia erat minoris obseruationis dicitur specialiter, quòd nihil facere poterant pręter ea, quæ ad cibum pertinent, vt patet supra 12. capi. in sabbatho autem non poterant: & quia ignis succedebatur ad parandum cibos, mandabatur, quòd non accēderetur ignis.

An liceret Iudæis in sabbato ignem accendere.

QVAESTIO PRIMA.

SED circa hoc Rabbi Abraham Aben Ezra dicit, quòd non licebat in sabbatho accēdere ignē ad parandū cibos, sed licebat accēdere ignē ad calefaciēdū, si vigeret frigus, qa hoc nō est sicut in aliis diebus, s. in apparatione ciborum, cū cibi apparari possint ex aliis diebus, scilicet in die præcedenti: & propter hoc alij Rabbini dissentientes voluerunt eum pronunciare hereticum: & contra eum quendam libellum ex nomine sabbathi composuerunt, fingētes personam sabbathi, quasi sabbathum contra eum loqueretur. *In cunctis tabernaculis vestris*. Nomine tabernaculorum non exprimitur tabernaculū domini, quia in sanctuario ignis accendebatur cùm in atrio eius quotidie sacerdos fouere debebat ignem apponens ligna, vt patet Leuit. 6. cap. cùm dicitur: Ignis in altari meo semper ardebit, quem nutriet sacerdos subiiciēs ligna mane per singulos dies: & non solùm hoc, sed etiam multa alia licebat fieri in sanctuario, quæ non liceret fieri in aliquo alio loco: sicut iugulare victimas, & decoriare, & coquere, & lauare ītestina, & cętera opera carnificum, quę pertinebant ad sacerdotes immolātes: & oīa opera carnificū, q̄ pertinebant ad offerētes hostias pacificas, qui coquebant eas, & comedebāt partē earū in loco sancto: & fiebant istę oblationes nō solùm in aliis diebus, sed etiam in sabbatho. Christus tamen arguens cōtra Pharisæos de obseruatione sabbathi, solū expressit de his, quæ faciebant sacerdotes in sanctuario dicens: Sacerdotes in templo sabbathum violant, & sine crimine sunt, vt patet Matt. 12. cap. *Per diem sabbathi*. Aliqui dicere voluerunt ex hoc, quòd non licebat accendere ignem in die sabbathi ab ortu solis vsq; ad occasum, & tamen in nocte sabbati licebat hoc. Et hanc positionem tenuit Rabbi Abraham Aben Ezra respondendo ad illum Iudęum, qui contra eum arguebat. Sed in hoc irrationabiliter locutus est, qa Leuit. vigesimo tertio capit. a vespera in vesperam celebrabitis sabbatha vestra. Ad hoc autem ipse respondet, quòd solùm dicitur de die propitiationis, quia dicitur ibidem in litera: Die nono mensis a vespere vsque in vesperū celebrabitis sabbatha vestra. Sed hoc non solùm est de illo die, sed etiam de omnibus aliis,

Opera licita in sabbatho.

A cùm dies vnus dicatur nox & dies, & non solùm dies artificialis: alioquin daretur, quòd cùm nō sit nox sabbathi de obseruatione sabbathi, quod etiam in nocte sabbathi possent facere omnia opera: sed hoc nullus concedit, nec ipse Aben Ezra hoc diceret. Item si solùm computaretur dies artificialis in obseruatione festorum, & non nox eius: cùm Deus mandauerit, q̄ septem diebus non comederetur fermentatum, poterant comedere in noctibus eorum: sed falsum est, qa dicitur supra 12. capit. Primo mense 14. die mensis ad vesperum comedetis azyma vsque ad diem 21. eiusdē mensis ad vesperum. Et si forte aliquis responderet quòd appellatione dierum non comphehenduntur noctes, sed hic est speciale, quia non dantur dies, sed
B datur tempus limitatum, s. a vespera 14. diei vsque ad vesperam 21. Dicendum quòd falsum est, quia ponūtur dies, quibus abstinere debeant a fermentato: nam postquam positum fuisset illud spatium, in quo deberent abstinere a fermentato, subiūctus fuit numerus dierum, cùm dicitur: Septem diebus fermentatum non inuenietur in domibus vestris: & sic idem dixit esse septem dies, quod spatium totum interceptum inter vesperam 14. diei & 21: & Deute. 16. capi. ponitur: Non inuenietur fermentatum in omnibus terminis tuis septem diebus: & non ponitur aliqua alia limitatio, quasi per septem dies intelligatur totum spatium noctium, & dierum artificialium. Dicendum igitur quòd non solùm pertinet ad obseruationē sab-
C bathi dies artificialis, sed etiam nox: & sicut non licebat in sabbatho post ortum solis accendere ignem in tabernaculo Hebręorum, ita nec per noctem ante. *Et ait Moyses*. Assignata obseruatione sabbathi, quæ erat tenenda etiam tēpore, quo fabricabatur sanctuarium: hic agitur de pręparatione materię, quę ad hāc fabricationem exigebatur. *Ad omnem cętum*. Idest ad omnem multitudinem. *Filiorum Israel*. Ponitur hoc hic: quia licèt tota esset vna narratio continua, tamen ponitur hoc, quod est caput narrationis, quia hoc qđ subiungitur, nō pertinet ad idem. *Iste est sermo, quem pręcepit dominus*. Idest ista est res, quam mandauit dominus fieri: ponitur sermo pro re, sicut cōsuetum est in sacra scriptura: in qua vocatur verbum sępe ipsa res,
D sicut dicitur primo Reg. 3. ca. Ecce ego facio verbum in Israel, quod quicunque audierit tinniant ambæ aures eius. & 2. Reg. 1. ca. Quod est verbū, quod factū est in castris. i. q̄ res accidit in castris. *Separate apud vos primitias*. Primitię accipiuntur dupliciter f̄m quòd istud nomen primitia in deriuatione Latina descendit ab ab hoc noīe primus, quod signat duo: primus. n. dicit p̄cessionē: & ista est duplex, quia quędā est pręcessio tēporis: alia est p̄cessio dignitatis. Accipiendo primo mō dicūtur primitiæ frugū, & oīum fructuū terre, qa istę dabantur de omnibus fructibus terrę, & dabātur de primis fructibus, scilicet primum, quod erat in hordeo, & primum quod erat in tritico, & sic de cęteris: erant autem in his quędam genera: quædam primitię
E dabantur in festo azymorum, scilicet manipulus de spicis virentibus, & offerrebatur in ɔspectu domini: de quo Leuitici vigesimo tertio capitu. & erant istę spicæ ordeacæ, quia hoc erat, quod erat primitiuum in seminibus: & non dabantur de qualibet domo istæ primitiæ, ita quòd quilibet teneretur de agris suis portare manipulum spicarum, sed solùm portabatur vnus manipulus loco totius multitudinis. Secundum genus decimarum erat in festo Pentecostes, & offerebātur primitię messis triticeæ panes duo cocti de tritico nouo primò illius anni: & isti in altari offerebantur, vt patet Leuit. vigesimo tertio capitu. Tertium genus primitiarum erat in primitiis, quę offerebātur in festo tabernaculorum qn̄ omnes fruges

Sermo pro re quandoque accipitur.

erant collectæ,& vinum,& alii fruct⁹,& de istis dabat quilibet de fructibus suis, & cedebant in ius sacerdotũ:& in his erat quantitas indeterminata,sed qui multum dabat quadragesimam:qui verò modicum cogebatur dare ad minus sexagesimam , quia sic determinatur Ezechi.45.cap.vbi propheta loquens de mensura primitiarum ait: Hæ sunt primitiæ,quas tolletis:sextam partem ephi de choro frumẽti : & sextam partẽ ephi de choro ordei. sed ephi est decima pars chori, & tollebatur sexta pars ephi, ergo tollebatur de vno choro sexagesima pars chori, quia chorus continet sexagies sextam partem ephi cùm cõtineat decies ephi, & ephi contineat sex particulas, quæ sunt sexte suæ. Alio modo dicunt primitiæ a verbo primus,vt signat primus dignitatem,& tunc primitię dicũtur quædam partes alicuius rei dignissimę in tota illa re.Et isto mõ pars melior auri vocat̃ primitia auri,& pars melior argẽti aut ęris,& sic cęteris dr̃ primitia auri,&argenti,& æris,& isto modo accipitur hic:quia Deus volebat, vt de partibus melioribus istarum rerum daretur pro cõstructione sanctuarij sui : vnde in Hebręo dicitur. *Separate apud vos separationes domino.* Idest separate aliquid, qđ specialiter dño detis. *Omnis volontarius,& prono aĩo.* Ponit a quibus deberent accipi istę primitię,s.ab omnibus, qui eas spontè offerrent:qui aũt dare nollent, non cogebantur aliquid dare, quia Deus non recipit munera coacta, cùm magis ei voluntas,quàm res ipsa placeat: sic dicitur supra 25.cap.ab omni hoĩe,qui offert eas vltroneus accipietis eas. *Aurum,& argẽtum.* Ista sunt, quæ recipi debebant ad necessitates fabricationis sanctuarij,& vtensilium eius. De auro, & argento ad quid necessaria erant in his fabricationibus dictum fuit supra 25.cap. *Hyacinthum, & purpurã.* Hyacinthus est nomen serici habentis colorem cęlestem. *Purpurã.* In Hebræo vocatur,argaman. Et vocatur vulgariter a quibusdam teuado. Et iste est color rubeus declinãs ad nigredinem, quemadmodum color sanguinis, & color rosarum. *Coccumque bis tinctum.* Idest sericum valde rubeum, quod est tinctũ de sanguine coccorum, quos vulgariter vocamus grana,qua tinguntur quidã panni multum rubei. Et vocatur bis tinctus, quia ita tinctus est, quòd videbatur bis tinctus : licèt semel esset tinctus. Vel fortè quòd esset bis tinctus ad intensionem in rubedine. *Et byssum.* Genus lini candidissimi,quale erat in Aegypto.De his omnibus magis diximus supra 25.cap.in principio quid ista sint, & ad quid proficiebant in fabricatione sanctuarij,& vtẽsilium eius. *Pilos caprarum.* Non accipiebantur pili ouium,quia isti erant ad faciendum saga cilicina : de pilis autem ouium non fiunt saga. *Et pelles arietum rubricatas.* Scilicet pelles arietum,quæ opere artificum rubricatæ sunt. Et erant istę ad faciendum tertium operimentum tabernaculi. *Et hyacinthinas.* Idest ẽt necessariæ erant pelles hyacinthinæ.Dicuntur hyacinthinæ a colore: quia habent colorem cęlestẽ, & sunt quædam pelles magnorum animalium, vt boum, & bubalorum artificum labore dispositæ:& habẽtes colorem. In Hebræo dicitur. *Tahasin.* Quod Hebræi glosant vertentes in vulgari,idest guadamenti. Et aliqui dicunt. *Tahasin.* Idest bubalorum. Et idem est, quia bubali sunt animalia a quibus tollebãtur istę pelles, & postea artificiosè disponebantur, vt essent molles,& haberent conuenientem colorem. Et tunc vocantur guadamenti. Et erant pelles hæ ad faciendum cooperimentum vltimum tabernaculi. Est etiam *Tahasin,* nomen pellis ad faciendum præciosos sotulares: sic dicitur Ezechie. decimo sexto cap. Calciaui te hyacintho,& indui te subtilibus. Et hoc dicebatur ad nimis extollendum, quia Deus in hoc exprobrat illi mulieri meretrici, per quam signabat tribum Iuda,

F cui tribuerat multa bona adornando eam pulchris vestibus, & tamen fornicata est. *Et ligna setim.* Ad diuersa opera sanctuarij, vt declarauimus supra 25.capi. *Et oleum ad luminaria concinnanda.* Idest componenda, vel sustẽtanda. Dicitur enim cinnus quoddam genus mixtionis ex multis rebus : inde venit verbum cõcinno,idest compono, vel commisceo. Luminaria dicuntur lucernæ septem existẽtes in candelabro intra tabernaculum ad latus meridianum : & in illis ponebatur continuè oleum,quia Aarõ ingrediebatur mane & vespere ad componenda ista luminaria,vt patet supra trigesimo capit.& mandauit Deus, vt filij Israel adducerent oleum purissimũ oliuarum pilo tonsum, vt patet supra 27.cap. *Et vt conficiatur vnguentum, & thi-*

G *miama.* Ad tria erat oleum, de quo hic loquitur Deus mandans illud adduci. Primò ad sustentanda fouendaque luminaria : secundò fuit ad conficiendum vnguentum. Et vocatur hic vnguentum quoddam mixtum ex diuersis speciebus,scilicet ex aromatibus myrrhę primę,& electæ,& ex cinnamomo, & cęteris, de quibus dicitur supra 30.cap. Et istud mixtum erat aliquantulum liquidum,vt vngerentur ex eo sacerdotales vestes,& sacerdotes,& omnia tabernaculi vtẽsilia, vt patet eodem cap. Tertiò erat istud oleum ad faciẽdum thymiama. Erat autem thymiama quædam cõpositio facta ex multis speciebus, de quibus habetur supra 30.cap. Et ista compositio erat sicca, ideo omnia ista conterebantur vsque in puluerem tenuissimũ,

H vt adoleretur coram domino, de quo eodem capitu. *Lapides onychinos.* Isti proderant ad vestes sacerdotales, quia in duabus partibus superhumeralis super humerum dextrũ, & sinistrum sacerdotis magni ponebantur duo lapides onychini, scilicet in vno latere vnus onychinus,& in alio latere alius onychinus,& in quolibet horum erant scripta sex nomina filiorum Israel. Erant etiam onychini ad ornandum rationale, quia inter duodecim lapides ibi positos, erat vn⁹ lapis onychinus,vt patet supra 28.cap. *Et gemmas.* Gẽma est nomẽ generale ad lapides p̃ciosos,& signat lapides vndecim de duodecim,qui ponebantur in rationali. *Ad ornatum superhumeralis, & rationalis.* Qualiter se habeant superhumerale,& rationale inter se,& qualiter

I quodlibet formetur supra 28.capit. satis dictum fuit. Ornabantur ista duo lapidibus pręciosis,quia superhumerale habebat duos onychinos in vtraque extremitate super humeros sacerdotis : rationale ornabatur duodecim lapidib⁹ præciosis diuersarum specierum : de quibus supra dictum fuit. *Quisquis vestrum sapiens est.* Hic admonet artifices, vt quicũque fuerit in populo, qui sit peritus circa hęc,veniat ad Moysem,vt faciat opus domini.Et non vocat hic Moyses principales magistros operis huius,quia hos determinauerat ei De⁹, qui futuri essent,s. Beseleel, & Ooliab socius eius, vt dictum fuerat supra 31. capit. Ecce vocaui ex nomine Beseleel filium Huri,dedique ei socium Ooliab filiũ Achisamech. Et sic Moyses vocauit eos ex noĩe.i.sin-

K gillatim,infra cũ dr̃. Dixit Moyses ad filios Israel: ecce vocauit ex noĩe Beseleel filiũ Vri &cęt. sed qa De⁹ dixerat postea vniuersaliter : & in corde omnis viri eruditi posui sapientiam,vt faciant cuncta opera, quę pręcepi tibi : & quia istos non vocauit Deus specialiter, nesciebat Moyses vocare eos ex nomine, ideo vniuersaliter dixit : Quisquis vestrum est sapiens. Et accipitur sapiens impropriè, quia sapientia ad habitus speculatiuos pertinet,& est primus, & perfectior habitus. Hic autem necessarium est accipi pro habitu factiuo, qui est habitus artis. Posset tamen dici,quòd accipiatur sapientia pro habitu directiuo per causas altissimas artis, & isto modo nihil aliud est sapientia, quàm virtus artis, vt ait Aristo.in 6. Ethico.capi.de sapientia.

pientia. In istis tamen non conuenit sic vocari sapientes tanquam architectonicos, vel principales in artificio, quia principales erant duo, quos vocauerat Deus ex nomine. s. Beseleel, & Ooliab. Vocantur igitur isti sapientes, idest scientes aliquid in arte, licèt non essent isti principales. *Veniat, & faciat opus, quod dominus imperauit.* Idest veniat ad adiuuandum fieri opus istud, quia fabricatores principales non erant isti, sed duo iam nominati. *Tabernaculum scilicet, & tectum eius.* Accipitur tripliciter tabernaculum. Vno modo pro domo illa facta de tabulis, & operimentis, basibus, atq; colūnis: & sic coīter vocatur tabernaculum in sacra scriptura. Secundo modo sumitur tabernaculum pro ipso operimento tabernaculi, scilicet pro cortinis, aut sagis: sic dicitur supra 26. cap. cùm dicitur: Facies & 50. circulos aureos, quibus cortinarum vela iungenda sunt, vt vnum tabernaculum fiat. Aliqui volebant dicere accipi tabernaculum hic tertio modo, s. pro ipsis tabulis, cùm ponantur hic operimenta tabernaculi: sed falsum est, quia infra dicitur, & tabulata cū vectibus. Dicēdum quòd tertio modo accipitur tabernaculum valde large pro toto ipso sanctuario, siue pro parte illa, quę cooperta erat, & vocatur tabernaculum, siue pro parte, quę erat discoperta, & vocatur atrium tabernaculi: hic autem accipitur secundo modo tabernaculū pro ipsis cortinis tegentibus tabulas immediate, sicut accipiebatur supra 26. cap. & hoc patet, quia oīa alia ponuntur hic expresse pręter istam operturam cortinarum. *Tabernaculum.* Idest operimentum magnum factum ex cortinis sibi consutis, & in medio connexis per circulos aureos, vt patet supra 26. cap. *Et tectum.* Vocatur tectum secundum coopertorium factum de sagis continēs saga vndecim per medium connexa fibulis, & ansulis ęneis, vt patet supra 26. cap. *Atque operimentum.* Istud est duplex operimētum, s. quoddam de pellibus arietum rubricatis: aliud de pellibus hyacintinis, vt patet supra 26. cap. *Annulos.* Per annulos intelligit circulos aureos, quibus connectabantur vela cortinarum: & ansulas atque fibulas ęneas quibus nectebantur saga. *Et tabulata.* Idest connexiones tabularum: nam fiebat tabernaculum longitudinis cubitorum triginta, & latitudinis decem, & erat coopertū tabulis in lateribus, supra autem tabulas non habebat sed operimenta filorum, & pellium: sed nec in omnibus laterib⁹ erāt operta, quia in latere orientali non habebat aliquas tabulas, solis meridiano, & occiduo atque boreali lateribus circundatis. Erat autem qualibet tabularum altitudinis cubitorum decem: latitudinis verò cubitus, & dimidius. Erāt igitur in latere meridiano tabulę viginti, quę continebant triginta cubitos spatij, supputato cuilibet tabulæ cubito, & dimidio: in latere autem boreali totidem tabulę, & tantūdem spatij: in latere autem occiduo erant cubiti decem latitudinis. s. spatij intercepti inter latus meridianum, & boreale: & in hoc ponebantur tabulę octo, quarū sex continebant cubitos nouem supputato cuilibet tabulæ cubito & dimidio: quælibet autem aliarum tabularum duarum dimidum cubitum continebat, & sic complebantur decem cubiti. Quodlibet āt istorum laterum trium connectebatur vectibus, vt se tenerent mutuo tabulæ simul: & sic vnum latus erat vnum tabulatum, & tria latera tria tabulata. *Cum vectibus.* Dicuntur vectes quędam ligna magna in longitudine, & rotunda, quę ponebantur in dorso tabularū per quosdā circulos fixos dorsis tabularum, ita quòd in qualibet tabula esset vnus circulus. *Paxillos.* Dicuntur paxilli, idest parui pali, quia diminutiuum est hui⁹ nominis palus, & erant facti de ęre, fixi in terra, quib⁹ fortiter alligabantur funes extendentes operimēta, & tectum tabernaculi. *Et bases.* Duplices sunt bases. Quędam sunt bases tabularum, & quędam columnarū. Bases tabularum erant factę in modū paxillorum, ita quod in extremitate inferiori cuiuslibet tabulæ ponebātur duę bases factis duobus foraminibus, quibus firmiter immitterentur, & figebātur in terra sicut paxilli: quia erant istę bases lateratæ. s. habentes quatuor latera, & quatuor angulos solidos, & versus partem inferiorem, quę figebatur in terra semper acuebātur, donec terminarētur in acuta pyramide tetragona. Et vocantur vulgariter tales bases estacas ad figendum in terra. Aliæ erant bases columnarum, & istę erant amplę in parte inferiori plusquam columnæ habētes formam circularem, aut tetragonam super quā ponitur extremitas columnę, vt melius sedeat, sicut fit in columnis ędificiorum nostrorū. Et istarum basium quędā erant argenteæ. s. bases columnarum quatuor, quæ erant distinguentes sancta sanctorum, & partem anteriorem tabernaculi, & bases columnarum quinque, quæ erāt in introitu tabernaculi, alię: bases erant ęreę. s. bases columnarū totius atrij, vt patet supra 26. & 27. cap. *Arcā.* Scilicet arcam fęderis, in qua erant tabulę, & virga Aaron, quæ fronduerat, & manna in vrna aurea. *Et vectes.* Duo vectes erant, quibus arca portanda erat, & immitebantur per annulos aureos infixos lateribus arcę in angulis eius. *Propitiatorium.* Erat coopertorium arcę, quod erat de auro purissimo, positum super arcā, quia nullum aliud coopertorium arca habebat, vt patet ex his, quę diximus supra. 25. ca. *Et velum quod ante illud oppanditur.* Est in tabernaculo duplex distinctio, scilicet vna pars posterior apud latus occidentale tabernaculi, & alia pars ad latus orientale: & pars illa, quę est ad latus occidentale erat secretior, quia erat introitus per partem orientalem: & ista erat quadrata, scilicet continens decem cubitos in quolibet latere, & vocabatur ista pars sancta sanctorum. Alia pars erat anterior, quę pertingebat vsque ad introitum tabernaculi in latere orientali: & ista erat altera parte longior, quia in longitudine continebat cubitos viginti, in latitudine verò cubitos decem. Distinguebantur istę duę partes quibusdam columnis intermediis, & in his columnis pēdebat velum quoddam occultans ea, quę intra columnas erant, ne viderentur: & istud est velū, de quo dicitur hic, quod oppāditur ante propitiatorium, scilicet ad tegēdum propitiatorium, ne videatur a parte exterioris tabernaculi. Istas duas partes diuidit Aposto. ad Hebræ. 9. cap. licèt forte distinctio ab eo ibi posita plura comprehendat, vt ibidem dicetur. *Mensam cum vectibus suis.* Mensa erat intra tabernaculum, & cooperta laminis aureis: ipsa verò erat de lignis setim, & in hac ponebantur vasa quędam aurea pertinentia ad ministrationem altaris holocaustorum, & quædam pertinentia ad altare thymiamatum: quæ aūt sint vasa habetur supra 25. cap. Vectes autē habebat ista mensa, vt portari posset sicut portabatur arca. *Et propositionis panibus.* Panes propositionis erant, qui ponebantur in mensa illa per singula sabbatha, & manebāt illic septē dieb⁹: & in alio sabbatho auferebantur illi panes, vt ponerētur alij recentes. De his habetur Leuitic. vigesimo quarto, & primo Regū. 21. capitu. De his autem panibus soli sacerdotes comedebant, vt patet Leuit. 22. cap. & Matt. 12. *Candelabrum ad luminaria sustentanda.* Erat istud candelabrum totum de auro purissimo cōtinēs vnum talentum auri, quod satis difficulter fabricari poterat sm varietatē, quæ in eo requirebatur, de qua supra 25. capitu. in hoc autem fiebant septem lucernæ, in quibus ponebatur lumen: erat autem cādelabrum ad sustentanda luminaria, quia super candelabrum ponebantur luminaria, idest lumen, s. lychnus ardens in oleo. Vasa illius dicuntur vasa candelabri, emunctoria, scilicet forcipes ad tollendum lychnum

exustum, & quædã vasa plena aqua, in quibus abscisus lychnus proiiciebatur, ne fumigaret in tabernaculo. De his habetur supra 25. cap. vbi nominantur vasa candelabri emunctoria, & vbi ea, quæ emuncta sunt extinguantur. Alia etiam erant vasa eius, s. duo suo suffosoria aurea pendentia in duobus rostris candelabri, in quibus oleum continebatur ad effundendum in lucernis: de quibus Zac. 4. cap. *Et lucernas.* Lucernę erãt vasa quędam aurea, quę erant in extremitatibus calamorum, & hastilis infixa eis, & erant septem f'm numerum calamorum sex, & vnius hastilis: & in his ponebatur oleum, vt esset pabulum ignis: & non vocantur lucernę factę de cera, aut sepo, sicut nos accipim⁹, quia nihil tale veniebat in vsus tabernaculi. *Et oleum ad nutrimenta ignium.* Etiam isti artifices parabant oleũ, vt esset conueniens ad hoc vt esset nutrimẽtum ignis: debebat autem esse oleum purissimum, & pilo contusum, vt patet supra 27. capi. *Altare thymiamatis.* Hoc erat factũ de lignis setim, & totum coopertum auro, & fiebat ad ponendum super illud in quibusdam vasis ęneis thymiama, & prunas vt arderet coram domino, & esset odor suauissimus. Erat autem hoc altare intra tabernaculum ante velum, quod oppanditur sancto sanctorum. *Et vectes.* Portabatur in vectibus altare thymiamatis, sicut arca, & mensa immissis vectibus per circulos aureos infixos in angulis laterum altaris. *Oleum vnctionis.* Istud est quoddam vnguentum liquidum, quod vocatur oleum vnctionis, quia erat ad vngendum sacerdotes, & vestes eorum, & ipsum sanctuarium cum vtensilibus suis. *Et thymiama ex aromatibus.* Hoc erat durum, & siccum, & contundebatur, donec solueretur in pulueres minutissimos ad cremãdum coram domino. *Tentorium ad ostium tabernaculi.* Vocatur tẽtorium quędam cortina pẽdens ad ostium tabernaculi cooperiens totum latus orientale, quod erat decem cubitorum, & non habebat tabulas: *Altare holocausti.* Ea, quæ ponebantur supra, erant partes tabernaculi, aut vtensilia eius, ita quòd essent intra tabernaculum. Nunc agitur de his, quæ erant extra tabernaculum, & primum erat altare holocausti, quod erat de lignis setim coopertum laminis ęneis, & cauum, cui⁹ fabricatura ponitur supra 27. cap. Et vocatur altare holocaustorum, quia licet alia sacrificia in eo fiebant, tñ principale inter omnia holocaustum erat. De quo magis diximus supra 29. cap. *Craticulam eius ęneam.* Craticula dicitur in Hebręo (Cribrum) quia erat perforata tota, vt cribrum. & vocatur proprie rete, siue retiaculum, vt patet infra 37. capit. Erat autem ista craticula, quasi si acciperetur vna lamina magna ęris satis tenuis, & perforaretur tota: ponebatur autem ista craticula in parietibus altaris affixa eis, & accedebat vsque ad altaris medium. s. in altitudine cubiti, & dimidij ascendendo a pauimento per altaris parietes: erat namque altitudo altaris cubitorum trium, vt patet supra 27. capit. *Cum vectibus.* Habebat etiam istud altare vectes, vt portaretur in eis. *Et vasis suis.*

Duplicia vasa ad ministrationem altaris holocaustorum necessaria.

QVAESTIO. II.

DVPLICIA vasa erant ad ministrationem in hoc altari. Quædam erant vasa ministrationis mundæ. s. ad accipiendum vinum, vel oleum, & similam: & ista erant triplicia, s. cyathi, phialæ, & acceptabula, de quibus supra 25. capi. erant autem ista vasa de auro purissimo, quia ad ministrationem mundã pertinebant, & ponebantur intra tabernaculum super mẽsam propositionis. Alia erant vasa eius, quæ pertinebãt

F ad ministrationem bannausam, quę est ministratio coquorum: & erant fuscinulę, & forcipes, & lebetes, & ignium receptacula. Fuscinulæ erant ad extrahendas carnes de ollis, cacabis, siue caldariis, quæ erant carnes sacrificiorum. Lebetes erant vasa ad suscipiendos cineres, & eijciendos extra sanctuarium. Forcipes erant instrumenta apprehendendi carbones, aut disponẽdi ligna, & prunas ne cogerentur manibus tangere ignẽ. Igniũ receptacula sunt vasa in quibus ponebantur prunæ, & mittebãtur ad altare thymiamatum, vt interpositum eis thymiama arderet in altari coram dño: & ista vasa erant ęnea, quia pertinebant ad ministrationẽ bannausam, vt patet supra 27. capi. & erant ista instrumenta pendentia de cornibus altaris holocaustorum.
G *Labrum.* Erat vas ęneum pendens, aut positum super aliquam columnã continens intra se aquam, quæ fluebat per quosdam canales ad volũtatẽ sacerdotum: & erat factum de ęre. s. de speculis mulierum, quæ excubabant ad ostium tabernaculi, vt patet infra 38. cap. *Et bases eius.* Aliquando ponuntur bases huius pluraliter, aliquando singulariter quasi vnica sit, cùm dicitur supra 30. capitu. Facies labrum ęneũ cũ basi sua ad lauandum. Erat. n. vna basis, sed non multũ refertur hãc vocari basem singulariter, aut pluraliter: erat. n. basis quædam magna peluis ærea posita in pauimẽto, in quam fluebat aqua cadens de labro æneo, ne per pauimentũ deflueret, & vt res lauandæ sic meliùs lauarent, vt intus ponerentur intestina pecorum cũ lauanda essent,
H & sacerdotes ibi pedes ponerent cũ lauarentur ad ministrandũ. De fabricatura huius labri, & basis eius dictum est supra 30. cap. *Cortinas atrij.* Atrium erat magnum spatium in circuitu tabernaculi circundatũ columnis, & cortinis: nam tabernaculum paruę magnitudinis erat. s. in longitudine cubitorum triginta, & in latitudine decem: atrium aũt continebat in longitudine cubitos centum: in latitudine cubitos quinquaginta, vt patet supra 27. cap. & intra istud spatiũ erat tabernaculum. hoc spatium circundabatur in formam quadranguli altera parte longioris: & erant in latere meridiano columnę 20. & in latere aquilonari columnę totidem: in latere aũt orientali decem columnæ, & in occidentali totidem. In his columnis pendebant
I tentoria per circuitum, ita vt totum spatium illud clausum esset columnis, & cortinis, & illa velamina pendentia in columnis vocabãtur cortinę atrij. *Cum columnis, & basibus.* Erant columnę atrij de lignis setim cubitorum 5. secundum altitudinem cortinarum, & habebant bases ęneas, vt patet supra 27. & infra 38. capit. *Tentorium in foribus vestibuli.* Accipiuntur hic fores ꝓ foribus atrij, & in eis ponebatur tentorium. s. quoddã operimentum, quod aliquando extendebatur, & aliquando colligebatur ad claudendum, vel ad introeundum. Erat autem hoc tẽtorium de hyacintho, & purpura, & cocco bis tincto, & bysso retorta opere plumario, cuius longitudo erat cubitorum 15. & pendebat ante tres columnas. *In foribus vestibuli.* Atrium
K vocatur hic vestibulum, quia vestibulum est aliquod spatium ante introitum alicuius domus, maximè qñ est tectum domus foris prominens, & manet aliqua pars cooperta extra domum. Hic autem quia ante fores tabernaculi erat spatium quoddam atrij intra portas atrij, vocatur illud spatium vestibulum. Vel vocatur atrium vestibulum respectu tabernaculi, quantum ad illam partem, quæ stat intra portas atrij ante portas tabernaculi. *Taxillos tabernaculi.* Id est paruos palos, qui vocantur vulgariter staccas, & erant de ære: figebantur autem in terra, & religebantur eis funiculi, vt operimenta tabernaculi, & & cortinæ atrij sic extenderent, & firmiter manerent: ne quolibet impetu ventorum impellente in diuersa trahe-

traherentur, & nudaretur atrium, & tabernaculum. *Vestimenta quorum vsus est in ministerio sanctuarij*. Dicuntur vestimenta ad vsum, siue ministerium sanctuarij vestes Aaron sacerdotis magni, & vestes filiorum eius, quibus induti accedebant ad ministrandum in altari holaustorum, aut in tabernaculo, in altari thymiamatis, vel in candelabro. Et si arguatur, quia dicitur immediatè. *Vestes Aaron pontificis ac filiorum eius.* Quia ponuntur ista hic simul, ergo non deberet poni tanquam signantia idem, sed vt diuersa referentur: ergo vestimenta quorum vsus est in sanctuario est ad aliquid aliud. Respondetur, quòd refertur ad vestes Aaron, & filiorum eius, sed ponuntur hic ista geminata, quia sunt sicut expositiones, & expositum. Vel potest dici quòd ista sunt diuersa, quia ista vestimenta sunt quidam panni facti ad inuoluendum vtensilia sanctuarij quando in itinere portabantur: nihil enim de vasis ministrationis portabatur, quod quibusdam palliis non operiretur. Nam si populares, aut etiam ipsi Leuitę, qui hęc deportabant viderent ea discooperta vllo modo morerentur: vt patet Num. quarto cap. vnde quãdo arca portanda erat, inuoluebatur primò illo velo quod pendebat ante sancta sanctorum, & postea pallio hyacinthinarum pellium, & deinde pallio toto hyacintho: mensa operiebatur primò pallio coccineo, & desuper ponebãt pallium hyacinthinarum pellium: & sic de omnibus aliis vtensilibus, de quibus Num. quarto cap. Hæc autem vestimenta facere debant etiam artifices sanctuarij. Sed hic magis videtur dicendum, quòd ponatur pro vestibus Aaron, & filiorum suorum, quia vocantur vestes siue vestimenta: quod non conueniebat illis pannis. *Vestes Aaron pontificis*. Aaron erat pontifex, siue sacerdos magnus: & habebat speciales vestes, vt patet supra 28. capit. scilicet nouem vestes, vel vt quidam scribunt decẽ, filij sui pauciores habebant. *Et filiorum eius.* Idest omnium sacerdotum descendentium de semine Aaron. Nam eędem vestes sunt Aaron, & filiorum eius, qui essent sacerdotes magni: & eædem vestes sunt filiorũ Aaron, & omnium successorum suorum, & fratrum, qui non sunt sacerdotes magni. *Vt sacerdotio fungantur mihi*. Idest vt exequantur actum officij sui siue ordinis induti vestibus his. Nam non decebat in vestibus cõmunibus indutos sacerdotes coram domino ministrare: quod facit ad munditiam, & ad magnam ministrationis suę reuerentiam, quia si in uestibus communibus ministrarent, actus isti a cõmunibus nihil differre viderent. *Egressaq; est omnis multitudo filiorum Israel.* Describebatur supra Moyses ad offerendũ admonens: hic ponitur populus offerens. *Egressa est omnis multitudo*. Non dicitur hic egredi propriè quasi tota multitudo staret in aliquo loro clauso, sicut in aliqua domo aut tentorio, quia domus ibi nulla erat: tentoria autem non erant tantę quantitatis, vt aliquod eorum posset capere totam hanc multitudinem: sed dicũtur egredi, idest recedere: quia quando Moyses loquebatur stabat coram eo tota multitudo filiorum Israel, nunc autem audito sermone de offerendo perrexit vnusquisque in tentorium suum, vt aliquid apud se eligeret ad offerendum domino, & hoc fuit egredi a conspectu Moysi. *Obtulit mente promptissima*. Idest multùm parata, quasi dicat, non oportuit eos multum suaderi ad faciendum hoc, quia sine magna suasione fecerunt cùm parati essent. *Et deuota*. Idest seipsos tradentes Deo secundum voluntatem suam, & hoc ponitur, quia supra dictum fuerat, omnis voluntarius, & proni animi offeret eas domino. *Primitias domino*. Idest separationes factas de rebus suis tollendo id quod melius erat in eis. *Ad faciendum opus tabernaculi*. Non solùm ad opus tabernaculi tribuerunt, sed etiam ad o-

A pus cortinarum atrij, & ad opus columnarum, & tentorij, & basium atque capitellorum columnarum, & ad fabricandum vtensilia, quæ erant in atrio, scilicet altare holocaustorum, & labrum æneum. Sed vocatur tabernaculum large tertio modo, vt supra dicebatur, pro toto sanctuario cũ tabernaculo & atrio eius. *Quidquid in cultu, & ad vestes sanctas necessarium erat*. Idest dederunt omnia, quę erant necessaria ad ornatum vel ministrationem tabernaculi, & quidquid erat necessarium ad vestes. *In cultu*. Signat cultus duo, scilicet ornatum, aut ministerium, quia deriuatur à verbo colo. quod cùm signet plura, hic duo signata eius conuenire possunt, scilicet honorare, aut ornare. Cultus igitur est honor, vel ornatus: & quia honor prout se
B tenet ex parte honorantis, nihil aliud est, quàm quędã reuerentia exhibita, vel obsequium ad alterum vocabitur cultus ministerium, vel seruitium. Dicuntur ergo aliqua esse ad cultum tabernaculi, idest ad ornatũ eius, vel ad ministerium faciendum in eo. *Et ad vestes sanctas*. Ponit vestes sanctas per se, quia quidquid in tabernaculo aut toto sanctuario erat, aut erat pars sanctuarij, aut aliquod vas, vel supellex sanctuarij, pertinebat ad sanctuarium: vestes autem sacerdotum nõ erant sanctuarij pars, nec aliqđ vas eius, sed magis ornatus sacerdotis. *Ad vestes sanctas*. Vestes sacerdotales vocantur vestes sanctę, q̃a applicatæ erãt ad vsum sanctuarij, cũ solũ in ministerio eius acciperẽtur, & aliàs nunquam vterentur eis sacerdotes. *Viri cum mulieribus*
C *præbuerunt*. Idest viri, & mulieres: quia viri per se offerebant, mulieres offerebant, & feminę per se: feminę aũt non possunt per se non consentiente viro aliquid offerre, quia sicut non licet eis aliquid dare in eleemosynam non consentiente viro, quia administratio bonorum non est feminę attributa sed viro, nisi fortè femina habeat aliqua specialia bona, qua acquirat ex aliquo officio suo factis omnibus obsequiis viro necessariis, & debitis, & procurata vtilitate domus: sicut decet feminas procurare: nam de his bonis potest femina disponere vt ei libuerit: quia apud eam tã proprietas, quàm possessio, & administratio eorum est. Si tamen in acquirendis his aliqualiter impediatur vtilitas domus, vel vir priuetur obsequijs debitis, non pertine-
D bunt illa acquisita ad feminam, sed tantum pertinebit ad bona communia de illis bonis quantum de bonis cõibus deperditum est, vel non procuratum est, & debuisset procurari: vel quantum de obsequio viro tollitur, & ista pars pertinebit ad virorum administratione sicut alia bona communia. Possunt autẽ aliàs feminę offerre, aut eleemosynam dare de licentia virorum suorum habentium administrationem bonorum: hic aũt sic videtur esse factum, q᷑ viri, & mulieres conuenirẽt inter se ad cõmunem concordiam, vt aliquid viri offerrent, & aliquid feminę: nam licèt ius offerẽdi viro inesset, qui potestatẽ dispensatiuam in administratione rerum gerit, vel vt feminę ex mandato virorum offerrent, tamẽ non est factum sic, sed quilibet per se
E aliquid obtulit. Pro quo considerandum, quòd eleemosyna proficit illi, qui dat eam, aut pro quo datur, & tunc cùm vir, & vxor simul maneant bona, quę possident communia sunt, & cùm datur aliquid de eis in eleemosynam, vel oblationem, aut donationem, vel quemlibet alium modum, datur de eo, quod bonum est cuilibet eorum, & sic datur aliquid de bonis viri, & aliquid de bonis vxoris, quicunque ergo horũ eleemosynam daret siue vir, siue femina, proficeret alteri, quia de bonis eius dabatur, nisi fortè alter eorum repugnaret danti, quia tunc non poterat ei proficere, cùm meritum, & demeritum fundentur super voluntarium: siue igitur hic offerret vir, & femina non dissentiret, proficiebat hęc oblatio vtri-

Feminę si possunt aliquid offerre non consentiẽ te viro.

Si vir eleemosynam obtulerit proficiet vxori, & è contrario

que equaliter quantum est ex opere, quod fit, quia ipsum quod fiebat tantum pertinebat ad virum, sicut ad feminā. quia dabatur bonū, qđ æqualiter erat vtriusq; siue offerret femina iubente viro, aut consentiente eodem modo ad vtrunq; pertineret id bonum, quod fiebat: non factum fuit tamen hic sic ad concordiam inter virum & vxorem, quia si vir per se offerret, crederet vxor non sibi proficere illud, quia solus vir agebat, qui administrationem rerum solus gerebat. In hoc tamen erraret, quia proprietas, & possessio ad vtrunq; indiuisim & equaliter pertinebat, quidquid tamen esset ipsa non potens magis iudicare sic crederet, & indignaretur, atque molestè ferret nullam partem boni ad eam pertinere. Si autem ipsa femina ex mandato viri aliquid offerret, & vir nihil offerret, etiam fæmina crederet ad se non pertinere partem illius operis, quia mandato alterius hoc efficiebat. Vt ergo tolleretur omnis scrupulus, & haberetur pax omnimoda, permiserunt viri mulieribus quòd ipse offerrent aliqd pro se solis, & viri offerrent aliquid pro se solis, & hoc quidem quantum ad opinionem aliquid erat, ad rem tamen nihil: quia etiam sic conuento inter eos id qđ femina pro se sola offerebat viro proficiebat, cùm medietas illius esset viri, & ipse consensisse, vxorem sic offerre, & id qđ vir pro se solo offerebat proficiebat ēt feminæ, quia medietas eorum, quæ offerebat vir, erat ipsius vxoris: sic autem fiebat in solutione pro expensis sanctuarij quando computabatur totus populus, quilibet qui transibat ad numerum, dabat dimidium siclum, ad quem nec diues permittebatur addere, nec pauper diminuere: vt patet supra 30. capi. vt quilibet putaret se æqualiter pertinere ad cultum Dei, sicut qlibet alius: ita hic cùm vir offerret per se, & fœmina per se: putaret se quilibet eorum pertinere ad cultum Dei. *Armillas, & inaures.* Hic ponitur ea, quæ feminæ dederunt, scilicet armillas. Vocantur armillę quædam ornamenta ab armo pendentia, quæ argentea, & aurea sunt: & ponuntur ad colligandum vestes. *Et inaures.* Dederunt etiam inaures, quæ sunt aurium ornamenta, & ista non solum pertinent ad feminas, sed etiam ad masculos, maximè in ætate puerili: sic dicitur supra 32. cap: cùm Israelitæ peterent, vt Aaron faceret eis Deos, respōdit Aaron: tollite inaures aureas de vxorum filiorumque, & filiarum vestrarum auribus. *Et dextralia.* Vocantur dextralia ornamenta brachiorum dextrorum dicta a dextris, in quibus ponebantur. *Omne vas aureum.* Ista supra posita erant ornamenta de auro aut de argento, & pertinebant ad feminas magis specialiter, ponuntur hic ea, quę generaliter viris, & feminis conueniebant, scilicet. *Omne vas aureum.* Viri dabant vasa aurea multa ad istam fabricationem: & ista fuit causa potissima quare Deus mādauit Israelitis spoliare Aegyptum auro, & argento petendo vasa aurea, & argentea, quia si non accepissent ab Aegyptiis, ipsi non habebant tantum aurum, & argentum cùm non possent diuites esse in Aegypto, quia premebant eos Aegyptij, cogentes pro aliis laborare, & pro se nihil lucrabantur, aut valde paucum, vt vix possent vitam suam sustentare. *In donaria domini separatum est.* Idest separatum fuit, vt esset donum Dei. Est hic hyperbole, quia tanta multitudo auri, & argenti offerebatur, quod videretur nihil dimitti apud ipsos offerentes: sed multa alia dimissa sunt, quia aliàs non habuissent principes tribuum aliqua vasa aurea, vel argentea, quæ offerrent: sed postea in die dedicationis tabernaculi obtulit quilibet de principibus acetabulum vnum argenteum pondo siclorum centū triginta, & phialam argenteam 70. siclorum, & mortariolum ex decem siclis, vt patet Num. septimo cap. Ergo multa vasa manserunt aurea, & argentea apud

F Israelitas. *Siquis habuit hyacinthum.* Idest sericum coloris celestis. *Aut purpuram.* Idest sericum coloris rubei vergentis ad nigrum, & hoc non in panno contexto, sed in filo, quia omnia, quæ in sanctuario fabricata sunt, artifices fabricauerunt, & texuerunt. *Coccumque bis tinctum.* Idest fila bis tincta sanguine coccorum. *Byssum.* Scilicet genus lini candidi. *Et pilos caprarum.* Dicitur pilos caprarum, & non vellera: quia in capris non fiunt vellera sicut in ouibus, quia pili caprarum sunt hispidi, & recti, & non cohęrēt inuicem sicut pili ouium. *Et pelles arietum rubricatas.* Quia multi eorum habebant pelles taliter paratas ad aliquos vsus suos, & postea dederunt ea, domino offerētes. *Et hyacinthinas.* Habebant etiam pelles illas boum sic paratas ad suas
G necessitates, nam ibi in deserto non parauerunt eas. *Argenti, & æris metalla.* Omnia hęc de Aegypto asportabant pręter ligna setim, & factū fuit hoc, quia Deus eos mouit ad portandum ista: nam licèt de auro, & argento non esset mirandum, quòd ipsi portarent de illo quātum possent, cùm sint pręciosa, de quibusdam tamen aliis rebus, vt de ęre & pellibus rubricatis tam arientinis, quàm hyacinthinis, mirādum est, quomodo eas secum detulerint, cùm vix possent ducere vxores, & filios in asinis: sed Deus ad hoc specialiter mouit vt construeretur sanctuarium ei. *Ligna quoque setim.* Ista fuerunt ad faciendum diuersas constructiones in sanctuario, de quib⁹ dictū fuit supra vigesimo quinto capit. Ista ligna setim non fuerunt adducta de
H Aegypto sicut cętera, quæ hic continent̄, sed in deserto habita sunt. quomodo autem, vel vnde habita fuerint, dictum fuit supra 25. capitu. *In varios vsus.* Quia ad omnes vsus tabernaculi, in quibus ponebantur ligna, profuerunt ligna setim: nec aliquod alterum genus ligni habitum fuit in toto opere sanctuarij. *Sed & mulieres doctæ.* Hic ponuntur aliqua, quæ pertinebant ad specialem operationem mulierum. *Quæ neuerant hyacinthum.* Idest quę nouerant tingere vel filare, aut texere hyacinthum, quia istę neuerunt hyacinthina fila, & purpurea habentes ibi materiā istorum. Fuerant istę mulieres doctę in Aegypto circa materiam hyacinthinam, & purpuream facere quidquid fieri poterat: & duxerunt materiam hanc, scilicet lanam in desertum, & ibi neuerunt atque cętera fecerunt, quę
I necessaria erant ad purpuram, & hyacinthum. *Et vermiculum.* Vocatur hic vermiculus id qđ supra vocabatur coccus bis tinctus: quia ille est quidā vermis, qui est valde rubeus, & de sanguine eius, qui est tenax valde tinguntur res rubrę valde colore viuido. *Ac byssum.* Idest quę nouerant filare byssum. *Et pilos caprarum.* Idest quę nouerant nere de filis caprarum. *Sponte propria cuncta tribuentes.* Idest omnes mulieres, quę aliquid horum habebant, vel aliquid facere sciebant, tribuerunt Deo sponte. *Principes vero.* Scilicet principes duodecim tribuum. *Obtulerunt lapides onychinos.* Scilicet ad ponendū in superhumerali, & in rationali. Nam in duabus extremitatibus superhumeralis duo onychini ponebantur, in rationali autem poneba-
K tur vnus onychinus. *Et gemmas ad superhumerale, & rationale.* Vocantur hic gemmę omnes lapides præciosi præter onychinos. Et legenda est tota ista litera copulatim, scilicet quòd obtulerunt principes onychinos, & gemmas, & hoc ad ad ornādum superhumerale & rationale, referendo singula singulis, scilicet onychinos ad ornandum superumerale. *Et gemmas.* Idest alios lapides pręciosos ad ornandum rationale. *Aromata, & oleum.* Obtulerunt enim Israelitę aromata, quę sunt aliqua confecta de myrrha: & erant ad faciendum vnctionis oleum. Oleum aūt qđ ponitur hic erat oleum simplex, quia ponebatur ad luminaria ɔcinnāda. i. ad sustentandū, vel fouēdū lumē.

Et

Et ad preparandum vnguentum. Istud est vnguentum, quo vngebantur sacerdotes, & sacerdotales vestes, & totum tabernaculum cum vniuersis supellectilib⁹, vt patet supra 30. cap. *Et thymiama odoris suauissimi*. Istud thymiama est quod ex multis speciebus fiebat, & erat omnia dura atque contundebantur in puluerem minutissimum, vt postea ponerentur in altari thymiamatis ad cremandum corā domino, vt patet supra 30. ca. *Omnes viri, & mulieres*. Scilicet quòd quilibet eorum pro se obtulit: aliquid enim vir offerebat, & aliquid femina, vt cuilibet eorum videretur hoc proficere, vt supra declarauimus. *Mente deuota*. Idest ardenti, & prompta. *Obtulere donaria*. Idest dederunt dona. *Vt fieret opera, que iusserat Deus*. Ideo secundum quòd Moyses dicebat eis necessariam esse talem, aut talem rem, ita ipsi offerebant. *Per manum Moysi*. Non est sensus, quòd dominus iusserit ista fieri per manum Moysi, idest quòd Moyses ista faceret, quia dicitur quòd De⁹ elegerit ad hoc Beseleel, & Ooliab, & quòd in corde omnis eruditi dederit sapientiam, vt patet supra 31. cap. & hic infra, sed dicitur per manum Moysi referendo ad illud verbū, iusserat, & non ad illud verbum, fieri scilicet: quòd Deus mādauit per manum Moysi, idest per Moysen, ita quòd Moyses loqueretur ista mandando filiis Israel ex parte Dei. *Cuncti filij Israel*. Notatur hic magna deuotio populi: quia ponitur quòd omnes de populo obtulerunt tam viri, quàm feminę. Forte non fuit aliquis in toto Israel, qui non offerret aliquid ad opus istud. *Voluntaria domino dedicauerunt*. Idest omnes dederunt aliquid, & quilibet dedit illud sponte.

Operari⁹ sapiens cō uocatur.

Dixitque Moyses ad filios Israel: Ecce, vocauit Dominus ex nomine Beseleel filiū Vri filij Hur de tribu Iuda, impleuitq; eum spiritu Dei, sapientia, & intelligentia, & scientia, & omni doctrina ad excogitādum, & faciendū opus in auro, & argento, & ære, sculpendisque lapidibus, & opere carpentario. Quidquid fabrè adinueniri potest, dedit in corde eius: Ooliab quoque filium Achisamech de tribu Dan ambos erudiuit sapientia, vt faciant opera abietarij, polymitarij, ac plumarij de hyacintho, ac purpura, coccoque bis tincto, & bysso, & texāt omnia, ac noua quæque reperiant.

Dixitq; Moyses. Hic ponitur secūdum de artificum vocatione, & electione. *Ecce vocauit dominus*. Idest elegit, quia non vocauit accipiendo propriè vocare. *Ex nomine Beseleel*. Idest quod Deus multos artifices ad hoc opus elegit, sed quosdam eorum elegit non expresso nomine eorum, sed solùm dedit eis sapiētiam scilicet dando eis, quòd scirent facere, quæ nunquam sciuerant: vel fecit eis scire melius illa quàm sciuerant: & postea cùm fuit tempus fabricandi Moyses vocauit eos vniuersaliter, dicens: quisquis vestrum sapiēs est veniat, & faciat opus domini, quod imperauit. specialiter autem vocauit quosdam, scilicet Beseleel, & Ooliab exprimens nomina eorum, & hoc est dicere, quòd vocauit eos De⁹ ex nomine, idest vocauit nominatim eos. *Filium Vri, filij Hur*. Fuit autem Hur au⁹ Beseleel, & Caleb dicitur proauus Beseleel: sic patet primo Paralip. 2. cap. quia dicitur, quòd Caleb accepit vxorem nomine Azuba, & genuit ex ea filios: dein-

A de mortua ea accepit vxorem Ephrata, quę peperit ei Hur, porro Hur genuit Vri, & Vri genuit Beseleel. Est igitur necessariò Caleb proauus Beseleel.

An Caleb proauus Beseleel fuerit ille, qui missus est in exploratorem ad terram promissionis.

QVAESTIO. III.

DICVNT autem quidam hunc Caleb esse, qui fuit de exploratoribus missis ad terram Chanaan, & post ingressum terræ Chanaan ipse erat quasi princeps in tribu Iuda. Quod patet, quia Iosue, 14. ca. cū ac-
B cederet tota tribus Iuda ad Iosue ponit inter eos Caleb loquens, quod maioribus conuenit. Hunc Caleb dicunt habuisse filium nomine Hur, qui acceperit in vxorem Mariam sororem Moysi. Hec autē satis starent nisi manga inconuenientia sequerentur. Fundamentum autem ad inducendum inconuenientia est, quia dicitur Iosue 14. cap. quòd tempore, quo Moyses misit Caleb cum aliis exploratoribus, erat annorū 40. videtur autem difficile, imò penè inpossibile, quòd homo quadraginta annorum haberet pronepotem, qui esset iam aliquantę ętatis, ita vt aliquid facere posset fabricando. quemamodum necesse est poni in Caleb: dando quòd Caleb, qui fuit nepos Hur fuerit ille, qui iuit cum exploratoribus ad terram Chanaan.
C Glosa autem Hebraica, vt concordet hoc, ponit quasi plurima alia incōueniētia, assignādo modum per quē hoc fuerit, & dicit quòd Caleb cùm esset octo annor. accepit vxorem nomine Azubam, & genuit ex ea in sequenti anno, & mortua fuit Azuba in isto anno, scilicet in fine noni: in principio autem decimi anni accepit aliam vxorem, quæ vocabatur Ephrat, siue Ephrata, & alio nomine dicit Maria, scilicet soror Moysi, & genuit ex ea in anno decimo suo Hur, scilicet in fine decimi. Deinde Hur in fine decimi anni sui, qui erat annus vicesimus primus Caleb genuit Vri, Vri autē in anno nono suo, qui erat annus tricesimus vitę Caleb genuit Beseleel, Beseleel āt anno decimo ętatis suę, qui erat annus quadragesimus vitæ Caleb incepit
D construere sanctuarium: & hoc fuit paulo antequam irent exploratores ad terram Chanaan: nam exploratores missi sunt in tertio, vel quarto mense secundi anni ab exitu de Aegypto, vt patet ex pcessu libri Numerorum. Beseleel autem cępit construere sanctuarium primo anno exitus de Aegypto, ita quod fuit cō structum in prima die sequētis anni, vt patet infra 40. cap. Sed hic valde magna inconuenientia sunt. Primū est quia dicitur quòd Caleb anno suo octauo accepit vxorem, & genuit ex ea. Quid enim stultius quàm dicere aliquem hominem gignere posse anno octauo? Et dato quòd ex aliquo specialissimo euentu gignere potuisset, quis tamen in tali tempore vxorem ei dare vellet, cùm vix sit tunc in pueris aliquis vsus rationis? (Confutatio glosæ Hebraicę.)
E Item est aliud incōueniens quòd acceperit Caleb Maria in vxorem, quia mulier ita vetus nō acciperet in virum aliquem ita iuuenem, maxime cùm ipsa esset mulier sancta, & prophetissa: vt patet supra. 15. cap. Nam quando esset Caleb annorum 40. esset Maria annorum quasi centum aut 95. Quod patet, quia Maria erat maior Moyse 12. vel 13. annis ad minus: nam cùm Moyses fuit expositus in fiscella scirpea in carrecto fluminis, Maria soror eius erat in custodiā, & stans coram filia Pharaonis prudenter locuta est coram ea pallians veritatem facti, quod non pertinet ad puellas paruę ętatis, sed ad eas, quæ iam sunt ad minus duodecim, vel tresdecim, aut quatuordecim annorum: Moyses autem erat nunc annorum 82. quia iste erat

secũdus annus ab exitu de Aegypto, in quo missi sunt exploratores, & compleuit Caleb annos quadraginta, quia antequam exirent de Aegypto cùm primum stetit Moyses coram Pharaone erat annorum octuaginta, vt patet supra cap. septimo: erat igitur nunc annorum octuagintaduorum, quibus si addantur 13. vel 14. anni quos Maria haberet supra Moysen, essent anni 95. aut 96. vel quasi centum. Concluditur ergo, ꝙ quando foret annorum 40. Caleb, Maria vxor eius esset annorum 95. aut quasi centum: hoc autem non conuenit, quia mulier ita vetus tam iuuenem maritũ acciperet, quia hoc ad libidinem explendã esse videbatur. Item si accipiatur secundum quòd ipsi ponũt, adhuc erit maius inconueniens, scilicet quod acceperit Caleb in anno decimo vitæ suę in principio Mariã in vxorem, quia cũ eo tempore, quo erat Caleb 40. annorum esset Maria ad minus annorum 95. vel centum, sequeretur quòd quando esset Caleb annorum decem esset Maria annorum 65. vel quasi 70. Hoc autem valde ridiculum est, quòd mulier 70. annorum, vel quasi acciperet in virum puerum annorum decẽ. Item magnum inconueniens erat eodem modo, ꝙ Hur filius Caleb anno suo decimo, gigneret filium suum Vri. Item erat inconueniens, quòd Vri in anno suo nono gigneret Beseleel. Item erat inconueniens, quòd Beseleel anno decimo vitę suæ fabricaret sanctuarium, quia hoc requirebat magnam peritiam artis, & robur organorum executiuorum, quorũ neutrum inest vnquam alicui puero decem annorum. Et si forte dicatur, quòd ista facta sunt miraculosè, scilicet quòd Deus docuerit Beseleel sicut dicitur in litera, quòd repleuit eum spiritu sapientię, & intelligentiæ, & scientiæ. Respondetur quòd hoc non agit: nã licèt Deus infuderit, & augmentauerit miraculosè artem Beseleel, tamen nõ totaliter infudit quidquid Beseleel sciuit: quia ante hoc erat ipse peritus in omnibus artibus his, quas alij homines eiusdem temporis sciebant, sed quia non sufficiebant illę, Deus adauxit apponendo possibiles habitus, & perficiendo eos, qui perfecti non erant: sicut declarauim⁹ supra 28. & 31. cap. ergo in ætate annorum decem non poterat Beseleel ista habere: non est ergo verum, quòd Caleb, qui fuit explorator fuerit proauus Beseleel, aut quòd fuerit ipse maritus Mariæ sororis Moysi. Nicolaus autem dicit ꝙ fuit iste Beseleel filius Vri, & fuit nepos Hur, sed non fuit pronepos Caleb. Et ratio sua est, quia hic cùm ponitur genealogia Beseleel, solùm ponitur Hur auus, & pater Vri, sed non ponitur Caleb proauus. Cùm autem dicitur quòd Beseleel fuit filius Vri, filij Hur, filij Caleb, vt habetur primo Paralipo. cap. secundo. Respondet quòd non sunt eędem personę illæ, quæ ponuntur illic, & quæ ponuntur hic, licèt sint in eadem tribu, scilicet in tribu Iuda vtrique, quia multo tiens nominantur multę personę eisdẽ nominibus. Sed hoc licèt Nicolaus dicat quodcunque voluerit, satis est difficile: nec vnquam tale vidi in sacra scriptura. Nam ꝙ aliqua nõia diuersarũ personarũ coincidãt satis facile est, cùm plura sint indiuidua humana quã nomina differentia, ideoq; necessaria est in eis æquiuocatio, sed quòd in aliqua cognatione sint tres viri, scilicet auus, pater, & filius, qui nominentur tribus nominibus diuersis sicut hic, scilicet Hur, & Vri, & Beseleel, & in eadem cognatione sint alij tres, scilicet auus, & pater, & filius vocati eisdem tribus nominibus differentibus, & eodem ordine, scilicet auus Hur, & pater Vri, atque filius Beseleel, satis difficile est: nec credo in tota sacra scriptura reperiri: licèt non est negandum fieri potuisse, cùm nos imponamus nomina, vt volumus. Quod tamen Nicolaus saluet veritatem huius textus in casu quem non reperimus in sacra scriptura,

Opi. Nicolai de lyra refellitur.

F & est difficile reperiri, cùm nullus eum ad hoc inducat, satis videtur dissonũ rationi. Sed Nicolaus in hoc deficit, quia putauit se cogi ad hoc. Et patet quia cùm Paralip. primo in ca. secũdo ponatur Caleb pater Hur, & Hur pater Vri, & Vri pater Beseleel, necessarium est, vt ipse ponat illum esse Beseleel, qui fabricauit sanctuarium. Aut cùm hic dicatur Beseleel filius Vri filij Hur, quòd ponantur tres personę aliç, scilicet auus, pater, & filius eorundem nominum in eodem ordine in eadem cognatione. debuerat tamẽ dicere quòd ille Beseleel, qui ponitur primo Paralip. capi. 2. sit qui construxit sanctuarium, & quòd fuit proauus eius Caleb, & istæ tres personę hic positę, scilicet Hur, Vri, Beseleel sunt eędem, quæ habentur primo Paralip. 2.
G cap. Sed Nicolaus recusauit hoc confiteri, quia putabat se per hoc incidere in omnia inconuenientia, quę assignauerat, sed non incidit. Est autem principium apparentię, quia iste, qui ponitur proauus Beseleel primo Parali. 2. cap. vocatur Caleb, & ille qui intrauit cũ exploratoribus in terram Chanaan vocabatur Caleb, principium autem defectus est, quia ipse putauit esse eundem Caleb, tamen non est. Et supradicta patent: quia dupliciter Caleb inuenitur, scilicet vnus, qui vocatur Caleb filius Esrom, filij Phares, filij Iudę, & alius Caleb, qui vocatur filius Iephonne: ille autem qui vocatur Caleb filius Iephonne fuit explorator intrans in terram Chanaan, & erat quadraginta annorum, quando intrauit in terram Chanan ad explorandum, vt pa-
H tet Iosue. 14. cap. vbi vocatur Caleb filius Iephõne Cenezeus, qui fuit explorator. Idem dicitur Nu. 26. cap. vbi soli Iosue, & Caleb filius Iephonne dicũtur superfuisse de cuncta multitudine bellatorum. Idem habetur Num. 14. cap. de hoc igitur procedunt inconuenientia, quę nos supra assignauimus, & quæ assignat Nicolaus, si ponatur esse proauus Beseleel, quia erat quadraginta annorum nondum completorum, quando Beseleel incepit fabricare sanctuarium, & inconueniens erat hunc poni maritum Marię sororis Moysi, putauit autem Nicolaus, quòd ille Caleb, de quo agitur primo Parali. 2. cap. sit Caleb explorator, ideo non concessit vllo modo esse illum Beseleel, qui ibi ponitur cõstructorem sanctuarij. Quod autem isti duo Ca-
I leb sint distincti, patet, quia vnus vocatur filius Esrom alius vocatur filius Iephonne. Item quia de cognatione vnius agitur primo Parali. 2. cap. scilicet de Caleb filio Esrom: de Caleb autem filio Iephonne, & de cognatione sua agitur primo Paralip. 4. capi. Item patet in progenie sua, quia si consideretur tota progenies immediata Caleb filij Esrõ, & Caleb filij Iephonne nullo modo concordant: quod patet considerãdo 2. & 4. cap. primo Paralipo. Item patet, quòd non sit idem Caleb, quia Caleb filius Iephonne erat annorũ quadraginta, in secundo anno ab exitu de Aegypto, quando missus fuit vt explorator, vt patet Iosue 14. capit. Caleb autem filius Esrom, si tunc viueret, esset aliquasi 190. annorum, quę ętas non concedebatur ali-
K cui homini in illo tempore, ergo nõ viuebat tunc ille Caleb, vt posset mitti in exploratorẽ. Antecedens patet, quia Esrom fuit filius Phares filij Iuda: Phares autem intrauit cum patre suo in Aegptum, vt patet Gene. 46. cap. deinde genuit Esrom: vnde posset eum gignere post 16. vel 17. annos introit⁹ in Aegyptum, sed in Aegypto fuit mansio filiorum Israel annis 215. vt declaratum fuit Gen. 15. cap. & supra primo & 2. capi. a quibus detrahẽdo 16. vel 17. annos antequam gigneretur Esrom manent 198. anni quibus mansuri erant Israelitę in Aegypto post natiuitatem Esrom: genuit autem Esrom primogenitum suum Caleb anno 15. aut 16. quia anno suo 60. genitus erat abnepos suus Beseleel, quod patet primo Paralipo. 2. cap. cùm dicitur: Caleb

Duo fuerunt Caleb. s. Caleb filius Esrom, & Caleb filius Iephõne.

Caleb filius Esrom accepit vxorem nomine Azuba, cumq; mortua esset, accepit vxorē nomine Ephrata, quæ peperit ei Hur, porro Hur genuit Vri, & Vri genuit Beseleel, post hæc ingressus est Esrom ad filiam Machir patris Galaad, & accepit eam, cùm esset annorum sexaginta, sed in isto tempore genitus fuerat abnepos eius Beseleel, ergo pro tot generationibus oportebat annos sic diuidi, vt fierent generationes in anno 15. vel aliquæ in 16. & aliquæ in 18. fuisset ergo genitus Caleb filius Esrom anno 15. Esrom. Demendo igitur hos 15. annos à 198. qui antea remanebant à natiuitate Esrom vsq; ad exitum de Aegypto, manebunt anni 183. à natiuitate Caleb filij Esrom vsque ad exitum de Aegypto, quibus superaddantur duo anni, qui inceperant fluere, quando missi sunt exploratores, essent anni 185. nulli autem talis ætas concessa est.

Abraham vixit annis 171. Isaac verò 180.

Quia & Abraham, qui iam à multis diebus trāsierat, solùm vixit annis 175. vt patet Gen. 25. cap. & Isaac, qui plus vixit durauit annis 180. vt patet Gen. 35. cap. non ergo potuit tūc viuere Caleb filius Esrom, vt mitteretur in exploratorem in terram Chanaan, maximè cùm dicatur Caleb annorum 40. quando fuit explorator, vt patet Ios. 14. cap. Et hoc est quod concluditur, accipiendo, ꝙ illud qđ dicitur 1. Paralip. 2. cap. scilicet. Post hæc ingressus est Esrom, referatur ad immediatè suprapositā cū dicebatur Vri genuit Beseleel. s. ꝙ ante natus esset Beseleel, quàm acciperet Esrom in vxorē filiam Machir, quod erat in anno suo 60. Sed non est sic referēdum: quia tunc Beseleel esset annorum 145. quando debuisset incipere primam fabricationem tabernaculi: sed ad hanc ætatem nullus in illo tempore accedebat: postquam .n. mortuus fuit Iacob, qui vixit annis 147. vt patet Gen. 47. cap. non legitur, quòd aliquis 140. annos attigerit, quanto magis 145. etiam dato quòd tantā ętatem attigisset, non posset in illa ętate aliquid construere, aut saltem clare videre.

Iacob vixit annis 147.

Doct. det.

Dicendū ergo, ꝙ ly post hoc, nō refertur ad immediata, sed alia superiora, & tunc non erit sensus, ꝙ prius natus esset Beseleel, quàm Esrom accepisset filiam Machir in anno suo 60. & tunc poterit assignari aliter satis conuenienter. s. ꝙ Phares, qui in primo anno vitæ suæ descēdit in Aegyptum, vt patet in his, quæ diximus Gen. 38. cap. genuerit primogenitum suum Esrom anno suo 25. aut modicum vltra, vel citra, & deinde Esrom genuerit Caleb anno suo 25. & Caleb genuerit Hur anno suo 25. & Hur genuerit Vri anno suo 25. & Vri genuerit Beseleel anno 25. erunt isti anni simul sumpti 125. qui detracti à 215. quibus fuit tota mansio filiorum Israel in Aegypto manebunt anni 90. Et istos annos haberet Beseleel, quando incepit fabricare opus tabernaculi. Et tunc etiā manet id quod volebamus, scilicet quòd Caleb tot annorum esset, ꝙ tunc viuere non posset accipiendo pro Caleb filio Esrom, qa tunc esset Caleb filius Esrom annorum 167. Quod patet, quia mansio Israelitarum in Aegypto fuit annorum 215. à quibus detractis 50. annis, qui transierant quādo natus est Caleb filius Esrom secundum computationem supra positam manebunt 165. quibus addantur duo anni, qui inceperant fluere quando Beseleel finiuit Tabernaculum, & postea cum missi sunt exploratores erunt anni 167. Si ergo tunc esset Caleb filius Esrom viuens, esset annorum 167. sed nullus tantam ætatem attingebat: ergo non posset esse viuens Caleb filius Esrom, quando missi sunt exploratores, cum quibus dicitur iuisse Caleb filius Iephonne Cenezæi. Dicendum ergo, quòd isti fuerunt duo Caleb. Et intelligitur hic de Caleb illo, qui fuit filius Esrom, & non de illo, qui fuit filius Iephonne: nam accipiendo Caleb filium Iephonne proauum Beseleel, necesse erat, Beseleel anno vitæ suæ 10. aut ante incepisse fabrica-

A tionem sanctuarij. Si autem ponatur Caleb filius Esrom esse proauus Beseleel huius, q̄ fabricauit sanctuarium, stat multum conuenienter, quia poterit stare Beseleel esse annorum 92. aut paulo minus, in qua ætate satis poterat esse eruditus in omnibus artificijs mechanicis. Patet antecedēs, quia vt diximus supra, Phares intrauit in Aegyptum cum patre suo Iuda primo, aut secundo anno vitæ suæ, & genuit filium suum Esrom anno 25. aut paulo ante, vel paulo post: & sic Esrom genuit Caleb, & Caleb genuit Hur, & Hur genuit Vri, & Vri genuit Beseleel: in quibus generationibus transierunt anni 125. quibus demptis à 215. quibus manserunt Israelitæ in Aegypto, manent 90. anni: hos autem haberet Beseleel in exitu de Aegypto, quibus ad- B dantur duo erunt anni 92. qui fluxerunt de vita Beseleel, quando incepit construere sanctuarium. Concluditur ergo, ꝙ Caleb fuit proauus Beseleel: sed non Caleb filius Iephonne, sed Caleb filius Esrom. Sed dicendum quoque est, quòd iste Hur, qui est auus Beseleel, non fuerit maritus Mariæ sororis Aarō & Moysi, qui cōstitutus fuit in iudicem absente Moyse, de quo supra 24. cap. scilicet: Habetis Aaron, & Hur vobiscū, siquid quæstionis natum fuerit referte ad eos: & ille de quo dicitur supra 17. cap. ꝙ Hur, & Aaron sustentabant manus Moysi, quæ graues erant, quia necessariū esset, quòd illo tempore iste esset ad minus annorum 142. secundum computationem factam supra, quia Beseleel erat annorum 92. aut 91. quando incepit cō- C struere sanctuarium, sed genuit eum Vri anno suo 25. & Hur genuit Vri anno suo 25. ergo erant 50. anni, quando natus fuit Beseleel, quibus natus fuerat Hur, qui additi ad annos 91. vel 92. Beseleel cōplebunt annos 141. vel 142. Hur, nulli tamen tanta ætas concedebatur illo tempore, nec adhuc 135. Dicendum igitur quòd ille Hur, qui fuit iudex cum Aaron, & sustinuit manus Moysi, & cōmuniter dicitur esse maritus Mariæ sororis Moysi, non fuit auus Beseleel. *Impleuitque eum spiritu sapientiæ.* Idest impleuit eum sapientia, quę est aliquid spirituale. Vel impleuit eum sapientia, quę est quoddam principium operationum sicut spiritus, & accipitur sapientia pro arte. Et distinguuntur hic tria, scilicet spiritus scientiæ, & sapientiæ, & intelligen- D tiæ: sapientia dicitur quantum ad eam, quæ est infusa: scientia dicitur quantum ad eam, quæ est acquisita, intelligentia dicitur acumen naturalis ingenij. *Et omni doctrina.* Licèt doctrina dicatur scientia demonstratiua, quod pertinet ad Mathematicas, vt innuit Isidorus Etymolog. lib. 1. cap. 1. tamen accipitur hic pro arte, scilicet quod Beseleel fuit repletus à Deo omni modo cognitionis artis. De istis autem quomodo distinguantur, & quomodo accipienda sunt, dictum fuit supra 31. cap. & ibi vide. *Ad excogitandum, & faciendum.* Hoc potest dupliciter accipi: vno modo ad excogitandum, & faciendum, idest ad cogitandum primò quomodo aliqua res fieri debeat, & postea ad exequendum illam factionem: nam ista duo necessaria sunt: oportet E enim primò intelligere modum fabricandi. s. quid primò, aut quid secundò fieri debeat, & vbi inchoādum, & vbi desinēdum sit. Et post hoc oportet esse in manibus talem habitum, secundum quem possimus perficere, quod disponimus, vtrumque autem ad artem pertinet, quia est conditio habitus perfecti. Alio modo potest intelligi. *Ad excogitandum, & faciendum.* Idest ad excogitandum figuras aliquarum rerum artificiabilium, quæ nunquam visæ sunt, quarum exemplaria videntur, vtrumque autem intelligitur hic: primum, cùm dicitur ad excogitandum: secūdum, cùm dicitur ad faciendum: & pertinet quodlibet horum ad habitū artis, sed primum adhuc magis pertinet ad quoddam naturale acumen, quod multum adiuuat habitū artis.

In

In auro, & argento. Hoc pertinet ad vnam artem, nam argentarij, & aurifices licèt differant in materia, tamē non differūt in habitu artis, cùm eadem sint factibilia per habitum aurificum, & per habitum argentariorū, & idem modus fabricandi est vtrisque. *Et ære.* Alij sunt artifices æris, quia alias res faciunt, & alium modum fabricandi habēt. Et necessarium erat, quòd isti essent artifices in ære, quia in opere sanctuarij multa fiebant de ære, vt opertura altaris, & craticula, & bases columnarum atrij, & paxilli funiculorum, & vasa altaris holocaustorum. *Sculpendisque lapidibus.* Hoc est aliud officium, quia est aliud opus, & non solùm erat necessarium sculpere lapides, sed etiam incastrare eos. Sculpere dicitur cauare, & hoc fiebat in lapidibus, vt in eis insignita essent nomina filiorum Israel: nam in duobus onychinis, qui erāt in duabus extremitatibus superhumeralis, erant sculpta 12. nomina filiorum Israel, in quolibet onychino sex nomina. Erant etiam in pectorali, quod rationale dicitur scripta nomina 12. filiorum Israel in 12. lapidibus, vt patet supra 28. cap. Incastrare dicitur facere de auro quosdam loculos, in quibus ponerentur lapides, nè caderent, & quædam pars lapidum occulta esset, quædam verò apparens, in qua esset scriptura nominis: erat ergo necessaria peritia sculpendi, & incastrandi in artificibus his. *Et opere carpentario.* Opus carpentarium est quidquid in lignis fit per dolationem, & necessarium erat hoc pro fabricatione arcæ, & columnarum de lignis Setim, & altaris holocaustorum, & altaris thymiamatū, atq; mēsæ. *Et quidquid fabrè adinueniri potest.* Idest quidquid potest fieri per artem fabrilem. Faber est nomen artificis generale ad omnes artifices, qui aliquid faciunt in materia dura percutiendo: sic aurifices, argentarij, carpentarij, ferrarij, marmorarij, cæterique, qui duram supellectilem excudunt fabrorum nomen assumunt: ideo istud nomen faber determinatur interdum per adiunctiones materiæ, vt cùm dicimus faber ferrarius, faber lignarius, & sic de cæteris: cùm autem siue adiuncto ponimus, signat fabros quoslibet, & sic ponitur hic fabrè, vt signat omne officium, quo agim⁹ in materiam duram percutiendo, licèt aliquando ex vsu vulgarium grammaticorum cùm istud nomen faber per se proferimus pro fabris ferrarijs illud ponimus. *Adinueniri potest.* Idest quidquid potest fieri, aut excogitari per artem fabrilem aliquam, aut fieri in materia fabrili. Est autem locutio ista hyperbolica, quia non est verum si accipiatur secūdum vim sermonis, vt signatur, quòd quidquid potest acquiri per artem fabrilem, aut factibilem in arte fabrili Deus erudierit Beseleel, quia ista infinita sunt: proceditur enim in infinitum in figuris diuersis. Sed mathematica ars, cuiusmodi est quælibet ars fabrilis, de causandis figuris est. Sed non est dicendum, quòd Deus dederit ei cognitionem infinitorum, quia talis cognitio soli homini Christo cōmunicata est. Ergo intelligendum est, quòd iste plura acceperit, quàm alij artifices, ita quòd nihil erat de his, quæ excogitari, & fieri oportebat ad vsum sanctuarij, quod ipse non excogitaret, aut faceret. *Dedit in corde eius.* Idest Deus posuit omnia hæc in corde suo, infundendo ei habitus artis, vel perficiendo eos, qui præexistebant in eo. *Ooliab quoque filium Achisamech.* Iste erat secundus artifex, qui licèt non esset ita perfectus in arte varia fabrili, sicut Beseleel: erat tamen perfectior omnibus alijs artificibus, qui tunc erant in Israel: ideo isti duo soli ex nomine vocati sunt, cœteri autem sub clausula generali, scilicet quisquis vestrum sapiens est corde veniat, & faciat opus, quod dominus imperauit. *Filium Achisamech.* Ponitur ad differentiam, quia multi alij essent, qui vocarentur Oliab. *De tribu Dan.* Fuit Dan de filijs Balæ, & ab isto descēdit Ooliab,

Faber qd- qd signet.

Infinitorū cognitio soli Christo homini cōmunicata est.

F & ponitur hoc etiam ad differentiam, quia in alijs tribubus essent aliæ personæ sic vocatę. *Ambos erudiuit sapientia.* Idest ambobus dedit habitus artis infundendo in anima eorum, vel ponendo nouos habitus, qui non fuerant, nec eorum dispositiones præcesserant, aut habitus nondum perfectos perficiendo. *Vt faciant opera abietarij.* Vtriq; erat commune hoc, scilicet quòd scirent facere opera abietarii. Dicuntur abietarii fabri lignarii, qui abietes parant faciendo aliquid de abietibus, aut qui totam suam considerationem vertunt circa abietes, faciendo de eis aliquid. Sunt abietes quędam species lignorum, quę vulgariter in idiomate nostro vocantur hayas, sed hic non accipitur abietarius strictè pro eo, qui solùm abietes considerat, & de eis
G solis fabricat, quia abietes non fuerunt in toto opere sanctuarii, sed solùm ligna Setim, vt patet discurrenti omnia, quæ mandauit Deus fieri in sanctuario: sed vocatur abietarius large pro omni carpentario. *Polymitarij.* Isti sunt, qui fila diuersorum colorum contexunt, & faciunt imagines ex vtraque facie panni, sicut est in pannis gallicis. *Atque plumarij.* Vocantur plumarii operantes in diuersis coloribus filorum, & facientes imagines solùm ex vna facie panni. *De hyacintho, & purpura.* Idest isti debent esse plumarii, aut polymitarii in istis filis. s. hyacinthinis, purpureis, byssinis, coccineis, quia nulla alia fila erant in fabricatione tentoriorum, velorum, atque cortinarum. *Ac noua quæque reperiant.* Idest non solùm sciant isti in omni materia sibi data fabri-
H care, vel inducere omnem figuram, cuius iam existit exemplar, sed etiam figuras artificiabilium, quæ nunquam visæ sunt, in quo signatur magna sufficientia artis, aut naturaliter, & per exercitium habitæ, aut supernaturaliter infusæ.

CAPITVLVM XXXVI.

FECIT ergo Beseleel, & Ooliab, & omnis vir sapiens, quibus dedit Dominus sa-
I pientiam, & intellectum, vt scirent fabrè operari, quę in vsu sanctuarij necessaria sunt, & quæ præcepit Dominus. Cumque vocasset eos Moyses, & omnem eruditum virum, cui dederat Dominus sapientiam, & qui sponte sua obtulerant se ad faciendum opus, tradidit eis vniuersa
K donaria filiorum Israel. Qui cùm instarent operi, quotidie mane vota populus offerebat. Vnde artifices venire compulsi, dixerunt Moysi: Plus offert populus, quàm necessarium est. Iussit ergo Moyses præconis voce cantari, nec vir, nec mulier quidquid offerat vltra in opere sanctuarij. Sicq; cessatum est à muneribus offerendis, eo quòd oblata sufficerent, & superabundarent. Feceruntque omnes corde sapientes

ad

Cortinæ tabernaculi.

ad explendum opus tabernaculi, cortinas decem de bysso retorta, & hyacintho, & purpura, coccoque bis tincto, opere vario, & arte polymita: quarum vna habebat in longitudine vigintiocto cubitos, & in latitudine quatuor. Vna mensura erat omnium cortinarum. Coniunxitque cortinas quinque, alteram alteri, & alias quinque sibi inuicem copulauit. Fecit & ansas hyacinthinas in ora cortinæ vnius ex vtroque latere, & in ora cortinæ alterius similiter, vt contra se inuicem venirent ansæ, & mutuo iungerentur. Vnde & quinquaginta fudit circulos aureos, qui morderent cortinarum ansas, & fieret vnum tabernaculum.

Coopertoriũ tabernaculi.

Fecit & saga vndecim de pilis caprarum ad operiendum tectum tabernaculi: vnum sagum in longitudine habebat cubitos triginta, & in latitudine cubitos quatuor: vnius mensuræ erant omnia saga: quorum quinque iunxit seorsum, & sex alia separatim. Facitque ansas quinquaginta in ora sagi vnius, & quinquaginta in ora sagi alterius, vt sibi inuicem iungerentur, & fibulas æneas quinquaginta, quibus necteretur tectum, vt vnum pallium ex omnibus sagis fieret. Fecit & opertorium Tabernaculi de pellibus arietum rubricatis: aliudque desuper velamen de pellibus hyacinthinis.

Tabulę tabernaculi.

Fecit & tabulas tabernaculi de lignis Setim stantes. Decem cubitorum erat longitudo tabulæ vnius, & vnum ac semis cubitum latitudo retinebat. Binæ incastraturæ erant per singulas tabulas, vt altera alteri iungeretur. Sic fecit in omnibus tabernaculi tabulis. E quibus viginti ad plagam meridianam erant contra Austrum, cum quadraginta

Bases.

basibus argenteis. Duæ bases sub vna tabula ponebantur ex vtraque parte angulorum, vbi incastraturæ laterum in angulis terminantur. Ad plagam quoque tabernaculi, quæ respicit ad Aquilonem, fecit viginti tabulas, cum quadraginta basibus argenteis, duas bases per singulas tabulas. Contra Occidentem verò, idest ad eam partem tabernaculi, quæ mare respicit, fecit sex tabulas, & duas alias per singulos angulos tabernaculi retro, quę iunctę erant à deorsum vsque sursum, & in vnam com- A paginem pariter ferebantur. Ita fecit ex vtraque parte per angulos: vt octo essent simul tabulæ, & haberent bases argenteas sexdecim, binas scilicet bases sub singulis tabulis. Fecit & vectes de lignis Setim quinq; ad continendas tabulas vnius lateris tabernaculi, & quinque alios ad alterius lateris coaptandas tabulas, & extra hos, quinque alios vectes ad occidentalem plagam tabernaculi contra mare. Fecit quo- B que vectem alium, qui per medias tabulas ab angulo vsque ad angulum perueniret. Ipsa autem tabulata deaurauit, fusis basibus earum argenteis. Et circulos eorum fecit aureos, per quos vectes induci possent: quos & ipsos laminis aureis operuit.

Velum.

Fecit & velum de hyacintho, & purpura, vermiculo, ac bysso retorta, opere polymitario, varium atque distinctum, & quatuor columnas de lignis Setim, quas cum C capitibus deaurauit, fusis basibus earum argenteis.

Tentoriũ.

Fecit & tentorium in introitu tabernaculi ex hyacintho, purpura, vermiculo, byssoque retorta, opere plumarij, & columnas quinque cum capitibus suis, quas operuit auro, basesque earum fudit æneas, quas & operuit auro.

Fecit ergo. Descripta præcedenti dispositione, hic agitur de ipsius sanctuarii fabricatione. Et primò agitur de ipso tabernaculo quantum ad constructionem D eius: secundò agitur de eis, quæ erant intra ipsum, vel aliquo modo pertinebant ad ipsum mediatè, vel immediatè in sequenti capitulo. Et sciendum, quòd nõ tenetur hic talis ordo in narrando facta, sicut tenebatur supra mandando facienda: nam qñ Deus mandauit fieri, Primò mandauit ea, quæ erant intra tabernaculum, scilicet arcam, & candelabrum, mensam, & altare thymiamatum cum omnibus vasis suis, vt patet supra 25. cap. hic autem incipitur à fabricatione ipsius tabernaculi in partibus suis: deinde agitur de eis, quę erant in eo, vt patet sequenti capitulo, scilicet de arca candelabro, & cœteris. Prima diuiditur in duas, quia primò ponitur populi in superabundantia offerentis deuotio: secundò operis propositi executio ibidem. E *Feceruntque omnes.* Ista secunda in duas, quia primò ponitur fabricatura partium tabernaculi in cortinis sagis, & pellibus: secundò ponitur fabricatura in tabulatis, columnis, & basibus ibi. *Fecit et tabernaculi tabulas.* Licèt in istis non teneatur totaliter ordo, quia litera aliqualiter intermiscet. Circa primũ. *Fecit ergo Beseleel.* Iste primò nominatur inter artifices, quia erat excellentior aliis, vt patet ex dictis supra 31. & præced. cap. *Et Ooliab.* Iste erat secundus in perfectione datus in socium Beseleel, vt patet supra 31. c. *Et omnis vir sapiens.* Quia omnes sapientes vocati sunt, vt patet præcedenti capitulo, cùm dixit Moyses: Quisquis sapiens est corde, veniat & faciat opus, quod dominus imperauit: audientes igitur omnes viri, qui aliquid in artibus his nouerant

nouerant vocationem Moysi, sponte venerunt ad laborandum in opere sanctuarij. *Quibus Deus dedit sapientiam.* Idest peritiam in arte fabrili generaliter sumpta, & in arte plumaria, atque polymitaria. Nam non solùm dedit infusam artem istam, vel aliquam partē eius Beseleel, & Ooliab, sed etiam aliis, qui venerunt ad fabricandum: quod patet supra 31. ca. cùm dicitur: Et in corde omnis viri eruditi posui sapientiam, vt faciant cuncta, quæ præcepi tibi. *Et intellectum.* Intellectus, vel intelligentia, vt dictum fuit supra 31. cap. & pcedenti capitulo, est acumen naturalis ingenii, quo qs subtiliter se habet, siue in speculatiuis circa speculatiua, siue in factibilibus, aut agibilibus circa factibilia, & agibilia. *Vt sciant operari fabrè.* Idest per artem fabrilē, accipiendo artem fabrilem large prout conuenit omni arti, secundum quam in materiam duram percutiēdo agimus: vel magis propriè loquendo accipitur hic fabrè, idest magistraliter, vel subtiliter, & tunc est generale non solùm ad operationem in materia dura, in qua est ars fabrilis generaliter sumpta, sed etiam ad operationem polymitariam, atque plumariam, & simpliciter textoriam, aut coriariam, quæ sunt in materia non dura, nec percutiendo, vt dolando, aut sculpendo fiunt. Et si acciperetur fabrè primo modo non extēderetur ad polymitariam artem, plumariam, atq; coriariam, in qua non modica peritia, & solertia necessaria erat. *Quæ in vsus sanctuarij necessaria sunt.*

Duplex vsus erat in rebus sanctuarij.

QVAESTIO PRIMA.

HOC potest dupliciter intelligi secundum diuersum modum assumendi istud nomen vsus: nam vsus si accipiatur propriè secundum suam primariam significationem, dicitur actus rei existentis, quæ se habet vt instrumentum, vel similiter instrumento, vt dicimus, quòd aliquis habet vsum martelli, quia percutit mouendo ipsum martellum, qui iam est: sic est de aliis, vt cùm dicimus, quòd iste habet vsum equi, & sic assumendo dicimus aliqua esse ad vsus sanctuarii, idest quòd aliquæ res sunt, quibus agimus aliquid ad necessitates sanctuarii: & isto modo oportet distinguere sanctuarium, & ea, quæ sunt ad vsus sanctuarii, & oportet ponere sanctuarium esse, cùm aliquid ad vsus eius est. Et quia non est eadem res ad seipsam, vel ad aliquē vsum propter seipsam, necessarium est, quòd ea, quæ sunt ad vsus sanctuarii non sint ipsum sanctuarium. Cùm ergo dicitur, quòd isti facturi erant omnia, quæ pertinerēt ad vsus sanctuarii, & nihil aliud exprimitur, necessarium erat, vt facerent ea, quæ erant supellectilia sanctuarii, & non aliquid aliud quod esset sanctuarium, aut pars sanctuarii: sed nō solùm isti viri fecerūt ea, quæ erant supellectilia, vel instrumēta ad ministrationes in sanctuario, sed etiam ipsum sanctuarium: ergo non accipitur sic in vsus sanctuarii. Alio modo dicūtur aliqua necessaria in vsus tabernaculi, vel sanctuarii, idest necessaria ad faciendum sanctuarium, quod facere est quidam vsus: & isto modo non præsupponitur sanctuarium existens. Idcirco accipiendo isto modo aliqua necessaria ad vsus sanctuarii, dicendum quòd non solùm sunt necessaria ad vsus sanctuarii ea, per quæ fit ministratio in sanctuario, sed etiam ea, ex quibus fit sanctuarium. Et sic accipitur hic, ita quòd nihil maneat de his, quæ isti fabricare debebant, quod non comprehendatur sub hoc, quod est necessarium ad vsus sanctuarij. *Et quæ præcepit dominus Deus fieri.* Idem est quod superius, quia ea, quæ necessaria erant ad construendum sanctuariū, & ad ministrādum in eo, Deus mandauit fieri. *Cumque vocasset eos Moyses.* Scilicet duos

F istos Beseleel, & Ooliab, qui ex nomine vocati erant. *Et omnem virum eruditum.* Istos viros eruditos non vocauit Moyses ex nomine, quia nesciebat, qui essent, cū Deus non nominasset illos: sed vocauit eos sub clausula generali, quæ habetur præcedenti capitulo dicens: Quisquis sapiens est corde, veniat & faciat opus quod dominus imperauit. *Cui dederat dominus sapientiam.* Deum dare alicui sapientiam stat dupliciter. Primo modo, φ ipse supernaturaliter infuderit sine aliqua operatione eius, q recipit. Secundo modo, quòd Deus aliquem ita promptum naturaliter fecit tribuendo ei omnia, quæ faciunt ad acumen intellectus, ita vt faciliter multa scire possit, & hoc tam ad speculatiua, quam ad factibilia, vel agibilia extenditur. *Qui sponte se obtulerant ad faciendum opus.* Idest quòd isti non recusauerunt venire vocati à Moyse specialiter, vel generaliter,
G sed sicut cęteri res suas domino offerebant: ita isti spōtaneè labores obtulerunt, quod tantum aut plus erat. *Tradidit eis vniuersa donaria filiorum Israel.* Vt ipsi secundum peritiam suam de illis donis oblatis disponerent ea, quæ fieri mandata fuerant. *Qui cùm instarent operi.* Scilicet facientes cum magna solertia. Et quanto celerius possent, tāto celerius faciebant, vt facto hoc irēt in terram Chanaan: sic enim faciendum erat, quòd immediatè vt finitum fuisset tabernaculum, & consecratum mouerent castra filii Israel de monte Sinai, & velociter transcursis omnibus mansionibus intrarent in terram Chanaan, nisi peccatum murmurationis qđ
H postea fuit in Cades in deserto Pharan, vbi dicitur Cadesbarne obstitisset, faciens eos morari annis quadraginta in deserto. *Quotidie.* Laborabant quotidie pręcap. terquam in sabbathis: nā in principio præcedentis & supra trigesimo primo mandatum fuerat cùm magna diligētia nihil debere fieri in sabbathis: sed in aliis diebus continuè laborabant, quia nullum erat adhuc festum publicatum nisi sabbathum: alia autem licèt mandata fuissent à Deo Moysi, vt custodirentur, de qbus Leui. 23. & Num. 28. & 29. cap. tamen non debebant obseruari quousque intrarent in terrā Chanaan, vt patet ex forma ipsorum mandatorum. *Mane vota populus offerebat.* Ipsi erant in loco quodam congregati fabricando res diuersas secundum mandatum, & re-
I gulam Beseleel, & ad eum locum veniebant quotidie populares in aurora, siue in prima parte diei, & offerebant domino ad opus sanctuarii ea, quæ vouerant, aut apud se sine voto disposuerant. Et hoc fiebat in aurora, quia tunc populus vacabat orationi, & erat attentus laudibus diuinis, & magis insistebant deuotioni: in aliis autem partibus diei ad officia sua diuertebant. *Vnde artifices venire compulsi dixerunt Moysi: plus offert populus.* Beseleel & alii periti artifices scientes magnitudinem operis sciebant quāta esset materia necessaria, cùm ergo vidissent, quòd populus vltra necessitatem offerret, venerūt ad Moysen, vt præciperet, nè aliquid vltra offerretur, quia non proderat. In quo patet artificum fidelitas, quia eis commissa fuerāt donaria filio-
K rum Israel, vt patet supra, & poterant de eis surripere, aut tollere quidquid vellent, præcipuè cùm nunc populus offerret supra necessitatem: sed tātum erant ad Deum affecti isti populares artifices, quòd nec ipsi aliqualiter lucrum elegerunt, nec bona populi per continuam oblationem diminui passi sunt. *Venire compulsi sunt.* Erant enim in quodam loco segregato, & populus quotidie cōfluebat ad eos ad offerendum, & Moyses non erat cum eis, quia in negociis populi iudicandis laborabat, sicut consueuerat, & tunc venerunt ad eum artifices isti. *Populus offert plusquam necessarium est.* Magnum quid hoc in populo fuit, & raro, aut nunquā de eis talis vox audita fuit, vt darent domino de rebus suis magis, quàm peteretur. Et fuit hoc, quia populus erat

erat nunc recenter multum cõuersus ad Deum: nam ante hoc valde peccauerant, & Moyses de eis viginti tria millia occiderat, & post hoc ascendens in montem quadraginta diebus stetit cum Deo, & obtinuit veniam iniquitatum populi reducens tabulas: in quo populus valde lætatus ad Deum affectuosè valde mouebatur, & faciebat quod Deus mãdauerat, & aliquid vltra. *Iussit ergo Moyses præconis voce cantari*. Erat enim populus multus, nec conueniebant omnes in locum vnum, in quo posset eis Moyses mandare, nè vltra offerent. Mandauit ergo hoc per præconem, vt ille discurreret per omnes vicos castrorum: clamaretque, vt omnes audirent, quòd non liceret eis vltra aliquid offerre. *Nec vir, nec mulier quidquam vltra offerat*. Quia dictum fuerat præcedenti capitulo, quòd viri, & mulieres necessaria spontè propria obtulerunt. *In opere sanctuarij*. Idest ad faciendum opus sanctuarij, quia qđ oblatum est, sufficiens est. *Sicque cessatum est à muneribus offerendis*. Quasi dicat, si hoc factum non fuisset, non cessasset populus offerre donec valde multa obtulisset sine aliqua necessitate, ita fortè, quòd nihil populo remaneret. *Eo quòd oblata sufficerent, atque superabundarent*. Artifices sciebant quantum sufficeret pro eo, quod mandabat Deus fieri: nolebant igitur inutiliter esse populo onerosi permittentes eos valde multa offerre.

2. Exposit. *Feceruntque omnes*. Hic ponitur secundum, scilicet operis executio. *Feceruntque omnes corde sapientes ad explendum*. Idest laborauerunt ad hoc, quòd explerent ista opera, q̃ mandata eis fuerant. *Omnes sapientes corde*. Idest omnes artifices, qui sapiẽtiam habebant, vel acutiem naturalem, quæ vocatur esse sapientem corde. *Ad explendum opus tabernaculi*. Hic accipitur tabernaculum propriè solùm pro illa domo, quæ pellibus tecta erat, & tabulatis circundabatur, quia ad faciendum illa constructa sunt omnia, quæ continentur in hoc capitulo. Vel potest aliter intelligi id quod supra dictum est. *Feceruntque omnes sapientes corde ad explendum opus tabernaculi cortinas decem*. Ita quòd terminetur hic sententia, & est melius, quàm ante, & est sensus, quòd illi viri sapientes volentes complere opus tabernaculi, fecerunt cortinas decẽ, & fecerunt omnia, q̃ sequunt̃. *Cortinas decem*. Erat quælibet cortina habens in longitudine cubitos vigintiocto, & in latitudine quatuor, & istę cortinæ ponebantur ad tegendum totam illam domum, siue in tecto, siue pendendo in lateribus secundum modum, quem assignauimus supra 26. cap. *De byßo retorta*. Byssus retorquebatur, quia ipsa erat fundamentum super quod fila hyacinthina, & purpurea, & coccinea texebantur. *Et hyacintho, & purpura*. Quatuor genera filorum erant, de quibus dictum fuit supra 25. cap. & sæpe in aliis locis. *Opere vario*. Quia non erat opus vnicolor, sed secundum diuersam filorum intextionem fiebant diuersæ imagines, sicut fiũt in pannis gallicis. *Et arte polymita*. Dicuntur aliquando polymitarij illi, qui tingunt pannos diuersorum colorum. Et dicitur à polis, quod est pluralitas, & nuchos, quod est gutta: quasi pluralitas guttarum, scilicet variorum colorum. Hic autem non accipitur sic ars polymitaria, quia nihil tingebatur, sed fila iam tincta erant, aut potius lana ipsa, & postea contexebãtur, & fiebãt pãni nulla eis superaddita tinctura. Dicuntur igitur hic polymitarij, & ars polymita, q faciunt vestes diuersorũ colorũ, qa fila sunt diuersorũ colorũ, aut partes pannorum, & non tingunt ipsi aliquid, & isto modo videtur dici vestis Ioseph polymita, quam fecit ei pater suus. De qua Gen. 37. cap. & isto modo faciebãt isti, quia texendo figurabant istas imagines in panno, in quo operabantur: si autem texerent fila vnius coloris, non vocarentur polymitarij, nec ars polymitaria, sed simpliciter textores. *Quarum vna habebat in longitu-*

Cortinæ tabernaculi. Secunda

Polymitarij, q sint, & vñ hoc nomen dicatur.

A *dine vigintiocto cubitos*. Idest quòd quęlibet habebat in longitudine cubitos istos vigintiocto. *Et in latitudine quatuor*. Et sic tegerent tabernaculum totum, quod intendebant tegere: nam tabernaculum secundum ambitum tabularum erat in longitudine cubitorum triginta, & in latitudine cubitorum decem, vtrumq; autem tegi oportebat, & per has cortinas tegendũ erat, sed ponebãtur istæ cortinæ super tabernaculum transuersaliter, scilicet longitudo cortinarum super latitudinem tabernaculi, & latitudo earum super longitudinem tabernaculi. Et quia istę cortinę decem erant, & quælibet cõtinebat quatuor cubitos latitudinis, fiebant simul quadraginta cubiti latitudinis omniũ cortinarum simul sumptarum super longitudinem tabernaculi superessent cubiti decem latitudinis cortinarũ,

De cortinis tabernaculi.

B & isti pendebãt super partem posterioris lateris tabernaculi. Et quia istud latus erat cubitorum decem altitudinis secundum altitudinem omnium tabularum tabernaculi, & pertingebat extremitas cortinarum vsque ad pauimentum, quia ista pars posterior tabernaculi, in qua erat sancta sanctorum, erat tabulis circundata, pars verò anterior, scilicet orientalis, in qua erat introitus ad tabernaculum non erat cooperta tabulis, nec pendebat aliqua pars cortinarum super illam, nec erat aliquid quod pendere posset. Longitudo autem cortinarum ponebatur super latitudinem tabernaculi: erat autem latitudo cubitorum decem, sed quia nõ solùm cooperiendum erat tectum tabernaculi, scilicet spatium interceptum inter tabulas duorum late-

C rum, sed etiam ipsa latera, oportebat, vt esset tanta longitudo cuiuslibet cortinæ, vt valeret operire duo latera tabernaculi, scilicet meridianum, & septentrionale pendendo super ea. Et quia altitudo cuiuslibet lateris, erat cubitorum decem, si cortina tegere debebat duo latera, & tectum, oportebat, vt esset longitudinis triginta cubitorum, quia tectum erat decem cubitorum latitudinis, & quodlibet laterum erat decem cubitorum altitudinis, qui simul sunt cubiti triginta. Cortinæ autem cuiuslibet longitudo erat vigintiocto cubitorum, ideo non poterat hoc totum tegere, cùm deficerent duo cubiti, sed ponebatur quælibet cortina æqualiter pendens super tectum tabernaculi, & late-

D ra, & non perueniebat ad pauimentum, sed deficiebat ex qualibet parte vnus cubitus, & illud spatium tegebatur postea per lõgitudinem sagorum, quorum quodlibet erat cubitorum triginta, vt patet infra. *Vna mensura erat omnium cortinarum*. Tam in longitudine, quàm latitudine: omnes istæ postea coniungebantur ad faciendum vnam operturam, vt patet supra 26. cap. scilicet, vt vnum tabernaculum ex his fiat: tamen non fuerunt omnes vna cortina, quia non posset talis cortina tantæ latitudinis contexi. Item, quia si tanta esset, rũperetur faciliter ex magnitudine ponderis sui quibusdam partibus trahentibus alias. Item, quia non posset portari, nec conuenienter moueri, quæ omnia inconuenientia sunt. Debuerunt ergo multæ cortinæ

E esse, & postea fieret iunctura omnium harum. *Coniunxitque cortinas quinque alterã alteri*. Idest fecit vnam cortinam magnam de quinque cortinis. Et non coniungebantur istæ inter se per circulos aureos, & ansulas, quia solùm erat ista coniunctio inter duas magnas cortinas, quarum vna erat cubitorum viginti in latitudine copulata ex quinque cortinis, & alia ex totidem copulata ex totidem cortinis. De istis enim fit mentio, quòd colligarentur mutuo circulis, & ansulis. Si autem quælibet cortina alteri circulis aureis, & ansulis ligaretur, non esset aliquid speciale de quinque cortinis ad quinque cortinas, & de qualibet cortina ad quamlibet cortinam: litera tamen supra vigesimosexto capitulo, dicit vela cortinarum iungenda esse,

&

& non cortinas: iungebantur ergo istæ cortinæ inter se, scilicet vna alteri, scilicet per suturam, & vela cortinarum iungebantur circulis, & ansulis. *Et alias quinque sibi inuicem copulauit.* Et sic erant duæ magnæ cortinæ, quarum quælibet constabat ex quinque cortinis, & vocantur istæ duæ vela cortinarum, vt patet supra vigesimosexto, & cortinæ paruę ex quibus coniungebantur ista vela, vocantur cortinæ. *Fecit ansas hyacinthinas.* Ansa dicitur quædam complicatio facta de panno per cuius foramen medium mittitur circulus aureus, vt hic fiebat, vel mittitur aliquando funis, aut aliquid alterum. Et ille pannus complicitus insuitur alteri panno: sic fiebat hic, & erant istæ ansulæ hyacinthinæ, idest factę de hyacintho. *In ora cortinæ vnius.* Idest in extremitate. Cortina vocatur hic non quælibet cortina parua, secundum quòd communiter vocat, sed velum cortinæ quod est coniunctum ex quinque cortinis. Quælibet istarum cortinarum habebat duas oras, idest duas extremitates secundum latitudinem, scilicet vnam in vno latere, & aliam in alio, non tamen ponebantur ansæ in vtraque ora, quia non coniungebantur istæ cortinæ in vtraque ora, sed in vna tantum. *Ex vtroque latere.* Non est accipiendum, quòd ex vtroque latere eiusdem cortinæ, siue veli essent positæ ansæ, quia esset superfluum: sed dicitur ex vtroque latere respectu duarum cortinarum, ita quòd in vno latere vnius cortinæ essent ansæ: & in vno alterius cortinæ latere: & quia ista latera duo erant, & simul, dicitur ex vtroque latere, tanquam iam illæ duæ cortinæ magnæ essent factæ aliquid, & dicerentur illa duo latera esse duo latera eius: & patet in assignatione literæ, cùm dicitur immediatè: Vt contra seinuicem venirent ansæ, & mutuo iungerentur: sed non potest hoc intelligi de ansis si existerent in oris duabus cuiuslibet cortinæ illarum duarum magnarum. *Et in ora cortinæ alterius similiter.* Scilicet in vna ora, siue extremitate eius solùm, quia coniungi debebat alteri cortinæ. *Vt contra seinuicem venirent.* Duo latera duarum cortinarum contra seinuicem veniunt, quia vnum coniungitur alteri ab oppositis. *Et ansæ mutuo iungerentur.* Idest sic venientibus ex opposito ansis cortinarum iungebantur cortinæ: quod non esset si ponerentur ansæ immediatè alicuius cortinę magnę. Vel si fortè ponerentur ansæ in vna ora latitudinis, & in alia cortina ponerentur ansæ in alia ora longitudinis, non venirent tunc è contra, nec mutuo iungerentur. *Vnde quinquaginta fudit circulos aureos.* Circuli dicuntur quidam annuli rotundi de auro facti, qui mittebantur in ansulas antequam consuerentur ansulæ cortinis. *Qui morderent cortinarum ansas.* In ora cortinæ ponebantur ansulæ, & circuli: & fiebat hoc, quia licèt quinque cortinæ paruæ iunctæ essent mediante consutura sine circulis, & ansulis: & aliæ quinque eodem modo, tamen istæ duæ cortinæ magnæ non iungebantur inter se mediante sutura, quia esset hoc ad facilem rupturam: nam cùm partes extremales pendeant, trahunt pondere suo ex medio assumentes sustentationem. Cùm igitur quælibet partes extremales penderent ex medio, necesse esset illud rumpi, nisi esset valde solidum. Si autem esset consutilis vnio duarum magnarum cortinarum, non haberet vires, & faciliter rumperetur: positum fuit ergo medium forte, scilicet circulus aureus, à quo omnes partes penderent, & non rumperentur. Et quia si circulus aureus subintraret cortinas, duricie sua rumperet eas, positæ fuerunt ansæ, scilicet vt in qualibet cortinarum duarum magnarum in vna extremitate cortinæ ponerentur quinquaginta ansulæ: & in his ponebantur circuli aurei, ita vt ansulæ cortinas traherent, & circuli traherent ansas: sed non ponebantur tot circuli, quot ansulæ, quia ansulæ ponebantur in qualibet duarum magnarum cortinarum, & circuli non ponebantur in aliqua cortinarum, sed inter ansulas: ideo ansulæ centum erant, circuli verò quinquaginta. Quia quilibet circulus duas ansulas tenebat missus per vtramque. Et dicitur de istis circulis, quòd isti morderent ansas cortinarum, idest mitterentur per ansas: nam mordere est quandocunque pars rei intra mordentem est, & pars extra, qui enim totum intra se accipit, non mordet, sed deuorat, vel deglutit. Sic erat de circulis respectu ansularum, quia pars ansularum erat intra circulos, pars verò extra relicta erat, vt patet in dispositione concatenationis eorum, si quis respiciat. *Et sic vnum fieret tabernaculum.* Accipitur hic tabernaculum pro coopertorio facto de cortinis, quod totum tegit tabernaculum: fit autem vnum tabernaculum, cùm omnes illę cortinæ iunctæ in medio per ansulas, & circulos, faciunt vnum coopertorium, quod tegat totum tabernaculum. *Fecit ergo saga vndecim.* Posuit supra de vno opertorio tabernaculi, hic ponit de alio: erant enim quatuor operimenta, scilicet vnum de cortinis, aliud de sagis, tertium de pellibus arietum rubricatis, quartum de pellibus hyacinthinis. *Fecit ergo saga vndecim.* Dicitur sagum pannus factus de pilis caprarum, & ad hoc erant offerendi pili caprarum: de quibus supra dicebatur: & non fuit factum istud operimentum de pilis ouium, quia fortior pannus fit de pilis caprarum, quod expediebat pro operimento tabernaculi. *Saga vndecim.* Numerus sagorum excedit numerum cortinarum, quia cortinæ erant decem, & saga erant vndecim. Ratio diuersitatis est, quia in sagis superesse debebant quatuor cubiti latitunis, de quibus duo replicarentur ad posteriorem partem tabernaculi, scilicet in latere sancti sanctorum circa pauimentum ad protegendum posteriora tabernaculi, & duo cubiti replicabantur in parte anteriori, scilicet in introitu tabernaculi super capita columnarum. *Ad operiendum tectum tabernaculi.* Tectum tabernaculi vocatur operimentum de cortinis factū: tabernaculum autem iam opertum erat, cùm poneretur primum operimentum cortinarum, sed tectum tabernaculi, scilicet operimentum cortinarum non erat coopertum, ergo positum est operimentū de sagis ad tegendum illud. *Vnum sagum in longitudine habebat cubitos triginta, & in latitudine octo.* Ista mensura erat communis ad omnia saga. Erat autem tanta longitudo, & latitudo sagorum secundum conuenientiam tabernaculi, quod operiendum erat: ponebantur saga transuersaliter super tabernaculum, sicut cortinæ positæ sunt. Erat autem tegendum non solùm tectum, quod erat spatium interceptum inter latus meridianum, & septentrionale, sed etiam altitudo duorum laterum oppositorum, super quæ cadebant transuersaliter saga. Erat autem spatium tecti cubitorum decem, scilicet quantum intercipitur inter duo latera tabulatorum. Erat autem quodlibet illorum duorum laterum altitudinis cubitorum decem, qui simul erant cubiti triginta, tanta autem erat longitudo cuiuslibet sagi. Cooperiebat ergo sufficienter quodlibet sagum totam latitudinem tabernaculi, & altitudinem laterum vsque ad pauimentum, quam non operuerant cortinæ, cùm esset longitudo earum vigintiocto cubitorum solùm. Erat autem latitudo omnium sagorum simul sumptorum quadragintaquatuor cubitorum, quia erant vndecim saga, & quodlibet erat latitudinis cubitorum quatuor: tabernaculum autem erat longitudinis cubitorum triginta, superabundabant ergo cubiti quatuordecim, quorum

De ansulis & circulis cortinarū.

Coopertoriū tabernaculi.

quorum decem pendebant ad cooperiendum latus occidentale tabernaculi, scilicet sancti sanctorum vsque ad pauimentum. Supererant ergo quatuor, quorum duo replicabantur in parte anteriori tabernaculi super capita columnarum, & duo replicabantur in parte posteriori tabernaculi apud pauimentum in latere occidentali. *Vnius mensuræ erant omnia saga.* Tam longitudine, quàm latitudine. *Quorum quinque iunxit seorsum.* De sagis fiebat, sicut de cortinis: nam cortinæ quinque simul erant, & aliæ cortinæ quinque simul mediante sutura forti: sed vna magna cortina facta ex quinque coniungebatur alteri magnæ cortinæ mediantibus circulis, & ansulis: ita hic quinque saga inter se iungebantur sutura forti: & sex saga inuicem iungebantur eodem modo: deinde inter ista duo saga magna ponebantur ansæ, & fibulæ æneę. *Et sex alia separatim.* Quia ista sex non vniebantur illis quinque mediante sutura, sicut iungebantur illa quinque inter se, sed vniebantur solùm fibulis, & ansis, & necessarium erat sex saga facere vnum magnum sagum, & quinque saga vnum sagum, quia erant vndecim saga: & illud vnum quod faciebat imparitatem commodè diuidi non poterat. *Fecitque ansas quinquaginta in ora sagi vnius.* Quid sint ansæ iam dictum est: nam inter ansas cortinarum, & sagorum quantum ad figuram, & officium nihil differt, sed differt in materia: quia ansulæ cortinarum erant hyacinthinæ, vt declaratum fuit supra: ansæ verò sagorum quales fuerint, non ponitur: constat tamen eas non fuisse hyacinthinas, quia ansæ debebant esse de materia grossiori, & fortiori, quàm sint panni, quibus apponuntur: quia in eis pendet tota vis panni: sed hyacinthinæ ansulæ non sunt fortes, sicut sagorum materia, nec ita rudes: oportebat ergo esse ansas sagorum de materia ita rudi, & forti, sicut est materia sagorum, aut de fortiori: sed non videtur alia fortior: ergo ponendum est ansas fuisse de pilis caprarum. Et maximè conijcitur hoc, quia cùm mandetur hic fieri ansas in ora sagorum, & non mandetur de qua materia fiant: satis datur intelligi, quòd mandauerit fieri de materia sagorum. *In ora sagi vnius.* De illius duobus magnis. *Et quinquaginta in ora sagi alterius.* Hoc erat in duobus lateribus oppositis, scilicet quod vnum sagum habebat istas ansas in latere vno, & aliud sagum habebat istas ansas in latere altero, quæ duo latera iungebantur. *Et fibulas æneas quinquaginta.* Fibulæ æneæ possunt esse circuli ænei, sicut supra dicebatur de circulis aureis existentibus in cortinis, vel vocantur fibulę alio modo factæ, sicut fiunt fibulæ zonarum. Quocunque modo ponatur, coniungebantur ansæ sagorum in fibulis, & erant centum ansæ, cùm in duabus extremitatibus duorum sagorum ponerentur ansæ, scilicet in qualibet extremitate quinquaginta, fibulæ autem solùm erant quinquaginta, quia duæ ansæ coniungebantur in vna fibula. *Quibus nectetur tectum.* Vocat hic tectum illud coopertorium secundum, quod fiebat de sagis, & nectebatur istud coopertorium per has fibulas, quia erat diuisum in duas partes, scilicet in duo saga magna. *Et vnum pallium ex omnibus sagis fieri.* Totum illud coopertorium coniunctum vocabatur pallium, & fiebat ex vndecim sagis, ex quinque simul iunctis, & ex sex simul, quæ quinque, & sex vnica iunctura per ansas, & fibulas connectuntur. *Fecit & opertorium tabernaculi.* Hic agitur de tertio operimento. *Fecit & opertorium tabernaculi.* Idest non solùm fecit duo suprapposita operimenta, sed etiam fecit tertium quod hic ponitur. *De pellibus arietum rubricatis.* Erant pelles arietum paratę, & tinctæ rubeo colore, ex quibus fiebat coopertorium: & hoc ne-

Ex qua materia erant ansæ, quæ in sagis ponebantur.

A cessarium erat, quia duo operimenta suprapposita, scilicet vnum de cortinis, & aliud de sagis, non poterant sustinere aquam de Cœlo cadentem: oportuit ergo esse de pellibus, vt hymbres non penetrarent. *Aliud desuper velamentum de pellibus hyacinthinis.* Istud erat quartum velamentum, quod erat cœteris grossius, atque præ cœteris magis defendens tabernaculum: hic autem licèt multiplicarentur velamenta, quia quatuor erant, tamen non erat aliquid superfluum: nam omnia erant ad necessitatem, & conuenientiam sanctuarij, quia duo prima operimenta erant ad decorem, & necessitatem, secunda duo erant ad solam necessitatem. Omnia autem erant ad stabilitatem: nam duo prima si non fuissent, non erat aliqua pul-
B chritudo in sanctuario, quia si poneretur operimentum de pellibus non erat illud ita pulchrum, sicut cùm poneretur operimentum de purpura hyacintho cocco bis tincto, & bysso retorta, quia materia erat de se valde pulchra, & pulchri colores, atque figuræ. Ista autem adhuc non sufficiebant ad totalem protectionem sanctuarij, quia si hymbres inciderent non sustinerent hæc duo operimenta, pelles autem defenderent pluuias. Omnia autem simul ad stabilitatem proficiebant, quia stabilius operimentum erat cùm quatuor ponerentur, quàm cùm vnum esset. *Fecit & tabulas.* Supra ponebatur de tabernaculi operimentis. Hic agitur de eius tabulis. *Fecit tabulas tabernaculi.* Idest tabulas, ex quibus ta- Tabulę tabernaculi.
C bernaculum circundabatur in tribus lateribus. *De lignis Setim.* Nulla alia materia lignorum fuit in tabernaculo, aut in toto atrio eius. *Decem cubitorum erat longitudo tabulæ.* Idest quælibet tabula era decem cubitorum in altitudine, & ista erat tota altitudo tabernaculi. *Et vnum ac semis cubitum latitudo retinebat.* Omnes tabulæ erant huius mensuræ, vt haberent in latitudine sua cubitum atque dimidium, & isto modo complebatur tota longitudo tabernaculi ex latitudinibus tabularum: nam cùm viginti tabulæ sint in longitudine tabernaculi, & quælibet contineat cubitum & dimidium, necesse est omnes contínere triginta cubitos, quæ est tota longitudo tabernaculi in latere meridiano, aut septentrionali. *Binæ*
D *incastraturæ per tabulas singulas erant.* Ad hoc, quòd istæ tabulæ inter se iungerentur, nè vna caderet ab alia, necessariæ erant istæ incastraturæ. Et dicitur incastratura tabularum concauitas, vel acuties tabulæ, secundum quam vna tabula subintrat aliam, & firmiter ligantur, atque continentur. Erat autem in qualibet incastratura duplex, quia quælibet tabula duabus tabulis coniungebatur præter vltimas duas tabulas, quæ erant in lateribus duobus, scilicet vna in latere meridiano ad introitum tabernaculi, & alia eodem modo in latere septentrionali ad introitum tabernaculi: istæ autem duæ tabulæ singulas incastraturas habebant: omnes aliæ habebant duas incastraturas, quia quælibet coniungeba-
E tur duabus tabulis. *Vt altera alteri iungeretur.* Non solùm vt iungeretur, sed vt firma esset iunctura: nam si essent tabularum extremitates planæ, & bene leuigatæ iungerentur: tamen non contineret vna aliam, sed in diuersa caderent, existentibus autem incastraturis non poterant discompaginari: & dicitur (vt altera alteri iungeretur:) non quidem quòd sola vna vni iungenda esset, sed vna duabus, quia aliàs non diceretur, quòd quælibet tabula haberet duas incastraturas. *Sic fecit in omnibus tabulis.* Scilicet Beseleel, qui ista ordinabat tanquam prudens architectus. *Sic fecit.* Quasi dicat, sicut in vna fiebat, quòd duas incastraturas haberet, ita fiebat in omnibus alijs, quòd quælibet haberet duas incastraturas

ſtraturas præter vltimas duas tabulas, ſcilicet vnam, quæ erat vltima in latere meridiano, & vnam, quæ erat vltima in latere ſeptentrionali, quia in qualibet harum vnica erat incaſtratura. *Ex quibus viginti ad plagam meridianam erant*. Tabernaculum erat domus in figura quadrangula altera parte longiori, ſcilicet quòd latera duo eſſent maiora reliquis duobus lateribus: & non erant in tabernaculo quatuor latera tabulatorum, licèt eſſet figura quadrangula, quia in latere orientali non erat tabulatum, ſed introitus tabernaculi habens columnas quinque, & tentorium pendens ante illas: ſolùm enim alia tria latera erant, ſcilicet meridianum, occidentale, & aquilonare: latera autem duo, ſcilicet orientale quod non erat tabulatum & occidentale, quod habebat tabulas: erant minora latera continentia cubitos decem: latera duo, ſcilicet ſeptentrionale, & meridianum erant latera maiora continentia longitudinem, & erat quodlibet cubitorum triginta, ad quod requirebantur tabulæ viginti, cùm quælibet contineret cubitum, & dimidium. *Ad plagam meridianam*.

Plaga qd. Ideſt ad partem meridianam. Plaga ſignat vulnus, & ſignat rete ad capiendum feras, & ſignat mundi partem ſecundum ſitum, ſcilicet ad Occidentem, vel Orientem, Meridiem, & Aquilonem. *Contra auſtrum*. Ideſt contra ventum illum, qui vocatur Auſter, quia Auſter flat de parte meridiana. *Cùm quadraginta baſibus argenteis*. Baſes tabularum, & baſes columnarum differunt: quia baſes columnarum ſunt amplæ, & rotundæ, in quibus fundantur columnæ, & locantur: baſes autem tabularum ſunt acutæ: quia ſunt paxilli quidam argentei quadrati ſubintrantes concauitates tabularum, qui acuuntur, donec terminentur ad acutam pyramidem, ſecundum quam terræ

Baſes. infiguntur. *Duæ baſes ſub vna tabula ponebantur*. Ideſt, ſub qualibet tabula ponebantur duæ baſes, quia quælibet tabula erat habens aliquantam profunditatem, ſcilicet groſſiciei, & in extremitatibus duabus fiebant duo foramina, in quibus ponebantur capita baſium, & cœtera pars earum infigebatur terræ, vt tabulæ firmiter ſe tenerent. *Ex vtraque angulorum parte*. Quælibet tabula habebat vnam extremitatem ſuam locatam ſuper terram, & in illa fiebant duo foramina ad ponendum capita baſium, nec tamen fiebant iſta foramina in medio tabulæ, quia ſic non ſe tenerent firmiter, ſed in angulis: nam illa extremitas in duobus lateribus tabulæ habet duos angulos corporeos, & apud quemlibet eorum fiebat vna cauatura, in qua eſſet caput baſis argenteæ. *Vbi incaſtraturæ laterum in angulis terminantur*. In qualibet tabula erant duæ incaſtraturæ, ſcilicet duæ cauaturæ venientes per latera tabulæ à ſummo vſque ad deorſum: vbi autem terminabatur incaſtratura in parte infima tabulæ, erat angulus corporeus clauſus ex ipſa ſuperficie incaſtraturæ, & ex ſuperficie plana inferiori ſuper quam ſedet tabula, & ex ſuperficie lateris latitudinis. Erat enim clauſus ille angulus ſolidus, ſiue corporeus ex tribus ſuperficiebus trigonis, & apud illum in ſuperficie trigona, ſuper quam ſedet tabula, erat iſta cauatura, in qua ponebatur caput baſis. *Ad plagam quoque tabernaculi, quæ reſpicit Aquilonem*. Ideſt ad partem Aquilonarem tabernaculi. Pars Aquilonaris denominatur à vento, quia Aquilo ventus eſt frigidus flans à puncto ſeptentrionali orbis. Et dicitur Aquilo quaſi aquas ligans, quia eo flante non fiunt pluuiæ, & ipſe fugat nebulas. *Fecit quadraginta tabulas*. Tanta longitudo erat huius lateris, ſicut lateris meridiani. Sicut ergo in latere meridiano erant tabulæ viginti habentes, vel cauſantes ſimul longi-

F tudinem cubitorum triginta, ita in hoc latere erant totidem tabulæ claudentes tantundem de longitudine. *Contra occidentem verò*. Iſtud erat tertium latus, quod erat poſt ſancta ſanctorum. Nam latus Orientale non erat tabulis coopertum: ideo de lateribus latitudinis hoc ſolùm erat habens tabulas. *Ideſt ad eam partem tabernaculi, quæ reſpicit mare*. Iſta eſt expoſitio, quia magis notum erat Iudæis dicere partem, ad quam eſt mare, quàm dicere partem occiduam, & loquitur de mari Mediterraneo. Nam terra illa, in qua tunc erant Iſraelitæ, ſcilicet deſerta Arabica, & tota Terra Chanaan habet pro Occidentali parte mare Mediterraneum, cùm & ipſa terra Iudæę in ſorte Zabulon, & Iſachar mari

G abluitur, vt patet Geneſis quadrageſimonono capit. *Fecit ſex tabulas, & duas alias*. Ponuntur in iſto latere Occidentali octo tabulæ: & deberet dici: fecit tabulas octo: dicitur tamen: Fecit tabulas ſex, & deinde, fecit duas alias tabulas, quia non erant omnes eiuſdem menſuræ, ſed primæ ſex erant menſuram priorum habentes, ſcilicet cubitum & dimidium in latitudine, ideo nominantur tabulæ abſolutè ſumendo. Aliæ duæ non erant eiuſdem quantitatis in latitudine, ſed dimidium ſolùm cubitum continebant. In longitudine autem omnes tabulæ æquales erant, & iſtæ duę tabulæ, quæ reliquis inæquales erant, continebant angulos tabernaculi. *Et duas alias*. Scilicet quæ erant minoris la-

H titudinis. *Per ſingulos angulos*. Duo anguli ſolùm erant, quia latus ſeptentrionale cum latere occidentali claudit angulum vnum, & latus meridianum cùm occidentali claudit angulum alterum: & in quolibet iſtorum duorum angulorum ponuntur iſtę tabulæ paruæ, ſcilicet in vno angulo vna, & in alio angulo alia. *Retro*. Dicuntur eſſe retro, quia iſti anguli erant in parte poſteriori tabernaculi, ſcilicet ad occidentalem plagam, vbi terminatur totum tabernaculum. Nam pars anterior eſt pars orientalis, in qua non erat aliquod latus tabularum. *Quæ iunctæ erant deorſum vſque ſurſum*. Ideſt omnes iſtæ tabulæ erant iunctæ à parte ſuperiori vſque ad partem inferiorem: & hoc per incaſtraturas, quæ erant

I factæ in tabulis: quælibet enim duas incaſtraturas habebat, & omnes iſtæ tabulæ ſimul iunctæ erant. *Et in vnam pariter compagem ferebantur*. Ideſt vna colligatio fiebat de his tabulis. Hoc erat per vectes, quia quilibet vectis illius partis poſterioris tranſibat ab angulo vſque ad angulum, quia erat paruum latus, & ſic cùm portari debebant iſtę octo tabulæ ferebantur ſimul, niſi fortè educerentur vectes, & poſſet quælibet tabula per ſe portari. *Ita fecit ex vtraque parte per angulos*. Scilicet coniungendo illas paruas tabulas alijs ſex tabulis magnis. *Vt octo eſſent ſimul tabulæ*. Ideſt facta iſta compaginatione erant octo tabulæ ſimul, ſcilicet omnes octo tabulæ illius lateris erant pertinentes ad eandem compagem,

K quia quilibet vectis illius lateris totaliter continebat eas. *Et haberent baſes argenteas ſexdecim*. Licèt eſſent inæquales tabulæ, quia quædam, ſcilicet paruæ tabulæ continebant ſolùm dimidium cubitum: tamen quælibet habuit duas baſes argenteas. *Duas, ſcilicet baſes ſub ſingulis tabulis*. Non curando vtrum magnæ tabulæ an paruę eſſent. *Fecit & vectes*. Hic ponuntur vectes, qui per dorſa tabularum ponebantur. Et dicuntur vectes ligna rotunda, & longa poſita in dorſis tabularum per circulos aureos infixos tabulis ad hoc, vt ſic tabula tabulę cohæreat. Et licèt vectes dicantur à vehendo ſecundum deriuationem ſuam, ſicut erat de vectibus arcę, & menſę, atque altaris, & aliorum vtenſilium:

hic

hic tamen non sunt propriè dicti vectes à vehendo, sed ab inuehendo, quia non portantur tabulæ per vectes, cùm ipsæ tabulæ à Gersonitis in plaustris portarentur, vt patet Numeri septimo capitulo: vtensilia alia quemadmodum arca, & altare, atque similia ducebantur in vectibus à Caathitis, vt patet Numeri quarto capitulo: sed vectes isti inuehebantur in tabulis, idest immittebantur in eis per annulos aureos infixos in dorsis tabularum, & cùm immissi essent continebant tabulas. *Vectes*. De lignis Setim, quia nulla materia ligni erat in tabernaculo, nisi ligna Setim. *Quinque ad continendas tabulas vnius lateris*. In quolibet latere tabernaculi erant quinque vectes: quomodo autem isti essent, scilicet vtrum esset vnus vectis magnus pertingens ab extremitate vsque ad extremitatem lateris, & esset compositus ex quinque vectibus partialibus, qui sic se haberent, quòd caput vnius subintraret extremitatem alterius, sicut fit in crucibus compactis ex pluribus partibus inuicem subintrantibus: aut quòd essent tres ordines vectium, & in ordine inferiori essent duo vectes, quorum caput vnius subintraret alterius summitatem, quemadmodum supra dicebamus: in ordine superiori essent eodem modo alij duo vectes: in medio ordine esset vnus vectis perueniens ab extremo vsque ad extremum: & sic fierent quinque vectes, aut si essent quinque vectium ordines, & in quolibet ordine esset vnicus vectis integer, dictum fuit supra vigesimosexto. *Et quinque alios ad alterius lateris tabulas coaptandas*. Tria latera tabulatorum erant: ideo ter dicitur, quòd fierent quinque vectes, scilicet pro quolibet latere quinque. *Et extra hos quinque alios*. Illi vectes supra positi erant ad latus meridianum, & ad septentrionale: isti qui ponuntur hic sunt ad Occidentale. *Contra mare*. Expositio superioris est, quia Occidentalis pars terræ illius, in qua fiebat tabernaculum, erat ad mare Mediterraneum, quod erat mare Terræ Phylisthinorum: nam hoc mare ponitur pro termino Terræ Chanaan ad Occidentalem plagam, vt patet supra vigesimotertio capitulo, scilicet: Ponam terminos tuos à mari rubro vsque ad mare Palesthinorum, sunt autem illi duo termini ibi Orientalis, & Occidentalis, vt ibidem declaratum est. *Fecit quoque vectem alium*.

De vecte, qui ponebatur per medias tabulas.

QVAESTIO. II.

ISTE vectis non ponebatur in eodem ordine, quo ponebantur alij: nam alij ponebantur in dorsis tabularum per annulos aureos, iste autem ponebatur per concauitates factas intra ipsas tabulas: nam quælibet tabula erat latis grossa, & per medium grossiciei suæ perforabatur, ita vt subintraret vectis intra substantiam, siue corpulentiam tabulæ, & hoc fiebat in omnibus tabulis, ita quòd iste vectis non videbatur, quia latens erant in visceribus tabularum, sed solum videbantur duo capita eius in extremitatibus lateris tabularum, scilicet vnum caput in prima tabula lateris cuiuslibet, & aliud in extrema tabula eiusdem lateris: erat autem iste vectis integer, & magnus, perueniens ab extremo vsque ad extremum lateris. Et patet, quòd non se haberet iste vectis, sicut cæteri vectes. (Primũ argumentũ.)

A Nam si poneretur in eodem ordine, aut modo, cùm dictum fuerit supra de quolibet latere: Facies quinque vectes, non diceretur hic: Facies & alium: sed diceret: Facies sex vectes: manifestè igitur patet, quòd non ponitur habitudo istius ad omnes quinque, quæ ponitur omnium quinque inter se, quia istum vnum separat ab alijs quinque, & ipsos quinque non separat inter se. Item patet, quia de alijs quinque vectibus ponitur, quòd erant ad continendas tabulas: de hoc autem ponitur, quòd erat ad mittendum per medias tabulas. Item de alijs vectibus dicitur, quòd inducebantur per circulos aureos in lateribus tabularum: de hoc autem dicitur, quòd mittebatur non per vectes, sed per medias tabulas. (An vectis quẽ Deus mandabar poni per medias tabulas esset solũ in latere occiduo.)

B Iste vectis non solùm ponebatur in latere occiduo, de quo hic videtur satis clarè, sed etiam in quolibet aliorum duorum laterum, quia eadem necessitas, aut vtilitas operis erat in ponendo in vno latere, quæ in omnibus. Item, quia hic dicitur, quòd ponendus est vnus vectis per medias tabulas, & non dicitur per quas medias tabulas: ergo intelligendum est de omnibus medijs tabulis. *Qui per medias tabulas*. Idest per medietatem tabularum, scilicet per grossiciem mediam tabularum. Etiam erat per medias tabulas, quia erat per medium altitudinis tabularum, quia conuenientius ibi ponebatur vectis, quàm ad extremitatem supremam, vel infimam tabularum. *Ab angulo vsque ad angulum*. (Secundũ argumentum.)

C Idest ab vno angulo lateris vsque ad alterum angulum. Ex hoc aliquis fortè argueret, quòd iste vectis, qui mittendus erat per medias tabulas, solùm erat in latere occiduo, quia si in alijs lateribus ponerentur, tales vectes non peruenirent ab angulo vsque ad angulum, cùm non esset latus Orientale tabulatum, ad quod peruenirent. Et patet, quia si poneretur iste vectis in latere meridiano, perueniret ad vnum angulum, scilicet ad angulum, qui causatur ex contactu lateris meridiani & occidentalis: non tamen potest peruenire ad aliquem alterum angulum, quia cùm extendatur vectis ille ad partem Orientalem, non perueniet ad aliquem angulum, quia angulus debet causari ex contactu duorum laterum:

D ibi autem non sunt duo latera contingentia, quia latus Orientale non habebat tabulas. Eodem modo si poneretur iste vectis in latere septentrionali, non posset peruenire ab angulo vsque ad angulum. Nam licèt inciperet ab angulo, qui clauditur in contactu occidui, & septentrionali lateris, tamen quando protensus fuerit vectis ille versus partem orientalem, non reperiet aliquem angulum ad quem perueniat, cùm non sint ibi duo latera concurrentia, quæ claudant angulum: nam latus orientale non est, cùm non ponantur ibi tabulæ. Solùm igitur poni potest in latere occiduo. Nam ibi potest peruenire ab angulo vsque ad angulum, quia cùm incipiat iste vectis à parte meridiana, incipiet ab angulo, quia angulus

E causatur ibi ex contactu lateris meridiani & occidentalis: cùm autem protensus fuerit iste vectis versus latus septentrionale, perueniet ad angulum, qui causatur ex contactu lateris occidui & septentrionalis. Fortè ad hoc aliquis respondebit defendens superiorem positionem, scilicet quòd iste vectis poneretur in quolibet latere, & essent tales tres vectes s'm numerũ laterũ, quòd in quolibet latere peruenitur ab angulo vsq; ad angulũ. Et cũ probas, q̃ non causetur angulus, quia latus orientale non est latus, q̃d deberet claudere angulos cũ latere septentrionali & meridiano. Respõdetur q̃ latus orientale est, quia licèt non sit latus tabulatum reale: est tamen latus secundum imaginationẽ

extentum inter latus septentrionale, & meridianum. Sed hoc non potest stare: tenenda est ergo ista secunda positio, quæ adducebatur in argumentum. Responsio autem, quam isti dant, non potest stare, quia latus Orientale nullo modo est. Et si dicas, quòd est per imaginationem, nihil prodest, quia licèt Mathematici, qui considerant abstractam quantitatem, curent de quantitate, quæ est secundum imaginationem, artifices tamen mechanici, qui habent determinatam materiam, non considerant de imaginabili quantitate. Item, quia operatio istorum artificum mechanicorum realis est, & in solis substantijs realibus, & instrumenta sua sunt realia: non ergo curant vllatenus de imaginata quantitate. Item dato, quòd isti artifices mechanici considerarent de imaginata quantitate, & aliquo modo attineret ad eos, tamen nullo modo dicerent, quòd latus septentrionale, quod est reale, claudat angulum cum latere orientali, quod est purè imaginatum: aut quòd latus meridianum realiter ens claudat angulum cum orientali latere, quod est purè imaginatum. Nam latera realia angulum realem claudunt, imaginaria autem latera angulum imaginarium claudunt. Ex latere autem imaginario & reali nullus potest angulus claudi, quia sunt diuersorum generum. Argumenta autem, quæ fiebant pro superiori positione, non tenent. Primum argumentum erat, quia eadem necessitas, aut vtilitas operis erat ponere in latere meridiano, aut septentrionali, sicut in occidentali. Respondetur, quòd falsum est, quia maior necessitas erat in occiduo, quàm in alijs duobus: nam in occiduo ponebatur iste vectis ad continendum totum opus tabernaculi, scilicet omnia latera: in alijs autem lateribus non poterat poni ad continendum totum opus. Pro quo sciendum, quòd vectes ponebantur ad continendum tabulas, scilicet dupliciter, quia quidam ponebantur ad continendum omnes tabulas, quidam verò ad continendum aliquas, scilicet tabulas solùm alicuius lateris: nam quodlibet latus habebat tabulas, & illæ tabulæ continebantur simul, scilicet viginti in latere meridiano, & viginti in latere septentrionali, & octo in latere occiduo. Tabulæ autem cuiuslibet lateris horum continebantur per se. Nam quinque vectes positi in latere meridiano continebant omnes tabulas lateris meridiani, & quinque vectes in latere septentrionali continebant viginti tabulas eiusdem lateris, & in latere occiduo quinque vectes continebant octo tabulas. Quodlibet ergo istorum laterum per se continebatur à suis vectibus, nè tabulæ defluerent: nulla tamen compago omnes tabulas omnium tabulatorum continebat: poterat enim tabulatum, siue latus à latere seiungi: fuit ergo ad necessitatem operis opportunum, vt poneretur vnus vectis, qui continebat omnia ista tabulata. Et iste est, qui mittebatur per medias tabulas, & ponebatur in latere occidentali solum, quia ibi existens poterat continere omnia tabulata: si autem poneretur in aliquo alio latere, non poterat continere omnia tabulata. Et patet, quia cùm poneretur iste vectis intra tabulas lateris occidentalis in vna extremitate lateris, ille vectis exiens tangeret latus septentrionale, & subintraret in quandam cauaturam tabulæ vltimæ lateris illius, & teneret illud firmiter cum ipso occidentali: deinde ipse vectis lateris occiduus protensus in aliam partem, scilicet in partem meridianam, & subintraret in vltimam tabulam lateris illius per quandam cauaturam: & sic ille vectis

Ad primũ argumẽtũ pro parte negatiua.

F contineret firmiter omnia tria tabulata: si autem poneretur in latere meridiano iste vectis ex parte occidentali posset subintrare latus occidentale in vltimam tabulam, & contineret illud latus, non tamen poterat continere latus septentrionale. Si autem poneretur talis vectis in latere septentrionali, contineret latus occidentale, quia ad angulum occidentis protensus ille vectis subintraret vltimam tabulam illius lateris, & contineret illud cum latere septentrionali; latus tamen meridianum continere non posset: solùm ergo in latere occiduo positus talis vectis contineret tria tabulata. Sed fortè dices, quòd dato, quòd in latere occiduo conuenientior erat iste vectis, quàm in alijs lateribus, tamen ponebatur in hoc, & in alijs lateribus, ita

G quòd essent tres secundum positionem primam. Respondetur, quòd non potest stare, quia sicut Deus, & natura nihil frustra faciunt: ita & ars nihil facit frustra, cùm sit habitus rationis directiuus circa factibilia: sed sufficiebat ille vectis vnicus positus in latere occiduo: ergo non erat ponendus aliquis alius in aliquo altero latere, esset enim hic in duobus error. Primò quantum ad Deum, quia Deus mandauit fieri ista, quæ hic ponuntur. Sed Deus nunquam agit aliquid frustra, ergo non mandauit vectes tales poni in quolibet latere tabernaculi, quia magnum inconueniens esset dicere, fecit aliquid frustra. Secundò erat inconueniens

H quantum ad Beseleel, qui erat peritissimus artifex, & non ageret aliquid superfluum. Non est ergo concedendum vllo modo fuisse tres vectes tales, præcipuè cùm litera de vno faciat solummodo mentionem. Ad secundum argumentum cùm dicebatur, quòd litera mandat poni vnum vectem per medias tabulas: & non dicit per quas medias tabulas: ergo intelligendum est de omnibus tabulis omnium laterum. Respondetur, quòd non valet ista consequentia: imò potius videtur è contrario: quia cùm mandet poni vnum vectem per medias tabulas, & non facit mentionem de quibus medijs tabulis intelligi velit: oportet intelligi de vnicis tabulis, scilicet de tabulis vnius lateris. Item

I antecedens, siue fundamentum argumentationis illius est falsum: quia litera satis declarat hic de quibus tabulis intelligi velit: nam cùm dixisset, quòd in tabulis occidui lateris positi fuerant quinque vectes, subiunxit, quòd etiam fecit alium vectem, qui per medias tabulas mitteretur: referri ergo necessarium videtur ad latus occidentale in quo positus fuerit iste vectis, & non in aliquo alio latere. *Ipsas autem tabulas deaurauit.* Posuit laminas aureas super tabulas, vt totus paries aureus videretur: & hoc tam ex parte exteriori, quàm ex parte anteriori. *Fusis basibus earum argenteis.* Idest immisit in ipsis tabulis argenteas bases ponendo capita basium in cauaturis tabularum: & ibi firmiter manebant tan-

K quam arte fusoria missæ fuissent in foramina tabularum: nam cuilibet tabulæ duæ bases supponebantur, vt patuit supra. *Et circulos earum.* Idest circulos tabulatorum: erant circuli quidam annuli rotundi, quorum capita insigebantur ipsis dorsis tabularum, in qualibet tabula vnus circulus, & per illos mittebantur vectes. *Per quos vectes induci possent.* Idest per quos possent mitti vectes. Induci enim mitti est, siue intus duci. *Quos & ipsos laminis aureis operuit.* Idest non solùm tabulata operuit laminis aureis, sed etiam vectes, qui erant in dorsis tabulatorum operuit auro, vt nulla deformitas appareret; sed totum quidquid esset aurum videretur. *Fecit & velum de hyacintho.*

Ad secundum argumentum.

Supra

Supra posuit de constructione durorum: hic ponit de fabricatione mollium, scilicet de tentorijs cortinis, velis, pellibus. *Fecit velum*. Scilicet Beseleel, quia ipse mandabat fieri, & dabat modum in faciendo: istud velum quod hic dicitur fieri, erat intra tabernaculum ad distinguendum partem illam, quæ vocabatur sancta sanctorum, & partem illam, quæ vocabatur sanctuarium solùm, siue sanctum. *De hyacintho*. De istis sæpe dictum est. *Vermiculo*. Dicitur vermiculus coccus bis tinctus: nam supra vigesimoquarto capitulo, & supra præcedenti capitulo, posita sunt omnia, quæ offerri debebant pro fabricatione totius sanctuarij: sed inter ea non ponitur vermiculus: necessarium ergo est esse coccū bis tinctum: patet etiam hoc ex dictione Hebraica hic posita, quæ eadem est cum ea, quæ signat coccum bis tinctum: dicitur autem vermiculus, idest vermis paruus valde rubeus cuius sanguine tinguntur panni ad hoc, quòd recipiant colorem valde intensum. Et sic dicitur Isaię primo capitulo, cùm dicitur: Si fuerint peccata vestra vt coccinum, quasi nix dealbabuntur: & si fuerint rubra quasi vermiculus, quasi lana alba erunt. *Opere polymitario*. Idest faciendo diuersitatem imaginum, & colorum ex diuersis filis: & hoc per texturam solam. *Varium*. Quia erat multiplicitas figurarum, & colorum. *Atque bis tinctum*. Non erat velum bis tinctum, quia postquam textum erat nunquam tingebatur, sed solùm fila sua ante textionem tingebantur. Vel vt verius dicatur, ipsa lana antequam deduceretur in fila tingebatur, & licèt semel tingeretur, tamen dicebatur esse bis tincta; sicut dicitur coccus bis tinctus pannus, vel filum, aut lana, quæ tincta sunt vermiculo, qui causat intensum colorem semel tingendo, ita vt si multotiens fuisset tincta: & hoc erat in quolibet colore ipsius veli: nam omnes erant multum intensi. *Et quatuor columnas*. Istæ sunt quatuor columnæ positæ intra tabernaculum ad distinguendum partem, quæ dicebatur sanctuarium solùm, & sancta sanctorum, & ante has pendebat velum. Erant autem positæ istæ columnæ in tertia parte longitudinis tabernaculi, scilicet quòd longitudo tabernaculi erat triginta cubitorum: erant autem positæ pertransito spatio cubitorum decem: & hoc incipiendo à parte occidentali: manebat autem vltra columnas versus introitum tabernaculi spatium cubitorum viginti: & illud erat sanctum, siue sanctuarium: de quo magis diximus supra vigesimosexto capitulo. *Quas cum capitibus deaurauit*. Idest illæ columnæ, quia erant ligneæ dauratæ sunt, vt aureæ viderentur, & etiam capita deaurata fuerunt. *Fusis basibus earum argenteis*. Idest bases, quæ factæ sunt pro istis columnis, erant argenteæ: & fuerunt factæ opere fusorio. *Fecit & tentorium*. Hic ponitur aliud operimentum, quod erat ad tegendum introitum tabernaculi. Nam solùm erant tria latera tabernaculi facta de tabulis, scilicet occidentale, meridianum, & septentrionale, orientale autem non erat, quia non ponebantur ibi aliquæ tabulæ: debebat ergo operiri aliquo velamine, & hoc vocatur tentorium, quia extendebatur, & complicabatur cùm vellent sacerdotes: & sic vocatur tentorium id, quod pendebat ad introitum atrij. *In introitu tabernaculi*. Introitus tabernaculi erat latus orientale, quod totaliter apertum erat, quia non ponebantur ibi aliquæ tabulæ. *Ex hyacintho*. Eadem materia erat veli sancti sanctorum, & tentorij pendentis ad introitum tabernaculi; sed differunt in

Velum tabernaculi.

B

C

D

Tentorium tabernaculi.

E

A figurationis modo, scilicet, quia velum erat factum opere polymitario, & tentorium erat factum opere plumario. Quid sit opus plumarium, dictum fuit supra vigesimosexto capitulo, est enim opus factum non per texturam, sed per acum, quia acus pluma dicitur: & est differentia, quia in opere polymitario apparent figuræ ex vtraque parte æqualiter. In opere autem plumario ex vna parte apparent imagines, ex alia autem non.

Quare differenter velum, & tentorium fabrè facta sunt.

B

QVAESTIO. III.

SED quæres, quare fuit facta ista differentia inter velum, & tentorium, ita vt vnum esset opere plumario factum, aliud autem opere polimitario? Respondetur, quòd opus polimitarium est pulchrius opere plumario, ideo in toto sanctuario polimitarium opus fieret, nisi esset aliquid quod obstaret: obstat autem pulchritudo totius operis, quia licèt quodlibet in se pulchrius esset si gradum summum haberet, tamen non conuenit pulchritudini totius operis, quia pulchritudo totius consistit in quadam armonia. Est autem armonia in diuersis. Circa eundem totaliter, vel pœnitus similia non est armonia: sed si in toto sanctuario essent opera polymitaria, non esset aliqua differentia perfectioris in opere: ergo oportet poni quoddam esse opus polymitarium, & quoddam plumarium: sed ad interiora tabernaculi spectat habere maiorem pulchritudinem, ergo in velo, quod erat intra tabernaculum deberet esse opus polymitarium. *Et columnas quinque cum capitibus suis*. Istæ quinque columnæ sunt ad ponendum in introitu tabernaculi, quia totum illud spatium lateris Orientalis, quod erat decem cubitorum erat apertum non existentibus ibi aliquibus tabulis. *Cùm capitibus suis*. Non est intelligendum, quòd capita istarum columnarum deberent deaurari, quia ipsa aurea erant, vt patet supra vigesimosexto capitulo, vbi capita quatuor columnarum ante sancta sanctorum fuisse dicuntur aurea, & bases argenteæ. Idem de columnarum capitibus, quæ sunt ante tabernaculum in introitu eius. *Quas operuit auro*. Scilicet columnas, quæ erant de lignis Setim, & non capita columnarum, quæ aurea erant. *Basesque earum fudit æneas*. Idest fecit istarum columnarum bases, quæ amplæ erant, & formauit eas opere fusorio, quoniam per malleationem graue satis erat fieri: licèt alia grauiora sola malleatione fieri iussa sunt, quæ productiiia vocantur, scilicet candelabrum cum omnibus partibus suis, de quo supra vigesimoquinto capitulo, & infra sequenti capitulo. *Quas operuit auro*. Ad hoc enim quòd omnia purum aurum esse viderentur: non erant tamen affixę columnæ basibus suis, sed simpliciter locatę super illas. Eodem modo de capitellis columnarum dicendum est; ideo quodlibet eorum per se portabatur.

CAPITVLVM XXXVII.

Arca testamenti fit.

FECIT autem Beseleel & arcam de lignis Setim, habentem duos, & semis cubitos in longitudine, & cubitum ac semissem in latitudine, altitudo quo-
G que vnius cubiti fuit, & dimidij: vestiuitque eam auro purissimo intus ac foris. Et fecit illi coronam auream per gyrum, conflans quatuor annulos aureos per quatuor angulos eius: duos annulos in latere vno, & duos in altero. Vectes quoque fecit de lignis Setim, quos vestiuit auro, & quos misit in annulos, qui erant in lateribus arcæ ad portandum eam. Fecit & propitiatorium, idest oraculum de auro mun-
H dissimo, duorum cubitorum & dimidij in longitudine, & cubiti ac semis in latitudine. Duos etiam Cherubim ex auro ductili, quos posuit ex vtraque parte propitiatorij: Cherub vnum in summitate vnius partis, & Cherub alterum in summitate partis alterius: duos Cherubim in singulis summitatibus propitiatorij, extendentes alas, & tegentes propitiatorium, seque mutuo & illud respicientes. Fecit &
I mensam de lignis Setim in longitudine duorum cubitorum, & in latitudine vnius cubiti, quæ habebat in altitudine cubitum ac semissem. Circumdeditq; eam auro mundissimo, & fecit illi labium aureum per gyrum, ipsique labio coronam auream interrasilem quatuor digitorum, & super eandem alteram coronam auream. Fudit & quatuor circulos aureos, quos posuit in qua-
K tuor angulis per singulos pedes mensę contra coronam: misitque in eos vectes, vt possit mensa portari. Ipsos quoque vectes fecit de lignis Setim, & circundedit eos auro. Et vasa ad diuersos vsus mensæ, acceptabula, phialas, & cyathos, & thuribula ex auro puro, in quibus offerenda sunt libamina. Fecit & candelabrum ductile de auro mundissimo. De cuius vecte calami, scyphi, sphérulæque ac lilia

36. dist. ca. ecclesiast. §. ecce.

Duo Cherubim.

Mensa propositionis.

Vasa tabernaculi.

Candelabrum.

F procedebant sex in vtroque latere, tres calami ex parte vna, & tres ex altera: tres scyphi in nucis modum per calamos singulos, sphærulæque simul & lilia: & tres scyphi instar nucis in calamo altero, sphęrulæque simul & lilia. Aequum erat opus sex calamorum, qui procedebant de stipite candelabri. In ipso autem vecte erant quatuor scyphi in nucis modum, sphærulæque per singulos simul, & lilia: & sphęrulæ sub duobus calamis per loca tria, qui simul sex fiunt calami procedentes de vecte vno: & sphęrulæ igitur, & calami ex ipso erant, vniuersa ductilia ex auro purissimo. Fecit & lucernas septem cum emunctoriis suis, & vasa vbi ea quæ emuncta sunt, extinguantur, de auro mundissimo. Talentum auri appendebat candelabrum cum omnibus vasis suis. Fecit & altare thymiamatis de lignis Setim, per quadrum singulos habens cubitos, & altitudine duos: è cuius angulis procedebant cornua. Vestiuitque illud auro purissimo cum craticula ac parietibus, & cornibus. Fecitque ei coronam aureolam per gyrum, & duos annulos aureos sub corona per singula latera, vt mittantur in eos vectes, & possit altare portari. Ipsos autem vectes fecit de lignis Setim, & operuit laminis aureis. Composuit, & oleum ad sanctificationis vnguentum, & thymiamata de aromatibus mundissimis opere pigmentarij.

Lucernæ aureæ.

Altare thymiamatis.

Oleum & thymiama.

Fecit autem. Descripta supra fabricatione eorum, quæ erant partes tabernaculi, hic consequenter describitur id, quod erat in continentiam ipsius tabernaculi: & diuiditur in duas partes. Primò ponitur descriptio eorum, quæ erant intra sancta sanctorum: deinde ponitur fabricatio vtensilium exteriorum ibidem. *Fecit mensam*. Prima diuiditur in tres partes, secundum quòd ponebantur tria in parte anteriori tabernaculi, scilicet fabricatio mensæ propositionis. Secundum fabricatio candelabri luminis. Tertium constructio altaris thymiamatis. Secunda ibidem. *Fecit & candelabrum*. Tertia ibidem. *Fecit & altare*. Circa primum. *Fecit autem Beseleel*. Licèt ista non fierent per Beseleel, sed etiam per alios: imò magis per alios cùm alij plures essent: tamen omnia dicitur fecisse Beseleel, quia actio attribuitur principali agenti: sed Beseleel erat architectus, alij autem secundum dispositionem eius faciebant, ergo de ipso debebat dici facere: erat enim principium agendi, alij autem erant secundum quòd instrumenta: ideo in his capitulis quomodocunque ponatur (fecit) etiam si sit sine supposito, semper intelligendum est, quòd fecit Beseleel. *Et arcam*. Ista dictio (&) ponitur hic pro etiam: sic enim consueuit poni in sacra scriptura.

Continuatio cap.

Diuisio eiusdem.

Arca testamenti fit.

Et

Et est sensus, non solùm Beseleel fecit ea, quę supra dicta sunt, sed etiam fecit arcam. *Habentem duos semis cubitos in longitudine.* Idest habentem duos cubitos & semis: si enim intelligeretur sic, vt videntur sonare ista verba prima facie, esset sensus, quòd arca continebat in longitudine duos dimidios cubitos, & sunt duo dimidij cubiti vnus cubitus: ergo vnum solùm in longitudine cubitum obtinebat: sed falsum est, quia tunc maior esset latitudo, quàm longitudo, cùm ponatur latitudo cubiti, & dimidij: esse autem latitudinem maiorem longitudine impossibile est. Nam tūc id quod maius est longitudo vocatur, etiam si nos aliter vocare velimus: dicitur ergo, quòd arca habebat duos semis cubitos, idest duos cubitos, & semis. *Et cubitum & semis in altitudine.* Non conueniebat angustiorem esse, quia esset deformitas. De magnitudine autem horum cubitorum dicendum est, quod non fuerunt cubiti geometrici, sicut dicebat de cubitis arcæ Noè, sed cubiti brachij virilis, qui erant cubitus mediocres: nam aliter magna latitudo arcæ esset, quod non conueniebat secundum capacitatem eorum, quæ in ea erant. *Altitudo quoque vnius cubiti fuit & dimidij.* Tanta erat altitudo quanta latitudo. Ratio autem istarum mensurarum fuit aliqualiter quantitas rerum continendarum, & pulchritudo arcæ, quia nisi sic facta fuisset pulchra non esset. *Vestiuitque eam auro purissimo.* Idest posuit ei operturam laminarum aurearum affixarum tabulis mediantibus, vel ligneis clauis. Et hoc, vt totum aureum videretur. *Intus & foris.* Hoc erat speciale in arca, quòd etiam intra esset deaurata. Nam quòd extra esset, generale erat in alijs rebus tabernaculi, quia omnes, aut aurum erant, aut auro mundo tegebantur, scilicet res duræ, quæ de ligno, aut metallo erant. Arca tamen propter dignitatem eorum, quæ intra seruabantur intus deaurata erat. *Et fecit illi coronam auream.* Dicitur corona aurea non aliquid rotundum, quale nos coronam vocamus, & vt reges habere solent. Sed aliquid quod totam arcam circundabat. Nam sicut corona, quam nos vocamus totum caput regium ambit, ita istud, quod in arca corona vocatur, totam arcam in circuitu ambiebat.

Corona, quæ erat super arcam non erat rotunda, sed quadrata.

QVAESTIO PRIMA.

ERAT autem ista corona quædam lamina aurea circundans totam arcam in forma quadraturæ, sicut ipsa arca quadrata erat, & erigebatur ista lamina tanquam quoddam labium prominens, & insurgebat à parte inferiori, scilicet per tabulam altitudinis vsque ad aliquantum spatium, & fiebat quædam vacuitas super extremitates tabularum secundum quantitatem densitatis earum, & in illam vacuitatem subintrabat propitiatorium: quod erat tabula de auro purissimo secundum quòd magis declarauimus supra 25. capit. *Per gyrum.* Idest quòd illa lamina circundabat omnia quatuor latera arcæ perueniens à puncto in punctum. *Conflans quatuor annulos aureos.* Idest ponens, vel mittens quatuor annulos: isti erant ad ponendum in eis vectes, & erant quatuor, vt ponerentur in eis duo vectes, scilicet in quibuslibet duobus annulis aureis ponebatur vnus vectis. *Per quatuor angulos eius.* Arca habebat quatuor latera; ideo necesse erat, vt ipsa latera conueniendo ad punctum mutuo causarent quatuor angulos solidos: in his autem angulis erat necesse poni anulos, vt bene se haberent: non quidem in

De angulis solidis arcę testamenti.

A summitate tabularum arcæ, vbi est verè angulus solidus clausus ex tribus quadratis superficiebus, aut in extremitatibus inferioribus tabularum, vbi eodem modo sunt anguli causati ex tribus quadratis, siue quadrangulis superficiebus, sicut est in corpore, quod geometræ exacedron vocant continente sex superficies quadratas, & quatuor angulos corporeos, quia non conuenienter locarentur ibi annuli, vt patet cuilibet intuenti dispositionem, quæ appareret ex tali infixione, sed ponebantur in angulis, idest in concursu duorum laterum ad punctum, vbi causatur angulus, licèt imperfectus: quia nunquam potest claudi angulus corporeus ex paucioribus, quàm tribus superficiebus trigonis, aut tetragonis: sicut nulla figura B planagonica, idest angularis claudi potest paucioribus, quàm tribus lineis: vnde trigonum primum in conicis, siue rectilineis figuris appellamus. Accipiendo autem tabulas arcæ in medio sui quando conuenit ad punctum, solùm sunt ibi duæ superficies, quia duæ tabulæ concurrunt, ideo angulus non causatur, sed vocatur angulus largè, quia non est superficies continuata. Possumus tamen si voluerimus vocare angulum propriè si volumus, non quòd sit angulus corporeus, siue solidus, sed angulus planus, quia angulus solidus ex paucioribus, quàm tribus superficiebus non clauditur. Angulus autem planus clauditur ex contingentia duarum linearum: & sic cùm ibi conueniant duæ superficies C planæ, necessarium est concurrere & lineas assignatas in superficiebus illis, & hæ facient angulos planos, quotquot voluerimus assignare: sed litera hic accipit pro angulis solidis, quia aliàs etiam in ipsa plana superficie tabulæ cuiuslibet esset assignare angulum planum: sed accipit scriptura impropriè angulum, quia circa talia non multum curat sacra scriptura attendere modum loquendi sapientum, sed conformat se vulgaribus à quibus intelligi vult. Et cùm dicitur hic, quòd isti annuli erant ponendi in angulis, non est intelligendum, quòd verè ponerentur in ipsis angulis qualitercunque accipiantur, quia tunc vectes venientes per dorsa tabularum super planiciem earum, non possent intrare per foraD mina annulorum, vt patet cuilibet consideranti dispositionem annulorum positorum in angulis, quia tunc oporteret flecti vectes, quia non essent annuli super planiciem tabularum, per quas directè venirent vectes, sed in contactu laterum, & sic necesse erat egredi annulum ibi positum obliquè. Item, quia talis positio annulorum impediret coniunctionem laterum faciendo solui iuncturam tabularum: non ergo erant in tabularum angulis positi annuli isti, sed dicebantur positi in angulis, quia ponebantur in extremitatibus duabus laterum duorum longitudinis circa ipsam contingentiam laterum, vbi causabatur angulus impropriè dictus. *Duos annulos in latere vno.* Ista latera, in quibus poE nebantur annuli, erant latera minora, scilicet latera latitudinis. Nam si ponerentur in lateribus longitudinis, maneret paucum spatium inter duos vectes, vt possent intrare duo homines portantes simul ex vna parte: de quo magis diximus supra vigesimoquinto capitulo. *Et duos in altero.* Scilicet in alio latere opposito latitudinis: nam si ponerentur in aliquo latere longitudinis duo annuli, & in alio latere latitudinis duo alij, non posset fieri aliqua portatio per vectes immissos in illis, quia non acciperentur vectes ex eadem parte, & motus fieret ad oppositas differentias positionis: nec etiam debebant poni annuli in quolibet latere, quia tunc duo vectes ponerentur in duobus lateri-

Quomodo locantur annuli in arca testamenti.

bus, & per istos moueretur arca ad vnam differentiam positionis, scilicet ante, & ponerentur alij duo vectes in alijs duobus lateribus, & moueretur per eos arca in latus, scilicet dextrorsum, aut sinistrorsum: in solis igitur duobus lateribus oppositis annuli ad immittendos vectes positi sunt. *Vectes quoque fecit.* Scilicet Beseleel. *De lignis Setim, quos vestiuit auro.* Erant isti ad portandum arcam, & vt pulchri apparerent auro vestiuit eos. *Et quos misit in annulos.* Scilicet quòd transirent per annulos, & applicarentur ad planiciem laterum. *Qui erant in lateribus.* Hic est proprior locutio, quàm supra, cùm dicebatur, quòd annuli erant per quatuor angulos, & ex hoc innuitur quod dicebamus, scilicet quòd non erant isti annuli in ipsis arcę angulis, sed erant in lateribus. Quia tamen erant in extremitatibus laterum circa angulos, dicebantur esse in angulis. *Fecit & propitiatorium.* Hic agitur de coopertorio arcæ. *Fecit propitiatorium, idest oraculum.* Ista est expositio: non quòd illud nomen propitiatorium signet oraculum, quia oraculum dicitur ab orandò, & propitiatorium dicitur à propitiando, siue parcendo, sed vocatur sic, quia vtrumque conueniebat illi: nam Deus dicebatur ibi oratus propitiari. Sacerdos magnus semel in anno in die expiationis intrabat portans sanguinem, & aspergebat coram propitiatorio, & orabat Deum pro peccatis suis, & dom⁹ suę, totiusque populi, vt patet Leui. 16. cap. in qua oratione dirigebat se ad Deum tanquam existentem super coopertorium illud arcæ, ideo oraculum ab orando dicebatur. Aliter vocari potest oraculum, idest responsoriũ, siue locus ad respondendum, quia oraculum ꝓ respõsione accipitur, sicut cùm dicitur sæpe in iure, & in literis apostolicis: Viuę vocis oraculo, idest per responsionem ipsius summi Pontificis, & sic accipitur Num. 7. cap. cùm dicitur: Cunque ingrederetur Moyses, vt consuleret oraculum, idest, vt haberet responsionem. Et iste locus vocabatur secundum hoc propriè oraculum, quia in nullo loco sanctuarij ita respondebat, sicut ibi: licèt aliquando responderet ad introitum tabernaculi circa altare holocaustorum, vt patet supra 29. capit. locus tamen præcipuus erat intra sancta sanctorum super coopertorium arcæ: ideo Moyses quãdocunque volebat aliquid quærere à Deo, inquirebat illud apud portam tabernaculi, vel alibi, scilicet intrabat in sancta sanctorum, & ibi audiebat loquentis vocem de medio duorum Cherubim, vt patet Numeri septimo capitulo. Etiam vocatur propitiatorium à propitiando, idest parcendo, quia Deus ibi existens propitiabatur peccatis Israelitarum, quando sacerdos magnus intrabat aspergens sanguinem coram illo, vt Deus remitteret iniquitates. Et illa die Deus remittere dicebatur iniquitates: & sic in Hebræo ponitur nomen, quod signat remissionem, scilicet. *Caporet.* De isto oraculo, siue propitiatorio dicendum est, quòd erat quædam tabula de auro purissimo nihil alterius rei admixtum habens, secundum quantitatem longitudinis, & latitudinis arcæ, & ponebatur super ipsas tabulas arcæ ad operiendum eam, & cooperiebatur tota frons propitiatorij huius altitudine laminæ aureæ circundantis totam arcam in gyro, quæ vocabatur corona, vt supra patuit. Et de extremitate huius tabulæ aureæ per malleationem producebantur duo Cherubim, vnus in vna parte, & alius in alia. Aliqui tamen volunt, quòd propitiatorium non esset coopertorium arcæ, sed tabula aurea eleuata per aliquantam altitudinem super arcæ coopertorium, quæ teneretur manibus duorum Cherubim, & super eam Deus sedere diceretur. Sed contrarium declaratum fuit supra vigesimo-quinto capitulo: vbi multa de hoc. *De auro mundissimo.*

Propitiatorium quõ vocetur oraculũ, & propitiatorium.

Aliorum sententia de ꝓpitiatorio.

F Idest quòd non erat aliquid admixtum illi auro: nec erat propitiatorium, sicut in alijs vtensilibus sanctuarij, in quibus erant tabulæ de lignis Setim intra, & in superficie erant laminę aureæ, sed hic totum erat aurum. *Duorum cubitorum & dimidij in longitudine.* Ista erat longitudo arcæ, vt patet supra. Ex quo conijcitur, quòd propitiatorium erat coopertorium arcæ, quia erat æqualis mensuræ totaliter in latitudine, & longitudine. Si autem fuisset propitiatorium tabula posita inter manus Cherubim, non fuisset tantæ longitudinis, cùm ipsi essent productiles de propitiatorio, & occuparent aliquam partem longitudinis eius, & clauderetur tabula illa inter ipsos. Ponendo autem fuisse coopertorium, nullum inconueniens istorum est. *Et cubiti ac semis in latitudine.* Ista est etiam
G latitudo arcæ. *Duos etiam Cherubim ex auro ductili.* Idest fecit etiam Beseleel duos Cherubim de auro, producendo aurum, scilicet extendendo illud malleando, & non opere fusorio. Extendebantur autem isti Cherubim de ipso propitiatorio, scilicet quòd accipiebatur magna pars auri, & illa per malleationem extenuabatur ad aliqualem conuenientem grossiciem. In extremitatibus autem duabus eius relinquebatur magna pars massæ aureæ rudis, & illa rursus per malleationem extendebatur, atque figurabatur in formam alati Cherubim, & non erant isti Cherubim positi super propitiatorium tanquam locatum, sed erant procedentes de materia ipsius propitiatorij continuati ei. Et patet hoc supra vigesimoquinto capi-
H tulo clarius, vbi litera dicit: Duos quoque Cherubim aureos, & productiles facies ex vtraque parte oraculi, idest isti duo Cherubim producentur de extremitatibus propitiatorij; sicut etiam clarius adhuc in litera Hebraica habetur. *Quos posuit ex vtraque parte propitiatorij.* Ex hoc loco videntur habere saltem apparens fulcimentum illi, qui dicunt Cherubim non esse de propitiatorio, sed factos ex alia parte auri, quia dicuntur positi super propitiatorium: illud namque quod ab aliqua re egreditur, vel procedit, non dicitur poni in illa, vel super illam, cùm sit pars illius: sed hic dicitur de istis duobus Cherubim, quòd ponerentur in extremitatibus propitiatorij: ergo non erant de ex-
I tremitatibus propitiatorij productiles, sed appositi, vel affixi. Dicendum, quòd poni accipitur hic largè pro facere, vel esse, scilicet quòd Beseleel fecit Cherubim in extremitatibus propitiatorij, quia de extremitatibus eius per malleationem producebantur, & fiebant, ideo positi esse ibi videbantur. Vel accipitur poni propriè, non vt dicit locationem, sed situationem: ea namque, quæ locantur, à rebus locantibus distincta sunt. Ideo in eis ponuntur, ita quòd ab extra veniunt, & ibi ponuntur. Etiam quia non est continuatio inter locantem & locatum, sed contiguatio: in situatione autem non oportet separata esse ea, quæ situantur ab eo in quo situantur, imò non sunt separata, quia situs conuenit ad partes respectu totius, vel
K ad ea, quæ sunt in toto non separata à toto, licèt non sit pars totius: sic igitur manus ponitur in corpore, & caput ponitur in corpore, sed non ponuntur hæc, vt ponitur locatum in loco, sed vt pars in toto, vel situatum in eo, in quo situm accipit, & istud prædicamentum vocari consueuit positio, & hoc modo dicimus punctum habere positionem in linea, idest habere certum situm .s. quòd ita est in extremitatibus, ꝙ non est in aliqua alia parte corporis, & non potest dici punctus positus in linea, idest locatus, quia pũctus ambiri non potest, cùm sit indiuisibilis: locatum autem semper ambitur à loco. Etiam non ponitur illo mõ in linea quasi adduceretur aliunde, & poneret in linea, qa punctus non est aliquid quod accipi possit, & adduci.

Duo Cherubim.

Quomodo dicatur aliquando poni pars in toto, & aliquando vna res separata in alia.

Nam punctus est cuius pars non est, vt ait Euclides in primo libro Mathemathic. in prima diffinitione. Secundum istum modum possumus loqui, quia dicẽdo, ꝙ duo Cherubim ponerentur super propitiatorium, accipiendo positionem pro locatione, quasi primò facti fuerint, & postea positi super arcam, falsum est: accipiendo tamẽ quòd duo Cherubim sint positi super arcam secundum situm, scilicet quòd ipsum propitiatorium sit, de quo productiles sunt Cherubim, & sit id, in quo situantur, licèt non aliunde adducantur, sed ibidem fabricantur, & sic est sensus, quòd Beselecl posuit istos duos Cherubim super propitiatorij extremitates, idest fecit eos esse positos in extremitatib⁹, cùm de eisdem produxerit illos. *Quos posuit ex vtraque parte propitiatorij.* Idest quos produxit, vel extendit ex vtraque parte propitiatorij, scilicet de auro, quòd erat in vtraque parte propitiatorij, & sic fecit eos ibi esse positos, idest situatos tanquam partes in toto. *Cherub vnum in summitate vnius partis.* Idest fecit, quòd vnus Cherub esset positus in summitate vnius extremitatis propitiatorij, & alius in alia parte. Semper tenetur sensus superior, scilicet quòd posuerit vnum Cherub in summitate vnius partis, idest fabricauit, vel fabricando esse fecit. *In summitate vnius partis.* Summitas est extremitas, vel finis propitiatorij, quia in vna extremitate erat vnus Cherub productilis, qui in illa parte positus esse dicebat̃. *Et Cherub alterum in summitate alterius partis.* Idest fecit Cherub secundum esse productilem in alia parte extremitatis propitiatorij. *Duos Cherubim in singulis summitatibus.* Idest fecit istos duos Cherubim esse in duabus summitatibus, vel extremitatibus propitiatorij.

De modo quo Cherubim erant supra propitiatorium.

QVAESTIO. II.

QVOMODO autem isti Cherubim essent in extremitatibus, aut summitatibus propitiatorij, à plerisque dubitatur. Quidam putant fuisse eos extra arcam locatos in pauimento sanctuarij coniunctos arcæ extremitatibus, & eleuabantur super altitudinẽ arcæ, atque tenebãt eleuatum propitiatorium inter manus suas. Et cùm obijcitur contra hos, quòd isti Cherubim erant super arcam, vt patet supra 25. c. Respondent, quod vocantur existentes super arcam: nõ quòd in ea positi essent, sed quia erant altiores arca, & super eminebant ei. Sed iste magnus error est, quia litera ista nullo modo consentit, cùm dicat duos Cherubim debere poni in duabus summitatibus. Est summitas pars altissima rei, & super illam partem ponebatur quilibet Cherub. Item, quia, vt patet supra 25. cap. Cherubim erant productiles ex vtraque parte propitiatorii, ergo de ipso propitiatorio erant facti, quod non cõuenit, si ponantur locati super terram. Alij autem ponunt Cherubim esse super propitiatorium, sed ponunt eos ibi locatos, vel affixos, & non factos de propitiatorio. Sed hoc etiam falsum est, quia litera innuit eos factos de extremitatibus propitiatorij extendendo illud per malleationem, cùm dicit esse de auro ductili, idest quod ex alio ducitur, vel extenditur: maxime cùm vocentur productiles de vtraque parte propitiatorij. De his autem supra vigesimoquinto capitulo: latius declaratum fuit, & ibi vide. *Extendentes alas.* Quilibet Cherub extendebat alam contra alterum Cherub: ita vt ala vnius contingeret alam alterius. *Tegentes propitiatorium.* Totum propitiatorium tegebant alis suis: ita vt de eo nihil videretur. Quare autem hoc fieret, supra vigesimoquinto capitulo declaratum est, scilicet vt operiretur corpus illud densum,

A quod erat organum vocis: nam ex densitate sua illud visibile erat: vt ergo non videretur cùm formaretur vox intra propitiatorium, operiebatur alis Cherubim. *Seque mutuo respicientes.* Aliqui sic locabant Cherubim super propitiatorium, scilicet quòd ambo essent habentes faciem contra eandem partem, scilicet contra introitum sancti sanctorum, & quòd ambo essent in parte longitudinis, scilicet in latere illo contra posteriorem partem tabernaculi: extendebantque alas, atque pueniebat extremitas alæ vnius eorum ad extremitatem alæ vnius alterius, & quòd solùm vna ala eorum tangeret vnam alam alterius, scilicet dextra ala vnius sinistram alam alterius: sed non tangerentur mutuo duæ alæ Cherub duabus alis alterius Cherub.

B Et hoc, quia isti ponebant Cherubim esse in vno latere propitiatorij, & habere aures oppositas, atque lateraliter existere, scilicet quòd simul essent, & quòd latus dextrum vnius tangebat latus sinistrum alterius, vel saltem erat è contra, & auris vnius contra aures alterius, sicut ponũtur statuæ in altaribus nostris cum sunt multæ, quia vna habet latus contra aliam, & aurem dextram contra aurem sinistram alterius. Sed iste modus contrarius est literæ, scilicet quia litera dicit, quòd isti duo Cherubim erant in duabus extremitatibus, siue summitatibus propitiatorij, sed si sic ponerentur essent in vno latere, vel in vna parte propitiatorij, quod valde repugnat. Item, quia tunc non tegerent propitiatorium totum, sed solùm partem vnius lateris, & manerent tegenda tria latera, & non

C haberetur sic intentio ad quam ponebantur Cherubim, scilicet vt velarent corpus existens densum de aere intra propitiatorij ambitu, quod Cherubim alis velandum erat. Item hoc posito, non se respicerent mutuo Cherubim, sicut mandabatur supra vigesimoquinto capitulo, & sicut hic factum fuisse dicitur hoc. Dicendum igitur, quòd duo Cherubim erant in duabus extremitatibus laterum latitudinis, & sic erant in duobus lateribus latitudinis. Et tunc mutuo se respiciebant, quia vultus vnius erat directè contra vultum alterius. Etiam sic totum propitiatorium tegebant: nam quælibet ala vnius tangebat alam alterius. Nam ala vnius dextra tangebat alam sinistram alterius, & Doct. det.

D sic velabat vnum latus propitiatorij, quod erat latus longitudinis, & alia ala vnius tangebat alam alterius, & sic tegebant latus aliud longitudinis, ipsi autem corporibus suis tegebant totum, quod super erat, scilicet vnum latus latitudinis tegebatur corpore vnius, & aliud latus tegebatur corpore alterius: hæc latius habita sunt supra vigesimoquinto capitulo. *Fecit mensam.* Hic ponitur de fabricatione mensæ: erat enim ista mensa de lignis Setim cooperta laminis aureis, & vocabatur mensa propositionis, quia super eam ponebantur multa, scilicet ponebantur panes, qui vocantur panes propositionis, qui ponebantur, & manebant semper coram domino per successiones, scilicet quòd ponebantur per singula sabbatha, & manebant Mensam propositionis.

E tota hebdomada: deinde per sabbathum tollebantur illi, & apponebantur alij recentes, vt patet Leuitici vigesimoquarto capitulo. Ponebantur etiam super hanc mensam quædam vasa pertinentia ad ministerium altaris holocaustorum, scilicet acceptabula, & phialæ, atque cyathi, quædam vasa etiam ponebantur ibi, quæ pertinebant ad ministrationem altaris thymiamatum, scilicet thuribula, de quibus dictum fuit supra vigesimoquinto capitulo. *In longitudine duorum cubitorum.* Accipitur cubitus pro tota mensura à brachij à cubito vsque ad extremitatem digiti longioris manus, ita vt tota manus extenta sit, & ista erat sufficiens magnitudo pro eis, quæ supra ponebantur, vt contineri possent in mensa.

Et in latitudine cubiti vnius. Vt esset longitudo dupla ad latitudinē. *Quæ habebat in altitudine cubitum, & semissem*. Altitudo mensę nō accipitur, sicut altitudo arcæ, quia arca continebat in sua interiori corporali continentia cubitum & dimidium, cùm maneret totum illud spatium tabulis clausum: in mensa autem non erat aliquod spatium tabulis clausum, in quo aliquid contineretur, sed altitudo sua est altitudo pedum: habebat namque mensa pedes quatuor, & quilibet erat altus cubito & dimidio. *Circundeditque eam auro*. Scilicet in planicie superiori tabulæ, & in planicie inferiori, & pedes eius etiam auro circūdedit, & quidquid in ea erat, vt totum aurum videretur. *Fecit illi labium aureum per gyrum*. Dicitur labium quædam virga de auro affixa in extremitate tabulæ ipsius, supereminens tabulæ: & erant quatuor virgæ tales, siue labia, sicut erant quatuor latera tabulæ illius, pertingebatque vna virga ad alteram, ita vt nihil sine labio maneret: sic quoque fit plerunque in mensis, quia ponimus in extremitatibus vngulas clauis affixas totam mensam circundantes: sic etiam fit in alearijs, & scacarijs, nè ludi, & tabulæ dispergantur. Et vocantur istæ virgulæ labium, siue labia, quia sicut labium attollitur, & supereminet cęteris faciei partibus, ita illæ virgulæ supereminent planiciei mensę per gyrum, quia in circuitu totius mensę super planiciem tabulę fiebat istud labium perueniens à pūcto in punctum. *Et ipsi labio coronam interrasilem*. Idest sub ipso labro posuit coronam, erat ista corona quædam lamina auri puri tenuis circundans totam mensam, affixa densitati, siue grossiciei mensę in extremitatibus eius, & ista corona erat quadrangularis secundum figuram mēsæ, & magna erat in latitudine, quia supereminebat mensę super labium eius, & eminebat grossiciei mensę descendendo deorsum versus pauimentum, quantitas autem secūdum quam eminebat corona illa, siue lamina versus partem inferiorem erat quatuor digitorum, & ista est, quæ vocatur hic corona alta digitorum quatuor. Pars illa, quæ prominebat mēsæ in parte superiori super labium vocatur alia corona: erat igitur eadem lamina tegens extremitatem tabulæ mensæ, & vtrinque eminens. *Ipsique labio coronam*. Idest sub ipso labio ponebatur corona, scilicet pars illa laminæ eminens vltra grossiciem tabulæ quantum ad partes inferiores. *Interrasilem*. Vocatur interrasilis, idest alicubi rasa, & alicubi non: si autem tota rasa esset vocaretur rasilis, sed quia per interpollaturas rasa erat est ītterrasilis dicebatur, hoc ꝙ erat sculpta ista corona factis quibusdam imaginibus per rasionem, scilicet per sculpturam, quid autem rasum ibi esset, dictum fuit supra 25. cap. Et istę imagines nō erant continuę, ita quòd tota corona rasa, aut sculpta esset, sed erant quędam sculptæ imagines: deinde positis quibusdam spatijs non rasis, siue sculptis, sed totaliter planis sequebatur alia imaginum rasura. *Et super eam alteram coronam auream*. Supra 25. cap. dicitur: Alteram coronam aureolam: sed hoc nihil differre faciebat, siue auream, siue aureolam dicatur, cùm nec litera Hebraica aliquid in hoc variet. Ista corona secunda est pars laminæ illius, secūdum quòd prominebat parti superiori mensæ super labium, & licèt dicatur. *Et super eam alteram coronam*. Non est intelligendum, quòd istę sint duę coronę separatę, & vna locetur super alteram, sed est eadem lamina: inquātum tamen diuersis partibus prominet diuersas coronas facere videtur, & vna est super aliam, non tanquam duo locata diuersa, sed tanquam duę partes rei habētes positionem in re ipsa, & vna habebit rationem positionis sursum, aut deorsum, antrorsum, vel sinistrorsum, & sic de cęteris respectu alterius partis, sicut est habitudo in partibus naturalibus rei cuiuslibet naturalis, quia vna est

Labium mensę.

Corona mensæ ꝑpositionis

F altior, aut inferior alia: licèt omnes continuatę sint, & faciant vnum ens per se. Erat autem sic in istis duabus coronis, quia quantum ad eas partes, quæ coronæ vocabantur, non erat totaliter identitas: nam licèt esset eadem lamina: tamen pars laminæ, quæ solùm tegebat dēsitatem extremitatis tabulę in circuitu, nō vocabatur corona, nec computabatur, vt pars coronę: sed pars illa, quæ erat supra mensam, & pars, quæ erat infra mensę grossiciem, & istę duę separatæ erant, licèt quodam intermedio ligarentur, & vna erat verè supra alteram, cùm vna teneret partem inferiorem mensę, & alia partem superiorem. *Fudit & quatuor circulos aureos*. Idest fecit quatuor circulos, siue annulos de auro purissimo opere fusorio. *Quos posuit in quatuor angulis*. Non dicuntur quatuor anguli quatuor extremitates laterum tabulę mensę, quia non ponebantur

G annuli in ipsa tabula mensę, sed in pedibus eius. *Per singulos pedes mensæ*. Habebat mensa quatuor pedes, qui ponebantur circa quatuor extremitates tabulę, & in quolibet pede infigebatur vnus circulus aureus. *Contra coronam*. Quia corona, quę dicebatur esse digitorum quatuor pendebat contra partem inferiorem super pedes, & circa ipsam coronam in pedibus erant infixi circuli aurei. *Misitque in eos vectes*. Idest posuit vectes in circulis ad portandum mensam. *Ipsosque vectes fecit de lignis Setim*. Quia omnia lignamenta sanctuarij de hoc erant, & postea cooperuit de auro eos, vt aurei viderentur, sicut & ipsa mensa. *Et vasa ad diuersos vsus mensæ*.

H Quæ autem sint hęc vasa immediatè exprimitur, scilicet ista quatuor, quæ sequuntur: dicuntur autem ad diuersos vsus mensę: non quidem, quòd esset propriè aliqua ministratio, quæ fieret per vasa hęc, sicut dicimus de quolibet altarium duorum, & de candelabro: mensa tamen non habebat aliquam ministrationem, quę propriè in ea fieret nisi positio panum, qui per singula sabbatha apponebantur, & tollebantur. Ad hanc tamen ministrationem non pertinebant vasa, quę hic ponuntur, vt patet ex figuris eorum: potissimum, quia in positione illa panum nullę cœremonię obseruandę erant, in quibus opus esset vasis: maximè, quia in litera dicitur: ad offerenda libamina, idest ꝙ ista vasa erant ad offerenda libamina: sed in mensa non offerebantur aliqua libamina: ergo non pertine-

I bant ad proprios vsus mensę. Sed dicendum quòd pertinebant quędam vasa istorum ad altare holocaustorum, & quędam ad altare thymiamatum, cùm autem dicitur, quòd pertinebant ad vsus mensę: non est sensus, quòd illi essent proprij vsus mensę, sed erant aliqui vsus facti in mensa, qui subordinabantur ad aliquid alterum, scilicet ad ministrationes altarium. Nam thuribula, quę ponuntur hic vasa mensę, erant ad suscipiendum thus. Manebat autem istud thus super mensam in vasis illis, cùm verò tempus esset offerendi thymiama, accipiebatur inde, & ponebatur in quodam receptaculo ignium ęreo pleno ignitis carbonibus, & super altare ponebantur, atque cremabatur. In alijs autem vasis pone-

K bantur libamina, & cùm tempus erat, tollebantur de mensa illa in vasis suis, & fundebantur super sacrificia. Erat igitur vsus istorum vasorum vsus aliquis factus immediatè in mensa, sed subordinabantur ad aliquid alterum. *Acceptabula*. In Hebręo vocantur scutellę. Et quidam voluerunt eas esse ad continendum acetum, sed nihil tale est, quia in toto sanctuario nulla ministratio aceti erat.

Vasa q̄ ponebantur super mēsam, ꝑpositionis: non erāt ad aliquos vsus ipsius mēsę.

Quid

Quid essent acceptabula.

QVAESTIO. III.

RABBI Salomon dicit ꝙ ista acceptabula erant quædam vasa, intra quæ coquebantur panes propositionis, & erant de auro, atque similia in parte superiori & inferiori, vt panes similes redderentur in vtraque facie: vnde panes facierum appellati sunt. Et erãt tanquam ferra, in quibus hostiæ coquuntur, & erant ista vasa aurea posita vel incastrata in aliis vasis ferreis ne calore igneo soluerẽtur, aut denigraretur aurum. Coctis autem panibus extrahebantur vasa hæc aurea de vasis ferreis, & ducebantur cum panibus ad altare notata acceptabula, quia massam istam aut panes intra se suscipiebant. Sed non videtur hoc verum, quia isti panes comedebantur ab Aaron, & filiis eius, sed ad comestionem inepti erant, si sic coquerẽtur, ergo nõ coquebantur sic. Patet Leui. 24. capitu. cùm dicitur: Eruntque Aaron, & filiorum eius, vt comedant eos in loco sancto, quia sanctum sanctorum est de sacrificiis domini iure ꝑpetuo. & primo Reg. vigesimo primo ca. & Mat. duodecimo, atq; in multis locis. Minor patet: isti panes erant magni, & grossi, & quilibet habebat decimas duas, vt patet Leuit. 24. cap. cùm dicitur: Accipies quoque similam, & coques ex ea duodecim panes, qui singuli habebunt duas decimas, quorum senos altrinsecus pones super mẽsam purissimam corã domino. Ad coquendum ergo istos panes, oportebat esse magnum calorem, & sic ferra, & vasa aurea debebant multum inflammari, alioquin non coqueretur tanta massa digestione ignea sufficienti, vt esset conueniens ad cibum. Si autem multum inflammarentur vasa illa calore sufficienti ad digerendum tantam grossitudinem, cùm poneretur massa interius: necesse erat comburi superficiem panũ totaliter, sed panes illi erant pulchri, & candidi: ergo nõ sic coquebantur, sed in clibano sicut alij panes. Nec valet si arguas de hostiis, quę coquuntur in ferreis vasis, quia valde modica massa ponitur pro vna hostia, & cùm sit tenuissima, quicunque satis debilis calor vasorum terreorum pertransit, & sufficienter digerit nõ comburendo. Si tamen valde ferra inflammarentur, comburebuntur hostię. Dicendum igitur, quòd ista acceptabula erant vasa aurea ampla, quæ Iudęi scutellas appellant, dicta acceptabula ab accipiendo nomine generali, quia simila, quæ in sacrificiis poni debebat, in eis recipiebatur. In quolibet namque sacrificio similam triticeam, & vinum necesse erat poni, vt patet Num. 15. cap. Et cùm adducebatur ab Israelitis ponebatur in his vasis. postea verò cùm fundenda essent libamina, portabat simila in his aceptabulis ad altare holocaustorum. *Phialas*. Dictio posita hic secundum literã Hebraicam, & Chaldaicam videtur significare parapsidem vel catinum. Et dicunt quidam, quòd erat ad ponẽdum thus, sed secũdum literam nostram signat vas vinarium, & hoc conuenientius exponitur: nam aliud vas ponitur infra quod vocatur thuribulum ad ponendum: cùm autem alia vasa pertineant ad fundenda libamina, vt dicitur in litera, necessarium est quòd pertineant ad vinum, & farinam siue panẽ, quia ista sola fundebantur super sacrificia, vt patet Num. 15 cap. & ponũtur hic quatuor vasa, quorum vnum erat vas continens thura ad ministrationem altaris thymiamatum: alia erant vasa ad fundenda libamina: & quia libamina consistebant in duobus, scilicet in simila, & vino, erant ponẽda aliqua vasa vinaria, & aliqua panis susceptiua: vasa panis susceptiua erant acceptabula, q̃ supra posita sunt: reliqua ergo duo erant vasa vinaria, scilicet phialæ, & cyathi, & erãt duplices vsus eorum,

A quia non debent poni aliqua superfluè in opere sanctuarij: phialę ergo ad continendum vinum erant, cyathi autem ad fundendum. Nam phialę erant amplę in parte inferiori, & angustæ in parte superiori: talia autem vasa sunt conuenientia ad conseruandum liquorem: quia securius ibi continetur, ne effluat: cyathi sunt vasa ampla in parte superiori, & sunt conuenientiora ad effundendum: cùm ergo conseruari debebat vinum ponebatur in phialis, cùm verò super sacrificia effundendum foret, ponebatur de phiala in cyathos, & portabantur ad altare holocaustorum, & ibi super carnes sacrificiorum fundebatur vinum. *Et cyathos*. Rabbi Salomon dicit, quòd isti cyathi sunt vasa mundificatoria, & erãt ista cauata, & super ea po-

B nebantur panes, vt vndique aere tangerentur, ne muccus in eis, aut putredo aliqua causaretur: cùm in istis panibus facilius quàm in aliis eueniat, quia nõ potuit consumi humiditas, sicut in aliis a calore igneo, quia clausi erant vasis ferreis, & aureis. Sed hoc nihil est, quia panes positi durabant ibi solùm per septem dies, cùm mutarentur per singula sabbatha: & ponebantur alij recentes, vt patet Leuiti. 24. & primo Reg. 21. cap. Etiam quia fundamentum falsum est, scilicet ꝙ isti panes citius quàm alij putrefierent, quia non erant cocti in vasis aureis, & ferreis vt isti existimant, sed in clibano: nã & pro sacrificio, ꝙ maius est, coquebãtur panes in clibano, vt patet Leui. capit. primo. Non stat ergo ista positio. Alij dicunt cyathos esse vasa vina-

C ria sicut & phyalas, nihilque differre ab eis, nisi in figura. Sed nec hoc quidem rationabiliter dicitur, quia frustra esset multiplicare vasorum varietates ad vnitatem ministerij. Dicendum igitur, vt supra dicebatur, quòd cyathi erant vasa vinaria: differebant tamen a phialis in quantitate, & figura, & pręcipuè in officio, quia phialę erant conseruatiuę, cyathi erant ad effusionem. *Et thuribula*. Ista sunt vasa conseruatoria thuris, quę ad vsum ministrationis thymiamatum subordinantur, & ponuntur super panes propositionis cum thure, atque patenę nuncupantur. *Ex auro puro*. Quia nihil argenti aut alterius metalli mixtum habere debebat. *In quibus offerenda sunt libamina*. Libamina vocantur ea, quę funduntur in sacrificiis. Erant sacrifi-

D cia propriè carnes animalium: id autem quod cũ istis carnibus fundebatur, dicebatur libamen: & licèt secũdum significationẽ vocabuli, magis conuenit nomen hoc humidis quàm aridis: tamen ad vtrunque extenditur hic: nam in quolibet sacrificio offerebatur vinum, quod liquidum erat, & simila triticea pertinens ad res aridas, vt patet Num. 15. cap. Dicuntur autem ista vasa ad fundenda libamina: non quòd omnia essent ad fundenda libamina: nam thuribula non erant ad hoc, sed ad thura tenenda, quę adolerentur in altari thymiamatis: alia autem tria vasa supra posita erant ad offerenda libamina, scilicet vnum ad offerendum similam, & duo ad tenendum offerendumq; vinũ. *Fecit & candelabrum*. Hic ponitur de fa-

E bricatione candelabri. *Fecit*. Scilicet Beseleel artifex præcipuus totius operis. *Candelabrum ductile*. Dicitur ductile, scilicet factum per ductionem, idest extensionem malleatoriam, & non per fusionem, aut per partium coniunctionem, scilicet quòd diuersę partes cãdelabri per se fierent; & postea iungerentur per incastrationẽ. Erat aũt satis difficilè tale candelabrum fabricare tali mõ, & aliter nõ fuisset ita ductile. Vnde dicit Rabbi Salomon, quòd artifex totum illud talentũ auri in ignem proiecit, & inde candelabrum factum exiit. Sed hoc fictitium est, sicut & multa alia, quæ sępissime confixit Rabbi Salomon. Quod satis videtur, quia dicitur supra 31. & 35. cap. quod Deus dederat Beseleel, & Ooliab sapientiam, & intelligentiam,

&

& scientiam, ad excogitandum quidquid fabre fieri posset in opere tabernaculi: sed si Beseleel nesciens facere artificiose iecisset in ignē, non habuisset sapientiam artis ad faciendum hoc: ergo dicendum quòd fecit artificialiter, sicut omnia alia. Item quia supra 31. capitul. dicitur, quòd Deus posuit sapientiam in corde eruditorum, vt faciant omnia, quæ pręcepit dominus Moysi, scilicet tabernaculum & cęt. inter quæ ponitur candelabrum tanquā vnum de principalibus: ergo per sapientiam fabrilem factum est: nam quòd sic fieret nulla sapientia erat, quia quilibet facere potuisset. *De auro mundißimo*. Aliquando dicitur de auro mundo siue puro, & aliquando de auro mundissimo, sed in hoc differentia nulla est, quia ita erat purum, vbi vocatur aurum mundum, sicut vbi vocatur mundissimum. *De cuius vecte*. Vocatur vectis hastile candelabri, quia in illo totum candelabrum vehitur, vel fundatur, quia istud hastile erat grossius cęteris calamis, & de ipso oriebantur calami tanquam radij rami de stipite. De fabricatione autem huius, quia difficilis est satis, multa diximus supra 25. cap. ideo ibi videantur. hic autem breuiter litera transcurrēda est: fundabatur totum candelabrum in quadā lamina aurea ampla, quæ erat pars candelabri ipsius, sicut consueuit in aliis candelabris, vt quidquid ceciderit de cādelabro, scilicet lychnorum fauillæ, aut aliæ immunditię recipiantur super illam laminam, & non coinquinent alias res. Item quia illa lamina confert stabilitatem candelabro, vt pondere suo vrgēte teneatur, ne in alterutram partem deflecti possit. Aliqui enim dicunt quòd omnes calami isti, qui hic nominantur, & ipsum hastile nascebantur de pede cādelabri simul. Sed falsum est, secundum quòd apparet ex litera hic, & supra 25. capitul. cùm dicitur. Hoc est opus sex calamorum, qui producendi sunt de hastili. Et hic dicitur, quòd de vecte procedunt calami, sed vectis vocatur hic hastile. Item non simul nascuntur isti calami, de hastili, quasi ex pede hastilis nascant̄, sed quidā oriuntur superius qdā verò inferius, vt patet supra 25. c. s. ꝙ calami ex duobus lateribus oriri debebāt in tribus locis. Dicendum igitur quòd de pede, scilicet de lamina ampla, in qua fundatur totum opus candelabri, nascebatur immediate quędam stipes satis grossa secundum conueuientiam operis candelabri, & ille solus nascebatur: deinde cùm modicum surgeret in altum, oriebantur duo calami ex eo ex duobus lateribus, vnus ex vno latere, & alius ex alio. Deinde cùm magis eleuaretur, oriebantur alij duo similiter, & deinde alij duo: inter hęc loca ortus calamorum erant spherulę scyphi, & lilia. *De cuius vecte*. Idest hastili, vel stipite, aut trunco. *Calami*. Isti sunt quidam quasi rami, vel brachia candelabri peruenientia vsq; ad altitudinem hastilis, & in quolibet horum ponebatur lucerna vna. *Scyphi*. Idest vasa, quia in ipso hastili erant vasa quatuor, vt infra videbitur, & in quolibet trium calamorum tria vasa. *Sphęrulę*. Vocantur sphęrulę quædam rotonditates de auro factæ sicut poma, & vocantur in Hebræo (poma) litera tamen nostra proprius hic locuta est seruādo sensum literæ Hebraicę: nam poma solùm sunt ea, quæ nascuntur in arbore. si autem aliqua de alia materia fiant, illa figuram solam habent, sed non rem: ideo magis sphęrulæ dicendæ sunt, cùm talis figura geometricè sperica dicitur. *Et lilia*. In Hebræo dicitur. *Et flores*. Ponitur nomen generale: litera nostra posuit nomen magis speciale, quia nulli flores magis propriè in candelabro fieri poterant, quā lilia, quæ sunt acuta, & magis condecorarent candelabrum ipsum: omnia ista procedebant de vecte, idest de hastili, quę erant productilia, & non affixa, vel solidata cū hastili, sed malleatoriè materia ipsius hastilis

Opi. quorūdam de calamis cādelabri.

F extendebatur, & figurabat secundum hæc lilia, & sphærulas atque scyphos. *Sex in vtroque latere*. Non est intelligendum quòd in quolibet latere essent sex calami, quia omnes simul erant sex, sed dicitur quòd erant sex in vtroque latere, idest accipiendo simul omnes calamos, qui erant in vtraque parte, erant sex, sed in quolibet latere solùm erant tres, vt patet immediatè. *Tres calami ex parte vna*. Potest hoc intelligi si consideremus stipitem candelabri, & tectum, in quo assignabimus quatuor latera versus quatuor mūdi partes: accipiantur ergo duo latera eorum opposita, s. latus orientale, & latus occidentale, & in his duobus lateribus collocabantur omnes calami ascendendendo, scilicet quòd in latere orientali produceretur vnus calamus, & deinde interpositis his, quæ dicuntur

G in litera, scilicet vna sphęrula, & vno lilio atq; scypho, sequebatur alius calamus: deinde interpositis his tribus supradictis, semper ascendendo in ipso hastili sequebatur tertius calamus. In latere opposito scilicet occidētali erat idē ordo: ponebantur enim tres calami, scilicet vnus calamus in directo primi calami existentis in latere orientali, & secundus in directo secūdi, & tertius in directo tertij, super eadem lilia sphęrulas, & scyphos, super quæ erant calami alterius lateris. *Tres scyphi in nucis modum*. Vbi nos dicimus in nucis modum, in Hebręo dicitur. (mesuquadin) quod signat duo. s. nuces, vel amigdala, aut incassatū, aut colligatum siue affixū. litera aūt nostra sequitur hic primum sensum,

H s. ꝙ essent isti scyphi quasi nuces, vt fortè quia erant aliqualiter rotundi, licèt non totaliter, quia tunc non differrent a sphęrulis. Vel accipitur messuquadin, idest quasi affixum, vel incassatum: quasi dicat, ita erant isti scyphi subtiliter fabricati, quòd non videbātur esse productiles de ipso hastili, sed affixi ei. Nam subtilius fabricari possunt ea, quæ affixa sunt, quàm ea, quæ ductilia sunt, quia productilia fabricantur in alio: affixa siue colligata fabricantur in se: veritatē tamen horum magis exposuimus supra 25. cap. *Per calamos singulos*. In hastili erant scyphi, & in calamis erant scyphi. Hic autem de scyphis, qui erant in calamis mentio fit: & erant tres scyphi in quolibet calamo, sed in hoc differebāt, quia cùm calami superiores semper essent mi

I nores calamis, qui erant infra, erant quoque scyphi calamorum superiorum minores scyphis calamorū inferiorum: non tamen erant isti tres scyphi simul in quolibet calamo, scilicet quòd vnus poneretur immediatè post alium, sed interponebantur flores liliorum & sphęrulæ, quia in quolibet etiam calamo tres spærulæ erant, & tria lilia. Erat autem ordo iste, quòd in radice calami cuiuslibet vbi egreditur ab hastili erat vnus scyphus, & post eum erat vna sphęrula, & post eam erat vnum lilium: & rursus erat vnus scyphus, qui erat secundus, & secunda sphęrula, & secūdum liliū: & post tertius scyphus, tertia sphærula, & tertium lilium: & sic in extremitate calami apud locum vbi ponebatur lucerna erat tertium lilium, nec

K erat aliquid alterum in quolibet calamorum. *Sphærulę simul, & lilia*. Idest sicut ponebantur, vel erant tres scyphi in calamo quolibet, ita erant sphęrulæ tres, & lilia tria secundum ordinem, quem notauimus. *Et tres sciphi instar nucis in calamo altero*. Sicut in primo calamo erat ordo scyphorum, sphęrularum, atque liliorum: ita erat ordo in secundo, & in quolibet altero. *Aequum erat opus sex calamorum*. Opus accipitur hic sicut vulgariter accipimus pro aliquo sculpto, vel depicto aut artificiosè elaborato. Et sic consuemimus dicere, quòd ista res, vel istud ædificium habet multum opus, hic autem vocatur opus calamorum, id quod in calamis elaboratum erat, scilicet lilia, & scyphi atque sperulę. Et istud opus erat ęquale in omnibus sex calamis, quia qui-

Ordo scyphorum liliorum, & sphęrularum candelabri.

quilibet calamus habebat tres scyphos, tres spęrulas, tria lilia. *Qui procedebant de stipite candelabri*. Idest sex calami procedebant de stipite. Vocatur autem stipes multis nominibus: aliquando enim vocatur hastile, vt patet supra 25. aliquando vocatur vectis, vt dictum fuit supra in litera: aliquando dicitur stipes, sicut patet hic. *In ipso autem vecte*. Posuit supra opus calamorũ, hic ponit opus hastilis: & erat maius opus hastilis quã opus cuiuslibet calami: nam quatuor sphęrulę, quatuor lilia, quatuor scyphos hastile cõtinebat. *Erant quatuor scyphi in nucis modum*. Disponebantur autem quatuor scyphi isto modo, quia circa pedem hastilis erat vnus scyphus, & deinde interposita sphęrula, & lilio sequebantur calami duo simul, & vltra illos erat secundus scyphus immediatè, deinde interposita sphęrula, & flore sequebantur secundi duo calami simul, & apud illos erat immediatè tertius scyphus: deinde interposita sphęrula, & lilio sequebãtur duo calami tertij, & vltra illos immediatè erat quartus scyphus. *In nucis modum*. Supra declaratũ est quid hoc sit. *Et sphærulæ per singulos, & lilia*. Idest apud quęlibet scyphum ponebatur vna sphęrula, & vnum lilium: erant igitur quatuor sphęrulę, & quatuor lilia, sicut erant quatuor schyphi, quorum ordo erat ascendendo continuè per ipsum vectem siue stipitẽ, scilicet vt poneretur in principio hastilis circa pedem eius, vbi procedit de lamina sua vnus scyphus, & super eum vna sphęrula, & super eam vnum lilium, & tunc de lateribus duobus oppositis egrediuntur duo calami simul, & super calamos istos sequitur immediatè secundus scyphus, & secunda sphærula, & secundum lilium: & super hoc sequitur immediatè locus duorum calamorum secundorum egredientium simul ex lateribus duobus oppositis, & super hoc est immediatè tertius scyphus, tertia sphęrula, tertiũ lilium: & post hoc de vno loco egrediuntur duo calami, qui tertij sunt: & super hos est immediatè quartus scyphus, quarta sphęrula, quartum lilium: & supra lilium est lucerna idest vas quoddam contentiuum olei, in quo terminatur tota magnitudo, & opus hastilis candelabri. *Et sphærulæ sub duobus calamis per loca tria*. Duo calami simul egrediabantur de lateribus oppositis, ideo quidquid erat sub vno calamo, erat sub duobus calamis, q̃a duo calami simul erant vbicunq; erãt. Erant ergo sphęrulę sub duobus calamis, & dicuntur esse sub calamis, quia super eas oriebantur calami.

Quomodo sphærulę ponebantur sub calamis candelabri.

QVAESTIO. IIII.

SED dices, quomodo dicebantur esse sphęrulę sub calamis, nam aut dicetur esse sphærula immediatè sub calamis aut mediatè: si autem sint mediatè, nihil est dicere, quia tunc non solùm sphęrulæ sed etiã scyphi, qui erant magis distantes dicentur esse sub calamis, & tunc non poneretur aliquid speciale de sphærulis, quòd essent sub calamis, sed scriptura facit ĩ hoc mentionem specialem, & quòd sit per loca tria: si autem dicatur, quòd erãt immediatè sphærulę sub calamis: est contra ordinem, quem supra posuimus, scilicet quòd immediatè poneretur scyphus vnus, deinde sphęrula, & postea lilium, & post calami: & iterũ scyphus, sphæra, & lilium, & sic vsque ad vltimum. Itẽ videtur repugnare ordini, qui assignatur in litera: nã dicitur in litera quòd scyphi erunt tres in calamis singulis, & spærulæ simul ac lilia, & tres scyphi instar nucis in calamo altero sphęrulæ simul, & lilia: idem ordo assignatur in opere hastilis, quia dicitur quòd erãt quatuor scyphi in stipite, & sphęrulæ per singulos, & A lilia. Dicendum igitur est, quòd ordo istorum est, quem assignauimus hic, scilicet q̃ scyphus sit in principio, deinde sphærula, & postea lilium. Et sic responderi debitur quando arguitur an calami sint immediatè super sphærulas, an super lilia, quòd licèt sint super lilia immediatè, & super sphærulas, mediatè tamen videntur calami esse super sphærulas. Cuius ratio est, quia sphęrulę rotundę sunt, & circueunt stipitem: lilia aũt non erant rotunda, sed acuta, & directa versus sursũ, vel aliqualiter obliquata in modum spire, qui est imperfectus circulus, sicut facit coluber. Poterant ergo lilia dirigi per latera illa, in quibus nõ erant calami: & sic licèt essent lilia semper super sphęrulas, s. inter calamos, & sphęrulas, tñ calami totaliter erant sup sphęrulas, & nõ totaliter super lilia, quia dirigebantur fortè p̃ B latera, in q̃bus nõ erant calami, vt dicebamus sup. Cõsideremus quatuor latera hastilis, s. oriẽtale, occidẽtale meridianum, atque septentrionale. In duobus oppositis lateribus ponebantur duo calami egredientes, scilicet in latere orientali, & occidentali: manebant ergo duo latera sine calamis, scilicet meridianum, & septentrionale, per quæ super sphęrulas essent ãdo rami musculi liliorum egredientes. Vel quòd fortè sub altero calamorum esset curuatura lilij egredientis, & facta modica obliquatione tenderet per aliud latus, in quo non erat calamus: & sic manerent calami egredientes super sphęrulas, quia quælibet sphęrula circundabat locum egressionis vtriusque calamorum. C *Per tria loca*. Dicitur quòd erant calami super sphęrulas per tria loca, ne putetur, quòd super omnes sphęrulas essent calami: nam cùm essent sphęrulę quatuor, oporteret tunc esse calamos octo, quia duo calami simul egrediebantur ab eodem loco: sed solùm erant sex calami egredientes de hastili: ergo in tribus locis egrediebãtur, & super tres sphęrulas, sphærula autem quæ erat vltima ascendendo, in cacumen candelabri erat, non sub aliquo calamo. *Qui simul sunt sex calami*. Idest licèt quidam calami ponantur in latere vno, & quidam in alio: tñ oẽs ꝯiuncti sex sunt. *Procedentes de vecte vno*. Idest de hastili vno, nec egrediebantur de basi candelabri, scilicet de lamina magna, sed de ipso hastili, & hastilę solùm de basi procedebat. *Et sphærulæ igitur, & calami ex ipso procedent*. Idest non affigent D ei calami in vecte siue hastili, sed ex ipso hastili fient, s. q̃ malleatoriè tenuabit massa ipsi⁹ hastilis in calamos extendẽdo, & figurando sphęrulas, & lilia, & scyphos. *Vniuersa ductilia*. Declarat magis quod dixit, scilicet q̃ omnia essent ex ipso hastili, scilicet quòd essent ductilia. Ducere propriè extendere est. Extendendo igitur vniuersa hęc fiebant. Et accipitur hic ductile, idest productile. Distinguuntur namque ista: quia ductile dicitur quidquid fit per malleationem extendendo, & non per sculpturam cauando, aut per fusionem in aliqua forma fusoria: accipiendo tamen ductile specialiter signat id, quod simpliciter fit ex aliqua materia per malleationẽ, extẽsiuã. Productile aũt est, quod E fit extẽdendo per malleationẽ, sed non fit de massa immediatè, sed fit de aliquo ductili: vnde productile dicit̃ quasi porro ductile, idest quasi ex ductili ductile, & secundum hoc hastile ipsius candelabri, quod fiebat immediatè ex ipsa massa auri vocabatur ductile: calami autem, & totum opus calamorum, & opus hastilis erat productile, quia fiebat ex ductili: hic autem si proprius litera loqui vellet, diceretur productile, & non ductile. *Fecit, & lucernas septem*. Lucernę sunt quædam vasa aurea facta in extremitate hastilis, & calamorum, in quibus infundebatur oleum, & ponebatur lychnus, vt arderent. Nam ibi nec sepum nec cęra cremabatur, sicut supra sæpe probatum est. *Cum emunctorijs suis*. Vocantur emunctoria forfices, quibus absen-

Q̃uo ductile, & productile distinguantur.

Lucernę cãdelabri.

abſcindebatur lychnum lucernarum, ne caderet in oleum: & inquinaret illud, & dicuntur ab emungendo, ideſt purgando. *Et vaſa vbi ea, quę emuncta ſunt extinguantur.* Iſta erant quædam vaſa aurea continentia aquam, in quibus extinguebantur ea, quę tollebãtur de lucernarum lychnis: & hoc fiebat ne fumigarent, cùm iacerentur in terram. *De auro mundiſſimo.* Etiam iſta emunctoria, & vaſa extinguendi emuncta, licèt eſſent miniſterij non excellentis, vel mundi, tamen de auro puriſſimo erant. *Talentum auri appendebat candelabrum.* Quantum autem de auro eſſet talentum, nũc neſcitur, quia menſurę, & pondera quotidie variantur. *Cum omnibus vaſis ſuis.* In his computabantur emunctoria, & illa, in quibus extinguebantur ea, quę erant emuncta, & ipſa infuſoria ex auro: nam duo infuſoria olei pendebant in duobus roſtris candelabri, ſicut patet Zacha. quarto cap. *Fecit, & altare.* Hic ponitur de altaris thymiamatum fabricatione. *Fecit.* Scilicet Beſeleel. *Altare thymiamatis.* Hoc erat quoddam altare poſitum intra tabernaculum, in quo quotidie in aurora thymiama adolebatur ante velum: in quo nunquam aliquod animal aut alia oblatio cremabatur, nec offerebatur ſanguis, niſi ſemel in anno cũ tingebãtur cornua eius in die propitiationis, vt patet ſupra 30. capi. & Leuit. 16. *Habens per quadrum ſingulos cubitos.* Scilicet in longitudine, ideſt in quolibet latere vnum cubitum, ſcilicet vnum in longitudine, & alterum in latitudine. *Ex cuius angulis procedebant cornua.* Erant iſta cornua quędam eleuationes factę in ipſa tabula altaris, & fiebat talis eleuatio in angulis quatuor altaris. Ad quid autem fierent iſta cornua, ſupra 30. cap. dictum eſt. *Veſtiuitque illud auro mundiſſimo.* Quia poſuit laminas aureas affixas illi in circuitu, ita quòd totum videretur aureum. Habebat autem iſtud altare coopertorium tabulæ ſetim, quod non habebat altare holocauſtorum: nam illud concauũ, & ſine coopertorio erat, vt patet ſupra 27. & ſequenti capit. *Cum craticula.* Non accipitur hic craticula ſicut in altari holocauſtorum, in quo perueniebat craticula vſque ad altaris medium, vt patet ſupra 27. capi. ſed pro coopertorio arcæ: quod apparet ex verbis literę cùm dicitur: Cum craticula, parietibus, & cornibus. Nõ enim erat aliquid alterum quod craticula ſignare poſſit in ipſo altari, niſi & ipſum coopertorium ſignet. Hoc etiã manifeſtatur magis in Hebręo, vbi ponitur gog loco dictionis huius. Et ſignat tectum domus, vel alicuius alterius rei. *Ac parietibus, & cornibus.* Parietes erant quatuor tabulæ altitudinis in circuitu. Cornua dicuntur illæ eleuationes, ſiue recuruationes factę in angulis altaris. Omnia hęc cooperta erant auro, ſcilicet laminis aureis. *Fecit ei coronam aureolam per gyrum.* Ideſt coronam de auro: iſta corona erat quędam lamina eleuata in circuitu quadraturę, & totius altaris. *Et duos annulos aureos ſub corona.* Duo vectes fiebant ad portandum altare. Et cùm quilibet mitteretur in duobus angulis, erant neceſſariò quatuor annuli aurei: ſed erant duo in vno latere, & duo in reliquo. Dicebantur iſti poſiti ſub corona, quia erant circa altitudinem ſummitatis tabularum: corona aũt erat in extremitatibus altitudinis tabularum. *Per ſingula latera.* Nõ eſt intelligendum, quòd in quolibet latere poneretur aliquis vectis, quia tũc eſſent quatuor vectes iuxta numerum quatuor laterum: ſed dicitur per ſingula latera, ideſt in illis lateribus, in quibus debet poni vectis aliquis, quaſi dicat, in quolibet latere, in quo ponuntur vectes ſunt duo annuli, & vnus vectis. Si enim in quolibet latere eſſent annuli, & vectis, haberet vectes ad mouendum motibus oppoſitis ſimul: quia ꝑ duos vectes portaretur in partem anteriorem, & per duos alios portaretur in latus dextrum, vel ſiniſtrum. *Vt*

F *mittantur in eos vectes, & poſſit altare portari.* Si non põnerentur vectes, non poſſet altare hoc conuenienter portari: nam iſta non imponebantur plauſtris, ſed manibus ferebantur, vt patet Num. ſeptimo capit. Si autẽ ſine vectibus ad illud manus applicandæ eſſent, non conuenienter portaretur. *Ipſos autem vectes fecit de lignis ſetim.* Generale hoc erat in omnibus artificiatis de ligno in toto tabernaculo. *Et operuit laminis aureis.* Affigendo illas in circuitu vectium. *Compoſuit oleum.* Non accipitur oleum pro ſimplici oleo, quia in hoc nulla compoſitio facienda erat per Beſeleel, & alios artifices, ſed ſic purum offerebatur a filiis Iſrael: ſed vocatur oleum vnctionis, quo vngebantur ſacerdotes & veſtes eorum, vel ſaltem vngebantur facta conſper-
G ſione cum ſanguine: de quo dictum fuit ſupra 29. cap. Vngebatur etiam totum ſanctuarium cum vaſis ſuis. Et iſtud oleum vnctionis erat vnguentum aliqualiter conſpiſſatum, de cuius cõpoſitione habitum fuit ſupra 30. cap. *Ad ſanctificationis vnguentum.* Ideſt ad vngendum ſanctificationem, quę ſignat ſanctuarium, & omnes res ſacras. Vel ſi accipiatur oleum pro oleo ſimplici, vt erat admiſcibile alijs rebus ad faciendum vnguentum illud, eſt ſenſus. *Compoſuit oleum.* Scilicet oleum ſimplex, diſponendo illud in certa quantitate, vt haberet ſe proportionabiliter ad alia, quæ cõueniebant in illa mixtione. *Ad ſanctificationis vnguentum.* Ideſt ad faciendum vnguentum ſanctum. Vocatur vnguentum ſanctificationis ſiue vnguentum
H ſanctum: quia erat ſoli diuino cultui applicandum: nam vt dicitur ſupra 30. cap. hoc oleum vnctionis ſanctum erit mihi in generationes veſtras: caro hominis non vngetur ex eo, & iuxta compoſitionẽ eius non facietis aliud: quia ſanctificatum eſt, & ſanctum erit vobis. Homo quicunque tale compoſuerit, & dederit ex eo alieno, exterminabitur de populo ſuo. *Et thymiamata.* Dicũtur thymiamata quędam confectiones factę ex ſpeciebus ſiccis, quæ contundebantur atque in puluerem minutiſſimum ſoluebantur: & de his cremabatur quotidie coram domino. De his habetur ſupra 30. cap. *De aromatibus mundiſſimis.* Aliquando aromata ſignant confectiones quaſdam; aliquando ſignant aliquas ſpecies ſimplices, aliquando eſt no-
I men generale ad multos ſuccos arborum, & ad ſpecies odoris boni. De primo habetur Matth. vltimo. & Mar. vltimo. capit. cum dicitur: Maria Magdalenę, & Maria Iacobi, & Maria Salome, emerunt aromata, vt venientes vngerent Ieſum. hic enim aromata pro vnguentis accepit, quæ confecta & non ſimplicia eſſe conſtat. Aliquando accipitur aroma pro aliquo ſpeciali ſucco, & ſic videtur Gen. 37. cap. cum dicitur quòd Iſmahelitæ portabant de Galaad in camelis ſuis aromata, reſinam, & ſtacten, ſupra 30. c. Aromata diſtinguuntur contra alios ſuccos, & ſpecies, cum dicitur; Sume tibi aromata primæ myrrhæ electæ, & cinnamomi medium, & calami & caſſiæ. Ecce qualiter cõtra omnia iſta diſtinguitur aroma. Et in eodem capit.
K iterum cùm agitur de confectione thymiamatis, dicitur: Sume tibi aromata, ſtacten, & onycha, & galbanum, & thus lucidiſſimum. Aliquando accipitur aroma pro ſimplicibus ſuccis, aut ſpeciebus, tamen accipitur generaliter, & iſto modo ſecundum aliquos accipitur id quod dicitur Mar. 16. Maria Magdalenę, & Maria Iacobi, & Maria Salome emerunt aromata. dicunt enim quòd ipſę emerunt aromata, quę erant ſimplices ſpecies, & ex eis vnguenta confecerunt: ſic videtur velle Auguſtinus in ſermone ſuper illud Euãgelium. Et iſto modo accipitur hic, ſcilicet, ꝙ thymiamata fierent ex aromatibus, ideſt ex multis ſpeciebus, & ſuccis, vocans aromata ea, quæ ſupra 30. c. ſpeciali nomine expreſſerat, ſcilicet galbanum, & onycha

cha stacten, & thus lucidissimũ. *Ex aromatibus mundissimis.* Idest non habentibus aliquam fecem, quia vt supra trigesimo capitu. dicitur, quodlibet istorum, ex quo thymiama fiebat erat electum, & boni odoris. *Opere pigmentarij.* Vocat pigmentarios illos, qui pigmenta conficiunt, & magis pertinet ad eos, qui conficiunt res siccas quàm humidas: sic erat in thymiamate, quod ex rebus siccis conficitur contusis vsque in tenuissimum puluerem, vt patet supra trigesimo capitu.

CAPITVLVM XXXVIII.

1 Paral. 1. Altare holocausti, & eius vasa.

FECIT, & altare holocausti de lignis setim, quinque cubitorum per quadrum, & trium in altitudine: cuius cornua de angulis procedebant, operuitque illud laminis æneis. Et in vsus eius parauit ex ære vasa diuersa, lebetes, forcipes, fuscinulas, vncinos, & ignium receptacula. Craticulamque eius in modum retis fecit æneam, & subter eam in altaris medio arulam, fusis quatuor annulis per totidem retiaculi summitates, ad immittendos vectes ad portandum: quos & ipsos fecit de lignis setim, & operuit laminis æneis: induxitque in circulos, qui in lateribus altaris eminebant. Ipsum autem altare non erat solidum, sed cauum ex tabulatis, & intus vacuum. Fecitque, & labrum æneum cum basi sua de speculis mulierum, quæ excubabant in ostio tabernaculi. Fecit & atrium, in cuius australi plaga erant tentoria de bysso retorta, cubitorum centum, columnæ æneæ viginti cum basibus suis, capita columnarum, & tota operis cęlatura, argentea. Aeque ad septentrionalem plagam tentoria, columnæ, basesque, & capita columnarum eiusdem mensuræ, & operis ac metalli, erant. In ea vero plaga, quæ ad Occidentem respicit, fuerunt tentoria cubitorum quinquaginta, columnæ decem cum basibus suis æneę, & capita columnarum, & tota operis celatura, argentea. Porro contra Orientem quinquaginta cubitorum parauit tentoria: è quibus, quindecim cubitos columnarum trium, cum basibus suis vnum tenebat latus: & in parte altera, quia inter vtranque introitum tabernaculi fecit quindecim æquę cu-

Mare æneum 26 dis. cap. Ecclesiasticis 5. ecce in fi.

A bitorum erant tentoria, columnęque tres, & bases totidem. Cuncta atrij tentoria byssus retorta texuerat. Bases columnarum fuere æneę, capita autem earum cum cunctis celaturis suis argentea: sed & ipsas columnas atrij vestiuit argento. Et in introitu eius opere plumario fecit tentorium ex hyacintho, purpura, vermiculo, ac bysso retorta, quod habebat viginti cubitos in longitudine, altitudo verò quinque B cubitorum erat iuxta mensuram, quã cuncta atrij tentoria habebant. Columnæ autem in ingressu fuere quatuor cum basibus æneis, capitaque earum, & cęlaturæ argẽteæ. Paxillos quoque tabernaculi, & atrij per gyrum fecit æneos.

Columnæ tabernaculi.

Fecit &c. Descripta fabricatione tabernaculi. hic agitur de constructione atrij. Erat autem atrium quoddam spatium magnum, scilicet cẽtum cubitorũ in longitudine. & 50. in latitudine intra quod con- C tinebatur tabernaculum, & ĩ hoc erat altare holocaustorum, & labrum ęneum ad lauandum sacerdotes. Erat autem hoc atrium circundatum columnis, & cortinis. Et diuiditur in duas partes. Primò agitur de atrio, & suis supellectilibus: secundò de materię eius oblatoribus atque artificibus ibi. *Hęc sunt instrumenta tabernaculi.* Prima in duas, quia primò agitur de rebus, quę erant in atrio: secundò de ipso atrio ibi. *Et atrium in cuius australi plaga.* Prima in duas secundũ q̃ agitur de duabus atrij supellectilibus, primò de altari holocaustorum cum suis supellectilibus, secundò de labro ęneo cum basibus ibi. *Fecit & labrum.* Circa primum. *Fecit.* Scilicet Beseleel, quia iste est qui vniuersa iubebat, & in eis industriam dabat, ideo totũ D opus principaliter ei attribuitur, sicut patet infra in litera, scilicet Hęc sunt instrumenta tabernaculi, quæ Beseleel filius Vri filij Hur de tribu Iuda domino per Moysen iubente compleuerat. *Altare holocaustorum.* Scilicet in quo offerebantur holocausta.

Altare holocausti.

QVAESTIO. PRIMA.

ERANT enim duo altaria, scilicet vnum, quod vocabatur altare thymiamatũ, in quo sola thymiamata quotidie adolebantur. Oblationes aũt sacrificiorum nũquam ibi offerebãtur, vt patet supra E 30. capi. de quo in cap. pręcedenti in fine dictum est. Erat autem hoc intra tabernaculum ante velum. Secundum altare erat, in quo offerebantur omnia sacrificia. Et hoc erat in atrio extra tabernaculum, et vocabatur altare holocaustorum: sunt enim holocausta vnum de tribus generibus oblationis: quia tamen præcipuum est inter cętera, vt colligitur Leui. primo capitu. denominatur ab hoc. De hoc magis dixim⁹ supra 29. capit. *De lignis setim.* Quantum ad materiam principalẽ, licèt istud altare alibi vocetur altare æneũ, scilicet erat laminis ęneis adopertum. *Quinque cubitorum per quadrum.* Idest in quolibet latere quadraturæ erant cubiti quinque, & sic longitudo, & latitudo in his æqualia erant. *Et trium in altitudine.* Conueniens altitu-

altitudo erat, vt sacerdotes accedere possent ad ministrandum super altare: si autem fuisset altius, esset occasio ad faciẽdum gradus, quòd Deus vetuerat supra 20. cap. s. non ascendes per gradus ad altare meum, ne reueletur turpitudo tua. *Cuius cornua de angulis procedebant.* Cornua erant quædam recuruationes, vel eleuationes lignorum, in quibus aliquid appendi posset. Erant enim de tabulis altaris ista cornua facta, & s̃m quatuor angulos erant quatuor cornua, & conueniebant hęc ad appendendum quatuor genera vasorum ipsius altaris, scilicet fuscinulas, lebetes, igniũ receptacula, atque forcipes, vt patet supra 27. capit. Hic autẽ ponitur aliud, s. vncinus, & videtur aliqualiter coincidere cum fuscinulis, quę tridentes erant, vt patet primo Reg. secundo capitu. *Operuit illud ęneis laminis.* Non posuit aureas laminas sicut fecerat in omnibus supellectilib⁹ tabernaculi. Et hoc propter duo. Primò quia in altari erat semper ignis, vt patet Leuit. 6. cap. & erat magnus ad vorandum magna sacrificia: si igitur laminę aureę ponerentur, calore igneo liquefierent. Secundò quia altare holocaustorum erat ad vsus bannausos, idest commaculatiuos, scilicet ad cremandum ibi sacrificia, & ad fundendum sanguinem hostiarum per altaris parietes. Erant ergo parietes immundi illi a sanguine, & superiora eius cinere, & carbonibus deformabantur. *Et in vsus eius parauit ex ęre vasa.* Multi erant vsus in altari holocaustorum, ideo varijs instrumẽtis opus erat: & hęc omnia ex ære erãt. *Lebetes.* Dicuntur lebetes quædam vasa ad exportandum cineres, vt declarauimus supra 27. capit. Aliqui autem dicunt lebetes ollas æreas differentes in figura ab ollis, quas nos vocamus, sed supra 27. capi. diximus quòd in sanctuario non erant ollæ. Dicendum quòd in sanctuario erant quidam lebetes, qui non pertinebant ad sanctuarium, sed adducebant eos offerentes hostias pacificas, vt in eis coquerent carnes sacrificiorum suorum pro se, & sacerdotibus: & de istis dicitur primo Reg. secundo cap. Quòd siquis immolasset victimam, veniebat ad eum puer sacerdotis habens fuscinulam tridentem in manu sua, & mittebat eam in caldariam, aut lebetem, ollam, vel cacabum, & tollebat sibi quidquid leuasset fuscinula. Erant autẽ pręter has alię, quæ pertinebant ad sanctuarium, scilicet ollæ in quibus interdum coquebantur sacrificia ipsorum sacerdotum, idest sacrificia, de quibus soli sacerdotes comedebant, quæ erant sacrificia pro peccato: nam ista nõ semper in ollis, aut lebetibus æreis coquebantur, sed interdum in vasis fictilibus, vt patet Leuit. sexto capit. vbi ponitur distinctio, scilicet quòd si vasa fictilia fuerint confringantur: si autem vasa ænea lauentur, & defricentur. Istarum autem ollarum ęnearum quædam ad sanctuarium pertinebant: de quib⁹ quarto Reg. 25. cap. dicitur, quòd Chaldęi, qui venerunt cum Nabuzardan, & succẽderunt templum, tulerunt inde ollas ęreas, & tridentes, atque scyphos. Si tamen adhuc istas ollas, quæ erant in sanctuario, vellemus dicere pertinere ad omnes decoctiones, siue hostiarum pacificarum siue pro peccato, non videretur inconueniens, & tunc lebetes, qui hic nominantur, erunt ad decoctionem, & ad educendum cineres de sanctuario. *Forcipes.* Dicuntur tenaculæ ad apprehendendum carbones factæ: & ad disponendum ignem super altare, ne cogerentur sacerdotes tangere manibus suis ignem, ne aut lęderentur, aut inquinarentur. *Fuscinulas.* Dicuntur fuscinulæ instrumenta ad educẽdum carnes de olla, vel mouendum eas, aut ad extrahendum brodium despumandumque, & cętera coquorum opera faciendum, & dicitur fuscinula, quasi fusca, quia nigra est propter fumum, & sordes bannausæ ministrationis. *Vncinos.* Dicuntur quædam in-

Quę vasa erant lebetes sãctuarij.

F strumenta habentia dentes ad appendendum facta: & conueniunt ad educendum carnes. Et distinguuntur hic ista duo, scilicet fuscinulę, & vncini, quia supra 27. cap. non distinguuntur, & hoc quia fuscinulæ abſũdant ad officium suum, & vncinorum, quia cùm vncini solùm ad apprehendendum sint, fuscinulæ quoq; sunt ad apprehendendum, quia dentes habent: sicut dicitur primo Reg. secundo cap. quòd puer sacerdotis tollebat fuscinulam tridentem in manu sua, & mittebat in lebetem, vel caldariam, & tollebat quidquid fuscinula leuasset. Ibi igitur non erant necessarij aliqui vncini. *Et ignium receptacula.* Vocantur ignium receptacula quædam vasa, in quibus ponebantur prunæ, vt portarentur intra tabernaculum, & poneretur in altari thymiamatum, vt adoleretur in eis thymiama. Et istud vas licèt esset in altari holocaustorum,
G tamen nõ pertinebat ad ministrationem illius, sed ad ministrationem altaris thymiamatum, nisi accipiatur large ministratio facta in altari halocaustorũ, scilicet quòd accipiebatur ignis de altari holocaustorum in illis vasis, quæ vocabantur ignium receptacula: sed subordinabatur ad altare thymiamatum, sicut dicebantur phyalę, & cyati, thuribula, & acceptabula esse vasa pertinentia ad vsum mensę, cùm tamen pertinerent ad altare holocaustorum, & ad altare thymiamatis, vt cap. præcedenti declarauimus. *Craticulamq; eius in modum retis.* Craticula est quædam magna lamina ænea perforata multis foraminibus, & dicitur craticula ad similitudinem craticulæ, in qua pisces assantur, quia illa est perforata, vt subintret ignis p̃ multa foramina. *In modum retis.* Recte contextum ex filis est, & foramina sunt inter fila, sic erant foramina in istius craticulæ partibus. *Et subter eam in altaris medio arulam.* Idest inter altaris concauitatem inter quatuor tabulas, quæ erat subter craticulam.
H

Qualiter craticula locabatur in altare holocaustorum. Et quomodo arula.

QVAESTIO. IL

I DE ista craticula multi varia sentiunt, non potentes eam locare concorditer ad literam. Veritas autem in hoc est, quia craticula erat quædam lamina tenuis ęnea perforata, vt rete contextum ex filis: & non ponebatur intra concauitatem altaris pẽdendo a quatuor cornibus altaris, facta ad cremãdum carnes in ea, vt quidã opinati sunt, sed erat extra concauitatem altaris, & plicabatur parieti altaris quibusdam clauis infixis, sicut quibusdam tabulis portarum domorum vrbiumque affiguntur aliquæ laminæ, vel plicaturæ virgarum ferrearum facientes inter se cratem reticulatã, & incipiebat ista craticula ab extremitatibus tabularum ab ipso pauimẽto vsque ad medium altaris, idest vsque ad medietatem altitudinis tabulæ altaris: erat enim tabula altaris habens altitudinem cubitorũ
K trium, vt patet in litera: perueniebat igitur craticula vsque ad medium, scilicet vsque ad cubitum & dimidium altitudinis altaris: ab illo autem loco vsque ad extremitatem altitudinis altaris per alium cubitum & dimidium, scilicet perueniebant laminæ æneę solidę tegentes in circuitu, & illa craticula etiam in circuitu altare ambiebat, quia in omnibus quatuor lateribus erat, & solùm perueniebat vsque ad cubitum & dimidium altitudinis in quolibet latere. Hoc autem altare, quia cauum, & inane erat, cùm locabatur ad sacrificandum in aliquo loco, vbi manendum erat, replebatur terra vsque ad aliquam partem eius ante summitatem tabularum, & super illam terram ponebatur aliqua arula, idest aliqua lapidea lamina, vel ęrea,

erea, super quam poneretur ignis, & intenderentur carnes, & erat ista arula in medio altaris æquidistanter ab angulis: De ista arula non facit mentionem litera Hebraica in hoc loco, sed solùm ponit Ieronymus, sicut aliqua quæ ponuntur cap. sequēti per modum expositionis, quia interdum litera Hebraica obscura nimiū est, & ipse ponens plura verba q̄ litera hebraica, & alio ordine iuncturæ, nihil tñ mutans de sensu, quē verissimè facit litera Hebraica, exponere eam videtur. Ponit igitur Ieronymus arulam tanquam aliquod instrumentum, in quo essent prunæ, & ponerentur in eo carnes sacrificiorum. Simile habetur Iere. 36. cap. quòd rex sedebat in domo sua hyemali, & posita erat ante eum arula plena prunis. Huiusmodi autem considerauit Ieronymus in altari esse. Vel si fortè velimus dicere, quòd non ponat Ieronymus aliquod alterum vas intra concauitatem altaris super superficiē terræ intus positę, dicemus, & valde conuenienter, quòd arula altaris est superficies terrę positæ intra parietes ipsius altaris, q̄ perueniebat vsq; ad satis magnā altitudinē tabularū altaris, & in illa superficie struebātur ligna, & sup ligna ponebant carnes sacrificiorū cōcisę. Et bene vocat superficies illa ara siue arula, qa ara est id super quod immediatè sacrificia fiunt: & sic nos lapides illos consecratos ab Episcopis, super quos calicem, & hostiam ponimus, cum sacerdotes nostri celebrant, aras vocamus. Quia igitur sacrificium immediatè ponebatur super illā terrę superficiem, ꝑuenienter ara, vel arula nūcupatur. Et distinguitur arula ab altari, qa arula solū vocat superficies illa terrę, Altare aūt vocatur ipsum, quod factum est ex tabulis, & est vacuum, continetque altitudinem atq; profunditatem & latitudinem. Et hoc etiam conuenit ad hoc quòd dicatur hęc arula altaris, quia ista superficies terrę erat intra altare. Hebręi autem hoc etiam tenebunt, quia concordat magis literę suę, quàm quòd ponatur aliqua ęrea, aut lapidea moles, in qua struerentur ligna, & locaretur sacrificium. Cùm igitur castra locanda essent, hoc altare quod concauum, & inane erat, terra replebatur vsque ad certam partem suam, & ibi sacrificia fiebant. Cùm autem castra mouenda essent, altare ad locum alterum transportandum, euacuabatur tota terra, & sic faciliter mouebatur. Ista craticula ponebatur ad pulchritudinem, quia pulchrius sic videbatur altare, quàm si totum laminis solidis ęneis tegeretur. Maxime quia in parte inferiori non erat necessaria grossicies, & concauitas laminę, sicut in parte superiori. Aliqui etiam dicunt quòd erat ista craticula ad distinctionem sanguinis, quia quando tingendum erat altare sanguine illito digito sacerdotis tingebatur super craticulam, scilicet in cornibus altaris. Cum autem fundendus esset sanguis per partes altaris fundebatur infra craticulam, scilicet in parte tabularum craticula opertarum, sic ponunt glosę Hebraicæ. Sed hoc falsum est, quia quando sanguis fundebatur per parietes altaris, non fundebatur infra craticulam, sed super altitudinem tabularum, scilicet in extremitate altitudinis, sic patet Leuit. primo cap. cū dicitur, quòd de holocausto ouium, scilicet arietum masculorum acciperetur sanguis, fundendus erat super altare, sed non potest dici super altari sanguinem fundi, si funderetur infra craticulam, quia illa erat in parte infima tabularū altaris, vt declaratum est supra. Item magis patet in eodem capitu. cùm dicitur: De holocausto, quod fiebat de auibus, quod sacerdos torqueret caput auis ad collum, & rupto vulneris loco decurrere faceret sanguinem super crepidinem altaris. Crepido vocatur summitas, vel pręruptum a quo ad omnes partes est casus, vel descensus. Et ista erat summitas tabulę cuiuslibet altaris, & super illam decurrebat sanguis. Dicendum igitur, quòd craticula altaris ad solam pulchritudinem facta est. Aliqui sapientes Iudæorum dicūt istud altare fuisse altitudinis cubitorum decem, & sic habetur in suo Talmud. Et quando obijcitur contra eos, quòd litera dicit altare habere altitudinem cubitorum trium. Respondēt quod intelligitur de altitudine tabularum super craticulam. Altitudo autem, quæ est a pauimento vsq; ad locum, ad quem peruenit craticula, non computabatur in istis tribus cubitis. Sed hoc est contra textū, & Includit contradictionem, quia dicitur supra 27. capit. quòd craticula erat vsque ad altaris medium: si altare autem esset cubitorum decem, necessariò perueniret craticula vsque ad cubitos quinque, & manerēt alij quinque cubiti discooperti, quod est contra respōsionem eorum, qui dixerunt vltra craticulam vsq; ad finem altitudinis altaris esse cubitos tres solùm. Et est etiam contra textū, qui ponit solùm tres cubitos: si autem totum altare accipiant ipsi pro tribus cubitis discoopertis, idest, super quos non veniret craticula, oportet vt medium illius cooperiatur craticula. Et cū ipsi solos illos tres cubitos altare vocēt, oportet vt cubitum & dimidium illorum tegat craticula, & sic perueniret vsque ad cubitum octauum & dimidium, quod est contra eorum responsionem, & contra hypotesim: ergo nullo modo stare potest, quòd altare sit cubitorum decem altitudinis, qualitercunque ponatur craticula. *Et subter eam.* Idest subter craticulā. *In altaris medio arulam.* Posita autem craticula sicut eā in superioribus assignauimus, adhuc aliqui dubitant de positione arulæ.

Arula nō inuenitur i litera hebraica.

Arula ab altari distinguitur

Opi. quorūdam ad quid craticula ponebatur in altari holocausti.

Qualiter arula esset in altaris medio.

An arula eßet inferior craticula in altari holocaustorum.

QVAESTIO. III.

ET dicunt quòd arula erat inferior craticula, scilicet quòd perueniebat craticula per parietem exteriorem vsque ad medietatem altitudinis altaris, & arula intra concauitatem altaris in medium altaris versus pauimentum. Sed hoc non potest stare. Primò qa non posset sacerdos inclinari tantum intra concauitatem altaris, vt poneret ibi ignem, & holocausta: Secūdo quia adhuc hoc dato nō erat arula in altaris medio, sed erat infra medium, quia erat circa pauimentū parietum altaris, licèt ad istud secundum argumentum satis responderi posset, sunt ergo hic duo dubia, scilicet qualiter arcula erat subter craticulam, & qualiter erat in altaris medio. Ad istam secundam dubitationem, scilicet qualiter esset in altaris medio, respondetur secundum distinctionem arulę, quā supra posuimus. Nam vno modo arula signat lapidem aliquem planum, qualem nos in altaribus nostris ponimus, & aram vocamus. Secundo modo signat totam superficiē planam terrę locatæ intra altaris parietes. Primò mō dicendum, quod arula erat in altaris medio, non per commēsurationem partium altitudinis, ita quòd considerata magnitudine altitudinis acciperetur dimidium eius, & in contiguitate duarum medietatum altitudinis poneretur arula illa, quæ erat lapidea, vel ænea, quia tunc essent in æquali altitudine arula, & craticula: nam craticula pertingit vsque ad medium altitudinis altaris, & arula esset in eadem medietate: non tamē erant in eadem quantitate altitudinis vt apparet supra vigesimo septimo capit. sed dicebatur arulam esse in altaris medio accipiendo medium secūdum commensurationem vtriusque lateris latitudinis, & pro-

profunditatis, & secundum, equidistantiam ab angulis istorum laterum dicitur esse arula in medio, scilicet quòd illa arula ærea posita in superficie plana terræ altaris, erat in medio altaris, idest in equidistantia ab omnibus angulis altaris. Et quantum ad hoc non magis referebat quòd esset in medio secundum altitudinem tabularum, quàm circa pauimentum, & circa summitatem, vel in ipsa summitate altaris. Alio modo accipiebatur arula quòd significet superficiem terrę collocatæ intra altare: & tunc dicitur esse arula in medio altaris, idest intra altare: accipiendo mediū secundum interpositionem, & non medium secundum æquidistantiam, scilicet quòd illa arula erat intra parietes altaris, tamen totum spatium contentum intra parietes altaris est arula, cùm totum repleat superficies illa terrę intus locatę, & hoc ad quemcunq; locum perueniat terra posita intus vocabitur superficies illa, quæ est intra parietes altaris esse in medio altaris, cùm sit intra parietes. Secundum dubium erat, quomodo dicatur esse arula subter craticulam; quia ista litera videtur repugnare in hoc ei literę, quæ habetur supra vigesimo septimo capit. quia hic dicitur qđ craticula erat super arulam, sed supra 27. capi. dicitur quòd annuli, qui erant in summitate craticulę erant sub arula. Respondetur quod vtrunque stat. Nam altiorem esse craticulam arula, vel arulam craticula stat secundum duo, quia aut secundum altitudinem altaris, aut secundum profunditatem. Altitudo altaris consideratur secundum distantiam a pauimento ad summitatem tabulę erectæ: tanta enim erat altitudo hęc, quanta erat linea pertingens a pauimento, vsque ad illam summitatem. Considerando autem secundum hoc, superior vel altior erat arula quàm craticula, quia arula siue ponatur ęnea, siue superficies terrę locatę intra parietes altaris, erat circa summitatē tabularum, aliàs sacerdos non conuenienter disponeret carnes intra existentes, & carbones. Etiam quia erat magis periculum combustionis tabularū, quod non erat ponendo carbones circa summitatem tabularum perueniente vsque illuc terra, cuius superficies vocatur arula. Craticula autem perueniebat a pauimento vsque ad medium altaris solum. Alio modo potest accipi superius, & inferius in commensuratione profunditatis altaris. Est autem profunditas altaris extensio mensurata secundum lineam prouenientem ab vno pariete altaris ad alterum: computando a superficie exteriori parietis, vsque ad aliam superficiē per vacuitatem mediam, & quantum ad hoc superior erat craticula quàm arula, quia craticula erat in summitate profunditatis, scilicet in superficie exteriori parietis altaris, arula autem erat intra concauitatem altaris. Rectè ergo dicitur hic, quòd erat arula subter craticulam. *Et subter eam*. Idest infra craticulam, computando secundum profunditatem, scilicet intra altaris profunditatem. *In altaris medio*. Idest intra parietes altaris. *Fusis quatuor annulis per totidem retiaculi summitates*. Erant quatuor annuli isti, per quos mittebantur duo vectes ad portandum altare, & positi erāt in quatuor summitatibus craticulę: perueniebat enim craticula ad altaris medium: ergo annuli erant in medio altitudinis altaris, & conuenienter ibi ponebantur ad portandum altare. Ex hoc etiam arguitur contra illos, qui ponebāt craticulam altaris esse laminam ęneā pendentem intra concauitatem altaris per quatuor catenas, a quatuor cornibus altaris: nam tunc non poterant poni annuli ad mittendum vectes per summitates craticulę, quia tunc essent vectes intra concauitatē altaris, quod non erat possibile, nec intelligibile quomodo ponerentur. *Fusis quatuor annulis*. Idest missis quatuor annulis. *Per totidem retiaculi summitates*. Idest

F per quatuor extremitates craticulę: erat namque craticula tegēs quatuor altaris latera in circuitu, ideo habebat quatuor angulos sicut ipsum altare, & in illis quatuor angulis in summitate craticulę erant annuli. Retiaculum vocat craticulam, quia dicebatur supra, craticulamque eius in modum retis. *Ad immittendum vectes ad portandum*. Quia istud altare a Caathitis manualiter portabatur. Nam nihil quod pertineret ad Caathitas portabatur in plaustris, vt patet Nume. 7. cap. *Quos, & ipsos fecit de lignis setim*. Idest & ipsos vectes fecit de lignis setim. Istud pronomen, ipsos, ponitur ad maiorem expressionem. *Et operuit laminis æneis*. Sicut alia supellectilia tabernaculi totaliter auro tegebantur, ita hoc quod ad atrium pertinebat tegebatur æneis laminis. *Induxitque in circulos*. Idest misit
G istos vectes in circulos, siue annulos. *Qui in altaris lateribus erant*. Isti circuli, qui erant in lateribus, sunt illi de quibus supra dicebatur, quòd erant in quatuor retiaculi summitatibus: nam annuli, & circuli idem sunt: esse in sumitatibus retiaculi, & in lateribus altaris idem est: nam cùm craticula esset lamina ænea perforata in modum retis, & posita super parietes altaris, & circundans illos, oportebat, vt tot essent latera craticulę quot latera altaris, & tot angulos craticulę quot angulos altaris: cùm igitur in summitate aliqua craticulæ poneretur aliquis circulus siue annulus, necesse erat illum esse in aliquo latere altaris, & cùm tota craticula esset affixa parietibus, siue lateribus altaris, ne-
H cesse erat quot erant annuli affixi in summitatibus craticulę tot esse in altaris lateribus, & eosdem numero. *In altaris lateribus eminebant*. Dicit quòd eminebant, quia isti annuli exibant vltra altaris planiciem: nam latera altaris, & ipsa craticula plana erant: annuli autem exibant extra tabulas, vt mitterentur per eos vectes: ideo dicebantur prominere. *Ipsum autem altare non erat solidum*. Idest non erat plenum intus. Solida enim dicuntur, quę habent dimensionem omnem. Altare autem solidum non erat, cùm careret grossicie interiori. Vel dicitur illud esse densum, quod firmum est: altare autem non erat firmum, quia non continebat intra se aliquam quātitatem duram, qualis erat in lateribus, sed erat vacuum. *Sed cauum ex tabulis*. Id-
I est videbatur cauatum, quia habebat capacitatem interiorem vacuam. *Et intus vacuum*. Idest licèt esset vacuum, scilicet quòd erat ex lignis interius, sicut exterius, tamen non erat postea repletum aliqua alia re, quam artifices intus ponerent, sed relictum fuit vacuum, vt quando locandum foret alicubi, & deberet in eo sacrificium fieri, repleretur terra vsque ad aliquem certū locum: & deinde carbones ponerentur, & desuper holocausta. *Fecit & labrum æneum*. Hic ponitur de fabricatione alterius instrumenti, quod erat in atrio, & de istis duobus data fuit ratio, quare ponebantur in atrio, & non congruebat ea poni in tabernaculo; de altari holocaustorum habetur supra 27. capitu. de labro ęneo habetur supra trigesimo capitul.
K *Labrum æneum*. Labrum quasi lauacrū dicitur, quia erat vas contentiuum aquę ad lauandum manus, & pedes sacerdotū, & alia, quæ necessaria erant lauari in sanctuario: de figura huius labri, & basis suę supra trigesimo capitu. dictum est, nec oportet hic repeti. *Cum basi sua*. Erat basis labri quoddam amplum vas in pauimento locatum a quo surgebat stipes, cui insidebat labrum æneum, & cadebat in illud aqua, ne per pauimentum sanctuarij fluens totum lutosum efficeret. *De speculis mulierum, quę excubabant ad ostium tabernaculi*.

Quo-

Quomodo esset labrum de speculis mulierum.

QVAESTIO. IIII.

QVOMODO autem sit labrum de speculis mulierum. Respondetur, quòd potest intelligi, quòd illud ęs, ex quo factum erat illud labrum, erat ita tersum, & compactum atque specularis naturæ, quòd imagines redderet tanquam specula mulierum. Sed hoc multum alienum est, quia eodem modo diceretur, quòd laminę altaris holocaustorum erant de speculis mulierum, quia erat ita speculare, & purum, sicut ęs labri, sed non vocatur illud de speculis mulierum: pręcipue quia specula mulierũ non sunt de ære, sed de vitro erant, sed tegumenta, vel id, in quo incassabantur erat æneũ, & de illis tegumentis fuit factum labrum, specula namque vitrea diaphana sunt, & non terminant radios emissos a rebus, nisi post se aliquem obicem habeant retentiuum, ideo aut in posterioribus speculorum lignum ponitur, aut cera, aut modicum picis, vt sic efficiantur specula corpora retentiua radiorum. Alio modo est sensus, quòd factum fuit labrum æneum, de speculis mulierum, idest quòd in circuitu labri affixa erant specula, in quibus sacerdotes contemplarentur maculas vultus sui ad tergendas eas: & dicebatur labrum ęneum factum de speculis mulierum, non quod specula essent materia eius, siue accipiendo pro vitro, siue pro ære: sed quòd erat labrum circundatum his speculis, & hęc erant specula mulierũ, quia mulieres illa ad hunc vsum contulerant, sunt igitur isti duo modi vltimi conuenientes. *Quæ excubabant ad ostium tabernaculi.* Dictio Hebraica posita, vbi nos habemus, quæ excubabant, est æquiuoca ad orare, vel exercitari, siue gignere. Significationem autẽ primam accipit litera nostra, scilicet quòd mulieres, quæ dederunt ista specula, excubabant, idest vigilabãt, vel orabant ad ostium tabernaculi. Et hunc sensum sequitur Rabbi Abraham Aben Ezra dicens, ꝙ erant aliquę mulieres honestæ, quæ relicta pompa seculi, seipsas cum rebus suis domino obtulerunt: & istę manebant ad ostium tabernaculi, vt magis vacarent cultui diuino orantes: sicut dicitur de Anna filia Phanuel prophetissa, quæ steterat septem annis cum viro suo a virginitate sua, & postea vidua facta mansit vsque ad annum octuaginta quatuor in tẽplo, ieiuniis & obsecrationibus seruiens, atque numquam inde recedens die, ac nocte, vt patet Luc. secundo capi. Rabbi Salomon sequitur alium sensum, scilicet quod essent ista specula mulierum gignentium, vel exercitantium: & hoc quia dicit, quòd cùm Pharao iussisset, vt masculi nati de filiis Hebręorum in flumine necarentur: quamobrem Israelitæ abstinebant à coitu, & prolificatione: mulieres autem eorum componebant se ad specula intuentes vultus suos, vt sic incitarent eos ad generationem, & hoc non amore libidinis, sed desiderio plurificationis, & per talem modum genita est tota multitudo Israelitarum, quæ tunc extabat, & conueniebat ad ostium tabernaculi, vt colloquerentur: istę autem mulieres postea dederunt specula sua ad faciendum labrum istud ęneum. Sed hoc valde est alienum, ideo tenendus est alius modus. Est igitur sensus secundum istum modum vltimum, ꝙ labrum æneum fuit factum de speculis mulierum generantium, vel exercitantium, & debet fieri ibi punctus: & postea cum sequitur. *Ad ostium tabernaculi.*

A Non erat sensus, quòd gignerent ad ostium tabernaculi, sed quòd illi, quos gignebant, vel magis illi, quos olim genuerant cùm se ad specula exornabant, conueniebant ad ostium tabernaculi, scilicet principes eorum, qui denominabantur tanquam totus populus, cùm contineant totum populum in virtute: secũdum primum modum plana est litera de speculis mulierum, idest quòd dederunt mulieres specula sua, vt affigerentur illi labro æneo, & sic considerarent sacerdotes mendas vultus sui. Vel. *De speculis mulierum.* Idest de tegumentis æneis speculorum, quæ contulerant mulieres. *Quę excubabant ad ostium tabernaculi.* Idest non dederunt ista specula, quęlibet mulieres de populo, sed solùm illę, quæ valde deuotę erant, B & excubabant in orationibus, & ieiuniis circa ostiũ tabernaculi domino vlterius famulantes. *Et atrium.* Hic ponitur de fabricatione ipsius atrij, in quo ista ꝑdicta erant. *Et atrium.* Quid dicatur atrium tabernaculi in principio cap. huius declarauimus. *In cuius australi plaga.* Istud atrium erat dispositum in quadrum, siue potius in quadrangulum, quia erat altera parte lõgius, scilicet a parte orientali ad occidentalem, quàm a meridiana ad septentrionalem. Habebat igitur quatuor latera, quæ erant columnis, & cortinis circundata: & primo ponit de latere meridiano. *In cuius plaga meridiana.* Dicitur plaga australis pars meridiana, vel pars contra meridiem, quia denominatur hic illa pars a vento flante ab ipso loco mundi. *Erant tentoria de* C *bysso.* Aliquando vocantur tentoria, aliquando cortinę: sed in hoc nihil reffert. *De bysso retorta.* Ista tentoria erãt simplicia, quia non erant ex quatuor filorum generibus atque coloribus, sicut cortinæ tabernaculi, & velum atque tentorium. Erant autem hæc de bysso retorta, vt fortiora essent, quia byssus aliquid delicatissimum est. *Et columnæ ęneæ viginti.* Si ponantur columnæ viginti æquidistantes, & occupent spatium cubitorum centum necessarium est inter columnam, & columnam quinque cubitorum spatium intercidere computato spatio, quod occupant columnarum bases. *Columnę ęneæ cum basibus suis.* Idest, quę erant ęneę sicut & colũnę, & non dixit columnæ æneę cum capitib⁹ suis, quia capita co- D lumnarum erant argentea, vt patet hic. *Capita columnarum.* Erant capita, & bases columnarum in forma similes, scilicet latiores, quàm ipsum corpus columnæ. sicut est nunc in columnis ædificiorum, quarum bases sunt, vt columnę innitantur, ideo amplæ sunt, capita autem sunt, vt super capita aliqua pondera incubent columnis. *Et tota operis cęlatura argentea.* Idest ꝙ capita columnarũ erãt argentea. *Et cęlatura erat argentea.* Dicitur cęlatura quędam pictura, qua pars rei quæ pingitur operitur, & pars non operitur, quia inter imagines distinctio est, & illud medium manet discoopertum colorem naturalem solùm habens. Transtem totum spatium planum, in quo aliquid pingendum est superliniatur prius aliquo colore sicut pictores facere consueuerunt, nõ est propriè cęlare, sed pin- E gere: cùm autem pars pingitur, & partes intermedię manẽt habentes eundem colorem, quẽ naturaliter habebant, vel quẽ ante habuerant, vocatur cęlare: & illo modo accipitur hic, quia in circuitu columnarum ducebantur quędam virgulę argenteę, vt tota columna argento tincta esset: manebant autem partes intermedię habentes colorem suum æneum. Accipitur etiam cœlare pro sculpere, cùm aliquid sculpitur, & aliquid insculptum relinquitur, quod potest vocari opus interrasile, vel dato quod non sint talia spatia, ad hoc tamen quod sit cauatura facta opere sculptoris, necessarium est vt maneant aliquæ partes eminentiores cœteris in dispositione naturali, quam

Cęlatura columnæ atrij.

quam ante tenuerant: & isto modo accipit Ouidius Metamorp. libro secundo, in principio, loquens de regia solis, scilicet.

Materiam superabat opus, quia Mulciber illic
Aequora cœlarat medias cingentia terras.

Dicitur autem tota operis cęlatura, quia colūnę nō solùm erant cęlatę argento in seipsis, sed etiam bases earum, quia ęneæ erant: totum ergo hoc opus erat argentea virga, vel filo velatum. *Aeque ad septentrionalem plagam tentorio columnæ, & bases.* Idest tot columnę fuerunt positæ in parte septentrionali, sicut in australi, & tot bases, & tentoria, idest cortinæ similes, & quantitatis eiusdem in longitudine, & altitudine. *Eiusdē mensuræ.* Scilicet quòd ita erant istę columnæ altitudinis cubitorum quinque, sicut & aliæ columnæ partis australis, & tantę magnitudinis erant capita, & bases, & sicut erant tentoria centum cubitorum in parte australi, ita & in meridiana. *Et operis.* Idest eiusdem figuræ erant columnę vnius lateris, sicut & aliæ. De figura autem harum columnarum non dicitur vtrum essent rotundę an lateratæ, & si lateratæ an trigonę, vel tetragonę exagonę, vel octogonę, & sic de aliis modis. Dicitur etiā eiusdem operis, idest eiusdē pulchritudinis, s. quòd sicut columnę, & bases meridianę erāt cęlatæ filis argenteis, ita & columnæ, atque bases septentrionales. *Ac metalli erant.* Scilicet ꝙ sicut de ære erant columnæ, & bases australes, ita & septentrionales, & sicut capita columnarum australium erant argentea, ita & capita columnarū septentrionaliū erant argentea. *In ea vero plaga, quæ occidentem respicit.* Idest ad partem occidentalem atrij. *Fuerunt tentoria.* cortinas illas vocat tentoria. *Cubitorum quinquaginta.* Quadrangulum erat atrium: nam latus meridianum obtinebat cubitos centum, & totidem septentrionale: latus orientale solùm quinquaginta &, occidētale totidem. *Columnæ decem cum basibus suis.* Sicut latus meridianum erat duplum in longitudine ad istud occidētale latus, ita habebat duplices columnas, s. viginti in latere meridiano, & decem solùm in occidentali. *Capita columnarum, & tota operis celatura argentea.* Sicut erat in columnis lateris meridiani, atq; septentrionalis: nā in hoc non differebant: solùm enim erat differentia in longitudine laterum, quia illa erant dupla ad latus occidentale. *Porro contra orientem.* Idest ad latus oriētale atrij in quo erat introitus ad atrium: ideo in hoc erat maior diuersitas, quā in aliis lateribus. *Quinquaginta cubitorum parauit tentoria.* Quia illud latus tenebat in longitudine quinquaginta cubitos, sed ista tentoria huius lateris non erant continua sicut tentoria aliorū laterum, ita quòd essent de bysso retorta a principio vsque ad finem, sed fuerunt hic tria tentoria, vt patet in litera. *E quibus quindecim cubitos columnarum trium.* Distinguit istud latus orientale in partes tres ad ponēdum tria tentoria, quorum duo erant de bysso retorta, & distinguebatur sic, incipiendo longitudinem lateris illius a parte meridiana veniendo contra septentrionalem: accipiebātur ergo quindecim cubiti, i. spatium quindecim cubitorum, in quo erant columnę tres: cū distaret columna a columna cubitis quinque, & ante has ponebatur tētorium vnum de bysso retorta: tunc accipiatur istud latus ex parte septentrionali veniendo cōtra partem meridianam, & accipiebatur quindecim cubitorum spatium, quod erat spatium trium columnarum, & ante illas appēdebatur vnum tentorium, quod esset de bysso retorta solùm, & sic erant occupati triginta cubiti illius lateris orientalis, & sex columnę: manebant autem cubiti viginti inter medij, & columnę quatuor correspondentes eis, &

F istud spatium vocabatur introitus atrij, ante has autē columnas appendebatur tētorium cubitorum viginti, & erat de hyacintho, & purpura coccoque bis tincto, & bysso retorta opere plumario, & sic erat clausum totum illud latus atrij. *E quibus.* Idest de quibus quinquaginta cubitis. è prępositio est, & signat. sicut Ex, vel, De. *Quindecim cubitos columnarum trium.* Idest quindecim cubitos pertinentes ad tres columnas, ꝗa decem colōnæ erant in toto illo spatio cubitorū quinquaginta. Correspondebant ergo quinque cubiti cuilibet columnæ: igitur cubiti quindecim erant spatiū columnarum trium. *Cum basibus suis.* Idest computato spatio quod occupabant bases columnarum: nā si non computaretur spatium illud, oporteret tento-

G rium trium columnarum esse maius, quàm quindecim cubitorum. *Vnum latus tenebat.* Non accipitur hic latus pro latere atrij: ita ꝙ esset istud latus 15. cubitorū, & trium columnarum latus orientale, aut occidētale, meridianū, vel septentrionale atrij, quia nullū erat ita paruum, pręcipuè cum diuidat hic spatium lateris orientalis: sed accipitur latus pro quadam parte lateris orientalis: nam accipit quoddam medium in latere orientali, scilicet introitum atrij, & respectu illius vna pars quę relinquitur versus meridianum, vocatur vnum latus, & pars residua vltra introitum tabernaculi versus partem septentrionalem vocatur aliud latus, & quodlibet istorum habet quindecim cubitos correspondentibus eis columnis tribus, & hęc vocan-

H tur hic latera. *Et in altera parte.* Scilicet versus aliud latus septentrionale. *Quæ vtraque introitum tabernaculi facit.* Ambę istę partes faciunt introitum tabernaculi. Nā clauditur istud latus a parte septentrionali quindecim cubitis, & a parte lateris meridiani erant alij quindecim cubiti cooperti tentoriis, quę spatia clausa faciebant introitum tabernaculi: nam clausis his necessariò manebat in medio quoddam spatium apertū cubitorum viginti, quod erat quasi porta, & vocatur introitus sanctuarii. *Quindecim cubitorum erant tentoria.* Sicut in alia parte versus latus meridianum. *Columnæ tres, & bases totidem.* Idest in hac parte tegebantur columnarum trium spatium, & trium basium. *Cuncta atrij tentoria byssus retorta texuerat.* Idest omnia tentoria

I atrij erant facta de bysso retorta: quod intelligendum est de tentoriis, quę vsque huc posita fuerant, s. de tentoriis, quæ erant in latere meridiano, & in septentrionali, & in occiduo atque in orientali quantum ad duas partes. s. quātum ad illam partem, quæ declinat in partem lateris meridiani, & quantum ad partem declinātem in latus septentrionale, medium autem. s. atrij introitus habebat tētoria, quæ non erant de sola bysso, sed de hyacintho, & purpura, coccoque bis tincto, & bysso retorta opere plumario, vt patet immediatè. *Bases, & columnæ fuere ęreę.* Verum est quantum ad bases, & columnas atrij: nam bases, & columnæ quæ erant in tabernaculo non erant de ære, scilicet quatuor columnæ cum totidem basibus, quę erant in di-

K uisione primę partis tabernaculi, & sancti sanctorum: & quinque columnę cum totidem basibus, quę erāt in introitu tabernaculi: nam columnę hę erant de lignis setim, & bases erant argenteę, vt patet supra vigesimo sexto, & trigesimo sexto capitu. *Capita cum cęlaturis suis argentea.* Quantum ad istas columnas atrij: nam in aliis columnis tabernaculi capita erant aurea, vt patet supra vigesimo sexto, & trigesimo sexto capitu. opertura autem erat laminarum aurearum, & ibidem non dicebatur esse cælatura, sed quòd vestitæ fuerant laminis aureis. *Sed & ipsas columnas atrij vestiuit argento.* Ista vestitura columnarum dicitur esse cœlatura, de qua supra dictum fuit, quia maior pars columnæ cuiuslibet argentea erat.

Et

Et in introitu eius. Ideſt in introitu tabernaculi. Dicitur eſſe iſte introitus ſpatium viginti cubitorum, in quo erant columnę quatuor, quod ſupra manebat nõ opertum, clauſis aliis duabus extremitatibus lateris illius orientalis, & in hoc ponebantur ſpecialia tegimina cortinarum. *Opere plumario fecit tentorium.* Ideſt fecit quandam cortinam magnam continentem viginti cubitos longitudinis, & vocat eam tentorium, ſicut vocabat alias, quæ in aliis lateribus erant. Vocatur autem opus iſtud plumarium, ideſt factum acu, ita ꝙ in vna parte imagines apparerent, & in alia non. *Ex hyacintho.* Iſtud tentorium erat ſpeciale inter cetera tentoria laterum, quia alia erant facta ſolùm de byſſo retorta: hoc autem erat de quatuor filorum generibus. *Et purpura, & vermiculo.* Vocatur vermiculus quidam valde paruus vermis rubeus, qui ad tingendum erat: nam de ſanguine eiꝰ panni tinguntur in valde intenſa rubedine: & vocatur illa lana tincta coccus bis tinctus, vt patet ſępe ſupra *Quod habebat viginti cubitos in longitudine.* Quia tantundem relinquebatur apertum clauſis duabus extremitatibus lateris illius orientalis: nam quęlibet extremitas erat cubitorum quindecim, & ſic claudebant̃ in eis cubiti triginta ſuperant ergo viginti cubiti, ante quos appendenda erant tentoria hęc quę hic ponuntur. *Altitudo verò quinque cubitorum erat.* Tanta erat altitudo columnarum, in quibꝰ pendebant tentoria hęc præter capita: nam capita, q̃ aurea erant, vltra cortinas ſiue tentoria hęc eminebãt. *Iuxta menſuram, quam cuncta atrij habebant tentoria.* Erant in omnibus alijs lateribus tẽtoria de byſſo retorta, & illa erant cubitorum quinq; iuxta columnarum altitudinẽ, quæ erãt in oĩbus aliis partibus atrij: & hoc ſolũ eſt quantũ ad tentoria atrij: nã tentoriũ vnum, qđ pendebat in introitu tabernaculi erat cubitorum decem in altitudine iuxta menſuram altitudinis tabularum, & columnarum tabernaculi. Quælibet autem tabula tabernaculi decem cubitorum altitudinis erat, vt patet ſupra 26. cap. *Columnę autem in ingreſſu fuere quatuor.* Nam ſpatium introitus atrij erat cubitorum viginti, vt ſupra declaratum eſt, ſed inter columnam & columnam erat ſpatium cubitorum quinque, ergo neceſſarium erat, quòd ſpatio cubitorum viginti correſponderent columnæ quatuor. *Cùm baſibus æneis.* Hoc generale fuit in omnibus columnis atrij, quia erant tam columnę, quàm baſes ęneę. *Capitaque earum cum celaturis argenteis.* Ponitur hoc ad tollendum dubitationẽ, quia licèt in oĩbus alijs columnis atrij capita eſſent argentea, & celaturæ, tamen in his capitibus harum quatuor columnarũ aliquis dubitaret, putans eſſe ſicut in alijs diuerſitatem, ideſt quòd ſicut differebant iſtę quatuor columnę in cortinis, ſcilicet quòd cortinæ pendentes ante eas erant diſtinctæ ab omnibus columnarum tentorijs, quia alia erant totaliter de byſſo retorta, & iſta erant de quatuor generibus filorum, ita ergo putaret, quòd capita, & celaturę columnarum deberent pręcellere aliarum columnarum capita, & celaturas. *Paxillus quoque tabernaculi.* Paxillus diminutiuum nomen eſt de palus, & dicitur quaſi paruus palus, & vulgariter vocatur ſtaca, quia erant quidam ęnei pali acuti, quibus religabantur funiculi, & figebantur totaliter in terra, vt firmiter tenerentur tentoria, ne concutientibus ventis mouerẽtur, & vt ſemper extenta eſſent. Et hi paxilli erant tam in tabernaculo, quàm in atrio: nam tabernaculum operiebatur cortinis, & ſagis, & pellibus arietum rubricatis, & pellibus hyacinthinis, quibus alligari dẽbant funiculi ad firmiter tenẽdũ: in atrio erãt paxilli, qa erãt cortinæ ibidẽ, ſiue tẽtoria circumpoſita columnis, quæ niſi in pauimento firmiter per funiculos paxillis religarẽt, vtquocũq; vento impellente mouerẽ-

A tur, & pateret ſolum quidquid intra atrium erat. *Et atrij per gyrum.* Ideſt in circuitu totius atrij erant paxilli, quia totum atrium in circuitu cortinis opertum erat, ergo ĩ omni parte oportebat eſſe paxillos æneos.

Hęc ſunt inſtrumenta tabernaculi teſtimonij, quę enumerata ſunt iuxta pręceptum Moyſi in cęremonijs Leuitarum per manum Ithamar filij Aaron ſacerdotis: quę Beſeleel filius Vri filij Hur de tribu iuda, Domino per Moyſen iubente, compleuerat, iuncto ſibi ſocio Ooliab filio Achiſamech de tribu Dan: qui & ipſe artifex lignorum egregius fuit, & Polymitarius atque plumarius ex hyacintho, purpura, vermiculo, & byſſo. Omne aurum quod expenſum eſt in opere ſanctuarij, & quod oblatum eſt in donarijs, viginti & nouem talentorum fuit, & ſeptingentorum triginta ſiclorum ad menſuram ſanctuarij. Oblatum eſt autem ab his, qui tranſierunt ad numerum a viginti annis, & ſupra, de ſexcentis tribus milibus, & quingentis quinquaginta armatorum. Fuerunt pręterea centum talenta argenti, è quibus conflatę ſunt baſes ſanctuarij, & introitus vbi velum pendet. Centum baſes factę ſunt de talentis centum, ſingulis talentis per baſes ſingulas ſupputatis. De mille autem ſeptingentis, & ſeptuaginta quinque ſiclis. fecit capita columnarum, quas & ipſas veſtiuit argento. Aeris quoque oblata ſunt talenta ſeptuagintaduo millia, & quadringenti ſupra ſicli, ex quibus fuſę ſunt baſes in introitu tabernaculi teſtimonij, & altare ęneum cum craticula ſua, oĩaque vaſa, quæ ad vſum eius pertinent, & baſes atrij tam in circuitu, quã in ingreſſu eius, & paxilli tabernaculi atq; atrij per gyrum.

Summa argenti.

Sũma eris.

Hæc ſunt inſtrumenta. Hic ponitur de oblatoribus atque artificibus. *Hęc ſunt inſtrumenta.* Fit demonſtratio omnium ſupra nominatorum: inſtrumenta tabernaculi teſtimonij ea, quæ nominata ſunt hic, ſed etiam aliqua eorum ſunt inſtrumenta atrij, ſicut labrum æneum, & altare holocauſtorum, & omnia eius inſtrumenta, ſcilicet lebetes, fuſcinulę, forcipes, & ignium receptacula. De quibus ſupra 27. & in iſto capitu. ſed quia tabernaculum erat principale, propter quod atrium erat, denominãtur omnia ab atrio. *Quæ enumerata ſunt iuxta præceptum Moyſi in ceremonijs Leuitarum.* Ideſt omnia iſta mandauit Moyſes numerari, & applicari ad cęremonias leuitarum, ideſt ad miniſtrationes, quas faciebant leuitæ. Accipiuntur hic læuitæ non prout ſignat ordinem minorum offi- Leuitę dupliciter accipiuntur.

cialium, sed vt signat tribum. Primò modo distinguuntur leuitę contra sacerdotes. Secundò modo leuitę sunt omnes descendentes a Leui filio Iacob, siue essent sacerdotes siue non: & sic oportet accipi in secundo modo: nam primo modo esset sensus, quòd omnia ista instrumenta supra nominata essent ad ministrationem leuitarum, idest ad hoc quòd leuitę illi, qui non erant sacerdotes in eis ministrarent. Sed hoc falsum est, quia non solùm non poterant isti ministrare in his vasis, imò si ea nuda viderent morerentur, vt patet Num. quarto cap. vbi dicitur ad Aaron, & filios eius: Nolite perdere populum Caath de medio Leuitarum, sed hoc facite eis, vt viuere possint, & nō moriantur si tetigerint sancta: Aaron & filij eius intrabūt ipsique disponent onera singulorum, & diuident qd portare quis debeat: alij nulla curiositate videant quę sunt in sanctuario priusquam inuoluantur, alioquin morientur. Idem patet Num. capi. 18. sed leuitæ ministrabant, scilicet leuitæ, qui erant sacerdotes, quia ad istos pertinebat administratio interioris domus, scilicet tabernaculi, & in vasis altaris. Ad leuitas autem, qui non erant sacerdotes solùm pertinebat portare hęc, cùm cooperuissent ea Leuitę sacerdotes, vt patet Num. quarto capit. In Hebręo non habetur sic, sed vbi nos dicimus. *Hęc sunt instrumenta*. Dicitur in Hebræo. *Hęc sunt numerata*. Nam ad hoc quòd diceretur sicut in litera nostra deberet esse. *Chelin*. Quæ in Hebręo vasa, vel instrumenta dicuntur, sed dicitur. *Pecude*. Quod signat numerata, idest hæc sunt numerata. Est sensus differens: nam secundum literam nostram refertur ad superiora, scilicet ista, quæ supra numerata sunt, sunt vasa, vel instrumenta ad ministrationem tabernaculi faciendam per Leuitas. secundū literam Hebraicam refertur ad inferiora, scilicet ista, quæ infra dicuntur sunt numerata ad cęremonias Leuitarum, scilicet aurum, & argentum, & ęs, vt fierēt inde vasa ad sacram ministrationem. *Per manum Ithamar filij Aaron*. Idest quòd iste Ithamar filius minor Aaron erat prępositus a Moyse, vt susciperet omne aurum, & argentum, & æs, cęteraq; donaria, traderetque ea artificibus ad fabricandum inde quod mandatum fuerat. Etiam erat Ithamar princeps vasorum, & omnia, quæ fabricata fuerāt, ei tradita sunt in custodiam (vt quidam volunt) sed falsum est, quia Eleazar filius maior Aaron pręfuit his: nam Caathitæ portabant omnia vasa hęc: & his pręerat Eleazar, vt patet Nume. quarto cap. Ithamar autem pręerat Meraritis, & Gersonitis, qui portabant partes sanctuarij, vt patet in eodem capit. *Filij Aaron sacerdotis*. Idest sacerdotis magni hic namque per excellentiam dictum est, quia accipiēdo aliter Ithamar etiam sacerdos erat sicut Aaron: hęc autem omnia fuerunt fabricata per Beseleel filium Vri de tribu Iuda, qui fuit princeps in artificibus: nam licèt alij fabricarent, ista tamen tota fabricatio attribuitur Beseleel, quia erat princeps dirigens. *Domino per Moysen iubente compleuerat*. Idest omnia ista compleuit Beseleel per mandatū Dei, sed istud mandatum Dei non fuit directum ad Beseleel, ita quòd Deus loqueretur ei, sed mandauit per Moysen iubēs ei, vt diceret Beseleel, quòd faceret omnia hęc. *Iuncto sibi socio Ooliab*. Isti duo erant principales in toto opere, licèt principalior esset Beseleel, quàm Ooliab: & isti duo ex nomine vocati sunt, ceteri autem quadam generali appellatione. *Qui & ipse artifex egregius lignorum fuit*. Idest quòd sicut Beseleel erat excellens in omnibus quę fabrè excogitari poterant, ita & Ooliab erat excellens, licèt non tantum. *Et polymitarius*. Quia textor faciendo imagines colorum diuersorum arte textoria, quæ appareant ex vtraque facie panni. *Atque plumarius*. Idest operans acu faciendo imagines

F ex filo apparentes ex altera parte panni solùm. *Ex hyacintho, & purpura*. Ponit hic quatuor genera filorum, in quibus erat fabricans Ooliab. Et non solùm putandum est, quòd in his quatuor operatus fuerit, sed etiam in omnibus aliis filorum modis, sed ponūtur hic ista quatuor genera, quia solùm ista fuerunt ad necessitates sanctuarij. *Omne aurum*. Positis vasis & aliis supellectilibus fabricatis, hic ponitur mensura ponderis in materia eorum. *Omne aurum, quod expensum est in opere sanctuarij*. Hoc non solùm erat ad fabricationem vasorum, in quibus ministrabatur, sed ad deaurationem omnium aliorum, quæ deauranda erant, vt tabulata, & vectes, & arca, & mensa, & ad facienda aliqua de auro. *Et quod oblatum in donarijs*. Idest

G & istud fuit oblatum ab eis, qui dabant dona. *Viginti nouem talentorum fuit*. Quantum sit vnum talentum secundum quantitatem illius temporis ignoratur. *Et septingentorum triginta siclorum*. Etiam quantum siclus valeat ignoratur. de quo magis dictum fuit Gen. vigesimo tertio cap. etiam quanta pars talenti sint sicli septingenti triginta, non patet. *Ad mensuram sanctuarij*. Omnia ista pondera nominata intelligūtur de mensura sanctuarij: nam erat maior illa, quàm mensuræ vulgares. *Oblatum est autem ab his, qui transeunt ad numerum*. Idest istud aurum fuit datum ab illis, qui transibant ad numerum, transibant autem cùm viginti essent annorum.

H *An transeuntes ad numerum tradiderint aurum, & argentum tabernaculi ex lege.*

QVAESTIO. V.

SED quæres, quomodo dicitur hic, quòd illi, qui transibant ad numerum, dabant id, quod dabant ex lege. Et hoc dato quòd nollent, cogebantur: de quo supra trigesimo cap. Sed isti, qui obtulerūt hęc, obtulerunt ea deuotè nullo cogente: ergo non oblata sunt hæc ab his, qui trāseunt ad numerū. Patet hoc supra trigesimo quinto cap. Separate apud vos primitias domino, omnis voluntarius, & proni animi offeret eas domino. Idem dicitur supra vigesimo quinto: ergo non dabatur de expensis eorū, qui transibant

I ad numerum. Item id quod dabatur transeundo ad numerum, erat determinatum: sed ea, quæ dabat populus non erant determinata, cùm quotidie in mane veniret populus ad offerendum in opus sanctuarij, vt patet supra trigesimo quinto cap. ergo non offerebāt numerati. Item si daretur hoc de pręcio numeratorū, non daret aliquis magis, aut minus, q̄ alius, cùm quilibet teneretur dare sicli dimidium, vt patet supra trigesimo capit. & sic determinatum esset quot sicli dandi essent, cùm sciretur numerus populi: aut saltem qn̄ numerarētur quilibet daret suum dimidium siclum, cùm caput eius numeraretur: sed hic non fiebat sic,

K quia veniebat populus ad offerendum quousque artifices clamare compulsi sunt, quòd magis offerebatur quàm necessarium esset, vt patet supra trigesimo sexto capitu. Item quando aliqui numerabantur, dabant sicli dimidium, nec aliquo mō euitari poterat, sed hic in offerentibus Moyses pręconis voce mandauit, ne quis vltra offerret, vt patet supra trigesimo sexto capi. Item solùm transibant ad numerum viri a viginti annis supra, fęminæ autem nunquā numerabantur in multitudine populi, nec per eas tēdebatur ordo genealogiarum, vt patet in toto veteri testamēto: ergo si debuisset istud aurum offerri à numeratis, fęminę nihil contribuissent, sed fęminæ in his obtulerunt sicut & viri, vt patet supra 35. capitul.

cum

cùm dicitur: Et quidquid in cultu, & ad vestes sanctas necessariũ erat, viri cum mulieribus præbuerunt. Etiam quia ibi ponuntur specialia dona mulierum, scilicet quòd dederint mulieres armillas, & dextralia, atque inaures aureas: non ergo fuit pecunia data a numeratis, sed ab offerentibus spontaneè. Item quia quando fiebat numeratio, nullum aurum soluebatur, aut aliqua alia res, sed quilibet dabat dimidium siclum argenti: sed hic non solùm datum est argentum, sed etiam aurum, & hyacinthus, & purpura, coccusque bis tinctus, pelles hyacinthinæ, & pelles arietum rubricatæ, & pili caprarum, aromata, & oleũ, vt patet supra 35. cap. Ergo non erant ista data ab his, qui transibant ad numerum. In contrariũ patet, quia dicitur hic; Omne aurum, quod expensum est in opere tabernaculi, & quod in donaria oblatum est, fuerunt viginti nouem talenta, & septingenti, & triginta sicli, quod oblatum est autem ab his, qui transeũt ad numerum a viginti annis supra. Ad hoc fortè aliquis respondebit, ꝙ licèt istud fuerit oblatum ab his, qui transeunt ad numerum, non tamen fuit ab eis persolutum, quia trãseunt ad numerum, ita ꝙ per legem illam soluerent, sed libenter offerebant, sicut si non transirent tunc ad numerum. Sed hoc non potest stare, quia non solùm soluebatur ab his, qui transibant ad numerum, sed etiam secũdum ꝙ transibant ad numerum. Nam in litera ponitur numerus eorum, qui istud contribuerunt, quod non esset, nisi quilibet certum quid solueret, ita ꝙ collectis preciis eorum certa summa posita in litera proueniret. Et patet, quia dicitur: Oblatum est autem ab his, qui transierunt ad numerum a viginti annis & supra de sexcentis tribus milibus, & quingentis. Item dato quòd non solueretur istud precium ex lege computationis, adhuc non potest stare, quòd soli computati preciũ hoc soluerint, quia tunc manet argumentum supra factum de mulieribus, quia mulieres nullo modo transibant ad numerum, & tamen ipsę contribuerunt in hoc, vt patet supra 35. cap. Respondendum igitur quòd hic ad op⁹ sanctuarij multa data sunt, scilicet aurum, argentum, hyacinthus, coccus, byssus, pelles arietum rubricatæ, & pelles hyacinthinę, & lapides onichini, atque aliarum specierum, & multa huiusmodi, de quibus supra 35. cap. Et de istis aliqua data sunt spontaneè ab offerentibus: alia autem data sunt a transeuntibus ad numerum: illi enim qui ad numerum transibant, solùm dabant dimidium siclum argenti, vt patet supra 30. cap. ideo de hoc dicendum est, quòd argentum quod datum est ad opus sanctuarij, datum fuit ab his, qui transeunt ad numerum, & nõ fuit sponte oblatum, vel si fuit aliquid spõte oblatũ, illud fuit valde modicum, & non transiuit in fabricam sanctuarij, sed mansit ad aliquas eius necessitates: quia totum argentum ex quo ad opera sanctuarij impensum est, fuit a transeuntibus ad numerum datum, quod patet ex computatione, quam infra ponemus: nã fuerunt argenti talenta centum, & sicli mille septingenti septuaginta quinque: quod argentũ si diuidatur per sexcenta tria millia hominũ, & quingentos, & quinquaginta, proueniet cuilibet sicli dimidium: tantum autem est quod quilibet ad numerũ transiens dare debebat, vt patet supra 30. cap. alia omnia, quæ data sunt ad fabricationem totius sanctuarij, fuerunt spontè data ab offerentibus tã viris, quàm mulieribus. Et secundũ hoc patet ad argumenta vtriusq; partis, quia hoc quod hic dicitur de trãsitu ad numerum, & de solutione transeuntium solùm intelligitur quantum ad argentum: alia autem, quę tienebant in oppositum argumenta, procedũt de auro, hyacintho, purpura, & gemmis, cęterisque rebus, quę oblatę sunt. Cùm autem arguitur ex litera ista, quia ne-

Respõsio ad argumenta vtriusque partis.

A cessarium videtur, ꝙ referatur hoc ad aurum, & non ad argentum, vel saltem quòd referatur ad vtrunque, quia dicitur hic: Omne aurum, quod expensum est in opere sanctuarij, & quod oblatum est ĩ donariis 29. talentorum fuit, & septingẽtorum triginta siclorum. Oblatum fuit aũt ab his, qui transierũt ad numerum a viginti annis, & supra: ergo ad aurũ refertur hoc præcipuè quàm ad argentum. Respondetur, ꝙ hoc prouenit ex mala pũctuatione literæ, quę aliqualiter causat sensum disturbatum: nam intentio literę est quòd aurum, quod expensum est in opere sanctuarij, fuit talentorum 29. & siclorum septingentorum triginta: deinde quòd numerati fuerunt filij Israel, qui transire poterant ad numerum, & inuenti sunt sexcẽta tria mil-

B lia quingenta, & quinquaginta hominum: & isti derũt argentũ pro numeratione sua, quod fuit cẽtum talentorum, & septingentorum septuaginta quinq; siclorum. Et patet hoc, quia litera nostra innuit aurum fuisse sponte oblatum, & non fuisse datum a numeratis, quia dicitur: Omne aurum quod expensum est in opere sanctuarj, & quod oblatũ fuit in donariis. si igitur donaria erant in auro, non erat datum ex lege numerationis, quia quod donatur, spõte datur; quod autem per legem damus dare coartamur, ergo non fuit datum a transeuntibus ad numerum. Non est autem sic de argento: nam non habetur de argento, ꝙ oblatum fuit in donaria, sed dicitur ꝙ fuerunt centũ talenta argenti, & septingenti septuaginta quinque

C sicli. Item supra 35. cap. vbi ponuntur ea, quæ offerebãtur, ponitur ꝙ aurum datum fuerit in oblatione: de argento autem non habetur, cùm dicitur: Armillas, & inaures, annulos, & dextralia, omne vas aureum in donaria dñi separatũ est. Item patet hoc ex litera Hebraica, quę hoc clarius ponit, s. omne aurum, quod expensum fuit in opere sanctuarij, quod oblatum est in donariis fuit 29. talentorum, & siclorum triginta: argentum aũt numerationis populi fuit cẽtum centenarij, & mille septingenti septuaginta quinq; sicli ad põdus sanctuarij. Patet ergo ꝙ numeratio non extenditur ad aurum, sed ad argentum. Litera autẽ ipsa in hoc videtur defecisse, quia ponitur ibi dictio additiua, s. pręterea: cùm dicitur. *Fuerunt pręterea centum talenta argen-*

D *ti*. In quo innuitur ꝙ aurum fuit talentorum 29. & siclorum triginta, & oblatum fuit ab his, qui ad numerum transeunt. Et pręter hoc aurum adhuc fuerũt argenti centum talenta, si aũt non poneretur ista dictio pręterea posset argentum referri ad numerationẽ, & conuenienter staret. sic igitur discordia superior absoluenda est. Vbi nos dicimus. *Vigintinouem talentorum fuit*. In Hebręo habetur. *Vigintinouem centenariorum fuit*. Dicit enim Rabbi Salomon, ꝙ vnus centenarius continet sexaginta mnas de mnis sanctuarij. Et illę sũt duplę ad mnas vulgares: cõtinebit ergo cẽtenarius 120. mnas vulgares. & mna continet siclos viginti. Et sic centenarius continebit siclos tres mille. *Ad mensuram sanctuarij*. Idest ista talenta, & sicli computantur ſm pondera sanctuarij, quę maiora erant. *Oblatum est au-*

E *tem*. Hic varietas est literę nostrę ab Hebręa, qđ quare factum sit nescio, constat tamen male positum esse, quia ex hoc incideremus in omnia inconuenientia, quæ concludebantur ex argumentis supra positis: signat autem litera, quòd istud aurum oblatum fuit ab his, qui ad numerum transeunt. Sed falsum est, quia solùm argentum fuit datum ex lege numerationis. Ideo litera Hebraica non tenet hic istum ordinẽ: sed dicit. *Argentum autem numerationis populi*. & cęte. vt supra dictum est. Si autem dicatur secundum literam nostram. *Oblatum est autem*. Non referas ad aurum, sed ad argentum, quia de illo verum est, quòd oblatum est, aut potius datũ ex necessitate ab his, qui tran-

ſierũt ad numerum, licèt litera noſtra contrarium videatur innuere. *Ab his, qui transierunt ad numerum.* Aliqui dicebantur tranſire ad numerum, ideſt quòd cum ante non computaretur, tanquam vnus de populo, quòd iam incipiat vocari vnus de populo, & habeat nomen inter alios atque militiæ aſcribatur, ſcilicet vt ſit iam ad ferendum arma: & patet hic, quia omnes qui tranſibant ad numerum vocabantur viri armati, vt habetur hic in litera. *A viginti annis, & ſupra.* Iſta ætas iam eſt apta, vt aliquis computetur inter viros, quia incipit eſſe robuſtus ad mouenda arma, & leuis ad omnem bellicam exercitationem. *De ſexcentis tribus millibus quingentis quinquaginta armatorum.* Iſti ſunt, qui tunc erant in toto Iſrael computando a viginti annis, & ſupra. Et non computantur hic Aegyptij, quorum promiſcuum vulgus multitudinis innumerabilis cum Hebræis aſcenderat, vt patet ſupra duodecimo cap. quia illi non faciebant populũ cum Iſraelitis. Etiã non fuerunt hic computati Leuitæ: quia ipſi aſcripti erant miniſterio ſanctuarij, nec cõputabantur inter filios Iſrael, vt patet Num. primo cap. fuit autem hoc, quia miniſterium Dei, & hominum negocia nõ erãt ab eiſdẽ expedienda: & patet hoc, quia hic dr̃ ꝙ omnes iſti erant armati, ideſt viri bellatores, quod nullo modo ad tribum Leuiticam pertinebat. Computatio hæc fuit facta anno primo exitus de Aegypto mẽſe quinto in fine ſiue in principio menſis ſexti, ſcilicet in fine Iulij, vel in principio Augusti: quia Hebręi menſes incipiũt in Martio, vt patet ſupra duodecimo cap. Et apparet hoc, quia iſta numeratio fuit facta, qñ Moyſes voluit incipere opus ſanctuarij, ſed iſtud inceptum fuit in fine menſis quinti, ſcilicet Iulij, aut in principio ſexti, ideſt Auguſti, ergo tunc fuit facta cõputatio iſta. Patet hoc, quia iſta computatio fuit facta, vt quilibet de numeratis daret medium ſiclum argenti ad opus ſanctuarij, ſed ſanctuarium incepit fabricari iſto tẽpore, quia tunc fuit datum, & denunciatum mandatum de fabricando, ergo tũc fuit facta cõputatio iſta. Quod autẽ tunc mandatum fuerit publicatum, & incepta fabricatio, patet, quia filij Iſrael venerunt in montẽ Sinai in prima die menſis tertij, vt patet ſupra 19. ca. & poſtea die ſexta menſis fuit data lex: vt ibidem concluſum eſt, ſequenti autem die aſcendit Moyſes in montem Sinai, & manſit ibi diebus quadraginta, vt patet ſupra 24. capi. iterum deſcendit de monte in die quadrageſimo, & iſte erat dies decimus ſeptimus menſis quarti: & tunc facta vltione in cultores aurei vituli, & facto ſequenti die, receſſit rurſus in montem: ſed vtrum ſequenti die an aliquo alio poſt, ignoratur: ſi enim immediatè receſſerit cũ permanſerit alijs quadraginta diebus in monte, vt declarauimus ſupra 32. & 34. capi. qui deſcenſus erit neceſſariò ad diẽ vigeſimũ ſeptimũ menſis quinti, ſcilicet Iulij, vel ſi aliqui dies fuerunt interpoſiti inter vtranq; mõtis manſionẽ, erit ſecũdus deſcenſus in principio menſis ſexti, ſcilicet Auguſti. & tunc quando deſcendi, cũ primò vidiſſent eum principes multitudinis, & totus populus, venerunt ad eum, & ipſe eis verba hęc enarrauit, vt patet ſupra 35. cap. & tunc dicitur quòd omnes obtulerunt: ergo tunc fieret iſta computatio ad neceſſitates argenti pro opere ſanctuarij.

Computatio Hebręorũ qñ facta fuit.

An computatio Hebræorum, quę habetur hic, & Num. primo fuerit eadem numero.

QVAESTIO. VI.

ALIA computatio fuit facta poſtea, de qua habetur Numeri primi capit. in qua totidem præciſè, vt hic reperti ſunt, ſ. ſexcenta & tria millia quingenta quinquaginta armatorũ. Ex quo aliqui dicunt cõputationẽ hanc, & illam eandem fore, ſed repetitam eſſe, vt multa in ſacra ſcriptura repetuntur. Sed hoc non poteſt ſtare, quia iſtę computationes in diuerſis temporibus factæ ſunt, ergo eadem non ſunt. Patet quia iſta computatio facta fuit primo anno exitus de Aegypto in fine quinti menſis, ſiue in principio ſexti: illa autem numeratio, de qua habetur Nume. primo capitu. habetur, quòd fuerit facta anno ſecundo exitus de Aegypto menſe ſecundo, prima die menſis eiuſdem, ſcilicet in Aprili noſtro, & ſic inter vtranq; computationem intercidit ſpatium menſium octo: eſt tamen idem numerus, quia in toto illo tempore non fuit aliquis, qui compleret annos viginti, vt computaretur in ſecunda numeratione, qui in prima numeratus non fuiſſet. Rabbi Salamon ęquat iſtos viros computatos ad numerum talentorum, & ſiclorum argenti dicens: quòd vnum talentum, quod vocatur in Hebręo vnus centenarius, continebat tria millia ſiclorum: centum igitur centennarij continẽt ſexcenta millia dimidia ſiclorum. Item mille ſeptingẽti ſeptuaginta quinq; ſicli faciunt tria millia quingenta, & quinquaginta dimidia ſiclorum: tot autem erant viri computati, vt patet in litera; ſed cuilibet de computatis correſpondet medius ſiclus, vt patet ſupra trigeſimo capitul. ergo iſtud argentum totum, quod hic continetur fuit argentum numeratorum. *Fuerunt præterea centum talenta argenti.* Secundum iſtam literam erat ſenſus quòd ea, quæ ſupra poſita ſunt, ſcilicet viginti nouem talenta auri, & ſicli ſeptingenti triginta fuerunt data a tranſeuntibus ad numerum, & pręter iſta omnia adhuc fuerunt centum talenta argenti, ſed (vt dictum fuit) iſta dictio (præterea) confundit totum ſenſum, quia argentum eſt, quod fuit datum a tranſeuntibus ad numerum, & non aurum: ſi autem non poneretur, præterea, poſſet extendi ad argentum. *Centum talenta.* In Hebręo habetur. *Centum centenarij.* Sed idem eſt. *E quibus conflatę ſunt baſes ſanctuarij.* Ideſt e quibus factæ ſunt: Conflare propriè ad illos pertinet, qui aliquid faciunt opere fuſorio: nulla enim funduntur, niſi prius liquefiant, nec liquefiunt, niſi conflentur, ſcilicet quòd igne accenſo inflando liquefit metallum, & fiunt res artificiatę in forma fuſoria. Vel dicitur conflare, ideſt componere accipiendo large. *Baſes ſanctuarij.* Vocantur baſes ſanctuarij, ideſt baſes tabernaculi, quia accipitur ſtrictè ſanctuarium pro tabernaculo: nam non poteſt accipi hic pro atrio ſolo, vel pro tabernaculo cum atrio: nam non fuit facta aliqua de baſibus atrij de argento, vt patet hic: ſed omnes de ęre erant, & ſi tunc erant iſta talenta centum, ita baſes centum ex illis factę ſunt, vt patet infra. *Et introitus vbi velum pendet.* Ideſt baſes quatuor columnarum diſtinguentium ſancta ſanctorum, & aliam partem tabernaculi, & ante illas columnas velum pendet ad diſtinguendum, non ſufficit argentum iſtud numeratorum ad facienda omnia, quæ de argento fieri debebant in tabernaculo: nam plures baſes erant in tabernaculo, quàm hic ponantur: erant namque centum, & quinque: & hic ſolùm ponitur de baſibus centum. Quod patet, quia in latere meridiano tabernaculi erant tabulę viginti, & cuiuilibet tabulæ ſupponebantur baſes duę, vt patet ſupra vigeſimo ſecundo, & trigeſimo ſexto capitul. & ſic erant quadraginta argenteę baſes. In latere autem ſeptentrionali erant totidem tabulæ, & totidem baſes, quæ faciebant octuaginta, in latere occidentali erant octo tabulę, ſub

quibus

quibus erant sexdecim bases, & sic erant nonaginta sex, & deficiebant quatuor ad complendum centum, & istæ erant quatuor bases columnarum, quę erant inter sancta sanctorum, & aliam partem tabernaculi. deficiebat ergo argentum pro quinque basibus argenteis, quę ponendæ erant sub columnis quinque, quę erant in introitu tabernaculi, in quibus pendebat tentorium: & hoc quãtum ad completionem eorum, quæ erant de argento in opere tabernaculi: deficiebat tamen adhuc, vt aliqui volunt, pro opere atrij. Sed falsum est, quia ibi solum erant capita columnarum argẽtea, & cęlaturę columnarum: sed hęc facta sunt de siclis septingentis septuaginta & quinque, vt dicitur in litera. Ex hoc loco habetur ẽt contra id, quod aliqui existimant, s. quòd bases columnarum fuerint aliter fabricatę, quàm bases tabularũ. s. quòd bases tabularum fuerint acutę ad infigendum in terram, ne caderent: & bases columnarum fuerint amplę, & quadratę, aut rotundæ, sicut nunc sunt bases columnarum ædificiorum modernorum, quę latiores sunt quàm columnę, vt sic firmiter sedeant. Et patet hoc, quia si bases columnarum essent planę, & amplę vt dicitur, valde maiores essent illę quàm bases columnarum, cũ bases tabularum acutę sint: sed omniũ basium tam columnarum, quàm tabularum erat eadem quantitas, & pondus argenti, vt patet hic, scilicet singulis talentis p bases singulas supputatis, ergo erãt eiusdem figurę. Item non erat necesse, quòd fierent bases columnarum illarum, sicut bases columnarum nostrarum, quia columnæ nostræ pondus ędificiorũ sustentant, & nisi supponerentur eis bases latiores, q̃ ipsę sint, infigerẽtur terrę magnitudine ponderis pressę, & facerent terram non potentem pendulum ferre pondus refugere, & impositum onus corrueret: columnę aũt, quę erant in tabernaculo, vel in atrio sanctuarij, non habebant aliquod sibi impositum põdus: ideo non erat necesse aliquid latius eis supponi. Item non poterat esse quòd istę bases columnarum essent amplę sub columnis, sed necessarium erat eas acutas esse sicut erant bases tabularum, quia super has nihil imponebatur ponderis, quod eas stare cogeret: necessarium erat ergo eas corruere, nisi aliquid sub eis esset, quod eas affixas teneret, cùm nihil lateraliter eis adhęreret. Dicendum igitur, quòd bases columnarũ erant acutę in modum pyramidum quadraticè terminatum ad acutam conum: & cùm essent satis magnę infigebantur firmiter terrę, & tenebant columnas immobiliter. *Centum bases factę sunt de talentis centum.* Erant centum bases, quæ numeratę sunt, scilicet quadraginta in latere meridiano, & quadraginta in septentrionali, & sexdecim in occidentali, & quatuor inter sancta sanctorum, & reliquam tabernaculi partem. *Singulis talentis per bases singulas supputatis.* Idest quòd in qualibet base erat vnum talentum argenti, in quo satis patet quòd erant magnæ bases, aut talentum non erat magnum pondus. *De mille autem septingentis septuaginta quinque.* Hic non nominat quid fuerint hæc, scilicet an fuerint talenta, vel sicli, aut aliquid alterum. Et tunc diceret aliquis quòd ista fuerint talenta. Sed hoc non potest stare, quia nullo modo posset tantum argentũ expendi in capitibus, & cęlaturis. Nec etiam Israelitæ sufficerent ad dandum tantum argentum. Dicendum igitur, quòd de siclis intelligitur, nam in pluribꝰ bibliis sit hic nominatio expressa siclorum. Item quia supra positum fuit, quòd fuerant centum talenta argenti, & septingenti, & septuaginta quinque sicli: sed de talentis dictum fuerat quid factum sit de eis: ergo dicendum erat hic de siclis argenti. Item satis apparet hoc, quia quot sicli ponebantur supra, tot ponunt hic:

Bases colũnarum nõ erant alterius figurę quàm bases tabularum.

A ergo ad eosdem refertur. *Fecit capita columnarum.* Non poterat sufficere tam modicum argentum ad tot capita facienda, & insuper ad vestiendum columnas argento: nam de hoc etiam columnæ vestitæ dicuntur, vt patet in litera. Dicendum igitur, quòd ista capita columnarum fuerunt quidam vncini affixi columnis: & isti soli erant argentei ad religandum cortinas, vel penderẽt ex illis: & quantum ad hoc facile est, quòd illi vncini parui & graciles, columnę etiam satis parua argenti impensa vestiri poterant faciendo virgas argenteas circundantes columnas: igitur ex siclis mille septingentis septuaginta quinque satis fierent sic capita columnarum, & superuestirentur columnæ. Aliqui autem volunt aliter hoc dici. s. quòd capita columnarum essent argentea, non quidem quòd purum esset argentum, quia non sufficeret saltem ad vnum caput columnæ, cùm isti sicli vix faciant dimidium talẽtum, & in qualibet base erat vnum talentum. sed erãt capita argentea, idest tecta laminis tenuibus argenti, vt totum argentum videretur. Sed adhuc ad hoc fabricandum forte vix sicli isti sufficerent. Dicendum igitur fortè esset, quòd capita columnarum atrij fuerunt de argento puro, & fuerunt facta de istis siclis argenti, sed non totaliter, imò pars minima ex hoc argento factum est, sed fuit multum aliud superadditũ ad operis completionem. Si igitur quæras quare dictum est, quòd facta fuerunt capita columnarum, & vestitæ columnæ de siclis mille septingentis septuaginta quinque, cùm fuerit hoc minima pars. Respondetur, quòd ideo factum est, quia isti sicli pertinebant ad pecuniam datam ab illis, qui transierunt ad numerum, cum centum talentis supra positis: quia ergo dictum fuerat, in quo expensa fuerant illa talenta cẽtum, dicendum erat in quo expensi fuerint mille septingenti septuaginta quinque sicli: & dicit quòd isti expensi sunt in factura capitellorum, & vestitura colũnarum: etiam si non suffecerint ad æquandum totũ opus. Sic enim videtur superius de centum talentis argenti, quæ ponebantur ad faciendum ea, quæ de argento erant in toto opere tabernaculi, & tamen defecerunt bases columnarum quinque, quæ erant in introitu tabernaculi, ideo oportuit poni argentũ aliud, scilicet de eo, quod spontaneè offerebatur ad complẽdum hoc, s. quinque bases illas columnarum: ita hic positis istis siclis argenti in opere capitum columnarum, poneretur de argento spontaneè oblato totum quod deerat. *Quas, & ipsas vestiuit argento.* Idest etiam columnas vestiuit argento, non totaliter cooperiendo, sed opere cęlatoris, vt supra dictum est: & hoc erat quòd fierent imagines planæ argẽteæ de laminis, vel quòd fierent virgulę circũdantes columnas. *Aeris quoque oblata sunt.* Aes non fuit datum ex lege numerationis, quia solùm dabatur argentum a numeratis, sed offerebatur spõtaneè, & computatum est postea quantum esset, & inuentum est continere septuaginta duo millia talenta, & quadringentos siclos. *Ex quibus fusæ sunt bases.* Idest factę sunt opere fusorio. Aut fusæ sunt, idest positæ sunt. *In introitu tabernaculi testimonij.* Erant ad introitum tabernaculi columnæ quinque, & his supponebantur bases æneę, & capita aurea. *Et altare ęneum.* Istud erat altare holocaustorum, quod vocabatur æneum, non quod totum esset de ære, quia de lignis setim factum fuit, vt patet in principio huius capi. sed quia totum erat coopertum ære. *Cum craticula sua.* Dicebatur craticula magna lamina ænea, & tenuis circundans oĩa quatuor latera, & erat tota perforata, sicut cribrum, vel sicut rete: ideo vocatur supra retiaculum, siue in retis modum. *Omnia vasa, quę ad vsum eius pertinent.* Siue pertineant mediatè, siue immediatè: quædam namque

Capita columnarũ, quid fuerint.

B, C, D, E

pertinent ad vsum altaris holocaustorum totaliter, quædam autem solùm mediatè, immediatè autem alia. Sunt enim quatuor genera vasorum, scilicet lebetes ad euacuandos cineres, vt patet supra 27. cap. siue ad coquendas carnes, vt patet primo Reg. 2. cap. & forcipes ad disponendum ligna, & carbones in igne, & ad tollendum inde, & ponendum in aliis vasis. Sũt etiam fuscinulæ, quę sunt instrumenta ad educẽdum carnes de ollis pro sacrificiis. Sunt etiam ignium receptacula, quę sunt instrumenta ad ponendũ in eis prunas, & apponendum thymiama, vt ardeat super altare thymiamatum. Hęc enim omnia erant de ære, qa ministratio altaris bannausa erat. *Bases atrij.* Idest colũnarum atrij: erant enim in atrio columnæ. 60. scilicet 20. in latere meridiano, & totidem in septentrionali, & decem in orientali, in occidentali aũt decem quoque, vt patet supra 27. & hic in litera. *Tam in circuitu, quàm in ingressu eius.* Introitus dicebatur quoddam spatium habens columnas quatuor, & tentorium ante illas, per quod intrabatur ad atrium, reliquum autem spatium vocabatur circuitus tabernaculi, & in toto bases columnarum erant æneę: ponitur autem specialiter tam de introitu, quàm de circuitu: quia si non esset facta specialis mentio, putaretur quòd aliquid speciale faciendum in introitu esset, cũ ibi speciales cortinę ponerentur. *Paxilli tabernaculi atque atrij per gyrũ.* Idest quòd omnes pali parui, qui paxilli dicuntur, siue vt vulgariter accipiamus vocantur pali, siue estacas, erant de ęre ad figendum in terram, & religandum in eis funiculos cortinarum, & tentoriorum, vt vento impediente, non disturbarentur. Et hi paxilli erãt ad vsum tabernaculi, vt cortinæ, & tentoria tabernaculi firmitaret manerent. Etiã erant ad vsum atrij vt tentoria in circuitu totius atrij fixa manerent.

CAPITVLVM XXXIX.

De hyacintho verò, & purpura, vermiculo ac bysso fecit vestes, quibus indueretur Aaron, quando ministrabat in sãctis, sicut præcepit Dominus Moysi. Fecit igitur superhumerale de auro, hyacintho, & purpura, coccoque bis tincto, & bysso retorta, opere polymitario. Inciditque bracteas aureas, & extenuauit in fila: vt possent torqueri cũ priorum colorum subtegmine, duasque oras sibi inuicem copulatas in vtroque latere summitatum, & baltheum ex eisdem coloribus, sicut præceperat Dominus Moysi. Parauit & duos lapides onychinos, astrictos, & inclusos auro, & sculptos arte gemmaria, nominibus filiorum Israel. Sex nomina in lapide vno, & sex in altero: iuxta ordinem natiuitatis eorum. Posuitque eos in lateribus superhumeralis in monimentum filiorum Israel, sicut præceperat Dominus Moysi. Fecit, & rationa-

Superhumerale sacerdotis.

F le opere polymito iuxta opus superhumeralis, ex auro, hyacintho, purpura, coccoque bis tincto, & bysso retorta: quadrangulum duplex, mensuræ palmi. Et posuit in eo gemmarum ordines quatuor: In primo versu erat sardius, topazius, smaragdus. In secundo carbunculus, saphyrus, & iaspis. In tertio ligurius, achates, & amethystus. In quarto chrysolitus, onychinus, & berillus, circundati, & inclusi G auro per ordines suos. Ipsique lapides duodecim sculpti erant nominibus duodecim tribuum Israel, singuli per nomina singulorum. Fecerunt in rationali & catenulas sibi inuicem cohęrentes, de auro purissimo: & duos vncinos, totidemque anulos aureos. Porro annulos posuerunt in vtroque latere rationalis ex quibus penderent duæ catenæ aureæ, quas inseruerunt vncinis, qui in superhumeralis angulis emine- H bant. Hæc & ante, & retro ita conueniebant sibi, vt superhumerale, & rationale mutuo necterentur, stricta ad baltheum, & annulis fortius copulata, quos iungebat vitta hyacinthina ne laxa fluerent, & a se inuicem mouerentur, sicut pręcepit Dominus Moysi. Fecerunt quoque tunicam superhumeralis totam hyacinthinam, & capitium in superiori parte contra medium oramque per gyrum capĩtij textilem, deor- I sum autem ad pedes mala punica ex hyacintho, purpura, vermiculo, ac bysso retorta: & tintinabula de auro purissimo, quæ posuerunt inter malo granata in extrema parte tunicæ per gyrum: tintinabulum autem aureum, & malum punicum, quibus ornatus incedebat pontifex, quando ministerio fungebatur, sicut præcepit Dominus Moysi. Fecerunt tunicas byssinas opere textili Aaron, & filiis eius: & K mitras cũ coronulis suis ex bysso, fęminalia quoque linea, byssina: cingulum verò de bysso retorta, hyacintho, purpura, ac vermiculo, distinctum arte plumaria, sicut præceperat Dominus Moysi. Fecerunt & laminam sacrę venerationis de auro purissimo, scripseruntque in eo opere gemmario, sanctum Domini: & strinxerunt eam cum mitra vitta hyacinthina, sicut præceperat Dominus Moysi.

Rationale sacerdotis.

Tunica sacerdotis.

Lamina aurea.

Tetragramaton.

De

De hyacintho. Descripto vasorum apparatu vario, hic agitur de vestibus ministrationis in sacerdotio. Et diuiditur in duas partes, primò agitur de sacerdotalibus vestimentis, secundò de completione totius operis ibidem: *Perfectum est igitur.* Prima in tot partes, quot sunt vestimenta, & vbi incipiant satis patet. Circa primum. *De hyacintho, & purpura.* Hic ponitur materia omnium inferiorum, & postea subditur artificium, & ponantur hic quatuor genera filorum, quæ communia sunt, & ponebantur in omnibus ferè apparamentis filorum sanctuarij, vt patet ex superioribus: quid autem ista fila sint satis patet. *Vermiculo ac bysso.* Vermiculus est paruus vermis, & signat fila, quæ sunt valde rubea, quem vocabimus supra coccum bis tinctum; byssus est genus lini tenuissimi, atque candidissimi. *Fecit vestes.* Scilicet Beseleel, qui erat artifex totius operis. *Vestes, quibus indueretur Aaron.* Erant enim nouem, siue decem, vt computat Iosephus, siue ornamenta, siue vestes, quibus Aaron induebatur ad ministrãdum, vt patet supra 28. cap. & hic. Et non solùm fecit iste vestes pro Aaron, sed etiam vestes pro filijs suis: habebat enim quilibet filiorum suorum fęminalia sacerdotalia, & tunicam byssinam, & baltheum, & cidarim, quę erant ad ornatum eorum cùm ministrarent. *Quando ministrabat in sanctis.* Idest quando fiebat ministratio in sanctuario, siue ministraret ante altare holocaustorum in atrio faciendo sacrificia, siue in tabernaculo adolendo thymiama, vel incẽdendo lucernas, aut intrando in sancta sanctorum. Cùm autem esset extra sanctuarium, nõ induebatur his vestibus, aut aliqua earum, vel etiam si esset intra sanctuarium, & non faceret aliquam ministrationem, non induebatur his vestibus. *Sicut præcepit dominus Moysi.* Quia ipse mandauit Moysi, vt faceret vestes sanctas in gloriam, & decorem, quibus indutus ministraret, siue sacerdotio fungeretur, vt patet supra 28. cap. *Fecit igitur superhumerale.*

Superhumerale Sacerdotis quid erat.

QVAESTIO PRIMA.

SVperhumerale erat quoddam ornamentum summi Pontificis, quod ab humeris superhumerale dicebatur, quoniam super humeros ponebatur sacerdotis: pendens ante, & retro. De materia huius satis notum est in litera, sed de figura apud multos dubitatum est, quorum modum posuimus supra 28. ca. ideo non oportet hic repeti. Erat igitur superhumerale longũ, & latũ inęqualiter, scilicet quadrangulum altera parte longius: erat autem latitudo eius, vt attingeret ab humero ad humerum, longitudo erat tanta, vt æqualiter pendens ante & retro, scilicet super pectus, & scapulas tangeret ex vtraque parte zonam, vt posset ligari Baltheo, qui erat Zona. Habebat autem istud superhumerale in parte illa, quæ super pectus erat, quoddam foramen magnum quadratum ad mensuram palmi, tam in longitudine, quàm in latitudine, & in illa pone batur quidam pannus eiusdem mensuræ, qui vocabatur rationale, ligatus vncinis, & catenulis, atque vittis hyacinthinis: ita ꝙ rationale, & superhumerale vnũqd esse viderent, & à se nullatenus disiungerẽtur. *De auro.* Aliqui volunt, ꝙ accipiantur hic fila aurea, sicut communiter accipiuntur in aliquibus vestimentis præciosis nostri temporis, in quibus sunt fila Sericea, & desuper auro tecta sunt, vt aurum purum esse videatur: hic tamen nõ fuit sic, quia nullum filum erat, sed purum aurum, quia extenuauit Beseleel artificiosè laminas in fila, ita vt possent torqueri cum subtegmine aliorũ filorum. *Hyacintho, & purpura.* Isti duo colores filorũ noti sunt ex supradictis. *Cocco bis tincto.* Idest ex serico

A valde rubeo, quod ita intensi coloris erat, vt videretur bis tinctum, licèt semel solùm tinctum esset. Vel fortè quòd ad faciendum colorem valde intensum esset bis tinctus coccus, scilicet pãnus ille coccineus. *Et bysso retorta.* Retorquebatur byssus, vt esset firmior, quia fila eius erant delicata. Etiam quia debebant poni, vt stamen ceterorum filorum, & alia subtexebantur. *Opere polymitario.* scilicet opere textili, ita quòd imagines, vel flores in vna parte facti, in alia apparerẽt. *Inciditque bracteas aureas.* Vocantur bracteę aureę virgulæ delicatæ, & ex his faciebat fila aurea ad torquendum cum alijs filis. *Et extenuauit in fila.* idest fecit illas bracteas ita tenues, vt fila essent, ita delicatas, sicut fila hyacinthina, aut coccinea, & sic de cęteris: erat enim satis magna
B subtilitas; vt aurum quod solidum erat, ita attenuaretur, vt plicaretur sicut tenuissima fila, nec tamen frangeretur. *Vt possent torqueri.* Licèt esset satis facile facere fila de auro, quæ essent grossa, sicut fiunt fila ex ære ad aliquas necessitates, quòd tamen illa essent tenuissima, vt fila hyacinthina, aut coccinea, erat satis difficile, maximè quia faciliter illa torquerẽtur cum alijs filis, & planarentur. *Cum priorum filorum subtegmine.* Stamẽ erat hic byssus retorta: alia fila, scilicet purpurea, hyacinthina, atque coccinea erãt subtegmen, quod a subtegendo dicitur, quia supra & infra texitur: stamen vero a stando dicitur, quia tenditur in longum, & iacet, nec emittitur sub & supra sicut subtegmen. Aurum autem, quod hic intexebatur, computatur cum sub-
C tegmine, quia erat, sicut vnum de alijs filis: hoc autem est quantum ad materiam superhumeralis, in quo apparet illud esse de nobilioribus vestibus, quia nulla vestis perfectiorem materiam habebat. Vnde volunt Iudæi quidã, quòd sacerdos magnus raro Ephod, siue superhumerale, & rationale assumeret: dicunt enim, quòd Aaron, aut quilibet alius sacerdos magnus intrabat semel in anno in sancta sanctorum, & tunc vt ornatus valde esset accipiebat omnia ista ornamenta. Cùm autem ministraturus esset in alijs locis, solùm accipiebat quatuor priora, scilicet fęminalia, tunicã byssinam, cydarim, & baltheum, relictis alijs quinque, scilicet tunica hyacinthina, & lamina aurea, & mitra hyacinthina, & rationali, atque superhumerali, & hoc nisi
D consulere vellet dominum, quia tunc oportebat assumere rationale, & superhumerale iuxta illud 1. Reg. 23. cap. quando mandabat Dauid sacerdoti Abiathar, vt applicaret Ephod ad consulendum Deum, vtrũ viri Ceilæ traderent eum Sauli. Sed ista falsa sunt, quia sacerdotes magni quando consecrabantur, induebãtur omnibus vestibus illis sacris per dies septem, vt patet supra 29. capit. Etiam cùm sacerdos magnus haberet vestes distinctas à vestibus minorum sacerdotum, videtur dicendum, quòd ipse in ministerijs vteretur eis, aliàs non videretur distinctio in vestibus eorum. Item lamina sacerdotalis erat semper in fronte sua quãtum ad omnia ministeria communia, & ista erat de alijs quinque ornamentis: ergo non solùm vtebatur his, sed etiam alijs. Patet antecedens supra 28. cap. cũ dicit:
E Erit autem lamina semper in fronte eius, vt placatus sit ei dominus. Item quando dicunt, quòd istis nouẽ vestibus vtebatur sacerdos magnus, cùm introibat in sancta sanctorum, falsum est, quia Leui. 16. capit. cùm de introitu in sancta sanctorum agitur, dicitur: Tunica linea vestietur, fęminalibus lineis verecũda celabit, accingetur zona linea, cydarim lineam imponet capiti: hæc enim vestimenta sunt sancta, quibus cunctis cũ lotus fuerit induetur: est igitur ex opposito totũ, quod dicunt, quia in alijs quotidianis ministrationibus, aut saltem frequẽter sacerdos magnus vtebatur omnibus vestimentis, cùm autem semel in anno ingressurus esset in sancta sanctorum, solùm quatuor ornamenta istorum

Raro sum mus sacer dos veteris test. menti Ephod assumebat.

istorum assumebat: de his etiam diximus supra 28.ca. Fundamentum aũt istorum erat, quia vestes istę erant preciosæ propter honorem ministeriorum, quæ in eis gerebat Põtifex, & locorum sacrorum, in quibus erat: sed cùm intrabat in sancta sanctorum, erat in loco perfectissimo, ergo debebat habere preciosissimas vestes. Hoc autem fundamentum deficit, quia debent vestes concordare tempori, & habitudini indutorum: sed cũ summus sacerdos intrabat in sancta sanctorum, ingrediebatur gemens, & afflicto corde pro peccatis suis, & totius populi, timẽsque nè fortè Deus eum aliquibus exigentibus peccatis occideret, ideo non conueniebãt ei vestes exultationis, & ornatus magni, sed potius vestimenta indicãtia angustiam eius, & deiectionem ab honore cõsueto, sicut nos in diebus festiuitatũ, q̃ sunt representatiuæ angustiæ, vestibus coloris nigri induimur, vt in tempore passionis. Dicto aũt de materia superhumeralis, hic agitur de figura eius, & modo se habendi ad rationale. *Duasque oras sibi inuicem copulatas habebit.* Ora sine aspiratione signat extremitatem, vel regionem, sicut ait Ebrardus.

Figura superhumeralis.

Aspires horam tibi tempus significabit.
Quòd si non aspires dabit limbum, & regionem.

Hic autem accipitur pro extremitate, scilicet quòd duæ extremitates inuicem copulatæ esse debebant: erant autem ipsæ duę extremitates ipsius superhumeralis, ita quòd vna alteri religaretur. Fiebat autem ista copulatio sic, quia erat istud superhumerale ex vtraq; parte pendens vsque ad zonam, & erat latum, ita vt pertingeret ab humero vsque ad humerum. In parte autem illa, quæ erat sub brachijs sacerdotis, scilicet in lateribus eius, pars pendens posterius, idest sup dorsum ligabatur parti anteriori, idest parti pendenti sup pectus, & fiebat ista copulatio, quibusdam nodis, siue condylis aureis, & in alio latere sub altero brachio fiebat alia similis replicatio, ita vt esset superhumerale quasi dyplois in vtroq; latere condylos habens, & non in parte anteriori: & sic stringebatur, vt coaptaretur corpori sacerdotis magni. Alij autem, qui ponebant superhumerale solùm pendere in parte posteriori ab humeris vsque ad zonam, ponũt quosdam modos varios huius copulationis, de quibus dictum fuit supra 28.cap. *In vtroque latere summitatum.* Idest in summitatibus vtriusque lateris: istud non est latus sacerdotis, sed latus vestis illius, quia cũ penderet ab humeris sup pectus, & super dorsum, fiebãt quatuor latera in veste hac secundum quatuor extremitates suas pendentes ad latera sacerdotis: nam in latere dextro sacerdotis erant duo latera superhumeralis, scilicet vnum latus in parte retro pendente, & aliud latus in parte ante pendente, & ista duo latera iungebantur in summitatibus suis, scilicet in extremitatibus sub brachio dextro sacerdotis à supra vsque deorsum quibusdam condylis. In latere autem sinistro sacerdotis erant duo latera sinistra illius vestis, scilicet anterius, & posterius, & copulabantur in extremitatibus suis, sicut dictum est de alijs duobus. *Et Baltheum ex eisdem coloribus.* Scilicet ex bysso retorta tãquam stamine, & filis auri, & coccineis purpureis, atque hyacinthinis. Erat autem Baltheus cingulum, quod in latitudine fortè erat digitorũ quatuor, vt quidam volunt, & textum ex filis omnibus supradictis, quo sacerdos cingebatur, & stringebat superhumerale ante, & retro. Erat autem factus Baltheus opere plumario, vt patet 28.cap. scilicet opere acus, vt flores, vel imagines factæ ex vna parte, ex alia apparerent. *Sicut præceperat dominus Moysi.* Idest Deus mandauit Moysi, quòd faceret Baltheum, & quòd faceret ex eisdem coloribus, ex quibus superhumerale erat: de quibus supra 28. cap. Ex hoc autem fortè alicui videretur, quòd non scripsit ista Moyses, quia hic fit mẽtio de ipso, sicut de tertia persona. Si autem ipse scriberet nominaret se in prima persona. Respondetur, quòd hoc nihil agit, quia freq̃uẽtissimè Moyses in omnibus alijs libris loquitur de seipso tanquam de alia persona. Et causa huius est, quia ipse ponitur hic, vt historiographus, & non vt concionator, vel vt dirigẽs sermonem ad populum: sic etiam facit Beatus Ioannes in fine Euangelij sui, vbi loquitur de seipso in tertia persona dicens: Hic est discipulus ille, qui testimonium perhibet de his: & scimus, quia testimonium eius verum est.

Baltheus summi sacerdotis.

F

Parauit & duos lapides onychinos. Erant duo lapides onychini magni, qui ponebãtur in duobus lateribus super duos humeros sacerdotis, & in quolibet eorũ erãt nomina sex filiorum in Israel sculpta, & hi includebãtur auro, vt non caderent: hęc autem inclusio erat paratio onychinorum. *Astrictos & inclusos auro.* Astricti dicuntur, quia erant firmiter infixi intra aliquam auream incastraturam, & clausi, quia in illa claudebãtur: non quidem totaliter, sed quantum ad aliquam partẽ, ita vt esset superficies lapidis eminens, in qua sculperentur nomina filiorum Israel. *Et sculptos arte gemmaria.* Sculpere est cauare: isti autem lapides sculpti dicebantur, quia cauabantur ad faciendum in eis literas, & nõ scribebantur super lapides literæ ex incausto, quia non possent infigi, nec manerent. Cùm autem cauarẽtur lapides ad figuram literarum, ponebatur intra concauitates aliquis color inhærens, vt sic literarum imagines redderentur apparentes. *Arte gemmaria.* Vocatur ars gemmaria ars sculpendi, & includendi gemmas.

G

H

Nominibus filiorum Israel. Idest q in illis lapidibus sculpantur nomina filiorum Israel, in vno lapide sex, & in alio totidem: ista autem nomina ponebantur ad memoriam, vt essent coram domino memoriale filiorũ Israel, scilicet quòd quando videret illos Deus recordaretur filiorum Israel, vt patet supra 28.cap. & ibi declaratum est. *Posuitque eos in lateribus superhumeralis.* Erat factum superhumerale in figura quadranguli altera parte longioris. Et quia quadrãgulus habet quatuor lineas claudẽtes, quarum quælibet vocatur latus: ita oẽs quatuor extremales lineæ huius superhumeralis tam terminãtes longitudinem, quàm latitudinem vocantur latera: loquendo secundum modum geometricum: vulgares tamẽ aliter nominant: hic autem denominantur latera nõ omnes illę extremitates, sed solùm illæ, quæ veniebant super humeros, & latera sacerdotis, & in his duobus lateribus ponebantur duo lapides onychini, vt imminerent duobus humeris sacerdotis. *In monimentum filiorum Israel.* Idest in memoriã: dicitur monimentum quasi monens mentem à monendo, quia illi lapides erant ita positi, quòd monerẽt Deum ad memorandum filiorum Israel. Qualiter autem Deus per lapides reduceretur in memoriam, vel vtrum in memoriam reducatur, dictum fuit supra 28.cap. *Sicut præceperat dominus Moysi.* Sic enim mandauerat Deus Moysi, vt fieret, sicut habetur supra 28.ca.

I

K

Fecit & rationale. Istud est secundum ornamentum sacerdotale, quod vocatur Latinè rationale, quia in eo ratio, idest responsio dabatur eorum, quæ quærebant. Nam cùm in conspectu illius sacerdos magnus inquireret, vel aliquis alius, respõdebatur veritas. De modo autem, per quem fiebat ista interrogatio an verbo, vel scripto, aut aliàs dictum fuit latè supra 28.cap. ponebatur namque in isto doctrina, & veritas secũdum quam responsio acquisita reddebatur: vocatur autem Græcè logion: quia logos sermo est, lexis ratio. Vnde logion descendere põt. Etiam logos in Græco multa signat, scilicet verbum, & rationem, & supputationẽ, & causam vniuscuiusq; rei, per quam singula existunt, vt ait Ieronymus in Epistola ad Paulinum, quæ est primus prolo-

Rationale summi sacerdotis.

Logos multa significat in Græco.

prologus super Bibliam in cap. 4. Hebraicè autem vocabatur pectorale, scilicet à loco, in quo ponebatur. Nam vt dictum fuit supra, superhumerale erat secundum longitudinē pendens ab humeris, & tegens partes posteriores ab humeris & deorsum vsq; ad zonā, & in parte anteriori vsque ad zonam, in parte autem anteriori super pectus erat quoddam foramē, in quo ponebatur: erat autem foramen quadratum, in longitudine palmi mensuram obtinens, & tantundem in latitudine: in quo ponebatur rationale, quod erant quadratum, & huius latitudinis, atque longitudinis. Materia autem huius erat eadem, quę erat materia superhumeralis, scilicet byssus retorta pro stamine, & fila aurea, & hyacinthina purpurea, atque coccinea pro subtegmine. De fabricatura autem huius, & causa eius, & officio, singulisq; alijs supra 28. cap. latè dictum est. *Opere polymito.* Idest quod erat factum per texturam, & ibi erant flores, aut aliquæ imagines, quæ ex vtraq; parte apparebant. *Iuxta opus superhumeralis.* Idest sicut erat factū superhumerale, & potest hoc referri, vel ad inferiora, aut ad superiora. Ad superiora, vt dicatur, quòd sicut factum fuit superhumerale opere polymitario, ita fiat rationale opere polymito. Vel referri potest ad inferiora, scilicet ad materiam, ita quòd sicut factū fuit superhumerale ex auro, & hyacintho, & purpura, & cocco bis tincto, & bysso; ita fiat rationale. *Ex auro, hyacintho.* Idest ex filis auri, quæ erant purum aurum, qa Beseleel extenuauerat bracteas aureas in fila: ita vt cum alijs torqueri possent, vt patet supra de alijs filis: patet qualiter intexerentur. *Quadrangulum.* Signat quadrangulum loquēdo propriè figuram quadrilateram altera parte longiorem, quadratum signat figurā quadrilateram inæqualium: rationale autem erat ęqualiū laterum, cùm vtrobique haberet palmum, ideo quadratum dici debebat, & non quadrangulum, sed accipitur quadrangulū pro omni figura quadrilatera, siue æqualium, siue inæqualium laterum. *Duplex.* Idest duplicatum, scilicet quòd haberet duos pannos, in quo erat specialius, quàm in superhumerali, quia superhumerale simplex pannus erat. Ratio huius erat, quia lapides duodecim erāt in hoc rationali, & erant aliquāti ponderis, nè ergo faciliter rumperetur ponebātur duo panni. Alia ratio erat, quia vt dicebatur supra 28. cap. intra rationale ponebant aliquæ laminæ aureæ inscriptæ nominibus Dei, & continebantur intra duorum pannorum plicaturam. *Mensuræ palmi.* Tantum erat foramen in pectore superhumeralis, in quo ponebatur rationale, & non erat maius rationale, quia satis hoc sufficiebat ad ponendum in superficie eius duodecim lapides preciosos in quatuor ordinibus, & ad ponendum interius laminas aliquas aureas, si ponendę erant.

Duodeci lapides, q ponebant in rationali.

Et posuit in eo gemmarum ordines quatuor. Gemma est nomen generale ad lapides preciosos: ponebantur autē isti lapides inclusi auro quantum ad aliquam partem, vt non caderent. Erant isti lapides ordinati in quatuor versibus. *In primo versu erat sardius.* Ordinabantur isti lapides ad continendum nomina filiorum Israel, & erant sculpti lapides secundum ordinem natiuitatis filiorum Israel: quia autem Ruben erat primogenitus secundum carnem, erat nomen suum sculptum in lapide sardio. De proprietatibus autem lapidum istorū duodecim dictum fuit supra 28. cap. *Topazius.* In hoc erat positum nomen Simeon. *Smaragdus.* In hoc erat positum nomen Leui. *In secundo.* Scilicet in ordine secundo, siue versu. *Carbunculus.* In hoc erat sculptum nomen Iudæ, q erat ex quatuor filius Liæ. *Saphyrus.* In hoc erat scriptum nomen Dan, qui fuit primus filius Balæ, vt patet Gen. 30. cap. *Iaspis.* In hoc erat nomen Nephthali, qui erat filius secundus Balæ. *In tertio.* Scilicet ordine, vel versu. *Ligurius.* In hoc erat scriptum

A nomen Isachar, qui erat quintus filius Liæ. *Achates.* In hoc erat nomen Zabulon scriptum, qui erat sextus filius Liæ. *Amethystibus.* In hoc erat scriptum nomen Gad, qui fuit primus filius Zelphæ, vt patet Gen. 30. ca. *In quarto Chrysolitus.* Scilicet in quarto ordine. *Chrysolitus.* In hoc erat scriptum nomen Aser, qui erat secūdus filius Zelphæ. *Onychinus.* In isto erat scriptum nomen Ioseph, qui erat primus filius Rachelis. *Berillus.* In hoc erat sculptum nomen Beniamin, q erat secundus filius Rachelis. *Inclusi auro per ordines suos.* Idest oēs isti erant positi in auro, nè caderent. Et hoc per ordines suos, idest quòd lapides illi primi erant in quibus primò ponebantur nomina primogenitorū incipiendo à Ruben: sic patet supra 28. cap. *Ipsi duodecim lapides.*
B Quos hucusque nos recitauimus in litera. *Sculpti erant nominibus filiorum Israel.* Idest in gemmis erant sculpta nomina filiorum Israel, & nihil aliud. Causa autem huius sculpturæ erat, quæ in duobus onychinis existētibus in humeris superhumeralis, scilicet vt esset memoria illorum coram domino. *Singuli per nomina singulorum.* Idest quilibet lapis continebat nomen vnius filij Israel, & in hoc differebant isti lapides à duobus onychinis superhumeralis, quia in quolibet illorum erant sex nomina, in quolibet autem horum erat vnū solum nomē. *Fecerunt.* Scilicet Beseleel, & Oliab alijque artifices. *In rationali.* Scilicet in parte superiori rationalis: nam catenulæ hę erant in iunctura superioris rationalis, & superhumeralis. *Catenulas sibi inuicem co-*
C *hærentes.* Non est accipiendum, quòd fierent duæ catenulæ, & vna alteri iungeretur, quia nihil hoc proficeret, cùm catenę semper sint ad tenendum aliqd. Etiam quia non videtur quomodo vnirentur catenæ istæ inter se, sed vocantur hic catenulæ non ipsę catenæ factę ex multis nexibus, quia tunc esset inconueniens supra assignatum, sed catenulę dicuntur nexus, ex quibus catenæ fiunt, & de istis verum est, quòd catenę efficiebātur inuicem cohærentes, idest quòd vnus nexus alteri cohæreret, & alius alteri, & sic catenæ fierent. Erant autem istæ duæ catenulæ in duabus extremitatibus rationalis: habebat namque rationale latera quatuor, & angulos totidem, cùm esset quadratum mensurā palmi obtinens, vt patet supra, & iungebant ista quatuor
D latera quatuor lateribus superhumeralis, & quatuor anguli quatuor angulis: catenę autem istę erant apud duos angulos rationalis, & erant isti anguli in parte superiori rationalis versus caput sacerdotis, & non erant anguli inferiores in iunctura inferiori circa zonam. De auro erant istæ catenulæ, & adhærebant rationali per duos annulos, qui erant insuti duabus extremitatibus rationalis apud angulos, & coniungebantur super humerali in duobus vncinis alligatis superhumerali in parte superiori versus caput sacerdotis, & sic manebat pendens rationale à superhumerali. *De auro purissimo.* Ita quòd nihil alterius metalli erat in catenulis. *Et duos vncinos.* Vncini sunt instrumenta curua ad alligandum facta, vt curuitate sua quod apprehenderint teneant,
E nè labatur. *Totidemque annulos.* Non erant annuli isti & vncini in eodem: sed annuli erant in rationali, & vncini in superhumerali, sicut patet ex litera sequenti, scilicet, porro annulos posuerunt in vtroque latere rationalis, vncini aūt non erant in rationali: sed in superhumerali, & ad eos copulabantur catenæ. *Porro annulos posuerunt.* Scilicet isti artifices. *In vtroque latere rationalis.* Scilicet apud duos angulos in latere superiori, & erant isti annuli concatenati catenulis: nam sicut vnus nexus catenę alteri connectitur, ita ille annulus iungebatur primo nexui catenæ, & sic in vtraque catena fiebat ille annulus in primo nexu catenæ colligatus, & insuebatur annulus superficiei rationalis, vt maneret, & catena pendebat ab annulo. *E quibus.* Idest à quibus, quia

quia è est præpositio signans id quod ex, vel à. *Pendebant duæ catenæ.* Scilicet quòd esset annulus positus immobiliter in rationali: catenæ autem deriuatæ ex annulis tanquam à primo nexu essent mobiles pendentes ab annulis. *Quas inseruerunt vncinis.* Erant vncini insuti superhumerali versus caput sacerdotis, & catenæ positæ in rationali pendentes ab annulis eleuabantur, & extremus nexus cuiuslibet catenæ ponebatur in vno vncino, vt sic se tenerent firmiter rationale & superhumerale. *Qui in superhumeralis angulis eminebant.* Idest quòd isti vncini erant positi in angulis superhumeralis. Habebat superhumerale quatuor angulos, non tamen accipiuntur isti anguli pro extremitatibus extrinsecis superhumeralis, quia omnes istæ extremitates perueniebāt vsque ad zonam, & ibi stringebatur Baltheo superhumerale ex vtraque parte, scilicet tam ex anteriori, quàm ex posteriori, ibi autem nullo modo poterat copulari rationale superhumerali, nec vllo modo proderat si copularetur, sed vocantur anguli superhumeralis anguli facti in ipso superhumerali interius, quia (vt dictum est) pendebat superhumerale ab humeris per scapulas vsque ad zonam, & in parte anteriori ab humeris super pectus vsq; ad zonam. In hac autem parte anteriori erat quoddam foramē factum, magnitudinem palmi tam in longitudine, quàm in latitudine continens, & erat quadratum, in quo poneretur rationale: necessariò ergo habebat ibi superhumerale quatuor latera claudentia illam figuram, & quatuor angulos: in duobus autem angulis horum, scilicet apud eos erant duo vncini, in quibus catenæ inserebantur, & isti anguli superhumeralis erant duo anguli superiores versus caput, & nō duo inferiores versus zonam: in his autem duobus, qui apud zonā erant non ponebantur catenulæ, sed annuli tam in rationali, quàm in superhumerali copulati vitta hyacinthina, in quo anguli duo superiores abundabant ab inferiorib⁹, quia in angulis superioribus tam rationalis, quàm superhumeralis erant duę copulaturæ, scilicet per annulos, & catenas aureas, alia erat p annulos, & vittas hyacinthinas: in inferioribus angulis tam rationalis, quā superhumeralis ponebatur ligatura vnica, scilicet per annulos, & vittam hyacinthinam. Hęc autem plenius, & clarius habentur supra 28. cap. tam in litera, quàm in expositione. *Hæc ante & retro.* Hoc demonstrat superhumerale, & rationale, quæ copulata erant. *Ante & retro.* Idest in parte superiori, & inferiori. Pars superior vocatur ante, & pars inferior vocatur retro. *Ita conueniebant sibi.* Idest iungebantur inter se. *Vt superhumerale, & rationale mutuo necterentur.* Idest ista conueniebāt ita artificiosè, quòd coniuncta erant rationale, & superhumerale inter se. *Stricta ad Baltheum.* Idest etiam Baltheus stringebat ista. Erat Baltheus cingulum factum ex multis coloribus filorum, & cingebatur super rationale, & superhumerale, atque faciebat ea firmiter manere: nam aliàs non essent ita firma. *Et annulis fortius copulata.* Idest quòd rationale, & superhumerale iungebantur mediantibus annulis, quia in annulis ponebantur catenulæ, vel vittæ hyacinthinæ, & his ligabantur. *Quos iungebat vitta hyacinthina.* Erant quatuor annuli positi in rationali circa quatuor angulos eius, correspondentes quatuor annulis positis in superhumerali circa quatuor angulos eius, & inter hos annulos erant vittæ hyacinthinæ ad eos mutuo copulandū. *Nè laxa fluerent.* Quia si solùm fuissent catenulę in parte superiori, vbi ponebantur, solùm non disiungeretur totaliter rationale à superhumerali, quia ibi tenerentur: tamen fluerent ab inuicem, quia pars inferior rationalis disiungeretur à parte inferiori superhumeralis, & sic inepte posita essent: vittæ autem hyacinthinæ vtrobique positę faciebāt firmiter teneri rationale

F cum superhumerali, & sic non possent laxè fluere. *Et à se inuicem mouerentur.* Idest ne extremitas vnius moueretur ab extremitate alterius, & appareret foramen, & rugaretur alterum eorum, quod erat inhonestè aptari. *Sicut præcepit dominus Moysi.* Idest quòd istum modum fabricationis dixit Deus ad Moysen, vt patet supra 28. cap. *Fecerunt quoque.* Hic ponitur tertium pontificale ornamētum, scilicet tunica tota hyacinthina. *Tunicam superhumeralis.* Vocatur tunica superhumeralis, quia super eam ponebatur humerale immediatè. *Totam hyacinthinam.* Non enim erat in hac tunica aliquid de auro, aut purpura, vel bysso, vel cocco bis tincto, sicut erat de rationali, vel superhumerali, aut Baltheo. *Et capitium in superiori parte eius.* Dicitur capitium à capite locus, per quem caput immittitur. Ista vestis hyacinthi-
G na videbatur esse ampla, quasi de vno panno integro facta esset, & fiebat in ea foramē illud per quod caput immitteretur: sed de figura eius magis supra 28. capit. dictum est. *Contra medium.* In medio vestis erat capitiū, quia si tenderetur vestis per planiciem, esset quasi circulus, & ductis lineis semidiametralibus, peruenirent omnes ad locum illum, in quo fiebat capitium. Et hoc erat esse in medio vestis. Et dato quòd sic non posset tendi vestis: si tamen penderet ab humeris deorsum, & tantū penderet ante sicut retro, necessariò erat medium locus capitij. *Oramque.* Idest extremitatem. *Per gyrum capitij textilem.* In gyro capitij ne faciliter rumperetur, ponebatur quædam extremitas de panno, si-
H cut solet fieri in vestibus, nè facile rumpantur: de quo supra 28. cap. Ista ora, siue extremitas erat textilis, scilicet per se texta, & fortiter se habens, vt non rumperetur faciliter. *Deorsum autem ad pedes.* Idest in extremitate vestis, quæ est apud pedes. *Mala punica ex hyacintho.* Dicebantur mala punica quædam rotunda facta de filis diuersorum colorum. Et vocantur mala punica, quia erant in similitudinem malorum punicorum. *Ex hyacintho, & purpura.* Quatuor genera filorum ponebantur in eis ad pulchram varietatem. *Ac tintinabula de auro mundissimo.* Ista erant vera tintinabula, quia tintinabula erant res artificiatæ metallinæ. *Quę posuerat inter malogranata.* Quia ponebatur vnum malogranatum, deinde vnum tintinabulum, & sic successiuè, vocan-
I tur autem ista malogranata, & mala punica. Mala punica dicuntur à terra, in qua nascūtur, quasi mala Africana: nam malum nomen generale est ad fructus rotundos vno, modo accipiendo malū. Punicum Africanum est. Inde dicuntur bella punica, vt patet in Catone. Et vocantur sic, quia ista poma in Africa primo nata sunt, aut ab hominibus visa sunt. Vocantur malogranata ab eo, quòd sunt quasi mala habentia grana: nam nullus fructus est, qui ita totaliter consistat in granis, sicut iste: totus enim grana est. *In extrema parte tunicæ per gyrum.* Idest in ora vestis huius inferiori apud pedes, & hoc per gyrum, scilicet in toto circuitu vestis, ita quòd non putetur solùm in parte posteriori, aut anteriori esse, sed in omnibus. *Tintinabulum aureum,*
K *& malum punicum.* Non est sensus, quòd tintinabulum esset aureum, & malum punicum esset aureum, quia malum punicum erat de hyacintho, & purpura coccoque bis tincto, & bysso retorta, vt patet supra: sed dicitur, quòd tintinabulum esset aureum, & malum punicum, idest quòd poneretur vnum tintinabulum aureum, & post eum poneretur malum punicum. *Quibus ornatus incedebat sacerdos.* Scilicet sacerdos magnus, nam ad minores sacerdotes non pertinebant talia ornamenta. Alia litera habet. *Quibus ornatus incedebat Pontifex.* Et ista communius habetur, atque clarior est, signatque solùm sacerdotem magnum quando ministerio fungebatur, & non applicabatur ad aliquod speciale genus ministerij: ergo intelligitur quandocunq; mini-

Mala punica vnde dicantur.

ministraret. Et non sicut volebant Hebræi quidam, scilicet quando intraret in sancta sanctorum: nam (vt supra probatum est) cùm intrabat in sancta sanctorũ nõ induebatur illa veste, sed solùm vestibus lineis quatuor, vt ponitur Leuit. 16. cap.

Quare in ora vestis sacerdotalis mala punica ponebantur.

QVAESTIO. II.

QVARE autem in ora vestis huius ponerentur mala punica. Respondetur, quòd fiebat ad pulchritudinem. Si quæras quare ponantur tintinabula. Respondetur, quòd erant, vt audiretur sonitus eius cũ intraret coram domino, vt patet supra 28. ca. sed quid proficeret ille sonus, vel quomodo, aut à quo audiretur supra 28. capit. declaratum est. *Fecerunt & tunicas byssinas.* Omnes vestes supra positæ præter Baltheum pertinebant ad solum sacerdotem magnum. Hic interseruntur aliæ, quæ ad minores sacerdotes etiam pertinent. Est enim ista generalis regula, quòd omnes vestes pertinentes ad sacerdotes minores pertinent ad maiores etiam, & non è contrario: vestes autem quædam sunt, quæ solis summis sacerdotibus conueniũt: de quibus supra in litera dictum est, & infra dicetur. *Tunicas byssinas.* Idest tunicas factas de bysso: alibi autem vocantur tunicæ lineæ, vt patet supra 28. cap. Et verum est, quia byssus genus lini est. *Opere textili.* Idest texendo eas. *Aaron & filijs eius.* Quia ista vestis erat communis sacerdotibus maioribus, & minoribus, & erat ista quã induebant primò sacerdotes magni super vestes suas communes: sacerdotes autem minores hanc solam habebant: super hanc autem tunicam lineam, sacerdos magnus induebat aliam tunicam, scilicet totam hyacinthinam. *Et mitras cum coronulis suis.* Aaron, qui erat sacerdos magnus duas coronas habebat, aut quasi tres, quilibet autem minorum sacerdotum vnicam habebat. Habebat namque primò Aaron quandam cucufam rotundam de bysso, quæ vocatur cydaris, vt patet supra 28. cap. habebat autem aliam secundam, quæ erat mitra tota hyacinthina, quæ aliàs vocatur Tiara, vt patet supra 28. cap. & istę correspondent duabus vestibus sacerdotis magni, scilicet mitra byssina correspondet tunicæ byssinæ: mitra hyacinthina correspondet tunicæ, quæ erat totaliter hyacinthina. Erat tertia quasi corona Aaron, scilicet lamina aurea posita in frõte eius, de qua supra 28. c. & infra in litera. Prima istarum erat cõmunis sacerdoti magno, & minoribus: duæ secundæ erãt soli summo Pontifici pertinentes: hic autem dicitur de prima, quæ omnibus communis erat, scilicet de cydari, quæ erat byssina.

Mitra sacerdotalis *Et mitras.* Scilicet tegumenta capitis de bysso facta, & rotunda terminata in acutum. *Cum coronulis suis.* Istę coronulę referũtur ad sacerdotes minores, qui eas habebant, nec tamen dicendum est, quòd essent aliquæ aliæ coronæ præter mitras byssinas, sed vocantur coronulæ quædam virgulæ textiles factæ de filis, & positæ in extremitatibus illarum mitrarum, nè faciliter rumperentur. Et ita erant istæ coronulę in mitris byssinis factis pro summis sacerdotibus, sicut in mitris sacerdotum minorum.

Feminalia *Fœminalia quoque linea.* Iste erat primus ornatus sacerdotalis, vel potius necessitas ad ministrationem, quia sine his non conuenienter ministrarent: cuius fundamentales causæ positæ sunt supra 28. capit. Quare etiam in ministris altaris nostri temporis id obseruetur.

Vnde fœminalia dicantur secundum quosdam. Dicuntur autem fœminalia panni tegentes verenda à fœminibus nuncupata. Licet aliqui grammatici rusticani à fęminis ea denominata esse contendant, quia à fœminis fiunt, vel (quod proximius est,) quia in eis virilia conseruantur, quibus accessus fit ad

A fęminam in gignendo. Sed magnus error est: vocãtur namque fœmoralia, aut fœminalia à partibus corporis, quas tegunt: fœmoralia à fœmore dicuntur, quia fęmur est pars propinqua genitali vasculo: feminalia autem dicuntur à fœmine, quia fęmen est inguen, siue fęmur. Ista autem erant prima sacerdotis cuiuslibet indumenta, quia cùm ministraturus esset, intrabat in atrium sanctuarij, & lauabat manus, & pedes in labro æneo, vt patet supra 30. cap. & deinde si ipse feminalia de communibus habebat, discalciabatur, & calceabatur alia fœmoralia de sacris, quæ valde magna erant pertingentia vsque ad renes, & tũc ponebat byssinam tunicam, & alia ornamenta secundum gradum sacerdotij, sicut declarauimus supra 28. cap. *Fœminalia*

B *linea byssina.* Delicata valde erant ista fœmoralia, qa fęmoralia communia de lino vulgari sunt, ista autem pertinent ad ministerium sacrum, ideo erãt de bysso: est namque byssus genus preciosissimum lini. In hoc etiam apparet, quòd non deberet aliquis sacerdos veteris testamenti ministrare habens fœmoralia communia, quia aliàs non mãdaretur, quòd fierent in sanctuario fœmoralia byssina, cùm ipsi fœmoralia haberent. *Cingulum vero de bysso retorta.* Aliqui fortè dubitabunt de isto cingulo, vtrum sit id quod Baltheus, de quo dictum est supra 28. c. Et dicendum est, quòd sic, quia ibi dictum est, quòd Baltheus erat tam pro minoribus, quàm pro maioribus sacerdotibus: si ergo non esset istud cingulum baltheus, oporteret dari duos baltheos, siue duplex cingulum minoribus sacerdotibus. An cingulum idem sit, quod Baltheus.

C Sed hoc non potest stare, quia solùm erat vna tunica sacerdotum minorum, scilicet tunica byssina, ideo nõ erat ponere conueniens duplex cingulum. Item, quia dicitur hic, quòd istud cingulum fieret arte plumaria, sed de baltheo dicitur supra 28. capit. etiam quòd arte plumaria fieret, ergo idem sunt. Item, quia hic dicitur, quod fuit factum istud cingulum, sicut mandauerat dominus: sed non erat aliquod alterum, de quo mandauerit Deus, nisi de baltheo, si inquiratur totum 28. cap. supra, in quo sunt mandata Dei de vestium factione, ergo de baltheo intelligitur. *De bysso retorta.* De quatuor filis diuersorum colorum fiebat, qui colores ex superioribus satis notificati sunt. *Arte plumaria.* Sci-

D licet opere acus, vt sint flosculi aliqui in superficie, aut imagines, & non in parte inferiori. *Sicut præceperat dominus Moysi.* Omnia hæc præcepta habentur supra 28. cap. *Fecerunt & laminam.* Etiam isti artifices fecerunt laminam auream: erat ista lamina quidam semicirculus de auro factus transiens per frontem sacerdotis ab aure vsq; ad aurem: latitudo autem sua erat duorum digitorum, aut modicum plus: ita vt frontem operiret, & ponebatur super extremitatem labij mitrę hyacinthinæ super frontem, vt dicitur supra 28. ca. scilicet ligabisq; eam, idest laminam vitta hyacinthina, & erit super Tiaram imminens fronti Pontificis. In extremitatibus huius laminæ, scilicet apud aures sacerdotis erãt quædam foramina, per quæ religabatur vitta hya- Lamina aurea sacerdotalis

E cinthina, quæ cingeretur, & ramalia eius copularẽtur, atque colligarentur in sacerdotis occipite, ita quòd lamina cadere non posset. *Laminam.* Vocatur lamina, quia habebat magis latitudinis, quàm grossiciei. *Sacræ venerationis.* Idest quę erat sancta, & venerabilis, & hoc erat, quia habebat sculptum nomen domini. Dicebatur namque sanctum domino, siue sanctitas domino: in Hebræo autem dicebatur. *Codes la Adonai.* Vt patet supra 28. ca. *De auro purissimo.* Ita quod nihil aliud haberet metalli, aut cęterarum rerum. *Sculpseruntque in ea.* Idest per cauaturam inscripserunt literas: nam nõ poterant fieri literæ in superficie auri plana, cùm non esset aliquis color, qui tenaciter maneret in ea, sed fieri oportebat cauaturas in figuram literarum, in quibus

pone-

poneretur aliquis color signatiuus secundum imaginem literarum. *Opere gemmario.* Idest sicut fit in gemmis, scilicet quòd sicut cum in gemmis aliquid scribi debet, non imprimuntur in plana superficie literæ, sed fiunt sculpturæ, ita in aurea illa lamina fiebāt sculpturæ. *Sanctum domini.* Ista erant verba, quæ scribebantur: ideo tenentur materialiter, scilicet quòd dicebatur in lamina illa sanctum domini, vel sanctum domine: loco dictionum Hebræarum positarum in lamina, scilicet. *Codes la Adonai.* Et ponebatur hoc in lamina ad signandum, quòd iste confitebatur Deum esse excellēter sanctum, scilicet sanctum sanctorum, & conueniēter ponebatur in fronte, quia in fronte apparet verecundia, ideo signatur, quòd non debebant erubescere sacerdotes confiteri sanctitatem, & magnitudinē Dei, & morti se exponere pro illius confessione si expediret aliquando: si autem erubesceret confiteri nomen domini, non erat dignus sacerdotio: iuxta illud quod dicebat Christus Luc. 9. cap. Qui erubuerit me confiteri coram hominibus, erubescam & ego confiteri illum coram patre meo. *Et strinxerunt eum mitra.* Vocatur hic mitra illa, quæ erant super frontem sacerdotis, & erat tota hyacinthina. Super hanc autem ponebatur lamina, vt patet supra 28. cap. stringebatur autem cum illa, nè lamina caderet, & ista strictio non fiebat in parte anteriori capitis super frōtem, quia esset aliquid deforme, quòd lamina aurea tegeretur vitta hyacinthina, sed stringebatur in parte posteriori, scilicet in occipite, quia cùm lamina aurea solùm pertingeret ab aure vsque ad aurem, in fine eius duo foramina fiebant quibus ligabantur extremitates vittæ hyacinthinæ ad copulandum, & religandum cum mitra. *Vitta hyacinthina.* Idest quoddam funiculo de filis hyacinthinis.

De cō. dist. 1. cap. 1. in princ.

Perfectum est igitur omne opus tabernaculi, & tecti testimonij: Feceruntque filij Israel cuncta quæ preceperat Dominus Moysi. Et obtulerunt tabernaculum, & tectum, & vniuersam supellectilem, annulos, tabulas, vectes, columnas, ac bases, opertorium de pellibus arietum rubricatis, & aliud operimentum de hyacinthinis pellibus, velum, arcam, vectes, propitiatorium, mensam cum vasis suis, & propositionis panibus: candelabrum, lucernas, & vtensilia earum cum oleo: altare aureum, & vnguentum, & thymiama ex aromatibus: & tentorium in introitu tabernaculi: altare eneum, retiaculum, vectes, & vasa eius omnia: labrum cum basi sua: tentoria atrij, & columnas cum basibus suis: tentorium in introitu atrij, funiculosque illius & paxillos. Nihil ex vasis defuit, quæ in ministerium tabernaculi, & in tectum federis iussa sunt fieri. Vestes quoque, quibus sacerdotes vtuntur in sanctuario, Aaron, scilicet & filij eius, obtulerunt filij Israel, sicut præceperat Dominus. Quæ postquam Moyses cuncta vidit completa, benedixit eis,

F *Perfectum est igitur.* Hic ponitur secundum, scilicet de completione totius operis: complètis namque singulis rebus, sicut mandauerat dominus per Moysen, numerantur hic, & adduxerunt ea artifices ad Moysen, qui accipiens ea benedixit singulis. *Perfectum est igitur omne opus.*

Quo tempore tabernaculum finitum fuit.

QVAESTIO. III.

IN quo tempore fuerit finitum istud opus, vel quātum durauerit fabricatio eius dubitum est. Ad primum respōderi potest, quòd finitum fuit totum opus G sanctuarij in fine primi anni exitus de Aegypto: nam tabernaculum, & atrium erigi non potuerunt, donec facta sunt, sed fuerunt erecta in principio secundi anni exitus de Aegypto, ergo finitum fuit totum opus ad minus in fine primi anni ab exitu de Aegypto, quia deficiebant dies quindecim: nam die qntodecimo mēsis primi exierunt Israelitæ de Aegypto, vt colligitur supra 12. & Nu. 33. cap. Antecedens patet, scilicet quòd erectum fuerit atrium, & tabernaculū in principio anni secundi exitus de Aegypto, scilicet primo die, quia sequenti cap. in princ. dicitur, quòd locutus est dominus ad Moysen mense primo, prima die mensis, eriges tabernaculum testimonij, & pones in eo arcam, & postea subditur executio Moysi, cùm dicitur: Igitur mēse primo anni secundi in prima die mēsis collocatum H est tabernaculum: erexitque illud Moyses. Ad secundam questionem, scilicet in quanto tempore fabricatum est. Responderi potest faciliter hoc supposito: nā cùm sciamus quo tempore finitum sit, solùm sciendū restat in quo tempore inchoatum sit. Et dicendum, quòd inchoatum fuit istud opus in descēsu Moysi de monte secunda vice quando attulit tabulas, & fuit cornuta facies eius: nam tunc dicitur in litera supra in fine 34. cap. quòd accessit ad eum tota multitudo filiorum Israel, & incepit ipse loqui ad eos, & dicit in principio 35. cap. quòd Moyses dixerit congregata multitudine filiorum Israel: iste est sermo, quem præcepit dominus: separate apud vos primitias domino, omnis volūtarius, & proni animi offeret eas domino aurum, I & argentum, &cęt. constito ergo quod tempus erat, quando ista dicta sunt, scietur quando inceptum fuit opus. Ad quod sciendum, quòd lex data fuit in monte Sinai in die sexto mensis tertij, vt probatum fuit supra 19. cap. Vel, vt quibusdam placet, die tertio mensis eiusdem: de quo ad præsens non multum differt. Deinde in ipsa die ascendit Moyses in montem, vocāte cum Deo, vt patet supra 19. cap. & accessit ad caliginem, in qua erat Deus, vt patet supra 20. cap. & audiuit à Deo præcepta, quæ habentur in fine eiusdem 20. cap. & 21. & 22. & 23. & eadem die descendit ad populum, vt probauimus supra 24. cap. & in ipsa die, quæ sexta erat mensis tertij: vel, secundum alios, tertia, recitauit omnia præcepta illa coram populo, & sequenti die, K scilicet septima, vel quarta, vt alij volunt, confirmauit fœdus legis immolans sacrificia, vt patet supra 24. cap. & in eadem die ascendit ipse cum Iosue ad montem, & mansit ibi quadraginta diebus, vt patet supra 24. ca. & sic esset hoc ad diem decimūseptimū mensis quarti in qua Moyses descenderit ad Israelitas idolatrantes, & tunc facta vltione in illa die de idolatris, sequēti die, q erat decemusoctauus dies mēsis quarti vocauit Moyses omnes Israelitas, & dixit eis, quod peccauerant, tamen quòd volebat ascendere ad rogādum dominum pro eis, vt patet supra 32. capit. & tunc, siue eadem die ascenderit iterum ad mōtem, siue post vnam, vel duas dies non refert, quia si ascendit, & mansit alijs quadraginta

In quanto tēpore tabernaculum fabricatum est.

ginta diebus cum Deo rogans pro peccato Israelitarum, vt dimitteretur, & sperans alias tabulas, & in fine quadraginta dierum accepit tabulas secundas, & descendit, vt patet supra 32. cap. & ibi declaratum fuit latè: additis ergo istis quadraginta diebus ad diem decimūoctauū mensis quarti peruenient vsque ad diē vigesimūoctauū mensis quinti, vel ad principiū mensis sexti, de quo non multum refert. In isto ergo tempore fuit inceptum tabernaculi, & atrij opus, quia immediatè, vt descendit Moyses de monte, locutus fuit ad populum. Cùm igitur in fine mensis quinti, siue in principio mensis sexti fuerit ista locutio ad populum, in eodem tempore incepta fuit fabricatio omnium vtensilium sanctuarij, & totius sanctuarij. Et cùm dicatur, quòd finita fuit fabricatio in fine anni huius, scilicet in fine duodecimi mensis, manebunt septē menses, vel quasi, scilicet ex principio sexti vsque ad finem duodecimi. Dicendum igitur, quòd fuit expletum totum opus sanctuarij in septem mensibus. Et si fortè dicas, quòd ista probatio non procedit, quia licèt Moyses immediatè, vt descendit secunda vice de mōte locutus fuerit ad totum populum, tamen non patet vtrum immediatè inchoatum fuerit opus. Respondetur, quòd hoc non stat, quia immediatè ponitur in eodem capitulo, quòd omnes viri, & mulieres venerunt offerentes, & quotidie offerebant, & patet cū dr: Egressa est omnis multitudo filiorum Israel de cōspectu domini, & obtulit mente promptissima, atque deuota: & sic dicitur, quòd immediatè, vt egressa ē, idest vt recessit à conspectu domini, vbi erant cum Moyse venerunt offerendo. De artificibus autem, quòd immediatè inceperint fabricare, patet: quia in eodem 35. cap. ponitur quomodo vocauerit Moyses Beseleel magistrum totius operis, & socium eius Ooliab: deinde cœteros artifices, & subditur in sequenti capit. scilicet 36. quod immediatè se sponte obtulerint: ergo immediatè inceptum fuit opus: manet ergo intenta cōclusio, scilicet quòd totum sanctuarium cum omnibus vasis suis factum fuit in septem mensibus. Ex hoc etiā induci potest corrollariè, quòd sanctuarij fabricatio inchoata fuit in monte Sinai, & ibidem finita est: quia inchoata fuit ista fabricatio in mense quinto anni primi in fine, vel in principio mēsis sexti, & fuit finita in fine mēsis duodecimi: sed in toto isto tempore, & amplius steterunt in monte Sinai, ergo in monte Sinai fuit finita tota fabricatio, & incepta. Patet antecedens, nam in prima die mensis tertij anni primi venerunt Israelitæ in montem Sinai, vt patet supra 19. cap. & non recesserunt de loco ipso vsq; ad annum secundum in mense secundo die vigesima mensis eiusdem, vt patet Nu. 10. cap. totum igitur tempus constructionis sanctuarij, & amplius includitur in tempore, quo manserunt Israelitæ in monte Sinai. Ibi igitur Moysi datū fuit sanctuarium, & sacerdotes consecrati sunt, & dedicatum fuit sanctuarium, & omnia cœremonialia tabernaculi consummata sunt. *Perfectum est igitur omne opus tabernaculi*. Opus tabernaculi non vocantur hic vtensilia, quæ erant in tabernaculo, cùm postea exprimantur, & si hic deberent intelligi, intelligerentur bis, quod erat inculcare sententias: nec etiam potest intelligi hic tabernaculi opus, idest ipsa domus sola facta ex tabulis, & operta cortinis, sagis, & pellibus: quia tunc superflueret, cùm infra ponatur. *Et tecti testimonij*. Et vocatur tectum testimonij coopertorium, siue de pellibus, siue de filis. Dicendum igitur, quòd accipitur tabernaculum pro solis tabulis, cùm vectibus, & annulis, & incastraturis, & colūnis, & basibus. Et si fortè obijcias, quòd ista etiam ponuntur infra in litera. Respōdetur, quòd primò ponuntur istæ duæ partes magnæ tabernaculi, scilicet tabulę, & tectum, & deinde explicantur

Opus sanctuarij in septē mēsibus expletum ē.

Sanctuariū in mōte Sinai inchoatum, & terminatum.

A particulæharum partium: pars autem tabularum, vectium, annulorum, & basium signatur tabernaculi nominatione: pars cortinarum, & sagorum, atque pellium signatur nomine tecti. *Et tecti testimonij*. Idest tecti tabernaculi testimonij, quia intra illam domū erat arca, in qua ponebatur testimonium, idest duæ tabulę, vt patet supra 25. cap. tectum aliquando accipitur specialiter pro sola opertura cortinarum, quæ erat prima, vt patet supra 26. cap. alia autem non vocabantur tectum, sed operimenta: sed in hoc non multum refert, siue tectum vocentur, siue aliquo altero modo. *Fecerunt filij Israel cuncta, quæ præceperat dominus Moysi*. Isti filij Israel vocantur hic omnes de populo, & isti fecerunt omnia, quæ mandauit dominus Moysi referendo singula singulis.

B Mandauit namque dominus Moysi, vt diceret filijs Israel, vt offerrent argētum, & aurum, &c. de quibus supra 35. & quòd ex his fieret tabernaculum cum vtensilibus suis. Hæc omnia fecerunt filij Israel, quia filij Israel, idest populares obtulerunt mente deuota omnia, quæ mandauerat dominus per Moysen, & filij Israel, idest artifices, qui erant de filijs Israel fecerunt ea, quę mandauerat dominus, scilicet quòd fabricauerunt totum sanctuariū. *Et obtulerunt tabernaculum*. Quando ista fiebant erant in potestate artificum, quādo verò perfecta fuerunt, præsentauerunt ea Moysi, vt faceret de eis quod vellet, & hoc fuit offerre. *Tabernaculum & tectum*. Idest tabulas tabernaculi cum annulis, & vectibus, & basibus, quæ signantur nomine tabernaculi,

C & cortinas, & saga, & pelles tam arietinas, quā hyacinthinas, quæ signātur nomine tecti. *Et vniuersam supellectilem*. Vocantur suppellectilia tabernaculi omnia, quæ erant in sanctuario ad ministrandum, vt altaria, mensa, candelabrum, vasa omnia. Et ponitur hoc generaliter hic, & postea specificantur. *Annulos*. Isti erant, qui ponebantur in tabulis ad mittendum vectes per illos, vt portari possent tabulæ; & magis, vt continerentur, vt à se mutuo non laberentur, & isti erāt aurei, vt patet supra 26. & 36. capit. *Tabulas*. Istæ erant tabulæ tabernaculi, qa habebat tabernaculum quatuor latera, & vnum illorum non habebat tabulas, qa latus orientale, in quo ponebatur tentorium pendens ante quinque columnas, tabulis carebat: alia tria latera ha-

D bebant tabulas quadragintaocto, scilicet quòd viginti tabulę erant in latere meridiano, & totidem in septentrionali, & octo in latere occidentali: altitudo autem cuiuslibet harum erat cubitorum decem, & hanc mēsuram omnes habebant. *Vectes*. Sunt ligna longa, quæ mittebantur per annulos existentes in dorso tabularū, vt tenerentur tabulæ. *Columnas ac bases*. Columnæ erant, quæ ponebantur ad distinctionem sancti sanctorum à reliqua parte sanctuarij, & quæ ponebantur in ostio tabernaculi, & quæ ponebantur in atrio ad circundandum atrium super partem omnem, scilicet ad omne latus, & erant omnes istæ columnæ sexagintanouem, quia in atrij circuitu ponebantur sexaginta, scilicet in latere meridiano viginti, & in septentrionali totidem, & in parte occidentali decem, & in orien-

E tali totidem, vt patet supra 27. cap. in tabernaculo erāt nouem, scilicet quinque inintroitu tabernaculi, ante quas pendebat tentorium, & quatuor intra tabernaculum ad distinguendum sancta sanctorum, & sanctuarium reliquum. De quibus supra 26. cap. Columnæ, quæ erant in atrio, erant æneę vt patet supra 38. ca. columnæ autem, quę erāt in tabernaculo, erant de lignis Setim, vt patet supra 26. c. Bases dicuntur quędā fulcimenta columnarū, quibus terrę affigerentur, nè caderent, & erant acuta de ære, aut de argento, & in modū paxillorum infigebanī terræ, vt firmiter starent, & caput eius infigebatur pedi columnę, vt sic columnę manerent immotæ: alias enim consistere non valerent,

Quot erāt columnæ tabernaculi.

cum

cùm nullum eis pondus sistere faciens, immineret: erant autem bases in vniuerso 165. Quod patet, q̄a tam columnæ, q̄ tabulę habebant bases: de tabulis patet supra 26.c. de columnis patet supra 27.ca. sed differebat, quia q̄libet columnarū habebat vnā basem, q̄libet aūt tabularū habebat bases duas, vt patet in prenominatis ca. cū igitur essent tabulę 48. vt declaratum fuit supra, erant bases earum 96. columnę aūt erant 69. vt patuit, ergo bases earū 69. erant, q̄bus coniunctis ad 96. erunt 165. Erant aūt oēs bases tabularum argenteæ, vt patet supra 26.c. & bases 4. columnarū distinguentiū sanctū sanctorum à reliquo sanctuario erant argenteæ, vt patet in eodem cap. omnes bases aliarum columnarum erant æneæ, vt patet supra 36. & 27.c. *Opertorium de pellibus arietum rubricatis.* Quia præter primum coopertorium, quod erat de cortinis, erat secundum quod erat de sagis, & ista duo non nominantur hic. Tertium erat de pellibus arietū rubricatis, & hoc ponitur hic. Quartum erat de pellibus hyacinthinis, & eodem modo ponitur hic. Pelles rubricatæ dicūtur pelles arietum, quę primò ablatis pilis parātur, & deinde colore rubeo rubricantur, & istæ cōsuebantur, & fiebat de eis tertium operimentum. *Et aliud operimentum de hyacinthinis pellibus.* Istud erat quartum, & vocantur pelles hyacinthinæ pelles magnæ de bobus paratæ colore hyacinthino, & istud operimentum erat grossius alijs operimētis, ideo ponebantur in parte superiori. *Velum.* Istud erat quoddam velamē pendens ante quatuor columnas, & positum intra sanctuarium ad distinguendum sancta sanctorū a reliqua parte sanctuarij. *Arcam.* Ista erat, in qua ponebantur tabulæ, & Deuteronomius, & virga Aaron, & vrna continens manna, & erat ista arca intra sancta sanctorum. *Vectes.* Duo ligna longa erant, quæ ponebantur in duobus lateribus minoribus arcæ missi per annulos aureos, vt portaretur arca per eos. *Propitiatorium.* Erat propitiatorium quędam tabula aurea, quæ ponebatur super arcam. Erat autem arca facta de lignis Setim, & ponitur per se propitiatorium, quia propitiatorium licèt coopertorium esset, tamen non erat ex eadem materia, ex qua erat arca; ideo non colligabatur arca cum coopertorio, sed superponebatur. Quare autem vocetur propitiatorium, & quare oraculum, dictum fuit supra 25. & 37. cap. *Mensam cum vasis.* Arca erat vnum de suppellectilibus sanctuarij, & erat intra sancta sanctorum: mensa erat aliud de suppellectilibus, & erat in parte sanctuarij anteriori, & erat hæc mensa ad ponendum panes propositionis, & ad ponendum vasa altaris holocaustorum, & altaris thymiamatum, vt declaratum fuit supra 25. capitulo. *Cum vasis suis.* Vasa mensæ erant phialæ, scyphi, siue cyathi, aceptabula, & thuribula: ad quid aūt essent ista diuersa vasa dictum fuit supra 25. & 37. cap. *Et propositionis panibus.* Vocantur panes propositionis à proponendo, quia ponebantūr coram domino; erant enim isti panes duodecim, qui ponebantur coram domino super illam mensam, & per singula sabbatha tollebantur, & ponebantur alij recentes, & isti erāt duodecim in memoriam duodecim filiorum Israel, & vocabantur panes propositionis, quia coram domino ponebantur. *Candelabrum.* Istud erat aliud vtensile tabernaculi, & ponebatur in parte meridiana tabernaculi, vt ponerentur in eo lucernæ, & lucerent in tabernaculo. De fabricatione autem huius candelabri dictum fuit supra 25. & 37. cap. *Lucernas.* Non sunt lucernæ aliquid factum de cœra, vel sepo, quia (vt supra probatū fuit) nihil tale cremabatur in sanctuario: sed vocatur lucerna vas quoddam factum de auro fixum in extremitate hastilis cādelabri, aut vnius calami, & erat istud vas ad continendum oleum, & ibi ponebatur lychnū, & ardebat. Erant autem lucernæ istę septem, sicut in

Quot erāt tabernaculi bases.

F candelabro erant septem calami cum hastili. Nam erat vnum hastile candelabri, & de circuitu eius egrediebantur sex calami per tria loca, vt patet supra vigesimoquinto capitulo, & super hastile, & super quemlibet sex calamorum erat vna lucerna, idest vnum vas de illis, in quibus ponebatur oleum, super quod ponebatur lychnum. *Et vtensilia earum cum oleo.* Idest vtensilia candelarum. Ista sunt vtensilia, idest vasa facta ad continendum oleum, quia dicitur cum oleo, & licèt de eis non fiat supra mentio expressa, tamen fit hic, & fit magis Zacha. 4. cap. vbi dicitur, quòd erant duo suffusoria ex auro pendentia in duobus rostris cādelabri, idest in duabus recuruaturis, vt religarent duo suffosoria, & in istis semper erat oleum ad semper in-
G fundendum, ideo dicitur cum oleo, idest quòd semper tenebant oleum, & quando presentata sunt Moysi, oblata sunt cum oleo. *Altare aureum.* Nullum erat altare aureum, idest factum de auro in tabernaculo, vel in atrio eius, sed vocabatur altare aureum, idest altare thymiamatum, quia erat coopertum laminis aureis tam in parietibus, quàm in craticula, quæ erat tectum, vt patet supra trigesimoseptimo capitulo. *Et vnguentum.* Erat vnguentum quædam confectio facta ex aromatibus myrrhæ, & cinnamomi, & cassiæ, & olei oliuarum, & magis erat ista confectio humida quàm sicca, vt patet supra trigesimo capitulo. Et de hac vngebantur sacerdotes, & vestes eorum, & totum sanctuarium cum supellectilibus suis, vt patet in
H eodem capitulo, & supra vigesimonono, & Leuitici octauo capitulo. *Et thymiama ex aromatibus.* Est thymiama quædam confectio facta ex aromatibus, & stacten, & onycha, atque galbano, & thure lucidissimo, vt patet supra trigesimo capitulo, & istud sic confectū erat valde siccum, & conterebatur vsque ad puluerem minutissimum, & ponebatur super altare thymiamatum, in quodam vase, quod vocatur ignium receptaculum, & ibi cremabatur corā domino. *Ex aromatibus.* Quot modis accipiatur aroma, & in quo modo accipiatur hic supra vigesimoseptimo cap. declaratum est. *Et tentorium in introitu tabernaculi.* Erat tabernaculum, vt fuit supra dictum, tabulis circundatum in tribus lateribus, & in quarto, scilicet orientali non erat aliqua
I tabula, sed discoopertum; ideo vt non maneret sic, positæ fuerunt columnæ quinque in introitu, & ante has columnas ponebatur tentorium quoddam de hyacintho, & purpura, coccoque bis tincto, & bysso retorta opere plumario, vt patet supra vigesimosexto capitu. *Altare æneum.* Hic incipiunt poni ea, quę pertinebant ad atrium tabernaculi, quia ea, quæ supra posita fuerant, pertinebant ad tabernaculum. Vocatur altare æneum altare holocaustorum, & ponebatur in atrio tabernaculi ante introitum tabernaculi, & dicitur ęneū, non quòd esset factum totaliter de ære, sed quia erat coopertum laminis æneis, sicut habetur supra vigesimoseptimo capitulo. *Retiaculum.* Dicitur retiaculum, idest paruum rete, & hoc ponitur pro craticula, quæ
K erat facta in modū retis, vt patet supra 27. & supra 38. cap. & ponebatur in parte inferiori altaris, scilicet à pauimento vsque ad altaris medium, scilicet per altitudinem cubiti, & dimidij. *Vectes.* Erant longa ligna duo posita in duobus lateribus altaris immissa per quatuor annulos in quatuor angulis, vt altare portari posset. *Et vasa eius omnia.* Erant multa genera vasorum, quę pertinebant ad ministerium altaris holocaustorum, sed quædam erant ministrationis mundæ, & quędam ministrationis bannausæ. Pertinentia ad ministrationem mundam erant de auro purissimo, & non ponebantur in ipso altari, sed computabantur tanquam vasa mensæ propositionis, quia super illam ponebant, & erant ista tria, scilicet aceptabula, cyathi, & phialę.

Et

Et dicitur de his supr. 25. c. et 28. q erant ad offerendũ A in eis libamina. De his tamen magis dicitur, q erant vasa mensæ, quàm q essent vasa altaris. Alia pertinebant ad ministrationem bannausam. i. ad vsus immundos; vt ad ponendum in igne, & asportandum cineres, & mittendum in ollas, & ista erant ænea, atque ponebantur cum ipso altari. Et cõputabantur quatuor genera horum vasorum. s. forcipes, fuscinulæ, lebetes, & ignium receptacula. Forcipes ad mouẽdum carbones sunt. Fuscinulæ ad mittendum in ollas, & attrahendum carnes sacrificiorum pro sacerdotibus. Lebetes sunt ad educendum cineres de sanctuario, vt patet supra 27. c. Ignium receptacula sunt ad ponẽdum in eis prunas, & introferendum in tabernaculum ponendumque super altare thymiamatum; vt impositum prunis thymiama ardeat coram domino. Et ista quatuor vasa sunt, quæ vocantur hic vasa altaris. *Labrũ cum basi sua.* Erat labrum vas, in quo lauabantur sacerdotes in manibus, & pedibus, cùm accedere deberent ad ministrandum: et erat basis vas, in quod cadebat aqua fluẽs de labro: cuius figuram supra trigesimo c. posuimus. *Tentoria atrij.* Vocantur hic tentoria cortinę quædam factæ de bysso retorta, quæ ponebantur in circuitu atrij in latere meridiano, & septentrionali, & occidentali, & in duabus partibus extremitatum oriẽtalis lateris. *Et columnas.* s. columnas atrij, quæ erant sexaginta; viginti ad latus meridianum, & viginti ad latus septentrionale, & decem in latere occidentali, & totidem in orientali. *Cum basibus suis.* Bases erant ænea instrumenta infixa columnis, & terræ: vt erectæ tenerentur columnæ. *Tentorium in introitu atrij.* Istud tentorium nominatur hic specialiter, quia licèt esset tentorium atrij, tamen erat specialiter factum. s. de alia materia. i. de hyacintho, & purpura, coccoque bis tincto, & bysso retorta opere plumario. Alia omnia erant de sola bysso retorta. *Funiculosque illius, & paxillos.* Funiculi erant quædã funes facti de bysso retorta, qui ligabantur tentorijs, & extendebant ea ne laxa fluerent, & ne quorumlibet incussu ventorum mouerentur; quia tunc contingeret totum, quod erat in circuitu tabernaculi videri. s. altare holocaustorum, & labrum, ventis aperientibus latera atrij nullis detinentibus ligaturis tentorium. *Paxilli.* Vocantur parui pali. i. quædam instrumenta ænea in modum palorum acutorũ, quorum capitibus funiculi ligabantur: ipsáq; terræ firmiter figebantur, vt sic tentoria permanerent. *Nihil ex vasis defuit.* Vocantur vasa omnia supellectilia sanctuarij ad quoscunque vsus essent. *Quæ in ministerio tabernaculi.* idest, ad ministerium tabernaculi: vocatur ministeriũ tabernaculi omne ministerium totius sanctuarij, quia accipitur tabernaculum largè. *Tabernaculi fœderis.* Vocatur tabernaculum fœderis, quia ibi erant tabulæ, in quibus continebatur fędus, quod Deus pepigit cum Israel. *Fieri iussa sunt.* Non fecit Moyses plura quàm Deus mandauit, sed ex his, quę Deus mandauit nihil omnino fieri relictum est, quia cõpleuit Moyses formam mandati Dei, iuxta illud quod habetur supra vigesimoquinto capit. fac secundum exemplar, quod tibi in monte monstratum est. *Vestes quoque, quibus sacerdotes vtuntur.* idest, omnes vestes tam sacerdotis magni, quàm minorum sacerdotum; vt declaratur: quia dicitur, quibus vtuntur Aaron, & filii eius. *Vtuntur in sanctuario.* idest, ad ministrationes faciendas in sanctuario, quia extra sanctuarium non vtebantur istis vestibus, sed vestibus suis communibus. *Aaron, scilicet, & filij eius.* idest, sacerdos magnus, & sacerdotes minores, quia eadem lex est de omnibus futuris sacerdotibus, quæ erat de Aaron, & filijs eius. *Obtulerunt filij Israel.* idest, præsentauerunt omnia hæc Moysi. Erat hic Moyses locum Dei habens: & sicut filij Israel omnia ista dantes & faciẽtes ad mandatum Dei postea Deo illa oblaturi erant, ita obtulerunt ea Moysi. *Sicut preceperat dominus Moysi.* scilicet, q darent omnia ista, & offerrent Moysi. *Quæ postquã Moyses cuncta uidit expleta,* scilicet, quia præsentata fuerunt coram eo tanquã coram Deo. *Benedixit eis.* Non refertur ista benedictio ad filios Israel offerentes ista coram Moyse, sed refertur ad res ipsas apportatas corã eo, & fuit ista benedictio imprecatio aliqua boni. s. q Deus benedicere dignaretur omnibus illis rebus, & q omnia ministeria facta in illis accepta essent Deo, ad quem finem ista omnia fiebant. Erat autem ista benedictio, quædam dispositio ad applicationem ad cultum diuinum, sed non totaliter applicabantur per hanc, quia post istam benedi-B ctionem facta fuit consecratio omnium istorum, vngendo ea oleo sancto vnctionis, vt patet supra trigesimo capitulo, per vnctionem autem istam completus fuit totus ritus consecrationis, vt sic ad ministrãdum aptę essent, vt patet supra 29. c. Fuit autẽ facta ista vnctio paulo post istam benedictionem: nam ista benedictio fuit facta expletis omnibus vasis sanctuarij, & præsentatis Moysi: expletio autem fuit in fine primi anni exitus de Aegypto, vt declaratum fuit supra: & in principio secundi anni fuit facta erectio tabernaculi, vt patet sequenti capitu. et tunc fuit facta dedicatio eius, & consecratio sacerdotum, atque vestium: imò vt particularius dicatur in eadẽ die, in qua ista Moysi pręsentata sunt, et benedixit eis, erexit tabernaculum, C & incepit ritum consecrationis, licèt consecratio durauerit in fieri per aliquot dies, quod planè apparet Nu. 7. c. in principio, cùm dicitur: Factum est autem in die, qua compleuit Moyses tabernaculum, & erexit illud: vnxitque & sanctificauit cum omnibus vasis suis, &c. Et satis hoc rationabiliter poterat apparere. Nam cùm esset intentio Dei, vt tabernaculum illud consecraretur, et sacerdotes, cùm iam finitum esset, quid supererat, nisi vt mox consecraretur? Non ergo videbat debuisse aliquos intercidisse dies inter vtrũq;.

Quatuor genera vasorum bãnausorum in tabernaculo.

In principio secũdi anni exit[*] de Aegypto erectũ fuit tabernaculum.

CAPITVLVM XL.

D

Locutusque est Dominus ad Moysen, dicens: Mense primo, prima die mensis, eriges tabernaculum testimonij, & pones in eo arcam, dimittesque ante illam velum, & illata mensa pones super eam, quæ ritè præcepta E sunt. Candelabrum stabit cum lucernis suis, & altare aureum, in quo adoletur incensum coram arca testimonij. Tentorium in introitu tabernaculi testimonij pones, & ante illud altare holocausti: labrum inter altare & tabernaculum, quod implebis aqua. Circundabisque atrium tentorijs, & ingressum eius. Et assumpto vnctionis oleo, vnges tabernaculum cum vasis suis, vt sanctificentur: altare holocausti &

Erigitur tabernaculũ cum omnibus requisitis.

Oleo omnia sanctificatur supra 30. sti & omnia vasa eius, labrum cum basi sua. Omnia vnctionis oleo consecrabis, vt sint sancta sanctorum. Applicabisque Aaron & filios eius ad fores tabernaculi testimonij, & lotos aqua indues sanctis vestibus, vt ministrent mihi, & vnctio eorum in sacerdotium sempiternum proficiat. Num. 7. Fecitque Moyses omnia, quæ præceperat Dominus.

Locutus. Descripta sanctuarij, & omnium vasorum eius fabricatione. Hic subditur de ipsius sanctuarij erectione. Et diuiditur in tres partes. Primò ponitur diuina iussio: secundò Moysi executio: tertiò operis completi diuina acceptatio. Secunda ibi. Igitur mense primo. Tertia ibi. Postquã cuncta completa sunt.

Quando ista locutio Moysi facta fuit.

QVAESTIO I.

CIRCA primum. Locutus est dñs ad Moysen. Quando autem ista locutio Dei ad Moysen facta fuerit rationabiliter dubitari potest. Aliquis dicere poterit, quòd fuerit facta locutio prima die mensis primi anni secundi exitus de Aegypto; quia Moyses H erat valde obediens Deo, & promptus ad omnia, quæ mandabãtur: obedientiæ veræ est sicut amoris nimii nescire moras, sed mox vt aliquid dictum est, executioni tradatur: sed Moyses fecit hoc quod mandauit dominus prima die mensis primi anni secundi; ergo eadem die mandatum est sibi. Antecedens patet, quia dicitur infra: igitur mense primo anni secundi prima die mensis collocatum est tabernaculum: erexitque illud Moyses & posuit tabulas &c. Sed hoc nõ potest stare; quia litera ex modo suo loquendi repugnat, vt patet hic in principio, cum dicitur: Mense primo, prima die mensis eriges tabernaculum. Si autem in die illa prima mensis illius Deus mãdauisset hæc Moysi, non diceretur in litera: mense primo, prima die mensis eriges, sed diceret: hodie erige tabernaculum. Item repugnat ex alia, ita quòd præceptio, & executio nõ possint ad vnam diem referri, quia litera signat ꝙ futura erat ista erectio post diem, in qua mandabat cùm dicitur: Primo mense prima die mensis eriges tabernaculum testimonii: si autem in ea die, in qua hoc mandatum fuit erigendum foret tabernaculum, non diceretur; eriges, tanquam expectaret ad aliquid adhuc futurum, sed diceretur: erige tabernaculum, quod ad præsens pertinet. Ad argu. opi. rñsio. Ad argumentum quando dicebatur quòd verus obediens immediatè exequit̃, vt mandatum est. Respondetur ꝙ quædam mandãtur cum limitatione temporis, quædam autem sine limitatione: cùm verò sine limitatione mandantur, verus K obediens immediatè exequi debet, vel quàm primũ executioni mãdari potest: si autem ponatur tempus, in quo fieri debeat, tunc faciendum est cum tempus adest, & si ante fiat, est contra mandatũ: & potius inobedientia quàm obedientia est, cùm non teneantur fines mandati: sic igitur potuit esse hic, quia licèt vno mense, aut multo tẽpore ante primum mensem anni dixisset Deus Moysi, eriges tabernaculum prima die primi mẽsis, non debebat erigere ante primam diem mensis primi: & sic non compleret immediatè vt verba dicebantur; sed immediatè, vt compleri mandabantur. Secunda opinio. Aliquis autem dicet, ꝙ ista verba dicta sunt in die præcedenti. s. in die vltima mensis duodecimi, qñ

F cõpleta sunt omnia ista, & ducta ante Moysen; & tũc videbat rationabile ꝙ Deus mãdaret ei, vt erigeret tabernaculum. Sed adhuc non videtur valde rationabiliter dictũ, quia si sic esset, nõ debuisset dicere litera; prima die mensis primi; sed mane eriges tabernaculum. Dicendum igitur, ꝙ per aliquot dies antequã comple- Doct. sententia. tum esset totum opus sanctuarii, Deus sciens, qñ complendum erat, ꝑmonuit Moysen, vt die prima mensis primi erigeret illud; & tũc stat rationabiliter, ꝙ ponatur terminus dierum nominatim. s. quis dies esset ille. *Mense primo.* Iste erat mensis anni secundi, & licèt non ponat hic: ponitur postea in executione mãdati, cùm dicitur: igitur mense primo anni secũdi. Et hoc est satis necessarium. Nã non poterat esse hoc in anno primo ab exitu de Aegypto; qa in primo mẽse illius anni G adhuc erãt Iudęi in Aegypto vsq; ad diem quintũdecimũ, in quo egressi sũt de Aegypto, vt patet Nu. 33. c. Nec potest intelligi de anno tertio, quia iam recesserant de mõte Sinai, vt patet Nu. 10. c. cum dr̃: ꝙ anno secundo, mense secundo, die verò 20. mẽsis nubes recessit de monte Sinai, & filii Israel mouerunt castra, sed tabernaculum fuit fabricatũ & erectum in monte Sinai, vt probatum fuit supra: ergo erat iste mẽsis primus anni secundi. *Prima die mensis.* Iste erat mensis Martius, qui apud Hebræos primus est, vt declarauimus supra 12. c. *Eriges tabernaculum.* Totum sanctuariũ Erigitur tabernaculum. fuit erectum. s. tam tabernaculum quã atrium, sed hic tabernaculum pro solo tabernaculo accipit̃, cum postea mentio fiat de atrio. Dicebatur erigi tabernaculum, quia iam factum erat, cum oẽs partes suæ factæ essent, ita vt decebat: tñ quia erat de pellibus, & lignis poterat aliqñ erigi, & aliquando deponi, & qñ nõ erat erectum, nõ videbatur esse tabernaculum: domus autem postquã sunt semper erectæ sunt; & tunc primò fuit erectum tabernaculum. Erectio erat, vt ponerentur tabulæ, ita vt essent stãtes infixæ basibus suis, & columnæ, & ponerentur cortinæ supra pendentes, deinde saga, & pelles arietũ rubricatæ, atq; pelles hyacinthinæ. *Tabernaculum testimonij.* Quia in eo erant tabulę, in quibus erat scriptus decalogus, & illæ tabulæ erant testimonium contra filios Israel, si vellent negare se accepisse legem: vel si negarent se accepisse talem legem. *Et pones in eo arcam.* Primum, quod intra taberna- Quare Deus mãdauit in tabernaculo primũ arcã locari. I culum locari mandabatur, erat arca: & hoc ꝑꝑ duo. Primum, quia arca erat principaliùs in toto tabernaculo, & propter eam tabernaculum fiebat ꝑcipue. Secundum est, qa arca ponebatur in parte magis abscondita sanctuarii. s. ad latus occidentale circa parietem lateris occidentalis: ideo conueniens erat eã primo locari, qa sic ordo exigebat. *Demittesq; ante eam velum.* i. facies pendere velum. Istud velum pendebat ante quatuor colũnas de lignis setim, quæ positæ erant ad distinguendũ sancta sanctorum, & reliquam partem sãctuarii, & in illis erant aliqui claui, in quibus penderet velum oppãsum. Erat autem istud velum factum de hyacintho, & purpura, coccoque bis tincto, opere polymito, vt patet supra vigesimosexto ca. Et sic manebat ibi quędam domus parua quadrata habens cubitos decem in longitudine, & totidem in altitudine: & vocabatur sancta sanctorum. i. domus multum sancta; quia ibi morabatur Deus specialiter: & respondebat de medio duorum Cherubim super arcam. *Et illata mensa.* id est, introducta: de infero ers, idest, introfero, vel introduco. Ista mensa inferebatur, vt poneretur intra tabernaculum, sed nõ intra partẽ interiorem, quę erat sancta sanctorum, sed intra partem primam, quæ vocabatur sancta, vel sanctuarium: & ponebatur ista mẽsa in latere aquilonari sanctuarii, vt patet supra 26. ca. causa autem, quare fiebat sic in eodem ca. posita fuit. *Pones super eam, quæ ritè præcepta.* idest, pones omnia illa, quæ

quæ mandata sunt fieri. Ritè dicuntur aliqua fieri, id est regulariter, vel ordinatè, quando sic fiunt, vt ratio expostulat, vel recta lex. Dicebantur ritè præcepta ea, quæ Deus præceperat, vt ponerentur super mensam, quia sic ratio expostulat, vt talia super mensam ponerentur. Erant autem super mensam positi primo panes propositionis, & erant duodecim ad memoriam duodecim filiorum Israel, vt patet Leui.24.c.& ponebantur isti in ordine.s.sex contra sex, vt patet in eodē c.deinde ponebantur vasa ad ministrandū. & ista non erant ad ministrandum in mensa, quia mensa non habebat aliquam specialem administrationem, scilicet, ꝙ in ea fieret aliquis certus vsus, sicut in altaribus, vel in candelabro, ad quam administrationem ponerentur ista vasa.

An super mensam propositionis fieret aliqua specialis ministratio.

QVAESTIO. II.

ET si quispiam obijciat, ꝙ aliqua specialis oblatio siue administratio fiebat super mensam: quia ponebantur ibi panes propositionis coram domino: & vt postea sumerent eos sacerdotes in cibos. Non valet quod dicitur, quia ad panum propositionē non erant necessaria vasa, quæ ponebantur super mensam, vt patet de cyathis, & phialis, quia ista instrumēta liquoris susceptiua sunt. Item quia erant thuribula, & ista non erant ad ponendum panem, sed thus. Item præcipuè, quia cum ista vasa posita fuerint, subiungit litera, ꝙ erant ad offerenda libamina. Non offerebantur autem libamina in aliquo loco, nisi super altare holocaustorum: ergo non erant ista vasa ad ministrationem faciendam in aliqua operatione mensæ, sed in aliquo alio loco sanctuarij. Pro quo sciendum (vt latius declaratum fuit supra vigesimoquinto cap.) quòd mensa erat quoddam repositorium vasorum, quę pertinebant ad ministrationem faciendam in alijs locis, sicut cùm sunt multi solenniter epulantes in multis mēsis, ponitur vna mensa, in qua habentur vasa ad ministrādum in omnibus alijs mensis, & in illa mensa nulla alia ministratio fit: ita erat in mensa ista, quia erant duo altaria, quæ habebant proprias ministrationes, & non habebant in seipsis omnia vasa necessaria: ideo ponebantur super hanc mensam; vt inde sumerētur, cùm opus esset. Erant autem vasorum genera quatuor.s. phialæ, cyathi, thuribula, & aceptabula: tria autē istorum erant ad ministrationem faciendam in altari holocaustorum, & vnum ad ministrationē in altari thymiamatum. In altari holocaustorum erant tria subseruientia.s.aceptabula, phialæ & cyathi. Dicunt̄ aceptabula quædam vasa aurea plana ab accipiendo dicta, in quibus ponebatur simila ad sacrificia: nam vt ponitur regula Nume.15. in omni sacrificio erat ponenda certa pars similæ: ista accipiebatur ab offerentibus, vt certo tempore poneretur in altari holocaustorum super sacrificiū, & recipiebatur in illo vase aureo, quod aceptabulum vocabatur, & ibidem cōseruabatur, & sacerdotes accipientes illud vas cum simila, quæ ibi erat iaciebant super sacrificia. Secundum vas erat phiala, & istud vas erat pro liquore, vt demonstrat figura sua. Erat autem duplex liquor necessarius in quolibet sacrificio, scilicet vinum, & oleum, vt patet Nume. 15. capit. vbi ponitur regula quantum de his in quolibet sacrificio poni deberet: ponebantur autem duo vasa pro liquore, scilicet vnum, quod vocabatur phiala, & aliud, quod vocatur cyathus. Et possunt ista duo vasa poni ad duos actus, vt distincta sunt supra 25.c.s.quòd phiala, quæ habet collum angustū, erat bona ad con- *Vsus phialæ, & cyathi in sanctuario.*

A seruandum: & inconueniens ad promptè effundendum; cyathus verò è cōtrario latus est in ore, ideo ad conseruandum non conuenit, ad effundendum autē conuenientissimus est: ideo dici posset ꝙ cùm conseruari debebat vinum, aut oleum, ꝙ ponebatur in phialis: & quia non poterat poni vtrunq; in eadē phiala, erāt necessariȩ diuersȩ phialȩ: cùm verò aliqd horū effundi deberet, ponebatur de phiala in cyathū, & sic effundebatur promptè de cyatho super carnes sacrificiorum: quod non poterat fieri ita cōuenienter, si funderetur per phialā, vt patet cuilibet intuenti. Alio modo poterat dici, & fortè cōuenientius, ꝙ phialȩ, & cyathi non erant ad cōtinendum idem, sed diuersa; quia sicut erāt diuersi liquores, ita ponebātur diuersa vasa, B scilicet, ꝙ essent phialȩ ad cōtinendum oleum, quod conuenientius continetur in talibus figuris vasorum: cyathi erant ad cōtinendum vinum. Aliud vas erat.s. quartum, quod vocabat̄ thuribulum, & istud erat ad ministrationem altaris thymiamatum: & vocatur sic, quia thura continebat, siue thymiamata confecta, & in puluerem redacta minutissimum: & sumebatur de hoc vase, atque imponebatur prunis in vase, quod vocabatur ignis receptaculum, & ardebat super altare thymiamatum. *Candelabrum stabit.* idest, erit positum, vel situatum, quia stare est erectum esse, cùm dicat positionem. Candelabrum continebat vnum hastile, quod erat principale surgens de pede candelabri ipsius, & de ipso postea sex calami surgebāt, & in quo C libet erat vna lucerna. Ponebatur autem in parte meridiana tabernaculi extra velum sancti sanctorum cōtra mensam, & erat de auro purissimo. Causa autem quare in latere meridiano ponebatur, habita fuit supra vigesimosexto ca. de fabricaturȩ modo, & de partibus eius habitum fuit supra vigesimoquinto capitu. *Cum lucernis suis.* Vocantur lucernæ quædam vasa semisphęrica in extremitate calamorum, iuxta numerum calamorum, & hastilis: scilicet ꝙ essent septem, & in eis fundebatur oleum, & ponebatur lychnum, vt arderet. *Et altare aureum*, scilicet, altare thymiamatū, quod nō erat aureum secundum veritatem, ita quòd esset factum de auro, sicut signat illud nomē aureus, sed erat totum aureis laminis coopertum; materia ta D men eius præcipua erant ligna setim, vt patet supra trigesimo cap. *In quo adoletur incensum.* Istud verbum, adoletur, signat duo in præsenti tempore, sicut hic ponitur, scilicet, quòd aliquid actualiter adoleatur, idest, comburatur. Aut quòd sit consuetudo adolendi, licèt nihil actualiter adoleatur. Sed nullo istorum modorum hic accipitur: qa falsum esset. Non primo modo, quia non est verum ꝙ tunc actualiter adoleretur incensum, quia tunc nouiter fuerat factum illud altare, vel fortè nondum erat finitum, quando ista dicta sunt, vt videri potest ex quæstione posita.supra. s.quādo ista verba dicta fuerunt. Sed adhuc dato, ꝙ ista verba dicta fuerint postquam iam factum esset altare thymiamatū, tamen nondum adolebatur in eo, quia non E dum erat consecratum, sicut nec cętera. Item quia nō erat aliquis, qui adoleret incensum, quia nōdum erat aliquis sacerdos ad ministrandum; quia Aaron & filij sui postea consecrati sunt, vt patet Num.7. c. cùm postea fuisset dedicatum sanctuarium. Item non poterat hoc existere; quia altare debebat esse in tabernaculo ad hoc ꝙ fieret in eo aliqua ministratio, sed nondum erat aliquod tabernaculum factum, scilicet erectum, cùm nunc mandaretur erigi; ergo non erat aliqua ministratio in altari illo. Eodem modo non potest stare ꝙ significet hic adoletur.i.est consuetudo adolendi, quia consuetudo semper causatur ex frequentatis actibus, sed nullus actus adolendi tunc præcesserat, vt inductum est: ergo non signat ibi adoletur, & est con-

Thuribulum. *Lucernæ.*

suetudo adolendi. Sed est sensus. *In quo adoletur incensum.* idest, quod factum est ad adolendum incensum, & tunc verum est; quia siue finitum esset altare thymiamatum, siue non: ad hoc fiebat, vt super illud thymiamata cremarentur. *Coram arca testimonij.* Non erat coram arca, ita quòd esset intra velum in sancta sanctorum, & poneretur ante arcam; sed ponebatur in parte exteriori versus velum, quod oppanditur sancto sanctorum, & in directo arcæ. *Tentorium in introitu tabernaculi pones.* Istud erat factum de quatuor coloribꝰ filorum, scilicet, de hyacintho, & purpura, coccoque bis tincto, & bysso retorta: & erat altitudinis cubitorum decem iuxta altitudinem tabularum tabernaculi, & longitudinis cubitorum totidem, ita quòd esset quadratum. Patet autem hoc ex mensuratione lateris occidentalis, quod erat oppositum orientali, & erat eiusdem magnitudinis. & tamen illud erat cubitorum decem, vt patet accipiendo tabulas sex, quæ erant in illo: quarum quælibet cubitum & dimidium in latitudine continebat; & erant nouem cubiti. Præter has erant duæ tabulæ paruæ, quarum quælibet erat latitudinis dimidij cubiti, vt patet supra vigesimosexto capi. Et sic erant decem cubiti: pendebat autem istud tentorium ante colūnas quinque, quæ erant appensæ in introitu tabernaculi. *Pones & ante illud altare holocausti.* Altare holocaustorum erat factum de lignis setim quinque cubitorum in latitudine, & hoc per quadrum, & trium cubitorum in altitudine. Erat laminis æneis coopertum in parietibus non habens tectum, sed erat cauum, & inane: in hoc autem offerebantur omnia sacrificia quæcunq; offerri debebant, & ponebantur extra tabernaculum. Cuius causa posita fuit supra vigesimoseptimo cap. & hæc circa introitum tabernaculi, scilicet, ad vnum latus. *Labrum inter altare & tabernaculum.* Erat magis coniunctum labrum portæ tabernaculi, quàm altare holocaustorum, quia altare colore suo, & fumo officere poterat tentorio, & operimentis tabernaculi denigrando, potissimum cùm esset crassus fumus, scilicet, adipum incensarum, & carnium combustarum. Labro æneo nihil officere poterat, ideo coniungebatur magis tabernaculo. *Quod implebis aqua.* Non solùm mandabat Deus poni omnia vasa sanctuarij, sed etiam poni in eis id, quod administrationem necessarium erat, scilicet, quòd poneret aqua in labio eneo, quia ad hoc solùm erat labium æneum, vt poneretur in eo aqua, vt lauarentur sacerdotes. Mandauit etiam mensam cum panibus propositionis, vt patet, cùm dicitur supra: Et illata mensa pones super eam quæ ritè præcepta sunt, idest, omnia vasa & panes propositionis: nam & ipsi israelitæ panes propositionis cū mensa obtulerunt, vt patet in fine. c. præcedentis: etiam cādelabrum cum oleo ad lucendum oblatum est, vt patet præcedenti. c. Hæc omnia mandabat Deus fieri, qa immediatè debebat fieri ministratio totalis in tabernaculo, cùm consecrandi essent sacerdotes immediatè: & tunc totalis ministratio fiebat, vt patet supra vigesimonono, & Leui. 8. & 9. atque decimo c. Post ista sacrificia & sacerdotales administrationes in monte Sinai non leguntur in toto deserto aliquando administrasse, nec administratum fuit: nam nec in assumptiōne Eleazari filii Aaron in summum sacerdotem, in qua debebat esse celebritas, & administratio per septem dies, vt patet supra vigesimonono c. nihil factū legitur, vt habetur Nume. 20. c. vbi ponitur mors sacerdotis Aaron, & assumptio filii eius: sed de filio eius solum dicitur, quod indutus fuerit vestibus pontificalibus in monte, & ductus ad populum, & non quòd fuerit facta aliqua alia solennitas consecrationis, & sacrificiorum, sicut declaratum fuit supra 29. c. *Circundabisq; atrium tentorij.* Vocabatur atrium quoddam magnum spatium in circuitu tabernaculi, quod tenebat in longitudine cubitos centum, in latitudine cubitos quinquaginta. vt patet supra vigesimoseptimo, & trigesimo octauo c. & istud spatium (quia erat sacrum) vt distingueretur ab aliis locis profanis: ponebāt quædam interpositio columnarū in circuitu per quatuor latera illius spatii, & in illis columnis pendebant tentoria claudentia totum spatium: erant ista tentoria, quæ hic ponuntur de bysso retorta: & hoc in tribus lateribus. s. occiduo septentrionali, atq; meridiano. In orientali etiam pars quædam cooperta erat talibus tētoriis, scilicet, vbi latus illud coniungebatur meridiano, & vbi cōiungebatur septentrionali: medium verò orientalis lateris talia tentoria non habebat: sed vnum tentorium quindecim cubitorum de hyacintho, & purpura, coccoque bis tincto opere plumario, et hoc erat ad claudendum introitum atrii: & ob hoc ponitur differentia in litera, cùm subiungitur. *Et ingressum eius.* i. & ingressum atrii circundabis tentoriis, sed non talibus tentoriis, qualibus circundabas alia latera atrii. *Assumpto vnctionis oleo.* Posita fuerat supra benedictio Moysi super omnia ista apportata ad eum, quæ erat dispositio quędam applicādi ad cultum diuinum. Hic ponitur consecratio, quæ erat omnium rituum cōpletio. Vocatur hic oleum vnctionis quoddam vnguentum factum ex quibusdā speciebus, & oleo oliuarum, & liquidum erat, de quo supra 30. c. *Vnges tabernaculum cum vasis suis.* Non est intelligendum ꝙ totum tabernaculum vngeretur, scilicet, quòd superliniretur, quia ad hoc non sufficeret vnguentum tā paruæ quantitatis, sicut ponebatur esse supra trigesimo capitulo: nec etiam decens erat tantum tingi tabernaculum, quia omnia sic inficerentur vnguento, & magna macula esset, cum totum macula esset, sed fiebant aliquę paruę tinctiones in vnguēto. s. ꝙ sacerdos mitteret digitum suum in vnguētum, & liniret aliquas partes tabernaculi, faciendo aliquas figuras, sicut est in consecratione ecclesiarum; quia eps facit cruces in angulis earum. *Cum uasis suis.* i. omnia vasa, quæ sunt in eo. Accipiuntur hic vasa tabernaculi propriè. s. solū pro vasis tabernaculi non connumerando in eis vasa atrii, quia illa per se, infra ponuntur, & sunt ista vasa tabernaculi oīa supellectilia tabernaculi. s. arca cū suo propitiatorio, & duobus cherubim; quia illa principaliter vngebātur, & altare thymiamatum, & cādelabrum aureū, et mensa propositionis, et vasa candelabri, et vasa posita super mensam poprositionis: quodlibet. n. horum liniuit faciens in eis aliquas figuras. Velum autem qđ pendebat ante sancta sanctorum non cōputat̄ inter vasa tabernaculi, nec inter supellectilia, sed vocatur pars tabernaculi: sicut vnus paries est paries domus, et non supellex, aut vas domus: idem est de columnis, et de tentorio in introitu tabernaculi, quia licèt illa vncta fuerunt: tñ intelliguntur vncta, cùm dr̄, ꝙ vnxit Moyses tabernaculum; quia in toto partes intelliguntur. *Vt sanctificentur.* i. vt sancta fiant. s. applicita ad cultum diuinum. q. d. antequā istæ vestes consecrarentur per vnctionem illā, non erāt applicitæ ad cultum diuinū, ita ꝙ non liceret applicari illas cultui humano, quia applicari poterant cuicunq; vellemus: cum autem cōsecratæ sunt, ita fuerunt ad cultum diuinum applicitę, ꝙ nullo modo licebat eas applicare ad cultum humanum: ideo rectè dr̄ de eis ꝙ sanctificata sunt: per benedictionem autē, quā Moyses dederat supra, qñ cuncta ante eum apportata sunt, non fuerunt cultui diuino applicita, ita quòd non liceret ea applicari cultui humano: sed hoc consecuta sunt per consecrationem. *Altare holocausti.* Istud est pertinens ad atrium, quia altare, & labrum æneum erant in atrio: & ista quoque

Altare holocaustorum.

Oleo omnia sanctificantur.

F G H I K

quoq; consecrata sunt, quia oportebat ea applicari ad cultum diuinum: & adhuc specialius applicabantur, maximè altare holocaustorum, quia ibi continuè fiebant sacrificia Deo in mane, & in vespere: præter sacrificia, quæ adhuc spontaneè faciebant populares, siue essent holocausta, siue hostiæ pacificæ, siue pro peccato: præcipuè cùm semper in altari arderet ignis, vt patet Leui. 6. cap. & hoc quia apponebat sacerdos ligna quotidie, propter quod in consecratione tabernaculi, & rerum tabernaculi maior obseruatio cęremonialis fuit in altari holocaustorum, quàm in toto apparatu vasorum sanctuarij, cùm multoties mundificaretur, & fierent in eo ritus cęremoniales, vt patet supra vigesimonono c. *Et omnia vasa eius*. idest, omnia vasa, quæ cum eo ponuntur, siue pertineant ad ministrationem factā in eo mediatè, siue immediatè. Quod dico propter aliquot de vasis eius, quæ ponūtur in eo, & non sunt ad aliquam eius ministrationem, sicut sunt igniū receptacula, & fuscinulæ, sed pertinent mediatè ad altare: erant namque quatuor vasa altaris, quæ ponebātur in altari. s. lebetes, fuscinulæ, forcipes, & ignium receptacula. Lebetes autem cùm essent ad educendum cinerem de altari holocaustorum, erāt immediatè ad cultum altaris, vt patet supra 27. c. Forcipes etiam erāt ad prehendendum prunas, & mouēdum eas, vt aptarentur in altari: vel cùm tollendę essent inde aliquę ad ponendum in altari thymiamatum. Fuscinulæ erant ad tollēdum carnes sacrificiorum de olla, vel cacabo. Pertinebāt ergo ista duo vltima mediatè ad altare holocaustorum: & tamen vocantur vasa altaris holocaustorum. Quocunque modo ergo pertineāt ad altare, vocantur vasa altaris holocaustorum: & omnia consecrata sunt per tinctionem olei sancti. *Labrum cum basi sua*. Hoc etiā erat in atrio, vt ibidem lauarentur sacerdotes, cùm ministraturi essent: & non cogerentur intrare primò tabernaculum, & hoc consecratum fuit tingendo in aliqua parte eius oleo sancto, quia pertinebat ad sanctum ministerium, sicut omnia alia vasa sanctuarii. Dicitur labrum cum basi, quia ista erāt duo vasa, scilicet, labrum, in quo cōtinebatur aqua, & basis, in quam defluebat, cùm de labro emittebatur: & vtrunque consecratum fuit oleo; quia vtrunque sacrum erat, idest, ad sacrum ministerium pertinens. *Omnia vnctionis oleo consecrabis*. idest, quòd omnia vasa tam tabernaculi quàm atrij specialiter linirentur isto oleo. vocatur hoc oleum vnctionis, quia eo vngebantur omnia ista vasa, & ad hoc factum erat, vt patet supra trigesimo cap. *Vt sint sancta sanctorum*. idest, vt sint multum sancta, quia isti genitiui quādo sic ponuntur, signant excellentiam; vt; Flos florum: Virgo virginū: Cantica canticorum. Et tamen quando ista omnia vocantur sancta sanctorum. i. multum sancta; non vocantur sancta sāctorum in comparatione ad omnes alias res sanctas; quia tunc non esset differentia inter istas res sacras, & domum, quæ vocatur sancta sanctorum quantum ad sanctitatem: sed falsum est, cum fiat differentia inter sancta sanctorum, & aliā partem sanctuarij, quæ vocatur sanctum. Sed vocatur sancta sanctorum illa domus in comparatione ad omnes alias res, quia nullus locus in terris erat ita sanctus, sicut ille locus, qui vocabatur sancta sanctorum. Cùm autem vocantur omnia, quæ sunt in sanctuario sancta sanctorum, non vocātur sic in comparatione ad omnes res, sed in comparatione ad res, quæ non sunt in sanctuario: quia si aliquæ res extra sanctuarium sanctæ sunt, istæ sanctiores sunt illis, ideo per respectum ad illas vocantur sancta sanctorum, quia aliæ res non erant ita sacræ. *Applicabisq́; Aaron*. Ponebatur supra de consecratione supellectilium, & vasorum sanctuarij. Hic agitur de consecratione sacerdotum, propter quos erat

Quid sancta sanctorum.

Consecratio sacerdotum veteris testamenti.

A consecratio vasorum: nam omnes istæ consecrationes fiebant, vt ministraretur Deo in his vasis, & ministratio fieri debebat per sacerdotes: ergo consecratio sacerdotum erat, ad quam totum hoc terminandum erat. Ex hac litera etiam patet, quòd in die, in qua fuit erectum tabernaculum, inchoata est consecratio sacerdotum; quia ista litera tota clauditur sub vno contextu. Cùm dictum fuit in principio: Mense primo, die prima mensis eriges tabernaculum, & pones in eo arcam, &c. deinde totum continuatur vsque huc, ita quòd nulla intercisio esset inter hæc; sed facto vno immediatè fieret alterum. Patet hoc etiam magis Nume. 7. capit. in principio, cùm dicitur: Factum est autem in die, qua compleuit Moyses tabernaculum, B & erexit illud, vnxitque & sanctificauit cum omnibus vasis suis &c. vbi innuitur, quòd omnia ista simul sunt facta, scilicet, continuatè. *Applicabisq́; Aaron*. Ritus totus istius consecrationis per omnes dies, in quibus durabat, habetur supra vigesimonono cap. & Leuit. 8. cap. Et ista consecratio sacerdotum præsupponit erectionem tabernaculi, quia non poterāt consecrari sacerdotes, nisi intra tabernaculum: ideò primum, quod in ista consecratione fiebat, erat quòd tā Aaron quàm filij eius applicabātur ad fores tabernaculi. *Applicabis Aaron & filios eius*. Quia non solùm Aaron, sed etiam filii eius consecrandi erant in sacerdotes: Aaron quidem in sacerdotem magnum, & filii eius in sacerdotes minores. Et dicitur quòd Moyses debebat eos applicare. q. d. quòd ipsi non debebāt C ire per se, aut petere consecrationem, sed Moyses debebat eos ducere ad hoc, quia esse sacerdotem erat magnus honor & potestas, & redditus magni a populo; quòd ergo ipsi peterent illā consecrationem erat quòd peterent illos honores; & hoc non erat conueniens. Sic dicitur ad Hebræ. ca. quinto. Nemo sibi indifferēter sumat honorem, sed qui vocatus est a Deo tanquam Aaron: in quo notat quòd non petebat Aaron illam consecrationem & honorem, sed Deus dabat ei: & hoc significatur, cùm dicitur: applicabis. q. d. non venient ipsi, sed tu duces eos. Et hoc etiam manifestatur Leuit. 8. cap. vbi Moyses præsentans coram populo Aaron, & filios eius dixit: Hoc est quod iussit D fieri Deus.

Gradus, & dignitates nō quęrendæ.

An liceat alicui petere, aut desiderare episcopatum, aut ordines sacros, vel aliquos honores.

QVAESTIO. III.

SED obiicies ex hoc, quòd non debet aliquis petere ordines sacerdotales; quia ista consecratio, quę erat in Aaron, & filiis eius correspondet ordinibus sacerdotalibus in ministris noui testamenti: quia sicut Aaron, & filii eius antequam acciperent consecrationem hanc, non poterant ministrare in sanctuario, vt E patet supra 29. cap. in principio, vbi cùm dixisset de vestimentis sacerdotalibus, in vigesimo octauo c. subiungit: Sed & hoc facies vt sacerdotio fungantur mihi. Et agitur ibi de consecratione eorum: ita est in sacerdotibus testamenti noui, quòd antequam ordines suscipiant, ministrare non possunt: cùm verò ordinem susceperint, ministrare valent: sicut ergo non erat illis licitum petere consecrationem hanc, sed ducebat eos Moyses mandato Dei, ita non erit licitum alicui petere ordines sacerdotales. Ad intellectum huius considerandum, quod quando aliquid desideratur, quod solùm est onus, & non honor, non est peccatum in desiderando talem rem secundum quòd huiusmodi: si autē desideratur aliquid, quod est honor vide-

videtur esse peccatum, licèt non est sic iudicandum vniuersaliter, ꝙ omnis, qui aliquo modo desiderat honorem, peccet mortaliter. Ratio huius fundamēti est, quia tota peruersitas actionum nostrarum est in vti fruendis, & frui vtendis: cùm verò aliquis desiderat laborem, quia labor non est de se aliquod bonum fruibile, nec aliquis fruitur eo, non est ibi peruersitas, quia solum vtimur: cùm autem aliquis desiderat honorē, quia honor est quoddam bonum fruibile, cùm sit finis vitæ politicæ, vt patet per Arist. in 1. Ethic. poterit frui illo, & tunc erit peruersitas causans peccatū mortale. Et quia honor quando in seipso appetitur semper est bonum fruibile, cùm non sit bonum, quod ordinetur in alterum, sicut sunt bona vtilia: ideo illi, qui desiderant honorem habentes oculum ad honorem, peccant mortaliter, quia fruuntur re vtili. Et sicut est de desiderio honoris, ita de desiderio pecuniarū, aut potestatis: quia in desiderando hæc potest aliquis frui, & sic peccatum est: vel potest desiderans indignus esse, & eodem modo peccatum est. Applicando igitur de ordinibus, dicendum est, ꝙ appetere ordines est appetere quendam laborē, & quandam promptitudinē ad cultū Dei. Quod autē sic sit, patet quia ordo est, per quē tribuitur aliqua potestas spiritualis efficiēdi aliqd, quod aliter efficere nō poteramus, vt aliquis non hñs ordinē sacerdotalē nō poterat conficere corpus Christi, & in conficiendo est quidam specialis cultus Dei: ergo desiderare ordinem sacerdotalem ad conficiendū corpus Christi, non est illicitum. Dicit etiam ordo quendam laborem, s. obligationem ad obseruantiam castitatis, quæ necessariò venit dato ordine s'm Ecclesiæ statuta. Dicit etiam ordo quēdam laborem, qui est obligatum esse ad recitandū officiū. Desiderare ergo istos labores nō est malū, cùm nullus desideret laborē ad fruendum: quia non est aliquid fruibile: sed ordo nullum honorem de se importat, aut præeminentiā, aut vtilitatem pecuniariam, vel aliquid alterum, quod fruibile sit. Ergo dicendum, ꝙ desiderare ordinem peccatum non est. Si autem aliquis desideret honorem, vel vtilitatem, aut potentiam: siue cum quodam onere, siue solitaria sint, potest esse in eis peccatū. Sic desiderare ecclesiasticum beneficium potest esse peccatum mortale, quia dicit principaliter vtilitatē, licèt ei sit annexus labor recitandi, cùm propter officium detur beneficium, vt patet de regulis iuris libro sexto, quia potest desiderari principaliter propter vtilitatē, ita ꝙ vtilitas per se desideretur, quod peccatum mortale est. Vel quia ille, qui desiderat, indignus est. De ordinibus autem non est sic, quia ordinibus nō est annexum beneficiū, sed sunt annexi omnes labores supra positi: ergo licèt non sit peccatum in desiderio solius ordinis, erit tamen quandoq; peccatum in desiderio solius beneficij. De episcopatu autem dicendum est, eodem modo, ꝙ Episcopatus concernit ordinem sacerdotalem, & ordinem Episcopalem, si aliquis est, sicut aliqui posuerunt (licèt de hoc non multum est curandum) nec quantum ad hoc (si nihil aliud esset) nullum peccatum esset in desiderando, sicut diximus de desiderio ordinis sacerdotalis, sed concernit alterius iurisditionem in subditos tam clericos quàm laicos: cōcernit etiam præeminentiam dignitatis: concernit etiam magnos redditus, vt nunc Episcopatus sunt: omnia hæc possunt esse fruibilia, nec de se sunt ordinata in cultum, nisi nos per rationem illa in Deū ordinemus: ideo in desiderio istarum rerum satis communiter est peccatum mortale: ideo non debet aliquis desiderare Episcopatum, quia plura in eo sunt honores, quàm labores: licèt magni in eo labores sint, siquis dignè gerat se in Episcopum. Et hoc dicebat Apost. ad Hebræ. 5. c. Nemo indifferēter sibi sumat honorem, sed qui vocatus est à Deo tanquàm Aaron: & sicut non licèt sumere, ita non licèt appetere: & sic ait idem Apostolus ad Timo. prima in c. 2. Siquis Episcopatum desiderat, bonum opus desiderat. & exponunt omnes sancti, non vt præsit, sed vt prosit: quasi dicat, si aliquis desiderat propter omnia ista, non desiderabat bonum opus, sed cùm desiderabat solùm propter ꝓdesse. Sed dicet aliquis, cùm desideratus fuerit Episcopatus ab aliquo solum propter prodesse, non erit peccatum. Respondetur, ꝙ adhuc nunquam est sic desiderandus Episcopatus. Quia licèt aliquis solùm desideret Episcopatum propter prodesse, & nullo modo propter præesse, desiderat tamen pręesse: quia in bona consequentia si antecedens stat, & consequēs stat: sic igitur in bona consequentia si antecedens est volitū, consequens est volitum: sed honor vel præeminentia necessariò consequūtur ad Episcopatum, cùm omnis Episcopatus habeat iurisdictionem. Ergo quando aliquis desiderat habere Episcopatum, desiderat etiam honorem, & Episcopatus pręeminentiam, & potestatem, & cætera, quæ in Episcopatu necessaria sunt: & ille, qui desiderat Episcopatum, scit ꝙ ista sunt in episcopatu: ergo nō potest desiderare episcopatum, quin desideret honorem, & iurisdictionem, & potestatem, & redditus. Sicut non potest desiderare aliquis, ꝙ sit homo, quin desideret habere animam, quia esse hominem non contingit sine hoc, quod est habere animam: sed desiderare habere ista (etiam si non desiderentur propter se) est peccatum: quia nemo se debet existimare dignum ad sustinendum tantum honorē, quantum habet episcopatus, vel tantam iurisdictionē, aut curam animarum, & scit ꝙ necessariò habebit eā si habet episcopatum, ergo non debet desiderare episcopatum. Et quando dicitur de hoc, quod est desiderare propter prodesse, & non propter præesse. Respondetur, ꝙ bene stat, ꝙ aliquis desideret episcopatum propter prodesse, & non propter præesse, vel iurisdictionem habere, aut potentem esse, aut redditus habere: tamen impossibile est, ꝙ desiderato episcopatu, nō desiderem⁹ pręesse, & iurisdictionem, & potestatem, & redditus, & cætera, quæ coniuncta sunt episcopatui necessariò. Et quando obijcitur de textu, s. qui episcopatum desiderat, bonum opus desiderat. Verum est, ꝙ bonum opus desiderat, quia desiderat ea, quæ episcopus agere debet, quæ ponit Apostolus prima ad Tim. c. 2. immediatè post auctoritatem allegatam: & tamē non sequitur, ꝙ desideret benè quicunq; episcopatū desiderat, quia episcopatus in se bona res est: ideo quicunq; eum desiderat, bonum opus desiderat, aut bonam rem: tamen quia nullus debet se existimare dignum illa bona re propter suam magnitudinem, nullus debet desiderare episcopatū propter quemcunq; finem. Nam licèt bonam rem desideret, tamen benè non desiderat, cùm desiderando eam præsupponat se dignum esse, quod inconueniens est præsupponere. Et hoc notat Apost. ad Heb. 5. c. cùm dicit: Nullus indifferenter sibi assumat honorem, sed qui vocatus est à Deo. Et tamē ad assumendum laborem sine honore, aut potentia, vel temporali vtilitate nullus indign⁹ est: ergo nunquam est peccatum in desiderando ea, quæ solum laboriosa sunt. Applicando igitur ad sacerdotes veteris testamenti, dicendum est ꝙ per illam ꝯsecrationem assequebantur, ꝙ possent ministrare in sanctuario, & hoc labor erat, & in hoc solo desideriū sine peccato erat. Assequebantur etiam, ꝙ essent maiores in toto populo habētes iurisdictionem ad iudicādum aliquid esse mundum, vel immundum, vt patet Leuit. 14. & hoc tam sacerdoti magno quàm minoribus conueniebat, vt habetur in eodem c. Assequebantur etiā magnos redditus à populo, de quibus Nu. 18. c. per

Marginal notes: Tota peruersitas actionū nr̃arū est vti fruēdis, & frui vtendis. — Appetere ordines quid sit. — Ordinem desiderare peccatum non est. — Qūo epatū desiderare quasi semper sit peccatum mortale. — Qūo intelligatur, ꝙ qui epatū desiderat, bonū op⁹ desiderat.

Margin letters: F, G, H, I, K

c.per totum,& Deut.18. Sic igitur erat desiderare cõsecrationem in veteri testamento: sicut in nouo testamento desiderare Episcopatum, vel Ecclesiasticum beneficium (quia sunt honor,& onus simul) peccatũ est: ergo non erat illa consecratio desideranda, sed ipsi erant ad illam vocandi: sic in Episcopatu non erat desiderandus sed qui dignus esset erat ab ordinatore, aut ab electoribus assumendus. Signum euidentissimum huius est; quia quando aliquis Episcopatum recipit, inquiritur ab eo vtrum velit Episcopatum,& respondet bis nolle: si tamen ecclesia statuens illam cæremoniam præsupponeret, ꝙ ille, cui confertur Episcopatus, desideraret illum, induceret illum ad mentiendum, quod tamen absit à mentibus ortodoxorũ, vt tale quid fateamur. Præsupponit ergo ecclesia, ꝙ ille, qui Episcopatum accipit, inuitus accedit,& sic exprimit se nõ desiderare: sed quia si semper renueret, sibi conferri non posset, statuit ecclesia, vt cùm bis dixerit se nolle, in tertia vice dicat se velle, quasi in primis duabus vicibus dicat se nolle exprimens suam intentionem: in tertia dicit se velle ad monstrandam solam obedientiam,& recipiendam ordinatoris iussionem. Ex dictis igitur patet, ꝙ desiderare consecrationem in veteri testõ erat desiderare magnos redditus & honorẽ, ideo non debebant desiderare Aaron & filij sui, sed recipere illam ad diuinam iussionem. In nouo testamento nunquam est peccatum desiderare ordines in se: quia non est in eis aliquis honor, vel redditus per se,& necessariò consequens: ideo non oportet ꝙ Episcopi vocent aliquos ad promouẽdum eos. Sed ꝙ ipsi eant ad petendum ordines: in collatione beneficiorum est per contrarium: quia recipientes beneficia nõ debẽt desiderare, nec petere: collatores autem debent honestas personas,& idoneas, quibus conferant, inquirere. *Et filios eius.* Filij Aaron erant quatuor, s. Nadab,& Abiu,& Eleazar, atque Ithamar,& omnes hi fuerunt consecrati in sacerdotes, quod patet, quia Nadab, & Abiu, cùm fuerunt finiti dies consecrationis, conuenit totus populus ad faciendum magnam celebritatem,& cùm accessissent Nadab & Abiu ministrantes, tulerunt ignem alienum in thuribulis. & consumpti sunt ab igne altaris, qui egressus est à dño, vt patet Leuit.10.c. cùm dicitur: Locutus est Moyses ad Aaron,& Eleazar,& Ithamar filios eius: Capita vestra nolite nudare,& indumenta nolite scindere, ne fortè moriamini & super omnem cœtum oriatur indignatio: fratres vestri,& omnis domus Israel plangãt incendium, quod dominus suscitauit, vos autem non egrediamini fores tabernaculi, alioquin peribitis: oleum quippe sanctæ vnctionis est super vos. Patet igitur, ꝙ etiam isti duo consecrati erant oleo sancto,& sic omnes quatuor erant consecrati cum patre suo Aaron. *Ad fores tabernaculi.* Scilicet mittendo eos in atrium tabernaculi primò, deinde applicare eos ad ostium tabernaculi. Et hoc erat, vt viderentur præsentari Deo, quia Deus dicebatur quasi morari in tabernaculo: ducendo igitur illos ad fores tabernaculi, præsentari Deo videbantur, ad cuius iussionem sacerdotes efficiebantur. Etiam præsentabantur apud fores tabernaculi, quia ad hoc ꝙ induerentur vestes sacras, in quibus consecrarentur, debebant primò lauari, sed in labro æneo lauandi erant, quod situm erat apud ostium tabernaculi: ergo applicandi erãt ad ostium tabernaculi. Patet antecedens, s. ꝙ labrum æneum esset apud ostium tabernaculi, quia dicitur supra, ꝙ erat tentorium in introitu tabernaculi,& ante illud altare holocausti, labrum iter altare & tabernaculum, quod implebis aqua. *Et lotos aqua.* Idest ꝙ lauabantur ibi prius in aqua, quæ erat in labro æneo,& licèt hic non dicatur, oportebat, ꝙ aliquid aliud præcederet lotio-

Desiderare ordines in nouo te tõ non est peccatum.

A tionem, scilicet ꝙ sacerdotes exuerentur vestimenta communia, quæ habebant saltem aliqua illorum, vt superinduerentur sacris vestibus. Quod saltem de feminalibus verum esse constat, quia quandocunque ministrare debebant sacerdotes, induebantur feminalia linea, quæ erant sacra attingentia vsque ad renes, vt patet supra 28.c. sed non conueniebat accipere aliquã sacram vestem ante lotionem, ergo prius lauabãtur, quàm acciperẽt sacra feminalia: sed non est dicendũ, ꝙ induerẽt feminalia sacra super feminalia sua, ergo pri⁹ tollebãt feminalia sua,& deinde lauabãtur,& postea induebant feminalia sacra.

B

Quid designat lotio sacerdotum in veteri testamento.

QVAESTIO. IIII.

ISTA lotio fiebat ad literam,& ad significationẽ. Ad literam quidem, quia decens valde erat, vt nulla corporalis labes esset in illo, qui res sacras erat suis manibus tractaturus. Et ex hoc in ecclesia consuetudo laudabilis inoleuit, vt nullus dicat missam, nisi pri⁹ manus lauerit, ne corporis contagio res sacras, quæ corporales sunt, inhonestè coinquinet. Secunda rõ est propter significationem, quia corporalis immundicia interiorem designat immundiciam,& corporalis ablutio animæ nostræ designat puritatem:& quia C oportet, vt qui sacra tractat, pura intentione,& immaculata vita contractet: conuenienter hęc puritas in ablutione corporis designatur. *Indues sanctis vestibus.* Vocantur sanctæ vestes illæ, quas Deus iussit fieri, vt sacerdotes in eis ministrarent, vt patet supra 28. capitulo,& erant istæ vestes distinctæ secundum gradum ministerij: quia aliæ vestes conueniebant Aaron, qui erat summus sacerdos: aliæ conueniebant filijs eius, qui erant minores sacerdotes. Vocantur istæ vestes sanctæ, idest applicitæ ad cultum Dei, quia ad solam ministrationem in sanctuario erant illæ vestes: ad alios autem vsus nunquam applicandæ erant. *Vt ministrent mihi.* Idest vt ministrent coram me, quia Deus dicebatur esse in illis locis, in quibus ministraD batur ei. Quod apparet, quia dicebatur esse super altare holocaustorum, quia ibi ministrabatur in sacrificijs. Vel dicitur. *Vt ministrent mihi.* Idest ad honorem meum. *Et vnctio eorum.* Scilicet, qui vncti sunt,& consecrati oleo sancto. *In sacerdotium proficit sempiternum.* Idest proficit eis ad hoc, quòd sint sacerdotes, quasi dicat, quòd ista consecratio efficiat eos sacerdotes, sicut in nouo testamento sacramentum ordinis per characterem impressum efficit aliquem formaliter sacerdotem,& ante vnctionem non erant sacerdotes,& postea erant. Et dicitur. *In sacerdotium sempiternum.* Quasi dicat, quòd non efficiebantur per istam consecrationem sacerdotes ad vnam, vel duos dies, ita ꝙ iterum deberent vngi ad ministranE dum, vel quotiens ministrare vellent totiens vngi deberent, sed ꝙ semel vncti erant,& per illam vnicam vnctionem erant sacerdotes in æternum, idest quandiu viuerent, etiam si viuerent in æternum. Nam regula est generalis in sacramentis, quòd quando in aliquo sacramento character imprimitur non oportet iterari super eundem hominem, ita autem est de baptismo,& confirmatione,& ordine: quia si aliquis semel baptizatus sit in emundationem peccatorum,& dimissis peccatis iterum in eadem, vel in peiora relabatur, non tollitur character impressus per baptismum, nec vltra baptizari debet. Idem de ordine, quia semel ordinatus semper est ordinatus, etiam si degradetur, quia character inde-

Qñ in aliquo sacramento character imprimit, non debet reiterari supra eun dẽ hoiem.

indelebilis est: in his verò, quæ characterem non imprimunt, repetitionem fieri necesse est, vt in pœnitentia, & Eucharistia, & sacra vnctione extrema: consecratio autem sacerdotum veteris testamenti obtinebat locum ordinationum noui testamenti, ideo sicut in nouo testamento propter characterem non replicatur, ita nec ibi repetebatur consecratio. Vtrum autem in illa consecratione character imprimeretur, nihil refert, sufficit enim ꝙ ita erat ibi sacerdotalis potestas indelebilis, character autem nihil aliud efficit, nisi ꝙ indelebiliter concessam potestatem conseruat. *Fecitque Moyses cuncta, quę praeceperat dominus.* Non solùm ea, quæ hic exprimuntur, quia hic non ponuntur omnia necessaria ad consecrationem, sed omnia alia, quę erant necessaria: etiam si non exprimantur hic. Hæc G autem ponuntur supra 29. c. & Leuit. 8. Ideo cautè dixit hic litera, ꝙ fecit Moyses omnia, quæ præceperat dominus, & non dixit: fecit autem Moyses omnia hæc: quia dominus præcepit multo plura fieri, & illa fecit Moyses, sed non explicantur hic omnia illa, quia supra exposita fuit omnium horum narratio.

An sit in hoc cap. anticipatio.

QVAESTIO. V.

SCIENDVM autem ꝙ ponitur hic istud per anticipationem. Nam ista omnia supradicta continent H ipsam sacerdotum consecrationem, & multa alia: & hęc non fuerunt facta ante diem primam mensis primi anni secundi: quia in die illo, vt patet immediatè, & ante erectionem non potuit fieri consecratio sacerdotum: cùm ipsi deberent applicari ad fores tabernaculi, vt patet in litera supra, & tamen ante erectionem tabernaculi, & primam diem mensis primi anni secundi ponitur hic completio omnium istorũ, ergo anticipatio est. Respondetur, quòd hic ponitur completio rerum, quæ supra positæ sunt. Et ponitur dupliciter, quia primò ponitur in generali, & secundò ponitur in speciali. Dictum fuerat supra, quòd Deus mandauerat Moysi, vt collocaret omnia supellectilia tabernaculi, & erigeret ipsum tabernaculum, & ꝙ I consecraret sacerdotes. Omnia ista Moyses executus est, ideo ponitur hic, ꝙ executus fuerit: sed quia sic non patebat totaliter, qualiter executus fuerat: ponitur postea in speciali qualiter executus fuerit, obseruata per omnia forma mandati. Et sicut supra dictum fuerat, ꝙ in prima die primi mensis, &c. ita ponitur hic, ꝙ in prima die mensis primi fecit Moyses hæc. Et si quantum ad hoc considerare velimus, non est propriè anticipatio, quia anticipatio est in diuersis rebus, quando res, quæ postponi deberet, præponitur, & è contrario est recapitulatio: sed in eadem re totaliter ad seipsam non est recapitulatio, aut anticipatio: sic autem erat hic, quia idem significatur per hoc, quod dicitur: fecitque Moyses cuncta, quæ præceperat dominus: sicut per omnia, quę infra ponuntur vsque ad K locum illum. *Postquam cuncta completa sunt.* In quo particulatim digeritur quidquid vniuersaliter summatim collectum fuerat.

Igitur mense primo anni secundi, prima die mensis, collocatum est tabernaculum. Erexitque Moyses illud, posuit tabulas, ac bases, & vectes, statuitque columnas, & expandit tectum super ta- F bernaculum, imposito desuper operimento, sicut Dominus imperauerat. Posuit & testimonium in arca subditis infra vectibus, & oraculum desuper. Cumque intulisset arcam in tabernaculum, appendit ante eam velum, vt expleret Domini iussionem. Posuit & mensam in tabernaculo testimonij ad plagam Septemtrionalem extra velum, ordinatis coram propositionis panibus, sicut præceperat Dominus Moysi. Posuit & candelabrum in tabernaculo testimonij è regione mensæ in parte australi, locatis per ordinem lucernis, iuxta præceptum Domini. Posuit & altare aureum sub tecto testimonij contra velum, & adoleuit super eo incensum aromatum, sicut iusserat Dominus Moysi. Posuit & tentorium in introitu tabernaculi testimonij, & altare holocausti in vestibulo testimonij, offerens in eo holocaustum, & sacrificia, vt Dominus imperauerat. Labrum quoque statuit inter tabernaculum testimonij & altare, implens illud aqua. Laueruntque Moyses & Aaron, ac filij eius manus suas, & pedes, cùm ingrederentur tectum fœderis, & accederent ad altare, sicut præceperat Dominus Moysi. Erexit & atrium per gyrum tabernaculi, & altaris, ducto in introitu eius tentorio. Postquam omnia perfecta sunt, operuit nubes tabernaculum testimonij, & gloria Domini impleuit illud. Nec poterat Moyses ingredi tectum fœderis, nube operiente omnia, & maiestate Domini coruscante, quia cuncta nubes operuerat. Si quando nubes tabernaculum deserebat, proficiscebantur filij Israel per turmas suas: si pendebat desuper, manebant in eodem loco. Nubes quippe Domini incumbabat per diem tabernaculo, & ignis in nocte, videntibus cunctis populis Israel per cunctas mansiones suas.

Num. 9. Gloria dñi impleuit téplũ nube omnia obumbrante.

Igitur mense primo. Hic ponitur secundum, scilicet Moysi executio. *Igitur mense primo anni secundi.* Mandata fuerunt hęc ab aliquot diebus ante, vt supra fuit declaratum: cùm autem venit tempus completionis, Moyses incepit exequi, quę iussa sunt. Et hoc fuit in anno secundo in mense primo anni illius. Computantur isti anni ab exitu de Aegypto: nam licèt primus annus simpliciter esset primus annus creationis orbis, in quo inceperunt tempora & anni, & ante hoc

He-

Hebræi si computarent: tamen quando exierunt de Aegypto inceperunt mutare temporum computationes, quia maximum beneficium Iudæis factũ fuit, quando de Aegypto exierunt: nam ante non censebãtur viuere, cùm seruitute vilissima atque grauissima premerentur: cùm autem exierunt de Aegypto, visi sunt incepisse viuere: ideo tunc conuenienter inceperunt computari anni eorum, quasi ante nullos annos, aut dies habuissent, sicut & nullam vitam. Et isto modo dicimus de aliquo, qui euasit magnum periculum, quo moriturus necessariò videbatur, ꝙ illa die natus sit: & sic ex tunc vita sua computari posset. Ita est. n. de gentibus, ꝙ inceperunt computare singulæ annos suos ab aliquo euentu, quo nobilitate sunt, & esse in honore magno cęperunt. Sic Græci computauerunt annos regni sui ab Alexandro, quia in tempore eius maxima Greciæ gloria fuit Alexandro subigente sibi totum orbem, licèt antea reges habuerint. Sic Romani annos suos ab vrbe condita inceperunt, quia totum eorum bonum incepit cùm Roma condita est. Nos quoque annos nostros à Saluatoris nostri natiuitate computamus, cùm ante eum multi anni sæculi fluxerint. De his dictum fuit supra 12. cap. & Gen. 7. *Prima die mensis*. Et sic nondum erat vnus annus completus, quo exierant de Aegypto, quia exierunt de Aegypto, die quintodecimo mensis primi, cùm dicatur supra 12. c. ꝙ die quartadecima mensis erant immolaturi Phase, & die quĩtadecima exituri de Aegypto: ille ergo dimidius mensis deficiebat ad complendum integrum annum post exitum de Aegypto. *Collocatum est tabernaculum*. Scilicet ꝙ in illa die cępit erigi, & in illa die finita fuit erectio. Collocare autem tabernaculum est locare tabulas cum basibus suis, atque superponere cortinas, saga, & pelles arietinas rubricatas, atque hyacinthinas, quia ista erant partes tabernaculi: reliqua autem erant supellectilia sanctuarij. *Erexitque illud Moyses*. Idest mandauit erigi, quia non erexit Moyses per se, sed artifices erexerunt: quia tamen Moyses hoc fieri iusserat, ipse facere dicebatur: sicut dicitur de Salomone, ꝙ ædificauit Salomon domum domini, & ꝙ ædificauit domum saltus libani, vt patet 3. Reg. 6. & 7. cap. constat tamen ꝙ nihil Salomon suis manibus operatus est, sed cuncta manus artificum compleuerunt. *Et posuit tabulas*. Hic incipit declarare in particulari quod in communi, & cõfuso dixerat. Nam collocare tabernaculum signat locationem tabularum, & basium, & columnarum, & aliorum, quæ in litera continentur, & declarantur hic illa: nam nullo modo putandum est, ꝙ collocatio tabernaculi differat à locatione tabularum, & basium, & cęterorum, sicut partes non differunt à toto, cùm totum nihil aliud in seipso quàm partes contineat. *Et posuit tabulas*. Idest fecit poni tabulas: sic enim exponenda sunt omnia verba, quæ ad Moysen referũtur hic: erant autem tabulæ primum, quod in tabernaculo situabatur, quia super ipsas ponebantur alia, & erant totius constructionis fundamentum. *Ac bases*. Erant bases argenteæ acutæ positæ in extremitate cuiuslibet tabulæ secundum quam terræ coniungebatur, & erant duę bases pro qualibet tabula, vt sic firmius teneretur, quarum basium capita tabulis infigebantur in quibusdam cauaturis, reliqua autem pars terræ immittebatur. *Et vectes*. Qui erant in dorso tabularum immissi per circulos aureos ad continendum tabulas simul, ne simul defluere valerent. *Statuitque columnas*. Idest erexit eas. Erant columnæ nouem in tabernaculo, scilicet quatuor columnæ, quę distinguebant Sancta Sanctorum à reliqua parte sanctuarij, ante quas pendebat velum, & quinque, quæ erant in introitu tabernaculi, ante quas pendebat tentorium. *Et expandit tectum*. Accipitur tectum aliquando pro toto coopertorio tabernaculi, aliquando autem pro aliquo speciali: hic accipitur non pro omnibus, sed pro primo coopertorio, quia postea ponitur operimentum, quod distinguitur contra tectum. Erat igitur istud tectum de cortinis factis de hyacintho, & purpura, coccoque bis tincto, & bysso retorta opere plumario, vt patet supra 26. c. *Super tabernaculum*. Hic accipitur tabernaculum pro solis tabulis tabernaculi, quia antequam ponerentur cortinę in tabernaculo nihil positum erat, nisi tabulę ipsę, & columnæ: ergo tectum super solas tabulas ponebatur: sed dicitur poni super tabernaculum: ergo solæ tabulæ vocabantur tabernaculum. Aliquando accipitur tabernaculum pro tota illa domo coniuncta ex tabulis, & columnis, atque operimentis, & isto modo communiter accipitur, & distinguitur contra atrium, & sic accipitur supra 26. c. in principio, cùm dicitur: Tabernaculum verò ita fiet. & generaliter quãdocunque dicitur ad fores tabernaculi, siue ad ostium tabernaculi, accipitur pro illa domo. Aliquando accipitur pro toto sanctuario, scilicet pro sanctuario ꝓpriè dicto, & pro atrio tabernaculi. sic accipitur supra 39. c. cùm dicitur: Nihil ex vasis defuit, quę in ministerium tabernaculi, & in tectum fœderis fieri iussa sunt, & tamen refertur hoc ad omnia vasa tam atrij quàm tabernaculi, vt patet ibidem, quia supra computata fuerant vasa atrij, & tabernaculi. Alio modo accipitur tabernaculum pro velamento facto de cortinis, vt patet supra 26. c. cùm dicitur, ꝙ quinque cortinæ vniretur quinque cortinis, vt ex eis vnum fieret tabernaculum. *Imposito desuper operimento*. Idest super tectum ponebatur operimentum. accipitur operimentum distinctum contra tectum. Ad sciendum autem quid significet tectum, & quid operimentum, considerandum est, ꝙ in tabernaculo ponebantur quatuor coopertoria super tabulas, scilicet cortinæ, & saga cilicina, & pelles arietum rubricatæ, & pelles hyacinthinæ, vt patet supra 26. c. Ista nominantur duobus nominibus, scilicet tectum & operimentum, quanto plura signauerit tectum, tanto pauciora signabit operimentum, & è contrario. Cognito autem quot signantur per vnum, cognitum pariter erit, quot per alterum significantur. Sciendum autem ꝙ tectum aliquando ponitur ad signandum vnum solum de his operimentis, scilicet cortinas, aliquando autem ad signandum duo: & quando tectum signat solas cortinas, signat operimentum omnia alia tria velamenta, cùm tectum signat duo, operimentum signat alia duo. De primo modo habetur supra 26. c. cùm dicitur: Facies vndecim saga cilicina ad operiendum tectum tabernaculi, scilicet cortinas, vt patet ibidem. Operimentum signat omnia alia tria post cortinas. Et patet ibidem primò de sagis cilicinis, quia illa dicuntur esse ad operimentum tectum tabernaculi, vt dictum fuit. Item quia cum immediatè subiungeretur de pellibus arietum rubricatis, quæ ponebantur super saga cilicina subiunctum fuit, facies aliud operimentum tecto de pellibus arietum rubricatis. Ergo ante istud operimentum aliud præcesserat, & hoc erat de sagis cilicinis, quia nullum aliud erat ante, nisi saga cilicina, & cortinæ: de cortinis autem non poterat dici, ꝙ essent operimentum, cùm vocentur tectum, vt patuit supra. Secundum operimentum erat de pellibus arietum rubricatis. Tertium operimentum erat de pellibus hyacinthinis. Et sic dicitur in eodem c. immediatè, & super hoc rursus aliud operimentum de pellibus hyacinthinis. Aliquando operimentum signat duo: & tunc tectum signat alia duo de istis, scilicet tectum signat cortinas, & saga cilicina. Operimentum signat pelles arietum rubricatas, & pelles hyacinthinas. Sic acci-

Vnde cęperũt gentes annos suos computare.

Tabernaculũ quadrupliciter accipi potest.

Quatuor coopertoria hẽbat tabernaculum.

Quid sig. tectum.

accipitur supra 39.c. cùm dicitur obtulerunt tabernaculum,& tectum,& opertorium de pellibus arietum rubricatis,& aliud operimentum de hyacinthinis pellibus. Cùm igitur sola duo horum operimenta nominentur, necesse est alia duo nomine tecti subintelligi, s. cortinas,& saga cilicina. Qualiter autem hic accipiatur tectum, & qualiter operimentum, non constat, quia confusè dicitur, ꝙ positum fuit tectum, & desuper operimentum, non exprimendo quid tectum sit, aut quid operimentum: potest ergo vterque modus hic assignari, vt apparet, quia non magis repugnat hic intelligi per tectum solas cortinas, & per operimentum saga cilicina,& pelles arietum rubricatas, & pelles hyacinthinas, quàm ꝙ per tectum accipiamus cortinas,& saga cilicina,& per operimentum accipiantur pelles rubricatæ, & pelles hyacinthinæ. *Sicut dominus imperarat.* Qui mandauit poni quatuor velamina, quorum quædam tectum, quædam opertorium, aut operimentum dicebantur. *Posuit & testimonium in arca.*

Per testimonium quatuor intelligi possunt, & quæ sint.

QVAESTIO. VI.

VOCATVR testimonium ipsæ tabulæ decalogum continentes, quæ erant conditæ in arca ad firmum testimonium, ꝙ Deus dedisset legem Iudęis, & ꝙ præcepta dedisset, si fortè aliquis negaret quidquam horum. Qualiter autem tabulæ erant sufficiens testimonium ad probandum hoc contra negantes,& qualiter non possent surripi ab aliquo volente eas clam tollere, vt deficeret testimonium, dictum fuit supra 20.& 25.c. De hoc dicetur Deut.31.c. ibi vide. Potest etiam accipi hic testimonium pro vrna plena manna, quia ista erat in arca, vt patet ad Hebræ.9.c. & ista etiam erat testimonium, scilicet vt esset testimonium post generationes multas, ꝙ Deus aluisset Hebræos tali cibo in deserto, sicut patet supra 16. c. cùm dicitur: Sume vas vnum, & mitte ibi man, quantum potest capere gomor, & repone coram domino ad obseruandum in generationes vestras. Etiam potest vocari testimonium virga Aaron, quæ fronduit, quia erat in testimonium, ꝙ Deus diremisset litem de obtinendo sacerdotio in tribubus Israel, accipiendo ad se tribum Leuiticam, in cuius signum fecerat frondere virgam eius manentibus aridis cæteris virgis aliarum tribuum, vt patet Num. 17. c. ideo mandauit eam reponi coram domino, idest poni in arca, vt patet ad Hebræ.9.c. Etiam poterat vocari testimonium Deuteronomius liber, qui positus fuit in latere arcę, vt custodiretur ibi, vt patet Deut.31.cap. cùm dicitur: Postquam igitur scripsit Moyses verba legis huius in volumine, atque compleuit, præcepit Leuitis, qui portabant arcam fœderis domini, dicens: Tollite librum istum,& ponite illum in latere arcę fœderis, vt sit contra te in testimonium. Omnia igitur hæc erant testimonia,& erant in arca, vt inductum fuit: sed hic non accipitur testimonium pro aliquo alio, nisi pro tabulis. De manna ꝙ non intelligatur patet, quia istud testimonium, quod hic dicitur fuit positum immediatè in arca, vt facta fuit, & antequam erigeretur tabernaculum, vel cùm erigebatur tabernaculum, sed manna non fuit tunc positum in arca, ergo non intelligitur hic de testimonio, quod est manna. Antecedens patet, quia manna fuit positum qñ Aaron erat sacerdos: nam ipse illud posuit intrans coram domino ad ponendū, vt patet supra 16. c. cùm dicitur: sume vas vnum,& mitte ibi manna quantum potest capere gomor ad

F seruandum in generationes vestras: posuitque illud Aaron in tabernaculo reseruandum, sed Aaron nondum intrabat in Sancta Sanctorum quousque fuit sacerdos ministrans: sed ad hoc non habuit potestatem, donec fuit ritus consecrationis per dies consummatus septem, ergo non fuit positum manna in arca in vrna aurea vsque aliquot dies post erectionem tabernaculi, sed istud testimonium, de quo hic dicitur, erat positum, quando erectum fuit tabernaculum, vel tunc positum est: ergo non est hoc intelligendum de manna. Item quia Aaron posuit manna in arca, vt patet supra 16. c. cùm dicitur: Posuitque illud Aaron coram domino reseruandum: istud autem testimonium, quod hic ponitur, posuit in arca Moyses, vt patet in litera: ergo non erat idem.

G De testimonio, quod erat virga Aaron, quæ fronduit, intelligi non potest, quod patet dupliciter. Primò quia istud testimonium, de quo hic dicitur, positum fuit, quādo erigebatur tabernaculū, vt cognoscitur ex litera: virga autem Aaron fuit posita in arca post erectionem tabernaculi, ita ꝙ iam videbatur erectum tabernaculum ex aliquot diebus: ergo non est istud testimonium virga. Antecedens patet, scilicet ꝙ virga posita fuerit in arca post erectionem tabernaculi, quia dicitur Num. 17. cap. referi virgam Aaron in tabernaculum testimonij, vt seruetur ibi in signum rebellium filiorum Israel, ergo non fuit ista virga testimonium, quod Moyses dicitur hic posuisse in arca. Item secundo non potest hoc stare, quia quan-

H do ista virga fuit posita in arca, Aaron erat sacerdos,& quando positum fuit in arca testimonium, de quo hic agitur, Aaron non erat sacerdos: ergo non fuit idem testimonium hoc, quod hic dicitur, & virga Aaron. Patet vtraq; pars antecedentis, prima, s. ꝙ quando positum fuit istud testimonium, de quo hic dicitur in arca Aaron, non erat sacerdos, quia Aaron non fuit sacerdos vsq; post expletum ritum consecrationis, qui per septem dies celebrabatur,& tamen istud testimonium, de quo hic dicitur fuit positum in arca ante tēpus illud, quia fuit positum in ipsa erectione tabernaculi, vt supra apparuit. Secunda pars antecedentis, scilicet ꝙ Aaron erat sacerdos, quando virga posita fuit in arca. patet ex his, quæ habentur Num.16. & 17. ca.

I Nam Core, qui erat de Leuitis,& Dathan,& Abiron, & multi alij cum eis insurrexerunt in Moysen & Aaron, vt tollerent pro se sacerdotium Aaron, vt apparet Num. 16. c. deinde facta punitione in transgressores, mandauit Deus, vt adducerentur virgæ singulæ pro singulis tribubus,& Aaron attulit pro se, & tota tribu Leu. fecit autem Deus, vt virga Aaron, quæ sicca erat, frondes,& fructus emitteret. Et sic determinauit dominus, vt virga Aaron maneret coram domino, s. in arca ad determinandum litigia super quæstionē hanc de obtentu sacerdotij. Erat igitur tunc Aaron sacerdos, quia aliàs non insurrexisset totus cętus illorum conspiratorum pro sacerdotio contra Aaron: ergo non erat testimonium, quod ponitur hic virga.

K De testimonio autem, quod erat liber Deuteronomius, & positum fuit in arca, nō intelligitur hoc, quod dicitur hic,& hoc propter duo, primo quia istud testimoniū, quod hic ponitur, fuit positū in arca per manū Moysi, cùm dicitur: Posuit & testimonium in arca, s. Moyses, de quo erat totus contextus literæ: sed liber Deuteronomius non fuit positus in arca per manum Moysi, sed per Leuitas, qui portabant arcam, ergo non fuit hoc testimonium Deuteronomius. Patet antecedens Deut.31.c. cùm dicitur: Postquam ergo scripsit Moyses verba legis huius in volumine atque compleuit, præcepit Leuitis, qui portabant arcam fœderis domini, dicens: tollite librum istum, & ponite eum in latere arcæ &c. Posuerunt ergo Leuitæ, & non Moyses. Se-

Secundò quia istud testimonium, de quo hic dicitur, fuit positum in arca, sed Deuteronomius non fuit positus in arca, sed in latere arcæ: ergo non erat istud testimonium Deuteronomius. Prima pars antecedentis patet in litera, quia dicitur: posuitque illud Moyses in arca. De Deuteronomio, ꝙ fuerit positus in latere arcæ habetur Deut. 31. c. cùm dicitur: Tollite librum istum, & ponite eum in latere arcę. Et si dicas, ꝙ idem sit esse in arca, & in latere arcę, ideo ꝙ Deuteronomiꝰ sit in latere arcæ, & in arca. Respondetur, ꝙ non est idem, quia Apostolus ad Hebr. 9. c. enumerat omnia, quæ erant in arca, & dicit nihil fuisse in arca præter tabulas, & manna, & vrnam, & virgam Aaron, quę fronduit: de Deuteronomio nihil dicitur, ergo non fuit in arca, sed in latere arcæ. Item patet hoc, quia istud testimonium, quod hic dicitur, positum fuit in arca, quando erectum fuit tabernaculum, s. anno secundo ab exitu de Aegypto, vt patet hic. Testimonium autem, quod est Deuteronomius, non fuit positum in arca vsque ad finem anni quadragesimi, ab exitu de Aegypto, s. quādo mori volebat Moyses, quod erat in mense vndecimo anni quadragesimi, vt patet Deuteronomij 31. c. & patet ex processu totius libri Deuteronomij. Quia omnia fecit, & dixit Moyses anno quadragesimo ab exitu de Aegypto, mēse vndecimo, primo die mensis, vt patet Deut. 1. c. in principio: fuit igitur positio istius testimonij in arca, de quo hic dicitur annis triginta nouem, antequam poneretur Deuteronomius in latere arcæ. Concludendum igitur est de omnibus, ꝙ nihil posuit Moyses in arca nunc, quando posuit istud testimonium, de quo hic dicitur, nisi tabulas. *Posuitque testimonium in arca.* Ista est arca quam fecit Beseleel, quia ista sola fuit recondita intra Sancta Sanctorum, & nunquam fuerunt tabulæ in aliqua alia arca priusquam in ista positæ sunt.

An tabulæ legis fuerint in aliqua alia arca ab arca testamenti.

QVAESTIO. VII.

RABBI Salomon vult, ꝙ fuerint in alia arca antequam ponerentur in ista, & postquam facta fuit ista arca, eductæ sunt de alia arca, & positæ sunt in ista. Et ratio huius videtur esse, quia Moyses ascendit in montem pro tabulis secundis, & descendit cum eis septem mensibus antequam tabernaculum fieret totaliter, vt probauimus pręcedenti c. Ergo in istis septem mensibus fuerunt in aliqua arca, de qua adducerētur ad ponendum in illa, quam fecit Beseleel. Item videtur hoc innui ex litera Deut. 10. c. cùm dicitur: Feci arcam de lignis setim, cunque dolassem duas tabulas &c. & sequitur: Reuersusque de monte posui eas in arca, quam feceram. & sic innuitur ex ordine literæ, ꝙ prius fecisset arcam pro tabulis quàm tabulas dolasset, sed tabulæ dolatæ sunt in quinto mense anni primi, vt probauimus præcedenti cap. ergo arca facta fuit ante illud tempus: sed in arca, quam fecit Beseleel, non fuerunt positæ donec fuit principium secundi anni exitꝰ de Aegypto: ergo in alia arca fuerunt prius. Ad hoc respondetur, ꝙ tabulæ nunquam fuerunt in aliqua arca ante arcam istam, quam fecit Beseleel, sed in toto tempore postquam descendit Moyses de monte portans eas vsque ad tempus, quo facta fuit arca, fuerunt in aliquo alio loco honesto reconditæ: deinde facta arca ista positæ sunt in ea. Et cum arguitur de litera Deut. 10. c. Respondetur, ꝙ illa arca, de qua ibi dicitur, fuit arca, quam fecit Beseleel, in quam Moyses

Rñ. ad primã rationem.

A posuit tabulas, & de qua dicitur hic, & patet ex litera eadem, quia dicitur: Reuersusque de monte, descendi, & posui tabulas in arca, quam feceram, quæ hucusque ibi sunt: sed manifestum est, ꝙ quando Moyses ista loquebatur, s. in anno quadragesimo, ab exitu de Aegypto, quando moriturus erat, non erant tabulę in alia arca, nisi in arca, quam fecit Beseleel, quia postquam in ea positæ sunt nunquam fuerunt extractæ: potissimè cùm non possent esse in loco honorabiliori quàm in arca illa habente coopertorium totum aureum, & Cherubim aureos super se: ergo ista fuit arca, in qua primò litera eas positas refert. Et cùm obijcitur, quia in principio literæ dicitur, ꝙ fecit arcam de lignis setim, & dolauit tabulas, ita ꝙ prius fecerit arcam

Ad secundã rõnem.

B quàm dolauerit tabulas, non valet, quia est anticipatꝰ ordo, sicut solet sæpè in sacra scriptura, quia prius dolauit tabulas quàm faceret arcam, quia arca postea facta fuit per Beseleel, vt patet ex dictis in c. præcedenti, & necessarium est intelligi de illa arca, sicut hic inductum est. *Subditis infra vectibus.* Idest posuit vectes in arca. Erant isti vectes quædam ligna longa, quæ mittebantur per annulos aureos existentes in lateribus arcæ, vt posset portari arca in his vectibus. Et dicitur hic. *Subditis infra vectibus.* Non ꝙ vectes ponerentur subtus arcam, s. in parte inferiori arcæ, quia ibi nihil ꝓficerent vectes, sed ponebantur circa summitatem arcæ, s. apud coopertorium arcæ, siue propitiatorium: dicitur tamen ꝙ erant infra respectu propitiatorij, &

C Cherubim, qui erant supra, vt patet immediatè, cùm dicitur: Et oraculum desuper, idest ꝙ super vectes erat oraculum. *Et oraculum desuper.* Vocatur oraculum coopertorium aureum super arcam, quod alio nomine vocatur propitiatorium, quia Deus in ipsi loco existens propitiabatur peccatis totius populi: vel quia in die propitiationis, siue expiationis, quando sacerdos magnus intrabat ad Sancta Sanctorum ad petendum remissionem peccatorum populi, aspergebat sanguinem contra illam tabulam auream, quæ propitiatorium dicitur à propitiando: vel à die propitiationis ꝓpitiatorium dictum est. Vocatur alio nomine oraculum ab orando, quia Deus existebat ibi, & veniebatur ad orandum coram eo. Nam sacerdos cùm intrabat

D in Sancta Sanctorum, coram illo propitiatorio orabat Deum. Hoc oraculum desuper super arcam ponebatur, cùm esset coopertorium arcæ, vt patet supra 25. c. vbi dicitur, ꝙ propitiatorium, siue oraculum erat, quo operienda erat arca. *Cumque intulisset arcam in tabernaculum.* Primò statuit tabernaculum: deinde intulit arcam in illud, idest posuit illam intus, quia arca, & omnia supellectilia sanctuarij posita sunt postquam tabernaculum collocatum est. Et primum, quod positum fuit intra sanctuarium, fuit arca: cuius causa supra posita fuit. *Appendit ante eam velum.* Primò posuit columnas quàm poneret velum, sed ante vtrumque posuit arcam in parte interiori, & illa collocata fixit columnas ante eam, & ante columnas appendit velum

E de capitibus columnarum, vt esset distincta illa domus, quæ dicitur Sancta Sanctorum à domo exteriori, quę vocabatur sanctuarium, & ne posset videri arca ab omnibus sacerdotibus intrantibus in sanctuarium. *Vt expleret domini iussionem.* Idest hoc fecit, vt compleret mandatum Dei, quia Deus mandauerat ei sic facere, vt patet supra 26. c. *Posuit, & mensam.* Scilicet mensam propositionis, in qua erant panes: sicut infra dicitur. *In tabernaculum testimonij.* Idest intra tabernaculum testimonij. Quasi dicat, non erat in parte interiori, s. intra velum, vbi ponebatur arca, sed erat in parte exteriori tabernaculi. *Ad plagam septemtrionalem.* Idest contra septemtionem. Plaga signat hic regionem, vt cõiter accipitur in sacra scriptura. Quare autem in parte ista ponebatur

nebatur magis q̃ in aliqua alia dictum fuit supra.26.c. *Extra velum*.i.extra velum quod oppanditur ad tegendum atq; distinguendum sancta sanctorum. *Ordinatis coram propositionis panibus*. idest, ordinauit panes super mēsam, scilicet, posuit sex panes in vno ordine lineali contra istos, ita vt vnus panis opponeretur alteri pani, & alius alij, & sic de omnibus, & non esset maior linea, quæ continebat sex panes, quàm quę continebat alios sex; & hoc est quod dicitur Leui.24.ca. Accipies quoque similam, & coques ex ea duodecim panes, qui singuli habebunt duas decimas, quorum senos altrinsecus super mensam purissimam coram domino statues. Dicuntur seni positi, quia nomen senus ordinem denotat. Et erāt altrinsecus.i.sex contra alios sex. Sed cùm dicitur: ordinatis coram propositionis panibus. Queritur ad quid referatur, dictio, corā. Videtur enim ꝙ secundum literam referatur ad mēsam; quia immediatè supra dicebatur, ꝙ posuit mēsam in tabernaculum testimonij ad plagam septētrionalem extra velum ordinatis coram propositionis panibus. Sed dicendum est, quòd non refertur ad mensam, quia non ponebantur panes corā mensa, sed super mēsam. Sed dicendum quòd referebat ad velum sancti sanctorū, s.quòd isti panes erant ordinati contra velū, quia erat mensa posita ante velū, & sic panes respiciebant velū. *Sicut præceperat dominus Moysi*.idest, istud factum fuit, qa sic mandauit Moysi facere. *Posuit & candelabrum*.

De tribus distinctionibus sanctuarij.

QVAESTIO. VIII.

HOC erat de principalibus supellectilib' sanctuarij, Erat cādelabrum istud solum in toto sanctuario, quia in sanctuario erāt tres distinctiones.s.duæ intra tabernaculum, & vna, quę erat atrium. Intra tabernaculum erat prima distinctio sanctum sanctorū, qđ distinguebatur per quatuor columnas, & velū quod ante eas oppandebat a reliqua parte sanctuarii: in hac autem distōne non erat aliquod lumen, imò Deus volebat ꝙ esset valde obscurus, vt nihil ibi existens videri posset. Et hoc quia inter alas duorum cherubim erat angelus Dei loquens desup propitiatorium sacerdoti introeunti: & quia locutio non poterat fieri, nisi per organa, assumebat corpus aereum densum, quod visibile erat: si lux esset disponens medium ad hoc ꝙ spēs visibiles immutare possēnt potētiam susceptiuā, quia sacerdos introiens non erat dignus videre hoc. Et ista erat causa, quare Deus mandauit Moysi Leuit. 16.c. ꝙ qñ sacerdos magnus deberet ingredi solùm semel per annum in sancta sanctorū in festo propitiationis ferens secum sanguinem ad expiandum, ꝙ portaret vnum vas hñs prunas, & imponeret thymiama, vt vapor inde ascendens operiret propitiatorium, & nihil videret sacerdos, ne moreretur: ergo de hac parte, siue distinctione sanctuarii planum est, ꝙ nō debebat ibi poni lumen. Secunda distinctio erat post istam intra tabernaculum.s.pars exterior tabernaculi, quæ vocabatur sanctum, siue sanctuarium, & ista erat obscura, quia erat vndiq; clausa: & quia in hac nō erat aliqd, quod necessarium esset celari, cùm non appareret aliqua visio, ponebatur lumen: & istud lumen erat in illo vnico candelabro, quod habebat septem lucernas, scilicet, vnam magnā in hastili, & sex in capitibus sex calamorum, vt patet supra 25.& istud illuminabat totam domus partem, quæ vocabatur sanctum, quę cōtinebat in longitudine cubitos 20. in latitudine verò decem, vt aliàs probatum est, & satis in dictis nřis, supra 26.c. Erat tertia distō sāctuarii extra tabernaculū, quæ vocabat atrium: & ista non habebat aliquā lucernam, vel candelabrū, qa nō indigebat aliquo lumine, cùm esset satis clarum: qa non habebat tectum aliqđ, sed solùm erāt in circuitu erectæ columnæ cubitorū quinq;: tota ergo lux solis per diem illuminabat nullo interiecto impedimento totum spatii atrii. Erat ergo in toto tabernaculo solùm vnum cādelabrum, & hoc in secunda distōne tabernaculi. *E regione mensæ*.i.cōtra mensam. e est ꝑpositio, & signat ex.s.habitudinem localem, vt cōiter regio signat aliquam partem positionis.s.quemcunq; locum, & cum coniungunt istæ duę dictiones.s.ista prępositio e, & iste ablatiuus regione, signant è contra, vel a fronte. Erat ergo candelabrū è regione mensæ.i.cōtra mensam, quia mensa erat in latere septentrionali, vt patuit supra, & cādelabrum erat in parte meridiana. *In parte australi*.i.ad partē meridianam, & noīatur hic ista pars a vento flante ab illa parte mūdi, qui auster dicitur: quare autem in illa parte potius q̃ in alia tabernaculi poneretur cādelabrum, supra 25.ca.dictum est. *Locatisq́, per ordinem lucernis*. Lucernæ erant quædam vasa continentia oleum in summitatibus calamorum, & hastilis fixa, aut de ipso candelabro productiliter facta. Et istę lucernę erant locatæ per ordinem, quia erant s'm ordinem calamorum situatæ. *Iuxta præcepta domini*. Omnia ista Deus ꝑcepit dans formam Moysi, & ostendens ei exemplar ad agendum, & mandans iuxta illud exemplar debere fieri, vt patet sup.25.c. *Posuit & altare aureum*. Vocatur altare aureum altare thymiamatum: erant enim duo altaria, vnum.s. altare holocaustorum, in quo oīa sacrificia cremabantur, & aliud altare thymiamatum, in quo adolebatur thymiama, & istud, in quo adolebatur thymiama, vocabatur aureum, quia erat totum opertum aureis laminis, licet materia eius essent ligna setim, vt patet supra 30.c. *Sub tecto testimonij*.i.sub tecto tabernaculi, qa erat intra tabernaculum istud altare: aliud autem erat extra tabernaculum.s.in atrio eius. Dicitur hic testimonium. i.tabernaculum testimonii, qa testimoniū, quod erant tabulę non habebant tectum, sed tabernaculum, in quo erat testimonium habebat tectū.s.cortinas tegentes tabernaculum, & desuper tria operimēta.s.saga cilicina, & pelles arietum rubricatæ, & pelles hyacinthinę. *Contra velum*. Quod oppanditur ante sancta sanctorum. *Et adolebit super eum incensum*. Dñs mandauit fieri altare istud ad adolendum thymiama, & adoleri debebat thymiama per singulas dies in aurora quando incendebantur candelæ: & hoc faciebat Aaron & filii eius. De Aaron patet supra 30.c.de filiis ei' habetur supra 27.c.quando tamen isti nondum erant consecrati Moyses incendebat eas, & faciebat sacrificia, & omnes alios ritus sacerdotales: cùm verò consecratus fuit Aarō, & filii eius, ipsi fecerunt ista, sicut iusserat dominus. Moyses igitur primò adoleuit. i.cremauit incensum super altare thymiamatum quā Aaron, & filii eius: & de hoc dicitur hic quòd adoleuit super eo.i.in eo incensum. Vocatur istud incensum aromatum, quia erat factum de aromatibus, idest, de quibusdam speciebus, quæ vocantur aromata: nam istud incensum erat thymiama, & erat confectum ex multis speciebus opere pigmentarii, ut patet supra trigesimo capitu. inter quas species potissimum vocabantur aromata. *Sicut iusserat dominus*. Hoc ponitur ad abbreuiandum, quia supra trigesimo capitu. fuerat datum mādatum per extensum de compositione huius thymiamatis, & de ritu obseruationis circa illud: vt ergo non cogatur Moyses iterum repetere hic illa esse facta, quæ præcipiebantur ibi facienda, posuit quādam clausulam, per quam intelligeretur omnia alia esse facta, cùm dicitur; Sicut iusserat dominus, id est, ita facta fuerunt omnia, sicut mandauerat dominus: sed dominus mandauit illa per extensum supra trigesimo c.

ergo

ergo sic compleuit Moyses. *Posuit & tentorium in introitu tabernaculi.* Positis omnibus supellectilibus in tabernaculo, hic clauditur ipsum tabernaculum. Erat enim vnum latus tabernaculi, quod tabulas claudentes non habebat, sed ponebantur quinque columnæ in latere illo, & ante illas pendebat tentorium tegens totum illud latus, & vocatur illud latus introitus tabernaculi, quia per illud solum introibatur ad tabernaculum cæteris manentibus clausis: & iste introitus claudebatur tentorio, quod moueri poterat, cùm vellent sacerdotes intrare. *Et altare holocausti.* Istud erat secundum altare, in quo offerebantur holocausta, de cuius fabricatione dictum fuit supra vigesimoseptimo c. *In vestibulo testimonij.* idest, in introitu, siue apud introitum tabernaculi testimonij, scilicet, extra tabernaculum ad differentiam alterius altaris thymiamatum, quod ponebatur intra sanctuarium tabernaculi, scilicet, contra velum, vt supra dictum fuit. Vestibulum signat introitum domus, & ponitur aliquādo vestibulum pro ostio; interdum ponitur vestibulum pro spatio apud portam alicuius domus, quod tegitur aliquo tecto pendente extra parietes domorum: vt communiter fit in domibus. Primò modo non accipitur vestibulum hic, quia non est verum, ꝙ altare holocaustorū esset in vestibulo, idest, in introitu tabernaculi, quia tunc semper esset apertum ostiū tabernaculi, & ignis existens in altari cremaret sanctuarium tabernaculi, & fumus omnia interiora offuscaret. Item non potest sic poni, quia litera istius cap. repugnat ponens altare holocaustorum extra tabernaculum, vt patet supra, cùm dicitur: Labrum inter altare & tabernaculum, quod implebis aqua. Necessarium est igitur, quòd accipiatur secundo modo pro aliquo spatio, quod est ante ostium: & sic verum est, quòd in quodam spatio, quod erat ante tabernaculi introitum, locabatur altare holocaustorum. *In vestibulo testimonij.* idest, in vestibulo tabernaculi testimonij; quia testimonium, idest, tabulæ, quæ vocantur testimonium, non habebāt vestibulum, aut introitum, sed tabernaculum, in quo erant tabulæ. *Offerens in eo holocaustum.* Hoc fuit primo in consecratione Aaron, & filiorum eius, quia immediatè vt erectum fuit tabernaculum, subsecuta fuit consecratio ista sacerdotum, in qua multa sacrificia facta sunt, vt patet supra vigesimonono cap. vbi ponitur ritus, qui tunc fuit obseruatus, & Leuit. 8. c. holocaustum fuit oblatum per Moysen: tam ad honorem, & ritum consecrationis sacerdotum quàm ad ritum iugis sacrificij, vt patet Leuit. 8. c. quia sacrificia quotidiana non computabātur in sacrificijs pro consecratione sacerdotum, vt patet, cùm dicitur: absque ritu iugis sacrificii siue matutini, & vespertini sacrificij. *Et sacrificia.* Ista erant duplicia, quia quædam pro peccato, & quædam pacifica: vtraque enim in solennitate consecrationis oblata sunt, vt patet supra vigesimonono c. *Quæ dominus imperauerat.* Ibi enim Deus mandauit quid obseruari deberet in ritu sacrificiorum, & in tota consecratione sacerdotū. *Labrum quoque statuit inter tabernaculum testimonij & altare.* Labrum æneum erat vas continens aquam, vt lauarentur ibi ministraturi sacerdotes, istud fuit positum in atrio, & fuit apud tabernaculi introitum; et magis coniunctum erat tabernaculum quā altare, quia erat inter tabernaculum & altare, vt dicit litera. Erat autem apud altare, scilicet, apud altare holocaustorum, quia aliud erat intra tabernaculum contra velum. *Implens illud aqua.* Quia erat futura immediatè ministratio, quia sacerdotes consecrandi erant. Et ad hoc primò lauare debebant manus, vt patet supra in principio, cùm dicitur: Applicabis Aaron, & filios eius ad fores tabernaculi, & lotos aqua indues sanctis vestibus. Et subditur hic immediatè ministratio, ad quam proficiebat aqua labri ænei, cùm dicitur. *Laueruntque Moyses, & Aaron, & filij eius manus suas, & pedes.* Moyses lauabat manus, & pedes, quia ipse ministraturus erat in consecratione sacerdotum, quia tunc nullus alius sacerdos erat, Aaron lauabat manus & pedes, quia induendus erat sacras vestes, et suscepturus consecrationem: filij eius similiter induendi erant vestes minorum sacerdotum, et conformiter consecrandi, ideo lauare debebant manus suas ac pedes.

Vestibulū quid.

Quare ministraturi in veteri testamento lauabant manus, & pedes, & non alia membra.

QVAESTIO IX.

QVARE magis lauantur istæ partes corporis quàm aliæ. Respondetur quod causa est duplex, scilicet literalis, & secundum significationem. Causa literalis euidens est; quia decentissimum est, vt ministri, qui res sacras tangunt, toto corpore mundi sint: quia sicut in animabus, ita & in corporibus proportionaliter munditia exigitur ministrorum. Et quia in his duabus partibus corporis, scilicet in manibus & pedibus immunditia potissimum contrahitur; ideo in his lotio facienda est: manus namque ad contrectandum omnes res applicantur, cùm sint organum organorum, vt patet in secundo de anima: ideo ex rerum impuritate immunditiam trahunt. Pedes etiam quia in puluere versantur inficiuntur, et totæ tibiæ: ideo hos lauari decet: cæterę autem corporis partes, quia vestibus contectæ sunt, & vsibus bannausis non applicantur, lauari non oportet. Et si forte arguas de immunditia seminali, per quam partes genitales, et quæ vicina sunt per pollutionem, vel alias, interdum inhonestè inficiuntur. Respondetur quòd ista immunditia magna erat, & non solùm repellebat a ministrando, sed etiam ab accessu sanctuarij, et si aliquis sic pollutus accederet ad sanctuarium, polluebat illud, et ipse erat iniquitatis reus, vt patet Leuit. 15. et Numeri 19. c. Sed quia immunditia seminalis fiebat multipliciter, erat multipliciter abluendum: nam quidam polluebantur semine effuso per somnium nocturnum, et isti immundi erant donec lauarentur. Nam cùm per noctem polluti fuissent semine, in aurora exibant extra castra, et lauabant ad vesperam carnem suam aqua, et post solis occasum redibant ad castra: in die ergo, in qua pollutio alicui sacerdoti accidisset, ministrare nō poterat. De hoc Deuteronom. 23. c. Alio modo polluebatur aliquis semine per coitum, quia coibat cū aliqua fęmina: et quantum est ad contrahendam istam corporalem irregularitatem nihil magis erat, quòd coiret cum vxore, quàm cum aliqua alia illicito coitu: et tunc erat iste pollutus, et lauabat aqua totam carnem suam, atque erat immundus vsque ad solis occasum, vestem quoque si quam habuerit, cùm effudit semen coitus, lauabit aqua, et immunda erit vsque ad vesperam, deinde mundus erit homo, & vestis, vt patet Leuit. decimoquinto capit. Alia immunditia seminalis erat, cùm homo fluxum seminis inuoluntarium habet, quia per singula momenta fluere non cessat, & hæret partibus genitalibus, atque cæteris vicinis concretus atque inspissatus fœdus ille humor: et ista magna immunditia est, quia non solùm iste homo in se immundus est, sed etiam omnia, quæ tangit inquinata sunt, vt patet Leuit. decimoquinto capit. et iste semper erat ab alus segregatus, donec curaretur a morbo suo:

Tertio de anima tex. com. 38. Quarto de part. animalium cap. 11.

Multiplex immunditia seminalis erat apud Hebręos.

ſuo: cùm vero mundatus eſſet, computabat ſeptem dies poſt purificationem ſuam, & in die octauo offerebat ſacerdotibus pro ſe duos pullos columbæ, vt ex eis fieret ſacrificium, vt patet in præallegato capitulo, & ſic mundus erat. Cùm igitur ſacerdos aliquis tenebatur aliqua iſtarum immunditiarum, non poterat miniſtrare, nec accedere ad ſanctuarium, ideo præſupponitur, quòd volens accedere ad miniſtrandum mundus eſſe debet ab omnibus his. Cùm verò manus, & pedes lauat, hoc eſt ad abſtergendum maculas communes, quæ non inducebant aliquam irregularitatem excludentem ab acceſſu ſanctuarij, vel miniſtratione. Cauſa ſecunda, quæ erat ſecundum ſignificationem, hæc eſt, ſcilicet quòd munditia exterior atteſtatur munditiam interiorem, quia proportionaliter ſe habent. Et quia interior munditia in duobus eſt, condecet in parte exteriori in duobus eſſe munditiam: actus namque noſtri, & noſipſi tunc perfectè mundi ſumus, cùm in nobis affectiones, & operationes mundæ ſunt: iſta autem ſignantur per manus & pedes. Manus namque ſunt, maximè operatiuæ inter omnia alia organa, ideo Ariſtot. in tertio de anima vocat eas organũ organorũ. Per noſtras igitur operationes manus lotæ ſignant: quare in ſacerdotibus, in quib' actionũ puritas ſuper omnes alios lucere debet, manus lotas eſſe neceſſarium eſt. Pedes affectiones notant, quia ſicut in aliquid pedibus tendimus, ita affectionibus ad bona, vel mala properamus. Tunc ergo pedes noſtri mundi ſunt, cùm affectiones noſtras ſine omni fece terrenæ ſordis incoinquinatas obſeruamus. Et iſte eſt vltimus, & maximus gradus munditiæ, cùm non ſolum actiones, ſed affectiones emundamus. Sic dicebat Saluator noſter Chriſtus Ieſus Ioan. decimotertio capitu. cùm Petrus petijſſet lauari manus, & caput: Qui lotus eſt, non indiget, niſi vt pedes lauet: ſed eſt mundus totus: quaſi dicat, munditia eſt in operationibus, ſed iſti, qui ad hanc operationum peruenerunt puritatem, adhuc aliquas affectiones immundas habent terrenæ labis puluere inquinatas: ideo indiget, vt pedes lauet iſtam abſtergendo labem. Perfecta ergo munditia in manibus, & pedibus eſt, cùm vtrunque lotum eſt. *Cum ingrederentur tectum fœderis.* ideſt, quando intrabant ad miniſtrandum in tabernaculo. Non eſt autem intelligendum quòd omnes iſti ſimul ad tabernaculum intrauerint, quia quando intrauerunt ad tabernaculum, intrabant ad miniſtrandum in eo, ſed non intrauerunt omnes iſti ſimul ad miniſtrandum; quia primò intrauit Moyſes antequam iſti eſſent conſecrati in ſacerdotes, & adoleuit incenſum in altare thymiamatis, & incendit lucernas, & durauit iſta miniſtratio Moyſi dum conſecrati ſunt ſacerdotes in illis ſeptem diebus, quia tunc ipſi non miniſtrabant, ſed Moyſes omnia faciebat, vt apparet ſupra vigeſimonono, & Leuit. 8. c. in die octauo cùm completum eſſet tempus conſecrationis eorum, inceperunt miniſtrare, vt patet Leuit. nono capitulo, cùm dicitur: facta autem octaua die, vocauit Moyſes Aaron, & filios eius, ac maiores natu Iſrael; dixitque ad Aaron: tolle vitulum de armento &c. ſi enim tota litera capituli eiuſdem reſpiciatur, ſatis apparet quòd tunc nouiter Aaron, & filii eius inceperunt miniſtrare, quia datur eis regula miniſtrandi tanquam miniſtrare neſcientibus. Item quia tunc vocatus fuit totus Iſrael ad videndum nouiter miniſtrare Aaron, & filios eius: quod non eſſet ſi iam aliis diebus miniſtraſſent: ſicut nunc quando aliquis nouiter miſſam celebrat, veniunt multi ad honorandum feſtiuitatem illam. Item quia in eadem die Nadab, & Abiu tanquam neſcientes miniſtrare, cùm intrare

Vltim' gradus munditiæ cum affect' ões & actiones hominis mũdæ ſunt.

F deberent ad miniſtrandum ſuper altare thymiamatis, vt ponerent thymiama ſuper altare, & accipere deberent de igne, qui erat ſuper altare holocauſtorum, ſumpſerunt ignem alienum, vnde ignis egreſſus a domino de altari holocauſtorum vorauit eos, vt patet Leuit. decimo capitu. continuata litera. capitulo nono: in ſeptem ergo diebus præcedentibus, ſolus Moyſes intrabat in tabernaculum; quia ipſe ſolus miniſtrabat, ſed in octauo die, quando iam erat completa conſecratio, inceperunt miniſtrare Aaron, & filii ſui, & tunc inchoauerunt introire in tabernaculum ad incendendum lucernas, & cremandum thymiama. *Cum ingrederentur tectum fœderis.* ideſt, cum ingrederentur tabernaculum fœderis. Aliquando

G vocatur tabernaculum fœderis, & aliquando tabernaculum teſtimonij; & vtraque denominatio fit a tabulis lapideis decalogum continentibus, quæ intra tabernaculum illud in arca continebantur. Vocantur autem illę tabulæ fœdus, ideſt pactum, quia in illis continebantur omnia pręcepta, quæ pepigerat Iſrael cum Deo obſeruare. Vocantur tabulæ illæ teſtimonium, quia ipſæ ſeruabantur in teſtimonium contra Iſraelitas, ſi negarent legem datam a Deo: vel negarent aliquod de illis præceptis, ideo tantum erat vocare illud tabernaculum fœderis, vel teſtimonij: ſicut vocare tabernaculum duarum tabularum decalogi. *Et accederent ad altare.* ſcilicet, ad altare holocauſtorum: non enim poteſt hic intelligi de altari thy-

H miamatum, quia tunc non oporteret iterari, cùm dicitur: & accederent ad altare: nam dicendo cum ingrederentur tectum fœderis, ſufficienter intelligebatur quòd accederent ad altare thymiamatum, quod erat intra tabernaculum: ergo ſi pro illo intelligeretur non replicaretur, & accederent ad altare: ſed replicatur: ergo non poteſt intelligi de illo altari, ſed de altari holocauſtorum, quod non erat intra tabernaculum. Et patet etiam fundamentum huius, quia non ſolùm erat neceſſarium lauare manus, & pedes ad miniſtrandum intra ſanctuarium, ſed etiam ad miniſtrandum in altari holocauſtorum, quod erat extra, quia ibi erat vna de potiſſimis miniſtrationibus: ſed ponendo quòd intelligeretur hic

I altare pro altare thymiamatum, non daretur quòd oporteret lauari manus, & pedes quando accedere deberent miniſtrantes ad altare holocauſtorum, & ſic regula hic poſita non eſſet completa. Dando autem quòd intelligatur altare iſtud pro altari holocauſtorum, erit perfecta regula; quia non oportebit ſacerdotes lauari manus, & pedes, niſi quando acceſſerint ad loca, quæ ponuntur hic, ſcilicet, cum intrauerint in tabernaculum, vel cum acceſſerint ad altare holocauſtorum. Non ſunt enim alia loca, in quibus fieri oporteat adminiſtrationes ſanctuarii, niſi iſta, quæ hic nominantur. Ergo ad hæc ſola manus lauari oportet. *Sicut præceperat dominus*, ideſt, quod ideo iſti lauerunt manus quando accedebant ad mi-

K niſtrandum ad prænominata loca: quia dominus mandauerat. Mandatum iſtud de lauando habitum fuit ſupra vigeſimonono capitulo, & trigeſimo capit. *Erexit & atrium.* Ideſt erexit columnas & tentoria atrii. Accipitur dupliciter atrium: vno modo pro ſpatio in circuitu tabernaculi circundato quatuor lateribus, quorum duo, ſcilicet meridionale & ſeptentrionale erant cubitorum centum, orientale & occidentale erant cubitorum quinquaginta, & iſto modo accipitur ſupra, cum dicitur: Et circundabis atrium tentoriis. Manifeſtum eſt quòd non poteſt ibi accipi atrium pro tentoriis, ſed pro ſpatio intercepto inter tentoria circundãtia, aliàs non diceretur atrium circundari tentoriis. Alio modo accipitur atrium

Atriũ ſanctuarij dupliciter ſumi poteſt.

pro

pro circundatione tentorium, ideſt, pro ipſis tentoriis poſitis in circuitu, & columnis non conſiderando ſpatium intermedium, & iſto modo accipitur hic, cùm dicitur: & erexit atrium per gyrum, ideſt erexit columnas, & tentoria. Nam accipiendo pro ſpatio intercepto inter columnas & tentoria, non eſt verum, quòd erigeretur atrium, quia impoſſibile erat erigi, ſed accipitur pro columnis, & tentorijs; quia iſta erecta ſunt. *Per gyrum tabernaculi, & altaris*, ideſt, quòd tentoria, & columnæ atrij erant in circuitu atrii, ideo enim vocabatur atrium tabernaculi: non tamen eſt intelligendum, quòd illa tentoria atrii eſſent immediatè apud tabernaculum; quia magnum ſpatium erat inter tabernaculum, & atrii parietes: quod manifeſtatur ex continentia atrii & tabernaculi. Nam tabernaculum in longitudine ſua habebat cubitos triginta, ſcilicet in latere meridiano, & totidem in ſeptentrionali; quia erant in quolibet iſtorum laterum tabulæ viginti, quarum quælibet habebat in latitudine cubitum, & dimidium, qui ſimul efficiebantur cubiti triginta. In latitudine autem erant cubiti decem. Et patet hoc ex latere occidentali, quod habebat tabulas octo, quarum ſex faciebant nouem cubitos, & duæ aliæ paruæ faciebant vnum cubitum, vt patet ſupra vigeſimoſexto capit. Atrium autem erat habens in longitudine cubitos centum, vt patet ſupra vigeſimoſeptimo capitulo. quia mandauit Deus poni in latere ſeptentrionali tentoria cubitorum centum, & in latere meridiano totidem cubitorum tentoria: in latitudine verò continebat cubitos quinquaginta, vt patet ſupra vigeſimoſeptimo capitulo: quia mandauit in latere occidentali poni tentoria cubitorum quinquaginta: ſupererat ergo latitudo atrii latitudinem tabernaculi cubitis quadraginta, & longitudo atrii longitudinem tabernaculi cubitis ſeptuaginta. Si ergo poneretur tabernaculum intra atrium ſecundum æquidiſtantiam, vt quadratum minus in quadrato maiori, diſtabat quodlibet latus atrij longitudinis a quolibet latere longitudinis tabernaculi cubitis viginti: quod patet de quinquaginta, tollendo decem de medio, quia vtrinque manebant viginti. D
Si autem conſideremus latera latitudinis, diſtabit quodlibet latus latitudinis tabernaculi a quolibet oppoſito latere latitudinis atrii cubitis trigintaquinque. Quod patet, quia cum inter latus orientale tabernaculi, quod eſt latus latitudinis, & latus occidentale, quod eodem modo eſt latus latitudinis, eſt diſtantia cubitorum triginta, ſcilicet, tota longitudo tabernaculi, vt ſupra declaratum eſt. Ponantur ergo iſti triginta cubiti tabernaculi, qui auferantur de medio centum cubitorum longitudinis atrii, manebit in toto alio ſpatio quantitas cubitorum ſeptuaginta, qui per æquale diuidantur correſpondebit cuilibet parti ſpatium cubitorum trigintaquinque: ergo tantum diſtabit latus occiden- E
tale tabernaculi a latere occidentali atrii: & latus orientale atrii a latere orientali tabernaculi. Patet igitur quòd non erat immediatum vallum atrii ad parietes tabernaculi. Cuius ratio erat, quia inter atrium & parietes tabernaculi eſſe debebat altare holocauſtorum, & labrum, & magnum ſpatium pro offerentibus, vbi epularentur, & coquerent ſacrificiorum carnes. *Tabernaculi, & altaris*. Dicitur etiam quòd erat per gyrum altaris, quia altare holocauſtorum erat extra tabernaculum, & includebatur intra atrium. Eodem modo dicendum erat de labro æneo, quia labrum æneum erat extra tabernaculum, & erat intra atrium: ſed non ponitur de

Quid ſignificet vallum vide inferius in q. 14. parũ poſt med.

A eo, quia dicendo quòd erat in gyro tabernaculi & altaris, neceſſariò intelligitur quòd erat in gyro labri ænei, quia labrum æneum erat inter tabernaculum, & altare, vt patet ſupra in iſto capitu. ergo quidquid ambit tabernaculum, & altare, ambit labrum æneum: ſicut quidquid continet in ſe circulum, continet in ſe centrum eius. *Ducto in circuitu eius tentorio.* ideſt, poſito tentorio in circuitu atrii. Hic accipit alio modo atrium, ſcilicet, pro toto ſpatio contento inter tabernaculum, & columnas, & tentoria columnarum. & in circuitu eius ducebatur, ideſt circundabatur tentorium: nam accipiendo pro illo circuitu atrii atrium, ſicut ſupra dicebatur: non rectè diceretur quòd in circuitu eius duceretur tento-
B rium. Vocatur tentorium cortina facta de byſſo retorta, & non erat tentorium vnum, ſed plura, quia in latere meridiano mandabat Deus poni tentoria cubitorum centum, & tentoria cubitorum totidem in ſeptentrionali, & in occidentali tentoria quinquaginta cubitorum, & in orientali erant tentoria triplicia, ſcilicet quoddam ad extremitatem contra latus meridianum, & aliud contra latus ſeptentrionale in extremitate lateris eiuſdem, & aliud tentorium in medio, quod erat alterius modi, ſcilicet de byſſo, & purpura, & hyacintho, coccoque bis tincto. Vocatur tamen tentorium, quaſi eſſet vnum: quia contiguabantur omnia tentoria, ita vt vnum viderentur. *Poſtquam cuncta*. Hic ponitur tertium, ſcilicet diui-
C na approbatio. Approbauit enim Deus opus illud totum manifeſtando gloriam ſuam in nube: ſicut in ſacrificiis dicitur, quòd quando fumus directè eleuabatur in cęlum, quòd Deus approbabat ſacrificium, ita in nube replente tabernaculum. *Poſtquam cuncta perfecta ſunt.* Ideſt poſtquam erectum fuit tabernaculum, & ſituata fuerunt omnia, vt decebat, ita quòd nihil maneret agendum. *Operuit nubes tabernaculum teſtimonij.*

Quæ fuit nubes, quæ operuit tabernaculum.

QVAESTIO X.

QVAE nubes fuerit iſta dubitatur. Et fortè dices, quòd iſta erat columna nubis, quæ dirigebat Iſraelitas, quia non fit hic mentio de aliqua alia nube, & non oportet poni pluralitatem ſine neceſſitate, ſed ſufficit poni columnam nubis: ergo non oportet poni aliquam aliam nouam nubem. Sed dici poſſet, quòd non erat iſta nubes, quæ dirigebat Iſraelitas, quia illa vocatur columna nubis, vt patet ſupra in multis locis, hic autem non vocatur columna, ſed nubes. Reſpondetur quòd iſta fuit columna nubis, quæ dirigebat Iſraelitas. Et quando obiicitur, quòd illa vocabatur columna nubis, & iſta vocatur nubes, non valet: quia aliquando mutatur nomen. Et patet quòd neceſſariò accipiatur nubes pro illa, quæ dirigebat eos in via, quia immediatè dicitur, ſcilicet: quando nubes tabernaculum deſerebat, proficiſcebantur filii Iſrael per turmas ſuas, ſi pendebat deſuper, manebant in eodem loco. Item patet hoc, quia ſupra decimotertio capitulo. vbi primò agitur mentio de iſta nube, dicitur quòd erat columna nubis, & columna ignis: idem patet ſupra quartodecimo capitulo, & eodem modo dicitur hic, ſcilicet: Nubes quippe domini incubabat per diem tabernaculo, & ignis in nocte videntibus filiis Iſrael. idem patet Numeri. 9. capit. vbi ponuntur eadem. Et vocatur nubes iſta, quæ dirigebat, & quæ manere faciebat Iſraelitas,

litas, & aliquando recedere faciebat, cùm ipsa mouebatur. Dicitur autem ista nubes operuisse tabernaculum; quia antequam fieret istud tabernaculum, nubes erat super paruum tabernaculum extra castra, vt patet supra trigesimotertio capitulo, cùm dicitur. Aspiciebant tergum Moysi, donec ingrederetur tentorium, ingresso autem illo tabernaculum fœderis descendebat columna nubis, & stabat ad ostium, loquebaturque cum Moyse. Quando autem fuit completum sanctuarium, & erectum, non fuit positum extra castra sicut tabernaculum paruum, sed erat intra castra: & nubes, quæ ante sedebat super tabernaculum paruum extra castra deseruit illud, & venit ad tabernaculum fœderis, & operuit illud, quia forte dilatata fuit columna nubis super totum tabernaculum, ita vt haberet magis formam nubis, quàm columnæ: & tunc non stetit alta nubes super tabernaculum, quasi pendens sicut postea erat: sed applicabat extremitas nubis extremitati tecti tabernaculi: & non solùm super tectum, sed etiam in circuitu parietum tabernaculi: aliàs non diceretur operire tabernaculum. *Et gloria domini impleuit illud.* Vocatur gloria domini ista nubes, quæ sicut supra & in circuitu operiebat, ita intra replebat. Et vocatur gloria domini; quia ista nubes monstrabat maiestatem Dei, scilicet quòd illa nubes erat aliquid pertinens ad Dei magnitudinem, & honorem; sicut vestes pertinent ad alicuius apparatum, & reuerentiam. Dicitur impleuisse tabernaculū gloria domini, quia totum spatium interius tabernaculi erat plenum nube. *Nec poterat Moyses ingredi tectum fœderis.*

Quare Moyses cum erectum fuit tabernaculum, non potuit illud ingredi.

QVAESTIO XI.

ALIQVI dicunt quòd Moyses poterat intrare tabernaculum, quia illa nubes interius existens nihil impediebat eum, quia lucida erat, & videre poterat per eam, sed non poterat intrare, idest non audebat intrare propter reuerentiam Dei, quia erat maiestas Dei in nube: sicut cùm fuit in monte Sinai minans oues, cùm esset pastor: & vidit ardere rubum, & quòd non combureretur: volensque accedere, dixit: Vadam & videbo visionem hanc magnam. & tunc prohibitus fuit a Deo in rubo dicente: Caue, ne appropies, inquit, huc: locus enim, in quo stas sanctus est. Ita igitur cùm vidit Moyses nubem illam, non audebat Moyses intrare: sic etiam factum fuit supra vigesimoquarto capitulo, cùm ascendit Moyses super montem Sinai, & in vertice eius erat gloria domini in fumo, & igne, et magna nebula: accedens autem Moyses propè non ausus fuit vltra intrare, sed habitauit septem diebus ante illam nebulam, & in septimo die vocauit Deus illum de medio nebulæ.

Doct. decten. Sed satis dicendum videtur, quòd Moyses nō poterat intrare in tabernaculum fœderis, quia illa nubes, quę operiebat tabernaculum, & quæ replebat (licèt esset lucida) tamen quia erat densa, non erat transparens, & visui patens: sicut nos sentimus in magna nebula, quæ interdum facit nos non posse vltra eam videre, licèt ipsa in se obscura non sit, sed est densa: nubes etiā interdum multæ albæ sunt, & lucidæ: quia tamen dēsæ sunt, non sunt diaphanæ, & tollunt nobis visum cęli. Quòd autem ista nubes ita esset densa satis arguitur, quia intra eam loquebatur angelus loco Dei, sicut patet supra 33. c. s. ingresso autem illo, idest Moyse tabernaculum fœderis, descendebat columna nubis,

F & stabat ad ostium, loquebaturque cum Moyse cernentibus vniuersis: idem patet Numeri. 13. cap. sed ad istam locutionem necessarium erat formari ibi corpus habens organicum modum, ad quod erat necessaria magna condensatio nubis totius, vt non videretur corpus multum condensatum ibi ad formandum voces. Dicendum igitur ibi nubem illam multum esse densam, ita vt non esset visui transparens, nec Moyses potuerit videre aliquid intra tabernaculū, sed hoc non semper durauit, sed paulisper ablatum est, ita vt non maneret aliquid de nube illa interius, & sic fuit factum in templo Salomonis, quando completum fuit, vt patet 3. Reg. 8. capit. cùm dicitur: Factum est autem cùm exissent sacerdotes de sanctuario, nebu-

Nubes & primo operuit tabernaculū cū statim erectū fuit satis densa fuit.

G la impleuit domum domini, & non poterant sacerdotes stare, & ministrare propter nebulam: impleuerat enim gloria domini domum domini. & illa nebula satis patet, quòd erat ita densa, quòd impediebat ministrationem, cùm dicitur, ꝙ non poterāt sacerdotes stare, & ministrare propter nebulam. Ista nubes operuit tabernaculum, & impleuit illud ad signandam diuinam acceptationē, quia nubes mouebatur a Deo: nam ille motus non erat naturalis: cùm motus naturalis nubium sit super montes altissimos motu circulari, cum tota sphęra aeris, et ignis, vt patet per Aristotelem in 3. Meteororum: nec mouebatur ista nubes motu recto per impetum venti impellentis; quia tūc non sisteret nubes, nec inclinaretur vsque ad terram

H ad subintrādum sanctuarium, sed ista subintrabat sanctuarium, & totum implebat ibi sistendo: ergo non mouebatur ex impetu venti impellētis: mouebat igitur Deus istam nubem, vel aliquis mandato Dei: ergo manifeste apparebat diuina acceptatio, ꝙ ista nubes coopetiret tabernaculū: vel impleret illud, & ad hoc Deus illam posuit, ideo dicitur ꝙ impleuit gloria domini tabernaculum. *Nube operiente omnia.* Idest colūna illa nubis, quæ erat per totum tabernaculum intus, & extra diffusa replebat omnia, & cooperiebat, ita vt videre non posset. Ex hoc inducitur, quod ante dicebatur, scilicet ꝙ Moyses non poterat ingredi in taberna-culum, quia nihil videbat, et non propter reuerentiā: nam si esset propter reuerentiā maiestatis Dei repræ-

I sentatę in nube, non solùm non intraret Moyses in tabernaculum, si nubes repleret omnia; sed etiam si solùm esset nubes intra aliquas partes: sed in litera ponitur pro causa quòd non poterat Moyses intrare in sanctuarium, quia nubes replebat omnia, & non solùm quòd replebat, sed magis quia dicitur: operiente omnia, idest quia nubes operiebat omnia. Operire autem tollit visionem, ergo intentio est, quòd Moyses nihil videre poterat, quia intentio est: omnia erant operta. *Et maiestate domini coruscante.* Maiestas Dei nihil aliud erat hic quàm ipsa nubes, quæ demonstrabat diuinam præsentiam, et magnitudinem, cùm non posset ipsa naturaliter moueri, sed Deus eam illuc specialiter moueri faciebat, ex quo coniicieba-

K tur Dei magnitudo: siue aliquis apparatus demonstrans eius præsentiam, & iste apparatus erat nubes illa gloriosa; & dicitur maiestas Dei coruscans, quia illa nubes, quæ erat Dei maiestas, erat lucida & refulgebat. Nam in die illa erat nubes, & erat lucida. Per noctem verò erat species ignis refulgentis, quæ videbatur per omnia castra, ut patet in litera, rectè ergo erat maiestas Dei refulgens in nube illa. *Quia cuncta nubes operuerat.* Ista est replicatio sententiæ superioris, scilicet, quòd omnia essent impleta nube. Sed adhuc non est totaliter replicatio sententiæ; quia aliquid nouum operatur. Nam hic redditur causa huius quod supra dicebatur, scilicet, quòd maiestas Dei coruscabat, qa nubes cuncta operuerat.

Maiestas

Maiestas enim Dei in nube manifestabatur: si igitur nubes esset parua, & modicam partem sanctuarij intus, & extra occuparet, non diceretur maiestas Dei refulgere, quia modicũ manifestaretur, vel parua signa daret suę magnitudinis, ideo non diceretur coruscare maiestas Dei, quod ad quãdam fulgoris, & pręsentię magnitudinem refertur, cùm autem omnia erant plena intus, & extra operiebantur illa nube, monstrabatur magnitudo diuinę maiestatis in magno pręsentię suę apparatu: ideo rectè dicebatur coruscare maiestas Dei: qđ non esset si nõ essent cuncta operta illa nube, ideo cõueniens causa est ista dicti superioris.s.qa nubes cuncta operuerat.i.ideo dicebatur maiestas Dei refulgere, qa cuncta erant cooperta illa nube lucida per diem, & per noctem luminosa in speciem ignis. *Siquando nubes tabernaculum deserebat.* Supra ponebatur solùm de fabricatione sanctuarii, & de Israelitis permanentibus: hic dantur regulæ de ipsa nube, qualiter se habebat in ipsis manentibus, & recedentibus, quia illa nubes erat, quæ dirigebat Israelitas per totum desertum. Nam cùm terra illa inuia esset, & nullo habitata cultore, nesciret qua eis pergendum foret, ideo Deus dabat eis nubem illam, quæ Dei nutu ab angelo mouebatur quocunq; Deus volebat. Et patet hoc supra 14.cap.cùm dicitur: Tollensque se angelus, qui præcedebat castra Israel, abijt post eos, & cum eo pariter columna nubis priora dimittens post tergum, stetit inter castra Aegyptiorũ, & castra Israel. Ista nubes erat Iudæis lex mouendi, & manendi: quamdiu enim ipsa manebat, & ipsi manebant, quamdiu autẽ ipsa mouebatur, ipsi quoque mouebant tentoria. *Siquando nubes tabernaculum deserebat.* Antequam esset factum tabernaculum, erat nubes in priori parte castrorum.s.super vexillum filiorum Iuda, & cùm mouebatur, pręcedebat primum vexillum, cũ autem quiescebat nubes, sedebat super primum vexillum: cùm verò factum fuit tabernaculũ, nubes venit ad sedendum super tabernaculum, & ibi consistebat quamdiu in aliquo loco manendum foret, cùm verò nutu Dei recedendum erat, mouebatur nubes deserẽdo tabernaculum, & ibat ad priorem partem exercitus, in qua erat vexillum Iudæ, & in illa præcedebat. *Deserebat tabernaculum.* Quasi dicat, ꝙ semper erat super illud quando erant in quiete, cùm autem deserebat illud mouebant. *Proficiscebantur filij Israel per turmas suas.* Totus exercitus mouebatur, sed non indifferenter, & quomodocunque, sed per turmas suas.

Permanendi ordo & proficiscendi Hebræorum in exitu de Aegypto.

QVAESTIO. XII.

ISTA profectio per turmas erat, ꝙ ordinaretur totꝰ Israel in quatuor cuneos sub quatuor vexillis, & sub quolibet vexillo essent tres tribus, cùm oẽs simul essẽt tribus duodecim. Erat autem primũ vexillum tribus Iudę. Et sub hoc erãt tres tribus, scilicet ipsa tribꝰ Iuda cum alijs duabus. Sub tribu Ruben, quę habebat aliud vexillum, erant aliæ duæ tribus, & cum ipsa erant tres. Sub tribu Dan, quę habebat vexillum erant duę tribus, & cum ipsa erant tres. Sub tribu Ephraim erant duæ tribus, & cũ ipsa erãt tres, & sic erat diuisus totꝰ exercitus duodecim tribuum. Ista vexilla sic se habebant, ꝙ vexillum Iudæ cum suis sequacibus erat in parte oriẽtali: in parte meridiana erat vexillum Ruben cum suis sequacibus: in parte septentrionali erat vexillum Dan cum suis: & in parte occidua vexillum Ephraim cum suis, vt patet Nu.2.cap. vbi iste ordo notatur. In castrametando enim habebant istam positionem, quę dicta est; ita tamen ꝙ gens cuiuslibet vexilli esset per se, &

A non miscerentur illi, qui ibant sub vno vexillo eis, qui ibant sub altero: & rursus, qui erant de vna tribu, non miscebantur eis, qui erant de alia tribu, licèt essent sub eodem vexillo: & rursus, qui erant de vna tribus familia, non miscebantur familijs alteris ẽt eiusdẽ tribus. In procedendo autem erat iste ordo, quòd non poterãt omnes tribus, & familiæ simul procedere propter angustiam viarum, sicut erat in permanendo, sed mota nube familia, quæ erat in priori parte tribus Iudæ contra Orientẽ, mouebat castra, & quousque illa mutasset nulla alia eiusdem tribus, aut alterius audebat mutare. Deinde mota illa mouebatur sequens familia eiusdem tribus, & sic de omnibus aliis familiis eiusdem tribus: & immediatè mouebatur prima familia, quæ erat in alia tribu propinqua eiusdem tribus, & sic B per ordinem donec mouerentur omnes, qui erat sub illo vexillo. Post istud vexillum mouebantur omnes Leuitæ, qui non computabantur sub aliquo vexillo, sed erant in medio castrorum cum ipso tabernaculo in circuitu eius excubantes, & in processu mouebãtur post filios Iuda. Deinde mouebantur secundum ordinẽ dictũ in vexillo Iuda ipsi, qui erant ad partẽ meridianã, scilicet sub vexillo Ruben. Deinde mouebantur, qui erant ad partem occidentalẽ, scilicet qui erant sub vexillo Ephaim. Deinde in extremo loco qui erãt ad partem septentrionalem, scilicet filij Dan cum vexillo suo. De hoc procedendi ordine habetur Num. decimo cap. *Si pendebat desuper manebant in eodem loco.*

C Nubes dicebatur pendere super tabernacalum quando ipsa erat eleuata super tabernaculum, & non mouebatur, sed erat in pendenti: & hoc fiebat quando cessabat motus. Nam cum Deus voluisset, quòd in aliquo loco sisterent, faciebat quòd columna nubis, quæ præcedebat omnia castra retrocederet, vt staret super tabernaculum, & quando hoc euenisset, stabant Leuitę immoti, & cœteri de alijs tribubus, & in eodem loco, in quo stetisset nubes, erigebatur tabernaculum: & quia erat locatio tabernaculi tanquam centrum in circulo per terminum, a quo partes æque distant, & accipiunt certum situm, locato illo locabantur alia vexilla, & respectu illius accipiebatur Oriens, Occidens, Meridies, & Septentrio D pro locatione vexillorum, & ista nubes differebat in situatione, quam habebat super tabernaculum quandocunque castra metarentur, & in situatione quam habuit, cùm perfectum fuit tabernaculum, & erectum. Nam quando fuit nouiter erectum, nubes descendit vsque ad tectum, & fuit in circuitu eius, & intrauit in ipsum replendo ipsum totaliter, ideo non dicebatur tunc pendere, cùm verò aliàs castrametandum foret, nubes non circuibat totum tabernaculum, nec replebat illud intra, sed solùm erat super illud erecta non tangens tectum eius, ideo dicebatur pendere super tabernaculum. *Manebant in eodem loco.* Scilicet in quo ipsa inciperet pendere super tabernaculum, & non est sensus, quòd E penderet immediatè super tabernaculum, vt erectum erat, quia antequam erigeretur incipiebat pendere nubes: nam aliàs non esset nubes signum manendi, sed ante castra figerentur, & erigeretur tabernaculum, quàm maneret nubes. Sed dicendum, quòd nubes incipiebat pendere super tabernaculum antequam erigeretur, scilicet cùm portabatur, & tunc Leuitæ videntes columnam nubis retrocedentem super se pendere non mouebantur vltra, & sic ex hac litera innuitur modus, quo incipiebant castrametari, sicut supra dicebamus. *Nubes quippe Domini.* Hic vocatur semper nubes, & alibi vocabatur columna, sed non differt, eadem enim est columna, & nubes.

Aliqui enim dixerunt, quòd essent duo, scilicet quòd esset nubes quędam extensa super oīa castra ad protegendum ab ęstu, & alia quę in modum colūnę penderet super tabernaculum. De hoc tamen declaratum fuit supra 13. cap. vtrum pręter columnam nubis oporteret poni quandam aliam nubem, quæ non esset in modum columnę: sed dato quòd ponātur duę nubes, scilicet vna, q̄ sit expansa vt nubes, & alia quę sit formata in columnę modum: hic non est dubitandum qn de columna intelligatur, dato quòd vocatur nubes quia de ista nube dicitur quòd ad motum eius mouebantur castra, & cùm ipsa super tabernaculum penderet, figebantur: sed ista conueniunt columnę, vt patuit supra in multis locis: ergo ista, q̄ vocatur hic nubes, est necessariò, quæ erat columna.

Nubes aliquādo vocatur colūna.

Quare nubes, quæ præcedebat Israelitas vocatur nubes Domini, & quomodo in ea erant quatuor mirabilia.

QVAESTIO. XIII.

Oīa debēt vocari aliquid Dei.

ISTA vocatur nubes Domini, quia erat a Deo facta, & a Deo mota, & cōseruata: cùm enim omnia Deus fecerit, & faciat tanquā omnipotens artifex, oīa debēt vocari aliquid Dei, vt homines Dei, nubes Dei, & aquæ Dei. Sed communi consuetudine scripturæ illa solùm vocantur aliquid Dei, quæ habent aliquid speciale, quod a Deo sit super omnes alias res: sic erat de nube illa, quæ habebat aliqua specialia inter alias nubes, & hoc erat in locatione, permansione, immutabilitate, & motu. Primò de locatione, quia alię nubes non gignuntur, vel manent apud terram immediate, sed in parte superiori. Cuius causa est, quia nubes sunt impressiones Meteorę ex vaporibus ascēdentibus condensatæ, quæ in tali loco sunt, ad quem reflexi radij solis a terra accedere non possunt, & sic cōseruantur. Si autem nubes apud terram gignerentur & manerent, cùm fiat in superficie terræ reflexio magna radiorum, ex quibus causatur calor, dissoluerentur impressiones meteoræ cū autem radij solis reflexi non pertingant ad locum, vbi nunc gignuntur nubes, & manent, non immutabunt nubes a sua dispositione, & sic conseruari possunt nubes, in sua qualitate, qđ non contingeret eis, si apud terrę superficiem essent: ista tamen colūna nubis, quæ dirigebat Hebræos, erat apud superficiem terræ aliquando, sicut quando operuit totum tabernaculum supra, & in circuitu, & intus repleuit illud erecto nouiter illo, vt patet supra. Aliqn̄ modicum eleuabatur a terra, scilicet cùm penderet super tabernaculum omnibus aliis temporibus quibus in castris manendum foret. Quocunque tamen modo esset, semper erat ista nubes intra fortem radiorum solarium reflexionem, inter quos nisi a deo specialiter dirigeretur, sic impossibile erat manere. De generatione autem nubis illius colūnaris non constat vtrum Deus eam in loco, in quo mouebatur pręcedens Hebręos, produxerit, an fecerit eam descendere de loco aliarū nubium, quocunque modo ponatur, non stat sine miraculo. Nam si ponatur, quòd nubes ista fuerit genita in parte inferiori istius interstitij vltimi aeris, hoc non potest esse, cùm vapores, quando sunt in parte ista inferiori, non habeant frigiditatem conuenientem ad causandas tales impressiones, etiam qa non est in eis debita densitas, cùm calor solis semper resoluat & disgreget. Quod igitur in hoc loco nubes gignerentur, requirebat quandam potentiam maiorem, quàm sit naturalis, secundum quam nubes nūc generantur, cùm nunquam talem generationem nubis viderimus nos, nec patres nostri. Quod autem ista nubes fuerit adducta de parte superiori, vbi nubes gi-

De generatione nubis, quæ Israelitas p̄cedebat.

F gnuntur, & sunt, necessarium erat quantum ad hoc esse potentiam aliquam rationalem operantem, siuē sit potentia infinita Dei, siue potentia ministrorū suorum angelorum: nā ad hoc non requirebatur infinita potentia dei, cùm videamus, quòd dęmones ad pacta facta cum quibusdam hominibus, faciunt descendere nubem aliquam, in qua ferant eos ad alterum locum, vel regionem, vt sępe factum, & publicè visum est. Ipsa etiam columna nubis non posset suscipere a solis viribus naturę talem figurationem. s. ꝙ esset columnaris, sed oportebat aliquam virtutem rationalem cooperari principaliter ad hęc, s. quòd cooperaretur angelus, vel Deus. Pręter hoc erat ista nubes multum dēsa, vt videri posset tanquam quodlibet perspicuum terminatum, & non esset transparens visui: quod satis videmus aliquando in aliis nubibus, quæ densę sunt, ita vt de numero istorum corporum multum solidorū aspectui cēseantur. Sed fuit aliqd speciale in ista nube, quod nō videtur posse fieri operatione naturæ, s. quòd erat valde lucida, ita vt specialiter differre videretur ab omnibus aliis nubibus in candore. Et licèt hoc naturaliter fiat aliquando in quibusdam nubibus regularibus. i. æqualibus in temperamento vaporis, tamē modicum durat, & raro fit: & hoc solùm fit in nubibus, quæ sunt suppositæ soli, vel circa dextram aut sinistrā eius, & tunc illę tantum illuminantur, quòd videntur esse sol: & quia materia sua est satis pura, & vniformis, & bene susceptiua solaris luminis, recipitur in ea lumē solis ita regulariter, ꝙ videtur illa nubes esse sol, & vocantur tales nubes parelij, i. ęquales soli in fulgore, de par paris, & elios quod est sol, quasi æquales soli, & sunt meteoræ impressiones, de quib⁹ Aristoteles in 2. meteorę & secundū has videtur aliquando quòd sunt plures soles, sed rarò accidit fieri parelios, cùm rarò detur nubes sic regularis, & in dispositione, vt possit sic suscipi lumen solis. De nube autem columnari dirigente Hebræos, non poterat dici, ꝙ multum esset lucida ex tali receptione radiorum solarium, quia cùm aliquando non appareret sol obscurato aere, non esset fulgida illa columna, sed semper erat lucida, ergo nō erat ex tali receptione. Sed dicendum quòd Deus causauerat in ea specialiorem fulgorem, quàm in aliis nubibus, quia erat ista nubes specialius nubes Dei, quàm aliæ nubes, sicut innuit litera vocās eam nubem Dei. Erat etiam aliquid speciale in nube ista quantum ad permansionem: nam ista nubes manebat taliter, qualiter nulla nubes manere potuisset: nā nubes sunt impressiones Meteoræ & non sunt entia perfectarū specierum, ideo modicam per manentiā habent, sed continuè immutantur, quia aliquando condensantur in pluuias, & aliquando aliter transmutantur. Et patet, quia tempore ęstatis non videntur nubes, & tempore pluuioso, vt in hyeme, & parte autunni, & in parte veris sunt nubes: ergo oportet, ꝙ modico tēpore permaneant, sed ista nubes mansit immutata magno tempore, scilicet quadraginta annis: sic enim dicitur supra decimotertio capitulo in fine, quòd nunquam defuit nubes Israelitis, ex quo egressi sunt de Aegpto, donec intrauerunt terram Chanaan, & istud fuit spatium quadraginta annorum, vt patet supra decimosexto capitulo, & Numeri decimoquarto, & in multis locis Deuteronomij. Non potuit igitur ista nubes tanto tempore permanere naturaliter, potissimum cùm maneret in loco extra suam naturalem dispositionem, quia nubes habent pro loco naturali locum frigidi aeris, ad quod non attingit reflexio radiorum, sed in loco, in quo ista nubes erat, fiebat incidentia, & reflexio radiorum fortis, quia erat circa terram: necessariò ergo dicendum illam nubem diuinitus incorruptam immutatamque seruari,

G

H

I

K

Erat

Erat etiam ista nubes aliquid speciale à Deo quantum ad immutabilitatem, quia aliæ nubes mouentur ad impetum venti, cùm nubes sit corpus densum, & suscipiat impulsum corporis mouentis: & videmus nos, quòd si ventus Aquilo vigeat, impellet ventus iste nubes contra Austrum, & si vigeat Subsolanus, impellet contra Fauonium, qui est occidentalis, & sic de alijs ventis. Cùm igitur ista nubes esset densa, sicut aliæ nubes, & adhuc densior, multum debuisset impelli à vento mota: sed nunquam impellebatur, cùm semper penderet super tabernaculum, quando castra fixa erant, & semper præcedebat faciem castrorum, quando mouenda erant: etiam si ventus contra eam veniret: ergo necessarium erat istam nubem dirigi à Deo: & sic erat, quia angelus eam dirigebat, ideo licèt ventus impelleret, angelus tenebat eam, mouens ad quamcunque partem vellet. Erat etiam aliquid diuinum in hac nube, quia cùm nubes sit corpus imperfectum non determinatum ad aliquam speciem, secundū quòd nubes est: non competit ei motus determinatus, maximè motus, qui est quasi progressus, qui competit animali: sed sicut est quòd ista nubes mouebatur motu recto, non sursum, & deorsum, qui est motus rerum etiam inanimatarum grauium, & leuium, sed motu plano, scilicet ante, & retro, qđ solis animalibus, vel rebus rationalibus conuenit: ergo ista nubes habebat aliquid diuinum in suo motu. Patet hoc quia aliæ nubes quando sunt in aere, quia aer est earū locus, nō mouētur supra, & deorsum, nisi aliquando contingat nubem ingrossari, & humiliari: sicut in pluuialibus temporibus, resolutis nubibus in humorem pluuialem: vel si aliquando eleuentur, vt in tempore magnæ æstatis, aut in vere propter radios solis esse directiores, quia sol magis accedit ad perpendicularem, & fiunt necessariò anguli reflexionum maiores, & radij reflexi magis eleuantur, & calore suo calefaciunt aerem, & per actionem suam repellunt nubes frigidas, quæ erant inclinatæ versus terram ad partem frigidiorem, & sic altiores sunt a terra nubes in æstate, quàm in hyeme: & est necessarium, quia in hyeme sol multum declinat a nobis, & radij modicum incidunt, & faciunt paruos angulos reflexionis, & consequenter modicum eleuantur radij illi, & perueniunt ad paruam altitudinem aeris super terram: ideo ad modicam altitudinem impellent nubes respectu partis superioris: in vere autem, vel æstate sol accedit versus nos, ascendendo versus zenit: ideo fient anguli reflexionis maiores, & necessariò radij magis eleuabuntur versus partem superiorē, & sic necessariò magis impellent nubes. Est ergo regula, quòd cęteris paribus, maximè distant nubes a terra in tempore mensis Iunij, & Iulij: quòd patet, quia quando sumus in mense Iunij, sol ascendit ad suam maximā altitudinē, cū in die decimosexto Iunii sit sol in capite Cancri in tropico, vltra quem non est ascendere, cùm non curuetur magis linea eclyptica, per quam mouetur sol: tunc ergo fient necessariò radij reflexionis maximè directi in altum, & anguli reflexionis maiores, & impellent magis nubes contra partem superiorem. In mense Iulij eodem modo, quia mouetur sol per medietatem Cancri, scilicet vsque ad diē decimū septimū mensis eiusdem, quod signum est maximę altitudinis: ideo erit magna reflexio, & magna eleuatio radiorum reflexorum: in alia medietate mensis illius decurrit sol per medietatem Leonis, quod est signum satis magnę altitudinis post Cancrum, ideo fiet magna reflexio, & multum eleuabuntur radij, licèt non tantum quantum in mense Iunij, sed fortè erit æqualis, vel maior eleuatio nubiū a nobis in mense Iulij, & Augusti, quanta in mense

Quomodo nubes hæc habebat aliquid diuinum.

Prima regula ad sciendum qñ magis nubes distant à terra.

A Iunij, quia licèt nō tantum eleuentur radii in his duobus mensibus, sicut in mense Iunij: ex reflexione tamen magis calefaciunt, & in aere calefacto non poterunt consistere nubes: quod nos experimur, quia in mense Iulij, & Augusti maior calor nos afficit, quàm in mense Iunii: cuius causa est, quia licèt non sint tanti anguli reflexionis, nec tantum radii reflexi eleuentur: tamen aer ex continuo calore præcedente, est multum dispositus ad calorem, & faciliter ręcipit impressiones caloris maiores quàm in alio tempore, scilicet in Iunio quando non erat sic aer calefactus: apparet etiam hoc in aliis rebus, nam si sint duę res naturales combustibiles, vel receptiuæ caloris, & vna sit multum disposita, vt ligna arida: & alia sit mo
B dicum disposita, vt lapides frigidi, vel ferrum. Manifestum est, quòd res minus calida agens in ligna sicca magis calefaciet illa, quàm res magis calida agens in ferrum vel lapides, nisi sit magnus excessus calidi ad calidum: apparet ergo quod dictum est, scilicet maximam eleuationem nubium a nobis esse in mense Iunij, & Iulii. Sed obiicies, quòd sit tanta eleuatio in Maii, quia in medietate mensis Maii sol est in Geminis, & hoc signum est maximæ altitudinis in fine suo æquale principio Cancri, quia finis Geminorum, & principium Cancri idem sunt, cùm cōtinua sint huius conditionis, ꝙ vltima eorum sunt idem: in alia parte prima Maii decurrit sol per vltimā partem Tauri, quæ est tātę declinationis ab æquinoctiali, & eleuationis ab
C ęquinoctiali, sicut pars prima, siue medietas prima Leonis, ergo tātę eleuationis erūt nubes a terra in toto mēse Maii, sicut in toto mēse Iulii, licèt opposito modo: quia tanta erit eleuatio in prima parte Maii, sicut in vltima parte Iulii: & tanta eleuatio in vltima parte Maii, sicut in prima parte Iulii. Quod apparet ex eleuationibus partium signorum, in quibus est sol, quando decurrit in illa parte anni. Respondetur ad hoc, quòd semper est maior eleuatio nubium a nobis in Iulio, quàm in Maio, quia ad eleuationem maiorem nubium a nobis facit maior aeris caliditas, sed aeris caliditas maior, vel minor causatur ex duobus, ergo quando ista duo concurrant cęteris paribus, erit maior eleuatio nubium a nobis, quàm vbi vnum eorum solùm
D est. Est autem hæc causa duplex, scilicet maior eleuatio reflexorum radiorum, & maior dispositio ad recipiendam caliditatem: in mense ergo, in quo ista sunt, eleuabuntur magis nubes, quàm in mense, vbi solùm est alterum eorum. Si igitur in Maio, & in Iulio esset æqualis eleuatio radiorum reflexorum, & æqualis dispositio aeris ad recipiēdam caliditatem, esset æqualis eleuatio nubium à nobis, sed non reperiuntur ista duo æqualiter in vtroque: nam tanta est eleuatio solis versus perpendicularem in toto Maio, sicut in toto Iulio: per oppositum tamen, vt declaratum fuit supra, scilicet quod pars prima Maii correspondeat vltimæ parti Iulii, & pars postrema Maii correspondeat primæ parti Iulii, & tanta erit necessariò eleuatio re-
E flexorum radiorum in vno mense, sicut in alio: secundum tamen deficit, quia non est tanta dispositio in mense Maii in aere ad recipiendum calorem, sicut in mense Iulii: nam in mense Iulii tota terra, & aer sunt multum calefacti ex diutina reflexione, & magna radiorum immoratione super terra in signo Geminorum, & Cancri, & in Leone, in quibus fit magna reflexio propter magnam eleuationem istorum signorum, & accessum circa perpendicularem: est ergo tantum dispositus aer ad calefactionem in mense Iulio, quòd cùm modica reflexione fieret magnus calor: quod patet, quia licèt in Cancro sit maior altitudo solis in mense Iunii: quia tñ non est facta tanta dispositio in Iunio, sicut in Iulio, fit maior calor in Iulio.

De mense Maij dicendum est, quòd non est aer tunc dispositus ad magnum calorem, quia tempus Aprilis præcedens fuit pluuiosum, & terra manet adhuc humida, ideo satis est, quòd desiccetur tunc terra ad calefactionem, & aer adhuc est humectus, & non multum calefit: ideo licèt fiat reflexio satis magna, sicut in Iulio, tamen non poterunt nubes pelli ad partem superiorem propter calorem, & desiccationem aeris, sicut in Iulio. Dicebatur superius, quòd cœteris paribus in mense Iunij, & Iulij magis distant à nobis nubes, quàm in alijs mensibus, hoc est, quia istę duæ causæ sunt magis in illis mensibus, quàm in alijs, poterit tamen aliquid accidere propter quod in illo tempore sint nubes minus distantes, quàm in alio tempore, vtpotè si eueniant fieri coniunctiones planetarum pluuiosorum in signis aqueis, causabunt magnas pluuias in tempore illo, & frigiditates, & radius solis obstantibus nebulis transire non poterit ad desiccandum, vel si transiuerit, erit modicæ actiuitatis, ita quòd non possit desiccare, & calefacere aerem ad faciendum nebulas eleuari, & nubes ad partem superiorem, & poterit esse, quòd in Augusto, aut in Septembri fiat coniunctio planetarum calidorum in signis calidis, & causent magnum calorem maiorem, quàm esset in Iunio, aut Iulio. Si tamen cœtera paria sint, idest quòd eadem sint agentia ad caliditatem, vel frigiditatem, siccitatē, vel caliditatem, maior erit nubium eleuatio à terra in Iunio, & Iulio, quàm in toto anno. Secunda regula sit, quòd minima distantia nubium à terra in toto anno est sole existente in mense Decembri, & Ianuario, cuius causa est, quia cùm sol est in mense Decembri est in fine Sagittarij, & in prima parte Capricorni, & tunc est in maxima declinatione ab æquinoctiali versus partem meridianam, & est maxima propinquitas ad horizontem. Cùm autem est minima altitudo, est minima reflexio radiorum, & minima eleuatio eorum versus partem superiorem, præcipuè, quia tunc sunt tempora nimis pluuiosa, & nubes pondere hymbrium deprimuntur: cùm autem sumus in mense Ianuarij, sol est in Aquario, & post Capricornum nō est aliquod signum maioris depressionis versus horizontem, considerando principium suum, & principium cuiuslibet alterius signi: tantum enim depressum est principium Aquarij, sicut principium Sagittarij. Etiā, quia in mense Ianuarij ex mensibus præteritis, q fuerunt frigidi, & pluuiosi est dispositus aer ad magnam humiditatem, ideo pondere ingrossatorum vaporum deprimuntur nubes versus terram, præcipuè cum sol non possit digerere tantam humiditatem, & repellere nubes ad partem superiorem. Et si arguatur de mense Nouembris, quòd sint æqualiter nubes terræ appropinquantes ad terram, sicut in mense Ianuarij, quia æqualiter est sol depressus versus horizontem, dum est in Sagittario in principio, & dum est in principio Aquarij, & æqualiter est depressus dum est in mēse Nouembri in principio, quia est ibi in fine Scorpionis, sicut cùm est in fine Ianuarij, quia est ibi in medietate Aquarij, & est æqualis declinatio solis ab æquinoctiali, & inclinatio versus terram. Respondetur, sicut respondebatur supra de mēse Maio, & Iulio, quòd sicut in Maio, & Iulio sunt æquales eleuationes solis, & æquales reflexiones radiorum, & tamen maior calor valde est in Iulio, quàm in Maio propter esse terrā, & aerem in maiori dispositione ad suscipiendum calorem, & consequenter est maior eleuatio nubium à terra in Iulio, quàm in Maio: ita licèt in toto mense Nouembris sit æqualis depressio solis versus horizontem, & equalis radiorum reflexio, tamen magis dispositus est aer, & terra in mense Ianuarij ad recipiendam humiditatem, & minus dispositus ad hoc, quòd sol di-

F gerat, & eleuet humiditates aeris, quàm in mense Nouembris: ergo magis erunt nubes eleuatę in Nouembri, quàm in Ianuario: & ista regula intelligitur, sicut alia superior cœteris paribus, quia poterit contingere, vt in Ianuario magis sint eleuatę nubes à terra, quàm in Martio, vel Aprili secundum regulam supra positā. Ex his corollariè infertur, quòd interstitia aeris non sunt semper æqualia, sed aliquando maiora, & aliquādo minora: nam nubes pertinent ad principium secundi interstitij: & quia vt probatum est, aliquando sunt magis eleuatæ à terra, quàm in alio tempore, necessarium est interstitium istud primum, & medium interdum dilatari, interdum autem angustari, ita ꝙ in mense Iunii, & Iulii cęteris paribus, maius est primum

G interstitium aeris, quod est apud terram, quàm in aliis mensibus: & in mense Decembris, & Ianuarii minus est, quàm in omnibus aliis temporibus: & è contrario medium interstitium maximum est in mēse Decembris, & Ianuarii, quàm in aliis mensibus: & mensis Iunius, & Iulius sunt, in quibus cœteris paribus minus est istud interstitium, quàm in omnibus aliis mēsibus. Redeuntes ergo ad propositum dicamus, quòd ista nubes non mouebatur supra, & deorsum motu aliarum nubium per humiditatem ingrauantem, aut per calorem sursum repellentem. Etiam non mouebatur motu raptus, cùm raptus aliarum nubium, quæ sunt in altissimis partibus super montes altissimos, & cum tota aeris sphæra mouentur ad motum aliarum superiorum sphærarum, vt ait Aristot. in 2. Metheo. *Redit ad id vnde digressus est*

H Non mouebatur etiam ista nubes, vel impulsa à vento ad aliquam partem, quia tunc semper contra illam partem, contra quam erat impetus venti moueretur nubes: sed non erat sic, quia mouebatur interdum contra ventum, & moto vento cum forti impetu nubes pendebat super tabernaculum, immotaque manebat: sed erat motus istius nubis quasi motus rationalis ad diuersas partes, secundum quòd oportuisset quasi motu progressiuo, & quia nō videbatur aliquod aliud mouens, quod moueret, necessarium erat dici, quòd mouebatur à Deo, vel ab aliquo diuino agente, & sic vult litera, scilicet quòd moueretur ab angelo, vt patet supra 14. capit. Rectè ergo dicitur de ista nube, quòd

I erat nubes Dei, idest quòd apparebat in ea aliquid speciale à Deo, quod non apparebat in aliis nubibus. *Incubabat per diem tabernaculo*. Idest cubabat, vel pendebat super tabernaculum, sicut supra dicebatur. Incubare enim est in alio cubare. *Et ignis in nocte*. Idest per noctem erat super tabernaculū illa columna in figura ignis, ita quòd erat fulgida, sicut ignis, vt per noctem omnes, qui in castris erant viderent non indigentes lumine lucernæ. De isto igne quæsitum fuit supra 13. c. an esset ignis verus, vel apparentia ignis: respōsum fuit ꝙ erat apparentia ignis, sicut innuitur Nu. 9. c. cùm dr̄: In die, qua erectū est tabernaculum operuit illud nubes, à vespere autem super tētorium erat quasi species ignis, sic faciebat iugiter, per noctem erat quasi species

K ignis, & per diem operiebat illud nubes. De ista columna ignis, supposito ꝙ non esset verus ignis, quæsitum fuit, an esset eadem cum columna nubis, vel duæ columnæ, & responsum fuit ibidem, ꝙ erat eadem: de quibus latè ibidem. *Videntibus populis Israel*. Idest vidētibus omnibus Israelitis, qui vocabātur hic populi, eo ꝙ multi erant, qa quęlibet tribus faciebat quasi vnum populum, cū esset magna multitudo, vt patet Nu. 1. ca. vbi computantur viri bellatores cuiuslibet tribus à viginti annis supra vsque ad sexaginta, & in aliquibus tribubus reperiebantur plura, q̄ 70. millia virorū bellatorum, vt patet de tribu Iuda ibidē, & de quibusdā alijs. *Per cunctas mansiones suas*. Idest tanta erat lux huius ignis apparentis per noctem super tabernaculum, quòd

quòd videbatur in omnibus tentorijs, siue mansionibus filiorum Israel: quasi dicat, quòd hoc erat valde multum, quia tentoria filiorum Israel occupabant valde magnum spatium, cùm essent ibi plura, quàm sexcenta millia virorum præter mulieres, & paruulos infra viginti annos, & vltra sexaginta, & præter vulgus promiscuum Aegyptiorum, quod ascendit cum eis: & erant infinitæ multitudinis, vt patet supra 12. capit. Occuparent ergo ista fortè duas leucas, aut valde multum. Quòd igitur ista lux ignea columnę per omnes videretur, qui erant in castris, erat satis magnum. *Per cunctas mansiones suas.* Quasi dicat, licèt istæ mansiones satis essent separatęą tabernaculo, tamen per omnes mansiones videbatur, quia in quacunque mansione esset aliquis in omnibus castris filiorum Israel, videbat clare illud lumen, & non indigebant lucerna per noctem. Erant autem sic dispositæ mansiones in castris: quia in circuitu tabernaculi erant situata tentoria omnium leuitarum excubantium secundum ordines suos, vt habetur Num. 2. & 3. cap. deinde ad plagam orientalem atrij erat vexillum tribus Iuda, & sub illo tres tribus: ad plagam meridianam vexillum tribus Ruben, & sub illo tres tribus: ad occidentem vexillum tribus Ephraim, & sub illo tres tribus: ad borealem plagam vexillum tribus Dan, & sub illo tres tribus. De his Num. 2. capit. in omnibus ergo mansionibus istis videbatur per diem pendere columna nubis super tabernaculum, & videbatur pendere columna ignis per noctem, & hoc erat eis signum manifestum ad sciendum, quando manere debebant, aut quando quiescere: nam si videbant columnam ignis, vel nubis super tabernaculum, intelligebant quiescendum esse. Cùm verò videbant eam ablatam, sciebant castra mouenda illico esse, & ad hoc faciebat Deus, vt hoc signum videretur per omnes mansiones, nè soliciti essent Iudæi semper inquirentes quando recedere deberent, sic autem certificati erant, nec oportebat à quouis illud quęri, cùm nulli ignotum foret.

De compositione & figura tabernaculi.

QVAESTIO. XIIII.

CVPIENTIBVS cognitionem plenariam de figura, & compositione tabernaculi, totiusque sanctuarij comprehendere, magna satis difficultas obijcitur ex varietate rerum, ex quibus construebatur ipsum sanctuarium, & ex inordinatione tractandi, quia non eo modo res dicuntur, quo nos optime intelligere possemus. Quamobrem aliqui conati sunt dare figuram rerum sanctuarij, & ipsius sanctuarij totius, & errauerunt circa nonnulla, quia eorum assignatio satis discordat literæ, & aliqui doctores famosi hoc fecerunt, vt Ricardus in quodam libro specialiter de hoc facto, colligendo sensum historicum, & mysticum. Et hos secutus fuit Beatus Thomas de Aquino in prima secundæ tractans de præceptis cœremonialibus veteris testamenti. Volentes igitur totum sanctuarium, quàm breuius poterimus collocare, primò cuiuslibet rei figuram per se describam, deinde eam cum alijs ad compositionem totius sanctuarii conferam: & hoc pro qualibet re allegando locum, in quo supra scriptus fuerit. Nec in hoc loco aliquid ad allegoricum, tropologicum, aut anagogicum sensum pertinens inuestigare conabor, cùm hęc per alios sufficientissimè elucidata sint; solo literali, vt consueuimus, sensu contentus. Ad cuius introductionem imaginandum est, quòd Deus volebat sibi inter filios Israel conseruare tabernaculum, in quo

A maneret, & ambularet inter eos, vt patet supra vigesimoquinto capitulo. Et erat istud sanctuarium ad hoc, quòd ei in loco illo speciale obsequium præstaretur: nam ipse ad morandum loco non indiget: imò nec in loco morari potest, sicut protestatus fuit Salomon, cùm finiuisset templum tertio Regum capitulo octauo, dicens: Quòd non faciebat templum illud, vt Deus habitaret in eo, sicut filii hominum habitant in domibus manufactis, quia cœli cœlorum Deum capere non possunt, quanto magis domus, quam Salomon ædificauit domino, sed erat, vt inuocaretur nomen domini ibi. In hoc sanctuario facto per Moysen erant multæ partes, ex quibus construebatur, & multa supellectilia ad cultum sanctuarii, de quibus omnibus causas, quare tales figuræ erant, & quare ad vsum tabernaculi fiebant, & quare
B in tali, vel tali loco aptabantur, nunc dicere non conabor, cùm supra in prosecutione literæ in suis locis expresse sint. Requirantur tamen in illis capitulis, in quibus posita sunt, de quibus hic mentio fiet, cùm de rebus singulis peragetur. Hic enim solùm rerum figuræ succinctè tangentur in seipsis, & quomodo se habeant in tota illa fabricatione sanctuarii. Considerandum autem primò, quòd accipi debet quidam locus magnus, scilicet spatium terræ planæ, intra quod debeat situari totum sanctuarium, & quidquid ad illud pertinet, & sit hoc quadrangulum altera parte longius, scilicet quòd habeat in longitudine centum
C cubitos, & in latitudine habeat dimidium, scilicet cubitos quinquaginta, ita latus meridianum istius spatii quadranguli sit latus longitudinis, & contineat cubitos centum, & latus septentrionale sit aliud latus longitudinis, & contineat alios centum cubitos: latus orientale, & occidentale sint latera latitudinis, & contineat quodlibet cubitos quinquaginta: istud totum spatium erat ad construendum sanctuarium, & vocatur atrium sanctuarii, siue tabernaculi, quia tabernaculum non occupabat totam istam spatii magnitudinem, sed in quadam parte eius erat, vt infra declarabitur. Quòd autem tanta spatii magnitudo accipi deberet pro atrio tabernaculi, patet supra vigesimoseptimo, & trigesimooctauo capitulis: deinde
D ne istud spatium apertum maneret, & posset quilibet intrare in illud, sed vt haberetur tanquam sacrum, clausum est ex omnibus quatuor lateribus, & fuit facta ista clausura de columnis, & tentoriis erectis in modum parietum, & erant columnæ ad circundandum de ære, & habebat capita argentea, & bases æneas. Altitudo autem cuiuslibet columnæ erat cubitorum quinque, & disponebantur istę columnæ hoc modo, quòd in latere meridiano spatii illius erant columnæ viginti, & quia inter se æquè distabant, necessarium erat, quòd inter columnam & columnam intercideret spatium cubitorum quinque, vt patet diuidendo centum per viginti, quia cuilibet prouenient quinque: & eodem modo erant aliæ
E columnæ viginti in latere meridiano, & secundum eandem distantiam collocatæ. In latere autem occidentali, quod erat longitudinis cubitorum quinquaginta, scilicet medietas lateris meridiani, erant columnæ decem, & inter quamlibet columnam & alteram erat distantia cubitorum quinque, vt patet diuidendo quinquaginta cubitos decem columnis. In latere orientali erant cubiti quinquaginta, sicut in latere occidentali, & erant columnæ decem, & inter quamlibet & alteram erat spatium cubitorum quinque, & isto modo intra illas columnas includebatur spatiũ illud magnum quadrangulum, s. cubitorum cẽtum in longitudine, & cubitorum quinquaginta in latitudine, intra quod erat totum quidqd pertinebat ad sanctuariũ.

De his omnibus habetur supra vigesimoseptimo, & trigesimooctauo cap. Positis autem sic istis columnis, nè pateret introitus inter eas ad loca sancta, mandauit Deus, vt ponerentur tentoria in circuitu columnarum, & tegerent omnes columnas, ita quòd de eis videri nil posset præter capita, & sic totum illud interius spatium velatum erat tanquam parietibus, vel muro. Erant autem ista tentoria de bysso retorta facta, & altitudo cuiuslibet illorum tentoriorũ erat cubitorum quinque iuxta altitudinem columnarum, & in latere meridiano posita sunt tentoria, idest cortinæ cubitorum centum, sicut latus erat cubitorum centum, vt dictum fuerat supra, & sic totum latus tegebatur. Latus occidentale erat immediatum, & erat cubitorum quinquaginta: ideo ponebantur ibi tentoria cubitorũ quinquaginta, vt totum latus tegerent: latus septentrionale sequebatur immediatè, & in hoc ponebantur tentoria cubitorum centum, quia erat latus centum cubitorum: deinde sequebatur latus orientale quod erat cubitorum quinquaginta; ideo ponebantur ibi tentoria cubitorum quinquaginta, sed in hoc differebat, quia in alijs lateribus erant tentoria cubitorum omnium eiusdem coloris, & texturę, scilicet omnia de bysso retorta opere textili solùm. In hoc latere orientali differebat, quia erant triplicia tentoria diuidendo illud latus, quod erat cubitorum quinquaginta in tres partes, scilicet incipiendo à latere septentrionali in extremitate lateris orientalis coniuncta: accipiebãtur quindecim cubiti, & post illos accipiebantur viginti cubiti, & erant trigintaquinq;, manẽt alij quindecim ad cõmplendum quinquaginta. Et secundum istas tres diuisiones, ita fiebant tres tentoriorum differentiæ: quia incipiendo à latere septentrionali, vbi cõiungitur latus septẽtrionale lateri orientali accipiebãtur quindecim cubiti primi, & sup illos ponebãtur tẽtoria de bysso retorta, deinde accipiebantur viginti cubiti sequentes, & super illos ponebantur tentoria viginti cubitorum. Sed hæc erant multum variata ab alijs, quia erant facta de hyacintho, & purpura, coccoque bis tincto, & bysso retorta opere plumario. Et in hoc loco erat introitus atrij. Itaque cùm aliquis intrare debebat, mouebatur tentorium illud tractum p funiculos, & cùm volebant sacerdotes per eosdem funiculos trahentes claudebant, & ob hanc causam erat maior pulchritudo tentorij, vel cortinę illius, quia erat in introitu sanctuarij, scilicet atrij. Post hæc manebant alij quindecim cubiti tegendi vsque ad finem lateris huius orientalis, vbi coniungitur lateri meridiano, & istud spatium operiebatur tentorijs factis de bysso retorta, & sic erat opertum totum atrium in circuitu. De his omnibus supra 27. & 38. ca. & quia istæ columnæ atrij non poterant teneri, nisi figerentur in aliquo, quod eas teneret, nè caderent, supponebantur eis bases, scilicet quòd quælibet columna haberet sub se vnam basem, quæ erant de ære, & infigebantur capita illarum basium in columnis, & quia acutæ erant & longæ, infigebantur terræ, & sic tenebantur columnæ, nè in diuersa laberentur. Præter hoc, quia tentoria illa, siue cortinæ mouerentur impetu ventorum, & non maneret tectum ipsum spatium clausum intra columnas, alligabantur quidam funiculi in extremitatibus tentoriorum, vbi accedebant ad pauimẽtum, & funiculi illi alligabantur quibusdam æneis paxillis, qui infigebantur terræ: & sic firmiter continebantur tentoria, nè vento impellente mouerentur. De his supra 27. & 38. cap. Erat ergo sic perfecta fabricatio totius atrij, quòd non habebat tectum, sed solos parietes cubitorum quinque altitudinis tanquam spatia vallata, quæ nos canalia nuncupamus, cuius ratio in prædictis locis posita est. Isto atrio sic facto manebat illud

F spatium magnum cubitorum centum in longitudine, & quinquaginta in latitudine clausum, & tamen nil erat intra illud: fiebat igitur immediatè post hoc intra atrium illud quædam domus, quæ vocabatur tabernaculum. Pro quo sciendum, quòd accipiebatur in medietate illius atrij, vt est satis probabile quoddam spatium magnum, quod erat in longitudine cubitorum triginta, & in latitudine cubitorum decem, vt probauimus supra 25. cap. & etiam in isto capitulo, & æquè distabat ab vtrisque extremis, scilicet tantum ab vno extremo latitudinis quantum ab alio: & tantum ab vno extremo longitudinis quantum ab alio. Erat autem distantia vnius lateris tabernaculi longitudinis ab altero latere longitudinis atrij cubitorum viginti,

G vt declarauimus in isto vltimo capitulo, & totidem cubitorum in altera parte, scilicet inter latus longitudinis tabernaculi, scilicet quòd latus meridianum tabernaculi distabat viginti cubitis à latere meridiano atrij: & latus occidentale tabernaculi, quod erat latus latitudinis distabat à latere occidentali atrij cubitis trigintiquinque, & latus orientale atrij à latere orientali tabernaculi distabat cubitis trigintiquinque quod patet, quia latus, siue linea ducta à latere orienlali atrij ad latus occidentale erat centum cubitorum, linea autem protacta à parte orientali tabernaculi vsque ad latus occidentale erat cubitorum triginta tollendo ergo istam quantitatem de centum cubitis manebat quantitas cubitorum septuaginta, qui si diuidantur per medium, manebit ad partem vnam quãtitas cubitorum

H trigintaquinque, & ad aliam totidem. Situabatur ergo in medio huius atrii tabernaculum secundum modum dictum, & habebat quatuor latera, sicut collocatur vnus quadrangulus paruus intra magnum quadrangulum. Erant autem latera duo, scilicet meridianum, & septentrionale maiora, & erat quodlibet cubitorum triginta: latera duo alia, scilicet orientale, & occidentale erant minora, scilicet quodlibet cubitorum decem: latera hæc tabulis tegebantur: non quidem omnia quatuor, sed solùm tria: nam latus orientale erat sine tabulis, vt colligitur supra 26. capit. erant autem in quolibet duorum laterum, scilicet meridiani, & septentrionalis tabulæ viginti, & in latere occidentali tabulæ octo, vt patet eodem capitulo. Erat

I autem altitudo cuiuslibet istarum tabularum decem cubitorum, & ponebantur stantes, idest erectæ, & latus vnius erat coniunctum lateri alterius: & sic de omnibus: latitudo istarum erat cubiti & dimidii, præter duas earum, quæ erant in latere occidentali in extremitatibus lateris: quarum quęlibet erat dimdii cubiti. Cùm igitur in latere meridiano ponerentur tabulę viginti coniunctæ in lateribus, & quælibet habebat cubitum & dimidium in latitudine, sequebatur longitudo cubitorum triginta in toto latere. Item in latere septentrionali erant aliæ viginti tabulę, & faciebant cubitos triginta. In latere occidentali erant octo tabulæ, sed sex earum erant habentes similiter cubitum & dimidium, & faciebant cubitos nouẽ, & duæ tabu-

K læ paruæ faciebant vnum cubitum, ita vt complerent cubitos decem: ad hoc autem, quòd istę tabulæ se possent continere, nè à se inuicem laberentur, fiebant incastraturæ in eis, scilicet quòd in qualibet fiebant duæ cauaturæ in lateribus, vt quælibet aliis duabus vniretur per illas duas cauaturas, sicut fit interdum in ostiis domorum, vt in vno ostio in extremitate à supra vsq; ad infra sit vnum labium prominens, & in alio ostio sit vna cauatura à supra vsque infra, & subintrabit labium in cauaturam, vt multum maneant firma, & nil interluceat. Præter hoc, quia non poterant tabulę erectæ esse, nisi ab aliquo tenerentur, nè in partem alterutram mouerentur, ponebantur bases sub tabulis,

ita

ita quòd sub qualibet tabula ponerentur duæ bases argenteæ in extremitatibus tabularum. Erant autem istæ bases acutæ, vt infigerentur capita earum in quibusdam cauaturis tabularum, & reliquæ partes infigerentur terræ: & sic firmiter manerent tabulæ stantes. De his supra 26. & 36. cap. erant autem in toto tabernaculo tabulæ quadragintaocto, scilicet viginti in latere meridiano, & viginti in latere septentrionali, & octo in latere occidẽtali: bases argenteę erant duplę, s. 96. scilicet qa sub qualibet tabula ponebãt duæ bases. Istę tabulę vt pulchrę essent, deaurabantur intus, & foris infixis laminis aureis, ita vt viderentur aurum purum, & quia non poterant adhuc contineri omnes tabulę in vna cõpage, cùm non haberet vna per quid taliter alteri stringeretur, infigebatur cuilibet tabulæ in dorso vnus annulus, siue circulus aureus magnus, & per illos annulos positos in eodem ordine mittebantur vectes, vt continerent tabulata, ita vt totum vnum tabulatum ad vnam compagem pertineret, sicut fit in ostiis domorum: quia coniunguntur multæ tabulæ, & ex illis fit ostium, super quas ponuntur transuersaliter aliqua ligna, quę continent tabulas simul in vna compage. Ponebantur autem in quolibet latere quinque vectes peruenientes ab extremitate tabulatorum vsque ad aliam extremitatem, & erãt isti vectes super dorsa tabularum. Preter hos erat vnus alius vectis in latere occidentali, qui mittebatur per foramina facta in grossicie tabularum, & non ponebatur super dorsa tabularum, & de hoc nil apparebat cùm totus esset intra tabulas, & duę extremitates huius exibant extra tabulas, & vna contingebat latus meridianum, & figebatur in extremitate eius: alia extremitas contingebat latus septentrionale, & infigebatur in eo; & sic ꝯtinebat ille vectis tria tabulata trium laterum, ne a se inuicem disiungerentur. Vectes autem isti, & tabulæ omnes erant de lignis setim, & sicut tabulę erant deauratę: ita vectes deaurabantur, vt totum aurum videretur. De his omnibus supra vigesimo sexto, & trigesimo sexto capitul. His factis erant positi tres parietes tabernaculi. In latere autem orientali nullus paries tabularum erat. Deinde manebat intra illos parietes spatiũ clausum secundum longitudinem cubitorum triginta, & secundum latitudinem cubitorum decem, & diuidebatur illa longitudo in duas partes inæquales, scilicet quòd acciperetur ad vnam partem spatium cubitorũ decem versus latus occidentale, & manerent viginti cubiti spatij versus orientale latus: fiebat autem ista diuisio per quasdam columnas positas in locis diuisio num, & erant quatuor columnæ de lignis setim habentes altitudinem cubitorum decem secundum altitudinem tabularum tabernaculi, habebantque capita aurea, & bases argenteas. Ante eas appendebatur quoddam velum de hyacintho, & purpura, coccoque bis tincto, & bysso retorta opere polimatario, idest quòd fiebãt diuersę figuræ ex figuris diuersorum colorum, & fiebant ex vtraque facie panni. Erant autem columnę illę contextę per totum laminis aureis, & posito velo ante eas manebat illa pars tabernaculi distincta, tanquam vna camara illius domus: & erat quadrata dom⁹ illa, quia in lõgitudine habebat cubitos decem manentibus cubitis viginti ad aliam partem. In latitudine autem habebat cubitos decem, cùm in omnibus partibus esset latitudo tabernaculi cubitorum decem, scilicet a latere meridiano ad septentrionale. Erat etiam altitudo cubitorum decem, quia altitudo cuiuslibet tabulæ erat cubitorum decem. Erat igitur illa domus, tanquam corpus geometricum quadrangulare, quod vocatur exagedron: siue tetragonus aut taxillus. Et ista domus

A parua vocabatur sancta sanctorum, quæ erat secretissima, in qua erat arca custodita, vt infra dicetur. De his omnibus habetur supra 26. & 36. capitu. Manebat autem spatium cubitorum viginti, secũdum longitudinem adhuc in tabernaculo illo, & ista pars nondum erat clausa, sed claudebatur in latere oriẽtali mediantibus columnis, & tentorio quodam: nam in latere illo orientali non erant tabulę, sed ponebantur columnę quinque de lignis setim, & istę deaurabantur, infixis in superficie laminis aureis, habebantque capita aurea, & bases argenteas. Erat autem altitudo columnarum cubitorum decem iuxta altitudinem tabularum tabernaculi, & velum pendebat ante has columnas, vt tegeret totum latus illud orientale: &

Sancta sanctorũ qd & vbi.

B vocabatur illud latus introitus tabernaculi. Tentorium autem quod pendebat ante columnas, idest cortina illa erat de hyacintho, & purpura, coccoque bis tincto opere plumario, idest quòd erat factum opere acus, scilicet quòd imagines quædam erant, & apparebant in vna parte, & non in alia: de his supra vigesimo sexto, & trigesimo sexto capitu. Ista pars tabernaculi secunda sic clausa vocabatur sanctum, vel sanctuarium. Istud tentorium, quod appendebatur ante columnas, & velum, quod distinguebat sancta sanctorum ab alia parte, erat altitudinis cubitorum decem, quodlibet secundum altitudinem columnarum, & tabularum. Sic igitur vndique clausum erat tabernaculum, sed nondum habebat tectum, manebatque vt curiale habens in longitudine viginta cubitos, & in latitudine decem, & in altitudine decem,

C & nunc non differebat ab atrio, sed positum fuit tectum.

Quadruplex operimentum tabernaculi.

QVAESTIO. XV.

ET ponebatur quadruplex operimentum planum super illud. Primum erat de cortinis, secundum de sagis, tertium de pellibus arietum rubricatis, quar-

D tum erat de pellibus hyacinthinis, vt patet supra vigesimo sexto, et trigesimo sexto capit. primum autem sic factum erat, quia de quatuor generibus filorum texebantur cortinæ, scilicet de hyacithõ, & purpura coccoque bis tincto, & factæ sunt cortinę decem, ita quòd quęlibet per se texeretur, quarum quęlibet habebat in longitudine cubitos viginti octo, in latitudine autem quatuor. Deinde cùm omnes factæ essent: quinque earum suebantur simul, ita vt latus vnius alteri consueretur, & erant quinque cortinę vna cortina. Post hęc in vno latere cuiuslibet istarum magnarum cortinarum duarum ponebantur quoque ansulę hyacinthinæ quinquaginta, & inter has ansulas ponebantur circuli aurei quinquaginta, & isti non erant in-

E fixi alicui de istis duabus cortinis magnis, sed duę ansulę concurrebant ad vnum circulum aureum, scilicet vna ansula cortinę vnius magnę, & alia ansula cortinę alterius, & circulus vtrunque cortinam per ansulas colligabat, ita vt essent ansulæ centum, & circuli aurei quinquaginta: cũ igitur sic colligatæ essent istę duę magnæ cortinæ per circulos & ansulas, fiebat ex eis vna magna cortina continens decem cortinas. Et quia quælibet illarum decem cortinarum continebat in latitudine cubitos quatuor, cùm iungerentur in latitudinem, faciebant simul cubitos quadraginta, in longitudine autẽ cõtinebat quęlibet cortina cubitos viginti octo, & non addebatur vna alteri secundum longitudinem, sed solùm secundum latitudi-

tudinem. Manebat ergo quantitas viginti octo cubitorum: habebat ergo tota illa magna cortina sic copulata ex vna parte cubitos quadraginta, & ex alia cubitos viginti octo, & extendebatur cortina hęc super tabernaculum ad operiendum illud, atque vocabatur tectum tabernaculi, vt patet supra vigesimo sexto, & trigesimo sexto capitu. longitudo autem cortinę huius magnę ponebatur super longitudinem tabernaculi, & latitudo super latitudinem. Erat autem longitudo cubitorum quadraginta, & latitudo cubitorum viginti octo, latitudo autem tabernaculi erat cubitorum decem, & longitudo cubitorum triginta: multum ergo excedebant longitudo, & latitudo cortinę magnę ad longitudinem, & latitudinem tabernaculi, sed hoc quod excedebat nō erat superfluum, quia cùm poneretur longitudo cortinę super longitudinem tabernaculi, & longitudo tabernaculi esset cubitorum triginta, & longitudo cortinę cubitorum quadraginta, supererat longitudo cortinę cubitis decem ad longitudinem tabernaculi. Isti decem cubiti pendebant ad partem posteriorem tabernaculi vsque ad pauimentum post sancta sanctorum. Nam altitudo tabernaculi erat cubitorum decem, cùm quęlibet tabula haberet altitudinem decem cubitorum, & illi decem cubiti cùm penderent, inclinabantur vsque ad pauimentum, & sic accipiendo a fronte orientali tabernaculi vsque ad occidentalem cooperiebant cubiti triginta. Descendendo autem vsque ad pauimentum operiebant cubiti decem. In latitudine tabernaculi erant cubiti decem, scilicet a latere meridiano vsque ad septentrionale. Cùm ergo poneretur latitudo cortinę, quę erat viginti octo cubitorum super decem cubitos latitudinis tabernaculi, supererant cubiti decem & octo. Et isti pendebant super duo latera, scilicet medietas super latus meridianum, & medietas super latus septentriole, scilicet super quodlibet latus cubiti nouem: & quia altitudo lateris cuiuslibet erat cubitorum decē, secundum altitudinem tabulę, manebat in quolibet latere vnus cubitus, qui non tegebatur: & iste cubitus postea tegebatur in 2o operimento, qđ erat operimentū sagorum: & vt istud tectum maneret, ne vento impellente moueretur, in extremitatibus cortinę alligabātur funiculi, & his funiculis alligabātur paxilli ęnei, qui firmiter terrę infixi retinebāt, ne cortinę illę, quouis mō mouerentur. Secundū operimentum erat de sagis. (Secūdum operimentum.) Febant enim saga vndecim, & quodlibet sagorū habebat in latitudine cubitos quatuor, & in longitudine cubitos triginta, & ligabantur quinq; saga istorum ad vnam partem, & sex saga ad alteram partem, & hoc per suturam. Deinde in extremitatibus istarum duarum magnarum cortinarum, scilicet in extremitate vna cortinę vnius, & in extremitate altera cortinæ alterius ponebantur ansulæ quinquaginta ligabantur autem istę ansulæ fibulis ęneis in medio positis. Erant autem fibulæ æneę quinquaginta, & ad quamlibet perueniebant duæ ansulæ, scilicet vna ansula vnius cortinæ, & alia alterius cortinę, & sic fiebat vnum magnum sagum ex sagis vndecim. Erat autem totum istud sagum in longitudine habens cubitos quadraginta quatuor, & in latitudine cubitos triginta, quod patet, quia quodlibet sagum erat latitudinis cubitorum quatuor, cùm ergo iungebantur vndecim saga, faciebant cubitos quadraginta quatuor, longitudo autem istius sagi magni erat cubitorum triginta quia quodlibet sagum habebat in longitudine cubitos triginta, cùm autem non adderetur vnum sagum alteri secundum longitudinem, necesse erat solùm triginta cubitos longitudinis totum sagum magnum continere. Cùm autem ponebatur

F totum sagum super tabernaculum, operiebat totum tabernaculum, tam secundum latitudinem, quàm secundum longitudinem. Erat autem longitudo sagi magni super longitudinem tabernaculi cubitorū quatuordecim, quia tabernaculum continebat in longitudine triginta cubitos, & longitudo sagi istius magni erat cubitorum quadraginta quatuor, ergo supererant quatuordecim cubiti, de quibus pendebant decem super latus occidentale sanctuarij post sancta sanctorum. Supererant quatuor cubiti, qui faciunt vnum sagum per æquiualentium, de quibus duo cubiti replicabantur post sancta sanctorum a pauimento supra ad protegendum latus illud. Alij duo cubiti pendebant in fronte tabernaculi ad partem orientalem ad tegendum capita columnarum, & replicabantur

G isti duo cubiti, scilicet quòd penderet secundum quantitatem vnus, & alius replicabatur sursum. Latitudo autem istius magni sagi ponebatur super latitudinem tabernaculi, & quia latitudo tabernaculi erat cubitorū decem a latere meridiano vsque ad septentrionale, posita latitudine illius sagi, quæ erat cubitorum triginta, supererant cubiti viginti, qui pendebāt super duo latera tabernaculi, medietas super vnum latus, & medietas super alterum, scilicet super latus quodlibet cubiti decem, & quia quodlibet latus erat altitudinis cubitorum decem, tegebatur totum vsque ad pauimentum. Tegebat ergo operimentum sagorum totum tabernaculum ex omnibus lateribus

H tabulatorum, ita vt nulla pars tabularum appareret, & duo cubiti, qui manebant discooperti in latere meridiano, & septentrionali, scilicet vnus cubitus in latere meridiano, & alius in septentrionali tegebantur per operimentum sagorum, quia quodlibet sagum erat longius cubitis duobus cortinis, cùm quęlibet cortinarum contineret cubitos viginti octo in longitudine, & sagum continebat triginta: vt autem ista saga essent firmiter facta, ne quolibet impulsa, vento fluitarent, in extremitatibus eius ligabantur funiculi, & paxilli æneI, quibus affigerentur terræ, firmaque manerent. De his omnibus supra vigesimo sexto, & trigesimo sexto capitu. Tertium operimentum erat de pellibus arietum rubricatis, & ponebatur imme- (Tertium operimentum.)

I diatè super operimentum sagorum, nec ponebatur de isto operimento, ex quot pellibus arietum fieri debebat, sed coniungebantur multę, & suebantur arte sutoria quotquot sufficerent ad tegendum sanctuarium. De hoc autem non ponitur quantum pendere debebat super latera, vel si fortè pendere debebat. Vnde aliqui dixerunt, quòd solùm cooperiebat tectum, & non pendebat aliquomodo super latera. Quid autem verius sit, dictum fuit supra vigesimo sexto capitu. Quartum coopertorium erat de (Quartum) pellibus hyacinthinis, & erat vltimum, de quo totaliter dicendum est, sicut de operimento pellium arietinarum rubricatarum. Erant autem ambo eiusdem latitudinis, & longitudinis, cùm nil specia-

K lius textus exprimat magis de vno quàm de alio. Quomodocunque se haberent ista duo operimenta, siue tegerent totum tabernaculum vsque ad pauimentum ex omnibus lateribus, siue solùm tectū tegerent, necessarium erat, vt in extremitatibus istorum duorum operimentorum essent funiculi, qui alligarentur paxillis ęneis, & figerentur in terra ad ea firmiter retinendum. De his supra vigesimo sexto, & trigesimo sexto capi. Erat autem isto modo completa tota opertura tabernaculi.

De suppellectilibus ipsius tabernaculi.

QVAESTIO. XVI.

NVNC verò dicendum restat de supellectilibus ipsius tabernaculi, & totius sanctuarij ad ministrandum in eis: & primò de eis, quæ in tabernaculo erant. Erat enim diuisum tabernaculum in partes duas, vt declaratum fuit supra, quarum vna erat sancta sanctorum, & alia sanctum, vel sanctuarium. Sanctum erat pars maior, scilicet viginti cubitorum, partem autem minorem decebat vocari sancta sanctorum, & alia pars minor erat interior, & ibi ponebatur solùm arca, quæ erat facta de lignis setim cubiti & semis altitudine, & duorum cubitorum & dimidij in longitudine, & operiebatur laminis aureis intus & foris, ponebanturque quatuor annuli siue circuli aurei in lateribus arcę circa angulos, & per hos mittebantur duo vectes in quibus portabatur arca. Erat autem super istam arcam coopertorium de auro purissimo nil de ligno, aut altera materia continens: & vocabatur oraculum, vel propitiatorium. Et de extremitate propitiatorij in vno latere opere ductili fiebat vnus cherub, & in alio latere fiebat alius cherub productilis: & isti cherubim extendebant contra se alas, ita vt vna ala cherub vnius tangeret vnā alterius alam cherub: & altera ala tangeret alteram alam. Claudebaturque in medio spatium super propitiatorium, de quo vox Dei aut angeli loquentis audiebatur. De his omnibus supra vigesimo quinto, & trigesimo septimo capitu. Erat autem ista arca dicta arca testimonij, quia erat ad custodiendum testimonium, idest tabulas. Ponebantur namque in ea tabulæ testimonij, & vrna aurea cum manna, & virga Aaron, quæ fronduit, vt patet ad Hebræos nono capitu. Ponebatur etiam in latere eius Deuteronomius ille, quem manibus suis Moyses scripsit. De quo Deuteronomii trigesimo primo capitu. & licèt ab omnibus istis vocabatur arca testimonij, quia omnia erant testimonia diuersarum rerum, vt declaratum fuit supra vigesimo quinto capitu. Tamen principaliter vocabatur arca testimonij propter tabulas illas, quę erant testimonium quòd Deus dedisset legem Iudæis: & quòd dedisset omnia illa præcepta, quæ continebantur in illis tabulis. Cùm autem aliquis negaret dominum dedisse præcepta, aut dedisse præcepta illa, probaretur contra eum per tabulas, quæ custoditæ erant in arca in testimonium. Intra sancta sanctorum nil aliud erat, quàm ista arca. Erat autem alia pars sanctuarij, quę vocabatur sancta, vel sanctuarium, & in ista erant tria supellectilia, scilicet altare thymiamatum, & candelabrum, & mensa propositionis. Altare thimiamatū erat de lignis setim, & coopertū laminis aureis: habebatq; altitudinem cubitorum duorū, & latitudinem cubiti vnius, & longitudinē cubiti vnius: & de quatuor angulis procedebant quatuor cornua, quæ erant eleuationes factę de ipsa tabula altaris: hoc erat positum circa velum, quod distinguebat sancta sanctorum a reliqua tabernaculi parte, & in eo quotidie thymiama incendebatur in aurora, vt patet supra trigesimo capitu. Erat etiam in eadem parte sanctuarij mensa propositionis, & ista erat facta de lignis setim altitudinis cubiti & dimidij, lōgitudinis duorum cubitorum latitudinis vnius cubiti, & erat tota coopertа laminis aureis, tam in tabula, quàm in pedibus mensę: & in ipsa mensa erat quoddam labium de auro, idest quędam virga grossa iacens in extre-

A mitate tabulę mensę per gyrum, sicut solet fieri in aliis mensis, & super labium erat quędam corona aurea, idest quædam lamina aurea eleuata, quę circundabat totam mensam in sua quadratura, & sub tabula mensę versus pedes pendebat alia lamina aurea operiens totam mensam in circuitu, & sic erant duę coronæ eiusdem mensę vna supra labium, & alia infra labium, & vtraque erat ex eadem lamina aurea continuata. Fiebant autem in pedibus quatuor mensæ huius sub tabula circuli, scilicet in quolibet pede vnus circulus, & isti erant aurei, & per ipsos circulos mittebantur vectes, scilicet per duos circulos vnus vectis, ita vt portari possit mensa in vectibus. super mensam istam erant super duodecim panes in memo-
B riam filiorum duodecim Israel. Et erant sic dispositi, quòd in vno ordine erant sex, & in alio sex, vt patet Leuitic. 24. capit. Erant etiam vasa super istam mensam, scilicet aceptabula, & phyalę, & cyathi, atque thuribula. Erant aceptabula ad accipiendum farinā similaciam. Phialæ erant ad tenendum oleum, cyathi erant ad tenendum vinum, quia omnia ista tria erant ad ministerium sacrificiorum, scilicet ad ponendum similam, & vinum, & oleum in quolibet sacrificio, vt patet Nume. decimo quinto capit. erant thuribula ad ponendum in eis thus, vt ibi esset, & portaretur inde quotidie ad althare thymiamatum. De his omnibus supra vigesimo septimo, & vigesimo quinto capi. Erat tertium vas aut supellex in hac parte san-
C ctuarij candelabrum, quod erat de auro purissimo habens vnum talentum auri cum omnibus vasis suis. In quo primo fiebat pes siue basis ampla, sicut in aliis candelabris, & de illa base surgebat stipes siue hastile, & istud erat grossum, & erat immediatè vnus scyphus aureus productilis in ipso pede hastilis, & super scyphum erat sphęrula aurea productilis, & deinde liliū, & supra erant duo calami nascentes, vnus ad vnum latus, & alius ad alterum latus, & supererat scyphus, deinde spherula, & lilium: postea surgebant alii duo calami de hastili contra duo latera, & supra erat vnus scyphus, deinde sphęrula, & lilium: iterum alij duo calami egredientes de duobus lateribus oppositis, & sic erant sex calami, & supra erat scyphus, deinde
D sphęrula, & lilium: & ibi finiebatur hastile: & in extremitate eius, scilicet in capite erat vnum vas continens oleum, quod vocabatur lucerna. In quolibet autem sex calamorum egredientium de hastili erant tres scyphi, tres spherulę, tria lilia, & in extremitate calami erat vas continens oleum, quod vocabatur lucerna, & sic erant septem lucernæ in candelabro. Erant etiam in candelabro duo rostra aurea, idest duæ recuruaturę, in quibus pendebant duo infusoria aurea continentia oleum. Erant etiam quædam vasa candelabri plena aqua, in quibus lychnum iniciebatur cùm tolleretur de candela, vt non fumigaret cùm extingueretur. Erant etiam vasa, quæ vocabantur emunctoria, scilicet forcipes ad tollendum lych-
E num. Hæc omnia appendebant vnum talentum auri, vt patet supra vigesimo quinto, & trigesimo septimo capitul. Hæc erant omnia, quę intra sanctuarium erant, scilicet intra tabernaculum. Extra tabernaculum in atrio eius, erant duo suppellectilia, scilicet altare holocaustorum, & labium ęneum. Erat altare holocaustorum factum de lignis setim altitudine cubitorum trium, & longitudine quinque cubitorum, & totidem in latitudine, & cauum, non habens opertorium. Erant autem tabulæ opertę laminis æneis vsq; ad medietatem altitudinis, scilicet ad cubitum & dimidiū descendēdo versus pauimentum: & in alia medietate altitudinis, quæ erat vsque ad pauimentum, scilicet in alio cubito & dimidio

midio erat retiaculum, scilicet craticula ęnea in modum retis, & replebatur istud altare terra vsque ad certum locum, & desuper sternebantur ligna, & componebantur carnes sacrificiorum super ligna. Ponebantur quatuor circuli, siue annuli ęnei in quatuor lateribus altaris, & ponebantur duo vectes per illos, vt portaretur altare. Habebat autem istud altare vasa ad ministrationem, scilicet lebetes, forcipes, fuscinulas, & ignium receptacula atque vncinos. Lebetes quidem ad educendum cineres altaris, fuscinulę, & vncini ad educendum carnes sacrificiorum de ollis, forcipes ad apprehendendum carbones, & ad ordinandum in altari, vel ad tollendum inde, vt portarentur ad alium locum, scilicet ad altare thymiamatum. G

F Erant alia vasa, quæ vocantur ignium receptacula, quia in eis recipiebantur prunę, vt inde tollerentur, & ponerentur quotidie in altari thymiamatum, vt super eas poneretur thymiama, & arderet. De his omnibus supra vigesimo septimo, & trigesimo octauo capit. Erat autem altare holocaustorum ad faciēdum omnia sacrificia in eo qualiacunque essent. Aliud vas quod erat in atrio tabernaculi erat labium ęneum cum base sua, de cuius figura dictum est supra trigesimo capitu. & in isto ponebantur aquæ, vt lauarent sacerdotes manus, & pedes quandocunque ministrare deberent. Et sic consummatur tota fabricatura tabernaculi, & supellectilium, atque vasorum, & collocatio eorum. Deo gratias.

Venetijs ex Typographia Rampazetana.

REGESTVM.

A B C D E F G H I K L M N O P Q R S T V X Y Z;

Aa Bb Cc Dd Ee.

Omnes sunt Quaterniones, Præter Ee Terniones.

ennub
senis
usu

mm